

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS,
ET CONCILII ALORENTINI (ANN. 1459) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

LUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSENTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO

GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHIARACTERUM NITIDITAS, CHIARTE QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTINQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNÈ,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA. ALIA GRÆCO-LATINA. LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLECTITUR, ET AD NOVEM ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA DIE DECEMBRIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 272 PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT, SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EADEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEM VEL IRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM EXCUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XIII.

ORIGENES.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÈ EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIŒNA.

1862

BR
60
.M61
V.13

SÆCULUM III. ANNUS 253.

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XIII CONTINENTUR.

ORIGENES.

Præfatio ad Origenis Operum tomum III.	col. 9
Fragmenta in Proverbia Salomonis.	17
— in Canticum.	35
Homiliæ in Canticum canticorum.	37
Excerpta Procopiana ex Origene in Canticum canticorum.	197
Homiliæ in Visiones Isaïæ.	219
Homiliæ in Jeremiam.	253
Selecta in eundem.	513
Selecta in Threnos.	605
Homiliæ in Ezechielem.	663
Selecta in eundem.	767
Selecta in Osee.	825
Commentaria in Evangelium secundum Matthæum (e tom. I, II, VII, X-XVII).	829
Homiliæ in Lucam.	1801
Fragmenta in eundem.	1901
Variæ Lectiones in tom. XI et XII Comment. in Matthæum.	1909
Index analyticus in tomum III Origenis Operum.	1945
Ordo Rerum.	1985

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNÉ.

PRÆFATIO.

Tertius Operum Origenis totus complectitur residuas ejus in Proverbia Salomonis, in Canticum canticorum, in Isaiam, in Jeremiam, in Threnos, in Ezechielem, in Usee, in Matthæum et in Lucam ἐξηγήσεις. Speciale Monitum fere singulis præfixum est, unde sit ut de illis iterum aliqua præfari supervacaneum videatur, nisi forte aliquid insuper dicendum sit de commentariis in Matthæum et de homiliis in Lucam.

Circa annum Christi 215, imperante Philippo, 25 in Matthæum tomos elaboratos ab Origene fuisse testatur Eusebius *Histor. eccl.* lib. vi, cap. 36. Totidem legisse se fatetur Hieronymus in præmio *Commentar. in Matthæum*. Quapropter, inquit Huëtius *Origenian.* lib. iii, sect. 2, num. 7, mendosa esse liquet hæc verba e prologo Hieronymi, qui præfixus est Latinæ interpretationi homiliarum Origenis in Lucam: *Siquidem illud quod olim Romæ sancta Blæsilla flagitaverat, ut 36 tomos illius in Matthæum, et quinque alios in Lucam, et 39 in Joannem nostræ linguæ traderem*. Legendum enim 25 tomos illius in Matthæum, Corruptam lectionem Erasmus in *Censur. lib. Origen.*, Sixtus Senensis *Biblioth.* lib. iv, et Josias Simlerus ac Conradus Frisius in *Epitom. Bibl.*, Gesner. secuti sunt. Mendosa quoque illa in Rufini *Invektiva* et in *Hieronymum*, in quibus 26 Origenis in Matthæum libros ab Hieronymo commemoratos fuisse refert; quem etiam errorem secutus est Vincentius Bellovacensis *Specul. doctrinal.* lib. xviii, cap. 43. Ut ut est, priorem tomorum illorum partem jamdudum tempus absumpsit, atque si quatuor exigua admodum fragmenta exceperis, nihil e prioribus novem tomis hodie superest. Posteriores partes a Matth. xiii, 39, usque ad finem partim Græce et Latine, partim Latine tantum habemus. Græca a Matth. xiii, 36, ad xxii, 33, primus in lucem edidit illustrissimus Petrus Daniel Huëtus, ac nova sua interpretatione Latina donavit, ommissa veteri, quam nos duabus de causis retinendam, et saltem in ima paginarum ora representandam esse credidimus: 1° Quod etsi minus elegans, imò barbara plerumque videatur, nihilominus Græcis intelligendis et ad sanitatem restituendis sapissime inservit; 2° quod non ibi desinit, ubi desinit contextus Græcus, sed ad Matthæi finem usque progreditur, et sic quæ Græce deperditæ sunt, Latine quodammodo restituit.

Ad homilias in Lucam quod attinet, cum epistolarum S. Ignatii martyris Antiocheni disertam mentionem faciat homilia sexta, et Ignatianarum epistolarum auctoritate jugulari se persentiscerent heterodoxi, Presbyteriani vulgo dicti, quibus episcoporum ordo displicet presbyteris ex jure divino superior, incredibile dicta est quot sese illi modis versaverint ut homilias in Lucam Origèni adimerent, et petitum inde ad Ignatianarum epistolarum veritatem astruendam argumentum radicibus evellerent. Alii totum istud homiliarum opus natalium Latinorum iudiciis scatere clamaverunt, idque probare serio tentavit Dallæus pag. 439 et 440, variis in medium prolatis quæ ex istis homiliis descripsit locis, sed quæ soluta tamen omnino facilia sunt animo attendenti partim ad ætatem auctoris Origenis, qui eas, teste Hieronymo, adhuc juvenis composuit, partim ad interpretem Hieronymum, cui in vertendis Græcis sciunt eruditi solemne esse nonnulla interdum de suo inserere. Certe harum homiliarum primigenium auctorem non Latinum, sed Græcum esse jactat probat Græcus contextus, cujus maximam partem hodie representamus ex schedis mss. Combefisii et Grabii, qui ad suos usus illum e variis mss. Anglicanis et Gallicanis codicibus eruerunt. Huc adde quod sanctus Hieronymus in *Catalogo* inter opera a se edita, in Lucam homilias triginta novem recitat, et in prologo ad Paulam et Eustochium declarat se eas ex Origene transtulisse. Hunc Hieronymi prologum totum in suam *Invektivam* transcripsit Rufinus, et quid in hoc opere infide transtulerit Hieronymus, ostendit aut innit; de cætero quin primigenius istarum homiliarum auctor sit Origenes, ne ullum quidem dubium movet. Ergo perinde ac Hieronymus, eas Origeni ascribere censendus est Rufinus. Reclamat tamen Dallæi ὑπερσπιστής Matthæus Larroquanus in suis ad *Ignatianas Pearsonii Vindicias* observationibus, et ut homilias in Lucam quoquo modo Origèni eripiat, sequens instituit ratiocinium: « Initio, inquit, imperii Antonini Caracallæ qui regnare cepit anno Domini 212, post Ignatii martyrium 105, Origenes annum ætatis circiter xxvi attigerat; Alexandriam non penitus dereliquit ante decimum Alexandri Severi annum, hoc est, ante annum Christi 254, ætatis suæ xlvi vel xlvii. Nullas autem homilias adhuc scripsisse constat ex libro sexto Eusebii, cap. 24. Ibi enim enumerat opera omnia quæ Alexandriæ elaboraverat, nulla penitus istarum homiliarum mentione facta; et cap. 33 ejusdem libri idem

Eusebius memorat Origenis lucubrationes Cæsareæ in Palæstina scriptas, et quas Athenis composuerat; homiliarum autem non meminit. Hæc omnia si conferas cum capitibus 5, 15, 16, 23, in ea magis confirmaberis opinione, ante ætatem virilem homilias non scripsisse Origenem: et si hæret tibi aliquis hac de re scrupulus, animo facile eximetur, postquam audieris sexagenario majorem fuisse Origenem, cum suas homilias scribi passus est: quod a viris doctis animadversum quidem, non autem accurate perpensum nec exacte ponderatum mirari satis nequeo, cum tamen id diserte testetur Eusebius, cui uni in rebus Origenis plus credendum existimo, quam pluribus Hieronymis vel Rufinis. Rem ita narrat Eusebius lib. vi, cap. 56: *Cum fides nostra, ut par erat, augetur in dies, et doctrina Christianorum summa ubique libertate fruereetur, Origenes jam sexagenario major, utpote qui ex diuturna exercitatione maximum dicendum sibi comparasset, conciones quas habebat ad populum a notariis excipi permisit, cum id antea fieri nunquam concessisset.* Ex his consequitur Hieronymo imposuisse homiliarum in Lucam codicem Origenis nomine prænotatum; et certe verisimile est falso codicis titulo delusum fuisse Hieronymum; tamen quoniam in illis homiliis eximias illas ingenii Origeniani dotes non animadvertet quæ in germanis Origenis scriptis micare solent, ab eo admodum juvene scriptas falso putavit: nam sexagenario major erat Origenes cum homilias suas quas habebat ad populum a notariis excipi permisit. Errantem Hieronymum secutus est Rufinus, eo magis quod illum suggillandi occasionem tantum quærebat; cum autem eam in homiliarum istarum Latina translatione nactus esset, soli codicis titulo adhæsit, nec amplius scire laboravit num vere Origenis essent, quod ex illarum comparatione cum genuinis illius operibus dignosci poterat. » Habes quod ineluctabile putabat Matthæus Larroquanus argumentum, sed quod nihilominus nullius est ponderis seu momenti, utpote falso principio subnixum, nempe: Eusebium affirmare nullam Origenem edidisse homiliam ante ætatis suæ annum lx. Atqui id non dicit Eusebius. Id unum dicit, Origenem ante ætatis suæ annum sexagesimum non permisisse ut conciones quas habebat ad populum a notariis exciperentur. Esto, non permisit. Nunquid non potuerunt saltem aliquot, cujusmodi sunt in Lucam oratiunculæ, ipso non permittente, aut inscio, imo etiam invito, a notariis novitatis avidis et lucri cupidis excipi? Quid obstat quominus id olim expertus sit Origenes, quod nunc etiam sibi invitis accidere quotidie queruntur celeberrimi concionatores, quorum sermones notarii occultis surripiunt? « Sed, inquit Larroquanus, Eusebius non omissurus fuisset Origenis pro Ignatiani epistolis testimonium quod exstat homilia sexta in Lucam, si pro genuino Origenis fetu hoc homiliarum opus habuisset. Si enim Jacinthe Polycarpi epistolæ non oblitus est, nec Ignatii sententiæ ab Irenæo memoratæ, cur, quæso, prætermisisset locum ex homilia sexta in Lucam depromptum, ubi martyris Ignatii epistola laudatur? » At infirmum adhuc hoc est Larroquani argumentum. Pro genuino enim Origenis opere habebat Eusebius libros *Περὶ ἀρχῶν*, ubi ista Christi verba: *Ego non sum dæmonium incorporeum*, citantur ex *Doctrina Petri*; attamen cum eadem in una Ignatii epistola reperiantur, mirari se dicit Eusebius unde ista depromere potuerit Ignatius. Eusebio igitur in memoriam non rediit Origenis locus, nec propterea jure quis ab Origene libros *Περὶ ἀρχῶν*, aut homilias in Lucam abjudicaverit. Instat Larroquanus: homiliæ 39 scriptor, quisquis sit, Isaiam et Psalmos litteraliter a Sadducæis intellectos ait: nam cum quædam ex utroque libro attulisset, quæ spiritualiter esse accipienda definiit, *quæ omnia, inquit, corporaliter intelligentibus Sadducæis, qui erant portio Judæorum, dicit Salvator: Nescitis Scripturas, neque virtutem Dei.* Id vero a genuinis Origenis opusculis alienum esse patet, cum a Sadducæis non alios quam Moysis libros ex toto Veteri Instrumento admissos constanter scribat. *Solos Mosis libros recipiunt Samaritæ et Sadducæi, inquit, libro primo contra Celsum, num. 49, et tractat. 22 in Matthæum: Sadducæi Scripturas alias extra libros Mosaicos non legebant, nec ipsos legentes intelligebant.* Ita vetus interpres Latinus. Græca aliter se habent: *Sadducæi aliam Scripturam a legali non admittunt; et paucis interjectis: Sadducæi Scripturas quæ legem sequuntur, non admittunt.* Si vere Origenes esset qui in Lucam scripsit de Sadducæis, non aliter locutum esse par est credere. Aliter tamen loquitur scriptor homiliæ 39. Ergo saltem hæc homilia ab ipso Origenis genio, more, ac sensu aliena est, et proinde pro spuria haberi debet. Respondet Pearsonius scriptorem homiliæ 39 in Lucam non affirmare Sadducæos prophetas in canonem Scripturarum recepisse. Hoc tantum dicit, Sadducæos male intellexisse prophetas. Potuerunt autem, inquit, et intelligere, et etiam male, ea quæ pro Scripturis sacris non habuere. Non admittebant quidem Sadducæi sacras Scripturas extra libros Mosaicos, scilicet, inquit Pearsonius, *in controversiis fidei determinandis*: atque hoc suum glossema rabbinorum auctoritate tuetur: quod abunde sufficit.

Antequam huic præfatiunculæ finis imponatur, justæ defensionis ratio jam a me postulat, ut eam repellam criminationem qua in me usus est dominus Alexius Desessarts in libello Gallice scripto cui titulum fecit: *Défense du sentiment des saints Pères et des docteurs catholiques sur le retour futur d'Elie, et sur la véritable intelligence des Écritures*, ubi pag. 158 et seqq. hæc leguntur: *L'éditeur de la dernière édition des Œuvres d'Origène a mis à la tête du second volume une préface où il explique la méthode d'Origène pour interpréter l'Écriture. Il se fait gloire, dit-il, de copier ce que l'auteur du Sens littéral et du sens mystique des saintes Écritures, selon la doctrine des Pères, a dit sur ce sujet, dans le second chapitre de son*

livre. En effet cette dissertation latine n'est qu'une traduction littérale de la dissertation française. Je n'avais aucune connoissance de cet ouvrage; mais m'étant trouvé un jour chez le libraire qui a imprimé Origène, je tombai par hasard sur la page 12 de la préface du second tome, où l'éditeur traduit l'article 6 du ch. 2, du traité du sens littéral et du sens mystique (pag. 67). Le titre porte : *Difficillimum, ne dicam impossibile, mysticos quos Scriptura complectitur, sensus investigare* : et en français, dans le traité du sens littéral et mystique : *Qu'il est très-difficile, pour ne pas dire impossible, de découvrir les sens mystiques de l'Écriture. Je fus surpris, et je soupçonnai d'abord qu'on pouvait bien avoir altéré le texte même d'Origène, c'est-à-dire la version de Rufin. Je priai donc le libraire de me prêter le premier volume, et ouvrant le quatrième livre des Principes, n. 9, pag. 166, je vis avec un étonnement que je ne puis exprimer, qu'on avait mis, ut non dicam impossibile, pour ne pas dire impossible, au lieu de non dicam impossibile, je ne dirai pas que la chose soit impossible, comme porte l'édition de Générard. Cette altération est-elle l'effet du hasard? Est-elle le fruit de la malice des hommes? J'en laisse le jugement au public. Je me contente de remarquer qu'il serait beaucoup plus raisonnable de supposer que les antifiguristes pour faire prévaloir leur opinion particulière, sont venus à bout de falsifier la dernière édition d'Origène. Hæc si discutiantur, nedum novæ Originis Operum editioni noceant, summam potius novi editoris fidem sinceritatemque commendabunt. Enim vero quid est de quo domiaus Desessart mecum exostulat? Id unum, nempe quod lib. iv *Περὶ ἀρχῶν*, num. 9, p. 166 ediderim : *Perdifficile, ut non dicam impossibile, etc.*, non vero (quemadmodum in editione Genebrardi legitur), *perdifficile, non dicam impossibile, etc.* Atqui ea tamen est sola genuina, sola vera lectio, quæ proinde, neglecta altera, in textum fuit inserenda. Cur ita? Quia sola omnium manuscriptorum codicum auctoritate munitur. Nota prima ad prologum Rufini in libros *Περὶ ἀρχῶν* monueram Rufinianam interpretationem recensitam a me fuisse ad sex perantiquos codices manuscriptos, unum Virodunensem noni sæculi, alterum Corbeïensem noni pariter sæculi, tertium Colberlinum, quartum Sorbonicum, quintum monasterii Sancti Michaelis in Periculo maris, sextum denique monasterii Sancti Remigii Remensis. Quos si prudenter consulisset D. Alexius Desessarts, certe agnovisset meam a nullo, Genebrardi autem lectionem ab omnibus manuscriptis codicibus abesse. Dicit forsitan peccatum saltem a me fuisse, quod ad imam paginæ 166 oram monere neglexerim apud Genebrardum pro his verbis : *Perdifficile, ut non dicam impossibile*, legi : *Perdifficile, non dicam impossibile*. At vero singulas typographorum oscitantias pro totidem variantibus lectionibus habere et adnotare non debui, præsertim ubi de re nihili agitur, quemadmodum in præsentī loco, ubi sive legeris : *Perdifficile, ut non dicam impossibile*, sive legeris : *Perdifficile, non dicam impossibile*; uno verbo, sive ut locum in contextu habeat, sive inde removeatur, idem semper, aut fere idem remanet sensus. Utraque enim lectio rem esse difficillimam affirmat, neutra rem esse possibilem absolute negat.*

Vix ita præfatus erat dominus Carolus Delarue, cum subita correptus paralyti, mœrentibus sociis, mœrentibus et amicis tum genere, tum dignitate, tum doctrina præstantissimis, extremum obiit diem. Cujus non ingratum fore reor si vitam hic paucis persequar. Sed monendum prius censeo errorem suum agnovisse dominum Alexium Desessarts. Sic pag. 497 libr' quem nuper inscripsit : *Examen du sentiment des saints Pères et des anciens Juifs sur la durée des siècles, où l'on traite de la conversion des Juifs, etc.*, quam vivo promiserat auctori, palinodiam cecinit mortuo. Il y a à la page 157 (du livre de la Défense du sentiment des saints Pères sur le retour futur d'Elie) une autre correction à faire beaucoup plus importante. Il est dit dans le iv liv. des Principes d'Origène, n. 9, t. I, pag. 166, nouvelle édition, et pag. 468 de l'édition de Générard : *Expliquer allégoriquement toutes les parties du tabernacle dressé par Moïse, c'est une entreprise que je crois très-difficile. L'édition de Générard ajoute ; Je ne la dis pas impossible, non dicam impossible : au lieu qu'on lit dans la dernière édition donnée en 1733 : Pour ne pas dire impossible, ut non dicam impossible. J'ai laissé en doute à la page 159 de la Défense du sentiment des saints Pères, etc., si ce changement était l'effet du hasard, ou le fruit de la malice des hommes. Je n'ai point soupçonné la fidélité du Père Delarue, auteur de cette édition; mais j'ai appréhendé que des mains étrangères n'eussent glissé la particule ut à son insu. La grande exactitude du savant Bénédictin a servi à me tromper. Car ayant vu qu'il avait soin d'avertir toutes les fois que les imprimés sont différents des manuscrits, j'ai soupçonné que la particule ut pourrait avoir été ajoutée sans sa participation, puisqu'il ne marquait pas qu'on ne la trouvait point dans les imprimés. Mais les manuscrits que j'ai consultés, entr'autres ceux de la Bibliothèque du roy, et de Sorbonne, où on lit ut non dicam, au lieu de non dicam, ont dissipé mes soupçons. Je suis même convaincu que c'est avec un juste fondement que le Père Delarue a préféré la leçon d'ut non à celle de non qu'on lit dans Générard. En conséquence je prie les personnes qui ont la Défense du sentiment des Saints Pères sur le retour futur d'Elie, de retrancher du chap. 6 l'article 13 tout entier, les cinq dernières lignes du 12 et ce qui y répond dans le sommaire.*

DOMINI CAROLI DELARUE VITÆ COMPENDIUM.

Corbeix apud Ambianos iv Kal. Aug. an. 1685 natus D. Carolus Delarue, Meldis adolescens S. Faronis in cœnobio solemniter religionis vota Deo nuncupavit xi Kal. Dec. an. 1703. Inde theologia, Hebraicis Græcisque litteris institutum D. Bernardus de Montfaucon vir omni eruditionis laude clarissimus sub finem an. 1712 discipulum sibi accivit.

Origenis *Hexapla* publici juris faciebat D. Bernardus de Montfaucon, illudque fore censebat utilissimum si reliqua tanti scriptoris opera, tam illa quorum Latina tantum superest interpretatio, quam quæ Græca ad nos pervenerunt, ad veterum manuscriptorum fidem revocarentur, in unumque corpus omnia convenirent: quod nec factum ab Huetio qui Græca, nec a Merlino Genebrardoque qui Latina, eaque mendis ubique scæntia ediderant. Ast aliis, nec minoris momenti tunc negotiis impeditus doctissimus vir, provinciam hanc discipulo demandat.

Publicæ utilitatis promovendæ cupido animo arduum opus aggreditur D. Carolus Delarue, nec quæ vulgo sequuntur fastidia deterrent. Sic totus incubuit in Origenem, ut anno 1725 duo Operum ejus priora volumina typis mandaverit, quæ plaudente orbe litterario in lucem prodierunt anno ineunte 1733. Inter cæteros laudatores sic de illis celeberrimi societatis *Solomonici* doctores in epist. ad RR. PP. superior. gener. prior. et monach. S. Gerinani a Pratis, impress. an. 1735, pag. 20: *Non laqueus ut sperat est, inquit, nostram animadversionem feret eruditissimus Ruæus, utpote qui non sit ut levia illa ingenia, quæ quia nihil habent, nihil sibi detrachere possunt. Accurate edit, accurate notat quod notandum est; novaque Origenis editio magno semper erit argumento ipsum e promiscua quotidianorum editorum turba secerendum.*

Operis summo pontifici Clementi XII dedicati nuncupatoria epistola sanctissimo Patri adeo placuit, ut ejus bibliothecæ præses illustrissimus D. d'Inghembert tunc Theodosiæ archiepiscopus, hodie episcopus Carpentoracensis, ita amico rescripserit auctori: *Mon très-révérend Père, j'eus l'honneur de lire à notre Saint Père le Pape votre épître dédicatoire, dès que je l'eus reçue. Sa Sainteté en entendit la lecture avec une attention et une satisfaction que je ne saurois vous exprimer: et en vérité je ne sache pas lui avoir jamais rien lu, depuis que j'ai le bonheur d'être à son service, qui lui ait plu davantage. Vous pouvez donc imprimer cette épître dédicatoire précisément comme vous me l'avez envoyée. Notre S. Père le Pape, et M. le cardinal Quirini, à qui je l'ai aussi communiquée, jugent que vous ne pouvez y toucher sans la gêner. J'ai l'honneur d'être avec beaucoup de considération, mon très-révérend Père, etc. A Rome, le 19 Novembre 1732.*

Priori Origenis volumine recepto, summus pontifex expressam sui vultus imaginem in duobus numismatibus ex auro et argento (honorificentissimum gratiæ et benevolentiæ pignus) ad auctorem misit, cui hanc simul epistolam Sanctissimi Patris nomine scripsit eminentissimus cardinalis Firrao: *Admodum reverende Pater. Primum Origeniani operis volumen a Paternitate tua nitidius ac diligentius quam antea, multaque perfusum eruditionis luce posteritati traditum SS. Pater tuo nomine sibi repræsentatum læta fronte accepit et gratum habuit; ratus in hoc ingeniosissimo, sed ambiguo auctore interpretando, neminem te latere voluisse illum, ubicunque erraverit, suo, non catholicæ religionis damno errasse; nihil simul in ejus enucleandis sententiis tibi excidisse quod sanctissimi instituti vestri alumnium veræque fidei sectatorem non deceat. Quocirca donum tuum in amplissima selectissimaque bibliotheca sua locari voluit, obsequii erga te tui documentum, quo pontificia benevolentia, si ea tibi sit opus, excitetur; et excitari jucundum illi accidit. Hæc me tuis litteris addita puterna benedictione respondere jussit. Velim ego, ut quo mihi sint in honore qui bonas sedulo studio litteras persequuntur (horum autem unum te esse gratulor), expertus discas. Romæ xii Kal. Nov. 1733. Paternit. tuæ ad officia paratus, etc.*

Postrema duo Origenis volumina jamjam ineunte anno 1736 erat prælo commissurus D. Carolus Delarue, ni D. Vincentii Thuillier quicum ab solemnibus votorum nuncupatione amicissime semper vixerat, inopina morte tunc fuisset a proposito deterritus. Amici enim desiderio mœrens, tam acerbissimo contabuit luctu, ut thoracis distillatione pene ipse exanimatus, ea lege fatum effugisse videretur, ut vitam cum languore perpetuo commutaret. Quod tamen imminentis obitus prænuntium judicis, quanto magis languor ingravescebat, tanto magis ea quæ conceperat fovematque Christianæ pietatis semina, religiosus adaugere studebat. Interim tamen quod vigoris dcerat animi firmitate supplens, tertium Origenis volumen typis anno 1737 mandatum jam pene ad finem perduxerat, cum lingua subito immobilis, dextraque corporis parte omni sensu motuque expers, paucis diebus extinctus est. Obiit Lutetiæ Parisiorum in monasterio S. Germani a Pratis prid. Non. Octobr. an. 1739. Vixit annos 54, menses 2, dies 7.

Fuit D. Carolus Delarue amœnissimi elegantisque sermonis, apertus et simplex, fidus amicus, familiares plus diligens quam colens, semper ad inserviendum paratus. Judicio et eximio et acri accedebat vegeta excelsi ingenii vis, facilitas splendorque. Pluribus ante mortem annis gravissimum aliud ac perutile *De antiquitatibus ecclesiasticis* Gallice conscribendum opus meditatus fuerat eruditus vir, jamque non pauca

congresserat ad amplissimam illam quam apparabat ædificii molem; sed præ valetudine impar strenuo factus labori, totius summam operis reliquit fratris filio domino Carolo Vincentio Delarue monacho ejusdem congregationis S. Mauri, quem idcirco Lutetiam ad se advocaverat, ut in id opus junctis cum ipso viribus incumberet, et aliquid acciperet opis in Origenis editione, cujus postremum volumen quod omnibus pene numeris absolutum reliquit, mox typis mandabitur.

ORIGENIS FRAGMENTA EX LIBRO DE PROVERBIIS SALOMONIS.

MONITUM.

Ex Origenis scriptiōibus in Proverbia nihil reperi præter sequentia fragmenta, quorum duo priora Latine tantum exstant in Apologia Pamphili martyris pro Origene; cætera vero omnia in Eptome sua refert Procopius Gazæus, illo duntaxat excepto quod pertinet ad Proverbiorum 1, 6, quodque exhibet Catena ms. bibliothecæ Mazarinianæ ad caput octavum Lucæ.

Sixtus Senensis Biblioth. sac. lib. iv, pag. 354, Origeni quoque tribuit Ἐξηγητικά in librum Ecclesiastici, eaque addit a Methodio citari in libro De resurrectione. Illorum tamen ne γρὸ quidem comparet tum in hujus Methodiani libri fragmentis quæ vel ab Epiphanio hæres. xiv, vel a Photio codic. ccxxxiv, repræsentantur, tum in illis quæ exstant tomo tertio Bibliothecæ Lugdunensis.

I Videtur autem mihi et illa assertio quæ transformari animas de corporibus in alia corpora asseverat, pervenisse etiam in aliquos eorum qui Christo credere videntur, ex quibusdam Scripturæ sanctæ occasionibus, non intelligentes quomodo intelligi debeant quæ scripta sunt. Non enim animadvertunt quomodo homo efficiatur, aut pullus, aut equus, aut malus, et putaverunt transformari humanum animum in pecudum corpora, ut æstimarent quod aliquando serpentis suscipit corpus vel viperæ, aliquando equi, vel reliquorum animalium. Jam ergo consequens est et hoc illos dicere debere, quod diabolus qui leo in Scripturis dicitur, corpore leonis utatur, aut draconis carnibus, cum draco nominatur. Ita erit ut secundum illos transmutatio ista

A animarum perveniat et in dæmonum naturam, ut sit aliquando vel leo vel draco anima habens diabolium. *Et paulo post*: Sed superflue sunt omnes istæ adinventiones. Manifestum est enim quod una pœna tam dæmonum naturæ quam humano generi peccatorum a Domino præfinita sit illa quam Dominus sua sententia designavit, dicens: *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*¹; ostendens quia eadem species pœnarum peccatoribus hominibus, et diabolo, et angelis ejus præparata sit, licet in eadem pœna diversa sit quantitas pœnæ. Alius enim gravius ac vehementius cruciatur pro magnitudine peccatorum; alius autem remissius, cujus leviora et faciliora peccata sunt.

ΕΚ ΤΩΝ ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΣ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ. **B** **2** EX ORIGENIS COMMENTARIIS IN PROVERBIA SALOMONIS.

ΚΕΦ. Α'.

Παροιμία Σολομώντος υιοῦ Δαυὶδ. Υἱὸς Δαυὶδ καὶ ὁ Σωτὴρ λέγεται. Οὗτος εἰρηνικὸς ἡμῶν Σωτὴρ ὁ γενόμενος ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, τὸ κατὰ σάρκα, ἰερατεύσας ἐν Ἰσραὴλ. Διὸ καὶ ἐπεγράφη τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων οἰκονομίαν τελῶν. Οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Ἰουδαῖοι εἰσιν, ὁ Ἰσραὴλ, ὧν εἰρηνικὸς Σωτὴρ βασιλεύει ὡς διορατικῶν, ἐὰν ὧσιν ἀληθῶς Ἰσραὴλ. Οὐ γὰρ ὅσοι σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, πάντως καὶ τέκνα, τῷ μὴ ποιεῖν τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ.

Τοῦ γινῶναι σοφίαν καὶ παιδείαν. Σοφία ἐστὶν ἐπιστήμη θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων κατὰ-

CAP. I:

Vers. 1. Proverbia Salomonis filii David. Filius David etiam Salvator vocatur. Hic pacificus noster Salvator, factus ex semine David secundum carnem², regnavit in Israel. Idcirco susceptam implens pro hominibus dispensationem, titulum hunc inscriptum habuit: Hic est rex Judæorum³. Jūdæi, Israel sunt, quorum pacificus Salvator rex. dominatur, tanquam animis perspicacium, si modo vere Israel sunt. Non enim qui semen sunt Abraham, omnino etiam filii⁴, eo quod opera Abraham non faciunt⁵.

Vers. 2. Ad sciendam sapientiam et disciplinam. Sapientia est divinarum humanarumque rerum

¹ Math. xxv, 41. ² Rom. 1, 3. ³ Luc. xxiii, 38. ⁴ Rom. ix, 7. ⁵ Joan. viii, 39.

scientia atque comprehensio ; secundum autem A quosdam, vapor est virtutis Dei, et emanatio Omnipotentis gloriæ sincera : nihil enim inquinamentum incurrit in illam : splendor enim est lucis æternæ et speculum sine macula operationis Dei, et imago bonitatis illius *. Qui sapientiæ novit opera, hæc novit, nempe splendorem lucis æternæ, speculum siue macula virtutis Dei, et imaginem bonitatis ejus. Hæc autem nihil aliud sunt, quam scire Filium dilectionis Dei, et Christum sapientiam. Christus enim Dei virtus est et Dei sapientia. Id vero non carnis et sanguinis, sed Patris cœlestis revelatione manifestatur. Scit autem etiam sapientiam, qui divinorum oraculorum legis et prophetarum, Evangeliorum atque apostolorum scientiam novit. Super petram ponit fundamentum, nempe super fidem Christi, ut resistat adversus imbres, et ventos, et spiritus, tentationes videlicet undecunque proveniant. Quod Lucas ait, quia *laudavit æconomum iniquitatis* †, abusive locutus est, solentiam laudans, ob ingenii dexteritatem. Quod ipsum et his verbis significari videtur : *Erat autem serpens prudentissimus omnium bestiarum* ‡, unde scriptum est : *Estate prudentes sicut serpens* §, quasi dicat, non expertes astutiæ serpentis.

Vers. 6. *Animadvertetque parabolam, et tenebrosam sermonem, disctaque sapientum et ænigmata.* Quodnam discrimen hæc a se invicem habeant, consideremus; ac primum quidem quid sit parabola videamus ex iis quæ Evangelia nobis suppeditant, argumentis. Parabolæ enim nomine usi sunt etiam alii, et Matthæus his verbis : *In illo die exiens Jesus de domo sedebat secus mare, et omnis turba in ¶ littore stabat, et locutus est eis multa in parabolis : Ecce exiit qui seminat seminare* †. Est igitur parabola sermo de re tanquam gesta, quæ tamen gesta non est secundum litteram, sed quæ potest fieri : qui quidem sermo tropice res significat per translationem eorum quæ in parabola dicta sunt. Non enim prout littera sonat factum est illud : *Exiit qui seminat*, quemadmodum historiam contigisse dicimus : verumtamen potest illud fieri secundum litteram : *Ecce, exiit qui seminat*, etc. Ego certe puto Jesum in parabolis loquentem extraneis, quibus, quia foris erant, datum non erat nosse mysteria regni Dei, exiisse de domo, quemadmodum conserpsit Matthæus, qui non sine causa et ratione adnotavit illud : *In illo die exiens Jesus de domo seiebat secus mare.* Conveniens enim erat ut de domo exiret ad eos qui in illam ingredi non valebant, sed erant foris. Tale quidpiam in animo habuisse Matthæum hoc loco, manifestum erit ei qui observaverit ea quæ inferuntur : *Dimissis enim, inquit, turbis intravit in domum suam* ††, et discipulis edisseruit parabolam. Observa enim in his quemadmodum turbis in parabolis Jesus loquitur,

ληψίς· κατά δέ τινας, ἀτμίς ἐστὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ ἀπόβροια τῆς τοῦ Πατρὸς ἀποκρυφῶς δόξης ἐλλικρινής· οὐδὲν γὰρ εἰς αὐτὴν σκοτεινὸν ἐμπέπτει· ἀπαύγασμα γάρ ἐστὶ φωτὸς αἰθίου, καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Ὁ γινώσκων ἔργα σοφίας, ταῦτα γινώσκει, τουτέστι, τὸ ἀπαύγασμα τοῦ αἰθίου, καὶ τὸ ἀκηλίδωτον ἔσοπτρον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ τὴν εἰκόνα τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ γινῶναι τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης, καὶ τὴν σοφίαν τὸν Χριστόν. Χριστὸς γάρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Τοῦτο δὲ οὐκ ἀπὸ σαρκὸς καὶ αἵματος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ Πατὴρ ἀποκαλύπτεται. Γινώσκει δὲ σοφίαν, καὶ ὁ τὴν ἐπιστήμην εἰδὼς τῶν θείων, νομικῶν καὶ προφητικῶν, εὐαγγελικῶν τε καὶ ἀποστολικῶν λογίων. Ἐπὶ τὴν πέτραν τίθησι τὸν θεμέλιον, τουτέστιν ἐπὶ τῇ πίστει Χριστοῦ, ὡς ἀντέχειν πρὸς βροχὰς, καὶ ἀνέμους, καὶ πνεύματα, δηλαδὴ τοὺς ὀθενοῦν γινομένους πειρασμούς. Εἰ δὲ φησὶν ὁ Λουκᾶς ὡς ἐπήρσε τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας, κατεχρήσατο, τὸν ἔπαινον ἐπὶ τῆς ἐντροχίας λαβῶν, διὰ τε τῆς διανοίας δξύ· ὅπερ ἔοικε δηλοῦσθαι κἀν τῷ, Ὅ δὲ ὄφις φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων, καθ' ὃ λέλεκται καὶ τὸ, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὁ ὄφις*· οἰοεὶ μὴ ἀπειροὶ τῶν τοῦ θρέως πανουργημάτων.

Νοήσει τε παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, εἰσὶς τε σοφῶν καὶ ἀνίγναικα. Τίνα διαφορὰν ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα, κατανοήσωμεν· καὶ πρῶτον τί ποτέ ἐστι παραβολὴ ἴδωμεν, ἀφ' ὧν ἔχομεν εὐαγγελικῶν ἀφορμῶν. Ἐχρήσαντο γάρ τῷ ὀνόματι τῆς παραβολῆς ἄλλοι τε, καὶ Ματθαῖος οὕτως· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐξελεύθη ὁ Ἰησοῦς ἐκ τῆς οἰκίας ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν, καὶ πῶς ὁ δῆλος ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἰσῆλκει, καὶ ἐλάλησεν αὐτοῖς πολλὰ ἐν παραβολαῖς· Ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. Ἔστι τοίνυν παραβολὴ λόγος ὡς περὶ γενομένου, μὴ γενομένου μὲν κατὰ τὸ ῥητόν, δυναμένου δὲ γενέσθαι, τροπικῶς δηλωτικῶς πραγματικῶν ἐκ μεταλήψεως τῶν ἐν τῇ παραβολῇ λελεγεμένων. Οὐ γὰρ γέγονε κατὰ τὴν λέξιν τὸ, *Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων*, ὡς λέγομεν γεγονέναι τὰ τῆς ἱστορίας· πλὴν δυνατόν γενέσθαι κατὰ τὸ ῥητόν· Ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων, κ. τ. ε. Ἐγὼ μέντοι νομίζω τοῖς ἔξω λαλοῦντα τὸν Ἰησοῦν ἐν παραβολαῖς, οἷς, διὰ τὸ εἶναι ἔξω, οὐκ ἐδόδο εἰδέναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἐξεληλυθέναι τῆς οἰκίας, ὡς ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψεν, οὐ χωρὶς αἰτίας καὶ λόγου ποιήσας τὸ, Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐξελεύθη ὁ Ἰησοῦς τῆς οἰκίας, ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν. Ἐπρεπε γὰρ πρὸς τοὺς μὴ χωροῦντας εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκίαν, ἀλλ' ὄντας ἔξω αὐτῆς, ἐξελεῖν αὐτῆς. Ὅτι δὲ τοιοῦτόν τι τῷ Ματθαίῳ κατὰ τὸν τόπον νερόηται, σαφὲς ἐστὶ τῷ τετηρηκότι τὰ ἐπιφερόμενα· Ἄφεις γὰρ, φησὶ, τοὺς δῆλους, εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀνακαλύπτει τὰ τῆς παραβολῆς. Παρατήρει γὰρ ἐν τούτοις τίνα τρόπον τοῖς ὄχλοις ἐν παρα-

* Sap. vii, 25. † Luc. xvi, 8. ‡ Gen. iii, 4. § Matth. x, 16. †† Matth. xiii, 1, 2, 3. †† Ibid., 36.

κολαίς ὁ Ἰησοῦς λαλεῖ, καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐδὲν αὐτοῖς λαλεῖ· ὁ καὶ μέχρι τῆς δεῦρο ποιεῖ· οἱ γὰρ ὄχλοι οὐ χωροῦσι παραβολῶν ἑρμηνείαν. Πρὸς τὰς δὲ καὶ τῷ, Ἄφεις τοὺς ὄχλους εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, πάνυ συνετώς ἀναγεγραμμένῳ· ἐπεὶ μὴ οἶόν τε ἦν τοὺς ὄχλους αὐτῷ συνελθεῖν, ἀλλὰ μόνους τοὺς διακίροντας παρὰ τοὺς ὄχλους, οἵτινες ἦσαν μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ δυνάμενοι παρῆρησίαν ἔχειν πρὸς τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰησοῦ. Ἐκεῖ, οὐχ ὡς οἱ ὄντες ἔξω, ἀλλὰ χωρησάντες τὸ γενέσθαι ἔσω, προσελθόντες τῷ διδασκάλῳ, τὸν ἔσω νοῦν ἀξιοῦσι τῶν παραβολῶν μαθεῖν. Καὶ ἐπειπερ ἐχώρησαν αὐτῷ ἀκολουθεῖσαι εἰσιόντι εἰς τὴν οἰκίαν, διὰ τοῦτο ἀποκριθεὶς πρὸς τὸ, Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν, εἶπεν ἃ εἶπεν. Οὐ μόνον δὲ ἐξέρχεται τῆς οἰκίας αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς, ἵνα τοῖς ἔξω ἔξω γενόμενος λαλήσῃ τὰς παραβολὰς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν καθίσταται, ἀνιτιστόμενος, ὅτι οἱ ὄχλοι καὶ οἱ ἔξω τῶν τῆς θαλάσσης κυμάτων, καὶ τοῦ ἀλμυροῦ ὕδατος αὐτῆς, οὐκ εἰσὶ μακρὰν. Παρατήρει δὲ, ὅτι πρὸς μὲν τὸν ἐξεληθόντα τῆς οἰκίας καὶ καθήμενον παρὰ τὴν θάλασσαν Ἰησοῦν συνήχθησαν ὄχλοι πολλοί· οὐκ ἔτι δὲ ὄχλοι πολλοί, ἀλλ' οἱ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην δαεῦντες ὀλίγοι, καὶ εὐρίσκοντες τὴν ἐπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν ὁδὸν μαθηταὶ εἰσέρχονται πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν. Λόγῳ τοίνυν τὸ πρέπον εὐαγγελικῶς κατὰ δύναμιν ἐξετάζων, καὶ τῷ τοῦ Ἰησοῦ βουλήματι ἐμβάντος εἰς τὸ πλοῖον, καὶ λέγοντος παντὶ τῷ ὄχλῳ τῷ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἐν παραβολαῖς, φημί, μήποτε ὁ λόγος τοῖς ὄχλοις οὐ βεβηκώς, οὐδὲ ἐστὼς, ἀλλ' ἐν ὕδατι θαλάσσης τυγχάνων, λαλεῖ ὀχούμενος ἐπὶ τοῦ, ὡς οἶόν τε ἐστὶ, δυναμένου βεβηκέναι ἐπὶ ὕδατος· ὅπερ πλοῖον εἴρηται. Μὴ θαυμάσης δὲ, εἰ τὰ τοιαῦτα νοήματα ὠραιότερον ἐνήνεκται, ὡς ἂν τὸν ἔξω καὶ τὸν ὄχλον μὴ νομίσαι, μηδὲ νοῦν τινα εἶναι κεκρυμμένον καὶ ἐχόμενον πυκνῆς γλαφυρότητος τὸν τῆς εὐαγγελικῆς διαθέσεως ἀποκείμενον· καὶ γὰρ ἦν τῆς οἰκονομύσεως χάριτος τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, ἔργον. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ, Προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· Αἰὰ τί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς; καὶ τὸ, Ἄφεις τοὺς ὄχλους ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ· καὶ προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν, βαθύτερον ἀκούειν πειρώμεναι. Ἄε γὰρ οἱ μὲν ὄχλοι, ἐὰν ἀκούωσι παραβολῆς, οὐδὲ ἐφιστᾶσιν αὐτῇ δεομένη ἐξηγήσεως· οἱ δὲ μαθηταὶ θεωροῦντες, ὅτι ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις λαλεῖ, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἔξω, ἀφίεντι τοὺς ὄχλους τῷ Ἰησοῦ ἔπονται, καὶ ἰδόντες, ὅτι οὐκ ἀλλαχοῦ δύνανται μανθάνειν τὰ τῶν παραβολῶν ἢ εἰσελθόντες εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ εἰσερχόμενοι πρὸς αὐτὸν, καὶ προσελθόντες αὐτῷ, φασί· Φράσον ἡμῖν τὴν αὐτὴ μὲν ἢ παραβολή.

Ἐξῆς δὲ ἐστὶν ὁ σκοτεινὸς λόγος. Ἔστι τοίνυν ἐν ταῖς Γραφαῖς τινα τοσοῦτον ἐπιτηδες σκοτεινῶς εἰρημένα, ὥστε μηδὲ τὸ τυχὸν ἐκλαβεῖν ἂν τινα ἐν αὐτοῖς χωρὶς πολλῆς καὶ μεγάλης ἐξετάσεως συγκεχυμένης καὶ κατὰ τὴν φράσιν, καὶ κατὰ τὸ διανόημα,

A et sine parabola nihil eis dicit. Quod etiamnum facit. Nam turbæ non capiunt parabolarum interpretationem. Attende autem et hoc : *Dimissis turbis ingressus est in domum suam*, quod scite scriptum est : nam turbæ non poterant cum illo intrare, sed illi tantum qui turbis præstantiores erant, nempe discipuli ejus, quibus fiducia et libertas erat intrandi in domum Jesu. Ibi, non tanquam ii qui foris sunt, sed tanquam qui intro esse valeant, accedentes ad præceptorem, interiorum parabolarum sensum edoceri postulant. Et quoniam ipsum in domum suam intrantem sequi valebant, propterea respondens ad illud : *Edissere nobis parabolam*, dixit ea quæ dixit. Non solum autem egreditur e domo sua Jesus, ut extraneis extraneus factus loquatur parabolas, sed et secus mare considet, innuens turbas et eos qui foris sunt, a fluctibus maris et illius aqua salsa non procul distare. Observa autem ad Jesum domo egredientem et sedentem secus mare plurimas turbas confluisse. Nequaquam autem turbæ multæ, sed pauci discipuli qui arctam asperamque viam ambulant, et reperiunt semitam quæ ducit ad vitam, ad ipsum in domum ejus intrant. Inquirens igitur pro virilitate rationem convenientem evangelico sermone ac voluntati Jesu in navem ingredientis, atque universæ turbæ juxta littus in parabolis loquentis, dico, forsitan verbum quod super turbis firmum non est, nec stat, sed in unda maris est, loqui vectum eo quod, quantum fieri potest, firmari potest in aqua : quod quidem vocatur navigium. Ne mireris autem quod ejusmodi sententiæ sublimius inferuntur, ne extraneus et turba arlretur sub evangelica expositione nullum esse sensum absconditum et qui frequenti varietate delectet. Hoc enim erat gratiæ Dei verbum dispensantis opus. Ego autem etiam illud : *Accedentes discipuli dixerunt ei : Quare in parabolis loqueris eis* ¹¹? et illud : *Dimissis turbis venit in domum suam, et accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes : Edissere nobis parabolam* ¹², profundius intelligere conabor. Turbæ siquidem, tametsi continuo audiebant parabolas, nunquam tamen advertabant eas indigere explanatione ; discipuli vero videntes cum turbis, eo quod foris essent, in parabolis loqui, Jesum qui turbas dimiserat sequuntur, scientesque se alibi parabolarum sensum perdiscere non posse, nisi in domum Jesu ingrederentur, et ad illum ingrediuntur, et accedentes dicunt ei : *Edissere nobis parabolam*, quam nempe discere cupiebant. Atque hujuscemodii est parabola.

Sequitur obscurus sermo. Sunt igitur in Scripturis nonnulla quæ ita de industria obscure dicta sunt, ut non ullus quidem sensus in iis percipi possit sine multa et magna disquisitione, cum dictioni magna confusio insit et secundum phrasim, et secundum sensum, et so-

¹¹ Matth. xiii, 10. ¹² Ibid., 36.

quod in bibliis dicitur obscurus sermo. In exemplum ejusmodi adducam e Psalmis ea quæ in psalmo trigesimo primo dicta sunt his verbis : *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea* ¹⁵, etc. Ac sententiæ quidem littera simpliciter intelligi potest, quemadmodum ostendemus; sed de obscuro sermone non ita se res habet : cujusmodi est etiam illud Isaïæ : *Væ terræ navium alis, trans flumina Æthiopiæ : qui mittit in mari obstes, et epistolas biblinas super aquas* ¹⁶. Quodlibet autem horum explicare, atque interpretando sermonis hujus obscuritatem illustrare, non est præsentis temporis, ne plures et in tempestivas faciamus digressiones. Sufficiat psalmi locum quodammodo sic explicare. Quatenus enim exclamavi, hymnos Deo concinens, et tota die de Deo loquens, nihil in me inveteratum est, sed potius renovatus sum. Ubi vero a divinis sermonibus abstinui, præ torpore silens, veteris usque ad ossa mea penetravit, et ad ea quæ in me solidissima videbantur. Hinc consecutum est, ut die ac nocte gravata fuerit **5** super me manus tua, et propterea a priori visitatione conversa est in meam miseriam aggravata manus tua super me. Et merito quidem hæc passus sum; in fluxa in me spina, quoniam victus sum a curis, vel etiam a divitiis et voluptatibus hujus sæculi. Ejusmodi quidpiam prophetam hoc loco in mente habuisse, liquet ex his quæ inferuntur : *Peccatum meum cognitum tibi feci* ¹⁷, etc.

Post hæc videndum quænam sint dicta sapientium, deinde quæ sint ænigmata, qualium sapientum dicta intelligat sapiens, atque eadem audiendo sapientior evadat. An eorum tantum qui secundum Deum et veritatem ejus sapiunt? An vero non horum solum, sed etiam eorum quos Deus capiet in astutia sua? Nam et hos sermo sapientes nominavit. Etenim cur dictus sapiens intelliget quidem hætorum sapientum dicta, aliorum vero sapientum sermones intelligere non poterit? An intellectus ejus erit imbecillior intellectu sapientum hujus mundi, et illorum dicta assequi non valebit? Et vide ne forte quemadmodum oculi opus est non solum res bene ordinatas videre, sed etiam illas quæ aliter se habent, ac posita in illis ars requirit; sic mentis opus sit tam obvias quam non obvias cogitationes considerare, ne quo modo mendaciarum verisimilitudine decipiatur, sed deceptos liberet, cum intellexerit aliorum quoque sapientum dicta, si quando struant sophismata, et quomodo falsis illudant rationibus, et qua ratione sophisma solvatur ac deceptio elidatur. Hic etiam per sapientes suos minatur Deus fore ut eam quæ ob fallaciam deservit meretur sapientiam sapientum perdat, necnon fallacem prudentiam eorum qui non secundum ipsum prudentes sunt. Sic per suos sapientes comprehendet astutiam hujus sæculi. Si

A καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν τῆς λέξεως ἄπερ νομίζω εἶναι τὸν λεγόμενον ἐν βίβλῳ σκοτεινὸν λόγον. Παράδειγμα τῶν τοιούτων ἐκθήσομαι ἀπὸ Ψαλμῶν ἐκ τοῦ λα΄ ψαλμοῦ τὰ οὕτω λελεγμένα · "Ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστά μου, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀπλῶς τοῦ μὲν νοήματος νοῆσαι ἔστι τὸ ῥητὸν, ὡς δεῖξομεν· τοῦ δὲ σκοτεινοῦ λόγου, οὐδὲ τὸ τοιοῦτον· ὅσον χάκεινο ἐν Ἡσαΐα· Ὁὐαὶ γῆς πλοίων πτέρυγες, ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας, ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ζιμρα καὶ ἐπιστολάς βυβλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Ἐκαστον δὲ τούτων σαφηνίσει καὶ νοῆσαι φωτίζοντα τῇ διηγήσει· τὸ σκοτεινὸν αὐτοῦ οὐ τοῦ παρόντος ἐστὶ καιροῦ, ἵνα μὴ πολλάς καὶ ἀκαιροὺς προώμεθα παρεκβάσεις. Ἄρα καὶ δὲ μόνον τὸ ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ οὕτω πως σαφηνίσει λεγόμενον. "Ὅσον γὰρ ἐκεκράγειν ὑμῶν τὸν Θεόν, καὶ δι' ἄλλης τῆς ἡμέρας θεολογῶν, οὐδὲν μου ἐπαλαιούτο, ἀλλ' ὅσον ἀνεκαινούμην. "Ὅτε δὲ ἀργήσας ἀπὸ τοῦ λέγειν τὰ τῆς θεολογίας ἐπιώπησα, τότε τῇ παλαιότητι εἰσέδου μερικῶν ὀστέων μου, καὶ τῶν δοκούντων ἐν ἐμοὶ στερέωτάτων. Καὶ τούτοις ἠκολούθησε τὸ βαρεῖαν γενέσθαι τὴν χεῖρά σου νυκτὸς καὶ ἡμέρας κατ' ἐμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς προτέρας ἐπισκοπῆς ἐστράφη εἰς τὴν ἐμὴν ταλαιπωρίαν ἢ βαρυνομένη σου χεῖρ κατ' ἐμοῦ. Καὶ ἄξιός γε ταῦτα πέπονθα, παγεῖσθαι μοι ἀκάνθης, ἠνίκα ἐκρατήθην ὑπὸ μεριμνῶν, ἢ καὶ πλούτου, καὶ ἡδονῶν βιωτικῶν. "Ὅτι δὲ τοιαῦτά τινα τῷ Προφήτῃ ἐν τούτοις νενοῆται, ἤϊλον ἐκ τοῦ ἐπιφερεσθαι τούτους τὸ, *τὴν ἀμαρτίαν μου ἐγνώρισα*, καὶ τὰ ἐξῆς.

C Μετὰ ταῦτα ἔστιν ἰδεῖν τίνες αἱ ῥήσεις τῶν σοφῶν· εἶτα τίνα τὰ αἰνίγματα· ποίων σοφῶν ῥήσεις ἢ τῶνδε ἀκούσας σοφός, καὶ διὰ τὸ ἀκρηκῆναι αὐτῶν ἑαυτοῦ γενόμενος σοφώτερος. Ἄρα γὰρ μόνων τῶν κατὰ Θεὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ σοφῶν, ἢ οὐ τούτων μόνων, ἀλλὰ καὶ ὧν δράζεται ἡ θεὸς τῆς πανουργίας; Καὶ γὰρ τούτους ὠνόμασεν ὁ λόγος σοφοὺς. Διὰ τί γὰρ ὁ εἰρημένος νοῆσει μὲν τὰς τῶν μακαρίων σοφῶν ῥήσεις, οὐ διαρκέσει δὲ πρὸς τὸ νοῆσαι· καὶ τοὺς τῶν λοιπῶν σοφῶν λόγους, ἀλλ' ἔσται αὐτῷ ὁ νοῦς ἐλάττων τοῦ νοῦ τῶν σοφῶν τοῦ κόσμου τούτου, καὶ μὴ δυνάμενος παρακολουθεῖν τοῖς ὑπ' ἐκεῖνων λεγομένοις; Καὶ ἄρα μήποτε ὡσπερ ὀφθαλμοῦ ἔργον ἔστιν οὐ μόνον τὰ τεταγμένα ὄραειν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα, ἢ ὡς τὸ ἐν τούτοις τεχνικῶν βούλεται· οὕτω νοῦ ἔργον ἐστὶ τὰ τε ἐπιτυγχανόμενα ἐνοήματα θεωρεῖν, καὶ τὰ μὴ, εἴ πως αὐτὸς τε ὑπὸ τῆς ἐν τοῖς ψεύδεσι πιθανότητος οὐχ ἄλωσεται, καὶ τοὺς ἀλόγους βύσεται, ἐὰν νοῆσῃ καὶ τῶν ἄλλων σοφῶν τὰς ῥήσεις, εἴ που σοφίζονται, καὶ τίνα τρόπον παραλογίζονται· καὶ πῶς τὸ σόφισμα λύεται, καὶ ὁ παραλογισμὸς ἐλέγχεται. Οὕτω γὰρ καὶ διὰ τῶν ἑαυτοῦ σοφῶν ἀπειλεῖ ὁ Θεός, ὅτι· τὴν διὰ τὸ ψεύδος ἀξίαν ἀπολέσθαι σοφίαν τῶν σοφῶν ἀθετήσει, καὶ τὴν ἀπατηλὴν σύνεσιν τῶν μὴ κατ' αὐτὸν συνειτῶν, καὶ οὕτω διὰ τῶν ἰδίων δράζεται τῆς πανουργίας τοῦ αἰῶνος τούτου σοφῶν. Αὐτίκα οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου, εἰ μὴ ἐνόουν τὰς τῶν

¹⁵ Psal. xxxi, 5. ¹⁶ Isa. xlviii, 1, 2. ¹⁷ Psal. xxxi, 5.

κωσμιῶν σοφῶν ῥήσεις, πῶς ἐστρατεύοντο πρὸς καθαιρέσιν ὀχυρωμάτων, λογισμοὺς καθαιροῦντες καὶ πᾶν ὄψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ; Πῶς δὲ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Πέτρου λεγόμενον τελείως τηρήσασθαι τις ἂν, τὸ, "Ἐτοιμοὶ ἴτε πρὸς ἀπολογίαὶν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμῶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος, μὴ τελείως ἔχων τὴν ἐν λόγῳ παρασκευὴν, ἵνα παντὶ Ἑλληνι καὶ παντὶ βαρβάρῳ, καὶ παντὶ σοφῷ, καὶ παντὶ ἀνοήτῳ ἔτοιμος ᾖ πρὸς ἀπολογίαὶν περὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐλπίδος, τῷ συνιέναι τὰς τῶν σοφῶν ῥήσεις, τῶν μὲν κατηγορῶν, τὰ δὲ ἀνατρέπων, ταῦτα δὲ συνιστὰς καὶ ἀποδεικνύς; Μὴ θαυμάσης δὲ εἰ νῦν ὁ ἀληθῶς κατὰ Θεὸν σοφὸς οὐχ εὑρίσκειται· ἐκλέλοιπε γὰρ τὰ πλεῖστα τῶν ἐξαιρέτων χαρισμάτων, ὡς ἢ μηδαμῶς ἢ σπανίως εὑρίσκεισθαι.

Λέπεται ἀποδοῦναι καὶ τίνα τὰ αἰνίγματα. Αἰνίγμα δὲ εἶναι νομίζω διεξοδὸν τίνα περὶ ὧς γεγονότων μὴ γεγονότων, μήτε γενέσθαι δυναμένων, σημαίνοντων ἢ ἐν ἀποκρυφῇ ἀπὸρρήτον τι· ὅσον ὡς ἀπὸ παραδείγματος τὸ ἐν τοῖς Κριταῖς· *Πορευόμενα ἐπορεύθησαν τὰ ξύλα, τοῦ χριστοῦ ἐφ' ἑαυτῶν βασιλεύει*. Τίνα γὰρ τρία ξύλα καρποφόρα, ἡ συκῆ, ἡ ἀμπελος, ἡ ἐλάια, μὴ βουληθέντα βασιλεύειν τῶν οὐκ ἀξίων τῆς αὐτῶν βασιλείας ξύλων· καὶ τίς ἡ ἀκνωθῆς ῥάμνος καὶ πῦρ ἐξ αὐτῆς ἀφείσα κατεσθλεῖν τὰς κέδρους τοῦ λιθάνου, τοῦ σοφοῦ ἐστὶν ἰδεῖν, ἀναφέροντος ταῦτα μὲν ἐπὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν δὲ ῥάμνον ἐπὶ τὸν ἀντικείμενον. Ἔστι δὲ καὶ ἐν ταῖς Βασιλείαις αἰνίγμα τοιαῦτον· Ὁ ἀκνωθὸς ὁ ἐν τῷ Λιδάνῳ ἀπέστειλε πρὸς τὴν Κέδρον τὴν ἐν τῷ Λιδάνῳ, λέγων· Δός τὴν θυγατέρα σου τῷ υἱῷ μου εἰς γυναικᾶ, καὶ τὰ ἐξῆς. Εὐροὶς δ' ἂν καὶ ἐν τοῖς προφήταις αἰνίγματα, ὡς ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ τὸ, Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὀμβραλοπτέρυγος, ὁ μακρὸς τῆ ἐκτάσει, πλήρης πτελῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τοσαῦτα χωρῆσαι ἐπὶ τοῦ παρόντος δεδυνήμεθα εἰς τὸ προκείμενον· ταῦτα δὲ ἦν παραβολὴ καὶ σκοτεινὸς λόγος, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα. Παραβολὴ ἐστὶ λόγος ὡς περὶ γενομένου τοῦ μὴ γενομένου μὲν κατὰ τὸ ῥητὸν, δυναμένου δὲ γενέσθαι, τροπικῶς δηλωτικὸς αἰνιγμάτων, ὡς τὸ, *Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι*· οὐ γὰρ γέγονε κατὰ τὴν λέξιν, κἂν ἀνάγηται εἰς ἕτερα. Καὶ πῶς ἀρμόσαι τούτῳ τὸ, *Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου*; Γέγονε γὰρ ὅπερ ἐπήγαγεν· *Ἐναντίον τῶν πατέρων αὐτῶν ἐποίησε θαυμάσια*. Καὶ κατὰ τὸ ῥητὸν διέβρῆξε θάλασσαν, καὶ διήγαγεν αὐτοὺς· πάντα γὰρ γέγονεν, εἰ καὶ σύμβολά ἐστι τῶν ἐφ' ἅπερ ἀνήγετο τρώπων παραβολῶν εὐαγγελικῶν λαμβανόμενα. Ἔτερος δὲ τις ἔρετ, οὐκ ἐπὶ τὰ ἀπὸ τῆς Ἐξόδου ἀναφέρεσθαι τὸ, *Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου*· ἀλλ' ἐπὶ τὰς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παραβολὰς τοῦ Χριστοῦ λέγοντος ἐν τῷ προφήτῃ· *Προσῆγγετε, λαὸς μου, νόμον μου, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ*.

Στέφανος χαρίτων. Ἡ περιότης τῶν ἀρετῶν, διὰ τὸ συνδεσθῆναι ἀλλήλαις.

A non sapientium hujus sæculi dicta intellexissent discipuli Domini, quomodo pugnassent ad eversionem munitionum, evertendo cogitationes et omnem altitudinem quæ se extollit adversus scientiam Dei? Quomodo et id quod a Petro dicitur: *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, fide* ¹⁷, servare possit is qui non perfecte in verbo instructus fuerit, ut omni Græco, omni barbaro, omni sapienti et omni insipienti paratus sit ad satisfactionem de ea, quæ in se est, fide, ex eo quod intelligat sapientum dicta, alia quidem reprobens, alia evertens, alia vero confirmans et approbens? Noli autem mirari, si modo non reperiaturs sapiens secundum Deum. Pleraque enim eximia charismata defecerunt, ut nulla plane vel rara admodum reperiantur.

Superest ut explicemus etiam quænam sint **6** ænigmata. Ænigma autem puto esse expositionem rerum quasi gestarum, quæ factæ non sunt, neque fieri poterunt, quæque arcanum aliquod obscure significant, quale est illud quod exempli causa affertur in libris Judicum: *Ierunt ligna ut ungerent super se regem* ¹⁸. Quænam enim fuerint tria ligna fructifera, ficus, vitis et olea, quæ detrectarunt regnare super ligna regimine indigna, et quis sit spinosus ramus, et ignis ex illo egrediens ad devorandos cedros Libani, intelligere sapientis est, et referre illa quidem ad Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, rhamnium vero ad adversarium. Est autem etiam in libris Regum ænigma ejusmodi: *Carduus Libani misit ad cedrum quæ est in Libano, dicens: Da filiam tuam filio meo uxorem* ¹⁹, etc. Invenies etiam in prophetis ænigmata, cujusmodi est in Ezechiele istud: *Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis* ²⁰, etc. Hæc impræsentiarum ad propositum capere potuimus. Ejusmodi autem sunt parabola, obscurus sermo, dicta sapientum et ænigmata. Parabola sermo est velut de re aliqua quæ contigerit, etsi re ipsa non contigit, potuit tamen contigisse, figurate obscurum aliquid significans, cujusmodi est illud: *Exiit qui seminat seminare* ²¹. Non enim hoc ad litteram contigit, etsi adducitur ad alia significanda. Quo pacto autem huic congruat quod dictum est: *Aperiam in parabolis os meum* ²²? Nam quod subjungit re ipsa contigit: *Coram patribus eorum fecit mirabilia*. Ad litteram quoque *dirupit mare et perduxit eos* ²³. Cuncta enim contigerunt, tametsi alio sensu signa erant, relata ad parabolarum evangelicarum modos. Alius quispiam dicit istud: *Aperiam in parabolis os meum* ²⁴, non ad ea spectare, quæ in libro Exodi referuntur, sed ad eas parabolas quæ in Evangelio habentur, cum Christus dicat in Propheta: *Attendite, popule meus, legem meam* ²⁵, et quæ sequuntur.

Vers. 9. *Corona gratiarum*: circulus nimirum virtutum, eo quod aliæ aliis connexæ sunt.

¹⁷ Petr. iii, 15. ¹⁸ Jud. ix, 8. ¹⁹ IV Reg. xiv, 9. ²⁰ ibid. 12, 13. ²¹ ibid. 2. ²² ibid. 1.

Torquem aureum circa collum tuum. Torquem aureum vocat, divinatorum eloquiorum circumfusus splendorem, ac velut circulo micans juhar. Collum autem appellat mentem.

Vers. 12. *Tollamus ejus memoriam de terra.* Hæc dicere possint qui et dixerunt : *Hic est hæres venite, occidamus eum, ut sit nostra hæreditas* 16.

Vers. 14. *Tuam autem sortem mitte in nobis.* Illa relicta disciplina, esto nobiscum. Sabbata nobiscum age : fac nobiscum azyma atque reliquos legis ritus.

7 Vers. 18. *Ipsi enim qui homicidii participes sunt.* Deus quidem bonorum largitor est ; nos autem auctores malorum, nempe ærumnarum. Dicere hæc possis etiam de Judæis, qui fuerunt participes sanguinis cum prophetarum, tum ipsius Christi.

Vers. 19. *Hæ viæ sunt omnium consummantium iniqua.* Consummare, non simpliciter facere est, ut quidem existimo, sed implere mensuram patrum suorum, atque omni sanguini ab Abel ad Zachariam usque 17, obnoxius esse.

Vers. 20. *Sapientia in exitibus canitur.* Tacente quidem eam sapiente, non canitur, nacta vero exitum, canitur.

Vers. 28. *Erit enim cum invocabitis me.* Ut Dominum enim sapientiam invocamus Christum. Qui ergo invocat Christum, si novit quis ille sit, invocat sapientiam, intelligentiam, prudentiam, sanctioniam, justitiam et omnem virtutem : quanquam non labiis, sed actibus. Absit vero ut tales efficiamur, ut invocemus quidem, sed non exaudiamur.

CAP. II.

Vers. 1. *Si suscipiens sententiam mei mandati absconderis penes te.* Abscondit autem quispiam, dum non inanis gloriæ causa, sed delitescendi studio facit.

Vers. 5. *Tunc intelliges timorem Domini.* Vide quanta sint, post quæ intelligemus timorem Domini. Nam ipse quoque obscurus est, ut patet ex simplicioribus. Videas enim quosdam qui timeant Dominum in quibus non deceat, et non timeant in quibus deceat.

Vers. 3. *Et intelligentiæ da vocem tuam.* Unusquisque vocem suam dat alicui rei, puta iræ, dum quæ sunt ejus loquitur, aut tristiæ, aut fornicationi. Qui autem beatus est, suam omnem vocem tribuit Domino, ut quidquid loquatur, sapientia sit. Quemadmodum autem alii pecuniam, sic quære tu sapientiam, ut ejus studio velut avarus exsistas.

Vers. 16. *Ne te comprehendat malum consilium.* Qui ab Ecclesia extranei sunt, alia quidem initio promittunt, alia vero sub finem profitentur. Nam initio quidem ab idolorum cultu avocant, et ad Creatorem adducunt : deinde secus mutati, Vete-

Κλοιὸν χρύσειον περὶ σφ̄ τραχήλω. Κλ̄ιδον χρύσειον λέγει τὸν περιουγασμὸν καὶ τὸ κυκλοειδὲς σέλας τῶν θείων λογίων. Τράχηλον δὲ λέγει τὸν νοῦν.

Ἄρωμεν αὐτοῦ τὴν μνήμην ἐκ γῆς. Φῆσαιεν δὲ ταῦτα καὶ οἱ εἰπόντες· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, ἵνα ἡμῶν γένηται ἡ κληρονομία.

Τὸν δὲ σὸν κληρὸν βάλε ἐν ἡμῖν. Ἐκείνης τῆς πολιτείας ἀποστὰς, γενεὸς μεθ' ἡμῶν, σαββάτιζε μεθ' ἡμῶν, τὰ ἄζυμα ποίει μεθ' ἡμῶν, καὶ τὰς ἀλλας τοῦ νόμου παρατηρήσεις.

Αὐτοὶ γάρ οἱ φόνου μετέχοντες. Ἀγαθῶν μὲν γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς δοτὴρ κακῶν δὲ ἡμεῖς αἴτιοι, δηλαδὴ κακωτικῶν. Φαίης δ' ἂν ταῦτα καὶ περὶ τῶν μετασχόντων αἵματος Ἰουδαίων, τῶν τε προφητῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ.

Αὐταὶ αἱ ὁδοὶ εἰσι πάντων τῶν συντελούντων τὰ ἄνομα. Συντελεῖν οὐχ ἀπλῶς οἶμαί τι ποιεῖν, ἀλλὰ πληρῶσαι τὸ μέτρον τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ ὑποκεῖσθαι παντὶ αἵματι ἀπὸ Ἄβελ μέχρι Ζαχαρίου.

Σοφία ἐν ἐξέδοις ὑμνεῖται. Σιωπώμενη μὲν ὑπὸ σοφοῦ, οὐχ ὑμνεῖται· ἐξέδου δὲ τυχοῦσα, ὑμνεῖται.

Ἔσται γὰρ ὅταν ἐπικαλέσησθέ με. Ὡς Κύριον γὰρ ἐπικαλούμεθα τὴν σοφίαν οὖσαν Χριστόν. Ὁ οὖν ἐπικαλούμενος τὸν Χριστόν, εἰ νοεῖ τίς ἐστιν, ἐπικαλεῖται σοφίαν, σύνεσιν, ἁγιασμὸν, δικαιοσύνην, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν· εἰ καὶ μὴ χεῖλεσιν, ἀλλὰ πράξουσιν. Ἀλλὰ μὴ τοιοῦτοι γενώμεθα, ὡς ἐπικαλεῖσθαι ἡμᾶς, αὐτὸν δὲ μὴ ὑπακούειν.

ΚΕΦ. Β.

Ἐὰν, δεξιόμενος ῥῆσιν ἐμῆς ἐντολῆς, κρύψῃς παρὰ σεαυτῷ. Κρύπτει δὲ τις, μὴ ἐπὶ κενοδοξίᾳ ταύτην ποιῶν, ἀλλὰ σπουδάζων λανθάνειν.

Τότε συνήσεις φόβον Κυρίου. Ὅρα δὲ μεθ' ὅσα συνήσομεν φόβον Κυρίου· ἀσαφῆς γὰρ καὶ αὐτός, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἀπλουστέρων· ἐστὶ γὰρ τινὰς ἰδεῖν οὐκ ἐν οἷς δεῖ φοβουμένους τὸν Κύριον, καὶ ἐν οἷς χρὴ μὴ φοβουμένους.

Καὶ τῇ συνέσει ὄψιν φωνῆν σου. Ἐκαστος δὲ δίδωσι τὴν ἑαυτοῦ φωνὴν τινι, ἢ τῇ ὀργῇ τυχόν τὸ αὐτῆς φεγγόμενος, ἢ τῇ λύπῃ, ἢ τῇ πορνείᾳ. Ὁ δὲ μακάριος ὄλην τὴν ἑαυτοῦ φωνὴν ἀνατίθῃσι τῷ Κυρίῳ, ἵνα ἂ δ' ἂν λαλῇ, σοφία ᾗ. Ὡς ἄλλος δὲ τὸ ἀργύριον, οὕτω ζῆται σὺ τὴν σοφίαν, οἶονεὶ φιλάργυρος ἐν τούτῳ γινόμενος.

Μὴ σε καταλάβῃ βουλή κακῆ. Οἱ ἀλλότριοι τῆς Ἐκκλησίας ἄλλα μὲν ἐπαγγέλλονται κατ' ἀρχάς, ἄλλα δὲ κατὰ τέλη· ἀφιστάσι μὲν γὰρ εἰδωλοατρείας ἐξ ἀρχῆς, καὶ προσάγουσι τῷ Δημιουργῷ· εἴτα μετατιθέμενοι, τὴν Παλαιὰν ἀθετοῦσι Γραφὴν ἐναν-

16 Matth. xxi, 58; Luc. xx, 44. 17 Matth. xxiii, 52, 55.

τιούμενοι τῇ στοιχειώδει νεότερι. Παρὰ δὲ τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς διδασκάλοις σύμφωνα τοῖς ἐν ἀρχῇ στοιχείοις τὰ τέλη.

ΚΕΦ. Γ'.

Τὰ δὲ ῥήματα μου τηρεῖτε σὴ καρδία. Μετὰ τὰ προστακτικὰ καὶ ἀπαγορευτικὰ τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ ἀπαγγέλλει τὴν τῶν ὄντων γῶσιν ἀψευδῆ. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται ὁ νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Ὁ γὰρ τηρῶν τοὺς νόμους ἀναλήψεται τὴν σοφίαν. Σπεῖρατε γὰρ, φησὶν, ἑαυτοῖς δικαιοσύνην· τρυγήσατε εἰς καιρὸν ζωῆς. Εἶθ' ἐξῆς τῷ πρακτικῷ ἐπιφέρεται· Φωτίσατε ἑαυτοῖς ὡς γῶσσεως.

Προνοῦ καλὰ ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀνθρώπων. Ἐάν ἐν σοφίᾳ ποιῆς τὸ πραττόμενον, υἱὸς ἐσθι Θεοῦ, ὡς εἴρηται· Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποθήσας.

Τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ πάντων δικαίων πόρων. Τὸ τῆς τιμῆς ὄνομα συνήθως ἐπὶ δόσεως ἢ θείᾳ λαμβάνει Γραφή· Χήρας γὰρ, φησὶ, τίμα, τίς ὄντως χήρας, ἀντὶ τοῦ, Μεταδίδου, ἵνα μὴ ταπεινώσῃ τὴν χήραν, ἐλεημοσύνην μὴ εἰπών. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησὶ· Γέγραπται ἐν τῷ νόμῳ· Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου· καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀπὸ δικαίων δὲ πόρων εἶπεν, ἵνα μὴ ἐξ ἀρπαγῆς εἴη καὶ πλεονεξίας. Καὶ μηδεὶς ὀκνεῖτω δίδοναι· ἀπολογίαν γὰρ οὐχ ἔξει μετὰ τὴν ἐν τῷ ἁγίῳ Εὐαγγελίῳ χήραν ὄλον ἑαυτῆς βαλοῦσαν τὸν βίον, καὶ δικαιωθείσαν, οὐ παρὰ τοὺς ἐξ ἀρπαγῆς, ἀλλὰ παρὰ τοὺς ἐκ περιουσίας βαλόντας. Πάντα δὲ, δόσεις ἐστὶ πρὸς τὸν Θεόν, σωφροσύνης ἔργα καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν. Δεῖ γὰρ καὶ ἀπαρχὰς ἀπὸ παντὸς δίδοναι γεννημάτος Ἐκκλησίᾳ καὶ πένησι· καὶ ἀπὸ ὕπνου δὲ ἀνίστάμενον ἀπαρχὴν δοτέον Θεῷ τὴν εὐχὴν· καὶ τῶν λόγων ἀπαρχὴν δίδοναι προσήκει, ψαλμούς. Οὕτω γὰρ σοὶ ῥηθήσεται· Καὶ εὐλογημένοι αἱ ἀποθήκαι σου, καὶ τὰ ἐγκαταλείμματά σου· λέγει δὲ τὰ τῆς ψυχῆς.

Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ θεμελιώσῃ γῆν. Ἄλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ ἢ πίστις, γῆ ἐστίν, ἑκατονταπλασίονα καρποφοροῦσα. Αὕτη δὲ ἐκ τῆς πίστεως, ἢ ἐστὶ σοφία, σοφὴ γίνεται, θεμελιούσης αὐτὴν ἐπ' αὐτῇ τοῦ Θεοῦ. Ἐδράζει γὰρ αὐτῇ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς διδασκαλίας, πῆξιν ἀπὸ σοφίας ποιούμενος, καὶ αἰεὶ προκόπτουσαν οὐρανὸν ἀπεργάζεται, καθαρῶτατον κτίσμα, ἀγγέλιον τε καὶ νοερῶν οὐσιῶν οἰκητήριον. Λαβοῦσα αἴσθησιν τοῦ ὄντος, καὶ κατανοοῦσα τὴν τῶν πραγμάτων ἀκρίθειαν, ἄρχεται διαίρειν καὶ ἀνατέμνειν αὐτά.

ΚΕΦ. Ε'.

Μακρὰν ποίησον ἀπ' αὐτῆς σὴν ὁδόν. Ὅδόν φησὶ τὸν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ὁδεύοντα ὄν· ἢ καὶ τὴν ἱρετὴν κελεύει τῆς κακίας χωρῆσαι.

ΚΕΦ. Γ'.

Γυνὴ δὲ ἀνδρῶν τιμίος ψυχὰς ἀγρεύει. Καὶ ἡ

²⁰ Isa. II, 5. ²¹ Osc. x, 12. ²² Psal. cIII, 24. ²³ I Tim. v, 3. ²⁴ Matth. xix, 9; Luc. xviii, 20. ²⁵ Luc. xxi, 2. ²⁶ Deut. xxviii, 5.

A ris Testamenti Scripturam abolerent, et institutæ elementis juventuti adversantur. Apud ecclesiasticos vero doctores, elementis primo traditis finis consuetaneus est.

CAP. III.

Vers. 1. Verba autem mea servet cor tuum. Post divinæ legis præcepta ac interdicta, veram rerum scientiam divinæ sapientiæ verba annuntiant. Ejusmodi est etiam illud : Ex Sion exibit lex, et verbum Domini ex Jerusalem ²⁰. Qui enim servat legem, sapientiam acquirat. **S** Seminate enim, inquit, vobis justitiam, metite in tempore vitæ ²¹. Deinde post actionem adiungitur : Illuminate vobis lumen scientiæ.

B Vers. 4. Provide bona coram Deo et hominibus. Si quod agis in sapientia feceris, eris filius Dei, quemadmodum dictum est : Omnia in sapientia fecisti ²².

Vers. 9. Honora Dominum de justis tuis laboribus. Honoris vocabulum divina Scriptura de dono plerumque accipit. Ait enim : Viduas honora quæ vere viduæ sunt ²³; ac si dicat, illis impartire. Eleemosynæ autem voce abstinet, ne videretur viduam deprimere. Sed et Salvator ait : Scriptum est in lege : Honora patrem tuam et matrem tuam ²⁴, et quæ sequuntur. De justis autem laboribus, dixit, ne de rapina intelligatur, deque avaritia. Ac ne quis cunctetur dare : nec enim quidquam ad excusationem superest, cum vidua illa evangelica ²⁵ omnem victum suum miserit, eaque liberalitate fuerit justificata, non præ illis qui ex rapina, sed qui ex abundantia et superfluo miserant. Temperantiæ autem ac reliqua virtutum opera, data sunt Deo debita. Etenim ex omnibus frugibus dandæ sunt primitiæ Ecclesiæ et pauperibus. Sed et is qui a somno surgit, debet dare Deo primitias, preces videlicet, et verborum primitias par est dari psalms. Sic enim futurum ut tibi dicatur : Et benedicta horrea tua et reliquiæ tuæ ²⁶, animæ scilicet.

Vers. 19. Deus sapientia fundavit terram. Anima quoque fidelis, terra est, centesimi fructus ferax. Hæc ex pinguedine, id est sapientia sapiens redditur, Deo ipsam super ea fundante. Firma enim sede super eam locat doctrinæ prima rudimenta, robur stabile a sapientia præstans, semperque proficientem cælum tandem efficit, mundissimam structuram, angelorumque ac mentium habitaculum. Entisque illa sensum accipiens, resque diligenter considerans, eas dividere ac minutim secare incipit.

CAP. V.

Vers. 8. Longe fac ab ea viam tuam. Viam appellat animum ad virtutem iter contendentem. Aut etiam jubet ut virtutem a vitis separemus.

CAP. VI.

Vers. 26. Mulier autem virorum pretiosas animas

capit. Etiam quæ capitur a muliere anima, natura pretiosa est. Non enim natura terrena est. Vel quia fortium hominum sensus, animaque pretiosa est, etiam has mulier capit.

CAP. VII.

Vers. 30. *Ego eram cui adgaudebat. Vox, eram, cum de Deo dicitur, tempus non significat. Tunc enim significat tempus, cum rei 9 quæ sub tempore est significandæ adiungitur; ac si dicas: Eram in foro. Sin autem apud Deum erat componens, erat et ipsa sempiterna.*

CAP. X.

Vers. 22. *Hæc ditat.* Si quisquis a Domino benedictus est, dives est, atque a Domino benedicuntur qui ambulant in lege Domini, cum prophetæ in lege Domini ambulaverint, hi plane divites erant.

In risu insipiens facit mala. Faciens mala deletatur ac gaudet. Sapientia autem viro parit prudentiam, activam videlicet virtutem.

CAP. XI.

Vers. 23. *Qui non conversatur domi suæ, hæreditabit ventos.* Domus nostra Deus est in quo movemur et sumus. Qui in mandatis Dei non ambulat, cohæres erit adversariorum potestatum.

Vers. 30. *De fructu justitiæ nascitur arbor vitæ.* Fructus justitiæ finis virtutis est. Tot vitæ arbores habet quis, quot fructus justitiæ. Hæc est arbor vitæ, in medio paradisi plantata, quam Adam attingere post peccatum prohibetur, quippe qui semina justitiæ amiserit, unde nascitur arbor justitiæ.

CAP. XII.

Vers. 20. *Sui ipsius amicus erit.* Hujus versiculi omnino Origenes non meminit. Inventus tamen est in quibusdam exemplaribus: neque enim apud LXX, neque apud alios exstat (†).

CAP. XVI.

Vers. 14. *Furor regis, nuntius mortis: vir autem sapiens, placabit eum; siquidem sanctus tranquillum animi est.* Vel furor ad allegoricum sensum trahendus est.

CAP. XXV.

In locis impiorum capiuntur homines. Horum autem loca sunt et conventus hæreticorum.

CAP. XXX.

Vers. 15. *Tria mihi sunt intellectu impossibilia.* Ei qui primum inducitur, hanc propositionem impossibile est sic intelligere, ut ejus scientiam habeat. Item impossibile est homini ea quæ supra hominem sunt, contemplari et intelligere, puta cancri curationem, etsi ea angelos non lateat; fieri non potest ut quis intelligat, necnon quæ nusquam sunt, neque fieri possunt, verbi gratia, tria esse quatuor. Hæc itaque dicta videntur de iis quæ

(†) Schælion Procopii Gazæi.

A ἀγρευομένη ὑπὸ γυναικὸς ψυχὴ τιμίαι ἐστὶ τῇ φύσει· οὐ γὰρ ἐστὶ τῇ φύσει χοϊκὴ. Ἡ ἐπειδὴ τῶν ἀνδρῶν τὸ φρόνημα καὶ ἡ ψυχὴ τιμίαι, ὁμῶς καὶ ταύτας ἀγρεύει.

ΚΕΦ. Η'.

Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαρς. Τὸ, ἤμην, ἐπὶ Θεοῦ χρόνον οὐ προσημαίνει· χρονικὸν γὰρ, ἦνίκα τι τῶν ὑπὸ χρόνον προσημαίνει, ὡς τὸ, Ἡμην ἐν ἀγορᾷ. Εἰ δὲ παρὰ Θεῷ ἦν ἀρμόζουσα τῷ ἀνάγκῳ, ἀτῆος καὶ αὐτῆ.

ΚΕΦ. Ρ.

Ἀδτη πλουτίζει. Εἰ πᾶς ὁ εὐλογημένος παρὰ Κυρίου πλούσιος, οἱ δὲ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου εὐλογοῦνται ὑπὸ Κυρίου, ἐπορευέθησαν δὲ ἐν νόμῳ Κυρίου προφήται· οὗτοι ἄρα πλούσιοι ἦσαν.

Ἐν γέλωτι ἄφρων πρόσσει κακά. Πράττων τὰ κακὰ ἔδεται καὶ χαίρει. Ἡ δὲ σοφία ἀνδρὶ τίπτει φρόνησιν, πρακτικὴν ἀρετὴν.

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ὁ μὴ συμπεριφερόμενος τῷ ἑαυτοῦ οἴκῳ, κληρονομήσει ἀνέμους. Οἶκος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐστὶν ἐν ᾧ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. Ὁ ἐν ταῖς ἐντολαῖς οὖν τοῦ Θεοῦ μὴ περιπατῶν συγκληρονόμος ἐστὶ τῶν ἐναντίων δυνάμεων.

Ἐκ καρποῦ δικαιοσύνης φύεται δένδρον ζωῆς. Καρπὸς δικαιοσύνης τὸ τέλος τῆς ἀρετῆς. Τσαῦτα δένδρα ζωῆς ἔχει τις, ὅσους καρποὺς δικαιοσύνης. Τούτο τὸ δένδρον τῆς ζωῆς ἐστὶ τὸ φτευθὲν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, οὗ ἀψαθαι μετὰ τὴν ἁμαρτίαν κωλύεται Ἀδὰμ, τὰ σπέρματα τῆς δικαιοσύνης ἀποδαλῶν, ἀφ' ὧν φύεται τὸ δένδρον τῆς ζωῆς.

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Ἐαυτοῦ φίλος ἐστὶ. Τούτον τὸν στίχον ὅλως οὐ μέμνηται Ἀριγένης· εὐρέθη δὲ ἐν τισὶν ἀντιγράφοις· οὔτε γὰρ παρὰ τοῖς Ο', οὐδὲ παρ' ἄλλοις κεῖται.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Θυμὸς βασιλέως ἀγγελος θανάτου· ἀνὴρ δὲ σοφὸς ἐξιλάσεται αὐτὸν, εἴπερ ὁ ἅγιος ἀπαθὴς ἦ τὸν θυμὸν ἀλληγορητέον.

ΚΕΦ. ΚΕ'.

Ἐν δὲ τόποις ἀσεβῶν ἀλλίσκονται ἄνθρωποι. Τόποι δὲ αὐτῶν καὶ τῶν αἰρετικῶν αἱ συνάξεις.

ΚΕΦ. Λ'.

Τρία δὲ μοι ἐστὶν ἀδύνατα νοῆσαι. Ἀδύνατον εἰς νόησιν ἐπιστημονικὴν εἰσαγομένῳ θεώρημα, καὶ ἀδύνατον ἀνθρώπων θεωρεῖν τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων καὶ νοεῖν, οἷον τοῦ καρκίνου τὴν θεραπείαν, κἂν ἄγγελοι ταύτην ἐπίστανται· ἀδύνατον νοηθῆναι τινα καὶ τὸ μηδαμῶς ὑπάρχον, μηδὲ γίνεσθαι δυνάμενον, οἷον τὸ τρία τέσσαρα εἶναι. Ἔοικε τοίνυν περὶ τῶν μὴ ὑπαρχόντων εἰρησθαι. Μὴ καταλιπόντος γὰρ αἰετοῦ ἔχνη ἐν τῷ πέτεσθαι περὶ τὸν ἀέρα, ἀνάλογον τοῖς καταλει-

πομῆνοις ἴχνεσιν ἐν τῇ γῆ τῇ φαρμώδει τῶν ἐπιδάντων αὐτῆς, ἀδύνατόν ἐστι νοηθῆναι· οὕτω καὶ ἐπὶ βρωσῶν· ἐν μὲν εὐεϊκτῷ γῆ δυνατὸν νοεῖσθαι ὁδοὺς, ἐν δὲ τῇ πέτρᾳ μή.

Καὶ τρίτους ἰηδὲς πομποροῦσης. Μήποτε δὲ ναῦν ἐν τοῦτοις λεχτέον τὸν Ἰησοῦν καὶ τοὺς μαθητάς αὐτοῦ, ποτὲ δὲ καὶ μόνους αὐτούς· οὐ πομποροῦσαν· Εὐθὺς γὰρ ἐγένετο τὸ πλοῖον ἐπὶ τὴν γῆν, εἰς ἣν ὑπῆγον, θεῖα δυνάμει. Ναῦς δὲ μὴ κίερον σα τὸν Ἰησοῦν πομποροεῖ, καὶ τοῦτο διὰ παντός, ὑπὸ τῶν ἐναντιῶν ἀκαταστατοῦσα πνευμάτων. Καὶ ἐπεὶ τοῦ βίου τὰ πράγματα ματαιώτης, πομποροῦντων αἰεὶ, καὶ μηδενὸς τῶν ἀνθρώπων προάγοντος εἰς ζωὴν αἰώνιον, οὐ δυνατὸν νοηθῆναι τὰς τρίτους αὐτῶν. Τοιγαροῦν τῶν ἐνδόξων τῆς γῆς βασιλέων ἡ καὶ ἀρχόντων ἀλλότριον θεοσεβείας ἔργον οὐδὲν καταλείπεται μετὰ τελευτῆν. Ἐσθῆσθη γὰρ αὐτῶν ἡ δόξα. Οὐκ ἐπιγινώσκονται δὲ, φησὶν, οὐδὲ ὁδοὶ ἀνθρώπος ἐν νεότητι, ταῖς ἐπιθυμίαις πεπυρωμένου διὰ τὸ ἄστατον τῶν τρόπων· καὶ τῆς μοιχαλίδος, ὁμοίως διὰ τὸ ἀναίσχυντον. Ἡ τοῦτο ἐστὶν ἡ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησία, ἣτις μετὰ τὸ ἀπολούσασθαι διὰ τοῦ βαπτίσματος οὐδὲν φησὶν ἄτοπον πεπραχέναι. Ὁ δὲ δίκαιος οὐκ ἐστὶν ἐν νεότητι, ἐπεὶ, *τελειωθείς ἐν ἀλήθειᾳ, ἐκλήρωσε χρόνους μακροῦς*. Τοιαύτη καὶ πᾶσα γυνὴ μοιχαλὶς, ἢ ἄλλοτριώσασα ἑαυτὴν τοῦ νομφίου, καὶ ψυχὴ καταλιπούσα τὸν ἄνδρα, καὶ ὑπίσω τῶν ἐραστῶν πορευομένη.

Καὶ ἐκστρατεύει ἀπ' ἐνὸς καλεῦσματος εὐτάκτως. Ὡς εὐτακτος ἐπαινέται καὶ ἡ ἀκρίς, τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ πειθομένη καλεῦσματοι. Τοιαύτη τίς ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία, διὰ τὸ πρὸς τῶν ἀνθρώπων καταφρονεῖσθαι, ἀκριδί ὡς πρὸς τὸ ζῆν ἐπὶ γῆς παραβαλλομένη· διὰ δὲ τὸ μετὰ Ἰησοῦ συνάγεσθαι καὶ μὴ σκορπίζειν, ἀλλ' ἐνδύεσθαι τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀντιστῆ πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, ἀπ' ἐνὸς καλεῦσματος εὐτάκτως στρατοπεδεύουσα· ἔστι δὲ ἀβασίλευτος ὑπὸ τοῦ Φαραῶ, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν Αἰγυπτίων οἱ πόνοι παραδίδονται ταύτῃ. Ἰσως δὲ διὰ μὴ βασιλεύεσθαι ἡμᾶς πρὸς τῆς Χριστοῦ βασιλείας, ἀβασίλευτον ἡ ἀκρίς. Οὐ γὰρ ἔχουσιν ἡγούμενον, καθάπερ αἱ μέλισσαι, ἀλλ' ἐκάστη ἡγεῖται. Οὗτοι εἰσὶν οἱ προαιρέσει κουφιζόμενοι τῶν γῆινων, τεταγμένην ὀδεύοντες ζωὴν. Ἡ καὶ ἀκρίδες, ὅσοι, τῇ νοήσει βουλόμενοι πέτεσθαι, ἀδυνατοῦντες ὀλίγον τῆς γῆς ἀνατρέχουσιν. Εἰ δὲ πρακτικὸν μεταλάβοιεν, εἰς ἓν τάγμα πρακτικῶν ἐναχθίσονται.

Καὶ τράγος ἡγούμενος αἰπαλλίου. Τρίτος ὁ τράγος κατὰ μόνους τοὺς Ὁ ἡγούμενος αἰπαλλίου, αὐξῶν τε καὶ πληθύνων αὐτὸν καὶ ἐπὶ τὰς ἐν ὑψηλοῖς νομάς ὀδηγῶν. Οὐδεμία γὰρ ἀγέλη ζώων οὕτως ἐπιβαίνει τῶν ὑψηλῶν. Τοιοῦτος ὁ ἡγούμενος Χριστοῦ τοὺς ἐν τῷ αἰπαλίῳ πρὸς ὕψος ἀνάγων. Ἄλλως ὁ τράγος τυπῆ τὸν Χριστὸν, ὑπὲρ ἀμαρτίας προσφερόμενος. Τοῦτω ἐν ὑψεῖ ὄντι ἔπεται πᾶσα τῶν θεοσεβῶν ἡ πληθύς.

²³ Joan. vi, 21. ²⁶ Sap. iv, 13.

non sunt. Cum enim aquila volatu per aera nulla in eo relinquat vestigia, qualia fere sunt incedentium in terra arenosa, fieri non potest ut quis ea intelligat. Similiter etiam in serpente: in molli quidem terra nihil vetat ejus vias intelligi; secus autem in petra.

Vers. 15. **10** *Et semitas navis in mari.* Forte hoc loco navis dicenda est Jesus, et discipuli ejus; quandoque vero etiam ipsi soli; non in mari: divina enim virtute navis statim in terra fuit, ad quam ibant ²³. Quæ vero navis Jesum non portat, in medio mari continue versans, adversantium spirituum procella jactatur. Et quoniam hujus sæculi res vanitas sunt, ac semper fluctuant, nec quisquam hominum ad vitam provehit æternam, fieri non potest ut semitæ eorum intelligantur. Inclytorum itaque regum terræ seu etiam principum nullum a Dei pietate alienum opus post mortem relinquitur. Exstincta enim est gloria eorum. Non cognoscuntur vero, inquit, *vix viri in adolescentia*; viri nimirum libidinum flamma æstuantis, præ morum utique instabilitate; pariterque *mulieris adulteræ*, præ inverecundia. Vel Ecclesia gentium est, quæ semel baptismi lustratione abluta, ait nihil se turpe commisisse. Justus autem non est in adolescentia, siquidem *in brevi consummatus explevit tempora multa* ²⁶. Ejusmodi est omnis mulier adultera, quæ se a sponso abjunxit, atque anima, quæ viro relicto ambulat post amatores suos.

Vers. 27. *Egrediturque per turmas ad primam jussionem compositæ.* Etiam locusta laudatur quod composita, verbique Dei jussioni pareat. Istiusmodi est Ecclesia, propterea quod contemnitur ab hominibus, locustæ, quod spectat ad terram, super terram comparata; quod vero cum Jesu congregetur et non dispergatur, sed Dei armaturam induat, ut resistat adversus astutias diaboli, ad primam jussionem egreditur composito agmine. Regi enim non pareat, nempe Pharaoni, sed Dei imperio subjecta est, eique traduntur Ægyptiorum labores. Forte vero, quod ante Christi regnum regem non habuimus, locusta regem non habet. Non enim ducem habent, quemadmodum apes, sed unaquæque præit. Hi sunt qui voluntate a terrenis levantur, vitamque ordinatam incedunt. Vel etiam locustæ sunt, qui cum velint cogitatu mentis volare, nec per vires eis liceat, paululum a terra eriguntur. Hi si actionem coluerint, in unum coequentium actionem agmen cooptantur.

Vers. 31. *Hædus item gregis caprarum dux.* Tertius hædus juxta solos LXX Interpretes gregis caprarum dux, ipsum augens, ac multa prole fecundans, atque ad pascua in sublimius ducens. Nullus enim animalium grex sic alta conscendit. Talis est qui Christi gregi præpositus est; eos enim qui in grege sunt, ad alta provehit. Aliiter hædus figura est Christi, dum pro peccato offertur. Hunc in sublimi existentem omnes qui pietatem colunt, sequuntur.

ΕΚ ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΑΣΜΑ

ΜΙΚΡΟΥ ΤΟΜΟΥ

Ὅν ἐν τῇ νεώτερι Ἐγγραφῇ Ὁριγένους.

E PARVO TOMO IN CANTICUM QUEM JUVENIS SCRIPSERAT ORIGENES.

¶ Qui non perceperit proprietatem personarum divinae Scripturae, cum earum quae loquuntur, tum earum ad quas verba fiunt, multam illi oratio confusionem praebet, quaerenti quamnam persona loquatur, quamnam audiat, et quamnam dicendi finem fecerit, cum saepe altera, ad quam sit sermo, servetur et retineatur, et alia ad eandem loquatur: aut contra maneat persona loquens, cum ea ad quam erat sermo, non amplius audiat, sed dictum tertia quaedam excipiat. Interdum ambae mutantur, tam loquens quam audiens, aut si adhuc ambae manent, non aperte ostenduntur manere. Quid autem attinet exempla quaerere singulorum, cum prophetae omnino istorum differentia sint pleni? Quae etiam causa est non vulgaris, cur obscuritas ditorum non sit distincta. Est autem is Scripturae mos, ut ab uno sermone ad alium illico transiliat, idque obscure ac confuse admodum prophetae faciunt.

(2) Τῷ μὴ ἐξειληφότι τὸ ἰδίωμα τῶν προσώπων τῆς θείας Γραφῆς, τῶν τε λεγόντων καὶ τῶν πρὸς αὐτὸν λέγοντος, πολλὴν παρέχει σύγχυσιν τὰ λεγόμενα, ζητοῦντι τὸ λέγον πρόσωπον, ὃ τι ποτὲ ἐστὶ, καὶ τὸ πρὸς ὃ ὁ λόγος ὁποῖον, καὶ πότε τὸ λέγον ἐπαύσατο πρόσωπον, τοῦ πρὸς ὃ ἐστὶ πολλάκις τηρουμένου, καὶ ἐτέρου πρὸς τὸ αὐτὸ λέγοντος, ἢ τῶν πρὸς ὃ ὁ λόγος οὐκέτι ἀκούοντος, ἐτέρου δὲ διαδεξαμένου τὰ λεγόμενα, μένοντος τοῦ λέγοντος. Ἔστι δ' ὅτε μεταβάλλει ἀμφοτέρω, καὶ τὸ λέγον, καὶ τὸ πρὸς ὃ ὁ λόγος ἢ ἐπὶ πλεῖον μένοντα ἀμφοτέρω, οὐ σαφῶς δηλοῦται μένοντα. Τί δὲ δεῖ τὰ παραδείγματα ζητεῖν ἐνδὸς ἐκάστου τούτων, πάνυ τῶν προφητικῶν πεπληρωμένων τῆς διαφορᾶς αὐτῶν; Ἦτις καὶ αἰτία ἐστὶ λεγομένων. Ἔστι δὲ καὶ αὕτη συνήθεια τῆς Γραφῆς, τὸ ταχέως μεταπηδᾶν ἀπὸ τοῦ περὶ τινῶν λόγου εἰς τὸν περὶ ἐτέρων, καὶ τοῦτο ἀσαφῶς ποιεῖν καὶ συγκεχυμένως μάλιστα τοὺς προφήτας.

PROLOGUS B. HIERONYMI

AD DAMASUM PAPAM

In expositionem Cantici canticorum secundum Origenem.

BEATISSIMO PAPAE DAMASO HIERONYMUS.

Origenes, cum in caeteris libris omnes vicerit, in Cantico canticorum ipse se vicit. Nam decem voluminibus explicitis, quae ad viginti usque versuum millia pene perveniunt, primum Septuaginta Interpretes, deinde Aquilam et Symmachum et Theodotionem, et ad extremum quintam editionem quam in Actio littore inventisse se scribit, ita magnifice aperteque disseruit, ut inde mihi videatur in eo completum esse quod dicitur: « Introduxit me rex in cubiculum suum »³⁷. Itaque illo opere praetermisso, quia ingentis est otii, laboris et sumptuum, tantas res, tanquam dignum in Latinum transferre sermonem, hos duos tractatus, quos in morem quotidiani eloquii parvulis adhuc lactentibus composuit, fideliter magis quam ornate interpretatus sum, gustum tibi sensuum ejus, non cibum offerens. Tu animadvertas quanti sibi illa aestimanda quae magna sunt, cum sic possint placere quae parva sunt.

³⁷ Cant. 1, 5.

(2) Exstat hoc fragmentum Philocaliae cap. 7.

ORIGENIS

IN CANTICUM CANTICORUM

HOMILIA PRIMA

INTERPRETE DIVO HIERONYMO ⁽⁵⁾.

12 Quomodo didicimus per Moſen quædam eſſe non ſolum ſancta, ſed et Sancta ſanctorum, et alia non tantum Sabbata, ſed et Sabbata ſabbatorum; ſic nunc docemur ſcribente Salomone eſſe quædam non ſolum cantica, ſed et Cantica canticorum. Beatus quidem iſ qui ingreditur ſancta, ſed beator qui ingreditur Sancta ſanctorum. Beatus qui ſabbata ſabbatizat, ſed beator qui ſabbatizat ſabbatorum Sabbata. Beatus ſimiliter et iſ qui intelligit cantica et canit ea: nemo quippe niſi in ſolemnitatibus canit: ſed multo beator ille qui canit Cantica canticorum. Et ſicut iſ qui ingreditur in Sancta, pluribus adhuc indiget, ut valeat introire in Sancta ſanctorum; et qui Sabbatum celebrat quod a Domino populo conſtitutum eſt, multa adhuc neceſſaria habet, ut agat Sabbata ſabbatorum; eodem modo difficile reperitur qui omnia quæ in Scripturis continentur cantica peragrans, valeat ascendere ad Cantica canticorum. Egredi oportet ex Ægypto, et egreſſum de terra Ægypti pertransire mare Rubrum, ut poſſis primum canticum canere, dicens: *Cantemus Domino, glorioſe enim magnificatus eſt*³⁸. Licet autem primum dixeris canticum, adhuc longe eſ a Cantico canticorum. Perambula terram deſerti ſpiritualiter, donec venias ad puteum quem foderunt reges, ut ibi ſecundum canticum canas. Poſthæc veni ad vicina ſanctæ terræ, ut ſuper Jordanis ripam conſtitutus cantes canticum Moſi, dicens: *Attende, cælum, et loquar, et audiat terra verba oris mei*³⁹. Rurſum habes neceſſarium ut milites, et terram ſanctam hæreditate poſſideas, et apis tibi prophetet, et apis te iudicet: Debbora quippe apis interpretatur: ut poſſis et illud carmen, quod in libro Judicum continetur⁴⁰, edicere. Ad Regnorum deinceps volumen aſcendens veni ad canticum quando David fugit de manibus omnium inimicorum ſuorum et de manu Saul, et dixit: *Dominus firmamentum meum, et*

*fortitudo mea, et refugium meum, et liberator meus*⁴¹. Pervenendum tibi eſt ad Iſaiam, ut cum illo dicas: *Cantabo canticum dilecto* (4) *vineæ meæ*⁴². Et cum univerſa tranſieris, ad altiora conſcende, ut poſſis anima decora cum ſponſo, et hoc canere Canticum canticorum. Sed quot ex perſonis conſtet, incertus ſum. Orantibus autem vobis, et revelante Domino, quatuor mihi in hiſ videor inveniſſe perſonas, virum et ſponſam, cum ſponſa adoleſcentulas, cum ſponſo ſodalium greges. Alia dicuntur a ſponſa, alia a ſponſo, nonnulla a juvenculis, quædam a ſodalibus ſponſi. Congruum quippe eſt ut in nuptiis adoleſcentularum ſit multitudo cum ſponſa, juvenum turba cum ſponſo. Hæc omnia noli foris quærere, noli extra eos qui prædicatione Evangelii ſalvati ſunt. Chriſtum ſponſum intellige, Eccleſiam ſponſam ſine macula et ruga, de qua ſcriptura eſt: *Ut exhiberet ſibi glorioſam Eccleſiam non habentem maculam, neque rugam, aut aliquid eorum, ſed ut ſit ſancta et immaculata*⁴³. Eos vero qui cum ſint fideles, non ſunt tamen iſtiusmodi quales ſermo præfatus eſt, ſed juxta modum quemdam adepti videntur ſalutem, animadvertente credentium animas et adoleſcentulas eſſe cum ſponſa. Angelos vero, et eos qui pervenerunt in virum perfectum, intellige viros cum ſponſo. Inde igitur mihi valentur quatuor ordines, unum et unam, duos choros inter ſe concinentes, ſponſam canere cum juvenculis, ſponſum canere cum ſociis. Et cum hoc intellexeris, audi Canticum canticorum, et feſtina intelligere illud et cum ſponſa dicere ea quæ ſponſa dicit, ut audias quæ audivit et ſponſa. Si autem non potueris dicere cum ſponſa quæ dixit, ut audias ea quæ dicta ſunt ſponſæ, feſtina vel cum ſponſi ſodalibus fieri. Porro ſi et illis inferior eſ, eſto cum adoleſcentulis, quæ in ſponſæ deliciis commorantur. Hæc quippe in hoc libro, fabula pariter, et epithalamio ſunt perſonæ: ex quo et gen-

³⁸ Exod. xv, 1. ³⁹ Deut. xxxii, 1. ⁴⁰ Judic. v.

⁴¹ Il Reg. xxii, 2. ⁴² Iſa. v, 1. ⁴³ Ephes. v, 27.

(5) Collatæ ſunt hæc homiliæ cum mſſ. 1 abbatæ S. Petri de Selincurte ordinis Præmonſtratenſis, 1 eccleſiæ cathedralis Laudunenſis, 1 Majoris Monafterii, 1 monafterii Beccenſis.

(4) Sic habet codex Selincurtianus. Laudunenſis vero et Turonenſis, *dilectum*. Libri antea editi, *dilectæ*.

tiles sibi epithalamium vindicarunt, et istius generis carmen assumptum est (5). Epithalamium siquidem Canticum canticorum. Primum sponsa orat, et statim in mediis precibus auditur. Videt presentem sponsum, videt adolescentulas suo comitatu copulatas. Deinde respondet ei sponsus: et post sponsi eloquia, dum ille pro ejus patitur salute, respondent sodales, donec sponsus sit in recubitu, et a passione consurgat, se quaedam sponsæ ornamenta facturos.

2. Verum jam ipsa verba ponenda sunt, in quibus prius vox sponsæ deprecantis auditur. (Cap. 1, vers. 1): **13** *Osculetur me osculo oris sui.* Quorum iste est sensus: Quousque sponsus meus mittit oscula per Moysen, mittit oscula per prophetas? Jam ipsius cupio ora contingere, ipse veniat, ipse descendat. Orat igitur sponsi Patrem, et dicit ad eum: *Osculetur me osculo oris sui.* Et quia talis est ut compleatur super eam propheticum illud in quo dicitur: *Adhuc te loquente dicam: Ecce adsum;* sponsam sponsi Pater exaudit, mittit Filium suum. Videns illa eum cujus deprecabatur adventum, orare destitit, et ad eum cominus loquitur. (Vers. 1-2.) *Quoniam bona ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Sponsus igitur Christus missus a Patre venit unctus ad sponsam, et dicitur ad eum: *Dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis*⁴⁴. Si me tetigerit sponsus, et ego boni odoris ero, et ego liniar unguentis, et ad me usque ejus unguenta pervenient, ut possim cum Apostolo dicere: *Christi bonus odor sumus in omni loco*⁴⁵. Nos autem cum hæc audivimus, adhuc peccatis vitisque foetemus, de quibus propheta pœnitens loquitur: *Putraverunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ*⁴⁶. Peccatum odoris est putidi, virtus spirat unguenta, quorum typos reperies in Exodo. Invenies quoque ibi stacten, onycha, galbanum, et reliqua. Hæc quidem ad incensum: deinde ad opus unguentarii varia sumuntur unguenta, in quibus est nardus et stacte. Et Deus qui fecit cælum et terram, loquitur ad Moysen, dicens: *Ego implevi eos spiritu sapientiæ et intellectus, ut faciant opera artis unguentariæ*⁴⁷: et unguentarios Deus docet. Hæc nisi spiritualiter intelligantur, nonne fabulæ sunt? nisi aliquid habeant secreti, nonne indigna sunt Deo? Necessè est igitur eum qui audire Scripturas spiritualiter novit, aut qui certe non novit, et desiderat nosse, omni labore contendere, ut non juxta carnem et sanguinem conversetur, quo possit dignus fieri spiritualium secretorum, et ut aliquid audentius dicam, spiritali cupidine vel amore accendatur; siquidem est et spiritalis amor. Et quo-

⁴⁴ Psal. xlv, 8. ⁴⁵ II Cor. II, 15. ⁴⁶ Psal. xxxvii, II, 6. ⁴⁷ Math. vi, 9.

(5) Codex Beccensis: *Hæc quippe fabulantur pariter et epithalamium suum personant. Ex hoc gentes sibi epithalamium vindicarunt, et istius generis sacramentum assumptum est.*

(6) Mss., arctius. Libb. edit., altior.

A modo est quidam carnalis cibus, et alius spiritalis; et alia carnis potio, alia spiritus: sic est quidam amor carnis a Satana veniens, alius amor spiritus a Deo exordium habens, et nemo potest duobus amoribus possideri. Si carnis amator es, amorem spiritus non capis. Si omnia corporalia despexisti, non dico carnem aut sanguinem, sed argentum et possessiones, sed ipsam terram ipsumque cælum, hæc quippe pertransibunt; si ista omnia contempsisti, et ad nullum horum anima tua obligata est, neque quoquam vitiorum amore retineris, potes amorem capere spiritalem. Ita locuti sumus quia evenit occasio, ut de amore spiritali aliqua diceremus. Expediit autem nobis Salomonis custodire præceptum, et magis illius qui per Salomonem loquebatur, de sapientia ita dicens: *Ama illam, et servabit te; circumda illam, et exaltabit te; honora illam, ut te amplectatur*⁴⁸. Est quidam spiritalis amplexus, atque utinam contingat ut meam sponsam arctius (6) sponsi amplexus includat, ut ego quoque possim dicere quod in eodem libro scriptum est: *Sinistra ejus sub capite meo, et dextra illius amplexabitur me*⁴⁹.

3. *Osculetur me ergo osculo oris sui.* Moris est Scripturarum imperativum modum pro optativo ponere, ut ibi: *Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum*⁵⁰, pro, Utinam sanctificetur; et nunc in præsentem: *Osculetur me osculo oris sui*, pro eo quod est, Utinam osculetur. Deinde conspicit sponsum. Venit delibutus unguentis: nec aliter ad sponsam poterat venire, nec decebat aliter Patrem ad nuptias Filium destinare. Variis eum unxit unguentis, fecit illum Christum. Venit diversis odoribus spirans, et audivit, *quia bona ubera tua super vinum.* Congrue sermo divinus unam eandemque rem pro locorum qualitate diversis vocabulis nuncupat. Quando hostia offertur in lege, et vult intellectum ostendere, pectusculum separationis affatur (7). Quando vero recumbit aliquis cum Jesu, et sensuum ejus communionem perfruitur, non pectusculum ut supra, sed pectus alloquitur (8). Porro cum sponsa loquitur ad sponsum, quia nuptiale carmen inducitur, non pectusculum, ut in sacrificio; non pectus, ut in Joanne discipulo; sed ut ubera nominat, dicens: *Quia bona ubera tua super vinum.* Communica ut sponsa cum sensibus sponsi, et scias quia inebriant atque lætificant istiusmodi cogitatus. Quomodo autem calix Domini inebrians quam optimus est, sic ubera sponsi omni meliora sunt vino. *Quia bona ubera tua super vinum.* In mediis precibus ad sponsum verba convertit: *Et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Non uno, sed omnibus sponsus venit unctus unguentis (9). Si autem et ad meam animam

⁴⁸ Exod. xxxi, 3. ⁴⁹ Prov. iv, 7, 8. ⁵⁰ Cant.

(7) Selincurtianus et Beccensis, offertur.

(8) Ibidem mss., eloquitur.

(9) Codex Beccensis: *non uno, sed omnibus nos unctus vult ungi unguentis.*

factam sponsam suam sponsus venire dignabitur, A quam oportet esse formosam, ut illum de cœlo ad se trahat, ut descendere faciat ad terras, ut veniat ad amatam? Quali pulchritudine decoranda est? quali debet amore fervere, ut ea loquatur ad illam quæ ad perfectam locutus est sponsam, quia cervix tua, quia oculi tui, quia genæ tuæ, quia manus tuæ, quia venter tuus, quia humeri tui, quia pedes tui. De quibus, si concesserit Dominus, disputabimus quomodo sponsæ membra variantur, et singularum partium laus diversa dicatur, ut post disputationem etiam ad nostram dici animam similiter laboremus. *Bona igitur ubera tua super vinum, 14 et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Si videris sponsum, tunc intelliges verum esse quod dicitur: *Quoniam bona ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Multi habuerunt aromata. Regina Austri detulit aromata Salomoni⁸¹, et plures alii aromata possederunt: sed habuerit quis quantalibet, non possunt Christi odoribus comparari, de quibus nunc sponsa ait: *Odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Ego arbitrator quia et Moses habuit aromata, et Aaron, et singuli prophetarum: verum si videro Christum, et suavitatem unguentorum ejus odoremque percipero, statim sententiam profero dicens: *Odor unguentorum tuorum super omnia aromata.*

4. Vers. 2. *Oleum effusum nomen tuum.* Propheticum sacramentum est. Tantummodo nomen Jesu venit in mundum, et unguentum prædicatur C effusum. In Evangelio quoque⁸² mulier accipiens alabastrum unguenti nardi pistici pretiosi, caput Jesu pedesque perfudit. Observa diligenter quæ de duabus super caput effuderit Salvatoris: siquidem peccatrix super pedes⁸³, et ea quæ dicitur non fuisse peccatrix super caput ejus fuisse monstratur⁸⁴ (10) *Observa inquam, et invenies in evangelica lectione, non fabulas et narrationes ab evangelistis, sed mysteria esse conscripta.* Impleta est utique odore unguenti domus. Si quid peccatrix habuit, ad pedes referendum est; et si quid ea quæ non peccatrix, ad caput. Nec mirum domum fuisse odore completam, cum hoc ordine mundus completus sit. Scribitur in eodem loco de Simone leproso et domo ejus. Ego puto leprosum mundi istius esse principem, et hunc leprosum Simonem nuncupari, cujus domus ad adventum Christi suavi odore completa sit agente pœnitentiam peccatrice, et sancta caput Jesu unguenti odoribus perfundente. *Unguentum effusum nomen tuum.* Quomodo unguentum quod effusione sua odorem longe lateque dispergit, sic Christi nomen effusum est. In universa terra Christus nominatur, in omni mundo

prædicatur Dominus. Unguentum eum effusum nomen ejus. Nunc Mosi nomen auditur, quod prius Judææ tantum clauderetur angustiis, neque enim Græcorum quispiam meminit ejus, neque in ulla gentium litterarum historia de illo ceu cæteris scriptum aliquid invenimus. Statim ut Jesus radiavit in mundo, eduxit secum legem et prophetas, et vere completum est: *Unguentum effusum nomen tuum.*

5. Vers. 3. *Propterea juvenculæ dilexerunt te Quia per Spiritum sanctum charitas Dei diffusa est in corda nostra*⁸⁵, congrue nomen effusionis inferitur: *Unguentum effusum nomen tuum.* Hæc dicens sponsa adolescentulas conspicit. Quando illa sponsi patrem rogabat, et ad ipsum sponsum cominus loquebatur, necdum adolescentulæ aderant: in mediis vero precibus ingreditur juvenularum chorus et sponsæ laudatur eloquiis. (Vers. 3-4.) *Propterea juvenculæ dilexerunt te, et attraxerunt te.* Adolescentulæque respondent: *Post te in odore unguentorum tuorum curremus.* Quam pulchre sponsæ pedissequæ necdum fiduciam habent sponsæ (11). Sponsa non post tergum sequitur, sed ingreditur juncta lateri, apprehenditque dexteram sponsi, et manus ejus sponsi dextera continetur. Famulæ vero ingrediuntur post eam. Sexaginta sunt reginæ et octoginta concubinæ, et juvenulæ, quarum non est numerus⁸⁶. Una est columba mea, perfecta mea, una est matri suæ, una est ei quæ concipit illam. Post te ergo in odore unguentorum tuorum curremus. Cum omni honestate deambulantibus dictum est: *Post te in odore unguentorum tuorum curremus*, secundum illud: *Cursum consummavi*⁸⁷, et illud: *Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus autem accipit bravium*⁸⁸. Bravium Christus est. Et hæc quidem adolescentulæ, quas propter amoris exordium foris stare cognoscimus, juxta illud exemplum: *Amicus autem sponsi stans et audiens cum gaudio gaudet propter vocem sponsi*⁸⁹. Tale quiddam et adolescentulæ sustinent: introeunte sponso forinsecus remanent, sponsa vero speciosa, perfecta, sine macula, sine ruga, in sponsi cubiculum, in regium penetrabile ingressa revertitur ad juvenulas, et nuntiat eis quæ sola conspexerit, dicitque (vers. 4): *Introduxit me rex in cubiculum suum.* Non ait, introduxit nos plures in cubiculum suum: plures foris remanent, in cubiculum sola ingreditur sponsa, ut videat thesauros absconditos et tenebrosos, renuntietque juvenulis: *Introduxit me rex in cubiculum suum.* Rursus adolescentulæ, id est sponsarum incipientium turba quamplurima, ingressa sponsa cubiculum sponsi, et vidente divitias viri sui, dum illius

⁸¹ III Reg. x. ⁸² Luc. vii, 37, 38. ⁸³ Matth. xxvi, 7. ⁸⁴ Rom. v, 5. ⁸⁵ Cant. vi, 7. ⁸⁶ II Tim. iv, 7. ⁸⁷ I Cor. ix, 24. ⁸⁸ Joan. iii, 29.

(10) Codex Beccensis: *Si peccatrix super pedes, et ea quæ dicitur fuisse peccatrix, non peccatrix super caput ejus fuisse invenitur.*

(11) Codex Turonensis: *quam pulchri sponsæ*

pedes quæ nondum fiduciam habent, etc. Alii mss. ut in nostro textu. Libb. edit. loco sponsæ habent sponsi.

præstolantur adventum, lætæ concinunt : *Exsultabimus et lætabimur in te*. Pro sponsæ perfectione lætantur. Non est æmulatio in virtutibus. Amor iste mundus, amor iste sine vitio est. *Exsultabimus et lætabimur in te. Diligemus ubera tua*. Illa quæ major est, jam tuorum uberum lacte perfruitur, et loquitur exsultans : *Bona ubera tua super vinum*. Iste vero quæ exsultationem et lætitiã deferunt, adolescentulæ quippe sunt, deferunt charitatem, et dicunt : *Exsultabimus et lætabimur in te. Diligemus ubera tua super vinum*. Diligemus, inquit, non diligimus. Deinde loquuntur ad sponsam : *Æquitas dilexit te*. Laudant sponsam, nomen illi æquitatis a propriis virtutibus imponentes. *Æquitas dilexit te*.

6. Rursum ad adolescentulas sponsa respondet (vers. 5, 6) : *Nigra sum, et speciosa, filiæ Hierusalem, ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis*. **15** *Ne intueamini me, quia ego sum denigrata, quoniam desepxit me sol*. Speciosa quidem est, et possumus invenire quomodo speciosa sit sponsa ; quærimus autem quomodo nigra et sine candore sit pulchra. Pœnitentiam egit a peccatis, speciem ei largita est conversio, et ideo speciosa cantatur. Quia vero necdum omnium peccatorum sorde purgata, necdum lota est in salute, nigra dicitur, sed in atro colore non permanet. Itaque candida quando ad majora consurgit, et cum ab humilibus incipit ad alta conscendere, diciturque de ea : *Quæ est ista quæ ascendit dealbata*⁶⁰. Et quo manifestius hoc mysterium describitur, non ait, ut in plerisque codicibus legitur : *Innixa super fratruelam suam*, id est, ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφιδούναυτῆς, sed ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ, id est, *super pectus ejus recumbens*, significanterque de anima sponsæ et sermone dicitur, super pectus illius recumbens, quia principale ibi cordis est nostri. Unde a carnalibus recedentes spiritualia sentire debemus, et intelligere multo melius esse sic amare, quam amare desistere. Ascendit igitur recumbens super pectus fratruelis sui : et quæ nunc in exordio cantici nigra ponitur, in epithalamii fine de ea cantatur : *Quæ est ista quæ ascendit dealbata*⁶¹? Intelleximus quomodo et nigra et formosa sit sponsa. Si autem et tu non egeris pœnitentiam, cave ne anima tua nigra dicatur et turpis, et duplici fœditate turperis : nigra propter peccata præterita, turpis propter hoc quia in eisdem vitiis perseveras. Si vero pœnitentiam egeris, nigra erit anima tua propter antiqua delicta, propter pœnitentiam vero habebit aliquid, ut ita dicam, Æthiopici decoris. Et quia semel Æthiopem nominavi, volo testem Scripturam super hunc advocare sermonem. Aaron et Maria murmurant quia Moyses Æthiopissam habet uxorem⁶². Et nunc Moyses Æthiopissam ducit uxorem : siquidem lex ejus ad

A hanc nostram Æthiopissam transi-gravit. Murmuret Aaron sacerdotium Judæorum, murmuret et Maria synagoga eorum ; Moyses de murmuratione non curat, amat Æthiopissam suam, de qua et alibi dicitur per prophetam : *Ab extremis fluminum afferent hostias*⁶³. Et rursus : *Æthiopia præveniet manus ejus Deo*⁶⁴. Pulchre præveniet ; quomodo enim in Evangelio mulier illa quæ sanguine flebat, archisynagogi filiam curatione prævenit⁶⁵, sic Æthiopia Israel ægrotante sanata est. *Illorum delicto salus gentibus facta est ad æmulandum eos*⁶⁶. *Nigra sum et speciosa, filiæ Hierusalem*. Et tu, ecclesiastica anima, ad filias Hierusalem converte sermonem, et dic : *Me plus amat sponsus, me magis diligit quam vos, quæ multæ filiæ Hierusalem*. Vos foris statis, et sponsam cubiculum videtis intractem. Nemo dubitet nigram vocatam esse formosam. Qui nos sumus, ut cognoscamus Deum, ut Cantica cantici prædicemus, ut ab Æthiopiæ finibus, ut ab extremo terræ venerimus sapientiam veri audire Salomonis ? Et quando Salvatoris vox intonantis auditur : *Regina Austri veniet in judicium, et condemnabit homines generationis hujus, quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis, et ecce plus quam Salomon hic*⁶⁷ : audi mystica quæ dicantur. Regina Austri venit a finibus terræ Ecclesia, et condemnat homines generationis hujus, id est Judæos carni et sanguini deditos. Venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis, non illius qui in Testamento Veteri prædicatur, sed hujus qui in Evangelio Salomone major est. *Nigra sum et speciosa, filiæ Hierusalem, nigra velut tabernacula Cedar, speciosa ut pelles Salomonis*. Ipsa quoque nomina cum sponsæ decore conveniunt. Aiunt Hebræi Cedar interpretari tenebras. Nigra sum ergo ut tabernacula Cedar, ut Æthiopes ; speciosa ut pelles Salomonis quas eo tempore in tabernaculi ornamento composuit, quando templum summo studio et labore fabricatus est. Dives quippe Salomon, et in omni sapientia illius nemo præcessit illum. *Nigra sum et speciosa, filiæ Hierusalem, ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis*. *Ne intueamini me, quia ego sum denigrata*. Satisfecit de nigrore suo, et per pœnitentiam ad meliora conversa annuntiat se filiam Israel nigram quidem esse, sed pulchram, secundum quod superius exposuimus, et dicit : *Ne intueamini me, quia ego sum denigrata*. Ne, inquit, admiremini coloris esse me tetri, sol desepxit me. Pleno quippe radio in me luminis sui fulgor illuxit, ut ejus sim calore fuscata. Neque enim ut decuerat, ut solis dignitas expetebat, illius in me lumen excepi (12) : *Delicto eorum salus gentibus facta est*⁶⁷ ; et rursus : *Incredulitate gentium scientia Israel*. Habes utrumque apud Apostolum.

7. Vers. 6. *Filii matris meæ pugnaverunt adver-*

⁶⁰ Cant. viii, 5. ⁶¹ Cant. viii, 5. ⁶² Num. xii, 1. ⁶³ Rom. xi, 11. ⁶⁴ Matth. xii, 41. ⁶⁵ Rom. xi, 11

⁶⁶ Psal. lxxii, 10. ⁶⁷ Psal. lxxviii, 51. ⁶⁸ Matth. ix.

(12) Mss., excepi. Libb. edit., accepi.

sum me. Considerandum quomodo sponsa dicat: *Filii matris meae pugnauerunt adversum me; et quando adversus eam fratrum pugna surrexit. Vide Paulum Ecclesiae persecutorem, et intelliges quomodo filius matris ejus pugnaverit adversum eam. Persecutores Ecclesiae egerunt poenitentiam, et adversarii ejus rursus ad sororis signa conversi praedicaverunt fidem quam ante destruebant. Hoc prophético spiritu sponsa nunc cantans, ait: *Dimicaverunt in me, posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi.* Ego Ecclesia, ego sponsa, ego sine macula, plurimarum custos sum posita vinearum a filiis matris meae, qui contra me aliquando pugnauerant. Qua sollicitudine curaque districta, dum plures custodio vineas, vineam meam non servavi. Intellige hoc de Paulo, et alio quocunque sanctorum, qui pro omnium sit salute sollicitus; et videbis quomodo vineam suam non custodiens, aliorum vinea custodiat; quomodo etiam ut alios lucrifaciat, **16** ipse in quibusdam damna sustineat: etenim cum fuerit liber ex omnibus, seipsum servum fecit, ut omnes lucrifaceret: *Factus sum, inquit, infirmus infirmis, Judaeis Judaeis, his qui sub lege erant, quasi sub lege*⁶⁸, et caetera; dicatque: *Vineam meam non custodivi.* Deinde conspicit sponsum, qui conspectus abscedit. Et frequenter hoc in toto carmine facit, quod nisi quis ipse patiat, non potest intelligere. Saepe, Deus testis est, sponsa mihi adventare conspexi, et mecum esse quamplurimum; quo subito recedente, invenire non potui quod quaerebam. Rursus igitur desidero ejus adventum, et nonnunquam iterum venit; et cum apparuerit, meisque manibus fuerit comprehensus, rursus elabatur, et cum fuerit elapsus, rursus a me inquiritur, et hoc crebro facit, donec illum vere teneam, et ascendam innixa (**13**) super fratruelera meum.*

8. Vers. 7. *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie.* Non quaero alia tempora, quando vespere, quando diluculo, quando in solis pascis occubitu; illud tempus inquiri, quando florente die, quando plena luce in majestatis tuae splendore versaris. *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie.* Diligenter observa ubi meridiem legeris. Apud Joseph meridie fratres prandium celebrant. Angeli meridie Abraham suscipiuntur hospitio, et caetera istiusmodi. Quaere, et invenies Scripturam divinam non frustra seu fortuito unumquemque usurpare sermonem. Quis putas est dignus e nobis ut ad meridiem usque perveniat, et videat ubi pascat, ubi cubet sponsus? *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie.* Nisi enim tu mihi annuntiaveris, incipio errabunda jactari, et dum te quaero, in aliorum greges incurro.

⁶⁸ 1 Cor. ix, 20, 21, 22. ⁶⁹ Eph. v, 27. ⁷⁰ Abac. iii, 8.

(13) Mss., *innixa*. Libb. edit., *innixus*.

(14) *Vel aurigas*. Omittitur in libb. editis, restituitur e mss

A Et quia aliorum erubesco aspectus, faciem meam atque ora mox contegere incipio. Sum quippe sponsa formosa, et aliis nudam faciem meam non ostendo, nisi tibi soli quem jampridem deosculata sum. *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie, nequando fiam sicut cooperta super greges sodalium tuorum.* Ut ista non patiar, ut non fiam cooperta, ut ora non contegam, et ad alios usque perveniens, incipiam forsitan et eos amare quos nescio; idcirco annuntia mihi ubi te quaeram et inveniam in meridie, ne forte fiam quasi cooperta super greges sodalium tuorum.

9. Posthaec verba sponsus ei communicatur et dicit: Aut cognosce temetipsam quoniam regis es sponsa, et formosa, et a me facta formosa; siquidem ego mihi exhibui gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, neque rugam⁶⁹. Aut scito, quia si te non cognoveris, et tuam scieris dignitatem, patieris haec quae sequuntur. Quenam ista sunt? (Vers. 8.) *Si non cognoveris temetipsam, o pulchra in mulieribus, egredere tu in vestigiis gregum, et pasce non greges ovium, non agnorum, sed haedos tuos.* Statuet quippe oves a dextris, et a sinistris mulieribus. *Si non cognoveris temetipsam, o pulchra in mulieribus, egredere tu in vestigiis gregum, et pasce haedos tuos in tabernaculis pastorum.* In vestigiis, inquit, pastorum novissima fies, non inter oves, sed inter haedos tuos, cum quibus habitans non poteris mecum, id est cum bono pastore esse.

C **10.** Vers. 9. *Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea.* Si vis intelligere, o sponsa, quomodo scire te debeas, cognosce cui te comparaverim, et tunc videbis talem te esse quae turbari non debeas, cum tuam speciem cognoveris. Quid est igitur: *Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilavi te?* Scio equitem sponsum propheta dicente: *Et equitatio ejus salus*⁷⁰. Assimilata es ergo equitatu meo in curribus Pharaonis. Quantum differt equitatus meus qui sum Dominus, et demergo in fluctibus Pharaonem, et cristatos vel aurigas (14) ejus et ascensores ejus et equos et currus ejus: quantum, inquam, differt equitatus meus ab equis Pharaonis, tanto melior es omnibus filiabus tu, sponsa, tu ecclesiastica anima, omnibus animabus quae non sunt ecclesiasticae. Igitur si ecclesiastica anima es, omnibus animabus es melior: si non es melior, non es ecclesiastica. *Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilavi te, proxima mea.* Deinde pulchritudinem sponsae spiritali amore describit. (Vers. 10.) *Genae tuae ut turturis.* Faciem illius laudat, et genarum rubore succenditur (15). Pulchritudo quippe mulierum in genis dicitur esse quamplurima. Ita et nos pulchritudinem animae intelligamus in genis. Labia vero ejus, et linguam intelligentiam praedicemus. *Collum tuum ut monile.* Ut

(15) Codex Beccensis, *succenditur*. Libb. edit. *profunditur*.

ornamentum quod solet virginum collo pendere, et nuncupatur ὀφθαλμικός, ita sine hoc decore et tuum ipsum collum est ornamentum. Posthæc sit sponsus in recubitu. Requievit ut leo, ut catulus leonis obdormivit, ut deinceps possit audire : *Quis suscitabit eum*⁷¹? Quo interim dormiente apparent sponsæ sponsi sodales angeli, et his eam sermonibus consolantur. Nos tibi aurea ornamenta facere non possumus : non enim tam divites sumus ut sponsus tuus, qui aureum tibi monile largiatur. Nos similitudinem auri faciemus, non habemus aurum. Et in hoc quoque lætandum est, si similitudines auri, si stigmata faciamus argenti. (Vers. 11.) *Similitudines auri faciemus tibi, cum stigmatibus argenti*, verum non omni tempore, sed donec sponsus tuus surgat a cubitu. Cum enim ille surrexerit, ipse tibi aurum, ipse faciet argentum, ipse tuam mentem sensumque decorabit, et eris vere dives in sponsi domo sponsa formosa (16), cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

17 HOMILIA II.

Ab eo loco in quo scriptum est : Nardus mea dedit odorem suum; usque ad eum locum in quo ait : Quia vox tua suavis, et forma tua decora, et cætera.

Omnes animæ motiones universitatis conditor Deus creavit ad bonum : sed pro usu nostro fit sæpe ut res quæ bonæ sunt per naturam, dum male his abutimur, nos ad peccata deducant. Unus de animæ motibus amor est, quo bene utimur ad amandum, si sapientiam amemus et veritatem. Quando vero amor noster in pejora corruerit, amamus carnem et sanguinem. Tu igitur ut spiritalis, audi spiritaliter amatoriam verba cantari, et discemotum animæ tuæ, et naturalis amoris incendium ad meliora transferre, secundum illud : *Ama illam, et servabit te, circumdabit illam, et exaltabit te*⁷². *Viri, diligite uxores vestras*, ait Apostolus⁷³, sed non scelit in eo quod dixerat : *Viri, diligite uxores vestras*; verum sciens esse dilectionem virorum in propriis quoque uxoribus inhonestam, sciens esse placentem Deo, docuit quomodo viri uxores suas amare deberent, inferens : *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus Ecclesiam*. Et hoc quidem in procœnio eorum quæ postea disserenda sunt diximus.

2. Quia amici sponsi dum rex in recubitu suo est (*requiescens enim dormivit ut leo, et ut catulus leonis*⁷⁴), sponsæ promiserant donec ille consurgeret se similitudines auri et argenti esse facturos, non habentes aurum ut sponsus, et quodammodo aliis verbis sponsi passio prædicata est : non irrationabiliter ad hæc sponsa respondet, et ipsa dispensationem quamdam passionis intelligens ad id quod audierat (cap. 1, vers. 10, 11) : *Similitudines auri faciemus tibi cum stigmatibus argenti, donec rex in*

⁷¹ Gen. XLIX, 9. ⁷² Prov. IV, 8. ⁷³ Coloss. III, 9. ⁷⁴ Num. XXIIV, 9. ⁷⁵ Joan. XII, Matth. XXVI. ⁷⁶ Matth. II Cor. II, 15. ⁷⁷ ibid. 12, 13. ⁷⁸ Marc. XIV, 8, 9. ⁷⁹ Mich. II, 11, 12.

(16) *Formosa*. Codex Turouensis, *perfecta*.

recubitu suo est; ait (vers. 12) : *Nardus mea dedit odorem suum. Fasciculus guttæ fratruelis meus mihi, in medio uberum meorum demorabitur*. Quomodo igitur aptabimus ei id quod præcessit : *Donec rex in recubitu suo est*, id quod sequitur : *Nardus mea dedit odorem suum*. Loquitur Evangelium⁷⁵, quia venit mulier habens alabastrum unguenti nardi pistici pretiosi, non illa peccatrix, sed sancta, de qua nunc mihi sermo est. Scio quippe Lucam de peccatrice, Matthæum vero et Joannem et Marcum non de peccatrice illa dixisse. Venit ergo non peccatrix, sed sancta, cujus nomen quoque Joannes inseruit. Maria quippe erat habens alabastrum unguenti nardi pistici pretiosi, et effudit super caput Jesu. Deinde super hoc indignantibus non omnibus discipulis, sed Juda solo dicente : *Potuit vendari hoc trecentis denariis et dari pauperibus*⁷⁶; respondit Magister atque Salvator : *Semper pauperes habebitis vobiscum, me autem non semper*⁷⁷. Præveniens quippe hæc in diem sepulturæ meæ fecit. Ideo ubicunque prædicatum fuerit Evangelium istud, dicitur et quod fecit hæc in memoriam ejus⁷⁸. In figura ergo istius quæ nunc loquitur : *Nardus mea dedit odorem suum*, illa super caput Domini fudit unguentum : et tu quoque assume nardum, ut postquam caput Jesu suavi odore perfuderis, possis audacter effari : *Nardus mea dedit odorem suum*, et a Jesu reciprocum audire sermonem, quia ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicitur et quod fecit hæc in memoriam ejus. Tu quoque facito, in universis gentibus prædicato. Quando autem hoc facies? Si factus fueris ut Apostolus, et dixeris : *Christi bonus odor sumus in omni loco in his qui salvantur, et in his qui pereunt*⁷⁹; bona opera tua nardus sunt. Si vero peccaveris, peccata tetro odore redolebunt; dicit quippe pœnitens : *Computruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ*⁸⁰. Non de nardo propositum est nunc Spiritui sancto dicere, neque de hoc quod oculis intuemur evangelista scribit unguento, sed de nardo spiritali, de nardo quæ dedit odorem suum.

3. (Vers. 13.) *Fasciculus stactes*, id est guttæ, sive stillæ, fratruelis meus mihi. Guttam unguenti, casiam, galbanum, in Exodo legimus præcepto Domini in thymiam, id est in sacerdotale chrisma confectum⁸¹. Si ergo videris Salvatorem meum ad terrena aut humilia descendentem, videbis quomodo virtute magna et majestate divina ad nos modica quædam stilla defluxerit. De hac stilla et propheta cecinit, dicens : *Et erit de stilla populi ejus congregandus congregabitur Jacob*⁸². Et sicuti secundum alium sensum lapis erat præcisus e monte sine manibus nostri in carne Salvatoris adventus : neque enim totus mons fuit qui descendit ad terras, nec poterat humana fragilitas totius montis

magnitudinem capere : sed lapis ex monte, lapis of-
fensionis, et petra scandali descendit in mundum ⁸³ ;
sic secundum alium intellectum stilla nuncupatur.
Oportebat quippe ut quia *omnes gentes in stillam si-
tulæ reputatæ sunt* ⁸⁴, is qui pro omnium salute fac-
tus est omnia, etiam stilla fieret ad eas liberan-
das. Quid enim pro nostra salute non factus est ?
Nos inanes, et ille exinanivit semetipsum formam
servi accipiens. Nos populus stultus et non sapiens,
et ille factus est stultitia prædicationis, ut fatuum
Dei sapientius fieret hominibus. Nos infirmi, infir-
mum Dei fortius hominibus factum est. Quia igitur
universæ gentes ut stilla situlæ, et ut momentum
stateræ reputatæ sunt ⁸⁵ ; idcirco factus est stilla,
ut per eum a vestimentis nostris odor stillæ proce-
deret : juxta illud : *Myrrha, et stilla, et casia a ves-
timentis tuis, a domibus elephantinis; ex quibus
lætificaverunt te filia regum in honore tuo* ⁸⁶; quæ
in XLIV psalmo dicuntur ad sponsam. *Fasciculus
stillæ fratruelis meus mihi*. Consideremus quid sibi
fratruelis nomine **18** velit Ecclesia, quæ hic loquitur
de fratruelle. Nos sumus ex gentibus congregati :
Salvator noster sororis ejus est filius, id est, syn-
agogæ; duo quippe sorores sunt, Ecclesia et Syn-
agoga. Salvator ergo, ut diximus, filius synagogæ
sororis, vir Ecclesiæ, sponsus Ecclesiæ, fratruelis
est sponsæ suæ. *Fasciculus stillæ fratruelis meus
mihi : in medio uberum meorum commorabitur*.
Quis ita beatus ut habeat hospitem in principali
cordis, in medio uberum, in pectore suo sermonem
Dei ? Tale est quippe quod canitur : *In medio ube-
rum meorum commorabitur*. *Si non fuerint fractæ
mammarum tuarum : in medio earum habitabit sermo di-
vinus*. Decebat in carmine nuptiali mammas potius
appellari, quam pectus. Et perspicuum est cur ad
expositionem ejus qui dicit : *In medio uberum me-
orum commorabitur* : sit assumptum, *si non fuerint
fractæ mammarum tuarum*, de Ezechiele. In eo quippe lo-
co ubi Hierusalem Dominica corripitur voce, inter
cætera dicitur ad eam : *In Ægypto fractæ sunt mam-
mæ tuæ* ⁸⁷. Castarum ubera (17) non franguntur :
sed meretricum ubera laxis pellibus irrigantur. Pu-
dicarum erecta sunt ubera, et virginali robore tu-
mentia. Suscipiunt sermonem sponsi, et dicunt :
In medio uberum meorum commorabitur. *Botrus
cypri fratruelis meus mihi*. Initium est sermonis in
germine : et initium cypri, id est, floritionis in ver-
bo, unde ait : *Botrus cypri*, id est, floritionis *fra-
truelis meus mihi*. Non omnibus est botrus cypri,
sed his qui ejus flore digni sunt. Aliis uva varia est :
huic soli quæ nigra est et formosa, in floribus decore
se præbet. *Botrus cypri fratruelis meus mihi*. Non
simpliciter ait : *Botrus cypri fratruelis meus*; sed
cum additamento, *mihi*; ut doceret non omnibus
eum esse botrum cypri. Videamus autem in quibus

A regionibus botrus iste sit sponsæ. *In vineis Engaddi*,
quod interpretatur oculus tentationis. In vineis
igitur oculi tentationis botrus cypri fratruelis meus
mihi. Tentationis oculus in præsentem est : siquidem
in tentatione moramur in hoc mundo, et *tentatio est
vita humana super terram* ⁸⁸. Dum in hac luce ver-
samur, in vineis sumus Engaddi. Si autem meru-
erimus postea transplantari, a nostro agricola
transferemur. Nec dubites quin possis de Engaddi
vineis ad loca meliora transferri. Agricola noster
ad transferendam vineam crebra meditatione jam
calluit. *Vineam enim ex Ægypto transtulisti, ejeci-
sti gentes, et plantasti eam. Operuit montes umbra
ejus, et arbusta ejus cedros Libani* ⁸⁹. Et hæc qui-
dem quæ exposuimus, locuta sit sponsa de sponso,
significans amorem suum et sponsi venientis hospiti-
um, quomodo in medio uberum et sui cordis
arcano sponsus veniens commoretur.

B 4. Rursus sponsi ad eam sermo dirigitur, et di-
cit (vers. 14) : *Ecce speciosa proxima mea, ecce
speciosa, oculi tui columbæ*. Illa sic dicit ad spon-
sum : *Ecce speciosus fratruelis meus*; non adjungit,
et proximus meus. Illic autem quando loquitur ad
eam : *Ecce speciosa*, adjungit et, *proxima mea*.
Quare autem illa non dicit : *Ecce speciosus prox-
imus mihi*, sed tantum, *ecce speciosus* ? Quare ille
non solum, *speciosa es*, dicit, sed, *speciosa es pro-
xima mea* ? Sponsa si longe fuerit a sponso, non est
speciosa; tunc pulchra fit, quando Dei verbo con-
jungitur. Et merito nunc docetur a sponso, ut pro-
xima sit, et a suo latere non recedat. *Ecce speciosa
proxima mea, ecce speciosa*. Incipis quidem esse
speciosa ex eo quod proxima mihi es : postquam
autem cæperis esse speciosa, etiam sine additamen-
to proximæ, absolute es speciosa. *Ecce speciosa
proxima mea, ecce speciosa*. Videamus et aliam lau-
dem speciosæ, ut et nos æmulemur speciosæ (18)
fieri. *Oculi tui columbæ*. Qui viderit mulierem ad
concupiscendum eam, jam *marchatus est eam in cor-
de suo* ⁹⁰. Oculos non habet columbæ. Si quis vero
oculos columbæ non habet, domum fratris sui in-
greditur infelix, non servans illud quod in Prover-
biis est præceptum : *In domum fratris tui ne intres
infelix* ⁹¹. Pro eo quod Septuaginta, *infelix*, inter-
pretati sunt, Aquila Hebræam exprimens veritatem
ἀγροικός posuit. Qui autem habet oculos columbæ,
videt recta, et misericordiam promeretur. Videns
quippe recta misericordiam consequetur. Porro,
quis videt recta nisi qui casto conspectu et puris
intuetur oculis ? Noli igitur mihi de his tantum car-
nis oculis intelligere quæ dicta sunt, licet et de his
intellexisse non inutile sit : sed ingrediens ad inter-
iora cordis tui, et alios oculos mente perquirens,
qui et a Dei mandato illuminantur, *mandatum* quip-
pe *Dei illuminans oculos* ⁹², illud enitere, labora,

⁸³ Dan. II, 35. ⁸⁴ Isai. XL, 15. ⁸⁵ Isai. XL, 15. ⁸⁶ Psal. LXXX, 8, 10. ⁸⁷ Matth. V, 28. ⁸⁸ Prov. XXVII, 10. ⁸⁹ Psal. XIX, 8.

⁹⁰ Psal. XLIV, 9. ⁹¹ Ezech. XXIII, 3. ⁹² Job VII, 1.

(17) *Ubera*. Codex Turonensis, *mammæ*.

(18) Mss., *speciosa*; libb. editi, *sponsa*.

contende, ut sancte intelligas universa quæ dicta sunt, et similis spiritui ei qui in specie descendit columbæ, audias quia oculi tui columbæ. Si intelligis legem spiritualiter, oculi tui columbæ sunt. Si intelligis Evangelium ut se vult intelligi Evangelium et prædicari, vides Jesum omnem languorem et infirmitatem non solum eo tempore quo carnaliter facta sunt, fuisse medicatum, sed hodieque medicantem, et non tantum tunc ad homines descendisse, sed hodieque descendere, et esse præsentem. Ecce enim, inquit, vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi⁹³.

Oculi tui columbæ sunt. Ecce speciosa proxima mea, ecce speciosa, oculi tui columbæ. Has de se sponsa audiens laudes sponso vicem in laudibus tribuit, non quo ei quod non habet suo præconio largiatur, sed intelligens decorem ejus atque conspiciens ait (vers. 15) : *Ecce sponsus* **19** *fratruelis meus equidem pulcher, lectus noster umbrosus.* Quæro lectum in quo sponsus cum sponsa requiescat; et, ni fallor, corpus humanum est: siquidem ille in Evangelio paralyticus qui jacebat in lecto, et abire in domum suam sublato grabato voce jussus est Salvatoris, antequam sanaretur, super debile membrorum suorum corpus jacebat, quod postea Dei virtute solidatum est. Sic ego intelligo: *Tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam*⁹⁴. Noque enim ad hoc Filius Dei de cœlestibus ad terrena descenderat, ut de lectulis imperaret, et consurgentem ab ægrotatione sua sine lectulo non pateretur ascendere: *Tolle, inquit, grabatum tuum, et vade in domum tuam.* Et tu igitur a Salvatore sanatus tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam, ut cum ad te velut sponsam venerit sponsus, et in eo tecum fuerit reclinatus, dicas: *Ecce sponsus fratruelis meus, equidem pulcher, acclinatio nostra umbrosa.* Ecce speciosus fratruelis meus, ipse et speciosus est, et umbrosus. *Per diem quippe sol non uret te, neque luna per noctem*⁹⁵.

5. Vers. 16. *Trabes domorum nostrarum cedri, multitudinis verba sunt.* Videntur autem mihi viri hæc dicere qui cum sponso sunt, de quibus superius sermo præfatus est. Domus cedrinis trabibus intextæ sunt, et cypressis contignatæ (19). Siquidem pro stibe ascendit cypressus, et pro coniza ascendit myrtus. Requirens igitur cujus naturæ ista sunt ligna, et cedrum imputribilem, et cypressum odoris optimi deprehendens, labora et tu ita contiguare domum tuam, ut de te quoque possit dici: *Trabes domuum nostrarum cedri, et contignationes nostræ cypressi.*

6. Post hæc sponsus loquitur (cap. II, vers. 1) : *Ego flos campi, et lilium convallium.* Propter me

⁹³ Matth. xxviii, 20. ⁹⁴ Matth. ix, 6. ⁹⁵ Psal. cxxi, 6. ⁹⁶ Thren. iv, 20. ⁹⁷ Isa. ix, 2. ⁹⁸ Luc. i, 35.

(19) Mss., *domus cedrinis trabibus intextæ sunt, et cypressis contignatæ.* Editt., *domos cedrinis trabibus intextas et cypressis contignatas.*

A qui in valle eram, descendit in vallem, et in vallem veniens fit lilium; pro ligno vitæ quod plantatum est in paradiso Dei, totius campi, id est totius mundi, et universæ terræ flos factus est. Quid enim sic potest esse flos mundi, ut vocabulum Christi? Unguentum effusum nomen ejus. Aliter idipsum dicitur: *Ego flos campi, et lilium convallium*, et hæc quidem de semetipso. Deinde sponsam laudans ait: (vers. 2) *Ut lilium in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum.* Sicut lilium non potest spinis comparari, in'er quas semper exoritur, eodem modo proxima mea super omnes filias lilium est in medio spinarum. Ista audiens sponsa vicem reddit sponso, et sentiens illius etiam suavitatem in vocem laudantis erumpit. Unguentorum quippe odor licet suaviter spiret, et sensum odore demulceat, non tamen ejusmodi est, ut suave sit ad edendum. Est autem aliud quod optimi saporis sit et odoris, id est, ut fauces dulcore delectet, et spiritum mulceat odoratu: tale est malum, et istiusmodi est naturæ, ut utraque in se possideat. Idcirco volens non solum benevolentiam sermonis, sed et dulcorem ejus sponsa laudare, ait: (vers. 3) *Ut malum in lignis silvæ, ita fratruelis meus in medio filiarum.* Omnia ligna, omnes arbores (20) ad comparisonem sermonis Dei silvæ inferaces existimantur, ad Christum saltus est omne quod dixeris, et infructuosa sunt omnia. Quæ enim possunt dici ad eum comparata fructifera? Etiam ligna quæ videbantur fructibus incurvari, ad collationem adventus ejus infructuosa monstrata sunt. Ideo *ut malum in lignis silvæ, ita fratruelis meus in medio filiarum.* In umbra ejus concupivi, et sedi. Quam pulchre non ait in umbra illius concupisco, sed, in umbra ejus concupivi; et non sedeo, sed sedi. Siquidem in principio non possumus cum eo proprium conferre sermonem, verum in principio, ut ita dicam, quadam majestatis illius umbra perfruimur, unde et in prophetis legitur: *Spiritus faciei nostræ Christus Dominus, cui diximus: In umbra ejus vivemus in gentibus*⁹⁶; et, ab umbra ad umbram aliam transnigramus. *Sedentibus enim in regione et umbra mortis, lux orta est eis*⁹⁷. Et transcamus ab umbra mortis ad umbram vitæ. Semper istiusmodi sunt profectus, ut in exordio desideret quispiam saltem in virtutum umbra consistere. Ego puto ideo et nativitate Jesu ab umbra cœpisse, et non in umbra, sed in veritate finitam: *Spiritus, inquit, sanctus veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*⁹⁸. Nativitas Christi ab umbra sumpsit exordium: non solum autem in Maria ab umbra ejus nativitas cœpit, sed et in te si dignus fueris nascitur sermo Dei. Fac igitur ut possis capere umbram ejus, et cum umbra fueris dignus

(20) Libb. editt., *omnes silvæ arbores*, sed in mss. omnibus omittitur *silvæ*.

effectus, veniet ad te, ut ita dicam, corpus ejus, ex quo umbra nascitur. Nam in modico fidelis, et in majoribus erit fidelis. *In umbra ejus concipivi et sedi.* Vides quia non semper in umbra stetit, sed inde ad meliora transierit, dicens: *Et fructus ejus dulcis in gutture meo.* Ego, inquit, desideravi in umbra ejus requiescere, sed postquam me sua protexit umbra, etiam fructu illius saturatus sum, et fructus ejus dulcis in gutture meo.

7. Vers. 4. *Introducite me in domum vini.* Foris stetit sponsus, et ab sponsa susceptus est. In medio quippe uberum illius requievit. Proximæ (21) juvenulæ non sunt istiusmodi ut sponsum hospitem habere mereantur. Multitudini foris in parabolis loquitur. Quam vereor ne multæ adolescentulæ forte nos simus. *Introducite me in domum vini.* Cur tam diu foris maneo? Ecce sto ante ostium et pulso. Si quis mihi aperuerit, ingrediar ad eum, et cenabo cum eo, et ipse mecum. *Introducite me.* Et nunc eadem dicit sermo divinus, ecce Christus loquitur, introducite me. Vobis quoque catechumenis loquitur: *Introducite me.* Introducite, non simpliciter in domum, sed in domum vini, impleatur vino lætitiæ, vino Spiritus sancti anima vestra, et sic introducite in domum vestram sponsum, verbum, sapientiam, veritatem. Potest autem et ad eos dici qui nondum perfecti sunt: *Introducite me in domum vini.*

8. Vers. 4. *Ordinate in me charitatem.* Eleganter locutus est, *ordinate*, plurimorum quippe inordinata est charitas; quando quod in primo loco debent diligere, diligunt in secundo; quod in secundo, diligunt in primo; et quod oportet amare in quarto, amant in tertio; et rursus tertium in quarto, et est in plerisque charitatis ordo perversus. Sanctorum vero charitas ordinata est. Volo ad intelligendum hoc quod dictum est: *Ordinate in me charitatem*, aliqua exempla replicare. Te vult divinus sermo diligere patrem, filium, filiam, vult te sermo divinus diligere Christum, nec dicit tibi, ne diligas liberos, ne parentibus charitate jungaris. Sed quid dicit tibi? ne inordinatam habeas charitatem, ne primum patrem aut matrem, deinde me diligas, ne filii et filiæ plusquam mei charitate tenearis. *Qui amat patrem aut matrem super me, non est me dignus. Qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus*⁹⁹. Recole conscientiam tuam de patris matrisve affectu, et considera qualem circa sermonem Dei et Jesu habeas charitatem, statim deprehendes magis te filium aut filiam diligere quam Verbum, magis te parentes amare quam Christum. Quis putas ita proficit ex nobis, ut præcipuam et primam inter omnia sermonis Dei habeat charitatem? qui in secundo loco liberos ponat? Juxta hunc modum ama uxorem tuam. *Nullus quippe aliquando suam carnem odio habuit, sed amat ut carnem: Et erunt, inquit, duo in carne una*¹, et

non in uno spiritu. Ama et Deum, sed ama illum non ut carnem et sanguinem, sed ut spiritum. *Qui enim adhæret Deo, unus spiritus est*². Igitur ordinata est charitas in perfectis. Ut autem post Deum etiam inter nos ordo ponatur, primum mandatum est, ut diligamus parentes, secundum ut filios, tertium ut domesticos nostros. Si autem filius malus est, et domesticus bonus, domesticus in charitate filii collocetur. Et ita fiet ut sanctorum ordinata sit charitas. Magister quoque et Dominus noster in Evangelio præcepta de charitate constituens ad uniuscujusque dilectionem proprium aliquid apposuit, et dedit intelligentiam ordinis his qui possunt audire Scripturam dicentem: *Ordinate in me charitatem. Diliges Dominum Deum tuum ex*

*toto corde tuo, et ex tota mente tua, et ex tota anima tua, et ex tota virtute tua*³. *Et diliges proximum tuum sicut teipsum*⁴. Non proximum ex toto corde, ex tota anima, et ex tota virtute, et ex tota mente. Rursus, inquit: *Diligite inimicos vestros*⁵, et non apposuit, ex toto corde. Non est inordinatus sermo divinus, nec impossibilia præcipit, nec dicit, diligite inimicos vestros ut vosmetipsos, sed tantum: *Diligite inimicos vestros*; sufficit quod eos diligimus, et odio non habemus. Proximum vero ut teipsum. Porro Deum ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente, et ex tota virtute. Si hæc intellexeris, et intellecta compleveris, fecisti quod sponsi sermone præcipitur: *Introducite me in domum vini, ordinate in me charitatem.* Quis putas e nobis charitatis est ordinatæ? (Vers. 5.) *Confirmate me in unguentis*, unus de interpretibus posuit οὐρανῶν. Hæc autem sponsa loquitur: *Stipate me in malis.* In quibus malis? *Ut malum in lignis silvæ, ita fratruelis meus in medio filiorum.* Idcirco in malis ejus stipate me, quia vulneratæ charitatis ego. Quam pulchrum est, quam decorum a charitate vulnus accipere. Alius jaculum carnei amoris excepit, alius terreno cupidine vulneratus est, tu nuda membra tua, et præbe te jaculo formoso siquidem Deus sagittarius est. Audi Scripturam de hoc eodem jaculo loquentem, imo ut amplius admireris, audi ipsum jaculum quid loquatur: *Posuit me in sagittam electam, et in pharetra sua servavit me, et dixit mihi: Magnum est tibi hoc vocari puerum meum*⁶. Intellige sagittam quid dicat, et quomodo a Deo sit electa. Quam beatum est hoc jaculo vulnerari. Hac sagitta vulnerati fuerunt illi qui inter se invicem conferebant: *Nonne cor nostrum ardens erat in via cum aperiret nobis Scripturas*⁷? Si quis sermone nostro, si quis Scripturæ divinæ magisterio vulneratur, et potest dicere quia vulneratæ charitatis ego, hunc et illud forsitan sequitur, quid forsitan dico? manifestam promo sententiam.

9. Vers. 6. *Sinistra ejus sub capite meo, et dextera*

⁹⁹ Matth. x, 37. ¹ Ephes. v, 29, 31. ² 1Cor. vi, 17. ³ Deut. vi, 5. ⁴ Matth. xxii, 39. ⁵ Matth. v, 44. ⁶ Isa. xlix, 2, 6. ⁷ Luc. xxiv, 32.

(21) Proximæ. Codex Belvac., plurimæ.

illius amplexabitur me. Habet et in sinistra et in dextera sermo Dei sapientiam, quæ cum pro intellectus varietate sit multiplex, in subjacenti una est. Ipse Salomon de læva et dextera sapientiæ docuit, dicens: *Longitudo enim, et anni vitæ in dextera ejus; in sinistra autem ipsius divitiæ et gloria* ⁹. Igitur læva ejus sub capite meo, ut faciat requiescere, et brachium sponsi fiat cervical neum, et reclinetur animæ principale super sermonem Dei. *Læva ejus sub capite meo.* Non expedit tibi habere cervicalia quæ lamentatio sequatur. In Ezechiele scriptum est: *Væ iis quæ consuunt cervicalia sub omni cubitu manus* ⁹. Noli consuere cervicalia, noli capiti aliunde requiem quærere, habe sponsi lævam sub capite tuo, et dic: *Læva ejus sub capite meo*; quam cum habueris, omnia tibi quæ sunt in læva tribuuntur. Dicis quippe: *In sinistra ejus divitiæ et gloria, et dextera ejus amplexabitur me.* Totum te sponsi dextera complectatur. Longitudo quippe et anni vitæ in dextera ejus: et ob id longæ vitæ, et multorum dierum eris super terram bonam quam Dominus Deus tuus dat tibi. *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus, et viribus agri.* Quid adjurat sponsa filias Hierusalem? *Si levaveritis, et suscitaveritis charitatem.* Quandiu charitas dormit in vobis, o filiæ Hierusalem, o adolescentulæ, quæ in me non dormit, quia vulnerata sum charitate? In vobis autem quæ plures estis, et adolescentulæ, et filiæ Hierusalem, dormit charitas sponsi. Adjuravi ergo vos, filiæ Hierusalem, si levaveritis, et non solum levaveritis, sed et suscitaveritis, quæ in vobis est, charitatem. Creator universitatis cum vos conderet, inseruit in cordibus vestris semina charitatis. Nunc autem, sicut alibi dicitur: *Justitia dormivit in ea* ¹⁰, sic dilectio dormitat in vobis; juxta quod et alibi dicitur: *Sponsus requievit ut leo, et ut catulus leonis* ¹¹. Adhuc in infidelibus, et in his qui corde sunt dubio dormitat sermo divinus, vigilat in sanctis; dormitat in his qui tempestatibus fluctuant, suscitatur vero eorum vocibus qui cupiunt vigilante sponso salvari. Statim fit eo vigilante tranquillitas, statim undarum moles conquiescunt, spiritibus contrariis concrepatur, fluctuum rabies silet: illo dormiente tempestas, mors, et desperatio est ¹². *Adjuro ergo vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus et in viribus agri.* Cujus agri? Nempe illius agri pleni, quem benedixit Dominus ¹³.

10. Vers. 7, 8. *Si levaveritis et suscitaveritis charitatem, quoad usque velit vox fratruelis mei. Ecce hic venit saliens super montes.* Hæc adhuc loquitur Ecclesia, exhortans adolescentulas, ut ad sponsi præparentur adventum; si tamen venire voluerit et suum illis præbere colloquium. Adhuc igitur loquente ea, venit sponsus, quem digito monstrat, et dicit: *Ecce hic venit saliens super montes.* Intellige

A sponsæ animam beatam atque perfectam, quæ citius videat, citius sermonis contempletur adventum, quæ sibi sapientiam venisse sentiat, et charitatem, et dicat non videntibus: *Ecce hic venit.* Orate ut et ego possim dicere: *Ecce hic venit.* Si enim potuero Dei disserere sermones, quodammodo et ego dicam: *Ecce hic venit.* Quo? Non utique ubi vallis, non ubi humilia loca. Quo venit? *Saliens super montes, transiliens super colles.* Si fueris mons, salit in te sermo Dei. Si non valueris esse mons, sed fueris collis, secundus a monte, transiliet super te. Quam vero pulchra et convenientia rebus vocabula! Salit super montes, quia majores sunt: transiliet super colles, quia minores sunt. Non transiliet super montes, non salit super colles. *Ecce hic venit saliens super montes, transiliens super colles.*

11. Vers. 9. *Similis est fratruelis meus capreæ, aut hinnulo cervorum in montibus Bethel.* Hæc duo animalia in Scripturis frequentius nominantur; et quo amplius admireris, sæpius juncta ponuntur. *Et hæc sunt, ait, quæ manducabis* ¹⁴, post paululum inferens capream et cervum. In præsentī quoque libro pariter nominatur cervus et caprea. Quodammodo enim cognata sibi sunt, et vicina ista animalia. Caprea, id est dorcas, acutissime videt. Cervus interfector serpentum est. Quis putas est dignus e nobis, qui juxta dignitatem loci atque mysterii plenam possit explicare rationem? Oremus Dominum, ut nobis largiatur sensum ad aperienda Scripturas, et possimus dicere: Quomodo aperuit nobis Jesus Scripturas ¹⁵. Quid igitur? dicimus quia dorcas, hoc est caprea secundum eorum physiologiam qui de naturis omnium animalium disputant, ex insita sibi vi nomen acceperit. Ab eo enim quod acutius videat, id est *παρὰ τὸ δέξω; δέρεαιν*, dorcas appellata est. Cervus vero serpentum inimicus ac debellator est, ita ut spiritu narium eos extrahat de cavernis, et superata pernicie veneni eorum pabulo delectetur. Forsitan Salvator meus caprea sit juxta *θεωπλᾶν*, cervus juxta opera. Quænam ista sunt opera? Interficit ipse serpentes, contrarias fortitudines jugulat, ideo dicam ei: *Tu contrivisti capita draconum super aquas, tu contrivisti caput draconis* ¹⁶.

12. *Similis est fratruelis meus capreæ, vel hinnulo cervorum super montes domus Dei: Bethel quippe interpretatur domus Dei.* Non omnes montes domus Dei sunt, sed qui montes Ecclesiæ sunt. Inveniuntur quippe et alii montes erecti, et consurgentes adversus scientiam Dei, montes Ægyptiorum et Allophylorum. Vis scire quia similis est fratruelis meus capreæ, aut hinnulo cervorum super montes Bethel? Esto mons ecclesiasticus, mons domus Dei, et veniet ad te sponsus similis capreæ, vel hinnulo cervorum super montes Bethel. Cernit sponsum

⁹ Prov. III, 16. ⁹ Ezech. XIII, 18. ¹⁰ Isa. I, 21. ¹¹ Num. XXIV, 9. ¹² Matth. VIII. ¹³ Gen. XXVI, 14. ¹⁴ Deut. XIV, 4. ¹⁵ Luc. XXIV, 32. ¹⁶ Psal. LXXIV, 13, 4.

appropinquasse vicinius, qui ante super montes A
versabatur et colles, assumulat eum transilientem
atque salientem. Et post hæc ad se et ad alias ado-
lescentulas advenisse cognoscens, dicit : *Ecce hic
retro post parietem nostrum*. Si ædificaveris parie-
tem, et feceris ædificationem Dei, veniet post parie-
tem tuum. *Prospiciens per fenestras*. Una fenestra
unus est sensus, per hunc prospicit sponsus, alia
fenestra alius est sensus, et per hunc sponsus sol-
licite contuetur. Per quos sensus non prospicit
sermo Dei? Quid sit autem prospicere per fenestras,
et quomodo per eas sponsus aspiciat, sequens do-
cebit exemplum. Ubi non prospicit sponsus, ibi
mors invenitur ascendens, ut legimus in Jeremia :
Ecce mors ascendit per fenestras nostras ¹⁷. Quando
videris mulierem ad concupiscendum eam, jam B
mors ascendit per fenestras tuas. *Eminens per retia*.
Intellige quia in medio laqueorum ambulat, et
subtus machinas ²² transeas imminentes. Omnia re-
tibus plena sunt, diabolus laqueo cuncta complexit.
Si autem venerit tibi sermo Dei, et cœperit eminere
de retibus, dices : *Anima nostra erepta est de laqueo
venantium. Laqueus contritus est, et nos liberati su-
mus. Benedicti vos a Domino qui fecit cælum et
terram* ¹⁸. Eminent igitur sponsus per retia tibi vi-
tam faciens. Jesus descendit ad terras, subjecit se
retibus mundi; videns magnum hominum gregem
retibus impeditum, nec ea ab alio nisi a se posse
conscindi, venit ad retia, assumens corpus huma-
num, quod inimicorum fortitudinum laqueis tene-
batur, ea tibi dirupit, et loqueris : *Ecce hic retro
post parietem nostrum prospiciens per fenestras,
eminens per retia*. Cum cminuerit, dicit tibi (vers.
10) : *Respondet fratruelis meus, et dicit : Surge, veni,
proxima mea*, viam tibi feci, conscindi retia, sic veni
ad me, proxima mea. *Surge, veni, proxima mea,
speciosa mea, columba mea*. Cur ait, *surge*? cur
propera? Ego pro te sustinui rabiem tempestatum,
ego fluctus qui tibi debebantur excepi. *Tristis est
facta anima mea propter te usque ad mortem* ¹⁹.
Surrexi a mortuis fractis mortis januis, et inferni
vinculis dissolutis. Ideo dico tibi (Versi 10, 11) :
*Surge, veni, proxima mea, speciosa mea, columba
mea, quia hiems transivit, pluvia abiit, flores visi
sunt in terra*. Ego a mortuis surgens tempestate
compressa tranquillitatem reddidi. Et quia secun- D
dum dispensationem carnis ex Virgine, et voluntate
Patris crevi, et sapientia, et ætate profeci, (vers.
12) *flores visi sunt in terra, tempus sectionis adest*.
Sectio remissio peccatorum est. Omnem enim ra-
num, ait, in me manentem, et afferentem fructum
Pater meus mundat, ut fructus majores afferat ²⁰.
Habeto fructus, et priora quæ in te infructuosa
sunt auferuntur. *Tempus quippe sectionis adest,
vox turturis audita est in terra nostra*. Non sine
causa in sacrificio assumitur par turturum, aut duo

A pulli columbarum ²¹. Nam idem valent, et nunquam
dictum est separatim par tantummodo columba-
rum, sed par turturum, et duos pullos columba-
rum. Columba Spiritus sanctus est. Spiritus autem
sanctus quando de magnis et occultioribus sacra-
mentis, et quæ multi capere non possunt loquitur,
in turturis appellatione signatur, id est ejus avis,
quæ semper in montium jugis et arborum verticibus
commoratur. In vallibus autem et his quæ ad ho-
mines usque perveniunt, columba assumitur. Deni-
que Salvator quia hominem est dignatus assumere,
et venit ad terras, multique tunc circa Jordanem
peccatores erant, idcirco Spiritus sanctus non in
turturem vertitur, sed columba fit, inter nos pro-
pter hominum multitudinem avis mansuetior con-
versatur. Turtur autem videtur, verbi gratia, Moysi
et uni cuilibet prophetarum recedentium in montes
et deserta, et ibi accipientium sermones Dei. (Vers.
12, 13.) *Vox ergo turturis audita est in terra nostra*.
*Ficus produxit grossos suos. A ficu dignoscite para-
bolam : cum ramus ejus tener factus fuerit, et folia
miserit, scitote quia juxta est æstas* ²². Vult nobis
Dei eloquium nuntiare, post hiemem, post procellas
animarum appropinquasse messem, et ait : *Ficus
produxit grossos suos, vites florescunt, dederunt odo-
rem*; si jam rumpuntur in florem, tempus adve-
niet, et erunt uvæ.

13. *Surge, veni, proxima mea, speciosa mea, co-
lumba mea*. Hæc quæ superius exposuimus, sponsus
non audientibus adolescentulis, sed sola sponsa
audiente loquitur. Volumus autem et ipsius jam
audire sermonem loquentis ad sponsam (vers.
13, 14) : *Surge, veni, proxima mea, speciosa mea,
columba mea, et veni, columba mea, sub tegmine pe-
træ*. Et Moyses sub tegmine petræ ponitur, ut
videat posteriora Dei. *In tegmine autemuralis*. Pri-
mum veni ad id quod ante murum est, et postea
poteris introire ubi murus est petræ. *Ostende mihi
faciem tuam*. Usque ad præsentem diem similia
dicuntur ad sponsam : necdum enim habebat fidu-
ciam, ut revelata facie gloriam Domini contempla-
retur. Quia vero jam ornata est atque composita,
dicitur ei : *Ostende mihi faciem tuam*. Nondum
erat enim vox ejus ita suavis, ut mereretur ei dici :
D *Audire me fac vocem tuam*. Quando ergo didicit
loqui. Tace enim, ait, et audi Israel, et scito quid
loquar : et suavis facta est vox ejus sponso, secun-
dum illud propheticum : *Suavis fiat ei postulatio
mea* ²³? tunc ad eam sponsus effatur : *Et audire
me fac vocem tuam, quia vox tua suavis est*. Si
aperueris os tuum verbo Dei, dicit tibi sponsus :
Vox tua suavis est, et aspectus tuus speciosus. Qua-
propter consurgentes deprecenur Dominum, ut
digni efficiamur sponsi sermone, sapientia Christo
Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculo-
rum. Amen.

¹⁷ Jerem. ix, 21. ¹⁸ Psal. cxxiv, 7, 8. ¹⁹ Matth. xxvi, 38. ²⁰ Joan. xv, 2. ²¹ Levit. xii. ²² Matth. xxi, 32. ²³ Psal. cix, 54.

Ecclesiam, hæc ipsa Scriptura nos docet. Sodales quoque sponsæ adolescentulæ cum ipsa sponsa positæ quæ dixerint, quæque etiam amici ac sodales sponsi, ex eodem nihilominus libro, qui Canticum canticorum intitulatur (2), cognoscimus. Possibilitas enim data est etiam ipsis amicis sponsi aliqua dicere, ea duntaxat quæ audierant ab ipso sponso lætantes de conjunctione sponsæ. Fit ergo sermo ab ipsa sponsa, non solum ad sponsum, sed etiam ad adolescentulas; et rursus sponsi sermo non tantummodo ad sponsam, sed etiam ad amicos dirigitur sponsi. Et hoc est quod supra diximus, carmen nuptiale in modum dramatis esse conscriptum. Drama enim dicitur, ut in scenis (3) agi fabula solent, ubi diversæ personæ introducuntur; et aliis accedentibus, aliis etiam discedentibus, a diversis et ad diversos textus narrationis expletur. Quæ singula suo ordine scriptura hæc continet, totumque corpus ejus mysticis formatur eloquiis. Sed primo scire nos oportet, quoniam sicut puerilis ætas non movetur ad amorem passibilem (4), ita nec ad capiendam quidem verba hæc, parvula et infantilis interioris hominis ætas admittitur, illorum scilicet qui lacte in Christo aluntur, non cibo forti, et qui nunc primum rationabile et sine dolo lac concupiscunt. In verbis (5) enim Cantici canticorum ille cibus est, de quo dicit Apostolus: *Perceptorum autem est solidus cibus*; et tales requirit auditores, qui pro possibilitate sumendi exercitatos habeant sensus ad discretionem boni et mali¹. Et quidem parvuli quos diximus, si veniant ad hæc loca, potest fieri ut nihil quidem ex hac Scriptura proficiant, nec tamen valde lædantur, vel ipsa quæ scripta sunt legentes, vel quæ ad explanationem eorum dicenda sunt recenses. Si verò aliquis accesserit, qui secundum carnem tantummodo vir est, huic tali non parum ex hac Scriptura discriminis periculique nascetur. Audire enim pure et castis auribus amoris nomina nesciens, ab interiori homine ad exteriorem et carnalem virum omnem deflectet auditum, et a spiritu convertetur ad carnem nutrieturque in semetipso concupiscentias carnales, et occasione divinæ Scripturæ commoveri et incitari videbitur ad libidinem carnis. Ob hoc ergo moneo, et consilium do omni qui nondum carnis et sanguinis molestiis caret, neque

¹ Heb. v, 14.

(2) Mss., *attitulatur*. Libb. editi, *intitulatur*.

(3) In libb. editis, *dicitur multarum personarum cantilena, ut in scenis*, etc. Sed in mss. omnibus nostris deest *multarum personarum cantilena*.

(4) Mss., *passibilem*. Libb. editi, *possibilium*.

(5) Codex Beccensis et alter Belvacensis, in *pro-verbis*.

Scripturas a doctoribus et a sapientibus tradituris, simul et eas quas δευτερώσεις appellant, ad ultimum quatuor ista observari, id est principium Genesis, in quo mundi creatura describitur, et Ezechielis prophetæ principia, in quibus de cherubim refertur, et finem in quo templi ædificatio continetur, et hunc Cantici canticorum librum. Igitur necessarium mihi videtur, antequam ad ea quæ in hoc libello scripta sunt, discutienda veniamus, de amore prius ipso qui est scripturæ ejus causa præcipua, pauca disserere, et post hæc de ordine librorum Salomonis, in quibus hic liber tertio loco positus videtur; tum etiam de attitulatione libelli ipsius, cur Canticum canticorum superscriptus sit; atque etiam quomodo dramatis in modum, et tanquam fabula que in scenis personarum immutatione agi solet, videatur esse compositus. Apud Græcos quidem plurimi eruditorum virorum volentes investigare veritatis indaginem, de amoris natura multa ac diversa 27 etiam dialogorum stylo scripta protulerunt, conantes ostendere non aliud esse amoris vim, nisi quæ animam de terris ad fastigia cæli celsa perducat, nec ad summam posse beatitudinem perveniri, nisi amoris desiderio provocante. Sed et quæstiones de hoc quasi in conviviis propositæ referuntur (6), inter eos puto inter quos non ciborum, sed verborum convivium gerebatur. Alii vero etiam artes quasdam quibus amor hic in anima gigni vel augeri posse videatur, conscriptas reliquerunt. Sed has artes carnales homines ad vitiosa desideria et culpabilis amoris mysteria (7) traxerunt. Non ergo mirum sit, si et apud nos ubi quanto plures simpliciores, tanto plures et imperitiores videntur, difficilem diximus et periculo proximam de amoris natura disputationem: cum apud Græcos qui eruditi et sapientes videntur, fuerint tamen aliqui qui de his non ita acceperint, ut scriptum est, sed occasione eorum quæ de amore dicta sunt, in lapsus carnis et in impudicitæ præcipitia corruerunt, sive ex his quæ scripta erant, ut supra memoravimus, admonitiones quasdam et incitamenta sumentes, sive incoutinentiæ suæ velamen scripta (8) veterum præferentes. Ne ergo et nos tale aliquid incurramus, ea quæ a veteribus bene et spiritualiter scripta sunt, vitiose et carnaliter advertentes, tam corporis quam animæ nostræ palmas protendamus ad Deum, ut Dominus qui dedit verbum evangelizantibus virtute multa, donet et nobis in virtute sua verbum quo possimus ex his quæ scripta sunt, intellectum sanum, et ad ædificationem pudicitæ aptum, vel nonini ipsi, vel naturæ amoris ostendere.

(6) Codex Turonensis et Beccensis: *Sed et quæstionem de hoc quasi in conviviis propositam esse ferunt*.

(7) Codex Beccensis, *mysteria*. Libb. editi, *ministra*.

(8) Mss., *scripta*. Libb. editi, *scriptas*.

In principio verborum Moysi, ubi de mundi conditione conscribitur, duos invenimus homines creatos referri. Primum ad imaginem et similitudinem Dei factum, secundum e limo terræ factum ¹. Hoc Paulus apostolus bene sciens, et ad liquidum in his eruditus, in suis litteris apertius et evidentius binos esse et per singulos quosque homines scripsit. Sic enim dixit: *Nam si is qui foris est homo noster corrumpitur, sed ille qui intus est, renovatur de die in diem* ². Et iterum: *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem* ³, et his similia quanta conscribit? Unde puto neminem jam debere dubitare, quod Moyses de duorum hominum factura vel figmento scripserit in principio Genesis, cum videat Paulum qui melius utique quam nos intelligebat ea quæ a Moyse scripta sunt, duos homines esse per singulos quosque dicentem. Quorum unum, id est interiorem, renovari per singulos dies memorat; alterum vero, id est exteriorem, in quibusdam sanctis et talibus qualis erat Paulus, corrumpi perhibet et infirmari. Quod si alicui videbitur de hoc adhuc aliquid dubitandum, in locis propriis melius explanabitur. Nunc autem propter quid memoriam fecerimus interioris et exterioris hominis prosequamur. Ostendere enim ex his volumus, quod Scripturis divinis per homonymias, id est per similes appellationes, imo per eadem vocabula et exterioris hominis membra, et illius interioris hominis partes affectusque nominantur, eaque non solum vocabulis, sed et rebus ipsis sibi invicem comparantur. Verbi gratia, ætate aliquis est puer secundum exteriorem (9) hominem, quem possibile est crescere, et ad ætatem juvenis adduci, atque inde succedentibus incrementis pervenire ad virum perfectum, et effici patrem. His autem nominibus uti voluimus, ut consona divinæ Scripturæ, illi scilicet quæ ab Joanne scripta est, vocabula poneremus. Ait enim ille: *Scripti vobis, pueri, quoniam cognovistis patrem; scripti vobis, patres, quoniam cognovistis eum qui ab initio est; scripti vobis, juvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei manet in vobis, et vicistis malignum* ⁴ (10). Evidens utique est nec ab ullo arbitrator omnino dubitari, quod pueros hic Joannes vel adolescentes, vel juvenes, vel etiam patres secundum animæ, non secundum corporis appellet ætatem. Sed et Paulus dicit in quodam loco: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus; tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam* ⁵. In Christo (11) parvulus procul dubio secundum animæ, non secundum carnis nominatur ætatem. Denique idem Paulus etiam in alio loco ait:

A Cum essem parvulus, loquebar sicut parvulus, sicut parvulus sapiebam, sicut parvulus cogitabam. Cum autem factus sum vir, destruxi quæ erant parvuli ⁷. Et iterum alibi dicit: *Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi* ⁸. Scit enim occursuros esse omnes qui credunt, in virum perfectum, et in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Igitur sicut hæc quæ memoravimus ætatum nomina, eisdem vocabulis et exteriori homini ascribuntur et interiori: ita invenies etiam membrorum nomina corporalium transferri ad animæ membra, seu potius efficientiæ hæc animæ affectusque dicendi sunt. Dicitur ergo in Ecclesiastico: *Sapientis oculi in capite ejus* ⁹. Item in Evangelio: *Qui habet aures audiendi, audiat* ¹⁰. In prophetis quoque: *Sermo Domini qui factus est in manu prophetæ Jeremiæ* ¹¹, sive alterius cujuslibet. Simile est etiam illud quod ait ille: *Pes autem tuus non offendit* ¹². Et iterum: *Mei autem paulo minus moti sunt pedes* ¹³. **28** Evidenter quoque et venter animæ designatur, ubi dicitur: *Domine, a timore tuo in utero concepimus* ¹⁴. Nam inde quis dubitet, cum dicitur: *Sepulcrum patens est guttur eorum* ¹⁵? Et iterum: *Præcipita, Domine, et divide linguas eorum* ¹⁶. Sed et id quod scriptum est: *Dentes peccatorum contrivisti* ¹⁷. Et iterum: *Contere brachium peccatoris et maligni* ¹⁷. Et quid opus est me de his plura colligere, cum abundantissimis testimoniis Scripturæ divinæ repleta sunt? Ex quibus evidenter ostenditur membrorum hæc nomina nequaquam corpori visibili aptari posse, sed ad invisibilis animæ partem virtutesque debere revocari: quoniam et vocabula quidem habent similia, aperte autem et sine ulla ambiguitate non exterioris, sed interioris hominis significantias gerunt. Est ergo materialis hujus hominis, qui et exterior appellatur, cibus potusque naturæ suæ cognatus, corporeus iste scilicet et terrenus. Similiter autem et spiritualis hominis ipsius qui et interior dicitur, est proprius cibus, ut panis ille vivus qui de cælo descendit. Sed et potus ille est ex illa aqua quam promittit Jesus, dicens: *Quicumque biberit ex hac aqua quam ego do ei, non sitiet in æternum* ¹⁸. Sic ergo per omnia similitudo quidem vocabulorum secundum utrumque hominem ponitur: rerum vero proprietas unicuique discreta servatur, et corruptibilia præbentur, incorruptibili vero incorruptibilia proponuntur. Unde accidit, ut simpliciores quidam nescientes distinguere ac secernere quæ sint quæ in Scripturis divinis interiori homini, quæ vero exteriori deputanda sint, vocabulorum similitudinibus falsi ad ineptas quasdam fa-

¹ Gen. i, 26; ii, 7. ² II Cor. iv, 16. ³ Rom. vii, 22. ⁴ I Joan. ii, 13, 14. ⁵ I Cor. iii, 1, 2. ⁶ I Cor. xiii, 11. ⁷ Ephes. iv, 13. ⁸ Eccle. ii, 14. ⁹ Matth. xiii, 43. ¹⁰ Jerem. xxi, 1. ¹¹ Prov. iii, 23. ¹² Psal. lxxiii, 2. ¹³ Isa. xxvi, 18. ¹⁴ Psal. v, 9. ¹⁵ Psal. lv, 9. ¹⁶ Psal. iii, 7. ¹⁷ Psal. x, 15. ¹⁸ Joan. iv, 10.

(9) Codd. Beccensis et Turonensis, *ætate aliquis est puer secundum exteriorem*. Libb. edit., *velatur aliquis esse puer secundum interiorem*.

(10) *Et verbum Dei manet in vobis, et vicistis*. Sic habent mss., sed libri editi, *et per verbum Dei*

quod manet in cælo, vicistis malignum.

(11) *In Christo*, etc. Sic mss., libri vero editi: *in Christo autem parvuli procul dubio . . . nominantur*.

bulas et figmenta inania se contulerint; ut etiam post resurrectionem cibus corporalibus utendum crederent, potumque sumendum non solum ex illa vite vera et vivente in sæcula, verum et ex his vitibus et fructibus (12) ligni. Sed de his alias videbimus. Nunc ergo, ut præcedenti observatione distinguimus, est quidem secundum interiorem hominem alius sine filiis et sterilis, alius vero abundans in filiis. Secundum quod et illud advertimus dictum: *Sterilis peperit septem, et secunda in filiis infirmata est* ¹⁹. Et ut in benedictionibus dicitur: *Non erit in vobis sine filiis et sterilis* ²⁰. Igitur si hæc ita se habent, sicut dicitur aliquis carnalis amor, quem et cupidinem appellaverunt poetæ, secundum quem qui amat, in carne seminat; ita est et quidam spiritalis amor, secundum quem ille interior homo amans in spiritu seminat. Et ut evidentius dicam, si quis est qui portat adhuc imaginem terreni secundum exteriorem hominem, agitur cupidine et amore terreno. Qui vero portat imaginem cœlestis secundum interiorem hominem, agitur cupidine et amore cœlesti. Amore autem et cupidine cœlesti agitur anima cum perspecta pulchritudine et decore verbi Dei, speciem ejus adamaverit, et ex ipso telum quoddam et vulnus amoris acceperit. Est enim verbum hoc imago, et splendor Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, in quo creata sunt omnia quæ in cœlis sunt, et quæ in terris, sive visibilia, sive invisibilia. Igitur si quis potuerit capaci mente conjicere et considerare horum omnium quæ in ipso

creata sunt decus et speciem, ipsa rerum venustate percussus, et splendoris magnificentia ceu jaculo, ut ait propheta ²¹, electo terebratus, salutare ab ipso vulnus accipiet, et beato igne amoris ejus ardebit. Oportet etiam nos illud scire, quod illicitus amor et contra legem sicut accidere potest homini exteriori, verbi gratia, ut non sponsam vel conjugem amet, sed aut meretricem aut adulteram; ita et interiori homini, hoc est animæ, accidere potest amor, non in legitimum sponsum quem diximus esse Verbum Dei, sed in adulterum aliquem et corruptorem. Quod sub hac eadem figura evidenter declarat Ezechiel propheta ²², ubi Oollam et Oolibam introducit sub specie Samariæ et Hierusalem, adulterino amore corruptas, sicut locus ipse scripturæ prophetiæ ostendit volentibus plenius scire. Exardescit autem etiam hic spiritalis amor animæ aliquando quidem, ut edocuimus, erga aliquos spiritus nequitiae, aliquando erga Spiritum sanctum et Verbum Dei, qui est sponsus fidelis et eruditæ animæ vir dicitur, et cujus ipsa sponsa in hac præcipue scriptura quæ habetur in manibus nominatur, sicut præstante Domino plenius ostendemus, cum verba ipsius libelli explanare cœperimus. Videtur autem mihi divina

A Scriptura, volens cavere ne lapsus aliquis legentibus sub amoris nomine nasceretur, pro infirmioribus quibusque cum qui apud sapientes sæculi cupido, seu amor dicitur, honestiori vocabulo charitatem vel dilectionem nominasse. Verbi gratia, ut cum dixit de Isaac: *Et accepit Rebeccam, et facta est ei uxor, et dilexit eam* ²³. Et iterum de Jacob et Rachel similiter dicit Scriptura: *Rachel autem erat decora oculis, et pulchra facie, et dilexit Jacob Rachel, et dixit: Serviam tibi septem annis pro Rachel filia tua juniore* ²⁴. Evidentius autem immutatus usus vocabuli hujus apparet in Amnon, qui adamavit sororem suam Thamar. Scriptum est enim: *Et factum est post hæc, et erat Absalon filio David soror decora facie valde, et nomen ei Thamar, et dilexit eam Amnon filius David* ²⁵. Dilexit, posuit pro, adamavit. *Et tribulabatur, inquit, Amnon, ita ut infirmaretur propter Thamar sororem suam: quoniam virgo erat, et grave videbatur in oculis Amnon facere ei aliquid* ²⁶. Et post pauca de violentia quam intulit Amnon Thamar sorori suæ, ita dicit Scriptura: *Et noluit Amnon audire vocem ejus, sed invaluit super eam, et humiliavit eam, et dormivit* ²⁹ *cum ea, et odivit eam odio Amnon magno valde: quoniam majus erat odium quo oderat eam, quam dilectio qua dilexerat eam* ²⁷. Et in his ergo, et in pluribus aliis locis invenies Scripturam divinam refugisse amoris vocabulum, et charitatis dilectionisque posuisse. Interdum, licet raro, proprio tamen vocabulo amorem nominat, et invitat ad eum atque incitat animas, ut cum dicit in Proverbiis de sapientia: *Adama eam, et servabit te; circumdæ eam, et exaltabit te; honora eam, et completetur te* ²⁸. Sed et in eo libello qui dicitur Sapientia Salomonis, ita scriptum est de ipsa sapientia: *Amator factus sum decoris ejus* ²⁹. Arbitror autem quod ubi nulla lapsus videbatur occasio, ibi tantum nomen amoris inseruit. Quid enim passibile, aut quid indecorum possit aliquis advertere in amore sapientiæ, vel in eo qui se amatorem profiteatur esse sapientiæ? Nam si dixisset, quia adamavit vel Isaac Rebeccam, vel Jacob Rachel, passio utique aliqua indecora per hæc verba erga sanctos Dei homines potuisset intelligi, apud eos præcipue qui nesciunt a littera conscendere ad spiritum. Apertissime autem in hoc ipso libello qui habetur in manibus, amoris nomen charitatis vocabulo permutatum est, in eo ubi dixit: *Adjuravi vos, filie Hierusalem, si inveneritis fratrualem meam, ut annuntietis ei, quia vulneratæ charitatis ego sum* ³⁰; pro eo utique ut diceret: *Amoris ejus telo percussa sum*. Nihil ergo interest in Scripturis divinis, utrum charitas dicatur, an amor, vel dilectio, nisi quod in tantum nomen charitatis extollitur, ut etiam ipse

¹⁹ I Reg. II, 5. ²⁰ Exod. XXIII, 26. ²¹ Isa. XLIX, XXIX, 17, 18. ²² II Reg. XIII, 1. ²³ Ibid., 2. ²⁴ Cant. V, 8.

²⁵ Ezech. XXIII.

²⁶ Gen. XXIV, 67.

²⁷ Gen. II, 14, 15.

²⁸ Prov. IV, 6, 8.

²⁹ Sap. VIII, 2.

(12) *Et fructibus*. Deest in libris antea editis, sed habetur in mss.

Deus charitas appelletur, sicut Joannes dixit: *Charissimi, diliguntus invicem, quia charitas ex Deo est, et omnis qui diligit, ex Deo natus est, et cognoscit Deum; qui autem non diligit, non cognoscit Deum, quia Deus charitas est*³¹. Et quamvis alterius temporis sit dicere aliquid de his quæ exempli causa ex Joannis Epistola protulimus, tamen breviter etiam aliqua perstringere non est visum absurdum. *Diligamus, inquit, invicem, quia charitas ex Deo est; et post pauca: Deus charitas est.* In quo ostendit et ipsum Deum charitatem esse, et iterum eum qui ex Deo est, charitatem esse. Quis autem ex Deo est, nisi ille qui dicit: *Ego ex Deo exivi, et veni in hunc mundum*³²? Quod si Deus Pater charitas est, et Filius charitas est; charitas autem Patris et charitas Filii unum sunt, non unus; consequenter (13) ergo Pater et Filius unum bene dicuntur. Et ideo convenienter Christus sicut sapientia, et virtus, et justitia, et verbum, et veritas, ita et charitas dicitur. Et ideo dicit Scriptura quia si charitas manet in nobis, Deus in nobis (14) manet³³. Deus autem, id est Pater et Filius, qui et veniunt ad eum qui perfectus in charitate est, secundum verbum Domini et Salvatoris dicentis: *Ego et Pater veniemus ad eum, et mansionem faciemus apud eum*³⁴. Sciendum ergo est, quod hæc charitas quæ Deus est, cum in aliquo fuerit, nihil terrenum, nihil materiale, nihil corruptibile diligit. Contra naturam namque est ei corruptibile aliquid diligere, cum ipsa sit incorruptibilis fons. Ipsa est enim sola quæ habet immortalitatem: siquidem Deus charitas est, qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem³⁵. Quid autem aliud immortalitas nisi vita æterna est, quam daturum se promittit Deus credentibus in ipsum solum verum Deum, et quem misit Jesum Christum Filium ejus? Propterea ergo in primis, et ante omnia hoc amabile et placitum dicitur esse Deo, ut quis diligit Dominum Deum suum ex toto corde suo, et ex tota anima sua, et ex totis viribus suis. Et quia Deus charitas est, et Filius qui ex Deo est, charitas est, sui simile aliquid requirit in nobis: ut per hanc charitatem quæ est in Christo Jesu, qui est charitas, velut cognata quadam per charitatis nomen affinitate sociemur; sicut et ille qui jam conjunctus ei dicebat: *Quis nos separabit a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro*³⁶? Hæc autem charitas omnem hominem proximum diligit. Ob hoc enim arguit Salvator quemdam, qui opinabatur quod justa anima erga eam quæ iniquitatibus involuta est, propinquitatis jura non servet: et ista de causa texuit istam parabolam, quæ dicit, quod in latrones incidit quidam, dum descendit ab Hierusalem in

Hiericho; et culpat quidem sacerdotem ac levitam, qui videntes seminecem, præterierunt; amplectitur autem Samaritanum qui misericordiam fecerit, et hunc fuisse ei proximum ipsius qui proposuerat responsione firmavit, et ait ei: *Vade, et tu fac similiter*³⁷. Etenim natura omnes nobis invicem proximi sumus. Operibus vero charitatis fit proximus ille qui potest benefacere, ei qui non potest. Unde et Salvator noster factus est proximus nobis, nec pertransivit nos cum semineces ex latronum vulneribus jaceremus. Igitur sciendum est Dei charitatem semper ad Deum tendere, a quo originem duxit, et ad proximum respicere, cum quo participium inierit (15), utpote similiter creatum in corruptione. Sic ergo quæcunque de charitate scripta sunt, quasi de amore dicta suscipe, nihil de nominibus curans. Eadem namque in utroque virtus ostenditur. Quod si quis dicat, quia et pecuniam, meretricem, et alia similiter mala eodem vocabulo quod a charitate duci videtur, diligere appellamur: sciendum est in his non proprie, sed abusive charitatem nominari. Sicut, verbi gratia, et **30** Deus nomen principaliter in eo est, ex quo omnia, et per quem omnia, et in quo omnia: quod utique aperte virtutem, et naturam trinæ singularitatis enuntiat (16). Secundo vero in loco, et, ut ita dixerim, abusive deos dicit Scriptura etiam illos ad quos sermo Dei fit, sicut confirmat Salvator in Evangeliiis. Sed et cælestes virtutes sub hoc nomine appellari videntur, dum dicitur: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat*³⁸. Tertio vero in loco jam non abusive, sed falso, dii gentium dæmones appellantur, cum dicit Scriptura: *Omnes dii gentium dæmonia*³⁹. Itaque et primum charitatis nomen in Deo est, propter quod jubemur diligere Deum ex toto corde nostro, ex tota anima nostra, et ex totis viribus nostris, utpote eum a quo habemus hoc ipsum, ut diligere possimus. In ipso jam sine dubio continetur, ut et sapientiam, et justitiam, et pietatem, et veritatem omnesque virtutes pariter diligamus. Unum enim atque idem est diligere Deum, et diligere bona. Secundo loco, quasi abusive et inde derivato nomine etiam proximum diligere jubemur, tanquam nos ipsos. Tertium vero est quod falso sub charitatis titulo nominatur, diligere vel pecuniam, vel voluptates, vel omne quidquid ad corruptelam pertinet et errorem. Non ergo interest utrum amari dicatur Deus, an diligi. Nec puto quod culpari possit si quis Deum sicut Joannes charitatem, ita ipse amorem nominet. Denique meminimus aliquem sanctorum dixisse Ignatium nomine de Christo: *Meus autem amor crucifixus est; nec reprehendi eum pro hoc dignum judico.*

³¹ I Joan. iv, 7, 8. ³² Joan. xvi, 27, 28. ³³ I Joan. iv, 12. ³⁴ Joan. xiv, 23. ³⁵ I Tim. vi, 16. ³⁶ Rom. viii, 35, 39. ³⁷ Luc. x, 37. ³⁸ Psal. lxxxii, 1. ³⁹ Psal. xcvi, 5.

(13) Libb. edit., et filius charitatis est. Charitas autem et charitas unum est, et in nullo differt: consequenter, etc. Sed mss. ut in textu nostro.

(14) Mss., in nobis, Deus in nobis. Libb. edit., in

vobis, Deus in vobis.

(15) Codex Beccensis, inierit. Libb. edit., gerit.

(16) Codex Belvacensis, Trinitatis enuntiat.

Sciendum autem quod omnis qui vel pecuniam diligit, vel ea quæ in mundo sunt materiæ corruptibilis, virtutem claritatis quæ ex Deo est, ad terrena et ad caduca deducit, et rebus Dei abutitur ad ea quæ non vult Deus. Non enim Deus dilectionem horum, sed usum hominibus dedit. Hæc autem paulo latius discussimus, volentes de natura charitatis et amoris apertius attentiusque distinguere, ne forte quoniam Scriptura dicit, *quia Deus charitas est*⁴⁰, omne quod diligitur etiam si corruptibile sit, ex Deo esse, et hoc charitas et dilectio putaretur. Sed ostenditur res quidem Dei, et munus ejus esse charitas, non tamen semper ab hominibus, ad ea quæ Dei sunt, et quæ Deus vult opus ejus assumi; sed et hoc scire oportet, quod impossibile est, ut non semper humana natura aliquid amet. Omnis namque qui ad id ætatis venerit, quam pubertatem vocant, amat aliquid seu minus recte, cum amat quæ non oportet; seu recte et utiliter, cum amat quæ oportet. Verum nonnulli hunc amoris affectum, qui animæ rationabili insitus est beneficio Conditoris, aut ad amorem pecuniæ trahunt et avaritiæ studium, aut erga gloriam captandam, et fiunt inanis gloriæ cupidi; aut erga scorta sectanda, et inveniuntur impudiciæ libidinisque captivi; aut ad alia his similia virtutem tanti boni hujus effundunt. Sed et cum erga diversas artes amor iste ducitur, quæ manu ministrantur, aut per studia præsentis vitæ non solum necessaria, ut verbi gratia dixerim, erga artem palæstricam, vel cursus exercitia, aut certe etiam erga geometricam, vel musicam, vel arithmeticam confertur, atque ad alias vel hujuscemodi disciplinas, nec sic quidem mihi videtur usus ejus probabiliter sumi. Si enim quod bonum est, hoc et probabile est; bonum autem proprie non erga usus corporeos, sed in Deo primum et animi virtutibus intelligitur; consequenter ille amor probabilis est, qui Deo et animi virtutibus coaptatur. Et hoc ita se habere definitione ipsius Salvatoris ostenditur, ubi interrogatus a quodam, quod esset mandatum omnium maximum, et primum in lege, respondit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis. Secundum vero simile est illi: Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Et adjecit: *In his duobus mandatis omnis lex pendet et prophetæ*⁴¹; ostendens per hæc duo justum amorem legitimumque constare, atque in his universam legem prophetasque pendere. Sed et quod ait: *Non adulterabis; non occides; non furtum facies; non falsum testimonium dices*⁴²; et si quod aliud mandatum, in hoc verbo restauratur, in quo ait: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, quod hoc modo facilius explanabitur.

Ponamus, verbi causa, mulierem amore alicujus viri ardentem, cupientemque in consortium ejus ascisci, nonne omnia ita agat, et omnes motus suos

ita temperabit, ut scit illi placere quem diligit: ne forte si in aliquo contra voluntatem illius egerit, consortia ejus vir ille optimus refutet atque spernat? Poteritne hæc mulier quæ erga amorem viri illius toto corde, tota anima, totisque viribus fervet, aut adulterium committere quæ eum noverit amare pudicitiam? aut homicidium, quæ eum noverit mitem? aut furtum, quæ ei sciat liberalitatem placere? aut concupiscentias erga amorem viri illius habeat occupatas? Sic ergo in charitatis perfectione, et omne mandatum restaurari dicitur, et legis virtus prophetarumque pendere. Propter istud charitatis vel amoris bonum, sancti nec in tribulatione angustiantur, nec aperiati exaporiantur, nec dejecti pereunt, sed quod in præsentem est momentaneum, et leve tribulationis eorum supra modum æternum gloriæ pondus operatur illis. Non enim omnibus, sed Paulo, et his qui ei similes sunt, præsens hæc et momentanea ac levis dicitur tribulatio: quia perfectam charitatem Dei in Christo Jesu per Spiritum sanctum **31** habent in corde suo diffusam. Sic denique et Jacob patriarcham amor Rachel per septem annos continuos in laboribus positum diurni ætatis et nocturni frigoris ustionem sentire non sivit⁴³. Sic ipsum Paulum in amore hujus incensum audito dicentem: *Charitas omnia patitur, omnia credit, omnia sperat, omnia tolerat, charitas nunquam cadit*⁴⁴. Nihil ergo est quod non toleret, qui perfecte diligit. Plura autem quando non toleramus, certum quod ob hoc quia charitatem quæ omnia tolerat, non habemus. Et si non ferimus aliqua patienter, idcirco est quia charitas nobis deest, quæ omnia patitur. In luctamine quoque eo quod est nobis adversus diabolum, quod frequenter cadimus, non dubium est quin ob hoc fiat quod non est in nobis charitas illa quæ nunquam cadit. Hunc ergo amorem loquitur præsens Scriptura, quo erga verbum Dei anima beata utitur et inflammatur; et istud epithalamii carmen per spiritum canit quo Ecclesia sponso cœlesti Christo conjungitur ac sociatur, desiderans misceri ei per verbum, ut concipiat ex eo, et salvari possit per hanc castam filiorum generationem, cum permanserint in fide, et sanctitate cum sobrietate: utpote concepti ex semine quidem Verbi Dei, editi vero genitique vel ab immaculata Ecclesia, vel ab anima nihil corporeum, nihil materiale requirente, sed solo Verbi Dei amore flagrant. Hæc interim nobis ad præsens de amore, vel charitate, quæ in epithalamio hoc Cantici canticorum refertur, occurrere potuerunt. Sed sciendum est tam multa esse quæ dici debeant de charitate hac, quanta et de Deo: siquidem ipse est charitas. *Sicut enim nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*⁴⁵; ita nemo novit charitatem nisi Filius. Similiter autem etiam ipsum Filium, quoniam et ipse charitas est, ipsaque ex Deo Patre

⁴⁰ 1 Joan. iv, 8. ⁴¹ Matth. xxii, 37, 39, 40. ⁴² Matth. xix, 18. ⁴³ Gen. xix. ⁴⁴ 1 Cor. xiii 7, 8.

⁴⁵ Matth. xi, 27.

est charitas, nemo scit nisi Pater. Tamen secundum hoc quod charitas dicitur ipse Deus Pater, sic et Filius qui ex Patre procedit, et ideo scit quæ in Deo sunt, sicut spiritus hominis scit quæ in homine sunt. Nunc vero Paracletus (17), Spiritus veritatis, qui de Patre procedit, circuit quærens si quas inveniat dignas et capaces animas, quibus revelet magnitudinem charitatis hujus quæ ex Deo est. Nunc ergo jam ipsum Deum Patrem, qui charitas est, invocantes, per eam quæ ex ipso est charitatem, etiam ad reliqua discutienda veniamus. Et tentemus primum de eo requirere quid illud sit, quod cum tria volumina Ecclesia Dei a Salomone scripta susceperit, primus ex ipsis Proverbiorum liber positus sit, secundus is qui Ecclesiastes appellatur, tertio vero in loco Cantici canticorum volumen habeatur. Quæ ergo nobis occurrere possint in hoc loco, ista sunt. Generales disciplinæ quibus ad rerum scientiam pervenitur tres sunt, quas Græci ethicam, physicam et theoreticam appellaverunt, nos has dicere possumus moralem, naturalem et inspectivam. Nonnulli sane apud Græcos etiam logicen, quam nos rationalem possumus dicere, quarto in numero posuere. Alii non extrinsecus eam, sed per has tres quas supra memoravimus disciplinas innoxiam consortamque per omne corpus esse dixerunt. Est enim logices, et velut nos dicimus rationalis, quæ verborum dictorumque videtur continere rationes, proprietatesque, et improprietates, generaque, et species, et figuras singulorum quoque edocere dictorum; quam utique disciplinam, non tam separari quam inseri cæteris convenit et intexi. Moralis autem dicitur per quam mos vivendi honestus aptatur, et instituta ad virtutem tendentia præparantur. Naturalis dicitur ubi uniuscujusque rei natura discutitur, quo nihil contra naturam geratur in vita, sed unumquodque his usibus deputetur, in quos a Creatore productum est. Inspectiva dicitur, quæ supergressi visibilia, de divinis aliquid et cælestibus contemplamur, eaque sola mente intuemur, quoniam corporeum supergrediuntur aspectum. Hæc ergo, ut mihi videtur, sapientes quique Græcorum sumpta a Salomone, utpote qui ætate et tempore longe ante ipsos prior ea per Dei spiritum didicisset, tanquam propria inventa protulerunt, et institutionum suarum voluminibus comprehensa posteris tradenda reliquere. Sed hæc, ut diximus, Salomon ante omnes invenit, et docuit per sapientiam quam accepit a Deo, sicut scriptum est: *Et dedit Deus prudentiam Salomoni, et sapientiam multam valde, et latitudinem cordis sicut arenam*

*quæ est ad oram maris, et multiplicata est in eo sapientia super omnes antiquos filios hominum, et super omnes sapientes Ægypti*⁴⁶.

Salomon ergo tres istas, quas supra diximus generales esse disciplinas, id est moralem, naturalem et inspectivam, distinguere ab invicem ac secernere volens, tribus eas libellis edidit, suo quoque ordine singulis consequenter aptatis. Primo ergo in Proverbiis moralem docuit locum, succinctis, ut decuit, brevibusque sententiis vitæ instituta componens. Secundam vero quæ naturalis appellatur, comprehendit in Ecclesiaste: in quo multa de rebus naturalibus disserens, et inania ac vana ab utilibus necessariisque secernens, relinquendam vanitatem monet, et utilia rectaque sectanda. Inspectivum quoque locum in hoc libello tradidit, qui habetur **32** in manibus, id est in Cantico canticorum, in quo amorem cælestium divinarumque desiderium incutit animæ sub specie sponsæ ac sponsi, charitatis et amoris viis perveniendum docens ad consortium Dei. Hoc vero eum veræ philosophiæ fundamentum ponentem, et ordinem disciplinarum institutionumque condentem, quod non latuerit, neque ab eo abjectus sit etiam rationalis locus, evidenter ostendit in principio statim Proverbiorum suorum. Primo omnium per hoc ipsum quod Proverbia attulavit libellum suum, quod utique nomen significat aliud quidem palam dici, aliud vero intrinsecus indicari. Hoc enim et communis usus proverbiorum docet, et Joannes in Evangelio Salvatorem ita scribit dicentem: *Hæc in proverbii locutus sum vobis; veniet hora cum jam non in proverbii loquar vobis, sed manifeste de Patre annuntiem vobis*⁴⁷. Hæc interim in ipsa tituli inscriptione. In sequenti vero statim subjungit discretionem sermonis, et distinguit scientiam a sapientia, et a sapientia disciplinam, et intellectum verborum aliud ponit; et prudentiam dicit in eo esse, ut excipere quis possit verborum versutiam. Distinguit etiam justitiam veram a directione judicii; sed et astutiam nominat quamdam his quos imbuunt necessariam, illam credo per quam sophismatum intelligi ac declinari possit argutia. Et ideo dicit innocentibus per sapientiam dari astutiam, sine dubio ne in verbo Dei decipiantur fraude sophistica. Sed in hoc mihi videtur rationalis disciplinæ meminisse, per quam doctrina verborum dictorumque significantiæ discernuntur, et uniuscujusque sermonis proprietas certa cum ratione distinguitur. In qua præcipue erudiri convenit pueros. Hoc enim hortatur, cum dicit: *Ut det puero juniore sensum et cogitationem*⁴⁸.

⁴⁶ III Reg. iv, 29, 30. ⁴⁷ Joan. xvi, 25. ⁴⁸ Prov. i, 4.

(17) Sic habent mss., libri autem editi: *Scit enim nemo Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Similiter autem etiam ipsum Filium, quoniam et ipse charitas est, nemo scit nisi Pater, et secundum hoc quod charitas dicitur. Solus autem Spiritus sanctus est, qui ab Patre procedit, et ideo scit quæ in*

Deo sunt, sicut spiritus hominis scit quæ in homine sunt. Hic vero Paracletus, etc. Paulo post mss., per eum qui ex ipso est Dominum nostrum Jesum Christum, ubi libri editi habent per eam quæ ex ipso est charitatem. Mox mss., et tempus est primum. Libri autem editi, et tentemus primum.

Et quia qui in his eruditur, necessario rationabiliter per ea quæ didicit semetipsum gubernat, et vitam suam moderatius librat, propterea dicit: *Intelligens autem gubernacula acquirat*⁴⁹. Post hæc vero cognoscens in verbis divinis quibus per prophetas humano generi traditus est ordo vivendi, diversos esse eloquii tropos, et varias dicendi species: æ sciens haberi in eis aliquam figuram, quæ parabola appelletur, et aliam quæ obscura dictio vocetur, aliasque quæ ænigmata nominentur, et alias quæ dicta sapientum dicantur, scribit: *Intelliges quoque parabolam et obscurum sermonem, dictaque sapientum et ænigmata*⁵⁰. Per hæc ergo singula rationalem locum manifeste et evidenter exponit, ac more veterum succinctis brevibusque sententiis ingentes et perfectos explicat sensus. Quæ, si quis in lege Domini meditetur die ac nocte, et si quis est sicut justi os quod meditatur Domini sapientiam, investigare diligentius poterit, et invenire; si tamen recte quæserit, et quærens pulsaverit ostium sapientiæ, petens a Deo ut aperiatur sibi, et mereatur accipere per Spiritum sanctum verbum sapientiæ, verbum scientiæ, merique particeps illius sapientiæ quæ dicebat: *Extendebam enim verba mea, et non audiebatis*⁵¹. Et merito extendere se dixit verba in ejus corde, cui dederit Deus, sicut supra diximus, latitudinem cordis. Dilatatur namque illius cor qui potest ea quæ breviter in mysteriis dicta sunt, latiore doctrina sumptis ex voluminibus divinis assertionibus explanare. Oportet igitur secundum hanc eandem sapientissimi Salomonis doctrinam eum qui sapientiam scire desiderat, incipere ab eruditione morali, et intelligere illud quod scriptum est: *Concupisti sapientiam, serva mandata, et Dominus dabit eam tibi*⁵². Ob hoc magister hic qui primus homines divinam philosophiam docet, operis sui exordium Proverbiorum posuit libellum, in quo, ut diximus, moralis traditur locus: ut cum intellectu moribusque quis profecerit, veniat etiam ad naturalis intelligentiæ disciplinam, atque ibi rerum causas naturasque distinguens agnoscat vanitatem relinquendam, ad æterna autem et perpetua prope-randum: et ideo post Proverbia, ad Ecclesiasten venit, qui docet, ut diximus, visibilia omnia et corporea caduca esse et fragilia, quæ utique cum ita esse deprehenderit is qui sapientiæ studet, sine dubio contemnet ea ac despiciet, et universo, ut ita dicam, sæculo renuntians tendet ad invisibilia et æterna, quæ spiritalibus quidem sensibus, sed ad-æperis amorum quibusdam figuris docentur in Cantico canticorum (18). Ideo enim novissimum locum tenet hic liber, ut tunc ad eum veniatur, cum et moribus quis fuerit defæcatus (19), et rerum corruptibilem atque incorruptibilem scientiam distin-

⁴⁹ Prov. 1, 5. ⁵⁰ ibid. 6. ⁵¹ ibid. 24. ⁵² Eccli. 1, 26. ⁵³ Gen. xii, 1. ⁵⁴ Gen. xxii. ⁵⁵ Gen. xxvi.

(18) Mss., *Cantico canticorum*. Libb. edit., *Canticis canticorum*.

(19) Mss., *defæcatus*. Libb. edit., *defæcatis*.

ctionemque didicerit, per quæ in nullo possit ex his figuris, quibus sponsæ ad sponsum cœlestem (20), id est animæ perfectæ amor ad verbum Dei describitur ac formatur, offendere. Præmissis namque his quibus purificatur anima per actus ac mores, et in rerum discretionem naturalium perducitur, competentem ad dogmatica (21) venit, et ad mystica, atque ad divinitatis contemplationem sincero et spiritali amore conscenditur. Hanc ergo triplicem diviniæ philosophiæ formam etiam in illis sanctis ac beatis viris arbitror præsignatam, pro quorum sanctissimis institutionibus Deus summus dici voluit Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob. Abraham tanquam moralem declarat philosophiam, per obedientiam. Tanta enim ejus fuit obedientia et observatio mandatorum, ut cum audiret: *Eri de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui*⁵³, non sit cunctatus, sed statim fecerit, **33** imo et aliquid amplius fecerit. Audiens enim ut immolaret filium suum, nec inde quidem dubitat, sed obtemperat præcepto: et ad exemplum obedientiæ quæ est moralis philosophia, posteris dandum, nec filio suo unico peperit⁵⁴. Isaac quoque naturalem philosophiam tenet, cum et puteos fodit, et rerum profunda rimatur⁵⁵. Sed et Jacob inspectivum tenet locum, quippe qui et Israel ob divinatorum contemplationem nominatus sit, et quicæstra cœli viderit, et domum Dei, atque angelorum vias, id est scalas a terris in cœlum porrectas prospexit⁵⁶. Unde et merito invenimus tres istos beatos viros altaria fixisse Deo, hoc est philosophiæ suæ consecrasse profectus, quod scilicet edoceret non hæc ad artes humanas, sed ad Dei gratiam referenda. Sed et in tabernaculis degunt, ut per hæc ostendant, neque in terris habendum esse aliquid proprium huic qui diviniæ philosophiæ studet, sed semper promovendum, non tam de loco ad locum, quam de scientia inferiorum ad scientiam perfectorum. Sed et alia multa in Scripturis divinis invenies quæ ordinem hunc quem in libellis Salomonis contineri diximus, secundum hanc eandem formam designant: sed ea nunc nobis prosequi aliud in manibus habentibus longum est. Si quis ergo primum locum in emendandis moribus mandatisque servandis, qui per proverbia designatur implevit: post hæc autem deprehensa vanitate mundi, et rerum caducarum fragilitate perspecta, venit in hoc ut renuntiet mundo, et omnibus quæ in mundo sunt: consequenter veniet etiam ad contemplanda et desideranda ea quæ non videntur et æterna sunt. Ad quæ tamen ut pervenire possimus, indigemus divina misericordia, si forte valeamus perspecta pulchritudine Verbi Dei salutari in eum amore succendi, ut et ipse dignetur hujus-

(20) Mss., *cœlestem*. Impressi libri, *cœlestis*.

(21) Mss., *dogmatica*. Impressi, *domestica*.

modi animam diligere, quam desiderium sui habere perspexit.

Post hæc exigit nos consequentia sermonis dicere etiam de superscriptione ipsa Cantici canticorum. Simile enim est hoc illis quæ in tabernaculo testimonii appellantur Sancta sanctorum⁸⁷, et illis quæ in libro Numerorum memorantur opera operum, quæque apud Paulum dicuntur sæcula sæculorum⁸⁸. Sed quomodo differant a sanctis Sancta sanctorum in Exodo, et quomodo differant opera ab operibus operum in Numerorum libro, tractatibus (22), prout potuimus, dictum est a nobis. Sed et de sæculo sæculorum in locis quibus occurrit, non omissum est, et ne eadem repetamus illa sufficiant. Nunc ergo requiramus primo quæ sint cantica, quorum canticorum hoc esse canticum dicitur. Puto ergo quod cantica sint illa quæ dudum per prophetas, vel per angelos canebantur. Lex enim dicitur per angelos ministrata in manu mediatoris⁸⁹. Illa ergo omnia quæ per illos annuntiabantur, cantica erant per amicos sponsi præcedentia. Istud vero unum canticum est, quod ipsi jam sponso sponsam suam suscepturo epithalamii specie erat canendum: in quo sponsa non adhuc per amicos sponsi cantari sibi vult, sed ipsius jam sponsi præsentis audire verba desiderat, dicens: *Osculetur me osculo oris sui*⁹⁰. Unde et omnibus canticis merito præfertur, videtur enim cætera cantica quæ lex et prophetæ cecinerunt, parvulæ adhuc sponsæ, et quæ nondum vestibula maturæ ætatis ingressa sit, decantata; hoc vero canticum adultæ, et jam valde robustæ, et quæ capax sit jam virilis potentiæ perfectique mysterii, decantari (23). Secundum quod dicitur de ipsa quia una sit perfecta columba. Quasi perfecta ergo perfecti (24) vii sponsa perfectæ suscepit verba doctrinæ.

Primum ergo canticum cecinit Deo Moyses et filii Israel quando viderunt Ægyptios mortuos ad littus maris, et quando viderunt manum fortem et brachium excelsum Domini, et crediderunt Deo et famulo ejus Moysi. Tunc cantaverunt dicentes: *Cantemus Domino, gloriose enim glorificatus est*⁹¹ (25). Ego autem arbitror quod non possit ad istud perfectum quis et mysticum canticum pervenire, et ad istam perfectionem sponsæ, quæ in hac scriptura continetur, nisi prius ambulet per siccam in medio mari, et fiat ei aqua murus a dextera lævaque, et sic evadat de manibus Ægyptiorum; ita ut videat eos mortuos ad littus maris, atque intuens manum fortem Domini, quia interfecit Ægyptios, credat Domino et famulo ejus Moysi. Moysi autem dico legi atque Evangelii, omnibusque divinis Scriptu-

ris, tunc enim merito cantabit et dicet: *Cantemus Domino, gloriose enim glorificatus est*. Sed istius canticum canet quis cum primum liberatus fuerit a servitute Ægyptiorum. Post hæc autem cum transierit per hæc omnia quæ in Exodo et quæ in Levitico scripta sunt, et venerit ad hoc ut in divinos numeros assumatur, tunc iterum secundum canticum canet, cum exierit de valle Zareth, quod interpretatur aliena descensio, et venerit ad puteum de quo scriptum est: *Et dixit Dominus ad Moysen: Congrega populum, et dabo eis aquam de puteo bibere*⁹². Ibi enim cantabit et dicet: *Initiate ei puteum. Foderunt illum principes, excuderunt eum reges gentium in regno suo cum dominantur eorum*⁹³.

Sed de his plenius in Numerorum libro, secundum quod dedit nobis Dominus, dictum est. Oportet igitur venire ad puteum, qui a principibus fossus est, et a regibus excusus est, in quo opere nemo plebeius operatur, sed omnes 34 principes, omnes reges, regales scilicet et principales animæ, quæ altitudinem putei aquam vivam continentis inquirunt. Post illud canticum venit ad Deuteronomii canticum, de quo dicit Dominus: *Et nunc scribite vobis verba cantici hujus, et docete illud filios Israel, et injicite illud in os eorum, ut fiat mihi canticum istud ad testimonium in filiis Israel*⁹⁴. Et videri quantum et quale sit canticum istud cui ad audiendum terra non sufficit, sed convocatur et cælum. Ait enim: *Attende cælum quæ loquar, et audiat terra verba ex ore meo*⁹⁵. Vide quam magna sint, quam ingentia quæ dicuntur. *Expectetur, ait, sicut pluvia eloquium meum, et descendat sicut ros super gramen, et sicut nix super sænum, quia nomen Domini invocavi*⁹⁶, et reliqua. Quartum canticum est in libro Judicum, de quo scriptum est: *Et cantavit Debbora et Barach filius Abinoem in die illa dicentes: Incipiendo principales in Israel in proposito populi benedicite Dominum. Audite, reges, auribus percipite*⁹⁷, et reliqua. Hæc autem quæ canit apis esse debet, cujus opus tale est, ut eo reges et mediocres utantur ad sanitatem. Debbora namque apis interpretatur quæ istud canticum canit, sed et Barach cum ipsa: interpretatur autem Barach coruscatio. Et canitur istud canticum post victoriam, quia nec ante quis potest quæ perfecta sunt canere, nisi ubi adversarios vicerit. Sic denique et in ipso cantico dicitur: *Exsurge, exsurge, Debbora, exsuscita millia populi. Exsurge, exsurge, cane canticum, exsurge, Barach*⁹⁸. Verum et de his plenius in illis oratiunculis quas de libello Judicum edidimus, disserta reperies. Quintum post hæc canticum est in secundo libro Regnorum, cum

⁸⁷ Exod. xxx, 29. ⁸⁸ Rom. xvi. ⁸⁹ Gal. iii, 19. ⁹⁰ Cant. i, 2. ⁹¹ Exod. xv, 1. ⁹² Num. xxi, 16. ⁹³ ibid. 17, 18. ⁹⁴ Deut. xxxi, 19. ⁹⁵ Deut. xxxii, 1. ⁹⁶ ibid. 2. ⁹⁷ Jud. v, 1, 2, 3. ⁹⁸ ibid. 12.

(22) Mss., tractatibus. Impressi, tractantibus.

(23) In libris impressis post decantari additur videtur, quod abest ab omnibus mss. utpote superfluum.

(24) Sic mss.; libri vero editi, quæ si perfecta, ergo et perfecti.

(25) Mss. hoc loco et infra, glorificatus. Libb. editi, honorificatus.

locutus est David ad Dominum verba canticum hujus in die qua liberavit eum Dominus de manu omnium inimicorum suorum, et de manu Saul, et dixit: *Dominus mihi petra et munitio mea, liberator Dominus, Deus meus custos erit mihi*⁶⁹. Si ergo et tu poteris considerare qui sunt inimici David, quos in primo et secundo Regnorum libro superat ac prosternit, et quomodo dignus factus est ut Domini adjutorium mereretur et liberaretur ab hujusmodi inimicis: tunc poteris et tu quintum istud canticum canere. Sextum est canticum in primo Paralipomenon libro, ubi constituit David in principio ad laudandum Dominum Asaph, et fratres ejus, et est initium canticum istius tale: *Laudate Dominum et confitemini, et invocate eum in nomine ejus, notus facite in populis voluntates ejus, canite ei, et hymnum dicite, narrate omnes adinventiones ejus quas fecit Dominus*⁷⁰, etc. Sciendum tamen est quod canticum quidem quod est in secundo Regnorum libro, valde simile est psalmo xvii. Quod autem est in primo libro Paralipomenon in initiis quidem usque ad eum locum ubi dicit: *Et in prophetis nolite malignari*, simile est civ psalmo. Posteriora vero ab hoc loco similitudinem gerunt primarum partium xcv psal., ubi dicitur: *Cantate Domino, omnis terra*, usque ad eum locum ubi ait: *Quia venit judicare terram*. Igitur si in his concludendus est numerus canticorum, septimo in loco ponendus videbitur liber hic Cantici canticorum. Si quis vero etiam Isaiaë canticum⁷¹ cum cæteris numerandum putet, licet non valde convenire videatur, ut præcessisse putetur Isaiaë canticum, quod longe posterioribus temporibus Isaiaë scripserit: tamen si quis putet quod prophetica dicta non temporibus, sed ratione pensanda sint, adjunget etiam illud canticum; et dicet hoc quod Salomon cecinit Canticum esse canticorum non tantum eorum quæ prius, sed et eorum quæ postmodum canenda videbantur. Si quis vero putet etiam ex libro Psalmodum debere assumi, sicuti in eo vel canticum scribitur, vel canticum psalmodi, multitudinem congregabit præcedentium canticorum. Junget enim cæteris etiam xv simul graduum cantica: et requirens singulorum virtutes canticorum, atque ex his proficientis animæ gradus colligens ac spiritualis ordinem iterum consequentiamque componens, ostendere poterit quam magnificis gressibus incedens sponsa per hæc omnia perveniat usque ad thalamum sponsi, digrediens in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei in voce exsultationis et confessionis sonus epulantis⁷²; et perveniens usque ad ipsum, ut diximus, thalamum sponsi ut audiat et loquatur cuncta hæc quæ continentur in Canticum canticorum. Adhuc autem possumus et hæc inquirere priusquam ad ipsum corpus libelli veniamus: cur Salomon qui videtur obtemperare

in his tribus, libellis voluntati Spiritus sancti, in Proverbiis quidem dicatur Salomon filius David qui regnavit in Israel⁷³; in secundo vero libello non Salomon scribitur, sed verba, inquit, *Ecclesiastæ filii David regis Israel in Jerusalem*⁷⁴; et filium quidem se esse David, similiter ut in primo, et regem Israel scribit, sed ibi proverbialia, hic verba ponit; et seipsum quem ibi Salomonem, hic Ecclesiastem nominat. Et cum ibi gentem solam in qua regnaverat posuisset, hic et gentem posuit, et locum regni Jerusalem designat. In Canticum canticorum vero neque gentis nomen, neque locum in quo regnet, neque omnino quod rex sit, neque quod patrem David habeat scribit, sed tantummodo Canticum, ait, *canticorum quod est ipsi Salomoni*⁷⁵. Et quamvis difficile mihi videatur, aut perscrutari, aut pertingere posse horum differentias, aut utcumque investigatas palam proferre, et chartulis credere: tamen in quantum capere vel sensus noster, vel auditus legentium potest, paucis aperire tentabimus. In plurimis Salomonem Christi³⁵ typum ferre, vel secundum quod *pacificus* dicitur, vel secundum hoc quod regina austri venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis, non puto dubitandum. Hic ergo et secundum quod filius David dicitur, regnat in Israel, et secundum quod supra eos reges pro quibus ipse rex regum dicitur, regnat. Et rursus versus Ecclesiastes ipse est, qui cum in forma Dei esset, senetipsum exinanivit formam servi accipiens⁷⁶, ut congregaret Ecclesiam; a congregando enim Ecclesiam Ecclesiastes appellatur. Tum vero quis ita Salomon, id est *pacificus*, sicut Dominus noster Jesus Christus, qui factus est nobis sapientia a Deo et justitia et pax⁷⁷? Igitur in primo Proverbiorum libro cum nos moralibus instituit disciplinis, rex esse dicitur in Israel, necdum in Hierusalem: quia etsi Israel dicamur propter fidem, non tamen in hoc perventum est ut ad Hierusalem cœlestem pervenisse videamur. Ubi vero profecerimus, et in hoc ventum fuerit, ut Ecclesiæ primitivorum quæ in cœlis est, sociemur, atque Hierusalem cœlestem discussis diligentius priscis et naturalibus causis matrem nostram esse cognoscamus cœlestem: tunc jam nobis etiam ipse Christus Ecclesiastes efficitur, et non solum in Israel, sed et in Hierusalem regnare dicitur. Cum vero ad perfectionem omnium ventum fuerit, et sponsa ei perfecta omnis duntaxat rationalis creatura jungetur, quia pacificavit per sanguinem suum non solum quæ in terris sunt, sed et quæ in cœlis⁷⁸: tunc Salomon tantummodo dicitur, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem. Oportet enim eum regnare donec ponat inimicos suos sub pedibus suis, et novissimus inimicus destruat mors⁷⁹. Et ita pacificatis omnibus, Patrique subjectis, cum erit jam Deus omnia in omnibus,

⁶⁹ II Reg. xlii, 2, 3. ⁷⁰ I Paral. xvi, 8, 9. ⁷¹ Isa. vi. ⁷² Psal. xlii, 5. ⁷³ Prov. i. ⁷⁴ Eccli. i, 1. ⁷⁵ Cant. i, 7. ⁷⁶ Philipp. ii, 6, 7. ⁷⁷ I Cor. 1, 30. ⁷⁸ Coloss. 1, 20. ⁷⁹ I Cor. xv, 24, 25, 26.

Salomon tantummodo, id est solus pacificus nominabitur. Competenter ergo in hoc libello qui de amore sponsæ et sponsi erat scribendus, etiam pro hoc neque filius David, neque rex, neque aliud horum quod ad corporeum pertinere possit intellectum, scribitur, ut merito de eo perfecta jam sponsa dicat, quia *et si aliquando cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus* ⁸⁰, ne quis putet eam corporeum aliquid amare, aut in carne positum, et macula aliqua amori ejus credatur induci. Propterea Canticum canticorum Salomoni tantummodo est, neque filio David, neque regi Israel, neque aliqua in his prorsus miscetur carnalis nominis intelligentia. Et ne mireris quod cum unus atque idem sit Dominus atque Salvator noster, dicamus eum velut minorem primo in Proverbiis, et deinde proficientem in Ecclesiaste, et post hæc habere perfectionem in Cantico canticorum, cum hæc etiam in Evangeliiis videas scripta, ubi propter nos et ipse in nobis dicitur proficere. Sic enim refertur, quia *Jesus proficiebat ætate et sapientia apud Deum et homines* ⁸¹. Puto ergo quod pro his omnibus, neque filius David, neque rex Israel scribitur: sed et pro eo adhuc, quod in Cantico canticorum sponsa jam in tantum profecerat, ut majus aliquid esset quam est regnum Hierusalem. Nam Hierusalem cœlestem ⁸² dicit Apostolus esse, atque ad eam memorat credentes accedere. Hunc ergo sponsum ad quem nunc sponsa festinat, idem Paulus cum eum pontificem maximum dicit, ita de eo scribit, quasi qui non in cœlis sit, sed pertransierit omnes cœlos ⁸³, et illuc quoque eum hæc sua perfecta sponsa sectetur, imo illuc adhærens ei et conjuncta conscenderit, est enim facta cum eo unus spiritus. Unde videtur mihi et ad Petrum, qui non poterat eum primo sequi cum diceret: *Quo ego vado, vos non potestis venire modo*, dixisse: *Sequeris autem postea* ⁸⁴. Quod autem sit aliquid majus et ab Israel, inde colligimus, quod in Numerorum libro omnis quidem Israel numeratur, et duodecim tribus Israel certo sub numero censentur; tribus vero Levitica, utpote cæteris eminentior supra hunc numerum habetur, et nequaquam in Israelitico numero deputatur. Dicit enim ita: *Hæc est visitatio in qua recensiti sunt filii Israel secundum domus familiarum suarum. Omnis visitatio eorum cum virtute sua sexcenta tria millia quingenti quinquaginta. Levitæ autem non sunt numerati cum eis, sicut præcepit Dominus Moysi* ⁸⁵. Vides quomodo ut eminentiores a filiis Israel sequestrantur Levitæ, nec in eorum numero sociantur. Et rursus Levitis eminentiores scribuntur sacerdotes. Sic enim in eadem Scriptura continetur: *Et locutus est, inquit, Dominus ad Moysen, dicens: Accipe summam Levitarum, et constitues eos in conspectu Aaron sacerdotis, et ministrent ei* ⁸⁶. Vides et in hoc quomodo superiores Levitis nominet sacerdotes, et rursus Levitas eminentiores ponit filiis Israel?

A Hæc autem visi sumus discutere paulo curiosius, volentes etiam per hæc ostendere rationem, quia in ipsis quoque attitulationibus librorum suorum Salomon differentiis usus est necessariis, et aliud in Proverbiis, aliud in Ecclesiaste, aliud etiam in Cantico canticorum ex ipsa inscriptione tituli designavit. Et adhuc quod in Cantico canticorum ubi jam perfectio ostenditur, neque filius David, neque rex scribitur, potest etiam hoc dici; quia cum factus fuerit servus sicut dominus, et discipulus sicut magister, videtur jam neque servus esse servus, factus videlicet sicut dominus; neque discipulus esse discipulus, quippe qui sicut magister effectus est; sed fuisse quidem aliquando discipulus, nunc vero esse sicut magister; et fuisse quidem servus aliquando, nunc vero esse sicut **36** Dominus. Simili igitur ratione etiam de rege et in his quos regnat adverti posse videbitur, cum regnum jam tradetur Deo et Patri. Sed et hoc non lateat, nonnullos attitulationem libelli hujus Cantica canticorum scribere, quod non recte scribitur. Non enim pluraliter, sed singulariter Canticum hic dicitur canticorum. Hæc quasi in præfatione dicta sunt a nobis de superscriptione ipsa, vel attitulatione libelli. Jam nunc Domino nostro nos adjuvante ipsius operis adoriamur exordia, et tamen ne illud quidem remaneat in nobis omissum, quod quibusdam requirendum visum est adhuc de ipsa attitulatione ac superscriptione libri, quæ ita habetur: *Canticum canticorum quod est ipsi Salomoni* ⁸⁷. Sic enim accipiunt, quasi Canticum hoc esse dixerit canticorum Salomonis, ut ex plurimis suis canticis hoc unum esse signaverit. Sed nos quomodo recipiemus bujusmodi intelligentiam, cum neque Ecclesia Dei ulla extrinsecus Salomonis cantica legenda susceperit: neque apud Hebræos, a quibus eloquia Dei ad nos videntur esse translata, aliquid præter hos tres libellos Salomonis, qui et apud nos sunt, amplius habeatur in canone? Volunt tamen qui hoc asserunt, inde confirmare sententiam, quod in Regnorum tertio libro scriptum est, multa fuisse Salomonis cantica, ut unum ex multis esse confirmant. Hoc ibi ergo refertur: *Et Deus dedit prudentiam Salomoni, et sapientiam multam valde, et latitudinem cordis sicut arenam quæ est ad oram maris, et factus est sapiens Salomon valde super sapientiam omnium antiquorum, et super omnes sapientes Ægypti, et super Ethan Ezraiten et Henam, et Chalcal et Dorda filios Maol, et erat nominatus in universis gentibus per circuitum: et locutus est Salomon tria millia parabolarum, et erant cantica ejus quinque millia* ⁸⁸. Ex his ergo quinque millibus canticis volunt videri hoc unum esse canticum quod habemus: sed usquequo, vel ubi cantata sint, non solum ad usum, sed ne ad notitiam quidem pervenit Ecclesiarum Dei. Operosum est autem et procul ab opere proposito, si velimus nunc inquirere quam multorum librorum commemoratio fiat in Scriptu-

⁸⁰ II Cor. v, 16. ⁸¹ Luc. ii, 52. ⁸² Hebr. xii, 22. ⁸³ Hebr. iv, 14. ⁸⁴ Joan. xiii, 36. ⁸⁵ Num. ii, 32, 33.
⁸⁶ Num. iii, 5, 6. ⁸⁷ Cant. i, 1. ⁸⁸ III Reg. iv, 29, 30, 31, 32.

ris divinis, quorum lectio nulla nobis omnino est tradita. Sed neque apud Judæos haberi quidem usum hujusmodi reperimus lectionum, quas sive pro eo quod aliqua supra humanam intelligentiam continebant, placuit Spiritui sancto auferri de medio, sive quod essent de scripturis his quæ appellantur apocryphæ, pro eo quod multa in eis corrupta et contra fidem veram inveniuntur a majoribus tradita, non placuit eis dari locum, nec admitti ad auctoritatem. Supra nos est pronuntiare de talibus. Illud tamen palam est multa vel ab apostolis, vel ab evangelistis exempla esse prolata, et Novo Testamento inserta, quæ in his Scripturis quas canonicas habemus, nunquam legimus, in apocryphis tamen inveniuntur, et evidenter ex ipsis ostenduntur assumpta. Sed ne sic quidem locus apocryphis dandus est : non enim transeundi sunt termini quos statuerunt A patres nostri. Potuit enim fieri, ut apostoli vel evangelistæ sancto Spiritu repleti sciverint quid assumendum ex illis esset Scripturis, quidve refutandum; nobis autem non est absque periculo aliquid tale præsumere, quibus non est tanta spiritus abundantia. Et ideo de præsentis versiculo nos eam tenemus editionem quam supra exposuimus, maxime cum evidens in eo habeatur distinctio, ubi ait : *Canticum canticorum, quod est ipsi Salomoni*. Si enim voluisset intelligi canticorum Salomonis hoc esse Canticum, dixisset utique, Canticum canticorum quæ sunt Salomoni, vel Canticum ex canticis Salomonis : nunc autem quia dixit, *quod est Salomoni*, ostenditur istud Canticum quod est in manibus, et quod erat ei canendum, esse Salomonis. Et hoc de attitulatione quam proposuit continere. Videamus ergo jam et quæ sequuntur. B

ORIGENIS

IN CANTICUM CANTICORUM

LIBER PRIMUS.

Cap. I, vers. 1. *Osculetur me ab osculo oris sui*. C æstuantem vero desiderio sponsi, et interno vulnere amoris agitatam, orationem, ut diximus, fundere ad Deum, et dicere de sponso suo : *Osculetur me ab osculo oris sui*. Hæc sunt quæ dramatis in modum composita historica continet explanatio. Interior vero intellectus videamus si hoc modo poterit competenter aptari. Ecclesia sit desiderans Christo conjungi. Ecclesiam autem cætum omnium adverte sanctorum. Hæc ergo Ecclesia sit quasi omnium una persona, quæ loquatur et dicat : *Omnia habeo, repleta sum muneribus quæ sponsaliorum vel dotis titulo ante nuptias sumpsi*. Dudum enim cum præpararer ad conjugium filii regis et primogeniti omnis creaturæ, obsecuti sunt et ministraverunt mihi angeli sancti ejus, deferentes ad me legem sponsalis muneris loco. Lex namque per angelos disposita dicitur in manu mediatoris *. Ministraverunt mihi etiam prophetæ. Locuti sunt enim omnia et ipsi, per quæ non solum ostenderent et indicarent mihi de Filio Dei, cui me delatis his quæ appellantur arrhis et muneribus dotalibus spondere cupiebant : verum ut et in amorem me ejus desideriumque succenderent pronuntiaverunt mihi prophetis vocibus de adventu ejus, et de innumeris virtutibus, operibusque ejus immensis repleti Spiritu sancto prædicaverunt. Pulchritudinem quoque ejus, et speciem, ac mansuetudinem descripserunt, ita ut omnibus his ad amorem ejus

* Galat. III, 19.

intolerabiliter (26) inflammaretur. Sed quoniam osculum jam pene finitum est, et ipsius quidem praesentia non datur mihi; solos autem ministros ejus video ascendentes et descendentes ad me, propter hoc ad te Patrem sponsi mei precem fundo et obsecro ut tandem miseratus amorem nostrum mittas eum; ut jam non mihi (27) per ministros suos angelos duntaxat et prophetas loquatur, sed ipse per semetipsum veniat, et osculetur me ab osculo oris sui, verba scilicet in os meum sui oris infundat, ipsum audiam loquentem, ipsum videam docentem. Hæc enim sunt Christi oscula quæ porrexit Ecclesie, cum in adventu suo ipse Christus in carne positus evangelizavit ei verba fidei et charitatis et pacis, secundum quod Isaias promiserat, et præmissus ad sponsam dixerat: Non legatus, neque angelus, sed ipse Dominus salvabit nos²⁶.

Tertio vero expositionis loco introducamus animam, cujus omne studium sit conjungi et consociari verbo Dei, et intra mysteria sapientiæ ejus ac scientiæ velut sponsi cœlestis thalamos intrare, cuique animæ præsentia etiam ipsius munera data sunt, dotis scilicet nomine. Sicut enim Ecclesie dos fuit legis et prophetarum volumina, ita huic naturæ et rationalis sensus ac libertas arbitrii dotalia munera deputentur. Habens autem hæc dotis suæ munera, sit ei primæ eruditionis doctrina a monitoribus doctoribusque descendens. Sed quoniam in his non est ei plena atque perfecta desiderii sui et amoris expletio, deprecetur ut mens ejus pura et virginalis, ipsius verbi Dei illuminationibus et visitationibus illustretur. Cum enim nullo hominis vel angeli ministerio divinis sensibus et intellectibus mens impletur, tunc ipsius oscula verbi Dei suscipere sese credat. Propter hæc ergo et hujusmodi oscula dicat anima orans ad Deum: *Osculetur me ab osculo oris sui*. Dum enim incapax fuit, ut ipsius Verbi Dei caperet meram solidamque doctrinam, necessaria suscepit oscula, id est sensus ab ore doctorum; ubi vero sponte jam cæperit obscura cernere, enodare perplexa, involuta dissolvere, parabolas et ænigmata, dictaque sapientum competentibus intelligentiæ lineis explicare, tunc jam oscula ipsius sponsi sui, id est Verbi Dei, suscepisse se credat. Ideo autem oscula pluraliter po-

A suit, ut intelligamus uniuscujusque obscuri sensus illuminationem, osculum esse Verbi Dei ad animam perfectam delatum. Et secundum hoc forte dicebat prophetica et perfecta mens: *Os meum aperui et attraxi spiritum*²⁷. Os autem sponsi intelligimus virtutem Dei, qua illuminat mentem, et velut sermone quodam amoris ad eam facto, si tamen capere mereatur tantæ virtutis præsentiam, incognita quæque sibi et obscura manifestat, et hoc est verius propiusque, et sanctius osculum, quod a sponso Dei verbo porrigi dicitur sponsæ, puræ scilicet animæ, et perfectæ. Cujus rei imago est illud osculum, quod in Ecclesia sub tempore mysteriorum nobis invicem damus. Quoties ergo (28) in corde nostro aliquid quod de divinis dogmatibus sensibusque quæritur, absque monitoribus invenimus, toties oscula nobis data esse a sponso Dei Verbo credamus. Ubi vero quærentes aliquid de divinis sensibus invenire non possumus, tunc affectu hujus orationis assumpto petamus a Deo visitationem verbi ejus, et dicamus: *Osculetur me ab osculo oris sui*. Scit autem pater uniuscujusque animæ capacitatem, et novit quo tempore, cui animæ, quæ oscula Verbi sui porrigere in intellectibus duntaxat et sensibus debeat.

Vers. 1, 2, 3. *Quia bona sunt ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata*. Intellige prius quasi in historiae dramate sponsam elevatis ad Deum manibus orationem fuisse ad Patrem, et orasse ut jam veniret ad eam sponsus, et ipse ei osculum proprii oris infunderet. Dumque hæc oraret ad Patrem, in ipsa oratione qua dixit: *Osculetur me ab osculo oris sui*, parat etiam alia orationis verba subjungere, ac dicere, quia in hoc principio sermonis adfuisse sponsus, et oranti ei astitisset ac revelasset verba sua, ipsumque sponsum unguentis mirificis, et quibus sponsum fragrare decebat, constituisse delibutum. Sponsa vero ubi adesse vidit eum, pro quo orabat ut adesset, et adhuc loquenti sibi præstitum quod orabat, ac data sibi ab ipso oscula quæ poposcerat, læta pro hoc reddita, et decore uberum, ac fragrantia ipsius odore permota, propositæ orationis sermonem convertit ad præsentiam sponsi qui aderat: et cum dixisset: *Osculetur me ab osculo oris*

²⁶ Isa. xxxiii, 22. ²⁷ Psal. cxviii, 13t.

(26) Mss., intolerabiliter. Libb. edit., integraliter. (27) *Ut jam non mihi, etc.* Procopius Christianus sophista hanc Origenis expositionem brevioribus verbis exprimit: *Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων. Μη διὰ προφητῶν με ὁ νυμφίος νηστευσάτω, δι' ἐαυτοῦ δὲ ὁμιλησάτω κατ' ἀσθησιν πνευματικῆν, δι' ἧς ὁ Ἰωάννης φησὶ: Καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. Ταῦτα δὲ φησιν, ὡς τῶν προφητῶν εἰπόντων ἀκούσασα: Ἐπεθύμησεν ὁ βασιλεὺς κάλλους σου καὶ ἄλλου. Ὅν τρόπον εὐφρανθήσεται νυμφίος ἐπὶ νύμφης, οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοί. Osculetur me ab osculo.* Non per prophetas meus sponsus ambiat nuptias: per seipsum vero loquatur, secundum spiritualem sensum, per quem Joannes ait: *Et manus nostræ*

contractaverunt de verbo vitæ. Hæc autem dicit, ut quæ prophetas audierit dicentes: *Concupivit rex decorem tuum;* et alium: *Quomodo lætabitur sponsus super sponsa, sic lætabitur super te Dominus.*

(28) Origenes apud Procopium: *Ὅσακις δὲ τι ζήτουντες θεῖον δόγμα καταλαμβάνομεν, καταπεφιλησθαι ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ νυμφίου νομίσωμεν ἐν ὧν δὲ ἀπορούμεν, ὑπολάβωμεν εὐχόμενοι λέγειν τὸ Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. Quoties autem contigerit ut inquirendo divinum aliquid dogma assequamur, osculum nos ab ore sponsi accepisse existimemus: quandiu vero non assequimur, arbitremur in precibus dicere: *Osculetur me ab osculo oris sui.**

sui, subjungit post hæc ad præsentem jam sponsum, dicens: *Bona ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Hæc interini secundum historicam intelligentiam, quam dramatis in modum prædiximus textam. Nunc vero quid intellectus interior habeat, requiramus. Diversis vocabulis principale cordis appellari in Scripturis divinis invenimus, quæ vocabula pro causis ac rebus de quibus agitur aptari solent. Interdum enim cor dicitur, ut: *Beati mundo corde*⁹²; et: *Corde creditur ad justitiam*⁹³. Si vero convivii tempus sit, pro specie et ordine discumbentium, vel sinus vel pectus appellatur: sicut Joannes in Evangelio refert de quodam discipulo quem amabat Jesus, quod in sinu ejus vel supra pectus ejus recumberet; ille profecto cui innuens Simon Petrus dicebat: *Interroga quis hic de quo dicit*⁹⁴. Post hæc vero recumbens super pectus Jesu, dicit ei: *Domine, quis est*⁹⁵? In his enim certum est quod Joannes in principali cordis Jesu atque in internis doctrinæ ejus sensibus requiescere dicatur, ibi requirens et perscrutans thesauros sapientiæ et scientiæ qui reconditi erant in Christo Jesu. Sed quod sinus Christi in loco dogmatum sanctorum accipiat, puto indecens non videri. Diversis ergo modis, ut dicere coeperamus, principale cordis in Scripturis sanctis designatur, sicut et in Levitico nihilominus⁹⁶, ubi de sacrificiis pectusculum separationis, et brachium sacerdotibus sequestratur: et in hoc sequestratum ac separatum pectusculum et brachium, præcellens cæteros homines, principale cordis et operum decus vult esse in sacerdotibus. De quo plenius in libro Levitico, prout Dominus dare dignatus est, exposuimus. Secundum hæc ergo etiam in præsentem loco, quandoquidem amatorum videtur drama quod agitur, in uberibus principale cordis intelligamus, ut tale videatur esse quod dicitur: *Cor tuum, o sponse meus, id est, dogmata quæ intra te sunt, vel doctrinæ gratia, superat omne vinum, quod cor hominis lætificare solet.* Sicut enim in his de quibus dicit: *Quia Deum videbunt*⁹⁷, cor competenter dictum esse videtur, et inter discumbentes sinus ac pectus ponitur, pro habitu sine dubio discumbentium formaque convivii; et rursus ut apud sacerdotes pectusculum et brachium mysticis designatur eloquiis, ita etiam arborum in præsentem loco, ubi amantium habitus et colloquia describuntur, gratissime hoc ipsum principale cordis in uberibus appellatum. Bona ergo sunt ubera sponsi, quandoquidem thesauri sunt in eis sapientiæ et scientiæ reconditi. Ubera autem hæc vino comparat sponsa, sed ita comparat ut præferat. Vinum autem illa intelligenda sunt dogmata et doctrinæ, quæ per legem et prophetas ante adventum sponsi sumere sponsa consueverat.

A Sed nunc considerans hanc doctrinam, quæ ex uberibus profuit sponsi, miratur et stupet, videns eam longe præstantiorem quam illam ex qua ante adventum sponsi lætificata fuerat, tanquam ex vino spiritali quod ministrabant sancti patres et prophetæ, qui etiam hujus generis plantaverunt vineas, ut Noe primus⁹⁸, et Isaias in cornu in loco uberi⁹⁹, et coluerunt eas. Videns ergo nunc multam esse eminentiam dogmatum et scientiæ apud sponsum, et longe ex eo perfectiorem quam fuit apud antiquos emanare doctrinam dicit: *Bona sunt ubera tua super vinum*; super illam scilicet doctrinam qua lætificabar ab antiquis. De hoc enim antiquorum vino intelligendus est Ecclesiastes dicere, ubi ait: *Ego dixi in corde meo: Veni, et tentabo te in lætitia, videbo in bono*¹. Et iterum de iisdem vineis loquens idem Ecclesiastes dicit: *Magnificari mihi opus meum, ædificavi mihi domos, plantavi mihi vineas, feci mihi hortos et paradisos*², et reliqua. Sunt autem hujus vineæ mystici etiam ministri quidam, qui vini fusores appellantur. Sic enim idem dicit: *Et feci mihi cantores et cantatrices in lætitia filiorum hominum, vini fusores et vini fustrices*³. Vide ergo si possumus tum in cæteris, tum etiam in hoc³⁹ intelligere Salvatorem veteri vino novella uberum suorum fluentia miscentem, cum Maria et Joseph quærentes invenerunt eum in templo sedentem in medio doctorum, et audientem atque interrogantem eos, quando et mirabantur omnes super responsis ejus⁴. Sed et ibi fortassis species formæ hujus expletur, ubi ascendens in montem docebat populos, et dicebat: *Dictum est antiquis: Non occides; ego autem dico vobis: Omnis qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit; et: Dictum est antiquis: Non adulterabis; ego autem dico vobis: Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo*⁵. In quantum ergo doctrina hæc ejus præcellit illam antiquam, in tantum sponsa intelligit et pronuntiat bona esse ubera ejus super vinum.

Sed et quod vorax dicitur Filius hominis, et bibens, et dicunt: *Ecce homo vorax et vinum bibens*⁶: ad hoc nihilominus respicit: tale et illud vinum fuisse Cana Galilææ quod bibebatur in convivio nuptiali, quo deficiente fecit et aliud vinum cui testimonium reddidit architriclinus quod sit valde bonum, et eo vino quod expensum fuerat multo præstantius, cum dicit: *Omnis homo primo bonum vinum ponit, et cum inebriati fuerint, id quod deterius est; tu autem servasti vinum bonum usque nunc*⁷. Sed et Salomonem qui pro accepta Dei sapientia in admiratione fuit reginæ Sabæ, quæ venerat tentare eum in quæstionibus: in quibus eum eadem regina scrutetur et miretur, audi Scripturam referentem: *Et vidit, inquit, regina Saba omnem sapientiam Sa-*

⁹² Matth. v, 8. ⁹³ Rom. x, 10. ⁹⁴ Joan. xiii, 24. ⁹⁵ ibid. 25. ⁹⁶ Levit. vii. ⁹⁷ Matth. v, 8. ⁹⁸ Gen. ix. ⁹⁹ Isa. v. ¹ Eccl. ii, 1. ² ibid. 4. ³ ibid. 8. ⁴ Luc. ii, 46, 47. ⁵ Matth. v, 21, 22, 27, 28. ⁶ Matth. xi, 19. ⁷ Joan. ii, 10.

lomonis, et domum quam ædificavit, apparatus convivii ejus, et sedem puerorum ejus et ordinem ministrorum ejus, et vestes ejus, et vini fusores ejus, et holocausta ejus, quæ offerebat in domo Dei, et stuprefacta est⁸, etc. In his ergo advertite quomodo hæc quæ venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis, inter cætera miratur et cibos convivii ejus, vel vini fusores ejus, et super his dicitur obstupuisse. Nescio autem si ita ineptam putemus fuisse reginam, quæ ob hoc venerat a finibus terræ ut audiret sapientiam Salomonis, ut miretur cibos corporales, et vinum istud commune, ac pincernas vini in ministerio regis. Quid enim in his admiratione dignum reginæ videatur, quæ communia pene omnibus sunt hominibus? Sed mihi videtur mirata esse cibos doctrinæ ejus et vinum dogmatum, quæ ab eo per divinam sapientiam prædicabantur. Hoc erat vinum et illud quod per Jeremiam refertur de filiis Jonadab filii Rechab⁹, qui eo tempore quo peccata populi invaluerant, et pro iniquitatibus plebis captivitas imminerebat, convocati sunt ut biberent vinum, et dixerunt, quia mandaverat eis pater suus Jonadab ne biberent vinum ipsi et filii sui in sæculum, neque domos ædificarent, neque seminarent semen neque plantarent vineas, sed in tabernaculis habitarent omnibus diebus vitæ suæ. Et amplectitur eos Deus eo quod custodierint præceptum patris sui, et noluerint bibere vinum. Pro peccatis enim tunc populi, et iniquitatibus eorum, erat vinea eorum ex vinea Sodomorum, et palmites eorum ex Gomorrha, ura eorum ura fellis, et botrus amaritudinis; venenum aspidum et furor draconum erat vinum eorum¹⁰. Propter hoc ergo laudabiles habentur filii Jonadab, qui tale vinum, venenata scilicet dogmata et aliena a fide Dei, bibere et suscipere recusarunt. Propter hoc ergo fortassis percussit Deus vineas Ægyptiorum, sicut in psalmo scriptum est¹¹, ne tale facerent vinum. Igitur (29) si intelleximus vini differentias, casque pro diversitate dogmatum constare perspeximus, quod ait hic sponsa: *Quia bona sunt ubera tua super vinum*, super vinum, utique intelligamus bonum, non malum. Bonis enim, non malis comparata dogmatibus sponsi dogmata præferuntur. Bonum enim vinum gustaverat prius in lege et pro-

phetis: ex quo velut præmeditata erat sponsa lætitiæ cordis accipere, ac præparare, ut capere posset etiam illam quæ ad futura erat per ubera ipsius sponsi, excellentiorem cunctis eminentioremque (30) doctrinam, dicit: *Bona sunt ubera tua super vinum*.

Et vide si adhuc formæ huic aptare possimus illam Evangelii parabolam, quæ dicit: *Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenerit, abscondit, et præ gaudio ejus vadit, et vendit omnia quæ habet, et emit agrum illum*¹². Est ergo thesaurus is non in deserto aliquo loco, neque in silvis, sed in agro absconditus. Et possibile utique est agrum illum habere etiam vineas, quæ afferant vinum, habere etiam thesaurum propter quem distractis omnibus emit agrum illum is qui invenerat ibi thesaurum. Potest ergo dicere ille qui emit agrum, quia bonus est thesaurus qui est in agro, magis quam vinum quod est in eo. Ita ergo et bonus est sponsus atque ubera sponsi, quæ velut thesaurus absconditus est in lege et prophetis, magis quam vinum quod est in eis, illa scilicet doctrina quæ palam est et lætificat audientes. Bona ergo sunt ubera sponsi. Thesauri enim sunt sapientiæ et scientiæ in eo absconditi: qui cum aperti et revelati fuerint oculis sponsæ, multo præstantiores ei videbuntur quam fuit prius istud vinum legis et doctrinæ propheticæ (31). Sed et si tertiam expositionem de anima perfecta et Verbo Dei sentire debeamus, possumus dicere, quia quis donec parvulus est, et nondum semetipsum ex integro obtulit Deo, bibit vinum quod offert ager ille, qui habet intra se etiam thesaurum absconditum, et bibens lætificatur ex vino. Cum autem obtulerit et deoverit semetipsum Deo, ac Nazareus fuerit effectus, atque invenerit thesaurum absconditum, et ad ipsa ubera fontesque pervenerit Verbi Dei, vinum et siceram jam non bibit, dicens ad ipsum Dei Verbum de his thesauris, qui in ipso scientiæ et sapientiæ reconditi sunt: *Quia bona sunt ubera tua super vinum*. Sunt autem unguenta quædam sponsi, quorum fragrantia delectata est sponsa, et dicit: *Odor unguentorum tuorum super omnia aromata*. Aromata species sunt pigmentorum. Sponsa autem habuit quemdam usum et notitiam aromatum, hoc est, verborum le-

⁸ III Reg. x, 4, 5. ⁹ Jer. xxxv, 5. ¹⁰ Deut. xxxii, 32, 33. ¹¹ Psal. cv, 33. ¹² Matth. xiii, 44.

(29) Ad hunc locum pertinere videntur Græca illa verba quæ a Procopio Origeni tribuuntur: *Πολλῶν δυνῶν οἴνων ἐν τῇ Γραφῇ κρείττωνων τε καὶ χειρόνων, νῦν τοῖς κρείττοσιν οἱ τοῦ νομφίου μαστοὶ παρατίθενται· οὐ γὰρ ἂν τοῖς χείροσι συνεκρίθησαν. Ἡ τοίνυν νόμφη, πολλοῖς καὶ διαφόροις οἴνοις εὐφρανθεῖσα, καὶ ἔχουσα παρασκευὴν εἰς τὸ δέξασθαι τοὺς κρείττονας τούτων τοῦ νομφίου μαστοῦς, τοῦτό φησι, προτιμῶσα τούτους οἴνου τοῦ ἐν νόμῳ τε καὶ προφήταις. Καὶ τὸ περὶ τῶν μύρων δὲ τῶν περὶ τοῦ οἴνου ταυτὸν. Ὅρα δὲ ὡς ἐπὶ μὲν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ὁσμὴν ἔφη· ἐπὶ τῆς νομικῆς λατρείας αὐτὰ τέθεικε τὰ ἀρώματα, δηλῶν ἐκείνης τὸ ὑπερέχον καὶ πνευματικόν, ταύτης δὲ τὸ παχύ. Cum nulla sint vina in Scriptura, præstantiora ac deteriora, nunc melioribus sponsi ubera comparan-*

tur, non enim cum deterioribus inita illi comparatio sit. Sponsa igitur multis ac diversis vinis recreata, animoque parata ad meliora his ubera sponsi suscipienda, hoc dicit, pluris ea faciens vino, quod in lege ac prophetis est. Et quod de unguentis loquitur, eodem spectat, ac quod dixit de vino. Vide autem ut cum de evangelica disciplina sermo est, odorem appellaverit; ubi autem de legali cultu, ipsa aromata posuerit: quo nimirum illius quidem eminentiam ac spiritualitatem ostenderet; hujus vero proderet crassitiem.

(30) *Eminentiorumque. Sic mss., male vero edit., cernens eorum.*

(31) *Mss., doctrinæ propheticæ, Libb. editi., doctrina prophetica.*

gis et prophetarum, quibus ante adventum sponsi A tam dicitur, propter Ecclesiam sine dubio, quam mediocriter licet, instrui tamen videbatur, et exerceri ad cultum Dei, utpote parvula adhuc et subcuratoribus et actoribus agens et pædagogis ¹², *lex enim pædagogus noster fuit ad Christum* ¹³. Hæc autem omnia aromata fuerant, in quibus nutriri visa est et sponso suo præparari. Sed ubi venit plenitudo temporum et adolevit atque Unigenitum suum Pater Spiritu sancto unctum misit in hunc mundum, odorata sponsa divini unguenti fragrantiam, sentiensque quod illa omnia aromata quibus prius usa videbatur longe inferiora sint ad comparationem suavitatis novi hujus et cœlestis unguenti, ait: *Odor unguentorum tuorum super omnia aromata*. Et quoniam Christus idem sponsus, atque idem pontifex dicitur: pontifex quidem secundum hoc quod mediator est Dei et hominum omnisque creaturæ, pro qua et propitiatio factus est semetipsum offerens hostiam pro peccato mundi; sponsus vero secundum hoc quod Ecclesiæ jungitur non habenti maculam, aut rugam, aut aliquid horum; considera ne forte unguentum illud pontificale quod in Exodo componi jubetur arte pigmentarii ¹⁴, istius unguenti quod nunc odorata sponsa miratur, teneat rationem, et videns quod illa quidem aromata quibus compositum unguentum videbatur, quo Aaron unctus est, quoniam erant terrena et materiæ corporalis, hoc autem unguentum, quo nunc unctum vidit sponsum, spirituale est et cœleste, idcirco dicit: *Quia odor unguentorum tuorum super omnia aromata*. Videamus ergo quomodo compositum sit illud unguentum: *Et locutus est Dominus, inquit, ad Mosyem dicens: Accipe tibi florem myrrhæ electæ quingentos siclos, et cinnamomum suave ducentos quinquaginta siclos, et calamum suavem ducentos quinquaginta siclos, et casiæ quingentos siclos secundum siclum sanctum, et oleum ex olivis Hin, et facies illud oleum chrisomatis sancti unguentum arte pigmentarii* ¹⁵. Hæc autem in lege quidem referri audierat sponsa, sed rationem eorum veritatemque nunc perspicit. Vide ergo quod istæ quatuor species unguenti istius, formam tenebant incarnationis Verbi Dei, quod ex quatuor elementis compaginatum corpus assumpsit, in quo corpore myrrha illa mortis ejus, quam sive ut pontifex pro populo, sive ut sponsus pro sponsa suscepit, servat indicia. Quod vero non simpliciter myrrha, sed flos myrrhæ, et myrrhæ electæ scriptum est, non solum mortem ejus, sed et primogenitum eum futurum ex mortuis indicabat, atque eos qui complantati fuissent similitudine mortis ejus, non solum vocatos, sed electos futuros. Cinamomum vero immacula-

tam dicitur, propter Ecclesiam sine dubio, quam purificatam lavacro aquæ immaculatam fecit, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi. Sed et calamus assumitur, quia lingua ejus etiam est calamus scribæ velociter scribentis, doctrinæ gratiam pigmentis designans suavitatis. *Ἰπεω* quoque species (32) adhibetur calidissima, ut fertur, et ardentissima: in qua vel Spiritus sancti fervor, vel futuri per ignem iudicii ostenditur forma. Numerus vero quingentorum, vel ducentorum quinquaginta siclorum, vel quinque sensuum (33) in eo mysterium tenet centupliciter perfectorum, vel remissionem peccatorum per eum datam significat quinquagenarius venialis quintupliciter positus. Sed hæc omnia oleo puro colliguntur, per quod ostenditur, vel misericordiæ solius (34) causa fuisse, quod is qui erat in forma Dei formam servi susceperit, vel ea quæ ex materiali substantia in Christo fuerant assumpta, per Spiritum sanctum redacta in unum fuisse, atque in unam speciem quæ est persona mediatoris effecta. Illud ergo oleum materiale nullo genere oleum lætitiæ appellari potuit. Istud autem oleum, id est Spiritus sancti unguentum, quo unctus est Christus, et cujus nunc odorem percipiens sponsa admirata est, oleum lætitiæ, quia fructus spiritus **41** gaudium est, merito appellatur: quo Deus unxit eum, qui dilexit justitiam et odio habuit iniquitatem. Propterea enim dicitur: *Unxit eum Dominus Deus suus oleo lætitiæ præ participibus suis* ¹⁷. Et ideo odor unguentorum ejus est super omnia aromata. Simili autem expositione utimur, etiamsi ad unamquamque animam in amore et desiderio Verbi Dei positam transferatur hic sermo, cui fuerint omnes doctrinæ per ordinem decursæ, in quibus ante agnitionem Verbi Dei exercitata videtur et erudita, sive ex moralibus descendentes, sive ex naturalibus scholis. Erant enim ei omnia ista aromata quædam pro eo quod in his institutio probabilis, et morum conquiritur emendatio, quod deprehenditur in his vanitas sæculi, et caducarum rerum respuuntur falsa miracula. Erant ergo ei hæc omnia velut aromata et odoramenta quædam animæ pigmenta. Sed ubi ad agnitionem mysteriorum et divinorum dogmatum scientiam ventum est, ubi ad januas sapientiæ ipsius, et sapientiæ non hujus mundi, neque principum hujus mundi qui destruuntur accessum est, sed ad ipsam Dei sapientiam, quæ inter perfectos disseritur, et ubi mysterium quod prioribus generationibus non fuit notum, filiis hominum revelatum est; ubi, inquam, anima ad tanti agnitionem ascendit arcani, merito dicit: *Odor unguento-*

¹² Gal. iv, 2. ¹³ Gal. ii, 24. ¹⁴ Exod. xxx. ¹⁵ Exod. xxx, 22, 23, 24, 25. ¹⁷ Psal. xlv, 7.

(32) Sic habent mss.; libri vero editi: *In eis quoque species adhibet calidissimas, ut referantur ad ardentissima: in qua re vel Spiritus sancti, etc.*

(33) *Vel quinque sensuum*. Sic habent mss.: in impressis vero illud omisum est, et paulo post le-

gitur, *ut remissionem peccatorum per eum datam significet. Quinquagenarius enim jubileus in his est quintupliciter positus.*

(34) Mss., *solius*, libri editi, *vel salutis*.

rum tuorum, spiritualis scilicet intelligentia et mystica, super omnia aromata moralis naturalisque philosophiæ. Non autem lateat nos quod in quibusdam exemplaribus pro eo quod legimus: *Quia bona sunt ubera tua super vinum*, invenimus scriptum: *Quia bonæ sunt loquelæ tuæ super vinum*; quod quamvis videantur significasse evidentius ea ipsa quæ nobis spiritali interpretatione disserta sunt, tamen nos Septuaginta Interpretum scripta per omnia custodimus, certi quod Spiritus sanctus mysteriorum formas oblectas inesse voluit in Scripturis divinis, et non palam atque in propatulo haberi.

Vers. 1, 3, 4. *Unguentum exinanitum nomen tuum. Propterea adolescentulæ dilexerunt te, ac traxerunt te post se. In odorem unguentorum tuorum curremus.* Historica quidem expositio eadem quæ in superioribus, percurrit etiam in præsentī loco donec fiat aliqua mutatio personarum, ita quippe ordo dramatis qui a nobis in hac expositione receptus est, poscit. Potest sane in his prophetia (35) quædam videri ex persona sponsæ prolata de Christo, quod futurum esset in adventu Domini et Salvatoris nostri, ut nomen ejus ita per orbem terræ et per universum mundum diffunderetur, ut fieret odor suavitatis in omni loco, sicut et Apostolus dixit: *Quia Christi bonus odor sumus in omni loco; aliis quidem odor ex morte in mortem, aliis autem odor de vita in vitam* 19. Si enim omnibus fuisset odor de vita in vitam, dixisset utique et hic: Omnes dilexerunt te et traxerunt te. Sed nunc ait, ubi nomen tuum est factum unguentum exinanitum, dilexerunt te, non illæ vetulæ, ac veterem hominem indutæ animæ, neque rugas habentes, neque maculas, sed adolescentulæ in augmento scilicet ætatis et pulchritudinis positæ animæ, quæ semper innovantur, et de die in diem renovantur, novum se hominem induentes qui secundum Deum creatus est. Propter istas ergo adolescentulas et in augmentis vitæ profectibus positas, exinanivit se ille qui erat in forma Dei, ut fieret unguentum exinanitum nomen ejus; ut non jam inaccessam lucem tantummodo habitaret et in forma Dei permaneret, sed Verbum caro fieret, quo possent istæ adolescentulæ, et in augmentis profectuum positæ animæ, non solum diligere, sed et trahere eum ad se. Trahit enim unaquæque anima et assumit ad se Verbum Dei pro capacitatis et fidei suæ mensura. Cum autem traxerint ad se animæ Verbum Dei, et sensibus suis atque intellectibus inseruerint, et dulcedi-

nis ejus et odoris senserint suavitatem, ubi unguentorum ejus fragrantiam ceperint, ratione duntaxat adventus ejus, et redemptionis ac passionis causas, charitatemque agnoverint, qua pro salute omnium usque ad mortem crucis immortalis accessit, et his omnibus velut divini cujusdam et ineffabilis unguenti odoribus invitata adolescentulæ, id est animæ plenæ vigoris atque alacritatis effectæ, currunt post ipsum, atque ad odorem suavitatis ejus non lento gradu, nec tardis passibus, sed rapido cursu et tota properatione festinant, quemadmodum et ille qui dicebat 20: Sic curro ut comprehendam. Verum quod ait: *Unguentum exinanitum nomen tuum, propterea adolescentulæ dilexerunt te, et traxerunt te post se; in odorem unguentorum tuorum curremus.* Trahunt ad se Christum adolescentulæ, siquidem de Ecclesiis intelligatur, quæ una quidem est cum perfecta est. Multæ vero sunt adolescentulæ, cum adhuc instruuntur et proficiunt. Istæ ergo trahunt ad se Christum per fidem, quia Christus, ubi viderit congregatos duos vel tres in fide nominis sui, vadit illuc, et est in medio eorum, fide eorum tractus et unanimitate provocatus. Si vero tertia 42 expositione de anima Verbum Dei sequente intelligi hæc oportet, quæcunque anima fuerit erudita primo in moralibus, secundo etiam in naturalibus exercitata, per illa omnia quæ in his disciplinis edoceri supra ostendimus, ipsa morum emendatio, et eruditio rerum, ac probitas disciplinæ trahit ad se Verbum Dei, et libens trahitur; gratisime enim ad eruditas animas venit, et trahi se ab his indulgenter accipit, benigneque concedit. Requiro sane, si solum nomen ejus, quia unguentum factum est exinanitum, tantum operis egerit, et ita suscitavit adolescentulas, ut primo traherent eum ad se, et habentes eum apud se, caperent unguentorum ejus odorem, et statim currerent post eum; si hæc, inquam, omnia solo nomine ejus effecta sunt, quid putas faciet ipsa ejus substantia? Quid ex illa adolescentulæ istæ virtutis, quid vigoris accipient, si quo pacto potuerint aliquando ad ipsam ejus incomprehensibilem atque ineffabilem substantiam pervenire? Ego puto quod si ad hoc aliquando pervenerint, jam non ambulent neque currant, sed vinculis quibusdam charitatis ejus astrictæ adhareant ei, ne ultra mobilitatis alicujus ullus in eis resideat locus, sed sint cum eo unus spiritus, et compleatur in eis illud quod scriptum est: *Sicut tu Pater in me, et ego in te unum sumus, ita et isti in nobis unum sint* 20. Sed nunc interim, ut vide-

19 Il Cor. II, 15, 16. 20 I Cor. IX, 24. 21 Joan. XVII, 21.

(35) Mss. potest sane in his prophetia. Libb. edit., possunt sane in prophetia. Græca apud Procopium hæc sunt: *Τάχα προφητεύει τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ τὴν τὸν κόσμον πληρώσασαν δύναμιν κατὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν, ὥστε γενέσθαι κατὰ τὸν Παῦλον· Ὅλις μὲν ἀσμήνη ἐκ θανάτου εἰς θάνατον, ὀλις δὲ ἐκ ζωῆς εἰς ζωὴν. Εἰ γὰρ πάντες ἦν εἰς ζωὴν, εἶπεν ἂν ἡ νόμω. Διὰ τοῦτο πάντες ἠγάπησάν σε· ἀλλ' οὐ μόνον αἱ νεάνιδες αἱ ἀσμήραι ἀνανεοῦμεναι καὶ*

μὴ ἔχουσαι ῥυτίδα ἢ σπῆλον. Forte vaticinatur Christi nominis virtutem, qua in ejus adventu replevit mundum, adeo ut teste Paulo fieret: « Aliis quidem odor ex morte in mortem, aliis vero ex vita in vitam (II Cor. II, 15). » Si enim cunctis in vitam esset, dixisset sponsa, Propterea omnes dilexerunt te; non vero solum « adolescentulæ; » quæ scilicet quotidie renovantur, et non habent maculam aut rugam.

tur, sponsa consociatis sibi adolescentulis multis, quantum in posterioribus nullus esse numerus dicitur, ab uno solo sensu, id est odoratu tantummodo capta currere se in odorem unguentorum sponsi commemorat; sive quod ipsa cursu indigeat adhuc et profectu, sive quod ipsa quidem perfecta sit, pro his autem adolescentulis quæ adhuc cursu et profectibus indigent, etiam ipsa se currere fatetur; sicut et ille qui cum ipse sub lege non esset, fit tamen sub lege, ut eos qui sub lege sunt lucrifaciat; et iterum cum in lege sit Christi, his tamen qui sine lege sunt fit et ipse sine lege, ut eos qui sine lege sunt salvet. Et hoc fit, ut diximus, solo adhuc odoratu ejus accepto. Quid putas agent cum et auditum earum et visum et tactum, gustumque occupaverit Verbum Dei, et singulis quibusque sensibus virtutes ex se competentes naturæ earum capacitateque præbuerit? ita ut oculus si videre potuerit gloriam ejus, gloriam tanquam Unigeniti a Patre, aliud ultra jam videre nolit, neque auditus aliud quam Verbum vitæ et salutis audire. Sed et cujus manus palpaverit de Verbo vitæ, nihil ultra materiale, nihil fragile caducumque palpabit, nec gustus cum gustaverit bonum Verbum Dei, carnemque ejus et panem qui de cælo descendit, aliud quid post hæc gustare patietur. Præ dulcedine namque ipsius, et suavitate omnis reliquus ei sapor asper videbitur et amarus, et ideo hoc solo vescetur. Omnem namque suavitatem quæcumque cupierit in hoc inveniet, ad omnia namque aptum se reddit et habilem. Denique his qui ex incorruptibili semine regenerantur, rationabile et sine dolo efficitur lac; his vero qui infirmantur in aliquo, olera se præbet ad hospitalitatis amicitiam et gratiam. His vero qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus ad discretionem boni et mali, cibum se solidum præbet²¹. Si qui vero sunt qui exierint de Ægypto, et secuti columnam ignis et nubis in cremum venerint, de cælo ad illos descendit, minutum et subtilem eis præbens cibum angelico similem, ita ut panem angelorum manducet homo. Habet et alias multas in semetipso atque innumeras ciborum differentias, quas interim pelle quis et carne ossibusque indutus et nervis capere non potest. Qui autem dignus fuerit redire et esse cum Christo, quique in parvo fidelis inventus constituetur super multa, ille gustabit et capiet voluptatem Domini, perductus ad locum quemdam qui pro hujusmodi ciborum copiis et varietatibus, deliciarum nominatur locus. Propter quod et in Eden positus dicitur, quod delicias indicat. Ibi enim dicitur ad eum: *Deliciare in Domino*. Deliciabitur autem non in uno solo edendi gustandique sensu, sed et auditu deliciabitur et visu et tactu odoratuque deliciabitur. In odorem namque unguenti ejus curret. Et ita omnibus sensibus suis deliciabitur in

A Verbo Dei is qui ad summam perfectionis ac beatitudinis venerit. Unde et in his positi locis, deprecamur auditores horum, ut mortificent carnales sensus, ne quid ex iis quæ dicuntur secundum corporis motus excipiant, sed illos diviniore interioris hominis ad hæc capienda sensus exhibeant; sicut Salomon edocet nos, dicens: *Sensum autem divinum invenies*²². Et ut Paulus quoque ad Hebræos scribit²³ de perfectis, ut supra memoravimus, qui exercitatos habent sensus ad discretionem boni vel mali; ostendens esse in homine præter hos corporeos sensus, quinque alios nihilominus qui exercitio quærentur, et exercitati dicuntur, cum scilicet intelligentiam rerum acumine acriore discutunt. Non enim perfunctorie et ut libet audiendum est quod Apostolus de perfectis dicit, quia exercitatos habent sensus ad discretionem boni vel mali.

Quod ut clarius elucescat, sumamus, si videtur, exemplum ab his corporalibus sensibus, et ita demum statim ad illos divinos quos Scriptura nominat sensus interioris hominis veniemus. Si enim corporeus oculus exercitium visus habeat, nullo impediendo obstaculo, integre et absque ulla falsitate, vel colores corporum, vel magnitudines qualitatesque deprehendet. Nam si aut caligine, aut alia qualibet infirmitate impediatur aspectus, et rubrum pro albo, et **43** viride pro nigro, aut rectum putat esse aliquid, cum curvum fit et tortuosum, conturbabitur sine dubio iudicium mentis, et aliud pro alio agitur. Ita ergo et interior visus, nisi eruditione et industria fuerit exercitatus, quo per multam peritiam discretionem boni habeat ac mali, sed ignorantia et imperitia tanquam caligo oculis inciderit, aut etiam malitiæ alicujus languor tanquam lippis oculis accesserit, discrimen boni aut mali intuari nullatenus possit: et inde fiet ut mala pro bonis agat, bona vero pro malis spernat. Secundum hanc vero formam quam de visu corporis animæque tractavimus, consequenter etiam de auditu, et gustu, et odoratu, tactuque per singulas quasque sui generis virtutes sensuum corporalium referens ad animæ sensus, quæ in singulis adhiberi debeant exercitia, quæque debeat emendatio parari, dilucide recognosces (36). Hæc autem paulo latiori excessu prosecuti sumus, ostendere volentes odoratum sponsæ et adolescentularum, quo odoratæ sunt odorem unguentorum sponsi, non corporis sensus, sed divini odoris illius et interioris qui appellatur hominis, dici. Hic ergo odoratiōis sensus in quo sanus est et integer, odore Christi accepto ex vita adducit ad vitam. Si vero non sit sanus, hoc odore suscepto de morte in mortem dejicit, secundum illum qui dicebat: *Quoniam Christi bonus odor sumus, aliis quidem de vita in vitam, aliis autem odor de morte in mortem*²⁴. Denique et hi quibus intellectus herbarum est pigmentorumque peri-

²¹ Heb. v, 14. ²² Prov. ii, 5. ²³ Heb. v, 14. ²⁴ II Cor. ii, 15, 16.

(36) Referens ad animæ... recognosces. Sic mss.; libri vero editi, referemus ad animæ... recognosce; n. s. s.

tia, ferunt quædam esse pigmenta, quorum si odorem ceperint nonnulla animalia continuo intereunt; alia vero eodem odore recreantur, vitamque recipiunt. Et nunc ergo in his ipsis expositionibus et sermonibus quos habemus in manibus, videtur aliis esse vita ex vita, aliis vero mors ex morte. Nam si hæc exponi ita audiat animalis qui dicitur homo, qui non potest percipere et intelligere quæ sunt spiritus Dei, irridebit sine dubio, atque inepta hæc esse et inania pronuntiabit, dicens somnia potius quam rerum causas et dogmata divina tractari. His ergo odor hic Cantici canticorum efficitur de morte in mortem, scilicet de morte infidelitatis, in mortem iudicii et condemnationis. Sequentibus vero spiritalem sensum et subtilem, atque intelligentibus maiorem inesse veritatem in his quæ non videntur, quam in his quæ videntur, et veriora haberi apud Deum invisibilia et spiritalia magis quam visibilia et corporalia, amplectenda sine dubio huiusmodi intelligentia videbitur et sequenda. Agnoscunt enim tale esse intelligendæ veritatis iter quo pervenitur ad Deum. Sed siquidem alienus a fide sit is, qui hæc stulta iudicat et irridenda, nihil mirum. Si vero aliquis ex his sit qui videntur credere, et Scripturarum auctoritatem recipere, non tamen recipit expositionis huius spiritalis formam, sed irridet et derogat, tentemus ex aliis Scripturarum locis instruere eum ac persuadere. Qui si forte poterit sic respiscere, et talia quædam dicamus ad eum, scriptum est: *Præceptum Domini lucidum illuminans oculos* ²⁵. Dicat ergo nobis, qui sunt oculi qui illuminantur luce præcepti. Et iterum: *Qui habet aures audiendi audiat* ²⁶. Quæ sunt aures istæ, quas qui habuerit, ipse solus verba Christi audire dicatur? Et iterum: *Quoniam Christi bonus odor sumus Deo* ²⁷; et in aliis: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus* ²⁸. Et quid alius ait: *Manus nostræ palpaverunt de verbo vitæ* ²⁹. Putasne in his omnibus non movebitur, ut advertat hæc universa non de corporeis sensibus dicta, sed de his quos secundum interiorem hominem inesse unicuique docuimus? nisi si contentionis et jactantiæ vitio agitur qui ejusmodi est. Quibus vitii quoniam et visus ille interior excæcatur, et odoratus occluditur, et obduratur auditus, merito nec videre quæ spiritalia sunt, nec audire potest, sed nec odorem istum Christi capere, quo nunc recepto adolescentulæ istæ in quibus bene sanus et vigenus erat hic sensus, in odorem unguentorum ejus currunt post ipsum, nec deficient currentes, aut laborant, quia suavitate odoris ipsius qui est de vita in vitam, refectæ jugiter invalescunt.

Potest adhuc et hoc modo accipi quod ait: *Unguentum exinanitum nomen tuum. Propterea adolescentulæ dilexerunt te*. Unigenitus Dei Filius, cum

A *in forma Dei esset, exinanivit semetipsum, et formam servi accepit* ³⁰. Exinanivit autem de plenitudine sine dubio in qua erat. Illi ergo qui dicunt quia *de plenitudine ejus nos omnes accepimus* ³¹, ipsi sunt adolescentulæ, quæ de ea plenitudine ex qua se ille exinanivit, et factum est unguentum exinanitum nomen ejus, percipientes dicunt: *Post te in odorem unguentorum tuorum curremus*. Nisi enim exinanisset unguentum, hoc est plenitudinem divini Spiritus, et humiliasset se usque ad formam servi, capere eum nullus in illa divinitatis plenitudine potuisset, nisi sola fortassis sponsa, pro eo quod videtur indicare, quia unguentum istud exinanitum non sibi, sed adolescentulis dilectionis dederit causam. Sic enim dicit: **B** *Unguentum exinanitum nomen tuum, propterea adolescentulæ dilexerunt te*. Ac si diceret: Adolescentulæ quidem propterea dilexerunt te, quia exinanisti te de forma Dei, et factum est unguentum exinanitum nomen tuum. Ego autem non pro exinanito unguento, sed pro ipsa unguentorum plenitudine dilexi te. Hoc enim indicat in eo loco ubi dicit: *Odor unguentorum tuorum super* ~~44~~ *omnia aromata*. Quod vero etiam ipsa cum adolescentulis post ipsum se cursuram dicit, hanc aio esse causam, quod perfecti quique omnia omnibus fiant, ut omnes lucrifaciant, sicut jam supra exposuimus.

C *Vers. 4. Introduxit me rex in cubiculum suum, exultemus et jucundemur in te*. Cum indicasset sponso suo sponsa, quod adolescentulæ odore ejus captæ current post ipsum, cum quibus etiam ipsa cursura esset, ut eis formam præberet in omnibus, nunc quasi laboris sui consecuta jam palmam pro eo quod concurrerit currentibus, introductam se dicit ab sponso rege in cubiculum ejus, ut ibi videret cunctas opes regias. In quo utique meriti jucundatur et exultat, utpote quæ secreta jam regis et arcana prospexerit. Hic est, secundum propositum dramatis ordinem, quasi historicus intellectus. Sed quoniam cujus res agitur, Ecclesia est ad Christum veniens, vel anima Verbo Dei adhærens, quod aliud cubiculum Christi et promptuarium Dei credendum est in quo vel Ecclesiam, vel animam cohærentem sibi introducat, nisi ipse arcanus sensus ejus et reconditus, de quo et Paulus dicebat: *Nos autem sensum Christi habemus, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis*. Hæc illa sunt quæ *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus his qui diligunt eum* ³². Cum igitur Christus animam in intelligentiam sui sensus inducit, in cubiculum regis introducta dicitur, *in quo sunt thesauri sapientiæ ac scientiæ ejus absconditi* ³³. Nihil autem vacuum videtur quod cum potuisset dicere: *Introduxit me sponsus meus, aut frater meus, aut aliquid huiusmodi, ut ei moris est; nunc*

²⁵ Psal. xix, 8. ²⁶ Matth. xiii, 9. ²⁷ II Cor. ii, 15. ²⁸ Psal. xxxiv, 8. ²⁹ I Joan. i, 1. ³⁰ Philipp. ii, 5, 7. ³¹ Joan. i, 16. ³² I Cor. ii, 16, 17, 9. ³³ Coloss. ii, 3.

quia cubiculum dictura erat, regis dixerit cubiculum, et non aliud nomen posuerit, in quo posset fortassis aliquis etiam mediocris intelligi. Sed propterea arbitror in his regem nominatum, ut ostenderetur per hoc nomen prædives cubiculum, utpote regium, et multis atque immensis opibus repletum. Prope hunc omnino mihi videtur fuisse et ille qui dixit raptum se esse usque ad tertium cælum, et inde in paradysum, et audisse verba ineffabilia quæ non licet homini loqui²². Quid enim putas esse illa verba quæ audivit? Nonne a rege audivit? Et in cubiculo, et prope cubiculum positus audivit? Et erant, credo, illa verba talia quædam, quæ hortarentur eum ad majorem profectum, et promitterent ei quod si perseveraret usque in finem, et ipse posset intrare cubiculum, secundum istud quod per prophetam quoque promittitur: *Dabo tibi thesauros obscuros, occultos, invisibiles. Aperiam tibi ut cognoscas quia ego sum Dominus Deus tuus qui vocavi nomen tuum Israel*²³. Currunt ergo adolescentulæ post ipsum, et in odorem ejus, unaquæque tamen pro viribus, alia quidem velocius, alia paulo tardius, alia etiam inferius cæteris et ultimo, alia primo loco. Verumtamen currunt omnes, sed una est perfecta, quæ currit sic ut perveniret et sola acciperet palmam. Sola enim est quæ dicit: *Introduxit me rex in cubiculum suum; cum prius non de se sola, sed de pluribus dixisset, post te in odorem unguentorum tuorum curremus*. Introducitur ergo in cubiculum regis, et efficitur régina, et ipsa est de qua dicitur: *Regina astitit a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietatibus*²⁴. De his autem adolescentulis quæ post ipsam currebant, et procul ab ea in ipsis currendi spatiis remanserant, dicitur: *Adducentur regi virgines post eam, proximæ ejus adducentur tibi: Adducentur in lætitia et exultatione, inducentur in templum regis*²⁵. Sed et illud etiam in hoc advertere debemus, quod sicut rex habet cubiculum quoddam in quod reginam sive sponsam suam introducit: ita habet et sponsa suum cubiculum in quod monetur per Verbum Dei ingressa claudere ostium, et ita conclusis illis omnibus divitiis suis intra illud cubiculum orare eum qui videt in abscondito, et perspicit quantas opes, animi scilicet virtutes, intra cubiculum suum sponsa condiderit, ut videns ejus divitias det ei petitiones suas. *Omni enim habenti dabitur*²⁶.

Quod autem ait: *Exsultemus et jucundemur in te*, videtur ex persona adolescentularum dici, vel

²² II Cor. xii, 4. ²³ Isa. xlv, 3. ²⁴ Psal. xlv, 10. ²⁵ *ibid.*, 15, 16. ²⁶ Luc. xix, 26.

(37) *Diligemus*, etc. Verba Græca sic representat Procopius: Ἀγαπήσομεν μαστούς σου ὑπὲρ οἶνον· ἤγουν, εἰ καὶ νῦν δι' ἀσθένειαν ὑπὲρ τοὺς σουσ ἀγαπῶμεν, ὡς νυμφίε, τὸν οἶνον ὅταν βελτιωθῶμεν, ὑπὲρ τοῦτον αὐτοὺς ἀγαπήσομεν. Οἶνος μὲν οὖν εὐφραίνων νεάνιδας τὰ νομικά· ἡ δὲ τελειότης τοῦ νυμφίου μαστοί. Εἶτα εἰς ἀπολογίαὶν τοῦ μὴ ἤδη ἀγαπᾶν φησὶν· Εὐθύτης ἠγάπησέ σε· ἡμεῖς δὲ οὐπὼ τὰς καυτῶν πορείας εὐθείας ἐποιησάμεθα. « *Diligemus*

optantium, et petentium a sponso, ut quemadmodum sponsa consecuta est quæ perfecta sunt, et exsultat, ita ipsæ jam suum implere cursum et pervenire usque ad regis cubiculum mereantur, ut perspectis et intuitis omnibus his de quibus illa gloriatur, etiam ipsæ exsultent sicut et illa, et jucundentur in eo. Vel etiam ad sponsam potest dictum videri ab adolescentulis congratulantibus ei et promittentibus petentibusque, ut participes fiant exultationis ejus et lætitiæ.

Vers. 4. *Diligemus ubera tua super vinum*. Sponsa quidem, postquam oscula meruit ab ipso sponsi ore suscipere et uberibus ejus perfrui, ait ad eum: *Bona sunt ubera tua super vinum*. Adolescentulæ vero quæ nondum ad id beatitudinis venerant neque summam perfectionis acceperant, neque usû et operibus fructus perfectæ charitatis expleverant, ut quasi expertæ pronuntiarent uberibus ejus, quia bona sunt, videntes tamen sponsam delectari et reficere ex uberibus sponsi, ex fontibus scilicet sapientiæ et scientiæ quæ de uberibus ejus fluunt, et pocula cælestis doctrinæ sumentes tanquam imitatrices perfectionis ejus et desiderantes eisdem vestigiis incedere promittunt, et dicunt: *Diligemus (37) ubera tua super 45 vinum*, id est, nos quidem nondum in id perfectionis ascendimus, ut jam diligamus ubera tua plus quam vinum, vel certe ubera tua quæ sunt super vinum (utroque enim modo sensus stare videbitur); gerimus tamen spem, utpote adolescentulæ, in id ætatis proficere, quo possimus non solum pasci et ali ex uberibus Verbi Dei, sed et diligere alentem. Istæ sunt autem adolescentulæ, ut sæpe jam diximus, animæ, quæ primis et initio valentibus eruditionibus videntur imbutæ, et velut vino quodam lætificatæ, institutione tutorum duntaxat, curatorumque et pædagogi, utpote parvulæ, et quæ haberent quidem in viribus amare vinum, non tamen haberent in ætate, ut amore uberum sponsi moveri aut excitari possent. Sed ubi advenit plenitudo temporum, et Christus in eis profecit a tate et sapientiâ, et jam sentire cœperint quid sint ubera sponsi, quæque in his perfectio Verbi Dei, et doctrinæ spiritalis plenitudo designetur, etiam promittunt, quia plus quam vinum quod nunc tanquam parvulæ bibunt, dilecturæ sint ubera sponsi: id est propensiores futuræ erga perfecta, et omni plenitudine decreta dogmata Christi, quam jam antea, sive in communibus studiis, sive in legis et prophetarum visæ sunt institutionibus existitisse.

ubera tua super vinum. » Hoc est, tametsi nunc, quæ nostra infirmitas est, o sponse, præ tuis operibus magis diligamus vinum; cum meliori fruge nutriti fuerimus, præ vino illa diligemus. Vinum quidem lætificans adolescentulas, mandata legalia ac cæremoniæ sunt; perfectio autem Christi ubera. Deinde velut satisfaciendo quod non eam diligit, « Rectitudo, inquit, dilexit te; » nos autem necdum rectas fecimus vias nostras.

Vers. 4. *Æquitas dilexit te.* Etiam hoc mihi videntur adolescentulæ proloqui, velut satisficientes pro eo quod dilecturas super vinum se promiserunt ubera sponsi, et non jam in præsentî diligant, neque integram vim charitatis ostendant. Est ergo vox ista velut incusantium semetipsas : quasi quæ nondum abjecta omni iniquitate pervenerint ad æquitatem, ut possint jam diligere super vinum ubera sponsi, scientes inconveniens esse, ut aliquid adhuc resideat iniquitatis in eo qui ad perfectionem spiritualis et mysticæ doctrinæ pervenerit. Quia ergo summa perfectionis in charitate consistit, charitas autem nihil iniquitatis admittit, ubi autem nihil iniquitatis est, ibi sine dubio est æquitas, merito ergo æquitas esse dicitur, quæ diligit sponsum. Et vide si non ob hoc etiam videtur illud in Evangelio a Salvatore dictum : *Si diligitis me, mandata mea servate* ²⁸. Si ergo qui diligit Christum mandata ejus custodit, nulla est in eo iniquitas, sed æquitas in eo permanet; æquitas ergo est, quæ mandata ejus custodit et diligit Christum. Et rursus : Si is qui mandata custodit, ipse diligit Christum, mandata autem in æquitate servantur, et æquitas est quæ diligit Christum; qui iniquum aliquid gerit, neque mandata custodit, neque diligit Christum. Erit ergo ut quantum iniquitatis in nobis est, tantum

A longe simus a dilectione Christi, et tantum mandatorum ejus prævaricatio habeatur in nobis. Et ideo regulam quamdam directam ponamus esse æquitatem, ut si quid in nobis iniquitatis est, hanc adhibentes et superducentes directoriam mandatorum Dei, si quid in nobis curvum, si quid tortuosum est, ab hujus regulæ linea reseceatur, ut possit et de nobis dici : *Æquitas dilexit te.* Possumus autem etiam sic accipere ut videatur simile esse quod dixit : *Æquitas dilexit te*; ac si dixisset : *Justitia dilexit te*, et veritas, et sapientia, et pudicitia, et singule quæque virtutes. Nec mireris sane, si dicimus virtutes esse quæ diligunt Christum, cum in aliis ipsarum virtutum substantiam Christum soleamus accipere. Quod et frequenter invenies in Scripturis divinis pro locis et opportunitatibus aptari. Invenimus namque ipsum et justitiam dici, et pacem, et veritatem. Et rursus scriptum est in Psalmis : *Justitia et pax osculatæ sunt*; et : *Veritas de terra orta est, et justitiam de celo prospexit* ²⁹. Quæ utique omnia ipse esse, et rursus ipsum dicuntur amplecti. Sed et sponsus idem dicitur, idem etiam sponsa nominatur, ut in prophetia scriptum est : *Sicut sponso imposuit mihi mitram, et sicut sponsam ornavit me ornamento* ³⁰.

LIBER SECUNDUS.

Vers. 5. *Fusca sum et formosa, filiæ Hierusalem, ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis.* In aliis exemplaribus legimus : *Nigra sum et formosa.* Rursus in hoc persona sponsæ loquentis introducit : loquentis autem non ad illas adolescentulas, quæ cum ipsa currere solent, sed ad filias Hierusalem, quibus tanquam his quæ derogaverint fœditati ejus, respondere videtur, et dicere : *Fusca quidem sum, vel nigra quantum ad colorem spectat, filiæ Hierusalem; formosa vero, si quis interna membrorum lineamenta perspiciat.* Nam et tabernacula, inquit, Cedar, quæ est gens magna, nigra sunt, et ipsa **46** gens Cedar nigredo vel obscuritas interpretatur. Sed et pelles Salomonis nigre sunt, nec tamen ob hoc tanto regi in omni gloria sua pellium visa est indecora nigredo. Non ergo mihi, o filiæ Hierusalem, exprobetis culpam coloris, cum sive naturalis, sive exercitio quæsitâ corpori pulchritudo non desit. Hæc continet historicum drama, et propositæ fabulæ species. Sed redeamus ad ordinem mysticum. Hæc sponsa quæ loquitur, Ecclesiæ personam tenet ex gentibus congregatæ. Filiæ vero Hierusalem, ad quas ei sermo est, illæ sunt animæ quæ propter electionem patrum charissimæ quidem

dijunguntur, inimicæ autem propter Evangelium. Istæ sunt filiæ Hierusalem civitatis terrenæ, quæ videntes Ecclesiam ex gentibus, quamvis pro eo ignobilem, quod generositatem sibi Abraham, et Isaac, et Jacob non possit ascribere, obliviscentem tamen populum suum et domum patris sui, usque ad Christum venientem, spernunt eam, et pro ignobilitate generis offuscant. Quod sponsa sentiens filias prioris populi imputare sibi, et pro hoc etiam nigra se appellari, quasi quæ paternæ eruditionis non habeat claritatem, respondens ad hæc, dicit : *Nigra sum quidem, o filiæ Hierusalem, pro eo quod non descendo de stirpe clarorum virorum, neque illuminationem Moysi legis accepi, habeo tamen pulchritudinem meam mecum.* Nam et in me illud primum est, quod ad imaginem Dei in me factum est; nunc accedens ad Verbum Dei, recepi speciem meam. Quamvis enim pro coloris obscuritate comparetis me tabernaculis Cedar et pellibus Salomonis, tamen et Cedar ex Ismaele descendit. Secundo namque loco ex Ismaele natus est, qui Ismael non fuit expers divinæ benedictionis. Sed et pellibus Salomonis comparatis me, quæ non aliæ sunt quam pelles tabernaculi Dei, et tamen miror vos, o filiæ

²⁸ Joan. xiv, 15. ²⁹ Psal. viii, 10, 11. ³⁰ Isa. lxi, 10.

Hierusalem, mihi coloris velle exprobrare nigredinem. Quomodo non meministis quod in lege scriptum est, quid passa sit Maria, quæ derogavit Moysi cum Æthiopissam nigram accepisset uxorem⁴¹. Quomodo ignoratis illius imaginis adumbrationem in me nunc veritate compleri? Ego sum illa Æthiopissa, ego sum nigra quidem pro ignobilitate generis, formosa vero propter pœnitentiam et fidem. Suscepi enim in me Filium Dei, recepi Verbum carnem factum. Accessi ad eum qui est imago Dei, primogenitus omnis creaturæ, et qui est splendor gloriæ et fulgor substantiæ ejus, et facta sum formosa. Tu ergo quid improperas convertenti se a peccato, quod utique lex fieri vetat? Et quomodo tu gloriaris in lege prævaricans legem? Verum quoniam in his locis sumus ubi Ecclesia quæ ex gentibus venit, nigram se esse dicit et formosam, quamvis longum videatur esse et operosum, colligere ex Scripturis divinis, in quibus vel qualiter sacramenti hujus forma præcesserit: tamen non mihi penitus omittendum videtur, sed quam potuerit breviter memorandum. Primo ergo in Numerorum libro de Æthiopissa ita scriptum: *Et locuta est Maria ad Aaron, et derogaverunt Moysi propter mulierem Æthiopissam quam accepit uxorem, et dixerunt: Nunquid Moysi soli locutus est Dominus? Nonne et nobis locutus est*⁴²? Et iterum in tertio Regnorum libro scriptum est de regina Saba, quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis hoc modo: *Regina Saba audivit nomen Salomonis, et nomen Domini, et venit tentare eum in parabolis, et venit in Hierusalem in virtute magna valde: et cameli portantes odora menta, et aurum multum valde, et lapidem pretiosum, et ingressa est ad Salomonem, et locuta est ei omnia verba quæ erant in corde suo, et enuntiavit ei Salomon omnia verba ejus, et non fuit verbum quod omiserit rex, et non enuntiaverit ei rex. Et vidit regina Saba omnem prudentiam Salomonis, et domum quam ædificavit, et cibos Salomonis, et sedem puerorum ejus, et ordinem ministrorum ejus, et vestes ejus, et vini fusores ejus, et holocausta ejus quæ offerebat in domo Domini, et obstupuit, et dixit ad regem Salomonem: Verus est sermo quem ego audivi in terra mea de verbo tuo, et prudentia tua, et non credidi iis qui loquebantur mihi usquequo venirem, et viderunt oculi mei, et ecce nec media pars est quæ nuntiabantur mihi. Addidisti enim bona super omnem auditionem quam audivi in terra mea. Beatæ mulieres tuæ, beati pueri isti qui assistunt in conspectu tuo semper, et audiunt omnem prudentiam tuam. Sit Dominus Deus tuus benedictus, qui tibi dedit sedem Israel. Quoniam dilexit Dominus Israel, et voluit eum permanere in æternum, posuit te regem super eos, ut facias judicium cum justitia, et judices eos. Et dedit Salomoni centum viginti talenta auri, et odora menta multa valde, et lapidem pretiosum.*

*A Nunquam talia venerant odora menta, nec in tanta multitudine quæ dedit regina Saba regi Salomoni*⁴³. Hanc autem historiam paulo latius repetere volumus, et inserere huic expositioni nostræ, scientes in tantum convenire hæc ad personam Ecclesiæ quæ ex gentibus venit ad Christum, ut ipse Dominus in Evangeliiis reginæ hujus faceret mentionem, dicens eam venisse a finibus terræ, ut audiret sapientiam Salomonis⁴⁴. Austri autem reginam dicit eam, pro eo quod Æthiopia in Austri partibus jaceat, et a finibus terræ quasi in ultimo posita. Invenimus autem hujus ipsius reginæ etiam Josephum in *Historia* sua facere mentionem, addentem etiam hoc, quod posteaquam regressa est, inquit, a Salomone, Cambyses rex miratus ejus sapientiam, quam sine dubio ex Salomonis sapientia susceperat, cognominavit, inquit, nomen ejus Meroen. Refert autem quod non solum Æthiopiæ, sed et Ægypti regnum tenuerit. Addeamus autem adhuc et ea quæ in sexagesimo septimo psalmo de hac eadem forma continentur. Ait ergo ibi: *Disperge gentes quæ bella volunt, et veniant legati ex Ægypto, Æthiopia præveniet manus ejus Deo. Regna terræ, cantate Deo, psallite Domino*⁴⁵. Est adhuc quarto in loco apud Sophoniam prophetam de hac eadem figura hoc modo scriptum: *Propterea sustine me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ, in martyrio, hoc est, in testimonio, quoniam judicium meum est ad congregationes gentium, ut suscipiam reges, et effundam super eos omnem iram indignationis meæ. In igne æli mei consumetur omnis terra. Quoniam tunc convertam in populis linguam in generationem ejus, ut invocent omnes nomen Domini, et serviant ei sub jugo uno. De ultra flumina Æthiopiæ suscipiam eos qui dispersi sunt, et afferent sacrificium mihi. In die illa non confunderis Saba ab omnibus adinventionibus tuis, in quibus impie egisti in me*⁴⁶. Sed et in Jeremia scriptum est, quod principes quidam populi Israel miserint Jeremiam in lacum Melchiæ filii regis, qui erat in domo carceris, et deposuerunt eum cum funibus, et in lacu non erat aqua, sed cœnum, et erat in cœno. Audiens autem Abdimelech, Æthiops vir eunuchus, qui erat in domo regis, quia miserunt Jeremiam in lacum, locutus est regi, et dixit: *Domine rex, male fecerunt viri isti omnia quæ fecerunt in Jeremiam prophetam, quia miserunt eum in lacum, et morietur ibi a facie famis, quoniam non sunt jam panes in civitate. Et præcepit rex ipsi Abdimelech Æthiopi dicens: Tolle hinc triginta homines, et educ eum de lacu, ut non ibi moriatur*⁴⁷. Et quid plura? Abdimelech Æthiops fuit qui Jeremiam eduxit de lacu. Et paulo post: *Factus est sermo Domini ad Jeremiam dicens: Vade, et dic Abdimelech Æthiopi, dicens: Sic dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego adduco verba mea super civitatem istam in mala, et non in bona, et salvabo te in die illa, et non dabo te*

⁴¹ Num. xii. ⁴² Num. xii, 1, 2. ⁴³ III Reg. x, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. ⁴⁴ Matth. xii, 42.

⁴⁵ Psal. lxxvii, 50, 51. ⁴⁶ Soph. ii, 8, 9, 10, 11. ⁴⁷ Jer. xxxviii, 6, 7, 8, 9, 10.

*in manus hominum quos tu times. A facie eorum salvans salvabo te, et in gladio non cades, sed erit anima tua in salutem, quoniam confusus es in me, dicit Dominus*⁴⁸. Hæc interim ad præsens de Scripturis sanctis occurrere potuerunt, quibus mihi videtur propositi de Canticis canticorum versiculi mysterium comprobari, in quo dicit: *Fusca sum (sive nigra) et formosa, filiæ Hierusalem, sicut tabernaculum Cedar, et sicut pelles Salomonis*. Invenitur ergo Moyses in Numeris accipere Æthiopissam uxorem fuscam, vel nigram, pro qua Maria et Aaron derogant ei, et indignantes dicunt: *Nunquid Moyse soli Dominus locutus est? Nonne et nobis locutus est*⁴⁹? In quo si diligenter consideres, nec consequentiam sermo invenitur habere historicus. Quid enim convenire ad rem videbitur, ut indignantes pro Æthiopissa dicant: *Nunquid soli Moyse locutus est Dominus? Nonne et nobis locutus est?* Oportebat enim, si hoc erat in causa, dici ab eis, non oportuit te, o Moyses, uxorem accipere Æthiopissam, et de semine Cham, sed de genere tuo, et de domo Levi. Horum nihil dicunt, sed aiunt: *Nunquid Moyse soli locutus est Deus? Nonne et nobis locutus est?* In quo et mihi videtur secundum mysterium magis intellexisse quod gestum est, et vidisse quod jam Moyses, id est spiritalis lex, in nuptias et conjugium congregatæ ex gentibus migraret Ecclesiæ: et Mariam quæ Synagogæ derelictæ formam, et Aaron qui sacerdotii carnalis tenebat imaginem, videntes ablatum esse a semetipsis regnum, et datum esse genti facienti fructus ejus dicere: *Nunquid Moyse soli locutus est Deus? Nonne et nobis locutus est?* Denique et Moyses ipse cum tanta et tam magnifica ejus opera fidei ac patientiæ referantur, nunquam tantis a Deo elatus est laudibus, ut nunc cum Æthiopissam duxit uxorem. Nunc de eo dicitur, quia *Moses homo mansuetus valde super omnes homines qui sunt super terram*⁵⁰. Nunc et illud de eo dicit Dominus, quia *si fuerit in vobis propheta, in visionibus loquar ei, aut in somniis, non ita ut famulo meo Moyse, qui in omni domo mea fidelis est. Os ad os loquar ad eum, in specie, et non in ænigmate, gloriam Domini vidit. Et cur non timuistis detrahere famulo meo Moyse*⁵¹? Hæc omnia pro conjugio Æthiopissæ Moyses audire meruit a Domino. Verum de his plenius in libro Numerorum prosecuti sumus: quæ si quis dignum judicat noscere, illa perquirat. Nunc autem sufficiat approbare ex his quod ipsa est nigra, et formosa, et Æthiopissa, quam Moyses, id est, lex spiritalis, quæ sine dubio Verbum Dei et Christus est, in conjugium suum asciscit, licet obtrectent et derogent filiæ Hierusalem, plebs scilicet ista cum sacerdotibus suis.

Videamus autem et ea quæ ex tertio Regnorum libro protulimus de regina Saba, et ipsa nihilominus Æthiopissa, cui testimonium dat Dominus

in Evangelis⁵², quod in die judicii veniat cum viris generationis incredulæ, et condemnet eos, quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis, et addit, quia *plus Salomone hic*⁵³, docens per hoc plus esse veritatem quam veritatis figuras. Venit ergo et hæc, imo secundum figuram ejus Ecclesia venit ex gentibus audire sapientiam Salomonis veri, et veri pacifici Domini nostri Jesu Christi. Venit et hæc primo quidem tentans eum per ænigmata et quæstiones, quæ ei prius insolubiles videbantur: atque ab ipso de agnitione Verbi Dei, et de creaturis mundi, **48** vel de immortalitate animæ, et judicio futuro, quod apud eam et apud doctores ejus gentiles duntaxat philosophos incertum semper aut dubium manebat, absolvitur. Venit ergo Hierusalem, ad visionem scilicet pacis, cum multitudine et virtute multa, non enim cum una sola gente, ut prius Synagoga solos habuit Hebræos, sed cum totius mundi gentibus venit, deferens etiam munera digna Christo, odoramentorum siquidem suavitates, opera scilicet bona, quæ ad Deum per odorem suavitatis ascendunt. Sed et auro venit repleta, sensibus sine dubio et rationabilibus disciplinis, quas ante fidem adhuc ex communi et scholari eruditione collegerat. Detulit etiam lapidem pretiosum, quem ornamenta morum possumus intelligere. Cum hoc ergo apparatu intrat ad pacificum regem Christum, et ipsi aperit cor suum, in confessione et poenitentia scilicet præcedentium delictorum, et locuta est ei omnia quæ erant in corde suo, propter quod et Christus, qui est pax nostra, enuntiavit ei omnia verba ejus, et non est verbum quod omiserit rex et non enuntiaverit ei. Denique cum jam tempus passionis appropinquaret, sic loquitur ad eam, id est, ad electos discipulos suos: *Jam non dicam vos servos, sed amicos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus. Ego autem nota feci vobis omnia quæcunque audivi a Patre meo*⁵⁴. Sic ergo impletur quod dixit, quia non fuerit verbum quod non enuntiaverit pacificus Dominus reginæ Sabæ⁵⁵, id est, Ecclesiæ ex gentibus congregatæ. Quod si intuearis Ecclesiæ statum, et dispensationes ejus ordinationesque ejus consideres, tunc advertes quomodo regina mirata sit omnem prudentiam Salomonis. Simul et require, cur non dixerit omnem sapientiam, sed omnem prudentiam Salomonis; quoniam quidem eruditi viri prudentiam de humanis negotiis, sapientiam de divinis intelligi volunt. Idcirco fortassis et Ecclesia nunc interim Christi prudentiam miratur, dum in terris est et inter homines conversatur. Cum autem venerit quod perfectum est, et de terris translata fuerit ad cælum, tunc videbit omnem sapientiam ejus, cum jam non per speciem, non per ænigmata, sed facie ad faciem de singulis quibusque perspiciet⁵⁶. Vidit autem et domum quam ædificavit, sine dubio incarnationis ejus mysteria. Ipsa est

⁴⁸ Jerem. xxxix, 15, 16, 17, 18. ⁴⁹ Num. xii, 2. ⁵⁰ ibid. 5. ⁵¹ ibid. 6, 7, 8. ⁵² Matth. xii, 42. ⁵³ ibid. ⁵⁴ Joan. xv, 14, 15. ⁵⁵ III Reg. x. ⁵⁶ I Cor. xiii, 12.

enim domus quam ædificavit sibi sapientia. Vidit et cibos Salomonis. Illos puto de quibus dicebat : *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam opus ejus*⁵⁷. Vidit et sedem puerorum ejus. Ecclesiasticum puto ordinem dicit, qui in episcopatus vel presbyterii sedibus habetur. Vidit et ordinationes, sive stationes ministrorum ejus. Diaconorum, ut mihi videtur, ordinem memorat astantium divino ministerio. Sed et vestes ejus vidit. Illas credo quibus induit eos, de quibus dicitur : *Quicumque autem in Christo baptizati estis, Christum induistis*⁵⁸. Sed et vini fusores ejus, arbitror dici doctores, qui Verbum Dei et doctrinam quasi vinum populis miscent, quod auditorum corda lætiffcet. Vidit et holocausta ejus, orationum sine dubio supplicationumque mysteria. Hæc ergo omnia ubi vidit in domo regis pacifici, imo Christi, nigra hæc et formosa obstupuit, et ait ad eum : *Verus est sermo quem audivi in terra mea de verbo tuo et de prudentia tua*⁵⁹. Propter enim verbum tuum quod agnovi verum esse verbum, veni ad te. Omnia etenim verba quæ mihi dicebantur, et quæ audiebam, cum essem in terra mea, a doctoribus scilicet sæculi et philosophis, non erant vera. Istud est solum verbum quod est in te. Sed fortassis quærendum videbitur, quomodo dicat regi regina hæc, quia non credidi his quæ dicebantur mihi de te, cum utique non venisset ad Christum, nisi credidisset. Sed vide si possumus hoc modo solve re quod ponitur. *Noa* is, inquit, *credidi qui loquebantur mihi*⁶⁰. Non enim fidem meam in illos qui locuti sunt de te, sed in te direxi, id est non hominibus, sed tibi credidi Deo. Et per illos quidem audivi, ad te autem veni, et tibi credidi, apud quem multo plura viderunt oculi mei, quam annuntiabantur mihi. Revera enim cum pervenerit nigra hæc et formosa in Hierusalem cælestem, et ingressa fuerit visionem pacis, multo plura et magnificentiora quam nunc ei sunt annuntiata, perspiciet. Nunc enim tanquam in speculo et ænigmatate, tunc autem videbit facie ad faciem⁶¹, cum consequetur ea quæ oculis non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt. Et tunc videbit, quia nec mediætas eorum est, quæ audivit in hac sua terra posita. Beatæ ergo sunt mulieres Salomonis, animæ sine dubio quæ Verbi Dei et pacis ejus participes fiunt. Beati pueri ejus qui assistunt in conspectu ejus semper. Non illi qui aliquando assistunt, et aliquando non assistunt, sed qui semper, et sine intermissione assistunt Verbo Dei, vere beati sunt. Talis erat et illa Maria quæ sedebat secus pedes Jesu, et audiebat eum, cui et testimonium reddidit ipse Dominus, dicens ad Martham : *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea*⁶². Adhuc nigra hæc et formosa dicit : *Benedictus qui voluit dare te super sedem Israel*⁶³. Vere enim quia dilexit Dominus Israel, et voluit ut staret in æternum, po-

suit te regem super eum. Quem? Pacificum sine dubio. Christus enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem sepi solvit. Et post hæc omnia, *dedit*, inquit, *centum viginti talenta auri regi Salomoni*⁶⁴ regina Saba. Numerus hic cxx consecratus est vitæ hominum eorum qui fuerunt in diebus 49 Noe⁶⁵, quibus istud conceditur spatium vitæ, quo invitantur ad pœnitentiam. Ipse autem numerus annorum et Moysi vitæ fuit. Offert ergo Christo Ecclesia in auri specie et pondere non solum multitudinem sensuum suorum et intellectuum, sed legi Dei consecratos indicat sensus suos per hunc qui Moysi annos vitæ continet numerum. Offert etiam suavitates odoramentorum, quales et quantæ nunquam venerant. Vel orationes in hoc, vel opera misericordiæ intellige. Nunquam enim vel tam recte oraverat, ut nunc cum accessit ad Christum, vel tam pie operata fuerat, ut cum cognovit justitiam suam non facere coram hominibus, sed coram Patre qui videt in abscondito, et reddet palam⁶⁶. Sed multum est alienis in locis simul universa persequi hæc, quæ testimonii gratia videntur assumpta. Sufficiant ista de tertio libro Regnorum.

Videamus aliqua ex his quæ de lxxvii psalmo protulimus, ubi ait : *Æthiopia præveniet manus ejus Deo*⁶⁷. Si enim intuearis quomodo ex delicto Israel sit salus gentibus, et quod illorum lapsus introeundi viam nationibus dedit, advertes quomodo prævenit et præcedit Æthiopiæ manus, hoc est gentium populus, illos ad Deum, quibus primis data sunt eloquia Dei, et in hoc compleri : *Æthiopia præveniet manus ejus Deo*; et fit nigra ista formosa, etiamsi nolunt, etiamsi invident et obtrectant filia Hierusalem. Sed et prophetæ testimonium quod posuimus, ubi suscepit Dominus etiam eos qui veniunt de locis quæ sunt ultra flumina Æthiopum⁶⁸, et afferunt hostias Deo, simili sensu advertendum puto. Videtur enim mihi, quod ultra flumina Æthiopiæ esse dicitur ille, qui nimis et superabundantibus peccatis infuscatus est, et atro malitiæ fuco infectus niger et tenebrosus est redditus; et tamen ne hos quidem repellit Dominus, sed omnes qui sacrificia contribulati spiritus et humiliati cordis offerunt Deo, confessionis scilicet ac pœnitentiæ titulo ad eum conversi, non repelluntur ab eo. Sic enim pacificus dicit Dominus noster : *Ego venientem ad me non repello*⁶⁹. Potest autem et de illis dictum videri, quod ultra flumina Æthiopum positi venient etiam ipsi ad Deum hostias deferentes, qui posteaquam intraverit omnis plenitudo gentium, quæ fluminibus Æthiopum comparatur, venient etiam ipsi, et tunc omnis Israel salvabitur; et pro eo ultra flumina Æthiopum dicantur, quasi qui posteriores et posteriores sint his spatiis, in quibus currit et inundatur gentium sa-

⁵⁷ Joan. iv, 54. ⁵⁸ Gal. iii, 27. ⁵⁹ III Reg. x, 6. ⁶⁰ ibid. 7. ⁶¹ I Cor. xiii, 12; ii, 9. ⁶² Luc. x, 42. ⁶³ III Reg. x, 9. ⁶⁴ ibid. 10. ⁶⁵ Gen. vi. ⁶⁶ Matth. vi, 18. ⁶⁷ Psal. lxxvii, 31. ⁶⁸ Soph. iii, 10. ⁶⁹ Joan. v, 37.

lus. Et ita forte compleri videtur hoc quod dicit, *A* quia in die illa non confunderis omnis Israel ex omnibus adinventionibus tuis, quibus impie egisti in re.⁷⁰

Superest ut illud testimonium, quod de Jeremia assumpsimus, explicetur, ubi Abdimelech nihilominus Æthiops vir eunuchus, cum audisset quia Jeremias in lacum missus est a principibus populi, educit eum inde.⁷¹ Et puto inconueniens non videri si dicamus, quem principes Israel condemnauerunt, et in lacum mortis miserunt, iste alienigena et obscuræ gentis homo et degeneris, id est populus gentium, educit eum de lacu mortis, resurrectionem scilicet ejus a mortuis credens, et fide sua hunc quem illi in mortem tradiderant, iste de infernis revocat ac reducit. Sed et eunuchus hic Æthiops esse dicitur, credo quod castraverit semetipsum propter regnum Dei, vel etiam quod semen malitiæ in semetipso non habeat. Servus quoque est regis, quia servus sapiens imperat stultis dominis. Interpretatur autem Abdimelech *servus regum*. Et ideo Dominus reliquens populum Israel pro peccatis suis, ad Æthiopem verba dirigit, et ad ipsum mittit prophetam et ipsi dicit: *Ecce ego adduco verba mea super civitatem istam in mala et non in bona; et salvabo te in die illa, et non te dabo in manus hominum, sed salvans salvabo te*.⁷² Salutis autem causa hæc est ei, quia eduxit prophetam de lacu, id est, quod fide sua qua Christum resurrexisse credit a mortuis, eduxisse eum ex lacu videtur. Habet ergo plurima testimonia fusca hæc, vel nigra, et formosa, in quibus libere agat, et cum fiducia dicat ad filias Hierusalem, quia fusca sum quidem, vel nigra sicut tabernacula Cedar, formosa autem sicut pelles Salomonis. De pellibus Salomonis scriptum aliquid proprie non memini. Puto autem referri posse ad gloriam ejus, de qua dicit Salvator: *Quia nec Salomon in omni gloria sua opertus est sicut unum horum*.⁷³ Nomen tamen ipsum pellium in tabernaculo testimonii invenimus frequenter referri, sicut cum dicit: *Et facies pelles ex caprarum pilis experimentum super tabernaculum testimonii, undecim pelles facies, longitudo pellis unius triginta cubitorum, latitudo quatuor cubitorum. Eadem mensura erit undecim pellibus, et conjunges quinque pelles simul, et alias sex simul, et replicabis sextam pellem a fronte tabernaculi: et facies quinquaginta ansulas per oram pellis unius, et quinquaginta ansulas per oram pellis alterius, per quas jungantur una ad alteram; et facies circulos æreos quinquagenuos, et conjunges ex ipsis pelles, et erit unum totum; et replicabis quod superest ex pellibus, medietatem pellis unius a fronte tabernaculi, et ex alia medietate quod superest, velabis posteriora tabernaculi cubitum hinc, et cubitum inde, ex eo quod abundat in longitudine pellium, et erit adopertum tabernaculum ex*

lateribus hinc et inde.⁷⁴ Puto ergo quod harum pellium mentio fiat in Cantico canticorum, et istæ dicantur esse Salomonis, qui accipitur in pacificum **50** Christum. Ipsius ergo est tabernaculum, et ea quæ ad tabernaculum pertinent; et præcipue si illud tabernaculum consideremus, quod dicitur tabernaculum verum, quod fixit Deus et non homo, et quod ait: *Non enim in manufacta sancta intravit Jesus exemplaria verorum*.⁷⁵ Si ergo pulchritudinem suam sponsa pellibus comparat Salomonis, illarum sine dubio pellium gloriam et pulchritudinem dicit, quæ operiunt illud tabernaculum quod fixit Deus et non homo. Si vero nigredinem suam quæ exprobrari a filiabus Hierusalem videbatur, pellibus contulit Salomonis, hujus tabernaculi quod exemplar veri tabernaculi vocatur, accipiendæ sunt pelles; quasi quod et ipsæ nigre sint quidem, utpote caprarum pilis textæ, et tamen usum ornatumque exhibeant divino tabernaculo. Quod autem videtur esse persona una quæ loquitur, et pluribus se vel tabernaculis Cedar in nigredine, vel Salomonis pellibus comparavit, ita accipiendum est, quia una quidem persona videtur, Ecclesiæ innumeræ tamen sunt quæ per orbem terræ diffusæ sunt, atque immensæ congregationes ac multitudines populorum; sicut et regnum cælorum unum quidem dicitur, sed multæ tamen in eo mansiones memòrantur esse apud Patrem.⁷⁶ Potest autem et de unaquaque anima quæ post peccata plurima convertitur ad pœnitentiam, dici, quod nigra sit quidem pro peccatis, formosa propter pœnitentiam et fructus pœnitentiæ. Denique et de hac ipsa quæ nunc dicit: *Nigra sum et formosa*, quia non in finem in nigredine ista permansit, post hæc dicunt de ea ipsa filia Hierusalem: *Quæ est ista quæ ascendit dealbata incumbens super fratrem suum*.^{77,78}

Vers. 6. *Ne videatis me, quoniam infuscata sum ego, quia despexit me sol*. Infuscata sive denigrata, si competenter nobis videtur aptata expositio quam in superioribus vel de Æthiopiis quæ a Moyse suscepta est in conjugium, vel de regina Saba Æthiopum quæ sapientiam Salomonis venit audire, texuimus: merito nunc hæc quæ fusca vel nigra est et formosa, satisfacere videtur pro nigredine vel fuscatione sua, causasque reddere exprobrantibus, quasi quæ non natura talis, nec ita a Conditore creata sit, sed ex accidentibus hoc passa sit. Ex eo, inquit, quia sol despexit me. In quo ostendit non de nigredine corporis fieri sermonem, quod utique sol obscurare et denigrare solet, cum respicit magis quam cum despicit. Ita denique et apud illam omnem gentem Æthiopum ferunt, cui naturalis quadam inest ex seminis carnalis successione nigredo, quod in illis locis sol radiis acrioribus ferveat, et adusta jam semel atque infuscata corpora genuini vitii successione permaneant. Contrarii

⁷⁰ Sophon. iii, 11. ⁷¹ Jer. xxxviii. ⁷² Jerem. xxxix, 16, 17. ⁷³ Matth. vi, 29. ⁷⁴ Exod. xxvi, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13. ⁷⁵ Hebr. ix, 24. ⁷⁶ Joan. xiv, 2. ⁷⁷⁻⁷⁸ Cant. viii, 5.

vero ordinis est animæ nigredo. Nam neque aspectu, sed despectu solis inuritur, neque nascendo, sed negligendo conquiritur; et ideo sicut ignavia assumitur, ita et industria repellitur et repulsatur. Denique, ut superius dixi, hæc ipsa quæ nunc nigra dicitur esse, in fine Cantici hujus dealbata memoratur ascendere incumbens super fratrum suum. Effecta est ergo nigra, quia descendit; si autem cœperit ascendere et incumbere super fratrum suum, et adhærere ei, nec omnino separari ab eo, erit dealbata et candida; abjectaque omni nigredine, veri luminis luce circumfusa radiabit. Dicit ergo nunc ad filias Hierusalem pro nigredine sua naturæ: Non putetis, o filiæ Hierusalem, quod naturalis est ista nigredo quam videtis in vultu meo; sed scitote quoniam despectu solis est facta. Sol enim justitiæ quia me non invenit recte stantem, nec ipse in me rectos direxit lucis suæ radios. Ego enim sum populus gentium, qui prius non aspexi ad solem justitiæ nec steti ante Dominum; et ideo nec ille me aspexit, sed despexit, neque astitit mihi, sed præterit. Hoc autem ita esse etiam tu qui Israel diceris, reipsa expertus jam jamque cognoscas et dices: Sicut enim me aliquando non credente tu assumptus es, et misericordiam consecutus, et te respexit sol justitiæ, me autem utpote inobedientem et incredulum despexit, et sprexit; ita et nunc quia tu incredulus et inobediens factus es, ego spero respici a sole justitiæ et misericordiam consequi. Quod autem mutua nobis sit solis ista despectio, et ego primo pro inobedientia mea despectus sum, tu vero respectus; nunc autem etiam tibi non solum despectus solis, sed et cæcitas quædam licet ex parte contigerit, testem tibi producam magnificum, et cœlestis secreti conscium Paulum, qui ita dicit: *Sicut enim vos (de gentibus sine dubio loquens) aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter istorum incredulitatem; ita et isti non crediderunt in vestra misericordia, ut ipsi misericordiam consequantur*⁷⁹. Et item in aliis dicit: *Quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret*⁸⁰. Hinc ergo est in me quam exprobras ista nigredo, quia despexit me sol propter incredulitatem et inobedientiam meam (38). Cum vero recte stetero ante eum, et non fuero obliquus in aliquo, neque declinavero ad dexteram, neque ad sinistram, sed fecero rectas semitas pedibus meis contra solem justitiæ incedens in omnibus justificationibus ejus sine querela; tunc et ipse rectus me respiciet, et nulla erit obliquitas, nec erit causa ulla despectus, et tunc reddetur mihi lux mea et splendor meus; in tantumque propelle-

tur a me quam nunc exprobratis ista nigredo, **51** ut etiam lux mundi merear appellari. Sic ergo sol iste quidem visibilis ea corpora quibus a summo libramine insederit, infuscat et urit; ea vero quæ procul sunt et ab ista collibratione longius posita, conservat in candore suo, nec omnino urit ea, sed illuminat. Sol vero spiritalis, qui est sol justitiæ, in cujus pennis sanitas esse dicitur, e contrario eos quidem quos recti cordis invenerit, et ad libram sui splendoris consistentes, illuminat, et omni fulgore circumdat; eos autem qui oblique incedunt cum eo, necessario etiam ipse oblique non tam respicit quam despiciat, hoc eis præstante inconstantia sua et instabilitate. Quomodo enim qui perversi sunt, possunt suscipere quod rectum est? Velut si curvo ligno adhibeas rectissimam regulam, videbitur quidem per regulam argui materiæ pravitas, non tamen regula est quæ ligno causam perversitatis imposuit. Et ideo festinandum est ad vias rectas, et standum in semitis virtutum, ne forte sol justitiæ rectus incedens, si nos obliquos stare inveniat et perversos, despiciat nos et efficiamur denigrati. In quantum enim incapaces fuerimus lucis ejus, in tantum tenebris et nigredini dabimus locum. Hic enim est ipse sol qui et lux vera, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, et qui in hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus est. Non enim per istud visibile lumen mundus factus est, cum et ipsum portio sit mundi, sed per istud verum lumen, a quo lumine si nos perversi incessemus, despici dicimur. Et ipsum enim nobis perverse incedentibus, perversum quoque incedit, sicut scriptum est in maledictionibus Levitici: *Et si incesseritis, inquit, mecum perversi, et nolueritis obedire mihi, adjiciam vobis plagas septem*⁸¹. Et post pauca: *Et si, inquit, non fueritis emendati, sed incesseritis mecum perversi, incedam et ego vobiscum perversus*⁸²; sive ut in aliis exemplaribus legimus: *Si incesseritis mecum obliqui, incedam et ego vobiscum obliquus*. Et post aliquanta iterum dicit ad ultimum: *Et quoniam ambulaverunt in conspectu meo obliqui, et ego ambulabo cum eis in furore obliquus*⁸³. Hæc assumptissimus, ex quibus probarem qualiter despiciere, hoc est oblique aspicere sol dicatur. Et evidenter claruit quod hos despici ait, et cum his oblique incedat, ac perverse, qui oblique incedunt cum eo.

Sed et hoc quod ad Προσχες δὲ (39) καὶ monuit præsens locus, τοῦτοις, ὅτι ὁ ἥλιος, λευκός καὶ λαμπρός ὢν, δοκεῖ τὴν αἰτίαν ἔχειν τοῦ μελανοῦν οὐ παρ' ἑαυτῶν,

⁷⁹ Rom. xi, 30, 31. ⁸⁰ ibid. 23. ⁸¹ Levit. xxvi, 21. ⁸² ibid. 23, 24. ⁸³ ibid. 40, 41.

(38) Procopius ex Origene: Σκοτισθεῖσάν με τῇ ἁμαρτίᾳ Χριστὸς παρεῖδε διὰ τὴν ἁμαρτίαν. Ὁν ἥλιον δικαιοσύνης ἀναγορεύουσιν αἱ Γραφαί. Ὁν peccato tenebris offuscatam Christus me ob incredulitatem despexit: quem Scripturæ solem justitiæ

vocant.

(39) Προσχες δὲ, etc. Græca hæc Philocaliæ capite ultimo excerpta dicuntur ἐκ τοῦ β' τόμου τῶν εἰς τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων.

ἀλλὰ παρὰ τὸν ὡς ἀπο-
 δεδώκαμεν μελανούμενον.
 Οὕτω δὲ μήποτε καὶ σκλη-
 ρύνει Κύριος τὴν καρ-
 διαν Φαραῶ, τῆς αἰτίας
 τούτου οὐσης περὶ αὐτὸν
 κατοδυνῶντα τὴν τῶν Ἑ-
 βραίων ζωὴν ἐν τοῖς ἔρ-
 γοῖς τοῖς σκληροῖς, τῷ
 πληρῷ καὶ τῇ πλινθειᾷ καὶ
 πᾶσι τοῖς ἔργοις οὐχὶ καὶ
 τοῖς ἐν ὄρεσι καὶ βουνοῖς,
 ἀλλὰ τοῖς ἐν πεδίοις. Ὑλι-
 κὸς γάρ τις ἀπὸ τῆς ἑαυ-
 τοῦ κακίας γεγενημένος,
 καὶ κατὰ σάρκα κατὰ
 πάντα ζῶν, πληρῷ φίλος
 τυγχάνων, βούλεται καὶ
 τοὺς Ἑβραίους πηλοποι-
 εῖν, τὸ ἡγεμονικὸν ἔχων
 οὐ καθαρὸν πηλοῦ· ὅπερ
 ὡς πηλὸς ὑπὸ ἡλίου σκλη-
 ρύνεται, οὕτως ὑπὸ τῶν
 αὐγῶν τοῦ Θεοῦ ἐπισκο-
 πουσῶν τῷ Ἰσραὴλ ἐσκλη-
 ρύνηται. Ὅτι δὲ τοιαῦτά
 ἐστὶν ἐν τοῖς κατὰ τόπον,
 καὶ οὐχ ἱστορίαν ψιλὴν
 πρόκειται ἀναγράφειν, δη-
 λον ἔσται τῷ συνερῶντι,
 ὅτι, ἡνίκα κατεστέναξαν
 οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὔτε ἀπὸ
 τῆς πλινθειας, οὔτε ἀπὸ
 τοῦ πηλοῦ, οὔτε ἀπὸ
 τῶν ἀχύρων κατεστένα-
 ξαν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἔρ-
 γων· Καὶ ἀνέβη ἡ βοή
 αὐτῶν πρὸς Θεόν, οὐκ
 ἀπὸ πηλοῦ, ἀλλὰ πάλιν
 ἀπὸ τῶν ἔργων. Διὸ καὶ
 εἰσήκουσε Κύριος τῶν
 στεναγμῶν αὐτῶν· οὐκ
 εἰσκούων στεναγμοῦ τῶν
 οὐκ ἀπὸ ἔργων βούωντων
 πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ ἀπὸ πη-
 λοῦ καὶ τῶν γηίνων πρά-
 ξων.

inquit, clamor eorum ad Deum⁸⁶. Non dixit a luto et latere, sed iterum, ab operibus suis. Propter quod et subjungit : Quia exaudivit Dominus gemitus ipsorum⁸⁷, cum utique non exaudiat (41) eorum

⁸⁶ Exod. ix. ⁸⁷ Exod. iv. ⁸⁸ Exod. ii, 23. ⁸⁹ ibid. 4. ⁹⁰ Psal. xii, 6. ⁹¹ Deut. iv, 24.

(40) Mss., illuminabat. Libb. editi, illuminat.

(41) Mss., exaudiat. Libb. editi, exaudivit.

(42) Procopius Origenis sensum vel verba ipsa sic refert : « Υἱοὶ μητρὸς μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί· ἦγγον οἱ διδάσκοντές με μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, καθαρὰν με τῶν πρὸ τούτου βουλόμενοι πονηρῶν λογι-

qua illuminat, alterius A
 qua adurit. Sed pro re-
 bus aut materiis subja-
 centibus, aut illuminat
 aliquid luce, aut infuscat
 et obduurat aliquid ardo-
 re. Secundum hæc ergo
 fortassis et indurasse di-
 citur Deus cor Pharao-
 nis⁸⁶, quod talis fuerat
 materia cordis ipsius,
 quæ præsentiam solis
 justitiæ non ea parte
 qua illuminat, sed ea
 qua adurit et indurat,
 exceperit : propter hoc
 sine dubio quod et ipse
 affligebat Hebræorum vi-
 tam in operibus duris⁸⁸,
 et quod luto et latere
 conficiebat eos. Et erat
 utique cor ejus secun-
 dum ea quæ cogitabat
 luteum et limosum. Et
 sicut materiam luti sol
 iste visibilis stringit et
 indurat, ita sol justitiæ
 his eisdem radiis quibus
 illuminabat (40) popu-
 lum Israel, Pharaonis C
 cor cui inerant luteæ co-
 gitationes pro ipsis mo-
 tuum suorum qualitati-
 bus indurabat. Hæc autem
 quod ita se habeant,
 et non communem, ut
 hominibus videtur, hi-
 storiam famulus Dei per
 Spiritum sanctum scri-
 bat, ostenditur etiam in-
 de, quod ubi refert in-
 gemuisse filios Israel,
 non dicit a luto, neque
 a 52 latere, neque a pa-
 D
 leis ingemuisse eos, sed
 ab operibus suis, inquit.
 Et rursus : Et ascendit,

gemitum, qui non ex operibus suis clamant ad
 Dominum.

INTERP. NOV.

Ad hæc quoque attende, quod sol, cum clarus est et lucidus, causam habere videtur denigrandi, non per se, sed propter eum qui, ut diximus, denigratur. Ita forte etiam indurat Dominus cor Pharaonis, cum hujus indurationis causa sit in eo qui duris operibus Hebræorum vitam fatigat, luto, lateribus coquendis, et cunctis operibus non iis modo, quæ in montibus et collibus, sed etiam quæ in campis peraguntur. Suo enim vitio factus quodammodo materialis et secundum carnem omnino vivens, luto amicus, vult etiam Hebræos lutum facere, utpote principale animi partem non habens a luto puram : quæ quidem, ut lutum a sole induratur, sic a Dei radiis Israel inspicientibus indurata est. Hæc autem ita se habere in hoc loco, nec nudam historiam scribere propositum fuisse planum erit, si quis animadvertat, cum ingemiscerent filii Israel, neque propter laterum officinam, neque propter lutum, neque propter paleas, sed propter opera ingemuisse : « Et ascendit clamor eorum ad Deum, » non a luto, sed rursus « ab operibus. » Quapropter etiam « audivit Dominus gemitus ipsorum, » non audiens gemitum eorum, qui non ab operibus, sed a luto et terrenis actionibus ad ipsum clamabant.

Hæc quamvis per excessum dicta videantur, ta-
 men locorum opportunitate commoniti nequaquam
 judicavimus omittenda, maxime cum habeant ali-
 quid similitudinis ad hoc quod dicit hæc quæ in-
 fuscata est quia despexit eam sol, quod utique
 ostenditur ibi accidere, ubi peccatorum causa præ-
 cedit ; et ibi infuscari vel aduri aliquem sole, ubi
 peccati materia subsistit. Ubi vero non est pecca-
 tum, sol neque adurere dicitur, neque infuscare,
 sicut de justo refertur in Psalmis : Per diem sol
 non uret te, neque luna per noctem⁸⁹. Vides ergo
 quia sanctos in quibus peccatorum nulla causa est,
 sol nunquam adurit. Ut enim diximus, duplicis
 virtutis est sol : justos quidem illuminat, peccato-
 res vero non illuminat, sed adurit, quoniam et
 ipsi oderunt lucem, quia male agunt. Denique ob
 hoc Deus noster ignis dicitur esse consumens⁹⁰, et
 nihilominus lux in quo tenebræ non sunt. Lux sine
 dubio justis, et ignis efficitur peccatoribus, ut con-
 sumat in eis omne quod in anima eorum corrupti-
 bilitatis aut fragilitatis invenerit. Quod autem in
 multis Scripturæ locis et sol et ignis non iste visi-
 bilis, sed ille invisibilis et spiritalis dicatur, ipse
 etiam, si recenseas, abundanter invenies.

Vers. 6. Filii matris meæ dimicaverunt in me, posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodivi. Adbuc ipsa quæ fusca quidem pro delictis prioribus, formosa vero est pro fide et conversatione, etiam hæc dicit (42), asseverans quod

σμών καὶ τῶν συνεργούντων ταῦτα δαιμόνων ἐμαχέ-
 σαντο τούτοις ἐν ἐμοί, τῆς αὐτῆς μοι μητρὸς ὄντες
 υἱοί· τῆς ἐλευθέρας φημί· οἱ μὲν εἰς τὸ κατ' ἐκλο-
 γὴν χάριτος λῆμμα ἀναλαμβανόμενοι· ἐγὼ δὲ τὴν
 κατὰ τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ Διαθήκην λαβοῦσα, καὶ
 ἐξ ἐπαγγελίας ἀναγεννωμένη. Οὐ πρότερον δὲ ταύ-

filii matris suæ dimicaverunt non contra eam, sed in ea : et post hoc bellum quod in ea gesserunt, constituerunt eam vinearum custodem, non unius vineæ, sed multarum. Astruit autem hæc eadem, quod præter illas vineas quas a filiis matris suæ custodire posita est, habuerit aliam propriam vineam quam non custodierit. Hæc est propositi dramatis fabula. Sed nunc inquiramus quæ sit mater sponsæ hujus quam hæc allegat, qui sint etiam filii ejus qui dimicaverunt in ea, et confecto bello tradiderunt ei vineas quas custodiret, quasi quæ non potuissent servare eas, nisi ab illis dimicatum fuisset. Illam vero suscepta aliarum vinearum custodia propriam vineam noluisse vel non potuisse servare; ad Galatas Paulus scribens, ait : *Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non audistis? Scriptum est enim, quoniam Abraham duos habuit filios, unum ex ancilla, et unum de libera. Sed is quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui vero de libera, secundum repromissionem : quæ sunt allegorica. Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem in monte Sina in servitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui confertur huic quæ nunc est Hierusalem, et servit cum filiis suis. Quæ autem sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum*⁹⁰. Hanc ergo Hierusalem cœlestem dicit esse Paulus, et suam omnium nostrum credentium matrem. Denique addit in posterioribus et dicit : *Propter quod fratres non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate liberavit nos Christus*⁹¹. Evidenter ergo Paulus pronuntiat, quod omnis qui per fidem a Christo consequitur libertatem, filius sit liberæ; et hanc dicit esse sursum Hierusalem, quæ libera est, quæ est mater omnium nostrum. Hujus ergo matris et ipsa hæc sponsa filia esse intelligitur in his qui dimicaverunt in ea, et constituerunt eam custodem vinearum. Unde videntur isti qui tantam potestatem habuerint, ut et bellum gererent in ea, et ordinarent eam vinearum custodem, non cujuscumque humilis, aut contemnendi loci fuisse. Possumus ergo et apostolos Christi accipere filios matris sponsæ, hoc est Hierusalem filios cœlestis, qui pugnauerunt prius in ista quæ ex gentibus congregatur. Pugnauerunt autem ut vincerent in ea illos quos prius habuit infidelitatis et inobedienciæ sensus, et omnem elationem extollentem se adversus **53** scientiam Christi, sicut Paulus dicit : *Cogitationes destruentes, et omnem altitudinem extollen-*

⁹⁰ Galat. iv, 21, 22, 23, 24, 25. ⁹¹ ibid. 31. ⁹² Jerem. ii, 21. ⁹³ Deut. xxxii, 32, 33.

την εθενο φυλάττουσαν. Εἶτα ἐμαχέσαντο. Μαχεσάμενοι δὲ πρῶτον, ἐπιτηδεύαν ἐποίησαν τοῦ τεθῆναι ἐν ἀμπελώσιν εἰς φυλακὴν. Μωϋσῆς δὲ οὗτος καὶ οἱ προφῆται, ὧν ἕκαστος ἀγρὸς ἦν πλήρης, ὃν εὐλόγησε Κύριος, καὶ ἀμπελῶν, ἐν οἷς τις γενόμενος, καὶ τὴν προτέραν ἔξιν ἑαυτοῦ μὴ τηρῶν, ὡς ἐκ Σοδόμων ἀπαρχοῦσαν ἀμπελώνα, τῷ παρόντι κέχρηται λόγῳ. « Filii matris meæ pugnauerunt in me, id est, qui me docent Christi discipuli, cum me a malis cogita-

*tem se adversus scientiam Christi*⁹². Pugnauerunt ergo non adversus eam, sed in ea, hoc est in sensibus et corde ejus, ut destruerent et depellerent omnem infidelitatem, omne vitium, omnesque doctrinas quæ ei inter gentes positæ falsis sophistarum assertionibus inoleverant. Fuit ergo apostolis Christi grande bellum, donec omnes ex ea mendacii turres et muros perversæ doctrinæ subruerent, donec iniquitatis argumenta prosternerent, et operantes hæc atque succedentes in corde ejus dæmones debellarent. Ubi ergo effugaverunt ab ea omnes sensus infidelitatis antiquæ, non eam relinquunt otiosam, ne forte per otium rursus antiqua subrepant, et redeant quæ repulsa sunt : sed dant ei opus quod agat, et consignant ei custodiam vinearum. **B** Vineas accipiamus singula quæcumque volumina legis ac prophetarum. Erat enim unusquisque eorum sicut ager plenus quem benedixit Dominus⁹³. Hæc ergo isti viri fortes post victoriam belli servanda ei et custodienda consignant. Non enim relinquunt eam, ut diximus, otiosam. Sed et evangelistarum scripta, atque ipsorum apostolorum litteras possumus similiter vineas accipere, quas huic quæ ex gentibus congregatur, pro qua etiam dimicaverunt, custodiendas colendasque tradiderunt. Quod vero ait, quia suam propriam vineam non custodierit, illam possumus eruditionem dicere, qua unusquisque exercebatur ante fidem; quam sine dubio credens Christo, relinquit ac deserit, et ea quæ sibi lucra videbantur, ducit propter Christum detrimenta. **C** Sicut et Paulus gloriatur legis observantias, et omnem Judaicæ institutionis gloriam fuisse sibi ut stercora tantum ut in Christo inveniretur non habens suam justitiam quæ ex lege est, sed justitiam quæ ex Deo est⁹⁴. Sicut ergo Paulus accepta Christi fide, non custodivit vineam suam, Judaicæ scilicet traditionis obsequia; et idcirco fortasse non custodivit, quia cum plantata esset a Deo *vitis vera, conversa est in amaritudinem vitis alienæ*⁹⁵, et erat jam *vitis Sodomorum vinea eorum, et palmes eorum ex Gomorra, et botrus amaritudinis in eis, et furor draconum vinum eorum, et furor aspidum insanabilis*⁹⁶. Ita et apud gentes erant plurimæ hujusmodi doctrinæ, quas post illa bella quibus pro fide et agnitione Christi a doctoribus dimicatum est, superatas dicit. Puto quod omnino criminis loco ducatur, si custodierit aliquis hujusmodi vineas, et agrum colat ultra venenatis et noxiis consitum disciplinis. Nec mireris si his culpis aliquando fuisse videatur

⁹² II Cor. x, 4, 5. ⁹³ Gen. xxvii, 27. ⁹⁴ Philipp. iii, 9.

tionibus, quæ antea erant, et a dæmonibus eas afflantibus, vellent expiare, contra eos in me pugnauerunt, ejusdem mecum matris, liberæ videlicet, filii. Pugna autem primum perfuncti, idoneam fecerunt quæ in vineis ad custodiam poneretur. Moyses autem hic est et propheta, quorum singuli ager plenus erant, quem benedixit Dominus, atque vinea : in quibus quis versans, nec priorem habitum servans, utpote vincam ex Sodomis, præsentis sermone abutitur.

obnoxia hæc quæ ex nationum dispersione colligitur, et jam Christo sponsa præparatur. Recordare quomodo prima mulier seducta est, et in prævaricatione facta : quæ non aliter salva fieri dicitur, nisi per filiorum generationem, illorum duntaxat qui permanent in fide et charitate cum sanctitate ⁹⁷. Hoc ergo quod de Adam et Eva scribitur, sic asseverat Apostolus : *Mysterium magnum est in Christo et in Ecclesia* ⁹⁸; qui eam ita dilexit ut semetipsum traderet pro ea, cum esset adhuc impia hæc ipsa, sicut ipse dixit : *Cum enim adhuc secundum tempus impii essemus, Christus pro nobis mortuus est* ⁹⁹. Et iterum : *Quia cum adhuc essemus infideles, Christus pro nobis mortuus est* ¹. Non ergo mirum est, si hæc quæ seducta et in prævaricatione facta, quæ impia secundum tempus fuit et peccatrix, talem dicatur vineam coluisse eo tempore, cum adhuc impia erat, quam relinquere debuerit, et nequaquam omnino servare.

Quod si etiam tertium explanationis locum placeat exsequi, referamus hæc ad unamquamque animam, quæ conversa ad Deum, et ad fidem veniens, patitur sine dubio cogitationum pugnas, et oblationes dæmonum revocare eam tentantium ad prioris vitæ illecebras, vel infidelitatis errorem. Sed ne hoc fiat, neve rursum dæmonibus in eam tantum liceat, prospexit divina Providentia ut parvulis quibusque, et his qui pro semetipsis adversus astutias diaboli et dæmonum pugnas dimicare non possunt utpote infantes adhuc et lactentes in Christo, dare angelos propugnatores et defensores : qui velut tutores et procuratores constituti sunt a Deo eorum, qui in infirma ætate positi pro semetipsis (ut diximus) pugnare non possunt. Et ut hoc cum majori fiducia agant, conceditur eis semper videre faciem Patris qui in cælis est ² : et istos puto esse parvulos quos venire ad se Christus jussit, et non sivit prohiberi, et quos semper dixit videre faciem Patris. Nec tibi contrarium videatur, si eos hæc anima quæ ad Deum tendit, matris suæ filios appellat. Si enim animarum mater Hierusalem cælestis est, et angeli nihilominus cælestes nominantur, nihil diasonans videbitur, si hi qui similiter ut ipsa cælestes sunt, ab ea filii matris appellantur. Super omnia autem congruum videbitur et conveniens, ut quibus unus est Pater Deus, una sit et Hierusalem mater.

Quod vero ait : *Vineam meam non custodivi*, instituta illa ac mores et propositum in quo exerebatur secundum veterem hominem vivens, indicare videtur laudabiliter a se non esse servata. Ex quo autem adjutorio angelorum dimicavit, vicit ac penitus (43) a se effugavit veterem hominem cum acti-

⁹⁷ I Tim. II, 15. ⁹⁸ Ephes. v, 32. ⁹⁹ Rom. v, 6. ¹ ibid. 8, 9. ² Matth. xviii, 10. ³ Psal. XLIV, 9. ⁴ I Cor. xii, 27.

(43) Libb. antea editi, et vicit eam ac penitus. Mss. ut in nostro textu.

(44) Mss., referenda; vulgati libri, præferenda.

(45) Mss., sunt, quæ. Editi, sunt, quia. Paulo post mss., istæ autem omnes differentie eorum sunt

A bus suis, constitutaque est ab eis vinearum custos, sensuum scilicet et dogmatum divinorum ex quibus possit vinum bibere, quod lætificet cor ejus.

Vers. 7. *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubile habes in meridie, ne forte efficiar sicut adoperta super greges sodalium tuorum*. Adhuc sponsa loquitur etiam hæc, sed ad sponsum, et non jam ad filias Hierusalem. Igitur ab initio ubi ait : *Osculetur me*, usque ad hunc locum : *Super greges sodalium*, cuncta quæ dicta sunt, verba sunt sponsæ. Sed primo sermo ejus ad Deum factus est, secundo ad sponsum, tertio ad adolescentulas; inter quas et sponsum media quædam, et ut se dramatis hujus species habet quasi mesochorus effecta, nunc ad ipsum, nunc etiam ad filias Hierusalem respondens, dirigit verba. Hos ergo nunc ultimos sermones suos ad sponsum facit, requirens ab eo ubi pascat in meridie, et ubi collocet gregem, verens ne dum requirit eum, incurrat in ea loca ubi sodales sponsi locatos per meridiem greges servant. Ostenditur autem per hæc quia sponsus hic etiam pastor sit. In superioribus autem didiceramus eum esse et regem, pro eo sine dubio quod homines regat; pastorem vero pro eo quod oves pascat; sponsum autem pro eo quod habeat sponsam quæ cum eo regnet, secundum quod scriptum est : *Astitit regina a dextris tuis in vestitu daurato* ³. Hæc interim continet dramatis ipsius qui est quasi historicus ordo.

Nunc autem requiramus intelligentiam mysticam : et si oportet prævenire paululum ea quæ in posterioribus referenda sunt (44), quo quis affectus sit horum sodalium pateat, memoremus illud quod scriptum est; quia reginæ sunt sexaginta, sed ex his omnibus una sit columba, et una perfecta, ac particeps regni; cæteræ vero jam inferiores sunt quæ (45) octoginta appellantur concubinæ; adolescentulæ vero quarum numerus nullus est, post ordinem concubinarum ponuntur. Istæ autem omnes differentie eorum sunt, qui in Christo credentes, diversis ei affectibus sociantur; ut verbi gratia dicamus, omnem Ecclesiam per aliquam figuram corpus esse Christi, Apostolus (46) dicit ⁴; in quo corpore diversa esse membra pronuntiat, et alios esse oculos, et alios manus, alios etiam pedes, et singulos pro operum studiorumque suorum meritis in membra corporis hujus aptari. Secundum hanc ergo speciem et hæc intelligenda sunt; et alias quidem animas putandum est in hoc sponsali dramate quæ magnificentiori affectu sponso atque illustriore sociantur, apud eum reginarum loco et affectu haberi; alias quarum inferiorum sine dubio in profectibus et virtutibus honor est, concubinarum loco duci;

qui. Editi, istæ autem omnes animarum earum differentie sunt, quæ.

(46) Libb. antea editi, illam figuram corpus esse Christi, qua Apostolus. Mss. ut in nostro textu.

et alias adolescentularum quæ videntur extra aulam A 55 quidem positæ, non tamen extra urbem regiam : posteriores vero et post omnes quæ supra memoratæ sunt, esse eas quæ oves appellantur. Si vero perspiciamus attentius, adhuc fortassis etiam harum omnium invenimus inferiores alias, et ultimas omnium : illas scilicet quæ in sodalium ejus gregibus numerantur. Et ipsi enim habere greges quosdam dicuntur, in quos non vult sponsa incurrere, et ob hoc petit a sponso ut annuntiet sibi ubi pascat, ubi meridiem faciat, *ne*, inquit, *efficiat sicut adoperta super greges sodalium tuorum*. Quæritur ergo sodales isti qui habere quosdam greges dicuntur, utrum sponso operam dantes, et sub ipso velut pastorum principe agentes hoc faciant, quandoquidem sodales ejus nominantur : an proprium aliquid, et sequestratum habentes, et quod non sit cum animo sponsi : quandoquidem refugit sponsa, et veretur ne forte incurrat sodalium greges dum sponsum suum requirit. Sed et quod dixit : *Ne forte efficiat*, non adoperta, sed *sicut adoperta*, require ne forte innuat per hoc esse aliquam vel aliquas sodalium quasi sponsas habentes etiam ipsas habitum sponsalem, et esse adopertas, et, sicut Apostolus dicit, *velamen et potestatem habentes super caput*⁵. Et ut manifestior sermonis hujus explanatio fiat, iterum quasi dramatis ordine quod dicitur exsequamur. Exposcit ab ipso sponso suo sponsa, ut ei locum secreti sui indicet et quietis : quandoquidem amoris impatiens etiam per meridiem cupit audire sponsum, eo præcipue tempore, quo clarior lux, et splendor diei perfectus et purus est, ut assistat ei oves pascenti vel refrigeranti ; et studiose vult viam discere, qua ire ad eum debeat, ne forte si non fuerit edocta itineris hujus anfractus, incurrat greges sodalium, et videatur similis esse alicui illarum quæ adopertæ veniunt ad sodales ejus, nec pudoris curam gerunt, aut verentur passim discurrere, et multis apparere. Ego autem quæ a nullo, inquit, alio videri volo nisi a te solo, scire desidero quo ad te itinere veniam, ut secretum sit, ut nemo sit medius, ut nullus arbiter peregrinus et alienus occurrat. Et forte ob hoc requirit ista loca in quibus pascit sponsus oves suas, et ostendit ei verecundiam suam, pro qua non vult incurrere greges sodalium ; ut ille segreget oves suas a sodalibus, et seorsum pascat ; ut non solum sponsa non videatur ab aliis, sed et arcanis ineffabilibusque mysteriis sponsi secretius perfruatur. Nunc ergo videamus per singula ; et primo quidem vide si possumus dicere, quod Dominus cujus portio fuit Jacob et funiculus hæreditatis ejus Israel⁶, intelligendus sit sponsus, sodales vero ejus angeli illi ad quorum numerum *cum divideret Excelsus gentes, et dispergeret filios Adam, statuit terminos gentium*

secundum numerum, ut ait, *angelorum Dei*⁷ ; et isti sint fortassis greges sodalium sponsi, gentes scilicet cunctæ, quæ velut pecora sub angelis pastoribus constitutæ sunt ; grex vero sponsi illæ dicantur de quibus ipse in Evangelio dixit (47) : *Oves meæ vocem meam audiunt*⁸. Vide enim et observanter intende, quoniam dixit : *Oves meæ*, quasi sint et aliæ oves quæ non sint ejus, sicut et ipse in aliis dixit : *Vos enim non estis de ovibus meis*⁹. Quæ singula huic occulto mysterio convenienter videbuntur aptari.

Quæ si ita se habent, competenter sponsa uniuscujusque sodalium gregem sponsam ejus intelligi voluit, quam adopertam non invenit. Sed quoniam certa erat quod super omnes illas ipsa esset, non vult similis videri alicui illarum, utpote quæ sciret tantum se debere præcellere illas sodalium sponsas quas sponsa nominat velut adopertas, quantum eminentiæ sponsus suus habebat ad sodales. Sed et pro hoc adhuc videbitur percontandi causas habuisse, quandoquidem boni pastoris scit esse studium, ut optima ovibus pascua requirat, et ut viridantia atque opaca quæque nemora ad requiem meridiani æstus inveniat. Quod quidem sodales sponsi facere nesciunt, nec in eligendis pascuis, aut scientiæ tantum, aut solitudinis gerunt : et ob hoc dicit : *Annuntia mihi ubi pascis, ubi cubile habes in meridie* ; cupiens tempus scilicet illud quo copiosius mundo lumen infunditur, quo magis merus est dies et purior et florulentior est lux. *Tunc*, inquit, *annuntia mihi, o tu quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubile habes in meridie, ne forte efficiat ut adoperta super greges sodalium tuorum*. Novo nunc nomine sponsa appellavit sponsum. Sciens enim ipsum esse filium charitatis, imo ipsum esse charitatem quæ ex Deo est, quasi vocabulum ei istud posuit ; *Quem dilexit anima mea*. Et tamen non dixit, quem dilexi, sed quem dilexit anima mea ; sciens non qualicumque dilectione, sed ex tota anima, et ex totis viribus, et ex toto corde habendam esse dilectionem sponsi. *Ubi pascis*, inquit, *et ubi cubile habes*. Puto autem quod et propheta de hoc loco quem nunc sponsa discere ab ipso sponso desiderat, et audire, etiam ipse sub eodem positus pastore dicat : *Dominus regit me*, sive ut in aliis legimus : *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit*¹⁰. Et quoniam sciebat alios pastores vel ignavia, vel imperitia faciente greges in locis aridioribus collocare, de hoc optimo pastore Dominus dixit : *In loco viridi ibi me collocavit. Super aquam refectionis educavit me*¹¹, ostendens pastorem huic non solum abundantes aquas ovibus suis, sed et salubres, et puras, et quæ per omnia reficiant providere. Sed quoniam ab hoc statu quo ut ovis sub pastore degerat, conversus ad rationabilia et cel-

⁵ I Cor. xi, 10. ⁶ Deut. xxxii, 9. ⁷ ibid. 8. ⁸ Joan. x, 27. ⁹ ibid. 26. ¹⁰ Psal. xxii, 1. ¹¹ ibid. 2.

{7} Sic mss. ; libri vero editi, *ille dicatur, de quibus ipsa in Evangelio Veritas dixit.*

siora profecit, idque adeptus est per conversionem, subjungit et dicit: *Animam meam convertit. Eduxit me super semitas justitiæ propter nomen suum*¹². Hinc vero quandoquidem in hoc profecerat ut justitiæ incederet vias, justitia autem habet sine dubio impugnantem se injustitiam, et necesse est eum qui justitiæ iter incedit habere pugnas adversantium, fide conversus et spe dicit de eis: *Nam et si ambulem in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es*¹³. Post hæc vero quasi gratiani referens ei qui se pastoralibus imbuerat disciplinis: *Virga, inquit, tua et baculus tuus, quibus institutus videor ad pastoris officium, ipsa me consolata sunt*¹⁴. Hinc vero ubi se a pastoralibus videt pascuis ad rationabiles cibos et mystica secreta translatus, addit et subdit: *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum, et poculum tuum (48) inebrians quam præclarum est! Et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitæ meæ, ut inhabitem in domo Domini in longitudinem dierum*¹⁵. Illa ergo prima, id est pastoralis institutio, initio eorum fuit, ut in loco viridi collocatus, super aquam refectionis educaretur. Hæc vero quæ sequuntur de profectibus ad perfectionem requiruntur. Et quoniam de pascuis et viriditate proposuimus, conveniens etiam videtur de Evangelii confirmare quæ diximus. Inveni etiam ibi pastorem hunc bonum de pascuis ovium disserentem, ubi ad hoc quod pastorem se profitetur, etiam ostium se esse commemorat et dicit: *Ego sum ostium; per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet*¹⁶. Hunc etiam nunc sponsa percontatur, ut ab eo audiat et discat in quibus pascuis oves agat, vel in quibus amœnitatibus meridianos procuret æstus; meridiem appellans illa scilicet cordis secreta, quibus clariorem scientiæ lucem a Verbo Dei anima consequitur. Hoc enim tempus est quo sol excelsiorem circuitus sui verticem tenet. Si quando ergo sol justitiæ Christus Ecclesiæ suæ excelsa et ardua virtutum suarum secreta manifestat, amœna pascua cubiliaque meridiana videbitur edocere. Nam cum adhuc initia habet discendi, et prima, ut ita dicam, ab eo scientiæ suscipit rudimenta, tunc dicit Propheta: *Et adjuvabit eam mane diluculo*¹⁷. Nunc ergo quia perfectiora jam quærit, et excelsiora desiderat, meridianum scientiæ lumen exposcit. Hinc puto et Abrahæ post multas eruditiones quibus apparens ei Deus imbuit eum de singulis et docuit, post refertur quia visus sit ei Deus ad quercum Mambre sedenti **56** ad ostium tabernaculi sui meridie. *Et respiciens, inquit, oculis suis, vidit, et ecce tres viri stabant super eum*¹⁸. Quod si credimus hæc per Spiritum sanctum scripta, non puto frustra placuisse divino Spiritui, ut etiam

A tempus et hora visionis Scripturæ paginis mandaretur, nisi et horæ istius et temporis ratio aliquid conferret ad scientiam filii Abrahæ, quibus utique sicut opera Abrahæ facienda, ita et visitationes istæ sperandæ sunt. Qui enim potest dicere: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit, sicut in die honeste ambulemus, non in comessionibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudiciis, non in contentione et æmulatione*¹⁹; et cum hæc omnia transierit, supergressus videbitur tempus hoc quod nox præcessit, et dies appropinquavit, et festinare non ad initium diei, sed ad meridiem, ut et ipse ad gratiam perveniat Abrahæ. Si enim lux quæ in ipso est mentis et puritas cordis clara fuerit et splendida, iste meridianum tempus in semetipso habere videbitur; et per hanc puritatem cordis, quasi in meridie positus Deum videbit, sedens ad quercum Mambre, quod ad visionem interpretatur. Apud visionem ergo sedet in meridie, qui vocat ad videndum Deum. Inde denique non dicitur intra tabernaculum, sed foris ad ostium sedere tabernaculi. Foris etenim est extra corpus posita mens ejus qui longe est a corporalibus cogitationibus, longe a carnalibus desideriis, et ideo ab his omnibus foris positus visitat Deus. Ejusdem quoque mysterii est, quod et Joseph fratres suos cum suscepisset in Ægypto, in meridie eos pascit, et in meridie adorant eum cum muneribus. Propterea denique puto et de his quæ Judæi in Salvatorem commiserunt, nullum evangelistarum voluisse scribere, quia meridie hæc gesta sunt cum utique sexta hora non aliud quam meridianum tempus ostendat, nullus tamen meridiem nominavit. Sed Matthæus ita dixit: *Ab hora autem sexta tenebræ factæ sunt super omnem terram usque in horam nonam*²⁰. Lucas vero: *Erat jam quasi hora sexta, et tenebræ factæ sunt super omnem terram usque in horam nonam deficiente sole*²¹. Sed et Marcus: *Cum autem esset facta hora sexta, tenebræ factæ sunt super omnem terram usque in horam nonam*²². Unde apparet, quia in visitatione quidem Abrahæ, et in convivio patriarcharum apud Joseph non indigebat ut tempus istud sub nomine sexti numeri significaretur, sed ut meridiem diceretur. Volebat enim sponsa, quæ jam tunc in illis adumbrabatur, discere ubi pasceret sponsus, et ubi haberet cubile, et ideo meridiem nominat. Evangelistæ vero in his quæ narrabant, non meridianum tempus, sed horæ sextæ numerum requirebant, ad enarrandum scilicet sacrificium hostiæ ejus, quæ oblata est in die Paschæ pro redemptione hominis, qui in die sexta formatus est a Deo, posteaquam terra produxit animam viventem secundum genus, quadrupedia, et repentia, et bestias terræ. Ob hoc igitur in præsentī loco illuminari sponsa desiderat pleno

¹² Psal. xxii, 3. ¹³ ibid. 4. ¹⁴ ibid. ¹⁵ ibid. 5, 6. ¹⁶ Joan. x, 9. ¹⁷ Psal. xlv, 6. ¹⁸ Gen. xviii, 2. ¹⁹ Rom. xiii, 12, 13. ²⁰ Matth. xxvii, 45. ²¹ Luc. xxiii, 44, 45. ²² Marc. xv, 33.

(48) Mss., poculum tuum. Libb. edili, calix meus.

scientiæ lumine, ne per imperitiam errans, in aliquo similis efficiatur illis doctorum scholis, quæ non per ipsam Dei sapientiam, sed per philosophorum et principum hujus mundi exercentur. Hoc enim et Apostolus dicere videtur in eo ubi ait, *quia loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam nemo principum hujus mundi cognovit* ²³. Et iterum hæc eadem significat, cum dicit: *Non enim spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis* ²⁴. Ob hoc ergo requirit sponsa Christi meridiana cubilia, et plenitudinem scientiæ poscit a Deo, ne videatur esse sicut una ex philosophorum scholis, quæ adoperta nominatur, pro eo quod plenitudo veritatis apud eos teeta est et adoperta. Sponsa autem Christi dicit: *Nos autem revelata facie gloriam Dei speculamur* ²⁵.

Vers. 8. *Nisi cognoveris te, o bona (sive pulchra), inter mulieres, egredere tu in vestigiis gregum, et pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum.* Unius Chilonis scilicet ex septem quos apud Græcos singulares fuisse in sapientia fama concelebrat, hæc inter cætera mirabilis fertur esse sententia, qua ait: *Scito teipsum, vel cognosce teipsum.* Quod tamen Salomon, quem præcessisse omnes hos tempore et sapientia ac rerum scientia in præfatione nostra docuimus, ad animam quasi mulierem sub comminatione quadam loquens dicit: *Nisi cognoveris temetipsam, o pulchra inter mulieres, et agnoveris pulchritudinis tuæ causas inde descendere, quod ad imaginem Dei facta es, per quod inest tibi plurimum naturalis decoris, et cognoveris quam pulchra eras ex iuitio; quamvis et nunc jam præcellas cæteras mulieres, et pulchra inter eas sola dicaris, tamen nisi cognoveris teipsum quæ sis, non enim ex comparatione inferiorum volo bonam videri pulchritudinem tuam, sed ut tibi ipsi et decori tuo collata atque exæquata respondeas. Quod nisi feceris, jubeo te exire, et in ultimis gregum vestigiis collocari, et jam non oves neque agnos, sed hædos pascere, illos scilicet qui pro pravitate et lascivia a sinistris staturi sunt regis in judicio præsentis. Et cum tibi introductæ in cubiculum regium ostenderit quæ summa sunt bona, si non cognoveris temetipsam, ostendam tibi etiam quæ sunt ultima mala, ut ex utroque proficias, tam malorum metu quam bonorum desiderio. Si enim nescieris temetipsam, et in ignorantia tui vixeris, nec scientiæ studium gesseris, sine dubio nec tabernaculum proprium habebis, 57 sed et per pastorum tabernacula discures, et nunc in illius tabernaculis pastoris pasces hædos, inquietum animal ac vagum et peccatis deputatum. Hæc autem patieris, donec rebus ipsis et experimentis intelligas, quantum mali sit animam nescire seipsam, neque pulchritudinem suam, per quam præcellit cæteras, non virgines, sed mu-*

lieres, illas scilicet quæ corruptionem passæ sunt, nec in virginitatis integritate permanserunt. Hæc sunt quæ sponsus post illa omnia quæ locuta fuerat sponsa, austeram quadam comminatione sponsæ animos ad agnitionis suæ curam suscitans, per ordinem propositi dramatis dicit.

Sed nunc consequenter, ut cætera, ad Christum hæc et ad Ecclesiam referamus, qui ad sponsam suam, ad animas scilicet credentium loquens, summam salutis et beatitudinis in suimet agnitione constituit. Quomodo ergo anima cognoscat semetipsam, nec facile puto, nec breviter explicari posse; tamen pro viribus pauca ex multis aperire tentabimus. Videtur ergo mihi duplici modo agnitionem sui animam capere debere. Quid quidem sit ipsa, et qualiter moveatur, id est quid in substantia, et quid in affectibus habeat; utputa ut intelligat si boni affectus sit, aut non boni, aut recti propositi, aut non recti; et quidem si recti, si erga omnes virtutes eundem tenorem habeat, tam in intelligendo quam in agendo, an erga necessaria tantum et quæ in promptu sunt. Et utrum in eo sit ut recipiat profectus, ut augeatur in intellectu rerum augmentoque virtutum, an in isto stet et resideat, in quod potuit pervenire; et utrum erga semetipsam tantummodo vacet excolendam, an aliis prodesse et conferre aliquid utilitatis studeat, vel in verbo doctrinæ, vel in exemplis gestorum. Si vero cognoscat semetipsam non esse boni affectus, neque recti propositi, in hoc ipso, ut intelligat utrum ei satis desit, et procul a via virtutum, an in ipso jam posita sit itinere, et incedere jam conetur, cupiens quæ in ante sunt apprehendere et quæ retro sunt oblivisci, sed nondum appropinquaverit; aut proxima quidem sit, nondum tamen ad perfectionem venerit. Sed et in eo opus videtur esse animæ cognoscentis semetipsam, scire si hæc ipsa quæ operatur mala, ex affectu et studio operetur, an fragilitate quadam, et, ut ille ait, quod quasi non vult agens, et quæ odit faciens ²⁶, et rursus ea quæ bona sunt affectibus et recto proposito gerere videatur. Verbi gratia, si iracundiam apud aliquos quidem cohibet, apud aliquos autem effert, an semper eam cohibet, et apud nullum omnino profert. Similiter et tristitiam, si in aliquibus quidem negotiis rejicit, in aliquibus autem recipit, an in omnibus omnino non recipit. Ita et timorem, aliaque similiter quæ virtutibus videntur esse contraria. Adhuc et illud opus est animæ cognoscentis se, si gloriæ multum cupida sit, aut parum, aut omnino nihil. Quod inde colligit, si laudibus multum, aut mediocriter delectetur, aut omnino nihil; et si in opprobriis satis, aut parum, aut omnino nihil contristetur. Sed et in dando, et accipiendo cognoscentis animæ semetipsam sunt quædam indicia, si quod tribuit et præbuit ita communicabili

²³ I Cor. II, 7, 8. ²⁴ ibid, 12. ²⁵ II Cor. III, 18. ²⁶ Rom. VII, 15.

affectu, et quasi cui æquitatem haberi inter homines placeat; an, ut ille ait, ex tristitia, aut ex necessitate ¹⁷, vel certe gratiam sive ab accipientibus, sive ab audientibus quærens. Sed et in accipiendo anima quæ cognoscit semetipsam observabit, utrum indifferenter habeat ea quæ accipit, an velut super aliquo bono gaudeat. Sed et intellectus pensabit semetipsam huiusmodi anima, ut cognoscat an facile commoveat cujuscunque verisimilitudinis auditio, et subripiatur (49) ei arte vel suavitate, vel calliditate sermonum, an raro hoc, an nunquam omnino patiat. Sed sufficiant hæc in hoc agnitionis genere a nobis dicta. Possibile est enim volenti horum similitudinem et alia innumera colligere, quibus cognoscere semetipsam anima probetur, et pulchritudinem suam quam ad imaginem Dei in conditione suscepit, si reparare ac restituere potuerit, contemplari. Hoc igitur est quod præsens sermo sub specie mulieris animam docet, ut agnoscat semetipsam, et ait: *Nisi cognoveris temetipsam; hoc est nisi per singula quæ supra memoravimus duxeris sensus tuos, et discretionem singulorum teneris, quæ agenda sint, quæ cavenda, quid desit tibi, et quid abundet, quid emendandum sit, quidve servandum: sed si volueris indifferenter agere inter cæteras animas communis vitæ hominum, quas hic mulieres appellat, inter quas tu pulchra es, utpote quæ jam oscula verbi Dei susceperis, et cubiculi ejus arca perspexeris; si, inquam, non te cognoveris, sed indifferenter ut commune vulgus agere volueris, exi in vestigiis gregum, id est esto in reliquo grege; si nihil egregium post hæc omnia quæ in te collata sunt agis, neque temetipsam cognoscens a conversatione gregali sequestraveris. Et eris non solum in grege, sed in vestigiis gregum. Ultimus enim fiet et novissimus, qui primatus suos non intellexerit. Et ob hoc ubi scientiam neglexerit, necesse est ut circumferatur omni vento doctrinæ ad deceptionem errorum, ita ut modo quidem apud illum pastorem, id est doctorem verbi tabernaculum ponat, nunc vero apud alium; et sic ubique circumferatur, pascens non oves quod est animal simplex, sed hædos, lascivos et inquietos sensus, 58 atque ad peccatum deputatos diversis doctoribus excolens ad hoc ipsum quæsitis: et hæc erit pœna culpæ illius animæ quæ seipsam non studuerit agnoscere, et illum solum sequi pastorem qui animam suam posuit pro ovibus suis. Hæc est una species qua intelligere semetipsam anima in affectibus et actibus suis debeat. Illa vero alia pars profundior est et difficilior, qua jubetur anima quæ tamen jam in mulieribus pulchra est, agnoscere semetipsam. Quod si obtinere potuerit, speret sibi bona omnia; si minus, sciat exendum sibi post vestigia gregum, et pascendum*

A hædos in tabernaculis pastorum alienorum a se. Videamus ergo et incipiamus pro viribus etiam hujus partis agnitionem discutere.

Dicit per prophetam sermo divinus: *Illuminate vobis lumen scientiæ*. Sed et in donis spiritualibus, unum quidem donum maximum est, quod per Spiritum sanctum ministratur, sermo scientiæ; cujus scientiæ opus illud principale est, quod in Evangelio secundum Matthæum quidem ita dicit: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* ¹⁸. In Luca autem ita ait: *Nemo scit quid sit Filius nisi Pater; et nemo scit quid sit Pater nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* ¹⁹. Secundum Joannem vero ita scriptum est: *Sicut agnoscit me Pater, et ego agnosco Patrem* ²⁰. In quadragesimo vero quinto psalmo dicit: *Vacate, et cognoscite, quoniam ego sum Deus* ²¹. Igitur principale munus scientiæ est cognoscere Trinitatem; secundo vero in loco cognoscere creaturam ejus, secundum eum qui dicebat: *Ipse enim mihi dedit horum quæ sunt scientiam veram, substantiam mundi, et virtutem elementorum, initium, et finem, et medietatem temporum* ²², et reliqua. Inter hæc ergo animæ erit quædam etiam sui agnitio, per quam scire debet quæ sit ejus substantia, utrum corporea, vel incorporea, et utrum simplex, vel ex duobus, aut tribus, an vero ex pluribus composita. Sed et juxta quorumdam quæstiones utrum facta, an omnino a nullo facta; et si facta sit, quomodo sit facta; utrum, ut putant aliqui, in semine corporali etiam ipsius substantia continetur, et origo ejus pariter cum origine corporis traducitur; an perfecta extrinsecus veniens, parato jam et formato inter viscera muliebria corpore induitur. Et si ita sit, utrum nuper creata veniat, et tunc primum facta cum corpus videtur esse formatum, ut causa facturæ ejus animandi corporis necessitas existitisse credatur; an prius et olim facta, ob aliquam causam ad corpus sumendum venire existimetur; et si ex causa aliqua in hoc deduci creditur, quæ illa sit causa ut agnosci possit, scientiæ opus est. Sed et illud requiritur, utrum semel tantum corpore induatur, et id postmodum depositum ultra non quærat, an cum semel susceptum deposuerit, iterum assumat; et si secundo sumptum semper habeat, an aliquando iterum abiciat. Et siquidem secundum auctoritatem Scripturarum consummatio immineat mundi, et corruptibilis status hic in incorruptibilem mutabitur, ambiguum non videri quod in præsentis vitæ statum secundo aut tertio in corpus venire possit. Nam si recipitur hoc, necessario sequitur ut huiusmodi successionibus consequentibus finem nesciat mundus. Et adhuc agnitionem sui anima requirat, si est aliquis ordo, aut sunt aliqui spiritus ejusdem substantiæ cum ipsa,

¹⁷ II Cor. ix, 7. ¹⁸ Matth. xi, 27. ¹⁹ Luc. x, 22. ²⁰ Joan. x, 15. ²¹ Psal. xlv, 11. ²² Sap. vii, 17.

(49) Libb. antea editi, *an facile moveatur cujuscunque verisimiliis judicio, et ei subrepat. Mss. ut in nostro textu.*

alii vero non ejusdem, sed diversi ab ea, id est si sunt et alii spiritus rationabiles ut ipsa est, et alii carentes ratione; et si eadem est ipsius quæ et angelorum substantia, quoniam rationabile a rationabili nequaquam differre creditur. Aut si non est quidem talis per substantiam, sed erit talis per gratiam, si meruerit; annon possit omnino similis effici angelis, nisi hoc naturæ suæ qualitas aut similitudo receperit. Reddi enim posse videbitur quod amissum est, non tamen conferri id quod ex initio conditor non dederit. Sed et hoc adhuc ad cognoscendam semetipsam anima requirat si virtus animæ ejus accedere potest et decedere. An est immutabilis, an acquisita semel ultra non defluit. Et quid opus est plura commemorare, quibus ex causis semetipsam cognoscat anima, ne forte si neglexerit perfecte semetipsam cognoscere, exire jubeatur in vestigiis gregum, et pascere hædos, et hoc non in proprio tabernaculo, sed in tabernaculis pastorum; cum præsto sit volenti hæc persequi largissimas occasiones ex his quæ supra memoravimus sumere, in quibus sese exercere in sermone scientiæ pro viribus possit? Dicantur vero hæc a Verbo Dei etiam ad animam quæ in profectibus quidem posita est, nondum tamen ad summam perfectionis ascendit. Quæ pro eo quidem quod proficit pulchra dicitur: ut autem pervenire possit et ad perfectionem, fiat ad eam comminatio necessaria; quod nisi per ista singula quæ supra diximus semetipsam cognoverit, et vigilanter exercuerit in verbo Dei et lege divina, continget ei de his singulis opiniones colligere diversorum, et sequi homines nihil egregium, nihil ex Spiritu sancto locutos. Hoc est enim exire in vestigiis gregum, et eorum doctrinam sectari, qui et ipsi permanserint peccatores, et nullum peccantibus remedium providere potuerint. Quos qui sequitur, hædos utique qui peccatorum indicium tenent, videbitur pascere, circumiens tabernacula pastorum, diversas scilicet sectas philosophorum. Intuere ergo plenius quam terribile est quod sub hac adumbratur figura. *Exi, inquit, tu in vestigiis gregum.* Quasi ad eam loquitur **59** quæ intus jam sit anima, et intra mysteria collocata; pro eo tamen quod negligat semetipsam cognoscere et requirere quæ sit, et quid vel quomodo agere debeat, quidve non agere, dicitur ei: *Exi tu*, quasi quæ ob hanc desidiam culpam foras mittatur ab eo qui præest. Sic ingens animæ periculum est scientiam sui agnitionemque negligere. Sed fortasse quia duplicem expositionem dedimus agnitionis suæ animæ videbitur cuiquam secundum eam quidem quæ de moribus et de actibus suis discutere negligit, et inquirere de profectibus suis, aut perscrutari de vitiis, merito ei dici: *Exi*, per quod videatur quasi de interioribus foras propelli. Si vero secundum editionem aliam, qua dixi-

mus quod naturam substantiamque suam agnoscere debeat, et statum vel in quo fuerit, vel in quo erit, grave credetur. Quæ enim facile talis anima invenietur, ita perfecta, ita præpotens, cui horum omnium ratio et intelligentia pateat? Ad hoc respondendum, quoniam sermo qui habetur in manibus, non ad omnes animas fit, neque ad adolescentulas quibus hic loquitur sponsus, neque ad cæteras mulieres, neque ad octoginta concubinas, aut sexaginta reginas, sed ad illam, quæ inter omnes mulieres sola pulchra dicitur et perfecta. Unde apparet ad dilectas quasque animas hæc dici, quibus cum gratia multa sentiendi et intelligendi a Deo data sit, negligunt tamen scientiæ partes, et cognoscendi semetipsas nullum adhibent studium. His ergo comminatur sermo divinus: quia quibus multum datur, multum ex eis exigitur. Et humilis quidem venia et misericordia dignus erit, potentes autem potenter cruciabuntur. Si ergo et tu anima quæ pulchrior es et eminentior inter cæteras verbi gratia doctrinis, negligas temetipsam, et in ignorantia tui maneat, quomodo poterunt vel hi qui ædificari desiderant instrui, vel convinci et argui contradicentes? Digne ergo cum comminatione quadam ad eam dicitur: *Exi tu in vestigiis gregum, et pascere hædos tuos in tabernaculis pastorum.*

Potest ad hoc trahi etiam illud quod Moyses scribit: Quod si qua Israelitica mulier adulteraverit, lapidetur; si vero filia sacerdotis, ignibus exuratur²². Sic ergo justa videbitur esse comminatio in eos qui capaces esse possunt ad agnitionem et scientiam, sed per desidiam negligunt; in quos justissima indignatio sponsi est, quia scit unius negligentiam cedere ad damna multorum. Similis enim videbitur hujusmodi anima, vel illi qui acceptum denarium abscondit in terram, ne lucri aliquid ex eo pecuniæ dominus acquireret; vel illi quem occidisse dicitur Deus, qui malignus erat, Onan vel Her scilicet, qui accepta semina scientiæ naturalis posteritati invidens profundebat in terra²³. Pastores quoque, sicut et ante jam diximus, siquidem ad Ecclesiam comminationis hic sermo fit, mundi hujus principes accipiendi sunt, vel illi angeli sub quorum cura reliquæ gentes habentur, sive sorte in hoc, sive secretioribus causis quibusdam deductæ (50). Si vero ad unamquamque animam comminatio ista referatur, quæ semetipsam negligit agnoscere, sapientes et magistri hujus sæculi intelligendi sunt, docentes sapientiam hujus mundi: ut in summa hoc intelligatur, quia necesse est animam eam præcipue quæ bona et pulchra est sensibus, et ingenio vigilans, cognoscere semetipsam, et dare operam ad agnitionem sui per exercitia doctrinæ, et studia divina, ac per hoc agi Spiritu Dei et spiritu adoptionis. Aut si talis hæc anima semetipsam neglexerit, et a divinis studiis

²² Levit. xx, 10; xxi, 9. ²³ Gen. xxxviii, 9.

(50) Lib. editi: *eductæ*. Mss. *deductæ*.

declinaverit, necesse est eam operam dare studiis mundanis et sapientiæ sæculi, et agi spiritu mundi hujus iterum in timore. Quod designat Apostolus cum dicit: *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui est ex Deo* ³⁶. Et iterum: *Non accepistis enim iterum in timore spiritum servitutis, sed spiritum accepistis adoptionis, in quo clamamus: Abba pater* ³⁷. Hæc interim nobis de præsentis loco occurrere potuerunt, nunc jam convertamur ad consequentia.

Vers. 9. *Equitatu meo in curribus Pharaonis similem te arbitratus sum, proxima mea.* Historicus quidem sensus hoc videtur ostendere. Sicut, inquit, tunc in Ægypto cum Pharaone persequens populum Israel processit in curribus et equitatu ³⁷, et meus, hoc est Domini mei sponsi, equitatus longe præcellerat currus Pharaonis, et præstantior erat, utpote qui illos superaverit et in mare demerserit; ita et tu, proxima mea sponsa, præcellis omnes mulieres similis effecta equitatu meo, qui Pharaonis curribus comparatus, potentior utique est et magnificentior. Hic interim mihi videtur esse ordo sermonum ipsorum, verborumque directio. Videamus autem ne forte secundum intelligentiam mysticam animas quæ sunt sub illo spiritali Pharaone, et sub spiritalibus nequitiis positæ, currus dicat esse Pharaonis et quadrigas ejus, quas ipse agit et ducit ad persequendum populum Dei, et ad opprimendum Israel. Certum enim est quia tentationes et tribulationes quas excitant dæmones sanctis, per animas aliquas excitant ad hoc ipsum aptas et convenientes. Quibus tanquam curribus ascensis exagitant et impugnant, vel Ecclesiam Dei, vel singulos quosque fidelium. De equitatu vero Domini, quis sit ejus iste equitatus, in Exodo quidem ubi superantur currus Pharaonis et demerguntur in mare, nihil legimus scriptum, ³⁸ nisi tantum quod Dominus currus Pharaonis et exercitum ejus projecit in mare Rubrum. Invenimus tamen in quarto Regnorum libro, quod Elisæus de adventu hostium qui cum equitatu et curribus venerant, formidanti puero suo dicit: *Ne timeas, quoniam plures sunt nobiscum quam cum illis. Et oravit, inquit, Elisæus, et dixit: Domine, aperi oculos pueri hujus ut videat. Et aperuit Dominus oculos ejus et vidit. Et ecce mons plenus equitibus erat, et currus ignei in circuitu Elisæi, qui descenderant ad eum* ³⁹. Sed et in propheta Habacuc manifeste et evidenter legimus de equitatu Domini, et quod ascendat equos suos. Sunt ergo Scripturæ verba hæc: *Nunquid in fluminibus irasceris, Domine, aut in fluminibus furor tuus, aut in mari Rubro impetus tuus? Qui ascendis equos tuos, et equitatus tuus salvus* ⁴⁰. Sunt ergo equi Domini, quibus ascendit, et equitatus ejus. Quos ego non alios esse puto quam illas animas quæ frenum disciplinæ ejus accipiunt,

A et jugum portant suavitatis ejus, et quæ spiritu Dei aguntur, et in hoc est eis salus. In Revelatione Joannis legimus, quod apparuit ei equus, et sedens super eum quidam fidelis et verus, et cum justitia judicans, cujus nomen est Verbum Dei. Ait ergo: *Et vidi cælum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum vocabatur fidelis et verus, et cum justitia judicans et pugnans; et oculi ejus sicut flamma ignis, et super caput ejus diademata multa habentia nomen scriptum, quod nemo novit nisi ipse, et adopertus erat vestimento sanguine consperso, et vocabatur nomen ejus Verbum Dei. Et exercitus ejus erat in cælo, et sequebantur eum in equis albis, induti byssino albo puro* ⁴⁰. Sed opus est gratia Dei, quæ horum nobis aperiat intellectum, quo possimus advertere quid istæ indicent visiones, qui sit equus albus, et qui sit qui sedet super eum, cujus nomen est Verbum Dei. Et forte quidem dicit aliquis album esse equum corpus quod assumpsit Dominus, et quo ille qui in principio erat apud Deum Deus Verbum ⁴¹, vel vestitus vel vectus est. Alius autem animam dicit, quam assumpsit primogenitus omnis creaturæ, et de qua dicebat: *Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* ⁴². Alius vero utrumque simul, corpus atque animam, quasi ubi peccatum non fuerit, equum dici album putabit. Alius adhuc quarto loco Ecclesiam dicit, quæ et corpus ejus nominatur, album videri equum, quasi non habentem maculam aut rugam, quam sibi ipse sanctificavit lavacro aquæ. Secundum autem hæc singula etiam illa accipiet quæ sequuntur, militiam cæli, et exercitum Verbi Dei, et quomodo singuli quique eorum sequentes Verbum Dei equis albis sedeant, et byssinis albis induantur et mundis. Huic ergo equo albo quo ipse vehitur qui Verbum Dei appellatur, vel huic equitatu cælesti qui eum sequitur in albis nihilominus equis, comparat et similem facit Christus Ecclesiam suam. In curribus autem Pharaonis vel ita possumus accipere, ut quantum hic Domini equitatus equitatum et currus Pharaonis evincit et præcellit, tantum tu, quæ pulchra es in mulieribus, præcellis et evincis omnes reliquas animas, quæ adhuc jugum Pharaonis portant, et sessorum ejus patiuntur; vel D certe quod equitatus hic meus, qui lavacro aquæ mundatus, purus et candidus factus est, et Verbum Dei meruit habere sessorum, ex curribus assumptus est Pharaonis. Inde enim omnes veniunt credentes, quia Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere. Hoc ergo modo potest explanari versiculi hujus sensus, equitatu meo qui fuit ante in curribus Pharaonis, et nunc sequitur me in equis albis, purificatus in lavacro aquæ, similem te arbitror, proxima mea. Beatæ ergo sunt illæ animæ quæ dorsum suum curvaverunt ut suscipiant sessorum Verbum Dei super se, et frena ejus patiuntur,

³⁶ 1 Cor. II, 12. ³⁷ Rom. VIII, 15. ³⁸ Exod. XIV, 11, 12, 13, 14. ³⁹ Joan. I, 1. ⁴⁰ Joan. X, 18.

⁴¹ 1 Reg. VI, 16, 17. ⁴² Habac. III, 8. ⁴³ Apoc. XIX,

ut quocunque ipse voluerit flectat eas, et agat habentibus præceptorum suorum : quia jam non propria voluntate incedunt, sed ad omnia ducuntur et reducuntur voluntate sessoris. Et fortassis videbitur secundum hoc quod ex multis animabus congregata est Ecclesia, et exemplum vitæ accepit a Christo, quod non tam ab ipsa deitate Verbi Dei accepit, quæ utique supereminet eos actus vel affectus, qui ad exemplum dari hominibus debeant; sed illa anima quæ assumpta est ab eo, in qua fuit summa perfectio, illa sit ad exemplum posita, et ipsa dicatur hic proxima mea; cujus similitudinem habere debeat etiam Ecclesia, quæ ex multis congregatur animabus, illis scilicet quæ prius fuerant sub jugo et curribus Pharaonis, et equitatus Domini appellantur. Quæ autem ex duabus expositione convenire magis proposito versiculo videatur, probabis etiam tu qui legis.

Vers. 10. *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ tanquam turturis, cervix tua sicut redimicula.* Ordo dramatis hujusmodi videtur habere consequentiam, quod posteaquam austerioris usus est comminatione sponsus ad sponsam, protestatus ei quod nisi cognosceret semetipsam exitura esset in vestigiis gregum, et pasceret non oves, sed hædos, erubesceret super austeritate præcepti, sed et rubor verecundiæ diffusus in vultu speciosas effecerit genas ejus, et multo quam fuerant pulchriores : non solum autem genæ, sed et cervix ejus tam decora sit reddita, quasi monilium redimiculis adornata. Pulchritudo ergo genarum turturibus comparatur, quod per hujusmodi aves simul honestas vultus et alacritas indicetur. Hæc est historici dramatis explanatio. Sed veniamus ad rem. Paulus (51) apostolus scribens ad Ecclesiam Corinthiorum ita ait : *Corpus autem non est membrum unum, sed multa. Et si dixerit pes quia non sum manus, non sum de corpore, non propterea non est de corpore; et si dixerit auricula, quia non sum oculus, non sum de corpore, non propterea non est de corpore. Si totum corpus est oculus, ubi est auditus? Si totum auditus, ubi odoratus? Nunc autem Deus posuit unumquodque membrum in corpore sicut voluit* 52. Et cum plura de hoc disputasset, ad ultimum dicit : *Vos autem estis corpus Christi et membra ex parte* 53. Et iterum ad Ephesios scribens dicit : *Subjecti invicem in timore Christi. Mulieres viris subjectæ sint sicut Domino : quia vir caput est mulieris, sicut et Christus est caput Ecclesiæ, ipse Salvator corporis. Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres*

51 I Cor. xii, 14, 15, 16, 17, 18. 52 ibid. 27. 53 Eph. v, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27. 54 ibid. 29 et 30. 55 Matth. xi, 29.

(51) Procopius ex Origene : Ἄλλα καὶ μέλη Χριστοῦ τῆς Ἐκκλησίας νόμφης ὁ Παῦλος φησὶν ἧς ὁνομαζομένην οἱ τῷ κάλλει τῶν λοιπῶν διαφέροντες, αἰσχρὸν οὐδὲν ἐννοοῦντες, τὴν δὲ τῆς σωφροσύνης καρποφοροῦντες αἰδῶ. Οἱ πρότερον ἴσως οὐκ ὄντες καλοὶ τοσοῦτον μετέβαλον, ὡς εἰρησθαι τῇ νόμφῃ. Τὶ ὠραιωθήσαν αἱ σιαγόνες σου· μὴ ἔχοντες σπῆλον ἢ βυτίδα· τάχα δὲ τῷ τὸν ἕνα μόνον γινώσκον Θεόν· καὶ ἡ τρυγὸν γὰρ ἐνὶ μόνῳ συνέρ-

A viris suis in omnibus. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam suam et semetipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret lavacro aquæ in verbo, ut ipse sibi præpararet gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut esset sancta et immaculata 54. Et post pauca : *Nemo, inquit, enim aliquando carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam sicut et Christus Ecclesiam, quia membra sumus corporis ejus* 55, et reliqua.

Per hæc ergo edocemur, quomodo sponsa Christi quæ est Ecclesia, etiam sit corpus ejus et membra. Si ergo audias sponsi membra nominari, Ecclesiæ membra dici intellige. In quibus sicut sunt aliqui qui dicuntur oculi, pro intelligentiæ sine dubio ac scientiæ lumine, et alii aures pro audiendo verbo doctrinæ, alii manus pro bonis operibus religiosisque ministeriis, ita sunt alii et qui genæ ejus appellantur. Genæ autem partes vultus dicuntur, in quibus honestas et verecundia animæ agnoscitur : per quod sine dubio illi in membris Ecclesiæ declarantur, qui castitatis et pudicitie excolunt honestatem. Pro his ergo ad omne corpus sponsæ dicitur : *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ!* Et observa quia non dixit, *quam speciosæ sunt genæ tuæ* : sed : *Quam speciosæ factæ sunt!* ut ostendat prius quidem non eas ita fuisse speciosas, sed posteaquam suscepit oscula sponsi, et ipse qui loquebatur per prophetas prius adfuit, et mundavit sibi ipsi Ecclesiam suam lavacro aquæ, et fecit eam non habere maculam aut rugam, et agnitionem sui præstitit ei, tunc factæ sunt speciosæ genæ ejus. Tunc enim castitas et pudicitia et virginitas quæ prius non fuerat, per Ecclesiæ genas specioso decore diffusa est. Quæ tamen genarum species, id est pudicitie et castitatis, turturibus comparatur. Turturum ferunt hujusmodi naturam esse, ut neque masculus præter unam feminam adeat aliam, nec femina plus quam unum patiatur marem; ita ut si accidat altero intercepto superesse alterum, pariter cum conjuge extinctus sit ei concubitus amor. Convenienter ergo similitudo turturis aptatur Ecclesiæ, quod vel alterius viri post Christum conjugium nesciat, vel quod continentie et pudicitie in ea tanquam turturum volitet multitudo. Secundum hanc intelligentiam etiam cervicem sponsæ accipiamus. Quæ sine dubio illæ intelligi debent animæ, quæ Christi jugum suscipiunt dicentis : *Suscipite super vos jugum meum, quia jugum meum suave est* 56. Obedientia ergo ejus cervices ejus appellan-

γεται. Quin et membra Christi, Ecclesiæ sponsæ Paulus vocat : cujus quasi vultus sunt, qui decore reliquis antecellunt, nihil videlicet turpe cogitantes, ac pudorem castitatis fructum ferentes. Cum fortassis prius decori non essent, sic mutati sunt, ut dictum sit sponsæ : *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ!* Quæ scilicet maculam non habeant aut rugam, idcirco forsitan, quod unum Deum cognoscant. Nam et turtur cum uno solo congregitur.

tur. Cervix ergo ejus speciosa facta est sicut redimicula, et merito. Quam enim prius prævaricationis inobedientia turpem fecerat, nunc obedientia fidei speciosam fecit et pulchram. Cervix ergo tua speciosa facta est sicut redimicula. Ad utrumque enim subauditur, speciosa facta est. Redimicula hic dicit constrictiones vel connexiones monilium quæ in cervicibus sedere solent, ex quibus deducitur, et descendit per omne collum reliquus ornatus. Ipsi ergo ornamento quod cervicibus et collo imponi solet, cervicem sponsæ comparavit. Quod dictum ita advertimus. Cervicem diximus subjectionem et obedientiam dici, pro eo quod quasi jugum Christi suscipiat, et fidei ejus obedientiam præbeat. Ornamentum ergo cervicis ejus quæ est obedientia, Christus est. Ipse enim prior factus est obediens usque ad mortem⁴⁸; et sicut per unius, Adæ scilicet, inobedientiam peccatores constituti sunt multi: ita et per unius obedientiam, Christi duntaxat, justi constituuntur multi⁴⁹. Ornamentum ergo et monile cervicis Ecclesiæ, obedientia Christi est. Sed et cervix Ecclesiæ, id est obedientia ejus, similis effecta est obedientiæ Christi, quod est monile cervicis. Magna ergo in hoc laus sponsæ est, magna Ecclesiæ gloria, ubi imitatio obedientiæ ejus exæquatur obedientiæ Christi, quam imitatur Ecclesia. Hæc ipsa species monilis etiam in Genesi memoratur a Juda patriarcha Thamar nurui suæ, quando cum ea quasi cum meretrice concubuit, data⁵⁰. Quod non omnibus patet mysterium. Intelligitur per hoc, quod Christus Ecclesiæ, quam ex multorum dogmatum prostitutione collegerat, futuræ perfectionis hæc dedit pignora, et istud obedientiæ monile cervici ejus imposuit.

62 Vers. 11, 12. *Similitudines auri faciemus tibi cum distinctionibus argenti, quoadusque rex sit in recubitu suo.* Supra diximus quod specie dramatis libellus hic ordinatus personarum immutatione contextitur: et nunc ergo videntur hæc amici vel sodales sponsi ad sponsam locuti, qui secundum intelligentiam mysticam, et, ut supra jam diximus, aut angeli, vel etiam prophetæ, aut patriarchæ possunt intelligi. Non enim tunc solum cum post baptismum Joannis in deserto tentatis est a diabolo Dominus⁵¹, recesserunt angeli et ministraverunt ei, sed ante adventum præsentis corporalis ministraverunt semper. Nam et lex disposita in manu per angelos dicitur mediatoris⁵². Et ad Hebræos scribens Apostolus dicit: *Si enim qui per angelos habitus est sermo, factus est firmus*⁵³. Ipsi ergo erant velut actores et procuratores appositi parvulæ sponsæ cum pædagogo lege, donec plenitudo temporum veniret, et mitteret Deus Filium suum natum ex muliere, factum sub lege⁵⁴, et adduceret eam sub actoribus et procuratoribus et pædagogo lege, ut ipsius Verbi Dei oscula, doctrinam scilicet verba-

A que susciperet. Antequam ergo tempus horum adesset, in multis angelorum ministerio excolebatur sponsa qui apparebant tunc hominibus et loquebantur ea quæ res posebat et tempus. Non enim tu mihi ex adventu Salvatoris in carne sponsam dici, aut Ecclesiam putes, sed ab initio humani generis, et ab ipsa constitutione mundi, imo, ut Paulo duce altius mysterii hujus originem repetam, ante etiam constitutionem mundi. Sic enim dicit ipse: *Sicut elegit nos in Christo ante constitutionem mundi, ut essemus sancti et immaculati coram ipso in charitate, prædestinans nos in adoptionem filiorum*⁵⁵. Sed et in Psalmis scribitur: *Memento congregationis tuæ, Domine, quam congregasti ab initio*⁵⁶. Prima etenim fundamenta congregationis Ecclesiæ statim ab initio sunt posita, unde et Apostolus dicit ædificari Ecclesiam non solum super apostolorum fundamentum, sed etiam prophetarum⁵⁷.

Inter prophetas autem numeratur et Adam, quia magnum mysterium prophetavit in Christo et in Ecclesia, dicens: *Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt ambo in carne una*⁵⁸. Evidenter enim de his dictis ejus dicit Apostolus, quia *mysterium hoc magnum sit. Ego autem dico in Christo et in Ecclesia*⁵⁹. Sed et idem Apostolus cum dicit: *Si enim Ecclesiam dilexit, ut semetipsum traderet pro ea sanctificans lavacro aquæ*⁶⁰: non utique ostendit eam prius non fuisse, quomodo enim dilexisset eam quæ non erat? sed eam sine dubio dilexit quæ erat. Erat autem in omnibus sanctis qui ab initio sæculi fuerunt facti. Diligens igitur eam venit ad eam. Et sicut pueri sui *communicaverunt carni et sanguini, similiter et ipse particeps factus est eorumdem*⁶¹, ac semetipsum pro eis tradidit. Ipsi enim erant Ecclesia quam dilexit, ut eam vel numerositate auget, vel virtutibus excoleret, vel perfectionis charitate de terris transferret ad cælum. Ministraverunt ergo et prophetæ ab initio, ministraverunt et angeli. Quid enim aliud fiebat tunc cum apparuerunt tres viri Abrahamæ sedenti ad quercum Mambre⁶²? Licet illa angelorum species plus aliquid quam angelicum ostenderit ministerium: nam Trinitatis ibi mysterium prodebat. Hoc erat et in Exodo, cum angelus Domini dicitur in flamma ignis apparuisse Moysi in rubo⁶³. Continuo autem in subsequentibus Dominus et Deus loqui in angelo scribitur, et ipse Deus esse Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob designatur. Quod quidam hæreticorum legentes dixerunt, Deum legis et prophetarum longe inferiorem esse quam Jesum Christum et Spiritum sanctum: et eo usque impietatem suam protenderunt, ut plenitudinem quidem in Christo ponant et in Spiritu sancto, imperfectionem vero et infirmitatem in Deo legis. Sed hæc alias.

⁴⁸ Philipp. 11, 8. ⁴⁹ Rom. v, 19. ⁵⁰ Gen. xxxviii. ⁵¹ Matth. iv. ⁵² Galat. 111, 19. ⁵³ Heb. 11, 2. ⁵⁴ Galat. 11, 4. ⁵⁵ Eph. 1, 4. ⁵⁶ Psal. Lxxiv, 2. ⁵⁷ Eph. 11, 20. ⁵⁸ Gen. 11, 24. ⁵⁹ Ephes. v, 32. ⁶⁰ ibid. 25, 26. ⁶¹ Hebr. 11, 14. ⁶² Gen. xviii, 1 seqq. ⁶³ Exod. 111, 2.

Nunc autem nobis propositum est ostendere, quomodo sancti angeli qui ante adventum Christi velut parvulæ adhuc sponsæ tutelam procurabant, ipsi sint amici et sodales sponsi qui ad eam dicere videantur: *Faciemus tibi similitudines auri cum distinctionibus argenti usquequo rex sit in recubitu suo*. Indicant ergo quod ipsi faciant sponsæ non aurum (neque enim habebant tale aurum quale dignum erat offerri sponsæ), sed pro auro similitudines auri se facere promittunt, et non unam similitudinem, sed multas. Ita etiam dicunt de argento, sed quasi habentes licet parvam argenti materiam, promittunt se ei facere non similitudines, sed distinctiones argenti; utpote quibus non tanta abundaret argenti materia, ut connexum aliquid et solidum opus ex eo producere possent, sed distinctiones solas, ac signa quædam parva velut puncta interserent illi operi, quod ei ex auri similitudine faciebant. Hæc ergo amici sponsi, illi de quibus supra diximus, sponsæ faciunt ornamenta. Sed quid in his secreti contineatur, et quid elocutionis novitas ipsa parturiat, omnipotentis Verbi ac sponsi Patrem precemur, ut ipse nobis arcani hujus claustra patefaciat, quo possimus non solum ad intelligenda hæc illuminari, verum etiam ad proferenda, ac secundum mensuram eorum qui lecturi sunt, moderatione eloquii spiritalis accipere. Auri speciem in multis sæpe ostendimus figuram tenere invisibilis et incorporeæ naturæ; argentum vero virtutem verbi ac rationis; secundum quod et Dominus dicit per prophetam: *Dedi vobis argentum et aurum: vos autem fecistis argentea et aurea Babilim* ⁶⁴; ostendens per hæc et dicens, **63** quia dedi vobis sensum et rationem qua me Deum et sentire possetis et colere: vos autem et sensum et rationem qua in vobis est, ad colenda dæmonia transtulistis. Sed et *eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne probatum dicitur* ⁶⁵. Et item in aliis *argentum ignitum iusti lingua memoratur* ⁶⁶. Cherubim vero aurea dicuntur ⁶⁷, quoniam quidem plenitudo scientiæ Dei interpretantur. Sed et candelabrum in tabernaculo testimonii aureum et solidum poni jubebatur: quod mihi videtur formam tenere naturalis legis, in qua lex scientiæ habetur.

Sed quid opus est multa congregare testimonia, cum in promptu sit scire volentibus in multis Scripturæ locis hoc indicari, quod aurum ad sensum mentemque revocetur, argentum vero ad verbum atque eloquia referatur? Nunc ergo properemus ad contemplandum quomodo secundum ea quæ præmisimus, amici sponsi dicant se similitudines auri facere sponsæ cum distinctionibus argenti. Videtur ergo mihi quod lex quæ per angelos disposita est in manu mediatoris, quandoquidem umbram habet futurorum bonorum, non ipsam imaginem

⁶⁴ Ose. II, 8. ⁶⁵ Psal. XI, 6. ⁶⁶ Prov. X, 20. ⁶⁷ Exod. XXXVII. ⁶⁸ Hebr. IX, 24. ⁶⁹ Coloss. II, 18. ⁷⁰ I Cor. X, 11.

(52) Mss., *temporalem. Finis enim temporalis.*

(53) *Ante adventum namque, etc.* Ad hunc locum

rerum, et quæcunque contingebant illis qui in lege referuntur, in figura et non in veritate contingebant, ista omnia similitudines auri fuerunt, non aurum verum. Quod scilicet aurum verum in illis quæ incorporea sunt et invisibilia ac spiritalia intelligatur: similitudo vero auri in quo non est ipsa veritas, sed umbra veritatis, ista corporea et visibilia accipiantur. Verbi gratia, similitudo auri fuit istud tabernaculum manu factum, de quo dicit Apostolus: *Non enim in sancta manu facta introivit Jesus exemplaria verorum, sed in ipsum cælum* ⁶⁸. Ergo quæ in cælis sunt invisibilia et incorporea, illa sunt vera; ista autem quæ in terris sunt visibilia et corporea, exemplaria verorum dicuntur esse, non vera. Ista ergo sunt quæ similitudines auri appellantur: in quibus est et arca testamenti, et propitiatorium, et cherubim, et altare incensæ, et mensa propositionis, et panes, sed et velamen, et columnæ ac seræ, et altare holocaustorum, et ipsum templum, atque omnia quæ in lege scripta sunt. Omnia hæc similitudines erant auri. Sed et ipsum aurum visibile, pro eo quod visibile erat, non erat aurum verum, sed similitudo erat illius veri auri invisibilis. Ista ergo similitudines auri fecerunt sponsæ Ecclesiæ sponsi amici angeli videlicet et prophætæ: qui ministraverunt in lege cæterisque mysteriis. Hæc, opinor, et Paulus intelligens dicebat: *In religione angelorum, in his quæ videt frustra inflatus sensu carnis suæ* ⁶⁹. Omnis ergo Judaicus cultus et religio, similitudines sunt auri. Cum autem conversus fuerit quis ad Dominum, et ablatum fuerit ab eo velamen, tunc videbit aurum verum: cuius auri antequam adesset et cognoscendum se præberet, similitudines fecerunt sponsæ amici ejus, ut ex illis similitudinibus commonita et provocata, veri auri desiderium caperet. Hoc enim factum indicat Paulus, cum dicit: *Hæc autem in figura contingebant illis. Scripta autem sunt propter nos, in quos finis sæculorum devenit* ⁷⁰. Sed et finem quem dicit Paulus, non intelligas corporalem (52). Finis enim corporalis multos inveniet pro quibus non sunt scripta hæc: neque enim hujusmodi de his recipient intellectum. Sed finem sæculorum, perfectionem rerum intellige, quæ utique Paulo et similibus ejus advenisse, et propter ipsos scripta hæc esse dicuntur.

Sed hæc in excursu diximus, volentes ostendere quomodo amici sponsi dicant ad sponsam facere se ei similitudines auri cum distinctionibus argenti per ea scilicet quæ in lege et prophetis per figuras et imagines et similitudines et parabolas, scripta tradiderunt. Sunt tamen in his et parvæ quædam distinctiones argenti, indicia scilicet sensus spiritalis verbi et interpretationis rationabilis, licet et valde rara et exigua. Ante adventum namque (53)

pertinere videntur ea quæ refert Procopius ex Origene: Τότε δὲ οὐ πάλιν ἦν οὐδὲ κεχυμένος ὁ ἄρπυ-

Domini vix sicubi prophetarum aliquis parum quid occulti sermonis aperuit : verbi gratia ut Isaias cum dicit : *Vinea Domini Sabaoth domus Israel est, et domus Juda novella dilecta* ⁷¹. Et iterum alibi : *Aquæ multæ gentes multæ sunt* ⁷². Et Ezechiel nominans duas sorores Oollam, et Olibam, aliam Samaritanam distinguit esse et aliam Judæam ⁷³; et sicubi talia quædam ipsis prophetis interpretantibus aperiantur, istæ distinctiones argenti dicuntur. Ubi vero Salvator et Dominus noster Jesus Christus advenit, nota faciens omnia verbo virtutis suæ, in passione ejus indicium datum est, quod ea quæ in absconditis tenebantur, et arcana erant, in lucem proferrentur, et ad manifestationem venirent per hoc quod velum templi quo Sancta sanctorum et arcana velabantur, scissum est desursum ejus usque deorsum, palam fore denuntians omnibus, quod intrinsecus videbatur obtectum. Sic ergo illud quod per angelos **64** et prophetas ministratum est, similitudo auri fuit, cum distinctionibus parvis et exiguis argenti. Hæc autem quæ per ipsum Dominum nostrum Jesum Christum tradita sunt, in auro vero et argento solido collocata sunt. Hæc enim quæ per amicos sponsi facta est, similitudo auri cum distinctionibus argenti, non in sempiterna mansura promittitur : sed tempus ei statuitur ab illis ipsis dicentibus : *Usquequo rex sit in recubitu suo*. Cum enim recumbens dormierit ut leo, et ut catulus leonis, et post hæc suscitaverit cum Pater, et resurrexerit a mortuis, si qui fuerint conformes resurrectioni ejus, jam non in similitudine auri, id est non in rerum corporalium cultu manebunt ; sed aurum verum ab ipsis percipient, credentes et sperantes non ea quæ videntur, sed quæ non videntur, nec quæ in terris sunt, sed quæ in caelis, ubi Christus est in dextera Dei sedens, et dicent, quia *et si cognovimus Christum aliquando secundum carnem, sed nunc jam non novimus* ⁷⁴. Non ergo jam distinctionibus parvis argenti, sed in latitudinem diffuso utentur argento. Audient enim quod in illa auri similitudine petra quæ sequi dicitur, et potum populo præbere, Christus est, et mare baptismus est, et nubes Spiritus sanctus est, et manna Verbum Dei est, et agnus Paschæ Salvator est, et sanguis agni passio Christi est, et velum quod est in Sanctis sanctorum, quo divina illa et arcana tegebantur, caro ejus est ; aliaque innumera ex ejus resurrectione patebunt, non jam parva, ut prius,

⁷¹ Isa. v, 7. ⁷² Apoc. xvii, 15. ⁷³ Ezech. xxiii, 4. ⁷⁴ II Cor. v, 16. ⁷⁵ Num. xxiv, 17, 7, 8, 9
⁷⁶ Joan. viii, 56. ⁷⁷ Matth. xiii, 17. ⁷⁸ Luc. ii, 52.

ρος ὀλίγα δὲ ἦν ἐν ἀπορήτῳ παρὰ προφητῶν λεγόμενα καὶ τῶν πάλαι σοφῶν. Ἐπιδημήσαντος δὲ, τὰ ἐν τοῖς ἀβάτοις τοῦ ναοῦ τεθεωρητὰ τῷ βλέποντι τὸ καταπέτασμα τὸ ἀληθινὸν σχιζόμενον ἀνωθεν ἕως κάτω ἐπὶ τῷ θεωρηθῆναι : τὰ ἔνδον, ἐπὶ τῷ ἀναπεσῶν κοιμηθεὶς ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος ἐγερεθῆ. Καὶ μετὰ ταῦτα · τότε γὰρ οἱ σύμμορφοι γενόμενοι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ παραλήφονται παρ' αὐτοῦ ἀπὸ ὁμοιωμάτων χρυσοῦν, πληθυνθήσονται τῷ χρυσοῦ καὶ τῷ ἀργυροῦ. Tunc temporis non ingens argenti copia, nec illud jussum erat : pauca vero sic quasi in arcano

A distinctione, sed latissima (54) expositione patefacta.

Adhuc autem ut clarius fiat quod dicit : *Usquequo rex sit in recubitu suo*, etiam de secunda Balaam prophetia quæ de Christo ita continet, profereamus : *Orietur, inquit, stella ex Jacob, et exiet homo de semine ejus, et dominabitur gentibus multis. Exaltabitur Gog regnum ejus, et crescet regnum ejus. Deus educet eum ex Ægypto sicut gloria unicornis, et comedet gentes inimicorum suorum, et crassitudines eorum emedullabit, et jaculis suis sagittabit eos. Recumbens ut leo requiescet, et sicut catulus leonis. Quis suscitabit eum* ⁷⁵? Considera ergo ex his diligentius, et vide quomodo omnis similitudo auri usque ad extremum tempus, ad recubitum regis scilicet, stare memoratur. Post hæc ergo exaltabitur Gog, id est super tecta, regnum ejus, cum videlicet de terris ad cœlestia fuerit tecta translatum. Sed de his plenius, prout Dominus dedit, in Numerorum libro persecuti sumus. Requiritur sane si etiam sanctis patribus ipsis et prophetis qui ministraverunt verbum ante adventum Domini nostri Jesu Christi, perfectionis hujus, verique auri gratia data sit; an tantum futura hæc intellexerint, et in spiritu ventura præviderint; atque ob hoc solum dixerit Dominus de Abraham, quia desideraverit videre diem ejus, et viderit, et lætatus sit ⁷⁶, quod scilicet in spiritu futura præviderit. Et magis fortasse hoc ita esse etiam ille sermo confirmet, qui ait : *Multi justi desideraverunt videre quæ videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt* ⁷⁷. Quamvis nec illis potuerit defuisse perfectio veniens ex fide. Quæ enim nos facta credimus, hæc illi majore cum expectatione futura credebant. Sicut ergo ex adventu Christi credentes præteritorum fides, ita et illos futurorum ad summam perfectionis adduxit. Quod si ad unamquamque animam referatur expositio, videbitur quod, donec parvula est adhuc anima et imperfecta, et sub tutoribus et procuratoribus posita, sive doctoribus Ecclesiæ, sive angelis, qui parvulorum custodes esse dicuntur, et videre semper faciem Patris qui in caelis est, similitudines auri sunt ei, cum non solidis et fortibus alitur Verbi Dei cibus, sed similitudinibus imbuitur, velut si dicamus, parabolis et exemplis docetur, pro quibus et ipse Christus dicitur ætate crescere et sapientia et gratia apud Deum et homines ⁷⁸. In illis ergo similitudi-

erant a prophetis virisque sapientibus prisca ævi dicta. At ubi Christus advenit, quæ in templi penetralibus erant, illi patuerunt, qui videt verum velamen a summo usque deorsum conscissum esse ad ea intuenda quæ intus condebantur, postquam recumbens dormierit ut leo, et sicut catulus leonis resurrexerit. Et postea : *Qui enim conformes facti fuerint resurrectioni ejus, pro similitudinibus aurum accepturi sunt : nempe auro atque argento replebuntur*.

(54) Mss., latissima. Libb. edit., altissima.

nibus imbuatur, et flunt ei parvulæ distinctiones argenti. Aperiuntur enim interdum et his qui imbuuntur parva aliqua et rara de secretioribus mysteriis, ut desiderium concipiant majorum. Neque enim desiderari quid potest si penitus ignoretur. Et ideo incipientibus et primis in eruditionibus positus, sicut non sunt ad subitum cuncta pandenda, ita neque penitus abscondenda sunt spiritalia mysteria; sed, ut ait sermo divinus, faciendæ sunt eis distinctiones argenti, et scintillæ quædam spiritalis intelligentiæ animis eorum initiandæ sunt, ut gustum quodammodo desiderandæ dulcedinis sumant, ne, ut diximus, si penitus ignoretur, nec omnino desideretur.

Verum quod parvulam nominamus animam, nemo ita accipiat quasi secundum substantiam parvula dicatur; sed si cui deest eruditio, et in qua est exiguus intellectus ac minima peritia, hanc parvulam dicimus animam. Igitur hæc serî convenit *usquequo rex sit in recubitu suo*, id est usquequo in id proficiat. hujusmodi anima, ut capiat regem, et habeat recubentem in semetipsa. Sic enim dicit hic rex, quia *habitabo in eis et inambulabo in eis*⁷⁹, profecto qui tantam Verbo Dei cordis sui latitudinem præbent, ut etiam in eis deambulare dicatur, spatiis scilicet amplioribus intelligentiæ agnitionisque diffusioris. Ita ergo et recubare dicitur in anima illa sine dubio de qua ipse Dominus dicit per prophetam: *Super quam requiescam, nisi super humilem et quietum, et trementem sermones meos*⁸⁰? Habet ergo rex iste qui est sermo Dei, in illa anima quæ jam ad perfectum venerit, recubitu suum: si **85** tamen non sit in ea aliquod vitium, sed plena sit sanctitate, plena pietate, fide, charitate, pace, omnibusque virtutibus. Tunc enim delectat in ea recubare regem et habere recubitu. Ad hanc enim animam Dominus dicebat, quia *ego et Pater meus veniemus, et cœnabimus cum eo, et mansionem faciemus apud eum*⁸¹. Ubi ergo cœnat Christus cum Patre, et ubi mansionem facit, quidni recumbit? Beata illius latitudo animæ, beata strata illius mentis, ubi Pater et Filius, ut non dubito, una cum Spiritu sancto recumbit, cœnat et mansionem facit. Quibus, putas, opibus, quibus copiis tales convivæ pascuntur? Pax ibi primus cibus est, humilitas simul apponitur ac patientia, mansuetudo quoque et lenitas, et quod summæ ei suavitatis est, puritas cordis. Charitas autem in hoc convivio principalem

obtinere locum. Tali ergo modo etiam tertîa expositione ad unamquamque animam referri posse vilebitur, quod ait: *Similitudines auri facimus tibi cum distinctionibus argenti, donec rex sit in recubitu suo.*

Vers. 11, 12. *Nardus mea dedit odorem suum, sive odorem ejus.* In specie dramatis videtur hoc ostendi, quod post hæc verba ingressa sit sponsa ad sponsum, et unguentis suis unxit eum, ac miro quodam genere, quasi nardus quæ prius odorem non dederat cum esset apud sponsam, tunc dedit odorem suum, cum corpus contigit sponsi, ut non tam ille ex nardo odorem quam nardus ex ipso sumpsisse videatur. Si vero secundum hanc differentiam quæ in aliis invenitur exemplaribus legitur: *Nardus mea dedit odorem ejus*, invenitur adhuc aliquid divinius: ut videlicet unguentum hoc nardi quo unctus est sponsus, non tantum suum qui nardo inesse naturaliter solet, sed ipsius sponsi odorem ceperit, et ipsius odorem ad sponsam reportaverit nardus: ut in eo quo unxit eum, odorem sponsi per ipsius unguenti munus acceperit, et hoc sit quod dicere videatur (55): *Nardus mea, qua unxi sponsum, regressa ad me odorem mihi detulit sponsi, et velut superato naturali suo odore fragrantia sponsi, ipsius mihi detulit suavitatem.* Hæc habet historici dramatis explanatio: sed veniamus jam nunc ad intelligentiam spiritalem. Ponamus hic sponsam Ecclesiam in persona Mariæ quæ decenter utique dicitur afferre libram unguenti nardi pistici pretiosi, et ungere pedes Jesu, et detergere capillis suis, et recipere quodammodo ac recuperare per crinem capitis sui ad semetipsam unguentum ex qualitate ac virtute corporis ejus infectum; et odorem non tam nardi per unguentum, quam ipsius Verbi Dei ad se trahentem per capillos quibus abstergebat pedes, et imposuit capiti suo, non tam nardi, quam Christi fragrantiam; et dicere, quia nardus mea missa in corpus Christi reddidit odorem ejus. Denique vide quomodo hæc ipsa referuntur. *Maria, inquit, attulit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes Jesu, et extersit capillis capitis sui. Domus autem, inquit, tota repleta est odore unguenti*⁸². Quod utique indicat, quia odor doctrinæ qui procedit de Christo et sancti Spiritus fragrantia replevit omnem mundi hujus domum ac totius Ecclesiæ domum. Vel certe replevit omnem domum animæ illius, quæ odoris Chri-

⁷⁹ Levit. xxvi, 12. ⁸⁰ Isa. lxxvi, 2. ⁸¹ Joan. xiv, 23. ⁸² Joan. xii, 3.

(55) Huc videntur referenda Græca quæ apud Procopium sic exprimuntur: Τὴν γὰρ τοῦ νυμφίου, φησὶν, ὁσμὴν ἢ ἐμὴν νάρδος, ἐν ἣ αὐτὸν ἤλειψα, δέδωκε. Τῇ γὰρ ἐαυτῆς νάρδω τοὺς πόδας ἀλείψασα τοῦ Ἰησοῦ καὶ ταῖς θριξίν ἀπομάξασα, μεταπεποιωμένην ἐκ τῆς ὁσμῆς τοῦ νυμφίου ταύτην ἀνέλαβεν ἡ αἰσθανομένη, φησὶν, ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἐλθοῦσας, ἢ ἐμὴ νάρδος ἔδωκέ μοι τὴν τοῦ νυμφίου ὁσμὴν διόπερ ὡς ἀπὸ τῶν χρωτῶν Ἰησοῦ τὴν οἰκίαν ὄλην

ἐπλήρωσε τῆς μαθητρίας τὸ μύρον. *Sponsi enim mei, inquit, odorem nardus mea, qua illum unxeram, dedit. Sua enim nardo perungens pedes Jesu, atque capillis tergens, imbutam sponsi odore eam recepit: cujus sensu recepto ad caput exhalantis, nardus mea, inquit, sponsi odorem dedit: quapropter tanquam ex Jesu cute contracta fragrantia totam domum replevit unguentum discipulæ.*

ad susceptum participium, offerens primo fidei suæ munus, velut unguentum nardi, et recipiens ex hoc gratiam Spiritus sancti et spiritalis doctrinæ fragrantiam. Quid ergo interest, utrum in Cantico canticorum sponsa perungat unguento sponsum, an in Evangelio discipula magistrum et Maria Christum, sperans, ut diximus, redire ad se ex hoc unguento odorem verbi et fragrantiam Christi: ut eo ipso dicat: *Christi bonus odor sumus Deo*⁸³? Et quoniam plenum fide fuit istud unguentum et pretiosus affectus (56), ob hoc et Jesus testimonium reddidit ei dicens: *Bonus opus operata est in me*⁸⁴. Sic ergo rursus in Cantico canticorum post aliquanta amplectitur emissiones sponsæ, sicut hic opus *Maricæ*; ait enim: *Emissiones tuæ paradisus cum fructu pomorum. Cyprus cum nardis. Nardus et crocus* (57)⁸⁵. Amplectitur ergo et in his emissiones ac munera sponsæ. Observavimus sane quod in his quæ nunc memoravimus, pluraliter primo, postmodum singulariter nardum posuit; quod puto secundum illam rationem dictum, quia negotiator regi cœlorum plures primo margaritas negotiatur, usquequo ad unam perveniat pretiosam. Et forte quod dixit: *Emissiones tuæ paradisus cum fructibus pomorum*, illos indicat fructus cum nardis plurimis, quos afferimus ex institutionibus et doctrina prophetica. Ex doctrina vero ipsius Domini nostri Jesu Christi emissiones nostræ et munera, non plures habent nardos, sed unam.

Sed nunc redeamus ad eam quæ dicit: *Nardus mea dedit odorem suum*; et vide si possumus adhuc etiam hoc in loco intelligere præsentem, quod, si quando valuerimus integre et decenter exponere de deitate Christi, virtutemque ejus ac majestatem dignis assertionibus consignare, tunc fortassis merito dicet, vel Ecclesia illa, vel anima quæ ita manifeste potuerit **66** gloriam ejus exponere: *Nardus mea dedit odorem suum*. Nec mirum videri debet, si Christus quemadmodum fons est et flumina aquæ vivæ de eo procedunt, et quemadmodum panis est, et vitam dat, ita et nardus est, et odorem reddit, et unguentum est, quo qui uncti fuerint, christi fiunt, sicut dicit in Psalmo: *Nolite tangere christos meos*⁸⁶. Et fortasse secundum illud quod dicit Apostolus,

A his qui exercitatos habent sensus ad discretionem boni vel mali⁸⁷, singulis quibusque sensibus animæ singula quæque Christus efficitur. Idcirco enim et verum lumen dicitur ut habeant oculi animæ quo illuminentur; idcirco et verbum, ut habeant aures quod audiant; idcirco et panis vitæ, ut habeat gustus animæ quod degustet. Idcirco ergo et unguentum vel nardus appellatur, ut habeat odoratus animæ fragrantiam verbi. Idcirco et palpabilis et manu tractabilis, et verbum caro factum dicitur, ut possit interioris animæ manus contingere de verbo vitæ. Hæc autem omnia unum atque idem est Verbum Dei, quod hæc singula affectibus orationis commutatum, nullum animæ sensum gratiæ suæ relinquat expertem.

B Vens. 13. *Alligamentum guttæ fratruelis meus mihi, in medio uberum meorum manebit, sive commorabitur*. Ejusdem adhuc verba sunt sponsæ ad adolescentulas, ut videtur, loquentis (58). Prius quidem dixerat quia nardus sua dedisset odorem sponso, et quia per unguentum quo unxerat eum, odoris fragrantiam recepisset: nunc autem ait: *Fraternus meus mihi guttam redolet, et haec non diffusam, neque ut libet dispersam, sed colligatam et constrictam, quo scilicet odor ipsius suavitatis densior reddatur et vehementior*. Et hic, inquit, cum talis sit, in medio uberum meorum demoratur et commanet, et requiem ac mansionem suam facit in loco pectoris mei. Verum quod nunc primum cognominavit eum fraternum suum sponsa, et nominis hujus appellatione per totum pene libelli textum frequenter utitur, dignum puto ut prius requiramus appellationis ipsius causam, et quid, vel unde fraternus dicitur, exponamus. Fraternalis appellatur fratris filius. Requiritur quis sit primo frater sponsæ, cujus hic filius habeatur. Vide si possumus dicere sponsam quidem ex gentibus esse Ecclesiam, fratrem vero ejus priorem populum et fratrem, ut res indicat, seniore. Quia ergo ex illo populo Christus secundum carnem nascitur, ob hoc ab Ecclesia gentium fratris filius appellatur. Quod ergo ait: *Alligamentum guttæ fraternalis meus mihi*, corporea nativitas ejus indicat sacramentum. Videtur enim quodammodo alligamentum esse et vinculum quod-

⁸³ II Cor. II, 15. ⁸⁴ Matth. xxvi, 10; Marc. xiv, 7. ⁸⁵ Cant. iv, 15. ⁸⁶ Psal. c, 15. ⁸⁷ Hebr. v, 14.

(56) Mss., *affectus*. Edit., *effectus*.

(57) Mss., *nardus et crocus*. Edit., *nardus cum crocis*.

(58) Huc refero Procopii locum ex Origene: *Ειπούσα την νάρδον του νυμφίου δεδωκεναι μοι την εσμην, νυν φημι τον αδελφιδον μου πνεειν στακτης, ου διαχομενης, ουδε εξω πνεουσης, αλλ' αποδεδεμενης, και πυκνότερον την ευωδιαν διδουσης. Αδελφον δε τον πρωτον εσχηκυια λαδν η εξ εθνων Εκκλησια επειπερ εξ αυτου το κατὰ σαρχα ην ο Χριστος, υδν εκληκεν αδελφου τον νυμφιον. Του δε Ακυλα εκδεδωκετος πατραδελφον, λεκτεον πατερα ειναι της εξ εθνων Εκκλησιας τον παλαι λαον. Επει εκ του παρ' εκεινους νομου και των προφητων η εν Θεω γενεσις, και η εξ ημων εις ευσεβειαν υπηρξε προαγωγη. Τουτου τοιουν ουτως αποδεδομενου της νυμφης πα-*

τρός αδελφός ο σωτήρ όμοιος εκείνοις υπό νόμον γενόμενος. Postquam dixi nardum dedisse sponsi odorem, nunc aio fratruelem meum guttam spirare, non guttam quæ diffundatur ac foras odorem efflet, sed quæ sit colligata, constipatiisque fragrantiam: exhalet. Cum vero Ecclesia ex gentibus priorem populum fratrem habuerit, quod ex eo Christus sit secundum carnem, fratris filium sponsum appellavit. Cum autem Aquila sit interpretatus « patris filium, » dicendum patrem esse Ecclesiæ ex gentibus veterem populum, quod ex illorum lege et prophetis nostra in Deo generatio exstiterit et ad pietatem introductio. In hunc igitur sensum accepti sponsæ patris frater est Salvator, qui perinde ac illi factus est sub lege.

dam animæ corpus, quod alligamentum gutta in Christo divinæ virtutis ac suavitatis astringitur. Si autem ad unamquamque animam quæ dicta sunt referuntur, alligatura guttæ dogmatum continentiæ constrictio ac divinarum sententiarum nodositas intelligitur. Innexæ enim sibi invicem sunt fidei rationes et vinculis veritatis astrictæ. Denique et lex mundum dicit esse omne vas quod alligatum est, immundum vero quod solutum fuerit, et non ligatum⁸⁸. Cujus rei hæc figura erat, quod Christus in quo nunquam fuit ulla immunditia peccati, alligamentum guttæ dicitur. Et ideo anima non debet contingere aliquid dissolutum, et quod non sit ratione subnixum et dogmatum veritate constrictum, ne immunda fiat. Qui enim immundum contigerit, immundus erit secundum legem⁸⁹. Continget namque eum sensus irrationabilis et alienus a sapientia Dei, et faciet eum immundum. Vide autem si forte Filium Dei in carne guttam dictum, et quasi breve aliquid et exiguum nominatum possumus accipere, sicut et Daniel de eo dicit: Lapidem parvum de monte excisum sine manibus, et factum post hæc montem magnum⁹⁰. Vel sicut in libello duodecim prophetarum nihilominus gutta quidem futura dicitur, quæ congreget populum. Est ergo et in prophetis ita scriptum: *Et erit, ex gutta populi hujus congregatus congregabitur Jacob*. Decebat enim eum qui veniebat congregare non solum Jacob, sed et omnes gentes, quæ, sicut propheta dicit, reputatæ sunt tanquam gutta ex situla⁹¹, exinamientem se divinitatis forma, effici ipsum ut guttam, et sic venire ad congregandam guttam gentium, et guttam nihilominus reliquiarum Jacob. Sed et in quadragesimo quarto psalme dicitur ad dilectum, cui etiam ipse psalmus ascribitur: *Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis*⁹². A vestimentis ergo Verbi Dei, quæ est doctrina sapientiæ, procedit myrrha, mortis iudicium duntaxat pro humano genere susceptæ. Gutta, ut supra diximus, exinamita divinitatis forma, servillis formæ suscepta dignatio. Casia quoque, quoniam id genus herbæ aquis indesinentibus nutrirî dicitur et coalescere, redemptionem humani generis per aquas baptismi indicat⁶⁷ datam. Sic ergo alligaturam guttæ fraternum suum sponsa tanquam nuptiali dramate loquens inter medium uberum suorum commorantem dicit: ubera, ut superius jam diximus, principale cordis adverte, in quo Ecclesia Christum, vel anima Verbum Dei desiderii sui vinculis alligatum tenet et astrictum. Si quis enim Verbum Dei toto affectu in corde suo et toto amore constringit, ipse solus poterit odorem fragrantiae ejus et suavitatis accipere.

Vers. 14. *Botrus cypri fraternus meus mihi in vineis Engaddi*. Quantum ad litteræ ipsius explanationem, habet aliquid ambiguum quod ait: *Botrus*

⁸⁸ Levit. vii. ⁸⁹ Levit. xi, 8. ⁹⁰ Dan. ii, 35. ⁹¹ Isa. xl, 15. ⁹² Ps. xlii, 8. ⁹³ Luc. xxiv, 31.

(59) Mss., *subitum*. Edit., *summum*.

A cypri fratruelis mihi; quia et uva florens cyprus dicitur, ferens etiam ipsa floridum quemdam fructum in modum florentis uvæ prolatum. Sed videtur magis ad fructum vitis respicere sermo, quandoquidem vinearum Engaddi facta est memoria. Engaddi autem ager terræ Judææ est, non tantum vineis quantum balsamis florens. Hic ergo erit historicus sensus sponsæ loquentis ad adolescentulas, ut intelligatur dicens, primo quidem: *Nardus mea odorem mihi sponsi mei reddit*. Secundo vero alligamentum guttæ effectus est fraternus meus mihi demorans inter media ubera mea. Tertio botrus cypri ex vineis Engaddi superans omne quidquid est in odoribus et floribus suavitatis: quo scilicet audientes hæc adolescentulæ magis ac magis ad charitatem sponsi concitentur et amorem. Idcirco autem singulatim, et per ordinem, primo nardum suam, deinde guttam, post hæc etiam botrum cypri nominat, ut per eos gradus quosdam profectus doceat charitatis. Sed videamus jam quid spiritualis habeat intellectus. Siquidem hic qui appellatur botrus ad fructum vitis referendus est: Verbum Dei accipimus sicut sapientiam et virtutem et thesaurum scientiæ, aliaque multa, ita et vitem veram dici. Sicut ergo his quibus efficitur sapientia et scientia, non ad subitum, sed per profectus quosdam et gradus, pro studiis et intentione ac fide eorum qui ei vel in sapientia, vel in scientia, vel in virtute participantur, sapientes eos et scientes reddit vigentesque virtutibus; ita et in quibus vitis vera efficitur, non eis ad subitum (59) maturos botros producit et dulces, nec repente eis efficitur vinum suave et lætificans cor hominis, sed primo producit eis suavitatem tantummodo odoris in florem. Botrus hic florens esse memoratur in vineis Engaddi, ut gratia fragrantiae ipsius immittatur in intuitu animæ, et post hæc pati possit acerbitatem tribulationum et tentationum, quæ propter Verbum Dei credentibus excitantur; et ita demum maturitatis ejus dulcedinem præbet, usque dum perducat eos ad torcularia ubi effunditur sanguis uvæ, sanguis novi testamenti qui bibatur in die festo in superioribus, ubi stratum magnum paratum est. Sic ergo per singulos hos profectus graduum incedere oportet eos, qui per sacramentum vitis, et botrum cypri initiati, ad perfectionem feruntur, et calicem novi testamenti ab Jesu susceptum bibere contendunt. Quod si cyprus sui generis arbor accipiendus est, cujus fructus etiam flos non tantum odoris suavitatem, quantum et vim calefaciendi ac fovendi dicitur possidere: illa sine dubio accipitur sponsi virtus, qua incalescunt animæ erga fidem ejus et charitatem, quæ contingebat eos qui dicebant: *Nonne cor nostrum erat ardens intra nos, cum adaperiret nobis Scripturas*⁹³? Vel certe quoniam de vineis Engaddi botrus hic florens nominatur esse: Engaddi autem inter-

pretatur *oculus tentationis meæ*; si quis est qui intellectum habere potest quomodo tentatio est vita hominis super terram, et intelligit quomodo quis in Deo eripitur a tentatione, et qui agnoscit qualitatem tentationis suæ, ita ut possit de ipso dici, quia in his omnibus non peccaverit labiis suis coram Deo, huic botrus cypri de vineis Engaddi efficitur verbum Dei. Observandum tamen est quod verba sponsæ ita

A referuntur, ut et nardus et alligamentum guttæ et botrus cypri ipsi soli sint, utpote quæ in hos jam profectus ascenderit. Sola enim perfecta anima est quæ ita habet purum et purgatum odorem sui sensus, ut possit nardi, et guttæ, et cypri ex Verbo Dei procedentis fragrantiam capere, et gratiam divini odoris haurire.

LIBER TERTIUS.

Vers. 15. **68** *Ecce es speciosa, proxima mea; ecce es speciosa; oculi tui columbæ* (60). Secundo jam sponsus cum sponsa in verbo colloquioque miscetur. Et primo quidem sermone invitavit eam ad hoc ut cognosceret semetipsam, dicens ei quod bona quidem esset inter mulieres, sed nisi cognosceret semetipsam, certa quæque pateretur. Et quasi quæ velociter ad agnitionem sui sensu intellectuque currenit, comparat eam equis suis vel equitui, quibus obtinerit currus Pharaonis. Simul et genas ejus pro insigni verecundia et conversationis pernitate turturibus comparat, cervicemque ejus ornamentorum redimiculis. Nunc autem jam speciosam proficitur eam, et speciosam non sicut prius in mulieribus tantum, sed quasi proximam sibi, et adhuc in majus titulum laudis extollit, et affirmat quod non tantum cum proxima est ei, speciosa sit, sed et si contingat ei absentem esse, etiam sic speciosa sit. Hoc enim indicatur in eo quod cum dixisset: *Ecce es speciosa, proxima mea*, addit post hæc absolute, et sine ulla adjunctione: *Ecce es speciosa*. Sed in superioribus non laudaverat visum ejus, credo quia nondum ad intuitum profecerat spiritalis intelligentiæ; nunc ergo ait: *Oculi tui columbæ*. Grandis in hoc profectus ejus ostenditur, ut quæ prius tantum speciosa in mulieribus dicta est, nunc ut proxima speciosa dicatur, ex ipso sine dubio sponso splendorem decoris accipiens ut semel ab ipso sumpta pulchritudine, etiamsi accidat ei paululum sponsi absentiam pati, nihilominus pulchra permaneat. Quod autem oculi ejus comparantur columbis, ob hoc profecto contingit quia divinas Scripturas non jam secundum litteram, sed secundum spiritum intelligat, et aspiciat in eis spiritalia mysteria. Columba enim indicium est Spiritus sancti. Spiritali ergo sensu intelligere legem et prophetas, hoc est oculos columbæ habere. Et hic quidem columbæ oculi ejus appellantur, in Psalmis vero hujusmodi anima pennas sibi dari columbæ desiderat, ut volare possit in intellectum spiritalium mysterium, et requiescere in atriis sapientie. Sed et si dormire quis possit, hoc est collocari

B et requiescere in medio sortium, atque intelligere sortium rationem, et cognoscere divini judicii causas, non solum pennæ columbæ quibus in spiritalibus intellectibus volet, promittuntur ei, sed deargentatæ pennæ⁶⁵, id est verbi et rationis ornamento decoratæ. Scapulæ quoque ejus in specie auri fieri dicuntur, ubi constantia fidei et dogmatum stabilitas indicatur perfectorum. Ergo si caput esse Christus dicitur, nihil puto absurdum videri, si oculi eorum qui secundum interiorem hominem spiritaliter intelligunt, et spiritaliter dijudicant, Spiritus sanctus esse dicantur. Et ob hoc fortassis in lege sicut agnus positus est, per cujus hostiam populus purificaretur in Pascha⁶⁶; ita et columbæ positæ sunt, quibus purificatur homo ingressus hunc mundum. Sed et de eo nunc dicere, et hostiarum qualitates discutere, longior videtur excessus, et proposito operi minime conveniens. Hæc autem memorasse sufficiat, pro eo quod præsens sermo continet: *Oculi tui columbæ*. Quasi diceret: oculi tui spiritalis sunt, spiritaliter videntes, spiritaliter intelligentes. Potest adhuc profundiore fortassis sacramento quod dixit: *Ecce es speciosa, proxima mea*, intelligi de præsentis sæculo dictum; quia speciosa quidem sit et hic Ecclesia, cum proxima est Christo, et cum imitatur Christum. Quod vero iteravit, et dixit: *Ecce es speciosa*, potest ad futurum sæculum pertinere, ubi jam non solum imitatione, sed ipsa sui perfectione formosa est et speciosa; ut ibi dicat esse oculos ejus columbæ, ut duorum oculorum columbæ duæ intelligantur esse Filius Dei et Spiritus sanctus. Et ne mireris si columba simul dicatur, cum uterque similiter advocatus dicatur, sicut Joannes evangelista declarat, Spiritum quidem sanctum dicens Paracletum, quod est advocatus⁶⁶. Et de Jesu Christo nihilominus in Epistola sua dicit quia ipse sit advocatus apud Patrem pro peccatis nostris⁶⁷. Sed et apud Zachariam prophetam duæ olivæ ad dexteram et ad sinistram caudelabri positæ⁶⁸, Unigenitum nihilominus et Spiritum sanctum designare creduntur.

Vers. 16. *Ecce es bonus fraternus meus, et qui-*

⁶⁵ Psal. Lxviii, 13. ⁶⁶ Exod. xii. ⁶⁷ Joan. xiv, 26. ⁶⁸ I Joan. ii, 1. ⁶⁹ Zach. iv, 3.

(60) Mss. hoc loco et infra *columbæ*; ubi edit. habent: *columbarum*.

dem ecce es speciosus, cubile nostrum umbrosum (61). A Nunc primum videtur attentius inspexisse sponsi sui pulchritudinem sponsa, et considerasse illis oculis qui columbæ esse dicti sunt, decus et speciem Verbi Dei. Quia revera non potest prius perspicere nec agnoscere quanta sit in Verbo magnificentia, nisi prius oculos quasi columbæ, id est intelligentiam spiritalem accipiat. Commune autem cubile sibi quod dicit esse cum sponso, corpus hoc mihi videtur indicari animæ, in quo adhuc posita digna habita sit ascisci ad consortium Verbi Dei. Idque umbrosum, utpote non aridum, sed fructuosum memorat, et tanquam densitate boni operis memorosum. Sed hæc sponsa dicit, anima duntaxat quæ columbæ jam oculos habet. Hi vero qui tantummodo credunt sponso, non tamen perspicere potuerunt in Verbo Dei quanta sit pulchritudo, dicunt: *Et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem, sed species ejus indecora et deficiens præ filiis hominum*⁶⁹. Quæ autem bene profecit et supergressa est adolescentularum et octoginta conebularum, et sexaginta reginarum ordinem, ista anima potest dicere: *Ecce es decorus fraternus meus, et quidem speciosus*. Sed et si adhuc in corpore positus intelligam densitatem spiritualium sensuum et intelligentiam Scripturarum divinarum tam crebra opacitate contextam, ut rapidior æstus, qui multos solet adurere et arefacere fructus eorum, me tamen tenebrare non possit, nec ulla vis tentationum fidei in me germen arefacere, tunc possum dicere quia cubile nostrum umbrosum. Quod autem dicit cubile nostrum, quasi communem sibi cum sponso corporis sui indicans esse locum, ad illam similitudinem dictum intellige, qua et Paulus dixit⁷⁰, quia corpora nostra membra Christi sunt. Cum enim dicit corpora nostra, quasi sponsæ id esse corpus ostendit. Cum vero membra Christi memorat, eadem corpora etiam sponsi esse corpus indicat. Hæc ergo corpora si umbrosa sunt, ut superius diximus, bonis duntaxat operibus referta et spiritualium sensuum densitate cumulata, de his talibus dici potest: *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem*⁷¹. Justum namque tentationis sol non adurit requiescentem sub umbra Verbi Dei, iste enim sol qui adurit justum, non est damna-

bilis; sed ille magis qui se transfigurat in angelum lucis. Bonus ergo et decorus dicitur fraternus; et quanto magis inspicere potuerit oculis spiritualibus, tanto speciosior invenitur et pulchrior; quia non solum illius species et pulchritudo mirabilis apparebit, verum et insipienti atque intuenti eum decus ingens et species formæ nova ac mirabilis orietur, secundum illud quod Apostolus Verbi Dei intuens pulchritudinem dicit: *Nam etsi is qui foris est homo noster corrumpitur, sed qui intus est renovatur de die in diem*⁷². Merito ergo talis hæc anima commune habet cubile cum Verbo corporis suum. Pervenit enim divina virtus usque ad corporis gratiam, cum in eo vel castitatis donum, vel continentiam, aliorumque bonorum operum collocat gratiam. Considera sane, ne forte possit etiam illud corpus quod assumpsit Jesus commune ei cum sponsa cubile nominari, quoniam quidem videtur per ipsum Ecclesia Christo esse sociata, et participium Verbi Dei capere potuisse, secundum quod mediator Dei et hominum dicitur, et secundum quod Apostolus dicit: *Quoniam in ipso habemus accessum per fidem in spe gloriæ Dei*⁷³.

Vers. 17. *Tigna domorum nostrarum cedri, trabes nostræ cypressi*. Videtur ab sponso responderi ad gratiam eorum quæ dicta fuerunt prius ab sponsa, quibus edoceat eam cujusmodi sint tecta ista communia, et qualis in eis materia contignationis habeatur. Hæc habet historica narratio. Videtur autem Ecclesia describi a Christo, quæ est domus spiritualis, et domus Dei, sicut docet Paulus dicens: *Si autem tardius venero, ut scias quomodo te oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis*⁷⁴. Si ergo Ecclesia domus Dei est, quia omnia quæ habet Pater, Filii sunt, Ecclesia domus Filii Dei est. Frequenter autem et plurali numero appellantur Ecclesiæ, ut ubi ait: *Nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei*⁷⁵. Et iterum, scribit Ecclesiis Galatiæ Paulus, et Joannes septem Ecclesiis⁷⁶. Sunt ergo sive Ecclesia vel Ecclesiæ, domus sponsi et sponsæ, sive animæ et Verbi domus, in quibus tigna sunt cedrina. Legimus etiam quasdam cedros Dei, super quas vinea quæ translata est de Ægypto, extendisse dicitur traduces, sive arbusta sua, sicut ait in Psal-

⁶⁹ Isa. l. III, 2, 3. ⁷⁰ I Cor. vi, 15. ⁷¹ Psal. cxxi, 6. ⁷² II Cor. iv, 16. ⁷³ Rom. v, 2. ⁷⁴ I Tim. iii, 15. ⁷⁵ I Cor. xi, 16. ⁷⁶ Apoc. i, 20.

(61) Ad hunc locum refero Græca Procopii ex Origene: Νῦν εἶκοις πρότερον ἐνεωραχέναι τρανότερον τῶ τοῦ νομφίου κάλλι ἢ νόμφη, καὶ διὰ τῶν περισσότερων αὐτῆς ὀφθαλμῶν αἰσθεῖσθαι τῆς ἐν τῷ κάλλι τοῦ λόγου ὑπεροχῆς. Τάχα δὲ κλίνην κοινήν ἑαυτῆς καὶ τοῦ νομφίου τὸ σῶμα αἰνίττεται, ἐν ᾧ ἔτι οὐσα ἢ ψυχὴ ἀξιοῦται τῆς τοῦ λόγου κοινωνίας. Λέγει γοῦν Παῦλος· Τὰ σῶματα ὁμῶν μέλη Χριστοῦ ἔστι. Διὰ γὰρ τοῦ ὁμῶν τῆς νόμφης εἶναι λέγει τὸ σῶμα· διὰ δὲ τοῦ μέλη Χριστοῦ τοῦ νομφίου. Συγκριον δὲ φησι τὸν νομφιον διὰ τὴν πυκνότητα τῶν ἐν τῷ λόγῳ καὶ τῆ σοφίᾳ θεωρημάτων. Ἐὰν δὲ ἡ κοινὴ κλίνη ἀμφοῖν εὐθαλῆς, οὐδὲν θαυμαστὸν θείας δυνάμεως διακινουμένης καὶ ἐπὶ τὸ σῶμα πᾶσαν τὴν διὰ

τοῦ σώματος πράξιν ἀγαθῶν δηλοῦσθαι. Nunc primum videtur sponsa clarius inspexisse sponsi pulchritudinem, atque suis columbarum oculis ejus quæ in pulchritudine est excellentiæ verbi sensum percipisse. Fortassis vero suum ac sponsi cubile corpus subindicat, in quo adhuc agenti animæ Verbi communicatio impertitur. Dicit igitur Paulus: « Corpora vestra membra Christi sunt. » Cum autem ait: « membra Christi, » membra sponsi dicit. Umbrosum vero appellat sponsum ob condensitatem sensuum qui verbo et sapientiæ insunt. Quod si ambobus communis lectulus floridus, nihil mirum, divina virtute etiam ad corpus pervadente, omnem quæ per corpus exercetur operationem bonam exhiberi.

mis : *Operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei* ⁶. Evidenter igitur per hæc Ecclesia cedri Dei nominatur. Cum ergo dicit sponsus : *Tigna domorum nostrarum cedri*, intelligere debemus cedros Dei esse eos qui Ecclesiam contegunt, et esse aliquos horum validiores qui trabes appellantur. Et puto quod convenienter hi qui episcopatum bene ministrant in Ecclesia, trabes dici possunt, quibus sustentatur et tegitur omne ædificium, vel ab inbrum labe, vel ab ardoribus solis. Secundo autem horum loco tigna presbyteros opinor appellari : et trabes quidem dici cypressos, quibus et fortitudo robustior, et odor suavitatis inest, per quod et in operibus solidum, et in doctrinæ gratia fragrantem designat **70** episcopum. Similiter autem et tigna cedros appellavit ut per hoc incorruptionis virtutis et odoris scientiæ Christi plenos designaret debere esse presbyteros.

Cap. II. Vers. 1, 2. *Ego flos campi et lilium* (62) *convallium : sicut lilium in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum*. Hæc ille qui sponsus et Verbum et sapientia est, de semetipso et de sponsa ad amicos ac sodales suos loqui videtur. Sed secundum propositæ expositionis ordinem Christus hæc de Ecclesia loqui intelligendus est, et ipse dicere se florem esse campi et lilium convallium. Campus planities terræ dicitur, cui cultura adhibetur et excolitur ab agricolis. Convalles vero saxosa magis et inculta indicant loca. Possumus autem et campum illum intelligere populum qui per prophetas colebatur et legem ; convallem vero saxorum et incultum gentium locum. Sponsus ergo hic in Judæorum populo flos fuit : sed quoniam neminem ad perfectum adduxit lex, idcirco in illo non potuit Verbum Dei ad florem proficere, et ad perfectionem fructuum pervenire. In ista tamen convalle gentium effectus est lilium, cujusmodi autem lilium? Tale sine dubio quale et ipse in Evangeliiis dicit quod Pater cœlestis vestit. Et : *Nequæ Salomon in omni gloria sua indutus est sicut unum ex istis* ⁹. Fit ergo lilium in hac convalle sponsus, in eo quod vestivit eum Pater cœlestis tali vestimento carnis quale nec Salomon in omni gloria sua habere po-

⁶ Psal. lxxx, 10. ⁹ Matth. vi, 29. ¹⁰ I Joan. ii, 19.

(62) *Flos campi et lilium*, etc. Procopius Gazæus hunc locum ex Origene sic exponit : *Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου*. Ἄνθος λέγει τὸ ὄδεδον ἐπὶ τὸ γενέσθαι καρπός. Ἐν οὖν τῷ περιγίῳ τόπω πεδίῳ ῥηθέντι ἄνθος ἐστὶν ὁ νυμφίος λόγος ὡς πρὸς τὰ μέλλοντα. Ὅταν γὰρ ἔλθῃ τὸ τέλειον, μεταβαλεῖ τὸ ἄνθος εἰς τὸ γενέσθαι καρπός. Καὶ ἐπὶ μὴ πλέον χωροῦσι τοῦ ὡς ἄνθος λόγου ἐπὶ γῆς, διὰ τοῦτο γέγονεν ὁ νυμφίος ὡς ἄνθος τοῦ πεδίου. Ἐαυτὸν γὰρ ἐκένρωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν, πρὸς τὴ δυνήθησαν τὴν δόξαν αὐτοῦ μετὰ ταῦτα θεάσασθαι ἡμᾶς. Μήποτε δὲ τοῖς μὲν εὐγενεστέροις καὶ ὀμαλέσι πεδίοσι ὀνομαζομένοις ἄνθος ἐστὶ, τοῖς δὲ τοῦτων κατωτέροις καὶ κοιλοτέροις χρίτων. Ταῦτα φήσας ὁ νυμφίος παραβάλλει τὴν πλησίον αὐτοῦ ἄλλαις θυγατρῶσι, ταῖς λοιπαῖς ψυχαῖς, αἰτινὲς εἶναι ἄκανθαι ταύτη παραβάλλομεναι. Τοιαῦτα δὲ αἱ μὴ πλησίον τοῦ νυμφίου ψυχαί : ἡ δὲ πλησίον χρίτων ἐν μέσῳ διαλάμπων αὐτῶν. *Ego flos campi. Florem*

tuit. Non enim Salomon habuit absque concupiscentia viri, et concubitu mulieris immaculatam, et nulli prorsus peccato obnoxiam carnem. Sed et causam cur is qui in campo flos fuerat, voluerit esse in convallibus lilium, videtur ostendere. Cum enim multo tempore flos fuisset in campo, nullum dicit ex ipso campo florem ad imitationem sui æ similitudinem processisse. Ubi vero factus est in convallibus lilium, continuo etiam efficitur proxima ejus imitatione ipsius lilium : ut operæ pretium fuerit, quoniam ipse effectus est lilium, ut etiam proxima ejus, id est unaquæque anima quæ ei appropinquat et exemplum ejus imitationemque sectatur, lilium fiat. Quod ergo ait : *Sicut lilium in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum*, accipimus de Ecclesia (63) gentium dici ; quod vel medio infidelium et non credentium, quasi ex spinis emergerit, vel pro hæreticorum circumstreptuum se morsibus in medio spinarum posita dicatur. Quod et magis videbitur verisimile pro eo quod dicit : *Ita proxima mea in medio filiarum*. Non enim filias appellasset illas animas, quæ nunquam omnino venerunt ad credendum. Omnes ergo hæretici primo ad credulitatem veniunt, et post hæc ab itinere fidei et dogmatum veritate Dei declinant. Sicut et Joannes apostolus in Epistola sua dicit : *Qui a nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum* ¹⁰. Possumus autem et ad unamquamque animam id referentes, huic quidem animæ quæ pro simplicitate sui et planitie, vel æquitate campus dici potest, florem fieri Verbum Dei, et initia bonorum operum docere. His vero qui profundiora jam quærent, et demersiora scrutantur, quasi in convallibus vel pro claritate pudicitæ, vel pro fulgore sapientiæ efficitur lilium, ut et ipsi flant lilia erumpentia de medio spinarum, id est fugientes cogitationes et sollicitudines sæculares quæ spinis in Evangelio comparatæ sunt.

Vers. 3. *Sicut arbor mali inter ligna silvæ, ita fraternus meus inter medium filiarum. In umbra ejus concupiri et sedi, et fructus ejus dulcis in faucibus meis*. Decuit quidem sponsum et de semetipso dicere, quid esset in campo, quid etiam in convallibus ; et de

vocat, quod in via est ut fiat fructus. Verbum itaque sponsus, in terreno loco qui campus nuncupatur, flos est si cum futuris conferatur. Cum enim venerit quod perfectum est, mutabitur flos ut fructus fiat. Et qui non amplius capiunt quam verbum quatenus flos est super terram, idcirco sponsus ut flos campi factus est : nam se ipsum exinanivit formam servi accipiens, ut nos postea gloriam ejus cerneremus. Forte vero iis qui magis ingenui sunt ac æquales campi appellantur, flos existit ; illis vero qui sunt istis depressiores ac magis cavi, lilium. Hæc locutus sponsus, proximam suam reliquis filibus comparat (aliis videlicet animabus) quæ sunt spinæ quando cum hac conferuntur. Tales igitur animæ sunt, quæ non sunt sponsi proxime ; quæ autem proxima est, lilium est candore micans in medio earum.

(63) Mss., de Ecclesia. Edit., Ecclesium.

sponsa quæ esset, vel qualis inter cæteras filias haberetur. Sponsam vero (64) ad hæc respondentem non conveniebat de semetipsa aliquid dicere, sed affici totam erga admirationem sponsi et ipsius laudibus inhærere. Comparat ergo cum arbori mali. Sed ne ex similitudine sermonis simpliciores aliqui arborem 71 mali malam arborem putent et a malitia dictam, dicamus nos arborem meli, Græco quidem nomine utentes, sed simplicioribus quibusque Latinorum notiore quam mali. Melius est enim ut grammaticos offendant, quam legentibus scrupulum aliquem in veritatis explanatione ponamus. Comparat igitur cum arbori meli, sodales vero ejus reliquis arboribus silvæ. Sed sponsam ita arbori huic meli similem dicit, ut etiam concupisse se dicat sub umbra ejus sedere, fructumque ejus dulcem sibi effectum in faucibus asseveret. Et hæc ad adolescentulas loqui videtur, sicut et sponsus locutus est prius ad sodales suos. Sed nunc videamus secundum mysterium, quos dicat sponsa filios inter quos tanquam arborem meli præcellere reliqua silvæ ligna asserat sponsum, et vide si possumus secundum ea quæ in superioribus de filiabus et spinis dupliciter exposuimus, ita hic etiam filios vel eos qui aliquando fuerunt, et non sunt, vel multitudinem cælestium ministrorum dictos esse intelligere. Ad omnes enim initio pertinet illud quod scriptum est: *Ego dixi: Dii estis et filii Excelsi omnes* 11. Sed differentia intercessit per hoc quod ait: *Vos autem ut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis* 12. Sed et illud in hoc respicit: *Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? aut quis assimilabitur ei inter filios Dei* 13? Sicut ergo arbor meli inter reliquos filios, habens fructum qui non solum sapore omnes, sed et odore præcellat, et duos animæ sensus, id est gustum et odoratum reficiat. Diversis namque copiis mensam suam nobis præparat Sapien-

11 Psal. LXXXII, 6. 12 Ibid. 7. 13 Psal. LXXXIX, 6. 14 Matth. III, 10. 15 Thren. IV, 20.

(64) Sponsam vero, etc. Procopius ex Origene: Ἐπρεπε τῇ νύμφῃ τοῦ κάλλους ὅλη τοῦ νυμφίου γεννημένη περὶ αὐτῆς λέγειν μὲν οὐδὲν, πρὸς οἷς δὲ ὁ νυμφίος ἔφη περὶ ἑαυτοῦ, μὴ ἴω παραβάλλειν αὐτὴν, τοὺς παρ' αὐτὸν δὲ υἱοὺς ἑξ ὄλων δρυμοῦ: ὑπερβολῆ δὲ τοῦ πόθου τὸ καὶ σκιάς ἐπιθυμεῖν τῆς αὐτοῦ, καὶ παραπέμψαι τῷ βάθει τὴν τοῦτου ποιότητα. Ἔοικε δὲ ταῦτα λέγειν πρὸς τὰς νεάνιδας, ὡς πρὸς τοὺς ἐταίρους ὁ νυμφίος τὰ πρῶτα. Υἱοὺς δὲ ἢ τοὺς ἐταίρους λέγει οὐκ παρὰ θέας τοῦ νυμφίου ἑξ ὄλων ἀκάρποις παρεῖκασεν, ἢ τοὺς ἄλλοτρίους αὐτοῦ. Decebat sponsam quæ tota sponsi pulchritudinem deperiret, de se quidem nihil loqui; præter ea vero quæ de se sponsus locutus erat, ipsum comparare malo; reliquos autem præter ipsam filios lignis silvæ: excessu autem amoris etiam umbram ejus desiderare, atque ejus dulcedinem imo condere pectore. Videtur autem hæc loqui ad adolescentulas quemadmodum sponsus ad sodales priora locutus est. Filios vero aut sodales vocat, quos præ sponsi conspectu arboribus infructiferis assimilat, aut ab illa extraneos.

(65) Verum de appellatione umbræ, etc. Procopius ex Origene: Ὑπὸ σκιάδων αὐτοῦ ἐπεθύμησε καθύλαται, καὶ κεκάθικεν. Λέγει καὶ Ἱερειμίας ἐν Θρήνοις: Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος συναλέσθη ἐν ταῖς διαθήκαις ἡμῶν, ᾧ ἔλεγον· Ἐν τῇ σκιά

tia. In qua non solum panem vitæ apponit, sed immolat carnes Verbi; et non solum miscet in cratere suo vinum, sed et mela odorata satis adhibet et dulcia, quæ non tantum in ore et labiis suavitatem reddant, sed et interioribus tradita faucibus dulcedinem servant. Possumus autem ligna silvæ accipere eos angelos qui uniuscujusque hæreseos auctores fautoresque visi sunt exstitisse. Ita ut videatur Ecclesia comparans suavitatem doctrinæ Christi ad asperitatem hæreticorum dogmatum, ac sterilem infructuosamque doctrinam, dicere: mela quidem suavia et dulcia esse dogmata ecclesiastica, quæ in Christi Ecclesia prædicantur; ligna vero silvæ esse ea quæ a diversis hæreticis affirmantur. Et de istis videbitur infructuosus lignis silvæ dici, quod in Evangeliiis scriptum est: *Ecce jam securis ad radicem arboris posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum excidetur, et in ignem mittetur* 14. Fraternalis ergo sponsæ est, ut arbor meli Ecclesia sponsi; cæteri vero hæresiarchæ, tanquam infructuosa ligna silvæ, divino judicio ut securi excidendi et in ignem mittendi. Igitur in hujus meli umbra concupiscit sponsa residere, vel Ecclesia, ut diximus, in protectione Filii Dei, vel anima refugiens omnes reliquas doctrinas, et adherens uni soli Verbo Dei, cujus etiam dulcem habeat in faucibus fructum, meditando scilicet indesinenter legem Dei, et semper eam velut mundum animal ruminando. Verum de appellatione umbræ (65) istius sub qua sedere concupisse se dicit Ecclesia, non puto absurdum, si ea quæ invenire possumus in Scripturis divinis, proferamus in medium, ut quæ sit umbra meli hujus dignius et divinius agnoscat. Ait Jeremias in Lamentationibus: *Spiritus vultus nostri Christus Dominus comprehensus est in corruptionibus nostris, cui diximus: In umbra ejus vivemus in gentibus* 15. Vides ergo quomodo Spiritu

αὐτοῦ ζήσονται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Πῶς γὰρ οὐκ ἐμέλλε ζωῆς ἡμῖν αἰτία ἡ σκιά αὐτοῦ γενέσθαι, γενομένου εὐθεροῦ τῆς τοῦ νόμου σκιάς; Σκιά γὰρ εἶχεν ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· μηκέτι οὖσιν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν. Εἰ καὶ νῦν ἐσμεν ὑπὸ σκιάν πολλῶν διαφέρουσιν. Μετὰ τὸν παρόντα γὰρ βλον οὐκέτι δι' ἐσόπτρου καὶ αἰνύγματος, ἀλλὰ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὴν ἀλήθειαν θεωρήσομεν. Λέξει δὲ καὶ ἡ νύμφη· Ἔως οὐ διανήσθη ἡμέρα, καὶ κινήθωσιν αἱ σκιαί. Ἔστι γὰρ ὁ βλος ἡμῶν σκιά· καὶ ἐν σκιά θανάτου οἱ ἐξ ἔθνων ἐκαθέζοντο, καὶ οἱ ἀπιστοῦντες ἔτι καθέζονται. Porro sub umbra illius concupivit sedere, et sedit. Αἱ ἐτιὰμ Jeremias in Threnis: « Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus comprehensus est in interitionibus nostris, cui diximus: In umbra ejus vivemus in gentibus. » Quomodo enim non nobis causa vitæ ejus umbra, qui libertatem ab umbra legis consecuti sumus? « Umbram enim lex habebat futurorum bonorum; » qui jam non amplius sub lege sumus, sed sub gratia. Ἐστι nunc sumus sub umbra, sed quæ longe præcellentiore sit. Nam post præsentem vitam, non amplius per speculum et ænigma, sed facie ad faciem videbimus veritatem. Dicit etiam sponsa: « Donec aspiret dies et moveantur umbræ. » Ἐστὶ enim vita nostra umbra. Et qui ex gentibus, sedebant in umbra mortis, sedentque etiam qui sunt infideles.

sancto permotus propheta vitam de umbra Christi præberi gentibus dicit; et quomodo non vitam nobis præbeat ejus umbra, cum et in conceptu corporis illius ad Mariam dicatur: *Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*¹⁶? Si ergo obumbratio fuit Altissimi in conceptu corporis ejus, merito umbra ejus vitam gentibus dabit. Et merito sponsa ejus Ecclesia sub meli umbra sedere concupiscit, sine dubio ut vitæ, quæ est in ejus umbra, particeps fiat. Reliquorum vero lignorum silvæ umbra talis est, ut qui sederit sub ipsa, sedere videatur in regione umbræ mortis. Sed adhuc ut magis ac magis planior reddatur locus qui habetur in manibus, requiramus quomodo Apostolus dicat legem umbram habere futurorum honorum¹⁷, et omnia quæ vel de diebus festis, vel sabbatis, vel neomeniis scripta sunt, umbram esse memoret futurorum honorum, in his scilicet quæ secundum litteram gerebantur; et quomodo omnem veterum culturam exemplar et umbram pronuntiet esse cœlestium. Quod utique si ita est, ostenduntur sub umbra legis sedisse omnes quicumque sub lege erant, et umbram magis veræ legis habebant. Nos autem alieni sumus ab umbra eorum, quoniam **72** non sumus sub lege, sed sub gratia. Sed quamvis non simus sub umbra illa quam legis littera faciebat, sumus tamen sub umbra meliore. In umbra enim Christi vivimus inter gentes. Et est profectus quidam de umbra legis venire ad umbram Christi; ut quia Christus est vita, et veritas, et via, efficiamur primo in umbra viæ, et in umbra vitæ, et in umbra veritatis, ut comprehendamus ex parte, et in speculo ac in ænigmate, ut post hæc, si incedamus per hanc viam, quæ est Christus, pervenire possimus in hoc, ut facie ad faciem comprehendamus ea quæ prius quasi in umbra et in ænigmate videramus. Non enim quis poterit ad illa quæ vera sunt et perfecta pervenire, nisi prius desideraverit et concupierit in hac umbra residere. Sed et Job omnem hominum vitam dicit esse umbram super terram¹⁸: credo pro eo quod anima in hac vita velamento hujus crassi corporis obumbratur. Omnes ergo qui in hac vita sunt, necesse est in umbra quadam esse. Sed alii quidem sunt sedentes in regione umbræ mortis, hi profecto qui non credunt Christo. Ecclesia vero cum fiducia dicit: *In umbra sponsi concupiri et sedi*; quamvis certe fuerit tempus quo poterit quis sub umbra legis residens defendi a duritia ardoris et æstus. Sed transit illud tempus, veniendum est nunc ad arboris meli umbram; et quamvis diversa quis utatur umbra, videtur tamen omnis anima, donec in præsentī vita est, umbram

A habere necessariam, propter illum credo ardorem solis, qui cum exortus fuerit, continuo semen quod non alta radice demersum est, arescit ac deperit. Sed hunc ardorem tenuiter quidem legis umbra propellit: Christi vero umbra in qua nunc in gentibus vivimus, id est incarnationis ejus fides, avertet penitus et exstinguet. Ille enim qui adurebat ambulantes sub umbra legis, tempore passionis Christi, sicut fulgur visus est cecidisse de cœlo, quamvis etiam ejus umbræ tempus in fine sæculi compleatur, quia, sicut diximus, post consummationem sæculi jam non per speculum, nec in ænigmate, sed facie ad faciem videbimus veritatem¹⁹. Simile esse puto et illud quod scriptum est: *Sub umbra alarum tuarum exsultabo*²⁰. Sed et in sequentibus hujus libelli ita dicit sponsa: *Fraternus meus mihi, et ego illi ipsi, qui pascit inter lilia donec respiret dies, et amoveantur umbræ*²¹, edocens per hoc quod veniet tempus, cum omnes umbræ removebantur, et per misericordiam Dei patebit veritas sola. Sed et quod ait: *Et fructus ejus dulcis in faucibus meis*, illius animam hoc credo dicere, quæ nihil emortuum, nihil insensibile habet in faucibus suis, et in nullo prorsus similis est illis de quibus dicitur: *Sepulcrum patens est guttur eorum*²². Quicumque enim verba mortis et interitus de faucibus proferunt, ipsorum fauces sepulcra dicuntur: sicut sunt omnes qui vel contra veram fidem loquuntur, vel contra disciplinam castitatis, et justitiæ, et sobrietatis aliquid proferunt. Ipsi ergo sunt quorum fauces sepulcra sunt et loca mortis, unde mortis verba proferuntur. Justus autem dicit: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua*²³! Et alius qui verba vitæ docebat, ita dicit: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est*²⁴. Sed et alius qui verbo Dei aperuit os suum, inquit: *Os meum aperui et attraxi spiritum*²⁵.

Vers. 4. *Introducite me in domum vini*. Sponsæ verba (66) adhuc sunt, sed ad amicos et familiares sponsi, ut arbitrator, diriguntur: a quibus videtur exposcere, ut introducant eam in domum lætitiæ, ubi vinum bibitur et epulæ parantur. Quæ enim jam viderat cubiculum regium, desiderat etiam nunc regale introire convivium et frui vino lætitiæ. Supra jam diximus amicos sponsi, prophetas et omnes qui ministraverunt verbum Dei, ab initio sæculi intelligendos, ad quos recte vel Ecclesia Christi, vel anima verbo Dei adhærens dicat ut se introducant in domum vini, id est, ubi sapientia miscuit in cratere vinum suum, et deprecatur per servos suos omnem insipientem et egentem sensu, dicens: *Venite, manducate panes meos, et bibite vinum quod mi-*

¹⁶ Luc. I, 35. ¹⁷ Hebr. x, 1. ¹⁸ Job. vii, 1. ¹⁹ I Cor. xiii, 12. ²⁰ Psal. lvi, 2. ²¹ Cant. ii, 16, 17. ²² Psal. v, 9. ²³ Psal. cxviii, 103. ²⁴ II Cor. vi, 11. ²⁵ Psal. cxviii, 131.

(66) *Sponsæ verba*, etc. Procopius ex Origene: *Εισάγετέ με εἰς οἶκον οἴνου. Ταῦτα πρὸς τοὺς φίλους τοῦ νυμφίου φησὶ, τοὺς ἁγίους ἀγγέλους ἢ ἀποστόλους τε καὶ προφῆτας, μονονοῦχι λέγουσα. Συγκε-*

ράσατέ με τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ. « Introduce me in domum vini. » Hæc dicit ad amicos sponsi, sanctos angelos, vel apostolos et prophetas; tantum non dicens: « Commiscete me corpori Christi. »

scui vobis ¹⁶. Ista est domus vini, domusque convivii, in quo convivio omnes qui veniunt ab oriente et occidente recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno Dei ¹⁷. Ad quam domum et ad quod convivium prophetæ perducunt animas, quæ tamen eos audiunt et intelligunt. Sed et sancti angeli cælestesque virtutes quæ in ministerio mittuntur, propter eos qui hæreditatem capiunt salutis. Istud est vinum cui scribuntur isti psalmi qui pro torcularibus attuluntur. Istud est vinum ex illa vite vindemiatum quæ dicit : *Ego sum vitis vera* ¹⁸; quod expressit Pater cælestis agricola. Istud est vinum quod attulerunt illi palmites, qui in Jesu permanserunt non solum in terris, sed etiam in cælis. Sic enim audio illud quod dicitur, quia omnis palmetus qui non manet in me, non potest afferre fructum ¹⁹. Nemo enim producit fructum vini hujus, nisi qui permanet in verbo, et sapientia, et veritate, et iustitia, et pace omnibusque virtutibus. Istud est vinum, quo etiam inebriari iustis et sanctis quibusque optabile ducitur. Hæc puto et in spiritu jam tunc Noe contuens inebriatus esse dicitur ²⁰; et David admiratus **73** hujus convivii calicem, dicit : *Et poculum tuum inebrians quam præclarum est* ²¹. Ad hanc ergo domum vini Ecclesia, vel anima unaquæque desiderat quæ perfecta sunt intrare, et dogmatibus sapientiæ mysteriisque scientiæ, epularum velut suavitate, et vini lætitia perfrui. Sciendum sane est quia sicut est istud vinum quod de dogmatibus veritatis pressum commiscetur in cratere sapientiæ : ita est contrarium vinum, cum inique inebriantur peccatores, et hi qui falsæ scientiæ dogmata perniciose suscipiunt. De quibus Salomon in Proverbiis dicit : *Hi autem edunt cibos impietatis, vino autem iniquo inebriantur* ²². De hoc eodem vino iniquo etiam in Deuteronomio legimus ita scriptum : *Ex vineis Sodomorum vitis eorum, et palmes eorum ex Gomorrha, uva eorum uva fellis, et botrus amaritudinis eis; furor draconum vinum eorum, et furor eorum aspidum insanabilis* ²³. Illud autem vinum quod de vite vera procedit, novum semper est. Semper enim per profectus discentium scientiæ et sapientiæ divinæ innovatur agnitio. Et ideo dicebat Jesus discipulis suis, quia *novum bibam illud vobiscum in regno Patris mei* ²⁴. Innovatur enim semper agnitio secretorum arcanorumque revelatio per sapientiam Dei, non solum hominibus, sed et angelis cælestibusque virtutibus.

Vers. 4. *Ordinate in me charitatem.* Ejusdem sponsæ ad eosdem verba sunt, nisi quod possunt fortasse etiam apostoli Christi inter eos haberi, ad quos ista memorantur. Quod ergo ait : *Ordinate in me charitatem,* hunc habet sensum. Omnes homines amant sine dubio aliquid, et nullus est qui ad id ætatis venerit ut amare jam possit, et non aliquid amet : sicut etiam in præfatione hujus operis

A sufficienter ostendimus. Sed hic amor, vel hæc charitas in nonnullis quidem suo ordine et convenienter aptata procedit, in plurimis vero contra ordinem. Dicitur autem contra ordinem esse in aliquo charitas, cum aut id diligit quod non debet, aut quod debet diligit, sed plus justo diligit, aut minus justo. In isto ergo inordinata esse charitas dicitur; in illis vero quos valde paucos arbitrator esse, qui scilicet per viam vitæ incedunt, et non declinant, neque ad dexteram, neque ad sinistram, in ipsis solis ordinata est charitas, et ordinem suum tenet. Est autem ordo ejus et mensura hujusmodi, verbi gratia : Deum diligere nullus modus, nulla mensura est, nisi hæc sola, ut ei totum exhibeas quantum habes. In Christo enim Jesu diligendus est Deus ex toto corde, et ex tota anima, et ex totis viribus. In hoc ergo nulla mensura est. Diligere vero proximum, est mensura aliqua. *Proximum*, inquit, *tuum dilige sicut teipsum* ²⁵. Si ergo aut in Dei dilectione minus aliquid feceris quam potes, et quam in viribus tuis est; aut inter te et proximum tuum non servaveris æquitatem, sed aliquid differentiæ habueris; non est in te charitas ordinata, nec ordinem suum tenens. Verum quoniam nobis sermo de ordine charitatis est, diligentius per singula requiramus, vel quos diligi, vel quantum diligi oporteat. Nam si, ut dicit Apostolus ²⁶, membra alterutrum sumus, puto quod hunc affectum erga proximos habere debeamus, ut eos non quasi aliena corpora, sed veluti membra nostra diligamus. Secundum hoc ergo quod membra nostra invicem sumus, æqualem erga omnes habere dilectionem, similemque conveniet. Secundum hoc vero quod sunt in corpore aliqua membra honorabiliora et honestiora, alia vero inhonestiora et inferiora ²⁷, puto quod rursus pro membrorum meritis et honore, etiam dilectionis librari debeat modus. Si quis ergo rationabiliter cuncta agere secundum verbum Dei ac suos etiam affectus temperare proponit, puto quod erga hæc singula ordinem charitatis et scire debeat et tenere. Verum, ut apertius fiat quod dicimus, paulo evidentioribus utamur judiciis.

Si quis, verbi gratia, laboret in verbo Dei, atque animas nostras instruat et illuminet, viam salutis doceat, vivendique ordinem tradat, non tibi videtur et hic proximus esse quidem, sed multo amplius alio proximo diligendus, qui horum nihil egerit? Nam etsi ille quidem diligendus est, pro eo quod membra unius corporis sumus, unusque substantiæ : sed hic multo amplius, qui cum jus proximi nobiscum habeat, quod et cæteri homines habent, dat tamen hanc majorem charitatis erga se causam, quod viam Dei ostendit, et animæ salutem divini verbi illuminationibus confert. Quod si aliquis me errantem et in præcipitio positum muliebris peccati ad lucem revocet pietatis, et de ipso jam inter-

¹⁶ Prov. ix, 5. ¹⁷ Matth. viii, 11. ¹⁸ Joan. xv, 1. ¹⁹ Ibid. 4. ²⁰ Gen. ix, 21. ²¹ Psal. xxiii, 5. ²² Prov. iv, 17. ²³ Deut. xxxii, 32, 35. ²⁴ Matth. xxvi, 29. ²⁵ Matth. xix, 19. ²⁶ I Cor. xii. ²⁷ Ibid.

itu eripiat ac retrahat ad salutem, atque ex ipsis A faucibus æternæ mortis eripiat, non tibi videtur quod illa ipsa, si fieri potest, plenitudine charitatis qua Deum diligimus diligendus sit post Deum? Et ne putes quod nos ita præsumamus, audi apostolum Paulum de his qui in verbo Dei laborant, dicentem: *Ut superabundanter habeatis in charitate eos qui hujusmodi sunt propter opus ipsorum* 28. Videmus et alium adhuc ordinem charitatis, ejus duntaxat quæ erga proximos haberi videtur. Si sit non habens quidem docendi vel instruendi gratiam, neque verbum Domini prædicandi, sed tamen sanctæ vitæ vir, innocens, immaculatus, et qui in justificationibus et mandatis Dei ingrediatur sine querela, videtur tibi talis hic vir in eodem charitatis ordine habendus, quo ille qui nihil horum agit? quando- B quidem uterque proximus dicitur. Nonne et hic propter opus suum et vitæ meritum, secundum Apostoli dictum, similiter ut ille qui in verbo Dei laborat, superabundantius habendus est in charitate 74 propter opus vitæ suæ? Est adhuc alius ordo charitatis. Jubemur enim et inimicos nostros diligere. Sed videamus si etiam in ipsis unus solus modus erit dilectionis, an ibi habebit locum sermo iste qui dicit: *Ordinate in me charitatem*. Puto ergo quod in his sit ordo charitatis, verbi gratia, est aliquis mihi inimicus, in aliis tamen bene agens, pudicus, sobrius, mandata Dei plurima ex parte custodiens, in aliquibus tamen errans, ut homo. Est alius qui inimicus quidem sit et ipse nobis, tamen sit suæ vitæ atque animæ inimicus, paratus ad scelera, præceps ad flagitia, nihil sancti, nihil religiosi ducens, non tibi videtur etiam inter ipsos inimicos quædam diversitas habenda charitatis?

Puto quidem quod ex his satis patuerit esse vim quidem charitatis unam, multas tamen habere causas, et multos ordines diligendi, et propter hoc nunc dicere sponsam: *Ordinate in me charitatem*, hoc est docete me diversos ordines charitatis. Quod si adhuc addendum his aliquid videtur, possumus et illud in medium adducere, quod ait Apostolus: *Viri, diligite uxores vestras sicut corpora vestra, sicut Christus dilexit Ecclesiam* 29. Quid ergo debent quidem viri uxores suas diligere, alias vero mulieres non debent omnino diligere in omni D castitate et sanctitate? Annon videbuntur etiam ipsæ esse de proximis? Sed impendenda quidem est dilectio, vel in conjugem, vel in matrem, vel in sororem, si tamen fideles sint, et Deo adhærentes, et erga aliam mulierem nulla, secundum quod ipsa proxima dicitur, est nobis impendenda dilectio? Quod si hoc absurdum videtur, debet autem secundum mandati ordinem etiam erga eas casta adhiberi dilectio, prorsus inter ipsas personas feminarum quibus impendenda dilectio est, habendus profecto est ordo in charitate conveniensque distinctio. Et majori quidem cum honorificentia matri

A deferenda est dilectio, sequenti vero gradu, cum quadam nihilominus reverentia, etiam sororibus. Proprio vero quodam et sequestrato ab his more charitas conjugibus exhibenda. Post has vero personas, pro meritis etiam et causis, unicuique in omni, ut diximus, castitate deferenda dilectio est. Secundum hæc etiam de patre, vel fratre, atque aliis propinquis observavimus. Erga sanctos vero qui nos in Christo genuerunt, sed et pastores atque episcopos, vel qui verbo Dei præsumt presbyteri, aut qui bene ministrant in Ecclesia, vel qui in fide præcellunt cæteros, quomodo non pro uniuscujusque meritis affectio pensabitur charitatis longe eminentior quam erga eos haberi potest, qui aut nihil horum, aut non integre egerunt? Sed et inter parentes fideles et infideles, et fratres fideles, ac infideles, sororesque, potestine fieri ut non erga hos singulos diversus ordo habeatur charitatis? Quas diversitates intuens sponsa, et videns de his omnibus animæ ad perfectionem tendenti necessariam videri scientiam earum rerum, ut uniuscujusque loci et ordinis mensuras possit tenere charitatis, dicit ad amicos sponsi, eos videlicet qui verbum Dei ministrant: *Ordinate in me charitatem*, hoc est docete me, et tradite mihi quomodo per hæc singula ordinem servare debeam charitatis. Omnes enim homines, sicut jam diximus, secundum hoc quod similes nobis sunt, similiter diligendi sunt: imo omnis rationalis creatura a nobis, utpote rationalibus, æqualiter diligenda est. Adjiciendum tamen in charitate est unicuique ad hoc quomodo est, et ad hoc quod rationalis est; si, verbi gratia, aut in moribus, aut in opere, aut in proposito, aut in scientia, aut in studiis cæteros præcellit; et pro his singulis secundum suum cuique meritum ad generalem dilectionem addendum est etiam specialis aliquid charitatis.

Verum ut major de his habeatur auctoritas, ab ipso Deo capiamus exemplum. Ipse enim amat omnia quæ sunt æqualiter, ut nihil oderit eorum quæ fecit: neque enim fecit aliquid quod odio haberet: non tamen ob hoc similiter dilexit Ægyptios ut Hebræos, et Pharaonem ut Moysen et Aaron. Nec rursus reliquos filios Israel similiter dilexit ut Moysen, et Aaron, et Mariam; nec iterum Aaron et Mariam similiter dilexit ut Moysen, quamvis verum sit ut dicitur ad eum: *Parcis autem omnibus, quia omnia tua sunt, Domine amator animarum. Spiritus enim incorruptionis est in omnibus* 30; tamen ille qui mensura, et numero, et pondere disposuit omnia, secundum mensuram sine dubio uniuscujusque meritorum et dilectionis suæ temperat libram. Nunquid non putabimus quia non similiter ab eo dilectus est Paulus, cum persequeretur Ecclesiam Dei 31, sicut diligebatur, dum ipse pro ea persecutiones cruciatusque tolerabat, et dicebat sibi inesse sollicitudinem omnium Ecclesiarum? Multum

²⁸ I Thes. v, 15. ²⁹ Ephes. v, 25. ³⁰ Sap. ix, 27; xii, 1. ³¹ II Cor. ix.

est nunc, ut inter istos ordines charitatis etiam de affectu odii qui videtur huic charitatis affectui contrarius inseramus; quia etiam Dominus dicit: *Inimicus ero inimicis tuis, et adversabor adversariis tuis* ⁴². Et iterum: *Si peccatori tu assistis, et ei quem odit Dominus, amicus es* ⁴³. Quæ utique hanc habent absolutionem, quam et illud quod dictum est: *Honora patrem tuum et matrem tuam* ⁴⁴. Et iterum: *Qui non odit patrem* ⁴⁵, et reliqua, in quo profecto nimietatis charitas in Deum his qui adversantur contrarium videtur generare affectum, dum nulla potest esse consonantia luci et tenebris, et Christo cum Belial, nec eadem portio esse fidei cum infideli. His ergo ut potuimus de charitatis ordinibus expositis, patet ad intelligendum quid sit quod poscat sponsa, id est Ecclesia, vel anima tendens ad perfectionem, præstari sibi ab amicis sponsi, quoniam introduci se poposcerat in domum vini, ubi sine dubio intellexerat in omnibus his quæ viderat, eminere et præcellere gratiam charitatis, et ipsam didicerat majorem omnium, solamque esse charitatem quæ nunquam cadet: ideo deposcit ut ordinem ejus discat, ne forte aliquid inordinatum faciens vulnus ab ea aliquod accipiat, ut in posterioribus dicitur: *Vulneratæ charitatis ego sum* ⁴⁶. Ea autem sive ab angelis dici accipiamus, a quibus se instrui postulat et muniri, nihil absurdum videbitur; secundum hoc quod de populo dicitur: *Lætamini, gentes, cum populo ejus, et confortent eos omnes angeli Dei* ⁴⁷. Et ut in aliis dicitur: *Circumdatur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos* ⁴⁸. Et item alibi: *Nolite contemnere unum ex minimis istis qui in Ecclesia sunt, quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cælis est* ⁴⁹. Sed et in Apocalypsi Joannis angelo Thyatiensi testimonium dat Filius Dei pro charitate quam ordinavit angelus ipse in Ecclesia sibi commissa. Sic enim scriptum est: *Scio opera tua et charitatem tuam, et fidem et ministerium, et patientiam, et opera tua novissima majora quam priora* ⁵⁰. Sed etsi ad prophetas hæc referamus, qui ministraverunt verbum Dei ante adventum sponsi, ut per ipsorum doctrinam videatur

A Ecclesia velle ordinem discere charitatis, id est prophetis instrui voluminibus, non videbitur absurdum. Sed et omnes sancti qui de hac vita decesserunt, habentes adhuc charitatem erga eos qui in hoc mundo sunt, si dicantur curam gerere salutis eorum, et juvare eos precibus suis, atque interventu suo apud Deum, non erit inconveniens. Scriptum namque est in Machabæorum libris ita: *Hic est Jeremias propheta Dei, qui semper orat pro populo* ⁵¹. Sed et ad apostolos hæc dici, ut supra jam dixi, non videbitur alienum: per hos enim omnis Ecclesia Dei, vel anima quærens Deum, introducitur in domum vini, ut supra diximus, et aromatibus atque odoribus repletur, et componitur in melius, sicut in posterioribus legimus, et docemur omnem ordinem rationemque charitatis. •

B Vers. 5. *Confirmate me in unguentis, stipate me in malis* (67), quia vulneratæ charitatis ego sum. In Græco quidem habetur: *Confirmate me in myrrhis*: myrrhin genus quoddam arboris nominans, quod Latini putantes myrrha dictum, unguentæ interpretati sunt. Igitur ordo sermonis hujusmodi est: posteaquam sponsa et verba ex ore ipsius sponsi audivit, et cubiculum regis ingressa est, et domum vini locumque convivii ac sapientiæ, et in eo victimas et craterem mistum sacramentis ejus aspexit, quasi in horum omnium admiratione stupens, et saucia postulat ab ipsis nihilominus amicis et sodalibus sponsi ut confirmetur, et quasi deficiens sustentetur, incumbens paulum super arborem *μύρρον* vel meliam. Amoris enim vulnere percussa arborum solatia silvarumque sectatur. Hæc secundum litteram. Sed ex his ut exsequi possimus intelligentiam spiritualem, indigemus illa gratia quam consequi a Deo meruit ipse Salomon, qui omnium quæ sunt radicem et arborum et virgultorum naturas didicit, ut sciremus et nos quæ vis, et quæ natura sit arboris myrrhæ, quo competenter ex hac spiritualis aptari posseit expositio. Hoc est autem quod solum pervenire ad nos de hujus arboris notitia potuit, quia odorem solum habeat suavem, nullum tamen afferat fructum. Melia vero arbor notum cunctis est, quod non solum ferat fructum, sed et dulcissimum

⁴² Exod. xxxiii, 22. ⁴³ II Paralip. xix, 2. ⁴⁴ Exod. xx, 12. ⁴⁵ Luc. xiv, 26. ⁴⁶ Cant. ii, 5. ⁴⁷ Deut. xxxii, 45. ⁴⁸ Ps. l. xxxiv, 7. ⁴⁹ Matth. xviii, 10. ⁵⁰ Apoc. ii, 19. ⁵¹ II Mac. xv, 14.

(67) *Stipate me in malis, etc.* Procopius ex Origene: *Στοιβάσαστέ με μήλοις. Ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐκδέδωκεν. Ἐπανακλίνατέ με ἐν ἀνθεί, τουτέστιν εὐόδοι δένδρῳ τοῖς καλῶν καρπῶν ποιοῦσι καὶ ἀνοῦντα, τῶν φαύλων λεγομένων δένδρων ἀκάρπων ἢ κακοκάρπων ὄντων. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων ἔχει. Στηρίξατέ με ἐν ἀμύροις. ὁ νοητέον ἢ πιστοῦς μὲν, οὐ μὴν ὡς χρηματίζειν μέλη τῆς μη ἐχούσης σπίλον ἢ ῥυτίδα ἢ ἀλλοτρίους τῆς πίστεως Χριστοῦ. Τὸ δὲ Στοιβάσαστέ με ἐν μήλοις σαφηνίζων ὁ Σύμμαχος, Περικλίνατέ με μήλα εἶπε. Βούλεται γὰρ ἡ νόμφη ἐν πολλοῖς περιεχουσίμοις αὐτῆν μήλοις ἀναπαύσθαι. ἄτινα, οἶμαι, καρπὸς ἐστὶ τοῦ μήλου ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, νυμφίου, ἵνα τῆς αὐτῶν μεταλάβῃ ποιότητος. Τέτρωμαι γὰρ φίλῳ, φησὶ κατὰ Σύμμαχον, ἀπὸ τοῦ ἐκλεκτοῦ βέλους κατὰ τὴν Ἠσαΐαν. Stipate me in malis. Symmachus ver-*

D tit: *Reclinate me in flore, hoc est in lignis bene olentibus, pulchrum videlicet fructum atque floridum facientibus. Illæ enim arbores quæ malæ nuncupantur, vel steriles sunt, vel malos fructus ferunt. Quædam autem exemplaria habent: Fulcite me in amyris, quo nomine intelligendi sunt vel fideles, non sic tamen ut audiant membra ejus quæ non habent maculam aut rugam, vel alieni a fide Christi. Illud autem, stipate me malis, Symmachus declarans dixit: Circumsternite me malis. Vult enim sponsa in multis eam circumstantibus malis requiescere, quæ quidem, opinor, illius mali fructus sunt inter ligna silvæ, hoc est sponsi, ut illorum percipiat qualitatem. Vulnerata enim sum amore, secundum Symmachum, ab electa sagitta, ut Isaias loquitur.*

et suavissimum ferat. Omnes igitur homines arbores dicuntur sive bonæ, sive malæ, et fructuosæ, sive infructuosæ, sicut et Dominus in Evangelio dicit: *Aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum; aut facite arborem malam, et fructum ejus malum*⁵²; et: *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur*⁵³. Tres ergo differentiæ in hominibus videntur esse. Quidam qui omnino nullum fructum afferunt, et ecce alii qui afferunt. Sed in his qui afferunt aut mali sunt fructus, aut boni. Hic ergo sponsa, id est Ecclesia Christi, confirmari se postulat, et reclinari quidem super unam arborem meliam afferentem fructus bonos: et recte ac competenter. Super his enim confirmatur et stipatur Ecclesia, qui in bonis operibus fructificant et crescunt. Quid autem est quod in myrrhis, infructuosis scilicet arboribus confirmari vult odore solo gaudentibus? Ego puto quod istos qui solo odore gaudent, et necdum fructus fidei afferunt, illos dicat quos Paulus ad Corinthios scribens, dicit: *Qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco ipsorum et nostrum*⁵⁴. Pro eo ergo quod invocant nomen Domini nostri Jesu Christi, habent in semetipsis odoris quamdam ex ipsa invocatione nominis suavitatem. Pro **76** eo vero quod non cum omni fiducia et libertate accedunt ad fidem, nullos fidei afferunt fructus. In loco hoc possumus nos catechumenos Ecclesiæ intelligere, super quos ex parte aliqua confirmantur Ecclesiæ. Habent enim et in ipsis non parum fiduciæ et spei plurimum, quod et ipsi flant aliquando arbores fructiferæ et plantentur in paradiso Dei ab ipso agricola Patre. Ipse enim est qui plantat hujusmodi arbores in Ecclesia Christi, quæ est paradisos deliciarum: sicut et Dominus dicit: *Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus celestis, eradicabitur*⁵⁵. Stipatur ergo Ecclesia et inter melias et super ipsas requiescit. Quæ meliæ illæ putandæ sunt animæ quæ quotidie innovantur ad imaginem ejus qui creavit eas. Quia enim per innovationem sui imaginem reparant filii Dei, merito et ipsæ arbores meliæ appellantur, quia et ipse sponsus earum in superioribus dictus est, sicut arbor melia esse in lignis silvæ. Et ne mireris si idem ipse et arbor vitæ et diversa alia dicatur, cum idem et panis verus, et vitis vera, et agnus Dei, et multa alia nominetur. Omnia namque hæc verbum Dei unicuique efficitur, prout mensura vel desiderium participantis exposcit: secundum quod et manna, qui cum esset unus cibus, unicuique tamen desiderio sui reddebat saporem. Præbet ergo seipsum non solum esurientibus panem et sitientibus vinum, sed et deliciari volentibus semetipsum et fragrantia exhibet poma. Propterea ergo et sponsa velut reflecta jam et bene pasta, fulciri in meliis se poscit, sciens in verbo esse sibi non solum omnem

A cibum, sed et omnes delicias: et per ea maxime discurrit, dum se vulneratam sentit esse jaculis charitatis. Si quis usquam est qui fideli hoc amore verbi Dei arsit aliquando, si quis est, ut propheta dicit⁵⁶, qui electi jaculi ejus dulces vulnus plagamque accepit, si quis est qui scientiæ ejus amabili confixus est telo, ita ut diurnis eum desiderii nocturnisque suspiret, aliud quid loqui non possit, audire aliud nolit, cogitare aliud nesciat, desiderare præter ipsum, aut cupere aliud vel sperare non libeat: ista anima merito dicit: *Vulneratæ charitatis ego sum*; et ab illo vulnus accepit, de quo dicit Isaias⁵⁷: *Et posuit me sicut jaculum electum, et in pharetra sua abscondit me*. Tali vulnere decet Deum percutere animas,

B talibus jaculis telisque configere, ac salutaribus eas vulneribus sauciare: ut quia Deus charitas est, dicat et ipse: *Quia vulneratæ charitatis ego sum*. Et quidem in hoc quasi amatorio dramate sponsa charitatis se dicit vulnera suscepisse: potest autem similiter fervens anima erga sapientiam Dei dicere, quia vulneratæ sapientiæ ego sum: illa scilicet quæ sapientiæ ejus pulchritudinem potuit intueri. Potest et alia anima virtutis ejus magnificentiam contuens et admirata potentiam Verbi Dei dicere, quia vulneratæ virtutis ego sum. Talis, credo, aliqua sicut erat illa quæ dicebat: *Dominus illuminatio mea et zelus mea, quem timebo*⁵⁸? Sed et alia anima erga amorem justitiæ ejus fervens, et dispensationum ac providentiæ ejus justitiam contuens, dicit sine dubio, vulneratæ justitiæ ego sum. Et alia bonitatis ejus ac pietatis immensitatem respiciens similia loquitur. Sed et horum omnium generale est istud charitatis vulnus, quo se vulneratam prædicat sponsa. Sciendum tamen est quod sicut sunt ista Dei jacula, quæ animæ habenti desiderium bonorum salutis vulnus infligunt: ita sunt et jacula maligni ignita, quibus anima quæ non est scuto fidei protecta, vulneratur in mortem. De ipsis dicit Propheta: *Ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas suas in pharetra sua, ut sagittent in obscuro rectos corde*⁵⁹. Hic peccatores de occulto sagittantes dæmones invisibiles dicit, et ipsi sunt habentes quædam jacula fornicationis, alia cupiditatis et avaritiæ, quibus quamplurimi vulnerantur. D Habent etiam spicula jactantiæ et vanæ gloriæ: sed ista valde subtilia sunt, ita ut confixam se anima ab eis sauciatamque vix sentiat, nisi si induta est armis Dei, et stat vigilans et immobilis erga astutias diaboli, scuto semetipsam fidei per omnia contegens, et nullam prorsus corporis partem fide nudam relinquens. Quantacunque autem dæmones fecerint tela, si inveniant mentem hominis fide munitam, etiamsi fuerint ignita, etiamsi cupiditatum flammis et incendiis ardeant vitiorum, fides plena cuncta restinguit.

Vers. 6. *Læva ejus sub capite meo, et dextra ejus amplectetur me*. Descriptio est quidem amatorii

⁵² Matth. xii, 35. ⁵³ Matth. iii, 10. ⁵⁴ I Cor. i, 2. ⁵⁵ Matth. xv, 15. ⁵⁶ Isa. xlix, 2. ⁵⁷ ibid.

⁵⁸ Psal. xxvii, 1. ⁵⁹ Psal. xi, 2.

! dramatis sponsæ festinantis ad connubium sponsi, A
 velut tamen paulo apertioribus corporis appellationibus currit. Sed converte te velocius ad spiritum vivificantem, et refugiens appellationes corporeas, vere perspice quæ sit Verbi Dei læva, quæ sit dextera, quod etiam caput sponsæ ejus, animæ scilicet perfectæ, vel Ecclesiæ, et non te rapiat carnalis et passibilis sensus. Ipsa enim est hic sponsi dextera et læva, quæ in Proverbiis de sapientia dicitur, ubi ait : *Longitudo enim vitæ in dextera ejus, in sinistra vero ejus divitiæ et gloria* ⁶⁰. Et sicut hic sapientiam non ideo aliquam feminam dici putabis, quia femineo nomine appellari videtur : ita ne in hoc quidem quoniam masculino genere sponsus Verbum Dei dicitur, corporaliter intelligere debes lævam ejus, aut dexteram, vel amplexus sponsæ, vel animæ pro feminei generis declinatione percipere; sed Verbum Dei, quamvis apud Græcos masculino, apud nos neutro genere proferatur, super masculinum tamen et neutrum ac femineum genus, et super **77** omne omnino quod ad hoc respicit, esse cogitanda sunt ista de quibus sermo est : et non solum Verbum Dei, sed et Ecclesia ejus, atque anima perfecta, quæ et sponsa nominatur. Sic enim et Apostolus dicit : *In Christo enim neque masculus, neque femina, sed omnes in ipso unum sumus* ⁶¹. Hæc autem propter homines qui aliter audire non possunt, nisi his verbis quæ in usu habentur, in Scriptura divina humani more referuntur eloquii : ut verbis quidem notis ea et solitis audiamus, sensu tamen illo quo dignum est de divinis rebus et incorporeis sentiamus. Nam sicut is qui amatorem dicit se esse pulchritudinis sapientiæ, hoc ostendit quod naturalem qui in se est charitatis affectum ad studia transtulerit sapientiæ : ita et hic sponsa deposcit, vel anima, vel Ecclesia, ut sponsus suus qui est Verbum Dei, læva quidem sua caput ejus sustentet, dextera vero ejus omne ejus reliquum complectatur et constringat corpus. Est autem læva in qua sapientia divitiis continere et gloriam dicitur. Quas autem habet divitiis Ecclesia, et quam gloriam nisi illas quas accepit ab eo qui cum dives esset, pauper factus est, ut illius paupertate Ecclesia fieret **D** dives? Quæ autem est gloria? illa sine dubio de qua dicit : *Pater, clarifica Filium tuum* ⁶², passionis sine dubio gloriam designans. Fides ergo passionis Christi, gloria et divitiæ Ecclesiæ sunt, quæ in læva ejus continentur. Lævam autem puto Verbi Dei hoc modo debere intelligi; quoniam quidem sunt in eo quædam dispensationes autem incarnationem gestæ, sunt vero aliquæ et per incarnationem. Illa pars Verbi Dei quæ ante assumptionem carnis in dispensationibus peracta est, dextera potest videri; hæc vero quæ per incarnationem, sinistra appellari. Unde et sinistra divitiis et gloriam habere

dicitur. Per incarnationem namque divitiis et gloriam quæsit, omnium scilicet salutem. In dextera autem longitudo vitæ esse dicitur : per quod sine dubio illa ejus pars quæ in principio apud Deum Deus erat Verbum, sempiternitas indicatur. Hanc ergo lævam Ecclesia, cujus Christus est caput, optat habere sub capite suo, et fide incarnationis ejus caput suum muniri; dextera vero ejus amplecti, id est illa agnoscere, et de illis instrui, quæ ante hujus quoque per incarnationem gestæ dispensationis tempus in arcanis habentur et reconditis. Dextera namque ibi putanda sunt esse omnia, ubi nihil de peccatorum miseriis, nihil de fragilitatis lapsu continetur. Hic vero læva, ubi vulnera nostra curavit, et peccata nostra portavit factus etiam ipse pro nobis peccatum et maledictum. Quæ omnia quamvis caput et fidem sustentent Ecclesiæ, merito tamen sinistra Verbi Dei appellabuntur. In quibus aliqua etiam præter illam naturam quæ tota dextera est, et tota lux, ac splendor, et gloria pertulisse memoratur.

Vers. 7. *Adjuravi vos, filia Hierusalem, in virtutibus et in viribus agri, si levaveritis et suscitaveritis charitatem quoadusque velit.* Sponsa adhuc ad adolescentulas loquitur, provocans eas et exhortans, imo et adjurans per ea quæ eis chara esse novit et amabilia, ut si forte elevare cœperint charitatem, jacentem quippe in eis, et excitare eam, utpote adhuc dormientem apud eas, in tantum elevent eam, et in tantum suscitent, in quantum voluerit sponsus, nec minus aliquid in ea agant quam voluntas ipsius patitur. Hæc est enim amantis sponsæ perfectio, ut a nullo velit contra animum et voluntatem ejus fieri quem diligit. Et ut hoc non negligerent aut segniter agant, per virtutes agri; id est per plantaria et virgulta quæ in agro sunt, et per vires ejus, sine dubio per ea quæ in eo sata sunt, adjurantur. Tali ordine talique verborum compositione textus historici dramatis dirigitur. Nunc jam quid arcani intrinsecus contegat, requiramus. Omnis anima præcipue quæ filia est Hierusalem, habet aliquem agrum proprium, qui ei secreta quadam per Jesum meritorum sorte delatus est. Sicut fuit et ille ager Jacob, cujus suavitate permotus Isaac patriarcha mysticis aiebat eloquiis : *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus* ⁶³. Habet ergo unaquæque anima, ut diximus, agrum suum; ita namque et conversatio ejus, ager est ejus. In hoc agro anima quæ diligens et studiosa est, satis agit et studet plantare bonos sensus, et omnes excolere animi virtutes, non solum autem animi virtutes, sed et vires operum, quibus videlicet impleri possunt ministeria manuatorum. Est ergo, ut diximus, unicuique animus suus ager quem colit et plantat, et seminat secundum hæc quæ diximus. Est autem et omnium simul filiarum Hierusalem unus quidam et commu-

⁶⁰ Prov. III, 16. ⁶¹ Gal. III, 28. ⁶² Joan. XII, 28. ⁶³ Gen. XXVII, 27.

nis ager, de quo Paulus ait: *Dei agricultura estis*⁶⁴. A Quem agrum commune exercitium ecclesiasticæ fidei et conversationis accipiamus, in quo certum est virtutes inesse cœlestes, et vires spiritalium gratiarum. Una enim quæque anima quæ nunc filia Hierusalem hic appellatur, sciens quod matrem habeat Hierusalem cœlestem, conferat aliquid necesse est ad agrum hunc excolendum, et cœlesti eum possessione dignum cupiat elicere. In istius ergo agri virtutibus elevari charitatem Christi, et excitari ab adolescentulis et initia fidei habentibus potestatur Ecclesia, et dicit ad eas: *Si levaveritis et excitaveritis charitatem quoadusque velit; hoc est, si jam ad hoc veneritis, ut incipiatis agi non spiritu timoris, sed adoptionis, et in hoc profeceritis ita ut perfecta in vobis dilectio foras mittat timorem, et ut elevetis atque exaltetis in vobis charitatem et excietis eam, tandiu 78 elevate eam, et tandiu extollite, quandiu ipse velit filius charitatis, imo ipse qui ex Deo est charitas; ne forte putantes sufficere humanæ charitatis mensuras, in charitate Dei minus aliquid quam Deo dignum est, agatis. Mensura enim charitatis hæc sola est, ut tantum quantum ipse vult diligatur; voluntas autem Dei semper eadem est, nec unquam mutatur. Nunquam ergo immutatio aliqua, aut finis ullus in Dei charitate recipitur. Notandum sane est quod non dixit, si acceperitis charitatem, sed *si levaveritis*; quasi quæ est quidem in vobis, sed jacet et nondum erecta est. Et rursus non dixit, si inveneritis, sed *si excitaveritis charitatem*; quasi quæ sit intrinsicus quidem, sed jaceat et dormiat in eis, donec inveniat suscitantem. Ipsam credo et Paulus suscitabat tunc adhuc in discipulis dormientem, cum dicebat: *Exsurge, qui dormis, et continges Christum*⁶⁵.*

⁶⁴ I Cor. iii, 9. ⁶⁵ Ephes. v, 14. ⁶⁶ Cant. ii, 10.

(68) *Præsens enim, etc.* Procopius ex Origene: *φωνῆ τοῦ ἀδελφίδου μου. Τοῦτό τις τις τοῖς προλαβοῦσιν ἀπέδωκαν· τὴ δὲ Ἑβραϊκὴν ἐξ ἰδίας τάττει περικοπή. Καὶ δῆλον ἐστίν, ὡς ἡ νύμφη διαλεγόμενη ταῖς θυγατέρας Ἱερουσαλήμ, αἰφνίδιον αἰσθάνεται τῆς τοῦ νυμφίου φωνῆς διαγγελλομένου τισίν, ὡς εἰκός· ἥς αἰσθανομένης ἐπὶ τῶν ὄρων καὶ τῶν βουνῶν τῶν παρακειμένων τῷ τόπῳ τῆς νύμφης διαλέγεται, ὡς μηδὲν ἀπάδειν νεβρῶν. Εἶτα σπουδῆ τῇ περὶ τὴν νύμφην ἐγένετο πλησίον τοῦ οἴκου, καὶ παρέστησεν ὀπισθεν αὐτοῦ· εἶτα πηδήσας, μέχρι τῶν τοῦ οἴκου φθάνει θυρίδων ἐρατικῶς ὡσπερ ἐθέλων εἰς αὐτὴν παρακύψαι. Ἐγγὺς δὲ τῆς οἰκίας ἐνθα ἡ νύμφη, δίκτυα πολλὰ ἐπ' ἐνδρα τῆς νύμφης καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ἐκπεπετάσθαι· ἅπερ διακόψας ὁ νυμφίος, ὡς λογυρότερος διέκυψε δι' αὐτῶν, καὶ καλεῖ τὴν νύμφην πλησίον εἰθῆεν, καταθαρήνων ἔργῳ τῶν δικτύων καταφρονεῖν, ὡς ἤδη σχισθέντων, καὶ τοῦ γλεπεῖν δι' αὐτῶν παραδραμόντος καιροῦ, ὃν χειμῶνα καλεῖ, ἀνωφελῆ φέροντα καὶ σφοδρὸν ὕετόν. Προτρέπεται δὲ καὶ διὰ τῶν καλῶν τοῦ παρόντος καιροῦ, ἄνθη λέγων ὡς ἐν ἑαρι καὶ θεραπείᾳ ἀμπέλων· τρυγόνος τε φωνὴν καὶ συκῆς δλύνθους, καὶ κυπρισσῶσας ἀμπέλους διαγράφει, καὶ τὸν ἐνθα συναναπαύσεται τόπον, ἐνθα γενομένην ἐβούλετο αὐτὴν ὄλω προσώπῳ τῷ νυμφίῳ φανῆναι, καὶ τῆς ἡδέας αὐτῇ*

παρέχειν ἀκοῦσαι φωνῆς. « Vox fraterni mei. » Hoc quidam superioribus addixerunt, textus autem Hebraicus novam hinc orditur sectionem Ac liquet sponsam cum filiabus Jerusalem colloquentem, repente sponsi quibusdam, ut verisimile est, aliquid præcipientis vocem audire: qua audita, in montibus et collibus sponsæ loco adjacentibus loquitur, ita ut nihil ab hinnulo differre videatur. Tum suo erga sponsam affectu prope domum accessit ac retro eam stetit: dein saliens ad domus usque fenestras pervenit amatorie, quasi volens inclinato capite illam in obliquum aspicere. Prope autem domum sponsæ ac sociarum, velut ad aucupandum, multa retia expensa erant quæ sponsus, uli fortior, perumpens, per ea pronus insperit, ac sponsam invitat ad se accedere, facto ipse suo animans, ut retia, quæ jam scissa sint, et ipsa contemnat, necnon præteritam quam illa pepererunt, temporis molestiam: quam hiemem vocal inutilium ac vehementium imbrum parentem. Hortatur etiam per præsentis temporis bona, flores vocans tanquam si ver esset ac cultura vitium; turturisque vocem et ficus grossos, atque vineas florentes describit, locum item communis quietis, ac thalamium, in quo posita sponsam toto vultu sui copiam sponso indulgere volebat, et ut illi dulcem ejus vocem audire liceret.

ptos; et adhuc ut amplius ad se sponsam provocet festinare, dicat ei: Quia omne tempus quod jam grave videbatur, transivit, et hiems quæ ei causa exorta videbatur, abcessit, pluvizque inutiles abierunt, et tempus jam floridum venit, nihil moreris iter aggredi veniendi ad me. Ecce enim et agricolæ, quia veris jam tempus artrit, vineas colunt; vox enim tum et aliarum avium, tum etiam sonora et grata turturis vernantis auditur. Sed et ficus de veris certa temperie germen suum produxit; vites vero in tantum de temporis tranquillitate non dubitant, ut flores suos jam audeant odoresque proferre. Hæc quidem de tranquillitate temporis indicat sponsa ut majore cum fiducia arripere iter audeat pergendi ad sponsum. Sed et locum describit ei, in quo vult eam secum requiescere; et dicit velamento cujusdam saxi quod muro ipsi, vel loco pro murali contiguum sit, opacissimum quemdam effici locum; ad quem venire eam vult, et ablato velamine ibi ejus revelatam faciem contueri, ut facie ad faciem innotescat sponso suo, et non solum faciem ejus revelatam videat sponsum et liberam, sed et vocem ejus ibi audiat, certus jam quod et facies ejus pulchra sit, et vox ejus suavis ac delectabilis.

Hæc autem prævenientes conjunximus, ne ordinem dramatis et historiæ textum videremur interrumpere. Sed prævenientes paululum usque ad illum locum fabulæ ordinem prosecuti sumus ubi ait: *Quoniam vox tua suavis, facies tua speciosa* ⁶⁷. Nunc ergo repetentes videamus primo **79** quid est quod ait: *Vox fraterni mei*. Ex voce sola ab Ecclesia sua primo Christus agnoscitur. Primo enim vocem suam præmisit per prophetas, et cum non videretur audiebatur tamen. Audiebatur autem per ea quæ annuntiabantur de eo: et tandiu sponsa, id est Ecclesia quæ ab initio sæculi congregabatur, solam vocem ejus audivit, usquequo oculis suis eum videret, et diceret:

Vers. 8. *Ecce hic venit saliens super montes, transiliens super colles*. Saliebat enim super propheticos montes (69), et sanctos colles, illos scilicet qui in hoc mundo imaginem ejus formamque

A gesserunt. Sed etsi in apostolis eum ponas quasi in montibus salientem et eminentem cunctis et in collibus, nihilominus his duntaxat qui secundo loco electi ab eo et missi sunt, non erit inconveniens. In his enim similis efficitur capræ, et hinnulo cervorum; capræ, quod omnem visum visus ejus præcellit; et cervo quod ad interitum serpentis advenit. Sed unaquæque anima (si qua tamen est quæ Verbi Dei amore constringitur), si quando in disputatione sermonis est posita, ut novit omnis qui expertus est, quomodo cum in arctum venit, et angustiis propositionum quæstionumque concluditur. Si quando eam legis ac prophetarum vel ænigmata vel obscura quæque dicta concludunt, si forte adesse eum sentiat anima, et eminens sonitum vocis ejus accipiat, sublevatur statim; et ubi magis ac magis propinquare sensibus ejus cæperit, et illuminare quæ obscura sunt, tunc eum videt salientem supra montes et colles, altæ scilicet et excelsæ sensus sibi intelligentiæ suggerentem: ita ut merito dicat hæc anima: *Ecce hic venit saliens in montibus, transiliens super colles*. Hæc autem dicimus non immemores quod jam et in superioribus coram positis præsentis collocutus sit sponsæ: sed quoniam, ut sæpe diximus, dramatis speciem libellus hic continet, nunc in præsentis dicuntur aliqua, nunc etiam in absentis; et sic agitur immutatio personarum, ut uterque ordo competenter dirigi videatur. Quamvis enim promittat sponsum, et dicat ad sponsam suam, qui sunt electi discipuli ejus, quia, *ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* ⁶⁸; tamen iterum per parabolas dicit, quia paterfamilias vocavit servos suos, et unicuique distribuit pecuniam negotiandi gratia, et profectus est ⁶⁹. Et iterum dicit: Quia abiit petere sibi regnum ⁷⁰. Et iterum quasi de absente sponso dicitur, quia media nocte clamor factus est dicentium, quia venit sponsum ⁷¹. Sic ergo nunc præsens est sponsum, et docet, nunc absens dicitur, et desideratur; et utrumque vel Ecclesiæ, vel animæ studiosæ conveniet. Cum enim pati persecutiones et tribulationes permittitur Ecclesia, absens ei videtur. Et rursum cum in pace

⁶⁷ Cant. II, 14. ⁶⁸ Matth. xxviii, 20. ⁶⁹ Matth. xxv, 14, 15. ⁷⁰ Luc. xix, 12. ⁷¹ Matth. xxv, 6.

(69) *Saliebat enim super propheticos*, etc. Procopius ex Origene: "Η και ὄρη τοὺς προφήτας φησὶν ἀρτίους τῶ φρονήματι, τῶν ἀληθινῶν θεωρητῶν. Ὅτιμα δὲ και τοὺς ἀποστόλους ἐπεὶ κατὰ γενεὰν ἡ σοφία εἰς ψυχὰς μεταβαίνει. Ὅρη δὲ, ἐπεὶ ἀνατέλλοντος ἡκίου πρῶτα καταλάμπονται βουνούς δὲ τοὺς ἐλαττον χωρήσαντας τὴν τοῦ πνεύματος ἐπιφάνειαν. Λέγοις δ' ἂν και ὄρη τὰ ἐν νόμῳ νοήματα βουνούς δὲ τὰ τῶν λοιπῶν προφητῶν. Ἡ και ὁ θεωρητῶν τὸν ἐν καινή Διαθήκῃ λόγον, βλέπει τὸν ἐπὶ τῆ ὄρη πηδῶντα, ἐπὶ δὲ τοὺς βουνούς διαλλόμενον, τὸν ἐν τῶ παλαιῶ γράμματι. Νεβρῶ δὲ ἐλάφων ὁ νυμφίος ἀπεικασταὶ οὐ μόνον ὡς ἀναλισκῶν τοὺς βρῆς, ἀλλ' ἐτι και παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς και ἐδόθη ἡμῖν" και ὅτι ἐταπεινώσῃ ἑαυτὸν. Ἡ ἄρ ἂν ἔλαφος ὑπῆρχε τελετα. Vel etiam montes

D prophetas vocat sensu perfectos, verorum contemplatores, opinor autem etiam apostolos, si quidem « per generationes sapientia se in animas transfert. » Montes autem appellantur, quod, sole oriente, lucis fulgores primi recipiant; colles vero, eos qui spiritus illustrationem minus capiant. Possis etiam montes appellare legis ipsos sensus; colles vero, quæ reliquorum sunt prophetiarum. Vel qui contemplatus est quod in Novo Testamento est Verbum, videt salientem in montibus, super colles vero transilientem quod in veteri Scriptura. Hinnulo autem cervorum assimilatus est sponsum non tantum propterea quod serpentes absumit, sed quod etiam « parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis; » quod item « seipsum humiliavit; » alioqui cervus esset perfecte.

proficit, et in fide ac bonis operibus floret, præsens aut esse intelligitur. Sed et anima cum quærit aliquem sensum, et agnoscere obscura quæque et arcana desiderat, donec invenire non potest, absens ei sine dubio est Verbum Dei. Ubi vero occurrerit et apparuerit quod requiritur, quis dubitat adesse Verbum Dei, et illuminare mentem ac scientiæ lumen ei præbere? Et iterum subduci nobis eum atque iterum adesse sentimus per singula quæ aut aperiuntur, aut clauduntur in sensibus nostris. Et hoc eo usque patimur donec tales efficiamur, ut non solum revisere nos, sed et manere dignetur apud nos, secundum quod interrogatus a quodam discipulo dicente: *Domine, quid est factum quod incipis nobis manifestare te metipsum, et non huic mundo* ⁷²? respondit Salvator: *Si quis diligit me, verbum meum custodit, et Pater meus diligit eum, et ad ipsum veniemus, et mansionem apud eum faciemus* ⁷³. Si ergo et nos volumus videre Verbum Dei atque animæ sponsum salientem super montes, et exsultantem super colles, primo audiamus vocem ejus; et cum audierimus eum in omnibus, tunc etiam eum videre poterimus, secundum ea quæ in præsentis loco vidisse describitur sponsa. Nam et ipsa quamvis et prius eum viderit, non eum tamen ita viderat, ut nunc salientem super montes et exsultantem super colles, neque per fenestras suas procumbentem, neque per retia prospicientem, sed magis videtur quod prius hiemis tempore eum viderit. Nunc enim primum dicit ei: *Quia hiems transiit* ⁷⁴. Igitur ut res indicat etiam per hiemem sponsæ suæ apparet, id est tribulationum et tentationum tempore. Sed et alia est illa visitatio, in qua visitatur paululum, et iterum deseritur, ut probetur, ac rursus requiritur, ut caput ejus sustentetur, et ut tota complectatur, ne forte aut in fide titubet, aut corpus ejus tentationum pondere prægravetur. Et ideo videtur mihi hiems ⁸⁰ fuisse illud tempus, cum caput suum fidei scilicet summitatem larva sponsi contineri posebat, et dextera ejus omne corpus amplecti. Nunc autem ista visio quæ de montibus apparet et collibus, gratiarum puto spiritalium altitudines, potentiasque designat. Sed et per fenestras quod prospicere dicitur, sensibus mihi lumen videtur præbere. Et retia quæ dirumpit, et couterit, laqueos indicari diabolicos puto, utpote tentationum tempore tanquam hieme jam peracta. Ostenduntur etiam signa veris, et ætatis, sicut in Psalmis dictum est: *Ætatem et ver, tu fecisti ea* ⁷⁵. Inde denique et flores perfectuum protulit Ecclesia, tentationibus superatis, et putationis. (70) dispensatione transacta, sicut in suis locis cum ad hæc disserendum fuerit ostendetur.

Ecce hic venit saliens super montes, transiliens

super colles. Historicum ordinem jam prosecuti sumus; nunc autem quomodo Christus ad Ecclesiam veniens saliat super montes, et exsiliat super colles, videndum est. Exsiliens enim magis quam transiliens propositi sermonis proprietas habet. Isaac enim ambulans et progrediens major fiebat, usquequo fieret magnus valde. Paulus autem non jam ambulando profecit, sed currendo, cum dicit: *Cursum consummavi* ⁷⁶. Salvator autem noster et Ecclesiæ sponsus, neque ambulare, neque currere, sed super hæc salire dicitur et exsilire. Si enim consideres quomodo parvi temporis spatio occupatum falsis superstitionibus mundum sermo Dei percurrit, et ad agnitionem veræ fidei revocavit, intelliges quomodo saliat super montes, magna videlicet quæque regna salibus suis superans, et ad recipiendam cognitionem divinæ religionis inclinans; et exsiliat super colles, cum etiam minora regna velociter subjugat atque ad pietatem veri cultus adducit; et sic de loco ad locum, de regno ad regnum, de provinciis ad provincias prædicationis illustratione transiliens per eum qui dicebat, quia *ab Hierusalem in circuitu usque ad Illyricum replevit Evangelium Dei* ⁷⁷, intelliges quomodo super montes saliens veniat, et exsiliens super colles. Sed et alio modo potest intelligi, sicut supra jam diximus, quoniam quidem Moyses de ipso scripsit, et prophetæ nihilominus de ipso annuntiaverunt. Sed et hæc annuntiatio in lectione Veteris Testamenti velamen habet superpositum: ubi vero sponsæ, Ecclesiæ scilicet ad eum conversæ, ablatum est velamen, subito videt eum in istis montibus, legis scilicet voluminibus salientem et in collibus Scripturæ propheticæ pro evidenti manifestatione non tam apparentem quam exsultantem, verbi gratia, quasi si revolvens singulas propheticæ lectionis paginas inveniat de ipsis exsultantem Christum, et per loca singula lectionum ablato nunc demum quo prius tegebatur velamine, ebullire eum cernat, et emergere atque evidenti jam manifestatione prorumpere. Ob hoc credo et ipse Jesus cum ad transformandum se venit, non in aliqua planitie aut convalle fuit, sed montem conscendit, ubi et transformatus est ⁷⁸; ut scias eum semper in montibus, aut in collibus apparere, et ut te doceat ne usquam eum nisi in legis et prophetarum montibus quæras. Quod autem sancti quique montes appellantur, in multis Scripturæ locis invenies indicari, sicut ait in Psalmis: *Fundamenta ejus in montibus sanctis* ⁷⁹. Et iterum: *Levavi oculos meos in montes, unde venit auxilium mihi* ⁸⁰. Auxilium namque in tribulationibus, ex Scripturarum divinarum sensibus capimus. Possumus adhuc et montes in quibus salire Verbum Dei dicitur, et quasi liberius efferrī, Novum accipere Testamentum; colles vero

⁷² Joan. xiv, 22. ⁷³ Ibid. 23. ⁷⁴ Cant. ii, 11. ⁷⁵ Psal. lxxiv, 17. ⁷⁶ I Tim. iv, 7. ⁷⁷ Rom. xv, 19. ⁷⁸ Mat. th. xvii. ⁷⁹ Psal. lxxxvii, 1. ⁸⁰ Psal. cxxi, 1.

(70) *Putationis.* Codex Turonensis, *tentationis.*

de quibus quasi diu compressus et occultatus exiliit, Veteris Testamenti sentire volumina. Sed et apud Jeremiam venatores et piscatores qui mittuntur capere homines ad salutem, in montibus et collibus eos capere dicuntur; sic enim ait: *Ecce mitto multos piscatores, et multos venatores, et capient eos super omnem montem et super omnem collem*⁸¹. Quod ego magis ad futurum tempus in consummatione sæculi implendum puto, ut cum missi fuerint angeli secundum evangelicam parabolam messis tempore, ut separent frumenta a zizaniis⁸², qui excelsioris vitæ et eminentioris fuerit conversationis, iste inveniatur, aut in collibus. Non inveniatur in humilibus et dejectis locis, ne ibi mistus videatur esse zizaniis: sed in excelsioribus sensibus, et in eminentia fidei positus, salienti in montibus Verbo Dei, et exsilianti in collibus semper adhærens. Quod per aliam nihilominus parabolam, sub eodem tamen intellectu, dicitur in Evangelio: *Si quis in tecto est, non descendat tollere aliquid de domo*⁸³. Potest adhuc et alium nobis sensum prædices iste præsentis versiculi sermo suggerere. Possibile namque et omnem qui plena fide credit in Deum, vel montem, vel collem appellari, pro qualitate scilicet vitæ et magnitudine intelligentiæ: etiamsi fuerit aliquando vallis, proficiente in eo Jesu ætate, et sapientia, et gratia, omnis vallis implebitur. Superbi autem quique et elati ut montes et colles, humiliabuntur: quoniam *qui se exultat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur*⁸⁴. De ipsis enim dicitur: *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, et Hierusalem dicitur: Montes in circuitu ejus*⁸⁵. Unde puto quod merito etiam Salvator noster, quoniam et ipse dicitur lapis de monte excisus sine manibus, et factus esse mons magnus, sicut rex regum⁸⁶, et pontificum **S**I pontifex, potest etiam mons montium appellari. Verum ut etiam tertia expositio habeat locum, ad unamquamque animam sermo dirigatur. Si qui sint capaciores verbi Dei, qui ab Jesu æquam sibi datam biberunt, et hæc facta est in eis fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam, in his scilicet in quibus verbum Dei crebris sensibus et copiosis, velut perennibus ebullit fluentis; in his vitæ ac scientiæ et doctrinæ merito montibus et collibus effectis, dignissime salire verbum Dei dicitur et exsilire, factus in eis per affluentiam doctrinæ fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam.

Vers. 9. *Similis est fraternus meus caprea, hinnuloque cervorum in montibus Bethel.* Caprea vel cervus quod inter munda habeantur animalia, manifeste ex his quæ in Deuteronomio scripta sunt indicatur, est enim hoc modo scriptum: *Hæc enim sunt animalia quæ manducabitis, vitulum, et agnum ex pecoribus, et hircum ex capris, cervum, et ca-*

*A pream, et bubalum, et tragelaphum, et ibicem, camelum et pardum*⁸⁷. Sed et quod sanctus cervo comparatur, in multis Scripturæ divinæ locis habetur, ut in Psalmo, ubi dicit: *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus*⁸⁸. Verumtamen in sermonibus quos ex Deuteronomio assumpsimus, etiam hoc non negligenter considerandum videtur, quam dignum in animalibus mundis enumerandis ordinem tenuerit, ut primo vitulum, secundo agnum, tertio hircum scriberet. In his vero quæ secundo eundem Moysen non offeruntur ad altare, primo cervum, secundo capream nominat; et ita post hæc reliqua per ordinem describit animantia. Quorum ratio his quibus abundantior gratia spiritalis in dono scientiæ concessa est per Spiritum sanctum manifesta et evidens fiet. Nobis interim quoniam de cervo et caprea dicere nunc in expositione præsentis versiculi incumbit, conveniens videtur ex Scripturis divinis congregare pro viribus, quæ de his animalibus referuntur, de quibus idem Moyses cum de carnibus loqueretur quæ in omni desiderio animæ comederentur non oblatae ad altare; sicut caprea, inquit, et cervus. Egregium vero quid xxviii psalmus, ubi de virtutibus et efficacia vocis Dei per ordinem scribit, de cervo hoc modo dicit: *Vox Domini perficientis cervos, id est, perfectos facientis cervos, et revelabit condensam*⁸⁹. Sicut enim vox Domini intercideret dicitur flammam ignis, et concutere desertum, ita perficere cervos ac revelare condensam memoratur.

Sed et in Job de cervo ita invenimus referri, ubi Dominus ad Job per turbinem loquens et nubem ait: *Aut ergo observasti partus cervorum, aut numerasti menses eorum plenos ad partum, dolores autem eorum solvisti, aut nutriti eorum natos, aut sine doloribus partus eorum emittes? Abrumpent filii eorum, et multiplicabuntur in nativitate; exhibunt, et non revertentur*⁹⁰. His adjungenda sunt etiam illa quæ in Proverbiis legimus hoc modo: *Cervus amicitiarum, et pullus gratiarum loquitur tibi*⁹¹. Hæc interim ad præsens de cervo nobis scripta occurrere potuerunt. Quæ ob hoc assumpsimus, ut loquamur non in doctrina humanæ sapientiæ, sed in doctrina spiritus, spiritalia spiritalibus comparantes. Et ideo invocemus Deum Patrem Verbi, quod nobis Verbi sui manifestet arcana, sensumque nostrum removeat a doctrina humanæ sapientiæ, et exaltet atque elevet ad doctrinam Spiritus, ut non ea quæ sentit carnalis auditus, sed ea quæ continet voluntas Spiritus sancti loquamur. Paulus apostolus nos docet quod invisibilia Dei ex invisibilibus intelligantur, et ea quæ non videntur, ex eorum quæ videntur, ratione et similitudine contemplantur⁹²; ostendens per hoc quod visibilis hic mun-

⁸¹ Jerem. xvi, 16. ⁸² Matth. xiii. ⁸³ Matth. xxiv, 17. ⁸⁴ Luc. xviii, 14. ⁸⁵ Psal. cxxv, 1, 2. ⁸⁶ Dan. ii, 34, 37. ⁸⁷ Deut. xiv, 4, 5. ⁸⁸ Psal. xlii, 1. ⁸⁹ Psal. xxviii, 9. ⁹⁰ Job xxxix, 1, 2, 3, 4. ⁹¹ Prov. v, 19. ⁹² Rom. i.

dus de invisibili doceat, et exemplaria quædam
 cœlestium contineat positio ista terrena; ut ab his
 quæ deorsum ad ea quæ sursum sunt possimus
 ascendere, atque ex his quæ videmus in terris,
 sentire et intelligere ea quæ habentur in cœlis. Ad
 quorum similitudinem quamdam, quo facilius col-
 ligi per hæc ac sentiri possent diversitates, creatu-
 rarum quæ in terris sunt similitudinem conditor
 dedit. Et fortassis sicut hominem Deus ad imagi-
 nem et similitudinem suam fecit, ita etiam cæteras
 creaturas ad alias quasdam cœlestes imagines per
 similitudinem condidit; et fortasse in tantum singu-
 la quæque quæ in terris sunt, habent aliquid
 imaginis et similitudinis in cœlestibus, ut etiam
 granum sinapis quod minimum est in omnibus sem-
 inibus, habeat aliquid imaginis et similitudinis in
 cœlis; et hoc quod talis ei quædam composita est
 alternatio naturæ, ut cum minimum sit omnium
 seminum, majus fiat omnibus oleribus, ita ut pos-
 sent venire aves cœli, et habitare in ramis ejus;
 similitudinem ferat non solum alicujus cœlestis
 imaginis, sed et ipsius regni cœlorum. Sic ergo
 possibile est etiam cætera semina quæ in terris
 sunt, ut habeant aliquid in cœlestibus similitudinis
 et rationis. Quod si semina, sine dubio et virgulta;
 et si virgulta, sine dubio et animantia, vel alitum,
 vel repentium, et quadrupedum. Sed et illud adhuc
 potest intelligi, quod sicut granum sinapis non
 unam similitudinem tenet regni cœlorum et habi-
 tationis scilicet avium in ramis suis, sed habet et
 aliam similitudinem vel imaginem, perfectionis
 scilicet fidei, ita ut si quis habeat fidem sicut gra-
 num sinapis, dicat monti transferre se, et trans-
 feret; ita possibile est ut etiam cætera non in uno
 aliquo, sed in pluribus speciem et imaginem cœ-
 lestium ferant. Et cum plures sint, verbi **82** gra-
 tia, in grano sinapis virtutes quæ rerum cœlestium
 imagines teneant, ultimus et extremus ejus usus
 est iste qui habetur apud homines in ministerio
 corporali. Ita etiam in reliquis, vel seminibus, vel vir-
 gultis, vel herbarum radicibus, vel etiam in animan-
 tibus intelligi potest; ut usum quidem et ministerium
 hominibus præbeant corporale, habeant autem in-
 corporalem rerum formas et imagines, quibus doceri
 anima possit, et instrui ad contemplanda etiam
 ea quæ sunt invisibilia et cœlestia. Et hoc fortassis
 est quod ille scriptor divinæ sapientiæ dicit:
*Ipse enim mihi dedit eorum quæ sunt scientiam
 veram, ut sciam substantiam mundi, et virtutes
 elementorum, initium, et finem, et medietatem tem-
 porum, vicissitudinum permutationes, et conversiones
 temporum, et anni circulos, et stellarum positiones,
 naturas animalium, et iras bestiarum, spirituum
 volentium, et cogitationes hominum, differentias vir-
 gultorum, et virtutes radicum; sed et quæcunque oc-
 culta et manifesta sunt cognovi*⁸³. Vide ergo si pos-
 simus ex his Scripturæ sermonibus ea, quæ discu-

A tere proposuimus, lucidius evidentiusque colligere.
 Etenim scriptor iste sapientiæ divinæ cum singula
 quæque enumerasset, ad ultimum dixit, quia oc-
 cultorum, et manifestorum acceperit scientiam:
 ostendens sine dubio quod unumquodque eorum
 quæ in manifesto sunt, referatur ad aliquid eorum
 quæ in occulto sunt; id est, singula quæque visi-
 bilia habere aliquid similitudinis et rationis ad in-
 visibilia. Quia ergo impossibile est homini in carne
 viventi agnoscere aliquid de occultis et invisibilibus,
 nisi imaginem aliquam et similitudinem conceperit
 de visibilibus; ob hoc arbitror, quod ille qui
 omnia in sapientia fecit, ita creavit unamquamque
 visibilium speciem in terris, ut in his doctrinam
 quamdam et agnitionem rerum invisibilium et
 B cœlestium poneret; quo per hæc ascenderet mens
 humana ad spiritalem intelligentiam, et rerum
 causas in cœlestibus quæreret, ut posset edocta
 per sapientiam Dei etiam ipsa dicere: *Quæ in oc-
 culto sunt, et quæ in manifesto, cognovi*. Secundum
 hæc quoque agnoscit et substantiam mundi, non
 solum hanc visibilem corporeamque, quæ palam
 est, sed et illam incorpoream invisibilemque quæ
 in occulto est. Agnoscit etiam elementa mundi non
 solum visibilia, sed et invisibilia, et utrorumque
 virtutes. Sed et initium quod dicit, et finem, et
 medietatem temporum, initium ait visibilis quidem
 mundi, quod ante sex millia non integros annos
 initium designat Moyses; medietatem quoque se-
 cundum temporum rationem, finemque illum qui
 speratur cum cœlum et terra transibunt. Secundum
 C occultorum vero scientiam, initium illud quod in-
 telligit is quem sapientia Dei docuerit, quod nulla
 possunt tempora, nulla sæcula comprehendere.
 Medietatem vero hæc quæ nunc sunt, finem vero ea
 quæ futura sunt, id est, perfectionem consumma-
 tionemque universitatis, quæ tamen ex his visibili-
 bus conjici possunt et intelligi. Sed et vicissitudi-
 num permutationes, et temporum conversiones,
 anni circulos, ex his quæ videntur refert ad invi-
 sibilium rerum corporalium permutationes ac vicissi-
 tudines.

D Circulos quoque annorum temporalium, et præ-
 sentium refert ad antiquiores aliquos ac sempiter-
 nos annos, secundum eum qui dicebat: *Et annos
 æternos in mente habui*⁸⁴. Sed et stellarum positio-
 nes non dubitavit ab his quæ palam videntur re-
 ferre ad illa quæ in occultis sunt, quæ occultorum
 manifestorumque scientiam meruit: et dicit esse
 aliquod sanctorum genus quod de Abrahæ præci-
 pue stirpe descendit, sicut stellas cœli. Sed et re-
 surrectionis futuræ gloriam stellas esse secundum
 occultorum scientiam pronuntiavit, sequens eum
 qui dixit: *Alia gloria solis, et alia stellarum. Stella
 enim a stella differt in gloria, ita et resurrectio mor-
 tuorum*⁸⁵. Nisi secundum hæc intelligeretur illud
 quod ait: *Naturas animalium, irasque bestiarum*⁸⁶,

⁸³ Sap. vii, 17, 18, 19, 20, 21. ⁸⁴ Psal. lxxvii, 5. ⁸⁵ II Cor. xv, 41, 42. ⁸⁶ Sap. vii, 20.

nunquam dixisset in Evangelis Salvator : *Dicite vulpi huic*⁹⁷, neque Joannes de quibusdam dixisset : *Serpentes generatio viperarum*⁹⁸, sed neque propheta diceret de nonnullis quod *equi admissarii facti sunt*⁹⁹, et item alius : *Homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*¹. Sed et ille diligenter agnovit iras bestiarum qui dicebat : *Furor illis secundum similitudinem serpentis sicut aspidis surda, obturantis aures suas*². Hæc erit ratio etiam de eo quod ait, *spirituum violentias*³; visibiliter quidem de ventis, et flatibus aeris, invisibiliter vero de violentiis immundorum spirituum loquens, quos et Paulus ventos doctrinæ nominavit⁴. Post hæc jam sequitur ut cogitationes hominum sciat corporaliter quidem quæ de humano corde procedunt, invisibiliter autem intelligat eos, qui injiciunt hominibus malas et pessimas cogitationes, sicut in Evangelio scriptum est : *Cum diabolus misisset in cor Judæ Iscariotis, ut traderet Dominum*⁵. Et ut in Proverbiis dicitur : *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne derelinquas, quia sanitas compescit peccata magna*⁶. Sed et bonarum cogitationum est aliquis auctor : propter quod et in Psalmis puto scriptum esse : *Beatus homo cujus est auxilium abs te, Domine, ascensiones in corde suo disposuit*⁷. Et iterum : *Cogitatio hominis confitebitur tibi, et reliquæ cogitationum diem festum agent tibi*⁸. Ita igitur cuncta secundum ea quæ præfati sumus, ex visibilibus referri possunt ad invisibilia, et a corporalibus ad incorporea, **83** et a manifestis ad occulta, ut ipsa creatura mundi tali quadam dispensatione condita intelligatur per divinam sapientiam, quæ rebus ipsis et exemplis invisibilia nos de visibilibus doceat, et a terrenis nos transferat ad cœlestia.

Hæc autem rationes non solum in creaturis omnibus habentur, sed et Scriptura divina tali quadam sapientiæ arte conscripta est. Propter quædam namque occulta, et mystica visibiliter populus educitur de Ægypto ista terrena, et iter agit per desertum, ubi serpens erat mordens, et scorpius, et sitis, ubi non erant aquæ, et cætera quæ in his gesta referuntur. Quæ omnia, ut diximus, occultorum quorundam formas et imagines tenent. Et hoc, non in scripturis tantum veterum, sed et in gestis Domini et Salvatoris nostri, quæ in Evangelis referuntur, invenies. Igitur si omnia quæ in manifesto sunt, secundum ea quæ superius approbavimus, ad aliqua referuntur quæ in occulto sunt, consequens sine dubio est ut cervus iste visibilis, vel caprea quæ in Cantico canticorum scribitur secundum rationem naturæ suæ quam corporaliter gerunt, referantur ad aliquas rerum incorporearum

causas, ut illis occultis et invisibilibus cervis videatur posse convenire quod dictum est : *Vox Domini perficientis cervos*⁹. Quæ enim perfectio ex voce Domini sit istis visibilibus cervis? Aut quæ ad eam doctrina unquam ex Domini voce descendit? Si vero spirituales cervos quæramus, quorum formam et imaginem tenet illud animal corporale, illos invenias ad summam perfectionis ex voce Domini posse perducere. Sed et quorum cervorum Dominum servare decuerit partus, et velut medendi officia præbentem parturientibus astare convenerit, donec parerent filios tales, qui adversarentur, et persequerentur serpentium genus, ut dignum est divina majestate, debemus advertere qualium cervorum Deum decet (71) servare partus, ne in aborsum decidant; sed et menses eorum numerare plenos ad partum, eorumque labores et dolores custodire, ut generationes eorum non cadant in vacuum, sed ut perfecta sit eorum nativitas, et tandiu parturiant donec formetur Christus in eis. Hujusmodi cervorum pullos Dominus nutrit, eorum duntaxat qui jactant in Domino cogitationem suam, ut ipse eos nutriat, et ipse servet dolores partus eorum, cum ex timore Dei et in ventre conceperint, et parturiant, et spiritum salutis pepererint. Hujusmodi partus dolores ipse Dominus servat et curat. Sed et emittit dolores eorum, ut euntes eant, et fleant portantes semina sua, et sint in doloribus hominum ac flagellentur cum hominibus, ne forte teneat eos superbia. Isti quoque ipsi cervi abrumpunt, ut ait, natos suos. Quos enim genuerint per Evangelium, abrumpunt eos a vinculis peccatorum, et a laqueis diaboli, ne ultra voluntati eorum teneantur obstricti. Isti etiam multiplicabuntur, et, ut ait, non revertentur. Non enim imitabuntur uxorem Loth¹⁰, non redibunt retrorsum. Sciunt enim quia qui mittit manum suam ad aratrum, si retrospexerit aptus non erit regno cælorum¹¹; sed semper quæ retro sunt obliviscuntur, et in ea quæ ante se sunt se extendunt. Tales enim cervos vox Domini facit esse perfectos. Quæ vox Domini, nisi illa quæ in lege et in prophetis habetur, et pervenit usque ad Joannem, qui erat vox clamantis in deserto¹²? Et ipsa enim vox Joannis, qui dicebat : *Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri*¹³, perfectos faciebat cervos, ut essent perfecti in eodem sensu et in eadem scientia. Qui enim talis est, merito dicit : *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus*¹⁴. Cervus quoque amicitiarum quis alius videbitur nisi ille qui peremit serpentem illum qui seduxerat Evam¹⁵, et eloqui sui flatibus peccati in eam venena diffundens, omnem posteritatis sobolem contagio prævaricationis infecerat : et venerat solvere inimicitias in

⁹⁷ Luc. xiii, 32. ⁹⁸ Matth. iii, 7. ⁹⁹ Jer. v, 8.
⁴ Ephes. iv, 14. ⁵ Joan. xiii, 2. ⁶ Eccli. x, 4.
⁹ Gen. xix. ¹⁰ Luc. ix, 62. ¹¹ Matth. iii, 3.

¹ Psal. xlix, 12. ² Psal. lviii, 4. ³ Sap. vii, 20.
⁷ Psal. lxxxiv, 5. ⁸ Psal. lxxxvi, 10. ⁹ Psal. xxviii, 13.
¹² Is. xl, 3. ¹³ Psal. xlii, 1. ¹⁴ Gen. iiii.

(71) Mss., *Deum decet*. Libb. editi, *Domini docet*.

carne sua, quas inter Deum et hominem noxius mediator effecerat? Pullus vero gratiarum potest accipi Spiritus sanctus a quo sitientes, et desiderantes Deum, spirituales gratias et dona celestia consequuntur.

Hæc autem omnia a nobis dicta sunt, ut manifestior fieret causa, qua sponsa comparare videtur fratrum suum hinnulo cervorum. Quod si etiam hoc requirendum est, cur non cervo, ut in aliis, sed hinnulo cervorum comparatur, illud advertit, quod cum in forma Dei esset, *filius datus est nobis, et puer natus est nobis, cujus potestas super humerum ejus*¹⁶. Ideo ergo hinnulus cervorum, quia parvulus puer natus est. Et forte possunt cervi accipi sancti quique, ut Abraham, Isaac, et Jacob, et David, et S. Iomon, et omnes ex quorum semine Christus secundum carnem descendit. Quos cervos vox Domini perfectos facit, et ipsorum est hinnulus iste, qui ex ipsis secundum carnem natus est puer. Movet me etiam illud quod in centesimo tertio psalmo scriptum est, ubi ait: *Montes excelsi cervis*¹⁷. Et quidem de cervis jam superius diximus quod sancti quique accipiuntur, qui ob hoc in hunc mundum venerunt, ut serpentis venena perimerent. Qui autem sint montes excelsi videamus, quasi qui solis cervis sequestrati videntur, et ad quos nisi cervus sit aliquis non possit ascendere. Ego puto quod personas Trinitatis montes excelsos appellaverit, ad cujus capacitatem nullus nisi cervus efficiatur, ascendit. Sed **84** iidem ipsi qui hic montes excelsi pluraliter appellantur, in aliis mons excelsus singulariter dicitur; sicut Isaias ait: *In montem excelsum conscende qui evangelizas Sion. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Hierusalem*¹⁸. Idem namque ipse qui ibi Trinitas propter distinctionem personarum, hic unus Deus intelligitur pro unitate substantiæ. Satis sint ista de hinnulo cervorum. Nunc videamus quomodo etiam capræ vel damulæ ad Græcæ vocabula.

Hoc animal, quantum ad præter vocabula, nomen a videndo atque clarius prospiciendo sortitum est. Et quis est qui ita videat ut videt Christus? Solus namque est qui videt, id est, agnoscit Patrem. Nam et si dicantur hi qui mundo sunt corde Deum visuri¹⁹, videbunt ipso sine dubio revelante, quia et caprea habet in natura sua, ut non solum videat ipsa et perspiciat acerrime, sed et aliis visum præbeat. Asserunt namque hi quibus medicinæ peritia est, inesse huic animali intra viscera humorem quemdam qui caliginem depellat oculorum, et obtusiores quosque visus exacuat. Merito ergo capræ vel damulæ Christus comparatur, quia non solum videt ipse Patrem, sed et videri ab aliis facit, quorum visus ipse curaverit. Observa autem ne audiens Patrem videri corporeum aliquid sentias, et Deum visibilem putes. Visus quo Deus videtur,

non est corporis, sed mentis, et spiritus. Quod etiam ipse Salvator in Evangelio vocabulo proprio distinguens dixit: *Nemo videt Patrem nisi Filius*²⁰. Denique et iis quos facit Deum videre, dat spiritum scientiæ, et spiritum sapientiæ, ut per ipsum spiritum videant Deum. Et ideo dicebat ad discipulos, quia *qui me videt, videt et Patrem*²¹. Et utique non ita inepti erimus, ut putemus quod qui secundum corpus eum vidit, viderit etiam Patrem: alioqui inveniuntur et Scribæ, et Pharisei, et hypocritæ, et Pilatus qui eum flagellis cecidit, et omnis populus qui clamabat: *Crucifige, crucifige eum*²², videntes Jesum secundum carnem, etiam Deum Patrem vidisse. Quod utique non solum absurdum videtur esse, sed et impium. Sicut enim cum turbæ eum comprimerent eum cum discipulis, nullus eorum qui premebant et coarctabant eum, tetigisse dicitur eum, nisi illa sola quæ profluvium sanguinis passa venit et tetigit limbriam vestimenti ejus, et ipsi soli testimonium perhibet dicens, quia *tetigit me aliquis, ego enim sensi virtutem de me exisse*²³; ita et cum plures essent qui eum videbant, nullus eum vidisse dicitur, nisi qui agnovit quod Verbum Dei et Filius Dei est: in quo utique simul agnosci et videri dicitur Pater. Sed et hoc nos non prætereatur, quod prius capræ, et nunc hinnulo cervorum comparatur, cum utique majus animal cervus quam caprea videatur. Sed animadvertite ne illa potius in his habenda sit ratio: quia cum dupliciter constet salus credentium, per agnitionem fidei et operum perfectionem, ratio fidei quæ pro intuitu et inspectione contemplationis capræ, ut diximus, comparatur, primus habeatur salutis gradus; secundo vero in loco operum perfectio quæ cervi formam tenet vincens et perimentis venena serpentium, id est artes diabolicas, memoretur. Si ergo sponsa similem dicit esse fratrum suum capræ, vel hinnulo cervorum in montibus Bethel, Bethel vero domus Dei interpretatur, montes ergo qui in domo Dei sunt, possunt legis et prophetarum, sed et evangelica et apostolica accipi volumina, in quibus et fides Dei perficitur et contemplatur, et operum perfectio dicitur et adimpletur.

Vers. 9, 10. *Ecce hic stetit post parietem nostrum incumbens super fenestras, prospiciens per retia. Respondet fraternus meus, et dicit mihi.* Cum considero difficultates investigandi sensus in his qui propositi sunt Scripturæ sermonibus, simile me aliquid pati video huic, qui ad investigandum venationem odoratibus sagacis canis procedit: ubi interdum moris est, ut cum vestigiis intentus proximum se venator latentibus effectum putaverit esse cubilibus, subito vestigiorum desideretur indicibus et rursus fixius impressis odoratibus easdem quas explicaverat, retrorsum redeat vias, donec inveniatur locum

¹⁶ Isa. ix, 6. ¹⁷ Psal. ciii, 18. ¹⁸ Isa. xl, 9. ¹⁹ Matth. v, 8. ²⁰ Joan. vi, 46. ²¹ Joan. xiv, 9.

²² Luc. xxiii, 21. ²³ Luc. viii, 46.

In quo se altius excutiens venatio latenter ad aliam transtulit viam : quam cum venator invenerit, alicuius insequitur spe prædæ certior, et vestigii firmitate securior. Itæ ergo et nos ubi se propositæ explanationis quodammodo substraxere vestigia, paululum emensa repetentes, et planiorem quam dudum videbatur expositionis ordinem persequentes, speramus quod Dominus Deus noster tradat in manus nostras venationem, quam præparantes, et secundum scientiam matris Rachel rationalis verbi salibus condientes, benedictiones mereamur consequi a spiritali patre Jacob. Propter quod necessarium videtur, ut diximus, breviter dicta repetere, explanationemque priorem retexere, ut qui sit lucidior sensus aperiatur. Intelligi ergo mihi videtur ex initio propositi dramatis sponsam foris stare in bivio, et ob amorem sponsi hinc atque inde prospicere ei forte veniat, si forte appareat, nec viam ingredi velle aliquam dum ignorat unde magis veniat, nec domi, sed foris stare, et desiderio ejus agitari ac dicere : *Osculetur me osculo oris sui* ²⁴; ubi autem venit sponsus, dicat : *Bona sunt ubera tua super vinum*, et reliqua, usque ad eum locum ubi ait : *Post te curremus*. Post hæc dilecta jam et vicem charitatis ab ipso sponso recipiens, introducatur in cubiculum ejus, et dicat : *Introduxit me* **85** *rem in cubiculum suum* ²⁵. Sed et cætera quæ postea sunt scripta, intus posita loquatur ad sponsum præsentibus et assistentibus sponsæ quidem adolescentulis, sponsi vero sodalibus. Verumtamen intelligatur sponsus utpote vir, non semper in domo, neque sæpè assidere sponsæ intra domum positæ : sed exeat frequenter, et illa eum quasi amore ejus sollicita requirat absentem ; sed et ipse interdum redeat ad eam. Propter quod et videatur per totum libellum aliquando quidem velut absens requiri sponsus, aliquando sicut præsens loqui cum sponsa. Ipsa autem sponsa cum multa et magnifica in sponsi cubiculo pervidisset, petit se etiam in domum vini introduci. Quo cum ingressa perspexisset quod sponsus utpote vir non resederit in domo, ipsa rursus amore ejus exagitata, exiit foras, et circumiens peragret circa domum non ingrediens, et ex omni parte prospiciat quando ad eam redeat sponsus ; et ecce subito videat eum vicinorum montium juga immensis saltibus superantem descendere ad domum in qua amore ejus sollicita æstual sponsa. Perveniens vero sponsus ad parietem domus, stet paululum post ipsum, considerans, ut fieri solet, aliquid, et animo retractans. Jam vero etiam ipse sentiens aliquid amoris erga sponsam, usus altitudine sua quæ attingit usque ad domus fenestras, quæ fenestræ habeant aliquam partem operis, ut aiunt, reticulati. Et tunc incubat quidem per fenestras, eminentior autem sic sit fenestris, attingatque usque ad superiora earum quæ reticulato, ut diximus, opere distinctæ sunt,

A indeque prospiciens alloquatur sponsam, et dicat ei :

Vers. 10. *Exsurge, veni, proxima mea, formosa mea, columba mea*, et reliqua. Hæc sunt quæ, ut superius designavimus, difficultatem plurimam dirigendi ordinis et aperiendæ intelligentiæ habere nobis visa sunt. Quæ, ut puto, evidentiore fecerit repetita hæc nunc indago sermonum. Spiritalis autem in his expositio, non ita laboriosa ac difficilis habetur. Sponsa enim verbi anima, quæ in domo regali, hoc est in Ecclesia, consistit, docetur a Verbo Dei, qui est sponsus suus, quæcunque reposita sunt et recondita intra aulam regiam et cubiculum regis ; discit in hac domo, quæ est Ecclesia Dei vivi, cellas etiam vini illius quod de sanctis torcularibus congregatum est, cellas vini non solum novi sed et veteris ac suavis, quæ est doctrina legis et prophetarum ; in quibus sufficienter exercitata recipiat in se ipsum qui erat in principio apud Deum Deus Verbum ²⁶, sed non semper secum permanentem : non enim possibile est hoc humanæ naturæ : sed interdum quidem visitetur ab eo, interdum vero relinquatur, ut amplius desideret eum. Cum vero visitatur a Verbo Dei secundum propositi versiculi sensum, per montes saliens venire dicitur ad eam ; excelsos scilicet et elevatos revelans ei cœlestis scientiæ sensus, ita ut perveniat usque ad ædificationem Ecclesiæ, quæ est domus Dei vivi, columna, et firmamentum veritatis, et stet juxta parietem, vel post parietem, ut neque penitus abscondatur, neque omnino in promptu sit. Verbum enim Dei, et sermo scientiæ non in publico et palam positus, neque conculcandus pedibus apparet ; sed cum quæsitus fuerit invenitur, et invenitur non, ut diximus, in propatulo positus, sed oblectus, et quasi post parietem latens.

Anima autem quæ in Ecclesia esse dicitur, non intra ædificia parietum collocata intelligitur, sed intra munimenta fidei et ædificia sapientiæ posita, celsisque fastigiis charitatis oblecta. Propositum ergo bonum, et fides rectorum dogmatum animam esse in domo Ecclesiæ facit ; cujus domus membra quædam sunt, vel cubiculum, vel domus vini, vel alia hujusmodi pro gratiarum scilicet gradibus et donorum spiritalium diversitatibus appellantur. Sic ergo et paries nunc pars quædam domus hujus est, quæ potest indicare dogmatum firmitatem ; sub qua stare dicitur sponsus, et in quibus tam magnus et excelsus est, ut emineat omne ædificium, et prospiciat sponsam, id est animam ; et nondum quidem apertum se ei totumque manifestet, sed quasi per retia prospiciens hortetur eam, et provocet non sedere intrinsecus segnem, sed exire ad se foras ; et conari ut non jam per fenestras et retia, neque per speculum in ænigmate, sed procedens foras facie ad faciem videat eum ²⁷. Nunc enim, quia nondum potest ita eum intueri, propterea non ante, sed re-

²⁴ Cant. 1, 2. ²⁵ Cant. 1, 4. ²⁶ Joan. 1, 1. ²⁷ I Cor. XIII, 12.

tro ei et post parietem stet. Incumbit autem per fenestras, quæ sine dubio patebant ad recipiendum lumen ad illuminandam domum. Per has ergo sermo Dei incumbens et prospiciens, provocat exurgere et ad se venire animam. Possumus autem sensus corporeos fenestras intelligere, per quas aut mors, aut vita intrat ad animam; sic enim designat Jeremias propheta cum de peccatoribus loquitur, dicens: *Ascendit mors per fenestras vestras*²⁸. Quomodo ascendit mors per fenestras? Si oculi peccatoris videant mulierem, et mœchentur eam in corde suo²⁹, sic mors ingressa est ad animam per fenestras oculorum. Sed et cum recipit quis auditum vanum, et præcipue falsæ scientiæ dogmatum perversorum; tunc per aurium fenestras mors intrat ad animam. Si vero anima intuens ornamentum mundi et ex pulchritudine creaturarum conditorem omnium intelligat Deum, et opera ejus miretur, laudetque operum creatorem, ad animam hanc vita ingreditur per fenestras oculorum. Sed et cum auditum inclinatur ad Verbum Dei, et rationibus sapientiæ⁸⁶ ac scientiæ ejus delectatur, huic per aurium fenestras ad animam sapientiæ lumen ingreditur. Per has ergo fenestras prospiciens Verbum Dei, et prospectum suum ad sponsam animam dirigens, assurgere hortatur eam, et venire ad se, id est, corporea et visibilia relinquere, et ad incorporea et invisibilia ac spiritalia properare. Quoniam *quæ videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt*³⁰. Sic et spiritus Dei circumire dicitur, et quærere dignas animas, quæ apte recteque fieri possint ad habitaculum sapientiæ. Quod autem per retia fenestrarum prospicere dicitur, illud sine dubio indicat, quod donec in domo hujus corporis posita sit anima, non potest nudam et apertam Dei sapientiam capere, sed per exempla quædam et indicia atque imagines rerum visibilibus. Illa quæ sunt invisibilia et incorporea contemplatur; et hoc est prospicere ad eam sponsum per retia fenestrarum.

Si vero de Christo hæc et Ecclesia exponamus, domus in qua habitabat Ecclesia, Scripturæ sunt legis et prophetarum. Ibi enim et cubiculum regis est omnibus divitiis scientiæ ac sapientiæ repletum. Ibi et domus vini, doctrina scilicet vel mystica, vel moralis, quæ lætificat cor hominis. Adveniens ergo

A. Christus stetit paululum post parietem Veteris Testamenti. Stetit enim post parietem, cum non manifestaretur ad populum: ubi vero adfuit tempus, et coepit per fenestras legis ac prophetarum, per ea scilicet quæ de eo prædicata fuerant, apparere, et ostendere se Ecclesiæ intra domum, hoc est intra litteram legis sedenti, provocat eam inde exire, et venire foras ad se. Nisi enim exeat, nisi procedat, et progrediatur a littera ad spiritum, non potest sponso suo conjungi, neque Christo sociari. Vocat ergo eam, et invitat a carnalibus ad spiritalia, a visibilibus ad invisibilia, a lege venire ad Evangelia. Et ideo dicit ei: *Surge, veni* (72), *proxima mea, formosa mea, columba mea*. Et ut aliqua etiam de

B. timentes sensum perdere qui occurrit in hoc loco: propterea fortassis et illud dicit ad eam, quia etiam hiems transit, pluvia abiit simul et passionis suæ tempus indicans, quod transacta hieme, et dejectis imbribus ipse passus est: simul et illud quoque per spiritalem designans intelligentiam, quod usque ad illud tempus quo Christus passus est, imbres fuerunt super terram. Mandabat enim adhuc Dominus imbribus, scilicet prophetis, ut pluerent verbi pluviam super terram. Sed quia usque ad Joannem Baptistam prophetica finiuntur officia, merito imbres abiisse et discessisse dicuntur. Cesarunt autem prophetici imbres non ad damnum credentium, sed ad majora Ecclesiæ lucra. Quid enim imbribus opus est, ubi flumen Dei lætificat civitatem? ubi in corde uniuscujusque credentium fons aquæ vivæ fit salientis in vitam æternam? Quid opus imbribus, ubi jam flores apparuerunt in terra nostra, et ex adventu Domini jam non exciditur ficulnea, quæ prius non attulerat fructum? Nunc enim jam produxit grossos suos. Sed et vineæ dederunt odorem suum. Unde et unus quidam ex ista vinea dicebat: *Quia Christi bonus odor sumus Deo in omni loco in his qui salvi sunt, et in his qui pereunt*³¹. Sed hæc, sicut supra designavimus, antequam ad ipsa Scripturæ loca venire præsumimus, ne forte fugeret nos sensus qui occurrisse videbatur in tempore: nunc repetamus quomodo per retia prospicere dicatur.

D. Scriptum est: *Non enim inique tenduntur retia avibus*³². Et iterum: *Justus si incurrerit in pec-*

²⁸ Jer. 12, 21. ²⁹ Matth. 7, 28. ³⁰ II Cor. 14, 18.

³¹ II Cor. 11, 15. ³² Prov. 1, 17.

(72) *Surge, veni*, etc. Procopius ex Origene: Ἀνάστα, φησὶν, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν πρὸς τὰ νοητά, ἵνα συνῆι μὲν δι' ὧν αὐτὰ θεωρεῖς. Ὁ γὰρ χειμῶν ἀπῆλθεν· ὁ ὑετὸς ἀπῆλθεν. Ἐπιποιμεν ἂν ὑετὸν γεγονέναι, τὸν πρὸ τῆς ἐπιδημίας καιρὸν, τοῦ Θεοῦ ἐντειλαμένου ταῖς νεφέλαις ὑεὶν τὸν νομικὸν καὶ προφητικὸν λόγον· πεπαύσθαι δὲ τούτου, ἐπειδὴ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου· ἔαρ δὲ καὶ θέρος μετὰ τὴν ἐπιδημίαν, ὅτε μηκέτι ὑετὸν χρεῖα, ὅτε τὰ διὰ Χριστὸν ἀνθὴ ὤφθη ἐν τῇ γῆ. Καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ ἡ συκὴ οὐ κόπτεται ἀκαρπὸς ἐν τῷ πικρότερω γενομένῳ καιρῷ· νυνὶ γὰρ ὀλύνθους ἤνεγκε, καὶ κυπρίζουσιν αἱ ἀμπέλαι· διὸ φησὶν ἐν τῶν κλημάτων· Χριστοῦ εὐδία ἐσμεν τῷ Θεῷ. *Surge, in-*

quit, ab iis quæ sub sensum cadunt, ad spiritalia, ut intelligas per quæ hæc intueris. « Hiems enim transit, imber abiit. » *Dicere possumus pluviam fuisse, tempus quod Verbi in carnem adventum præcessit, mandante Deo nubibus, ut legulem et propheticum sermonem pluerent; cessasse vero hunc imbrem, quia « lex et prophetae usque ad Joannem; » ver autem ac ætatem ab ejus deinceps adventu, quando non amplius imbribus opus est, cum jam propter Christum flores in terra apparuerunt. Et ab ejus adventu ficulnea non succiditur, quæ omni retro superiori tempore infructifera fuerat. Nunc enim grossos protulit, ac vites florent. Idcirco ait unus palmitem: « Christi bonus odor sumus Deo. »*

catum, effugere jubetur, sicut et damula ex laqueis, et avis ex retibus. Plena est ergo vita mortalium laqueis offensionum, retibus plena deceptionum, quas tendit adversum genus humanum ille, qui contra Dominum gigas venator Nemrod appellatur. Verus etenim gigas quis alius est nisi diabolus, qui etiam adversus Deum rebellat? Laquei ergo tentationum, et decipulæ insidiarum, diaboli retia appellantur. Et quoniam hæc retia ubique tetenderat inimicus, atque in ipsis pene omnes involverat, oportebat esse aliquem qui fortior et eminentior fieret his, et contereret ea, ut sequentibus se viam posset aperire. Idcirco ergo et Salvator prius quam in conjugium et societatem veniret Ecclesiæ, tentatur a diabolo, ut vincens retia tentationum per ipsa prospiceret, et per ipsa vocaret eam ad se, docens sine dubio et ostendens ei quod non per otium et delicias, sed per multas tribulationes et tentationes veniendum sibi esset ad Christum. Nullus ergo alius fuit, qui retia ista superare potuerit. *Omnes enim peccaverunt* ²³, sicut scriptum est. Et rursus, ut Scriptura dicit: *Non est justus super terram qui fecerit bonum, et non peccaverit* ²⁴. Et iterum: *Nemo mundus a sorde, nec si unius diei fuerit vita ejus* ²⁵. Solus ergo est Dominus et Salvator **87** noster Jesus Christus qui peccatum non fecit, sed peccatum eum Pater fecit pro nobis, ut

A in similitudine carnis peccati, de peccato damnaret peccatum. Venit ergo ad ista retia, sed involvi in eis solus ipse non potuit: quoniam diruptis eis et contritis dat Ecclesiæ suæ fiduciam ut audeat jam cassare laqueos, et transire per retia, et cum omni alacritate dicere: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium; laqueus contritus est, et nos liberati sumus* ²⁶. Quis autem contrivit laqueos, nisi ille qui solus in eis teneri non potuit? Quamvis et ipse in morte fuerit voluntarie, et non ut nos necessitate peccati. Solus est enim qui fuit inter mortuos liber. Et quia liber inter mortuos fuit, idcirco devicto eo qui habuit mortis imperium, abstraxit captivitatem quæ tenebatur in mortem ²⁷. Et non solum semetipsum resuscitavit a mortuis, sed et eos qui tenebantur in morte, simul excitavit, simulque sedere in cœlestibus fecit. Ascendens enim in altum captivam duxit captivitatem, non solum animas educens, sed et corpora eorum resuscitans, sicut testatur Evangelium quod multa corpora sanctorum resuscitata sunt, et apparuerunt multis, et introierunt in sanctam civitatem Dei viventis Hierusalem ²⁸. Hæc nobis expositio de retibus secundo in loco assumpta est. Sit sane legentis iudicium, quæ earum mysticis dignius aptari possit eloquiis.

LIBER QUARTUS.

Vers. 10, 11, 12, 13. *Surge, veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea, quoniam ecce hiems transit, pluvia abiit et recessit sibi, flores visi sunt in terra, tempus putationis advenit, vox turturis audita est in terra nostra. Arbor ficæ produxit germina sua, vites florentes dederunt odorem suum. Quid contineat ordo dramatis jam supra descripsimus, nunc vero quid vel sermo Dei ad animam se dignam sibi aptam, vel quid Christus ad Ecclesiam dicere intelligendus sit, advertamus. Sed interim primus sermo Dei loquatur ad hanc speciosam decoramque animam, cui per sensus corporeos, id est per intuitum lectionis, et per auditum doctrinæ, quasi per fenestras apparuit, proceritatemque suæ magnitudinis demonstravit, ita ut in superioribus ei loqueretur incumbens, atque inde evocans eam, ut procedat foras, et extra sensus jam corporeos effecta desinat esse in carne, ut merito audiat: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu* ²⁹. Non enim taliter diceret eam Verbum Dei proximam sibi, nisi conjungeret se ei, et fieret eum eo unus spiritus, nec diceret eam speciosam,*

C nisi videret imaginem ejus renovari de die in diem; et nisi videret eam capacem Spiritus sancti, qui in specie columbæ descendit in Jordane super Jesum, non ei diceret: *Columba mea*. Conceperat enim amorem Verbi Dei, et cupiebat ad ipsum volatu celeri pervenire, dicens: *Quis mihi dabit pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam* ³⁰? Volabo sensibus, volabo intellectibus spiritalibus, et requiescam cum apprehendero sapientiæ et scientiæ ejus thesauros. Puto enim quia sicut qui mortem Christi recipiunt, et mortificant membra sua super terram, consortes efficiuntur similitudinis mortis ejus; ita et hi qui virtutem Spiritus sancti recipiunt, et sanctificantur ex eo, et donis ejus replentur, quia ipse in specie columbæ apparuit, etiam ipsi columbæ fiant, ut de terrenis et corporeis locis evolent ad cœlestia pennis sancti Spiritus sublevati. Quod si autem tempus opportunum quo hæc fieri possint, consequenter inseruit: *Quia ecce hiems, inquit, transit, pluvia abiit*. Non enim ante anima Verbo Dei jungitur et sociatur, nisi omnis ex ea hiems perturbationum ac vitiorum procella disces-

²³ Rom. iii. 23. ²⁴ Eccl. vii. 21. ²⁵ Job. xv. 11. xxvii. 52, 53. ²⁶ Rom. viii. 9. ²⁷ Psal. lv. 6.

²⁸ Psal. cxxiv. 7. ²⁹ Ephes. iv. 8. ³⁰ Matth.

serit, et ultra jam non fluctuet, et circumferatur omni vento doctrinæ ⁴¹. Ubi ergo ex anima hæc cuncta discesserint, desideriorumque ab eadem tempestas effugerit, tunc incipient in ea flores vernare virtutum, tunc ejus menti et tempus putationis adveniet (73), et si quid superfluum et minus utile fuerit in ejus sensibus vel intellectibus reseca-bitur, et ad gemmas spiritalis intelligentiæ revo-cabitur.

Tunc etiam vocem (74) turturis audiet, illius sine dubio sapientiæ quam dispensator verbi loquitur inter perfectos, sapientiæ Dei altioris quæ abscondita est in mysterio. Hoc namque indicat appella-tio turturis. Hæc namque avis in secretioribus et remotis a multitudine locis vitam transigit, aut deserta montium diligens, aut secreta silvarum, procul semper a multitudine posita, et a turbis aliena. Quid autem est aliud quod opportunitati temporis hujus amœnitati quæ conveniat? *Ficus*, inquit, *produxit germina sua*. Notandum quidem fructus ipsius Spiritus, qui sunt gaudium, charitas, **88** pax, et cætera. Sed jam tamen germina eorum proferre incipit spiritus hominis, qui in ipso est singulariter ficulnea nominatus. Sicut enim generaliter in Ecclesia diversæ arbores singulæ quæque animæ credentium intelliguntur, de quibus dicitur: *Omnis arbor quam non plantavit Pater meus cælestis eradicabitur* ⁴². Et iterum Paulus, qui se dicit adjutorem Dei esse in agricul-tura Dei, ait etiam ipse: *Ego plantavi, Apollo rigavit* ⁴³. Sed et Dominus in Evangeliiis: *Aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum; aut arbo-rem malam, et fructum ejus malum* ⁴⁴. Sicut ergo generaliter in Ecclesia singuli quique credentium diversæ arbores intelliguntur, ita et in unaquaque anima diversæ virtutes efficacia ejus diversæ arbo- res intelliguntur. Est ergo et in anima ficus quædam quæ producit germen suum: est et vitis quæ floreat, et reddat odorem suum. Cujus vitis palmit- es purgat Pater cælestis agricola, ut fructum plu- rimum afferant. Sed hæc vitis primo per odoris suavitatem quæ ex flore redditur, lætificat odora- tum; secundum eum qui dicebat: *Quoniam Chri- sti bonus odor sumus Deo in omni loco* ⁴⁵. Hæc ergo initia virtutum videns sermo Dei in anima, vocat ^D eam ad semetipsum, ut festinet et exeat; et abji-

ciens cuncta corpora venit ad eum, ut perfectionis ejus particeps fiat. Idcirco igitur quasi adhuc ja- centi, et in rebus corporeis incumbenti primo dicit: *Exsurge*, et quasi quæ statim obedierit et ob- secuta sit vocanti, collaudatur ab eo et audit: *Pro- xima mea, et columba mea*.

Et post hæc ne ad tentationum turbines trepida- ret, annuntiat ei quod hiems discesserit, et pluvia transierit, et abierit sibi. Bene autem vitiorum et peccatorum naturam uno miro sermone prolato significavit, ut hujusmodi diceret hiemem et plu- viam, quæ ex vitiorum delicto tempestateque de- scendat, sibi abiisse indicans, et per hoc nullam esse substantiam peccatorum. Non enim decidentia de homine vitia ad aliquam aliam substantiam peccatorum congregantur, sed sibi abeunt, et in se- melipsa resoluta evanescent, atque in nihilum re- diguntur. Et ideo dixit, *quia abiit sibi*. Fit ergo tranquillitas animæ apparente ei Verbo Dei, et cessante peccato; et ita demum florente vinea incipient virtutes atque arbusta bonorum operum fructum germinare. Sed nunc iterum Christus hæc loquitur ad Ecclesiam, et in anni circulum omne præsentis sæculi spatium ponit. Et per hiemem quidem illud indicat tempus, in quo vel Ægyptios grandio et turbines ac reliqua decem plagarum ver- bera flagellabant; vel cum diversa bella perfererat Israel; vel etiam cum ipsi Salvatore restitit, et in- credulitatis turbine correptus, naufragio fidei sub- mersus est. Ubi ergo illorum delicto salus gentibus ^C facta est, vocat nunc ad se Ecclesiam, dicitque ei: *Exsurge, et veni ad me, quia jam hiems quæ sub- mersit incredulos, et vos in ignorantia reprimebat, abscessit*. Sed et pluvia pertransiit, id est jam non mandabo nubibus, prophetis scilicet, ut pluant plu- viam Verbi super terras; sed ipsa vox turturis, hoc est ipsa Dei sapientia loquetur in terris, et di- cet: *Ipse qui loquebar adsum* ⁴⁶. Flores ergo cre- dentium populorum, et orientium Ecclesiarum apparuerunt in terra. Sed et putationis tempus (75) per fidem meæ passionis et resurrectionis advenit. Amputantur enim et exsecantur ab hominibus pec- cata, cum in baptismo donatur remissio peccato- rum. Vox quidem turturis, ut diximus, jam non per diversos prophetas, sed per os ipsius sapientiæ Dei auditur in terris. Et ficulnea germinat, quæ

⁴¹ Ephes. iv, 14. ⁴² Matth. xv, 13. ⁴³ I Cor. iii, 6. ⁴⁴ Matth. xii, 33. ⁴⁵ II Cor. ii, 15. ⁴⁶ Isa. lii, 6.

(73) Procopius ex Origene: Τομῆς καιρὸς ὁ τῆς τῶν περιττῶν ἀποθέσεως.

(74) Tunc etiam vocem, etc. Procopius ex Ori- gene: Φωνὴ τῆς τρυγόνος. Ἡ καὶ τρυγόνος λέγει τῆς ἀποβόητου καὶ ἀγνώστου σοφίας· φιλέρημον γὰρ τὸ ζῶον· ἢ ἡ φωνὴ ἀκούεται τοῖς ἔτι ἐπιγῆινον σώ- μα περιχειμένοις. (Vox turturis.) Veletiam turtur- is dicit, arcanæ et ignotæ sapientiæ: est enim animal solitudinis amans; cujus vox auditur iis qui adhuc terrenum corpus induli sunt.

(75) Sed et putationis tempus, etc. Procopius ex Origene: Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ἐν ᾧ δεῖ τὰ σωματικὰ τοῦ νόμου, καὶ τῆς ἐν τοῖς προ-

φήταις ιστορίας περιπεφυκότα τοῖς πνευματικοῖς πε- ριτέμεσθαι, καὶ μέναι τὰ κρείττονα. Καιρὸς δὲ πάλ- λιν καὶ τῆς τῶν ἀμαρτημάτων ἐκκοπῆς καὶ ἀφέσεως διὰ λουτροῦ καλιγγενείας. Καὶ μὴ θαυμάσης εἰ ὁ νυμφίος ὡς περὶ ἑτέρου λέγει τοῦ τρυγόνος· πολλα- χού γὰρ τοῦτο τῆς Γραφῆς ἔθος ἐστίν. *Illud autem est ejus adventus tempus, in quo legis ac historiæ quæ in prophetis est corporea quæ adnata sunt, necesse est circumcidi, et manere meliora. Tempus etiā rursus est exsciendendi peccata eorumque remissionis per lavacrum regenerationis. Nec mireris si sponsus velut de alio ac turture loquitur. Sic enim sæpius lo- qui consuevit Scriptura.*

potest in fructibus sancti Spiritus accipi, qui nunc A primum aperiuntur et demonstrantur Ecclesiae : vel etiam in littera legis quae ante adventum Christi clausa erat et constricta, et indumento quodam intelligentiae carnalis oblecta. Ex praesentia vero ejus et adventu prolatum est ex ea germen spiritualis intelligentiae, et sensus viridis et vitalis qui in ea tegebatur apparuit : ut Ecclesia quae tegebatur a Christo in ficulnea, id est in lege, non appareat arida, nec occidentem litteram sequi, sed florentem et vivificantem spiritum.

Sed et vites florere dicuntur, et dedisse odorem suum. Possunt quidem et diversae Ecclesiae quae per orbem terrarum habentur, vites dici florentes, aut vineae. *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est, et domus Juda dilecta novella* 47. Ista ergo vinea cum primo accedunt ad fidem florere dicuntur ; cum vero per religionem operum suorum suavitate adornantur, odorem suum dedisse dicuntur ; non sine causa puto quod non dixerit, odorem dederunt, sed odorem suum : ut ostenderet inesse unicuique animae vim possibilitatis et arbitrii libertatem, qua possit agere omne quod bonum est. Sed quia hoc naturae bonum praevagationis occasione decerptum, vel ad ignominiam, vel lasciviam fuerat inflexum, ubi per gratiam reparatur, et per doctrinam Verbi Dei restituitur, odorem reddit sine dubio illum, quem primus conditor Deus indiderat, sed peccati 89 culpa subtraxerat. Possunt autem et vites vel vineae intelligi virtutes caelestes et angelicae, quae hominibus largiuntur odorem suum, id est doctrinae et institutionis bonum, quo instruunt et imbuunt animas, donec ad perfectionem veniant, et incipiant capaces fieri Dei. Sicut et Apostolus ad Hebraeos scribens dicit : *Nonne omnes sunt ministeriales spiritus in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis* 48 ? Et ideo dicuntur ab ipsis quasi primum florem et odorem honorum operum capere homines : ipsos vero fructus vitis ab eo sperare, qui dixit : *Non bibam de generatione vitis hujus, donec bibam illud vobiscum novum in regno Patris mei* 49. Illi ergo perfecti flores et fructus ab ipso sperandi sunt : initia vero et, ut ita dicam, proficiendi suavitas potest a caelestibus virtutibus ministrari, vel certe per eos qui dicebant, ut supra diximus, *quoniam Christi bonus odor sumus Deo in omni loco* 50. Sed et alio modo possumus adhuc intelligere haec quae habentur in manibus, ut dicamus veluti prophetiam quamdam videri ad Ecclesiam factam, per quam vocetur ad repromissiones futuras, ut quasi post consummationem saeculi cum tempus resurrectionis advenerit dicatur ei : *Exsurge*. Et quia sermo hic statim opus resurrectionis designat, tanquam ex resurrectione clarior et splendidior effecta, invitatur ad regnum, et dicitur ei : *Veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea, quia hiems transiit*. Hiemem sine dubio

hujus praesentis vitae procellas et turbines noninans, quibus humana vita tentationum procellis agitatur. Transiit ergo hiems ista cum pluviis suis, abiit sibi. Sibi unusquisque egit in hac vita omne quod egit. Principium vero repromissionum futurarum flores. Securim ad radicem arboris positam in consummationem saeculi, ut excidat omnem arborem non facientem fructum bonum, tempus putationis intellige. Vocem vero turturis, quae in litteris repromissionis auditur, quam mansueti in hereditate suscipient, Christi personam facie ad faciem, et non jam per speculum et in aenigmatodocentis advertit 51. Ficulnea vero quae germen suum producit, totius congregationis justorum fructus habeatur. Ista vero et sanctae et beatae angelicae virtutes, quibus electi quique et beati ex resurrectione sociabuntur, qui erunt sicut angeli Dei, ipsae sunt vites et florentes vineae, quae odorem suum unicuique animae, et gratiam quam a Conditore suscepit prius, et nunc iterum perditam recuperavit, impertiunt, suavitateque caelestis odoris fetorem tandem abjectae ab eis mortalitatis corruptionisque depellunt.

Vers. 13, 14. *Surge, et veni, proxima mea, columba mea, in velami ibus petrae juxta promurale. Ostende mihi faciem tuam, et auditam fac mihi vocem tuam, quoniam vox tua suavis est, et facies tua speciosa*. Secundum propositi dramatis ordinem sponsus, qui saliens super montes et exsilienis super colles ad sponsam venerat, prospiciens eam, et intuens per fenestras, secundo jam loco dicit ad eam : *Surge, veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea*. Nunc vero addit etiam hoc ut ostenderet ei locum ad quem venire debeat, qui locus sub velamento et tegmine saxi sit positus. Sit autem idem locus non tam juxta murum, quam juxta promurale quoddam. Promurale autem dicitur, cum extra muros qui ambiunt civitatem, alius ducitur murus, et est murus ante murum. Tam deinde quasi si reverentiae causa ipsa sponsa oblecta sit et velata, petit ipse sponsus, ut veniens ad illum locum quem supra ostendit, utpote secretiorem, ibi ei quasi rejecto velamine ostendat faciem suam. Et quia pro multa reverentia taceret sponsa, desiderat sponsus aliquando etiam vocem ejus audire, et delectari in verbis ejus, et dicit, ut auditam sibi faciat vocem suam. Videtur tamen quod non ei penitus incognita sit facies ejus, neque vocis ejus ignarus sit, sed quia intercesserit aliquid, in quo nec faciem ejus viderit, nec vocem audierit. Iste sit propositi dramatis textus. Cui et hoc additur, quod veris tempus agi videatur, cum et flores apparuisse memorantur in terra, et vox turturis personare, et germen arbores produxisse. Propter hoc velut opportuno tempore progredi provocat sponsam, quae sine dubio hiemem totam intra domus claustra resederit. Sed haec nullam mihi videntur (quantum ad historicam narrationem pertinet)

47 Isa. v, 7. 48 Hebr. i, 14. 49 Matth. xxvi, 29. 50 II Cor. ii, 15. 51 I Cor. xiii, 12.

utilitatem conferre legentibus, aut aliquam saltem narrationis ipsius servare consequentiam, sicut in cæteris Scripturæ historis invenimus. Unde necesse est cuncta ad spiritalem transferre intelligentiam.

Primo ergo intellige mihi animæ hiemem, cum adhuc passionum fluctibus jactatur, et vitiorum procellis, ac duris malignorum spirituum flatibus verberatur. In his positam non hortatur eam sermo Dei foras exire, sed intra semetipsam colligi, et uniri undique, atque contegi contra perniciosos malignorum spirituum flatus. Nulli tunc in divinis litteris studiorum flores apud eam, nec profundioris sapientiæ secreta, et recondita mysteria quasi per vocem turturis resonant. Sed neque odoratus ejus gratiæ aliquid quasi ex vineæ floribus recipit, neque visus ejus tanquam in ficulneæ germine delectatur, sed sufficit ut in tempestatibus tentationum a lapsu peccati tuta ac munita permaneat. Quod si obtinuerit ut illæsa perduret, hiems ei transit, et venit ei ver. **90** Ver namque ei est, cum quies animo datur, tranquillitas menti. Tunc ad eam (76) venit Verbum Dei, tunc eam vocat ad se et hortatur ut exeat, non solum extra domum, sed extra civitatem : id est non solum extra carnis vitia efficiatur, sed extra omne quicquid corporeum et visibile continetur in mundo. Namque figuraliter in lege civitatem jam in superioribus evidenter ostendimus.

Evocatur ergo anima extra murum, et usque ad promurale perducitur, cum abiciens et relinquens ea quæ videntur et temporalia sunt, contendit ad ea quæ non videntur, et æterna sunt. Ostenditur ergo ei iter istud sub velamine petræ agendum, non sub aere nudo, neque ut patiaris solis ardores, ne iterum fusca fiat, ne iterum dicat, *desepxit me sol* ⁸⁴ : propterea sub velamine petræ agit hoc iter. Hoc autem ipsum velamen non vult ex frondibus esse aut linteis, aut pellibus, sed petram vult ei esse velamen, id est firma et solida Christi dogmata. Ipsum namque esse petram Paulus pronuntiat dicens : *Petra autem erat Christus* ⁸⁵. Christi ergo doctrina et fide si obtegatur anima et veletur, tuto potest ad illud pervenire secretum, ubi revelata facie gloriam

A Domini contempletur. Merito autem velam n istud petræ tutum creditur, quia et Salomon de ea dicit in Proverbiis, quod vestigia serpentis non possunt deprehendi super petram. Sic enim ait : *Tria sunt quæ impossibile est mihi intelligere, et quartum quod ignoro, vestigia aquilæ volantis, et viam serpentis super petram, et semitas navis in pelago, et vias viri in juventute* ⁸¹. Serpentis ergo, id est signa aliqua peccati, in hac petra quæ est Christus, inveniri non possunt, quia solus est qui peccatum non fecit. Hujus ergo petræ vero velamine anima tuto pervenit ad promuralem locum, id est ad contemplandum incorporalia et æterna. De hac eadem petra alia verbi specie David in xxxix psalmo dicit : *Et statuit supra petram pedes meos, et direxit gressus meos* ⁸². Nec mireris si apud David petra hæc quasi fundamentum et crepido est animæ per quam pergit ad Deum, et apud Salomonem velamen est animæ ad mystica sapientiæ secreta tendentis : cum et ipse Christus nunc via dicatur, per quam credentes incedunt, nunc etiam præcursor, sicut ait Paulus : *In quod præcursor introivit pro nobis Jesus* ⁸³. Simile est et illud quod per Moysen dicitur a Deo : *Ecce posui te in foramine petræ, et videbis posteriora mea* ⁸⁷. Igitur petra ista quæ Christus est, non est ex omni parte clausa, sed habet foramen. Foramen vero est petræ, qui revelat et innotescere facit hominibus Deum. Nemo ergo videt Patrem, nisi Filius ⁸⁸ ; nemo ergo videt postrema Dei, id est quæ in posteris temporibus fiunt, nisi positus in foramine petræ, scilicet cum ea Christo revelante didicerit. Et hic ergo sub velamine petræ animam proximam sibi effectam invitat sermo Dei ad promuralem locum, sicut supra jam diximus, ad contemplanda ea quæ non videntur, et æterna sunt, et ibi dicit ad eam : *Ostende mihi faciem tuam* : perfecto ut videat, si non aliquid in vultu ejus veteris adhuc velaminis habeat, sed possit intrepidus obtutibus gloriam Domini speculari, ut hæc ipsa dicat : *Et vidimus gloriam ejus tanquam unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* ⁸⁹. Sed et cum digna fuerit, ut de ipsa dicatur sicut et de Moysæ dictum est, quia Moyses loquebatur, et Dominus respondebat ei, tunc completur in ea quod ait :

⁸¹ Cant. i, 6. ⁸² I Cor. x, 4. ⁸³ Prov. xxx, 18, 19. ⁸⁴ Psal. xxxix, 3. ⁸⁵ Hebr. vi, 20. ⁸⁶ Exod. xxxiii, 22, 23. ⁸⁷ Joan. vi. ⁸⁸ Joan. i, 14.

(76) *Tunc ad eam, etc.* Procopius ex Origene: Βούλεται τὴν ψυχὴν ὑπερβῆναι τὰ αἰσθητά. Ὡς ἐπὶ πόλεως δὲ τεῖχος καὶ προτειγίσμα τὸν αἰσθητὸν κόσμον καλεῖ. Δεῖ οὖν τὴν τῷ λόγῳ κοινωθήσουςαν ψυχὴν ἐν σκέπῃ τῆς πέτρας οὐ μόνον ἐξω τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ προτειγίσματος γενέσθαι: ὡς πλησίον γενομένην ἀνακαλυμμένην προσώπῳ τῆν ἐξῆν Κυρίου κατοπτρίζεσθαι, πειθομένην τῷ λέγοντι: Δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου. Ἐπιθυμεῖ δὲ καὶ διαλεγόμενης ἀκούσαι τὴν φωνὴν ὡς ἠδέϊαν θαυμάζων. Προτειγίσμα δὲ ἐστίν, ὅπερ Ἡσαίας περιτειγὸς ὀνομάζει λέγων: Θήσῃ τεῖχος καὶ περίτειχος. Βούλεται τοίνυν, τῶν σωματικῶν ἐξελευθούσαν, οὐ μόνον ἐν τῷ τείχῳ γενέσθαι, ὅπερ εἶναι τὸν περὶ τοῦ νόμου λόγον νομίζω, ἀλλὰ καὶ ἐχόμενα τοῦ προτειγίσματος: ὡς λόγος μὲν ἐστὶ τελευταῖος τῶν σωμα-

D τικῶν, ἀρχὴ δὲ τῶν ἀσωμάτων. Vult sponsam supergredi sensibilia. Ac si autem de civitate loquatur, murum et antemurale mundum sensibilem vocat. Debet itaque anima, quæ cum Verbo commercium habitura est in velamine petræ, non solum extra murum civitatis, sed etiam extra antemurale exire, ut propius accedens revelata facie gloriam Domini velut in speculo contueatur, obediens dicenti: Ostende mihi faciem tuam. Cupit vero etiam loquentis vocem audire, quam ob dulcedinem admiratur. Antemurale autem est, quod Isaias circummurale vocat dicens: « Ponet murum et circummurale. » Vult igitur, ut a corporalibus exiens, non solum in muro consistat, quem puto esse legis doctrinam, verum etiam prope antemurale, extremam videlicet corporeorum rationem et incorporeorum initium.

Auditam fac mihi vocem tuam. Ingens vero laus ejus ostenditur in eo quod dicitur: *Vox tua suavis.* Sic enim sapientissimus propheta David dicebat: *Suavis sit ei disputatio mea* ⁶⁰. Suavis est vox animæ cum verbum Dei quod loquitur, cum fide et dogmatibus veritatis exponit, cum dispensationes Dei et judicia ejus explanat. Si vero aut stultiloquium, aut scurrilitas, aut vanitas de ore ejus procedunt, aut verbum otiosum, de quo reddenda sit ratio in die judicii, insuavis et injucunda vox ista est. Ab hac voce Christus avertit auditum suum. Et ideo quæque perfecta anima ponit ori suo custodiam, et ostium circumstantiæ labiis suis, ut talem semper sermonem proferat qui sale conditus det gratiam audientibus, et dicat de ea Verbum Dei, quia vox tua suavis. Sed et facies tua, inquit, speciosa. Si intelligas illam faciem de qua Paulus dicit: *Nos autem omnes revelata facie* ⁶¹; et item cum dicit: *Tunc autem facie ad faciem* ⁶²; tunc videbis quæ sit animæ facies quæ laudetur a Verbo Dei et speciosa esse dicatur. Illa sine dubio quæ quotidie renovatur ad imaginem ejus qui **91** creavit eam, quæ non habet in se maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed est sancta et immaculata; qualem et ipse sibi exhibuit Christus Ecclesiam, animas scilicet quæ ad perfectionem venerunt, quæ omnes simul efficiunt corpus Ecclesiæ. Quod corpus utique pulchrum videbitur et decorum, si animæ ex quibus corpus illud efficitur in omni perfectionis decore permanserint. Sicut enim cum anima in iracundia est, turbatum et ferum reddit corporis vultum; cum vero in mansuetudine et tranquillitate persistit, placidum mitemque reddit aspectum: ita Ecclesiæ facies pro virtutibus et moribus credentium, aut decora pronuntiatur, aut turpis, secundum quod et scriptum legimus: *Vestigium cordis in bonis, vultus hilaris* ⁶³. Et item alibi: *Cordis læti facies florida, in tristitiis autem positi mæstus est vultus* ⁶⁴. Cor ergo lætum est, cum habet in se spiritum Dei: cujus primus fructus charitas est, secundus gaudium est. Ex his puto quosdam sapientes sæculi assumpsisse illam sententiam quæ dicit, quia solus sapiens speciosus est, omnis autem nequam turpis est. Superest nobis ut aliquid apertius etiam de nomine promuralis dicamus. Quod, sicut supra diximus, indicat murum esse ante murum, quod etiam in Isaia hoc modo dicitur: *Pone murum et circa murum* ⁶⁵. Murus munimentum civitatis est. Alius vero murus ante murum, vel circa murum, majora et validiora munimenta designat. Per quod ostenditur, quia evocans sermo Dei animam et educens eam a corporalibus negotiis et corporeis sensibus, docere eam de futuri sæculi mysteriis cupit, et inde ei munimenta conquirere, ut spe futurorum munita et circumdata in nullo possit vel illecebris vinci, vel tribulationibus fatigari.

⁶⁰ Psal. CIV, 54. ⁶¹ II Cor. III, 18. ⁶² I Cor. XIII, 12. ⁶³ Eccl. I, 17. ⁶⁴ Rom. XI, 25. ⁶⁵ Isa. LII, 1. ⁶⁶ Isa. LII, 1.

Nunc etiam videamus quomodo hæc a Christo ad Ecclesiam dicatur, quæ est proxima ei et speciosa. Speciosa autem nulli alii nisi soli ipsi. Hoc enim significat cum dicit, *speciosa mea*. Hanc ergo exsuscitat Christus, et ipsi Evangelium resurrectionis annuntiat, et ideo dicit: *Exsurge, veni, proxima mea, speciosa mea*. Quia autem dedit et ei pennas columbæ, posteaquam dormivit in medio sortium: media autem inter duas vocationes Israelis Ecclesia vocata est, quia primo Israel vocatus est, post hæc ubi ipse offendit et cecidit, vocata est Ecclesia gentium; cum autem plenitudo gentium introierit, tum iterum omnis Israel vocatus salvabitur ⁶⁶; in medio ergo harum duarum sortium dormit Ecclesia. Et propter hoc dedit ei pennas columbæ deargentatas, quod significat rationabiles pennas in sancti Spiritus donis. Et posteriora dorsi ejus, vel in viriditate auri ⁶⁷, ut quidam legunt, vel, ut alii scriptum habent, in pallore auri. Quod ostendere potest, quia posterior illa vocatio quam ex Israel futuram dicit Apostolus, non erit in observantia legis, sed in pretiositate fidei. Auri namque viriditatis gerit speciem, fides virtutibus florens. Potest autem dici in medio earum sortium dormire, vel quiescere Ecclesia, in medio duorum testamentorum; et pennæ ejus deargentatæ ex sensibus legis. Aurum in posterioribus dorsi ejus, intelligi evangelici muneris donum potest. Ad hanc ergo Ecclesiam dicit Christus: Veni, tu columba mea, et veni, in operimento petræ; docens eam ut operata veniat, ne quid patiatu ab incurstantibus eam tentationibus, sed sub umbra petræ incedat oblecta dicens: *Spiritus vultus nostri Christus Dominus, cui diximus: In umbra ejus vivemus in gentibus* ⁶⁸. Oblecta autem incedit et adoperta, quia debet potestatem habere super caput, propter angelos. Cum autem venerit ad promuralem locum, id est ad futuri sæculi statum, ibi ad eam dicit: *Ostende mihi faciem tuam, et auditam fac mihi vocem tuam, quia vox tua suavis est.* Auditam vult fieri vocem Ecclesiæ suæ, quia qui eum confessus fuerit coram hominibus, et ipse confitebitur eum coram Patre suo qui in cælis est. Quia vox tua suavis est. Et quis non fatetur suavem vocem Ecclesiæ catholicæ fidem veram confitentis, insuavem vero et injucundam esse hæreticorum vocem, qui non dogmata veritatis, sed blasphemias in Deum, et iniquitatem in excelsum loquuntur? Sic et facies Ecclesiæ speciosa est: hæreticorum vero turpis et fœda; si quis est tamen qui bene noverit pulchritudinem vultus probare, id est si quis spiritualis est qui scit examinare omnia. Nam apud imperitos et animales homines pulchriora videntur mendacii sophismata quam dogmata veritatis. Possumus autem adhuc de loco promurali etiam hoc addere, quod promurale sinus sit Patris, in quo positus unigenitus Filius enarrat omnia et enuntiat Ecclesiæ suæ quæcumque in se-

cretis et in absconditis Patris sinibus continentur. **Unde** et quidam ab eo edoctus dicebat : *Deum nemo vidit unquam. Unigenitus Dei Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* ⁶⁹. Illuc ergo evocat sponsam suam Christus, et ut de omnibus eam quæ apud Patrem habentur, edoceat et dicat : *Quia omnia vobis nota feci quæ audivi a Patre meo* ⁷⁰; et ut iterum dicat : *Pater, volo ut ubi ego sum, illic sit et minister meus* ⁷¹.

Vers. 15. *Capite nobis vulpes pusillas exterminantes vineas, et vineæ nostræ florebut.* Secundum dramaticis ordinem mutata est persona, non enim jam ad sponsam, sed ad sodales (77) **92** loquitur sponsus, et ipsis dicit, ut capiant vulpes pusillas quæ insidiantur vineis, ubi primum germen ostenderit, nec sinunt eas pervenire ad florem. Capi ergo eas præcepit, salutem et utilitati consulens vinearum. Sed hæc, ut cæpimus, spiritali expositione discutienda sunt. Et puto quod si de anima hæc quæ se Verbo Dei conjungit, advertas, vulpes contrariæ potestates et nequitæ dæmonium intelligi debeant, per cogitationes pravas et intelligentiam perversam exterminantes in anima virtutum florem et fructum fidei perimentes. Provisio igitur Verbi Dei qui est Dominus virtutum, mandat angelis suis qui ad ministerium missi sunt, propter eos qui hæreditatem capiunt salutis, ut capiant ex unaquaque anima hujusmodi cogitationes a dæmonibus immis-

⁶⁹ Joan. 1, 18. ⁷⁰ Joan. xv, 15. ⁷¹ Joan. xvii, 24, et xii, 26. ⁷² Joan. xiii, 2.

(77) *Sed ad sodales, etc.* Procopius ex Origene : Ταῦτα τοῖς φίλοις ὁ νυμφίος ἔτοι ἀγγέλοις, ἢ ἀνδράσιν ἀγίοις, ὅσοι τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι. Ὑπὲρ σωτηρίας δὲ τῶν ἀμπελώνων ἢ προτροπῆ, ἵνα, τῶν πανουργῶν συλλαμβανόμενων δυνάμεων, αἱ διαφθειροῦσι τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκφύσεως τοῦ καρποῦ, δυνηθῶσιν αἱ ἀμπελοὶ προκόψαι ἀπὸ τοῦ κυπρίζειν μέχρι τῆς τοῦ καρποῦ τελειώσεως, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεωργουμέναι· ἀὰ δὲ τὸ αὐτεξούσιον δυνάμεναι ἐλέγκαι καρπὸν τε, καὶ μὴ. Ἡ τάχα καὶ ἀνθρωποὶ ἀλώπεκές τινες, δι' ἐτεροδόξου δριμύτητος ἐμποδίζοντες τοὺς ἀρξάμενους ἐρέγειν καλῶς· οὗς ἔτι μικροὺς ὄντας βούλεται συλλαφθῆναι, πρὶν ἐπὶ πλεόν ἀσεβείας προκόπτωσι. Μέγα γὰρ ἀλώπηξ γενόμενος, ἐκείνοις μὲν ἀνάλωτος· ὑπὸ μόνου δὲ τοῦ νυμφίου θηρεύεται. Ἀργόμενοι γὰρ ἐναργεῖν τὰ χεῖρονα, καὶ τοῖς φίλοις ἀνάλωτοι. Λέγει δ' ἂν καὶ μικροὺς ἀμπελώνας· οὐ δύνανται γὰρ κατὰ τῶν μεγάλων ἀλώπεκες. *Hæc sponsus*

A minum cura mandatur, ut cum deceptores quasi vulpes incursare cœperint hominem, dexteris eum auxiliis sublevent. Et ideo dicitur : *Capite nobis vulpes pusillas.* Competenter sane cum adhuc pusillæ sunt, capi eas mandat et comprehendi. Dum enim cogitatio mala in initiis est, facile potest abjici a corde. Nam si frequenter iteretur, et diu permaneat, adducit animam sine dubio ad consensum; et post consensum intra cor suum confirmatum, certum est quia ad peccati tendat affectum. Dum ergo in initiis est, et pusilla est, capi debet et abjici, ne si adulta fuerit et inveterata, jam non possit expelli. Denique et Judas initium mali habuit in amore pecuniæ, et hæc fuit illi vulpes pusilla. Sed et ab hac cum videret Dominus Judæ animam quasi florentem vineam lædi, capere eam volens, et abjicere ex eo, commisit ei pecuniæ loculos, ut possidens quod amabat, a cupiditate cessaret. Sed ille utpote habens sui arbitrii libertatem, non est amplexus medici sapientiam, sed indulsit semetipsum illi magis consilio quo exterminabatur anima sua, quam quo sanabatur.

Si vero hæc de Christo et Ecclesia intelligamus, sermo videbitur ad Ecclesiæ doctores dirigi, et mandari eis de captione vulpium exterminantium vineas. Vulpes autem perversos doctores hæreticorum dogmatum possumus intelligere, qui per argumentorum calliditatem seducunt corda innocentium, et vineam Domini exterminant ne floreat in fide recta. Datur ergo præceptum doctoribus catholicis, ut dum adhuc pusillæ sunt istæ vulpes, et nondum plures animas deceperunt, sed initium habet prava doctrina, arguere hos et refrenare festinent, et verbo veritatis contradicentes revincere, et capere hos assertionibus veris. Si enim permanserint in principiis, et indulerint, sermo eorum sicut cancer serpit, et fiet insanabilis; ut multi inveniantur qui decepti ab eis pugnare jam pro ipsis incipiant, et defendere suscepti erroris auctores. Sic ergo pusillas dignum est vulpes capere, et dolosa hæreticorum sophismata in ipsis statim initiis veris assertionibus confutare. Ut autem utriusque expositionis nostræ evidentior clarescat

D amicis loquitur, sive angelis, sive viris sanctis, quotquot sunt Ecclesiæ magistri. Quod autem ita præcipit, pro vinearum est incolumitate, ut vasfris comprehensis potestatibus, quæ initium exortus fructuum emoluiunt, vites a floribus ad fructus consummationem Deo cultiore proficere possint, ac propter arbitrii libertatem fructum ferre queant, vel non ferre. Vel forte etiam homines vulpes quædam sunt, qui hæretica astutia iis impedimento sunt qui recte currere incipiunt. Vult autem vulpes capi adhuc pusillas, antequam majorem in modum impietate profecerint. Vulpes enim ubi grandior evaserit, ab eis capi non potest; sed solus sponsus venatu capere eum possit. Dum enim deteriora facere incipiunt, etiam ab amicis possunt capi. Dicit vero etiam pusillas vineas. Adversus enim eas, quæ majores sunt, nihil vulpes moliri possunt.

assertio, congregemus ex divinis voluminibus sicubi animalis hujus mentio facta est. Invenimus ergo in sexagesimo secundo psalmo de impiis ita dici: *Ipsi vero in vanum quæsierunt animam meam, introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt* ⁷³. Sed et in Evangelio secundum Matthæum Salvator ad Scribam qui dicebat ei: *Magister, sequar te quocunque ieris*, respondit: *Vulpes foveas habent et volucres cæli nidus ubi requiescant, Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet* ⁷⁴. Similiter autem et in Evangelio secundum Lucam ad eos qui dixerunt Domino: *Exi, et vade hinc, quia Herodes vult te occidere*, respondit Jesus: *Euntes dicite vulpi huic: Ecce ego ejicio dæmonia et sanitates perficio hodie et crastina, et in die tertia consummabor* ⁷⁵. In libro quoque Judicum, Samson cum uxor quæ erat ex genere Philistinorum ei fuisset ablata, ait ad patrem ejus: *Innocens sum ego hac rice ab Allophyliis, quia faciam vobiscum mala. Et abiit Samson, et accepit trecentas vulpes, et accepit lampades, et ligavit caudam ad caudam, et posuit lampadem unam inter duas* ⁹³ *caudas vulpium, et accendit ignem in lampadibus, et emisit eas per messes Allophylorum, et incendit omnes messes eorum et stipulas eorum, et vineas eorum* ⁷⁶, et oliveta eorum. Adhuc autem in secundo libro Esdræ, ubi Tobias Ammonites impellevit ædificationem eorum qui de captivitate redierant, ut ædificarent templum et murum, ait ad Allophylos: *Nunquid isti sacrificabunt aut comedunt immolata in hoc loco? Nonne ascendunt vulpes, et destruent murum ipsorum quem ex lapidibus ædificant* ⁷⁷?

Hæc sunt interim quæ ad præsens nobis ex Scripturis divinis occurrere potuerunt, in quibus animalis hujus memoria facta est, ut ex his sapiens quisque lector prudenter possit conjicere, si apta usi sumus expositione in his quæ proposita sunt nobis, ad explanandum id quod ait: *Capite nobis vulpes pusillas*. Et quamvis operosum sit singula quæ exempli causa assumpsimus explanare, tamen quæ poterimus, breviter contingemus. Et primo de sexagesimo secundo psalmo videamus, ubi cum justi animam persequerentur impii, ille psallebat dicens: *Ipsi autem in vanum quæsierunt animam meam, introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt* ⁷⁸. In quo utique ostenditur quod vanis et inanibus verbis pravi doctores decipere volentes animam justi, introire dicuntur in inferiora terræ, terram utpote sapientes, et de terra loquentes, atque in inferiora ejus, id est in profundum stultitiæ descendentes. Puto enim quod hi qui carnaliter vivunt, quia sibi ipsis tantummodo nocent, terræ esse et in terra habitare dicuntur. Hi vero qui terrenis et carnalibus sensibus Scripturas intelligunt, et alios ita docendo decipiunt, pro eo ipso quod argutias quasdam et

argumenta carnalis et terrenæ sapientiæ confingant, in inferiora terræ dicuntur ingredi: vel certo quia gravius delinquant, qui terrena docent, quam qui ita vivunt, eis futura pœna etiam gravior imminet: iidemque ipsi in manus gladii tradendi prophetantur, filius fortassis flammæ et versatilis.

Quomodo autem et partes vulpium fiant, videamus. Omnis anima aut pars est Dei, aut pars est ejuscunquæ qui accepit potestatem super homines. Nam cum divideret Altissimus gentes, et dispergeret filios Adam, statuit fines gentium secundum numerum angelorum Dei, et facta est portio Domini Jacob ⁷⁹. Cum ergo constet unamquamque animam aut in parte Dei, aut in parte esse alterius cujuslibet, quoniam quidem per arbitrii libertatem possibile est unumquemque ex parte alterius transire, vel ad partem Dei si melius ipso juvante elegerit, vel si nequius ad dæmonum portionem, hinc horum mentio habetur in psalmo: *Qui in vanum quæsierunt animam justi, partes erunt vulpium, veluti si diceret et pessimorum et nequissimorum dæmonum partes erunt: ut unaquæque maligna virtus et dolosa, per quam deceptiones et fraudes falsæ scientiæ introductæ sunt, figuratiter vulpes appellantur; et hi qui in hunc errorem deducuntur, et nolunt acquiescere sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, et doctrinæ quæ secundum pietatem est, sed decipi se patiuntur a talibus, istalium partes vulpium fient, et introibunt cum eis in inferiora terræ. Ipsi sunt et illi in quibus secundum Evangelium vulpes istæ quas supra memoravimus, foveas habere dicuntur, in quibus Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet. Herodem quoque vulpem nominatum pro fallaci calliditate credendum est. Nam de Samson qui trecentas vulpes cepisse, et colligasse per caudas, atque interjecisse lampades ardentes in medio caudarum, atque immisisse per messes Allophylorum, et incendisse eas cum stipulis et olivetis vineisque memoratur, valde mihi difficilis formæ hujus vel figuræ videtur explanatio. Tentemus tamen aliqua ex his pulsare pro viribus, et ponamus, sicut expositio nostra in superioribus continet, vulpes esse fallaces perversosque doctores. Hos Samson qui veri et fidelis imaginem tenet doctoris, capiens verbo veritatis, caudam ad caudam colliget, id est adversantes sibi, et diversa a se invicem sentientes docentesque confutet, atque ex ipsorum verbis propositiones collectionesque accipiens, in Allophylorum segetem ignem conclusionis emittat, et ex propriis eorum argumentis omnes eorum fructus atque vineas et oliveta pessimæ generationis incendat. Sed et ipse numerus trecentarum vulpium quæ a semetipsis diversæ et dissonantes erant, triplicem formam indicant peccatorum. Omne enim pecca-*

⁷³ Psal. lxxii, 40, 41. ⁷⁴ Math. viii, 49, 20. ⁷⁵ Luc. xiii, 51, 52. ⁷⁶ Judic. xv, 5, 4, 3. ⁷⁷ II Esdr. iv, 3. ⁷⁸ Psal. lxxii, 40, 41. ⁷⁹ Deut. xxxii, 8, 9.

tum aut in facto, aut in verbo, aut in consensu A cæteris inimicis virtutibus est vulpes, quæ exterminat vineas florentes, quæque cum adhuc parva est, capi jubetur, sicut et in centesimo trigesimo septimo psalmo beatus dicitur, qui tenet et allidit parvulos Babylonis ad petram⁸⁰, nec permittit sensum Babylonium crescere in semetipso et augeri, sed cum est in initiis allidit eum, et tenet ad petram: tunc enim facile perimitur. Sic ergo ordo explanationis percurrat: *Capite vulpes nobis pusillas, quæ vulpes exterminant vineas florentes*. Quod autem dicit *nobis*, hoc est, mihi sponso et sponsæ: vel certe mihi et vobis qui estis sodales mei. Potest autem et ita accipi: *Capite nobis vulpes*: et post distinctionem dici, *pusillas exterminantes vineas*, ut pusillas non tam ad vulpes quam ad vineas referamus; ut videantur pusillæ quidem vineæ exterminari posse: id est parvæ quæque animæ, et initia habentes, non firmæ et robustæ lædi posse a contrariis potestatibus. Sicut in Evangelio dicitur: *Si quis scandalizaverit unum de pusillis istis*⁸¹. In quo ostenditur, quia scandalizari non potest grandis et perfecta, sed pusilla et rudis anima, sicut in psalmo dicitur: *Pax multa diligentibus nomen tuum, et non est illis scandalum*⁸². Simili ergo exemplo potest videri, quod pusilla quæque vinea, incipiens videlicet anima, possit a vulpibus, id est malignis cogitationibus, vel pravis doctoribus lædi, perfecta vero et valida non possit. Sed si capiantur a bonis doctoribus vulpes istæ, et abjiciantur ex anima, tunc proficiet in virtutibus, et florebit in lode. Amen.

Videtur ergo in Canticum canticorum præceptum dari ab sponso amicis sibi virtutibus, ut capiant et arguant contrarias potestates, quæ insidiantur animabus hominum, ne exterminent eorum initia fidei, floremque virtutum sub specie secretæ 94 alicujus et occultæ sapientiæ, quæ quasi vulpes in foveis, ita in his hominibus qui semetipsos ad hæc sectanda præbuerint, delitescunt. Et quo facilius confutari possint et argui, dum parvæ sint vulpes ipsæ, et initia habent pessimæ persuasionis, capi jubentur. Nam si forte creverint, et majores fuerint vulpes effectæ, jam nequeant ab inimicis sponsi, sed ab ipso fortassis sponso solo capi poterunt. Sed et sancti quique doctores et magistri Ecclesiæ, sicut acceperunt potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, ita accipiunt potestatem etiam capiendi vulpes. Sic enim data est potestas eis super omnem virtutem inimici. Una sine dubio ex

SERIES

PROCOPIANORUM EXCERPTORUM EX ORIGENE IN CANTICUM CANTICORUM.

ΚΕΦ. Β΄.

Ἄδελφιδός μου ἐμοί, κἀγὼ αὐτῷ. Ἡ νόμφη D πρὸς τοὺς ἐταίρους τοῦ νυμφίου φησὶν, ὡς οὐδεμίαν ἔχουσα πρὸς τοὺς ἀλώπεκας κοινωνίαν. Ἐκοινωνήσε γὰρ ἡμῖν, φησὶν, αἵματος καὶ σαρκός, καὶ ἡμεῖς αὐτῷ τῆς ἀφθαρσίας.

Ἀπόστρεψον, ὁμοιώθητι σὺ, ἀδελφιδέ μου, δορκάδι. Τὰ πρότερα πρὸς τὰς νεάνιδας εἶπεν ἡ νόμφη· τὸ δὲ νῦν πρὸς τὸν νυμφίον ὥστε τῷ παρόντι καιρῷ ἀρμόττουσαν ἀναλαθεῖν ὁμοιότητα, πρὸς μὲν τὸν δόρκωνα διὰ τὸ διορατικόν, πρὸς δὲ νεβρὸν ἐλάφων δι' ἀφανισμὸν τοῦ τῶν θφρων γένους. Ταῦτα δὲ ποιεῖ ἐν τοῖς ὄρεσι τῶν κοιλωμάτων, Ἀπόστρε-

CAP. II.

Vers. 16. *Fraternus meus mihi, et ego ei*. Sponsa loquitur ad sodales sponsi, quippe quæ nullum habeat cum vulpibus commercium. Commercium enim nobiscum carnis et sanguinis iniit, et nos cum illo incorruptionis.

Vers. 17. *Revertere, similis efficere, fraterne mi, caprea*. Superiora dixit sponsa ad adolescentulas, præsentia vero ad sponsam; ita ut præsentii temporis congruentem assumat similitudinem, cum caprea quidem, ob visus acumen; cum hinnulo autem cervorum, quod serpentes interficiat. Atque id præstat super montes cavitatum, dicens: *Re-*

⁸⁰ Psal. cxxxvii, 9. ⁸¹ Mat. h. xviii, 6. ⁸² Psal. cxix, 165.

vertere a Dei forma, in qua es, atque hæc assume, propter tuam erga me dilectionem ad homines veniens, quorum plures præ sua pravitate in cavitatibus morantur. Porro montes cavitatum justos vocat, malis superiores. Revertens itaque verbum simile redditur, in his quidem qui contemplationi incumbunt, capræ; in iis vero qui magis student actioni, et interitui adversariorum potestatum, hinnulo cervorum. Illud autem, *vel hinnulo*, disjunctivum est. Theodotio autem interpretatus est, *super montes incensorum*. Perinde autem etiam dicitur, *revertere*, nempe a Judæis.

CAP. III.

95 Vers. 1. *In cubili meo in noctibus*. De mysteriis locutus quæ nuptias antecedunt, nunc ipsum per noctem ad cubile invitat, quia vult arcaniorum fieri particeps et perfectiori requie frui. Hoc enim lectulus significat. Illud autem *in nocte*, hoc est, quietis tempore, ac procul ab eorum conspectu, qui talia contueri non possunt. Necessæ autem est animam prius vulneratam esse charitate ejus, qui in cubili Verbi divini altiora quærit. Exspectat vero desideratus, quoad desiderans ipsa surgat, ut amoris vim augens, multa inquisitione fessæ, se tandem opportune conspicuum præbeat. Ubi enim dixerat: *In cubili meo in noctibus quæsiui quem diligit anima mea*, et: *Quæsiui eum, et non inveni*; subjungit (vers. 2): *Exsurgam et circuibo*. Supini igitur animi segnitatem deponentes, exsurgamus, parentes ei, qui dicit: *Exsurge qui dormis*⁹⁵. Civitas est mundus universus, quem circuire necesse est illius contemplatione eum qui versatur in sapientiæ doctrinis (hæc enim fori rationem habent), unde quidpiam utile licet accipere; sed et in plateis. *Sapientia enim in exitibus canitur, in plateis vero palam loquitur*⁹⁶. Jubemur etiam nos *in latitudine cordis*⁹⁷ nostri scribere. Cum autem majora quæreret, quam pro fori ac platearum ratione ait se non invenisse. Vadit tamen ut inveniat, inveniturque ab iis qui custodiunt et circumteunt civitatem. Sint vero illi administratorii spiritus⁹⁸. *Isti sunt quos misit Dominus circuire terram*⁹⁹, ex quibus de desiderato sciscitatur. Verum non scripta est eorum responsio. Docemur vero, si dilectum sumus inventuri, ut paululum quid circumeamus, ac talibus meliores efficiamur angelis, de quibus loqui videtur Petrus in Epistola, dum excellentiam eorum quæ perfectis reposita sunt docendo, ait: *In quæ desiderant angeli prospicere*¹⁰⁰. Optandum autem, ut modicum quid nos tales prætergredi, ut desideratus inveniat, et inventus teneatur, tentusque mente intelligatur. Frustra enim teneretur, si non assidua meditatione teneretur. Idcirco ait (vers. 4): *Non dimisi eum, donec introduxi eum in domum matris meæ*, ut post excessum ab humanis una cum illo introeat in domum supernæ Jerusalem, in quam introducunt communi-

Α φων, λέγουσα, ἐκ τοῦ ἐν μορφῇ ὑπάρχειν Θεοῦ καὶ ἀνάλαβε ταῦτα, διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς ἐμὲ τοῖς ἀνθρώποις ἐπιδημῶν, ὧν οἱ πλείους διὰ τὴν κακίαν ἐν κοιλίᾳσι διατρύβουσιν. Ὁρη δὲ κοιλωμάτων οἱ τῶν κακῶν ὑπερανέχοντες δίκαιοι. Ἀποστρέψας οὖν ὁ λόγος ὁμοιοῦται, ἐν μὲν τοῖς ἀναχειμένοις τῇ θεωρίᾳ δόρκασι, ἐν δὲ τοῖς πρακτικωτέροις καὶ καθαιρετικοῖς τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἐλάφων νεβρῶν. Τὸ δὲ, ἡ νεβρῶν, παραδιαζευκτικόν. Ὁ δὲ Θεοδοτίων εἶπεν· Ἐπι τὰ ὄρη θυμιαμάτων. Οὐδὲν ἤτιον· Καὶ ἀπέστρεψον ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων.

ΚΕΦ. Γ.

Ἐπι τὴν κοίτην μου ἐν νυξίᾳ. Περὶ τῶν πρὸ τοῦ γάμου μυστηρίων εἰπὼν, νῦν αὐτὸν διὰ νυκτὸς ἐπὶ τὴν κοίτην καλεῖ, τῶν ἀπορρήτοτέρων ἐθέλων κοινωνεῖν καὶ τῆς τελειότερας μετασχεῖν ἀναπαύσεως. Τοῦτο γὰρ ἡ κοίτη. Τὸ δὲ ἐν νυκτί, ἐν ἡσυχίᾳ καιρῶν, καὶ πόρρω τῆς ὕψεως τῶν μὴ τὰ τοιαῦτα θεωρεῖν δυναμένων. Δεῖ δὲ ἀγάπῃ τὴν ψυχὴν προετρώσθαι τοῦ ἐπὶ τὴν κοίτην ζητοῦντος τὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου βαθύτερα. Περιμένει δὲ τῆς ποθοῦσης ἀνάστασις ὁ ποθούμενος, ὡς ἂν ἐπιτείνας τὸν ἔρωτα κατὰ καιρὸν ἑαυτὸν ἐμφανίσσειε τῇ καμουσῇ πλείστα περὶ τὴν ζήτησιν τὴν αὐτοῦ. Εἰποῦσα γὰρ, ὅτι, Ἐπι κοίτην μου ἐν νυξίᾳ ἐζήτησα ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· καὶ ὅτι, Ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐκ εὔρον, ἐπάγει· Ἀγασθήσομαι δὴ, καὶ κυκλώσω. Οὐκοῦν ὑπνιασμὸν καὶ τὴν κατάμυσιν ἀποθήμενοι, διαναστώμεν πειθόμενοι τῷ λέγοντι· Ἐγειρε δὴ ὁ καθεύδων. Ὅλος δὲ ὁ κόσμος ἢ πόλις, ὃν ἐκπεριελθεῖν δεῖ τῇ περὶ αὐτοῦ θεωρίᾳ, γενόμενον ἐν ταῖς σοφαῖς διδασκαλίαις (αὐτὰ γὰρ αἱ ἀγοραὶ) ὅθεν τι χρησιμὸν ἐστὶ λαβεῖν· ἄλλα καὶ ἐν ταῖς πλατείαις· Σοφία γὰρ ἐν ἐξόδοις ὑμνῶνται, ἐν δὲ πλατείαις παρουσίαν ἄγει. Κεκελεύσμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς Ἐπι τὸ πλάτος τῆς καρδίας ἡμῶν γράψαι. Μείζονα δὲ ζητοῦσα ἢ κατ' ἀγορὰς καὶ πλατείας, μὴ εὐρηκέναι φησί. Πλὴν ὁδεύει πάλιν ἐπὶ τὴν εὐρεσιν εὐρισκομένη ὑπὸ τῶν τηρούντων τὴν πόλιν, καὶ κυκλούντων αὐτήν. Εἶεν ἂν τὰ λειτουργικὰ πνεύματα· Ὁδοὶ εἰσιν οὐκ ἀπέστειλε Κύριος περιδεῦσαι τὴν γῆν· ὧν δὴ περὶ τοῦ ποθομένου πυνθάνεται. Οὐκ ἀνατέγραπται δὲ ἡ τούτων ἀπόκρισις. Διδασκόμεθα δὲ, εἰ μέλλομεν εὐρεῖν τὸν ποθούμενον, ὀλίγον τι περιελθεῖν, καὶ κρείττους γενέσθαι τῶν τοιούτων ἀγγέλων, περὶ ὧν εἰσὶ ἐν ἐπιστολῇ λέγειν ὁ Πέτρος, διδάσκων τὴν ὑπεροχὴν τῶν τοῖς τελείοις ἀποκειμένων· Εἰς δὲ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. Ἀγαπητὸν δὲ βραχὺ τι τοὺς τοιοῦτους παρενεγκεῖν, ἵν' εὐρεθῇ τὸ ποθούμενον καὶ εὐρεθὲν κρατηθῇ, καὶ κρατηθὲν νοηθῇ· ἀνόνητος γὰρ ἡ κράτησις, εἰ μὴ τὸ νοηθὲν συνεχῆς μελέτη κρατῆσει. Διὸ φησιν· Οὐκ ἀφήκα αὐτὸν, ἕως οὗ εἰσηγαγόν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον μητρὸς μου, ἵνα καὶ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐξοδὸν εἰσελθεῖ σὺν αὐτῷ εἰς τὸν οἶκον τῆς ἀνω Ἱερουσαλήμ· ἔνθα εἰσάγει τὰ κοινότερα τῶν τοῦ Λόγου θεωρημάτων· τὰ

⁹⁵ Ephes. v, 14. ⁹⁶ Prov. 1, 20. ⁹⁷ Jerem. xvii, 1. ⁹⁸ Hebr. 1, 14. ⁹⁹ Zach. 1, 10. ¹⁰⁰ 1 Cor. 1, 12.

δὲ ἀπορρήτοτερα εἰς τὰ ταμεία τῆς συλλαβούσης τῆν νόμφην. Ἡ αὐτὴ δὲ μήτηρ καὶ συλλαβούσα δηλοῦται, διὰ τὸ ἐν τῇ συλλήψει τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως εἶναι· μήτηρ δὲ λεγομένη μετὰ τὴν μόρφωσιν, καὶ τῆν τοῦ συλληφθέντος τελειώσιν.

Τις αὐτῆ ἢ ἀνυβαίνουσα; Καλὴ λιαν ἡ ἀναβαίνουσα βίω καὶ λόγῳ ψυχῇ· φυγοῦσα τὰ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἁμαρτήματα, ὡς περ ἐξ ἐρήμου λέγεται ἀναβαίνειν. Τὸ δὲ τὸν δίκαιον εἶναι Χριστοῦ εὐωδία ἐν παντὶ τόπῳ τοῖς σωζομένοις, τεθυμιαμένη νοεῖται. Παραπλησίως γὰρ ἔχουσι καπνὸν ἰδὺν ἀναπέμπουσιν εὐφραίνοντα τὰς τῶν μακαριζόντων ἀναπνοάς. pene ratione se habent, ac si suavem fumi vaporem emitterent, eorum qui beati prædicantur, olfactum recreantem.

ΚΕΦ. Δ'.

Ἄψαισι διδυμύουσαι. Διὰ τὸ διττὸν τῆς νοήσεως, τῆς τε ῥητῆς καὶ τῆς πνευματικῆς.

Ὡς σπαρτίον κόκκινον χελλῆ σου. Ἦγουν· Ἔστω διὰ πυρὸς ἢ τοῦ λόγου παρασκευῆ, ὡς κερδῆσαι τὸν ἀκροατὴν δυναμένη. Ἡ καὶ τὸ ἔναιμιον καὶ ζωτικὸν δηλοῖ τῶν διὰ τοῦ χελλοῦ ἐξίόντων ῥημάτων, οἷον βαπτομένων ἐν τῇ ἀληθινῇ πόσει τοῦ αἵματος Χριστοῦ.

Ἐκτὸς τῆς σιωπῆσεώς σου. Προστίθει τῷ τῆς σωφροσύνης ἐταίμῳ τὸν ἀπὸ τῆς σιωπῆς, ἐπισταμένης τῆς νόμφης καιροῦς λαλιᾶς ὕψαιας καὶ ἐπαινουμένης σιγῆς. Καὶ ἐπεὶ πιστὸς προση κρύπτει πράγματα, καὶ ἡ νόμφη ἐν τῷ βάθει κρύπτει τὰ θεωρήματα, τοὺς οἷον κόκκους τῆς ῥοᾶς· ἕκαστον ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι σεσωματοποιημένον ἐν τῷ ἡγεμονικῷ διδ' ἐπήγαγεν· Ἐκτὸς τῆς σιωπῆσεώς σου, δηλῶν τὰ σωπώμενα δόγματα, ὡς κόκκους ῥοᾶς ὑπὸ τὸ λέπυρον αὐτῆς.

Ὁ ὠκοδομημένος εἰς Θαλπιῶθ. Ἀκύλας τὸ, Θαλπιῶθ, ἐπάλλξεις ἐκδέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ὕψη ἕ ἀκολουθεῖ τὸν ὑπὲρ τὰς ἐπάλλξεις πύργον εἶναι τὴν σοφίαν, ἧς ὁμοίως ἡρτηται θυρεοὶ μὲν τὰ πεπιστευμένα δόγματα, ἅπερ εἶπεν ἐνικῶς ὁ Ἀπόστολος, θυρεὸν πίστεως· βολίδες δὲ τῶν δυνατῶν, οἱ δυνατῶς ἀνατρέποντες λόγοι τῶν ἐναντίων τῆς ἀληθείας τὴν πιθανότητα. Ἄντι δὲ τοῦ ἐπάλλξεις, ἐντολὰς ἐκδέδωκεν ἡ πέμπτη ἔκδοσις, τὸν νοῦν μάλλον ἢ τὴν λέξιν ἐρμηνεύουσα. Μὴ προαποκειμένων γὰρ ἐντολῶν, οἰκοδομηθῆναι τὴν ψευδῆ γνῶσιν ἀδύνατον.

Δύο μαστοὶ σου ὡς δύο νεβροί. Τὸ ἡγεμονικὸν ὡς ἐπὶ νόμφης μαστοί· ὅπερ ἐστὶν ὀξυδεκρέστατον. Διόπερ εἶχασε δύο νεβροῖς δορκάδος νεμομένοις ἐν ὕψαις τόποις καὶ εὐώδεσι, σημαίνων τὰ τε νοητὰ καὶ αἰσθητὰ. Νεβροὺς δὲ, ἐπειδὴ νῦν ἐκ μέρους γινώσκωμεν, ὅταν δὲ τὸ τέλος ἔλθῃ, καταργοῦμεν τὴν νηπιότητα· ὅταν ὁ καύσων τοῦ παρόντος βίου παύσηται, καὶ καιρὸς τῆς ἀναψύξεως ἐπιστῇ, λυομένης καὶ τῆς σκιάς· σκιά γάρ ἐστὶν ὁ παρὼν βίος.

Arres Verbi contemplationes; quæ vero sunt abstrusiora sensa, in ejus inducunt cubiculum quæ sponsam concepit. Eadem autem mater ostenditur et quæ concepit, quia in conceptione initium substantiæ est. Mater vero nuncupatur post formationem, et conceptæ rei perfectionem.

Vers. 6. Quæ est ista quæ ascendit? Valde pulchra 96 est anima quæ vita et ratione ascendit, peccata vitans, quibus plerique homines obnoxii sunt. Dicitur autem ascendere e deserto. Quod vero justus, Christi bonus odor sit omni loco iis qui salvi fiunt 97, suffitu afflata intelligitur. Eadem enim

CAP. IV.

Vers. 2. Omnes gemellos edentes fetus. Ob duplicem videlicet intelligentiam, litteralem et spiritalem.

Vers. 3. Sicut funiculus coccineus labia tua. Quasi dicat: Sit sermonis structura igni accensa, ut auditorem possit lucrari. Vel etiam vim sanguineam atque vitalem significat verborum ex labiis procedentium, quæ veluti tincta sunt in vero sanguinis Christi potu.

Extra taciturnitatem tuam. Ad castitatis laudem, addit eam quæ ex silentio oritur, quod videlicet sponsa tempus festivi sermonis ac laudabilis silentii noverit. Et quoniam fidelis flatu abscondit res 98, etiam sponsa in profundo abscondit contemplationes, quæ sint veluti grana mali punici: unumquodque suo ordine in unum corpus redactum in mentis arce. Idcirco subjunxit, extra taciturnitatem tuam, significans ea dogmata, quæ silentio premuntur, velut grana mali punici adoptata.

Vers. 4. Quæ edificata est in Thalpioth. Aquila vocem Thalpioth, propugnacula interpretatus est; Symmachus vero, altitudines. Hinc consequitur turrim super propugnacula ædificatam, esse sapientiam, ex qua pariter pendent, clypei quidem, credita videlicet dogmata, quæ Apostolus singulariter scutum fidei appellavit 99; jacula vero potentium, ii nimirum sermones qui adversantium veritati sermonum probabilitatem potenter evertunt. Pro propugnacula quinta editio reddidit mandata, sensum potius quam dictionem interpretata. Nisi enim prius reposita mandata sint, fieri non potest ut vera scientia exstruatur.

Vers. 5. Duo ubera tua sicut duo hinnuli. Mens est quemadmodum in sponsa ubera: id est vis perspicacissima. Idcirco assimilavit duobus hinnulis capræ, qui pascantur in locis floridis et suavefragrantibus, significans tum ea quæ mente intelliguntur, tum quæ sensu percipiuntur. Hinnulos vero appellavit, quia nunc ex parte cognoscimus 99. Cum autem finis venerit, tunc infantiam evacuabimus. quando vitæ præsentis æstus cessaverit, ac refriger-

⁹⁶ II Cor. II, 15. ⁹⁷ Prov. XI, 13. ⁹⁸ Ephes. VI, 16. ⁹⁹ I Cor. XIII, 9.

iii tempore advenerit, soluta etiam umbra; nam *præcens vita umbra est. Tunc enim quasi perfecti, et non ut hinnuli pascemur.*

Vers. 9. *In uno torques colli tui.* Ἐνθεμα ex eo dictus torques, quod sponsæ collo inseratur. Quod si sponsæ ubera ut duo hinnuli capræ mansissent, haudquaquam de facultate mentis **87** præ admiratione dictum esset: *Quam pulchra facta sunt!* Sed et duplex admiratio pulchritudinis augmentum indicat, ejusmodi aut illud secundo dictum: *Cor abstulisti.* Sponsæ autem vestimenta, ii sunt qui *Christum Jesum inducunt* ⁹³, *viscera misericordiarum, benignitatem, et animi modestiam* ⁹⁴. Labia vero, doctores; favi mellis, boni sermones. Favum autem et mel, prophetae et apostoli operati sunt.

Vers. 11. *Et odor vesti nentorum tuorum sicut odor thuris.* Id est, Ornata es suavefragrantibus theologiarum vestimentis: quod nimirum non uniformis uniusve modi sit virtutis institutio ac disciplina. Sed sicut in textis pannis ex variis telis textrina ars vestem conficit, sic in vita virtute instituta plura concurrunt necesse est, quibus ornata contentatur vita; quæ et recenset divinus Apostolus ⁹⁵, gaudium, pacem, longanimitatem, et quæ sunt ejusmodi. Ideo probat sponsæ in vestitu ornatum, utpote thuris fragrantiarum similem: atque: *Tibi, sponsa, divinæ speciem beatitudinis amictus præfert, puritate et mentis imperturbatione inaccessibilis naturæ similitudinem referens. Ejusmodi enim est vestimentorum tuorum odor, ut sit simillimus thuri, quod divinis addictum est honoribus.*

Vers. 12. *Hortus conclusus, soror mea.* Iterato dictum est, *hortus conclusus*, alterum de proficiente, alterum de eo qui perfectus sit, quando mens ejus videndo, theologiarum stylo impressa est; vel etiam nunc quidem sponsa solummodo hortus conclusus est; in futuro autem sæculo ob perfectionem ac firmitatem etiam fons est signatus. *Omni enim habenti dabitur, et abundabit* ⁹⁶. Nunc quidem Scriptura *hortum simpliciter dixit; alio autem loco, velut ex alia persona, etiam olerum adjecit.*

Vers. 16. *Exsurge, aquilo.* Videtur sponsa increpare aquilonem, ab sponso potestatem nacta, qui vento imperavit. Quocirca tres evangelistæ imperasse eum vento scripsere. Venti autem ei omnino obediunt. Christus itaque, expulso diabolo, in animabus inhabitat. De quo illud intelligitur, *Deus a Theman veniet* ⁹⁷, hoc est ab austro.

CAP. V.

Vers. 1. *Descendat frater meus in hortum suum.* Fiduciarum plenam vocem! ei qui rebus omnibus ex fonte proprio vitam scaturit, sponsa mensam apponit, hortum animatis arboribus consutum. Nos porro

⁹³ . om. xiii, 14. ⁹⁴ Coloss. iii, 12. ⁹⁵ Galat. v, 22. ⁹⁶ Matth. xiii, 12. ⁹⁷ Hab. iii, 5.

A Τότε γὰρ ὡς τέλειται, ἀλλ' οὐκ ὡς νεβροὶ νεμηθησόμεθα.

Ἐν μιᾷ ἐνθέματι τραχήλου σου. Τὸ, ἐνθεμα, εἶρηται παρὰ τὸ ἐντίθεσθαι καὶ ἐνηρμόσθαι τῷ τραχήλῳ τῆς νύμφης. Εἰ δὲ ὡς δύο νεβροὶ δορκάδος ἐμειναν οἱ μαστοὶ τῆς νύμφης, τὸ, *Τί ἐκαλλιώθησαν!* οὐκ ἂν ἐβῆθη θαυμαστικῶς περὶ τοῦ, ὡς ἔφην, διανοητικοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ διπλοῦν τοῦ θαύματος τὴν αὐξήσιν τοῦ κάλλους ὑπέδειξεν. ὅποιον τὸ, *Ἐκαρθίωσας, ἐκ δευτέρου ῥηθέν.* Ἰμάτια δὲ τῆς νύμφης, οἱ ἐνδεδυμένοι *Χριστὸν Ἰησοῦν, σαλιγγα ολιγισμοῦ, καὶ χρηστότητα καὶ ταπεινοφροσύνην.* Χεῖλη δὲ, οἱ διδάσκαλοι· καὶ κηρία μέλιτος, λόγοι καλοὶ. Εἰργάσαντο ἐὰ κηρίον καὶ μέλι προσῆται καὶ ἀπόστολοι.

Καὶ ὁσμὴ ἱματίων σου ὡς ὁσμὴ λιθάνου. Ἦγουν, Κεκόμησαι θεολογίας πνεύσιν ἱματίους· ἐπειπερ οὐ μονοειδὴς τίς ἐστιν, οὐδὲ μονότροπος ἡ κατ' ἀρετὴν πολιτεία· ἀλλ' ὡσπερ ἐπὶ τῆς τῶν ὕψωμάτων κατασκευῆς διὰ πολλῶν νημάτων ἡ ὕφαντικὴ τέχνην τὴν ἐποῆσθαι ποιεῖ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀναρέτου ζωῆς πολλὰ χρῆ συνδραμεῖν, δι' ὧν ὁ ἀστεῖος ἐξυφαίνεται βίος· ἅπερ καὶ ἀπαριθμεῖται ὁ θεὸς Ἀπόστολος, χαρὰν, εἰρήνην, μακροθυμίαν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τοῦτου χάριν ἀποδέχεται τὸν ἐν ἐσθῆτι κόσμον τῆς νύμφης, ὡς τῷ λιθάνῳ κατὰ τὴν ὁσμὴν ὁμοιούμενον· καὶ φησὶν ὅτι, Σολ, ὦ νύμφη, τῶν ἀρετῶν ἡ περιβολὴ τὴν θείαν μίμειται μακαριότητα, διὰ καθαρότητος καὶ ἀπαθείας τῆ ἀπροσίτω φύσει ὁμοιούμενη. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν ὧν ἱματίων ὁσμὴ, ὡς πρὸς τὸν λίθον ἐμπερὶως ἔχειν, τὸν ἀνακεῖμενον εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν.

Κῆπος κεκλεισμένος, ἡ ἀδελφεῖ μου. Δεύτερον τὸ, *κῆπος κεκλεισμένος*, ἐβῆθη τὸ μὲν ἐπὶ προκόπτοντος, τὸ δὲ ἐπὶ τελείου· ἔτε τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ, καθοραβὲν, τῆ τῆς θεολογίας γραφίδι τετύπεται· ἢ καὶ νῦν μὲν ἡ νύμφη κῆπος ἐστὶ κεκλεισμένος μόνον, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι διὰ τὴν τελειότητα καὶ τὸ βέβαιον καὶ πηγῆ ἐστὶν ἐσφραγισμένη· *Παρτὶ γὰρ τῷ ἔχοντι δοθήσεται, καὶ περισσενθήσεται.* Νῦν μὲν οὖν ἡ Γραφὴ *κῆπον* εἶπεν ἀπλῶς· ἀλλαχοῦ δὲ ὡς περὶ ἑτέρου, καὶ τὸ *λαχναίαι* προστίθησιν.

Ἐξεγέρθητι, βορῶ. Ἔοικεν ἐπιτιμῶν ἡ νύμφη τῷ βορῶ, τὴν ἐξουσίαν λαβοῦσα παρα τοῦ ἐπιτιμησαντος τῷ ἀνέμῳ νυμφίου. Διὸ παρὰ τοῖς τρισὶν εὐαγγελισταῖς ἐπιτιμηθῆναι τῷ ἀνέμῳ εἴρηται. Οἱ δὲ ἀνεμοὶ ἀπλῶς ὑπακούουσιν αὐτῷ. Χριστὸς οὖν, ἐξουθουμένου τοῦ διαβόλου, εἰσοικίζεται ταῖς ψυχαῖς· περὶ οὗ τὸ, *ὁ Θεὸς ἀπὸ θαμῶν ἤξει*, τουτέστιν ἐκ νότου.

ΚΕΦ. Ε'.

Καταθήτω ἀδελφιδός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ. Πεκάρρησιασμένης φωνῆς! Τῷ πᾶσι τοῖς οὔσι τὴν ζωὴν ἐκ τῆς ἰδίας πηγῆς ἐπιβρέοντι ἡ νύμφη προστίθησι τράπεζαν, κῆπον ἴδια τῶν ἐμψύχων δένδρων

πεφουτευμένον. Ἡμεῖς δὲ δένδρα, εἶπερ δὴ καὶ ἡμεῖς οἱ τὴν τροφήν αὐτῷ προτιθέντες, τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν, κατὰ τὸ· Ἐμὸν βρώμα ἐστίν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου. Καρπὸς δὲ ἡμῶν ἡ προαίρεσις. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐστὶν ἡμᾶς ἄλλως ἀναληφθῆναι πρὸς τὸν Ὑψιστον, εἰ μὴ πρὸς τὸ χαμαλιώτερον ἐπικληθεῖ ὁ ἀναλαμβάνων πρατῆς Κύριος, εὐκτικῶς τὸ· Καταθήτω, φησὶν, ἐπιδεικνυμένη τῷ Θεῷ τῶν τῆς ἀρετῆς ἀκροδρῶν τὴν εὐφορίαν.

Ἄνοιξόν μοι, ἀδελφὴ μου. Ἀναγκαίως ἡ τοῦ μοι προσθήκη τοῦ ἀνοιξόν. Ἔστι γὰρ καὶ ἀντικειμένας δυνάμεισιν ἀνοιξαι. Ὡς περὶ ὀχληρὰς δὲ τῆς δρόσου λέγειν δοκεῖ, ὡς καὶ περὶ τῶν τῆς νυκτὸς ψεκάδων· ἀνάπαυλιν γὰρ εἰσικεν ἀπὸ τούτων ἐπιζητεῖν. Ἀκόλουθα ταῦτα τοῖς πρώτοις. Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν εἰσῆλθε τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ καλεῖ τὸν Θωμᾶν, καὶ δι' αὐτοῦ πᾶσαν ἀπιστον ψυχὴν, ἀνοιξαι τὴν ἰδίαν καρδίαν καὶ τὴν τῆς ἀναστάσεως χωρηταί πληροφώραν· καλεῖ δὲ αὐτὸν τελείαν εἰπόντα· Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου! Ἡ δρόσος δὲ δηλοῖ τὴν κατὰ τὸν ὄρθρον ἀνάστασιν, ὅτε κάτεισι δρόσος.

Ἐπὶ χεῖρας τοῦ κλειθροῦ ἤνοιξα ἐγώ. Ἠνίκα ἔφθασεν ἡ νύμφη τὸ κλειθρον, ὥστε τὴν ψυχὴν ἀναπετάσαι τῷ λόγῳ, τότε μόνην τὴν χεῖρα, καὶ τινὰς ἑαυτοῦ δαίξας πράξεις παρελήλυθεν, ὡς μηδέπω τὸ πλεόν εἰς θέαν χωρούσης τῆς νύμφης, ἀμα δὲ καὶ ἐκκοιμῆται πλεόν αὐτῆς ἐπιτείνει τὸν ἔρωτα. Ἐξέρχεται καὶ ἐκδημεῖ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, διὰ τὸν τοῦ νυμφίου λόγον ἔχουσα ἐν οὐρανῷ πολιτευμα.

Ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐχ εἶδον. Συνεχῶς ἡ ψυχὴ τὸν νυμφίον λόγον ἐπιζητεῖ· καὶ εὐρούσα, πάλιν ἐτέροις ἀπορούσα ζητεῖ· κάκεινο θεωρήσασα ποθεῖ τὴν ἐτέρων ἀποκάλυψιν· καὶ τυχοῦσα τούτων, ἐπ' ἄλλοις εὐχεται τὸν νυμφίον ἐπιδημεῖν.

Ἀδελφιδὸς μου λευκὸς καὶ πυρρὸς. Λευκὸς, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀληθινός· πυρρὸς δὲ διὰ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας χυθέν.

Βόστρυχοι αὐτοῦ ἐλάται. Οἱ βόστρυχοι διὰ τὴν πυκνότητα παραβάλλονται ταῖς τῶν φοινίκων ἐλάταις, ἃς φασὶν ἀντὶ σπέρματος εἶναι ταῖς θηλείαις φοινίξιν, ὥστε καρπὸν φέρειν ἐδώδιμον· διὰ δὲ τὴν βαθύτητα τῶν ὡσπερ ἐκφυέντων ἀντὶ τριχῶν λογισμῶν μέλανες ἐπαινετῶς ὀνομάζονται, τῷ τοῦ νυμφίου συμβαλλόμεναι κάλλει· Τὸ δὲ ὡς κόραξ οὐχ ἀπλῶς ὀμειεῖ διὰ τὸ χρώμα, σύμβολον δὲ τῶν βαθυτάτων εἶναι καὶ πεπληρωμένων σκοτεινοῦ ὕδατος ἐν νεφέλαις ἀέρων· περὶ ὧν εἶπερ ὁ Ἰώβ· Τίς δὲ ἠτόμασε κόρακι βορᾶν; Νεοσσοὶ δὲ αὐτοῦ πρὸς Κύριον κεκράζονται. Ἡτοίμασε γὰρ τοῖς βαθυτέροις τὸν νοῦν πολλὴν τροφήν ὁ Θεός· ὧν οἱ μαθηταὶ νεοσσοί, εὐχαῖς σχολάζοντες, πρὸς Κύριον κεκράγασι, πλανώμενοι καὶ ζητοῦντες τὰ τοῖς ἐπαπορουμένοις ὑπ' αὐτῶν σῖτα.

ἦἰ Joan. iv, 36. ἦἰ Psal. cxlvi, 6. ἦἰ Joan. xx, 28. ἦἰ Philipp. iii, 20. ἦἰ Psal. xvii, 41. ἦἰ Job xxxviii, 41.

A arbores sumus, si modo etiam cibum ei, animarum nostrarum salutem, apponamus, juxta illud : *Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei* ἦἰ. Fructus autem noster voluntas est. Quia vero fieri non potest, ut nos aliter ad Altissimum assumamur quam si ad humiliores statum ipse, qui mansuetos suscipit, Dominus inclinetur ἦἰ, idcirco supplex orat dicens : *Descendat, nempe ostendens Deo virtutis nuncum ubertatem.*

Vers. 2. *Aperi mihi, soror mea.* Necessario illud mihi adjecit ad vocem *aperi*. Contingit enim ut etiam adversariis potestatibus aperiat. Tanquam autem de re molesta, de rore loqui videtur, uti etiam de guttis noctis : nam ab eis requiem videtur inquirere. Sunt hæc primis consentanea. Post resurrectionem enim intravit januis clausis, et Thomam vocat, ac per eum infidelem omnem animam, ut cor suum aperiat, certaue resurrectionis argumenta capiat. Vocat autem eum qui perfecta confessione dicit : *Dominus meus et Deus meus* ἦἰ. Ros vero significat resurrectionem quæ diluculo facta est, quo tempore ros decidit.

Vers. 6. *Super manus pesuli aperui ego.* Ubi sponsa ad pesulum venerat, ut animam Verbo aperiret, tunc illud manum duntaxat ac quasdam suas actiones monstrans, pertransibat, quippe quæ nondum majorem ejus aspectum capere posset. Simul etiam id agebat, ut illius amorem magis accenderet. Egreditur atque peregrinatur a corpore anima, quæ per sponsi sermonem conversationem in cælo habet ἦἰ.

Quæsiivi eum, et non inveni. Assidue anima Verbum sponsum inquit, eoque iuvento, rursus aliiis dubia quæstionibus quærit; et cum illud conspexerit, alia sibi cupit manifestari, atque horum composita effecta, in aliorum gratiam sponsi adventum votis exposcit.

Vers. 10. *Fraternus meus candidus et rubicundus.* Candidus quia verus Deus est, rubicundus ob sanguinem pro Ecclesia effusum.

Vers. 11. *Cincinnati ejus elata.* Cincinnati ob densitatem palmarum elatis comparantur, quas aiunt palmis feminis loco seminis esse, ut fructum esculentum ferant. Ob altam vero rationum, ad instar crinium enascentium, profunditatem, laudis specie nigri appellantur, si cum sponsi pulchritudine conferantur. Quod vero dicitur *tanquam corvus*, non ob colorem solummodo dictum existimo, verum symbolum esse altissimorum pleniorumque *tenebrosa aqua in nubibus aeris* ἦἰ; de quibus dixit Job : *Quis vero præparavit corvo escam? Pulli autem ejus ad Dominum clamabunt* ἦἰ. Præparavit enim Deus illis, qui altiori mente sunt præditi, copiosam escam : quorum pulli (nempe discipuli) precibus vacantes, ad Dominum clamaverunt, errantes ac quærentes quæ in dubiis illis locis frumenta insunt.

Vers 13. *Maxillæ ejus ut phialæ aromatis.* Christi A maxillæ intelligendi sunt, qui Dei verbo et cibo spiritali ministrant: qui quidem ob fragrantia 99 plenitudinem bonorum operum atque sermonum, similes sint phialis aromatis; ob radieatum vero in ipsis varium in omni scripturæ compositione sermonem, unguentarium semper producut fructum.

Vers. 14. *Venter ejus pixis eburnea.* Verbi venter sunt qui mysteriorum sunt capaces, qui scilicet præcavitate suscipiendo sunt; pixis vero qui ad conservandum sunt idonei. Ob splendorem ac claritatem, *eburnæ* nomen adjunctum est. Istiusmodi igitur venter pixis eburnea, impositus est lapidi sapphiro, qui est Christus. Quotquot igitur Verbi venter sunt, a timore Domini in utero accipiunt, et B pariunt spiritum salutis⁵. Idcirco etiam venter hostiæ in Levitico abluitur, ut nihil habeat stercoreis⁶.

Pulchra es, proxima mea, ut beneplacencia. Quanto ad sponsum propius accedit, tanto melioribus similis perhibetur. Illis enim vocibus *pulchra et decora es, proxima*, adjecit: *sicut Jerusalem*. Sed et perfectam Ecclesiam, terribilem dicit, modo quidem adversariis potestatibus quæ in pulchritudinem vultus ejus oculorum aciem intendere nequeunt; modo vero etiam iis quæ sunt ipsa inferiores, et ordinatis in universo hoc constitutionibus similes existunt. Symmachus vero vertit, *ut acies ordinata*. Pavor enim sunt ut acies castrorum quæ hostibus terrorem injiciunt.

CAP. VI.

Vers. 4. *Obverte oculos tuos contra me.* Ecclesia Christi decorem et pulchritudinem inspicit; quippe quæ majori profectu id assecuta sit ut ejus divinitatem intelligere possit, secundum quod omnia per ipsum facta sunt. Delictatus autem illa vi oculorum, sive Ecclesiæ, sive animæ Verbi sponsæ, rationabilibus pennis ad sublime jubet reverti, ut ad perfectionis apicem veniat, ipsaque hunc evolantem conspiciat nec amplius ipsius causa se demittentem, et dicere possit: *Etsi cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus*⁷. Una igitur tecum proficiente ascendi, hoc assecuta ut possis aspicere, et non amplius ea quæ dispensationis sunt in carne quærere.

Capillamentum tuum ut greges caprarum. Hæc iterum sponsæ dicta sunt, prius, arbitror, cum quatenus licuit, apparuit, dum in hac vita versaretur, secundo autem ubi jam ad perfectionem venerat. Quapropter etiam nunc tantummodo insinuat: *Dentes tui sicut greges tonsurarum.* Juxta Aquilam autem et Symmachum: *Dentes tui sicut greges ovium, vel agnarum.* Decebatque hæc dici de perfectione, ut sit illud, a lavacro non priore, sed secundo. *Geminantes* vero ea forsitan ratione, quod tum earum rerum 100 quæ mente intelliguntur,

Σιαγόρες αὐτοῦ ὡς φιάλαι τοῦ ἀρώματος. Σιαγόνας Χριστοῦ, τοὺς διακονουμένους λόγῳ Θεοῦ καὶ τροφῇ πνευματικῆς νοητόν· διὰ μὲν τὴν πληρότητα τῆς εὐωδίας τῶν καλῶν ἔργων καὶ λόγων εὐκρίτους φιάλαις τοῦ ἀρώματος· διὰ δὲ τὸ ἐβρίζωμενον ἐν αὐταῖς ποικίλον ἐν πάσῃ συνθέσει γραφῆς λόγον ἀεὶ καρποφοροῦντας μυρεψικόν.

Κοιλία αὐτοῦ πυξίον ἐλεφάντινον. Κοιλία ἐστὶ τοῦ Λόγου οἱ χωρητικοὶ τῶν μυστηρίων, τούτεστιν οἱ κοῖλοι πρὸς ὑποδοχὴν· πυξίον οἱ πρὸς διατήρησιν ἐπιτηδείοι. Κατὰ τὸ λαμπρὸν καὶ σαφές, ἐλεφάντινον εἶναι λέγεται. Ἡ δὲ τοιαύτη κοιλία τὸ πυξίον τὸ ἐλεφάντινον ἐπιθέθηκε λίθῳ σαπφείρῳ, ὅς ἐστι Χριστός. Ὅσοι οὖν εἰσι κοιλία τοῦ Λόγου, οὗτοι ἀπὸ τοῦ φόβου Κυρίου ἐν γαστρὶ λαμβάνουσι, καὶ τίχτουσι: πνεῦμα σωτηρίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ κοιλία τῆς θυσίας ἐν τῷ Λευϊτικῷ πλύνεται, ὡς μηδὲν εἶχειν κοπρώδες.

Καλλὴ εἶ, ἡ πλησίον μου, ὡς εὐδοκία. Ὅσον πλησίον γίνεται τοῦ νυμφίου, κρείττοσιν ἀπεικάζεται. Τῷ γάρ, *καλλὴ καὶ ὠραία καὶ πλησίον*, προσέθηκε τὸ, ὡς Ἱερουσαλήμ. Καὶ καταπληκτικὴν δὲ τὴν τετελειωμένην φησὶν Ἐκκλησίαν· πῆ μὲν ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσιν, οὐ δυναμέναις ἐνατενίζειν τῷ κάλλει τοῦ προσώπου αὐτῆς· πῆ δὲ καὶ ταῖς ὑποδεστέραις αὐτῆς εὐκρίταις ταῖς τεταγμέναις ἐν τῷ παντὶ καταστάσεσιν. Ὁ δὲ Σύμμαχος, ὡς *τεταγμέναι παρατάξεις*. Θάμβος γάρ εἰσιν ὡς τάγματα παρεμβολῶν τοὺς πολεμικοὺς ἐκπλήττοντα.

ΚΕΦ. Γ΄.

Ἀποστρέψον τοὺς ὀφθαλμούς σου ἀπέναντι μου. Ἡ Ἐκκλησία τῇ ὠραιότητι καὶ τῷ κάλλει ἐνορᾷ τοῦ Χριστοῦ, δυναμένη τῇ πλείονι προκοπῇ κατανοεῖν αὐτοῦ τὴν θεότητα, καθὼ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Εὐφραίνόμενος δὲ ἐπὶ τῇ δυνάμει τῶν ὀφθαλμῶν τῆς εἴτε Ἐκκλησίας· εἴτε νύμφης τοῦ Λόγου ψυχῆς, πτεροῖς αὐτὴν λογικοῖς ἀποστραφῆναι βελεύει πρὸς τὸ μετέωρον, ὡς ἂν ἐπ' ἄκρον ἔλθοι τῆς τελειότητος· ὡς ἂν κάκεινη βλέπη τοῦτον ἐπτερωμένον, καὶ μηκέτι συγκαταβαίνοντα δι' αὐτὴν, καὶ δύνηται λέγειν· *Εἰ καὶ ἐγγώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γνωσόμεν*. Τῇ σῆ τοίνυν συνανέβην προκοπῆ, φησὶ, χωρησάσης τοῦ ἐνορᾶν καὶ μηκέτι περαιτέρω τῆς οἰκονομίας ζητεῖν.

Τρίχωμά σου ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν. Εἴρηται δεύτερον ταῦτα τῇ νύμφῃ· πρότερον, οἶμαι, τῇ αὐτῇ φανεῖσθαι κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον, ἦνίκα ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐτύγχανε· δεύτερον, ὅποτε ἤλθεν ἐπὶ τὴν τελειότητα. Διὸ καὶ νῦν μόνον παρηγίζατο· *ὀδόντες σου ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων* κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον· *ὀδόντες σου ὡς ἀγέλαι τῶν προβάτων ἢ τῶν ἀμνάδων*. Καὶ ἔπρεπεν εἰρησθαι ταῦτα ἐπὶ τῆς τελειότητος, ὡς εἶναι τὸ, ἀπὸ τοῦ λυτρουῦ, οὐκέτι προτέρου, ἀλλὰ τοῦ δευτέρου. *Διδυμεύουσαι* δὲ τάχα ὡς τρεφόμεναι τῇ τῶν νοητῶν καὶ τῶν αἰ-

⁵ Isa. xxvi, 18. ⁶ Levit. viii, 21. ⁷ 11 Cor. v, 16.

σθητῶν θεωρία, καὶ ὡς μὴδὲ μίαν ἄγονον τῆς περὶ ἁ
οὐτινοσοῦν λόγου τροφῆς.

Καὶ νεάνιδες, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. Αἱ νεάνιδες
ἀριθμὸν οὐκ ἔχουσιν, οὐ τῷ μὴ ὑποπίπτειν ἀριθμῷ,
ἀλλὰ τῷ μὴ ἀξίας αὐτὰς εἶναι ἀριθμηθῆναι. Καὶ τάχα
τῆς αὐτῆς διανοίας ἔχεται τῇ ἐνταῦθα διαφορᾷ νεανί-
δων· τῶν κοινωνουμένων ὑπὸ Χριστοῦ καὶ τὰ παρὰ
τῷ Ἀποστόλῳ λεγόμενα (περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν
λέγω,) τάγματα φάσκοντι· Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώ-
που θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν.
Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν,
οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιήσονται·
ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. Ὁ γὰρ ἕκαστος βίος
καὶ λόγος καὶ διάθεσις ποιήσει προκριθῆναι ἕκαστον
κατ' ἀξίαν ἐν τινι τῶν νεανίδων.

Μὴ θαύμαζε εἰ ὁ νυμφίος ἦν ἔχων καλὴν νύμφην,
καὶ τάχα δευτέραν καὶ τρίτην καὶ πλείονας. Ἐκὼν
νοήσης αὐτοῦ καὶ τὰς νύμφας, οὐ φοβηθήσῃ λέγειν
ἀπὸ τοῦ Ἄσματος· Ἐξήκοντά εἰσι βασιλίσσαι καὶ
δεδωκένοντα παλλακαὶ νεάνιδες, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθ-
μός. Μία δὲ ἐστὶ περιστέρα μου. Λόγος ἐστὶν ὁ
νυμφίος· λογικὸν ζῶον ἢ νύμφη, ἐκὼν νοήσῃ ψυχῇ, καὶ
λάτρη ὁ νυμφίος τὴν νύμφην. Ἀλλ' ἐπεὶ ἐστὶν ὁ Λό-
γος οὗτος οὐ μὴ ψυχῇ κοινωνῶν, ἀλλὰ πλείονσι καὶ
διαφόροις τιμῇ τις βασιλικῇ καὶ διαφερούσῃ, λέγεται
τελεία περιστέρα. Ταῖς δὲ βασιλικαῖς μὲν, ὑποδεεσ-
τέραις δὲ, διὰ τοῦτο ἐξήκοντα βασιλίσσαι· ἐτέραις
δὲ ψυχαῖς κοινωνεῖ παιδαγωγουμένας φόβῳ Θεοῦ.
Αὗται εἰσὶν αἱ παλλακίδες. Εἰσὶ τινες καὶ ἄλλαι ψυ-
χαὶ ὑποδεέστεραι ἑλαττον φόβον ἔχουσαι· αὗται εἰσὶν
αἱ νεάνιδες, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. Ὁ νυμφίος τοί-
νον, τῷ καὶ ἐνθάδε καλὰς καὶ δυναμένας αὐτῷ εἶναι
καὶ κοινωνοῦς, ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ παστοῦ ἐπουρανοῦ
κοινωνῶν ἀγγέλοις καὶ ἀρχαγγέλοις· αἰτινὲς εἰσι
νύμφαι τοῦ Λόγου· καὶ θρόνοι καὶ κυριότητες.

Εἰς κῆπον καρύας κατέβην. Κατὰ τι παράδειγμα
οἱ δίκαιοι καρύαι εἰσὶ, φέροντες καρπὸν διὰ τὴν πρὸς
Θεὸν θεραπείαν ἱερατικὸν, διὰ τὸ ἔρκος ἔχειν περὶ
αὐτὰ· ὁ μέντοι πικρὸν καὶ χολῶδες, ἕτερον δὲ τε
σκληρὸν. Ἐν τοῖς δὲ περιέχεται ὁ τοῦ δικαίου καρπός,
διὰ τὸ πικρὸν καὶ σκληρὸν τῶν πειρασμῶν. Ἀλλὰ
καὶ χειμάρρους ὁ πειρασμὸς λέγεται κατὰ τὸ, Χει-
μάρρουν διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Ἦβουλήθη τοίνυν
ἡ νύμφη, καταβὰσα εἰς τὴν κῆπον τῆς καρύας, του-
τέστιν ἐκπεσοῦσα τοῦ παραδείσου πρὸς τὴν ἐπιμοχθον
ταύτην ζωὴν, ἰδεῖν παράδοξόν τι γέννημα τοῦ χει-
μῶνος βέοντος λαβοῦ ποταμοῦ. Ἡ κατὰ Σύμμαχον·
Κατέβη καταμαθεῖν εἰ ἡ φάραγξ τοῦ βλου ὀπίωρας
ἔχει, ἀλλὰ καὶ ἰδεῖν εἰ ἠρθήσεν ἡ ἄμπελος,
διαφυγούσα τὸν χειμῶνα, καὶ τὸ ἔαρ φθάσασα τὸν
καιρὸν τοῦ Πάσχα καὶ τῆς τῶν Ἀζύμων ἑορτῆς.
Τότε γὰρ φιλεῖ ἀνεῖν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἡ ἄμπελος· καὶ
εἰ ἠρθήσεν αἱ φύλα, ὧν ὁ καρπὸς πολὺς καὶ τάξει
περιελημμένος ὑπὸ τοῦ λέπους, ᾧ ὠμολογεῖται τὸ μῆ-

tum earum quæ sensu noscuntur, contemplatione
pascantur, et quod nulla sit quæ de quocunque
sermone cibum non ferat.

Vers. 7. Et adolescentulæ, quarum non est nume-
rus. Adolescentulæ numerum non habent, non quod
sub numero non cadant, sed quod non satis dignæ
sint quarum numerus ineatur. Et forte eundem
quem adolescentularum quæ a Christo communi-
cantur, discrimen, sensum habent etiam illi qui ab
Apostolo commemorantur resurrectionis mo-
tuo-
rum ordines, his verbis : Quoniam quidem per ho-
minem mors, et per hominem resurrectio mortuorum.
Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in
Christo omnes vivificabuntur. Unusquisque in suo
ordine⁶. Unuscujusque enim vita et sermo animi-
que affectio hoc præstabit, ut quisque pro meritis
in quadam juvenularum classe præferatur.

Noli mirari quod sponsus pulchram sponsam
habeat, ac forsitan alteram, tertiamque et plures
alias. Si etiam illius sponsas cogitaveris, non vere-
beris ex Cantico dicere : Sexaginta sunt reginæ, et
octoginta concubinæ, et adolescentulæ, quarum non
est numerus. Una est columba mea. Verbum spon-
sus est, rationale animal sponsa, si intellexerit
anima, et sponsus acceperit sponsam. Quod tamen
Verbum istud non uni animæ, sed pluribus et di-
versis communicet, una quædam honore regio et
præcellenti perfecta columba nuncupatur. Regiis
vero, inferioribus tamen, quæ idcirco sexaginta re-
ginæ sunt, aliisque animabus communicat quæ ti-
more Dei erudiuntur. Hæ sunt concubinæ. Sunt et
quædam his inferiores animæ, minori scilicet
timore præditæ. Hæ sunt juvenulæ quarum non
est numerus. Sponsus igitur, quia et in hac vita
pulchræ sunt, possuntque etiam ejus esse con-
sortes, exiit e cœlesti thalamo ut cum angelis et
archangelis communicaret : quæ sunt Verbi sponsæ
thronique et dominationes.

Vers. 10. In hortum nucis descendit. Justi qua-
dam similitudine nuce sunt, ob Dei cultum seren-
tes sacerdotalium fructum, ea scilicet ratione, qua
putamen circumjectum habent : duplex illud quidem,
alterum acerbi amarique gustus, alterum durum.
In his autem justi fructus continetur propter acerbi-
tatem et duritatem tentationum. Sed et torrens
tentatio dici queat, juxta illud : Torrentem pertransi-
vit anima nostra⁷. Volebat itaque sponsa, cum
in hortum nucis descendisset, hoc est e paradiso
in ærumnosam hanc vitam descendisset, inauditum
quoddam genimen videre fluente per hiemem largo
fluvio. Aut juxta Symmachum : Descendi ut viderem
num convallis vitæ poma haberet, sed et ut viderem
num vitis florisset, licet soluta laboribus,
101 ac vernam nacta tempestatem, Paschæ sci-
licet tempus ac solemnitatis Azymorum. Tunc
enim in Judæa vitis solet florere. Num etiam
florissent mala punica, quorum copiosus fructus

⁶ I Cor. xv, 21. ⁷ Psal. cxxiii, 5.

atque ordine digestus sub eortice continetur, cui assimilatae sunt genae sponsae. *Ibi, inquit, dabo tibi ubera mea*; mentem videlicet. Verum non novit anima mea. Fefellit promissionem, cum nihil a se facere posset. Non tamen in illis relicta sum. Pater enim Naasson, princeps populi mei *Aminadab posuit me sibi esse currus*. Porro Naasson, si nomen interpreteris, serpentinus est princeps populi sponsae. Aminadab autem hic est, qui in libro Numerorum pater est principis tribus Juda Naasson ¹⁰, qui in Christi typum sumitur; quia sicut *Moses exaltavit serpentem in deserto* ¹¹, sic inquit, *currus me posuit sibi*, quasi auriga meas regens cogitationes.

CAP. VII.

Vers. 1. Moduli femorum tuorum similes torquibus. Sæpe Scriptura femora usurpat pro generatione. Significat itaque hoc loco sponsae compositionem ac concinnitatem in loco generationis, similem torquibus virtute fabrefactis.

Vers. 2. Umbilicus tuus crater tornatilis. Ad umbilicum, craterem videlicet, invitat sapientia, dicens: *Venite, bibite vinum quod miscui vobis* ¹², significatque potum spiritalem, et addidit: *et acervus frumenti*, ut spiritalem cibum significaret. Vox enim θημωνία pro eo est ac si dicat: virtutum multarum cumulus in unum concordia compositus.

Vers. 2. Vallatus in liliis. Lilia fuerint gratiae Dei faeces quos e medio spinarum saeculi eiecit.

Vers. 4. Collum tuum sicut turris eburnea. Turres appellati sunt, qui grata sponso faciunt, speculam habentes contemplatricem animam, e sublimi cuncta dispicientem. Eburneum vero ob claritatem ac levitatem. Nihil enim in collo sponsae ex villi labe est asperum. Nequaquam vero de mortuis dixit: *Qui pascuntur inter lilia*. Superiores enim liliis, quae sunt in medio spinarum, evaserunt. Vult autem etiam nos sciendi cupidos animam habere multorum sapientum filiam, atque versari in multarum disciplinarum introductionibus, quas *januas* vocavit. Tanta, inquit, magistris, qui penes te sunt, suppetit scientiae gratia, ut non solum ii qui apud te sunt, eorum fruantur disciplina, verum etiam extranei jam, et qui longe remoti sunt, ab eis commodum referant.

Vers. 4. Nasus tuus sicut turris Libani. Qui spirationem mundam habet, ac per divini Verbi sensum currere potest in odorem unguentorum **102** eius, naris est sensu praedita fragrantiae spiritualis, speculans ac dispiciens num illustre quodpiam dogma in gentibus exstare videatur. Nam Damascus gentium figura est. Ejus autem quod illustre ac praclarum est, frons symbolum gerit. Libanus ad altare Dei refertur; Carmelus vero, si nomen interpreteris, agnitio est circumcisionis. Cognoscit autem circumcisionem, qui cum fiducia potest dicere: *Nos sumus circumcisio* ¹³. A capite vero quod est Christus agnitio contigit spiritualis circumcisionis.

¹⁰ Num. 1, 7. ¹¹ Joan. III, 14. ¹² Prov. IX, 5. ¹³ Philip. III, 3.

λον της νύμφης. Ἐκεῖ δὲ, φησὶ, δώσω σοι τοὺς μαστούς μου, τουτέστι τὸ ἡγεμονικόν. Ἄλλ' ἠγγύησε, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου, καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ἔψευσται, μὴ δυναμένη ἀφ' ἑαυτῆς τι ποιεῖν· ἀλλ' οὐ κατελείφθη ἐν τούτοις. Ὁ γὰρ πατὴρ τοῦ Ναασσῶν ὁ ἔρχων τοῦ λαοῦ μου Ἀμιναδάβ ἔθετό με ἐαυτῷ εἶναι ἄρματα. Ναασσῶν δὲ ὀφιώδης ἐρμηνεύεται ὁ ἔρχων τοῦ λαοῦ της νύμφης. Ἀμιναδάβ δὲ οὗτος ὁ ἐν Ἀριθμοῖς πατὴρ τοῦ ἔρχοντος της φυλῆς Ἰούδα Ναασσῶν, ὃς μεταλαμβάνεται εἰς τὸν Χριστόν· διὰ τὸ καθὼς Μωϋσῆς ἔγνευσε τὸν ἔφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως, φησὶν, ἄρματα με ἔθετο ἐαυτῷ, ἡνιοχῶν μου τοὺς λογισμούς.

ΚΕΦ. Ζ'.

Ῥυθμοὶ μηρῶν σου ὅμοιοι ὀρμισκοῖς. Πολλαχοῦ τάττει τοὺς μηροὺς ἐπὶ της γενήσεως ἡ Γραφή. Δηλοῖ τοίνυν ἐνταῦθα της νύμφης τὸ τεταγμένον ἐν τῷ της γενέσεως χωρίῳ, καὶ εὐρυθμον, ὅμοιον περιτραχηλοῖς κατεσκευασμένοις τῇ ἀρετῇ.

Ὀμφαλὸς σου κρατήρ τορνευτός. Ἐπὶ τὸν ὀμφαλὸν δὲ τὸν κρατήρα ἡ σοφία συγκαλεῖ, λέγουσα· *Δεῦτε, πλετε ὄνον, ὃν κέκρακα ὑμῖν*· καὶ δηλοῦ τὸ πνευματικὸν πόμα· καὶ προσέθηκε· *καὶ θημωνιά σίτου*, ἵνα τὴν πνευματικὴν τροφήν σημαίνῃ· τὸ γὰρ θημωνιά ἀντὶ τοῦ συναγωγῆ ἀρετῶν πλήθους εἰς ἐν τῇ ἁρμονίᾳ συντεταγμένη.

Πεφραγμένη ἐν κρίνοις. Κρίνα δ' ἂν εἴη τὰ ἀνθη της χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἃ συνελέξατο ἀπὸ μέσου τῶν τοῦ βίου ἀκανθῶν.

Τράχηλός σου ὡς πύργος ἐλεφάντινος. Πύργοι δὲ ἐκλήθησαν οἱ τὰ ἀρεστά τῷ νομίῳ παύοντες, σκοπευτήριον ἔχοντες τὴν θεωρητικὴν ψυχὴν, ἐκ μετέωρου σκοπεύουσαν ἅπαντα. Ἐλεφάντινον δὲ διὰ τὸ λαμπρὸν καὶ λεῖον· οὐδὲν γὰρ ἀπὸ κακίας τραχὺ ἐν τῷ της νύμφης τραχήλῳ. Οὐκέτι δὲ περὶ τῶν νεκρῶν εἶπεν· *Οἱ νεμόμενοι ἐν κρίνοις*· ὑπεράνω γὰρ ἐγεγόνεισαν κρίνων, τῶν ἐν μέσῳ ἀκανθῶν. Βαύλεται δὲ ἡμᾶς καὶ φιλομαθεῖς δυνας πολλῶν ἔχειν τὴν ψυχὴν θυγατέρα σοφῶν, καὶ ἐν εἰσαγωγαῖς γενέσθαι μαθημάτων πολλῶν, ἃς ἐκάλεσε *πύλας*. Τοσοῦτον, φησὶ, γνώσεως ταῖς ἐν σοὶ διδασκάλαις περιέσει χάρις, ὡς μὴ μόνον τοὺς παρὰ σοὶ ἀπολαβεῖν αὐτῶν της παιδείσεως, ἀλλ' ἤδη καὶ οἱ ἐξωθεν της καὶ πόρρωθεν αὐτῶν ἀπολαβεῖν ὠφελείας.

Μυκτὴρ σου ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου. Ὁ δὲ καθάρων ἔχων τὴν διαπνοὴν καὶ διὰ της αἰσθήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου δυνάμενος ὁπίσω αὐτοῦ εἰς ὁσμὴν μύρων τῶν αὐτοῦ δραμεῖν, μυκτὴρ ἐστὶν αἰσθανόμενος ἐνωδίας πνευματικῆς· σκοπεύων, εἰ τι ἐπιφανὲς ἐν ἔθνεσι δόγμα δοκεῖ. Δαμασκὸς γὰρ τὰ ἔθνη παρίστησι· τοῦ δὲ ἐπιφανοῦς καὶ καλοῦ τὸ πρόσωπον σύμβολον· ὁ δὲ Λιβάνος ἀναφέρεται ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ Κάρμηλος ἐπίγνωσις περιτομῆς ἐρμηνεύεται. Γινώσκει δὲ περιτομὴν ὁ μετὰ παρρησίας λέγειν δυνάμενος· *Ἡμεῖς ὅσμεν ἡ περιτομή*. Ἀπὸ δὲ της κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπίγνωσις πνευματικῆς ἐγενήθη περιτομῆς.

Τὴ ὠραιώθησιν καὶ τὴ ἡδύνθησιν. Ἐτι ταῦτά φησιν ὁ νυμφίος ἀποθαυμάζων αὐτῆς τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν. Ὡς γὰρ ἡ τῶν στοιχείων εὐκράσια σωμάτων ὑγείαν ἐμποιεῖ, οὕτως ἐκ τῶν ὁρμῶν καὶ ἐκβλάσεων ὑγεία πῶς καὶ κάλλος ἐπιγίνεται τῇ ψυχῇ. Ὡς δὲ, αλοχρά τις οὖσα διὰ κακίαν ἢ νύμφη, μετέβαλεν εἰς ἀρετῆς ὠραιότητα, οὕτως, οὖσα πικρά, γέγονεν ἡδίστη τε αὐτῶ καὶ γλυκεία. Φησὶ τοίνυν, ὥσπερ ἐν ταῖς σωματικαῖς τρυφαῖς ἡ πολυτελεῖς εὐωχία περιπόθητος, οὕτω τοῖς τῆν πνευματικῆν τρυφῶσι τρυφῆν ἢ ἀγάπην. Τῆς δὲ σου ἀντωνυμίας κειμένης παρὰ τοῖς ἄλλοις, λέγει Δν, Τῇ ἀγάπῃ ἐν τρυφᾷ πλέον τῶν ἄλλων τοῦ πνεύματος καρπῶν, ὡς πάντα δι' αὐτὴν στένειν, πάντα ὑπομένειν. Ὡσπερ δὲ σωμάτων ἐστὶ βραχὺ τι καὶ μεγέθους ὑστεροῦν, οὕτως καὶ ψυχῆς ἀναλόγως οἷς διαπράττεται.

Καὶ οἱ μαστοὶ σου τοῖς βότρυσιν. Ἦγουν τὰ νοήματά σου, φησὶν, τρόφιμά τε καὶ πόσιμα, καὶ οὐδαμῶς ὀμφακίζοντα.

Ἀναθήσομαι ἐπὶ τῷ φοίνικι. Ἀπεικασθεῖσα φοίνικι, φοίνικα τὸν νυμφίον καλεῖ, τὸ ὕψος καὶ τὸ μέγεθος τοῦ Λόγου νοήσασα· ἐρ' ἔκκαλ ἤλπισεν ἀνελεῖν ἐπὶ τέλει τῶν Ἀσμάτων, ὅτε τελεία ἐστὶν ἡ νύμφη, ὅτε καὶ ἀντιλήφεται τῶν τοῦ νυμφίου μαστῶν δηλούντων τὰ ὑψώματα. Διδ καὶ ἀμπέλου βότρυσιν ἀπεικάζονται, περὶ ἧς εἶπεν ὁ Σωτήρ· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος ἢ ἀληθινή. Τὰ δὲ ἐκ τῶν τοῦ λόγου κρυπτῶν ἐκπορευόμενα, τῆν τὸν ἀγαθὸν τοῦτον οἶνον χωροῦσαν ἐπὶ τοσοῦτον ἰθύνει τε καὶ εὐφραίνει, ὥστε λέγειν ὅτε δεῖ, καὶ οἷς δεῖ, καὶ ὅσον δεῖ. Τὰ μὲν γὰρ χεῖλη τῶν λόγων, οἱ δὲ ὀδόντες τῆν ἐχεμυθίαν ἐμφανίζουνσι, κατὰ τὸ· Τῷ στόματι σου ποιήσῃς θύραν καὶ μοχλόν, καὶ τοῖς λόγοις σου μέτρον καὶ σταθμόν. Τῶν δὲ τοιούτων οὐ μόνον ἀσφαλῆ τὰ νοήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ χεῖλη αἰσθήσει δέδεται. Οἶνος δὲ ἀγαθὸς ὁ ἐξ ἀγαθοῦ θησαυροῦ καρδίας προσφερόμενος.

Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῶ μου, καὶ ἐτ' ἐμέ ἢ ἐπιστροφή αὐτοῦ. Τελειωθείσης ὁ λόγος, ὅτι μηδαμῶς παντοδαπῇ ἀνάπαυσιν εὐρήσει ὑπὸ αὐτὸν ἐπιστρέψας ὡς παρ' ἐμοί.

Ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου. Περὶ τῶν ὑποδεστέρων ἡ νύμφη παρακαλεῖ, ὡς ἐκ τῶν ἐνδοτάτων καὶ μακαρίων διατριβῶν, εἰς τὴν τούτων ἐπισκοπὴν ἐξελεθῆν. Οὗτοι γὰρ ἀγροὶ καὶ κῶμαι, καὶ ἀμπελώνες καὶ βοαί.

ΚΕΦ. Π.

Ἐυροῦσά σε ἔξω, φιλήσω σε. Ἦγουν ἔξω Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἐσταυρώθη.

Ἐρχισα ὁμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ. Ἦδη δεῦτερον ὠρικισεν, ἀλλ' ἀμφιβαλοῦσα προσετίθει τὸ ἴδιον· νῦν δὲ ὡς διδάξασα τὸ εἶδος τῆς ἐγέρσεως καὶ τῆς ἐξεγέρσεως καὶ τῆς ἀγάπης οἶονεὶ παρίστησιν· Ὅτι ὀρχοῦσα ὑμᾶς κατὰ τῶνδε ὄρκισα τί ἐγείρητε, καὶ τί ἐξεγείρητε.

Θές με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου. Προτρέπεται αὐτὴν ὁ νυμφίος πᾶν νόημα καὶ πράξιν

¹¹ Joan. xv, 1. ¹² Eccli. xxviii, 29.

Vers. 6. *Quam pulchra et quam suavis facta es.* Adhuc sponsus hæc loquitur, admirans ejus in melius mutationem. Quemadmodum enim elementorum bona temperies, corporum sanitatem præstat; sic ex appetitionibus ac emanationibus sanitas quodammodo ac pulchritudo animæ accedit. Sicuti autem anima quæ ex vitiorum labe turpis erat, in virtutis pulchritudinem mutata transit: sic amara cum esset, dulcissima ei et suavissima facta est. At itaque, quemadmodum inter corporales delicias, lautii convivii epulæ valde desiderabiles sunt, sic iis qui spiritalibus fruuntur deliciis, charitas. Quod autem apud alios interpretes pronomen *tua* positum sit, dicere possit, præ reliquis spiritus fructibus, charitate magis deliciaris, quippe quæ propter illam

B omnia sufferas, omnia sustineas. Quemadmodum autem deficiens, sic et in animum procerum quæ gerit ratione.

Vers. 7. *Et abera tua botris.* Sensa tua, inquit, esui atque potui apta nihil vitis acerbæ habent.

Vers. 8. *Ascendam in palmam.* Assimilatâ palmæ, palmam sponsum vocat. Verbi altitudinæ ac magnitudinem intelligens, quo et se ascensuram speravit in fine Canticorum, quando perfecta est sponsa, quando etiam compos futura est uberum sponsi, quibus ceisituidines illius significantur. Ideo assimilatur botris vitæ, de qua dicit Salvator: *Ego sum vitis vera*¹³. Quæ autem ex verbi occurrentis procedunt, eam quæ boni hujus vini capax sit, sic dirigunt ac fecundant, ut quando oportet et quibus oportet, et quantum oportet, loquatur. Labia enim sermonem, dentes prudentiam designant, juxta illud: *Orî tuo fac ostium et ventem, et verbis tuis fac modum et statetam*¹⁴. Eorum autem qui tales sunt, non solum sensus tuta sunt, verum etiam labia sensu devineta. Bonum vinum est, quod ex bono cordis thesauro profertur.

Vers. 10. *Ego fraterno meo, et aper me converso ejus.* Ejus sermo est quæ perfectionem alepta sit: nusquam videlicet, quocunque se vertent, protinus requiem, uti in me, inventurus est.

103 Vers. 11. *Veni, fraterne mi.* Pro inferioribus obsecrat sponsa, ut ex penitissimis beatisque moris ad eorum inspectionem exeat. Hi enim ager sunt, et castella, et vineæ, atque malogranata.

CAP. VII.

Vers. 1. *Inveniens te foris, osculabor te.* Videlicet extra Jerusalem, ubi crucifixus est.

Vers. 4. *Adjuravi vos, filia Jerusalem.* Jam iterum adjuravit, sed *filia* ei adjecit; nunc autem veluti docendo, genus suscitantis et exsuscitantis ac claritatis ostendit: quia adjurando vos per hæc adjuravi, quid suscitatis, et quid exsuscitatis.

Vers. 6. *Pone me ut signaculum super cor tuum.* Hortatur eam sponsus, ut omnem animi cogitatum

et actionem sua figura informet. Pæc vero effici ait dilectione, quæ ut mors valida est. *Omnia enim suffert, omnia sustinet*¹⁶. Idcirco valida est ut mors quæ peccatum enecat. Vel quia omnium mors dominata est propterea quod omnes in Adam moriuntur¹⁷, similiterque infernus, talis, inquit, charitas est et zelus quo decet Deo æmulari, durus in peccatores, ut zelus Eliæ et Phinees. Vel hoc sponsum ad illam ait : *Pone me ut signaculum ad obsequandas cogitationes tuas et actiones. Et usque ad mortem certa pro iustitia*¹⁸. Quin et Judæi ad infernum usque æmulati sunt, corruptis militibus.

Vers. 8. *Soror nostra parvula est, et ubera non habet*. Adhuc parvula hominis anima, et quæ in terra adhuc struitur Dei Ecclesia, et sensa (hæc enim sunt ubera) nondum habet, crescit magnitudine vitæ et sensuum, ubi sensa ac prophetica oracula enucleaverit, vel communem afflatum auxiliumque perceperit earum potestatum, quæ etiam hæc loquuntur cum prophetis et spiritibus iustorum.

Vers. 16. *Qui sedes in hortis*. Vidit sponsa quiescentem in hortis sponsum, ac sodales illius voci ejus attendentes, quam ipsa audivit, vultque ut acuto ac perspicaci obtutu a terrenis rebus deslectat, sic nimirum ut velocitate visusque acutie capreæ similis efficiatur; hinnuloque, ea ratione, quod velut serpentibus ut scorpiis, hostibus interuenclis existat, redeatque ad eos qui montium instar eminent, et omnem odoris suavitatem spirant; de quibus illud dictum est : *Fundamenta eorum in montibus sanctis*¹⁹. Atque hæc secundum LXX ac Theodotionem ac quintam editionem. *Aquila* quidem interpretatus est : *Qui sedes* **104** *in hortis*; *Symmachus* vero : *Quæ sedes*, ita ut priora ad sponsum dicantur sedentem juxta proprios fructus, sponsique sodales attente cum gaudio vocem sponsæ audiant.

Α μορφῶσαι τῷ ἑαυτοῦ χαρακτήρι. Ποιεῖν δὲ ταῦτά φησι τὴν ὡς θάνατον κραταίαν ἀγάπην. Πάντα γὰρ στέγει, πάντα ὑπομένει. Διὸ καὶ κραταίᾳ κατὰ θάνατον τὸν νεκροῦντα τὴν ἀμαρτίαν. Ἦγουν ἐπειδὴ πάντων ἐκράτησεν ὁ θάνατος διὰ τὸ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντα ἀποθνήσκειν, καὶ ὁ ἕξης ὁμοίως, τοιαύτη, φησὶν, ἡ ἀγάπη. Καὶ ὁ ζῆλος, ὃν δεῖ ζηλοῦν τῷ Θεῷ, σκληρὸς κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων ὑπάρχων, ὡς ὁ τοῦ Ἠλίου καὶ τοῦ Φινεὲς. Ἡ τοῦτο λέγει ὁ νυμφίος πρὸς αὐτὴν· *Θές με ὡς σφραγίδα πρὸς τὸ σφραγίζειν τὰς ἐνθυμήσεις σου καὶ τὰς πράξεις. Καὶ ἕως θανάτου ἀγῶνιζε ὑπὲρ τῆς ἀληθείας*. Καὶ ἐν τῷ ἄδῃ δὲ Χριστὸν ἐξήλωσαν οἱ Ἰουδαῖοι ὑποφθείραντες τοὺς στρατιώτας.

Β Ἀδελφὴ ἡμῶν μικρὰ, καὶ μαστοὺς οὐκ ἔχει. Ἔτι μικρὰ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ, καὶ ἐπὶ γῆς ἔτι ἐπισκευαζομένη τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, καὶ νοήματα (τοῦτο γὰρ οἱ μαστοὶ) μήπω ἔχουσα, ἐπιδίωσιν εἰς μέγεθος βίου καὶ νοημάτων, ἐπὶ τὴν τρανώσῃ τὰ νοήματα καὶ προφητικὰ θεωρήματα, ἢ τὴν σύμπνοιάν τε καὶ συνεργίαν χωρῆσιν δυνάμεων, αἳ καὶ ταῦτα φασὶ μετὰ τε προφητῶν καὶ δικαίων πνευμάτων.

Γ Ὁ καθήμενος ἐν κήποις. Εἶδεν ἡ νύμφη τὸν νυμφίον ἀναπαυόμενον ἐν τοῖς κήποις, καὶ τοὺς ἐταίρους αὐτοῦ προσέχοντας αὐτοῦ τῇ φωνῇ, ἧς ἤκουσεν αὐτῆ, καὶ βούλεται αὐτὸν ὀξέως καὶ διορατικῶς ὀρῶντα ἀπὸ τῶν τῆδε πραγμάτων ἐκκλίνει τάχει μὲν καὶ δευδερχίᾳ ὁμοιωμένον δορκαδί· νεβρωῦ δὲ, τῷ τῶν πολεμίων ὡς ὄρῳν καὶ σκορπίων καταφρονητικῶς ἔχειν, καὶ ἀνελεθῆν πρὸς τοὺς ἀνεστηκῶτας ὡς ὄρη, καὶ πάσης πνέοντα εὐωδίας· περὶ ὧν τό· *Οἱ θεμέλιοι αὐτῶν ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἀγίοις*. Καὶ ταῦτα κατὰ τοὺς Ὅ καὶ Θεοδοτίωνα καὶ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν. Ὁ μὲν τοι Ἀκύλας Ὁ καθήμενος ἐν κήποις ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, καθήμενην ὡς λέγεσθαι τὰ πρῶτα πρὸς τὴν νύμφην, καθήμενην παρὰ τοῖς ἰδίοις καρποῖς, καὶ τοὺς ἐταίρους αὐτοῦ προσεκτικῶς αὐτῆς ἀκροῶσθαι χαίροντας.

MONITUM

AD ORIGENIS ΕΞΗΓΗΤΙΚΑ IN ISAIAM.

Isaiæ prophetiam triplici modo exposuit Origenes, tomis nempe, scholiis et homiliis. Suos ipse tomos memorat lib. vii contra Celsum num. 11. Triginta adhuc supererant ætate Eusebii, qui postquam Hist. lib. vi, cap. 52, docuit eos ab Origene sub Gordiano fuisse elaboratos, addit : « Ex quibus in tertiam partem Isaiæ, usque ad visionem quadrupedum in solitudine triginta ad nos volumina pervenerunt. » Vicesimus tomus jam Hieronymi tempore perierat, uti patet ex ejus præfat. commentar. in Isaiam. Nunc omnes eandem sortem habuerunt, nihilque ex illis superest præter duo fragmenta, citata in Apologia Pamphili pro Origene, alterum e primo tomo, alterum e vicesimo volumine. Hosce commentarios non multi æstimasse videtur Hieronymus, quippe qui prologo in lib. v comment. in Isaiam ita loquitur : « Quid igitur faciam? Subeamne opus in quo viri eruditissimi sudaverunt? Origenem loquor et Eusebium Pamphili; quorum alter liberis allegoriarum campis evagatur, et interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiae sacramentu. » Idem

¹⁶ I Cor. xiii, 7. ¹⁷ I Cor. xv, 22. ¹⁸ Eccli. iv, 55. ¹⁹ Psal. lxxxvi, 1.

in cap. vi Isaiæ citat locum e tomo octavo ubi dicebat Origenes, si Scripturarum sacrarum textus Hebraicus a Judæis falsatus fuisset, nunquam futurum fuisse, ut « Dominus et apostoli qui cætera crimina arguunt in Scribis et Phariseis, de hoc crimine quod erat maximum reticissent. » Observat præterea Hieronymus lib. i in Rufinum tricesimum tomum desiisse explicatione quam didicerat Origenes ab Huilo Judæorum patriarcha.

Præter hosce tomos, ferebantur ætate Hieronymi, ut ipse ait præfat. comment. in Isaiam, « et alii sub nomine ejus de visione quadrupedum duo ad Gratum libri qui pseudographi putabantur, et viginti quinque homiliæ, et adnotationes, quas excerpta possumus appellare. » Libri ad Gratum perierunt, nec non excerpta seu scholia. E viginti quinque homiliis supersunt tantummodo Latine novem quas interpretatus est beatus Hieronymus. Observat Rufinus (lib. ii in Hieronymum) interpretem nimia libertate usum fuisse, atque ex omnibus erroribus quibus scatebant, eos duntaxat qui catholicæ de Trinitate fidei adversabantur, sustulisse, aut ad clementiorem sensum quibusdam additis, quibusdam detractis revocasse. In exemplum adducit locum ex homilia prima, ubi postquam vertit Hieronymus: « Qui sunt ista duo seraphim? Dominus meus Jesus Christus et Spiritus sanctus, » de suo addidit: « Ne putes Trinitatis dissidere naturam, si nominum servantur officia. » In his homiliis ac præsertim quarta et sexta sermonem ad catechumenos et ad populum dirigit: unde nullus dubitandi locus est quin veræ homiliæ sint, licet constrictiori et obscuriori enuntientur stylo, quam vulgo exprimuntur aliæ Origenis homiliæ. Nonâ imperfecta est, eique perperam insertus est finis homiliæ nonæ in Jeremiam. Quo tempore pronuntiata fuerint, incertum est. Id unum statui potest pronuntiatas fuisse ab Origene presbytero. Ergo collocandæ sunt post annum 223.

EX LIBRO PRIMO ORIGENIS SUPER ISAIAM.

105 (78) Sicut dicit Apostolus quoniam æmulatores **A** bis unus est Deus Pater ex quo omnia, unus est estis spirituum ²⁰: sicut cum unus sit spiritus tanti ergo verus Deus qui, ut ita dixerim, præstator est per singulos dicuntur Spiritus sancti, quanti sunt deitatis, et unus Christus factor christorum, et hi qui habent in se Spiritum sanctum: ita et de unus Spiritus sanctus qui per singulas animas Christo dicendum est. Ab uno enim Christo multi sanctorum facit Spiritum sanctum. Christus vero fiunt Christi, de quibus Scriptura dicit: *Nolite sicut per hoc quod Christus est facit christos, ita tangere christos meos, et in prophetis meis nolite et per hoc quod est Filius Dei et filius proprius malignari* ²¹. Sic et ab uno Deo multi dii dicuntur, et unigenitus, omnes eos qui percipiunt ab eo spiritum adoptionis, filios Dei facit.

E VICESIMO OCTAVO LIBRO ORIGENIS IN ISAIAM.

De illo capitulo in quo dicitur: *Resuscitabuntur mortui, et resurgent hi qui in sepulcris sunt* ²².

(79) Melius ergo est dicere quod omnes quidem **B** partes possit, id est, in eos qui salvandi sunt justos, et eos qui cruciandi sunt peccatores; ut sit resurgemus, ut et impii veniant in illum locum ubi fletus est et stridor dentium, et ubi justii recipient unusquisque in suo ordine secundum meritum bonorum gestorum suorum, cum transformabitur corpus humilitatis eorum, ut sit conforme corporis gloriæ Christi; quod seminatum quidem est in corruptione, surget vero in incorruptione; quod seminatum est in ignominia, surget in gloria; quod seminatum est in infirmitate, surget in virtute, resurrectionis scilicet tempore; et quod seminatum est corpus animale, surget autem corpus spiritale ²³. Licet ergo omnes resurgant, et unusquisque in suo ordine resurgat, considerandum est tamen propter illum sermonem Joannis, quem in Revelatione sua dicit: *Beatus qui habet partem in resurrectione prima, in hoc secunda mors non habet potestatem* ²⁴; **C** ne forte dividi omnis resurrectionis ratio in duas saxis excisa, aut in terra defossa, sed omnis locus

²⁰ I Cor. xiv, 12. ²¹ Psal. civ, 15. ²² Isa. xxvi, 19. ²³ I Cor. xv, 42 44. ²⁴ Apoc. xx, 6.

(78) Exstat hocce fragmentum in *Apologia Pamphili martyris pro Origene*.

(79) Habetur hocce fragmentum in eadem *Apologia Pamphili martyris pro Origene*.

in quocunque vel integrum humanum corpus, vel ex parte aliqua jacet, etiamsi accidat ut unum corpus per loca multa dispersum sit, absurdum non erit omnia ea loca in quibus pars aliqua corporis jacet, sepulcra corporis ejus dici. Si enim non ita accipiamus resurgere de sepulcris suis mortuos divina virtute, qui nequaquam sunt sepulturæ mandati, neque in sepulcris depositi, sed sive naufragiis, sive in desertis aliquibus defuncti sunt locis, ita ut sepulturæ mandari non potuerint, num videbuntur annumerari inter eos qui de sepulcris resuscitandi dicuntur? Quod utique valde absurdum

est. *Et interjectis quibusdam*: Cum ergo Paulus scribit, quod *sicut stella a stella differt in gloria, ita erit et resurrectio mortuorum*; et quod dicit: *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione*²⁸, et cætera hujusmodi manifeste hæc de solo corpore scribit. Non enim anima seminata est in corruptione, aut in infirmitate, aut in ignominia. Denique evidenter adjungit his omnibus et dicit: *Seminatur corpus animale*²⁹: ut ne quis putaret animam esse quæ seminatur in corruptione, vel in ignominia, vel in infirmitate.

ORIGENIS

HOMILIÆ IN VISIONES ISAIÆ⁽⁸⁰⁾.

106 HOMILIA I.

Visio 1. *Et factum est in anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem super solium excelsum.*

1. Quandiu Ozias rex vixit, non potuit visionem videre Isaias propheta. Erat enim Ozias peccator, et faciens malignum ante conspectum Domini, et agens adversus voluntatem divinæ legis. Ingressus est templum et Sancta sanctorum, et ob hoc lepra perfusus in fronte est, ita ut foras (81) civitatem vadens inter immundos computaretur. Talem igitur principem animæ oportet mori, ut visionem Dei videre possimus. Neque enim frustra scriptum est (cap. vi, vers. 1): *Et factum est in anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum*. Unicuique nostrum vivit Ozias sive Pharaon, et non suspiramus in Ægyptia opera facientes. Si autem moritur, tunc suspiramus, ut in Exodo scriptum est. Si Ozias vivit, non videmus gloriam Dei; si autem moritur, tunc videmus statim ut moritur Ozias gloriam Dei, tantum hoc sit ut regnet in nobis sermo ejus qui dixit: *Ego autem constitutus sum rex ab eo*²⁷, et non regnet ira. Est quidem et peccati rex. Apostolus ita sciens, ait: *Non ergo regnet peccatum in mortali vestro corpore*²⁸. Miserabilis ille homo cui peccatum regnat, qui tali se tradit regi, despiciens regnum Dei, et subjiciens se voluptati. Propterea voluptatis amator, non est amator Dei. Et secundum Apostolum de quibusdam dicitur: *Amantes voluptatem magis quam Deum*²⁹. Et quidem idipsum non de his dictum est, qui omnino sunt infideles, sed de his qui intrinsecus commorantur, volupta-

*tem magis quam Deum amantes, qui habent figurati- nem pietatis, virtutem autem ejus negantes*³⁰. Hæc propter mortem regis Ozias, post cujus interitum vidisse se ait visionem propheta. Quæ est autem visio? *Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum*, etc. Non omnis qui videt Deum, videt eum sedentem super thronum excelsum et elevatum. Scio alium prophetam vidisse Dominum, et vidisse eum super thronum sedentem, sed non excelsum, neque elevatum. Disserens scripturam Daniel, dicit: *Throni positi sunt*³¹, et non erat excelsus ille thronus. Et: *Veniam, ut sedeam ad judicandum populum in valle Josaphat*³². Ergo hic in valle sedit, et in valle eum iudicaturus est, quem est condemnaturus. Aliud autem est videre eum sedentem super thronum excelsum et elevatum. Et in Michæa egreditur (82), et descendit Deus³³. Et ut videat Sodomam, descendit. *Descendens*, ait, *videbo si secundum clamorem eorum venientem ad me consummaverunt*³⁴. Igitur Deus aliquando sursum, aliquando deorsum juxta dignitatem videtur negotiorum. *Vidi ergo Dominum*, Isaias ait, *sedentem super thronum excelsum et elevatum*. Si video Deum in his qui hic sunt regnantem, non eum video super thronum excelsum et elevatum. Si video eum regnantem cælestibus virtutibus, video eum sedentem super thronum excelsum et elevatum. Quid est quod dicit cælestibus virtutibus? Throni, dominationes, principatus, potestates, virtutes cælestes sunt. Et si video eam, quomodo eis regnet in verbo, *vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum. Et plena erat domus glo-*

²⁸ I Cor. xv, 44. ²⁹ ibid. 44. ²⁷ Psal. II, 6. ³¹ Dan. vii, 9. ³² Joel. iii, 2, 12. ³³ Mich. I, 3.

(80) Collatæ sunt hæc homiliæ cum quatuor mss., nimirum: 1 cathedralis ecclesiæ Ebroicensis, 1 Majoris monasterii Turronensis, 1 cathedralis ecclesiæ Laudunensis, 1 abbatiæ S. Petri de Selincarte

³⁰ Rom. vi, 12. ³⁴ II Tim. iii, 4. ³⁰ ibid. seqq. ³¹ Gen. xviii, 21.

ordinis Præmonstratensis.

(81) Mss., foras. Libb. edit., extra.

(82) Mss., egreditur. Libb. edit., egredere.

ria ejus. Sursum quoque elevatus est thronus ejus plenaque est domus gloria ejus. Non arbitror, quia plena est domus gloria ejus, hæc quæ in terra est. *Domini est terra et plenitudo ejus*³⁵. Plenitudinem autem gloriæ Dei non invenies in præsentia: sed si quis ædificaverit templum Deo, videbitur gloria Dei, et si servat hoc quod dictum est, plena domus videtur gloria Dei. Nescio autem an sic domus gloria compleatur. Et in Levitico quantum ad præsens pertinet negotium, Deo largiente, legitur in collecta quæ sequitur, quia præcepit Dominus quædam fieri ut videatur Domini gloria. Nec unquam apparebit gloria Dei, si non hæc fiant. Cognoscimus autem illa cum lecta fuerint.

2. Vers. 2. *Et seraphim stabant in circuitu ejus, sex alæ uni, et sex alæ alteri*. Duo video seraphim: et unum quodque eorum in semetipso habens sex alas. Deinde dispositio alarum. Et duabus quidem alis velabant faciem, non propriam, sed Dei; duabus alis velabant pedes, non proprios, sed Dei; duabus autem alis volabant. Juxta quod scriptum **107** est, contrarium sibi videtur. Si stabant, volare non poterant. Scriptum vero est: *Seraphim duo stabant in circuitu ejus, sex alæ uni et sex alæ alteri: et duabus quidem velabant faciem, et duabus velabant pedes, et duabus volabant, et clamabant alter ad alterum*. Verum hæc seraphim quæ circa Deum sunt, quæ sola cognitione dicunt: *Sanctus, sanctus, sanctus*, propter hoc servant mysterium Trinitatis, quia et ipsa sunt sancta. His enim in omnibus quæ sunt, sanctius nihil est. Et non leviter dicunt alter ad alterum: *Sanctus, sanctus, sanctus*, sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant. Quæ sunt ista duo seraphim? Dominus meus Jesus et Spiritus sanctus (85). Nec putes Trinitatis dissidere (84) naturam, si nominum servantur officia. Operiebant faciem Dei. Exordium enim Dei ignotum est. Sed et pedes. Novissimum enim quod in Deo nostro est non comprehenditur. Sola enim media videntur. Ante ista quæ fuerint, nescio; ex iis quæ sunt, intelligo Deum. Post ista quæ futura sunt, juxta quod futura sunt, nescio. *Quis pronuntiavit ei? dixit Ecclesiastes. Annuntiate mihi priora et novissima quæ erunt, et dicam quoniam dii estis*. Hinc et Isaias ait: *Priora annuntiate nobis, et ponemus cor nostrum, et sciemus, et novissima eorum quæ ventura sunt indicat nobis. Quæ ventura sunt, in futurum nuntiavit, et dicemus quoniam dii estis*³⁶. Ex quo si quis dixerit præterita, et poterit novissima dicere: Deus est: quis ergo potest dicere præter seraphim: *Sanctus, sanctus, sanctus*? Seraphim autem mutaverunt quamdam partem Dei, ut ita dicam, medie-

³⁵ Psal. xxxiii, 1. ³⁶ Isa. xli, 22, 23. ³⁷ Matth. ³⁸ Psal. xxiii, 7.

(85) Quæ sunt ista duo seraphim? Dominus meus Jesus et Spiritus sanctus. Vide not. ad tom. I, p. 61. Quod additur: *Nec putes Trinitatis dissidere naturam, si nominum servantur officia*, id de suo addidit Hieronymus, teste Rufino, lib. II. *Invectiv. in Hie-*

tatem ejus, et clamabant aliud ad aliud assistentia Deo, atque dicentia: *Sanctus, sanctus, sanctus*. Stant igitur et moventur, stant cum Deo, moventur demonstrantia Deum. Intellige enim quia velant faciem, velant pedes, non moventur quæ velata sunt, non velantur quæ volant, et dicunt (vers. 5): *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus*. Domini mei Jesu Christi nuntiatur adventus, nunc itaque plena est omnis terra gloria ejus. Aut certe necdum plena est, sed futurum ut impleatur, cum expleta fuerit oratio, qua Patrem nos ipse Dominus jussit orare. *Cum oraveritis, inquit, dicite: Pater noster qui es in cælis, sanctificet nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra*³⁷. Adhuc in cælo voluntas est Patris, in terris necdum voluntas ejus expleta est, ut ipse Jesus juxta dispensationem carnis quam induerat, ait: *Dedit mihi universam potestatem, ut in cælo et in terra*³⁸. Nunquid potestatem non haberet (85) in terra is qui habebat in cælis? et aliquid de mundo acciperet, qui in sua venerat? Sed ut ita crederetur Deus in terra, quomodo credebatur in cælo, ergo accepit potestatem homo Christus, quam ante non habuit, et usque ad præsens necdum habet in terra omnium potestatem. In his quippe qui peccant, necdum regnat, sed quando ei data est et horum potestas, cum ei subdita fuerint omnia, tunc complebitur potestas, et perambulabit subjiciens sibi omnia. Quidam autem necdum volunt subjici ei, verum adhuc inimicis ejus subjiciuntur. Nos porro dicamus: *Nonne Deo subjecta erit anima mea*³⁹? Apud Deum enim salutare meum.

3. Vers. 2, 3, 4. *Et duabus velabant, et dicebat alter ad alterum: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus. Et elevatum est superliminare a voce qua clamabant, voce Jesu Christi et voce Spiritus sancti*. Si aliquis et nobis clamantium audierit vocem Jesu Christi et Spiritus sancti, elevatur superliminare, et altius fit quam eo tempore cum elevatum est, cumque dictum est: *Attolite portas principes vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit rex gloriæ*⁴⁰.

4. Vers. 4. *Et domus impleta est fumo*. Ex remissione ignis cuncta impleta est domus. Fumus autem vapor ignis est. (vers. 5) *Et dixi: O miser ego quoniam compunctus sum, quia cum sim homo, et imunda labia habeam! Non possum sentire quare humiliaverit seipsum Isaias. Verum dicit: testimonium enim dat Scriptura, quia ejus mundantur labia ab uno ex seraphim qui missus est ad auferenda ejus peccata. Unus autem ex seraphim Dominus*

vi, 9, 10. ³⁸ Matth. xxviii, 18. ³⁹ Psal. lxi, 2. ⁴⁰ ronymum.

(84) Codex majoris monasterii Turon., *dissidere*, lib. editi, *deserere*.

(85) Mss., *haberet*; edit., *habet*.

meus Jesus Christus est, qui ad auferenda peccata nostra a Patre missus est, et dicit : Ecce abstuli iniquitates tuas, et peccata tua circummundavi. Nec putes naturæ contumeliam, si Filius a Patre mittitur. Denique ut unitatem deitatis in Trinitate cognoscas, solus Christus in præsentī lectione nunc peccata dimittit, et tamen certum est a Trinitate peccata dimitti. Qui enim in uno crediderit, credit in omnibus. Deferatur ergo mihi de altario cœlesti forceps ut tangat labia mea. Forceps Domini si tetigit labia mea, mundat ea. Et si mundaverit ea, et circumciderit a vitiiis, ut nuper diximus, aperiam verbo Dei os meum, nec ulterius sermo immundus exiet ex ore meo : quia cum sim homo, et immunda labia habeam, in medio quoque populi immunda labia habentis habito. Seraphim quod missum fuit, mundavit labia prophetæ, non mundavit autem labia populi. Confessus est enim ipse immunda labia se **108** habere, et in medio populi immunda labia habentis habitare. Sed hoc quod missum est seraphim, non iudicavit dignos esse de populo, ut et illorum labia emundaret, et idcirco adhuc impie agunt, idcirco adhuc Domino meo Jesu Christo repugnant, adhuc ei maledicunt immundis labiis. Ego autem precor, ut veniens seraphim emundet labia mea.

5. *Et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis.* Cur non dicamus in præsentī traditionem quamdam Judæorum verisimilem quidem, nec tamen veram, et solutionem ejus quare non inveniamus? Aiunt ideo Isaiam esse sectum a populo, quasi legem prævaricantem, et extra Scripturas annuntiantem. Scriptura enim dicit : *Nemo videbit faciem meam, et vivet* ⁴¹. Iste vero ait : *Vidi Dominum Sabaoth.* Moyses; aiunt, non vidit, et tu vidisti. Et propter hoc eum secuerunt, et condemnaverunt eum ut impium. Non enim sciebant quia duabus alis velaverunt faciem Dei seraphim. *Vidi Dominum*, sed faciem non vidit Isaias, nec Moyses vidit. Posteriora vidit, ut scriptum est, Moyses. Verumtamen vidit Dominum, etsi faciem ejus non vidit. Et hic ergo vidit, licet faciem non viderit. Male igitur condemnaverunt prophetam. (vers. 5, 6) *Et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis, et missus est ad me unus de seraphim.* Non est unus (86) Domini mei Jesu Christi adventus quo descendit ad terras : et ad Isaiam venit, et ad Moysen venit, et ad populum venit, et ad unumquemque prophetarum venit; neque tu timeas : etiam si jam cœlo receptus est, iterum veniet. Quia autem et ante præsentiam carnalem ad homines venerit, ipsum accipe testem denuntiantem atque dicentem : *Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui missi sunt ad te, quoties volui colligere filios tuos* ⁴². Quoties volui. Non dicit, non vidi te nisi isto adventu : sed dicit, quoties volui. Et per singulos

⁴¹ Exod. xxxiii, 20. ⁴² Matth. xxiii, 37. ⁴³ Matth. xxviii, 20. ⁴⁴ Matth. xviii, 19. ⁴⁵ Rom. x, 6, 7.

(86) *Non est unus Domini mei Jesu Christi adventus, etc.* Vide lib. II *Origenian*, quæst. 3, num. 2.

A prophetarum convertens se, ego, inquit, eram Christus, qui loquebar per prophetas. Dixi, neque tu timeas, et nunc mittitur Jesus Christus. Non mentitur. *Vobiscum sum*, ait Dominus, *omnes dies usque ad consummationem sæculi* ⁴³. Non mentitur. *Ubi duo vel tres collecti sunt in nomine meo, et ego sum in medio eorum* ⁴⁴. Quoniam igitur præsto est, et assistit Jesus Christus, et paratus est et præinctus summus sacerdos offerre Patri interpellationes nostras, surgentes per ipsum sacrificia Patri offeramus. Ipse enim propitiatio est pro peccatis nostris, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IIOMILIA II.

B De eo quod scriptum est : *Ecce virgo in utero concipiet, etc.* (cap. vii).

1. Quantum ad dictum attinet, verecunde fecit Achaz cum ei fuisset imperatum, ut peteret signum in profundum aut in excelsum, et rationem reddidit cur petere noluisset. Ait quippe (cap. vii, vers. 12) : *Non petam, et non tentabo Dominum.* Est tamen super hoc verbo culpatus, et dicitur ad eum (vers. 13) : *Audite nunc, domus David. Nunquid modicum vobis præstare certamen hominibus, et quomodo Domino præstatis certamen?* Deinde dicitur hæc re promissio (vers. 14) : *Ideo Dominus ipse dabit vobis signum. Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel.* Hæc exponantur, et de reliquis videbimus, indigentes et in illis gratia Dei ut manifestentur. Jubetur ut petat signum, non simpliciter, sed sibi ipsi. Sermo quippe ait (vers. 11) : *Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum aut in excelsum.* Propositum est signum Dominus meus Jesus Christus. Hoc enim est signum quod jubetur ut sibi postulet in profundum aut in excelsum. In profundum quidem, quia qui descendit, ipse est. In excelsum vero, quia qui ascendit super omnes cœlos, ipse est. Mihi autem hoc signum propositum Dominus meus Jesus Christus in profundum et in excelsum, nihil prodest, si non mihi fiat mysterium de profundo et excelso ejus. Cum enim ego recepero mysterium de Christo Jesu, de profundo et excelso, tunc accipiam signum secundum præceptum Domini, et dicitur mihi quasi habenti in memetipso profundum et excelsum : *Neque dixeris in corde tuo : Quis ascendit in cœlum? Hoc est Christum deducere. Aut quis descendit in abyssum? Hoc est Christum ex mortuis reducere. Juxta est verbum tuum vehemens in ore tuo, et in corde tuo* ⁴⁵. Præcipitur ergo nobis omnibus, ut petamus nobis hoc signum, ut nobis utile fiat signum quod dat Dominus Deus in profundum et in excelsum. Si quis autem est qui sciat, et rationabili contemplatione cognoscat hoc quod dictum est, *in profundum et in excelsum*, non disjunctive esse dictum, significat enim hoc quod utrum-

que possit. *Pete tibi signum a Domino in profundum et in excelsum.* Et in promissione autem dixit Apostolus : *Ut cognoscamus quid sit profundum et excelsum, et longitudo, et latitudo* ⁴⁶. Et dixit Achaz : *Non petam.* Incredulus fuit. Dixit enim : *Pete tibi ipsi.* Populus autem usque hodie non petit signum, propterea non habet illum, et præbet Domino certamen populus qui non recipit Dominum meum Jesum Christum. Deinde alia sequitur quæstio. Isto enim dicente : *Non petam, neque tentabo Dominum;* **109** et æstimantetentationem esse si peteret signum, ait : *Audite nunc, domus David. Nunquid vobis modicum est præstare certamen hominibus, et quomodo Domino præstatis certamen?* Non præstat autem certamen Domino, neque hominibus eum arbitror præstare certamen qui petit signum in profundum aut in excelsum. Certamen quippe Dei est, quomodo salvet hominem. Non præstat igitur certamen Domino qui confugit ad salutem. Qui vero Domino certante ut salvet hominem, fugit a salute, et procul recedit a Domino, præstat Domino certamen. *Ideo dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel.* Veritas exemplarium prophetæ hujus dicit, *vocabis.* In Matthæo porro scimus lectitari : *Et vocabitur (87) nomen ejus Emmanuel* ⁴⁷. Non possumus dicere, quia oporteat minus aliquid facere de propheta. Quomodo vero Evangelium hanc habet scripturam? Utrum ab aliquo non intelligente, et ad faciliora currente, quomodo et in aliis multis factum est; an sic a principio, ut dicat forsitan aliquis editum esse Evangelium; qui vult deliberet. Propheta quidem manifeste habet, *et vocabis nomen ejus Emmanuel.* Novi quemdam in exordio scripturarum Evangelii legentem : *Et vocabis nomen ejus Emmanuel,* dixisse intra seipsum : *Quid est, vocabis? Quis vocabit? Achaz.* Et quomodo potuit Achaz de Salvatore qui post generationes multas venit, audire : *Vocabis nomen ejus Emmanuel;* atque ita pro eo quod est, *vocabis,* scripsisse, *vocabitur.* Sed vide quia non Achaz dicitur : *Et vocabis nomen ejus Emmanuel,* sed domui David vide manifeste dictum : *Audite nunc, domus David : Nunquid modicum vobis est præstare certamen hominibus, et quomodo Domino præstatis certamen? Ideo dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel.* Sed quando itaque non intelligimus hoc quod dictum est, nihil ex eo minus faciamus, neque ad faciliora curramus, sed expectemus donec gratia Dei subiciat nobis per illuminationem scientiæ explanationem (88) quæ-

A st'onis; aut certe rursus gratia Dei per quem vult illuminet nos, ut non ultra quæramus, sed quæstio nostra solvatur. Si autem tenere ad non intellecta prorumpimus, nos ipsos causabimur. Quæ est ergo domus David? Si David Christus est, ut frequenter probavi, domus David nos sumus Ecclesia Dei; et dicitur nobis qui Ecclesia sumus, ut non præstemus certamen Deo supra dictum, sed dante Domino signum suscipiamus illud. Nobis, non domui David ista dicuntur. Et prophetatur, quia si quis est domus David, vocabit nomen ejus Emmanuel. In adventu enim Christi sola Ecclesia nostra de Christo dicit : *Nobiscum Deus.* His ut dedit gratia Dei explanatis, alia jam quæramus ænigmata.

2. Vers. 15. *Butyrum et mel manducabit.* Quomodo Christus prophetatur butyrum et mel comesturus? Si hoc fuerit expositum Domino tribuente, rursus ea quæ sequuntur, aliam nobis ingerent quæstionem. Utinamque omnes faceremus illud quod scriptum est : *Scrutamini Scripturas* ⁴⁸. Plura ex corporalibus cibis nominata sunt in *Scripturis* pro escis spiritalibus. *Quasi modo nati parvuli rationale et sine dolo lac desiderate* ⁴⁹. Ergo est sine dubio lac rationale, et oportet nobis istiusmodi lac quærere. Rursum in Proverbiis de melle scriptum : *Mel inveniens comede quod sufficit, ne forte plenus evomas* ⁵⁰. Num curavit Spiritus sanctus de melle isto quod notum est, ne forte plus comedamus? Sed sentiens utique Spiritus sanctus mel spiritale ait : *Mel inveniens comede quod sufficit.* Quid autem sentiens Spiritus sanctus præcepit nobis, ut si inveniremus mel, invenibile est si qui-lem mel, comedamus quod sufficit? *Vade,* ait, *ad apem, et discite quomodo operatrix est.* Et inveniuntur prophetæ apes esse. Fingunt siquidem ceras, et mella conficiunt, et si audienti mihi expedit dicere, favi eorum scripturæ sunt quas reliquerunt. Et volens veni ad Scripturas, et inveni mel. Sed *comede mel.* Et in Proverbiis rursus dicitur : *Bonus est enim farvus, ut indulcentur fauces tuæ* ⁵¹. Putasne hoc dicit Spiritus sanctus, comede mel quod in usu est, bonum enim est? Ego non audeo dicere quia de melle corporeo mihi præcipiat Spiritus sanctus, *comede mel.* Ecce non habeo, aut ceræ naturæ hujusmodi sum, ut de melle comedere non possim : qua ratione mihi dicit, comede mel, et noli comedere carnes, sed comede, fili, mel, bonum est enim. Si videas apes prophetas, et opus eorum mella vel favos, tunc videbis quomodo pro dignitate sancti Spiritus intelligas, *comede mel, fili, bonum est enim.* Si quis meditatur eloquia divina, et nutritur sermonibus Scripturarum, complet mandatum divinum jubens,

⁴⁶ Ephes. iii, 18. ⁴⁷ Matth. i, 23. ⁴⁸ Joan. v, 39. ⁴⁹ I Petr. ii, 2. ⁵⁰ Prov. xxv, 16. ⁵¹ Prov. xxiv, 13.

(87) In Matthæo porro scimus lectitari : *Et vocabitur,* etc. Matth. i, 23, legitur in Græcis exemplaribus vel καλέσουσι, vel καλέσεις, vel καλέσετε, nusquam vero κληθήσεται. Hinc suspicor hoc loco Hieronymum interpretem habuisse *vocabitis* : quod postea amanuensium oscitantia mutatum fuerit in *vocabitur.* Uti Vulgata Latina habet Isaiæ vii, 14. Cæterum juxta linguæ Hebraicæ idiotismum, sive καλέσουσι, sive καλέσεις, legatur, perinde est ac si legeretur κληθήσεται.

(88) Mss., *explanationem.*, edit., *illuminationem.*

comede mel, fli; et faciens quod jussum est, potitur sermone qui sequitur, *bonum est enim*. Quia bonum est hoc mel, quod in Scripturis invenitur. Quod autem dicitur: *Vade ad apem*, istiusmodi est. Est quædam, ut ita dicam, apis super apes: et quomodo inter apes rex quidam est qui nominatur esse rex, sic princeps apum. **110** Dominus est Jesus Christus, ad quem mittit me Spiritus sanctus ut comedam mel, bonum est enim, et savus ejus ut indulgentur fauces meæ. Et forte subtiliores litteræ favi erunt, mel vero est qui in his est intellectus. Iste porro qui est natus ex virgine Emmanuel, butyrum et mel manducat, et quærit ab unoquoque nostrum butyrum manducare. Quomodo a singulis nostrum butyrum quærit et mel, sermo edocebit. Opera nostra dulcia, sermones nostri suavissimi et utiles, mella sunt quæ manducat Emmanuel, quæ manducat iste qui natus est de virgine. Si vero sermones nostri amaritudine pleni sunt, ira, animositate, molestia, turpiloquio, vitiiis, contentione, dedit in os meum fel, et non comedit ab his sermonibus Salvator. Comedit autem Salvator de sermonibus qui sunt apud homines, si fuerint sermones eorum mel. Approbemus hoc de Scripturis: *Ecce sto ad ostium, et pulso. Si quis aperuerit mihi ostium, ingrediar ad eum, et cœnabo cum illo et ille mecum*⁸⁴. Igitur ipse pollicetur se ex nostris cœnaturum nobiscum esse. Certum est autem quia et nos cum illo cœnamus, si cœnemus illum. Comedens quippe de nostris bonis sermonibus, operibus et intellectu, repascit nos suis escis spiritualibus, et divinis, et melioribus. Propterea quia beatum est suscipere Salvatorem, apertis ostiis principalis cordis nostri, præparemus ei mella, et omnem cœnam ejus; ut ipse nos ducat ad magnam cœnam Patris in regno cœlorum, quæ est in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

De septem mulieribus (cap. IV).

1. Septem mulieres patiuntur opprobrium, et circumcumeunt quærentes cum recipere, qui possit auferre opprobrium earum. Ipsæ septem mulieres repromittunt ut suum panem manducant, et vestimentis suis operiantur. Non necesse habent panem ejus, sed nomen ejus qui opprobrium earum possit auferre. Non indigent vestimentis hominis quem assumunt. Meliora habent vestimenta quam potest eis homo præstare. Lautiores habent cibos, quam conditio potest humana largiri. Cujus ergo sint septem mulieres, et quod sit opprobrium earum, dignum est considerare. Septem mulieres una sunt, Spiritus enim Dei sunt. Et est ista una, septem sunt. Spiritus enim Dei est spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et virtutis, spiritus scien-

tiæ et pietatis, spiritus timoris Domini. Ista sapientia patitur opprobrium a multis sapientibus insurgentibus in se. Iste verus intellectus sustinet opprobrium ab intellectibus falsis. Istud magnum consilium approbatur a multis consiliis non bonis. Ista virtus maledicitur a quadam, quæ cum non sit virtus, repromittit se esse virtutem. Ista scientia patitur opprobrium a quadam falsi nominis scientia nomen suum subripiente. Ista pietas exprobratur ab ea, quæ cum se dicat esse pietatem, impietas est, et impios instruit. Iste timor patitur opprobrium ab eo qui putatur esse timor. Multi enim pollicentur divinum metum, sed non cum scientia metuunt. Quomodo ergo istæ septem patiuntur opprobrium consideremus. Vide sapientiam sæculi hujus, vide sapientiam principum mundi hujus, quomodo exprobrant sapientiam Christi mei, et quomodo exprobrant sapientiam Judæismi veri, juxta quem nos circumcili-mur spiritaliter, isti vero præciduntur. Intellige itaque quomodo sapientia sæculi hujus et principum mundi istius, maledicunt sapientiæ; et ob hoc quæritur homo qui cum istis septem spiritalibus velut mulieribus sit, ut auferat earum opprobrium. Proprie unus est homo qui auferat earum opprobrium. Quis est iste homo? Jesus qui exivit juxta carnem de radice Jesse factus ex semine David secundum carnem, prædestinatus Filius Dei in virtute juxta spiritum justificationis⁸⁵. Exiit quippe virga (89) de radice Jesse. Virga non est primogenitus omnis creaturæ, virga non est qui in principio erat apud Deum Deus Verbum, sed virga de radice Jesse, qui juxta carnem natus est. Exiit ergo virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendit⁸⁶. Quis est flos et quæ est radix? Ambo enim in unum idipsum subjacent. Differentia autem est negotiorum. Nam si peccator es, non est tibi flos, neque videbis florem qui est ex radice Jesse. Veniet enim et ad te virga, quomodo diculus (90) virgæ et floris loquitur. De virga quidem dicit: *Quid vultis, in virga veniam ad vos?* De flore vero: *An in charitate Dei et spiritu mansuetudinis*⁸⁷? Exiit ergo de radice Jesse virga sapientiæ: ei qui suppliciis plectitur, virga ei qui indiget increpatione, virga ei qui necesse habet ut arguatur, flos vero ei qui jam eruditus est, et non indiget dura correctione, vel certe non indiget pœnis, sed valenti jam florere incipere, et ad perfectum fructum exire. Primum enim flos ostenditur, deinde post florem virga fit et ad fructum exit. Exiit virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendit, et requiescent super eum septem mulieres, spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus requiescet super eum⁸⁸. Spiritus enim sapientiæ non requievit in Moyse, spiritus sapientiæ non requievit in

⁸⁴ Apoc. III, 20. ⁸⁵ Rom. I, 3, 4. ⁸⁶ Isa. XI, 1.

⁸⁷ I Cor. IV, 21. ⁸⁸ Isa. XI, 1, 2.

(89) Virga omittitur in editis, sed exstat in mss. Ibidem mss. habent: *Virga non est primogenitus.*

Libb. editi: *Virga enim primogenitus.*
(90) Mss., *discipulus.*, edit., *apostolus.*

Jesu Nave, spiritus sapientiæ non requievit in singulis prophetarum, in Isaia, in Jeremia.

1112. Nec vero quasi blasphemantem me lapidetur dum velim glorificare Dominum meum Jesum Christum : sed sustinentes considerate quod dicitur, et videbitis quia in nullo eorum requieverit spiritus, non quod ad nullum eorum venerit, sed quod in nullo requieverit. Venit super Moysen, et non credidit Moyses post spiritum sapientiæ qui venit ad eum. *Audite enim, ait, contumaces : Nunquid extra ista educam vobis aquam* ⁵⁷? Venit super omnes justos, venit et super Isaiam; sed quid ait? *Immunda labia habens; et in medio populi immunda labia habentis, ego habito* ⁵⁸. Venit spiritus sapientiæ post illam forcipem, et ignem, venit ad immunda labia habentem, sed non requievit. Ministro quidem eo usus est, non autem requievit. Tribulatur ad quemcunque venerit hominem. Peccat enim omnis homo, nec est justus super terram qui faciat bonum, et non peccet. *Nemo mundus a sordibus, neque si una die sit vita ejus; numerati autem menses ejus.* Igitur super nullum requiescit. Possumus et de Evangelio probare, quia venit spiritus super multos, et non mansit in eis. Ante paululum lectum est : *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in æternum* ⁵⁹. Non ait, non erit, sed, *non permanebit.* Unum vidit Joannes solum in quo permansit, et signum hoc erat : *Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem in eo, iste est Filius Dei* ⁶⁰. Ministravit quidem verbo Dei spiritu descendente : post modicum peccat, post modicum otiosum verbum loquitur : nescio autem si et sine peccato maneat. Putasne præsentem spiritu peccare conceditur? Super nullum ergo requievit spiritus Dei secundum quod scriptum est : *Exiit virga de radice Jesse et flos de radice ejus ascendit, et requiescit super eum spiritus Dei, spiritus sapientiæ, spiritus intellectus, spiritus consilii et virtutis* ⁶¹. Propter hoc magni consilii est angelus, propter hoc invaluit, et invalescens ascendit, et mirantur eum virtutes ascendentem, et dicunt de eo : *Iste est Dominus fortis et potens in prælio.* Ad hunc ergo dicam in cælestia ascendentem, vel ad fortitudinem ejus. *Et requievit super eum spiritus consilii et fortitudinis fortitudo mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem* ⁶². Requievit ergo super eum spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus sapientiæ et pietatis, et implevit eum spiritus timoris Domini.

3. Mulieres igitur quærentes quem assumant, apprehendent septem unum hominem. Et hoc ex prioribus pendet, et oportet primo cognoscere quando recipiant septem mulieres unum hominem. Cum fortes Hierusalem humiliati fuerint, cum luxerint thecæ eorum ornamenta filiarum Sion, cum derelicta fuerit illa sola, cum elisa fuerit ad terram, tunc ap-

prehendent septem mulieres unum hominem dicentes : Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur; verumtamen nomen tuum invocetur super nos ⁶³. Tunc apprehendent et vere tenebunt septem mulieres hominem unum Jesum Christum Dominum nostrum juxta quod intelligitur homo, juxta quod natus est, juxta quod corpus assumpsit. *Apprehendent septem mulieres hominem unum, dicentes : Panem nostrum manducabimus.* Multi ambulat homines, et nullum apprehendant mulieres, nullus eis placet homo. Non enim propter inopiam hominum unum hominem apprehendunt, non propter raritatem hominis qualem voluerunt, talem quæsierunt; unum solum reppererunt hominem quem apprehenderunt, ut dicant ei : *Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur.* Est quidam cibus sapientiæ, est quidam cibus similiter intellectus et reliquorum spirituum. Quis est iste cibus? Non timeo dicere, cibus alius est extra istos, forte ut meus est cibus sermo Dei, qui ait : *Ego sum panis vivens qui de cælo descendi, et vitam do mundo* ⁶⁴; sic sapientiæ cibus ipse pater. Propter hoc est : *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui me misit, ut consummem opus ejus* ⁶⁵. Nec putandum est aliquo indigere sapientiam et intellectum, cæterosque spiritus, quia alium cibum habeant, cum totius dispensationis unus sit cibus natura Dei. *Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur.* Est quidam ornatus sapientiæ quo decoratur. Ornata est sermone sapientia. Singulæ harum mulierum habent ornamenta. *Verumtamen nomen tuum invocetur super nos, aufer opprobrium nostrum.* Quod est nomen sapientiæ? Jesus. Quid est : *Invocetur nomen tuum super nos?* Ego sum sapientia, volo tuo nomine vocari ut ego sapientia dicar Jesus, ut intellectus et consilium magnum et fortitudo, et scientia et pietas et timor Dei nominentur Jesus, ut omnia in omnibus nomen tuum fiat. *Nomen tuum invocetur super nos, aufer opprobrium nostrum.* Revera abstulit opprobrium Jesus. Idcirco surgentes, oremus Deum qui hunc misit hominem, ut septem mulierum spiritus in eo requiesceret, ut et nobis iste homo tribuat communionem harum mulierum; ut assumentes eas fiamus sapientes, intelligentes in Deo et hominibus, virtutibus adornantes animam nostram in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

De visione Dei et seraphim (cap. vi).

1. Impossibile est invenire principium Dei. Principium ortus Dei nusquam comprehendis. Non dico tu, sed neque aliquis, neque **112** aliud quidquam eorum quæ subsistunt. Solus Salvator et Spiritus sanctus qui semper fuerunt cum Deo, vident faciem ejus; et forte angeli qui vident jugiter faciem Patris qui est in cælis, vident et principia negotiorum. Sic autem et

⁵⁷ Num. xx, 10. ⁵⁸ Isa. vi, 5. ⁵⁹ Gen. vi, 3. ⁶⁰ Joan. i, 33, 34. ⁶¹ Isa. xi, 1, 2. ⁶² Isa. xii, 2. ⁶³ Isa. iv, 1. ⁶⁴ Joan. vi, 51 et 53. ⁶⁵ Joan. iv, 34.

pedes abscondunt ante homines seraphim. Novissima enim ut sunt, non valent enarrari. *Quis annuntiavit de novissimis* ⁶⁶? ait Scriptura. Quæ videmus (ut tamen concedatur, quia aliqua videmus) media sunt: quæ ante mundum fuerint, ignoramus. Fuerunt porro quædam ante mundum. Quæ post mundum secutura sint, ad certum non apprehendimus. Erunt autem alia post mundum. Ea igitur quæ scripta sunt: *In principio fecit Deus cælum et terram, terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abyssum, et spiritus Dei ferebatur super aquas* ⁶⁷, apprehenduntur. Mundæ erant aquæ istæ, in quibus incubabat spiritus Dei. Sed et tenebræ quæ super abyssum erant, non sunt ingenitæ. Utrumque enim ex nihilo creatum est. Audi in Isaia dicentem Dominum: *Ego Deus qui construxi lucem, et feci tenebras* ⁶⁸. Audi sapientiam in Proverbiis prædicantem: *Ante omnes abyssos nata sum* ⁶⁹. Non erant ista ingenita, sed quando, vel quomodo sunt nata, nescio. Velantur enim a seraphim priora operum Dei, id est facies Dei; similiter autem et pedes. Ea quæ post extremum sæculum futura sunt in sæcula sæculorum, quis potest exponere? Garrulorum est hominum horum notitiam polliceri, nescientium quia homo ea tantum potest capere quæ media sunt, et ea quæ post mundum usque ad consummationem in iudicio sunt futura, de pœnis, de retributione. Et horum quoque multa absconsa sunt nobis, ut propter hoc quidem scriptum sit (Vers. 2): *Duabus velabant faciem*. Non solum autem velabant, sed et contegebant, id est sic velabant, ut nec modicum videretur priorum, dico autem faciei; neque paululum quid agnosceretur novissimorum, hoc est pedum ejus. *Duabus velabant*. Aperta sunt media ad contemplandum. *Et clamabant alter ad alterum*. Non alter ad plures, sed alter ad alterum. Audire enim sanctitudinem Dei quæ annuntiatur a Salvatore, juxta dignitatem rei nemo potest nisi Spiritus sanctus; quomodo rursum inhabitare sanctimoniam Dei quæ annuntiatur a Spiritu sancto, nemo potest nisi solus Salvator. Ob id alter ad alterum clamabant, et dicebant: (Vers. 3) *Sanctus, sanctus, sanctus*. Non eis sufficit semel clamare: *Sanctus*, neque bis, sed perfectum numerum Trinitatis assumunt, ut multitudinem sanctitatis manifestent Dei, quæ est trinæ sanctitatis repetita communitas, sanctitas Patris, sanctitas unigeniti Filii, et Spiritus sancti. *Etenim sanctificans et sanctificati ex uno omnes* ⁷⁰. Qui sanctificat Salvator est, juxta hoc quod homo est a Deo Patre accipiens sanctitatem. Dicunt itaque: *Saccus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth*. Interpretatur Sabaoth, ut Aquila tradidit, *Dominus militiarum*.

2. *Plena est omnis terra gloria ejus*. Olim plena domus erat gloria, nunc vero his qui super terram

⁶⁶ Isa. xli, 26. ⁶⁷ Genes. 1, 1, 2. ⁶⁸ Isa. xlv, 7. ⁶⁹ Rom. vii, 24. ⁷⁰ ibid. 25.

A sunt, a seraphim prophetatur, quia futurum sit ut universam terram gloria Dei mei Christus impleat. In omnibus quippe qui conversatione sua glorificent Deum, gloria Dei est, atque ita universa terra plena est gloria Dei. Olim non omnis terra plena erat gloria Dei, sed unus angulus terræ, quando dicebatur: *Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus* ⁷¹. Gloria Deo, qui misit Filium suum, ut omnis terra plena fieret gloria sua. Sed quid tibi prodest, si terra plena sit propter ecclesias beatorum, qui ubicunque sunt, gloria Dei, tu autem non sis particeps gloriæ plenitudinis Dei? Et tu ergo labora, et in cunctis enitere ut sis gloriam Dei quærens, ut inhabitet et inveniatur locum in te, et fias etiam tu cum omni terra in qua est gloria Dei plena, gloria ejus. Quomodo fit per singulos nostrum plenitudo gloriæ Dei? Si quæ facio, quæ loquor, in gloriam Dei fiant, plenus sermo meus et actus fit gloria Dei. Si et processus, et ingressus meus in gloriam Dei est, si cibus, si potus meus, si omnia quæ facio, in gloriam Dei fiant, et ego particeps sum istius dicti: *Plena est terra gloria ejus*. Cum ergo omnia ista fecero, elevatum est superliminare a voce seraphim, quæ clamabant. Beatum est itaque unumquemque nostrum ita laborare ut particeps fiat ostiæ, et superliminaris ostiæ, quod juxta intellectum est Christus Deus. Neque enim indecens dictu reor ostium carnem, et superliminare verbum nuncupari.

C 3. Vers. 4, 5. *Elevatum est superliminare a voce quæ clamabant, et domus repleta est fumo*. Fumus iste donum est de gloria Dei. *Et dixi: O miser ego, quoniam compunctus sum!* Antequam videas visionem, non confiteris te esse miserum, o Isaia? Non ait: *quandiu vixit Osias, neque in sensum meum venit quia miser essem*. Incipio autem nosse quia miser sum, quando video visionem moriente mihi Osia rege leproso, et dico: *O miser ego!* Nunc incipio et ego confiteri Domino, et dicere de memetipso: *O miser ego!* Quomodo Isaïas dicit: *O miser ego*. Proxime autem huic et Apostolus dicit: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* ⁷²? Beatum est ergo ut miserum me fatear. Si me humiliavero, et pœnitens super peccatis meis D fervero, exaudiet me Deus, et dabit mihi liberatorem, et dicam: *Gratias Deo per Jesum Christum Dominum nostrum* ⁷³. Verum ex corde dicamus: *Miser ego sum*. Unusquisque **113** recordetur causas miseriarum suarum et delicta, et dicamus surgentes ad orationem, memores quidem quasi confitentes, oblitii autem quasi jam non facientes, et dicamus: *Miser ego, quoniam compunctus sum*. Non est compunctus antequam videret visionem, antequam Osias moretur: cum incipit pœnitentiam agere, statim dicit: *quoniam compunctus sum*. Si quis sine sensu est juxta interiorem hominem, cum peccator sit, non

⁷¹ Prov. viii, 24. ⁷² Heb. ii, 11. ⁷³ Psal. lxxv, 2

compungitur; sed quasi in exteriora membra licet adhibeas stimulum, non sentit mortuum corpus, eodem modo si adhibeas peccatori verba divina mortificato per peccatum, et non agenti poenitentiam, neque moestus est, neque poenitet, neque habet tristitiam operantem confessionem, tristitiam quæ secundum Deum est. Si quis autem vult salvari, et audierit sermones arguentis se, et corripientis, statim dicit: O miser ego. Nec sufficit dicere, miser ego; apponendum est ei, quia compunctus sum. Utinamque amplius compungamur! Quanto enim plus compungimur, tanto plus nobis peccatorum vincula laxantur. Propter hoc Achab ille non multum utilitatis est consecutus, quia non multum compunctus est; sed compunctus quidem est semel tantum. Quamobrem dictum est: *Vidisti quomodo compunctus est Achab* 74. Si vero quis talis fuerit ut non cesset compungi, dicit similiter ut Apostolus: *Non sum dignus vocari apostolus propter hoc quod persecutus sum Ecclesiam Dei* 75; et: *Mihi minimo omnium sanctorum data est ista gratia* 76; et: *Fidelis Deus quia Jesus Christus venit in hunc mundum peccatores salvare, quorum primus ego sum* 77. Videsne quia multum compunctus est, et non semel, sed semper scribens, et loquens, et agens compunctus est? Quomodo et Isaias in presenti, qui dicit (vers. 5): *O miser ego sum, compunctus sum, quia cum sim homo, et immunda labia habeam, et in medio quoque populi immunda labia habentis habitem*. Adnotemus et aliud quiddam, quia peccata Isaie non in factis, sed tantum in sermonibus erant. Propter quod ait: *Quia cum homo sim, et immunda labia habeam*. Erat autem et populus immunda labia habens. Non decuit eum accusare populum, et dicere plura peccata in eo esse quam immundorum laborum.

4. *Et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis*. Si quando de Deo cogitaverimus, cum adhuc sumus peccatores, et nos dicamus quæ nunc dicit propheta (vers. 6): *Et missus est ad me unus de seraphim*. Quam bonus Deus! Quia, inquit, audio conditentem Isaiam; dixit enim: *O miser ego*; quoniam audio poenitentem, ait quippe: *Compunctus sum*; quia propria delicta pronuntiavit dicens: *Quia cum sim homo, et immunda labia habeam, in medio quoque populi immunda labia habentis habitem*, et ego adhuc loquente eo dico, ecce adsum. *Et missus est ad me unus de seraphim, et in manu sua habebat carbonem*. Carbo defertur ad prophetam ut per ignis ustionem purgentur labia ejus, quæ aliquando peccaverant. Quis est iste unus de seraphim? Dominus meus Jesus Christus: isto juxta dispensationem carnis missus est habens in manu sua carbonem, et dicens: *Ignem veni mittere super terram, et minam jam ardeat* 78!

74 III Reg. xxi, 29. 75 I Cor. xv, 9. 76 Ephes. 8. 77 I Tim. i, xv. 78 Luc. xii, 49. 79 Matth. xiv, 41. 80 Luc. xxiv, 32. 81 I Cor. i, 30. 82 Isa. xli, 2. 83 Joan. iii, 13.

(91) Tres mss. cod. sic habent, libri vero editi, putamus ab Apostolo solum dictum esse.

5. *Et missus est ad me unus de seraphim, et in manu ejus habebat carbonem, quem acceperat forcipe de altari*. Non quocunque simpliciter et fortuito propheta igne purgatur, sed qui est de altari Dei. Si purgatus non fueris altaris igne, residet tibi ille de quo dictum est: *Ite a me in ignem æternum qui præparatus est Zabulo et angelis ejus* 79. Non est talis ignis de altari. Omnes igni tradendi sunt, sed non omnes uni igni, alios de altari ignis exspectat, alios ignis qui præparatus est Zabulo et angelis ejus. Tangat ergo labia mentis et animæ nostræ sermo corripientis, ut et nos dicamus, *et tetigit os meum*. Si mundavero os meum, ut nihil otiosum, nihil fatuum, nihil turpe, nihil scurrile (ut omnia semel nominem), nihil eorum quæ interdicta sunt loquar, tunc possumus dicere, *tetigit os meum*. Porro quandiu immunda labia habeo, et immundas res gero, propter verba peccati non tangit os meum ignis de altari, neque mittitur ad me unus de seraphim.

6. Vers. 7. *Et dixit: Ecce tetigi labia tua, et abstuli iniquitates tuas, et peccata tua circumpurgavi*. Mordeat nos sermo divinus, exurat animas nostras: dicamus audientes: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis* 80? ut auferantur iniquitates nostræ atque peccata, et mundi effecti mundo ore mundoque corde, et munda tota conscientia gratias agamus omnipotenti Deo, in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA V.

De eo quod scriptum est: *Quis elevavit ab oriente justitiam* (xli, 2), et de visione iterum aliter (cap. vi).

1. Ait propheta esse Christum viventem justitiam, et putabamus nos ab Apostolo dictum esse (91), quia Christus sit *justitia, et sanctificatio, et redemptio, et sapientia* 81. Forte autem et Apostolus instructus a prophetis, novit animatam esse justitiam et viventem. Quæ est ista justitia? Unigenitus Dei. Quia autem non ab Apostolo (92) ortum 114 est Christum esse justitiam, et viventem, et subsistentem justitiam, sed invenies et a prophetis sermonibus hoc nobis mysterium exhibitum, certum et a capitulo in quo nunc lectio conquievit. *Quis enim, inquit, surgere fecit ab oriente justitiam, et vocavit eam ad pedes suos* 82? Vocavit justitiam. Manifestum est animatam eam esse si ambulet vocata. Vocavit autem Christum Pater, quo ob nostram salutem ad nos iter faceret, et descenderet de cælo ad nos: *Nemo enim ascendit in cælum nisi qui de cælo descendit Filii hominis* 83. Vocavit eum de oriente: non de isto sensibili, sed de oriente lucis veræ. Propter quod scriptum est: *Quis exurgere de oriente fecit justitiam, et vocavit*

(92) Libb. editi, non solum ab Apostolo. Mss. omittunt solum.

meo ad pedes suos? Pater vocavit Filium, imo ut vere dicamus, Deus hominem vocavit justitiam ad pedes suos, id est incarnationem Filii sui. Ideo et adoramus scabellum pedum illius, juxta quod scriptum est: *Adorate scabellum pedum ejus, quia sanctum est.* Caro siquidem Domini honorem Deitatis assumpsit. Quia autem principium lectionis altiori indiget expositione, oremus summum Regem ut sermo qui vocatus abierat, ad nos iterum revertatur, ut pauca juxta possibilitatem nostram edisseramus.

2. *Et factum est in anno quo mortuus est rex Osias: vidi Dominum sedentem supra thronum excelsum, et plena erat domus gloria ejus, et seraphim stabant in circuitu ejus, sex ulæ uni, et sex alæ alteri; et duabus quidem velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes, et duabus volabant, et clamabant alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est terra gloria ejus*⁹³, et reliqua. Verum ut et nos videamus visionem quam vidit Isaias, vocemus Jesum qui non videntibus largitus est oculos. Potest enim etiam nunc venire et facere, ut ea quæ in lectione sacramenta dicta sunt, apertis oculis intueamur; repromittamus ei jam nos non ultra facere corpus Christi corpus meretricis, nec facere opera digna luctu. Unusquisque nostrum hæc corde loquatur ad Deum, et precemur ut adventus ejus etiam nunc fiat. Si enim non advenit Jesus, ista videre non possumus. Precor ut mittatur etiam ad me seraphim, et comprehenso de forcipe carbone purget labia mea, et quid dico labia mea? Isaias sanctus erat, et ideo tantum labia ejus purgata sunt, quia labiis tantum, id est sermone deliquerat. Ego vero non sum talis, ut possim dicere, quod solum immunda labia habeo, sed metuo ne immundum cor habeam, immundos oculos, immundas aures, immundum os. Quandiu in omnibus istis pecco, totus immundus sum. Si videro mulierem ad concupiscendum, jam mœchatus sum eam in corde meo. Ecce immundos oculos habeo. Si de pectore meo exeant cogitationes pessimæ, adulteria, fornicationes, falsa testimonia, ecce cor immundum habeo. *Quam formosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona*⁹⁴. Ego vero timeo ne currens ad mala immundos pedes habeam. Extendo ad Dominum manus meas. Et forte avertens faciem suam dicit: *Si extenderitis manus, avertam faciem meam a vobis*⁹⁵. Quis ergo me mundat? Quis lavat pedes meos? Jesu, veni, sordidos habeo pedes, propter me filius servus, mitte aquam tuam in pelvim tuam; veni, lava pedes meos. Et scio temerarium esse quod dico, sed ti-

meo comminationem dicentis: *Si non laveris pedes tuos, non habebis partem mecum*⁹⁷. Ideo lava pedes meos, ut habeam partem tecum. Sed quid aio, lava pedes meos? Petrus hoc potuit dicere, qui non habuit necesse, nisi tantum ut pedes ejus lavarentur; totus quippe mundus erat. Ego potius cum semel lotus sim, illo indigeo baptisate, de quo Dominus ait: *Ego aliud baptisma habeo baptizari*⁹⁸ (93). Cur ista diximus? Præparo et me et audientes ad majora mysteria. Si tamen veniat, si descendat ad nos sermo Dei, timeo enim ne me fugiat, ne benedictionem quoque meam dedignetur. Fugit quondam sermo populum propter Achar (94) unum peccatorem; fugit, inquam, sermo populum propter unum peccatorem Achar, filium Zambri, filii Zara, ex tribu Juda, qui inobediens fuit Deo, et ideo anathematizatus est⁹⁹. Et quia nunc populi multitudo est propter Parasceven (95), et maxime in Dominica die, quæ passionis Christi commemoratrix est (neque enim resurrectio Domini semel in anno, et non semper post septem dies celebratur), orate Deum omnipotentem, ut veniat ad nos sermo ejus. Etiam si peccatores estis, orate Dominum. Peccatores exaudit Deus. Quod si timetis illud quod in Evangelio dicitur: *Scimus quia peccatores non exaudit Deus*¹⁰⁰, nolite pertimescere, nolite credere. Cæcus erat qui hoc dixit. Magis autem credite ei qui dicit, et non mentitur: *Et si fuerint peccata vestra ut coccinum, ut lanam dealbabo. Et si volueritis, et audieritis me, bona terræ edetis*¹⁰¹. Si vultis vel nunc audire, oremus in commune Dominum, ut saltem nunc, adveniente Verbo, prophetica verba dicta valeamus advertere.

3. *Factum est, inquit, in anno quo mortuus est Osias rex, vidi Dominum sedentem super thronum excelsum.* Visio ascripta est. Cur regis tempus significatum? Intendite quando **115** oborta sit visio. Cum mortuus est Osias rex, vidit Isaias Dominum Sabaoth sedentem super thronum excelsum. Si quis ex nostris novit qui fuerit Osias, et quæ gesserit, ille potest nosse quid docuerit propheta per spiritum, quid exhibeat nobis sermo divinus. Vadam ad vitam Osia, et requiram ex Regnorum libris, et ex Paralipomenon historia de Osia, et ibique videbo quia necessarium sit, si futurum sit ut videam Dominum Sabaoth sedentem super thronum excelsum, mihi mori Osiam regem. Iste Osias ex semine David descendens, et regnans in populo Juda, quandiu quidem vixit Zacharias qui intelligebat (sic enim scriptum est secundo libro Paralipomenon), fecit rectum in conspectu Domini¹⁰². Nec sufficiens isto, fecit luminaria magna Domino, et composuit templum

⁹³ Isa. vi, 1, 2, 5. ⁹⁴ Isa. lxi, 7; Rom. x, 15. ⁹⁵ Isa. i, 15. ⁹⁶ Joan. xiii, 8. ⁹⁷ Luc. xii, 50. ⁹⁸ Jos. vii, 25. ⁹⁹ Joan. ix, 31. ¹⁰⁰ Isa. i, 18, 19. ¹⁰¹ Il Par. xxvi, 4.

(93) Sic mss.: male vero editi, baptizare.

(94) Perperam editiones a Genebrardo et Erasmo procuratæ habent Achar; paulo melius editio Merlini Achan, optime vero cod. Ebroic. Achar, de quo Josue, vii, 25.

(95) Propter Parasceven, etc. Verba quidem interpretationis ex Græco corrupto adornatæ sic habent: at res postulat: Propter Parasceven, quæ passionis Christi commemoratrix est: et maxime in Dominica die; neque enim, etc.

Dei, et multæ fuerunt in religione ejus virtutes. Quando autem mortuus est Zacharias intelligens, tunc fecit malignum. Quis hic qui fecit malignum? Rex erat, non sacerdos. Alius ordo regius, alius ordo sacerdotalis. Voluit ingredi in templum, et locum agere sacerdotis et facere opus quod non fuerat ei concessum. Introiit præveniens sacerdotes, et assumpsit vas libaminis. Ingressus autem et princeps sacerdotum, qui tempore illo erat, et octoginta sacerdotes cum eo, dixit ad eum princeps sacerdotum: Nonne tu es Osias, et non sacerdos⁹²? Violenter perseveravit, et lepra ascendit in frontem ejus. Projectus est mortuus, egressus est de templo, eduxit eum Dominus. Igitur leprosus factus est propter prævaricationem legis. Unusquisque sub regno est, sive peccati, sive justitiæ. Si peccatum mihi regnat, unus sum de regibus Israel, qui templum violenter ingressi sunt. Si justus sum juxta mensuram profectus mei, et facio rectum, et persevero ante conspectum Dei, regnat mihi justitia. Quandiu vero vixit leprosus, Isaias immunda labia habuit. Quandiu vixit iniquus non potuit Isaias Dominum Sabaoth videre, et immunda labia habuit, sub iniquo quippe rege erat. Quando enim incipit videre visionem Dei? anno quo mortuus est Osias. His similia et de multis scriptis poteris dicere tribuente Deo. In Exodo istiusmodi quiddam scriptum est: *Et factum est post dies aliquot, mortuus est rex Ægypti, et suspiraverunt filii Israel, et ascendit clamor eorum ad Deum*⁹³. Quandiu vixit Pharao, non suspiraverunt filii Israel, et in pejus positi ne gemendi quidem habuerunt liberam facultatem. Vivebat quippe rex qui imperabat eis et lateres et paleas facere. Quandiu vixit Pharao, non suspiraverunt ad Deum; cum mortuus est Pharao, tunc valuerunt madida fletibus ora sustollere. Vivit rex malignus in pectore nostro, quandiu vivit Pharao Zabulus. Tunc lateres operamur et paleas, tunc lacrymas intra silentium devoramus, et iniquitatis opera prima facimus. Cum autem mortuus fuerit, Domino Deo nos visitante, tunc suspiramus ad Dominum. Idcirco oremus Dominum, ut regnum peccati quod est in mortali nostro corpore, moriatur. *Peccatum enim, ait, mortuum est, ego autem revixi. Et rursum: Peccatum revixit, ego autem mortuus sum*⁹⁴. D

Moriente uno qui potitur regno peccati Osia, moritur et Pharao. Cum moritur rex pessimus, erigo ad cælum oculos, et exaudivit vocem meam Deus, quomodo Abraham, et Isaac, et Jacob; et video Dominum Sabaoth sedentem et regnantem super excelsum solium, quem populus non vidit. Nondum enim Osias mortuus fuerat. Volo quiddam simile interponere bonæ rei, quæ huic contraria est. Iste ipse Osias, quandiu vixit Zacharias intelligens, non fecit peccatum in conspectu Dei; moriente Zacharia declinavit a Domino, ubi imperavit po-

A pulo, et rexit urbem. Hæc diebus et noctibus legentes et audientes Dominum dicentem: *Oportuit te mittere pecuniam meam ad mensam, et ego veniens cum usuris eam exegissem*⁹⁵, non colligemus in sudario mnam creditam, nec pecuniam mittamus in terram, sed feneremur eam populis. Et cum nos crediderimus Dominicam rationem vobis, erit videndum quomodo credita cum usuris exsolvatis. Quam, etc. Amen.

HOMILIA VI.

De eo quod scriptum est: *Quem mittam, et quis ibit nobis, etc.*, usque ad eum locum in quo ait, *et convertantur, et sanem eos* (cap. vi).

1. Videns Isaias Dominum Sabaoth sedentem super thronum excelsum et elevatum, videns autem et seraphim circumstantia eum, et remissam (96) peccatorum accipiens per eum ignem, qui allatus de altario labia ejus contactu purgavit, ait se audisse vocem Domini non imperantis, sed excitantis atque dicentis (vers. 8, 9): *Quem mittam, et quis ibit ad populum ipsum?* Deinde dicit se respondisse Domino: *Ecce sum ego; mitte me.* Factus autem in hoc loco, et scrutans ea quæ scripta sunt, invenio aliud fecisse Moysen, aliud Isaiam. Moyses enim electus ad educationem populi de terra Ægypti, ait: *Provide alium quem mittas*⁹⁷, etiam videtur contradicere Deo. Isaias vero non electus, sed audiens: *Quem mittam, et quis ibit?* *Ecce, inquit, ego sum, mitte me.* Dignum est ergo spiritualibus spiritualia comparare, et requirere **116** quis e duobus melius fecerit: Moysesne, qui postquam electus est, recusavit; an Isaias qui ne electus quidem ipse obtulit ut mitteretur ad populum. Nescio enim si potest quis eam contrarietatem negotiorum quæ in utroque videtur, intendens, dicere quia id ipsum fecerit Moyses, quod Isaias. Ego audacter feci comparans duos sanctos et beatos viros, et decernens, et dicens verecundius Moysen fecisse quam Isaiam. Moyses quippe magnitudinem considerabat, præesse populo ad educendum eum de terra Ægypti, et repugnare Ægyptiorum incantationibus et maleficiis. Propter hoc ait: *Provide alium quem mittas.* Iste autem non expectans audire quid ei juberetur ut diceret, ac si electus fuisset: *Ecce, inquit, sum ego, mitte me.* Unde quia ignorans quid ei juberetur ut diceret, ac si electus fuisset: *Ecce, ait, ego sum, mitte me;* hæc jubetur ut dicat quæ erant inoptata dicenti. Annon erat inoptabile statim jussum prophetizare, a maledictionibus incipere dicentem (vers. 9, 10): *Aure audietis, et non intelligetis, et videntes cernetis, et non videbitis: incrassatum est enim cor populi hujus, et reliqua.* Forte ergo, si tamen audenter expedit dicere, temeritatis et audaciæ mercedem consecutus est, ut ea jubeatur dicere quæ prophetizare nolebat. Quia autem comparavimus Isaiam

⁹² II Paral. xxvi, 4, 18. ⁹³ Exod. ii, 23. ⁹⁴ Rom. vii, 9, 10. ⁹⁵ Matth. xxv, 27; Luc. xix, 23. ⁹⁷ Exod. iv, 13,

(96) Codex Turonensis, remissionem, alii remissam: remissa autem pro remissione usurpatur in-

terdum a veteribus theologis, Tertulliano, Cypriano et aliis.

et Moysen, componamus et animam proximam comparationem Isaïæ et Jonæ⁹⁸. Ille mittitur prædicare eversionem Ninivitis post tres dies, et piget eum proficisci nolentem causa malorum civitatis. Iste vero non exspectans quid ei imperaretur ut diceret, ait : *Ecce ego sum, mitte me*. Bonum est non prosilire ad eas quæ a Deo sunt dignitates et principatus, et ministeria (97) Ecclesiæ, sed imitari Moysen, et dicere cum eo : *Provide alium quem mittas*. Neque enim ad principatum Ecclesiæ venit qui salvari vult, et si præest, sed ad servitutem Ecclesiæ, si oportet dicere et de Evangelio : *Principes quidem gentium dominantur eis, et qui potestatem habent in illis magistratus vocantur. Non sic autem erit in vobis*⁹⁹; nec enim dominantur principes in vobis, sed qui vult vestrum esse major, erit omnium minimus. Qui vult esse primus, erit omnium novissimus. Qui vocatur ergo ad episcopatum, non ad principatum vocatur, sed ad servitutem totius Ecclesiæ. Si vis credere de Scripturis, quia in Ecclesia servus sit omnium qui præest, suadeat tibi ipse Salvator et Dominus, qui talis tantusque factus est in medio discipulorum, non quasi discumbens, sed quasi ministrans. Accipiens enim linteam postquam exutus est vestimentis, præcinxit se, et mittens aquam in pelvim cœpit lavare pedes discipulorum, et detergere linteo quo erat præcinctus. Et docens quales oporteat esse principes tanquam servos, ait : *Vos vocatis me Magistrum et Dominum, et bene dicitis, sum etenim. Si ergo Dominus et Magister vester lavi vobis pedes, et vos debetis alterutrum lavare pedes*¹. In servitute igitur vocatur Ecclesiæ princeps, ut possit ex servitute ista ire ad solium cœleste, sicut scriptum est : *Sedebitis super thronos duodecim, judicantes duodecim tribus Israel*². Audi vero et Paulum tam præclarum virum dicentem, quia servus fuerit omnium credentium. *Ego sum, ait, minimus apostolorum; non sum dignus vocari apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei*³. Porro si hoc non videtur approbare servitutem ejus, sed tantum humilitatem, audi eum dicentem : *Facti sumus parvuli in medio vestrum, quasi nutrix foveat filios suos, cum possemus graves esse, ut Christi apostoli*⁴. Imitatores ergo nos esse expedit humilium ipsius Domini sermonum atque factorum, et apostoli ejus, et facere quod factum est a Moysen, ut etiam si vocatur aliquis ad principatum dicat : *Provide alium quem mittas*. Deo dicit : *Non sum dignus ante heri et nudius tertius. Exilis vocis sum, et tardilinguis*⁵. Et quia Deo dixit humiliter : *Exilis vocis sum, et tardilinguis, audit a Deo : Quis dedit os homini, et quis fecit surdum et mutum, videntem et cæcum? Nonne ego Dominus Deus*⁶? Crede Deo, consecra te ei. Licet subtilis vocis sis tardæque linguæ, trade te sermoni Dei. Dices postea : *Os meum aperui et*

*A attraxi spiritum*⁷. Hæc quidem propter hoc quod ait Isaïas : *Ecce sum ego, mitte me*.

2. Faciamus autem ex parte et cum eo. Voluit enim cum accepisset jam gratiam a Deo, non in vacuum eam accipere, sed uti ea ad necessaria. Videns seraphim, videns Dominum Sabaoth sedentem super thronum excelsum et elevatum, dixit (vers. 5) : *O miser ego, quoniam compunctus sum, quia cum homo sim, et immunda labia habeam, in medio quoque populi labia immunda habentis habitem, regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis*. Hoc dicens, et miserum se faciens, meretur auxilium, suscipiente Deo humilitatem ejus. Quod est istud auxilium? (Vers. 6, 7) *Missus est, ait, ad me unus de seraphim, et habebat in forcipe carbonem, quem attulerat de altari, et tetigit labia mea, et dixit : Ecce abstuli iniquitates tuas et peccata tua circumpurgavi*. Consecutus est beneficium, mundus effectus, et remissionem accipiens peccatorum. Cum audisset : *Quem mittam ad populum, et quis ibit nobis?* non propter priorem conscientiam ausus fuit dicere : *Ecce ego, mitte me*, sed ubi audierat : *Ecce abstuli iniquitates tuas*. Igitur quia sancti compunguntur, et requiritur inter Moysen et Isaïam, satisfaciamus pro Moysen, et etiam pro Isaïa, dantes et eis de 117 Scripturis sortem suam. Moyses non accepit remissionem peccatorum, ut diceret quasi jam conscius se mandatum, *Mitte me*, propter quod ait : *Provide alium quem mittas*, habebat enim in conscientia interfectionem Ægyptii; forte autem ut homo sciebat se et quædam alia habere peccata, propterea recusat. Iste autem non quasi natura justus postulabat ministerium, sed quasi gratiam consecutus. Sic et Moyses si similem gratiam percepisset, audissetque : *Ecce abstuli iniquitates tuas*; et hoc : *Circummundavi peccata tua*, nunquam forte dixisset : *Provide alium quem mittas*. Habet ergo aliquid rationis, et Moyses recusans, et Isaïas dicens : *Ecce ego sum, mitte me*.

3. Sed videamus ea etiam quæ præcipit Dominus ut populo diceret : *Vade, et dic populo : Aure audietis, et non intelligetis, et videntes cernentis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos clausurunt, ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et salvem eos*; bifariam sciens sermonis auditionem, et duplicem noscens constitutionem, hoc est aliud eorum corporale, aliud spiritale, aut ad populum prophetizans de his quæ in adventu Christi futura erant, quia esset tempus quando audirent, et non intelligerent ea. Si quidem cum audirent Dominum meum Jesum Christum, vocem tantum dictorum audire, non sensum. Et hoc ex eo manifestum est, quia foris ad populum in parabolis loquebatur; discipulis autem secreto dissolvebat eas. Prophetat autem quod

⁹⁸ Jon. 1. ⁹⁹ Luc. xiii, 25, 26. ¹ Joan. xiii, 13, 14. ² Matth. xix, 28. ³ I Cor. xv, ⁴ I Thess. ii, 7. ⁵ Exod. iv, 10. ⁶ ibid. 11. ⁷ Psal. cxviii, 131.

(97) Mss., ministeria; editi, mysteria.

evenit: *Aure audietis, et non intelligetis*. Porro quod de adventu Domini hoc sit populo prophetatum, ipse Salvator dicit: *Bene prophetavit de vobis Isaias iniquis: Aure audietis, et non intelligetis*⁹. Concedamus ergo quia sermones Domini populus auscultans nos poterit nosse quæ dicta sint. Videamus autem quid sit hoc quod sequitur: *Et videntes videbitis, et non scietis*. Non si quis vidit ea quæ Salvator faciebat, statim videns potuit intelligere cur facta sint. Veluti (exemplum assumemus) lavit pedes discipulorum: et videbant quidem bene quomodo lavabat pedes Magister discipulis; videbant autem et alii qui erant præsentés, sed id tantum quod fiebat, non etiam cur fiebat. Similitudo quippe erat lavatio pedum, qua lavit Verbum Dei pedes discipulorum. Idcirco ait Salvator ad recusantem Petrum, et dicentem: *Non lavabis pedes meos*. Quid ait? *Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea*¹⁰. Quid autem facis modo? dicit Petrus. Video te lavantem pedes nostros, et pelvim positam, linteo te præcinctum, et servientem nobis, et detergentem pedes nostros. Verum quia non erat hoc negotium corporale, sed spiritale, Salvator nudatus mittit spiritalem aquam in pelvim secundum Scripturas, et lavat pedes discipulorum suorum, ut cum mundi fuerint, ascendant ad dicentem: *Ego sum via*¹¹; et non pleni pulvere, quem excutere voluit super indignos, et non suscipientes pacem, neque dignos eorum quæ dicebantur. Et quia hoc erat quod significabatur, ideo ait: *Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea*¹². Erat autem hoc quod et reliquis dictum est: *Quia vos vocatis me Magistrum et Dominum, et bene dicitis. Sum etenim. Si igitur ego Dominus et Magister lavi pedes vestros, et vos debetis invicem lavare*¹³. Ergo hoc dicit ut episcopus mittens aquam in pelvim, et exutus vestibus suis, et præcinctus linteo me extendente lavet pedes meos? Siquidem vos, inquit, debetis invicem lavare pedes vestros. Si hoc est quod dicitur, nemo vestrum mandatum servabit. Nemo enim quibuscumque venientibus assumens linteum diaconus vel presbyter, sive episcopus lavat pedes. Sed si intelligas ea quæ scripta sunt, qui vere beati sunt episcopi servientes Ecclesiæ, mittunt aquam de Scripturis in pelvim animæ, quod est secundum Scripturas, et tentant pedum discipulorum sordes lavare, et eluere, et projicere. Et sic custodiunt episcopi mandatum imitantes Jesum, sic et presbyteri. Utinam et ego accipiam nunc aquam quæ possit animæ vestræ pedes lavare, et unusquisque vestrum dicat cum fuerit lotus: *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos*¹⁴? Hoc enim sponsa dicit in Canticis canticorum, non ostendens corporeos pedes lotos, sed pedes non offendentes. De quibus di-

ci Salomon: *Pes tuus non offendat*¹⁵. De quibus et in Psalmis scriptum est: *Mei autem pene moti sunt pedes*¹⁶. Verum et quæ constituuntur viduæ in Ecclesiis: *Si sanctorum*, inquit, *pedes lavit*¹⁷. Si autem vis apertius audire quomodo vidua lavat sanctorum pedes, audi Paulum in alio loco constituentem viduis, et dicentem: *Bene docentes ut pudicas efficiant adolescentulas*¹⁸, lavantes sordes pedum juvenularum. Et istæ viduæ dignæ sunt ecclesiastico honore, quæcumque sanctorum pedes lavant sermone spiritualis doctrinæ, sanctorum vero non masculorum, sed mulierum. Docere enim mulieres bene docentes, ut ad castitatem suadeant non adolescentes, sed adolescentulas; indecens quippe est, B ut mulier magistra viri fiat; sed ut castitatem suadeant adolescentulis, et amare viros et liberos suos. Discamus ergo lavare pedes discipulorum. Ista propter hoc dicta sunt: *Videntes videbitis, et non scietis*. Quoniam si quid fiebat a Salvatore, ab his quidem qui non intelligebant, videbatur juxta corpus, non videbatur juxta rationem; ab his vero qui intelligebant, videbatur quidem **118** juxta oculos, videbatur autem et juxta intellectum; ita ut non completeretur super beate videntes, hoc quod dictum est: *Videntes videbitis, et non scietis*, sed super peccatores. Sed et cuncta Evangeliorum orems videntes dupliciter videre, quomodo facta sint juxta corpus, quando Salvator noster venit ad terras. Etenim similitudo erat, et typus futurorum unumquodque quod fiebat in corpore. Veluti nescio quis a nativitate cæcus visum recuperavit¹⁹: vere autem cæcus iste a nativitate erat gentilium populus, cui Salvator reddidit visum, saliva sua ungens oculos ejus, et mittens ad Siloam, quod interpretatur *missus*. Mittebat quippe eos quos spiritu unxit ut crederent, ad Siloam, id est ad apostolos et magistros, propter quod scriptum est de Siloa, quia *interpretatur missus*²⁰. Et quotiescunque incipimus ab Jesu visitari, ut recipiamus animæ oculos, mittit nos ad Siloam, hoc est missus. Et unusquisque ergo nostrum quando legit ea quæ in Evangeliiis facta sunt, oret ne etiam in se compleatur: *Videntes videbitis, et non scietis*.

4. Si autem, ut existimant simpliciores, illa quæ facta sunt non propter nos, sed propter se tantum facta sunt, et non erant exempla alterius rei, exponant quem hoc quod dictum est: *Videntes videbitis, et non scietis*, habeat sensum. Nam si non ea quæ videbantur habebant aliquem sensum secretum, ut cum carnalibus oculis etiam spiritualiter inspicerentur, nunquam dixisset: *Videntes videbitis, et non scietis*. Ad approbationem autem horum (98) et alterius scripti de Evangelio testimonium proferemus,

⁹ Matth. xiii, 14; xv, 7. ¹⁰ Joan. xiii, 7, 8. ¹¹ Joan. xiv, 6. ¹² Joan. xiii, 8. ¹³ ibid., 13, 14. ¹⁴ Cant. v, 3. ¹⁵ Prov. iii, 23. ¹⁶ Psal. lxxii, 2. ¹⁷ I Tim. v, 10. ¹⁸ Tit. ii, 3, 4. ¹⁹ Joan. ix, 10. ²⁰ ibid., 7.

(98) Ad approbationem autem horum, etc. Vide præfationem nostram ad tom. II, pag. ix.

quod juxta eos qui tantum litteram sequuntur, A mendacium est. Dicit Salvator et Dominus noster ad discipulos in Evangelio secundum Joannem : *Si credideritis, non solum quæ ego facio facietis; sed et majora horum facietis* ²⁰. Videamus ergo si majora aliqua fecerint discipuli. Quid majus est quam mortuum suscitare? Quis non dico nostrum, sed apostolorum mortuum suscitavit? Refert historia ²¹ quia Paulus Eutychem resuscitaverit a mortuis, et Petrus Tabitham quæ interpretatur *Dorcas* ²². Ista autem et alia istiusmodi inveniri possunt : ubi sunt majora? Sed et cæcos Salvator fecit rursus videre ²³, et quod majus est, eos qui sic nati fuerunt. Exhibeant quos cæcos ab utero manibus apostolorum curatos aspexerint. Et alia infinita potest de Evangelii invenire qui quærit, quia neque apostoli his majora fecerint, neque eorum successores. Verum sermo Scripturæ tale quiddam locutus est : his quæ ego feci corporalibus, vos majora facietis. Ego feci resurgere ex mortuis corporaliter, vos resurgere facietis ex mortuis spiritaliter. Ego cæcis sensibile hoc lumen infudi, vos spiritalium lucem non videntibus dabit. Usque ad hanc autem diem hæc majora signa a corporalibus quæ fecit Jesus, ego video fieri per fidelissimos discipulos Jesu. Annon cæci nunc vident, et claudi ambulant, et leprosi mundantur, et reliqua fiunt? Si is qui heri obcæcatus est accedens ad idolum quasi ad Deum, hodie invocet Deum vivum pristina derelinquens, nonne videt? Annon qui heri claudus erat propter peccatum, nunc propter discipulorum doctrinam iter verum edoctus stabili graditur pede? Qui heri aridam habebat manum, et otiosam ad benefaciendum, hodie recipiens manum habet eam viventem? Si videris aliquem pollutum, et lepram in anima habentem subito pœnitere, ac doctrinæ sermone compunctum, non te pigeat dicere, quia majus sit hunc spiritaliter leprosum, quam quemdam carnaliter fuisse purgatum. Et hæc quidem largius pro-
Cudit oratio, cupiens ostendere quid sit hoc quod dictum est : *Et videntes videbitis, et non intelligetis*.

5. Quæ autem causa est audientem non intelligere, et videntem non videre? *Incrassatum est, inquit, cor populi hujus*. Siquidem necessarium est intelligi et hoc unde sit, non eadem est corporalis et spiritalis pinguedo, neque eadem est corporalis tenuitas, et spiritalis. Etenim quod corporaliter crassum est, in carne fit, et nihil mihi nocet cor carneum si incrassetur, neque prodest a languore, vel a quacunque causa attenuetur. Tale autem existimo fieri cor carneum eorum qui formidine continentur. Quomodo enim toti tabescunt ab ægrotatione, sic aiunt et crassitudinem, et quidquid pingue est circa cor eorum extenuari. Quid ergo mihi nocet si corporale cor meum incrassetur? Esto vero et attenuari cor meum, quid mihi ex isto prodest? Sed cor nuncupativo cum corpo-

reo corde vocabulo animæ nostræ principale naturatur, ut manifestum est ex eo quod in Evangelio dicitur : *Beati mundo corde* ²⁴. Neque enim hi mundo corde sunt, qui sanguinem, vel quodcunque materiæ corporalis intrinsecus non habent. Sed dictum est : *Beati mundo corde*, pro eo quod est, beati qui mundum habent principale animæ. Principale nominatur pro corde. Quoniam igitur principale animæ nostræ quod esse dicitur in corde corporeo, sive mundum est cor nostrum, sive immundum; immundum quidem quando cogitationes pessimæ egrediuntur ex eo, homicidia, adulteria, furta, falsum testimonium, blasphemiam; mundum autem quando cogitationes sanctæ, et intellectus divini, et mens pura; propter hoc arbitrandum est attenuatum quidem esse dictum, attenuatum a sancto Spiritu **119** ejus qui salvatur : incrassatum autem et præfocatum a malitia ejus qui peccat. Dicitur enim de sancto Spiritu qui est secundum sapientiam, quia sit *multifarius, tenuis, mobilis* ²⁵, et quia justus accipiat hunc subtilem spiritum. Differt quippe hic spiritus ab omnibus spiritibus intellectualibus, mundis, subtilibus. Est ergo principale cordis tenue quidem quod spiritale est : pingue autem quod ex corporalis materiæ vitio concretum est, plenum cogitationibus corporalibus, quæ sunt in reprehensione. Sic dicitur : *Incrassatum est cor populi hujus*. Intellige ex eo incrassatum esse cor, quia nihil sit in eo præter humanas et carnales sollicitudines. Quomodo enim materia corporis pinguis est, eodem modo etiam corporei intellectus et cogitationes. Ex quo cum duo posita sint, incrassari cor ex sæcularibus curis, et attenuari ex sollicitudine spiritali, cum quis cogitat ea quæ Domini sunt, projiciens pinguedinem ex corde, et sciens quia si incrassatum fuerit cor ejus, neque accipiat sermones Dei, neque videat salutis sacramenta : deponamus et nos crassitudinem, et assumamus eam quæ dicta est tenuitatem, ut et nos dicamus quomodo Prophetes : *Sitit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea. In terra deserta, in via et in aquosa, sic in sancto apparui tibi* ²⁶: non quasi sanctus fuerim naturaliter, sed si carnis prudentia tabescit, et si prudentia carnis extabuerit, tunc in sancto apparebo ei. Hæc in explanationem ejus quod dictum est : *Incrassatum est cor populi hujus*.

6. Sequitur autem : *Et auribus suis graviter audierunt*. Nihil mihi nocet si graviter audiam corporaliter, neque ista mihi causa fit ut non audiam sermones Dei. Quomodo enim nihil mihi nocet cæcitas corporalis, si non fuerit obcæcata anima mea : sic neque levitas, neque gravitudo auditionis corporalis impedit quidquam mihi. Est alia quædam gravitudo auditionis, quæ noceat animæ hominis. Quæ est ista gravitudo, quæ est in auditionem animæ? Peccatum, secundum Scripturas, grave

²⁰ Joan. xiv, 12. ²¹ Act. xx. ²² Act. ix. ²³ Matth. ix ²⁴ Matth. v, 8. ²⁵ Sap. vii, 22. ²⁶ Psal. lxxv, 2, 3.

est. Propter quod sentiens quis peccata sua, dicit : *Quasi onus grave gravatæ sunt super me*²⁷. Et quia gravis est iniquitas, propter hoc super talentum plumbi sedet, ut in Zacharia scriptum est²⁸. *Ægyptii autem non quoniam gravia habebant corpora submersi sunt quasi plumbum in aqua vehementi*²⁹, sed quia animæ eorum ad talentum plumbi, super quod sedebat iniquitas, aggravatæ erant : propter quod submersi sunt tanquam plumbum in aqua vehementi. Gravitudo ergo aurium a peccato fit, et levitas a justitia. Quid est quod faciat auditum non graviter audire, sed leviter? Pennæ verbi, pennæ virtutis. Etenim pennæ verbi multum levitatis afferunt. *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et requiescam*³⁰? Hoc dicit Prophetes non orans ut corporalis pennas accipiat columbæ, sed pennas columbæ Spiritus sancti. Dicit autem rursus Salomon de divite : *Componet autem sibi pennas quomodo aquila, et convertitur in domo ejus qui præest illi*³¹. Si accipiamus igitur pennas, leviter audiemus. Si autem peccaverimus, et negligentes fuerimus circa alas, et defluxerint pennæ nostræ, gravabimur, et graviter audiemus. Auribus ergo suis peccatores graviter audierunt. Omnes quidem Judæi, qui tunc audierunt Salvatorem, graviter eum audierunt, ideo non crediderunt. Usque hodie autem quotquot audientes Scripturas, non audiunt sermonem spiritualiter, qui levis est, sed litteram quæ est gravis et occidens, graviter audiunt. Atque ita dupliciter auditur Scriptura. Ab eo qui non intelligit quæ dicuntur, graviter auditur; ab eo vero qui intelligit eam, non solum auditur non graviter, sed potius acute. Unde et qui fit intelligens, fit auditor.

7. Est et aliud autem quod prophetatur de populo Judæorum, et de omnibus nobis, si peccaverimus. *Et oculos suos clausurunt, nequando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant*. Eorum qui non vident, quidam cæci sunt, et propter cæcitatem non vident; quidam in tenebris sunt, et propterea non vident. Alii autem neque in tenebris sunt, neque cæci sunt, sed quia claudunt oculos, non vident. Et scit has differentias, quæ principales cordis nostri sunt, Scriptura divina. Dicit enim Salvator *his qui sunt in vinculis, exite; et his qui in tenebris, ut eis reveletur; et sedentibus in regione et umbra mortis, lux orta est eis*³². Isti non viderunt ideo, quia fuerunt in tenebris, donec oriretur eis lux. Surdi, audite, et cæci, aspice. Et ideo isti non viderunt ante, quia naturaliter cæci erant. Qui vero extra ista sunt, quique ad comparisonem cæcorum et eorum qui in tenebris sunt, multo peiores sunt: ii sunt qui ideo non vident, quia oculos sponte clausurunt. Hoc autem ita esse ut asseruimus, Salvator mihi testimonio erit, dicens: *Si cæci essetis, non haberetis peccatum; nunc autem*

*A dicitis quia videmus, peccatum vestrum manet*³³. Et bene ait, *dicitis quia videmus*, vere enim dicit quia videant, et habeant possibilitatem videndi, sed claudentes oculos non vident. Et si quando videris ingeniosam ad intelligendum animam et velocem, et alacrem, non meditantem eloquia Dei, cognosce quia non propter cæcitatem non videt ea quæ continentur in Scripturis, non ob id quia in tenebris sit, sed quia claudit oculos. Si ergo audieris Scripturam divinam dicentem his qui claudunt oculos, aperi oculos tuos, et recta vide; aperi oculos ab eo quod clauseras, tunc poteris videre **120** recta, et considerare lumen veritatis. Et accusat quidem eos de quibus quæritur, cur oculos claudant ne videant. Non autem et hoc dicit, quia non expedit **B** aliquando et claudere animæ oculos. Expedit enim, sicut manifestum fecit Isaias, dicens in his quæ sequuntur: *Quis annuntiavit vobis locum æternum? Qui ambulat in justitia, et loquitur veram viam et rectam, obturans aures ut non audiat iudicium sanguinis, et claudens oculos ut non videat iniquitatem*³⁴. Si futurum est ut aperiens oculos animæ audiam et sentiam turpiloquia, melius est claudere auditus, quam audire quæ noceant. Quando ergo claudam? Quando mala dicuntur, ut neque intelligam ea. Quando videnda sunt eloquia Dei? Quando convertimur, et sanat nos Deus, mittens verbum, quod sanat eos qui volunt curari in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

C

HOMILIA VII.

De eo quod scriptum est : *Ecce ego et pueri*, etc. (cap. viii).

1. *Da sapienti occasionem, et sapientior erit*³⁵, dicit sermo divinus. Occasionem autem acceperunt sacratissimi apostoli ad intellectum propheticoorum sermonum. Oremus Deum ut accipiamus sapientiam, et possimus fieri sapientiores per occasionem apostolorum ad prophetas exponendos. Apostolus recordans hujus dicti (vers. 18) : *Ecce ego et pueri quos Deus dedit mihi; deinde infert, et edisserit: Quia ergo pueri communicaverunt sanguini et carni, et ipse proxime eos factus est qui participantur eorum: ut per mortem destruat eum qui imperium habet mortis, hoc est Zabulon, et eruat eos quicunque metu mortis in sempiternam vitam rei erant servitutis*³⁶. Igitur quia pueri participes effecti sunt sanguinis et carnis, et Salvator noster communicavit carni atque sanguini. Alienum enim erat a natura et divinitate ejus, sanguinem et carnem suscipere: propter nos autem ea quæ sibi erant aliena suscepit, ut domesticos sibi faceret qui fueramus alieni per peccatum. Et quidem Apostolus sic exposuit, dicens: *Quia ergo pueri communicaverunt sanguini et carni, et ipse proxime eos factus est qui participantur eorum*. Ego autem dicam, quoniam quomodo et

²⁷ Psal. xxxvii. 5. ²⁸ Zach. v. ²⁹ Exod. xv. ³⁰ Psal. ltv. 7. ³¹ Prov. xxiii. 5. ³² Isa. xlix. 9; ix. 2; Math. iv. 16. ³³ Joan. ix. 41. ³⁴ Isa. xxxiii. 14, 15. ³⁵ Prov. ix. 9. ³⁶ Hebr. ii. 13, 14, 15.

pueri communicaverunt sanguini et carni, et ipse proxime eos factus est qui participantur eorum : sic quia pueri non possunt fortiores audire sermones, debent enim ut pueri audire sermones Dei, propter hoc factus in sanguine puerorum causa qui communicaverunt carni et sanguini, quasi parvulis loquens, loquitur non divina et ineffabilia, sed quaecunque capere possunt parvuli. Parvuli autem omnes homines sunt, si eos comparas ad perfectionem Verbi : licet Moysen nomines, licet unum dixeris de prophetis, licet Joannem, quo major in natis mulierum nemo fuit ; licet ad apostolos venias ; Petrum, cui portæ inferi non invalescent, vel Pzulum qui raptus est usque ad tertium cœlum, et audivit indicibilia verba, non deponis eorum gloriam, dicens, quia et ipsi in eis quæ intellexerunt comparatione eorum quæ non intellexerunt, parvulorum disciplinis eruditi sunt, quæ hominibus traduntur. Dicit ergo Salvator non de his quos Paulus in Christo parvulos nuncupat, et asserit lacte potandos, et non forti cibo, sed de omnibus simul hominibus : *Ecce ego et parvuli mei quos mihi dedit Deus*. Verum quomodo in pueris alii sunt aliis alacriores, et ea quæ eis sunt tradita velocius consequuntur : sic, inquam, similem ingeniosis pueris factum Moysen et prophetas, sed et Domini nostri Jesu Christi apostolos. Propterea sentientes semetipsos qui etiamsi profecerint, puerorum profecerint profectu, dixerunt : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus*²⁷. Nec enim adhuc veritatis negotia, sed umbras negotiorum conspicebant, nec plenam lucem, sed obscuram imaginem. Ideoque repetebant, dicentes : *Videmus nunc per speculum et in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*²⁸. Quis ergo hæc legens et intelligens inflabitur et erigetur super scientiam, seu super quodcunque donorum ? Etenim euncta quæ ad pueros devenerunt, multo inferiora sunt his quæ reposita sunt viris. Debent ergo non elevari et superbire ii qui videntur inter pueros acrioris ingenii et velocioris. Istos autem pueros homines dicit omnes, quos et Salvator demonstrabat : *Ecce, inquiens, ego, et pueri mei quos mihi dedit Deus*. Donum accepit et Salvator a Deo. Nemo enim venit ad eum, si non qui misit eum, attraxerit venientem ad Salvatorem, sicut in Evangelio quod secundum Joannem est didicimus. Et quoniam accepit donum a Patre eos qui credunt, idcirco propheta de eis ait : *Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus*. Nec putandus est non habuisse qui accepit, cum adhuc habeat ipse qui dederit.

2. Deinde in reliquis prophetat Salvator in propheta, dicens futurum esse ut cum acceperit pueros, signa et prodigia fiant in Israel. Habet autem ita : *Et erunt signa et prodigia in Israel a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion*. Qui enim ha-

bitat in speculatio, et in omni anima potest conspicere veritatem, iste facit signa et prodigia per Salvatorem, et post Salvatorem, per apostolos : et ubicunque invenitur anima apta ministerio signorum et prodigiorum Dei, sive juxta spiritalium curationem, sive sensibiliter exhortando eos qui veniunt ad **121** fidem, non est otiosus Deus, qui tunc fecit signa et prodigia, etiam nunc operari ea. (Vers. 19) *Et si dixerint ad vos, quærite ventriloquos, et eos qui de terra clamant, qui inania loquuntur, qui de ventre clamant, non gentes ad Deum suum requirunt, qui exquirunt de viventibus mortuos*. Attendite quoniam obscure dicta sunt, et debet sensus, Deo ipso largiente et revelante, cohærere superioribus. Docet ergo nos ut non simus aliorum sermonum discipuli, nisi cœlestium et bonorum. Sunt enim quidam loquentium et pollicentium doctrinam veram, qui non loquuntur cœlestia, sed terrena. *Qui est ex terra, de terra loquitur ; qui de cœlo venit, super omnes est, et quod vidit et audivit, testificatur*²⁹. Si quis, ait, pueris qui in me credunt, dixerit : *Quærite ventriloquos, et eos qui de terra clamant, qui inania loquuntur, qui de ventre clamant*, veluti quærite dæmonia : ab una enim specie dæmonis ventriloqui τροπικῶς omnia dæmonia nuncupavit. Si dixerint vobis, *quærite ventriloquos*, hoc est, quærite a dæmonibus sive divinationem, sive veritatem, sive sacratam contemplationem, respondete eis quæ dico. Quæ sunt quæ eos docet ? In sequentibus dicit. Et sunt quidam qui mittunt vos, magis autem catechumenos, quantum in ipsis est ad ventriloquos. Qui enim volunt vos ire ad idola, de quibus scriptum est : *Et omnes dii gentium dæmonia*³⁰, volunt vos ire non solum ad ventriloquos, sed ad omnem speciem dæmonum. Verumtamen Deus noster qui in cœlo et in terra universa facit, evellat nos a dæmonibus, et familiares sibi faciat per Salvatorem nostrum Jesum Christum. Videte ergo ne quando decipiatur alicujus ex vobis anima, ut adhuc ambigat et dubitet, cum audierit illum et illum hominem, in illo idolo dæmon curavit illum languorem, illud et illud divinavit. Ista omnia idola sunt dæmonum, et hominum non cognoscentium veritatem. Ascendite animo ad Deum qui est omnium creator, et comparate pietatem istam omni (99) quæ annuntiatur esse pietas, nec est pietas, et videte quia vos beati estis. Quis enim similis tibi, popule salvate a Domino ? Et : *Beata gens cujus Dominus Deus ejus, populus quem elegit in habitationem sibi*³¹. Beata quippe gens fuit quondam Judæorum, sed perdidit beatitudinem, et ejecta est de loco suo, quia eum qui missus est et testimonium habuit Patris, non solum per legem et prophetas, verum et in signis et prodigiis, insidians interfecit. Beatitudo ergo transmigravit ad nos Jesu Christi

²⁷ I Cor. xiii, 9. ²⁸ ibid. 12 ²⁹ Joan. iii, 31, 32.

³⁰ Psal. xcvi, 5. ³¹ Psal. xxxii, 12.

(99) Mss., omni ; edit., omnium.

discipulos, et credimus in eo inconcusse et firme A
videntes juxta quod docti sumus.

3. *Et si dixerint ad vos : Quærite ventriloquos, et eos qui de terra clamant.* Quia inania loquuntur, vaniloquos nominavit. Omnis sermo qui dicitur aut vacuus est, aut plenus veritate. Vacuus est sermo omnis qui mendax est. Plenus est autem veritate qui habet scientiam Dei universorum, et docet ut credamus Deo pollicenti regna cælorum sanctis suis. Vide ergo quid dicant qui non fuerunt vaniloqui, neque vacui unquam apparuerunt in conspectu Domini. *Nos omnes ex plenitudine ejus accepimus* ⁴². Qui vaniloqui sunt, non habent hoc ex plenitudine, sed omnes vacui sunt veritate, vacui sunt virtute, vacui sunt Christo. *Si dixerint vobis : Quærite eos qui de terra clamant, qui inania loquuntur, qui de ventre clamant.* Volo dicere et causam quare hoc potissimum dæmonium ventriloquorum nunc assumpserit sermo, ut dicat : *Si dixerint ad vos, quærite ventriloquos.* Invenies omnes qui repromittunt, nec habent veritatem, ventri suo servientes, et quodammodo propter voluptatem ejus et abundantiam cuncta facere. Non solum autem gentiles, sed et eos, qui cum repromittant in Christo religionem, hæretici sunt; et non tantum illos, sed etiam in nobis qui ecclesiastici sumus, invenies aliquem pro saturitate ventris cuncta gerere, ut honoretur, et accipiat munera quæ in Ecclesia deferuntur. Iste talis de ventre loquitur et fons sermonum ejus in ventre consistit. Non enim fons sermonum ejus de corde bono fluit, non de bonis cogitationibus, non de sancto Spiritu. Si quis ergo aliquando se docere promittit, observate utrum sermones ejus de ventre habeant principium, annon. Propositionem autem quæ mihi dici potest, ipse interponam, ne forte quis ex vobis a quoquam eam audiens existimet aut Scripturam sibi esse contrariam, aut nos inspexisse quomodo oporteat approbare sermonem in eos accusatorium qui de ventre clamant. Quæ est ergo propositio? *Si quis, ait, credit in me, flumina de ventre ejus fluent, fons aquæ salientis in vitam æternam* ⁴³. Dicat itaque aliquis de his qui proponunt. Si Salvator repromittit hunc esse de ventre fontem aquæ salientis in vitam æternam, de justo egreditur, et justus de ventre clamat. Si quidem fons aquæ quem Deus repromittit, in ventre ejus est. Sed dicendum est ne forte duos habeamus ventres, et alius sit corporalis, alius spiritalis, quomodo reliquæ partes quæ videntur in corpore nominari, veluti sunt oculi, verum alii corporis, alii animæ. Si enim dicitur de oculis : *Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos* ⁴⁴, non puto hoc referendum ad oculos corporales. Et si dicitur : *Qui habet aures audiendi, audiat* ⁴⁵, non est putandum hoc dici de corporis auribus, sed de animæ, quas habent qui mundi sunt in auditu ani-

mæ. Sed et si dicitur in re promissionem : *Pes tuus non offendet* ⁴⁶, non est **122** arbitrandum de corporis pede. Est enim quidam pes cordis ingrediens ad eum qui dixit : *Ego sum via* ⁴⁷. Sic igitur similis ventri corporali venter est animæ, de quo loquitur justus : *A timore tuo, Domine, in ventre concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuæ, quam fecisti super terram* ⁴⁸. Quicumque autem plenus habent ventrem vanis sermonibus, qui de terra sunt, habent ventrem de terra subsistentem, de quo scriptum est : *Deus autem et istameth hæc desruet* ⁴⁹.

Sancti ergo ventrem habent, in quo a timore Domini et conceperunt, et plenus est venter eorum fontibus aquæ salientis in vitam æternam. De isto ventre ait ille : *Aures et venter meus quasi uter plenus musto ac ligatus* ⁵⁰. Hæc enim dixit non de corporali ventre : nec enim venter ejus corporalis plenus erat divinorum et his proximorum vino alligato in utrem. Ista in solutionem propositionis.

4. Nunc ad hoc quod cœpimus revertamur. *Si ergo dixerint ad vos : Quærite ventriloquos, et eos qui de terra clamant, non gens ad Deum suum* ⁵¹, hæc eis respondete. Deficienter autem dicitur : Hæc eis respondete, non gens ad Deum suum exquiritur. Unaquæque gens, si quærit Jovem, ad proprium Deum refert quod quæsit. Hæc eis respondete. Vos autem Israelitæ habentes Deum verum qui est super omnia, cum quæritis, nolite ventriloquos quærere, neque de terra clamantes, neque vaniloquos, sed proprium Deum. *Qui quærunt de viventibus mortuos.* Mortui enim sunt dæmones privati vera vita, quæ dicit : *Ego sum vita* ⁵². Nolite ergo mortuos sciscitari de vivis negotiis. Legem enim suscepistis. O vos quibus persuaderi non potuit, ut quæreretis ista de ventriloquis, et de terra clamantibus vanis sermonibus sermonem veritatis et legem, suscipientes eam in adjutorium legis vestræ, attendite. In lege vestra scribitur : Non sequaris idola; juxta legem facientes non attendatis ventriloquis, neque his qui de terra clamant. *Legem enim in adjutorium dedit, ut dicant, non est sicut verbum istud, pro quo non est munera dare* ⁵³. Qui enim assumpsit legem, et novit quia lex in adjutorium est, et præcipue spiritalis, quæ interdicit a ventriloquis et auguriis quærere; hic cum intellexerit legem, debet admirans eam dicere, nullum verbum ita mundum apud Græcos et barbaros, quale est verbum legis. Ab omni enim verbo, ab universa doctrina veritatem pollicente differt lex, quæ a Deo nobis data est. *Legem enim in adjutorium dedit, ut dicant, non sicut verbum istud.* Quid est quod non est sicut verbum istud? Multa sunt verba, sed non sicut verbum istud. Nullum enim verbum post verbum Moysi, post verbum prophetarum, multo autem amplius post verbum Jesu Christi et apostolorum ejus. Vide si non clamant

⁴² Joan. 1, 16. ⁴³ Joan. VII, 38; IV, 14. ⁴⁴ Psal. XVIII, 9. ⁴⁵ Math. XIII, 9. ⁴⁶ Prov. III, 23. ⁴⁷ Joan. XIV, 6. ⁴⁸ Isa. XXVI, 18. ⁴⁹ I Cor. VI, 13. ⁵⁰ Job XXXII, 19. ⁵¹ Isa. VI, 19. ⁵² Joan. XIV, 6. ⁵³ Isa. VI, 20.

sensus Dei quod dictum est : Legem enim in adiutorium dedit, ut dicant qui acceperunt legem in adiutorium, non est ut verbum istud quod locutus est Moyses in lege lata per angelos in manu mediatoris ¹⁴. Multo autem dignius potest hoc Ecclesia dicere, non est sicut verbum istud quod caro factum est, quod habitavit in nobis, cujus videmus gloriam, non sicut Moyses velamine obiectam, sed gloriam tanquam Unigeniti a Patre, pleni gratiæ et veritatis ¹⁵. Non est sicut Verbum istud quod suscepit Ecclesia, in quo eredit, per quod et salvabitur, Verbum quod in principio erat apud Deum Deus Verbum, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VIII.

De eo quod scriptum est : *Utulate sculptilia in Hierusalem et in Samaria*, usque ad eum locum in quo ait : *Et commovebo civitates quæ habitantur* (cap. x).

1. Olim quidem quando peccavit populus prior, excidit a religione, et sculptilia fabricatus est Judas in Hierusalem, et is qui Israel vocabatur in Samaria. Si autem et nunc aliquis consideret ex multitudine eorum qui colliguntur peccatores, non pigebit cum dicere, quod unusquisque Deum faciens quod existimat esse bonum, et serviens peccato, maledictus est faciens sculptile, et confians opus manu artificis et ponens illud in absconso. In absconso quippe cordis multa facimus idola si peccemus. Unde sermo nos edocet poenitentiam agere, et ululare super sculptilibus, et idolis quæ sunt in Hierusalem et Samaria. Et si quidem nos peccemus, qui esse de Ecclesia cupimus, in Hierusalem facimus sculptilia. Si vero ii qui extra Ecclesiam constituti sunt quomodo hæretici peccaverint, faciunt idola in Samaria. Verumtamen omnes omnipotens Deus juxta suam bonitatem ad poenitentiam provocat, dicens (vers. 10) : *Utulate sculptilia in Hierusalem et in Samaria*. Quemadmodum etenim feci Samariæ et manu factis ejus, ita faciam Hierusalem et idolis ejus. Comminatur quæcunque fecit Samaritanis, et his qui de Ecclesia sunt. (Vers. 12) *Cum autem consummaverit Deus omnia faciens in monte Sion, et in Hierusalem, inducet super sensum magnum principem Assyriorum, et super altitudinem gloriæ oculorum ejus*. Docemur quid futurum sit inimico nostro et Zabulo, quem sensum quemdam magnum nunc propheta nuncupavit. Quomodo enim serpens sapientior erat omnibus bestiis quæ sunt super terram, et filii sæculi hujus sapientiores super filios lucis in **123** generatione sua sunt, et dispensator iniquitatis sapienter fecit secundum sapientiam non bonam, eodem modo iste qui figuratiter princeps Assyriorum dicitur, magnus est sensus, et est mirari magnitudinem sensus ejus : in quo abusus est ad instruendos sapientes mundi istius, qui cum omni

verisimilitudine, cunctaque virtute falsitatem sectorum suarum componentes exhibent. Cum ergo omnia fecerit Deus in monte Sion, et in Hierusalem, et reddiderit ea quæ justis repromissa sunt, tunc inducet supra sensum magnum principem Assyriorum, et super altitudinem gloriæ oculorum ejus. Alta eum sapientem sermo novit, et exordium ruinae ejus ab inflatione cœpisse. Unde et si inflati fuerimus, in iudicium incidemus diaboli, in quo incidit ipse Zabulus.

2. Videamus autem et inflationem ejus quanta sit, ut eam caveamus, et non permittamus eum super nos vera dicere. Quid igitur dicit (vers. 13) ? *Viribus faciam, et sapientiam intellectus auferam, fines gentium*. Existimat fortitudine sua quod vult in nobis se posse perficere. Et revera si vincamur, et post hæc verba peccemus, si post ecclesiam rursum in circum, et ad equorum cursus, et ad conventum gentilium eamus, quid aliud sit, quam superatos nos possidet? Et quid dixit Zabulus, *viribus faciam*? Consequitur in nobis peccatoribus, quod minatus est. Sed et si fornicemur post castitatem longi temporis, post sanctimoniam multam, quid aliud sit quam vera locutus probatur super nos, qui dixit : *Viribus faciam*? Quid autem et aliud repromittat iste magniloquax intueantur. *Et sapientiam intellectus auferam, fines gentium*. Sapientiam nescio quam pollicetur, de qua et propheta loquitur : *Alienigena quædam sapientia est in eis* ¹⁶. Est enim aliqua extranea a veritate sapientia quam disperdet Deus. Hanc iste habens existimat se esse sapientem, et dicit : *Sapientiam intellectus auferam, fines gentium, et vires eorum depascar*. Pervenit enim ad omnes gentes operatio ejus, sed Salvator in omnes gentes mittens sermones suos, eruit eos, qui a Zabulo in cunctis gentibus captivi tenebantur. *Et vires eorum depascar*. Minatur se vires nostras prædatum iri, et tradere adversus nos militantibus. Et revera est videre eum quibusdam hoc facientem. Quando enim quis vincitur a Zabulo, et traditur dæmonibus spiritibus pessimis, virtutibus contrariis, quid aliud factum est quam is dixerat : *Et vires eorum depascar*? Accipiens nostras vires depastus est nos. (Vers. 14) *Et commovebo civitates quæ inhabitantur*. Et hoc Zabulus comminatur, inhabitari cernit civitates Ecclesias Dei in Christo Domino constructas, has commoturum esse se personat. Et frequenter quidem concussit civitates inhabitatas persecutionibus, frequenter concussit scandalis. Sed nos tentemus fundamentum habentes super petram tales fieri, ut iste qui dicit : *Commovebo civitates quæ inhabitantur*, nos movere non valeat per procellas suas, neque per spiritus adversos. Verum ad omnia quæ acciderint stabiles perseveremus, utpote habentes ædificium super petram Jesum Christum, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

¹⁴ Gal. III, 19. ¹⁵ Joan. I. ¹⁶ Jerem. VIII.

HOMILIA IX.

De eo quod scriptum est : *Et audiui vocem Domini dicentis : Quem mittam, et quis ibit ad populum istum? Et transgrediens modica pervenit usque ad locum in quo scribitur : Pete tibi signum a Domino tuo in profundum aut in excelsum* (cap. vi et vii).

Cap. vi, vers. 8, 9. *Et audiui vocem Domini dicentis, quem mittam, et quis ibit ad populum istum? Et dixi : Ecce ego sum, mitte me. Et ait : Vade, et dic populo huic : Aure audietis, et non intelligetis, et reliqua.* De eo qui nunc lectus est Isaïæ prophetæ sermone, oremus Deum, ut nobis gratiam largiatur, ut digna prophetico spiritu valeamus exponere. *Et audiui, inquit, vocem Domini dicentis : Quem mittam? Postquam purgatus est labiis propheta, paratus suscepit ministerium Domini, et dicit : Ego sum, mitte me.* Sed ut parator esset ad hoc, meminerat vocis Moysis. Nam et ille eadem utens voce, *mitte me*⁸⁷, princeps populi, iudexque factus et famulus Dei nuncupatus est. Audiui autem quemdam Hebræum exponentem hunc locum, atque dicentem, quia libenter quidem propheta et paratus prophetiam suscepit ad populum, ignorans quæ essent ei dicenda. Porro audiens tristitia quæ essent populo nuntianda, hoc est *aure audietis, et non intelligetis*, etc., in sequentibus pigrior fit : dicente ei voce Dei : *Clama*, respondit ei, et dicit : *Quid clamabo*⁸⁸? Arbitror autem hæc prophetari de Salvatore, quia futurum erat ut audientes non audirent, et videntes non viderent. Manifestius porro fiet quod dicitur, si consideremus paululum locum istum : *Cernentes aspicietis, et non videbitis.* Istiusmodi est. Videbant quidem videre tunc cæcos respicientes, rationem autem visionis ignorabant. Audiebant parabolas quas dissolvebat secreto discipulis Saluator. Ipsi vero non audiebant, nescientes quæ

A dicebantur, propter hoc testificans eos dixit : *Qui habet aures audiendi, audiat*⁸⁹. Nec enim privati erant his auribus, ut non audirent, sed interiores eorum aures gravatæ erant ad audiendum. Propter hoc prædicat eis, et per prophetam futura præfat, dicens (vers. 9, 10) : *Aure audietis, et non intelligetis, et cernentes aspicietis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus.* Quid sit hoc quod dicitur : *Incrassatum est cor populi hujus*, inspiciamus. Omnibus qui in præsentis vitæ curis versantur, cor incrassatum est : haud aliter eis qui in sæcularibus morantur, incrassatum est cor, quam si a spinis enecentur. Idcirco pinguescit cor, et non potest tenuioris spiritus suscipere notiones. Fugiamus ergo a talibus curis, ut attenuatum cor nostrum Deo acceptabile fiat. Fugiamus terrena negotia. Ista sunt enim quibus cor incrassatur. Propter hoc sermo subtilis erat, ut in Exodo⁹⁰ scribitur de eo quod ait : *Quicumque fuerint propter tenuitatem cordis ejusmodi, isti Deum videbunt.* Talibus enim oculis Deus videtur. Tria sunt quæ dicuntur : *Incrassatum enim est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clausurunt.* Possunt autem et aliter manifestius intelligi quæ hoc dicuntur in loco. Multi enim putant insipientes creaturas, et mundum istum contemplantes, videre se eâ. Et quid dico hominum? Ecce volucres, et quadrupedia vident solem et lunam, et universum simul cælum cum stellarum choro, sed rationes eorum non intelligunt, soli vero justi et sancti per sapientiæ Dei rationem comprehendentes inspiciunt ea. Ideo in viii psal. David dicit : *Quoniam videbo caelos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas quæ tu fundasti*⁹¹. Quid enim nunc propheta non videt cælum et lunam? Sed hoc quod ait, *videbo*, si consideremus, poterimus intelligere.

⁸⁷ Exod. iv, 13. ⁸⁸ Isai. xl, 6. ⁸⁹ Matth. xiii, 9. ⁹⁰ Cap. xxiv. ⁹¹ Psal. viii, 4.

MONITUM

AD ORIGENIS HOMILIAS IN JEREMIAM.

Jeremiam an aliter exposuerit Origenes quam homiliis, incertum est. Cassiodorus, lib. Instit. divin., cap. 3, homilias 45 enumerat, quæ adhuc exstant Rabani Mauri temporibus, uti discimus ex ejus Præf. in Jeremiam. Tricesimæ nonæ fragmentum exhibet Philocalia. Quatuordecim confuso ordine Latine a se versas fuisse testatur Hieronymus Præf. in Ezechielem, neque plures ab eo Latine redditas vidisse se testatur Cassiodorus loco supra citato. Novemdecim deinde Græce in codice Scorialensi reperit, easque Græce adjuncta interpretatione sua Latina, Antuerpiæ anno 1548, edidit Corderius sub nomine sancti Cyrilli Alexandrini, cui in codice manuscripto ascriptas viderat; sed codicis de auctoris nomine errorem facile detexit Huetius, tum ex eo quod duodecim jam a beato Hieronymo Latine redditas fuisse advertit, tum quod aliæ septem Græce etiam in codice Vaticano ubi Origeni ascribuntur, repertæ fuerant a Michaele Ghislerio qui eas suæ in Jeremiam Catenæ Græce ac Latine inseruit. E quatuordecim, quas interpretatus est Hieronymus, textus Græcus secundæ et tertię nec repertus est in codice Scorialensi, nec in Vaticano. Utramque in Huetii editione omissam post novemdecim Græcas proferimus, ibique addimus homiliæ tricesimæ nonæ fragmentum Græcum quod exhibet Philocalia, cap. 10. Præterea cum quatuordecim homilias ordine confuso interpretatus fuerit Hieronymus,

eas aliter in sua editione collocavit Huetius, quam collocatae fuerant in editione Genebrardi et aliis, secutusque est Jeremiae contextum nec non illum ordinem quem in codd. Vaticano et Scorialensi servabant. Hunc et nos sequimur. Quae tertia est in nostra editione, imperfecta est, et versum duntaxat tricesimum capituli secundi Jeremiae exponit. In undecima apertis verbis se presbyterum profitetur. In quarta eum non esse dicit in Christianis fervorem, quo persecutionum tempore ardebant: unde facile colligitur has homilias recitatas fuisse pacis tempore post annum 245.

125 HOMILIA I.

Verbum Dei quod factum est ad Jeremiam filium
Chelciae¹, etc.

Interprete S. Hieronymo.

1. Deus ad beneficiendum promptus est, ad puniendos autem eos qui poena digni sunt dissimulator. Cum possit quippe tacens sine contestatione venturi punire eos quos semel dignos supplicii judicavit, nunquam hoc facit; sed etiamsi condemnaverit, dicit quod sibi semper dicere propositum est, ut liberentur a condemnatione per poenitentiam, qui condemnati fuerant per delictum. Horum exempla cum de Scripturis multa possimus accipere, sufficiunt ad praesens incidentia, ut veniamus ad eorum quae lecta sunt contemplationem. Ninivitarum peccatores condemnati erant a Deo: *Adhuc enim tres dies, et futurum ut Ninive subvertatur*². Noluit Deus cum silentio punire damnatos, sed dans eis locum poenitentiae et conversionis, misit ad gentes Hebraeorum prophetam: ut dicente illo: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur*, qui condemnati fuerant, non perirent; sed agentes poenitentiam, impetrarent misericordiam Dei. Qui Sodomis et Gomorrhis jam erant exitio destinati, ut manifestum est ex sermonibus Dei, quos locutus est ad Abraham; attamen quod erat suum, fecerunt angeli, volentes eos salvare qui se indignos salute iudicaverunt, haec dicentes ad Lot: *Est tibi hic aliquis gener, aut filii, aut filiae*³? Neque enim ignorabant non esse eos secutores Lot, sed ostenderunt suam pariter, et ejus qui eos miserat, benignitatem in homines et amorem.

2. Horum quiddam simile invenimus et in Jeremia scriptum esse: est enim adnotatum tempus prophetiae ejus, quando coepit prophetare, et quousque. Ergo qui Scripturas legit, si lectioni diligenter intendat, et requirat eorum quae scripta sunt voluntatem, dicere potest (1) ex historiae superscriptione, et quo tempore Jeremias exorsus sit, et quo consummaverit prophetiam. Quid igitur ad me tempus historiae? Legens 126 didici, quia coeperit prophetae

¹ Jerem. 1, 1. ² Jon. III, 4. ³ Gen. XIX, 12.

(1) *Dicere potest ex historiae superscriptione, etc.* Ita nostri mss., at Regii mss. codices quos consulit Huetius, et codex S. Geremari: *dicere potest: Historia superscripta est quo tempore.*

(2) *Ms.λλητης.* Hieronymus in antea editis *dissimulat*, sed in mss. habet *dissimulator*.

(3) *Προλέγει αὐτῷ τὸ προκειμενον.* Legisse videtur Hieronymus in Graeco *προλέγει* ael *τὸ προκαίμενον*, et forte postea de suo addidit: *per poenitentiam, et per delictum.*

(4) *Τρεῖς ἡμέραι.* Editio Merlini habet in interpretatione Hieronymi: *quadraginta dies*, sed in omnibus mss. et apud Genebrardum legitur *tres*

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ δ' ἐγένετο ἐπὶ Ἰερემίαν τὸν τοῦ
Χελκίου, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ὁ Θεὸς εἰς ἀγαθοποιῶν πρόχειρός ἐστιν, εἰς δὲ τὸ κολάσαι τοὺς ἀξίους κολάσεως (2) μελλήτης. Δυνάμενος γοῦν ἐπάγειν τὴν κόλασιν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ καταδικαζομένοις μετὰ σιωπῆς, μετὰ τοῦ μὴ προδιαμαρτύρασθαι, οὐδαμῶς τοῦτο ποιεῖ· ἀλλὰ κἂν καταδικάζῃ, προλέγει αὐτῷ τὸ προκειμενον (3), ἐπὶ τῷ ἐπιστρέφει ἀπὸ τῆς καταδικῆς τὸν καταδικασθῆσόμενον. Τοῦτων μὲν παραδείγματα ἔστιν ἀπὸ τῶν Γραφῶν λαβεῖν πολλὰ· ὀλίγα δὲ προσάξω μόνον τὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑποπίπτοντα, ἵνα ἐλθωμεν καὶ ἐπὶ τὸν σκοπὸν τῶν προκειμένων ἀναγνωσμάτων. Οἱ Νινευῖται γὰρ ἁμαρτωλοὶ ἐγεγόνεσαν, καὶ καταδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· *Ἔτι (4) τρεῖς ἡμέραι, καὶ ἔμελλε Νινευῆ κατασκάπτεσθαι.* Οὐκ ἐθέλων, εἶπεν ὁ Θεός, καταδικάσαι αὐτὴν (5)· ἀλλὰ διδοὺς αὐτοῖς τόπον μετανοίας καὶ ἐπιστροφῆς, ἐπεμψεν Ἑβραῖον προφήτην, ἵνα, εἰπόντος αὐτοῦ, *Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευῆ καταστραφήσεται*, οἱ καταδικασμένοι μὴ καταδικασθῶσιν, ἀλλὰ μετανοήσαντες τύχωσι τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἐν Σοδόμοις καὶ Γομόρροις ἦσαν καταδικασμένοι, ὡς δῆλον ἐκ τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ τῶν πρὸς τὸν Ἀβραάμ· ἀλλ' ὁμως τὰ αὐτῶν πεποιθήκασιν οἱ ἄγγελοι, θέλοντες σώζεσθαι τοὺς μὴ θέλοντας σώζεσθαι, λέγοντες τῷ Λώτ· *Εἰσί τινές σοι ὧδε γαμοεῖροι, ἢ υἱοί, ἢ θυγατέρες; οὐκ ἀγνοοῦντες, ὅτι οὐχ ἔπονται ἐκεῖνοι τῷ Λώτ, ἀλλὰ ποιοῦντες τὰ τῆς τοῦ πέμψαντος αὐτοῦς χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας.*

Τὸ ὅμοιον εὐρήσετε καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ τὸν Ἰερემίαν ἀναγέγραπται ὁ χρόνος τῆς προφητείας αὐτοῦ, πότε ἤρξατο, καὶ μέχρι πότε προεφήτευσεν. Ἔϊτα ὁ ἐντυγχάνων, ἐὰν μὴ προσέχη (6) τῇ ἀναγνώσει, μηδὲ ἐξετάζη τὸ βούλημα τῶν γεγραμμένων ἀναγνωσμάτων, εἰρεῖ, ὅτι ἱστορία ἐστὶ, καὶ γέγραπται πότε ἤρξατο προφητεύειν Ἰερემίας, καὶ μέχρι πόσου προφητεύσας χρόνον κατέλεξε προφητεύων. Τί οὖν πρὸς ἐμὲ αὕτη ἡ ἱστορία; Ἀνέγνων, ἔμαθον, ὅτι

dies, ut in Graeco textu. Ita quoque habent LXX et Araba. At Hebraea, et Jonathan, et Syrus, et Vulgata: quadraginta dies: quae secutus est Hieronymus in suis ad Jonam commentariis.

(5) *Οὐκ ἐθέλων, εἶπεν ὁ Θεός, καταδικάσαι αὐτήν.* Videtur legisse Hieronymus: *Οὐκ ἐθέλε σιωπῶν καταδικάσαι αὐτήν.*

(6) *Ἐὰν μὴ προσέχη.* Negativam particulam μὴ non agnoscit Hieronymus et sic legit: *ἐὰν προσέχη τῇ ἀναγνώσει καὶ ἐξετάζη.* Optime: Sic enim in line periochae hujus: *ἐὰν προσέχωμεν τῇ ἀναγνώσει.*

ἤρξατο προφητεύειν ἐν ἡμέραις Ἰωσίου, υἱοῦ Ἀμώς, βασιλέως Ἰούδα, ἕως ἔτους τρισκαίδεκάτου ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ· εἶτα ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰακαίμ, υἱοῦ Ἰωσίου, βασιλέως Ἰούδα, προφητεύων ἕως τῆς συντελείας τοῦ ἑνδεκάτου ἔτους Σεδεκίου, υἱοῦ Ἰωσίου, βασιλέως Ἰούδα. Καὶ ἔμαθον, ὅτι κατὰ τρεῖς βασιλεῖς ἡ προφητεία αὐτοῦ συνεξέτεινεν, ἕως τῆς αἰχμαλωσίας Ἱερουσαλήμ ἐν τῷ πέμπτῳ μηνί. Τί οὖν διὰ τούτων διδασκόμεθα, ἐὰν προσέχωμεν τῇ ἀναγνώσει;

Κατεδίκασεν ὁ Θεὸς τὴν Ἱερουσαλήμ διὰ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῆς, καὶ ἦσαν κριθέντες εἰς αἰχμαλωσίαν ἐγκαταλειφθῆναι. Ὅμως ὁ φιλόδημος Θεός, ἐνεστηκός τοῦ καιροῦ, πέμπει καὶ τοῦτον τὸν προφήτην ἀνωτέρως τρίτης βασιλείας τῆς ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας. Ἐδίδου γὰρ ἀνοχὴν ὁ μακρόθυμος Θεός, καὶ πρὸ μιᾶς ἡμέρας, ὡς ἔστιν εἰπεῖν, τῆς αἰχμαλωσίας, προτρέπων μετανοεῖν τοὺς ἀκούοντας, ἵνα παύσῃται τὰ τῆς αἰχμαλωσίας Ἱερουσαλήμ, προεφῆτευσεν Ἱερεμίας ἕως τοῦ πέμπτου μηνός. ἤρξατο ἡ αἰχμαλωσία, καὶ εἶπε προεφῆτευεν οἶον λέγων· Αἰχμάλωτοι γεγόνατε· οὕτω μετανοήσατε· μετανοησάντων γὰρ ὑμῶν οὐ προκίψει τὰ τῆς αἰχμαλωσίας, ἀλλὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐπισταθήσεται ὑμῖν. Ἐχομεν οὖν χρῆσιμον ἀπὸ τῆς ἀναγραφῆς ἐχούσης τοὺς χρόνους τῆς προφητείας, ὅτι προτρέπει κατὰ φιλοδηρωπῆσαν αὐτοῦ ὁ Θεὸς τοὺς ἀκούοντας μὴ παθεῖν τὰ τῆς αἰχμαλωσίας. Τοιαῦτα καὶ περὶ ἡμᾶς ἔστιν· ἐὰν ἁμαρτάνωμεν, αἰχμάλωτοι καὶ ἡμεῖς μέλλομεν γίνεσθαι· τὸ γὰρ παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ, οὐδὲν διαφέρει τοῦ παραδοῦναι τοὺς ἀπὸ Ἱερουσαλήμ τῷ Ναβουχοδονόσορ· ὡς γὰρ ἐκεῖνοι παραδέονται διὰ τῆς ἁμαρτίας τῷ Ναβουχοδονόσορ, καὶ οὗτος παρέδωκε τῷ σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν, φησὶ περὶ ἄλλων ἁμαρτωλῶν ὁ Ἀπόστολος.

sunt traditi Nabuchodonosor. Utque illos Deus (9) sic nos propter peccata quæ fecimus, tradimur Satanæ, ut discant non blasphemare⁵, Apostolus de

Ὅρα οὖν πηλίκον κακὸν ἐστὶ τὸ ἁμαρτάνειν, ἵνα παραδοῦναι τῷ σατανᾷ, αἰχμαλωτίζονται τὰς ψυχὰς τῶν ἐγκαταλειπομένων ὑπὸ Θεοῦ· οὐκ ἀναιτίως δὲ κακρίτως ἐγκαταλιπόντος Θεοῦ οὗτος ἐγκαταλέλοιπε. Ἐπὶ γὰρ πέμψῃ τὸν υἱὸν ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα, ὁ δὲ ἀμπελῶν φέρῃ ἀντὶ σταφυλῆς ἀκάνθας, τί ποιήσει ὁ Θεός, ἢ ταῖς νεφέλαις ἐντελεῖται τοῦ μὴ βρέξαι ὑετὸν ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα; Ἐπίκειται οὖν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ ἡμῖν αἰχμαλωσία, καὶ μέλλομεν παραδίδεσθαι, ἐὰν μὴ μετανοήσωμεν, τῷ Ναβουχοδονόσορ καὶ τοῖς Βαβυλωνίοις, ἵνα ἡμᾶς σπαράξωσιν οἱ νεητοὶ Βαβυλώνιοι. Ἐπικειμένων τούτων, οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, οἱ λόγοι τοῦ νόμου, οἱ λόγοι τῶν ἀποστόλων,

⁴ I Cor. v. 5. ⁵ I Tim. i, 20.

(7) Mss. Regii, *relinquerentur*. Libb. edit., *relinqueretur*, et infra, *ad pœnitentiam converteretur*.

(8) Mss., *quiddam necessarium*. Libb. edit., *quædam necessaria*.

(9) *Utque illos Deus*, etc. Non omnia quæ habet hoc loco Hieronymus, representat contextus Græcus hodiernus, in quo videtur esse hiatus.

(10) *Tradantur*. Sic codex Gemeticensis. In aliis

tare in diebus Josiæ, filii Amos, regis Juda, usque ad annum tertium decimum regni ejus; deinde prophetaverit in diebus Joachim, filii Josiæ, regis Juda, usque ad consummationem undecimi anni Sedeciæ filii Josiæ, regis Juda. Et legens didici quia per tres reges prophetia ejus contexta sit, usque ad captivitatem Hierusalem in quinto mense. Quid ergo docemur per hæc, si lectioni simus intenti?

3. Condemnaverat Deus Hierusalem propter peccata quæ fecerat, et hæc erat extrema sententia, ut captivitati relinquerentur (7). Verumtamen cum hominum sit amator, nec quemquam velit perire, antequam depopulationis tempus instaret, misit et hunc prophetam, ut per sermones ejus ad pœnitentiam converterentur; misit eundem et sub secundo rege post primum, misit quoque sub tertio. Quid plura? Jam captivitas imminebat, et adhuc adhortabatur Deus tribuens, ut ita dicam, et ante unam diem locum pœnitentiæ: unde scriptum est, usque ad captivitatem Hierusalem, et usque ad quintum mensem prophetasse Jeremiam. Jam hostium vincula restrinxerant manus, et nihilominus hæc quodammodo dicebat Deus: Ecce captivi facti estis; agite, licet sero, pœnitentiam; rogate me, et parcam vobis; possum eruere de captivitate, qui tradidi. Habemus itaque quiddam necessarium (8) ex superscriptione ista, quæ continet tempora prophetiæ, quia juxta suam clementiam exhortatur Deus semper homines ad salutem, ut cessante delicto etiam captivitas conquiescat. Hæc autem et de nobis possumus intelligere: si peccaverimus, et nos captivi futuri sumus. Etenim tradi peccatorem Satanæ⁴, nihil distat ab eo quod Judæi concessit adversario, propter frequentes impietates; spiritali Nabuchodonosor: et quos tradidi, inquit, aliis peccatoribus.

4. Puta quantum malum est peccare, ut tradantur (10) Satanæ captivanti animos eorum qui relinquuntur a Deo: non sine causa autem, neque sine judicio Deo relincente quos deserit. Cum enim miserit pluviam super vineam, et vinea pro uva attulerit spinas, quid faciet nisi ut mandet nubibus, ne pluant super eam imbrem? Quapropter 127 in proximo est propter delicta nostra, quorum nobis conscii sumus, et nos captivari. Futurum est enim ut tradamur, si non egerimus pœnitentiam, Nabuchodonosor atque Babylonii, qui nos sensibilibiter excrucient. Istis jam adjacentibus, sermones prophetarum, sermones legis, sermones apostolo-

mss. legitur modo *tradar*, modo *tradat*; nonnunquam *tradamur*. Paulo post in Laudunensi, Gemeticensi, et nonnullis Regiis habetur: *neque sine judicio Deo relincente quos deserit*; in aliis mss., *neque sine judicio Dei relincentis quos deserit*. In libris antea editis, *neque judicio Deus relinquit quos deserit*.

rum, sermones etiam Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi hortantur ad poenitentiam, provocant ad salutem. Si autem audierimus, credimus ei qui dixit: *Et ego poenitentiam agam de omnibus malis, quæ locutus sum facere eis* ⁶. Et hæc quidem in proœmium.

5. Post proœmium autem ita scriptum est. *Factus est Domini sermo ad eum*; certum est quia ad Jeremiam. Quid dicit sermo Domini ad eum? præcipuum ab omnibus quæ prophetis dicta sunt cæteris. Hoc enim nunquam ad ullum prophetarum dictum invenimus. Abraham propheta nuncupatus est, in eo quod dicitur: *Propheta est, et orabit pro te* ⁷; et tamen non dixit ad eum Deus: *Priusquam te plasmarem in utero, novi te; et priusquam exires de vulva, sanctificavi te* ⁸. Sed postea in extremo jam tempore sanctificatus est Abraham, quando egressus est de terra sua, et de cognatione sua, et de domo patris sui ⁹. Ex repromissione natus est Isaac, et tamen neque ad eum reperimus hunc dictum esse sermonem. Et quid me necesse est per singulos currere? Jeremias præcipuum inter cunctos consecutus donum, dicente Domino: *Priusquam te plasmarem in utero, novi te; et priusquam exires de vulva, sanctificavi te*.

6. Neque vero ignoramus quosdam esse qui ista referant, quasi major sit Jeremia, super Salvatore nostro et Domino Jesu Christo: sciendumque plurima ex his esse quæ possunt Salvatori convenire, quæ etiam nos interponemus. Pauca autem eorum quæ ad Jeremiam dicta sunt, coarctant intellectum, quasi non possint, ut plures existimant, ad Dominum referri. Quæ sunt ergo quæ possunt convenire Domino? *Ad omnes ad quoscunque mittam te, ibis, et omnia quæ mando tibi loqueris. Ne timeas a facie eorum, quia ego tecum sum, ut eruam te, dicit Dominus* ¹⁰. Necdum ista otiose (11) videntur ad Salvatorem referri: ea vero quæ sequuntur: *Extendit Dominus manum suam ad me, et tetigit os meum, et dixit Dominus ad me: Ecce dedi sermones meos in os tuum; ecce constitui te hodie super gentes et regna, eradicare et disperdere* ¹¹, de Jeremia difficilem faciunt interpretationem: quas enim gentes eradicavit Jeremias? quæ regna subvertit, ut merito ei dictum sit: *Ecce constitui te hodie super gentes, et super regna eradicare* ¹² *et suffodere*? Quam habuit potestatem ad disperdendum, ut audierit: *et disperdere*? Quos vero (12) ædificavit, ut consequenter addatur, *ædificare*? Jeremias dixit: *Non profui, neque profuit mihi aliquis*, et quomodo data est ei ædificatio atque plantatio? Hæc, ut diximus, ad Salvatorem relata non coarctant interpretantem. Jeremias enim in istis Salvatoris figura est. Sed et ea quæ sequuntur, et doctissimo homini difficultatem

Α οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, λέγουσιν ἡμῖν περὶ μετανοίας, παρακαλοῦσιν ἡμᾶς εἰς ἐπιστροφὴν· ἐὰν ἀκούσωμεν, πιστεύομεν τῷ εἰρηκότῃ· *Μετανοήσω καὶ περὶ πάντων τῶν κακῶν ὧν ἐλάλησα τοῦ κοιῆσαι αὐτοῖς· ταῦτα μὲν εἰς τὸ προοίμιον.*

Μετὰ δὲ τὸ προοίμιον γέγραπται, ὅτι, Ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς αὐτόν· δηλον ὅτι τὸν Ἰερემίαν. Τί δὲ λέγει ὁ λόγος τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτόν; ἐξαιρέτον παρὰ τὸ εἰρημένον πρὸς τοὺς λοιποὺς προφήτας. Τοῦτο γὰρ πρὸς οὐδένα εὔρομεν τῶν προφητῶν εἰρημένον. Ἀβραὰμ προφήτης ἐχρημάτισεν ἐν τῷ, *Προφήτης ἐστὶ, καὶ προσεύξεται περὶ σοῦ*· καὶ οὐκ εἶπε πρὸς αὐτόν ὁ Θεός· *Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπίσταμαί σε, καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεθεῖν ἐκ μήτρας ἡγλαὰ σε*. Ἀλλὰ ὑστερόν ποτε ἡγιάσθη ὁ Ἀβραὰμ, ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ γῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἐξ ἐπαγγελίας γεγένηται ὁ Ἰσαὰκ, καὶ οὐκ εὔρομεν οὐδὲ πρὸς αὐτόν τοῦτον λεγόμενον τὸν λόγον. Καὶ τί με δεῖ καταλέγειν περὶ τῶν ἐξῆς; Ἰερემίας ἐξαιρέτου εἶχε δωρεὰς, τῆς, *Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπίσταμαί σε, καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεθεῖν ἐκ μήτρας ἡγλαὰ σε*.

Οὐκ ἀγνοοῦμεν, ὅτι ταῦτα ἀναφέρουσί τινες, ὡς μίξιζονα Ἰερემίου, ἐπὶ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν· καὶ ἰστέον, ὅτι τὰ μὲν πολλὰ αὐτῷ συνάδει, καὶ δύναται ἀναφέρεσθαι ἐπὶ τὸν Σωτῆρα, ἃ παραθήσομαι· ὀλίγα δὲ τίνα πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐφαρμόσαι τῷ Σωτῆρι. Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ ἐφαρμόζοντα τῷ Σωτῆρι; *Ἐπρὸς πάντα, οὓς ἐὰν ἐξαποστείλω σε, πορεύσῃ· καὶ κατὰ πάντα ὅσα ἐὰν ἐντείλωμαί σοι λαλήσεις. Μὴ φοβηθῆς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν· ὅτι μετὰ σοῦ εἰμι τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος*. Ὁ ὕψω ταῦτα ἐναργῶς πρὸς τὸν Σωτῆρα δόξει ἀν ἀναφέρεσθαι, τὰ ἐξῆς δέ· *Καὶ ἐξέτεινε Κύριος τὴν χεῖρα αὐτοῦ πρὸς με, καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· Ἰδοὺ δέδωκα τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου· ἰδοὺ καθέστακά σε σήμερον ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλείας, ἐκρίζουν καὶ κατασκάπτειν*. Ἰερემίας ποῖα ἔθνη ἐξερίζωσεν; ποίας κατέστρεψε βασιλείας; γέγραπται γάρ· *Ἰδοὺ καθέστακά σε σήμερον ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλείας, ἐκρίζουν καὶ κατασκάπτειν*. Ποίαν δὲ εἶχεν ἐξουσίαν ὁ Ἰερემίας εἰς τὸ ἀπολλύειν, ὅπερ εἰρηται ὡς πρὸς Ἰερემίαν ἐν τῷ, *καὶ ἀπολλύειν*; Τίνας δὲ τοσοῦτους ὠκοδόμησεν Ἰερემίας, ἵνα λέγηται καὶ *ἀνοικοδομεῖν*; Ἰερემίας φησὶν· *Οὐκ ὠφέλησα, οὐδὲ ὠφέλησέ με οὐδεὶς*. Πῶς οὖν δέδοται αὐτῷ τὸ οἰκοδομεῖν καὶ καταφυτεύειν; Πῶς ἐπὶ τὸν Ἰερემίαν ἐφαρμόσει τὸ καταφυτεύειν; Ταῦτα ἐπὶ τὸν Σωτῆρα ἀναφερόμενα, οὐ θλίβει τὸν ἐρμηνεύοντα· ὅτι ὁ Ἰερემίας ἐν τούτοις σύμβολον τοῦ Σωτῆρός ἐστι. Τὰ δὲ παρατεθησόμενα πάνυ θλίβει καὶ τὸν πάνυ συνετὸν

⁶ Jerem. xviii, 8. ⁷ Gen. xx, 7. ⁸ Jerem. i, 5.

(11) *Otiose*. Vitiosam hic secutus videtur Hieronymus textus Græci lectionem, nempe ἀργῶς pro ἐναργῶς, *diserte, aperte*.

⁹ Gen. xii, 1. ¹⁰ Jerem. i, 7, 8. ¹¹ *ibid.* 9, 10.

(12) *Omnes mss., quos vero*. Libb. edit., *quænam vero*.

βουλόμενον δεῖξαι πῶς καὶ ταῦτα δύναται ἀρμόσαι A
ἐπὶ τὸν Σωτῆρα· Καὶ εἶπα· Ὁ ὢν, δέσποτα Κύριε, *Id est*
Id est οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν· ὅστις ἐστὶ σοφία, *Id est*
ὅστις ἐστὶ δύναμις Θεοῦ, ὃς ἤνεγκεν ἡμῖν τὸ πλῆ-
ρωμα τῆς θεότητος, ὃ κατέφικεν ἐν αὐτῷ σωμα-
τικῶς. Πῶς οὖν δύναται ἀρμόζειν τὸ, *Id est* οὐκ ἐπίστα-
μαι λαλεῖν, τῷ Σωτῆρι; Ἄλλα καὶ τὸ, *Id est* νεώτερος
ἐγὼ εἰμι, ἀπαγορεύεται πρὸς τὸν Σωτῆρα, ὡς λέ-
γοντα αὐτὸν οὐ καλῶς. Εἰ γὰρ αὐτῷ λέγει ὁ Κύριος,
Μὴ λέγῃς τόδε, δηλον, ὅτι οὐ καλῶς λεγόμενον ἀ-
παγορεύει αὐτόν. Οὐχ ἀρμόζει οὖν ταῦτα ἐπὶ τὸν Σω-
τῆρα. Ἐκεῖνα δοκεῖ δυσωπεῖν ἐπὶ τὸν Σωτῆρα. Εἰ-
πεῖν δὲ, ὅτι ταῦτα μὲν ἐπὶ τὸν Ἰερεμίαν ἀναφέρεται,
ἐκεῖνα δὲ ἐπὶ τὸν Σωτῆρα, οὐ χαλεπόν. Ὁ μέντοι
ἐθνώμων πᾶνυ θλιθῆσεται ἐν τῷ τόπῳ, ὅρων, ὅτι τὸ
διακῶσαι ἐν εἰρημῷ λόγων λόγους εἰρημένους εἴτε πρὸς
τὸν Ἰερεμίαν, εἴτε πρὸς τὸν Σωτῆρα. Καίτοι λέγειν
ταῦτα οὐ τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ τῷ Ἰερεμίᾳ ἀρμόζειν· καὶ
ταῦτα, ἐπεὶ μελίζονά ἐστιν Ἰερεμίου, οὐ τῷ Ἰερεμίᾳ,
ἀλλὰ τῷ Χριστῷ ἀρμόζειν, ἀγνωμόνων ἐστίν. Ὅλον
οὖν ἐπὶ τὸν Ἰερεμίαν ἀναφερῆσθαι, καὶ ταῦτα τὰ
δοκοῦντα εἶναι μελίζονα Ἰερεμίου ἐρμηνεύεσθαι.

Πᾶς ὁ λαβὼν λόγους ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἔχων τὴν χά-
ριν τῶν οὐρανίων λόγων, ἔλαθεν αὐτοὺς ἐπὶ τὰ ἔθνη
καὶ βασιλείας, ἐκριζοῦν καὶ κατασκάπτειν. Ἄλλα
ἔθνη καὶ βασιλείας ἐὰν λέγηται ἐκριζοῦν πᾶς ὁ λαβὼν
λόγους ἀπὸ Θεοῦ, μὴ σωματικῶς τὰς εἰδοὶ τῶν ἔθνη
καὶ τὰς βασιλείας, ἀλλὰ κατανοήσας τὰς ἀνθρωπίνας
ψυχὰς βασιλευόμενας ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, κατὰ τὸ
εἰρημένον παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· Μὴ οὖν βασιλευέτω
ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὕμῳ σώματι· βλέπων δὲ C
καὶ τὰ πολλὰ εἶδη τῶν ἀμαρτημάτων, τροπολόγει καὶ
τὰ ἔθνη, καὶ τὰς βασιλείας, καὶ τὰ φαῦλα τὰ ἐν ταῖς
ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων ὄντα, ἅτινα ἐκριζοῦνται, καὶ κα-
τασκάπτεται ὑπὸ τῶν δεδομένων εἴτε Ἰερεμίᾳ εἴτε
ἴπτινιουσὺν λόγων τοῦ Θεοῦ. Καὶ δύναται καὶ τὰ πρῶτα,
τὰ θλιθόντα ὡς πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἐφαρμόσαι τῷ Ἰε-
ρεμίᾳ, καὶ τὰ δευτέρα ὁμοίως τῷ εἰδοῖ τροπολογεῖν
ἐφαρμόσαι τῷ αὐτῷ. Ἐρεῖ μοί τις τῶν ἀκούοντων·
Γύμνασον καὶ τὸν ἄλλον λόγον, καὶ ὅλα πειράθητι
παραστήσαι τὰ γεγραμμένα ἀρμόζοντα τῷ Σωτῆρι·
περὶ τῶν δευτέρων μὴ ἀγωνία· φαίνεται γὰρ, ὅτι ὁ
Σωτῆρ ἐξεβρίζωσεν τὰς διαδόλων βασιλείας, καὶ τὰ
ἔθνη κατέσκαψεν, τὸν ἐθνικὸν βίον καθελὼν. Ἐνταῦθα,
κατὰ τὸ δοκοῦν, δύσφημον, ὡς πρὸς τὸν Σωτῆρα, D
γύμνασον πῶς τὸν λόγον· πῶς δύναται λέγειν ὁ Σωτῆρ·
Οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγὼ εἰμι, καὶ
τὰ ἐξῆς; Ὅρα, ὅτι ὁ λόγος στενοχωρεῖται; τὸν Σω-
τῆρα οἶδαμεν Κύριον. Ζητοῦμεν κατὰ τὴν ἀξίαν τοῦ
λόγου, καὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ταῦτα ἐπὶ τὸν Σωτῆρα
ἀναγαγεῖν· μάρτυρας δεῖ λαβεῖν τὰς Γραφάς. Ἀμάρ-
τυροι γὰρ αἱ ἐπιβολαὶ ἡμῶν καὶ αἱ ἐξηγήσεις ἀπιστοί
εἰσιν· Ἐπὶ στόματι δύο καὶ τριῶν μαρτύρων στα-
θήσεται πᾶν ῥῆμα, μᾶλλον ἀρμόζει ἐπὶ τῶν διηγή-

expositionis important, quomodo possint congruere
Domino: *Et dixi: Qui es (13) dominator Domine, ecce
nescio loqui* ¹³. Qui est sapientia, qui est virtus Dei,
in quo plenitudo Divinitatis inhabitat corporaliter ¹⁴,
quomodo huic aptari potest: *Nescio loqui?* Sed et
illud: *Quia juvenis ego sum*, interdicitur ei quasi
non bene responderit. Si etenim ei dicit Dominus:
Nolite dicere quia juvenis sum, manifestum est
quasi non bene dicentem fuisse reprehensum. Hæc
sunt quæ Salvatori videntur non convenire. Super-
iora autem facili intellectu ad eum referuntur. Di-
cere vero alia super Jeremia, alia super Salvatore
interpretanda esse, non pessimum est. Sed qui bene
Scripturas nosse conatur, vehementer in isto trista-
bitur (14) loco, videns sub uno textu sermonis dividi
B intellectum, et dici: hæc, quoniam minora sunt,
non conveniunt Salvatori, sed Jeremiæ; illa vero,
quoniam majora sunt, non Jeremiæ, sed Christo.
Ob id cuncta nos ad Jeremiam referre tentabimus;
hoc est, et ea, quæ cum majora sint, videntur con-
ditionem ejus excedere.

7. Quicumque a Deo accepit verba, sumens gra-
tiam cælestis eloquii, idcirco ea accipit, ut regna
gentesque eradicet atque subvertat. Sed cum nomi-
nentur gentes et regna, omnis qui divina verba
suscepit, nolo eum corporaliter intelligere regna
et gentes, sed considerans animas hominum regna-
tas a peccato, juxta id quod in Apostolo scriptum
est: *Non regnet peccatum in vestro mortali cor-
pore* ¹⁴; videns quoque multas species delictorum,
allegorizet regna et gentes per varia delicta, quæ
humanas animas possederunt; et hæc erunt quæ
evellentur atque suffodientur a sermonibus Dei, qui
dati sunt sive Jeremiæ, sive cæteris sanctis. Ita fiet
ut prima quæ non videbantur congruere Salvatori, ad
Jeremiam 129 referantur; et secunda ab eo qui scit
figurata dicta quæ dicta sunt, Jeremiæ deputentur.
Dicet mihi aliquis auditorum, etiam alium pande
sermonem, et cuncta quæ scripta sunt super Sal-
vatore, quasi de eo sint scripta constitue; de se-
cundis noli esse sollicitus. Apparet enim quia Sal-
vator eradicaverit regna diaboli, et nationes sub-
verterit, gentilem destruens vitam. In istis quod
intellectum difficilem facit hoc est, quomodo possit
Salvator dicere: *Nescio loqui, quia juvenis ego sum*,
et cætera. In hoc sermone interpretantes coangu-
stantur. Jesum Christum scimus Deum: quærimus
verba quæ dicta sunt juxta personam exponere dig-
nitate: quapropter necesse est nobis Scripturas
sanctas in testimonium vocare; sensus quippe
nostri et enarrationes sine iis testibus non habent
fidem: et hoc quod dictum est: *In ore duorum vel
trium testium stabit omne verbum* ¹⁵, magis conve-

¹³ ibid. 6. ¹⁴ Colos. II, 9. ¹⁵ Rom. VI, 12. ¹⁶ Matth. XVIII, 16.

(13) In antea editis male legitur, *quis es*, et in
mss. Reglis *quid est*. Vera quippe lectio est, *qui es*.
Hic enim cum Origene LXX secutus est Hierony-
mus, qui in sua Jeremiæ interpretatione Hebræicam

sequitur veritatem, ubi hunc versum sic reddit:
et dixit. A, a, a, Domine Deus.

(14) Mss., *tristabitur*; lib. edit., *instabit*.

nit ad interpretantis probationem, quam quorum-
cunque hominum numerum : ut firmem verbum
intellectus mei, accipiens duos testes de Novo et
Veteri Testamento, accipiens tres testes de Evan-
gelio, de propheta, de Apostolo. Sic enim stabit
omne verbum. Quomodo igitur valebimus ista con-
jungere Salvatori? Det mihi testimonium Vetus
Testamentum : *Quia priusquam agnoscat puer bo-
num aut malum* ¹⁶, et cætera. Det etiam Isaias :
*Ecce Virgo concipiet in utero, et pariet filium, et
vocabitur nomen ejus Emmanuel* ¹⁷; ibique additur :
Priusquam cognoscat puer. Si autem et de Evangelio
accipere oportet testimonium, Jesus necdum vir,
sed adhuc infans, quia se exinaniverat formam
servi accipiens, proficiebat. Nemo autem proficit,
qui est perfectus, sed ille proficit, qui indiget pro-
fectu. Ergo proficiebat ætate, proficiebat sapientia,
proficiebat gratia, et apud Deum et apud homi-
nes ¹⁸. Nam si evacuaverat seipsum ad nos descen-
dens, et evacuans seipsum resumpsit iterum ea de
quibus se prius evacuaverat, quid indignum est pro-
fecisse eum sapientia, profecisse ætate, profecisse
gratia apud Deum et apud homines, et vera de eo
esse ista quæ dicta sunt : *Priusquam cognoscat
puer bonum aut malum* ¹⁹, et ea quæ de eodem in-
terposuimus?

8. Sed dicet mihi aliquis : Etiam si potest de
Salvatore intelligi dictum esse, quia nesciat, et cæ-
tera hujusmodi quæ majora sunt, et si puerum eum
accipias, nonne offendis ista sentiendo de Unigenito
et Primogenito universæ creaturæ; de eo qui ante-
quam conciperetur, annuntiatum est, loquente Gab-
riele : *Spiritus sanctus veniet super te, et virtus
Altissimi obumbrabit te* ²⁰; et **130** audes dicere quia
nesciat loqui? Quamobrem videbo si potero aliquid
dignum de Salvatore in hoc loco afferre, quod quæ-
dam nesciens major sit si ea ignoraverit, quam si
scierit. Utamur voce ejus quomodo sint aliqua
quæ nesciat. Respondit eis qui sibi dicebant :
*Nonne (in nomine tuo comedimus, et in nomine tuo
bibimus, et) in nomine tuo dæmonia ejecimus, et vir-
tutes multas fecimus? Discedite a me, non novi vos* ²¹.
Putasne hoc quod ait : *Non novi vos*, minorem ejus
virtutem approbat, an majorem atque mirabilem,
quia malos periturosque nesciat? Scit enim ab his
differentias, scit meliora, scit Dominus eos qui
ejus sunt : et *si quis ignorat, ignoratur* ²². Igitur,
ut constat, peccator ignoratur a Deo. Dicet mihi
aliquis de auditoribus : Ostendisti quia nesciat pec-
catores Deus, ostendisti quia ignoret eos qui ope-
rantur iniquitatem; neque enim digni sunt agni-
tione ejus : quomodo approbatis magnum et glorio-
sum esse quod ab eo dictum est : *Nescio loqui*,
quod humanum est, et eloquio sæpe utimur, verbi
causa, Hebræorum voce, sive Græcorum, sive reli-
quorum sermone? Ergo si ascenderit ad Salvato-
rem, et scieris eum in principio apud Deum Ver-

¹⁶ Isa. vii, 16. ¹⁷ ibid. 14. ¹⁸ Luc. ii, 52.
¹⁹ I Cor. xiv, 38.

σεων ἢ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἵνα στήσω τὰ ῥήματα τῆς
ἐρμηνείας, λαβὼν μάρτυρας δύο ἀπὸ καινῆς καὶ πα-
λαιᾶς Διαθήκης· λαβὼν μάρτυρας τρεῖς ἀπὸ Εὐαγ-
γελίου, ἀπὸ προφήτου, ἀπὸ Ἀποστόλου. Οὕτως γὰρ
σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα. Πῶς οὖν δυνάμεθα ταῦτα ἐπὶ
τὸν Σωτῆρα ἀναγαγεῖν; Φέρε μάρτυρα παλαιᾶν Δια-
θήκην· *Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ
κακὸν, ἀπειθεῖ πορνίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγα-
θόν*· καὶ ἀντικρὺς ταῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ
Ἰσαΐα λέλεκται· *Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει,
καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ
Ἐμμανουήλ*. Καὶ ἐκεῖ ἐπιφέρεται· *Πρὶν ἢ γινῶναι
τὸ παιδίον*. Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ Εὐαγγελίου δεῖ λαμβάνειν
παράδειγμα· Ἰησοῦς οὐκ ἀνὴρ γενόμενος, ἀλλ' ἐτι
παιδίον ὢν, ἐπεὶ ἐκένωσεν ἑαυτὸν, προέκοπτεν· οὐ-
δεὶς γὰρ προκόπτει τετελεωμένος, ἀλλὰ προκόπτει
δεόμενος προκοπῆς· οὐκοῦν προέκοπτεν ἡλικία, προ-
έκοπτε σοφία, προέκοπτε χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀν-
θρώποις. Εἰ γὰρ ἐκένωσεν ἑαυτὸν καταβαίνων ἐν-
ταῦθα, καὶ κενώσας ἑαυτὸν, ἐλάβανε πάλιν ταῦτα
ἀφ' ὧν ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ἐκὼν κενώσας ἑαυτὸν· τί
ἄτοπον αὐτὸν καὶ προκεκοφέναι σοφία καὶ ἡλικία καὶ
χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, καὶ ἀληθεύσθαι
περὶ αὐτὸν τὸ· *Πρὶν ἢ γινῶναι αὐτὸν καλὸν ἢ πο-
νηρὸν, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀπειθεῖ πορνίᾳ*;
Τοῦτο παρεθέμην ἀπὸ τοῦ Ἰσαΐου.

Ἄλλ' ἐρεῖ τις· Εἰ δύνασαι ἐπὶ τὸν Σωτῆρα ἀνα-
γαγεῖν τὸ, Οὐκ οἶδα, καὶ δύνασαι λέγειν ἐπὶ τὸν Σω-
τῆρα τὸ τοιοῦτο, καὶ παιδίον αὐτὸν λαμβάνειν· οὐ
προκόπτει σοὶ ταῦτα λέγειν περὶ τοῦ Μονογενοῦς,
περὶ τοῦ Πρωτοτόκου πάσης κτίσεως, περὶ τοῦ πρὶν
συλλήψεως εὐαγγελισθέντος, κατὰ τὸ, *Πνεῦμα ἄγιον
ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἰησοῦ ἐπι-
σκιάσει σοί*· καὶ λέγει, Οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν;
Ὅρα, εἰ δύνασαι τι ἀξιόλογον καὶ μέγα περὶ τὸν Σω-
τῆρα ἐν τῷ τόπῳ ἰδεῖν· ὅτι, τινὰ μὴ ἐπιστάμενος,
μειζων ἐστὶ μὴ ἐπιστάμενος, ἢ ἐπιστάμενος αὐτὰ·
καὶ χρώμαι αὐτοῦ τῇ φωνῇ μαρτυροῦντος, ὅτι τινὰ
οὐκ ἐπίσταται. Λέγει γοῦν τοῖς φάσκουσιν αὐτῷ· *Ὁ
τῷ ὄνοματί σου δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ δυνάμεις
πολλὰς ἐποιήσαμεν*; Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, οὐδέ-
ποτε ἔγνων ὑμᾶς. Ἄρα τὸ, Οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς,
ἐκεῖ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, οὐκ ἐλάττονα τὴν
δύναμιν αὐτοῦ παρίστανει, ἀλλὰ μείζονα καὶ θαυμα-
σιωτέραν, διότι τοὺς χειρόνας καὶ τοὺς ἀπολλυμένους
οὐκ ἔγνω; Ἐγὼ γὰρ τὰ διαφέροντα καὶ κρείττονα,
καὶ ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· καὶ εἰ τις ἀγνοεῖ,
ἀγνοεῖται. Οὐκοῦν ὁ ἀμαρτωλὸς ἀγνοεῖται ὑπὸ τοῦ
Θεοῦ. Ἐρεῖ μοί τις τῶν ἀκρατῶν· Ἐδειξας, ὅτι οὐκ
οἶδε τοὺς ἀμαρτωλοὺς, εἰδειξας, ὅτι οὐκ οἶδε τοὺς ἐρ-
γασομένους τὴν ἀνομίαν· οὐ γὰρ ἄξιοί εἰσι τῆς γνώ-
σεως αὐτοῦ· πῶς δὲ παραστήσεις μέγα καὶ ἔνδοξον
εἶναι τὸ, *Οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν*, λεγόμενον ὑπὸ τοῦ
Σωτῆρος; Τὸ λαλεῖν ἀνθρώπινόν ἐστι· τὸ λαλεῖν δια-
λέκτῳ χρῆσασθαι ἐστίν, ὥστε εἰπεῖν Ἑβραίων, φέρε
εἰπεῖν, φωνῆν, ἢ Ἑλλήνων τινῶν. Ἐὰν ἀναδῆς ἐπὶ
τὸν Σωτῆρα, καὶ εἰδῆς αὐτὸν Λόγον ἐν ἀρχῇ πρὸς

²⁰ Isa. vii, 16. ²¹ Luc. i, 35. ²² Matth. vii, 23.

τὸν Θεὸν, ὅψει, ὅτι οὐκ ἐπίσταται λαλεῖν. Ἐάν δὲ καὶ ἀγγέλων γλώσσας συγκρίνης ἀνθρώπων γλώσσαις, καὶ εἴδῃς, ὅτι οὗτος μείζων ἐστὶ καὶ ἀγγέλων, ὡς ἐμαρτύρησεν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ὁ Ἀπόστολος ἐπιστολῇ, ἐρεῖς, ὅτι καὶ τῆς ἀγγέλων γλώσσης μείζων ἦν, ὅτε Θεὸς ἦν Λόγος πρὸς τὸν Πατέρα. Μανθάνει οὖν, καὶ οἶονεὶ ἀναλαμβάνει ἐπιστήμην οὐ μεγάλων, ἀλλ' ὑποδεστέρων καὶ μικροτέρων· καὶ ὡσπερ μανθάνω, βιαζόμενος ἐμαυτὸν ψελλίζειν, ὅτε παιδίοις διαλέγομαι· οὐ γὰρ ἐπιστόμενος παιδιστὶ, ἐν οὕτως εἶπω, λαλεῖν, βιάζομαι τέλειος ὢν· οὕτως καὶ ἐν τῇ μεγαλειότητι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ τυγχάνων, οὐ λαλεῖ ἀνθρώπινα, οὐκ οἶδα φθέγγεσθαι τοῖς κάτω· ὅτε δὲ ἐρχεται εἰς σῶμα ἀνθρώπινον, λέγει κατὰ τὰς ἀρχάς· *Οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγώ εἰμι*· νεώτερος δὲ διὰ τὴν γένεσιν τὴν σωματικὴν, πρεσβύτερος δὲ κατὰ τὸ· Πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως· νεώτερος, ὅτι ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων ἦλθε, καὶ ὕστερον τῷ βίῳ ἐπιδηδήμηκε. Λέγει οὖν τὸ· *Οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν*· οἶδά τινα μείζονα τοῦ λαλεῖν, οἶδά τινα μείζονα τοῦ φθόγγου τούτου τοῦ ἀνθρώπινου. Θέλεις με λαλεῖν ἀνθρώποις, οὕτω διάλεκτον ἀνθρωπίνου ἀνεληφα, ἔχω διάλεκτον σου τοῦ Θεοῦ, Λόγος εἰμὶ σου τοῦ Θεοῦ, σοὶ οἶδα προσδιαλέγεσθαι, ἀνθρώποις οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερός εἰμι.

assumpsit humanam fragilitatem, habeo eloquium tuum, Verbum tuum sum, tibi scio loqui, hominibus nescio loqui, juvenis sum.

Καὶ λέγει Κύριος· *Μὴ λέγῃς, ὅτι νεώτερός εἰμι, ὅτι πρὸς πάντας, οὗς ἐὰν ἐξαποστελω σε, πορεύσῃ*. Οὕτως ἐκτείνει τὴν χεῖρα, ἄπτεται τοῦ στόματος αὐτοῦ, δίδωσιν αὐτῷ λόγους, καὶ δίδωσιν αὐτῷ λόγους διὰ τὰς βασιλείας, ἐν ἐκρίζωσῃ. Οὐ χρεῖαν δὲ εἶχεν ἐκρίζούντων λόγων, ὅτε ἦν ἐν Πατρὶ, οὐ χρεῖαν εἶχε κατασκαπτόντων λόγων, καὶ καθαιρούντων τὰ χεῖρονα· οὐδὲν γὰρ ἦν ἄξιον κατασκαφῆς ἐκεῖ, οὐδὲν ἦν ἄξιον ἐκρίζωσεως. Μέγα οὖν ἐστίν, ὡς τὸ· *Οὐκ οἶδα ὑμᾶς, ὅτι ἐργάται ἐστέ ἀνομίαις*· οὕτως ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος λεγόμενον, διὰ τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δόξης αὐτοῦ· Ἴσον γοῦν δυνάμενον τῷ, *Οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν ἀνθρώπινα, τὸ· οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν*.

Εἶτε δὲ πρὸς τὸν Ἱερεμίαν, εἶτε πρὸς τὸν Σωτῆρα λέγεται· *Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαι σε*, ἀναγνοὺς τὴν Γένεσιν, καὶ τηρήσας τὰ εἰρημένα περὶ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου, εὐρήσεις, ὅτι ἡ Γραφή πάνυ διαλεκτικώτατα οὐκ εἶπεν, ὅτι, *Πρὸ τοῦ με ποιῆσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαι σε*· ὅτε μὲν γὰρ ἂ κατ' εἰκόνα ἐκτίζετο, εἶπεν ὁ Θεός· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν*· οὐκ εἶπε, *Πλάσωμεν*· ὅτε δὲ ἔλαβε χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, οὐ Πεποίηκε τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' *Ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον*, καὶ ἔθετο ἐν τῷ παραδείσῳ τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐπλασεν, ἐργάζεσθαι αὐτὸν, καὶ φυλάσσειν. Εἰ δύνασαι, ὅρα διαφορὰν ποιήσεως, ὅτι ὁ λέγων Κύριος πρὸς τὸν εἶτε Ἱερεμίαν, εἶτε πρὸς τὸν Σωτῆρα, οὐκ εἶπε, *Πρὸ τοῦ με ποιῆσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαι σε*.

²² Hebr. 1, 4, 5. ²³ Jer. 1, 6. ²⁴ Luc. XIII, 27. ²⁵ Gen. 1, 26. ²⁷ Gen. 11, 7.

(15-1) Mss. quoniam ad omnes quoscunque. Libb. editi, Quoniam ad omnia ad quæcunque.

bum, inspicie quia nesciat loqui (cum humanum sit hoc quod dicitur loqui, si ideo nesciat, quia sint majora quæ noverit). Si autem et angelorum linguas humanis comparaveris linguis, et scieris quia iste major sit angelis, sicut testatus est de eo Apostolus in Epistola sua quam scribit ad Hebræos ²², intelliges majorem eum et angelorum linguis fuisse, quando tantum Deus Verbum erat apud Patrem. Discit ergo, et quodammodo accipit disciplinam non magnorum, sed inferiorum ac minorum. Sicut et ego balbutire disco, violentiam mihimetipsi faciens, quando cum parvulis loquor, neque enim scio, ut ita dicam, infantiliter loqui, et infractis verbis jam grandævus cum pueris sermocinari: eodem modo Salvator in magnificentia gloriæ quidem Dei (et in Patre consistens), non loquitur humana, nescit affari eos qui deorsum sunt. Quando autem venit in corpus humanum, dicit in exordio: *Nescio loqui, quia juvenis ego sum* ²⁴; juvenis, propter dispensationem, senex, juxta hoc quod primogenitus omnis creaturæ; juvenis, quia in consummatione jam sæculorum, et in extremum hujus vitæ tempus advenit. Dicit itaque: *Nescio loqui*; scio enim quædam majora loqui, scio quædam majora isto sermone mortali. Vis me loqui terrestribus, necdum tuum, Verbum tuum sum, tibi scio loqui, homini-

9. **131** *Noli dicere: Juvenis ego sum, quoniam ad omnes quoscunque (15-1) mittam te, ibi.* Deinde commovit manum ad tangendum os ejus, ut ei det verba, quibus eradicet imperia. Neque vero indigebat Salvator verbis, ut ea acciperet, quando erat in Patre, nullis in cælo dignis, quæ mererentur everti. (Sed nunc accipit parva, differens majora paulisper). Atque ita ex hoc approbatur, sicuti alibi gloriose dixerat: *Nescio vos, quia operarii estis iniquitatis* ²⁵, et nunc verba gloriose accepisse, cum Deus sit, et juxta magnificentiam suæ dixisse gloriæ: *Nescio loqui*, id est, humana non novi.

10. Sive autem ad Jeremiam, sive ad Salvatorem dicitur: *Priusquam te plasmarem in utero, novi te*, legens Genesis et observans ea quæ ibi de conditione mundi scripta sunt, invenies quia Scriptura divina multum in sermonibus cauta, non dixerit: *Priusquam te facerem in utero, novi te*; quando enim juxta imaginem conditio est, dicit Deus: *Faciemus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* ²⁶; et non dicit, *plasmemus*. Quando autem accepit lutum de terra, non est scriptum: *Fecit hominem*, sed: *Plasmavit hominem* ²⁷. et posuit in paradiso hominem quem plasmavit, operari, et servare eum. Si potes, intellige differentiam facturæ et plasmationis, cum dicens sive ad Jeremiam, sive ad Salvatorem, non dixerit: *Priusquam te face-*

rem in utero. Quod enim fit, non fit in utero; sed quod creatur de terræ pulvere, hoc plasmatur in utero. *Priusquam te plasmarem in utero, scio te.* Si omnes novit Deus, quomodo quasi præcipuo a cæteris Jeremiæ dicit: *Novi te? An eos tantum scit Deus qui scientia ejus digni sunt, et cognoscit eos qui ejus sunt; indignos vero nescit neque Pater, neque Filius, dicens: Non novi vos*²⁸? Nos cum simus homines, si aliqua fuerimus præditi dignitate, alios nostra notitia dignos, alios judicamus indignos: et quos scire nolumus, neque audire volumus, eos nescimus. Quid arbitraris de universitatis Deo? Vult scire Pharaonem, vult Ægyptios nosse, sed indigni sunt notitia ejus (sed ipsi faciunt ut ignorentur). Scit autem Moysen, scit prophetas, et si quis similis eorum est. Multum te oportet laborare, ut nosci incipiaris a Domino. Jeremiam quidem, **132** priusquam plasmaverit in ventre, cognovit; alium vero de prophetis triginta annorum coepit nosse, alium quadraginta. Sermones sunt inefabiles de Salvatore, et non magnopere quærendi; de Jeremia vero, eorum qui scientiam Scripturarum habent, auribus indigemus.

11. Quomodo dicat: *Priusquam te plasmarem in utero, novi te; et priusquam exires de vulva matris tuæ, sanctificavi te?* Deus sibi ipse sanctificat aliquos. Istum non exspectat, ut sanctificet genitum, sed prius sanctificat quam de vulva egrediatur. Si ad Salvatorem, ut dixi, referas, non est malum dicere prius eum sanctificatum esse, quam natum. [Sic et de Domino intelligitur, qui antequam de vulva exierit, sanctificatus est, sed infinito ante tempore semper sanctus fuit: hic vero antequam de utero exiret, sanctificatus est.]

12. *Prophetam in gentibus posui te.* Si Jeremias quæris quomodo sit propheta in gentibus positus, observa in consequentibus cum jubetur prophetare ad omnes gentes: nam istiusmodi scriptio est, quod prophetavit Jeremias super omnes gentes Elam, Damasci, Moab; et habebis quia prophetaverit ad omnes gentes, juxta id quod dictum est: *Prophetam in gentibus posui te*, si tamen volueris hæc de Jeremia dicta sentire. Si autem intelligentiam ad Deum transferas, iste vere in universas gentes prædicavit. Est quippe sicut alia multa, sic et propheta. Ut est princeps sacerdotum, ut est Salvator, ut est medicus, similiter et propheta est (1). Moyses annuntians de eo, non solum prophetam, sed admirabilem inter cunctos nominavit prophetam, dicens: *Prophetam ex fratribus vestris suscitabit vobis, dicit Dominus Deus noster; quasi me audite eum. Quicumque non audierit prophetam illum, interibit de populo suo*²⁹. Iste est propheta constitutus

²⁸ Matth. vii, 23. ²⁹ Deut. xviii, 15.

(1) Mss. Regii, sicut princeps prophetarum, sic et propheta.

(2) Pro οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, lege cum Hieronymo, ἐπίσταμαι σε, ἐπεὶ, etc.

(3) Ἐκτος τῶν προφητῶν, etc. Legebat Hieronymus: εἰ τις τῶν προφητῶν · quæ lectio hodierna potior videtur.

τὸ γὰρ ποιούμενον οὐκ ἐν κοιλίᾳ γίνεται, ἀλλὰ τὸ πλασόμενον ἀπὸ τοῦ χού τῆς γῆς, τοῦτο ἐν κοιλίᾳ κέλεται. Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐκ κοιλίας ἐπίσταμαι σε. Εἰ πάντας ἠπίστατο ὁ Κύριος, πῶς λέγει τό· Οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ἐπεὶ (2) πάντας ἠπίστατο ὁ Κύριος; λεκτέον γὰρ ὡς ἂν ὡς τι ἐξαιρετον ἔλεγε τῷ Ἱερεμίᾳ τό· Καὶ ἐπίσταμαι σε · οὐκοῦν ὡς διαφέρωντας ἐπίσταται ὁ Θεός, τοὺς ἀξίους τῆς γνώσεως αὐτοῦ ἐπίσταται ὁ Θεός, καὶ ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ · τοὺς δὲ ἀναξίους οὐκ ἐπίσταται ὁ Θεός, ὡς οὐδὲ ὁ Σωτὴρ, λέγων· Οὐδέποτε ἔγνω ὑμᾶς. Ἡμεῖς, ἄνθρωποι ὄντες, ὅσον προκόπομεν, κρίνομεν τινα, ἀξια ὄντα τοῦ ἐπίστασθαι ἡμᾶς αὐτά. Καὶ τινα οὐδὲ ἀκούειν θέλομεν, ἵνα μὴ αὐτὰ ἐπιστώμεθα, μηδὲ εἰδῶμεν· τινὰ δὲ θέλομεν ἐπίστασθαι. Εἰ δὲ τῶν ὄλων Θεός οὐ θέλει ἐπίστασθαι τὸν Φαραῶν, οὐ θέλει ἐπίστασθαι τοὺς Αἰγυπτίους, οὐκ εἰσὶν ἀξιοὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ Θεοῦ. Μωϋσῆς δὲ ἀξίος, καὶ ἕκτος τῶν προφητῶν (3) τηλικούτος. Πολλὰ σε δεῖ κατορθώσαι, ἵνα ὁ Θεός ἀξιοῖ σε ἐπίστασθαι. Τὸν μὲν γὰρ Ἱερεμίαν πρὸ τοῦ πλάσαι ἐν κοιλίᾳ ἐπίστατο · ἄλλον δὲ ἀρχεται ἐπίστασθαι τριάκοντα ἔτη γεγονότα (4), τεσσαράκοντα ἔτη γεγονότα. Λόγοι Θεοῦ εἰσιν ἀπόρρητοι · περὶ μὲν οὖν τοῦ Σωτῆρος; οὐ ζητούμενοι, περὶ δὲ τοῦ Ἱερεμίου τοῖς ὅτα ἔχουσιν ἐπιστάσεως δεόμενοι.

Πῶς λέγει· ἐ Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπίσταμαι σε · καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεῖν ἐκ μήτρας ἡγίασά σε ; Ὁ Θεός ἑαυτῷ ἀγιάσει τινάς. Τοῦτον οὐ περιέμεινε, ἵνα ἐλθόντα εἰς γένεσιν ἀγίαση, ἀλλὰ πρὶν ἐξελεῖν ἐκ μήτρας ἤδη ἡγίασεν. Ἐὰν ἐπὶ τὸν Σωτῆρα ἀναφέρῃς, οὐ χαλεπὸν εἰπεῖν, ὅτι πρὶν ἐξελεῖν ἐκ μήτρας ἡγίασται.

Προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά σε. Τήρησον ἐν τοῖς ἐξῆς, ὅτι κελεύεται προφητεῦσαι ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, τῇ Αἰλὰμ, τῇ Δαμασκῷ, τῇ Μωάβ· καὶ ἔχομεν, ὅτι προεφήτευσεν ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν, ὅτι, *Προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά σε*, πρὸς κείνον· ἕως δὲ πρὸς ἀναγωγὴν, ἂν μὲν ἐπὶ τὸν Ἱερεμίαν, προειρήκαμεν· ἂν δὲ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος, τί δεῖ καὶ λέγειν; οὗτος ἀληθῶς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη προεφήτευσεν· ἔστι γὰρ ὡσπερ ἄλλα μυρία, οὕτω καὶ προφήτης. Ὡς ἔστιν ἀρχιερεὺς, ὡς ἔστι Σωτὴρ, ὡς ἔστιν ἱατρός, οὕτω καὶ προφήτης· Μωϋσῆς γοῦν, προφητεῶν περὶ αὐτοῦ, οὐχὶ προφήτην μόνον, ἀλλὰ ἐξαιρετικῶς εἶπεν, εἰπῶν· *Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ἀναστήσει ὑμῖν Κύριος ὁ Θεός, ὡς ἐμὲ αὐτοῦ ἀκούετε. Καὶ ἔσται, ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.* Οὗτος οὖν ἔστιν, ὃς προφήτης εἰς ἔθνη θεθειμένος, καὶ ἔλαβε χάριν ἀπὸ Θεοῦ ἐκχυθεῖσαν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ, ἵνα μὴ μόνον ὅτε παρῆν τῷ σώματι, ἀλλὰ καὶ

ronymus: εἰ τις τῶν προφητῶν · quæ lectio hodierna potior videtur.

(4) Ante τεσσαράκοντα librorum incuria ommissa est vox ἄλλον, quæ necessaria est, uti liquet ex interpretatione Hieronymi.

νῦν ὅτε πάρεστι δυνάμει, καὶ τῷ πνεύματι προφη-
τεύῃ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, ὥστε ἀπὸ πάντων τῶν ἔθνῶν
ἀνύει αὐτοῦ τὴν προφητείαν, καὶ ἔλκειν ἀνθρώπους
ἐπὶ σωτηρίαν.

Καὶ εἶπα· Ὁ ὢν, δέσποτα Κύριε, ἰδοὺ οὐκ ἐπι-
σταμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγὼ εἰμι. Καὶ εἶπε
Κύριος πρὸς με· Μὴ λέγε, ὅτι νεώτερος ἐγὼ εἰμι·
ὅτι πρὸς πάντας, οὗς ἐξαποστελλῶ σε, πορεύσῃ.
Πολλάκις εἴπομεν, ὅτι ἐστὶ κατὰ τὸν ἔσω ἀνθρώπων
εἶναι παιδίον, ἂν ἐν γερωντικῇ τις ἢ ἡλικίᾳ σώμα-
τος· ἐστὶ δὲ ποτε κατὰ τὸν ἔσω ἀνθρώπων εἶναι παι-
δίον, κατὰ δὲ τὸν ἔσω ἀνδρα, γέροντα. Τοιοῦτος ἦν
ὁ Ἰερεμίας, ἥδη ἔχων τὴν χάριν ἀπὸ Θεοῦ ἔτι ὢν ἐν
τῇ τοῦ παιδίου ἡλικίᾳ κατὰ τὸ σῶμα. Διό φησιν αὐτῷ
ὁ Κύριος· Μὴ λέγε, ὅτι νεώτερος ἐγὼ εἰμι. Ση-
μεῖον δὲ τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν νεώτερον, ἀλλ' ἀνδρα
τέλειον, τὸ· « Πρὸς πάντας, οὗς ἐὰν ἐξαποστελλῶ σε,
πορεύσῃ· καὶ κατὰ πάντα, ὅσα ἂν ἐντελλωμαι σοι, λα-
λήσει. Μὴ φοβηθῆς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν. » Οἶδεν ὁ
τοῦ Θεοῦ λόγος, ὅτι οἱ πρεσβεύοντες τὸν λόγον κιν-
δυνεύουσιν ἐν τοῖς ἀκούουσιν Ἐλεγχόμενοι γὰρ μι-
σοῦσιν αὐτοὺς, ἐπιπλησσομένοι διώκουσι. Πᾶν ὅτι οὖν
πάσχουσιν οἱ προφήται. Οὐκ ἐστὶ προφήτης ἀτιμος
εἰ μὴ ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, καὶ τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.
Καὶ πρῶν ἐμνημονεύομεν (1). Οἶδεν οὐ μόνον Θεὸς
πέμπων τὸν προφήτην, ὅσους κινδύνους ἀναδέχεται,
ἀλλὰ καὶ λέγει αὐτῷ· Μὴ φοβηθῆς ἀπὸ προσώπου
αὐτῶν, ὅτι μετὰ σοῦ εἰμι, τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέ-
γει Κύριος. Ἄ πέπονθεν Ἰερεμίας ἀναγέγραπται·
εἰς λάκκον βορβόρου βέβηται· ἐμεινεν ἐκεῖ, μόλις
ἄρτον ἐσθίων πολλὰς ἡμέρας, καὶ ὕδωρ μόνον πίνων
καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἂ πέπονθεν, ἢ προφητεία αὐτοῦ
δεδήλωκεν. *Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ
πατέρες ὑμῶν; εἶρηται πρὸς τοὺς Ἰουδαίους.* Καὶ
ἀναγκαῖόν ἐστι τοὺς θέλοντας ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ
Ἰησοῦ πάντως ὑπὸ δυνάμεων ἀντικειμένων δι' ἧν
εὐρίσκουσι σκευῶν διώκεσθαι. Διὰ τοῦτο μὴ ξενιζό-
μενοι οἱ διωκόμενοι πάντα παρτέτρωσαν, μόνον εὐ-
χόμενοι ἵνα ἀδίκως διώκωνται, καὶ μὴ δικαίως, μὴ δι'
ἀδικίαν, μὴ δι' ἁμαρτίαν, μὴ διὰ πλεονεξίαν. Ἐὰν
δὲ διώκεται ποτέ τις διὰ δικαιοσύνην, καὶ ἀκουέτω
τοῦ· *Μακάριοι ἐστε ὅταν ὀνειδίωσιν ὑμᾶς, καὶ
διώκωσι. Χαίrete καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς
ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὕτως γὰρ ἐδίωξαν
τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν.*

aliquis exagitat, audiat : *Beati estis cum exprobrant vobis, et perseguuntur, et dicunt omne malum adversum vos, mei causa; gaudete et exsultate, quia merces vestra magna est in cælis. Sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerunt ante vos* ²⁴.

²⁰ Jerem. 1, 6, 7. ²¹ Marc. vi, 4. ²² Jerem. 1, 8. ²³ Act. vii, 51. ²⁴ Matth. v, 11, 12.

(1) Καὶ πρῶν ἐμνημονεύομεν. Legebat Hieronymus οὐ καὶ πρῶν ἐμνημονεύομεν. Non absurde, inquit Huetius, crediderit aliquis commentaria Origenis in Matthæum hic significari, in quorum XI tomo locus hic qui habetur Matth. xiii, 57, prolixè explanatur. Quamvis enim in Matthæum tomos elucubrare jam sexagenario major inciperit, non prius tamen homilias illas ad populum habuit : nam ex eo homiliarum genere sunt, quas, cum ex tempore

tus in gentibus, et accepit gratiam a Deo effusam in labiis suis, ut non solum cum præsens aderat corpore, sed etiam nunc cum adest virtute et spiritu, prophetet ad omnes gentes, et propheta sua ex toto orbe atrahat homines ad salutem.

13. *Et dixi : Qui es, dominator Domine, ecce nescio loqui, quia juvenis ego sum. Et dixit Dominus ad eum : Noli dicere quia juvenis ego sum; quoniam ad omnes, ad quoscunque te mittam, ibis* ²⁰. Sæpe diximus solere esse aliquem puerum, juxta eum qui intus est hominem, licet etiam senili corporis sit ætate : et econtrario frequenter inveniri parvulum secundum eum hominem qui extrinsecus est, et esse interius perfectum virum. Talis erat Jeremias habens jam sibi concessam a Deo gratiam in ætate corporis adhuc puerili, propter quod ait ei Dominus : **133** *Noli dicere quia juvenis sum. Signum quoque hujus rei, quia non sit juvenis, sed vir consummatus, ostendit (2) dicens : Quoniam ad omnes ad quoscunque mittam te, ibis, et juxta quæcunque mando tibi, loqueris; nec timeas a facie eorum.* Scit enim eos sermo Dei, qui verbi legatione funguntur, incurrare ab iis periculum qui audire contemnunt. Increpati enim oderunt increpationes, coarguti insequuntur arguentes. Omne quodcunque malum est, semper patiuntur prophetae : *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua et domo sua* ²¹. Cujus rei nuper quoque fecimus mentionem. Scit ergo, ut dicere cœpimus, Deus mittens prophetam, quanta discrimina perpessus sit, ideo exhortatur eum, dicens : *Ne timeas a facie eorum, quia ego tecum sum, ut eruam te, dicit Dominus* ²². Quæcunque Jeremias passus est, scripta sunt : in lacum missus est luti, mansit ibi comedens panem diei, et aquam tantum bibens, aliaque multa quæ pertulit, in libro ejus continentur. *Quem autem prophetarum non persecuti sunt patres vestri* ²³ ? dictum est ad Judæos. Et necesse est eos qui vivere religiose in Christo cupiunt, omni genere a contrariis virtutibus, per ea quæ reperiuntur vasa, persecutionem pati. Qua de causa nihil novum aut peregrinum videatur his, qui tribulationibus (3) affiguntur : omnia quæ præcepta sunt faciant, tantum orent ut persecutionis causa Christus sit; ne propter injustitiam, ne propter delicta, ne propter avaritiam deprimantur. Si quando autem propter justitiam

deprimantur. Si quando autem propter justitiam

funderet, post sexagesimum annum a notariis in litteras referri permisit, quod ante semper veterat. Vide Euseb. lib. vi *Histor.*, cap. 36.

(2) Iidem mss., ostenditur, quoniam.

(3) Qui tribulationibus. Ita codex Gemeticensis : cæterorum vero alii habent, quod his tribulationibus; alii qui his tribulationibus; alii, qui in tribulationibus.

14. Quoniam tecum sum ut eruam te, dicit Dominus. Et extendit manum suam ad me Dominus, et tetigit os meum, et dixit Dominus ad me²⁵. Observa differentias Jeremiæ et Isaia. Isaias ait : Immunda labia habens in medio populi immunda labia habentis ego habito, et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis²⁶. Et quoniam confessus est non habere facta immunda, sed verba tantum (usque ad hunc enim finem peccata commiserat), non extendit Dominus manum suam, neque unum ex seraphim manu sua labia ejus tetigit, sed forcipe solum tangens ait : *Ecce abstuli iniquitates tuas*²⁷. Jeremiæ autem, quia sanctificatus fuerat in vulva, non forceps mittitur, neque de altari carbo succensus; nihil quippe [habebat igne dignum; **134** sed ipsa manus Domini tetigit eum, propter quod dicit : *Extendit Dominus manum suam ad me, et tetigit os meum. Et dixit Dominus ad me : Ecce dedi sermones meos in os tuum, ecce constitui te super gentes et regna eradicare*²⁸. Quis sic beatus est, ut regna multa quæ Christo diabolus ostendit, regna dæmonum, regna peccati eradicet his qui ei (1) dati sunt a Deo sermonibus? Scriptum est enim : *Ecce dedi sermones meos in os tuum. Ecce constitui te hodie super gentes et regna (eradicare)*. Quomodo autem regna sunt plurima, plures similiter et gentes. (Nec potest ali-quod regnum dici, nisi quod sub se continet nationes). Verbi gratia dictum sit. Regnat fornicatio (in homine peccatore), necesse est ut regnum fornicationis habeat gentes suas. Ipsum illud generale delictum avaritiæ et fraudis, quo vix aliquis immunis est, habet regnum suum, et sub regno uno multas possidet gentes, per plurimas scilicet species avaritiæ, et ob id opus est sermonibus Dei, ut istiusmodi regna cum suis gentibus evellantur. Salvator in Evangelio ostendit, dicens : *Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur*²⁹. Sunt quædam intrinsecus in animabus vestris insita, quæ non plantavit cælestis Pater. Omnes quippe cogitationes pessimæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemias, plantationes sunt, quas non plantavit cælestis Pater. Si autem vis scire cujus sit plantatio istiusmodi cogitatus, audi quia inimicus homo hoc fecit, qui superseminavit zizania in medio tritici³⁰. Instat ecce Deus, instat et Zabulus habentes semina sua. Si dederimus locum Zabulo, inimicus homo super-serit plantationem, quam non plantavit cælestis Pater, utique eradicandam. Sin autem repulso Zabulo locum dederimus Deo, gaudens Deus sub principali cordis nostri sparget semen suum. Nec aliquis existimet triste quiddam Jeremiam recepisse,

Ἄ Ὅτι μετὰ σοῦ εἰμι, τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος. Καὶ ἐξέτεινε Κύριος τὴν χεῖρα αὐτοῦ πρὸς με, καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με. Τήρει διαφορὰς Ἱερεμίου καὶ Ἠσαίου. Ὁ Ἠσαίας φησὶν Ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ, καὶ τὸν βασιλεῖα Κύριον Σαβαὼθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. Καὶ ἐπεὶ ἐξωμολογήσατο οὐκ ἔχων ἔργα ἀκάθαρτα, ἀλλὰ μόνον ῥημάτια (μέχρι γὰρ τοῦτου ἀμαρτωλὸς ἦν), οὐκ ἐξέτεινε Κύριος τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Τὸ δὲ ἐν τῶν σεραφίμ (2) ἤψατο τῇ χειρὶ αὐτοῦ τῶν χειλέων αὐτοῦ, καὶ εἶπεν Ἰδοὺ ἀφήρηκα τὰς ἀνεμίμιας σου. Ἐπειδὴ οὗτος ἠγάσθη ἐκ μήτρας, οὐ λαβὴς αὐτῷ πέμπεται, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἀνθραξ· οὐκ εἶχεν οὐδὲν ἄξιον τοῦ πυρὸς, ἀλλ' αὐτὴ ἡ χεὶρ τοῦ Κυρίου ἤψατο αὐτοῦ. Διὸ λέγει· Ἐξέτεινε Κύριος τὴν χεῖρα αὐτοῦ πρὸς με, καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· Ἰδοὺ δέδωκα τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου· Ἰδοὺ καθέστακά σε σήμερον ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλείας ἐκρίζουν. Τίς οὗτος (3) μακάριός ἐστιν, ὃς τὰς βασιλείας πολλὰς οὖσας, ἃς δείκνυσιν ὁ διάβολος, βασιλείας οὖσας δυνάμειον ἀντικειμένων, βασιλείας κατὰ τὰς ἀμαρτίας, ἐκρίζουν τοὺς διδομένους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λόγους; Γέγραπται γάρ· Ἰδοὺ δέδωκα τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου· Ἰδοὺ καθέστακά σε σήμερον ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλείας. Ὅσπερ δὲ βασιλεύει εἰσιν, οὕτω καὶ ἔθνη· οἶον, βασιλεῖα ἐστὶ τῆς πορνείας, ἔθνη τῆς πορνείας. Ἐκάστη πορνεία μία βασιλεῖα ἐστίν· αὐτογενικὸν ἀμάρτημα τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς ἀποστερήσεως· καὶ εἰσὶ πολλαὶ βασιλείαι μὲν τοῖς πολλὰ εἶδη ἔχουσιν ἀμαρτημάτων. Εἶτα καθ' ἕκαστον τῶν ἀμαρτωλῶν νόμι μοι τὰ ἔθνη τὰ ὑπὸ τὴν βασιλείαν, ὡς εἰπεῖν, ὅτι ὁ δεῖνα ἔχει ἔθνη πολλὰ τῆς βασιλείας τῆς κατὰ τὴν ἀποστέρησιν, τῆς κατὰ τὴν καταλαλίαν, τῆς κατὰ τὴν ὀργήν. Ἔργον ἐστὶ τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλείας ἐξαποσταλέντων ἐκρίζουν καὶ κατασκάπτειν. Ἐκρίζουν τινα ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ λέγων· Πᾶσα φυτεία ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκρίζωθήσεται· Ἔστι τινὰ ἐνδον ταῖς ψυχαῖς (4), ἃ οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος· πάντες γὰρ οἱ διαλογισμοὶ οἱ πονηροὶ, φόνοι, μοιχεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι, φυτεῖαι εἰσὶ πεφυτευμέναι οὐχ ὑπὸ τοῦ οὐρανίου Πατρὸς. Εἰ θέλεις δὲ ἰδεῖν τίνος εἰσὶ φυτεῖαι οἱ τοιοῦτοι διαλογισμοὶ, ἄκουε, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἀνθρώπου τοῦτο ἐποίησεν, ὁ ἐπισπείρας τὰ ζιζάνια μέσον (5) τοῦ σίτου. Ἐφέστηκεν οὖν ὁ Θεὸς ἔχων τὰ σπέρματα, καὶ ὁ διάβολος. Ἐὰν δίδωμεν τόπον τῷ διαβόλῳ, ὁ ἐχθρὸς ἐπισπείρει φυτεῖαν, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος, πάντως ἐκρίζωθησομένη· ἐὰν μὴ δίδωμεν τόπον τῷ διαβόλῳ, ἀλλὰ δίδωμεν τό-

²⁵ Jerem. 1, 8, 9. ²⁶ Isa. vi. 5. ²⁷ Ibid. 7. ²⁸ Jer. 1, 9, 10. ²⁹ Matth. xv, 13. ³⁰ Matth. xiii, 25.

(1) *His qui ei*, etc. Sic recte habet cod. x Flav. a censis; in libris antea editis legitur, *opus habet his qui eis*, etc.
 (2) *Τὸ δὲ ἐν τῶν σεραφίμ*. Legebat Hieronymus : *μηδὲ ἐν τῶν σεραφίμ*. Quod verum est, et ex

Isaia vi, 6, satis constat.
 (3) *Τίς οὗτος*, etc. Lego cum Hieronymo *τίς οὕτω μακάριός ἐστιν*, ὡς τὰς, etc.
 (4) *Ταῖς ψυχαῖς*. Lege τῆς ψυχῆς.
 (5) *Μέσον*. Lege ἀνά μέσον.

πον τῷ Θεῷ, χαίρων ὁ Θεὸς σπαίρει τὰ σπέρματα αὐ-
 τοῦ ἐπὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν. Μὴ νόμιζε τοίνυν τὸν
 Ἰερεμίαν σκυθρωπὸν τι εἰληφέναι δῶρον ἀπὸ τοῦ
 Θεοῦ· ὅτι καθίσταται ἐπὶ ἔθνη καὶ ἐπὶ βασιλείας,
 ἐκρίζου. Ἀγαθὸς ὁ Θεὸς ἐστὶ διὰ τῶν λόγων ἐκρι-
 ζοῦν τὰ φαῦλα, τὰς ἐχθράς βασιλείας τῶν οὐρανῶν τῇ
 βασιλείᾳ, τὰ πολεμικὰ ἔθνη τῷ ἔθνει τῷ Θεοῦ
 ἐκρίζου καὶ κατασκάπτειν.

Ἔστι τις οἰκοδομὴ διαβόλου· ἐστὶ τις οἰκοδομὴ τοῦ
 Θεοῦ. Ἡ ἐπὶ τὴν ἄμμον οἰκοδομὴ, τοῦ διαβόλου ἐστίν·
 ἐπ' οὐδενὶ γὰρ ἐσθῆρικται ἑδραὶ καὶ βεβαίω καὶ
 ἠνωμένων· ἡ δὲ οἰκοδομὴ ἡ ἐπὶ τὴν πέτραν, τοῦ Θεοῦ
 ἐστίν. Ὅρα τί λέγεται τοῖς τοῦ Θεοῦ· Θεοῦ γεώργι-
 ον, Θεοῦ οἰκοδομὴ ἐστε· οἱ λόγοι τοίνυν τοῦ Θεοῦ
 ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλείας εἰσὶν, ἐκρίζου, καὶ κατα-
 σκάπτειν, καὶ ἀπολλύειν. Ἐὰν ἐκρίζωθῃ μὲν, μὴ
 ἀπόληται δὲ τὸ ἐκρίζωθῆν. Ἐὰν κατασκαφῇ μὲν, οἱ
 λίθοι (1) τῆς κατασκαφῆς μὴ ἀπόλωνται, ἐστὶ τὸ
 κατασκαφέν. Ἔργον οὖν ἐστὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ
 Θεοῦ, μετὰ τὸ ἐκρίζωσαι, ἀπολέσαι τὸ ἐξεβρίζωμένον·
 μετὰ τὸ καθελείν ἀπολέσαι τὸ καθηρημένον. Ἀνά-
 γουθι ἐπιμελῶς ἐπὶ μὲν τῶν ἀπολλυμένων καὶ ἐκρι-
 ζομένων, πῶς ἀπόλλυνται τὰ τοιαῦτα. Τὸ δὲ ἀχυ-
 ρον κατακαύσατε πυρὶ ἀσβέστω· καὶ, ἀθήσατε
 δεσμὰς τὰ ζιζάνια, καὶ παράδοτε αὐτὰ πυρὶ. Οὕ-
 τως μετὰ τὸ ἐκρίζουσθαι ἀπόλλυται. Εἰ θέλῃς ἰδεῖν
 καὶ μετὰ καθάρσεων τὰ ἀπολλύμενα τῆς οἰκοδομῆς
 τῆς ὕλης τῆς φαύλης· χροῦς γίνεται ἡ οἰκία ἐκεῖνη, ἡ
 διὰ τὴν λέπραν καθηρημένη, καὶ ἐκβάλλεται χροῦς γενο-
 μένη ἔξω τῆς πόλεως, ἵνα μὴδὲ λίθος ἢ μένων, ὁμοίως
 τὸ (2)· Ὡς πηλὸν πλατειῶν λεανῶ αὐτούς· δεῖ
 γὰρ μηδαμῶς συνεστάναι τὰ χειρονα. Κατεσκάφη δὲ,
 ἵνα μὴ οἱ λίθοι ἔστωσαν χρήσιμοι πρὸς τὴν ἑλλην οἰ-
 κοδομὴν ἣν δύναται οἰκοδομεῖν ὁ πονηρὸς· ἐξεβρίζωθη,
 μὴ πάλιν ἐκ τῶν ἐξεβρίζωμένων εὐρη σπέρματα,
 ἵνα ἐπισπεύρῃ πάλιν τὰ ζιζάνια· πάντως γὰρ ἔχων τὰ
 σπέρματα τῶν ζιζανίων, ἐπισπεύρειν αὐτὰ· διὰ τοῦτο,
 ἀθήσατε τὰ ζιζάνια, καὶ κατακαύσατε αὐτὰ πυρὶ,
 ἵνα μετὰ τὸ ἐκρίζωθῆναι ἀπόληται, καὶ μετὰ τὸ κα-
 τασκαφῆναι ἡ τοῦ διαβόλου οἰκοδομὴ ἀπόληται.

Ἄλλ' οὐκ ἐν τούτοις ἴστανται οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ,
 ἐπὶ τῷ ἐκρίζου, καὶ κατασκάπτειν, καὶ ἀπολλύειν·
 ἔστω γὰρ ἐξεβρίζωμένα ἀπ' ἐμοῦ τὰ φαῦλα, κατασκα-
 φέντα τὰ χειρονα· τί μοι ὄφελος, ἐὰν μὴ ἀντὶ τῶν
 ἐκρίζωθέντων καταφυτευθῇ τὰ κρείττονα; τί μοι ὄφε-
 λος, ἐὰν μὴ ἀντὶ τούτων ἀνοικοδομηθῇ τὰ διαφέροντα;
 Διὰ τοῦτο οἱ τοῦ Θεοῦ λόγοι ποιοῦσι πρῶτον ἀναγκαῖα,
 τὸ ἐκρίζου, καὶ κατασκάπτειν, καὶ ἀπολλύειν τὰ φαῦλα·
 μεθ' ἃ καὶ καταφυτεύουσι τὰ κρείττονα· καὶ ἀεὶ ἐν
 τῇ Γραφῇ τετηρήκαμεν τὰ σκυθρωποφανῆ, ἵν' οὕτως
 ὀνομάσω, πρῶτα ὀνομαζόμενα, εἶτα τὰ δοκοῦντα
 εἶναι ἰλαρὰ δεύτερα λεγόμενα. Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ
 ζῆν ποιήσω. Τίνα ἀποκτενῶ; Παῦλον τὸν προδότην,
 Παῦλον τὸν διώκτην. Καὶ ζῆν ποιήσω, ἵνα γένηται

⁴¹ I Cor. III, 9. ⁴² Matth. XIII, 30. ⁴³ Levit. XIV.

(1) *Oi λίθοι.* Lege οἱ δὲ λίθοι.

(2) *Τὸ.* Lege τῷ.

(3) *Abortumque non solidatur.* Mss. Regii alii habent, *ab istoque solidatur*; alii, *ab isto quod solidatur*.

A quia constitutus sit ad eradicationem regnorum et gentium. Bonitatis Dei istud est indicium, eradicare vitia per sermones, inimica caelestis regni regna destruere, et bellantes cum sua gente evertere nationes, eradicare et subvertere.

τῇ βασιλείᾳ, τὰ πολεμικὰ ἔθνη τῷ ἔθνει τῷ Θεοῦ

15. Est quaedam aedificatio Zabuli, et est quaedam aedificatio Dei; quod super arenam exstruitur, hoc Zabuli est; super nullo enim **135** stabilitur, abortamque non solidatur (3). Quod autem super petram aedificatur, hoc Dei est. Unde et his qui ejus sunt, dicitur: *Dei agricultura, Dei aedificatio estis. Super gentes eradicare, et subvertere, et disperdere* ⁴¹. Si eradicatur aliquid, et eradicatio ipsa non dispergitur, adhuc permanet quod evulsum est. Si subruitur domus, et lapides in ruina sunt integri, dissipata est domus, non tamen perdita. Opus est igitur benignitate Dei, ut eradicatio ipsa et subversio tota dispareat. Diligentius lege quomodo eradicata perdantur: *Plateas autem comburet igni inextinguibili*; et: *Ligate manipulos zizaniorum, et tradite eos igni* ⁴². Sic ea quae sunt eradicata disperduntur. Si autem vis scire quomodo dispersio redigatur in nihilum, quomodo aedificationis pessima materia in pulverem comminuat, domus ea quae propter lepram destrui jubetur ⁴³, cum fuerit pulvis effecta, extra civitatem projicitur, ut ne lapis quidem ex ea residuus sit, juxta quod scriptum est: *Ut lutum platearum delebo eos* ⁴⁴. Oportet quippe penitus interire malitiam. Subversum est aliquid, lapides quoque ipsi qui destructi sunt, conterantur, ne ad aliquam aedificationem, quam diabolus concinnare potest, assumi valeant. Eradicatum est quidpiam, invenit adversarius etiam inter ea quae eradicata sunt, aliquam sementem quam iterum seminat. Propter quod jubet Dominus: *Colligite*, dicens, *et comburite ea igni* ⁴⁵, scilicet ut eradicatio quoque Zabuli, et ipsa subversio consumatur.

16. Verum non tantum in hoc stat sermo divinus ut eradicet, et destruat, et disperdat: esto enim, eradicata sint omnia in me mala, destructa et dispersa sint pessima; quid mihi prodest, si non pro eis quae eradicata et suffossa sunt, meliora in me plantentur atque aedificentur? Propterea Dei verba primum faciunt quod necesse est, eradicant, destruant, perdunt, et post haec aedificant atque plantant. Observavimus semper in Scripturis sanctis, primum ea quae videntur tristia nominari; deinde ea quae hilariora sunt, secundo dici: *Ego occidam, et ego vivificabo* ⁴⁶. Non dixit prius, ego vivificabo, et postea, occidam. Impossibile est enim (4) quod semel vivificavit Deus, aut ab eo

⁴⁴ Psal. XVII, 43. ⁴⁵ Matth. III, 12. ⁴⁶ Deut. XXXII, 39.

(4) *Impossibile est enim*, etc. Hanc Hieronymi interpretationem cujus non exstat vestigium in textu Graeco hodierno, de illo accipe, qui, vitae aeternae particeps factus, tam firmis a Deo fovetur auxiliis, ut eam nequaquam possit amittere. Hanc elucidat-

ipso, aut ab alio occidi. Sed : *Ego interficiam, et ego vivificabo*, ut fiat Paulus apostolus Christi Jesu. Hæc si intelligerent miserissimi hæretici, nunquam ad nos deferrent, crebro **136** ista dicentes : Videsne Deum legis et prophetarum quomodo ferus est et inhumanus? quomodo dicit : *Ego occidam, et ego vivificabo*? non advertentes in Scripturis annuntiationem suscitationis mortuorum; non considerantes resurrectionem jam cœpisse per singulos : *Consepelimur enim Christo per baptismum, et consurgemus cum eo* ⁴⁷. A tristibus semper, sed necessariis inchoat Deus; veluti : *Ego occidam, et ego vivificabo; ego percutiam, et ego sanabo; quem enim diligit Dominus, corripit; flagellat autem omnem filium quem recipit* ⁴⁸, et post hæc curat. Ipse dolorem facit, et iterum restituit lætiam. Similiter et in præsentibus Dominus ait : *Constitui te hodie super gentes et regna, eradicare, et suffodere, et disperdere, et ædificare, et plantare*. Verumtamen primum est, ut mala auferantur a nobis. Non potest in loco ædificationis malæ ædificare Deus : *Quæ enim participatio justitiæ et iniquitatis? aut quæ communicatio luci ad tenebras* ⁴⁹? Oportet malitiam ex imis sedibus eradicari; oportet et ædificationem pessimam ab animabus nostris penitus auferri, ut postea sermones ædificent atque plantent. Possimus siquidem et aliter intelligere quæ scripta sunt : *Ecce dedi sermones meos in os tuum*. Et quid faciant sermones dicit : *Eradicare, et suffodere, et disperdere*. Sermones eradicant nationes, sermones regna suffodiunt, sed non regna (1) ista carnis et sæculi digna destruentibus, digna eradicantibus verbis, ea quæ eradicata et subversa sunt senti. Putas in his quæ dicimus modo non est virtus quam Dominus tribuit, secundum quod scriptum est : *Dominus dabit verba evangelizanti virtute multa* ⁵⁰? virtus eradicans atque suffodiens, si qua infidelitas, si quod mendacium, si qua malitia, si qua luxuria, si qua discordia non est suffossa. Sicubi idolum in corde constructum est, illo deposito ædificetur templum Dei, et inveniatur gloria ejus in eo, et fiat non infertilis, sive lucus exurgens, sed plantatio paradisi, ubi templum Dei sit in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

⁴⁷ Rom. vi, 4; Coloss. ii, 12. ⁴⁸ Heb. xii, 6. ⁴⁹ II Cor. vi, 14. ⁵⁰ Psalm. lxxvii, 42.

tionem sequentia confirmant, in quibus ad resurrectionem mortuorum ista referuntur. Quomodo autem in futura vita beati a lapsu continentur, tradit ipse Origenes, lib. v in Epist. ad Rom.

(1) *Sed non regna*, etc. Particula *non*, quæ deest in textu Græco, videtur etiam expungenda ex interpretatione Latina. Ibidem ubi in omnibus libris editis legitur, *digna destruentibus, digna eradicantibus verbis*, mss. Regii habent, *digne destruentibus, digne eradicantibus verbis*. Hinc Huetius in textu Græco

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ταῦτα εἰ νενοήκεισαν οἱ ταλαίπωροι οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων (2), οὐκ ἂν αὐτὰ συνεχῶς προέφερον ἡμῖν λέγοντες· Ὁρᾷ Θεὸν τὸν τοῦ νόμου, πῶς ἐστὶν ἀγριὸς καὶ ἀπάνθρωπος, καὶ λέγει· Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω; Οὐ βλέπεις (3) ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀπαγγέλλαν ἀναστάσεως νεκρῶν; Ἡ οὐχ ὄρᾷς τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ἣδη προοιμαζομένην καθ' ἕκαστον; *Συνετάξῃμεν τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ συναρέστημεν αὐτῷ*. Οὐκοῦν ἀπὸ σκυθρωπότερων μὲν φωνῶν, ἀναγκαίων δὲ ἄρχεται· οἷον· Ἀποκτενῶ· εἴτα ἀποκτείνεις, καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, καὶ ἰάσομαι· ἐν γὰρ ἀγαπῇ Κύριος παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ἐν παραδέχεται. Πρῶτον πατάσσει, καὶ μετὰ τοῦτο ἰάται· αὐτὸς γὰρ ἀλαγῆν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν. Οὕτω δὲ καὶ ἐνθάδε· *Καθέστακά σε σήμερον ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλείας, ἐκρίζουσιν, καὶ κατασκάπτουσιν, καὶ ἀπολλύουσιν, καὶ ἀνοικοδομοῦσιν, καὶ καταφυτεύουσιν*. Πλὴν πρῶτόν ἐστιν ἐκεῖνα τὰ φαῦλα ῥηθῆναι (4) ἀφ' ἡμῶν. Οὐ δύναται εἰς τὸν τόπον τῆς οἰκοδομῆς τῆς φαύλης οἰκοδομεῖν ὁ Θεός· *Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας; τίς κοινωνία φωτὸς πρὸς σκότος; Δεῖ τὴν κακίαν ἐκ βᾶθρων ἐκρίζωθῆναι· δεῖ τὴν οἰκοδομὴν τῆς κακίας καταναλωθῆναι ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἵνα μετὰ ταῦτα οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ οἰκοδομηθῶσιν. Οὐ δύναμαι γὰρ ὄλωσ νῆσαι τὰ γεγραμμένα· Ἰδοὺ δέδωκα τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου. Τί ποιοῦσιν οἱ λόγοι; Ἐκρίζουσιν, καὶ κατασκάπτουσιν, καὶ ἀπολλύουσιν*· λόγοι ἐκρίζουσιν ἔθνη, λόγοι κατασκάπτουσι βασιλείας ταύτας τὰς σωματικὰς καὶ κοσμικὰς, ἀξίας λόγων κατασκαπτόντων, ἀξίας λόγων ἐκρίζούντων· νῶσι τὰ ἐκρίζομενα ὑπὸ λόγων, τὰ κατασκαπτόμενα ὑπὸ λόγων. Ἄρα ἔρτι ἐν τοῖς λεγομένοις οὐκ ἐστὶ δύναμις, ἐὰν μὴ ὁ Θεὸς διδῷ, κατὰ τὸ· *Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις· δύναμις πολλῇ; δύναμις ἐκρίζουσα, εἰ τις ἀπιστία, εἰ τις ὑπόκρισις, εἰ τις πονηρία, εἰ τις ἀκολασία*. Ἔστι κατασκάπτουσα, εἰ που εἰδωλείον ψυχοδόμηται εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα ἐκεῖνον κατασκαφέντος, οἰκοδομηθῇ ναὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ εὐρεθῇ ἐν τῷ ἀνοικοδομηθέντι ναῷ, καὶ γένηται οὐκ ἄλλος, ἀλλὰ φυτεῖα παράδεισος (5) τοῦ Θεοῦ, ὅπου ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

pro ἀξίας, scribendum censet ἀξίως.

(2) *Οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων*. Basilidianos, Valentinianos, Cerdonianos, Marcionistas, aliosque ejus farinae hæreticos suggillat. Vide Origenem in Math. 49, et homil. 17 in Lucam.

(3) *Οὐ βλέπεις*. Legebat Hieronymus : οὐ βλέπεις τες.... ἢ οὐχ ὄρωντες τὴν ἀνάστασιν.

(4) *Ῥηθῆναι*. Legendum ἀφαίρεθῆναι.

(5) *Παράδεισος*. Lege παραδείσου.

ΟΜΙΛΙΑ Β.

Α

137 HOMILIA II.

(Juxta Hieronymum XIII.)

Εἰς τό·

De eo quod scriptum est:

Πῶς ἐστράφη εἰς πικρίαν ἡ ἀμπελος ἢ ἀλλοτριὰ; Ἐὰν ἀποπλύνῃ ἐν νίτρῳ, καὶ πληθύνῃ ὀσωντῇ πᾶσαν, κερηλίδωσαι ἐν ταῖς ἀδικίαις σου θανάτῳ ἐμοῦ, λέγει Κύριος.

Quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena? usque ad eum locum in quo ait: *Maculata es in conspectu meo in iniquitatibus tuis, dicit Dominus* ¹¹.

Eodem interprete.

« Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐν ἀνωλείῃ ζώντων. Ἐκτίσθη γὰρ εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα, καὶ σωτήριοι αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς φάρμακον θανάτου, οὐδὲ ἄδου βασιλεὺς ἐπὶ γῆς. » Εἶτα ὀλίγον ὑπερβάς τὸ ῥητὸν ἐρῶ (1)· Πόθεν ὦν θάνατος εἰσῆλθε; Φθόνῳ δὲ διαδόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον. Εἰ τι οὖν περὶ ἡμᾶς ἄριστον πεποίηκεν ὁ Θεὸς (2), ἡμεῖς δὲ ἑαυτοῖς ἐκτίσαμεν τὴν κακίαν καὶ τὰς ἀμαρτίας· διὰ τοῦτο καὶ ἐνθάδε ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀναγνώσματος ἡ ἐν τῷ προφήτῃ οἷον ἐπαπορητικῶς ἔλεγε πρὸς τοὺς πικρότητα ἐσχιστάς ἐν τῇ ψυχῇ ἐναντίαν τῇ γλυκύτητι, ἣν ὁ Θεὸς κατασκεύασεν αὐτῇ· Πῶς ἐστράφη εἰς πικρίαν ἡ ἀμπελος ἢ ἀλλοτριὰ; Ὡσεὶ ἔλεγε· Χωρότητα οὐκ ἐποίησεν ὁ Θεός, ἀλλ' ἀρετίποδας πεποίηκε πάντας· τίς αἰτία δὲ γεγένηται τοῦ χωλῶσθαι τοὺς κεχλωμένους; Καὶ πεποίηκεν ὁ Θεὸς τὰ μέλη πάντα προσηγουμένως ὑγιαίνοντα· γέγονε δὲ τίς αἰτία τοῦ παθεῖν τινα; Τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ ψυχὴ οὐ τοῦ πρώτου μόνου γέγονε κατ' εἰκόνα, ἀλλὰ παντὸς ἀνθρώπου· τὸ γὰρ, Ποίησωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, φράζει ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους. Καὶ ἔστι πρᾶσιον, ὥσπερ ἐν τῷ Ἀδάμ ἐκεῖνο ὃ οἱ πολλοὶ νοῦσι· τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ προσειλημμένου αὐτῷ, ὅτε ἐφόρεσε διὰ τὴν ἀμαρτίαν τὴν εἰκόνα τοῦ χοῦκου· οὕτως ἐν πᾶσι πρᾶσιον τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ τῆς εἰκόνας τῆς χειρονοίας (3). Ἐφόρεσαμεν ἀμαρτωλοὶ ὄντες τὴν εἰκόνα τοῦ χοῦκου, φορέσωμεν μετανοοῦντες τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου· πλὴν (4) ἡ κτίσις γέγονε κατ' εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. Ἀπορεῖ οὖν ἐνθάδε πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας ἐλεγκτικῶς λέγων ὁ λόγος· « Πῶς ἐστράφη εἰς πικρίαν ἀμπελος ἢ ἀλλοτριὰ; Ἐγὼ γὰρ ἐφόρεσα σε ἀμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν. » Ἐν τοῖς πρὸς τοῦτων λέλεκται, καὶ ἐπαναλαθῶν ὀλίγα πείσω ὑμᾶς, ὅτι Θεὸς ἐν καλῇ ἀμπελον ἐφόρεσε τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν, ἕκαστος δὲ στραφεὶς γέγονεν ἐναντίος τῷ βουλήματι τοῦ κτίσαντος. Ἐγὼ δὲ ἐφόρεσα σε ἀμπελον καρποφόρον πᾶσαν, οὐκ ἐκ μέρους, ἀληθινήν· οὐδὲ τὴν μὲν ἀληθινήν, τὴν δὲ ψευδῆ, ἀλλ' ἐγὼ ἐφόρεσα σε ἀμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν. Πῶς ἐστράφη ἐμοῦ κτίσαντός σε πᾶσαν ἀληθινήν ἀμπελον; σὺ πῶς ἐστράφη εἰς πικρίαν, καὶ γέγονας ἀλλοτριὰ ἀμπελος;

Μετὰ ταῦτα ἴδωμεν τό· « Ἐὰν ἀποπλύνῃ ἐν νίτρῳ

I. *Deus mortem non fecit, neque delectatur in perditione viventium. Creavit enim ut essent omnia, et salutare generationes (5) mundi, nec est in eis venenum mortis, neque inferni regnum super terram* ¹². Deinde paululum ultra procedens reperio unde sit mors: *Invidia autem diaboli mors intravit in orbem terrarum* ¹³. Omnia igitur bona in nobis et propter nos condidit Deus, sed nosmetipsi malitiam atque peccata propria in nobis attraximus voluntate (7). Unde et in presenti lectione per prophetam nunc queritur Deus et quodammodo dubius inquit, quomodo in quibusdam amara sit anima, quam dulcem ipse condiderat, et ait: *Quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena?* Quod dicit tale est: Ego feci pedes quibus ingrederetur mortale genus; qua causa factum est ut claudicent plurimi? Ego feci omnia membra valida, atque integra; quomodo video in multis debilia atque inutilia? Itaque non solum primi hominis anima, sed et universorum ad imaginem et similitudinem Dei facta est ¹⁴, et antiquior est hæc imago quæ Dei est, imagine Zabuli, quam postea nobis induimus ob peccatum. Unde debemus magnopere laborare, ut quomodo delinquentes portavimus imaginem terrestris, ita ad poenitentiam conversi portemus imaginem cœlestis, ad quam et universa primum condita creatura est, ob cujus in malum conversionem nunc peccantes sermo corripiens ait: *Quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena? Ego autem plantavi eam fructiferam, universam veram.* Et ante diximus, et nunc eadem plenius ut intelligatis **138** repetimus, quia Deus bonam plantavit hominis animam, sed ipsa vitio suo adversus Conditorem depravata sit voluntatem. *Ego autem plantavi te vitem fructiferam, universam veram;* non ex parte veram, et mendacem ex parte plantavi, sed universam veram. Quomodo contra plantationem meam conversa es in amaritudinem, et facta es vitis aliena?

πᾶσαν ἀληθινήν. Πῶς ἐστράφη ἐμοῦ κτίσαντός σε πᾶσαν ἀληθινήν ἀμπελον; σὺ πῶς ἐστράφη εἰς πικρίαν, καὶ γέγονας ἀλλοτριὰ ἀμπελος;

2. Post hæc sequitur: *Si abluta fueris nitro, et*

¹¹ Jer. II, 21, 22. ¹² Sap. I, 13, 14. ¹³ Sap. II, 21.

¹⁴ Gen. I, 26.

(1) Ἐρῶ. Legebat Hieronymus: εὐρίσκω πόθεν ὁ θάνατος εἰσῆλθε.

(2) Εἰ τι οὖν περὶ ἡμᾶς ἄριστον πεποίηκεν ὁ Θεός, etc. Ita legitur in fragmento Origenis apud Clislerium tomo primo *Catenæ Græcæ* in Jeremiam pag. 192. Corrupta est lectio codicis Scorialensis: Εἰτε οὖν ἀρετὴν περὶ ἡμᾶς ὁ Θεὸς πεποίηκεν. Ibidem Huetius, Hieronymi, interpretatione motus pro ἐκτίσαμεν, legit ἐλκήσαμεν; mihi vero æque placet

ἐκτίσαμεν, quod etiam apud Clislerium exstat.

(3) Τῆς χειρονοίας. Lege τοῦ χειρονοίας.

(4) Πλὴν. Mutari velim in καθ' ἣν et expungi sequentia κατ' εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, quæ superflua videntur.

(5) Mss. Regii, *salutares fecit generationes.*

(6) Mss. Regii, *Malitia atque peccato proprio nobis attraximus mortem.*

multiplicaveris tibi herbam poam (1), maculata es in conspectu meo in iniquitatibus tuis, dicit Dominus ⁵⁵. Ergone hoc arbitrandum est, quia anima peccatrix nitro conata sit purgare maculas suas, et assumens poam, quæ oritur ex terra, immunditiam delictorum a se mundare contenderit? Unde nunc ad eam loquitur sermo divinus: *Si abluta fueris nitro, et multiplicaveris tibi poam, maculata es in conspectu meo, in iniquitatibus tuis, dicit Dominus*. An id quidem verius existimandum est, quia ut sacra volumina omni virtute sunt plena, ita et Dei sermo omni virtute sit plenus, et habeat istiusmodi fortitudinem, quæ possit purgare vitia, et sordibus defricatis ad colorem pristinum revocare? *Vivus est quippe sermo Dei, et efficax, et acutus super omnem gladium utrinque acutum* ⁵⁶, et reliqua. Ex quibus diximus pro passionibus animæ remedia habere sermonem, esse in eo nitrum, esse poam, quibus sordes abluantur. Neque vero omne peccatum nitro sermonis et poa potest emundari, sed sunt aliqua delicta, quæ non indigeant facili curatione, nec ad nitrum et poam tantum abluta discedant. Sic nunc dicitur: *Si ablueris te nitro, et multiplicaveris tibi poam, maculata es in conspectu meo in iniquitatibus tuis, dicit Dominus*. Et quomodo sunt quedam vulnera quæ malagmatibus, et oleo, et alligaturis redduntur pristinae sanitati; alia vero sunt istiusmodi, de quibus dicatur: *Non est malagma imponere, neque oleum, nec alligaturas, sed terra vestra deserta, civitates vestrae igne exustæ* ⁵⁷; sic sunt quedam peccata quæ animam sordidant, et indigent homine qui habeat poam, nitrique sermonem; alia vero talia sunt, ut non possint supradicti sermonis virtute curari, neque enim sordibus comparantur. Idcirco **139** sciens differentias peccatorum, per Isaiam Dominus dicit: *Lavabit Dominus sordes filiorum Sion (in sanguine). Emundabit de medio eorum spiritu iudicii, et spiritu combustionis sordes et sanguinem* ⁵⁸. (Sordes spiritu iudicii, sanguinem spiritu combustionis.) Si peccasti et peccatorum sorde pollutus es, lavabit Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem emundabit de medio eorum. Si autem mortale peccatum est, non possumus nitro poaque mundari, sed spiritu iudicii, spiritu combustionis et

ματι κρίσεως· καὶ δεόμεθα οἱ πολλοὶ, ὅταν χείρονα ἀλλὰ τοῦ πνεύματος τῆς καύσεως.

3. Forsitan et Jesus baptizat Spiritu sancto et igne: non quia eundem in Spiritu sancto atque igne baptizet ⁵⁹; sed quo sanctus baptizetur Spiritu

⁵⁵ Jerem. II, 22. ⁵⁶ Hebr. IV, 12. ⁵⁷ Isa. I, 6, 7.

(1) *Herbam poam*. Herba borith quam hic cum I. XX interpretibus Hieronymus vertit πᾶν, herba ea est quæ saponaria appellatur, quaque expungendis et detergendis pannis utuntur fullones. Herba est quæ, inquit Hieronymus in Jerem. II, 22, juxta ritum provinciae Palaestinae in virentibus et humectis nascitur locis, et ad lavandas sordes eandem vim habet quam et nitrum.

καὶ πληθύνῃς σεαυτῇ πᾶν, κεκηλίδωσαι ἐν ταῖς ἀδικίαις σου ἐναντίον ἐμοῦ, λέγει Κύριος. » Ἄρα φερέ τις ἀμαρτήσασα ψυχὴ νίτρον λαθῶσα, καὶ ἀποπλυναμένη νίτρον αἰσθητῶ, ὅτι πέπαιται τῆς κηλίδος, καὶ παύεται τῆς ἀμαρτίας, ὑπελάμβανε δὲ τις, πᾶν ταύτην τὴν ἀνατέλλουσαν ἀπὸ γῆς λαθῶν, καὶ ἀποπλυνάμενος, καὶ ἀποσμηξάμενος, καθαρῶσαι τὴν ψυχὴν; Ὅτι λέγει ἐνταῦθα ὁ λόγος τῇ στραφείσῃ εἰς πικρίαν, καὶ γενομένην ἄλλοτριᾷ ἀμπέλω· « Ἐὰν ἀποπλύνῃ ἐν νίτρον, καὶ πληθύνῃς σεαυτῇ πᾶν, κεκηλίδωσαι ἐν ταῖς ἀδικίαις σου ἐναντίον ἐμοῦ, λέγει Κύριος. » Ἀλλὰ χρὴ εἰδέναι, ὡς ὁ λόγος πᾶσαν δύναμιν ἔχει· οὕτως ὁ λόγος ἔχει παντὸς φαρμάκου δύναμιν, καὶ παντὸς τοῦ καθαρίζοντος δύναμις ἐστι, καὶ σηκτικιότητος· Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομον· καὶ ὃ ἐὰν εἴπῃς, οὐ ἐστὶ χρεία, τοῦτό ἐστιν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ λόγου· ἔστιν οὖν τις λόγος νίτρον, καὶ ἐστὶ τις λόγος πᾶ, ὅστις τοὺς τοιοῦτους ῥύπους καθαίρει λαθηθεῖς. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ τοιούτου λόγου, ὅστις ἐστὶ νίτρον, καὶ ἀπὸ τοῦ τοιούτου δὲ λόγου, ὃ ἐστὶ πᾶ, οὐ πᾶσα ἀμαρτία θεραπεύεται· ἀλλ' ἐστὶν ἀμαρτήματα οὐ δεόμενα νίτρον, οὐδὲ πᾶς. Λέγεται πρὸς τὴν οἰομένην ἀμαρτήματα ἔχειν, ὡς δυνάμενα ἀποπλυνθῆναι ἐν νίτρον καὶ πᾶ, τό· « Ἐὰν ἀποπλύνῃ ἐν νίτρον, καὶ πληθύνῃς σεαυτῇ πᾶν, κεκηλίδωσαι ἐναντίον ἐμοῦ ἐν ταῖς ἀδικίαις σου, λέγει Κύριος. » Καὶ ὡπερ τῶν τραυμάτων τινὰ ἐστὶν, ἃ μαλάγματι θεραπεύεται, καὶ ἄλλα ἐλαίῳ θεραπεύεται, καὶ ἄλλα δαίτῃ καταδέσμου, καὶ οὕτως ὑγιάζεται· ἄλλα δὲ ἐστὶ τραύματα, ἐφ' οἷς λέγεται· « Οὐκ ἐστὶ μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἐλαίον, οὔτε καταδέσμους· ἀλλὰ ἡ γῆ ὕμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρὶ καυστοί· » οὕτως ἐστὶ τινὰ ἀμαρτήματα, ἃ ῥυποῖ τὴν ψυχὴν, καὶ δαίτῃ ὁ ἀνθρώπος ἐπὶ τούτοις τοῖς ἀμαρτήμασι λόγου νίτρον, λόγου πᾶς· ἐστὶ δὲ τινὰ ἀμαρτήματα, ἃ οὐχ οὕτω θεραπεύεται· οὐδὲ γὰρ ῥύπων παραβάλλεται. Διὰ τοῦτο τὰς διαφορὰς τῶν ἀμαρτημάτων ἐπιστάμενος ὁ ἐν τῷ Ἰσαΐᾳ Κύριος, ὁρᾷ πῶς λέγει τὸ, « Ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών· καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν πνεύματι κρίσεως, καὶ πνεύματι καύσεως. » Εἰ πρὸς θάνατον ἡμαρτες, πλὴν ἡμαρτες ἐν ῥύπων, ἐκπλυνεῖ οὖν ὁ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν. Εἶτα ἀνταπόδοσις πρὸς μὲν τὸν ῥύπον πνεύματι ἀμάρτωμεν, οὐ νίτρον, οὐδὲ τοῦ πλυνθῆναι πᾶν,

Διὰ τοῦτο ὁ Ἰησοῦς βαπτίζει, τάχα νῦν εὐρίσκω τὸν λόγον, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ· οὐχ ὅτι τὸν αὐτὸν (2) ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, ἀλλὰ τὸν μὲν ἅγιον

⁵⁸ Isa. IV, 4. ⁵⁹ Luc. III, 16.

(2) *Οὐχ ὅτι τὸν αὐτὸν*, etc. Contrarium docet Origenes homil. 24 in Lucam, eos nimirum duntaxat igneo flumine a Christo baptizatum iri, qui aqua et spiritu fuerint baptizati, et purgatione egerint. At homil. 6 in Exod., et homil. 25 in Num., et homilia 3 in Psalmum xxxvi, unumquemque igne purgandum pronuntiat. Vide *Origeniana* Huetii, lib. II.

ἐν τῷ Πνεύματι ἁγίῳ· τὸν δὲ μετὰ τὸ πιστεῦσαι, A μετὰ τὸ ἀξιοθῆναι ἁγίου Πνεύματος, πάλιν ἡμαρτη-
κῶτα, λούει ἐν πυρὶ· ὡς μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι βαπτισ-
μενον ὑπὸ Ἰησοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Μα-
κάριος οὖν ὁ βαπτιζόμενος ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ
μὴ δεόμενος βαπτίσματος τοῦ ἀπὸ πυρός. Τρισάθλιος
δὲ ἐκεῖνος ὅστις χρεῖαν ἔχει βαπτίσασθαι τῷ πυρὶ.
Πλὴν ἀμφοτέρω ἔχει ὁ Ἰησοῦς· Ἐξελεύσεται γὰρ
ἰάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς
ρίζης ἀναθήσεται· ῥάβδος ἐπὶ τοὺς κολαζομένους.
Oὕτως ὁ Θεὸς πῦρ καταναλίσκων ἐστὶ, καὶ ὁ Θεὸς
φῶς ἐστὶ, πῦρ καταναλίσκων τοὺς ἁμαρτωλοὺς, φῶς
τοὺς δικαιοὺς καὶ ἁγίους· καὶ, Μακάριος ὁ ἔχων μέ-
ρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ· ὁ τηρήσας τὸ
βάπτισμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τίς ἐστὶν ὁ ἐν ἐτέρῳ
σωζόμενος ἀναστᾶσει; ὁ δεόμενος βαπτίσματος, ὅταν
ἐλθῆ ἐπὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο, καὶ τὸ πῦρ αὐτὸν δοκιμάζῃ,
καὶ εὐρῆ τὸ πῦρ ἐκεῖνο ἕζα, χόρτον, καὶ καλάμην,
ὥστε αὐτὰ κατακαῦσαι. Διὰ τοῦτο τούτων λεγομένων,
ὅση δύναμις συναγαγόντες τοὺς λόγους τοὺς τῶν Γρα-
φῶν, εἰς τὴν καρδίαν ἀποτιθώμεθα αὐτοῦς, καὶ κατ'
αὐτοῦς πεираθώμεν ζῆν, ἵνα δυναθώμεν πρὸ τῆς ἐξό-
δου καθαροὶ γενέσθαι, καὶ ἐτοιμάσαντες εἰς τὴν ἐξο-
δὸν τὰ ἔργα ἡμῶν, ἐξεληθόντες ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀγαθοῖς
προσληφθῆναι, καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ σωθῆναι, ᾧ ἐστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τὸν αἰῶνα τῶν αἰῶ-
νων. Ἀμήν.

OMIAIA Γ'.

Εἰς τὸ·

Μὴ ἔρημος ἐγενόμην τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, ἢ γῆ κε-
χερσωμένη; καὶ τὰ ἐξῆς.

Φησὶν ὁ Κύριος ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ἀναγνωσθέντων
περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἔρημος αὐτῷ οὐκ ἐγένετο, οὐδὲ
γῆ κεχερσωμένη. Τίς οὖν γενόμενος ἐν τῷ τόπῳ οὐκ
δὲ ζητήσαι (1) ἐξετάζων τὸ βούλημα τοῦ γεγραμμένου;
Ἔστω, ὁ Θεὸς ἐν τῷ Ἰσραὴλ οὐ γέγονεν ἔρημος, οὐ
γένετο ἐν τῷ Ἰσραὴλ γῆ κεχερσωμένη· ἄρα οὖν
ἔρημος γέγονεν ὁ Κύριος τῷ Ἰσραὴλ (2) σήμερον, ἢ γῆ
κεχερσωμένη νῦν αὐτῷ ἐστὶν; Ὅτι δὲ ὅτε τῷ Ἰσραὴλ
ἦν οὐκ ἔρημος, οὐδὲ γῆ κεχερσωμένη, τοὺς ἔθνησιν
ἦν ἔρημος, καὶ γῆ κεχερσωμένη· εἰ γὰρ πᾶσιν ἀεὶ
οὐκ ἔρημός ἐστι, καὶ πᾶσιν ἀεὶ ἐστὶν οὐ γῆ κεχερ-
σωμένη· τίς χρεῖα τοῦτο ἰδίως πρὸς τὸν Ἰσραὴλ κατ'
ἐξάρητον λεχθῆναι· Μὴ ἔρημος ἐγενόμην τῷ οἴκῳ
Ἰσραὴλ, ἢ γῆ κεχερσωμένη; Ἄλλ' ἐστὶν ἐλθεῖν
ἐπὶ τὰς καθολικὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ· εἶτα μετὰ
τὰς καθολικὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ ἐπὶ τὰς ἰδικὰς κα-
ταβαίνειν (3).

Οὐδενὶ ἔρημός ἐστὶν ὁ Θεός, ἀνατέλλων τὸν ἥλιον
ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς· οὐδενὶ κεχερσωμένη
γῆ ἐστὶ, βρέχων (4) ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Πῶς
ἔρημος, ἀνατέλλων ἡμέραν, καὶ νύκτα εἰς ἀνάπαυσιν
ποιῶν; Πῶς ἔρημος τὴν γῆν ποιῶν καρποφορεῖν; Πῶς
ἔρημος ἐνασπῶν οἰκονομῶν κατὰ τὴν ψυχὴν, ἵνα λογι-

sancto, et is qui post fidem et magisterium Dei (5)
rursum ad scelera conversus est, cruciatus purgetur
incendii. Beatus qui lavacrum accepit Spiritus
sancti, et ignis lavacro non indiget. Miserabilis au-
tem et omni fletu dignus, qui (post lavacrum Spi-
ritus) baptizandus est igni. Utrumque siquidem habet
baptisma Jesus: *Exiit namque virga de radice
Jesse, et flos de radice ejus ascendit* 60; virga pecca-
toribus, flos justis. Sic Deus et ignis consumens 61,
et lumen in Scripturis dicitur, ignis peccatoribus,
lumen sanctis, et: *Beatus qui habet partem in resur-
rectione prima* 62. Si quis servaverit lavacrum Spi-
ritus sancti, iste in resurrectionis primæ parte
communicat. Si quis vero in secunda resurrectione
servatur, iste peccator est, qui ignis indiget bap-
tismo, qui combustionem purgatur, ut quidquid habue-
rit lignorum, feni et stipulæ, ignis consumat.
Quamobrem cum talia post mortem nobis residere
videamus, Scripturas diligenter simul recitantes,
reponamus eas in cordibus nostris, et juxta earum
vivere præcepta nitamur, ut ante excessionis diem,
si fieri potest, peccatorum sordibus emundati cum
sanctis valeamus assumi, in Christo Jesu, cui est
gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

C

140 HOMILIA III.

In istud:

*Nunquid solitudo factus sum domui Israel, vel terra
agrestis* 63?

1. Ait Dominus initio eorum quæ de Israel lecta
sunt, se nec illi fuisse solitudinem, nec terram
agrestem. Quis igitur cum in hunc locum incide-
rit, sedula indagatione non exquirat sensum hujus
scripti? Demus Deum Israeli neque solitudinem,
neque terram agrestem factum fuisse; num hodie
Israeli factus est Dominus solitudo, aut terra
agrestis nunc illi est? Quoniam vero, cum Israeli
non erat solitudo, neque terra agrestis, gentibus
erat solitudo et terra agrestis, *idcirco hæc dicit*.
Si enim omnibus semper non solitudo est, et sem-
per omnibus est terra non agrestis, quid opus erat
ad Israel peculiariter dici: *Nunquid solitudo fa-
ctus sum domui Israel, vel terra agrestis?* Sed ge-
neralia primum Dei beneficia, deinde singularia
considerare licet.

2. Nemini Deus est solitudo, qui solem suum oriri
facit super bonos et malos; nemini terra agrestis,
qui pluit super justos et injustos 64. Quomodo sit
solitudo, qui diem profert, et noctem ad quietem
dat? Quomodo solitudo qui frugiferam facit ter-
ram? Quomodo solitudo qui cujusque animum re-

60 Isa. xi, 1. 61 Heb. xii, 29. 62 I Joan. i, 5. 63 Jerem. ii, 31. 64 Matth. v, 45.

(1) Οἶκον ἀνζητήσαι. Sic habet codex Vaticanus:
at codex Scorialensis: οὐκ αἰτήση ἐξετάζων.

(2) Codex Vaticanus, ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Idem paulo
infra omisit: εἰ γὰρ πᾶσιν ἀεὶ οὐκ ἔρημός ἐστιν, καὶ

πᾶσιν ἀεὶ ἐστὶν οὐ γῆ κεχερσωμένη.

(3) In codice Vaticano deest αὐτοῦ et καταβαίνειν.

(4) Codex Scorialensis habet, γῆ ἐπιβρέχων.

(5) Mss. Regii, *mysterium Dei*.

git, ut rationis particeps sit, ut scientiam compartet, ut nudetur quod de eo intelligi potest per sensus? Nemini igitur est solitudo, quoad generalem rationem, Deus; quantum vero ad singularem attinet, ad res Israel venio et aio: Neque solitudo, neque terra agrestis erat, quando in Ægypto faciebat signa et prodigia populo. Si quod autem fuit tempus cum erant derelicti, quodammodo ipsis solitudo, idque non frustra, factus est. Quando ergo non erat Israeli Deus solitudo, neque terra agrestis, tunc gentibus secundum justam rationem solitudo ac terra agrestis erat; quando autem aversatus est Israel, et ipsi solitudo et terra agrestis factus est, tunc effusa est gratia in gentes, et factus est in nobis Jesus non solitudo, sed plenitudo, non terra agrestis, sed frugifera: **141** *Quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum*⁶⁶, et minatur illis quibus non est factus solitudo, neque terra agrestis, dicens: Ego quidem non factus sum vobis solitudo, neque terra agrestis; vos autem dixistis: *Non subdemur dominio, neque veniemus ad te ultra*⁶⁷. Itaque filii Israel dixerunt insipienter ut littera sonat: *Non subdemur dominio.*

HOMILIA IV.

(Juxta Hieronymum XIV.)

De eo quod scriptum est:

*Et dixit Dominus ad me in diebus regis Josiæ; usque ad eum locum in quo ait: Justificavit animam suam Israel a peccatrice Juda*⁶⁸.

Interprete Hieronymo

1. Ipsum primum lectionis sermonem, qui per obscurus est, debemus excutere, et postea, si Dominus dederit viam intelligendi, ad altiore sensum venire. In Regnorum libris fertur historia, quæ docet post Salomonis interitum, temporibus Roboam duodecim tribus fuisse divisas: id est in decem tribus regnasse Jeroboam, et vocatas eas esse Israel; duabus vero præfuisse Roboam, et vocatas eas esse Judam. Quæ discretio (1) populi, juxta fidem libri, usque ad præsentem diem permanet. Neque enim in aliquibus voluminibus invenitur ubi Israel et Juda sub uno rursus imperio redigantur. Primus itaque peccavit Israel sub Jeroboam et cæteris successoribus ejus; et tanta peccavit, ut a Deo traderetur captivitati, et serviret apud Assyrios usque ad præsentem diem. Et Juda peccavit, traditusque est Babyloniis, non usque ad hodiernam diem, sed (ut Scriptura testatur) septuaginta annis de quibus Jeremias prophetavit, et Daniel. Si intellexisti historiam quæ in Regnorum

⁶⁶ Isa. LIV, 1. ⁶⁷ Jerem. II, 31. ⁶⁸ Jerem. III, 6-11.

(1) Mss. Reg., *discessio.*

(2) Codex Scorialensis: συντελὲς αὐτοῦ κατὰ τὰ αἰσθητήρια.

(3) Male codex Vaticanus: ὡς δὲ ὡς τὸν ἰδικὸν ἔρχομαι ἐκ προσώπου τοῦ Ἰσραὴλ πραγμάτων.

(4) Codex Vaticanus: Εἰ μὴ τις καιρὸς γέγονεν, ἔτε ἐγκατελείφθησαν, οἰονεὶ ἔρημος αὐτοῖς, οὐκ ἔρημος ὦν αὐτοῖς ἐγένετο. Ὅτε μέντοι ἦν τῷ Ἰσραὴλ οὐκ ἔρημος οὐδὲ κεχερωμένη, τοῖς ἔθνεσι κατὰ τὸν

κὸς ἦ, ἵνα ἐπιστήμην ἀναλαμβάνῃ, ἵνα γυμνάζηται τὸ συντελὸν αὐτοῦ κατὰ τὰ αἰσθητήρια (2); Ἔστιν οὖν οὐδὲν ἔρημος ὡς πρὸς τὸν καθόλου λόγον ὁ Θεὸς· ὡς δὲ πρὸς τὸν ἰδικὸν, ἔρχομαι ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ πράγματα (3), καὶ λέγω· Οὐτε ἔρημος, οὐτε γῆ κεχερωμένη ἦν, ὅτε ἐν Αἰγύπτῳ ἐποίει τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα τῷ λαῷ. Εἰ δὲ (4) τις καιρὸς γέγονεν ὅτε ἐγκατελείφθησαν, οἰονεὶ ἔρημος αὐτοῖς, οὐδὲ καὶ τοῦτο μάτην, αὐτοῖς ἐγένετο. Ὅτε μέντοι οὐκ ἦν τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς ἔρημος, οὐδὲ γῆ κεχερωμένη, τότε ἔθνεσι κατὰ τὸν δίκαιον λόγον ἔρημος καὶ γῆ κεχερωμένη ἦν· ὅτε δὲ ἀπεστράφη τὸν Ἰσραὴλ, καὶ γέγονε τῷ Ἰσραὴλ ἐκλείνῃ ἔρημος (5) καὶ γῆ κεχερωμένη, τότε ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐπὶ τὰ ἔθνη, καὶ γέγονεν ἐν ἡμῖν (6) Χριστὸς Ἰησοῦς οὐκ ἔρημος, ἀλλὰ πλήρης, καὶ οὐ γῆ κεχερωμένη, ἀλλὰ καρποφοροῦσα· *Πολλὴ γὰρ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μάλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνθρωπον.* Καὶ ἀπειλεῖ αὐτοῖς οἷς οὐ γέγονεν ἔρημος, οὐδὲ γῆ κεχερωμένη, λέγων· Ἐγὼ μὲν οὐ γέγονα ὑμῖν ἔρημος, οὐδὲ γῆ κεχερωμένη, ὑμεῖς δὲ εἰρήκατε· *Οὐ κυριευθησόμεθα, οὐχ ἤξομεν πρὸς σε ἐτι.* Ἄρα εἰρήκασιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπονενομημένως κατὰ τὴν λέξιν (7)· *Οὐ κυριευθησόμεθα.*

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Εἰς τὸ

Καὶ εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς με ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰωσίου, καὶ τὰ ἐξῆς.

Αὐτὸ τὸ ρητὸν τῆς ἀναγνωσθεῖσης λέξεως ἔχει τι ἀσαφές, ὅπερ πρότερον νοηθῆτω· καὶ μετὰ τοῦτο, ἐὰν ὁ Θεὸς διδῷ, εἰσόμεθα τὸ βούλημα αὐτοῦ τὸ μυστικόν. Οὐκοῦν θέλει ἡμᾶς εἰδέναι ἐν τούτοις, ὅτι, ὡς ἐν ταῖς *Βασιλείαις* γέγραπται, διηρέθη ὁ λαὸς ἐν τοῖς χρόνοις Ῥοδοῦμ εἰς τὴν ὑπὸ Ἰεροβοῦμ βασιλείαν τῶν δέκα φυλῶν, καὶ εἰς τὴν ὑπὸ Ῥοδοῦμ δύο φυλῶν· καὶ ἐκλήθησαν οἱ μὲν ὑπὸ τῷ Ἰεροβοῦμ Ἰσραὴλ, Ἰούδα δὲ οἱ ὑπὸ τῷ Ῥοδοῦμ. Καὶ ἔμεινεν αὐτῇ ἡ διαίρεσις τοῦ λαοῦ, ὅσον ἐπὶ τὴν ἱστορίαν, μέχρι τοῦ δεῦρο· οὐκ οἶδαμεν γὰρ ἱστορίαν συνέχουσαν τὸν Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδαν ἐπὶ τὸ αὐτό. Ἡμαρτεν οὖν πρὸς τὸν (8) Ἰσραὴλ πλείονα ὁ ὑπὸ τῷ Ἰεροβοῦμ καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ· καὶ τὸσαῦτα ἤμαρτε παρὰ τὸν Ἰούδαν, ὥστε αὐτοὺς καταδικασθῆναι ὑπὸ τῆς Προνοίας γενέσθαι αἰχμαλώτους εἰς Ἀσσυρίους, ὡς λέγει ἡ Γραφή, μέχρι τῆς σήμερον. Μετὰ τοῦτο ἤμαρτον καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰούδα, καὶ κατεδικάσθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα, οὐχὶ μέχρι τῆς σήμερον, ὡς ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἔτη, περὶ ὧν ὁ Ιε-

ιδικὸν λόγον ἔρημος.

(5) Idem: καὶ ἔρημος.

(6) Idem: γέγονεν ὑνὸν ἡμῖν. Paulo infra codex Scorialensis omittit: λέγων· Οὐ γέγονα ὑμῖν ἔρημος οὐδὲ γῆ κεχερωμένη.

(7) Codex Scorialensis: Ἄλλ' εἰρήκασιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, ἀπονενομημένως κατὰ τὴν λέξιν.

(8) *Πρὸς τὸν*, etc. Legebatur Hieronymus πρῶτον αὐτὸν πρῶτος, quæ vera lectio est.

ρημας προεφήτευσεν, περι ὧν ἐμυθήθη καὶ ὁ Δανιήλ. Αἱ νοοῦμεν ταῦτα ὡς πρὸς τὸν λαὸν ἐκεῖνον τὸν τότε, ὅδε τὰς λέξεις τοῦ προφήτου, εἰ μὴ τοιοῦτό τι δηλοῦσι. Κατηγορεῖ γὰρ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ Ἰσραὴλ πρὸς λόγον, καὶ φησιν ὅτι, Τοσοῦτων ἀμαρτημάτων γεγενημένων τῷ Ἰσραὴλ, ἀκούσασα ἡ Ἰούδα συναγωγὴ τὰ ἐκεῖνων πταίσματα, καὶ τίνα τρόπον πεποίηκα αὐτοὺς γενέσθαι ἐν αἰχμαλωσίῃ, οὐκ ἐπαίδεύθη, ἀλλὰ προσέθηκε ταῖς ἀμαρτίαις, ὥστε διὰ τὴν προσθήκην τῶν ἀμαρτημάτων συγκρινομένων τοῖς ἀμαρτήμασι τοῦ Ἰσραὴλ δικαιοσύνην εὐρησθαι ἐν τῷ Ἰσραὴλ, παρὰ τὸν Ἰούδαν. Εἶτα ἐπὶ τοῦτοις κελεύεται προφητῆς προφητεῦσαι, ὡς χείρονος γενομένου τῶν ἰσραηλῶν ἐπιστρέψῃ· μετὰ τὴν προφητείαν οὖν τὴν τεύει ὁ προφήτης, ὅτι μέλλουσιν ἅμα γίνεσθαι Ἰσραὴλ σιλαίαν. Ὅδε γοῦν λαβέτω τὰ βήματα τῆς ὄλης σήμερον ἀναγνώσεως, καὶ τότε βῆται τὰ νοήματα δεδλωσθαι.

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰωσίου τοῦ βασιλέως· Ἐίδες δ' ἐποίησέ μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ; Οὐκ Ἰούδα, ἀλλὰ τοῦ Ἰσραὴλ πρῶτον· Ἐπορεύθη ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλσώδους, καὶ ἐπόρνευσε. Καὶ εἶπα μετὰ τὸ πορευθῆαι αὐτὴν πάντα ταῦτα· Ἀνάστρεψον πρὸς με· καὶ οὐκ ἀνέστρεψε. Καὶ εἶδεν τὴν ἀσυνθεσίαν αὐτῆς τῆς Ἰσραὴλ συναγωγῆς ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα. Καὶ εἶδον οἱ ἀπὸ Ἰούδα, διότι περι πάντων ὧν κατελήφθη, ἐν οἷς ἐμοιχάτο ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ἐξαπέστειλα αὐτὴν, καὶ ἔδωκα αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου· ὃ δέον παιδευθῆναι τὸν Ἰούδαν. Ἐξαπέστειλα γὰρ τὴν συναγωγὴν Ἰσραὴλ, ἐξήνεγκον αὐτοὺς εἰς Ἀσσυρίους· Ἐκαὶ ἔδωκα αὐτῇ βιβλίον ἀποστάσεως (1) εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς· καὶ οὐκ ἐφοβήθη ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα. Μετὰ τοσαῦτα δὲ ἡ ἐποίησε τῷ Ἰσραὴλ, ἐξαποστείλας αὐτὸν, δοὺς βιβλίον ἀποστάσεως (2), δέον παιδευθῆναι τὴν Ἰούδα συναγωγὴν ἐξ ὧν πεπνῆσασιν ἐκεῖνοι· οἱ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἐπαίδεύθησαν, ἀλλὰ προσέθηκαν τοῖς ἀμαρτήμασιν· ὥστε τὰ ἀμαρτημάτων τῆς Ἰσραὴλ συναγωγῆς, συγκρίσει τῶν ἀμαρτημάτων τῆς συναγωγῆς τοῦ Ἰούδα, δικαιοσύνην εἶναι δοκεῖν. Ἐκαὶ ἔδωκα αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς· καὶ οὐκ ἐφοβήθη ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα ἢ ἀδελφὴ αὐτῆς, καὶ ἐπορεύθη, καὶ ἐπόρνευσε καὶ αὐτὴ, καὶ ἐγένετο αὐτῆς εἰς οὐδὲν ἢ πορνεία, καὶ ἐμοίχευσε τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον· καὶ ἐν πᾶσι τοῦτοις οὐκ ἐπέστρεψε πρὸς με ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα ἐξ ὄλης τῆς καρδίας αὐτῆς, ἀλλ' ἐπὶ ψεύδει ἐπέστρεψε πρὸς με. Οὐκ ἤδεσάν με ἐξ (3) ὧν ἐποίησα τῷ Ἰσραὴλ, ἵνα τελειῶς ἐπιστρέψῃ, ἀλλὰ δέον αὐτὴν ἐπιστρέφειν ἐν ἀληθείᾳ, ἡ δὲ ἐπὶ ψεύδει ἐπέστρεψε, καὶ ἐν πᾶσι τοῦτοις οὐκ ἐπέστρεψε πρὸς με ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα ἐξ ὄλης τῆς καρδίας αὐτῆς, ἀλλ' ἐπὶ ψεύδει. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· Ἐδικαίωσεν τὴν ψυχὴν αὐτῆς Ἰσραὴλ, συγκρινόμενα τοῖς πταίσμασιν συναγωγῆς.

Πορεύου οὖν, καὶ ἀνάγνωθι τοὺς λόγους τοῦτους πρὸς βοββᾶν. Εἰ νεύεται τὸ βῆτόν, ἴδωμεν

(1) Ἀποστάσεως. Lege ἀποστασίου.

(2) Ἀποστάσεως. Lege item ἀποστασίου.

A libris scripta est, considera verba prophetæ, et videbis eundem exprimi sensum. Accusatur Israel et dicitur : Audiens congregatio Juda quod ob peccata sua Israel traditus sit captivitati, non egit pœnitentiam, nec conversa est ad me : sed in tantum peccata peccatis cumulavit, ut ad comparationem vitiorum ejus justior 142 inveniatur Israel. Deinde propheta prædicare jubetur ad Israel, ut quia Juda pejor illo factus sit, convertatur ad Dominum, et Israel, et Juda sub uno imperio futuros esse, et ad pristinam redituros concordiam. Quod ut planius fiat, ipsius Scripturæ verba ponenda sunt.

τοῦ Ἰούδα παρὰ τὸν Ἰσραὴλ· εἶτα ἵνα μετὰ τὰ ἀμαρτῶν Ἰσραὴλ κελεύουσιν ἐπιστρέψαι αὐτὸν, προφητῶν καὶ Ἰούδας, καὶ γίνεσθαι ἵποτε μίαν ἀμφοτέρων βασιλείαν.

B Et dixit Dominus ad me in diebus regis Josiæ : Vidisti quid fecit mihi habitatio domus Israel? Non dixit Juda, sed prius Israel. Abiit subtile omnem montem excelsum, et subtile omne lignum nemorosum, et fornicata est illic, et dixi, postquam fornicata est hæc omnia : Convertere ad me : et non est conversa. Et audivit prævaricationem ejus, id est fornicationem Israel, prævaricatrix Juda. Et viderunt (id est, ii qui erant de Juda) quoniam de omnibus comprehensa est in quibus mœchabatur habitatio Israel. Dimisi eam et dedi ei libellum repudii. Dimisi enim populum Israel, et eeci eos in Assyrios : Et dedi ei libellum repudii in manus ejus, et non timuit prævaricatrix Juda. Post tanta quæ passa est Israel, dimissa a Deo, accipiens libellum repudii in manus suas, debuerat a vitiiis Juda converti, et per aliena peccata correpta, sibi similia præcavere : quæ non solum peccare non desiit, sed pristina scelera duplicavit, in tantum ut ad comparationem ejus congregatio Israel, quæ prius fuerat ipsa damnata, sit justior. Et dedi ei libellum repudii in manus ejus, et non timuit prævaricatrix Juda soror ejus, sed abiit, et fornicata est et ipsa, et facta est fornicatio ejus in nihilum, et mœchabatur in lignum et lapidem ; et in his omnibus non est conversa ad me prævaricatrix Juda, ex toto corde suo, sed in mendacium ; nec timuit ex his quæ fecerat Israel, ut toto corde converteretur ad me, et deposito mendacio, in quo perseverabat, vere ageret pœnitentiam. Et dixit Dominus ad me : Justificavit animam suam Israel a prævaricatrice Juda. Peccata Israel cum Judæ vitiiis comparata justificaverunt quodammodo animam ejus.

ὄλης τῆς καρδίας αὐτῆς, ἀλλ' ἐπὶ ψεύδει. Καὶ εἶπε Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς ἀσυνθέτου Ἰούδα. Τὰ ἀμαρτήματα Ἰούδα, γέγονε δικαίωσις τῆς ψυχῆς Ἰσραὴλ συνα-

143 2. Vade et lege sermones istos ad aquilonem. Si intellexisti historiam, videamus quid in his sermo

(3) Ἠδεσάν με. Lege : ἔδεισάν με.

mysticus significet. Vocatio gentium ex peccato Israel habuit exordium, ut testantur apostoli, post annuntiationem quam Judæorum prædicaverunt synagogis: *Ad vos, dicentes, erat missus sermo, sed quia indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes*⁶⁸. Paulus quoque sacra voce loquitur: *Illorum peccato salus gentibus facta est ad zelandum eos*⁶⁹. Igitur multa peccata illius populi fecerunt eum a Domino derelinqui, et nos ad spem salutis venire, qui alieni eramus Testamentorum et repromissionis. Unde etenim mihi nescio ubi extra sanctam terram nato, nunc de repromissionibus disputare, et credere in Deum patriarcharum, Abraham, Isaac et Jacob, et in Jesum Christum qui omnium prophetarum vocibus prædicatus est? Si intellexisti duos populos, Israel et gentium, intellige transmigratiōnem Israel de populo Judæorum, et de eo scriptum esse: *Dimisi eam, et dedi ei libellum repudii*. Dimisit enim vere Deus populum Israel, et dedit libellum repudii, ut sequens firmat exemplum. Jebet lex Moysi mulieri displicenti viro suo dari libellum repudii, et dimitti eam, et tunc viro licere ut alteram ducat. Juxta hunc sensum intellige accipientes Judæos libellum repudii, et omnino derelictos a Domino. Ubi enim jam apud eos prophetæ? Ubi signa virtutum? Ubi manifestatio Dei? Non templum, non victimæ, non alius quilibet cultus voluminibus legis expressus. Ejecti sunt de regionibus suis, atque ita dedit Dominus libellum repudii Israel. Post eos, nos qui in Scripturis Judæi vocamur, Judæi autem propter tribum Juda, ex cujus Salvatore stirpe descendit, conversi sumus ad Dominum; et novissima nostra, quæ utinam saltem in hoc tempore non completerentur, similia futura sunt peccatis Juda, imo pejora. *Εδωκεν οὖν τῷ Ἰσραὴλ τὸν Σωτῆρα ἐξ Ἰουδα φυλῆς ἀνατελλαντα· πρόδηλον στρέψαμεν πρὸς Κύριον, καὶ τὰ τελευταῖα ἡμῶν, ἐκείνων τελευταίους, εἰ μὴ ἄρα καὶ χεῖρονα.*

3. Et ut credas in consummatione sæculi deteriora nobis eventura quam evenerunt Judæis, audi Salvatorem in Evangelio prædicantem: *Cum multiplicatæ fuerint iniquitates, refrigescet charitas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*⁷⁰. Et in alio loco: *Fient signa et prodigia in cælo et in terra ad decipiendos, si fieri possent, etiam electos*⁷¹: tantaque incredulitas **144** in universo humano genere futura est, ut Salvator noster, qui omnia quæ sunt ventura cognoverat, loqueretur: *Putas veniens Filius hominis inveniet fidem super terram*⁷²? Vere quippe si judicemus fidem et veritatem, non multitudinem, et respiciamus voluntatem hominum, non congregationem, videmus in tanto numero Ecclesiarum fidem difficile reperiri. Tunc erant vere fideles, quando martyrum victimæ feriebantur; quando cruentas exsequias persecuti, tristes ad ecclesiam revertebantur; omnis erat multitudo lugentium, quando catechumeni in prima

τί βούλεται ἐν τούτοις δηλοῦσθαι. Κλήσις τῶν ἐθνῶν ἀρχὴν ἔσχεν ἐκ τοῦ παραπτώματος τοῦ Ἰσραὴλ, λέγουσιν οἱ ἀπόστολοι κηρύξαντες ταῖς τῶν Ἰουδαίων συναγωγαῖς, ὅτι, *Ἦμῖν ἦν ἐξαπεσταλμένος ὁ λόγος τῆς σωτηρίας· ἐπειδὴ δὲ ἀναξίλους κρίνετε αὐτούς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη*. Καὶ ὁ Ἀπόστολος περὶ τούτων εἰδώς, ἃ οἶδε λέγει· *Τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλώσαι αὐτούς*. Οὐκοῦν αἱ πολλαὶ ἀμαρτίαι ἐκείνου τοῦ λαοῦ πεποιήκασιν αὐτὸν ἐγκαταλειφθῆναι, καὶ ἡμᾶς ἔκειν· ἐπὶ τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας, τοὺς ξένους τῶν Διαθηκῶν, τοὺς ἄλλοτρίους τῶν εὐαγγελίων. Πόθεν γὰρ ἐμοὶ ὅπου ποτοῦν γενομένην ξένην τῆς λεγομένης ἀγίας γῆς, νῦν περὶ τῶν εὐαγγελίων διαλέγεσθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστεύειν εἰς τὸν Θεὸν τῶν πατριαρχῶν, Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν προκεκηρυγμένον ὑπὸ τῶν προφητῶν χάριτι Θεοῦ παραδέχεσθαι; Εἰ νοεῖς τοὺς δούτους λαούς, τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰούδα, ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐκείνου τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ περὶ ἐκείνου νόμι μοι γεγράφθαι· *Ἐξαπέσταλκα αὐτήν, καὶ ἔδωκα αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου*. Ἐξαπέστειλε γὰρ τὸν λαὸν ἐκείνου ὁ Θεός, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ βιβλίον ἀποστασίου. Ὅπερ τοιοῦτόν ἐστιν ἐπὶ τῶν γεγαμηκότων· Ἐάν δυσάρετος ἦ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ, λέγει ὁ Μωϋσέως νόμος, βιβλίον ἀποστασίου ἀπὸ τοῦ ἀνδρός ἐγίνετο, καὶ ἐξαπεστέλλετο ἡ γυνή. Καὶ ἐξῆν τῷ ἀποστελλαντὶ τὴν προτέραν γυναῖκα, διὰ τὸ δοκεῖν ἡσυχμονηκεῖναι, γαμεῖν ἑτέραν γυναῖκα· οὕτως τῷ λόγῳ ἴδε ἐκείνους λαμβάνοντας βιβλίον ἀποστασίου. Καὶ ἐπεὶ ἔλαβον τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου, διὰ τοῦτο ἐγκαταλείφθησαν πάντη. Ποῦ γὰρ προφητῆται ἐτι παρ' αὐτοῖς; Ποῦ σημεῖα ἐτι παρ' αὐτοῖς; Ποῦ ἐπιφάνεια Θεοῦ; Ποῦ ἡ λατρεία; Ὁ ναός, αἱ θυσίαι ἐξεβλήθη βιβλίον ἀποστασίου. Εἶτα ἡμεῖς Ἰούδα· Ἰούδα δὲ εἰς γὰρ, ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν· ἐπεὶ ἄπερ εἶθε μὴ ἦδη εἶη, παραπλήσια εἰκοι γίνεσθαι τοῖς

Ὅτι γὰρ τοιαῦτα τὰ καθ' ἡμᾶς ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου ἔσται, δῆλον ἀπὸ τῶν ἐν Εὐαγγελίῳ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένων, ἐν οἷς φησι· *Διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγῆσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν*. Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται· καὶ ἡ Ποιῆσει σημεῖα καὶ τέρατα ὁ ἐλευσόμενος, ὥστε ἀποπλανᾶσθαι, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς· καὶ τοιαῦτά ἐστι τὰ καθ' ἡμᾶς, ὥστε τὸν Σωτῆρα λέγειν περὶ τῆς ἑαυτοῦ ἐπιδημίας, ὡς ἐκ τῶν τοσούτων Ἐκκλησιῶν πιστοῦ ταχέως μὴ εὐρισκομένου· *Πλὴν ἔλθων ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἄρα ἐδρῆσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς*; Καὶ ἀληθῶς ἐάν κρίνωμεν τὰ πράγματα ἀληθεῖα, καὶ μὴ ὄχλους, καὶ κρίνωμεν τὰ πράγματα προαιρέσει, καὶ μὴ τῷ βλέπειν πολλοὺς συναρμένους, ὀφόμεθα νῦν ὡς οὐκ ἐσμέν πιστοί· ἀλλὰ τότε ἦσαν πιστοί, ὅτε τὰ μαρτύρια τῆ γενεᾶ ἐγίνοντο, ὅτε ἀπὸ τῶν κοιμητηρίων, προπέμφαντες τοὺς μάρτυρας, ἠρχόμεθα ἐπὶ τὰς συναγωγὰς, καὶ ὅλη ἡ Ἐκκλησία μὴ ἐκτεταμένη παρεγίνετο, καὶ

⁶⁸ Act. xiii, 46. ⁶⁹ Rom. xi, 11. ⁷⁰ Matth. xxiv, 12. ⁷¹ ibid. 24. ⁷² Luc. xviii, 8.

οι κατηγούμενοι ἐπὶ τοῖς μαρτυροῖς κατηγούντο, καὶ ἐπὶ τοῖς θανάτοις τῶν ὁμολογούντων τὴν ἀλήθειαν μέχρι θανάτου, μὴ πειρώμενοι μηδὲ ταρασσόμενοι ἐπὶ τὸν ζῶντα Θεόν. Τότε οἶδαμεν καὶ σημεῖα ἑωρακίας παράδοξα καὶ τεράστια· τότε ἦσαν πιστοὶ ὄλιγοι μὲν, πιστοὶ δὲ ἀληθῶς, τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδεύοντες ὁδὸν τὴν ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν. Νῦν δὲ ὅτε γεγόναμεν πολλοὶ, ἐπεὶ οὐ δυνατόν εἶναι πολλοὺς ἐκλεχτοὺς· οὐ γὰρ ψεύδεται ὁ εἰπὼν Ἰησοῦς, Πολλοὶ οἱ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοὶ, ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐπαγγελλομένων θεοσεβείαν σφόδρα εἶσιν ὀλίγοι, οἱ καταντώντες ἐπὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μακαριότητα.

Ἐάν οὖν λέγῃ ὡς πρὸς τὸ (1) Ἐξαπέστειλα διὰ τὰ ἁμαρτήματα τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἐξαπέστειλα εἰς μετοικίαν αὐτόν· ὁ δὲ Ἰούδα, ἀκούων τὰ γενόμενα τῷ Ἰσραὴλ, οὐκ ἐπέστρεψε· λέγει περὶ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων, ὅτε ἀναγινώσκονται τὰ τῷ Ἰσραὴλ συμβεβηκότα. Εἶτα πταίσματα περὶ ἐκεῖνον τὸν λαὸν δέεν ἡμᾶς φοβεῖσθαι, καὶ λέγειν· Εἰ τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, πόσω πλέον οὐδὲ ἡμῶν φείσεται; Εἰ ἐκεῖνους τοὺς αὐχοῦντας εἶναι καλλιέλαιον τοῦς ἐβρίζωμένους εἰς τὴν ῥίζαν τῶν πατριαρχῶν, Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, μὴ φεισάμενος ὁ χρηστὸς ἅμα καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ἐξέκοψεν· πόσω πλέον ἡμῶν οὐ φείσεται; Ἴδε χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ. Οὐ γὰρ χρηστὸς μὲν, οὐκ ἀπότομος δὲ· οὐδὲ ἀπότομος μὲν, χρηστὸς δὲ οὐ. Εἰ γὰρ χρηστὸς μόνον ἦν, ἀπότομος δὲ μὴ ἦν, ἐπὶ πλεον ἂν καταφρονήσαμεν τῆς χρηστότητος αὐτοῦ· εἰ ἀπότομος μὲν ἦν, χρηστὸς δὲ μὴ ἦν, τάχα ἂν κατέγνωμεν ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Νῦν δὲ ὡς Θεὸς ἀμφοτέρων ἔχει. Χρηζόμεν γὰρ οἱ ἄνθρωποι, μετανοοῦντες, τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, ἐμμένοντες δὲ ταῖς ἁμαρτίαις, τῆς ἀποτομίας· εἰ χρηστὸς ἐστὶ (2) καὶ ἀπότομος ὁ Θεός, καὶ λαλεῖ ἡμῖν διὰ τῶν προφητῶν, καὶ λέγει· *Εἶδες δ' ἐποίησέ μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ*, (τὸν Ἰσραὴλ τὸν λαὸν μοι νόμι ἐκεῖνον,) *ὃς ἐπορεύθη ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου κατασκίου*. Ἐάν ἴθης τὸν Φαρισαῖον εἰς τὸ ἱερὸν ἀναβαίνοντα ἀλαζονικῶς καὶ μὴ τύποντα ἑαυτοῦ τὸ εὐθύθως, μηδὲ κηδόμενον τῶν ἰδίων κακῶν, ἀλλὰ λέγοντα· *Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι οὐκ-εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες, ἄδικοι, μοιχοί· ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ τελώης*. Νηστεύω δις τοῦ σαββάτου, ἀποδεκατῶ τὰ ὑπάρχοντά μου· ὁψεί, ὅτι ἀναβέβηκεν ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλὸν ψεκτῶς, καὶ ἀγαπήσας μεγαλοφροσύνην, καὶ κατὰ τὴν ὑπερηφανίαν. Ὅς δὲ ἀναβέβηκε ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλόν, καὶ γέγονεν ὑποκάτω παντὸς ξύλου, οὐ καρπίμου, ἀλλ' ἄλωδους· ἄλλο γὰρ τὸ ἄλωδες ξύλον, ἄλλο τὸ καρποφόρον. Εἰς ἄλση ὅταν φυτεύωσι, ξύλα φυτεύουσιν οὐ τὰ καρποφόρα, οὐ συκῆν, οὐδὲ ἄμπελον, ἀλλὰ μόνον τέρψους χάριν ἀκαρπα ξύλα. Τοιοῦτους εὐρήσεις τοὺς λόγους τῶν ἑτεροδόξων, καὶ

A statim fide pro ferendo martyrio ducebantur; quando mulierculæ et infirmus sexus usque ad mortem manebat intrepidus. Tunc vere signa de cælo, tunc fiebant portenta de terra. Tunc erant pauci quidem, sed vere fideles, angustam et arctam ingredientiẽs viam, quæ ducit ad vitam. Nunc vero quando facti sumus plures, quia difficile est plures esse bonos, neque enim mentitur Jesus, dicens: *Multi vocati, pauci autem electi*⁷², ex tantis Christianam fidem pollicentibus, pauci sane repriuntur qui habeant fidem, et veritatem, et beatitudine digni sint.

4. Si itaque dicit: Primum propter peccata dimisi Israel, et reliqui eum in commigrationem; B Juda autem audiens ea quæ acciderant Israel, noluit ad me converti: de nostris loquitur peccatis, qui legentes ea quæ passus est populus Judæorum, non timemus, neque dicimus: Si naturalibus ramis non pepercit, quanto magis nec nobis parcat Deus⁷³? Si illos gloriantes esse se olivam bonam, et radicem patriarcharum, Abraham, Isaac et Jacob, Christus clementissimus Deus pro suo merito eradicavit; quanto magis neque nobis parcat, si similia fecerimus? Vide benignitatem et severitatem Dei. Neque enim benignus tantum est, et non severus; neque severus tantum, et non etiam benignus. Si benignus esset tantummodo, bonitatem ejus contemneremus, si severus tantum, desperatio nos salutis, propter peccata quæ fecimus, præcipitaret in vitia. Nunc vero quasi Deus, necessariam quippe (3) habemus omnes bonitatem ejus ob rænitiam, et severitatem ob delicta, et benignus est, et severus, et loquitur ad nos per prophetam, dicens: *Vidisti quid fecit mihi habitatio domus Israel?* (Israel in præsentem pro Judæorum populo accipe.) *Abiit super omnem montem excelsum, 145 et subiit usque ad omne lignum nemorosum*. Si consideres Pharisæum ascendentem templum cum superbia, et non percutientem pectus suum, neque mala propria sentientem, quomodo dicat: *Gratias tibi ago, quia non sum ut ceteri homines, raptores, injusti, adulteri, et sicut iste publicanus: jejuno bis in Sabbato, decimas do de substantia mea*⁷⁴: Vides quomodo ascendit super omnem montem excelsum, et inflammatus arrogantia ista præsumat. Sunt autem alii qui ascendunt super colles, et fiunt subtile omne lignum non fructiferum, sed nemorosum; siquidem alterius naturæ est lignum quod ubertate fertile est, alterius quod tantum abundat fronde foliorum. In nemoribus et lucis nemo plantat ficum, nemo vineam, nemo arbores fertiles, sed oblectationi visus tantum ligna frondentia. Tales sunt hæretici, qui orationem suam verborum decore componunt, non ut conver-

⁷² Matth. xx, 16. ⁷³ Rom. xi, 21. ⁷⁴ Luc. xviii, 11.

(1) Ὁς πρὸς τὸ. Legebat Hieronymus: πρῶτον ἐξαπέστειλα.

(2) Εἰ χρηστὸς ἐστὶ. Lege, καὶ χρηστὸς ἐστὶ.

(3) Deus, necessariam quippe, etc. Sic omnes mss., libri autem antea editi, dans necessarium, quippe, etc.

tant audientes a vitiiis, sed ut delectent. Igitur qui istiusmodi seductione persuasus est, abiit subter omne lignum. Simulque attende quare non dixerit, omne lignum, et tacuerit; neque rursum addiderit, omne lignum fructiferum, sed significanter adiecerit, *subter omne lignum fronsosum*. Quamobrem si intelligas cur præcipiatur in Lege: *Non plantabis omne lignum iuxta altare Domini Dei tui, nec facies nemus*⁷⁶; nominatim quippe interdicitur ne lucus plantetur in templo.

5. Si observaveris quare dictum sit: *Fornicata est illic, et dixi, postquam fornicata est hæc omnia, Ad me convertere, et non est conversa, et vidit prævaricationem ejus prævaricatrix Juda*; de nobis dici intellige, qui dereliquentes pactum quod cum Deo fecimus, non servamus; neque respicimus priorem populum, Testamentum, et repromissiones, et nobilitatem generis per peccatum simile perdidisse. *Si essetis filii Abraham, opera patris vestri faceretis*⁷⁷, dicit eis Dominus. Et in alio loco Joannes Baptista: *Ne incipiat, inquit, dicere in vobis, quia patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quia potens est Dominus ex lapidibus istis suscitare filios Abraham*⁷⁸: lapides esse nos significans, quia ad similitudinem lapidum obdurantes corda nostra tenuimus veritatem. Et vere omnipotens Deus suscitabit filios Abraham de lapidibus, si permanemus in adoptione ejus, et spiritum per quem adoptati sumus, custodiamus in nobis. Vidit ergo prævaricationem Israel prævaricatrix Juda, quæ non servavit pactum quod cum Deo **146** fecerat: *Et vidit quoniam de omnibus quibus mœchabatur, comprehensa est illa generatio*. Omnia quippe quæ passus est Israel, nos qui sumus Juda, legentes in sacris voluminibus, invenimus quoniam de omnibus quibus comprehensa est, in quibus mœchabatur habitatio Israel, dimisit eam Dominus, et dedit ei libellum repudii. Et cum deberemus ex his quæ illi passi sunt, nos ad meliora converti, et inspicere quod illi propter peccata traditi sunt captivitati, et interfecti ab inimicis (et civitates eorum igni exustæ sunt); cum itaque, ut diximus, hæc nobiscum deberemus reputare, quia si Deus naturalibus ramis non pepercit, quanto magis nec nobis parceret? si illos qui e patriarcharum genere descendebant, sic propter peccata dimisit, quid nos necesse sit vocatos ex gentibus pati? nihil horum reputamus, et ideo nos vocatos ut illi incitentur ad zelum, videntes servos aliquando, liberos; ignobiles aliquando, nunc Dei filios. Si autem illi tanta passi sunt, quanto magis nos, si peccaverimus, pejora patientur? In quibus mœchabatur habitatio domus Israel, dimisi eam, et dedi ei libellum repudii in manus ejus, et non timuit prævaricatrix Juda hæc quæ fecit habitatio Israel, quia dimisi eam, et dedi ei libellum repudii; nec timuit prævaricatrix Juda, ut ne ipsa propter peccata sua, similia sustineret. Si quis nuper emptus domum emptoris et domini

τὰ κάλλη τῶν πιθανοτήτων αὐτῶν, οὐκ ἐπιστρέφοντων τοὺς ἀκούοντας. Ὅταν οὖν τοῖς τοιοῦτοις λόγοις τις ἑαυτὸν ἐπιδῷ, πεπόρευται ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλσώδους. Οὐκ εἴρηκε παντὸς ξύλου, καὶ σεσιώπηκεν οὐδὲ πάλιν προσέθηκε παντὸς ξύλου τοῦ καρπίμου, ἀλλ' εἴρηκεν ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλσώδους. Διὰ τοῦτο νοήσεις, τί δήποτε ὁ νομοθέτης λέγει: *Ὁφτεύσεις πᾶν ξύλον παρὰ τὸ θυσιαστήριον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, καὶ οὐ ποιήσεις ἄλσος· ἔχεις γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἄλσους ἀπηγορευμένον*.

« Καὶ ἐπόρευσε ἐκεῖ· καὶ εἶπα, μετὰ τὸ πορευῆσαι αὐτὴν ταῦτα πάντα· Πρὸς μὲ ἀνάστρεψον καὶ οὐκ ἀνέστρεψε. Καὶ εἶδε τὴν ἀσυνθεσίαν αὐτῆς ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα. » Λειδοδορμέθαι καὶ ἡμεῖς, λέγω οἱ ἁμαρτάνοντες, καὶ μὴ τηροῦντες τὰς συνθήκας τοῦ Θεοῦ, μὴδὲ βλέποντες, ὅτι ἀπολωλέκασιν ἐκεῖνοι τὴν Διαθήκην, εὐγενεῖς ὄντες, ἐξ Ἀβραάμ ὄντες, ἐπαγγελίαν λαβόντες. Δέον οὖν ἡμᾶς λογιέσθαι, ὅτι ἐκπεπώκασιν ἐκεῖνοι τῶν εὐλογιῶν καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν, καὶ οὐδὲν ὤνησεν αὐτοὺς τὸ εἶναι ἀπὸ τῶν πατέρων· πόσω πλέον ἡμεῖς ἁμαρτάνοντες ἐγκαταλειφθόμεθα; *Εἰ ἦτε τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἂν ἐποιεῖτε*, λέγει αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ· καὶ πάλιν ὁ Ἰωάννης· « Μὴ ἀρξησθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι, Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ· » λίθους αἰνισσόμενος ἡμᾶς, τοὺς σκληρὰν καὶ λιθίην ἔχοντας τὴν καρδίαν, καὶ ἐσκληρωμένους πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἀληθῶς; ὁ δυνατὸς Θεὸς ἤγειρε τέκνα τῷ Ἀβραάμ ἀπὸ τῶν λίθων, ἂν μείνωμεν ἐν τῇ τεκνογονίᾳ καὶ τηρήσωμεν τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας. Εἶδεν οὖν τὴν ἀσυνθεσίαν αὐτῆς τῆς κατοικίας τοῦ Ἰσραὴλ ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα, ἡ μὴ τηρήσασα τὰς συνθήκας τὰς πρὸς Θεόν· « Καὶ εἶδεν, ὅτι περὶ πάντων ὧν ἐμοιχᾶτο, κατελήφθη ἐκεῖνη. » Ταῦτα γὰρ πάντα ἡμεῖς βλέπομεν οἱ Ἰούδα· ἀναγινώσκοντες τὴν Γραφήν, ὅτι περὶ πάντων ὧν κατελήφθη ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ, ἐν οἷς ἐμοιχᾶτο, ἐξαπέστειλεν αὐτὴν ὁ Θεὸς, καὶ ἔδωκεν αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίας. Καὶ δέον ἡμᾶς παιδεύθηναι ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἐποίησε, κρίνας αὐτοὺς κατὰ τὰ ἁμαρτήματα, ἐγκαταλιπῶν, καὶ παραδοὺς εἰς αἰχμαλωσίαν, καὶ παραδοὺς εἰς φόνον, καὶ παραδοὺς τοῖς πολεμοῖς· δέον ἐκ τούτων ἡμᾶς ἐπιστρέψαι, καὶ ἕκαστον ἡμῶν λογιέσθαι, ὅτι, εἰ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, πόσω πλέον ἡμῶν οὐ φείσεται; εἰ τοὺς ἀπὸ τῶν πατέρων οὕτως ἐξέωσε γενομένους ἁμαρτωλοὺς, τί ἡμεῖς οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν κληθέντες πεισόμεθα; ἡμεῖς οὐδὲν τούτων ἐλογισάμεθα κληθέντες, ἵνα παραζηλώσῃ ἐκεῖνος ὁ λαὸς ὁρῶν τὸν δοῦλον τετιμημένον, βλέπων τὸν ἀγενὴ προσεληλυθότα. Εἰ ἦδη τοσαῦτα ἐκεῖνοι πεπόνθασιν, πόσω πλέον, ἂν ἁμαρτάνωμεν, ἡμεῖς ἐγκαταλειφθόμεθα; Ἐν οἷς ἐμοιχᾶτο ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ, ἐξαπέστειλα αὐτὴν, καὶ ἔδωκα αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίας εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς· καὶ οὐκ ἐφοβήθη ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα ἀπεποιῆκα τῇ κα-

⁷⁶ Deut. xvi, 21. ⁷⁷ Joan. viii, 59. ⁷⁸ Luc. iii, 8.

τοικία (1) τοῦ Ἰσραήλ, ὅτι ἐξαπέστειλα αὐτήν, καὶ ἔδωκα αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου· οὐκ ἐφοβήθη ἐκ τῶν ἐκείνου γεγενημένων. Εἰσήλθε τις εἰς οἰκίαν οἰκοδομοῦ· νεώνητός ἐστι· πυνθάνεται τινα προτέρων οἰκετῶν, ἂν ὁ οἰκοδοσπότης τινὰς ἤτιμασε τῶν οἰκετῶν, καὶ διὰ τί; κατανοήσας, εἰ βούλεται εἶναι ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ οἰκοδοσπότη, φυλάσσεσθαι (2) τούτοις περιπεσεῖν ἃ πεποιήκασιν οἱ πρότεροι δούλοι, καὶ ἡμαρτηκότες, καὶ ἐκβεβλημένοι, καὶ κολάσει παραδεδομένοι. Εἶτα μαθῶν τινα πεποιήκηναι (3) οἱ πρότεροι δούλοι καὶ εὐδοκίμηκότες, καὶ ἐπὶ ποταποῖς ἐλευθερίας τετυχήκασιν, ζηλοῖ ἐκείνους. Καὶ ἡμεῖς δὲ οὐκ ἤμαρ δούλοι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ εἰδῶλων καὶ δαιμόνων, ἐθνικῶν, χθὲς καὶ πρώην προσεληλύθαμεν τῷ Θεῷ. Ἀναγινώσκωμεν (4) τὴν Γραφήν. Ἰδῶμεν τίς ἐδικαιώθη, τίς κατεδικάσθη· μιμησώμεθα τοὺς δικαιωθέντας, φυλάσσωμεθα περιπεσεῖν τούτοις, οἷς περιπέπτωκαν οἱ αἰχμαλωτευθέντες, οἱ ἐκβληθέντες ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

Καὶ οὐκ ἐφοβήθη ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα, καὶ ἐπορεύθη καὶ ἐπόρνευσε καὶ αὐτή. Πρότερον πορνεύσαντος τοῦ Ἰσραήλ, πεπόρνευκεν ὕστερον καὶ Ἰούδα. Καὶ ἐγένετο εἰς οὐδὲν ἡ πορνεία αὐτῆς, καὶ ἐμοίχευσε τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον. Ὅταν ἀμαρτάνωμεν, οὐδὲν ἄλλο ποιοῦμεν· καὶ λιθοκάρδιοι γινόμενοι μοιχεύομεν τὸν λίθον. Ὅταν ἀμαρτάνωμεν, καὶ πορνεύομεν (5) ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλσώδους, καὶ ἡμεῖς μοιχεύομεν τὸ ξύλον. Καὶ οὐκ ἐπιστρέψωμεν πρὸς μὲ ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτῆς, ἀλλ' ἐπὶ ψεύδει. Εἰ ἐπιστρέψωμεν πρὸς τὸν Θεόν, ἐλλιπῶς δὲ, ἐγκαλούμεθα ὡς οὐκ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπιστρέψαντες· διὸ οὐκ εἶπε· καὶ οὐκ ἐπέστρεψεν ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα, καὶ ἔστη (6), ἀλλὰ, καὶ οὐκ ἐπιστρέψωμεν πρὸς μὲ ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτῆς, ἀλλ' ἐπὶ ψεύδει ἐπέστρεψε. Ἡ οὖν ἀληθῶς ἐπιστροφή ἐστὶν ἀναγνῶναι τὰ παλαιὰ, εἰδέναι τοὺς δικαιωθέντας, μιμησασθαι αὐτούς, ἀναγνῶναι ἐκεῖνα, ἰδεῖν τοὺς μεμψέντας, φυλάξασθαι περιπεσεῖν ταῖς μέμψεσιν ἐκεῖναις, ἀναγνῶναι τὰ βιβλία τῆς καινῆς διαθήκης, τῶν ἀποστόλων τοὺς λόγους, μετὰ τὸ ἀναγνῶναι γράψαι ταῦτα πάντα εἰς τὴν καρδίαν, βιώσαι κατ' αὐτὰ, ἵνα μὴ καὶ ἡμῖν δοθῇ βιβλίον ἀποστασίου, ἀλλὰ δυνηθῶμεν ἡμεῖς ἐπὶ τὴν κληρονομίαν τὴν ἀγίαν μετὰ τοῦ πληρώματος τῶν ἐθνῶν σωθέντος, δυνηθῇ καὶ τότε ὁ Ἰσραὴλ εἰσελθεῖν· εἰ ἂν γὰρ τὸ πλῆρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, καὶ γενήσονται μία ποίμνη, καὶ εἰς ποιμὴν, ὁ διδάσκων δοξάζειν τὸν παντοκράτορα ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. suum magnificare omnipotentem Dominum cum Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A fuerit ingressus, sciscitatur ab aliquo conservo, si quis de prioribus servis offenderit dominum, quid promeruerit : et si voluerit in domo domini perseverare, cavet ea facere, quæ eos fecisse audivit, qui verberibus et tormentis, et relegatione digni exstiterunt. Deinde diligentissime inquirena quid fecerunt illi qui libertatem a domino meruerunt, omni labore nititur ut ea faciat quæ eos fecisse cognovit. Et nos itaque qui non eramus servi Domini, sed idolorum, et dæmonum, et postea ex gentibus congregati credidimus in Christum, legamus Scripturas; videamus quis justificatus sit, quis offenderit Deum, et cum omni observatione nitamur ea facere quæ justos legitimus fecisse, et caveamus in hæc incidere in quæ inciderunt hi qui traditi sunt captivitati et ejecti de hereditate Dei.

6. Et non timuit prævaricatrix Juda, sed abiit, et fornicata est et ipsa. Post fornicationem in qua primus corruit Israel, fornicata est etiam Juda. Et facta est fornicatio ejus in nihilum, et mæchabatur in ligno et lapide. Quando peccamus duro contra Deum corde, nihil aliud facimus, nisi cum lapide fornicamur. Quando in voluntate (7) peccavimus, mæchamur subts omne lignum nemorosum. Et in his omnibus non est conversa ad me prævaricatrix Juda ex toto corde suo, sed in mendacio. Et nos conversi sumus ad Dominum, sed quia non ex toto corde conversi, dicitur : Non est conversa ad me prævaricatrix Juda ex toto corde suo. Nequæ vero ait, non est conversa ad me prævaricatrix Juda et tacuit; sed : Non est, inquit, conversa ad me prævaricatrix Juda ex toto corde suo, verum in mendacio; ut ostenderet eos qui convertuntur, si non ex toto corde convertuntur, in mendacio, non in veritate converti. Quapropter legamus Veteris Testamenti historias et prophetas, et si quos justificatos invenerimus, initemur ea per quæ illi justificati sunt; legamus Evangelia et omne Novum Testamentum; legamus apostoli Pauli Epistolas universas, et scribamur in cordibus nostris, viventes juxta præcepta cœlestia, ut non tradatur et nobis libellus repudii; sed cohæredes efficiamur cum Christo Jesu, et plenitudine gentium (8) Ecclesiam Dei intrante, novissimus salvetur Israel, secundum illud eloquium : Cum autem plenitudo gentium introierit, tunc omnis Israel salvus erit, et fiet unus grex et unus pastor, docens in commune populum Christum Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula

(1) Legebat Hieronymus : πεποιήκεν ἡ κατοικία.

(2) Lege : φυλάσσεσθαι.

(3) Legendum : vel πεποιήκασιν, vel πεποιήκότες.

(4) Lege : ἀναγινώσκωμεν.

(5) Lege : καὶ πορνεύομεν.

(6) Legebat Hieronymus : ἐστῆσε.

(7) Mss. Regii, voluntate; lib. editi, voluptate.

(8) Et plenitudine gentium, etc. Sic habent mss. Regii; libri vero editi, et videbimus quod plenitudo gentium Ecclesiam Dei intrante in novissimis salvetur, etc.

HOMILIA V.

In istud :

Revertimini, filii, revertentes, et sanabo contritiones vestras 79; usque ad illud : *Accingite vos ciliciis* 80.

1. In Actibus apostolorum perspicue legimus, apostolos primum in synagogam Judæorum ingressos, eis tanquam cognatis propter Abraham, Isaac et Jacob, annuntiassse quæ ad Jesu Christi pertinent adventum : cum autem, illis dicta non recipientibus, alios oporteret esse dictorum auditores, tunc omni a se culpa remota reliquerunt eos; scriptum est enim quia : *Vobis oportebat annuntiari verbum Dei; sed quoniam indignos vos judicatis, ecce convertimur ad gentes* 81. Hoc autem perspicue dictum in Actis apostolorum, virtute etiam a prophetis sæpe dictum est. Etenim Spiritus sanctus per prophetas potissimum loquitur iis qui de isto populo sunt; si quando autem, postquam **148** multa dixerit, non est auditus, vaticinatur verbum gentibus prædicatum iri. Hoc et in principio hodiernæ lectionis videre est, quandoquidem ante illud Israelitis dicitur : *Patrem me vocabitis, et a me non avertemini. Verumtamen sicut prævaricatur mulier in cohabitante ei, sic prævaricatu est in me domus Israel, dicit Dominus* 82. Hæc cum primum dicta essent de Israel, et audissent filii Israel : *Quoniam injuste egerunt in visis suis, et oblitii sunt Dei sancti sui* : deinceps Spiritus sanctus transfert sermonem ad nos qui sumus ex gentibus, et ait : *Revertimini, filii revertentes, et sanabo contritiones vestras* 83. Nos enim sumus repleti contritionibus : quisque dicere potest, etiamsi nunc purgatus et sanatus a contritionibus sit : *Eramus enim et nos increduli, insipientes, errantes, servientes desiderii et voluptatibus pluribus et variis, in malitia et invidia agentes, odibiles, odientes invicem; cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, per lavacrum regenerationis* 84 effudit misericordiam suam super nos. Cæterum illud apostolicum dictum, cujus semel memini, apertius elucidare conabor. Neque enim dixit : *Eramus aliquando insipientes, increduli*; sed Paulus apostolus qui ex Israel, qui erat secundum eam quæ in lege est justitiam inculpatus, ait : *Eramus enim aliquando et nos qui ex Israel, increduli, insipientes*. Itaque non solum qui ex gentibus, insipientes erant, neque soli illi peccatores, sed et nos legem edocti, tales eramus ante adventum Christi. Post illa igitur quæ ad Israel dicta sunt, ad nos qui ex gentibus sumus, dicitur : *Revertimini, filii, revertentes, et sanabo contritiones vestras*.

παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Λέγεται οὖν μετὰ τὰ εἰρημένα τῷ Ἰσραὴλ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν · *Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, καὶ ἰάσομαι τὰ συντριμμάτα ὑμῶν*.

79 Jerem. iii, 21. 80 Jerem. iv, 8. 81 Act. xiii, 46. 82 Jerem. iii, 19. 83 Jerem. iii, 22. 84 Tit. iii, 3, 4, 5.

(1) Cod. Vatic., τῶν γεγραμμένων τὰ περὶ τῆς.

(2) Cod. Vatic., κατέλιπον.

(3) In cod. Vatic. deest τὸν λόγον.

(4) Cod. Vatic., εἰς Πατέρα με κλέπτει; καὶ ἀπ'

A

OMILIA E.

Eis τό·

Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ, ἐπιστρέφοντες, καὶ ἰάσομαι τὰ συντριμμάτα ὑμῶν· μέχρι τοῦ· Περιώσασθε σάκκους.

Σαφῶς μὲν ἐν ταῖς τῶν ἀποστόλων γέγραπται Πράξεις ἐστι οἱ ἀπόστολοι εἰσῆσαν πρῶτον εἰς τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν, καταγγέλλοντες αὐτοῖς, ὡς συγγενεῖσι διὰ τὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, τὰ περὶ τῆς (1) παρουσίας Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὅτε δὲ ἐκείνων τὰ λεγόμενα μὴ δεχομένων ἔδει ἐτέρους εἶναι τοὺς ἀκροατὰς τῶν λεγομένων, τότε ἀπολογησάμενοι ἐκείνοις κατέλιμπανον (2) αὐτούς· γέγραπται γάρ, ὅτι, Ἵμῖν ἔδει καταγγεῖλαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἄξιους κρίνετε ἑαυτοὺς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Τοῦτο δὲ, σαφῶς εἰρημένον ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, δυνάμει πολλαχοῦ καὶ τῶν προφητῶν ἐλέκται· καὶ γὰρ προηγουμένως μὲν λαλεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τῶν προφητῶν τοῖς ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἐκείνου· εἰ δὲ ποτε μετὰ τὸ πολλὰ εἰρηκέναι, οὐκ ἤκούσθη, προφητεύει τὸν λόγον (3) τὸν κηρυσσόμενον τοῖς ἔθνεσι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ σήμερον ἀναγνώστματος γεγένηται, ἐπειδήπερ πρὸ μὲν τοῦ αὐτοῦ τοῖς ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ λέγεται τό· *ε* Πατέρα με καλέσετε, καὶ ἐμοῦ οὐκ ἀποστραφίσεσθε (4)· πλὴν ὡς ἀθετεῖ γυνὴ εἰς τὸν συνόντα αὐτῆς οὕτως ἠθέτησεν εἰς ἐμὲ ὁ οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος. » Καὶ ὅτε προηγουμένως ταῦτα εἴρηται τὰ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἤκουσαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, *Ὅτι ἠδίκησαν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ἐπέλαθοντο Θεοῦ ἀγίου αὐτῶν*· ἐξῆς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μετατίθησι τὸν λόγον ἐφ' ἡμᾶς τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, καὶ φησιν· *Ἐπιστρέψατε υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, καὶ ἰάσομαι τὰ συντριμμάτα ὑμῶν*. Ἡμεῖς γὰρ ἐσμὲν οἱ πεπληρωμένοι συντριμμάτων (5), ἕκαστος εἴποι ἂν, εἰ καὶ νῦν κεκαθάρισται, καὶ ἰᾶται ἀπὸ τῶν συντριμμάτων· *ε* Ἥμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀπειθεῖς, ἀνόητοι, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς πολλῶν καὶ ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, συγρητοὶ, μισοῦντες ἀλλήλους· ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας· ἐπέχεε τὸν ἔλεον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς. Καίτοιγε κάκεινο (6) τὸ ἀποστολικὸν, ἀπαξ μνησθεῖς, σαφέστερον πειράσομαι παραστήσαι. Οὐ γὰρ εἴρηκεν· *Ἥμεν γὰρ ποτε ἀνόητοι, ἀπειθεῖς· ἀλλὰ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, ὁ ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ (7), ὁ κατὰ τὴν ἐν νόμῳ δικαιοσύνην γενόμενος ἄμεμπτος, λέγει· Ἥμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς ποτε, οἱ ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀπειθεῖς, ἀνόητοι*. Ἄλλ' οὐ μόνον οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἀνόητοι ἦσαν, οὐδὲ μόνον οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἀπειθεῖς, οὐδὲ μόνον ἐκείνοι ἀμαρτωλοὶ, καὶ ἡμεῖς δὲ οἱ τὸν νόμον δεδιδαγμένοι τοιοῦτοι ἐτυγχάνομεν πρὸς τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Λέγεται οὖν μετὰ τὰ εἰρημένα τῷ Ἰσραὴλ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν· *Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, καὶ ἰάσομαι τὰ συντριμμάτα ὑμῶν*.

ἐμοῦ οὐκ ἀποστραφίση.

(5) Codex Scorialensis, συντριμμάτα.

(6) Cod. Scorial., καίτοι κάκεινο.

(7) Cod. Scorial., ὁ αὐτὸς ὁ ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ.

Ἄλλ' ἔρει τις· Ταῦτα εἴρηται πρὸς τὸν Ἰσραήλ, A
 οὐδὲ αὐτὰ ἔλκεις ἐπὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. Θέλομεν
 παραστῆσαι, ὅτι οὐ μετ' οὐκ πολλὰ, (1) ἀλλ' εὐθύς, ὅπου
 βούλεται πρὸς τὸν Ἰσραήλ λέγειν τὰ περὶ ἐπιστρο-
 φῆς, προστίθῃσι τὸ τοῦ Ἰσραήλ ὄνομα. Ἐξῆς γοῦν
 λέγεται· Ἐὰν ἐπιστραφῇ Ἰσραήλ, λέγει Κύριος,
 πρὸς με ἐπιστραφήσεται καὶ ἐὰν περιέλη τὰ βδε-
 λύγματα αὐτοῦ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ
 τοῦ προσώπου μου εὐλαθηθῇ, καὶ ὁμῶς, Ζῆ Κύριος
 μετὰ ἀληθείας, καὶ ἐν κρίσει, καὶ ἐν δικαιοσύνη·
 εὐλογησοῦσιν ἐν αὐτῷ ἔθνη. Τὰ πρῶτα τοίνυν εἴρη-
 ται πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν· εἴτ' ἔπει, ἐὰν τὸ (2) πλη-
 ρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραήλ σωθή-
 σεται, κατὰ τὰ εἰρημένα παρὰ (3) τῷ Ἀποστόλῳ ἐν τῇ
 πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ. Πρόσχετος τίνα τρόπον ὁ μὲν
 Θεὸς προτρέπει ἡμᾶς ἐπιστρέφοντας τελείως ἐπι-
 στρέφειν, ἐπαγγελλόμενος, ὅτι, ἐὰν ἐπιστρέφοντας
 ἐπιστρέψωμεν πρὸς αὐτὸν, λάσεται ἡμῶν διὰ Ἰησοῦ
 Χριστοῦ τὰ συντρίμματα· ἡμεῖς δὲ ἀποκρινόμενοι, οἱ
 μὴ μέλλοντες, μηδὲ βραδύοντες περὶ τῆς σωτηρίας,
 ὡς ἐκεῖνος ὁ Ἰσραήλ, φαμέν· Ἰδοὺ δοῦλοι ἡμεῖς
 ἐσόμεθα σοι. (4) Ὁ μὲν Θεὸς εἶπεν· Ἐπιστρέψατε,
 υἱοί, ἐπιστρέφοντες, καὶ λάσομαι τὰ συντρίμματα
 ὑμῶν· οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν· Δοῦλοι ἐσόμεθα ἡμεῖς,
 οὐ πρότερον ὄντες σοι, ἀλλὰ δαιμόνων ὄντες, ἀλλὰ δυ-
 νάμων ἀντικειμένων τυγχάνοντες. Ὅτε γὰρ διεμέ-
 ριζεν (5) ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ἐγενήθημεν ἡμεῖς οὐ μερὶς
 σου (6), οὐδὲ μετὰ τοῦ λαοῦ Ἰακώβ σχολίσμα κληρονο-
 μίας σου, (7) ἀλλὰ γεγονάμεν ἄλλων μερίδες· ὁμοῦ δὲ
 ἡμεῖς, οἱ γενόμενοι ἄλλων ποτὲ μερίδες, σοῦ εἰπόντος
 (8) ἡμῖν· Ἐπιστρέψατε, υἱοί, ἐπιστρέφοντες, καὶ λά-
 σομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν, ἀποκρινόμεθα· Με-
 ρίδες σου ἡμεῖς· καὶ γὰρ περιεμένομεν τὴν κλῆσιν
 μόνον (9). Οὐχ ὡς ἐκεῖνοι ἐκλήθησαν καὶ παρητήσαντο,
 οὕτω καὶ ἡμεῖς καλούμενοι παραιτούμεθα. Ἐχομεν
 γὰρ ἐν ταῖς τοῦ Εὐαγγελίου παραβολαῖς, ὅτι, τινῶν
 κεκαλημένων προηγουμένως, ὁ μὲν τις ἔλεγε· Γυ-
 ναῖκα ἔγημα, ἔχε με παρητημένον· ὁ δὲ τις· Ζεύγη
 βοῶν ἠγόρασα πέντε, καὶ πορεύομαι δοκιμάσαι
 αὐτά· ἔχε με παρητημένον· οὐχ οὕτως οὖν ἡμεῖς
 οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐκλήθημεν, καὶ παραιτούμεθα.
 Διὰ τί; περὶ ποῖον (10) γὰρ ἀγρὸν, ἵνα καταγενώμεθα;
 περὶ ποῖαν γυναῖκα σοφὴν; ἀλλὰ καὶ (11) περὶ τί ἄλλο
 ἀσχοληθῶμεν; Εἶρηκεν οὖν ὁ Θεὸς ἡμῖν· Ἐπιστρέ-
 ψατε, υἱοί, ἐπιστρέφοντες, καὶ λάσομαι τὰ συν-
 τρίμματα ὑμῶν· καὶ βλέποντες ἑαυτῶν τὰ συντρίμ-
 ματα, καὶ περὶ τῆς λάσεως ἐπαγγελίας, (12) εὐθέως
 ἡμεῖς ἀποκρινόμεθα, καὶ λέγομεν· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἐσόμε-
 θά σοι, ὅτι σὺ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ὑπακού-
 σαντες οὖν καὶ εἰπόντες, Ἐσόμεθα σοι, μνημονεύω-
 μεν ὅτι ὑπεσχόμεθα Θεῷ, λέγοντες αὐτῷ (13) τὸ· Δοῦλοι

2. Sed dixerit aliquis: Hæc dicta sunt ad Israel, tu vero trahis ea ad illos qui ex gentibus sunt. Volumus probare, non multis interjectis, sed mox, ubi alloqui vult Israel de conversione, Israelis nomen apponi. Consequenter nempe dicitur: Si conversus fuerit Israel, ait Dominus, ad me revertetur; et si abstulerit abominationes suas de ore suo, et a facie mea reveritus fuerit, et juraverit, Vivit Dominus, cum veritate, in iudicio et iustitia; et benedicent in eo gentes⁸⁵. Priora igitur dicta sunt ad eos qui ex gentibus sunt: deinde cum plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus erit, ut in 149 Epistola ad Romanos scripsit Apostolus⁸⁶. Adverte quo pacto nos Deus revertentes perfecte reverti adhortetur, spondens, si nos revertentes reversi fuerimus ad eum, nostras se per Jesum Christum sanaturum contritiones. Nos vero qui neque cunctamur, neque in salute moram, ut Israel ille, interponimus, respondentem dicimus: Ecce servi nos erimus tibi; Deus quidem dixerat: Revertimini, filii revertentes, et sanabo contritiones vestras⁸⁷; at qui ex gentibus: Servi erimus nos, qui prius tui non eramus, sed adversariarum potestatum. Cum enim divideres, Altissime, gentes, non fuimus nos portio tua, neque cum populo Jacob funiculus hereditatis tuæ, sed aliorum portio evasimus. Nihilominus nos qui aliorum portio olim fuimus, dicente te nobis: Revertimini, filii revertentes, et sanabo contritiones vestras, respondemus: Partes tuæ nos; id quippe tantum exspectabamus ut nos vocares. Non sicut illi vocati sunt, et respuerunt, sic et nos vocati renuimus. Habemus enim in Evangelii parabolis, ex his qui primi erant vocati, hunc quidem respondisse: Uxorem duxi, habe me excusatum; hunc vero: Jugo boum emi quinque, vado probare illa, habe me excusatum⁸⁸. Non sic igitur nos qui ex gentibus sumus vocati excusatione utimur. Cui enim? ad quemnam agrum concessuri, ad quamnam mulierem sapientem? Circa quid tandem aliud occupari possemus? Dixit itaque Deus nobis: Revertimini, filii revertentes, et sanabo contritiones vestras, et videntes nostras ipsorum contritiones, et sanitatis promissionem, statim nos respondemus, ac dicimus: Ecce nos erimus tui, quia tu Dominus Deus noster. Obedientes igitur et dicentes: Tui erimus, meminerimus quid Deo spondimus dicentes ei: Servi erimus tibi; et cum dixerimus ei: Tui erimus, ne alterius ditionem subeamus, non spiritus iræ, non spiritus tristitia, non spiritus concupiscentiæ, non ipsius diaboli, neque angelorum ejus; sed cum vocati dixerimus: Ecce nos erimus tui,

⁸⁵ Jerem. iv, 1, 2. ⁸⁶ Rom. ii, 25. ⁸⁷ Jerem. iii, 22. ⁸⁸ Luc. xiv, 18, 19.

(1) Lege: οὐ μετὰ πολλὰ.

(2) In cod. Vatic. deest, ἐὰν.

(3) In cod. Vatic. deest, παρὰ.

(4) Cod. Vatic. Ὁ Θεὸς ἡμεῖς ἐσόμεθα σοι.

(5) Cod. Vatic. διεμέριζες.

(6) Cod. Vatic. σοῦ.

(7) Cod. Vatic. σοῦ.

(8) Cod. Vatic., ποτὲ μερίδες σου εἰπόντος.

(9) Cod. Vatic., ἀποκρινόμεθα ἡμεῖς· Τοῦτο γὰρ περιεμένομεν, τὴν κλῆσιν μόνον.

(10) Cod. Vatic. διὰ τί; περὶ ποῖον;

(11) In Cod. Vatic. deest καί.

(12) Cod. Vatic., ἐπαγγελλίαν.

(13) Ita cod. Vatic. At cod. Scorial. αὐτῷ.

ostendamus operibus, qui sumus polliciti nos ejus esse, nulli alteri quam ipsi nosmetipsos addixisse, et dicere : *Quia tu, Domine, Deus noster es.* Nullum enim **150** Deum nos confitemur, non ventrem, sicut gulosi *quorum Deus venter est*⁹⁹; non argentum, ut amatores pecuniæ, non avaritiam quæ *est idolorum servitus*¹⁰⁰; neque aliud quidquam pro Deo habemus, in deorumque numero collocamus; sicut plurimi facere consueverunt, sed nobis qui super omnes, qui per omnia, qui in omnibus est, Deus est, et charitate quæ est ad Deum pendemus; charitas enim nos cum Deo conglutinat. Dicimus : *Ecce nos tui erimus, quoniam tu Dominus Deus noster.*

πᾶσιν, ὁ διὰ πάντων, ὁ ἐν πᾶσι θεός ἐστι, (3) καὶ ἡρτήμεθα τῆς ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν Θεόν· ἡ γὰρ ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ Θεῷ. Λέγομεν· Ἰδοὺ ἡμεῖς (4) ἐσόμεθά σοι, ὅτι σὺ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν.

5. Deinceps cum nos priorum malorum pœnituerit, quando et magnitudine et exelsitate pollere idola opinabamur, ea venerabamur, et quæ colebamus, admiranda putabamus; nunc vero et futilia fuisse atque inania cognovimus, revertentesque dicimus : *Vere in mendacium erant colles*¹⁰¹, et nos, reprobatis prioribus illis excelsis et admirabilibus, si etiam diligenter inquiramus, fortasse eorum quæ in gentibus sunt, collium montiumque differentiam reperiemus. Quæ deserentes ii qui dixerunt : *Ecce nos servi erimus tui, quoniam tu Dominus Deus noster es*, ut mendacia reprobanda, tum colles, tum montes. Quænam igitur differentia eorum quæ in gentibus sunt montium et collium quibus damnatis dicimus : *Vere in mendacium erant colles et fortitudo montium?* Hoc quippe dicimus prioribus abjectis. Quæ a gentibus adorantur, partim tanquam dii adorantur, partim ut heroes; nam et ipsi de quibusdam fatentur eos, cum prius mortales fuissent, in deorum numerum fuisse relatos. Herculem adorant non ut natura Deum, sed ut mutatum ex homine in Deum; Æsculapium colunt tanquam ab humana ad divinam dignitatem propter virtutem evectum. Quando autem horum patres ab ipsis nuncupatos deos adorant, non uti ex hominibus in deorum numerum translatis venerantur, sed, ut illi quidem existimant, a principio deos. Erunt itaque qui gentibus ab initio dii habentur, *montes et fortitudo montium*; qui vero nunc ab ipsis esse quidem dii, sed prius homines fuisse censentur, hi sunt colles. Scientes igitur ambos illos ordines adorari, aiunt : *Vere in mendacium erant colles et fortitudo montium.* Nunc enim qui ista colunt, non sibi persuadent hæc esse mendacia. Quamobrem oracula et

ἐσόμεθά σοι· καὶ εἰπόντες αὐτῷ τὴ· Ἐσόμεθά σοι, μηδενὸς ἄλλου γενόμεθα, μὴ πνεύματος ὀργῆς, μὴ πνεύματος λύπης, μὴ πνεύματος ἐπιθυμίας, μὴ τοῦ διαδόλου (1) γενόμεθα, μὴ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ· ἀλλὰ κληθέντες, καὶ εἰπόντες· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἐσόμεθά σοι, δεῖξωμεν τοῖς ἔργοις, ὅτι, ἐπαγγειλάμενοι γενέσθαι αὐτοῦ, οὐδενὶ ἄλλῳ ἢ αὐτῷ ἑαυτοὺς ἀνεθήκαμεν, καὶ λέγομεν· Ὅτι σὺ, Κύριε, ὁ Θεός (2) ἡμῶν εἶ. Οὐδένα γὰρ Θεὸν ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν· οὐ τὴν κοιλίαν, ὡς οἱ γαστρίμαργοι, ὧν ὁ Θεός ἡ κοιλία· οὐ τὸ ἀργύριον, ὡς οἱ φιλάργυροι, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία· οὐδὲ ἄλλο τι ἐκθεοῦμεν, καὶ θεοποιοῦμεν, ὡς οἱ πολλοὶ θεοποιοῦσιν, ἀλλὰ ἡμῖν ὁ ἐπὶ

Εἶτα, καταγνόντες τῶν προτέρων ἡμῶν κακῶν, ὅτε μεγάλη μὲν ἐνομιζομεν καὶ ὑψηλὰ τὰ εἰδωλα, προσσκυνοῦμεν, καὶ θαυμαστὰ ἐνομιζομεν οἷς ἐλατρεῦομεν· νῦν δὲ κατέγνωμεν, ὅτι ἐκεῖνα πάντα ψευδῆ ἦν, καὶ οὐδὲν ἐτύγχανε· λέγομεν ἐπιστρέφοντες· Ὅπως εἰς ψεῦδος ἦσαν οἱ βουνοὶ· καὶ ἡμεῖς καταγνόντες τῶν προτέρων ὑψηλῶν, καὶ τῶν προτέρων θαυμασιῶν· καὶ τάχα, ἐὰν φιλοτεχνῶμεν, εὐρήσομεν τὴν διαφορὰν τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι βουνῶν καὶ ὀρέων· ἅτινα καταλιπόντες οἱ εἰπόντες· Ἰδοὺ δοῦλοι ἡμεῖς ἐσόμεθά σοι. (5) Ἐτι σὺ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν εἶ, κατηγοροῦσιν αὐτῶν ὡς ψευδῶν, καὶ τῶν βουνῶν καὶ τῶν ὀρέων. Τίς οὖν ἡ διαφορὰ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀρέων καὶ βουνῶν, ὧν κατεγνωκότες λέγομεν· Ὅπως εἰς ψεῦδος ἦσαν οἱ βουνοὶ, καὶ ἡ δύναμις τῶν ὀρέων; Τοῦτο λέγομεν ἡμεῖς καταγνόντες τῶν προτέρων· τὰ προσκυνούμενα παρὰ τοῖς ἔθνεσι, τὰ μὲν προσκυνεῖται ὡς θεοὶ, τὰ δὲ ὡς ἥρωες· ὁμολογοῦσι γὰρ καὶ οἱ περὶ τινῶν, ὅτι πρότερον θνητοὶ ἦσαν, (6) καὶ ἀπεθεώθησαν. Ἡρακλέα προσκυνοῦσιν οὐχ ὡς γεγεννημένον θεόν, ἀλλὰ ὡς ἐξ ἀνθρώπου εἰς θεὸν μεταβληθέντα· Ἀσκληπιὸν προσκυνοῦσιν ὡς ἐξ ἀνθρώπων δι' ἀρετὴν εἰς θεὸν μεταβεβηκότα. (7) Ὅταν δὲ προσκυνῶσι τοὺς πατέρας τούτων ὀνομαζομένους παρ' αὐτοῖς θεοὺς, προσκυνοῦσιν, οὐχ ὡς μεταβληθέντας ἐξ ἀνθρώπων εἰς θεοὺς, ἀλλ' (8) ὡς ἐκεῖνοι ὄνται, θεοὺς ἀρχῆθεν ὄντας. Ἔσονται μὲν οὖν οἱ ἀρχῆθεν μὲν θεοὶ νομιζόμενοι τοῖς ἔθνεσι τὰ ὄρη καὶ ἡ δύναμις τῶν ὀρέων· οἱ δὲ νομιζόμενοι παρ' αὐτοῖς νῦν μὲν εἶναι θεοὶ, πρότερον δὲ ἄνθρωποι γεγονέναι, οὗτοί εἰσιν οἱ βουνοὶ. Ἐγνωκότες οὖν ἀμφοτέρω προσκυνούμενα τάγματα, φασίν· Ὅπως εἰς ψεῦδος ἦσαν οἱ βουνοὶ καὶ ἡ δύναμις τῶν ὀρέων. Νῦν γὰρ ὑπολαμβάνουσιν οἱ (9) αὐτὰ λατρεύοντες, ὅτι ψευδῆ ἐστὶ

⁹⁹ Philip. iii, 19. ¹⁰⁰ Eph. v, 5. ¹⁰¹ Jerem. iii, 25.

(1) Cod. Scorial., μὴ τῶν τοῦ διαδόλου.

(2) Cod. Vat., ὧν Θεός.

(3) Cod. Vat., ὁ ἐπὶ πᾶσι θεός, ὁ ἐπὶ πάντων, ὁ διὰ πάντων, ὁ ἐν πᾶσι θεός ἐστι.

(4) Cod. Vat., Ἰδοὺ οὕδε ἡμεῖς.

(5) Cod. Scorial., εἰπόντες· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἐσόμεθά σοι.

(6) Cod. Vat. omittit ὡς. Mox Scorial. codex, περὶ τινῶν πρότερον ἦσαν. Cod. Vat., περὶ τινῶν

ἦσαν. Legendum conjicit Gheslerius, περὶ τινῶν, ὅτι θνητοὶ πρότερον ἦσαν.

(7) Cod. Vat., ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπου εἰς θεὸν μεταβληθέντα. Ἀσκληπιὸν προσκυνοῦσιν ὡς ἐξ ἀνθρώπων δι' ἀρετὴν εἰς θεὸν μεταβεβηκότα.

(8) Cod. Vat., μεταβάλλοντας ἐξ ἀνθρώπων εἰς θεοὺς. Paulo post idem codex, ἔσονται μὲν οὖν οἱ ἀρχῆθεν μὲν θεοὶ. Scorialensis vero omittit, οἱ.

(9) Lege, οὐ γὰρ ὑπολαμβάνουσιν

ταῦτα. Διόπερ ὁφονται τοὺς χρησμούς καὶ τὰς θερα-
πειὰς ἀληθινὰς εἶναι θεραπείας, οὐχ ὀρώντες διαφο-
ρὰν πάσης δυνάμεως, καὶ σημείων, καὶ τεράτων
ψεύδους, ἐν πάσῃ ἀπάτῃ ἀδικίας τοῖς ἀπολλυμένοις
γινόμενων, πρὸς πᾶσαν δύναμιν σημείων καὶ τερά-
των ἀληθείας· (1) ἃ μὲν γὰρ ἐποίησε Χριστὸς Ἰησοῦς,
ταῦτα ἦν σημεία ἀληθείας. Καὶ πρὸ αὐτοῦ μὲν ἃ
ἐποίησε Μωσῆς, δύναμις ἦν ἀληθείας· ἃ δὲ ἐποιοῦν οἱ
Αἰγύπτιοι, σημεία ἦν (2) καὶ τέρατα ψεύδους. Οὕτω δὲ
καὶ ἃ ἐποίησε Σίμων μετὰ τὸν Ἰησοῦν ὁ μάγος, ὥστε
ἀποπλανᾶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας, καὶ νομιζέσθαι
αὐτὸν εἶναι δύναμιν Θεοῦ· καὶ αὐτὰ ἦν σημεία καὶ
τέρατα ψεύδους. Ὅταν οὖν καταγῶμεν ἐκείνων, λέ-
γομεν οἱ κατεγνωκότες· Ὅτως εἰς ψεύδος ἦσαν οἱ
βουροὶ καὶ ἡ δύναμις τῶν ὀρέων.

Εἶτα ἡμεῖς, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ἴσμεν, ὅτι τῷ πα-
ραπτώματι τοῦ Ἰσραὴλ ὁδὸν ἐλάβομεν σιτηρίας,
καὶ ἐκεῖνοι ἔξω εἰσὶν ἐκβεβλημένοι, μέχρι τὸ πλη-
ρωμα ἡμῶν εισέλθῃ· ἴσμεν δὲ, ὅτι ἐὰν τὸ πληρωμα
τῶν ἐθνῶν εισέλθῃ, μετὰ τοῦτο πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσε-
ται· διὰ τοῦτο φαμεν πρῶτον μὲν τό· Ὅτως εἰς
ψεύδος ἦσαν οἱ βουροὶ καὶ ἡ δύναμις τῶν ὀρέων·
δεύτερον δὲ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ σωθησομένου μετὰ τὸ (3)
πλήρωμα τῶν ἐθνῶν· Πλὴν διὰ Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν
ἡ σωτηρία τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπεὶ δὲ ἀπαξ ἐμνήσθη-
μεν τοῦ ἀποστολικοῦ βήτου λέγοντος, ὅτι τῷ παρα-
πτώματι, ᾧ παρέπεσον ὁ Ἰσραὴλ, ἡ σωτηρία γέγονε
τοῖς ἔθνεσι, καὶ ὅταν τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εισέλθῃ,
ἔξω μένοντος τοῦ Ἰσραὴλ μετὰ τὸ εἰσερχόμενον πλη-
ρωμα τῶν ἐθνῶν, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται·
φέρε, τὰ κατὰ τοὺς τόπους τούτους ἀναπτύξωμεν.
Ἦν Ἰσραὴλ σωζόμενος. Ἐξέπεσον ὁ πολὺς Ἰσραὴλ·
ἀλλὰ *λείμμα κατ'* ἐκλογὴν χάριτος γέγονε· περὶ
οὗ *λείμματος* μουσικῶς ἐν Ἠλίᾳ λέλεκται· *Κατέλι-
πον ἐμὸν τῷ ἐπακισχυλοῦς ἀνδρας, οἵτινες οὐκ
ἐκαίψαν γόνυ τῇ Βυβλῆ.* Καὶ ἐρμηνεύων περὶ τοῦ
λείμματος τούτου ὁ Ἀπόστολος φησιν· Ἄρ' οὖν καὶ
ἐν τῷ νῦν καιρῷ *λείμμα κατ'* ἐκλογὴν χάριτος
γέγονεν. Οὐκοῦν τοῦ Ἰσραὴλ (4) *λείμμα* σωζόμενον,
καταλειφθέντος τοῦ Ἰσραὴλ. Ταῦτα δὲ δύο τάγματα,
εἰ δυνατός εἶ, μετάγαγέ μοι καὶ ἐπὶ τοὺς ἀπὸ τῶν
ἐθνῶν· οὐ γὰρ εἶπεν· Ὅταν πάντα τὰ ἔθνη σωθῇ,
τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται· ἀλλ', Ὅταν τὸ πλη-
ρωμα τῶν ἐθνῶν εισέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσε-
ται. Οὐ τις Ἰσραὴλ σωθήσεται μετὰ πάντα τὰ ἔθνη, D
ἀλλὰ μετὰ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν. Εἴ τις δύναται, τὸ
λοιπὸν, (ὥσπερ εὔρε τὸν Ἰσραὴλ σωζόμενον μετὰ τὸ
πλήρωμα τῶν ἐθνῶν), διαύξῃ τῷ λόγῳ, κατανοη-
σάτω, ὅτι (5) ποτὲ πάντες δουλεύουσι, κατὰ τὰ ἐν τῷ
Σοφονίᾳ εἰρημένα, τῷ Θεῷ ὑπὸ ζυγὸν ἓνα, καὶ ἐκ
περάτων Αἰθιοπίας οἴσουσι θυσίας αὐτῷ· ὅτι, ὡς ἐν
ἔσ' λέγεται (6) ψαλμῷ, *Αἰθιοπία προσβάσει χεῖρα αὐ-
τῆς τῷ Θεῷ· καὶ ταῖς βασιλείαις τῆς γῆς προστάσει
οἱ λόγος λέγων· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, ψάλλετε τῷ Θεῷ Ἰακώβ.*

¹⁰ Rom. xi, 5. ¹¹ III Reg. xix, 18; Rom. xi, 4.

(1) Cod. Vat., ἀληθούς.

(2) Cod. Vat., σημεία μὲν ἦν.

(3) Cod. Escor. al., περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, αὐτὸν σωθη-
σόμενον μετὰ τὸ.

A curationes veras esse existimant, non cernentes
quantum omnis virtus cum signorum, tum prodigi-
orum **151** mendacii, quæ in omni deceptione iui-
quitatis sunt iis qui pereunt, differat ab omni virtute
signorum et prodigiorum veritatis. Quæ enim Chri-
stus Jesus faciebat, hæc erant signa veritatis; et
ante ipsum quidem quæ faciebat Moyses, virtus
erant veritatis: quæ vero Ægyptii faciebant, signa
erant et prodigia mendacii: sic etiam quæ post Je-
sum faciebat Simon Magus, ut gentem Samarizæ
deciperet ipseque virtus Dei esse putaretur, signa
erant et prodigia mendacii. Postquam igitur ista
rejecimus, dicimus: *Vere in mendacium erant colles
et fortitudo montium.*

B 4. Deinde nos, qui sumus ex gentibus, scimus
delicto Israelis viam nos salutis cepisse, eosque esse
ejectos foras, donec plenitudo nostra advenerit.
Scimus item, postquam plenitudo gentium intrave-
rit, tunc omnem Israel salvum futurum: idcirco
primum quidem dicimus: *Vere in mendacium
erant colles et fortitudo montium;* deinde addimus
de salvando post plenitudinem gentium Israel: *Ver-
rumtamen per Dominum Deum nostrum salus Israel.*
Quoniam autem semel apostolici textus meminimus
dicentis, delicto quo corruit Israel, salutem ortam
gentibus; et quando plenitudo gentium intravit,
Israel foris manente, post ingressum plenitudinis
gentium, omnem Israel salvum fore, agendum, ea
quæ ad hæc loca pertinent, explicemus. Erat Israel
qui salvabatur, excidit magna pars Israel, sed *reli-
quæ secundum gratiæ electionem factæ sunt*¹⁰; de
quibus mystice in Elia dictum est: *Reliqui mihi se-
ptem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante
Baal*¹¹; quod interpretans de hisce reliquiis Apo-
stolus ait: *Sic ergo in hoc tempore reliquæ secun-
dum electionem gratiæ salvæ factæ sunt.* Itaque Is-
rael derelicti reliquæ salvandæ. Hunc duplicem
ordinem, si potes, transfer, quæso, etiam ad eos
qui ex gentibus sunt. Non enim dixit: Cum omnes
gentes salvæ factæ fuerint, tunc omnis Israel salvus
erit; sed: Cum plenitudo gentium intraverit, tunc
omnis Israel salvus erit¹². Non portio Israel salva-
bitur post omnes gentes, sed post gentium pleni-
tudinem. Si quis potest, residuum (prout reperit
Israeliam salvum fore post gentium plenitudinem),
ratione percurrens cogitet, omnes aliquando juxta
illa quæ in Sophonia dicta sunt, servituros Deo sub
jugo uno, et de sinibus Æthiopiæ allaturos victimas
ei; quia sicut in psalmo sexagesimo septimo dicitur:
*Æthiopia 152 præveniet manus ejus Deo, et regi-
bus terræ præcipit sermo dicens: Cantate Domino,
psallite Deo Jacob*¹³.

¹⁰ Rom. xi, 26. ¹¹ Psal. lxxvii, 32, 33.

(4) Cod. Vat., Οὐκοῦν Ἰσραὴλ, κἄν *λείμμα* σωζό-
μενον καταλειφθέντος τοῦ Ἰσραὴλ.

(5) In cod. Vatic. deest ὅτι.

(6) Cod. Vatic. λέλεκται.

5. Itaque nos in nobismetipsis poenitentiam agentes, de mendaciis, quæ putabamus esse vera, dicimus: Vere in mendacium erant colles et fortitudo montium; de Israel vero post nos salvando: Verumtamen per Dominum Deum nostrum salus domus Israel. Deinde confitentes peccata in quibus et patres nostri fuerunt, nosque ipsi idola colentes, dicimus: Confusio autem consumpsit labores patrum nostrorum ab adolescentia eorum, oves eorum et vitulos eorum, filios eorum et filias eorum⁹⁶. Itaque si pravus labor consumendus est, et mendax opus patrum confusionem nasci necesse est; ante confusionem enim non consumitur labor patrum nostrorum, et quæ adduntur. Propterea peccantium differentias consideremus. Sunt qui peccant, et non confunduntur, neque verecundiam concipiunt, nec erubescunt de peccatis suis: istiusmodi sunt, qui desperantes, semetipsos tradiderunt omni impudicitiae, et omni immunditiae⁹⁷. Vides enim gentiles quo pacto quasi egregia facinora interdum narrent suas fornicationes et adulteria, neque pudeat confiteri se talia patrasse. Nec illa peccata vocant, nedum erubescant, neque consumuntur ipsorum labores, neque consumuntur eorum peccata. Principium bonorum est pudore affici ob ea quorum non pudebat. Quamobrem ego non maledictionem existimo id quod in prophetis habetur: *Confundantur et convertantur retrorsum omnes qui oderunt Sion*. Precatur enim ut qui pudendorum operum sensum nullum habent, ii sensum accipiant, ut confusi possint suos labores et peccata consumere.

εις συναίσθησιν ἔρχεσθαι, ἵνα αἰσχυθέντες δυναθῶσιν
6. Irrationales porro patrum motus vocavit oves ac vitulos: neque enim omnia bruta laudabilia, sed sunt bruta quædam digna vituperio, sicut oves patrum qui peccaverant: sunt autem quædam bruta laude digna, juxta illud: *Oves meæ vocem meam audiunt*⁹⁸. Oves erant etiam hæc quibus non absimilem habemus rationem, habentes pastorem bonum in animabus nostris. Quando enim. Salvator ait: *Ego sum pastor bonus*⁹⁹, non tantum ut cæteri, universe dictum intelligo, eum nempe esse pastorem credentium, et hoc enim 153
sanum est et verum; sed et in mea anima debeo Christum intus habere, bonum pastorem qui in me regat motus irracionales, ne amplius ad pascua, ut casus tulerit, exeant, sed a pastore ducti, ipsius proprii fiant qui ab eo alieni aliquando erant. Quamobrem si nunc sit in me pastor qui regat sensus meos, non amplius subsunt menti alienæ, vel Pha-

⁹⁶ Jerem. iii, 24. ⁹⁷ Ephes. iv, 19. ⁹⁸ Joan. x, 27. ⁹⁹ Ibid. 11.

(1) Cod. Scorial., πρὸς δὲ τοῦ μεθ' ἡμᾶς σωθησομένου Ἰσραὴλ. Πλὴν διὰ Κυρίου Ἰησοῦ ἡμῶν ἡ σωτηρία τοῦ οἴκου τοῦ Ἰσραὴλ. Codex vero Vatic., πρὸς δὲ τοῦ μεθ' ἡμᾶς σωθησομένου Ἰσραὴλ· πλὴν διὰ Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἡ σωτηρία τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ. In nostro textu, modo cod. Vaticanum, modo Scorialensem sequimur.

(2) In codice Scorialensi deest καί. Ibidem post

Ὀυκοῦν λέγομεν ἡμεῖς οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν περὶ μὲν ἐκπτῶν μετανοοῦντες ἐπὶ τοῖς ψευδέσιν ἃ ἐνομιζομεν εἶναι ἀληθῆ· Ὅπως εἰς ψεῦδος ἦσαν οἱ βουνοὶ καὶ ἡ δύναμις τῶν ἐρέων· περὶ δὲ τοῦ μεθ' ἡμᾶς σωθησομένου Ἰσραὴλ· Πλὴν διὰ Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἡ σωτηρία τοῦ οἴκου τοῦ Ἰσραὴλ. (1) Εἶτα ἐξομολογούμενοι περὶ τῶν ἀμαρτημάτων, ἐν οἷς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν γεγονόασιν, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ εἰδωλολατροῦντές φαμεν· Ἡ δὲ αἰσχύνῃ κατηγάλασε τοὺς μόχθους τῶν πατέρων ἡμῶν ἀπὸ νεότητος αὐτῶν, τὰ πρόβατα αὐτῶν καὶ τοὺς βόας αὐτῶν, καὶ (2) τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν. Οὐκοῦν εἰ μέλλει καταναλίσκεσθαι ὁ μοχθηρὸς μόχθος, καὶ τὸ ψεῦδος ἔργον τῶν πατέρων, αἰσχύνῃ δεῖ γενέσθαι· πρὶν γὰρ αἰσχύνῃς οὐ καταναλίσκεται ὁ μόχθος τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ τὰ ἐπιφερόμενα. Διὰ τοῦτο κατανοήσωμεν ἀμαρτανόντων διαφορὰς. Εἰσὶν ἀμαρτανόντες, καὶ οὐκ αἰσχυνομένοι, οὐδὲ αἰδοῦμενοι ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν, οὐδὲ ἐρυθριῶντες. Τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ἀπηληγῆκότες, καὶ ἑαυτοὺς παραδόντες πῖση ἀσελείᾳ, καὶ πάσῃ ἀκαθαρσίᾳ. Βλέπεις γὰρ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τίνα τρόπον ὡς ἀριστείας ἔσθ' ὅτε καταλέγουσι τὰς πορνείας καὶ τὰς μοιχείας ἑαυτῶν, οὐδὲ αἰδοῦμενοι ὁμολογεῖν τὰ τοιαῦτα πεποιηθέναι. Καὶ οὐ λέγουσιν αὐτὰ ἀμαρτήματα, ὅσον οὐκ αἰσχυνοῦνται, οὐκ ἀναλίσκονται· αὐτῶν οἱ μόχθοι, οὐκ ἀναλίσκεται αὐτῶν τὰ ἀμαρτήματα. Ἀρχὴ ἀγαθῶν ἐστὶ τὸ αἰσχυθῆναι τίνα ἃ οὐκ ἤσχυνετο. Διὰ τοῦτο ἐγὼ οὐ κατάραν νομίζω ἐν τοῖς προφήταις λέγεσθαι ἐν τῷ· *Αἰσχυνθήτωσαν, καὶ ἐντραπήτωσαν πάντες οἱ μισοῦντες Σιών*· εὐχεται

(3) γὰρ τοὺς ἀναισθητοὺς τῶν τῆς αἰσχύνῃς ἔργων ἀναλῶσαι τοὺς μόχθους καὶ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν.

Τὰ δὲ ἄλογα τῶν πατέρων κινήματα πρόβατα εἶπε καὶ μόσχους. Οὐ γὰρ πάντα τὰ ἄλογα ἐπαινετὰ· ἀλλ' ἐστὶν ἄλογά τινα ψεκτὰ, ὥσπερ τὰ πρόβατα τῶν πατέρων (4) τῶν ἡμαρτηκότων· ἐστὶ δὲ τίνα ἄλογα ἐπαινετὰ, ὅσων· *Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς φωνῆς μου ἀκούουσι*. Πρόβατα ἦν καὶ ταῦτα οἷς ἀνάλογον ἔχομεν τὸν λόγον, ἔχοντες τὸν ποιμένα τὸν καλὸν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν. Ἐπὶν γὰρ λέγῃ ὁ Σωτὴρ· *Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός*· οὐκ ἀκούω μόνον καθολικῶς, ὡς πάντες ἀκούουσιν, ὅτι ποιμὴν ἐστὶ τῶν πιστευόντων· καὶ τοῦτο μὲν γὰρ καὶ ὑγιᾶς καὶ ἀληθῆς·

ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐμῇ ψυχῇ ὀφείλω ἔχειν ἔνδον μου τὸν Χριστὸν, ἔνδον μου τὸν καλὸν ποιμένα, ποιμαίνοντα τὰ ἐν ἐμοὶ ἄλογα κινήματα, ἵνα μηκέτι ἐπὶ τὴν νομὴν, ὡς ἔτυχεν, ἐξέρχεται, ἀλλ' ἀγόμενα ὑπὸ τοῦ ποιμένου, ταῦτα τὰ ἀλλότριά ποτε τυγχάνοντα αὐτοῦ ἴδια γενέσθαι (5) αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο νῦν ἐὰν ποιμὴν ἦ ἐν ἐμοί, ὅς ἄρχει μου τῶν αἰσθήσεων, οὐκέτι εἰσὶν ὑπὸ νοῦν ἀλλότριον, ἢ ὑπὸ Φαραῶ,

θυγατέρας αὐτῶν, codex Vaticanus addit: ἡ αἰσχύνῃ κατηγάλασε τοὺς μόχθους τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ τὰδε τὰ εἰρημένα. Οὐκοῦν.

(3) Cod. Scorial., ἔχεται γὰρ τοὺς ἀναισθητοὺς τῆς αἰσχύνῃς ἔργων εἰς συναίσθησιν ἔρχεσθαι.

(4) Cod. Vatic. omittit, τῶν πατέρων.

(5) Lege γέννηται. Mox cod. Vat., post ista verba, ἐὰν ποιμὴν ἦ ἐν ἐμοί, omittit articulum ὅς.

ἢ ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ, ἀλλὰ ὑπὸ τὸν καλὸν ποιμένα. A raoni, vel Nabuchodonosori, sed bono pastori.

Καὶ αἰσχύνῃ οὖν κυτηνῶσα (1) τοὺς μόχθους τῶν πατέρων ἡμῶν ἀπὸ νεότητος αὐτῶν, τὰ πρόβια αὐτῶν, καὶ τοὺς βόας αὐτῶν. Ἔστιν ἐν ἡμῖν γεωργῶν ἡμᾶς, ἤτοι δὲ κακῶς γεωργῶν, εἴγε δεῖ λέγειν τὸ κακῶς ἐστὶ τοῦ γεωργῶντος ἢ καλῶς (2) γεωργῶν. Εἰ μὲν οὖν κακῶς γεωργεῖ, μόχθος ἐστὶ τῶν πατέρων καταναλισκόμενος ὑπὸ τῆς αἰσχύνης αὐτῶν· εἰ δὲ καλῶς γεωργεῖ, οὐκ ἐστὶ τῶν πατέρων μόχθος· ἀλλὰ μόχθος ἐστὶν ἀφ' ὧν τὰ πρωτότοκα ἀναφέρεται ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ Θεοῦ. *Τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν.* Λέγουσιν οὗτοι· Τίνων αὐτῶν; ἢ τῶν πατέρων υἱοὶ (3) ἀναλλίσκονται ἀπὸ τῆς αἰσχύνης αὐτῶν, καὶ αἱ θυγατέρες; Πολλάκις εἶπομεν τὰ τῆς ψυχῆς γεννήματα ὅτι τὰ νοήματα μὲν εἰσιν υἱοὶ, τὰ δὲ ἔργα καὶ αἱ πράξεις αἱ διὰ τοῦ σώματος B θυγατέρες. Ἐπεὶ οὖν ἐστὶ τινὰ νοήματα μοχθηρά, ὅποια ἐνόησαν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν· ἐστὶ δὲ καὶ ἔργα μοχθηρά· διὰ τοῦτο υἱοὶ καὶ θυγατέρες ἀναλλίσκονται ὑπὸ τῶν πεποιηκότων, ἐὰν αἰσχύνῃ αὐτοὺς ἐγγένηται καὶ θυγατέρας δεομένους ἀναλώσεως τῆς ἀπὸ τῆς αἰσχύνης.

Μετὰ ταῦτα λέγουσιν οὗτοι οἱ ἐξομολογούμενοι τό· *Ἐκοιμήθημεν ἐν τῇ αἰσχύνῃ ἡμῶν·* καὶ μετὰ τοῦτο φασὶ· *Καὶ ἐπεκάλυψεν ἡμᾶς ἡ ἀτιμία ἡμῶν.* (4) Περὶ τοῦ καλύμματος πολλάκις ἡμῖν εἴρηται, τοῦ ἐπιχειμένου τῷ προσώπῳ τῶν μὴ ἐπιστρεφόντων πρὸς Κύριον. Δι' ὃ κάλυμμα, ἐὰν ἀναγινώσκηται Μωϋσῆς, ὁ ἀμαρτωλὸς οὐ νοεῖ αὐτόν. Κάλυμμα γὰρ εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ κεῖται. Δι' ὃ κάλυμμα, ἐὰν ἀναγινώσκηται ἢ Παλαιὰ Διαθήκη, οὐ συνήσει (5) ἀκούων. Δι' ὃ κάλυμμα καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῖς ἀποκαλυμμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον. Ἐλέγομεν τοίνυν περὶ τοῦ καλύμματος, ὅτι ἡ αἰσχύνῃ ἐστὶ τὸ κάλυμμα. Ὅσον γὰρ ἔχομεν τὰ ἔργα τῆς αἰσχύνης, ὅσῳ ὅτι ἔχομεν τὸ κάλυμμα, κατὰ τὸ εἰρημένον που ἐν μ' καὶ γ' ψαλμῷ· *Καὶ ἡ αἰσχύνῃ τοῦ προσώπου μου ἐκάλυψέ με.* Παρεθέμην, ὅτι ὁ μὴ ἔχων αἰσχύνης ἔργα, οὐκ ἔχει κάλυμμα· ὅποιος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· *Ἦμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμεθα.* Παῦλος οὖν ἀνακαλυμμένον ἔχει τὸ πρόσωπον· οὐ γὰρ ἔχει αἰσχύνης ἔργα. (6) Ὡς οὖν ἐκεῖ· *Ἡ αἰσχύνῃ τοῦ προσώπου μου ἐκάλυψέ με,* εἴρηται ἐν μ' καὶ γ' ψαλμῷ· τὸν αὐτὸν τρόπον εἴρηται ἐνθάδε· *Ἐκάλυψεν ἡμᾶς ἡ ἀτιμία ἡμῶν.* (7) Ὅσον ἀτιμίας ἔργα ἐργαζόμεθα, κάλυμμα D ἔχομεν ἐπὶ τὴν καρδίαν ἡμῶν κείμενον. Εἰ θέλομεν τὸ κάλυμμα τὸ ἀπὸ τῆς ἀτιμίας ἀποθέσθαι, ἐπὶ τὰ τῆς τιμῆς ἔργα καταστήσωμεν, καὶ νοήσωμεν ἐκεῖνο τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένον· *Ἰρα πάντες τιμῶσι τὸν υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα·* νοήσωμεν καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ εἰρημένον· *Διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις.* Ὁ δίκαιος ὡς τιμᾷ τὸν πατέρα, τιμᾷ τὸν υἱόν. Ἡ ἀτιμία, ὅταν ἀτιμάζω τὸν υἱόν, αὐτὴ καὶ ἦν ἀτιμάζω

7. *Et confusio consumpsit labores patrum nostrorum ab adolescentia eorum, oves eorum et boves eorum. Est quid in nobis quod terram nostram colit, sed vel male colit, si male colere dicendus est agricola, vel bene colit. Si ergo male colit, labor est patrum consumptus a confusione eorum; si vero bene colit, non est patrum labor, sed labor eorum est a quibus primogenita super altare Dei offeruntur. Filios eorum et filias eorum. Dicunt hi: Quorum eorum? An patrum filii et filiae consumuntur a confusione ipsorum? Sæpe diximus inter animæ fetus cogitationes quidem esse filios, opera vero et actus qui corpore fiunt, esse filias. Quoniam igitur sunt cogitationes pravæ quales fuere gentilium, sunt item opera prava: ideo filii et filiæ consumuntur ab auctoribus suis, si eos peccatorum puduerit. Absit autem a nobis ut procreemus filios et filias quas consumi opus sit a confusione.*

περὶ τῶν ἡμαρτημένων. Ἡμᾶς δὲ ἀπειρὴ ποιεῖν υἱοὺς αἰσχύνης.

8. Post hæc aiunt qui constitentur: *Dormivimus in confusione nostra; quibus addunt: Et cooperuit nos ignominia nostra.* Sæpe nobis sermo fuit de velamine quod obtegit faciem eorum qui non revertuntur ad Dominum. Propter quod velamen, si legatur Moyses, peccator non intelligit ipsum. Velamen enim cordi impositum habet, propter quod velamen, si legatur Vetus Testamentum, qui audit non intelliget. Propter quod velamen, ipsum quoque Evangelium iis qui pereunt est absconditum. Dicebamus itaque de velamine id esse confusionem. Quandiu enim habemus opera confusionis, manifestum est nos habere velamen, secundum illud psalmi quadragesimi tertii: *Et confusio faciei meæ operuit me.* Adjeci illum qui non habet opera confusionis, non habere velamen; cuiusmodi 154 erat Paulus dicens: *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculamur.* Paulus itaque revelatam habet faciem: non enim habet opera confusionis. Quemadmodum igitur in quadragesimo tertio psalmo dictum est: *Confusio faciei meæ operuit me;* ita etiam hic dictum est: *Cooperuit nos ignominia nostra.* Dum ignominie operibus incumbimus, velamen in corde nostro positum habemus. Si volumus velamen quod sit ex ignominia, deponere, ad honore opera contendamus, illudque Salvatoris nostri dictum intelligamus: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem;* necnon et illud Apostoli: *Per prævaricationem legis Deum inhonoras.* Justus sicut honorat Patrem, honorat Filium. Ignominia, quando inhonora Filium, eadem qua inhonoro Patrem, velamen sit faciei meæ, et dico: *Cooperuit nos ignominia.* Quapropter agnoscentes vela-

¹ Jerem. iii, 25. ² Psalm. xliiii, 16. ³ II Cor. iii, 18. ⁴ Joan. v, 23. ⁵ Rom. ii, 23.

(1) Cod. Scorial., συκατηνάλωσα.

(2) Cod. Scorial., ἤτοι καλῶς ἢ κακῶς, εἴγε δεῖ λέγειν τὸ κακῶς ἐπὶ τοῦ γεωργῶντος ἢ καλῶς.

(3) Cod. Vat., οἱ τῶν πατέρων υἱοί.

(4) Cod. Vat., ἐπεκάλυψε, φησὶν, ἢ ἀτιμία ἡμῶν.

(5) Cod. Scorial., οὐ συνήσεις.

(6) Cod. Vat. post ἔργα addit: ὅς μὴ ὡς Παῦλος ἀνακαλυμμένον ἔχει τὸ πρόσωπον.

(7) Cod. Vat., ἐκάλυψε, φησὶν, ἡμᾶς ἢ ἀτιμία ἡμῶν.

men quod opera confusionis imponunt, ab ignominie actibus auferamus velamen. In nostra est potestate tollere velamen, nullius alterius. *Dum enim ad Dominum Moyses revertebatur, auferebatur velamen* ⁶. Viden' ut Moyses quandoque sumatur pro populo? Dum non revertebatur ad Dominum, populi ad Dominum non revertentis figuram gerens, velamen habuit positum super faciem suam; cum vero ad Dominum revertebatur, revertentium ad Dominum typum gerens, tunc demebat velamen, idque non quale Deus ei præceperat. Non enim dixit Dominus Moysi: Appone velamen, sed cum videret Moyses non posse populum videre gloriam ejus, ponebat velamen super faciem suam, nec expectavit Deum dicentem: Detrahe velamen, cum ad Dominum revertebatur.

ἰδεῖν τὴν δόξαν αὐτοῦ, τότε ἐπιτίθει τὸ κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον καὶ οὐ περιέμεινε (6) Θεὸν λέγοντα, Περιέλου τὸ κάλυμμα, ἦνίκα ἂν ἐπέστρεψε πρὸς Κύριον.

9. Hoc itaque scriptum est ut tu quoque, cum imposeris velamen faciei tuæ per opera ignominie et confusionis, id velamen cures auferendum. Si conversus fueris ad Dominum, tunc auferes velamen, nec amplius dices: *Cooperuit nos ignominia nostra*. Verbi gratia, si in anima nostra ira adversus quempiam insederit, impositum est velamen super faciem nostram. Ideo si volumus oramus dicere: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* ⁷, auferamus velamen, et illud Apostoli præstemus: *Volo ergo 155 viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira et disceptatione* ⁸. Si iram deposuerimus, simul et velamen auferemus; similiter, si omnes animi affectiones. Donec autem hæ sunt in mente et cogitatione nostra, internæ faciei, principi nempe animæ facultati impositum est velamen et ignominia, ne splendentes Dei gloriam videamus. Non est Deus qui gloriam suam a vobis abscondit, sed nos qui velamen malitiæ menti imponimus.

10. *Quia coram Deo nostro peccavimus nos et patres nostri* ⁹. Utinam nos quoque sicut hi secundum prosopopœam Prophetæ diceremus: *Peccavimus*. Non idem est, peccavimus, quod peccamus. Qui enim adhuc in peccato est, ne dicat: Peccavimus; qui vero antea peccavit, et diligentem poenitentiam egit, is dicat, Peccavimus; quemadmodum et apud Daniele scripta est confessio eorum qui peccare desierunt, et dicunt: *Peccavimus, iniquitatem fecimus* ¹⁰; et in Psalmis: *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum* ¹¹, ait Propheta. Et nos ita-

⁶ Exod. xxxiv, 34. ⁷ Psal. iv, 7. ⁸ I Tim. ii, lxxviii, 8.

(1) Cod. Vat., καὶ ἐπεκάλυψεν.

(2) Cod. Scorial. post ποτε addit τοῦτο.

(3) Cod. Vat., ἦν τοῦ λαοῦ.

(4) In cod. Vat. deest τότε.

(5) Ita cod. Scorial. et Vat., at Ghislerius legendum putat, καὶ οὐχὶ ὁ Θεός. Ibidem cod. Vat. post ἐκέλευε addit: περιέλου τὸ κάλυμμα, et mox, pro πρὸς

τὴν πατέρα, ἐπεκάλυμμα γίνεται τοῦ προσώπου μου, καὶ λέγω· Ἐπεκάλυψεν (1) ἡμῶς ἡ ἀτιμία. Διὰ τοῦτο νοήσαντες τὸ κάλυμμα, τὸ ἐπικείμενον ἀπὸ τῶν τῆς αἰσχύνης ἔργων, ἀπὸ τῶν τῆς ἀτιμίας πράξεων περιελώμεθα τὸ κάλυμμα. Ἐφ' ἡμῖν ἐστι περιαιρεθῆναι τὸ κάλυμμα, οὐδενὸς ἄλλου ἐστίν. Ἦνίκα γὰρ ἐπέστρεψε πρὸς Κύριον Μωϋσῆς, περιηρείτο τὸ κάλυμμα. Ὁρᾷ ὡς Μωϋσῆς ποτε (2) λαμβάνεται καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ. Ὅσον οὐκ ἐπέστρεψε πρὸς Κύριον, σύμβολον ὦν τοῦ λαοῦ (3) τοῦ μὴ ἐπιστρέφοντος πρὸς Κύριον, κάλυμμα εἶχεν ἐπικείμενον αὐτοῦ τῷ προσώπῳ· ὅτε δὲ ἐπέστρεψε πρὸς Κύριον, σύμβολον γενόμενος τῶν ἐπιστρέφόντων πρὸς Κύριον, τότε (4) περιηρείτο τὸ κάλυμμα, καὶ οὐχοῖον ὁ Θεός (5) αὐτῷ ἐκέλευε. Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· Περιέλου τὸ κάλυμμα· ἀλλ' ἰδὼν Μωϋσῆς, ὅτι οὐ δύναται ὁλας τὸ πρόσωπον καὶ οὐ περιέμεινε (6) Θεὸν λέγοντα, Πε-

Τοῦτο οὖν γέγραπται, ἵνα καὶ σὺ τὸ κάλυμμα ἐπιτίθεις σου τῷ προσώπῳ διὰ τῶν τῆς ἀτιμίας, καὶ τῶν τῆς αἰσχύνης ἔργων, αὐτὸς ἐργάσῃ καὶ τὸ περιαιρεθῆναι τὸ κάλυμμα. Ἐὰν ἐπιστρέψῃς πρὸς Κύριον, τότε περιαιρείς τὸ κάλυμμα, καὶ οὐκέτι ἔρεῖς τό· Ἐπεκάλυψεν ἡμῶς ἡ ἀτιμία ἡμῶν. Ὅσον ὄργη ἐπικείμενῃ τῇ ψυχῇ ἡμῶν κατὰ τινος, ἐπικείται κάλυμμα ἡμῶν ἐπὶ τὸ πρόσωπον. Διὰ τοῦτο εἰ θέλομεν προσευχόμενοι εἰπεῖν· Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμῶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε, περιαιρωμεν τὸ κάλυμμα, καὶ ποιήσωμεν τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο τό· Βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ, ἐκλινοτάς ὁρούς χεῖρας χωρὶς ἔργης καὶ διαλογισμῶν. Ἐὰν περιελώμεν τὴν ὄργην, περιελώμεν τὸ κάλυμμα· ὡσαύτως (7), ἐὰν τὰ πάθη πάντα. Ὅσον δὲ ταῦτά ἐστιν ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, ἐν τῷ λογισμῷ ἡμῶν, ἐπικείται τῷ ἔνδον προσώπῳ ἡγεμονικῷ (8) ἡμῶν τὸ κάλυμμα καὶ ἡ ἀτιμία τοῦ μὴ βλέπειν ἡμᾶς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ λάμπουσας. Οὐκ ἐστὶν ὁ Θεός ὁ ἀποκρύπτων αὐτοῦ τὴν δόξαν ἀφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἡμῖν τὸ κάλυμμα ἀπὸ τῆς κακίας ἐπιτιθέντες (9) τῷ ἡγεμονικῷ.

Διότι ἐναντι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡμάρτομεν ἡμεῖς, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν. Εἴθε καὶ ἡμεῖς λέγωμεν, ὡς οὗτοι κατὰ τὴν προσωποποιίαν τοῦ Προφήτου, Ἠμάρτομεν. Οὐ ταῦτόν (10) ἐστὶ τὸ, ἡμάρτομεν, τῷ ἀμαρτάνομεν· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ ἐν ἀμαρτίᾳ ὦν, μὴ λεγέτω, Ἠμάρτομεν· ὁ δὲ προαμαρτήσας, ἀκριδῶς δὲ μετανοήσας, λεγέτω, Ἠμάρτομεν, ἥ καὶ ἐν τῷ Δανιὴλ γέγραπται ἐξομολόγησις τῶν μηκέτι ἀμαρτανόντων, λεγόντων· Ἠμάρτομεν, ἠνομήσαμεν· καὶ ἐν Ψαλμοῖς· Μὴ μνησθῆς ἡμῶν ἀνομιῶν ἀρχαίων, φησὶν ὁ Προφήτης. Καὶ ἡμεῖς οὖν ἐξομολογησώμεθα τὰς ἀμαρτίας, εἴθε

⁸ Jerem. iii, 25. ¹⁰ Dan. ix, 5. ¹¹ Psal.

Μωϋσῆν, habet τῷ Μωϋσῆ.

(6) Cod. Vat., περιέμεινε.

(7) In cod. Vat. deest, ὡσαύτως.

(8) Cod. Vat., τῷ ἡγεμονικῷ.

(9) Cod. Scorial., ἀποτιθέντες.

(10) Cod. Vat. male, οὐκ αὐτόν.

μη χθιζάς, εἴθε μὴ τριημερινάς, ἀλλ' εἴθε ἐξομολο-
γούμενοι ἐξομολογησώμεθα περὶ ἀμαρτημάτων πρὸ
πάντε καὶ δέκα ἐτῶν γεγενημένων, τῷ μηκέτι (1) ἀμαρ-
τῆαν ἔχειν μετ' ἑκείνα ἐπὶ πάντε καὶ δέκα ἔτη. Εἰ δὲ
χθὲς ἡμάρτομεν, οὕτω (2) ἀξιόπιστοί ἐσμεν ἐξομολογού-
μενοι περὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἡμῶν· οὐδὲ χώραν ἔχει
ἀπαλειφθῆναι τὰ ἀμαρτήματα ἡμῶν ταῦτα. Διότι
ἡμάρτομεν ἡμεῖς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἀπὸ νεό-
τητος ἡμῶν ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Ἐκείνα μὲν
ἄλλως λελέχθω εἰς διδασκαλίαν τῆς περὶ τρόπου ἀρί-
στου ἐξομολογήσεως. Ταῦτα δὲ ἐστὶ κατηγόρια τοῦ ἐκ
πολλοῦ ἀμαρτάνειν· Ἀπὸ νεότητος, φησὶν, ἕως τῆς
ἡμέρας ταύτης, καὶ οὐχ ὑπηκούσαμεν (3) τῆς φω-
νῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ἡμάρτομεν, καὶ οὐχ
ὑπηκούσαμεν ἕως τοῦ παρόντος. Εἶτα ἐπιστρέψαντες,
καὶ ἀρχὴν ἔχοντες ἐπιστροφῆς, λέγουσι τό· Ἠμάρ-
τομεν, καὶ οὐχ ὑπηκούσαμεν. Οὐδὲ γὰρ ἅμα τῷ θε-
λῶν ὑπακοῦσαι, εὐθέως (4) ὑπακούομεν· καὶ γὰρ ἐπι-
χρόνου δεῖ ὥσπερ ἐπὶ τῶν τραυμάτων πρὸς τὴν ἴασιν,
οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστροφῆς πρὸς τὸ τελείως καὶ

Ἐπὶ τούτοις περὶ τοῦ Ἰσραὴλ λέγει ὁ Θεός· Ἐὰν
ἐπιστρεψῇ Ἰσραὴλ πρὸς με, λέγει Κύριος, καὶ ἐπι-
στραφήσεται, τουτέστιν, ἐὰν τελείως ἐπιστρέψῃ (5),
καὶ ἐπιστραφήσεται ἐπιστροφῆ, οἷον εἰ ἀρξῆται ἐπι-
στρέφειν. Εἶτά φησι· Καὶ ἐὰν περιέλη τὰ βδελύ-
γματα αὐτοῦ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ
προσώπου μου εὐλαθηθῇ, καὶ ὁμῶς· Ζῆ Κύριος
ἐν ἀληθεία, καὶ ἐν κρίσει καὶ ἐν δικαιοσύνη· καὶ
εὐλογήσουσιν ἐν αὐτῷ ἔθνη. (6) Ἐὰν τὰδε ποιήσωσιν,
εὐλογήσουσιν ἐν αὐτῷ ἔθνη. Τίνα δὲ τὰδε ποιήσωσιν,
ἵνα εὐλογήσωσιν ἐν αὐτῷ ἔθνη; Ἐὰν περιέλη τὰ
βδελύγματα αὐτοῦ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Τί
δὲ τὸ περιελεῖν τὰ βδελύγματα ἐκ τοῦ στόματος αὐ-
τοῦ; (7) Ὅσα κακῶς λέγομεν, βδελύγματά εἰσιν ἐν τῷ
στόματι ἡμῶν. Περιέλωμεν τοῖνον τὰ βδελύγματα ἐκ
τοῦ στόματος ἡμῶν, περιαιρούντες καταλαλιάς, λό-
γους ματαλοῦς, ἀργούς, καὶ μέλλοντας ἡμᾶς ποιεῖν
ἐγκαλεῖσθαι ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Ἐκ γὰρ τῶν λόγων
σου δικαιοσύνη. (8) καὶ ἐκ τῶν λόγων σου
καταδικασθήσῃ. Εἴπαρ οὖν θέλωμεν ἀπαντῆσαι ἡμῖν
τό· Καὶ εὐλογήσουσιν ἐν αὐτῷ ἔθνη, καὶ ἐν
αὐτῷ αἰρέσουσι τῷ Θεῷ ἐν Ἱερουσαλήμ, ποιή-
σωμεν τὰ ἀπ' ἀρχῆς εἰρημένα. Ποῖον δὲ πρῶτον;
Περιελεῖν τὰ βδελύγματα ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν·
ἐξῆς ἐστὶ καὶ τό· Ἀπὸ τοῦ προσώπου μου εὐλα-
θηθήσῃ δεύτερον τοῦτο ποιήσωμεν, οὐχ ἀπλῶς, ἵνα
εὐλαθηθῶμεν. Τάχα γὰρ ἐστὶν εὐλάβεια γινομένη,
οὐκ ἀπὸ προσώπου δὲ τοῦ Θεοῦ. Οἱ γοῦν οὐκ ἐπιστη-
μόνως φοβούμενοι, προτιθέμενοι δὲ φοβεῖσθαι, οὐκ
ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ εὐλαβοῦνται· ὅσοι δὲ μετ'
ἐπιστήμης εὐλαβοῦνται, τῷ αἰεὶ βλέπειν, (9) καὶ ἀνα-
ζωγραφεῖν ἑαυτοῖς τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, γινόμενον
ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπὸ

A que confiteamur peccata, utinam non hesterno die,
non ante hesternum commissa, sed peccata ante
annos decem et quinque patrata, nulla ex eo tem-
pore iniquitate admissa. Sin autem heri peccavi-
mus, de iniquitatibus nostris confitemes, nondum
fide digni sumus, neque locum habet horum venia
peccatorum. Quoniam peccavimus nos et patres no-
stri ab adolescentia nostra usque in diem hanc. Illa
quidem alias dicta sint ad tradendum optimæ con-
fessionis modum; hæc autem sunt diuturnæ pec-
candi assiduitatis accusatio: Ab adolescentia, in-
quit, usque in diem hanc, et non obedivimus voci Do-
mini Dei nostri, peccavimus, et ad hanc usque diem
non obedivimus. Deinde resipiscentes et initium
conversionis habentes aiunt: Peccavimus, et non
obedivimus. Neque enim simul ac obedire volumus,
continuo obedimus. Etenim tempore opus est sicut
in vulneribus ad curationem, sic et in conversione,
ut perfecte ac pure ad Deum conversio fiat.

καθαρῶς ἐπιστρέψαι πρὸς τὸν Θεόν.

11. Post hæc de Israel dicit Deus: Si conversus
fuerit Israel ad me, dicit Dominus, etiam converte-
tur. Hoc est, si perfecte conversus fuerit, etiam
conversione convertetur, quasi converti incipiat.
Deinde ait: Et si abstulerit abominaciones suas
de ore suo, et a facie mea reveritus fuerit, et juraverit,
vivit Dominus, in veritate, et in iudicio, et in ius-
titia; et benedicent in eo gentes. Si hæc fecerint,
benedicent in eo gentes. Quænam porro sunt hæc
quæ facere debeant, ut benedicant in eo gentes? Si
abstulerit abominaciones de ore suo. Quid autem est
auferre abominaciones de ore suo? Quæcunque male
dicimus, abominaciones sunt in ore nostro. Aufer-
amus igitur abominaciones de ore nostro, auferendo
detractiones, verba inania, otiosa, ex quibus futu-
rum est ut in die iudicii rei simus. Ex verbis enim
tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis¹².
Si igitur volumus ut contingat nobis illud: Et be-
nedicent in eo gentes, et in eo laudem dicent Deo in
Jerusalem, faciamus quæ initio diximus. Quale au-
tem est primum? Auferre abominaciones de ore
nostro. Sequitur illud: A facie mea reveritus fuerit.
Hoc alterum faciamus, non simpliciter, ut reverea-
mur; forte enim est quædam reverentia quæ non sit
a facie Dei. Qui igitur absque scientia reverentur,
revereri autem sibi proponunt, non a facie Dei re-
verentur; qui autem cum scientia reverentur, eo
quod semper intueantur, et in semetipsis ad vivum
exprimant faciem Dei, quæ est super facientes mala,
ut perdat de terra memoriam illorum, hi sunt qui a
facie Dei reverentur.

Ἐπὶ τοὺς ποιούντας τὰ κατὰ τοῦ ἐξολοθρευθῆναι
προσώπου τοῦ Θεοῦ εὐλαβοῦμενοι.

¹² Matth. xii, 37.

(1) Cod. Vat. perperam, τὸ μηκέτι.

(2) Cod. Vat. corrupte, οὕτω.

(3) Τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡμάρτομεν,
καὶ οὐχ ὑπηκούσαμεν. Hæc desunt in codice Scorial.

(4) Cod. Vat., ἤδη εὐθέως. Paulo infra idem co-
dex, λέγει ὁ Θεός.

(5) Cod. Vat., τουτέστι τελείως ἐπιστρέψῃ.

(6) Ἐὰν τὰδε ποιήσωσιν, εὐλογήσουσιν ἐν αὐτῷ
ἔθνη. Hæc ommissa sunt in codice Vaticano.

(7) Αὐτοῦ deest in cod. Vatic.

(8) Perperam cod. Vat., δικασθήσῃ.

(9) Cod. Vat., τοῦ αἰεὶ βλέπειν.

12. Si abstulerit abominationes suas de ore suo, et a facie mea reveritus fuerit, et juraverit, Vivit Dominus, in veritate, et in judicio, et in justitia. Consideremus nosmetipsos qui juramus, quomodo non in judicio, sed sine judicio juremus, ita ut juramenta nostra consuetudine potius quam judicio fiant. Surripimur itaque: quod et sermo propheticus reprehendit dum ait: *Et si juraverit, Vivit Dominus, in veritate, et in judicio, et in justitia.* Scimus a Domino discipulis in Evangelio dictum: *Ego autem dico vobis, non jurare omnino* ¹³. Videamus etiam illud, et si dederit Deus, utraque examinabimus. Etenim fortasse primo jurandum est in veritate, et in judicio, et in justitia, ut posteaquam profecerit quis, dignus fiat non jurare omnino: sed habeat *ita*, non egens testibus ut sit *ita*, et habeat *non*, minime indigens testibus, ut sit ipsum vere *non*. **157** *juraverit igitur, Vivit Dominus in veritate.* In jurante primum quaero non falsum, sed verum, ut cum veritate juret: nos autem miseri etiam pejeramus. Sed esto cum veritate nondum recte juramentum sit, sed in judicio. Esto, consuetudine juro in judicio, num ideo deceat in istiusmodi juramento assumere Deum universi, et Christum ejus ad hocce negotium? Cujusmodi rem esse oportet ut genua flectam et jurem? Ad quam fidem, si sermoni meo in aliquibus derogatur, resarciendam hoc facere possim aliquando? Sin autem, ut casus tulerit, sic jurem, peccabone? Si igitur *juraverit, Vivit Dominus, cum veritate et in judicio*, non sine judicio, et in justitia, non injuste, et benedicent in eo gentes. Utraque conjunxit, et eos qui a gentibus sunt, et Israellem, et de gentibus et de Israele sermonem habuit.

13. Subjungit: *Et benedicent in eo gentes; et in eo laudem dicent Deo in Jerusalem.* Haec enim dicit Dominus viris Juda, et habitantibus Jerusalem. Allocutus est eos qui sunt ex Israel, dicit viris Juda. Tropologias, quas nuper de Juda et habitantibus Jerusalem exposui, memoria recolo. Habitamus enim nos, si Deus dederit, in Jerusalem; quoniam *ubi thesaurus, ibi et cor* ¹⁴. Si thesaurizamus in caelis, cor etiam habemus in ea quae sursum est Jerusalem de qua Apostolus ait: *Illam autem quae sursum est Jerusalem, libera est quae est mater nostra, sicut scriptum est* ¹⁵, et quae sequuntur. Haec igitur dicit Dominus viris Juda et habitantibus Jerusalem: *Novate vobis novalia et nolite serere super spinas* ¹⁶. Praecipue ad doctores spectat hic sermo, ne prius auditoribus verba credant, quam novalia

Ἐὰν περιέλη τὰ βδελύγματα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου μου εὐλαβηθῆ, καὶ ἐμύση, Ζῆ Κύριος ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐν κρίσει, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ. Ἰδωμεν (1) ἡμεῖς αὐτούς οἱ ὁμνύοντες, τίνα τρόπον οὐκ ἐν κρίσει ὁμνύομεν, ἀλλ' ἀκριτως, ὥστε γενέσθαι ἡμῶν τοὺς ὄρκους εἶθε μᾶλλον ἢ κρίσει. Συναρπαζόμεθα γοῦν, καὶ τοῦτο ἐλέγχων ὁ λόγος φησὶ· *Καὶ ἐὰν ὁμύση, Ζῆ Κύριος ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐν κρίσει, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ.* Ὀίδαμεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητάς· Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ (2) ἐμύσαι ὄλωσ. Ἰδωμεν δὲ καὶ τοῦτο τὸ ῥητόν· καὶ ἐὰν διδῷ Θεὸς, συνεξετασθήσεται τὰ ἀμφοτέρα· τάχα γὰρ πρῶτον δεῖ ὁμύσαι ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐν κρίσει, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἵνα μετὰ τοῦτο προκόψας τις, ἄξιος γένηται τοῦ μὴ ὁμνύειν ὄλωσ, ἀλλ' ἔχη καὶ, μὴ δεόμενον μαρτύρων (3) τοῦ εἶναι τὸ ναί· καὶ ἔχη οὐ, μὴ δεόμενον μαρτύρων τοῦ εἶναι αὐτὸ ἀληθῶς οὐ. Καὶ ὁμύση οὖν, Ζῆ Κύριος, ἐν ἀληθείᾳ. Ἐν τῷ ὁμνύοντι πρῶτον ζητῶ τὸ μὴ ψεύδος, ἀλλὰ τὸ ἀληθές, ἵνα μετὰ ἀληθείας ὁμύση· ἡμεῖς δὲ οἱ τάλανες καὶ ἐπιρροκοῦμεν. Ἄλλ' ἔστω μετὰ ἀληθείας, οὐδὲ καλῶς ὄρκος γίνεται, ἀλλ' ἐν κρίσει. Δεδόσθω δὲ, (4) εἶθε ὁμνύειν ἐν κρίσει, εἰ δέον παραλαβάνειν εἰς τὸν τοιοῦτον ὄρκον τὸν Θεὸν τὸν τοῦ παντός καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸδε τὸ πρᾶγμα; Πηλίκον δεῖ εἶναι τὸ πρᾶγμα ἵνα τὰ γόνατα θῶ καὶ ὁμύσω; Πρὸς ἣν ἀπιστίαν γενομένην (5) ἐν τισι περὶ τοῦ λόγου μου θεραπεύων τοῦτο ποιήσαιμι ποτε; Εἰ δὲ, ὡς ἔτυχεν, οὕτως ὁμνύοιμι, ἀμάρτοιμι ἂν; Ἐὰν οὖν ὁμύση, Ζῆ Κύριος, μετὰ ἀληθείας, καὶ ἐν κρίσει, μὴ ἀκριτως, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ, μὴ ἀδίκως· καὶ εὐλογήσουσιν ἐν αὐτῷ ἔθνη. Ἦνυσεν ἀμφοτέρα, τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καὶ τὸν Ἰσραήλ· εἶπε περὶ τῶν ἐθνῶν, εἶπε καὶ περὶ τοῦ Ἰσραήλ.

Ἐπιφέρει· *Καὶ εὐλογήσουσιν ἐν αὐτῷ ἔθνη, καὶ ἐν αὐτῷ ἀνέσονται τῷ Θεῷ ἐν Ἱερουσαλήμ*· ὅτι τὰδε λέγει Κύριος τοῖς ἀνδράσιν Ἰούδα, καὶ τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ. Εἶρηκε τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, εἶρηκε καὶ τοῖς ἀπὸ Ἰσραήλ, λέγει τοῖς ἀπὸ τοῦ Ἰούδα. Μέμνημαι τῶν πρώτων εἰρημένων περὶ τοῦ Ἰούδα καὶ τῶν κατοικούντων ἐν Ἱερουσαλήμ τροπολογιών. (6) Κατοικοῦμεν γὰρ ἡμεῖς, ἐὰν ὁ Θεὸς διδῷ, ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ· ἐπεὶ ὅπου ὁ θησαυρός, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία. Ἐὰν θησαυρίζωμεν ἐν οὐρανῷ, καὶ ἔχωμεν τὴν καρδίαν ἐν Ἱερουσαλήμ τῇ ἄνω, περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος φησιν· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μητὴρ ἡμῶν, ὡς γέγραπται, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὰδε οὖν λέγει Κύριος τοῖς ἀνδράσιν Ἰούδα, καὶ τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ· *Νεώσατε ἑαυτοῖς νεώματα, καὶ μὴ σπείρετε ἐπ' ἀκάνθαις.*

¹³ Matth. v, 34. ¹⁴ Matth. vi, 21. ¹⁵ Gal. iv, 26. ¹⁶ Jerem. iv, 3.

(1) Scribendum putat Huetius, οἶδαμεν.

(2) In cod. Vat. male omissæ sunt hæc voces: λέγω ὑμῖν μὴ.

(3) Cod. Vat., μὴ δεόμενον τοῦ εἶναι τὸ οὐ καὶ ἔχη τὸ οὐ; μὴ δεόμενον μαρτύρων τῷ εἶναι αὐτὸ ἀληθῶς οὐ.

(4) Cod. Vat., γένεται. Mox idem codex δεδόςθω

γάρ... εἰ δέοι παραλαβάνειν εἰς τὸν τοιοῦτον ὄρκον τὸν τοῦ παντός, τὸν Χριστόν.

(5) Ita codex uterque. Ghislerius legi vult: πρὸς τὴν ἀπιστίαν γενομένην.

(6) Cod. Vat., τροπολογιών. Scorial. τροπολογικῶς.

Ὁ λόγος οὗτος μάλιστα τοῖς διδάσκουσι λέγεται, ἵνα μὴ A
 πρότερον ἐμπιστεύσωσι τὰ λεγόμενα τοῖς ἀχροαταῖς,
 πρὸ τοῦ νεώματα ποιῆσαι ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. Ὅταν
 γὰρ ἀρότρῳ ἐπιβαλόντες τὴν χεῖρα νεώματα ποιήσω-
 σιν ἐν ταῖς ψυχαῖς, κατὰ τὴν γῆν τὴν καλὴν καὶ ἀγα-
 θὴν τοῦτων ἀκούοντων, τότε σπείροντες οὐ σπείρου-
 σιν ἐπ' ἀκάνθαις· ἐὰν δὲ πρὸ τοῦ ἀρότρου, καὶ πρὸ
 τοῦ νεώματα ποιῆσαι ἐν τῷ ἡγεμονικῷ τῶν ἀκούον-
 των, λάβῃ τις τὰ σπέρματα τὰ ἅγια, τὸν περὶ τοῦ
 Πατρὸς λόγον, τὸν περὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸν περὶ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος, τὸν λόγον τὸν περὶ ἀναστάσεως, τὸν λό-
 γον τὸν περὶ κολάσεως, τὸν λόγον τὸν περὶ ἀναπαύ-
 σεως, τὸν περὶ νόμου, τὸν περὶ προφητῶν, καὶ ἀπαξ-
 απλῶς ἐκάστου τῶν γεγραμμένων, καὶ σπείρῃ, πα-
 ραβαίνει τὴν λέγουσαν ἐντολὴν πρῶτον· *Νεώσατε*
ἐαυτοῖς νεώματα· δευτέρου, *Καὶ μὴ σπείρετε ἐπ'*
ἀκάνθαις. Ἄλλὰ ἐρεῖ τις τῶν ἀκούοντων· Ἐγὼ οὐ
 διδάσκω, οὐχ ὑπόκειμαι ταύτῃ τῇ ἐντολῇ. Καὶ σὺ γεωρ-
 γὸς γενοῦ σεαυτοῦ, (1) καὶ μὴ σπείρῃς· ἐπ' ἀκάνθαις,
 ἀλλὰ νεώματα ποιήσον μοι τὸ χωρίον ὃ πεπίστευκέ σοι ὁ
 Θεὸς τῶν ὄλων. Κατανόησον τὸ χωρίον, ἴδε ποῦ εἰσιν
 ἀκανθαι, ποῦ μέριμναι βιωτικαὶ καὶ πλοῦτου φιληδονία.
 Καὶ κατανοήσας τὰς ἀκάνθας τὰς ἐν τῇ ψυχῇ σου, ζήτη-
 σον τὸ λογικὸν ἄροτρον, περὶ οὗ Ἰησοῦς φησὶ τό· *Οὐ-*
δεὶς βαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφεὶς
εἰς τὸ ὀπίσω, εὐθετὸς ἐστὶ τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.
 Ζήτησας αὐτὸ, καὶ εὐρῶν, ἀπὸ τῶν Γραφῶν συναγα-
 γῶν τοὺς βούς, τοὺς ἐργάτας τοὺς καθαρούς, ἀροτρια-
 σον, καὶ νέωσον τὴν γῆν, καὶ ἵνα μηκέτι ἦ παλαιά,
 ποιήσον αὐτὴν νέαν. Ἐκδυσάμενος τὸν παλαιὸν ἄνθρω-
 πον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, καὶ ἐνδυσάμενος τὸν
 νέον τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν, ποιήσεις
 σεαυτῷ νέωμα. Καὶ ἐὰν ποιήσης τὸ νέωμα, λάβε σπέρ-
 ματα ἀπὸ τῶν διδασκόντων, λάβε σπέρματα ἀπὸ τοῦ
 νόμου, λάβε ἀπὸ τῶν προφητῶν, ἀπὸ εὐαγγελικῶν
 Γραφῶν, ἀποστολικῶν λόγων, καὶ λαβὼν ταῦτα τὰ
 σπέρματα, σπείρον τὴν ψυχὴν (2) διὰ τῆς μνήμης καὶ
 τῆς μελέτης. Αὐτόματα ταῦτα δόξει ἀνατέλλειν, τὸ
 ἀληθῶς δὲ οὐκ αὐτὰ ἀνατέλλει μετὰ τὴν μνήμην αὐ-
 τῶν, ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὰ αὐξεῖ· Ἐγὼ ἐρύττεισα,
 Ἄπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἠύξησεν. Καὶ
 εἰ τίς γε δεδύνηται (3) κατανοῆσαι τὰς Γραφάς, οὐ-
 τος πεποιήκε νέωμα· καὶ ποιήσας νέωμα, ἐσπει-
 ρεν οὐκ ἐν ἀκάνθαις. Ταῦτα τὰ σπέρματα οἰκονο-
 μεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐκ αἰφνίδιον γενέσθαι στά-
 χυς, ἀλλ' (4) ὡς ἐν τῷ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίῳ πρῶτον
 χόρτος, εἶτα στάχυς, εἶτα ἕτοιμον γίνεται πρὸς θερι-
 σμὸν. Ὅταν γένηται ἕτοιμον πρὸς θερισμὸν, ἐλεύσονται
 οἱ ἐπὶ τὸν θερισμὸν ἐξαποστελλόμενοι, ὅταν γένη-
 ται ἕτοιμον πρὸς τὸν θερισμὸν, ἐλεύσονται (5) πρὸς οὗς
 ὁ λόγος φησὶν· *Ἐπάρατε τοὺς ὄσθαλλοὺς ὑμῶν,*
καὶ θεάσατε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς

A fecerint in eorum animis. Quando enim adhibito
aratro novalia fecerint in terra bona et secunda, in
animabus nempe auditorum, tunc seminantes non
seminant super spinas; si vero ante aratrum, et
priusquam novalia facta sint in mente auditorum,
acceperit quis sancta semina, sermonem de Patre,
sermonem de Filio, sermonem de Spiritu sancto.
sermonem de resurrectione, sermonem de suppli-
ciis, sermonem de requie, sermonem de lege, de
prophetis, et, ut uno verbo dicam, de singulis quæ
scripta sunt, et seminaverit, violat mandatum quod
ait primo: Novate vobis novalia; deinde: Et nolite se-
rerere super spinas. Verum dicit nonnemo **158** *audito-*
rum: Ego non doceo, præcepto huic non subjaceo.
Sed tuimetipsius agricola sis, et noli serere super
B spinas. Novale fac agrum quem tibi credit Deus
universorum. Considera agrum, vide ubi sunt
spinæ, ubi vitæ hujus cogitationes et divitiarum
amor; et ubi spinas quæ sunt in anima tua co-
gnoveris, quære rationabile aratrum de quo ait Je-
sus: Nemo mittens manum ad aratrum et respiciens
*retro, aptus est regno Dei*¹⁷. *Hoc perquisito et in-*
vento, e Scripturis conducens boves, operarios
mundos, aratro subigè, et innova terram, et ne
amplius sit vetusta, fac ipsam novam. Exuens ve-
*terem hominem cum actibus suis*¹⁸, *et induens no-*
vum qui renovatur in agnitionem, facies tibi met-
ipsi novale; et ubi feceris novale, a doctoribus,
lege, prophetis, evangelicis Scripturis, apostolicis-
que sermonibus accipe semina et ea in animam ja-
C cito memoriæ mandans et meditatione excolens.
Pullulare hæc sua sponte videbuntur: revera ta-
men non ea per memoriâ oriuntur, sed Deus
ipsis incrementum dat: Ego plantavi, Apollo ri-
*garavit, Deus autem incrementum dedit*¹⁹. *Quod si*
quis Scripturas intelligere potuerit, hic fecit novale;
et cum fecerit novale, non in spinis seminavit. Hæc
semina, Deo ita disponente, non repente spicæ
fiunt, sed, ut in Evangelio secundum Marcum legi-
*tur*²⁰, *primum herba, deinde spica, demum para-*
tum frumentum ad messem. Cum aptum fuerit ad
messem, venient hi, qui ad messem missi sunt.
Cum aptum fuerit ad messem, venient hi ad quos
dictum est: Levate oculos vestros, et videte regio-
*D nes, quia albæ sunt jam ad messem*²¹. *Ait itaque*
nobis: Novate vobis novalia, et nolite serere super
spinis. Si autem priusquam purgaveris animam
tuam, adhuc habens spinas processeris ad eum qui
docere vel possit, vel putetur, vel promittat, et pe-
tas institutiones ac semina spiritalia, violas man-
datum quod ait: Nolite serere super spinas.

¹⁷ Luc. ix, 62. ¹⁸ Coloss. iii, 9. ¹⁹ I Cor. iii, 6. ²⁰ Marc. iv, 28. ²¹ Joan. iv, 35.

(1) Male cod. Scor., ποῦ γεωργὸς γενοῦ σεαυτοῦ.
 (2) Cod. Vat., τῇ ψυχῇ.
 (3) Cod. Scor., ὁδὴ μὲν ἀναστέλλειν, τὸ ἀληθῶς
 εἶ οὐκ αὐτὰ ἀναστέλλεις μετὰ τὴν μνήμην αὐτῶν,

ἀλλ' ὁ Θεὸς ἠύξησεν. Καὶ εἰ τίς γε δεδύνηται.
 (4) In cod. Vat. desunt ἀλλ'.
 (5) In cod. Scorial. desunt hæc verba: ὅταν γέ-
 νηται ἕτοιμον πρὸς τὸν θερισμὸν, ἐλεύσονται.

πρόματα, καὶ μὴ σπείρετε ἐπ' ἀκάρθαις. Ἐὰν δὲ πρὶν καθάρης σου τὴν ψυχὴν, ἔχων (1) ἀκάρθας προῆς τῷ διδάσκειν (2) ἢ δυναμένῳ, ἢ νομιζομένῳ, ἢ ἐπαγγελλομένῳ, καὶ αἰτίας μαθήματα καὶ σπέρματα πνευματικὰ, παραβαίνεις τὴν λέγουσαν ἐντολὴν· Μὴ σπείρετε ἐπ' ἀκάρθαις.

14. Deinde dicitur : *Circumcidimini Deo vestro*, A *et circumcidite præputium cordis vestri*. Ubi necessario additur : *Deo vestro*. Quod 159 intelliges sensili exemplo. Circumciduntur, secundum id quod sensile est, inquam, non solum qui secundum legem Moysis ex circumcissione sunt, sed et alii pluri *Ægyptiorum* idolis sacerdotes circumciduntur; sed ista circumcisio idolis circumcisio est, et minime fit Deo. Illa autem *Judæorum* fortassis omnino tunc fiebat Deo. Cum igitur hic dicitur : *Circumcidimini Deo vestro*, litteræ sensu intellecto, Καλέξῃς (3) τοῦτο λέγεται· Περιτμήθητε τῷ Θεῷ ὑμῶν, καὶ περιτέμεσθε τὴν ἀκροβυστιαν τῆς καρδίας ὑμῶν· ὅπου ἀναγκαίως πρόσκειται τὸ· Τῷ Θεῷ ὑμῶν· νοήσεις δὲ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τοῦ αἰσθητοῦ· περιτέμνονται, κατὰ τὸ αἰσθητὸν λέγω, οὐ μόνον οἱ ἐκ περιτομῆς κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοί. (4) Τῶν Αἰγυπτίων εἰδώλοις οἱ ἱερεῖς περιτέμνονται· ἀλλ' ἐκεῖνη ἡ περιτομὴ εἰδώλοις περιτομὴ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐστὶ τῷ Θεῷ γινομένη περιτομὴ· ἡ δὲ Ἰουδαίων τάχα πάντως τότε τῷ Θεῷ ἐγένετο· Ἐὰν οὖν λέγῃ ὁ λόγος· Περιτμήθητε τῷ Θεῷ

(1) Cod. Vat., ἐὰν δὲ πρὶν καθάρσαι τὴν ψυχὴν, ἔτι ἔχων.

(2) Cod. Vat. male, τὸ διδάσκειν. Paulo post codex Scorial., καὶ αἰτεῖς. Ghislerius perperam legendum putat ἐνθῆς.

(3) Codex Vaticanus : Καὶ ἐξῆς τούτῳ λέγεται· Περιτμήθητε τῷ Θεῷ καὶ περιτέμεσθε τὴν ἀκροβυστιαν τῆς καρδίας ὑμῶν. Περιτμήθητε τῷ Θεῷ ὑμῶν, ἀναγκαίως πρόσκειται τὸ, Περιτμήθητε τῷ Θεῷ ὑμῶν.

(4) Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοί. Hæc cum sequentibus in Vaticano codice cohærebant; quæ ita distinguebat Ghislerius : Ὡς οἱ τῶν Αἰγυπτίων εἰδώλοις ἱερεῖς, etc. Lego, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοί. Τῶν Αἰγυπτίων εἰδώλοις οἱ ἱερεῖς περιτέμνονται. Præter *Judæos* multis circumcisio in usu fuit, *Ægyptiis* nimirum, *Colchis*, *Æthiopicis*, *Phœnicibus*, *Syris*, *Arabibus*, et *Troglodytis*, uti scribunt *Herodotus*, *Diodorus*, *Ambrosius*, *Hieronymus* et alii. *Americanos* quoque nonnullos *Jucatanæ* provincię præputium ponere memorię prodidit *Petrus* martyr, dec. iv, cap. 1. De *Ægyptiis*, finitimisque gentibus insignis est apud hunc ipsum *Jeremiam* locus, cap. ix, vers. 25, 26. Item apud *Origenem* nostrum, lib. i et v *contra Cels.* De ipsorum vero sacerdotibus apertius idem testificatus est, lib. ii, in epist. ad *Rom.* : *Nam apud Ægyptios qui in superstitionibus vestris et vetustissimis habentur, et eruditissimi, a quibus prope omnes reliqui ritum sacrorum et cæremoniae mutuati sunt; apud hos, inquam, nullus aut geometriæ studebat, aut astronomiæ, quæ apud illos præcipua ducitur, illius certe astrologiæ et Geneseos, qua nihil divinius putant, secreta rimabatur, nisi circumcissione suscepta. Sacerdos apud eos, aruspex, aut quorumlibet sacrorum minister, vel, ut illi appellant, propheta omnis, circumcisus est. Litteras quoque sacerdotales veterum Ægyptiorum, quas hieroglyphicas appellant, nemo discabat, nisi circumcisus. Omnis hierophantes, omnis vates, omnis cæli, ut putant, infernique mystes, et conscius apud eos esse non creditur, nisi fuerit circumcisus.* *Horus* *Apollo* de *Cynocephalo* : *Γεννάται δὲ περιτετμημένος, ἦν καὶ οἱ ἱερεῖς ἐπιτηδεύουσι περιτομῆν. Nascitur autem circumcisus, quam circumcissionem studiosè observant sacerdotes.* Sed legibus demum, solis *Judæis* circumcissionis facultas concessa est, reliquis adempta. l 11, π. 1. Ad legem *Cornelium* de sicariis et veneficis. Qui hunc morem ab *Abrahamo* *Hebræos*, a *Deo Abrahamum* accepisse vel nesciebant, vel non credebant, varia de eo fabulæ sunt. *Horatii* scholiastes in *Horat.* serm. lib. i, sat. 9, a *Moyse* propagatam hanc consuetudinem scripsit : *Pellicula, inquit, imminuti sunt, quia Moses rex Judæorum, cujus legibus reguntur, negligentia medicinalis (lego, medicitalis) effectus, et ne solus esset notabilis, omnes circumcidi voluit.* *Herodotus*, lib. ii, cap. 36 et 104,

Colchos, *Ægyptios* et *Æthiopes* hanc secandi præputii consuetudinem ἀπ' ἀρχῆς servasse scribit, eamque ex *Ægypto* in *Phœniciam* et *Syriam*, vel ipsis *Phœnicibus* et *Syris* fatentibus, profluxisse : indidemque *Abrahamum* eam in suos transtulisse nonnulli crediderunt. *Strabo* quoque *Judæos* *Ægyptiis* et originem suam et circumcissionis ritum debere prodit, lib. xvii, idemque hoc scripsisse *Celsum* tradit *Origenes*, lib. i *contra Cels.* Alii circumcissionem tot gentium usu celebratam, civili ritu ac politico primum introductam putant, ad præcavendam scilicet lepræ luem, quæ e sordibus sub præputio succrescentibus oriri solet; at a *Deo* nihilominus *Abrahamo* traditam, ut quod aliis morbi antidotum, illi ipsiusque posteris morbi antidotum simul et divini fœderis signum esset : ita non circumcissionem solum, sed pleraque *Moysis* præcepta sanitatis præscriptis accommodata esse. Ego vero circumcissionis mandatum a *Deo* primum *Abrahamum*, ab *Abrahamo* ipsiusque nepotibus reliquas gentes accepisse opinor : et ab *Ismaele* quidem et *Cethuræ* filii *Arabes*, vicinosque populos; inde *Troglodytas*, *Arabiam* gentem; ab *Arabibus* quoque, vel ipsis etiam *Israelitis* *Ægyptios* et *Æthiopes*; ab *Ægyptiis* *Colchos*, quos circumcissionem suam tanquam *Ægyptiacæ* originis argumentum proferre tradit *Diodorus*, lib. i. Ab ipso *Moyse* circumcissionem accepisse *Æthiopes* testatur *Artapanus* apud *Euseb.*, lib. ix, cap. 27, *De præp. evang.* Sed *Chusitas*, apud quos uxorem duxit, habuit pro *Æthiopicis*, cum essent *Arabes* *Madianitæ*. *Colchos* tum ritu hoc imbutos fuisse videtur existimasse *Scaliger* in *Propert.*, lib. i et ii, cum *Israelitas* *Salmanasar* *Samaria* depulsos in alias regiones deportavit; proptereaque quod *Cythæam* *Colchidis* urbem eos transtulerit, inde *Cuthæos* dictos fuisse vult quos in eorum locum circa *Samariam* collocavit. Quæ, si vera loqui fas est, tanto viro parum digna sunt : Sic enim habetur IV *Reg.* xvii : *Translati suntque est Israhel de terra sua in Assyrios usque in diem hanc. Adduxit autem rex Assyriorum de Babylone, et de Cutha, et de Avath, et de Emath, et de Sepharvaim : et collocavit eos in civitatibus Samariæ pro filiis Israel.* Vides alio ductos *Israelitas* : in *Assyriam* nimirum; *Cuthæos* aliunde accersitos, nempe e *Babylonia* et e *Cutha*. Præterea ut *Cutham* deportatos fateretur *Israelitas*; quid *Cuthæ* commune cum *Cythæa* *Colchidis* urbe? *Josephus*, lib. ix, cap. 16, *Antiq.* *Cutham* esse scribit *Persidis* regionem. Fadem nempe illa est ac *Susis*, seu *Cissia*, quæ *שׁוּשַׁן* in sacris litteris dicitur : *Chaldæi* שׁוּשַׁן appellant. Vanæ ergo illæ sunt *Scaligeri* conjecturæ, neque ex hac *Israelitarum* deportatione ad *Colchos* manavit circumcissionis ritus, quem ab *Ægyptiis* *Colchos*, ut diximus, hausisse *Diodorus* prodidit. Hæc *Huetius*.

ὁμῶν, νοήσας τὸ ῥητόν, μετάδηθι καὶ ἐπὶ τὴν τροπολογίαν, ἵνα εὐρησῇ πῶς τῶν περιτεμνομένων τροπολογικῶς, ὡς ἂν εἰπεῖν τάχα τινὰς (1) αὐτῶν· Ἡμεῖς ἐσμὲν ἢ περιτομή, οἱ μὲν περιτέμνονται τῷ Θεῷ, οἱ δὲ περιτέμνονται μὲν, οὐ τῷ Θεῷ δέ. Εἰσι δὲ καὶ ἄλλοι λόγοι παρὰ τὸν λόγον τὸν τῆς ἀληθείας, παρὰ (2) τὸν λόγον τὸν τῆς Ἐκκλησίας. Περιτέμνονται τὰ ἦθη καὶ τὴν καρδίαν, ὥστε εἰπεῖν, σωφρονίζουσιν οἱ φιλοσοφούντες, σωφρονίζουσιν οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων, καὶ γίνονται αὐτοῖς περιτομή· ἀλλὰ περιτομή μὲν, οὐ τῷ Θεῷ δέ· περιτομή γὰρ λόγῳ ψευδεὶ παρ' ἐκείνους γίνεται. Ὅταν δὲ κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, κατὰ τὴν πρόθεσιν τῆς ὑγιοῦς διδασκαλίας κοινωνικῆς (3) ἦς, οὐ περιτέμνηται μόνον, ἀλλὰ καὶ περιτέμνηται τῷ Θεῷ. Περιτέμνηται οὖν τῷ Θεῷ ὁμῶν, καὶ περιτέμνηται τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας ὁμῶν. Τίς ταῦτα οὐ παρέργεται ὡς σαφῆ; Οὐκοῦν ἐστὶ τις (4) ἀκροβυστία τῆς καρδίας, καὶ ταύτην δεῖ περιτέμνησθαι. Ὁ ἀκριβῶς τὸν λόγον, τοιαῦτα ζητῶν ἐν τῷ τόπῳ ἐξετάσει· ἡ ἀκροβυστία συγγενεῖται, ἡ περιτομή ἐπικτητός ἐστι, καὶ ὅπερ ἐκ γενέσεως ἐλήλυθε, τοῦτο περιαιρεῖ ἢ περιτομή. Εἰ τοίνυν περιαιρεῖσθαι κελεύει ὁ λόγος τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας (5), θραύει τι εἶναι συγγεννημένον τῇ καρδίᾳ, ὃ λέγει ἀκροβυστίαν, ὅπερ περιαιρεθῆναι δεῖ, ἵνα τις περιτέμνηται τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας. Ἐάν τις νοήσῃ τὸ Ἡμεθα (6) τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ Λοιποὶ ἐάν τις νοήσῃ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἐν ᾧ γεγεννημέθα· ἐάν τις νοήσῃ τὸ οὐδὲν καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδὲ εἰ μίᾳ ἡμέρᾳ εἴη ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀριθμητοὶ δὲ μῆνες αὐτοῦ· βψεται τίνα τρόπον γεγεννημέθα μετὰ ἀκαθαρσίας καὶ ἀκροβυστίας τῆς καρδίας ἡμῶν.

Ἴνα δὲ κατὰ τὸ ἀπλούστερον παράδειγμα λεχθῆ, δυνάμενον προσαγαγεῖν ὑμᾶς; (7) τῷ ἰδεῖν τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας, παραθήσομαι ὅτι κατὰ τὴν πρῶτην ἡλικίαν ψευδοδοξίαι πάντως γίνονται ἐν τῇ ψυχῇ· οὐ γὰρ οἷόν τε εἶναι ἀρχῆθεν ἀληθῆ δόγματα καὶ καθαρὰ λαβεῖν (8) τὸν ἀνθρώπον, προενοήσατο δὲ ὁ Θεὸς λόγον ἱστορίας καὶ Γραφῆς τῆς κατὰ τὸ ῥητόν, ἵνα θρέψῃ τὸν κατὰ σάρκα γεγεννημένον τῷ Ἀβραάμ, ἐν τοῖς κατὰ σάρκα πρῶτον λόγοις, καὶ γένηται πρῶτος ὁ ἐκ τῆς παιδείας, εἰς τὸ δυνηθῆναι μετὰ τοῦτον γεννηθῆναι τὸν τῆς ἐλευθέρως, καὶ τὸν διὰ τῆς ἐπαγγελίας. Εἰ νενόηται τοῦτο διὰ τί παρελήφθη, δύναται νοεῖσθαι ἡ ἀκροβυστία τῆς καρδίας προγενομένη τῆς περιτομῆς. Χρεῖα οὖν ἡμῖν τὸν λόγον παραλαβεῖν τὸν καθαιρόντα τὰ δόγματα, καὶ περιαιροῦντα πάντα τὰ γεγόμενα κατὰ ψευδοδοξίαν ἐν ἡμῖν· τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ ἀποθέσθαι τὴν ἀκροβυστίαν τῆς

A transi etiam ad moralem, ut reperias quo pacto eorum qui tropologice ita circumcidentur, ut quidam ex iis dicant: Nos sumus circumcisio, alii quidem circumcidentur Deo, alii vero circumcidentur, sed non Deo. Hoc etiam aliis modis accipitur præter veritatis et Ecclesiæ sensum. Circumcidentur et mores et cor, hoc est, ad modestiam componunt, qui philosophiæ addicti sunt, necnon hæretici, fitque ipsis circumcisio; sed etsi circumcisio est, Deo tamen non est; falso quippe circumcisio apud illos fit. Quando vero secundum Ecclesiæ regulas et sanæ doctrinæ propositum particeps communionis es, non solum circumcisus es, verum etiam circumcisus es Deo. Itaque, *Circumcidimini Deo vestro, et circumcidite præputium cordis vestri*²². Quis ista **160** non præterit tanquam manifesta? Est igitur quoddam præputium cordis, et illud circumcidendum est. Qui sermonem diligenter consideraverit, hæc quærens hoc loco expendet. Præputium congenitum est, circumcisio adscititia est, quodque ex generatione advenit, hoc adimit circumcisio. Si igitur auferre jubet sermo præputium cordis, oportet esse quidpiam una cum corde natum, quod vocat præputium, quodque auferendum est, ut quis præputium cordis sui circumcidat. Si quis consideraverit illud: *Eramus natura filii iræ, sicut et cæteri*²³; si quis consideraverit hoc *corpus humilitatis*²⁴ in quo nati sumus; si quis etiam consideraverit istud: *Nemo purus a sordibus, neque si una dies fuerit vita ejus; numerabiles autem menses ejus*²⁵, videbit quonam modo cum impuritate et præputio cordis nati sumus.

15. Ut autem simplicius aliquod exemplum proponatur, quod vos ad præputium cordis cognoscendum possit adducere, addam falsas omnino in prima ætate opiniones gigni in anima. Neque enim fieri potest ut a sui exordio vera et pura dogmata capiat homo, Deus autem historias et litteralem Scripturæ sensum ita providit ut filius Abrahæ, natus secundum carnem, primum iis qui secundum carnem sunt sermonibus nutritur, primumque qui ex ancilla erat, nasceretur, ut postea qui erat ex libera et per promissionem, in lucem veniret. Si hoc quid sibi velit, intellectum fuerit, utique potest intelligi præputium cordis ante circumcisionem fuisse prognatum. Opus ergo nobis est ratione quæ dogmata expurget, et auferat omnia quæ in nobis ex falsis opinionibus innascuntur. Hoc igitur est præputium cordis nostri deponere. In corde enim pu-

²² Jerem. iv, 4. ²³ Ephes. ii, 3. ²⁴ Philip. iii, 21. ²⁵ Job xxv, 4.

(1) Codex Scorialensis, τάχα τινές.

(2) Παρὰ τὸν λόγον τὸν τῆς ἀληθείας. Hæc in editione Huetii omissa sunt incuria typographi, siquidem habentur tum in Vaticano tum in Scorialensi cod.

(3) Κοινωνικός. Excidit quoque hæc vox in editione Huetii, licet habeatur in utroque codice manuscripto.

(4) Codex Vaticanus, οὐκ ἔν ἐστὶ τις, male.

(5) Ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας, etc. Ita quidem

recte habet codex Vaticanus; sed in Scorialensi codice vocem ἀκροβυστίαν immediate sequitur: τί δὴ ποτε περιαιρεθῆναι δεῖ, ἵνα τις περιτέμνηται, etc.

(6) Codex Vaticanus, νοήσῃ τὸ ἡμεν. Scorialensis, νοήσῃ, ἡμεθα.

(7) Codex Vaticanus, ἡμᾶς.

(8) Δόγματα καὶ καθαρὰ λαβεῖν. In codice Vaticano pro λαβεῖν legitur λαλεῖν. In Scorialensi deest καὶ. Paulo post codex Vaticanus habet, προενοήσατο δὲ ὁ Θεὸς; λόγος ἱστορίας.

tiamus rationis humanæ sedem esse ubi intelligentia est, unde pravæ exeunt cogitationes. Qui pravas aufert cogitationes, is præputium cordis aufert. Qui falsam deponit opinionem, præputium cordis sui circumcidit, sitque vir Juda, et habitator Jerusalem pure circumcisus. Si quis autem præputium cordis sui non deposuerit, videamus quid illi sermo comminetur: *Ne quando, inquit, egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non erit qui exstinguat* ²⁶. Egreditur itaque, velut ignis, indignatio Domini **161** adversus eos qui Deo non sunt circumcisi, adversus eos qui præputium cordis sui non deposuerunt, et non erit qui exstinguat a facie adinventionum ipsorum. Ignis iste materiam habet nequitiam adinventionum ipsorum. Ubi non est nequitia adinventionum, non habet ignis quod depascatur. Porro materiam istius ignis esse nequitiam adinventionum, audi Prophetam dicentem: *Et non erit qui exstinguat a facie nequitie adinventionum vestrarum: annuntiate in Juda, et in Jerusalem audiatur: dicite, annuntiate, significate tuba super terram, et clama e fortiter* ²⁷. Hæc, inquit, quæ annuntiata sunt dicite in Juda, iis qui de tribu Juda, sunt Christi. Manifestum enim est Salvatorem nostrum e Juda exortum esse.

ἀπαγγελλόμενα (4) εἶπατε ἐν τῷ Ἰουδα, τοῖς ἀπὸ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰουδα τοῦ Χριστοῦ· πρόδηλον γὰρ ὅτι ἐξ Ἰουδα ἀνατέταλκεν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν (5).

16. *Significate tuba super terram.* Sermo sublimis, excitans auditorem, præparans ipsum ad bellum contra passiones, ad bellum contra assultus virtutum adversariarum, præparans ipsum ad festa cœlestia (ad utraque enim hæc assumitur) accipitur pro tuba in Numeris. Istiusmodi sermo tuba est, qualis mihi et si cui alteri hic præcipitur; datur autem volenti et quærenti sensum Scripturarum. Jubet fieri tubas argenteas ductiles. Sic ait hic sermo: *Significate tuba super terram, et clamate fortiter, dicite, Congregamini, et ingrediamur in civitates muratas.* In civitatem muris carentem non vult nos intrare sermo Dei, sed in muratam. Ecclesia Dei viventis veritate Verbi munita est. Hic namque murus est, sicut in decimo septimo psalmo habetur Deum etiam murum esse ²⁸. *Assumentes fugite in Sion.* Quotquot estis extra Sionem, *assumentes fugite in Sion, festinate, nolite stare* ²⁹. Qui proficitis, festinate in speculum, *quia ego mala adduco ab aquilone, et contritionem magnam malorum ingruentium ab aquilone, id est, adversario, uti sæpe dictum est.* Si quis repertus fuerit qui non prope-

²⁶ Jerem. iv, 4. ²⁷ Jer. iv, 4, 5. ²⁸ Psal. xvii, 3.

(1) Codex Scorialensis, εἰ γὰρ, etc. Origenes in Joan. i. ii, καὶ ἐπισκέψαι εἰ διὰ τὸ ἐν μέσῳ τοῦ παντὸς εἶναι σώματος τὴν καρδίαν, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ τὸ ἡγεμονικὸν καὶ κατὰ τὸν ἐν ἐκάστῳ λόγον. Hoc vero Peripateticorum est dogma, quod amplexos quoque fuisse Stoicos discimus ex Laertio in Zenone. ΠΥΕΤΙΣ.

(2) Codex Vaticanus, ἐστίν. Infra idem, ἐπιτηδευμάτων ἡμῶν, ὅπου οὐκ ἐνὶ πονηρίᾳ.

καρδίας ἡμῶν. Ἢ γὰρ (1) καρδία ἐστὶν ἔχουσα καθ' ἡμᾶς τὸ ἡγεμονικόν, ἔνθα ἐστὶ τὰ νοήματα ὅθεν οἱ διαλογισμοὶ ἐξέρχονται οἱ πονηροί. Ὁ περιαιρούμενος τοὺς διαλογισμοὺς τοὺς πονηροὺς, τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας περιαιρεῖται, ὁ ἀποτιθέμενος τὴν ψευδοδοξίαν, περιπέτμηται τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ, καὶ γίνεται ἀνὴρ Ἰουδα, καὶ κατοικῶν Ἰερουσαλὴμ, καθαρῶς περιτεμένονος. Ἐὰν δὲ τις μὴ ἀπόθηται τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ, ἴδωμεν τί ἀπειλεῖ αὐτῷ ὁ λόγος· *Μήπως ἐξέλθῃ, φησὶν, ὡς πῦρ ὁ θυμὸς μου, καὶ ἐκκαυθήσεται, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων.* Ἐξέρχεται οὖν ὡς πῦρ ὁ θυμὸς τοῦ Κυρίου ἐπὶ τοὺς μὴ περιτημένους τῷ Θεῷ, ἐπὶ τοὺς μὴ ἀποθεμένους τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων ἀπὸ προσ-

ώπου πονηρίας (2) ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν. Τὸ πῦρ ἐκεῖνο ὕλην ἔχει τὴν πονηρίαν τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν. Ὅπου οὐκ ἔστι πονηρία ἐπιτηδευμάτων, οὐκ ἔχει τὸ πῦρ ὅπου νεμηθῆ. Ὅτι δὲ ἡ ὕλη ἐκεῖνου τοῦ πυρὸς ἡ πονηρία ἐστὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἄκουε τοῦ Προφήτου λέγοντος· *Καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων ἀπὸ προσώπου πονηρίας ἐπιτηδευμάτων ὑμῶν* (3) *ἀναγγελάτε ἐν τῷ Ἰουδα, καὶ ἐν Ἰερουσαλὴμ ἀκούσθήτω· εἰσατε, ἀνυγγελάτε, σημάνατε σάλπιγγι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ κράξατε μέγα.* Ταῦτα, φησὶ, τὰ (4) *σημάνατε σάλπιγγι ἐπὶ τῆς γῆς.* Ὁ λόγος ὁ ὑψηλός, ὁ διεγείρων τὸν ἀκροατὴν, ὁ παρασκευάζων αὐτὸν εἰς τὸν πόλεμον τὸν κατὰ τῶν παθῶν, εἰς τὸν πόλεμον τὸν κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀντικειμένων (6) δυνάμεων, ὁ παρασκευάζων αὐτὸν εἰς τὰς οὐρανίους ἑορτάς, εἰς ἀμφοτέρας γὰρ ταῦτα λέγεται, παραλαμβάνεται (7) σάλπιγξ ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς· ὁ τοιοῦτος λόγος σάλπιγξ ἐστίν, ὅσον ἐμοὶ κελεύει ὁ λόγος, καὶ εἰ τιτι ἄλλῳ, δέδοται δὲ τῷ βουλομένῳ καὶ ζητήσαντι τὸν νοῦν τῶν Γραφῶν. Κελεύει ποιῆσαι σάλπιγγας ἀργυρᾶς ἐλατάς. Οὗτος φησὶν ὁ λόγος· *σημάνατε σάλπιγγι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ κραάξατε μέγα· εἰπατε· Συνάχθητε, καὶ εἰσέλθωμεν εἰς τὰς πόλεις τὰς τειχίρεις.* Εἰς ἀτειχιστον πόλιν οὐ βούλεται ἡμᾶς εἰσελθεῖν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἰς τετειχισμένην.

D *Ἢ Ἐκκλησία τοῦ ζῶντος Θεοῦ τετειχισμένη ὑπὸ τῆς ἀληθείας τοῦ Λόγου. Οὗτος γὰρ ἐστὶ τὸ τεῖχος ὡς ἐν τῷ ιζ' κεῖται· ψαλμῷ (8), ὅτι καὶ τεῖχος ἐστὶν ὁ Θεός· Ἀναλαβόντες φεύγετε εἰς Σιών.* Ὅσοι ἐστὲ ἐξ ἡμῶν τῆς Σιών, *ἀναλαβόντες φεύγετε εἰς Σιών· σπεύσατε, μὴ στήτε.* Οἱ ἐν τῇ προκοπῇ, σπεύσατε ἐπὶ τὸ σκοπευτήριον, *ὅτι κατὰ ἐγὼ ἐπάγω ἀπὸ*

²⁹ Jerem. iv, 6.

(3) Idem, ἡμῶν.

(4) Codex Vaticanus, ἐπαγγελλόμενα.

(5) Codex Scorialensis, ὑμῶν.

(6) Ἀντικειμένων δυνάμεων. In codice Vatic. deest δυνάμεων.

(7) Cod. Vatic., καὶ παραλαμβάνεται.

(8) Οὗτος γὰρ ἐστὶ τὸ τεῖχος ὡς ἐν τῷ ιζ' κεῖται ψαλμῷ. In codice Scorialensi deest ὡς et κεῖται.

βορῆῦ, καὶ συντριβὴν μεγάλην τῶν ἐπαγομένων ἀπὸ βορῆᾶ, βορῆᾶ τοῦ ἀντικειμένου, ὡς πολ- λάκις λέλεκται. Ὅς ἐὰν εὐρεθῇ μὴ σπεύσας, μηδὲ εἰσελθὼν εἰς τὰς πόλεις τὰς τειχίηρας, μὴ γενόμενος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἔξω ἐστηχώς, αὐ- τὸς ὑπὸ τῶν πολεμίων καταληφθεὶς ἀναιρεθήσεται. Τίς ἐστὶν ὁ πολέμιος (1) ἴδωμεν ἐκ τῶν ἐξῆς τίνα τρό- πον λέγεται· Ἀνέβη λέων ἐκ τῆς μάνδρας αὐτοῦ, ἐξολοθρεύων ἔθνη ἐξῆρην. Οὗτός ἐστιν ὁ πολέμιος ὃν δεῖ ἡμᾶς φυγεῖν. Λέων ἡμᾶς καταδιώκει. Τίς οὗ- τος; Πέτρος ἡμᾶς διδάσκει λέγων· Ὁ ἀντίδικος ὁμῶν (2) διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπιῆ· ᾧ ἀντίστητε στερεοὶ ἐν τῇ πί- στει· καὶ, κατὰ τὸν θ' ψαλμὸν, Ἐνεδρεύει ἐν ἀπο- κρύφῳ, ἐνεδρεύει ὡς λέων ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐτοῦ· καὶ ἐνεδρεύει οὗτος λέων οὐχ ἡμέρα, (3) ἀλλ' ἐπὶ ἅπαντα γένηται νύξ. Κατὰ γὰρ τὸν ργ' ψαλμὸν, Ἐθου σκότος, καὶ ἐγένετο νύξ· ἐν αὐτῇ διελεύσονται πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ, σκύμνοι ὠρυόμενοι τοῦ ἀρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ τοῦ Θεοῦ βρῶσιν αὐτοῖς.

Ἀνέβη οὖν λέων ἐκ τῆς μάνδρας αὐτοῦ. Ποῦ; πότε; Κάτω ἐστὶ πεσὼν, εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς κατελήλυθεν. Ἀνέβη λέων ἐκ τῆς μάνδρας αὐτοῦ. Ἀνθρωπος εἶ, ἀνωτέρω εἶ τοῦ διαβόλου· κρείττων γὰρ εἶ αὐτοῦ, ὁπίσθιος ἐκ τῆς· ἐκείνος διὰ τὴν καλίαν κάτω ἐστίν. Ἀνέβη οὖν λέων ἐκ τῆς μάνδρας αὐτοῦ ἐξολοθρεύειν ἔθνη· ἐξῆρην ἀναβάς ἐκ τῆς μάνδρας αὐτοῦ, τόπου τοῦ οἰκείου τῇ κολάσει ἑαυτοῦ (4). Ἐξολοθρεύων ἔθνη ἐξῆρην· ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, θεῖναι τὴν γῆν σου εἰς ἐρήμωσιν. Βούλε- ται εἰσελθεῖν σου εἰς τὴν γῆν, περὶ ἧς βραχέως ἐλέ- γομεν. Ἐκαστον ἡμῶν βούλεται νεμηθῆναι. Ἐρχεται οὖν τοῦ θεῖναι τὴν γῆν σου εἰς ἐρήμωσιν, (5) ἵνα κα- ταπατήσῃ τὰ σπέρματα ὃ λέων, ἵνα ποιήσῃ ἐρημὸν σου τὴν γῆν. Καὶ πόλεις σου καθαιρεθήσονται, παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι αὐτάς· ἐπὶ τούτοις περιζώσασθε σάκκους. Ἐπεὶ οὖν ἀνέβη λέων, καὶ ἀπειλεῖ σοι λέων, καὶ βούλεται σου ἀφανίσει τὴν γῆν, περιζώσαι σάκκον, κλαῖε καὶ πένθει, διὰ τῶν εὐχῶν παρακάλει τὸν Θεόν, ἵνα τοῦτον τὸν λέοντα ἐξολοθρεύσῃ ἀπὸ σοῦ, καὶ μὴ ἐμπέσῃ αὐτοῦ εἰς τὸ στόμα. Ὅν τρόπον γὰρ ὅταν ἐκσπάσῃ ὁ ποιμὴν ἐκ στόματος λέοντος δύο σκέλη, ἢ λοβὸν ὠτιου· οὕτως ὁ λέων ζητεῖ τῶν ὠτων σε λαβεῖν, ἵνα διὰ τῆς λιχνείας (6) σου λόγους ψευδεῖς σοι παραβαλὼν ἐκστήσῃ σε ἀπὸ τῆς ἀληθείας. Βούλεται σου ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀρπάσαι τοὺς πόδας, καὶ καταφαγεῖν· ἀλλὰ σὺ περιζώσαι σάκκους, καὶ κό- πτου, καὶ κλαῖε καὶ ἀλάλαζε (7), βλέπων τὸν πολέμιον τὸν ἐνεστηκότα, ἵνα ἀποστραφῇ θυμὸς ὀργῆς Κυρίου ἀπὸ σοῦ, καὶ ἀποστραφέντος τοῦ θυμοῦ, δυνηθῆς ἐν ἀμεριμνία γενόμενος, μηκέτι τοῦ λέοντος ὑπεισερχομέ- νου σοι, τῷ σε εἰσεληλυθέναι εἰς τὴν τειχίηρὴν πόλιν, ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

³⁰ ibid. 7. ³¹ 1 Petr. v, 8. ³² Psal. ix, 30. ³³ Psal. ciii, 20. ³⁴ Jerem. iv, 7. ³⁵ ibid. 7, 8. ³⁶ Amos iii, 12.

(1) Cod. Vatic., τίς δὲ ἐστὶν ὁ πολέμιος.

(2) Idem, ἡμῶν, et mox ζητῶν τίνα καταπιεῖν· ᾧ ἀνίστητε στερεοὶ τῇ πίστει.

(3) Codex Scorialensis, ἡμέρας, et infra ἀρυόμε- νοι ἀρπάσαι. Item paulo inferius, ἄνθρωπος ἀνωτέρω τοῦ διαβόλου, κρείττων.

(4) Codex Vaticanus, αὐτοῦ, et infra, περὶ ἧς

raverit, neque se ad urbes muratas receperit, hoc est, intra ecclesias Dei non fuerit ingressus, sed foris remanserit, captus ab hostibus neci tradetur. Quis sit hostis videamus ex sequentibus quomodo describatur: *Ascendit leo de cubili suo, exterminans gentes levavit se* ³⁰. Hic est hostis nobis fugiendus. Leo nos persequitur. Quis **162** ille? Petrus nos docet dicens: *Adversarius vester diabolus circuit quærens quem devoret; cui resistite fortes in fide* ³¹; et in psalmo nono legitur: *Insidiatur in abscondito, insidiatur ut leo in spelunca sua* ³². Et insidiatur hic leo non diu, sed noctu. Nam ut in psalmo centesimo tertio habetur: *Posuisti tenebras, et facta est nox; in ipsa pertransibunt omnes bestię terrę; catuli leonum rugientes ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi* ³³.

Ascendit igitur leo de cubili suo. Ubi? quando? Deorsum cecidit, in infima terrę descendit. Ascendit leo de cubili suo. Homo es, superior es diabolo: præstantior enim illo es quicumque tandem sis: ille ob malitiam deorsum est. Ascendit igitur leo de cubili suo, ut exterminet gentes: extulit se ascendens de cubili suo, loco supplicii suis idoneo. *Exterminans gentes levavit se: exivit de loco suo ut ponat terram tuam in solitudinem* ³⁴. Vult invadere terram de qua paulo antea dicebamus. Unumquemque nostrum vult depascere. Venit itaque ut ponat terram tuam in solitudinem, ut semina conculcet leo, ut faciat terram tuam desolatam. *Et civitates tuę destruentur, eo quod non habitentur: super his accingite vos ciliciis* ³⁵. Cum igitur ascenderit leo, et minetur tibi leo, et velit abolere terram tuam, accingere cilicio, plora et dole, precibus age cum Deo, ut leonem hunc exterminet a te, et in os ejus non incidat. *Quemadmodum enim cum extrahit pastor de ore leonis duo crura aut extremum auriculę* ³⁶, ita hic leo quærit auribus te arripere, ut per curiositatem tuam sermonibus te fallacibus inescans abducat a veritate. Vult a veritate pedes tuos rapere et devorare. Sed tu accingere ciliciis, et plange, et plora, et ulula imminuentem hostem conspiciens, ut avertatur furor irę Domini a te, et averso furore, in securitate constitutus, leone non amplius te invadente, eo quod in civitatem muratam ingressus sis, glorificare possis liberantem te Deum in Christo Jesu, cui est honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

δοξάζειν τὸν ρυόμενόν σε Θεόν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ

προδ βραχέως ἐλέγομεν.

(5) Codex Scorialensis, γῆν σου ἐρήμωσιν. Infra cod. Vatic., ἀπειλεῖ σου λέων.

(6) Codex Vaticanus, λυχνίας, male.

(7) Codex Scorialensis, ἀλάλασε. Legendum videtur ὀλόλασε. Ibidem cod. Vatic., πολέμιον ἐνεστη- κότα.

163 HOMILIA VI.

In istud :

Domine, oculi tui ad fidem ³⁷, etc.

1. *Domine, inquit, oculi tui ad fidem.* Sicut oculi Domini super justos ³⁸, nam ab iniquis avertit eos; sic oculi Domini ad fidem : ab infidelitate enim avertit illos. Quamobrem ab eo qui novit quid orando dicat, pulchre dictum est : *Domine, oculi tui ad fidem.* Quod itaque hic scriptum est, tale est : *Domine, oculi tui ad fidem.* Quoniam vero *verbum sapiens si audierit sciens, laudabit et ad illud adjiciet* ³⁹, vide quanta ex hoc dicto : *Domine, oculi tui ad fidem*, possint effici. Paulus ait ⁴⁰ : *Nunc autem manent fides, spes, charitas, tria hæc : major autem horum est charitas.* Sicut oculi Domini ad fidem, sic oculi Domini ad spem, oculi Domini ad charitatem. Et cum sit spiritus fortitudinis, et charitatis, et temperantiæ, sicut oculi Domini ad charitatem, sic oculi Domini ad fortitudinem, sic oculi Domini ad temperantiam, oculi Domini ad justitiam, sic ad omnes virtutes sunt oculi Domini. Si igitur volueris et tu radios spiritalium Dei oculorum ad te pertingere, virtutes tibi compara, et erit quemadmodum, *Domine, oculi tui ad fidem*, sic, *Domine, oculi tui ad singula quæ possides bona.* Et si istiusmodi sis, ut oculi Domini illuceant tibi, dices : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* ⁴¹.

Κυρίου ἐλλάμπειν σοι, ἐρεῖς· Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς

2. Deinde de peccatoribus videamus quod dictum est ⁴² : *Flagellasti eos, et non doluerunt.* Sensibilia hæc flagella vivis corporibus illata, velint, nolint vapulantes, dolore eos afficiunt : at Dei flagella ejusmodi sunt, ut vapulantium quidam doleant, quidam non doleant. Expendamus, si possumus, quid sit dolere a flagellis Dei, et quid non dolere; ostendamus infelices non dolere a flagellis Dei, beatos autem dolere a flagellis Dei. Ait enim Sapientia : *Quis dabit super cogitatu meo flagella, et super labia mea signaculum astutum, ut in ignorantibus meis non parcant, et peccata mea non perdant me?* Attende illud : *Quis dabit super cogitatu meo flagella* ⁴³? Ergo sunt flagella quæ cogitationem **164** flagellant. Flagella Dei cogitationem flagellant. Sermo enim qui animam pungit, et ipsam in conscientiam peccatorum adducit, flagellat; flagellat autem beatum dolentem a flagellis : quæ enim dicuntur ipsum feriunt, et reprehensorem non spernit. Quando autem quis repertus fuerit, qui sensus, ut ita dicam, expers fuerit, de illo dicitur : *Flagellasti eos, et non doluerunt.* Eodem sermone in modum reprehensionis prolato, verbi gratia, ut

³⁷ Jerem. v. 3. ³⁸ Psal. xxxiii, 16. ³⁹ Eccl. xxi, 18. ⁴⁰ I Cor. xiii, 13. ⁴¹ Psal. iv, 7. ⁴² Jerem. v, 3. ⁴³ Eccl. xxiii, 2.

(1) In codice Scorialensi pro Κυρίου, legitur ἦν, sicque infra οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἦν εἰς πίστιν, male.
(2) Idem cod. habet : εἰς πίστιν· ἐπειδὴ λόγον, etc., sicque nonnulla omisit quæ suppletur e codice Vaticano.

A

OMILIA Γ.

Εἰς τό·

Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν, καὶ τὰ ἐξῆς.

Κύριε, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν. Ὡς οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου (1) ἐπὶ δικαίους· ἀπὸ γὰρ ἀδίκων ἀποστρέφει αὐτούς· οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου εἰς πίστιν· ἀπὸ γὰρ ἀπιστίας ἀποστρέφει αὐτούς. Διὰ καλῶς λέλεκται ὑπὸ τοῦ νοοῦντος τί λέγει ἐν τῇ εὐχῇ τό· *Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν.* Τὸ μὲν οὖν ἐναυθα γεγραμμένον ἐστὶ· *Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν.* Ἐπεὶ δὲ λόγον σοφὸν ἐὰν ἀκούσῃ ἐπιστήμων, αἰρέσει αὐτὸν καὶ ἐπ' αὐτὸν προσθήσει· ὅρα πόσα ἐστὶ ποιῆσαι ἀπὸ τοῦ· *Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν.* (2) Φησὶν ὁ Παῦλος· *Νυνὶ δὲ μένει τὰ τρία ταῦτα, πίστις, ἀγάπη, ἀγάπη· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.* Ὡς ὀφθαλμοὶ Κυρίου εἰς πίστιν, ὀφθαλμοὶ Κυρίου εἰς ἐλπίδα, ὀφθαλμοὶ Κυρίου εἰς ἀγάπην. Ἐπεὶ δὲ ἐστὶ πνεῦμα δυνάμεως, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ, ὡς ὀφθαλμοὶ Κυρίου εἰς ἀγάπην, οὕτως ὀφθαλμοὶ Κυρίου εἰς δύναμιν, οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου εἰς σωφρονισμὸν, ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαιοσύνην, οὕτως ἐπὶ πάσας ἀρετὰς ὀφθαλμοὶ Κυρίου. Εἰ οὖν βούλει καὶ σὺ τὰς ἀκτίνας τῶν νοητῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Θεοῦ φθάνειν ἐπὶ σέ, ἀνάλαβε τὰς ἀρετὰς· καὶ ἔσται ὡς τό· *Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν*, οὕτω, *Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου* (3) *εἰς ἕκαστον ἂν ἄν κτήσῃ ἀγαθῶν.* Καὶ ἐὰν τηλικούτος ἦς, ὡς τοὺς ὀφθαλμούς· τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, *Κύριε.*

Εἶτα περὶ τῶν ἀμαρτωλῶν ἴδωμεν τὸ λεγόμενον· *Ἐμαστίγωσας αὐτούς, καὶ οὐκ ἐπόνησαν.* Αὗται αἱ αἰσθηταὶ μάστιγες ζῶσι προσφερόμεναι σώμασιν, εἴτε βούλονται, εἴτε μὴ βούλονται οἱ μαστιγούμενοι, πόνον ἐμποιοῦσιν αὐτοῖς· αἱ δὲ τοῦ Θεοῦ μάστιγες τοιαυτὰ εἰσιν, ὡς τινὰς μὲν τῶν μαστιγουμένων πονεῖν, τινὰς δὲ τῶν μαστιγουμένων μὴ πονεῖν. Ἴδωμεν εἰ δυνάμεθα διηγῆσασθαι, τί ἐστὶ τὸ πονεῖν ἀπὸ μαστίγων Θεοῦ, καὶ τί τὸ μὴ πονεῖν, καὶ δι· κακοδαίμονες οἱ μὴ πονοῦντες ἀπὸ μαστίγων Θεοῦ· μακάριοι δὲ οἱ πονοῦντες ἀπὸ μαστίγων Θεοῦ· φησὶ γὰρ ἡ Σοφία· *Τίς δώσει ἐπὶ τοῦ διανοήματός μου μάστιγας, καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων μου σφραγίδα παροῦργον,* (4) *ἵνα ἐπὶ τοῖς ἀγνοήμασί μου μὴ φαισῶνται, καὶ αἱ ἀμαρτίαι μου μὴ ἀπολέσωσι με,* Πρὸς τὴν τῶ· *Τίς δώσει ἐπὶ τοῦ διανοήματός μου μάστιγας;* Οὐκοῦν εἰσι μάστιγες τὸ διανόημα μαστιγοῦσαι. Αἱ μάστιγες τοῦ Θεοῦ τὸ διανόημα μαστιγοῦσι. Λόγος γὰρ καθαπτέμενος τῆς ψυχῆς, καὶ εἰς σύνεσιν αὐτὴν ἀγων τῶν ἡμαρτημένων, μαστιγοῖ· μαστιγοῖ δὲ τὸν μὲν μακάριον πονοῦντα ἐπὶ ταῖς μάστιξι· καθικνεῖται γὰρ αὐτοῦ τὰ λεγόμενα, καὶ οὐκ ἐξευτελίζει τὸν ἐλέγχοντα ἀπ' αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τις εὐρεθῆ,

(3) In codice Scorialensi luxatus est hic locus omisiss his verbis, εἰς πίστιν, οὕτω, Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου.

(4) Codex Vaticanus, πανοῦργων. Infra codex Scorialensis, καθικνεῖται γὰρ αὐτῶ.

Ἰν' οὕτως εἶπω, ἀναίσθητος, λεχθήσεται περὶ αὐτοῦ· Ἐμωστίγῳσας αὐτοῦς, καὶ οὐκ ἐπόνησαν. Τοῦ αὐτοῦ λόγου λεγομένου ἐλεγκτικῶς, φέρε εἰπεῖν, ἐπὶ τῷ καθικέσθαι (1) διανοίας τοῦ τὴν συνείδησιν μεμολοσμένου ἐπὶ τινι ἁμαρτίᾳ, τὸ λεγόμενον, ἔαν ὁ μὲν τις τῶν ἀκουόντων ἀλγήσῃ, ὥστε λεχθῆναι περὶ αὐτοῦ, ἐώρακας ὡς κατενύγη ὁ δεῖνα· ὁ δέ τις τῶν ἀκουόντων μὴ ἀλγήσῃ, ἀλλὰ ἀναισθητεῖ τῶν ἐλεγχόντων, δῆλον ὅτι λεχθήσεται περὶ τοῦ μηδ' αἰθανομένου· Ἐμωστίγῳσας αὐτοῦς, καὶ οὐκ ἐπόνησαν. Μία μὲν (2) διήγησις αὕτη περὶ τοῦ, οὐκ ἐπόνησαν, καὶ ἐπόνησαν· ἴδωμεν δὲ, εἰ ἔχομεν καὶ ἑτέραν ἀνάπτυσιν. Γίνονται τινες ἐν τοῖς σώμασι μερῶν τινῶν νεκρότητες καὶ ξηρότητες· καὶ πολλάκις τοιαῦτα πάσχει τὰ νεκρωμένα μέλη παρὰ τὰ ζῶντα, ὥστε προσαγομένων μὲν τῶν πόνων ποιῆσαι δυναμένων τῷ ζῶντι μέλει, ἀλγεῖν ἐκεῖνον ᾧ προσάγεται τὸ ποιοῦν πονεῖν, προσαγομένων δὲ τῶν ποιοῦντων πονεῖν τῷ μέλει τῷ ἀναισθητῷ οὐκ αἰσθάνεται ἑκείνος, ὅταν ἡ νεκρότης περὶ αὐτόν. Ταῦτα εἴπερ ἴσῃς ἐπὶ τοῦ σώματος, μετὰθες ἐπὶ τὴν ψυχὴν· καὶ ὄρα, ὅτι ἔστι τις καὶ ψυχὴ νεκρομένη τὰ μέλη, ὥστε μὴ αἰσθάνεσθαι ἀπὸ τῶν μωστίγων, κἄν ἐπίπονα προσφέρηται τινα. Διαπρισθῆσεται, (3) ἀλλ' οὐκ αἰσθανθήσεται ἡ δεῖνα ψυχὴ· ἄλλη δὲ αἰσθανθήσεται, καὶ τάχα ὡσπερὲ λυπεῖται μᾶλλον ἐπὶ τῷ μὴ αἰσθάνεσθαι ἢ περὶ ἐπὶ τῷ αἰσθάνεσθαι, ὁ μὴ αἰσθανόμενος ἀπὸ πόνων αὐτῷ προσφερομένων, εὐχόμενος μᾶλλον πονεῖν εἰ προσάγοιτο τὰ ἐπίπονα, ἐπεὶ σημεῖόν ἐστι τοῦτο τοῦ ζῆν αὐτόν, ἀηδιζόμενος δὲ ἐπὶ τῷ (4) μὴ αἰσθάνεσθαι ἐπὶ τοῖς ἐπιπόνωις. Ὅσπερ δὴ τοῦτο γίνεται ἐπὶ τῶν σωμάτων, οὕτω νομίζω ἐν τῷ· *Θελήσωσιν, εἰ ἐγένοντο πυρίκαυστοι*, τοιοῦτόν τι δηλοῦσθαι· ὅσον, τοῦ πυρὸς προσφερομένου τινὶ, καὶ μὴ αἰσθανομένου τοῦ καιομένου, θελήσωσιν ἑκείνοι καταλαβόντες σύγκρισιν μὴ αἰσθανομένων ἐπὶ ταῖς ἀλγηδῶσι καὶ αἰσθανομένων, μᾶλλον αἰσθάνεσθαι ἐπὶ τῷ πυρὶ, ἢ μὴ αἰσθάνεσθαι· καὶ εὐξαιτο ἂν τις (5), προσαγομένου τοῦ κεκριμένου πυρὸς ἐπὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, αἰσθάνεσθαι μᾶλλον ἢ μὴ αἰσθάνεσθαι. Ταῦτα διὰ τὸ· *Ἐμωστίγῳσας αὐτοῦς, καὶ οὐκ ἐπόνησαν συνετέλεσας αὐτοῦς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν*. Ὅτε τὰ καθαρτικὰ ποιεῖ ὁ προνοῶν τῶν ὄλων θεὸς ἐπὶ ψυχῆς σωτηρίᾳ, τότε αὐτὴν συνετέλεσε. (6) *Νοήσεις δέ· Συντετέλεσας αὐτοῦς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν*, ἀπὸ παραδείγματος τοῦ κατὰ τὸν παραδιδόντα τὴν ἐπιστήμην, καὶ τὸν μὴ βουλόμενον παραλαβεῖν τὴν ἐπιστήμην ἀπὸ τοῦ παραδιδόντος. Πάντα γὰρ τὰ παρ' αὐτῷ (7) ποιεῖται ὁ διδάσκαλος, καὶ

A quod dicitur animum ejus percussit qui conscientiam habet aliquo peccato pollutam, si quis audientium doluerit, ita ut de eo dicatur: Vidisti ut ille compunctus est? alius vero nequaquam doluerit, sed sensu omni amisso reprehensores non audiat, manifestum est de eo qui ne sentit quidem dici posse: *Flagellasti eos, et non doluerunt*. En quo sensu accipi possit, non doluerunt, aut doluerunt. Videamus an sit nobis etiam alia expositio. Accidit interdum in corporibus ut partes quædam emoriantur et aridæ fiant, et sæpenumero istiusmodi membra emortua præ vivis tanto dolore afficiuntur ut adhibitis quidem vivo membro iis quæ dolorem inferunt, doleat ille cui id quod dolorem efficit, infertur, iisdem vero tormentis membro sensu carenti adhibitis, minime doleat ille cujus membrum emortuum est. Hæc si in corpore conspexisti, ad animam transfer, et considera quædam quoque animam esse cujus membra ita emortua sunt, ut flagella non sentiat, quantumvis molesta quædam inferantur. Dissecabitur anima illa, sed non sentiet; alia vero sentiet; et fortassis qui ea quæ dolorem pariunt, non sentit, quodammodo plus dolet cum ea non sentit, quam cum sentit, optatque potius dolere cum molesta inferuntur (eteuim hoc signum est ipsum vivere), et ægre fert se non sentire quæ dolorem parere consueverunt. Sicuti porro hoc in corporibus fit, sic cum dicitur: *Vellent si forent ambusti*, tale quid innui opinor. Velut si cui ignis admovetur, et ille qui comburitur, non sentit, vellent illi facta comparatione sentientium et non sentientium, sentire potius in igne quam non sentire, et optarit utique quispiam ignem qui peccatoribus decernitur, sentire potius quam non sentire. Hæc dicta sunt propter istud: **165** *Flagellasti eos, et non doluerunt; consummasti eos, et noluerunt recipere disciplinam*⁴⁴. Quando provisor universorum Deus pro animæ salute purgantia propinat, tunc ipsam consummavit. Illud autem: *Consummasti eos, et noluerunt recipere disciplinam*, intelliges exemplo ejus qui scientiam tradit, et ejus qui traditam recipere non vult. Omnia enim quæ sui muneris sunt doctor faciat, et peragat omnia quæ ad tradendam scientiam spectant, ille vero non audiat quæ dicuntur, de hoc ego auditore præceptorum dixerim: *Consummasti eum, et noluit recipere disciplinam*. Quando igitur a Providentia in nos fiunt omnia ut consummemur, et perficiamur, nos vero non recipimus quæ administrat Provi-

⁴⁴ Jerem. v, 3.

(1) Codex Scorial., ἐπὶ τὸ μὴ καθικέσθαι, et infra, ἔαν ὁ μὲν τις τῶν ἀκουόντων μὴ ἀλγήσῃ.

(2) *Καὶ οὐκ ἐπόνησαν. Mía μὲν, etc.* Deest in codice Scorialensi, *Mía μὲν διήγησις αὕτη περὶ τοῦ, οὐκ ἐπόνησαν, καὶ, ἐπόνησαν.* Mox in codice Vaticano deest vox ἀνάπτυσιν, quæ et abesse potest sine sensus dispendio.

(3) *Διαπρισθῆσεται.* Codex Vaticanus habet διαπροσφέρεται. Paulo post codex Scorialensis, ὡς περιλυπεῖται μᾶλλον ἐπὶ τῷ αἰσθάνεσθαι, εἴπερ ἐπὶ τῷ

αἰσθάνεσθαι.

(4) Codex Scorial., ἐπὶ τοῦ. Paulo post codex Vaticanus, θελήσωσιν, εἰ ἐγένοντο, et infra, καταλαβόντα σύγκρισιν.

(5) Codex Scorialensis, ἂν τις, προσαγομένου καλεῖν τοῦ συγκεκρυμένου πυρὸς ἐπὶ τοὺς, etc. Infra idem, ὅτε καθαρτικὰ ποιεῖ.

(6) *Τότε αὐτὴν συνετέλεσε.* Codex Vaticanus habet, τὸ ἐπ' αὐτῷ συνετέλεσε.

(7) Codex Scorialensis, παρ' αὐτόν.

dentia ad perfectionem nos trahens, Deo ab intelligente dici posset : *Consummasti eos, et noluerunt recipere disciplinam.*

οὐκ ἠθέλησε δέξασθαι παιδείαν. Ἐπὶ οὖν τὰ ἀπὸ τῆς Προνοίας γίνονται πάντα εἰς ἡμᾶς ἵνα συντελεσθῶμεν, καὶ τελειωθῶμεν, ἡμεῖς δὲ μὴ παραδεχόμεθα τὰ τῆς Προνοίας τῆς ἐπὶ τελειότητι ἡμᾶς ἐλκούσης, λεχθεῖη ἂν ὑπὸ τοῦ νοούντος τῷ Θεῷ· *Κύριε, συνετέλεσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν.*

3. *Firmaverunt facies suas super petram* ⁴⁵. *Intelliges et hoc ex crassioribus peccatoribus. Quidam enim dum reprehensionis sermones audiunt, de peccato erubescunt, seque abscondunt et submitunt sermone perstricti coarguente; alii vero istiusmodi sunt, ut rubore careant, nullaque verecundia afficiantur ob ea de quibus reprehenduntur, et in quibus peccaverunt. De his itaque quos non pudet, dicere poteris: Firmaverunt facies suas super petram. Si in corporeis hoc intellexisti, transfer illud cogitatione ad animam, intelligens faciem de qua dicitur ⁴⁶: Tunc vero facie ad faciem: et vide animam duram, quale erat cor Pharaonis induratum, ita ut monitis refractaria resistat, et veluti a se rejiciens ea quæ dicuntur, secundum monita minime formetur. Ibi enim reperies congruere illud: Firmaverunt facies suas super petram, et noluerunt reverti. 166 Et ego dixi: Fortasse inopes sunt, quia noluerunt cognoscere viam Domini et iudicium Dei; ibo ad optimates, et loquar eis ⁴⁷. Cum hæc intellexisset de iis qui nolunt recipere disciplinam, neque de flagellis ad sanam mentem redeunt, horum ait se causam perspexisse, quia nempe inops est ipsorum anima. Et ego dixi: Fortasse inopes sunt, quia non potuerunt, quia non cognoverunt viam Domini, et iudicium Dei; ibo ad optimates, et loquar eis. Optimates animis honoris causa dicuntur: ita enim apud Græcos τὸ ἀδρὸν frequenter usurpatur ad significandam animæ ratione utentis magnitudinem. Quando enim quis magnas res aggreditur, et proponit sibi magnifica quæque, semperque cogitat ea quæ decent, quomodo ex recta ratione vitam instituat, nihil humile, nihil parvum cupiens neque spectans, hic optimum sublimemque habet animum. Hi itaque, quoniam erant pauperes, quos priores sermo reprehendit, non audierunt, inquit Propheta: idcirco non audierunt, quia inopes sunt: Ibo ad optimates, et loquar eis. Quod si beatum est in aures audientium loqui, beatum est reperire optimatem et magnum auditorem. Idcirco his ita dictis, scientes non tantum damnum esse dicentibus, quantum audientibus, si non susceperint quæ dicuntur (eam enim ob rem incusatur mentis et intelligentiæ inopia), precibus a Deo petamus, ut, crescente in nobis ratione, vim et magnitudinem consequamur in Christo Jesu, ut sacros sanctosque*

⁴⁵ Jerem. v, 3. ⁴⁶ 1 Cor. xiii, 12. ⁴⁷ Jer. v, 5, 4.

(1) Τῷ διδασκάλῳ. Legebat Corderius, τοῦ διδασκάλου, vertit enim: *dixerim utique de istiusmodi p acceptiore.*

(2) Codex Vaticanus, τῆς ψυχῆς, et infra, ἡ καρδία Φαραῶν ἐσκληρωμένη, ὥστε αὐτὴν ἐπὶ τὰ ἀπαγγελλόμενα ἐστάναι.

Α συντελείτω πάντα εἰς παράδοσιν ἐπιστήμης, ἐκείνος δὲ μὴ παραδεχέσθω τὰ λεγόμενα· εἰποιμ' ἂν περὶ τοῦ τοιούτου τῷ διδασκάλῳ· (1) Συνετέλεσας τόνδε, καὶ τοιοῦτοί εἰσιν, ὥστε αὐτοὺς ἀνευθροιάστους εἶναι μὴ αἰδουμένους ἐφ' οἷς ἐλέγχονται, ἐφ' οἷς ἡμαρτήκασι. Εἴποις ἂν οὖν περὶ τούτων οἱ οὐκ αἰδοῦνται· Ἐστερέωσαν τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὑπὲρ πέτραν. Εἰ νερόντας ἐπὶ τῶν σωματικῶν αὐτῶν, μετὰ μοι τῷ λόγῳ ἐπὶ τὴν ψυχὴν, (2) νοήσας πρόσωπον περὶ οὗ λέγεται· *Τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον* καὶ ὅρα ψυχὴν στερεάν, ὅποια ἦν ἡ καρδία Φαραῶν ἐσκληρωμένη, ὥστε αὐτὴν ἐπὶ τοῖς ἀπαγγελλομένοις ἐστάναι ἀντίτυπον, καὶ ὥσπερ ἀποβάλλουσαν τὰ λεγόμενα, μὴ μορφουμένην κατὰ τὰ ἀπαγγελλόμενα. Ἐκεῖ γὰρ εὐρήσεις ὅτι ἀρμόζει τό· Ἐστερέωσαν τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὑπὲρ πέτραν, καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἐπιστραφεῖν, κἀγὼ εἶπα· Ἴσως πτωχοὶ εἰσιν, ὅτι οὐκ ἠθέλησαν γινῶναι ὁδὸν Κυρίου, καὶ κρίσιν Θεοῦ πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἄδρους, καὶ λαλήσω αὐτοῖς. Ταῦτα νοήσας περὶ τῶν μὴ θελόντων παιδευθῆναι, μὴ νοούντων ἐπὶ ταῖς μάστιξι τοῦ Θεοῦ, φησὶ νενοσκήσας τὸ τούτων αἷτιον· Πτωχὴ ἐστὶν αὐτῶν ἡ ψυχὴ. Κἀγὼ εἶπα· Ἴσως πτωχοὶ εἰσιν, διότι οὐκ ἠδυνήθησαν, ὅτι οὐκ ἐγνωσαν ὁδὸν Κυρίου, καὶ κρίσιν Θεοῦ πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἄδρους, καὶ λαλήσω αὐτοῖς. Οἱ ἄδροι ταῖς ψυχαῖς ἐν ἐπαίνοις λέγονται· καὶ παρ' Ἑλλήσι γὰρ τὸ ἀδρὸν συνεχῶς ὀνομάζεται, κατὰ τὸ μεγαλεῖον (3) τῆς λογικῆς ψυχῆς. Ὅταν γὰρ τις μεγάλοις ἐπιβάλλῃ πράγμασι, καὶ προθεσείας ἔχη ἀξιολόγους, καὶ σκοπεῖ ἀεὶ τὰ δέοντα, πῶς βίωσῃ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, μὴδὲν ταπεινὸν καὶ μικρὸν θέλων, μὴδὲ ὀρών, ὁ τοιοῦτος τὸ ἀδρὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον ἔχει ἐν τῇ ψυχῇ· οὗτοι οὖν, ἐπεὶ ἦσαν πτωχοὶ, οἱ πρότεροι οὖς ἐψέξεν ὁ λόγος, οὐκ ἤκουσαν, φησὶν ὁ προφήτης. Διὰ τοῦτο οὐκ ἤκουσαν ἐπεὶ πτωχοὶ εἰσι· Πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἄδρους, καὶ λαλήσω αὐτοῖς. Καὶ εἰ ἐστὶ μακάριον εἶναι ἐπὶ τῷ λέγειν εἰς ὅτα ἀκουόντων, μακάριον ἐστὶν ἐάν πορεύσῃ τις εἰς ἄδρου, καὶ μεγάλον ἀκροατοῦ. Διὰ τοῦτο τούτων οὕτω λεγομένων, εἰδότες ὅτι οὐ ζημία τοῖς λέγουσιν, ὅσον τοῖς ἀκούουσιν ἐστὶ, τὸ μὴ παραδέχασθαι τὰ ἀπαγγελλόμενα, διὰ (4) καὶ κατηγορεῖ πτωχείας τοῦ νοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς διανοίας, παρακαλέσωμεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν

Ἐστερέωσαν τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὑπὲρ πέτραν. Νοήσεις καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν σωματικωτέρων τῶν ἀμαρτανόντων. Οἱ μὲν ἀκούοντες λόγους ἐλεγκτικούς, ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ ἐρυθριῶσι, καὶ καταδύονται, ἀποπίπτουσιν, ἀποτομένου τοῦ λόγου τοῦ ἐλεγκτικοῦ αὐτῶν· οἱ δὲ τοιοῦτοί εἰσιν, ὥστε αὐτοὺς ἀνευθροιάστους εἶναι μὴ αἰδουμένους ἐφ' οἷς ἐλέγχονται, ἐφ' οἷς ἡμαρτήκασι. Εἴποις ἂν οὖν περὶ τούτων οἱ οὐκ αἰδοῦνται· Ἐστερέωσαν τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὑπὲρ πέτραν. Εἰ νερόντας ἐπὶ τῶν σωματικῶν αὐτῶν, μετὰ μοι τῷ λόγῳ ἐπὶ τὴν ψυχὴν, (2) νοήσας πρόσωπον περὶ οὗ λέγεται· *Τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον* καὶ ὅρα ψυχὴν στερεάν, ὅποια ἦν ἡ καρδία Φαραῶν ἐσκληρωμένη, ὥστε αὐτὴν ἐπὶ τοῖς ἀπαγγελλομένοις ἐστάναι ἀντίτυπον, καὶ ὥσπερ ἀποβάλλουσαν τὰ λεγόμενα, μὴ μορφουμένην κατὰ τὰ ἀπαγγελλόμενα. Ἐκεῖ γὰρ εὐρήσεις ὅτι ἀρμόζει τό· Ἐστερέωσαν τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὑπὲρ πέτραν, καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἐπιστραφεῖν, κἀγὼ εἶπα· Ἴσως πτωχοὶ εἰσιν, ὅτι οὐκ ἠθέλησαν γινῶναι ὁδὸν Κυρίου, καὶ κρίσιν Θεοῦ πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἄδρους, καὶ λαλήσω αὐτοῖς. Ταῦτα νοήσας περὶ τῶν μὴ θελόντων παιδευθῆναι, μὴ νοούντων ἐπὶ ταῖς μάστιξι τοῦ Θεοῦ, φησὶ νενοσκήσας τὸ τούτων αἷτιον· Πτωχὴ ἐστὶν αὐτῶν ἡ ψυχὴ. Κἀγὼ εἶπα· Ἴσως πτωχοὶ εἰσιν, διότι οὐκ ἠδυνήθησαν, ὅτι οὐκ ἐγνωσαν ὁδὸν Κυρίου, καὶ κρίσιν Θεοῦ πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἄδρους, καὶ λαλήσω αὐτοῖς. Οἱ ἄδροι ταῖς ψυχαῖς ἐν ἐπαίνοις λέγονται· καὶ παρ' Ἑλλήσι γὰρ τὸ ἀδρὸν συνεχῶς ὀνομάζεται, κατὰ τὸ μεγαλεῖον (3) τῆς λογικῆς ψυχῆς. Ὅταν γὰρ τις μεγάλοις ἐπιβάλλῃ πράγμασι, καὶ προθεσείας ἔχη ἀξιολόγους, καὶ σκοπεῖ ἀεὶ τὰ δέοντα, πῶς βίωσῃ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, μὴδὲν ταπεινὸν καὶ μικρὸν θέλων, μὴδὲ ὀρών, ὁ τοιοῦτος τὸ ἀδρὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον ἔχει ἐν τῇ ψυχῇ· οὗτοι οὖν, ἐπεὶ ἦσαν πτωχοὶ, οἱ πρότεροι οὖς ἐψέξεν ὁ λόγος, οὐκ ἤκουσαν, φησὶν ὁ προφήτης. Διὰ τοῦτο οὐκ ἤκουσαν ἐπεὶ πτωχοὶ εἰσι· Πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἄδρους, καὶ λαλήσω αὐτοῖς. Καὶ εἰ ἐστὶ μακάριον εἶναι ἐπὶ τῷ λέγειν εἰς ὅτα ἀκουόντων, μακάριον ἐστὶν ἐάν πορεύσῃ τις εἰς ἄδρου, καὶ μεγάλον ἀκροατοῦ. Διὰ τοῦτο τούτων οὕτω λεγομένων, εἰδότες ὅτι οὐ ζημία τοῖς λέγουσιν, ὅσον τοῖς ἀκούουσιν ἐστὶ, τὸ μὴ παραδέχασθαι τὰ ἀπαγγελλόμενα, διὰ (4) καὶ κατηγορεῖ πτωχείας τοῦ νοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς διανοίας, παρακαλέσωμεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν

(3) Codex Scorialensis, ὀνομάζεται, καὶ τὸ μεγαλεῖον.

(4) In codice Vaticano omittitur διὰ, et paulo post legitur ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν αὐξήσας. In Scorialensi deest Θεοῦ, et pro λαβεῖν habetur λαβεῖν.

αἰώντος τοῦ λόγου ἐν ἡμῖν ἀδρότητα καὶ μεγαλειότητα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἀκούσαι τῶν ἱερῶν καὶ ἁγίων λόγων δυνηθῶμεν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA Z'.

Εἰς τὸ·

Καὶ ἔσται ἐν ἡμέραις ἐκείναις, λέγει Κύριος ὁ Θεός σου, οὐ μὴ πατάξω ὑμᾶς εἰς συντέλειαν, μέχρι τοῦ· οὕτως δουλεύσετε ἀλλοτρίοις ἐν γῆ οὐχ ὑμῶν.

Ὁ κρίνων κατὰ βραχὺ Θεὸς τοὺς κολαζομένους, διδωσι τόπον μετάνοιας, καὶ οὐχ ἅμα τῷ ἁμαρτῆσαι κολάζων, φέρει τὴν συντέλειαν τῆς κολάσεως ἐπὶ τὸν ἁμαρτηχότα· διὰ τοῦτο κατὰ βραχὺ κολάζων (1) κολάζει. Καὶ τοῦτου τὸ παράδειγμά ἐστιν ἐν τῷ Λευϊτικῷ· ἐν γὰρ ταῖς τῶν παραβαινόντων τὸν νόμον ἀραῖς ἀναγέγραπται μετὰ τὰς κολάσεις τὰς προτέρας· Καὶ ἔσται, ἐν μετὰ ταῦτα μὴ ἐπιστραφήτε, λέγει Κύριος, προσθήσω ὑμῖν κἀγὼ πληγὰς ἐπτά. Καὶ πάλιν διηγῆται ἄλλην κόλασιν· Καὶ ἔσται, ἐν μετὰ ταῦτα μὴ ἐπιστραφήτε, ἀλλὰ πορεύσησθε πρὸς τὰς πλάγιοι, κἀγὼ πορεύσομαι μεθ' ὑμῶν θυμῷ πλαγίῳ. Καὶ εὐρήσεις τὸν Θεὸν ἐπιμετροῦντα κολάσεις μετὰ φειδοῦς, ὡς βουλόμενον (2) εἰς ἐπιστροφὴν ἀγαγεῖν τὸν ἁμαρτηχότα, καὶ οὐκ ἀθρώως πάσας (3) ἀποδιδόντα. Τοιαῦτα οὖν ἴσον ἐπὶ τῷ ῥητῷ ἐγεγόνει περὶ τὸν λαόν, καὶ ἀπειλῶν αὐτοῖς ὁ λόγος ἃ πείσονται, μετ' ἐκεῖνά φησι· Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, λέγει Κύριος ὁ Θεός σου, οὐ μὴ πατάξω ὑμᾶς εἰς συντέλειαν. Ταῦτα (4) μάλιστα φθάει καὶ ἐπὶ τὰς μελλούσας κολάσεις. Εἰ δὲ μὴ, ὁ δυνάμενος ἀπὸ τῶν ἐν τῷ βίῳ συμβεβηκότων περὶ τὸν λαόν μεταβάτω καὶ ἐπ' ἐκεῖνας· ἐγὼ γὰρ πειθόμενος εἴποιμι, ὅτι ὡς Ἐποδείγμασι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἔπουρανίων, οὕτως ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ τῶν ἀληθινῶν κολάσεων ἐκολάσθη ὁ λαὸς ἐκεῖνος ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἑαυτῶν· ὡς εἶναι πᾶσαν κόλασιν τὴν κατὰ νόμον καὶ τοὺς προφῆτας ἀναγεγραμμένην περὶ τὸν λαόν περιέχουσαν σκίαν κολάσεων ἀληθινῶν. Ὡστερ οὖν (5) ἐκεῖνος συντέλεια ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις οὕτω γέγονεν, ἀλλ' ἐπὶ τέλει ποτέ· οὕτω μήποτε ἔσται καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον (6) ἐπὶ τοὺς ἁμαρτηχότας κόλασις. Συντέλεια δὲ ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅτε καὶ ἡ αἰχμαλωσία ἦν τοῦ Ναβουχοδονόσορ (7). Καὶ τότε ἔρεϊ τις, ὅτι οὐδὲ τότε συντέλεια· ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ τοῖς Μακκαβαϊκοῖς· ἀλλὰ συντέλεια τῷ λαῷ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Ὅσον γὰρ οὐκ ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Σωτῆρ· Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν Ἑρῆμος (8), οὐκ ἔφιλετο· ὅτε δὲ ἔκλαυσεν ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ,

A sermones intelligere valeamus, cui honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VII.

In istud :

Et erit in diebus illis, dicit Dominus Deus tuus, non percutiam vos in consummationem, usque ad istud : sic servietis alienis in terra non vestra 49.

1. Qui puniendos sensim judicat Deus, dat locum pœnitentiæ, et non simul ac peccatum est, puniens, totam pœnam infert peccatori : quamobrem paulatim punit. Hujus rei exemplum exstat in Levitico ; nam in diris adversus eos qui legem violant, post priores pœnas ascriptum reperitur : *Et erit, si post hæc non fueritis conversi, dicit Dominus, adjiciam vobis plagas septem 49.* Et rursus aliam pœnam enarrat 50 : *Et erit, si post hæc non fueritis conversi, sed ambulaveritis erga me obliqui, ambulabo et ego vobiscum furore obliquo.* Et reperies Deum pœnas parce admetiri, ut qui velit ad conversionem adducere peccatorem, et non omnia conferatim retribuere. Hæc itaque quantum ad litteram illi populo contigerunt, et ubi minatus est illis sermo quid passuri essent, ait : *Et erit in diebus illis, dicit Dominus 167 Deus tuus, non percutiam vos in consummationem.* Hæc maxime spectant etiam ad futura supplicia. Sin minus, qui potest ab his quæ in hac vita populo contigerunt, ad illa quoque transeat. Ego certe dixerim quod mihi persuasum est, sicut *exemplari et umbræ deserviant cœlestium 51,* ita in exemplum et umbram verorum suppliciorum punitum esse populum illum pro peccatis suis ; ita ut omnis pœna populi in lege et prophetis descripta, verarum pœnarum umbram exhibeat. Ut igitur illis consummatio pro peccatis nondum obtigit, sed in fine aliquando obtinget, sic forte post mortem peccatoribus intelligentur pœnæ. Consummatio obtigit Jerosolymæ, quando erat captivitas Nabuchodonosor. At dicit quispiam : Neque tunc erat consummatio, neque Machabæorum temporibus, sed consummatio populo fuit in adventu Domini mei Jesu Christi. Donec enim illis Salvator non dixerat 52 : *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta, non fuit derelicta ; quando autem flevit super Jerusalem, dicens 53 : Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quem*

49 Jer. v, 18, 19. 50 Levit xxvi, 21. 51 ibid. 25, 24. 52 Matth. xxiii, 38.

53 ibid. 37.

(1) In codice Vaticano deest κολάζων. Mox idem, καὶ τοῦτο τὸ παράδειγμα.
 (2) Ὡς βουλόμενον. Codex Vaticanus habet : εἰ βούλεται.
 (3) Idem omittit πάσας. Mox in Scorialensi legitur, τοιαῦτα οὖν ἴσα ἐπὶ τῷ ῥητῷ ἐγεγόνει.
 (4) Codex Vaticanus, εἰ δὲ ταῦτα.
 (5) Idem, εἴπερ οὖν, εἰ μὴ, ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις οὗ γέγονεν.
 (6) Οὕτω μήποτε ἔσται καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον, etc. Sensus est : Quomadmodum populus

Israeliticus nondum peccati finem fecit, sed aliquando tamen faciet ; ita nec ejus supplicio ac pœnis modum mors imponet, sed tempus illud quo gentium plentudo adveniet. Sic enim sentiebat Origenes, ut sexcentis locis demonstrare est. HæTIUS.
 (7) Codex Vaticanus habet, ἐστὶν ἡ Ναβουχοδονόσορ.
 (8) Ἐρῆμος Ἑρῆμος. In cod. Vaticano deest Ἑρῆμος.

admodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluitis! Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Relicta est domus, circumdata est ab exercitibus Jerusalem: tanquam derelicta domo, etiam desolatio ejus appropinquavit. Deinde post eorum excidium, nobis gentibus salus advenit. Puniebantur igitur illi, at non pervenit ad illos consummatio usque ad Domini Jesu mei adventum.

ἤγγισαν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς. Εἶτα μετὰ τὸ ἐκεῖνων παράπτωμα ἦλθεν (2) ἡ σωτηρία ἡμῖν τοῖς ἔθνεσιν. Ἐκολάζοντο οὖν ἐκεῖνοι, καὶ συντέλεια οὐκ ἔφθανεν ἐπ' αὐτούς ἕως τῆς τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μου ἐπιδημίας (5).

2. Illud porro mecum cogito, ne res quoque nostræ similiter habeant, et pœnæ quædam inferantur, ita ut alii secundas pœnas non experiantur, sed satis sint illis primæ; alii autem et secundas experiantur et tertias; alii vero etiam quartas. Illud enim: *Adjiciam plagas septem*⁶, mysticum quidpiam, quaecunque illud sit, indicat, cum una plaga, et altera nec non et tertia usque ad dictas septem inferuntur æliquis. Non omnes tamen septem plagis feriantur; sed opinor quosdam feriri plagis sex, alios quinque, alios quatuor, alios tribus aut duabus, omnium autem postremos in suppliciis, existimo feriri plaga unica. Novit igitur Deus etiam quæ ad plagas pertinent. Quare initio lectionis hujus 168 scriptum est: *Et erit in diebus illis, quibus quæ diximus flent, non faciam vos in consummationem.* Sed non in diebus illis consummatio. Sunt enim quidam dies, quando faciet quos faciet consummationem.

5. *Et erit quando dixeritis: Cur fecit Dominus Deus noster nobis omnia hæc? Et dices eis: Pro eo quod dereliquistis me et serviistis diis alienis in terra vestra; sic servietis alieni in terra non vestra*⁷. Textus hic intelligatur, et ex eo satis erit in præsentem admonitionem iis qui audire possunt, proponere. Filii igitur Israel terram sanctam et templum habebant domum orationis; oportebat eos servire Deo: illi vero divina præcepta posthabentes, et idola colebant, et idola Damasci sibi asciscebant, ut in libris Regum scriptum est, aliaque gentium idola in terram sanctam intrudebant. Quibus receptis, dignos se præstabant qui in idolorum terram ejectionentur, ibique essent, ubi idola colebant. Ait igitur illis sermo secundum litteram: *Pro eo quod dereliquistis me, et serviistis diis alienis in terra vestra, ita servietis diis alienis in terra non vestra.* Omnis qui quidpiam Deum facit, servit diis alienis. Esculenta et poculenta ut Deum colis? Deus tuus venter est. Pecuniam cen magnum bonum atque divitias terrenas æstimas? Deus dominusque tuus

⁶ Levit. xxvi, 21. ⁷ Jerem. v, 19.

(1) Idem habet, ἀφεται ὁ οἶκος ἐρημος.

(2) Idem, εἰσηλθεν.

(3) Idem, ἀποδημίας.

(4) In eodem deest ἐπτά.

(5) Πάντα ταῦτα. Codex Vatic., ἅπαντα τὰ κακὰ ταῦτα.

(6) In eodem codice deest ἀλλοτρίοι.

(7) In eodem omittitur τὸν οἶκον.

λέγων· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ τοὺς προφήτας ἀποκτείνουσα, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτῆς, καὶ οὐκ ἠθέλησας! Ἰδοὺ ἀφεται ὁ οἶκος ὁμῶν ἐρημος (1). Ἀφῆθη ὁ οἶκος, κεκύκλωται ὑπὸ στρατοπέδων Ἱερουσαλήμ· ὡς ἀφεθέντος τοῦ οἴκου, καὶ

Σκοπῶ δὲ μήποτε καὶ περὶ ἡμᾶς τοιαῦτά ἐστι, καὶ κολάσεις τινὲς γίνονται, ὥστε τοὺς μὲν μὴ πείραν ἔχειν δευτέρων κολάσεων, ἀλλὰ ἀρκεσθῆναι ταῖς πρώταις· ἄλλους δὲ ἔχειν καὶ ἐπὶ τὰς δευτέρας, οὐ μὴν καὶ ἐπὶ τὰς τρίτας· ἄλλους δὲ ἐλεύσεσθαι καὶ ἐπὶ τὰς τετάρτας. Τὸ γάρ· Προσθήσω πληγὰς ἐπτά, ὅτι ποτὲ μυστήριον δηλοῖ μιᾶς πληγῆς γινομένης, καὶ δευτέρας καὶ τρίτης, μέχρι τῶν εἰρημένων ἐπτά (4) ἐπὶ τινος. Οὐ πάντες δὲ ἐπτά πληγὰς πλήσσονται· ἀλλ' οἶμαι τινος πληγῆσθεσθαι πληγὰς ἕξ, ἄλλους πέντε, ἄλλους τέσσαρας, ἄλλους τρεῖς, ἢ δύο, τοὺς δὲ πάντων ὑποδεεστέρους ἐν κολάσει πληγῆν νομίζω πληγῆσθεσθαι μίαν. Οἶδεν οὖν ὁ Θεὸς καὶ τὰ περὶ τῶν πληγῶν. Διὸ γέγραπται ἐνθάδε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀναγνώσματος· Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, ταῖς περὶ τῶν εἰρημένων, οὐ μὴ ποιήσω ὑμᾶς εἰς συντέλειαν· ἀλλ' οὐκ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις συντέλεια. Εἰσὶ γάρ τινες ἡμέραι ὅτε ποιήσει οὗς ποιήσει συντέλειαν.

Καὶ ἔσται διαρ εἰπητε· Τίτος ἐνεκεν ἐπολιῆσε Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῖν πάντα ταῦτα (5); Καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς· Ἀνθ' ὧν ἐγκατελλπετέ με, καὶ ἐδουλεύσατε θεοῖς ἑτέροις ἐν τῇ γῇ ὑμῶν, οὕτως δουλεύετε ἀλλοτρίοι (6) ἐν γῇ οὐχ ὑμῶν. Τὸ βῆτόν νοθητώ, καὶ ἀρκεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ὑπόμνησιν τοῖς ἀκούειν δυναμένοις ἐκ τοῦ βῆτόν παραστήσαι. Οὐκοῦν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὴν ἁγίαν γῆν, τὸν ναὸν εἶχον (7) τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς· ἔδει αὐτοὺς λατρεῦειν τῷ Θεῷ· παραβαίνοντες δὲ τὰς θείας ἐντολάς, καὶ εἰδωλολάτρουν, καὶ τὰ εἰδῶλα παρελάμβανον Δαμασκοῦ (8), ὡς γέγραπται ἐν ταῖς Βασιλείαις, καὶ ἄλλα εἰδῶλα παρελάμβανον τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν ἁγίαν γῆν. Δι' ὧν παρελάμβανον τῶν ἐθνῶν εἰδώλων, ἀξίους εαυτοῦς ἐποιοῦν καταβληθῆναι εἰς τὴν τῶν εἰδώλων γῆν, καταγενέσθαι ἐκεῖ ὅπου προσεκύνουν τὰ εἰδῶλα. Φησὶν οὖν ὁ λόγος αὐτοῖς κατὰ τὸ βῆτόν· Ἀνθ' ὧν ἐγκατελλπετέ με, καὶ ἐδουλεύσατε θεοῖς ἀλλοτρίοις ἐν γῇ ὑμῶν, οὕτως δουλεύετε θεοῖς ἀλλοτρίοις ἐν γῇ οὐχ ὑμῶν (9). Πᾶς δὲ ὁ θεοποιῶν τι, δουλεῖε θεοῖς ἀλλοτρίοις. Ἐκθειάζεις τὰ βρώματα καὶ τὰ πόματα; θεὸς σοῦ ἐστὶν ἡ κοιλία· τιμᾶς τὸ ἀργύ-

Καὶ ἔσται διαρ εἰπητε· Τίτος ἐνεκεν ἐπολιῆσε Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῖν πάντα ταῦτα (5); Καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς· Ἀνθ' ὧν ἐγκατελλπετέ με, καὶ ἐδουλεύσατε θεοῖς ἑτέροις ἐν τῇ γῇ ὑμῶν, οὕτως δουλεύετε ἀλλοτρίοι (6) ἐν γῇ οὐχ ὑμῶν. Τὸ βῆτόν νοθητώ, καὶ ἀρκεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ὑπόμνησιν τοῖς ἀκούειν δυναμένοις ἐκ τοῦ βῆτόν παραστήσαι. Οὐκοῦν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὴν ἁγίαν γῆν, τὸν ναὸν εἶχον (7) τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς· ἔδει αὐτοὺς λατρεῦειν τῷ Θεῷ· παραβαίνοντες δὲ τὰς θείας ἐντολάς, καὶ εἰδωλολάτρουν, καὶ τὰ εἰδῶλα παρελάμβανον Δαμασκοῦ (8), ὡς γέγραπται ἐν ταῖς Βασιλείαις, καὶ ἄλλα εἰδῶλα παρελάμβανον τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν ἁγίαν γῆν. Δι' ὧν παρελάμβανον τῶν ἐθνῶν εἰδώλων, ἀξίους εαυτοῦς ἐποιοῦν καταβληθῆναι εἰς τὴν τῶν εἰδώλων γῆν, καταγενέσθαι ἐκεῖ ὅπου προσεκύνουν τὰ εἰδῶλα. Φησὶν οὖν ὁ λόγος αὐτοῖς κατὰ τὸ βῆτόν· Ἀνθ' ὧν ἐγκατελλπετέ με, καὶ ἐδουλεύσατε θεοῖς ἀλλοτρίοις ἐν γῇ ὑμῶν, οὕτως δουλεύετε θεοῖς ἀλλοτρίοις ἐν γῇ οὐχ ὑμῶν (9). Πᾶς δὲ ὁ θεοποιῶν τι, δουλεῖε θεοῖς ἀλλοτρίοις. Ἐκθειάζεις τὰ βρώματα καὶ τὰ πόματα; θεὸς σοῦ ἐστὶν ἡ κοιλία· τιμᾶς τὸ ἀργύ-

(8) Καὶ τὰ εἰδῶλα παρελάμβανον Δαμασκοῦ, etc.

In codice Scorialensi legitur, καὶ τὰ εἰδῶλα παρελάμβανον τῶν ἐθνῶν, εἰδώλων ἀξίους, etc., sicque nonnulla ommissa sunt, quæ hic suppleuntur e codice Vaticano.

(9) Οὕτως δουλεύετε θεοῖς ἀλλοτρίοις ἐν γῇ οὐχ ὑμῶν. Hæc in codice Scorialensi ommissa restituit Vaticanus.

ριον ὡς μέγα ἀγαθὸν καὶ τὸν πλοῦτον τὸν κάτω; Ἄ θεός σου ἐστὶν ὁ Μάμωνας καὶ κύριος. Ἰησοῦς γὰρ αὐτὸν εἶπε κύριον τῶν φιλαργύρων φάσκων· Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ Μάμωνᾳ· οὐδεὶς δύναται δις κυριοῖς δουλεύειν. Οὐκοῦν ὁ τιμῶν τὸ ἀργύριον, καὶ θαυμάζων τὸν πλοῦτον, καὶ νομίζων ἀγαθὸν αὐτὸν εἶναι καὶ ἀποδεχόμενος τοὺς πλουσίους ὡς θεούς, τοὺς δὲ πένητας ὡς μὴ ἔχοντας τὸν θεὸν αὐτῶν ἐξουθενῶν, οὗτος θεοποιεῖ τὸ ἀργύριον. Ἐάν τις ἐν τῇ γῆ τοῦ Θεοῦ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, τυγχάνων (1) προσκυνήσῃ θεοῖς ἄλλοτριῖς, θεοποιῶν τὰ μὴ θεοποιεῖσθαι ἄξια, ἐκκληθησεται εἰς γῆν ἄλλοτρια, καὶ προσκυνεῖτω τοὺς θεούς οὓς ἔνδον προσεκύνησε γενόμενος· Ἐξω φιλαργυρος ἔστω ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐκκληθείς· γαστριμαργος (2) ὁμοίως ἔξω ἔστω τῆς Ἐκκλησίας γενόμενος. Ταῦτα κατὰ μίαν τροπολογίαν, ἵνα μὴ νῦν περιεργάζωμαι τὰ ὑπὲρ ἑμαυτὸν. καὶ περὶ τῆς γῆς, περὶ ἧς εἶπε Σωτὴρ· Τὸ ἡμέτερον τίς δώσει ὑμῖν; καὶ ὅτι γενομένης προσκυνήσεως ἐν τῇ γῆ τινος (3) ἄλλοτριου, οὕτως ὁ Θεὸς ὀκονόμησεν ἐκκληθηναί τινας ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ, καὶ ἔλθειν ἐπὶ τὴν γῆν περὶ ἧς γέγραπται· Ἄκουε, Ἰσραήλ· τί δὲ ἐν γῆ τῶν ἔθρων εἰ; συναλογίσθη μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς ἡδονὴν ἐγκατέλιπες πηγήν ζωῆς τὸν Κύριον· τῇ ὀδῷ τοῦ Θεοῦ εἰ ἐπορεύθης (4), κατώκεις ἂν ἐν εἰρήνῃ τὸν αἰῶνα. Νῦν οὖν ἐν γῆ ἄλλοτρια ἔσμεν, καὶ εὐχόμεθα τὸ ἐναντίον ποιῆσαι, ὡς ἐποίησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐν τῇ γῆ τῇ ἀγίᾳ. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ ἄλλοτρια ἐν τῇ γῆ τῇ ἀγίᾳ ἐποίησαν, ἄλλοτριῖς προσεκύνησαν (5)· ἡμεῖς δὲ ἐν ἄλλοτρια γῆ φὸν ἄλλοτριον τῆς γῆς προσκυνούμεν Θεόν, ἄλλοτριον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς πραγμάτων· ἀρχεῖ μὲν γὰρ ὁ ἀρχων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐνθάδε, καὶ ἄλλότριος τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐστὶν ὁ Θεός. Ἄλλοτριον δὲ ἂν εἴπω, (6) οὐ τοῦτο λέγω, οὐ κτίσαντα τὸν κόσμον, ἀλλὰ ἄλλοτριον τοῦ κυρίου τῆς κακίας, ἄλλοτριον τῶν παρόντων ἀμαρτημάτων. Καίτοιγε καὶ θέλοντες τὸν ἄλλοτριον τῶν τῆς ἀμαρτίας πραγμάτων προσκυνεῖν Θεὸν ἐν τῇ γῆ ταύτῃ τῆς κακώσεως, τί ποιοῦμεν ἴδωμεν. Οὐ λέγομεν· Πῶς ἔσομεν τὴν ὁδὸν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἄλλοτριας; ἀλλά· Πῶς ἔσομεν τὴν ὁδὸν Κυρίου οὐκ ἐπὶ γῆς ἄλλοτριας (7); Τούτου τόπον ζητοῦμεν τοῦ εἶδεν τὴν ὁδὸν Κυρίου, τόπον τοῦ προσκυνεῖν Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐπὶ γῆς (8) ἄλλοτριας. Τίς οὖν ὁ τόπος; εὔρον τοῦτον· ἦλθεν ἐπὶ ταύτην γῆν φορέσας δίσμα τὸ σῶσαν, ἀναλαβὼν τὸ σῶμα τὸ τῆς ἀμαρτίας ἐν ὁμοιωματι σαρκὸς ἀμαρτίας, ἵν' ἐν τούτῳ τόπῳ διὰ τὸν ἐπιδημήσαντα Χριστὸν Ἰησοῦν,

Mamonas est. Jesus namque ipsum avarorum dominum appellavit dicens ⁶⁶: *Non potestis Deo servire et Mamona. Nemo potest duobus dominis servire.* Itaque qui pecuniam colit et divitias admiratur, easque recenset in bonis, et divites instar deorum excipit, pauperes vero tanquam non habentes deum suum vilipendit, hic pecuniam deum facit. Si quis in terra Dei, Ecclesia nempe, deus alienos veneratus fuerit, deos constituens quæ honore divino indigna sunt, ejicietur in terram alienam, et adoret deos quos, cum intus esset, adoraverat. Extra Ecclesiam avarus ejiciatur; foras esto quicumque ventri deditus est. Atque hæc secundum unam tropice disserendi rationem, ne quæ supra me sunt, curiosius nunc scruter, de terra nimirum de qua Salvator ait: *Quod nostrum est, quis dabit vobis?* Item cur ubi alienus quispiam adoratus est in terra, ita Deus ordinari ejici nonnullos e terra sua, et abire in terram **169** de qua scriptum est ⁶⁷: *Audi, Israel: quid est quod in terra inimicorum es? computatus es cum descendantibus in infernum: dereliquisti fontem vitæ Dominum: in via Dei si ambulasses, habitasses utique in pace in sæculum.* Nunc igitur in terra aliena sumus, et contrarium ac filii Israel in terra sancta fecerunt, agere cupimus. Illi enim aliena in terra sancta fecerunt, alienos adorarunt, nos autem in aliena terra alienum a terra adoramus Deum, alienum a negotiis terrenis; dominatur namque hic princeps hujus sæculi et ab illius filiis alienus est Deus. Cum autem dico alienum, non hoc dico quasi mundum non creaverit, sed alienum a domino iniquitatis, alienum a peccatis præsentibus. Etenim alienum ab iniquitatibus operibus Deum adorare volentes, quid agamus inspiciamus. Non dicimus: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* ⁶⁸? sed: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra non aliena?* Quærimus locum in quo caetemus canticum Domini, in quo Dominum Deum nostrum in terra aliena adoremus. Quis igitur hic locus? Inveni ipsum. Venit ad hanc terram gerens corpus fructiferum, qui assumpsit corpus peccati in similitudinem carnis peccati, ut in hoc ipso loco per eum qui advenit, Jesum Christum, qui et delevit principem hujus sæculi, et abolevit peccatum, possim hic Deum adorare, postmodum adoraturus in terra sancta. Si quis enim, adoratis in terra sancta idolis, in terram abiit alienam, utique qui adoraverit Deum in terra aliena, abibit in terram san-

⁶⁶ Matth. vi, 24. ⁶⁷ Baruch. iii, 9-13. ⁶⁸ Psal. cxxxvi, 4.

(1) Codex Scorialensis, προσκυνήσει.

(2) In cod. Vatic. deest ὁμοίως.

(3) In eod. deest ἄλλοτριον.

(4) Codex Scorialensis habet κατώκει. Mox post ζῶνα, codex Vaticanus addit χρόνον.

(5) Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ ἄλλοτρια ἐν τῇ γῆ τῇ ἀγίᾳ, ἄλλοτριῖς προσεκύνησαν. Consentit codex Vaticanus. « Ghislerius παρέλκειν putat τὰ ἄλλοτρια. Corderius videtur legisse: ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ ἄλλοτρια ἐν τῇ γῆ ἀγία ἐποίησαν, ἄλλοτριῖς προσεκύνησαν. Vertit enim: *Nam illi quidem aliena in terra*

sancta fecerunt, alienos adorarunt. Existimet lector ultra potior sit emendatio. » HUETIUS.

(6) Codex Scorialensis, εἰπόν, Basilidem, Valentinum et Marcionem notat Origenes.

(7) Ἀλλὰ πῶς ἔσομεν τὴν ὁδὸν Κυρίου οὐκ ἐπὶ γῆς ἄλλοτριας. Hæc in Scorialensi codice ommissa restituit Vaticanus. Mox scribendum videtur τοῦτον τόπον, etc.

(8) Ἄλλοτριας. Lego cum Ghislerio, οὐκ ἄλλοτριας, vel ut supra, οὐκ ἐπὶ γῆς ἄλλοτριας.

ctam in Christo Jesu, cui est honor et imperium in **A** καὶ καταργήσαντα τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, *sæcula. Amen.*
 καὶ καταργήσαντα τὴν ἀμαρτίαν, δυναθῶ προσκυνῆ-
 και τὸν Θεὸν ἐνθάδε, καὶ μετὰ τοῦτο προσκυνήσω ἐν τῇ γῆ τῇ ἀγία. Εἰ γὰρ προσκυνήσας τις τὰ εἰδωλα
 ἐν τῇ γῆ τῇ ἀγίᾳ ἀπελήλυθεν εἰς τὴν γῆν τὴν ἄλλοτριαν, προσκυνήσας τις τὸν Θεὸν ἐν τῇ γῆ τῇ ἄλλο-
 τριᾷ, ἀπελευθεύεται ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγίαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

HOMILIA VIII.

(Juxta Hieronymum V.)

De eo quod scriptum est

Qui fecit terram in fortitudine sua.

Interprete S. Hieronymo.

1. Tres quodammodo virtutes assumpsit propheta, fortitudinem, sapientiam atque prudentiam; unicuique earum propria **170** opera distribuit, fortitudini terram, sapientiae orbem terrarum, prudentiae caelum. Audi quippe Scripturae ordinem: *Dominus qui fecit terram in fortitudine sua, et erexit orbem in sapientia sua, et in sua prudentia extendit caelum.* Et nos igitur in nostra terra (dictum est quippe ad Adam: *Terra es*) necessariam habemus fortitudinem Dei, quia absque ea impossibile est nobis exsequi quod carni repugnet. Cum autem mortificata fuerint membra super terram, tunc parent spiritus voluntati. Siquidem juxta Apostolum, spiritu gesta carnis mortificantur. *Dominus ergo qui fecit terram in fortitudine sua.* Si autem et ad hanc terram venias, et consideres id quod in Job scriptum est ⁶⁰, juxta emendatissima tamen exemplaria, quomodo statuerit eam super nihilum, invenies fortitudinem in medietate mundi terrae libram sustinere. Veniam vero ad orbem terrarum, qui Graece *οἰκουμένη* nuncupatur, id est, *inhabitatus*. Scio animam meam inhabitatam, scio animam meam desertam. Si enim non habet Deum Patrem; si non habet Filium dicentem ⁶¹: *Ego et Pater veniemus ad eam, et mansionem apud eam faciemus*; si non habet Spiritum sanctum, anima deserta est. *Habitata autem est, quando plena est Deo; quando habet Christum et Spiritum sanctum.* Verum haec differenter et varie in Scripturis dicuntur, in anima hominis Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum commemorari. Nam et David in psalmo confessionis tres spiritus postulat, dicens ⁶²: *Spiritu principali confirma me. Spiritum rectum innova in visceribus meis. Spiritum sanctum ne auferas a me.* Qui sunt isti tres spiritus? Principalis spiritus, Pater est; spiritus rectus, Christus; spiritus sanctus, Spiritus sanctus est. Haec ad probationem ejus rei diximus, quod habitatus orbis terrarum in sapientia Dei fabricatus sit. *Sapientia quippe auxiliabitur justo super decem potestatem habenti civitates. Sapientiam autem et disciplinam qui abjicit, infelix est, et vana*

⁶⁰ Jerem. x, 12. ⁶¹ Job. xxvi, 7. ⁶² Joan. xiv, 23. ⁶³ Psalm. l, 14, 12, 13.

(1) Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Sensus postulat addi haec verba: τὸ Πνεῦμα ἅγιον. Legebatur etiam Hieronymus, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ Πνεῦμα ἅγιον, uti patet ex ejus interpretatione. Sequentis phrasis, ταῦτα εἰς τὸ παραστήσαι τὴν οἰκουμένην οὐκ ἄλλως γινόμενην ἢ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, inel or interpretatio videtur illa quam ius. Regii exhibent et in textu sequimur: a textu Graeco aliquantulum

OMIAIA H.
Εἰς τό·

Κύριος ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· μέχρι τοῦ· Ἐμωράνθη πῦς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως.

Τρεῖς οἰονεὶ ἀρετᾶς παραλαβὼν ὁ προφήτης τοῦ Θεοῦ, ἰσχὺν αὐτοῦ, καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν φρόνησιν αὐτοῦ, ἐκάστη αὐτῶν οἰκεῖόν τι ἔργον, τῇ μὲν ἰσχύϊ τὴν γῆν· Ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· τῇ δὲ σοφίᾳ τὴν οἰκουμένην· Ὁ ἀνορθώσας τὴν οἰκουμένην ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ· τῇ φρονήσει τὸν οὐρανόν· Καὶ τῇ φρονήσει αὐτοῦ ἐξέτεινε τὸν οὐρανόν· Καὶ ἡμεῖς δὲ πρὸς τὴν ἡμετέραν γῆν (λέλεχται γὰρ πρὸς τὸν Ἀδάμ, Γῆ εἶ) χρεῖαν ἔχομεν τῆς ἰσχύος τοῦ Θεοῦ· χωρὶς δὲ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ τὸ ὅλον οἶόν τε ἔσμεν ἐπιτελέσαι ταῦτα, ὅσα οὐ κατὰ τὴν φρόνημά ἐστι τῆς σαρκός. Νεκρωθέντων δὲ τῶν μελῶν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται τὸ κατὰ τὸ βούλημα τοῦ πνεύματος· ἐπεὶ τῷ πνεύματι αἱ πράξεις τῆς σαρκὸς κατὰ τὸν Ἀπόστολον θανατοῦνται. Κύριος οὖν ὁ ποιήσας τὴν γῆν. Εἰ δύνασαι ἰδεῖν τὸ ἐν τῷ Ἰωβ γεγραμμένον, ὡς ἐν τοῖς ἀκριβεστέροις ἀντιγράφοις εὕρομεν, ὅτι ἔστησεν αὐτὴν ἐπ' οὐδενί, ὅψει ὅτι ἰσχύϊ Θεοῦ κατὰ τὸ μεσώτατον κεῖται. Ἔρχομαι καὶ ἐπὶ τὴν οἰκουμένην. Οἶδα ψυχὴν οἰκουμένην· οἶδα ψυχὴν ἔρημον. Εἰ γὰρ οὐκ ἔχει τὸν Θεόν, οὐκ ἔχει τὸν Χριστόν, τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ μου ἐλευσόμεθα πρὸς αὐτόν, καὶ μοῖρην παρ' αὐτῶ ποιήσόμεθα· εἰ οὐκ ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ψυχῇ, ἔρημος ἐστίν. Οἰκουμένη δὲ ἐστίν, ὅτε πεπληρωται Θεοῦ, ὅτε ἔχει τὸν Χριστόν, ὅτε Πνεῦμα ἅγιόν ἐστίν ἐν αὐτῇ. Ταῦτα δὲ ποικίλως καὶ διαφόρως ἐν ταῖς Γραφαῖς λέγεται τὸ εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ. Ὁ γοῦν Δαβὶδ ἐν τῷ ψαλμῷ τῆς ἐξομολογήσεως περὶ τούτων τῶν πνευμάτων αἰτεῖ τὸν πατέρα λέγων· Πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με· Πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν σου μὴ ἀνταρέλῃς ἀπ' ἐμοῦ. Τίνα τὰ τρία πνεύματα ταῦτα; Τὸ ἡγεμονικὸν ὁ Πατήρ, τὸ εὐθὲς ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (1). Ταῦτα εἰς τὸ παραστήσαι τὴν οἰκουμένην οὐκ ἄλλως γινόμενην ἢ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ· Ἡ γὰρ σοφία βοηθήσει τῷ σοφῷ (2) ὑπὲρ δέκα ἐξουσιάζοντα, τοὺς δυνατοὺς ἐν τῇ πόλει. Σοφίαν δὲ καὶ παιδείαν ὁ ἐξουθενῶν, ταλαίπωρος, καὶ κερὴ ἢ ἑλπίς αὐτοῦ, καὶ οἱ κό-

recedit altera lectio, quae in prioribus editionibus comperit: *Haec ad probationem ejus rei diximus, quod habitatus est orbis terrarum in sapientia fabricantis eum.*
 (2) Ἐπὲρ δέκα ἐξουσιάζοντα, τοὺς δυνατοὺς ἐν τῇ πόλει. Melius Vulgata: *super decem principes civitatis*; vel, ut Corderius: *super decem potestatem habentes, qui sint in civitate.*

ποι αὐτοῦ (1) ἀνόητοι· καὶ ἀχρηστα τὰ ἔργα αὐτοῦ, φησὶν ἡ Σοφία, ἡ ἐπιγεγραμμένη Σολομῶντος. Διὰ τοῦτο, ὅση δύναμις, ἐπεὶ ἀνορθοῦται ἡ οἰκουμένη ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, βουλόμεθα δὲ καὶ αὐτοὶ ἀνορθοῦσθαι ἡμῶν τὴν οἰκουμένην τάχα πεσοῦσαν· πέπτωκε γὰρ αὕτη ἡ οἰκουμένη ἡνίκα ἡμάρτομεν, ἡσέθησαμεν, ἡδικήσαμεν, καὶ δέεται ἀνορθώσεως. Θεὸς οὖν ὁ ἀνορθώσας τὴν οἰκουμένην ἐστίν· εἰ δὲ μὴ τοιοῦτον λαμβάνεις τὸ, ἀνορθώσας τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ κοινότερον νοήσας τὴν οἰκουμένην, ζῆτει πόθεν ἀνορθώσας ἐστὶ τὴν οἰκουμένην· ζῆτει τῆς οἰκουμένης πτώσιν, ἵνα εὐρῶν αὐτῆς τὴν πτώσιν, ἴδῃς αὐτῆς τὴν ἀνορθώσιν. Εἰ τις οὖν ἐστὶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ ταύτῃ· [ἐὰν οὕτως νοήσεις τὴν οἰκουμένην,] δῆλον ὅτι δεῖται τῆς ἀνορθώσεως· οὐδεὶς δὲ μὴ πεσὼν δεῖται τῆς ἀνορθώσεως. Δῆλον ὅτι πέπτωκεν ἕκαστος τῶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ ἀπὸ ἁμαρτίας. Καὶ Κύριός ἐστιν ὁ ἀνορθῶν τοὺς κατέρραγμένους, καὶ ὑποστηρίζει πάντας τοὺς καταπίπτοντας. Ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσι, καὶ οὕτω πέπτωκεν ἡ οἰκουμένη, καὶ δεῖται ἀνορθώσεως, ἵνα ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθῶσιν· ὥστε διχῶς ἀποδίδωκα τὰ περὶ τῆς οἰκουμένης· πῆ μὲν ἐπὶ ἓνα ἕκαστον δεικνύς, πῶς ἕκαστη ψυχὴ ἔχει οἰκουμένην ἐστίν, ἡ ἔρημος· πῆ δὲ ἐπ' αὐτῆς στήσας τὸν λόγον τῆς οἰκουμένης.

Καὶ ἐν τῇ φρονήσει αὐτοῦ ἐξέτεινε τὸν οὐρανόν. Οὐ συντυχικῶς τὴν φρόνησιν παρέλαβον ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ· εὐρήσεις γὰρ ἐν ταῖς παροιμίαις λεχθέν· Ὁ Θεὸς ἐν τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ἠτόλισσε δὲ οὐρανὸν ἐν φρονήσει. Ἔστιν οὖν τις φρόνησις Θεοῦ, ἣν μοι ζῆτει ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· πάντα γὰρ ὅσα τοῦ Θεοῦ, τοιαῦτα ἐν αὐτῷ ἐστίν· ὁ Χριστὸς ἐστὶ σοφία τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς δύναμις Θεοῦ, αὐτὸς δικαιοσύνη Θεοῦ, αὐτὸς ἁγιασμὸς, αὐτὸς ἀπολύτρωσις, αὐτὸς φρόνησις ἐστὶ Θεοῦ. Ἀλλὰ τὸ μὲν ὑποκειμένον ἔν ἐστι, ταῖς δὲ ἐπινοίαις τὰ πολλὰ ὀνόματα ἐπὶ διαφόρων ἐστὶ. Καὶ οὐ ταῦτ' οὐδεὶς περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτε νοεῖς αὐτὸν σοφίαν, καὶ ὅτε νοεῖς αὐτὸν δικαιοσύνην. Ὅτε μὲν γὰρ σοφίαν, τὴν ἐπιστήμην λαμβάνεις τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων· ὅτε δὲ δικαιοσύνην, τὴν τοῦ κατ' ἀξίαν ἀπονεμητικὴν δύναμιν ἐν τῷ παντί· καὶ ὅτε ἁγιασμὸν, τὸν περιποιητικὸν τοῦ ἁγίου γυνέσθαι τοὺς πιστεύοντας καὶ ἀνακειμένους τῷ Θεῷ· (2) οὕτως οὖν καὶ φρόνησιν αὐτὸν νοήσεις, ὅτι ἐπιστήμη ἐστὶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ οὐδετέρων. Ἐπεὶ οὖν χωρίζεται (3) τοῖς ἐν οὐρανῷ κατοικοῦσιν, ἢ τοῖς τὸν οὐράνιον ἀνθρώπων φοροῦσι, χωρίσαντος τὰ κακὰ ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν, ἵνα μηκέτι μολύνῃται ἐκεῖνος ὁ οὐρανὸς διὰ τὸ τῇ φρονήσει τοῦ Θεοῦ ἐκτετάσθαι τὸν οὐρανόν· μήτε ὁ δίκαιος, ὃν οὐρανὸς (ἐστὶ γὰρ καὶ ὁ δίκαιος οὐρανός, ὡς παραστήσω) εἴρηται· καὶ ἐξέτεινε τὸν οὐρανὸν τῇ φρονήσει αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἐκτείνεται ὁ οὐρανὸς ἐκτείνουσι αὐτὸν τῆς σοφίας; δηλοῦται δὲ, ὡς ἡ σοφία ἐκτείνεται, ἐν τῷ· Ἐπειδὴ

⁹⁹ Eccl. vii, 20; Sap. iii, 41. ¹⁰⁰ Prov. iii, 19.

(1) Ἀνόητοι. Scribendum videtur ἀνόητοι.

(2) Οὕτως οὖν καὶ φρόνησιν, etc. In codd. Regiis versio Hieronymi sic habet· Ita et prudentiam ejus intellige cum doctrina est et demonstratio bona-

A spes ejus : et labores ejus insensati, et inutilia opera ejus ⁹⁹, ait Sapia, quæ titulo inscribitur Salomonis. Idcirco, quantum possumus, [quoniam orbis terrarum in sapientia Domini erigitur], laborare nitamur et ipsi, ut habitata anima nostra a sapientia Dei erigatur. Cecidit quippe, et de sublimi corruit venientibus nobis in locum istum miseriarum. Cecidit habitata anima nostra postquam peccavimus, iniquo fecimus, injuste egimus, impie gessimus, et post ruinam indiget erectione. Si autem non vis ista sententia adduci, communem totius orbis quæramus ruinam, post casum ejus **171** consequenter Deus erigens prædicatur. Quicumque est in isto orbe, ante erectionem cecidit. Si autem cecidit, consequenter erigendus fuit, nemo quippe sine casu sublevatur. Si autem erectus est, videamus quæ ruina præcesserit. Omnes corruimus per peccatum in orbe terrarum. Est Dominus qui erigit elisos, et elevavit nos jacentes. In Adam omnes morimur, atque ita corruit orbis terrarum, et indiget erectione, ut in Christo omnes vivificemur. Igitur duplicem intellectum de orbe tradidimus : unum, quomodo singularæ animæ, aut habitatæ sint, aut desertæ : alterum, quomodo universus orbis pariter ceciderit.

2. Et in sua prudentia extendit cælum. Non fortuito sapientia in cæli ostensione assumpta est : invenies et in Proverbiis dictum ¹⁰⁰ : Dominus sapientia fundavit terram, præparavit cælos prudentia. Est ergo aliqua prudentia Dei, quam nolo ut extra Christum requiras. Omnia quippe quæ sunt Dei Christus est : ipse sapientia ejus, ipse fortitudo, ipse sanctificatio, ipse justitia, ipse sanctitas et redemptio, ipse, ut ad præsens veniam, etiam prudentia. Sed cum sit unum in subjacenti, pro varietate sensuum diversis vocabulis nuncupatur, Aliud significat sapientia, aliud justitia. Quando enim sapientia dicitur, disciplina ista divinarum rerum humanarumque institutio ; quando justitia, distributor et judex meritorum significatur. Quando sanctitas, illa virtus describitur quæ credentes Deo efficit sanctos. Ita ergo mihi et prudentia ejus intelligitur doctrina et demonstratio bonarum ac malarum rerum, sive neutrarum, atque in hunc modum extendisse nunc dicitur cælum in prudentia. Quomodo autem extendatur cælum, extendente eum prudentia : Audi quoniam extendi verba, et non intendistis ¹⁰¹. Asserit quippe extensionem quamdam esse verborum similiter ut nunc dicitur cæli, juxta illud quoque quod in alio loco scriptum est ¹⁰² : Qui extendit cælum ut pellem. Extenditur autem anima nostra, quæ prius fuerat contracta, ut possit capax **172** esse sapientiæ Dei. Verum ut ad propositum revertamur, diximus quod prudentia cælum factum sit,

¹⁰³ Prov. i, 24. ¹⁰⁴ Psal. ciii, 3.

rum, etc.

(3) Ἐπεὶ οὖν καὶ χωρίζεται, etc., usque ad, πῶς οὖν ἐκτείνεται ὁ οὐρανός, omisit interpretari Hieronymus.

et nunc affirmamus eos qui caelestem hominem portant, esse caelestes. Si enim ad peccatores dicitur: *Terra estis, et in terram ibitis*⁶⁷; quare non dicatur ad justum, cujus est regnum caelorum: *Caelum es, et in caelum ibis*? Dicitur ei qui portat imaginem choici, id est terreni: *Terra es, et in terram ibis*; quapropter caelesti, et qui imaginem caelestis portat, nunc convenit dici: *Caelum es, et in caelum ibis*? Unusquisque autem nostrum, aut caelestia facta habet, aut terrena: si terrena facta sunt, ad cognatam sibi terram deducunt eum qui thesaurizat ea in terra, et non in caelo. Rursum haec quae juxta virtutem gesta sunt, thesaurizatorem suum ad propinquas sibi caelorum regiones subvehunt.

ρήσης τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, οὐκέτι ἀρμόσει λέγεσθαι. Οὐρανὸς εἶ, καὶ εἰς οὐρανὸν ἀπελεύση; Ἐκαστος οὖν ἡμῶν ἔχει ἔργα οὐράνια καὶ ἐπίγεια· ἐπίγεια ἔστιν ἔργα, ἃ ἐπὶ τὴν συγγενῆ αὐτοῖς γῆν κατάγει τὸν θησαυρίζοντα αὐτὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μὴ θησαυρίζοντα ἐν οὐρανῷ· πάλιν (3) ἐπεὶ τὰ συγγενῆ τοῖς ἔργοις χωρία, τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἀνάγει τὸν θησαυρίζοντα ἐν οὐρανῷ, τὸν φορέσαντα τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, τὰ πραττόμενα κατ' ἀρετὴν.

3. Et junxit: *Educent nubes ab extremo terrae*⁶⁸. Istiusmodi disputatio et in psalmo nuper incidit, et dictum est a nobis quomodo Deus eduxerit nubes ab extremo terrae. Quod quidem nunc cogimur retractare, ut hi qui audierunt, plenissime quae sciunt reminiscantur, et hi qui non interfuerunt, aut oblitii sunt, textum sermonis agnoscant, quem tunc, prout volumus, exhibuimus. Diximus autem sanctos esse nubes. Etenim hoc quod scriptum est⁶⁹: *Veritas tua usque ad nubes*, non potest referri ad inanimales nubes: sed veritas Dei usque ad illas nubes est, quae audiunt mandatum Domini, et noverunt quo pluvia deferant, et a quibus eas suspendant. De his nubibus dictum est⁷⁰: *Et mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem*. De his enim quae ex denso aere dicuntur constare, si non fuerit pluvia, non praecipit Deus ne pluant super vineam, aut quancunque regionem imbrem, sed omnino non apparent, ut in tertio Regnorum libro legimus⁷¹: quando in tempore siccitatis nubes nulla apparuit, et postea juxta prophetiam Eliae futurae pluviae signum in vestigio hominis ostensum est, atque ita post nubem conglobatam imber descendit ad terras. Istis vero quasi subsistentibus nubibus jubetur pluviam continere, cum indigna fuerit anima imbre caelesti, et dicitur: *Mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem*. Ita unusquisque sanctorum nubes est. Moyses nubes erat, et quasi nubes loquebatur⁷²: *Attende, caelum, et loquar, et audiat terra sermonem ex ore meo. Expectentur*¹⁷³ *ut pluvia verba mea*. Si non fuisset nubes, nunquam dixisset: *Expectentur ut pluvia verba mea*,

ἄξετειρον λόγους, καὶ οὐ προσίχετε. Καὶ λέγει Ἐκαστὸν τινα εἶναι λόγων· οὕτως ἐκτείνεται ὁ οὐρανός· καὶ ἐν τῷ ργ' λέγεται Ψαλμῷ· Ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέξιν. Ἐκτείνεται δὲ καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν πρότερον συνεσταμένη (1), ἵνα δυνηθῆ χωρῆσαι τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανελώμεν. Ἐλέγομεν (2) περὶ τοῦ τὸν οὐρανὸν ἐν φρονήσει γεγενῆσθαι, καὶ φαμεν ὅτι οἱ τὸν οὐράνιον ἀνθρωπὸν φοροῦντες, καὶ αὐτοὶ εἰσιν οὐρανός. Εἰ γὰρ πρὸς τὸν ἀμαρτάνοντα λέγεται· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση· πρὸς τὸν δίκαιον οὐκ ἂν λεχθῆι, οὐ ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, Οὐρανὸς εἶ, καὶ εἰς οὐρανὸν ἀπελεύση; ἢ διὰ μὲν τὸν χοῖκὸν λεχθῆσεται τῷ φοροῦντι τὴν εἰκόνα τοῦ χοῖκου· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση· διὰ δὲ τὸν οὐράνιον, ἐπὶ τὸν φο-

Καὶ ἀνήγαγε νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς· ἅπερ χρεῖα ἔστιν ἐπαναλαβεῖν, τοῖς μὲν εἰδόσιν εἰς ἐπιτράνουσιν καὶ ὑπόμνησιν τῶν εἰρημένων· τοῖς δὲ ἐπιλαθομένοις ἢ μὴ παρατετυχηκόσιν, εἰς σαφήνεια τούτου, εἴτε ἀποκαμπτομένου, καὶ φανεροῦ γενομένου, εἴτε οὐπόποτε νοουμένου. Λέγομεν δὲ τοὺς ἀγίους εἶναι νεφέλας. Τὸ γὰρ, Ἡ ἀλήθειά σου ἕως τῶν νεφελῶν, οὐ δύναται ἀναφῆρῆσθαι ἐπὶ τὰς ἀψύχους νεφέλας· ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἕως τῶν νεφελῶν ἔστιν, αἵτινες ἀκούουσιν ἐντολῆς Θεοῦ καὶ οἴδασιν τοῦ ἐκπέμπουσιν ὑετὸν, καὶ ἀπὸ τίνων (4) κομίσουσιν· ὡς οὐσῶν γὰρ νεφελῶν, αἷς ἐντέλλεται ὁ Θεὸς μὴ βρέχειν ἢ βρέχειν, γέγραπται· Ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτὸν ὑετόν. Ἐπὶ μὲν οὖν τούτων νεφελῶν, ἐάν μὴ υετός ἦ, οὐκ ἐτέλλεται ὁ Θεὸς ταῖς νεφέλαις τοῦ μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν ἀμπελώνα ἢ τὴν χώραν ὑετόν, (5) ἀλλὰ τοῦ ὅλως οὐ φαίνεται νεφέλη, ὡς ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν γέγραπται· ὅταν παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀβροχίας νεφέλη οὐκ ἐφαίνετο· ἡνίκα δὲ κατὰ τὸν λόγον τῆς προφητείας τοῦ Ἥλλου ἐμελλεν ὁ υετός γίνεσθαι, ἔχνος ἐφάνη νεφέλης ὡς ἔχνος ἀνδρός, καὶ ἐγένετο νεφέλη ποιοῦσα τὸν ὑετόν· ὡς δὲ ὑπαρχουσῶν μὲν τῶν νεφελῶν, κελυομένων δὲ μὴ ὑεῖν, ὅταν ἀναξία ἡ ψυχὴ τοῦ υετοῦ τυγχάνῃ, λέγεται τὸ· Ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτὸν ὑετόν. Οὐκοῦν ἕκαστος τῶν ἀγίων νεφέλη ἐστὶ. Μωσῆς νεφέλη ἦν, καὶ ὡς νεφέλη ἔλεγε· Πρόσχε, οὐρανὸς, καὶ λαλήσω, καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα στόματός μου· προσδοκάσθω ὡς υετός τὸ ἀπόσθερμά μου, καὶ καταθήτω ὡς δρόσος τὰ ῥήματά μου. Ὡς νεφέλη λέγει· Ὡσεὶ δμβρός ἐπ' ἄηρωσιν, καὶ ὡσεὶ νιφετός ἐπὶ χόρ-

⁶⁷ Gen. iii, 19. ⁶⁸ Psal. cxxxiv, 7. ⁶⁹ Psal. xxxv, 6. ⁷⁰ Isai. v, 6. ⁷¹ III Reg. xviii. ⁷² Deuter. xxxii, 1.

(1) *Συνεσταμένη*. Scribendum συνεσταμένη, uti liquet ex interpretatione Hieronymi.

(2) *Περὶ τοῦ τὸν οὐρανὸν ἐν φρονήσει γεγενῆσθαι*. Recte interpretatio Hieronymi in codicibus mss. habet, *quod prudentia caelum factum sit*, minus bene in libris editis, *quod prudentia hujus saeculi in*

malum sit.

(3) *Ἐπὶ*. Legendum εἰς.

(4) *Κομίσωσιν*. Legebat Hieronymus κρεμάουσιν.

(5) *Ἀλλὰ τοῦ*. Legendum videtur, ἀλλὰ ποῦ, vel ἀλλαχοῦ.

τον· ὅτι ὄνομα Κυρίου ἐκάλεσα. Οὕτως ὡς νεφέλη καὶ Ἡσαίας λέγει· Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐρωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε. Καὶ ἐπειδή περ καὶ αὐτὸς ἦν νεφέλη, ἔλεγε δὲ νεφέλας τοὺς συμπροφητεύοντας (1) αὐτῶν, καὶ φησι προφητεύων· Ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετὸν.

Εἰ δὲ νενόηται ἡμῖν τίνας εἰσὶν αἱ νεφέλαι, ἴδωμεν πῶς ὁ Θεὸς ἀνάγων ἐστὶ νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς· πῶς ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς; Φησὶν ὁ Σωτὴρ· Ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔσται πάντων ἐσχάτος. Ἐτήρησε (2) ταύτην τὴν ἐντολὴν Παῦλος, καὶ ἦν ἐσχάτος ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ· διὸ φησι· Δοκῶ γὰρ ὅτι Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξε, ὡς ἐπιθανατίους, ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις.

Εἰ τις οὖν ἐστὶ τῆρῶν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολὴν, καὶ γενόμενος ἐσχάτος ὡς πρὸς τὸν βίον τοῦτον, οὗτος γίνεταί νεφέλη, καὶ ἀνάγει νεφέλας ὁ Θεὸς, οὐκ ἀπὸ πῶν πρῶτων τῆς γῆς, οὐκ ἀπὸ ὑπατικῶν ἀνάγει νεφέλας, οὐκ ἀπὸ ἡγουμένων ἀνάγει νεφέλας, οὐκ ἀπὸ πλουσίων· Μακάριοι γὰρ οἱ πτωχοί, ὅτι ὑμέτερά ἐστὶν ἡ βουσιελα τοῦ Θεοῦ. Ὅρξ πῶς ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἀνάγει ὁ Θεὸς, καὶ σωματοποιεῖ τὰς νεφέλας; Διὰ τοῦτο, εἰ βουλόμεθα γενέσθαι νεφέλαι, ἐφ' ἃς φθάνει ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, ἐσχάτοι πάντων γενόμεθα, καὶ εἰπωμεν ἔργοις καὶ διαθέσει τὸ· Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξε· κἂν μὴ ἀποστόλω, ἀλλ' ἔξεστι μοι γενέσθαι ἐσχάτω, ἵνα ὁ Θεὸς ἀνάγων νεφέλας ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς ἀναγάγῃ με. Καὶ ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησε.

Λέγουσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, ὅτι ἡ γένεσις τῶν ἀστραπῶν ἀπὸ νεφελῶν γίνεται ἀλλήλαις προστριβομένων· ὅπερ γὰρ συμβαίνει περὶ τοὺς πυροβόλους λίθους ἐπὶ γῆς, ἵνα δύο λίθων προσκρουσάντων πῦρ γενηθῆ, τοῦτο γίνεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν νεφελῶν φασὶ· γίνεται ἡ ἀστραπή· διὸ ὡς ἐπίπαν ἡ ἀστραπή ἅμα ἔχον τοῦ συγκρουσμοῦ τῶν νεφελῶν, τῆς δὲ ἀστραπῆς γεννώσης τὸ φῶς.

Εἰ νενόηκας τὸ παράδειγμα, ἴδε μοι καὶ τὴν νοητὴν νεφέλην. Μωσῆς νεφέλη ἦν, Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ νεφέλη ἦν· αὐταὶ δὲ ὁμιλοῦσιν ἀλλήλαις, καὶ ἀπὸ τῶν λόγων αὐτῶν ἀστραπή γίνεται. Ἰερεμίας νεφέλη ἦν· Βαροὺχ νεφέλη ἦν· διαλέγονται πρὸς ἀλλήλους, ἦλθεν ἡ ἀστραπή ἀπὸ τῶν λόγων Ἰερεμίου καὶ τῶν λόγων Βαροὺχ. Οὕτως, εἰ δύνασαι, συνάγαγε ἀπὸ τῶν Γραφῶν τίνα τρόπον ἀστραπή ἔρχεται· καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ Παῦλος καὶ Σιλουανὸς δύο νεφέλαι ἦσαν· ἦλθον ἐπὶ τὸ αὐτὸ, γέγονεν ἡ τῆς ἐπιστολῆς ἀστραπή. Ἀστραπὰς οὖν ὁ Θεὸς εἰς ὑετὸν ἐποίησε, καὶ ἐξήγαγεν ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ. Ὅρα ὡς οὗτοι οἱ ἄνεμοι ἐν θησαυροῖς εἰσὶν· ἢ οὐχὶ φανερὰ ἡ τούτων φύσις πνεόντων ἐπὶ γῆς τίνα τρόπον ὀφίσταται; ἀλλ' εἰσὶ τίνας ἀνέμων θησαυροί, πνευ-

et descendant ut ros eloquia mea. Quasi nubes dicebat : Ut imbres super gramen, ut pluvia super fenum, quia nomen Domini invocavi. Similiter et Isaias ut nubes loquebatur ⁷³ : Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est. Et quia ipse nubes erat, sciebat alias nubes compropheetantes sibi, ideo vaticinans aiebat ⁷⁴ : Mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem.

4. Si autem jam didicimus qui sunt nubes, videamus quomodo Deus educat nubes ab extremo terræ. Ait Salvator ⁷⁵ : Qui vult in vobis esse primus, sit omnium novissimus. Servavit hoc mandatum Paulus, et fuit novissimus in hoc mundo, dicens ⁷⁶ : Puto enim Deus nos apostolos novissimos ostendit, quasi mortificatos; quia spectaculum factus sum in hoc mundo et angelis et hominibus. Si quis ergo sanctus, custodiens præceptum Salvatoris, factus fuerit in hac vita novissimus, iste fit nubes, et educit Dominus nubes non a primis terræ, non a consilibus, non a iudicibus, non a divitibus : Beati enim pauperes, quoniam vestrum est regnum cælorum ⁷⁷. Vides quomodo ab extremis educat Deus has corporeas nebulas? Propterea si volumus nubes fieri, ad quas perveniat veritas Dei, novissimi omnium siamus, et tam affectu quam opere dicamus : Puto enim nos Deus apostolos novissimos ostendit ⁷⁸. Quod si non sim apostolus, licet tamen mihi fieri extremum, ut educens nubes Deus ab extremo terræ educat me. Et fulgura in pluviam fecit ⁷⁹. Aiunt naturalium causarum scrutatores, quia fulgura ex nubium collisione generentur, in morem silicem duriorum, quos cum comploteris sibi, medius ex his elabitur ignis; atque ita cum fulgure pariter et tonitrua mugire; tonitruo scilicet sonituum iudicante concussum, et fulgure excussi luminis claritatem.

προσκρουσμένων τῶν νεφελῶν κατὰ τοὺς χειμῶνας βροντῆ γίνεται, τῆς μὲν βροντῆς ἐμφαινούσης τὸν φῶς.

5. Si intellexisti exemplum, considera nunc nubes rationales. Moyses nubes erat : Jesus Nave nubes erat : isti si secum loquantur, ex sermionibus eorum fulgura micant. Jeremias et Baruch nubes erant, sermocinentur invicem, et videbitis rutilare fulgura. Potes et tu ipse de Scripturis sanctis in hunc modum invenire concursus ex quibus ignis emittatur. Ut autem ad Novum Testamentum **174** veniamus, Paulus et Sylvanus duæ nubes in unum convenerunt, et ecce totum mundum epistolæ eorum fulgore illuminant. Fulgura in pluviam fecit, et eduxit ventos de thesauris suis ⁸⁰. Ergone hi venti qui super terram perflant in thesauris Dei sunt, et non horum est natura manifesta, quomodo et qua ratione subsistant? Sed sunt quidam vento-

⁷³ Isa. 1, 2. ⁷⁴ ibid. 5, 6. ⁷⁵ Marc. ix, 34. ⁷⁶ I Cor. iv, 9. ⁷⁷ Luc. vi, 20. ⁷⁸ I Cor. iv, 9. ⁷⁹ Psa. l. cxxxiv, 7. ⁸⁰ ibid. 7.

(1) Αὐτῶν. Scribendum αὐτῶ.

(2) Ἐτήρησε. Ita legit Hieronymus; at Corderius

ἐστήριξε, vertit enim, confirmavit; ejus editio habebat ἐστήρησε.

rum thesauri, thesauri spirituum, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et virtutis, spiritus scientiae et pietatis, spiritus timoris Dei, fortitudinis, et dilectionis, et charitatis. Potes et ipse de Scripturis hos ventos congregare, et istorum spirituum invenire thesauros. Ubi sunt isti thesauri? Utiq; in eo in quo thesauri sunt scientiae absconditi. In Christo sedem habent. Inde oriuntur h. spiritus, ut alius sapiens sit, alius fidelis, alius eruditus, et alius aliud donorum Dei possideat. Alii enim per Spiritum datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae juxta eundem Spiritum, alii fides in eodem Spiritu ⁸¹.

6. *Eduxit ergo nubes ab extremo terræ, fulgura in pluviam fecit, eduxit ventos de thesauris suis, et juxta misericordiam Dei ad hos thesauros nos occursuros speramus. Et quia plures sunt thesauri, forte juxta ordinem resurgentium erit et requies in thesauris Dei. Quod autem dico istiusmodi est. Resurrectio mortuorum in quibusdam ordinibus futura est. Ait quippe Apostolus ⁸²: Unusquisque autem resurget in suo ordine, et non ut libet miscentur ordines resurgentium: alius ordo erit in illo et in illo thesauro Dei; et alius ordo in alio et in alio thesauro Dei. Isti omnes thesauri unum habent thesaurum, in quo sunt thesauri sapientiae et scientiae absconditi ⁸³. Et quomodo possideo unam et pretiosissimam margaritam per plures alias margaritas; sic venio ad thesaurum thesaurorum, et Dominum dominorum, et Regem regum, ubi dignus fuero spiritibus in Dei thesauris commorantibus. *Eduxit enim ventos de thesauris suis.**

Βασιλέα τῶν βασιλέων, ἐπὶ πάντων γένωμαι ἄξιός τῶν πνευμάτων τῶν ἀπὸ θησαυρῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐξήγαγε γὰρ ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ.

7. *Infatuatus est omnis homo ab scientia ⁸⁴. Si omnis homo infatuatus est ab scientia, et Paulus homo est, Paulus infatuatus est ab scientia. Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus ⁸⁵. Infatuatus ab scientia, videns per speculum, videns in ænigmate, portiunculam quamdam videns, et si sic expedit dicere, ipsius quoque portiunculæ partem **175** minimam recognoscens. Econtrario autem intelligis quid sit: *Infatuatus est omnis ab scientia*. Comparatione peccatorum Hierusalem, Sodomorum peccatum justitia est. *Justificata est enim, ait, Sodoma ex te*. Quomodo ergo non habent justitiam Sodomorum peccata per se, sed ad collationem majorum scelerum justificantur: sic econtrario scientia Pauli ad illam cœlestem scientiam, ad illum consummatum intellectum stultitia reputatur: *Idcirco infatuatus est omnis homo ab scientia*. Tale quiddam Ecclesiastes arbitror deprehendens effatus est ⁸⁶: *Diri, sapiens efficiar; et ipsa elongavit se a**

⁸¹ I Cor. xii, 8. ⁸² I Cor. xv, 23. ⁸³ Coloss. ii, 3. ⁸⁴ Jerem. x, 14. ⁸⁵ I Cor. xiii, 9. ⁸⁶ Eccle. vii, 24.

(1) Πνεῦμα σοφίας. In mss. Regiis interpretatio Hieronymi habet: thesauri sapientiae.

Αμάτων θησαυροί, πνεῦμα σοφίας (1) καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλής καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ, πνεῦμα δυνάμεως, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ· καὶ δύνασαι αὐτὴς ἀπὸ τῶν Γραφῶν συναγαγεῖν τοὺς ἀνέμους τούτους. Τὰ πνεύματα ταῦτα ἐν θησαυροῖς ἐστίν· οἱ θησαυροὶ τίνες εἰσίν; Ἐν ᾧ εἰσίν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοί. Οὗτοι οἱ θησαυροὶ ἐν Χριστῷ εἰσίν· ἐκεῖθεν οὖν ἔρχονται οἱ ἀνεμοὶ οὗτοι, τὰ πνεύματα ταῦτα, ἐν ᾧ μὲν τις ἢ σοφός, ὁ δὲ πιστός, ὁ δὲ τις ἢ ἔχων γνώσιν, ὁ δὲ τις ἐπιποτοῦν ἀναλαβὼν χάρισμα Θεοῦ· Ὁ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἐτέρω πλοῖσι ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι.

Ἀνήγαγεν οὖν νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ ἀστραπὰς εἰς ὕπερ ἐποίησε, καὶ ἐξήγαγεν ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ· καὶ ἡμεῖς διὰ τὸν Θεὸν ἐπὶ τοὺς θησαυροὺς τούτους ἐλπίζομεν καταστήσεσθαι. Καὶ εἰσὶ τινες πολλοὶ θησαυροὶ· τάχα κατὰ τάγματα τῶν ἀνισταμένων ἔσονται ἀναπαύσεις ἐν τοῖς θησαυροῖς τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ λέγω τοιοῦτόν ἐστιν. Ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν ἐν τάγμασι γίνεται. Φησὶ γὰρ Ἀπόστολος· Ἐμμοσφορὸς δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. Καὶ ἐπεὶ μὴ ὡς ἔτυχε συμφύρεται τὰ τάγματα, τότε τὸ τάγμα ἔσται ἐν τινι θησαυρῷ Θεοῦ, καὶ τότε τὸ τάγμα ἐν ἐτέρῳ θησαυρῷ Θεοῦ, καὶ τρίτον ἕτερον τάγμα ἔσται ἐν ἄλλῳ θησαυρῷ. Οὗτοι μέντοιγε πάντες οἱ θησαυροὶ ἓνα ἔχουσι θησαυρὸν ἐν ᾧ κατοικοῦσι, διὸ παρὰ τῷ Παύλῳ λέλεκται· Ἐν ᾧ εἰσίν οἱ θησαυροὶ καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοί. Καὶ ὡς περ κτῶμαι τὸν ἓνα πολυτίμον μαργαρίτην διὰ τῶν πολλῶν μαργαριτῶν, οὕτως ἔρχομαι ἐπὶ τὸν θησαυρὸν τῶν θησαυρῶν, τὸν Κύριον τῶν κυρίων, τὸν

Ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως. Εἰ πᾶς ἄνθρωπος ἐμωράνθη ἀπὸ γνώσεως, ἐκ μέρους γινώσκων, καὶ ἐκ μέρους προφητεῶν, ἐμωράνθη ἀπὸ γνώσεως, δι' ἐσόπτρου βλέπων ἐν αἰνίγματι, βλέπων πολλοστημόριον, καὶ, εἰ ἔστιν εἰπεῖν, ἀπειροστημόριον βλέπων καὶ καταλαμβάνων τῶν πραγμάτων. Ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ νοήσεις (2) τὸ Ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως. Ἔστιν ἀμαρτήματα τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀμαρτήματα καὶ Σοδόμων, ἀλλὰ συγκρίσει τῶν χειρόνων ἀμαρτημάτων τῆς Ἱερουσαλήμ, δικαιοσύνη ἐστὶ τὰ Σοδόμων ἀμαρτήματα· Ἐδικαιώθη γὰρ, φησὶ, Σόδομα ἐκ σοῦ. Ὅσπερ οὖν οὐχὶ δικαιοσύνη τὰ Σοδόμων ἀμαρτήματα, ἀλλὰ ἀδικία, ὡς πρὸς τὴν πλεονα δὲ ἀδικίαν δικαιοσύνη ἐστίν· οὕτως ἐκ τοῦ ἐναντίου γνώσις ἢ οὔσα Παῦλω γνώσις, ὡς πρὸς τὴν γνώσιν ἐκείνην τὴν οὔσαν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὡς πρὸς τὴν τελείαν γνώσιν, μωρία ἐστὶ. Διὰ τοῦτο ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως. Τοιοῦτόντι, οἶμαι, καταλαμβάνων ὁ Ἐκκλησιαστής ἔλεγεν· Ἐἴπα,

(2) Νοήσεις. Hieronymiana versio in mss. habet, ut intelligeres. Legendum forte, intelliges.

σοφισθήσομαι· καὶ αὐτὴ ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ **A** *me longius quam erat. O alta profunditas, quis inveniet eam?*
μακρὰν ὑπὲρ ὃ ἦν· καὶ βαθὺ βάθος, τίς εὐρήσει αὐτό;

Μέλλει τι ἐπιτολμῆν ὁ λόγος, καὶ λέγειν· ὅτι τὸ ἐπιδημῆσαν τῷ βίῳ ἐκένωσεν αὐτὸν, ἵνα τῷ κενώματι αὐτοῦ πληρωθῇ ὁ κόσμος. Εἰ δὲ ἐκένωσεν ἐκεῖνο τὸ ἐπιδημῆσαν τῷ βίῳ, αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ κένωμα σοφία ἦν· ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν. Εἰ ἐγὼ εἰρήκειν τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, πῶς ἂν εἰ φιλαττικοὶ ἐκάλεσάν μοι; πῶς ἂν ἐμέμφαντό μοι; πῶς ἂν χιλιῶν (1) μὲν εἰρημένων τῶν νομιζομένων καὶ αὐτοῖς καλῶν, τούτου δὲ, ὡς οἴονται, οὐ καλῶς εἰρημένον κατηγορήθην, διότι εἶπον τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ; Νῦν δὲ Παῦλος ὡς σοφός, καὶ ἐξουσίαν ἔχων ἀποστολικήν, ἐτόλμησεν εἰπεῖν, πᾶσαν τὴν ἐπὶ γῆς σοφίαν, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν ἐν Πέτρῳ, καὶ τοῖς ἀποστόλοις, πᾶσαν τὴν ἐπιδημήσασαν τῷ κόσμῳ εἶναι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ. Ὡς γὰρ πρὸς ἐκεῖνην τὴν σοφίαν τὴν ὑπερουράνιον, τὴν ὑπερκόσμιον, τοῦτο τὸ ἐπιδημῆσαν μωρὸν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν. Ποίων ἀνθρώπων; Οὐ τῶν μωρῶν λέγω, ἀλλὰ σοφώτερόν ἐστι καὶ τῶν σοφῶν ἀνθρώπων· (2) κἂν τοὺς σοφοὺς εἴπῃς τοῦ αἰῶνος τούτου, εἶτε ἀρχοντας, εἶτε προφήτας τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, ὃ διηγησάμην, σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν.

Παράδοξόν τι μέλλει λέγειν ὁ λόγος, ὅτι ἡ σοφία τοῦ κόσμου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν, καὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου· ἄρα ἐν σοφίᾳ ἐμώρανε τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου (3). Καὶ δύνασαι χωρῆσαι τὴν σοφίαν, ἵν' ἐλεγχθῇ μωρὰ εἶναι ἢ τοῦ κόσμου σοφία· ἀγωνίζεται γὰρ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου, ἵνα ἐλεγχθῇ πρὸς αὐτήν. Ἀλλ' ὄλιγον τινὸς χρεῖα ἐστίν· ὅπερ ὄλιγον μωρὸν τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ἵνα τούτῳ τῷ βραχέϊ μωρῷ τοῦ Θεοῦ μωρανθῇ ἡ σοφία τοῦ κόσμου (4) καὶ ἐλεγχθῇ· οὐ γὰρ ἔφερεν ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ· οἷον ἐπὶ παραδειγματός, ἵνα νοήσης ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ ἐμώρανε τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου· διδόσθω με ἀγωνίζεσθαι, δοκοῦντά με εἰδέναι πολλὰ καὶ πλεονα, πρὸς τινὰ ἀνόητον, καὶ ἀπαίδευτον, καὶ μηδὲν συνιέντα, καὶ μὴ ἀγωνιζόμενον ὑπὲρ λόγων γενναίων ὁποῖον δήποτε· ἄρα χρεῖαν ἔχω διαλεκτικῆς πρὸς ἐκεῖνον, ἢ θεωρημάτων βαθυτέρων; ἐὰν ἢ μωρὰ αὐτοῦ τὰ νοήματα, ἢ θ' ἐνός μοι λεξειδίου χρεῖα ἐστίν ὄλιγον δριμυτέρου παρὰ τὴν ἐκεῖνον μωρίαν; Οὕτως ἵνα μωρανθῇ ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, οὐ χρεῖα τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ ἀγωνιζόμενης πρὸς αὐτόν· αὕτη

⁸⁷ I Cor. I, 25.

(1) Πῶς ἀν· χιλίων, etc. Hæc omisit Hieronymus.

(2) Κἂν τοὺς σοφοὺς εἴπῃς, etc. In mss. collibus interpretatio Hieronymi hæc est: *Dicas licet sapientes sæculi istius, sive principes, sive vates, istis sapientibus, etc.* Libri editi habent. *Dicas licet sapientibus sæculi istius, sive principibus, sive vanis istis sapientibus, etc.*

(3) Ἄρα ἐν σοφίᾳ ἐμώρανε τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου. Horum interpretatio desideratur in libris editis, sed hic suppletur e mss. codd. Μοχ pro καὶ δύνασαι, legebat Hieronymus καὶ οὐ δύνασαι.

8. Volumus quiddam, si licet, audenter dicere; quoniam hoc quod descendit in mundum, evacuavit seipsum, ut evacuatione ejus mundus completeretur. Si autem hoc quod descendit in mundum, evacuavit se, evacuatio ipsa sapientia est: quoniam quod fatuum est Dei sapientius est hominibus ⁸⁷. Si ego dixissem fatuum Dei, quomodo aucupes sermonum meorum, et semper dediti ad criminandum, venenatas in me linguas vibrarent? Nunc vero Paulus, quasi sapiens, et potestatem habens apostolicam, ausus est dicere, omnem sapientiam terrenam, quæ in se, quæ in Petro, quæ in cæteris apostolis, quæ in istum mundum descenderat, stultitiam esse Dei. Ad comparationem quippe illius sapientiæ, quam terrenus non capit locus, ad illam sapientiam quæ cælestis est, quæ mundi limitem excedit, hoc quod descendit ad homines fatuum Dei est. Verum id ipsum fatuum Dei sapientius est hominibus: quibus hominibus? Non utique stultis, sed sapientibus: dicas licet sapientes sæculi istius, sive principes, sive vates istis sapientibus sæculi, hoc quod exposuimus: *Fatum Dei sapientius est hominibus.*

9. Mirabile quiddam volumus inserere: quoniam *sapientia mundi stultitia est apud Deum*, et infatuavit Deus sapientiam mundi, non in sapientia sua infatuavit sapientiam mundi, nec potest capere sapientiam mundi, ut esse stultitia arguatur. Neque enim dignatur sapientia Dei ad mundi sapientiam convincendam tota descendere, sed potius **176** modicum (hoc est incarnationis sacramentum) quid necessarium fuit, quod fatuum Dei erat, ut hoc parvo et fatuo Dei infatuaretur sæculi sapientia. Non enim valebat sæculi sapientia magnitudinem in se venientis sustinere sapientiæ. Verum exemplum interponamus, ut perspicue possit intelligi quomodo fatuum Dei stultam fecerit sapientiam mundi: singam paulisper me, qui aliquid putor esse, cum insipiente aliquo et inerudito conferre sermonem, qui nihil intelligat, nihil acutæ disputationis interroget; num quidnam opus mihi est ad illius stultitiam arguendam, dialecticam calliditatem et profundorum sensuum acumen adhibere? Nonne ad unius sermunculi jactum vilis et modici, qui tamen illius intelligentiæ videatur æcerrimus, fatuum et

(4) Καὶ ἐλεγχθῇ. Hinc liquet male in libris antea editis interpretationem Hieronymi habere: *ad mundi sapientiam commiscendam*, recte autem in mss. codicibus: *ad mundi sapientiam convincendam*. Ibidem in libris antea editis legitur: *Sed potius modicum quod necessarium fuit, quod fatuum Dei erat, ut hoc parvo et fatuo Dei infatuaretur sæculi sapientia, magnitudinem in se venientis sapientiæ impotens sustinere*. Sed inserendam textui alteram lectionem judicavi quæ majori manuscriptorum numero confirmatur.

Insipientem esse convincam? Sic igitur ad mundi sapientiam stultificandam non est opus sapientiam Dei descendere, et cum ea colluctari, quæ deorsum est sapientia, sed sufficit fatuum Dei: quoniam *fatuum Dei sapientius est hominibus, et infirmum Dei fortius hominibus* ⁸⁸, et omnia contraria Salvator meus et Dominus assumpsit, ut contrariis dissolvat contraria, et nos confirmemur ab infirmitate Jesu, et sapientes efficiamur a fatuo ejus, et in hoc introducti possimus ascendere ad sapientiam et virtutem Dei, Jesum Christum, Dominum nostrum, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IX.

(Juxta Hieronymum VI.)

De eo quod scriptum est:

Sermo qui factus est ad Jeremiam a Domino, dicens: Audi verba Testamenti hujus; usque ad eum locum in quo dicitur: Conversi sunt ad iniquitates patrum suorum ⁸⁹.

Eodem interprete.

Juxta historiæ veritatem non negamus præsentiam Domini nostri Jesu Christi corporaliter factam, et toti mundo illuxisse, quando *Verbum caro factum est et habitavit in nobis* ⁹⁰. Oportet autem nosse quoniam et antequam corpus assumeret, ad sanctos quoque descendit: et post hanc præsentiam corporalem ad cœlos victor ascendit, rursus **177** ad nos veniet. Si vis hujus rei capere argumentum, ausculta quod dicitur: *Sermo qui factus est super Jeremiam a Domino, dicens* ⁹¹: Audi, et reliqua. Quis enim est hic sermo qui factus est a Domino sive ad Jeremiam, sive ad Isaïam, sive ad quemlibet prophetarum? An ille est qui erat in principio apud Deum? Ego nescio aliud verbum Domini præter ipsum, de quo dicit Evangelista: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ⁹². Hoc autem scire debemus quia hæc sit utilitas credentium, si sermo ad singulos quosque fiat. Quid mihi enim prodest si descendat in mundum et ego ipsum non habeam? E diverso autem si ad universum mundum non veniat, et ego similis fuero prophetarum, habeo ipsum. Dicam autem quia et ad Moysen, et ad Jeremiam, et ad Isaïam, et ad singulos quosque sanctorum idem sermo commoverit, et illud quod a Domino discipulis dictum est ⁹³: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*, opere serva-

Α γὰρ κάτω ἐστίν. Ἀλλὰ ἀρκεῖ τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ· καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ· καὶ πάντα τὰ ἐναντία ὁ Σωτὴρ μου καὶ ὁ Κύριος ἀνεληφεν, ἵνα τοῖς ἐναντίοις λύσῃ τὰ ἐναντία, καὶ ἡμεῖς ἰσχυροποιηθῶμεν ἀπὸ τῆς ἀσθενείας Ἰησοῦ, καὶ σοφισθῶμεν ἀπὸ τοῦ μωροῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἰσχυρότεροι ἐν τούτοις δυναθῶμεν ἀναδῆναι ἐπὶ τὴν σοφίαν, ἐπὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ· ᾧ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Θ.

Εἰς τό·

Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς τὸν Ἱερემίαν παρὰ Κυρίου, λέγων· Ἀκούσατε τοὺς λόγους τῆς Διαθήκης ταύτης· μέχρι τοῦ· Ἐπιστρέψαθαι ἐπὶ τὰς ἀδικίας τῶν πατέρων αὐτῶν τῶν προτέρων.

Κατὰ μὲν τὴν ἱστορουμένην παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, γέγονεν αὐτῷ ἡ ἐπιδημία σωματικῶς καθολικῆ τις καὶ ἐπιλάμψασα ὅλην τῷ κόσμῳ, ὅτε Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· ἦν γὰρ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω· εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον (1). Χρῆ μέντοιγε εἰδέναι, ὅτι καὶ πρότερον ἐπεδήμησεν, εἰ καὶ μὴ σωματικῶς, ὡς ἐν ἐκάστῳ τῶν ἁγίων· καὶ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν αὐτοῦ ταύτην τὴν βλεπομένην πάλιν ἡμῖν ἐπιδημεῖ. Καὶ εἰ βούλει τούτων ἀπόδειξιν λαβεῖν, πρότερον τῷ· Ὁ Λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἱερემίαν παρὰ Κυρίου, λέγων· Ἀκούσατε, καὶ τὰ ἐξῆς. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ λόγος ὁ γενόμενος (2) παρὰ Κυρίου εἴτε πρὸς Ἱερემίαν, εἴτε πρὸς Ἡσαΐαν, εἴτε πρὸς Ἰεζεκιήλ (3), εἴτε πρὸς διδῆποτε, ὃ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Ἐγὼ οὐκ οἶδα ἄλλον λόγον Κυρίου ἢ τοῦτον περὶ οὗ εἶρηκεν ὁ Εὐαγγελιστὴς τό· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Καὶ ταῦτα δὲ ἡμᾶς εἰδέναι χρῆ, ὅτι οὐς μάλιστα (4) ἐστὶν ἐνοῦσθαι, πρὸς ἕκαστον ἐπιδημῆσαι ἐστὶ τοῦ λόγου. Τί γὰρ μοι ὄφελος, εἰ ἐπιδημήμηκεν ὁ λόγος τῷ κόσμῳ, ἐγὼ δὲ αὐτὸν οὐκ (5) ἔγνω; ἐκ δὲ τοῦ ἐναντίου, εἰ καὶ μηδέπω ὅλην τῷ κόσμῳ ἐπιδημήμηκε, ὅς δὲ με γεγονέναι κατὰ τοὺς προφήτας,

⁸⁸ 1 Cor. 1, 25. ⁸⁹ Jerem. xi. ⁹⁰ Joan. 1, 14. ⁹¹ Jerem. xi, 1. ⁹² Joan. 1, 1. ⁹³ Matth. xxviii, 20.

(1) Ἦν γὰρ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω· εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Hæc omisit Hieronymus. Verte: *Erat enim lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt.*

(2) Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ λόγος ὁ γενόμενος, etc.

Origenes tom. II in Joann.: Χρησιμὸν τοίνυν συναγαγεῖν εἰς τοῦτο λόγον ἀναγεγραμμένον γεγονέναι πρὸς τινὰς, οἷον· λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὅσην τὸν τοῦ Βαηραῖ, καὶ ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμώς, etc.

(3) Εἴτε πρὸς Ἰεζεκιήλ. Hæc omisit Hieronymus. Verte: *sive ad Ezechielem.*

(4) Ὅτι οὐς μάλιστα, etc. Vertit Corderius: *ad unumquemque eorum, quibuscum maxime unitur, existere adventum verbi.*

(5) Ἔγνω Hieronymus: ἔχω, pro ἔγνω.

ἐγὼ ἔχω τὸν λόγον, καὶ εἴποιμι ἂν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἄ-
 γέγονε πρὸς Μωσέα, πρὸς Ἱερεμίαν, πρὸς Ἡσαΐαν, ἄ-
 πρὸς ἕκαστον τῶν δικαίων, καὶ τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐ-
 τοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς· Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι μεθ' ὑμῶν
 πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶ-
 νος· Ἐργῶ ἐσώζετε, καὶ ἐγίνετο καὶ πρὸ τῆς ἐπιδη-
 μίας αὐτοῦ· ἤ· γὰρ μετὰ Μωσέως, καὶ ἦν μετὰ
 Ἡσαΐου, καὶ μεθ' ἑκάστου τῶν ἁγίων. Πῶς δύνανται
 ἑκεῖνοι λόγον Θεοῦ λελαληκέναι (1), τοῦ λόγου τοῦ
 Θεοῦ μὴ ἐπιδημήσαντος αὐτοῖς; Ταῦτα δὲ μάλιστα
 καθ' ἡμᾶς τοὺς ἐκκλησιαστικούς ἀναγκαῖόν ἐστι γι-
 νώσκεισθαι, οἵτινες θέλομεν τὸν αὐτὸν εἶναι Θεὸν νόμου
 καὶ Εὐαγγελίου, τὸν αὐτὸν Χριστὸν (2), καὶ τότε
 καὶ νῦν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ἔσονται (3) οἱ
 διακόπτοντες τὴν θεότητα τὴν πρεσβυτέραν τῆς ἐπι-
 δημίας τοῦ Σωτῆρος, ὅσον ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν ὑπολήψει,
 ἀπὸ τῆς θεότητος τῆς ἐπαγγελλομένης ὑπὸ Ἰησοῦ
 Χριστοῦ· ἡμεῖς δὲ ἕνα οἶδαμεν Θεόν, καὶ τότε καὶ
 νῦν· ἕνα Χριστὸν καὶ τότε, καὶ νῦν. Ταῦτα διὰ τὸ·
 Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἱερεμίαν παρὰ Κυ-
 ρίου, λέγων· Τί οὖν καὶ ἡμεῖς ἀκούσωμεν; Ἀκού-
 σατε τοὺς λόγους τῆς Διαθήκης ταύτης· καὶ
 λαλήσατε πρὸς ἄνδρας Ἰούδα, καὶ πρὸς τοὺς
 κατοικοῦντας Ἱερουσαλήμ. Ἄνδρες Ἰούδα ἡμεῖς
 ἐσμεν διὰ τὸν Χριστὸν. Πρόδηλον γάρ, ὅτι ἐξ Ἰούδα
 ἐναντέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν· καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰούδα
 ἐάν παραστήσῃ, καὶ τὴν ἀπογραφὴν (4) ἐπὶ τὸν Χριστὸν
 ἀναφερόμενον, ἄνδρες Ἰούδα οἱ ἀπιστοῦντες τῷ Χριστῷ
 Ἰουδαῖοι οὐκ ἔσονται, ἀλλ' ἡμεῖς, ὅσοι πιστεύομεν
 ἐπὶ τὸν Χριστὸν. Ἰούδα, σὲ αἰνέσαισαν οἱ ἀδελφοί
 σου· αἱ χεῖρές σου ἐπὶ νότου τῶν ἐχθρῶν σου.
 Σὲ αἰνέσαισαν. Οὐκ ἔκεινον τὸν Ἰούδαν τὸν υἱὸν τοῦ
 Ἰακώβ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἦνσαν· τοῦτον δὲ τὸν Ἰού-
 δαν αἰνέσουσιν οἱ ἀδελφοί· ἐπεὶ φησιν οὗτος ὁ Ἰού-
 δας· Διηγῆσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου,
 ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμῆσῶ σε. Οὐ (5) λέγεται
 πρὸς ἑκείνον τὸν Ἰούδαν· Αἱ χεῖρές σου ἐπὶ νότου
 τῶν ἐχθρῶν σου. Ποῦ εὕρισκεται ἐπὶ νότου τῶν
 ἐχθρῶν τὰς χεῖρας ἑκείνος ὁ Ἰούδας ἐπιτιθεῖς; Ἡ
 ἱστορία οὐδὲν τοιοῦτον ἀνέγραψε περὶ αὐτοῦ· ἐάν δὲ
 κήσης τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καταργούντος τὸν
 διάβολον, ἀπεκδυομένου τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς
 ἔξους ας, καὶ δειγματίζοντος, καὶ θριαμβεύοντος ἐν τῷ
 ξύλῳ, ὅρῃς πῶς ἐπὶ τοῦτον τὸν Ἰούδαν πεπληρω-
 ται ἡ λέγουσα προφητεία· Αἱ χεῖρές σου ἐπὶ νότου τῶν
 ἐχθρῶν σου. Εἰ τοῦθ' οὕτως ἔχει, λέγει δὲ ὁ
 λόγος νῦν πρὸς ἄνδρα Ἰούδα, πρὸς τίνας ἂν λέγοι ἢ
 πρὸς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας ἐπὶ τὸν Χριστὸν, διὰ
 τὴν φυλὴν Ἰούδα λεγόμενόν πως καὶ Ἰούδας;

πρὸς ἄνδρας Ἰούδα λέγεται ὁ λόγος, καὶ πρὸς τοὺς
 κατοικοῦντας Ἱερουσαλήμ. Αὕτη ἐστὶν Ἐκκλησία·
 ἐστὶ γὰρ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὄρασις
 τῆς εἰρήνης· ἐν αὐτῇ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἣν ἤγαγεν ἡμῖν.
 Ἐἴ γε ἐσμὲν τέκνα εἰρήνης, πληθύνεται καὶ ὁρᾶται.
 Ἀκούσατε οὖν τοὺς λόγους τῆς Διαθήκης ταύτης,
 καὶ λαλήσατε πρὸς ἄνδρας Ἰούδα καὶ τοὺς κατοι-

¹ Gen. xlix, 8. ² Psal. cxi, 23. ³ I Cor. xv, 24.

(1) Verte : sine Verbi Dei ad ipsos adventu.

(2) Τὸν αὐτὸν Χριστὸν. Hieronymus reddidit :
 ipsum Deum. Verte : eundem Christum.

(3) Ἔσονται, etc. Marcionitas hic quoque at-
 tingit Origenes, cum quibus semper ad præliandum

tum ante adventum suum, quem omnibus manife-
 stavit. Erat quippe cum Moyse, cum Isia, cum
 omnibus sanctis. Quomodo enim poterant effari
 sermonem sine Dei ipsius adventu? Hæc autem nos
 qui ecclesiastici sumus, magis debemus advertere,
 qui volumus eundem Deum esse Legis et Evangelii,
 ipsum Deum, et antiquitus, et nunc, et in omnia sæ-
 cula sæculorum, Amen. Sunt quidam qui opinione
 sua veterem divinitatem ab ea quæ in Christo annun-
 tiatur, dividant. Nos unum novimus Deum, et in
 præterito, et in præsentī, unum Christum et tunc
 et modo similiter et unum Spiritum sanctum, cum
 Patre et Filio sempiternum. Hæc propter hoc quod
 lectum est : *Sermo qui factus est super Jeremiam a Domino, dicens. Quid ergo dicat et nos audiamus :*

Audite verba Testamenti hujus, et loquimini ad viros Juda, et inhabitantes Hierusalem. Viri Juda nos sumus propter Christum, nec dubium est quod Dominus noster ex Juda ortus sit. Nomen quoque ipsum Juda si juxta Scripturas probavero ad Christum referri, viri Juda non erunt increduli Christo Judæi, sed nos qui **178** *in Christo credimus. Juda, te collaudant fratres tui, manus tuæ super dorsum inimicorum tuorum¹. Te laudant. Non illum Judam, filium Jacob fratres sui laudaverunt, sed nunc Judam laudant fratres sui. Ait quippe iste Judas : Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ cantabo tibi. ² Dicitur ad illum Judam : Manus tuæ super dorsum inimicorum tuorum. Ubi reperitur ille Judas super dorsum inimicorum suorum manus suas posuisse? Historia nihil de eo tale conscripsit : si autem consideres adventum Domini mei Jesu Christi, destruētis Zabulum, exspoliantis principatus et potestates ³, ostentui eos facientis, et triumphantis in ligno, videbis quomodo super istum Judam completa sit prophetia dicens : Manus tuæ super dorsum inimicorum tuorum. Et nunc cum ad viros Juda sermo fit, nulli dubium est quin ad Christianos sermo fiat propter Christum, qui ex tribu Juda natus est.*

2. Fit quoque sermo et ad inhabitantes Hierusa-
 lem, scilicet ad eos qui in Ecclesia habitant. Hæc
 est civitas magni Regis, hæc est visio pacis. Pax
 quippe in nobis, si tamen filii pacis sumus, multi-
 plicatur et cernitur. *Audite ergo verba Testamenti hujus, et loquimini ad viros Juda, et inhabitantes Hierusalem, et dicetis ad eos : Hæc dicit Domi-*

compositus est.

(4) Καὶ τὴν ἀπογραφὴν, etc. Legebat Hierony-
 mus, κατὰ τὴν Γραφὴν.

(5) Οὐ illud in Hieronymo non comparet, et plæ-
 ne adulterinum est.

mus, maledictus homo qui non audierit verba Testamenti hujus, quod mandavi patribus vestris 97. Quis magis audit verba testamenti, quod mandavit patribus? Nos qui in Christo credimus, an illi qui nec Moysi crediderunt, dum in Christo non credunt? ad quos Salvator ait 98: *Si crederetis Moysi, crederetis utique et mihi; de me enim ille scripsit. Si autem litteris illius non creditis, quomodo verbis meis credituri estis?* Itaque illi Moysi non crediderunt; nos vero credentes in Christo credimus Testamento, quod traditum est per Moysen, et ad nos dicitur ne maledicti fiamus: *Maledictus homo qui non audierit verba Testamenti hujus quod mandavi patribus vestris.* Ergo illi maledicti sunt; neque enim audiverunt Testamentum quod mandavit Deus patribus, *in die qua eduxit eos de terra Ægypti, de fornace ferrea* 99; maxime juxta intelligentem id 179 quod scriptum est in Joannis Apocalypsi, quia locus ubi crucifixus est Dominus, vocetur spiritualiter Sodoma et Ægyptus. Si enim spiritualiter Ægyptus quispiam nominatur, et non est Ægyptus secundum intelligentiam corporalem, haud dubium est quin si intellexeris Ægyptum spiritualem, et exieris de ea, tu sis egrediens ex terra Ægypti, de fornace ferrea, et tibi dicatur: *Audite vocem meam, et facite juxta hæc omnia.* Deinde repromissio Dei est ad audientes, si fecerint quæcunque præceperit Dominus dicens: *Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum* 1. Non omnis qui se populum Dei dicit esse, populus Dei est. Judæorum populus populum se venditans Dei meruit audire, *quia non populus meus vos*, et dictum est ad eum: *Non populus meus.* Et rursus iste populus vocatus est populus: *Ipsi enim amulati sunt me*, inquit 2, *super non Deum.* De illis dicit: *Irritaverunt me in idolis suis, et ego amulabor eos super non gentem. In gentem autem insipientem irritabo eos.*

λαός Θεοῦ, Οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἤκουσαν ἐν τῷ Διότι οὐ λαός μου ὑμεῖς, καὶ ἐβρόθη πρὸς τὴν λαὸν ἐκείνον, Οὐ λαός μου· καὶ πάλιν· Οὗτος ὁ λαός ἐκλήθη οὐ λαός. (3) Αὐτοὶ γὰρ παρεζήλωσαν με ἐπ' οὐ Θεοῦ. Περὶ ἐκείνων δὲ λέγει· Παρώργισάν με ἐν τοῖς ἑσθλοῖς αὐτῶν, καὶ γὰρ παραζηλώσω αὐτούς ἐπ' οὐκ ἔθνη. Ἐπ' ἔθνη ἀσυνέτω παροργισαίνω αὐτούς.

3. Nos igitur in populum Dei facti sumus, et annuntiatur justitia populo, qui nascetur de gentibus. Iste enim populus subito nascitur: et in propheta scriptum est: *Si nata est gens in semel.* Quando Salvator ascendit ad cælos, et crediderunt una die quinque millia, et alia addita sunt tria millia, vere tunc fuit cernere populum in semel natum sermone Dei, et repente sterilem, parturientem, ad quam dicitur 3: *Lætare sterilis quæ non parit, erumpe et clama quæ non parturis, quia plures filii deserta magis quam ejus quæ habet virum.* Deserta Ecclesia a lege, deserta a Deo erat. Habens autem virum Synagoga legem, habebat et Deum.

97 Jer. xi, 2, 3. 98 Joan. v, 46. 99 Jerem. xi, 4, iv, 27.

(1) Μηδαμῶς. Legebat Hieronymus Μωυσεῖ.

(2) Καὶ ἡμᾶς ἐξήγαγεν ὁ Θεὸς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἐκ τῆς καμίνου τῆς σιδηρᾶς. Hæc omisit Hierony-

κοῦντας Ἱερουσαλὴμ· καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Τὰδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος ὅς οὐκ ἀκούσεται τῶν λόγων τῆς Διαθήκης, ἧς ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν. Τίς μάλιστα ἀκούσει τῶν λόγων τῆς Διαθήκης, ἧς ἐνετείλατο ὁ Θεὸς τοῖς πατράσιν; Ἀρὰ γὰρ οἱ πιστεύοντες ἐπ' αὐτὸν, ἧ οἱ μηδαμῶς (1) πιστεῦναι ἀποδεικνύμενοι, ἐκ τοῦ μὴ πεπιστευκέναι ἐπὶ τὸν Κύριον; Φησὶ γὰρ ὁ Σωτὴρ πρὸς ἐκείνους· *Εἰ ἐπιστεύετε Μωσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἐγραΐφεν. Εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασι οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε;* Οὐκοῦν ἐκεῖνοι εἰς Μωσαῖα οὐ πεπιστεύασιν· ἡμεῖς δὲ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν, πιστεύομεν τῇ Διαθήκῃ τῇ διὰ Μωσαέως, καὶ πρὸς ἡμᾶς λέγεται ἵνα μὴ κατάρτοι γενώμεθα· Ἐπικατάρατος ὁ ἄνθρωπος ὅς οὐκ ἀκούσεται τῶν λόγων τῆς Διαθήκης, ἧς ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν. Ἐκεῖνοι οὖν ἔχουσι τὸ ἐπικατάρατοι εἶναι· οὐ γὰρ ἤκουσαν τῆς Διαθήκης ἧς ἐνετείλατο ὁ Θεὸς τοῖς πατράσιν· Ἐν ἡμέρᾳ, φησὶν, ἧ ἀνήγαγον αὐτούς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐκ τῆς καμίνου τῆς σιδηρᾶς· καὶ ἡμᾶς ἐξήγαγεν ὁ Θεὸς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἐκ τῆς καμίνου τῆς σιδηρᾶς (2), μάλιστα κατὰ τὸν νοήσαντα τὸ γεγραμμένον ἐν τῇ Ἀποκαλύψει Ἰωάννου, ὅτι ὁ τόπος ὅπου ὁ Κύριος αὐτῶν ἐσταυρώθη καλεῖται πνευματικῶς Σδόμα καὶ Αἴγυπτος. Εἰ γὰρ πνευματικῶς καλεῖται Αἴγυπτος· οὐκ ἔστι δὲ αὕτη ἡ Αἴγυπτος ἡ πνευματικῶς καλουμένη Αἴγυπτος· αἰσθητὴ γὰρ δὴλον, ὅτι, ἐὰν νοήσῃ τὴν πνευματικῶς καλουμένην Αἴγυπτον, καὶ ἐξέλθῃ ἀπ' αὐτῆς· οὐκ ἔστι δὲ ἐξελθὼν ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐκ τῆς καμίνου τῆς σιδηρᾶς, καὶ λέγεται πρὸς σε· *Ἀκούσατε κατὰ πάντα ὅσα ἐὰν ἐνετειλάμην ὑμῖν.* Ἡ τε ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ ἔστι πρὸς τοὺς ἀκούοντας, ἐὰν ποιήσωσιν ἃ ἐντέταται, λέγουσα· *Καὶ ἔσσοθέ μοι εἰς λαὸν, καὶ γὰρ ἔσομαι ὑμῖν εἰς Θεόν.* Οὐ πᾶς ὁ λέγων ὁ λαός εἶναι Θεοῦ, λαός ἔστι Θεοῦ· ἐκεῖνοι οὖν οἱ ἐπαγγειλάμενοι εἶναι

Γεγόναμεν οὖν ἡμεῖς τῷ Θεῷ εἰς λαὸν, καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἀναγγέλλεται τῷ λαῷ τῷ τεχνησομένῳ τῷ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν· οὗτος γὰρ ὁ λαός τίκτεται ἀθρόως· καὶ ἐν τῷ προφήτῃ δὲ εἴρηται· *Εἰ ἐτέχθη ἔθνος εἰς ἅπαξ*· ἐτέχθη δὲ ἔθνος εἰς ἅπαξ, ὅτε ἐπιεδέδημχεν ὁ Σωτὴρ, καὶ ἐπίστευσαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ χιλιάδες πέντε, καὶ προσητέθησαν ἄλλη ἡμέρᾳ χιλιάδες τρεῖς. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν ὄλον λαὸν τικτόμενον λόγῳ Θεοῦ, καὶ ἀθρόως τίκτουσαν τὴν στείραν, τὴν πρότερον οὐ τεκοῦσαν, πρὸς ἣν λέγεται· *Εὐφράνηθη, στείρα ἢ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόησον ἢ εὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.* Ἐρημος αὕτη νόμου,

1 Jerem. xi, 4. 2 Deuter. xxxii, 21. 3 Galat.

mus.

(3) Οὐ λαός. Οὐ illud in Hieronymo non comparat.

ἔρημος αὐτῆ Θεοῦ ἦν. Ἐχουσα δὲ ἄνδρα τὸν νόμον, Α Quid ergo pollicetur Deus? *Eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.* Non est omnium Deus, sed eorum tantum quibus se largitus est, quomodo patriarchæ illi ad quem dixit ⁴: *Ego sum Deus tuus; et rursum alii: Ego Deus ero Deus tuus; necnon de aliis: Ero, inquit ⁵, Deus eorum.* Putasne aliquando consequimur, id quod per singulos dico, ut Deus omnium fiat Deus noster? Si autem vis plenius discere quorum sit Deus, et quibus vocabulum sui nominis largiatur: *Ego, inquit ⁶, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob; idque ipsum exponens Salvator ait ⁷: Deus autem non est mortuorum, sed vivorum.* Quis est mortuus? Utiq; peccator, qui non habet dicentem: **180** *Ego sum vita ⁸, qui habet mortua opera, qui necdum pœnitentiam egit ab operibus mortuis: de quo Apostolus ait ⁹: Non rursum fundamentum jacentes pœnitentiæ ab operibus mortuis.* Si ergo Deus non est Deus mortuorum, sed viventium, et scimus esse viventem eum qui conversatur in Christo, ut fiat particeps ejs, et si volumus ut et Deus noster sit, renuntiemus operibus mortuis, ut pollicitationem suam in nobis compleat dicens ¹⁰: *Et ero vobis in Deum, ut statuam juramentum meum, quod juravi patribus vestris dare illis terram fluentem lac et mel.* Observa quid dicat: *Statuam juramentum, quod juravi patribus vestris, dare illis terram fluentem lac et mel.* Hæc enim non est terra quam pollicitus est Deus, terra fluens lac et mel: sed ista est terra de qua Salvator docuit dicens ¹¹: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*

ἔρημος αὐτῆ Θεοῦ ἦν. Ἐχουσα δὲ ἄνδρα τὸν νόμον, Α Quid ergo pollicetur Deus? *Eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.* Non est omnium Deus, sed eorum tantum quibus se largitus est, quomodo patriarchæ illi ad quem dixit ⁴: *Ego sum Deus tuus; et rursum alii: Ego Deus ero Deus tuus; necnon de aliis: Ero, inquit ⁵, Deus eorum.* Putasne aliquando consequimur, id quod per singulos dico, ut Deus omnium fiat Deus noster? Si autem vis plenius discere quorum sit Deus, et quibus vocabulum sui nominis largiatur: *Ego, inquit ⁶, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob; idque ipsum exponens Salvator ait ⁷: Deus autem non est mortuorum, sed vivorum.* Quis est mortuus? Utiq; peccator, qui non habet dicentem: **180** *Ego sum vita ⁸, qui habet mortua opera, qui necdum pœnitentiam egit ab operibus mortuis: de quo Apostolus ait ⁹: Non rursum fundamentum jacentes pœnitentiæ ab operibus mortuis.* Si ergo Deus non est Deus mortuorum, sed viventium, et scimus esse viventem eum qui conversatur in Christo, ut fiat particeps ejs, et si volumus ut et Deus noster sit, renuntiemus operibus mortuis, ut pollicitationem suam in nobis compleat dicens ¹⁰: *Et ero vobis in Deum, ut statuam juramentum meum, quod juravi patribus vestris dare illis terram fluentem lac et mel.* Observa quid dicat: *Statuam juramentum, quod juravi patribus vestris, dare illis terram fluentem lac et mel.* Hæc enim non est terra quam pollicitus est Deus, terra fluens lac et mel: sed ista est terra de qua Salvator docuit dicens ¹¹: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*

Εἶτα πρὸς τὰ προειρημένα ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἀποκρίνεται ὁ Προφήτης, πρὸς τὸ Ἐπικατάρατος ὁ ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἀκούσεται τῶν λόγων τῆς Διαθήκης ταύτης· καὶ φησί· Καὶ ἀπεκρίθη, καὶ εἶπα· Γένοιτο, Κύριε! τί· Γένοιτο, Κύριε; Ἐπικατάρατος ὃς οὐκ ἐμμένει τοῖς λόγοις τῆς Διαθήκης ταύτης. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς μέ· Ἀνάγνωθι τοὺς λόγους τούτους ἐν πόλεσιν Ἰούδα, καὶ ἐξωθεν Ἱερουσαλήμ. Καὶ τοῖς ἐξω ἀναγινώσκωμεν τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ, προσκαλούμενοι αὐτούς ἐπὶ σωτηρίαν, τοὺς λόγους τῆς Διαθήκης ταύτης· καὶ ποιήσατε αὐτούς, καὶ οὐκ ἐποίησαν. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς μέ· Εὐρέθη σύνδεσμος ἐν ἀνδράσιν Ἰούδα, καὶ ἐν τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ. Οὐκοῦν σπουδάσωμεν μετανοεῖν ἐπὶ τοῖς εἰρημένους ἁμαρτήμασι περὶ ἀνδρῶν Ἰούδα, εἰδότες, ὅτι ἐσμὲν οἱ ἄνδρες Ἰούδα διὰ τὸν Χριστὸν Ἰούδα προφητευθέντα καὶ λεχθέντα· μήποτε γὰρ ἐπεὶ ἐν ἡμῖν εἰσιν ἁμαρτωλοὶ τινες, καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττοντες, διὰ τοῦτο λέγει ὁ Προφήτης· Εὐρέθη σύνδεσμος ἐν ἀνδράσιν Ἰούδα; καὶ ἐν τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ· ὅταν γὰρ εὐρεθῇ ἐν τισι (ὡς χρηματίζουσιν οἱ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας,) σύνδεσμος ἀδικίας, καὶ σύνδεσμος τῶν ἁμαρ-

4. Deinde ad hæc quæ dixerat Deus, Propheta respondit, id est ad id quod ait ¹²: *Maledictus homo qui non audierit verba Testamenti hujus: et dicit: Et respondi, et dixi: Fiat, Domine.* Quid est quod ait: *Fiat, Domine?* Utiq; id quod pronuntiavit Deus: *Maledictus homo qui non audierit verba Testamenti hujus. Et dixit Dominus ad me: Lege verba ista in civitate Juda, et extra Hierusalem ¹³; etiam his qui foris sunt legimus verba divina, provocantes eos ad salutem. Verba Testamenti hujus, et facite illa, et dixit Dominus ad me: Inventa est colligatio in viris Juda, et in habitantibus Hierusalem ¹⁴.* Si peccaverimus nos, qui propter Christum viri Juda vocamur, et inventi fuerint in nobis nodi peccatorum, et de nobis dicitur: *Inventa est colligatio in viris Juda, et in habitantibus Hierusalem.* Cum in Ecclesia Dei tales sunt in quibus reperitur laqueus iniquitatis, et vincula peccati, in tantum ut id quod de peccatore dicitur, eis valeat convenire: *Vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur ¹⁵, tunc dicit Deus: Inventa est colligatio in viris Juda.* Verum non invenietur colligatio in nobis. Quomodo autem non

⁴ Gen. xviii, 1. ⁵ Exod. xxix 5, 4. ⁶ Exod. iii, 6. ⁷ Luc. xx, 38. ⁸ Joan. xi, 25. ⁹ Hebr. vi, 4. ¹⁰ Jer. xi, 4, 5. ¹¹ Matth. v, 4. ¹² Jerem. xi, 5. ¹³ ibid. 6. ¹⁴ ibid. 9. ¹⁵ Prov. v, 22.

invenietur colligatio in nobis, si usque ad hanc horam colligatio in quibusdam est? Sed solve omne vinculum iniquitatis, dissolve obligationes violentarum commutationum, omnem conscriptionem iniquam dissipa. Frange esurientibus panem tuum¹⁶. Inventa est ergo colligatio in viris Juda, in habitantibus Hierusalem. **Conversi sunt ad 181 iniquitates patrum suorum priorum**¹⁷. Conversi sunt ad iniquitates. Quorum? Non ait simpliciter, *patrum*, sed cum additamento, *patrum suorum priorum*. Diximus hæc de nobis dici, et his qui in nobis sunt peccatores. Quomodo igitur qui inter nos sunt peccatores, conversi sunt ad iniquitates patrum, et patrum suorum priorum? Duplices habemus patres, et una species est pessimorum patrum. Siquidem antequam crederemus, diabolus pater noster fuit, ut sermo evangelicus ostendit, dicens¹⁸: *Vos de patre Zabulo nati estis*. Cum autem credidimus, facti sumus filii Dei. Si ergo post hæc peccaverimus, convertimur ad iniquitates patrum non simpliciter, sed patrum priorum. Ad probationem autem huius rei, quia duplices habemus patres, utimur et David testimonio, in quadragesimo quarto psalmo, ita dicentis¹⁹: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui*. Quasi pater quippe coepit: *Audi, filia*. Ergo duplices nostri patres sunt. Sed obliviscere, inquit, domum patris tui prioris. Si igitur oblitus domum patris tui prioris rursus fueris ad peccata conversus, incidisti in id quod nunc dicitur peccatum. **Conversi sunt ad iniquitates patrum suorum priorum**. Dicebamus dudum Zabulum patrem nostrum fuisse, antequam Deus factus sit pater, si tamen nunc non habemus etiam Zabulum patrem: quod etiam de Joannis epistola approbamus, in qua ita scribitur²⁰: *Omnis qui peccatum facit ex Zabulo natus est*. Toties ex Zabulo nascimur, quoties peccamus. Infelix iste qui semper generatur a Zabulo. Rursumque multum beatus qui semper ex Deo nascitur. Neque enim semel dicam justum ex Deo datum, sed per singula virtutis opera semper justus nascitur ex Deo. Hoc autem ut plenius possit probari, etiam de Salvatoris nostri quotidiana nativitate dicamus, liquido id in justis obtinentes quod in Domino præcesserit. Salvator noster splendor est gloriæ, splendor autem non semel nascitur, et deinceps desinit nasci: quotiescunque ortum fuerit lumen, ex quo splendor oritur, lo-

¹⁶ Isa LVIII, 6, 7. ¹⁷ Jer. XI, 10. ¹⁸ Joan. VIII, 44. ¹⁹ Psalm. XLIV, 11. ²⁰ I Joan. III, 8.

(1) *Ἡ καὶ*. Legebat Hieronymus, et *καὶ*.

(2) *Ἐπεστράφησαν*, etc. (Hieronymiana quam hic damus, reliquæ homiliæ interpretatio, ad finem homiliæ nonæ Origenis in Isaiam in Merlini cæterisque latinis editionibus adjuncta est, ubi legitimam Origenianæ ipsius in Isaiam homiliæ interpretationem loco suo deturbavit, et cur intercederet causæ fuit. Ea nempe ad nonam in Jeremiam homiliam adjicere se putans incautus et parum attentus librarius, ad nonam in Isaiam homiliam attexuit. Atque hinc etiam suspicari possumus, verum esse et genuinum

τημάτων (ὡς ἂν ἐφαρμόσαι ἐπὶ τῷ ἁμαρτωλῷ τῷ Σειραΐς δὲ τῶν ἐαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφραγεται.) λέγει ὁ Θεός· *Ἐυρέθη σύνδεσμος ἐν ἀνδράσιν Ἰούδα*. Ἄλλὰ μὴ εὐρεθεὶς σύνδεσμος ἐν ἡμῖν! Πῶς δὲ οὐχ εὐρίσκεται σύνδεσμος ἐν ἡμῖν, ἢ καὶ (1) μέχρι τοῦ δευροῦ ἐστὶ σύνδεσμος ἐν τισὶ; Ἐὐὲ πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε στραγγαλιὰς βιαιῶν συναλλαγμάτων, πᾶσαν συγγραφήν ἄδικον διάσπα. Διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου. Εὐρέθη οὖν σύνδεσμος ἐν ἀνδράσιν Ἰούδα, καὶ ἐν τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ. *Ἐπεστράφησαν* (2) *ἐπὶ τὰς ἀδικίας τῶν πατέρων αὐτῶν τῶν προτέρων*: ἐπεστράφησαν ἐπὶ τὰς ἀδικίας. Τίνων λέγει ἀπλῶς τῶν πατέρων; Τίς ἢ προσθήκη, *ἐπεστράφησαν ἐπὶ τὰς ἀδικίας τῶν πατέρων αὐτῶν τῶν προτέρων*; Ἐλέγομεν ταῦτα λέγεσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τοὺς ἐν ἡμῖν ἁμαρτάνοντας. Πῶς οὖν οἱ ἐν ἡμῖν ἁμαρτάνοντες ἐπεστράφησαν οὐκ ἐπὶ τὰς ἀδικίας τῶν πατέρων, ἀλλὰ τῶν πατέρων τῶν προτέρων; Μήποτε οὖν διττοὶ εἰσιν οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ ἐστὶ μὲν ἐν ἡμῖν εἶδος πατέρων τὸ χεῖρον· πρὶν πιστεῦσαι γὰρ, υἱοὶ ἤμεν, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ διαβόλου, οὗς δεῖκνυσιν ὁ λόγος ὁ εὐαγγελικὸς λέγων· *Ἦμεῖς ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστέ*· ὅτε δὲ πεπιστεύκαμεν, γεγόναμεν υἱοὶ Θεοῦ. Ἐπὶ ἁμαρτάνωμεν, ἐπιστρέφομεν ἐπὶ τὰς ἀδικίας οὐχ ἀπαξ ἀπλῶς τῶν πατέρων, ἀλλὰ τῶν προτέρων πατέρων. Εἰς δὲ τὸ παραστήσαι, ὅτι διττοὶ ἡμῶν εἰσιν οἱ πατέρες. χρήσομαι ῥητοῖς ἀπὸ τοῦ μὲν ψαλμοῦ, οὕτως ἔχουσιν· *Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλίνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου*. Πατὴρ λέγει (3)· *Ἐπιλάθου τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου*. Ὡς γὰρ πατὴρ λέγει· *Ἄκουσον, θύγατερ*. Οὐκοῦν διττοὶ οἱ πατέρες ἡμῶν εἰσι. Ἄλλὰ ἐπιλάθου τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου τοῦ προτέρου. Ἐὲν, ἐπιλαθόμενός σου τοῦ οἴκου τοῦ προτέρου, πάλιν ἐπιστρέψῃς ἐπὶ τὰ ἁμαρτήματα, οὐ πεποίηκας τὰ λεγόμενα (4) ἐνθάδε ἁμαρτήματα· *Ἐπεστράφησαν ἐπὶ τὰς ἀδικίας τῶν πατέρων αὐτῶν τῶν προτέρων*. Ἐλεγον, ὅτι καὶ ὁ διάβολος πρότερον ἦν ἡμῶν πατὴρ, πρὶν γέννηται ἡμῶν ὁ Θεὸς πατὴρ· εἰ γὰρ καὶ νῦν οὐκ ἐστὶν ἡμῶν ὁ διάβολος πατὴρ· ὅπερ παραστήσομεν καὶ ἀπὸ τῆς Ἰωάννου καθολικῆς Ἐπιστολῆς, ἐν ἣ γέγραπται· *Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται*. Εἰ πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται (5), οἷον εἰ τσαυτάκις ἐκ τοῦ διαβόλου γεγενήμεθα, ὁσάκις ἁμαρτάνομεν. Ταλαίπωρος οὖν οὗτός ἐστιν ὃς ἀεὶ γεννᾶται ἐκ τοῦ διαβόλου· ὥσπερ πάλιν μακάριος ὁ ἀεὶ γεννώμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· οὐ

homiliarum in Jeremiam ordinem, quem tenuimus. Hic ipse porro error geminum bibliothecæ Regiæ codicem occupavit. » ΗΙΕΤΙΣ.

(3) *Πατὴρ λέγει Ἐπιλάθου τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου*. Hæc non vertit Hieronymus.

(4) *Οὐ πεποίηκας τὰ λεγόμενα*. Legebat Hieronymus, πέπτωκας εἰς τὰ λεγόμενα.

(5) *Εἰ πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται*. Hæc ommissa sunt in interpretatione Hieronymiana.

νάρ ἀπαξ ἐρῶ τὸν δίκαιον γεγενῆσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀεὶ γεννᾶσθαι καθ' ἐκάστην πράξιν αγαθὴν, ἐν ἣ γεννᾶ τὸν δίκαιον ὁ Θεός. Ἐάν οὖν ἐπιστήσω σοι ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος, ὅτι οὐχὶ ἐγέννησεν ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν, καὶ ἀπέλυσε αὐτὸν ὁ Πατήρ ἀπὸ τῆς γενέσεως αὐτοῦ, ἀλλ' ἀεὶ γεννᾶ αὐτὸν, παραστήσω καὶ ἐπὶ τοῦ δικαίου παραπλήσιον. Ἰδωμεν δὲ τίς ἡμῶν ἐστίν ὁ Σωτήρ· ἀπαύγασμα δόξης· τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης οὐχὶ ἀπαξ γεγέννηται, καὶ οὐχὶ γεννᾶται· ἀλλὰ ὅσον ἐστὶ (1) τὸ φῶς ποιητικὸν τοῦ ἀπαυγάσματος, ἐπὶ τοσοῦτον γεννᾶται τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ὁ Σωτήρ ἡμῶν σοφία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Ἔστι δὲ ἡ σοφία ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου. Εἰ οὖν ὁ Σωτήρ ἀεὶ γεννᾶται, καὶ διὰ τοῦτο λέγει· *Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ με*, οὐχὶ δὲ, *Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεγέννηκέ με*, ἀλλὰ, *Πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾶ με*, καὶ ἀεὶ γεννᾶται ὁ Σωτήρ ὑπὸ τοῦ Πατρός· οὕτως καὶ σὺ, ἐάν ἔχῃς τὸ τῆς υἰοθεσίας πνεῦμα, ἀεὶ γεννᾶ σε ἐν αὐτῷ ὁ Θεός καθ' ἕκαστον ἔργον, καθ' ἕκαστον διανόημα, καὶ γεννώμενος οὕτως γίνῃ ἀεὶ γεννώμενος υἱὸς Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἐστίν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ.

B

HOMILIA X.

(Juxta Hieronymum VIII.)

De eo quod scriptum est :

*Γνώρισόν μοι, Κύριε, καὶ γνῶσομαι, μέχρι τοῦ·
Συνάξατε πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ ἐλ-
θέτωσαν καταφαγεῖν αὐτοῦ.*

*Notum fac mihi Domine, et cognoscam; usque ad eum
locum in quo ait : Ite, congregate omnes bestias
agri 22.*

Eodem interprete.

Εἰ Θεοῦ λόγια ἐστὶν ἐν νόμῳ, καὶ προφήταις, Εὐ-
αγγελίοις τε καὶ ἀποστόλοις, δεήσει τὸν μαθητευόμε-
νον Θεοῦ λόγοις διδάσκαλον ἐπιγράφεσθαι Θεόν· Ὁ
γὰρ διδάσκων ἀνθρώπων γινώσκιν, ὁ Θεός ἐστιν, ὡς
καὶ ἐν ψαλμοῖς γέγραπται. Καὶ ὁ Σωτήρ δὲ μαρτυ-
ρεῖ μὴ δεῖν ἐπιγράφεσθαι τινα διδάσκαλον ἐπὶ τῆς
γῆς, λέγων· *Καὶ ὑμεῖς μὴ καλέσητε διδάσκαλος,
ἐὰν τῆς γῆς· εἰς γὰρ ἐστὶν ὑμῶν ὁ διδάσκαλος,
ὁ Πατήρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Διδάσκει οὗτος ἦτοι
καθ' αὐτὸν, ἢ διὰ τοῦ Χριστοῦ, ἢ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι,
ἢ διὰ Παύλου, φέρ' εἰπεῖν, ἢ διὰ Πέτρου, ἢ διὰ τινος
τῶν ἄλλων ἁγίων· μόνον Θεοῦ πνεῦμα καὶ Θεοῦ λό-
γος ἐπιδημεῖτω, καὶ διδασκέτω. Ταῦτά μοι πρὸς τί
εἰρηται; Ἐπειδὴ περ φησὶν ὁ προφήτης· *Γνώρισόν
μοι, Κύριε, καὶ γνῶσομαι·* οὐ γὰρ γνῶσομαι, ἐάν
μὴ σὺ μοι γνωρίσης. Ἐάν δὲ γνωρίζοντός σου ἐμοὶ
γινῶ, τότε εἶσομαι τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν, καὶ νοήσω
ὃ ἕκαστος πράττει, καὶ καί ποίας ἐστὶ προαιρέσεως.
Ταῦτα ὁ Προφήτης. Εἰ δὲ ὁ Σωτήρ ἐν τῷ Προφῆτῃ,
ἰδωμεν τίνα λέγει· *Ἐγὼ ὡς ἀρνίον ἀνακὸν ἀγρόμενον
τοῦ θύεσθαι, οὐκ ἔγνω. Ἐπ' ἐμὲ ἐλογίσαντο λογι-
σμοὶν λέγοντες· Δεῦτε, καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν
ἀρτον αὐτοῦ, καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτὸν ἀπὸ γῆς ζῶν-
των· καὶ τὸ θρῆσμα αὐτοῦ οὐ μὴ μνησθῆ ἔτι.* Ὡς φησὶ
καὶ ὁ προφήτης Ἠσαΐας, Χριστὸς ὡς πρόβατον ἐπὶ
σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος
ἀρῶνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐκεῖ μὲν
οὖν περὶ αὐτοῦ Ἠσαΐας λέγει, ἐνταῦθα δὲ ὁ Χριστὸς
περὶ αὐτοῦ. Ἐγὼ, φησὶν, ὡς ἀρνίον ἀνακὸν ἐπὶ
σφαγῆν ἀγρόμενον τοῦ θύεσθαι οὐκ ἔγνω. Οὐκ
εἶπε τί οὐκ ἔγνω. Οὐ γὰρ εἰρηκεν· Οὐκ ἔγνω
κακά. Οὐκ εἰρηκεν· Οὐκ ἔγνω ἀγαθά. Οὕτε εἰρηκεν·

C

D

4. Si Dei eloquia sunt in lege et prophetis, Evan-
geliis et apostolis, oportet discipulum Dei divinorum
sermonum magistrum Deum ascribere. Qui enim
docet hominem scientiam 22, secundum Psalmistam,
Deus est. Salvator quoque perhibet testimonium,
nullum debere super terras magistrum nuncupari,
dicens : *Et vos nolite vocare magistrum super terram.*
Unus quippe est magister vester, Pater qui in caelis
est 23; Pater autem qui est in caelis, erudiet homi-
nes sive per se, sive per Filium, sive per Spiritum
sanctum; et ut ad minora veniamus, er. d' t' p' r' Pau-
lum, per Petrum, per alium quemlibet sanctorum :
tantum Dei spiritus, et Dei sermo descendat et
doceat. Cur hæc diximus? Videlicet quia Propheta :
Notum fac mihi, ait, Domine, et cognoscam. Neque
enim scire possum, nisi tu mihi revelaveris. Sin au-
tem, demonstrante te, potero nosse quod nescio,
tunc videbo cogitationes singulorum, et cognoscam
quid unusquisque gerat et cuius sit voluntatis. Hæc
Propheta. Deinde videamus quid Salvator loquitur
in Propheta 24 : *Ego ut agnus innocens ductus ad im-
molandum, et nesciebam. Adversum me cogitaverunt
consilium dicentes : Venite, mittamus lignum in pa-
nem ejus, et conteramus eum a terra viventium, et
nomen ejus non memorabitur amplius.* Isaias quoque
quod Christus ut ovis ad victimam ductus 183 sit,
et ut agnus coram tondente se sine voce, sic non
aperuit os suum. Pronuntiat et ibi quidem ille de
Christo, hic vero de se ipse Christus : *Ego, in-
quit 25, ut agnus innocens ductus ad immolandum et
nesciebam.* Nec addit quæ non cognoverit. Non enim
dixit : Non cognovi mala, non cognovi bona, non

21 Prov. viii, 25. 22 Jerem. xi, 18; xii, 9. 23 Psal. xciii, 40. 24 Math. xxiii, 8. 25 Jerem. x, 19.
26 Isa. lxxxiii, 7.

(1) Ἀλλὰ ὅσον ἐπὶ, etc. Minus belle reddidit hunc locum Hieronymus.

cognovi peccatum, sive injustitiam; verum simpliciter: Non cognovi. Tibi igitur dereliquit, ut quæras quod nescierit. Lege Apostolum²⁷: *Qui, cum peccatum non cognovisset, pro nobis peccatum fecit. Peccatum quippe nosse, peccare est: ut justitiam nosse, juste est agere. Ex quo manifestum est eum qui justitiam prædicat, et non agit juste, nescire justitiam.*

2. *Adversum me cogitaverunt consilium dicentes: Venite, mittamus lignum in panem ejus.* Crucifixum esse a Judæis Dominum nulli dubium est, et cum hoc tota libertate prælicamus, quomodo aptabimus ei quod dicitur: *Adversum me cogitaverunt consilium dicentes*, hoc quod inferunt: *Venite, mittamus lignum in panem ejus*, nimis difficultatis est. Panis Jesu quo nutrimur, sermo ejus interpretatur. Quia igitur docente eo voluerunt quidam scandalum ponere doctrinæ ejus, crucifigentes eum dixerunt: *Venite, mittamus lignum in panem ejus.* Cum enim verbo Jesu et disciplinæ ejus conjungitur Magistri crucifixio, in panem lignum mittitur. Et illi quidem insidiantes dicunt: *Venite, mittamus lignum in panem ejus.* Ego vero admirabile quiddam inferam. Lignum missum in panem ejus, panem fecit meliorem. Exemplum accipe de lege Moysi. Sicut lignum quod missum est in amaram aquam, fecit dulcem, sic lignum passionis Christi, missum in doctrinam ejus, fecit panem illius dulciorem. Ante enim quam immitteretur lignum in panem ejus, quando tantummodo panis erat, et non erat lignum, in universam terram non exierat sonus ejus: postea vero quam assumpsit fortitudinem per lignum, tunc in universum orbem passionis ejus disseminatus est sermo. In cujus figura et aqua in Veteri Testamento ad tactum ligni dulcis effecta est. Ego quippe aio legem non intellectam, amaram aquam esse. Cum autem venerit lignum Jesu Christi, et sermo Salvatoris mei descenderit in eam, tunc dulcoratur, et fit suavissimi saporis, intellecta pariter et lecta lex Moysi. Dixerunt igitur: *Venite, mittamus lignum in panem ejus.*

1843. Etiam hoc addunt: *Et conteramus eum a terra viventium, et nomen ejus non memorabitur amplius.* Sic enim illum interfecerunt, quasi nomen ejus penitus eradicarent. Sed Jesus scit quare et quomodo moriatur. Propter quod ait²⁸: *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, non multum fructum affert.* Ergo mors Jesu Christi, spica frumenti facta est, septuplum et multo amplius restituens quam fuerat seminatum. Fingamus enim paulisper non fuisse eum crucifixum, neque post mortem ad inferos descendisse: sequitur ut solum granum maneat frumenti, et multi non nascuntur ex eo. Attende diligenter eloquia divina, quid in se

²⁷ II Cor. v, 21. ²⁸ Joan. xii, 24.

(1) Huetius scribendum putat, δι' ὄλην.

Α Οὐκ ἔγνω ἀμαρτίαν· ἀλλὰ ἀπλῶς· Οὐκ ἔγνω. Σοὶ οὖν καταλέλοιπεν ἐξετάζειν τί οὐκ ἔγνω· καὶ μύθησεν τί οὐκ ἔγνω ἀπὸ τοῦ· Τὸν μὴ γινώσκοντα ἀμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησε· γινώσκει γὰρ ἀμαρτίαν ἀμαρτῆσαι ἐστίν· ὡς γινώσκει δικαιοσύνην, δικαιοπραγεῖν ἐστίν. Ὁ γοῦν ἀπαγγέλλων τὰ περὶ δικαιοσύνης, καὶ μὴ δικαιοπραγῶν, οὐκ ἔγνω δικαιοσύνην.

Ἐπ' ἐμὲ λογιζαντο λογισμὸν πωτηρὸν λέγοντες· Δεῦτε, καὶ ἐμβάλλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ. Ὅτι μὲν ἐσταύρωσαν αὐτὸν Ἰουδαῖοι δῆλον τοῦτό ἐστι, καὶ παρῆρα τούτου κηρύττομεν. Πῶς δὲ τοῦτο ἐφαρμόσεις τῷ· Ἐλογίζαντο ἐπ' ἐμὲ λογισμὸν λέγοντες· Δεῦτε, καὶ ἐμβάλλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, ἔργον ἐστὶ νοῆσαι. Ὁ τοῦ Ἰησοῦ ἄρτος ὁ λόγος ἐστὶν ἐν ᾧ τρεφόμεθα. Ἐπεὶ τοίνυν διδάσκοντος αὐτοῦ ἐν τῷ λαῷ ἠθέλησαν τὸ σκάνδαλον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ προσθεῖναι, διὰ τοῦ σταυρῶσαι αὐτὸν εἶπον· Δεῦτε καὶ ἐμβάλλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ. Ὅταν γὰρ τῷ λόγῳ τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας προσάπτηται τὸ σταυρῶσαι τὸν διδάσκαλον, εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ ξύλον ἐμβέβληται. Ἐκείνοι μὲν ἐξ ἐπιβουλῆς βουλεύσασθαι λέγεται· Δεῦτε, καὶ ἐμβάλλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ παραδοξότερον ἔρω. Τὸ ξύλον ἐμβλήθη εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, κρείττονα τὸν ἄρτον πεποίηκε. Παράδειγμα λαμβάνω ἀπὸ τοῦ Μωσέως νόμου. Τὸ ξύλον βλήθη εἰς τὸ πικρὸν ὕδωρ ἐποίησεν αὐτὸ γλυκὺ· οὕτως τὸ ξύλον τοῦ πάθους Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔλθον εἰς τὸν λόγον πεποίηκε τὸν ἄρτον αὐτοῦ γλυκύτερον. Πρὶν εἶθι γοῦν εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ τὸ ξύλον, ὅτε ἄρτος μόνος ἦν, καὶ ξύλον οὐκ ἦν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν οὐκ ἐξῆλθεν· ὁ φθόγγος αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπεὶ προσέλαθε δύναμιν ὁ ἄρτος διὰ τοῦ ξύλου τοῦ βληθέντος εἰς αὐτὸν, διὰ τοῦτο ὁ λόγος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ νεμένην (1) ὤλην τὴν οἰκουμένην, καὶ τότε τὸ ξύλον σύμβολον ἦν τοῦ πάθους Ἰησοῦ, δι' οὗ τὸ πικρὸν ὕδωρ γλυκὺ γίνεται· ἐγὼ γὰρ λέγω, ὅτι ὁ νόμος μὴ νοούμενος πικρὸν ὕδωρ ἐστίν. Ἐάν δὲ εἶθι τὸ ξύλον Ἰησοῦ, καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Σωτῆρός μου ἐπιδημησῆ, γλυκάζεται, καὶ ἡδιστος γίνεται ὁ Μωσέως νόμος ἀγαπινωσκόμενος καὶ γινωσκόμενος. Εἶπον οὖν· Δεῦτε, καὶ ἐμβάλλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ.

Λέγουσι δὲ καὶ τὸ· Ἐκπρήσωμεν αὐτὸν ἀπὸ γῆς ζῶντων, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ μὴ μνησθῆναι ἐτι. Οὕτως αὐτὸν ἀπέκτειναν, ὡς ἐξαφανίζοντες αὐτοῦ τὸ ὄνομα. Ἄλλὰ Ἰησοῦς οἶδε πῶς ἀποθνήσκει, καὶ διὰ τί; Διὸ φησιν· Ἐάν μὴ κόκκος τοῦ σίτου πέσει εἰς τὴν γῆν ἀποθάνη, αὐτὸς μόνος μένει· ἐάν δὲ ἀποθάνη, πολλὴν καρπὸν φέρει· ὥστε ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ στάχυς σίτου γίνεται, ποιῶν πολλαπλάσιον καὶ πολὺχρον τὸ ἐσπαρμένον. Ὡσεὶ καθ' ὅπως θεσιν μὴ ἐσταύρωτο, μὴ δὲ τεθνήκει, ἐμείνεν ὅν λόγος ὁ κόκκος τοῦ σίτου, καὶ πολλοὶ οὐκ ἐγίνοντο ἐξ αὐτοῦ. Πρὸς χάριν οὖν αὐτοῦ τῇ λέξει, εἰ μὴ τοῦτο βεβούληται λέγων· Ὁ κόκκος τοῦ σίτου ἐάν μὴ πρ-

σῶν εἰς τὴν γῆν ἀποθάγη, αὐτὸς μόνος μένει· ἂν δὲ ἀποθάγη, πολὺν καρπὸν φέρει. Ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ τούτους πάντας ἐκαρποφόρησεν. Εἰ δὲ ὁ θάνατος τούτους ἐκαρποφόρησε, πόσους καρποφόρησει ἡ ἀνάστασις;

Κύριε τῶν δυνάμεων, κτήτων δίκαια, δοκιμῶν νεφροῦς καὶ καρδίας, Ἰδοὺμὴν τὴν παρὰ σοῦ ἐκδικησιν ἐξ αὐτῶν! Προφητικῶς ταῦτα εὐχεται ἰδεῖν, τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐκδικησιν ἐξ αὐτῶν· κεκύκλωται γὰρ ὑπὸ στρατοπέδων ἡ Ἰερουσαλήμ, καὶ ἤγγισεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς, καὶ εἴρηται αὐτῇ· Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ ὄλικος ὑμῶν ἐρημος. Ἰδοὺμὴν οὖν παρὰ σοῦ ἐκδικησιν ἐν αὐτοῖς, ὅτι πρὸς σὲ ἀπεκάληψα τὸ δίκαιμά μου. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τοὺς ἀνδρας Ἀναθῶθ, τοὺς ζητούντας τὴν ψυχὴν μου, τοὺς λέγοντας· Οὐ μὴ προφητεύσης ἐν ὀνόματι Κυρίου, εἰ δὲ μὴ, ἀποθανῆν ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπισκέψομαι ἐπ' αὐτούς· οἱ ρεαρίσκοι αὐτῶν ἐν βρομφαίᾳ ἀποθανοῦνται, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῶν τελευτήσουσι λιμῷ, καὶ ἐγκατάλειμμα οὐκ ἔσται αὐτῶν· ὅτι ἐπάξω κακὰ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας Ἀναθῶθ ἐν ἐνιαυτῷ ἐπισκέψεως αὐτῶν. Προσηγματος ἕνεκεν τὸ ὄνομα τῆς Ἀναθῶθ ἐνθάδε λαμβάνεται· ὄλον δὲ τὸ Ἰουδαϊκὸν μυστήριον τροπικῶς ἐν αὐτῇ εἴρηται· ἐρμηνεύεται γὰρ Ἀναθῶθ ἐπακουσμός τοῦ Θεοῦ (1*). Ἐν ἐκείνῳ ἦν τῷ λαῷ ὡς καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ γέγονεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνεϊ ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Κατὰ τοῦτο γέγονε καὶ τὸ τοὺς ἀνδρας Ἀναθῶθ, τοὺς ὄντας ἐν τῷ ἐπακουσμῷ, ζητεῖν τὴν ψυχὴν οὐχ Ἰερουσόμ· οὐδὲ γὰρ ἡ ἱστορία λέγει, ὅτι ἀνδρες Ἀναθῶθ ἐζήτησαν τὴν ψυχὴν Ἰερουσόμ. Ἐχομεν τὰς βασιλείας· μέμνηται ἡ Γραφή ἐκεῖ τοῦ Ἰερουσόμ. Οὐδὲν τοιοῦτον ἐν αὐταῖς εἴρηται, ἀλλ' οὐδ' ἐν ταῖς Παραλειπομέναις· ἔχομεν γὰρ αὐτὴν τὴν βίβλον τοῦ προφήτου· οὐδὲν εἰρήχασιν οἱ ἀνδρες Ἀναθῶθ· ἀλλὰ ταῦτα λέγεται περὶ Χριστοῦ· Τοὺς ζητούντας τὴν ψυχὴν μου, τοὺς λέγοντας, Οὐ μὴ προφητεύσεις ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου. Ἐκώλυσαν Ἰουδαῖοι διδάσκειν Ἰησοῦν· Εἰ δὲ μὴ, ἀποθανῆν ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπισκέψομαι ἐπ' αὐτούς· οἱ ρεαρίσκοι αὐτῶν ἐν βρομφαίᾳ ἀποθανοῦνται· καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῶν τελευτήσουσι ἐν λιμῷ. Οὐ τότε τετελεστήχασιν ἐν βρομφαίᾳ, ἀλλὰ μετὰ τὴν πόρθησιν. Νῦν λιμὸς ἦλθεν ἐπ' αὐτούς, οὐ λιμὸς ἄρτου, οὐδὲ δίψα ὕδατος, ἀλλ' ὁ λιμὸς τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. Οὐκ ἔτι γὰρ, Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ, λέγεται παρ' αὐτοῖς· ἐν αὐτῇ ὁ λιμὸς, ἵνα ἡ προφητεία μηκέτι ἦ, καὶ τί λέγω προφητεία; οὐδὲ διδασκαλία. Καὶ μυριάκις χρηματίζωσιν παρ' αὐτοῖς σοφοί, οὐκ ἔστι λόγος Κυ-

¹⁰ Joan. xii., 24 ²⁰ Jerem. xi., 20. ²¹ Matth. xxiii., 34. ²² Amos. viii., 11. ²³ Isa. iiii., 1, 2, 5.

(1*) Ἐρμηνεύεται γὰρ Ἀναθῶθ ἐπακουσμός τοῦ Θεοῦ. Verior, inquit Huetius, hæc esset interpretatio vocis Anathoth, quæ exstat. I Paralip. viii., 24, quam Anathoth. Ita porro sensit Origenes, vir

velint intelligi. *Cranum frumenti si non cadens in terram mortuum fuerit, non multum fructum affert*²⁰. Mors Jesu istos omnes fructificavit. Si autem mors tantas attulit fruges, resurrectio cujus futura est ubertatis?

4. *Domine virtutum, judicans justa, probans renes et corda, videam quæ ex te est vindictam de eis*²⁰. Prophetice orat, ut videat vindictam de eis apud Patrem; circumdata est quippe ab exercitu Hierusalem, et appropinquavit subversio ejus, et id quod dictum ad eam fuerat²¹: *Ecce dimittet vobis domus vestra deserta, completum est. Videam ergo quæ ex te est vindictam de eis, quia ad te revelavi justificationem meam. Propterea hæc dicit Dominus in viros qui sunt in Anathoth, qui quærent animam meam, qui dicunt: Non prophetabis in nomine Domini, alioquin morieris in manibus nostris: Ecce visitabo ego in eis: juvenes eorum gladio cadent; et filii eorum et filiæ morientur in fame, et reliquæ eorum non erunt. Quoniam inducam mala super inhabitantes in Anathoth, in anno visitationis eorum*²². Figuralliter tunc nomen Anathoth assumitur. Totum autem Judaicum sacramentum in eo est. Interpretatur quippe Anathoth, *obedientia*: quia ergo obedientia Dei in illo fuit, sicut regnum ejus, et factum est de regno id quod novimus prædictum²³: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus*; nunc quoque viri qui sunt in Anathoth, hoc est obedientia, quærent animam, non Jeremiæ; neque enim hoc historia ulla commemorat, quia viri Anathoth quærent animam ejus. Habemus Regnorum libros: meminit ibi Scriptura Jeremiæ; nihil tale conscribitur. Habemus Paralipomenon, et ipsum quod nunc interpretatur volumen prophetæ; nihil locuti sunt viri ab Anathoth; sed Christi quærent 185 animam Domini mei: *Qui dicunt, Non prophetabis in nomine Domini. Legimus et hic a Judæis prohibitum, ne doceret Christus: Alioquin morieris in manibus nostris. Ecce ego visitabo in eis, juvenes eorum gladio cadent, et filii eorum et filiæ morientur fame. Non Jeremiæ temporibus gladio occubuerunt; sed post adventum Domini, tunc fames venit in eos, non fames panis, neque sitis aquæ, sed fames audiendi sermonem Dei*²⁴. Jam quippe apud eos ultra non dicitur: *Hæc dicit Dominus Deus omnipotens. Ista fames est prophetiæ cessantis in eis. Sed quid loquor de prophetis? Neque magistri, neque doctorum in Judæa aliqui remanserunt: et licet sint innumerabiles qui sibi sapientiam vindicent, non est jam sermo Dei in eis. Completum est enim illud vaticinium*²⁵: *Auferet Dominus a Judæa et ab Hierusalem validum et validam, virtutem panis, et virtutem aquæ, gigantem furtem, et*

in Hebraicis non valde versatus, propterea quod τῶν, inter alias significationes, ἐπακούσιν etiam sonat. Hieronymus *De nomin. Hebr. Anathoth, responsio sive respondens. signum, vel obedientia.*

bellatorem, et judicem, et prophetam, et arbitrum, et seniores quinquagenarium, et admirabilem consiliatorem, et sapientem architectum, et intelligentem auditorem. Jam non est apud eos qui possit dicere: *Quasi sapiens architectus fundamentum posuit*³⁶. Migraverunt ab eis architecti, venerunt ad Ecclesiam, posuerunt fundamentum Jesum Christum. Huic superaedificant quicunque post eos crediderunt.

τέκτονες, ἤλθον ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐθήκαν τὸν θεμέλιον Ἰησοῦν Χριστόν. Τοῦτω ἐπιχοδομοῦσι καὶ οἱ μετ' ἐκείνους.

5. In fame ergo ille populus derelictus est: *Adducam quippe mala super inhabitantes Anathoth, in anno visitationis eorum. Justus es, Domine, quia excusabo me apud te. Verumtamen judicia loquar ad te. Quid est quod via peccatorum prosperatur? Abundaverunt omnes, qui spreverunt contemnentis*³⁷. *Quæramus an bonus sit Deus, qui legem prophetasque largitus est, videntes viam impiorum prosperari, et nihil eos ab eo pro merito sustinere. Abundaverunt enim omnes qui spreverunt contemnentis, ii qui adversum Conditorum rabidis faucibus latent, qui eum blasphemis sermonibus criminantur. Abundaverunt, plantati sunt, et radicem miserunt; procreaverunt filios et fecerunt fructus. Quantos fructus Marcion fecit procreans filios infidelitatis? quantos Basilides? quantos Valentinus? De his quippe vix prophetat, dicens*³⁸: *Procreaverunt filios, et fecerunt fructum. Prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum.* Nominant Jesum et non habent eum; neque enim illum confitentur ut Christum. *Et tu, Domine, nosti, et probasti cor meum in conspectu tuo. Sanctifica illos in die interfectionis eorum*³⁹. Quid faciam ut hoc exponam? Tormenta **186** sanctificationem vocat eorum qui torquentur. *Sanctifica quippe eos, ait, in die interfectionis eorum; id est, per hoc quod interficis eos, sanctifica eos. Quem enim diligit Dominus, corripit; flagellat autem omnem filium quem recipit*⁴⁰.

6. Quousque lugebit terra, et senum omne agri *arescet a malitia habitantium in terra*⁴¹? Quasi animal sit terra, sic nunc loquitur propheta, dicens lugere eam quando mali sunt habitatores, qui in ea commorantur. Per unumquemque enim nostrum terra, aut lætatur in virtutibus accolarum, aut lugeat in vitiis. Si autem terra, consequenter et elementa cætera, ex quibus et aqua, id est, angelus qui super aquam constitutus est. Neque enim aliter

³⁶ I Cor. III, 10. ³⁷ Jerem. XII, 1. ³⁸ Ibid. 2. ³⁹ Ibid. 3. ⁴⁰ Hebr. XII, 6. ⁴¹ Jerem. XII, 4.

(1) Καὶ πρεσβύτερον καὶ πεντηκόνταρχον. Hieronymus, et seniores quinquagenarium: id est, ut habet idem Hieronymus in Vulgata: *Principem super quinquaginta*. Gallice diceretur, *cinquantenier*. HUETIUS.

(2) Πάντες οἱ ἀθετοῦντες ἀθετήματα. Hieronymus: *Omnes qui spreverunt contemnentis*, cujus interpretationis rationem comminisci ne utiquam possum.

(3) Post ἐτεκνοποίησαν addendum est ut infra: καὶ ἐποίησαν.

ἄριος ἔτι ἐν αὐτοῖς, ἐπεὶ πεπλήρωτο τὸ Ἄφελει Κίριος ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ τῆς Ἰερουσαλήμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, γίγνεται, καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄνθρωπον πολεμιστήν, καὶ δικαστήν, καὶ προφήτην, καὶ στοχαστήν, καὶ πρεσβύτερον, καὶ πεντηκόνταρχον (1), καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατήν. Οὐκέτι ἐστὶ παρ' αὐτοῖς δυνάμενος εἰπεῖν Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. Μετέθησαν οἱ ἀρχι-

Ἐν λιμῷ οὖν ὁ λαὸς ἐκεῖνος ἐγκαταλειμμένοι εἰσὶν Ἐπάξω γὰρ ἐπ' αὐτούς κατὰ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας Ἀναθὼθ, ἐν ἐνιαυτῷ ἐπισκέψωμαι πρὸς σέ. Δίκαιος εἶ, Κύριε, ὅτι ἀπολογησάμην πρὸς σέ. Πλήν κριματά μου λαλήσω πρὸς σέ. Τί ὅτι ὁδὸς ἀσεβῶν εὐδοοῦται· εὐθνήνησαν πάντες οἱ ἀθετοῦντες ἀθετήματα (2); Ἐτι ζητοῦμεν, εἰ ἀγαθὸς ὁ Θεός ἐστιν, τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας δεδωκώς, ὁρῶντες, ὅτι ὁδὸς ἀσεβῶν εὐδοοῦται, καὶ οὐ κολάζει τοὺς ἀσεβεῖς. Εὐθνήνησαν πάντες οἱ ἀθετοῦντες ἀθετήματα. Αὐτοὶ οἱ κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ λέγοντες, δυσφημοῦντες αὐτὸν, εὐθνήνησαν, ἐφνετεύθησαν, καὶ ἐβρίβωθησαν, ἐτεκνοποίησαν (3) καρπὸν. Πόσος καρπὸς Μαρκίωνος τεκνοποίησαντος, πόσος Βασιλείδου, πόσος Οὐαλεντινίου; Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ περὶ τῶν ἀσεβῶν προφητευόμενον καὶ λεγόμενον ἐν τῷ Ἐτεκνοποίησαν καὶ ἐποίησαν καρπὸν. Ἐγγὺς εἶ σὺ τοῦ στόματος αὐτῶν, πόβρω δὲ ἀπὸ τῶν νεφρῶν αὐτῶν. Ὀνομάζουσι τὸ Ἰησοῦ ὄνομα, οὐκ ἔχουσι δὲ τὴν Ἰησοῦν· οὐ γὰρ ὁμολογοῦσιν αὐτὸν ὡς χρῆ. Καὶ σὺ, Κύριε, γινώσκεις με, εἶδες με, ἐδοκίμασας τὴν καρδίαν μου ἐναντίον σου. Ἄγγισον αὐτοὺς εἰς ἡμέραν σφαγῆς αὐτῶν. Ἢ ποιήσω ἵνα ταῦτα σαφηνίσω; Τὰς κολάσεις ἀγγισμὸν λέγει τῶν κολαζομένων Ἄγγισον γὰρ αὐτοὺς εἰς ἡμέραν, φησὶ, σφαγῆς αὐτῶν διὰ τοῦ σφαγῆναι αὐτοὺς ἄγγισον αὐτοῦς. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται.

Ἔως πότε πενήθησι ἡ γῆ, καὶ ὁ χόρτος τοῦ ἀγροῦ ξηρανθήσεται ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ; Ὡσπερὶ ἐμφύχου τῆς γῆς (4), καὶ ἐναυθα διαλέγεται ὁ προφήτης, λέγων τὴν γῆν πενθεῖν διὰ τὴν κακίαν τῶν ἐπιβαινόντων ἐπ' αὐτήν. Καθ' ἕκαστον οὖν ἡμῶν ἡ γῆ ἦτοι πενθεῖ ἢ εὐφραίνεται. Ἡ γὰρ πενθεῖ ἀπὸ κακίας τῶν ἐνοικούντων ἐν αὐτῇ, ἢ εὐφραίνεται ἀπὸ χρηστότητος. Ἐφ' ἑκάστου οὖν ἡμῶν αὐτὸ τὸ στοιχεῖον ἢ εὐφραίνεται, ἢ πενθεῖ.

(4) Ὡσπερὶ ἐμφύχου τῆς γῆς, etc. Cum terram inanimam esse definiat hoc loco Origenes, animatam autem non aliter dici posse quam per angelum, tanquam formam assistentem, non informantem; satis inde evincitur non huic eum penitus adhaesisse errori, quem ei objiciunt Hieronymus in epistolis ad Avitum, et Pammachium, et Justinianus in epistola ad Menam, astra videlicet non animata solum esse, sed peccare etiam posse, ac salutem exspectare. Sed hæc in *Origenianis* accuratius versantur. HUETIUS.

Εἰ δὲ ἡ γῆ, τάχα καὶ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα ὁμοίως ἄ-
 ἔρω· καὶ ὕδωρ, καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ ὕδατος τεταγμένος ἄγ-
 γελος, ἵνα διηγήσωμαι καὶ τὴν γῆν πενθοῦσαν· οὐ
 γὰρ τοῦτο τὸ σῶμα ἡ γῆ πενθεῖ ἀπὸ τῶν κατοικούν-
 των ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ νόει μοι πρὸς τῆ διατάξει τοῦ
 παντὸς τεταγμένον τινα (1) ἄγγελον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ
 ἄλλον τεταγμένον ἐπὶ τῶν ὀδάτων, καὶ ἄλλον ἐπὶ
 τοῦ ἀέρος, καὶ τέταρτον ἐπὶ τοῦ πυρός· οὕτως ἀνάβα
 μοι τῷ λόγῳ ἐπὶ τὴν διάταξιν πᾶσαν τὴν ἐν ζώοις,
 τὴν ἐν φυτοῖς, τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἄστροις. Ἄγγε-
 λός τις τέτακται, καὶ ἐπὶ τοῦ ἡλίου, καὶ ἐπὶ τῆς σε-
 λήνης, ἄλλος καὶ ἐπὶ τῶν ἀστρων· οὗτοι δὲ οἱ ἄγγε-
 λοι μεθ' ὧν ἔσμεν, ὅσον ἔσμεν ἐπὶ γῆς, ἦτοι εὐφραί-
 νονται, ἢ πενθοῦσιν ἐφ' ἡμῖν, ὅταν ἀμαρτάνωμεν.
 Πενθεῖ, φησὶν, ἡ γῆ ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἐν
 αὐτῇ. Ὁμωνύμως εἶπε τὸν ἄγγελον γῆν αὐτῇ τῆ γῆ.
 Ὅσπερ γὰρ τὸ χειροποίητον ἐπικατάρατον αὐτὸ τὸ
 ἄψυχον, ἀλλ' εἰρηται χειροποίητον τὸ προσκαθεζόμε-
 νον τῷ ἀψύχῳ ἀγάλματι, καὶ χρηματίζον ἐκείνῳ τῷ
 ὀνόματι· οὕτως δὲ ἔρω καὶ γῆν λέγεσθαι τὸν ἐπὶ γῆς
 τεταγμένον ἄγγελον, καὶ ὕδωρ λέγεσθαι τὸν ἐπὶ ὕδα-
 τος τεταγμένον ἄγγελον, καθ' ὃ λέλεκται· « Εἰδοσάν
 σε ὕδατα, ὁ Θεός, εἰδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν,
 καὶ ἐταράχθησαν ἀβύσσοι. Πληθὸς ἤχους ὕδατων φω-
 νὴν ἔδωκαν αἱ νεφέλαι· καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπο-
 ρεῦνται. »

« Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κλη-
 ρονομίαν μου. Ἔδωκα τὴν ἡγαπημένην ψυχὴν μου
 εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. » Ἴδε μοι τὸν ἐν μορφῇ
 Θεοῦ ὑπάρχοντα ὄντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἴδε αὐτοῦ
 τὸν οἶκον ὑπερουράνιον. Εἰ βούλει καὶ ὑψηλότερον
 ἰδεῖν, ὅτι, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ· Ἴδε αὐτοῦ οἶκον ὄντα
 τὸν Θεόν. Καταλείπει τὸν Πατέρα καὶ τὴν μητέρα
 τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, καὶ ἔρχεται εἰς τὸν περίγειον
 τόπον, καὶ φησὶν· Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου·
 ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου. Ἐκείνη γὰρ ἦν ἡ
 κληρονομία αὐτοῦ, τὰ χωρία τὰ μετὰ τῶν ἀγγέλων,
 ἡ τάξις ἡ μετὰ τῶν ἁγίων δυνάμεων. Ἔδωκα τὴν
 ἡγαπημένην ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς.
 Παρέδωκεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχ-
 θρῶν τῆς ψυχῆς, εἰς χεῖρας Ἰουδαίων τῶν ἀποκτει-
 νάντων αὐτόν, εἰς χεῖρας ἀρχόντων συναθρόντων κατ'
 αὐτοῦ, εἰς χεῖρας βασιλέων· (2) ὅτε ἐπαρέστησαν
 οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἀρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ
 τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ D
 αὐτοῦ. »

Ἐγενήθη ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ὡς λέων ἐν
 δρυμῷ. Αὕτη ἐπὶ γῆς κληρονομία αὐτοῦ, ἣν κεκλη-
 ρονόμηκεν, ἐπεθηριώθη πρὸς αὐτόν, καὶ γέγονεν ἡ
 κληρονομία Ἰουδαῖοι, ἐξαγριωθέντες κατ' αὐτοῦ
 ὡς λέων ἐν δρυμῷ. Οὐ θαυμαστὸν εἰ τότε ἐγένετο ἡ
 κληρονομία αὐτοῦ ὡς λέων ἐν δρυμῷ. Νῦν ἔτι ἐν
 δρυμῷ λέοντες εἰσι καταθεματίζουσιν (3) θέλοντες τὸν

¹³ Psal. lxxvi, 17. ¹⁴ Jerem. xii, 7. ¹⁵ Joan. x, 38. ¹⁶ Psalm. ii, 2. ¹⁷ Jer. xii, 8.

(1) Τεταγμένον τινα, etc. Eadem habet Origenes, lib. viii contra Celsum, num. 31 et 57. Item homil. 14 in Num.

(2) Ὅτε. Hieronymus legebat ὅτι.

A possum lugentem terram exponere, seu latentem :
 nec sensus recipit, ut insensibile corpus sentire
 credamus, nisi ut intelligamus omnibus rebus an-
 gelos præsidere, tam terræ et aquæ, quam æri et
 igni, id est principari elementis, et hoc ordine
 pervenire ad omnia animalia, ad omne germen,
 ad ipsa quoque astra cælestia. Alius angelus præ-
 positus est terris : atque ita omnes ii angeli cum
 quibus versamur in terra, gaudent quando juste
 agimus ; quando peccavimus, lugent. *Lugebit terra
 ab omnibus inhabitantibus in ea.* Eodem nomine
 angelum terræ appellant quo ipsa nuncupatur.
 Quomodo enim hoc quod manu factum est cum
 maledicatur, maledicatur et ipse qui fecit illud,
 non quod maledictum sit quod anima ac sensu
 caret, sed idem dicitur maledictus, qui assistet
 insensibili simulacro, eodem vocatus nomine quo
 vocatur id quod manufactum est : sic et nunc terra
 appellatur is angelus qui præpositus est terræ.
 Nec hoc tantum accipias in terra ; et aquæ etiam
 angelus ejus vocabulo nuncupatur, juxta illud
 quod in alio loco dicitur ¹³ : *Viderunt te aquæ, et
 timuerunt ; turbatæ sunt abyssi. Multitudo sonitus
 aquarum vocem dederunt nubes, etenim sagittæ tuæ
 transierunt.*

7. *Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem
 meam. Dedi dilectam animam meam in manus inimi-
 corum ejus* ¹⁴. Vide mihi eum qui in forma Dei
 consistebat in cælis. Vide domum ejus, thronos
 et excelsas quasque virtutes. Si autem vis aliquid
 sublimius intelligere propter hoc quod ait ¹⁵ : *Ego
 in Patre, et Pater in me ;* vide domum ejus Patrem
 Deum. Relinquit Patrem suum, et matrem suam cæ-
 lestem Hierusalem, venitque in **187** hunc terrenum
 locum, et ait : *Reliqui domum meam, dimisi hære-
 ditatem meam.* Illa erat hæreditas ejus possessiones
 angelicæ, et sanctarum ordo virtutum. *Dedi dile-
 ctam animam meam in manus inimicorum meorum.*
 Tradidit animam suam in manus inimicorum suorum,
 in manus Judæorum interficientium eum, in
 manus principum congregatorum adversum se, in
 manus regum, quoniam *astiterunt reges terræ, et
 principes convenerunt in unum adversus Dominum,
 et adversus Christum ejus* ¹⁶.

8. *Facta est hæreditas mea mihi, sicut leo in
 silva* ¹⁷. Ista quæ super terram erat hæreditas ejus
 quam sibi elegerat in possessionem, quæ pars ejus
 fuerat, efferata est adversum eum, et facta est hære-
 ditas ejus, id est Judæi, quasi leo in silva. Nec
 mirandum est si tam truci belluæ comparata sit :
 usque ad præsentem diem leonæ sunt in silva,

(3) Καταθεματίζουσιν. Frustra ergo vocem hanc re-
 pudiat Stephanus, tom. III, c. 1483, 1484, quam
 attulit Erasmus in *Annotationibus in Matth.* xxvi,
 74, quamque plurima exemplaria repræsentant, et

anathematizantes Dominum Jesum, et blasphemantes illum, et insidiantes credentibus nomini ejus. *Facta est hæreditas mea mihi sicut leo in silva. Dedit super me vocem suam, ideo odivi eam. Nunquid spelunca est hyænæ hæreditas mea mihi* ⁴⁷? De sua hæreditate prænuntiat quod spelunca hyænæ futura sit, bestię rabidæ et ferocis, mortuorum cadaveribus viventis, quæ semper sepulcris et ossibus incubat. *Nunquid spelunca hyænæ hæreditas mea mihi, aut spelunca in circuitu ejus?* Quoniam tales sunt, impero vobis, angeli, ut eatis, et congregetis bestias, et tradatis eos ad dilacerandum. *Ite, congregate bestias agri, veniant, et manducent eos* ⁴⁸. Venerunt bestię agri, devoraverunt populum Judæorum. Vide exesa corda omnium a fortitudinibus contrariis. Si illis Deus non pepercit, sed ait: *Ite, congregate bestias*, quanto magis nobis non parcat? Si non fecerimus legem ejus, si sermonem Evangelii neglexerimus, rursus dicet: *Ite, congregate bestias, et tradite eos*. Sed nos confidamus in Domino, et in oratione dicamus: *Ne tradas bestis animam confidentem tibi* ⁴⁹. Agamus pœnitentiam super peccatis nostris, confiteamur delicta quæ fecimus, et bestiis non trademur: quin potius angeli veniant, qui nos in sinu suo gestantes de terrenis locis ad cœlestia **188** transferant, et de præsentis sæculo in perpetuam collocent æternitatem, in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

αἰῶνος τούτου ἐπὶ τὸν μέλλοντα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃ ἔστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

HOMILIA XI.

(Juxta Hieronymum VII.)

De eo quod scriptum est: *Exterminata est exterminio omnis terra. Et in istud: Cinctorium* ⁵⁰.

Eodem interprete.

1. Quis est iste qui dicit: *Propter me exterminata est exterminio omnis terra?* Christus hæc loquitur: nam ante adventum ejus multa quidem peccata fuerunt in populo Israel, sed Dominus veniens prohibuit talia ut penitus relinquerentur, et in longam traderentur captivitatem. Quando autem compleverunt mensuram patrum suorum, et addiderunt ad occisionem prophetarum, persecutionemque justorum, et Salvatoris interfectionem, tunc completum est: *Dimittetur vobis domus vestra deserta. Et quia iste ab eis, quæ in Evangelio scripta sunt, passus est; idcirco nunc dicitur: Exterminio exterminata est omnis terra.*

2. Quod si subtilius volueris intelligere: *Propter me exterminata est exterminio omnis terra*: consi-

⁴⁷ Jerem. xii, 8, 9. ⁴⁸ ibid. 9. ⁴⁹ Psalm. lxxiiii,

hic usurpat Origenes: cum præsertim κατάθεμα et καταθεματισμός tum in Apocalypsi, tum apud Justinum occurrant. ΝΥΕΤΙΣ.

(1) Ἡ κληρονομία μου; Προφητεύει. His insertum erat in Scorialensi codice, quidquid homilia sequenti post hæc verba: Καὶ δεδιωκέναι δικαίους, ad illa usque, προσέχωμεν τῷ γεγραμένῳ contine-

A Ἰησοῦν, καὶ δυσφημοῦντες αὐτὸν, καὶ ἐπιβουλεύοντες τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Ἐγενήθη οὖν ἡ κληρονομία μου ἕως λέων ἐν ἐρμῷ. Ἔδωκεν ἐπ' ἐμέ τὴν φωνὴν αὐτῆς: διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτήν. Μὴ σπήλαιον υἰάνης (1) ἢ κληρονομία μου; Προφητεύει περὶ τῆς κληρονομίας ταύτης: Ἡ κληρονομία μου μήτι σπήλαιον υἰάνης τῆς ἀγριωτάτης, τῆς νεκροδόρου, τῆς περὶ τὰ μνημεῖα, τῆς ἐσθίουσης τὰ θνησιμαῖα τώματα; Μὴ σπήλαιον υἰάνης ἢ κληρονομία μου ἔμοι; ὡς σπήλαιον, ἐπ' αὐτὴν κύκλω αὐτῆς βαδίζετε. Ἐπεὶ τοιοῦτοι γεγόνασι, κλεῦω ὑμῖν, τοῖς ἀγγέλοις, ἵνα βαδίζητε καὶ συναγάγητε τὰ θηρία, καὶ παραδῶτε αὐτοὺς τοῖς θηρίοις. Βαδίζετε καὶ συναγάγετε τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ ἐλθέτωσαν τοῦ φαγεῖν αὐτήν. Ἐλήλυθεν τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ διεσθίειν τὸν λαὸν ἐκεῖνον. Βλέπετε αὐτῶν τὰς καρδίας διεσθιομένας ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῶν ἀντικειμένων. Εἰ ἐκεῖνων ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ εἶπε, Βαδίζετε, συναγάγετε τὰ θηρία, πῶσφ πλέον ἡμῶν οὐ φείσεται; Ἐὰν μὴ ποιῶμεν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, εἰρεὶ πάλιν Βαδίσατε, συναγάγετε τὰ θηρία καὶ παραδότε αὐτήν. Ἄλλ' ἡμεῖς παρήρσιαν ἔχομεν (2), ἵνα εἴπωμεν ἐν ταῖς εὐχαῖς: Μὴ παραδῶς τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογουμένη σοι. Ἐξομολογησώμεθα περὶ τῶν παραπτωμάτων μετανοοῦντες, καὶ τοῖς θηρίοις οὐ παραδοθήσώμεθα, ἀλλ' ἀγγέλοις ἀγίοις τιθηνοῖς ἐσομένους, ἐπὶ κόλπων βαστάζουσι, μεταδιβάδουσιν ἡμᾶς; ἀπὸ τοῦ ὃ ἔστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

C

OMIAIA IA'.

Εἰς τό·

Δι' ἐμέ ἀφανισμῷ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ· καὶ εἰς τό· Περὶ ζωα.

Τίς ἐστιν ὁ λέγων· Δι' ἐμέ ἠφανίσθη ἀφανισμῷ πᾶσα ἡ γῆ; Ὁ Χριστὸς ταῦτά φησιν, οὐ πρὸ τῆς ἐπιδημίας πολλὰ μὲν γεγένηται ἀμαρτήματα τῷ ἁμῷ, ἀλλ' οὐ τοιαῦτα, ὥστε αὐτοὺς πάντα ἐγκαταλειφθῆναι, καὶ εἰς αἰχμαλωσίαν πολυχρόνιον παραδοθῆναι. Ὅτε δὲ πληρώσαν (2) τὸ μέτρον τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ προσέθηκαν ἀνηρηκέναι τοὺς προφήτας, καὶ δεδιωκέναι τοὺς δικαίους, τοῦ ἀποκτεῖναι (3) τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, τότε γεγένηται τὸ, Ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. Καὶ δι' αὐτόν ταῦτα πεπόνθασι, καὶ ἀφανισμῷ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ.

Εἰ δὲ καὶ ὑψηλότερον ἀκοῦσαι βούλει τοῦ, Δι' ἐμέ ἠφανίσθη ἀφανισμῷ πᾶσα ἡ γῆ· ἴδε τὴν ἐν σοὶ

19. ⁵⁰ Jerem. xii, 11; xiii, 4.

tur; ea nos Hieronymi vestigia secuti, suo loco restitulumus. ΗΥΕΤΙΣ.

(2) Ἐχομεν. Lege ἔχομεν, et paulo post, μὴ παρὰ τοῖς.

(3) Lege ἐπλήρωσαν.

(4) Lego τῷ ἀνηρηκέναι τοὺς προφήτας. . . . τὸ ἀποκτεῖναι.

γῆν, τίνα τρόπον ἠφανίσθη ἄλλόθνος τοῦ Ἰησοῦ, ἠφανίσθη γὰρ νεκρωθέντων τῶν μελῶν τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ οὐκέτι ἡ γῆ ἐργάζεται τὰ ἑαυτῆς· οὐκέτι γίνεται παρὰ τῷ δικαίῳ τὰ ἔργα τῆς σαρκός, οἷς ἐθαλεν ἡ σὰρξ· οὐκέτι πορνεία, οὐκέτι ἀκαθαρσία, οὐκ ἀσελγισία, οὐκ εἰδωλολατρεία, οὐ φαρμακεία, καὶ τὰ λοιπά. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ λέγει· *Μὴ νομιζετε* (1), ὅτι *ἤλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν*· ἀληθῶς γὰρ πρὶν μὲν ἔλθῃ, μάχαιρα οὐκ ἦν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδὲ ἡ σὰρξ ἐπεθύμει κατὰ τοῦ πνεύματος, οὐδὲ τὸ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός· ὅτε δὲ ἦλθε, καὶ δεδιδάγμεθα τίνα μὲν ἐστὶ τῆς σαρκός, τίνα δὲ τοῦ πνεύματος, ἡ διδασκαλία ὡσπερ μάχαιρα γεγενημένη ἐν γῆ διεῖλε τὴν σάρκα καὶ τὴν γῆν ἀπὸ τοῦ πνεύματος· καὶ ἠφανίσθη μὲν ἡ γῆ, ὅτε (2) τὴν νέκρωσιν Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέρομεν, καὶ οὐκέτι ζῶμεν κατὰ σάρκα, ἀλλὰ πάντα εἰς τὸ πνεῦμα, ἵνα μὴ θερίσωμεν φθορὰν ἐκ τῆς σαρκός, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πνεύματος ζῶν αἰώνιον.

Λέγεται δὲ τοῖς ἡμαρτηκόσι· *Σπειρατε* (3) *πυρούς, καὶ ἀκάνθας θερίζετε*· κἄν γὰρ ἐν τοῖς ἀγίοις τοῦ Θεοῦ ὁμιλῶσιν, οἱ μὴ καλῶς αὐτοῖς ὁμιλοῦντες, μηδὲ δὴν δεῖ τρόπον βιούντες, μηδὲ πιστεύοντες, σπείρουσι πυρούς, καὶ θερίζουσιν ἀκάνθας· μάλιστα δὲ ἐστὶ κατανοῆσαι ἐπὶ τῶν ἑτεροδόξων ἐντυγχανόντων ταῖς Γραφαῖς, καὶ ἀκάνθας οὐκ ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐπινοιών θερίζοντων. *Οἱ κληροὶ αὐτῶν οὐκ ὠφελήσουσιν αὐτούς*. Ταῦτα καὶ πρὸ ἡμῶν ἄλλοι διηγῆσαντο· καὶ ἐπειδὴ τοῦτ' ἀποδοκιμάζομεν (4) αὐτῶν τὴν διήγησιν, εὐγνωμόνως φέρομεν αὐτὴν εἰς μέσον, οὐχ ὡς ἱερεύοντες (5), ἀλλ' ὡς μαθητάδες καλῶν μάθημα. Οὗτος ὁ λόγος ὠφελῆσει καὶ ὑμᾶς καὶ ἡμᾶς, ἐὰν προσέχωμεν τῷ γεγραμμένῳ, οἱ δοκοῦμεν εἶναι ἀπὸ κληροῦ τινός προκαθεζόμενοι ὑμῶν, ὥστε τινὰς θέλειν ἔχειν ἐπὶ τὸν κληρον τοῦτον. Ἰστα δὲ, ὅτι οὐ πάντως ὁ κληρὸς ὠφελεῖ· πολλοὶ γὰρ καὶ πρεσβύτεροι ἀπολοῦνται, πολλοὶ καὶ λαϊκοὶ μακάριοι ἀποδειχθήσονται. Ἐπεὶ οὖν τινὲς εἰσιν ἐν κληρῷ οὐχ οὕτως βιούντες, ὥστε ὠφελῆσθαι καὶ κοσμηῆσαι τὸν κληρον· διὰ τοῦτο, φασὶν οἱ διηγησάμενοι, γέγραπται· *Οἱ κληροὶ αὐτῶν οὐκ ὠφελήσουσιν αὐτούς*· τὸ γὰρ ὠφελοῦν οὐκ αὐτὸ τὸ καθέσθαι (5') ἐν πρεσβυτερίῳ ἐστίν, ἀλλὰ τὸ βιοῦν ἀξίως τοῦ τόπου ὡς ἀπαιτεῖ ὁ λόγος. Ἀπαιτεῖ καὶ ὑμᾶς βιοῦν ὁ λόγος καλῶς καὶ ἡμᾶς· ἀλλ' εἰ δεῖ οὕτως εἰπεῖν, *Δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται*. Πλεῖον ἐγὼ ἀπαιτοῦμαι παρὰ τὸν διάκονον, πλεον ὁ διάκονος παρὰ τὸν λαϊκόν. Ὁ δὲ τὴν πάντων ἡμῶν ἐγχειρισμένος ἀρχὴν (6) αὐτὴν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπὶ

¹¹ Matth. x, 34. ¹² II Cor. iv, 10. ¹³ Gal. vi, 8.

(1) *Μὴ νομιζετε*. Legebat Hieronymus: *Τί νομιζετε*.
 (2) *Ὅτε*. Hieronymus legebat: ὅτι.
 (3) Hieronymus: *Σπειρατε*.
 (4) *Lege cum Hieronymo*: Οὐκ ἀποδοκιμάζομεν αὐτῶν τὴν διήγησιν, εὐγνωμόνως.
 (5) *Lege cum Hieronymo*: εὐρύοντες.
 (5') *Lege καθέσθαι*.
 (6) Ὁ δὲ τὴν πάντων ἡμῶν ἐγχειρισμένος

A dera eam quæ in te est, quomodo exterminata sit terra, et tunc videhis post adventum Jesu Christi impleta esse quæ dicta sunt, mortificatis membris nostris super terram, cum jam non operetur terra opera sua, non fiant apud justum ea quibus antea caro fovebatur, non fornicatio, non immunditia, non adulterii luxuria, non idolorum servitus, non veneficia. Dominus loquitur ¹¹: *Quid putatis, quia veni pacem mittere super terram? Non veni pacem mittere, sed gladium*. Vere antequam descenderet, non erat gladius super terram, neque caro concupiscebat adversus spiritum; neque spiritus adversus carnem. Quando autem venit, et edocti sumus quæ carnis, quæve sint spiritus, et doctrina ejus quasi gladius immisus divisit carnem, id est, terram a spiritu, et exterminavit eam, quia mortificationem Jesu Christi circumferimus in corpore nostro ¹², et non vivimus ultra juxta carnem, vivit autem spiritus; et seminamus non in carne, sed in spiritu, ut non metamus corruptionem de carne, sed de spiritu vitam æternam ¹³.

3. Dicitur autem peccatoribus ¹⁴: *Seminatis triticum, et spinas metitis*. Qui enim **189** neque juxta voluntatem Scripturarum, neque juxta fidei veritatem profert eloquia Dei, seminat triticum, et metit spinas. Hoc hæretici faciunt qui legunt Scripturas, et spinas non de libris sanctis, sed de propriis sensibus metunt. *Cleri eorum non proderunt eis*. Hæc ante me alii exposuerunt; et quia non improbo interpretationem eorum, consentiens eandem profero, non quasi ipse repererim, sed reperta jam repetens, ut mihi pariter vobisque conducatur; si tamen quæ dicenda sunt intentus animus excipiat. Nos qui putamur aliquid esse, id est qui in clericatus vobis ordine præsidemus in tantum ut quidam de minori gradu ad hunc locum cupiant pervenire, nosse debetis non statim in eo esse salvandos, quia clerici sumus; multi enim et presbyteri pereunt, et laici beatissimi reperiuntur: sed si ordinem clericatus et mereamur pariter, et habeamus. Quia igitur sunt quidam clerici non ita viventes, ut et ipsi ex ordine capiant fructum, et ornamento suæ sint dignitati; idcirco aiunt qui exposuerunt prophetam nunc dicentem: *Cleri eorum non proderunt eis*; utilitas quippe clericatus non in eo, si aliquis in agmine sedeat presbyterorum, sed si juxta locum suum, et juxta præcepta Domini dignus incedat. Verum, charissimi, nolite putare hoc tantum de nobis esse dictum: et nos et vos commonet divina majestas, ut juxta Scripturarum præcepta vivamus, et si sic expedit dicere: *Potentes potenter tormenta patientur*. ¹⁵ Jerem. xii, 13.

ἀρχὴν, etc. Hieronymus: *Qui vero totius Ecclesie arcem obtinet, pro omni Ecclesia reddet rationem*. Locum quidem illius, in quo perorabat episcopum vel metropolitanam Origenes videtur significasse. Has autem homilias Cæsareæ Palæstinæ fuisse recitatas verisimile est. Ita vel Theoclitum episcopum Cæsariensem, vel certe Babylam Antiochenum patriarcham designavit. Quanquam Tyrumque jam conce-

Plus a me exigitur quam a diacono ; plus a diacono quam a laico. Qui vero totius Ecclesie arcem obtinet, pro omni Ecclesia reddet rationem. Propter hoc apostolus Paulus (videlicet ut is cui fuerant multa commissa) aiebat ⁵³ : *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores sacramentorum Dei. Hic jam queritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* In tantum rarum est bonum dispensatores invenire, ut Jesus, qui antequam oriententur ea quæ erant futura cognoverat, loqueretur ⁵⁴ : *Quis putas est fidelis dispensator et sapiens, quem constituit Dominus super familiam suam, dare in tempore cibaria servis suis?* Et post pusillum causatus de quibusdam dispensatoribus intulit, dicens ⁵⁵ : *Si autem incipiat malus servus dicere : Moratur dominus meus venire; et* **190** *cæperit cedere servos et ancillas, et comedere, et bibere, et inebriari, venit Dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua nescit, et dividit illum, et partem illius cum infidelibus ponit.* Hæc in eo quod scriptum est : *Cleri eorum non proderunt eis.*

4. Videamus autem et reliquis necessariam correptionem, quam, ut mihi videtur, in morali loco debemus accipere : *Confundimini a gloriatione vestra, ab opprobrio in conspectu Domini* ⁵⁶. Multa sunt in quibus gloriantes insipientiam nostram ostendimus. Verbi gratia : si qui in multis possessionibus gloriantur, dicit eis : *Confundimini a gloriatione vestra.* Si qui gloriantur in generis nobilitate, dicitur ad eos : *Confundimini a gloriatione vestra.* Si qui jactabundi incedunt super pretiosissimis vestibus, super domo multis exornata divitiis, aliena est quippe a gloriatione sanctorum, dicitur ad eos : *Confundimini a gloriatione vestra.* Verum hoc parum est. Audi quid loquatur in Jeremia sermo divinus, jubens ut ne in sapientia quidem nostra gloriemur : *Ne gloriatur, inquit* ⁵⁷, *sapiens in sapientia sua, nec fortis in fortitudine sua, nec dives in divitiis suis; sed in isto gloriatur qui gloriatur, intelligere et scire quia ego sum Dominus.* Vis gloriari, et gloriabundus non audire : *Confundimini a gloriatione vestra?* Gloriare ut apostolus Paulus, et dic ⁵⁸ : *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini mei Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Vis gloriari, et non audire : *Confundimini a gloriatione vestra?* Audi Paulum gloriantem, et discite quid loquitur ⁵⁹ : *Libenter glo-*

⁵³ I Cor. iv, 1. ⁵⁴ Luc. xii, 42. ⁵⁵ ibid. 45, 46. vi, 14. ⁵⁶ II Cor. xii, 9.

serit, certum non habeo. Id vero Hieronymum convertisse verisimile est ad Romanum pontificem (ut ejus verba indicant) quem summum sacerdotem appellat præf. in Evangel. ad Damasum, et de cujus potestate multis disserit in epist. ad eundem : *Quantum igitur, inquit, tui me terreat magnitudo, invitat tamen humanitas. A pastore presidium ovium flagito, facessat invidia : Romani culminis recedat ambitio : cum successore piscatoris et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum sequens, beatitudini tue, id est cathedræ Petri, communionem*

A πλείον απαιτείται. Διὰ τοῦτο ὁ πεπιστευμένος τὰ μέγала ὁ Ἀπόστολος, Ἀκούετε, φησὶν· οὕτως ἡμῶς λογιζέσθω ἄνθρωπος ὡς ὑπηρετὰς Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ. Ὁ δὲ λοιπὸν ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα πιστὸς τις εὐρεθῆ. Καὶ οὕτω σπάνιόν ἐστιν εὐρεθῆνα οἰκονόμον πιστὸν κατ'καλὸν· Ἰησοῦς ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν λέγει· Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φρόνιμος, ὃν καταστήσει ὁ κύριος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον τοῖς δούλοις αὐτοῦ; Εἶτα μέμφεται τινὰς οἰκονόμους, καὶ λέγει· Ἐὰν δὲ ἄρξῃται ὁ κακὸς δούλος λέγειν· Χρονίζει μου ὁ κύριος ἐρχεσθαι· καὶ ἀρξῆται τύπτειν τοὺς συνδούλους αὐτοῦ, καὶ τὰς παιδίσκας, ἐσθλὴν τε, καὶ πίνειν, καὶ μεθύσκεσθαι· ἤξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ἧ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ᾧρα ἧ οὐ γινώσκει, καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. Ταῦτα μὲν εἰς τό· Οἱ κληροῦ αὐτῶν οὐκ ὠφελήσουσιν αὐτούς.

Ἰδῶμεν δὲ καὶ ἐξῆς ἐπίπληξιν ἀναγκαίαν ἦν καλὸν εἰς τὸν τῆθικὸν τόπον ἀναλαβεῖν λέγουσαν· Αἰσχύνθητε ἀπὸ καυχῆσεως ὑμῶν, ἀπὸ ὀνειδισμοῦ ἐναντίον Κυρίου. Ἔστι τινὰ ἐν οἷς καυχώμεθα διὰ τὴν ἄνοιαν, οὐκ οὖσιν καυχῆσεως ἀξίους· οἷον ἐὰν καυχῆσθαι τις, ὅτι πλούσιός ἐστι, καὶ πολλὰ κέκτηται, λέγοιτ' ἂν πρὸς αὐτόν· Αἰσχύνθητε ἀπὸ καυχῆσεως ὑμῶν. Ἐὰν καυχῆσθαι τις ἐπὶ εὐγενείᾳ ταύτῃ τῇ ἐκτὸς, λεχθήσεται πρὸς αὐτόν· Αἰσχύνθητε ἀπὸ καυχῆσεως ὑμῶν. Ἐὰν καυχῆσθαι τις ἐπὶ πολυτελείᾳ ἱματίων, ἐπὶ οἰκοδομῇ οἰκίας πλουσιῶς κατεσκευασμένης, ἄλλοτρια ἐστὶν ἢ καύχησις καυχῆσεως ἀγίων διὰ λεχθήσεται πρὸς τὸν τοιοῦτον· Αἰσχύνθητε ἀπὸ καυχῆσεως ὑμῶν. Ἄκουε τοῦ λόγου τοῦ προφήτου Ἰερεμίου κελεύοντος ἡμᾶς μὴ καυχᾶσθαι· Μηδὲ ὁ σοφὸς ἐπὶ τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐν τούτῳ καυχᾶσθω ὁ καυχόμενος, συνιεῖν καὶ γινώσκειν, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. Θέλεις καυχᾶσθαι, καὶ καυχόμενος μὴ ἀκοῦσαι, Αἰσχύνθητε ἀπὸ καυχῆσεως ὑμῶν; Καύχησαι ὡς Ἀπόστολος, καὶ εἰπέ· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. Θέλεις καυχᾶσθαι ἵνα μὴ ἐλεγχθῆς· Αἰσχύνθητε ἀπὸ καυχῆσεως ὑμῶν; Ἄκουε Παύλου καυ-

⁵⁷ Jerem. xii, 15. ⁵⁸ Jer. ix, 23, 24. ⁵⁹ Galat.

consocior. Super illam petram ædificatam Ecclesiam scio. Quicunque extra hunc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, peribit regnante diluvio. Similia habet Ambrosiaster in c. 3 Epist. I ad Tim. : *Ut cum totus mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus ejus dicitur, cujus hodie rector est Damasus.* Romanum itidem pontificem a Ruffino designari probabile est, cum ait in interpretatione homiliæ 17 Origenis in Genes. : *Non deficiet princeps ex Juda, id est hic qui post resurrectionem eius (Christi) Ecclesiarum princeps ordinatur.* ИУКТИУС.

χωμένου, καὶ μάνθανε, ὅταν λέγῃ· Ἠδιστα οὖν Α καυχῆσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκη-
 ρώσῃ ἐπ' ἐμέ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ. Ἄκουε οἷα
 παυῶνται καυχήματα· Ἐν κόποις περισσοτέρως. Τίς
 δύναται ἡμῶν τοῦτο εἰπεῖν; Ἐν φυλακαῖς; ὑπερ-
 βαλλότως, ἐν θανάτοις πολλάκις· ὑπὸ Ἰουδαίων
 πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον· τρις ἐρ-
 ραβδίσθη, ἅπαξ ἐλιθάσθη, τρις ἐνανάγησα. Μαν-
 θάνομεν (1) οὖν καὶ καυχῆσεων εἶναι διαφοράς· ὡς τινὰς
 μὲν καυχῆσεις εἶναι αἰσχύνης ἀξίας, ἐφ' οἷς λέγεται
 ἂν ἐκεῖνο τὸ ἀποστολικόν· Καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ
 αὐτῶν. Ἐφ' οἷς ἔδει αὐτοὺς αἰσχύνεσθαι, ἐπὶ τούτοις
 οἴονται δοξάζεσθαι.

Μετὰ ταῦτα ἴδωμεν τὰ περὶ τοῦ περιζώματος.
 Τὰδε γὰρ λέγει Κύριος· Βάδιζε, καὶ κτήσαι σεαυτῷ Β
 περιζῶμα λινούν, καὶ περιθου περὶ τῆρσφύρσ σου,
 καὶ ἐν ὕδατι διελεύσῃ (2). Καὶ ἐκτεσάμην τὸ πε-
 ριζῶμα κατὰ τὸν λόγον Κυρίου, καὶ περιέθηκα
 περὶ τῆρσφύρσ μου· καὶ ἐγενήθη λόγος Κυρίου
 πρὸς με λέγων· Λάβε τὸ περιζῶμα τὸ περὶ τῆρ
 σφύρσ σου, καὶ ἀνάστηθι, καὶ βάδισον ἐπὶ τὸν
 Εὐφράτην, καὶ κατὰκρυψον αὐτὸ ἐκεῖ ἐν τῇ τρυ-
 μαλιᾷ τῆς πέτρας. Μετὰ ἡμέρας τινὰς ἔρχεται
 ἐκεῖ, καὶ εὗρισκει διασεσηπὸς τοῦτο τὸ περιζῶμα.
 Καὶ ἐπιφέρει ὁ Κύριος διδοὺς ἀφορμὴν τῆς ἐρμηνείας
 τοῦ περιζώματος, λέγων· Καθάρω κολλᾶται τὸ
 περιζῶμα πρὸς τῆρσφύρσ τοῦ ἀνθρώπου, οὕτως
 ἐκόλλησα πρὸς ἑμαυτὸν τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ,
 καὶ πάντα τὸν οἶκον Ἰούδα, φησὶν ὁ Κύριος· τοῦ
 γενέσθαι μοι εἰς λαὸν ὀνομαστόν, καὶ εἰς καύ-
 χημα, καὶ εἰς δόξαν· καὶ οὐκ εἰσήκουσάν μου C
 Οὐκοῦν ὁ προφήτης ἀντὶ τοῦ Θεοῦ περιλαμβάνεται
 περιζωννύς περὶ τῆρσφύρσ αὐτοῦ τὸ περιζῶμα τὸ
 λινούν, ὡς ὁ Θεὸς τὸν λαόν· Ἐκόλλησα γὰρ πρὸς
 ἑμαυτὸν, φησὶ, τοῦτον τὸν λαόν, φησὶν ὁ Θεός,
 καὶ οἶονεὶ περιζῶμα ὁ λαὸς γίνεται τοῦ Θεοῦ. Διὰ
 τί δὲ περιζῶμα γίνεται τοῦ Θεοῦ περὶ τῆρσφύρσ
 αὐτοῦ, ὁ δυνάμενος ἀναγινώσκειν τὸν Ἰεζεκιήλ,
 καὶ ὁρῶν τὸν Θεὸν τῷ λόγῳ οἶονεὶ σωματοποιού-
 μενον, καὶ τίνα μὲν τρόπον αὐτοῦ τὰ ἀπὸ τῆς
 σφύρας κάτω ἐστὶ πῦρ, τὰ δὲ ἀπὸ τῆς σφύρας καὶ
 ἄνω ἐστὶν ἤλεκτρον, ἐρευνήσατο (3) τὸν λόγον διὰ
 τί τὸ κάτω τοῦ Θεοῦ πῦρ ἐστὶ. Τὰ ἀπὸ σφύρας καὶ
 γενέσεως πράγματα, ταῦτα πῦρ ἐστὶ. Πάντα γὰρ τὰ
 ἐν γενέσει χρῆζει τοῦ καθαρσίου τοῦ ἀπὸ τοῦ πυρός· D
 πάντα τὰ ἐν γενέσει χρῆζει τῆς κολάσεως. Τὰ δὲ
 ἀνωτέρω τῆς σφύρας ὑπερβεδηκότα τῆρσφύρσ, ταῦτά
 ἐστὶν ὕλη ὡς ἐν κόσμῳ καθαριωτάτη καὶ τι-
 μιωτάτη· λέγεται γὰρ τὸ ἤλεκτρον χρυσοῦ εἶναι τι-
 μιωτέστερον. Ἐπεὶ οὖν (4) παραδείγμασι χρῆται ἡ
 Γραφή, ἵνα διδάξῃ τοῦ Θεοῦ τὸ σῶμα τῷ ἀνωτέρω

*riabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me vir-
 tus Christi. Audi quæ sint gloriæ in quibus se vir
 efferat⁶³ : In laboribus abundanter. Quis hoc potest
 dicere? In carceribus supra modum, in mortibus
 sæpe; a Judæis quinquies quadragenas una minus
 accepi; ter virgis cæsus sum; semel lapidatus sum;
 ter naufragium passus sum. Discamus differentias
 gloriarum, et nonnullos esse qui super his gloriën-
 tur, quæ rubore digna sunt, quorum gloria est in
 confusione⁶⁴. In his quippe gloriântur, quæ cum
 faciunt, latebras et secreta perquirunt.*

5. Post hæc consideremus quid de cinctorio præ-
 ceptum sit⁶⁵ : *Hæc dicit Dominus : Vide et accipe
 tibi cinctorium lineum, et circumda lumbos tuos, et
 per aquam non transibis. Et accepi cinctorium se-
 cundum verbum Domini 191 ad me dicens : Accipe
 cinctorium quod circa lumbos tuos est, et vade ad
 Euphratem, et absconde illud in caverna petrae. Post
 dies venit propheta, et accepit cinctorium de loco
 ubi infoderat illud, et ecce computruerat, quod nulli
 usui esset. Et ne quis juxta voluntatem animi sui
 de hoc loco sibi præsumeret intellectum, dans Do-
 minus interpretationi occasionem, addidit dicens⁶⁶ :
 Sicut enim adhæret cinctorium circa lumbos hominis,
 sic agglutinati ad me domum Israel, et omnem do-
 mum Juda, ut fierent mihi in populum nominatum,
 et in exultationem, et gloriam, et non obaudierunt
 me. Igitur propheta in loco pro Deo accipiatur, cir-
 cundans lumbos suos cinctorium lineum, id est
 populum Deus. Agglutinati quippe, ait, ad me do-
 mum Israel; et quodammodo cinctorium Dei homo
 justus efficitur. Quæres quam ob causam? Lege
 Ezechielem⁶⁷, et intellige quomodo Deus videatur
 in corpore, et quamobrem a lumbis ejus usque ad
 pedes ignis appareat, et a lumbis usque ad caput
 electrum : tunc poteris etiam præsentis scripturæ
 invenire rationem, quamobrem inferiores Dei
 partes igneæ sunt. Renes generatione, et lumbi igne
 censentur. Omnia quippe quæ ex coitu et voluptate
 sunt, indigent purgatione, et ipsa purgatio immista
 est supplicio. Ea vero quæ a renibus in superiora
 consurgunt, et libidinis opera sua virtute transcen-
 dunt, quasi quædam materia purior ad electri simi-
 litudinem referuntur. Dicitur quippe electrum auro
 esse pretiosius. Quid igitur exemplis Scriptura uti-
 tur, ut ostendat supernum Dei corpus esse magnifi-
 cum, et inferius vilius? Idcirco nunc introduxit
 Dominum ex igne et electro subsistentem. Ex quo
 unusquisque nostrum juxta exordium nativitatis suæ*

⁶³ II Cor. xi, 23, 24, 25. ⁶⁴ Philipp. iii, 19. ⁶⁵ Jer. xiii, 1, 2, 3, 4. ⁶⁶ Jerem. xiii, 11. ⁶⁷ Ezech. i, 27.

(1) *Μανθάνομεν*. Legebat Hieronymus : *μανθάνωμεν*.

(2) *Καὶ ἐν ὕδατι διελεύσῃ*. Lege, καὶ ἐν ὕδατι οὐ διελεύσῃ. Hieronymus : *Et per aquam non transibis*. LXX : *Οὐ διελεύσεται*. Vulgat. : *Et in aquam non inferes illud*, quod Hebræis consonat. Hæc eo-

dem recidunt : nam si cinctu revinctus aquam subeat, subire quoque cinctum ipsum necesse est. ΗΡΕΤΙΩΣ.

(3) *Ἐρευνήσατο*. Legendum ἐρευνησάτω.

(4) *Ἐπεὶ οὖν*. Legebat Hieronymus : *Τί οὖν*. — Infra legendum videtur τὸ ἀνωτέρω... τὸ κατωτέρω. EDIT. PATROL.

ad ignem refertur; juxta studium vero et profectum, Dei corpus efficitur illud superius, illud ex electro, ab igne nobis, a pœnis, a cruciati, abscedentibus.

καὶ ἀπὸ ἐν γενέσει, πῦρ ἐστίν, ἕκαστος ἡμῶν οὐκ κόπτωμεν (δυνατὸν γὰρ μεταθῆναι ἀπὸ τοῦ σήμερον σῶμα τὸ ἀνωτέρω)· ἐσόμεθα, διαβάτες τὸ πῦρ, ἤλεκτρον τὴ περι τὸ σῶμα τοῦ Θεοῦ τὸ ὑψηλότερον.

6. Adjunge ergo circa lumbum tuum cinctorium lineum. Cur? ut ostendatur populus regnum esse Dei. Adversum eos quippe qui volunt Dei accusare providentiam, resistit et protegit Dei sui opera, nec sinit aliquid indecens de majestate ejus narrari. Sed cum peccaverimus, ut cinctorium illud propheta deposuit, et abjecit illud in Euphratem fluvium, ut ibidem computresceret; sic et nos abjiciet a lumbis snis **192** Deus, et projectos relinquet ad Euphratem fluvium Mesopotamiæ, ubi Assyrii habitant inimici Israel, ubi Babylonii; et ibi putrescemus. Cur enim tantis in toto orbe fluminibus prætermisissis, de Judæa ad Euphratem propheta transmittitur, nisi ut sacramentum juxta vim nominis doceat intellectum? Post hæc quærimus quare cinctorium lineum dicatur. Linum ex terra nascitur: nam cum semen ejus in humum fuerit abjectum, primum in gramine pullulat, deinde, ut infinita præteream, gemessum transfertur domum, pectitur, lavatur, teritur, tunditur, et ingenti, ut ita dicam, opera excutitur, quo tale fiat ex quo possit cinctorium componi, aut aliud quid in usus necessarios coaptari. Et nos ergo universi qui generationem habemus ex terra, ut linum quod in cinctorium Dei pectitur, multa cura indigemus, ut pectamur, ut lavemur, ut colorem terræ abjiciamus. Alius quippe color generationis in lino est; alius cum fuerit opera mundatus. Generationis color obscurior est, et nigrior, operis autem lucidior. Tale quid in exordio evenit: nigri enim sumus quando regeneramur, quando credimus, quando in canticorum Cantico dicimus⁹⁷: *Nigra sum et speciosa*. Æthiopicibus similem habemus animam indecorem; abluimur ut flamus candidi, ut niorem qui nobis insitus ex natura non fuerat, diligentia consequamur, juxta illud quod in eodem loco scribitur⁹⁸: *Quæ est ista quæ ascendit dealbata?* et efficiamur linum candidum, purumque aqua. Ita cum digni fuerimus societate Dei, in cinctorium ejus plicamur, neque ab eo aliquando deponimur: si tamen candorem, quem nobis concesserat, semper habeamus. Cum itaque Judæi, et omnis domus Israel indigni exstiterint Deo, et projecti sint ab eo, nobis pro illis accinctus est. Neque enim putandum est cinctorium abjicientem mansisse incinctum: statim ut illos projecit, alios sibi contexit. Hoc cinctorium Ecclesia est de gentibus congregata, quæ scire debet, quia si prioribus non pepercit Deus, nec sibi parcat, si eum dereliquerit, si non fuerit digna lumbo ejus, si non adhærens Domino unus spiritus fuerit in Christo Jesu, cui est gloria, et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

Α εἶναι τιμωτέρον, καὶ τὸ σῶμα τῷ κατωτέρω εἶναι ὑποδεέστερον, διὰ τοῦτο εἰσήγαγε τὸν Θεὸν ἐκ πυρὸς καὶ ἤλεκτρον συνεστηκότα. Καὶ ὅτι σῶμα τοῦ Θεοῦ ἐσμὲν τὸ ἤλεκτρον· ἐὰν δὲ ἀναβαίνωμεν, καὶ προεἶναι ἐν τοῖς κατωτέρω, ὥστε γενέσθαι τοῦ Θεοῦ τὸ ὑψηλότερον.

Κολλᾶ ὡν περι τὴν ὄσφιν αὐτοῦ τὸ περιζῶμα τὸ λινούν. Ἴνα τί; Ἴνα δηλωθῆ, ὅτι ὁ λαὸς οἰονεὶ σιέπη ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· πρὸς γὰρ τοὺς βουλομένους κατηγορεῖν τοῦ Θεοῦ ἴσταται ὁ λαὸς, καὶ ὡςπερ εἰ ὑπερασπίζει αὐτοῦ καὶ οὐκ ἐπὶ τὸ ἀποποιεῖν λέγεσθαι ἐν τοῖς περι τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ δὲ ἀμαρτησάμεν, τὸ περιζῶμα τοῦτο ἀποτίθεται, ὡς ὁ προφήτης, καὶ καταδικάζει αὐτὸ εἰς τὸν Εὐφράτην ποταμὸν, ἵνα ἐκεῖ διαφθαρή· οὕτως ὁ ἀμαρτάνων ἀποβάλλεται ἀπὸ τῆς ὄσφους τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκβληθεὶς ἐκβάλλεται εἰς τὸν Εὐφράτην ποταμὸν, τὸν τῆς Μεσοποταμίας ποταμὸν, ὅπου οἱ Ἀσσύριοι ἐχθροὶ τῷ Ἰσραὴλ, ὅπου οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ ἐκεῖ διαφθείρεται. Ὄντων γὰρ τοσοῦτων ποταμῶν, πέμπεται ὁ προφήτης ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὸν Εὐφράτην ποταμὸν, πραγματεύσασθαι καὶ ἀπαγαγεῖν περιζωμάτιον λινούν. Διὰ τί δὲ καὶ λινούν; ὅτι τὴν γένεσιν ἔχει ἀπὸ γῆς· φυτὸν γὰρ ἐστὶν ἀνατέλλον ἀπὸ γῆς, εἶτα μετὰ τὸ γεωργηθῆναι ξαινόμενον, καὶ πλυνόμενον, καὶ σμηγόμενον, καὶ πολλῇ ἐργασίᾳ γινόμενον, ἵνα γένηται τοιοῦτον ὥστε γενέσθαι περιζῶμα, ἢ ὅ τι δῆποτε. Καὶ ἡμεῖς οὖν πάντες τὴν γένεσιν ἔχομεν ὡς περιζῶμα τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἔχοντες τὴν γένεσιν ἀπὸ γῆς, πολλῆς κατασκευῆς χρῆζομεν ἵνα ξανθῶμεν, ἵνα πλυθῶμεν, ἵνα τὸ χρῶμα τῆς γῆς ἀποβάλωμεν· Ἄλλο γὰρ τὸ τῆς γενέσεως τοῦ λινοῦ χρῶμα, ἄλλο τὸ ἀπὸ τῆς ἐργασίας. Τὸ μὲν γὰρ τῆς γενέσεως τοῦ λινοῦ χρῶμα μελανώτερον ἐστίν, ἀπὸ δὲ τῆς ἐργασίας γίνεται λαμπρότατον. Τοιοῦτον οὖν τι καὶ ἐπὶ ἡμᾶς τοὺς ἐν γενέσει φθάνει· μελάνες ἐσμὲν κατὰ τὴν ἐν τῷ πιστεῦσθαι ἀρχήν. Διδὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἄσματος τῶν ἁμαρτάνων λέγεται· *Μέλαιρά εἰμι, καὶ καλή*. Καὶ Αἰθίοψιν ἡμεῖς κατ' ἀρχὰς τὴν ψυχὴν ἐόικαμεν, εἶτα ἀποσμηγόμεθα, ἵνα λαμπρότεροι γενώμεθα, κατὰ τὸ· *Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λελευκανθισμένη*; καὶ γενώμεθα λινούν λαμπρὸν καὶ καθαρὸν. Εἶτα καὶ πλεχόμεθα ἐπὶ τὸ περιζῶμα τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἀξιῶμεν κολλᾶσθαι τῷ Θεῷ. Οὐκ ἀποτίθεται ἡμᾶς ὁ Θεός· Ἀπέθετο τὸν πρῶτον λαόν, πάντα τὸν οἶκον Ἰούδα, καὶ τὸν οἶκον Ἱερουσαλήμ. Ἐγένετο εἰς τὸ μὴ πρησθῆναι ἐπὶ· οὐκέτι γὰρ αὐτοὺς περιζώνονται. Ἡμᾶς ἀντὶ ἐκεῖνων περιεζώσατο ὁ Θεός· οὐ γὰρ ἀποβαλὼν τὸ περιζῶμα ἔμεινε γυμνός, ἀλλὰ ἄλλο περιζῶμα ἐαυτῷ ὑφανε. Τοῦτο περιζῶμα ἡ Ἐκκλησία ἐστὶν ἡ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν· ἦ τις ἴστω, ὅτι, εἰ τῶν προτέρων οὐκ ἐφείσατο ὁ Θεός, πόσῳ πλέον οὐδὲ αὐτῆς ἀμαρτανούσης φείσεται, ἐὰν μὴ ἡ ἀξία τῆς ὄσφους τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἐστὶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

⁹⁷ Cant. i, 4. ⁹⁸ Cant. viii, 5.

Ο ΜΙΑΙΑ ΙΒ'.

Εἰς τό·

Καὶ ἐρεῖς πρὸς τὸν λαόν· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Πᾶς ἀσκὸς πληρωθήσεται οἴνου· μέχρι τοῦ· Καὶ καταξουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν δάκρυα, ὅτι συνετριβή τὸ κολυμριὸν τοῦ Κυρίου.

Eodem interprete.

Ὁ προστάσσεται ὁ Προφήτης λέγειν ἀπὸ Θεοῦ, ὀφείλει ἄξιον εἶναι τοῦ Θεοῦ. Οὐ φαίνεται δὲ, ὅτι τοῦτ' ἄξιόν ἐστι τοῦ Θεοῦ, μενόντων ἡμῶν ἐπὶ τοῦ γράμματος· ὥστε εἰπεῖν ἄλλον τινὰ ἀκούσαντα τοῦ γράμματος, Μωρία ἐστὶ ταῦτα τὰ γράμματα. Τοῦτο δὲ ἐρεῖ ψυχικός. Ψυχικός γὰρ ἀθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν. Ὅρα οὖν τὴν λέξιν τί φησι. Καὶ ἐρεῖς πρὸς τὸν λαόν τοῦτον· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ. Ἄξιον ἔστω Κυρίου τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ· Πᾶς ἀσκὸς πληρωθήσεται οἴνου. Καὶ ἔσται, ἐὰν εἰπωσι πρὸς σέ· Μὴ γνόντες οὐ γινώσκοντες, ὅτι πᾶς ἀσκὸς πληρωθήσεται οἴνου; Καὶ οἱ ἀποκρινόμενοι, ἐπὶ τοῦ ῥητοῦ ἐστῶτες, ταῦτά φασι, καὶ λέγουσιν ἐγνωκέναι ὅτι πᾶς ἀσκὸς πληρωθήσεται οἴνου. Εἰσὶν οὖν ἀσכולαίου πληρούμενοι, ἢ ἄλλης ὑγρᾶς οὐσίας. Ψεύδονται δὲ· οὐ γὰρ πᾶς ἀσκὸς πληρωθήσεται οἴνου· ὅπερ διηγήσεως κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν τοιαῦτα τεύξεται, ἐὰν εἰδῶμεν τὰς τῶν οἴνων διαφορὰς, καὶ τὰ λεγόμενα περὶ αὐτῶν. Καὶ ἀνολούθως αὐτοῖς περὶ τῶν ἀσκῶν ὀψόμεθα, ὅτι ἀληθές ἐστι τό· Πᾶς ἀσκὸς πληρωθήσεται οἴνου. Εἴτε γὰρ ἀγαθός τις ἐστίν, ἢ οὕτως ὀνομάσωμεν, ἐν ἀσκοῖς ἀσκός, πληρωθήσεται οἴνου κατὰ τὴν ἐκτουῦ ἀγαθότητα· εἴτε ἐστίν, ὡς ἐν συγκρίσει ἀσκῶν, καὶ τῇ κρίσει τῇ περὶ αὐτῶν, μοχθηρός, καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν μοχθηρίαν αὐτοῦ πληρωθήσεται οἴνου μοχθηροῦ. Πῶς οὖν ἐστὶν ἀπὸ τῆς Γραφῆς λαβεῖν περὶ τῶν διαφορῶν οἴνων; Περὶ μὲν τῶν χειρόνων τοιαῦτα γέγραπται· Ἐκ γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἢ ἀμπέλος αὐτῶν, καὶ ἡ κλημιτὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας. Ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτοῖς· θυμὸς δρυκόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνίλατος. Περὶ δὲ τῶν κρείττωνων· Τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με ὡς κράτιστον. Καὶ ἡ σοφία συγκαλεῖ ἐπὶ τὸν ἑαυτῆς κρατήρα λέγουσα· Ἐλθετε, φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρτον, καὶ πίετε οἶνον ἐν κεκέρακα ὑμῶν. Ἔστιν οὖν οἶνος ἀπὸ Σοδόμων, καὶ ἐστὶν οἶνος ἐν ἡ σοφία κίρνησι. Καὶ πάλιν· Ἀμπέλος ἐγενήθη τῷ ἡραπηνμένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῦι πεφουτευμένη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡ καλουμένη ἀμπέλος Σωρήα, ἐκλεκτή τις οὐσα καὶ θαυμαστή. Ἔστι δὲ τις καὶ ἀμπέλος Αἰγυπτίων, ἣν πιτάσσει ὁ Θεός, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι Ἐπάταξεν ὁ Θεός ἐν χαλάζῃ τὴν ἀμπέλον αὐτῶν, καὶ τὰς συκαμῖλους αὐτῶν ἐν πάχρῃ.

Καταλόησον οὖν μοι πάντας ἀνθρώπους εἶναι τροπικῶς νῦν χωρητικούς οἴνου. Καὶ ὀνομάζω αὐτούς,

193 HOMILIA XII.

(Juxta Hieronymum IX.)

De eo quod scriptum est : Omnis uter implebitur vino ; usque ad illud : Et deducunt oculi vestri lacrymas, quia contritus est grex Domini.⁶⁹

Quod a Deo propheta jubetur ut dicat, debet dignum esse imperio Dei. Sed non videtur dignum si maneamus in littera, et nihil altius requiramus, in tantum ut si quis rudis auditor exstiterit, dicat ineptum esse Scripturis aurem accomodare, et ea cognoscere quæ in eis lectitantur. Hoc est dictum animalis : Animalis quippe homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim ei est⁷⁰. Consideremus ergo Dei sermonem quid jubeat⁷¹ : Et dices ad populum sermonem istum : Hæc dicit Dominus Deus Israel. Quod dicit Dominus Deus Israel, dignum quæso sit Domino Deo Israel : Omnis uter implebitur vino. Eritque, si dixerint ad te : Nunquid cognoscentes, et non cognoscimus, quia omnis uter implebitur vino⁷² ? Hæc respondentem, si tantum litteram sequuntur, et dicunt nosse se quia omnis uter implebitur vino, falluntur. Non enim necessario sequitur, ut omnes utres impleantur vino. Sunt utres oleo pleni ; sunt alii a qualibet liquentis naturæ materia vacui, aut certe non pleni. Dominus autem dicit omnem utrem implendum vino : et populus respondit : Nunquid cognoscentes non cognoscimus, quia omnis uter implebitur vino ? Quæ quidem juxta paupertatem ingenii mei sic poterunt interpretari, si prius vini differentias prospexerimus, ut tunc consequenter tractemus, verum esse quod dictum est, quia omnis uter implebitur vino. Sive enim quis bonus est, ut ita loquar, inter utres uter, implebitur vino bonitatis suæ ; sive malus juxta hoc quod malus est, malo vino implebitur. Quomodo ergo possumus de Scripturis accipere differentias vini ? Super malo vino ista conscripta sunt⁷³ : De vinea Sodomorum, et de Gomorrha, venenum draconum vinum eorum, et virus aspidum insanabile. De bono hæc dicuntur⁷⁴ : Calix tuus inebrians quam præclarus est ! Et Sapientia convocat ad craterem suum, dicens⁷⁵ : Venite, manducate panes meos, et bibite vinum quod miscui vobis. Est ergo vinum de Sodomis, et est quod miscuit Sapientia. Rursumque⁷⁶ : Vineam factam dilectam¹⁹⁴ in cornu, in loco uberi, plantata a Deo, quæ vocatur vinea Sorec, electa quædam inter omnes vineas, et mirabilis. Est autem alia vinea Ægyptiorum, quam percussit Deus, secundum id quod scriptum est⁷⁷ : Percussit in grandine vineas eorum, et ficus eorum in gelu.

2. Consideremus ergo omnes homines figuratiter capaces esse vini, nec aliud eis possumus nomen

⁶⁹ Jerem. xiii, 12. ⁷⁰ I Cor. ii, 14. ⁷¹ Jer. xiii, 12. ⁷² ibid. ⁷³ Deuter. xxxii, 32. ⁷⁴ Psalm. xxii, 5. ⁷⁵ Prov. ix, 5. ⁷⁶ Isa. v, 1. ⁷⁷ Psalm. lxxvii, 47.

imponere, quam capaces vini, quam utrem, et dicere quia nequam homo plenus sit vino de vinea Sodomorum et Ægyptiorum, plenus vino inimicorum Israel; sanctius vero et is qui in virtutibus proficit, plenus sit de vinea Sorec, vino de quo scriptum est ⁷⁸: *Calix tuus inebrians quam præclarus est*, vino quod miscuit Sapia. Et hæc quidem intellecta ibi sint secundum nequitiam atque virtutem. Agnoscamus quomodo omnis uter implebitur vino. Si autem nequitia, seu virtutibus impleantur utres, consequens est ut suppliciis impleantur ob nequitiam, benedictionibus ob virtutem. Exhibeant sacræ litteræ testimonium quo pacto tormenta, seu reprobationes vinum nuncupantur. *Accipe calicem vini meri istius, et potabis omnes gentes ad quas te mitto* ⁷⁹. Jeremias autem hæc loquitur: super quod infert ⁸⁰: *Et bibent, et venient, et insanient, et cadent*. Igitur supplicia in præsentī loco vinum meracum nuncupavit. Quidam bibunt meraca vina, id est, meracis cruciatibus digni sunt; alii autem bibunt supplicia; vina quidem non penitus meraca, sed ex parte aliqua temperata: *Calix enim in manu Domini vini meri plenus misto, et inclinavit ex hoc in illud, verumtamen in sæx ejus non est exinanita; bibent ex eo omnes peccatores terræ* ⁸¹. Si vis ad benedictionis calicem respicere quem bibant justī, licet sufficiat sapientiæ testimonium, in quo ait ⁸²: *Bibite vinum quod miscui vobis*; tamen vide Salvatorem ⁸³ ascendentem die Paschæ grande cœnaculum stratum atque mundatum, et agentem diem festum cum discipulis suis, illumque eis calicem propinantem, de quo in Evangelio quod miscuerit eum, et ita tradiderit; Jesus enim letificans discipulos meracum eis poculum propinat, et dicit ⁸⁴: *Accipite et bibite: Hic est sanguis meus qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum. Hoc facite, quotiescunque bibetis, in meam commemorationem*. Et ⁸⁵: *Amen dico vobis, non bibam illud amodo, donec bibam illud vobiscum novum in regno Dei*. Vides calicem novi testamenti? Vides calicem suppliciorum quem supra exposuimus, vini meri plenum esse? Est et alius calix, qui pro compensatione bonorum actuum, seu malorum tibi miscetur **195** et traditur. Intellige enim mihi eos qui penitus a pietate discedunt, et ex omni parte religioni adversantur, in tantum ut fortuito, et pecudum more vivant, bibentes calicem vini meri, quem de Jeremiæ libro protulimus: eos vero qui non penitus recesserunt, sed cum sint peccatores, et indigni judicentur calice novi Testamenti, et faciant sæpe bona opera, sæpe contraria, bibentes calicem mero mistum. *Inclinavit enim Deus ex hoc in illud*. Quid est quod ait: *ex hoc in illud*? Duo pocula viden.

⁷⁸ Psalm. xxii, 5. ⁷⁹ Jerem. xxv, 15. ⁸⁰ ibid. 16. 12. ⁸¹ Matth. xxvi, 27, 28; 1 Cor. xi, 25. ⁸² Matth. xxvi, 29.

(1) *Olorel*, lege oinos.

(2) *Ὅχι ὅτι ἐκέρασεν*. Lege in versione Hieronymiana: *Non quod miscuerit*.

(3) *Ἄλλ' ἀξίους*. Omnino legendum ἀναξίους, ut innuit Hieronymus, et sensus postulat; tres enim

A κατὰ τοῦτο ἀσχοῦς, [καί] λέγω, ὅτι ὁ μὲν φαῦλος πεπλήρωται οἴνου ἀμπέλων Σοδόμων, πεπλήρωται οἴνου Αἰγυπτίου, καὶ οἴνου τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἰσραὴλ· ὁ δὲ ἅγιος καὶ ὠφελημένος πεπλήρωται οἴνου ἀπὸ ἀμπέλου Σωρήκ, καὶ οἴνου περὶ οὗ γέγραπται· *Τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον ὡς κράτιστον*. Καὶ πάλιν πεπλήρωται οἴνου ὁ ἅγιος, ἀφ' οὗ ἐκέρασεν ἡ σοφία. Ταῦτα μὲν οὖν νοεῖσθω μοι κατὰ τὴν κακίαν καὶ τὴν ἀρετὴν, ἵνα θεωρηθῇ τὸ· Πᾶς ἀσχοῦς οἴνου πληροῦται· εἰ δὲ δεῖ ἰδεῖν καὶ τὰς διὰ τὴν κακίαν καὶ δι' ἀρετὴν, κολάσεις μὲν τὰς διὰ τὴν κακίαν, εὐλογίας δὲ καὶ ἐπαγγελίας τὰς διὰ τὴν ἀρετὴν· παραστήσωμεν ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, τίνα τρόπον αἱ κολάσεις, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι οἰνεῖ (1) λέγεται· *Λάβε τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ ἀκράτου τοῦτου, καὶ ποτιεῖς πάντα τὰ ἔθνη, πρὸς ἃ ἐγὼ ἐξαποστελῶ σε πρὸς αὐτούς*. Ἱερεμίας ταῦτα λέγει, ᾧ ἐπιφέρει· *Καὶ πίνονται καὶ ἐξεμέσονται, καὶ ἐκμανήσονται, καὶ πεσοῦνται*. Οὐκοῦν τὰς κολάσεις ὠνόμασεν ἐνταῦθα οἴνον ἀκράτον, ὃν πίνουσιν οἱ ἀκράτου οἴνου, τούτῃσιν ἀκράτου κολάσεως ἄξιοι· εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλοι εἰ πίνοντες κόλασιν οὐκ ἀκράτον, ἀλλὰ κεκρασμένην· *Ποτήριον γὰρ ἐν χειρὶ Κυρίου ἀκράτου πλήρες κεράσματος· ἐκκλινεὶ ἐκ τούτου εἰς τοῦτο· πλὴν ὁ τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκενάρθη· πίνονται πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς*. Εἰ θέλεις καὶ ποτήριον εὐλογίας ἰδεῖν ὃ πίνουσιν οἱ δίκαιοι, ἤρκει μὲν οὖν καὶ τὴ τῆς σοφίας, ἐφ' ᾧ ἔλεγε· *Πίετε οἶνον ὃν ἐκέρασα ὑμῖν*· ἴδε δὲ μοι καὶ τὸν Σωτῆρα πρὸς τὸ Πάσχα ἀναβαίνοντα εἰς ἀνώγειον μέγα ἐστρωμένον καὶ κεκοσμημένον, καὶ ἑορτάζοντα μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ δίδόντα αὐτοῖς τὸ ποτήριον, περὶ οὗ γέγραπται, οὐχ ὅτι ἐκέρασεν (2)· ὁ Ἰησοῦς γὰρ εὐφραίνων τοὺς μαθητὰς ἀκράτῳ εὐφραίνει, καὶ λέγει αὐτοῖς· *Λίθετε, πίετε*. Τοῦτο ὅμως ἐστὶ τὸ αἷμα, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἀρεσὴν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις ἐὰν πίνετε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· καὶ· *Ἄμην λέγω ὑμῖν· οὐ μὴ πῶ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ νῦν, ἕως αὐτοῦ πῶ μεθ' ὑμῶν καιρὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ*. Ὅρξ τὴν ἐπαγγελίαν, τὸ ποτήριον τῆς καινῆς διαθήκης οὖσαν; Ὅρξ τὰς κολάσεις ποτήριον οἴνου ἀκράτου; καὶ ἄλλο εἶδος κολάσεως ποτήριον κεκρασμένον, ὥστε ἐκάστῳ κινεῖσθαι κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς χρηστῆς πράξεως ἀναμειγμένης μοχθηρᾷ πράξει ἢ πίεται. Νόει δὲ μοι τοὺς μὲν πάντη ἄλλοτρίους τῆς θεοσεβείας, καὶ μηδαμῶς προσέχοντας αὐτοῖς, ἀλλ' ὡς ἔτυχε ζῶντας, πίνοντας τὸν ἀκράτον οἶνον, περὶ οὗ παρεθέμεθα τὰ ἀπὸ τοῦ Ἱερεμίου· τοὺς δὲ μὴ πάντη ἀποστάντας καὶ ἁμαρτωλοὺς, ἀλλ' ἀξίους (3) τοῦ ποτηρίου τῆς καινῆς διαθήκης, ποιοῦντας ὅτε μὲν χρηστοτέρως, ὅτε δὲ ἐναντίας πράξεις, οἶνον πίνοντας ἀκράτου κεράσματος· *Ἐκκλινε γὰρ ὁ Θεὸς ἐκ τοῦτου εἰς τοῦτο*. Πλὴν ὁ τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκε-

⁸¹ Psalm. lxxiv, 9. ⁸² Prov. ix, 5. ⁸³ Luc. xxii, 17.

calices proponit, meracum, mistum, et novi testamenti; et priorem quidem impiis, postremum sanctis, mistum iis qui in via virtutis titubant, et incerto passu progrediuntur. HÆTIUS.

νώθη. Νόει μὲν τὸ ποτήριον τῶν ἀγαθῶν σου ἔργων ἐν τῇ μιᾷ χειρὶ τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ βούλει τολμηρότερόν με εἰπεῖν, ἔστω ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ποτήριον τῶν χρηστῶν ἔργων, ἐν τῇ ἀριστερᾷ δὲ χειρὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ποτήριόν σου τῶν ἀμαρτημάτων. Ὅταν οὖν μέλλῃς κολάζεσθαι διὰ τὰ ἀμαρτήματα, ἐπεὶ καὶ χρηστότερα σοι ἔργα γεγένηται, ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου ἐστὶν οἴνου ἀκράτου πλήρες κεράσματος· καὶ ἔκλινεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο, ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἀριστερᾷ εἰς τὸ ἐν τῇ δεξιᾷ. Οὕτε γὰρ μόνον δύνασαι πιεῖν τὸ τῶν ἀγαθῶν ποτήριον, ὡς οὐ μόνον ἀγαθὰ ἔργα πεποιηκώς· οὕτε δύνασαι πιεῖν μόνον τὸ τῶν ἀμαρτημάτων ποτήριον, χρηστὰ γὰρ σοι ἐπραχταί τινα. Διὰ τοῦτο ἔκλινεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο. Κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἔργων σου κινῶνται σοι ὁ θυμὸς καὶ ἡ κόλασις, ἵνα ᾖ οὐδάρεστερον τὸ τῆς κολάσεως ἢ σοι, ἢ δριμύτερον καὶ ἐπιπινώτερον (1)· κατὰ τὴν ἀναλογίαν γὰρ, ὡς προείπον, τῶν ἀμαρτημάτων συγκρινόμενων τοῖς ἀγαθοῖς ἀμβλύνεται πῶς, ἢ οὐκ ἀμβλύνεται ὁ ἀπὸ τοῦ ποτηρίου τῆς ὀργῆς ποτῶς δεδομένης (2) ἐκάστῳ τῶν ἀμαρτημάτων. Ἐὰν δὲ καλῶς καὶ ἀγαθῶς ᾖ ὁλος, λέγεις· Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι. Πᾶς οὖν ἀσχος, εἴτε καλῶς εἴτε μοχθηρῶς, πληρωθήσεται οἴνου, καὶ κατὰ τὴν ἐπιτηδείτητα τοῦ ἀσχοῦ οἴνος βληθήσεται εἰς τὸν ἀσχὸν κατὰ τὸν λόγον τῶν ἐνταῦθα ἐνομαζομένων ἀσχῶν. Ἐλαιον οὖν οὐ βάλλεται εἰς τοὺς ἀσχοὺς οὐδὲ ἄλλη τις ὑγρὰ ὕλη, ἀλλὰ πάντα ἀσχὸν δεῖ οἴνου πληρωθῆναι.

Εἶτα διδάσκει διὰ τοὺς ἀμαρτήσαντας, ὅσον κατὰ τὸ ῥητόν, ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τότε καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ποταποῦ οἴνου μέλλει πληροῦν ὁ Θεὸς τοὺς ἀσχοὺς τούτους τοὺς ἀμαρτωλοὺς· γέγραπται γάρ· Ἐὰν εἰπωσὶ πρὸς σέ· Μὴ γινόντες οὐ γνωσόμεθα, ὅτι πᾶς ἀσχος πληρωθήσεται οἴνου; Καὶ ἔρεῖς πρὸς αὐτούς· Τὰδε λέγει Κύριος· Ἴδού ἐγὼ πληρῶ πάντα τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν ταύτην, καὶ τοὺς βασιλεῖς τοὺς καθημένους υἱοὺς τοῦ Δαυὶδ ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἱερεῖς. Οὐδενὸς φείδεται ὁ μέλλων κολάζειν. Οὐκ ἐπεὶ προφήτης τις ἐχηρμάτισεν, ἔχει δὲ ἀμαρτήματα, οὐ πληρωθήσεται τῶν λεγομένων ἀπειλῶν· οὐκ ἐπεὶ ἱερεὺς τις ἐχηρμάτισε, καὶ ἔδοξεν ὑπεροχὴν ὀνόματος ἔχειν τιμιωτέραν παρὰ τὸν ὄλον, φείδεται αὐτοῦ ὁ Θεός, ὥστε αὐτὸν μὴ κολασθῆναι ἀμαρτήσαντα. Τὰ δὲ περὶ ἐκείνων ἀναγεγραμμένα, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐγγράφη δι' ἡμᾶς, εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήχησεν. Εἰ τις οὖν καὶ ἐν τούτοις τοῖς ἱερεῦσι (δείκνυμι δὲ τοὺς πρεσβυτέρους ἡμᾶς) ἢ ἐν τούτοις τοῖς περιεστηκόσι τὸν λαὸν Λευίταις (λέγω δὲ τοὺς δικόνους) ἀμαρτάνει, ἔξει ταύτην τὴν κόλασιν· ὡς πάλιν εὐλογίαί τινές εἰσιν ἱερατικάι, περὶ ὧν (3), Θεοῦ διδόντος, οὐ μακρὰν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ λόγου τοῦ προφητικοῦ, εἰσόμεθα ἀναγινωσκομένων τῶν Ἀριθμῶν. Περὶ γὰρ ἱερέων ἐκεῖ τινα μέλλει λέγεσθαι. Καὶ τοὺς ἱερεῖς οὖν, καὶ τοὺς προφῆτας,

⁶⁶ Psal. cxv, 13. ⁶⁷ Jerem. xiii, 12, 13. ⁶⁸ I Cor. x, 11. ⁶⁹ Jerem. xiii, 13, 14.

(1) Ἐπιπινώτερον. Forte legendum ἐπιπινώτερον.

(2) Ποτῶς δεδομένης. Forte legendum πότος διδομένης.

(3) Περὶ ὧν, etc. Ergo postquam Jeremiam pu-

Inclinavit ex hoc in illud, verumtamen fœx ipsius non est exinanita. Animadvertite calicem bonorum operum in una manu Domini. Sin autem pateris aliquid me audacius dicere, sit in dextra manu ejus calix virtutum, sit in sinistra vitiorum. Cum igitur cœperis propter peccata torqueri, quia et bona opera fecisti, calix in manu Domini est vini meri plenus misto, et inclinavit ex hoc in illud: id est, de eo qui erat in dextera, in illum qui in sinistra continebatur. Neque enim potes bonorum tantum calicem bibere, quasi bona tantummodo feceris; neque rursum peccatorum tantum, quia et bona aliquando gessisti. Idcirco inclinavit ex hoc in illud, ut juxta compensationem operum tuorum miscetur tibi supplicium aquatius, seu meracius, et secundum merita tua; aut obtundatur iræ divinæ aculeus, aut exacuatur. Si vero bonus fueris, et Dei mandata servaveris, attende quid dicas⁶⁶: Calicem salutaris accipiam et nomen Domini invocabo. Omnis igitur uter, sive bonus, sive malus, implebitur vino qualitatis suæ, nec o'eum mittitur in eum, aliudve quid liquens, nisi Sodomorum, aut Sorec.

3. Deinde docet interim, ut litteram sequamur, propter eos qui peccaverunt in Jerusalem, et in Judæa illo tempore morabantur, quali vino istiusmodi utres implendi sunt. Sequitur enim⁶⁷: Si dixerint ad te: Nunquid cognoscentes non cognoscimus, quia omnis uter implebitur vino? Dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Ecce ego impleo omnes inhabitantes terram istam, et reges, et filios David qui sedent super sedem ejus, et sacerdotes ebrietate. Nulli parcit qui puniturus est peccatores. Non quia prophetae, 196 non quia sacerdotes quis vocatus est, a supplicii liberabitur. Hæc autem de illis commemorantur, ut ait Apostolus⁶⁸: scripta sunt propter nos, in quos fines sæculorum devenerunt. Si quis ergo et in his sacerdotibus, in nobis dico presbyteris, sive in his qui circumstant populum Levitis, id est diaconibus, peccaverit, sustinebit supplicium quod nunc per prophetam Dominus comminatur: quomodo econtrario quædam sunt sacerdotales benedictiones, de quibus Deo tribuente, post istius loci expositionem, cum ad Numerorum librum ventum fuerit, disputabimus: ibi quippe de sacerdotibus quædam scripta sunt⁶⁹. Et sacerdotes igitur, et prophetas, et Judam, et omnes habitantes Jerusalem testatur Deus de vino inebriandos, et dispergendos virum a fratre suo, et patres a filiis. Quæ quidem, ut mihi videtur, sic sunt intelligenda: justos qui-

pulo exposuit, conciones in Numeros habuit; quæ non omnes sanc, vel non integræ ad nos pervenerunt. Benedictiones quippe illæ sacerdotales capite Num. sexto continentur, in quæ nulla Origenis homilia exstat. Hæc etiam.

pulo exposuit, conciones in Numeros habuit; quæ non omnes sanc, vel non integræ ad nos pervenerunt. Benedictiones quippe illæ sacerdotales capite Num. sexto continentur, in quæ nulla Origenis homilia exstat. Hæc etiam.

dem congregat Deus, et peccatores separat. Denique A Idcirco quandiu non sunt commoti ab oriente homines, non sunt dispersi. Quando autem sunt moti ab oriente, et ait homo ad proximum suum⁹⁰: Venite, ædificemus civitatem, et turrem, cujus caput pertingat usque ad cælum; Deus locutus est, dicens⁹¹: Venite, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum. Et post pusillum subinfert: Et dispersit eos Deus inde a facie omnis terræ. Populus quoque Israel antequam peccaret, in Judæa erat; post peccata in universum orbem dispersus est. Tale mihi quiddam et de bonis hominibus intellige. Est quædam ecclesia primitivorum, eorum scilicet qui conscripti sunt in cælestibus, ubi mons Sion, et civitas viventis Dei Hierusalem cælestis. Beati qui illuc congregabuntur. Peccatores autem dividuntur ab invicem, ut etiam in hoc exercitatione pariter torqueantur. Scio quosdam reges, eos qui imperio suo insidiati sunt ad desertas insulas deportare solitos, et pro magis suppliciis hoc jubere, ne in uno loco exsilii penuriam sustineant; sed in aliam partem orbis uxor, in alium liberi exterminentur, ut ne in calamitatibus quidem suis perfruantur solatio, aut pater filii, aut mater filiarum, aut frater fratris. Simili modo et peccator per quamdam dispensationem Dei majora solitudinis tormenta perpetitur, si solus in exsilium relogetur, ut emendatus in statum pristinum redeat. Et quomodo tu propinquos vel liberos tuos non in forti ictu, et irrationabili 197 coeres ira, sed per verba reducere quæris ab errore, in quem incubuerant: sic Deus eos qui non poterant sermone converti, doloribus et tormentis ad id retrahit quod fuerunt, secundum Scripturam dicentem: Per omnem dolorem et flagellum emendaberis, Hierusalem. Ut igitur crescat dolor pœnæ corripientis, ii qui corripuntur ab invicem separantur. Nam quodammodo levius fit supplicium, si plures in eodem loco constituti, mutuis se consolentur alloquiis.

δευθήση, Ἱερουσαλήμ. Ἴν' οὖν αὐξήση ὁ παιδεύων πόνος, διασκορπίζονται οἱ πονοῦντες ἀπ' ἀλλήλων, ὡς μὴ εἶναι ἅμα τόνδε καὶ τόνδε. Ἐλύετο γὰρ ἂν τὸ σφοδρὸν τοῦ πόνου διὰ τῆς παραμυθίας ἐνὸς ἐκάστου πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ ἐτέρου.

4. Si autem necesse est aliam quoque rationem D divisionis malorum introducere, etiam hanc exhibebimus. Mali cum simul fuerint, ea quæ mala sunt cogitant, et in pristina nequitia perseverantes, augment peccata peccatis; quomodo econtrario boni cum simul fuerint, de honestis sermocinantur. Dissolvitur ergo, et ad nihilum deducitur nequam cogitatio, cum non habuerit allocutionem alterius nequioris. Idcirco per dispensationem Dei provideitur pessimis a pessimis separari. Justum quoque et commodum est, ut a pristinis sceleribus ipsa solitudine et penuria consortii aliquando desistant. Hæc de eo quod dictum est⁹²: Et dispergam illos, virum et fratrem ejus, et patres eorum, et filios eorum in idipsum, dicit Dominus: Non requiram, et non parcam, et non miserebor ab interitu eorum.

καὶ τὸν Ἰουδαίον, καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας Ἱερουσαλήμ, φησὶν ὁ Θεὸς, πληρῶ μεθύσματος, καὶ διασκορπιῶ αὐτούς, ἄνδρα καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ τοὺς πατέρας αὐτῶν, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν ἐν τῷ αὐτῷ. Καὶ ταῦτα δὲ οὕτω νοήσομεν· Τοὺς μὲν δικαίους συνάγει ὁ Θεὸς, τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς διασκορπίζει. Διὰ τοῦτο καὶ ἤνικα μὲν οὐκ ἐκινουῦντο ἀπὸ ἀνατολῶν οἱ ἄνθρωποι, οὐκ ἐσκόρπισεν αὐτούς ὁ Θεός· ὅτε δὲ ἐκίνησαν ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ εἶπεν ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, Δεῦτε, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν, καὶ πύργον, οὗ ἔσται ἡ κεφαλὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ, φησὶν ὁ Θεὸς περὶ τούτων· Δεῦτε, καὶ καταβάρτες συγχέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν. Καὶ συγχέεται ἕκαστος, καὶ ἐπὶ τινὰ τῆς γῆς τόπον διασκορπίζεται. Καὶ ὁ λαὸς δὲ ὁ τοῦ Ἰσραὴλ, μὴ ἁμαρτάνων μὲν, ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἦν· ἁμαρτήσας δὲ διασκορπίζεται ἕπειτα ἀπὸ τῆς οἰκουμένης, καὶ διασπείρεται πανταχοῦ. Τοιοῦτόν τι μοι νοεῖ καὶ περὶ πάντων ἡμῶν. Ἔστι τις Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, ὅπου Σιών ὄρος, καὶ πόλις Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουράνιος. Οἱ μακάριοι ἐκεῖ συναχθήσονται, ἵνα ὁμοῦ ὦσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ κολάζονται, τοῦ μὴ εἶναι μετ' ἀλλήλων οἱ ἁμαρτωλοὶ. Οἶδά τινας ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ὑπὲρ κολάσεως βουλομένους νῆσθαι ἐν τῷ παραδοῦναι τοὺς οἰκελοὺς τῶν λυπησάντων τὴν βασιλείαν, καὶ διασκορπίσαντας ἐνταῦθα μὲν τὴν γυναῖκα, ἐνταῦθα δὲ τὸν ἕνα υἱὸν, εἴτα ἀλλαχοῦ τὸν ἕτερον, ἵνα μὴδὲ ἐν τῇ συμφορᾷ ἀπολαύσωσιν ἡ μήτηρ τοῦ υἱοῦ, ἢ ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀδελφοῦ. Τοιοῦτόν τι νοεῖ καὶ ἐπὶ τῶν ἀδίκων. Πικρότερόν τινας γεύσασθαι σε δεῖ τὸν ἁμαρτωλὸν διοικονομούμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα παιδευθεὶς σωθῆς. Ὡσπερ δὲ οὐχὶ βασανίσαι ἀπλῶς θέλων τὸν κολαζόμενον ὑπὸ σοῦ οἰκέτην ἢ υἱὸν κολάζεις, ἀλλ' ἵνα τοῖς πόνοις αὐτὸν ἐπιστρέψῃς· οὕτως καὶ ὁ Θεὸς τοὺς μὴ ἐπιστρέφοντας τῷ λόγῳ, τοὺς μὴ θεραπευθέντας παιδεύσει, τοῖς ἀπὸ μαθημάτων πόνοις, ἐπεὶ παιδεῖα περιβάλλει ἃ περιβάλλει, κατὰ τὸ εἰρημένον· Διὰ παντὸς πόνῳ καὶ μίστηγι παι-

δόνος, διασκορπίζονται οἱ πονοῦντες ἀπ' ἀλλήλων, ὡς μὴ εἶναι ἅμα τόνδε καὶ τόνδε. Ἐλύετο γὰρ ἂν τὸ σφοδρὸν τοῦ πόνου διὰ τῆς παραμυθίας ἐνὸς ἐκάστου πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ ἐτέρου.

Εἰ δὲ δεῖ προσθεῖναι τῷ λόγῳ καὶ ἄλλην αἰτίαν τοῦ διασκορπίζεσθαι, καὶ τοῦτο παραθήσομαι. Κακοὶ συνόντες ἀλλήλοις τὰ κακὰ σκοποῦσι καὶ αἰξουσιν· ὡσπερ οἱ ἀγαθοὶ συνόντες ἀγαθοῖς περὶ ἀγαθῶν σκέπτονται, καὶ καταλέγονται. Καὶ διαίρεται ἡ κακὴ βουλή ἰσχύσασα κἄν μετὰ ὁμοίων, ὅτε διασκορπίζονται ἀλλήλων οἱ μοχθηροί. Διὰ τοῦτο οἰκονομεῖ ὁ Θεός, μὴ εἶναι μετ' ἀλλήλων τοὺς φαύλους· τάχα καὶ αὐτῶν προνοῶν, ἵνα μὴ συναυξήσῃ αὐτῶν ἡ κακία, ἀλλὰ μειωθῆ διαλελυμένη. Ταῦτα διὰ τὸ· Σκορπιῶ αὐτούς, ἄνδρα καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ τοὺς πατέρας αὐτῶν, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, λέγει Κύριος· οὐκ ἐπιποθήσω, καὶ οὐ φρίσομαι, καὶ οὐκ οἰκτιρήσω ἀπὸ διασφορᾶς αὐτῶν.

καὶ οὐκ οἰκτιρήσω ἀπὸ διασφορᾶς αὐτῶν.

⁹⁰ Gen. xi, 4. ⁹¹ ibid. 7, 9. ⁹² Jerem. xiii, 11.

Τοῖς τοιοῦτοις ῥητοῖς ἐπιβαίνουσιν οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων (1) λέγοντες· Ὁρᾶς τὸν Δημιουργὸν οὗδ' ἔστι, καὶ τὸν τῶν προφητῶν Θεὸν, ὃς φησιν· *Οὐ φείσομαι, καὶ οὐκ οἰκτειρήσω ἀπὸ διασθορᾶς αὐτῶν*; Πῶς δύναται οὗτος εἶναι ἀγαθός; Ἐὰν δὲ λάθω παράδειγμα (2) τὸν ἐπὶ καλῷ τῷ κοινῷ οὐκ οἰκτειροῦντα κριτήν, δυνήσομαι ἀπὸ τοῦ παραδείγματος πείσασθαι, ὅτι, πολλῶν φειδόμενος, οὐ φείδεται ἔνδρος ὁ Θεός· ληψομαι δὲ παράδειγμα καὶ ἱατρικὸν (3), δεικνύς ὅτι, φειδόμενος τοῦ ὅλου σώματος, οὐ φείδεται μέλους ἑνός. Οἶον· Ἔστω δικαστὴρ τὸ προκείμενον τοῦτο, τὴν εἰρήνην δημιουργῆσαι, καὶ κατασκευάσαι τῷ ὑπ' αὐτὸν ἔθνει τὰ συμφέροντα. Προσεληλυθέτω δέ τις προσεγόμενος φονεὺς, ὡραῖος τὴν ὕψιν, καὶ καλὸς ἰδέσθαι. Μήτηρ προσεληλυθέτω ἐλεεινὸς προσφέρουσα λόγους τῷ δικαστῇ, ἵνα ἐλεθῆ αὐτῆς τὸ γῆρας· ἡ γυνὴ τούτου τοῦ ἀναξίου ἐλεθῆναι παρακαλεῖται περὶ αὐτοῦ· τέκνα περιεστηκότα δεέσθω. Ἐπὶ τούτοις τί συμφέρει τῷ κοινῷ; Ἄρα ἐλεθῆναι τοῦτον, ἢ μὴ ἐλεθῆναι; Ἀλλὰ ἐλεθῆεις μὲν ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἐπανλεύσεται· μὴ ἐλεθῆεις δὲ αὐτὸς μὲν ἀποθάνεται, τὸ δὲ κοινὸν βελτιωθήσεται. Οὕτως ὁ Θεὸς ἐὰν φείσῃται τοῦ ἀμαρτωλοῦ, καὶ ἐλεῆσῃ αὐτὸν, καὶ οἰκτειρήσῃ ὡς μὴ κολάσαι αὐτόν· τίς οὖν (4) ἐπιτριβήσεται τῶν φαύλων, καὶ διὰ τοὺς φόβους τῶν κολαστηρίων παυόμενος τῶν ἀμαρτημάτων οὐκ ἐπιτριβήσεται, οὐ χείρων ἔσται; Τοιαῦτα καὶ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γινόμενα ἔστιν ἰδεῖν· Ἡμαρτέ τις, ἐδεήθη μετὰ τὴν ἀμαρτίαν περὶ κοινωνίας. Ἐὰν τάχιον ἐλεθῆ, ἐπιτριβεται τὸ κοινόν, αὐξήσει ἡ ἀμαρτία ἐτέρωθεν. Ἐὰν δὲ λογισμῶν οὐχ ὡς ἀνελεθῆμι, οὐδ' ὡς ὠμὸς δικαστής, ἀλλ' ὡς προνοούμενος καὶ τοῦ ἑνός, πλεῖον δὲ προνοούμενος τῶν πολλῶν παρὰ τὸν ἕνα, σκοπήσῃ τὴν ἐσομένην ζημίαν τῷ κοινῷ ἐκ τῆς κοινωνίας τοῦ ἑνός καὶ τῆς συγχωρήσεως τοῦ ἀμαρτηματος αὐτοῦ· δῆλον, ὅτι ποιήσει ἐκβαλεῖν τὸν ἕνα, ἵνα σώζῃ τοὺς πολλούς. Ἴδε μοι καὶ ἱατρὸν. Ἐὰν φεισόμενος ἢ τοῦ τέμνειν ὅτε χρὴ τέμνειν, ἐὰν φεισόμενος τοῦ καυτηριάζειν διὰ τοὺς πόνους τοὺς ἐπακολουθοῦντας τοῖς τοιοῦτοις βοηθήμασι, τινὰ τρόπον ἢ νόσον αὐξεται, καὶ χείρων γίνεταί. Ἐὰν δὲ τολμηρότερον οἶον προσέλθῃ τῇ τομῇ καὶ τῇ καύσει, θεραπεύσει διὰ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι, διὰ τοῦ δοκεῖν μὴ οἰκτεῖρειν, ἔχεινον τὸν καυτηριάζόμενον, καὶ τὸν τεμνόμενον. Οὕτως καὶ ὁ Θεὸς οὐχ ἕνα ἀνθρωπὸν οἰκονομεῖ, ἀλλ' ὅλον τὸν κόσμον οἰκονομεῖ, τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ, τὰ ἐν τῇ γῆ πανταχοῦ διοικεῖ. Σκοπεῖ οὖν τί συμφέρει ὅλῳ τῷ κόσμῳ, καὶ πᾶσι τοῖς οὖσι κατὰ τὸ δυνατόν. Σκοπεῖ καὶ τὸ συμφέρον τῷ ἑνί, οὐ μέντοι ἵνα γένηται ἐπιζημία τοῦ κόσμου τὸ τοῦ ἑνός συμφέρον. Διὰ τοῦτο καὶ πῦρ αἰώνιον ἡτοιμάσθη, διὰ τοῦτο καὶ γέεννα ἡτύρπευσται, διὰ τοῦτο ἔστι τι καὶ σκότος ἐξώτερον, ὧν χρεῖα οὐ μόνον διὰ τὸν κολαζόμενον, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τὸ κοινόν.

(1) *Οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων.* Valentinus nimirum, Basilides, Cerdon, et Marcion.

(2) *Ἐὰν δὲ λάθω παράδειγμα,* etc. Hæc alio ordine retulerat Hieronymus, quem nos ad Scoria-lensem codicem accommodavimus, cum præsertim

5. His et istiusmodi sermonibus hæretici assurgunt dicentes : Videsne qualis sit error prophetarum, et legis Deus quid loquatur ? *Non parcam et non miserebor ab interitu eorum.* Quomodo potest iste bonus esse ? Accipiam ergo exemplum iudicis boni pro utilitate communi quibusdam non miseris, ut perspicere possimus, quomodo multis parcens, uni non parcat Deus : accipiam et medici, ostendens eum uni membro non parcere, ut membris omnibus parcat. Verbi quoque gratia dictum sit : *Habeat iudex propositum, quietem civitati, et pacem genti, cui præsidet, providere.* Huic si offeratur latro honesta forma, ætate satis integer, ex alio latere mater expansis crinibus deprecetur ut senectutis suæ misereatur ; et ex alio uxor ne virum suum interficiat, lacrymabili voce deploret circumstent et parvuli liberi cito orbi futuri : quid faciet iudex ? miserabitur latronis, annon ? quid in commune expedit civitati ? Si miserus fuerit, revertetur homicida ad pristinum scelus : sin vero in judiciaria severitate permanserit, unus homo intēribit, et universo populo providebitur. Sic Deus si pepercerit **198** peccatori, et miserans ejus noluerit eum punire pro scelere, quis non accipiat licentiam ? Quis malorum, qui nunc saltem propter supplicia terrentur, non invadet tempus, ut expleat quæcunque voluerit, et præceps feratur in vitia ? Hæc autem in Ecclesia sæpe accidentia possumus considerare. Peccavit quispiam, et post peccatum postulet communionem. Si ei conceditur quod rogat, in incommodum venia procedit, et laxatis frenis, sceleribus panditur via. Sin vero cum rationabili deliberatione, non ut misericors, nec rursus ut crudelis iudex, sed et quasi uni providens, et de omnium salute pertractans consideraverit populi damnum in unius venia, haud dubium est quin faciat ejici unum de Ecclesia, ut multos salvet incolumes. Age nunc considera mihi et medicum si cessaverit a sectione ejus vulneris, quod secundum est, si non usserit quod indiget cauterio, videlicet propter dolores qui ex talibus remediis consequuntur, quomodo crescat infirmitas, et in deterius vetus humor exuberet. Si vero, ut ita dicam, temerarius ad ulcus sector accesserit, et inusserit plagam, curat eum qui secatur et uritur, quia paulum severitatis assumpsit, licet visus fuerit ægrotanti ad horam non misereri. Ita et Deus non unum hominem, sed universum curat orbem, cœlestia atque terrena, et omnia ubique dispensat, et cum hoc provideat quod uni commodum sit, multo magis provideat quid toti mundo conducat et hominibus universis. Provideat quidem et ea quæ uni expediunt, verum ita ne unius utilitas omnium damno

illud, accipiam ergo exemplum iudicis boni, orationem inchoare ; at istud, accipiam et medicum, perficere videatur. ΗΥΕΤΙΣ.

(3) *Ἱατρικόν.* Lege *ιατρὸν*.

(4) *Τίς οὖν.* Lege *τίς οὐχ*.

sit. Idcirco et ignis æternus præparatus est, et gehenna, et tenebræ exteriores : quæ omnia non tam ob eum qui puniendus est, quam propter universos homines constituta sunt.

6. Si autem vis hujus rei testem accipere Scripturam, quod in aliorum eruditionem, licet jam desperabiles sint peccatores, et a curatione penitus alieni, torqueantur; audi Salomonem in Proverbiis dicentem ⁹³ : *Pestilente flagellato imprudens callidior erit.* Non eum qui flagellatur dixit callidiorum futurum et sapientiorum propter castigationem suam, sed insipientem a stultitia ad prudentiam converti propter supplicia pestilentis : hoc quippe ex ipso nomine calliditatis significatur, et converti eum a calliditate, dum alios cernit propter ea, quibus ipse obnoxius est, peccata cruciari. Igitur prodest nobis, si tamen digni sumus salute, ut alii in utilitatem nostram torqueantur. Et quomodo utile fuit peccatum Israel in salutem gentium, sic utilis est quorumdam pœna aliorum salutem. Et ideo bonus et clemens **199** Deus : *Non parcam, inquit, et non miserebor ab interitu eorum.*

7. Circumscripto autem hoc capitulo, videamus subsequens scriptura quid doceat ⁹⁴ : *Audite et auribus percipite, et nolite extolli, quoniam Dominus locutus est. Date Domino Deo vestro gloriam priusquam obscuret et priusquam offendant pedes vestri super montes tenebrosos, et sustinebitis in lumen, et illic umbra mortis, et ponentur in tenebras. Si non audieritis occulte, plorabit anima vestra a facie contumelie, et deducunt oculi vestri lacrymas, quia contritus est grex Domini.* Eisdem vult audire, et auribus percipere, non contentus, neque auditione solummodo, neque aurium perceptione; propter quod ait : *Audite et auribus percipite, et, quod his majus est, nolite extolli, et reliqua quæ sequuntur.* Quid est ergo audire, et quid est auribus percipere, ex ipsis sermonibus consideremus. Auribus percipere est, ut mihi quidem videtur, auribus quæ dicuntur audire. Quod autem præcedit, *audite*, si ad distinctionem ejus præcepti dicitur, quod postea infertur, *auribus percipite*, hoc imperat ut in mentem et sensum ea quæ dicuntur, excipiant. Neque vero hoc solum in loco, sed in omni Scriptura sunt quædam et facilia et prompta ad intelligendum, quæ statim ut lecta fuerint, utilitatem legentibus tribuunt. Sunt alia secretiora et ineffabilia, et, ut ita dicam, quibusdam obscuritatibus involuta, ex his igitur quæ latent et expositione indigent, arbitror nunc dictum esse : *Audite*; de his autem quæ sine scrupulo interpretantis auditori commoda sunt : *Auribus percipite.* Percurramus universas Scripturas, et probati nummularii effecti dicamus, hoc audire debemus, hoc auribus percipere. Denique cum audierimus et perceperimus auribus quæ dicuntur,

⁹³ Prov. xix, 25. ⁹⁴ Jerem. xiii, 15, 16, 17.

(4) *Ἐάν γε σωτηρίας ἀξιοί γενώμεθα δι' ἄλλων κολάζομεν.* Hoc est : Si modo per aliorum punitionem digni salute efficiamur. Male Hieronymus : Si

A *Εἰ δὲ θέλεις τὴν Γραφὴν μάρτυρα λαβεῖν, ὅτι καὶ εἰς ἐτέρων παιδεύειν οἱ ἀμαρτωλοὶ κολάζονται, καὶ οὗτοι ποτὲ ἀπεγνωσμένοι ὡς περὶ θεραπείας· ἀκούει Σολομῶντος ἐν ταῖς Παροιμίαις λέγοντος· Ἀξιμοῦ μαστιγούμενου ἄφρων πανουργότερος ἐστίν. Οὐκ αὐτὸν τὸν μαστιγούμενον εἶπεν ἔσεσθαι πανουργότερον καὶ φρονιμώτερον διὰ τὰς μάστιγας, ἀλλὰ τὸν ἄφρονά φησι μεταβάλλει ἀπὸ ἀφροσύνης εἰς φρόνησιν διὰ τὰς προαγομένας τῷ λοιμῷ μάστιγας· τοῦτο γὰρ σημαίνεται ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐνταῦθα τῆς πανουργίας· καὶ μεταβάλλει διὰ τοῦ βλέπειν ἐτέρους μαστιγούμενους ὁ ἄφρων. Οὐκοῦν συμφέρει ἡμῖν, ἐάν γε σωτηρίας ἀξιοί γενώμεθα δι' ἄλλων κολαζομένων (1), καὶ ἡ ἄλλων κολασίς. Καὶ ὡς συνήνεγκε τὸ παράπτωμα τοῦ Ἰσραὴλ τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἐθνῶν, οὕτως συνοίσει ἡ κολασίς τῇ ἐτέρων σωτηρίᾳ. Διὰ τοῦτο ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς φησιν· Οὐ φείσομαι καὶ οὐκ οὐκτενήσω ἀπὸ διαφθορᾶς αὐτῶν.*

B *Περὶ γεγραμμένου δὲ τοῦ ἐνὸς κεφαλαίου, ἴδωμεν καὶ ἕτερον τί ἡμᾶς διδάσκει· Ἀκούσατε, καὶ ἐνωτίσασθε, καὶ μὴ ἐπαίρεσθε, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Δότε τῷ Κυρίῳ Θεῷ ὑμῶν δόξαν πρὸ τοῦ συσκοτάσαι, καὶ πρὸ τοῦ προσκόψαι τοὺς πόδας ὑμῶν ἐπ' ὄρη σκοτεινὰ· καὶ ἀναμενεῖτε εἰς φῶς· καὶ ἐκεῖ σκιά θανάτου, καὶ τεθήσονται εἰς σκότος. Ἐάν δε μὴ ἀκούσητε κεκρυμμένως, κλαύσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν ἀπὸ προσώπου ὕβρεως, καὶ κατάξουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν δάκρυα, διότι συνετέθη τὸ ποίμνιον Κυρίου. Τούτους αὐτοὺς βούλεται ἀκοῦσαι, καὶ ἐνωτίσασθαι, οὐκ ἀρκοῦμενος (2), οὔτε τῷ ἀκοῦειν αὐτοὺς μόνον, οὔτε τῷ ἐνωτίζεσθαι· διὸ φησιν· Ἀκούσατε καὶ ἐνωτίσασθε· εἶτα μετὰ τοῦτο προστάσσει αὐτοῖς μὴ ἐπαίρεσθαι, καὶ διδάσκει ὁ ποιητὴν. Τί οὖν τὸ ἀκοῦσαι, καὶ τί τὸ ἐνωτίσασθαι, ἀπ' αὐτῆς τῆς λέξεως κατανοήσωμεν. Τὸ ἐνωτίσασθε, εἰς τὰ ὅσα δέξασθε· καὶ τὸ ἀκούσατε πρὸς ἀντιδιαστολήν λέγεται τοῦ ἐνωτίσασθε, μήποτε ἐστίν, εἰς τὴν διάνοιαν δέξασθε. Καὶ ἐπὶ τῶν λεγομένων ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἃ μὲν ἐστὶν ἀπορρήτοτερα καὶ μυστικώτερα· ἃ δὲ αὐτόθεν χρήσιμα τοῖς νοοῦσι. Περὶ μὲν τῶν ἀπορρητοτέρων, οἶμαι, λέγεται τὸ· Ἀκούσατε· περὶ δὲ τῶν αὐτόθεν χρησίμων, καὶ χωρὶς ἐρμηνείας δυναμένων ὠφελεῖσαι τὸν ἀκούοντα, τὸ· Ἐνωτίσασθε. Ὅλην οὖν τὴν Γραφὴν ἐάν ἐξετάσωμεν, ἔροῦμεν δόκιμοι γενόμενοι τραπέζιται· τοῦτο μὲν ἀκούσατε, τοῦτο δὲ ἐνωτίσασθε δέχεται. Ἐπὶ ἐπακούσωμεν, καὶ ἐνωτισώμεθα, προστάσσει ἡμῖν· Καὶ μὴ ἐπαίρεσθε· πᾶς γὰρ ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται· καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ ἐν τῷ λέγειν· Μᾶθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραθὸς εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαντι ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· διδάσκει ἡμᾶς τὸ*

tamen digni sumus salute.

(2) Ἀρκοῦμενος. Lege ἀρκοῦμενος.

μη ἐπαίρεσθαι. Μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων κα-
κῶν καὶ τοῦτο τὸ ἀμάρτημα πολὺ ἐν ἡμῖν ἐστίν, ὅτε
μὲν γὰρ πᾶν ἀλόγως ἐπαιρομένοις, καὶ ἐφ' ὧν οὐδὲ
κατὰ τὸ ποθὸν ἐπαίρεσθαι χρῆ, ὅτε δὲ μετὰ πιθανό-
τητος, ὅτι εὐλογον τὸ ἐφ' ὃ ἐπαιρόμεθα, οὐ μὴν ὑγιᾶς
καὶ ἐπ' ἐκεῖνο τὸ ἐπαίρεσθαι.

Alius irrationabiliter et stultorum
aut certe modum elationis excedit. Alius quasi veri
digna gloria putat, cum et in talibus periculosum sit gloriari.

Ὁ δὲ λέγει οὕτως ἔσται σαφές· εἰσὶ τινες ἐπαιρό-
μενοι, ὅτι εἰσὶν υἱοὶ ἡγεμόνων, καὶ ὅτι γένους εἰσὶ
τῶν ἀπὸ κοσμικῶν ἀξιώματων μεγάλων. Οἱ τοιοῦτοι,
ἐπὶ ἀπροαιρέτῳ καὶ πράγματι ἀδιαφόρῳ ἐπαιρόμε-
νοι, οὐδὲ πιθανότητα εὐλογον ἔχουσι τὴν παραβαλλο-
μένην αὐτοῦς ἐπὶ τὸ ἐπαίρεσθαι. Εἰσὶν ἐπαιρόμενοι,
ὅτι εὐλόγησαν τὴν παρ' αὐτοῖς καλουμένην προκοπὴν
τοιαύτην, ὥστε ἀποτεμεῖν ἀνθρώπων κεφαλὰς. Ἡ
δόξα τῶν τοιούτων ἐν τῇ αἰσχύρῃ αὐτῶν ἐστίν. Ἄλ-
λοι ἐπὶ πλούτῳ ἐπαίρονται οὐκ ἀληθινῶ, ἀλλὰ τῷ
κάτω. Καὶ ἄλλοι ἐπαίρονται, φέρ' εἰπεῖν, ἐπὶ τῷ οἰ-
κίαν ἔχειν καλὴν ἢ ἀγροὺς πολλοὺς. Οὐδὲν τούτων
ἐστὶ λόγος ἀξιῶν. Οὐ χρῆ ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τινι τού-
των. Τὸ πιθανὸν δὲ περὶ τοῦ ἐπαίρεσθαι, ὅταν τις
ἐπαίρηται, ὅτι σοφός ἐστι, καὶ ἐπαίρηται συνειδὺς
ἑαυτῷ, ὅτι ἦδη ἀπὸ δέκα ἐτῶν οὐχ ἤψατο ἀφροδισίω,
ἢ καὶ ἐκ παίδων οὐχ ἤψατο. Καὶ πάλιν ἄλλος ἐπαί-
ρεται, ὅτι δεσμούς ἐφόρεσε τοὺς περὶ Χριστοῦ. Πι-
θανότης μὲν ἔστιν ἐνταῦθα ὑποβάλλουσα, ὅτι εὐλόγως
τις ἐπαίρεται· πλὴν οὕτως οὐκ ἔστιν οὐδὲ ἐπὶ τούτοις
εὐλόγως ἐπαίρεσθαι. Παῦλος εἶχε τὴν ὕλην τοῦ ἐπαί-
ρεσθαι αὐτὸν διὰ τὰς ὀπτασίας, διὰ τὰ δράματα, καὶ
διὰ τὰ τέρατα καὶ σημεῖα, διὰ τοὺς καμάτους ὡς
ἔκαμεν ὑπὲρ Χριστοῦ, διὰ τὰς Ἐκκλησίας ἃς ἐπηξε
φιλοτιμούμενος, ὅπου μὴ ὀνομάσθη Χριστὸς θέμενος
Ἐκκλησίαν. Ταῦτα πάντα ὕλην τοῦ ἐπαίρεσθαι αὐ-
τὸν εἶχε λέγειν (1) μετὰ πιθανότητος τῆς περὶ τοῦ
ἐπαίρεσθαι, ὅτι καλῶς ἂν ἔδοξε τισιν ἐπαίρεσθαι αὐ-
τόν. Ἄλλ' ὅμως ἐπεὶ οὐδὲ τὸ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἐπαί-
ρεσθαι ἀκίνδυνόν ἐστιν, ὁ χρηστὸς Πατὴρ, ὃς ἐδωρή-
σατο (2) αὐτῷ ὀπτασίας καὶ δράματα, οὕτως (3) αὐτῷ
ἐν χάρισματος μοίρᾳ ἔδωκεν ἀγγελον Σατάν, ἵνα αὐ-
τὸν κολαφίσῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρηται· καὶ περὶ τούτου
τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσεν, ἵνα ἀποστῇ ἀπ' αὐ-
τοῦ ὁ ἀγγελος τοῦ Σατανᾶ, ὁ κατ' οἰκονομίαν, ἵνα μὴ
ἐπαίρηται, δοθεὶς αὐτῷ· καὶ ἀπεκρίνατο αὐτῷ ὁ Κύ-
ριος (ἄξιός γάρ ἦν ἀποκρίσεως Κυρίου ὁ Παῦλος) καὶ
εἶπεν αὐτῷ· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις
μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἐπ' οὐδενὶ οὖν δεῖ ἐπαί-
ρεσθαι· ἀκολουθεῖ γὰρ πεσεῖν τῷ ἐπαίρεσθαι, κατὰ τὸ
Πρὸ συντριβῆς ὑψοῦται καρδία ἀνδρός, καὶ πρὸ
δόξης ταπεινοῦται. Ταῦτα μὲν εἰς τὸ· Ἀκούσατε,
καὶ ἐνωτίσασθε, καὶ μὴ ἐπαίρεσθε· ὅτι Κύριος
ἐλάλησεν.

non elevemur : Omnis quippe qui se humiliat exal-
tabitur 95; et Salvator noster dicens 96 : Discite a
me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis re-
quiem in animabus vestris; docet nos ne extollamur.
Nam cum multis vitiis genus vexetur humanum,
hoc peccato vel maxime premitur. Nec unus est
more in iis effertur quæ magis pudore digna sunt.
simulatione seductus super iis elevatur quæ sibi

8. Exemplum assumam, quo fiat manifestius.
Sunt quidam in eo se jactantes, quia filii regum
sunt, et nobili familia nati. Istiusmodi homines ne
umbram quidem et imaginem elationis suæ pos-
sunt ostendere. Sunt alii qui de eo sublevantur,
quia potestatem habent occidendi homines; et, ut
200 ipsi putant, ea fulti sunt dignitate, ut quo-
rum velint capita secent. Horum gloria in confu-
sione sua est. Alii super divitiis sibi applaudunt,
non his veris, sed iis divitiis quæ deorsum sunt.
Alii superbiunt super domo splendida, super pos-
sessionibus multis, in quibus universis non est pe-
nitentia gloriandum. Quod autem verisimile et dignum
judicatur, ut quidam putant, gloriandum est cum
aliquis ob sapientiam suam elevatur, aut conscius
sibi est quia decem jam annis res veneras non te-
tigerit sive ab infantia integer castusque permause-
rit. Rursumque alius erigitur, quia vincula pro
Christo portaverit. Recta quidem videntur hæc om-
nia, et subjicienda quadam persuasione ad glorian-
dum; sed ne in his quidem, si tamen sequimur ve-
ritatem, rationabiliter quis effertur, quia et in rebus
bonis gloriandum est sine discrimine. Paulus ha-
buit materiam elationis, habens in se visiones, re-
velationes, signa, virtutes, propter labores quos
Christi causa perpessus est, propter Ecclesias quas
constituit, contendens ubi Christus non erat nomi-
natus, ibi jacere fundamentum. Hæc omnia mate-
riæ erant gloriationum, et si sic expedit dicere, ve-
risimilis causa quæ honestam subjiceret jactatio-
nem. Sed quia ne in talibus quidem sine periculo
est sublevari, benignus et providus Pater quomodo
ei largitus est revelationes, et gratias differentes,
sic ad tuitionem donorum suorum tradidit angelum
D Satanæ, ut eum colaphizet, ne extolleretur : et pro-
pter hoc ter Dominum rogavit, scilicet ut ab eo dis-
cederet angelus Satanæ, qui juxta dispensationem
ei appositus fuerat 97. Sed respondit ei Dominus
(dignus quippe erat responsione Paulus) et dixit ad
eum 98 : Sufficit tibi gratia mea, virtus enim in in-
firmitate perficitur. Super nullo igitur gloriandum
est. Sequitur quippe ruina jactantiam, Scriptura
dicente 99 : Ante contritionem elevatur cor viri, et
ante gloriam humiliatur. Et hæc quidem dicta sunt
de eo quod ait : Audite et auribus percipite, et no-
lite extolli, quoniam Dominus locutus est.

95 Luc. xviii, 14. 96 Matth. xi, 29. 97 II Cor. xii, 7, 8. 98 Ibid. 9. 99 Prov. xviii, 12.

(1) Λέγειν. Lege καὶ λέγειν.
(2) Ὅς ἐδωρήσατο. Lege ὡς ἐδωρήσατο.

(3) Οὕτως. Lege οὕτως.

9. Videamus autem et cætera ¹ : *Date Domino A Deo nostro gloriam, priusquam obscurat, et priusquam offendant pedes vestri super montes tenebrosos, et sustinebitis in lumen.* Eum qui daturus est gloriam Deo, vult dare in lumine, quasi jam non possit gloriam prædicare, cum tenebræ ortæ fuerint. Quando tenebrescit, et quando non sunt tenebræ? Operamini donec lumen est in vobis. Lumen in te est, si habes in te dicentem : *Ego sum lumen mundi* ². Quoad tibi lux ista oritur, clarifica Deum, sciens quia futuræ **201** sunt tenebræ. Nec tibi expedit, ut eas opperiaris sed antequam fiant, da gloriam Deo.

10. Forsitan intelliges præsens capitulum, si ex Evangelio sumpseris exemplum, quod ita contexitur ³ : *Operamini donec dies est, venit nox quando nullus potest operari.* Diem ibi sæculum istud nuncupavit, et necessario apposuit ibi. Scio quippe in aliis locis dissonantia præsentibus ex diei vocabulo significari. Diem itaque nuncupavit sæculum istud; tenebras vero et noctem, consummationem mundi, propter supplicia quæ futura sunt. *Ut quid enim vobis desiderare diem Domini? Et ista est tenebræ et non lux* ⁴, Amos inquit propheta. Si consideres post consummationem mundi lugubre illud quod passurum est universum pene hominum genus pro his quæ peccavit, videbis quomodo tenebræ occupaturæ sint omnia, et nullus possit in illo tempore glorificare Deum. Si quidem et justis in Isaia jubetur ⁵ : *Vade, populus meus, in promptuaria tua intra, clau-*

πειν. Δότε, φησί, Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν δόξαν πρὸ τοῦ συσκοτάσαι, πρὸ τοῦ προσκόψαι τοὺς πόδας ὑμῶν ἐπ' ὄρη σκοτεινὰ, καὶ ἀναμενεῖτε εἰς φῶς. Τὸν διδόντα δόξαν τῷ Θεῷ θέλει δίδοναι δόξαν τῷ Θεῷ φωτὸς ἔντος· ὡς οὐ δυναμένης δόξης ἀπαγγέλλεσθαι τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ τὴν συσκοτάσῃ, καὶ γένηται σκότος. Πότε οὖν συσκοτάζει, καὶ πότε συσκοτασῶν οὐ γίνεται; Ἐργάζεσθε ἕως οὗ τὸ φῶς ἐν ὑμῖν ἐστίν, ἐὰν ἔχης ἐν σοὶ τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὅσον τοῦτο σοὶ ἀνατέλλει, δόξαζε τὸν Θεόν· ἴσθι δὲ, ὅτι δύναται λέγεσθαι σκοτασμός τις, καὶ χρῆ μὴ μείναι τὸν σκοτασμόν τοῦτον, ἀλλὰ πρὸ τοῦ σκοτάσαι, τὴν δόξαν δίδοναι τῷ Θεῷ.

Τάχα νοήσομεν τὸ γεγραμμένον χρῆσάμενοι λέξει εὐαγγελικῆ εἰρημένη ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, οὕτως ἐχούσῃ· Ἐργάζεσθε ἕως ἡμέρα ἐστίν· ἔρχεται γὰρ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι. Ἡμέραν ἐκεῖ ὠνόμασε τὸν αἰῶνα τοῦτον· ἀλλὰ ἀναγκαίως προσέθηκα τὸ ἐκεῖ· οἶδα γὰρ ἐν ἄλλοις ἄλλα πάλιν δηλούμενα. Ἡμέραν οὖν ὠνόμασε τὸν αἰῶνα τοῦτον, σκότος δὲ καὶ νύκτα, τὴν συντέλειαν διὰ τὰς κολάσεις. Ἴνα τί γὰρ ὑμῖν ἐπιθυμεῖν ἡμέραν Κυρίου, καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς, φησὶν Ἄμωσ ὁ προφήτης. Ἐὰν ἴδῃς τί τὸ σκυθρωπὸν μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου, τὸ ἐπακολουθεῖν, ὡς σχεδὸν παντὶ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων κολαζομένων ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, ἴσθι, ὅτι συνεσκότασε τότε τὸ περιέχον, καὶ οὐκέτι οὐδεὶς δύναται δοξάζειν τὸν Θεόν· εἶγε καὶ τοῖς δικαίοις προσέταξεν ὁ λόγος Θεοῦ λέγων· *Βάδιζε, λαός μου, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὄσον ὄσον*, [ἕως] ἂν παρέλθῃ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς μου. Ἄμα δὲ ἐν τούτοις, εἰ τις δύναται, τηρεῖτω, ὅτι εἴρηκε *μικρὸν ὄσον ὄσον*· ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ *μικρὸν ὄσον* μικρὸν ἐστὶ Θεοῦ, οὐκ ἐστὶ μικρὸν ἀνθρώπων· χρῆ γὰρ βλέπειν, ὅτι ἐκάστῳ ἐστὶ τι μικρὸν καὶ μέγα. Καὶ ἀπὸ παραδείγματος παραστήσω, ὅτι ἐκάστῳ ἐστὶ τι μικρὸν καὶ μέγα. Ἐκάστῳ ζῶν μικρὰ τροφή ἢ τσῆδε, ὡς πρὸς σύγκρισιν τῆς συστάσεως αὐτοῦ, καὶ πολλὴ τροφή τσῆδε ὡς πρὸς τὴν σύγκρισιν πάλιν τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ. Καὶ οὕτως τὸ μικρὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἄλλῳ ζῶν μέγα ἐστὶ. Τὸ μικρὸν, φέρ' εἰπεῖν, ἀνδρὶ, πολὺ ἐστὶ παιδίου. Οὕτως μικρὸς χρόνος ἐστὶ τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπίνης πᾶς καὶ ὁ τοῦ πολυχρονίου ὡς πρὸς ἔλκον τοῦ παντὸς ἐνεστηκότος αἰῶνος. Οὕτω δὴ καὶ τὸ μικρὸν τοῦ Θεοῦ πολὺ ἐστὶν ὡς πρὸς ἡμᾶς· καὶ αἰὼν ἐστὶν ὄλος τὸ μικρὸν τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν λέγηται· οὖν· *Βάδιζε, λαός μου, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὄσον ὄσον*, τὸ μικρὸν ἐκεῖνο νομιστέον λέγεσθαι οὐ πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ κλεισμένου βαδίζειν, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὰ ταμιεῖα ἑαυτοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ αὐτὰ προστάσσοντος, ὃ μικρὸν ἐστὶν αὐτῷ, τὸ τούτῳ πολὺ. Εἰ γὰρ ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, δεῖ τινὰς εἰσελθεῖν εἰς τὰ ταμιεῖα ἑαυτῶν, εἰσὶ δὲ οἱ· οὐκ ἀπλε-

¹ Jer. xiii, 16.² Joan. viii, 12.³ Joan. ix, 4.⁴ Amos v, 18.⁵ Isa. xxvi, 20.

ται τὰ ἀμαρτήματα οὐ μόνον παρ' ὄλον αἰῶνα τοῦ-
τον, ἀλλὰ καὶ παρ' ὄλον τὸν μέλλοντα, δῆλον, ὅτι τὸ
μικρὸν τοῖς εἰρημένοις παρεκτείνεται.

Δότε οὖν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν δόξαν. Πῶς διδά-
μεν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν δόξαν; Οὐκ ἐν φωναῖς καὶ
λεξειδίαις ζητῶ τὸ διδοῖναι Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν δό-
ξαν, ἀλλ' ἐν πράξεσιν· ὁ διδοὺς δόξαν Κυρίῳ τῷ Θεῷ
δίδωσι δόξαν αὐτῷ ἐν σωφροσύνῃ δοξάζων τὸν Θεὸν
ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν εὐπορίᾳ, δοξάζων τὸν Θεὸν· ὁ δὲ δό-
ξαν τῷ Θεῷ ἐν ἀνδρείᾳ καὶ ὑπομονῇ· ὁ δὲ δόξαν τῷ
Θεῷ ἐν εὐπορίᾳ καὶ ὁσιότητι, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρε-
ταῖς. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ οὕτως δοξάζει τις
τὸν Θεὸν, ἐὰν εἴπω τὰ ἐναντία, μὴ δόξητέ με βλασ-
φημεῖν· μάρτυρα γὰρ παραστήσω κάκεινου τὴν
Γραφήν. Ὁ σὺ φρων δοξάζει τὸν Θεὸν, ὁ ἀκολασταί-
κων ἀτιμάζει τὸν Θεὸν. Τὸν γὰρ ναὸν τοῦ Θεοῦ ὡς
Ναβουχοδονόσορ καταστρέφει, καὶ φθείρει τὴν ναὸν
τοῦ Θεοῦ· καὶ διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν
Θεὸν ἀτιμάζει· λέξις ἐστὶ καὶ αὕτη ἀποστολική. Οὐκ-
οὖν ἀδοξίαν περιτίθει τῷ Θεῷ ὁ ἀμαρτωλός. Καὶ
τὰ περὶ Προνοίας ζητεῖται (1), ὡς τινες διατάξουν,
εἰ ἔστι Πρόνοια· Πρόνοια δὲ οὐδὲν ἄλλο, ὡς διὰ τὴν
κχιάν. Ἄνελε τὴν κακίαν, καὶ οὐ προσκόπτεις τῇ
Προνοίᾳ· ἄνω δὲ κάτω οἱ προσκόπτοντες τῇ Προ-
νοίᾳ ταῦτα λέγουσι· Διὰ τί τοσοῦτοι μοιχοί, καὶ τοσο-
οῦτοι μαλακοί; διὰ τί τοσοῦτοι ἄθεοι, καὶ τοσοῦτοι
ἀσθελεῖς; Καὶ εἰσιν οἱ γεννήσαντες τὴν ἀδοξίαν τῇ
Προνοίᾳ, τὰ προσκόμματα τῷ Θεῷ, τὴν βλασφημίαν
τῷ κτίσαντι τὸν κόσμον οἱ ἀμαρτάνοντες· διδάσκει δὲ
ποιούντες διὰ τῶν ἀμαρτημάτων.

Δότε δόξαν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν πρὸ τοῦ συσκο-
τάσαι, πρὸ τοῦ προσκόψαι τοὺς πόδας ἡμῶν ἐπ'
Ἐρη σκοτεινά. Ἔστι τινὰ ὄρη σκοτεινά (2). Πλὴν
ἔπει δὲ ἑκάτερα μεγάλα, ἑκάτερα φωτεινά ὄρη οἱ
ἄγιοι ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, οἱ προφήται, Μωσῆς ὁ θε-
ράπων, οἱ ἀπόστολοι· Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ταῦτα πάντα
ὄρη ἐστὶ φωτεινά, καὶ περὶ τούτων νομίζω λελέχθαι
ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι
τοῖς ἁγίοις. Ποῖα δὲ ὄρη σκοτεινά; Οἱ τὰ ὑψώματα
ἐπαίροντες κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· ὁ διάβολος
ὄρος σκοτεινόν ἐστίν· οἱ ἄρχοντες τοῦ αἰῶνος τού-
του, οἱ καταργούμενοι, ὄρη εἰσὶ σκοτεινά· καὶ τὸ
δαίμονιον ὁ σεληνιασμός ὄρος ἦν· καὶ σκοτεινόν ὄρος
ἦν, περὶ οὗ ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· Ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ·
περὶ γὰρ σεληνιασμοῦ τοῦ λόγου ζητουμένου, καὶ λε-
γόντων τῶν μαθητῶν· Διὰ τί οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκ-
βαλεῖν αὐτὸ, ἀποκρίνεται ὁ Σωτὴρ, ὅτι, Ἐάν ἔχητε
πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἔρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ,
περὶ οὗ προετίνατε, περὶ οὗ ἐζητήσατε, τῷ ὄρει
τούτῳ· Μετάθετε ἔνθεν ἐκεῖ, καὶ μεταθήσεται ἐν-
θεν, ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ, ἐπὶ τὸν τόπον τὸν οἰ-
κεῖον αὐτοῦ. Οἱ οὖν προσκόπτοντες οὐ προσκόπτουσιν

A futuro, manifestum est pusillum ad ea referendum
quæ diximus.

11. *Date itaque Domino Deo nostro gloriam.* Quomodo
damus Domino Deo nostro gloriam? Non verbis et
vocibus tantum glorificandus est Dominus: glorifi-
ca eum in castitate, et justitia, et beneficen-
tia: glorifica eum in fortitudine, patientia, pietate,
sapientia, cæterisque virtutibus. Sic autem est glo-
rificandus Deus. Si contraria intulero, nolo me ar-
bitrari blasphemare. Exhibeo quippe Scriptu-
ram sensus mei testem, quomodo castus glorificet,
luxuriosus inhonoret Deum. Templum enim ejus
quasi Nabuchodonosor destruit atque corrumpit, et
secundum Apostolum prævaricatur, et Deum inho-
norat. Igitur glorificat Deum justus, contumeliis af-
ficit quicumque peccator est; nam et illud quod qui-
dam dubitant, an sit providentia Dei, nullam aliam
ob causam nisi ob vitia nascitur. Aufer ea, abstuli-
sti pariter et causas Providentiæ destruendæ sursum
atque deorsum. Qui adversum Providentiam dispu-
tant, hæc dicunt: Quare tanti adulteri? quare tanti
molles? quare tanti sacrilegi? quare tanti irreligiosi
sunt? Atque ita contumelias in Providentiam, et of-
fensas in Deum, et criminationes in Creatorem pec-
catores generant. Ex quibus liquide apparet alios
dare Deo gloriam, alios convicium facere, dum pas-
sionibus et vitiis serviunt.

δόξαν τῷ Θεῷ οἱ τὰ ἐναντία τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ

12. *Date gloriam Domino Deo vestro antequam te-
nebrescat, et antequam offendant pedes vestri in: on-
tes tenebrosos.* Sunt alii montes tenebrosi, alii lu-
centes. Verumtamen quia utrique montes sunt ma-
gni, montes lucentes sunt angeli Dei et prophetae; Moses
famulus ejus, apostoli Jesu Christi, de quibus
arbitror dici: *Fundamenta ejus in montibus
sanctis.* Montes tenebrosi sunt qui eriguntur adversus
scientiam Dei. Zabulus mons tenebrosus est. Prin-
cipes sæculi hujus qui destruntur, montes sunt te-
nebrosi. Dæmonium lunatici, mons erat et tenebro-
sus; mons erat de quo Salvator ait: *Si dixerit mon-
ti huic: de lunatico quippe dæmonio sibi quæstio
inciderat; et dicentibus discipulis: Non potuimus
ejicere illud, respondit Salvator: Si habueritis fi-
dem ut granum sinapis, dicetis monti isti, de quo
quæstistis, de quo proposuistis; dicetis monti huic:
Transmigre hinc, et transmigrabit, id est, ab homino
ad locum definitum sibi. Qui ergo offendunt, non of-
fendunt super montes lucentes, sed super montes te-
nebrosos, si fuerint cum Zabulo, et angelis 203 ejus
montibus tenebrosis: Et sustinebitis in lumen. Pu-*

¹ Psal. LXXXVI, 1. ² II Cor. x, 5. ³ Matth. xvii, 19.

(1) Καὶ τὰ περὶ Προνοίας ζητεῖται, etc. Hæc ex Hieronymo ita restituenda sunt: Καὶ τὰ περὶ Προνοίας ζητεῖται, ὡς τινες διατάξουν εἰ ἔστι Πρόνοια, δι' οὐδὲν ἄλλο ὡς διὰ τὴν κακίαν. Ἄνελε τὴν κακίαν, καὶ οὐ προσκόπτεις τῇ Προνοίᾳ ἄνω καὶ κάτω. Οἱ

προσκόπτοντες, etc.

(2) Lego cum Hieronymo: Ἔστι τινὰ ὄρη σκοτεινὰ, ἔστι τινὰ ὄρη φωτεινά. Ἄλλ' ἔπει δὲ ἑκάτερα μεγάλα, φωτεινά ὄρη.

test quidem aptari huic quod dicitur : *Date gloriam Domino Deo nostro, hoc quod modo infert : Et sustinebitis in lumen.* Si dederitis Domino Deo vestro gloriam antequam contenebrescat, et antequam offendant pedes vestri super montes tenebrosos, haud dubium quin etiam si contenebrescat, et sustineatis, lumen vos suscipiat. Alius vero dicat nescio utrum recte an perperam, quia et hi qui offendunt super montes tenebrosos, exspectant aliquando misericordiae lumen. Hoc enim videtur ostendere : *Et sustinebitis in lumen.* Si autem quis venerit ad montes tenebrosos, vide quid ibi inveniat. Est illic umbra mortis. Ubi tenebrosi montes, ibi umbra mortis ex ipsis montibus procreata.

13. *Et ponentur in tenebras. Et nisi audieritis occulte, plorabit anima vestra a facie contumeliae.* De his qui audiunt, quidam occulte audiunt; quidam vero cum audiunt, non occulte audiunt. Quid est itaque occulte audire? Nempe illud⁹ : *Sed loquimur sapientiam Dei in mysterio absconsam : quam praedestinavit Deus ante saecula in gloriam nostram.* Et rursus alibi¹¹ dicitur, quia *plura operum Dei sunt in absconsis.* Si audio legem, aut occulte audio, aut non occulte. Judaeus quia legem non audit occulte, in manifesto circumciditur, nesciens eum qui in manifesto circumciditur, Judaeum non esse, neque eam quae in palam est in carne circumcisionem. Qui auditor est autem circumcisionis occultae, et in occulto circumciditur. Qui audit legem occulte de mysteriis Paschae, ove vescitur Christo : *Pascha quippe nostrum immolatus est Christus*¹²; sciens carnem Verbi Dei vere cibum esse, vescitur ea; occulte quippe de Pascha audivit. At vero miserabilis Judaeus idcirco Dominum Jesum interfecit, et usque in praesentem diem reus est mortis ejus, quia non audivit occulte legem et prophetas. Si quando leges de azymis, potes audire occulte, potes audire manifeste. Quicumque de vobis (prope quippe est Pascha) azyma celebraverit, id est azyma haec corpora, non audivit mandatum dicens : *Nisi audieritis occulte, plorabit anima vestra.* Et de Sabbato quaedam mulierculae non audientes prophetam, non audiunt occulte, sed palam die Sabbato, lavantes se, et iterum revertentes ad egena et infirma elementa, quasi nondum descenderit Christus, et nos baptismo suo laverit a legalibus²⁰⁴ initiis in evangelicam perfectionem. Idcirco diligentius attendamus, si quando legem legimus et prophetas, ne incidamus in maledictionem, quae nunc dicitur : *Nisi audieritis occulte, plorabit anima vestra a facie contumeliae.* Quicumque jejunium Judaeorum, quasi igno-

⁹ Jer. xiii, 17. ¹⁰ I Cor. ii, 7. ¹¹ Eccli. xvi, 22.

(1) 'Αλλ' ἐπὶ ὄρη σκοτεινὰ δταν, etc. Perperam haec scripta et interpuncta sunt, quae sic corrigas : 'Αλλ' ἐπὶ ὄρη σκοτεινὰ, δταν γένωνται μετὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ τῶν σκοτεινῶν ὁρέων. Καὶ ἀναμενεῖτε.

(2) Πολὺς οὐτος. Hieronymus : at vero misera-

ἐπὶ ὄρη φωτεινὰ, ἀλλ' ἐπὶ ὄρη σκοτεινὰ· δταν (1) γένωνται μετὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ τῶν σκοτεινῶν ὁρέων· Καὶ ἀναμενεῖτε εἰς φῶς. Δύναται μέντοι συνάπτεσθαι τῷ· Δότε Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν δόξαν πρὸ τοῦ συσκοτάσαι, πρὸ τοῦ προσκλύσαι τοὺς πόδας ὑμῶν ἐπὶ ὄρη σκοτεινὰ· δηλον ὅτι, κἂν συσκοτάσῃ, ἀναμενεῖτε τὸ φῶς, καὶ τὸ φῶς ὑμᾶς διαδέξεται. Ἄλλος δὲ εἶποι ἂν (οὐκ οἶδα πότερον ὑγιᾶς νοῶν ἢ μὴ) ὅτι καὶ οἱ προσκόπτοντες ἐπ' ὄρη σκοτεινὰ ἀναμενοῦσι παρά τοῖς σκοτεινοῖς, ἀναμένοντες τὸ τοῦ ἔλευτο φῶς. Τοῦτο γὰρ εἶναι δόξει τὸ· Καὶ ἀναμενεῖτε εἰς φῶς. Ἐπὶ δὲ ἔλθῃτε ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ σκοτεινὰ, ἴδωμεν τί ἐστὶν ἐκεῖ. Σκιὰ θανάτου. Ὅπου τὰ σκοτεινὰ ὄρη, ἐκεῖ σκιά θανάτου ἀπ' αὐτῶν σκοτεινῶν ὁρέων γενομένη.

Καὶ τεθήσονται εἰς σκότος. Ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσῃτε κεκρυμμένως, κλαύσεται ἡ ψυχή ὑμῶν ἀπὸ προσώπου ὕβρεως τῶν ἀκούστων. Οἱ μὲν κεκρυμμένως ἀκούουσιν, οἱ δὲ, κἂν ἀκούσωσιν, οὐ κεκρυμμένως ἀκούουσιν. Τί οὖν ἐστὶ τὸ κεκρυμμένως ἀκούειν; ἢ τὸ· Ἄλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν. Καὶ πάλιν ἀλλαχόθεν λέγεται, ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἐν ἀποκρύφῳ. Ἐὰν ἀκούω τοῦ νόμου, ἔτι κεκρυμμένως ἀκούω, ἢ οὐκ ἀκούω κεκρυμμένως. Ὁ Ἰουδαῖος οὐκ ἀκούει κεκρυμμένως τοῦ νόμου. Διὰ τοῦτο φανερώς περιτέμνεται, οὐκ εἰδὼς, ὅτι καὶ ἄλλη, οὐχ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή. Ὁ δὲ ἀκούων τῆς περιτομῆς κεκρυμμένως ἐν κρυπτῷ περιτηθῆσεται· ὁ ἀκούων τῶν περὶ τοῦ Πάσχα νενομοθετημένων κεκρυμμένως, ἐσθλεί ἀπὸ τοῦ προβάτου Χριστοῦ· Τὸ γὰρ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Καὶ εἰδὼς τὴν σάρκα τοῦ Λόγου ὅποια ἐστὶ, καὶ εἰδὼς, ὅτι ἀληθὴς ἐστὶ βρώσις, μεταλαμβάνει ταύτης· κεκρυμμένως γὰρ ἔχουσε τοῦ Πάσχα. Ὁ δὲ πολὺς οὗτος (2) Ἰουδαῖος διὰ τοῦτο τὸν Κύριον Ἰησοῦν ἀπέκτεινε, καὶ ἔνοχος καὶ σήμερόν ἐστι τῷ φόνῳ Ἰησοῦ, ἐπεὶ μὴ κεκρυμμένως μῆτε τοῦ νόμου μῆτε τῶν προφητῶν ἔχουσεν. Ἐὰν ἀναγινώσκῃς περὶ τῶν ἀζύμων, ἐστὶν ἀκούσαι κεκρυμμένως, ἐστὶν ἀκούσαι φανερώς τῆς ἐντολῆς ὅσοι ἐν ἡμῖν (3)· ἐγγὺς γὰρ ἐστὶ τὸ Πάσχα, ἄζυμα ἀγεται, τὰ ἄζυμα τὰ σωματικά, οὐκ ἀκούετε τῆς λέγουσας ἐντολῆς· Ἐὰν μὴ ἀκούσῃτε κεκρυμμένως, κλαύσεται ἡ ψυχή ὑμῶν. Καὶ περὶ σαββάτου γυναῖκες μὴ ἀκούσασαι τοῦ προφητοῦ, οὐκ ἀκούουσι κεκρυμμένως, ἀλλὰ ἀκούουσι φανερώς. Οὐ λούονται τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου, ἐπαυέρονται ἐπὶ τὰ πτωχὰ καὶ ἀσθενῆ στοιχεῖα, ὡς Χριστοῦ μὴ ἐπιδημηκότος, τοῦ τελειοῦντος ἡμᾶς, καὶ διαβιβάζοντος ἀπὸ τῶν νομικῶν στοιχείων ἐπὶ τὴν εὐαγγελικὴν τελειότητα. Διὰ τοῦτο προσέχωμεν ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον

¹² I Cor. v, 7.

bilis Judaeus : quid si legamus, πολὺς οἰκτρος? Ημετίους.

(3) Ἐντολῆς ὅσοι ἐν ἡμῖν, etc. Haec auctore Hieronymo sic distinguenda sunt : ἐντολῆς. Ὅσοι ἐν ὑμῖν (ἐγγὺς γὰρ ἐστὶ τὸ Πάσχα) ἄζυμα ἀγεται.

καὶ τοὺς προφήτας, μήποτε ὑποπέσωμεν τῇ λεγοσῆσθαι
προφητείᾳ· Ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσητε κεκρυμμένως,
κλαύσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν ἀπὸ προσώπου ὕβρεως.
Ἔσονται τὴν νηστείαν τὴν Ἰουδαϊκὴν, ὡς μὴ νοοῦσαι
[νοοῦντες] τὴν τοῦ ἱλασμοῦ ἡμέραν, τρεῖτε μετὰ τὴν
Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίαν, οὐκ ἠκούσατε τοῦ ἱλασμοῦ
κεκρυμμένως, ἀλλὰ φανερῶς μόνον· τὴ γὰρ κεκρυμ-
μένως ἀκούσαι τοῦ ἱλασμοῦ, ἐστὶν ἀκούσαι πῶς προ-
έθετο ὁ Θεὸς ἱλασμὸν περὶ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν Ἰη-
σοῦν, καὶ οὐτις αὐτὸς ἱλασμὸς ἐστὶ περὶ τῶν ἀμαρ-
τιῶν ἡμῶν, οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ
καὶ περὶ ὄλου τοῦ κόσμου. Κἂν παραβολαὶ εὐαγγε-
λικαὶ ἀναγινώσκονται, καὶ ὁ ἀκροατὴς αὐτῶν ἔξω, οὐ
κεκρυμμένως αὐτῶν ἀκούσεται. Ἐὰν δὲ ἀκροατὴς
ἀπόστολος ἦν τῶν εἰσερχομένων εἰς τὴν οἰκίαν Ἰη-
σοῦ, προσέρχεται τῷ Ἰησοῦ· πυνθάνεται καὶ περὶ
τῆς ἀσφαλείας τῆς παραβολῆς, καὶ ἐρμηνεύει αὐτὴν
Ἰησοῦς, καὶ γίνεται· ἐκεῖνος ὁ ἀκροατὴς τοῦ εὐαγγε-
λίου, ἀκούων αὐτοῦ κεκρυμμένως, ἵνα μὴ κλαύσῃ ἡ
ψυχὴ αὐτοῦ· τῶν γὰρ μὴ ἀκούοντων κεκρυμμένως
κλαίει ἡ ψυχὴ. Τί θαυμασιῶς οὐκ εἶπε· *Κλαύσεσθε,
ἐὰν μὴ ἀκούσητε κεκρυμμένως· ἀλλὰ· Ἡ ψυχὴ
ὑμῶν κλαύσεται*· Ἔστι τις κλαυθμὸς μόνος ψυχῆς
κλαύσεως. Καὶ τάχα ἐκεῖνον τὸν κλαυθμὸν διδάσκει
ἡμεῖς Σωτὴρ λέγων· *Ἐκεῖ ἐστὶ ὁ κλαυθμὸς*. Κἂν
λέγῃ· *Ὁυαὶ οἱ γελῶντες τῶν, οὐκ πενθήσετε καὶ
κλαύσετε*, περὶ ἐκεῖνου τοῦ κλαυθμοῦ λέγει, οὐ
ἀπειλεῖ καὶ ἐνταῦθα ὁ προφήτης λέγων· *Ἐὰν δὲ μὴ
ἀκούσητε κεκρυμμένως, κλαύσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν
ἀπὸ προσώπου ὕβρεως*. Ὅταν γὰρ ὕβριζήσθε, τότε
κλαύσεσθε, καὶ κατὰξουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν δάκρυα,
ὅτι συντριβὴ τὸ ποίμνιον Κυρίου. Ἐὰν ἴδῃ νῦν τις
τὰ Ἰουδαϊκά, καὶ συγχρίνη αὐτὰ τοῖς ἀρχαίοις, βλε-
πεται τίνα τρόπον συντριβὴ τὸ ποίμνιον Κυρίου. Ἦν
γὰρ τοῦτό ποτε ποίμνιον Κυρίου· καὶ ἐπεὶ ἀναξίους
ἐκριναν ἑαυτοὺς, ἐστράφη ὁ λόγος εἰς τὰ ἔθνη. Εἰ οὖν
ἐκεῖνο τὸ ποίμνιον συντριβὴ τοῦ Κυρίου, ἡμεῖς ἡ
ἀγριέλαιος, ἡ παρὰ φύσιν ἑαυτῆς ἐγκεντριζομένη εἰς
τὴν καλλιέλαιον τῶν πατέρων, οὐ πλέον ὀφειλομένη
εσοεῖσθαι, μήποτε συντριβῇ καὶ τοῦτο ποίμνιον τοῦ
Κυρίου· μέλλει γὰρ συντριβεῖσθαι ποτε κατὰ τὴν εἰ-
ρημὸν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· Ὅταν διὰ τὸ πληθυν-
θῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγῆσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολ-
λῶν· περὶ τίνων γὰρ ὁ λόγος; οὐ περὶ Χριστιανῶν
λεγομένων τῶ· *Ψυγῆσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν*,
εἰρηται; περὶ τίνων ὁ λόγος; ὅτι, *Πλὴν ἐλθὼν ὁ
Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἄρα εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ
τῆς γῆς*; οὐ περὶ ἡμῶν ἐστὶ; διὰ τοῦτο προσέχωμεν
ποίμνιον τοῦ Θεοῦ βελτιώμεν, ὑγάγνηται, θεραπεύηται,
ἵνα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τελειωθῶμεν, ἢ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ

OMILIA II.

Εἰς τὸ·

Τίς φέσεται ἐπὶ σοί, Ἱερουσαλήμ; καὶ τὰ ἐξῆς.

Eodem interprete.

Τὰ λεγόμενα πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ μετὰ πολλῆς
ἀπειλῆς νοῆσαι θέλομεν, οὕτως ἔχοντα· *Τίς φέσε-*

rantes redemptionis diem post adventum Jesu
Christi observatis, non auditis redemptionem oc-
culte, sed tantummodo palam. Absconsa quippe est
propitiationis auditio, scire quomodo posuerit
Jesum Deus propitiationem pro peccatis nostris, et
quia *ipse est propitiatio pro peccatis, non solum no-
stris, verum etiam totius mundi*¹². Parabolæ quoque
cum leguntur in Evangelio, et est auditor extra-
neus, non potest eas occulte audire. Si vero audi-
tor fuerit apostolus, et unus eorum qui ingrediun-
tur domum Jesu, accedit ad eum, interrogat de
obscuritate parabolæ, et si interpretatus ei sit quæ
audivit, intelligens Evangelium audit ea occulte,
ut non ploret anima ejus. Eorum quippe qui oc-
culte non audiunt, plorabit anima. Quam admi-
rante non ait: *Plorabit, nisi occulte audieritis*;
verum: *Plorabit anima vestra*: est quippe solius
animæ fletus; et forsitan iste sit de quo Salvator
ait¹³: *Ibi erit fletus et stridor dentium*. Illa quoque
comminatio, qua ridentibus luctum, lacrymasque
denuntiat; de hoc fletu est quem commemorat Pro-
pheta dicens: *Nisi audieritis occulte, plorabit anima
vestra a facie contumeliæ*. Cum enim fueritis passi
contumeliam, tunc plorabitis, et deducunt oculi
vestri lacrymas, quia contritus est grex Domini.
Si consideremus statum quomodo sit Judæorum,
et comparemus illum antiquæ felicitati, videbimus
quo pacto contritus sit grex Domini. Fuit quippe
aliquando hic grex Domini; et quia indignos se
judicaverunt salute, conversus est sermo Domini ad
gentes. Si ergo grex ille contritus est, nos oleaster,
qui contra naturam inserti sumus in bonam olivam
patriarcharum¹⁴, nonne plus debemus vereri ne
iste grex Domini conteratur? Futurum quippe est
ut aliquando et iste grex conteratur, juxta illud
quod a Salvatore dictum est¹⁵: *Cum multiplicatæ
fuerint iniquitates, tunc refrigescet charitas multo-
rum*. De quibus enim hoc dicitur: *Refrigescet cha-
ritas multorum*? Nonne de his qui nuncupantur
Christiani? de quibus hic sermo est¹⁶: *Verumtamen
veniens Filius hominis, putas inveniet fidem super
terram*? Nonne de nobis? Idcirco provideamus
attentius, **205** ut per singulos dies iste grex Domini
mellioretur, convalescat, integer perseveret, ut omni
contributione ab animabus nostris recedente efficia-
mur grex Domini in Christo Jesu, cui est gloria
et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ἑαυτοῖς, πάντα πράττοντες ἵνα ὁσημέραι τοῦτον τὸ
καὶ πᾶσα συντριβὴ ἀποστῆ ἀπὸ τῶν ψυχῶν ἡμῶν,
τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

HOMILIA XIII.

(Juxta Hieronymum X.)

Quis parceret super te, Hierusalem? etc.

¹² 1 Joan. ii, 2. ¹³ Matth. viii, 12, xiii, 42, 50. ¹⁴ Rom. xi, 24. ¹⁵ Matth. xxiv, 12. ¹⁶ Luc. xviii, 8.

lia: *Quis parcat super te, Hierusalem? aut quis contristabitur super te? Quis convertetur rogare ea quæ in pacem sunt tibi? Aversata es a me, dicit Dominus. Retro ambulabis, et extendam manum meam super te, et disperdam te, et ultra non sinam te, et dispergam illos in dispersione. Dixi: Sine filiis effectus sum; egestas tenuit me*¹⁸. Exemplum accipiam: hostis quispiam ac perduellis contra imperatorem hujus terræ judicatus est: ab hoc omnis misericordia aufertur; scilicet ne dum damnato quis miseretur, incipiat offendere condemnantem. Sunt etiam nonnulli qui adjiciunt ad severitatem, ut non contristantur quidem super eo, id magnopere deviantes, ne per mœrorem vultus monstrentur judicio regis offendi. Si intellexisti, considera mihi, propter peccata multa a Deo condemnatum peccatorem, et vide quomodo innumerabilibus angelis humano generi præsentibus, ne ab uno quidem misericordia dignus judicetur. Singuli quidem angelorum prospicientes quia Deus est qui condemnavit, quia Creator est qui adversatur, et tale esse peccatum, ut misericors, et clemens quodammodo necessitatem passus sit super eum sententiam promere, non parcunt, non contristantur, neque miserentur, non revertuntur, ut rogent pro eo pacem. Hierusalem igitur quia ad priora scelera etiam hoc adjecit, ut crucifigeret Dominum meum Jesum, et in tantum surrexit scelus, ut de ea diceret Salvator¹⁹: *Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas missos ad te, quoties volui congregare filios tuos, quasi gallina congregans pullos suos sub alas; et noluisti? Ecce dimittetur vobis domus vestra deserta: ideo dimissa est, et usque ad 206 præseus tempus destituta. Angeli quippe qui semper auxiliabantur ei, per quos etiam lex Mosi tradita est, disposita per angelos in manu Mediatoris*²⁰, deseruerunt eam, et dixerunt: multis facinoribus oppressa, Jesum interfecit, et in Dominum nostrum misit manus. Quandiu minora peccavit, potuimus rogare pro ea, potuimus obsecrare Dominum, potuimus parcere ei: super ista quis parcat? Si peccaverit vir in virum, exorabitur pro eo; si autem peccaverit in Deum, quis orabit pro eo? Grande piaculum commisit Hierusalem, grande perpetravit nefus, ideo in commotione facta est²¹; et dicitur ad eam: Nos non contristamur super Hierusalem, et calamitatibus ejus, et omnis populi illius. Illorum quippe delicto salus nobis facta est ad æmulandum eos²². Et quia sic peccavit ut voce Domini diceretur: *Quis parcat super Hierusalem? Ego quoque dico ad interfectricem Domini mei: Quis parcat super te, Hierusalem, et quis contristabitur super te?* τῷ γὰρ ἐκείνων παραπτώματι ἢ σωτηρίᾳ ἡμῶν γέγονεν, εἰς τὸ παραζηλώσαι αὐτούς. Καὶ τὸ παρά-

¹⁸ Jerem. xv, 5 et seq. ¹⁹ Matth. xxiii, 37, 38; Luc. xiii, 34, 35. ²⁰ Gal. iii, 19. ²¹ I Reg. ii, 25. ²² Thr. i, 8. ²³ Rom. ii, 11.

(1) Λογὸς προσεπιτείνοντάς τινας οὐδὲ σκυθρωπάζοντάς.

(2) Λελέξεται. Λογὸς, λέλεκται.

(3) Ἰσραὴλ Λογὸς Ἰησοῦν.

ταὶ ἐπὶ σοί, Ἱερουσαλήμ; ἢ τίς σκυθρωπάζει ἐπὶ σοί; ἢ τίς ἀνακαλύψει ἐρωτησάει εἰς εἰρήνην σου; Ἐν ἀποστρέφῃς με, λέγει Κύριος. Ὁπίσω πορεύσῃ, καὶ ἔκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ διασπέρῶ σε, καὶ οὐκέτι ἀνήσω σε, καὶ διασπέρῶ αὐτούς ἐν διασπορᾷ. Εἶπα· Ἥτεκνώθηρ, ἀπορία κατέσχε με. Παράδειγμα λαμβάνω, πολέμιόν τινα ἀποδειχθέντα τοῦ βασιλεύοντος ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι τῷ τοιοῦτῳ οὐδὲ μεταδιδόναί ἐλέου ἔξεστιν, ἵνα μὴ δοκῇ τις προσκρούειν τῷ καταδικάσαντι βασιλεῖ. Καὶ οὐκ ἔξεστι τὸν τοιοῦτον οὐδὲ ἐλεῆσαι προσεπιτείνοντάς τινες οὐδὲ σκυθρωπάζοντάς (1) ἐπ' αὐτῷ, ἵνα μὴ ἐπὶ τῷ σκυθρωπάζειν δοκῶσι δυσαρεστῆσθαι τῷ χρισθέντι ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Εἰ νεότηκας τοῦτο, ἴδε μοι τὸν καταδικασθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ ἁμαρτίας, καὶ ὅρα τὸν τοιοῦτον, καὶ τῶν βλεπόντων ἀγγέλων τῶν τεταγμένων ἐπὶ τὸ βοηθεῖν τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, ὑπὸ μηδενὸς ἑλεοῦμενον. Ἐκαστος γὰρ τῶν ἀγγέλων, ἰδὼν τὸν καταδικάσαντα, ὅτι Θεὸς ἔστι, τὸν ἀποστραφέντα, ὅτι Δημιουργὸς ἔστι, τὴν φύσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ὅτι τοιαύτη, ὥστε τὸν ἀγαθὸν Θεὸν ἀναγκασθῆναι (ἴν' οὕτως εἴποιμι), αὐτὴν τὴν ψῆφον ἀγαγεῖν κατὰ τοῦ ἡμαρτηκότος, ἕκαστος τῶν ὀρώντων οὐ φείδεται, σκυθρωπάζει, οὐκ ἐλεεῖ, οὐκ ἐπανάρχεται, ὥστε παρακαλέσαι περὶ τῆς πρὸς τὸν τοιοῦτον εἰρήνης. Ἡ Ἱερουσαλήμ τοίνυν αὕτη, οὕτω γὰρ λελέξεται (2) διὰ τὸ γράμμα ἡμαρτηκῆναι μου εἰς τὸν Ἰησοῦν, καὶ τοιαῦτα πεποιηκῆναι, ἵνα εἴπῃ περὶ αὐτῆς ὁ Ἰησοῦς· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἢ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ὁσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ ροσσία ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε; Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· καταλιπέσθω αὕτη ἡ Ἱερουσαλήμ, ὡς καταλείπεται. Οἱ ἄγγελοι, οἱ αἱεὶ βοηθοῦντες τῇ Ἱερουσαλήμ, δι' ὧν διετάγη καὶ ὁ Μωσῆως νόμος, διαταγῆς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ Μωσίου, καταλιπέτωσαν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ λεγέτωσαν· Τὰ ἁμαρτήματα αὐτῆς μεγάλη γέγονε, τὸν Ἰσραὴλ (3) ἀπέκτειναν, ἐπὶ τὸν Χριστὸν τὰς χεῖρας ἐπιβέβηκασιν. Ὅσον ἐτι μικρότερα ἦν τὰ ἁμαρτήματα, ἐδυνάμεθα ἐτι περὶ αὐτῶν ἀξιοῦν, καὶ παρακαλεῖν, ἡδυνάμεθα φείδασθαι τῆς Ἱερουσαλήμ· τίς ἐπὶ τούτῳ φείσεται; Ἐὶν ἁμαρτῶν ἁμάρτη ἀνὴρ εἰς ἄνδρα, καὶ προσεύχεται περὶ αὐτοῦ. Ἅμαρτιῶν ἡμαρτεν Ἱερουσαλήμ, διὰ τοῦτο εἰς σάλλον ἐγένετο· καὶ λέγεται πρὸς αὐτὴν ταύτην πρῶτον· Τίς φείσεται ἐπὶ σέ, Ἱερουσαλήμ; καὶ τίς σκυθρωπάζει ἐπὶ σοί (4); Ἡμεῖς οὐ σκυθρωπάζομεν ἐπὶ τῇ Ἱερουσαλήμ, καὶ ταῖς συμφοραῖς αὐτῆς, καὶ τοῖς γενομένοις παντὶ τῷ λαῷ ἐκείνῳ·

(4) Καὶ λέγεται πρὸς αὐτὴν ταύτην πρῶτον· Τίς φείσεται ἐπὶ σέ, Ἱερουσαλήμ; καὶ τίς σκυθρωπάζει ἐπὶ σοί; Hec in Hieronymianæ interpretationis exemplaribus desiderantur.

πρωμα αὐτῶν τηλικαύτη γέγονεν ἀμαρτία· *Τίς σὺν φείσεται ἐπὶ σοί, Ἱερουσαλήμ; λέγω πρὸς αὐτήν, ἀπέκτεινάς μου τὸν Ἰησοῦν, καὶ λέγω· Τίς φείσεται ἐπὶ σοί, Ἱερουσαλήμ; καὶ τίς σκυθρωπάσει ἐπὶ σοί;*

Μεταβαίνω ἀπὸ τοῦ γράμματος καὶ τότε ὁδὸν ἐσχ- A
κῶτος, ἣν ἔδωκεν ὁ λόγος, ἐπὶ ἐκάστην ψυχὴν ἥδη ἀξιωθεῖσαν τοῦ ὁρᾶν τὴν εἰρήνην· μετὰ γὰρ τὰ μαθήματα τὰ θεῖα γέγονας Ἱερουσαλήμ, τὸ πρότερον οὕσα Ἰεβοῦς. Δεύτερον δὲ μετέβαλε τὸ ὄνομα, καὶ γέγονεν Ἱερουσαλήμ. Ἰεβοῦς, φασὶν (1) Ἑβραίων παῖδες, ὅτι ἐρμηνεύεται *πεπατημένη*. Ἰεβοῦς οὖν, ἡ πεπατημένη ὑπὸ δυνάμεων ἀντικειμένων ψυχῇ μεταδέδληται, καὶ γέγονεν Ἱερουσαλήμ, *δρασις εἰρήνης*. Εἰ οὖν, ὅτε μεταδέδληκας ἀπὸ Ἰεβοῦς εἰς τὸ γενέσθαι Ἱερουσαλήμ, ἡμαρτες, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπεπάτηκας, καὶ τὸ αἷμα τῆς καινῆς Διαθήκης κοινὸν ὡς ἐκείνη καὶ σὺ ἤγησας, καὶ ἐν ἀμαρτήμασι γέγονας χαλεποῖς, λεχθήσεται καὶ περὶ σοῦ· *Τίς φείσεται ἐπὶ σοί, Ἱερουσαλήμ, καὶ τίς σκυθρωπάσει ἐπὶ σοί;* ἐν γένῃ τοιοῦτος, ὡς προδοῦναι τὸν Ἰησοῦν. Ἐκαστος ἡμῶν ἀμαρτάνων, καὶ μάλιστα εἰ μείζονα, εἰς Ἰησοῦν ἀμαρτάνει. Ἐὰν δὲ καὶ ἀποστάτης ἦς, ἐτι μάλιστα ταῦτα ποιεῖς τῷ Ἰησοῦ πνεύματι (2) ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ Ἱερουσαλήμ σωματικῶς. Διὸ *πόσῳ δοκῆτε χεῖρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς Διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιδόθη, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐκυβρίσας;* Εἰ καταπάτησας τὸν Υἱὸν Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐκύβρισας, τίς φείσεται ἐπὶ σοί; τίς σκυθρωπάσει ἐπὶ σοί; τίς ἀνακάμψει ἐρωτῆσαι τὰ εἰς εἰρήνην σου; Αὐτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ἐρωτήσαντα τὰ εἰς εἰρήνην προέδωκεν ἡ τοῦ ἀμαρτωλοῦ ψυχῇ· τίς δύναται παρακαλέσαι ἀνακάμψας πάλιν περὶ τῆς εἰρήνης; Γινώσκοντες οὖν, ὅτι *ἀδύνατον τοὺς ἀπαξ ρωτισθέντας, γευσάμενους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γεννηθέντας Πνεύματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσάμενους Θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαιρίσειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἐν ἑαυτοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ παραδειγματοποιήσαντας*· πάντα πράττωμεν, ἵνα μὴ καὶ περὶ ἡμῶν λέγηται τὸ· *Τίς φείσεται ἐπὶ σοί, Ἱερουσαλήμ; καὶ τίς σκυθρωπάσει ἐπὶ σοί;* ἢ τίς ἀνακάμψει ἐρωτῆσαι εἰς εἰρήνην σοί;

Καὶ πρὸς ἑκατέραν δὲ ἐρμηνείαν τῆς Ἱερουσαλήμ D
ἀρμόσει καὶ τὸ ἐξῆς· *Σὺ ἀπεστράφηξάς με, λέγει Κύριος, ὀπίσω πορεύσῃ.* Ὅτι ἀπεστράφηξάς με τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τὸ ἀπεστράφθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀπεστράφηξάς τὸν Θεόν· τί δεῖ καὶ λέγειν; Καὶ ἐπειδὴ ἀπεστράφηξ ἡ Ἱερουσαλήμ, ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὸν Χριστὸν ἀθετοῦσα, συνεκδοχικῶς πάντας τοὺς Ἰουδαίους σημαίνει, διὰ τοῦτο ὀπίσω πορεύσῃ. Ἦν γὰρ ὅτε οὐκ ὀπίσω ἐπορεύετο, ἀλλὰ ἐμπροσθεν· νῦν δὲ ὀπίσω πορεύσεται. Καὶ ἐστράφησαν ταῖς καρδίαις εἰς Αἴγυπτον, δῆλον ὅτι ἵνα ὀπίσω πορευθῶσι. Περὶ δὲ τοῦ τί ἐστὶ τὸ, Ὅπίσω πορεύσῃ,

¹ Heb. x, 29. ² Hebr. v, 4, 5, 6. ³ Jerem. xv, 6.

(1) *Ἰεβοῦς, φασὶν*, etc. A WD *conculcavit*; Jerusalem vero a IHB , *vidit*; et D , *pac.* Vid. Jos. xviii, 28. ΠΑΥΛΟΣ.

2. Transcendam autem ad spiritalem intellectum ab humilitate litteræ, viam mihi pandente ratione, ut videam quomodo unaquæque anima, digna pace Dei Hierusalem nuncupetur. Post disciplinam quippe divinam facta es Hierusalem, quæ prius fueras Jebus. In historia refertur, quod nomen loci istius fuerit Jebus, et postea commutato vocabulo nuncupata sit Hierusalem. Jebus autem, Hebræorum posterii tradunt interpretari, *conculcatam*. Jebus autem conculcata a fortitudinibus contrariis anima nostra transmutata est, et facta Hierusalem, *visio pacis*. Si itaque post demutationem a Jebus in Hierusalem peccaveris, et sanguinem testamenti, sicut quidam, et tu communem existimaveris, dicitur et de te: *Quis parcat super te, Hierusalem? et quis contristabitur super te? Quis enim contristabitur, si talis fueris ut tradas Jesum? Unusquisque nostrum quandoque peccat: maximeque cum peccat ingentia, in Jesum peccat. Si autem et recesserit a fide, hæc facit spiritaliter Christo, quæ corporaliter fecit Hierusalem. Quamobrem quanto plus arbitramini deteriora mereri supplicia eum qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit in quo sanctificatur, et spiritui gratiæ contumeliam fecerit*¹? Si conculcasti Jesum Filium Dei, fecisti convicium spiritui **207** gratiæ, quis parcat super te? quis contristabitur super te? quis revertetur rogare ea quæ in pacem sunt tibi? Ipsum Jesum, qui rogabat pariter, et præstabat ea quæ erant in pacem, perdidit anima peccatrix, quis potest ultra rogare, conversus ad ea quæ sunt in pacem tibi? Scientes ergo quia impossibile est eos qui semel illuminati sunt, gustaverunt etiam donum cæleste, et participes sunt facti Spiritus sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi, et prolapsi sunt, renovari rursus ad penitentiam, iterum crucifigentes in semetipsis Filium Dei, et habentes ostentui², omni labore nitamur, ne et de nobis dicatur: *Quis parcat super te, Hierusalem? aut quis contristabitur super te? aut quis revertetur rogare ea quæ in pacem sunt tibi?*

3. Ad reliquam autem interpretationem, quod sequitur convenit: *Tu aversata es me, dicit Dominus, retro ambulabis*³. Quia aversata es Filium Dei, et per hoc etiam a Deo patre recessisti, retro ambulabis. Quid autem necesse est manifesta replicare? Hierusalem quæ quondam in Judæa erat, a qua figuraliter universi Judæi intelliguntur, quia aversata est Christum, ideo retro ambulat. Fuit quippe tempus quando non ambulaverunt retro: nunc vero ambulant, et conversi sunt corde in Ægyptum, ut retro ambularent. Quid autem sit, retro ambularent, sive extendi in priora, considera. Justus eorum

(2) *Πνεύματι*. Lego cum Hieronymo πνευματικῶς.

quæ retro sunt obhiscens, in priora extenditur ²⁶. Peccator posteriorum meminit, priora non appetens. Qui autem posteriorum meminit, prævaricator in legem Jesu dicentis ²⁷: *Ne convertatur retrorsum tollere vestimentum suum*. Inobediens est dicto ejus: *Mementote uxoris Lot*, cum contemnit imperium Salvatoris dicentis ²⁸: *Nemo mitens manum super aratrum, et respiciens retrorsum, aptus est regno Dei*. In lege quoque scriptum esse reperimus angelos ad Lot egredientem de Sodomis dixisse ²⁹: *Ne respexeris retro, et ne steteris in tota regione: in monte salvum te fac, ne forte comprehendaris*. Habes et hunc intellectum dignum spiritu Dei: *Ne, inquit, respexeris retro*, id est, in priora extendere. Dimisisti Sodomam, ne revertaris in Sodomam. Dimisisti vitia atque peccata, ne regrediaris ad ea. *Ne steteris in tota regione*. Etiam si præcedens imperium custodieris, de quo dicitur: *Ne respexeris retro*, non tibi sufficit ad salutem, nisi et consequens observaveris: *Ne steteris in tota regione*; non enim expedit incipienti proficere, ut stet in regionibus Sodomorum. Et si Sodomam transcendisti, **208** et a Satanæ regione discedens, incipis liber esse suppliciis, expedit ut salveris in monte; *ne respexeris retro, nec steteris in tota regione: in monte salvum te fac, ne forte comprehendaris*. Si vis a Sodomorum ruina non comprehendi, ne revertaris retro, ne steteris in regione eorum, ne ad alia pergas loca, sed cum inde discesseris, ascende in montem in quo solo salus est, nomen Jesu Christi, cui gloria est et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ἔκει γὰρ ἔστι μόνον σωθῆναι. Ἔστι δὲ τὸ ὄρος Κύριος Ἰησοῦς, ὃ ἔστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

HOMILIA XIV.

(Juxta Hieronymum XI.)

Ab eo loco in quo scriptum est: *Heu mihi ego, mater; usque ad locum in quo ait: Si conversus fueris, restituum te* ³⁰.

Eodem interprete.

Medici corporum ægrotantibus assistentes, et juxta disciplinam artis suæ volentes curare eos qui in infirmitatibus constituti sunt, vident tristitia, injucunda pertractant, et in alienis calamitatibus mærore proprio concipiuntur: semper enim conversatio eorum in gemitu, semper in curis est, nunquam cum lætis consortium habent: cum vulneratis, cum his quorum carnes incommodis variis debilitantur, qui febribus æstuant, qui dolore torquentur, jugi servitio perseverant. Et si quis eorum vult implere medicinam, non indignatur, non obliviscitur propositi artis suæ, postquam cum his fuerit quos sermo præfatus est. Hæc idcirco in præmio diximus quia et prophetæ medici quodammodo

²⁶Philipp. iii, 13. ²⁷Marc. xiii, 16. ²⁸Luc. ix, 62. ²⁹Gen. xix, 17. ³⁰Jerem. xv, 10-19.

(1) Ἀηδιῶν. Lege: ἀηδῶν.

A ἢ τί τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι, οὕτω παραστήσωμεν. Ὁ δίκαιος τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεται, τῶν ὀπίσθεν ἐπιλανθάνεται. Δῆλον ὅτι ὁ ἐναντίας τῷ δικαίῳ διακείμενος τῶν ὀπίσω μέμνηται, καὶ τοῖς ἔμπροσθεν οὐκ ἐπεκτείνεται: τῶν δὲ ὀπίσω μεμνημένος, παρακούει τοῦ Ἰησοῦ διδάσκοντος καὶ λέγοντος· *Μὴ στραφῆτω εἰς τὰ ὀπίσω ἄρα τὸ ἰμάτιον αὐτοῦ*. Παρακούει τοῦ Ἰησοῦ λέγοντος· *Οὐδεὶς βαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετὸς ἐστὶ τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ*: καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ γέγραπται, ὅτι εἶπον οἱ ἄγγελοι πρὸς τὸν ἐξεληθόντα ἀπὸ Σοδόμων Ἄωτ· *Μὴ περιβλέψῃς εἰς τὰ ὀπίσω, μηδὲ στήσῃ ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ*: εἰς τὸ ὄρος σῶζον, μήποτε συμπαραληφθῆς. Καὶ τοῦτο δὲ ἔχει διάνοιαν ἀξίαν ἀγγελικοῦ πνεύματος· *Μὴ περιβλέψῃς εἰς τὰ ὀπίσω*, ἀεὶ τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνου. Καταλείοιπας Σόδομα, μὴ στρέφου εἰς Σόδομα. Καταλείοιπας τὴν κακίαν καὶ τὴν ἁμαρτίαν, μὴ ἐπιστραφῆς πρὸς αὐτήν, μηδὲ στήσῃ ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ, καὶ τηρήσεις τὴν προτέραν ἐντολὴν τὴν λέγουσαν· *Μὴ περιβλέψῃς εἰς τὰ ὀπίσω*. Οὐκ ἀρκεῖ σοι πρὸς τὸ σωθῆναι, ἐὰν μὴ καὶ τῆς δευτέρας ἐντολῆς ἀκούσῃς λεγουσῆς· *Μηδὲ στήσῃς ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ*: οὐ δεῖ γὰρ ἀρξάμενον προκόπτειν ἐστάναι ἐν τῇ περιχώρῳ Σοδόμων, εἰ καὶ Σόδομα διαβέχηκεν, ἀλλὰ διαβάντα ἀπὸ τοῦ ἐστάναι: ἐν τῇ περιχώρῳ, σώζεσθαι εἰς τὸ ὄρος, κατὰ τὸ· *Μὴ περιβλέψῃς εἰς τὰ ὀπίσω, μηδὲ στήσῃ ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ*. *Εἰς τὸ ὄρος σῶζον, μήποτε συμπαραληφθῆς*. Εἰ βούλει μὴ συμπαραληφθῆναι Σοδομίταις, μήποτε εἰς τὰ ὀπίσω στραφῆς, μήτε στήσῃ ἐν τῇ περιχώρῳ Σοδόμων, μηδὲ ἀλλαχεῖ γένη ἢ εἰς τὸ ὄρος.

C

OMILIA 14.

Εἰς τὸ·

Ὀἴμοι ἐγὼ, μήτηρ, μέχρι τοῦ· *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἐὰν ἐπιστραφῆς, καὶ ἀποκαταστήσω σε*.

Οἱ ἱατροὶ τῶν σωμάτων παρὰ τοὺς κάμνοντας γινόμενοι, καὶ αἰὲν τῇ θεραπείᾳ τῶν καμνόντων ἐαυτοὺς ἐπιδιδόντες, κατὰ τὸ βούλημα τῆς τέχνης τῆς ἱατρικῆς, ὀρῶσι τινα, καὶ θιγγάνουσιν ἀηδιῶν (1), ἐπ' ἄλλοτρίαις συμφοραῖς καρποῦνται ἴδιαις λύπαις· καὶ ἔστιν αἰὲν ὁ βίος αὐτῶν ἐν περιστάσει· οὐδέποτε γὰρ εἰσι μετὰ ὑγιαίνοντων, ἀλλ' αἰὲν μετὰ τῶν τραυματίων (2), μετὰ τῶν νομάς ἐχόντων, μετὰ τῶν πεπληρωμένων πυῶν, πυρετῶν, νόσων ποικίλων. Καὶ εἰ βούλεται τις στελεσθαι τὴν ἱατρικὴν, οὐκ ἀγανακτήσει, οὐδὲ ἀμελήσει τοῦ βουλήματος τῆς τέχνης, ἥς ἀνεληφεν, ἐπὶ ἢ μετὰ τῶν τοιούτων ὡς προειρήκαμεν. Τοῦτο δὲ μοι τὸ προοίμιον λέλεκται διὰ τὸ καὶ τοὺς προφήτας οἷον εἶναι ἱατροὺς ψυχῶν, καὶ αἰὲν

(2) Τραυματίων. Lego cum Hieronymo τραυματιῶν.

προσδιαιτρίβειν ὅπου οἱ δεόμενοι θεραπείας· Οὐ γὰρ **A** χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. Ὅπερ δὲ πάσχουσιν ὑπὲρ τῶν ἀκολάστως καμνόντων ἰατροί, τοῦτο πάσχουσι καὶ οἱ προφήται καὶ οἱ διδάσκαλοι ὑπὸ τῶν οὐ βουλομένων θεραπεύεσθαι. Ἐκείθεν γὰρ μισοῦνται, ὡς διατασσομένοι παρὰ τὴν προαίρεσιν τῆς ἐπιθυμίας τῶν καμνόντων, ὡς κωλύοντες τρυφᾶν καὶ ὑδεσθαι (1), τοὺς καὶ ἐν νόσοις βουλομένους μὴ τὰ ἀξία τῶν νόσων λαμβάνειν. Φεύγουσιν οὖν οἱ ἀκόλαστοι τῶν καμνόντων ἰατροὺς, πολλάκις αὐτοῖς καὶ λοιδορούμενοι καὶ κακολογούντες αὐτούς, καὶ πᾶν ὅτιποτὸν ποιοῦντες ὃ ποιήσειεν ἂν ἐχθρὸς ἐχθρῶν. Ἐπιλανθάνονται γὰρ οὗτοι, ὅτι ὡς φίλοι προσέρχονται, ἀφορῶντες εἰς τὸ ἐπίπνον τῆς διαίτης, εἰς τὸ ἐπίπνον ἀπὸ σιδήρου ἰατρῶν πληγῆς, οὐκ εἰς τὸ τέλος τὸ μετὰ τὸν πόνον, καὶ μισοῦσιν ὡς πατέρας πόνων μόνων, οὐχὶ δὲ πόνων φερόντων ἐπὶ ὑγίαιαν τὴν ἰατρουομένων.

Ὁ λαὸς τοῖνυν ἐκείνος, εἰ καὶ πικρὸν νόσον ἦσαν ἐν τῷ λαῷ τῷ χρηματίζοντι τοῦ Θεοῦ, ἔπεμπεν αὐτοῖς ἰατροὺς ὁ Θεὸς τοὺς προφήτας. Εἰς τῶν ἰατρῶν καὶ Ἱερμίας ἦν. ἠλεγχε τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἐπιστρέφειν βουλόμενος τοὺς κακῶς πράττοντας. Οἱ δὲ, δέον ἀκούειν τῶν λεγομένων, κατηγόρουσαν τοῦ προφήτου, καὶ κατηγόρουσαν ἐπὶ δικαστοῦ παραπλησίου ἑαυτοῖς. Καὶ αἰεὶ ἐν δίκαις ἦν ὁ προφήτης ἐπὶ τῶν, ὅσον ἐπὶ τῇ προφητείᾳ αὐτοῦ, θεραπευθέντων, διὰ δὲ τὴν ἰδίαν ἀπειθειαν καὶ ἑαυτοῦ θεραπευομένων. Ἐπὶ τούτοις ὅτε μὲν λέγει· *Καὶ εἶπα· Οὐ μὴ λαλήσω, οὐδὲ μὴ ἀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου. Καὶ ἐγένετο ὡς πῦρ καεῶσθαι φλέγον ἐν τοῖς ὀστέοις μου, καὶ παρ- **C** εῖμαι πάντοθεν, καὶ οὐ δύναμαι φέρειν· ὅτι δὲ φησιν, ὁρῶν ἑαυτὸν αἰεὶ δικαζόμενον, λοιδορούμενον, ἐγκαλούμενον, ψευδομαρτυρούμενον· Οἱμοὶ ἐγὼ, μῆτερ, ὡς τίνα με ἔτεκες, ἔλεγεν, ἄνδρα, οὐ δικαζόμενον, καὶ οὐ διακρινόμενον, ἀλλὰ διακρινόμενον πάσῃ τῇ γῆ; Καὶ ἐπεὶ οἱ κάμνοντες οὐκ ἔχουσιν αὐτοῦ καλὰ συμβουλευόντος, καὶ ἰατρικῶ σφισιν οὐκ ἀφέλησαν (2). Καὶ ἐπεὶ δανειζόντος αὐτοῦ τὰ πνευματικὰ ἀργύρια, οὐκ ἐβούλοντο ἀκούειν ἐκεῖνοι οἷς ἔλεγεν, ἵνα ὠφελῆθωσιν ἐξ ὧν ἔχουσιν, φησὶν· Οὐδὲ ὠφέλησέ μοι οὐδεὶς, οὐδὲ ὠφέλησα.*

Ἄλλὰ προλαβὼν ταῦτα εἶπον πρὶν διηγήσασθαι τὸ **D** οὐκ ὠφέλησα, οὐδὲ ὠφέλησέ μοι οὐδεὶς. Διττὴ γὰρ ἐστὶν ἡ γραφή. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς πλείστοις ἀντιγράφοις, οὐκ ὠφέλησα, οὐδὲ ὠφέλησέ μοι οὐδεὶς· ἐν δὲ τοῖς ἀκριβεστάτοις καὶ συμφωνοῦσι τοῖς Ἑβραϊκοῖς, οὐκ ὠφέλησα, οὐδὲ ὠφέλησέ μοι οὐδεὶς. Δεῖ οὖν καὶ τὸ καθηρμηνευμένον καὶ φερόμενον ἐν ταῖς Ἐκκλησιαστικαῖς διηγήσασθαι, καὶ τὸ ἀπὸ τῶν Ἑβραϊκῶν γραφῶν ἀδιήγητον μὴ καταλιπεῖν. Ἐκῆρυσσε τοῖνυν τὸν λόγον· οὐδεὶς προσέειπε τὰ λεγόμενα· ὡς καὶ ἰατρὸς προσανήλπισκε τὰ φάρμακα, ἀκολάστων, καὶ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας πληροῦντων τῶν καμνόντων· ὡσεὶ καὶ ἐκεῖνος ἔλεγεν, οὐκ ὠφέλησα, οὐδὲ ὠφέ-

¹ Luc. v, 31. ² Jerem. xx, 9, ³ Jerem. xv, 10.

(1) Ὑδεσθαι. Lege : θρύπτεσθαι.

(2) Ἰατρικῶ σφισιν οὐκ ὠφέλησαν. Lege : ἰατρικῶς, φησὶν, οὐκ ὠφέλησα.

A sunt animarum, et illuc semper ire jubentur ubi languentes sint : *Non enim necesse habent sani medicum, sed ii qui se male habent*¹. Quod autem a deliciosis ægrotantibus medici patiuntur, hoc sustinent prophete ac magistri ab his qui curari nolunt. Odio quippe habentur quasi præcipientes adversum desideria languentium, quia prohibent deliciis et cibis variis uti eos, qui cum sint infirmi, nolunt escis infirmorum vesci. Fugiunt ergo inobedientes atque languentes medicos, et maledictis atque injuriis repellunt, eaque prorsus iis faciunt, quæ faciat quis inimicis et hostibus suis. Abominantur enim eos quasi inimicos venire, quasi id tantum modo desiderantes, quomodo dolores et victus parcimonia, ex eorum dispositione nascantur; quomodo **B** acutissimo ferro corpora secent; **209** et exsecrantur eos quasi auctores tantorum cruciatuum, et non sanitatis quæ ex doloribus redditur.

2. Populus igitur ægrotabat variis languoribus, et misit illis medicos prophetas Deus. Unus ex medicis et Jeremias fuit, corripiens peccatores et convertere volens a vitiis ad virtutes. Illi vero cum deberent ea quæ dicebantur audire, e contrario accusabant prophetam apud iudices similes sui. Ex quo factum est ut semper in calumniis et in tristitiis fuerit Jeremias, eorum perversitatis, quantum in se fuit, curam gerens. Juxta propriam autem incredulitatem adhuc ægrotantibus istiusmodi aliquando loquitur : *Et dixi : Non loquar, neque nominabo nomen Domini. Et factum est ut ignis ardens in ossibus meis, et dissolutus sum undique, et ferre non possum*², aliquando autem videns se maledictis semper, clamoribus et injuriis insectari : *Peu mihi, inquit, mea mater, utquid me genuisti virum, qui iudicet et discernat omni terræ*³? Et quia ægrotantes bene consulentem, et juxta medicinæ disciplinam, audire contempserunt, *Non profui*, inquit. Rursusque quia illo spiritalis pecunias commodante auditores accipere noluerunt, ut utilitatem conseruerentur, et fructum ex his quæ acceperant redderent, ait : *Neque profuit mihi quisquam*.

3. Verum hæc anticipans locutus sum priusquam **D** expowerem : *Non profui, neque profuit mihi quisquam*. Duplex quippe scriptura est : nam in multis exemplaribus continetur : *Non profui, neque profuit mihi quisquam*. In his vero quæ exemplaria vetera sunt, et cum Hebræis consonant, habetur : *Non debui, neque debui mihi quisquam*. Oportet igitur et id quod in usu est, atque in Ecclesiis legitur exponere; et hoc quod in Hebræis codicibus inventitur intactum non præterire. Prædicavit Jeremias mandata divina; nemo his quæ prædicantur attendit. Quamobrem quasi medicus libens ac promptus medicamina languentibus tribuit, et illis non secundum

artificium curatis, sed juxta voluntatem suam agentibus dicit : *Non profui, neque profuit mihi quisquam*. Quodammodo enim beneficium consequitur ipse qui curat, si fructum sui laboris in ægrotante conspiciat, et per lætitiæ mentis etiam ipse consequitur utilitatem, secundum illud quod dicitur : *Beatus qui loquitur in aures audientium*. Hanc igitur utilitatem quam consequitur magister ab auditoribus suis, si proficiant audiendo, dum fructus ex salute eorum consequitur quodammodo : Jeremias videns de Judæis non habere se, dicit : *Non profuit 210 mihi quisquam*. Si enim debet auditoribus prodesse quod loquor, auditores vero quæ dicuntur abjiciunt, et ego dico : *Non profui, neque profuit mihi quisquam*; quia hanc utilitatem non sum consecutus, quam consequitur is qui beatus efficitur, dum in aures loquitur audientium. Potest autem et aliter intelligi. Quicumque discipulis præcipit, iste si ingeniosos et audientis naturæ habeat auditores, quanto plus præcipit, tanto plus proficit, illis interrogantibus, et de eo quod dicit sæpe quærentibus, qui sit sensus in dicto, qui ordo, quæ scripti voluntas. Unde econtrario ait : *Non profui, neque profuit mihi quisquam*.

4. Quia autem et alia nobis expositio residua est, propter exemplaria certiora in quibus continetur : *Non debui, neque debuit mihi quisquam*, et hunc locum consideremus. *Qui omnibus omnia restituit, cui vectigal vectigal, cui timorem timorem, cui tributum tributum, cui honorem honorem* 21, et universis omnia repræsentat, nulli debens aliquod officium, verbi gratia, honorans parentes ut parentes, fratres ut fratres, filios ut filios, episcopos ut episcopos, presbyteros ut presbyteros, diaconos ut diaconos, fideles ut fideles, catechumenos ut catechumenos, si omnia omnibus reddat, nulli debet officium. Si vero reddere debet et non reddit, non potest dicere : *non debui*; cum enim debuerit, non exsolvit. Quod autem sequitur, *non debuit mihi quisquam*, sic intelligendum est : ego quidem scenerari volui, et spiritalis pecunias commodare, sed illi averterunt aures suas ab iis quæ dicebantur, neque voluerunt præbere se dociles, ut mihi deberent quæ audiebant. Idcirco non debuit mihi quisquam. Si quis enim voluerit sermones qui dicuntur audire, debitor sit eorum, et quasi debitor etiam usuras reddere exigitur. Ex quo magis expedit auditoribus accipere disciplinæ verba cum scenore, et fieri debitores, quam non accipere, nec debere. Accusantur quippe tales, dicente propheta : *Non debuit mihi quisquam*.

5. Quod ait 22 : *Heu mihi, mea mater, quare me genuisti virum qui iudicet et discernat omni terræ?* non sic existimo convenire aliis prophetis ut Jeremiæ : multi siquidem prophetarum post aliquod spatium, primo mali, et jam post peccata conversi, prophetare cœperunt : Jeremias vero a puero sumpsit vaticinationis exordium. Et hujus rei possumus

A *λησέ με οὐδεὶς*. Τάχα ἀντιπάθειά ἐστι διὰ τὴν φιλο-
ανθρωπίαν τοῦ ὠφεληθέντος πρὸς τὸν ὠφελήσαντα,
ὥστε γενέσθαι εἰς τὸ ὠφεληθῆναι καὶ τὸν λέγοντα,
Ἐπεὶ μακάριος ὁ λέγων ὡς ὧτα ἀκούοντων. Οὐ-
δὲ οὖν τὴν ὠφέλειαν ὠφελήθει ἂν διδάσκαλος ἀπὸ
ἀκροατῶν προκοπτόντων καὶ βελτιουμένων· ὠφελή-
θει ἂν τῷ ἔχειν καρπούς ἐν αὐτοῖς· εἰ γὰρ καρπὸν
δεῖ μὲν ἔχειν ἐν τοῖς ἀκροαταῖς τὸν λέγοντα, ὁ δὲ
ἀκροώμενος παρεκδέχοιτο, καὶ ἔξω γίνοιτο τῶν λε-
γομένων, λέγεται τό· Οὐκ ὠφέλησέ με οὐδὲ εἰς·
ἐπεὶ μὴ ὠφέληται ταύτην τὴν ὠφέλειαν, ἣν
ὠφελήθη ἂν ἐκ τοῦ τὸν ἀκροατὴν ὠφεληθέντα,
αἴτιον προκοπῆς καὶ μακαριότητος γενέσθαι τῷ ὠφε-
λήσαντι. Καὶ ἄλλως δὲ, πᾶς ὁ διδάσκων, κατ' αὐτὸ
τὸ διδάσκειν, ὅσῳ συνετώτερός ἐστιν ὁ μανθάνων,
B ὠφελεῖται εἰς ἃ διδάσκει, εἰς ἃ μανθάνει. Καὶ κρείτ-
τους γίνονται περὶ ἃ παραδίδασαι μαθήματα οἱ γίγον-
τες, ὅτε συνετοὶ ὄντες οἱ ἀκροαταί, καὶ οὐχ ἀπαξα-
πλῶς παραδέχονται, ἀλλὰ ἀντιβασανίζουσι, καὶ ἐρω-
τῶσι, καὶ ἐξετάζουσι τὸ βούλημα τῶν λεγομένων.
Οὕτ' οὖν ὠφέλησα, ὅπτε ὠφέλησέ με οὐδὲ εἰς.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ἄλλη διήγησις ἀναγκαία, διὰ τὰ ἀν-
τίγραφα τὰ ἀκριβέστερα οὕτως ἔχοντα, Οὐκ ὠφεί-
λησα, οὐδὲ ὠφείλησέ μοι οὐδεὶς, διηγησώμεθα καὶ
οὕτως ἔχον τὸ ρητόν. Ὁ μὲν γὰρ πᾶσιν ἀποδιδοὺς
τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον, τῷ τὸ τέ-
λος, τὸ τέλος, τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον, τῷ τὴν
C τιμὴν, τὴν τιμὴν, καὶ πᾶσι τὰ καθήκοντα ἀποδο-
δὸς, ὡς μὴ ὀφείλειν τὰ καθήκοντα πρὸς τινος, τιμῆ-
σας τοὺς γονεῖς ὡς γονεῖς, ἀδελφοὺς ὡς ἀδελφοὺς, υἱοὺς
ὡς υἱοὺς, ἐπισκόπους ὡς ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους
ὡς πρεσβυτέρους, διακόνους ὡς διακόνους, πιστοὺς ὡς
πιστοὺς, κατηχομένους ὡς κατηχομένους· εἰ πάντα
ἀποδίδωσι τὰ καθήκοντα, οὐκ ὠφείλησεν· εἰ δὲ ὀφεί-
λε μὲν ποιῆσαι καθήκον, οὐ πεποίηκε δὲ, οὐ δύναται
λέγειν· Οὐκ ὠφείλησα· ὀφείλων γὰρ οὐκ ἀποδέ-
δωκε. Πῶς οὖν διηγήσομαι καὶ τὴ, Οὐδὲ ὠφείλησέ
μοι οὐδεὶς; ἐγὼ μὲν ἐδάμιζον, καὶ διδόναι ἐβουλό-
μην τὰ πνευματικὰ χρήματα, οἱ δὲ ἀπεστρέφοντο ἀπὸ
τῶν λεγομένων, καὶ οὐ παρεῖχον αὐτοὺς δεκτικούς, ἵνα
ὀφείλωσι. Διὰ τοῦτο οὐκ ὠφείλησέ μοι οὐδὲ εἰς· τίς
D γὰρ παρεδέξατο τὰ λεγόμενα, ἵνα ἐκ τοῦ παραδέχε-
σθαι ὀφειλέτης γένηται ὧν ἤκουσε, καὶ ἀπαιτηθῆ ὡς
ὀφειλέτης τῶν λεγομένων τοὺς τόκους; Βέλτιον οὖν
κατὰ τοῦτο λαθεῖν τὸν ἀκροατὴν ἀπὸ τοῦ λέγοντος λο-
γικὰ ἀργύριον, καὶ ὀφείλειν, ἢ μὴ παραδεχόμενον,
μηδὲ λαμβάνοντα, μηδὲ ὀφείλειν. Ὡς ἐν ἐγκλήμασι
γὰρ κεῖται καὶ τὸ, Οὐκ ὠφείλησέ μοι οὐδὲ εἰς.

Τὸ δὲ· Οἶμοι, μήτηρ, ὡς τίνα με ἐγέννησας ἄνδρα
διαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῆ;
οὐκ οἶμαι τοῖς ἄλλοις οὕτως ἀρμόζειν προφήταις λέ-
γειν, ὡς τῷ Ἰερεμίᾳ· οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ τῶν προφη-
τῶν, μετὰ τινος χρόνους, μετὰ τὴν κακίαν, μετὰ τὰ
ἀμαρτήματα μεταβαλόντες, προφητεύειν ἤρξαντο·
Ἰερειᾶς δὲ ἐκ παιδῶν προφητεύει. Καὶ ἔστι παρά-

22 Rom. xiii, 7. 23 Jer. xv, 10.

δειγμα διδόναι ἀπὸ τῶν γεγραμμένων. Ἡσαίας οὐκ ἤκουσε· *Πρὸ τοῦ με πλάσαι ἐν κοιλίᾳ, ἐπιστάμαί σε· καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεῖν ἐκ μήτρας, ἠγάπά σε· προσήτην εἰς ἔθνη τέθεικά σε· οὐδὲ εἶπεν· Οὐκ ἐπιστάμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγὼ εἰμι· ἀλλ' ὅτε εἶδε τὴν προφητείαν ἀναγεγραμμένην ἐν τῇ προφητείᾳ αὐτοῦ, εἶδε, καὶ εἶπεν· Οἱμοί, τάλα ἐγὼ, ὅτι ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχω, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοτος ἐγὼ οἰκῶ, καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου· καὶ ἀποστάλη, φησί, πρὸς με ἐν τῶν Σεραφίμ, καὶ ἤψατο τῶν χειλέων μου, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἀφηρηκα τὰς ἀνομίας σου καὶ τὰς ἀμαρτίας σου, ἃς δηλαδὴ πρότερον ἐποίησεν. Ὑστερον οὖν γέγονεν ἄξιος τοῦ ἁγίου Πνεύματος Ἡσαίας, καὶ ἐπροφήτευσεν. Καὶ ἐπ' ἄλλῃ τὸ παραπλήσιον εὐροῖς ἄν. Ἄλλ' οὕτως ὁ Ἱερεμίας, ἔτι ἐκ σπαργάνων τῷ Πνεύματι τῷ προφητικῷ κοσμηθεὶς, ἐκ παιδῶν προεφήτευσεν· διὸ ἔλεγε (τὸ κοινὸν γὰρ πρῶτον διεγούμαι)· *Οἱμοί ἐγὼ, μήτηρ, ὡς τίνα με ἐγέννησας ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῆ;* Τῶν πρὸ ἐμοῦ δέ τις ἐπέβαλε τῷ τόπῳ λέγων, ὅτι ταῦτα ἔλεγε οὐ πρὸς τὴν μητέρα τὴν σωματικὴν, ἀλλὰ πρὸς τὴν μητέρα τὴν γεννώσαν προφήτας. Τίς δὲ γεννᾷ προφήτας; ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ. Ἐλεγε οὖν τὸ, *Οἱμοί ἐγὼ, μήτηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες, ὦ σοφία; Τὰ δὲ τέκνα τῆς σοφίας καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀναγράφεται· Καὶ ἀποστέλει ἡ σοφία τὰ τέκνα αὐτῆς.* Εἴρηται οὖν, Οἱμοί ἐγὼ, μήτηρ ἐμὴ σοφία, ὡς τίνα με ἔτεκες ἄνδρα δικαζόμενον; Τίς εἰμι ἐγὼ, ὅτι εἰς τοσοῦτον γεγέννημαι, ἵνα δικάζωμαι, ἵνα διακρίνωμαι διὰ τοὺς ἐλέγχους, διὰ τὰς ἐπιπλήξεις, διὰ τὴν διδασκαλίαν πρὸς πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς; Ἐὰν ὁ Ἱερεμίας ταῦτα λέγῃ, ὡς τίνα με ἔτεκες ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον πάσῃ τῇ γῆ; οὐκ ἔχω διεγῆσασθαι τὸ, *πάσῃ τῇ γῆ;* οὐ γὰρ ἐν πάσῃ τῇ γῆ διεκρίνετο Ἱερεμίας. Ἡ βιασάμενοι ἐροῦμεν τὸ, *ἐν πάσῃ τῇ γῆ.* ἀντὶ τοῦ, *πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ.* Οὐ γὰρ ἐθάνεν ἡ προφητεία αὐτοῦ προφητεύοντος τότε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. Μήποτε δὲ ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἴρηται, οὕτως καὶ ἐν ταῦτα ἐροῦμεν, ἐπεὶ ἐσημειώσαμεν τὸ· *Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς ἔθνη, καὶ βασιλείας, ἐκρίσῃ, καὶ κατασκάπτειν, καὶ ἀπολλύειν, καὶ οἰκοδομῆν, καὶ καταφυτεύειν.* τοῦτο οὐκ ἐποίησεν ὁ Ἱερεμίας. Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς τὰς τῆς γῆς ἀμαρτίας βασιλείας ἐξεβρίζωσε, καὶ τὰς οἰκοδομὰς τῆς κακίας κατέσκαψε, καὶ ἐποίησεν ἀντὶ ἐκείνων τῶν βασιλείων βασιλεῦσαι τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖνα ἐπὶ τὸν Χριστὸν μάλλον ἤρμοζεν ἀναφέρεσθαι ἢ ἐπὶ τὸν Ἱερεμίαν, οὕτως ἡγοῦμαι καὶ ἄλλα πολλά, καὶ ταῦτα.*

Πρῶτον λεκτέον περὶ τοῦ, *Οἱμοί*, εἰ διὰ τὸ δυσφημοειδὲς δύναται ὁ Σωτὴρ λέγειν, ὁ καὶ ταλανίζων ἑτέροισι, τὸ· *Οἱμοί*· παραστήσωμεν δὲ ἀπὸ ὁμολογουμένων λέξεων, αἵτινες οὐκ ἀρμόζουσιν ἄλλῃ ἢ τῷ Σωτῆρι· τίνα τρόπον καὶ ἔκλαυσεν ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ. Κλαίοντος δὲ φωνὴ ἐστὶ τὸ, *Οἱμοί*. Καὶ κεῖται

A de Scripturis accipere testimonium. Isaias non audivit : *Antequam te plasmarem in utero, novi te, et antequam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te* 26; neque ait : *Nescio loqui, quia juvenis ego sum* : sed visione sibi revelata ait 27 : *Vae mihi misero, quoniam compactus sum, quia immunda labia habens in medio populi immunda labia habentis ego habito, et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis, et missum est ad me unum de seraphim, et tetigit labia mea, et dixit : Ecce abstuli iniquitates tuas, et peccata tua purgavi.* Pristina igitur peccata purgata sunt, et dignus effectus Spiritu sancto Isaias prophetavit. De aliis quoque similia si quaeras, reperies. At non talis Jeremias, ab ipsis enim cunabulis Spiritu sancto plenus prophetare orsus est : propter quod ait (secundum communem quippe sensum primum debemus exponere) : *Heu mihi, mater, quare me genuisti virum qui judicet et discernat ab omni terra?* Quidam autem hunc locum interpretans, ait prophetam non ad matrem corporalem haec locutum fuisse, sed ad eam quae generet prophetas : nec aliam esse matrem prophetarum, nisi sapientiam Dei, ad quam ait : *Heu mihi, mater mea* : quasi dicat : cur me genuisti, o sapientia? Filios vero sapientiae et alibi legimus, Scriptura dicente : *Emittit sapientia filios suos.* Heu mihi, inquit, mater mea sapientia : quasi dicat : cur me genuisti virum qui judicet? Quis ego sum qui in hoc natus sum, ut judicet atque discernat propter increpationes, propter correptionem, propter magistrerium, dum corrigere nitior habitantes super terram? Si Jeremias dicit : Cur me genuisti virum qui judicet, et discernat omni terrae? Non possumus exponere quid sit, *omni terrae*; neque enim ab omni terra dijudicatur Jeremias, nisi forte violenter Scripturam trahentes dicamus, positum esse, *omni terrae*, pro omni Judaea. Necdum quippe prophetia ejus illo tempore in universam terram pervenerat : nisi forte, sicuti et in aliis multis locis ostendimus, Jeremiam pro Domino nostro Jesu Christo positum, sic et in presenti loco interpretemur. Annotavimus in principio hujus libri dictum 28 : *Prophetam in gentibus posui te, regna eradicare, et subvertere, et disperdere, et aedificare, et plantare.* Porro Jeremias ista non fecit, sed Dominus meus Jesus, qui eradicavit regna peccati, et aedificatione nequitiae subversa, fecit in animabus nostris justitiam veritatemque regnare. Quomodo igitur magis illa conveniunt Christo quam Jeremiae, sic, arbitror, et alia plura, et haec quae nunc dicuntur ad Dominum sunt referenda.

6. Et primo quidem videndum est an possit id quod incongruum et blasphemum videtur esse si referatur ad Dominum, id est : *Heu mihi, mater, Salvator noster dicere* 212 miserans alios. Ad quod probandum exhibenda sunt testimonia, quae manifeste nulli alii apta sint nisi Salvatori : quo-

26 Jer. i, 5, 6. 27 Isa. vi, 3, 6, 7. 28 Jer. i, 10.

modo videns Jerusalem fleverit super eam, quia dixerit ³⁹: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, et reliqua. Necnon et illa quæ manifeste a Salvatore dicuntur* ⁴⁰: *Heu mihi quoniam factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, et sicut racemos in vindemia, cum non supersit botrus ad manducandum uvæ primitiva. Heu mihi anima, quia periit reverens a terra, et qui corrigat inter homines non est. Omnes in sanguine judicantur. Venit enim ut meteret fructus, et quasi stipula in segete reperta propter plurimos peccatores, ait: Heu mihi quoniam factus sum sicut qui colligit stipulam in messe. Venit vindemiare botros uvæ in hominibus, et in messe sceleribus inventis, dicit: Et sicut racemos in vindemia, cum non supersit botrus uvæ ad manducandum primitiva. In alio quoque loco similia his ad Patrem loquitur dicens* ⁴¹: *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Quid tantopere hominibus profui, qui nec in sanguine meo, quem fudi pro eorum salute, profecerunt? Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo de cælis, dum venio in terram, dum contumeliis affector, dum porto corpus humanum? Quid his omnibus dignum inter homines perpetratum est? Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam? Tale ergo est quod in Jeremia dicitur: Heu mihi, mater mea, quare me genuisti virum? Non juxta quod Deus Salvator est, dicit: Heu mihi, mater; sed juxta id quod homo est, sicut in alio propheta: Heu mihi, inquit* ⁴², *anima mea, quia reverens periit a terra. Anima autem hominis est quæ conturbatur, et tristis est usque ad mortem, non Verbum quod erat a principio apud Deum, quod nunquam mæret, nunquam turbatum est, nunquam dixit: Heu mihi. Neque enim Verbum sustinet mortem, sed homo qui istos patitur affectus, ut sæpe exposuimus.*

7. *Quare me genuisti virum qui judicet et discernat omni terræ? Si consideres utique martyres condemnatos, et de singulis Ecclesiis exhibitos ad tribunal, videbis quomodo per singulos martyres Jesus condemnatur. Ipse enim est qui in perhibentibus divinitati testimonium judicatur: et hoc fideliter* **213** *suscipies, quia non te dixerit esse in carcere, cum fueris in carcere; non te esurire, cum esurieris; non te sitire, sed semetipsum. In carcere, inquit* ⁴³, *fui, et venistis ad me; esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et potastis me. Itaque si condemnatur etiam Christianus, non pro alia tamen re, neque pro sceleribus suis, sed pro hoc tantum quod Christianus est, Christus est qui condemnatur, ex quo efficitur ut in omni terra condemnatur Jesus, quotiescunque is addicitur, qui pro eo condemnatur.*

A ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτι ἰδὼν τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκλαυσεν ἐπ' αὐτήν, καὶ εἶπεν· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσὺν κίς ἠθέλησεν ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ τὰ ἐξῆς. Σαφῶς δὲ καὶ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος λέλεχται ἐν τῷ· Οἱμοί, ὅτι ἐγενήθη ὡς συνάγων καλὰ μὴν ἐν ἀμῆτῳ, καὶ ὡς ἐπιφυλλίδα ἐν τρυγητῷ, οὐκ ὄντος στάχυος τοῦ φαιεῖν τὰ πρωτόγονα. Οἱμοί, ψυχῆ, ὅτι ἀπόλεσον εὐλαβῆς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὁ κατορθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐκ ὑπάρχει. Πάντες εἰς αἵματα δικάζονται. Ἦλθε γὰρ ὡς συνάγων καλὰ μὴν εἰς ἀμῆτον ἵνα θερίσῃ· καὶ εὐρίσκει πολλοὺς ἀμαρτωλοὺς, καὶ λέγει· Οἱμοί, ὅτι ἐγενήθη ὡς συνάγων καλὰ μὴν ἐν ἀμῆτῳ. Ἦλθε τρυγῆσαι καρπὸν ζωῆς ἐν τοῖς ἀνθρώποις. Εὐρίσκει πολλὰ ἀμαρτήματα ἐν ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦτο λέγει· Καὶ ὡς ἐπιφυλλίδα ἐν τρυγητῷ, οὐκ ὄντος στάχυος τοῦ φαιεῖν τὰ πρωτόγονα. Φησὶ καὶ ἀλλαγῶ τὸ παραπλήσιον τοῦτοις πρὸς τὸν Πατέρα λέγων· Τίς ὠφέλει ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβῆναι με εἰς διαφθοράν; Τί ὠφέλιον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων; τί ἀξίον τοῦ αἵματος, οὐ ἐξέχεα ὑπὲρ αὐτῶν, πεποιθῆσαι; Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι, τῷ καταβῆναι με ἐξ οὐρανῶν; Καταβέθηκα, ἦλθον ἐπὶ τὴν γῆν, ἐπέδωκα ἑμαυτὸν διαφθορᾷ, ἐφόρεσα σῶμα ἀνθρώπινον· τί αὐτῶν ἀξίον κατάρθεται τοῖς ἀνθρώποις; Τίς ὠφέλει ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβῆναι με εἰς διαφθοράν; Μὴ ἐξομολογήσεται σοὶ χεῖς, ἡ ἀναγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν σου; Τοιοῦτο οὖν ἐστὶ καὶ τὸ ἐνθάδε πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος λεγόμενον, τὸ· Οἱμοί ἐγὼ, μήτηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες ἄνδρα; Οὐχὶ ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ λέγει τὸ, Οἱμοί ἐγὼ, μήτηρ, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπος, ὡς ἐν τῷ προφήτῳ· Οἱμοί, ψυχῆ, ὅτι ἀπόλωλεν εὐλαβῆς ἀπὸ τῆς γῆς. Ἦ δὲ ψυχῆ ἀνθρωπίνῃ ἦν· διὰ τοῦτο καὶ τετάρταται, διὰ τοῦτο καὶ περιλῦπος ἦν· ὁ δὲ Λόγος, ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, οὐ τετάρταται ἐκεῖνος, οὐκ ἂν λέγων τὸ, Οἱμοί. Οὐδὲ γὰρ ὁ Λόγος ἐπιδέχεται θάνατον, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινόν ἐστὶ τὸ τοῦτο ἐπιδεξάμενον, ὡς πολλὰκις παρεστῆσαμεν.

Ὡς τίνα με ἔτεκες ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῇ; Ἐὰν ἴδῃς μοι τοὺς πανταχοῦ μάρτυρας δικαζομένους, καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν παρισταμένους τοῖς δικασταῖς, δεῖ τίνα τρόπον Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ἐκάστῳ τῶν μαρτύρων δικάζεται. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐν τοῖς μάρτυσι τῇ ἀληθείᾳ δικαζόμενος· καὶ τοῦτο πεισθῆσθαι παραδέξασθαι, βλέπων, ὅτι οὐ σὲ φησὶ εἶναι ἐν φυλακῇ, ὅταν σὺ ἦς ἐν φυλακῇ, ἀλλ' ἑαυτὸν· οὐ σὲ πεινῶντα, ὅταν σὺ πεινῆς, ἀλλ' ἑαυτὸν· οὐ σὲ διψῶντα, ἀλλ' ἑαυτὸν· Ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἦλθετε πρὸς με ἐπισίων, καὶ δεδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψων, καὶ ἐποτίσατε· Οὐκοῦν κἂν δικάζεται Χριστιανός, οὐ δὲ ἄλλο τι, οὐ διὰ τὰς ἰδίας ἀμαρτίας, ἀλλ' ὅτι Χριστιανός ἐστι. Χριστὸς ἐστὶν ὁ δικαζόμενος. Ἐν πάσῃ οὖν τῇ γῇ δικάζεται Χριστὸς Ἰησοῦς· καὶ ὁσάκις οὖν Χριστιαν-

³⁹ Matth. xxiii, 37. ⁴⁰ Mich. vii, 1, 2. ⁴¹ Psal. xxix, 10. ⁴² Mich. vii, 2. ⁴³ Matth. xiv, 36.

ὡς δικάζεται, Χριστός ἐστὶν ὁ δικάζόμενος οὐ μόνον ἐπὶ τούτων τῶν δικαστηρίων· ἀλλὰ φέρε συκοφαντεῖσθαι Χριστιανὸν ἅ περὶ τίνος ἐγκαλούμενον, καὶ τότε Χριστὸς ἀδίκως δικάζεται. Ὡς τίνα μὲ ἔτεκες ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῆ.

Καὶ ἐτι δὲ οὕτως νοήσεις, πῶς δικάζεται καὶ διακρίνεται ἐν πάσῃ τῇ γῆ. Τίς οὖν δικάζει (1) τὸν Χριστιανὸν λόγον; Τίς τῶν ἐθνῶν, καὶ ἀπλῶς οὐκ ἐξετάζει αὐτόν; Τίς οὐ λέγει τῶν Ἰουδαίων τὰ περὶ Χριστιανῶν; Τίς τῶν Ἑλλήνων; Τίς τῶν φιλοσόφων; Τίς τῶν ἰδιωτῶν; Πανταχοῦ Ἰησοῦς δικάζεται καὶ κρίνεται· καὶ ὅφ' ὧν μὲν καταδικάζεται, ὅφ' ὧν δὲ οὐ καταδικάζεται. Ἐάν γε μὴ καταδικάζεται, παράδεικτος γίνεται· ἀνοίγεις αὐτῷ τὰς θυρίδας, εἰσέρχεται πρὸς σέ· πιστεύεις εἰς αὐτόν (2)· ἐάν δὲ μὴ παραδέξῃ περὶ Χριστιανισμοῦ ἀκούων, οὐδὲν ἄλλο παποίησας ἢ κατεδικάσας τὸν Ἰησοῦν ψευδόμενον, ὡς πλανήσαντα τοὺς ἀνθρώπους, ὡς οὐκ ἀληθεύοντα, διὰ τοῦ μὴ πεπιστευκέναι τῷ λόγῳ ᾧ διδάσκει. Ὡς τίνα μὲ ἔτεκες ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῆ; Ὅσοι μὲν τέλειον ἀπιστοῦσι, καταδικάζουσι αὐτόν· ὅσοι δὲ οὐκ ἀπιστοῦσιν, ἀλλὰ ἀμφιβάλλουσι περὶ αὐτοῦ, διακρίνονται περὶ αὐτοῦ. Δύο πάσχει ὁ Ἰησοῦς ἐν ἀνθρώποις, ἐπὶ (Ἰσ. ὕπὸ) μὲν τῶν ἀπίστων καταδικάζεται, ὕπὸ δὲ διψύχων διακρίνεται. Ἐάν φορέσης τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ ἀποθέμενος τὴν εἰκόνα τοῦ χοίκου, οὐκ εἰ γῆ καταδικάζουσα αὐτόν, οὐδέ εἰ γῆ ἐν ἧ καταδικάζεται· οὐκέτι γῆ εἰη διακρίνουσα αὐτόν.

Ἡ ἰσχὺς μου ἐξέλιπεν ἐν τοῖς καταρωμένοις με. Ὁ Ἀπόστολος λέγει περὶ τοῦ Σωτῆρος, ὅτι ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας. Καὶ ὁ προφήτης δὲ παραπλήσια τοῦτοις λέγει ἐν τῷ· Κύριε, τίς ἐπίστευσε ἐπὶ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίμι ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγεῖλαμεν ἐναντίον αὐτοῦ ὡς παιδίον, ὡς ρίζα ἐν γῆ διψώση (3). Εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτῷ ἀτιμον, ἐκλείπον παρὰ τὸν υἱὸς τῶν ἀνθρώπων. Ἀνθρῶπος, ἐν πληγῇ ὄν, καὶ ἐν πόνῳ, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτε ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ ἀτιμίας, ἠτιμιάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτόν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐφ' αὐτόν τῷ μάλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθμεν. Οὐκοῦν ἀνέλαβε τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀμαρτημάτων ἡμῶν, καὶ ἐφόρεσεν ἡμᾶς, καὶ ἔλαθε πρὸς τοὺς καταρωμένους αὐτόν, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐξέλιπεν ἀπὸ τῶν καταρωμένων ἀπ' οὐρανῶν καταβαίνοντος. Ἄμα γὰρ ἀνέλαβε τὴν τοῦ δούλου

Non solum autem apud iudices saeculi, et tribunalium potestates Christus addicitur, sed etiam si calumniam Christianus ab aliquo patitur, et provocetur ad litem, tunc quoque justus dijudicatur injuste. Quasi quem me genuisti virum qui iudicer, et discernar omni terræ.

8. Possumus et aliter intelligere quomodo Jesus condemnatur et dijudicetur in omni terra. Quis improborum non condemnat Christianam religionem? Quis gentilium saltem transitorie non excutit eam? Quis Judæorum non de Christianis loquitur? Quis de philosophis? Quis de imperitis? Ubique Christus condemnatur atque discernitur: et ab aliis quidem condemnatur, ab aliis non condemnatur. Si autem non condemnatur, excipietur; aperies ei ostium, et ingredietur ad te; credis in eum, vescetur tecum. Si vero de religione audiens Christiana non ceperis eam, nihil aliud facies quam condemnabis Jesum, ut mendacem, ut seductorem in errorem mundum trahentem. Quasi quem me genuisti virum qui iudicer et discernar omni terræ. Quicumque penitus ei non credunt, condemnant illum. Qui autem credunt, et adhuc ambigunt, dijudicant illum. Duo igitur apud homines Christus perpetitur: ab incredulis condemnatur; ab ambigentibus discernitur. Si portas imaginem cœlestis deposita imagine terreni ⁴⁴, non es terra condemnans eum, neque in terra tua iudicatur atque discernitur.

9. Virtus mea defecit in his qui maledicunt mihi ⁴⁵. Apostolus loquitur de Salvatore nostro, quia crucifixus ex infirmitate sit. Cui propheta similia testatur dicens ⁴⁶: Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium tuum cui revelatum est? Annuntiabitur coram eo sicut infans, sicut radix in terra sitiienti. Non est species ei neque gloria; vidimus eum et non habebat speciem neque formam, sed species ejus inhonorata, et deficiens circa filios hominum. Homo in plaga et dolore, **214** sciens ferre infirmitatem, quia aversa est facies ejus, depretiatus est nec computatus. Hic peccata nostra fert, et pro nobis dolet; et nos existimavimus in doloribus eum esse, et in plaga et in vexatione. Ipse autem vulneratus, et infirmatus est propter iniquitates nostras. Doctrina pacis nostræ super eum: livore ejus sanati sumus. Igitur suscepit infirmitates peccatorum nostrorum, et portavit nos, et venit ad eos qui maledicebant sibi, et virtus ejus defecit ab eis qui maledicebant e cœlestibus descendentem. Simul enim et assumpsit servi formam; Verbum caro factum exinanivit se, et juxta Apostolum dicentem ⁴⁷: Exinanivit se-

⁴⁴ I Cor. xv, 49. ⁴⁵ Jerem. xv, 10. ⁴⁶ Isa. LIII, 1, 2 et seq. ⁴⁷ Philipp. II, 7.

(1) Τίς οὖν δικάζει. Legebat Hieronymus: τίς οὐ δικάζει.

(2) Πιστεύεις εἰς αὐτόν. Hieronymus: Credis in Deum, vescetur tecum. Postrema hæc desiderantur in codice Scorialiensi. Ἀντίθετα quippe sunt, Ἐάν μὴ καταδικάζεται, παράδεικτος γίνεται· ἀνοίγεις

αὐτῷ τὰς θυρίδας, εἰσέρχεται πρὸς σέ· πιστεύεις εἰς αὐτόν, δὲστ ἀντίθετον, nempe, vescetur tecum.

(3) Post διψώση codex quem secutus est Hieronymus, habebat: οὐκ ἐστὶν εἶδος αὐτοῦ, οὐδὲ δόξα· Εἶδομεν, etc.

ipsam formam servi accipiens, nunc quoque loquor: *Virtus mea defecit in iis qui maledicunt mihi.*

40. Videamus autem, ipso nobis sensum tribuente, si ex hoc sermone possimus et aliud quid manifestius ab eis quæ dicta sunt dicere: *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ⁴². Lux vera Filius Dei, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Quicumque rationalis est, particeps veræ lucis efficitur. Rationalis autem est omnis homo. Cum igitur omnes homines rationales sint, in quibusdam virtus rationalis augetur, in quibusdam minuitur. Si videris animam vitiis plenam, et perturbationibus servientem, videbis quomodo virtus Verbi deficiat in ea: si videris sanctam et justam, videbis quod per singulos dies virtus Dei proficiat et crescat in ea: et hoc quod scribitur de Jesu aptabis ei. Neque tantummodo Jesus *proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines* ⁴³; verum et in singulis profectum sapientiæ, et ætatis, et gratiæ recipientibus, proficit Jesus sapientia, ætate, et gratia apud Deum et homines. Sermo ergo Filius Dei qui erat Deus Verbum, qui habitat in dicente: *Heu mihi, mater mea, et reliqua juxta naturam majestatis suæ loquitur: Virtus mea defecit in maledicentibus mihi.* Si quis maledixerit Verbo, statim recipit vicem, et tormenta perpetitur. Virtus quippe Jesu defecit in eo cum ratio minuitur. Si quis e contrario benedixerit et receperit Jesum, virtus ejus diversa quam est in maledicentibus ei passa perpetitur; ut enim in maledicentibus defecerat, sic in benedicentibus crescit.

41. *Fiat, Domine, dirigentibus eis, si non astitit tibi in tempore malorum eorum* ⁴⁴. Quid est hoc quod dicitur: *Fiat, Domine*, qui potest, ex ipso sermone consideret. His ipsis, Domine, dirigentibus, qui maledicebant mihi, virtus quæ deficiebat in eis, fiat in eis cum ad poenitentiam conversi post maledicta **215** quibus me persequebantur ambulare cœperint rectam viam. *Fiat, Domine, dirigentibus eis, si non astitit tibi.* Reddit rationem quare iis qui maledicebant sibi postulat directionem atque virtutem dicens: *Si non astitit tibi in tempore malorum eorum.* Astitit Patri propitiatio pro peccatis nostris ⁴⁵, et deprecatus est eum in tempore malorum nostrorum: neque enim astitit post tempus afflictionis nostræ, sed cum adhuc peccatores essemus, Jesus Christus pro nobis mortuus est. *Si non astitit tibi in tempore malorum eorum, et in tempore tribulationis eorum, exurgat inimicus: ego astitit tibi pro eis.* Quis autem est inimicus noster, nisi Zabulus, qui tribulabat nos, et iugo servitutis præmebat? adversum quem astitit Patri Salvator, et de captivitate nos liberans

μορφήν, καὶ ἐαυτὸν ἐκένωσεν, ὡς ὁ Ἀπόστολος εἶπεν, ὅτι, Ἐκένωσεν ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαβών. Ἐξέλιπεν οὖν, φησὶν, ἡ ἰσχύς μου ἐν τοῖς καταρωμένοις με.

Ἴδωμεν εἰ, αὐτοῦ διδόντος τοῦ Λόγου, δυνάμεθα καὶ ἄλλο σαφέστερόν τι παρὰ τὰ εἰρημένα εἰπεῖν εἰς τὸ· Ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἐν τοῖς καταρωμένοις με. Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Καὶ δὲ ἐστὶ λογικὸς μετέχει τοῦ ἀληθινοῦ φωτός. Λογικὸς δὲ ἐστὶ πᾶς ἄνθρωπος. Τῷ νοῦν (1) μετεχόντων λόγου πάντων ἀνθρώπων, ἐν τισὶ μὲν ἡ ἰσχύς τοῦ λόγου ἠύξησεν, ἐν τισὶ δὲ ἐκλείπει. Ἐὰν δὲ ἴδῃς ψυχὴν ἐμπαθεῖ καὶ ἀμαρτωλὸν, ὄψει ἐκεῖ τὴν ἰσχύν τοῦ Λόγου ἐπιλείπουσαν· ἐὰν δὲ ἴδῃς ψυχὴν ἀγίαν καὶ δικαίαν, ὄψει τὴν ἰσχύν τοῦ Λόγου ὀσημέραι καρποφοροῦσαν καὶ τὸ εἰρημένον περὶ Ἰησοῦ ἐφαρμόσει τοῖς δικαίοις. Οὗ γὰρ καθ' ἑαυτὸν μόνον ὁ Ἰησοῦς προέκοπτεν ἐν τῇ σοφίᾳ, καὶ ἡλικίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ Θεῶ καὶ ἀνθρώποις. Λέγει οὖν ὁ Λόγος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὢν ἐν τῷ εἰπόντι· Οἱμοὶ ἐγὼ, μήτηρ, καὶ τὰ ἐξῆς, ὅτι Ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἐν τοῖς καταρωμένοις με. Ὅς ἂν καταράσθῃται τῷ Λόγῳ, οὕτως εὐθὺς λαμβάνει τὴν κόλασιν ἐπὶ τῷ καταράσασθαι τῷ Λόγῳ, ἐπὶ τῷ μέμψασθαι τῇ διδασκαλίᾳ Ἰησοῦ. Ἡ γὰρ ἰσχύς τοῦ Ἰησοῦ ἐκλείπει ἐν τῷ τοιοῦτῳ, καὶ οὐκ ἐστὶν ἰσχύς λόγου ἐν αὐτῷ· ὡς πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου, ἐὰν εὐλογῆσῃς Ἰησοῦν, καὶ παραδέξῃ αὐτόν, ἡ ἰσχύς τὸ ἐναντίον πάσχει δ (Ἰσ. οὐ) πέποιθεν ἐν τοῖς καταρωμένοις αὐτόν· ὡς γὰρ ἐκεῖ ἐξέλιπεν ἐν τοῖς καταρωμένοις, οὕτως ἐνταῦθα αὖξει ἐν τοῖς εὐλογοῦσι.

Γένοιτο, Κύριε, κατευθυνάντων αὐτῶν, εἰ μὴ παρέστη σοι ἐν καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν. Τί, γένοιτο, Κύριε; Ὁ δυνάμενος ἀφ' ἑαυτοῦ συναγαγέτω τὸ τοιοῦτον τὸ, Γένοιτο, Δέσποτα Κύριε, κατευθυνάντων αὐτῶν, γένοιτο ἰσχύς ἐκλείπουσα ἐν τοῖς καταρωμένοις, ὅταν μετὰ τὸ κακῶς με εἰπεῖν, τραπῶσι τὴν εὐθειαν, καὶ αὐτὴν ὀδεύσωσι. Γένοιτο, Δέσποτα, κατευθυνάντων αὐτῶν, εἰ μὴ παρέστη σοι. Εἶτα δικαιολογεῖται παρὰ τῶν κακολογούντων αὐτόν λέγων· Εἰ μὴ παρέστη σοι ἐν καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν. Παρέστη τῷ Πατρὶ, ἰλασμός ὢν περὶ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ παρεκάλεσε περὶ αὐτῶν ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῶν κακῶν ἡμῶν. Ἄλλ' ὄντων τῶν ἀμαρτωλῶν ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν. Εἰ μὴ παρέστη σοι ἐν καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν, ἐν καιρῷ τῶν θλίψεων αὐτῶν εἰς ἀγαθὰ πρὸς τὸν ἐχθρόν (2)· καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς θλίψεως αὐτῶν, φησὶ, τῆς πρὸς τὸν ἐχθρόν ἐγὼ παρέστη σοι ὑπὲρ αὐτῶν. Τίς δὲ ὁ ἐχθρὸς, ἢ ὁ ἀντιδικὸς ἡμῶν διάβολος, ὃς ἐθλίψεν ἡμᾶς; Καὶ σαφῶς ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐχθρας ἐκείνου τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων παρέστη τῷ Πατρὶ ὁ Σωτὴρ

⁴² Joan. 1, 9. ⁴³ Luc. 11, 52. ⁴⁴ Jerem. xv, 11. ⁴⁵ 1 Joan. 11, 2.

(1) Τῷ νοῦν. Lege, τῶν οὖν.

(2) Εἰς ἀγαθὰ πρὸς τὸν ἐχθρόν. Legebat fortasse Hieronymus ἐξανάστα τὸν ἐχθρόν.

ἡμῶν, καὶ ἐδεήθη περὶ τῆς ἡμετέρας αἰχμαλωσίας, ἵνα λυτρωθῶμεν, καὶ ρυσθῶμεν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Ταῦτα μὲν ὁ Σωτὴρ ἢ ὁ προφήτης εἰρηκέτω. Καὶ γὰρ ὁ προφήτης δύναται τὰ τοιαῦτα εἰρηκέναι, καὶ ἡῦχθαι περὶ τοῦ λαοῦ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν.

Ἐπὶ τούτοις τί ἀποκρίνεται ὁ Θεὸς πρὸς τὸν λαὸν τὸν κατηγορηθέντα ὑπὸ τοῦ προφήτου ἢ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ; καὶ ταῦτα λέγει πρὸς αὐτόν· *Σκληρὸς καὶ περιβόλαιος χαλκοῦν ἢ ἰσχύς σου*. Σκληρὰ, ἀνένδοτος, οὐκ ἐλαυνομένη, οἷον τμητικὴ τις καὶ διαιροῦσα ἢ ἰσχύς σου, οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ οὕσα ἰσχύς. *Καὶ θησαυροὺς σου εἰς προνομήν δώσω, ἀντάλλαγμα διὰ πάσας* (1) *τὰς ἀμαρτίας σου*. Τίνας θησαυροὺς τῶν ἀμαρτανόντων δίδωσιν εἰς προνομήν ὁ Θεός, καὶ δίδωσιν αὐτοὺς ἀντάλλαγμα διὰ πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν; Πότερὸν ποτε τοὺς ἐπὶ γῆς θησαυριζομένους αὐτοὺς; ἕκαστος γὰρ τῶν ἀνθρώπων θησαυρίζει· εἰ μὲν φαῦλός ἐστιν, ἐπὶ γῆς· εἰ δὲ ἀστέιος, ἐν οὐρανῷ, ὡς ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἦ λέγει τῷ λαῷ ἐκείνῳ, ὅτι, Μέλλω διὰ τὰ ἀμαρτήματά σου τοὺς θησαυροὺς σου δίδόναι εἰς προνομήν. Ἦν δὲ εἰς τῶν θησαυρῶν Ἰερεμίας, ἄλλος θησαυρὸς Ἡσαίας· θησαυρὸς ἦν καὶ Μωσῆς. Τούτους τοὺς θησαυροὺς ἔλαβεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἐκείνου τοῦ λαοῦ· καὶ διὰ Χριστοῦ εἰκότος· *Ἀρθῆσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνη ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς*, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν. Δώσω οὖν διὰ τὰς ἀμαρτίας σου τοὺς θησαυροὺς σου εἰς προνομήν· καὶ ἔδωκε τοὺς θησαυροὺς τοῦ λαοῦ ἐκείνου ἡμῖν· πρῶτον γὰρ ἐκείνοι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ· εἶτα μετ' ἐκείνους ἡμεῖς. Ἐπιστεύθημεν, ἀρθέντων τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ ἀπ' ἐκείνων καὶ δοθέντων ἡμῖν. Καὶ λέγομεν τὸ, *Ἀρθῆσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνη ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς*, εἰρησθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, καὶ πεπληρωθῆναι· οὐχ ὅτι ἤρθη ἀπ' αὐτῶν ἡ Γραφή· ἀλλὰ νῦν οὐκέτι (2) ἔχουσι τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, τοῦ μὴ θεωρεῖν τὸν ἐν αὐτοῖς νοῦν· ἔχουσι γὰρ τὰ βιβλία. Ἄλλὰ πῶς ἤρθη ἀπ' αὐτῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; Ὁ νοὺς τῶν Γραφῶν ἤρθη ἀπ' αὐτῶν· οὐκέτι σώζεται διηγήσις παρ' αὐτοῖς νομικῆ ἢ προφητικῆ, ἀλλ' εἰσὶν ἀναγινώσκοντες, καὶ μὴ νοοῦντες· πεπλήρωται γὰρ διὰ τὴν Χριστοῦ ἐπιδημίαν τὸ· *Εἶπον τῷ λαῷ ἐκείνῳ· Ἀκοῆ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου· πεπλήρωται καὶ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἡσαίου, ὅτι, Ἄφρασι Κύριος ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν, γίγαντα καὶ πολεμιστὴν ἀνθρώπων, δικαστὴν καὶ προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν*. Ταῦτα πάντα ἀφελὲν ὁ Θεὸς ἀπ' ἐκείνων, καὶ ἔδωκεν Εὐαγγέλιον ἡμῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν· ταῦτα διὰ τὸ, *Καὶ τοὺς θησαυροὺς σου εἰς προνομήν δώσω, ἀντάλλαγμα διὰ πάσας τὰς*

reddidit libertati. Hæc propheticè Dominus dixerit. Potest autem et propheta eadem dixisse pro populo, et in tempore malorum eorum.

12. Super quem respondit Deus, et loquitur ad populum, qui a Salvatore sive propheta fuerat accusatus, dicens ¹¹ : *Ferrum et opertorium æreum virtus tua*. Dura, indomabilis, quæ molliri non quærit, quæ vix producat. Ferrum et opertorium æreum virtus tua, id est secans et dividens, et bene composita disturbans, maledicta virtus. *Divitias tuas et thesauros tuos in deprædationem dabo gratis* ¹². Concedit Deus et dat eos commutationem propter omnia peccata eorum. Utrumne hos quos sibi in terra thesaurizaverint? unusquisque enim hominum thesaurizat sibi; si est peccator, in terra; si justus, in cælo, ut nos docuit Evangelium. Aut quod dicit, istiusmodi est : ecce unus thesaurus Jeremias, alius thesaurus est Isaias; thesaurus erat et Moyses, et reliqui. Hos thesauros abstulit Deus a populo, et per Christum qui dixit : *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus* ¹³, largitus est nobis. Dabo ergo propter peccata tua thesauros tuos in deprædationem. Dedit nobis thesauros illius populi Dominus, quia primum illis credita sunt eloquia Dei, et nobis deinceps attributa. Idque scriptum est : *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus*, asseruimus jam esse completum. Non quod Scriptura ab eis ablata sit : habent quippe **216** legem et prophetas, habent volumina divinarum litterarum; sed quod non intelligant ea. Atque ita regnum Dei ablatum est ab eis, dum Scripturæ sensus aufertur. Cessavit apud eos legis et prophetarum interpretatio : legunt omnia et non intelligunt. Expleta est illa post adventum Domini prophetia : *Dic populo huic : Auditione audietis, et non intelletis, et cernentes videbitis, et non scietis, incrasatum est enim cor populi hujus* ¹⁴. Necnon et illud quod ab Isaia dicitur ¹⁵ : *Auferet Dominus a Judæâ et ab Jerusalem validum et validam, gigantem et hominem bellatorem, et judicem, prophetam, et arbitrum, architectum, et sapientem auditorem*. Hæc omnia abstulit ab illis Deus, et nobis qui ex gentibus sumus, si tamen accipere voluerimus, tradidit. *Et thesauros tuos in deprædationem dabo, commutationem propter omnia peccata tua in omnibus finibus tuis* ¹⁶. Quod dicit tale est. Ista omnia peccata tua, quæ in universos fines provenerunt, tibi reddita sunt. Nullus quippe finis illius est populi, qui non peccatis ejus repletus sit : nec poterat non omnis ejus finis peccatis repleti, qui, quantum in eo fuit, interfecit justitiam, si est Christus justitia; interfecit sapientiam, si est Christus sapientia; inter-

¹¹ Jerem. xv, 12. ¹² ibid. 13. ¹³ Matth. xxi, 43. ¹⁴ Jerem. xv, 43.

(1) Ἀντάλλαγμα διὰ πάσας, et cætera usque ad postèρον ποτε in interpretatione Hieronymi deside-

rantur.

(2) Οὐκέτι. Legebat Hieronymus ἔτι.

qui eam defendimus, et Scripturarum voluntate
omni cum fiducia eam prædicamus. Igitur, quantum
possumus, ad vitam prophetarum, et apostolorum
conversationem imitandam nos extendamus, mo-
lestias et pericula non vitantes. Athleta enim si dif-
ficultatem certaminis fugerit, cum lætitia non coro-
natur, et laudis gloriam non consequitur.

οὖν πάντες, ὅση δύναμις, σπεύσωμεν ἐπὶ τὸν βίον
μη φεύγοντες· ἀθλητῆς γάρ, ἂν φύγη τὸ τῆς ἀθλήσεως ὄχληρὸν, τὸ ἥδὺ τοῦ στεφάνου οὐκ ἀπολήψεται.

15. *Et erit sermo tuus mihi in lætitiā* 67. Non
ait : *Est*, sed : *Erit*, siquidem in præsentī tempore
carceres, exsilia, contumelias ac labores mihi tri-
buit; sed horum omnium finis erit lætitia. *Et erit
sermo tuus mihi in lætitiā, et gaudium cordis mei,*
*quia invocatum est nomen tuum super me, Domine
Pater omnipotens* 68. Etiam si Christus hoc dicit,
non abhorret ab intellectu : nomen quippe Patris
invocatum est super eum. *Non sedi* 219 *in concilio
ludentium* 69. Si quando videbat prophetes non solli-
citorum concilium, sed ludentium, fugiebat illud.
Unde oportet nosse differentias conciliorum, solli-
citiū, atque ludentis. Si hoc concilium nostrum solli-
citurum est, si omnia cum ecclesiastica diligentia
quærit, si sermo cum disciplina, si vita sollicita
est, si negotia cum cautela, concilium est, non
ludentium, sed sollicitorum. Si autem dereliquerit
studium religionis, et vacaverit lusibus mundi istius
qui veniunt a pravitare, fit concilium ludentium.
Ait itaque prophetes 70 : *Non sedi in concilio luden-
tium, sed timebam a facie manus tuæ.* Cum duo mihi
essent proposita, sedere in concilio ludentium, et of-
fendere majestatem tuam, aut certe surgere de eo, et
ea facere quæ tibi placita erant, magis elegi surgere
de congregatione ludentium, ut amicus tuus essem,
quam contraria faciens, inter eos qui hostes sunt,
computari. *Non sedi in concilio ludentium, sed time-
bam a facie manus tuæ.* Et Salvator noster non sedit
in concilio ludentium, sed surrexisse se docens ait :
Dimittetur vobis domus vestra deserta. Reliquit enim
Sermo Dei divinus concilium Judæorum, et aliud sibi
concilium ex gentibus congregavit.

συνεδρίῳ αὐτῶν παιζόντων, ἀλλ' ἀπανέστη ἀπ' αὐτῶν. Καὶ σημειῶν ἐστὶ τοῦ ἐγγεγέρθαι τὸν Σωτῆρα ἀπὸ
συνεδρίου παιζόντων, τὸ εἰρηκέναι αὐτόν· Ἀφίεται ὁμῖν ὁ οἶκος ὁμῶν ἔρημος. Καταλέλοιπε γὰρ ὁ λόγος τοῦ
Θεοῦ τὸ Ἰουδαίων συνέδριον, καὶ ἄλλο συνέδριον καὶ Ἑκκλησίαν ἐαυτῷ πεποίηκε τὴν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν.

16. *Solus sedebam* 71. Et ipse tantum sine expo-
sitione sermo ædificat audientes. Quando est multi-
tudo peccantium, nec sustinet secum justum pie
vivere, tunc indigens est fugere congregationem
eorum, et imitari prophetam loquentem : *Solus se-
debam*; imitari etiam miserabiliter conquerentem :
*Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria suffode-
runt, et ego relictus sum solus, et quærunt animam
meam accipere illam* 72. Si autem voluerimus sacra-
tus aliquid accipere in eo quod dicitur : *Solus se-
debam*, forsitan inveniemus dignam interpretatio-
nem Spiritu sancto. Quando vitam multitudinis imi-
tamur, nec conversatio nostra a populo melior, nec
contempto iudice Deo ab hominum malitiis se-

ζομένῳ εἶδέναι, ὅτι οὐ δι' ἄλλο τι ὑβρίζομαι ἢ διὰ
Χριστόν, ἐν ἀνάγκαις γενόμενον εἶδέναι, ὅτι ἡ ὑπέ-
θεσις τῶν ἀναγκαίων ὁ Χριστός ἐστίν. Εἶη με λοι-
δορούμενον εἶδέναι, ὅτι ἡ πρόφασις τῆς λοιδορίας οὐκ
ἐστὶν ἄλλη, ἢ ὅτι ἐκδικῶ τὴν ἀλήθειαν, καὶ πρὸςθεῶ
ὕπερ τῶν γεγραμμένων, ἵνα κατὰ λόγον Θεοῦ πάντα
γίνηται, καὶ διὰ τοῦτο βλασφημούμαι. Καὶ ἡμεῖς
προφητικῶν, ἐπὶ τὸν βίον τὸν ἀποστολικῶν, τὸν ὄχληρὸν
προφητικῶν, ἐπὶ τὸν βίον τὸν ἀποστολικῶν, τὸν ὄχληρὸν

Καὶ ἔσται ὁ λόγος σου ἐμοὶ εἰς εὐφροσύνην.
Οὐκ ἐστὶ νῦν, ἀλλ' ἔσται· ἐπεὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ παρόντος
ὁ λόγος σου ἐμοὶ εἰς φυλακὰς, εἰς δίκας, εἰς πρά-
γματα, εἰς δυσφημίας, εἰς πόρους, ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ-
των εὐφροσύνη ἐστὶ. *Καὶ ἔστι ὁ λόγος σου ἐμοὶ εἰς
εὐφροσύνην καὶ χαρὰν καρδίας μου, ὅτι ἐπικέ-
κληται τὸ ὄνομα σου ἐπ' ἐμέ, Κύριε πατὴρ ὀκράτορ.*
Κἂν Χριστὸς λέγῃ, τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς ἐπικέκληται
ἐπ' αὐτόν. *Οὐκ ἐκάθισα ἐν συνεδρίῳ αὐτῶν παι-
ζόντων.* Εἰ ποτε ἐώρακε τὸ συνέδριον ὁ προφήτης
οὐ σπουδαζόντων, ἀλλὰ παιζόντων, ἐφευγε μᾶλλον
τὸ συνάγεσθαι, ἢ περ ἔσπευδεν ἐπὶ συναγωγὴν παι-
ζόντων. Νοῆσαι σε οὖν δεῖ διαφορὰν συνεδρίου παι-
ζόντων, καὶ σπουδαζόντων. Τὸ συνέδριον τοῦτο σπου-
δαῖόν ἐστι, καὶ πάντα ποιεῖ μετὰ σπουδῆς, καὶ σπου-
δῆς ἀξίας· καὶ, κατὰ τὸ λεγόμενον, σπουδὴ ὁ λόγος,
σπουδὴ ὁ βίος, καὶ πάντῃ ἐστὶ τὸ συνέδριον οὐ παι-
ζόντων, ἀλλὰ σπουδαζόντων. Ὅταν δὲ τὸ συνέδριον,
καταλιπὼν τὴν σπουδὴν τὴν περὶ τὰ ἀναγκαῖα, σχο-
λάζῃ τοῖς παιγνίοις τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ παιγνίοις
τοῖς ἀπὸ γῆς κακίας, γίνεται συνέδριον παιζόντων.
Φησὶν οὖν οὗτος· *Οὐκ ἐκάθισα ἐν συνεδρίῳ αὐτῶν
παιζόντων, ἀλλ' εὐλαβούμην ἀπὸ προσώπου χειρὸς
σου.* Δύο προκειμένων, ἦγον καθέξασθαι ἐν συνεδρίῳ
παιζόντων, καὶ σοὶ τῷ Θεῷ προσκόπτειν, καὶ σοὶ μὴ
ἀρέσκειν, ἢ ἐγείρεσθαι ἀπὸ συνεδρίου παιζόντων, καὶ
ποιεῖν ταῦτα ἃ σοὶ φίλον ἦν· εἰλόμην μᾶλλον ἀνίστα-
σθαι ἀπὸ τοῦ συνεδρίου παιζόντων, καὶ σοὶ φίλος
εἶναι, ἢ περ τὸ ἐναντίον ποιῶν ἐχθρὸς γενέσθαι· ἢ
μακαριότητι σου. *Οὐκ ἐκάθισα ἐν συνεδρίῳ αὐ-
τῶν παιζόντων, ἀλλ' εὐλαβούμην ἀπὸ προσώπου
χειρὸς σου.* Καὶ ὁ Σωτῆρ ἡμῶν οὐκ ἐκάθισεν ἐν
συνεδρίῳ αὐτῶν παιζόντων, ἀλλ' ἀπανέστη ἀπ' αὐτῶν. Καὶ σημειῶν ἐστὶ τοῦ ἐγγεγέρθαι τὸν Σωτῆρα ἀπὸ
συνεδρίου παιζόντων, τὸ εἰρηκέναι αὐτόν· Ἀφίεται ὁμῖν ὁ οἶκος ὁμῶν ἔρημος. Καταλέλοιπε γὰρ ὁ λόγος τοῦ
Θεοῦ τὸ Ἰουδαίων συνέδριον, καὶ ἄλλο συνέδριον καὶ Ἑκκλησίαν ἐαυτῷ πεποίηκε τὴν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν.

Κατὰ μόνας ἐκαθήμην. Καὶ τὰ βήματα ἐναυθα
οἰκοδομεῖ. Ὅταν πλήθος ἢ ἁμαρτωλῶν, καὶ μὴ φέ-
ρωσι τὸν δίκαιον βιοῦντα· καὶ ὡς οὐδὲν ἄτοπόν ἐστι
φεύγοντα συνέδριον τῆς κακίας μιμῆσασθαι τὸν εἰ-
πόντα, *Κατὰ μόνας ἐκαθήμην*, μιμῆσασθαι καὶ τὸν
λέγοντα Ἕλληνας· *Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέ-
κτειναν, τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, καὶ γὰρ
ὕπελεψθη μονώτατος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν
μου λαβεῖν αὐτοῖς.* Τάχα δὲ, κἂν βαθυτέρον ἐξετά-
σης τὸ, *Κατὰ μόνας ἐκαθήμην*, εὐρήσεις τινὰς ἄξιον
νοῦν βάθους προφητικοῦ. Ὅταν τὸν τῶν πολλῶν βίον
μιμώμεθα, ὥστε μὴ εἶναι ἀναχωρηκότα αὐτόν, καὶ
κρείττονα καὶ ἔβαλετον παρὰ τοὺς πολλοὺς, οὐ δύ-
ναμαι λέγειν, *Κατὰ μόνας ἐκαθήμην*, ἀλλὰ· Μετὰ

67 Jerem. xv, 16. 68 ibid. 69 ibid. 17. 70 Jer. xv, 17. 71 ibid. 17. 72 III Reg. xix, 14.

πολλῶν ἀκαθήμεν· ἐπάν δὲ ὁ βίος μου γένηται δυσ-
μίμητος, ὥστε με τηλικούτου γενέσθαι, ὡς μηδένα
παραπλήσιον εἶναι μου τῷ ἦθει, τῷ βίῳ, ταῖς πρά-
ξεσι, τῇ σοφίᾳ, τότε δύναμαι λέγειν, παρὰ τὸ μόνος
εἶναι τοῖς ὕδα, καὶ μηδένα μιμήσασθαι με, τὸ, *Κατὰ
μόνας ἐκαθήμην*. Ἐξεστὶν οὖν καὶ μὴ ὄντα σε
πρεσβύτερον, καὶ μὴ ὄντα σε ἐπίσκοπον, μηδέ τι-
μιῆ ἐκκλησιαστικῆ τετιμημένον, εἰπεῖν τοῦτο τὸ,
Κατὰ μόνας ἐκαθήμην, τοῦτον ζηλώσαι, καὶ βίον
ἀναλαβεῖν, ὥστε εἰπεῖν· *Κατὰ μόνας ἐκαθήμην*,
ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθη. Εἰ στενὴ καὶ τεθλιμμένη
ἡ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, δεῖ σε πικρίας
ἐμπλησθῆναι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, οὐδενὸς δύνασαι γλύ-
κους ἀπολαῦσαι. Ἡ οὐκ οἶδας, ὅτι ἡ ἑορτὴ σου μετὰ
πικρίδων γίνεται (1); Ὅταν γὰρ *εορτάζῃς ἄζυμα*,
φησὶν, *ἐπὶ πικρίδων φάγεσαι*. Τί βούλεται ὁ λόγος
λέγων, ὅτι δεῖ τὸν εορτάζοντα τῷ Θεῷ ἄζυμα ἐπὶ
πικρίδων ἐσθίειν, κατανοητέον. Τὰ μὲν ἄζυμα δι-
ηγήσατο ὁ Ἀπόστολος, οὐκ ἔστιν ἐμὴ ἢ ἐρμηνεία, τὸ
δὲ ἀκόλουθον τῆς ἐρμηνείας ἀναγκαῖόν ἐστι παρα-
πέλῃσιον εἶναι τῇ ἀποστολικῇ διηγήσει. Ὁ Ἀπόστο-
λος τὰ περὶ τῶν ἄζύμων διηγήσατο λέγων· *Εορτά-
ζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας
καὶ πορνείας. ἀλλ' ἐν ἄζυμοις εὐκρινίας καὶ
ἀληθείας*. Δέον ἐστὶν ἀποδοῦναι τὸν λόγον περὶ
τῶν πικρίδων ἀκόλουθως τῷ τὰ ἄζυμα εἶναι εὐκριν-
ίας καὶ ἀληθείας· ἔχε δὲ εὐκρινίαν καὶ ἀληθειαν,
καὶ πικρίδες ἔσονται σοι, καὶ ἐσθίεις μετὰ πικρίδων
τὰ ἄζυμα τῆς εὐκρινίας καὶ ἀληθείας· οἷον Παῦ-
λος, ἐπειδὴ περ ἦσθιε τὰ ἄζυμα εὐκρινίας καὶ ἀλη-
θείας, καὶ πικρίδας ἦσθιε, πῶς πικρίδας ἦσθιε λέ-
γων· *Ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεῶν ὑμῖν*; πῶς
πικρίδας ἦσθιεν ἐν κόπῳ, καὶ μόχθῳ, καὶ ἐν ἀγρυ-
πνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει, χωρὶς τῶν
παρεκτὸς, εἰ ταῦτα οὐκ ἦν ἀλήθεια μετὰ πικρίδων;
Ἄζυμα μετὰ πικρίδων ἔδεσθε. Καὶ οὐκ εἶπεν· Ἄζυμα
μετὰ πικρίδων ἔδεσθε, ἕως ἐμπλησθῆτε, ὥσπερ ἐπὶ
τῶν ἄλλων λέλεκται· *Φάγεσθε καὶ ἐμπλησθήσεσθε*.
Ὁ προφήτης προσηγορεύει λέγων οὐχ, ὅτι πικρίαν
ἔφαγον, ἀλλὰ· *Πικρίας ἐνεπλήσθη*· ὅση δύναμις,
τῶν πικρῶν μετελάμβανον πραγμάτων, ὥστε μετὰ
πληρεστάτων πικρίδων μεταλαβεῖν.

Ἦρα τί οἱ μισοῦντές με κατισχύουσι με; Πολλὰ
ἔσχε πράγματα, ἔπασχεν ἀπὸ τῶν θελώντων (2)
ἀκούειν τὸ ἀληθές, καὶ ἤκουσαν αὐτοῦ ἐκεῖνοι. Δυνα-
τώτεροι δὲ ἐν ταῦτα ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἐπειδὴ οὐκ
ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ αἰῶνος τούτου,
ἀλλὰ ἀπὸ τῶν κρειττόνων, ὡς φησὶν ὁ Σωτὴρ· *Εἰ
ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ*

¹ Jer. xv, 17. ² Exod. xii, 8. ³ I Cor. v, 8.

⁴ Joan. xviii, 36.
(1) Ὅτι ἡ εορτὴ σου μετὰ πικρίδων γίνεται.
Exod. xii, 8, LXX reddiderunt, μετὰ πικρίδων,
quod Hebraice est *בִּרְרִי לַמֶּלֶךְ*: Jonatham: *כַּבְּרִי
רְשִׁיטָה*, cum parthenio et intibis; Hieronymus: cum
lactucis agrestibus, Cyprianus: cum picridibus;
Ambrosius: cum amaritudine, quemadmodum et
plerique interpretes. Rufinus homiliam Origenis
vigesimam tertiam in Numeros interpretans: *Man-*

paratur, non possumus dicere: *Solus sedebam*;
sedemus quippe cum plurimis. Quando autem vita
nostra fuerit istiusmodi, ut nullus nobis sensu, ser-
mone, gestis coæquetur, tunc possumus dicere:
Solus sedebam. Licet ei qui non est presbyter, aut
episcopus, **220** aut diaconus, aut alia qualibet de-
coratus Ecclesiæ dignitate, bene viventi dicere:
*Solus sedebam quia amaritudine plenus sum*¹. Si
arcta et angusta est via quæ ducit ad vitam, expe-
dit tibi ab omni dulcedine recedenti, ut amaritudi-
ne in præsentī sæculo complearis. An ignoras quo-
niam solemnitas Dei adjunctis amaritudinibus cele-
bratur? Ait quippe sermo divinus²: *Cum habueri-
tis diem festum, azyma super amaritudinem mandu-
cabitis*. Simul autem considerandum puto quid
velit hæc jussio quæ præcepit agentem Pascha Dei
azyma cum amaritudinibus manducare. Et de azy-
mis quid est mea interpretatio? Apostolus Paulus
exposuit. De amaritudine vero quod sequitur ne-
cesse est ut aliquid apostolicæ disputationi simile
reddatur. De azymis itaque Apostolus ita dicit³:
*Festa celebremus non in fermento veteri, neque in
fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sincer-
itatis et veritatis*. De amaritudinibus necesse est ut
talīs ratio reddatur, quæ doceat sic eas celebran-
das quomodo azyma comedantur. Habeto sincerita-
tem et veritatem, et amaritudines te sequentur, et
manducabis azyma cum sinceritate et veritate. Quia
Paulus istiusmodi azyma comedebat, sequebatur
eum amaritudo dicentem: *Inimicus vobis factus sum
vera dicens*⁴. Manducabat amaritudines in dolore,
in labore, in vigiliis frequenter, in fame et siti⁵,
extra cætera quæ pro totius mundi salute pendebat,
et quæ eum faciebant præsidem veritatis azyma
cum amaritudinibus manducare. Et lex quidem
hæc dicit: *Azyma cum amaritudinibus comedite, et
implemini, sicut et alio loco dicitur de quibusdam:
Manducate et implete vos*. Propheta vero non ait:
*Amaritudinem comedi, sed: Amaritudine repletus
sum*; hoc est, in me tantum sæculi persecutio-
num pondus incubuit, ut plenus amaritudine fie-
rem.

17. *Quare qui me contristant confortantur in
me*⁶? Multa passus est Jeremias ab his qui veri-
tatem audire nolebant, et erant illo in hoc sæculo
fortiores, quoniam non regnum Dei de sæculo isto,
sed de alia quadam viventium regione, ut Salvator
ait: *Si esset de hoc mundo regnum meum, ministri
mei laborarent ut non traderer Judæis*; confortan-

⁶ Galat. iv, 16. ⁷ II Cor. xi, 27. ⁸ Jer. xv, 18.

ducabitis enim azyma cum amaritudine, sive picriis.
בִּרְרִי generale nomen est, quo amara omnia, et si
ejus mentio fit, amara omnia edulia continentur:
id autem his locis ad certam speciem LXX inter-
pretes revocarunt, πικρίδας nempe, quod deterius
est lactucæ genus: LXX autem Hieronymus secu-
tus est. *ΗΥΕΤΙΣ*.

(2) Ἀπὸ τῶν θελώντων. Legebat Hieronymus:
ἀπὸ τῶν μὴ θελώντων.

tar ergo adversus eum in sæculo isto. Et quod ju- A
stus debilior sit a persecuentibus se, vide 221
martyrum passiones. Judex in altis tribunalibus se-
det, ad ructum, et ad delicias prominens; Christia-
nus in quo Christus habitat, judicatur plenus ama-
ritudine, et ad mortem usque subjectus, confortatis
inimicis suis adversum se.

18. *Plaga mea firma est* ⁸⁰; unde sanabor? Qui con-
fortantur in me vulnera inferunt mihi, et plaga mea
firma est. Sive de cruce Domini prædicatum, sive de
justis, sive specialiter de Jeremia volueris accipere,
non abhorrebit a sensu. *Plaga mea firma est; unde sa-
nabor?* Et Salvator potest dicere: *Unde sanabor?*
resurrectionem suam post clavorum annuntians
vulnera; et justus qui post plagas recipit sanitatem.
*Facta est mihi (subauditur plaga) sicut aqua men-
dax non habens fidem* ⁸¹. Si quidem plaga mea non
manet, sed super me transit. *Ideo hæc dicit Domi-
nus: Si conversus fueris, restituam te* ⁸². Ad omnes
hæc loquitur Deus, quos reverti vult ad salutem.
Videtur autem quiddam significare mysterii in eo
quod ait: *Restituam te*; nemo quippe restitui po-
test, nisi in eum locum unde ante discesserat; ut
puta si membrum corporis mei fuerit a compage
disjunctum, medicus illud in pristinum locum re-
stituere conatur. Si aliquis separatim e patria, in
exilium mittitur, et postea per indulgentiam eorum
qui possunt exules solvere, redditur libertati, red-
it unde fuerat expulsus. Miles quoque abjectus ex
ordine suo restituitur ordini, si acceperit veniam. C
Ita et nunc dicitur ad mortale genus, id est ad nos
homines, qui a Deo fueramus aversi: Si conversi
fueritis, restituam vos. Finis quippe repromissio-
nis restitutio est, ut in Actibus apostolorum legi-
mus: *Usque ad tempora restitutionis omnium qua-
luculentus est Deus per os sanctorum prophetarum suo-
rum* ⁸³, in Christo Jesu, cui est gloria et Imperium
in sæcula sæculorum. Amen.

ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται ἐν τῷ, Ἄχρι χρόνων ἀποκατα-
στάσεως πάντων ὧν ἐλάλησεν ὁ θεὸς διὰ στόματος τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἀπ' αἰῶνος προφητῶν, ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἐστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

222 HOMILIA XV.

In illud ipsum:

Ilex me, mater ⁸⁴! iterum aliter, usque ad istud:
*Maledictus homo qui spem habet in homine, et fir-
mabit carnem brachii sui* ⁸⁵.

1. Qui beatos prædicant prophetas, ipsosque bea-
tos prædicando exoptant partem habere cum pro-
phetis, si colligant ex prophetis sermonibus quod
præcipue eminent in ipsorum prophetia, sibi ipsis
querendo persuadebunt fore ut, si similiter vixerint,
etiam si quid durum in hac vita ac difficile occurrat
propheticam vitam imitantibus, una tamen cum illis

⁸⁰ Jer. xv, 18. ⁸¹ ibid. ⁸² ibid. 19. ⁸³ Act. iii, 21. ⁸⁴ Jer. xv, 10. ⁸⁵ Jer. xvii, 5.

(1) Ἐγενήθη μοι οὐκ ἔχον. Legebat Hierony-
mus: Ἐγενήθη μοι ὡς ὕδωρ ψευδὲς οὐκ ἔχον.
(2) Συνάγοντες. Codex Scorialensis, συνιδόντες.

ἀπαρτῆται οἱ ἔμοι ἠγωνίζοντο ἄν, ἵνα μὴ παρη-
δοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις. Οἱ λυποῦντες οὖν τὸν προφη-
την κατίσχουον αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ὅτι γὰρ
ισχύουσι, βλέπετε τοὺς μάρτυρας. Ὁ δικαστὴς κα-
θίσταται δικάζων, καὶ τρυφῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ· ὁ
Χριστιανὸς, ἐν ᾧ ἐστὶ Χριστὸς δικαζόμενος, παρτίαι
ἐνεπλήσθη, καὶ καταδικάζεται ὑπὸ τοῦ ἀδίκου,
καὶ καταδικάζεται.

Ἡ πληγὴ μου στερεὰ· πόθεν ἰαθήσομαι; Οἱ
κατισχύνοντές με, καὶ ἡ πληγὴ μου ἐστὶ στερεὰ. Εἴτε
προφητεύει τὸν σταυρὸν ἑαυτοῦ· στερεὰ γὰρ πληγὴ
ἐστὶν ὁ σταυρὸς ὅσον ἐπὶ τοῖς σταυροῦσιν αὐτόν·
εἴτε περὶ πάντων τῶν δικαίων λέγεται, ἐν οἷς πλη-
γὴν στερεὰν λαμβάνει· εἴτε καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου
ἄκουσον τοῦτο (καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς πέπονθε τὰ ἀνα-
γεγραμμένα ἐν τῇ προφητείᾳ), ταῦτόν ἐπιδέχεται B
τὸν οὖν κατὰ τὴν λέγουσαν λέξιν· Ἡ πληγὴ μου
στερεὰ· πόθεν ἰαθήσομαι; Καὶ ὁ Σωτὴρ λέγει·
Πόθεν ἰαθήσομαι; Τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν
προφητεύει μετὰ τὴν στερεὰν πληγὴν· κἄν ἐπὶ τοῦ
δικαίου δὲ λαμβάνηται, μετὰ τῆς πληγῆς γίνεται πάλιν
ἰασις. Ἐγενήθη μοι οὐκ ἔχον (1) πίστιν· ὡ
γὰρ μένει ἡ πληγὴ, ἀλλὰ παρέργεται. Διὰ τοῦτο
τάδε λέγει Κύριος· Ἐὰν ἐπιστρέψῃς, καὶ ἀποκα-
ταστήσω σε. Ταῦτα πάλιν λέγεται πρὸς ἕκαστον, ὃν
παρακαλεῖται ὁ θεὸς ἐπιστρέψαι πρὸς αὐτόν. Μυστή-
ριον δὲ μοι δοκεῖ ἐνταῦθα δηλοῦσθαι ἐν τῷ, Ἀποκα-
ταστήσω σε. Οὐδεὶς ἀποκαθίσταται εἰς τινὰ τόπον
μηδαμῶς ποτε γενόμενος ἐκεῖ· ἀλλ' ἡ ἀποκατάστασις
ἐστὶν εἰς τὰ οικεῖα· οἷον Ἐξαρθρὸν μου ἐὰν γένηται C
μέλος, ὁ ἰατρὸς παίρνεται ἀποκατάστασιν ποιῆσαι τὸ
ἐξάρθρου. Ὅταν ἐξω τις γένηται τῆς πατρίδος, εἴτε
δικαίως εἴτε ἀδίκως, ἀπολαμβάνη δὲ τὸ δύνασθαι
πάλιν ἐν τῇ πατρίδι εἶναι κατὰ τοὺς νόμους, ἀποκα-
τέστη ἐπὶ τὴν πατρίδα τὴν ἑαυτοῦ. Τὸ αὐτὸ νόμι μοι
καὶ ἐπὶ στρατιώτου, ἐκδηθέντος ἀπὸ τῆς ἰδίας πα-
ρατάξεως, ἀποκαθισταμένου. Λέγει οὖν ἐνθάδε πρὸς
ἡμᾶς τοὺς ἐπιστρέψαντας, ὅτι, ἐὰν ἐπιστρέψωμεν,
ἀποκαταστήσει ἡμᾶς. Καὶ γὰρ τὸ τέλος τῆς ἐπαγγελ-
ίας ἀποκατάστασις ἐστὶν ἐν τῷ, Ἄχρι χρόνων ἀποκατα-
στάσεως πάντων ὧν ἐλάλησεν ὁ θεὸς διὰ στόματος τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἀπ' αἰῶνος προφητῶν, ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἐστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

D OMILIA IE'.

Eis αὐτό·

Οἱμοι ἐγὼ, μῆτερ! πάλιν ἄλλως, μέχρι τοῦ· Ἐπι-
κατάρατος ἄνθρωπος ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ'
ἄνθρωπον, καὶ στηρίζει σάρκα βραχίονος
αὐτοῦ.

Οἱ μαγαρίζοντες τοὺς προφήτας, καὶ τῷ μακαρι-
ζειν αὐτοὺς εὐχόμενοι τὴν μερίδα ἔχειν μετὰ τῶν
προφητῶν, συνάγοντες (2) ἀπὸ τῶν λόγων τῶν προ-
φητικῶν τὰ ἐξαιρετὰ τῆς προφητείας αὐτῶν· ζη-
τοῦντες οὖν πεισθεῖεν, ἂν κατὰ τὰ αὐτὰ βιώσωσιν, εἰ
καὶ σκληρὸν αὐτοῖς (3) ἀπαντήσεται ἐν τῷ βίῳ
τούτῳ μμεῖσθαι (4) τὸν βίον τὸν προφητικόν· ἔτι:

(3) Codex Vatican., καὶ εἰ σκληρὸν αὐτῶν.
(4) Codex Scorial., μμεῖσθωσαν.

τεύζονται τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς (1) μακαριότητος ἅμα quietem et beatitudinem consequantur. Ex multis utique colligere licet ex imis virtutes prophetarum, illorum libertatem, constantiam, vigilantiam, alacritatem; quoniam in periculis constituti, tantam prae se ferebant animi libertatem ut minime solliciti essent, quo pacto increparent, quo pacto converterent; quippe ut prophetae, cum libertate verbum Dei annuntiabant increpando peccatores, licet potentes esse viderentur quos redarguebant. Quamvis autem undique liceat hoc comprobare, ex his tamen quae lecta sunt hodie, id videamus. Plurimos increparat, et ad plurimos verba fecerat propheta. Etenim tempore peccatorum natus est, uti patet ex eo quod captivitas in ipsius aetatem incidit. Cum plurimos increpasset, a plurimis in iudicium vocatus quaedam istiusmodi profert.

Πρῶτον κατὰ λέξιν τὰ ἀπὸ τοῦ (5) προφητικοῦ λόγου ἴδωμεν· εἶτα κατὰ ἀναγωγὴν, ἔξ ἑνός προτέρου ἀναλάβωμεν εὐτονίαν, καὶ ἐλευθερίαν, καὶ δύναμιν, καὶ παρρησίαν προφήτου· *Οἱμοὶ ἐγὼ, μήτηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῆ;* Ὡς τί με γένησας ἄνδρα, δικαζόμενον πρὸς πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διακρίνεσθαι πρὸς πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς; Προέκειτο γὰρ τῷ προφήτῃ καὶ τούτῳ, καὶ τῷ Ἰσαΐα, καὶ τοῖς λοιποῖς τὸ προφητικῶς (6) διδάσκειν, ἐλέγχειν καὶ ἐπιστρέφειν. Προέκειτο τοιγαροῦν καὶ τούτῳ τῷ προφήτῃ διακρίναι, ἐλέγχειν, δικάζειν δυναμένῳ, καὶ δικάζεσθαι μετὰ τῶν ἀμαρτωλῶν, ἐλέγχειν τὰ ἀμαρτήματα τοῦ λαοῦ. Καὶ ὅσα αὐτοῖς πεποιθήσασιν οἱ ἀπὸ τοῦ λαοῦ, τί δεῖ καὶ λέγειν; Ἄλλοι ἐλιθοβόλησαν, ἄλλοι ἐπίρισαν, ἄλλοι ἀπέκτειναν μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, τούτων εἰς λάκκον βορβόρου ἔβαλον ἐλεγχόμενοι. Καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοῦτο πεποίηκε καὶ κρείττον ἢ οὗτοι (7), ἅτε Κύριος προφητῶν ὢν. Καὶ γὰρ εἴπερ αὐτὸς ἐμαστιγώθη καὶ ἐσταυρώθη, καὶ παρεδόθη (8) ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἢ ὑπὸ τῶν διδασκάλων τῶν Ἰουδαίων, καὶ τοῦ ἡγουμένου τοῦ λαοῦ, εἶπεν· *Ὁυαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί!* Καὶ ἐπιλέγει καθ' ἕναστος οὐαὶ, καὶ διὰ τοῦτο τοῦδε καὶ τοῦδε. Καὶ ἡμεῖς οὖν σπουδάζωμεν ἐπὶ τοὺς μακαρισμοὺς τῶν προφητιῶν, ταῦτα ποιῶμεν, ὥστε διὰ τὸ λέγειν, καὶ διὰ τὸ κριθῆναι πρὸς πολλοὺς ἀνθρώπους, καὶ εἰπεῖν· *Οἱμοὶ ἐγὼ, μήτηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῆ;*

Κυριώτερόν γε τοῦτο δύναται προφητικὸν εἶναι ἀναφερόμενον ἐπὶ τὸν Σωτῆρα. Ἔστω γὰρ τὸν προφήτην τοῦτο λέγειν, ἀλλ' οὐκ ἀληθῶς τοῦτο ἔρει, ἀλλὰ τάχα ὑπερβολικῶς· οὐ γὰρ διεκρίθη πρὸς πᾶσαν τὴν γῆν. Ἐάν δὲ ἔλθω πρὸς τὸν Σωτῆρά μου καὶ Κύριον, καὶ μάλιστα διὰ τὸ, *Εἰς χριστὸν ἤξει· καὶ ὅπως* (9) *ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ*

2. Primum litteralem videamus propheticum sermonis sensum, deinde etiam anagogicum, si prius inducimus constantiam, libertatem, virtutem, fiduciamque prophetae. *Heu me, mater, quare genuisti me virum, qui iudicet et discernat in omni terra*?? O mater, ut quid me genuisti virum qui iudicio contendam cum omnibus qui in terra sunt, et disceptem cum omnibus terram inhabitantibus? Propositum erat huic prophetae, sicut Isaiae, et aliis, propheticum more docere, arguere et convertere. Huic igitur prophetae qui et discernere, et arguere, et jus dicere poterat, propositum erat etiam iudicio contendere cum peccatoribus, et populi peccata arguere. Quae vero populus in eos perpetravit quid attinet dicere? Alium lapidarunt, alium secuerunt, alium occiderunt inter templum et altare, hunc, **223** cum increparentur, in lacum caeni projecerunt. At vero praeter omnibus id egit Salvator, atque excellentius quam isti, ut qui prophetarum Dominus erat. Et enim ipse flagellis caesus, et in crucem actus, et a Judaeis sive eorum magistris, principeque populi traditus dixit⁶⁷: *Vae vobis, Scribae et Pharisei hypocritae!* et addidit ad singula, *vae*, causam hanc vel illam assignans. Contendamus igitur et nos ad beatitudines prophetarum; eadem faciamus ut disceptando et lita cum multis hominibus contendendo etiam dicamus: *Heu me, mater, quare genuisti me virum qui iudicet et discernat in omni terra?*

3. Verum hoc propheticum aptius potest referri ad Salvatorem. Demus enim prophetam hoc dicere, at non vere dicet, sed forte hyperbolice. Non enim iudicio cum universa terra contendit. Si autem venero ad Dominum, et Salvatorem meum, et maxime propter illud⁶⁸: *In iudicium veniet, et illud*⁶⁹: *Ut iustificeris in sermonibus tuis, et vincas cum iudi-*

⁶⁶ Jer. xv, 10. ⁶⁷ Matt. xxiii, 14. ⁶⁸ Joan. ix, 39.

⁶⁹ Psal. l, 6.

(1) Καὶ τῆς Codex Scorial., αὐτῆς.

(2) Codex Vatican., διεγεργμένον.

(3) Codex Scorial., καὶ τῶν.

(4) Codex Scorial., ἀμαρτωλῶν.

(5) Codex Vatican., Πρῶτον γὰρ ἀπὸ τοῦ.

(6) κλέμ. προφητικόν.

(7) Codex Scorial., κρείττον ὥστε εἰ οὗτοι.

(8) Καὶ ἐσταυρώθη καὶ παρεδόθη. Haec desunt in codice Scorial.

(9) Codex Vatican., καὶ τὸ, ὅπως.

caris, videlicet Salvatorem meum ac Dominum penes Patrem constitutum, cum omnibus nobis hominibus iudicio disceptaturum. Et in iudicium venit cum omnibus hominibus; in iudicium, inquam, venit, examinatur etiam ipse, et stat quidem ut ultor veritatis, sed non tanquam accusator. *Heu me, mater, quare genuisti me virum qui iudicet et discernat in omni terra?* Propheta non potest istud, in omni terra dicere. Sed scio quosdam Dominum nostrum ac Salvatorem Jesum Christum diligentes, et non solum diligentes, sed etiam amantes indignari et dicere Salvatoris non esse hæc verba; neque enim Filio Dei convenire. Ostendendum itaque est minime a Filio Dei alienam esse istud: *Heu me, mater.* Enimvero hæc verba ⁹⁰: *Tristis est anima mea usque ad mortem*; et: *Anima mea turbata est* ⁹¹, et quæ in prophetis similiter habentur, affinia sunt istis: *Heu me, mater, quare me genuisti virum, qui iudicet et discernat in omni terra?* vel, quando periiit racemum ac Salvatorem et inveniat botrum: *Væ mihi, anima, quia periiit pius de terra, et qui corrigat in hominibus non est* ⁹². Quis ibidem ait illud ⁹³: *Væ mihi, quia factus sum sicut qui congregat stipulam in messe?* Nunquid propheta colligebat, aut colligere volebat? Num ager illi erat? Verum nullius est colligere omnia de messe et satis, nisi Domini et Salvatoris Jesu Christi. Cum igitur multa sint in gentibus crimina, quinetiam **224** in nobis qui pars Ecclesiæ censemur, lamentatur et luget peccata nostra, dicens: *Væ mihi quia factus sum sicut qui congregat stipulam.* Unusquisque nostrum semet ipse examinet num spica sit, num reperturus sit in ipso Filius Dei, quod vindemiet aut metat. Nos sane a vento corruptos quosdam esse reperiemus. Si quid modicum nobis est, duo nempe aut tria grana, certe peccata nostra multa sunt. Videns igitur Ecclesias quæ nunc sunt, peccatorum plenas, ait: *Heu me! quia factus sum sicut qui congregat stipulam in messe, et racemum in vindemia.* Venit quærens fructum in vinea. Unusquisque enim nostrum ad instar vineæ plantatur in loco pingui ⁹⁴; et: *Vineam de Ægypto transtulit* ⁹⁵. *Ego autem plantavi te vineam fructiferam omnem veram* ⁹⁶. Venit, quærit quomodo vindemiet, quempiam racemum invenit, et uvæ exiles, non uberes, nec multas. Quis nostrum habet uvæ virtutis? Quis nostrum habet genimina Dei? *Domine Deus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra* ⁹⁷!

4. Et hæc quidem obiter dicta sint in illud: *Heu me, mater!* quod minime alienum sit a Salvatoris

⁹⁰ Matth. xxvi, 38. ⁹¹ Joan. xii, 27. ⁹² Mich. vii, 2. ⁹³ ibid. 1. ⁹⁴ Isai. v, 1. ⁹⁵ Psalm. lxxix, 9. ⁹⁶ Jerem. ii, 21. ⁹⁷ Psal. vii, 1.

(1) Idem, ἔστηχεν ἐκδικῶν.
 (2) Codex Scorial., λέγοντας, ὅτι ὁ Σωτὴρ λέγει.
 (3) Codex Vaticanus omittit ὡς.
 (4) Codex Scorial., συνῆτε.
 (5) Codex Vatican., καὶ πάντα.

ρικῆσῃς ἐν τῷ κρῖνεσθαί σε· βίβομαι, ὅτι ὁ Σωτὴρ μου καὶ Κύριος μέλλει ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐστάναι, κρινόμενος μετὰ πάντων ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. Καὶ κρινεται μετὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων· λέγω, κρινεται, ἐξετάζεται καὶ αὐτὸς, καὶ ἔσθη μὲν ἐκδικῶν (1) τὴν ἀλήθειαν, οὐχ ὡς κατηγορὸς δέ. *Οἱμοὶ ἐγὼ, μήτηρ! ὡς τίνα με ἔτεκες ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῆ;* Οὐ δύναται προφήτης τὸ ἐν πάσῃ τῇ γῆ λέγειν, ἀλλὰ τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστὸν οἶδα φιλοῦντας, καὶ οὐ μόνον φιλοῦντας, ἀλλὰ καὶ ἀγαπῶντας ἀγανακτεῖν, καὶ λέγοντας, ὅτι ὁ Σωτὴρ οὐ λέγει (2), ὅτι ἡ φωνὴ οὐκ ἔστι κατὰ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Δεῖ δὲ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τὸ· *Οἱμοὶ ἐγὼ, μήτηρ! Περὶ λυγρὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου· καὶ· Ἡ ψυχὴ μου τετάραται.* Καὶ τῶν ἐν τοῖς προφήταις εἰρημένων ὁμοίως καὶ ἐνθάδε· *Οἱμοὶ ἐγὼ, μήτηρ! ὡς τίνα με ἔτεκες ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῆ;* ἢ ὅταν ἀπόλλωλεν ἐπιφυλλὶς τοῦ εὐρέην βότρου· *Οἱμοὶ, ψυχὴ, δεῖ ἀπόλλωλεν εὐλαθὲς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὁ κατορθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐχ ὑπάρχει.* Τίς ἐκεῖ λέγει τὸ, *Οἱμοὶ, δεῖ ἐγενήθη ὡς (3) συνάγων καλὰ μὴν ἐν ἀμπετῷ;* Ἄρα γὰρ ὁ προφήτης συνῆγε (4) καὶ θέλει συνάγειν; Ἄρα γὰρ ἀγρὸν ἔχει ὁ προφήτης; Ἄλλὰ οὐδενὸς ἔστι συνάγειν πάντα (5) ἀπὸ τοῦ θεισμοῦ καὶ τῶν ἐσπαρμένων, εἰ μὴ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ οὖν πολλὰ πτώματα ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἡμῖν τοῖς νομιζομένοις εἶναι ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, θρηνεῖ καὶ πενθεῖ ἡμῶν τὰ ἀμαρτήματα λέγων· *Οἱμοὶ ἐγὼ, δεῖ ἐγενήθη ὡς συνάγων καλὰ μὴν.* Ἐκαστος ἡμῶν ἑαυτὸν ἐξετάζετω, ἄρα στάχυς ἐστίν; ἄρα εὐρήσει ἐν αὐτῷ τρυγησαὶ ἢ θερίσαι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ (6); εὐρήσομεν, ὅτι ἀνεμόφοβοι τινὲς ἐσμεν· ἐὰν ἄρα ὀλίγον τι ἔχοντες (7) ἐν ἑαυτοῖς, κόκκους δύο ἢ τρεῖς, αἱ ἀμαρτίαι ἡμῶν πολλαὶ εἰσὶν ἐφ' ἡμῖν. Ὅρων οὖν καὶ τὰς Ἐκκλησίας, τὰς χρηματιζούσας, πεπληρωμένας ἀμαρτωλῶν, λέγει· *Οἱμοὶ, δεῖ ἐγενήθη ὡς συνάγων καλὰ μὴν ἐν ἀμπετῷ, καὶ ὡς ἐπιφυλλίδα ἐν τρυγητῷ.* Ἦλθε ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ ἀμπελῷ· ἕκαστος γὰρ ἡμῶν καταφυτεύεται καὶ ὡς ἀμπελος ἐν τῷ πλοσί. Καὶ, *ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρην.* Ἐγὼ δὲ κατεφύτευσά σε ἀμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν. Ἐρχεται, ζητεῖ (8) πῶς τρυγησαὶ· εὐρίσκει ἐπιφυλλίδα τινὰ καὶ βραχεῖς βότρυας, οὐκ εὐθαλεῖς, οὐδὲ πολλοῦς. Τίς ἡμῶν ἔχει βότρυας ἀρετῆς; Τίς ἡμῶν ἔχει γεννήματα τοῦ Θεοῦ; Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὡς θαναμαστὸν τὸ δνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ!

Ταῦτα ὡς ἐν παραβάσει μοι· τὸ, *Οἱμοὶ ἐγὼ, μήτηρ, δεῖ οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν*

(6) Idem, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ.
 (7) Codex Scorial., ὀλίγον ἐτι ἔχοντες. ΡΙΘ ἔχοντες legit Ghislerius ἔχωμεν.
 (8) Codex Scorialensis, ζητῶν.

θεότητος, καθορῶντος τὰ ἀμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων. Νῦν τὸ λέγειν τὸ· *Οἱμοι*· τοῦ Σωτῆρος οὐχί (1) ἢ Θεός, ἀλλ' ἢ ἄνθρωπος, οὐχί ἢ σοφία, ἀλλ' ἢ ψυχὴ· ἐκεῖνο παρεθέμην προφητικόν· *Οἱμοι, ψυχὴ, ὅτι ἀπόλλωλεν εὐλαβῆς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὁ κατορθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐχ ὑπάρχει*. Ἐβθεν ἐπὶ τὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον ἢ ψυχὴ ἢ μακαρία, ἀνέλαθε σῶμα ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· ἐὰν ἴδῃ τὰ ἀμαρτήματα, λέγει πρὸς τὸν Πατέρα· *Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου, ἐν τῷ καταβῆναι (2) μου εἰς διαφθοράν; Μὴ ἐξομολογησεται σοὶ χροῦς; ἀλλὰ ἐφ' ἡμῖν μὴ λεγέτω τὸ, Οἱμοι!* ἐφ' ἡμῖν μὴ λεγέτωσαν οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν. Τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος τὸ, *Οἱμοι!* καὶ αὐτοὶ (3) ἐροῦσιν· *Οἱμοι!* οὐ γὰρ χρεῖστον εἶσι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ αὐτοὶ ἡμῶν τὰ πταίσματα βλέπουσιν. Ἀλλὰ μακάριοι ἐκεῖνοι, ἐφ' οἷς οἱ ἄγγελοι οὐκ ἐροῦσι τὸ, *Οἱμοι!* ἀλλὰ μακαρίζονται· *Χαρὰ γὰρ ἐν οὐρανῷ γίνεται ἐπὶ ἐπὶ ἀμαρτωλῶ μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐννενήκοντα ἐτέα, οἱ οὐ χρεῖσται ἐχουσι μετανοίας*. Ταῦτα ἐν παραμυθίᾳ. *Οἱμοι ἐγὼ, μήτηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες; Τίνα λέγει μήτέρα; Ἄρ' οὐκ ἐν γυναιξί (4) δύναται καὶ τὴν ψυχὴν λέγειν καὶ τὴν Μαρίαν; Εἰ δέ τις παραδέχεται τὸ (5), Ἄρτι ἐλαβὲ με ἡ μήτηρ μου τὸ ἄγιον Πνεῦμα, καὶ ἀνήνεγκέ με εἰς τὸ ὄρος τὸ μέγα τὸ Ταβώρ, καὶ τὰ ἐξῆς· δύναται αὐτοῦ ἰδῶν τὴν μήτέρα λέγειν· Οἱμοι (6) ἐγὼ, μήτηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῇ; Δικάζεται πάσῃ τῇ γῇ καὶ διακρίνεται (7), καὶ μέλλει πρὸς ἑκαστον λέγειν· Ἐγὼ πεποίηκα τάδε καὶ τάδε, καὶ ἡ οἰκονομία μου ἐπραξε τάδε καὶ τάδε, καὶ τῇ σιωπῆρά σου ὑπέμεινα. Ταῦτα λέγοντος τοῦ Σωτῆρος, τῇ γῇ.*

Τὰ ἐξῆς θέλω ἰδεῖν. Δύναται καὶ ἐπὶ τὸν προφήτην κατὰ μίαν διήγησιν ἀναφέρεσθαι καὶ ἐπὶ τὸν Σωτῆρα. Ἰδωμεν καὶ τὰ ἐξῆς· *Οὐκ ὠφείλισα, οὐδὲ ὠφείλισέ με οὐδεὶς. Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου· οὐκ ἔχει δὲ ἐν ἐμοὶ οὐδέν*. Καὶ ἀληθῶς οὐκ ὠφείλισεν· ἑκαστος (8) δὲ ἡμῶν ὀφειλέτης ἐστὶ ταῖς ἀμαρτίαις, καὶ ὀφειλέτης ἐστὶ ἔχων χειρόγραφον. Μετὰ τὸ ἐξαλειφθῆναι αὐτοῦ τὸ χειρόγραφον ἑκαστος πόσα πεποίηκασι χειρόγραφα; *Ὅς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, οὐκ ἐποίησε χειρόγραφον*. Τί δὲ καὶ τὸ, *Οὐκ ὠφείλισέ μοι οὐδὲ εἰς;* Πῶς διηγησόμεθα ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος, *Οὐκ ὠφείλισέ μοι οὐδὲ εἰς;* Εἰ καὶ ἀνέγνωμεν οὕτως, ἀλλὰ καὶ δεῖ εἰδέναι, ὅτι τὰ πλείονα τῶν ἀντιγράφων τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἑβδομήκοντα οὐκ ἔχει οὕτως. Ὑστερον δὲ ἐπισκεψάμενοι καὶ τὰς λοιπὰς ἐκδόσεις, ἐγνωμεν γραφικόν εἶναι ἀμάρτημα (9). Καίτοιγε ἑκατέρως ἐστὶ διηγήσασθαι

¹⁰ Mich. vii, 2. ¹¹ Psal. xxix, 10. ¹ Luc. xv, 7.

(1) Lego cum Ghislerio, Νῦν δὲ, ὅτι λέγει τὸ, *Οἱμοι*, ὁ Σωτῆρ οὐχί, etc.

(2) Codex Vaticanus, καταβαίνειν.

(3) Codex Scorial., λέγοντες τὸ, *Οἱμοι*, ὅτε καὶ αὐτοί.

(4) Vatican., οὐκ ἐν γυναιξί.

(5) *Εἰ δέ τις παραδέχεται τὸ, Ἄρτι*, etc. Deprompta hæc sunt ex Evangelio Hebræorum, ut ex Ori-

A divinitate peccata hominum conspicientis. Nunc vero quod Salvator dicat: *heu me!* non ut Deus, sed ut homo, non qua sapientia, sed qua anima est, illud apposui propheticum¹⁰: *Væ mihi, anima, quia periit pius de terra, et qui corrigit in hominibus non est*. Venit in vitam humanam beata hæc anima, corpus pro hominibus assumpsit; si peccata viderit, ait ad Patrem¹¹: *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi pulvis?* Sed de nobis non dicat illud: *Heu me!* de nobis non dicant angeli cælorum. Salvatore nostro dicente: *Heu me!* dicent et ipsi: *Heu me!* Non enim Salvatore nostro meliores sunt. Vident et ipsi lapsus nostros. At beati illi de quibus angeli non dicent *heu!* sed quos beatos prædicabunt. Nam *gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, magis quam super nonaginta novem justis qui non indigent pœnitentia*¹. Hæc ad consolationem. *Heu me, mater, quare me genuisti? Quam dicit matrem? Nunquid inter mulieres potest etiam animam dicere et Mariam?* Si quis autem hoc admittat: *Modo arripuit me mater mea Spiritus sanctus, et adduxit 225 in montem magnum Tabor, etc.* potest illius matrem videns dicere: *Heu me, mater, quare me genuisti virum qui judicet et discernat in omni terra? Disceptat cum omni terra et iudicio contendit, et ad singulos dicturus est: Ego hæc et illa feci, œconomia mea hæc et ista egit, et pro salute tua passus sum atque sustinui. Dicente hæc Salvatore, quid agemus? Futurum enim est ut cum universa terra disceptet.*

5. Quod sequitur, videre volo. Potest tam ad prophetam quam ad Salvatorem secundum unam expositionem referri. Videamus etiam quod sequitur. *Non debui, nec debuit mihi quisquam*². *Venit princeps huius mundi, et in me non habet quidquam*³. Et revera nihil debuit; unusquisque autem nostrum debitor est peccatis, et debitor est habens chirographum. Post deletum chirographum suum, quanta unusquisque alia fecit chirographa? *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*⁴, non fecit chirographum. Quid porro etiam, illud est: *nec debuit mihi quisquam?* Quomodo explicabimus de Salvatore, *nec debuit mihi quisquam?* Quanquam ita legimus, sciendum tamen est majorem exemplarium Septuaginta Interpretum partem non sic habere. Inspectis postea et aliis editionibus, errorem amanuensium esse comperimus. Nihilominus utroque modo explicari potest hic locus.

² Jerem. xv, 10. ³ Joan. xiv, 30. ⁴ I Petr. ii, 2.

gene tom. ii in Joann. discern: licet.

(6) Codex Vaticanus, ἰδεῖν τὴν μήτέρα, οἱμοι.

(7) Idem, τῇ γῇ, καὶ διακρίνεται.

(8) In codice Vaticano deest ἑκαστος.

(9) *Ἐγνωμεν γραφικόν εἶναι ἀμάρτημα*. Hieronymus Præfat. in Paralip. ad Chromatium: *Si LXX interpretum pura, et ut ab eis in Græcum versa est, editio permaneret, superflue me, Chromati, episcopo-*

Quomodo nimirum non debuit mihi quisquam? Omnibus debita ipsorum dimisit. Duo debitores erant homini cuidam feneratori; unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta; non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Vin' videre duos debitores, unum qui quingentos debebat, et alterum qui quinquaginta? E duobus populis qui in Deum crediderunt, Judæorum populus in Christum non credens quinquaginta debet; fortasse vero nos qui ex gentibus sumus, utpote omnium iniuicissimi, quingentos debemus; quibus congruit quod de peccatrice poenitentiam agente dicitur. Quo pacto autem, dixerit quispiam, quingenti illi denarii ad illam referantur? Ex hoc nempe: *Et qualis sit mulier quæ tangit eam*; ad quod dixit Simoni: *Duo debitores erant homini feneratori; unus debebat denarios quingentos, alter quinquaginta, etc.* Hæc dicta sint propter illud: *Non debui, nec debuit mihi quisquam.* Quod necesse erat vobis explicari. *Non debui, nec debuit mihi quisquam. Fortitudo mea defecit in iis qui 226 maledicunt mihi. Et si mortuus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.*

6. Post hæc multi interjecti sunt sermones, et possemus quidem de unoquoque dicere; sed non permittit temporis angustia. Disseramus itaque de eo quod continnata serie lectum est: *Maledictus homo qui spem habet in homine*, propterea quod multi putarent Salvatorem Dei Filium merum esse hominem. Nam inter alia plurima humana mala quæ intulerunt, hoc etiam ausi sunt dicere, Unigenitum qui primogenitus est omnis creaturæ, non esse Deum. *Maledictus enim qui spem habet in homine.* Manifestum est utique maledictos esse qui spem habent in homine. Ego dixerim me non habere spem in homine, cum spem in Jesum Christum fixerim. Ego hominem non novi: non solum hominem non novi, sed sapientiam novi, ipsam per se justitiam, hominem per quem *condita sunt universa, visibilia et invisibilia, sive dominationes, sive principatus.* *Maledictus homo qui spem habet in homine.* Etiam si enim notet Salvator hominem fuisse quem portabat, verumtamen etsi homo erat, at nunc nequaquam est homo. *Etsi cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus* 10, inquit Apostolus. Ego propter ipsum non amplius sum homo, si sermones ejus sequor, cum dicat 11: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes.* Quemadmodum igitur primogenitus est ex mortuis 12,

⁵ Luc. vii, 41, 42. ⁶ ibid. 39. ⁷ Jerem. xv, 7, 16. ⁸ Psalm. lxxxii, 6. ⁹ Coloss. i, 18.

rum sanctissime atque doctissime, compelleres ut Hebræa tibi volumina Latino sermone transferrem. Quod enim semel aures hominum occurrerunt, et nascentis Ecclesiæ roboraverat fidem, justum erat etiam nostro silentio comprobati. Nunc vero cum pro varietate regionum diverse ferantur exemplaria, et germana illa antiquaque translatio corrupta sit atque violata, etc.

(4) Codex Vaticanus. "Ὡςτις οὐκ ὠφείλησεν αὐτῷ οὐδεις."

τὸν τόπον. Ὡς μέντοι οὐκ ὠφείλησέ μοι οὐδὲ εἷς (1); Πᾶσι τὰ ὀφειλήματα αὐτῶν ἀφῆκεν. Ἀνθρώπῳ δανειστῇ χρεωφειλέται ἦσαν δύο· εἷς ὠφείλε δηνάριον πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος πενήτηκοτον. Μὴ ἐχόντων αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο. Θέλεις ἰδεῖν τοὺς δύο χρεωφειλέτας, τὸν τὰ πεντακόσια ὀφειλόντα, καὶ τὸν τὰ πενήτηκοτον; Ἀπὸ δύο λαῶν πεπιστεύκασιν εἰς τὸν Θεόν· ὁ ἐκ τῶν Ἰουδαίων λαὸς ἀπιστῶν εἰς τὸν Χριστὸν ὀφείλει τὰ πενήτηκοτον, τάχα δὲ ἡμεῖς οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, οἱ πάντων ἀσεβέστεροι γεγενημένοι, τὰ πεντακόσια ἐφ' οἷς καὶ λέγεται: τὸ ἐπὶ τῇ πόρῃ ἐκείνῃ τῇ μετανοουσίῃ. Καίτοι εἰποι τις ἄν· Πῶς τὰ πεντακόσια ἐπ' ἐκείνην ἀναφέρεται; Ἐκ τοῦ· Καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ ἡ ἀπτομέρη αὐτοῦ; πρὸς δὲ εἶρηκε τῷ Σίμωνι· Ἀνθρώπῳ δανειστῇ ἦσαν χρεωφειλέται δύο· εἷς ὠφείλε δηνάριον πεντακόσια, ὁ ἕτερος πενήτηκοτον, καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα διὰ τὸ, Οὐκ ὠφείλησα, οὐδὲ ὠφείλησέ μοι οὐδεις· ὃ ἦν ἀναγκαῖον παραστῆσαι ὑμῖν. Οὐκ ὠφείλησα, οὐδὲ ὠφείλησέ μοι οὐδεις. Ἡ ἰσχὺς μου ἐξέλιπεν ἐν τοῖς καταρωμένοις με. Εἰ καὶ ἀπέθανεν ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ τῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ.

Εἶτα πολλῶν διελθόντων λόγων, ἦν μὲν καὶ περὶ ἐκάστου τῶν εἰρημένων εἰπεῖν, ἀλλ' οὐκ ἐγχωρεῖ τοῦ χρόνου ἐπιείγοντος. Εἰπόμεν οὖν εἰς τὸ ἐξῆς ἀναγνωσθὲν τὸ, Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον, ἐκ τοῦ τούτοις νομιζονταί, ὅτι ἄνθρωπος μὲν τοῦ (2) Θεοῦ ὁ Υἱὸς ἦν ὁ Σωτῆρ. Ἐπὶ μὲν γὰρ μετὰ τῶν πολλῶν τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς ὁ Μονογενῆς (3) ὁ Πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Ἐπικατάρατος γὰρ ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον. Δῆλον, ὅτι ἐπικατάρατοι εἰσιν οἱ ἐπ' ἄνθρωπον ἔχοντες τὴν ἐλπίδα. Ἐγὼ εἶποιμι, ὅτι οὐκ ἐπ' ἄνθρωπον ἔχω τὴν ἐλπίδα (4)· ἐλπίζων ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐγὼ ἄνθρωπον οὐκ οἶδα. Οὐ μόνον ἄνθρωπον οὐκ οἶδα, ἀλλὰ σοφίαν οἶδα, τὴν αὐτοδικαιοσύνην, ἄνθρωπον, δι' οὗ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὀρατὰ, εἴτε ἀόρατα, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἀξιοσύναι. Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον. Κἂν γὰρ τῆς ἡμετέρας, ὅτι ἐν ἐφόρῳ, ἄνθρωπος ἦν· ἀλλ' εἰ καὶ ἦν ἄνθρωπος, ἀλλὰ νῦν οὐδαμῶς ἐστὶν ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ ἐγνωμεν Χριστὸν κατὰ σάρκα, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γνωσόμεθα, φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Ἐγὼ δὲ αὐτὸν οὐκέτι εἶμι ἄνθρωπος, ἐὰν ἀκολουθῶ αὐτοῦ τοῖς λόγοις· ἀλλὰ λέγει Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Οὐκοῦν ὡς πρωτότοκος ἐστὶν ἐκ τῶν νεκρῶν,

10. ¹¹ II Cor. xiii, 4. ¹² Coloss. i, 16. ¹³ II Cor.

(2) Μὲν τοῦ. Codex Vaticanus., μετὰ τοῦ Θεοῦ.

(3) Ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς ὁ Μονογενῆς. Nefandam hanc doctrinam propugnabat Theodotus quidam Byzantius (Epiph. hæres. lvi, cap. 4. Philastr., hæres. l) et ante Theodotum Cerinthiani, Ebionæi, Carpocrasii, et Alogi. Eam post Origenis ætatem Arius exsuscitavit. HUETIUS.

(4) Ἐγὼ εἶποιμι, ὅτι οὐκ ἐπ' ἄνθρωπον ἔχω τὴν ἐλπίδα. Hæc in codice Scorialensi omissa sunt.

οὕτω γέγονε πρωτότοκος πάντων ἀνθρώπων, εἰς θεὸν μεταβαλὼν. Ἐπικατάρατος τοίνυν ἀνθρώπος ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων, καὶ στηρίζει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ, ὅστις ἂν κυρώσῃ τὰ σάρκινα, ὅστις τὴν ἰσχύον τὴν σωματικὴν ἐὰν κτήσῃται, καὶ κατὰ σάρκα (1) στρατεύεται. Ἄλλ' ὁ ἅγιος οὐχ οὕτως ἐστίν· οὐ γὰρ στηρίζει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ. Πάντοτε γὰρ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἔχει, καὶ νεκρᾷ τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν· νεκρώσας ταῦτα, οὐ στηρίζει σάρκα τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. Ἐπικατάρατος ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων. Ἄμα δὲ πρὸς τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ ἀξιώμασιν. Ὁ δεῖνά μου φίλος ἐστὶν ἐκατόνταρχος, ἐπιτροπὸς ἐστίν· ὁ δεῖνά μου φίλος καὶ πλούσιός ἐστι, καὶ παρέχεται μοι. Ἐπειτα καὶ πρὸς τὸν τοιοῦτον λέγεται τοῦτο· Ἐπικατάρατος ἀνθρώπος ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων. Πρὸς οὐδένα ἀνθρώπον ἐλπίζομεν (2), καὶ δοκῶσιν ἡμῶν εἶναι φίλοι· οὐ γὰρ ἐπ' αὐτούς, ἀλλ' ἐπὶ Κύριον ἡμῶν ἐλπίζομεν, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃς ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIAIA ΙΓ'.

Εἰς τὸ·

Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τοὺς ἀλλεῖς τοὺς πολλοὺς, λέγει Κύριος, καὶ τὰ ἐξῆς.

Interprete S. Hieronymo.

Ἀναγέγραπται ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ ὅτι ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἐληλυθὲναι παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, καὶ εὐραχῆναι Σίμωνα, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ βάλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν· ἦσαν γὰρ ἀλλεῖς. Εἰτά φησὶν ὁ λόγος, ὅτι ὁ σωτὴρ ἰδὼν εἶπε· Ἀυτεὶ ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμῖς ἀλλεῖς ἀνθρώπων· οἱ δὲ ἀφέντες τὰ δίκτυα, ἠκολούθησαν αὐτῷ. Καὶ πεποίηκεν ὁ Ἰησοῦς αὐτοὺς ἐπὶ ἀναλαθεῖν τοῦ ἀλιεύειν (3). Καὶ ἄλλους δὲ δύο ἀδελφοὺς εὗρεν, Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαιοῦ καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ τοῦ πατρὸς καταρτίζοντας τὰ δίκτυα· καὶ τούτους ἐκάλεσεν ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην. Πεποίηκε δὲ κάκεινους ἑταίρους ἀνθρώπων. Καὶ εἰ τίς γε κατανόησε τοὺς ἔχοντας ἀπὸ θεοῦ χάριν λόγου πεπληρωμένην ὡς δίκτυα, καὶ συγκειμένην ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραφῶν ὡς ἀμφίβληστρον, ὥστε περιβάλλεσθαι ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀπροσῶπων τῶν πλέγμα· κατανοήσῃ δὲ καὶ τεχνικῶς, τοῦτο γινόμενον κατὰ τὴν ἐπιστήμην, ἣν ἐδίδαξαν ὁ Ἰησοῦς, βίβει τίνα τρόπον οὐ μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ νῦν ὁ σωτὴρ ἡμῶν πέμπει ἀλλεῖς ἀνθρώπων, παιδεύσας αὐτούς, ἵνα δυναθῶμεν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀναλθεῖν, καὶ φυγεῖν αὐτῆς τὰ πικρὰ κύματα. Ἄλλ' ἔκεινοι οἱ ἰχθύες οἱ ὀλογοί, ἀμειβόμενοι ἐν ταῖς σαγήναις, καὶ ἐν τοῖς ἀμφίβληστροῖς, καὶ ἐν τοῖς δίκτυοις ἢ ἐν τοῖς ἐγκλίστραϊς, ἀποθνήσκουσι θάνατον, οὐχὶ διαδεχομένης ζωῆς τὸν θάνατον. Ὁ δὲ σὺλ-

¹³ Jerem. xvii, 5. ¹⁴ II Cor. iv, 10. ¹⁵ Coloss. iii, 1. ¹⁶ Jerem. xvi, 16. ¹⁷ Matth. iv, 19, 20. ¹⁸ ibid., 21.

(1) Codex Vatican., μετὰ σαρκός.

(2) Codex Vaticanus, ἐλπίζομεν.

ita factus est primogenitus omnium hominum quos in Deum transtulit. *Maledictus igitur homo qui spem habet in homine, et firmat carnem brachii sui* ¹³, qui nimirum ea quæ carnis sunt, roborat, qui robur corporeum cum obtinuerit, etiam militat secundum carnem. Verum non ita sanctus se habet neque enim firmat carnem brachii sui; semper enim mortificationem Jesu in corpore suo habet ¹⁴, et mortificat membra sua quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam ¹⁵; quibus mortificatis, non firmat carnem brachii sui. *Maledictus qui spem habet in homine.* Hoc item in eos quadrat qui spem habent in potentibus et dignitate conspicuis. Hic meus amicus est centurio. Ille meus amicus est præfectus, et dives est, et dat mihi. Ad hunc pertinet illud: *Maledictus homo qui spem habet in homine.* In nullum hominem speramus, quantumvis nobis amici esse videantur: non enim in ipsos, sed in Dominum nostrum speramus, qui est Jesus Christus, cui est honor et imperium in secula sæculorum. Amen.

227 HOMILIA XVI.

(Juxta Hieronymum XIII.)

De eo quod scriptum est:

Ecce ego mitto piscatores multos, dicit Dominus ¹⁶, etc.

4. In Evangelio quod secundum Matthæum est, scribitur Salvator noster venisse juxta mare Galilææ, et ibi vidisse Simonem et Andream fratrem ejus mittentes retia in mare. Erant quippe piscatores. Ibi quoque additur: Videns autem eos Jesus, dixit eis: Venite post me, et faciam vos piscatores hominum. Et relinquentes sua retia secuti sunt eum ¹⁷. Et fecit eos Salvator de piscatoribus piscum, piscatores hominum. Alios quoque duos fratres invenit Dominus, Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem ejus, in navicula cum patre Zebedæo resicientes retia sua ¹⁸. Quos cum similiter ad Evangelii ministerium provocasset, piscatores hominum reddidit. Si quis juxta hanc historiam consideret discipulos Salvatoris, ut habeant non solum gratiam sermonis, ita Scripturarum ratione contextam ut retia, quæ possint super humanas animas gyro artificiose superfundi, et videbit hoc ipsum cum summa ratione fidei, considerit quomodo non tunc tantum Salvator, sed et usque ad præsentem diem mittat hominum piscatores, instituens eos animas liberare de mari, et ex acerbissimis fluctibus ad auram producere liberiores. Verum illi pisces cum sagenis, retibus atque hamis extracti de aqua fuerint, moriuntur. Apud nos vero cum aliquis fuerit sermonis rete comprehensus, et eductus de mari sæculi, moritur quidem et ipse, sed peccato, sed

(3) Ἐπὶ ἀναλαθεῖν τοῦ ἀλιεύειν. Lege, ἐπὶ ἀναλαθεῖν τὸ ἀλιεύειν.

mundo, ut consurgens Christo, vivat Deo. Si ergo possis ad intelligendum sensum quem conamur exponere, animo inducere pisces de mari extractos, aliam rursus vitam assumere, et aliud corpus inducere, tunc scies quo nobis profecerit exemplum. Nemo blasphemet, nemo male laceret, non vocetur crimen quod ab alterius abductum est intelligentia. Et tu igitur cum **228** de sæculi istius fluctibus per discipulos Domini fueris extractus, muta corporis vitia, muta sensum animæ; non sis ille piscis qui in salsis versabaris undis; sed de profundo gurgite erutus ad meliora convertere, secundum illud apostolicum ¹⁹: *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam, quasi a Domini spiritu*. Et cum fueris ab apostolis ac discipulis Jesu marinis fluctibus liberatus, noli quærere profundum, sed in montibus sit conversatio tua; ut jam non habeas opus piscatoribus, qui te rursus de fluctibus extrahant, sed alii quibusdam quos venatores Scriptura nuncupat, qui te postea venentur de monte, de colle, de locis altioribus; ibi sit deambulatio tua, ibi mens, gressus et statio; obliviscere maris; obliviscere vallium ac profundorum; veni ad montes, prophetas; veni ad colles, justos; ipsis sit conversatio tua; ut cum dies mortis advenit, mittantur venatores, alii quidam a piscatoribus, qui super assumptionem constituti sunt, et te cum cæteris sanctis de colle, de monte, de altiori loco accipiant. Vide autem si non sacra voce in eadem sententia propheta consentit dicens: *Ecce ego mitto piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos. Et post hæc mittam venatores multos, ut capiant eos supra omnem montem et collem* ²⁰.

οἷοι ἢ οἱ ἐπιτεταγμένοι ἐπὶ τοῦ παραλαμβάνειν τὰς ψυχὰς τὰς ἐν βουνοῖς, τὰς μὴ κάτω κειμένας; Καὶ ὄρα εἰ μὴ κέκραγε μυστικῶς ταῦτα λέγων ὁ προφήτης, καὶ τοῦτον παριστάς τὸν νοῦν ἐν τῷ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ἀλιεῖς πολλοὺς, λέγει Κύριος, καὶ ἀλιεύσουσιν αὐτούς. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀποστέλλω πολλοὺς θηρευτὰς, καὶ θηρεύσουσιν αὐτούς ἐπάνω παντὸς ὄρους, καὶ ἐπάνω παντὸς βουνοῦ.

2. Si vis et tu ab his venatoribus capi, cave ne verseris in vallibus, ne in alia humili regione consistas. Quære colles, quære montem, in quem viso populo Dominus ascendit, et secuti sunt eum discipuli, ex quo aperiens os suum docuit eos, dicens ²¹: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*, et reliquas septem beatitudines. Neque vero putes licere his venatoribus, aliunde homines, nisi de montibus ac collibus quærere, et quod sequitur, *de cavernis petrarum*. Unde possum intelligere petras? unde cavernas petrarum? venio ad Exodum; quæro aliquam interpretationis occasionem; ubique invenio volentem Moysen videre Dominum, et Dominum eidem promittentem, atque dicentem ²²: *Ecce pono **229** te in caverna petrae, et conspicias posteriora mea; faciem autem meam non vi-*

¹⁹ II Cor. III, 18. ²⁰ Jerem. XVI, 16. ²¹ Matth. V, 3. ²² Exod. XXXIII, 22, 23.

(1) Ὡσεὶ ἐδύνω καθ' ὑπόθεσιν, etc. Hæc ita interpretum videtur Hieronymus: Ὡσεὶ ἐδύνω καθ' ὑπόθεσιν νοῦσαι τὴν τοῦ ἰχθύος ψυχὴν μεταβάλλου-

ληφθεὶς ὑπὸ τῶν ἀλιέων Ἰησοῦ, καὶ ἀνελθὼν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ αὐτὸς μὲν ἀποθνήσκει, ἀποθνήσκει δὲ τῷ κόσμῳ, ἀποθνήσκει τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ μετὰ τὸ ἀποθνεῖν τῷ κόσμῳ καὶ τῇ ἀμαρτίᾳ, ζωοποιεῖται ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀναλαμβάνει ἄλλην ζωὴν ὡσεὶ ἐδύνω καθ' ὑπόθεσιν (1) νοῦσαι τὴν τοῦ ἰχθύος ψυχὴν μεταβάλλουσαν μετὰ τὸ ἐξελεῖν ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ ἰχθυϊκοῦ, καὶ γινομένην τι κρεῖττον παρ' ἰχθύν. Παράδειγμα ἔλαβον. Μὴ ἀφορμάς τις λαμβάνω ὧν οὐκ ἤκουσε, τοιοῦτον δὲ τι νοῦση. Ἀνελήλυθας ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ὑποπεσὼν τοῖς δικτύοις τῶν μαθητῶν Ἰησοῦ· ἐξελθὼν μεταβάλλεις τὴν ψυχὴν, οὐκέτι ἰχθύς εἶ, διατριβὼν τοῖς ἄμυροῖς τῆς θαλάσσης κύμασιν· ἀλλ' εὐθέως σου μεταβάλλει ἡ ψυχὴ, καὶ μεταμορφοῦται, καὶ γίνεται κρεῖττόν τι καὶ θεϊότερον παρ' ὃ ἦν τὸ πρότερον. Ὅτι δὲ μεταμορφοῦται καὶ μεταβάλλεται, ἄκουε Παύλου λέγοντος· Ἥμεῖς δὲ πάντες, ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπεριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος. Καὶ μεταμορφωθείς τε οὕτως ὁ ἰχθύς ὁ ὑπὸ τῶν ἀλιέων Ἰησοῦ συλληφθεὶς, καταλιπὼν τὰς ἐν θαλάσῃ διατριβάς, διατριβάς ποιεῖται ἐν ὄρεσιν, ὥστε αὐτὸν δεσθῆναι οὐκέτι ἀλιέων τῶν ἀναγόντων αὐτὸν ἀπὸ θαλάσσης, ἀλλὰ δευτέρων τινῶν, οἷον ὀνομάζονται, θηρευτῶν οἵτινες θηρεύουσιν ἀπὸ παντὸς ὄρους, καὶ ἀπὸ παντὸς βουνοῦ. Ἀναβάς οὖν σὺ ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ συλληφθεὶς τοῖς δικτύοις τῶν μαθητῶν Ἰησοῦ, μετάβαλε ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐπιλάθου αὐτῆς, ἦκε ἐπὶ τὰ ὄρη, τοὺς προφήτας, καὶ ἐπὶ τοὺς βουνοὺς, τοὺς δικαίους, καὶ ποιοῦ ἐκεῖ τὰς διατριβάς, ἵνα μετὰ ταῦτα, ὅτε ὁ καιρὸς σοι τῆς ἐξόδου ἐπιστῇ, πεμφθῶσιν οἱ πολλοὶ θηρευταί, ἕτεροι παρὰ τοὺς ἀλιεῖς. Τίνες δ' ἂν εἴεν οἷοι ἢ οἱ ἐπιτεταγμένοι ἐπὶ τοῦ παραλαμβάνειν τὰς ψυχὰς τὰς ἐν βουνοῖς, τὰς μὴ κάτω κειμένας; Καὶ ὄρα εἰ μὴ κέκραγε μυστικῶς ταῦτα λέγων ὁ προφήτης, καὶ τοῦτον παριστάς τὸν νοῦν ἐν τῷ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ἀλιεῖς πολλοὺς, λέγει Κύριος, καὶ ἀλιεύσουσιν αὐτούς. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀποστέλλω πολλοὺς θηρευτὰς, καὶ θηρεύσουσιν αὐτούς ἐπάνω παντὸς ὄρους, καὶ ἐπάνω παντὸς βουνοῦ. Εἴπερ οὖν θέλεις συλληφθῆναι ὑπὸ τῶν θηρευτῶν, ὄρα μὴ τὰς διατριβάς ποιῆσῃ ἐν ταῖς κοιλάσι, μηδὲ κάτω που διατρίψῃς, ἀλλὰ ζῆται τὰ ὄρη, ἀνάβα εἰς τὸ ὄρος, ὅπου Ἰησοῦς μεταμορφώθη, ἀνάβα εἰς τὸ ὄρος, ἐφ' οὗ ἰδὼν τοὺς βχλους ἀναβέβηκεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταί, ἔνθα ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐδίδαξε λέγων· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ τοὺς ἐξῆς τούτων μακαρισμούς. Καὶ οὐκ ἐξεστὶ γὰρ τούτοις τοῖς θηρευταῖς ἀλλαχθέν συλλαβεῖν ἢ ἀπὸ τῶν ὄρων, καὶ τῶν βουνῶν, καὶ ἀπὸ τῶν τρυμαλιῶν τῶν πετρῶν· ταῦτα γὰρ τὰ τρία ἐλέκται ἐν τῷ προφήτῃ· Ἀποστέλλω γὰρ πολλοὺς θηρευτὰς, καὶ θηρεύουσιν αὐτούς ἐπάνω παντὸς ὄρους, καὶ ἐπάνω ἀπὸ παντὸς βουνοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν τρυμαλιῶν τῶν πετρῶν. Πόθεν οὖν νοῦσα τὰς

σαν μετὰ τὸ ἐξελεῖν ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ ἰχθυϊκοῦ, καὶ γινομένην τι κρεῖττον. Παρ' ἰχθύν παράδειγμα ἔλαβον· μὴ ἀφορμάς τις, etc.

πέτρας καὶ τὰς ἐν ταῖς πέτραις τρυμαλιὰς ; Ἐρχομαι ἐπὶ τὴν Ἐξοδον, ζητῶν ἵχνος εὐρεῖν διηγήσεως τῶν τρυμαλιῶν τῶν πατρῶν · εὐρίσκω Μωϋσέα ἐκεῖ βουλόμενον γνῶναι τὸν Θεόν, καὶ τὸν Θεὸν ἐπαγγελλόμενον αὐτῷ, καὶ λέγοντα · Ἴδού θήσω σε εἰς ἀπὴρ τῆς πέτρας, καὶ κατανοήσεις μου τὰ ὀπίσω · τ) δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι. Ἐάν νοήσης ἐκεῖ τὴν πέτραν, καὶ βῆς ἐκεῖ τὴν ὀπὴν τῆς πέτρας, τίνα τρόπον ἐπὶ τῆς πέτρας ἰστάς, καὶ τὴν ὀπὴν τὴν ἐν τῇ πέτρᾳ ἰδὼν, βλέπεις τὸν Θεὸν διὰ τῆς ὀπῆς τῆς πέτρας, ὅφει τε καὶ τὰς πολλὰς πέτρας καὶ τρυμαλιὰς αὐτῶν. Τίς οὖν ἐκείνη ἡ πέτρα ἡ μία ; Ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός. Ἐπινοῶ γὰρ ἐκ ἐπιπέτρας τοὺς πόδας μου, ἐν τῷ ἐννάτῳ καὶ εἰς τὴν πέτραν, ὅφει τὴν ὀπὴν κατὰ τὴν ἐπιπέτραν αὐτοῦ, δι' ἧς ὀπῆς θεωρεῖται τὸ μετὰ τὸν Θεόν. Τοιοῦτον γὰρ

Ἄλλ' εὗρον μίαν ὀπὴν μιᾶς πέτρας· μεταβαίνω τῷ λόγῳ ἀπὸ τῆς ὀπῆς ἐπὶ τὴν τρυμαλιὰν τῆς πέτρας, ζητῶ καὶ τὰς πολλὰς πέτρας. Ἐάν εἴθω ἐπὶ τὸν χορδὸν εἶτε τῶν προφητῶν, εἶτε τῶν ἀποστόλων, εἶτε καὶ ἐπαναβεβηκότων ἁγίων ἀγγέλων, λέγω, ὅτι πάντες οἱ Χριστοῦ μιμηταί, ὡς ἐκεῖνος πέτρα ἐστὶ, πέτρα γίνονται. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖνος ἔχει ὀπὴν, δι' ἧς κατανοεῖται τὰ ὀπίσω τοῦ Θεοῦ, τὸν αὐτὸν τρόπον ἕκαστος, ὁδὸν διδοὺς τοῦ νοεῖσθαι Θεὸν διὰ τῶν λεγομένων ὑπ' αὐτοῦ, ποιεῖ ἐν αὐτῷ ὀπὴν. Εἰ δὲ καὶ ἄλλως βούλει ὀνομάσαι τρυμαλιὰν, ἀφ' ἧς ὀπῆς ἡ τρυμαλιὰς ὅφει διὰ μὲν Μωϋσέως τὸν νόμον, διὰ δὲ Ἡσαίου τὴν προφητείαν αὐτοῦ, διὰ δὲ Ἱερεμίου ἄλλους λόγους Θεοῦ. Εἰ δὲ καὶ ἄγγελοι ἐσταὶ λαλῶν, ὡς ἐλάλησε, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ Ἐθαγγελίῳ. Ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί (1), κάκει ἴσταμαι ἐπὶ τοῦ ἀγγέλου, καὶ βλέπων κάκει πέτραν, καὶ ὀπὴν πέτρας, καὶ βλέπων ἀγγελικῶς τὸν Θεόν.

Ἄλλὰ παραδειγματὸς μοι χρειαί, ἵνα παραστήσω πῶς ἴστιν ἐλθόντα ἐπὶ ἀγγέλου, καὶ δι' ἀγγέλου τὸν Θεὸν δεῖν. Γέγραπται γὰρ ἐν τῇ Ἐξοδῷ· Ὁφθῆ ἀγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρός βάτου τῷ Μωϋσεῖ. Καὶ ὅρα Μωϋσῆς ὅτι ἡ βάτος καλεῖται πυρὶ, καὶ ἡ βάτος οὐ κατακαίεται. Καὶ οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή, ὡσπερ εἶπε κατὰ τὴν ἀρχὴν, ὅτι, Ὁφθῆ ἀγγελος, ὡσὺς ἐνθάδε, ὅτι, Ἀγγελος Κυρίου· ἀλλ'· Ἐγὼ Θεός Ἀβραάμ, καὶ Θεός Ἰσαὰκ, καὶ Θεός Ἰακώβ. Ἦν οὖν ἐκεῖ ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἀγγέλῳ θεωρούμενος, ὡς διὰ τῆς πέτρας Θεὸς γνωσκόμενος, καὶ τῆς ὀπῆς τῆς ἐν αὐτῷ. Οὐκ οἶδας οὖν πότε πέμπονται οἱ θηρευταί· διὰ τοῦτο μηδέποτε ἀπὸ τῶν ὀρέων καταβῆς, μηδὲ καταλίπης τοὺς βουνοὺς, μηδὲ ἔξω (2) εὐρεθῆς· λεχθήσεται σοι ὡς ἔξω τυγχάνοντι, καὶ λέγοντι τὰ τῶν ἔξω· Ἀφρον, ταύτη τῇ νυκτὶ ἀπαιτοῦσι τὴν ψυχὴν σου ἀπὸ σου· ἃ δὲ ἠτολίμασας τίνι ἐσται ; Λεχθήσεται δὲ σοι ταῦτα, ἐάν φάσκης· Καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μελίονας οἰκοδομήσω, καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου· Ψυχὴ, ἔχεις ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλά· ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου.

¹ I Cor. x, 4. ² Psal. xxxix, 3. ³ Exod. xxxiii, 23. ⁴ Zach. ii, 3. ⁵ Exod. iii, 2. ⁶ Exod. vi, 5. ⁷ Luc. xii, 20.

(1) Κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ Ἐθαγγελίῳ· Ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί. Habentur hæc Zachar. ii, 3; in Evangelio autem neutiquam comparant, sed marmo-

debis. Si consideres quid ibi petra dicatur, et foramen petræ, intelligis et carteras petras, et petrarum foramina. Quæ igitur est petra? Dominus Jesus Christus. Bibebant enim de spirituali sequente eos petra²⁴. Et super petram statuit pedes meos²⁵, in trigesimo nono psalmo dicitur. Quod est foramen petræ? Vide eum apud Deum Patrem, Verbum Deum, videbis integram petram; vide dispensationem assumpti corporis, videbis foramen petræ, per quod posteriora Dei juxta possibilitatem imbecillitatis suæ humanus intuetur aspectus. Hoc enim est quod ait²⁶: Videbis posteriora mea.

πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. Καὶ ἔστησεν τριακοστῷ λέγεται ψαλμῷ. Τίς ἡ ὀπὴ ἡ ἐν τῇ πέτρᾳ; ὅφει τὴν ὀπὴν κατὰ τὴν ἐπιπέτραν αὐτοῦ, δι' ἧς νοεῖται ἐν τῷ· Καὶ ὅφει τὰ ὀπίσω μου.

3. Inveni unam cavernam unius petræ; quæro alias petras, et alias cavernas; venio ad chorum prophetarum atque apostolorum et transcendentium sanctorum angelorum, et dico quia omnes imitatores Christi petræ sint, ut petra est ille qui docuit. Et sicut iste habet foramen per quod videntur posteriora Dei; eodem modo unusquisque nostrum qui per sermones suos viam pandit ad intelligendum Deum, facit et se foramen petræ. Si autem aliter vis intelligere petram, et petræ foramen, vide per Moysen legem; per Isaiam prophetiam; per Jeremiam alia eloquia divina. Sin vero angelus fuerit et loquatur in homine, juxta illud propheticum²⁷: Angelus qui loquebatur in me, asto in angelo, et per foramen ejus angelice video Deum.

4. Exemplum habeo necessarium, ut doceam quomodo possit aliquis in angelo consistens videre Deum. Scriptum est in Exodo²⁸: Apparuit angelus Domini in flamma rubi Moysi, et videbat Moyses quia ardebat rubus, et non comburebatur. Et non sicuti cœperat Scriptura in eo quod dixerat: Apparuit angelus Domini, sic et in reliquis subsequuta est, ut diceret: Ego angelus Domini, sed ait²⁹: Ego Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob. Erat ergo ibi Deus in angelo visibilis, et per foramen ejus apparebant posteriora ejus. Quia igitur nescis quo tempore mittantur venatores, cave ne aliquando de monte descendas, ne relinquant colles, ne de cavernis petrarum exeat. Si enim foris fueris inventus, dicentur tibi ea quæ ii qui foris sunt merentur audire³⁰: Stulte, hac nocte anima tua repente auferetur 230 a te: quæ autem parasti, cujus erunt? Dicentur autem tibi ista, si dixeris: Destruam apothecam, et majores ædificabo, et dicam animæ meæ: Anima, habes bona reposita in annis multis; requiesce, comede, bibe, læture.

νικά ejusmoli ἀμαρτήματα Origeni solemnia sunt ΠΥΕΤΙΣ.

(2) Μηδὲ ἔξω. Legebatur Hieronymus, εἰ δὲ ἔξω.

Animadvertis de montibus et colibus descendentem? animadvertis consistentem extra petrae foramen? quomodo erret et ea pulset bona esse quae nulla sunt, dicens: *Dicam animae meae: Habes multa bona reposita?* Frumentum et ubertatem terrenorum tractum esse arbitratus est bona, nesciens quia vera bona non nascuntur in maledicta terra, sed in caelestibus regionibus; thesaurizavit sibi in terra, quia in terra esse thesauros arbitratus est. Si quis autem sublata cruce sequitur Dominum Jesum, et thesaurizat sibi in caelo, non dicitur ei: *Stulte, hac nocte animam tuam repetent a te*: sed venientes venatores, et quærentes animalia de montibus, de collibus, de cavernis petrarum, etiam illum cum eis pariter accipient de venatione sublimi, et ad sublimiora beatitudinis regna portabunt. *Quia oculi mei super omnes vias eorum*²¹. *Super omnes vias istiusmodi hominum qui in montibus conversantur, in collibus ambulat, in cavernis habitant petrarum, habet oculos Deus. Non se absconderunt a facie mea*²². Qui sancti sunt, non se abscondunt a facie Dei: qui autem injusti, absconduntur a facie ejus. Adam post transgressionem caelestis mandati audivit vocem Domini Dei deambulantis in paradiso post meridiem, et abscondit se²³. Sanctus hoc non facit, sed conscientia actuum suorum habet fiduciam ad Deum: *Si enim conscientia nos non reprehenderit, fiduciam habemus ad Deum, et quodcumque petierimus, accipiemus*²⁴. Verum Adam quamvis peccaverit, non tamen usque ad perfectam malitiam mens ejus corrumpitur, et ideo abscondit a facie Dei. Cum autem peccavit impiissimus fraticida, animadvertite quid fecerit: *Egressus est a facie Dei, et habitavit in terra Naid*²⁵. Si ad malorum comparationem venias, melius est abscondi a facie Dei, quam fugere eum. In alio quippe conscientiae vulnus inflictum, tenebras et secreta perquirens, levare oculos non palitur ad caelum; in alio autem, desperatione nata, contumacia negligit Dominum. *Non se absconderunt a facie mea, neque absconditae sunt iniquitates eorum contra oculos meos*²⁶. Justi super quas injustitias non se absconderunt a facie Dei? Aliquando fuerunt in extracti sunt.

5. Ne itaque suspicentur, quia non ex misericordia, sed ex proprio merito ad montes venerint, commovens illos sermo divinus, et illis nos, et idcirco prospera atque felicia, tristia inferens dicit: *Neque absconditae sunt iniquitates eorum contra oculos meos. Quae sequuntur difficultatem nobis interpretationis objiciunt; sive enim intelligamus ea cohaerere superioribus, nihilominus de retribuendis suppliciis pertimescimus: sive videntur non haerere cum superioribus quae de piscatoribus et venatoribus diximus, et sic non modicum nobis scrupulum generant. Et retribuam illis primum duplices injustitias*

Ἄρχας τὸν κάτω τῶν ὀρέων, τὸν κάτω τῶν βουνῶν, τὸν ἔξω τῶν τρυμαλιῶν τῶν πετρῶν; πῶς πλανῆται καὶ ἐν τῇ περὶ ἀγαθῶν κρίσει, οἰόμενος ταῦτα εἶναι ἀγαθὰ; Διὸ φησὶ· Καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου· Ψυχῆ, ἔχεις ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἐτη πολλὰ. Τὸν οἶτον καὶ τὴν εὐφορίαν τῶν γῆινων ἀγαθὰ εἶναι νεόμικεν. Οὐ γὰρ οἶδεν, ὅτι τὰ ἀληθῶς ἀγαθὰ οὐκ ἔστιν ἐν τῇ καταπραμένη γῆ, ἀλλὰ τὰ ἀληθῶς ἀγαθὰ ἔστιν ἐν οὐρανῷ. Ἐθησαύριζεν ἐπὶ γῆς, ἐπεὶ ἤθετο ἀγαθὰ εἶναι τὰ ἐπὶ γῆς. Ἐάν δέ τις μεταβῆ ἀπὸ τῆς γῆς, ἵνα θησαυρίσῃ ἐν οὐρανῷ, οὐ λαχθήσεται αὐτῷ· Ἄφρον, αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἀπαιτοῦσι τὴν ψυχὴν σου ἀπὸ σοῦ. Ἄλλ', ἐλθόντες οἱ θηρευταί, ζητοῦντες οὐ τὰ κάτω, ἀλλὰ τὰ ἐν τοῖς ὄρεσι ζῶα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τὰ ἐν ταῖς τρυμαλιαῖς τῶν πετρῶν σκεπαζόμενα, συλλήφονται ταῦτα, καὶ ἀπάξουσιν αὐτὰ ἀπὸ τῆς θήρας ἐκείνης, ὄπου; ἐπὶ τὴν ἀνάπαυσιν τῶν ἁγίων καὶ μακαρίων ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ μου, φησὶν, ἐπὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτῶν· τῶν τοιούτων τῶν ἐπὶ τὰ ἔρη τὰς διατριβὰς ποιουμένων, καὶ ἐν ταῖς βουαῖς, καὶ ἐν ταῖς τρυμαλιαῖς τῶν πετρῶν, καὶ ἐπὶ τὰς ὁδοὺς πάσας ὁ Θεὸς ἔχει τοὺς ὀφθαλμούς. Καὶ οὐκ ἐκρύβησαν ἀπὸ προσώπου μου οἱ τοιοῦτοι. Οἱ γὰρ φαῦλοι κρύπτονται ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ. Ἦκουσεν Ἀδὰμ μετὰ τὴν παράβασιν τὴν φωνὴν Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλῶν, καὶ ἐκρύβη. Ὁ δὲ ἅγιος οὐ κέκρυπται, ἀλλ' ἔχει καρδίαν μετὰ παύρησις τῆς κατὰ τὴν ἁγίαν πολιτείας πρὸς τὸν Θεόν. Ἐάν γὰρ ἡ συνειδησις ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ, ἔχομεν παύρησιαν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ δὲ ἀναικώμεθα, λαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ. Ὁ μὲν οὖν Ἀδὰμ εἰ καὶ ἤμαρτεν, οὐκ εἰς ὑπερβολὴν χαλεπὴν ἁμαρτίαν ἤμαρτεν, διὰ τοῦτο ἐκρύβη ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ ἁμαρτωλοτέρως αὐτοῦ Κάϊν καὶ ἀσεβέστατος ὁ ἀδελφοκτόνος τί πεποίηκεν; Ἐξῆλθεν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ· ὥστε, συγκρίσει κακῶν, Ἐλαττον εἶναι τὸ κρυβῆναι ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ οὗτος κρύπτεται, οὐκ ἀπερυθρίων, ἀλλ' αἰδούμενος τὸν Θεόν. Οὐκ ἐκρύβησαν οὖν ἀπὸ προσώπου μου οὗτοι, οἱ, ταῦτα ποιήσαντες, ἐν ἁμαρτίαις τότε γεγονάσι, καὶ ἀπὸ ἁμαρτιῶν τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ ἠλιεύθησαν.

peccatis, quando erant in mari a quo a piscatoribus

Ἰν' οὖν μὴ ὑπολαμβάνωσιν οἱ ἀλιευθέντες, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὰ ὄρη ἐλθόντες, ὅτι ἐκ δικαιοσύνης αὐτοῖς ταῦτα γέγονται, ὑπομνησθεὶς οὐ μόνον ἐκείνους, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων. Διὸ λέγεται μετὰ τὰς εὐεργεσίας· Καὶ οὐκ ἐκρύβη τὰ ἀδικήματα αὐτῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Τὰ ἐξῆς ἀγῶνα μέλλει ἡμῖν ἐμποιεῖν· εἴτε γὰρ ἀπλῶς νοοῦμεν, φροντισομέν ἐπιμελῶς περὶ τῆς ἀνταποδόσεως τῶν ἁμαρτημάτων· εἰ δὲ δοκῇ οὐκ ἀκόλουθα εἶναι τοῖς προαποδοθεμένοις περὶ ἀλιευομένων καὶ θηρευομένων, καὶ οὕτως εἰς ἀγῶνα ἡμᾶς ἐμβάλλει· οὐ τὸν τυχόντα. Καὶ ἀντα-

²¹ Jerem. xvi, 17. ²² ibid. ²³ Gen. iii, 8. ²⁴ I Joan. iii, 21, 22. ²⁵ Gen. iv, 16. ²⁶ Jerem. xvi, 17.

ποδώσω γάρ, φησί, πρῶτον διπλᾶς τὰς ἀδικίας αὐτῶν, καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, ἐφ' αἷς ἐθεθίλωσαν τὴν γῆν μου, ἐν τοῖς θησιμαίοις τῶν βδελυγμάτων καὶ ἐν ταῖς ἀνομίαις αὐτῶν, ἐν αἷς ἐπλησαν τὴν κληρονομίαν μου. Τὸ πρῶτον, εἴτε μὴ νοήσαντες ἐξελθόντινες τὸ γεγραμμένον, εἴτε καὶ οἰκονομήσαντες ἐξελεῖν οἱ Ἑβδομήκοντα (1), Θεὸς ἂν εἶδειν ἡμεῖς μέντοιγε, συγκρίνοντας ταῖς λοιπαῖς ἐκδόσεσιν εὐρομεν κείμενον, καὶ ἀνταποδώσω πρῶτον διπλᾶς τὰς ἀδικίας αὐτῶν, ἵνα δηλωθῆ, ὅτι, εἰ καὶ ἀξιοὶ διὰ τὰ δεύτερα αὐτῶν ἔργα μακαριστοῦτος εἶεν, ἔπειθ' ἀνθρωποὶ εἶσι, καὶ ἐν ἀμαρτίαις γεγόνασι, πρῶτον δεῖ ἀπολαβεῖν αὐτοῦς τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Καὶ δὲ εἰ μὴ ὁ λόγος ἐστὶν ἀληθής. Τίς οὐκ ἀπολήφεται τὰς ἀμαρτίας; ἢ ὁ μετὰ τὸ πιστεῦσαι, καὶ λαβεῖν (2) ἄφεςιν ἀμαρτημάτων, ὡς ἀκοῦσαι τοῦ Ἰησοῦ λέγοντος: Ἀφέωνται σοι αἱ ἀμαρτίαι, μηκέτι ἀμάρτανε. Εἰ δὲ μετὰ τὴν ἄφεςιν τῶν ἀμαρτημάτων καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας ἀμαρτάνομεν, ὡσπερ ἡμεῖς οἱ πολλοί, οἱ μὴ τελειωθέντες ὡς οἱ ἀπόστολοι, μετὰ τὸ ἀμαρτάνειν δὲ, καὶ σὺν τῷ ἀμαρτάνειν τινὰ δέοντως πράττομεν, τί ἡμᾶς περιμένει κατανοητέον. Ἄρα ἐὼν ἐξέλθωμεν τὸν βίον ἔχοντες ἀμαρτήματα, ἔχοντες δὲ καὶ ἀνδραγαθήματα, σωθησόμεθα μὲν διὰ τὰ ἀνδραγαθήματα, ἀπολυθησόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐν γνώσει ἡμαρτημένων; ἢ κολασθησόμεθα μὲν διὰ τὰ ἀμαρτήματα, οὐδαμῶς δὲ μισθὸν ληψόμεθα τῶν ἀνδραγαθημάτων; Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ἕτερον λέγω δὲ τὸ ἀπολαβεῖν τὰ κρείττονα, μὴ ἀπολαβεῖν δὲ τὰ χείρονα, καθὰ δίκαιόν ἐστι τὸν Θεὸν καθαιρεῖν βουλόμενον, καὶ ἐκκόπτειν τὴν κακίαν. Ἔστω γάρ σε ψυχοδομηκέναι (3) μετὰ τὸ θεμέλιον Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃν δεδιδαξαι, οὐ μόνον χρυσὸν καὶ ἄργυρον, καὶ λίθον τιμιον ἔστω σε ἔχειν χρυσὸν, ἢ πολλὸν χρυσὸν, ἢ ὀλίγον ἔστω σε ἔχειν ἄργυρον, λίθον τιμιον οὐ μόνον δὲ φημι ταῦτα ἄλλ' ἔστω σε ἔχειν καὶ ξύλα, καὶ χόρτον, καὶ καλάμην τί βούλει σοι γενέσθαι μετὰ τὴν ἐξοδόν; Πότερόν ποτε εἰσελθεῖν εἰς τὰ ἅγια μετὰ τοῦ ξύλου σου, καὶ μετὰ τοῦ χόρτου σου, καὶ τῆς καλάμης, ἵνα μάνης τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ; Ἄλλὰ πάλιν ἀπομεῖναι θέλεις διὰ τὸν χόρτον, διὰ τὰ ξύλα, διὰ τὴν καλάμην ἐν τῷ πυρὶ, καὶ μηδὲν ἀπολαβεῖν περὶ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λίθου τιμίου; οὐδὲ τοῦτο εὐλογον.

Τί ὁ πρῶτον ἀκολουθεῖ ἀπολαβεῖν διὰ τὰ ξύλα; Δ ἄπλον ὅτι τὸ πῦρ τὸ ἀναλίσκον τὰ ξύλα, καὶ τὸν χόρτον καὶ τὴν καλάμην. Ὁ Θεὸς γάρ ἡμῶν τῆ οὐσίᾳ λέγεται τοῖς συνιέναι δυναμένοις πῦρ εἶναι καταναλίσκον καὶ ἐσιώπησε μὲν τὸ τί καταναλίσκον ὁ προφήτης λέγων Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον

A eorum, et peccata ipsorum in quibus contaminaverunt terram meam, in morticinis abominacionum suarum, et iniquitatibus suis, quibus impleverunt hereditatem meam ¹⁷. Quod ait, primum, sive non intelligentes quidam, quod scriptum est abstulerunt, sive Septuaginta Interpretes, sicut et caetera, secundum dispensationem suam, auferre voluerunt. Dominus viderit. Nos istum locum cum caeteris editionibus conferentes invenimus positum: *Et retributam illis primum duplices iniustitias eorum*; ut ostendatur quia etsi ex posterioribus factis digni effecti sunt beatitudine Dei, attamen, quia aliquando peccaverunt, et humanis vitiis non carebant, primum oportet eos recipere sua delicta. Et vide si non vera sit ratio. Quis peccata non recipit? Nempe ille qui post credulitatem et baptismum audierit Dominum dicentem ¹⁸: *Dimissa sunt tibi peccata, ne ultra peccaveris*. Si autem post lavacrum et veniam delictorum, rursus ad pristinas sordes fuimus reversi, et adhuc imperfecto sensu ab apostolorum vestigiis recedentes, aut injusta gesserimus aliqua, aut certe in ipsa justitia sint aliqua nata peccata, quid nobis fiat consideremus. Utrumne egredientes de praesenti saeculo, si habuerimus vitia vel virtutes, recipiemus pro virtutibus praemia, et dimittentur nobis ea quae scientes peccavimus; an plectemur pro delictis, neque recipiemus praemia pro virtutibus? Sed neutrum horum verum est, quia et pro peccatis torquebimur, et pro justitia recipiemus praemia quae meremur. Si enim post

C fundamentum Jesu Christi, non solum in tuo corde aurum, et argentum, et lapidem pretiosum (si tamen habes aliquid auri vel argenti) superaedificaveris; verum et ligna, fenum et stipulam, quid tibi vis fieri cum anima sejuncta fuerit **232** a corpore? Utrumnam ingredi vis in sancta cum lignis tuis, cum feno et stipula, ut polluas regnum Dei? an propter lignum, fenum et stipulam foris residere, et pro auro, argento et lapide pretioso nihil mercedis accipere? Sed neque hoc aequum est.

D 6. Quid igitur sequitur, nisi ut primum propter ligna ignis tibi detur, qui consumat lignum, fenum, vel stipulam? Deus quippe noster apud eos qui possunt intelligere divina, ignis dicitur esse consumens. Et cum dicat propheta ¹⁹: *Deus noster ignis consumens est*, non apposuit quid consumat;

¹⁷ Jerem. xvi, 18. ¹⁸ Matth. ix, 2; Joan. viii, 11. ¹⁹ Deuter. iv, 24; Hebr. xii, 29.

(1) *Εἴτε καὶ οἰκονομήσαντες ἐξελεῖν οἱ Ἑβδομήκοντα*. Hieronymus: *Sive Septuaginta interpretes, sicut et caetera, secundum dispensationem suam auferre voluerunt*. Hic, ut alibi passim, se interpretibus LXX parum aequum praebet Hieronymus; quoadque mireris, cum eos ad libitum omnia et temere detruncare conquiretur, Origeni ipse aliena et spuria affinxit, voces illas nimirum: *sicut et caetera*.

(2) *Καὶ λαβεῖν*. Lego καὶ λαβόν.

(3) *Ἔστω γάρ σε ψυχοδομηκέναι*, etc. Similia habes lib. iv et vi, *contra Celsum*, homil. 2 in Cantic., homil. i in Ezech., lib. i *De princip.*, cap. 1; at lib. ii operis ejusdem, cap. 11, ipsum sibi impium succendere ignem docet, cum admissorum criminum memoria torquetur, et conscientiae stimulis agitur. Unde non recedit Augustinus, lib. xxi *De civit. Dei*, cap. 26. Haec vero perpendimus in Origenianis, ubi de penis et praemiis disputatur. HIERONYMUS.

ibi derelinquens de manifestioribus intellectum. Neque enim id, quod ad imaginem et similitudinem suam permanet, ignis iste consumit, non proprias creaturas; sed superædificata ligna, fenum, stipulam. Locus est difficilis, et ad interpretandum nimii sudoris egens, ut cum primis secunda consentiant. Repromissiones legimus, et post prospera repente tristitia prædicantur: *Et retribuam*, inquit, *illis primum duplices injustitias eorum*; necessario appositum est, *primum*; primum quippe propter injustitias tormenta perpetimur, deinde propter justitiam coronamur. Neque enim econtrario ante tribuenda sunt justa, et sic reddenda peccata, ut cessantibus bonis, vitia æterna permaneant; sed ante recipiemus mala, et deinde bona, ut sublatis vitiis, virtutes permaneant in æternum. Observa omnem thesaurum Scripturarum, et invenies semper Deum ea primum comminantem quæ tristitia sunt, et ea deinceps inferentem quæ lætitiis præbeant audientibus. Occidit, et vivificat; percutit et sanat; ipse dolorem facit, et rursus restituit; percussit, et manus ejus sanaverunt ⁴⁰. Super his ergo, qui justus est, intellectu pio considerans quæ dicuntur, ingemiscat, et dicat ⁴¹: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo? Qui ingreditur*, inquit, *sine macula, et operatur justitiam, qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua, nec fecit proximo suo malum, et opprobrium non accepit adversus proximos suos*. Nos etiam non his opprobremus qui a peccatis ad poenitentiam convertuntur, Scriptura dicente ⁴²: *Ne improperes viro convertenti a peccatis. Opprobrium non accepit adversus proximos suos; ad nihil deductus est in conspectu ejus malignus; timentes autem Dominum magnificat*. Omnes igitur quicumque materiam illius ignis habemus in nobis, primum recipiemus nostra delicta.

233 7. Sed dicet mihi aliquis de audientibus: Expone et id quod sequitur: *Duplices injustitias eorum*. Esto quippe, recipio mea peccata, ut compleatur id quod ab Apostolo dictum est ⁴³: *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*: cur vero duplicia recipio peccata? Cui respondendum est, quia *servus qui scit voluntatem domini sui, et non facit eam, plagis vapulabit multis* ⁴⁴; dignum siquidem est eos qui gentes sunt, simplicia recipere peccata, et nos duplicia, dicente Apostolo ⁴⁵: *Voluntarie peccantibus nobis post cognitionem veritatis jam ultra non remanet pro peccato hostia, horribilis autem quædam exspectatio judicii ignis, zelus comedere habens adversarios*. Prophetatum est de his qui a peccatoribus et venatoribus de profundo in montibus sunt abstracti, quomodo recipiant primum duplicia pec-

καὶ ἡμῖν δὲ καταλέλοιπε νοεῖν, ὅτι εἶπεν· Ὁ Θεὸς πῦρ ἐστὶ καταναλίσκων. Ἔστι τι τὸ καταναλισκόμενον. Τὶ οὖν ἐστὶ τὸ καταναλισκόμενον; οὐ γὰρ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἀναλίσκει, ἀλλὰ τὸν ἐποικοδομηθέντα χόρτον, τὰ ἐποικοδομηθέντα ξύλα, τὴν ἐποικοδομηθεῖσαν καλάμην. Ὁ τόπος ἦν δυσδιηγήτος σφόδρα. Ἐπαγγελίαι ἦσαν, καὶ μετὰ τὰς ἐπαγγελίας λέγει· *Καὶ ἀνταποδώσω πρῶτον διπλᾶς τὰς ἀδικίας αὐτῶν*. Ἀναγκαίως πρόσκειται τὸ πρῶτον· πρῶτον γὰρ τὰ τῆς ἀδικίας, εἶτα (1) τὰ τῆς δικαιοσύνης ἀποδοῦναι· οὐ γὰρ ἀνάπαλιν ὁ Θεὸς ἀνταποδίδωσιν. Εἰ πρῶτον ἀπεδίδου τὰ ἀγαθὰ, ἵνα ἀπολάβωμεν τὰ κακὰ, νῦν δὲ ἀποδίδωσι τὰ κακὰ, ἵδει λῆξαι τὰ ἀγαθὰ, ἵνα ἀπολάβωμεν τὰ κακὰ, ἵνα τέλος λάβῃ διὰ τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν κακῶν τὰ τῆς κολάσεως τῶν παθόντων, ἵνα μετὰ ταῦτα ἀποδῶ τὰ ἀγαθὰ. Διὸ εὐρήσεις ἐν ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς τὸν Θεὸν λέγοντα πρῶτον τὰ δοκοῦντα εἶναι σκυθρωπότερα, καὶ μετὰ ταῦτα τὰ κρείττονα. Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, καὶ γὰρ ἴασομαι. Αὐτὸς ἀλγεῖν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν· ἔπαισε, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἴασαντο. Ἐπὶ τούτοις ἐστὶ τὸν νοοῦντα, καὶ διακείμενον πρὸς τὰ λεγόμενα εἰπεῖν· *Κύριε, τίς παροικίησει ἐν τῷ σκηνώματι σου; ἢ τίς κατασκηνώσει ἐν ὄρει ἁγίᾳ σου; Πορευόμενος ἄμωμος, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, λαλῶν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, δεσὺν οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐπόησε τῷ πλησίον αὐτοῦ κακόν, καὶ οὐκ ἐνευδισμὸν οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ τούτῳ ἐγγιστο αὐτοῦ*. Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐπιδοξοῦμεν καὶ τοὺς μετανοοῦντας· καὶ ἐπιστρέφοντας, λεγούσης τῆς Γραφῆς· *Μὴ ἐνεδίδε ἀνθρώπων ἀποστρέφοντα ἀπὸ ἀμαρτίας. Ὀνειδισμὸν οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ τοὺς ἐγγιστο αὐτοῦ· ἐξουδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος· τοὺς δὲ φοβουμένους Κύριον δοξάζει*. Πάντες οὖν οἱ ἔχοντες ὕλην ἐκείνου τοῦ πυρός, πρῶτον ἀποληψόμεθα τὰ ἀμαρτήματα ἡμῶν.

Ἄλλ' ἐρεῖ τις τῶν ἀκούοντων· Δηγήσαι καὶ διπλᾶς. Ἔστω γὰρ ἀπολαμβάνειν με τὰς ἀμαρτίας πρῶτον, ἵνα, ἐπὶ τὸν λάβω τὰς ἀμαρτίας, μετὰ τοῦτο πληρωθῇ τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ εἰρημένον· *Εἰ τις ὁ τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός· τί δήποτε διπλᾶς ἀπολαμβάνω τὰς ἀμαρτίας; Ἄλλὰ λεκτέον, ὅτι, δοῦλος ὁ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου, καὶ μὴ ποιήσας κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, διαθήσεται οὐκ ἄλλως, ἀλλὰ πολλὰς*. Ἄξιον οὖν ἐστὶ τοὺς μὲν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἀμαρτάνοντας ἀπολαμβάνειν αὐτῶν ἀπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα, ἡμᾶς δὲ διπλᾶ ἡμῶν ἀπολαμβάνειν τὰ πταίσματα· Ἐκουσίως γὰρ ἀμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπιγνώσιν τῆς ἀληθείας, οὐκέτι περὶ ἀμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία, φοβερὰ δὲ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς ζῆλος, ἐσθθῆν μέλλοντος τοῦ ὑπεραν-

⁴⁰ Deuter. xxxii, 59. ⁴¹ Psalm. xiv, 1, 2, 3. ⁴² Luc. xii, 47. ⁴³ Hebr. x, 6, 27.

⁴⁴ Eccli. viii, 6. Psalm. xiv, 3, 4. ⁴⁵ I Cor. iii, 15.

(1) Πρῶτον γὰρ τὰ τῆς ἀδικίας, εἶτα, etc. Non hoc solum loco sed sexcentis aliis purgatorium statuit Origenes, at suo modo, ita nempe, ut non

alius ignis, non aliæ poenæ, quam purgatorii, et temporariæ animas torqueant. Heetius.

τίους. Προσητεύθη τὰ περὶ τῶν ἀλειουμένων καὶ ἀποληψομένων πρῶτον διπλᾶς τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Μετὰ ταῦτα προφητεύεται ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν σαφέστερον, οὐχὶ καλουμένων, ἀλλὰ κεκλημένων, καὶ οὐχὶ εἰδῶτων τί ἐξομολογήσονται, καὶ τί εὐχαριστήσασιν, ἀλλ' ἤδη μεμαθηκότων. Ἐν γὰρ τοῖς προτέροις μανθάνομεν, ὅτι ἐκλήθησαν, ἠλειύθησαν, ἐθηρεύθησαν, πείσονται δὲ ἐν τοῖς δευτέροις. Ἴδωμεν τί προφητεύει περὶ ἡμῶν, ἤδη μανθανόντων εὐχεσθαι, μᾶλλον δὲ μεμαθηκότων.

Κύριε, σὺ ἰσχύς μου, καὶ βοήθειά μου, καὶ καταφυγή μου. ἐν ἡμέρᾳ κακῶν· πρὸς σὲ ἔθνη ἤξουσιν ἀπὸ ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ ἐροῦσιν, ὡς ψευδῆ ἐκτίσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἰδῶλα, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ὠφέλημα. Ἄπ' ἐσχάτου τῆς γῆς ἦλθε τὰ ἔθνη πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἶρηκε τὰ ἔθνη· ψευδῆ ἐκτίσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἰδῶλα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ὠφέλημα. Πῶς ἀπὸ ἐσχάτου τῆς γῆς; Εἰσὶ τινες τῆς γῆς πρῶτοι, καὶ εἰσὶ τινες τῆς γῆς ἔσχατοι; Τίνες πρῶτοι; Οἱ σοφοὶ τοῦ κόσμου, οἱ εὐγενεῖς, οἱ πλούσιοι, οἱ ἀξιωματικοί. Τίνες οἱ ἔσχατοι; Τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, τὰ ἀγενῆ, τὰ ἐξουθενημένα, τὰ μὴ ὄντα. Ἦξουσιν οὖν ἔθνη ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς· ὡσεὶ ἔλεγεν, ἀπὸ τελευταίου τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων, ἀπὸ μωρῶν, ἀπὸ ἀγενῶν, ἀπὸ ἐξουθενημένων. Καὶ ἐροῦσιν, ὡς ψευδῆ ἐκτίσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἰδῶλα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ὠφέλημα· οὐχ ὅτι ἐστὶ τινα εἰδῶλα ἀληθῆ, ὧν πρὸς ἀντιδιαστολὴν λέγεται τὰ ψευδῆ, ἀλλὰ εἰδῶλά τινα τῆ φύσει ἐστὶ ψευδῆ, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ὠφέλημα.

Εἰ ποιήσει ἐαυτῷ ἄνθρωπος θεούς. Οὐ μόνον ἀπὸ τῶν ἀγαμάτων ποιοῦσιν ἑαυτοὺς ἄνθρωποι θεούς, ἀλλ' εὐρήσεις καὶ ἀπὸ τῶν ἀναπλασμάτων ποιοῦντας ἀνθρώπους ἑαυτοῖς θεούς· ὅσοι γὰρ δύναται ἀναπλασαι Θεὸν ἕτερον, καὶ κοσμοποιᾶν ἄλλην παρὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἀναγεγραμμένην, καὶ ἄλλην οἰκονομίαν κόσμου παρὰ τὴν ἀληθῆ, οὗτοι πάντες ἐποίησαν ἑαυτοῖς θεούς, καὶ προσεκύνησαν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν. Οἶον, νόησόν μοι εἰτε ἐν Ἑλλήσι τοὺς γεννήσαντας δόγματα, φέρ' εἰπεῖν, τῆσδε τῆς φιλοσοφίας ἡ τῆσδε, εἰτε ἐν ταῖς αἰρέσεσι τοὺς γεννήσαντας πρῶτους δόγματα, οὗτοι ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἰδῶλα καὶ ἀναπλάσματα τῆς ψυχῆς, καὶ στραφέντες προσεκύνησαν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἀποδεξάμενοι ὡς ἀληθεῖαν τὰ ἴδια ἀναπλάσματα. Πάντας οὖν τοὺς αἰσθητῶς καὶ τοὺς νοητῶς ποιοῦντας ἑαυτοῖς θεούς διελέγχων ὁ λόγος φησὶν· Εἰ ποιήσει ἐαυτῷ ἄνθρωπος θεούς, καὶ οὗτοι οὐκ εἰσὶ θεοί· διὰ τοῦτο ἐγὼ δηλώσω αὐτοῖς τὴν χεῖρά μου ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, καὶ γνῶρω αὐτοῖς καὶ τὴν δύναμίν μου· ποιῶ καιρῶ, ἡ τούτῳ; δεικνύων δὲ τὸν καιρὸν τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου· Καὶ γνῶσονται,

ἔπειτα ἄλλη ἐστὶ προφητεία, ἣν οὐκ οἶδ' ὅπως παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα οὐχ εὐρομεν, εὐρομεν δὲ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκδόσεσι, δηλονότι κειμένην ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, καὶ πεπληρωται πραγμάτων ἀναγκαιοτάτων, δυναμένων, ἐάν προσέχωμεν, ἐπιστρέφαι τὴν ψυχὴν ἡμῶν. Οὕτω δὲ ἔχει τὰ ῥήματα· Ἀμαρτία Ἰούδα γέγραπται ἐν

A cata sua. Posthæc de vocatione gentium prophetatum est, non eorum qui necdum cognoverunt Christum, sed qui jam vocati sunt, ut sciant laudes referre pro gratia : et in Ecclesia consistentes consiteantur, et adorent nomen ejus.

8. Domine, fortitudo mea, et adjutorium, et refugium meum in die malorum, ad te gentes venient ab extremo terræ, et dicent, quoniam Falsa possederunt patres nostri simulacra, nec est in illis utilitas⁴⁴. Quomodo ab extremo terræ venerunt gentes ad Dominum, et dixerunt : Quoniam falsa possederunt patres nostri simulacra, nec est in illis utilitas? Quinam isti qui veniunt ab extremis? Sunt alii primi terræ; sunt alii novissimi. Qui sunt primi? Sapientes sæculi, nobiles, divites, optimales. Qui sunt extremi? ⁴⁵ Stulta mundi elegit Deus, ut confundat fortia, et ea quæ non erant, ut destruat quæ sunt. Venient gentes ab extremo terræ; quasi dixerit : de his omnibus qui sunt novissimi super terram, de fatuis, de ignobilibus, de abjectis. Et dicent, quoniam Falsa possederunt patres nostri simulacra, nec est in illis utilitas; non quia vera sint idola, ad quorum distinctionem nunc falsa dicantur, sed idola quæ falsa sunt per naturam, nulla est in eis utilitas.

9. Si faciet sibi homo deos, et isti non sunt dii⁴⁶. Non solum de corporeis simulacris faciunt sibi homines deos, sed et de corde confingunt : qui enim possunt simulare alium creatorem extra universitatis 234 Deum, alium Spiritum sanctum, alium Christum, alia sæcula extra hæc quæ cernimus, ii omnes fecerunt sibi deos, et adoraverunt opera manuum suarum. Omnes philosophi qui varia dogmata prodiderunt, omnes hæretici qui auctores ad aliter credendum de Deo miseris mortalibus exstiterunt, fecerunt sibi idola, et animi voluptatem putaverunt Deum, et conversi adoraverunt opus manuum suarum, putantes vera esse quæ sibi fixerant. Omnes igitur tam de visibili materia, quam de falsis dogmatibus fingentes sibi deos, corripit nunc sermo divinus, dicens ⁴⁷ : Si faciet sibi homo deos, et isti non sunt dii; propterea manifestabo illis in tempore isto opus manuum mearum, ostendam illis virtutem meam; in quo tempore, nisi in isto, quo Salvator voster assumpsit corpus humanum? Et scient quia ego sum Dominus.

10. Deinde alia sequitur prophetia (quam nescio quare apud Septuaginta non invenientes, in cæteris editionibus, quæ cum Hebræo consentiunt sermone, reperimus), quæ plena est necessariis rebus, et tam utilis, ut possit, si animus fuerit attentus, a vitiis revocare lectorem. Sic autem sequitur ⁴⁸ : Peccatum

⁴⁴ Jerem. xvi, 19. ⁴⁵ 1 Cor. i, 27. ⁴⁷ ibid., 20.

⁴⁶ Jerem. xvi, 20, 21. ⁴⁸ Jerem. xvii, 1.

Juda conscriptum est stylo ferreo, in ungue adamantino, sculptum super pectus cordis eorum. Quoniam difficile est aliquem se malum confiteri, ideo Judæi, qui exemplaria nonnulla falsarunt, etiam hoc in loco pro peccato *Juda, peccatum eorum* posuerunt. Sed si figuratiter consideres, ut sæpe ostendimus, *Judam Christum* nuncupari, forsitan peccatum *Judæ* peccatum nostrum est qui credimus in Christum de tribu *Juda*, et ex ejus secundum carnem stirpe nascentem. Si autem volueris sacratius intelligere de proditore *Juda* dictum: *Peccatum Judæ scriptum est in stylo ferreo, in ungue adamantino, sculptum super pectus cordis eorum*, repugnabit tibi quod sequitur, *eorum*. Igitur, ut supra diximus, super nos qui peccamus ista conveniunt, quorum peccata non forinsecus alicubi conscribuntur, sed in cordis conscientia, stylo exarata ferreo, sculpta ungue adamantino. Quod autem peccata nostra scribantur in pectore, ex his quæ sequuntur intellige. Antequam peccatum faciam, nulla in corde meo peccati imago versatur; cum autem conscientia peccati imaginem sumpserit, habeo formam illius, et semper ante **235** oculos cordis mei delicti pompa depingitur. Et si quidem esset peccatum meum atramento conscriptum, forsitan deleverem illud; nunc autem scriptum est in stylo ferreo, et in ungue adamantino, sculptum est super pectus cordis mei, ut mecum ad tribunal veniat, et compleatur illud quod a Christo prophetatum est ⁴⁰: *Nihil absconsum, quod non manifestabitur, et nihil occultum, quod non palam fiet.* Nudabitur pectoris mei conscientia et aperto corde videbuntur litteræ peccatorum quæ in stylo ferreo, in ungue adamantino sculptæ sunt. Atque ita universa spectantium multitudo leget in pectore meo signatas imagines peccatorum: *Nihil enim absconsum, quod non revelabitur; et inter se invicem cogitationum accusantium sive defendentium* ⁴¹. Et: *Nolite ante tempus judicare donec veniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum, et manifestet consilia cordium* ⁴². Cui manifestabitur? utique non sibi, qui, antequam fiant, cuncta cognoscit; sed his qui cum illo venturi sunt, et propter puritatem mentis et corporis Agnum sequentur, ostendet delicta in corde peccatoris expressa, ut resurgant justi in gloriam, peccatores vero in opprobrium et confusionem æternam; a quibus liberet nos Deus resurgentes cum Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

⁴⁰ Matth. x, 26. ⁴¹ Rom. ii, 15. ⁴² I Cor. iv, 5.

(1) *Ἐπὶ τὸ εὐχερέστερον ἑαυτὸν*, etc. Hæc miserabiliter accepta sunt, quæ sic emendari possunt ex Hieronymo: *Ἐπὶ δυσχερέστερον ἑαυτὸν ἐπιδοῦναι*, καὶ εἰπεῖν, ὅτι περὶ τῶν Ἰουδαίων ταῦτα γέγραπται, ἡ ἀμαρτία αὐτῶν γέγραπται. Hunc porro infidelitatem LXX Seniorum interpretationis, quæ capituli xvii Jeremiæ priores versus quatuor præ-

γραφίῳ σιδηρῷ, ἐν δρυχι ἀδαμαντίνῳ ἐγκεκολλημένη ἐπὶ τοῦ στήθους τῆς καρδίας αὐτῶν, ἐπὶ τὸ εὐχερέστερον ἑαυτὸν (1) ἐπιδοῦναι: καὶ εἰπεῖν περὶ τῶν Ἰουδαίων ταῦτα γέγραπται, ὅτι ἡ ἀμαρτία αὐτῶν γέγραπται. Ἄλλ' ἔάν τις, ὡς πολλάκις ἐδείξαμεν, Ἰούδα τρωπικῶς λεγόμενον τὸν Χριστὸν, μήποτε ἀμαρτία Ἰούδα ἡμῶν ἐστὶ, τῶν πιστευόντων ἐπὶ τὸν Χριστὸν τὸν ἐκ φυλῆς Ἰούδα. Εἰ δὲ δύνασται καὶ ἄλλως ἀκοῦσαι μυστικώτερον, τάχα περὶ Ἰούδα προφητεύει τοῦ παραδόντος, ὡς εἶναι περὶ αὐτοῦ τὴν προφητείαν λέγουσαν: Ἀμαρτία Ἰούδα γέγραπται ἐν γραφίῳ σιδηρῷ, ἐν δρυχι ἀδαμαντίνῳ ἐγκεκολλημένη ἐπὶ τοῦ στήθους τῆς καρδίας αὐτῶν. Ἀλλὰ πάλιν οὐκ ἀκολουθεῖ ἐπ' ἐκείνου τὸ, αὐτῶν. Μήποτε οὖν ἐφ' ἡμᾶς ἔλεγε, ἔάν γενόμεθα ἀμαρτωλοὶ, ταῦτα φθάνειν τὰ προφητευόμενα. Ἡμάρτομεν, καὶ ἡ ἀμαρτία ἡμῶν οὐκ ἐξ ἡμῶν γέγραπται, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ γράφεται ἐν σιδηρῷ γραφίῳ, ἐν δρυχι ἀδαμαντίνῳ. Ὅτι δὲ τὰ ἀμαρτήματα ἃ ἀμαρτάνομεν ἐγγράφεται εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ ἀμαρτάνειν, παραστήσει αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Οὐ συνήθειν ἑμαυτῷ τότε τὸ πρᾶγμα, ἢ τήνδε τὴν ἀμαρτίαν ποιήσας αὐτήν, ἔχω τύπον αὐτῆς, καὶ οἰοεὶ γέγραπται ὁ τύπος αὐτῆς ἀμαρτίας μου τῆς ἡμαρτημένης ἐν τῇ ψυχῇ μου. Καὶ εἰ μὲν ἦν ἡ ἀμαρτία μου γεγραμμένη μέλανι, ἀπῆλεψα αὐτήν· νῦν δὲ γέγραπται ἐν σιδηρῷ γραφίῳ, γέγραπται ἐν δρυχι ἀδαμαντίνῳ, γέγραπται ἐπὶ τοῦ στήθους τῆς καρδίας ἡμῶν, ἵνα ἔλθω ἐπὶ τὸ δικαστήριον, καὶ πληρωθῆ ἢ λέγουσα προφητεία: Οὐδὲν κρυπτὸν δ' οὐ φανερωθήσεται, καὶ οὐδὲν κεκαλυμμένον δ' οὐκ ἀποκαλυφθήσεται. Ἐγυμνώθη μου τὸ στήθος, καὶ ἡ καρδία ἔχουσα τὰ γράμματα ἐγγεγραμμένα τῆς ἀμαρτίας ἐν τῷ γραφίῳ τῷ σιδηρῷ, τῷ δρυχι τῷ ἀδαμαντίνῳ, καὶ πάντες ἀναγινώσκουσιν ἐν τῷ στήθει μου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ μου τοὺς τύπους μου τῶν ἀμαρτημάτων. Οὐδὲν γὰρ κρυπτὸν δ' οὐ φανερωθήσεται· ἀλλὰ καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγοροῦντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων. Καί: Μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκοτοῦς, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. Τίμι φανερώσει; οὐχ ἑαυτῷ· αὐτὸς γὰρ οἶδε τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ τίμι φανερώσει; Πᾶσι τοῖς μέλλουσι βλέπειν διὰ τὴν αὐτῶν καθαρότητα τὴν ἀμαρτίαν τοῦ ἡμαρτηκότος, ἵνα οἱ ἀμαρτωλοὶ ἀναστῶσιν εἰς ὀνειδισμόν καὶ εἰς αἰσχύνην αἰώνιον· ἀφ' ὧν ῥύσεται ἡμᾶς ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἵν' εἰς δόξαν τὴν ἐν Χριστῷ ἀναστῶμεν, ᾧ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

terminat, Judæorum posteriorum temeritati ac perfidiæ tribuit Origenes, ab eisque plurima LXX Interpretum exemplaria fuisse corrupta queritur, quemadmodum et Justinus *Dialog. cum Tryph.* At Hieronymus, τοῖς Ὁ semper infensus, hanc in eos culpam confert, in suis ad hunc Jeremiæ locum commentariis. HUETICS.

HOMILIA IZ.

Εἰς τὸ

Ἐφώρησε πέρδιξ, μέχρι τοῦ· καὶ ἡμέραν ἀνθρώπου οὐκ ἐπεθύμησα.

insipiens. Thronus gloriæ exaltatus ab initio locus, sanctificatio nostra, sustentatio Israel. Domine, omnes qui te dereliquerunt confundantur decedentes, super terram scribantur, quia dereliquerunt fontem vitæ Dominum. Sana me, Domine, et sanabor; saluum me fac, et saluus ero, quoniam gloriatio mea tu es. Ecce ipsi dicunt ad me: Ubi est sermo Domini? veniat. Ego autem non laboravi subsequens post te, et diem hominis non concupiui; in scis.

Eodem interprete.

Ἐπὶ τὸ διαβόητον ζήτημα ἐληλύθαμεν, ἰδεῖν τί ἐστὶν ὁ πέρδιξ, περὶ οὗ νῦν φησὶν ἡ Γραφή· Ἐφώρησε πέρδιξ, συντήρα· ἔρ δὲ οὐκ ἔτεκε, ποιῶν τὸν κλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως. Ἐν ἡμίσει ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείψουσιν αὐτὸν, καὶ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἄφρων. Ἐκ τοῦ περὶ φύσεως ζῶων δαί ἀναλαβεῖν, τίνα ἰστορήται περὶ τοῦ πέρδικος, ἵνα εἰδῶμεν τὰ περὶ τὸ ζῶον μὲν πρότερον ἐπὶ κρείττονος τάξει, νῦν δὲ λεγόμενον τὸν πέρδικα ἐπὶ χειρόνος. Λέγεται δὲ τὸ ζῶον εἶναι κακοηθέστατον (1), καὶ δόλιον, καὶ πανούργον, καὶ ἀπατῆν βουλόμενον τοὺς θηρεύοντας, καὶ πολλάκις κυλιόμενον περὶ τοὺς πόδας τοῦ θηρεύοντος, ἵνα αὐτὸν περισπάσῃ, ὡς ἐγγὺς ἐν τῷ ζῶον, πρὸς τὸ μὴ ἦκειν ἐπὶ τὴν καλιάν. Καὶ ἡγίκα ἐὰν στοχοδοῖται περιεσπακέναι τὸν θηρευτὴν καὶ τὰ νεοτὰ πεφευγέναι, τότε καὶ αὐτὸς ἀπίπτεται. Ἔστι δὲ τὸ ζῶον πάνυ ἀκάθαρτον (2), ὥστε τοὺς ἄρβενας μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς μίξεως, καὶ ἄρβενα ἄρβενα ἐπιβαίνειν. Εἰ οὖν καὶ κακὴθες, εἰ καὶ ἀκάθαρτον, εἰ καὶ παν-

¹ Jerem. xvii, 11, 12 et seq.

(1) Λέγεται δὲ τὸ ζῶον εἶναι κακοηθέστατον, etc. Origenes in *Catena Græca* quam Ghieslerius suis in *Jeremiam* commentariis auctuivi: Ἐν τῇ περὶ ζῶων ἱστορίᾳ λέγεται κακοηθέστατος εἶναι ὁ πέρδιξ. Περὶ τοὺς πόδας γὰρ στραφόμενος τοῦ θηρεύοντος, καὶ τοῦ αἰοῦν ἐπιπῆδα διδοῦς ἀποσπᾷ τῆς καλιᾶς αὐτὸν, καὶ ὅταν στοχοδοῖται πεφευγὸς τοὺς νεοτῶν, καὶ αὐτὸς αἰφνιδίως ἀπίπτεται. Ἔστι δὲ καὶ ἀκάθαρτον (lege: ἀκάθαρτος), ὥστε θηρεύοντας (lege: χηρεύοντας) μονομαχεῖν ἀλλήλοις περὶ τῆς μίξεως, καὶ ἄρβενα μετὰ νίκην ἐπιβαίνειν τοῦ ἄρβενος. In *historia animalium fertur vaserrima esse perdix: circum pedes enim venatoris voluta, et sui capiendæ spem dans, se nido subducit et removet; et cum pullos aufugisse conjicit, ipsa quoque repente avolat. Impura quoque et illa est, adeo ut quæ conjugæ sua viduatæ sunt, singulari certamine invicem pro concubitu decertent, et mas post victoriam marem ineat. Quem locum ex ea ne quam tractamus Origenis homilia deprompserit *Catena* consareinator, et pro ejusmodi consarcinatorum more recoerit, an aliunde integrum transtulerit, incertum est. Id autem ex Aristotele petitum est lib. ix *Hist. animal.*, cap. 8: Ὅταν δὲ τις θηρεύῃ περιπεσὼν τῇ νεοτῆϊ, προκυλινδεται ἡ πέρδιξ τοῦ θηρεύοντος, ὡς ἐπιπῆκτος οὖσα, καὶ ἐπισπάται, ὡς κηψόμενον, ἐφ' αὐτὴν ἕως ἂν διαδρόσῃ τῶν νεοτῶν ἕκαστος. Κατὰ δὲ ταῦτα ἀναπτῶσα αὐτῇ, ἀνακαλεῖται πάλιν. Εἰ μοx: Ὅσοτερ δὲ εἶρηται, κακὴθες τὸ θηρεῖν ἐστὶ καὶ πανούργον. Cum aliquis venando in nidum incidit, protulit esse perdix ante venatorem, quasi jamjam capiendæ sit, et sic hominem ad se, sui capiendæ spe, allicit, donec singuli pulli profugerint: interea avolat ipsa, et pullos rursus revocat. Et mox: Quemulmodum autem dictum est, vasfra est hæc avis et*

HOMILIA XVII.

(Juxta Hieronymum IV.)

De eo quod scriptum est ¹ :

Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit, faciens divitias suas non cum judicio, in medio dierum ejus derelinquent eum, et in novissimis suis erit

Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit, faciens divitias suas non cum judicio. In dimidio dierum ejus derelinquent eum, et in novissimis suis insipiens erit. Ex natura volucris dignum videtur quamdam historiam commemorare, ut animal cognoscentes, scire possimus utrum ad bonam, an malam partem nunc nominati perdicis intelligentiam referamus. Dicitur **236** autem hoc esse animal malignum, fraudulentum, callidum, multumque decipiens venatores. Sæpe quippe ante pedes aucupis volvitur, et in medio ejus conatu, quasi jam apprehendendus elabatur. Prædam sui ex vicinitate promittit, et hoc agit ne ad nidum fetuum ejus citus venator occurrat. Cumque jam senserit fugisse pullos suos, tunc et ipso illuso hoste discedit. Sed nequitiam ejus vincit impuritas. Ambigendum non est de eo quod dicturi sumus, quod ex iis qui mansueti in casis nutriuntur, veritas approbat; masculus in masculum con-

astuta. Eadem hauserunt indidem Plinius lib. x, cap. 33, et ex Plinio Solinus cap. 7; Ælianus lib. iii De animal., cap. 16; Athenæus lib. ix; Commentarius in Hexaem. Eustathio tributus; Phile in Iambis, et Aristophanis Scholiastes in Avid. Hux-tius.

(2) Ἔστι δὲ τὸ ζῶον πάνυ ἀκάθαρτον, etc. Auctor quoque Aristoteles loco laudato: Ὅταν δὲ ἀποθῶσα ἐπιπῆξῃ, οἱ ἄρβενες κερράρασι, καὶ μάχονται συνιόντες. Καλοῦσι δὲ τοὺτους χήρους. Ὁ δὲ ἡττηθεὶς μαχόμενος ἀκολουθεῖ τῷ νικήσαντι, ὑπὸ τούτου ὀχευόμενος μόνοῦ. Ἐὰν δὲ κρατηθῇ τις ὑπὸ τοῦ δευτέρου, ἢ ὁποιοῦν, οὗτος λάθρα ὀχευεται ὑπὸ κατισχύοντος. Cum autem effugit ut ovis incubet, clamitant maræ et inter se decertant. Nos viduatos vocant. Qui vero fuerit in certamine inferior, victoriam sequitur, ab eoque solo inquit. Quod si a secundo etiam, vel alio quovis vincatur aliquis, ab eo quoque victore etiam subigitur. Et lib. vi, cap. 8: Καὶ τοὺς νεοτῶν, ὅταν πρώτων ἐξάγῃ, ὀχεύει αὐτοὺς ὁ ἄρβην. Pullos etiam, cum primum foras educit, mas inii. Antigonus Carystius in *Paradoxis*, c. 110, de perdicibus: Καὶ τοὺς νεοτῶν ὅταν πρώτων ἐξαγάγωσιν, ὀχεύειν αὐτοὺς, τοὺς δὲ πρὸς ἀλλήλους μάχεσθαι. Et pullos, cum primum educunt, subigunt ipsos, simulque decertare. Quem locum non intellexit Xylander. Eadem hæc habent Plinius, Solinus, Ælianus, Athenæus et Phile locis proxime laudatis, et ex Origene Hieronymus in eundem hunc Jeremias locum, et præter eos Isidorus lib. xii *Origina.*, cap. 7. At non perdices solum, sed galli etiam foemam hanc inter se libidinem exercent; nam qui victoriam reportavit, non victi solum conjuges, sed ipsium etiam gallum subigit. Id.

surgit, obliviscitur sexum libido præceps, pugnatur ad coitum, et una palma victoris est polluisse quem vicerit. Si igitur malignum, si immundum, si dolum hoc animal este, implium videbitur ad meliorem partem hujus referre nomen, et ad Salvatoris nostri Jesu Christi intelligentiam temperare. Magis autem convenit mala Zabulo adjungere, et super adversario capituli nos secuta fuerit interpretatio.

2. Incipiamus ergo ab eo quod scriptum est: *Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit.* Non proprias creaturas congregat Zabulus, non ea colligit quæ ipse generavit, sed cum clamaverit alienas congregans creaturas, facit eas suas. Clamavit perdix per Valentinum, clamavit per Basilidem, per Marcionem, per omnes qui alienæ a Deo gloriæ cupiditate rapti sunt. Nullus enim eorum sonare poterat vocem Domini Jesu: *Meæ oves meam vocem audiunt.* Sed erat vox Christi in Paulo, erat in Petro; propter quod Paulus dicebat: *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus?* Vox autem congregantis quæ non peperit perdicis, in illis est qui simplices quosque fidelium laqueo hæreticæ factionis impediunt: *Clamavit itaque perdix, congregavit quæ non peperit, faciens delicias suas non cum judicio, dives factus est perdix.* Ecce ejus quanta sunt millia, ingens turba, multi sunt populi captivorum, et facit divitias suas non cogitans judicium, neque habens in corde justitiam, sed omnia sine lege gerens, merito arguitur non cum judicio fecisse divitias. Meus autem Jesus facit divitias suas cum judicio. Exinanita est et deleta ejus opulentia.

Joan. x, 27. II Cor. xiii, 3.

(1) *Δῆλον, ὅτι τάξαι ἐπὶ κρείττονος αὐτό, etc.* Epiphanius tamen in *Physiologo*, cap. 9, hominem pium perdici comparavit. Hæretius.

(2) *Ὁὐκοῦν οὐ τὰ ἴδια κτίσματα, etc.* Pertinet id ad aliam perdicis proprietatem ab Origene hoc loco nequitiam commemoratam. Ferunt siquidem aliena eam ova furari, et incubare, ac fovere. Ita Hippolytus martyr in *Catena in Jeremiam*; Epiphanius in *Physiolog.*, cap. 9; Ambrosius lib. vi *Hexæm.*, cap. 3, et epist. 48; Philastrius præfat. in lib. *De hæret.*; Phile in *Iambis*; Hieronymus in hunc Jeremiæ locum; Augustinus *contra Faust.* lib. xiii, cap. 12; Isidorus lib. xii *Orig.*, cap. 7, et Rupertus abbas lib. i in *Deuterone*, cap. 14. Ita et Chaldæus Paraphrastes, Jerem. xvii, 11. Quæ cum apud auctores tunc exoritur, qui physica tractarunt, non compareant, verisimile est ex hoc Jeremiæ loco profluxisse, ubi \aleph perdicem reddiderunt LXX, ex iisque reliqui; quia cum vocem nullam haberent, qua avem illam Europæi's ignotam appellarent, quam simillimæ, et specie proximæ avis nomen subsidio asciverunt, perdicis videlicet, ejusque non proprie dictæ, sed quæ rustica, seu rusticula, et ἀγρία, et ab Aristotele σχολόπαξ nuncupatur. \aleph enim illam prælongum rostrum gerere, brevibus esse pedibus, colore viridi, edulem, montanam, infra columbæ magnitudinem, pluviam prænuntiam Hebræi et Arabes scribunt, locupletes auctores, quorum in regionibus ea avis frequens est. Atque hæc omnia fere utrique communia sunt. In eo præterea utrique convenit, quod a rostri longitudine nomen traxerunt; nam quemadmodum ἀπὸ τοῦ σχολόπος dicitur σχολόπαξ, quod pali simile rostrum gerat; ita Hebraice \aleph est σχολόψ, unde

οὐργον, εἰ καὶ ἀπατριλὸν τοῦτο τὸ ζῷον ἐστι, ἔτλον, ὅτι τάξαι ἐπὶ κρείττονος αὐτό (1), καὶ εἰπεῖν ἐπὶ τὸν Σωτῆρα δύνασθαι ἀναφέρεσθαι, ἀσεδὲς εἶναι φαίνεται. Δεῖ οὖν ἰδεῖν, ἂν θέλωμεν αὐτὸν ἐρμηνεύσαι ἐπὶ τὸν ἀντικειμένον, εἰ ἀκολουθεῖ ἡμῖν ὅλη ἡ ἐρμηνεία.

lectionem intelligere præsentem: si tamen totius

Ἀρξώμεθα δὲ ἀπὸ τοῦ Ἐφώνησε πέρδιξ, συνήγαγεν ἃ οὐκ ἔτεκεν. Οὐκοῦν οὐ τὰ ἴδια κτίσματα (2) συνάγει ὁ διάβολος, οὐχὶ ἃ ἐγέννησε συνάγει, ἀλλ' ἐπὶ φωνῆσιν, συνάγει τὰ ἄλλου κτίσματα, καὶ ποιεῖ αὐτὰ ἴδια. Ἐφώνησε πέρδιξ διὰ Οὐαλεντίνου· ἐφώνησε πέρδιξ διὰ Μαρκίωνος· ἐφώνησε διὰ Βασιλείδου, διὰ πάντων τῶν ἑτεροδόξων (3). Οὐδαὶς γὰρ ἐκλείων ἠδύνατο εἰπεῖν τὴν φωνὴν Ἰησοῦ. Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούουσιν. Ἄλλ' ἡ φωνὴ μὲν τοῦ Ἰησοῦ ἐν Παύλῳ καὶ Πέτρῳ· διὸ ἐλεγεν ὁ Παῦλος· *Εἰ δοκιμῆ ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ;* φωνὴ καὶ τοῦ συναγαγόντος ἃ οὐκ ἔτεκε πέρδικος ἐν τοῖς ἀποπλανώσι, καὶ ἀπατώσι διὰ τὴν ἀκεραιότητα καὶ διὰ τὸ ἀπαρασκευάστον τοὺς ἀπλουστέρους τῶν πιστευόντων. Ἐφώνησεν οὖν πέρδιξ, συνήγαγεν ἃ οὐκ ἔτεκεν, ποιῶν πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως· ἐπλούτησεν ὁ πέρδιξ. Ἴδε πόσαι αὐτοῦ εἰσι μυριάδες· πολλαὶ τοῦ πέρδικος γεγόνασιν τῆς δυνάμεως τῆς ἀντικειμένης, καὶ ἐποίησε πλοῦτον αὐτοῦ, οὐ μεριμνῶν κρίσεως, οὐδὲ κρίσιν ἔχων, ἀλλ' ἀκρίτως πράττων· διὸ λέγεται, ὅτι ποιῶν ἐστὶν ὁ πέρδιξ πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως. Ὁ δὲ ἐμὸς Σωτῆρ ποιεῖ πλοῦτον αὐτοῦ μετὰ κρίσεως, καὶ κεκριμένος (4) ἐστὶν ὁ πλοῦτος καὶ ἐκλελεγμένος.

At non coloris solum viriditate ea a rustica perdice discrepat, sed eo etiam quod aliena ova foveat, id quod de rusticula nemo prodidit. Hoc porro, aliaque permulta eximiae eruditionis laude cumulatissimo viro Samueli Bocharto debere me profiteor. Id ipse argumentum in luculentissimo *De Scripturæ animalibus* opere fusius pertractat. Ad hæc nos illud quoque adjiciemus, quæcumque de \aleph Hebræi et Arabes tradunt, universa fere pico quem δρυοκολάπτῃν appellant, convenire; nam et longiusculum gerit rostrum, et est eximii roboris, utpote quo arbores trundit et excavat; brevis est pedibus; viridi colore est; corporis mole columbam non æquat; montanus est; edulis est; pluviamque inter reliquas aves præcipue prænuntiat. Quodque animadversione dignissimum est, vel a \aleph , *sodit, effodit*; \aleph *trabs, stipes, truncus, lignum*, picum \aleph dictum non inepte quis argutari possit, cum rostro truncos perfodiat; unde et δρυοκολάπτῃς Græcis dicitur. Quod si alienorum ovorum curam et incubitum pico tribuisset auctor aliquis, voce \aleph eum significari non dubitarem. In.

(3) *Διὰ πάντων τῶν ἑτεροδόξων.* Pessime id interpretatus est Hieronymus: *per omnes qui alienæ a Deo gloriæ cupiditate rapti sunt.* Ἐτεροδόξοι; apud ecclesiasticos scriptores opponitur ὀρθοδόξῳ, et vertere debuit: *per omnes qui perversis opinionibus adhærescunt.*

(4) *Καὶ κεκριμένος, etc.* Verte: *et selectus sunt divitiæ atque selectæ.* Pessime Hieronymus: *exinanita est et deleta ejus opulentia; nisi forte legerit ἐκκενῶμένος ἐστὶν ὁ πλοῦτος καὶ ἐξηλειμμένος.*

Ἐν ἡμέσῃ δὲ ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείψουσιν Α αὐτόν. Ἡμεῖς πάντες, οἱ γενόμενοι ποτε ὑπὸ τὸν πέρδικα τὸν φωνήσαντα· ἐφώνησε γὰρ οὐ μόνον διὰ τῶν προειρημένων, ἀλλὰ καὶ διὰ πάντων ἀπαξιατῶς τῶν ἀπατώντων, καὶ ὡς ἐπὶ εὐσέβειαν τὴν ἀθεότητα προκαλουμένον ἐπὶ δόγματα ἐναντία τῇ ἀληθείᾳ. Ἄλλ' ἐν ἡμέσῃ ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείοιπαμεν αὐτόν· πᾶσαι μὲν γὰρ αἱ ἡμέραι αὐτοῦ αἱ ἡμέραι εἰς τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐπεὶ δὲ ἐξέλτετο ἡμεῖς ἐκ τοῦ αἰῶνος τοῦ ἐνεστώτος πονηροῦ Χριστοῦ Ἰησοῦς, διὰ τοῦτο ἐν ἡμέσῃ ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείοιπαμεν αὐτόν. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἄφρων. Πότε γὰρ φρόνιμος ἦν, ἐν ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ γένηται ἄφρων; Ἀλλὰ φήσομεν, ὅτι φρόνιμος ἦν· Ὁ γὰρ ὄφις ἦν φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ γῆς, ὧν ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός. Φρόνιμος ἦν, Β κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ Ἰσαῖα· Ἐπάξω γὰρ ἐπὶ τὸν ροῦν τὸν μέγαν τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων. Ἐἶπε γὰρ· Τῇ ἰσχύϊ κοιῶσω καὶ τῇ σοφίᾳ· ···· *derascam, et commovebo civitates inhabitatas.* Si quis potest, intelligat quomodo novissimum ejus erit stultum. Iste ab eo quod fuit sapiens male, sapientior erat omnibus bestiis super terram : sit e contrario, eo quod sapiens fuit, male insipiens. Intelliges vero quid sit : *Novissimum ejus erit insipiens*, si scias quomodo etiam tibi per Apostolum præcipiatur, 238 ut pro salute tua insipientiam recipias : *Si quis* inquit⁵⁶, *videtur sibi sapiens esse in vobis in isto sæculo, stultus fit.* Solvit qui ante clamavit : Stultus es et fatuus, ut sapiens fias. Si itaque est quædam sapientia culpabilis, juxta quam filii sæculi hujus sapientiores sunt filiis lucis in generatione ista, bonus est Deus qui contrariis diversa subvertit, ut faciat compleri id quod dictum est : *Novissimum ejus erit insipiens.* Quando novissimum ejus erit insipiens ? Oportet Christum regnare, usque dum ponat omnes inimicos ejus Deus sub pedibus ejus. Cum omnia ei subjecerit, novissimus inimicus destruetur mors ; cum destructa fuerit mors, tunc extrema perdicis erunt, et novissimum ejus fiet insipiens. Hæc de perdice.

4. Principium vero capituli secundi istud lectum est : *Thronus gloriæ exaltatus ab initio locus, sanctificatio nostra, sustentatio Israel. Domine, omnes qui te dereliquerunt confundantur decedentes, super terram scribantur, quia dereliquerunt fontem vitæ Dominum.* Dixit Isaias beatus propheta videns Dominum et regnum ejus⁵⁷. *Vidi Dominum Sabaoth sedentem super sedem excelsam et elevatam.* Vidit et Jeremias quomodo Deus regnat, propter quod glorificans eum ait : *Thronus gloriæ exaltatus ab initio locus sanctificatio nostra.* Sive de Christo volueris ista intelligere, non peccabis ; sive de Patre, non impie senties ; est enim thronus gloriæ excelsus, et a principio Salvator est. Thronus gloriæ est propter quod regnum ejus, et C ...ὁ Χριστός ἐστιν· Ὅτε γὰρ ὁ ἀγάλων καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι ἐξ ἐνός πάντες. Ἰσομορῆ Ἰσραήλ. Ὅσπερ αὐτοδικαιοσύνη ἐστὶν ὁ Σωτήρ, αὐτοαλήθεια, αὐτοαγιασμός, οὕτως αὐτοῦπομονή. Καὶ οὐκ ἐστὶν οὔτε δίκαιον εἶναι χωρὶς Χριστοῦ, οὔτε ἅγιον χωρὶς αὐτοῦ, οὔτε ὑπομένειν μὴ Χριστὸν ἔχοντα· ὑπομονὴ γὰρ Ἰσραὴλ αὐτός ἐστι. Κἂν δὲ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρῃς, οὐδ' οὕτως ἀσεβήσεις. Κύριε, πάντες οἱ καταλιπόντες σε κατασχυρῆθήτωσαν ἀφροστηκότες. Ἐκαστος ἡμῶν, ὅτε ἀμαρτάνει, καταλείπει τὸν Θεὸν, καὶ βέβηλος γινόμενος καταλείπει ἀγιασμόν, καὶ πολεμῶν καταλείπει εἰρήνην, καὶ ὑπὸ τῷ πολεμῶν γινόμενος καταλείπει τὴν ἀπολύτρωσιν, καὶ ἐξω τῆς σοφίας ὧν τοῦ Θεοῦ καταλείπει τὴν σοφίαν. Πᾶσιν οὖν τοῖς καταλείπουσι τὸν Θεὸν ἀράται ὁ προφήτης, διδάσκων ἡμᾶς τὸ ἐσόμενον αὐτοῖς, λέγων τὸ Πάντες D οἱ καταλείποντες σε κατασχυρῆθήτωσαν. Ὅσον ἀφροστηκασί, τοσοῦτον ἐπὶ τῆς γῆς γραφήτωσαν. Πάντες ἄνθρωποι γράφονται, οἱ μὲν ἅγιοι ἐν οὐρανῷ,

5. *In medio dierum ejus derelinquent eum.* Nos omnes qui quondam fuimus sub clamantis potestate perdicis ; clamavit quippe non solum per eos quos supra memoravimus, sed per omnes generaliter, qui quasi ad pietatem et ad religionem vocantes, sub contrario veritati dogmate clamaverunt. Nos, inquam, universi in dimidio dierum ejus dereliquimus eum. Et omnes quidem dies hujus sæculi, sed quia nos ex instanti sæculo nequam eruit Dominus Jesus, idcirco in medio dierum ejus dereliquimus eum. *Et novissimum ejus erit insipiens.* Quando autem sapiens fuit, ut novissimum ejus merito insipiens fiat ? Sed dicamus eum fuisse sapientem⁵⁸ : *Serpens quippe sapientior erat omnibus bestiis super terram, quas fecit Dominus Deus.* Sapiens fuit juxta id quod scriptum est⁵⁹ : *Adulcavi super sensum grandem principem Assyriorum. Dixi autem : Violentia mea faciam, et sapientia intellectus auferam fines gentium, et virtutes eorum.*

⁵⁶ Gen. iii, 1. ⁵⁷ Isa. x, 12, 15. ⁵⁸ I Cor. iii, 18. ⁵⁹ Isa. vi, 1. ⁶⁰ Hebr. ii, 41.

dantur discedentes. Super terram scribantur, omnes homines describuntur, sancti in caelo, peccatores super terram. Dicit ad discipulos Jesus ⁴¹: *Gaudete autem, quia nomina vestra scripta sunt in caelis*. Igitur oportet letari si talis quis fuerit, ut nomen ejus scribatur **239** in caelis. Et quomodo justorum nomina in superioribus conscribuntur, sic econtrario eorum qui conversantur terrene, qui non pertranscunt terram Edom, sed agros terrae Edom, et vineas possident, scribuntur nomina quasi relinquentium Deum super terram. *Confundantur discedentes, super terram scribantur*. Quo enim metro mensi sunt, remittitur eis ipsis ⁴². Sibi unusquisque causa est ut scribatur super terram, si non caelestia requirat in terra, si semper anima ejus de istius mundi negotiis aestuet, quae videntur saeculo bona. Si vero audieris Jesum loquentem ⁴³: *Nolite vobis thesaurizare thesauros super terram, ubi linea et vermes exterminant, et ubi fures effodiant et furantur, sed thesaurizate vobis thesauros in caelo*: qui thesaurizaverit sibi in caelo, ipse sibi causa est, ut scribatur in caelis. Haec propter id quod scriptum est: *Super terram scribantur*; causamque commemorat: *Quia dereliquerunt fontem vitae Dominum*. Et in principio ipse propheta ex persona Domini dicit ⁴⁴: *Me dereliquerunt, fontem vitae*; et nunc: *Quia dereliquerunt fontem vitae Dominum*. Dicamus ergo et nos, si nolumus derelinquere fontem vitae Dominum, vocem proximorum Jesu Christi discipulorum, qua locuti sunt ad magistrum, cum eis diceret ⁴⁵: *Nunquid et vos vultis recedere? Quid igitur dicemus? Domine, ad quem ibimus? verba vitae tu habes*. Sic finita est etiam secundi capituli circumscriptio.

5. Sequens oratio est ista continens: *Sana me, Domine, et sanabor; salvum me fac, et salvus ero, quoniam gloriatio mea tu es. Ecce ipsi dicunt ad me: Ubi est sermo Domini? veniat. Ego autem non laboravi subsequens post te, et diem hominis non concupivi, tu scis. Soli qui propter male habentes venit medico, dicenti ⁴⁶: Non indigent sani medico, sed male habentes, dicendum est confidenter ab eo qui aegrotantem suam animam vult salvari: Sana me, Domine, et sanabor. Etenim illa in Evangelio ⁴⁷ mulier sanguinem fluens, omnem substantiam suam expendit in medicis, nec potuit a quoquam eorum sanari; ad nullum quippe ex eis dignum erat dici: Sana me, Domine, et sanabor; nisi ad solum cui sufficit vestimenti tantum simbriam tangere, cui ego uni dicam: Sana me, Domine, et sanabor. Tunc siquidem medicinam **240** sanitas sequitur, si Christus curare dignetur: Salvum me fac, et salvus ero. Falsus equus in salutem ⁴⁸. Propterea ei dicam: Salvum me fac, et salvus ero. Et hoc ita gaudeho loqui, si omni renuntians gloriae saeculari potero et reliqua dicere: Quoniam gloria mea tu es; aut cum*

Α οὐ δὲ ἀμαρτωλοὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Λέγεται πρὸς τοὺς μαθητὰς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ· Χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὐκοῦν χαίρειν δεῖ, ἐὰν τοιοῦτός τις γένηται, ἵνα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐγγράφηται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὡς δὲ τὸ ὄνομα τῶν ἁγίων ἐγγράφηται ἐν τοῖς οὐρανοῖς, αὐτῶ τῶν πολιτευομένων γῆνως, τῶν οὐ πάνυ πορευομένων τὴν γῆν Ἐδὼμ, ἀλλὰ τοὺς ἀγρούς τῆς Ἐδὼμ ἐχόντων καὶ τοὺς ἀμπελώνας, γράφεται τὰ ὀνόματα, ὡς καταλείποντων τὸν Θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς. Κατασχυνθήτωσαν γάρ, φησὶν, ἀφροστηκότες, ἐπὶ τῆς γῆς γραφήτωσαν· καὶ γὰρ ᾧ μέτρω μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν. Αἴτιος ἕκαστος αὐτῶ ἐστὶ τοῦ γραφῆναι. Εἰ ἐπὶ γῆς ζητεῖς, οὐ ζητεῖς τὰ οὐράνια. Εἰ νένευκέ σου ἡ ψυχὴ περὶ τὰ τῆδε πράγματα, σὺ σαυτῶ αἴτιος γίνῃ τοῦ Ἰησοῦ λέγοντος· Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζουσι, καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσι, ἀλλὰ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανοῖς. Θησαυρίζεις ἐν οὐρανῷ; σαυτῶ αἴτιος εἶ τοῦ τὸ ὄνομά σου ἐγγράφεσθαι ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ταῦτα διὰ τὸ Ἐπὶ τῆς γῆς γραφήτωσαν. Καὶ τὴν αἰτίαν λέγει· Ὅτι ἐγκατέλιπον πηγὴν ζωῆς τὸν Κύριον. Καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ ὁ αὐτὸς προφήτης ἔλεγεν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζωῆς· καὶ νῦν ἐγκατέλιπον πηγὴν ζωῆς τὸν Κύριον. Εἰπωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, εἴπερ θέλομεν μὴ ἐγκαταλιπεῖν πηγὴν ζωῆς τὸν Κύριον, τὴν φωνὴν τῶν γεννησάντων Ἰησοῦ μαθητῶν, ἣν εἰρήκασιν πρὸς τὸν διδάσκαλον εἰπόντα αὐτοῖς· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε πορεύεσθαι; Τί οὖν εἰπωμεν; Καὶ πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις. Ἐνθάδε ἔληξε καὶ ἡ δευτέρα περικοπή.

Εἶτα πάλιν εὐχὴ ἐστίν, οὕτως ἔχουσα· Ἰασαί με, Κύριε, καὶ ἰαθήσομαι· ὁσώσον με, καὶ σωθήσομαι, ὅτι καύχημά μου σὺ εἶ. Ἴδου αὐτοὶ λέγουσι πρὸς με· Ποῦ ἐστὶν ὁ λόγος Κυρίου; ἐλθέτω. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἐκοπίασα κατακολουθῶν ὀπίσω σου, καὶ ἡμέραν ἀνθρώπου οὐκ ἐπεθύμησα, σὺ ἐπίστασαι. Μόνῳ τῷ ἐληλυθότι διὰ τοὺς κακῶς ἔχοντας ἰατρῶ, καὶ λέγοντι· Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες, εἰπεῖν (1) τεθαβῆκότως πάντα τὸν βουλόμενον θεραπευθῆναι ἀπὸ τοῦ νοσεῖν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· Ἰασαί με, Κύριε, καὶ ἰαθήσομαι. Εἰ δὲ τις ἄλλος παρὰ τοῦτον ἐπαγγέλλεται τὴν τῶν ψυχῶν ἰατρικὴν, οὐκ ἂν λέγοις ἐκείνῳ ἀληθεύων· Ἰασαί με, Κύριε, καὶ ἰαθήσομαι. Καὶ γὰρ ἐκείνη ἡ αἰμορροῦσα ἐδαπάνησε τὰ παρ' αὐτῆς πάντα εἰς τοὺς ἰατροὺς, καὶ οὐκ ἴσχυσεν ὑπ' οὐδενὸς αὐτῶν θεραπευθῆναι· πρὸς οὐδένα γὰρ ἐκείνων εὐλογον ἦν εἰπεῖν· Ἰασαί με, Κύριε, καὶ ἰαθήσομαι. ἢ πρὸς μόνον, ἀρκεῖ (2) ἀφασθαι τῷ κρασπέδου τοῦ ἱματίου. Λέγω οὖν πρὸς τοῦτον· Ἰασαί με, Κύριε, καὶ ἰαθήσομαι. Ἐὰν γὰρ ἰάσῃ, τὸ τέλος ἐπακολουθήσει τῇ ἀπὸ σοῦ ἰάσει ἢ θεραπείᾳ, ὡς γὰρ ἂν

⁴¹ Luc. x, 40. ⁴² Matth. vii, 2. ⁴³ Matth. vi, 19, 20. ⁴⁴ Jerem. ii, 13. ⁴⁵ Joan. vi, 68. ⁴⁶ Matth. ix, 12. ⁴⁷ Luc. viii, 43. ⁴⁸ Psal. xxxii, 17.

(1) Ἐπεὶ λέγεται· Ἰασαί με, ἰαθήσομαι.

(2) Ἀρκεῖ. Lege: οὐ ἀρκεῖ.

με σωθῆναι. Ὅστι δὲ ἂν σώσουσιν, οὐ σωθήσονται. A complevero mandatum in quo præcipitur ⁶⁹ : *Non gloriatur sapiens in sapientia sua, neque fortis in virtute sua, neque dives in divitiis; sed in isto gloriatur qui gloriatur, intelligere et scire quia ego sum Dominus.* Beatus itaque qui renuntiaverit omni gloriæ quæ deorsum est, veluti super nobili genere, super pulchritudine et corporalibus bonis, super divitiis et jactatione. Beatus qui contempta vana gloria dicit ad Dominum : *Quoniam gloriatio mea tu es.* αὐτοῦ, μηδὲ ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ συνιστῆν καὶ γινώσκειν ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. Μακάριος οὖν ὁ ἀποταξάμενος πάσῃ τῇ κάτω καυχῆσει, οἷον ἐπὶ καλουμένη εὐγενείᾳ, καὶ ἐπὶ κάλλει, καὶ καλ ἀρχοῦμενος μὴ καυχῆσει (1), ἵνα εἴπῃ : Ὅτι καυχῆμά μου εἰ σύ.

Ἐοὐ αὐτοὶ λέγουσι πρὸς με· Ποῦ ἐστιν ὁ λόγος Κυρίου; ἐλάθω· Ἐγὼ δὲ οὐκ ἐκοπίασα καιακολουθῶν ὀπίσω σου. Ὁ Ἰησοῦς σοι λέγει· Αἴρε τὸν σταυρὸν σου, καὶ ἀκολούθει μοι. Καὶ, Ἄφες πάντα, καὶ ἀκολούθει μοι. Καὶ, Ὅστις οὐ καταλείψει τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος εἶναι μαθητής. Ἐάν οὖν γένη τοιοῦτος, ὥστε πάντοτε ἀκολουθεῖν τῷ Ἰησοῦ, καὶ ἀκολουθήσεις, καὶ ὅσον ἀκολουθεῖς, οὐ κοπάσεις. Οὐκ ἔστι γὰρ μέγθος ἐν Ἰακώβ, οὐδὲ ὀφθήσεται πόνος ἐν Ἰσραὴλ. Οὐκ ἔστι κόπος ἀκολουθοῦντι Ἰησοῦ. Αὐτὸ τὸ ἀκολουθεῖν περιαιρεῖ τὸν κόπον. Διὰ τοῦτο αὐτὸς φησιν, ἵνα μηκέτι κοπιῶμεν, κοπίασαντες πρὸ τοῦ ἀρξασθαι αὐτῷ ἀκολουθεῖν. Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι· κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἐάν οὖν κοπιῶντες ἐλθωμεν πρὸς αὐτόν, καὶ ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ, ἔροῦμεν· Ἐγὼ δὲ οὐκ ἐκοπίασα κατακολουθῶν ὀπίσω σου. Τούτῳ δὲ ἀκόλουθόν ἐστιν εἰπεῖν ἡμῶν καὶ τὸ, *Ἡμέραν ἀνθρώπου οὐκ ἐπεθύμησα.* Ἔστι τις ἡμέρα ἀνθρώπου· ἐστι τις ἡμέρα τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως τῶν ἁγίων ἐπιθυμησάτω ἕκαστος ἡμῶν, μὴ ἐκείνην περὶ ἧς γέγραπται· *Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμῶντες ἡμέραν ἀνθρώπου· καὶ, Αὕτη ἐστὶ σκοτός, καὶ οὐ φῶς.* Τίς ἐστιν ὁ λέγων· *Καὶ ἡμέραν ἀνθρώπου οὐκ ἐπεθύμησα;* Ἡ σαφήνεια τοῦ λόγου ἐλέγξει ἡμᾶς, ὅτι ἡμέραν ἀνθρώπου οὐκ ἐπεθύμησαμεν, πολλὰκις νοήσαντες (2), καὶ ἐν φαντασίᾳ θανάτου γενόμενοι, τῆς ἐξόδου (3) παρακαλοῦμεν τοὺς ἐπισκοποῦντας ἡμᾶς ἀδελφοὺς, καὶ φαμεν· Αἴτησαι μοι ἀνοχὴν, αἴτησαι μοι ἐπιμένειν τῷ βίῳ. Ταῦτα λέγοντες οὐχ ἡμέραν ἐπιθυμοῦμεν ἁγίαν Θεοῦ, ἀλλ' ἡμέραν ἀνθρώπου. Διόπερ, ἀποθέμενοι τὴν φιλοζωίαν, καὶ τὸ ἐπιθυμεῖν ἀνθρωπίνην ἡμέραν, ζητήσωμεν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἰδεῖν, ἐν ἣ τρυφόμεθα τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μακαριότητος, ἣ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

⁶⁹ Jerem. ix, 23, 24. ⁷⁰ Matth. xvi, 24. ⁷¹ Luc. xiv, 26. ⁷² Matth. xi, 28. ⁷³ Amos. v, 18.

(1) Ἀρχοῦμενος μὴ καυχῆσει. Vertit Hieronymus : *qui contempta vana gloria : quod ipsum habet unus Regiæ bibliothecæ codex. Alter habet : qui contempnens vanam gloriam.* Quid si legamus : *qui contentus una gloria?* Sane id oratio Græca postulat et facile inde vulgata lectio delorta est.

HUETIUS.

(2) Ὅτι ἡμέραν ἀνθρώπου οὐκ ἐπεθύμησαμεν, πολλὰκις νοήσαντες. Omnino delenda est particula negativa οὐκ, et pro νοήσαντες, legendum νοστήσαντες.

(3) Τῆς ἐξόδου. Legendum ἐπὶ τῆς ἐξόδου.

HOMILIA XVIII.

In istud ¹⁵:

Verbum quod factum est a Domino ad Jeremiam, dicens: Surge et descende in domum figuli; usque ad illud: Ad ponendum terram suam in desolationem.

1. Duæ sequuntur Jeremiæ visiones quæ lectæ sunt; quarum prima quidem continet ea quæ pertinent ad vas luteum in manu figuli situm, quod contritum refici potest, siquidem potest reformari; altera vero visio est de vase testaceo, quod contractum refici nequit. Quando enim luteum erat, si fractum fuisset, quamvis jam formatum fuisset, quia tamen luteum erat, rursus in massam subigi altera vice poterat et reformari; postquam vero ex luteo testaceum factum est, igneque obduratum, tunc contracta testa nullum potest adhiberi remedium. Quid hæc sibi velint prius mente apprehendamus; deinde, si licuerit, secundum litteram expendamus. Dum sumus in hac vita, formamur, ut sic dicam, propter hoc luteum vas nostrum fictillium more, et formamur vel ad malitiam, vel ad virtutem. Verum sic formamur, ut fieri possit et malitiam conteri nostram, ut fiat nova creatura præstantior, et progressus nostros post formationem resolvi in luteum vas. Cum autem transacto hoc sæculo ad vitæ finem pervenerimus, et postea igniti, vel ab igne divino, quandoquidem et *Deus ignis consumens est*, vel ab ardentium maligni jaculorum igne facti fuerimus quodcunque fuerimus, cum, inquam, vel ab hoc vel ab illo ignefacti fuerimus quodcunque

fuerimus, tunc si conteramur, sive postquam bona vasa in salutem, sive postquam mala vasa facti fuerimus in perditionem, non renovamur, neque structura nostra ad meliorem statum reduci potest. Quamobrem cum in hac vita sumus, quasi in manu figuli sumus, et licet ceciderit vas e manibus ejus, reparari et reformari potest. Hæc quidem secundum obvium sensum, 242 antequam id quod reliquum est disserendo expendamus, de duplici vasorum genere, luteo nempe et nondum in testæ modum indurato, et altero jam testaceo dicta sint.

2. Videamus autem ex ipso textu quæ de luteo vase in manu figuli constituto dicuntur, et quomodo ipsum quod erat in propheta verbum, Dominus nempe in ipso prophetans, alias quoque non modicas præbeat occasiones interpretandi figmentum quod erat in manu figuli. *Verbunt quod factum est a Domino ad Jeremiam, dicens: Surge et descende in domum figuli.* Sursum est Jeremias, lutea vasa transcendit; deorsum sunt vasa lutea, et natura quæ administrat lutea vasa, iisdem sese attemperans, deorsum est; ideo verbum quod factum est a Domino ad Jeremiam, ait: *Surge, et de-*

¹⁵ Jerem. xviii, 1, 16.

(1) *Κίτκον*. Lego βίκου. Vide LXX, Jerem. xix, 1.

(2) Codex Vatic., κατεάγγ.

A

'ΟΜΙΛΙΑ ΠΓ.

Εἰς τὸ

Ὁ λόγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἱερεμίαν, λέγων: Ἀνάστηθι, καὶ κατέβηθι εἰς τὸν οἶκον κεραμέως· μέχρι τοῦ· Τάξαι τὴν γῆν αὐτῶν εἰς ἀφανισμόν.

Δύο εἰσὶν ἐξῆς ὁράσεις αἱ ἀνεγνωσμέναι Ἱερεμίου· ὧν ἡ μὲν προτέρα περιέχει τὰ περὶ τοῦ ἐν τῇ χειρὶ κεραμέως πήλινον σκεύους, ὅπερ ἐπιδέχεται μετὰ τὴν συντριβὴν ἐπανόρθωσιν· ἀναπλάσασθαι γὰρ αὐτὴ δυνατόν ἐστίν· ἡ δὲ ἑτέρα ἄρασις περιέχει τὰ περὶ τοῦ ὄστρακίνου κίτκου (1), οὗ καταχυθέντος οὐκ ἔστι θεραπεία· ὅτε μὲν γὰρ πήλινον ἦν, εἰ κατεάχθη (2), κὰν ἤδη μεμορφωμένον ἦ, ἐπεὶ πήλινον ἦν, ἐνεδέχεται πάλιν εἶναι φύραμα δεύτερον, καὶ κτισθῆναι δεύτερον· ὅτε δὲ μετὰ τὸ πήλινον γέγονεν ἤδη ὄστράκινον, καὶ ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἐστόμωται, τότε οὐκ οἶόν τε ἦν μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ ὄστρακίνου θεραπείαν γενέσθαι αὐτῷ. Τί οὖν βούλεται ταῦτα; πρότερον ἐν περινοσίᾳ κατανοήσωμεν· εἶτα, ἐὰν δοθῆ, κατὰ λέξιν ἐξετάσωμεν. Ὅσον ἐσμὲν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, μορφούμεθα, ἢ ὅσους ὀνομάσω, διὰ τὸ πήλινον ἡμῶν σκεῦος κεραμευτικῶς, καὶ μορφούμεθα ἦτοι κατὰ κακίαν, ἢ κατὰ ἀρετήν. Πλὴν οὕτω μορφούμεθα, ὡς ἐπιδέχεσθαι καὶ τὴν κακίαν ἡμῶν συντριβῆναι, ἵνα γένηται καινὸν κτίσμα βέλτιον, καὶ τὴν προκοπὴν ἡμῶν ἀναλυθῆναι μετὰ τὴν μόρφωσιν αὐτῆς εἰς σκεῦος πήλινον. Ἐπὶ δὲ μετὰ τὸν ἐνεστώτα αἰῶνα ἤκωμεν, πρὸς τῷ τέλει γενόμενοι τῆς ζωῆς. Ἐπειτα πυρωθέντες ἦτοι ὑπὸ τοῦ πυρὸς τῶν πεπυρωμένων τοῦ πονηροῦ βελῶν, γενέσθαι ὃ τί ποτ' ἀν γινώμεθα, ἢ ὑπὸ τοῦ θελοῦ πυρὸς, ἐπεὶ καὶ Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλλοσκον ἔστιν, ἐὰν γενώμεθα, φημί, ὑπὸ τοιούδῃ ἢ τοιούδῃ πυρὸς, ὅτι ποτ' ἀν γινώμεθα, ἐὰν συντριβῶμεν, εἶτε ἀπὸ τοῦ καλῆς σκευῆ γεγονέναι εἰς σωτηρίαν, εἶτε ἀπὸ τοῦ μοχθηρᾶς σκευῆ γεγονέναι εἰς ἀπώλειαν, οὐκ ἀναγκαζόμεθα (3), οὐδὲ ἐπιδέχεται ἡμῶν ἡ κατασκευὴ βελτίωσιν. Διὰ τοῦτο ὅσον ἐσμὲν ἐνθάδε, οἶον ἐν χειρὶ τοῦ κεραμέως ὄντες, κὰν διαπέσῃ τὸ σκεῦος ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ, ἐπιδέχεται θεραπείαν καὶ τὸ ἀνακτισθῆναι. Ταῦτα μὲν ὁ λόγος κατὰ τὸ προχειρότερον, πρὶν τὸ

καὶ τὸ δεύτερον τὸ ἤδη ὄστρακον γεγεννημένον λελέχθω.

Ἰδωμεν δὲ ἀπ' αὐτῆς τῆς λέξεως τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ πήλινου ἀγγελοῦ τοῦ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ κεραμέως, καὶ πῶς αὐτὸς ὁ ἐν τῷ προφήτῃ λόγος, ὁ Κύριος ὁ προφητεύων ἐν αὐτῷ, ἀφορμὰς δίδωσι καὶ ἄλλας οὐ βραχείας τῆς ἐρμηνείας τῶν κατὰ τὸ πλάσμα τὸ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ κεραμέως. Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἱερεμίαν παρὰ Κυρίου, λέγων· Ἀνάστηθι, καὶ κατέβηθι εἰς οἶκον τοῦ κεραμέως. Ἄνω ἐστὶν ὁ Ἱερεμίας, ὑπερανabέθηκε τὰ πήλινα σκευῆ κάτω ἐστὶ τὰ πήλινα σκευῆ, καὶ ἡ διοικοῦσα φύσις τὰ πήλινα σκευῆ, συγκαταβαίνουσα τοῖς διοικουμένοις, κάτω ἐστὶ· διὰ τοῦτο ὁ λεγόμενος λόγος πρὸς Ἱερε-

(3) Ἀναγκαζόμεθα. Lego cum Ghislerio ἀνακτιζόμεθα.

μὴν παρὰ Κυρίου φησὶν αὐτῶν· Ἀνάστηθι, καὶ κατέβηθι εἰς οἶκον τοῦ κεραμέως, καὶ ἐκεῖ ἀκούσῃ τοὺς λόγους μου. Μωσὶ λέγεται· Ἀνάστηθι εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἀκουσον. Ἰερεμίᾳ λέγεται· Κατέβηθι, καὶ ἀκουσον, εἰς τὸν οἶκον (1) τοῦ κεραμέως. Ἐκαστος γὰρ τῶν ἀκουόντων λόγον (2), ἤτοι περὶ τῶν ἀνωτέρω (3) διδάσκεται, ἢ μανθάνει περὶ τῶν κατωτέρω (4). Διδάσκων μὲν καταβαίνω τῷ λόγῳ, ἵνα ἴδω τὰ κατώτερα· εἰ δὲ τὰ ἀνώτερα μανθάνω, ἀναβαίνω τῷ λόγῳ ἐπὶ τὰ ἀνώτερα, ἵνα θεάσωμαι τὰ ἐκεῖ. Ἴνα δὲ πάντες, κατὰ τὸ δυνατόν ἑαυτοῖς, παρακολουθήσωσι (5) τῷ λεγομένῳ, χρῆσομαι παραδειγματι καὶ ἀπὸ τῆς Γραφῆς, καὶ πρὸς τῶ παραδειγματι καὶ σαφήνεια προσάγουσαν τῇ δεομένῃ (6) ἔρμηγία παραστήσω. Ἐν τῷ ὄνματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κλῖψι ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν. Ἔστι δὲ τις σοφία περὶ ἐκάστου τούτων· σοφία περὶ τῶν οὐρανίων, πῶς διατέτακται τὰ οὐράνια· σοφία περὶ τῶν καταχθονίων, ἐπεὶ σοφία Θεοῦ ἔστι καὶ περὶ τῆς διατάξεως τῶν καταχθονίων, ὁμοίως καὶ περὶ τῶν ἐπιγείων. Ἐὰν μέλλω χωρεῖν τὴν σοφίαν τὴν περὶ τῶν ἐπουρανίων, ἀναβαίνω ἐπὶ τὰ οὐράνια, ὡς Μωσῆς ἀναβέβηκεν ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, ἵνα ἀκουσθῆ γέννηται αὐτῷ ἡ φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἐμελλε γὰρ διδάσκεισθαι λατρείας ἐπουρανίου· σκίαν γὰρ καὶ ὑπόδειγμα ἐπουρανίων μυστηρίων ἐν τοῖς νόμοις τοῖς ἀναγεγραμμένοις ἐδίδασκεν (7) ὁ Ἀπόστολος, εἰπὼν· Ὅτινας ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων. Ὅσπερ οὖν μέλλω διδάσκεισθαι περὶ τῶν ἐπουρανίων ἀναβαίνω, οὕτως, ἐὰν χρεῖα μοι ἢ μανθάνειν περὶ τῶν καταχθονίων, κλῖν προσηύχῃς γίνωμαι, καταβαίνω. Καὶ τὰχα διὰ τοῦτο Σαμουὴλ, ἦνικα ἐδιδάχθη τὰ καταχθόνια, καταβέβηκε κάτω, καὶ γέγονεν ἐν ἄβου, οὐ δικαζόμενος ἵνα ἐν ἄβου γέννηται, ἀλλ' ἵνα γέννηται κατὰ σκοπὸν καὶ θεωρητῆς τῶν μυστηρίων τῶν καταχθονίων. Δύναται τοιαῦτα εἶναι καὶ τὰ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ περὶ τῆς σοφίας λεγόμενα διαστελλόμενα, τῷ γίνωμαι τί τὸ πλάτος, καὶ μήκος, καὶ βάθος, καὶ ὕψος. Μέλλεις (8) γινώσκειν ὕψος· ἀναβαίνεις τῷ λόγῳ ἐπὶ τὸ ὕψος. Μέλλεις γινώσκειν τὰ μεταξὺ τοῦ ὕψους καὶ τοῦ βάθους· γινώσκεις τὸ πλάτος καὶ τὸ μήκος. Παναχοῦ φθάνει ἀπὸ τοῦ λόγου ὀδηγούμενος (9) τοῦ διδάσκοντος περὶ πάντων ὁ δυνάμενος ἀκολουθεῖν νοῦς τῷ Ἰῶ τοῦ Θεοῦ. Ἀκολουθεῖ δὲ ἀποταξάμενος τῷ κόσμῳ, καὶ αἴρων τὸν σταυρόν· οὕτω γὰρ δύναται ἀκολουθεῖν τῷ Ἰησοῦ ὁ δυνάμενος εἰπεῖν· Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ κόσμῳ. Ἔδει παραμυθῆσασθαι τὸ Κατέβηθι εἰς οἶκον τοῦ κεραμέως,

¹ Exod. xxiv, 12. ² Philipp. ii, 10, 11. ³ Exod. xxiv, 13. ⁴ Hebr. viii, 5. ⁵ Eph. iii, 18. ⁶ Galat. vi, 14.

(1) Codex Vaticanus. Κατέβηθι εἰς τὸν οἶκον.

(2) Codex Scorial., λόγον.

(3) Codex Vaticanus, ἀνωτέρων.

(4) Idem, κατωτέρων.

(5) Codex Scorial., παρακολουθήσητε.

(6) Προσάγουσαν τῇ δεομένῃ. Lego cum Ghesle-

ascende in domum figuli, et ibi audies verba mea. Moysi dicitur ¹: Ascende in montem, et audi. Jeremiae dicitur: Descende in domum figuli, et audi. Eorum enim unusquisque qui verbum audiunt, vel ea quæ supra, vel ea quæ deorsum sunt, edocetur et discit. Cum docen, sermone descendo, ut inferiora videam; si autem superiora disco, ascendo sermone ad superiora, ut quæ istic sunt videam. Ut autem omnes pro suo quisque captu assequantur id quod dicitur, utar quoque exemplo e Scriptura petito, et præter exemplum illud, explicationem convenienti interpretationi idoneam proponam ². In nomine Jesu omne genu flectetur caelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confitebitur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. Amen. De hisce singulis quædam est sapientia, sapientia de caelestibus, qua ratione res caelestes ordinatæ sint; sapientia de infernis, cum etiam Dei sapientia circa dispositionem rerum quæ sub terra sunt, similiter et circa res terrenas versetur. Si sapientiam de caelestibus consecutus sum, ascendo ad caelestia, quemadmodum Moyses in verticem montis ascendit, ut vocem audiret e caelo, sicuti scriptum est ³. Caelestem enim cultum erat edocendus: umbram enim et exemplar caelestium mysteriorum in legibus scriptis contineri docuit Apostolus, dicens ⁴: Qui exemplari et umbrae deservunt caelestium. Quemadmodum igitur caelestia edocendus ascendo, ita, **243** si opus sit inferna im-addiscere, sim licet propheta, descendo. Et fortassis ideo Samuel cum subterranea edoctus fuit, descendit deorsum, et fuit in inferno, non in judicium vocatus ut maneret in inferno, sed ut mysteriorum fieret infernorum inspector et contemplator. Istiusmodi etiam esse possunt quæ sapientia tribuit Apostolus, ut nempe ejus ope cognoscatur quæ sit latitudo, et longitudo, et profundum, et sublimitas ⁵. Si nosse vis sublimitatem, ascendis ratione ad sublimitatem. Si nosse vis ea quæ inter sublimitatem ac profundum sunt media, cognoscis latitudinem ac longitudinem. Quolibet pertingit a docente omnia verbo directa mens ejus qui sequi valet Filium Dei. Sequitur autem, si mundo renuntians tollat crucem; sic enim sequi Jesus valet qui dicere possit ⁶: Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. Temperandum erat illud quasi asperius dictum: Descende in domum figuli, et ibi audies verba mea; et conferendum erat cum his verbis: Ascende, et audies verba mea. Audientium enim quidam ascendant ut doceantur: ascendant non omnino corpore; descendunt item, animumque habent sursum ut supernam de inferioribus rationem

rio: προσάδουσαν τῇ δεομένῃ.

(7) Codex Scorial., ὡς ἐδίδασκεν.

(8) Codex Vaticanus. Καὶ μέλλεις. Legedat Gheslerius: εἰ μέλλεις.

(9) Idem: ὁ ὀδηγούμενος.

vide int. Ipsemet Dominus meus Jesus Christus ascendit et descendit : *Qui enim ascendit, ipse est qui et descendit; ipse est super omnes caelos*⁸¹. Si igitur tu quoque vis intelligere eum qui ad suprema ascendit, qui est rerum altissimarum ratio, qui ad infima descendit, deque infimis docet, *ne dixeris, quis ascendet in caelum? id est Christum deducere: aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum a mortuis revocare: sed quid dicit Scriptura? Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo*⁸², per quod ascendit in caelum et quae sursum sunt cognoscis. Prope te est verbum etiam de infimis. Ecquid enim aliud quam verbum quod ubique est potest habere sanctus in semetipso? Nam *regnum Dei intra vos est*⁸³.

ἤ, τίς καταθήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τουτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν· ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή; Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα ἐν τῷ στόματι σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, δι' οὐ ἀναβαίνει; εἰς πῶν οὐρανόν, καὶ περὶ τῶν ἀνωτάτω γινώσκεις. Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ῥῆμα καὶ περὶ τῶν κατωτάτω· καὶ τί γάρ (2) ἄλλο ἢ τὸν λόγον τὸν πανταχοῦ ὁ ἅγιος δύναται ἔχειν ἐν ἑαυτῷ; Ἡ γὰρ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐν τῷ ἑαυτῷ ἐστὶ.

3. Descendit itaque propheta in domum figuli, B et enarrat quae viderit, dicens⁸⁴ : *Et ecce ipse faciebat opus in manibus suis, et cecidit vas quod ipse faciebat in luto in manibus suis, et rursus fecit illud vas alterum, sicut placuerat in conspectu suo facere. Nescio quid propheta viderit in domo figuli. 244. Vidit nempe figulum operi incumbentem. Luteum erat vas quod fecerat. Cecidit vas. Quare aperte non dixit : dimisit vas e manu sua, et cur causam figulo non assignavit? Sed quia sermo est de vasis animatis quae sponte cadunt, ideo dictum est : Cecidit vas de manibus ejus. Attende igitur et tu tibimetipsi, ne dum in manu figuli es, et fingeris, sponte tua e manibus ejus excidas. Nemo enim rapit de manibus ejus, ut habetur in Evangelio secundum Joannem⁸⁵ : at non scriptum est : sicuti nemo rapit, ita nemo cadit e manibus ejus. Voluntatis quippe arbitrium liberum est. Et nemo quidem, inquam, rapit de manu pastoris, e manu Dei nemo potest nos eripere; sed nos negligenter agendo possumus de manibus ejus excidere.*

ἐλεύθερόν ἐστι. Καὶ φημι· οὐδεὶς μὲν ἀρπάζει ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ποιμένος, ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς δύναται ἡμᾶς λαβεῖν· δυνάμεθα δὲ ἡμεῖς ἀμελήσαντες διαπεσεῖν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

4. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens : Si, quomodo figulus iste, non potero facere vos, domus Israel? dicit Dominus*⁸⁶. Unusquisque pro facultate sua intelligit quae scripta sunt; alius quidem superficie tenus, quasi ad fontis scatebram sensum eorum capiens, alius vero profundius, quasi e puteo hauriens, et utriusque id emolumento est, cum una eademque res huic quidem fons, illi puteus sit. Testatur hoc Evangelium ubi de Samaritana⁸⁷ Ephes. iv, 10. ⁸⁸ Rom. x, 6, 7, 8. ⁸⁹ Luc. xviii, 21. ⁹⁰ Jerem. xviii, 3. ⁹¹ Joan. x, 29. ⁹² Jerem. xviii, 5.

(1) Idem, κατωτάτων.

(2) Idem, καὶ περὶ τῆς ἀνάδου. Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ῥῆμα καὶ περὶ τῶν κατωτάτων. Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ῥῆμα· καὶ τί γάρ, etc.

(3) Τί ἀκριβῶς οὐκ εἶπεν· Ἀφῆκε τὸ σκεῦος. Hæc desiderantur in Scorialensi.

(4) Οὐδεὶς μὲν γὰρ ἀρπάζει· ἐκ τῶν χειρῶν αὐ-

τῶν ἀκούσεις τοὺς λόγους μου. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸ συγκρίναι τῷ· Ἀγάθηθι, καὶ ἀκούσεις τοὺς λόγους μου. Τῶν γὰρ ἀκούοντων οἱ μὲν ἀναβαίνουσιν ἐνα διδαχθῶσιν· ἀναβαίνουσιν οὐ πάντως σωματικῶς· καταβαίνουσι δὲ, καὶ τὴν ψυχὴν ἔχουσιν ἄνω, ὑπὲρ τοῦ ἰδεῖν τὸν λόγον τὸν ἀνωτάτω περὶ τῶν κατωτάτων. Αὐτὸς ὁ Κύριός μου Ἰησοῦς Χριστὸς ἀναβέβηκε, καὶ καταβέβηκεν· Ὁ γὰρ ἀναβάς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ καταβάς· αὐτὸς ἐστὶν ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν. Ἐάν περ οὐκ αὐτὸς μελλῆς τὸν ἀναβάτην ἀνωτάτω νοεῖν τὸν λόγον τὸν περὶ τῶν ἀνωτάτων, τὸν καταβάτην εἰς τὰ κατώτατα συνιέναι τὸν περὶ τῶν κατωτάτων (1) διδάσκοντα, μὴ εἰπῆς· Τίς ἀναθήσεται εἰς οὐρανόν; τουτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν· ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή; Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ῥῆμα καὶ περὶ τῶν κατωτάτων· καὶ τί γάρ (2) ἄλλο ἢ τὸν λόγον τὸν πανταχοῦ ὁ ἅγιος δύναται ἔχειν ἐν ἑαυτῷ; Ἡ γὰρ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐν τῷ ἑαυτῷ ἐστὶ.

Καταβαίνει οὖν ὁ προφήτης εἰς τὸν τοῦ κεραμεῦς οἶκον, καὶ διηγείται ἃ ἐθεάσατο, λέγων· Καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἐποίησε ἔργον ἐπὶ τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καὶ διέπεσε τὸ ἀγγεῖον ὁ αὐτὸς ἐποίησε ἐν τῷ πηλῷ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, καὶ ἄλλιν ἐποίησεν αὐτὸ ἕτερον ἀγγεῖον, καθὼς ἤθελεν ἐναντίον αὐτοῦ ποιῆσαι. Ἄλλ' οὐκ οἶδα τί ἐώρακεν ὁ προφήτης παρὰ τῷ κεραμεῖ γενόμενος. Εἶδε γὰρ ἐργαζόμενον τὸν κεραμέα. Πήλινον ἦν τὸ σκεῦος πρὸ γεγεννημένον. Διέπεσε τὸ σκεῦος. Τί ἀκριβῶς οὐκ εἶπεν· Ἀφῆκε τὸ σκεῦος (3) ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, οὐδὲ τῷ κεραμεῖ ἀνέθηκε τὴν αἰτίαν; Ἄλλ' ἐπεὶ ὁ λόγος ἐστὶ περὶ ἐμψύχων σκευῶν, ἅτινα παρ' ἑαυτὰ διαπίπτει, διὰ τοῦτο εἴρηται· Διέπεσε τὸ σκεῦος ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Πρόσεχε οὖν καὶ σὺ σαυτῷ, μήποτε, ἐν ταῖς χερσὶν ὧν τοῦ κεραμεῦς, καὶ ἐπιπλασόμενος, παρὰ σαυτὸν διαπέσης ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Οὐδεὶς μὲν γὰρ ἀρπάζει ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ (4) κατὰ τὰ εἰρημένα ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ· οὐ μὴν γέγραπται, ὅτι, ὡς οὐδεὶς ἀρπάζει, οὕτως οὐδεὶς διαπίπτει ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ· τὸ γὰρ αὐτεξούσιον

Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς με, λέγων· Εἰ, καθὼς ὁ κεραμεὺς οὗτος, οὐ δύνησομαι ποιῆσαι (5) ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ; φησὶ Κύριος· Ἐκαστος κατὰ δύναμιν νοεῖ τὰ γεγραμμένα· ὁ μὲν ἐπιπολαιότερον, οἷον ὡσεὶ ἐπὶ πίδακος πηγῆς (6) λαμβάνων τὸν νοῦν ἀπ' αὐτῶν· ὁ δὲ βαθύτερον, ὡς ἀπὸ φρέατος ἀνιμῶν· καὶ δύνανται ἀμφοτέροι ὠφελεῖσθαι, ἐπεὶ τὸ αὐτὸ τῷ μὲν ἐστὶ πηγὴ, τῷ δὲ φρέαρ. Μαρτυρεῖ τὸ Εὐαγγέλιον, ἦν ἴκα διηγείτο (7) τὰ περὶ τῆς Σαμαρείτιδος·

τοῦ. Hæc desunt in codice Vaticano.

(5) Codex Scorial., τοῦ ποιῆσαι.

(6) Codex Vatican., ἐπὶ παλαιότερον, οἷον ὡσεὶ ἐπιπέδου πηγῆς. Ghislerius legebat olonel ἐξ ἐπιπέδου.

(7) Διηγείτο. Lege διηγείται.

ἐκεῖ γὰρ ὀνομάζεται τὸ αὐτὸ πηγὴ καὶ φρέαρ. Καὶ ἀνὰ μέρος ποτὲ λέγεται πηγὴ, καὶ ποτὲ φρέαρ. Κατανοεῖτω δὲ ὁ δυνάμενος, ἵνα εἰδῆ, ὅτι τὸ αὐτὸ τῆ ὑποστάσει τῷ μὲν ἐπιπολαίῳ πηγὴ ἐστὶ, τῷ δὲ βαθυτέρῳ φρέαρ ἐστὶ. Προσίμιόν μου τοῦτό ἐστι τῆς μελλούσης διηγήσεως διὰ τὸ ἀγγεῖον τὸ πηλινόν, τὸ διαπεσὸν ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ κεραμέως, καὶ αὖθις πλασθέν. Τινὲς ἐθεώρησαν ταῦτα ἀπλούστερον, καὶ ἐνόησαν. Παραθήσομαι ὑμῖν τὸν ἐκαίνων λόγον καὶ τὴν διήγησιν μετὰ ταῦτα, ἐάν τι ἔχωμεν βαθύτερον, καὶ τοῦτο διηγησόμεθα. Δύναται, φασίν, ἐνταῦθα δηλοῦσθαι τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Εἰ γὰρ τὸ πηλινόν ἀγγεῖον διέπεσεν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ κεραμέως, καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὕλης τοῦ πηλοῦ τοῦ αὐτοῦ ποιεῖ αὐτὸ ἀγγεῖον ἕτερον, καθὼς ἔφρασαν ἐνώπιον αὐτοῦ δύναται ὁ κεραμεὺς Θεὸς τῶν σωμάτων ἡμῶν, ὁ δημιουργὸς τῆς κατασκευῆς ἡμῶν, ἐπὶν διαπέσῃ τοῦτο, καὶ συντριβῆ καθ' οἰανδήποτε αἰτίαν, ἀναλαβεῖν αὐτὸ καὶ ἀνακαινώσαι, καὶ ποιῆσαι αὐτὸ ὑραιότερον καὶ βέλτιον ἀγγεῖον ἕτερον, καθὼς ἔφρασαν ἐνώπιον αὐτοῦ ποιῆσαι. Ἐχέτω καὶ αὕτη διήγησις χάριν.

Αὐτοῦ δὲ ἀκούσωμεν τοῦ Κυρίου διηγουμένου καὶ λέγοντος· *Εἰ, καθὼς ὁ κεραμεὺς οὗτος, οὐ δύνησθε μου τοῦ ποιῆσαι ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ; φησὶ Κύριος. Ἰδοὺ ὡς ὁ πηλὸς τοῦ κεραμέως, οὗτος ὑμῖς ἐστε ἐν χειρὶ μου. Πέρασ λαλήσω ἐπ' ἔθνος καὶ βασιλείαν, τοῦ ἐξῶραι αὐτοὺς καὶ τοῦ ἀπολλύειν καὶ ἐπιστρέψαι τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἀπὸ τῶν κακῶν αὐτῶν, ὧν ἐλάλησα πρὸς αὐτὸ, καὶ μετανοήσω ἀπὸ τῶν κακῶν ὧν ἐλογισάμην τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Καὶ πέρασ λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ βασιλείαν, τοῦ ἀνοικοδομῆσθαι καὶ καταφυγεῖν καὶ ποιήσουσι τὰ πονηρὰ ἐναντίον μου, τοῦ μὴ ἀκούσαι τῆς φωνῆς μου καὶ μετανοῆσαι περὶ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐλάλησα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς, φησὶ Κύριος. Τοῦτο τὸ κατὰ τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως ὁρῶμεν ἀναφέρεισθαι οὐκ ἐπὶ τινὲ τῶν καθ' ἓνα, ἀλλ' ἐπὶ δύο ἔθνη· λέγει γὰρ ἀρξάμενος μέλλει (1) λέγειν περὶ ἐθνῶν, ἵνα τι ὑποβάλλῃ τοῖς δυναμένοις ἀκούειν ἀπορρήτων μυστηρίων. Πέρασ λαλήσω ἐπὶ ἔθνος. Ζητεῖ καὶ τὸ πέρασ καὶ τὸ πρότερον ἔθνος τῆς ἀπωλείας (2) διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Καὶ λαλήσας τὰ τῆς ἀπωλείας διὰ τὰς ἀμαρτίας, οὐδὲν ἤττον ἐπαγγέλλεται, ὅτι, ἐάν μετανοήσωσι, μετανοήσουσι περὶ τῶν κακῶν ὧν ἐλάλησε τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Καὶ πάλιν λαλεῖ ἐπ' ἄλλο ἔθνος δεῦτερον, τοῦ ἀνοικοδομῆσθαι καὶ τοῦ καταφυγεῖσθαι ὄλον ἔθνος· καὶ ἐπεὶ τοῦτο ἀνοικοδομούμενον καὶ καταφυγεῖσθαι ἔθνος ἐπαγγελίαν ἔχει καλὴν, δύναται δὲ ἀμαρτάνειν, φησὶ μετὰ τὸ λαλήσαι ταῦτα· *Ἐὰν ἀποστῶσι τῶν ἔργων τῶν ἀγαθῶν, μετανοήσω περὶ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐλάλησα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Τίνα οὖν τὰ δύο ἔθνη; Τὸ πρότερον ὀνομασθέν, ὃ ἀπειλεῖ ὁ λόγος· καὶ τὸ δεῦτερον, ὃ ἐπαγγέλλεται. Ἀπειλεῖ μέντοιγε, ὥστε, εἰ μετανοήσῃ, μὴ**

agit : ibi enim idem et fons et puteus nuncupatur, et vicissim modo fons, modo puteus dicitur. Consideret hoc qui potest, ut videat unam eandemque naturam rem ei qui in superficie hæret, fontem; illi autem qui altius penetraverit puteum esse. Hoc mihi præcæmium est secuturæ explanationis in vas luteum quod de manu figuli lapsum denuo formatum fuit. Nonnulli hæc simpliciter considerarunt et intellexerunt. Proponam vobis coram et rationem et expositionem; postea, si quid profundius habuerimus, exponemus. Potest, inquam, significari resurrectio. Si enim vas luteum ceciderit de manu figuli, etiam ex eadem ejusdem lutimateria ipsum vas aliud facit, sicut placuerit in conspectu suo. Potest Deus, corporum nostrorum figulus et structuræ nostræ opifex, postquam hoc ceciderit et quacunque de causa contritum fuerit, resumere illud ac renovare, ac facere illud præstantius vas alterum, prout placuerit in conspectu suo. Habet etiam hæc explicatio suam gratiam.

5. Sed ipsum Dominum audiamus narrantem **245** ac dicentem ⁸⁷ : *Si, quomodo figulus iste, non poterat facere vos, domus Israel? dicit Dominus. Ecce sicut lutum figuli, sic vos estis in manibus meis. Ad summam loquar super gentem et regnum, ut auferam illos et disperdam : et convertetur gens illa ab omnibus malis istis quæ locutus fueram ad eam, et agam pœnitentiam de malis quæ cogitaveram facere eis. Et ad summam loquar super gentem et regnum, ad reedificandum et plantandum ; et facient mala coram me, non audiendo vocem meam; et pœnitentiam agam de bonis quæ locutus eram facere eis, dicit Dominus. Hoc quod in domo figuli actum est, non ad unum quempiam, sed ad duas gentes videmus referri. Dicit enim initio se locuturum de gentibus, ut, iis, qui audire queunt, arcanorum mysteriorum quidpiam proponat. Ad summam loquar super gentem. Quærit ad summam et prior gens exterminium propter peccata sua. Et locutus de exterminio propter peccata, nihilominus pollicetur fore ut, si illos pœniteat, ipsum quoque pœniteat malorum quæ dixerat se illaturum eis. Et iterum loquitur super aliam gentem ad reedificandum et plantandum totam gentem; et quia gens hæc, quæ reedificatur et plantatur, promissa habet bona, ac rursus tamen peccare potest, postquam hæc locutus est, ait ⁸⁸ : *Si recesserint ab operibus bonis, pœnitentiam agam de bonis quæ locutus eram facere eis. Quænam igitur sunt hæc duæ gentes? Prior vocata, cui minatur sermo; et altera, cui promittit. Ita tamen minatur, ut, si eam pœniterit, illa quæ minatus fuerat non facturus sit; ita promittit, ut, si reabatur gens altera, et promissionibus se indignam præbeat, eas non sit assecutura. Circa duas potissimum gentes**

⁸⁷ Jerem. xviii, 6 et seq. ⁸⁸ Ibid. 10.

(1) Supple ὅτι, vel lege cum Ghislerio μέλλω.

(2) Ghisler., ζητεῖ καὶ τὸ πέρασ τὸ πρότερον ἔθνος, καὶ τὰ τῆς ἀπωλείας.

omnis Dei quoad homines in hoc mundo dispensatio versatur. Prior gens Israel est; altera post Christi adventum gens hæc est. Priori minatus est quæ minatus est, et impleri videmus quæ ei minatus est. In captivitate abducta est, urbs eorum ever-
sa, sanctuarium dirutum, altare solo æquatum : nihil antiquarum solemnitate apud eos superest. Dixerat enim isti genti Deus : Pœnitentiam agite ; et non egerunt pœnitentiam. Postquam hæc illi dicta sunt, dicit huic secundæ genti Deus quæ ad ejus reedificationem pertinent. Sed vide hanc etiam gentem homines esse qui iterum labi possint : ideo etiam huic minatur, et ait : Etsi prædixi quæ ad ædificationem, ad plantationem atque **246** ad agriculturam pertinent, quoniam tamen hæc quoque gens peccatura est, eadem etiam evenient ei quæ dicta erant alteri propter peccata, et eandem subibit pœnas, nisi egerit pœnitentiam. Universam scrutare Scripturam, et invenies de duabus hisce gentibus pleraque dici. Elegit Deus patres, promissa illis dedit, populum, qui a patribus ortum ducebat, eduxit ex Ægypto : eos peccantes toleravit ; veluti pater erudiit, introduxit, terram illis promissionis tradidit ; per tempora prophetas ad eos misit, illos edocuit et avertit a peccatis ; longanimem semper se præbuit, mittens medicos, donec veniret medicorum princeps, prophetis excellentior prophetæ, medicis præstantior medicus. Hunc, cum advenisset, prodiderunt, et occiderunt, tolle, tolle clamantes *hunc a terra : crucifige, crucifige eum* ⁹⁰. Illico visitata est gens ; ad solitudinem redactus est locus ubi cruci affixus est Jesus meus. Elegit Deus aliam gentem. Videtis quam ampla sit messis, licet operarii sint pauci ⁹¹. Quin et aliter dispensat Deus sagemam, ut jugiter in hujus vitæ mare mittatur : congregantur omnis generis pisces, mittit piscatores multos, mittit venatores ; multos venantur ex omni monte, venantur ex omni colle. Vide quanta in salvandis gentibus providentia sit. Vide igitur benignitatem et severitatem Dei. In priorem quidem gentem lapsam severitas, in alteram vero promissa et benignitas, dummodo permanserit in bonitate, alioquin etiam ipsa excidetur. Neque enim tunc solum securis ad radicem arborum posita erat : parata etiamnum est venire securis. Nam *securis ad radicem arborum posita est* ⁹², aiebat tunc Jesus meus, de Israel, apud quem securis erat, vaticinans : is ipse arboris infructuosæ securis erat ; ideo dicebat : *Jam securis ad radicem arborum posita est*. Quæcunque ibi arbores fructus non ferebant, excisæ, in ignem missæ, et supplicii addictæ sunt. Nunc autem alia orta est seges priori non absimilis, de qua dictum est ⁹³ : *Introducens planta eos in montem hæreditatis tuæ, in paratum habitaculum tuum*. Introduxit gentem suam Deus in montem hæreditatis suæ. Montem ego quæro, non ut Judæi

ποιῆσαι τὰ τῆς ἀπειλῆς. Ἐπαγγέλλεται, ὥστε, εἰ μεταπέσοι, καὶ ἄξιον μὴ γένοιτο τὸ δεύτερον ἔθνος τῶν ἐπαγγελιῶν, μὴ τεύξεσθαι αὐτῶν. Παρὶ δύο μάλιστα ἔθνων πρόκειται πᾶσα ἡ οἰκονομία τοῦ Θεοῦ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ ἀνθρώποις. Γέγονε πρῶτον ἔθνος ἐκεῖνος Ἰσραὴλ· δεύτερον ἀπὸ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας τοῦτο τὸ ἔθνος. Τῷ προτέρῳ ἠπειλήσεν ὁ Θεὸς & ἠπειλήσεν, καὶ βλέπομεν πεπληρωμένα (1) τὰ τῆς ἀπειλῆς τοῦ προτέρου ἔθνους. Ἐν αἰχμαλωσίᾳ γεγένηται, κατεσκάφη αὐτῶν ἡ πόλις, καθηρέθη τὸ ἄγλασμα, τὸ θυσιαστήριον καταβέβηται· οὐδὲν ἐτι σώζεται τῶν πάλαι σεμνῶν παρ' αὐτοῖς. Ἔλεγε γὰρ ἐκείνῳ τῷ ἔθνει ὁ Θεός· Μετανοήσατε, καὶ οὐ μετανόησαν. Μετὰ τὸ ἐκείνους εἰρηθεῖν ταῦτα, λέγει τούτῳ τῷ δευτέρῳ ἔθνει ὁ Θεὸς τὰ περὶ τοῦ ανοικοδομῆσθαι αὐτό. Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ τοῦτο τὸ ἔθνος ἀνθρώποι εἰσι, δυνάμενοι πάλιν παραπεσεῖν διὰ τοῦτο καὶ τούτῳ ἀπειλεῖ, καὶ φησιν· Εἰ καὶ προείπον τὰ περὶ τῆς οἰκοδομῆς, καὶ τὰ περὶ τῆς καταφυτεύσεως, καὶ τῆς γεωργίας, μέλλει δὲ ἁμαρτάνειν καὶ τοῦτο τὸ ἔθνος, καὶ τούτῳ ἁμαρτήσαντι συμβήσεται ταῦτα ἄπερ εἴρηται ἐκείνους διὰ τὰ ἁμαρτήματα, καὶ πείσσονται, ἐὰν μὴ μετανόησωσι. Πᾶσαν ἐρευνήσον τὴν Γραφὴν, καὶ εὐρήσεις τὰ πλεῖστα περὶ τῶν δύο τούτων τῶν ἔθνων λεγόμενα. Ἐξελέξατο ὁ Θεὸς τοὺς πατέρας, ἐπαγγελίαν δέδωκεν αὐτοῖς· ἐξήγαγε λαὸν ἐκ τοῦ γένους τῶν πατέρων ἀπὸ Αἰγύπτου· ἐμακροθύμησεν ἐν αὐτοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἐπαίδευσεν αὐτούς ὡς πατὴρ, εἰστήγαγεν αὐτούς, ἔδωκεν αὐτοῖς γῆν ἐπαγγελίας· ἐπεμψεν αὐτοῖς προφήτας κατὰ (2) καιρῶν, ἐπαίδευσεν καὶ ἐπέστρεψεν αὐτούς ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων· ἐμακροθύμησεν αἰεὶ πέμπων τοὺς θεραπεύοντας, μέχρις οὗ ἔλθῃ ὁ ἀρχίατρος, ὁ διαφέρων προφητῶν προφήτης, ὁ διαφέρων λατρῶν λατρός. Ἐηλυθότα τοῦτον προέδωκαν, καὶ ἀπέκτειναν. Αἶρε, αἶρε, λέγοντες, ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον· σταύρωσον αὐτόν. Εὐθὺς ἦλθεν ἐπισκοπὴ ἐπὶ τὸ ἔθνος· ἡρημώθη ὁ τόπος ἔνθα ἐσταύρωται μοῦ ὁ Ἰησοῦς. Ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἄλλο ἔθνος. Ὁ θερισμὸς ὁρᾶτε πῶς πολὺς ἐστίν, εἰ καὶ οἱ ἐργάται ὀλίγοι εἰσὶ. Καὶ ἄλλως δὲ οἰκονομεῖ ὁ Θεὸς τὴν σαγήνην, αἰεὶ βάλλεσθαι ἐπὶ τὴν θάλασσαν τοῦ βίου τούτου· καὶ συνάγονται ἰχθύες παντοδαποὶ· ἀποστέλλει τοὺς ἀλιεῖς τοὺς πολλοὺς, ἀποστέλλει τοὺς θηρευτάς· τοὺς πολλοὺς θηρεύουσιν ἀπὸ παντὸς ὄρους, θηρεύουσιν ἀπὸ παντὸς βουνοῦ. Ὅρα πόση οἰκονομία περὶ τῆς τῶν ἔθνων ἐστὶ σωτηρίας. Ἴδὲ οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ· ἐπὶ μὲν τὸ πρότερον ἔθνος καὶ πεσὼν ἀποτομία, ἐπὶ δὲ τὸ δεύτερον ἔθνος ἐπαγγελία καὶ χρηστότης, ἐὰν ἐπιμενῇ τῇ χρηστότητι, εἰ δὲ μὴ, καὶ αὐτὸ ἀκκοπήσεται. Οὐ γὰρ ἡ ἀξίγη τότε μόνον πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων ἔκειτο· ἐτοίμη καὶ νῦν πάλιν ἐστὶν ἐλθεῖν ἡ ἀξίγη· Ἡ γὰρ ἀξίγη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται, ἔλεγε μοῦ ὁ Ἰησοῦς, τότε προφητεῶν περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, παρ' ὧν ἡ ἀξίγη ἦν. Αὐτὸς ἦν ἡ ἀξίγη τοῦ ἀκάρτου δένδρου,

⁹⁰ Joan. xix, 6 et 15. ⁹¹ Ma'th. ix, 37. ⁹² Matth. iii, 10 ; Luc. iii, 9. ⁹³ Exod. xv, 17.

(1) Περὶ πληρωμένων. Deest in codice Vaticano.

(2) Codex Scorial., παρά.

καὶ ἔλεγεν· Ἦδη ἡ ἀλίγη πρὸς τὴν ρίζαν τῶν δένδρων κείται. Ὅσα ἦν ἐκεῖ δένδρα μὴ ποιῶντα καρπὸν, ἐξεκόπη, καὶ εἰς τὸ πῦρ ἐδόληθη, καὶ κεκόλασται. Νῦν δὲ ἄλλο γέωργιον γεγένηται ἀνάλογον τῷ προτέρῳ, περὶ οὐ εἴρηται· Εἰσαγαγὼν καταφυτεύουσιν αὐτοὺς εἰς ἕρος κληρονομίας σου, εἰς ἔτοιμον κατοικητήριόν σου. Εἰσῆγαγεν αὐτοῦ τὸ ἔθνος ὁ Θεὸς εἰς ἕρος κληρονομίας αὐτοῦ. Τὸ ἕρος ἐγὼ ζιτῶ, οὐχ ὡς Ἰουδαῖοι, οὕτως ἐν ἀψύχοις ὕλαις· τὸ ἕρος ὁ Χριστὸς ἐστίν· ἐν τούτῳ καταφυτεύθημεν, ἐπ' αὐτῷ ἐστηρίχθημεν. Ὁρᾶτε οὖν ἐάν μακροθυμήσῃ, μήποτε ἐλθὼν ὁ οἰκοδοσότης εἴπῃ· Ἦδη ἐρία ἔτη ἐρχομαι ἐπὶ τὴν συκὴν ταύτην, καὶ καρπὸν οὐκ ἤρξαμεν ἔκκοπον αὐτὴν· Ἰνα τί καὶ γῆν καταργεῖ; Καταργεῖ γὰρ τὴν καλὴν γῆν, τὸν Χριστὸν, τὸ μυστήριον τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἐρχόμενος ἐπὶ συναγωγὴν, καὶ μὴ καρποφορῶν.

Πέρασ λαλήσω ἐπὶ ἔθνος, ἢ καὶ ἐπὶ βασιλείαν. Δόξει ἀπλῶς τὸ πέρασ. Εἴρηται δὲ τοιοῦτον ἐν τῷ Β Δαλήσω ἐπ' ἔθνος ἢ βασιλείαν. Τὸ πέρασ τοιούτων ἐστὶ. Κατασκάψω, λέγεται τῷ προτέρῳ ἔθνεϊ· τὸ πέρασ τῷ δευτέρῳ ἔθνεϊ, Ἀνοικοδομήσω ὑμᾶς (1). Καὶ πάλιν ἐκριζώσω τοῖς προτέροις λέγεται· καὶ καταφυτεύσω τοῖς δευτέροις. Ἀρ' οὖν ἐπὶ εἴρηται τὸ πέρασ, δεῖ γενέσθαι τὸ πέρασ; Ὁ Θεὸς, μὴ μετανοῶν, μετανοεῖν λέγεται κατὰ τὴν Γραφήν. Καὶ προσχῶμεν τῇ λέξει, ἵνα, ἐάν δυναθῶμεν ἀπολογησασθαι πῶς ταῦτα λέγεται, εἰ παραδεξώμεθα τὸν λόγον (2). Πέρασ λαλήσω, φησὶν, ἐπὶ ἔθνος ἢ ἐπὶ βασιλείαν, τοῦ ἐξῆραι αὐτοὺς καὶ ἀπολλύειν. Καὶ ἐάν ἐπιστρέψῃ τὸ ἔθνος ἐκείνο ἀπὸ τῶν κακῶν αὐτῶν, (3) καὶ μετανοήσω περὶ τῶν κακῶν ὧν ἐλογισάμην τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Καὶ πέρασ λαλήσω ἐπὶ ἔθνος ἢ ἐπὶ βασιλείαν, τοῦ ἀνοικοδομηθῆναι, καὶ τοῦ καταφυτεύεσθαι καὶ ποιήσουσι τὰ ποτηρὰ ἐναντίον ἡμοῦ, τοῦ μὴ ἀκούσαι τῆς φωνῆς μου. Καὶ μετανοήσω περὶ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐλάλησα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Περὶ τῆς μετανοίας τοῦ Θεοῦ ἀπαιτούμεθα ἀπολογησασθαι· δοκεῖ γὰρ ἐπιληπτον εἶναι καὶ ἀνάξιον οὐ μόνον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ σοφοῦ, τὸ μετανοεῖν. Οὐχ ἐπινοῶ (4) γὰρ σοφὸν μετανοοῦντα. Ἀλλ' ὁ μετανοῶν, ὅσον ἐπὶ τῇ συνηθείᾳ τῆς χρήσεως τῆς λέξεως, ἐπὶ τῷ μὴ καλῶς βεβουλεύεσθαι μετανοεῖ. Ὁ Θεὸς δὲ, προγνώστης ὧν τῶν μελλόντων, οὐ δύναται μὴ καλῶς βεβουλεύεσθαι, καὶ παρὰ τοῦτο μετανοεῖν. Πῶς οὖν ἡ Γραφή αὐτὸν εἰσῆγαγε λέγοντα· Μετανοήσω; Οὐπω λέγω, ὅτι D καὶ ἐν ταῖς Βασιλείαις εἴρηται ἐν τῷ· Μεταμεμύλημαι, ὅτι ἔχρισα τὸν Σαούλ εἰς βασιλέα. Καὶ καθολικῶς περὶ αὐτοῦ λέλεται καὶ μετανοεῖν ἐπὶ ταῖς κακίαις (5). Ἀλλ' ὅρα τί περὶ Θεοῦ διδασκόμεθα καθολικῶς· ὅπου μὲν οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεὸς διαρτηθῆναι, οὐδὲ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἀπειληθῆναι. Καὶ μανθάνομεν διὰ ταύτης τῆς λέξεως, ὅτι ὁ Θεὸς οὐχ ὡς ἄνθρωπος, διὰ δὲ ἄλλης, ὅτι ὁ

A in materia sensus experte; mons noster Christus est; in hoc plantati, in ipso fundati sumus. Videte igitur ne postquam longanimitate usus fuerit, veniens paterfamilias dicat²²: *Jam anni tres sunt ex quo venio ad ficum hanc, et fructum non tulit; succide illam: ut quid etiam terram inutilis occupat?* Occupat enim terram bonam, Christum, Ecclesiae mysterium, quicunque ad conventum accedit, et fructum nullum facit.

Ἐπ' αὐτῷ ἐστηρίχθημεν. Ὁρᾶτε οὖν ἐάν μακροθυμήσῃ, μήποτε ἐλθὼν ὁ οἰκοδοσότης εἴπῃ· Ἦδη ἐρία ἔτη ἐρχομαι ἐπὶ τὴν συκὴν ταύτην, καὶ καρπὸν οὐκ ἤρξαμεν ἔκκοπον αὐτὴν· Ἰνα τί καὶ γῆν καταργεῖ; Καταργεῖ γὰρ τὴν καλὴν γῆν, τὸν Χριστὸν, τὸ μυστήριον τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἐρχόμενος ἐπὶ συναγωγὴν, καὶ μὴ καρποφορῶν.

6. Ad summam loquar super gentem, vel etiam super regnum. Videbitur absolute finis. Simile quidpiam habes hic: *Loquar super gentem, vel super regnum.* Finis istiusmodi est. *Destruam,* dicitur priori genti; finis secundae genti, *reaedificabo vos.* Rursum *eradicabo* prioribus dicitur; *plantabo* posterioribus. Num igitur quia praedictus est finis, omnino venturus est? Deus quem non poenitet, poenitentiam tamen agere dicitur in Scriptura. Attendantur animos ad textum, ut, si possumus rationem reddere cur haec dicantur, sermonem admittamus. *Ad summam,* inquit, *loquar super gentem nisi super regnum, ut auferam illos et disperdam.* *Et si conversa fuerit gens illa a malis suis, agam et ipse poenitentiam de malis quae cogitaveram facere eis.* *Et in summam loquar super gentem vel regnum, ad reaedificandum et plantandum; et facient mala coram me, non audiendo vocem meam; et poenitentiam agam de bonis quae locutus fueram facere eis²⁴.* De poenitentia Dei postulatur a nobis ut rationem reddamus, reprehensionem enim obnoxium videtur et indignum non solum Deo, sed et sapiente, poenitere. Neque enim concipio sapientem quem poeniteat. Nam quem poenitet, quantum ad vocis usum attinet, eum rei non bene deliberatae poenitet; Deus vero cum futurorum praescius sit, de re ulla non potest male deliberasse ac propterea poenitere. Quo pacto igitur illum Scriptura induxit dicentem, *poenitentiam agam?* Mitto quod in libris Regum scriptum est²⁵: *Poenitet me unxisse Saul in regem.* Imo universim dicitur *et poenitentiam agens super malitia²⁶.* Vide quid generatim de Deo edoceamur, cum dicitur²⁷: *Non quasi homo Deus suspenditur; neque quasi filius hominis minas patitur,* his verbis discimus Deum non esse ut hominem; aliis vero Deum esse ut hominem, dicentibus²⁸: *Quoniam erudivit te Dominus Deus tuus, ut si quis homo erudiat filium suum.* Et iterum²⁹: *Gestavit te sicut homo filium suum.* Itaque cum de Deo, qua Deus est, sermo-

²² Luc. xiii, 7. ²³ Jerem. xviii, 7 et seq. ²⁴ Reg. xv, 11. ²⁵ Joel. ii, 13. ²⁶ Num. xxiii, 19. ²⁷ Prov. iii, 12. ²⁸ Deut. i, 31.

(1) Ὑμᾶς. Deest in codice Vaticano.

(2) Ghislerius emendabat: ἀπολογησώμεθα πῶς ταῦτα λέγεται, εἰ πως ἀπαιτούμεθα τὸν λόγον. Sed recepta lectio servari potest, modo ante παραδεξώμεθα delatur ei.

(3) Codex Vatican., αὐτῶν, ὧν ἐλάλησα ἐπ' αὐτό.

(4) Idem, ἐπινοῶ.

(5) Idem, κακίαις ἀνθρώπων, et paulo post καθολικῶς pro καθολικῶς.

nem habent Scripturæ, neque ejus circa res humanas providentiam tangunt, aiunt ipsum esse non sicut hominem: nam *magnitudinis ejus non est finis*¹; et: *Terribilis est super omnes deos*²; et: *Laudate eum, omnes angeli* **248** *Dei; laudate eum, omnes virtutes ejus; laudate eum, sol et luna; laudate eum, omnes stellæ et lumen*³, sexcentaque alia colligens e sacris litteris, reperies quibus accommodes illud: *Non sicut homo Deus*. Quando vero divina providentia rebus humanis sese immiscet, humanum sensum, et mores, et verba usurpat. Et quemadmodum nos, si puerum bimulum alloquimur, propter ipsum balbutimus; neque enim fieri potest, ut, cum pueros alloquimur, ipsi nos intelligant, nisi ab ætatis perfecti viri dignitate paululum recedentes ad ipsorum dialectum nos demittamus; ita simile quidpiam de Deo velim cogites, cum genius hominum et præcipue adhuc infantium administrat. Vide quomodo nos perfecta ætate viri parvulos alloquentes etiam nomina immutemus. Panem certe proprio ipsis nomine exprimimus et potum alio vocabulo, non illo quidem quo utimur cum perfectos viros coætaneos nostros alloquimur, sed puerili et infantili. Item cum indumenta pueris nominamus, alia eis nomina imponimus: quasi puerile nomen fingentes. Ergone tunc imperfecti sumus, et si quis nos audierit cum pueris disserentes, dicet, senex hic male sanus est, hic vir suæ barbæ oblitus est virilisque ætatis? si conceditur ut qui cum puero loquitur, is ad mores ejus sese accommodet, nec cum eo utatur dialecto senili neque perfecta, sed puerili, ita et Deus pueros alloquitur: *Ecce ego*, inquit, *et pueri quos dedit mihi Deus*⁴. Seni cum puero pueriliter, vel, ut expressius dicam, infantium more colloquendi dici poterit: Filii tui mores præ te tulisti, modum infantis induisti et statum illius assumpsisti. Ita quoque Scripturam accipe dicentem: *Gestavit te Dominus Deus tuus, veluti si quis homo filium suum gestet*. Et videntur qui ex Hebræis Græca fecerunt, cum non invenirent vocabulum Græcis usurpatum, novam ipsi hanc, uti plurimas alias, composuisse vocem ἔτροπ:φόρησε, id est, *mores tulit tuos Dominus Deus tuus*, perinde ac si quis juxta exemplum a me allatum, filii sui sese moribus accom-

A Θεός ὡς ἄνθρωπος, φασκούσης, Ὅτι ἐκπαιδευσέ σε Κύριος ὁ Θεός σου, ὡς εἰ τις παιδεύσαι ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Καὶ πάλιν, Ἐτροποφόρησέ σε ὡς ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Οὐκοῦν ὅταν μὲν αἱ Γραφαὶ θεολογῶσι τὸν Θεὸν κατ' αὐτὸν, καὶ μὴ ἐπιπλέκωσιν αὐτοῦ τὴν οἰκονομίαν τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασι, λέγουσιν αὐτὸν εἶναι οὐχ ὡς ἄνθρωπος. Τῆς γὰρ μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας. Καὶ Φοβερός ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς θεούς. Καὶ Αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντες ἀγγελοὶ Θεοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν, ἥλιος καὶ σελήνη· αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς· καὶ ἄλλα μυρία ἀναλεγόμενος ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων (1) εὐροῖς ἄν, οἷς ἐφαρμόσεις τὸ, Οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός. Ὅταν δὲ ἐπιπλέκηται ἀνθρωπίνους πράγμασιν ἢ θεία οἰκονομία, φέρει τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ τρόπον, καὶ λέξιν. Καὶ ὥσπερ ἡμεῖς ἐάν διετέλῃ παιδίῳ διαλεγόμεθα, ψελλίζομεν διὰ τὸ παιδίον· οὐ γὰρ οἶόν τέ ἐστι, τηροῦντας ἡμᾶς τὸ ἀξίωμα τῆς τελείου ἀνδρὸς ἡλικίας, καὶ λαλοῦντας τοῖς παιδίοις, μὴ συγκαταβαίνοντας αὐτῶν τῇ διαλέκτῳ, νοῆσαι τὰ παιδία τοιοῦτόν τι μοι νοεῖ καὶ περὶ τὸν Θεόν, ὅταν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ μάλιστα τῶν ἐπι νηπίων οἰκονομῇ. Ὅρα πῶς καὶ μεταποιούμεν τὰ ὀνόματα οἱ τέλειοι ἄνδρες πρὸς τὰ βρέφη· καὶ τὸν μὲν ἄρτον ἰδίως (2) ὀνομάζομεν αὐτοῖς, τὸ δὲ πιεῖν ἄλλῃ λέξει ὀνομάζομεν, τελείων οὐ χρώμενοι διαλέκτῳ, ἢ χρώμεθα πρὸς τοὺς τελείους ὁμηλικας, ἀλλὰ λέξει (3) τινὶ παιδικῇ καὶ βρεφώδει· ἀλλὰ τὰ ἐνδύματα ἐάν ὀνομάζωμεν τοῖς παιδίοις, ἄλλα ὀνόματα ἐπιτιθέμεθα αὐτοῖς, οἷον: ἄνομα παιδικὸν πλάσσομεν. Ἄρ' οὖν τότε ἀτελεῖς ἐσμεν; καὶ εἰ τις ἡμῶν ἀκούῃ παιδίους διαλεγόμενων, ἔρει, ὅτι, Ἄνετος γέγονεν ὁ γέρον οὗτος, ὁ ἀνήρ ἢ ὅτος ἐπιτέλειται τοῦ γενείου αὐτοῦ, τῆς ἡλικίας τοῦ ἀνδρός; ἢ δέδοται κατὰ συμπεριφορὰν (4) παιδίῳ ὁμιλοῦντα μὴ λαλῆσαι διαλέκτῳ πρεσβυτικῇ μηδὲ ἐντελεῖ, ἀλλὰ παιδικῇ. Καὶ ὁ Θεός δὴ λαλεῖ παιδίους· Ἰδοῦ, φησὶ καὶ ὁ Σωτήρ, ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Λέγοιτο ἂν τῷ γέροντι τῷ λαλοῦντι πρὸς τὸ παιδίον παιδικῶς, ἢ, ἵνα ἐμπατικώτερον εἴπω, βρεφωδῶς· ὅτι, Ἐτροποφόρησας τὸν υἱὸν σου, καὶ τρόπον ἐφόρησας τοῦ βρέφους, καὶ τὴν κατάστασιν αὐτοῦ ἀνείληφας. Οὕτως οὖν νοεῖ μοι καὶ τὴν Γραφὴν λέγουσαν· Ἐτροποφορήσῃ σε Κύριος ὁ Θεός σου, ὡς εἰ τις τροποφορήσει ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Καὶ εἰκόασιν οἱ ἀπὸ Ἑβραϊσμοῦ ἐρμηνεύσαντες, μὴ εὐρόντες τὴν λέξιν κειμένην παρ' Ἑλλήσιν, ἀναπεπλακέναι, ὡς ἐπ' ἄλλων πολλῶν, καὶ ταύτην, καὶ πεποιηκέναι τὴν, Ἐτροποφορήσῃ σε Κύριος ὁ Θεός σου, τουτέστι, τοὺς τρόπους σου ἐφόρησεν· ὡς, εἰ τις τροποφορήσει ἄνθρωπος, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦτο δ' εἴρηκα, τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ἐπεὶ τοίνυν ἡμεῖς μετανοούμεν,

¹ Psalm. cxliv, 5. ² Psalm. xciv, 4. ³ Psalm. cxlviii, 2, 3. ⁴ Isa. viii, 18.

(1) Codex Vaticanus, Γραφῶν.

(2) Forte legendum, οὐχ ἰδίως.

(3) Codex Scorial., ἀλλὰ ἄλλῃ λέξει.

(4) Gheslerius emendat: εἰ δέδοται κατὰ συμπεριφορίας.

ὅταν ἡμῖν διαλέγεται μετανοῦσιν ὁ Θεὸς λέγει· *Μετανοῦσα* καὶ ἀπειλῶν ἡμῖν οὐ προσποιεῖται προγνώστης εἶναι, ἀλλ' ὡς βρέφει· λαλῶν ἀπειλεῖ· οὐ προσποιεῖται, ὅτι προέγνω τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἀλλ' ὡς, ἐν οὕτως ὀνομάσω, ὑποκρινόμενος τὸ βρέφος, προσποιεῖται μὴδὲ εἶδέναι τὰ μέλλοντα. Καὶ ἀπειλεῖ γοῦν ἔθνη διὰ τῆς ἀμαρτίας αὐτοῦ, καὶ λέγει· *Ἐὰν μετανοήσῃ τὸ ἔθνος, κἀγὼ μετανοήσω.* Ὡς ἐξέειπεν ὅτι ἡπείλει, οὐκ ἤδεις πότερον μετανοήσῃ τὸ ἔθνος, ἢ οὐ μετανοήσῃ; Τί δὲ, ὅτε ἐπηγγέλιω, οὐκ ἤδεις πότερον μένει ἄξιός τῶν ἐπαγγελιῶν ὁ ἄνθρωπος ἢ τὸ ἔθνος πρὸς ὃν ὁ λόγος, ἢ οὐ μένει; Ἀλλὰ προσποιεῖται. Καὶ τοιαῦτα πολλὰ εὐροῖς ἀθροωπικῶς ἐν τῇ Γραφῇ, ὡς καὶ τὸ· *Δάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Ἰσως ἀκούσονται, καὶ μετανοήσουσι.* Τοῦτο οὐχ ὁ Θεὸς εἶρηκε, τὸ· *Ἰσως ἀκούσονται*· οὐ γὰρ διστάζει ὁ Θεὸς ἵνα λέγῃ τὸ· *Ἰσως ἀκούσονται, καὶ μετανοήσουσι*· ἀλλ' ἵνα ἐπὶ πολὺ ἐμφανῇ σου τὸ αὐτεξούσιον, καὶ μὴ εἴπῃς· Εἰ προέγνω με ἀπολλύμενον, ἀπολέσθαι με δεῖ· εἰ προέγνω με σωθῆσόμενον, σωθῆσεσθαι πάντως με χρῆ. Οὐ προσποιεῖται οὖν τὸ περὶ τοῦ ἐπὶ σοὶ μέλλοντος εἶδέναι, ἵνα τηρήσῃ σου τὸ αὐτεξούσιον, τῷ μὴ προειληφέναι, μὴδὲ προσεγκάμει πότερον μετανοήσεις, ἢ μὴ. Καὶ λέγει πρὸς τὸν προφήτην· *Δάλησον, Ἰσως μετανοήσωσι*· τοιαῦτα γὰρ ἄλλα μυρία εὐρήσεις λεγόμενα περὶ τοῦ Θεοῦ τροποφοροῦντος τὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν ἀκούσης θυμὸν Θεοῦ καὶ ὀργὴν αὐτοῦ, μὴ νόμιζε τὴν ὀργὴν καὶ τὸν θυμὸν πάθη εἶναι Θεοῦ. Οἰκονομίαι χρήσεως λέξεων εἰσι πρὸς τὸ βρέφος ἐπιστρέψαι καὶ βελτιωθῆναι· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς τοῖς παιδίοις πρόσωπον ποιοῦμεν οὐκ ἀπὸ διαθέσεως, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν, φοβερόν. Ἐὰν τηρήσωμεν τὸ ὄνειδος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ βρέφος ἐν τῷ προσώπῳ ἡμῶν, καὶ τὴν φιλοστοργίαν ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτὸ ἐμφαίνομεν, μὴ διαστρέψαντες ἑαυτοὺς, μὴδὲ οἰνεῖ μεταβαλόντες πρὸς τὴν ἐκείνου ἐπιστροφήν, ἀπόλλυμεν αὐτὸ, καὶ ἔξω ποιοῦμεν. Οὕτως οὖν ὁ Θεὸς καὶ ὀργίζεται λέγεται, καὶ θυμοῦσθαι φησιν, ἵνα ἐπιστρέψῃς, καὶ βελτιωθῇς. Καὶ ἀληθῶς οὐκ ὀργίζεται μὲν, οὐδὲ θυμοῦται· σὺ δὲ πέσῃς τὰ τῆς ὀργῆς καὶ τὰ τοῦ θυμοῦ, γενόμενος ἐν δυσυπομονήτοις διὰ τὴν κακίαν πάνους, ἐπὶ πάντας παιδεύῃ τῇ λεγομένῃ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ.

Ἐξῆς μετὰ τὸν περὶ τῶν δύο ἔθνων λόγον, τοῦ προτέρου, ἧ ἀπειλὴ δίδεται, καὶ τοῦ δευτέρου, ἧ ἡ ἐπαγγελία δίδεται, φησὶν· εἶπε δηλονότι τοῖς προτέροις· *Καὶ νῦν εἰπὸν πρὸς ἄνδρας* (1) *Ἰούδα, καὶ πρὸς τοὺς κατοικοῦντας Ἱερουσαλήμ· Οὕτως λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ πλάσσω ἐφ' ὑμᾶς κακά.* Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ μου ταῦτά ἐστιν ἢ πλάσσω, ἐφ' ὑμᾶς δύναται διαπεσεῖν. Ποιήσατε ταῦτα διαπεσεῖν ἀπὸ τῆς χειρὸς μου, ἵνα ἢ πλάσσω ἐφ' ὑμᾶς κακὰ μεταβάλλω, καὶ ποιήσω ἀγαθὰ. Οὐκ ἂν εὖροις, *Ἰδοὺ πλάσσω ἐφ' ὑμᾶς ἀγαθὰ*, καὶ τὰ ἀνάλογον αὐτῶν λεγομένοις ἐξῆς, ἵνα μετὰ τοῦτο ἐμφανῇ, ὅτι ἢ πλάσσει ἀγαθὰ ἀπολύει ἀπὸ τῶν χειρῶν, ἵνα ποιήσῃ αὐτὰ κακὰ. Ἀλλὰ πλάσσει κακὰ κατὰ τὸ εἰρημένον παράδειγμα, καὶ πλάσσω κακὰ οἰκονομεῖ χωρὶς τῆς ἐρμηνείας τῆς ἀποδομένης εἰς τὸ· *Ἐπεσον ἀπὸ τῶν χειρῶν μου, ἵνα ἐὰν πέσῃ, καὶ τὸ τέλος τῶν πλάσσωμένων κακῶν οὐκ οἶδα ποταπὸν γένηται.*

¹ Jerem. xxvi, 3. ² Jerem. xviii, 11.

(1) Codex Vatican., ἄνδρα.

A baris, nesciebas utrum gens ista poenitentiam actura esset, necne? Quid porro, quando pollicebaris, nesciebas utrum promissis dignus homo, vel gens illa ad quam sermonem dirigebas, permaneret, necne? Sed aliam se simulat, et istiusmodi plurima humano more dicta in Scripturis reperies, quale est et illud²: *Loquere filiis Israel: fortassis audient, et poenitentiam agent.* Istud fortassis audient, non qua Deus est, dixit; neque enim quod incertus sit, dixit: *Fortassis audient et poenitentiam agent*; sed ut admodum innotescat tuum liberum arbitrium, et ne dicas: Si me perituum prænovit, omnino periturus sum; si prænovit me salvatum iri, salvus omnino futurus sum. Non ergo præ se fert se quid de te futurum sit scire, ut liberum tuum arbitrium integrum servet, non posita prænotione et præscientia an poenitentiam acturus sis, necne. Et ait ad prophetam: *Loquere, fortassis poenitentiam agent.* Istiusmodi enim alia sexcenta reperies de Deo dicta humano more agente. Si iram Dei, si furorem audieris, noli putare iram furoremque esse Dei affectiones. Oeconomix causa ejusmodi voces usurpantur ad infantem convertendum et emendandum. Nam et nos pueris iratum vultum ostendimus, non ex animi affectu, sed prudenti ratione. Si animi benevolentiam erga infantem præ vultu nostro tulerimus, et eum quo illum amplectimur amorem ostenderitimus, neque nos immutantes, neque quocumque transformantes ut illum emendemus, perdimus, deteriorumque illum efficimus. Sic igitur Deus et irasci dicitur, et furore corripi se ait, ut convertaris et emenderis. Revera non irascitur, neque furore agitur, sed tu patieris ea quæ sunt iræ et furoris, acerbissimos ob tuam malitiam dolores sustinendo, cum illa quæ ira Dei vocatur te corripuerit.

πρὸς τὴν ἐκείνου ἐπιστροφήν, ἀπόλλυμεν αὐτὸ, καὶ ἔξω ποιοῦμεν. Οὕτως οὖν ὁ Θεὸς καὶ ὀργίζεται λέγεται, καὶ θυμοῦσθαι φησιν, ἵνα ἐπιστρέψῃς, καὶ βελτιωθῇς. Καὶ ἀληθῶς οὐκ ὀργίζεται μὲν, οὐδὲ θυμοῦται· σὺ δὲ πέσῃς τὰ τῆς ὀργῆς καὶ τὰ τοῦ θυμοῦ, γενόμενος ἐν δυσυπομονήτοις διὰ τὴν κακίαν πάνους, ἐπὶ πάντας παιδεύῃ τῇ λεγομένῃ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ.

7. Deinde post sermonem de duabus gentibus, priore cui minæ, altera cui promissiones factæ sunt, ait priori nimirum³: *Et nunc dic ad viros Juda, et ad habitatores Jerusalem, hæc dicit Dominus: Ecce ego fingo super vos mala.* Quoniam in manu mea sunt hæc quæ fingo, super vos possunt cadere. Date operam ut e manu mea excidant, ut ea quæ fingo super vos mala mutem et faciam bona. Haud invenies, *Ecce fingo super vos bona*, et quæ his consentanea dicenda **250** forent, ut postmodum ostendat se quæ fingit bona dimittere e manibus, ut faciat ipsa mala; sed fingit mala juxta traditum exemplum, et mala fingens alio insuper modo dispensat, quam quo explicuimus illud: *Cecidit de manibus meis*, ut cum ceciderit, etiam fictorum malorum finis nescio qualis adveniat.

8. *Avertatur tunc unusquisque a via sua mala, et meliora facite studia vestra*¹. Interdum simpliciores dicunt: Beati qui olim fuere, quoniam audierunt Dominum per prophetam dicentem, et locutus est eis Dominus. Et nunc per ea quæ scripta sunt dicit: *Avertatur unusquisque a via sua mala*. Item ipse Dominus te alloquitur, dicens: *Et meliora facite studia vestra*. At responderunt hi ad quos cohortationes ad pœnitentiam habitæ sunt. Videamus quid responderint, ne eadem et nos respondeamus. Quid igitur respondent? *Confortabimur, quia post aversiones nostras ibimus; et unusquisque placita cordis sui mali faciemus*². Quod si id verbis non dixeritis, vita vero vestra ejusmodi sit ut peccetis, perinde et vos per prava opera post cohortationis sermones dicitis: *Confortabimur, quia post aversiones nostras ibimus; et unusquisque placita cordis sui mali faciemus*. Quid porro sibi vult istud: *Post aversiones nostras ibimus*? Qui ad aratrum manum ponere cœperunt, et ad ea quæ antrorsum sunt contendunt, quæ autem retro sunt obliviscuntur, ii aversati sunt mala. Quando igitur quispiam manu ad aratrum posita ad ea quæ retro sunt se converterit, post aversiones suas ibit; abit enim post ea quæ fuerat aversatus, et recurrit ad ea quæ reliquerat peccata. Audientium itaque hæc, sive illi inter catechumenos relicto gentilium vivendi more enumerentur, sive fideles sint qui jam ad ea quæ antrorsum sunt contendendo fecerint progressus, si vita fuerit prava, nihil aliud dicunt quam: *Post aversiones nostras ibimus, et unusquisque placita cordis sui simpliciter, sed mali faciemus*. Est enim cor pravum, et est cor probum. Nemo igitur post aversiones suas eat, neque placita cordis sui faciat. Ideo ad eos qui hæc respondebant, ait Dominus³: *Interrogate nunc in gentibus; quis audivit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel?* Videbuntur etiam hæc esse dicta simpliciter. **251** Sed cum gentium Ecclesia eo quo decet modo conversa fuerit ad Deum, dicetur: *Interrogate nunc in gentibus, quis audivit quæ fecit horribilia nimis virgo Israel*. Conferamus enim vitam illorum qui peccaverunt, cum vita eorum qui conversi sunt, et sciemus illos quidem horribilia patrasse, Dominum gloriæ occidendo; hos vero, cum illi horribilia patrassent, ad eum fuisse

conversos qui pro peccatis mundi ab illis neci traditus fuerat et interierat. *Interrogate igitur in gentibus, quis audivit talia horribilia quæ fecit nimis virgo Israel?*

9. *Nunquid deficient de petra ubera, aut nix de Libano? Nunquid declinabit aqua violenter sublata vento? Quia oblitii sunt mei populus meus, in vacuum adoluerunt, et infirmabuntur in viis suis, funi-*

ἀποστραφίτω δὴ ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ καλλίονα ποιήσατε τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν. "Ἐσθ' ὅτε οἱ ἀκεραιότεροι λέγουσι Μακάριοι οἱ παλαιότεροι ἄνθρωποι, ὅτι ἤκουσαν τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· καὶ ἐλάλησεν αὐτοῖς Κύριος, καὶ, ὡς λέγει νῦν Κύριος, διὰ τῶν γεγραμμένων τό· *Ἀποστραφίτωσαν ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς*· αὐτὸς ὁ Κύριος διαλέγεται σοι φάσκων· *Καὶ καλλίονα ποιήσατε τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν*. Ἄλλ' ἀπεκρίναντο οὗτοι, πρὸς οὓς οἱ προτρεπτικοὶ περὶ μετανοίας εἴρηται λόγιοι. Καὶ ἴδωμεν τί ἀπεκρίναντο, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς τοιαῦτα ἀποκρινώμεθα. Τί οὖν ἀποκρινόμενοι λέγουσιν; Ἄνδρειούμεθα, ὅτι ὀπίσω τῶν ἀποστροφῶν ἡμῶν πορευσόμεθα, καὶ ἕκαστος τὰ ἀρεστὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς ποιήσομεν. Καὶ ἂν μὴ ταῖς λέξεσιν εἴπητε, ὁ δὲ βίος ὑμῶν τοιοῦτος ἦ, ὡς ἀμαρτάνειν, δυνάμει λέγετε καὶ ὑμεῖς διὰ τῶν πονηρῶν πράξεων μετὰ τοὺς προτρεπτικῶς λόγους τό· Ἄνδρειούμεθα, ὅτι ὀπίσω τῶν ἀποστροφῶν ἡμῶν πορευσόμεθα, καὶ ἕκαστος τὰ ἀρεστὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς ποιήσομεν. Τί δὲ τό· Ὅπίσω τῶν ἀποστροφῶν ἡμῶν πορευσόμεθα; Οἱ ἀρξάμενοι βάλλειν ἐπ' ἄροτρον τὴν χεῖρα, καὶ τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι ἐν τῷ ἄροτριῶν, τῶν δὲ ὀπίσθεν ἐπιλανθανόμενοι, ἀπεστράφησαν τὰ φαῦλα. Ἐπὶ οὖν τις, βαλλὼν ἐπ' ἄροτρον τὴν χεῖρα, στραφῆ εἰς τὰ ὀπίσω, ὀπίσω τῶν ἀποστροφῶν αὐτοῦ πορεύεται· ὀπίσω γὰρ πορεύεται καὶ ἐκείνων δ' ἀπεστράφη, καὶ παλινδρομεῖ ἐπ' ἐκεῖνα δ' καταλέλοιπεν ἀμαρτήματα. Καὶ τῶν ἀκουόντων οὖν ταῦτα, εἴτε κατηχουμένων καταλιπόντων τὸν ἐθνικὸν βίον, εἴτε πιστῶν ἤδη προκεκοφῶτων ἐν τῷ τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεκτεινέσθαι, εἴ βίος γένηται μοχθηρὸς, οὐδὲν ἄλλο λέγουσιν ἢ καὶ τό· Ὅπίσω τῶν ἀποστροφῶν ἡμῶν πορευσόμεθα, καὶ ἕκαστος τὰ ἀρεστὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τῆς πονηρᾶς ποιήσομεν. Ἔστι γὰρ καρδία πονηρὰ, καὶ ἐστὶ καρδία ἀγαθὴ. Μηδεὶς οὖν ὀπίσω τῶν ἀποστροφῶν ἑαυτοῦ πορεύεσθαι, μηδὲ τὰ ἀρεστὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς ποιεῖτω. Διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς ταῦτα ἀποκρινόμενους λέγει Κύριος· *Ἐρωτήσατε δὴ ἐν ἔθνεσι· Τίς ἤκουσε τοιαῦτα φρικτὰ, ἃ ἐποίησε σφόδρα παρθένος Ἰσραὴλ;* Δόξει δὲ καὶ ταῦτα ἀπλῶς εἰρησθαι· ἀλλ' ἐάν ἡ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησία οὖν δεῖ τρόπον ἐπιστραφεῖ πρὸς τὸν Θεόν, λεχθήσεται· *Ἐρωτήσατε δὴ ἐν ἔθνεσι· ἀκούσατε ἃ ἐποίησε φρικτὰ σφόδρα παρθένος Ἰσραὴλ*. Βίον γὰρ συγκρίνωμεν ἐκείνων τῶν ἡμαρτηκῶτων, τῷ βίῳ τῶν ἐπιστρεψάντων καὶ πιστευσάντων, καὶ εἰσόμεθα, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν φρικτὰ πεποιήκασι, τὸν Κύριον τῆς δόξης ἀποκτείναντες· οὗτοι δὲ, ἐκείνων φρικτὰ ποιησάντων, ἐπέστρεψαν πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτημάτων τοῦ κόσμου ὅτι ἐκείνων ἀναιρεθέντα καὶ ἀποθανόντα. *Ἐρωτήσατε οὖν ἐν ἔθνεσι· Τίς ἤκουσε τοιαῦτα φρικτὰ ἃ ἐποίησε σφόδρα παρθένος Ἰσραὴλ;*

Μὴ ἐκλείψουσιν ἀπὸ πέτρας μαστοί, ἢ χιών ἀπὸ τοῦ Λιβάνου; Ἡ ἐκκλιεῖ ὕδωρ βιαίως ἀνέμῳ φερόμενον; Ὅτι ἐπελάθετό μου ὁ λαός μου, εἰς κενὸν ἐθυμίασαν, καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν

¹ Jerem. xviii, 11. ² ibid. 12. ³ ibid. 13.

ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, σχολίους αἰώνιους, τοῦ ἐπι-
 θῆναι τρίτους οὐκ ἐχοντας ὁδὸν εἰς πορείαν, τοῦ
 εἶσαι τὴν γῆν αὐτῶν εἰς ἀφανισμόν, καὶ σύριγμα
 αἰώνιον. Διαφορὰς ὑδάτων ἐνταῦθα εἴρηκε· πρῶτον
 μὲν ἐν τῷ *Μὴ ἐκλείψουσιν ἀπὸ πέτρας μαστοί*·
 δεῦτερον δὲ· *Ἡ χιών Λιβάνου*, Τρίτον δὲ ἐν τῷ·
Μὴ ἐκκλίσει ὕδωρ βιαίως ἀνέμω φερόμενον· Ταῦτα
 τὰ τρία εἶδη τῶν ὑδάτων αἰ πηγαὶ εἰσι τῶν ὑδάτων,
 ἃς ἐπιποθεῖ ἡ ὠμωμένη τῇ ἐλάφῳ ψυχῇ τῶν δι-
 καίων, ὡστ' ἂν ἕκαστον εἰπεῖν τό· *Ὁν τρόπον ἐπι-
 ποθεῖ ἡ ἐλάφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων*, οὐ-
 τως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός. Τίς οὖν
 ἐλάφος γεγένηται πολέμιος τῶν τῶν ὁσίων γένει, μη-
 δὲν πάσχω ὑπὸ τοῦ ἰοῦ αὐτῶν, ὡς ἱστορεῖται περὶ
 τῆς ἐλάφου· Τίς οὕτως ἐδίψησε Θεόν, ὡστ' ἂν εἰπεῖν·
Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεόν τὸν ζῶντα, B
 Τίς οὕτως ἐδίψησε τοὺς μαστοὺς τῆς πέτρας· *Ἡ πέ-
 τρα δὲ ἦν ὁ Χριστός*. Τίς οὕτως ἐδίψησεν ἀγίου
 Πνεύματος, ὡστ' ἂν εἰπεῖν· *Ὁν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ
 ἐλάφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων*, οὕτως ἐπι-
 ποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σε, ὁ Θεός· *Ἐάν μὴ τὰς
 τρεῖς πηγὰς τῶν ὑδάτων διψήσωμεν (1), οὐδεμίαν πη-
 γὴν τῶν ὑδάτων εὐρήσομεν*. Ἐδοξαν δεδιψηκέναι μιὰς
 πηγῆς τῶν ὑδάτων τοῦ Θεοῦ Ἰουδαῖοι· ἐπειδὴ δὲ οὐκ
 ἐδίψησαν τὸν Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οὐκ
 ἔχουσι πιεῖν οὐδὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐδοξαν δεδιψηκέναι
 οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων Χριστὸν Ἰησοῦν· ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ
 ἐδίψησαν τὸν Πατέρα, ὅντα νόμου καὶ προφητῶν
 Θεόν, διὰ τοῦτο οὐ πίνουσιν οὐδὲ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ.
 Οἱ δὲ ἕνα μὲν τηροῦντες Θεόν, ἐξουθενοῦντες δὲ τὰς
 προφητείας, οὐκ ἐδίψησαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν
 ταῖς προφήταις· διὰ τοῦτο οὐ πίνονται οὐδὲ ἀπὸ τῆς
 πηγῆς τῆς πατρικῆς, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ κεκραγῶτος ἐν τῷ
 ἱερῷ καὶ εἰρηκότος· *Ἐάν τις διψῇ, ἐρχέσθω πρὸς
 μὲν, καὶ πινέτω*. Οὐκ ἐκλείπουσιν οὖν ἀπὸ πέτρας μασ-
 τοί, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆς.
 Οὐ πηγὴ ὕδατος ζωῆς ἐγκατέλιπεν αὐτοὺς. Καὶ γὰρ
 ἀπ' οὐδενὸς Θεοῦ μακρύνει ἑαυτὸν, ἀλλ' οἱ μακρύνον-
 τες ἑαυτοὺς ἀπ' αὐτοῦ ἀπολοῦνται· ἐγγίζει μᾶλλον ὁ
 Θεός· τινων (2), καὶ ἀπαντᾷ τῷ ἐρχομένῳ πρὸς αὐτόν.
 Ἦνίκα γοῦν ὁ υἱὸς ὁ καταφαγῶν τὴν οὐσίαν ἐπανήλ-
 θεν, ἀπήνησεν αὐτῷ ὁ πατήρ. Καὶ ἐπαγγέλλεται διὰ
 τῶν προφητῶν, λέγων· *Ἐγγὼ αὐτοῖς ὡς ὁ χιτῶν
 τοῦ χρωτὸς αὐτῶν (3)*. Θεὸς γὰρ, φησὶν, ἐγγίζω
 ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐχὶ Θεὸς πόρρωθεν, λέγει Κύριος. D
 Οὐκ ἐκλείψουσιν οὖν ἀπὸ πέτρας μαστοί, τὰ ὕδατα
 τοῦ Ἰησοῦ, ἢ χιών ἀπὸ τοῦ Λιβάνου, τὰ ὕδατα
 τῆς πατρικῆς. Καὶ λίβανος γὰρ τὸ θυμίαμα ἱερὸν ἐστι
 κατὰ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· καὶ προσφέρεται ἐπὶ τὸ
 θυσιαστήριον λίβανος διαφανῆς, ἴσος ἴσῳ. Καὶ ὁμῶ-
 νυμον τὸ ἔρος τοῦτο τῷ λιβάνῳ, καὶ ἐστι χιών ἀπὸ
 τοῦ Λιβάνου κατερχομένη, ὅν τρόπον τὸ ὕδωρ τοῦ
 ἀγίου Πνεύματος, περὶ οὗ λέγεται· *Μὴ ἐκκλίσει*

¹⁰ Jerem. xviii, 14 et seq. ¹¹ Psal. xli, 1. ¹² ibid., 2. ¹³ I Cor. i, 4. ¹⁴ Joan. vii, 37. ¹⁵ Luc. xv, 20. ¹⁶ Jerem. xiii, 11. ¹⁷ Jerem. xxiii, 25.

(1) Codex Vaticanus, εὐρήσωμεν.

(2) Codex Vatican., τισί.

(3) Codex Scorial., αὐτοῦ.

ὕδωρ βιαίως ἀνέμῳ φερόμενον; Καὶ γὰρ ἀνέμῳ φέρεται (1), οὐκ ἐκκλινεῖ, οὐ φεύγει τὸ ὕδωρ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ ἕκαστος ἡμῶν ἀμαρτάνων αὐτὸς φυγὰς γίνεται τοῦ πιεῖν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

10. *Quia obliti sunt mei populus meus, in vacuum adoluerunt* ¹⁸. Quicumque peccat, oblitus est Dei; justus autem ait ¹⁹: *Hæc omnia venerunt super nos, et non obliti sumus te, nec injuste egimus in testamento tuo*. At populus ille revera oblitus est Dei, et in vacuum adolevit. Illud porro: *In vacuum adoluerunt*, quid sibi velit consideremus. Si mente recolamus quæ nuper in psalmum centesimum quadragiesimum primum dicta sunt, intelligemus quid sit: *In vacuum adoluerunt*. Erat autem in isto psalmo simile quidpiam. *Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo* ²⁰. Itaque oratio mea e simplici composita est corde, et cum nostrum cor non induratur, dirigitur sicut incensum in conspectu Dei. Si igitur oratio justi incensum est in conspectu Dei, injusti oratio est quidem incensum, sed ejusmodi incensum de quo uti et de ipsomet injusto orante dici possit: *In vacuum adoluerunt*; quemadmodum de Juda scriptum est ²¹: *Fiat oratio ejus in peccatum*. Ille orando in vacuum adolevit. Quis porro sit is qui in vacuum adolet, adhuc sic magis intelligamus: *Ter in anno*, inquit ²², *apparebit omne masculinum tuum coram Domino Deo tuo*, quibus statim subjungitur ²³: *Non apparebis in conspectu meo vacuus*. Unde liquet Scripturæ sensus oculo sacrarum litterarum expositionem percipienti. Hæc in proœmio dicta sunt mihi, memetipsum excitanti et **253** auditores ut lectionem attendamus; ut Jesum advenire rogemus, ut appareat nobis, et quæ hic scripta sunt, modo nos doceat.

11. Prophetavit Jeremias, et audivit Paschor filius Emmer, sacerdos, verba prophetiæ ²⁴. Etiam si tot viri, ut ex nuda prophetiæ serie verisimile sit, Jeremiam audierint, nullus tamen alius tam cito memoratur audiisse præter Paschor. Curæ autem fuit Scripturæ dicere, ejus filius esset, nempe Emmer; fuisse etiam sacerdotem; item quem ordinem obtineret in populo, fuisse nimirum præfectum domus Domini, eo tempore quo propheticos hosce sermones proferebat Jeremias. Scriptum item est Paschor auditis prophetiæ hujus sermonibus eo processisse ut percuteret Jeremiam, nec satis ei fuerit ipsum percutere, sed et miserit in cataractam. Sedulo etiam adnotavit Scriptura ubinam esset ista cataracta, nempe in porta Benjamin ad superiorem contiguationem. Contigatio autem non erat alterius quam domus Domini. Hæc Spiritus sanctus scripsit ob prophetiam contigisse Jeremiæ auctore Paschor; deinde ait ²⁵: *Perendino die Paschor eduxit Jeremiam de cataracta, et eductus Jeremias dixit Paschor: Non Paschor vocavit Dominus nomen tuum;*

¹⁸ Jerem. xviii, 15. ¹⁹ Psal. xliiii, 18. ²⁰ Psal. cxl, 2. ²¹ Psal. cvii, 7. ²² Exod. xxiii, 17. ²³ *ibid.*, 15. ²⁴ Jerem. xx, 1. ²⁵ *ibid.*, 5.

(1) Cod. Vat., ἐκκλινεῖ ὕδωρ βιαίως φερόμενον, καὶ γὰρ ἀνω φέρεται.

Α "Ὅτι ἐπελάθετό μου ὁ λαός μου, εἰς κενὸν ἐθυμιάσαν. Πᾶς μὲν ὁ ἀμαρτάνων ἐπιλέλησται τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ δίκαιος λέγει: Ταῦτα πάντα ἤλθον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐπελαθόμεθά σου, οὐδὲ ἠδικήσαμεν ἐν τῇ Διαθήκῃ σου. Κάκαϊνος δὲ ὁ λαός ὄντως ἐπελάθετο τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς κενὸν ἐθυμίασε. Τί δὲ τὸ *Εἰς κενὸν ἐθυμιάσαν*, κατανοητέον. Τὰ πρώην εἰρημένα εἰς τὸν ψαλμὸν ῥμα' εἰν ἀναλάβωμεν, νοήσομεν τί ἐστι τὸ *Εἰς κενὸν ἐθυμιάσαν*. Ἦν δὲ ἐν τῷ ψαλμῷ τοιοῦτόν τι εἰρημένον· *Γενηθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου*· οὐκοῦν (2) ἡ προσευχή μου σύνθετος λεπτῆς καρδίας, ὅτε μὴ παχύνεται ἡ καρδία ἡμῶν, ἀναπεμπομένη γίνεται ὡς θυμίαμα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Εἰ οὖν ἡ τοῦ δικαίου προσευχή θυμίαμά ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἡ τοῦ ἀδίκου προσευχή θυμίαμα μὲν, τοιοῦτόν δὲ θυμίαμα, ὡστ' ἂν λεχθῆναι περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ εὐχομένου ἀδίκου· *Εἰς κενὸν ἐθυμιάσαν*· εἶον περὶ Ἰούδα γέγραπται· *Γενηθήτω ἡ προσευχή αὐτοῦ εἰς ἀμαρτίαν*. Ἐκείνος κατὰ τὸ προσεύχεσθαι εἰς κενὸν ἐθυμίασε. Τίς δὲ εἰς κενὸν θυμῶν, ἐτι μᾶλλον οὕτω κατανοήσομεν· *Τρίς τοῦ ἐνιαυτοῦ*, φησὶν, *ἐφθήσεται πᾶν ἀρσενικόν σου ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου*· ἢ εὐθέως ἐπιφέρεται· *Ὅχι ὀφθήσῃ ἐνώπιόν μου κενός*· Ὅθεν ὠφθη ὁ νοῦς τῆς Γραφῆς τῷ ὀφθαλμῷ χωροῦντι τὴν σαφήνειαν τῶν ἱερῶν γραμμάτων. Ταῦτά μοι ἐν προομιῳ εἴρηται, διεγείροντι καὶ ἐγείροντι καὶ ἐμαυτὸν καὶ τοὺς ἀκούοντας ἐπὶ τὸ προσέχειν τοῖς ἀναγνωσθεῖσιν, ἵν' αἰτήσωμεν ἔλθειν Ἰησοῦν καὶ ἐπιφανῆναι ἡμῖν, καὶ διδάσκειντα νῦν ἡμᾶς τὰ ἐνταῦθα γεγραμμένα.

Προσέφητευσεν Ἰερεμίας, καὶ ἤκουσε Πασχώρ υἱὸς Ἐμμῆρ, ὁ ἱερεὺς, τῶν λόγων τῆς προφητείας. Καὶ τοσούτων κατὰ τὸ εἶδος, ὅσον ἐπὶ ψιλῇ τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς προφητείας, ἀκηκόεσσαν Ἰερεμίου, οὐ ταχέως ἀναγέγραπται ἄλλος ἀκούσας εἰ μὴ Πασχώρ. Ἐμέλισε δὲ τῇ Γραφῇ εἰπεῖν, καὶ τίνος υἱὸς ἦν, ὅτι Ἐμμῆρ, καὶ ὅτι ἐχρημάτιζεν ἱερεὺς· καὶ ποίαν τάξιν εἶχεν ἐν τῷ λαῷ, ὅτι ἦν καθεσταμένος ἡγούμενος οἴκου Κυρίου, κατὰ τὸν χρόνον Ἰερεμίου προφητεύοντος· τοὺς λόγους τούτους. Καὶ ἀναγέγραπται, ὅτι ἀκούσας τῶν λόγων τῆς προφητείας ταύτης Πασχώρ ἐπάταξε τὸν Ἰερεμίαν, καὶ οὐκ ἠρκέσθη τῷ αὐτὸν πεπαταχῆναι, ἀλλὰ καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τινα καταβράκτην. Ἐμέλισε τῇ Γραφῇ εἰπεῖν καὶ τοῦ ἦν οὗτος ὁ καταβράκτης, ἐν τῇ πύλῃ τοῦ Βενιαμίν· καὶ ὅτι ὁ καταβράκτης ἦν ἐν τόπῳ ἐνθα ὑπερῶον ἦν ὑπερῶον δὲ οὐκ ἄλλου τινὸς ἢ τοῦ οἴκου Κυρίου. Ταῦτα ἀνεγρᾶψεν ἐπὶ τῇ προφητείᾳ γεγονέναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Ἰερεμίᾳ· γεγονέναι δὲ ὑπὸ τοῦ Πασχώρ. Εἰτά φησι· *Τῇ ἐπαύριον ὁ Πασχώρ ἐξήγαγε τὸν Ἰερεμίαν ἐκ τοῦ καταβράκτου. Καὶ εἶπεν ἐξα-*

(2) *Ἐνώπιόν σου*· οὐκοῦν, etc. In codice Scorial, multa desunt.

χθεις ὁ Ἰερὲμίας τῷ Πασχώρ, ὅτι, οὐ Κύριος τοῦτο ὄνομα ἐκάλεσέ σε τὸ Πασχώρ, ἀλλὰ ὀνομά σοι τίθεται ὡς τῷ Ἰακώβ Ἰσραήλ, ὡς Ἀβραμ Ἀβραάμ, ὡς τῇ Σάρᾳ Σάρρα· οὕτως σοι ὄνομα τίθεικε Μέτοικον. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκάλεσέ σε Μέτοικον, ἐπειδήπερ λέγει ὁ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι σε εἰς μετοικίαν σὺν πᾶσι, πῖσι; ὁχλὶ γυναῖκα σου, καὶ υἱοῦ σου, ἀλλὰ σὺν τοῖς φίλοις σου. Καὶ ἐπὶ δόθηξ εἰς μετοικίαν, πησοῦνται οἱ φίλοι σου μαχαίρα. Ἐἴτα ὡς διαφορὰς οὐσης τοῖς πίπτουσιν ἀπὸ μαχαίρας, ἐὰν πέσωσιν ἀπὸ μαχαίρας ἐχθρῶν, ἢ ἀπὸ μαχαίρας ἄλλων, φησὶ πεσεῖσθαι τοὺς φίλους τοῦ βαλόντος τὸν Ἰσραεμῖαν εἰς τὸν καταβράβειον εἰς μάχαιραν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ σου, φησὶν, θύονται ταῦτα προφητευόμενα· Σὲ δὲ καὶ πάντα τὸν Ἰούδα δώσω εἰς χεῖρας βασιλέως Βαβυλώνας. Μετὰ τὸ παθεῖν ταῦτα τοὺς φίλους σου, καὶ μετοικιοῦσιν αὐτοὺς εἰς Βαβυλῶνα, καὶ κατακόψουσιν αὐτούς. Τὸν γὰρ βασιλέα Ἰούδα καὶ τοὺς ἀπὸ Ἰούδα κατακόψουσιν ἐν μαχαίρα. Καὶ οὐκέτι πρόσκειται τὸ, Ἐχθρῶν αὐτῶν, ὡς ἐπὶ τῶν προτέρων, οἱ εἰρηναῖοι φίλοι εἶναι τοῦ Πασχώρ. Εἴτα φησὶ· Καὶ δώσω πᾶσαν τὴν ἐσχὴν τῆς πόλεως ταύτης, καὶ πάντας τοὺς θησαυροὺς τοῦ βασιλέως Ἰούδα, καὶ πάντας τοὺς πόρους τῆς πόλεως ταύτης εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῶν, ἵνα οἱ ἐχθροὶ διαρπάσωσι τοὺς θησαυροὺς, καὶ λάβωσι τὰ προειρημένα, καὶ ἀγάγωσι τὸν Ἰούδαν καὶ τὸν βασιλέα αὐτῆς εἰς Βαβυλῶνα. Χὺ δὲ, ὦ Πασχώρ, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου πορεύεσθε ἐν αἰχμαλωσίᾳ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐκεῖ ἀποθῆνῃ, καὶ ἐκεῖ τυφῆσῃ σὺ καὶ πάντες οἱ φίλοι σου, οἷς προεφήτευσας αὐτοῖς ψευδῆ. Ἔδει ἐπιτέμεσθαι τὴν περικοπὴν ὅλην, καὶ σαφηνίσαι οὐδέπω τὸ νόημα αὐτῆς τὸ βαθὺ εἰ γεχωροῦμεν αὐτὸ, ἀλλὰ τὴν λέξιν καὶ τὸ βῆμα αὐτοῦ, ὃν καὶ ὁ τυχὼν ἐπιστήσας ἐπιμελῶς τοῖς γράμμασι, καὶ μὴ ἐκ παρέργου δύνεται κἂν οὕτω νοῆσαι. Τί οὖν βούλεται ταῦτα; Ἐνθάδε ὁ ἀγὼν ἐστὶ παραστήσαι τὸ βούλημα τούτων τῶν γραμμάτων. Καὶ ὅθι ὁμολογῶ κατ' ἑμαυτὸν μὴ δύνασθαι αὐτὰ διεγῆσθαι, ἀλλὰ δεῖσθαι, ὡς πρᾶξιον, ἐπιφανείας τῆς δυνάμεως Ἰησοῦ, καθ' ὃ σοφία ἐστὶ, καθ' ὃ λόγος, καθ' ὃ ἀλήθεια. Ἴνα ἢ ἐπιφάνεια αὐτεῦ ποιῆσῃ φῶς ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς ψυχῆς μου.

Καὶ ἦκουσε Πασχώρ, ὁ υἱὸς Ἐμμέρ, ἱερεὺς (καὶ οὗτος ἦν καθεσταμένος ἡγουμένου οἴκου Κυρίου), τοῦ Ἰερεμίου τοῦ προφητεύοντος τοῦς λόγους τούτους, καὶ ἐπάταξεν αὐτὸν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἔχον καὶ οἱ ἐπαοιδῶν τῶν Αἰγυπτίων ῥάβδους, τὰς βουλομένας τὴν Μωϋσέως διαβαλεῖν καὶ Ἀαρὼν, ὡς οὐκ οὖσας ἀπὸ Θεοῦ. Ἀλλὰ ἀνατρέπουσι τὰς τῶν σοφιστῶν καὶ ἐπαοιδῶν αἱ ἀπὸ Θεοῦ· κατέπιεν αὐτὰς ἢ τοῦ Ἀαρὼν· ἦρκει γὰρ πρὸς τοῦτο αὐτῆ, καὶ χωρὶς τῆς Μωϋσέως ῥάβδου. Ἐπάταξε τοῖσιν Ἰερεμίας τὸν προφήτην ὁ Πασχώρ, καὶ μετὰ βρήτους. Πρόσκειται καὶ τὸ τὸν προφήτην. Ἐνθάδε μὲν οὖν ὁ πατάξας τὸν Ἰερεμῖαν τὸν προφήτην ἐπάταξεν. Ἀναγέγραπται δὲ, ὅτι ἐν ταῖς Πράξεσιν ἐπάταξέ τις τὸν Παῦλον ὑπὸ Ἀνανίου τοῦ ἀρχιερέως κελουθεῖς· διδέρχεν ὁ Παῦλος· Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖς κεκοιμημένοις. Καὶ μέχρι νῦν, ὑπὸ παρανόμου

²⁴ Jerem. xx. 4. ²⁷ ibid. ²⁸ ibid., 5. ²⁹ ibid., 6.

A sed nomen tibi impositum fuit sicut Jacobo Israel, sicut Abræ Abraham, sicut Saræ Sarra; ita nomen tibi posuit *Migrantem*. Et propterea vocavit te *Migrantem*, quia hæc dicit Dominus: Ecce ego do te in migrationem cum omnibus ²⁴, quibus? non uxore tua et filiis tuis, sed amicis tuis; et cum datus fueris in migrationem, cadent amici tui gladio. Deinde quasi quidpiam intersit an qui gladio cadunt, gladio inimicorum cadant, an aliorum gladio, aut illius qui Jeremiam in cataractam miserat amicos gladio inimicorum ejus casuros. *Et oculi tui*, inquit ²⁷, *videbunt hæc quæ prædixi: Te autem et omnem Judam dabo in manus regis Babylonis*; et postquam hæc passi fuerint amici tui, *etiam migrare facient eos Babylonem et trucidabunt*. Regem enim Juda et ceteros a Juda ortos *trucidabunt gladio*. Neque hic appositum est: *Inimicorum suorum*, sicuti de prioribus qui Paschoris amici dicebantur. Deinde ait ²⁸: *Et dabo omnem fortitudinem civitatis hujus, et omnes thesauros regis Juda, et omnes labores civitatis hujus, in manus inimicorum suorum*, ut inimici diripiant thesauros, **254** et quæ dicta sunt capiant, et abluant Judam et regem ejus in Babylonem. *Tu autem, o Paschor, et omnes habitantes in domo tua ibitis in captivitatem in Babylonem, et ibi morieris, et ibidem sepelietur tu et omnes amici tui, quibus prophetasti falsa* ²⁹. Tota hæc sectio dividenda fuit, neque primum oportuit profundum ejus sensum, si capimus ipsum, declarari, sed litteralem quem quivis facile intelligere poterit, modo animum advertat, nec obiter percurrat. Quid igitur hæc sibi volunt? Hic labor est harum litterarum sensum aperire, fateorque eis exponendis meas vires esse impares, et egere, ut supra dixi, præsentis auxilio virtutis Jesu, qua sapientia et verbum ac veritas est, ut ipsius præsentia lucem infundat in faciem animæ meæ.

12. *Et audivit Paschor, filius Emmer, sacerdos (et hic constitutus erat præfectus domus Domini), Jeremiam prophetantem sermones istos, et percussit eum* ³⁰, etc. Habebant etiam Ægyptiorum incantatores virgas quæ Moysis et Aaronis virgis invidiam confutare volebant, quasi ex Deo non essent. Sed quæ Dei sunt, evertunt illas quæ sophistarum et incautatorum erant. Deglutivit eas virga Aaron; ad hoc enim ipsa satis erat, etiam sine virga Moysis. *Percussit igitur Jeremiam Paschor, idque graviter*. Et additum est: *Prophetam*. Hic igitur qui Jeremiam percussit, prophetam percussit. In Actibus apostolorum scriptum est jussu Ananiæ sacerdotum principis Paulum fuisse a quodam percussum; quocirca Paulus dixit ³¹: *Percutiet te Deus, paries deulbate*. Et hodie sacerdotum principis, impiæ nempe suæ mentis jussu, Ebionæi Apostolum Jesu Christi

³⁰ ibid., 12. ³¹ Act. xxiii, 3.

maledictis verberant, et Paulus ad ejusmodi principem sacerdotum, eorum nempe impiam mentem, ait: *Percutiet te Deus*. Et est istiusmodi princeps sacerdotum in superficie speciosus et paries dealbatus, inlus vero mortuorum ossibus omnique immunditia plenus. Quid autem de Paulo et Jeremia loquar? Ipse meus Dominus Jesus Christus ait²²: *Dorsum meum dedi ad flagella, et maxillas meas ad alapas, et faciem meam non averti ab opprobriis sputorum*. Hæc simpliciores illo tantum tempore accidisse opinantur, cum flagellavit eum Pilatus, cum Judæi adversus eum consilium inierunt; ego autem Jesum video dorsum suum quotidie ad flagella dantem. Ingredere in Judæorum synagogas, et vide Jesum ab ipsis ore maledictio dilaniari. **255** Vide gentes congregatos, consilium incuntes adversus Christianos, quo pacto Jesum capiant. Et ipse dorsum ad flagella præbet. Considera Verbum Dei contumeliose habitum, maledictis lacessitum, odio habitum ab infidelibus, vide ut maxillas dederit ad alapas; et cum docuerit, ut si quis te percusserit in una maxilla, obvertas illi et alteram²³, id ipsum ipse faciat. Tot sunt qui ipsum alapis percutiant et flagellent, et silet, et non loquitur; scriptum est enim ipsum in flagellis silere, et faciem usque modo non avertit a contumelia sputorum. Quis eorum qui doctrinam ejus contemnunt, usque in hanc diem quodammodo non conspuunt Jesum hæc tolerantem?

δεῦρο Ἰησοῦς οὐκ ἀπέστρεψεν ἀπὸ αἰσχύνῃς ἐμπτυσμάτων. Τίς τῶν ἐξευτελιζόντων τὴν διδασκαλίαν οὐχὶ οἶονεῖ ἐμπύει μέχρι τοῦ δεῦρο τῷ Ἰησοῦ ἀνεχομένῳ;

13. Jam restat ut post prophetæ percussione, de aliis percussis disseramus, verbi gratia de Apostolo, et si quis alius percussus est, nec non de iis quæ passus est Jesus. *Percussit itaque Paschor Jeremiam prophetam, et misit eum in cataractam quæ erat in porta Benjamin*²⁴. In superiore contignatione Benjamin erat cataracta. Ad Benjamin hæreditatem pertinet Jerusalem in qua templum Dei divinis lectionibus deputatum, ut manifestum fiet si percurras ea quæ in libro Nave de sortitione terræ scripta sunt. Quoniam igitur templum erat in hæreditate Benjamin qui interpretatur *filius dextræ*, nihil enim sinistrum est circa templum Dei, ideo hic mittit in cataractam, quæ erat in porta Benjamin contignationis superioris in domo Domini. Misit prophetam in cataractam. Peccatur et nos, ut assumptum Jeremiam evehamus in partem superiorem domus; quam sensum esse sublimem et excelsum ostendam et Scriptura, ubi de sanctis testatur prophetas ab ipsis fuisse in superiore domus parte exceptos. In libro tertio Regum scriptum est viduam in Sarephta Sidoniæ Eliam prophetam in superiori domus parte excepisse; et libro quarto, quæ Elisæum suscepit, habitaculum ipsi præparavit in superiori domus parte. Peccator vero Ochozias e su-

²² Isa. l, 6. ²³ Luc. vi, 29. ²⁴ Jerem. xx, 2.

(1) Ἡ ἀκολουθεῖ. Lego, ἤδη ἀκολουθεῖ.

(2) Παραστήσαι. Lego, καὶ παραστήσαι τὰ.

ἀρχιερέως λόγου προστασόμενοι. Ἐβιωναῖοι τύπτουσι τὸν Ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγοις δυσφήμοις· καὶ Παῦλός φησι πρὸς τὸν τοιοῦτον λόγον ἀρχιερέα τὸ· *Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός*. Καὶ ἔστιν ὁ τοιοῦτος ἀρχιερεὺς ἐξ ἐπιτολῆς ὠρατός, καὶ τοῖχος κεκονιαμένος, ἔσωθεν γέμων ὀστέων νεκρῶν, καὶ πάσης ἀκαθαρσίας. Τί δὲ λέγω περὶ Παύλου καὶ Ἰερεμίου; Αὐτός μου ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός φησι· *Τὸν νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ραπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνῃς ἐμπτυσμάτων*. Ταῦτα οἱ ἀκέραιοι Ἰσασιν ἐπὶ τὸν τότε μόνον καιρὸν, ὅτε ἐματίωσαν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, ὅτε ἐβουλεύσαντο κατ' αὐτοῦ Ἰουδαῖοι· ἐγὼ δὲ βλέπω τὸν Ἰησοῦν καθ' ἡμέραν διδόντα τὸν νῶτον αὐτοῦ εἰς μάστιγας. Εἴπαλθε εἰς τὰς τῶν Ἰουδαίων συναγωγὰς, καὶ ἴδε τὸν Ἰησοῦν ὑπ' αὐτῶν τῇ γλώσσει τῆς βλασφημίας μαστιγούμενον. Ἴδε τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν συναγομένους, βουλευομένους κατὰ Χριστιανῶν, εἴνα τρόπον λαμβάνουσι τὸν Ἰησοῦν. Κάκεινος τὸν ἑαυτοῦ νῶτον δίδωσιν εἰς μάστιγας. Κατανόει ὑβριζόμενον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, κακολογούμενον, μισούμενον ὑπὸ τῶν ἀπίστων· ὅρα, ὅτι τὰς σιαγόνας ἔδωκεν εἰς ραπίσματα· καὶ διδάσκει, ὅτι, ἐὰν τύπη τις σε εἰς τὴν σιαγόνα, στρέψον καὶ τὴν ἄλλην, αὐτὸς αὐτὸ ποιεῖ. Τοσοῦτοι αὐτὸν ραπίζουσι, καὶ μαστιγοῦσι, καὶ σωπῆ, καὶ οὐ λαλεῖ· ἀναγέγραπται γὰρ μὴ λαλῶν ἐν τῷ μαστιγοῦσθαι· καὶ τὸ πρόσωπον μέχρι τοῦ

Ἡ ἀκολουθεῖ (1) τῷ πεπατάχθαι τὸν προφήτην διηγῆσθαι τοὺς παταχθέντας, ὡς φέρ' εἰπεῖν τὸν Ἀπόστολον, καὶ εἰ τις ἄλλος πεπάταχται, παραστήσαι (2) καὶ τὰ περὶ αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν. Ἐπάταξεν οὖν Πασχώρ τὸν Ἰσραηλίαν τὸν προφήτην, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν εἰς καταβράκτην, ὃς ἦν ἐν τῇ πύλῃ Βενιαμίν. Τοῦ ὑπερῶου τοῦ Βενιαμίν ὁ καταβράκτης ἦν· τοῦ Βενιαμίν κληροδοσία ἐστὶν Ἰερουσαλήμ, ἐν ἧ ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων, ὡς εὐρήσεις ἐκ τῆς ἀναγεγραμμένης κληροδοσίας ἐν τῇ τοῦ Ναυῆ. Ἐπεὶ οὖν ὁ ναὸς ἦν τῇ κληροδοσίᾳ τοῦ Βενιαμίν, ὃς ἐρμηνεύεται υἱὸς δεξιᾶς (οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἀριστερὸν περὶ τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ)· διὰ τοῦτο οὗτος βάλλει εἰς τὸν καταβράκτην, ὃς ἦν ἐν πύλῃ Βενιαμίν τοῦ ὑπερῶου ἐν οἴκῳ Κυρίου. Ἐβαλε τὸν προφήτην εἰς τὸν καταβράκτην. Καὶ ἡμεῖς παρακαλῶμεν, ἵνα, λαβόντες νῦν τὸν Ἰερεμίαν, εἰς τὸ ὑπερῶον ἀναδιδάσωμεν ἐν οἴκῳ Κυρίου. Ὑπερῶον δὲ τὸν νοῦν ὑψηλὸν καὶ ἐπληρωμένον δεξιᾶς τῆς Γραφῆς (3), ὅτε μαρτυρεῖ τοῖς ἀγίοις, ὅτι εἰς τὰ ὑπερῶα τοὺς προφήτας ὑπεδέξαντο. Ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν ἀναγέγραπται χήρα ὑποδεξαμένη τὸν Ἥλιαν τὸν προφήτην ἐν Σαρεφθαί τῆς Σιδωνίας, ἥτις εἰς τὸ ὑπερῶον αὐτῆς ἐξένισε τὸν προφήτην· καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἡ τὸν Ἐλισσαῖον ὑποδεξαμένη ἠτύρησεν αὐ-

(3) Τῆς Γραφῆς. Lego, ἐκ τῆς Γραφῆς.

τῷ οἴκῳ εἰς τὸ ὑπερφῶν. Ὁ δὲ ἀμαρτωλὸς Ὁχοζίας ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ ὑπερφῶν. Καὶ σοι δὲ Ἰησοῦς ἐντέλλεται μὴ καταβαίνειν ἐκ τοῦ δώματος. Ὅταν γὰρ, φησὶ, τὰδε καὶ τὰδε γένηται, τότε ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος μὴ καταβάτω ἄραι τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Ὁ ἐν τοῖς διωγμοῖς φεύγων οὐχὶ εἰς δῶμα μὴ ἀναβαινέτω, ἀλλ' ἐκ τοῦ δώματος μὴ καταβαίνετω ἄραι τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Καλὸν οὖν ἐν ὑπερφῶσι εἶναι, καλὸν ἐν δώμασιν εἶναι, καὶ ἄνω που τυγχάνειν. Καὶ οἱ θαυμάσιοι δὲ ἀπόστολοι, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἀναγγέλλεται αὐτῶν, ἥνικα ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὄντων αὐτῶν ἐσχόλαζον ταῖς εὐχαῖς καὶ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, ἐν ὑπερφῶσι ἦσαν· καὶ ἐπεὶ ἦσαν ἐν ὑπερφῶσι, οὐκ ἦσαν κάτω· διὰ τοῦτο ὠφθῆσαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός. Ἀλλὰ καὶ Πέτρος ἥνικα ἀνέπεμπε τὴν εὐχὴν τῷ Θεῷ, ἀνέθη εἰς τὸ δῶμα· καὶ εἰ μὴ ἀναβεθήκει εἰς τὸ δῶμα, οὐκ ἂν εἶδεν ἐξ οὐρανοῦ καταβαῖνον σκευὸς ὡς ὀθόνην τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιέμενον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ τὰς ἐλεημοσύνας ποιήσασα Ταβιθά, ἣτις ἐρμηνευομένη λέγεται Δορκὰς, κάτω οὐκ ἦν, ἀλλ' ἐν τῷ ὑπερφῶσι, ὅπου ἀναβάς Πέτρος ἀνέστησεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Ἀλλὰ καὶ Ἰησοῦς, ταύτην τὴν ἑορτήν, ἣς τὸ σύμβολον ποιούμεν τὸ Πάσχα, μέλλων ἐερτάζειν μετὰ τῶν μαθητῶν, πυνθανορέων αὐτῶν· Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι τὸ Πάσχα; εἶπε· Πορευομένοις ἀπάρτησει ὑμῖν ἄνθρωπος κερράμιον ὕδατος βαστάζων· ἐκείνῳ ἀκολουθήσατε. Ἐκεῖνος ὑμῖν δείξει ἀνάγειν μέγα, ἐστρωμένον, σεσαρωμένον, ἐτοιμον· ἐκεῖ ἐτοιμάσατε. Οὐδεὶς οὖν, τὸ Πάσχα ποιῶν ὡς Ἰησοῦς βούλεται, κάτω ἐστὶ τοῦ ἀνωγέου· ἀλλὰ εἰ τις ἐορτάζει μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἄνω ἐστὶν ἐν ἀνωγέῳ μεγάλῳ, ἐν ἀνωγέῳ σεσαρωμένῳ, ἐν ἀνωγέῳ κεκοσμημένῳ καὶ ἐτοιμῳ. Ἐὰν δὲ ἀναβῆς μετ' αὐτοῦ ἵνα ἐορτάσῃς τὸ Πάσχα, δίδωσί σοι καὶ τὸν ἄρτον τῆς εὐλογίας τὸ σῶμα ἑαυτοῦ, καὶ τὸ αἷμα ἑαυτοῦ χαρίζεται. Διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ἀναβαίνετε εἰς ὕψος, ἀρτετε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν. Κάμολ δὲ, ἐὰν διδάσκω τὸν θεῖον λόγον, φησὶν ὁ λόγος· Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών· ὕψωσον ἐπὶ ἰσχυρὴν φωνήν σου ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἰερουσαλήμ. Ὑψώσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ταῦτα διὰ τὴν Πασχῶν, ὅτι, παρακειμένου ὑπερφῶν ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν πύλῃ Βενιαμὴν, οὐκ εἰς τὸ ὑπερφῶν ἀνεβίβασε τὴν κάτω.

Καὶ ἐγένετο τῇ ἐπαύριον, καὶ ἐξήγαγε Πασχώρ τὸν Ἰερεμίαν ἐκ τοῦ καταρράκτου. Ὁ Κύριος Ἰησοῦ, πάλιν ἔχε· σαφηνίζέ μοι καὶ ταῦτα καὶ τοῖς ἐκκληθῶσιν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν τροφήν. Πῶς τῇ ἐπαύριον ἐξάγει αὐτὸς τὴν Ἰερεμίαν ἐκ τοῦ καταρράκτου; Ὅσον μὲν γὰρ ἐνέστηκεν ἡ σήμερον ἡμέρα (σήμερον δὲ ἐστὶ πᾶς οὗτος ὁ αἰὼν), εἰς τὸν καταρράκτην κάτω βάλλει τὸν προφήτην ὁ ἀμαρτωλὸς· ἐὰν δὲ πέσῃ ἡ ἐνεστῶσα ἡμέρα, καὶ ἡ ἄριον ἔλθῃ, τότε αὐτὸν ἐξάγει μετανοήσας ἀπὸ τοῦ καταρράκτου. Εἶτα λέγει αὐτῷ ὁ Ἰερεμίας ἃ πείσεται ὁ Πασχώρ. Τί λέγει αὐτῷ; Ὁ Πασχώρ ἐκάλεσε τὸ δρομὰ σου, ἀλλ' ἡ Μέτοιχοι· διότι τὰδε λέγει Κύριος. Μέλλει

A periori parte lapsus est, et tibi Jesus præcipit ut ex tecto non descendas. Etenim, inquit, cum hæc et illa evenerint, tunc qui in tecto est, non descendat tollere quæ in domo sua sunt ²⁶. Qui persecutionum tempore fugit, ei non vetitum est ne in tectum ascendat, sed ne descendat de tecto tollere quæ in domo sua sunt. Bonum est igitur in superiori domus parte esse, bonum in tectis versari, et celsiora incolere. Quin et admirandi apostoli, ut in Actibus eorum legimus ²⁸, cum in unum **256** locum congregati orationibus verboque divino vacabant, in superiori domus parte erant, in qua cum essent, infra non erant; ideoque apparuerunt illis dispersitæ linguæ tanquam ignis ²⁷. Et Petrus quando preces Deo fundebat, ascenderat in superiora ²⁸, quo ni ascendisset, nunquam vidisset e cælo descendens vas, quasi linteum e cælo quatuor initiis demissum. Sed et illa quæ eleemosynas faciebat *Tabitha quæ interpretata dicitur Dorcas* ²⁹, infra non erat, sed in superiori domus parte, ad quam ascendens Petrus ipsam a mortuis suscitavit. Ipse etiam Jesus solemnitatem hanc, cujus symbolum agimus, Pascha una cum discipulis celebraturus, interrogatus ab illis: *Ubi vis paremus tibi Pascha?* dixit: *Emittibus vobis occurret homo lagenam aquæ bajlanam, sequimini eum, ipse ostendet vobis cœnaculum grande stratum, scopis mundatum, paratum, ibi parate* ³⁰. Nemo igitur Pascha celebrans, ut Jesus vult, infra cœnaculum est; sed si quis celebrat cum Jesu, superius est in cœnaculo inagno, in cœnaculo scopis mundato, in cœnaculo exornato et parato. Si ascenderit cum eo ut Pascha celebret, dat etiam tibi panem benedictionis corpora suum, et sanguinem suum præbet. Ideo adhortamur vos, ascendite in sublime, levate in altum oculos vestros. Quin et mihi divinum docenti verbum, dicitur ³¹: *Super montem excelsum ascende qui evangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam qui evangelizas Jerusalem; exaltate, nolite timere*. Et hæc quidem propter Paschor, quia cum esset cœnaculum in domo Domini, in porta Benjamin, non in cœnaculum adduxit prophetam, sed infra misit eum in cataractam.

προφήτην, ἀλλὰ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὸν καταρράκτην κάτω. **14.** Et factum est cum illuxisset in crastinum, et eduxit Paschor Jeremiam de cataracta ³². Domine Jesu, rursus adsis; hæc etiam mihi edisserere et his qui ad spiritualem cibum accesserunt. Quo pacto cum illuxisset in crastinum, educit ipse prophetam de cataracta? Donec hodierna dies perdurat (hodie quippe pro toto hoc sæculo accipitur), infra in cataractam prophetam demittit peccator; ubi presens dies deserit, et crastina illuxerit, tunc pœnitentia ducit ipsum educit de cataracta. Post hæc dicit ei Jeremias quid Paschor passurus sit. Quæ ei dicit? *Non Paschor vocavit nomen tuum, sed Migrantem, quia hæc dicit Dominus*. Futurum

²⁶ Matt. xxiv, 17. ²⁷ Act. i, 13. ²⁸ Act. ii, 3. ²⁹ Act. x, 9. ³⁰ Act. ix, 36. ³¹ Marc. xiv, 12, 13, 15; Luc. xxii, 9, 10, 12. ³² Isa. xl, 9. ³³ Jerem. xx, 3.

est ut pro peccatorum suorum meritis in Babylonem migret hic Paschor, non solus, sed cum amicis suis: traditur enim Nabuchodonosori, et **257** in confusionem abit, et pro peccatis suis puniatur, quia prophetam detrusit in cataractam. Quinam igitur sunt amici Paschoris qui ab oris nigredine nomen traxit? Omnes qui illius sermones oris nigredine simul nigrefacti amplexati sunt et nigroris dogmata receperunt. *Et cadent in gladio inimicorum suorum* ⁴³. Qui tormentis inferendis praepositi sunt, hi gladios gerunt, efficiuntque ut illi corruant de quibus propheta ait ⁴⁴: *Et oculi tui videbunt*; haec nimirum quae praedicta sunt oculi tui videbunt. *Et te et omnem Judam dabo in manus regis Babylonis*. Quicumque ex Juda deprehensus fuerit ita peccatis involutus ut dignus sit rege Babylonis, id est confusione, tradetur ipsi. Et rex Babylonis peccatores accipit. Porro rex Babylonis secundum historiam quidem est Nabuchodonosor, secundum anagogen vero, malignus. Huic traditur peccator, quia simul inimicus est et ultor. Quod autem ei peccator tradatur, discite a Paulo tum ubi de Phygello et Hermogene ait: *Quos tradidi*, inquit ⁴⁵, *Satanæ, ut discant non blasphemare*; tum ubi de incesto: *Congregatis*, inquit ⁴⁶, *vobis, et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi, judicavi tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi*. Itaque traditur Paschor hic ob oris sui nigredinem in manus regis Babylonis. *Et migrare facient eum in Babylonem, et trucidabunt eos in gladio; et dabo fortitudinem omnem civitatis hujus* ⁴⁷. Proclive est dicere haec ad Jerusalem spectare; omnis enim virtus ejus et quae adjiciuntur, tunc regi Babyloniorum tradita sunt. Promptum est dicere haec pertinere ad civitatem quae paucis post Salvatorem annis tradita est inimicis. In captivitatem abducti sunt filii Jerusalem, et eversa est civitas. Quod si rem perpenderit, et in civitate non lapides spectaveris, sed homines, videbis illam quoque Jerusalem, homines nempe, ob suam in Christum impietatem et peccatum traditos esse regi Babylonis. Tu quoque Jerusalem nunc es. Si igitur ejusmodi **258** minæ Jerusalem nunc jactantur, timeto ne peccando Jerusalem fias peccatrix et tradaris, ut non amplius sis Jerusalem, sed Babylon atque confusio, Nabuchodonosor regis Babyloniorum servituti addictus. *Et omnes labores* ⁴⁸ Jerusalem tradit. Quomodo omnes labores tradit? Si post certamina agonesque peractos lapsus fueris et peccaveris, omnes labores tui in manus Nabuchodonosor venerunt. Quomodo omnes labores tui abibunt tibi? Si post plurimos

μετοικίσεσθαι κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν ἀμαρτημάτων ὁ Πασχώρ οὗτος εἰς Βαβυλώνα, οὐ μόνος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ· παραδίδεται γὰρ τῷ Ναβουχοδονόσορ, καὶ εἰς τὴν σύγχυσιν ἀπεισι, καὶ κολάζεται ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν αὐτοῦ, ἐπεὶ ἔβαλε τὸν προφήτην εἰς τὸν καταβόακτον. Τίνας οὖν οἱ φίλοι τοῦ Πασχώρ τοῦ ἐπικωνύμου τῆς μελανίας τοῦ στόματος (1); Πάντες οἱ τοὺς λόγους αὐτοῦ παραδεξάμενοι συμμελανωθέντες τῷ στόματι αὐτοῦ τῷ μέμλανωμένῳ, οἱ δόγματα μελανότητος παραδεξάμενοι. Καὶ πεσοῦνται μαχαίρα ἐχθρῶν αὐτῶν. Οἱ ἐπὶ τῶν κολάσεων τεταγμένοι, οὗτοί εἰσιν οἱ τὰς μαχαίρας ἔχοντες, καὶ ποιοῦντες πίπτειν αὐτούς· περὶ ὧν ὁ λόγος προφητεύει, καὶ φησι· Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ σου δύονται. Ταῦτα, φησὶ, τὰ προφητευόμενα **δύονται** σου οἱ ὀφθαλμοί. Καὶ σὲ καὶ πάντα Ἰούδαν δώσω εἰς χεῖρας βασιλέως Βαβυλώνας. Ὅς ἐάν καταληφθῇ τοῦ Ἰουδα οὕτως ἀμαρτωλῶς, ὡς ἄξιός εἶναι τοῦ βασιλέως Βαβυλώνας, τουτέστι τῆς συγχύσεως, παραδοθήσεται αὐτῷ. Καὶ ὁ βασιλεὺς Βαβυλώνας παραλαμβάνει τοὺς ἀμαρτάνοντας. Βασιλεὺς δὲ Βαβυλώνας κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν, Ναβουχοδονόσορ· κατὰ δὲ τὴν ἀναγωγὴν, ὁ πονηρὸς. Τοῦτω δὲ παραδίδεται ὁ ἀμαρτωλὸς, ἐπεὶ ἔστιν ἀμφοτέρα ἐχθρὸς καὶ ἐκδικητὴς. Ὅτι δὲ αὐτῷ παραδίδεται ὁ ἀμαρτωλὸς, Παῦλός σε διδάσκει, ὅπου μὲν λέγων περὶ Φυγέλλου καὶ Ἑρμογένους (2), Οὐδὲ παρέδωκα, φησὶ, τῷ Σατανᾷ, ἵνα κωιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν· ὅπου δὲ περὶ τοῦ πεπονηκυότος, **Συναχθέντων ὑμῶν, καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, κέρρικτα παραδόνται τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς δόλερον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ**. Οὐκοῦν παραδίδεται ὁ Πασχώρ οὗτος τῇ τοῦ στόματος μελανίᾳ εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως τῆς Βαβυλώνας. *Καὶ μετοικιοῦσιν αὐτὸν εἰς Βαβυλώνα, καὶ κατακλύσουσιν αὐτοὺς ἐν μαχαίρα, καὶ δώσω τὴν ἰσχὺν πᾶσαν τῆς πόλεως ταύτης*. Εὐχερῶς (3) εἰπεῖν ὅτι προφητεύεται περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ταῦτα. Παραδέδοται γὰρ πᾶσα ἡ ἰσχὺς αὐτῆς, καὶ τὰ ἐπιφερόμενα, τότε τῷ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεῖ. Εὐχερῶς εἰπεῖν ὅτι προφητεύεται ταῦτα περὶ τῆς πόλεως ταύτης, ἐν τοῖς κατὰ τὸν Σωτήρα χρόνοις παραδοθείσης τοῖς πολεμοῖς. Καὶ εἰς αἰχμαλωσίαν ἀναπεληλύθασιν οἱ υἱοὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ κατεσχάθη ἡ πόλις. Ἐάν δὲ ἐξετάσῃ; τὰ πράγματα, καὶ πάλιν (4) βλέπῃς, μὴ τοὺς λίθους, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους, εἶπαι ὅτι κάκεινη ἡ Ἱερουσαλήμ, οἱ ἀνθρωποὶ παρεδόθησαν εἰς χεῖρας βασιλέως Βαβυλώνας διὰ τὴν ἐπὶ τῷ Χριστῷ ἀσέθειαν καὶ ἀμαρτίαν. Καὶ σὺ Ἱερουσαλήμ εἶ νῦν. Ἐάν οὖν ἀπειλῇ τῇ Ἱερουσαλήμ νῦν ὁ λόγος, φοβήθητι, ρή-

⁴³ Jerem. xx, 4. ⁴⁴ ibid. ⁴⁵ I Tim. i, 20 ⁴⁶ I Cor. v, 4, 5. ⁴⁷ Jerem. xx, 4, 5. ⁴⁸ Jerem. xx, 5.

(1) Πασχώρ τοῦ ἐπικωνύμου τῆς μελανίας τοῦ στόματος. Πασχώρ est 𐤑𐤓𐤕𐤔. Id derivat Origenes a 𐤑𐤔𐤕. et 𐤑𐤓𐤕, nigrum. Ita et Hieronymus De nomin. Hebraic. in Jeremia: Fesor, os nigredinis.

(2) Περὶ Φυγέλλου καὶ Ἑρμογένους, etc. Memoria lapsus est Origenes: ibi enim nempe I Tim.

I. 20, Hymenæum a se et Alexandrum Satanæ traditos scribit Paulus; at II Tim. i, 15, Phygellum illum et Hermogenem sese fuisse aversatos.

(3) Εὐχερῶς. Lege εὐχερῆς.

(4) Codex Vatican., πάλιν.

ποτε σὺ, ἐὰν ἀμαρτάνης, Ἱερουσαλήμ ἡ ἀμαρτω-
λὸς (1), καὶ παραδίδοσαι, ἵνα μηκέτι ᾖς Ἱερουσα-
λήμ, ἀλλὰ Βαβυλῶν γίνῃ καὶ σύγχυσις, παραλαβόν-
τος σε Ναβουχοδονόσορ τοῦ Βαβυλωνίων βασιλέως.
Καὶ πάντα τοὺς πόνους Ἱερουσαλήμ παραδίδωσι.
Πῶς πάντας τοὺς πόνους παραδίδωσιν; Ἐὰν μετὰ
τὸ ἀθῆσαι καὶ ἀγωνισασθαι παραπέσης, καὶ ἀμάρ-
της, πάντες οἱ πόνου σου ἐληλύθασιν εἰς τὰς χεῖρας
Ναβουχοδονόσορ. Πῶς πάντες οἱ πόνου σου ἀπαχθή-
σονται σοι; Ἐὰν πέσης μετὰ τὸ πολλὰ καμῆν ὑπὲρ
ἀληθείας, τὸσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ. Μάλιστα οἱ συνι-
δόντες ἑαυτοὺς πολλοὺς πόνους ἀνηντηχένας ὑπὲρ
ἀρετῆς, ὀφείλουσι φοβεῖσθαι, μήποτε τοὺς πόνους
αὐτῶν, ἢ γενομένων Ἱερουσαλήμ (2), παραλάβῃ
ἀμαρτίας τινας γενομένης Ναβουχοδονόσορ ὁ τῆς Βα-
βυλῶνος βασιλεὺς. Ἴνα δὲ σαφέστερον εἶδῃς πῶς τοὺς
πόνους Ἱερουσαλήμ ἀμαρτούσης παραλαμβάνει Να-
βουχοδόνσορ, συγχρησόμεαι τοῖς ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ (3)
γεγραμμένοις, οὕτως ἔχουσιν· Ὁ δίκαιος *δυσπερ*
ἐὰν ἀποστρέψῃ ἀπὸ τῶν δικαιοσυρῶν αὐτοῦ, καὶ
ποιήσῃ παράπτωμα, οὐ μὴ μνησθήσεται τῶν δι-
καιοσυρῶν αὐτοῦ ὡς ἐποίησε. Διὰ τί; Πάσας γὰρ
δικαιοσύνας τὰς μετὰ πόνου γενομένας παραλαμβάνει
Ναβουχοδόνσορ, καὶ ἀφανίζει Ναβουχοδόνσορ
βασιλεὺς Βαβυλῶνος, καὶ πᾶσαν τιμὴν τῆς Ἱερου-
σαλήμ παραλαμβάνει, ὅτε (4) *ἄνθρωπος* γενόμενος
ἐν τιμῇ ὑπὸ Θεοῦ, καὶ ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε, καὶ
ἤμαρτεν. Ἐὰν οὖν ἤδη ἐν τιμῇ ὧν καὶ κληθεὶς (5)
εἰς τὴν τιμὴν, πάλιν σεαυτὸν διὰ τῶν ἀμαρτημάτων
ὑβρίστῃς, τὴν τιμὴν τῆς Ἱερουσαλήμ παραλαμβάνει ὁ
Βαβυλωνίος βασιλεὺς· *Καὶ πάντα μὲν τοὺς θησαυ-*
ροὺς βυσιλέως Ἰούδα. Πλουτεῖ ἡ Ἱερουσαλήμ,
ἀλλ' ἐὰν ἀμάρτη, τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς λαμβάνει ὁ
Βαβυλωνίος. *Καὶ διαρπῶνται (6) αὐτοὺς, καὶ λή-*
ψονται αὐτοὺς, καὶ ἄξουσιν αὐτοὺς εἰς Βαβυ-
λώνα. Καὶ σὺ Πασχὼρ, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦν-
τες ἐν τῷ οἴκῳ σου πορεύσεσθε ἐν αἰχμαλωσίᾳ
εἰς Βαβυλώνα, κάκει ἀποθάνῃ, κάκει ταφῆσῃ.
Ὁ ἐν συγγύσει καταλαμβανόμενος, ἐν Βαβυλῶνι
ἀποθνήσκει. Καὶ ὁ ἐναντίας διακείμενος τῷ συνθάπτεσθαι τῷ Χριστῷ, οὗτος ἐν Βαβυλῶνι θάπτεται.

Ἔστι γὰρ καὶ ταφῆναι μετὰ Χριστοῦ καλῶς διὰ τοῦ βαπτίσματος, κατὰ τὸ· *Συνετάφημεν τῷ Χριστῷ,*
καὶ συνανέστημεν αὐτῷ. Ὡς μυστήριόν ἐστι συνταφῆναι τῷ Χριστῷ, οὕτω μυστήριόν ἐστι κατὰ ἀνο-
μίαν γενόμενον ἐπὶ τῷ ἀμαρτωλῶν ὄντα ταφῆναι εἰς Βαβυλώνα· *Καὶ πάντες, φησὶν, οἱ φίλοι σου ἐκεῖ*
ἀπελεύσεσθε, οἷς ἐπροφήτευσας αὐτοῖς ψευδῆ. Ὁ διηγούμενος κακῶς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς
προφητικoὺς λόγους βάλλων εἰς καταβράκην, προφητεύει μὲν οὕτως, προφητεύει δὲ ψευδῆ· διηγούμε-
νος γὰρ τις τοὺς προφητικoὺς λόγους, ἐὰν μὲν ἀληθεύῃ, καὶ αὐτὸς προφητεύει, καὶ προφητεύει ἀληθῆ.
Ἐἰ δὲ ψεύδεται, ψευδοπροφήτης ἐστὶ καταψευδόμενος τῶν λόγων τῶν προφητικῶν.

Κοί δὲ τετέλεσται ἡ μία περιχοπῆ, ἥδη δὲ καὶ D
τῆς δευτέρας ἀρξόμεθα. Καὶ γὰρ ἔχει πράγματα
εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης λέξεως, οὐ τὰ τυχόντα. Καὶ
προσέχοντες τῇ λέξει πάλιν αἰτησόμεν ἤκειν τὸν
Ἰησοῦν, καὶ ἐπιφανέστερόν τε καὶ λαμπρότερον
ἤκειν αὐτὸν παρακαλῶμεν, ἵνα ἐλθὼν διδάξῃ πάντας
ἡμᾶς, πότερον ἀληθεύων ἔλεγεν ὁ προφήτης, ὡς πρέ-
⁴⁰ Ezech. xviii, 24. ⁶⁰ Psalm. xlviii, 13. ⁶¹ Jerem. xx, 3. ⁶² ibid. 5, 6. ⁶³ Rom. vi, 4. ⁶⁴ Jerem.
xx, 6.

(1) Ἡ ἀμαρτωλός. Loge ἡς ἡ ἀμαρτωλός.

(2) Ἡ γενομένην Ἱερουσαλήμ. Lego cum Ghlislerio, τῶν γενομένων ἐν Ἱερουσαλήμ.

(3) Codex Scorial., ἐν γραφῇ Ἰεζεκιήλ.

A pro veritate labores susceptos cecideris, frustra in
his desudatum est. Qui pro virtute multos sibi la-
bores exantlatos cognoscunt, ii maxime timere de-
bent ne quando labores eorum in Jerusalem susce-
ptos arripiat rex Babylonis Nabuchodonosor, si in
peccatum inciderint. Ut clarius videas quanam ra-
tione labores peccantis Jerusalem Nabuchodonosor
arripiat, afferam quæ in Ezechiele ita habentur ⁴⁰ :
Justus si se averterit a justitiis suis, et fecerit deli-
ctum, non recordabor justitiarum ejus quas fecit. Cur
ita? omnes nempe justitias cum labore factas arri-
piat Nabuchodonosor, et delct Nabuchodonosor, rex
Babylonis, et omnem honorem Jerusalem absumit,
quando homo in honore collocatus a Deo, cum in
honore esset non intellexit ⁶⁰, et peccavit. Si igitur

B jam in honore constitutus, et vocatus ad honorem,
rursus peccando te dedecore affeceris, honorem Je-
rusalem abripit rex Babylonius. *Et omnes thesauros*
regis Juda ⁶¹. Opibus affluit Jerusalem, sed si pec-
caverit, thesauros ejus capit Babylonius. *Et arri-*
pient eos, et capient eos, et ducent eos in Babylonem.
Et tu, Paschor, et omnes habitantes in domo tua,
ibitis in captivitatem in Babylonem, et ibi morieris,
et ibi sepelietis ⁶². Qui in confusione apprehenditur,
in Babylone moritur. Qui non est paratus sepeliri
cum Christo, hic in Babylone sepelitur. Licet enim
pulchre cum Christo sepeliri in baptisate, juxta
illud ⁶³ : *Consepulti sumus cum Christo, et simul re-*
surreximus cum eo. Sicut mysterium est cum Chri-
sto sepeliri, ita non sine iniquitatis mysterio sepe-
litur peccator in Babylone. *Et omnes,* inquit ⁶⁴,
amici tui illuc abibitis quibus prophetasti ets falsa.
Qui male interpretatur oracula **259** Dei, et pro-
pheticos sermones mittit in cataractam, is quidem
prophetat, sed prophetat falsa. Etenim qui explicat
propheticos sermones, si ex veritate exponit, ipse
etiam prophetat, et prophetat vera; si vero men-
titur, falsus propheta est, sermones propheticos
depravans.

15. Jam absoluta est prior sectio: alteram modo
auspicemur. Namque ipso statim initio difficultates
non vulgares continet. Ad litteram animum atten-
dentes, iterum petamus adesse Jesum, ipsumque
clarius et manifestius advenire precemur ut veniens
omnes nos edoceat, utrum ea quæ sequuntur dixe-
rit propheta vere, prout decet de propheta cogitare;

(4) Codex Vatican., ὅτι.

(5) Idem, εἶδῃς ἐν τιμῇ ὧν καὶ βληθείς.

(6) Ghislerius legebat, διαρπάζουσι.

an vero falsa scripserit, quod de propheta sancto nefas est asserere. Ait autem ad Deum⁵⁵: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum; obtinuisti et potuisti; factus sum in derisum, tota die perseveravi subsannatus; quia amaro verbo meo ridebo prævaricationem, et miseriam invocabo; quia factus est sermo Domini in opprobrium mihi, et in derisum tota die. Et dixi: Non nominabo nomen Domini, nec loquar ultra in nomine ipsius. Et factus est in corde meo quasi ignis ardens, urens in ossibus meis; et dissolutus sum undique, et non possum ferre; quia audivi vituperationem multorum congregatorum undique, dicentium videlicet: Insultate et insultemus in eum, viri amici ejus; observate mentem ejus, si decipietur; et prævalebimus ei, et sumemus vindictam nostram ex eo. Quæ cum illi dicerent, addit propheta: Dominus autem mecum quasi bellator fortis. Idcirco persecuti sunt, et intelligere non potuerunt, confusi sunt valde; quia non intellexerunt ignominias suas, quæ per sæculum non tradentur oblivioni. Hæc est altera pars lectionis. Quomodo igitur propheta dicit: Decepisti me, Domine, et deceptus sum? Deusne decipit? Quamnam huic sermoni congruentem expositionem tribuam ignoro. Si enim propter Deum et verbum ejus aliquid in hoc textu video, quæ dicentur sobrie admodum proferranda sunt. Cum decipi jam desisset propheta, dicit: Decepisti me, Domine, et deceptus sum, quasi ipsis primis rudimentis initiatus, introductusque fuisset cum deceptione, neque potuerit initiari, ad pietatemque institui ut deinde seductum se agnosceret, ni prius deciperetur. Satis autem erit aliquod exemplum afferre quod ad institutum sermonem conducat. Ut pueros alloquamur, agimus et ipsi pueros, et non tanquam perfectos alloquimur, sed tanquam **260** pueros disciplina indigentes. Decipimus pueros terrendo, ut dociles fiant. Terremus pueros deceptionis verbis ad infantilem ætatem accommodatis, ut deceptione metum ipsis incutiamus, possintque præceptores eos instituere, monere, et ea quæ ad illorum profectum spectant peragere. Omnes pueri sumus Deo, et educatione puerorum indigemus. Ideo parcens nobis Deus decipit nos, licet ante tempus deceptos nos non sentiamus, ne quasi e pueris excesserimus, haud deceptione, sed rebus ipsis erudiamur. Aliiter metus puero injicitur, aliter illi qui grandior est et supra puerilem ætatem; non enim possum per deceptionem illum instruere, ut dicat decipiens Deus: *Erudiam eos in auditu tribulationis eorum*. Adducam historias ut probem quomodo Deus ad salutem decipiat, quædamque proferat, ut desinat peccator agere quæ ageret, ni hos et hos sermones audivisset. Qui dicebat⁵⁶: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur*, vere aut fide id prænuntiabat, aut deceptione utebatur conversionem*

⁵⁵ Jerem. xx, 7 et seq. ⁵⁶ Jon. iii, 4.

(1) Ἠσχυρήθησαν. Corderius, confortati sunt, legitur, ισχυρήθησαν.

(2) Εἰ γὰρ δύναμαι εἰ ἀπάτης, c. c. Corrupta

πει νοσῖν περὶ προφήτου, τὰ ἐξῆς, ἢ ψευδόμενος· ὁ οὐ θεμιτὸν λέγειν περὶ προφήτου ἁγίου. Λέγει δὲ πρὸς τὸν Θεόν· Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθη· ἐκράτησας, καὶ ἐδυνάθησας. Ἐγενόμην εἰς γέλωτα, πᾶσαν τὴν ἡμέραν διετέλεσα μνητερίζομενος· ὅτι πικρῶ λόγῳ μου γελᾶσομαι ἀθεῖσταν, καὶ τάλαιπωρίαν ἐπικαλέσομαι· ὅτι ἐγενήθη ὁ λόγος Κυρίου εἰς ἐνειδισμὸν ἐμοί, καὶ χλευασμὸν πᾶσαν ἡμέραν, καὶ εἶπα· οὐ μὴ ἐροιάσω τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ οὐ μὴ λαλήσω ἐτι ἐπὶ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὡς πῦρ φλεγόμενον, καθὼς ἐν τοῖς ὀστέοις μου. Καὶ παρεῖμαι πάντοθεν, καὶ οὐ δύναμαι φέρειν, ὅτι ἤκουσα ψόγον πολλῶν συναθροισζομένων κύκλωθεν, καὶ λεγόντων δηλονότι· Ἐπισύσθητε, καὶ B ἐπισυστώμεν ἐπ' αὐτῷ ἄνδρες φίλοι αὐτοῦ. Τηρήσατε τὴν ἐπινοίαν αὐτοῦ εἰ ἀπατηθήσεται. Καὶ δυνασόμεθα αὐτῷ, καὶ ληψόμεθα τὴν ἐκδικησιν ἡμῶν ἐξ αὐτοῦ. Ἄλλα ταῦτα ἐκεῖνων λεγόντων φησὶν ὁ προφήτης· Καὶ Κύριος μετ' ἐμοῦ καθὼς μαχητῆς ισχύων. Διὰ τοῦτο ἐδίωξαν, καὶ νοῆσαι οὐκ ἠδύναντο, ἠσχυρήθησαν (1) σφόδρα, ὅτι οὐκ ἐνόησαν ἀτιμίας αὐτῶν, ἀλλ' δι' αἰῶνος οὐκ ἐπιλησθήσονται. Αὕτη ἡ περιχοπὴ ἢ δευτέρα τοῦ ἀναγνώσματος. Πῶς οὖν λέγει ὁ προφήτης, Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθη; Θεὸς ἀπατᾷ; Πῶς οἰκονομήσω τὸν λόγον ἀπορῶ· ἐὰν γὰρ διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ βλέπω τι εἰς αὐτὸν, οἰκονομίας δεῖται γενναίας τὰ λεχθησόμενα. Πανσάμενος τοῦ ἀπατᾶσθαι λέγει ὁ προφήτης, Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθη. Ὡς τῆς στοιχειώσεως καὶ εισαγωγῆς γεγεννημένης αὐτῷ ἐν ἀπάτῃ, καὶ μὴ δυναμένῳ αὐτῷ στοιχειωθῆναι καὶ εισαχθῆναι εἰς θεοσέβειαν, ἵνα ἤκη ὑστερον ἐπὶ τὸ συνησθῆναι τῆς ἀπάτης, ἐὰν μὴ πρότερον ἀπατηθῆ. Ἄρχει δὲ μόνον παράδειγμα τι εἰπεῖν χρῆσιμον εἰς τὰ προκειμένα. Παιδίοις λαλοῦμεν ἄγοντες τὰ παιδία, καὶ οὐκ ὡς τελεῖοι λαλοῦμεν. Ἄλλ' ὡς παιδίοις δεομένοις τῆς παιδείσεως λαλοῦμεν αὐτοῖς, καὶ ἀπατῶμεν τὰ παιδία φοβοῦντες τὰ παιδία, ἵνα παύσῃται τῆς ἐν παισὶν ἀπαιδευσίας, καὶ φοβοῦμεν τὰ παιδία ἀπάτης λόγους λέγοντες διὰ τὸ ὑποκειμένον τῇ νηπιότητι αὐτῶν, ἵνα διὰ τῆς ἀπάτης ποιήσωμεν αὐτὰ φοβηθῆναι, καὶ διδασκάλους φοιτῆσαι, καὶ ἀπαγγεῖλαι, καὶ ποιῆσαι τὰ ἐπιβάλλοντα προκοπῇ παιδίων. Πάντες ἐσμὲν παιδία τῷ Θεῷ, καὶ δεόμεθα ἀγωγῆς παιδίων. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς φειδόμενος ἡμῶν ἀπατᾷ ἡμᾶς καὶ εἰ μὴ αἰσθανόμεθα τῆς ἀπάτης προδοκίρου, ἵνα μὴ ὡς ὑπερβεβηκότες τὸ νηπιον, μηκέτι δι' ἀπάτης παιδεύωμεθα, ἀλλὰ διὰ τῶν πραγμάτων. Ἄλλως τὸ παιδίον εἰς φόβον ἀγεται, ἄλλως τὸ προκόψαν τῇ ἡλικίᾳ, καὶ διαβεβηκὸς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν· εἰ γὰρ δύναμαι δι' ἀπάτης (2) αὐτὸ παιδαγωγεῖν ἵνα εἴπῃ ὁ ἀπατῶν Θεός· Παιδεύσω αὐτοὺς ἐν τῇ ἀκοῇ τῆς θλίψεως αὐτῶν.

hæc sunt, quæ iis sananda relinquimus quibus christiçtèteron βίνα largitus est Deus. Quid si legamus: οὐ γὰρ δύναται εἰ ἀπάτης αὐτὸ παιδαγωγείσθαι.

Ἱστορίας παραθήσομαι πῶς ὁ Θεὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ ἁπατῶν, καὶ λέγει τινὰ, ἵνα παύσῃται ὁ ἁμαρτωλὸς τοῦ ποιεῖν & ἐποίησεν ἄν, εἰ μὴ ἤκηχόει τῶνδὲ τινῶν τῶν λόγων. Ὁ λέγων, Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὴ καταστραφήσεται, ἀληθεύων, ἢ ἁπατῶν ἀπάτην ἐπιστρέφουσαν, ἥτις ἐπιστροφή εἰ μὴ ἐγεγόνει, οὐκέτι ἀπάτη ἦν, ἀλλ' ἤδη ἀλήθεια τὸ λεγόμενον, καὶ ἦν ἄν ἀκολουθήσασα καταστροφή τῇ Νινευῆ. Ἦν ἐπὶ τοῖς ἀκούουσι, ἢ τοῖς ἀπατηθεῖσι, καὶ πιστεύουσι τοῖς λεγομένοις, ὡς ἀληθεῖσιν, εὐεργετηθῆναι, καὶ μὴ καταστραφῆναι ἢ μὴ γινομένου ἀληθεύειν, καὶ μὴ ἀπατηθεῖσιν, ἀλλὰ καταλαβοῦσιν ὅτι τὰ εἰρημένα οὐκ ἔσται, καταφρονῆσαι τῶν εἰρημένων ὡς ἀπάτης, καὶ παθεῖν, οὐχὶ τὸ, Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὴ καταστραφήσεται, ἀλλὰ τοιμῶ καὶ λέγω πολλῶ χαλεπώτερα τοῦ Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὴ καταστραφήσεται. Τῇ γὰρ ὀποθέσει ἡμαρτηχότες εἰ μὴ μετενενοήκεισαν Νινευῆται, τάχα μὲν, Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὴ καταστραφήσεται, ἐγίνετο. Ἄλλ' ἔστω ὅτι οὐκ ἐγίνετο τὸδε, τοῦτου χεῖρον ἐγίνετο, πυρὶ αἰώνιῳ παρεδίδοντο. Διὰ τοῦτο ἄλλη κόλασις κατὰ τὸν νόμον εἰρηται τοῖς ὡς παιδίοις παιδαγωγουμένοις· οἷς δὲ ἦλθε τὸ πληρῶμα τοῦ χρόνου, ἄλλα κολάσεις ἀναγεγραμμένοι εἰσίν. Σύγκρινον τὰς κατὰ τὸν νόμον κολάσεις ἁμαρτωλῶν ταῖς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον κολάσεις ἁμαρτωλῶν, ὅφει ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ὡς νῆπιοι ἤκουσαν κολάσεων ἐκεῖνοις νηπίοις ἀρμοζουσῶν, ἡμεῖς δὲ ὡς τέλειοι τὴν ἡλικίαν ἀκούομεν κολάσεων χαλεπωτέρων. Μοιχὸς εἰ τότε γεγένηται, ἢ μοιχαλλίς, ἢ ἀπειλή, οὐ γέεννα, οὐ πῦρ αἰώνιον, ἀλλὰ λίθοις λιθοβοληθήσεται. Λιθοβολεῖτω, φησὶν, αὐτὸν πᾶσα ἡ συναγωγὴ. Ἐρεῖ ἀπελθὼν ὁ ἐν τούτοις εὐρεθεὶς μοιχὸς, ἢ ἐν τούτοις εὐρεθεῖσα μοιχαλλίς· Ἐῖθε καὶ ἐπ' ἐμοῦ ὁ λόγος ἐρεῖ· Ὁ λαὸς λίθοις με ἔβαλλε, καὶ μὴ τετηρημένος ἤμην εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ. Ἐνοχὸς γὰρ εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός, οὐ μόνον ὁ μοιχὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ εἰπὼν τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, μωρὲ. Εἰ δὲ ὁ εἰπὼν τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, μωρὲ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός, ὁ μοιχὸς τίνι ἔνοχος ἔσται; Μειζόν τι ζητῶ κολαστήριον τῆς γέεννης τοῦ πυρός· καὶ τάχα εἰποιμι ἄν, ὅτι ἡ γέεννα τῶν ἀκουσίων (1), τῶν δυναμένων καθαρθῆναι ἔστιν. Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν δικαίων ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, & ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· οὕτως & ἠτοίμασε τοῖς ἁμαρτωλοῖς τῷ περνεύειν, τῷ μοιχεύειν, ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Εἰ γὰρ ἔνοχος γίνεται ὁ εἰπὼν τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, μωρὲ· δηλονότι μείζον ἔστι τοῦ ἀναβαινοντος ἐπὶ καρδίαν τὸ ἡμαρτημένον τοῖς τὰ χεῖρονα ἡμαρτηκόσιν. Οὐ δύναμαι δὲ νοῆσαι μείζον τι γέεννης, ἀλλὰ μόνον πιστεύω, ὅτι μείζον τί ἐστι γέεννης, τὸ ἠτοιμασμένον τοῖς μοιχεύουσιν. Οὕτως ἔρχομαι καὶ ἐπὶ τὰς λοιπὰς τὰς κατὰ τὸν νόμον κολάσεις, καὶ λαμβάνω λέξιν ἀποστολικήν συνάδουσαν

operante; quæ conversio si subsecuta non fuisset, jam nulla erat deceptio, sed verum erat quod dicebatur, et secuta fuisset Ninive eversio. Erat in arbitrio audientium, seu deceptorum, et credentium vera esse quæ dicebantur, beneficio affici et non subverti; aut si verum non erat quod dicebatur, in potestate erat eorum qui audiebant nec decipiebantur, sed cognoscebant quæ dicta erant, exitum non sortitura, hæc ut fallacia contemnere, et deinde pati non quod erat dictum: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur*; sed audeo dicere multa graviora quam istud: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur*. Ex hypothesi enim nisi poenitentiam egissent Ninivitarum, fortassis evenisset illud: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur*. Sed demus illud futurum non fuisse, pejus aliud evenisset, æterno igni traditi fuissent. Quapropter alia secundum legem pœna constituta erat iis qui tanquam pueri instituebantur; quibus vero plenitudo temporis advenit, aliæ pœnæ assignantur. Confer eas quas lex irrogat peccatoribus pœnas cum iis quas Evangelium imponit delinquentibus, et videbis illos tanquam infantes obnoxios fuisse pœnarum generi infantibus accommodato, nos autem ut ætate perfectos multo durioribus subiacere. Si quis tunc erat adulter, aut adultera, ei non gehenna, non ignis æternus **261** intentabatur, sed lapidibus erat obruendus. *Lapidet eum*, inquit⁶⁷, *omnis synagoga*. Abiens dicit is qui in his repertus fuerit adulter, vel quæ in his deprenhensa fuerit adultera: utinam etiam super me sormo iste diceretur: populus lapidibus me obrueret, et ad ignem æternum non reservaret. *Reus enim gehennæ ignis non solum adulter, verum etiam et qui dixerit fratri suo, fatue*. Si autem is qui dixerit fratri suo, *fatue, reus erit gehennæ ignis*⁶⁸, adulter cujus erit reus? Gehenna ignis aliud quæro gravius supplicium, et forte dici potest gehennam peccatis deputari involuntariis quæ expiari possunt. Quemadmodum de bonis justorum dicitur⁶⁹: *In cor hominis non ascenderunt quæ præparavit Deus diligentibus se*, ita quæ præparavit peccatoribus fornicariis, et adulteris, in cor hominis non ascenderunt. Etenim si reus qui dixerit fratri suo, *fatue*, majus profecto erit eo quod ascendit in cor, peccatum majora peccantium. Ego aliud gehenna majus excogitare nequeo, sed credo majus esse gehenna quod adulteris paratum est. Idem dico de reliquis legalibus pœnis, hisque affine dictum apostolicum assumo, quod mihi, si peccavero, pœnam non aperit. Deceptus sum, quia nolo illud: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*, volens bene decipi. Quid porro dicit Apostolus? *Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione, duobus vel tribus testibus moritur; quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit*⁶⁹? Nomina, o

⁶⁷ Levit. xxiv. 14. ⁶⁸ Mauth. v, 22. ⁶⁹ I Cor. ii, 9. ⁶⁹ Hebr. x, 28, 29.

(1) Ἡ γέεννα τῶν ἀκουσίων. Errorem suum iterat Origenes de pœnis damnatorum temporalium.

Paule, supplicium; exprime ipsum. Non dicam, A inquit: majus est iis quæ dicuntur supplicium eorum qui in Evangelio peccant, majus iis quæ audiuntur, majus iis quæ excogitantur. Propheta qui audierat, timuerat, eruditus fuerat, et postea perfectionis gradum adeptus erat, inducitur ut puer dicens: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*. Tu quoque dum puer es, minas pertimesce, ne ea quæ supra minas sunt, patiaris, poenas æternas, ignem inextinguibilem, vel fortasse aliud majus, quod reservatum est illis qui præter rectam rationem diutius vixerint. Quorum omnium nihil unquam experiamur, sed in Christo Jesu perfectionem adepti justificemur, ut digni fiamus celebritatibus cælestibus et Paschate illo, quod ibi secundum anagogen agitur, in Christo Jesu, cui est honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

τῶν τοῖς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐπὶ πλεῖον βεβιωκόσιν· ὧν πάντων μηδαμῶς πειραθείμεν, ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τελειούμενοι· δικαιοθεύμεν ἀξίως τῶν ἑορτῶν τῶν ἐπουρανίων, καὶ Πάσχα, τοῦ ἐκεῖ, ἐπὶ τὴν ἀναγωγὴν (1), ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἔστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

262 HOMILIA XIX.

In istud⁶¹.

Decepisti me, Domine, et deceptus sum, usque ad istud: Dominus probans justa.

4. Omnia quæ de Deo scripta sunt, quantumvis per se ipsa videantur absona, digna tamen Deo bono esse putandum est. Quis enim esse neget absonum, si Deo tribuatur, eum irasci, inflamari ira, poenitentia duci, uno et dormire? Sed horum unumquodque ab eo qui obscuros noverit audire sermones, dignum Deo judicabitur. Etenim ira ejus infructuosa non est, sed sicut verbum ejus erudit, ita et ira ejus; quos enim verbum non erudit, ira erudit, et necesse est Deum accendi ea quæ dicitur ira, quemadmodum eo quod verbum nominatur, utitur. Neque enim verbum illius tale est quale est omnium verbum. Nullius verbum vivens, nullius verbum Deus est. Nullius verbum in principio erat apud Deum, cujus erat verbum. Etsi solum erat, a quodam erat principio. Similiter et ira Dei nullius est ira, cujus ira. Et quemadmodum Dei Verbum præ omni cujuscunque verbo peculiare quid in se habet, peculiareque illi est esse Deum, et verbum vivum in se subsistens et ministrare Patri; sic ubi ira Dei semel nominata est, peculiare quid et diversum habet a quavis irati ira. Eodem modo furor ejus proprium quid habet. Cum enim in furore arguit, furor ejus oritur ex proposito quod eum qui reprehenditur vult reprehensione convertere. Arguit et verbum, sicut erudit verbum, sed non ita arguit verbum ut arguit furor. Qui enim a verbo reprehensi ad meliorem frugem non sunt revocati, opus erit

⁶¹ Jerem. xx, 7-12.

(1) Καὶ Πάσχα τοῦ ἐκεῖ, ἐπὶ τὴν ἀναγωγὴν. Hoc est, secundum anagogen, per anagogen; hæc autem ipso Paschæ die ad populum peroravit Origenes.

(2) Codex Vaticanus, χρῆσθαι.

(3) Codex Vaticanus, αὐτοῦ παιδεύει· τοὺς γὰρ, etc.

τούτοις, καὶ σιωπήσασάν μου τὴν κόλασιν, ἐὰν ἀμάρτω. Ἐπειδὴ οὐ θέλω τό· Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθην, παραδεξάμενος ἀπατηθῆναι καλῶς. Τί δὲ λέγει ὁ Ἀπόστολος; Ἀθετήσας τις νόμον Μωϋσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ θυρί καὶ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει· πῶς οὖν δοκεῖτε χεῖρονος ἀξιοθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας; Ὀνόμασον, ὦ Παῦλε, τὴν τιμωρίαν· εἶπον αὐτῆν. Ἄλλ' οὐ λέγω αὐτὴν, φησί· μεῖζον ἔστι τῶν λεγομένων τὸ τῆς κολάσεως τῶν ἐν Εὐαγγελίῳ ἀμαρτανόντων, μεῖζον τῶν ἀκουσμένων, μεῖζον νοουμένων. Διὰ τοῦτο εἰσῆχθη ὡς παιδίον ὁ προφήτης, ἀκούσας καὶ φοβηθεὶς καὶ παιδευθεὶς, καὶ μετὰ τοῦτο τελειωθείς λέγων· Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθην. Καὶ σὺ ὅσον εἶ παιδίον, φοβήθητι τὰς ἀπειλάς, ἵνα μὴ πάθῃς τὸ ὑπὲρ τὰς ἀπειλάς, τὰς κολάσεις τὰς αἰωνίους, τὸ ἄσβεστον πῦρ, ἢ τάχα τὸ τοῦτου μεῖζον τὸ ἀποκείμενον ὧν πάντων μηδαμῶς πειραθείμεν, ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τελειούμενοι· δικαιοθεύμεν ἀξίως τῶν ἑορτῶν τῶν ἐπουρανίων, καὶ Πάσχα, τοῦ ἐκεῖ, ἐπὶ τὴν ἀναγωγὴν (1), ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἔστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA IO.

Eis τό·

Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθην· μέχρι τοῦ· Κύριε, δοκιμάζων δίκαια.

Πάντα τὰ ἀναγεγραμμένα περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπεμφαινόντα αὐτόθεν ἢ, χρῆ ἀξία νοῆσαι, οἶμαι. Θεοῦ ἀγαθοῦ. Τίς γὰρ οὐκ ἐρεῖ ἀπεμφαινόντα εἶναι ἀναφερόμενα ἐπὶ Θεὸν τὸ ἔχειν αὐτὸν ὀργήν, τὸ πρῆσθαι (2) αὐτὸν θυμῷ, τὸ μεταμελεῖσθαι αὐτὸν, ἦδη δὲ καὶ τὸ ὑπνοῦν αὐτόν; Ἄλλ' ἕκαστον τούτων παρὰ τῷ εἰδῶτι ἀκούειν σκοτεινῶν λόγων εὐρεθήσεται ἄξιον Θεοῦ. Ἡ γὰρ ὀργὴ μὲν αὐτοῦ οὐκ ἄκαρπός ἐστιν, ἀλλ' ὡς ὁ λόγος αὐτοῦ παιδεύει, οὕτω καὶ ἡ ὀργὴ αὐτοῦ· τοὺς γὰρ (3) μὴ παιδευθέντας λόγῳ παιδεύει ὀργή· καὶ ἀναγκαῖόν ἐστι τὸν Θεὸν χρῆσθαι τῇ καλουμένῃ ὀργῇ, ὡς χρῆται τῷ ὀνομαζομένῳ λόγῳ. Οὕτε γὰρ ὁ λόγος αὐτοῦ τοιοῦτός ἐστιν, ὅποιος ὁ πάντων λόγος· οὐθενὸς γὰρ ὁ λόγος ζῶν, οὐθενὸς ὁ λόγος Θεός· οὐθενὸς γὰρ ὁ λόγος ἐν ἀρχῇ πρὸς ἐκεῖνον ἦν, οὐ ὁ λόγος ἦν. Καὶ ἦν ὁ μόνος, ἀπὸ τίνος ἦν ἀρχῆς. Οὕτω δὲ καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ὀργὴ οὐθενὸς, οὐτίνος ὀργή. Καὶ ὡσπερ ξένον τι ἔχει ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ παρὰ πάντα τὸν οὐτινοσοῦν λόγον, καὶ ἔχει ξένον, τὸ εἶναι Θεός, καὶ τὸ εἶναι Λόγος, ὧν ζῶν τὸ ἐφεστηκέναι καθ' ἑαυτὸν (4), τὸ ὑπηρετεῖν τῷ Πατρὶ· οὕτως ἐπεὶ ἀπαξ ὀνομάσθη Θεοῦ ἡ καλουμένη αὐτοῦ ὀργὴ, ξένον τι ἔχει καὶ ἀλλότριον πάσης τοῦ ὀργιζομένου ὀργῆς. Οὕτω καὶ ὁ θυμὸς αὐτοῦ ἴδιόν τι ἔχει· εἰ γὰρ (5) ὁ θυμὸς τῆς προθέσεως, τῆς τοῦ θυμῷ ἐλέγχοντος, βουλομένης τὸν ἐλεγγόμενον διὰ τοῦ ἐλέγχου ἐπιστρέφειν. Ἐλέγχει καὶ λόγος ὡς παιδεύει λόγος (6), ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐλέγχει λόγος ὡς ἐλέγχει θυμὸς. Οἱ γὰρ τῷ

(4) Lego, λόγος ὁ ζῶν, τὸ ὑφεστηκέναι καθ' ἑαυτὸν, etc, Ghisl. legebat, λόγος ζωὴ τῷ ὑφεστηκέναι καθ' ἑαυτὸν, τῷ ὑπηρετεῖν.

(5) Εἰ γὰρ. Lego cum Ghislerio, ἔστι γὰρ, etc.

(6) Λόγος. Codex Vaticanus, θυμὸς.

ἀπὸ τοῦ λόγου ἐλέγχω μὴ ὠφελγηθέντες δεῖσονται ἄλλοτε ἐλέγχου τοῦ ἀπὸ τοῦ θυμοῦ. Ἐλεγχον (1) μὲν τινα εἶναι καὶ μεταμέλειαν Θεοῦ αὐτόθεν ἀπεμφαίνουσαν, ἐπεὶ γέγραπται· *Μεταμεμέλημαι, ὅτι ἐχρῖσα τὸν Σαουλ εἰς βασιλεία*. Ἄξιως δὲ ζητήσεις καὶ τὴν μεταμέλειαν. Καὶ μὴ νομίσης συγγένειάν τινα ἔχειν τὴν μεταμέλειαν αὐτοῦ τῇ μεταμελείᾳ τῶν μεταμελουμένων. Ὡς γὰρ ἐξαίρετόν τι εἶχεν ὁ λόγος αὐτοῦ, ἐξαίρετόν τι ἡ ὀργὴ αὐτοῦ, ὑπερέχον τι ὁ θυμὸς αὐτοῦ, καὶ οὐδὲν τοῦτοις συγγενὲς ἦν ὁμωνύμιος· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ μεταμέλεια αὐτοῦ ὁμωνύμιος ἐστὶ τῇ ἡμετέρᾳ μεταμελείᾳ· ὁμωνύμιον γὰρ ἐστὶν ὄν ὄνομα μόνον κοινόν. Ὁ δὲ κατὰ τὸ νόμα τῆς οὐσίας λόγος ἕτερος. Μόνον ὄν ὄνομα κοινὸν θυμοῦ Θεοῦ καὶ θυμοῦ οὐτινοσοῦν, καὶ μόνον ὄνομα κοινὸν ὀργῆς οὐτινοσοῦν καὶ ὀργῆς Θεοῦ. Οὕτω καὶ ἐπὶ μεταμελείᾳ νοητέον. Καὶ ζητήσῃ ὁ δυνάμενος, τί μεταμέλεια ἐργάζεται Θεοῦ, τί ἐίργασατο. Τὸν Σαουλ καθεῖλε βασιλεύοντα παρανόμως, ἀνέτειλε βασιλεὺς τῷ λαῷ τὸν κατὰ τὴν καρδίαν τοῦ Θεοῦ. Εἶπε γὰρ διὰ τὴν ἀγαθὴν ἐκείνην μεταμέλειαν· *Ἐύρον ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου Δαυὶδ υἱὸν Ἰεσσαί*. Ἀλλὰ ταῦτά μοι προοίμια πάντα ἐστὶ διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπὸ τοῦ Ἱερεμίου ἀναγνώσεως οὕτως ἔχειν· *Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθην*.

Ζητοῦμεν γὰρ μήποτε, ὡς ὁ πάντων θυμὸς κακὸν, ὁ ἴσθι τοῦ Θεοῦ ἐλεγκτικός· καὶ πάντων μὲν ὀργὴ χαλεπή, ἡ δὲ καλουμένη τοῦ Θεοῦ παιδευτική· καὶ πάντων μὲν ἡμῶν μεταμέλεια κατηγορεῖ ἀσθενείας τοῦ πρὸς τῆς μεταμελείας· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐ τοῦ Θεοῦ κατηγορεῖ ἡ μεταμέλεια αὐτοῦ, ἀλλὰ τῶν ἐξω πραγμάτων, ἐφ' οἷς ἡ μεταμέλεια λαμβάνεται· οὕτω δεῖ νοῆσαι καὶ τὴν ἀπάτην τοῦ Θεοῦ, ἑτερογενῆ τυγχάνουσαν παρὰ τὴν ἡμετέραν ἀπάτην, ἣν ἀπατώμεν. Τίς ὄν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπάτη (2), ἦντινα νοήσας ὁ προφήτης, ὅτε ἐπαύσατο ἀπατώμενος, φησὶ, γνοὺς τὴν ὠφέλιαν τὴν ἀπὸ τοῦ ἠπατήσθαι, τό· *Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθην*. Καὶ πρῶτον χρῆσθαι παραδόσει Ἑβραϊκῆ ἑλληθυσία εἰς ἡμᾶς διὰ τίνος φυγόντος διὰ τὴν Χριστοῦ πίστιν, καὶ διὰ τὸ ἐπαναβεθῆκεν ἀπὸ τοῦ λόγου (3), καὶ ἐληλυθότος, ἔνθα διατρίβωμεν. Ἐλεγε δὲ τινα, εἴτε μῦθον φαινόμενον, εἴτε λόγον δυνάμενον προσάγειν τοὺς ἀκούοντας τῷ· *Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθην*. Ἐλεγε δὲ τινα τοιαῦτα· Ὁ Θεὸς οὐ τυραννεῖ, ἀλλὰ βασιλεύει, καὶ βασιλεύων οὐ βιάζεται, ἀλλὰ πείθει, καὶ βούλεται ἐκούσιως παρέχειν ἑαυτοὺς τοὺς ἐπ' αὐτῷ τῇ οἰκονομίᾳ αὐτοῦ, ἵνα μὴ κατὰ ἀνάγκην τὸ ἀγαθὸν τίνος ἦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐκούσιον αὐτοῦ· ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος ἐπιστάμενος, ἔλεγεν ἐν τῇ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολῇ τῷ Φιλήμονι περὶ τοῦ Ὀνησίμου· *Ἰνα μὴ κατ' ἀνάγκην τὸ ἀγαθὸν σου ἦ, ἀλλὰ κατὰ ἐκούσιον*. Ἡδύνατο τοίνυν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ποιῆσαι νομιζόμενον ἀγαθὸν ἐν ἡμῖν, ἵνα ἐξ ἀνάγκης ἐλεημο-

ut in furore arguantur. Dixi etiam quamdam esse Dei pœnitentiam quæ per se absona videatur; scriptum est enim⁶²: *Pœnitet me quod unxerim Saul in regem*. Tu vero digne quoque interpretaberis ejusmodi pœnitentiam. Cave putes eam quidpiam affinitatis habere cum pœnitentia eorum quos pœnitet. Sicut enim eximium quid habuit verbum ejus, eximium quid ira ejus, excellens quid furor ejus, et nihil illis cum aliis ejusdem nominis commune erat; eadem ratione et pœnitentia ejus cum nostra pœnitentia æquivoca est, siquidem æquivoca sunt, quorum nomen solum commune, sed secundum nomen substantiæ ratio est **263** diversa. Solum igitur nomen commune est furori Dei et furori cujuscunq̃ue. Sic et de pœnitentia sentiendum, et quæret qui poterit, quid pœnitentia Dei operetur, quid operata sit. Saulem sustulit inique regnantem, et in ejus locum substituit populo regem secundum cor Dei. Dixit enim propter bonam illam pœnitentiam⁶³: *Inveni virum secundum cor meum David filium Jesse*. Cæterum hæc omnia proœnii loco mihi sunt, quia propositæ ex Jeremia lectionis initium sic habet⁶⁴: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*.

2. Querimus enim, num sicut cæterorum furor malum quid est, ita divinus redarguat. Omnium quidem nostrum ira molesta, illa autem quæ Dei vocatur, erudit. In omnibus nobis pœnitentia indicat imbecillitatem mentis ante pœnitentiam; at in Deo, imperfectum non arguit Deum pœnitentia, sed res quæ extra illum sunt quarum causa pœnitentia assumitur. Sic et Deus alio plane modo censendus est decipere quam nos decipimus. Quænam igitur est illa a Deo fraus, qua cognita, propheta, ubi decipi desiit, agnoscens perceptam ex hac fraude utilitatem, ait: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*. Primum quidem traditione utar Hebraica quæ ad nos pervenit per quemdam qui suos ob fidem Christi et agnitionem verbi reliquit, venitque ubi commemoramur. Id sane dicebat quod vel pro fabula haberi possit, vel pro sermone quo auditores adduci queant ad intelligendum istud: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*. Quæ dicebat, erant hujusmodi: Deus non tyrannus est, sed rex, regnansque nulli vim infert, sed suadet, vultque subditos sponte sese dedere providentiæ ejus, ne cujusquam bonum sit ex necessitate, sed ex libera fiat voluntate. Quod sciens et Paulus in Epistola ad Philemonem aiebat Philemoni de Onesimo⁶⁵: *Uti ne ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium*. Poterat ergo universorum Deus facere id quod in nobis videtur bonum; ut necessario eleemosynas daremus, et necessario temperantes essemus, sed noluit; ideo non ex tri-

⁶² I Reg. xv, 11. ⁶³ Act. xiii, 22. ⁶⁴ Jerem. xx, 7. ⁶⁵ Philem. 14.

(1) Ἐλεγχον. Lege cum Ghislerio Ἐλεγον.

(2) Codex Vaticanus, παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀπάτην, male.

(3) Ἐπαναβεθῆκεν ἀπὸ τοῦ λόγου. Lege, cum Ghislerio, ἐπινενοηκεναι τὰ τοῦ λόγου.

stitia aut ex necessitate agenda nobis imperat quæ facimus; ut voluntarium sit quod sit. Viam igitur, ut ita dicam, quærit qua voluntarie faciamus quæ vult. Addebat hæc traditio quidpiam ejusmodi: volebat Jeremiam mittere ut omnibus gentibus, et ante omnes gentes populo suo prophetaret. At cum vaticinia triste quiddam **264** in se haberent (nuntiabant quippe supplicia quæ quisque pro merito sustinebit) sciretque prophetæ propositum nolentis mala nuntiare Israelitico populo; idcirco per dispensationem dixit⁶⁶: *Sume calicem hunc, et potabis omnes gentes ad quas ego mittam te*. Præcepit igitur Deus Jeremiæ ut calicem sumeret, cumque hortaretur eum ut calicem vini puri acciperet, dixit: Et mittam te ad omnes gentes, habentem hunc calicem vini puri. Audiens autem Jeremias se mitti ad omnes gentes, ut porrigat illis calicem iræ, calicem suppliciorum, minime suspicatus Israellem quoque de hoc calice pœnarum bibiturum, deceptus sumpsit calicem ut potaret omnes gentes; accepto calice audivit: Propinabis primum Jerusalem. Quoniam vero aliud exspectaverat, et aliud evenit, propterea ait: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*. Huic expositioni similem tradit: at et in Isaia: Nam et ille nescius quid sibi præcipiendum foret, ut diceret populo, audit Deum, prout scriptum est, dicentem⁶⁷: *Quem mittam, et quis ibit ad populum hunc?* Is vero, inquit, respondit: *Ecce ego sum, mitte me*; et audit⁶⁸: *Vade, et dic populo huic: Auditum audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis, incrassatum est enim cor populi hujus, et quæ sequuntur*. Cum igitur nesciret quid esset vaticinaturus, et se minaturum populo, dixit: *Ecce ego sum, mitte me*. Propterea cum diceret in sequentibus *vox dicentis: Clama*⁶⁹, ille non respondit, tanquam paratus jussa exsequi, sed dixit: *Quid clamabo?* Et enim timebat ne rursus audiret sicut in priori vaticinio: *Vade, et dic populo huic: Auditum audietis, et non intelligetis. Quid igitur clamabo? Omnis caro fenium, et omnis gloria ejus sicut flos feni*⁷⁰, et quæ sequuntur. Nihil hic audivit contra Israel. Hæc nobis ille dicebat tanquam tradita in illud: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*.

καὶ εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· Τί οὖν βοήσω; Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου, καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐδὲν ἤκουσεν ἐν τούτοις κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ. Ταῦτ' ἔλεγεν ἡμῖν ἐκεῖνος παραδούς τὸ· Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθη.

3. Ego vero opto neque ea quæ ab aliis tradita accipio, servare sola, neque talentum eorum qui mihi aliquid dicunt, in terram defodere, neque minam eorum qui utile quidpiam docent, in sudario colligare, sed multiplicare præcepta quæ accipio tradita ab eo qui utilia potest tradere⁷¹. Optarim minam sive Evangelii, sive Apostoli, sive prophetæ, sive legis augere. His auditis, mecum ipse cogitabam de eo: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*. Atque utinam **265** cogitanti aliquid veri in istum locum reperire

τὴν δίδωμεν, καὶ ἐξ ἀνάγκης σωφρονῶμεν, ἀλλ' οὐ βεβούληται· διὸ μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης προστάσει ἡμῖν ποιεῖν ἃ ποιῶμεν, ἵνα ἐκούσιον ἢ τὸ γινόμενον. Ὅθεν οὖν, ἵνα οὕτως εἶπω, ζητεῖ, πῶς ἂν ἐκουσίως τις ποιῆσαι ἃ ὁ Θεὸς βούλεται. Ἐλεγεν οὖν μοι καὶ ἡ παράδοσις τοιοῦτόν τι· Ἐβούλετο τὸν Ἰερεμίαν πέμψαι τριφυτεύσοντα πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ πρὸ πάντων τῶν ἔθνων τῷ λαῷ. Ἐπεὶ δὲ αἱ προφητεῖαι σκυθρωπότερόν τι εἶχον (ἀπήγγελλον γὰρ κολάσεις, ὡς ἕκαστος κατὰ τὴν ἀξίαν κολασθήσεται), καὶ ἤβη τὴν προαίρεσιν τοῦ προφήτου μὴ βουλομένου τὰ χεῖρα προφητεῦσαι τῷ λαῷ Ἰσραὴλ· διὰ τοῦτο ὠκονόμησεν εἰπεῖν· *Λαθεὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, καὶ ποτιεῖς πάντα τὰ ἔθνη πρὸς ἃ ἐγὼ ἐξαποστειλῶ σε πρὸς αὐτούς*. Προσέταξεν οὖν ὁ Θεὸς τῷ Ἰερεμίᾳ **B** *λαθεῖν ποτήριον, προτρεπόμενος δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ λαθεῖν τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ ἀκράτου, φησί· Καὶ ἐξαποστειλῶ σε πρὸς πάντα τὰ ἔθνη ἔχοντα τοῦτο τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ ἀκράτου*. Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰερεμίας, ὅτι ἀποστελλεται πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, ὅτι διακονήσων αὐτοῖς ποτήριον ὀργῆς, ποτήριον κολάσεων, μὴ ὑπονοήσας, ὅτι Ἰσραὴλ μέλλει πίνειν ἀπὸ τοῦ τῆς κολάσεως ποτηρίου, ἀπατηθεὶς ἔλαθε τὸ ποτήριον τοῦ ποτίσαι πάντα τὰ ἔθνη. Λαθὼν τὸ ποτήριον ἤκουσε· *Καὶ ποτιεῖς πρῶτον τὴν Ἰερουσαλήμ*. Ἐπεὶ δὲ ἄλλα μὲν προσεδόκησεν, ἄλλο δὲ αὐτῷ ἀπήντησεν, ἐπὶ τούτῳ δὲ φησιν· *Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθη*. Παραπλήσιον ταύτῃ τῇ διηγήσει ἀπεδίδου καὶ ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ· *κἀκεῖνος γὰρ οὐκ εἰδὼς τί μέλλει προστάσσεσθαι λέγειν τῷ λαῷ, ἀκούει τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰ γεγραμμένα λέγοντος· Τίνα ἀποστειλῶ, καὶ τίς πορεύσεται κατὰ τὸν λαόν τούτον;* Ὁ δὲ, φησίν, ἀπεκρίνατο· *Ἴδού ἐγὼ εἰμι· ἀποστειλόν με*. Ἀκούει· *Πορεύθητι, καὶ εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούστε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλάκοντες βλάψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ἐπεὶ οὖν, μὴ εἰδὼς ὃ μέλλει προφητεύειν, καὶ ὅτι μέλλει ἀπειλεῖν τῷ λαῷ, τοιάδε εἶπεν· *Ἴδού ἐγὼ εἰμι· ἀποστειλόν με*· διὰ τοῦτο φησιν ἐν τοῖς ἐξῆς *φωρῆ λέγοντος· Βόησον*. Ὁ δὲ οὐκ ἀπεκρίνατο, ὡς πρῶτος ποιῆσαι τὸ ὑποτασσόμενον, ἀλλ' εἶπε· *Τί βοήσω;* Εὐλαβεῖτο γὰρ μήποτε πάλιν ἀκούσῃ ὡς ἐπὶ τῆς προτέρας προφητείας· *Πορεύθητι, καὶ εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούστε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· Τί οὖν βοήσω;* Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα αὐτῆς ὡς ἄνθος χόρτου, καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐδὲν ἤκουσεν ἐν τούτοις κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ.

D Ἐγὼ δὲ εὐχομαι ἃ λαμβάνω ἀπὸ τῶν διδόντων μὴ τηρῆσαι μόνον, μηδὲ κατορθῆσαι τὸ τάλαντον τῶν λεγόντων μοι εἰς τὴν γῆν, μηδὲ τὴν μνᾶν τῶν διδασκόντων τι χρήσιμον ἀποδῆσαι ἐν σουδαρίῳ, ἀλλὰ πλεονασμὸν ποιῆσαι τῶν μαθημάτων, ὧν λαμβάνω ἀπὸ τοῦ παραδιδόντος καὶ δυναμένου παραδοῦναι χρήσιμα· εὐχομαι τὴν μνᾶν εἴτε Εὐαγγελίου, εἴτε ἀποστόλου, εἴτε προφήτου, εἴτε νόμου ποιῆσαι πολλαπλασίονα. Ταῦτ' οὖν ἀκούσας, ἐσχόπουν κατ' ἑμαυτὸν περὶ τοῦ· *Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπα-*

⁶⁶ Jerem. xxv, 15. ⁶⁷ Isa. vi, 8. ⁶⁸ ibid. ix, 10. ⁶⁹ Isa. xl, 20.

⁷⁰ Isa. xl, 6. ⁷¹ ibid. ⁷² Matth. xxv, 25; Luc.

εἴθην· καὶ σκοπῶν εὐχομαι· εὐρίσκειν τι εἰς τὸν τόπον ἀληθές. Μήποτε οὖν ὡς πατὴρ υἱὸν ἔτι νήπιον ὄντα ἀπατᾶν ἐπὶ τῷ συμμέροντι βούλεται, οὐκ ἄλλως δυνάμενον ὠφελῆσθαι, ἢ ἂν μὴ ὁ παῖς ἀπατηθῆ· ὡς ἰατρός ἀπατᾶν τὸν κάμνοντα πραγματεύεται, μὴ δυνάμενον θεραπευθῆναι, ἢ ἂν μὴ ἀπάτης παραδέξῃται λόγους· οὕτω καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἐπεὶ προκείμενον ἔχει ὠφελῆσαι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος; Λεγέτω ὁ ἰατρός τῷ κάμνοντι· Τμηθῆναί σε δεῖ, καυτηριασθῆναι σε δεῖ, ἀλλὰ χαλεπότερα παθεῖν σε δεῖ· οὐκ ἂν παράσχοι ἑαυτὸν ἐκεῖνος· ἀλλ' ἐνίστε ἄλλο λέγει, καὶ ἔκρυψεν ὑπὸ τὸν σπόγγον ἐκεῖνο τὸ τέμνον τὸ διαιροῦν σιδήριον. Καὶ πάλιν κρύπτει, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ὑπὸ τὸ μέλι τὴν τοῦ πικροῦ φύσιν, καὶ τὸ ἀηδὲς φάρμακον, βουλόμενος μὴ βλάψαι, ἀλλ' ἰάσασθαι τὸν θεραπευόμενον. Τοιούτων φαρμάκων πεπληρωται ὅλη ἡ θεία Γραφή· καὶ τινα μὲν ἔστι χρηστὰ κρυπτόμενα, τινα δὲ πικρὰ κρυπτόμενα. Ἐάν ἴδῃς πατέρα ἀπειλοῦντα, ὡς μισοῦντα τὸν υἱόν, καὶ λέγοντα τῷ υἱῷ φοβερά, καὶ μὴ ἐπιδεικνύμενον τὴν φιλοστοργίαν, ἀλλὰ κρύπτοντα τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν υἱόν, ἔφει, ὅτι ἀπατᾶν βούλεται τὸ νήπιον· οὐ γὰρ συμφέρει τῷ υἱῷ τὸ ἐπίστασθαι τὴν ἀγάπην τοῦ πατρὸς, τὴν προαίρεισιν τὴν φιλικήν· ἐκλυθήσεται γὰρ, καὶ οὐ παιδευθήσεται. Διὰ τοῦτο κρύπτει μὲν τὸ γλυκὺ τῆς φιλοστοργίας, δείκνυσιν δὲ τὸ πικρὸν τῆς ἀπειλῆς. Τοιούτων τι ποιεῖ ἐκ τοῦ ἀναλόγου πατρὶ καὶ ἰατρῷ ὁ Θεός. Ἔστι πικρὰ τινα, ἃ καὶ τὸν δικαιοτάτον μὲν ἰάται καὶ τὸν σοφώτατον. Πάντα γὰρ τὸν ἀμαρτήσοντα ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις κολασθῆναι δεῖ. *Μὴ πλανᾶσθε, Θεός οὐ μνηστῆριζται. Εἴτε πόρνος, εἴτε μοιχός, εἴτε μαλακός, εἴτε ἀρσενοκόπος, εἴτε κλέπτης, εἴτε μέθυσορ, εἴτε λοιδορορ, εἴτε ἄρπαξ, βασιλεῖαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι.* Τοῦτο ἂν νοηθῆ καὶ ἀκριβωθῆ ὑπὸ τῶν μὴ δυναμένων ἰδεῖν τὸ ἰατρικὸν σιδήριον ὑπὸ τὸν σπόγγον, ὑπὸ τῶν μὴ δυναμένων πιεῖν τὸ πικρὸν φάρμακον ὑπὸ τὸ μέλι, ἐκκακῆσαι τις. Τίς γὰρ ἡμῶν οὐ συνοῖδεν ἑαυτῷ πίνοντι οὐ μετὰ βουλῆς, καὶ μεθυσθέντι; Τίς ἡμῶν καθαρῶς ἀπὸ κλοπῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ μὴ πεπορικέναι τὰ ἐπιτήδεια δεόντως; Ἄλλ' ὅρα τί λέγει ὁ λόγος· *Μὴ πλανᾶσθε, ὅτι οὗτοι βασιλεῖαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι.* Τὸ κατὰ τὸν τόπον μυστήριον κεκρῦφθαι δεῖ, ἵνα μὴ ἐκκακῆσῃ ὁ πολὺς· ἵνα μὴ μαθῶν τὰ πράγματα προσδοκῆσῃ τὴν ἔξοδον, οὐχ ὡς ἀνάπαυσιν, ἀλλ' ὡς κόλασιν. Ἡ τίς εὐρεθῆσεται Παῦλος ὁ δυνάμενος λέγειν· *Κάλλιον γὰρ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι;* Ἐγὼ δὲ οὐ δύναμαι τοῦτο λέγειν· οἶδα γὰρ ὅτι, ἂν ἐξέλθω τὰ ἐμὰ ξύλα καυθῆναι ἐν ἐμοὶ δεῖ. Ξύλα δὲ ἔχω τὰς λοιδορίας, ξύλα ἔχω τὰς μέθας, ξύλα τὰς κλοπὰς, καὶ ἄλλα μυρία ξύλα ἐπιπορευόμενά μου τῇ οἰκοδομῇ. Ὁρᾷς, ὅτι ταῦτα πάντα λανθάνει τοὺς πολλοὺς τῶν πεπιστευκότων; καὶ καλῶς λανθάνει. Καὶ ἕκαστος ἡμῶν οἶεται, ὅτι μὴ εἰδωολάτρευσεν, ἐπεὶ μὴ πεπόρευκεν (εἴθε κἂν ἐπὶ τῶν τοιούτων καθαρῶμεν!), ὅτι ἀπαλλαγὴς τοῦ βίου σωθήσεται. Οὐ βλέπομεν, ὅτι τοὺς πάντας ἡμᾶς παρασταθῆ-

contingat. Num ergo sicut pater filium adhuc infantem utiliter decipere vult, quod aliter ei prodesse non possit, nisi puer decipiatur, aut sicut medicus decipere ægrum conatur, cum non possit aliter curari nisi fraudi pateat, ita etiam agit Deus universorum, cum sibi prepositum habeat humano generi prodesse? Dicat medicus ægro : Secari te necesse est, cauterio tibi opus est, alia graviora tibi patienda sunt; nequaquam ei se tradet ille; sed interdum aliud dicit, et sub spongia secans dividensque ferrum abscondit. Et rursum sub melle amarum quidpiam occultat injucundumque pharmacum, volens non nocere, sed infirmum sanare. Ejusmodi remediis plena est omnis Scriptura divina; et nonnulla quidem suavia sunt abdita, quædam item amara sunt abscondita. Cum videris filio patrem, perinde ac si odisset, minantem, et terribilibus verbis eum objurgantem, nec ullam in eum charitatem præ se ferentem, sed obtegentem paternum amorem, perspicies ipsum velle filium decipere. Non enim expedit filio ut paternum noverit amorem voluntatisque affectum; alioquin dissolvetur, non emendabitur. Idcirco paterni amoris dulcedinem occultat, et minarum amaritudinem ostendit. Idem, proportione servata, ac pater et medicus, facit Deus. Sunt amara quædam quæ etiam justissimum ac sapientissimum sanant. Omnis enim qui peccaverit, pro peccatis puniendus est. *Nolite errare, Deus non irridetur. Sive fornicator, sive adulter, sive mollis, sive masculorum concubitor, sive fur, sive ebriosus, sive maleficus, sive raptor, regnum Dei non possidebunt* ⁷³. Hoc si intellectum, diligenterque consideratum fuerit ab his qui medici ferrum sub spongia conditum conspicerent aut amarum pharmacum sub melle latens bibere nequeunt, erit aliquis qui animo concidat. Quis enim nostrum sibi non est conscius inconsultæ potationis et ebrietatis? Quis nostrum purus est a furto, aut necessaria sibi juste comparavit? Sed vide quid dicat sermo : *Nolite errare: hi regnum Dei non possidebunt.* Hujus loci mysterium abscondendum est, ne vulgus animum despondeat, ne cognita re mortem expectet non uti requiem, sed uti pœnam. Aut quis alter Paulus erit qui possit dicere ⁷⁴ : *Melius dissolvi, et esse cum Christo.* Ego quidem id dicere nequeo. ^D Scio enim fore ut, ubi hinc migravero, mea ligna comburantur. Ligna porro habeo obtrectationes; ligna **266** habeo ebrietas; ligna furta, sexcentaque alia ligna super ædificium meum construxi. Vides hæc omnia plurimos fideles latere? et bene latent : et unusquisque nostrum quia idola non coluit, quia non est fornicatus (utinam in his saltem puri simus), putat se ubi ex hac vita excesserit, salvum fore. Non consideramus, *nobis omnibus standum esse ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum* ⁷⁵. Non attendimus dicenti ⁷⁶ : *Verumta-*

⁷³ Galat. vi, 7; I Cor. vi, 9, 10. ⁷⁴ Philipp. i, 25. ⁷⁵ II Cor. v, 10. ⁷⁶ Amos. iii, 2.

men vos cognovi ex omnibus tribubus terræ; ideo *ultionem sumam de vobis quoad omnia studia vestra*; non quoad aliqua quidem, quoad aliqua vero non. Quoniam igitur medicus quandoque medicinale ferrum occultat sub fraudulenta mollique spongia, et pater minas jactando suam erga filium benevolentiam tegit, et quoniam inter fraudes, aliæ quidem tumores et varices, et si quid aliud corporis structuræ noxium est, illa vero ignorantiam et o-citantiam tollit, tale quippiam mystice Deum agere propheta intellexit, et videns se deceptum a Deo in bonum ait: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*. Eum in tantum mentis excessum rapuerat, ut etiam diceret Deo: Decipe me, si id conducit. Alia enim est fraus quæ fita Deo, et alia fraus quæ fita serpente. Vide quid dicat mulier Deo ⁷⁶: *Serpens decepit me, et comedi*. Serpentis fraus Adamum et uxorem ejus ejecit e paradiso Dei, sed fraus quam passus est propheta dicens: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*, ipsum ad tantam prophetiæ gratiam evexit, aucta quæ in eo erat virtute, ut perfectionem adeptus, voluntati verbi Dei nullo hominum timore deterritus subministrare posset. Hæc igitur et nos intelligentes optemus a Deo decipi et nunc et in posterum. Tantummodo serpens non decipiat nos. Huic simile est quod in Isaia legitur ⁷⁷: *Dominus enim miscuit eis spiritum erroris*. Advertes etiam ibi quid agat spiritus erroris mistus a Deo. Bene autem habet, quod non merum dederit Deus spiritum erroris, sed, ut nominavit propheta, miscuit illum.

καὶ εὐζώμεθα ἀπατᾶσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Μόνον μὴ ὁ ὄρις ἀπατησάτω ἡμᾶς. Καὶ ἀλλαγῶ τούτω συγγενὲς γέγραπται, ὅτι εἰρηται ἐν τῷ Ἡσαΐα· Κύριος γὰρ ἐκέρασεν αὐτοῖς πνεῦμα πλανήσεως. Ἐπιστήσεις γὰρ τί ποιεῖ τὸ πνεῦμα τῆς πλανήσεως κιννάμενον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Καλῶς δὲ, ὅτι οὐκ ἄκρατον δέδωκεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τῆς πλανήσεως, ἀλλ', ὡς ὠνόμασεν ὁ προφήτης, ἐκέρασεν αὐτό.

4. Periculum facere volo et eorum afferre exemplum qui utiliter decepti sunt. Sunt nonnulli qui ideo castitatem et puritatem servant, quia sibi in animum induxerunt perire eum qui nuptialem coitum expertus fuerit, et sunt alii qui ad secundas convolare **267** nuptias nolunt, quod eas damnabiles putent. Comparamus inter se illos. Ei quæ unicas nuptias contraxit, arbitror conducibilis esse decipi et putare bigamam damnandam et pœnis æternis esse afficiendam, ut ipsa a secundis nuptiis abstineat et puritati studeat, quam rei veritatem agnoscere et bigamam fieri. Cum unusquisque videat quid sequatur, dici potest præclarius quidem cum illa actum futurum fuisse si non decepta castitatem servasset, secundis nuptiis non se implicuisset, et novisset alicujus salutis eam etiam quæ bis nubit, non tamen tantæ beatitudinis quantæ illa quæ, cum posset bis nubere, puritati studet, participem esse; si vero id non potest, satius esse ut decepta bigamos perire putet, et decepta puritati studeat, quam ut veritate cognita in inferiorem

Α ναὶ δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ ἵνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ ἴδια τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον. Οὐ βλέπομεν τὸν εἰρηκότα· Πλήρ ἑμᾶς ἔγνωρ ἐκ πάντων τῶν φυλῶν τῆς γῆς· διὰ τοῦτο ἐκδικήσω ἐφ' ἑμᾶς ἐπὶ πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα ἑμῶν· οὐχί τινα μὲν, τινα δὲ οὐ. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ ἱατρὸς ἐνίστο ἀποκρύπτει τὸν ἱατρικὸν σίδηρον ὑπὸ τὸν ἀπαλὸν καὶ τρυφερὸν σπόγγον, κρύπτει δὲ καὶ ὁ πατήρ τὴν φιλοσοφίαν διὰ τῆς ἐκφράσεως· τῆς ἀπειλῆς· καὶ αἱ ἀπάται αἱ μὲν ἀφαιροῦσι τὰ στεατώματα, καὶ τοὺς κηρούς, καὶ εἰ τι ἄλλο βλάπτει τὴν τοῦ σώματος παρασκευήν· ἡ δὲ περιαιρεῖ τὴν ἀπαιδεύσαν καὶ τὴν χαύνωσιν (1)· τοιοῦτον δὲ τι νενόηκε ποιεῖν τὸν Θεὸν ὁ προφήτης μυστικῶς, καὶ ἰδὼν ἃ ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ καλῶ λέγει· Ἡπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθηρ. Ἡγάγεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν τριηλικαύτην ἔκστασιν, ὥστε καὶ εἰπεῖν τῷ Θεῷ· Ἀπάτησόν με, εἰ τοῦτο συμφέρεται. Ἄλλη γὰρ ἀπάτη ἢ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἄλλη ἢ ἀπάτη ἢ ἀπὸ τοῦ ὄψεως. Ὅρα, τί λέγει ἡ γυνὴ τῷ Θεῷ· Ὁ ὄρις ἠπάτησέ με, καὶ ἔφαγον. Καὶ ἡ μὲν ἀπάτη ἢ ἀπὸ τοῦ ὄψεως ἐξέτελε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ ἀπάτη ἢ γενομένη τῷ προφῆτῃ εἰπόντι, Ἡπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθηρ, ἔγαγεν αὐτὸν ἐπὶ τριηλικαύτην τῆς προφητείας χάριν, ἐπὶ τῷ αὐξῆσαι ἐν αὐτῷ τὴν δύναμιν, ἐπὶ τῷ τελειωθῆναι αὐτὸν, καὶ δυνηθῆναι ὑπηρετήσασθαι μετὰ τοῦ μὴ φοβεῖσθαι ἄνθρωπον, τῷ βουλήματι τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἡμεῖς νοοῦντες καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος (2),

Παρακινδυνεύσαι θέλω, καὶ παράδειγμα δοῦναι ὠφελιμῶν ἠπατημένων. Εἰσὶ τινες οἱ διὰ τοῦτο ἀσχοῦντες ἀγγελίαν καὶ τὴν καθαρότητα, καὶ ἄλλοι οἱ διὰ τοῦτο ἀσχοῦσι τὴν μονογαμίαν, ἐπεὶ προσεδόκησαν ἀπόλλυσθαι τὸν συνοουσίασαντα γαμικῶς, ἀπόλλυσθαι τὸν διγαμησαντα. Συγκρίνομεν καθ' ἑαυτούς· Ὅτι λυσιτελεῖ τῇ μονογαμίᾳ ἠπατηθῆναι καὶ οἴεσθαι κολάζεσθαι, καὶ αἰωνίῳ κολάζει παραδίδοσθαι τὴν διγαμίαν, ἵνα μείνῃ μονόγαμος καὶ καθαρὰ, ἢ γυνῶναι τὸ ἀληθές, καὶ διγαμηθῆναι νομίζω. Παντὸς οὐτινοσοῦν βλέποντος τὸ ἀκόλουθόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι μακαριώτερον μὲν ἦν τὸ καθαρεῖν, καὶ μὴ διγαμεῖν μὴ ἠπατημένην, καὶ ὄραν, ὅτι μετέχει μὲν σωτηρίας τινὸς καὶ ἡ διγαμία, οὐ μὴν τοσαύτης μακαριότητος, ὅσης ἡ καθαρεύουσα· εἰ δὲ μὴ δύναται τοῦτο, βέλτιον τὸ ἠπατηθῆναι, ὡς ἀπολλυμένων διγαμῶν καὶ διὰ τὴν ἀπάτην καθαρεῖν, ἢ τὸ ἀληθές ἐγνωσῆναι, καὶ ἐν ἐλάττωι γενομέναι τῷ τῶν διγαμῶν τάγματι. Τοιοῦτόν τι εὐρήσεις καὶ ἐπὶ τινῶν ἀσχοῦντων τὴν ἀγγελίαν, καὶ τὴν καθαρότητα τὴν παντελῆ. Πολλὰ δ' ἂν καὶ ἄλλα εὐρεθῆναι κατὰ ἀπάτην ἀφ' ἡμῶν γεγόμενα, καὶ

⁷⁶ Gen. iii, 13. ⁷⁷ Isa. xix, 14.

(1) Codex Vatican., καύχησιν.

(2) Post πρῶτος addo cum Ghislerio καὶ εἰς τὸ μέλλον.

ὠφελύοντα ἡμᾶς. Πόσοι δὲ νομιζόμενοι σοφοί, εὐρόν-
τες τὸ περὶ κολάσεως ἀληθῆς, καὶ διελθόντες δῆθεν
τὰ τῆς ἀπάτης, ἐν χεῖροσι γέγονασι βίω; Ἐλυσιτέλει
αὐτοὺς φρονεῖν, ὡς ἐφρόνουσι πρότερον, περὶ τοῦ,
ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ ὅτι τὸ πῦρ
αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ὅτι ἔσονται εἰς δρα-
σιν πάση σαρκί· καὶ ὅτι τὸ ἀχυρον κατακαυθή-
σεται περὶ ἀσβέσσω. Ἐὰν δὲ ἄλλο τι φαντασθέντες
περὶ τὴν πρώτην αὐτῶν, ἐν οἷς μέλλουσι (1) τοῦ
πλούτου τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνοχῆς καὶ
τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖν, ὅρα εἰ μὴ ἀληθῶς
διὰ τοῦτο, ἐπεὶ μὴ ἔδοξαν ἠπατήσθαι, ἐθησαύρι-
σαν αὐτοῖς ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης καὶ ἀποκαλύψεως
καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἂν θησαυρίσαντες
εἰ ἠπατήθησαν. Ταῦτα διὰ τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἀπάτην,
ἐπεὶ εἶπεν ὁ προφήτης· Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ
ἠπατήθη. Παρέλθωμεν δὲ ἰδίᾳ καὶ τὸ, Ἠπατήθη.
Διὰ τί οὐκ εἶπε μόνον, Ἠπάτησάς με, Κύριε, ἀλλὰ
προσέθηκε καὶ τὸ, Ἠπατήθη; Ἔστιν ἐνίοτε ἐπινοῆ-
σαι τὸ ἀπατᾶν ἐνεργούντά τινα τὴν ἀπάτην, ἄλλον δὲ
φυσιασόμενον ἀπατηθῆναι, καὶ οὐκ ἀπατῶμενον. Ὅταν
δὲ ὁ μὲν ἐνεργήσῃ τὸ ἀπατᾶν, ὁ δὲ μὴ φυλάξῃται
ἀπατηθῆναι, ἀλλ' ἐμπέσῃ εἰς τὴν ἀπάτην, εἴποι ἂν·
Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθη. Ἐγὼ δὲ γε-
νόμενος κατὰ τὸν τόπον, καὶ τοιαῦτά τινα εἶποιμι·
Ἔστιν ἐν λέγει μοι ὁ ὄψις, καὶ ἀληθῆ μοι λέγει, καὶ
ἀπατᾶν με θέλει, ὑφορῶμαι αὐτοῦ τοὺς λόγους, πειθό-
μενος, ὅτι, εἶπε ἀπατᾶ με, εἶπε ἀληθεύει, βλάπτει
με· καὶ ἡ ἀλήθεια γὰρ αὐτοῦ βλάπτει· οὐδὲν ὠφέλι-
μον ἀπὸ τοῦ ὄψεως γίνεται· ἐπεὶ μὴ δύναται δέν-
δρον ποτηρὸν κάρποις ἀγαθοῦς ἐνεργεῖν. Ὁ ἐὰν
δὲ λέγει μοι ὁ Θεός, καὶ πειθομαι, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ λέ-
γων, ἔτοιμός εἰμι παρέχειν ἑμαυτόν. Ἀληθεύει, δέ-
χομαι. Ἀπατᾶν με βούλεται, ἐκὼν ἀπατῶμαι, Θεός
με μόνος ἀπατάτω· καὶ ἐπεὶ παρέχω ἑμαυτόν, πει-
θόμενος Θεὸν εἶναι τὸν λέγοντα, καὶ ἀπατάσθαι, καὶ
οὐ περιεργάζομαι, θέλω ἀπατῶμενος μὴ ὑπ' ἄλλου
ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπατηθῆναι. Διὰ τοῦτο λέγω, ὅτι,
Οὐ μόνον σὺ ἐνήργησας τὸ ἀπατᾶν, ἀλλ' ὅτι καγὼ πέ-
πονθα τὸ ὑπὸ σοῦ ἀπατάσθαι· καὶ κατὰ τοῦτο λέγω,
ὅτι, Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθη. Τί δὲ
ἀκολουθεῖ τῷ τὸν Θεὸν εἶναι ἀπατῶντα, καὶ ἀνθρω-
πον εἶναι τὸν ἀπατῶμενον; Ἐκράτησας, καὶ ἐδυ-
νάσθης. Τότε με κρατεῖ, ἐὰν με κατ' ἀρχὰς εἴ τι νῆ-
πιον ἐν Χριστῷ ἀπατήσῃ, καὶ κρατήσας δύναται.
Ἐὰν δὲ μὴ κρατήσῃ, τότε μοι χρεῖα πόνων. Ἐκρί-
τησας, καὶ ἐδυνάσθης.

Ἐξῆς τούτοις λέγει· Ἐγενόμην εἰς γέλωτα, πᾶ-
σαν ἡμέραν διετέλεσα μυκτηριζόμενος. Καὶ εἰς
τοῦτον τὸν τόπον ταῦτα ἤκουον, ὅτι Ἱερεμίας γέγονε
κατὰ χρόνους ἀμαρτωλοτάτων· ἐπ' αὐτοῦ γοῦν γέ-
γονεν ἡ αἰχμαλωσία· καὶ οὕτως ἦσαν ἀμαρτωλοί,
ὥστε μυκτηρίζειν, καὶ γελᾶν, καὶ χλευάζειν, εἰ ποτε
ὁ προφήτης τὸ προοίμιον ἔλεγε τὸ προφητικόν, τὸ,
⁷⁸ Isa. LXVI, 24. ⁷⁹ Matth. III, 12. ⁸⁰ Rom. II, 5.

10.

(1) Forte legendum : αὐτῶν οἴησιν, μέλλουσι.

A descendat bigamorum locum. Tale quidpiam reperies etiam in quibusdam qui castitatem colunt, et perfectam peritatem. Multa item alia reperies quæ a nobis sunt, deceptis quidem, sed ad utilitatem. Quot inter sapientes habitū, cognita veritate de pœnis et errore depulso, pejorem vitam exegerunt? Præstitisset ipsos sentire, uti prius sentiebant de istis: Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in visionem omni carni⁷⁸; et: Paleæ comburentur igni inexstinguibili⁷⁹. Si autem aliud quidpiam quam antea cogitabant, in animum sibi inducentes, divitiis bonitatis Dei, et patientiæ, et longanimitatis despecturi sunt, vide annon vere, propterea quod non visi sunt decipi, thesaurizaverint sibi iram in die iræ et revelationis justi iudicii Dei⁸⁰, nequaquam thesaurizaturi, si fuissent decepti. Atque hæc de ea quæ a Deo fit fraude, quoniam dixit propheta: Decepisti me, Domine, et deceptus sum. Breviter dispiciamus separatim etiam istud: Deceptus sum. Cur non dixit tantum: Decepisti me, Domine, sed addidit: Deceptus sum? Interdum licet animo concipere quempiam qui decipere moliat, alium vero qui sibi a fraude caveat et non decipiatur. Cum ille fraudem paraverit, alter vero sibi non caverit, sed in fraudem incidit, tunc iste potest dicere: Decepisti me, Domine, et deceptus sum. Ego vero quoniam hunc locum attingi, istiusmodi quædam dixero. Quodcumque mihi dixerit serpens, seu verum dicat, seu decipere me velit, ejus verba mihi suspecta sunt, utpote cui persuasum est eum, sive decipiat me, sive verum dicat, mihi nocere; nam et veritas ejus noxia est: nihil quod prosit a serpente sit; quandoquidem non potest arbor mala fructus bonos ferre⁸¹. Quidquid vero mihi dicat Deus, cum mihi persuasum est Deum esse qui dicit, paratus sum me ipsum dedere. 268 Vera dicit? Suscipio. Decipere me, vult? Lubeis decipior, dummodo solus Deus me decipiat. Et quia me ipsum trado, certus Deum esse qui loquitur, nihil curo decipi. Volo cum decipior, a nullo alio, sed a Deo decipi. Idecirco dico te non solum operatum esse fraudem, sed eam me quoque a te ultro passum esse: et hoc sensu dico: Decepisti me, Domine, et deceptus sum. Quid porro sequitur ex eo quod Deus decipiat, et homo decipiatur? Obtinuisti et potuisti. Tunc me obtinet, quando me in principio adhuc infantem in Christo deceperit, et obtinendo potest. Si autem non obtinueris, tunc laboribus mihi opus est. Obtinuisti, et potuisti.

5. Post hæc ait⁸²: Factus sum in derisum, tota die perseveravi subsannatus. In hunc quoque locum hæc audiui, Jeremiam fuisse temporibus iniquissimorum hominum; sub ipso igitur captivitas contigit, et eo iniquitatis devenerant, ut subsannarent, deriderent, ludibrioque haberent, si quando propheta proœmium adhibebat propheticum istud⁸³:

⁸¹ Matth. VII, 18. ⁸² Jerem. XX, 7. ⁸³ Ibid., IX,

Hæc dicit Dominus. Irridebant audientes, et subsannabant quæ dicebantur. Qui deceptus fuerat, cui fraus utilitati fuerat, verebatur dicere : *Hæc dicit Dominus.* Quamobrem et ipse volens decipere et decipiendo utilitatem percipere, aiebat : Meos sermones propono vobis, quoniam sermones Domini non auditis. Præbebant deinde illi aures tanquam sermonibus Jeremiæ, et verba Dei audiebant. Hæc mihi dicebat qui hunc locum enarrabat, examinans proœmia et prophetiarum initia. Prophetiæ igitur Jeremiæ initium apud nos quidem tale est quale exhibent Septuaginta, qui nescio quid in mente haberint cum verterunt ⁸⁴ : *Verbum Dei quod factum est ad Jeremiam filium Chelciæ de sacerdotibus*, sed in textu Hebraico et reliquis editionibus habetur : *Verba Jeremiæ filii Chelciæ*, et omnes consentiunt dicendo : *Verba Jeremiæ filii Chelciæ.* Sed cur *verba Jeremiæ*? Quoniam cum eos qui sermonem audire volebant alloqueretur, proœmium illi fuit : *Audite sermones meos.* Et nos quandoque idem facimus, cum id usui nobis esse videtur. Nonnunquam ab ethnicis sermones mutuumur, ut illos ad fidem adducamus ; et cum viderimus eos ita a Christianismo aversos, ut vel ipsum nomen exsecrentur et oderint, si audierint Christianorum esse sermonem, non præ nobis ferimus Christianum utili sermoni profereudo esse idoneum, sed cum ejusmodi sermo pro virili fuerit a nobis stabilitus, et viderimus cupidum auditorem non vulgari modo id quod dicitur auscultantem, tunc confitemur hunc laudabilem sermonem, Christianorum **269** esse sermonem, et simile quiddam facimus ut is qui dixit, non statim : *Hæc dicit Dominus*, sed, audite sermones quos ego dico Jeremias. Hæc propter illud : *Factus sum in derisum.* Et nos si quando loquentes risu excipimur, indignamur, cum tantus propheta Jeremias dicat : *Factus sum in derisum, tota die perseveravi subsannatus.* Quid dico, Jeremias? Etiam meus Jesus subsannabatur. Audiebant enim, inquit ⁸⁵, *omnia hæc Pharisæi qui erant avari, et deridebant illum.* Sed Dominus subsannat omnes qui subsannant verba Dei. *Factus sum in derisum.* Vide qualiter vixerint prophetæ, nunc derisi, nunc periculis expositi, projecti, lapidibus a populo petiti, e medio sublatis, odio habiti, in fugam conjecti. Plurimum perpassi sunt et sustinuerunt, ut secundum voluntatem Dei ab eo solo gloriam quærentes, prædicando verbum, finem a Deo propositum consequerentur. *Tota die perseveravi subsannatus.* Accusatur illa generatio, quod non paucis diebus fuerit ab ea subsannatus propheta, sed tota die perseveraverit subsannatus.

6. *Quia amaro verbo meo ridebo* ⁸⁶. Est quedam promissio risus, de qua promissione nomen accepit patriarcha Isaac. Risus quippe interpretatur. Risum porro promitti liquet ex hoc : *Beati qui nunc lugent.*

⁸⁴ Jerem. i, 1. ⁸⁵ Luc. xvi, 14. ⁸⁶ Jerem. xx, 7.

(1) Δηλονότι. Forte legendum, δηλόν ἐστιν.

Τάδε λέγει Κύριος. Ἐγέλωσιν οἱ ἀκούοντες, καὶ ἐμυκτηρίζον τὰ λεγόμενα. Ἐφυλάξατο εἰπεῖν τὸ, *Τάδε λέγει Κύριος*, ὁ ἀπατηθεὶς, καὶ ὠφελήθεις ἐκ τοῦ ἀπατάσθαι. Διδὸν καὶ αὐτὸς, βουλόμενος ἀπατᾶν ἐπὶ τῷ ὠφελείσθαι ἐκ τοῦ ἀπατᾶν, ἔλεγεν, ὅτι, Ἐμοῖς ὑμῖν λαλῶ, ἐπεὶ οὐκ ἀκούετε τοῦ Κυρίου λόγους. Εἶτα ἐκεῖνοι παρεῖχον τὰς ἀκοάς, ὡς λόγοις Ἰερεμίου, καὶ ἤκουον λόγων Θεοῦ. Ταῦτα δὲ μοι ἔλεγεν ὁ παραδιδούς μοι τὸν τόπον, ἐξετάζων τὰ προοίμια καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν προφητειῶν. Ἔστι τοίνυν καὶ ἀρχὴ τῆς προφητείας Ἰερεμίου παρὰ μὲν ἡμῖν, ὡς οἱ Ἐβδομήκοντα παραδεδώκασιν, οὐκ οἶδ' ὅ τι σκοπήσαντες· *Τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐγένετο ἐπὶ Ἰερεμίου τὸν τοῦ Χελκίου ἐκ τῶν Ἰερῶν*· ἐν δὲ τῷ Ἑβραϊκῷ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐκδόσεσι λόγοι Ἰερεμίου υἱοῦ Χελκίου· καὶ πάντες συνεφώνησαν τῷ εἰπεῖν· *Λόγοι Ἰερεμίου υἱοῦ Χελκίου.* Διὰ τί οὖν *Λόγοι Ἰερεμίου*; Ἐπειδήπερ τὸ προοίμιον αὐτῷ ἐν τῷ λέγειν πρὸς τοὺς μὴ βουλομένους ἀκούσαι ἦν· *Ἀκούσατέ μου τοὺς λόγους.* Καὶ ἡμεῖς ἔσθ' ὅτε τοιαῦτα, ὅταν λυσιτελεῖς ἡμῖν φανῆ, ποιούμεν. Ἐνίστα λόγους ἀπὸ τῶν ἔθνων προσάγομεν, βουλόμενοι αὐτοὺς προσάγαγεῖν τῇ πίστει· καὶ ἐάν ἴδωμεν, ὅτι διαβεβημένοι εἰσὶ πρὸς Χριστιανισμὸν, καὶ βδελύσσονται τὸ ὄνομα, καὶ μισοῦσι τὸ ἀκούσαι, ὅτι οὗτος ὁ λόγος Χριστιανῶν ἐστίν, οὐ προσποιούμεθα Χριστιανὸν λέγειν λόγον ὠφέλιμον· ἀλλ' ὅταν ὁ λόγος ἐκεῖνος κατασκευασθῆ κατὰ δύναμιν ὑφ' ἡμῶν, καὶ δοκοῦμεν ἔρῃν τὸν ἀκροατὴν οὐχ ὡς ἔτυχε τοῦ λεγομένου ἀκούσαντα, τότε ὁμολογοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἐπαινετὸς λόγος Χριστιανῶν λόγος ἦν· καὶ ποιούμεν τι παραπλήσιον τῷ εἰπόντι οὐκέτι, *Τάδε λέγει Κύριος*, ἀλλὰ, *Ἀκούσατε λόγους ἐμοῦ Ἰερεμίου.* Ταῦτα δὲ τὸ· *Ἐγενόμην εἰς γέλωτα.* Καὶ ἡμεῖς ἀγανακτοῦμεν, ἐάν ποτε λαλοῦντες γελασθῶμεν, ὅπου ὁ Ἰερεμίας ὁ τοιοῦτός φησιν· *Ἐγενόμην εἰς γέλωτα, πᾶσαν ἡμέραν διετέλεσα μυκτηριζόμενος.* Τί λέγω, Ἰερεμίας; Καὶ ὁ ἐμὸς Ἰησοῦς ἐμυκτηρίζετο· *Ἦκουον γὰρ, φησί, ταῦτα πάντα οἱ Φαρισαῖοι, φιλάργυροι ὑπάρχοντες, καὶ ἐμυκτηρίζον αὐτόν.* Ἄλλ' ὁ Κύριος ἐμυκτηρίζει ἐμυκτηρίζοντας τοὺς πάντας τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ. *Ἐγενόμην εἰς γέλωτα.* Ὅρα ποταποὺς βίους ἐβίωσαν οἱ προφῆται, πῆ μὲν καταγελώμενοι, πῆ δὲ κινδυνεύοντες, καὶ καταβαλλόμενοι, καὶ λιθοβολούμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἀναιρούμενοι, μισούμενοι, ἐκδιωκόμενοι, καὶ πᾶν ἔπασχον, καὶ ὑπέμενον, ἵνα κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ δέξαν τὴν παρ' αὐτοῦ μόνου ζητούντες, κηρύσσοντες τὸν Λόγον, τύχῃσι τοῦ τέλους τοῦ παρὰ Θεοῦ. *Πᾶσαν τὴν ἡμέραν διετέλεσα μυκτηριζόμενος.* Κατηγορία τῶν κατὰ τὴν γενεὰν ἐκείνην, ὅτι οὐδὲ

Ὅτι μικρῷ λόγῳ μου γελάσομαι. Ἔστι τις ἐπαγγελία γέλωσ, ἥς ἐπαγγελίας ἐπώνυμός ἐστιν ὁ πατριάρχης Ἰσαάκ. Ἐρμηνεύεται γὰρ γέλωσ. Ὅτι δὲ ἐπαγγελία γέλωσ, δηλονότι· (1) ἐκ τοῦ, *Μακάριος*

οὐ κλαίοντες νῦν, ὅτι γελᾶσθε. Ἡ δὲ ἐπαγγελία· Ὅτι γελᾶσθε. Ὅσπερ ἐπαγγελία· Υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται, καὶ, τὸν Θεὸν ὄψονται, καὶ, Κληρονομήσουσι τὴν γῆν, καὶ, αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· οὕτως ἔστιν ἐπαγγελία γέλωτος, ἢ ἐπαγγελία τὸ ἐναντίον ὁ μακαριζόμενός ἐστι κλαυθμός. Ζητήσεις δὲ εἰ τοῦτω τῷ ἀγαθῷ γέλῳ καθ' ἑτέραν καὶ ἑτέραν ἐπίνοιαν συνάδει μὲν ὁ μακαριζόμενος κλαυθμός, ἐναντιοῦται δὲ ὁ τοῖς ἐναντίοις ταλανιζόμενος ἀποκείμενος κλαυθμός ἕτερος. Οὐαὶ γὰρ οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πενήθουσι καὶ κλαύσονται. Ἄλλος γὰρ κλαυθμός ὁ μακαριζόμενος, ἄλλος ὁ ἀποκείμενος τοῖς κακῶς βεβιωκόσιν. Εἰ δέ τι κάκεινος τέλος ἔχει ὠφέλιμον, οὐκ οἶδα. Τί λέγω; Ἀκούε Παύλου. Ὅτε ἐδίδασκεν, ἐπραγματεύετο λέγων λυπήσαι τοὺς ἀκούοντας· καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι τότε μάλιστα εὐφραίνετο, ὅτε ἐλυπεῖτό τις ἐξ αὐτοῦ· φησὶ γάρ· Καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ; Καὶ εἰ τίς τε ἱκανός ἐστι κινήσαι ψυχὴν ἀκροατοῦ μάλιστα ἡμαρτηκότος, τοιοῦτους εὐχεται λόγους λέγειν, οἵτινες ἀπὸ δυνάμειος, καὶ παρατάξεως καὶ θειότητος, καὶ νοημάτων ἀπαγγελλόμενοι ἱερῶν σεισοῦσι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκούοντος, καὶ κινούσιν ἐπὶ πένθος, καὶ ἐπὶ κλαυθμόν, καὶ ἐπὶ δάκρυα, ὡς χαίρειν τὸν λέγοντα, ὅτε ἴδῃ τὸ ἀκροατήριον τερπόμενον, καὶ γελῶν ἐπὶ τοῖς λεγομένοις. Ὅπου μὲν γὰρ εἰς ἐπαγγελίας ἄγει, ὡς διὰ στενῆς καὶ τεθλιμμένης τῆς ἐν τῷ λυπεῖσθαι ὁδοῦ ἐπὶ τὴν ζωὴν, καὶ διὰ τοῦ κλαυθμοῦ ἄγει ἐπὶ τὸν μακαριζόμενον γέλῳτα· ὅτε δὲ οὐ τοῦτο ἀνέει, φοβοῦμαι μὴ τοιαῦτα λέγῃ· Οἶα (2) οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πενήθησθε, καὶ κλαύσθε. Πρὸς τί δέ μοι τοῦτο εἴρηται ἢ βουλομένῳ ὑπαινέξασθαι, ὅτι λέγει, Πικρῷ λόγῳ μου γελᾶσομαι, καὶ παραστήναι γέλῳτα κλαυθμοῦ, καὶ κλαυθμὸν ἐκείνον ἐν κλαύσονται οἱ ἐνταῦθα γελῶντες, τάχα τοῦ Θεοῦ πραγματευομένου ἐγγενῆσαι αὐτοῖς κλαυθμόν; Ἐκεῖ γὰρ ἔσται ὁ κλαυθμός καὶ ὁ βρυγμός τῶν ὀδόντων. Καὶ τοῦτο πραγματεύεται ὁ Θεὸς ὁρῶν, ὅτι ὁ κλαίων ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἁμαρτήμασιν, ὁ θρηνῶν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις παρανομήμασιν, ἤδη εἰς συναίσθησιν ἐκλύθη τῶν ἰδίων κακῶν. Ὡς εἶπε ἕκαστος ἡμῶν καθ' ἕκαστον ἁμάρτημα ἔλεγε· Λούσω καθ' ἑκάστην νύκτα τὴν κλίτην μου, ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. Ὡς εἶπε ἕκαστος ἡμῶν ἔλεγε ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἁμαρτήμασι κλαίων· Ἐγενήθη μου τὰ δάκρυά μου ἄρτος ἡμέρας καὶ νυκτός. Ἐάν μου ὁ λόγος πικρότερος ἐνταῦθα ἢ, πικρότερος δὲ διὰ τὸ θλίβεσθαι με, δι' αὐτὸν ἀρτίζονται οἱ ἀκούοντες εἰ ἐλεγχόμενοι. Ὅταν βαρῶνται τὸν λέγοντα, οἶδα, ὅτι ἐπὶ τῷ πικρῷ λόγῳ μου τὸ τέλος ἐστὶ γελᾶν, γελᾶν δὲ τὸν τῶν μακαριζομένων γέλῳτα. Καὶ τοῦτο μου γελᾶσομαι· ἤδη μὲν πικρῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐκ ἤδη γελῶ, ἀλλὰ πικρῷ λόγῳ μου γελᾶσομαι.

Ἀθεσίαν καὶ ταλαιπωρίαν ἐπικαλέσομαι. Θεὸν ἐπικαλεῖται ὁ δίκαιος, τὴν σοφίαν ἐπικαλεῖται καὶ ὁ ἀδίκος· Ἔσται γὰρ, φησὶν, ὅτε ἐπικαλέσεσθέ με·

Sequitur promissio: Quoniam ridebitis⁸⁷. Sicuti promissio est: Filii Dei vocabuntur; et: Deum videbunt; et: Hæreditabunt terram; et: Ipsorum est regnum cælorum⁸⁸: ita promissio est risus, cui opponitur luctus qui beatus dicitur. Quæres num huic bono risui secundum alium et alium sensum congruat luctus qui beatus dicitur, opponatur vero luctus alius qui miserabilis prædicatur, et illos manet qui e contrario nunc rident. Væ etenim illis qui nunc rident quoniam lugebunt et flebunt⁸⁹. Alius quippe luctus qui beatus dicitur, alius qui illos manet qui male vixerint. Utrum autem etiam ille finem quempiam habiturus sit utilem, nescio. Quid dico? Audi Paulum. Cum docebat, id satagebat ut ex ejus sermonibus auditores contristarentur, et constitetur se tunc maxime lætatum esse, quando quis contristabatur ex ipso; ait enim⁹⁰: Et quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et si quis idoneus est ad movendum auditoris præsertim peccatoris animum, ejusmodi optat proferre verba quæ virtute, ordine, divinitate atque sacrorum sensuum pondere percellant auditoris animum, et moveant ad luctum, ad fletum, ad lacrymas, ita ut gaudeat orator, **270** cum viderit auditores gaudio delibutos iis quæ dicuntur arridere. Nam quando ad promissiones ducit tanquam per angustam et mœroribus plenam viam ad vitam, ita per fletum ducit ad beatum risum. Cum vero hoc non perficit, timeo ne dicat talia⁹¹: Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis. Quorsum autem hæc a me dicta sunt, nisi quod subobscure volui indicare quid dicat his verbis: Amaro verbo meo ridebo; et ostendere risum fletus et fletum illum quem fundent ii qui hic rident, Deo fortasse luctu eos afficiente? Ibi enim erit fletus et stridor dentium⁹². Atque id agit Deus videns fletum ob propria peccata, et lugentem ob propria delicta jam in conscientiam suorum malorum venisse. Utinam unusquisque nostrum pro singulis suis peccatis diceret⁹³: Lavabo per singulas noctes lectum meum, et lacrymis meis stratum meum rigabo. Utinam unusquisque nostrum ob sua peccata fletendo diceret⁹⁴: Fuerunt mihi lacrymæ meæ panis die ac nocte. Si hic oratio mea acerbior sit, acerbior autem, quoniam angor, auditores qui redarguuntur, illam ægre ferunt; sed cum me dicentem moleste ferunt, scio amaro verbo meo finem fore risum, risum beatorum. Quod fortasse sciens propheta dicebat: Quia amaro verbo meo ridebo. Nunc quidem amaro verbo, et nondum rideo, sed amaro verbo meo ridebo.

τάχα εἰδὼς ὁ προφήτης ἔλεγεν· ὅτι, Πικρῷ λόγῳ μου γελῶ, ἀλλὰ πικρῷ λόγῳ μου γελᾶσομαι.

7. Prævaricationem et miseriam invocabo⁹⁵. Deum invocat justus, sapientiam invocat etiam iniquus. Erit enim, inquit⁹⁶, cum invocabitis me, sed ego non

⁸⁷ Luc. vi, 21.⁸⁸ Matth. v, 9, 8, 4, 3.⁸⁹ Luc. vi, 25.⁹⁰ II Cor. II, 2.⁹¹ Luc. vi, 25.⁹² Matth. viii, 12.⁹³ Psal. vi, 7.⁹⁴ Psal. xli, 4.⁹⁵ Jerem. xx, 8.⁹⁶ Prov. i, 28.

(2) Οἶα. Legn ὠαί.

*exaudiam vos. Illic quidem tam injustos quam justos manifestum est invocare nomen Domini; et omnis qui invocaverit nomen Domini salvus erit*⁹⁷; hic autem propheta dicit: *Prævaricationem et miseriam invocabo*. Sicut Deum, sic prævaricationem, sicut Dominum, sic miseriam. Num rem bonam invocat Jeremias, cum promittit, dicens: *Prævaricationem et miseriam invocabo*? Sed consideranda sunt pacta quæ inimus, et quomodo frangantur; nonnunquam enim pacta male contrahuntur, quibus male initis utinam prævaricationem invocemus. Ita si cognovero latam et spatiosam viam quæ ducit ad interitum, et quod per eam iter faciens nihil molesti patiar, de lata illa et spatiosa via transiero **271** ad angustam et arctam, etiam mala sustinens dico: *Miseriam invocabo*. Dissolvam fœdera cum mundo et rebus humanis inita, ut cœlestia recipiam. *Miseriam invocabo*. Ita porro deserens vitam latæ et spatiosæ viæ, veniensque ad angustam et arctam, ut siam miser quemadmodum Paulus, dico: *Miseriam invocabo*. Neque enim homo quilibet dicit⁹⁸: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus*? Sed qui intellexerit corpus mortis, qui liberari voluerit de corpore mortis hujus, is dicit: *Infelix ego homo*. Qui vero corpus amat, quod vulgus hominum solet, qui futurum sæculum non credit, nequaquam dicit: *Infelix ego homo*; sed beatum se putat quod homo sit et versetur in mortis corpore. Igitur si percipere potuero quomodo Paulus dixerit: *Infelix ego homo*, si miseriam nondum invocavi, invocabo ipsam, pactio-
nes cum vitis frangendo, et cum Jeremia dicam: *Prævaricationem et miseriam invocabo*. Neque enim dixit: *Prævaricationem Dei invocabo*. Volo afferre de Scriptura exemplum justii pactum frangentis, ut ostendam quo pacto ille prævaricationem invocavit. Cum Holopherne pacta fuerat Judith ut per tot dies egressa preces sunderet Deo, quibus elapsis semet Holopherne cubili traderet. Pacta hæc Holopherne admisit, potestatem Judithæ fecit ut extra tentoria Deum oraret. Quid agendum erat Judithæ? Pactane servanda an frangenda? Certe frangenda, ut omnes satentur. Pacta enim cum Holopherne inita violare beatum erat apud Deum. Violatura erat Judith pactum cum Holopherne et dixit: *Prævaricationem* **D** *invocabo*; et sane prævaricationem invocavit. Utinam is et ego siam qui dicam: *Prævaricationem invocabo*, et invocem prævaricationem pacti cum serpente, pacti cum diabolo. Pactum olim iniit serpens cum Eva. Illi hæc erat amica, et amicus serpens mulieri. Sed Deus utpote bonus pacta hæc dissolvi et amicitiam hanc pravam deleri curavit, et uti bonus Deus dicit⁹⁹: *Inimicitiam ponam inter te et mulierem, et inter semen tuum et semen illius*. Pie igitur audiamus quo pacto Deus inimicitiam

⁹⁷ Joel. II, 32. ⁹⁸ Rom. VII, 24. ⁹⁹ Gen. III, 15.

(1) *Θέλω παράδειγμα δοῦναι ἀπὸ τῆς Γραφῆς, εἰς. Librum Judith vides ab Origene scripturam appellari; id quod a Nicæna quoque postmodum*

ἐγὼ δὲ οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν. Ἐκεῖ μὲν οἱ ἄδικοι καὶ οἱ δίκαιοι δὲ δηλονότι ἐπικαλοῦνται ποτε τὴν σοφίαν. Καὶ πᾶς ἕς ἐὰν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. Ἔθα δὲ ὁ προφήτης φησὶν, Ἄθεσταν καὶ τάλαιπωρίαν ἐπικαλέσομαι. ὡς τὸν Θεὸν, οὕτω τὴν ἀθεσίαν, ὡς τὸν Κύριον, οὕτω τὴν τάλαιπωρίαν. Ἄρα καλὸν πρᾶγμα ἐπικαλεῖ Ἰερεμίας, ὅτε ἐπαγγέλλει λέγων. Ἄθεσταν καὶ τάλαιπωρίαν ἐπικαλέσομαι; Ἀλλὰ δεῖ κατανοῆσαι συνθήκας ἃς τιθέμεθα, καὶ τὰς ἀθεσίας αὐτῶν. ὅτι ἔστι ποτὲ συνθήκας θέσθαι κακῶς, καὶ μετὰ τὴν θέσθαι συνθήκας κακῶς, εἴθε ἐπικαλοῦμεν τὴν ἀθεσίαν! Οὕτω δὲ καὶ ἐὰν κατανοήσω τὴν πλατείαν καὶ εὐρύχωρον, τὴν ἀπάγουσαν εἰς ἀπώλειαν, καὶ ὅτι ὀρεῶν ἐν αὐτῇ οὐ τάλαιπωρῶ, μεταβαίνω ἀπὸ τῆς πλατείας καὶ εὐρυχώρου ὁδοῦ, καὶ ἔρχομαι ἐπὶ τὴν στενήν καὶ τεθλιμμένην, καὶ τάλαιπωρῶν λέγω. Τάλαιπωρίαν ἐπικαλέσομαι. Ἄθετεῖν μέλλω τὰς συνθήκας τὰς πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰ κοσμικὰ πράγματα, ἵνα ἀναλάβω οὐρανίους συνθήκας. Ἄθεσταν ἐπικαλέσομαι. οὕτω δὲ καταλιπὼν τὸν βίον τὸν τῆς πλατείας καὶ εὐρυχώρου ὁδοῦ, καὶ ἐρχόμενος ἐπὶ τὴν στενήν καὶ τεθλιμμένην, ἵνα γένωμαι τάλαιπωρὸς ὡς Παῦλος, λέγω. Τάλαιπωρίαν ἐπικαλέσομαι. Οὐ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος ἔρει. Τάλαιπωρὸς ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Ἀλλ' ὁ νοήσας τὸ σῶμα τοῦ θανάτου, ὁ ρυθῆναι βουλόμενος ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου, ἔρει τὸ, Τάλαιπωρὸς ἐγὼ ἄνθρωπος. Ὁ δὲ φιλοσωματῶν, ὁ πολλὺς, ὁ ἄπιστῶν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, οὐ λέγει, Τάλαιπωρὸς ἐγὼ ἄνθρωπος, ἀλλὰ μακαρίζει ἑαυτὸν, ὅτι ἔστιν ἄνθρωπος, καὶ ἐπὶ τῷ εἶναι ἐν τῷ τοῦ θανάτου σώματι. Ἐὰν οὖν δυνηθῶ νοῆσαι πῶς Παῦλος εἶπε, Τάλαιπωρὸς ἐγὼ ἄνθρωπος, μηδέπω ἐπικαλεσάμενος τὴν τάλαιπωρίαν, ἐπικαλέσομαι αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀθετεῖν τὰς πρὸς τὴν κακίαν συνθήκας, καὶ λέγω ὡς ὁ Ἰερεμίας. Ἄθεσταν καὶ τάλαιπωρίαν ἐπικαλέσομαι. Οὐ γὰρ εἶπεν. Ἄθεσταν Θεοῦ ἐπικαλέσομαι. Θέλω παράδειγμα δοῦναι ἀπὸ τῆς Γραφῆς (1) δικαίου τοῦ συνθήκας ἀθετοῦντος, ἵνα παραστήσω πῶς ἐκεῖνος τῷ ἔργῳ ἀθεσίαν ἐπεκαλέσατο. Ἰουδῆθ συνθήκας ἔθετο πρὸς τὸν Ὀλοφέρην, ὥστε τὸσῶνδε ἡμερῶν ἐξερχομένη εὐχεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ μετὰ τὸσάσδε ἡμέρας ἑαυτὴν παρέξειν τῇ κόιτῃ τοῦ Ὀλοφέρνου. Ταύτας τὰς συνθήκας ὁ Ὀλοφέρνης ὑπέδεξάτο. ἀπέλυσε τὴν Ἰουδῆθ ἐπὶ τὰς εὐχὰς ἔξω τῆς παρεμβολῆς. Τί ἐχρῆν ποιῆσαι τὴν Ἰουδῆθ; Τηρηῆσαι τὰς συνθήκας, ἢ ἀθετεῖν αὐτάς; Ὁμολόγηται, ὅτι ἀθετεῖται. τὰς γὰρ πρὸς Ὀλοφέρην ἀθετεῖται μακάριον ἦν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐμελλεν ἀθετεῖν τὰς πρὸς Ὀλοφέρην συνθήκας ἡ Ἰουδῆθ. εἶπεν. Ἄθεσταν ἐπικαλέσομαι, καὶ ἐπικαλέσατό γε τὴν ἀθεσίαν. Ὅφελον καγὼ τοιοῦτος γένωμαι, ἵνα εἶπω. Ἄθεσταν ἐπικαλέσομαι, καὶ ἐπικαλέσομαι τὴν ἀθεσίαν τὴν πρὸς τὸν ἕρην, τὴν πρὸς τὸν διάβολον.

synodo factum legimus apud Hieronymum Praefat. in Judith. HÆTIUS.

Συνθήκας ποτὲ ὁ ὄφρις πρὸς τὴν Ἐῤῥαν ἐποιήσατο, καὶ ἦν αὐτῷ φίλος, καὶ ὁ ὄφρις τῇ γυναικί. Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἐπραγματεύσατο, ὡς ἀγαθὸς, τὰς συνθήκας ταύτας λυθῆναι, καὶ τὴν φιλίαν ταύτην τὴν κακὴν διασκεδάσαι, καὶ ὡς ἀγαθὸς Θεὸς λέγει· *Ἐχθρὰν θήσω ἀναμέσον σου, καὶ ἀναμέσον τῆς γυναικὸς, καὶ ἀναμέσον τοῦ σπέρματός σου, καὶ ἀναμέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς*. Εὐγνωμόνως οὖν ἀκούοιμεν (1), πῶς ὁ Θεὸς ἐχθρὰν ποιεῖ τὴν πρὸς τόνδε, ἵνα φιλίαν ποιῆσῃ τὴν πρὸς τὸν Χριστόν· ἀδύνατον γὰρ ἅμα εἶναι φίλον τῶν ἐναντίων. Καὶ ὡς περ οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεῖν, οὕτως οὐδεὶς δύναται εἶναι φίλος καὶ Θεῷ καὶ Μαρμωωνᾷ, φίλος καὶ Χριστῷ καὶ ὄφρι· ἀλλὰ ἀνάγκη καὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς Χριστόν ἐχθρὸν ποιῆσαι πρὸς τὸν ὄφιν, καὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς τὸν ὄφιν ἐχθρὰν γενῆσαι τὴν πρὸς τὸν Χριστόν. *Ἄθεσταν καὶ τάλαιπωρίαν ἐπικαλέσομαι*. Ἴνα δὲ μᾶλλον νοήσῃς τὸ· *Τάλαιπωρίαν ἐπικαλέσομαι*, διαγράψω ὅ τι γινόμενον τοῖς ἀσκηταῖς (2)· πολλάκις γὰρ παρακειμένου τοῦ γῆμαι, καὶ μὴ ἔχειν πρᾶγμα ἐπανισταμένης τῆς σαρκὸς τῷ πνεύματι, αἰρεῖται τις ἐν καταχρήσασθαι τῇ τοῦ γαμεῖν ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ τάλαιπωρεῖν καὶ κάμνειν, ὑπωπιάζειν τὸ σῶμα νηστείας, καὶ δουλαγωγεῖν αὐτὸ ἀποχαῖς τοιῶνδε βρωμάτων, καὶ παντὶ τρόπῳ τῷ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦν. Ἄρ' ὁ τοιοῦτος οὐ τὴν τρυφὴν καὶ ἡδονὴν, καὶ μὴ ἐπικαλεῖσθαι τὴν τάλαιπωρίαν; Εἰ τις οὖν δύναται μιμεῖσθαι τὸν προφήτην, καὶ ἀθεσίαν, ὡς διηγησάμεθα, ἐπικαλεῖσθω, καὶ τάλαιπωρίαν δὲ ἐν ταῖς ἀσκήσεσι ἐπικαλεῖσθω. Ἐτυχε δὲ τὴν ἱστορίαν εἶναι ἀληθῆ καὶ περὶ Ἰερεμίου, ὅτι καὶ ἐν ἀγγελίᾳ ἔζησεν· εἶπε γὰρ αὐτῷ ὁ Κύριος· *Οὐ μὴ λύθῃς γυναικα, οὐδ' οὐ μὴ ποιήσῃς τέκνα*· καὶ ἐν ἀγγελίᾳ ἔζησεν. Ἄθεσίαν γὰρ καὶ τάλαιπωρίαν ἐπεκαλέσατο.

Ὅτι ἐγενήθη λόγος Κυρίου ἐμοὶ εἰς ὄνειδος σμόν. Μακάριος Ἰερεμίας, μὴ ἔχων ἄλλον ὀνειδισμὸν ἢ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· ἡμεῖς δὲ οἱ τάλανες ἔχομεν ὀνειδισμοὺς οὐ διὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ διὰ τὰ ἡμέτερα ἀμαρτήματα! καὶ ὀνειδίζομεθα ἐφ' οἷς πταίομεν, καὶ ἐπαιτάμεν, καὶ λοδοροούμεθα ἐπὶ ταῖς καλαιῖς ἡμῶν. Ὁ δὲ Σωτὴρ (3) οὐ τοιοῦτος ἡμᾶς ὀνειδισμοὺς θέλει ὀνειδίζεσθαι λέγων· *Μακάριοι ἔστε ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς, καὶ διώξωσι, καὶ εἰπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα κατ' ὑμῶν ἕνεκέν μου*. Χαίρετε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ σκιρτήσατε. Ὁ λόγος οὖν, φησὶ, τοῦ Κυρίου ἐγενήθη ἐμὲ εἰς ὀνειδισμὸν καὶ εἰς χλευασμὸν πᾶσαν ἡμέραν. Εἶτα κατανόησον ὡς εἰσιν οἱ προσῆται εὐγνώμονες ἄνθρωποι, καὶ οὐκ ἀποκρυπτόμενοι τὰ ἴδια ἀμαρτήματα ὡς ἡμεῖς, καὶ λέγοντες οὐκ ἐπὶ τῶν τότε μόνον, ἀλλ' ἐπὶ πασῶν τῶν γενεῶν, εἰ ἡμαρτήχασι. Καθὼ μὲν ὄκνω ἐξομολογήσασθαι τὰ ἀμαρτήματά μου ἐπὶ τῶν ὀλίγων ἐνταῦθα, ἐπεὶ μέλουσί μου καταγινώσκειν οἱ ἀκούοντες· ὁ δὲ Ἰερεμίας τι παθὼν ἀμαρτητικὸν οὐκ ἠδέσθη, ἀλλὰ ἀνέγραψεν αὐτοῦ τὴν ἀμαρτίαν· ἀμαρτία γὰρ ἦν τὸ ἐπιφερόμενον ἐν τῷ, *Καὶ εἶπα· Οὐ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ οὐ μὴ λυθῶμαι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ*. Ἐδιδάχθης πάντα ποιεῖν ἐν ὀνόματι Κυρίου,

¹ Jer. xvi, 2. ² Jer. xx, 8. ³ Matth. v, 11, 12.

(1) Ἀκούοιμεν. Codex Scorial., ἀκούεις μὲν.

(2) Codex Scorial., διαγράψω ὅ τι γινόμενον τοῖς

A inter hunc et illam ponat, ut amicitiam inter illam et Christum conciliet. Fieri enim **272** nequit ut quis contrariorum simul amicus sit. Et sicut *nemo potest duobus dominis servire*, ita nemo potest amicus esse Deo et Mammonæ, amicus Christo et serpenti; sed necesse est ut amicitia Christi inimicitias generet cum serpente, et amicitia serpentis inimicitias pariat cum Christo. *Prævaricationem et miseriam invocabo*. Ut vero melius intelligas quid sit, *miseriam invocabo*, describam quod fieri solet ab ascetis. Est enim sæpe qui cum sit ei liberam nubere, sicque vitare molestiam insurgentis adversus spiritum carnis, eligit non abuti nubendi potestate, sed affligi et tolerare, jejuniis corpus domare, ipsum in servitutem redigere talium ciborum abstinentia, et omnimodo spiritu facta carnis mortificare. Nonne hic miseriam invocavit, cum posset deliciis voluptatibusque se dare et miseriam non invocare? Si quis ergo prophetam imitari potest, prævaricationem, ut exposuimus, et miseriam in piis exercitationibus invocet. Id autem vere etiam in Jeremia contigit, cum cælebs caste vixerit; dixit enim illi Deus¹: *Non accipias mulierem, neque facias liberos*, et in castitate vixit. Prævaricationem namque et miseriam invocavit.

τάλαιπωρίαν ἐπεκαλέσατο, παρὸν ἐπιδοῦναι ἑαυτὸν

C **8. Quia factus est sermo Domini in opprobrium mihi**². Beatus Jeremias cui non aliud est opprobrium quam sermo Domini; nos autem miseri quibus opprobrium est non verbum Domini, sed peccata nostra! Nobis opprobrium sunt lapsus nostri tum præsentis tum præteriti. Pro vitis nostris maledicta sustinemus. Verum Salvator non hisce nos opprobriis vexari vult, cum dicit³: *Beati estis cum maledixerint vobis, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos propter me. Gaudete in illa die et exsultate*. Sermo itaque Domini, inquit, *factus est in opprobrium mihi, et in derisum tota die*. Considera deinde quam sint prophetae candidi homines, non, sicuti nos facimus, peccata propria occultantes, at palam non tantum sui ævi hominibus, sed cunctis generationibus dicentes si quid peccarunt. Ego quidem non audeo confiteri hic meas iniquitates coram paucis, quoniam audientes me condemnaturi sunt; at Jeremias, cum aliquid deliquisset, non erubuit, sed suum peccatum scriptis mandavit. Peccatum erat quod subditur⁴: *Eti dixi: Non nominabo nomen Domini, nec loquar ultra in nomine ipsius*. Edoctus es omnia in nomine Domini **273** facere, omnia in nomine Domini agere; tu vero dicis: *Non nominabo nomen*

⁴ Jer. xx, 9.

ἀσκηταῖς.

(3) Σωτὴρ. Codex Vatican., Κύριος.

Domini. Sed quodnam nomen nominaturus es? Nomen deorum alienorum non recordabimini in cordibus vestris, et dicis: Non nominabo nomen Domini, nec loquar ultra in nomine ipsius. Hoc itaque dicit humani aliquid passus, quod nobis etiam usu venire solet. Maxime vero si quis sibi conscius est se ob doctrinam et sermonem aliquando male fuisse habitum, vexatum, et odio habitum, sæpe dicit: Abeo, quid mihi et negotiis si propterea odio sum quod doceam et proferam sermones? Cur non potius in solitudinem et quietem me confero? Tale quidpiam et propheta passus est cum diceret: Et dixi: Non nominabo nomen Domini, nec loquar ultra in nomine ipsius. Sed bonus Dominus qui hæcce tantorum hominum peccata prohibet, non permisit prophetam a quo hæc dicta sunt, in hoc esse veracem, sed voluit ut prævaricationem invocaret, et quod dixerat, re non præstaret. Dixerat enim: Non nominabo nomen Domini, nec loquar ultra in nomine ipsius. Factus est autem, inquit⁴, in corde meo quasi ignis ardens, urens in ossibus meis, et dissolutus sum undique, et non possum ferre. Factus est sermo Domini urens cor ejus. Factum est cor meum quasi ignis ardens, urens in ossibus meis. Subjecti peccatum quod fecerat, dicens: Non nominabo nomen Domini, nec loquar ultra in nomine ipsius; et simul ac confessus est peccatum Jeremias, illud subjecit. Utinam et ego statim atque peccavi, ac verbum reprehensione dignum protuli, sentirem in corde meo ignem ardentem, urentem in ossibus meis, ita ut ferre non possim. Audacter quidpiam enuntiaturus sum, quod an his auditoribus profuturum sit ignoro. Dixit esse quoddam genus ignis, ignis qui sensu non percipitur, dolore ita eum qui cruciatur afficiente ut ei sit intolerabilis. Dixit enim: Factus est in corde meo quasi ignis ardens, et urens non tantum in corde meo, sed et in ossibus meis, et dissolutus sum, et ferre non possum. Ego vereor ne talis sit qui nobis reservatur ignis, qualis fuit in corde Jeremiæ. Sed illum non experti sumus: si experti essemus, propositique essent duo ignes, hic, et externus quo videmus comburi eos qui a præfectis gentium cruciantur, illum potius eligeremus quam hunc; ille enim superficiem comburit, hic autem urit cor, et a corde incipiens permeat per omnia ossa, per omnes corporis partes grassatur, sicque invadit, ut qui ardet sustinere nequeat. Quis 274 de ejusmodi igne dicere potest: Et non possum ferre? Novi etiam latrones qui hunc ignem sustinere non potuerunt propter vim doloris quem inferebat. Alius est dolor quem infert ignis ab Jeremia descriptus dicente: Et factus est in corde meo sicut ignis ardens, urens in ossibus meis, et dissolutus sum undique, et non possum ferre. Hunc ignem accendit Salvator cum dixit⁵: Ignem veni mittere in terram. Et quoniam illum ignem accendit Salvator, ideo incipientibus ipsium audire, ignem

ἐν ὀνόματι Θεοῦ πράττειν· οὐ δὲ λέγεις· Μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου. Ἄλλὰ τοῖον ὄνομα μέλλεις ὀνομάζειν; Ὅνομα θεῶν ἐτέρων οὐκ ἀναμνήσεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν· καὶ λέγεις· Οὐκ ὀνομάσω ὄνομα Κυρίου, καὶ οὐ μὴ λαλήσω ἐτι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Λέγει· οὐκ πεπονηθῶς τι ἀνθρώπινον, ὃ καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πολλάκις πεπονηθῆναι. Καὶ μάλιστα εἰ τις σύνοιδεν ἑαυτῷ διὰ τὴν διδασκαλίαν ποιεῖ καὶ τὸν λόγον ταλαιπωρῆσαντι καὶ πιθόντι καὶ μισθθέντι· πολλάκις λέγει· Ἀναχωρῶ, τί μοι καὶ πράγμασιν, εἰ ἐκ τούτου μισθτός εἰμι, ἐκ τοῦ διδάσκειν, ἐκ τοῦ πρᾶσθαι τὸν λόγον; Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀναχωρῶ ἐπὶ τὴν ἐρημίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν; Τοιοῦτόν τι πέπονθε καὶ ὁ προφήτης λέγων· Καὶ εἶπα· Οὐ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ οὐ μὴ λαλήσω ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπὶ τούτῳ ἀγαθὸς Κύριος ὁ κωλύων τὰς τοιαύτας ἀμαρτίας τῶν τηλικούτων οὐκ ἀφῆκε τὸν προφήτην ἀληθεύσαι εἰπόντα τὰ προκειμένα, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ ἀθεσίαν ἐπικαλέσασθαι, καὶ ἀθετήσαι τὸ εἰρημένον πεποίηκεν Ἰερεμίαν· εἶπε μὲν γάρ· Οὐ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ οὐ μὴ λαλήσω ἐτι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ, φησὶν, ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὡς πῦρ καιόμενον, φλεγόμενον ἐν τοῖς ὀστέοις μου, καὶ παρῆμαι πάντοθεν, καὶ οὐ δύναμαι φέρειν. Ὁ λόγος ὁ τοῦ Κυρίου γέγονε καιῶν αὐτοῦ τὴν καρδίαν. Καὶ ἐγένετο ἡ καρδία μου ὡς πῦρ φλεγόμενον, καιόμενον ἐν τοῖς ὀστέοις μου. Ὑπέβαλε τὴν ἀμαρτίαν ἣν πεποίηκεν εἰπὼν· Οὐ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ οὐ μὴ λαλήσω ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐτι· καὶ ἀπέβαλε τὴν ἀμαρτίαν Ἰερεμίας ἅμα τῷ εἰπεῖν. Εἶθε καὶ γὰρ ἅμα τῷ ἀμαρτῆσαι, καὶ εἰπεῖν λόγον ἀμαρτητικὸν ἠθανόμην, ὅτι γέγονε πῦρ ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὡς πῦρ καιόμενον, φλεγόμενον ἐν τοῖς ὀστέοις μου, ὥστε με μὴ δύνασθαι φέρειν! Μέλλει τι ὁ λόγος τολμᾶν, οὐκ οἶδα δὲ εἰ συμφέρον τῷ τοιοῦτῳ ἀκροατηρίῳ. Ἐρχέτι εἶναι εἶδος πυρός, πυρός οὐκ αἰσθητοῦ, κολάζοντος τὸν κολαζόμενον τοῦ πόνου εἰς τὸ μὴ φέρειν αὐτόν. Εἶπε γάρ· Ἐγένετο ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὡς πῦρ φλεγόμενον καὶ καιόμενον οὐκ ἐν τῇ καρδίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὀστέοις μου· καὶ παρῆμαι πάντοθεν, καὶ οὐ δύναμαι φέρειν. Ἐγὼ φοβοῦμαι μὴ τοιοῦτό ἐστι· τὸ ἀποκείμενον ἡμῖν πῦρ γινόμενον, ὡς ἐν τῇ καρδίᾳ γέγονεν Ἰερεμίου. Οὐ πεπόνθαμεν δὲ αὐτό· εἰ ἐπεπόνθειμεν τοῦτο, καὶ προέκειτο τὰ δύο πυρᾶ, τοῦτο τὸ πῦρ, καὶ τὸ ἐξῴθεν πῦρ, ὃ βλέπομεν ἐπὶ τῶν καιόμενων ὑπὸ τῶν ἡγουμένων τῶν ἐθνῶν, εἰλόμεθα ἂν ἐκεῖνο μᾶλλον τὸ πῦρ ἢ τοῦτο· ἐκεῖνο μὲν γὰρ καλεῖ τὴν ἐπιφάνειαν, τοῦτο δὲ καλεῖ τὴν καρδίαν, καὶ ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς καρδίας διικνεῖται ἐπὶ πάντα τὰ ὀστέα, καὶ ἰκνούμενον ἐπὶ τὰ ὀστέα ἐρχεται ἐπὶ ὅλον τὸν καιόμενον, καὶ οὕτως ἐρχεται, ὡς μὴ δύνασθαι τὸν καιόμενον φέρειν. Τίς ἐπὶ τοιοῦτῳ πυρὶ δύναται λέγειν· Καὶ οὐ δύναμαι φέρειν; Οἶδα καὶ ληστὰς τοῦτο τὸ πῦρ μὴ δυνθθέντας ὑπομένειν διὰ τὸν πόνον ἀπὸ τούτου τοῦ πυρός. Ἄλλος ἐστὶν ὃ

⁴ Jer. xx, 9. ⁵ Luc. xii, 49.

πόνος δ' ἀπὸ τοῦ πυρὸς ὃν διέγραψεν Ἱερεμίας, λέγων· Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὡς πῦρ καιόμενον, φλεγόμενον ἐν τοῖς ὀστέοις μου, καὶ παρεῖμαι πάντοθεν, καὶ οὐ δύναμαι φέρειν· Ἐκείνο τὸ πῦρ ἐκκαίει ὁ Σωτὴρ ὁ εἰπών· Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν· Καὶ ἐπὶ ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἐκκαίει ὁ Σωτὴρ, διὰ τοῦτο τοῖς ἀρχομένοις ἀκούειν αὐτοῦ ἀρχεται ἀπὸ τοῦ πυρὸς, καὶ πρῶτον πῦρ βάλλει αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν· ὡσπερ ὁμολογοῦσι Σίμων καὶ Κλεώπας λέγοντες ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ· Οὐχ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν τῇ ἐδῶ, ὡς διηροίγειν ἡμῖν τὰς Γραφάς; Ἐνθάδε ἡ καρδία καίεται πυρὶ καὶ Σιμωνος καὶ Κλεώπα· ἄκουε λεγόντων· Οὐχ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν;

Τίς ἄξιος ἤδη λαβεῖν ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἐν τῇ καρδίᾳ; Ἴνα μὴ εἰκῆ αὐτὸ λάβῃ, θέλω διαγράψαι τίς ἐστὶν ὁ ἔχων τοῦτο πῦρ ἐν τῇ καρδίᾳ. Διάγραψόν μοι δύο ἡμαρτηκότας τὴν αὐτὴν τῷ γένει ἁμαρτίαν, τὴν μιζάν καὶ τὴν ἀκάθαρτον πορνεύσαν, καὶ ἐν τούτοις τοῖς δύο τοῖς πεπορνευκόσι, τὸν μὲν ἕτερον μὴ λυπούμενον, μὴδὲ ὀδυνώμενον, μὴδὲ δακνόμενον, ἀλλὰ τὸ εἰρημένον ἐν *Παροιμίαις* περὶ τῆς πόρνῆς γυναικὸς πάσχοντα, ἧτις ἐὰν πράξῃ, ἀπονημμένη, οὐδὲν γοησι *πεπραχέναι ἄτοπον*. Ἴδε μοι τὸν ἕτερον μετὰ τὸ πτώμα μὴ δυνάμενον στέγειν, ἀλλὰ κολαζόμενον τὴν συνείδησιν, βασανιζόμενον τὴν καρδίαν, φαγεῖν καὶ πειεῖν οὐ δυνάμενον, οὐ κρίσει νηστεύοντα, ἀλλὰ ἀλγηδόνι τῆς μετανοίας. Διάγραψόν μοι τὸν τοιοῦτον ὄλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάχοντα, καὶ καταπονούμενον, καὶ πορευόμενον, ὠρυόμενον ἄπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ, βλεπόντα αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν ἐνώπιον αὐτοῦ, διὰ παντὸς ἔμπροσθεν ἐλέγχουσαν. Καὶ ἴδε τὸν τοιοῦτον οὐκ ἐπὶ μίαν ἡμέραν, οὐδὲ ἐπὶ μίαν νύκτα, ἀλλ' ἐπὶ χρόνον πολλὸν κολαζόμενον. Τίνα τῶν δύο προκρίνεις; τίνα λέγεις ἐλπίδας ἔχειν παρὰ Θεοῦ; Ἄρ' ἐκείνον τὸν πορνεύσαντα, καὶ μὴ φροντίσαντα, ἀλλ' ἀπαλοῦντα, ὡς καὶ παραδόντα αὐτὸν τῇ ἀσελγείᾳ; ἢ τοῦτον τὸν μετὰ τὴν μίαν ἁμαρτίαν πενθούντα, θρηνοῦντα; Οὗτος δηλονότι ἐλπίδων κρειττόνων ἐστίν. Ὅσον γὰρ πλεον καίεται ὑπὸ τῆς λύπης τοῦ πυρὸς, τοσοῦτον μάλλον ἐλεεῖται, καὶ ἐστὶν αὐτῷ χρόνος ἀντάρκης τῆς κολάσεως οὗτος, ὅσος ἐκείνῳ δίδεται χρόνος κολάσεως τῷ πορνεύσαντι καὶ λυπηθέντι. Καὶ ἐπεὶ χρόνος ἐστὶ τούτῳ τῆς ἐνταῦθα κολάσεως λυσιτελεῖς, διὰ τοῦτο ἐπραγματεύσατο κολάσαι τὸν πεπορνευκότα, καὶ ἦνικα ἐκόλασεν αὐτὸν ἡ λύπη, καὶ εἶδε τὴν λύπην αὐτάρκην, φησί· *Μήποτε τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος, κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην*. Ἐκαστος ἡμῶν ἐξετασάτω τὴν συνείδησιν ἑαυτοῦ, καὶ ἰδέτω τί ἡμαρτεν. Ὅτι δεῖ αὐτὸν κολασθῆναι, εὐχέσθω τῷ Θεῷ τοῦτο τὸ πῦρ τὸ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ ἦκειν ἐπ' αὐτόν· εἶτα τὸ ἐπὶ Σιμωνᾶ καὶ Κλεώπῃ ἐληλυθὸς, ἵνα μὴ τηρηθῆ τῷ ἄλλῳ πυρὶ· εἰ γὰρ μὴ λαβεν ἐνθάδε τὸ πῦρ, ἀλλὰ καὶ ἡμαρτε, καὶ οὐ πεφρόντικε, τηρηθήσεται ἐκείνῳ τῷ πυρὶ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὡς πῦρ καιόμενον, φλεγόμενον ἐν τοῖς ὀστέοις μου· καὶ παρεῖμαι πάντοθεν, καὶ οὐ δύναμαι φέρειν· ὅτι ἤκουσα ψόγον πολλῶν συναθροισμένων κυκλούμενων. Ὁ ἄμειπτος, ὁ μακάριος Ἱερεμίας, καθ' ὑπεξάλρεσιν λέγω τούτου τοῦ μικροῦ ἁμαρτήματος, καὶ

A primo iniicit, primumque in eorum corda immittit ignem quem expertos se fatentur Simon et Cleophas de ejus sermonibus dicentes ⁷: *Nonne cor nostrum ardens erat in via, dum aperiret nobis Scripturas?* Hic et Simonis et Cleophae cor ardet; audi dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat?*

Κλεώπας λέγοντες ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ· Οὐχ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν;

9. Quis modo dignus est accipere istum ignem in corde? Ne frustra illum accipiat, volo describere quis sit qui ignem istum in corde habet. Describe mihi duos homines in idem peccati genus, in foedam impuramque fornicationem lapsos, quorum alter nullo dolore afficiatur, nullo conscientiae morsu compungatur, sed praese ferat quod scriptum est de meretrice, *quae, cum peregerit, tergens se, Non sum, inquit, operata malum* ⁸; alter vero post lapsum ferre nequeat, sed conscientiae poenis vexetur, cordis tormenta sustineat, comedere ac bibere nequeat, jejunio non ex animi voluntate, sed poenitentiae dolore vacet; praeterea is tota die tristis, afflictus, incedens, rugiens a gemitu cordis sui, habeat praec oculis peccatum suum quod se semper coram reprehendat. Vide ipsum non una die, non una nocte, sed per longum tempus agitatam. Utrum horum praefers? utrum dicis in Deo spem habere? num illum qui fornicatus non curat, sed desperata salute in libidinem effusus est; an hunc qui post unum peccatum luget et vere plorat? Hunc utique manifestum est spe niti meliore. Quanto enim amplius dolore ignis uritur, tanto majorem misericordiam consequitur, nec prorogatur ejus supplicium ultra tempus quod ei post fornicationem conceditur ut peccatum lugeat. Et quoniam tempus poenarum quas hic patitur, utile est illi, ideo fornicantem poenis afficiendum curavit. Et ubi eum dolor punivit, viditque doloris jam satis esse, ait ⁹: *Ne forte 275 abundantiori tristitia absorbeat qui ejusmodi est, confirmate in illum charitatem*. Unusquisque nostrum suam ipse conscientiam discutiat, et videat quid peccaverit. Quoniam poenas luere necesse est, oret Deum ut hic ignis Jeremiae veniat in ipsum, et postea ille quem Simon et Cleophas experti sunt, ne alteri igni reservetur. Si enim non hic ignem accepit, sed peccavit, et non curavit, illi igni reservabitur. *Et factus est in corde meo quasi ignis ardens, urens in ossibus meis; et dissolutus sum undique, et non possum ferre, quia audiui vituperationem multorum congregatorum undique* ¹⁰. Inculpatus beatus Jeremias, excepto, inquam, hoc exiguo peccato, et si quod aliud leve commiserit, a plurimis vituperabatur, sed multitudinis vituperium laus erat ei apud Deum. Dicebant nimirum vituperatores isti ¹¹: *Insultate, et insultemus in eum omnes viri amici ejus; observate mentem ejus, si decipietur*.

⁷ Luc. xxiv, 32. ⁸ Prov. xxx, 20. ⁹ II Cor. iv, 7, 8. ¹⁰ Jer. xx, 9, 10. ¹¹ ibid. 10.

Alia perniciose fraude volunt eum circumvenire, et contraria illi de qua dixerat ¹²: *Decepisti me, Domine, et deceptus sum*. Hi autem qui in eum insultant, dicunt ¹³: *Et prævalebimus ei, et sumemus vindictam nostram ex eo*. Putant injuriam se passos qui de suis delictis accusati sunt, et ideo ex hac injuriæ opinione dicunt: *Et sumemus vindictam nostram ex eo*. Tale quid egerunt qui Isaiam secuerunt, siquidem tanquam injuriam passi (quoniam prophetiæ ipsius convertebant, et puniebant eos) accusarunt, increparunt, secuerunt illum, mortisque sententiam in eum tulerunt. Sed his omnibus insultantibus Jeremias ait ¹⁴: *Dominus autem mecum quasi bellator fortis*. Si fuerimus quales nos esse oportet, et ignem istum acceperimus, in peccata nostra non secus ac in Jeremiam ejusque similes venientem, Dominus posthæc nobiscum est quasi bellator fortis. *Et idcirco persecuti sunt, et intelligere non potuerunt* ¹⁵. Qui persequebantur eum Judæi, confusi sunt vehementer et non intellexerunt ignominias suas ¹⁶. Tanto tempore ignominia affecti, non contentur peccata sua. Quoniam Dominus erat cum eo qui persecutionem patiebatur, non poterat in eorum potestate venire. Nunquid vero sicut plurima Jeremias referuntur ad Salvatorem, hoc etiam potest esse istiusmodi? *Insultate enim, et insultemus in eum*, etiam de Salvatore dictum est. Et Dominus erat cum eo *tanquam bellator fortis. Idcirco persecuti sunt, et intelligere non potuerunt* qui persequebantur eum Judæi. *Confusi sunt vehementer, et non intellexerunt ignominias suas*. Tanto tempore dedecore affecti delicta sua non contentur quæ per sæculum non tradentur oblivioni. Sed putant in hoc **276** sæculo fore ut iniquitates eorum oblivioni tradantur; nos vero videmus eorum iniquitates per sæculum non esse oblivioni tradendas, idque videntes in memoriam revocamus istud ¹⁷: *Noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, quanto magis præter naturam insertis non parceret? Dominus igitur virtutum nobiscum, probans justa, intelligens renes et corda* ¹⁸. Dominus probat quidem justa, reprobat autem iniqua, et est, ut ita dicam, trapezita justorum et iniquorum. Hic porro Dominus intelligit renes et corda. Quæro quid differat intelligere renes et corda. Hic quidem scriptum est ipsum intelligere renes et corda. At fortassis aliud sit intelligere renes et corda, aliud scrutari corda et renes. Non omnium scrutatur corda et renes, sed peccatorum. In significato enim verbi hujus *scrutator* insisto, quod in hac vita dicitur de iis qui torquentur in tribunalibus, ubi alii quidem quæstionem habent, de aliis quæstio habetur, et hi in gravissimis doloribus versantur. Tortores itaque scrutantur latera, scrutan-

Α εἶ τι ἄλλο βροχὸν πεποιήκειν, ἐφέγετο ὑπὸ πολλῶν· ἀλλὰ ὁ ὑπὸ τῶν πολλῶν ψόγος αὐτῷ ἐγκώμιον παρὰ Θεῶ ἦν· Ἐλεγον γὰρ οἱ φέγοντες· Ἐπισύστητε, καὶ ἐπισυστώμεν αὐτῷ πάντες ἄνδρες φίλοι αὐτοῦ· τηρήσατε τὴν ἐπίνοιαν αὐτοῦ, εὐάπατηθήσεται. Ἄλλην ἀπάτην ἐβούλοντο αὐτὸν ἀπατήσαι δλέθριον, ἐναντίαν τῇ ἀπάτῃ, περὶ ἧς εἶπεν· Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθη. Λέγουσι δὲ οὗτοι ἐπισυνιστάμενοι αὐτῷ· Καὶ δυνήσομεθα αὐτῷ, καὶ ληψόμεθα τὴν ἐκδίκησιν ἡμῶν ἐξ αὐτοῦ. Οἴονται ἡδίκησθαι οἱ ἐλεγχθέντες ἐπὶ ταῖς ἰδίαις ἀμαρτίαις· καὶ διὰ τοῦτο, οἰηθέντες ἡδίκησθαι, λέγουσι· Ληψόμεθα τὴν ἐκδίκησιν ἡμῶν ἐξ αὐτοῦ. Τοιοῦτόν τι πεποιήκασιν οἱ καὶ τὸν Ἡσαΐαν πρίσαντες. Ὡς ἀδίκηθέντες γὰρ, ἐπειδήπερ αἱ προφητεῖαι ἐπέστρεφον αὐτούς, καὶ ἐκόλαζον αὐτούς, ἤλεγχον, ἐπετίμων, ἐπρίσαν αὐτὸν, καὶ κατεδίκασαν αὐτοῦ ψῆφον θανατικὴν. Ἄλλὰ φησὶν ὁ Ἱερεμίας ἐπὶ τούτοις τοῖς ἐπισυστάσιν· Ὁ δὲ Κύριος μετ' ἐμοῦ καθὼς μαχητὴς ἰσχύων. Ἐὰν γενώμεθα ὁποῖους ἡμεῖς εἶναι χρὴ, καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο παραδεξώμεθα, ἐπὶ ταῖς ἡμετέραις ἀμαρτίαις ἐρχόμενον, ὡς τῷ Ἱερεμίᾳ καὶ τοῖς ὁμοίοις, Κύριος γίνεται μετὰ ταῦτα μετ' ἡμῶν καθὼς μαχητὴς ἰσχύων. Καὶ διὰ τοῦτο ἐδίωξαν, καὶ τοῖσαι οὐκ ἠδύναντο. Οἱ διώκοντες αὐτὸν Ἰουδαῖοι, ἠσχύνθησαν σφόδρα, καὶ οὐκ ἐνόησαν ἀτιμίας αὐτῶν. Ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ ἀτιμαζόμενοι οὐ λέγουσιν ἑαυτῶν τὰς ἀμαρτίας. Ὅτι Κύριος ἦν μετὰ τοῦ διωκομένου, καὶ οὐ δύναται ὑποχείριος αὐτοῖς γενέσθαι διωκόμενος. Μηποτε οὖν ὡς πολλὰ τοῦ Ἱερεμίου ἀναφέρεται εἰς τὸν Σωτῆρα, καὶ τοῦτο δύναται τοιοῦτον εἶναι; Ἐπισύστητε γὰρ, καὶ ἐπισυστώμεν αὐτῷ, εἰρηται καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος. Καὶ Κύριος ἦν μετ' αὐτοῦ καθὼς μαχητὴς ἰσχύων. Διὰ τοῦτο ἐδίωξαν, καὶ τοῖσαι οὐκ ἠδύναντο οἱ διώκοντες αὐτὸν Ἰουδαῖοι· ἠσχύνθησαν σφόδρα, καὶ οὐκ ἐνόησαν ἀτιμίας αὐτῶν. Ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ ἀτιμαζόμενοι οὐ λέγουσιν ἑαυτῶν τὰς ἀμαρτίας, ἀλλ' οἰώντες οὐκ ἐπιλησθήσονται· ἀλλ' οἴονται, ὅτι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἐπιλησθήσονται αὐτῶν αἱ ἀνομῖαι. Ἡμεῖς δὲ ὀρώμεν, ὅτι δι' αἰῶνος αὐτῶν αἱ ἀνομῖαι οὐκ ἐπιλησθήσονται· καὶ ὄρωντες μεμνημένα τοῦ, Μη ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφέστατο, πῶσω μᾶλλον τῶν παρὰ φύσιν οὐ φέσεται; Κύριος οὖν τῶν δυνάμεων μετ' ἡμῶν, δοκιμάζων δίκαια, συνιῶν νεφροὺς καὶ καρδίας. Ὁ Κύριος δοκιμάζει μὲν δίκαια, ἀποδοκιμάζει δὲ ἀδίκαια, καὶ ἔστιν, ἵνα οὕτως ὀνομάσω, τραπεζίτης (·) δικαίων καὶ ἀδίκων· οὗτος δὲ ὁ Κύριος καὶ συνιῶν ἔστι νεφροὺς καὶ καρδίας. Ζητῶ τί διαφέρει τὸ συνιέναι νεφροὺς καὶ καρδίας (2). Ἐνθάδε μὲν οὖν γέγραπται, ὅτι συνιῶν ἔστι νεφροὺς καὶ καρδίας. Καὶ μήποτε ἄλλο ἔστι τὸ συνιέναι νεφροὺς καὶ καρδίας, ἄλλο τὸ ἐτάζειν καρδίας καὶ νεφροῦς. Οὐ πάντων ἐτάζει καρδίας καὶ νεφροῦς, ἀλλὰ τῶν ἡμαρτηχότων·

¹² Jerem. xx, 7. ¹³ ibid. 10. ¹⁴ ibid. 11. ¹⁵ ibid. ¹⁶ ibid. ¹⁷ Rom. vi, 20 21. ¹⁸ Jerem. xx, 12.

(1) *Τραπεζίτης*. Alludit ad dictum illud: δόκιμοι τραπεζῖται γίνεσθε, quod Christo a Patribus antiquis tribuitur, nec in Novo tamen Testamento re-

peritur.

(2) Ζητῶ τί διαφέρει τὸ συνιέναι νεφροὺς καὶ καρδίας. Hæc desunt in codice Scorialensi.

ἐρίστημι γὰρ τῷ σημαινομένῳ τοῦ, ἐτάζειν, ὅπερ λέγεται ἐν τῷ βίῳ (1) τούτῳ ἐπὶ τῶν βασανιζομένων ἐπὶ τοῖς δικαστηρίοις, ὅπου οἱ μὲν ἐτάζουσιν (2), οἱ δὲ ἐτάζονται, οὗτοι δὲ εἰσι καὶ ἐν πόνοις βαρυτάτοις. Οἱ μὲν οὖν κολασταὶ ἐτάζουσι πλευράς, ἐτάζουσι σώματα· Κύριος δὲ μόνος καινὸν ἔχει τρόπον ἐτασμῶν· ἐτάζων γὰρ ἐστι καρδίας, καὶ μόνῳ τῷ Κυρίῳ πρόσσει τὸ ἐξετάζειν (3) καρδίας καὶ νεφρούς. Λησται ἐνταῦθα ἐτάζονται κατὰ πρόσταξιν ἡγουμένου πλευρά· ἐκεῖ δὲ οὐκ ἐκ προστάξεως Θεοῦ, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἐτάζεται τις νεφρούς καὶ καρδίας· εἰ μὴ ἄρα ἐνταῦθα λέγω τὴν μὲν προστασόμενον εἶναι τὸν Υἱὸν, τὴν δὲ προστάσσοντα εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Λόγον εἶναι τὸν ἐτάζοντα καρδίας καὶ νεφρούς, καὶ πασῶν γε νομίζω βασάνων, πάντων τῶν πόνων βαρύτερα τὰ ἀπὸ τοῦ Λόγου, ὅταν ἐτάζηται (4) καρδίας καὶ νεφρούς. Διὸ πάντα πράττωμεν, ἵνα μὴ παραδοθῶμεν ἐκεῖνῳ τῷ ἐτασμῷ, οὗ ἐτασμοῦ ὀλομαι· Ἐλαττον πάσχειν τοὺς παραδιδόμενους τοῖς λεγομένοις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ βασανισταῖς. Πολλοὶ γὰρ παραδίδονται, τάχα πλείοσι βασανισταῖ; κατὰ τὴν ἀρχὴν, οὐδέπω ἄξιον γενόμενοι παραδίδοσθαι ἐν Λόγῳ τῷ ἐτάζοντι καρδίας καὶ νεφρούς. Ὁ πλουσιος ἐκεῖνος οὐδέπω ἄξιος ἦν παραδοθῆναι τῷ ἐτάζοντι καρδίας καὶ νεφρούς· διὰ τοῦτο ὑπὸ πλειόνων (5) ἐδασανίζετο. Ὑστερον δὲ εἰ καὶ ἐκεῖνος τοῦτο πάσχει ἢ μὴ, ὁ δυνάμενος ἐξεταζέτω. Πλὴν τὰ περιμένοια (6) ἡμᾶς ἐπὶ τοῖς ἀμαρτημασιν ἡμῶν· ὧν ἀμρτημάτων εἰ μὴ ἐστάντες τὴν ἀπὸ Θεοῦ βοήθειαν αἰτήσωμεν, ἵνα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μακαρισθῶμεν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων (7). Ἀμήν

277 HOMILIA XX.

De eo quod scriptum est: *Quomodo confractus et contritus est malleus universæ terræ.*

Quomodo, ait¹⁹, confractus et contritus est malleus universæ terræ? quomodo facta est in exterminium Babylon? Quærendum inter hæc quis sit malleus universæ terræ, quæve ejus contritio: unde ait propheta, quia ante confractus est quam contritus, ut congregantes ea quæ alicubi de malleo scripta sunt, cum invenerimus nomen ejus, investigemus etiam nominis voluntatem ex his quæ afferimus exemplis. Domus quondam componebatur Dei, juxta tertium Regnorum librum, et Salomon erat construens et ædificans eam. Ubique quasi in laude dicitur de domo Dei, quia malleus et securis non sunt auditi in domo Dei²⁰. Ergo quomodo malleus non auditur in domo Dei, sic quia domus Dei Ecclesia est, malleus in Ecclesia non auditur. Quis est iste malleus volens quantum in se est impedire lapides ædificationis templi, ut contritus non convenient fundamentis ejus? Vide mihi Zabulum si non ipse est malleus universæ terræ. Ego autem pronuntiabo confidens, esse aliquem qui non magnopere curet de malleo universæ terræ. Et quoniam exemplum

¹⁹ Jerem. I, 23. ²⁰ III Reg. VI, 7.

(1) Ἐν τῷ βίῳ. In codice Scorialensi deest ἐν.

(2) Codex Vaticanus, τοῖς δικαστηρίοις ἐτάζουσιν, οἱ δὲ ἐτάζονται.

(3) Idem, ἐξεστιν ἐτάζειν.

tur corpora; Dominus autem solus novum habet scrutandi modum; scrutatur enim corda, et in solius Domini potestate est scrutari corda et renes. Latronibus hic jussu præsidis latera fodiantur; ibi autem non jussu Dei, sed ab ipsomet Domino renes et corda uniuscujusque examinantur; nisi forte hic dicam Filium esse cui præcipitur, Patrem vero qui præcipit, Verbumque esse quod scrutatur renes et corda, ac omnibus torturis omnibusque doloribus graviora esse puto tormenta a Verbo renes et corda scrutante illata. Quapropter omni operamur ut ejusmodi examini non tradamur, quo quidem examine leviora illos existimo pati qui evangelicis exactoribus traduntur. Multis enim traduntur, et fortasse pluribus exactoribus sub initium, cum necdum digni evaserint qui uni Verbo corda renesque scrutanti tradantur. Dives ille nondum dignus erat qui corda et renes scrutanti traderetur, ideoque a pluribus torquebatur. Tandem vero utrum etiam hoc experiatur necne, qui potest, inquirat. Utut est, quæ nos manent, tortores sunt, et scrutator cordium et renum de peccatis nostris; quibus ni cito liberemur, in istis hærebimus. Ideo excitati opem a Deo postulemus ut in Christo Jesu beatitudinem consequamur, cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ἐστι βασανισται, καὶ ἐτάζων τὰς καρδίας καὶ νεφρούς τάχιον ἀπαλλαγῶμεν, ἐν τούτοις ἐσόμεθα. Διὸ ἀναστάντες τὴν ἀπὸ Θεοῦ βοήθειαν αἰτήσωμεν, ἵνα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μακαρισθῶμεν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων (7). Ἀμήν

C ad sanctum Spiritum est de sensibili malleo, quæro materiam malleo fortiolem, quæ nihil ab eo percussa patiatur. Quam quidem quærens reperi in eo quod scriptum est: *Ecce vir stans super muros adamantinos, et in manu ejus adamas.* Refert autem de adamante historia, quia fortior sit omni cædenti se in malleo, incontritus et inconvincibilis permanens. Licet supra stet malleus Zabulus, et suppositus sit draco, qui est quasi incus indomabilis, nihil tamen in manu Dei, et in conspectu ejus consistens adamas perpetitur. Duo itaque contraria sunt adamanti isti malleus et incus improducibilis. Jam quoddam est et apud nationes tritum vulgi sermone proverbium, ut de his qui anxietatibus et ingentibus malis premuntur, dicant, inter malleum sunt et incudem. Tu autem hoc refers ad Zabulum et draconem, qui istiusmodi semper in Scripturis pro varietate causarum nominibus insigniuntur; et dicis quia sanctus, qui quasi murus adamantinus, vel in manu Domini adamas est, non curet neque de malleo, neque de incude, sed quanto plus cæsus fuerit, tanto plus ejus virtutem splendescere. Aiunt eos qui mercimoniam lapidum exercent, cum voluerint probare adamantem, ignorantes utrum sit adamas,

(4) Idem, ἐτάζη.

(5) Codex Scorialensis, ἐπὶ πλειόνων.

(6) Idem, παραμένοντα.

(7) In codice Vaticano deest τῶν αἰῶνων.

annon sit, quandiu malleum et incudem non inveni-
erint; tunc autem persuaderi esse verissimum
adaman-tem, si indomitus lapis, si inter incudem et
malleum perseverat, si percutiente desuper malleo,
et incude supposita durior lapidum natura com-
pingit. Talis vir est: ante tentationes ab his qui
probare lapides nesciunt, ignoratur. Certissime
autem novit adamantinorum lapidum naturam solus
Deus plurimis ignoratam. Ego ipse adhuc nescio
utrum, veniente malleo et percutiente me, con-
fringar et conterar, convictus quia non sum adamas;
an certe verus adamas ostendar si ingruentibus per-
secutionibus, periculis, tentationibus, tam contritus
fuero ad ictus mallei quam probatus. Et tu ipse
percorre Scripturas, et quære si quod potes inve-
nire vestigium bene a Deo promitti, ut malleus
percutienda percutiat. Verbi gratia dictum sit. Ad
intelligentiam enim obscuriorum sumuntur exempla.
Si malleus non esset, non esset tuba productilis, quæ
juxta legem ad solemnitates Dei excutiat, quæ au-
dientium animos clangore suo accendit ad bellum.
Necessarius est malleus ut tuba productilis fiat.
Multa cooperatus est iste malleus tubæ productili
Paulo, ut eum per varia tentamenta produceret et
approbaret, quia illæsus posset excudi, figuramque
assumere tubæ magnisonæ, non incertam dans vo-
cem in audientes, ut præparentur ad militiæ bellum.
Et quoniam malleus invenitur contraria fortitudo,
et draco incus producibilis, istiusmodi semper in
Scripturis malleo, vel quacunque alia materia com-
positum nomen assumens, instabo sermone. Cain
generavit filios, et de Cain ortus est faber æris et
ferri²¹. Ergo ut Zabulus qui omnium tentationum
operator est, malleus dicitur, ita qui ministrat,
malleator est filius Cain. Quotiescunque enim in
tentationem incideris, scito malleum diabolum esse,
et malleatorem eum per quem te Zabulus insequi-
tur. Velut in prodicione Salvatoris malleus Zabulus,
malleator Judas fuit. Et multi erant malleatores in
tempore illo quo Dominus passus est, clamantes²²:
Tolle de terra talem, crucifige, crucifige eum. Omnia
malleatoribus plena sunt. Quotquot enim in actu suo
Zabulum suscipiunt et ministrant ei ad probandum
justum, et injustum coarguendum, omnes **278**
malleatores sunt. Idcirco si heri malleator eras, et
in manu malleum continebas, nunc discens quia a
Cain fratricida oriuntur malleatores, projice mal-
leum de manu tua, et transmigra ad malleatorum
quæ spiritualis est generationem, sicut Enos, et reli-
quorum qui Scripturarum laudibus efferuntur.
Verumtamen finis confractio est atque contritio.
Et sciendum quidem, quoniam prophetatus nunc
malleus Zabulus sit, malleus non partis alicujus
terræ, sed universæ terræ, pro eo quod in omni
terra malitia ejus dispersa sit, et ubique malleus
iste malum operatur. Est autem etiam hoc dicen-
dum, Zabulum universæ terræ malleum esse, non

A cœli malleum. Neque enim tenuiori substantiæ
convenit malleus, sed crassiori. Si portas imaginem
terreni, malleus te, quia terrenus es, percutit; si
peccas, et terra es, et in terram ibis, experieris
malleum universæ terræ et in te operantem. Juxta
illum intellectum, illud quoque animadvertendum
est, universæ terræ malleum, quia adversum cuncta
terrena potentiam suam exerceat, Zabulum esse;
posse autem etiam minorem malleum intelligi, qui
non universæ terræ sit malleus, sed illius, ut ita
dicam, et illius partis terræ. Et si quidem una ali-
qua contraria fortitudo mihi repugnat, et collecta-
tur mecum, non valens cum universis simul homi-
nibus congredi ut Zabulus, tunc est quidem malleus
in me, sed non universæ terræ malleus, verum, ut
ita dicam, meæ tantum malleus terræ. Confracto
autem et contrito malleo universæ terræ, quid ne-
cesse est arbitrari de malleo partium terræ? Si-
mulque existimo admiratione dignum, quoniam
universæ terræ malleus sit comminutus. Quid enim
magnum si fractus fuisset, et contritus malleus
partium terræ? Sed vere nunc admirandum est,
quia universæ terræ malleus confractus atque con-
tritus est.

2. Post hæc quære quis sit iste qui universæ
terræ malleum confregerit, et contriverit; et dicam
Moysen non potuisse confringere atque conterere
malleum universæ terræ, neque ante eum Abraham,
neque post eum Jesum Nave, neque alium quem-
quam prophetarum. Quis ergo potuit talem, tan-
tumque virum, et universæ terræ malleum con-
fringere et conterere? Quis est iste? Jesus Christus
confregit atque contrivit malleum universæ terræ.
Et hoc nunc admirans in Spiritu sancto prophetes,
ait: *Quomodo confractus et contritus est malleus
universæ terræ?* Primo confractus, et contritus est
deinde. Et quoniam reperi Salvatorem esse qui
confregerit malleum universæ terræ, et contriverit
eum, veniam ad Evangelium, ut videam primam
tentationem, quando dixit ei Zabulus²³: *Ista om-
nia tibi dabo, si procidens adoraveris me,* et reliqua; et
dicam quia in illo tempore non contriverit Jesus
malleum universæ terræ, sed tantum confregit
eum. Cum vero recessit ab eo usque ad tempus,
et tempore postea venit instante, tunc contritus est,
non solum confractus ut primum, malleus uni-
versæ terræ. Et quia contritus est qui fuerat ante
confractus malleus universæ terræ, idcirco per
unumquemque nostrum confringitur quidem quan-
do introducimur in Ecclesiam, et proficimus ad
fidem; conteritur autem et comminuitur, quando
ad profectum venimus. Quod si dubites conteri
Zabulum ad profectum venientibus nobis, audi
Apostolum benedictione quadam benedicientem
justum atque dicentem²⁴: *Deus autem conterat
Satanam sub pedibus vestris velociter.* Animalis
est iste malleus, fortasse nunc furit adversum

²¹ Gen. iv. ²² Joan. xix, 15. ²³ Matth. iv, 9. ²⁴ Rom. xvi, 20.

nos, et quærit, quia ista de eo pandimus et a conteritur a nobis (neque enim confringitur tantum, et non etiam conteritur per nos), confringere nos e contrario et contere. Et multos quidem contrivit, eos qui non attendunt sibi, neque custodia servaverunt cor suum. Verum nos confidentes in Deo, credentes in Christum Dei, non timeamus Zabulum. Timor Dei facit nos non timentes Zabulum, nihilque ab eo perpeti, sed et dicere non tantum generaliter, verum de nobis ipsis: *Quomodo contractus est et contritus malleus universæ terræ?* Illo autem contracto et comminuto, Babylon fit in exterminium; nec prius confusionis civitas dissipatur, quam malleus universæ terræ confringatur et conteratur. Unde et mirabiliter et præclaro ordine propheta usus est dicens: *Quomodo contractus est et contritus malleus universæ terræ? Quomodo facta est in exterminium Babylon?* Quod primo factum est, primum enarravit; quod secundo, consequenter exposuit. Et hoc oportet per singulos Scripturarum observare sermones. Quando itaque fit in exterminium Babylon? Quando exterminantur omnes confusiones de anima mea, neque ulterius me confundit mors filii, aut uxoris; cum non est qui me irretit et provocet ad tristitiam, ad iram, ad concupiscentiam, ad voluptatem, quando maneo inconfusus, assumens rationem quæ me confirmet et roboret, tunc mihi accidit quod dictum est: *Facta est in exterminium Babylon*, hoc est universa confusio. Fiunt autem ista, id est, confringi, et conteri malleum omnis terræ, et demoliri Babylonem, cum gentes superponuntur malleo, et Babylo. Scriptum est enim: *In gentibus superponentur tibi*, hoc est, ii qui de gentibus sunt superponentur tibi, o Babylon, superponentur tibi, o malleo, ut confringar, et conteraris. Quando ista facta sunt? In adventu Domini mei Jesu Christi, cum Evangelium cunctis gentibus prædicatum 279 est, tunc superpositi sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus Babylo, et malleo universæ terræ, et impletum est hoc quod scriptum est 280: *In gentibus superponentur tibi, et capieris, Babylon, et non cognoscis*. Utinam caperetur Babylon et per singulos nostrum. Ex anterioribus autem potest intelligi captivitas Babylonis, quando capta suffoditur, subvertitur, desolatur, ut nihil in nobis resideat confusionis. *Et capieris, Babylon, et non cognoscis; inventa es, et comprehensa, quia Domino restitisti* 281. Ergone sola Babylon Domino restitit, et non potius omnes gentes, dum, Creatore deserto, idola veneratæ sunt, Domino restiterunt? An figuratè dicit omnem animam contrariam Jerusalem visioni pacis, Babylonem esse? Unde et sancti in Jerusalem, peccatores in Babylone erant. Et si peccabant Jerosolymitæ, mittebantur in Babylonem, et sic convertebantur ad pœnitentiam in Babylone consistentes. Sancti vero rediebantur in Jerusalem. Capitur ergo

Babylon, et non cognoscit. Babylon quippe legi non subicitur; neque enim potest non inventa Babylon comprehensa esse; sed ob id comprehensa est cum inventa est, quia Domino restitit.

3. Deinde exordium alterius capituli. *Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit vasa iræ suæ, quia opus Domino virtutum in terra Chaldæorum. Quoniam venerunt tempora ejus aperire apothecas ejus, scrutamini eam quasi speluncam, et disperdite eam ne sint ejus reliquæ. Exsiccate omnes fructus ejus, et descendat in occisionem. Væ eis quoniam venit dies eorum, tempus vindictæ eorum* 27. Volens intelligere hoc quod dictum est: *Aperuit thesaurum suum, et protulit vasa iræ suæ*, quæro de alia Scriptura vasa iræ Dei, et invenio ad pleniorè comparisonem istius Scripturæ Scripturam apostolicam, ibique invenio Apostolum mihi subjicientem quæ sint vasa iræ Dei. Ait enim 28: *Si autem volens Deus ostendere iram suam, et notam facere potentiam suam, pertulit in multa patientia vasa iræ præparata ad perditionem, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparavit in gloriam, quos et vocavit non solum ex Judæis, verum etiam ex gentibus*. Generaliter Apostolus omnes homines divisit bifariam, dicens quosdam esse vasa misericordiæ, quosdam vasa iræ. Verbi gratia, Pharaonem et Ægyptios vasa iræ; rursus qui primus misericordiam consecutus est, et eos qui in tempore de Judæis et gentibus crediderunt, vasa misericordiæ nuncupavit. Sunt ergo in thesauro Dei vasa iræ. Scriptum est enim: *Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit vasa iræ suæ*. Quis est iste thesaurus Domini in quo vasa iræ inveniuntur? Aliquis forsitan quæret, utrum in thesauro Domini tantum vasa iræ sint, et thesaurus Dei qui est thesaurus omnium, non habeat vasa misericordiæ; an aliud quid intelligi oporteat de thesauro Dei, unde efferantur vasa iræ ejus? Thesaurum Domini ego confidens dicam esse Ecclesiam ejus, et in isto thesauro, id est, Ecclesia sæpe homines latitare qui sunt vasa iræ. Veniet igitur tempus quando aperiat Dominus thesaurum Ecclesiæ: nunc enim clausa est Ecclesia, et vasa iræ cum vasis misericordiæ inhabitant, et palæe cum frumento sunt, et pisces perdendi ac proiciendi, cum bonis piscibus qui in recta inciderunt, contiuentur. Quam cum aperuerit iudicii tempore, et protulerit exinde vasa iræ suæ, dicet forsitan is qui est vas misericordiæ, de egredientibus vasis iræ suæ 29: *Exierunt ex nobis, non enim erant ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum. Sed ideo egressi sunt a nobis, ut ostenderetur quia non erant omnes ex nobis*. In aliud quiddam eupit sermo prorumpere; quod autem audemus dicere, istiusmodi est. In thesauro Dei vasa iræ sunt; extra thesaurum vasa peccantia non sunt vasa iræ, sed vasis iræ minora sunt. Servi enim sunt ignorantes

27 Jerem. l. 24. 28 ibid. 29 Jerem. l. 25, 26, 27.

30 Rom. ix, 22, 23, 24. 31 I Ioan. ii, 19.

voluntatem domini sui, et non facientes voluntatem ejus. Qui autem ingreditur Ecclesiam, aut vas iræ aut vas misericordiæ. Qui extra Ecclesiam est, neque vas misericordiæ est, neque iræ. Aliud quoddam nomen inquiri, qui extra Ecclesiam commoratur; et quomodo decerno confidens non esse eum vas misericordiæ, sic e contrario ex rationis veritate communitus aperte promo sententiam, neque vas iræ posse eum dici, sed vas in aliud quiddam reservatum. Ergone potero de Scripturis approbare nec misericordiæ eum esse vas, nec iræ; ut et secunda expositio aliquid nobis utile in præsentī loco interponat, et sane rursus audeat in id quod jam dudum conatur prorumpere? Ait Apostolus ²⁰: *In domo autem magna non sunt tantum vasa aurea et argentea, sed et lignea, et fictilia, alia quidem in honorem, alia porro in contumeliam. Si igitur quis mundaverit se ipsum ab his, erit vas in honorem, et sanctificatum, utile Domino, ad omne bonum opus præparatum.* Putasne magna domus in præsentī est, et in ea sunt vasa in honorem, et alia in contumeliam? An in illa quæ futura est domo, vasa quidem aurea, et argentea quæ sunt in honorem, invenientur vasa esse misericordiæ; reliqua autem, id est, mediocres homines, qui extra thesaurum sunt, ne sint vasa iræ, seu misericordiæ, hi poterunt juxta dispensationem quamdam profundam Dei vasa esse in magna domo, quæ mundata non sunt, sed sunt vasa testea in contumeliam, attamen necessaria domui? Vide autem si valucro et hoc ipsum exemplum ex alio Scripturæ testimonio comprobare. *Inhonoratus 280 est*, inquit ²¹, *Jechonias quasi vas cujus nulla est utilitas.* Non ait, est quidem ejus utilitas, in contumeliam autem ejus est utilitas; sed quia erat ex domo Dei et peccavit, in totum non est ejus utilitas. Habeo et aliam Scripturam in qua dicitur de alio quodam peccatore ²²: *Et erit quasi testa in qua attrabes aquæ pusillum, et in qua carbonem bajulabis.* Et rursus affirmat non necessarium penitus, et ex omni parte esse vas inutile. Nunquid non igitur nos qui in domo ista Dei sumus, quando aperire cœperit Dominus thesaurum suum, incipiemus mundari si tantum fuerimus vasa misericordiæ, projectis vasis a nobis iræ? An certe jam exordium est oportere nos satagere non solum ut non simus vasa iræ, sed ut ii qui sunt projiciantur a nobis? Tale enim quiddam est hoc quod apostolus Paulus Corinthiis ait ²³: *In tantum auditur inter vos fornicatio, quæ nec in gentibus, ut uxorem quidem patris aliquis habeat, et non magis planxistis ut auferatur de medio vestrum qui hoc opus gessit; quasi diceret, aperto thesauro Dei egrediantur vasa iræ suæ. Aperuit siquidem Dominus thesaurum, et protulit vasa iræ suæ. Legi alicubi quasi Salvatore dicente, et quæro sive quis personam figuravit Salvatoris, sive in memoriam adduxit, an verum sit hoc quod*

A dictum est. Ait autem ipsi Salvator: *Qui juxta me est, juxta ignem est; qui longe est a me, longe est a regno.* Ut enim qui juxta me est, juxta salutem est, ita et juxta ignem est. Et qui audiens me, et audita prævaricans factus est vas iræ præparatum in perditionem, cum juxta me est, juxta ignem est. Si vero quis cavens, quoniam qui juxta me est, juxta ignem est, longe factus fuerit a me ne juxta ignem sit, talis quidem longe futurus est et a regno. Et quomodo athleta qui non est in agone conscriptus, neque flagella metuit, neque expectat coronam; qui autem semel nomen professus est, si victus fuerit, verberatur atque projicitur, si vero vicerit coronatur; eodem modo qui ingreusus est Ecclesiam, o catechumene, ausculta, qui accessit ad sermonem Dei, nihil aliud quam conscriptus est in certamine pietatis; et conscriptus, si non legitime certaverit, cæditur flagellis, quibus non verberantur ii qui non in principio conscripti sunt. Si autem contenderit fortiter ad fugienda verbera et contumelias, non solum injuria liberabitur, sed incorruptam gloriæ accipiet coronam.

4. *Opus Domino virtutum in terra Chaldæorum.* Juxta diversos intellectus terrenus locus multipliciter nominatur, et quomodo differenti inter se ratione plura Salvator habet vocabula, cum unus in subjacenti sit, varius autem in virtutibus; sic et propter malitiam generis humani terrena negotia cum unum sint in subjacenti, intellectus diversitate sunt plurima. Quod autem dico, sic fiet manifestius, cum exemplum quod a Salvatore assumpsi edisserens, ad ea quæ sunt subjecta explananda transcendero. Unum subjacens est Domino meo Jesu Salvatore. Hoc uno subjacente, alio intellectu medicus est, juxta quod scriptum est ²⁴: *Non necesse habent sani medicum, sed male habentes.* Alio intellectu pastor, secundum quod irrationabilibus præest. Alio intellectu rex, secundum quod rationabilibus principatur. Alio intellectu vitis vera, secundum quod inserti in eam homines uberrimos afferunt fructus, et exculi a Patre agricola pinguedinem vitis veræ ex unius radicis consortio assumunt. Juxta alium intellectum sapientia, juxta alium veritas, juxta alium justitia. Verumtamen subjacens unum est. Quomodo ergo in Salvatore uno subjacente plurimi intellectus sunt diversorum ejus nominum; sic et terrena negotia, juxta subjacens quidem unum sunt, juxta autem intellectum plurima. Frequenter allegorizantes Babylonem diximus negotia esse terrena, quæ semper confusa sunt vitiis, Ægyptum similiter alligentia. Chaldæorum vero terram ob id quia plurima quæ geruntur in terris, stellis consecrant, et peccatorum nostrorum causas, sive virtutem eorum quæ accidunt nobis, ex earum motibus asserant fieri, eos esse diximus qui talibus se superstitionibus dedicaverunt. Omnis igitur qui his credit, in terra Chaldæorum est. Si

²⁰ II Tim. II, 20, 21. ²¹ Jerem. XLII, 28. ²² Isa. XXX, 14. ²³ I Cor. V, 1, 2. ²⁴ Matth. IX, 12.

quis vestrum mathematicorum deliramenta sectatur, in terra Chaldæorum est. Si quis nativitatis diem supputat, et variis horarum momentorumque rationibus credens hoc dogma suscipit, quia stellæ taliter et taliter figuratæ faciunt homines luxuriosos, adulteros, castos aut certe quodcunque eorum, iste in terra Chaldæorum est. Jam quidam existimant ex astrorum cursibus Christianos fieri. Quotquot autem ista sapitis, quotquot dictis istis creditis, in terra Chaldæorum estis. Comminans ergo Deus his qui in terra Chaldæorum, sunt, his spiritualiter comminatur qui seipsos genealogiis et fato consecraverint, asserentes cuncta quæ inter mortales fiunt, aut ex astrorum motibus, aut ex fati necessitate pendere. Sed Deus Abraham promovens ad meliora, dixit ei ²⁵: *Ego sum qui te educo de terra Chaldæorum*. Potens est enim Deus qui et nobis tribuat de terra Chaldæorum exire, ut nullum alium absque eo esse credamus, qui dispensans universa, et regens vitam nostram pro qualitatibus meritorum, accidentium diversa moderetur. Neque enim micans aliquid sidus, vel Phaëthontis, ut aiunt, vel corrupti catamiti stella nostrorum causam continet negotiorum. Et juxta unum quidem argumentum in terra Chaldæorum est qui supradictis ratiocinationibus **281** credit; juxta aliud vero ascendit quis super tecta, et veneratur militiam cœli. Invenimus autem in Jeremia ²⁶ multam et his fieri comminationem, qui libant militiæ Dei. Opus ergo Domino virtutum in terra Chaldæorum, quia venerunt tempora ejus.

5. *Aperite apothecas ejus* ²⁷. Manifestum est quia terræ Chaldæorum. Sunt autem apothecæ Chaldæorum, doctrinæ nativitatum. *Scrutamini eam quasi speluncam, et disperdite* ²⁸. Qui respuit supputationem natalium, qui veritatis sermone utitur adversum eam, qui ostendit nihil eorum quæ mathematici dicunt verum esse, qui docet inscrutabilia judicia Dei, nec ea posse ab hominibus comprehendi, qui asserit quia sidera non sunt causæ eorum quæ fiunt super terram, minus autem eorum quæ nobis Christianis accidunt, iste exsequitur præceptum Domini dicentis ²⁹: *Disperdite eam*. Quid autem sit hoc quod sequitur: *Non fiant ei reliquiæ*, quærendum est. Ne aliqua, inquit, rescindatis Chaldæorum, aliqua reservetis. Ob id jubet ne pusillum quidem relinquatur in ea. *Exsiccate omnes fructus ejus* ³⁰. Quis ita beatus est ut possit exsiccare omnes fructus terræ Chaldæorum, et descendat in occisionem? *Væ eis quia venit dies eorum et est tempus vindictæ eorum* ³¹.

6. Post hæc rursus alterius capituli continentia ³²: *Vox fugientium, et resalvatorum de terra Babylonis, ad annuntiandum Domino nostro in Sion vindictam*. De his nunc prophetat, qui mores patrios relinquentes, et leges gentium, et incredulitatem veterem,

A veniunt ad sermonem Dei. Tale enim quiddam significatur in eo quod dicit: *Vox fugientium et resalvatorum de terra Babylonis*. Utinam et vestra, catechumeni, vox fugientium esset de Babylone, fugientium vitia, fugientium peccata. Vox enim fugientium est resalvatorum. Non sufficit fugere de terra Babylonis, sed et resalvari ex terra Babylonis ad annuntiandum in Sion vindictam Domino Deo nostro, ut fugientes de terra Babylonis veniat in Sion speculatorium, Ecclesiam Dei. Ad annuntiandum in Sion, id est, Ecclesiam, vindictam a Domino Deo nostro. Vindictam populi ejus denuntiate in Babylone multis, omni intendenti arcum. Significanter positum est multis. Multi enim sunt qui in Babylone sunt, in Jerusalem vero pauci. Non enim idcirco, ait, dilexit vos Dominus Deus vester quia multi eratis: vos quippe estis pauci ab omnibus. Et bene his qui ex parte Dei erant, dictum est, Pauci estis ex omnibus gentibus. Intellige porro et hoc. Pauci sunt qui salvantur. Sed et illud ³³: *Contendite intrare per angustam portam*. In lata autem et patenti annuntiate in Babylone multis, omni intendenti arcum. *Non sit ex ea qui salvetur, disperdite, interficite omnia Babylonis* ³⁴. Nuper diximus de parabolis Babylonis, de viris Babylonis, de semine Babylonio. *Non sit et qui resalvetur de semine Babylonis, retribuite ei juxta opera ejus, secundum omnia quæ fecit et facite ei, quia Domino restitit, et adversum Dominum Deum sanctum Israel*. Quandiu habes in te cogitationes nequam resistentes pietati et fidei veræ, habes in te Babylonios. Sed fac vindictam, et interfice omnes peccatores terræ quæ in te est, id est, omnes Babylonios, ut possis mundatus in Jerusalem transgredi civitatem Dei in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXI.

(Juxta Hieronymum secunda.)

De eo quod scriptum est ³⁵: *Fugite de medio Babylonis*.

1. Quomodo corpus nostrum in aliquo terræ loco consistit, eodem modo et anima secundum statum suum de aliquo nuncupativo terræ loco est. Quod dico, sic fiet manifestius. Corpus nostrum aut in Ægypto est, aut in Babylone, aut in Palæstina, aut in Syria, aut certe ubicunque. Similiter et anima in aliquo ejusdem terræ nominis loco est, alia in Babylone, alia in Ægypto, alia in Ammanitarum regione: et sic segregatim secundum sententiam Scripturarum, pro qualitate vitæ locorum diversitates distinguuntur. In Babylone est quando confunditur, quando turbatur, quando, pace deserta, bella sustinet passionum, quando tumultus militiæ circa eam fremit; tunc, ut diximus, in Babylone est, et ad istam animam prophetalis sermo dirigitur dicens ³⁶: *Fugite de medio Babylonis, et resalvate*

²⁵ Genes. xv, 7. ²⁶ Jerem. vii, et xliiv. ²⁷ Jerem. l, 26. ²⁸ ibid. ²⁹ ibid. ³⁰ ibid. 27. ³¹ ibid. ³² ibid. 28. ³³ Luc. xiii, 24. ³⁴ Jerem. l, 29. ³⁵ Jerem. li, 6.

unusquisque animam suam. Donec enim quis in Babylone est, salvari non potest. Quod et si recordatus ibi fuerit Jerusalem, ingemiscit et dicit ⁴⁶: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? Et quia impossibile est in Babylone constitutum Deo organum canere, otiosa quippe ibi sunt organa hymnorum Dei, propterea dicitur per prophetam ⁴⁷: Super flumina Babylonis, illic sedimus et flevimus, dum recordaremur tui, Sion: in salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra.* Suspensa sunt organa nostra quandiu in Babylone sumus, in salicibus fluminum Babylonum. Si autem venerimus in Jerusalem, in locum visionis et pacis, organa quae ante otiosa pendebant, tunc assumuntur in manibus, tunc jugiter citharizamus, et non est tempus quando non laudemus Deum per organa quae habemus in manibus. Igitur, ut dicere cœperamus, semper anima in aliquo nuncupativo terrae loco est; et sicut peccatores in Babylone, sic econtrario justi in Judæa. Verumtamen juxta **282** qualitatem vitæ et fidei: et in ipsa Judæa locis inter se variis separantur. Sive enim in Dan est, quæ extremæ Judææ partes sunt, sive in superioribus paululum locis, melioribusque quam Dan, sive in mediis finibus Judææ, sive circa Jerusalem: et est omnium beatissima, quæ in media Jerusalem urbe consistit. Qui vero peccator est et nimis sceleribus oppressus, hic in Babylone est; hoc autem modico minor, et necdum usque ad summum peccatorum culmen ascendens, in Ægypto et in partibus Ægypti commoratur. Et sicut qui in Judæa sunt, non æqualia cuncti possident loca; alius quippe in Jerusalem est, et alius in Dan, alius in Nephtali, alius in finibus Gad: sic omnes qui in Ægypto sunt, non æquales Ægypti partes incolunt. Alius in Taphni, alius in Memphi, alius in Syene, alius in Bubasti habitat. Quæ loca propheta Ezechiel plena mysteriis voce testatur, nomina quoque partium Ægypti exponens: de quibus si quis lector fuerit spiritualis dijudicans omnia, et ipse a nemine dijudicatus, non solum majores regiones allegorizabit, veluti Judæam et Ægyptum et Babylonem, sed particulas quoque terræ; et quomodo in Judæa, Jerusalem et Bethlehem, cæterasque civitates, ita in Ægypto legens Diospolim, Bubastim, Taphnim, Memphim, Syenen, pro intellectu rerum figurabit. *Quis sapiens et intelligit ista? aut quis intelligens et cognoscit ea ⁴⁸? Quis saltem in tenuiori sensu constitutus cognoscere poterit voluntatem quam Spiritus sanctus habet litterarum?*

2. Verum nunc aliud propositum est, quid his qui in Babylone sunt Dei sermone præcipiatur: *Fugite de medio Babylonis.* Non gradatim, non pedentim, sed cum velocitate, cum cursu fugite, hoc est enim fugere. *Fugite de medio Babylonis.* Quicumque confusam habetis animam a variorum

passione vitiorum, ad vos dirigitur sermo. Et mihi quoque id ipsum jubetur: siquidem adhuc sum in confusione inveteratus, et ideo in Babylone sum. Quid ergo præcipit Deus? Non dicit, exite de medio Babylonis; hoc enim potest fieri et gradatim, sed, *Fugite de medio Babylonis.* Ego quidem et in eo quod dicitur *de medio*, rationem quæro sermonis. Potest quippe evenire ut aliquis in Babylone sit, sed cum in extremis ejus finibus commoretur, quodammodo extra Babylonem esse videatur. Aliud autem est in medietate Babylonis consistere, ut ex omni parte æquale sit spatium, et ita in umbilico ejus quasi medio cordis animalis habitet. Sicut enim animalis medietas cor est, et in Evangelio secundum Lucam ⁴⁹, cor terræ medietas terræ nominatur; sic mihi videtur et in Ezechiele dictum ⁵⁰, in cor maris posita Tyrus; et nunc peccatores de medio Babylonis, hoc est, de corde ejus fugere debere. Fugite ergo de medio Babylonis, ut medietatem Babylonis deserentes, in finibus ejus incipiatis esse, non in medio. Quod si cui videtur obscurum, sic fiet manifestius; quia qui valde demersus est in vitiis, hic medius habitator est. Qui vero paulatim relinquens malum, et naturam suam ad meliora convertens non tam cœperit virtutes possidere quam cupere, iste licet ex medio fugerit Babylonis, tamen necdum de Babylone discessit. Secundum istiusmodi expositiones decet sacras litteras credere nec unum quidem apicem habere vacuum sapientia Dei. Qui enim mihi homini præcipit, dicens ⁵¹: *Non apparebis ante conspectum meum vacuus*, multo plus hoc ipse agit, ne aliquid vacuum loquatur. Ex plenitudine ejus accipientes prophetæ, ea quæ erant de plenitudine sumpta, cecinerunt; et idcirco sacra volumina Spiritus plenitudinem spirant, nihilque est sive in prophetia, sive in lege, sive in Evangelio, sive in Apostolo, quod non a plenitudine divinæ majestatis descendat. Quamobrem spirant in Scripturis sanctis hodieque plenitudinis verba. Spirant autem his qui habent et oculos ad videnda cœlestia, et aures ad audienda divina, et nares ad ea quæ sunt plenitudinis sentienda.

Hæc dixi, quia non sit simpliciter positum, *Fugite de Babylone*, sed cum additamento necessario: *Fugite de medio Babylonis, et resalvate unusquisque animam suam.* Primum oportet fugere de medio Babylonis, deinde singulos animas suas resalvare cum fugerint. Neque vero dixit salvare, sed resalvare. Appositio syllabæ significat sacramentum, quia quondam gustantes salutem, et de ea propter peccata postea corruentes, venerunt ad Babylonem. Cujus rei causa oportet resalvare animam suam, ut incipiat recuperare quod perdidit, secundum apostolum Petrum dicentem ⁵²: *Ita reportavimus finem fidei salutem, de qua salute exquisierunt et scrutati sunt prophetæ, qui propter nostram prophetaverunt gra-*

⁴⁶ Psal. cxxxvi, 4. ⁴⁷ ibid., 1, 2. ⁴⁸ Osc. xiv, 10. ⁴⁹ Luc. viii, 15. ⁵⁰ Ezech. xxvii, 52. ⁵¹ Exod. xxiii, 15. ⁵² 1 Pet. i, 9, 10.

nam. Verumtamen in nobis est fugere de Babylone, et in nostra positum est potestate, si velimus, resuscitare quod corruit.

4. Tertium mandatum est ⁵³: *Et neque projiciamini in iniquitatem ejus.* Cum quis fugerit injustitiam Babylonis, et non egerit poenitentiam, tunc consequens est ut projiciatur. Observa vero Scripturam, quomodo, licet ex Hebræa lingua in Græcam sit translata, nihilominus, quantum recipere potest, differentias verborum significanter expresserit. Dicit quippe in alio loco ⁵⁴: *Elegi abjectus esse in domo Domini,* et non ait projectus. In præsentem autem non posuit, et ne abjiciamini in injustitiam ejus, sed *ne projiciamini in injustitiam ejus.* Aliud est enim projici, aliud abjici. Quod enim in despectione est et neglectu, hoc non **283** projicitur, sed abjicitur. Quod vero foris est a salute, et beatitudine alienum, hoc projicitur. Quod et in alio loco declarat Scriptura divina dicens ⁵⁵: *Duces populi mei projicientur ex domicilio rerum suarum propter pessimas voluntates suas. Cleri enim eorum non proderunt eis.* Sed et tu ipse poteris congregare, sicubi in Scripturis projectionis et abjectionis nomen inveneris, ut ex comparatione verborum magis possis confidens ferre sententiam. Quia dispensatio Providentiæ etiam si non magnopere curavit ut desinitudinem, quæ in Græco sermone laudatur, Græce interpretando sequeretur, curavit tamen ea quæ significantia sunt exhibere, et differentiam eorum explanare dilucide his qui Scripturas diligentissime perscrutantur.

5. *Ne projiciamini in iniquitatem Babylonis, quia tempus vindictæ ejus est a Domino.* Miro sensu supplicia dicit irrogari propter ejus qui ea patitur ultionem. Quando enim quis non vindicatur et relinquitur impunitus, frequenter me dixisse memini id quod in duodecim Prophetis scriptum est: *Et non visitabo super filias vestras quando fornicantur, et super nurus vestras quando adulterantur* ⁵⁶. Non ergo, ut quidam existimant, Deus peccatores punit iratus; sed, si sic expedit loqui, magna ira est a Deo tormenta non perpeti. Qui enim punitur, etiamsi ab ea quæ vocatur ira Dei corripitur, ad hoc punitur ut emendetur. *Domine,* ait David ⁵⁷, *ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripas me.* Sed etiamsi argues, argue nos in judicio, et non in furore, dixit Jeremias. Invenies autem etiam ex reprobatione Dei in quosdam correctionem dari. Ideo cum peccantibus Christi filii poena promittitur, misericordia non denegatur, ut scriptum est ⁵⁸: *Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint; si justitias meas profanaverint, et mandata mea non custodierint, visitabo in virga facinora eorum, et in flagellis iniquitates eorum; misericordiam autem meam non dispergam ab eis.* Ista considerans vide quomodo necdum poena dignus sit,

A qui usque ad præsens tempus committit scelera, nec punitur. Visitatio quippe Dei per visitatu tormenta monstratur; qui autem peccans corripitur, necis quid ei excurrat pro poena. Hæc propter hoc quod dictum est, quia tempus vindictæ ejus a Domino est.

6. Sequitur ⁵⁹: *Retributionem ipse retribuet ei.* Non per ministros retribuet Babyloni Deus, sed ipse retribuet quod meretur. Volo quiddam dicere in addimento pronomini in eo quod scribitur *ipse*: ait enim, *Retributionem ipse retribuet ei.* Non omnibus Deus ipse retribuit quæ merentur, sed sunt quidam quibus per alios restituit, sive puniens, sive medicans per dolorem, ut in Psalmis continetur ⁶⁰: *Misit in eos iram indignationis suæ, furorem, et iram, et angustiam, immisionem per angelos pessimos.* His enim non ipse restituit, sed ad retributionem illorum ministris usus est angelis pessimis, et aliis forsitan non per malos reddit, sed per bonos, ut in eis qui pro sceleribus puniuntur. Multaque similia istiusmodi per Scripturas, si scruteris, invenies. Est autem quando ministrorum officium refutatur, retributionem Deus ipse restituit, ut nunc Babyloni. Timeo quidam obscuri in loco manifesto interponere, quod mihi videtur latere, si taceam. Verumtamen audeudum est saltem pauca perstringere. Quando sunt vulnera facilia et prompta curationi, medicus mittit servum suum, mittit discipulum, ut per eum languentem medicetur; neque enim magna sunt vulnera. Evenit quoque aliquoties ut sectionis et ferri indigeat qui sanatur; attamen non ipse medicus pergit ad curam, sed eligens unum ex discipulis qui curare valeat, eo utitur ministro. Quando vero insanabiles plagæ sunt, ut et emortua carne putredo contabuerit, et in tantum mala valetudo est, ut non servi vel discipuli qui jam prope eum per scientiam artis accessit, sed ipsius magistri manibus indigeat, tunc ipse magnus medicus præcinctus lumbos ad sectionem terribissimi vulneris concitatur. Similiter itaque, quando sunt minora peccata, non restituit Deus ipse peccantibus, sed aliis utitur ministris. Quando vero per merita sua ingens hominem ægrotudo comprehendit, ut nunc Babylone, quæ gravibus propriæ malitiæ est confusa vulneribus, tunc ad retributionem Deus ipse festinat. Similia quædam huic si requiris, invenies et de Jerusalem, quæ ei acciderunt post prophetas, ob id quia insidiata sit Christo. Sic finita est primi capituli continentia.

7. Videamus et cætera ⁶¹: *Calix aureus Babyloni in manu Dei inebrians omnem terram. De vino ejus biberunt gentes. Propter hoc commotæ sunt gentes, et subito cecidit Babylon, et contrita est.* Nabuchodonosor volens decipere homines per calicem Babylonis dolosum, non miscuit in vase fictili quod parabat potari, sed neque in paulo meliore, et ærco

⁵³ Jerem. li, 6. ⁵⁴ Psal. lxxxiii, 11. ⁵⁵ Jerem. xxiii. ⁵⁶ Ose. iv, 14. ⁵⁷ Psal. iv, 2. ⁵⁸ Psal. lxxxviii, 31, 32, 33, 34. ⁵⁹ Jerem. li, 6. ⁶⁰ Psal. lxxvii, 49. ⁶¹ Jerem. 31, 7, 8.

vase, vel stanneo, et quod ista præcellit argenteo; **A** vrum eligens vas aureum, in eo poculum temperavit, ut quis videns decorem auri, dum radiantis metalli pulchritudine delectatur, et totas oculis hæret in specie, non consideret quid intrinsecus latet, et accipiens calicem bibit nesciens calicem Nabuchodonosor, intelligens autem calicem aureum in præsentī nominatum. Sed animadvertas pessimorum dogmatum verba mortifera qualem habeant compositionem, qualem decorem eloquentiæ, qualem rerum divisionem; cognosces quomodo unusquisque poetarum qui putantur apud vos disertissimi, **284** calicem aureum temperavit, et in calicem aureum venenum injecerit idololatriæ, et venenum turpiliquii, venenum eorum quæ animam hominis interimunt dogmatum, venenum falsi nominis scientiæ. Sed meus Jesus contra fecit, sciens aureum calicem Zabuli, et præcavens ne aliquis ad fidem suam veniens, suspicaretur etiam Christi talem esse calicem, qualem esse requirat, et per similitudinem materiæ formidaret errorem; ideo curavit ut haberemus thesaurum istum in vasis ficilibus. Sæpe vidi aureum calicem in pulchro sermonis ornatu, et dogmatum venena considerans deprehendi calicem Babylonis.

8. Calix aureus Babylon in manu Dei. Non semper calix aureus Babylon. Cum autem venerit ad vindictam, et in manu Dei posita fuerit, tunc efficitur terra quæ quondam tacta est in Jubath. Neque vero jugiter in manu Dei continetur, sed ultionis tantum tempore, cum cœperit Dominus ei restituere quod meretur, tunc in manu ejus inebrians omnem terram iste calix aureus Babylon inebriabit. Quomodo autem universam terram inebriabit, facile scies, si consideraveris omnes homines ebrios. Inebriamur ira, inebriamur tristitia, inebriamur mente, excedimus amore, concupiscentiis et vana gloria. Quanta pocula temperaverit, quot inebriantes porrexerit calices calix iste, quid necesse est dicere?

9. Calix aureus Babylon inebrians omnem terram. Animadvertite omnem terram plenam esse peccatis, et non quæres quomodo Babylon omnem terram inebriaverit. Sed si forte te videris justum ebrium non esse de calice peccatorum, noli putare Scripturam esse mentitam quæ dixerit, *inebrians omnem terram*, cum iste non ebrietur a Babylone, et tamen consistat in terra. Audi quia justus non sit terra. Omnem terram inebriat calix iste aureus. Justus vero cum sit super terram, conversationem in cælis habet. Et propter hoc non convenit ulterius justo dici **63** : *Terra es, et in terram ibis*. Sed necesse est audenter loqui, dicit justo Deus adhuc consistenti super terram : *Cælum es, et in cælum ibis*. Portat enim imaginem cælestis. Igitur ut concludam, calix aureus inebriat omnem terram, id est, omnes ab eo inebriamur quandiu terra sumus.

63 Gen. III, 19. **64** Gen. IV. **65** Jerem. LI, 8.

10. De vino ejus biberunt gentes, propter hoc commotæ sunt. Sicut in his qui bibunt istum qui in usu est vini liquorem, si super sitim et super mensuram biberint, videmus ebrii corpus motum, vacillantes pedes, caput ac tempora prægravata, os dissolutum, linguam significantem sermones ebrii et hærentibus labiis verba præcisa : similiter est videre eos qui de calice aureo biberint Babylonis, quomodo moveantur, quomodo instabiles gressu sint, quomodo debilitata mente et fluctuante cogitatu nihil firme teneant, sed semper in turbationibus agantur incerti. Quamobrem Scriptura divina de istiusmodi hominibus in alio loco ita ait : *Propterea commoti sunt*. Interponamus aliquid mysterii, quid de peccatore dicatur Cain **64**. Cum egressus est a facie **B** Dei, habitavit in terra Naid, contra Eden. Naid in Græca lingua interpretatur commotio. Qui enim derelinquit Deum, qui deserit sensum de eo jugiter cogitandi, iste in terra Naid hodieque habitat, id est, in tribulatione mali cordis et mentis commotione consistit.

11. Biberunt gentes, propterea commotæ sunt, et subito cecidit Babylon, et contrita est. Quando dicit : *Repente cecidit Babylon*, videtur mihi prophetizare consummationem mundi subito futuram. Quomodo enim diebus diluvii comedebant et bibebant, eruebant et vendebant, plantabant et ædificabant, donec veniret diluvium, et tulit omnes, et subito venit inundatio, similiter autem et in diebus Lot; sic et consummatio mundi non per partes fiet, sed repente. Huic conferendum existimato id quod scriptum est in Jesu Nave, quando a voce sola tubæ, Jericho civitas corruens subito disperit; et juxta hanc similitudinem Babylonem quoque in consummatione sæculi casuram esse, et subito conterendam. Et hæc quidem de consummatione dicta sint. Si vero veneris ad adventum Domini mei Jesu Christi, et videris ejus magnum opus, quomodo subverterit omnia gentium de idolis dogmata, ut credentes de erroris eximeret iugo, intelliges quia in tempore passionis ejus Babylon extemplo corruit, et contrita est. Unusquisque nostrum consideret se ipsum, et animadvertat Babylonem in suo pectore corruisse. Si autem et in alicujus corde non cecidit **C** civitas confusionis, huic Christus necdum advenit. Veniente quippe eo, Babylon ruere consuevit. Propter hoc, ad orationum præsidia confugientes, petite ut veniat Jesus in corda vestra, et conterat Babylonem et faciat ruere omnem malitiam ejus, et reædificet pro his quæ subversa sunt, pro Babylone quæ fuerat ante constructa, in ipso principali cordis vestri, Jerusalem civitatem sanctam Dei.

12. Plangite eam, et accipite resinam correctionis ejus, si quo modo sanabitur **65.** Plangite, ait, Babylonem. Deinde quia omnis anima recipere potest salutem, et neque una apud Deum est insanabilis, idcirco consilium dat his qui possunt transmigrare in

Jerusalem ad testimonium, habere resinam ad emplastra facienda, ut assumant medicamina, et quanto valent studio, sanitati restituant Babylonem. Hoc experiamur et nos facere, deprecantes Deum, ut det nobis resinam **285** rationabilem, et de rationabili resina discamus ei maligna imponere, et oleum et alligaturas, et imponentes alligemus vulnera Babylonis, imitantes Samaritanum, et sanetur misera civitas, et curata desinat esse quod fuerat. Istud est quod ait accipere resinam correptionis ejus, si quo modo sanabitur. Ubi sunt hæretici? Ubi sunt qui naturas quasdam introducentes, asserunt esse naturam desperabilem quæ penitus non recipiat salutem? Si est natura quæ pereat, quæ alia talis erit ut Babylon? Attamen neque istam despicit Deus. Præcipit enim medicis Deus, ut accipiant resinam super Babylonem, si quo modo sanetur. Quidam igitur eorum qui mandatum acceperant, accipientes resinam correptioni Babylonis, si quo modo sanetur, fecerunt quod fuerat imperatum, receperunt resinam ad correptionem ejus, audientes posse fieri ut Babylon reciperet sanitatem. Et quia quod putaverunt non effecerunt: Babylon quippe in pristina malitia perseverans, noluit se curari: satisfaciunt boni medici, et dicunt ⁶⁵: *Curavimus Babylonem, et non est sanata. Relinquamus eam.* Vide autem, homo, nequando angelis præcipiat Deus, ut ad languorem animæ tuæ medicaminum emplastra conficiant, si quo modo possis ab ægrotatione sanari, et respondeant angeli: *Curavimus Babylonem, istam ostendentes a passionibus confusam animam tuam, et non est sanata.* Non scientiam artis suæ, neque resinæ vim criminantur, sed te qui præceptis eorum obsequi noluisti, dicentes: *Curavimus Babylonem, et non est sanata. Relinquamus eam.* Steterunt medici sub magno medico angeli Dei, volentes curare imbecillitates nostras, volentes animam liberare de vitiis, sed nos ipsi repellimus eos, dum consiliis eorum non acquiescimus. Vident se operam perdere, cum loquuntur invicem, et dicunt: *Relinquamus eam, et abeamus unusquisque in terram suam.* Hoc est, credita nobis est a Deo medicina, ut animam curarem humanam; adhibuimus adjutorium,

EK THΣ ΛΘ ΟΜΙΛΙΑΣ

Τῶν εἰς τὸν Ἱερεμίαν Ἐξηγητικῶν εἰς τὸ Ὅτι ἡδύνατο Κύριος φέρειν ἀπὸ προσώπου ποιητῆρα ὑμῶν.

Ἐάν ποτε ἀναγινώσκων τὴν Γραφὴν προσκόμης νοήματι ὄντι καλῶ, λίθῳ δὲ προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου, αἰτιῶ σαυτὸν· μὴ ἀπελπίσῃς γὰρ τὸν λίθον τοῦτον τοῦ προσκόμματος καὶ τὴν πέτραν τοῦ σκανδάλου ἔχειν νοήματα, ὡστ' ἂν γενέσθαι τὸ εἰρημένον· Καὶ ὁ πιστεύων οὐ κατασχυνθήσεται. Πιστεύσον πρῶτον, καὶ εὐρήσεις ὑπὸ τὸ νομιζόμενον σκάνδαλον πολλὴν ὠφέλειαν ἀγίαν. Εἰ γὰρ ἡμεῖς ἐντολὴν ἐλάβομεν μὴ λέγειν ῥῆμα ἀργόν, ὡς δῶσοντες περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, καὶ

A medicinam imposuimus, multum contumax est, non vult observare quod dicimus, studium nostrum non sequitur effectus. *Relinquamus eam, et abeamus unusquisque in terram suam*, id est, domesticum locum et proprium. Cave, homo, nequando relinquat te medicus, sive angelus Dei, sive quicumque hominum, cui credita est cura sermonum ad salutis medicinam deferendam. Si enim te dereliquerint et dixerint ⁶⁶: *Abeamus unusquisque in terram suam, quia appropinquavit in cælum iudicium ejus*; manifestum est quia abscessio eorum condemnatio tua sit, ut irremediabilis, nolentisque curari. Cum autem te deseruerint, quid tibi aliud eventurum est, nisi quod solet his accidere qui a medicis desperantur, utentes voluntate morbi sui, ut ad pejora demergantur? Sic et his similiter in consuetudine istius vitæ a prudentibus medicis. Accedit aliquis eorum ad languentem: quantum ars patitur, et industria, medicamina non cessant; sed si aut ægritudo tanta sit, ut repugnet curationi, aut ipse invalidus per impatientiam doloris contra faciat quam jubetur, relinquit medicus, desperat hujusmodi hominem et recedit, ne inter manus suas expirans causam interitus ejus ad se retorquat. Si ergo et nos, ne in sanctorum angelorum manibus qui ad nos curandos a Domino destinati sunt, moriamur, relinquunt nos desperantes animam nostram, et aiunt: Non est malagma imponere, neque oleum, neque alligaturas, *quia appropinquavit in cælum iudicium ejus, et elevatum est usque ad astra* ⁶⁷. Qui parvum habet peccatum, non usque ad cælum et sidera iudicium ejus effertur. Pusillum enim et humile est. Qui vero crescit in scelere, crescit et in iudicio, simulque cum vitiis augetur et poena; et quia in tantum deliquit, ut iudicium ejus usque ad cælestia sublevetur, et per impietatem suam resistens Deo ad superiora conscendat, proferat Deus iudicium suum in humiliationem ejus iudicii quod celatum est a peccatore; et proferens iudicium suum, humiliat quidem peccatorem, retribuit autem justo digna vitæ ejus, in Christo Jesu Domino nostro, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

D

EX HOMILIA XXXIX

Explanationum in Jeremiam prophetam, in illud ⁶⁸: *Non poterat Dominus sustinere a facie iniquitatis vestræ.*

Si quando legens Scripturam incidas in sententiam quæ lepida quidem sit, sed lapis est offensionis et petra scandali, accusa teipsum; neque enim desperandum est lapidem hunc offensionis et petram scandali habere sensa, ut fiat quod **286** dictum est ⁶⁹: *Et qui credit non confundetur.* Primum crede, et invenies sub illo offendiculo plurimum sanctæ utilitatis. Si enim in mandato habemus, ne verbum vanum et inutile dicamus, tanquam ipsius rationem in iudicii die reddituri, et quantum eniti possumus,

⁶⁵ Jerem. LI, 9. ⁶⁶ ibid. ⁶⁷ ibid. ⁶⁸ Jerem. XLIV, 22. ⁶⁹ Rom. IX, 33.

i.) studemus ut omne verbum, quod ex ore nostro exit, aliquid efficiat et in nobis dicentibus et in audientibus: quid igitur existimandum est de prophetis? nonne omne verbum ab eorum ore profectum efficax fuisse? Neque mirandum est, si quodeunque verbum emittebant prophetæ, opus efficiebat verbis conveniens; sed et arbitrator omnem mirabilem litteram inter divina oracula perscriptam efficere, neque unum iota esse, aut unum apicem in Scriptura, qui opus suum non efficiat in iis qui virtute litterarum uti sciunt. Quemadmodum autem herbarum singulæ suas habent vires, sive ad sanitatem corporum, sive ad aliud quidpiam; nec tamen sciunt omnes cui quæque rei herba sit utilis, sed qui scientia illa præditi sunt, et in re herbaria versantur, ut sciant quando sumpta, et cui parti corporum apposita, et quomodo parata et temperata utenti opem ferat. Ita ceu herbarius, ut ita dicam, est vir sanctus et spiritualis, seligens e sacris Scripturis quodlibet iota, et quodlibet obivium elementum, et litteræ virtutem inveniens et quem ad usum accommodari possit, et nihil in Scripturis supervacaneum esse. Si et alterum audire vis hujus rei exemplum, singula membra nostri corporis ad opus aliquod ab opifice Deo condita sunt; sed non est omnium scire quæ singulorum ad minutissimum quodque potestas et usus sit. Qui enim in corporibus dissecandis occupantur medici, dicere hæc sigillatim possunt, et quem ad usum minima pars corporis a Providentia effecta sit. Considera itaque Scripturas ad hunc modum, tanquam omnes herbæ sint, aut unum perfectum orationis corpus; si vero neque herbarius es Scripturarum, neque dissector propheticorum sermonum, ne idcirco existima in Scripturis quidpiam redundare, sed te ipsum solum, potius quam litteras sacras accusa, cum rationem eorum quæ scripta sunt non invenis. Hoc a me in universum proœmium dictum est, quod universæ Scripturæ accommodari potest, ut moneantur qui hujus lectioni se dedere cogitant, nullam non discussam et diligenter pervestigatam litteram prætermittere.

Ἄδση δύναμις φιλοτιμούμεθα πᾶν ῥῆμα τὸ ἐξῆδν ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν ποιεῖν ἐργάζεσθαι καὶ ἐν ἡμῖν τοῖς λέγουσι καὶ ἐν τοῖς ἀκούουσι· τί χρῆ νοεῖν περὶ τῶν προφητῶν, ἢ ὅτι πᾶν ῥῆμα λαληθὲν διὰ στόματος αὐτῶν ἐργατικὸν ἦν; Καὶ οὐ θαυμαστὸν εἰ πᾶν ῥῆμα τὸ λαλούμενον ὑπὸ τῶν προφητῶν εἰργάζετο ἔργον τὸ πρέπον ῥήματι· ἀλλὰ γὰρ οἶμαι, ὅτι καὶ πᾶν θαυμάσιον γράμμα τὸ γεγραμμένον ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ ἐργάζεται· καὶ οὐκ ἔστιν ἰῶτα ἓν, ἢ μία κεραία γεγραμμένη ἐν τῇ Γραφῇ, ἥτις τοῖς ἐπισταμένοις χρῆσθαι τῇ δυνάμει τῶν γραμμάτων οὐκ ἐργάζεται τὸ ἐαυτῆς ἔργον. Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῶν βοτανῶν ἐκάστη μὲν ἔχει δύναμιν εἶτε εἰς τὴν ὕψισταν σωματῶν, εἶτε εἰς ὃ τι δῆποτε· οὐ πάντων δὲ ἔστιν ἐπίστασθαι εἰς ὃ ἐκάστη τῶν βοτανῶν ἔστι χρήσιμος, ἀλλ' εἰ τινες ἐπιστήμην εἰλήφασιν, οὗτοι οἱ περὶ τὰς βοτάνας διατρίβοντες, ἵνα ἴδωσι καὶ πότε παραλαβανομένη, καὶ ποῦ τῶν σωματῶν ἐπιθεμένη, καὶ τίνα τρόπονσκευαζομένη ὀνήσῃ τὸν χρώμενον· οὕτως οἶονεἰ τις βοτανικὸς ἔστιν ὁ ἄγιος καὶ πνευματικὸς, ἀναλεγόμενος ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἕκαστον ἰῶτα, καὶ ἕκαστον τὸ τυχὸν στοιχεῖον, καὶ εὐρίσκων τὴν δύναμιν τοῦ γράμματος, καὶ εἰς ὃ τι ἐστὶ χρέσιμον, καὶ ὅτι οὐδὲν παρέλκει τῶν γεγραμμένων. Εἰ δὲ βούλει καὶ δευτέρου ἀκούσαι εἰς τοῦτο παραδείγματος, ἕκαστον μέλος τοῦ σώματος ἡμῶν ἐπὶ τινι ἔργῳ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου Θεοῦ γεγένηται· ἀλλ' οὐ πάντων ἔστιν εἰδέναι τίς ἢ ἐκάστου τῶν μελῶν μέχρι τῶν τυχόντων δύναμις καὶ χρεια. Οἱ γὰρ περὶ τὰς ἀνατομὰς πραγματευσάμενοι τῶν ἱατρῶν δύνανται λέγειν ἕκαστον καὶ τὸ ἐλάχιστον μόριον εἰς τί χρέσιμον ὑπὸ τῆς Προνοίας γεγένηται. Νόει μοι τοίνυν καὶ τὰς Γραφὰς τοῦτον τὸν τρόπον πάσας βοτάνας, ἢ ἐν τέλειον λόγου σῶμα· εἰ δὲ σὺ μῆτε βοτανικὸς εἶ Γραφῶν, μῆτε ἀνατομὸς τῶν προφητικῶν λόγων, μὴ νόμιζε παρέλκειν τι τῶν γεγραμμένων, ἀλλὰ σαυτὸν μόνον ἢ τὰ ἱερὰ γράμματα αἰτιῶ, ὅτε μὴ εὐρίσκεις τὸν λόγον τῶν γεγραμμένων. Τοῦτό μοι τὸ προοίμιον εἰρηται καθολικῶς, χρήσιμον εἶναι δυνάμενον εἰς ὅλην τὴν Γραφὴν, ἵνα προτραπῶσιν οἱ θέλοντες προσέχειν τῇ ἀναγνώσει, μὴδὲν παραπέμπεσθαι ἀνεξέταστον καὶ ἀνεξερεύνητον γράμμα.

ΕΚ ΤΩΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΔΙΕΞΗΓΗΤΙΚΑΙ ΕΚΛΟΓΑΙ ΕΙΣ ΙΕΡΕΜΙΑΝ.

EX ORIGENE

SELECTA IN JEREMIAM.

287 CAP. I.

6. Et dixi: O existens dominator Domine; ecce nescio loqui, quia junior ego sum. 7. Et dixit Dominus ad me: Noli dicere quia junior ego sum. Justus

ΚΕΦ. Α'.

6. Καὶ εἶπα· Ὁ ὢν Δέσποτι Κύριε, ἰδοὺ οὐκ εἰστάμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγὼ εἰμι. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς μέ· Μὴ λέγε, ὅτι νεώτερος ἐγὼ

είμι. Ὁ γὰρ δίκαιος οὐκ ἔστιν ἐν νεότητι, ἐπεὶ τε-
λειωθεὶς ἐν ὀλίγῳ, ἐπλήρωσε χρόνους μακροὺς. Ὡς
πρὸς μὴ ὄντα γὰρ ἐν ὁδοῖς ψεκταῖς τό· *Μὴ λέγε, ὅτι
νεώτερός εἰμι· ὅποιος Ῥοβοὰμ ἐγκαταλιπὼν τὴν
βουλὴν τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ταῖς τῶν νέων ἀκολου-
θήσας· διὸ καὶ τὴν βασιλείαν οὐκ ἐτήρησεν, οἷαν παρ-
έλαβεν.*

13. *Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐκ δευτέρου πρὸς
μὲ λέγων· Τί σὺ ὄρῃς; καὶ εἶπα· Λέβητα ὑπο-
καίμενον, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ προσώ-
που Βορβᾶ. Κατὰ θεωρίαν ὁ ὑποκαίμενος λέβηθ ἀπὸ
προσώπου τοῦ Βορβᾶ ἀποκαίεται· ἐχθρὸς γὰρ οὗτος
ἅμα καὶ ἐκδικητὴς ἐστίν. Διόπερ ὁ ἁμαρτήσας, εἴτ'
ἐν βλασφημίᾳ, παραδίδεται τῷ Σατανᾷ ἵνα παιδευθῇ
μὴ βλασφημεῖν· εἴτ' ἐν πορνείᾳ, παραδίδεται τῷ Σα-
τανᾷ εἰς βλαβερὸν τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν
τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου. Τίνας δὲ ὑποκαίει; Τοὺς κατ-
οικουήσας, ἀλλ' οὐ τοὺς παροικουήσας τὴν γῆν. Βέλη
γὰρ ἀπολύει πεπυρωμένα ἐπὶ τοὺς μὴ πάσῃ φυλακῇ
τηροῦντας τὰς ἑαυτῶν καρδίας, ὡς ὑφ' οἷας δηποτοῦν
ἁμαρτίας πυροῦσθαι.*

ΚΕΦ. Β'.

21. *Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσά σε ἄμπελον καρποφόρον
πᾶσαν ἀληθινήν· πῶς ἐστράφησιν εἰς πικρίαν ἄμ-
πελος ἢ ἀλλοτρία; Εἰ ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε,
φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον·
εἴ τι περὶ ἡμᾶς ἄριστον πεποίηκεν ὁ Θεός, ἡμεῖς ἄρα
τὴν κακίαν ἐκτίσαμεν ἑαυτοῖς. Διόπερ ἐπαπορεῖ,
*Πῶς ἐστράφησιν, οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ' ἀνθρωπίνως. Πᾶ-
σαν δὲ φησιν, οὐκ ἐκ μέρους, ὡς τὸν μὲν εἶναι ἀληθι-
νὴν ἄμπελον, τὸν δὲ ψευδῆ. Διὰ γὰρ τοῦ Ἀδάμ κατ'
εἰκόνα Θεοῦ γεγόναμεν ἅπαντες. Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ
Ἡσαίου· Πῶς ἐγένετο πόλις πόρνη πιστὴ Σιών;**

32. *Μὴ ἐπιλήσεται νόμῳ τὸν κόσμον αὐτῆς;
καὶ παρθένος τὴν στηθοδοσμίδα αὐτῆς; Ὁ δὲ
λαὸς μου ἐπελάθετό μου ἡμέρας, ὧν οὐκ ἔστιν
ἀριθμὸς. Φησὶν οὖν ἐντρεπτικῶς· Μὴ τοῖς εἰδώλοις
ὁμοίως ἀνόνητος αὐτοῖς γέγονα, οὐ δὴ χάριν τὴν
ἐμὴν ἀπέδρασαν δεσποτεῖαν; Καίτοι καὶ ἀποστάντες
ἐμοῦ, καὶ δόξης ἑαυτοὺς ἀπεστέρησαν· Δόξα γὰρ
αὐκίωτος ὑπὲρ κεφαλῆς τῶν δικαίων.*

ΚΕΦ. Γ'.

7. *Καὶ εἶπα μετὰ τὸ πορνεῦσαι αὐτὴν ταῦτα
πάντα· Πρὸς μὲ ἀνάστρεψον, καὶ οὐκ ἀνέστρεψες·
καὶ εἶδε τὴν ἀσυνθεσίαν αὐτῆς ἢ ἀσύνθετος
Ἰούδα. Ἐπὶ πᾶν ὄρος ψεκτῶς ἀναβαίνουνσι καὶ οἱ τὴν
ὑπερφηανίαν νοσοῦντες, καὶ γίνονται ὑπὸ παντὸς ξύ-
λου ἀλσώδους οὐ καρπίμου. Ἐξ ἀκάρπων γὰρ τὰ
ἄλση δένδρων, τέρψεως χάριν φυτευομένων, οἷς εἰ-
κασί τῶν ἑτεροδόξων οἱ λόγοι, κάλλος ἔχοντες πιθα-
νότητος, οὐ τῶν ἀκουόντων ἐπιστροφῆν, οἷς ὁ ἐπιδοῦς
ἑαυτὸν ὑποκάτω πορεύεται παντὸς ξύλου ἀλσώδους,
δι' οὐ δῆλον ὃ φησὶν ὁ νομοθέτης· Οὐ φυτεύσεις πᾶν
ξύλον ὑπὸ τῷ θυσιαστήριον Κυρίου τοῦ Θεοῦ
σου, καὶ οὐ ποιήσεις ἄλσος.*

Τοῦ αὐτοῦ. Αὖτις τὴν κατηγορίαν τῆς Ἰούδα φυ-
λῆς, ὅτι μὴδὲ ταῖς τῷ Ἰσραὴλ συμφοραῖς ἐπαιδεύθη.

¹⁰ Isa. i, 21. ¹¹ Eccl. xxxi, 40. ¹² Deut. xvi, 21.

A enim intra juventutem non est, quando perfectionem adeptus modico spatio, longa implevit tempora. Verum quasi ad non incedentem viis flagitiosis hoc dicitur: *Ne dicas, Junior sum; qualis fuit Roboam, qui posthabitis consiliis seniorum, junioribus adhæsit, quo factum est ut non retineret regnum quale acceperat.*

13. *Et factum est verbum Domini secundo ad me dicens: Quid tu vides? et dixi: Ollam succensam et faciem ejus a facie Aquilonis. Secundum theoriam, lebes succensus a facie aquilonis succenditur; inimicus enim hic simul et vindex est. Quapropter qui deliquit, sive blasphemando, Satanæ traditur, ut doceatur non blasphemare; sive scortando, traditur Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini. Quos autem succendit? Eos qui quasi incolæ, non quasi peregrini terram inhabitant. Sagittas enim adversus eos qui non accurate custodiunt sua corda emittit ignitas, ut qualicumque peccato ignescant.*

CAP. II.

21. *Ego autem plantavi te vitem fructiferam totam veram: quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena? Si mortem Deus non fecit, invidia vero diaboli mors in mundum ingressa est, quidquid in nobis optimum, creavit Deus; nobis igitur nos ipsi nequitiam creavimus. Quapropter hæsitans ait: Quomodo conversa es? Non quod ignoret, sed humano more. Totam autem inquit, non quod ex parte, ut pars sit vera vinea, pars falsa; per Adam enim secundum inaginem Dei facti sumus omnes. Simile illud Isaïæ ⁷⁰: Quomodo adulterata est urbs fidelis Sion?*

32. *Nunquid obliviscetur sponsa ornamentis suis? et virgo fasciæ pectoralis suæ? Populus autem meus oblitus est mei diebus quorum non est numerus. Loquitur ergo ad injiciendum ruborem: Nunquid, ut idola, factus sum ipsis inutilis, et ea de causa meum detrectaverunt imperium? Quanquam deficientes a me, pulchritudine ac gloria se ipsos nudarunt: Gloria enim æternæ super caput justorum ⁷¹.*

288 CAP. III.

7. *Et dixi, postquam fornicata erat hæc omnia. Ad me revertere, et non est reversa: et vidit prævaricationem ejus prævaricatrix Juda. Qui superbiæ morbo laborant, super omnem montem culpabiliter ascendunt, et sub omni ligno nemoroso minime fructuoso versantur. Ex arboribus enim infructuosis nemora sunt unam ad voluptatem, quibus verba perverse in fide sentientium assimilantur, pulchritudinem probabilitatis, non audientium conversionem habentia. Quibus qui se dederit, sub omni ligno nemoroso obambulat. Ex quo liquet: quod legislator ait ⁷²: Non plantabis omne lignum sub altare Domini Dei tui, et non facies Judæ.*

Ejusd. Accusationem tribus Judæ adauget, quod per Israel ærumnas erudita non fuerit. Porro idolis

addictorum stupiditatem ostendens, ligna lapidesque vocat idola, considerans dæmonum in ipsis latebras. Et tamen potius converti debuerat Juda veluti mulier ducta ob fornicationem ejectæ; majus enim crimen si ejus imitetur fornicationem. Talis erat Judæorum populus: cum vere converti deberet, ille simulabat, Deum labiis honorans: quem populum incompositum appellat, ut qui pactis quæ cum Deo inierat, non steterit; atqui erudiendus potius erat, quod et templum haberet, et quæ in ipso peragebantur. Sic et nobis illud maximum imminet periculum, si post Christi adventum expiationem peccatorum, Spiritusque sancti participationem peccemus, in primisque Judæorum ejectionem præ oculis habentes. Etenim si ramis sibi natura conjunctis Deus non pepercit, multo magis delinquentibus nobis non parcat.

CAP. V.

6. *Idco percussit eos leo, etc.* Eum qui percussit eos, vocat leonem, et lupum et pardum. Videntur autem insidiæ in ipsis actionibus ab his qui figurate leones vocantur factæ; in intellectu vero ab his qui parti animi, qua verum perspicitur, nocere volunt. Pardus enim in ipsos oculos insilire dicitur; leo vero, sicuti ex historiis habemus, confectus senio circa urbes versatur, hominum præda volens potiri. Illud præterea fertur, ex ipsius ossibus, si collidantur, aut tundantur, ignem excuti. Et forte leo, pardusque erit Nabuchodonosor qui urbem diripuit, et veluti pardus ejus oculos, regem cum primatibus effodit, ac tandem Sedeciam oculis privavit. Ossa autem ejus intelligi poterunt Nabuzardan, qui urbem cremavit.

289 CAP. VII.

21. *Holocautomata vestra congregate.* Clare perquirere docet, quæ sacrificiorum ratio. Ansas vero dant verba Scripturæ⁷¹: *Sacrificium Deo cor contritum*, et⁷²: *Sacrificate sacrificium justitiæ*. Eos vero qui aliter se habent, et corporeis sacrificiis plane dediti sunt, corrigebat Salvator dicens⁷³: *Si sciretis quid est, Misericordiam volo et non sacrificium*, nusquam innocuos condemnassetis. Quod autem ad mystica spectet hæc legislatio, docuit Paulus dicens⁷⁴: *Qui exemplo et umbra colunt caelestia*.

CAP. VIII.

7. *Turtur et hirundo agri passeret.* Turtur et hirundo pulli agri: prudentes auditores et ad bona quæque explicanda idonei custodierunt tempus opportunum adventus sui, ut dictum fungenat audientes, adventu turturis cum adventu hirundinis concurrente.

CAP. X.

13. *Et congregavit nubes ab extremo terræ.* Elevat autem et nubes ab extremo terræ, maris aquas advocans, easque super terræ faciem effundens. Alio sensu etiam sanctos Scriptura nubes vocat,

A Τὸ δὲ τῶν εἰδωλολατρῶντων ἀναίσθητον ἐμφαίνων, ξύλα, καὶ λίθους καλεῖ τὰ εἰδωλα, σκοπήσας τοὺς ἐν αὐτοῖς ἐμφωλευόντας δαίμονας. Καίτοι μᾶλλον ἐπιστρέφειν ἐχρῆν τὸν Ἰούδαν, ὡς περ ἐπεισελοῦσαν γυναῖκα τὴν διὰ πορνείαν ἐκβεβλημένην· μείζων γὰρ ἔγκλημα τῆς ἐκεῖνης εἰ μοιζοῦτο πορνείαν. Τοιαύτη τῶν Ἰουδαίων ἡ κατοικία· δέον ἐπιστρέφειν ἐξ ἀληθείας, ἢ δὲ ψευδῶς ὑπεπλάττετο τὸν Θεὸν τιμῶσα τοῖς χεῖλεσιν, ἣν ἀσύνθετον καλεῖ, ὡς τὰς πρὸς Θεὸν παραβάσαν συνθήκας· καίτοι παιδεύεσθαι μᾶλλον ἐχρῆν, τὸν ναὸν ἔχουσα, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κατὰ νόμον ἐπιτελούμενα. Οὕτω καὶ ἡμῖν κινδύνων ὁ μέγιστος, ἐὰν ἀμαρτάνωμεν μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ λῦθωσιν ἀμαρτιῶν, καὶ μέθεξιν ἀγίου Πνεύματος, καὶ μάλιστα τὴν Ἰουδαίων ὁρῶντες ἀποβολὴν· εἰ γὰρ τῶν κατὰ φύσιν κλάδων ὁ Θεὸς οὐκ ἐφείσατο, πολλῶν μᾶλλον ἀμαρτανόντων ἡμῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀνέξεται.

ΚΕΦ. Ε'.

6. Διὰ τοῦτο ἐπαίσειν αὐτοὺς λέων, κ. τ. ε. Τὸν περιπαίσαντα αὐτοὺς λέγει λέοντα, καὶ λύκον καὶ πάρδαλιν. Δοκεῖ δὲ ἡ μὲν κατὰ τὰς πράξεις ἐπιβουλὴ ὑπὸ τῶν τροπικῶς λεγομένων λέοντων γίνεσθαι· ἡ δὲ κατὰ τὴν γνώσιν ὑπὸ τῶν βλάψαι τὸ διορατικὸν τῆς ψυχῆς βουλομένων. Ἡ γὰρ πάρδαλις ἐπιπηδᾷ μάλιστα λέγεται τοῖς ὀφθαλμοῖς· ὁ δὲ λέων, ὡς ἱστορεῖται, γηρέσας περὶ τὰς πόλεις νέμεται, θηρεύειν θέλων ἀνθρώπους. Λέγεται δὲ, ὅτι καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ κοπτομένων ἢ πτισσομένων πῦρ ἐξέρχεται. Καὶ ἴσως λέων ἂν εἴη καὶ πάρδαλις ὁ Ναβουχοδονόσορ τὴν πόλιν ἐλὼν, καὶ ὡς πάρδαλις τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς ἐξαιρῶν, τὸν βασιλέα σὺν τοῖς πρώτοις, ὕστερον δὲ Σεδεκίου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκόψας. Ὅσα δὲ αὐτοῦ νοσηεῖη Ναβουζαρδάν τὴν πόλιν ἐμπρήσας.

ΚΕΦ. Ζ'.

21. *Τὰ δλοκαυτῶματα ὁμῶν συνάγετε.* Σαφῶς ἐξετάζειν διδάσκει τίς ὁ περὶ θυσιῶν λόγος. Ἄφορμὰς τε τὰ λόγια διδῶσι λέγοντα· *Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον*· καὶ, *Θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης*. Τοὺς δὲ μὴ οὕτως ἔχοντας, περὶ δὲ θυσίας ἐπτοημένους σαματικῆς ἐπέστραφεν ὁ Σωτὴρ λέγων· *Εἰ δὲ ἐγνωκίτε τι ἐστίν, Ἐλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν*, οὐκ ἂν κατεδικάσατε τοὺς ἀναίτιους. Ὅτι δὲ περὶ μυστικῶν ἢ τοιαύτη νομοθσία, Παῦλος ἐδίδαξε λέγων· *Οἵτινες ὑποδελγῶσι καὶ σκιᾷ λειτουργήσουσι τῶν ἐπουρανίων*.

ΚΕΦ. Η'.

D 7. *Τρυγῶν καὶ χελιδῶν ἀγροῦ στρουθία.* Τρυγῶν καὶ χελιδῶν ἀγροῦ στρουθία· οἱ συντοὶ ἀπροσβατοὶ καὶ οἱ εἰς τὸ λέγειν τὰ κρείττονα ἱκανοὶ ἐφύλαξαν ἐν καιρῷ ποιεῖσθαι τὰς ἰδίας εισόδους, ὡστε τὸ λεγόμενον καθικνεῖσθαι τῶν ἀκουόντων, συντρεχούσης τῆς εισόδου τῆς χελιδόνος τῇ εισόδῳ τῆς τρυγῶνος.

ΚΕΦ. Ι'.

Καὶ ἀνήγαγε νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἀνάγει δὲ καὶ νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς, προσκαλούμενος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάττης καὶ ἐκχέων αὐτὸ ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς. Καὶ ἄλλως δὲ τοὺς ἀγίους ἡ Γραφὴ

⁷¹ Psal. l, 49. ⁷² Psal. iv, 6. ⁷³ Matth. xii, 7. ⁷⁴ Hebr. viii, 5.

νεφέλας καλεῖ, ἐφ' ἧς ἀνάγεται τὸ τῆς ἀληθείας ἄνω ὡς τῶν νεφελῶν. Πῶς γὰρ ἂν ἐπὶ τὰς ἀψύχους ἀνάγοιτο; Ἄλλ' ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ.

13. Ἀστραπὴς εἰς ὑστὴρ ἐποίησεν. Λέγουσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, νεφῶν ἀλλήλοις συγκρουομένων, ὡς ἐπὶ λίθων πυρογόνων, ἤχον τε γενέσθαι βροντῆς, καὶ φῶς ἀστραπῆς.

13. Καὶ ἐξήγαγε φῶς ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ. Κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον, θησαυρὸν δεῖ λέγειν τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν αὐτὸς ἐντελλάτο καὶ ἐκτίσθησαν. Εἰποὺς δὲ καὶ ἀνέμων εἶναι θησαυροῦς, τουτέστι πνευμάτων. Πνεῦμα γὰρ σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ, πνεῦμα δυνάμεως ἀγάπης τε καὶ σωφρονισμοῦ, ὧν εἰ θησαυροὶ Χριστοῦ, ἐν ᾧ οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας ἀπόκρυφοι· ἐκείθεν οὖν χορηγοῦνται. Τῶ μὲν γὰρ εἶδοται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ πνεῦμα γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ τὰ ἐξῆς.

16. Ὁ πλάσας τὰ πάντα, αὐτὸς κληρονομία αὐτοῦ. Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων ἐξέδωκαν, ὅτι ὁ πλάσας τὰ πάντα αὐτὸς ἐστὶ, καὶ Ἰσραὴλ βλάβος κληρονομίας αὐτοῦ. (Εἶπε δὲ Ἰσραὴλ βλάβος κληρονομίας αὐτοῦ.) Εἶληψε δὲ καὶ τὰ ἔθνη κληρονομίαν, κατὰ τὸ Ἀιτησαὶ παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου. Ἔσται καὶ τὰ ἔθνη Ἰσραὴλ.

ΚΕΦ. ΙΑ'.

4. Καὶ ἔσεσθέ μοι εἰς λαόν. Τοιγαροῦν ὁ ἐπαγγελιάμενος εἶναι λαὸς γέγονεν οὐ λαὸς, καὶ οἱ οὐ πρὶν λαὸς γεγόναμεν λαὸς· παραζήλωθεὶς γὰρ ἐπ' οὐ Θεῶν, παραζήλωσεν αὐτοὺς ἐπ' οὐκ εἶναι, καὶ γέγονεν ἡ δικαιοσύνη λαῶ τῶ τεθησομένω, ὃν εὐλόγησεν ὁ Κύριος, περὶ οὗ φησὶν Ἡσαΐας· Ἡ ἐτέχθη ἔθνος εἰσάπαξ· ἐτέχθη δὲ ὅτε ἐπίστευσαν ἐν μίᾳ ἡμέρᾳ πνευματικοὶ. Μισθὸς δὲ τοῦ ἔσεσθαι αὐτῶ εἰς λαὸν τὸ ἔσεσθαι ἡμῖν εἰς Θεόν. Θεὸς γὰρ ὢν κατὰ φύσιν, οὐ πάντων ἐστὶ κατ' ἀξίαν Θεός, ἀλλὰ τοῖς κατὰ τὸν πατριάρχην· ὡς, Εἴπερ ἐγὼ Θεός σου, περὶ ὧν φησὶν· Ἔσομαι αὐτῶν Θεός, ἐγὼ, καὶ φησὶν· Ὁ Θεός Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεός Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεός Ἰακώβ, ᾧ ἐπήνεγκεν ὁ Χριστός· Θεὸς δὲ οὐκ ἐστὶ νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. Νεκρὸς δὲ πᾶς ἁμαρτωλὸς οὐκ ἔχων τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ.

5. Ὅπως στήσω τὸν ὄρκον μου ὃν ὤμοσα τοῖς πατράσιν ὑμῶν, τοῦ δοῦναι αὐτοῖς γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. Τῶν γὰρ ἀπογόνων λαμβανόντων οἱ πατέρες ἔλαθον· οὕτω καὶ ἡμῶν βασιλευόντων, Χριστὸς βασιλεύει. Σημειοῦνται δὲ τινες, ὅτι, Στήσω, λέγει ὡς μηδέπω δεδωκώς· οὐ γὰρ περὶ τῆς αἰσθητῆς, ἀλλὰ περὶ ἧς φησὶν ὁ Σωτὴρ· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν.

6. Ἀναγνώθι τοὺς λόγους τούτους... καὶ οὐκ ἐποίησαν. Ἀναγινώσκωμεν καὶ τοῖς ἔξω τοὺς Θεοῦ

⁷⁷ Psal. xxxii, 9. ⁷⁸ Isa. xi, 2. ⁷⁹ Psal. ii, 8. ⁸⁰ Homel. 9. ⁸¹ Jerem. xxxi, 35. ⁸² Exod. iii, 6. ⁸³ Matth. xiii, 32. ⁸⁴ Joan. xiv, 6. ⁸⁵ Matth. v, 4. ⁸⁶ Hom. 9.

ad quas veritatis aqua sursum tollitur usque ad nubes. Quomodo enim ad res sensu carentes evehi possit? Sed ad eos qui Dei præceptis obtemperant.

13. Fulgura in pluvium fecit. Aiunt harum rerum periti, collisione nubium, veluti lapidum quibus excutitur ignis, et tonitru sonitum erumpere, fulgurisque splendorem.

13. Et eduxit lumen ex thesauris suis. Secundum id quod in promptu est, thesaurum ipsam Dei voluntatem dicere oportet. Ipse enim dixit et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt ⁷⁷. Et ventorum thesauros esse non incongrue dixeris, hoc est spirituum. Spiritus enim sapientiæ et prudentiæ, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus intellectus et pietatis, spiritus timoris Dei, spiritus amoris et redargutionis, quorum thesauri Christus, in quo thesauri sapientiæ abscondit ⁷⁸: inde igitur emanant ac distribuuntur. Huic quidem ratio tribuitur sapientiæ, alteri vero juxta eundem Spiritum spiritus cognitionis, etc.

16. Qui formavit omnia, ipse est hæreditas ejus. Aquila et Theodotio interpreta:ti sunt: qui formavit omnia, ipse est, et Israel virga hæreditatis ejus. Dixit autem, Israel virga hæreditatis ejus. Hæreditatem quoque gentes sibi assumpsit, juxta illud ⁷⁹: Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Erunt et gentes Israel.

290 CAP. XI.

4. ⁸⁰ Et eritis mihi in populum. Itaque qui populus esse pollicitus fuerat, non populus effectus est; nos qui prius non eramus populus, facti sumus populus. Provocatus enim ad iram in eo qui non erat Deus, provocavit et ipse in eo qui non erat Deus; facta est justitia populo nascituro, cui Dominus benedixit, de quo Isaias aiebat: *Næ nata est gens tandem*; nata est autem cum uno die quinque millia crediderunt. Merces autem quod futurus sit ipsi populus, quod futurus ille sit nobis in Deum. Cum enim natura Deus sit, non tamen omnium est secundum dignitatem Deus, sed his qui patriarchæ similes sunt. Sicut illud, Si ego Deus tuus, de quibus ait ⁸¹: *Ero ipsorum Deus, et, Ego, inquit ⁸², Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob*; cui D subjunxit Christus ⁸³: *Mortuorum autem Deus non est, cum in se eum qui dixit ⁸⁴, Ego sum vita, mi-*

5. *Ut statuum juramentum meum, quod juravi patribus vestris daturum me eis terram fluentem lacte et melle.* Posteris enim recipientibus, receperunt patres, sic et Christus regnat, nobis regnantibus. Quidam autem notant quod *statuum* ait, quasi nondum dederit. Non enim intelligit corpoream hanc, sed de qua Salvator dixit ⁸⁵: *Beati mites, quoniam ipsi hæreditabunt terram.*

6. ⁸⁶ *Lege verba hæc, etc., et non fecerunt.* Sermones Dei recitemus et extra Ecclesiam constitu-

uis, ad salutem eos cohortantes; quod si verba Testamenti non adimpleverint, ait Deus, adinventum est colligatio in viris Juda, et in habitantibus Jerusalem.

9. *Inventa est colligatio.* Etenim hominibus Ecclesiae est vinculum peccatorum, catenis propriorum scelerum colligatis, et oportet solvere omne iniustitiae vinculum, violentorumque nodos commerciorum, juxta quod scriptum est. Vide autem ut futurum testamentum aliud significans, testamenti mentionem faciens, semper addidit hujus.

10. ⁸⁷ *Reversi sunt ad iniquitates patrum suorum priores.* Duplices et apud nos patres. Quidam enim ante, quidam post fidem. Dicit vero Christus ⁸⁸: *Vos a patre diabolo estis*; sicut et nos olim eramus, per fidem vero facti sumus filii Christi; et in quadagesimo quarto psalmo dicitur ⁸⁹: *Audi filia*; vides vocem patris. Quibus addit ⁹⁰: *Et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui.* Pater bonus de patre reprehensibili loquitur. Ait quoque Joannes in Catholica ⁹¹: *Omnis qui prava operatur, ex diabolo natus est.* Quotiescunque **291** igitur delinquimus, ex diabolo nascimur; ex Deo vero, cum virtutum opus praestiterimus.

11. *Et clamabunt ad me, et non ego exaudiam eos.* Deus quidem juste eos qui ipsum non audierunt, non audit. Dæmones autem suffumigiis eos venerantium jura nequibunt defendere, cum tempus calamitatum venerit. Cum ergo Deus non exaudierit, perniciosum est a dæmonibus opem poscere, sed pendere a Deo oportet qui propter iniquitates aversus est, et qui multum constanterque ad ipsum confugientes non despicit.

14. *Quia non exaudiam.* Non dixit, Non exaudiam te, sed, Non exaudiam eos, significans quod si eos poenituerit et pro ipsis preces effundas, exaudiam.

CAP. XII.

3. ⁹² *Purifica eos in diem occisionis.* Per ipsam eos purifica occisionem: *Quem enim diligit Deus, castigat* ⁹³.

4. ⁹⁴ *Usquequo lugebit terra.* Si lugere est ratione utentis, angelum administrationi terrae praepositum nomine illo significat. Haec autem terra vel ob malitiam inhabitantium luget, vel ob eorum virtutes effertur gaudio.

11. ⁹⁵ *Propter me dissipatione dissipata est universa terra.* Subtilius autem illud, *per me omnis terra desolata est*, explicabis. Nam Christo adveniente, et per ejus doctrinam membris nostris mortificatis, terra quae in nobis est desolata est, carne jam suis non fungente officiis.

12. ⁹⁶ *Quia gladius Domini devorabit.* Qui enim veritatem mittere gladium, disjunxit ab invicem quae

λόγους, εἰς σωτηρίαν αὐτοὺς προτροπόμενοι· μὴ ποιησάντων δὲ τοὺς λόγους τῆς Διαθήκης, φησὶν ὁ Θεὸς, εὐρέθη σύνδεσμος ἐν ἀνδράσιν Ἰουδα, καὶ ἐν τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ.

9. *Εὐρέθη σύνδεσμος.* Κὰν γὰρ τοῖς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶν ἀμαρτημάτων δεσμός, σειραῖς τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν σφιγγομένοις. Καὶ δεῖ λύσαι πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διαλύειν δὲ στραγγαλιὰς βιαίων συνανταλλαγμάτων, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὅρα δὲ, πῶς ὡς περὶ μελλούσης ἐτέρας διαθήκης ἐπισημαίνόμενος, διαθήκης λέγων, αἶτι τὸ ταύτης προσέθηκεν.

10. *Ἐπεστράφησαν ἐπὶ τὰς ἀδικίας τῶν πατέρων αὐτῶν τῶν προτέρων.* Καὶ ἐφ' ἡμῶν δὲ διττοὶ πατέρες· οἱ μὲν γὰρ πρὸ τῆς πίστεως, οἱ δὲ μετὰ ταύτην. Φησὶ δὲ ὁ Χριστὸς· Ἵμεις ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ· ὡς περ οὖν καὶ ἡμεῖς ἤμεν, πιστεύσαντες δὲ γεγόναμεν υἱοὶ Χριστοῦ· καὶ ἐν ψαλμῷ δὲ λέγεται μὲν· Ἄκουσον, θύγατερ· ὁρᾷς ὡς πατὴρ ἢ φωνῆ. Εἶτα λέγει· Καὶ ἴδε, καὶ κλῆρον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου. Πατήρ ἀγαθὸς περὶ πατρὸς λέγει ψεκτοῦ. Λέγει δὲ καὶ Ἰωάννης ἐν τῇ Καθολικῇ· Πᾶς ὁ ποιῶν τὸ πονηρὸν ἐκ τοῦ διαβόλου γενένηται. Ὅσαίς οὖν ἀμαρτάνομεν, ἐκ τοῦ διαβόλου γεννώμεθα· ἐκ τοῦ Θεοῦ δὲ πάλιν, ὁσαίς ἀρετὴν κατορθώσωμεν.

11. *Καὶ κεκράξονται πρὸς με, καὶ οὐκ εἰσακούσομαι αὐτῶν.* Ὁ μὲν Θεὸς δικαίως οὐκ ἀκούει τῶν μὴ ἀκουσάντων αὐτοῦ· οἱ δὲ δαίμονες τὸ δικαίον σῶσαι τοῖς θυμιάσαιον αὐτοῖς οὐ δυνήσονται, ὅταν ὁ καιρὸς τῶν κακῶν ἐπέλθῃ. Ὅταν οὖν μὴ ἐπακούσῃ Θεὸς, δεῖνόν τὸ ζητεῖν παρὰ δαιμόνων βοήθειαν. Ἄλλ' ἐξέχεσθαι δεῖ Θεοῦ, διὰ τὰ ἡμαρτημένα ἀπεστραμμένου, τὴν δὲ πολλὴν ἐπ' αὐτὸν καὶ ἐπίμονον καταφυγὴν οὐχ ὑπερορῶντος.

14. *Ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι.* Οὐκ εἶπεν, Οὐκ εἰσακούσομαι σου, ἀλλ' αὐτῶν, δεικνύς, ὅτι καὶ τότε μετανοούντων, ἐὰν αἰτήσῃς ὑπὲρ αὐτῶν, εἰσακούσομαι.

ΚΕΦ. ΙΒ'.

3. *Ἄγγισον αὐτοὺς εἰς ἡμέραν σφαγῆς.* Δι' αὐτῆς αὐτοὺς ἄγγισον τῆς σφαγῆς· Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει.

4. *Ἔως πότε πενήθει ἡ γῆ;* Εἰ λογικοῦ τὸ πένθος, τὸν ἄγγελον ὁμωνύμως δηλοῖ τὸν ἐφεστηκότα τῇ γῆ πρὸς διάταξιν. Ἡ δὲ τοιαύτη γῆ ἢ πενήθει ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ, ἢ εὐφραίνεται ἀπὸ τῆς αὐτῶν ἀρετῆς.

11. *Δι' ἐμὲ ἀφανισμῷ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ.* Εἴποις δ' ἂν ὑψηλότερον τὸ, δι' ἐμὲ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ. Χριστοῦ γὰρ ἐλθόντος καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας νεκρωθέντων ἡμῶν τῶν μελῶν, ἢ ἐν ἡμῶν ἠφάνισται γῆ, τῆς σαρκὸς μηκέτι ποιούσης τὰ εαυτῆς.

12. *Ὅτι μάχαιρα Κυρίου καταφέρεται.* Ὁ γὰρ ἐλθὼν βαλεῖν μάχαιραν, διέτεμεν ἀλλήλων τὰ πρότε-

⁸⁷ Hom. 9. ⁸⁸ Joan. viii, 44. ⁸⁹ Psal. xlv, 11. ⁹⁰ Hom. 10. ⁹¹ Hom. 10. ⁹² Hom. 10.

⁹³ ibid. ⁹⁴ I Joan. iii, 8. ⁹⁵ Hom. 10. ⁹⁶ Hebr. xii, 6.

ρον ειρηνεύοντα κακῶς πνεῦμα καὶ σάρκα· τότε γὰρ οὐκ ἐπεθύμουν κατ' ἀλλήλων. Ὁ δὲ διδάξας τὰ ἐκτέρου ἔργα βέβληκε μάχαιραν ἐν ἡμῖν τὸν ἴδιον λόγον· καὶ τὴν Χριστοῦ νέκρωσιν ἐν ἑαυτοῖς περιφερόμεν, καὶ ζῆ τὸ πνεῦμα, θανούσης ἡμῖν τῆς σαρκός· ἐν ἐκείνῳ γὰρ, οὐκ ἐν ταύτῃ σπεύρομεν, ἵνα μὴ θείρωμεν φθορὰν, ἀλλὰ ζῶν αἰώνιον.

13. *Σπειράτε πυρούς.* Σπείρουσι δὲ πυρούς καὶ θερίζουσι ἀκάνθας οἱ τοῖς μὲν λόγοις ὀμιλοῦντες τοῦ Θεοῦ, μὴ ζῶντες δὲ κατ' αὐτὰ, ἢ πιστεύοντες ὡς παῖδες αἱρετικῶν.

13. *Καὶ κληροὶ αὐτῶν οὐκ ὠφελήσουσιν αὐτούς.* Λέγοις δ' ἂν μὴδὲ τοὺς ἔχοντας κληρὸν ἐκκλησιαστικὸν ὀφείλῃν ἐπὶ τούτῳ θαρρῆν, ὡς σώζειν δυναμένην πάντα τοὺς ἔχοντας. Πόσοι γὰρ δι' ἔργων μιγνῶσιν ἄθλιοι; ἐκ λαϊκῶν δὲ πόσοι μακάριοι; Πλὴν δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται. Καθὰ γὰρ Παῦλος φησὶ· *Ζητεῖται δὲ ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα πιστὸς τις εὐρεθῇ.*

13. *Αἰσχύνητε ἀπὸ καυχήσεως ὑμῶν.* Καυχῶσιν ὀνειδισμοῦ καὶ αἰσχύνῃς φησὶ τὴν ἐπὶ πλούτῳ καὶ βίῳμῃ καὶ κάλλει καὶ τῶν ὁμοίων σωματικῶν. Κἂν ἔχῃς δὲ τι προτέρημα ψυχικόν, οὐ καυχῆση πεπιθόμενος τῷ λέγοντι· *Μὴ καυχᾶσθω ὁ φρόνιμος ἐν τῇ φρονήσει αὐτοῦ, ἰσχυρὸς τε καὶ πλούτῳ, ἀλλ' ἐν τῷ συνιέναι καὶ γινώσκειν τὸν Κύριον, λέγων· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν ἡδιστα καυχῆσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐκ' ἐμῆ ἢ δύναμις τοῦ Χριστοῦ.*

ΚΕΦ. ΙΓ'.

12. *Πᾶς ἀσκὸς πληρωθήσεται οἴνου.* Δευτέρῳ χρῆται παραδειγματι τῶν ἀπῶν, ὅτι πᾶς ἀσκὸς πληρωθήσεται οἴνου, καίτοι καὶ ἐλαίου καὶ ἄλλων ὑγρῶν· τινὲς δὲ καὶ μένουσι κενοί, ἐὰν γινώμεν τὰς τῶν οἴνων διαφορὰς, καὶ τὸ παρὸν ἀληθὲς δειχθήσεται. Ἔστιν οὖν οἶνος θυμὸς δρακόντων ἐκ βότρυος πικρίας, καὶ ἀμπέλου Σοδόμων, ὡς γέγραπται· ἔστι καὶ ἀμπέλος Αἰγυπτίων ἣν πατάσσει ὁ Θεὸς ἐν χαλᾶζῃ· ἔστι καὶ ποτήριον Κυρίου μεθύσκον, ὡς γέγραπται, κράτιστον· καὶ ἡ σοφία συγκαλεῖ ἐπὶ τὸν ἑαυτῆς κρατῆρα, δεῦτε, λέγουσα, φάγετε τῶν ἐμῶν ἄρτων, καὶ πλείεον ὃν κεκέρακα ὑμῖν· καὶ πάλιν Ἄμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ· ἔστι καὶ ἀμπέλος Σωρῆκ ἐκλεκτή. Πᾶς οὖν ἄνθρωπος τροπικῶς χρηματιζῶν ἀσκὸς οἴνου χωρητικὸς ἔστι κρείττονος, ἢ χειρόνος, ἢ ἀναμῆξ ἀμφοτέρων, καὶ ἢ ἐπίσης, ἢ μᾶλλον, καὶ ἢ ττον θατέρου· τοῦ μὲν φαύλου δεχομένου τὸ ἐξ ἀμφοτέρων, Σοδόμων καὶ Αἰγυπτίων, τῶν ἐχθρῶν Ἰσραὴλ, τοῦ δὲ ἀγαθοῦ τὸν ἐκ ποτηρίου Κυρίου καὶ κρατῆρα τῆς σοφίας· καὶ τῷ μὲν παρέπεται τιμωρία κατὰ τὸ, *Λάβε τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου, καὶ ἀκράτου τούτου, καὶ ποτίεις πάντα τὰ ἔθνη, πρὸς ἃ ἐγὼ ἐπέστειλλω σε πρὸς αὐτούς, τῷ Ἱερεμίᾳ φησὶν ὃ ἐπι-*

prius iniqua utebantur pace, spiritum et carnem tunc enim non concupiscebant adversus se invicem. Qui autem utriusque opera docuit, misit in nos gladium, sermonem proprium; et Christi mortificationem in nobis circumferimus, carneque in nobis emortua, spiritus vivit; in illo enim, non in hac seminamus, ne corruptionem, sed vitam æternam metamus.

13. *Seminate frumenta* 97. Seminant vero frumentum, ac spinas demetunt qui verba Dei assidue tractant, sed non vivunt ut illa præcipiunt, vel credunt ut hæretici.

13. *Cleri eorum non proderunt eis* 98. Dicas etiam et clero ecclesiastico ascriptos non debere illi fidere quasi possit ille omnes salvare in quibus inest. Quot enim factis ipsis miserrimi effecti? E laicis vero quot beatitudinem assecuti? Cæterum *potentes poterit examinabuntur* 99. Ut enim Paulus ait 1: *Quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniat.*

292 13. *Confundimini a gloriatione vestra* 2. Jactantiam probri et verecundiæ ait, quæ divitiis, robore, pulchritudine, cæterisque corporis dotibus innititur. Quod si dote aliqua animi præstas, non gloriaberis, obtemperans dicenti 3: *Non glorietur prudens in prudentia sua, robore et divitiis*, sed in cognitione ac perceptione Domini, dicens 4: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi*; et iterum 5: *Gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.*

CAP. XIII.

12. *Omnis uter implebitur vino* 9. Secundo hoc utitur utrum exemplo, quod omnis uter vino implebitur. Sed si vinorum differentias percipiamus, et hoc veritati innixum commonstrabitur. Est igitur vinum furor draconum ex botro amaritudinis, et vinea Sodomorum, ut scriptum 7 legimus; est et Ægyptiorum vitis, quam diverberat Deus in grandine 8; est et calix Domini inebrians, ut scriptum est, præclarissimus 9: et sapientia vocat ad suum poculum, eia agite, ait, comedite e meis panibus, et bibite vinum quod commiscui vobis 10; et iterum: *vinetum factum est dilecti* 11. Est et vitis D Sorec electa 12. Omnis itaque homo figurate cum sit uter, capax est vini melioris, aut pejoris, aut mistim utriusque, et vel æqualiter vel magis et minus alterius; pravo quidem ex utroque vinum capiente Sodomorum videlicet et Ægyptiorum, Israel hostium; bono vero vinum e calice Domini et crateræ sapientiæ: et hunc quidem consequitur punitio juxta illud 13: *Accipe poculum vini et meri hujus; et dabis potatum omnibus gentibus ad quas ego te mitto, Jeremiæ ait, quibus adnectit, et bibent, et evoment, et sævient, et concident.* Punitio enim

97 Hom. 10. 98 Hom. 11. 99 Sap. vi, 7. 1 Cor. iv, 2. 2 Hom. 11. 6 Jerem. ix, 23. 4 Gal. vi, 14. 5 II Cor. xii, 9. 6 Hom. 12. 7 Deuter. xxxii, 32, 33. 8 Psal. lxxvii, 47. 9 Psal. xxii, 5. 10 Prov. ix, 5. 11 Isa. v, 1. 12 Jerem. ii, 21. 13 Jerem. xxv, 15, 16.

vinum vocavit merum quod pœna acerbissima digni bibunt : alii vero dilutam bibunt pœnam vel mra- ciorcm. Nam *calix in manu Domini vini meri plenus potione, reclinavitque ex hoc in hoc; attamen sax ipsius non est evacuata, bibent omnes peccatores terre* ¹⁴. Est vero et poculum benedictionis quod bibunt justî, quale est illud sapientiæ, quodque disci- pulis in remissionem peccatorum exhibuit.

δὲ καὶ ποτήριον εὐλογίας, ὃ πίνουσιν οἱ δίκαιοι· οἶον ἄφρασιν ἁμαρτιῶν.

14. *Et non parcam et non miserebor* ¹⁵. Non parcam et non miserebor. Hæretici hic insurgunt in creatorem prophetarumque Deum, ignorantes quantum sit bonum et sibi et aliis peccantes puniri, ne serpat veluti ex **293** membro male affecto coru- ptela in totum corpus : idcirco et iudex punit, et secant medici.

CAP. XV.

5. *Quis parcat, aut quis contristabitur super te* ¹⁶? Sicut enim nemo cum homine regis inimico con- greditur, ne decretis regis adversari videatur, ita et hominis peccatis subditi et ejecti a Deo, ut locus illi misericordiæ nullus sit apud mitissimum hu- manissimumque Deum, nullus angelorum misere- bitor; qualem nunc Jerusalem ponit, ut quæ in Jesum peccaverit, nec non audierit ¹⁷ : *Jerusalem, quæ occidit prophetas et lapidas missos ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis congregat pullos suos sub alis, et noluistis ! Ecce relinquetur domus vestra deserta.* Angeli itaque qui semper Jerusalem opem tulere, per quos lata et lex Mosaica, nempe in dispositione angelorum in manu mediatoris ¹⁸, non adjuvant, non contristantur, non redeunt ut de illius pace preces effundant. Dum enim parva erant iniquitates, non deserebant, sed illis ingravescentibus, ita ut et Jesum occiderent, dimiserunt. *Nam si vir peccaverit adversus virum, adhuc orabunt pro illo, si vero peccaverit adversus Dominum, quis pro eo supplex deprecabitur* ¹⁹?

ταὶ περὶ αὐτοῦ· ἐὰν δὲ εἰς Κύριον ἁμαρτήσῃ τις προσεύξεται περὶ αὐτοῦ;

6. *Et extendam manum meam, et disperdam te.* Derelictionem dixit operationem. Deus enim suum tabernaculum deserens corrumpere dicitur. Quan- quam corruptio digna manu Dei, mutatio est ad virtutem a vitiis, juxta illud : *Afferam supra te ma- nus meas et ignitum te faciam [ut purus fias]*; corruptis in nobis antiquis peccati purgamentis.

7. *Et dispergam eos.* Simile et illud, et dispergam eos. Nam quia unanimes in me peccaverunt, pessimam eorum concordiam contentionemque disperdam, sicut et illorum qui turrim ædificabant, linguas divisit, concordem impietatem ne augesceret prohibens. Illud vero ²⁰ : *Filiis orbatî sunt, per- diderunt populum meum,* principum sacerdotumque continet accusationem. Hi enim, cum loco patrum

ἄφρασι· Καὶ πίονται, καὶ ἐξεμέσονται, καὶ ἐκμαρτή- σονται, καὶ πεσοῦνται. Τὴν γὰρ κόλασιν οἶνον ἐκά- λεσεν ἄκρατον, ὃν πίνουσιν οἱ ἀκράτου κολάσεως ἄξιοι. Ἄλλοι δὲ κεκραμένην πίνουσι κόλασιν, ἣ καὶ ἀκρατωτέραν· « Ποτήριον γὰρ ἐν χειρὶ Κυρίου οἶνου ἀκράτου, πλήρες κεράσματος, καὶ ἐκλινεν ἐκ τού- του εἰς τούτο· πλὴν ὁ τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκε- νώθη· πίνονται πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς. » Ἔστι τὸ τῆς σοφίας, καὶ ὅπερ δίδωσι τοῖς μαθηταῖς εἰς

14. Καὶ οὐ φείσομαι, καὶ οὐκ οἰκτερήσω. Τὸ δὲ, Οὐ φείσομαι, οὐδὲ οἰκτερήσω· Οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέ- σεων ἐπεμβαίνουσι τῷ δημιουργῷ, καὶ τῷ τῶν προ- φητῶν Θεῷ, ἀγνοοῦντες πόσον ἀγαθὸν τιμωρηθῆναι τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις, ὡς μὴ διὰ πάντων δοθῆναι τὴν λύμην ὡς ἐκ μέλους νενοστ- κότης ἅπαν τὸ σώμα· διὸ καὶ δικαστῆς κολάζει, καὶ τέμνουσιν ἰατροί.

ΚΕΦ. ΙΕ'.

5. *Τίς φείσεται, ἢ τίς δειλιάσει ἐπὶ σοί ;* Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἀνθρώπων πολεμῶ βασιλέως συνέρχεται, τῷ μὴ δοκεῖν δυσαρσετεῖσθαι ψήφῳ βασιλικῇ, οὕτως οὐδὲ τὸν [δὲ?] ἐφ' ἁμαρτίαις ἀποβολῇ τοῦ Θεοῦ, ὡς μὴδὲ χωρὰν ἔχειν ἐλέους παρὰ τῷ φιλανθρωποτάτῳ Θεῷ, τῶν ἀγγέλων οὐδεὶς ἂν ἐλεήσεν. ὅποιαν νῦν τὴν Ἱερουσαλήμ ὑποτίθεται, ἁμαρτοῦσαν μὲν εἰς τὸν Ἰη- σοῦν, ἀκούσασαν δὲ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνασα τοὺς προφήτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλ- μένους πρὸς αὐτήν, προσάκις ἠθέλησα ἐπισυνά- ξαι τὰ τέκνα σου, ἐν τρόπῳ ὕβρις ἐπισυνάξει τὰ ροσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθε- λήσατε ! Ἰδοὺ ἀρπίζεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Οἱ τοίνυν ἀγγελοὶ, οἱ αἰεὶ βοηθήσαντες τῇ Ἱερουσαλήμ, δι' ὧν καὶ ἐτάγη ὁ Μωϋσέως νόμος, διαταγεῖς δι' ἀγ- γέλων ἐν χειρὶ μεσίτου, οὐ φείδονται, οὐ σκυθρωπά- ζουσιν, οὐκ ἐπανέρχονται, ὥστε παρακαλέσαι περὶ τῆς πρὸς τὴν τοιαύτην ἐρήνης. Σμικρῶν μὲν γὰρ ὄντων τῶν ἁμαρτημάτων ἐφείδοντο, μεγάλων δὲ γεγονότων, ὡς καὶ ἀποκτεῖναι τὸν Ἰησοῦν, ἐγκατέλιπον. Ἐὰν γὰρ ἁμαρτάνῃ ἀνὴρ πρὸς ἀνδρα, καὶ προσεύξου-

6. Καὶ ἐκτενώ τὴν χεῖρά μου, καὶ διαφθερῶ σε. Τὴν ἐγκατάλειψιν ἐνέργειαν εἶπε. Θεὸς γὰρ, ἑαυτοῦ τὴν σκηνὴν ἐπαίρων, λέγεται διαφθεῖρειν. Ἄλλως τε διαφθορὰ, χειρὸς ἀξία Θεοῦ, ἢ ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετὴν μεταποίησις κατὰ τὸ, ἐποίησα ἐπὶ σὲ τὰς χεῖράς μου, καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρὸν, τῶν πρὶν ἐν ἡμῖν ἐξ ἁμαρτίας λυμάτων διεσθαρμένων.

7. Καὶ διασπερῶ αὐτούς. Τοιοῦτον καὶ τὸ, Δια- σπερῶ αὐτούς. Ἐπεὶ γὰρ συμφώνως εἰς ἐμὲ ἠσέθη- σαν, τὴν κακίστην αὐτῶν διασχεδάσω σύνοδόν τε καὶ συμφωνίαν· ὥσπερ οὖν καὶ τῶν πυργοποιούντων διεῖλε τὰς γλώσσας, κωλύσας αὐξομένην συμφωνοῦσαν ἀσέθειαν. Τὸ δὲ, Ἠτεκνώθησαν, ἀπώλεσαν τὸν λαόν μου, κατηγορίαν τῶν ἀρχόντων ἔχει καὶ τῶν ἱερέων· Οὗτοι γὰρ, ἐν τάξει πατέρων ὑπάρχοντες

¹⁴ Psal. lxxiv, 3. ¹⁵ Rom. 12. ¹⁶ Rom. 13. ¹⁷ Matth. xxiii, 37, 38. ¹⁸ Act. vii, 55. ¹⁹ I Reg. ii, 25.

²⁰ Jerem. i, 6.

τοῖς λαοῖς, ἔρημοι τῶν τέκνων ἐγένοντο, ἀντ' εὐσε- A
βοῦς διδασκαλίας ἀσέβειαν ὑποβάλλοντες. Τάχα δὲ
οὐδέ ἐστιν ἀπολέσαι λαὸν μὴ πρότερον ἑαυτοῦ τὴν
ψυχὴν ἐκ γεννημάτων τῶν κατ' ἀρετὴν ἀτεκνώσαντα·
οὐδεὶς γὰρ, ὢν ἀγαθός, ἀπῆλλυσεν ἕτερον.

8. Ἐπληθύνθησαν αἱ χῆραι αὐτῶν καὶ ὑπὲρ
τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης. Εἶεν δ' ἂν χῆραι τῶν
ἀσεβῶν αἱ ψυχαί, τὸν νυμφίον Χριστὸν ἀπολέσασαι.

8. Ἐπήγαγον ἐπὶ τὴν μητέρα νεανίσκους. Ὡς
ἀπολλυμένων ταλαιπωροῦσι καὶ μητέρες αἱ γεννησα-
σαι αὐτάς ἐν Χριστῷ, καὶ ὠδινήσασαι μέχρι μορ-
φῶθι Χριστὸς ἐν αὐταῖς, κατὰ τὸ γάλα τῆ στερεᾶ
τροφῆ πρὸς νεανίσκους ἐκθρέψασαι. Τῶν δὲ χηρῶν
τὸ πλῆθος οὐχ ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ὡς ἡ
ἄμμος τῆς θαλάσσης· κατὰ δὲ τὸ γράμμα, πλείστων
ἐν πολέμῳ πιπτόντων, αἱ γυναῖκες ἐτύγχανον χῆραι, B
αἱ δὲ μητέρες ἐταλαιπώρουν.

10. Οἱμοὶ ἐγώ! ὡς τίνα, μήτηρ, μὲ ἔτεκες;
Ἐοίκασιν ἱατροῖς οἱ προφῆται· ὀρώσι μὲν δεινὰ, θιγ-
γάνουσι δὲ ἀθρόων, ἐπ' ἄλλοτριαις συμφοραῖς ἰδίας
καρπούμενοι λύπας, ἔτι δὲ καὶ μισοῦμενοι παρὰ τῶν
οὐκ ἀρεσκομένων τοῖς αὐτῶν ἐπιτάγμασιν, ὡς τῶν
καθ' ἡδονὴν ἀποτρέπουσι. Καὶ δεῖ ταῦτα προειδέναι τοὺς
τὴν προφητείαν πρὸς ἱατρικὴν ἐπανηρημένους. Ἰα-
τρὸς γὰρ καὶ οὗτος ψυχῶν, τοῖς ἐν χρεῖᾳ θεραπείας
προσκειμένος· οὐ γὰρ χρεῖαν ἔχουσιν ἱατροῦ οἱ
θγιαίνοντες, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. Τοιοῦτος ἦν
Ἰαρεμίας ἀνθ' ὧν ἐλέγγων ἐπιστρέφειν ἤθελε, κατη-
γορούμενος ἐπὶ δικαστῶν τοῖς κατηγοροῖς ὁμοίων καὶ
ἦν ἐν δίκαις αἰεὶ ὑπὸ τῶν ὄσον ἤκειν εἰς αὐτὸν θεθε-
ραπευμένων. Διὸ ποτὲ μὲν φησὶν· Καὶ εἶπα, οὐ μὴ C
λαλήσω, οὐδὲ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου
πότης δὲ, ὀρῶν ἑαυτὸν δικαζόμενον οὐ δικάζοντα, πρω-
τέτι καὶ ψευδομαρτυρούμενον, τὸ Οἱμοὶ, μήτηρ! Καὶ
ἐπεὶ οἱ κάμνοντες οὐκ ἤκουον αὐτοῦ καλῶς συμβου-
λεύοντος, οὐκ ὠφέλησαν. Ὅπερ ἂν εἴποι ἱατρὸς ἐπ'
ἀκολάστου νοσοῦντος, εἰκῆ προσαναλλοσκῶν τὰ φάρ-
μακα, καὶ μήτε ὠφελῶν, μήτε τι καρπούμενος. Μα-
κάριος γὰρ διδάσκαλος ὁ λέγων εἰς ὠτα ἀκούοντων,
ἔγων καρπούς ἐν αὐτοῖς. Οὐδεὶς οὖν με ὠφέλησεν,
ἐπεὶ μὴ ὠφελεῖται. Καὶ ἄλλως δὲ τις κρείττων εἰς ὃ
διδάσκει γίνεται, συνετοὺς ἔχων ἀκρατάς, βεβασανι-
σμένας αὐτῷ προσάγοντας ἐρωτήσεις. Τὸ δὲ Ἑβραϊ-
κὸν οὕτως ἔχει· Οὐχ ὠφελήσα, οὐδὲ ὠφελήσῃ μοι
οὐδεὶς. Ἐλεγε γὰρ ὁ Ἀπόστολος· Ἐλλήσι τε καὶ D
βαρβάρους ὠφειλέτης εἰμι, ἀποδιδούς ἐκάστῳ τὸ
προσῆκον, καὶ τιμήσας, εἰ τύχοι, τοὺς μὲν ὡς γο-
νεῖς, τοὺς δὲ ὡς ἀδελφοὺς, τοὺς δὲ ὡς υἱούς· καὶ
τοῖς μὲν Ἑβραίοις ἀπὸ Γραφῶν διαλεγόμενος, τοῖς
δὲ Ἕλλησιν ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς σεβασμάτων, ὥστε
λέγειν· Τοῖς πᾶσι τὰ πάντα γέγονα, ἵνα τοὺς πάν-
τας καρθήσω· ὃ δὲ καὶ παραινεῖ φάσκων· Μηδενὶ
μηδὲν ὀφειλοντες, εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν·
καὶ τὸ πρὸ τούτων· Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς.
Οὕτω μὲν οὖν ὀφείλει διδάσκαλος· ὀφείλεται δὲ, εἰ
θανεῖζει πνευματικὰ ἀργύρια. Μὴ δεχομένων δὲ
ταῦτα, ἵνα ὀφείλωσιν, οὐδὲν ἐποφείλεται. Γίνεται γὰρ

populis essent, filios amiserunt, pro doctrina pia
suggerentes impietatem. Fortasse vero nec fieri po-
test ut perdat quis populum, ni prius suam animam
germinibus virtutis orbaverit; nemo enim qui pro-
bus sit, alterum perdit.

8. *Multiplicatae sunt viduae eorum super arenam
maris, etc.* Viduae autem fuerint impiorum animae
quae sponsum Christum amiserunt.

8. *Induzi super matrem adolescentes.* Quibus
294 pereuntibus conficiuntur matres quae eas in
Christo pepererunt et parturierunt, donec in illis
Christus formaretur, et ablactatas solidiori cibo ad
adolescenciam enutriverunt. Multitudo porro vidua-
rum non uti stellae caeli, sed ut arena maris; at
juxta litteram, plurimis in bello cadentibus, uxores
viduae manebant, et matres angustiis premebantur.

10. *Heu me, mater! quare genuisti me* 21? Me-
dicis assimilantur prophetae, intuentur quidem
mala, tangunt injucunda, ex alienis ærumnis pro-
prium sibi mœrorem comparantes: odio quoque
sunt illis quibus eorum præcepta non placent, tan-
quam a voluptuosis avocantia. Et hæc prænosse
eos oportet qui propheticum munus ad medendum
susceperunt. Medicus enim hic animorum est iis
addictus qui curatione indigent: nam *sani opus
non habent medici, sed qui ægros se sentiunt* 22.
Talis erat Jeremias qui quod reprehendens volebat
convertere, accusabatur apud iudices accusatoribus
similes; semperque litibus divexabatur ab his, quos
ipse, quantum in se erat, sanitati restituerat. Pro-
pterea nunc quidem ait 23: *Et dixi, non loquar,
nec nominabo nomen Domini;* nunc vero videns se
in iudicium vocatum, non vocantem, insuper et
falsis oppressum testibus, *heu mihi, mater.* Et quo-
niam ægroti non audiebant ipsum optima ferentem
consilia, non profuerunt. Quod medicus dixerit de
intemperante infirmo, frustra medicamenta adhi-
bens et nec ullam utilitatem afferens, nec sibi aliquid
acquirens. Etenim beatus ille magister est qui ad au-
res intelligentium loquitur, fructus sibi in illis consti-
tuens. Nullus igitur [mih]i attulit utilitatem, quia nul-
lus capit utilitatem. Similiter qui docet, perfectior do-
cendo fit, si perspicaces habeat discipulos, accuratas
illi proponentes quæstiones. Hebraicus vero: *extus
sic habet* 24: *Non debui nec debuit mihi quisquam.*
Aiebat enim Apostolus 25: *Græcis et barbaris debitor
sum,* reddens unicuique quod debet, et ut sese oc-
casio tulerit honorans hos quidem ut parentes, hos
ut fratres, illos vero ut liberos; et Hebræis quidem
ex Scripturis loquens, gentilibus vero ex iis quæ
ipsi colebant, ita ut diceret 26: *Omnibus omnia
factus sum, ut omnes lucri facerem,* quod etiam hor-
tatur dicens 27: *Nemini quidquam debeatis, nisi ut
invicem diligatis,* et quod ante dixerat 28: *Reddite
omnibus debita.* Sic igitur debet magister, debetur
vero illi, si spirituales argenteos mutuo det. Qui

21 Hom. 14. 22 Matth. ix, 12. 23 Jerem. xx, 9.
24 Rom. xiii, 8. 25 ibid. 7.

26 Jerem. xv, 10. 27 Rom. i, 14. 28 I Cor. ix, 19.

vero hos, ne debitores fiant, non acceperint, nihil illis ultra debetur. Fit enim unusquisque eorum debitor quæ audiverit, et exiguntur ab eo dictorum usuræ. Iluc pertinet et Salvatoris dictum ad incertum magistrum, quod *meum argentum 295* ponere debebas apud nummularios, et ego veniens cum usura

11. *Fiat, Domine, dirigentibus illis.* Quid est id quod fieri optat? robur nempe quod deficit in exsecrantibus, quando post imprecationes poenitentia ducti viam rectam ingrediuntur et perambulant. Nam flecti ad poenitentiam, robur impietatum destrueret est.

12. *Ferrum et operimentum æneum robur tuum.* Hæc ait Deus ad populum diris prophetam persecutum; quippe qui essent animo in malis obstinato lethalique veneno oppleto.

13. *Et thesauros tuos in direptionem dabo.* 30 Thesauri enim illorum non in cœlis erant, sed in terris. Hos et in direptionem dat Deus. Dicere etiam poteris et potiores populi illius thesauros in direptionem datos. Etenim thesauros Moysem habebant et prophetas, quos ab illis abstulit Christus; qui etiam dicit 31: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus.* Primis enim illis, deinde nobis verba Dei concredita sunt. Ablata fuere ab ipsis; et nunc inaniter Scripturas possident, quod illorum sensum non percipiant. Nam adimpletum est illud post Christi adventum 32: *Auditu audietis, et non percipietis, et videntes videbitis, et non perspicietis; cor enim populi hujus incrassatum est.*

14. *Et servire te faciam in omnibus gentibus.* In servitum redactus est populus ille hostium, et abductus in terram quam nesciebat.

15. *Domine, recordare mei.* 33 Hæc ait propheta se ipsum videns nihil proficientem, et agitatam frustra insidiis, quas illi crebro machinati sunt. Factus est enim inimicus audientibus, dum illis vera indicat. Longanimis factus es, inquit, super populo pro peccatis; in his quæ adversus me ausi sunt ne sis longanimis. Qui enim sermoni non obtemperant, illis ira tua superest ad expurgandum. Faveat ergo mihi tua longanimitas pro opprobriis quæ propter te sustinui.

15. *Consumma eos.* 34 Consummatio malis est, nequitiae finem imponi, et sensibiliter consummatio fuit illis quando insidias in Salvatore moliti sunt. Non enim amplius Jerusalem Judææ regia metropolis, nec Israel Dei populus appellatur.

16. *Et erit mihi verbum tuum in lætitiâ.* 35 Nam etsi in presentia verbum tuum ad vincula, ad lites, ad vexationes, ad vituperationes, ad dolores; finis tamen horum erit in lætitiâ: quod Christianis congruit male habitis et præmia expectantibus,

Α ἕκαστος ὧν ἤκουσεν θρασύλητης, τοὺς τῶν εἰρημένων ἀπαιτούμενος τόκους. Τοιοῦτον καὶ τὸ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν ἄκνηρὸν διδάσκαλον, ὅτι εἶδει σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπέζιταις, καὶ ἐγὼ ἐλθὼν ἀπήτησα ἂν αὐτὸ σὺν τόκῳ.

11. *Γένοιτο, Δέσποτα, κατευθυνόντων αὐτῶν* τί γένοιτο; δηλονότι ἡ ἰσχὺς ἢ ἐκλείπουσα ἐν τοῖς καταρωμένοις, ὅτε, μετὰ τὴν κατάραν μετανοήσαντες, τραπέσῃ τὴν εὐθείαν καὶ αὐτὴν δεύσωσιν. Ἠ γὰρ πρὸς μετάνοιαν ῥοπή καθαιρέσις ἐστὶ τῆς ἐν ἀσεβείαις ἰσχύος.

12. *Σίδηρον καὶ περιδόλαιον χαλκοῦν ἢ ἰσχύς σου.* Ταῦτά φησιν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἐναρσάμενον τῷ προφήτῃ λαόν, ὡς τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἐν κακοῖς ἀνεπτότου οὐσίας, καὶ πλήρους τοῦ φαρτακίου.

13. *Καὶ τοὺς θησαυροὺς σου εἰς προνομήν δώσω.* Οἱ θησαυροὶ γὰρ αὐτῶν οὐκ ἐν οὐρανοῖς ἦσαν, ἀλλ' ἐπὶ γῆς. Τούτους καὶ δίδωσιν εἰς προνομήν ὁ Θεός. Εἰποὺς δ' ἂν καὶ κρείττονας τοῦ λαοῦ ἐκείνου θησαυροὺς εἰς προνομήν ἐκδίδουσαι. Θησαυροὺς γὰρ εἶχον Μωϋσῆν καὶ τοὺς προφῆτας, οὓς ἔλαθεν ἀπ' αὐτῶν ὁ Χριστός, ὃ καὶ φησιν· Ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἕθρσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Πρῶτοι γὰρ ἐκεῖνοι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ μετ' ἐκείνων ἡμεῖς. Ἡρῆθ δὲ ἀπ' αὐτῶν· καὶ νῦν ἔχουσιν αὐτῶν τὰς Γραφὰς τὸ μὴ θεωρεῖν τὸν ἐν αὐτοῖς νοῦν. Πεπληρωταὶ γὰρ μετὰ τὴν Ἰησοῦ ἐπιδημίαν· Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συήτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπυχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου.

14. *Καὶ καταδουλώσω σε ἐν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς.* Καταδεδούλωται ὁ λαὸς ἐκεῖνος ἐν τοῖς ἐχθροῖς, καὶ γέγονεν ἐν τῇ γῇ ἣν οὐκ ᾔδει.

15. *Κύριε, μνήσθητι μου.* Ταῦτα ὁ προφήτης φησὶν ὁρῶν ἑαυτὸν μηδὲν ὠφελοῦντα καὶ μάτην ταλαιπωρούμενον ταῖς ἐξ αὐτῶν πικνοτέραις ἐπιβουλαῖς. Ἐχθρὸς γὰρ γέγονεν τοῖς ἀκούουσιν, ἀληθεύων αὐτοῖς. Ἐμακροθύμησας δὲ, φησὶν, ἐπὶ τὸν λαόν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν· ἐπὶ δὲ τοῖς κατ' ἐμοῦ τετολημένοισι μὴ μακροθυμῆσης· τοῖς γὰρ οὕτω μὴ πειθεμένοις ὁ σὸς θυμὸς εἰς κάθαρσιν ὑπολείπεται. Τύχοιμι τοίνυν ἀνθ' ὧν ὠνειδίσθη ὑπὲρ σοῦ τῆς σῆς μακροθυμίας!

15. *Συντέλεισον αὐτοῦς.* Συντέλεια κακοῖς τὸ πέρας τὴν κακίαν λαβεῖν. Καὶ αἰσθητῶς δὲ συνετελέσθησαν ἐπὶ τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλῇ· οὐκ ἐτί γὰρ Ἱερουσαλὴμ μητρόπολις τῆς Ἰουδαίας βασιλικῆ, οὐδὲ Ἰσραὴλ Θεοῦ χρηματίζει λαός.

16. *Καὶ ἔσται ὁ λόγος σου ἐμοὶ εἰς εὐφροσύνην.* Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ λόγος σου εἰς δεσμά, εἰς δίκας, εἰς πράγματα, εἰς δυσφημίας, εἰς πόνους, ἀλλὰ τὸ τέλος τούτων εἰς εὐφροσύνην ἔσται· ὅπερ ἀρμόττει Χριστιανοῖς ταλαιπωρούμενοις καὶ

30 Luc. xix, 25. 31 hom. 14. 32 Matth. xx, 43. 33 Matth. xiii, 15. 34 homil. 14. 35 homil. 14.

προσδοκῶσι τὰς ἀμοιβὰς· οὗς καὶ μάλιστα λέγειν ἂν εἰκόσ· ὅτι ἐπικέκληται τὸ ὄνομά σου ἐπ' ἐμὲ, Κύριε παντόκρατορ, Χριστὸς αὐτοῖς ὄνομα.

17. *Θὺκ ἐκάθισα ἐν συναεδρίῳ τούτων παιζόντων.* Συνεδριον σπουδαζόντων πάντα ποιεῖν μετὰ σπουδῆς, καὶ σπουδῆς ἀξια, καὶ κατὰ τὸ λεγόμενον, σπουδῆ ὁ βίος, σπουδῆ ἡ πράξις. Παιζόντων δὲ συναεδριον, καταλιπόν τὴν σπουδὴν τὴν περὶ τὰ ἀναγκαῖα, τοῖς παιγνίοις σχολάζει τοῦ αἰῶνος τούτου.

17. *Καταμόνας ἐκαθήμην.* Μιμείσθω τις τοῦτο πλήθος ὁρῶν ἀμαρτωλῶν, μὴ φέρον αὐτοῦ δικαιοῦντος τὸν βίον. Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ λέγων Ἡλίας· Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, καὶ γὰρ ὑπελείφθη μοκώτατος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου λαβεῖν αὐτήν. Τάχα δὲ ὁ τῶν πολλῶν μὴ ἔχων ἀναχωρηκότα βίον οὐ δύναται λέγειν· *Καταμόνας ἐκαθήμην.* Ὁ δὲ βίον ἔχων δυσμίμητον, ὡς μηδὲνα παραπλήσιον ἔχειν ἐν ἔθει, ἐν λόγῳ, ἐν πράξει καὶ σοφίᾳ, λέγοι ἂν εἰκότως καταμόνας καθέζεσθαι. Ἔτι δὲ μόνος ἀθήηται ὁ μὴ τῷ τῶν παθῶν παρενοχλούμενος πλήθει, ἀλλ' εἰς νοῦν ὄλος καὶ τὸ ἐν ἀναχωρήσει τὸ ἐν αὐτῷ.

17. *Ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθην.* Στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. Δεῖ πικρίας ἀπολαῦσαι κατὰ τὸν παρόντα βίον, καὶ μηδενὸς ἀπολαῦσαι γλυκεῖος. Ὅταν γὰρ ἐορτάζης, φησὶν, Ἄζυμα, ἐπὶ πικρίδων φάγεσαι, καὶ εἰ τὰ Ἄζυμα εἰλικρινείας ἐστὶ καὶ ἀληθείας κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον ὃς φαγῶν οὕτως αὐτὰ Παῦλος καὶ πικρίδας ἔσθιε λέγων· Ἐχθρὸς γέγονα ὑμῖν ἀληθεύων καὶ πάλιν· Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγγυπνίαις, καὶ λιμῷ, καὶ δίψῃ χωρὶς τῶν παρεκτός. Ὁ μὲν νόμος εἶπεν· Ἄζυμα μετὰ πικρίδων ἔδεσθε, καὶ οὐκ εἶπεν, Ἔως πλησθῆτε, ὡσπερ ἐπ' ἄλλων, Φάγεσθε, καὶ ἐμπλησθήσεσθε. Ὁ δὲ προφήτης προσεπιτείνει λέγων, ὅτι, Οὐχὶ πικρίαν ἔφαγον, ἀλλὰ, *Πικρίας ἐνεπλήσθην.*

18. *Ἰνα τί οἱ λυποῦντές με κατισχύουσί μου;* Ἐπεβουλεύετο γὰρ ὑπὸ τῶν τῇ ἀληθείᾳ δυσαρεστομένων τοῦ λόγου· καὶ ἦσαν αὐτοῦ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ δυνατώτεροι. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ δικαίου ἐκ τοῦ αἰῶνος τούτου, ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων ὁ μὲν δικαστὴς ἐκάθητο τρυφῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, Χριστιανὸς δὲ, ἐν ᾧ Χριστὸς ἐστὶ δικαζόμενος, πικρίας ἐνεπιμπλατο πρὸς τοῦ ἀδίκου κατακρινόμενος. Εἰ δὲ καὶ πληγὴ στερεὰ, ἀλλὰ μετὰ ταύτην ἴσως γίνεται.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

16. *Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τοὺς ἀλιεῖς τοὺς πολλούς.* Πέμπει γὰρ ὁ θεὸς ἀλιεῖας ἀνθρώπων, καθάπερ τοὺς ἀποστόλους, τέχνην αὐτοῖς ἐμβαλὼν ἀλιευτικὴν, καθ' ἣν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν πλέκουσι τῆς ἀλιείας τὰ ὄργανα, καὶ δι' αὐτῶν τῆς ἀλμυρᾶς τοῦ βίου ἀνέλκουσι θαλάττης καὶ θανατοῦσι τῷ κόσμῳ καθάπερ ἰχθύας θαλάττης. Ζωοποιεῖ δὲ θεὸς

quos etiam **296** ea dicere decet : quoniam invocatum est nomen tuum super me, Domine omnipotens, et Christus nomen ipsis est.

17. *Non sedi in consessu istorum ludantium.* **296** Concilium serio agentium est, ut omnia studiose agantur digna studio, juxta quod dicitur studium vita, studium actio. Ludantium vero concilium, deposito rerum necessarium studio, in ludicris hujus sæculi occupatur.

17. *Solus sedebam.* **27** *Æmuletur quis hoc videntem multitudinem delinquentium non ferentem eum vitam juste tradentem.* Talis erat et Elias dicens **28** : *Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua effuderunt, et ego relictus sum solus, et quæruni animam meam accipere ipsam.* Forte vero qui vitam a multis alienam non ducit, haud potest dicere : *Solus sedebam.* Qui vero vitam agit, quam imitari difficile sit, ita ut nullum sibi similem habeat in moribus, in sermone, in actionibus et sapientia, non incongrue dixerit solum se sedere. Solus quoque sedet qui passionum multitudine non vexatur, sed ad mentem totus unumque recessit, quod in ipso est.

17. *Quoniam amaritudine repletus sum.* **29** *Angusta et arcta via est quæ ducit ad vitam. Amaritudine fruentum est in hac vita et nulla fruentum dulcedine.* Cum enim, ait, celebras azyma, super lactucas agrestes comedes; et si azyma sinceritatis et veritatis sunt secundum divinum Apostolum qui sic ea comedit, Paulus et amaras comederat lactucas dicens **30** : *Inimicus factus sum vobis veritatem dicens;* et iterum **31** : *In laboribus et sudoribus, in vigiliis, in fame et siti, præter ea quæ foris sunt.* Lex quidem dixit **32** : *Azyma cum lactucis agrestibus manducabitis,* et non dixit, sicut et in aliis, *manducabitis et replebimini.* Propheta autem rem adauget dicens : non amaritudinem manducavi, sed : *amaritudine repletus sum.*

18. *Ut quid qui contristant me, prævalent adversum me?* **33** *Petebatur enim insidiis eorum quibus veritas sermonis accepta non erat, erantque in hoc sæculo potentiores ipso.* Nam justis regnum non est ex hoc sæculo, ut in martyribus videre est. Judex quidem deliciis affluens pro tribunali sedebat. Christianus vero in quo Christus judicabatur, amaritudine replebatur, cum ab impio damnaretur. Quod si valida plaga, postea illam medicina subsequitur.

CAPUT XVI.

16. *Ecce ego mitto pisces multos.* **34** *Mittit enim Deus pisces hominum, sicuti apostolos, artem ipsis indens piscatoriam, per quam ex sacris Litteris piscationis instrumenta **297** texunt, quorum ope ex salso vitæ attrahunt mari, et mortuos mundo reddunt veluti pisces maris. Vivificat autem hos Deus præstantiorem illis tribuens vitam, in*

26 homil. 14. **27** homil. 14. **28** III Reg. xix, 10. **29** Galat. iv, 16. **30** II Cor. vi, 6. **31** II Cor. vi, 6. **32** Exod. xii, 8. **33** homil. 14. **34** homil. 16.

quam qui transformatur, non amplius degit analogis piscibus in salso mari, juxta illud ⁴⁴: *In eandem imaginem uti a spiritu dominante convertimur*; sed inde ascendamus, ut vitam in montibus transigamus, hoc est cum prophetis, et in collibus, scilicet justis, ubi a piscatoribus non amplius capitur, sed a venatoribus angelis, a quibus si venatu capi oportet, in montibus ac collibus vita est ducenda. Inde enim venantur angeli hujusmodi animas e corpore exeuntes, non humi jacentes. Quapropter ascendendum est ad montem, ubi Christus transfiguratus est, ubi discipulos beatitudines edocebat, quando vidimus multitudinem copiosam.

16. *Et de cavernis petrarum.* ⁴⁵ Rursus quæ sunt cavernæ petrarum? Nam et de his etiam angeli venabuntur. In foramine itaque petræ posuit Deus Moysen, et hæc erat Christus caverna, qui secundum divinitatem quidem erat petra; dictum est enim ⁴⁷: *Petra autem erat Christus*, et secundum incarnationem foramen, per quod videntur posteriora Dei. Multæ autem petræ, de quibus hic sermo habetur, sunt et prophetae, et apostoli, et præcipue angeli, qui sunt imitatores Christi, foramenque habent, per quod posteriora Dei intelliguntur. Unusquisque vero per ea quæ de Deo dicit ad intelligendum ipsum facientia, in semetipso foramen aperit ad intelligendum Deum; sicut per Moysen legem, per Isaiam prophetiam intelligimus, per alium aliud. Contigit etiam ex angelo loquente, sicuti loquitur ⁴⁸: *Angelus qui loquitur in me, stantem veluti ex petra et foramine angelice Deum videre, sic rubo angelus quidem erat qui apparuit, sed qui in ipso erat ait* ⁴⁹: *Ego Deus Abraham*. Verum venatorum adventum ignorantes, ne e prædictis descendamus. Foris enim permanenti dicitur illud ⁵⁰: *Stulte, nocte hac animam tuam requirent a te; quæ vero præparasti, cujus erunt?* Uti enim humi projectus dicebat ⁵¹: *Habes bona proposita adhuc multa, in bonorum judicio aberrans*. Ignorabat enim vere bona non in terra maledicta, sed in cælo sita esse. In hoc enim requies beatorum in Christo Jesu.

17. *Quia oculi mei super omnes vias eorum.* ⁵² Super hujusmodi hominum vias oculi Domini; non enim ab ipso absconduntur, quemadmodum pravi, sicut in paradiso Adam. Nam secundum apostolum ⁵³, *si conscientia non damnat nos, libertatem habemus ad Deum*.

298 19. *Quam falsa possederunt patres nostri idola.* ⁵⁴ Falsa autem idola vocat id quod est dicens: non quasi falsa sint ad distinguendum ab aliis veris. Facit vero deos non solum qui statuas fabricat, sed etiam qui falsa dogmata sibi confinxit, et tanquam vera adorat animi figmenta.

A τούτους τὴν ἀμείνω ζωὴν καθ' ἣν τις μεταμορφωθείς οὐκέτι σὺν τοῖς ἀνάλογον ἰχθύσιν ἐν ἀλυμρᾷ διαγεῖ θαλάττῃ κατὰ τὸ, *Εἰς τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφώμεθα, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος ἀναδράμωμεν* δὲ ἐντεῦθεν τὴν ἐν ἧρεσι ποιοῦντες διατριβὴν, δηλαδὴ τοῖς προφήταις. καὶ τὴν ἐν βουνοῖς τοῖς δικαίοις· ὅθεν ὑπὸ ἀλίεων μὲν οὐκέτι λαμβάνεται, ὑπὸ θηρευτῶν δὲ ἀγγέλων, ὅφ' ὧν εἰ δεῖ διαγεῖν ἐν ἧρεσι καὶ βουνοῖς. Ἐκεῖθεν γὰρ θηρῶσιν ἀγγελοὶ τὰς ἐκ τοῦ σώματος τοιαύτας ἐξιούσας ψυχὰς, ἀλλ' οὐ τὰς κάτω κειμένας. Ὅθεν ἀνιτέον εἰς ὄρος, ἔνθα μετεμορφώθη Χριστός, ἔνθα τοὺς μαθητὰς ἐδίδασκε τοὺς μακαρισμοὺς, ὅτε τοὺς ὄχλους ἐωράκαμεν.

B 16. *Καὶ ἐκ τῶν τρυμαλιῶν τῶν πετρῶν.* Τίνες δὲ πάλιν αἱ τρυμαλιαὶ τῶν πετρῶν; Καὶ ἀπὸ τούτων γὰρ θηρεύουσιν ἀγγελοὶ. Εἰς ὅπῃν τοῖνον πέτρας ἐθήκε τὸν Μωϋσῆν ὁ Θεός; ἦν δὲ αὕτη Χριστός ἡ μία τρυμαλία, κατὰ μὲν τὴν θεότητα πέτρα χρηματίζων, κατὰ τὸ, *Ἡ δὲ πέτρα ἦν Χριστός* κατὰ δὲ τὴν οἰκονομίαν ὅπῃ, δι' ἧς τὰ μετὰ Θεὸν θεωρεῖται. Αἱ πολλαὶ δὲ πέτραι, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος, οἷ τε προφῆται καὶ ἀπόστολοι, καὶ μειζόνως οἱ ἀγγελοὶ, μιμηταὶ ὑπάρχοντες Χριστοῦ, καὶ ἔχοντες ὅπῃν δι' ἧς κατανοεῖται τὰ ὀπίσθια τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἕκαστος δὲ δι' ὧν λέγει περὶ Θεοῦ, νόησιν ἐμποιοῦντων αὐτοῦ, ποιεῖ ἐν ἑαυτῷ ὅπῃν τοῦ νοεῖσθαι Θεόν· ἦγουν διὰ μὲν Μωϋσέως τὸν νόμον, διὰ δὲ Ἡσαίου τὴν προφητείαν νοοῦμεν, δι' ἄλλου δὲ ἄλλο τι. Ἔστι δὲ καὶ ἐπ' ἀγγέλου λαλοῦντος ἰστάμενον, κατὰ τὸ, *Ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί, ὡς ἀπὸ πέτρας καὶ ὀπῆς ἀγγελικῶς ἰδεῖν τὸν Θεόν, οὕτως ἐπὶ τῆς βάρτου ἀγγελος μὲν ὁ φανεῖς, ἀλλ' ὁ ἐν αὐτῷ φησιν· Ἐγὼ Θεός· Ἀβραάμ.* Ἀλλὰ τῶν θηρευτῶν τὴν ἀφιξίν ἀγνοοῦντες, μὴ καταβῶμεν ἀπὸ τῶν εἰρημέων. Τῷ γὰρ ἔξω τυγχάνοντι λέγεται τὸ· *Ἄφρον, ταύτη τῇ ρυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἠτοίμασας, τίτι ἐσται;* Ὡς γὰρ κάτω κείμενος ἔλεγεν· *Ἐχεις ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτι πολλὰ, ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν πλανώμενος κρῖσει.* Ἠγνόει γὰρ, ὅτι τὰ ὄντως ἀγαθὰ οὐκ ἐν τῇ κατηραμένῃ γῆ, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ. Ἐν τούτῳ γὰρ ἡ τῶν μακαρίων ἀνάπαυσις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

47. *Ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐπὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτῶν.* Τῶν δὲ τοιούτων ἐπὶ τὰς ὁδοὺς οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Κυρίου οὐ κρύπτονται γὰρ ἀπ' αὐτοῦ, καθάπερ οἱ φαῦλοι, καθάπερ Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ. Κατὰ γὰρ τὸν Ἀπόστολον, *Ἐὰν μὴ ἡ συνείδησις καταγινώσκη ἡμῶν, κάρρησιαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν.*

19. Ὡς ψευδῆ ἐκτίησαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἰδῶλα. Ψευδῆ δὲ εἰδῶλα φησι τὸ ὄν λέγων, ἀλλ' οὐχ ὡς ἀληθῆσιν ἐναντία διαστέλλων ἑτέροις. Ποιεῖ δὲ ἑαυτῷ θεοῦς ὁ μόνον ὁ κατασκευάζων ἀγάλματα, ἀλλὰ καὶ ὁ ψευδῆ δόγματα ἑαυτῷ συστήσάμενος, καὶ ὡς ἀληθῆ προσκυνῶν τὰ τῆς ψυχῆς ἀναπλάσματα.

⁴⁴ II Cor. iii, 18. ⁴⁵ homil. 16. ⁴⁷ I Cor. x, 4. ⁴⁸ Zach. ii, 5. ⁴⁹ Exod. iii, 6. ⁵⁰ Luc. xii, 20.

⁵¹ ibid. 19. ⁵² homil. 16. ⁵³ I Joan. iii, 21. ⁵⁴ hom. 16.

ΚΕΦ. ΙΖ'.

A

CAPUT XVII.

5. Στηρίξει δὲ τὴν σάρκα βραχίονος αὐτοῦ. Ὅ κατὰ σάρκα στρατευόμενος καὶ ἐν σαρκὶ πεποιθώς. Ὁ γὰρ ἅγιος πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἔχει, νεκρῶν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

11. Ἐψώνησε πέρδιξ. Ἐν τῇ περὶ ζώων ιστορίᾳ λέγεται κακοθηέστατος εἶναι ὁ πέρδιξ. Περὶ τοὺς πόδας γὰρ στρεφόμενος τοῦ θηρεύοντος, καὶ τοῦ ἀλοῦν ἐπιβὰς διδοῦς, ἀποσπᾷ τῆς καλιᾶς αὐτόν· καὶ ὅταν στοχάζηται πεφευγότας τοὺς νεοσσούς, καὶ αὐτὸς αἰφνιδίως ἀφίπταται. Ἔστι δὲ καὶ ἀκάθαρτον, ὥστε τοὺς θηρεύοντας μονομαχεῖν ἀλλήλοις περὶ τῆς μίξεως, καὶ ἀρβένα μετὰ νίκην ἐπιβαίνειν τοῦ ἀρβένου. Ἀσεβὲς ἄρα τὸ τοιοῦτον ζῶον ἐπὶ τοῦ Σωτήρος μεταλαβεῖν, καὶ μάλιστα διὰ τὴν εἰρημένην ἐγκατάλειψιν τε καὶ ἀφροσύνην. Περὶ τοῦ διαβόλου τοίνυν ὁ λόγος, οὐ τὰ ἴδια συνάγοντος κτίσματα, ἴδια δὲ ποιουμένου τὰ τοῦ Θεοῦ φωνεῖ δὲ διὰ τῶν ἑτεροδόξων, ὧν οὐδεὶς ἠδύνατο λέγειν· *Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς ἐμῆς φωτῆς ἀκούει*. Ἄλλ' ἦν ἡ φωνὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν Πέτρῳ καὶ Παύλῳ. Διὸ καὶ φησιν· *Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ*; Ἐπλουτήσε δὲ ὁ πέρδιξ, καὶ πολλὰ τῶν ἀδιακρίτων αὐτῷ ἀνθρώπων μυριάδες ἐγένοντο· ἃς δὲ συνήγαγεν, οὐ κρίσεως μεριμνῶν, οὐδὲ κρίσιν ἔχων, ἀκρίτως δὲ πράττων. Ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ πλοῦτος κεκριμένος ἐξήλεγχται· οἱ καὶ ἐν ἡμῖσι τῶν ἡμερῶν τοῦ πέρδικος ἐγκατέλιπον αὐτόν, ὅτε ἐξελετο ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστώτος πονηροῦ αἰῶνος Χριστὸς Ἰησοῦς, ἐν ᾧ αἰῶνι μόνῳ τοῦ πέρδικός εἰσιν αἱ ἡμέραι ἃς δὴ πρὶν πληρωθῆναι, τοῦτον ἐγκατέλιπομεν διὸ φησιν· *Ἐν ἡμῖσι τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ, αἰτινὲς εἰσιν αἱ τοῦ παρόντος αἰῶνος ἡμέραι· καὶ μὴ ὧν καθ' ἑαυτὸν φρόνιμος, ἀλλ' ἡμῖν τοῖς ἡπατημένοις δοκῶν*. Διὸ καὶ φρονιμώτατος εἰρηται τῶν θηρίων ὁ ὄφις· ὅτε δὲ τοῦτον ἐγκατέλιπομεν, εἰκότως ἄφρων ἠλέγητο.

12. Θρόνος δόξης ὑψωμένος ἀγίασμα ἡμῶν. Ὁ τε γὰρ ἀγιάζων καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι ἐξ ἐνός πάντες. Οὐδὲ γὰρ ἅγιον εἶναι χωρὶς αὐτοῦ, οὔτε ὑπομένειν ἔστι μὴ ἔχοντα τὸν Χριστόν. Ὡς γὰρ ἔστιν αὐτοδικαιοσύνη καὶ αὐτοαλήθεια, οὕτως αὐτοαγιασμὸς καὶ αὐτοπομονή· διὸ καὶ εἴρηται· *Ἀγίασμα ἡμῶν καὶ ὑπομονὴ Ἰσραὴλ, Κύριε*.

13. Πάντες οἱ καταλιπόντες σε κατασχυρῆτωσαν. Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν δι' ὧν ἀμαρτάνει, καταλιμπάνει τὸν Χριστόν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα. Ἀδικῶν γὰρ δικαιοσύνην καταλείπει, καὶ βεβηλωθεὶς ἀγιασμὸν, καὶ πολεμῶν εἰρήνην, καὶ ὑπὸ πολεμικῷ γενόμενος ἀπολύτρωσιν, καὶ τὴν σοφίαν ὁ μὴ ὧν κατὰ Θεὸν καὶ θέλων εἶναι σοφός. Τοῖς οὖν καταλιποῦσι τὸν Θεὸν ἀρᾶται ὁ προφήτης, αἰσχύνῃν τὸ ἐσόμενον αὐτοῖς λέγει ἐν σχήματι τῆς ἀρᾶς. *Καὶ ἐπὶ τῆς γραφῆτωσαν*, φησί. Πάντες γὰρ ἀνθρωποι

5. *Firmabit autem carnem brachii sui.* ⁵⁵ Qui secundum carnem militat, et in carne confidit. Sanctus enim semper Jesu mortificationem in corpore suo portat membra mortificans quæ sunt super terram.

11. *Clamavit perdix.* ⁵⁶ Ex historia animalium accepimus, perdicem pessimis esse moribus. Et enim ad venatoris pedes se volutans, et spem dans fore ut capiatur, se de nido subducit, et cum pullos jam aufugisse conjectaverit, ipsa etiam repente avolat. Est etiam impurus, ita ut, qui celibes sunt, pugnam inter se conserant ut incubent, et mas qui victus in pugna fuerit, victoris venerem patia-tur. Impium itaque est tale animal ad significandum Salvatorem intelligi, eoque magis præsertim propter dictam derelictionem, et insipientiam. De diabolo igitur sermo est, creaturas adunante non suas, et ea quæ sunt Dei, sibi vindicante. Avocat vero per eos qui non recte sentiunt, quorum nullus dicere poterat ⁵⁷: *Oves meæ vocem meam audiunt*. At vox Jesu in Petro et Paulo erat. Quare et ait ⁵⁸: *An experimentum quæritis illius qui in me loquitur Christi?* Dives vero facta est perdix, et multæ ipsi hominum myriades sine judicio adhæserunt, quas plane colligit, nihil de judicio cogitans, nec judicio utens, sed sine judicio agens. Divitiæ vero Christi cum judicio collectæ apparuerunt. Qui et in dimidio dierum perdicis dereliquerunt eum, cum nos Christus Jesus ex præsertim pravo sæculo eruit, in quo tamen dies suos habet perdix; quibus nondum expletis, eam derelinquimus: ideo ait ⁵⁹: *In dimidio dierum ejus*; quæ sunt præsentis sæculi dies; et cum ipse prudens per se non sit, sed nobis videatur delusus. Quapropter ferarum prudentissimus dictus est prudentia serpens. Cum vero ipsum derelinquimus, jure insipiens deprehensus est.

12. *Solum gloriæ elevatum, sanctificatio nostra.* Nam et qui sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes ⁶⁰. Neque enim absque eo sanctus esse, neque expectare potest qui Christum non habet. Sicuti enim est ipsa justitia, ipsaque veritas, sic et ipsa est sanctificatio, ipsaque expectatio: quapropter et dictum est ⁶¹: *Sanctificatio nostra, et expectatio Israel, Domine*.

13. *Omnes qui dereliquerunt te confundantur.* **299** ⁶² Unusquisque enim nostrum per quæ delinquit, Christum deserit, et proinde Patrem. Qui enim injuste agit, justitiam deserit, et polluens se, sanctificationem, et bellum gerens, pacem; et sub ditione hostium factus, redemptionem. Sapientiam quoque deserit et qui Deum non habet, et esse vult sapiens. His itaque qui a Deo defecerunt, imprecatur propheta, confusionem illis futuram asseverans in imprecationis formula. *Et in terra*

⁵⁵ hom. 17. ⁵⁶ hom. 17. ⁵⁷ Joan. x, 27. ⁵⁸ II Cor. xii, 5. ⁵⁹ Jerem. xvii, 11. ⁶⁰ Hebr. ii, 11.

⁶¹ Jerem. xvii, 13. ⁶² homil. 17.

scribantur, ait ⁶⁴. Omnes enim homines scribuntur, sancti quidem in cœlis, peccatores in terra.

14. *Sana me, Domine, et sanabor.* ⁶⁵ Nemo cum veritate hoc dixerit, nisi ei qui illud protulit ⁶⁶: *Non opus habent sani medico, sed qui male se habent*, qui etiam propter illos advenit. Hoc quippe jure dixit hæmorrhœissa: *Sana me, Domine, et sanabor*; at non medicis, quibus dando substantiam consumpserat; nec si quis alius medicinam animarum proficitur; sed illi soli, cujus sŭbriam vestimenti attingere sufficit. Hic enim si sanitati restituerit, fluis curationis sequitur, hoc est sanatio. Una autem veraque salus, si Christus salvet: *Vanus enim equus ad salutem* ⁶⁷, cæteraque omnia. Quare et soli dicendum ⁶⁸: *Salva me, et salvus ero*. Is autem hoc dicit, qui abjecta omni re de qua gloriatur, dicere poterit ⁶⁹: *Quoniam gloriatio mea tu es*, qui juxta mandatum, *non in sapientia, non in robore, non in opibus, sed in hoc solo gloriatur, quod intelligat et cognoscat quoniam ego sum Dominus* ⁷⁰. Hic vero dicit ⁷¹: *Ego non laboravi sequens post te*, ad quem Jesus inquit ⁷²: *Tolle grabatum tuum, et ambula*; et ⁷³: *Relinque omnia, et sequere me*; et ⁷⁴: *Quicumque non deserit patrem et matrem, et sequitur post me, non est me dignus*. Qui vero sic sequitur, non laborat. *Et non erit labor in Jacob, neque videbitur dolor in Israel* ⁷⁵.

Ejusdem. Quid tandem hoc est? Quoniam sæpius mala minabatur, hi vero dictis non credentes per contumeliam ei dicebant: *Veniat. Sed ego, ait* ⁷⁶, *nec prebris oneratus deseci.*

CAP. XXII.

15. *Qui ædificat domum suam et non cum justitia.* Domum cum justitia ædificatam significavit Apostolus, dicens ⁷⁶: *Dei agricultura, Dei ædificatio estis.* Ait vero ⁷⁷ quia *fundamentum nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.* Si quis vero ædificat, etc. Igitur qui credit per eum qui docuit, fundamentum habuit Christum Jesum. Superædificat vero quis, si probe, aurum dogmata veritatis; argentum sermonem salutarem; lapides pretiosos ædificium **300** ex virtutibus; si male supra Jesum superædificat, prava, inquam, ligna, fœnum, stipulam, quomodo impius non erit, in quem erit vae? *Qui ædificat domum suam non cum justitia* ⁷⁸. Qui excelsum ædificium erigit, sed non secundum Dei verbum et veritatem, non in judicio cœnacula facit. Pari ratione hoc applica docentibus seu veritatem, seu falsi nominis scientiam. Verbi gratia, Paulus quidem domum Ecclesiam cum justitia ædificat, cœnacula vero Timotheus et Lucas, cæterique his similes in judicio.

14. *Ædificasti tibi domum commensuratam.* Idem

γράφονται, οἱ μὲν ἄγιοι ἐν οὐρανοῖς, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ ἐπὶ γῆς.

14. *Ἰασαί με, Κύριε, καὶ ἰαθήσομαι.* Οὐκ ἂν τις εἴποι τοῦτο σὺν ἀληθείᾳ ἢ τῷ εἰπόντι· *Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες*, τῷ καὶ διὰ τούτους ἐληλυθότι. Τοῦτο γὰρ εἶπε δικαίως ἡ αἰμορροῦσα τὸ, *Ἰασαί με, Κύριε, καὶ ἰαθήσομαι*, ἀλλ' οὐ τοῖς ἰατροῖς, εἰς οὓς κατηνάλωσε τὴν οὐσίαν· οὐδ' εἴ τις ἄλλος ἐπαγγέλλεται τὴν τῶν ψυχῶν ἰατρικὴν, ἀλλ' ἢ ἐκείνῳ μόνῳ, οὗ ἀρκεῖ ἄψασθαι τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. Οὗτος γὰρ ἐὰν ἰάσεται, τὸ τέλος ἀκολουθεῖ τῇ ἀπ' αὐτοῦ ἰάσει, τούτέστιν ἡ θεραπεία. Μόνῃ δὲ καὶ ἀληθῆς σωτηρία, ἐὰν σῶσθαι Χριστός. Ψευδῆς γὰρ ἰατρος εἰς σωτηρίαν, καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα. Αὐτὸ καὶ μόνῳ εἰρητέον· *Σῶσόν με, καὶ σωθήσομαι.* Ἐρεῖ δὲ τοῦτο ὁ τῷ ἀποτετέχθαι παντὶ καυχῆματι δυνάμενος λέγειν· *Ὅτι καύχημά μου εἰ σὺ, ὁ κατὰ τὴν ἐντολὴν μὴ ἐπὶ σοφίᾳ, μὴ ἐπὶ ἰσχυρί, μὴ ἐπὶ πλοῦτι, ἀλλ' ἢ ἐν τούτῳ καυχώμενος τῷ συνειρῆν καὶ γινώσκων, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος.* Ὁ δὲ τοιοῦτος ἔρεῖ τὸ, *Οὐκ ἐκοίμισα κατακολουθῶν ὀπίσω σου· πρὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἔρεῖ· Ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει, καὶ, Ἄφες πάντα, καὶ ἀκολούθει μοι· καὶ, Ὅστις οὐ καταλείπει τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.* Οὐ κοπιᾷ δὲ οὕτως ἀκολουθῶν. *Καὶ οὐκ ἔσται γὰρ μόχθος ἐν Ἰακώβ, οὐδὲ ὀφθήσεται πόνος ἐν Ἰσραήλ.*

Τοῦ αὐτοῦ. Τί δήποτε τοῦτ' ἔστιν; Ἐπειδὴ συνεχῶς ἀπειλεῖ τὰ δεινὰ, αὐτοὶ δὲ διηπίστουν τοῖς λεγομένοις, σκώπτοντες εἰς αὐτὸν ἀεὶ ἔλεγον· Ἐλθέτω. Ἀλλ' ἐγὼ, φησὶν, οὐκ ἀπέκαμον καὶ ὀνειδιζόμενος.

ΚΕΦ. ΚΒ'.

15. *Ὁ οἰκοδομῶν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ οὐ μετὰ δικαιοσύνης.* Τὴν μετὰ δικαιοσύνην οἰκοδομουμένην οἰκίαν ἐδήλωσεν εἰπὼν ὁ Ἀπόστολος· Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομὴ ἔστε. Λέγει δὲ, ὅτι, *Θεμέλιον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸ κείμενον, ὃς ἔστι Χριστὸς Ἰησοῦς.* Εἰ δὲ τις οἰκοδομεῖ, καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐκοῦν διὰ τοῦ διδάξαντος ὁ πιστεύων θεμέλιον ἔσχε τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἐποικοδομεῖ δὲ τις, εἰ μὲν καλῶς, χρυσοῦν τῆς ἀληθείας τὰ δόγματα, ἀργύριον λόγον σωτήριον, λίθους τιμίους οἰκοδομῆσαν ἐξ ἀρετῶν· εἰ δὲ κακῶς ἐποικοδομῶν τῷ Ἰησοῦ, πονηρὰ λέγω ξύλα, χόρτον, καλάμην, πῶς οὐκ ἀσεβεῖ, ἐφ' ὃν ἔρχεται τὸ οὐαί; *Ὁ οἰκοδομῶν οἰκίαν αὐτοῦ οὐ μετὰ δικαιοσύνης.* Ὁ ποιῶν ὑψηλὸν οἰκοδόμημα, οὐ κατὰ λόγον δὲ Θεοῦ καὶ ἀλήθειαν, οὐκ ἐν κρίματι ὑπερῶα ποιεῖ. Ἀναλόγως νόει καὶ τοὺς διδάσκοντας ἢ ἀλήθειαν, ἢ ψευδῶνυμον γινῶσιν· ὅσον Παῦλον μὲν οἰκίαν τὴν Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖν μετὰ δικαιοσύνης, ὑπερῶα δὲ Τιμόθεον καὶ Λουκᾶν, καὶ τοὺς ταιούτους ἐν κρίματι.

14. *Ἐποικοδομήσας σεαυτῷ οἶκον σύμμετρον.*

⁶⁴ Jerem. xvii, 15. ⁶⁵ hom. 17. ⁶⁶ Marc. ii, 17. ⁶⁷ Psal. xxxii, 17. ⁶⁸ Jerem. xvii, 14. ⁶⁹ ibid. ⁷⁰ Jerem. ix, 25, 24. ⁷¹ Jerem. xvii, 16. ⁷² Joan. v, 11, 12. ⁷³ Luc. xviii, 22. ⁷⁴ Matth. x, 37, 38. ⁷⁵ Isa. xxxv, 10, et li, 11. ⁷⁶ Jerem. xvii, 15, 16. ⁷⁷ I Cor. iii, 9. ⁷⁸ ibid. 11, 12. ⁷⁹ Jerem. xxii, 13.

Εἰποὺς δ' ἂν καὶ περὶ τῶν ψευδοδιδασκάλων ἀκολούθως τοῖς πρόσθεν εἰρήσθαι. Ὡς γὰρ φησὶν ὁ Σολομῶν· Ὅς ἐνεργεῖ θησαυρίσματα γλώσση ψευδεῖ, μάταια δῶκε, καὶ ἐλεύσεται εἰς παγίδα θανάτου. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι οἰκοδομοῦσιν ἑαυτοῖς οἰκίας δόματι Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ πονηρευομένων, πρὸς οὓς λέγεται μετὰ εἰρωνείας· Ἀκοδόμησας σεαυτῷ οἶκον σύμμετρον, ὑπερῶμα ῥιπιστα· ἐν οἷς ὤθησαν ἀναψυχὴν ψυχοδομημένα. Διὰ δὲ τῶν θυρίδων οἷσι πεφωτισμένοι φῶτι γνώσεως τὰ οἰκοδομήματά σου, καὶ ἀσχητοὺς ξύλοις εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς οἰκίας κεχρησθαι, καὶ χρεῖαι διὰ μίλτου μιμούμενος τὸ αἷμα Χριστοῦ.

15. *Μὴ βασιλεύσεις, ὅτι σὺ παροξυνῆ.* Ἄλλ' οὐ βασιλεύεις, εἰ καὶ παρωξύνθης ἐν κέδρῳ τοῦ πατρὸς σου. Κέδρος ὁ πατὴρ τοῦ ἀμαρτωλοῦ, δένδρον τι ὑψηλόν, ὑπερήφανον, ἀντικείμενον, ὁ διάβολος, ἢ ὁ λόγιον μοθηρῶν ἄρχων. Οἱ δὲ τοιαῦτα οἰκοδομήσαντες λιμῶ ἀπολοῦνται. Οὐ γὰρ φάγονται, οὐδὲ πλοῦται, ἀλλ' οὐδὲ δικαιοσύνην ἐγνωσαν, μὴ ἐγνωκότες Χριστόν· τὸ ἐξ τὰ δίκαια πράττειν ἴδιον, φησὶ, τῶν γνωσκόντων τὸν Θεόν. Τῶν δὲ μὴ τοιούτων οὔτε οἱ ὀφθαλμοὶ καλοὶ, μὴ βλέποντες τὴν ἀλήθειαν, οὔτε ἡ καρδία, ψευδῶν πεπληρωμένη δογματῶν, δι' ἧν σφάλλοντες ἐτέρους, φονεύουσιν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, αἷμα ἀθῶνων ἐκχέοντες τῇ γλώττῃ ψευδεῖ καὶ δολίᾳ· τοῦτο δὲ τῆς διὰ τριφυοῦς χεῖρον σφαγῆς.

24. *Ἐὰν γενόμενος γένηται Ἰεχονίας υἱὸς Ἰωακεὶμ.* Τὸν Ἰωακεὶμ τοῦτον Ἰεχονίαν Ἰερεμίας καλεῖ· τὸν δὲ τούτου πατέρα Ἐλιακεὶμ προσαγορευόμενον Ἰωακεὶμ ἐκάλεσε Νεχαῶ Φαραῶ, ὃν ἀνελὼν ὁ Βαβυλωνίος πρὸ τῆς πύλης ἀπέβριψεν, ὡς ὁ παρῶν προφήτης λέγει, καὶ Ἰώσηπος ἐν τῇ δεκάτῃ τῆς Ἀρχαιολογίας. Τὸ δὲ ἀποσφράγισμα σφραγὶς ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· σφραγὶς δὲ ἦτοι σφενδόνη ἐν τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ γίνεται πῶς ὁ τὸ κατ' εἰκόνα διὰ μετανοίας ἀναλαμπρύνων· Ἔργα γὰρ ἀγαθὰ νοεῖται τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ τὰ πρόβατα ἰστώντος ἐκ δεξιῶν. Ἦν δὲ σφραγίδα τῷ ἀσώτῳ υἱῷ δέδωκεν ὁ πατὴρ ἐπιστρέψαντι. Ὅπερ εἰ γέγονεν Ἰεχονίας, τύπος τοῖς ὑπηκόοις εὐσεβείας ἐγένετο. Ἄλλ' οὐ γέγονε. Πλὴν ἔδοξε τῷ προφήτῃ πείθεσθαι φήσαντι· Ὁ ἐκπορευόμενος πρὸς τὸ χωρῆσαι πρὸς τοὺς Χαλδαίους τοὺς συγκεκλεικότας ὑμᾶς, ζήσεται. Ἐξῆλθε γὰρ ἐπαγόμενος καὶ τὴν μητέρα καὶ τοὺς δυνατοὺς αὐτομολήσας πρὸς τοὺς Βαβυλωνίους. Εἰ δὲ γὰρ τελείαν, φησὶν, ἐπεδείξατο τὴν μετανοίαν, ὥστε καὶ σφραγίδα γενέσθαι τῆς ἐν περιτομῇ δικαιοσύνης κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ὡς κατὰ τοῦτο δοκεῖν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, πάντως ἂν παρεδόθη δίκην ὑφέξων τῶν πρώην ἡμαρτημένων, εἰ καὶ μετριωτέραν. Ἐν Βαβυλῶνι γὰρ σωφρονισθεὶς ἐν εἰρκτῇ καὶ δεσμοῖς πάλιν Εὐλάδ Μερωδάχ μετέστη πρὸς ἄνεσιν, ὁμοδαίτος γενόμενος τῷ βασιλεῖ· καὶ οὕτως ἐν ἄλλοτρίᾳ καταλύσας τὸν βίον.

A dixeris et de pseudomagistris æque ac de prioribus. Ut enim ait Salomon ⁷⁹, qui operatur thesauros lingua mendaci, inania sectatur, et perveniet in laqueum mortis. Ili etenim ædificant sibi domos, nomine Ecclesiam quæ est malignantium, ad quos cum ironia dicitur: *Ædificasti tibi domum commensuratum, cœnacula perfatilia*, in quibus refrigerationem struxisse opinati sunt; per fenestras vero tuæ ædificia lumine cognitionis illustrasse putas et lignis imputribilibus ad structuram domus te usum esse, et pingis minio sanguinem Christi æmulatus.

15. *Nunquid tu regnabis, quia tu contendes, etc.* Sed non regnabis, etsi contendes in cedro patris tui. Cedrus peccatoris pater, arbor quædam excelsa, superba, adversaria, diabolus est, vel pravorum auctor sermonum. Qui vero hæc ædificaverunt, fame peribunt. Nam non comedent, et non bibent, sed et justitiam non cognoverunt ⁸⁰, cum Christum non cognoverint; juste enim facere, eorum, inquit, qui Deum cognoscunt, proprium est. Qui vero tales non sunt, neque oculos habent bonos, cum non videant veritatem, neque cor, falsorum dogmatum plenum, per quæ alios in errorem trahentes animas eorum necent, sanguinem innocentem fundentes lingua mendaci et dolosa; quod pejus est quam triplici gladio jugulare.

24. *Si factus fuerit Jechonias filius Joacim.* Joacim hunc Jechoniam nuncupat Jeremias; patrem vero ejus nomine Eliacim Joacim appellavit Nechao Pharao, quem cum interfecisset Babylonius, ante portam projecit, ut propheta hic ait, et libro *Aniquitatum Judaicarum* decimo Josephus asserit. Signaculum vero, cæteri sigillum interpretati sunt. Sigillum vero vel pala in manu Dei fit quodammodo qui Dei imaginem per pœnitentiam pristino restituit nitore; per bona enim opera intelligitur dextera Dei pars, qui oves collocat ad dexteram. Quem annulum filio prodigo revertenti dedit pater. Quod si factus esset Jechonias, utique subditis **301** pietatis exemplar fuisset. Sed non effectus est. Verumtamen visum est prophetæ obedire dicenti ⁸¹: *Qui egredietur ut ad Chaldaeos transeat, qui concluderunt vos, vivet.* Egressus enim est, matrem potentesque una secum adducens transfuga ad Babylonios. Quod si perfectam, inquit, pœnitentiam ostendisset, ut secundum divinum Apostolum signaculum illius quæ in circumcissione est, justitiæ factus esset, ut in dextera Dei positus secundum hoc videretur, sane traditus fuisset priorum iniquitatum suarum pœnas daturus, etsi moderatior. Nam cum Babylone in carcere ac vinculis penitus resipisset, rursus Evilad Merodach relaxatus est, factus regi contubernalis; ex quo in aliena terra diem obiit extremum.

⁷⁹ Prov. xxi, 6. ⁸⁰ Jerem. xlii, 15. ⁸¹ Jerem. xxi, 9.

CAP. XXIII.

16. *Nolite audire verba prophetarum.* Prohibet non simpliciter prophetam audire, sed sermones prophetarum ad imitationem confictos. Nam qui audit prophetam, ut Moysen, non ipsum, sed Deum audit per eum loquentem. Pseudoprophetae vero vana fingunt. Cum enim non convertant, vanum efficiunt auditorem, visionem cordis loquentes. Mens quippe absque Dei auxilio res considerans, visionem cordis, non ex ore loquitur dantis verba et illuminantis. Quandoque vero conveniunt visio cordis, orisque Domini verbum; quapropter non simpliciter visionem cordis reprehendit, sed quando alterum deficit; juncta sunt autem apud eum qui dicit ⁸⁵: *Precor ore, precor et mente.*

19. *Ecce commotio a Domino.* Prophetat de commotione et ira Domini egrediente in impios. Furor non est reversus, non simpliciter, sed donec fecerit illud: quasi revertens postquam fecerit. Quod vero non fecit verbum Domini, furor Domini facit. Quid autem furor Domini faciat, ait David ⁸⁶: *Domine, ne in furore tuo arguas me.* Igitur arguet assidue, donec faciat id propter quod arguit; ita ut nec furor perfecte erudiat. Non tantum vero faciet, sed et statuet et confirmabit. Illud vero ⁸⁷, *ab aggressionem cordis sui*, cum sit ænigma, in novissimo, inquit, intelligitur, de iis scilicet quæ dixerat de furore et ira. Gratias igitur illi qui nobis ea revelavit quæ erant hactenus abscondita.

23. *Deus appropinquans ego sum.* Propter hoc non me latuerant in iniquitatem populum meum impellentes. Qui enim prophetae dat ut sciat quæ ubique aguntur, multo magis ipse novit. Spiritus enim Domini replevit orbem terrarum ⁸⁸; et in ipso vivimus, **302** *movemur, et sumus* ⁸⁹, ut Paulus ad Athenienses dixit. Simile et illud ⁹⁰: *Nunquid cælum et terram ego non impleo, dicit Dominus?* Potentia enim sua omnibus appropinquat. Et preces igitur ad Deum non ut absentem fiunt. Et de Filio dicitur ⁹¹: *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est.* Ipse enim est qui dicit: *Deus appropinquans ego sum.* Nam et dixit ⁹²: *Ubi duo vel tres congregati in nomine meo, et ego sum in medio illorum;* **D** qui etiam dicit ⁹³: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

24. *Nunquid cælum et terram ego non impleo?* Sicut enim nulla pars corporis expers est animæ, sed ubicunque sensus, ibi et anima, ita nihil Dei vacuum, et tamen omnia implens, peccatorem non implet. Spiritibus enim immundis plenus est, et hujusmodi ut impleatur a Deo fieri non potest, nisi ab omnibus aliis quæ ipsum implent, vacuus fiat. Nam dignos implet in cælo et in terra. Domini enim non terra et omnia quæ in ea sunt, sed terra,

⁸⁵ I Cor. xiv, 15. ⁸⁶ Psal. vi, 2, et xxxvii, 2. ⁸⁷ Jerem. xxiii, 20. ⁸⁸ Sapient. i, 7. ⁸⁹ Act. xvii, 28. ⁹⁰ Jerem. xxiii, 24. ⁹¹ Joan. i, 10. ⁹² Matth. xviii, 20. ⁹³ Matth. xxviii, 20.

ΚΕΦ. ΚΓ'.

16. *Μη ἀκούετε τοὺς λόγους τῶν προφητῶν.* Ἀπαγορεύει οὐ προφήτην ἀπλῶς ἀκούειν, ἀλλὰ λόγους προφητῶν ἐν μιμῆσει προφερομένου. Ὁ γὰρ ἀκούων προφήτου, οἷον Μωϋσέως, οὐκ αὐτοῦ, ἀλλὰ Κυρίου ἀκούει διὰ τούτου λαλοῦντος. Οἱ δὲ ψευδοπροφήται ματαιοῦσι· τῷ γὰρ μὴ ἐπιστρέφειν ποιοῦσι τὸν ἀκούοντα μάταιον, ὄρασιν καρδίας λαλοῦντες. Νοῦς γὰρ, ἐπιβάλλων πράγμασι χωρὶς Θεοῦ βοηθείας ὄρασιν καρδίας, οὐκ ἀπὸ στόματος λαλεῖ τοῦ χροηγούντος εἰπεῖν καὶ φωτίζοντος. Ἔστι δὲ ὅτε συντρέχει καρδίας ὄρασις καὶ στόματος Κυρίου λόγος· ὅθεν οὐκ ἀπλῶς φέγει τὴν ὄρασιν τῆς καρδίας, ἀλλ' ὅταν μὴ προσεῖη τὸ ἕτερον· συντρέχει δὲ παρὰ τῷ λέγοντι· *Προσεύχομαι τε τῷ στόματι, προσεύχομαι δὲ τῷ νοῖ.*

19. *Ἴδου σεισμὸς παρὲ Κυρίου.* Προφητεῖει περὶ τοῦ σεισμοῦ καὶ ὀργῆς Κυρίου ἐκπορευομένης ἐπὶ τοὺς ἀσεβεῖς. Ὁ θυμὸς οὐκ ἀπεστράφη, οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἕως ἂν ποιῆσῃ αὐτό· ὡς ἀποστρέφοντος, ἐπὶ ποιῆσῃ. Ὁ δὲ μὴ πεποθήκε λόγος Κυρίου, θυμὸς Κυρίου ποιεῖ. Τί δὲ θυμὸς Κυρίου ποιεῖ, λέγει Δαυὶδ ἐν τῷ Κύριε, *μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγηξαι με.* Οὐκοῦν ἐλέγχων οὐ παύσεται, ἕως ποιῆσῃ δι' οὗ ἐλέγχει· ὡς οὐδὲ ἡ ὀργὴ μέχρι τελείως παιδεύσῃ. Οὐ μόνον δὲ ποιῆσει, ἀλλὰ καὶ στήσει καὶ βεβαιώσει. Τὸ δὲ, *ἀπὸ ἐγχειρήματος καρδίας αὐτοῦ*, ἀνιγμὰ ἂν ἐπ' ἐσχάτου, φησὶ, νοηθήσεται, δηλαδὴ περὶ τῶν εἰρημένων περὶ τε θυμοῦ καὶ ὀργῆς. Χάρις οὖν τῷ ἡμῖν ἀποκαλύψαντι τὰ μέχρι τοῦ παρόντος κεκρυμμένα.

23. *Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι.* Διὰ τούτο οὐκ ἐλαθὼν με εἰς πονηρίαν τὸν λαόν μου ὠθήσαντες. Ὁ γὰρ καὶ προφήτη διδοὺς εἰδέναί τὰ πανταχοῦ, πολλῶν μάλλον οἶδεν αὐτός. *Πνεῦμα γὰρ Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην· καὶ ἐν αὐτῷ ζωμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν,* ὡς ὁ Παῦλος πρὸς Ἀθηναίους ἔφη· *Τοιοῦτον καὶ τὸ, Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος;* Τῇ δυνάμει γὰρ αὐτοῦ πᾶσιν ἐγγίζει. Καὶ εὐχαὶ ἄρα οὐκ ὡς πρὸς πόρθω δυντα γίνονται τὸν Θεόν. Καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ δὲ λέγεται· *Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο.* Αὐτὸς γὰρ ὁ καὶ λέγων· *Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι.* Καὶ γὰρ ἔφησεν· *Ὅπου δύο καὶ τρεῖς συνηγημένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, κατ' ἑμὲ ἐν μέσῳ αὐτῶν· ὁ καὶ λέγων· Ἴδου ἐγὼ εἰμι μεθ' ὁμῶν πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.*

24. *Μη οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ;* Ὡς γὰρ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς οὐδὲν τοῦ σώματος ἔρημον, ἀλλ' ὅπου αἰσθησις, ἐκεῖ καὶ ψυχὴ, καὶ ἐπὶ πᾶν φθάνει τὸ σῶμα, οὕτω καὶ οὐδὲν κενὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁμως καὶ πάντα πληρῶν οὐ πληροῖ τὸν ἁμαρτωλὸν· πνευμάτων γὰρ ἀκαθάρτων πεπληρωται, καὶ τὸν τοιοῦτον ἀδύνατον ὑπὸ Θεοῦ πληρωθῆναι, μὴ τῶν ἄλλων τῶν πληρῶντων ἀπληλαγμένον. Τοὺς γὰρ ἀξίους πληροῖ ἐν οὐρανῷ τε καὶ γῆ.

Τοῦ γὰρ Κυρίου οὐχὶ ἡ γῆ καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ, **A** *et plenitudo ejus*⁹¹; quasi in ipsa sint quidam qui plenitudo terræ non sunt. Plenitudo etenim terræ sunt, qui sunt impleti ab eo qui dixit : *Nunquid non cælum et terram ego impleo, dicit Dominus?*

28. Προφήτης, ἐν ᾧ τὸ ἐνύπνιον ἐστὶ, διηγησάσθω. Ἐπειδὴ καὶ οἱ ψευδοπροφήται κατεχρῶντο τῷ, *Τάδε λέγει Κύριος*, τοὺς ἀληθεῖς προφήτας ὑποκρινόμενοι, ἔδει δὴ σημείων διαστελλόντων ἐκατέρους. Ἦν μὲν οὖν κατὰ τὸν Ἀπόστολον πνευμάτων διακρίσεως χάρισμα, καὶ ὁ τοῦτο ἔχων διέκρινε πνεύματα, τὰ τε θεὰ ὄντα καὶ τὰ πονηρὰ, καθάπερ ἀργυραμοιβῆς τὸ νόμισμα τὸ δόκιμόν τε καὶ κίβδηλον. Χωρὶς δὲ τῆς καθολικῆς ἐπιστήμης καὶ τὸ νῦν εἰρημένον ἀρκεῖ πρὸς διάκρισιν. Ὁ γὰρ λόγος μου, φησὶν, οὐ διάκηνος καὶ τρῶξιμος ἀλόγων, ἀλλ' ὁσινεὶ στός καὶ λογικῶν τροφή.

28. *Τί τὸ ἄχυρον πρὸς τὸν σῖτον; Τί δὲ, τί τὸ ἄχυρον πρὸς τὸν σῖτον* εἶπεν, ἀλλ' οὐ πρὸς κριθήν; Παρέθηκε γὰρ ὁ Κύριος ἄρτους, τοὺς μὲν κριθίνους τοῖς ἀλογωτέροις, τοὺς δὲ πυρίνους τοῖς λογικαῖς. Δὴ καὶ νῦν οὐκ ἔφη *Τί τὸ ἄχυρον πρὸς τὴν κριθήν*; ἀλλὰ πρὸς τὸν σῖτον, τὴν λογικὴν ἀκριδῶς παρέστησε τροφήν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο σημεῖον· ὅτι οἱ λόγοι Κυρίου ὡς πέλυξ κόπτων πέτραν· ὅταν ὁ ἀκροατῆς ἐλεγχόμενος καίηται, ὥστε λέγειν· *Οὐχὶ ἡ καρδία μου καιομένη ἦν ἐν ἐμοί*; πῦρ καὶ σῖτός ἐστιν ὁ λόγος. Εἰ δὲ τέρπεται τῶν κατ' ἡδονὴν ἀκροώμενος, οὐκ ἄχυρα, ἀλλὰ πέλυξ ἐστίν, οὐ ξύλα μόνον δυνατὸς, ἀλλὰ καὶ πέτραν διελεῖν, οὐ τὴν κατὰ Χριστὸν νοουμένην, ἀλλὰ τὴν ἐναντίαν, ἣν δεῖ τέμνεσθαι κατὰ τὸ, *Συντριβήσονται πέτραι ἐνώπιον Κυρίου*.

30. Ἰδοὺ ἐγὼ διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς προφήτας τοὺς κλέπτοντας τοὺς λόγους μου. Ὅσπερ ὁ πριάμενος ἱμάτιον, εἰ τύχοι παρ' οὗ δεῖ, νομίμως ἔχει τοῦτο· ὁ δὲ κλέψας ἔχει μὲν, ἀλλ' οὐ δικαίως· οὕτω τῶν διδασκόντων ἀπὸ Γραφῆς οἱ νόθω ψυχῇ καὶ κεκλιδωμένῃ τὰ ῥήματα φέροντες κλέπτοσι· περὶ ὧν λέγοιτ' ἄν· *Πάντες ὅσοι ἦλθον πρὸ ἐμοῦ, κλέπτει εἰσὶ καὶ λησται, καὶ οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα*. Τοιοῦτος ὁ λόγῳ χρώμενος εὐαγγελικῶ, μὴ πίστει διακείμενος πρὸς αὐτὸν, μηδὲ βίου κατ' αὐτὸν, ἀλλοτριῶ δὲ προαιρέσει χρώμενος **D** τῆ τοῦ λόγου ἀπαγγελία· κλέπτης γὰρ ἐστὶ, καὶ λεχθήσεται πρὸς αὐτόν· *Ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις*.

ΚΕΦ. ΚΔ'.

6. *Καὶ στηριῶ τοὺς ὀφθαλμούς μου*. Ὅπερ ὁ κόσμος ὅλος, τοῦτο κατὰ τινα ἀναλογίαν ἐστὶ μόνος ὁ ἄνθρωπος· Εὐρήσεις τινὰ μὲν οὐρανὸν λεγόμενον, ὅταν φορῇ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ, ἄλλον δὲ γῆν, ἐὰν ἔχη τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ· τῷ γὰρ ἡμαρτηκότητι λέλεκται· *Γῆ εἶ· ἄλλον ἔχοντα ποταμούς ἐν αὐτῷ ἄλλομένους εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἐὰν ἔχη λόγους ποτιματώτους· ἄλλον ἔχοντα θάλατταν ἄλμυρὰν, κυμάτων*

⁹¹ Psal. xxiii, 1. ⁹² Luc. xxiv, 52. ⁹³ Judith, xvi, 18. ⁹⁴ Joan. x, 8. ⁹⁵ Rom. ii, 21. ⁹⁶ Gen. iii, 19.

28. *Propheta, in quo somnium est, narret*. Quoniam et pseudoprophetae abutebantur verbis illis : *Hæc dicit Dominus*, veros prophetas eminentes, opus erat signis quæ utrosque discernere. Et erat sane secundum Apostolum spirituum discretionis donum, et qui illud habebat, dijudicabat spiritus, sive bonos, sive malos, quemadmodum mensarius numisma sive probum, sive adulteratum. Sed præter scientiam generalem, satis est ad discernendum, **B** et hoc quod modo dicitur. Nam sermo meus, inquit, non vacuus est, et nutriens bestias, sed quasi triticum, cibusque rationalium.

28. *Quid palea ad triticum?* Cur vero, *quid palea ad triticum, et non ad hordeum* dixit? Apposuit enim Dominus panes hordeaceos quidem ratione non utentibus, triticeos vero rationabilibus. Quare et nunc non dixit : *Quid palea ad hordeum?* sed *ad triticum*, rationabilem expresse designans cibum. Est et aliud signum : nam sermones Dei sunt sicut securis cædens petram, quando auditor redargutus uritur, ita ut dicat ⁹² : *Nonne cor meum ardens erat in me?* Ignis et triticum sermo est. Si vero lætatur audiens quæ sibi voluptati sunt, non palea, sed securis est, apta non tantum ad cædenda ligna, sed etiam ad petram scindendam, non eam quæ secundum Christum intelligitur, sed oppositam, **303** quæ conterenda est, juxta illud ⁹³ : *Conterentur petrae ante faciem Domini*.

30. *Ecce ego propterea ad prophetas qui surantur verba mea*. Sicut qui emit vestimentum, siquidem a quo oportet, juste illud possidet, sed qui furatus est, habet quidem, injuste tamen; eadem ratione inter eos qui de Scripturis docent, qui animo adulterino et polluto verba præferunt, fures sunt, de quibus non incongrue dici possit ⁹⁴ : *Omnes qui ante me venerunt, fures sunt et latrones, et non audierunt eos oves*. Talis est qui sermone utitur evangelico, nec fidem illi præstat, nec ad illius normam vitam traducit, sed aliena voluntate sermonis enuntiatione utitur. Fur enim est, et dicitur ad illum ⁹⁵ : *Qui prædicat non jurandum, furaris*.

CAPUT XXIV.

6. *Et ponam oculos meos*, etc. Quod mundus universus, hoc proportione quadam est solus homo. Invenies hunc quidem appellari cælum, cum gerit imaginem celestis; alium vero terram, si terreni præ se ferat imaginem : nam ei qui peccavit dictum est : *Terra es* ⁹⁶; alium in scipso habentem flumina salientia in vitam æternam, si sermones habeat potni aptissimos; alium habentem mare sal-

lum et æstuosum, in quo est draco, quem formavit Deus ad illudendum ei. Et peculiariter comperies hunc solem, illum vero dictum lunam, ac sidera, quandoquidem *ita erit et resurrectio mortuorum*⁵⁷. [Et post pauca]. Nunc vero illum ait hæc similitudo ficum esse valde malum. Dulcem quippe illum maturitate virtus efficit, ita ut totus animus, et spiritus, et corpus dulce sit virtutum qualitate illis adveniente. Pravitas autem ipsum reddit malum, nec esui idoneum. Verum si quis quærat ficus non valde bonas, quærit illas extra pietatis mysteria, templumque Dei, sicut et non valde malas. Nam si instituendum se tradiderit ante faciem templi Domini, sunt ficus valde bonæ, quales novit facere Christus, aut malæ. Neque enim quæ foris est ficus mala, expulit sermones Dei ad posteriora. Igitur circa templum Dei, divinaque dogmata duo calathi jacent. Scit vero qui eligit, ubi singulos reponit, non ferens ficus valde malæ qualitatem valde bonis immiscere: *Modicum quippe fermentum totam fermentat misturam*⁵⁸; sin aliter, contrarium. Et fortasse calathus ficuum malarum, gehenna est ignis sempiterni; bonarum vero, regnum cælorum. *Et paucis interjectis*: At quando calathos propheta vidit? Post captivitatem, inquit. Nam si respexeris Salvatoris adventum, populique captivitatem, nec non et nos natura alienos, et extra Jerusalem, **304** nunc autem ob fidem in Deum veritatisque dulcedinem redditis ficus bonas, videbis ficuum bonarum calathum: si vero eos qui ex circumcissione sunt, post hanc captivitatem perspexeris, videbis malarum, et quæ comedi non possunt, calathum. Nec satis est ficus esse valde bonas, sed et ficus primi temporis similes esse oportet. Sero-tina quippe ficus non est, cui salvandus comparatur.

6. *Et reedificabo eos*. Christus ædificator et architectus est, de quo in prophetis dictum est⁵⁹: *Hic ædificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei convertet*. Ait itaque Dominus¹: *Et ædificabo eos, et non destruem*. Bonus etenim cum sit Deus, ædificia quedam destruit; oportet enim ædificium in nobis immundorum spirituum everti, sicque templum Deo erigi ex virtutibus rectisque dogmatibus, ut appareat in illo gloria ejus. Est præterea et agricola plantans, et inferens eos qui digni sunt, quoniam Salvator ferens tanquam radix omnes palmites, ait²: *Ego sum vitis vera, vos autem palmites; Pater vero meus agricola est. Omnem palmitem in me manentem et bonum fructum afferentem Pater meus purgat, ut fructum plus afferat; omnem vero palmitem in me manentem et fructum non ferentem Pater meus excidit, et in ignem mittit*. Non in gentilibus, sed in fidelibus verificatur illud, in eo manens et non ferens fructum, qualis est qui fidelem se dicit, et licenter delinquit; qui merito exciditur; purgat vero palmitem fructum ferentem, ut

A πλήρη, ἔχουσαν δράκοντα, ἐν ἐπλασεν ὁ Θεὸς ἐμπλάζειν αὐτῷ. Καὶ κατὰ μέρος εὐρήσεις τὸν μὲν ἥλιον, τὸν δὲ σελήνην λεγόμενον καὶ ἀστέρας, ἐπεὶ οὕτως ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Καὶ μετ' ὀλίγα. Νῦν δὲ φησὶν αὐτὸν ἢ παραβολὴ σύκων εἶναι πονηρὸν λίαν γλυκάζει μὲν γὰρ αὐτὸν διὰ πεπάνσεως ἢ ἀρετῆς, ὡς εἶναι ψυχὴν ὄλην, καὶ πνεῦμα καὶ σῶμα γλυκὺ τῆς ἐξ ἀρετῶν ποσότητος ἐντιθεμένης αὐτῷ· ἢ δὲ πονηρία κακὸν αὐτὸν καὶ ἄβρωτον ἀπεργάζεται. Ἄλλ' ἐὰν μὲν σύκα ζητῆ τις μὴ λίαν χρηστὰ, ἔξω ζητεῖ ταῦτα τῶν τῆς Θεοσεβείας μυστηρίων, καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡσπεροῦν καὶ τὰ μὴ λίαν πονηρά. Ἐὰν γὰρ ἔλθῃ ἐπὶ τὸν μαθητὴν πρὸ προσώπου τοῦ ναοῦ Κυρίου, ἔστι σύκα χρηστὰ λίαν, οἷα ποιεῖν οἶδε Χριστὸς, ἢ πονηρά. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἔξω πονηρὸν σύκων ἐξέβαλε τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ ὄπισθα. Περὶ τὸν ναὸν τοῖνον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ θεῖα δόγματα δύο κάλαθοι κεῖνται· καὶ ὁ δὲ ἐκλεγόμενος πῶς ἕκαστον κατατάσσει, μὴ ἀνεχόμενος πονηροῦ σύκου ποιότητα τοῖς λίαν ἐγκαταμίξει χρηστοῖς. Μικρὰ γὰρ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμοῖ· εἰ δὲ μὴ, τούναντίον. Καὶ τάχα ὁ κάλαθος τῶν σύκων τῶν πονηρῶν ἢ γένενά ἐστι τοῦ αἰωνίου πυρός· ὁ δὲ τῶν χρηστῶν ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἄλλὰ πότε τοὺς κάλαθους ὁ προφήτης ἐώρακε; Μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, φησὶν. Ἐὰν γὰρ ἴδῃς τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ λαοῦ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ ἡμᾶς τοὺς ἀλλοτρίους φύσει καὶ ἔξω τῆς Ἱερουσαλήμ, νῦν δὲ διὰ τὴν πίστιν τὴν εἰς Θεὸν καὶ γλυκύτητα τῆς ἀληθείας γενομένους σύκα χρηστὰ, ὄψει τῶν χρηστῶν σύκων τὸν κάλαθον· ἐὰν δὲ τοὺς ἐκ περιτομῆς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ταύτην θεάσῃ, τῶν πονηρῶν ὄψει καὶ ἄβρωτων σύκων τὸν κάλαθον. Οὐκ ἀρκεῖ δὲ χρηστὰ λίαν εἶναι τὰ σύκα, ἀλλὰ καὶ τοῖς πρωίμοις ὁμοιοῦσθαι προσήκει· ὄψιμον γὰρ σύκον οὐκ ἔστιν ὃ παραβάλλεται ὁ σωζόμενος.

6. Καὶ ἀνοικοδομήσω αὐτούς. Ὁ Χριστὸς οἰκοδόμος καὶ ἀρχιτέκτων περὶ οὗ ἐν προφήταις λέλεκται· Οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει. Φησὶν οὖν ὁ Κύριος· Καὶ οἰκοδομήσω αὐτούς, καὶ οὐ μὴ καθελῶ· ἀγαθὸς γὰρ ὢν ὁ Θεὸς οἰκοδομημάτων τινα καθαίρει· δεῖ γὰρ τὴν ἐν ἡμῖν οἰκοδομητῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων καταλυθῆναι, καὶ οὕτω τὸν ναὸν οἰκοδομηθῆναι Θεῷ ἐξ ἀρετῶν τε καὶ δογμάτων ὁρθῶν, ἵνα ὀφθῇ ἢ δόξα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ. Ἔστι δὲ καὶ γεωργὸς καταφυτεύων, καὶ ἐγκεντρίζων, οὗς ἀξίον. Φησὶ γὰρ ὁ Σωτὴρ, ὡς ῥίζα τοὺς κλάδους πάντας ἀνέχων· Ἐγὼ εἰμι ἢ ἄμπελος ἢ ἀληθινὴ, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ δὲ Πατὴρ μου ὁ γεωργός ἐστι. Πᾶν κλήμα ἐν ἐμοὶ μένον, καὶ ποιοῦν καρπὸν καλὸν ὁ Πατὴρ μου καθαίρει, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ· πᾶν δὲ κλήμα ἐν ἐμοὶ μένον, μὴ φέρον δὲ καρπὸν, ὁ Πατὴρ μου ἐκκόπτει, καὶ εἰς πῦρ αὐτὸ βάλλει. Οὐκ ἐν ἐθνικοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς πιστοῖς ἐστι τὸ, Ἐν αὐτῷ μένον καὶ μὴ φέρον καρπὸν, οἷός ἐστιν ὁ λέγων εἶναι πιστὸς καὶ πληρῆμελὼν ἐπ' ἀδείας·

⁵⁷ I Cor. xv, 42. ⁵⁸ I Cor. v, 8. ⁵⁹ Isa. xlv, 45. ¹ Jerem. xxiv, 6. ² Joan. xv, 1, 2, 5, 6.

ἔστις εἰκότως ἐκκόπτεται· καὶ καθαίρει δὲ τὸν καρπὸν φέρον, ἵνα, κἂν τι παρορᾷ ὡς ἄνθρωπος, διορθώσῃεν.

ΚΕΦ. ΚΘ'.

4. Ἐπὶ τὴν ἀποικίαν, ἣν ἀπέκισα. Ἱερουσαλήμ, καθὰ πολλάκις εἴρηται, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεταλαμβάνεται, ἥτις ἐστὶ πόλις Θεοῦ, οἰκοδομηθεῖσα ἐκ λίθων ζώντων, ἀφ' ἧς τις ἁμαρτάνων ἐκβάλλεται, παραδιδόμενος Ναβουχοδονόσορ τῷ Σατανᾷ. Λέγει γὰρ περὶ τοῦ πεπορνευκότος ὁ Παῦλος· *Παραιδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου*, καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον πρώτῃ περὶ τὸν βλασφημῶν· *Οὗς παρέδωκα τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν*. Ἴστω δὲ ὁ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐκκληθῆς, ὡς, ἐὰν μὲν ποιήσῃ χρόνον αὐτάρκη πρᾶττων ἔξω τῆς Ἐκκλησίας ἃ δεῖ, οὐκ ἐπᾶναισιν ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ· ἐκβάλλεται δὲ τις ἁμαρτάνων, κἂν μὴ ὑπ' ἀνθρώπων ἐκκληθῇ. Δεῖ δὲ αὐτὸν ἔξω γεγονέναι τοῦ μὴ ἀμελεῖν τοῦ οἰκοδομεῖν οἰκίαν καὶ φυτεύειν παραδείσους· ταῦτα γὰρ μὴ ποιῶν, μηδὲ πληρῶσας τὸν συμβολικὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν τῶν ἐδομηκόντα, Σαββάτου καὶ ἀναπαύσεως ὄντα, οὐκ ἐπᾶναισιν κοινωνήσων τῇ Ἐκκλησίᾳ, μένει δὲ καταδικασμένος ἔξω εἶναι τῆς Ἱερουσαλήμ.

6. Καὶ λάβετε γυναῖκας. Τί δὲ ἐστὶ τὸ λαβεῖν γυναῖκας; Ἐδήλωσεν ὁ περὶ τῆς σοφίας εἰπὼν· *Ταύτην ἐζητήσα νύμφην ἀγαθέσθαι ἐμαντῶ, καὶ ἐραστής ἐγενόμην τοῦ κάλλους αὐτῆς*. Δεῖ ταύτης ἐρᾶν, ὡς ἐν Παροιμίαις Σολομῶν εἰσηγήσατο, φήσας· *Ἐράσθητι αὐτῆς, καὶ τηρήσει σε· καὶ περιχαράκωσον αὐτήν, καὶ ὑψώσει σε*. Καὶ ἄλλας ἐξ νόει παρὰ τὴν σοφίαν γυναῖκας, τὰς λοιπὰς ἀρετὰς. Οὕτω γὰρ ἐξέσται πολλὰς γυναῖκας λαβεῖν ἐξ ὧν δεῖ τεκνοποιεῖν· ἀπὸ σοφίας λόγον σοφίας, ὡς ἂν καὶ ἄλλους οἰκοδομήσῃ· ἀπὸ σωφροσύνης ἔργα σωφροσύνης, ἵνα σύφρονας ποιήσῃ βίῳ καὶ λόγῳ· ἀπὸ δικαιοσύνης ἔργα δικαιοσύνης ἐν κοινωνίᾳ καὶ συναλλάγμασι· ἀλλὰ καὶ δικαίους διδάσκων τεκνοποιήσεις ἀπὸ δικαιοσύνης. Υἱοὺς δὲ ποιήσεις ἀπὸ τῶν υἰῶν καὶ θυγατέρας· υἱοὺς μὲν τὰ θεῖα νοήματα καὶ τὰ δόγματα, θυγατέρας δὲ τὰς πράξεις.

8. Μὴ ἀναπειθέτωσαν ὑμᾶς οἱ μάντιες ὑμῶν. Ταρτατομένης γὰρ Ἱερουσαλήμ, ἐπικειμένου τοῦ Βαβυλωνίου, οἷον εἰκότως, ἐπὶ προγνώσει κατέφευγον τὸ μέλλον εἰδέναι βουλόμενοι· ἀλλ' οἱ μὲν ψευδοπροφήται· ἐξ ἀγίου Πνεύματος προλέγειν δυσχυρίζοντο· τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν μαντείας, οἱ δὲ πάλιν ἐνύπνια προῦφερον. Διὰ τοῦτο δεῖ καθόλου πάσης ἀσεβοῦς προγνώσεως μὴ ἀνέχεσθαι. Εἰ γὰρ ἀστέρες τυχὸν ἐνεργοῦσι, μάτην καυχώμεθα. Διὸ φησιν· *Ἐπῶσιν οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ τί βούλεται Κύριος περὶ σοῦ· καὶ, Οὐκ ἔσται οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ, οὐδὲ μαντεία ἐν Ἰσραὴλ*. Γενοῦ τοίνυν ἕξιος θείας προγνώσεως· ἐπάγει γὰρ μετὰ τὸ, *Οὐκ ἔσται μαντεία ἐν Ἰσραὴλ*. Κατὰ καιρὸν φηθήσεται τῷ Ἰακώβ καὶ τῷ Ἰσραὴλ, *ἐπιτελέσει ὁ Θεός*.

² 1 Cor. v, 5. ¹ 1 Tim. i, 20. ³ Sap. viii, 2.

A si in aliquo negligens fuerit tanquam homo, corrigatur.

CAP. XXIX.

4. Super transmirationem quam transtuli e Jerusalem. Jerusalem, ut saepe adnotatum est, sumitur pro Ecclesia, quæ est civitas Dei, vivis ædificata lapidibus; e qua qui delinquit ejicitur, Nabuchodonosori, nempe Satanæ traditus. Ait enim Paulus de fornicatore ²: *Tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini*. Et in prima ad Timotheum Epistola de blasphemis ³: *Quos tradidi Satanæ, ut erudiantur non blasphemare*. Sciat autem quicumque e Jerusalem ejicitur, se, ni competenti tempore extra Ecclesiam, quæ agenda sunt faciat, in Jerusalem non rediturum. Ejicitur vero qui peccat, licet ab hominibus non ejiciatur. Oportet autem ipsum, dum extra degit, curare ut domum ædificet hortosque plantet; quæ si non fecerit, neque symbolicum numerum septuaginta annorum compleverit qui ad Sabbatum quietemque **305** spectat, non redibit communicaturus Ecclesie, sed condemnatus, ut extra Jerusalem degat.

6. Et accipite uxores. Quid est autem uxores accipere? Manifestavit qui de sapientia dixit ⁴: *Hunc quæsi vi sponsam ducere mihi, et amator factus sum pulchritudinis illius*. Oportet autem eam adamare, ut in Proverbiis nos Salomon illis verbis docuit ⁵: *Diligas illam, et custodiet te vallo, et fossa circumdabit eam, et exaltabit te*. Alias quoque præter sapientiam uxores intellige, ceteras nempe virtutes. Sic enim multas ducere licebit uxores, ex quibus procreandi sunt filii; a sapientia sapientiæ sermo, ut et alios ædifices, a castitate castitatis opera, ut castos et vita et sermone efficias; a justitia justitiæ opera in vita civili et contractibus, et justos quoque docens, ex justitia filios suscipies. Filios etiam generabis ex filiis, et filias; filios quidem, sacras cogitationes et dogmata; filias autem, operationes.

8. Non seducant vos vates vestri. Turbata enim Jerusalem, Babylonio instante, ad præsentia, ut credendum est, confugiebant, quid futurum esset scire cupientes. Sed pseudoprophetae sancto Spiritu se prædicere asseverabant: ex aliis vero hi divinationes, illi somnia proferebant. Idcirco ab omni prorsus impia prædicatione abstinendum est. Si enim stella fortasse operantur, frustra gloriamur. Quare ait ⁶: *Dicant astrologi cæli, quid velit Dominus de te; et* ⁷: *Non erit auguratio in Jacob, neque vaticinium in Israel*. Fac te igitur divina præcognitione dignum. Infert enim post illud ⁸: *Non erit vaticinium in Israel. Certo tempore dicetur Jacob et Israel quid operabitur Deus*.

⁶ Prov. iv, 6. ⁷ Isa. xlvii, 13. ⁸ Num. xxiii, 25.

⁰ ibid.

21. Sic dixit Dominus super Achiab. Eadem patietur omnis hæc agens senior a rege Babylonis. Si enim qui indigne sumit Eucharistiam, in iudicium sumit, quanto magis qui sedet in cætu seniorum cum conscientia polluta, Christi collegium maculans? Quis enim pius cum eo considens audebit dicere ¹⁰: *Non sedi cum consilio vanitatis*, et quæ sequuntur?

CAP. XXX.

18. *Et ædificabitur civitas super altitudinem.* Poteris etiam dicere suam hic bonitatem manifestasse, propter quam etiam severe agit quibuscum agendum ita est. Quapropter post acerbam curationem, *ædificabitur*, inquit, *civitas in excelso suo.* In quo **306** excelso? *Non potest civitas abscondi super montem posita* ¹¹, qualis est, quæ nihil humile, nihil humanum sapit, voluptates dico, terrenasque divitias et gloriolas. Consurrexit namque cum Christo, et quæ sursum sunt quærit. Hæc te agente, ædificabitur civitas tua in excelso suo.

21. *Quis est iste qui dedit cor suum reverti ad me?* Tanquam de re aliqua rara loquitur. Mos autem est sacræ Scripturæ post amara subjungere humana ad consolationem, et post jucunda rursus inferre amara, ne spretis bonitatis Dei divitiis thesaurizent sibi iram in die furoris. Quare ait ¹²: *Si ira egressa fuerit, non revertetur donec faciat quæ vult Deus.* Vult autem Deus, et ira fit ut quæ vult Deus efficiantur. Si quis enim noluerit voluntati Dei verbi acquiescere, funditur in eum ira. Ne itaque nobis opus sit erudiens ira.

CAP. XXXI.

9. *Divertere faciens super fossas aquarum.* Non enim per desertum sicut olim, sed per cultam et habitatam. Tropice vero in consolatione, quia *beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* ¹³.

10. *Annuntiate in insulis quæ procul sunt.* Insulæ procul sitæ illæ sunt quæ vitæ hujus fluctibus æstant; quæ antequam veniant ad salutem, longe absunt a veritate. Redemit vero Jacob Deus: *Jugum enim, quod impositum illi erat, ablatum est, hinculusque qui erat super cervicem illius* ¹⁴, ut ait Isaias. Significat præterea, quod etiam ipse e diaboli potestate eripuit. Quid enim in eum possemus, qui inter alia hæc quoque dixit ¹⁵: *Totum terrarum orbem assumam quasi nidum*; ad quem per Christum dicitur ¹⁶: *Ubi, mors, victoria tua? Ubi, inferne, aculeus?*

16. *Cesset vox tua a ploratu.* Illis qui digni sunt beatitudinis titulo, si plorant, dicatur: *Desinat vox tua a ploratu*; iis qui dicunt in Spiritu sancto ¹⁷:

21. Οὕτως εἶπε Κύριος ἐπὶ Ἀχιάβ. Τοιαῦτα πείσεται πᾶς πρᾶσσων πρεσβύτερος ὑπὸ βασιλέως Βαβυλῶνος. Εἰ γὰρ ὁ ἀναξίως τις μεταλαμβάνων Εὐχαριστίαν εἰς κρῖμα λήψεται, πόσῳ μᾶλλον ὁ καθεζόμενος ἐν πρεσβυτερίῳ συνειδότε μεμιασμένῳ, καὶ τὸ Χριστοῦ μολύνων συνέδριον; Τίς γὰρ αὐτῷ συγκαθήμενος εὐλαθῆς λέγειν τολμήσει τὸ, *Ὁὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος*, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις;

ΚΕΦ. Α'.

18. Καὶ οἰκοδομηθήσεται ἡ πόλις ἐπὶ τὸ ὕψος αὐτῆς. Εἴποις δ' ἂν, ὅτι καὶ τὴν ἰδίαν ἐπιδείκνυσιν ἀγαθότητα, δι' ἣν καὶ τὴν ἀποτομίαν ἐπάγει τοῖς αὐτῆς ἐν χρεῖζ τυγχάνουσι. Διὸ, μετὰ τὸ εἰς ἀλγεινὸν θεραπευθῆναι, *οἰκοδομηθήσεται*, φησὶν, ἡ πόλις ἐπὶ τὸ ὕψος αὐτῆς. Ποῖον ὕψος; *Οὐ δύναται πόλις ἐπάνω ὕψους κεκμητή κρυβῆναι*, ὅποια ἐστίν, ἡ μὴδὲν φρονοῦσα ταπεινὸν ἢ ἀνθρώπινον, ἡδονὰς φησι καὶ πλοῦτον ἐν γῆ καὶ δοξάρια. Συνηγέρθη γὰρ τῷ Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω ζητεῖ. Ταῦτά σου ποιῶντος, οἰκοδομηθήσεται ἡ πόλις σου ἐπὶ τὸ ὕψος αὐτῆς.

21. Τίς ἐστὶν οὗτος, ὃς δέδωκε τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἀποστρέψαι πρὸς μέ; Ὡς ἐπὶ σπανίου φησὶν. Ἔθος δὲ τῇ Οὐρα Γραφῇ μετὰ τὰ πικρὰ λέγειν φιλόανθρωπα πρὸς παραμυθίαν, καὶ μετὰ τὰ χρηστὰ λέγειν πικρότερα, ἵνα μὴ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ καταφρονήσαντες θησαυρίσωσιν ἑαυτοῖς ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης. Διὸ φησὶν. *Ἐὰν ἐλθῇ ἡ ὄργη, οὐκ ἀποστήσεται, ἐὰν μὴ θρᾷσιων ἃ θέλει Θεός.* Θέλει δὲ ὁ Θεός, καὶ ὄργη γίνεται, ἵνα γένηται ἃ θέλει Θεός. Ἐὰν γὰρ τις μὴ θέλῃ γενέσθαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ λόγου, ἀπολύεται ἐπ' αὐτὸν ἡ ὄργη. Μὴ δεηθῶμεν οὖν παιδευούσης.

ΚΕΦ. ΛΑ'.

9. *Ἀλύζων ἐπὶ διώρυγας ὑδάτων.* Οὐ γὰρ δι' ἐρήμου καθάπερ πρόσθεν, ἀλλὰ διὰ τῆς νομίμου καὶ οἰκουμένης. Καὶ τροπικῶς δὲ ἐν παρακλήσει, ὅτι *μικάριοι οἱ περθούντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθῆσονται.*

10. *Ἀγγεῖλατε εἰς νῆσους τὰς μακρόθεν.* Νῆσοι μακρὰν αἰ κλυδωνιζόμεναι πρὸς τῶν τοῦ βίου κυμάτων, αἱ μακρὰν εἰσιν ἀληθείας πρὶν ἐπὶ τὴν σωτηρίαν ἐλθεῖν. Ἐλυτρώσατο δὲ τὸν Ἰακώβ ὁ Θεός. Ἀφήρηται γὰρ ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτὸν κειμένος, καὶ ἡ λάβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτοῦ. καθά φησιν Ἡσαίας. Δηλοῖ δὲ, ὅτι καὶ αὐτὸς τῆς διαβολικῆς ἐξουσίας ἐρύσατο. Τί γὰρ ἂν ἐδυνάμεθα πρὸς τὸν εἰπόντα τὰ τε ἄλλα καὶ τὸ, *Τὴν οἰκουμένην ὄλην λήψομαι τῇ χειρὶ ὡς ροσσίαν* πρὸς ὃν διὰ Χριστοῦ φαμεν. *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος; Ποῦ σου, ἄδη, τὸ κέντρον;*

16. *Διαλιπέτω ἡ φωνή σου ἀπὸ κλαυθμοῦ.* Τοῖς ἀξίοις μακαρισμοῦ κλαίουσι λεγέσθω τὸ. *Διαλιπέτω ἡ φωνή σου ἀπὸ κλαυθμοῦ* τοῖς λεγούσιν

¹⁰ Psal. xxv, 4. ¹¹ Matth. v, 14. ¹² Jerem. xxiii, 20. ¹³ Matth. v, 5. ¹⁴ Isa. ix, 4. ¹⁵ Isa. x, 14. ¹⁶ I Cor. xv, 55. ¹⁷ Psal. cxxxvi, 1.

ἐν ἁγίῳ Πνεύματι: Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώως ἅπαντες ἐκυθίσασμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τὴν Σιών. *A Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus, dum recordaremur Sion.*

16. Καὶ ἐπιστρέψουσιν ἐκ γῆς ἐχθρῶν. Γέγραπται ἐν τῷ Βαρούχ· Τί ἐστὶ ἐν γῇ τῶν ἐχθρῶν εἰ καὶ συνεμεμάνθης τοῖς νεκροῖς; Ὅταν μὲν γὰρ δικαιοὶ ἐπιθαίνωσι, γῆ ἁγίω ἐστίν· ὅταν δὲ πολλοὶ ἁμαρτωλοὶ εἰσι, γῆ τῶν ἐχθρῶν. Οὕτω δὲ, φησὶν, ἐπιστρέψουσι, ὡς εἶναι μόνιμον τοῖς σοῖς τέκνοις τὸ ἐπιστρέψαι ἀπὸ γῆς ἐχθρῶν, τοῖς ὑπὸ σοῦ ὠφεληθεῖσι καὶ σοῖς καρποῖς. Καὶ ἐν Ἐξόδῳ γέγραπται, ὅτι, *Εἰσήκουσεν ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἔργων*· ὁμοίον τῷ ἐν ταῦθα κειμένῳ, ἀλλ' οὐ περὶ πάντων, ἀλλὰ περὶ Ἐφραΐμ ὄδουρομένου. Ἐφραΐμ δὲ ἐρμηνεύεται καρποφόρος.

18. Ἀκοῆ ἤκουσα Ἐφραΐμ ὄδουρομένην. Φωνῆς κλαυθμοῦ μετανοούντων ἀκούει ὁ Θεός. Διὰ τί δὲ τὸν Ἐφραΐμ ὄδουρομένην ἐφ' ἁμαρτήμασιν εἶπε; τῶν Βασιλείων τῶν ἐν τῇ τρίτῃ δεκάτῃ κατὰ πικρῶς αὐτῶν ἄρχοντος τοῦ Ῥοβοάμ, δέον αὐτοῦ κατεροῦντας μὴ ἀποστήναι· *Οὐκ ἔστιν ἡμῖν μερίς ἐν Δαυὶδ, ἀνεβόησαν, ὅτε Ἱεροβοάμ τῶν ἀποστάντων ἠγάθησε τῆς φυλῆς ὑπάρχων Ἐφραΐμ, ὅστις δαμάλεις ποιήσας ἀπέστησεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λατρείας τὰς δέκα φυλάς· ἐφ' οἷς εὐκρίτως μετανοοῦντες ὠδύροντο, καὶ τῇ ἀλώσει παιδευθέντες ἐβόων· Ἐπαίδευσάς με, Κύριε, καὶ ἐπαίδευσθήν. Οἶα γὰρ τις μόσχος ἀποσχιστήσας τοῦ βουκόλου τῆς σῆς ἀπέστην νομῆς καὶ δέομαι τῆς βοήθειας· σοῦ γὰρ μὴ δυναμῶντος, ἀτονῶ πρὸς ἐπιστροφήν, δέον δὲ με μετανοῦν πρὶν ἄλλω καὶ πειθαρχῆσαι σου τοῖς προφήταις, μετὰ τὴν ἄλυσιν μετενόησα. Γνοῦς δὲ στενάξει. Πῶς γὰρ ἂν τις, ἄγνων ὡς ἁμαρτάνιον, στενάξειεν, ἄξια πράξας αἰσχύνης ἐν ἁμαρτήμασι· καὶ μάλιστα ταῖς ἀσελγείαις; Τοσοῦτον δὲ μετενόησα ὡς ἄλλοις ὑποδείξει σε. Μεγάλῃ τοῦ Ἐφραΐμ ἢ μετάνοια, ὥστε τὸν Θεὸν ἀναλαβεῖν ἐκ στόματος αὐτοῦ τοὺς λόγους τῆς ἐξομολογήσεως, αὐτὸν δὲ ἀκοῦσαι φωνῆς τῆς λεγούσης· Ἐκ νεότητός μοι υἱὸς ἀγαπητός εἶ, Ἐφραΐμ.*

25. Εὐλόγημένος Κύριος ἐπὶ δικαίον ὄρος τὸ ἄγιον αὐτοῦ. Πάντας ἀνθρώπους εἶχε Ναβουχοδόνσορ τις Ἀσσύριος, ἀφ' οὗ Χριστὸς ἡμᾶς ἐλυτρώσατο. Διὸ Ματθαῖος ἐξ Ἡσαίου φησὶ· *Κήρυξαι αἰχμαλώτοις ἄφρον· οὐ γὰρ καθ' ἱστορίαν αἰχμαλώτοις ἐκήρυξεν. Αὐτὸς δὲ καὶ τὸ δίκαιον καὶ ἅγιον ὄρος. Ἀψύχῳ γὰρ πῶς ἂν ἀρμόσειεν; εἰ δὲ ἐν αὐτῷ ἔσμεν κατὰ τὸ· Καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί·* οἰκοδομήσωμεν ἐν τῷ δικαίῳ ὄρει. Τὸ δὲ ποιεῖ τις ἐν Ἰουδαίᾳ γινόμενος, ἢ ἐρμηνεύεται ἐξομολογουμένη τῷ Θεῷ· ἐξομολογούμενος τὰς ἁμαρτίας καὶ εὐχαριστῶν· *Λέγε γὰρ σὺ πρῶτος τὰς ἀνομίας σου. Ἰνα δικαιωθῆς.* Εἰσὶ γὰρ τινες πόλεις τοῦ Θεοῦ καὶ οἰκοδομαὶ καὶ γεώργια αὐτοῦ· καὶ γὰρ ὁ Παῦλος φησὶ· *Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομὴ ἐστε.* Ἐν ᾧ γὰρ οἰκοδομεῖται τὰ περὶ τοῦ Θεοῦ μυστήρια καὶ ἀρρήτα δό-

16. *Et revertentur e terra inimicorum. Scriptum est in Baruch¹⁶ : Quid est quod in terra inimicorum es, et coinquinatus es cum mortuis? Cum enim iusti terram obtinent, terra sanctorum est; cum vero grandis est peccantium numerus, terra inimicorum. Ita vero, inquit, revertentur, ut stabile sit filiis tuis reverti de terra inimicorum, a te adjutis, tuisque fructibus. Et in Exodo scriptum est¹⁹ : Exaudivit Dominus populum, ejulatum illius ab operibus, quod simile est huic loco; sed non de omnibus, verum de Ephraim plorante. Ephraim porro interpretatur fructuosus.*

307 18. *Auditu audivi Ephraim plorantem. Vocem lamentationis poenitentium audit Deus. Cur autem Ephraim pro peccatis lamentantem induxit? Habemus ex tertio libro Regum, quod dure illis dominante Roboam, cum opus esset eos tolerare et non deficere, clamaverunt²⁰ : Non est nobis pars in David, quando Jeroboam rebellium dux factus est, qui erat e tribu Ephraim, qui vitulos erigens a cultu Dei decem tribus abduxit. Quamobrem merito poenitentiam agentes lamentabantur, captivitateque castigati clamabant²¹ : Castigasti me, Domine, et eruditius sum. Nam sicut vitulus a grege exsiliens tua pascua reliqui, tuoque indigeo auxilio; te quippe vires non praebente, non valeo ad conversionem, et cum opus esset ante captivitatem me poenitere tuisque prophetis obtemperare, post captivitatem egi poenitentiam. Cognoscens autem gemit. Ignorans enim se peccare, quomodo ingemiscet, qui digna probro peccando peregerit praecipueque libidinando? Tanta vero mea fuit poenitentia, ut aliis me dares exemplum. Magna est Ephraim poenitentia, ut Deus ipse ex ore illius verba confessionis assumeret, et ille audiret vocem dicentem²² : Ab adolescentia filius dilectus mihi es, Ephraim.*

25. *Benedictus Dominus super justum montem sanctum ejus. Omnes homines possidebat Nabuchodonosor quidam Assyrius, a quo nos Christus liberavit. Quapropter ex Isaia Matthaeus ait²³ : Praedicare captivis remissionem. Neque enim si respiciamus historiam, captivis praedicavit. Ipse vero est et justus et sanctus mons. Inanimato enim quomodo haec convenient? Quod si sumus in ipso juxta illud²⁴ : Et vos in me, aedificemus super montem justum; quod praestat quicumque Judaeam petit quae confitens Deo interpretatur; conflens peccata et gratias agens : Dic enim tu primus iniquitates tuas, ut justificeris²⁵. Sunt etenim quaedam civitates Dei et aedificia, et culturae illius; nam et Paulus ait²⁶ : Dei cultura estis, Dei aedificium estis. Siquidem in quo fabricantur Dei mysteria et ineffabilia dogmata,*

¹⁶ Baruch. i. 11, 10, 11. ¹⁹ Exod. ii, 23, 24. ²⁰ III Reg. xii, 16. ²¹ Jerem. xxxi, 18. ²² ibid. 9. ²³ Luc. iv, 19; Isa. lxi, 1. ²⁴ Joan. xiv, 20. ²⁵ Isa. xliii, 26. ²⁶ I Cor. iii, 9.

in hoc templum Dei est, et Sancta sanctorum, univ-
ersæque Judææ metropolis ille est.

34. *Et ego non reprobabo genus Israel.* Videtur illud, non reprobabo Israel, oppositum dicenti ad ipsos, *ei genus Israel deficiet* 27. Forsitan vero hoc quidem de Israele carnali dictum est, illud autem de spirituali. Cæterum negatio non apposita voci *reprobabo*, apud cæteros non legitur, sed apud Septuaginta. 308 Poteris vero et hoc pacto intelligere: nunc quidem reprobabo; quod si elevatum fuerit, non reprobabo.

CAP. XXXII.

8. *Et venit ad me Anameel filius Salom.* Omnes in custodiam dati sumus, et præcipue cum tentamur, tunc quispiam agrum acquirit, sed non e custodia egressus. Possessio vero Deo volente obtin-
git his qui fortiter decertant. Fratres autem erant Chelcias, Jeremiæ pater, et Anameel, ambo filii Salom. Sorores quippe sunt pax et pars Dei. Chelcias namque *portio Dei* interpretatur, pax vero Salom. Portionis autem Dei fructus est *sublimitas Dei*, quod significat Jeremiæ nomen. Pacis vero fructus, *gratia Dei*, quod significat Anameel. Gratia itaque Dei de pace prognata offert Dei mandato prophetæ in carcerem coniectio proprium agrum.

10. *Et scripsi in libello, et sigillavi.* Ille conficit possessionis libellum, qui fortasse sunt cogitationes, memoriæ, dogmata, per quæ agrum possidemus, hoc est, labores vitæ bene institutæ. Oportet enim justa operatorum prænosse ea quæ justitiæ sunt, quod et de reliquis virtutibus dictum volo. In vas autem libellum injici Deus curat, ut diutius conservetur; *habemus quippe thesaurum hunc in vasis fictilibus* 29, vel nostris vasculis, vel scripturalis dictionis exilitate; unde princeps hujus mundi deceptus est, contempto pietatis sermone, quia non aureis vasis conderetur, dictione ornatis et elocutione ad persuadendum accommodata; idcirco et diebus multis permansit quod scriptum est. *Et prædicatio mea*, inquit qui libellum habet possessionis 29, *non in persuasibilibus sapientiæ verbis, sed in demonstratione potius spiritus et potentia.* Ut implevit autem Jeremias præceptum, Deo gratias agit. Sed vide prophetæ obedientiam ante apparentem utilitatem, quam infert, terræ recuperationem prædicans. Prophetia enim quæ rebus ipsis fit, quod auditu percipiendum erat, oculis subjicit, futurumque facit quasi præsens, ex parte totum significans.

17. *Non abscondetur a te quidquam.* Minime verisimile est prophetam tantas gratias agere, quod decem et septem siclis agrum emerit, qui ex vulva matris sanctificatus Spirituque sancto plenus erat. Sed considera numerum Sabbati, quietis symbolum; et denarium perfectum propriumque Dei (de-

α γματα, ἐν τούτῳ ναὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ ἕλης οὗτος τῆς Ἰουδαίας μητρόπολις.

34. Καὶ ἐγὼ οὐκ ἀποδοκιμῶ τὸ γένος Ἰσραήλ. Δοκεῖ τὸ, οὐκ ἀποδοκιμῶ τὸν Ἰσραήλ, ἐναντίον τῆς πρὸς αὐτοὺς λέγοντι· Καὶ τὸ γένος Ἰσραήλ παύσεται. Μήποτε τοῖνον τὸ μὲν περὶ τοῦ σαρκικοῦ λέλεκται, τὸ δὲ περὶ τοῦ πνευματικοῦ Ἰσραήλ. Πλήν ἢ, οὐκ, ἀπόφασις προσκειμένη τῆς ἀποδοκιμῆς παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἑβδομήκοντα. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως, ὅτι νῦν μὲν ἀποδοκιμῶ, ἐὰν δὲ ὑψωθῆ, οὐκ ἀποδοκιμῶ.

ΚΕΦ. ΛΒ΄.

8. Καὶ ἦλθε πρὸς μὲ Ἀναμεὴλ υἱὸς Σαλώμ. Ἐν φυλακῇ πάντες ἐσμὲν, καὶ μάλιστα πειραζόμενοι· τότε κτᾶται τις ἀγρὸν, ἀλλ' οὐ τῆς φυλακῆς ἐξεληθὼν· ἢ δὲ κτῆσις βουλήματι Θεοῦ τοῖς καλῶς ἀγωνιζομένοις. Ἀδελφοὶ δὲ Χελκίας ὁ τοῦ Ἰερεμίου πατὴρ καὶ Ἀναμεὴλ, ἄμφω παῖδες ὄντες Σαλώμ. Ἀδελφοὶ γὰρ καὶ εἰρήνη καὶ μερίς Θεοῦ. Χελκίας γὰρ ἐρμηνεύεται μερίς Θεοῦ, Σαλώμ δὲ εἰρήνη. Καρπὸς δὲ τῆς μερίδος τοῦ Θεοῦ μετewρισμὸς Θεοῦ· οὕτω γὰρ Ἰερεμίας ἐρμηνεύεται. Καρπὸς δὲ τῆς εἰρήνης χάρις Θεοῦ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ Ἀναμεὴλ. Οὐκ οὖν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, εἰρήνης γέννημα τυγχάνουσα, προσφέρει τῷ ἐν φυλακῇ προφῆτῃ τὸν ἴδιον ἀγρὸν κατὰ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ.

10. Καὶ ἔγραψα εἰς βιβλίον, ἐσφραγισάμην. Οὗτος ποιεῖ βιβλίον κτήσεως, ὅπερ ἴσως ἐστὶν αἰ νοήσεις, αἱ μνήμαι, τὰ δόγματα, δι' ὧν κεκτῆμεθα τὸν ἀγρὸν, τουτέστι τῆς πολιτείας τοῦς πόνοους. Δεῖ γὰρ τὸν πράζοντα δικαιοσύνην προειδέναι περὶ δικαιοσύνης· ὅπερ λεγέσθω καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν. Φροντίζει δὲ Θεὸς ἐν ἀγγεῖν τὸ βιβλίον βληθῆναι πρὸς διαμονὴν πλείονα· ἔχομεν γὰρ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν ἢ τοῖς ἡμετέροις ἀγγελοῖς ἢ τῷ εὐτελεῖ τῆς γραφικῆς λέξεως. Ὅθεν ὁ ἀρχὼν ἠπάτηται τοῦ κόσμου τούτου, καταφρονήσας τοῦ λόγου τῆς θεοσεβείας, ἐπεὶ μὴ ἦν ἐν χρυσοῖς σκεύεσι κεκαλλωπισμένοις λέξει καὶ πιθανότητι φράσεως· διὸ καὶ πλείους ἡμέρας διέμεινε ὁ λόγος. Καὶ τὸ κήρυγμά μου, φησὶν ὁ ἔχων τὸ βιβλίον τῆς κτήσεως, οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας λόγους, ἐν ἀποδοκίξει δὲ μᾶλλον πνεύματος καὶ δυνάμεως· τὸ ἐνταλθὲν δὲ ποιήσας Ἰερεμίας, εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ. Ὅρα δὲ τὴν ὑπακοὴν τοῦ προφήτου πρὸ τοῦ φαινομένου συμφέροντος, ὅπερ ἐπάγει, προθεσιπίζων τῆς γῆς τὴν ἀνάκτησιν. Ἡ γὰρ δι' ἔργον προφητεία τὸ ἀκουστὸν καθίστησιν ὁρατὸν, καὶ τὸ μέλλον ὁνοεῖ παρὸν, ἐν τῷ μέρει δηλοῦσα τὸ ὅλον.

17. Οὐ μὴ ἀποκρυβῆ ἀπὸ σοῦ οὐδέν. Οὐ πιθανὸν τὸν προφήτην τοσαύτην εὐχαριστιαν προσάγειν ἐπὶ τῷ δέκα καὶ ἐπτά σίκλων ἐωνῆσθαι τὸ χωρίον, τὸν ἐκ μήτρας ἁγιασθέντα καὶ θεοῦ Πνεύματος ὑπάρχοντα πλήρη. Ἀλλὰ ὄρα τὸν Σαββατικὸν ἀριθμὸν, τὸ τῆς ἀναπαύσεως σύμβολον, καὶ τὸν δέκατον τέλειον

27 Jerem. xxxi, 36. 28 II Cor. iv, 7. 29 I Cor. ii, 4.

δντα καὶ οἰκεῖον Θεοῦ (δεκάται γὰρ ἐν τῇ δεκάτῃ τῶν Ἰλασμῶν ἀναφέρονται, καὶ Δεκάλογος ἐν τῇ πρώτῃ νομοθεσίᾳ). Καὶ γνώση τῶν ἀγρῶν, τὸν πλήρη καρπῶν πρεπόντων τοῖς ἁγίοις. Τοιοῦτος ἦν ἄγρὸς Ἰακώβ, ὅνπερ ὁσφρανεὶς Ἰσαὰκ, Ἰδοῦ, φησὶν, ὄσμη τοῦ νιού μου ὡς ὄσμη ἀγροῦ πλήρους, ὃν εὐλόγησεν ὁ Κύριος. Ὅποιός ἐστιν ὁ καρπὸς ἔχει τοῦ πνεύματος, ἵνα σπείρῃ τὰ τοῦ πνεύματος, καὶ θερίσῃ ζωὴν αἰώνιον. Ἐπνεὶ γὰρ Ἰακώβ οὐκ ἀμπέλων ὄσμη ἢ οὐκων, ἀλλ' ἀγάπης, χαρᾶς, εἰρήνης, μακροθυμίας, χρηστότητος, ἀγαθωσύνης, πίστεως, ἐγκρατείας. Ἐπὶ τοιούτῳ τοίνυν ἀγρῷ Ἰερεμίας εὐχαριστεῖ λέγων· Ὁ ὦν, Κύριε. Ἐσχόπει γὰρ τὸν ὄντως ὄντα, μὴ σκοπῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα.

ΚΕΦ. ΑΗ'.

3. *Παραδοθήσεται ἡ πόλις αὕτη.* Οὐ μόνον προφητείας Ἰερεμίας ἀνέγραψεν, ἀλλὰ καὶ ἴδια πάθη, τοὺς μὲν διδάσκων βασιλείας οὐρανῶν μυστήρια, τοὺς δὲ διδάσκων ὑπομονῆς παραδείγματα, τῶν ψευδοπροφητῶν τοιοῦτον οὐδὲν διὰ τὴν κολακείαν πασχόντων. Ἐτοιμασώμεθα τοίνυν ἐν καιρῷ διωγμοῦ μετὰ Ἰερεμίου τεταχθῆναι καὶ τοῦ εἰπόντος Ἀποστόλου· Ἐν φυλακαῖς πολλάκις. Τὸ δὲ, ὅτι, *Ὁὐκ ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς, φιλανθρωποτέραν αὐτοῦ τὴν προσιρσεῖν μεμήνυκε.* Καὶ δεῖ τὸν ὀρθὸν βασιλέα μὴ τοῖς περὶ αὐτὸν πονηροῖς συναλλαγέσθαι. Χρήσιμον δὲ πολλάκις καὶ ἡ παρὰ τοῖς κρατοῦσι προστασία, δι' ἧς πολλάκις εὐεργετεῖ ὁ Θεός.

19. *Ἐγὼ λόγον ἔχω τῶν Ἰουδαίων τῶν πεφρονῶν.* Δέδια, φησὶ, μὴ τοῖς αὐτομόλοις καταγέλαστος γένωμαι. Τούτου γὰρ λόγον καὶ φροντίδα ποιούμαι. Ὡς δὲ δι' ἁμαρτίας Ἰερουσαλήμ παραδέδοται, οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία. Καὶ εἰ μὲν τις κατ' Ἐξελίαν αὐτῆς ἄρχῃ, σώζεται· εἰ δὲ κατὰ Σεδεκίαν, ἀφοριζόμενος μὲν σώζει, μένων δὲ ταύτην ἀπόλλυσιν. Ἐἴ τις οὖν μολύνων τὴν Ἐκκλησίαν ἐξέλθοι, αὐτὴν τε σώζει καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· ἐὰν δὲ μέλλῃ κατὰ τὸν Σεδεκίαν πρὸς ἔξοδον, *μικρὰ ζύμη, ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ.*

22. *Καὶ ἰδοὺ πᾶσαι γυναῖκες αἱ καταλειφθεῖσαι.* Φησὶ πρὸς αὐτὸν Ἰερεμίας ὡς ἐροῦσιν αἱ γυναῖκες εἰς ἀποικίαν ἀγόμεναι· Ἠπάτησάν σε οἱ πρὸς σὲ φησάντες εἰρηναῖως, ὡς οὐ παραδώσουσι τῷ Βαβυλωνίῳ. Συστήσονται δὲ μετὰ σοῦ, ὡς αἵτιοι γενόμενοι πτώσεως· πάντως γὰρ ληφθήσῃ. Τάχα δὲ καὶ τοὺς ψευδοπροφήτας αἰτιάται, λόγῳ τὴν εἰρήνην ὑπισχνουμένους. Ὁ δὲ προφήτης φιλανθρώπως ἀπέκρυψε τοῖς ἄρχουσι τὴν ἀλήθειαν, τοῦ βασιλέως κηδόμενος. Οὐ γὰρ ἔβλαπτε, ταύτην νῦν σιωπῶν, ἔδῃ τοὺς αὐτοῦ λόγους ἀναγνοὺς ἐν κοινῷ.

ΚΕΦ. Μ'.

4. *Εἰ καλὸν ἐναντίον σου ἐλθεῖν μετ' ἐμοῦ.* Ὁ προφήτης, αἰρεσὶν λαδῶν ἐθαβούλεται ζῆν, ὑπερορᾷ μὲν Βαβυλωνίῳ, αἰρεῖται δὲ τὴν Ἰουδαίαν, φεύγων τὴν ἐκ βασιλείας τιμὴν, καὶ διὰ τοὺς πτωχοὺς τοὺς πρὸς γεωργίαν ἐμμείναντας, ὡς ἂν καὶ τῆς γῆς ἐπιμελήτῃ διὰ τοὺς πένητας καὶ τὰς τούτων ταῖς

A *cimæ enim in decima propitiationum offeruntur, et Decalogus in prima legislatione); et agnosces agrum fructibus plenum qui sanctis convenient. Talis erat Jacob, quem cum odoratus fuisset Isaac, ecce, 309 inquit 30, odor filii mei, sicut odor agri pleni cui benedixit Dominus; qualis est qui habet fructus spiritus, ut seminet ea quæ spiritus sunt, metatque vitam æternam. Odor enim Jacobo afflabatur, non vitium aut sicuum, sed amoris, lætitiæ, pacis, longanimitatis, probitatis, bonitatis, fidei, continentie. De hoc itaque agro Jeremias gratias agit, dicens 31: O qui es, Domine. Considerabat enim eum qui vere est, non ad ea quæ videntur, sed ad ea quæ non videntur, spectans.*

CAP. XXXVIII.

B 3. *Tradendo tradetur civitas hæc.* Non tantum vaticinia scripsit Jeremias, sed et mala quæ passus est, hos quidem docens regni cælorum arcana, illos vero exempla tolerantie, pseudopropheticis nihil tale ob assentationem perpersis. Simus igitur tempore persecutionis parati una cum Jerem'â collocari, et cum Apostolo dicente 32: *In carceribus sæpe.* Illud autem: *Non poterat rex adversus eos, humaniorem ejus animum indicavit.* Et justum regem oportet non connivere ad ea quæ suggerunt pravi familiares. Sæpe vero utile est apud principem esse qui defendat. Ita enim Deus sæpe beneficia præstat.

19. *Ego rationem habeo Judæorum qui frigerunt.* Timeo, inquit, ne transfugis in derisum fiam. Hoc quippe me sollicitum habet. Sicuti autem propter peccata Jerusalem tradita est, sic et Ecclesia. Et si quis illi præsit similis Ezechiæ, salva est; si vero similis Sedecie, subductus quidem servat, manens vero perdit. Si quis ergo maculans Ecclesiam exierit, et illam servat, et animam suam; at si exemplo Sedecie tardet ad cœundum, *parvum fermentum misturam omnem fermentat 33.*

22. *Et ecce omnes mulieres quæ remanserunt, etc.* Ait ad ipsum Jeremias quod mulieres in captivitate ducendæ dicent 34: *Seducerunt te, qui ad te dixerunt pacifice* te ab eis Babylonio non tradendum. Erunt porro tibi comites, ut casus tui auctores. Omnino enim capieris. Fortasse vero etiam pseudoprophetas accusat, qui pacem verbis pollebantur. At propheta principibus veritatem benevole celavit, consultum regi volens. Nulli enim nocebat, illam nunc silentio obvolvens, sermonibus suis publice antea perlectis.

CAP. XL.

4. *Si bonum coram te venire mecum.* Potestate facta prophetæ ut degeret ubi vellet, Babylone posthabita, Judæam elegit, regios devitans honores, et propter pauperes, qui ad colendos agros remanserant, 310 ut et terræ curam gereret propter pauperes eorumque animas prophetando escoleret. Et-

30 Genes. xxvii, 27. 31 Jerem. xxxi, 47. 32 II Cor. xi, 25. 33 Galat. v, 9. 34 Jerem. xxxviii, 32.

enim dividerant propheta loca; hic quidem habens Judæam, Daniel vero et tres pueri Babylonem.

CAP. XLI.

2. *Et surrexit Ismael, et decem viri.* Probus vir neminem ita malum suspicatur, ut occidat eos a quibus cæsus non est. Cur autem Deus permiserit Godoliam interimi, alterius est considerationis, et inscrutabilem Dei judiciorum.

Ejusdem. Virum probum et mitem, et Judæos tanta defensione persequentem, cum et multi prædixissent, interficiemus eum: at iste non est passus, sed occisus est. Verum hoc non fuit causa regressus Judæorum, sed malitia propria exsulabant. Etenim si dicenti ³⁵: *Ne timeatis a facte Chaldæorum*, fidem præstiterunt, Deo prædicenti multo magis. An vero homo fide dignus, non autem Deus?

CAP. XLIV.

21. *Nonne incensi quod adolebatis.* Construe illud, *nonne incensi*, cum illo, *recordatus est Dominus.* Manifestum porro est de iis sermonem esse, qui idolis adolebant. Eis enim hoc fatentibus, hæc inferuntur. Cæterum examinemus, an si quis Deo adolendo non ut convenit, causa sit ut terra invia fiat. Igitur si et sensibile incensum Judæorum more offers, virtutem dum possideas, offers bonum, concordantem habens internum odorem; cum nequitia vero si offeras quasi et externum odorem contaminans, ad graveolentiam transfers, quando illud dici non potest ³⁶: *Odoratus est Dominus odorem suavitatis*, sed contrarium. Odor vero suavitatis apud Deum, non animalium a Noe oblatorum, quæ pura vocata sunt, sed justitiæ illius, perfectionisque quæ erat ipsi in generatione sua; Deus enim sanguine nidoreque non gaudet, sicuti dæmones. Cæterum qui cum Christo resurreximus, quæ sursum sunt queramus, illud animo cogitantes ³⁷: *Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* Sicut enim Joannes in Apocalypsi ait ³⁸: *Incensa sunt orationes sanctorum.* Sed si cogitationibus illam pravis fœdemus, contingit illud ³⁹: *Oratio eorum fiat in peccatum*; vel econtrario, si ex justitia oraverimus pro iis qui ob peccata dicunt ⁴⁰: *Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ*, sit incensum fetens. Quapropter Isaias dixit ⁴¹: *Si tuleritis similitudinem, supervacuum incensum est, abominandum mihi est.* Porro quomodo sit orandum docuit Apostolus, dicens ⁴²: *Volo homines orare omni loco, erigentes sanctas manus, sine ira et perversis cogitationibus.* Hujusmodi manus cum erigerentur Moysis, Israel vincebat; cum vero contraherentur, vincebat Amalec. Qui sic orat, non spe frustratur, cum verum sit dictum illud ⁴³: *Adhuc te loquente dicit: Ecce adsum.* Pravorum igitur incensum, inquit, non poterat Dominus tolerare, sic-

Α προφηταῖς γεωργήσαι ψυχάς. Ἐμερίσαντο γὰρ εἰ προφήται, οὗτος μὲν τὴν Ἰουδαίαν, τὴν δὲ Βαβυλῶνα Δαυὶλ, καὶ οἱ τρεῖς παῖδες.

ΚΕΦ. ΜΑ΄.

2. Καὶ ἀνέστη Ἰσμαὴλ καὶ οἱ δέκα ἄνδρες. Ὁ χρῆστος ἄνθρωπος οὐδένα ὑποπιτεύει οὕτως εἶναι πονηρὸν, ὡς καὶ τοὺς μηδὲν ἀδικήσαντας φρονεῖεν. Αἰετὶ δὲ συνεχώρησεν ὁ Θεὸς ἀναιρεθῆναι τὸν Γοδολίαν, ἐτέρου ἂν εἴη λόγου καὶ τῶν ἀνεφίκτων κριμάτων τοῦ Θεοῦ.

Β Τοῦ αὐτοῦ. Τὸν ἄνθρωπον ὄντα καὶ ἐπιεικῆ καὶ τοσαύτης Ἰουδαίῳ προστασίας μεταδιδόντα. Καίτοι προεῖπον πολλοὶ, ὅτι, Ἐναιρήσομεν αὐτόν. Οὗτος δὲ οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλ' ἀπώλετο. Ἄλλ' οὐ τοῦτο γέγονεν αἴτιον τῆς καθόδου τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' οἰκεία πονηρία. Εἰ γὰρ ἐκεῖνοι λέγοντι, Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ προσώπου τῶν Χαλδαίων, ἐπίσθησαν, πολλῶ μᾶλλον τῷ Θεῷ προλέγοντι. Ἦ ἄνθρωπος μὲν ἀξιόπιστος ἦν, ὁ δὲ Θεὸς οὐκέτι;

ΚΕΦ. ΜΑ΄.

21. Οὐχὶ τοῦ θυμιάματος, οὐ ἐθυμιάσατε. Σύνταξον τὸ, οὐχὶ τοῦ θυμιάματος, πρὸς τὸ, ἐμνήσθη Κύριος. Δῆλον μὲν οὖν ἐστίν, ὡς περὶ τῶν τοῖς εἰδωλοῖς θυμιούντων φησὶ. Τοῦτο γὰρ αὐτῶν ὁμοιοτήτων, ἐπάγεται τὰ προκείμενα. Πλὴν ἐξετάσωμεν εἰ καὶ Θεῷ τις θυμιῶν, ὡς οὐ δεῖ, τοῦ ἁθαινο γενέσθαι γῆν αἴτιος γίνεται. Καὶ τὸ αἰσθητὸν τίνυν εἰ προσάγεις κατὰ τοὺς Ἰουδαίους θυμίαμα ἀρετῆν μὲν ἔχων, προσάγεις καλὸν σύμφωνον ἔχων τὴν ἐνδοθεν εὐωδίαν, μετὰ κακίας προσφέρων, οἶονεῖ πω; καὶ τὴν εὐωδίαν τὴν ἔξω χρωσσύνων πρὸς δυσωδίαν μεταποιεῖς· ὅτε οὐκ ἂν λεχθεῖ τὸ, Ὁσφράνθη Κύριος ὀσμὴν εὐωδίας, ἀλλὰ τὸναντίον. Ὅσμη δὲ εὐωδίας παρὰ Θεῷ οὐ τῶν προσενεχθέντων παρὰ ὥσε ζωὴν καθαρῶν εἰρημένων, ἀλλὰ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ καὶ τῆς τελειότητος, ἅπερ ἦν αὐτὸς ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ. Θεὸς γὰρ αἵματι καὶ κνίσσαις οὐ τέρπεται, καθάπερ οἱ δαίμονες. Πλὴν ὡς συνεγεθόντες Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητήσωμεν, εἰς νοῦν εἰληφότες τὸ Γενηθῆτω ἡ προσευχὴ μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου· καθὰ γὰρ Ἰωάννης ἐν Ἀποκαλύψει φησὶ· Θυμιάματά εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων. Ἄλλ εἰ μὲν λογισμοῖς ταύτην μολύνωμεν πονηροῖς, συμβαίνει τὸ· Ἦ προσευχὴ αὐτῶν γενέσθω εἰς ἀμνησίαν, ἢ εἰς τὸ ἐναντίον, ἐὰν ἀπὸ δικαιοσύνης εὐξώμεθα ἐπὶ τῶν δι' ἀμαρτίας λεγόντων· Προσώξωμαι καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀγροσύνης μου, γίνεται τὸ θυμίαμα δυσωδίας. Διόπερ Ἡσαίας εἶπεν· Ἐὰν φέρητε σμιδαλιν, μάταιον θυμίαμα, βδέλυγμά μοι ἐστί. Τίνα δὲ τρόπον εὐκτέον, ἐδίδαξεν ὁ Ἀπόστολος λέγων· Βούλομαι τοὺς ἄνδρας προσεύχεσθαι ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαίροντας ὄσλους χεῖραι χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμῶν. Τοιούτων χειρῶν ἐπαυρομένων τοῦ Μωϋσέως, ἐνίκα Ἰσραὴλ· καταρουμένων δὲ ἐνίκα ὁ Ἀμαλήκ. Ὁ οὕτως εὐχόμενος οὐκ ἀποτυγχάνει, ἀληθεύοντος τοῦ ῥητοῦ· Ἐτε ἰαλοῦντός σου

³⁵ Jorem. xi, 9. ³⁶ Genes. viii, 21. ³⁷ Psal. cxl, 2. ³⁸ Apoc. v, 8. ³⁹ Psal. cviii, 7. ⁴⁰ Psal. xxxvii, 6. ⁴¹ Isa. i, 15. ⁴² I Tim. ii, 8. ⁴³ Isa. lvi, 9.

ἐρεῖ· Ἰδοὺ φέρεμι. Τῶν οὖν πονηρῶν τὸ θυμίαμα, ἅ ut et nos licet fetorem aliquem toleremus, crescentem tamen fugimus. Et Deus ergo tolerantiam modum habens penitentiam non agentes ukiscitur; quod tempore Noe fecit, eorum qui tunc temporis delinquebant malum odoreth ferre non amplius valens. Quare ait in prophetis: *Silui, nunquid et semper tacebo?*

21. Καὶ ἐγενήθη ἡ γῆ ὑμῶν εἰς ἐρήμωσιν. Ὡς γὰρ σωμάτων σεσηπότων ὁ παρακείμενος παραλαμβάνων ἀήρ καὶ φθειρόμενος λυπηρὸν ποιεῖ τοῖς ἐντυγχάνουσι, καὶ τὸ χωρὶον ἄβατον γίνεται, οὕτω λοιπὸν καὶ ψυχῶν ἀμαρτίαι ἀπεργάζονται.

ΚΕΦ. ΜΕ'.

3. Ὅτι εἶπας· Οἰμοί, οἰμοί! Τῷ λαῷ συμπάσχων Βαροὺχ ἀπαδύρετο, καὶ ἀξιοὶ περὶ αὐτῶν τὸν Θεόν. Διὸ λαμβάνει τῆς ἐν κακοῖς βοηθείας ἀπαγγελίαν λέγοντος οὕτω τοῦ Θεοῦ· Ὁθς καθαιρῶ, πάλιν οἰκοδομήσω. Πρῶτον γὰρ ἀλγεῖν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκαθίστησι, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Οὐ γὰρ δεκτὰ τὰ χρηστὰ μὴ τῶν κακῶν προαναηρημένων. Λύει γὰρ καὶ τὰς μογθηρὰς τῶν ἀπίστων οἰκοδομὰς ὡς ἀρχιτέκτων τῆς σκηπῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἐπηξεν αὐτὸς καὶ οὐκ ἀνθρωπος· περὶ ἧς φησὶν ὁ Παῦλος· Θεοῦ οἰκοδομὴ ἐστὶ· καὶ ὡς γεωργὸς ἐκτίλας τὸ μὴ ποιῶν καρπὸν· (Πᾶσα γὰρ φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν οὐρανοῖς, ἐκριζωθήσεται) καταφυτεύει ἀμπελον καρποφόρον, οὐ κατὰ τὴν εἰς πικρίαν μεταστραφείσαν καὶ ἀκαρπον, ἣν ἐκκόπτει, ἵνα πάλιν αὐτὴν ἀληθινὴν ἀπεργάσθῃ καὶ Θεοῦ γεώργιον. Οὕτω τῆς ἐξ Αἰγύπτου καθεῖλε τὸν φραγμὸν, ὑπὲρ ἧς εὐχεται κατὰ τὸν Δαυὶδ· Ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἐπίτρεψαι τὴν ἀμπελον ταύτην. Καὶ οὗτοι τοῖνον ἐπ' ὠφελείας παιδεύονται· Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ εὐφραίνων με εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ; Ἡ γὰρ κατὰ Θεοῦ λύπη μετάνοιαν ἀμετέδλητον εἰς σωτηρίαν κατεργάζεται. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπάγω κακὰ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, τοὺς φρονούντας τὰ γῆινα.

5. Καὶ δώσω τὴν ψυχὴν σου. Εὐρίσκει γὰρ τὰς ψυχὰς τῶν δικαίων ὁ Θεός· ψυχαὶ γὰρ δικαίων ἐν χειρὶ Θεοῦ· αἱ δὲ τῶν ἀμαρτωλῶν ὡς μηδὲ οὐσαὶ λογίζονται.

ΚΕΦ. ΜΗ'.

12. Καὶ διὰ τοῦτο Ἰδοὺ ἡμέραι αὐτοῦ ἐρχονται. Τὸ, Κλινοῦσιν αὐτὸν καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ λεπτουοῦσι. Σύμμαχος ἐφη· Καὶ στρώσουσιν αὐτὸν, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ ἐκκενώσουσιν· ἐνέμεινε γὰρ τῇ τροπῇ τοῦ οἴνου, δηλῶν ὡς τῶν ἀγαθῶν κενωθήσεται. Οὐκ ἀγαθὸν τοῖνον καὶ ἡ εὐθηνία τοῖς ἀλαζόσι, ὡς καὶ τῷ ἐν ᾧ πλουσίῳ, δι' ἣν ἐκολάζετο. Τὰ δὲ κεράσματα, ὡς ἐπὶ οἴνου ρηθέντα, Ἀκύλας ἐξέδωκε κέρατα, ὅπερ ἀρχαῖον ποτηρίου ἐτύγγανεν εἶδος· κέρρασι γὰρ ἔπινον· ὅθεν καὶ τὸ κεράσαι λέγειν παρέμεινε. Ἀγγελία μὲν οὖν αἱ πόλεις, τὰ δὲ ἔνδον ἀνθρώποι τε καὶ πλοῦτος· ὡς τοὺς μὲν ἀπήγαγον, τὸν δὲ

21. *Et facta est terra vestra in desolationem.* Vel uti enim e corporibus putrefactis infectus inde vicinus aer gravis est transeuntibus, et locus fit inaccessus, ita plane et animarum peccata hoc praestant.

CAP. XLV.

3. *Quia dixisti: Heu mihi! heu mihi.* Populo condolens Baruch deplorabat, Deumque pro illis rogat. Quamobrem auxilii in malis responsum accipit, dicepte sic Deo⁴⁴: *Quos destruo, rursus aedificabo.* Primum enim dolorem immittit, deinde restituit, et quæ sequuntur. Non enim probantur bona, nisi sublatis e medio malis. Solvit enim et pravas infidelium structuras, tanquam veri tabernaculi: architectus, quod ipse, et non homo fixit: de quo ait Paulus⁴⁵: *Dei aedificium estis;* et tanquam agricola, evulso quod infructuosum erat (*omnis enim plantatio, quam non plantavit Pater meus caelestis, eradicabitur*⁴⁶); plantat fructiferam, non ut illam quæ versa est in amaritudinem, et infructuosam quam excidit, ut rursus eam veram efficiat et Dei culturam: sic illius quæ ex Ægypto venit, sepe destruxit; pro qua secundum David precatur⁴⁷: *Respice de caelo, et protege vitem hanc.* Et hi igitur suæ utilitatis causa erudiuntur: *Quem enim diligit Deus, castigat*⁴⁸: *Quis enim est qui non consolatur, nisi qui a me mærore afficitur*⁴⁹? *Tristitia quippe quæ a Deo immittitur, penitentiam quæ commutari non potest, ad salutem operatur*⁵⁰. Idcirco enim induco mala super omnem carnem, eos profecto qui terrena sapiunt.

5. *Et dabo animam tuam.* Invenit enim animas justorum Deus; nam *justorum animæ in manu Dei sunt*⁵¹. At impiorum, ac si non essent, nullo habentur in pretio.

312 CAP. XLVIII.

12. *Et propterea ecce dies ejus veniunt, etc. Et inclinant eum, et vasa ejus comminuent.* Symmachus edidit: *Et sternent eum, et vasa ejus exhauriant.* In metaphora enim vini perstitit, bonis esse evacuan-dos eos denotans. Non est itaque utile superbis rerum copia affluere, sicut et diviti in inferno, propter quod sustinebat pœnas. Misturas autem, quasi de vino dictas, Aquila exposuit *cornua*, quæ olim pœculi genus erant; cornibus enim bibebant, unde et *κεράσαι* vox, hoc est *temperare*, manavit. Vasa itaque sunt urbes; quæ vero intus, homines sunt et divitiæ. Ità illos quidem abduxerunt, has vero igni

⁴⁴ Jerem. xlv, 4. ⁴⁵ I Cor. iii, 9. ⁴⁶ Matth. xv, 13. ⁴⁷ Psal. lxxix, 15. ⁴⁸ Hebr. xi, 6. ⁴⁹ II Cor. ii, 7. ⁵⁰ II Cor. vii, 10. ⁵¹ Sap. iii, 4.

tradiderunt. Calamitas porro confundit spem in dæmonibus positam, spes autem in Deum non confundit⁵². In Bethel autem erexit Jeroboam vitulos in Samaria. Non autem qui dicit se fortem esse, salvus fit. Non enim salvatur rex propter multam virtutem⁵³. Dies autem Moab, tempus est punitionis; malitia vero, dolores quos ille patietur; excitat vero omnes qui in circuitu sunt, ut insultent. Hoc enim sibi vult illud, moveat⁵⁴, hoc est ad confusio-nem, et dolorem, et tristitiam. Nam Deus superbis resistit⁵⁵.

25. *Et brachium ejus constructum est.* Brachium vel sceptrum significat, vel subditos, vel mercede conductos. Ἐπίχειρα enim merces est.

26. *Et pulsabit Moab in manu sua.* Plaudet manibus quibus derideus Israel et in Deum petulanter se gerens plaudabat. Qui vero munitioribus fidebant urbibus, relictis illis, in petris habitabant ad valles positos, æmulati columbas in libidine et fatuitate. Quandoque enim in locis nidificant, unde volentes facile pullos tollunt. Salax vero est ac stultus, et qui Beelphegor initiatur, inanibus et inutilibus idolis addictus est, qualis erat Moab: Dixit enim insipientis in corde suo: Non est Deus⁵⁶; vel nullum omnino esse Deum putans, vel Deum verum penitus ignorare cogitans.

CAP. XLIX.

34. *Quæcumque prophetavit Jeremias.* Visionem hanc, ut dicebam, Septuaginta quidem visionibus contra gentes præposuere; cæteri vero contra Ælam gens Arabica est Rubroque mari adjacet.

35. *Contritus est arcus Ælam.* Arcubus enim et sagittandi peritia superbiebant, quia non didicerunt canere; non enim in arcu meo sperabo, et franea mea non salvabit me⁵⁷. Gentes vero minatur se in eum cunctis e partibus excitaturum. Quapropter et ventos partes eas unde venirent, appellat.

313 *Ejusdem.* Unusquisque nostrum juxta conditionem suam vel Ælamita est, vel Idumæus, vel Moabita, vel Ægyptius, vel Israelita. Fieri vero potest ut quis de alia gente transeat in aliam meliorem vel pejorem; gentes enim, quod ad animam pertinet, altera in alteram migrat. Cæterum unusquisque nostrum, pro eo quod sibi thesaurizavit, iræ Domini calicem bibet, puræ, vel temperatæ. Omnes enim peccavimus plus vel minus, et quemadmodum Israel nomen traxit ab eo quod fecit, cum prævaluisse luendo in Deum, sic projecti quidam sunt, vituperabiles Ælamitæ; sic enim interpretantur. Dantur autem ii de quibus hic sermo, juxta illos quos secundum Apostolum⁵⁸ Deus tradidit in reprobum sensum, in passiones ignominia, ventis; eos vero Paulus apostolus describit inquamens⁵⁹, ne amplius fluctuemus et circumferamur omni vento do-

Α ἐνέπρησαν. Κατασχύνει δὲ τὰς ἐπὶ δαίμοσιν ἐλπιδὰς ἢ συμφορὰ· ἢ δὲ ἐπὶ Θεὸν ἐλπὶς οὐ κατασχύνει. Ἐν δὲ τῇ Βαυθλᾷ ἔστησε τὰς δαμάλεις ὁ Ἱεροβοὰμ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ. Οὐχ ὁ λέγων δὲ ἰσχυρὸς εἶναι σώζεται. Οὐ γὰρ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν. Ἡμέρα δὲ Μωάβ τῆς κολάσεως ὁ καιρὸς· πονηρία δὲ τὰ καταληφόμενα τοῦτον ἐπίπτονα. Ἄξιοι δὲ τοὺς κύκλω πάντας ἐπεμβαίνειν αὐτῷ· τοῦτο γὰρ τὸ, κινήσατε, δηλονότι πρὸς ἀσχύνην καὶ λύπην. Ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται.

25. Καὶ τὸ ἐπίχειρον αὐτοῦ συνετρίβη. Ἐπίχειρον ἢ τὸ σῆπτερον περίστησιν, ἢ τοὺς ὑπὸ τῆν ἀρχὴν, ἢ τοὺς μισθωτοὺς. Ἐπίχειρα γὰρ ὁ μισθός.

26. Καὶ ἐπικρούσει Μωάβ ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Β Ἐπικροτήσει ταῖς χερσίν, αἷς ἐπιχαίρων τῷ Ἰσραὴλ καὶ κατὰ Θεοῦ θρασυνόμενος ἐπεκρότει. Οἱ δὲ τοῖς ὀχυρώμασι πεποιθότες τῶν πόλεων, ταύτας ἀφέντες, ἐν πέτραις ὄκουν παρακειμέναις ταῖς φάραγγιν, μιμούμενοι περιστεράς κατὰ τὴν ἀσέλγειαν καὶ κατὰ τὴν ἀνοιαν. Ἐμφωλεύουσι γὰρ ἔσθ' ὅτε τέποις, ἐξ ὧν οἱ βουλόμενοι βράδιως ἀφαιροῦνται τοὺς νεοττοῦς. Ἄσελγῆς δὲ καὶ ὁ τελούμενος τῷ Βεελφεγὼρ, καὶ ἄνους καὶ τοῖς ματαίοις καὶ ἀνωφελέσιν εἰδώλοισι προσκείμενος· ὁποῖος ἦν ὁ Μωάβ. Εἶπε γὰρ ἄσφαρον ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός, ἢ καθόλου ἄθεος ὧν, ἢ τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν μὴ εἰδέναι παντελῶς λογίζόμενος.

ΚΕΦ. ΜΘ.'

34. Ἄ προεφήτευσεν Ἱερεμίας. Ταύτην, ὡς ἔλεγον, οἱ μὲν Ἑβδομήκοντα τῶν κατὰ τῶν ἔθνων ὁράσεων προῦταξαν· οἱ δὲ λοιποὶ τούναντιόν. Ἀλλάμ δὲ ἔθνος Ἀραβικὸν πρὸς τῇ Ἐρυθρᾷ κείμενον θαλάσσει.

35. Συνετρίβη τὸ τόξον Αἰλλάμ. Ἐφρόνου γὰρ ἐπὶ τοξεῖα μὴ μαθόντες ψάλλειν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ τόξον μου ἐλπῶ, καὶ ἡ ρομφαία μου οὐ σώσει με. Ἔθνη δὲ πανταχόθεν ἀπειλεῖ κινεῖν ἐπ' αὐτόν. Ὅθεν ἀνέμους ἐκ τῶν ὄθεν ὠρμῶντο καλεῖ.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἐκαστος ἡμῶν ἀναλόγως τῇ καταστάσει ἢ Αἰλαμίτης ὁμώνυμός ἐστιν, ἢ Ἰδομαῖος, ἢ Μωαβίτης, ἢ Αἰγύπτιος, ἢ Ἰσραηλίτης. Δυνατὸν δὲ μεταβάλλειν ἐξ ἐτέρου ἔθνους εἰς ἕτερον κρεῖττον ἢ χείρον· τὰ ψυχικὰ γὰρ ἔθνη μεταπίπτειν οἶδεν εἰς ἄλληλα. Πλὴν ἕκαστος ἡμῶν ἀναλόγως οἷς ἐθησαύρισε πίεται τὸ τῆς ὀργῆς Κυρίου ποτήριον ἀκράτου ἢ κεχερασμένης. Πάντες γὰρ ἡμάρτομεν πλέον ἢ ἔλαττον. Ὡς δὲ Ἰσραὴλ ἐπὶ ὄνομα γέγονεν ὃ πεποίηκεν, ἰσχύσας πρὸς τὸν Θεὸν ἐν τῇ πάλῃ, οὕτω τινές εἰσι περιβεβλημένοι, ψεκτοὶ Αἰλαμίται· οὕτω γὰρ ἔρμητευνοῦνται. Παραβάλλονται δὲ οὗς κατὰ τὸν Ἀπόστολον παρέδωκεν ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, εἰς πᾶθη ἀτιμίας, ἀνέμοις· ὅλοι δὲ τινες οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος Παύλος εἰπὼν· Ἴνα μηκέτι ὤμεν κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ διδασκαλίας ἐν τῇ κυβελᾷ τῶν ἀνθρώπων, ἐν τῇ μεθοδεῖα τοῦ

⁵² Rom. v. 5. ⁵³ Psal. xxxii, 16. ⁵⁴ Jerem. xliii, 26. ⁵⁵ Jac. iv, 6. ⁵⁶ Psal. xlii, 1. ⁵⁷ Psal. xliii, 7, ⁵⁸ Rom. i, 28. ⁵⁹ Ephes. iv, 14.

ελευθέρους. Περιφέρεται δὲ παντὶ ἀνέμῳ ὁ παραβεβλη-
 μένος ἐτε διδασκαλίας, εἴτε θυμοῦ, εἴτε ἐπιθυμίας
 ἀνέμῳ. Ἄνεμοι δὲ τέσσαρες γενικοὶ ταρασσόντες τὴν
 ἀνθρώπου ψυχὴν, ἐπιθυμία, φόβος, ἡδονή, λύπη, οἷς
 Αἰλαιμίτης ἐκ τοῦ Θεοῦ καταλειφθεὶς παραδέδοται.
 Ἄλλὰ τί τὸ τόξον Αἰλάμ, ἐν ᾧ ἡ ἀρχὴ τῆς δυναστείας,
 αὐτὸς ἔφη μελωδῶν ὁ Δαυὶδ· Ἰδοὺ οἱ ἁμαρτωλοὶ
 ἐνέτειναν τόξον, ἠτοίμασαν βέλη εἰς φαρέτραν τοῦ
 κατατοξεῦσαι ἐν σκοτομήνῃ τοὺς εὐθεῖς τῇ καρ-
 διᾷ. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἄλλ' ὁ Σωτὴρ ἐπιδημήσας τοὺς
 τέσσαρας ἀνέμους ἐπὶ τοὺς Αἰλαμίτας ἐπήγε κυκλοῦν-
 τας ἡμᾶς, ἵνα τούτους διασκορπίσειε. Παραδίδονται
 γὰρ δυνάμεις ἀντικείμεναι δυνάμειν ἐτέραις ἀντι-
 κειμέναις εἰς κόλασιν, ὡς ὁ Φαραὼ τῷ Ναβουχοδονό-
 σορ· καὶ ὅρεις γὰρ ἰσθμὸς εἰ κατακλείσεις, ἔξει
 τοὺς ἀσθενεῖς ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων ἀπὸ λιμοῦ κατε-
 σθιωμένοι, ἕως οὗ ὁ πάντων ἰσχυρότατος, πληρωθεὶς
 ὑπὸ τῶν ὄρειων οὐς κατέδηθεν, ὁ καλούμενος γέννηται
 βασιλίσκος, ἰὸν ἔχων ἐκ μόνης θεᾶς καρποφόρον δέν-
 δρον ξηραίνοντα. Οὕτως αἱ πονηραὶ δυνάμεις ὑπ' ἄλ-
 λήλων κολάζονται, μέχρι καταλειφθῆ τελευταῖον ὁ
 ἐχθρὸς Κυρίου θάνατος, βασιλίσκος, περὶ οὗ φησιν·
 Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσει. Ὁ γὰρ
 Χριστὸς, ἰσχυρότερος ὢν τοῦ βασιλίσκου, ἐπιβέβηκεν
 αὐτῷ, καὶ δέδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄρειων
 καὶ σκορπίων.

ΚΕΦ. Ν'.

16. Ἐξολοθρεύσασθε σπέρμα ἐκ Βαβυλώνας.
 Ἔστι τις ἀνὴρ Βαβυλώνιος, καὶ νήπιον Βαβυλώνιον·
 καὶ δεῖ πρὸς τοῦτοις ἀγωνίζεσθαι, τουτέστιν ἢ πρὸς με-
 γάλα ἢ πρὸς νῦν ἀρχόμενα πάθη. Πλήν, Μακάριος ὅς
 ἐκ κρατήσας ἐδαρίσθη πρὸς τὴν πέτραν, τὸν Χρι-
 στὸν, τὰ νήπιον Βαβυλώνας, πρὶν εἰς ἀνδρας προέλ-
 θωσιν. Ἔτι δὲ μακρύτερον ἐξολοθρεῦσαι Βαβυλώ-
 νιον σπέρμα, λογισμὸν δηλονότι συγχυστικόν. Ἐναν-
 τίσιν δὲ τούτῳ σπέρμα περὶ οὗ λέλεκται· Μακάριος
 ὅς ἔχει σπέρμα ἐν Σιών· καὶ, Μακάριοι οἱ σπει-
 ροῦντες ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ.
 Οὐ μόνον ἀνδρα τινὰ, οὐδὲ παιδίον, ἀλλὰ καὶ μόνον
 σπέρμα· δύναται γὰρ καρποφορεῖν γεωργοῦμενον.
 Ποῖον δὲ τὸ ὕδωρ, ἐφ' ᾧ σπείρειν δεῖ τὸ καλὸν σπέρ-
 μα; τὸ τῆς παλιγγενεσίας λουτρὸν. Ἐκεῖ βοῦς καὶ
 ὄνος πατεῖ, βοῦς ὁ καθαρὸς καὶ Ἰσραηλῆτης, ὄνος ὁ
 ἐκ γένους ἀκάθαρτος τε καὶ ἐθνικός. Σύμβολα δὲ
 ταῦτα τὰ ζῶα τοῦ καταγγελλομένου λόγου τοῖς Ἰσραη-
 λῆταις καὶ τοῦ κεκηρυγμένου τοῖς ἔθνεσιν.

16. Κατέχοντα δρέπανον ἐν καιρῷ θερισμοῦ.
 Κατέχει δὲ δρέπανον ὁ Βαβυλώνιος οὐκ ἐπὶ τῷ σώ-
 σαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἐκτεμεῖν τῆς γῆς τῆς ἀγίας καὶ θε-
 ρίσαι Ἐκκλησίας· ὅν, πρὶν τοῦτο παθεῖν, ἐλευθέρου-
 σωμεν, τοὺς πάντων αἰρετικῶν ἐξαφανίσαντες λόγους·
 οἷος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· Ἐτοίμως ἔχοντες ἐκδι-
 κῆσαι πᾶσαν παρανομίαν· ὁ λέγων· Πᾶν ὑψώμα
 ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως καθαιρούντες.
 Ἔτι μαρτυρεῖ τῷ Ἑλληνικῷ λόγῳ δυνάμιν, ὡς πάντα
 τὰ ἔθνη τούτῳ παραχωρεῖν, ἀποδεικτικῶς πως εἶναι
 ἰσοῦντι.

A *ctrinæ, in ludo hominum et disciplina erroris. Cir-*
cunifertur vero omni vento, qui aut vento doctrinæ
traditus est, aut iræ, aut concupiscentiæ. Venti au-
tem quatuor sunt præcipui, qui hominis animam
turbant, concupiscentia, timor, voluptas, tristitia,
quibus derelictus a Deo Ælamita traditur. Sed quis
sit arcus Ælam, in quo summa fortitudinis, David
canendo ait⁶⁰ : Ecce peccatores intenderunt arcum,
paraverunt sagittas in pharetra, ut sagittent in oc-
culto rectos corde. Et post pauca : Sed adveniens
Salvator quatuor ventos in Ælamitas inexit, qui
nos circumdabant, ut eos dispergeret. Traduntur
quippe virtutes oppositæ virtutibus aliis oppositis
ad puniendum sicut Pharao Nabuchodonosori. Nam
et serpentes venenosos si includas, videbis imbeci-
liores a fortioribus præ fame absumi, donec om-
niunium robustissimus repletus anguibus quos devo-
ravit, fiat qui vocatur basiliscus, virus habens quod
solo aspectu fructuosam arborem arefaciat. Ita ina-
lignæ virtutes a se invicem pœnis affliguntur, do-
nece postremum relinquatur inimicus Christi mors,
basiliscus, de quo ait⁶¹ : Super aspidem et basili-
scum ambulabis. Christus enim ipso basilisco fortior
super eum ambulavit, nobisque dedit potestatem
conculcandi serpentes et scorpiiones.

CAP. L.

16. Disperdite semen de Bablytōne. Est et vir qui-
 dam Bablylonius, et parvulus Bablylonius, et cum
 his certandum est, hoc est, vel contra grandes, vel
 nunc nascentes passiones. Beatus tamen, qui tenebit
 et allidet ad petram⁶², id est 314 Christum, par-
 tulos Bablylonios, antequam ad virilem ætatem per-
 veniant. Sed magis etiam beatum est disperdere
 semen Bablylonium, id est cogitationem turbulen-
 tam. Semen vero huic oppositum est, de quo dictum
 est⁶³ : Beatus qui habet semen in Sion; et : Beati qui
 seminant super omnem aquam, ubi bos et asinus
 calcant. Non solum virum quempiam, aut infantem,
 sed et ipsum semen; potest enim ferre fructum si
 excolatur. Quæ porro est aqua super quam semen
 bonum seminandum est? lavacrum regenerationis.
 Ibi bos et asinus calcant, bos purus et Israelita;
 asinus qui genere impurus est et gentilis. Animalia
 vero hæc symbola sunt sermonis, qui prænuntiat
 Israelitis prædicatus est gentibus.

16. Tenentem falcem in tempore messis. Tenet
 falcem Bablylonius non ut salvet, sed ut terram
 sanctam præcidat et metat Ecclesiam. Hunc, ante-
 quam hæc patiamur, exterminemus, hæreticorum
 delictis sermonibus; qualis erat Paulus dicens⁶⁴ :
 Parati ulcisci omnem malum auditum, omnem alti-
 tudinem quæ sese extollit adversus scientiam de-
 struentem. Deinde testatur rohur inesse Græco ser-
 moni, ita ut gentes omnes illi cedant, quippe qui
 videatur esse quodammodo demonstrativus.

⁶⁰ Psal. x, 5. ⁶¹ Psal. xc, 13. ⁶² Psal. cxxxvi, 9. ⁶³ Isa. xxxii, 20. ⁶⁴ II Cor. x, 6, 5.

16. *A facie gladii Græci.* Illud, *Græci*, reliqui A verterunt *columbæ*. Rursus vero qui adversus Babylonios prævalet, columba dicitur, sicut et illi antea. Quicumque enim divino iudicio conjungitur ad ministerium aliquod, is pulcher et in honore est; nisi forte ob jus dicendi quod ob reverentiam habebant Babylonii, hoc transfert in hostes eorum, quasi ordine et potestate commutata.

17. *Ovis errans Israel, leones expulerunt eum.* Ovem dicit, tanquam una errante. Nam et in Evangelio ait ⁶⁵; *Filius hominis venit quærere et salvum facere quod perierat.* Et in parabolis una tantum e centum peritit, quam ut inveniret, advenit pastor peregre profectus, et super humeros sublatam restituit numero nonaginta novem. Si enim omnes unum corpus, etiam ovis una sumus. Unus quidem est pes, alius vero caput, alius aliud; pastor autem adveniens, os ad os, harmoniamque ad harmoniam coaptavit, et coaptata in regionem suam traduxit. Fit vero conjunctio per amorem et veritatem bonamque voluntatem. Quod igitur in illo fuit, omnes conjunxit. Si quidam vero revertentes visi sunt, morbo laborarunt incurabili. Unus igitur est totus Israel cognatione vera, si omnes unum corpus sumus, et unus **315** panis, uniusque participes spiritus. Errans vero ovis est qui, sive agendo, sive loquendo, non assequitur quod venari convenit, vel quia non quærit, vel quia non invenit. Qui vero scit et agit quod novit, non errat; qui autem errat, a leonibus ejicitur. *Adversarius enim noster diabolus tanquam leo rugiens circum quærrens quem devoret* ⁶⁶. Jam vero sunt et *catuli leonis rugientes ut rupiant et quærant a Deo escam sibi* ⁶⁷. Insidiantur autem justis, expellere volentes nos e montibus pacis. Sed, sicuti David apprehendens leonis mentum suffocavit, ita spirituales David Christum exquiramus, qui leonem arripuit et omnem ferarum gregem interfecit. Duos vero nunc intelligit leones principes, Assyrium nempe et Babylonium. Juxta historiam quarti Regum duo sunt. Assyrius namque deduxit filios Israel ad Assyrios ad hæc usque tempora; Babylonius vero filios Juda in Babylonem. Cæterum non dicitur nunc primus et secundus, sed primus et novissimus. Primus quippe leo est adversarius diabolus, ipse interfecto hominum; novissimus vero erit, qui in fine sæculi *homo peccati, filius perditionis, qui erigetur supra omne quod Deus vocatur aut colitur* ⁶⁸.

18. *Ecce ego utciseor super regem Babylonis.* Israel in sua pascua non potest redire, ni duo reges patiantur quæ pati eos oportet pro male vexatorum ultione. Omnino de diabolo vel Antichristo accipiendus est hic sermo. In me enim conlevatur Sathanas sub pedibus meis velociter. Cum autem deleti

16. Ἀπὸ προσώπου μαχαίρας Ἑλληνικῆς. Τὸ, Ἑλληνικῆς, οἱ λοιποὶ περισσεῶς ἐξέδωκαν. Πάντων δὲ ὁ κατὰ Βαβυλωνίων ἰσχύων περισσεῶς κέκληται, ὡς ἐκεῖνοι πρότερον. Ὁ γὰρ αἰεὶ συντασσόμενος τῇ θεῷ κρίσει πρὸς ὑποκύλιαν, οὗτος ἐν κάλλει καὶ τιμῇ· εἰ μὴ παρὰ τὸν χρηματισμὸν ἔν εἶχον διὰ τὸ σέβας οἱ Βαβυλώνιοι, τοῖς ἐπιούσιν αὐτοῖς ἀποδίδωσιν, ὡς ἐναλλαγείσης τῆς τάξεως καὶ δυνάμεως.

17. Πρόβατον πλανώμενον Ἰσραὴλ· λέοντες ἐξώσαντο αὐτόν. Πρόβατόν φησιν, ὡς ἐνδὸς περιπλανημένου. Καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ δὲ φησιν· Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἦλθεν ἐκζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός. Καὶ ἐν τῇ παραβολῇ δὲ, ἐν ἐκ τῶν ἑκατὸν ἀπόλετο μόνον, ὅπερ ἦλθεν εὐρεῖν ὁ ἐπιδημίας ποιμὴν, ἢ καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων ἀναλαβὼν ἀπέδωκε τῷ ἀριθμῷ τῶν ἐνεθήκοντα ἐννεά. Εἰ γὰρ πάντες ἐν σώμα ἔσμεν καὶ ἐν πρόβατον· ὁ μὲν τις ἐστὶ πῦς, ὁ δὲ κεφαλὴ, ὁ δὲ ἄλλο τι· ὁ δὲ ποιμὴν ἐλθὼν συνήγαγεν ὅστέον πρὸς ὅστέον, καὶ ἁρμονίαν πρὸς ἁρμονίαν, καὶ ἐνώσας ἀνάλαβεν ἐπὶ τὴν χώραν αὐτοῦ· ἡ δὲ ἐνόησις γίνεται δι' ἀγάπης καὶ ἀληθείας καὶ προαιρέσεως ἀγαθῆς. Τῷ ἰδίῳ μὲν οὖν λόγῳ πάντα; ἤνωσεν. Εἰ δὲ τινες ἀπειθοῦντες ἐφάνησαν, ἀνάγει τὸ πάθος ἐκτέσαντο. Εἰς οὖν ὁ πᾶς Ἰσραηλῆτις κατὰ τὴν συγγένειαν τὴν ἀληθινήν, εἰ πάντες ἐν σώμα ἔσμεν καὶ εἰς ἄρτος, καὶ τοῦ ἐνδὸς μετέχομεν πνεύματος. Πλανώμενον δὲ πρόβατον ὁ μὴ τυγχάνων τῆς τοῦ καθήκοντος θήρας ἐν τε λόγῳ καὶ πράξει, ἢ τῷ μὴ ζητεῖν ἢ τῷ μὴ εὐρεῖν. Ὁ δὲ εἰδὼς καὶ ποιῶν τὰ τῆς ἐπιγνώσεως οὐ πλανᾶται· ὁ δὲ πλανώμενος ἀπὸ λέοντων ἐξωθεῖται. Ὁ γὰρ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυσόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταλήψεται. Ἦδη δὲ καὶ σκύμιοι λέοντες ὠρυσόμενοι ἀρπάσσει καὶ ζητῆσαι παρὰ Θεῷ βρῶσιν αὐτοῖς ἐπιβουλεύουσι τοῖς δικαίοις, βουλόμενοι ἐξῶσαι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ὀρεῶν τῆς εἰρήνης. Ἄλλ' ὡς Δαυὶδ λαβὼν τοῦ πύργου τὸν λέοντα ἐπιέξεν, οὕτω τὸν πνευματικὸν Δαυὶδ τὸν Χριστὸν ἐκζητήσωμεν λαβόντα τὸν λέοντα καὶ πᾶν τὸ τῶν θηρίων συνέδριον ἀνελέντα. Δύο δὲ νῦν λαμβάνει λέοντας γενικούς, τὸν τε Ἀσσύριον καὶ τὸν Βαβυλώνιον. Κατὰ τὴν ἱστορίαν τὴν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν δύο εἰσὶν· ὁ μὲν γὰρ Ἀσσύριος ἀπέκτισε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς Ἀσσυρίους ἕως τῆς σήμερον· ὁ δὲ Βαβυλώνιος τοὺς υἱοὺς Ἰουδα εἰς Βαβυλώνα. Πλήν οὐκ ἔφη νῦν πρῶτος καὶ δευτέρος, ἀλλὰ πρῶτος καὶ ἔσχατος. Πρῶτος γὰρ λέων ὁ ἀντικείμενος διάβολος, αὐτὸς ὁ ἀνθρωποκτόνος· τελευταῖος δὲ ὁ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ὁ ἀνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἐπαυρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα.

18. Ἴδού ἐγὼ ἐνδικῶς ἐπὶ τὸν βασιλεῦσα Βαβυλώνας. Οὐ δύναται ὁ Ἰσραὴλ ἀποκαταστῆναι εἰς τὴν νομὴν αὐτοῦ, ἐὰν μὴ πάθωσιν οἱ δύο βασιλεῖς ἢ δεῖ παθεῖν ὑπὲρ τῆς πεπονθῶτων κακῶς ἐκδικήσεως. Πάντως δεῖ ἐπὶ τὸν διάβολον ἢ τὸν Ἀντίχριστον ἐκλαμβάνειν τὸν λόγον. Ἐν ἐμοὶ γὰρ ἀναίρηθῆτω συντρι-

⁶⁵ Luc. xix, 10. ⁶⁶ I Pet. v, 8. ⁶⁷ P'sal, ciii, 21.

⁶⁸ II Thess. ii, 3, 4.

θόμενος ὁ Σατανᾶς ὑπὸ τοὺς πόδας μου ἐν τάχει. Ὄταν δὲ ἀνέλιθ τούτους δύο τούτους καὶ τοὺς μεταξύ, ἀποκαταστήσει τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν νομὴν αὐτοῦ· ὅτε δὲ νεμήσεται ἐν τῷ Καρμὴλ, καὶ τῇ Βασάν, καὶ ἐν ἔρει Ἐφραΐμ, καὶ ἐν Γαλαὰδ. Τοσοῦτων τόπων ὄντων τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς γῆς τῆς κληρονομουμένης, ταῦτα μόνον ὠνόμασε.

23. *Ἦως ἐκλάσθη καὶ συντριβῆ ἡ σφύρα πάσης τῆς γῆς.* Σφύραν τὴν Βαβυλῶνα καλεῖ ταῖς ἰδίαις πλεονεξίαις τοὺς ἐπὶ γῆς κατατρίψασαν. Ὅτε δὲ τὸν θεῖον νεὸν ὁ Σολομὼν κατασκεύασεν, ἐν ἐπιάνῳ τῶν Βασιλειῶν ἡ τρίτη φησὶν, ὅτι σφύρα καὶ πέλεκυς οὐκ ἤκούσθη ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου. Οἶκος δὲ ἡ Ἐκκλησία Θεοῦ, ἐν ἣ μὴ δεῖ ἀκούσθαι σφύραν. Ἔστι δὲ σφύρα πάσης τῆς γῆς ὁ διάβολος, καὶ ἔστιν ὁ μὴ φροντίζων αὐτῆς, οἰνεῖ τις ὅλη τυπτομένη παρ' αὐτῆς καὶ μὴ πάσχουσα. Ἰδοὺ γάρ, φησὶν, ἀνὴρ ἔστηκώς ἐπὶ τείχους ἀδαμαντίνου, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἀδάμας· ὅστις ἀδάμας ὅπ' οὐδεμιᾶς συντριβεται σφύρας. Κἂν ἐφεστηκῆ γοῦν ὁ διάβολος ἡ σφύρα καὶ ὑποκείμενος ἢ δράκων ὡσπερ ἄκμων ἀνήλατος, οὐδὲν ὁ ἐν τῇ χειρὶ Κυρίου καὶ ὑπὸ τὴν σκέπη αὐτοῦ ἀδάμας παύεται. Τείχος γάρ ὁ ἅγιος ἀδαμάντινον καὶ ἐν χειρὶ Κυρίου μένων ἀπαθής, κἂν μέσος ληφθῆ τῆς τε σφύρας καὶ τοῦ δράκοντος. Ὅσον δὲ τύπεται, λαμπρότερον αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν ὑποδείκνυσιν· ὁ γὰρ διάβολος, οἷά τις λίθων ἀγνωῶν φύσιν, διὰ πολλῶν δοκιμάζει πλεονεξίαν τὸν οἶον ἀδάμαντα, Θεοῦ μόνου καλῶς τὴν τούτων φύσιν εἰδότες. Εἰ σφύρα μὴ ἦ, οὐκ ἔσται σάλπιγξ ἐλατή, ἢ κατὰ τὸν νόμον ἦν διεγείρουσα ἐπὶ τὰς ἐορτάς τοῦ Θεοῦ ἢ παροξύνουσα εἰς πόλεμον τοὺς ἀκούοντας. Τοιοῦτον ἐποίησε τὸν Παῦλον διὰ πειρασμῶν ποικιλῶν ἡ σφύρα, μηδὲν μὲν ἐξ αὐτῆς παθόντα, μεγάλη δὲ φωνῆ πρὸς τῆς κακίας διεγείροντα πόλεμον. Ἐργάζεται μὲν ἡ σφύρα τὸν πειρασμὸν, ὑπηρετεῖ δὲ τῇ σφύρα ὁ ἀπὸ τοῦ Κἂν σφυροκόπος, ὁ χαλκεὺς χαλκοῦ καὶ σιδήρου. Τοιοῦτος ὁ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος Ἰουδας, καὶ οἱ, Σταύρου, σταύρου αὐτόν, κεκραγότες, διὰ τῶν τοιοῦτων ὑπηρετούντων τῇ σφύρᾳ.

25. *Καὶ ἐξήνεγκε τὰ σκευὴ ὀργῆς αὐτοῦ.* Σκευὴ ὀργῆς καὶ ὁ Ἀπόστολος οἶδε κατηρητισμένα εἰς ἀπώλειαν, ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶ σκευὴ ἐλέους· πάντας γὰρ ἀνθρώπους εἰς δύο ταῦτα διεῖλε σκευὴ, τὰ μὲν ὀργῆς, τὰ δὲ ἐλέους· τὰ μὲν οἷος ὁ Φαραὼ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι, τὰ δὲ οἷος ὁ Παῦλος καὶ οἱ πιστεύσαντες. Ἄλλὰ τίς ὁ θησαυρὸς Κυρίου, ἐν ᾧ τὰ σκευὴ τῆς ὀργῆς; Ἴσως ἡ Ἐκκλησία, ἐν ἣ τοιοῦτοι πολλάκις λανθάνουσιν. Ἔστι δὲ ὁ καιρὸς, ὅτε ἀνοίγει τὴν Ἐκκλησίαν· νῦν γὰρ κέκλεισται, καὶ τὰ σκευὴ τῆς ὀργῆς μετὰ τῶν σκευῶν τοῦ ἐλέους νέμεται, καὶ τὰ ἄχυρα μετὰ τοῦ σίτου εἰσὶ καὶ ἐν μιᾷ σαγήνῃ οἷ τε ἀπόβλητοι, καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ ἰχθύες. Ἀνοίγει δὲ τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ ὁ Κύριος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, ὅτε, τῶν σκευῶν τῆς ὀργῆς ἐκβαλλομένων, ὁ ἐλέους σκευὸς ὑπάρχων εἴποι ἂν εἰκότως· *Ἐξῆλθον ἀπ' ἡμῶν· οὐ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν.*

⁶⁶ Luc. xxiii, 21 ; Joan. xix, 6. ⁷⁰ I Joan. ii, 19.

A fuerint hi duo et intermedii, restituet Israel ad habitaculum suum, quando et pascetur in Carmelo et Basan, et in monte Ephraim, et in Galaad. Cum tot loca Judææ sint terræque in hæreditatem acciperet, hæc sola nominauit.

23. *Quomodo fractus et contritus est malleus universæ terræ?* Malleum vocat Babylonem, quæ suis rapacitatibus mortales contriverat. Cum vero sacrum templum exstrueret Salomon, tertius Regum liber in laude ponit, quod malleus et securis in domo Dei audita non sunt. Domus vero Ecclesia Dei est, in qua malleum audiri non decet. Malleus autem universæ terræ diabolus est, et est qui illum parvipendat, quasi materia quædam ab illo percussa, sed nihil patiens. *Ecce enim*, ait, *vir stans super muro adamantino, et in manu ejus adamas*; qui adamas nullo contenterit malleo. Igitur quamvis instet diabolus, **316** qui malleus est, subjaceat draco veluti incus indomita, nihil qui in manu Domini est et in protectione ejus, patietur adamas. Murus quippe adamantinus sanctus est, et in manu Domini stans ab omni passione liber est, licet medius sit inter malleum et draconem. Sed quo plus percutitur, eo clariorem ostendit ejus virtutem. Nam diabolus, ut qui lapidum ignorat naturam, multis ictibus probat illum, qui veluti adamas est. Deus quippe solus illorum naturam novit. Nisi sit malleus, non flet tuba ductilis, quæ secundum legem convocabat ad dies festos Domini, et ad pugnam audientes excitabat. Talem fecit malleus Paulum per varias tentationes, nihil quidem ab eo passum, sed magna voce excitantem ad pugnam contra vitia. Efficit itaque malleus tentationem, malleo autem deservit progenitus e Caino malleator, faber æris et ferri. Talis fuit Salvatoris tempore Judas, quique *crucifige, crucifige* clamaverunt⁶⁶ per tales mallei ministros.

25. *Et protulit vasa iræ suæ.* Vasa iræ etiam Apostolus novit in perditionem facta, ut manifestet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ. Omnes enim homines in hæc duo divisit vasa, hæc quidem iræ, illa vero misericordiæ, hæc qualis Pharao et Ægyptii; illa qualis Paulus et qui fidem susceperunt. Sed quisnam est Domini thesaurus, in quo vasa iræ sunt? fortasse Ecclesia in qua sæpe hujusmodi latent. Est vero tempus, cum aperit Ecclesiam; nunc enim clausa est, vasaque iræ cum vasis misericordiæ pascuntur, paleæque una cum grano sunt et in una sagena rejecticii electique pisces. Aperit vero thesaurum suum Dominus tempore judicii, quando, vasis iræ projectis, qui misericordiæ vas est, congruenter dixerit⁷⁰: *Exierunt a nobis, non enim erant ex nobis.* Qui vero extra Dei thesaurum delinquant, vasa iræ sunt, sed minima.

Etenim servi sunt voluntatem Domini sui nescientes, et non facientes eam. Vasa igitur simpliciter sunt, sed ad aliud asservata.

27. *Quia venit dies ipsorum.* Venient, inquit, captivi quidam Judææ, feliciter annuntiantes ultionem contra Babylonem. Potest etiam intelligi de his qui ex idololatria convertuntur, quam Babylonem appellat, qui venientes in Sion speculam, nempe Ecclesiam, nuntiant ultionem a Domino Deo.

29. *Annuntiate in Babylone multis.* In Babylone multi sunt, Jerosolymis pauci. Dictum est enim ⁷¹: *Non propter hoc dilexit vos 317 Dominus Deus vester, ex eo quod multi estis. Vos enim præ omnibus paucissimi estis.* Nam pauci vere sunt qui salvantur, qui que per angustam viam ingrediuntur. Jubetur autem unusquisque arcum tendere in latam et spatiosam Babylonem, ut in ea nullus evadat.

29. *Retribuite ei secundum opera ejus.* Quot quisque habet cogitationes pietati repugnantes. Multi sunt Babylonii qui utpote peccatores terræ necandi sunt, a quibus qui liber evaserit, civitati ascribitur Dei qui Babylonis injuriam ulciscitur. Putabat enim se propriis viribus victoriam obtinuisse, et adversus Deum superbiebat. Combusto autem templo, sacra vasa in pellicum usum conversa sunt. Quapropter infructuosam gentem, uti silvam quamdam igne absumpsit, ideoque ait ⁷²: *Ecce ego ad te contumeliose agentem, dicit Dominus exercituum.*

CAP. LI.

3. *Et nolite parcere juvenibus ejus.* Consummationem repente futuram prædicit. Sicut enim diluvii tempore et in diebus Lot omnes negotia vitæ transigebant, donec venit diluvium, et ignis, et delevit omnes, sic erit et consummatio repentina atque improvisa, cujus figura fuit, quæ uno momento concidit vel solo tubarum clangore Jericho. Et tempore Dominicæ passionis repente concidit Babylon, abrogante Christo dogmata gentilium idololatriæ, et liberante eos qui e gentibus crediderunt.

7. *Calix aureus Babylon.* Aureus est Nabuchodonosoris calix ad fallendos homines, ut accipientes bibant, dum vident aurum, et visu pulchrum, et cogitatu speciosum, sed quod in eo iudicium est, non animadvertunt. Improbæ enim ejus dogmata vocum elegantia ornata sunt, decipientia elocutionis venustate et methodo artificiosa. Nam et omnis poeta excellens calicem aureum comparavit, venenum immiscens idololatriæ, turpiloquii et omnium animæ malorum. At Jesus noluit calicem aureum, ne illi similis esse videretur. Quapropter *habemus thesaurum hunc in vasibus fictilibus* ⁷³, sed salutis quæ in eo est. Cæterum *calix aureus Babylon*, cum ad ultionem venerit, *in manu Domini est* ⁷⁴, quæ olim

Α Τὰ δὲ ἔξω τοῦ θησαυροῦ ἀμαρτάνοντα σκεύη ὀργῆς ἐστίν, ἀλλ' ἐλάττονα. Δουλοὶ γὰρ εἰσι μὴ εἰδότες τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτῶν, καὶ μὴ ποιούντες αὐτό. Σκεύη τοίνυν εἰσὶν ἀπλῶς εἰς ἄλλο τηρούμενα.

27. Ὅτι ἦκει ἡ ἡμέρα αὐτῶν. Ἡξοῦσι, φησὶ, τῶν αἰχμαλώτων τινὲς τῆς Ἰουδαίας, εὐαγγελιζόμενοι τὴν κατὰ Βαβυλῶνος ἐκδίκησιν. Λέγοι δ' ἂν καὶ περὶ τῶν ἐξ εἰδωλολατρίας ἐπιστρεφόντων, ἣν καλεῖ Βαβυλῶνα· ὅτινες, ἐλθόντες εἰς Σιών τὴ σκοπευτήριον, τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν παρὰ Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἐκδίκησιν ἀναγγέλλουσι.

29. *Παραγγείλατε ἐπὶ Βαβυλῶνα πολλοῖς.* Οἱ μὲν ἐν Βαβυλῶνι πολλοὶ, οἱ δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ ἐλάττωστοι· εἰρηται γὰρ· Ὁὐ παρὰ τοῦτο ἠγάπησεν ὑμᾶς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν παρὰ τὸ εἶναι πολλοστούς· ὑμεῖς γάρ ἐστε ὀλίγοι παρὰ πάντα τὰ ἔθνη. Ὅλιγοὶ γὰρ ὄντως οἱ σωζόμενοι καὶ διὰ τῆς στενῆς εἰσερχόμενοι θύρας. Παραγγέλλεται δὲ πᾶς ἐπὶ τὴν πλατείαν καὶ εὐρύχωρον Βαβυλῶνα τόξον ἐκτείνειν, καὶ μηδὲνα ταύτης περιποιεῖσθαι.

29. Ἀνταπόδοτε αὐτῇ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς. Ὅσους τις ἔχει λογισμοὺς ἀνθεστικῆς θεοσεβείας. Πολλοὶ εἰσι Βαβυλώνιοι, οὓς ἀναιρετέον, ἀμαρτωλοὺς ὄντας τῆς γῆς, ἐξ ὧν ὁ καθαρεύσας ἐν τῇ πόλει γίνεταί τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐκδικούντος τῆς Βαβυλῶνος τὴν ὕβριν· ὤρετο γὰρ οἰκεία δυνάμει κερρατηκέναι, καὶ καταγλαζονεύετο τοῦ Θεοῦ. Ἐμπρησθέντος δὲ τοῦ ναοῦ, τὰ σκεύη τὰ ἱερὰ ταῖς παλλακαῖς εἰς χρῆσιν ἐδόθη. Διόπερ πυρὶ τὸ ἄκαρπον ἔθνος καθάπερ δὴ τινα δρυμὸν κατηνάλωσε. Ταύτη τοὶ φησὶν· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ τὴν ὑβριστρίαν, λέγει Κύριος τῶν δυνάμεων.

ΚΕΦ. ΝΑ'.

3. Καὶ μὴ φείσεσθε ἐπὶ τοὺς ρεανίσκους αὐτῆς. Προφητεύει τὴν συντέλειαν ἀθρόως γεννηθησομένην· ὥσπερ γὰρ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ ταῖς ἡμέραις τοῦ Λὼτ τὰ βιωτικά πάντες ἐποίουν, ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς δὲ τὸ πῦρ, καὶ ἦρεν ἀπαντας· οὕτως ἔσται τὸ τῆς συντελείας αἰφνίδιον· οὐ δὴ σύμβολον ἦν ἡ ἀθρόως πεσοῦσα φωνὴ καὶ μόνη σαλπύγγων Ἱεριχώ. Καὶ παρὰ τὸν καιρὸν δὲ τοῦ σωτηρίου πάθους, ἄφνω ἔπεσε Βαβυλὼν, Χριστοῦ τὰ περὶ τῶν ἐθνικῶν εἰδώλων καταργήσαντος δόγματα, καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ῥυσαμένου πιστεύσαντας.

7. *Ποτήριον χρυσοῦν ἢ Βαβυλῶν.* Χρυσοῦν ἐστὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὸ ποτήριον εἰς ἀπάτην ἀνθρώπων, ἵνα δεξάμενοι πίωσιν, ὀρώντες τὸ χρυσοῦν, ὅτι καλὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν καὶ ὠραῖον τοῦ κατανοήσαι· τὸ δὲ κρῖμα τὸ ἐν τούτῳ μὴ λογιζόμενοι. Τὰ μοχθηρὰ γὰρ αὐτοῦ δόγματα καλλιέξια κεκόσμηται, τῷ τῆς φράσεως δελεάζοντα κάλλει καὶ τῇ μεθόδῳ τῆς τεχνικῆς. Καὶ πᾶς δὲ ποιητῆς ἄκρος εἶναι ἐκκῶν, ποτήριον χρυσοῦν κατεσκεύασε, δηλητήριο ἐμβάλων εἰδωλολατρίας, αἰσχρολογίας καὶ τῶν ψυχικῶν ἀπάντων κακῶν. Ὁ δὲ Ἰησοῦς οὐ χρυσοῦ ποτηρίου προσενοήσατο, μήποτε καὶ δόξη ἐκεῖνον ὅμοιον εἶναι· διόπερ *ἔχομεν τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν*, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτῷ σωτηρίας. Τὸ δὲ χρυ

⁷¹ Deut. vii, 7. ⁷² Jerem. L, 51. ⁷³ II Cor. iv, 7.

⁷⁴ Jerem. LI, 7.

σοῦν ποτίριον ἢ Βαβυλῶν, ὅταν ἐπὶ τὴν ἐκδίχρῃσιν Α
 εἰλοθῇ, ἐν χειρὶ Κυρίου γίνεται, τῇ ἀψαμένη ποτὲ τοῦ
 Ἰὼβ, μεθύσκειν πᾶσαν τὴν γῆν ἀπὸ ὀργῆς, ἀπὸ λύ-
 πης, ἐρώτων, κενοδοξίας· ὅσα γὰρ ἀμαρτήματα, το-
 σαῦται καὶ μέθαι, καθάπερ ἐξ οἴνου πάντων σαλευο-
 μένων, καὶ βέβαιον οὐδὲν ἐχόντων. Ὁ δὲ δίκαιος οὐκ
 ἔστι γῆ· ὢν γὰρ ἐπὶ γῆς, ἔχει ἐν οὐρανοῖς τὸ πολί-
 τευμα, καὶ οὐκ ἂν ἀκούσει· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν
 ἀπελεύσῃ, ἀλλ' ἐκ τῶν εἰκότων· Οὐρανὸς εἶ, καὶ εἰς
 οὐρανοὺς ἀπελεύσῃ· φορεῖς γὰρ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπου-
 ρανίου, καὶ πάγιος ἔστηκε.

9. *Curavimus Babylonem, et non est sanata.* Ἡ δὲ Βαβυλῶν οὐκ ἀπέγνωσται· οὐ γὰρ ἂν ἔλεγεν, *Εἰ πως λαθῆσεται.* Ποίαν ψυχὴν ἐτέραν ἀπογνωσόμεθα; Εἰ δὲ μὴ σέσωσται, τοῦτο γέγονε παρ' αὐτῆ· ὡς τοὺς ἀρίστους ἰατροὺς ἀπολογεῖσθαι καὶ λέγειν· *Ἰατροῦ-σάμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἴαθη· ἐγκαταλίπωμεν αὐτήν.* Οὐ παρ' αὐτοὺς γὰρ οὐδὲ παρὰ τὴν ἰατρικὴν, οὐδὲ παρὰ τὴν ῥητινήν τὸ μὴ ταύτην θεραπεύεσθαι. Ἰατροὶ δὲ ἄγγελοι, ὑπὸ τὸν μέγαν ὄντες ἰατρὸν τὸν Θεόν, καὶ θεραπεύσαι τοὺς πειθομένους ἐθέλοντες· εἰ δὲ μὴ, ἐροῦσιν· *Ἐγκαταλίπωμεν αὐτήν, ἀπέλιθωμεν ἕκαστος εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ,* καὶ τὸν οἰκεῖον τόπον καὶ τὴν οἰκίαν πράξιν, ὅτι ἤγγικεν εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ κρίμα αὐτῆς, καταδικάσαντες αὐτὴν ὡς ἀνιάτον, καὶ πεισομένην τὰ τῆς ἀπογνώσεως. Καὶ οἱ τῶν σωμάτων γὰρ ἰατροὶ τοὺς ἀνιάτους ἐγκαταλείπουσιν, μήπως ἐν ταῖς αὐτῶν χερσὶ τελευτήσωσιν· ὁ δὲ ποιοῦσιν ἄγγελοι. Ὅσα δὲ ἀμαρτάνομεν, τὸ κρίμα ἡμῶν αὖξει καὶ ἐξαιρεῖ ἕως τῶν ἀστρων, τῶν ἀγίων δηλαδὴ· καὶ τότε ὁ Θεὸς ἐκφέρει τὸ κρίμα αὐτοῦ εἰς ταπεινώσιν τοῦ ὑψωθέντος κρίματος ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, ταπεινῶν τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὰ πρὸς ἀξίαν ἀποδοῦς.

10. *Deus, et anagelawomen ἐν Σιών.* Καὶ ὁ Ἰσαίας ἐθέσπισεν· *Ἐπ' ἔρους πεδινῶ ἄρατε σημεῖον, ὑψώσατε τὴν φωνὴν αὐτοῖς· παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ.* Ταῦτα δὲ Πέρσαις καὶ Μήδοις οἱ προφηταὶ παρεκελεύοντο, ὡς κρατήσασιν ἤδη Βαβυλῶνος, ἐπὶ τῶν αὐτῆς τειχῶν ἀλωσομένης ἀνατείνειν τοῦ πολέμου τὸ σύνθημα, δι' οὗ δηλοῦσι τοῖς στρατιώταις τὴν ἐξοδόν. Καὶ τὰ ὄπλα ἔχειν ἐν ἐτοιμῇ παρακελεύεται· τὰ τόξα τοῖς Μήδοις φησίν.

17. *Ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως.* Συμφωνῶς δὲ τῷ, *Ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως,* ὁ Παῦλός φησιν· *Οὐχὶ ἐμώραθεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;* Καιρὸς δὲ ἐπισκέψεως· μάλιστα ἡ τῆς ἰδωλολατρίας ἀπὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας καθαίρεισι. Σκευὴ δὲ πολέμου ἄπερ ὁ Βαβυλώνιος διεσκόρπισεν οἱ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ Ἰουδα πολέμων ἔμπειροι ἄνδρες, ἀνθ' ὧν ἀπειλεῖ μὴδενὸς ποιεῖσθαι φειδώ.

21. *Καὶ διασκορπιῶ ἐπὶ σοί.* κ. τ. ε. Ἀναβάται ἵππων οἱ δαίμονες, οἱ ταῖς σαρκικαῖς ἡδοναῖς ἐπικαθημένοι. Καὶ πάσαι μὲν τῆς Αἰγύπτου Ἴππων καὶ ἀναβάτην ἐβρίψεν εἰς θάλασσαν· οὗτοι δὲ, ζευγνύντες ἐν ἡμῖν διάφορα πάθη, ταῖς τέτρασιν

¹⁸ Jerem li 7. ¹⁶ Genes. III, 19. ¹⁷ Jerem. LI, 8. ¹⁸ ibid. 9. ¹⁹ ibid. ²⁰ Isa. XIII, 2. ²¹ I Cor. I, 20. ²² Exod. XV, 1.

letigit Job, inebrians universam terram¹⁸ ira, mure, amore, amoribus, inani gloria. Quot enim sunt peccata, totidem sunt ebrietates, tanquam vino commotis omnibus, nihilque stabile habentibus. Justus vero terra non est. Cum enim in terra sit, habet in caelis conversationem, **318** et non audiet¹⁶: *Terra es, et in terram reverteris, sed convenienter; caelum es, et in caelum reverteris, fers enim caelestis imaginem, fixusque stas.*

9. *Curavimus Babylonem, et non est sanata.* Babylon non est desperata. Neque enim dixisset¹⁷: *Si forte sanetur.* Quam aliam animam pro desperata habebimus? Quod si non salva est, per ipsam stetit; ita ut optimi quique medici respondeant, dicantque: *Curavimus Babylonem, et non est sanata, derelinquamus eam.* Nec enim defectu eorum, aut medicinae, aut resinae curata non est. Porro medici sunt angeli sub magno medico Deo, qui curare obsequentes volunt. Sin minus, dicent¹⁸: *Derelinquamus eam, eamus unusquisque in terram suam, suumque locum, et suum opus, quoniam appropinquavit ad caelum judicium ejus*¹⁹, reprobantes eam ut incurabilem et passuram, quae pati decet desperatos. Nam et corporum medici deserunt incurabiles, ne in manibus eorum moriantur, quod faciunt angeli. Porro quoties peccamus, judicium nostrum crescit et ad sidera tollitur, id est, usque ad sanctos, et tunc Deus profert judicium suum ad deprimendum judicium a peccato sublevatum, humilians peccatum et condigna retribuens.

10. *Venite, et annuntiemus in Sion.* Isaias quoque vaticinatus est²⁰: *Super monte campestri extollite signum, elevare vocem illis, hortamini manu.* Iam porro Persas Medosque hortabantur prophetae jam rerum Babyloniarum potitos, ut super muros illius expugnandae belli signum erigerent, quo militibus aggressionem indicarent. Et in promptu habere arma jubet, arcus videlicet Medorum.

17. *Stultus factus est omnis homo in scientia.* Simiie huic: *Stultus factus est omnis homo a scientia.* Paulus habet²¹: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?* Tempus visitationis destructio est idololatriae post Christi adventum; vasa belli quae Babyloniam dispersit, sunt viri Juda et Israelis bellatores, pro quibus minatur se in omnes animadversurum.

21. *Et dispergam in te,* etc. Ascensores equorum, daemones sunt, qui carnis voluptatibus insident. Et olim quidem Aegypti equum et ascensorem projecit in mare²²; hi vero varios affectus in nobis jungentes quatuor virtutibus oppositos moliantur

currus. Et iracundus quidem et valens ad malum, est vir; qui vero voluptatibus deditus est, mulier; **319** et senex quidem, inveteratus dierum malorum; juvenes autem, de quibus Isaias dicit ⁸³: *Esurient juniores, et fatigabuntur juvenes, electique sine viribus erunt. Et contra* ⁸⁴: *Qui sustinent Dominum commutabunt fortitudinem, plumas abjicient ut aquilæ, current, et non fatigabuntur. Electos nunc in malo ait, cujusmodi illud est* ⁸⁵: *Et cibi illius electi.* At qui sunt pro virtute electi, a Nabuchodonosore deglutuntur. Habet quoque virgines, has quidem Vestales, illas vero Pythias, alias aliis modis. Quin et anima quæ divinum non suscepit semen, illi virgo est. Habet et pastores, et doctores qui sequaces instruunt; sed et agricolas zizania disseminantes, et culturæ spinarum tribulorumque studentes, id est terrenarum in hominibus curarum. Habet et duces in malitia, et principes, et præcipue illos quibuscum nobis est colluctatio adversus principatus et potestates ⁸⁶. His itaque omnibus Deus retribuit in conspectu eorum, qui paulo ante dixerant: *Venite, et adoremus in Sion magnalia Dei.*

25. Ecce ego ad te montem corruptum. Montem vocat Babylonem propter regni altitudinem; qui quidem mons ex idolorum cultu injustisque constabat operibus, quibus corrupta ipsa cæteros corrumperat. Erat etiam in sublimi loco sita civitas propter fluvium illi vicinum, ex quo quibusdam gradibus ad urbem ascendebatur in duas partes divisam, et ex utraque ripa flumini adjacentem; et præterea civitatis mœnia altissima erant. Manum vero vim puniendi vocat, e propria illa securitate et munimento, tanquam e petris deturbantem, lapidesque illius prodentem nulli usui futuros propter ignem, ut non exstet lapis ad firmum ædificium aptus. Anagogiæ vero ratione mons est vocatus et diabolus, ut apud Zachariam ⁸⁶: *Quis es tu, mons magne, qui es ante faciem Zorobabel? Et de eo qui habebat dæmonium surdum et mutum, aiebat Salvator* ⁸⁷: *Si fidem habebitis tanquam granum sinapis, dicetis huic monti: Vade, et abibit. Mons itaque diabolus est sua pravitate corruptus, corrumpensque eos qui terrena sapiunt.*

27. Sanctificate super eam gentes. Sanctificate gentes, hoc est, segregate. Sanctificatio enim est Dei ministerium, quamvis ad puniendum sit. Profanus enim est qui ad hoc segregatus est, qualis erat Cyrus, ad quem per Isaiam ait ⁸⁸: *Tu vero non cognovisti me. Quasdam vero quæ in Babylonios arma sumpserunt, vocavit gentes, in quibus Araret Armenios vocat.*

29. Commota est terra, etc. Commota est terra hominum ejus incolarum, qui superioribus annis firmiter stabiliti erant, et soliditate **320** potentatum et regnorum suorum potiebantur; nunc vero

⁸³ Isa. xl, 30. ⁸⁴ ibid., 31. ⁸⁵ Habac. i, 16. ⁸⁶ Isa. xlv, 4.

A ἀρεταῖς ἀντικείμενα κατασκευάζουσιν ἄρματα. Καὶ ὁ μὲν θυμῶδης καὶ πρὸς κακίαν ἐρῶμενος ἀνήρ· ὁ δὲ πρὸς ἡδονὰς λελυμένος γυνή· καὶ πρεσβύτης μὲν ὁ πεπαλαιωμένος κακῶν ἡμερῶν· νεανίσκοι δὲ περὶ ὧν Ἡσαίας φησὶ· Πειράσουσι νεώτεροι καὶ κοπιήσουσι νεανίσκοι, καὶ ἐκλεκτοὶ ἀνίσχυες ἔσονται· καὶ τούναντιον· Οἱ δὲ ὑπεκμύροντες τὸν Θεὸν ἀλλάξουσιν ἰσχύον, πετροφυήσουσιν ὡς ἀετοί, δραμοῦνται, καὶ οὐ κοπιήσουσι. Τοὺς ἐκλεκτοὺς δὲ νῦν ἐν κακίᾳ φησὶν· ὁποῖόν ἐστι τὸ· Καὶ τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά. Οἱ κατ' ἀρετὴν ὄντες ἐκλεκτοὶ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ καταπίνονται. Ἔσχε δὲ καὶ παρθένους, τὰς μὲν Ἑστιάτικας, τὰς δὲ Πυθίας, τὰς δὲ ἄλλως. Καὶ ψυχὴ δὲ μὴ δεξαμένη τὸν θεῖον σπῆρον παρθένος ἐστὶν αὐτῇ. **B** Ἐχει δὲ καὶ ποιμένας, καὶ διδασκάλους τοὺς ἐπομένους παιδεύοντας· ἀλλὰ καὶ γεωργοὺς τοὺς τὰ ζιζάνια σπείροντας καὶ γεωργοῦντας ἀκάνθας τε καὶ τριβόλους, τὰς βιωτικὰς ἐν ἀνθρώποις μερίμνας. Ἐχει καὶ ἡγεμόνας ἐν κακίᾳ καὶ ἄρχοντας, καὶ μάλιστα πρὸς οὓς ἡμῖν ἐστὶν ἡ πάλῃ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας. Τούτοις οὖν πᾶσιν ὁ Θεὸς ἀποδίδωσιν ἐνώπιον τῶν ἑναγχοῦς εἰρηκότων· Δεῦτε, καὶ ἀναγγεῖλωμεν ἐν Σιών τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ.

25. Ἰδοὺ ἐγὼ πρὸς σέ τὸ ὄρος τὸ διεσφαρμένον. Ὅρος τὴν Βαβυλῶνα διὰ τὸ τῆς βασιλείας ὕψος καλεῖ· ὄπερ ἦν ἐξ εἰδωλολατρίας καὶ τῶν ἀδίκων ἔργων, δι' ὧν διέφθειρε τοὺς ἄλλους διεσφαρμένον. Ἦν δὲ καὶ ἐφ' ὕψους ἡ πόλις διὰ τὸν παρακείμενον ποταμὸν, ἐξ οὗ τινες ἀναβαθμοὶ πρὸς τὴν πόλιν ἀνέφερον, διμερῆ τε οὖσαν καὶ ἐξ ἑκατέρας ἑχθῆς παρακείμενην τῷ ποταμῷ, πρὸς τῷ καὶ εἶναι τὰ τελεῖα τῆς πόλεως ὑψηλότατα. Χεῖρα δὲ τὴν τιμωρητικὴν δύναμιν τῆς ἰδίας αὐτῆν ὡς ἐκ πετρῶν καθαιρούσαν ἀσφαλείας τε καὶ φρουρὰς εἰς ἄχρηστον δὲ καὶ τοὺς λίθους αὐτῆς διὰ τὸ πῦρ ἀφανίζουσας, ὡς μὴ συνίστασθαι λίθον πρὸς στερεώτερον οἰκοδομίαν. Ἀναγωγῆς δὲ λόγῳ καὶ ὁ διάβολος ὄρος ὠνόμασται, ὡς ἐν τῷ Ζαχαρίᾳ· Τίς εἶ σὺ τὸ ὄρος τὸ μέγα, τὸ πρὸ προσώπου Ζοροβάβελ; Καὶ περὶ τοῦ ἔχοντος κωφὸν καὶ ἀλαλον δαιμόνιον ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· Ἐὰν ἐχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ· Μετάβηθι, καὶ μεταθήσεται. Ὅρος οὖν ὁ διάβολος ἀπὸ τῆς ἰδίας διεσφαρμένον κακίας, καὶ διαφθεῖρον **D** τοὺς, ὅσοι φρονοῦσι τὰ γῆινα.

27. Ἀγιάσατε ἐπ' αὐτὴν ἔθνη. Τὸ, Ἀγιάσατε τὰ ἔθνη, ἀντὶ τοῦ, Ἀφορίσατε· ἀγιασμός γὰρ ἡ Θεοῦ ὑπηρεσία, κἂν ἢ τιμωρητικὴ· βέβηλος γὰρ ὁ πρὸς ταύτην ἀφορισμένος, ὁποῖος ἦν ὁ Κύρος, πρὸς ὃν φησὶ διὰ Ἡσαίου· Σὺ δὲ σὺκ ἔγγως με. Τινὰ δὲ τῶν ἐπὶ Βαβυλῶνος στρατευσάντων ἐκάλεσεν ἔθνη, ἐν οἷς Ἀραρὲτ τοὺς Ἀρμενίους καλεῖ.

29. Ἐσεισθή ἡ γῆ. Ἐσεισθή δὲ ἡ γῆ τῶν ἐπ' αὐτῆς ἀνθρώπων, ἐν τοῖς προάγουσι χρόνοις παγίως ἰδρυμένων καὶ βεβαιότητά ἐχόντων ἐν αἷς ἦσαν δυναστείας τε καὶ βασιλείαις· τὰ δὲ νῦν μεταβολῆν Ephes. vi, 12. ⁸⁶ Zach. iv, 7. ⁸⁷ Matth. xvii, 19.

πονηράν καὶ ἐπόδονον δεχρμένων τὴν ἐρημίαν. Καὶ ἅπαντα δὲ δίκαια Βαβυλωνίαν γῆν ἐσχίχυϊα, ἐκ τῆς πρὸς τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν καὶ σύγχυσιν προσσυμπαθείας σειομένη, ἀποβάλλει τὴν τοιαύτην διάθεσιν ἐπὶ τῷ πνευματικῇ καὶ ἐπουράνιον ἔξιν ἀναλαθεῖν.

30. Ἐρεπυρίσθη τὰ σκηνώματα αὐτῆς. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ τοῦτο ποῦν, ὁ καὶ διὰ Ἡσαίου πρὸς Κύρον εἰπών· Ἐγὼ ἐμπροσθέν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὄμαλιῶ, θύρας χαλκῆς συντριψῶ, μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω. Καὶ παρὰ τοῖς ἔξω γὰρ τοιαύτας ἰστόρηται πύλας ἔχειν ἡ Βαβυλὼν, καὶ ἐκ τῶν εἰς τὸν ποταμὸν μέσον ἐντων καταβάσεων ἐαλωκέναι, μέρους ἐκατέρου συναπτομένου γεφύραις παρὰ τὰς ἀναρούσας ἐπὶ τὴν πόλιν ἀνόδους πρὸς ἐκάτερον μέρος διηρημένας τῆς πόλεως. Καὶ φησιν ἡ ἱστορία, ὡς τῶν παρ' ἔσχατα τῆς πόλεως ἀλισκομένων, οἱ ἄλλοι, πανήγυριν ἄγοντες, διὰ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως οὐκ ἠσθάνοντο, ὅτε εἰκὸς, τῶν μὲν εἰς ἀγγελίαν τρεχόντων, τῶν δὲ λοιπῶν ἐκ ταύτης ὑποστρεφόντων, θορόθου πλήρη τὴν πόλιν ὑπάρχειν. Συστήματα δὲ νῦν τὰς οἰκίας λέγειν ἔοικε. Τῇ γὰρ συνεχεῖα πρὸς ἀλλήλας συνίσταντο. Διὸ ἐπιφέρει· Οἱ οἴκοι βασιλέως Βαβυλώνος, καὶ τὰ ἔξῃς· ἤγουν ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς συνισταμένων τὰ φρούρια.

A mutationem tolerant damnosam et gravem tentationis, et omnis mens terræ Babylonice habitatrix ex affectu in talem impietatem confusionemque commota deponit hujusmodi studium, spiritalemque et cœlestem habitum assumit.

30. Combusta sunt tabernacula ejus. Deus enim erat qui hoc operabatur, qui et per Isaiam ad Cyprium dixerat⁹⁹ : Ego ante te ambulabo, et montes lævigabo, portas æneas confringam, et vectes ferreos conteram. Nam apud profanos scriptores hujusmodi portas Babylon habuisse perhibetur, et captam per gradus illos qui ad fluvium deducebant, utraque urbis parte pontibus conjuncta, prope ascensus ad ipsam urbem ducentes, utrique urbis parti commodo divisos. Narratque historia dum extrema urbis caperentur, cæteros festis celebritatibus deditos non sensisse propter urbis amplitudinem; quando verisimile est, his quidem ad annuntiandum currentibus, aliis vero prolato nuntio recurrentibus, urbem tumultu plenam exstitisse. Congregationes autem nunc domos appellare videtur. Junctæ enim invicem sibi erant. Quare et subdit¹⁰⁰ : Domus regis Babylonis, et reliqua; videlicet ex ipsis munitioribus locis.

MONITUM

AD ORIGENIS ΕΞΗΓΗΤΙΚΑ IN LAMENTATIONES JEREMIE.

Commentarios in Jeremiæ Lamentationes ab Origene fuisse elaboratos Alexandriæ ante annum 251 discimus ex Eusebii Hist. lib. vi. cap. 24. Quinque aut Eusebius ad suam usque ætatem pervenisse tomos; novem commemorat Nicephorus lib. v. cap. 15. In his tomis mentionem faciebat Origenes librorum quos De resurrectione scripserat, teste Eusebio loco supra citato. Horum nihil hodie superest, nisi forte inde excerpta sint loca sequentia quæ sub Origene nomine exhibet Catena Ghislerii in Lamentationes.

ΕΚ ΤΩΝ ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ

ΕΚΑΟΓΑΙ ΕΙΣ ΘΡΗΝΟΥΣ.

321 EX ORIGENE SELECTA IN THRENOS.

ΚΕΦ. Α'.

Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ αἰχμάλωτισθῆναι. Ὁ Ἰερεμίας, αἰχμάλωτισθέντος τοῦ λαοῦ, καὶ ἔντος ἐν Βαβυλῶνι, θρηνεῖ τὴν πόλιν, καὶ τὴν χώραν, καὶ τὸν λαὸν ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσιν, καὶ θρηνεῖ περιχοπᾶς τινος, καὶ διαστολᾶς περιγράφων, ἀρχομένης ἐξῆς ἀπὸ τῶν παρ' Ἑβραίοις στοιχείων· καὶ μετὰ τὸ ἐπὶ εἶσαι τὸν ἐφ' ἐκάστου στοιχείου θρῆνον καὶ ἐπὶ πάντων

CAP. I.

Vers. 1. Et factum est postquam in captivitatem redactus est Israel. Jeremias, populo in captivitatem ducto, et commorante Babylone, deplorat urbem, regionem et populum ob ea quæ obtigerunt, sententias distincte describens, incipientes ordine elementorum apud Hebræos; et peracta lamentatione per singula clementa, eaque postrema quæ incipit

⁹⁹ Isa. XLV, 2. ¹⁰⁰ Jerem. LI, 31.

αὐτῷ ipso Thau, αἴψα Hebræorum littera, rursus redit ad Aleph, et iterum plorat, idque quater facit, numerum viginti duorum elementorum percurrens.

Ejusdem. Ideo Judæi asserunt veteris Scripturæ libros elementis pares esse, ut omnis institutio sit ad Dei cognitionem, quemadmodum addiscentibus ad omnem disciplinam sunt elementa. Ideo fortasse quater repetuntur, quoniam et corporum elementa quatuor sunt. *Et inferius:* In Threnis vero Aquilæ Theodotionisque editio nusquam apparet, sed tantum Symnachi et Septuaginta. *Et rursus:* Quærat vero quispiam cur in libri titulo plurali numero scriptum sit *lamentationes*, in præmio vero *lamentationem* singulariter expresserit. Sed in partes divisæ quidem sunt, elementis distinctæ, verum omnes ad unum plane referuntur, cum unum habeant argumentum Israel.

Ejusdem secundum theoriam. Si viderimus animam in diaboli, vel angelorum ejus potestatem redactam, et omnino factam inimicis virtutibus subditam, eam quæ natura apta ad contemplandum est, et ad cognoscendas res, et curiosius inquirendas accommodata, intelligemus quodammodo et captivitatem, et eum qui in captivitatem duxit. Sed confugiens ad Christum, qui secundum Isaiam prophetam captivis remissionem prædicavit, a captivitate liberabimur, etiamsi qui captivos duxit ad vincula usque inferenda progressus sit. Venit quippe Jesus ad educendos e vinculis constrictos, e domo carceris scilicet in tenebris.

Sedit Jeremias flets. Luctum qui ex charitate est, et beatitudine dignus. Sancti namque est *flere cum fletibus, et gaudere cum gaudentibus* ⁹¹.

Ejusdem. Cum appropinquaret Jerusalem Dominus flevit, dixitque: *Si cognovisses tu quæ ad pacem tibi. Jerusalem. Jerusalem quæ occidit prophetas, et lapidas eos qui missi sunt ad te, quoties volui congregare filios tuos, 322 quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluitis* ⁹²!

Ejusdem. Si itaque beati qui lugeatis, quoniam *redebitis* ⁹³, utique mysticum hoc lamentum edere oportebat Jeremiam, et secundum illud ⁹⁴: *Beati* **D** *qui lugent*, eos qui digni erant ploratu deplorare.

Quomodo sedit sola civitas. Videtur autem, quod attinet ad litteram, significare multitudo populi inhabitantes Israelitas; et multitudo gentium, uti jam antea dicebamus, proselytos. Anagogice vero, quoniam cognatiore sunt animæ, et minus circumstantiis vallata speculativa quam practica, multitudo populi indicare poterit beatæ illius Jerusalem in contemplando divitias; multitudo vero gentium magnam bonarum actionum numerum. *Et post pauca:* Quæ plena populo erat, sola sedet, eo quod sponsa

Α τὸν ἀπὸ τοῦ Π ἀρχόμενον, ὅπερ ἐστὶ τελευταῖον τῶν Ἑβραίων γράμμα, ἐπανέρχεται ἐπὶ τὸ Ἄλεφ, καὶ πάλιν θρηνεῖ, καὶ τοῦτο ποιεῖ τετράκις τὰ εἰκοσι δύο στοιχεῖα ἐπεξιών.

Τοῦ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο φασιν Ἑβραῖοι τῆς παλαιᾶς Γραφῆς ἰσαριθμούς τοῖς στοιχείοις εἶναι τὰς βίβλους, ὡς εἶναι πρὸς θεογνωσίαν πᾶσαν εἰσαγωγὴν, καθάπερ τὰ στοιχεῖα πρὸς ἅπασαν τοῖς μανθάνουσι σοφίαν. Διὰ τοῦτο τετραπλασιάζεται τάχα, διότι καὶ τῶν σωμάτων τὰ στοιχεῖα καθέστηκε τέσσαρα. Καὶ μετ' ὧν ἔλθω· Ἐκδοσις δὲ Ἀκύλα καὶ Θεοδοτίωνος ἐν τοῖς Θρήνοις οὐ φαίνεται, μόνου δὲ Συμμάχου καὶ τῶν Ἑβδομήκοντα. Καὶ πάλιν· Ζητήσεις δ' ἂν τις, πῶς, τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βιβλίου πληθυντικῶς ἐχούσης, Ἑθνηνοί, ἐνικῶς ἐν τῷ προοίμῳ τὸν θρήνον τοῦτόν φησιν· ἀλλὰ μερικοὶ μὲν πλείους ὑπάρχουσιν, τοῖς στοιχείοις διηρημένοι, εἰς ἓνα δὲ πάντως ἀνάγονται, πρὸς μίαν ὑπόθεσιν τὸν Ἰσραὴλ ἀναγόμενοι.

Τοῦ αὐτοῦ κατὰ θεωρίαν. Ἐὰν ἴδωμεν ὑποχείριον γινομένην τὴν ψυχὴν τῷ διαβόλῳ, ἢ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, καὶ ἀπαξιαπλῶς ταῖς ἐχθραῖς δυναμει τὴν τῆ φύσει θεωρητικὴν καὶ συνορᾶν τὰ ὄντα καὶ ἐπιστῆσαι δυναμένην, νοήσομεν πῶς τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν αἰχμαλωτεύσαντα. Ἀλλὰ καταφυγόντες ἐπὶ τὸν Χριστὸν τὸν κηρύξαντα κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν αἰχμαλώτοις ἄφεςιν, ἐλευθερωθησόμεθα ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, κἂν μέχρι τοῦ θῆσαι φθάσῃ ὁ αἰχμαλωτεύσας. Ἦλθε γὰρ Ἰησοῦς ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, ἐξ οἴκου φυλακῆς καθήμενους ἐν σκότει.

Ἐκάθισεν Ἰερემίας κλαίων. Τὸν ἐξ ἀγάπης κλαυθμὸν μακαριζόμενον. Τοῦ γὰρ ἁγίου ἐστὶ, *κλαῖειν μετὰ κλαίωντων, καὶ χαίρειν μετὰ χαιρόντων.*

Τοῦ αὐτοῦ. Ἐγγίζων τῇ Ἱερουσαλὴμ ὁ Κύριος ἐκλαυσε καὶ εἶπεν· *Εἰ ἔγνωκας σὺ τὰ εἰς εἰρήνην σου. Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ἐαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθέλησατε!*

Τοῦ αὐτοῦ. *Εἰ τὸινυν μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελᾶσθε*, ἴδει Ἰερემίαν τὸν μυστικὸν τοῦτον κλαῦσαι κλαυθμὸν, καὶ κατὰ τὸ, *Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, πενθῆσαι τοὺς τοῦ πενθεῖσθαι ἀξίους.*

Πῶς ἐκάθισε μόνη ἡ πόλις. Ἔοικε δὲ τὸ μὲν πλῆθος τοῦ λαοῦ ὅσον ἐπὶ τῆ λέξει δηλοῦν τοὺς ἐνοικοῦντας Ἰσραηλίτας, τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἐθνῶν, ὡς προειρήκαμεν, τοὺς προσηλύτους. Εἰς δὲ ἀναγωγὴν, ἐπεὶ συγγενέστερά ἐστι τῆ ψυχῇ, καὶ ἀπερίστατα τὰ θεωρητικὰ μᾶλλον ἢ τὰ πρακτικὰ, τὸ μὲν πλῆθος τοῦ λαοῦ σημαίνει ἂν τῆς μακαριζομένης Ἱερουσαλὴμ τὸν πλοῦτον τῶν θεωρημάτων· τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἐθνῶν τὸν πολλὸν ἀριθμὸν τῶν καλῶν πράξεων. Καὶ μετ' ὧν ἔλθω· Ἡ πεπληθυσμένη ἐν ἔθνεσι μόνη κατέ-

⁹¹ Rom. xii, 15. ⁹² Luc. xix, 41; Matth. xxiii, 37. ⁹³ Luc. vi, 21. ⁹⁴ Matth. v, 5.

ζεται τῷ τὸν θυμῶν λόγον ἢ νόμφη ἀποβελήκεναι, ἢ ἰννομένη ὡς χήρα ἢ ποτε τοῖς προειρημένοις ἔθνεσι κληθεῖσα.

Τοῦ αὐτοῦ. Ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει ἀρμόζει τὴν Ἱερουσαλήμ νοεῖσθαι λέγεσθαι μετὰ θαυμασμοῦ διὰ τὴν ἐπὶ τὸ σκυθρωπότερον μεταβολὴν μεμονῶσθαι καθίσασαν τὴν ποτὲ πλήθυσαν λαὸν, ἵνα ἢ μόνωσις ἢ ἔρημία, ἢ αὐτῆς ἐσχηκίας μὲν ἄνδρα τὸν προστάτην ἐμψυχον λόγον, ὅτε αὐτῷ εἶπετο παρόντι καὶ βοηθοῦντι, κεχηρευκίας δὲ καὶ καταλελειμμένης ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὰ ἡμαρτημένα. Καὶ μεθ' ἕτερα· Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς τὸ ῥητόν· πρὸς δὲ διάνοιαν, Ἱερουσαλήμ εὐθηνούσα, καὶ λαῶν καὶ ἔθνεσι κληθεῖσα, καὶ χωρῶν ἀρχουσα, ἢ θεία ἐστὶ ψυχὴ. Καὶ οὐ θαυμαστόν εἰ οὐ μόνον οἰκία, οὐδὲ ἔπαυλις, οὐδὲ ἢ ταύτης μεζίων κώμη προσαγορευθεῖσα, οὐδὲ πόλις ἢ τυχοῦσα, ἀλλὰ πασῶν πόλεων διαφέρουσα, καὶ παρὰ Θεῷ τετιμημένη Ἱερουσαλήμ χρηματίζει ἢ τελεία ψυχὴ, μεγέθους ἀξιολόγου πόλις τῇ μεγίστῃ περιβαλλομένου αὐτῇ ὑπὸ τῆς σοφίας καὶ πάσης ἀρετῆς περιτιθεμένης πολλαπλάσια οἰκοδομήματα. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ὡςπερ δὲ ἔνεστιν ἰδεῖν Ἱερουσαλήμ εὐθηνουμένην, πληθύνουσαν λαῶν καὶ ἔθνεσιν, καὶ ἀρχουσαν ἐν χώραις, οὕτως εἰ μεταπτώτῃ ἐστὶν ἢ ἀρετῇ, μονομένην ποτὲ αὐτὴν καὶ χηρεύουσαν, καὶ δουλεύουσαν, ὥστε καὶ φόρους τῷ κρατῆσαντι αὐτῆς ἐχθρῶν τελεῖν κατὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ἐκπεπτωκότος τῆς ἀληθείας.

Ἄρχουσα ἐν χώραις. Τί δεῖ λέγειν καὶ περὶ τοῦ, ὅτι, ἀρξασα χωρῶν, ἐπὶ τοσοῦτον δουλοῦται παρὰ τοῖς ἐχθροῖς, ὥστε καὶ φόρον αἰεὶ αὐτὴν ἐπιτελεῖν τοῖς κακοῖς δεσπότης, ἃ ἂν ἐκείνοι προστάττωσιν; προστάττωσι δὲ χρηστὸν οὐδέν. Καὶ τάχα καθ' ἕκαστον ὧν παταίει ἐνθάδε, φόρον τινὰ τελεῖ τῷ Ναβουχοδονόσορ, ὃς ἐρμηνεύεται ἐγκλιθισμὸς καὶ ἐπίγνωσις συνοχηῆς· οὐ μόνον δὲ τῷ Ναβουχοδονόσορ, ἀλλὰ καὶ τοῖς σατράπαις αὐτοῦ.

Κλαίουσα ἔκλαυσεν ἐν νυκτί. Ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου θρήνου τοῦ Ἄλεφ ἀρξασμένου, τὴν λέξιν αἴσαι δεδυνήμεθα· ἐπὶ δὲ τούτου τί ἂν τις εἴποι, λεγομένης πόλεως κεκλαυκέναι ἐν νυκτί, ὥστε τὰ δάκρυα εἶναι ἐπὶ τῶν σιαγόνων αὐτῆς; εἰ μὴ ἄρα τοὺς ἐνοικούντας τις ἐρεῖ πόλιν ὀνομαζομένους τοὺς καὶ φόρον τελούοντας, καὶ κεκλαυκέναι ὑπομνησθέντας ἐξ οἴας εἰρήνης καὶ ἐλευθερίας εἰς ὅσῃν δουλείαν καὶ ταπεινώσιν ἐηλύθησιν. Πῶς οὖν διηγησόμεθα καὶ τὸ, ἐν νυκτί; ἢ ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τῆς κοινῆς ἀπάντων ἀνθρώπων ἀναπαύσεως ἢ πόλις ὑπομνησχομένη τῶν συμφορῶν, τουτέστιν οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες, οὐκ ἀναπαύομενοι ἔκλαιον, κρουνηδὸν τῶν δικτύων καταβρέδοντων ἐπὶ τῶν σιαγόνων αὐτῶν; Ἐπετίετο δὲ μάλιστα αὐτοῖς ὁ κλαυθμὸς, καὶ ἐπέβριε τὰ δάκρυα οὐχ ὑπάρχοντος οὐδενὸς παραμυθουμένου αὐτοῦς ἀπὸ τοσοῦτων ἀγαπώντων, παντός τε τοῦ φιλοῦντος ἀθετοῦντος τὴν φιλίαν τὴν πρὸς αὐτὴν, καὶ μεταβελήκτοτος εἰς ἐχθραν. Τίνες οὖν ὡς πρὸς τὴν λέξιν οἱ ἀγαπῶντες αὐτὴν πρότερον, ἀφ' ὧν οὐδεὶς ὑπῆρχε παραμυθησόμενος αὐτῇ; Τάχα αἰνεῖται τῆς Ἰουδαίας πόλις. Διὰ τοῦτο δὲ ἴσω; ἀγα-

sponsum Verbum amiserit, facta quasi vidua quæ quondam prædictis gentibus affluet.

Ejusdem. Ad litteram quod attinet, congruum est Jerusalem intelligere dici cum admiratione, propter mutationem in majorem fortunam sedisse solam, quæ antea populis abundabat, ut solitudo desolatio sit; vel quod ipsa habuerit quidem virum animatum Verbum, ipsum quod præest rationi, quando illud sequebatur præsens et adjuvans; vidua deinde ac derelicta sit ab eo propter delicta. *Et inferius:* Et hæc quidem ad litteram; ad sublimiorem vero sensum, Jerusalem in felicitate sita, et populo, et gentibus abundans, et provinciarum princeps, divina est anima. Nec mirum, si non tantum domus, aut villa, aut, quod majus est, vicus appellata sit, nec civitas quæcunque, sed cæteris urbibus præstantior, et apud Deam in pretio habita, Jerusalem est anima perfecta, dante illi sapientia magnitudinem urbe maxima dignam, et cunctis virtutibus multiplicia componentibus ædificia. *Et paucis interjectis:* Sicut vero videre licet Jerusalem in summa felicitate degentem, populo abundantem et gentibus, et principum provinciarum; ita, si labitur virtus, eandem ipsam desolatam, et viduatam, et servientem, ita ut et tributa pendat hosti qui eam subegit, non secus atque illius anima qui a veritate cecidit.

Princeps in provinciis. Quid vero et de illo dicere attinet, quod princeps provinciarum tanta hostium servitute prematur, ut semper tributa pendat malis dominis, quæ illi præcipiunt? præcipiunt vero nihil boni. Et fortasse per singula quæ hic peccat, tributum quoddam Nabuchodonosori persolvit, qui interpretatur *insestus et angustiae cognitio*; 323 nec tantum Nabuchodonosori, sed et satrapis ejus.

Plorans ploravit in nocte. In primo quidem Threno incipiente ab Aleph, litteram servare potuimus: at in hoc quid dici poterit, ubi civitas in nocte plorasse dicitur, ut sint lacrymæ ejus in maxillis ejus? nisi quis dicat urbis nomine vocatos inhabitantes qui et tributa ferunt, et plorasse recordatos ex qua pace et libertate quantam in servitutum et dejectionem venissent. At quomodo illud, *in nocte*, enarrabimus? an quod tempore communis omnium hominum quietis civitas, hoc est ejus habitatores memores calamitatum non quiescendo plorabant, rivis lacrymarum defluentibus in maxillis eorum? Augebatur vero illis maxime ploratus, et lacrymæ fluebant quod nemo esset qui eos consolaretur de tot amicis, et omnis amicus amicitiam cum ea sperneret, et in odium convertisset. Quinam igitur ad litteram sunt qui prius illam diligebant, e quibus nullus aderat qui consolaretur eam? Forsitan reliquæ Judææ civitates. Propter hoc autem forte diligentes metropolim, tempore afflictionis non consolabantur. *Et paucis interjectis:* Et hæc quidem de littera. Si vero hic sermo, ut in præcedentibus ex-

posuimus, Jerusalem vocat perfectam animam, illa flere dicenda est, quod e suo statu deturbata in confusionem sit, et opposita dispositione affecta illi quæ est in risu gaudii et hilaritatis, quem Dominus noster promittit illis qui laudato fletu luxerint, dicens ⁹⁵ : *Beati qui lugent nunc, quoniam ridebunt*; et in Job : *Verum, ait* ⁹⁶, *os implebit risu*; et ob hoc fortasse patriarcharum unus dicitur risus ⁹⁷. Qui itaque ingemiscit, quia est in hoc tabernaculo, sicuti Apostolus explicavit cum diceret ⁹⁸ : *Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus quasi gravati*, promissum risum appetens et divinam hilaritatem, is ploratum plorat apprime nutrientem, animæque utilissimum.

ἰν τῷ σκῆνῃ στενάζομεν βαρούμενοι· τὸν ἐν κλαυθμῶν κλαίει τροφιμώτατον, καὶ ὠφελοῦντα τῆν ψυχὴν.

Vers. 2. *Ex omnibus qui diligunt eam*. Putamus enim amare quidem esse divinum quiddam, et, ut ita dicam, spirituale, diligere vero potius ad corporea et humana pertinere. Fortasse vero nullo in amante quidquam mali videre est. Nam de præstantioribus ait: *Non est qui consoletur eam ex omnibus amantibus eam*. At vero de inferioribus, *omnes, ait, diligentes eam spreverunt eam, facti sunt ei inimici*; siquidem inferiores et spreverunt eam, et facti **324** sunt illi inimici; præstantiores vero tantum consolati non sunt.

Vers. 3. *Migravit Judæa propter humiliationem*. Ad litteram talis erit sensus. Proprium locum Judæa mutavit his de causis, humiliata propter peccatum, ex quo erectum suum et sublimem reliquit statum in quo erat, dum pietatem coleret, nec non propter multam ejus servitutem qua passionibus subjecta serviebat. Migrans vero inter gentes collocata est, ubi requiem invenire non potuit, inimicis omnibus eam persequentibus, apprehendentibus et tenentibus inter gentes morantem qui eam premebant.

Vers. 4. *Vix Sion lugent, eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem*. Sensus ad litteram hic est. Quia lex jubebat ⁹⁹ : *Ter in anno apparebit omne masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui*; populus studiose concurrebat, exstructo jam a diebus Salomonis templo, ad exsequenda jussa; cumque circa Jerusalem essent Judææ civitates, undique erant viæ ad Sion ducentes. Has igitur ait propheta propter captivitatem lugere mœrentes, et summa in solitudine constitutas vel etiam temporibus illis, quando ingens gaudium et lætitia erat apud illos, properantibus ad diem festum Judæis omni ex parte ad montem. Cum vero multæ essent portæ in Sion exstructæ quaquaversum spectantes, dicitur hic omnes esse destructas, et sacerdotes gemere, quod scilicet sacerdotale munus exercere non possent festis diebus, et reliquo tempore; vel quod captivi jam essent, vel quod nullus accederet ad eos, qui

πῶσαι τὴν μητρόπολιν, ἐν καιρῷ περιστάσεως οὐ παρεκάλουν. Καὶ μετ' ἄλλα· Ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ βῆτόν· ἐν δὲ ὁ λόγος, ὡς ἐν τοῖς πρὸ τούτων παρεστήσαμεν, Ἱερουσαλὴμ λέγει τὴν τελείαν ψυχὴν, αὐτὴ ἂν κλαίειν λέγοιτο, ἐκπεσοῦσα τῆς οικείας χώρας ἐν συγχύσει γενομένη, καὶ κατὰστασιν ἔχειν ἐναντίαν τῷ γέλῳ γέλωτα τὸν ἀπὸ χαρᾶς καὶ ἰλαρότητος, ὃν ὁ Κύριος ἡμῶν ἐπαγγέλλεται ὑπάρξειν τοῖς τὸν μακαριζόμενον κλαύσασι φάσιων· *Μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν, ὅτι γελᾶσονται*· καὶ ἐν τῷ Ἰωβ δὲ· *Ἀληθινόν, φησί, στόμα ἐμπλήσει γέλωτος*. Τάχα δὲ διὰ τοῦτο καὶ εἰς τῶν πατριαρχῶν γέλωσ λέγεται. Ὁ τοίνυν στενάζων διὰ τὸ εἶναι ἐν τῷ σκῆνῃ, ὡσπερ ὁ Ἀπόστολος δεδήλωκεν εἰπών· *Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐπαγγέλλει γέλωτα ποθῶν καὶ τὴν θείαν ἰλαρότητα, ψυχὴν.*

B *Ἀπὸ πάντων τῶν ἀγαπῶντων αὐτήν*. Οἰόμεθα γὰρ τὸ μὲν ἀγαπᾶν θεϊότερον εἶναι, καὶ, ἐν' οὕτως εἶπω, πνευματικόν, τὸ δὲ φιλεῖν σωματικόν καὶ ἀνθρωπιώτερον. Τάχα δὲ οὐδενὸς φαῦλον παρατηρητέον ἀγαπῶντος· ὅτι περὶ μὲν τῶν κρείττωνων φησὶν· *Οὐχ ὑπάρχει παρακαλῶν αὐτήν ἀπὸ πάντων τῶν ἀγαπῶντων αὐτήν*· περὶ δὲ τῶν ἐλαττώων, *Πάντες οἱ φιλοῦντες αὐτήν ἠθέτησαν αὐτήν, ἐγένοντο αὐτῇ εἰς ἐχθρούς*· οἱ μὲν γὰρ ὑποδέεστεροι καὶ ἠθέτησαν αὐτήν, καὶ ἐγένοντο αὐτῇ ἐχθροί· οἱ δὲ κρείττους μόνον οὐ παρεκάλεσαν.

Μετῳκίσθη Ἰουδαία ἀπὸ ταπεινώσεως. Πρὸς μὲν τὸ βῆτόν τοιοῦτος ἂν εἴη ὁ νοῦς. Τὸν ἴδιον τόπον ἢ Ἰουδαία ἤμειψεν, αἰτίων τούτων γινομένων αὐτῆς, τῆς ταπεινώσεως αὐτῆς ἣν τεταπεινώσει ἁμαρτοῦσα, καὶ τὸ ἀνάστημα καὶ τὸ ἐξηγερέμενον δὲ πρότερον εἶχεν ἐν θεοσεβείᾳ ὑπάρχουσα καταλιπούσα, εἰ δὲ καὶ τῆς πολλῆς δουλείας αὐτῆς ἦν δεδοῦλωτο ὑποτεταγμένη τοῖς πάθεσι. Μετοικισθεῖσα δὲ ἐν ἔθνεσιν ἰδρύνθη, ἐνθα εὐρεῖν ἀνάπαυσιν οὐ δεδύνηται, πάντων τῶν ἐχθρῶν καταδιωκόντων αὐτήν, καταλαβόντων, καὶ κατακεκρατηκότων αὐτῆς γενομένης παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, οἱ ἔθλιβον αὐτήν.

Ὅδοι Σιών πενθοῦσι; διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐρχομένους ἐν ἑορτῇ. Ὁ πρὸς τὸ βῆτόν νοῦς οὕτως ἐστὶ. Τοῦ νόμου λέγοντος· *Τρις τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθῆσεται πᾶν ἄρσενικόν σου ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου*· ἔσπευδον οἱ ἀπὸ τοῦ λαοῦ μετὰ οἰκοδομηθῆναι τὸν ναὸν ἐν Σιών ἀπὸ τοῦ χρόνου Σολομῶντος ἑπιτελεῖν τὸ προστεταγμένον· καὶ κύκλω τῆς Ἱερουσαλὴμ τυγχανουσῶν τῶν πόλεων τῆς Ἰουδαίας, πάντοθεν ὁδοὶ ἦσαν φέρουσαι ἐπὶ τὴν Σιών. Ταύτας οὖν ὁ προφήτης διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν φησὶ πενθεῖν σκυθρωπαζούσας, καὶ ἐν πάσῃ ἐρημίᾳ ὑπαρχούσας καὶ ἐν ἐκείνοις τοῖς καιροῖς, ὅτε πολλὴ εὐφροσύνη καὶ ἰλαρότης ἦν ἐν αὐταῖς, σπευδόντων ἐπὶ ἑορτῆν τῶν ἀπανταχόθεν Ἰουδαίων ἐπὶ τὸ Σιών ὄρος. Πολλῶν δὲ οὐσῶν τῶν πυλῶν τῶν οἰκοδομηθειῶν ἐν Σιών ἐκ πάντων τῶν κλιμάτων, φησὶν ὁ λόγος πάσας ἑφραίνεσθαι, καὶ τοὺς ἱερεῖς στενάζειν, δηλονότι τὰ ἱερατικὰ ἔργα τὰ κατὰ τὰς ἐορτάς, καὶ τὰς ἄλλας ἡμέρας οὐ

⁹⁵ Luc. vi, 21. ⁹⁶ Job viii, 21. ⁹⁷ Gen. xxi, 6. ⁹⁸ II Cor. v, 4. ⁹⁹ Exod. xliii, 17.

δυναμένους ἐπιτελεῖν, ἦτοι τῷ ἡχμαλωτισθαι, ἢ τῷ A μηδένα εἶναι τὸν προσιόντα αὐτοῖς καὶ τὰς λειτουργίας τὰς ἱερατικὰς ἀπαιτοῦντα. Ἀλλὰ καὶ αἱ παρθένοι, φησὶ, τῆς Σιών ἀγόμεναί εἰσι, δῆλον δὲ ὅτι ὑπὸ τῶν πεκρατηκότων πολεμίων.

Τοῦ αὐτοῦ. Πρὸς δὲ διάνοιαν, τῆς σκοπευτικῆς καὶ θεωρητικῆς θυνάμειος Σιών καλουμένης πολλὰ ὁδοὶ εἰσι τῶν ποικίλων δογμάτων, μουσικῶν τε καὶ φυσικῶν καὶ ῥηθικῶν, τάχα δὲ καὶ λογικῶν, αἱ φέρουσαι ἐπὶ τὴν κατανόησιν καὶ θέαν τῶν προκειμένων. Ἐπὶ οὖν τις τὸ τούτων ἀσκητικὸν ἀπολέσας συγχυθῆ, πᾶσαι αὐταὶ αἱ ὁδοὶ πενθοῦσι οὐχ ὀδεύμεναι· πανηγύρεως ὑπαρχούσης ταῖς προκειμέναις ὁδοῖς ὅτε ὀδεύονται ἐξεταζόμεναι, καὶ, ἴν' οὕτως εἴπω, διαβαινόμεναι· πενθοῦσι δὲ ὅτε ἐρημούνται, οὐκ ἐρευνόμεναι, οὐδὲ διεῖρθεύμεναι διὰ τὸ ἀποπεπρωκέναι τοὺς ὀδεύοντας, καὶ αἰχμαλωτισθέντας ὑπὸ τῶν παθῶν περισπασθῆναι περὶ τὰ χεῖρονα.

Καὶ αὕτη *πικραινομένη ἐν εαυτῇ*. Ἡ Σιών, γλυκὺ μηδαμῶς ἔχουσα τι, ἐν πικρίᾳ διάγει καθ' ἑαυτὴν· οὐ ληπτέον γὰρ τὸ, *πικραινομένη*, νῦν ἐπὶ τινος εἰδους ὀργῆς.

Ἐγένοντο οἱ θλίβοντες αὐτὴν εἰς κεφαλὴν. Ἡ τῆς λέξεως σαφήνεια τοιαύτη τίς ἐστιν· Ἐθλίβον τὴν Ἰουδαίαν χώραν, ἢ θλίβειν γε ἡθελόν τινες πρὸ τῶν τῆς αἰχμαλωσίας χρόνων, ἀλλ' οὐκ ἐκράτουν ὑπερασπιζόντος τοῦ Θεοῦ τῶν Ἰουδαίων, ὅτε παρῆγον ἑαυτοὺς ἐκείνοι βοθησίας ἀξιόους. Ὅσα δὲ ἡμαρτον, καὶ πρὸς τῷ μὴ ἀκούειν τῶν προφητῶν ἔτι καὶ ἀνηροῦν αὐτοῦ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, τότε παρεδόθησαν τοῖς θλίβουσιν ὑποχείριοι, ὥστε τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν γενέσθαι εἰς κεφαλὴν, τουτέστιν, ὡς Σύμμαχος ἡρμήνευσεν, ἀρχοντας. Ἐτεροι δὲ τάχα παρὰ τοὺς θλίβοντας οἱ ἐχθροὶ ὄντες ἢ τῆ ἔπινοια, ἢ τῆ ὑποστάσει ἐν εὐθηνίᾳ ἐτύγχανον, ὑποχειρίων τοῖς θλίβουσι γενομένων τῶν διὰ τὰ ἡμαρτήματα ἐγκαταλελειμμένων, τοῦ Κυρίου ταπεινώσαντος διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεδημάτων τοὺς παρανομηκότας, ἐπὶ τοσοῦτον γε τοῦτο ποιήσαντος, ὡς μηδὲ τοῖς νηπίοις αὐτῶν ἔλεον καταλειφθῆναι, ἀλλὰ πορευθῆναι αὐτὰ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἐλαυνόμενα ὑπὸ παντὸς τοῦ θλίβοντος.

Ὅτι Κύριος ἐταπεινώσεν. Ἀρξάντων τε καὶ εὐφρανθέντων τῷ τὸν Κύριον διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεδημάτων εἰς ταπεινώσιν παραδεδωκέναι τοὺς τὰς ἐν τοῖς ἁγίοις συνθήκας πρὸς αὐτὸν οὐ τετηρηκότας.

Τοῦ αὐτοῦ. *Δικαίως τὰ δίκαια διώξεις* (1). Τίς γὰρ τὸ δίκαιον οὐ δικαίως διώκει; Διαλαθόντες δὲ ἐκείνο, εὐχερῶς καὶ ἐπὶ τοῦτο μετελευσόμεθα, ὅτι ἔστι δικαίως τὸ ἀδικον διώκειν. Ἐξήγησις μὲν τοῦ δικαίως τὸ δίκαιον διώκειν αὐτῆ, ἐπὶ αὐτῆ καὶ τὸ πρῶτον ὄμνον καθήκον ἦ, καὶ ὕγιει διαθέσει ἐνεργῆται· ὡς εἰ τις σωφροσύνην δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ δι' αὐτὴν κατορθώσαι, καθάπερ Ἰωσήφ ἀναγράφεται πεποιηκέναι· τῷ δὲ ἀδίκως τὸ δίκαιον διώκειν ἢ σαφήνιά ἐστι

¹ Deut. xvi, 20.

(1) Licet hoc fragmentum locum Deuteronomii explicet, verumtamen in Catenis mss. dicitur de promptum ex *Commentariis Origenis in Threnos*.

sacerdotale exigeret ministerium. Sed et virgines, ait, Sion abducuntur a victoribus, nempe hostibus.

Ejusdem. Ad mysticum verò sensum, speculatrix et contemplatrix facultatis, quæ Sion vocatur, multæ variorum dogmatum viæ sunt, mysticorum scilicet, naturalium, et moralium, fortasse et ad facultatem disserendi pertinentium, quæ ducunt ad intelligentiam perceptionemque rerum. Cum igitur quis, amissa illarum exercitatione, confusus fuerit, omnes hæ viæ lugent dum non teruntur : cum enim per eas itur, et, ut ita dicam, pertransitur, prædictis viis celebritas est ; lugent vero cum desolantur non perquisitæ nec viatorem habentes, propterea quod capti sunt qui per eas ibant, et ab affectibus in captivitatem ducti ad mala diverterunt.

325 *Et ipsa oppressa amaritudine*. Sion omnis dulcedinis expers secum ipsa in amaritudine degit : nec enim τὸ πικραινομένη sumendum est pro aliqua iræ specie.

Vers. 5. *Facti sunt tribulantes eam in caput*. Verborum sensus hic est : tribulabant Judææ regionem, vel ante captivitatis tempus tribulare volebant, sed non prævalebant, Deo protegente Judæos, quando illi se dignos auxilio præstabant. Cum vero deliquerunt, et prophetas non audiebant filii Israël, sed etiam interimabant, tunc traditi sunt ditioni tribulantium, ita ut inimici eorum fierent in caput, hoc est uti Symmachus interpretatus est, principes. Alii vero fortasse præter tribulantes, quod essent vel re, vel cogitatione inimici, felices erant, cum subtili facti essent tribulantibus illi qui propter peccata derelicti erant, humiliante Domino transgressores ob impietatum multitudinem eo usque, ut ne parvulis quidem eorum misericordia impenderetur, sed in captivitatem abirent, et a tribulante quolibet agerentur.

Quia Dominus humilitavit. Cum dominio potiti et gavisii essent, quod Dominus ob multitudinem impietatum eos humiliaverit qui pacta in sacris litteris sancita cum ipso violarunt.

Ejusdem. *Juste quod justum est persequeris*¹. Quis enim quod justum est non juste persequitur? Postquam illud pertractaverimus, facile etiam ad istud transibimus, quod possit quis quod injustum est juste persequi. Juste quod justum est persequitur is, qui quod agit, ad æquitatis normam exigit, et affectu suo operatur, ut si quis castitatem ob nihil aliud quam propter ipsam servaverit, quemadmodum scriptum est fecisse Joseph. Ille vero injuste

quod justum est persequitur, qui quod æquitati quidem consentaneum est, facit, sed affectu perverso, ut si quis bona pauperibus distribuat ad gloriam ab hominibus captandam : quæ vetaus Salvator ait ³ : *Si facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis et in vicis, ut honorificentur ab hominibus.* Juste autem quod injustum est facere intelligendus est is, qui meliora sibi proponit, sed ob boni inscitiam deteriora peragit; qualis olim **326** erat Paulus qui pietatis zelo Ecclesias tradebat. Injuste vero quod injustum est fit, cum et quod agitur æquitati repugnat, et mentis propositum perversum est.

Vers. 6. *Et egressus est a filia Sion omnis decor ejus.* Littera pro viribus exponenda est inquiringibus quæ sit filia Sion, et in quo decor ejus consistat, et quæ pascua quæ non habent principes filię Sion, instar arietum pastu indigentium : et quomodo isti fortitudine privati ambulent ante faciem persequentis. Arbitramur itaque montem Sion esse matrem Synagogæ quæ in ipsa est, quæque figuram habet filię Sion; decorem vero filię Sion indumenta esse quæ illa possidebat, quæ rapinæ tempore direpta ab hostibus, abierunt ab his quorum decor erant, hoc est asportata sunt; hoc quippe efficacius expressit per illud : *Egressus est*; principes vero Synagogæ, hostibus ingruentibus, captivosque ducenibus, consueto victu deficiente, comparatos fuisse arietibus non invenientibus cibum; et sicut, dum arietes ducuntur qui pasti non sint, lenti abeunt violentiæ prosequentium cedentes; ita et principes captivi facti, dum in victorum loca ducerentur, abibant, non in fortitudine ante faciem persequentis.

Ejusdem per anagogen. Mystice vero ejusmodi anima filia est Sion; exempli gratia, est filia justitiæ justa, filia sapientiæ sapiens. Sic etiam cum Sion specula sit, speculatrix et contemplatione utens rerum investigatrice, filia Sion non incongrue dicitur. Decorem vero illius dignitatemque, quid aliud convenienter putaverim, quam opes veritatis sanctorum dogmatum cum sapientia inspectorum? Si quis itaque negligenter egerit post dignitatis decorisque assecutionem, amittit earum possessionem divinarumque divitiarum incrementum, et egrediuntur quæ dudum ejus ornamenta erant. Principes vero, qui duces doctrinæ fuerunt, et manu duxerunt ad acquirendum prædictum decorem, et instar arietum gregi præeuntium nec invenientium pascua, redacti sunt et ipsi ad inopiam, negligentes conservare ea quæ seipsos, et oves, ut ita dicam, impinguare poterant. Quapropter debilitati et a persequente comprehensi, qui est adversarius noster diabolus, ante illum compulsi eunt quocunque illi ducere libuerit. Quod si prædicta

τοιαύτη, ἐπὶ τὸ καθήκον μὲν τις ἐπιτελεῖ, προθέσει δὲ μοχθηρῶ, ὡς εἴ τις δόξαν τὴν παρὰ ἀνθρώπων θηρώμενος κοινωνήσῃ τῶν ὑπαρχόντων πένησιν· ἄπερ ἀπαγορεύων ὁ Σωτὴρ φησιν· Ἐὰν ποιῆς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίσσης ἔμπροσθέν σου, ὡς περ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς βύμαις, ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ δὲ δικαίως τὸ ἄδικον ποιεῖν νοηθεῖται, ὅταν, προθέσει τὰ κρείττονα ποιεῖν τις προελόμενος, παρ' ἀγνοίαν τοῦ καλοῦ πράττῃ τὰ χείρονα· ὁποῖός ποτε γέγονε Παῦλος προδιδοὺς τὰς ἐκκλησίας κατὰ ζῆλον θεοσεβείας. Ἄδικως δὲ τὸ ἄδικον, ὅταν καὶ τὸ πραττόμενον ἄδικον ᾖ, καὶ ἡ προαίρεσις κακοποιητικὴ.

Καὶ ἐξῆλθε ἐκ θυγατρὸς Σιών πᾶσα ἡ εὐπρέπεια αὐτῆς. Τὰ τῆς λέξεως, ὅση δύναμις ἡμῖν σαφηνιστέον, ἐξετάζουσι τίς ἡ θυγάτηρ Σιών καὶ ἐν τίνι ἔχουσα τὴν εὐπρέπειαν, τίς τε ἡ νομῆ, ἣν οὐκ ἔχουσιν οἱ ἄρχοντες τῆς θυγατρὸς Σιών δίκην κριῶν ἀπορούντων βοσκήσεως· καὶ πῶς οὗτοι ἐστερημένοι ἰσχύος πορεύονται κατὰ πρόσωπον τοῦ διώκοντος. Ἠγούμεθα δὲ τὸ μὲν ὅρος Σιών μητέρα εἶναι τῆς ἐν αὐτῇ Συναγωγῆς, θυγατρὸς σχηματιζούσης τῆς Σιών· τὴν δὲ εὐπρέπειαν τῆς θυγατρὸς Σιών τὴν κτήσιν τὴν ἐν πέλοις αὐτῆς· ἥτις κτήσις, ἐν τῷ καιρῷ τῆς προνομῆς ληφθεῖσα ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἐξῆλθεν ἀπὸ τούτων ὧν ὁ κόσμος ἦν, τουτέστιν ἐξεκομίσθη· τοῦτο γὰρ ἐμφατικώτερον τῷ ἐξῆλθεν ὠνόμασε· τοὺς δὲ ἡγουμένους τῆς Συναγωγῆς, διὰ τὸ ἐκκεῖσθαι τοὺς πολεμίους, καὶ αἰχμαλωτίζειν ἀπορούντας τῶν συνήθων, ὡμοιωσάμενοι κριοῖς οὐκ εὐρίσκουσι τροφήν. Ὅσπερ μέντοιγε κριοῖς ἐλαυνόμενοι μὴ τραφέντες ἀσθενῶς πορεύονται, τῇ ἀνάγκῃ τῶν ἐπιδιωκόντων εἰκοντες· οὕτως καὶ οἱ ἄρχοντες αἰχμαλωτισθέντες, ἀπαγόμενοι τὴν χώραν τῶν αἰχμαλωτισάντων, ἐπορεύοντο οὐκ ἐν ἰσχύϊ κατ' ὄψιν τοῦ διώκοντος.

Τοῦ αὐτοῦ κατὰ ἀναγωγήν. Πρὸς δὲ διάνοιαν ἡ τοιάδε ψυχὴ θυγάτηρ ἐστὶ Σιών· οἷον ὡς θυγάτηρ δικαιοσύνης ἡ δικαία, καὶ τέκνον σοφίας ἡ σοφὴ οὕτω δὲ, ἐπεὶ Σιών ἐστὶ τὸ σκοπευτήριον, ἡ σκοπευτικὴ, καὶ θεωρητικῶς διεξοδικῆ θυγάτηρ Σιών ἂν λέγοιτο. Εὐπρέπειαν δὲ αὐτῆς καὶ ἀξίωμα τί ἂν ἄλλο δεόντως νομισαίμεν ἢ τὸν πλοῦτον τῶν τῆς ἀληθείας μετὰ σοφίας τεθεωρημένων ἀγίων δογμάτων; Ἐπὶ οὖν ἀμελήσῃ τις, μετὰ τὸ κτήσασθαι ἀξίωμα καὶ εὐπρέπειαν τῆς τε τούτων συνοχῆς καὶ τῆς τοῦ πλοῦτου τοῦ θεοῦ αὐξήσεως ἀπορρεῖ, καὶ ἐξέρχεται τὰ τέως κόσμος αὐτῆς τυγχάνοντα. Ἄρχοντες δὲ οἱ ἡγιστάμενοι τοῦ λόγου, καὶ χειραγωγῆσαντες ἐπὶ τὴν κτήσιν τῆς προεξηραμένης εὐπρεπειας δίκην κριῶν τῶν ἡγιστάμενων τῆς τῶν προβάτων ποιμνῆς οὐκ εὐρίσκόντων νομῆν, ἐν σπάνει κατέστησαν καὶ αὐτοί, ἀνέντες τὴν προσοχὴν των δυναμένων αὐτούς τε καὶ τὰ πρόβατα, ἴν' οὕτως εἴπω, πιδναί. Διὰ τοῦτο ἀσθενήσαντες, καταληφθέντες ὑπὸ τοῦ διώκοντος, ὅστις ἐστὶν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος, ἔμπροσθεν αὐτοῦ πορεύονται ἐλαυνόμενοι ὅπη ἐκεῖνος ἄγειν ἐθέλοι. Ἐὰν μέντοιγε ἡ προεξηρα-

³ Matth. vi, 2.

μένη θυγάτηρ Σιών ἐπιμέλειαν ποιήσεται τοῦ κάλ- A
λους αὐτῆς καὶ τῆς εὐπρεπειᾶς αὐτῆς, καὶ πρόνοιαν
τοῦ φρουρεῖσθαι τὸ ἀξίωμα, φαυλίζει καὶ μυκτηρίζει
·ων Ἀσσυρίων βασιλέα, ὡς ἀπὸ τοῦ Ἡσαίου μεμα-
θήκαμεν λέγοντος· Ἐφάβλισέ σε, καὶ ἐμυκτηρίσέ
σε παρθένος θυγάτηρ Σιών.

Ἐμνήσθη Ἱερουσαλήμ ἡμερῶν ταπεινώσεως
αὐτῆς. Εἰς ἀνάμνησιν ἦλθε τῶν οἰκείων ἀμαρτημά-
των, δι' ἃ γέγονεν εἰς αἰχμαλωσίαν. Ὁ γὰρ μιμη-
σόμενος ἐν τῷ τὰ δεινὰ πάσχειν οὐ τοῦ ἐνεστηκότος
μιμνήσκειται, ἀλλὰ τοῦ παρεληλυθότος. Καὶ μετ'
·όλιγα· τοιαῦτα διαπορήσαντες ἐν τῷ τόπῳ, καὶ ζη-
τούντες ὑπόμνησιν παρεληλυθίας ταπεινώσεως αὐ-
τῆς καὶ ἀπωσμῶν αὐτῆς, διὰ τὸ πεπτωκέναι τὸν λαὸν
αὐτῆς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν, καὶ τὰ ἐπιφερόμενα αὐτῇ B
συμβεθεκέναι, ὑποσκοποῦμεν μὴ ἄρα ἢ κυρίως τα-
πεινώσεως οὐκ ἄλλη τις ἐστὶν ἢ τῆς ἀμαρτίας, ὡσπερ
ὑψώσεις, ἢ κατόρθωσις, καὶ ἀπωσμός οὐδενὸς ἐνε-
ργούτος γίνεται ἢ τῆς μοχθηρᾶς πράξεως· ἰκανὴ γὰρ
αὕτη ἀπίσασθαι ἀπὸ Θεοῦ, καὶ παντὸς τοῦ κατὰ φύσιν
καλλίστου. Ὅτε τοίνυν μεθύουσα ἡ Ἱερουσαλήμ,
τουτέστιν οἱ κατοικοῦντες αὐτήν, καὶ ἐξεστηκυῖα ἀπὸ
τῆς ἀμαρτίας ἐταπεινούτο, οὐκ ἐπηθάνετο τοῦ πταί-
σματος· ὅτε δὲ αἱ ἀναποδόσεις αὐτῆς ἐληλύθασιν διὰ
τοῦ τὸν λαὸν αὐτῆς πεπτωκέναι εἰς χεῖρας τοῦ θλι-
όντος, οὐδενὸς αὐτῇ βοηθοῦντος, τότε ὑπεμνήσθη
τῶν δι' ἃ ἐπάσχειν· αἷτια ἐκεῖνα καταλαμβάνουσα
εἶναι τοῦ τε πεπτωκέναι τὸν λαὸν αὐτῆς καὶ τοῦ ἀδοθ-
θητον αὐτὴν καταλελεῖσθαι. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐάν
δὲ τοιαῦδε ψυχὴ ἦν ἡ Ἱερουσαλήμ, ἄξιον ζητῆσαι τὸν C
λαὸν αὐτῆς· οὐ πίπτοντος εἰς χεῖρας θλιόντος, τῷ
μὴ ὑπάρχειν βοηθὸν αὐτῇ, μιμνήσκειται τῶν τῆς τα-
πεινώσεως αὐτῆς ἡμερῶν, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἰδίων οὗς
ἀπίσθη ἀπωσμῶν, πρὸς τοῦτοισι καὶ ἐπιθυμημάτων
αὐτῆς, ὅσα ἦν ἐξ ἀρχαίων ἡμερῶν. Ὅρα δὲ εἰ μὴ τὰ
ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ψυχῇ θεωρήματα, ὁ λαὸς ἐστὶ τῆς
Ἱερουσαλήμ, ὅστις, παρὰ τὸ ἐν ἀπροσεξίᾳ καὶ ἀμε-
λεῖα γεγονέναι τὴν ψυχὴν, πίπτει καταβαλλόμενος ὑπὸ
παντὸς τοῦ θλιόντος. Ἀπορρέει γὰρ τὰ δόγματα τῶν
ἀμελούντων, θλιβόμενα ὑπὸ τῶν τὴν χώραν ἰσχύοντων
ἀμαρτημάτων παρὰ τῷ τῶν κρείττωνων ἀμελούντι,
οὐδαμῶς ἔχοντι τὴν ἐκ λόγου βοήθειαν.

Ἀμαρτίαν ἡμάρτηκεν Ἱερουσαλήμ. Ὁ τῆς λέ-
ξεως νοῦς τοιοῦτός ἐστιν· Ἐπεὶ ἀμαρτίαν ἡμάρτην
Ἱερουσαλήμ, ἐν σάλῳ γεγένηται καὶ ταραχῇ ἐπὶ
D
τοσοῦτον, ὡς πάντας τοὺς πρότερον δοξάζοντας αὐ-
τὴν, μεταβαλόντας, ἠτιμακέναι τὴν τοιαύτην πόλιν,
θεασαμένους αὐτῆς τὴν ἀσχημοσύνην. Αὐτὴ δὲ ἐφ'
οἷς πέπνε διὰ τὰ ἀμαρτήματα, σάλῳ καὶ ἀτιμίᾳ τῇ
ἀπὸ τῶν δοξαζόντων περιπεσοῦσα, στενάζουσα, οὐκ-
ἔτι εἰς τὸ ἔμπροσθεν ἐλήλυθε τῶν ἀμαρτημάτων,
ἀλλὰ μειώσας αὐτὰ ὀπίσω ἀνασχώρηκε. Καὶ μετ'
·όλιγα· Ἐάν δὲ Ἱερουσαλήμ ἡ τοιαῦδε ψυχὴ λέγεται,
ἐντρεχῆς τις καὶ διορατικὴ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ εἰρήνης
τῆς ὑπερχούσης πάντα νοῦν κατανοητικὴ, ἐπεὶ δυ-
ατὸν παρὰ πολλὰς αἰτίας καὶ ταύτην ἀμαρτεῖν, δη-
λοῦται τὸ εἰς σάλον αὐτὴν μεταπεπτωκέναι ἀποστᾶσαν

³ Isa. XLV, 22.

⁴ Leg. μειώσασα.

filia Sion curam suæ pulchritudinis ac decoris ges-
serit, et tuendæ dignitati studuerit, contemnit et
irridet Assyriorum 327 regem, sicut per Isaiam
didicimus dicentem : *Subsumavit te, et irrisit te
virgo filia Sion* ³.

Vers. 7. *Recordata est Jerusalem dierum humili-
ationis suæ.* Recordata est propriorum peccato-
rum ob quæ ducta est in captivitatem. Qui enim
recordatur dum mala patitur, non præsentium, sed
præteritorum recordatur. *Et paucis adjectis* : Cum
hic ita dubitaverimus et quæsierimus memoriam
præteritæ humiliationis ejus et ejectionum ejus,
cum populus ejus caderet in manus hostium, et
quæ narrantur illi evenisse, videndum ne forte alia
non sit proprie humiliatio quam peccati, sicuti
exaltatio, virtutis est operatio, et ejectio nullo alio
fit agente, quam prava actione : satis enim illa est
ad repellendum a Deo, et a quolibet alio naturali
hono. Cum igitur temulenta Jerusalem, id est ejus
incolæ, et delira a peccato humiliabatur, lapsum
non agnoscebat ; ubi vero retributiones ejus adve-
nerunt, eo quod populus illius cecidisset in manus
tribulantis, nemine illi opem ferente, tum demum
recordata est eorum propter quæ patiebatur ; illa
ipsa in causa fuisse percipiens et casus populi sui.
et suæ absque omni auxilio destitutionis. *Et post
pauca* : Si vero ejusmodi anima Jerusalem erat,
dignum est inquirere quis sit populus ejus, quo in
manus tribulantis cadente, eo quod non esset qui
auxiliaretur ei, recordatur dierum humiliationis suæ,
nec non et suarum quas pertulit ejectionum, et
præterea desideriorum quæ fuerunt a diebus anti-
quis. Considera igitur, ne scientis animæ specula-
tiones populus Jerusalem sit, qui, quoniam anima
incuria torporeque laboravit, cadit a quocumque
opprimente dejectus. Socordibus quippe dogmata
defluunt elisa a peccatis, locum occupantibus in eo
qui potiora negligit, et auxilium a ratione nullum
habet.

Vers. 8. *Peccatum peccavit Jerusalem.* Litteræ
sensus hic est : Quoniam Jerusalem peccatum pec-
cavit, in tantam commotionem ac perturbationem
incidit, ut omnes qui prius illam glorificabant,
mutata sententia, talem despexerint urbem, visa
ejus ignominia. Ipsa autem propter ea quæ pec-
cando passa est, in agitationem et ignominiam
antea glorificantium ipsam lapsa, gemens, non
amplius ad priora regressa est peccata, sed ea mi-
nuens retrocessit. *Et paucis interjectis* : Si vero Je-
rusalem 328 ea dicatur anima quæ sit velox et
perspicax, et apprehendat vim pacis Dei quæ omnem
sensum exsuperat, cum fieri possit ut illa etiam
et multis variisque de causis labatur, significatur
eam decidisse aversam a bonis, et ad mala com-

versam. Omnis porro qui, relicta virtute, vitam ducit in vitiis, in fluctuatione esse non absurde dicitur.

Et conversa est retrorsum. Indicat Jerusalem desisisse peccare, nec amplius se prioribus sedare peccatis, aut ali peccatorum pastu, sed retro suo (bono) conversam esse.

Vers. 9. *Immunditia ejus ante pedes ejus.* Secundum proprium verborum sensum, quod nunc de Jerusalem dicitur tale est: Immunditia Jerusalem: hæc vero immunditia cuius rei sit impedimento, nobis propheta considerandum relinquit. Forte itaque id denotat, incessum illius impedire immunditiam, et cum talis esset Jerusalem, eam significat novissimorum suorum non esse recordatam. Nam hæc qui præ oculis habet, videtque quid sequetur a peccatis, non peccabit. Per hanc igitur immunditiam fuit illi impedimentum: quia non recordata est novissimorum suorum, mirabilia sua magna quæ possidebat, dum digna erat ut ejus cura haberetur, dejecit, et in abjectionem redegit quæ prius amplissima erant et omni laude superiora. Sed et post hæc omnia nemo erat qui consolaretur eam, ubi sua maxima dejecisset. Propter hæc omnia vide abjectionem meam loquentis, Domine, quoniam inimicus pro his quæ patriæ meæ contigerunt, magnificatur. *Et paucis interjectis:* Quærendum igitur est, secundum anagogiæ leges, si fieri potest esse in aliquo immunditiam cujus ille causa non sit. Consideremus etiam principales Threni hujus sensus. Ejusmodi anima si lapsa fuerit, omnino etiam in immunditia est, quæ immunditia impedimento est ne sanctum iter prosequatur, et sicut in sanctum locum ascendenti sacro Moysi jussum est a Deo ut calceamenta solveret, successorque ejus Josue non congrue contactos habebat pedes pelle mortua in loco sacro; ita si quis absque impedimento progredi vult, fortasse debet non tantum calceamenta solve, sed etiam lavare sorles quæ pedibus adhaerent e pulvere. Hujus autem rei putamus symbolum esse, quod Salvator, aqua in pelvim injecta, laverit pedes discipulorum dicens Petro, qui nondum intelligens arcanum, a se illum repellebat: *Si non te lavero, non partem mecum habebis;* et: *Quod ego facio tu nescis modo, scies autem postea.* 329 Tollenda igitur est immunditia, quæ est in pedibus animæ, ut ita dicam, et orandum Jesus ut eam expurget, ut possimus cum illo partem habere. Etenim si illi adhæreat, impedimento erit quominus viam secundum rectam rationem ingrediamur, id est Salvatorem qui dixit: *Ego sum via.*

Non est recordata novissimorum suorum. Manifestum autem est animam recte valentem, vel quæ talis esse cupiat, hæc agere, non tam quod præsens solum est considerantem, quam etiam prævidentem

¹ Joan. xiii, 8. ² Joan. xiv, 6.

A τῶν καλῶν καὶ τοῖς χείροσι γεγεννημένην. Πᾶς δὲ ὁ τῆς ἀρετῆς ἐκπεσὼν καὶ τῇ κακίᾳ συμμιχθεὶς ἐν σάλῳ τυγχάνειν ὑγιῶς λέγεται.

Καὶ ἀπεστράφη εἰς τὰ ἐπίσω. Ἀπλοῖ τὴν ἀνακοπὴν τῶν ἀμαρτημάτων τῆς Ἱερουσαλήμ, οὐκέτι τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεκτεινομένης τῶν πταισμάτων, ὡς δὲ ἐν τῇ νομῇ τῶν ἀμαρτημάτων γινομένης, ἀλλ' ἀποστρεφόμενης εἰς τὰ ἐπίσω ἐπὶ τῷ ἰδίῳ (καλῷ).

Ἀκαθαρσία αὐτῆς πρὸ ποδῶν αὐτῆς. Κατὰ μὲν τὴν σωματικὴν διήγησιν τὸ λεγόμενον περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ νῦν τοιοῦτόν ἐστιν· Ἡ ἀκαθαρσία Ἱερουσαλήμ· τίνος δὲ ἐμπόδιον, ἡμῖν ναταλέλοιπε νοεῖν ὁ προφήτης. Τάχα οὖν δηλοῖ, ὅτι κωλυτικὴ ἐστὶ τῆς πορείας αὐτῆς ἡ ἀκαθαρσία. Ἀλλὰ καὶ τοιάδε τις οὔσα, δηλοῖ, ὅτι Ἱερουσαλήμ τῶν ἐσχάτων αὐτῆς οὐκ ἐμνημόνευσε. Ταῦτα δὲ ὅ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ ὁρῶν τί διὰ τὰ ἀμαρτήματα ἀπαντήσεται, οὐκ ἀμαρτήσεται. Διὰ ταύτην τοίνυν τὴν ἀκαθαρσίαν ἐμπόδιον αὐτῆ· διὰ τὸ μὴ μνημονεῖν αὐτὴν τῶν ἐσχάτων αὐτῆς. Τὰ θαυμαστά αὐτῆς τὰ μεγάλα, ἅτινα εἶχεν ὅτε ἀξία τοῦ ἐπισκοπεῖσθαι ἐτύγγανε, κατεβίβασε, καὶ εἰς ταπεινότητα ἤνεγκε πρότερον ὑπέρογκα ὄντα καὶ μείζονα παντὸς ἐπαίνου. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα πάντα οὐκ ἦν ὁ παραμυθούμενος τὴν τὰ μέγιστα αὐτῆς καταβιβάσασαν. Ἐπὶ τοῖσι δὲ καταρόσησιν τὴν ἐμοῦ τοῦ λέγοντος ταπεινώσιν, Κύριε, ἐπειδήπερ ὁ ἐχθρὸς ἐπὶ τοῖς γενομένοις τῇ πατρίδι μου μεγαλύνεται. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ζητητέον τοίνυν, κατὰ τοὺς τῆς ἀναγωγῆς νόμους, εἰ δυνατόν ἐν τινι τυγχάνειν ἀκαθαρσίαν οὐκ αἰτίῳ ταύτης ὄντι. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ πρῶτα νοητὰ τοῦ θρήνου. Ἡ τοιάδε ψυχὴ, ἐκπεσοῦσα, πάντως καὶ ἐν ἀκαθαρσίᾳ ἐστίν, ἥτις ἀκαθαρσία κωλύει τὴν ἀγίαν ὁδὸν ὁδεύειν· καὶ ὡς περ τὰ ὑποδήματα κελυεύεται ὑπὸ θεοῦ ὑπολύσασθαι ἀγίῳ τόπῳ ἐπιβαίνων ὁ ἱερὸς Μωϋσῆς καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰησοῦς οὐ καθηκόντως περιχέεται νεκρὰν ὄρναν ἐν ἱερῷ τόπῳ τοὺς πόδας· οὕτως, εἰ μέλλει τις ὁδεύειν ἀνεμποδίστως, τάχα ἢ μόνον ὑπολύσασθαι. ἀλλὰ καὶ ἀποπλύνασθαι ὀφείλει τὴν ἀκαθαρσίαν τὴν γενομένην ἀπὸ τοῦ χνοῦ περὶ τοὺς πόδας. Καὶ οἰόμεθ' ἄ γε τοῦτου σύμβολον εἶναι τὸ, τὸν Σωτῆρα, βάλλοντα ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, πεπλυκέναι τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, λέγοντα τῷ μηδέπω συνιέντι τὸ μυστήριον, καὶ διὰ τοῦτο κωλύοντι Πέτρῳ· Ἐὰν οὐ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ· καὶ, Ὁ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὖν οἶδας ἄρτι, γνώση δὲ μετὰ ταῦτα. Οὐκοῦν δεήσει περιοιρῆσαι περὶ τοὺς, ἐν' οὗτως εἶπω, πόδας τῆς ψυχῆς ἀκαθαρσίαν, καὶ δεηθῆναι τοῦ Ἰησοῦ ὅπως αὐτὴν ἀποπλύνῃ, καὶ δυνηθῶμεν μέρος ἔχειν μετ' αὐτοῦ· εἰ γὰρ παραμένει αὐτῇ, ἐμπόδιόν ἐστὶ τὴν κατὰ τὸν ὑγιᾶ λόγον ἡμᾶς βαδίζειν ὁδὸν, τὸν Σωτῆρα· τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός.

Οὐκ ἐμνήσθη ἐσχάτων αὐτῆς. Ἀπλοῦ δὲ, ὅτι ἡ μὲν ὑγιαίνουσα ψυχὴ, ἡ καὶ νῦν τοιαύτη γε εἶναι βουλομένη, ταῦτα πράττει, οὐ τοσοῦτον τὸ παρὸν μόνον σκοποῦσα, ὅσον προορωμένη τί καὶ εἰς τὰ μέλλοντα

ἐκ τῶν ἐπιτελουμένων ἀπαντηθήσεται. Καὶ ἐάν μὲν, ἂν χρῆσται τινος νομιζομένου ἐπὶ τοῦ παρόντος γίνεσθαι, προθεωρῆ τὸ ἐν τῶν μέλλοντι πικρὸν, παραπεμφαμένη τὸ δοκοῦν εἶναι ἡδὺ, τὸ ἐναντίον πράττει ὑπὲρ τοῦ μὴ μετὰ ταῦτα χαλεπῶ τινι περιπεσεῖν· ἐάν δὲ, ἐπιπόνου τυγχάνοντος τοῦ παρόντος, ἀγαθὰ ἐλπίδες διαδέχονται τὸ φαινόμενον σκληρὸν, ἐκουσίως αὐτὴν ἐπιδώσει τῇ τραχύτητι τοῦ δόξαντος ἐνεῖναι δεινοῦ παρά τισιν, ἐπὶ τῶν τυχεῖν τῶν, διὰ τὸ ὑπομεμενηκέναι ταῦτα, διαδεχομένων γλυκεῖων τὰ σκληρὰ.

Ὅτι ἐστὶν ὁ παρακαλῶν αὐτήν. Ταῦτα δὲ πάντα, ψῆσι, παθοῦσα ἡ τροπικώτερον καλουμένη Ἱερουσαλήμ, οὐδὲ τοῦ παραμυθουμένου εὐπόρησεν· ἀποστραφείσα γὰρ τὸν ἐν αὐτῇ λόγον, καὶ ὅλη τοῦ πάθους γεγεννημένη, τὸν βοηθὸν ἀπολώλεκε, τὸν αἰεὶ κατὰ τῶν πόνων ὀπλιζόντα καὶ τῶν νομιζομένων δεινῶν τὴν προσήκουσαν αὐτῇ διέθεσιν. Ἐπὶ τούτοις δ' ἐμοῦ τοῦ πολίτου τὴν ταπεινώσιν ἴδε· καὶ ὡσάν λέγοι συγγενεὴς ψυχῇ· Τὸ τοῦ πολίτου μου πάθος, δι' ἣν ἐδιδάχθην φιλανθρωπίαν, ἐμῆ ἐστὶ συμφορά. Κατανόησον οὖν, Κύριε, καὶ μὴ τέλεον καταλείπης τὴν τὰ προσηρημένα πεπονθυῖαν· μὴ ὑπερίδης τὸν ἐχθρὸν αὐτῆς, λέγω δὲ τὴν κακίαν, μεγαλυθεῖσαν καὶ κεχυμένην κατ' αὐτῆς. Δύναται δὲ τροπικώτερον λέγεσθαι τὸ· Ἴδε, Κύριε, τὴν ταπεινώσιν μου, ὑπὸ τοῦ ἐνυπάρχοντος τῇ ψυχῇ λόγου, ἀτιμασθέντος καὶ τεταπεινωμένου, καὶ, ἐν' οὕτως εἶπω, τὸ ἴδιον βασιλεῖον ἀπολωλεκτός.

Χεῖρα αὐτοῦ ἐξεπέτασεν ὁ θλίβων ἐπὶ τὰ ἐπιθυμήματα αὐτῆς. Ἐπιθυμήματα τοίνυν τῆς Ἱερουσαλήμ νοητέον τὰ ἐν τῶ ναῶ, καὶ ἅγια τῶν ἁγίων ἀποκειμένα, εἰς τὴν ἱερατικὴν λειτουργίαν εὐθετα, καὶ τὰ ἄλλως παρὰ τὸ ἐναποκεῖσθαι τῷ ναῶ θεῖα εἶναι πεπιστευμένα, οἷον, τὴν λυχνίαν τὴν χρυσῆν καὶ τὰ λοιπά. Πειπτύμενοι γὰρ ἀπὸ τοῦ λαοῦ ταῦτα εἰς δόξαν Θεοῦ ἐναποκεῖσθαι τῷ ναῶ, πάντων προέκριναν αὐτὰ, ἐπιθυμοῦντες αὐτοῖσι τὸ παθεῖν μᾶλλον ὑπὸ τῶν πολεμίων χαλεπὸν, ἢ τούτων ὑποχεῖριδν τι γενέσθαι τοῖς ἐχθροῖς. Τὸ δὲ ἅγιασμα ἔθος τοῦς ἐκ περιτομῆς τὸν ναὸν καλεῖν.

Ἔιδε γὰρ ἔθνη εἰσελθόντα εἰς τὸ ἅγιασμα. Παρηδοξότατον δὲ τι πέπονθεν ἡ Ἱερουσαλήμ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς αἰχμαλωσίας· ἐθέασατο γὰρ ἔθνη, ἃ ἐνετείλατο Θεὸς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μὴ εἰσερχεσθαι, πατοῦντα ἐνθα οὐδὲ τοῖς Ἰσραηλιταῖς εἰσελθεῖν θέμις, μόνων ἀξιωθέντων τῶν ἱερέων ἐν ἐκείνῳ μετὰ τῶν οὐ τυχόντων ἀγνισμῶν γίνεσθαι τῷ χωρίῳ. Ἐφθασαν δὲ οἱ πολέμοι καὶ μέχρι τῶν ἀβάτων εἰσελθόντες, εἰς τόπον ἦν μόγις μετὰ πολλῆς ἁγιαστείας ὁ ἀρχιερεὺς ἅπαξ τοῦ ἐναυτοῦ εἰσῆει. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐάν δὲ Ἱερουσαλήμ, καθάπερ προπαρρηστήσαμεν, ἢ τοιάδε ψυχὴ τυγχάνη, νοητέον κατὰ φύσιν αὐτῆς ἀγαθὰ κόσμον αὐτῆς ὄντα δι' ὧν ἐθεράπευε τὸ θεῖον, ἐναποκειμένα τοῖς ἀβάτοις αὐτῆς παντὶ τῷ, πλην τοῦ ἀρχιερέως λόγου, ἐπιθυμήματα αὐτῆς καλεῖσθαι. Ἐπὶ πάντα δὲ ταῦτα ὁ ἐν τῷ παλαιῖν κερρατικῶς ἐχθρὸς, θλίψας τὴν οὐ καλῶς ὑπ' αὐτῆς στρατευσομένην, ἀλλ' ἀξίως ὑπὸ τῆς βίας βοηθείας ἐγκαταλελειμμένην, ἐκείνας αὐτὸν διὰ τῆς εἰς τὰ μοχθηρὰ δραστηρίου

quid et futuris temporibus eveniet ex his quæ sunt. Et si quidem in presentia aliquid agitur quod speciem boni præ se ferat, prævidet autem futuram amaritudinem, rejecto quod dulce videtur, agit oppositum, ne postea in malum aliquid incurrat. Si vero quod præsens est laboriosum sit, sed spes est bonum post aspera secuturum, sponte se ipsam tradet asperitati ejus quod insuave quibusdam visum est, ut assequatur ea, quæ propter horum tolerantiam asperis jucunda succedunt.

Non est qui consoletur eam. Hæc autem omnia passa, inquit, quæ tropice vocatur Jerusalem, neque consolantem invenit; aversa quippe ab indita ratione, totaque affectibus immersa, auxiliantem amisit, qui semper contra dolores, et ea quæ mala habentur, congruentem illi statum armat. Propter hæc ait: Meam ejus civis humilitatem vide: ut si diceret cognata anima; civis mei afflictio, ob eam quam edocta sum humanitatem, mea est calamitas. Vide igitur, Domine, neque penitus desceras passam ea quæ dicta sunt; ne despicias inimicum illius, nequitiam scilicet magnificatam, et diffusam contra illam. Potest autem usurpari tropice dictum hoc: Vide, Domine, humilitatem meam, a parte animæ rationis compote, inhonorata et humiliata, et, ut ita dicam, a suo regno dejecta.

Vers. 10. *Manum suam extendit thlībans ad desideria ejus.* Desideria igitur Jerusalem intelligenda sunt ea quæ in templo erant, et intra Sancta sanctorum recondita ad sacerdotale ministerium accommodata, et quæ omnino, quod in templo haberentur, sacra esse credebantur, veluti candelabrum aureum et reliqua. Persuasum enim habentes hæc in Dei gloriam a populo fuisse in templo dicata, omnibus illa præferebant, cupientes ipsi potius mali aliquid ab adversariis pati, quam horum quidpiam prædam fieri hostibus. Moris vero est Judæis sanctuarii nomine templum appellare.

Vidit enim gentes ingressas sanctuarium. 330 Inusitatissimum vero quid passa est Jerusalem captivitatis tempore: vidit enim gentes, quas Deus præceperat in Ecclesiam non ingredi, tentes pedibus locum quo ne Israelitis quidem ipsis intrare fas erat, cum solis sacerdotibus liceret illuc ire magna purificatione sanctificatis. At hostes eo progressi sunt, ut et penetralia ipsa subirent, quod vix princeps sacerdotum cum multa sanctimonia semel in anno ingrediebatur. *Et paulo inferius:* Si vero Jerusalem, sicuti prænotatum est, ejusmodi anima est, intelligendum est, dona ejus naturalia per quæ Deo famulabatur, posita in penetralibus ejus cuilibet inaccessis præterquam principi sacerdotum, hoc est, rationali animæ parti, ornatum illius esse et desiderabilia ejus vocari. Ad hæc omnia, qui in lucta vicit hostis, cum tribulasset animam male per se ipsam militantem, sed merito destitutam Dei auxilio, extendens se per suam ad mala eff-

caecem potentiam, abripuit ducem animi rationem, ut bonis orbatam reliquit, posteaquam illa defecit a Deo. Gentes vero hoc loco allegorice intelligendæ sunt esse multitudo vitiorum ingressorum in principem animæ partem ad hoc creatam ut sit Dei capax, verumque sanctuarium volentis in pura mente quiescere; quas gentes prohibet omnino Deus Ecclesiam ingredi. Quid enim aliud principalius a Deo prohibitum putemus ingredi in animam Ecclesiæ Dei cooptatam, quam opera et sensum carnis, quæ vere gentes sunt inimicæ Deo? *Caro etenim militat adversus spiritum per cogitationem carnis quæ inimica est Deo* ⁶: *legi enim Dei non obedit: nec enim potest* ⁷.

Vers. 11. *Omnis populus ejus gementes. Fame laborantes gemuerunt, et modici gratia cibi animam reducentis deficientem pretiosissima quæque tradebant. Sed quomodo prædicta desiderabilia jam ab hostibus ablata dabant ad emendum cibum? Verum extendit quidem inimicus manum ad omnia, sed exsatiatus, quod cepisset quæ libuisset, reliquit cætera quibus cibum emebant.*

Vide, Domine, et considera. Istud: Vide, Domine, opprobrium meum, oratio est Jerusalem quæ propter famem ornatum amisit. An vero desiderabilia diversa sunt? Præcipue quidem quæ jam memorata sunt ad quæ inimicus extendit manum; deinde singulorum e populo desiderabilia erunt: et publica quidem abstulit, propriis vero quisque cibum emebat. Anagogice autem: sicut Esau primogenita sua pro esca vendidit, de qua nomen sortitus est; Esau enim interpretatur **331** *terra rubra, terrenus quippe factus est contempta primogenitura, terrenisque rebus præpositis quæ Jacob uti necessaria secundo loco habebat, quia erant in corpore: sic et Jerusalem. Sed is quidem desiderabilia quæ habebat Jacobo dedit digno, etiam si illa non præoptasset; at vero Jerusalemorum populus dedit et ipse quidem pro esca, sed quam sanctus non præparaverat, sed Babylo-nii, qui desiderabilibus datis illusuri erant. Novit enim Jacob ornare quæ accepit ab Esau; at Babylo-nii non utuntur datis in suum bonum. Sic et anima ob rerum necessariorum inopiam divinis projicit disciplinas volentibus per curiositatem discere ut detrahant et subsannent.*

Vers. 13. *De excelso suo misit ignem. Incendium in expugnatione significavit quod absumpsit fortissima ædificia, vel captivitatem civium in ea nobiliorum, quorum animus et exteriora propter calamitates quodammodo urebantur. Indicat etiam infimæ conditionis homines ad servitutem captos quasi venatione retium, qui libertate non recte usi fuerant. Ita enim illi ad anteriora pergentes, posteriorum obliviscebantur; revertentur autem a gloria in ignominiam, a libertate*

⁶ Lege εισελθουσών.

⁷ Gal. v, 17. ⁷ Rom. viii, 7.

δυνάμειος αὐτοῦ, εἰσέπετε τῷ ἡγεμονικῷ, καὶ ἐρημον τῶν καλῶν καταλέλοιπε τὴν ἀποστᾶσαν Θεοῦ ψυχὴν. Καὶ ἔθνη δὲ κατὰ τὸν τόπον ἀλληγορητέον τὸν δῆλον τῶν κακῶν εἰσελθόντων· εἰς τὸ δημιουργηθὲν ἡγεμονικὸν ἐπὶ τὸ εἶναι Θεοῦ χωρητικόν, καὶ ἀληθὲς ἀγάσμα τοῦ βουλομένου νῦ καθαρῶ ἐπαναπαύεσθαι· ἅπερ ἔθνη ἀπαγορεύει ὁ Θεὸς παντελῶς εἰσέναι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Τί γὰρ ἂν ἄλλο κυριώτερον ἀπαγορεύεσθαι νομίζομεν ἀπὸ Θεοῦ εἰσέρχεσθαι εἰς ψυχὴν ἀριθμουμένην ἐν Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ, ἢ τὰ ἔργα καὶ τὸ φρόνημα τῆς σαρκός, ἀληθῶς ἔθνη ἐχθρὰ ὄντα τοῦ Θεοῦ; *Ἡ γὰρ σὰρξ στρατεύεται κατὰ τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ φρονήματος τῆς σαρκός ἐχθρῶς οὐσίας εἰς Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐ γὰρ δύναται.*

B Πᾶς ὁ λαὸς αὐτῆς καταστενάζοντες. Ἐστέναζαν διὰ λιμὸν, καὶ μικρὰς ἔνεκα βρώσεως ψυχὴν ἐπι-στρεφούσης ἐκλείπουσαν παρεῖχον τὰ τιμιώτατα. Πῶς δὲ τὰ προρρηθέντα ἐπιθυμήματα παρὰ τῶν πολεμίων ἀπενεχθέντα παρεῖχον εἰς ὠνὴν τροφῆς; Ἄλλ' ἐξέτεινε μὲν ὁ ἐχθρὸς ἐπὶ πάντα τὴν χεῖρα, κορσεθεὶς δὲ τῷ λαθεῖν ἅπερ ἤθελε, τὰ λοιπὰ καταλεί-λοιπεν, ἀνθ' ὧν ἐπρίαντο τὴν τροφὴν.

Ἴδε, Κύριε, καὶ ἐπίδελθσον. Εὐχὴ παρὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, τό· *Ἴδε, Κύριε, τὴν ἐμὴν ἀτιμίαν, ἀπολεσάσης τὸν κόσμον διὰ λιμὸν. Μήποτε δὲ διάφορα τὰ ἐπιθυμήματα; προηγουμένως μὲν τὰ προδοδηλωμένα, ἐφ' ἅπερ ὁ ἐχθρὸς ἐξέτεινε τὴν χεῖρα· δευτέρα δὲ τὰ ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ· καὶ τὰ μὲν κοινὰ παρεῖληφεν, ἀντὶ δὲ τῶν ἰδίων ἕκαστος ὠνεῖτο τροφὴν. Πρὸς δὲ ἀναγυγῆν, ὡσπερ Ἡσαῦ ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια τροφῆς, ἧς ἐπώνυμος γέγονεν· ἐρμηνεύεται δὲ ἐρυθρὰ γῆ· καὶ γὰρ ἐγένετο γῆϊνος καταφρονήσας μὲν τῶν πρωτοτοκίων, προηγούμενα δὲ ποιήσας τὰ γῆϊνα ἅπερ Ἰακώβ ὡς ἀναγκαῖα μετήρχετο δευτέρῳ λόγῳ διὰ τὸ τυγχάνειν ἐν σώματι· οὕτω καὶ Ἱερουσαλήμ. Ἄλλ' ὁ μὲν δίδουσι τῷ ἀξίῳ Ἰακώβ τυχεῖν, ἅπερ εἶχεν ἐπιθυμήματα, εἰ καὶ μὴ ταῦτα προεῖλετο· ὁ δὲ λαὸς Ἱερουσαλήμ δέδωκε μὲν καὶ αὐτὸς ἔνεκα βρώσεως, ἀλλ' οὐχὶ ἀγίου ταύτην κατασκευάσαντος, ἀλλὰ Βαβυλωνίων, οἵτινες ἐνουδρίζειν ἐμελλον τοῖς δοθεῖσιν ἐπιθυμήμασιν. Ὁ μὲν γὰρ Ἰακώβ οἶδε κοσμησαὶ τὰ παρὰ Ἡσαῦ· οἱ δὲ Βαβυλωνιοὶ οὐ χρῶνται τοῖς δοθεῖσιν ἐπὶ ἰδίῳ καλῶ. Οὕτω καὶ ψυχὴ δι' ἀπορίαν τῶν ἀναγκαίων χρεῶν ἀπορρίπτει τὰ θεῖα μαθήματα τοῖς κατὰ περιεργίαν βουλομένοις ἐπὶ διαβολῇ καὶ χλεῦν μαθεῖν.*

Ἐξ ὕψους αὐτοῦ ἀπέστειλε πῦρ. Τὸν ἐπὶ τῇ ἀλώσει δεδήλωκεν ἐμπρησμόν τῶν ἰσχυροτάτων οἰκοδομημάτων ἀψάμενον, ἢ τὴν ἄλωσιν τῶν ὑπερεχόντων ἐν αὐτῇ πολιτῶν, ψυχῇ τε καὶ τοῖς ἐκτὸς οἰονεθιπροσμένων ταῖς συμφοραῖς. Δηλοὶ καὶ τῶν ὑποδοθηχότων τὴν σύλληψιν τὴν εἰς δουλείαν ὡσπερ ἐν ἄγρᾳ δικτύων, τῶν μὴ καλῶς χρησαμένων τῇ ἐλευθερίᾳ. Οὕτω γὰρ οὗτοι, ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι, τῶν ὀπισθεν ἐπελανθάνοντο· ἀπέστρεφον δὲ ἀπὸ δόξης εἰς ἀτιμίαν, ἀπὸ ἐλευθερίας εἰς δουλείαν, καὶ

γεγόνασιν ἀντὶ ἐνδόξων ἡμαυρωμένοι καὶ ἀφανεῖς ἐξ ἀτιμίας καὶ ὑβρεως· δι' ἅπερ εἰς διηνεκῆ πέπτωκε λύπην ἢ πόλις.

Ἐξηγορήθη ἐπὶ τὰ ἀσεβήματά μου· ἐν χερσὶν αὐτοῦ συνεπλάκησαν. Ἡ Πρόνοια, φησὶν, ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς ἀσεβήμασιν οὐ κεκοίμηται· Θεὸς γάρ, ὥσπερ εἰς χεῖρας λαβῶν αὐτὰ, διὰ τῆς ἐξετάσεως τοῖς διὰ τὴν ἀνταπόδοσιν ἐνέπλεξεν ἔργους· καὶ γέγονέ μοι ταῦτα καθάπερ ἐπὶ τραχήλου ζυγός, καὶ δουλείαν ἐπέθηκεν· ἦν γὰρ ἐδούλευσα τῷ Ναβουχοδονόσορ δουλείαν, τὰ ἐμὰ ἐστὶν ἀσεβήματα· διόπερ ἄτονος γέγονα παραδοθεῖσα τοῦτοις ὧν ὑποστῆναι τὴν δεσποτείαν οὐ δύναμαι. Καὶ μετ' ἄλλα· Ὁ ζυγός αὐτοῦ κατὰ τοῦ τραχήλου μου. Δείκνυται δὲ διὰ τοῦ παρόντος ῥητοῦ τροπικώτερον δεῖν ἐκλαμβάνεσθαι τὰ ὡς περὶ παθῶν ἡμετέρων λεγόμενα περὶ τοῦ Θεοῦ. Πῶς γὰρ ἂν ἄλλως νοηθεῖ τὰ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀσεβήματα τῇ τοῦ Θεοῦ συμπλεγμένα χεῖρι ἢ τροπικῶς; οὐ γὰρ ἂν τις λέγοι καὶ ταῦτα σωματικῶς. Πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον τῆς μὲν Ἱερουσαλήμ πύλεως οὔσης τὸν τράχηλον λαμβάνεσθαι τροπικῶς, τὰ δὲ Θεοῦ λεγόμενα μέλη μὴ τὸν αὐτὸν ἀκούεσθαι τρόπον; Λεγέσθω δὲ τὰ νῦν ὡς ὑπὸ ψυχῆς εἰς ἀσέθειαν ὑπνωσάσης, ἐν τῷ ἀφηνιακέναι μὲν ἀπὸ τοῦ σωτηρίου ζυγοῦ τοῦ ὑγιῶς λόγου, ὃν ὁ Σωτὴρ ὀνομάζει χρηστὸν, ὑποδύναι δὲ τὸν τῶν ἀσεβημάτων, δι' ὧν ἠτόνησεν ἀφεθεῖσα τῆς θείας ἐπισκοπῆς, καὶ παραδοθεῖσα τῇ βασιλευσούσῃ τῶν κακῶν ἀμαρτία, ἧς τοῖς θελήμασι διὰ τὸ ἀπεριόριστον καὶ ἄπειρον τῆς κακίας οὐ δύναται πάντῃ ὑπουργῆσαι, καὶ κόρον αὐτῇ παρασχεῖν. Ταπεινοὶ δὲ ὄντως ἡ ἀμαρτία, καὶ ἄγχει, καὶ κάτω βλέπειν ποιεῖ· ζυγός δὲ καὶ τὸ συνειδὸς ἄγχον ἀεὶ καὶ τιτρωσκον, καὶ ἀνανεύειν μὴ συγχωροῦν, καὶ πάσης ἀφαιρούμενον παβήρσις. Πάρεσιν δὲ, φησὶ, καὶ τῆς ἰσχύος, ἧ μὴ καλῶς ἐχρησάμην, ἐποίησε, καὶ λύομαι τὰ συνέχοντά με θεωροῦσα κακά.

Ἐξῆρς πάντας τοὺς ἰσχυροὺς μου Κύριος ἐν μέσῳ μου. Οὐκ ἐκ μέσου μου ἐξῆρην αὐτούς· εἰ γὰρ καὶ ἄπεσερῆμην αὐτῶν, ἀλλ' ἐξῆν εἰς ἕτερα καταχρησασθαι· ἀλλ' ἐν μέσῳ μου παθεῖν αὐτοὺς κατέδικασε δι' ἅπερ ἠσέθησα, καὶ πεπόνθασιν οἱ ἐκλεκτοὶ μου τὰ χαλεπώτατα, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τὸν οἶνον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ ἐν ληνῷ πατήσαντος εἰς πλησμονὴν ἐμοὶ καὶ τῇ παρθένῳ τοῦ βασιλικωτάτου Ἰούδα. Λέγοι δ' ἂν ἰσχυροὺς μὲν τοὺς δυνατοὺς ἐν πολέμῳ καὶ τῆς πατρίδος ὑπερασπίζοντας, ἐκλεκτοὺς δὲ τοὺς εὐγενεῖς ἢ τοὺς σοφοὺς. Σαφηνίζει δὲ τὸ, ληνὸν ἐπάτησε, τὸ περὶ τῆς τῶν ἀμαρτωλῶν τιμωρίας ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον· Ποτήριον ἐν χεῖρι Κυρίου οἴνου ἀκράτου, πλήρης κεράσματα, κλινόμενον ἐκ τοῦδέ τινος τοῦ κολαζομένου ἐπὶ τὸν κολαζόμενον, ἕως πίωσι πάντες οἱ ἀμαρτωλοὶ τῆς γῆς, τῆς τρυγὸς ὑπολειπομένης τοῖς ἀμαρτωλοτέροις ἐτι τούτων ὑπάρχουσιν, εἰς οὓς τελευταίους ὁ τρυγίας ἐκκενωθήσεται.

Ληνὸν ἐπάτησε Κύριος παρθένῳ θυγατρὶ Ἰούδα. Οὐ χαλεπὸν δὲ ἰδεῖν πῶς ληνὸν ἐπάτησε Κύριος παρ-

in servitutem, et facti sunt qui illustres erant, obscuro et ignobiles ob vituperium et opprobria. Propterea in sempiternum mœrorem civitas incidit.

Vers. 14. *Vigilavit super impietates meas, in manibus meis complicatae sunt.* Providentia, ait, super meis iniquitatibus non obdormivit: Deus namque quasi manibus eas accipiens, per disquisitionem cum operibus retributionis convolvit; et factum mihi ex illis est tanquam jugum super collum, et imposita servitus. Servitus enim qua servivi Nabuchodonosori, meae impietates sunt: idcirco *infirmata est virtus mea*, nam tradita illis sum quorum ferre dominatum non possum. *Et paucis interjectis: Jugum illius super collum meum.* His verbis ostenditur, quæ veluti per humanos affectus Deo tribuuntur, figurate esse explicanda. Nam quomodo aliter intelligendum erit *Jerusalymæ impietates in Dei manu convolutas, nisi tropice?* nec enim dixerit quispiam corporaliter et illas accipiendas. Quomodo item absurdum non erit, Jerusalem, quæ civitas est, collum figurate accipi, quæ vero quasi membra Dei dicuntur, non ad eundem intelligi modum? Dicantur vero hæc in præsentia veluti ab anima, quæ in impietate obdormiverit excusso salutari sanæ rationis iugo, quod Salvator vocat suave, **332** et imposito sibi iugo impietatis, unde et infirmata sit divina opæ desinita, et nequitiæ tradita malorum reginæ, cuius libidini, propterea quod infinita est et nullis certis includitur terminis, deservire omnino non queat, ejusque cupidinem satiare. Humiliat porro vere peccatum, et angit, et deorsum intueri cogit; jugum quoque est conscientia semper angens ac vulnerans, et sursum oculos attollere non permittens, et omni libertate privans. Robur etiam, inquit, quo non bene usa sum enervavit, dissolutique mala quibus opprimor contuens.

Vers. 15. *Abstulit omnes fortes meos Dominus in medio mei.* Non de medio mei abstulit eos: nam etsi orbata eram illis, sed licebat in alios abusus convertere; verum illos in medio mei dolores pati eos condemnavit propter ea quæ impie gessi, et passi sunt acerbissima electi mei, ipso Domino vinum furoris sui in torculari calcante ad saturitatem mihi virginique reginæ nobilitatis Juda. Vocat autem fortes strenuos quidem in bello, patriæque defensores; electos vero nobiles, vel sapientes. Exponitur autem dictum hoc, *torcular calcavit*, per illud quod in Psalmis de peccatorum pœnis habetur: *Calix in manu Domini vini meri, plenus misto, inclinatus ex hoc qui punitur ad alium punitum, donec biberint omnes peccatores terræ*; hæc reservata illis qui adhuc magis peccatores sunt, in quos postremo fœx evacuabitur.

Torcular calcavit Dominus virgini filiæ Juda. Difficile vero non est nosse quomodo torcular Domi-

* Psal. LXXIV, 9.

aus calcaverit virgini filiam Juda : Nam quæ quisque seminavit, illa et metet ⁹. Fortasse vero et quæ terræ mandat, illa et vindemiat. Is igitur qui melius vinum fecerit, suis frugibus lætabitur : at qui Sodomorum vineam coluit Gomorrhæque vites, et fructificavit iræ uvam, et racemum amaritudinis, furoremque aspidum insanabilem, omnibus a Domino in unum torcular collectis, calcatis omnibus ejus operibus et compressis, ex talibus plane fructibus bibet, et bibet ut iram evomat, et amaritudinem, et furorem. Secundum quidem Jeremiam ¹⁰, ut evomat; secundum Isaiam ¹¹, ut excitetur et induatur cognata gloria : neque enim frustra torcular calcat Dominus, et præcipue virgini filiæ Juda.

Vers. 16. *Oculus meus deduxit aquam.* Anima igitur plurimis a suo Creatore acceptis potentibus electisque donis, et his orbata propter malitiam, pœnasque luens, quod **333** passa est non inficiatur. Tempus autem quod ad conterendum vocatur, tempus est retributionis, quando secundum Ezechielem, non recordabitur omnium justitiarum quas fecit justus in die peccati sui ¹². Plorans autem quæ evenerunt, utilitatem capit, quia lugentibus et plorantibus promissa est consolatio et risus.

Quia longe factus est a me qui consoletur me, qui reducat animam meam. Lacrymarum causam esse ait, quod non esset convertens animam ejus, hoc est, qui redintegret, ut inquit Symmachus. Perditos vero ait filios, invalescente inimico per ea quibus delinquebant; nobis enim pie viventibus, destituitur viribus; dum enim proficimus, infirmatur, emoriturque cum perfectionem assequimur, et subter pedes conteritur attenuatus tanquam pulvis ante faciem venti, et sicut lutum viarum comminutus; ad proportionem namque peccatorum quibus delinquimus, et enutritur, et vires sumit. Sed dum peccandi finem facimus, veluti fame confectus emoritur. Contra vero, sanctos angelos, cum bona nobis ipsis agimus, robustiores reddimus, sicut peccantes fugamus. Quare Symmachus pro *perdim*, interpretatus est *desolati*. Dicit vero hæc anima contemplatrix compos verbi veritatis et præ socordia lætificante illam verbo privata, et cunctis fructibus qui sunt filii ejus, propterea quod adversus eam inimica pravitas invaluerit.

Vers. 17. *Expandit Sion manum suam.* Sion appellat montem, populum Jacob, metropolim Jerusalem; præscripsit vero Deus mandata Jacob, quibus violatis, hostibus circumvallata fuit. Secundum autem Symmachum et Septuaginta, *mandavit Dominus in circuitu ejus fieri opprimentes eum*, hoc est, potestatibus ad malum destinatis.

Facta est Jerusalem, etc. Impuritatem Jerusalem propter peccata expressit, sumpta similitudine a

Α θένω θυγατρί 'Ιούδα· ἐπεὶ γὰρ ἂ σπαίρει ἕκαστος, ταῦτα καὶ θερίσει. Τάχα δὲ καὶ ἂ γεωργεῖ, ταῦτα καὶ τρυγᾷ. Ὁ μὲν οὖν κρεῖττονα οἶνον ποιήσας, εὐφρανθήσεται ἀπὸ τῶν ἰδίων γεννημάτων· ὁ δὲ γεωργήσας ἀμπέλον Σοδόμων καὶ κλήματα Γομόρρας, καὶ καρποφορήσας σταφυλὴν χολῆς, καὶ βότρουν πικρίας καὶ θυμὸν ἀσπίδων ἀνάστον, πάντων ὑπὸ Κυρίου συναγομένων εἰς ἓνα ληνὸν, πατουμένων τῶν κακῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ θλιδομένων, καὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀκολούθως καρποῖς πίεται ὑπὲρ τοῦ τὴν χολὴν ἐμέσαι καὶ τὴν πικρίαν καὶ τὸν θυμὸν. Καὶ πίεται κατὰ μὲν τὸν Ἰερεμίαν εἰς τὸ ἐξεμέσαι, κατὰ δὲ τὸν Ἡσαΐαν εἰς τὸ ἐξεγερθῆναι καὶ ἐνδύσασθαι δόξαν τὴν συγγενῆ· οὐ γὰρ μάτην ληνὸν πατεῖ Κύριος, καὶ μάλιστα παρθένῳ θυγατρὶ Ἰούδα.

B Ὁ ὀφθαλμὸς μου κατήγαγεν ὕδωρ. Ἡ τοίνυν ψυχὴ πολλὰ παρὰ τοῦ κτίσαντος αὐτὴν λαβοῦσα δυνατὰ τε καὶ ἐκλεκτὰ χαρίσματα, τούτων διὰ κακίαν ἐστερημένη καὶ τίνοια δίκας, ὃ πέπονθεν, ὁμολογεῖ. Ὁ δὲ κληθεὶς εἰς τὸ συντριβῆναι καιρὸς, ἐστὶν ὁ τῆς ἀνταποδόσεως· ὅτε κατὰ τὸν Ἰεζεκιήλ οὐ μνησθήσεται πάντων τῶν δικαιωμάτων ὧν πεπολήκει ὁ δίκαιος ἐν ἡμέρᾳ ἀμαρτίας αὐτοῦ. Πενθοῦσα δὲ τὰ συμβεβηκότα ὠφελεῖται, τῶν πενθούτων καὶ κλαιόντων ἐπαγγελίαν ἐχόντων τὴν παράκλησιν καὶ τὸν γέλωτα.

Ὅτι ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ ὁ παρακαλῶν με, ὁ ἐπιστρέφων ψυχὴν μου. Αἴτιον εἶναι τῶν ὀδυρμῶν ἔφη, τὸ μὴ εἶναι τὸν ἐπιστρέφοντα τὴν ψυχὴν αὐτῆς, ἦγον τὸν ἀνακτώμενον, κατὰ Σύμμαχον. Ἐφανίσθη δὲ λέγει καὶ τοὺς υἱοὺς δυναμωθέντος τοῦ ἐχθροῦ, δι' ὧν ἐξημέρασαν· εὐσεβοῦντων γὰρ ἡμῶν, οὐκ ἰσχύει ἀσθενεῖ γὰρ προκοπόντων, καὶ νεκροῦται τελειομένων, καὶ ὑπὸ τοῦς πόδας συντριβεται λεπτυνόμενος ὡς χυοῦς κατὰ πρόσωπον ἀνέμου, καὶ ὡς πηλὸς πλατειῶν λεπτυνόμενος· ἀναλόγως γὰρ ὧν ἀμαρτάνομεν καὶ τρέφεται καὶ δύναμιν ἰσχει· τοῦ δὲ πλημμυλεῖν πεπαυμένων, οἰοεὶ λιμῶ διαφθείρεται. Ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων τὰς θείας δυνάμεις τὰ ἀγαθὰ μὲν πράττοντες ἡμῖν αὐτοῖς ἐνισχύομεν, καὶ διώκομεν ἀμαρτάνοντες. Διόπερ ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ ἠφανισμένη, ἐξέδωκεν, ἐρήμη. Λέγει δ' ἂν ταῦτα ψυχὴ θεωρητικὴ τυγχάνουσα τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας καὶ διὰ βραθυμίαν τὸν εὐφραίνοντα ταύτην ἀπολέσασα λόγον, καὶ πάντας τοὺς καρποὺς υἱοῦς αὐτῆς χρηματίζοντας, διὰ τὸ κατ' αὐτῆς ἐχθρῶν τὴν κακίαν δεδυναμῶσθαι.

Διεπέτασε Σιών χεῖρα αὐτῆς. Σιών ἐστὶ τὸ ὄρος, τὸν δὲ λαὸν Ἰακώβ, τὴν δὲ μητρόπολιν Ἱερουσαλήμ· ἐνετέλιτο δὲ ὁ Θεὸς τῷ Ἰακώβ ἐντολὰς, δι' ἃς παραβαινομένας ὑπ' ἐχθρῶν ἐκυκλώθη. Κατὰ δὲ Σύμμαχον καὶ καθ' ἑτέραν ἕκδοσιν τῶν Ἐβδομήκοντα, ἐνετέλιτο Κύριος κύκλῳ αὐτοῦ γενέσθαι τοὺς θλίβοντας αὐτόν, δηλαδὴ ταῖς εἰς τὸ κακὸν τεταγμέναις δυνάμεσιν.

Ἐγένετο Ἱερουσαλήμ εἰς ἀποκαθήμενῃν. Τὸ τῆς Ἱερουσαλήμ δι' ἀμαρτίας ἀκάθαρτον ὡς δι' ἀφύ-

⁹ Gal. vi, 7. ¹⁰ Jerem. xxv, 27. ¹¹ Isa. xxi, 5.

¹² Ezech. xviii, 22.

δρου δεδήλωκεν. Ἀνά μέσον δὲ λέγει, ἢ τῆς Σιών καὶ τοῦ Ἰακώβ, ἢ ὅλου μὲν τοῦ δρους μέση· ἐν μέρει γὰρ αὐτοῦ ψυχοδόμηται· ὅλου δὲ τοῦ λαοῦ νῦν τοῦτο σημαίνοντος Ἰακώβ τὰ δύο καὶ δέκα σκηπτρα. Διχῶς δὲ κατὰ λέξιν ἔστι λαβεῖν τὴν Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἢ τοὺς τόπους ἢ τοὺς οἰκητορας. Ἄλλ' εἰ μὲν τόπος ἦν ἡ Σιών, χεῖρας αὐτῆς, τὰ ἔργα καὶ εἴ τι χειροποίητον, φησὶ διαπεπετασμένας καὶ οὐ συνεστραμμένας, οὐδὲ τὸ πρέπον ἔργον χερσὶ ποιουμένας, ὡς ἐν ἀγρῷ καὶ ἐρήμῳ τῇ χώρῃ· εἰ δὲ τοὺς ἐνοικοῦντας λέγει, χεῖρες ἂν εἴεν οἱ γεωργοὶ καὶ ἐργάται, μὴ συστέλλοντες εἰς ἔργα τὰς χεῖρας διὰ τὰ περιστάσια· εἰ δὲ τῆς Σιών χεῖρες τροπολογοῦνται, πόσω μᾶλλον τὰ κατὰ τὴν Γραφήν μέλη Θεοῦ; Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἕρος, ὡς εἰπεῖν, μετὰ τοῦ ἔθνους στενάζει, οὐκ ἔχον εἰς παραμυθίαν, οὐ Θεὸν, οὐδ' ἄγιον ἄνδρα.

Δίκαιός ἐστι Κύριος. Στόμα Κυρίου τοὺς προφήτας ἐκληπτέον, ὧν εἰς ὑπάρχων Ἥσατας ἔλεγε· Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Ἱερουσαλήμ δὲ ὠνεῖδισται ὑπὸ τοῦ Σωτήρος; ὡς ἀποκτείνασα τοὺς προφήτας, καθὼς παρεπίκρανε τὸ στόμα Κυρίου, πόνοις αὐτοὺς πικροτάτοις ἐκδοῦσα. Ὁ δὲ τὸ αἷμα τῶν προφητῶν ἐκζητῶν Θεὸς ἀγγηδῶσι ταῖς ἐκ πολέμων καὶ πάλιν αἰχμαλωσίαις παραδίδωσιν αὐτῆς νεανίσκους τε καὶ παρθένους. Ἄνθ' ὧν οὖν πέπονθεν, ἐξομολογεῖται τοῖς ἄλλοις, ἑαυτὴν παράδειγμα τούτοις παρέχουσα, πρὸς τὸ μὴ παθεῖν παραπλήσια τὴν τοῦ Θεοῦ μαθόντας δικαιοσύνην.

Παρθένοι μου καὶ νεανίσκοι μου. Μετὰ τὸ αἰσθητὸν, παρθένους νόει τοὺς ἐν ἀφθαρσίᾳ βιοῦντας, νεανίσκους δὲ τοὺς ἐν ἀρετῇ εὐδοκιμημένους· πολλάκις γὰρ καὶ οἱ ἄγιοι τοῖς ὑπευθύνους συμπάσχουσιν.

Ἐκάλεσα τοὺς ἐραστὰς μου. Τοὺς ἐραστὰς οὐκ ἴσως εἰσι δεδήλωκεν Ἰεζεκιὴλ λέγων πρὸς Ἱερουσαλήμ, ἦν Ὀλίβα καλεῖ· Τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐξεγέλωκα τοὺς ἐραστὰς σου ἐπὶ σὲ κύκλωθεν, υἱὸς Βαβυλῶνος, καὶ πάντας τοὺς Χαλδαίους. Οὗτοι γὰρ πρότερον ὄντες φίλοι, κατὰ θέλαν πρόνοιαν εἰς ἐχθρὰν μετέβαλον· ὃ δὴ πολλάκις ἐπὶ ἔρωτος γίνεται τρεπομένου πρὸς μῖσος· λέγει γὰρ περὶ μὲν Σαμαρείας· Καὶ ἐξεπόρνευσεν ἡ Ὀλιβά ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐπέθετο ἐπὶ τοὺς ἐραστὰς αὐτῆς τοὺς Ἀσσυρίους. Καὶ μετ' ὀλίγα· Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτὴν εἰς χεῖρας τῶν ἐραστῶν αὐτῆς, εἰς χεῖρας υἱῶν Ἀσσυρίων. Λέγει δὲ καὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ· Καὶ εἶδεν ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς Ὀλίβα καὶ διέφθεβε τὴν ἐπίθεσιν αὐτῆς ὑπὲρ τὴν πορνείαν τῆς ἀδελφῆς ἐπέθετο.

Ἰδε, Κύριε, ὅτι θλίβομαι. Ἐν μὲν οὖν τῇ προφητείᾳ ἀλγεῖ τὴν ψυχὴν ὡς πεισόμενος δεινότατα· ἐν δὲ τῷ παρόντι θρήνω, ὡς ἦδη τούτων συμβεβηκότων, ἀχθεταί τε, καὶ δι' ἀμαρτίας ὁμολογεῖ τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ πικροτάτην ἑαυτὴν καταστῆσαι, ὡς καὶ ἀτεκνωθῆναι τὴν πολύτεκνον, καὶ τὸ δεινότατον, πολεμῆ

A menstruorum purgatione. In medio autem dicit vel Sion et Jacob, vel quia totius montis media; sita quippe est in una parte illius; totius vero populi hoc in praesenti loco significante Jacob duodecim tribus. Duobus vero modis ad litteram potest accipi Sion et Jerusalem, vel pro locis, vel pro habitatoribus. Si quidem Sion pro loco sumatur, manus ipsius, opera, et si quid est manu factum, ait expansas et non contractas, nec opus conveniens manibus efficientes, ac si in agro desolatoque loco esset. Si vero habitatores intelligit, manus fuerint agricolae, operarii non contrahentes manus ad opera ob acceptas calamitates. Quod si manus Sion ilgurate accipiuntur, quanto magis id faciendum de **334** membris Dei quae illi Scriptura tribuit.

B Et ipse mons etiam, et, ut ita dicam, una cum multitudine gemit, nullum habens consolatorem, non Deum, non aliquem sanctum.

Vers. 18. *Justus est Dominus.* Os Domini prophetae intelligendi sunt, quorum unus Isaias dicebat¹³: *Os enim Domini locutum est haec.* Jerusalem vero a Salvatore exprobratum est quod propheta occiderit, per quod os Domini ad iracundiam provocavit, cum amarissimos dolores infixisset illis; at qui sanguinem prophetarum exquirat Deus, bellorum afflictionibus et captivitatibus tradit juvenes ejus et virgines. Ob ea igitur quae passa est, aliis de se fatetur, exemplum illis sese exhibens ne similia et illi patiantur cognita Dei justitia.

C *Virgines meae et juvenes mei.* Post litteralem sensum, virgines intellige eos qui sine corruptela vitam ducunt; juvenes vero eos qui in virtute probati sunt: saepe enim et sancti una cum sontibus plectuntur.

Vers. 19. *Vocavi amatores meos.* Amatores qui sint manifestavit Ezechiel, haec ad Jerusalem, quam vocat Oliba, dicens¹⁴: *Haec dicit Dominus: Ecce excitabo amatores tuos in circuitu, filios Babylonis, et omnes Chaldaeos.* Hi enim antea cum essent amici, divino consilio inimici facti sunt, quod saepe contingit ut amor vertatur in odium: ait enim de Samaria: *Et fornicata est Oliba a me, et conjunxit se ad amatores suos Assyrios.* Et paucis interjectis: *Ideo tradidit eam in manus amatorum suorum, in manus filiorum Assyriorum.* De Jerusalem quoque ait: *Et vidit soror ejus Oliba, et corripit impositionem suam super fornicationem sororis suae, et ad filios Assyriorum abiit.*

D ἀδελφῆς αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν Ἀσσυρίων ἐπέθετο.

Vers. 20. *Vide, Domine, quoniam tribulor.* In prophetia igitur animo dolebat quod acerbissima passurus esset; in praesenti vero lamentatione, quasi malis jam acceptis, moleste fert, et fatetur propter peccata bonitatem Dei se amarissimam constituisse, adeo ut et multorum filiorum mater

¹³ Isa. 1, 20. ¹⁴ Ezech. xxiii, 25.

viduata sit, et, quod acerbissimum est, hostili manu. Cum vero hic prosopopœia sit, non est querendus venter urbis qui peperit, et cor solutum.

Vers. 21. *Audite, obsecro, quia ingemisco ego.* Partitur sermonem suum Jerusalem ad inimicos a quibus audiri vult, et ad Deum. Sed quid invitat hostes ad audiendum? Cur ad Deum inquit lætatos eos fuisse? Fortassis igitur, quia cadente Jerusalem, salus facta est gentibus ad provocandam amulationem, et quando plenitudo gentium advenerit, tunc **335** *omnis Israel salvabitur*¹⁵. Priora ad gentes propheticè dicit, posteriora vero ad Deum. Doloribus relicta sum, ut locum haberetis, et propter vos inimica Deo facta sum, licet secundum electionem dilecta propter patres essem. Ideo lamentum meum audientes, causam quoque illius intelligite. Penitus enim propter vestram salutem derelicta sum, non habens illum qui semper me consolatur post casus malorum. Nunc enim *defecit princeps ex Juda, et dux e femore ejus: venit enim cui reservata erant, expectatio gentium*¹⁶, cujus sanguinis ultio faciet, ut nemo sit qui amplius consoletur Jerusalem.

Ingrediatur omnis malitia eorum ante faciem tuam. Hoc est, ne permittatur amplius usus malitiæ eorum, sed objiciatur oculis tuis, ut si quis rogaret vulnera in conspectum medici venire ut perfectam sanitatem assequi posset. Hoc enim vox illa, *omnis*, innuit. Beatum quippe est præcipue quidem non peccare, deinde vero omnem nostram iniquitatem a Deo inspicere.

Et supervindemia eos. Supervindemiare, est post vindemiam mollica quæ relicta sunt colligere: quod faciunt pauperes. Sicut igitur, quando mei diligentem curam gerebas, palmites meos omnes usque ad minimos expurgabas, prava excidens, auferens uvam fellis et botros amaritudinis; ita meos quoque adversarios racema: hoc enim mihi utile est, si, postquam ipsi perfecte salvati fuerint, ego etiam secundum tuum, o Domine, judicium salutem assequar. Hos ego videns vehementer doleo, meque ipsum condemo, inspectionem tuam imploro.

CAPUT II.

Vers. 3. *Confregit in ira furoris sui omne cornu Israel.* Simile est Davidicum illud¹⁷: *Omnia cornua peccatorum confringet.* Intelligit autem nunc princeps, in quibus gentis robur consistit sicut in cornigeris animalibus; et quia præminent corpore, sicut primates subditis. Daniel quoque cornibus regna comparavit¹⁸. Significat et cornu superioris animæ partis fastum, ut cum dicitur¹⁹: *Nolite extollere in altum cornu vestrum.* Avertens igitur retrorsum salvantem manum, fecit illos facile expugnabiles hostibus, quos et flammam annua

A χειρί. Προσωποποιίας δὲ οὐσης, οὐ δεῖ ζητεῖν πῶς κοιλίαν τεκοῦσαν, καὶ καρδίαν λελυμένην.

Ἀκούσατε δὴ, ὅτι στενάζω ἐγώ. Μεριζεῖ τὸν λόγον Ἱερουσαλήμ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς οὓς ἀκούσαι βούλεται, καὶ πρὸς τὸν Θεόν. Ἄλλὰ τί παρακαλεῖ πρὸς ἀκοήν τοὺς ἐχθροὺς; Τί δὲ φησι τῷ Θεῷ περὶ αὐτῶν ὡς ἐχάρησαν; Μήποτε τοῖνον ἐπὶ τῷ τῆς Ἱερουσαλήμ παραπτώματι γέγονεν ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ παραζηλώσαι αὐτούς· καὶ ὅταν τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εισέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τὰ πρῶτα λέγει προφητικῶς, πρὸς τὸν Θεὸν δὲ τὰ δευτέρα. Ἐγκατελείφθην παθεῖν, ἵνα χώραν λάβητε· καὶ γέγονα δι' ὑμᾶς ἐχθρὰ τοῦ Θεοῦ, καίπερ κατὰ τὴν ἐκλογὴν ἀγαπητὴ διὰ τοὺς πατέρας ὑπάρχουσα. Διὸ τὸν ἐμὲν ἀκούσαντες στεναγμὸν, καὶ τὴν αἰτίαν τούτου νοήσατε. Τέλεον γὰρ ἐφ' ὑμετέρῃ σωτηρίᾳ ἐγκαταλείμμαι, μὴ ἔχουσα τὸν ἀεὶ με παραμυθούμενον μετὰ πείραν κακῶν· νῦν γὰρ ἐξέλκειν ἀρχῶν ἐξ Ἰουδα, καὶ ἠγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ ἦλθε γὰρ ὃ ἦν τὰ ἀποκείμενα, ἢ προσδοκία τῶν ἐθνῶν, οὐπερ ἐκδικουμένου τοῦ αἵματος, οὐδεὶς ὁ παρακαλῶν ἔτι τὴν Ἱερουσαλήμ.

Εἰσέλθοι πᾶσι ἡ κακία αὐτῶν κατὰ πρόσωπόν σου. Τουτέστι, μὴ ἐπὶ πλέον ἀφεθῆ χρῆσθαι αὐτῶν ἡ κακία, γένοιτο δὲ σου ἐν ἐπισκοπῇ, ὡς εἰ τις εὐχαιετραύματα εἰς θῆν ἐλθεῖν ἱατροῦ πρὸς τὸ τυχεῖν τελείας ἰάσεως. Τοῦτο γὰρ τὸ, πᾶσα. Μακάριον μὲν γὰρ μάλιστα τὸ μὴ ἁμαρτεῖν, δευτερον δὲ τὸ πᾶσαν ἡμῶν ἐπισκοπεῖσθαι παρὰ Θεοῦ τὴν κακίαν.

Καὶ ἐπιφύλλισον αὐτοῖς. Ἐπιφύλλισαι δὲ τὸ μετὰ τρυγητῶν τὰ βραχέα τῶν καταλειφθέντων ἐπιτρυγᾶν, ὅπερ ποιῶσιν οἱ πένητες. Ὅσπερ οὖν, ὅτε μὲν ἐπισκόπεις ἐπιμελῶς, ἐκάθαιρες τὰ κλήματά μου πάντα τὰ χεῖρονα μέχρι τῶν μικροτάτων, περιαίρων τὴν σταφυλὴν τῆς χολῆς καὶ τοὺς βότρους τῆς πικρίας, οὕτω τοὺς ἐμοὺς ἐχθροὺς ἐπιφύλλισον· τοῦτο γὰρ μοι λυσιτελεῖ, εἴ γε μετ' αὐτοὺς τελείως σωθέντας καγῶ κατὰ τὴν σὴν, ὦ Κύριε, κρίσιν, τεύξομαι σωτηρίας· οὓς ὀρώσα λελύπημαί τε σφόδρα, καὶ κατέγων ἐμαυτῆς, τῆς ἐπισκοπῆς τῆς παρὰ σοῦ δεομένη.

ΚΕΦ. Β.

Συνέκλασεν ἐν ὀργῇ θυμοῦ αὐτοῦ πᾶν κέρας Ἰσραὴλ. Ὅμοιον παρὰ Δαυὶδ τὸ· Πάντα τὰ κέρατα τῶν ἁμαρτωλῶν συνθλάσει. Λέγει δὲ νῦν τοὺς ἀρχοντας, ἐν οἷς ἡ τοῦ ἔθνους ἰσχύς καθάπερ ἐν τοῖς κερασφόροις τῶν ζώων· καὶ διότι τοῦ σώματος ἔξοχοι κατὰ τῶν ὑπηκόων οἱ ἀρχοντες. Καὶ Δανιὴλ δὲ τὰς βασιλείας ἀπέλασε κέρας. Δηλοῖ δὲ καὶ τὴν ὑπεροφίαν τοῦ ἡγεμονικοῦ τοῦ κέρας, ὡς ἐν τῷ· Μὴ ἐπαίρετε εἰς ὕψος τὸ κέρας ὑμῶν. Ἀποστρέψας οὖν αὐτοῦ τὴν σώζουσαν χεῖρα, τοῖς πολεμοῖς εὐαλότους ἐποίησεν, οὓς δὴ καὶ φλόγα πάντα δαπανῶσαν ἐκά-

¹⁵ Rom. xiii, 10. ¹⁶ Gen. xlix, 10. ¹⁷ Psal. lxxiv, 11. ¹⁸ Dan viii, 5. ¹⁹ Psal. lxxiv, 5.

λεπτεν. Είποις δ' ἂν καὶ πᾶν ὑψηλὸν νόημα κέρασ, **A** καὶ πύρ τὰ πάθη τῆς ἀτιμίας, οἷς ὁ πλημμελῶν παρὰ δίδοται, πᾶσαν τὴν κυκλοῦσαν ἀπολέσας βοήθειαν, κατὰ τὸ Παρεμβάλει ἄγγελος Κυρίου κύκλω τῶν φοβουμένων αὐτόν.

Ἐρέτεινε τόξον αὐτοῦ, ὡς ἐχθρός. Καὶ γὰρ ἐν τῷ ναῷ τὰς σφαγὰς ἐτόλμησαν οἱ πολέμοιοι συγχωροῦντος τοῦ Θεοῦ. Καλῶς δὲ τὸ, ὡς ἐχθρός· οὐ γὰρ ἐχθραίνων κολάζει ὁ Θεός, ἀλλ' ὠφελῆσαι βουλόμενος ἢ τοὺς πάσχοντας ἢ τοὺς ὀρώντας. Σκηπὴν δὲ καλεῖ τὸν ναὸν κατὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς ἁγίασμα, καὶ τόξον τὴν τιμωρητικὴν δύναμιν ὡς ἐν Ἀβδακούμ· Ἐντείνων ἐντενεῖς τὸ τόξον σου ἐπὶ τὰ σκήπτρα, λέγει Κύριος, τὰς ἀντικειμένους διλονότι ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας. Ὁ Υἱὸς δὲ, δεξιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχων, σφόδρα κατηγωνίσαστο, καταλύσας καὶ ἄπερ **B** ἐν ναῷ Θεοῦ ἔστησαν εἰδῶλα (ταῦτα γὰρ ἐπιθυμήματα ὀφθαλμῶν), ἀποκτείνας ἀντὶ τῶν εἰδώλων τοὺς ἐνοικησαντας δαίμονας.

Κατεπόντισε πάσας τὰς βίβρεις αὐτοῦ. Βάρεις τὰς οἰκίας φησὶν, ἄπερ βυσιλείας ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος. Ἐπαναλαμβάνει δὲ τοὺς θρήνους, ὡς ἂν τις ἐπὶ πένθει περιαλγῶν. Πάλιν δὲ δείκνυσιν, ὡς ταπεινὸν λογισμὸν καὶ ταπεινὴν ἀνεληφρὴν ἔνοιαν, καθαιρεθέντων τῶν ὡς οἰκημάτων τε καὶ φρουρίων, καθάπερ πληρῶντων τὸ ἡγεμονικόν· ἀρεταὶ μὲν γὰρ τὰ οἰκήματα· ὑπ' αὐτῶν γὰρ σκεπόμεθα· ὀχυρώματα δὲ οἱ ἀναντιρρήτοι λογισμοί. Οὐ γὰρ ἐπὶ χειρόνων νῦν ἡ καθαίρεσις ὑψωμάτων, ἐπαιρομένων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ ταπεινότης καθ' **C** ἓν τις μανθάνει τὰ δικαιώματα τοῦ Θεοῦ· ταῦτα γὰρ χαρῆς, ἀλλ' οὐ θρήνου πέφυκεν ἄξια.

Καὶ διεπέτασεν ὡς ἄμπελον τὸ σκήνωμα αὐτοῦ. Σκηπὴν μὲν τὸν ναὸν, ἄμπελον δὲ καὶ ἄμπελωνα λέγει τὸν Ἰσραὴλ κατὰ τὸ Ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας, παρὰ Δαυὶδ· καὶ Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡραπηνμένῳ, παρὰ Ἡσαΐα. Καὶ Δαυὶδ μὲν εἶπε· Ἴνα εἰ καθεῖλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς; καὶ τὰ ἐξῆς· ὁ δὲ Ἡσαΐας· Ἀρείλετο τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Ταῦτα καὶ ὁ παρῶν ἐδήλωσε θρήνος· συστελας ἑαυτοῦ τὴν φρουρὰν ὁ Θεὸς τοῖς πολεμίοις παρέδωκεν, οὐκέτι κύκλω αὐτοῦ παρεμβάλλοντος ἀγγέλου, διὰ τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὸν Θεόν. Κατήργησε δὲ καὶ τοὺς κατὰ νόμον εἰς λατρείαν καιροῦς, ὡς ἐν Ἡσαΐα φησὶ· **D** Νηστείας καὶ ἀργίαν καὶ τὰς ἐφορὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου· ὑπερλήθη ἐκάλεσεν, ἀλλ' οὐχ ὡς πάθος ἀνθρώπινον. Παρώχους δὲ βασιλεῖα καὶ ἱερέα ἀγανακτοῦντας, ὅτι, μερὶς ὄντες Θεοῦ, τοιαῦτα παρ' ἀσεβούντων ὑψίστανται.

Ἀλώσατο Κύριος θυσιαστήριον αὐτοῦ. Τὰ λειτουργικὰ παρέδωκε σκευή, μηκέτι ταῖς παρ' ἀσεβῶν θυσίαις εὐαρεστούμενος, κατὰ τὸ Ὁλοκαυτώματα κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Παρέδωκε δὲ καὶ τὸ συνέχον

devorantem appellavit. Dixit etiam cornu omnem sublimem sensum, et ignem *passiones ignominiae* ²⁰, quibus peccator traditur, amisso omni circumvallante auxilio, juxta illud ²¹: *Immittet angelus Domini in circuitu timentium illum.*

336 Vers. 4. *Tetendit arcum suum quasi inimicus.* Etenim hostes in templo, Deo permittente, caedes facere ausi sunt. Recte vero dictum est, *quasi inimicus*; non enim inimicitias exercens Deus punit, sed prodesse volens vel iis qui patiuntur, vel iis qui vident. Tabernaculum porro templum vocat propter antiquum sanctuarium; arcum quoque vim ultricem, ut in Abacum legitur ²²: *Extendens extendes arcum tuum in sceptris, dicit Dominus, adversarios scilicet principatus et potestates.* Filius autem, qui dextera Dei Patris est, fortiter devicit, destructis etiam idolis quæ in templo erecta erant (hæc enim sunt desiderabilia oculorum), pro idolis occidens inhabitantes daemonas.

Vers. 5. *Absorbuit omnes turres ejus.* Per turres domos intelligit; Symmachus *palatia* interpretatus est. Repetit autem lamenta, ut qui in luctu maxime dolet. Rursus ostendit se humilem sensum et cogitationem humilem suscepisse, destructis quasi habitationibus et munitionibus, quibus quodammodo impletur princeps animæ pars. Virtutes enim sunt habitationes, illis enim tegimur; munitiones vero ratiocinationes quibus resisti non potest. Non enim in malam partem hic accipitur destructio altitudinum extollentium se adversus scientiam Dei ²³; nec intelligitur humiliatio, per quam quis Dei justificationes addiscit ²⁴. Hæc enim gaudio sunt, non luctu digna.

Vers. 6. *Et expandit quasi vitem tabernaculum suum.* Tabernaculum quidem templum, vitem vero ac vineam Israelitam vocat, juxta illud Davidicum ²⁵: *Vineam ex Ægypto asportasti*; et apud Isaïam ²⁶: *Vinea facta est dilecto.* Et David quidem subdit ²⁷: *Ut quid destruxisti sepem ejus?* et quæ sequuntur; Isaïas vero ²⁸: *Abstulit sepem ejus, et quæ sequuntur.* Hæc etiam præsens lamentatio denotari. Deus, custodia sua contracta, hostibus tradidit, non amplius in *circuitu ejus angelo immittente* ²⁹, eo quod Deum non timeret. Tempora quoque secundum legem ad cultum destinata irrita fecit, ut in Isaïa legitur ³⁰: *Jejunium, et otium, et solemnitates vestras odit anima mea,* quod hic oblivionem vocavit, sed non ut humanum affectum. Irritavit quoque regem et sacerdotem ægro animo ferentes quod, cum portio Dei essent, talia ab impiis paterentur.

Vers. 7. *Repulit Dominus altare suum.* Vasa quibus ad ministerium opus erat, tradidit, impiorum sacrificia respuens, secundum illud ³¹: *Holocautomata arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo.* Tradidit etiam murum

²⁰ Rom. 1, 26. ²¹ Psal. xxxiii, 8. ²² Habac. iii, 9. ²³ II Cor. x, 5. ²⁴ Psal. cxviii, 71. ²⁵ Psal. lxxviii, 9. ²⁶ Isa. v, 1. ²⁷ Psal. lxxix, 13. ²⁸ Isa. v, 5. ²⁹ Psal. xxxiii, 8. ³⁰ Isa. 1, 14. ³¹ ibid. 19.

continentem domos civitatis, seu palatia, ut exposuit Symmachus. At vero hostes, occupato etiam **337** templo, tanquam de perfecta victoria lætitiæ clamores edebant. Animæ altare est pars in nobis rationis compos, per quam passiones mortificate sacrificantur.

Vers. 8. *Cogitavit Dominus dissipare murum filicæ Sion.* Omne quippe ei munimentum abstulit, punitionis mensuram extendens : quod etiam vidit Zacharias.

Luxitque antemurale. Lugent murus et antemurale, quæ utique luctu digna sunt, et lacrymas etiam videntibus excutiant. *Consilium enim quis dissipabit? et manum ejus excelsam quis avertet?* inquit beatus Isaias ³³. Ita porro lugentem sive urbem, sive animam, ut esset hostibus conculcatio, par est lugeri ab angelis qui eam olim custodierunt alii post alios majores et superiores. Si enim lætantur de his qui salvi fiunt, de lapsis cur non lugebunt?

Vers. 9. *Defixæ sunt in terram portæ ejus.* Nam veluti terra seu mari absorptæ evanuerunt. Interierunt autem et rex, et principes, et pseudopropheta, et necessitate servitutis lex ejus, quam jam etiam antequam caperentur, ultro destruxerant. Portæ animæ sunt sensus qui, illa peccante, passionibus obruuntur, et terreni fiunt, et facultates animæ quæ eos custodiunt, demerguntur et pereunt. *Mente enim non imperante, et cogitationibus in affectus non dominantibus, lex et ordo animæ pereunt, et Babylon fit confusionis plena, nihil habens prudentiæ, cui Deus auxilio sit.*

Vers. 10. *Sederunt in terra.* Mœroris plena narrat spectacula in loco lætitiæ facta. Præ timore enim ne lugere quidem senioribus permittebant, et primarias virgines ut oculos in terram sigerent jubebant, ne conspectæ ob pulchritudinem qua præstabant, eos ad vim ingerendam attraherent. Dici etiam potest eos qui virtute olim antecellebant, propter quam seniores vocabantur, factos jam terrenos, et affectibus irrationalibus applicatos, secundum rationem nihil modo agere, cum et principem animæ spiritum in terram verterint, et quam olim possidebant castimoniam, dignam lacrymis effecerint, cogitationesque coruperint, quas antea incorruptas servabant.

Vers. 11. *Effusa est in terram gloria mea.* Gloriam suam vocat propheta Dei populum, patriæque pietatem; defectionem vero parvulorum fames efficiebat. Poteris etiam sublimiori sensu dicere cum, secundum illud ³⁴ : *Quis infirmatur et ego non infirmor? cognatorum secundum carnem passiones pro suis habere, mala animarum illorum suscipiendo, veræ cognitionis languorem, præcipitem **338** mentis impetum ad res terrenas, privationemque gloriæ*

Α τείχος τὰς οικίας τῆς πόλεως, ἤρουν τὰ βασιλεία, καθάπερ ἐξέδωκε Σύμμαχος. Οἱ δὲ δυσμενεῖς, παραλαβόντες καὶ τὸν νεῶν, ὡς ἐπὶ τελείᾳ νίκῃ λοιπὸν εἰώρταζον ἀλαλάζοντες. Ψυχῆς δὲ θυσιαστήριον τὸ ἐν ἡμῖν λογικὸν, δι' οὐπὲρ ἱερουργεῖται τὰ πάθη νεκρούμενα.

'Ελογίσατο Κύριος τοῦ διαφθεῖραι τείχος θυγατρὸς Σιών. Πᾶσαν γὰρ αὐτῆς ἀπέφλεν ἀσφάλειαν, τῆς τιμωρίας ἐκτείνας τὸ μέτρον· ὃ δὴ καὶ Ζαχαρίας θεθέαται.

'Επένηθη δὲ προτείχισμα. Πενθεῖ δὲ τείχος καὶ προτείχισμα, τὰ πένθους ἄξια, τοῦ κλαίειν καὶ τοῖς ὀρώσιν αἴτια γιγνόμενα. *Τὴν γὰρ βουλὴν τίς διασκεδάσει; καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει;* κατὰ τὸν μακάριον Ἡσαΐαν. Τὴν δὲ τοιαῦτα πενθοῦσαν εἶτε πόλιν, εἶτε ψυχὴν, ὡς εἶναι τοῖς ἐχθροῖς καταπάτημα, πενθεῖν εἰκὸς ἀγγέλου τοὺς πρότερον αὐτὴν ἄλλους ἐπ' ἄλλοις φυλάττοντας, μείζους τε καὶ ὑπερβεβηκότας. Εἰ γὰρ ἐπὶ σωθεῖσι χείρουσιν, ἐπὶ πεσοῦσιν πῶς οὐ πενήθουσιν;

'Ενεπάγησαν εἰς τὴν γῆν πύλαι αὐτῆς. Ὡς γὰρ ὑπὸ γῆς ἢ θαλάττης καταποθεῖσαι γεγόνασιν ἀφανεῖς. Ἀπόλοντο δὲ καὶ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες, καὶ οἱ ψευδοπροφῆται, καὶ ὁ νόμος αὐτῆς ἀνάγκη δουλείας, ὃν δὴ προαιρέσει καὶ πρὶν ἀλῶναι κατέλυσαν. Πύλαι δὲ ψυχῆς αἱ αἰσθήσεις, αἴτινες, ἀμαρτανούσης, κατακλύζονται τε πάθει καὶ γίνονται γῆναι, καὶ αἱ ταύτας δὲ τηροῦσαι τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἐκκλύζονται ἀπολωλυταί· νοῦ μῆτε βασιλεύοντος, καὶ λογισμῶν ἀρχικῶν ἐν τοῖς πάθεσιν, τότε τῆς ψυχῆς νόμος τε καὶ τάξις ἀπόλλυνται, καὶ γίνεται Βαβυλῶν πλήρης οὕσα συγχύσεως, μηδὲν ἔχουσα προνοητικὸν ὑπὸ Θεοῦ βοηθούμενον.

'Εκάθισαν εἰς τὴν γῆν. Λυπηρὰ διηγεῖται θεάματα ἐν τῷ χωρίῳ τῆς εὐφροσύνης γεγεννημένα· φόβω γὰρ οὐδὲ θρηνεῖν τοῖς πρεσβυτέροις ἐπέτρεπον, καὶ τὰς πρώτας παρθένους εἰς γῆν ὄραν παρεσκεύασαν, μήποτε φανεῖσαι, πρὸς βίαν αὐτοὺς ἐκ τοῦ κάλλους ἐν ᾧπερ ἐπρώτερον ἐπισπάσωνται. Εἰποὶς δ' ἂν καὶ τοὺς ἐν ἀρετῇ πάλαι πρεσβεύοντας, δι' ἣν οὕτως ἐλέγοντο, χοῖκούς γεγονότας, καὶ πάθεισιν ἀλόγοις ἐνιδρυθέντας, κατὰ λόγον ἔτι μηδὲν ἐνεργεῖν, καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς ἡγεμονικὸν ἀπογεώσαντας πνεῦμα, καὶ πένθους ἄξιαν ἣν εἶχον πάλαι σωφροσύνην ποιήσαντας, καὶ λογισμοὺς διαφθειραντας οὓς πρὶν ἀφόδρους διέσωζον.

'Εξεχύθη εἰς τὴν γῆν δόξα μου. Δόξαν ἰδίαν φησὶν ὁ προφήτης Θεοῦ τὸν λαὸν καὶ πατριδος εὐσεβειαν· τῶν δὲ νηπιῶν τὴν ἐκλυσιν ὁ λιμὸς ἀπειργάζετο. Εἰποὶς δ' ἂν ὑψηλότερον, ὡς οικειοῦται τῶν συγγενῶν κατὰ σάρκα τὰ πάθη, κατὰ τό· *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ;* τὰ κατὰ ψυχὴν ἐκείνων ἀναδεχόμενος δυσχερῆ, γνώσεως ἀληθοῦς μαρσμοὺν καὶ φορὰν ἄστατον τοῦ λογισμοῦ πρὸς τὰ γῆναι καὶ στέρησιν δόξης τῆς ὑφύσης τὴν κεφαλὴν, κατὰ τό· *Σι'*

³³ Isa. xiv, 27. ³⁴ II Cor. xi, 29.

δὲ, Κύριε, ἀντιλήπτω μου εἶ και ὕψων τὴν κεφαλήν μου. A caput extollentis, secundum illud ²⁴: *Tu, Domine, protector meus es, gloria mea, et extollens caput meum.*

Τὴ μαρτυρήσω σοι; Τὴν παντελῆ κακίαν ἐδήλωσεν, ὡς μηδεμίαν ἔχειν ἀρετῆς μαρτυρίαν, μηδὲ τὸν πλημμελήσαντα παραπλήσια. Τί γὰρ ὅμοιον ἀμάρτημα τοῦ μακρῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ μετὰ τὸ πλησιάζειν ἀφηνιάσαντος; Εἰ γὰρ μὴ ἦλθον, φησί, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτῶν οὐκ εἶχον. Αὐτὸ καὶ ἐν τοῖς ἐγγίξουσὶ μοι ἀγιασθήσομαι· ὅτι ὁ μὴ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου, καὶ μὴ ποιῶν αὐτὸ, δαρῆσται ὀλίγας· ὁ δὲ εἰδὼς, καὶ μὴ ποιῶν αὐτὸ, δαρῆσται πολλὰς. Τὸ οὖν τοσοῦτον πάθος, ὃ μὴ προφητῶν θεραπεύσαι δεδύνηται, μόνου δεῖται Θεοῦ. Διὸ καὶ σάρκα πεφόρηκε, τῶν προφητῶν ὁμολογούντων ἀσθένειαν ἐν τῷ· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Ἐλεγε δὲ καὶ πρότερον Ἰερουσαλήμ· Ἴδετε εἰ ἔστι πάθος κατὰ τὸ πάθος μου. Ὁ τολῶν παύσαι λάτεται. Αὐτὸς γὰρ ἀλγεῖν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκαθίστησι. Τὸ γὰρ, τίς, λαμβάνεται καὶ ἐπὶ τοῦ σπανίου καὶ ἐπὶ τοῦ μηδενός. Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων λάσασθαι δύναται τὴν ὑπὸ Θεοῦ ἐπαγομένην πληγὴν.

Προφητῶν σου εἶδόν σοι τὰ μάτια. Προφητεία ματαία ἢ μηδεμίαν ἔχουσα ἔκβασις, καὶ ἢν εἰδῶλα παρασκευάζει τὰ μάτια. Καὶ ἀφ' ἐαυτῶν δὲ τινες προσφῆτευσον διῆθεν ἐνεκεν δρακὸς κριθῆς καὶ κλάσματος ἄρτου, κατὰ τὸ γεγραμμένον· οἵτινες οὐκ ἴσασιν ἀμαρτίας ἐλέγγειν, καὶ τῆς ὑπὸ δαιμόνων ἀνασώζειν ἀιχμαλωσίας, διὰ τῆς χρηστολογίας τὰς ψυχὰς διαστρέφοντες. Ὡς δὲ τῶν ἀληθῶν τὸ λῆμμα καὶ ὁ λόγος ὃν ἐκ Θεοῦ λαμβάνουσιν, πέφυκεν ἀληθὲς καὶ συνάπτει Θεῷ, οὕτω τὸ τῶν δαιμόνων ψευδὲς τε, καὶ μακρῶν Θεοῦ, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ροπῆς ἐξωθούμενον. Ποία δὲ ἐξώσματα τὰ μὴ μάτια, καθάπερ ἐδείχθη, καὶ λήμματα; Ἀἴλιον, ὡς τὰ πλάνης ἐξωθοῦντα, καὶ προσάγοντα τῷ Θεῷ.

Διήρριξαν ἐπὶ σὲ τὸ στόμα αὐτῶν πάντες οἱ ἐχθροὶ σου. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς ἡμῶν διάβολος περιέρχεται ὡς λέων ὠρυόμενος, ζῆτῶν τίνα καταπίη, καὶ ὡς ὄφις ἐφ' ἡμᾶς ἀφίησι τὰ συριγμάτα. Πλὴν μὴ γένοιτο λέγειν αὐτὸν ὡς, Κατέπιον· μήτε καταλαβεῖν ἐν ἡμῖν ἡμέραν, ἢν ὁ συγκαίων ἥλιος κατεργάζεται! Εἶρηται γὰρ· Ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε. Ἦθοναῖς γὰρ καὶ θυμῷ συγκαίει καὶ τὴν πλάνην ἡμῖν ὡς φῶς καὶ γνώσιν παρέχεται. Ψάλλοντες οὖν ἐροῦμεν· Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ἀρα ζῶντας ἀνκατέπιον ἡμᾶς· καὶ τὸ, Λαμπτήρ δὲ ἀσεβῶν σβεσθήσεται.

Ἐποίησε Κύριος ἃ ἐνεθυμήθη. Οὐκ ἐξ ἐαυτῶν ἐποίησαν οἱ πολέμοι· Θεῷ γὰρ ἐδόκει, καὶ γέγονε. Διόπερ ἔλεγε καὶ Ναβουζαρδάν· Κύριος ὁ Θεός σου ἐλάλησε τὰ κακὰ ταῦτα εἰς τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἐπήγαγε Κύριος, ὅτι ἡμάρτετε αὐτῷ. Πᾶς οὖν

Vers. 15. Quid testificabor tibi? Absolutam significavit nequitiam quæ nullum virtutis haberet testimonium, nec ullum, qui similia peccaverit. Quid enim simile erit peccato illius qui longe a Deo factus est, et postquam prope accessit, reluctatus abscessit? Si enim non venissem, inquit ²⁵, et locutus illis non fuisset, peccatum non haberent. Quapropter et in his qui approximant mihi sanctus ero ²⁶: quoniam qui voluntatem Domini nescit, eamque non fecerit, paucis vapulabit; qui vero novit, illamque non fecerit, nullis plagis vapulabit ²⁷. Tantum igitur malum, cui prophetæ medicinam afferre non potuerunt, solius Dei indiget. Quamobrem et carnem induit, prophetis imbecillitatem fatentibus dicendo ²⁸: Domine, quis credidit auditui nostro? Dicebat etiam antea Jerusalem ²⁹: Videte si est dolor secundum dolorem meum. Igitur qui percussit, sanabit. Ipse enim dolorem inferit, et rursus liberat. Illud enim, Quis, et de iis quæ raro contingunt, et de iis quæ nunquam locum habent, ponitur. Nemo enim hominum a Deo illatam plagam curare potest.

Vers. 14. Prophetæ tui viderunt tibi vana. Vana prophetia est cui exitus non respondet, et quæ ab inanibus procedit idolis. Erant qui a seipsis vaticinabantur, videlicet pro pugillo hordei, et frusto panis, ut scriptum est ³⁰: qui peccatum arguere nesciunt, et a captivitate dæmonum liberare, jucundis sermonibus animas pervertentes. Quemadmodum autem rerum verarum assumptio et verbum quod a Deo accipiunt, natura vera sunt et conjungunt Deo, sic et verbum dæmonum fallax est, atque a Deo sejungit, et a divino auxilio depellit. Quænam vero sunt ejectiones non falsæ, ut dictum est, et assumptiones? Illæ videlicet quæ ab errore eripiunt, et ad Deum ducunt.

Vers. 16. Aperuerunt super te os suum inimici tui, etc. Inimicus enim noster diabolus circuit, ut leo rugiens, quærens quem devoret ³¹, et quasi serpens in nos sibilat. Verumtamen absit ut dicat, Absorbui; neque comperiat in nobis diem quem sol urens facit. Dictum est enim ³²: Per diem sol non uret te. Voluptatibus enim et ira comburitur, erroremque nobis quasi lumen et scientiam proponit. Cantantes itaque dicemus ³³: Nisi quia Dominus erat in nobis, forte vivos deglutissent nos; et illud ³⁴: Lampas impiorum extinguetur.

Vers. 17. Fecit Dominus quæ cogitavit. Non ex se 339 hostes fecerunt: ita enim Deo visum et factum est. Quare dicebat et Nabuzardan ³⁵: Dominus Deus tuus locutus est mala hæc in locum hunc, et adduxit Dominus, quoniam peccastis illi. Omnia

²⁴ Psal. III, 4. ²⁵ Joan. XV, 22. ²⁶ Levit. X, 5. ²⁷ Luc. XII, 47. ²⁸ Isa. LIII, 1. ²⁹ Thren. I, 12. ³⁰ Ezech. XIII, 19. ³¹ I Petr. V, 8. ³² Psal. CXX, 6.

³³ Prov. XIII, 9. ³⁴ Jerem. XI, 2. ³⁵ Psal. CXXIII, 2.

igitur qui iudicium non credit, audiet hæc verba. Omnes prophete hæc prædicebant, et a diebus antiquis Moyses in Deuteronomio hæc prænuntiabat.

Vers. 17. *Clamavit cor eorum ad Dominum.* Quandoque Scriptura sermonibus affectu plenis, et illis quæ sensu carent, tribuit sensum: colles exsidentes inducens montesque exsultantes, et colles ac lapides testes advocat; quod hic fieri non poterat, muro ab hostibus jam everso. Murus itaque hic est rex, et principis, et quicumque potentes civitatem murorum instar muniebant, quos hortatur ut iuges penitentiae lacrymas fundant, quas movet semper inuentibus lapsus murus; hæc, inquit, sunt illis, nisi forte rursus indicet virtutis olim custodientis mœrorem, hyperbolice hoc exprimens. *In tribulatione,* inquit ⁴⁸, *Domini recordati sunt ex toto corde.* Hoc igitur, inquit, facite nocte dieque lacrymantes, et *in cubilibus vestris compungimini* ⁴⁹, neque vos prudenter facturos existimate, si temperetis a lacrymis penitentiae; sunt enim ad salutem. Prudenter vero agit is qui non a bonis, sed a malis cessat. Mentem itaque semper cum Christo habeas conjunctam, ut te quasi pupillam oculi custodiat murusque tibi fiat.

Vers. 19. *Surge, exulta in nocte.* Attentum facit animum nox, colligente sese anima per sensuum quietem. Tunc jubet meditari in præceptis Dei, et cum Davide dicere ⁵⁰: *Nocte cum corde meo exercitabar, et sarriebat spiritus meus.* Cum nox in quatuor vigiliis divisa sit, dicito cum David ⁵¹: *Anticipaverunt vigilias oculi mei;* et cum Abacum ⁵²: *In custodiâ mea stabo, et exquiram quid loquetur in me Dominus Deus.* Tunc enim inquit ⁵¹: *Loquetur pacem in populo suo.* Exercere igitur in nocte præsentis sæculi; non enim est tibi *lucta adversus sanguinem et carnem, sed adversus principatus et potestates* ⁵³; *nescis enim quando Dominus domus veniet; sero, an media nocte, vel gallicinio, vel mane: ne adveniens repente inveniat nos dormientes* ⁵⁴. Et rursus ⁵⁵: *Si scires qua vigilia noctis latro venit, vigi- lares utique, nec sineres effodi domum tuam.*

Levu ad eum manus tuas. Bonorum videlicet operum actu. Non exigua res agitur, cum ob divini verbi defectum parvuli tui **340** deficiant, et stent in principio omnium compitorum præceptorum Dei, nec progredi possint absque Dei concursu et pane eorum confirmante.

Vers. 20. *Vide, Domine, et considera quem vindemiaveris.* Cum adhortatus esset propheta, Jerusalem permota est, dicitque ad Deum ⁵⁶: *Ne avertas faciem tuam a me. Respice in me, et miserere mei. Ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripuas me.* Major est plaga quam natura humana ferre

* Forte legendum συναψον, vel, συναπτέον.

ἀπιστῶν τῇ κρίσει, τῶν ῥημάτων τούτων ἀκούσεται. Πάντες οὖν οἱ προφῆται ταῦτα προύλεγον, ἐξ ἡμερῶν δὲ ἀρχαίων ὁ Μωϋσῆς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ταῦτα προεμήνυσεν.

Ἐδύσησε καρδία αὐτῶν πρὸς Κύριον. Ἔστιν ὅτε περιπαθεῖς ἡ Γραφή τοὺς λόγους ποιεῖ, καὶ τοῖς ἀναίσθητοις δίδωσιν αἰσθῆσιν, ἀλλομένους τε βουνοὺς εἰσαγάουσα, καὶ ὄρη σκιρτῶντα, καὶ βουνοὺς καὶ λίθους μαρτύρεται· ὅπερ ἐν τούτοις ἀδύνατον, τοῦ τεύχους ὑπὸ τῶν πολεμίων καθηρημένου. Τεῖχος οὖν ἐνταῦθα βασιλεὺς τε, καὶ ἄρχοντες, καὶ ὅσοι δυνάμει ταύτην περιτειχίζοντες, ὧς ἀξιοὶ χέειν μετανοίας ἀδιάλειπτα δάκρυα, ἃ τοῖς ὁρῶσι διὰ παντὸς προξενεῖ πεπτωκόσ· ταῦτα, φησὶν, ὑπάρχει αὐτοῖς, καὶ εἰ μὴ πάλιν τὴν λύπην σημαίνει τῆς πάλα φρουρούσης δυνάμεως, ὑπερβολικῶς τοῦτο δηλῶν. Ἐν θλίψει δὲ, λέγει, τοῦ Κυρίου ἐμνήσθησιν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας. Τοῦτο τοίνυν ποιήσατε, φησὶν, νυκτὸς καὶ ἡμέρας· δακρύνοντες, καὶ ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανούγητε· μηδὲ νῆψιν ἡγεῖσθε τὴν ἀπὸ τούτων ἀπαλλαγὴν· μετανοίας γὰρ εἰς σωτηρίαν ἐστί. Νήφει δὲ τις οὐκ ἀγαθῶν, ἀλλὰ χειρόνων παυόμενος. Τὸν δὲ νεῦν συνάπτων· διὰ παντὸς πρὸς Χριστὸν, ὅπως ἂν σε φυλάξουσιν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ καὶ σοὶ τεῖχος γένηται.

Ἀνάστα, ἀγαλλίσασαι ἐν νυκτι. Προσεκτικὸν ἡ νύξ, συστρεφομένης ἐν αὐτῇ τῆς ψυχῆς ἐν τῇ τῶν αἰσθήσεων ἡρεμία· τότε καλεῖται μελετᾶν ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγειν μετὰ τοῦ Δαυὶδ· *Νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν, καὶ ἐσχαλλετὸ πνεῦμά μου.* Τῆς δὲ νυκτὸς εἰς τέσσαρας φυλακὰς διηρημένης, λέγει μετὰ τοῦ Δαυὶδ· *Προκατελάβοτο φυλακὰς οἱ ὀφθαλμοί μου· καὶ μετὰ Ἀββακούμ· Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι, καὶ ἀποσκοπεύσω τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ Κύριος ὁ Θεός.* Τότε γὰρ ἐρεῖς, ὅτι, *Λαλήσει εἰρήνην ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ.* Ἀδολέσχουν οὖν ἐν νυκτι τοῦ παρόντος αἰῶνος· οὐ γὰρ ἐστὶ σοὶ ἡ πάλιν πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας· οὐκ οἶδας γὰρ πότε ὁ Κύριος τῆς οἰκίας ἔρχεται, ὄψῃ, ἢ μεσονυκτίῳ, ἢ ἀλεκτροφωνίας, ἢ πρωτῶ, μὴ, ἐλθὼν ἐξαίφνης, εὐρήσῃ ἡμᾶς καθυδούοντας. Καὶ πάλιν· *Εἰ γὰρ ἤδεις ποῖα φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐρηγήρησας ἂν καὶ οὐκ ἂν εἰσας διοργήσαι τὴν οἰκίαν σου.*

Ἄρον πρὸς αὐτὸν χεῖράς σου. Διὰ τῆς τῶν καλῶν ἐργασίας. Οὐ περὶ τῶν τυχόντων ὁ ἄγων, δι' ἀπορίαν τοῦ θεοῦ λόγου τῶν σῶν ἐκλειπόντων νηπίων, καὶ ἰσταμένων ἐπ' ἀρχῆς πασῶν ἐξόδων ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ προσηγαί μὴ δυναμένων ἀνευ Θεοῦ συνεργίας, καὶ τοῦ στηριζόντος ἄρτου καρδίαν.

Ἴδε, Κύριε, καὶ ἐπίβλεψον τινὶ ἐπεθύλλισας. Τοῦ προφήτου παραινέσαντος, Ἱερουσαλήμ ἐπέισθη, καὶ λέγει πρὸς τὸν Θεόν· *Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ. Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐλέησόν με. Μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγηξαι με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με.* Μερίζων ἀνθρωπίνης

⁴⁸ Osce vi, 1. ⁴⁹ Psal. iv, 5. ⁵⁰ Psal. lxxvi, 7. ⁵¹ ibid., 5. ⁵² Abac. ii, 1. ⁵³ Psal. lxxxiv, 9. ⁵⁴ Ephes. vi, 12. ⁵⁵ Marc. xiii, 35. ⁵⁶ Luc. xii, 59. ⁵⁷ Psal. xxvi, 9. xxiv, 16. vi, 2.

φύσεως ἢ πληγῆ. Οἶδα παραβάσα τὸν νόμον, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν ἐπιτιμίοις ὑποκειμένη, ἐν οἷς ἐστι καὶ τὸ· *Φάγη τὰ ἔργονα τῆς κοιλίας σου, κρέα υἰῶν σου, καὶ θυγατέρων σου.* Ἐνόμιζον ἕως ἀπειλῆς εἶναι τὰ ῥήματα. Ἐγγων, Κύριε, ὅτι ὁ νόμος σου ἀλήθεια. Ἰερέρως δὲ καὶ προφήτου σφαγῆν οὐκ ἐπιούμην ἐν μέσῳ νεφῶ.

Ἐκοιμήθησαν εἰς τὴν ἔξοδον παιδάριον καὶ πρεσβύτερος. Ἐπὶ γῆ ἦσαν ἐββίμμενοι πάντες οἱ δι' ἡλικίαν πρὸς τοὺς πόνους ἀδύνατοι, θέαμα λίαν ἐλειπνόν, ὡς καὶ νέων σφαγῆ καὶ παρθένων. Εἶθε καὶ τούτων σφαγαὶ πρὶν εἰς ζωὴν πικροτέραν ἀπάγεσθαι! Ἐξοδοὶ δὲ ζωῆς τὰ βιωτικά πράγματα, ἐν οἷς ἐκοιμήθησαν μὴ γρηγορήσαντες, μηδὲ προσευξάμενοι, κλείσαντες δὲ πρὸς ἁμαρτίαν καὶ εὐφροσύνην τοῦς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμούς. Καὶ τίνες οὗτοι; Εἰ μὲν παιδάρια, οὐ θαυμαστὸν ἄγαν· νυνὶ δὲ πρὸ τούτων οἱ δοκοῦντες προθεβηκέναι κατ' ἀρετὴν, καὶ πᾶς δὲ τὴν ψυχὴν ἀδιάφθορος, καὶ δυνατὸς ἐν πολέμῳ γέγονεν ἔχθροῖς ὑποχειρίος. Σὺ δὲ, ὡς ἀγαθός, τὴν τοιαύτην αὐτῶν καταπαύεις ζωὴν, καὶ κατατέμνεις πᾶσαν αὐτῶν σύστασιν τὴν ἐπὶ κακίῳ.

Ἐκάλεσας ἡμέρας ἑορτῆς παροικίας μου κυκλόθεν. Οἱ κύκλω μου, φησὶ, τὴν Ἰουδαίαν οἰκοῦντες τὴν εἰς ἐμὲ ἑορτὴν ἐνόμιζον καταφυγῆν, σωτηρίαν ἐντεῦθεν ἐλπίζοντες· ὧν οὐδεὶς ὑπολέλειπται διὰ τὴν σὴν αὐτοῖς ἐπενεχθεῖσαν ὄργην. Δι' ὧν γὰρ ἤμαρτον, πολλοὶ καὶ δυνατοὶ γεγόνασιν ἐχθροί.

ΚΕΦ. Γ'.

Ἐγὼ ἀνὴρ ὁ βλέπων πτωχείαν. Δεινὰ συνέβη τῷ προφήτῃ καὶ πρὶν ἀλῶναι τὴν πόλιν καὶ ταύτης ἐαλωκυίας. Διὸ, στοιχειώσεως ἐτέρας κατάρχων, ἐαυτὸν ἀποδύρεται πτωχείαν ὄρων καὶ ἡρμίαν τῆς πόλεως διὰ παιδείαν Κυρίου. Καὶ αὐτὸς οὐδὲν ἤττον γέγονεν ἐν ἐνδείᾳ ἀγαθῶν, ἅμα μὲν ἐν περιστάσει γεγονὸς ἠνίκα τούτους ἐξήλεγχεν, ὥστε λέγειν· *Διετέλεσα μυκτηριζόμενος πᾶσαν τὴν ἡμέραν· ἅμα δὲ καὶ ταῖς τῶν δεινῶν αὐτῶν κοινωνῶν συμφοραῖς, καὶ τῇ ἐκ συμπαθείας ὀδύνη.* Φησὶ δὲ καὶ κατὰ τὸν Δαυὶδ· *Σκιὰ θανάτου ἐπεσκίασέ με.* Ὅταν γὰρ δοκῇ πρὸς βραχὺ δίδόναι τοῖς πόνους ἀνακοιχῆν, αὐθις παλινδρομεῖ διηνεκῇ τιμωρίαν ποιούμενος.

Ἐπέστρεψε χεῖρα αὐτοῦ ὄλην τὴν ἡμέραν. Τὸ ὄλην τὴν ἡμέραν δηλοῖ καθ' ἐκάστην ἡμέραν· ὡς παρὰ τῷ Δαυὶδ· *Ὅλην τὴν ἡμέραν πολεμῶν ἔθλιψέ με.* Σημαίνει δ' ἂν τὸ, Ἐστρέψε χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ὅτι πάσαι μοι τὰ ἀγαθὰ χορηγῶν, νῦν τὰς παιδείας ἐπάγει, καθάπερ ἀλλάξας τὴν χεῖρα.

Ἐπαλαίωσε σάρκα μου, κ. τ. ε. Τὴν σαβρότητα τὴν συμβᾶσαν ἡμῖν ἐκ τῆς ἁμαρτίας σημαίνει.

Τοῦ αὐτοῦ. Συμφορὰ γὰρ ἐπίμονος γεροντικῆν ἀσθένειαν ἐμποιεῖ.

Ἀνγκοδόμησε κατ' ἐμοῦ. Οὐ γὰρ ἀφῆκέ με διαφυγεῖν τὰ δεινὰ πανταχόθεν πολιορκούμενον. Λέγοι δ' ἂν ἴσως καὶ τὸ περιδληθῆν τῇ πόλει τεῖχος πολέμου.

Ἐσκότεινοῖς ἐκάθισέ με. Τὴν αὐτὴν μετὰ τοῦ

possit. Scio legem tuam a me violatam, ideoque factam me esse poenarum ream, inter quas et illa est: *Comedes filios ventris tui, carnes filiorum tuorum et filiarum tuarum* 56. Nonnisi verba esse putabam. Cognovi, Domine, quoniam *lex tua veritas* 57. Sacerdotis vero et prophetæ necem non audi in medio templo.

Vers. 21. *Dormierunt in via parvulus et senex.* Prostrati erant in via omnes qui propter aetatem laboribus erant impares, spectaculum plane miserabile, æque ut cædes juvenum et virginum. Atque utinam et hi fuissent perempti antequam essent ad vitam acerbiorum adducti. Plateæ vero vitæ secularia negotia sunt, in quibus dormierunt, quod non vigilassent neque orassent, sed clausissent ad peccandum et ad voluptates animæ oculos. Et quinam surti hi? Si quidem parvuli, non valde mirandum; nunc vero ante hos ii sunt qui in virtute profecisse videntur, sed et omnis animo incorruptus, et bello fortis in ditionem inimicorum redactus est. Tu autem, tanquam bonus, tali eorum vitæ finem imponis, eorumque omnes conatus ad malum confringis.

Vers. 22. *Vocasti diem solemnitatis paræcias meas de circuitu.* Qui circa me, inquit, Judæam habitabant, solemnitatem suam esse existimabant ad me confugere, salutem inde sperantes; quorum nemo superstes est ob tuam in eos illatam iram. Ob quæ enim peccarunt, multos et potentes habuere hostes.

CAP. III.

Vers. 1. *Ego vir videns paupertatem.* Ante et post urbis excidium gravia passus est propheta. Idcirco novam elementorum seriem oriens, semet deplorat videns paupertatem solitudinemque civitatis corripiente Domino. Ipse quoque nihilominus paupertatis honorum laborabat, tum ob discrimen quod subiit eos redarguendo, ita ut diceret 58: *Perseveravi subsannatus tota die;* tum quia calamitatum eorum particeps erat, et commiserationis affectu dolebat. Dicit etiam cum Davide: 59 *Umbræ mortis cooperuit me.* Cum enim 341 videtur ad modicum tempus inducias malorum dare, rursus recurrit perennem inferens punitionem.

Vers. 3. *Convertit manum suam tota die. Tota die,* idem significat ac quotidie: sicut etiam apud David 60: *Tota die impugnans tribulavit me.* Illud autem: *Convertit manum suam,* significare etiam poterit quod olim mihi bona suppeditans, nunc castigaciones infert, manu quasi conversa.

Vers. 4. *Vetustam fecit carnem meam, etc.* Debilitatem in nobis ex peccato ortam significat.

Ejusdem. Assidua quippe calamitas senilem nobis efficit imbecillitatem.

Vers. 5. *Ædificavit contra me.* Non enim permisit me undique obsidione oppressum effugere miserias. Intelligit fortasse etiam hostium murum quo civitas fuit circumvallata.

Vers. 6. *In obscuris collocavit me.* Eisdem vocis

56 Deut. xxviii, 55. 57 Psal. cxviii, 142. 58 Jerem. xx, 7. 59 Psal. xliiii, 20. 60 Psal. lv.

profert ac David: *Sedere me fecerunt in obscuris quasi mortuos sæculi* ⁶¹. Hoc autem propter carceres in quos conjiciebantur ab hostibus, nec non et propter missas a Deo calamitates: animæ enim tenebræ tentationes sunt. Speciatim vero et Jeremiam Paschor in cataractem obscurum tenebricosumque conjecit ⁶², qualis erat et spelunca David, in qua a Saule abscondebatur ⁶³. Possunt etiam hi duo threni ad Christum referri, cujus typus erat Jeremias, tanta a Judæis passum, et demum sepulturæ traditum.

Vers. 7. *Circumædificavit vias meas*. Inevitabilis me malis oppressit, imponens cervici meæ populum crudelem et exasperantem, et pondus gravius quam ferre possim. Neque exauditus sum, etsi sæpe preces effudi ut allevarer; exaudiri enim sancto jugum catenas ferreas quas Dei jussu pro ligneis sibi circumposuit. Legitur etiam sic ⁶⁴: *Aggravavit æs cervicis meæ*. Obstruxit enim orationes meas, quando dixit illi ⁶⁵: *Ne ores pro illis; non enim exaudiam te*.

Vers. 8. *Obstruxit semitas meas*. Sæpe sum aggressus; ministerio me renuntiare non permisisti. Dicebat enim ⁶⁶: *Non nominabo nomen Domini*, et quasi a quopiam compellebatur. Obstruit vero vias peccatorum, cum illis peccare non permittit. At non talis erat propheta, qui dicit ⁶⁷: *Non sedi cum consilio ludentium*.

Vers. 11. *Totendit arcum suum*. Omnes, ait, suas sagittas in me jecit, meam vulnerans concupiscentiam, neque permittens mihi, ut agerem quod vellem.

Vers. 13. *Immisit in renes meos sagittas suas*. Renes in Scriptura concupiscentiam significant; **342** jacula vero sagittæ sunt. Me porro tanquam mendacem deridebant, et factus sum illis cantilenæ argumentum. Dicebat quoque antea ⁶⁸: *Solus sedebam saturatus amaritudine*, et quæ sequuntur; ipse enim pro illis preces offerebat, et illi insidiabantur: nec tamen potuit recusare ministerium. Affligebatur itaque et cum pro illis pateretur, et cum patientibus condoleret, et pro peccantibus angeretur.

Vers. 16. *Et ejecit calculo*. *Calculo*, inquit, vel numero percussis singulis dentibus in maxilla, vel lapide duro. Et secundum David ait ⁶⁹: *Cum cinere panem meum manducabam*, indicans se præafflictione neque panem cum voluptate sumere. Non poterat igitur anima pace frui, cum et ita turbaretur, et insuper tumultus foris, intus pugnas videret. Quare omni spe boni abjecta, voces Job emisit: *Renuntiavit mihi misericordia, et spes mea a Domino*. Non enim præsentia mala superari poterant.

Vers. 25. *Bonus est Dominus sustentibus eum*. Nam cum erga omnes bonus sit, nostram patientiam exigit: animæ enim quærenti illum, bonum est quærere; quæ non turbata sustinet, donec mi-

Δαυὶδ ἀφῆκε φωνὴν εἰρηκότι· Ἐκάθισάν με ἐν σκοτεινοῖς ὡς νεκροὺς αἰῶνος. Τοῦτο δὲ διὰ τὰς ἀπὸ τῶν πολεμίων εἰρηκτὰς, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὰς ἐκ Θεοῦ συμφορὰς· ψυχῆς γὰρ σκότος οἱ πειρασμοί. Ἰδικῶς δὲ καὶ Ἱερεμίαν εἰς τὸν καταβράχτην ἐπέβαλεν ὁ Πασχὺρ, σκοτεινὸν ἦντα καὶ ἀρεγγῆ· ὅποιον ἦν καὶ τὸ Δαυὶδ τὸ σπήλαιον, ἐν ᾧ παρὰ Σαουλ ἀπεκρύπτετο. Δύναιτο δὲ καὶ εἰς Χριστὸν οἱ δύο θρηνοὶ λαμβάνεσθαι, οὗ τύπος ἦν Ἱερεμίας, τοσαῦτα παρὰ Ἰουδαίων πεπονθὸτος, καὶ τέλος τάφῳ παραδοθέντος.

Ἀγκοδόμησεν ὁδοὺς μου. Ἀφύκτοις με κακοῖς περιέβληχεν, ἐπιθείς τῷ τραχήλῳ μου λαβὴν ἀπτήν καὶ παραπικραίνοντα, καὶ μεῖζον ἢ κατ' ἐμὲ φορτίον. Οὐκ εἰσθηκούσθη δὲ κουφισθῆναι· εὐξάμενος· εἰσακουσθῆναι γὰρ τοὺς ἀγίους ἔσθ' ὅτε κωλύει τὰ πράγματα. Λέγει δὲ ζυγὸν καὶ τοὺς κλοιοὺς τοὺς σιδηροῦς, οὓς ἀντὶ ξυλλίων Θεοῦ κλεῖσει περιβάλλοντες. Φέρεται γὰρ καὶ γραφῆ· Ἐβάρυνε γὰρ τὸν χαλκὸν τοῦ τραχήλου μου. Ἀπέφραξε γὰρ τὴν προσευχὴν μου, καὶ λέξας αὐτῷ· Μὴ προσεύχου περὶ αὐτῶν, οὐ γὰρ εἰσακούσομαι σου.

Ἐρέφραξε ὀφθαλμούς μου. Ὁρμησα γὰρ πολλάκις· οὐ συνεχώρησας παραιτήσασθαι τὴν διακονίαν. Ἐφασκε γὰρ· Οὐ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ ὡς περὶ ὑπὸ τινος συναυνοῦντο. Ἐμφράττει δὲ καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν ἁμαρτωλῶν, οὐ συγχωρῶν ἁμαρτεῖν. Ἄλλ' οὐ τοιοῦτος ὁ προφήτης, ὅς γε φησὶν· Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου παιζόντων.

Ἐρέτεινε τόξον αὐτοῦ. Πᾶν αὐτοῦ, φησὶ, βέλος ἐκένωσε κατ' ἐμοῦ, τὴν ἐμὴν τιτρώσκων ἐπιθυμίαν, καὶ μὴ συγχωρῶν μοι πράττειν ὡς βούλομαι.

Ἐισήγαγεν ἐν τοῖς νεφροῖς μου τὰς φαρέτρας αὐτοῦ. Νεφροὶ δὲ ἐν τῇ Γραφῇ τὸ ἐπιθυμητικὸν, τοῖ δὲ τὰ βέλη. Καὶ με λοιπὸν ὡς ψεύστην διέσυρον, ὥδην με ποιήσαντες. Καὶ φθάσας δὲ ἔλεγε· Κατ' ἐμὸν ἐκάθήμεν, ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθη, καὶ τὰ ἐξῆς· ὁ μὲν γὰρ εἶλετο ὑπὲρ αὐτῶν, οἱ δὲ ἐπεβούλευον· καὶ ὁμοῦ τὴν διακονίαν οὐκ ἦν παραιτήσασθαι. Ἐπικραίνεται τοίνυν καὶ πάσων ὑπέρο κούτων, πάσχουσι συναλγῶν, καὶ ἀσεβοῦσιν ὑπεραχθόμενος.

Καὶ ἐξέβαλε ψήφω. Ψήφω, φησὶν, ἡ ἀριθμῶ καθ' ἕκαστον ὀδόντα παιομένου κατὰ τῆς σιαγόνης, ἡ λίθω σκληρῷ. Καὶ κατὰ τὸν Δαυὶδ δὲ φησὶ· Μετὰ σποδοῦ ἄρτον μου ἦσθιον· τὸ μηδὲ ἄρτον σὺν ἡδονῇ λαμβάνειν δηλῶν ὑπὸ θλίψεως. Οὐχ οἷον οὖν εἶναι τὴν ψυχὴν ἐν εἰρήνῃ ταύτῃ ταρρατομένην, καὶ προσέτι βλέπουσαν ἐξωθεν θορύβους, ἔσωθεν μάχας. Διὸ, μηδὲν ἐλπίσας χρηστὸν, τὰς Ἰωβ ἀφῆκε φωνὰς· Ἀπείπατό με ἔλεος, καὶ ἡ ἐλπίς μου παρὰ Κυρίου. Οὐ γὰρ ἦν νικῆσαι τὰ περιστώτα δεινά.

Ἀγαθὸς Κύριος τοῖς ὑπομένουσιν αὐτόν. Πρὸς πάντας γὰρ ὡν ἀγαθός, τὴν παρ' ἡμῶν ὑπμονὴν ἀπατεῖ· τῇ γὰρ ψυχῇ τῇ ζητούσῃ αὐτὸν ἀγαθὸν τὸ ζητεῖν· ἥτις ὑπομένει μὴ ταρρατομένη, μέχρι· τ)

⁶¹ Psal. cxlii, 3. ⁶² Jerem. xx, 2. ⁶³ i. Reg. xxiv, 4. ⁶⁴ Jerem. xxviii, 13. ⁶⁵ Jerem. iiv, 11. ⁶⁶ Jer. ix, 9. ⁶⁷ Jerem. xv, 17. ⁶⁸ Jerem. i, 17. ⁶⁹ Psal. ci, 10.

⁷ Scribendum fuisset: τὴν αὐτὴν τῷ... εἰρηκότι, vel: μετὰ τοῦ... εἰρηκότος.

ἔλεος ἀπατήσῃ, μὴδὲ μαθισταμένη, μέχρι τὸ σωτήριον ἐπιφανείῃ Κυρίου, εἰς τὸ ἐλπίζειν εἰς ἕτερον. Ἰσως δὲ καὶ ἠσυχάσῃ, λέγει, μὴ πολυπραγμονοῦσα τῆς Προνοίας τὰ κρίματα. Δεῖ τοίνυν, κἀν ἀγνοῶμεν, μὴ ἀφηγιάσαι Κυρίου.

Ἀγαθὸν ἀνδρὶ, ὅταν ἄρῃ ζυγὸν ἐν νεότητι αὐτοῦ. Ὅτι ὁ ζυγὸς αὐτοῦ χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον ἔλαφρον.

Καθήσεται κατὰ μόνας, καὶ σιωπήσεται, ὅτι ἤρεν ἐφ' ἑαυτῷ. Κἀν οὖν μηδεὶς αὐτῷ συμβαίνει περὶ τοῦ, μὴ δεῖ συνάπτεσθαι· ἀλλὰ κἀν μονωθῆ πρὸς τοῦτο, τοῖς δεδογμένοις ἐγκριτερεῖν, καὶ ἐνιδρῦσθαι βεβαίως· Κύριος γὰρ κατοικίζει μονοτρόπους ἐν οἴκῳ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, καὶ, Κατὰ μόνας ἐγὼ εἰμι ἕως οὗ παρέλθω, δηλονότι τοὺς πειρασμοὺς, φιλανθρωπίας τυχῶν.

Δώσει τῷ παύσει αὐτὸν σιαγόνα. Ταπεινώσει γὰρ ἑαυτὸν, φάσκων· Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός, εἰς τὸν οὐρανὸν ἐστὶν ἀνήρ, καὶ τῆς μὴ καταισχυνοῦσθαι ἐλπίδος πεπλήρωται, ὅποσον καὶ τὸ· Ἐκολλήθη τῷ ἐδάφει ἡ ψυχὴ μου.

Ὅτι οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἀπώσεται Κύριος. Οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα μνηεῖ· ἐρεῖ δὲ τῷ πρὸς ἀξίαν μετανοήσαντι· Διαλειπέτω ἡ φωνὴ σου ἀπὸ κλαυθμοῦ, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἀπὸ δάκρυος.

Κύριος οὐκ εἶπε. Διὰ τοῦτο μανθάνομεν μὴ εἰρηκέναι τὸν Κύριον, καὶ μὴδὲ αἴτιον εἶναι τοῦ ταπεινωθῆναι τοὺς δεσμίους τῆς γῆς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, οὐδὲ τὰ ἀνθρώπινα κρίματα ἐκκλίνειν κατέναντι τοῦ Θεοῦ· τὸ γὰρ δίκαιον ἀγαπᾷ καὶ εὐθύ· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ βξιο γενέσθαι καταδικάσαι ἀνθρώπων· οὐ γὰρ δύναται, φησὶ, τὰ ἐναντία ἐκ στόματος Κυρίου ἐξεληλυθέναι, τὰ ἀγαθὰ καὶ τὸ κακόν· Οὐδὲ γὰρ δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖ, οὔτε δένδρον πονηρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς. Τὸ οὖν ἀδικεῖσθαι ἀνδρας ὑπὸ πονηρῶν παρὰ τὴν θέαν κρίσιν ἐστὶ· γίνεται δὲ ὅμως ἐν τοῖς περιορισμένοις ὑπὸ Θεοῦ, καθὰ καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις ὑπὸ τῶν πολεμίων συνέβη, καὶ ἐν ἐπιστροφῇ Θεοῦ λύεται. Διὰ χρῆ ταύτην ἀναζητεῖν πὼς ἐπὶ τιμωρίᾳ παραδοθέντας.

Τί γογγύσει ἀνθρώπος; Μάτην ἄρα γογγύζοντες ἐπὶ τὸν Δημιουργὸν τὴν αἰτίαν ἀνάγομεν· ὅπερ ὁ ζῶν ἄνθρωπος οὐκ ἔχει ποιεῖν· νεκρῶν γὰρ ἐν ἁμαρτίαις ἢ τοιαύτη προαίρεσις, εἰ μὴ ἄρα διελέγχῃ τὸν ζῶντα καθ' ἁμαρτίαν, καὶ Θεὸν αἰτιώμενον. Ὡς οὖν ἐτέραν αἰτίαν οὐκ ἔχοντες, ἢ μόνους ἑαυτοὺς, τὰ παρ' ἑαυτῶν γενόμενα κρίναντες ἐπιστρέψωμεν.

Ἐξερευνήθη ἡ ὁδὸς ἡμῶν. Οὐκ ἐστὶ γὰρ ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον τὸν ἑαυτὸν ἀγνοήσαντα. Ἐπιγινώσκει δὲ τις ἑαυτὸν ἐπάγων ταῖς πράξεσι τὴν διάνοιαν, ἅμα μὲν ἐπισκοπῶν αὐτὰς, ἅμα δὲ καὶ νοεράς ἐργαζόμενος. Τότε γὰρ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμεθα, καὶ τὰ πρὶν ἐξομολογούμενοι λέξομεν, ὅτι, Ἠμάρτομεν, καὶ ἠρομήσαμεν ἀποστῆναι ἀπὸ σοῦ. Ἐπήγαγες, ὅτι δίκαιος εἰ ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησας ἡμῖν.

A sericordia veniat, neque transit ad sperandum in alterum, donec salutare Domini appareat. Fortasse vero, inquit, *et quiescet*, id est, providentiæ judicium curiose non exquiret. Oportet itaque nos, etsi ignoremus, non esse in Dominum refractarios.

Vers. 27. *Bonum est viro cum portaverit jugum in juventute sua. Quoniam jugum illius bonum et onus leve* 69.

Vers. 28. *Sedebit singulariter, et silebit, quia tulit super se. Licet ergo nemo cum eo consentiat de re aliqua, non oportet conjungi, sed etiam si solus sit, stare decretis et fixe illa tenere. Dominus enim habitare facit solitarios in domo*, inquit David 70; et, *Solitarius ego sum, donec pertranseam* 71, nimirum persecutiones, Dei benignitatem expertus.

B

Vers. 30. *Dabit percutienti se maxillam. Humiliabit enim se, dicens: Ego sum terra et cinis* 72, si vere est vir, et spei non confundentis plenus, cui illud etiam affine est 73: *Conglutinata est pavimeuo anima mea.*

Vers. 31. *Quia non repellit in sempiternum Dominus. Non in sempiternum irascetur; dicit autem ei qui dignam egerit poenitentiam* 74: *Deficiat vox tua a fletu, et oculi tui a lacrymis.*

Vers. 36. *Dominus non dixit. Ex his discimus non dixisse Dominum, nec auctorem esse, ut vincit terræ a peccato humiliantur, neque ut judicium humana detorqueantur in conspectu 343 Domini; justum enim rectumque diligit, imo neque ut digne homo condemnet; neque enim possunt, inquit, contraria ex ore Domini prodire, bona et malum; neque enim arbor bona fructus malos facit, neque arbor mala fructus bonos* 75. Quod igitur ab improbis injuriam homines patiantur, id præter divinum judicium fit; fit tamen in illis quos Deus aspernatur, sicut et Israelitis evenit ab hostibus, et respiciente Deo tollitur. Quamobrem hic Dei respectus quærendus ab iis est qui traditi sunt ad poenas.

Vers. 39. *Quid murmurabit homo? Frustra igitur murmurantes, in Creatorem culpam referimus: quod certe homo vivens facere non potest: mortuorum enim in peccatis hæc est sententia, nisi quid viventem in peccato redarguat, a quo Deus accusetur. Cum itaque nulla alia causa sit, quam ipsi nos, operum nostrorum ipsi judices convertamur.*

Vers. 40. *Investigata est via nostra. Ad Deum enim converti minime potest qui semetipsum ignorat. Novit vero seipsum qui mentem operibus adjicit, tum ad illa consideranda, tum ut ea mentis opera efficiat. Tunc enim revelata facie gloriam Domini speculamur* 76, et priora delicta confitentibus dicemus, *Peccavimus, impie egimus, a te aversi* 77. Induxisti, quoniam justus es in omnibus quæ fecisti nobis.

69 Matth. xi, 30. 70 Psal. LVII, 7. 71 Psal. cxl, 40. 72 Gen. xviii, 27. 73 Psal, cxviii, 25-74 Jerem. xxxi, 16. 75 Matth. vii, 17. 76 II Cor. iii, 18. 77 Dan. ix, 5.

Vers. 41. *Levemus corda nostra*. Levare corda in manibus, id significare videtur: tanquam in manus sumentes cogitationes, examinemus an puræ sint.

Vers. 43. *Operuisti in furore*. Etiam hæc sunt superioris confessionis pars quædam: veluti enim tenebras e nube effudisti nobis calamitates; et longe positos a te persecutus es, occidisti mortificans peccato per pœnas. Et quæ peccata nostra nos a te dividebant, tanquam nubes interjecta, preces nostræ ad te non perveniebant;⁷⁸ alæ enim columbæ nobis non erant ad supervolandum ac dicendum⁷⁹: *In Deo transgrediar murum*. Non enim facile erat pertransire peccatum, quippe quod solidum et tenebricosum est, utpote Spiritus sancti experts.

Vers. 47. *Timor et furor factus est nobis*. Symmachus, *terror*. Toto ore absorberunt nos et in profundum malorum delati sumus, timoris acurbationis pleni: cedit enim peccator in foveam quam fodit, pro iis quæ deliquit pœnas solvens. Et quoniam ante contritionem præcedit contumelia juxta Salomonem, hoc est, superbia, elati sumus, inquit, et contriti. Unde et David canit⁸⁰: *Ne adveniat mihi pes superbiæ, et manus peccatoris non moveat me*.

344 Vers. 48. *Emissiones aquarum deducet oculus meus super contritionem filiæ populi mei*. Et tot mala passus, pro eorum auctoribus dolet. Ita *charitas non cogitat malum*⁸¹.

Vers. 49. *Oculus meus absorptus est*. Quasi dice-ret: oculus meus defatigatus est, et non tacebit, eo quod non sit cessatio. Symmachus dixit: *Oculus meus perstitit, et non cessavit, eo quod non esset relaxatio*; Septuaginta autem significant, quod oculis etiam lacrymarum copia infirmatis, non tamen mihi temperavi, a planctu cessare non valens; Symmachus vero, quod perseveravi lacrymans, nec intermisi; assidua quippe oratio et lacrymarum copia Deum ad misericordiam trahunt.

Vers. 51. *Oculus meus racemabit*. Concidunt enim me lacrymæ, sicut vitem diligens vindemiator; at secundum Symmachum, *quoniam demerserunt me lacrymæ*, metaphora ab iis ducta qui in aquis suffocantur. Sed sustinens sustinebo Dominum donec avertat faciem suam a nobis. Quando dicitur Deus respicere, id significat ipsum in nos intueri non dedignari. Illud vero, *præ cunctis*, exponit, apponens *in cunctas*, hoc est, de earum ærumnis; nam muliebris sexus virili miserabilior est.

Vers. 52. *Venantes venati sunt me quasi avem*, etc. Quæ passus est narrat: injectus enim fuit in lacum, et, quantum in illis fuit, mortuus est; sed præter spem sospes cum David clamabat⁸²: *Anima mea sicut passer erepta est de laqueo venantium*; neque enim *in terram cadere poterat absque Patre qui in*

Ἀναλάβωμεν καρδίας ἡμῶν. Τὸ ἀναλαβεῖν καρδίας ἐπὶ χειρῶν δοκεῖ δηλοῦν τὸ οἰνεῖ μετὰ χεῖρας λαβόντες τὰς ἑαυτῶν ἐννοίας ἐξετάσωμεν, εἴτερά εἰσι καθαρά.

Ἀπεσκέπασας ἐν θυμῷ. Καὶ ταῦτο φρασάσης ἐξομολογήσεως μέρος· ὡς γὰρ σκότος ἡμῖν ἐκ νεφέλης ἐπήγαγες τὰς τῶν δεινῶν περιστάσεις, καὶ μακρὰν ὄντας ἀπὸ σοῦ κατεδίωξας, ἀπίωλεσας νεκρῶν τῇ ἀμαρτίᾳ διὰ τῆς τιμωρίας. Καὶ ἐπεὶ περ αἱ ἀμαρτίαι ἡμῶν διέστων ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ, ὡς περ διατειχιζούσης νεφέλης, οὐκ ἐφθανεν ἡμῶν ἡ προσευχὴ πρὸς σέ· οὐ γὰρ εἶχομεν πτερυγίας περιστερᾶς ὑπερίπτασθαι τε καὶ λέγειν· Ἐν τῷ Θεῷ ὑπερβήσομαι τείχος· οὐ γὰρ ἦν εὐχερὲς παρελθεῖν τὴν ἀμαρτίαν, στερεὰν τε οὔσαν καὶ σκοτεινὴν, Πνεύματος ἀμοιρον Β ἀγίου.

Φόβος καὶ θυμὸς ἐγενήθη ἡμῖν. Σύμμαχος, *πτόησις*. Ὅλη στόματι κατέπιον ἡμᾶς, καὶ εἰς βάθος κακῶν ὑπηρέθημεν, φόβου καὶ ταραχῆς ἐμπλήσθέντες· ἐμπίπτει γὰρ εἰς ὃν ὤρυξε βύθρον ὁ ἀμαρτωλὸς, διδοὺς ὧν ἡμαρτε δίκας. Καὶ ἐπεὶ πρὸ συντριβῆς ἡγείται ὕδρις κατὰ τὸν Σολομῶντα, τουτέστιν ὑπερηφανία, ἐπήρθημέν τε καὶ συνετριβήμεν. Ὅθεν ὁ Δαυὶδ μελωδεῖ· *Μὴ ἐλθῆτω μοι ποὺς ὑπερηφανίας, καὶ χεὶρ ἀμαρτωλοῦ μὴ σαλεύσαι με*.

Ἄφέσεις ὑδάτων κατάξει ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου. Καὶ τούτῳτα πιδόν, τῶν ἐδρακόντων ὑπεραλγεῖ. Ὑψιὺς ἢ ἀγάπη τὸ κακὸν οὐ λογίζεται.

Ὁ ὀφθαλμὸς μου κατεπόθη. Ἀντὶ τοῦ· Ὁφθαλμὸς μου κατεπόθη, καὶ οὐ σιγήσεται τοῦ μὴ εἶναι ἐκνηψιν, Σύμμαχος εἶπεν· Ὁ ὀφθαλμὸς μου ὑπέμεινεν, καὶ οὐκ ἐπαύσατο τοῦ μὴ εἶναι ἄνεσιν· δηλοῦσ· δὲ οἱ μὲν Ἐδομῆκοντα, ὅτι καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκ πλῆθους δακρῶν ἡσθενηκῶτων οὐ διέλειπον ὄλωσ, ἀνανῆψαι τοῦ κλαυθμοῦ μὴ δυνάμενος· ὁ δὲ Σύμμαχος, ὅτι, ἐπέμεινά τε δακρῶν, καὶ οὐ διέλειπον· προσευχὴ γὰρ ἐκτενῆς καὶ δακρῶν ἐπίτασις τὸν Θεὸν ἐφέλκει πρὸς ἔλεον.

Ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐπιφύλλει. Κατακόπτει γὰρ με τὰ δάκρυα, καθάπερ ἀμπλον ἀκριθῆς τρογγιτῆς· κατὰ δὲ Σύμμαχον, ὅτι *κατεπότισάν με τὰ δάκρυα*, τῇ τῶν ἐν ὕδατι πνιγομένων μεταφορᾷ. Ὑπομένων δὲ ὑπομενῶ τὸν Κύριον, μέχρι τοῦ ἀποστρέφειν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀφ' ἡμῶν. Τὸ διακῦψαι δὲ τὸν Θεὸν, τὸ τῆς ἐπισκοπῆς ἡμᾶς ἀξιώσασαι δηλοῖ. Ἐξηγείται δὲ τὸ *παρὰ πάσας, ἐπὶ πάσας* ἐπενεγκῶν, τουτέστιν ἐπὶ ταῖς αὐτῶν συμφοραῖς· τὸ γὰρ θῆλυ γένος τοῦ τῶν ἀρρένων ἐλεεινότερον.

Θηρεύοντες ἐθήρευσάν με ὡς στρουθίον. Ἡ πειπονθε λέγει· ἐνεβλήθη γὰρ λάκκῳ, καὶ, ὅσον ἦεν εἰς ἐκείνους, ἀπέθανεν· σωθεὶς δὲ παρ' ἐλπίδα ἐβόα μετὰ τοῦ Δαυὶδ· Ἡ ψυχὴ μου ὡς στρουθίον ἐβύσθη ἐκ τῆς παρίδος τῶν θηρευόντων· οὐ γὰρ ἦν πεσεῖν ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν

⁷⁸ Psal. LIV, 7 ⁷⁹ Psal. XVII, 50. ⁸⁰ Psal. XXXV, 12. ⁸¹ I Cor. XIII, 5. ⁸² Psalm. CXXIII, 7.

τοῖς οὐρανοῖς, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Ἡ αὐτοῖν δὲ ἐαυτὸν φησιν, ἢ καὶ τὰ τοῦ λαοῦ οικειούμενος πάθη. Ἀλλὰ τὸ, *δωρεάν*, περὶ ἐαυτοῦ εἰκότως ἂν λέγοιτο. Τί γὰρ αὐτοὺς ἠδίκησε, μᾶλλον δὲ οὐκ εὐηργέτησεν;

Ἐδικασας, Κύριε, κ. τ. ε. Ἐδικασεν ὁ Θεὸς ἀποκτείνας τὸν ψευδοπροφήτην, καὶ τὸν βασιλέα παραδούς, καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ παραδούς τὸ ἔθνος εἰς ἄλωσιν.

Ἐγὼ δὲ ἐπ' ὀφθαλμούς αὐτῶν. Τὸ δὲ, *Ἐγὼ ἐπ' ὀφθαλμούς αὐτῶν*, ὅτι βαρὺς ἤμην αὐτοῖς καὶ φαινόμενος.

Ἀποδώσεις αὐτοῖς ἀνταπόδομα, Κύριε, κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν. Ἐλεγε καὶ πρόσθεν· *Συντέλεσον αὐτοὺς, καὶ ἔσται σου ὁ λόγος ἐμοὶ εἰς εὐφροσύνην καὶ χαρὰν καρδίας μου.* Ταῦτα γέγονα μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλήν, ὅτε πανταχοῦ διεσπάρησαν· ἦλθε γὰρ ἐπ' αὐτοὺς πᾶν αἷμα δικαίων ἐκχυθέν. Τὸ τοίνυν συντελέσει τὸ τέλος λαβεῖν τὴν κατ' αὐτοὺς λατρείαν, καὶ τὸ μηκέτι χρηματίζειν ἔθνος Θεοῦ.

Ἀποδώσεις αὐτοῖς ὑπερασπισμόν, καρδίας μου μόχθον. Ὅτι δώσεις αὐτοῖς μόχθον εἰς ἀσθήσιν τοῦ ποιοῦ ὑπῆρχες ὑπερασπίζων αὐτῶν, ἵνα σε καὶ πάλιν ζητήσωσιν· εἰ δὲ μὴ, *καταδιώξεις αὐτοὺς ἐν ὄργῃ σου.*

ΚΕΦ. Δ'.

Πῶς ἀμαυρωθήσεται χρυσίον. Τῆς νῦν παρούσης τετάρτης στοιχειώσεως ἀρχόμενος, τὸν περὶ τῶν ἐπιφανῶν ἐξαιρέτως ἐπανέλαβε θρήνον, ἡμαυρωθῆναι λέγων τὴν ἐπιφάνειαν ἐκκεχυμένου τε δίκην ὕδατος ἠφανίσθαι.

Ἐξεχύθησαν λίθοι ἅγιοι. Ἅγιοι δὲ ὡς ἐκλεκτοὶ διὰ τοὺς πατέρας, ἢ διὰ τοὺς σὺν Ἰωακὴμ ληφθέντας ἁγίους, οὐς ἀπεικάσε σύκοις χρηστοῖς. *Καὶ μετ' ἄλλα.* Ἐξόδων δὲ, τῶν ἀπὸ τῆς ἁγίας γῆς ἀπαγούσων εἰς ἀπώλειαν, καὶ εἰς τὸν νοητὸν Βαβυλώνιον, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Ἐπίοις δ' ἂν τὸν θρήνον καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ θεοσεβείας μεταβαλλόντων, εἶπερ εἶεν ἐπίσημοι, καὶ πλάνης ἠγοῖντο τοῖς ἄλλοις, καταλιπόντες μὲν τὴν πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος, γεγονότες δὲ λάκκοι συντετριμμένοι, οἱ οὐ δύνανται στέγειν. Ὅθεν εἰκότως ἐκχέονται περὶ πλάνην ἀοριστοῦντες.

Οἱ υἱοὶ Σιών οἱ τιμίμοι. Οἱ κομῶντες ἐπὶ πλοῦτῳ, φησὶν, ἢ καὶ χρυσοῦ τιμιώτεροι πῶς οὕτω τοῖς εὐτελεσί καὶ συντετριμένοις ἀπαχθέντες εἰς δουλείαν εἰκάσθησαν; Ἐφη δὲ τούτοις αὐτοὺς ἀπεικάζεσθαι καὶ ἠνίκαι, κατελθὼν εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως, λαθῶν ἀγγεῖον συνέτριψεν. Ἀπεικάζει δὲ αὐτοὺς καὶ Ἡσαίας πόλει πεσοῦση, *Καὶ τὰ πτώματα*, λέγων, αὐτῆς ἔσται ὡς *συντερίμματα ἀργείου ὀστρακίονου.*

Καὶ γε δράκοντες ἐξέδυσαν μαστοὺς. Περὶ λιμοῦ τῶν ἐνδόξων λέγει βρεφῶν, ὡς τῆς Ἱερουσαλήμ μηδὲ τοῖς ἁγίοις ζώοις ὁμοίως θηλὴν αὐτῆς προτεῖναι δεδυνημένης. Ἡ δὲ τοῦ πάθους ὑπερβολὴ καὶ

caelis est, ut ait Salvator ²². Vel igitur de se ipso loquitur, vel etiam populi ærumnas pro suis habet. Verum illud, *gratis*, convenienter de ipso dicitur. Quid enim illis incommodi unquam attulit, vel quo potius beneficio non affectit?

Vers. 58. *Judicasti, Domine*, etc. Judicavit Dominus, pseudopropheta interempto regeque tradito, denique propter Christum gente in captivitatem amandata.

Vers. 63. *Ego autem in oculos eorum*. Illud: *Ego super oculos eorum*, idem est ac si dicat: Ego illis vel solo aspectu molestus eram.

Vers. 64. *Retribues eis retributionem, Domine, juxta opera manuum suarum*. Dicebat etiam supra: *Consume illos, et erit tuus sermo mihi in lætitiā, et gaudium cordis mei*. Hæc evenerunt post inita in Salvatorem nostrum insidiarum consilia, cum in omnes partes dispersi sunt: venit quippe *super illos omnis sanguis justus effusus*. Consumuntur itaque, cum cultus illorum finem accipit, neque ultra Dei gens nominantur.

Vers. 65. *Reddes eis tegumentum, cordis mei laborem*. **345** Quoniam dabis illis laborem, ut sentiant quis quantusque esses dum illos protegeres, ut rursus te quærant; alioquin, (vers. 66) *persequeris eos in ira tua*.

CAP. IV.

Vers. 1. *Quomodo obscurabitur aurum*. Initio hujus quartæ elementationis lamentationem præcipue de nobilibus resumpsit, claritatem generis iniquiens obscuratam fuisse et instar aquæ effusæ evanuisse.

Effusi sunt lapides sancti. Sancti, quia electi propter patres, vel propter eos sanctos qui una cum Joacim capti sunt, quos sicut bonis assimilavit ²⁴. *Et paucis interjectis*: Viarum, earum nempe, quæ a terra sancta ducunt in perniciem, et spiritualem Babylonium, ut discant non blasphemare. Poteris item lamentationem aptare iis qui a Dei cultu recedunt, si celebres sint, ducesque erroris se aliis præbeant, qui relicto fonte aquæ vivæ facti sunt lacus contriti non valentes continere. Unde meritò effunduntur dum in varios dilabuntur errores.

Vers. 2. *Filii Sion inclyti*. Divitiis, inquit, florentes, vel etiam auro pretiosiores, quomodo vasis vilibus fragilibusque comparati sunt in servitutem abducti? His autem similes illos etiam dixit, cum descendens in domum figuli arreptum vas confregit ²⁵. Isaias etiam eos comparat solo æquatæ civitati: *Et casus*, inquit ²⁶, *illius erunt, quasi fragmenta vasis testacei*.

Vers. 3. *Etiam dracones nudaverunt mammæ*. De fame nobilium puerorum loquitur, quod Jerusalem nec immanium more belluarum mammæ illis præbere potuerit: siquidem doloris excessus etiam

²² Matth. x, 29. ²³ Jerem. xxiv. ²⁴ Jerem. xix, 1. ²⁵ Isa. xxx, 14.

naturæ oblivionem efficit. Dracones autem, vel cum Symmacho Sirenas, malignos spiritus intelliges, qui suos filios pravo lacte aluerunt. Tales autem sunt qui impiorum doctrinis instituuntur.

Lactaverunt catuli eorum filias populi mei in incurabile quasi struthio in deserto. Quomodo enim non sunt filix qui effeminati sunt? Quos etiam sibi masculis occisis conservat Pharao, cujus et doctrinam Deo vacuam depascuntur, instar struthiocamelorum avolare non valentes, sed semper humi currentes. Sic enim *struthium* Symmachus reddidit, horum vero magistros non incongrue *Sirenas* nuncupavit: ut enim gentilium fabulis traditum est, illæ per voluptatem illectos quoslibet perimebant, sicut veneno **346** mordentes filium dracones. Hoc ergo exprobat præclaris illis magistris, quod nec ut feræ in discipulos simile studium exhibuerint.

Vers. 4. *Adhæsit lingua lactentis, etc.* Hæc passi sunt cum obsiderentur et abducerentur. Poterit item dici *fame vexatos fuisse non panis, non aqua, juxta dictum propheticum* ⁸⁷, *aed audiendi verbum Domini.* Quare de infantulis eorum prophetat.

Ejusdem. Historice quidem ad ea rediit quæ tempore captivitatis contigerunt; spiritualiter vero de fame loquitur, cum Dei verbum a doctoribus non disseminatur.

Vers. 5. *Qui vescebantur deliciis.* Non enim adeo miserabiles sunt pauperes, dum male cum illis agitur. Hos autem plangit et Paulus, dicens ⁸⁸, *quorum adoptio et gloria.* Nunc enim vana meditantur, Moysis prophetarumque deliciis non fruuntur, juxta illud ⁸⁹: *Delectare in Domino.* Nullus quippe est qui alimentum verbi concoquat, neque saginati participes sunt vituli, quamvis ipsi illum mactaverint. Exitus vero vocat dispersiones, vel legalis litteræ sensus perversos.

Qui nutriebantur super coccinea. Prius quidem nutriebantur in cocco, effundendum olim Salvatoris sanguinem propheticæ audientes; at nunc terrenarum cogitationum sordibus pannosi sunt.

Vers. 6. *Quasi cursim, et non laboraverunt.* Symmachus pro, *quasi cursim*, interpretatus est *repente*, et pro, *non laboraverunt*, reddidit *quam non vulneraverunt.* Quid enim compendiosius verbo dicente ⁹⁰: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta, et solo voluntatis nutu tradente?* Iniquitas enim Jerusalem super iniquitatem Sodomorum magnificata est. Illi enim naturalem legem tantum habebant, hi vero et scriptam, et prophetas, et quæcumque Deus in illis mirabilia operatus est; et illi quidem in angelos, et similes sibi homines deliquerunt; hi vero in Salvatorem et Redemptorem, qui olim quidem ex Ægypto redemerat, nunc autem e dæmonum cultu,

A φύσεως λήθην ἐργάζεται. Δράκοντας δὲ, ἢ καὶ τὰς κατὰ Σύμμαχον Σειρήνας, ἀκούσεις τὰ πονηρὰ πνεύματα, τὰ τοὺς ἑαυτῶν νεογνοὺς πονηρῶ θηλάσαντα γάλακτι. Τοιοῦτοι δὲ οἱ ταῖς διδασκαλίαις τῶν ἀσεβῶν εἰσαγόμενοι.

Ἐθήλασαν σκύνοι αὐτῶν θυγατέρας λαοῦ μου εἰς ἀνίστατον, ὡς στρουθίον ἐν ἐρήμῳ. Ἡὼς γὰρ οὐ θυγατέρες οἱ ἐκτεθηλυμένοι, οὗς καὶ Φαραὼ περιποιεῖται φονεύων τοὺς ἄρρενας· οὐ καὶ τὴν διδασκαλίαν τὴν Ἐρημον Θεοῦ καταβάσκονται, ἀποπτῆναι κατὰ τοὺς στρουθιοκαμήλους μὴ δυνάμενοι, ἀλλὰ τὴν γῆν ἀεὶ διαθέοντες; Τὸ γὰρ στρουθίον οὕτως ἐξέδωκε Σύμμαχος· τοὺς δὲ τούτων διδασκάλους οὐκ ἀπεικίωτας *Σειρήνας* ἐκάλεσε· κατὰ γὰρ τὸν ἔξω μῦθον αὐταὶ διὰ τῆς ἡδονῆς τοὺς προστυχόντας ἀπώλλουσι, ὡς περ οὖν τὸν υἱὸν ἐνδακόντες οἱ δράκοντες. Ὅνειδίζει τοίνυν τοῖς δῆθεν ἀγαθοῖς διδασκάλους, ὅτι μὴδὲ τοῖσι ὁμοίως περὶ τοὺς φοιτῶντας ἐσπούδασαν.

Ἐκολλήθη ἡ γλῶσσα θηλάζοντος, κ. τ. ε. Ταῦτα πεπόνθασι πολιορκούμενοι τε καὶ ἀγόμενοι. Λέγεις δ' ἂν καὶ ὡς λιμὸν ὑπέμειναν *οὐκ ἄρτου, οὐχ ὕδατος* κατὰ τὸ λόγιον τὸ προφητικόν, ἀλλὰ τοῦ ἀκούσαι *λόγον Κυρίου.* Διὸ περὶ τῶν νεογνῶν αὐτῶν προφητεύει.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἱστορικῶς μὲν ἐπανήλθεν ἐπὶ τὰ συμβάντα ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας· πρὸς δὲ διάνοιαν περὶ τοῦ λιμοῦ διδασκαλικῶ φησιν.

C *Οἱ ἐσθλοῦτες τὰς τρυφάς.* Οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐλασσω οἱ πένητες οἱ κακούμενοι. Τούτους δὲ θρηγεῖ καὶ Παῦλος, ὡς ἡ υἱοθεσία, λέγων, *καὶ ἡ δύξι.* Κενὰ γὰρ νῦν μελετῶντες, οὐκ ἐντρυφῶσι Μωϋσεῖ τε καὶ τοῖς προφήταις, ὡς τὸ, *Κατατρυφήσοι τῷ Κυρίῳ.* Οὐδεὶς γὰρ ὁ πέπτων τὸν τρέφειμον λόγον, οὐδὲ τοῦ σιτευτοῦ μεταλαμβάνουσι μύσχου, καί περ αὐτοὶ τεθυκότες. Διεξόδους δὲ καλεῖ τὰς διασποράς, ἢ καὶ τὰς τῶν νομικῶν γραμμάτων παρατροπὰς.

Οἱ τιθηνοῦμενοι ἐπὶ κόκκῳ. Ἐτιθηνοῦντο τὸ πρὶν ἐπὶ κόκκῳ, τὸ μέλλον ἐκχεῖσθαι τοῦ Σωτῆρος αἷμα προφητικῶς προακούοντες, καὶ νῦν ἐκ τῶν γῆινων νομιμάτων βακκοδουτοῦντες.

Ὅσπερ σπουδῆ, καὶ οὐκ ἐπόνεσαν. Σύμμαχος τὸ μὲν, ὡς περ σπουδῆ, ἐξαπίτης ἐξέδωκε, τὸ δὲ, *οὐκ ἐπόνεσαν*, ἦν *οὐκ ἔτρωσαν.* Τί γὰρ θεῖον συντομώτερον λόγου φήσαντο; Ἰδοὺ ἀφίεται ὁμῖν ὁ οἶκος ὁμῶν ἔρημος, καὶ μόνῃ παραδόντος τῷ βούλεσθαι; Ἡ ἀνομία γὰρ τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὲρ τὴν Σοδόμων ἐμεγαλύνθη. Οἱ μὲν τὸν φυσικὸν νόμον εἶχον μόνον, οἱ δὲ καὶ γραπτὸν, καὶ προφήτας, ὅσα τε παραδόξως ὁ Θεὸς ἐργάζετο ἐν αὐτοῖς· καχεῖνοι μὲν ἡμαρτον εἰς ἀγγέλους καὶ τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους· οὗτοι δὲ εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Αὐτρωτὴν πάσαι μὲν ἐξ Αἰγύπτου, νῦν δὲ δαιμόνων λατρείας, εἴπερ ἐδέξαντο τὸν πρὸς αὐτοὺς ἐλθόντα προηγουμένως. *Οὐκ ἀπε-*

⁸⁷ Amos viii, 11. ⁸⁸ Rom. ix, 4. ⁸⁹ Psal. xxxvi, 4. ⁹⁰ Matth. xxiii, 38.

σταλήν γάρ, φησίν, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπο- A
λωλότα οἴκου Ἰσραήλ.

Ἐκαθαρίωθησαν Ναζηραῖοι, κ. τ. ἐ. Σύμμαχος, ἀγραιγοί, ἀφωρισμένοι αὐτῆς ὑπὲρ χιόνα, λαμπρότεροι γάλακτος, πυρρότεροι τὴν ξὺν ὑπὲρ τὰ περιβλεπτά· σάφειρος τὰ μέλη αὐτῶν, σκοτεινότερον ἀσβόλης τὸ εἶδος αὐτῶν. Τοὺς ἀγιάσαντας ἑαυτοὺς φησὶ τῷ Θεῷ· ἡγιασμένοι γάρ τὸ Ναζηραῖοι δηλοῖ. Οὕτω γάρ Σύμμαχος καὶ Θεοδοτίων ἐν τῷ Ἄμωσ ἡγιασμένους ἐξέδωκαν, Ναζηραλους εἰπόντες. Μήμενηται τούτων καὶ Μωϋσῆς· ὁποῖος ἦν καὶ Σαμψών· ἦσαν δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπιφανεῖς. Διὸ τὸ μὲν καθαρὸν αὐτῶν ἀντεξέτασε χιόνι, τὸ δὲ λαμπρὸν γάλακτι. Ἐπυρῶθησαν δὲ τῇ ἀσκήσει δοκιμασθέντες ὡς ἐπηγγέλλοντο τῷ Θεῷ. Οἱ ἐκλεκτοὶ δὲ αὐτῶν, ὃ δηλοῖ τὸ ἀπόσπασμα, πολιτείαν οὐράνιον ἔχουσι· τοιοῦτον γάρ τῆς σαφείρου τὸ χρῶμα· ἔχουσι δὲ καὶ χρυσεζούσας φλέβας, αἷς δὴ τὴν ξὺν αὐτῶν ὁ Σύμμαχος ἀπεικάζει, τὸ ἀδιάφθορον ἔχουσαν καὶ διάπυρον κατὰ θεοσέβειαν.

Ἐσκοτάσεν ὑπὲρ ἀσβόλην τὸ εἶδος αὐτῶν. Τῆς πνευματικῆς ἐξέπεσον ἐλλάμψεως, καὶ λιμῷ τῷ νοητῷ διετάκησαν, ὡς εἰκέναι ξύλοις ξηροῖς, τοῖς μὴ πεφυτευμένοις παρὰ ταῖς διεξόδους τῶν ὕδατων· ὁποῖοι νῦν οἱ παρὰ αὐτῷ ἱερεῖς, μηδεμίαν ἔχοντες εὐτροφίαν πνευματικὴν. Καὶ κατὰ τὸ ῥητὸν δὲ, ὅπ' αἰσχύνης ἀκρας τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἐμελαίνετο, ὅτι τοῖς ἄλλοις ὁμοίως ἀμαρτάνοντες ἀπήγοντο. Ἐπεὶ καὶ νῦν ἐπὶ τῶν καταισχυνομένων ἢ συνήθεια τῷ ὀνόματι κέχρηται.

Καλοὶ ἦσαν οἱ τραυματῆαι βομφαῖας, ἢ οἱ τραυματῆαι λιμοῦ. Πολέμῳ γάρ κρείττον συντόμως τελευτᾶν, ἢ λιμῷ δαμασθῆναι δι' ἀπορίαν τῶν ἐν ἀγρῷ γεννηθέντων. Εἰποὶς δ' ἂν βομφαῖαν εἶναι καὶ μάχαιραν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· φησὶ γάρ ὁ Παῦλος· Καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, ὅφ' οὗ φησεν ἡ νόμφη, πετρωμένη ἀγάπης εἰμι ἐγώ. Λέγει δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ· Περιζῶσαι τὴν βομφαῖαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατὴ, τῇ ὠραιότητι σου καὶ τῷ κάλλει σου. Ὑπὸ τοιαύτης πληγέντας βομφαῖας καλὸν ὕπὸ τοὺς πόδας πεσεῖν Ἰησοῦ κατὰ τό· Λαοὶ ἔποκάτω σου πεσοῦνται, τὴν αὐτοῦ ὁμολογήσαντας βασιλείαν, ἀλλ' οὐχ ἄλῳναι λιμῷ ψυχικῷ. Γέννημα γάρ χώρας ὁ Χριστός, ὃ ἐν Βηθλεὲμ γεννηθεὶς, ἦπερ οἶκος ἔρτου σημαίνεται, ὅπερ ἀγευστοὶ γεγονότες Ἰουδαῖοι εἰς δαιμόνων ἀπήχθησαν χώραν. Ἀγρός δὲ εὐλογημένος ὑπὸ Κυρίου, καὶ λίαν εὐώδης, ὅπερ ἔπνεεν Ἰακώβ, δηλοῖ Χριστοῦ τὴν Ἐκκλησίαν.

Χεῖρες γυναικῶν οὐκ ἐπιμύμων ἤφησαν τὰ παιδία αὐτῶν. Ἴνα μὴ δόξωσιν αἱ γυναῖκες δι' ὀμότητα βεβρωμέναι τὰ τέκνα, οὐκ ἐπιμύμων μὲν εἶναι φησίν· τῇ δὲ τῆς ἐνδίας ἀνάγκῃ προσάπτει τὸ πάθος. Τὸ δὲ ἤφησαν ἀνάψαι καὶ ὀπτῆσαι δηλοῖ, ὃ δὴ γέγονεν ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων πολιαρίας· διὸ καὶ σύντριμμα καλεῖ τὴν παντελῆ τοῦ ἔθνους ἀπώλειαν. Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν Θρήνων στοιχειώσει τοῦ παρόντος μέμνηται

¹⁴ Matth. xv, 24. ¹⁵ Amos ii, 11. ¹⁶ Num. vi, 18. ¹⁷ Ephes. vi, 17. ¹⁸ Cant. ii, 5. ¹⁹ Psal. xlvii, 4. ²⁰ ibid. 6. ²¹ Gen. xxvii, 27.

si cum qui ad ipsos præcipue venerat, recepissent. Non enim missus sum, inquit ¹⁴, nisi ad oves quæ perierant domus Israel.

Vers. 7. *Mundati sunt Nazeræi, etc.* Symmachus, immaculati, segregati ejus super nivem, candidiores lacte, rubicundiores habitu super conspicienas res; sapphirus membra illorum, obscurior fuliginis species eorum. De iis loquitur qui se Deo dedicaverunt: sanctificatos quippe vox Nazeræi significat. Sic enim Symmachus et Theodotio in Amos propheta sanctificatos transtulerunt ¹⁵. Meminit eorum et Moyses ¹⁶: qualis erat et Samson: erantque apud Judæos celebres. **347** Ideo puritatem eorum nivi comparavit, candorem lacti. Igniti autem facti sunt, exercitatione eorum quæ polliciti Deo sunt, probati. Electi porro ipsorum, quod excisio significat, vitæ genus ducunt celeste; talis enim est sapphiri color, qui etiam instar auri habet venas, quibus eorum habitum Symmachus assimilavit, ut incorruptum et religione ferventem.

Vers. 8. *Obtenebrata est super fuliginem species eorum.* Spiritualem amiserunt splendorem, fameque interiori contabuerunt, ita ut similes sint lignis aridis, quæ non sunt plantata secus decursus aquarum; quales illi nunc sunt sacerdotes, quibus spiritalis nulla pinguedo est. Secundum prophetæ verba, præ summo pudore facies eorum nigrescebant, quoniam æque ac alii peccantes adducebantur. Nam et nunc de iis qui pudore suffunduntur, hoc nomine consuetudo utitur.

Vers. 9. *Boni fuerunt occisi gladio, quam occisi peste.* Satius quippe est in bello breviter mori, quam fame vexari ob inopiam frugum agri. Poteris item dicere, gladium et ensem verbum Dei esse: ait namque Paulus ¹⁷: *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei, a quo sponsa, vulnerata, inquit ¹⁸, amoris ego sum.* Dicit etiam David ¹⁹: *Accingere gladio tuo super femur tuum, potens, specie tua et pulchritudine tua.* Ejusmodi percussos gladio bonum est sub pedibus Jesu cadere juxta illud ²⁰: *Populi sub te cadent, ejus fatentes regnum, et famem animæ non pati.* Terræ quippe fructus est Christus in Bethleem natus, quæ domum panis significat, quo non degustato Judæi in dæmonum regionem abducti sunt. Ager vero benedictus Domino, et multi odoris plenus ²¹, quem spirabat Jacob, Christi Ecclesiam notat.

Vers. 10. *Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos.* Ne viderentur mulieres præ immanitate filios devorasse, misericordes eas vocat, sed necessitati tribuit rem adeo gravem. *Coxerunt* vero, torrere et assare significat: quod Romanis obsidentibus contigit. Quare et contritionem appellat perfectum gentis exterminium. Et in secunda Threnorum serie hujus miseriæ mentionem fecit. Hoc

vero et cætera alia mala diligenter Josephus prosecutus est in libris *De captivitate* 99.

Vers. 11. *Complevit Dominus furorem suum*. Postquam enim in Christum debacchati sunt, exterminati sunt.

Vers. 12. *Non crediderunt reges terræ*. Fortasse etiam propter locorum munitionem, et muri 348 atque habitatorum fortitudinem, et maxime propter Deum qui semper urbem defenderat; quamquam ante Nabuchodonosor 1, Ægyptius ingressus frequenter thesauros a domo Domini tulit, sed urbem non diripuit; non enim valde affligebat, etsi hostis erat 2; ut ne dicam novi nihil esse, quod bis ac ter miraculum hoc evenerit. Poteris etiam per reges terræ, intelligere dæmones qui rerum terrenarum imperium tenuerunt, de quibus dictum est 3: *Astiterunt reges terræ et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus*. De quibus quinam essent, illud indicat 4: *Si enim cognovissent, nunquam Christum gloriæ crucifixissent*; et illud 5: *Ut cognosceretur principibus et potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei*. Opinabantur enim nunquam tradendam esse Jerusalem in finem, promissum patribus factum, quoad hæc gens maneret duraturum putantes, et nihil de Christo scientes.

Vers. 13. *Propter peccata prophetarum ejus, etc.* Sanguis justus proprie Salvatoris Christi est, quo effuso penitus interierunt, cum ob prophetarum sanguinem moderate castigati fuissent.

Vers. 14. *Commoti sunt vigiles ejus, etc.* Symmachus ait: *Instabiles facti sunt, cæci in exitibus, polluti sunt in sanguine, ut non possent tangere vestes eorum*. Vigiles Scriptura angelos vocat, ut apud Danielelem 6. Hi vero erant, per quos fortasse lex etiam per Moysen data est, secundum illud 7: *Si enim per angelos pronuntiata lex*. Hi namque postquam in ea divinoque templo permanserunt, commoti abierunt. Josephus enim refert in libris *De captivitate* 8, sacerdotes, cum noctu in templum venissent ad ministeria, ut mos erat, obeunda, primo quidem commotionem a se perceptam dixisse, deinde vocem a multis prolatam audisse: *Recedamus hinc*; quando, ut Symmachus exponit, *instabiles errantesque facti sunt ac cæci in exitibus*. Non enim erat visio distinguens, non rex, non propheta, non dux; defecerunt enim ubi is advenit cui *reposita erant, qui erat expectatio gentium* 8.

Vers. 15. *Recedite ab immundis*. Apostolis mandat e medio Judæorum fugere Christi sanguine pollutorum. Eorum porro vocationem angelis commisit: nisi velimus dicere, quod apostolis præcipiat, ut immundos ad poenitentiam vocent; quod utique fecerunt, cum dixerunt 10: *Vobis oportebat primum verbum Dei annuntiare*; illis vero nolentibus fugere jubet. Ergo nolentibus illis dicunt 11: *Ecce convertimur ad gentes*.

99 lib. vi. *De captiv.*, c. 21. 1 III Reg. xiv, 26. 2 II Paral. xii, 9. 3 Psal. ii, 2. 4 II Cor. ii, 8. 5 Eph. iii, 10. 6 Dan. iv, 10. 7 Hebr. i, 2. 8 lib. vi *De captiv.*, c. 31. 9 Gen. xlii, 1. 10 Act. xiii, 46. 11 *ibid.*

πάθους· καὶ τοῦτο δὲ καὶ τὰλλα πάθη μετ' ἀκριβείας Ἰωσήπος ἐν τοῖς περὶ ἀλώσεως παρέδωκεν.

Συνετέλεσε Κύριος θυμὸν αὐτοῦ. Μετὰ γὰρ τὴν κατὰ Χριστοῦ παροινίαν συνετελέσθησαν.

Ὁὐκ ἐπίστευσαν βασιλεῖς γῆς. Ἰσως δὲ καὶ διὰ τῶν τόπων ὄχυρὸν, καὶ τὴν οἰκητόρων ἰσχύϊν, καὶ μάλιστα διὰ τὸν ἀεὶ τῆς πόλεως ὑπερασπικότα Θεὸν· καίτοι περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ εἰσελθὼν ὁ Αἰγύπτιος πολλάκις ἔλαβε τοὺς θησαυροὺς ἐκ τοῦ οἴκου Κυρίου, ἀλλ' οὐ πορθήσας τὴν πόλιν· οὐ γὰρ ἄγαν ἐθλίβεν, εἰ καὶ ὑπῆρχεν ἐχθρὸς, πρὸς τῷ μηδὲ ἀπεμφαῖνον εἶναι, καὶ δύο, καὶ τρεῖς τὸ παράδοξον γενέσθαι. Αἰεὶ δ' ἂν βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ τοὺς δαίμονας τοὺς τῶν χοικῶν βασιλεύσαντας, περὶ ὧν εἶρηται· *Παρέστησαν πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἀρχόντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ*· περὶ ὧν τίνες εἰσὶν ἐδήλωσε τὸ, *Εἰ γὰρ ἐγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Χριστὸν τῆς δόξης ἐσταύρωσαν*· καὶ τὸ, *Ἦνα γνωρισθῆ ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσιαῖς ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἢ πολυποικίλους σοφία τοῦ Θεοῦ*· ὥντο γὰρ μὴ παραδίδοσθαι τὴν Ἰερουσαλὴμ εἰς τόλον μέχρι τοῦ ἔθνους τούτου τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγέλιαν οὐδένοι, μηδὲν εἰδότες περὶ Χριστοῦ.

Ἐξ ἁμαρτιῶν προφητῶν αὐτῆς, καὶ τὰ ἐξῆς. Αἴμα δίκαιον κυρίως τὸ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ὅπερ ἐχέαντες τελείως ἀπύλοντο, ἐπὶ τοῖς τῶν προφητῶν αἵμασι μετρίως σωφρονιζόμενοι.

Ἐσαλεύθησαν ἐρηγῆροροι, κ. τ. ε. Σύμμαχος φησιν· *Ἀκατάστατοι ἐγένοντο, τυφλοὶ ἐν ταῖς ἐξόδοις, ἐφύρασαν ἐν αἵματι, ὥστε μὴ δύνασθαι ἀψαθῆναι τῆς ἐσθῆτος αὐτῶν*. Ἐρηγῆρους Γραφῆ τοὺς ἀγγέλους καλεῖ, ὡς παρὰ τῷ Δανιήλ. Οὗτοι δὲ ἦσαν, δι' ὧν Ἰσως καὶ ὁ διὰ Μωϋσέως νόμος ἐδόθη κατὰ τὸ· *Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθείς νόμος*. Οὗτοι γὰρ, προσκαρτεροῦντες αὐτῇ καὶ τῷ θεῷ ναῶ, σαλευθέντες μετέστησαν. Ἰωσήπος γὰρ ἐν τοῖς περὶ ἀλώσεως ἱστορεῖ, ὡς νύκτωρ οἱ ἱερεῖς, προσελθόντες εἰς τὸ ἱερόν, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος ἦν, πρὸς τὰς λειτουργίας, πρῶτον μὲν κινήσεως ἔφασαν ἀντιλαμβάνεσθαι, μετὰ δὲ ταῦτα φωνῆς ἀθρόας· *Μεταβαλίνωμεν ἐντεῦθεν*· ὅτε καὶ κατὰ Σύμμαχον *ἀκατάστατοι καὶ ἀλήται γηγῆρασι καὶ τυφλοὶ, φησίν, ἐν ταῖς ἐξόδοις*· οὐ γὰρ ἦν ὄρασις διαστέλλουσα, οὐ βασιλεὺς, οὐ προφητῆς, οὐδὲ ἠγούμενος· ἐξέλιπον γὰρ, ἐπεὶ παρεγένετο ὃ ἀπέκειτο, ὃς ἦν *προσδοκία ἐθνῶν*.

Ἀπόστητε ἀκαθάρτων. Τοῖς ἀποστόλοις ἐντέλλεται ἐκ μέσου τῶν Ἰουδαίων φυγεῖν ἐπὶ τῷ αἵματι μολυνθέντων Χριστοῦ. Τὴν δὲ κλήσιν αὐτῶν καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐπέτρεψεν. Εἰ μὴ ἄρα τοῖς ἀποστόλοις καλεῖν εἰς μετάνοιαν αὐτοὺς τοὺς ἀκαθάρτους κελεύει· ὅπερ ἐποίησαν εἰπόντες· *Υμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον*· μὴ βουλομένων δὲ, προσάττει φυγεῖν· διὸ φασιν, ὡς μὴ θελόντων, τὸ· *Ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη*.

Ἔτι ἀνήφθησαν, καὶ γε ἐσαλευθήσαν. Δηλοῖ δὲ Α τὸ μὲν ἀνήφθησαν, τὸ τῆς ἀλώσεως πῦρ, τὸ δὲ, ἐσαλευθήσαν, τὴν εἰς δουλείαν μετάστασιν· τὸ δὲ, οὐ μὴ προσθῶσιν τοῦ παροικεῖν, ὅτι διηνεκῆ σχίσουσι παροικίαν, δευτέρως μὴκέτι δεόμενοι.

Πρόσωπον Κυρίου μερὶς αὐτῶν. Τὴν παρὰ Χριστοῦ τιμωρίαν δηλοῖ· λέγει γὰρ ὁ Δαυὶδ· Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακά. Οὐκ ἐπιβλέπονται δὲ παρ' αὐτοῦ, μένοντες ὅπερ εἰσὶν· ὅταν γὰρ εἰσέλθῃ τὸ πλῆρωμα τῶν ἔθνῶν, πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, καὶ λοιπὸν ὡς πιστὸς ἐπιβλέπεται. Εἰ δὲ γράφεται μερὶς αὐτῶν, δηλον, ὅτι ἐξιόντων ἐκ μέσου φησὶν. Περὶ δὲ τῶν πολεμίων τὸ· Πρόσωπον Ἰερῶν οὐκ ἔλαβον· πάντας γὰρ ἀπήγαγον.

Ἔτι ὄντων ἡμῶν, κ. τ. ε. Ἐπὶ τῶν αἰχμαλώτων ὁ λόγος εἶναι δοκεῖ, μετανοούντων ἐφ' οἷς Αἰγυπτίοις καὶ Ἀσσυριοῖς πρὸς βοήθειαν ἐπερείδοντο. Λέγεται δ' ἂν ἀκολούθως ὑπὸ τῶν ἐκ περιτομῆς πιστευσάντων· ἔξελιπομεν, διὰ κενῆς εἰς τὸν νόμον ἐπιζήσαντες· Ὁ γὰρ νόμος σώζει οὐδένα, καθάπερ εἶπεν ὁ Παῦλος. Οὐκοῦν οὐδὲ οἱ ἡρτημένοι τοῦ νόμου βοηθήσαι μετὰ τὴν χάριν δυνήσονται.

Ἐθνεύσαμεν μικροὺς ἡμῶν. Ἐπὶ γὰρ τοῦ Σωτήρος ἀλιεῖς ἀνθρώπων ἀποδειχθέντες οἱ μαθηταὶ ἐθήρυσον Ἰουδαίους ταῖς φρεσὶ νηπίους, μὴ τὴν πλατείαν καὶ εὐρύχωρον τῶν πατέρων βαδίζειν ὁδόν· οὐσπερ δὴ καὶ ὁ Σωτὴρ ὑπὸνῆται τοῦ λέγων· Ἐάσατε τὰ παιδία ἐλθεῖν πρὸς μέ.

Κοῦφοι ἐγένοντο οἱ διώκοντες ἡμᾶς ὑπὲρ ἀετοῦς οὐρανοῦ. Ἰστορεῖ γὰρ Ἰωσήπος, ὡς οὐδὲ τὰ θρηνοῦς φεύγοντας διέσωσεν. Ἐκεῖ τοίνυν ἡμᾶς ἔλκοντες ἤπτοντο, ἤγουν πρὸς δίκην ἀνήφθησαν καθ' ἡμῶν. Νοοῖτο δ' ἂν καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων, ὧν ἀνεκαινίσθη ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης.

Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν, κ. τ. ε. Τινὲς ἔφασαν, ὡς ἐν τοῖς ἐξαιρέτοις διαφανέστερον τὸν Ἰωσὶαν θρηνεῖ. Ἥλιπον γὰρ διὰ τῆς αὐτοῦ θεοσεβείας ἀνασταθῆναι τὴν Ἰερουσαλήμ ἐν μέσῳ ἔθνῶν εἰς δόξαν· ἐν μέσῳ γὰρ ἔθνῶν ἡ Ἰερουσαλήμ· τύπος δὲ οὗτος, φασὶ, Χριστοῦ, διὰ τὰς ἀνομίας τεθνηκώς τοῦ λαοῦ, καίτοι οὐκ ἐν ταῖς τοῦ λαοῦ συνελήφθη διαφθοραῖς, ἀλλ' ὡς ἀπαγορεύσαντος τοῦ προφήτου συναντήσας Νεχαὺ Φαραῶ, καίπερ πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐθέλοντο μαχέσασθαι. Κατὰ τὸν τῶν θεῶν ἀπόστολον, κάλυμμα τῶ προσώπου τῶν Ἰουδαίων ἐπίκειται, Μωϋσέως ἀναγινωσκομένου· ἐὰν δὲ ἐπιστραφῇ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα· ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι. Διὰ δὲ τοῦ προφήτου ῥητὸν πνεῦμα λέγει τὸν Κύριον. Οἷς οὖν ἐπίκειται κάλυμμα, οὐκ ἂν εἴποιεν· Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, ἀλλ' οἱ ἀνακεκαλυμμένον προσώπων εἰς δόξαν Κυρίου κατοπιριζόμενοι, ὧν αἰ πρὸ τῶν τῆς διανοίας ὀφθαλμῶν ἐστὶν ὁ Κύριος· ὡς δηλον, ὅτι τὸ ἐνεργήσαν ἐν τοῖς προφήταις πνεῦμα ἦν ὁ Χριστὸς, ὃς καὶ ἐνανθρωπήσας φησὶν, Αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρισμι, αὐτὸς ὧν πνεῦμα, καὶ Κύ-

Quia succensi sunt, et tunc etiam commoti 349 eunt. Verbo, succensi sunt, significatur captivitatis incendium; verbo autem, commoti sunt, transitus ad servitutem. Illud autem, non addent habitare, significat perennem fore eorum incolatum, nec altero opus esse.

Vers. 16. *Facies Domini pars eorum.* Poenas a Christo sumptas significat : ait quippe David ¹³ : *Facies autem Domini super facientes mala.* Non respiciuntur ab eo, dum manent quod sunt; cum enim intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvabitur ¹⁴, tumque ut fidelis respicitur. Si vero scribatur *pars eorum*, id sane ait de egredientibus e medio. De hostibus vero intelligendum illud : *Faciem sacerdotum non acceperunt*; omnes enim abduxerunt.

Vers. 17. *Cum adhuc subsisteremus*, etc. A captivis hæc dici videntur poenitentia ductis, quod Ægyptiorum Assyriorumque auxiliis fiderent. Dicit hæc apte possunt ab iis qui e circumcissione crediderunt : defecimus frustra in legem sperantes : *Lex enim neminem salvat*, ut ait Paulus ¹⁵. Nec illi ergo qui a lege pendent, auxilium ferre post gratiam poterunt.

Venati sumus parvulos nostros. Facti enim a Salvatore discipuli piscatores hominum, Judæos mente parvulos venabantur, ne per latam amplamque patrum viam irent : quos etiam Salvator subindebat illis verbis ¹⁶ : *Sinite parvulos venire ad me.*

Vers. 19. *Leves facti sunt persecutores nostri super aquilas cæli.* Tradit enim Josephus ne montes quidem fugientibus profuisset. Illuc igitur nos trahentes accendebantur, hoc est, accensi sunt in nos ad poenas exigendas. Intelligatur etiam de apostolis, quorum *sicut aquilæ* renovata est *juventus* ¹⁷.

Vers. 20. *Spiritus faciei nostræ*, etc. Quidam dixerunt, inter præcipuos clarius hic Josiam deplorari. Sperabant enim illius pietate extollendam esse Jerusalem in medio gentium ad gloriam : in medio namque gentium Jerusalem est; typum vero hunc Christi fuisse asserunt, cum pro iniquitate populi sit mortuus, et tamen in corruptionibus populi non deprehensus, sed quia prohibente propheta occurrit Nechaus Pharaon, licet nolenti pugnare cum eo. Itaque secundum divinum Apostolum ¹⁷, *velamen positum est super faciem Judæorum, dum Moyses legitur*; quod si conversus fuerit ad Dominum, auferitur velamen; Dominus vero spiritus est. Hic propheta spiritum dicit Dominum. Ille igitur quibus velamen superpositum est, dicere non possunt, *spiritus oris nostri Christus Dominus*; sed qui revelata facie gloriam Domini speculantur, quorum semper præ oculis mentis est Dominus. Nam spiritum qui 350 operatus est in prophetis, liquet Christum fuisse, qui etiam homo factus ait ¹⁸ : *Ipse qui loquebar adsum* : cum ipse sit spiritus, et Do-

¹³ Psal. cxxiiii, 17. ¹⁴ Rom. xi, 25. ¹⁵ Gal. iii, 11. ¹⁶ Matth. iv, 19. ¹⁷ Ps. cii, 5. ¹⁸ II Cor. iii, 14.

minus, et Christus. Hunc conceperunt qui primum in seipsis pietatis semina corruperant. Sed nos prophetæ non alium esse existimantes nostri oris spiritum, post nostram conceptionem nullum inter ipsos amplius locum habentes, sub gratia Christi legimur, non jam apud Judæos, sed in omnibus gentibus, quando ablatum regnum Dei ab illis ob patratum facinus in Christum datum est gentibus. Ecce enim vivunt inter nos prophetæ loquentes et prædicantes de illo, sed non amplius apud illos, qui ad hæc usque tempora suis eum corruptionibus circumdant, et quotidie blasphemant. Aquila vero reddidit, *spiritus narium nostrarum*; Symmachus, *flatus narium nostrarum*. Nam qui Deum amant, semper Christum spirant, præ oculis illum habentes. Illud porro sciendum est, quod sicut Christus, spiritus cum sit, locutus est in prophetis, ita et Pater. Ait enim Paulus in Epistola ad Hebræos¹⁹: *Multifarie multisque modis olim Deus locutus in prophetis, in ultimis diebus locutus est nobis in Filio*; sicut et Spiritus sanctus; ait quippe Salvator²⁰: *Ræcte dixit in Isaiâ Spiritus sanctus: Auditum audietis, et non intelligetis*. Et in Epistola ad Corinthios Paulus enumeratis donis, in quibus est prophetia, subdit²¹: *Hæc vero omnia operatur unus et idem spiritus, præstans unicuique sicut vult*, hoc est, propria potestate, non serviliter. Poteris quoque dicere spiritum oris Christum, qui nobis spiritum, id est gratiam prophetiæ largitus est. Hæc enim prophetarum facies est; spiritus vero donum, umbra lex: *Umbra quippe futurorum bonorum lex continet*²². Vixerunt itaque in nobis prophetæ, et in legis umbra. Donum ergo propheticum ad quod universæ tendit exitus prophetiæ, Christus est, hoc est, a Christo. *Finis enim legis et prophetarum Christus*²³. Dici etiam potest ex persona apostolorum fideliumque²⁴: *In ipso enim vivimus et movemur et sumus; cui diximus, in umbra illius vivemus*, hoc est, ad imitationem ejus. Divinus enim Apostolus ait²⁵: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*.

Vers. 21. *Gaude et lætare, filia Idumææ*. Sermo hic ad eos est qui ex genere sunt Edom sive Esau fratris Jacob, malorumque illis copiam prædicat. Hoc quippe est, *inebriaberis et effundes*; de quibus et David inquit²⁶: *Recordare, Domine, filiorum Edom, in die Jerusalem, qui dicunt: Ezinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea*. Nam cum fratres **351** essent atque vicini, avitum odium servarunt. Postquam autem de Christo locutus est, hujus quoque opportunitatem mentionem fecit; illam quippe quæ appellatur terrena, eversurus erat Christus caelestem facturus. Virtus namque et cognitio vim ininarum obtinent in eos qui voluptatis amore

Α ριος, καὶ Χριστός. Τοῦτον συνέλαβον οἱ διαφθειραν-
τες πρῶτον ἐν ἑαυτοῖς τῆς θεοσεβείας σπέρματα.
'Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ προφῆται οὐκ ἄλλον ἠγοῦμενοι τὸ
πνεῦμα τοῦ προσώπου ἡμῶν, μετὰ τὴν ἡμῶν σύλλη-
ψιν μηκέτι τόπον ἔχοντες ἐν αὐτοῖς, ὑπὸ τῆ τοῦ Χρι-
στοῦ χάριτι σχιζόμεθα, οὐκέτι παρὰ Ἰουδαίους, ἀλλ'
ἐν ὄλοις τοῖς ἔθνεσιν, ὅτε ἀρθείσα ἡ βασιλεῖα τοῦ
Θεοῦ ἀπ' αὐτῶν διὰ τὸ κατὰ τοῦ Χριστοῦ τόλμημα
ἐδόθη τοῖς ἔθνεσιν. Ἴδου γὰρ ζῶσιν ἐν ἡμῖν οἱ προ-
φῆται, λαλοῦντες περὶ αὐτοῦ καὶ κηρύσσοντες,
ἀλλ' οὐκέτι παρ' ἐκείνοις, τοῖς ἔτι καὶ νῦν αὐτὸν ταῖς
ἑαυτῶν διαφθοραῖς περιβάλλουσιν, ὁσμέραι βλασφη-
μοῦντες αὐτόν. Ὁ δὲ Ἀκύλας ἔφη, πνεῦμα μυκτηί-
ρων ἡμῶν. Σύμμαχος δὲ, προφήτων ἡμῶν.
Οἱ γὰρ θεοφιλεῖς διὰ παντὸς Χριστὸν ἀναπνεύουσιν.
B πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἔχοντες. Ἰστέον δὲ, ὅτι, ὡσπερ
ὁ Χριστὸς πνεῦμα ὦν ἐν τοῖς προφήταις ἐλάλησεν,
οὕτω καὶ ὁ Πατήρ. Λέγει γὰρ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους
ὁ Παῦλος· Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ
Θεὸς λαλήσας ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων
τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ· οὕτως δὲ καὶ
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· φησὶ γὰρ ὁ Σωτὴρ· Καλῶς
εἶπεν ἐν Ἡσαΐα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀκοῆ ἀκού-
σετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε. Ἐν δὲ τῇ πρὸς Κορινθίους
ὁ Παῦλος εἰπὼν τὰ χαρίσματα, ἐν οἷς ἐστὶν ἡ προ-
φητεία, φησὶ· Ἐγὼ τὰ πάντα ἐνεργεῖ ἐν καὶ
τὸ αὐτὸ πνεῦμα, χορηγοῦν ἐκάστῳ καθὼς βου-
λεται· τουτέστι ἀθηναιτικῶς, οὐ δουλικῶς. Λέγοις δ'
ἀν πνεῦμα προσώπου Χριστοῦ, τὸν δωρησάμενον ἡμῖν
τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας. Αὕτη γὰρ προφητῶν πρό-
σωπον, πνεῦμα δὲ χάρισμα, σκικὴ δὲ νόμος· Σκικὰν γὰρ
C ἔχει ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Ἐξήσαν οὖν
ἐν ἡμῖν οἱ προφῆται καὶ ἐν τῇ τοῦ νόμου σκικῇ. Τὸ
οὖν χάρισμα τὸ προφητικόν, πρὸς ὃ βλέπει πάσης
τῆς προφητείας ἡ ἔκβασις, Χριστὸς ἐστὶ, τουτέστιν
ἀπὸ Χριστοῦ. Τέλος γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ
Χριστός. Ῥηθεῖη δὲ καὶ ἐκ προσώπου τῶν ἀποστό-
λων καὶ τῶν πιστῶν· Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κι-
νοῦμεθα καὶ ἐσμέν· ὅ εἰπομεν, ἐν τῇ σκικῇ αὐτοῦ
ζησόμεθα, τουτέστι κατὰ μίμησιν αὐτοῦ· λέγει γὰρ
ὁ θεὸς Ἀπόστολος· Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς
κατὰ Χριστοῦ.

Χαῖρε καὶ εὐφραίνου, θύγατερ Ἰδουμαίας. Ὁ
λόγος πρὸς τοὺς ἐξ Ἐδῶμ καὶ Ἡσαΐ τοῦ ἀδελφοῦ
D Ἰακώβ, ὑπερβολὴν αὐτοῖς προσαγορεύων κακῶν·
τοῦτο γὰρ τὸ, μεθυσθήσῃ καὶ ἀποχεῖς· περὶ ὧν
φησὶ καὶ Δαυὶδ· Μνησθήσῃ, Κύριε, τῶν υἱῶν Ἐδῶμ,
τὴν ἡμέραν Ἰερουσαλήμ, τῶν λεγόντων· Ἐκκε-
ροῦτε, ἐκκεροῦτε ἕως τῶν θεμελιῶν αὐτῆς. Ἀδελ-
φοὶ γὰρ ὄντες καὶ γείτονες τὸ προγονικὸν διεφύλαξαν
μῖσος. Περὶ δὲ Χριστοῦ φήσας, εἰς καιρὸν καὶ ταύ-
της ἐμνήσθη. Τὴν γὰρ γῆινον προσαγορευομένην
πορθεῖν ἔμελλεν ὁ Χριστός, οὐράνιον ἐργαζόμενος.
Ἀπειλητικὸν γὰρ ἡ ἀρετὴ τε καὶ γνώσις πρὸς τοὺς
φιληδονοῦντας πλάνας καὶ μέθαις· ὦν μέθη μὲν ἡ

¹⁹ Hebr. i, 1. ²⁰ Matth. xiii, 14; Isai. vi, 9. ²¹ I Cor. xii, 11. ²² Hebr. x, 1. ²³ Rom. x, 4. ²⁴ Act. xii, 28. ²⁵ I Cor. xi, 1. ²⁶ Psal. cxxxi, 7.

νέκρωσις τῆς σαρκός, ὑπερέκχυσις δὲ, καὶ τὸ νεκρῶ-
σαι ταύτης τὸ φρόνημα.

Ἐξέλιπεν ἡ ἀνομία σου, θυγάτηρ Σιών· οὐ προσθήσει τοῦ ἀποικίσαι σε. Ἰκανὴν ἐξέτισας δίκην, ἐν ἣ Ἐδὼμ διαδέξεται. Τὸ δὲ τὸ, οὐ προσθήσει τοῦ ἀποικίσαι σε, ἢ πρὸς τὴν ἀνάκλησίν φησιν, (οὐ γὰρ ἐπιμνεῖς τῇ αἰχμαλωσίᾳ τὸ τέλειον μέτρον πληρώσασα· μειοῦ γὰρ τὴν δίκην ὁ Θεὸς, οὐ προστίθαισιν·) ἢ γοῦν εἰ πρὸς δευτέραν ὡς μὴ γενησομένην ἄλωσιν εἴρηται, πῶς ἢ μετ' ἐκείνην ὑπὸ Ῥωμαίων ἐγένετο; Μὴποτε τοῖνον περὶ τῆς ἐσχάτης ὁ λόγος τῆς γεγονούσας διὰ Χριστὸν, μεθ' ἦν οὐ γέγονεν ἕτερα· καὶ πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, μετὰ τὸ πληρωμα τῶν ἐθνῶν τὴν ἀνομίαν ἀπολιπῶν· μεθ' ὃ λοιπὸν ἢ συντέλεια, καὶ τῶν γηίνων ἢ κόλασις ἐκδεχομένης τῆς κρίσεως. Ῥηθεῖ δ' ἂν καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, ἥτις ἐστὶ θυγάτηρ τῆς πάλαι συναγωγῆς· Ἀμταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Ἐξέλιπε δὲ ταύτης ἡ ἀνομία διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος· ἦν οὐκέτι τοῖς ἐχθροῖς παραδίδωσιν ὁ φήσας· Ὄδε κατοικήσω, ὅτι ἠρσιτάμην αὐτήν· καὶ τὸ, Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, ὅτε καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐστηλίτευσε τῶν φρογούντων τὰ γήινα.

A errant et inebriantur: quorum inebriatio est mortificatio carnis, superfusio autem, cum carnis sensus mortificatur.

Vers. 22. Defecit iniquitas tua, filia Sion: non adjiciet transmigrare te. Sat poenas dedisti, in quibus Edom succedet. Illud vero, non adjiciet transmigrare te, vel propter revocationem ait (nequ enim in captivitate permanebis, ubi perfectam mensuram expleveris; poenas quippe Deus tenuit, non auget); vel certe si pro secunda quasi non futura captivitate dictum id est, quomodo post illam facta a Romanis subsecuta est? Forte igitur de extrema sermo est, illata propter Christum, post quam alia non fuit: et omnis Israel salvus erit, post plenitudinem gentium, iniquitati renuntians; deinde erit consummatio, terrenorumque punitio, subsequente judicio. Quadrare etiam potest sermo in Ecclesiam quæ veteris synagogæ filia est, nam sine penitentia sunt dona Dei; defecit autem ejus iniquitas per divinum lavacrum: quam Ecclesiam hostibus non tradet qui dixit²⁷: Hic habitabo, quoniam elegi eam; et: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi²⁸; quando et impietatem patefecit eorum qui terrena sapiunt.

MONITUM

AD ORIGENIS ΕΒΗΓΗΤΙΚΑ IN EZECHIELEM.

Origenes, dum Cæsareæ Palæstinæ commoraretur imperante Gordiano qui anno Christi 238 regnare cepit, suos in Ezechielem commentarios adorsus est, quos Athenis absolvit, teste Eusebio Hist. eccl. lib. vi, cap. 6. Quinque et viginti voluminibus seu tomis distincti erant, ut testatur ibidem Eusebius, sed unicum hodie superest vicesimi tomii fragmentum, quod exhibet Philocaliæ caput undecimum.

Ejus in eundem prophetam homiliæ iis posteriores sunt, quas in Jeremiam composuit, uti patet ex his undecimæ in Ezechielem verbis: « Eo tempore quo Jeremiam exposuimus, ea quæ nobis gratia Dei orantibus nobis largita est, sive certe utcumque sensit, exponere conati sumus; » quæ verba insuper probant tum illas quas in Jeremiam, tum eas quas in Ezechielem edidit homilias, eoram eodem populo et in eadem pronuntiatas fuisse urbe quæ creditur fuisse Cæsarea Palæstinæ, ubi jam a longo tempore sedem suam fixerat. Certe homilia nona in Jeremiam aperte se prodit in Palæstina 352 concionantem, cum ait: « Hæc non est terra quam pollicitus est Deus, terra fluens lac et mel, sed illa est terra de qua Salvator docuit, dicens: « Beati miles quoniam ipsi possidebunt terram. » Homilia quidem prima in Ezechielem videtur dicere urbem in qua concionabatur fuisse Jerusalem: « Et ut juxta nos, inquit, aliquid ponamus exemplum, collectiones istæ non solum in Ælia, non tantum Romæ, non in Alexandria, sed in omni semel orbe similitudinem referunt sagenæ quæ ex omni genere piscium capii; » verum si hic admitteretur sensus, dicendum foret diuturnam Origenem Jerosolymis fixisse sedem, siquidem ibi suis in duos magnos prophetas expositionibus operam dedisset: quod cum ejus vitæ historia non facile conciliatur. Præterea quod maxime probat illum Cæsareæ potius quam Jerosolymis versatum esse quando homilias in Jeremiam et in Ezechielem pronuntiauit, illud est, quod nona in Jeremiam ait se quod mox retulerat, didicisse a Judæo, qui e patria sua ob fidem pulsus venerat ubi ipse commorabatur. At notum est Judæis tunc temporis aditum in Jerusalem sub capitali pœna prohibitum fuisse. Non ergo tunc Jerosolymis, sed Cæsareæ Palæstinæ manebat Origenes. Hinc colligit Tillemontius errorem in textum Latinum irrepisse, et pro « collectiones istæ non solum in Ælia; » etc., legendum esse « collectiones istæ non solum hic, non solum in Ælia, » etc.

Quatuordecim hodie habemus homilias ex interpretatione Hieronymi, quæ adjunctæ quatuordecim in Jeremiam efficiunt numerum viginti octo in utrumque prophetam homiliarum quas in Latinum sermonem vertisse se dicit libro De viris illustribus, cap. 13. Plures tamen quam quatuordecim in Ezechielem fortasse edidit Origenes. In sexta enim et octava quædam et suis in hunc prophetam expositionibus citat, quæ non reperiuntur in quatuordecim quas Hieronymus vertit.

²⁷ Psal. cxxxii, 14. ²⁸ Matth. xxviii, 20.

ΑΠΟ ΤΩΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΖΕΚΙΗΛ.

EX ORIGENIS COMMENTARIIS IN EZECHIEL.

F. XX tomo Commentariorum in Ezechiel.

Hæc dicit Dominus Dominus: Ego dijudicabo inter pecus et pecus, arietes et hircos. Annon satis vobis quod pulchrum pascuum depascebamini? Et reliquias pabuli proculcabatis pedibus vestris, et purissimam aquam bibebatis, et reliquam pedibus vestris conturbabatis; et oves meæ, quæ proculcata erant pedibus vestris, depascebantur, aquam pedibus vestris turbatam bibebant³⁹.

(Postquam de pecudibus et arietibus et pecudibus caprarum ostendit Origenes, solere Scripturam pecudis interdum vocem de genere caprarum usurpare, addit:)

Quid igitur in his significetur, age pro viribus inquireamus. Omne, arbitror, bonum pascuum et omnis aqua collecta, universa sunt sanctarum Scripturarum oracula. Deinde quia nonnulli quædam e Scripturis secernunt ut utilia, quædam rejiciunt, ut non salutaria, ii sunt qui postquam depasti sunt amœnum eorum quæ selegerant, pascuum, et biberunt aquam collectam, quam optimam esse arbitrati sunt, reliquias pastionis proculcant, et reliquam aquam pedibus suis **353** turbant. Hujusmodi sunt qui Novum eligunt, Vetus reprobant Testamentum, et qui ex veteribus Scripturis alias a diviniore potentia esse dicunt, alias ab inferiore. Proprias autem oves pronuntiat pastor eos, qui non continent, quæ illorum pedibus proculcata sunt, neque despiciunt aquam rejicularum ovium, hircorum et hædorum pedibus turbatam. Noluerunt enim esse pecudes arietum dignæ dextris. Nos igitur qui optamus esse oves pastoris, nunquam fugiamus pasci etiam iis quæ verbo tenus in Scripturis dissonant, et propter locutionis discrepantiam proculcantur ab iis qui nec volunt nec possunt tota pastione uti. Sed etsi sit aliquid aquæ pedibus illorum conturbatum, qui horrendas dthibitationes purissimo sermoni Scripturæ immiscuerunt, ne, propter eas quas divinis verbis invexere turbas, avertamur a bibendo id etiam quod eorum pedibus turbatum est. Et observa diligenter, ad eos qui aquam turbaverunt et pastionem conculcarunt, tanquam de melioribus dici: *Et oves meæ proculcata pedibus vestris depascebantur, et aquam pedibus vestris turbatam habebant.* Sed neque unquam pastionem propheticam conculcemus nos, neque aquam

³⁹ Ezech. xxxiv, 17 et seq.

Ἐκ τοῦ κ' τόμου τῶν εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ.

Τάδε λέγει Κύριος Κύριος· Ἴδού ἐγὼ ἀνακρινῶ ἀναμέσον προβάτου καὶ προβάτου, κριῶν καὶ τράγων. Καὶ οὐχ ἱκανὸν ὑμῖν, ὅτι τὴν καλὴν νομὴν ἐπέμεσθε; Καὶ τὰ κατάλοιπα τῆς νομῆς καταπατεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν· καὶ τὸ καθεστηκὸς ὕδωρ ἐπίτετε, καὶ τὸ λοιπὸν τοῖς ποσὶν ὑμῶν ἐταράσσετε, καὶ τὰ πρόβατά μου τὰ πατήματα τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐπέμενον, καὶ τὸ τεταραγμένον ὕδωρ ὑπὸ τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐπινον.

(Μετὰ τὸ παραστήσαι περὶ τῶν προβάτων καὶ κριῶν, καὶ περὶ προβάτων ἀλγῶν, ὅτι σύνθηρος τῆ Γραφῆ τὸ πρόβατον καὶ ἐπὶ τοῦ γένους τῶν ἀλγῶν ἐστὶ ὅτε τάσσειν, ἐπιφέρει.)

Τί οὖν ἐστὶν ὃ καὶ ἐν τούτοις αἰνίσσεται, φέρε κατὰ δύναμιν ἐξετάσωμεν. Πᾶσα μὲν, εἶμαι, καλὴ νομὴ καὶ πᾶν τὸ καθεστηκὸς ὕδωρ τὰ ὅλα λόγια ἐστί τῶν ἱερῶν γραμμάτων. Εἴτε' ἐπεὶ τινες τὰ μὲν τῶν γεγραμμένων ἐγκρίνουσιν ὡς ὠφέλιμα, τινὰ δὲ ἀποδοκιμάζουσιν ὡς οὐ σωτήρια, οὗτοι ἂν εἴεν οἱ μετὰ τὸ νενομῆσθαι τὴν καλὴν ὧν ἐξελέξαντο νομὴν, καὶ πεπωκέναι τὸ καθεστηκὸς οὗ ἐκριναν εἶναι βελτίονος ὕδατος, τὸ λοιπὸν τῆς νομῆς καταπατοῦντες, καὶ τὸ λοιπὸν ὕδωρ τοῖς ποσὶν ἑαυτῶν ταράσσοντες. Τοιοῦτοι δὲ εἰσιν οἱ τε τὴν μὲν Καινὴν ἐγκρίνοντες, τὴν δὲ Παλαιὰν ἀποδοκιμάζοντες Διαθήκην, καὶ οἱ τῶν παλαιῶν Γραμμάτων τὰ μὲν ἀπὸ θειοτέρας λέγοντες εἶναι δυνάμειος καὶ τῆς ἀνωτάτω, τὰ δὲ ἀπὸ ὑποδεστέρας. Πρόβατα δὲ ἴδια ἀναγορεύει ὁ ποιμὴν τοὺς μὴ ὑπερηφανοῦντας τὰ πατήματα τῶν ποδῶν ἐκείνων, καὶ μὴ ἐξουθενοῦντας τὰ πατήματα τῶν ποδῶν τῶν ψεκτῶν προβάτων, τράγων καὶ ἐρίφων· οὐ γὰρ ἐθέλησαν εἶναι πρόβατα κριῶν ἄξια τῶν δεξιῶν. Ἡμεῖς οὖν εὐχόμενοι εἶναι πρόβατα τοῦ ποιμένου, μηδέποτε φεύγωμεν νεμεσθῆναι καὶ τὰ αὐτόθεν ὅσον ἐπὶ τῷ ῥητῷ ἀπεμφαίνοντα τῶν Γραφῶν, καὶ διὰ τὴν ἀπέμφασιν τῆς λέξεως πατούμενα ὑπὸ τῶν μὴ δυναμένων, μηδὲ θελότων χρῆσθαι πάση τῇ νομῇ. Ἄλλὰ κἄν ἢ τι ὕδωρ ὑπὸ τῶν ποδῶν ἐκείνων τεταραγμένον, ἀναμιξάντων τῷ καθαρῷ λόγῳ τῆς Γραφῆς δυσφήμους ἐπαπορήσεις, μὴ ἀποτρεπόμεθα δι' ἣν πεποιθήσασιν τῷ λόγῳ παραχρῆν πίνειν καὶ τὸ ὑπὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν τεταραγμένον. Καὶ τήρει γὰρ ἐπιμελῶς ὅτι πρὸς τοὺς ταράξαντας τὸ ὕδωρ καὶ πατήσαντας τὴν νομὴν λέγεται ὡς περὶ κρειττόνων· Καὶ τὰ πρόβατά μου τὰ πατήματα τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐπέμενον, καὶ τὸ τεταραγμένον ὕδωρ ὑπὸ τῶν

ποδῶν ἑμῶν ἐπιγον. Ἄλλὰ καὶ μηδεπώποτε νομὴν προφητικὴν ἡμεῖς πατήσωμεν, μηδὲ ὕδωρ νομικὸν ταράξωμεν· ἁμαρτανόντων δὲ τινῶν καὶ περὶ τὴν εὐαγγελικὴν νομὴν, καὶ τὸ ἀποστολικὸν ὕδωρ, ὥστε τῶν εὐαγγελικῶν τινα μὲν πατεῖν, τινα δὲ ὡς καλὴν νέμεσθαι νομὴν, καὶ τῶν ἀποστολικῶν ἢ πάντα ἀποκρίνειν ἢ τινα μὲν ἐγκρίνειν, τινα δὲ ἀποκρίνειν, ἡμεῖς καὶ τὰ ὅλα Εὐαγγέλια νεμηθῶμεν, καὶ μηδὲν αὐτῶν πατήσωμεν, καὶ πάντα τὰ ἀποστολικά πίνοντες, τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν καθεστηκὸς ὕδωρ, αὐτὰ τρησωμεν καὶ μηδὲν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀπιστία ταρασσούση τοὺς οὐκ εἰδότας συνιέναι τῶν λεγομένων ταράξωμεν.

A legalem turbemus. Cum vero peccent aliqui et in evangelicam pastionem et in apostolicam aquam, ita ut ex evangelicis quadam proculcent, aliqua ut bonam herbam depascantur, et ex apostolicis vel omnia rejiciant, vel quaedam seligant, aliqua vero abijciant; nos Evangelia omnia depascamur, et nihil ex ipsis conculcemus, et omnia apostolica bibentes, quantum possumus aquam compositam, hæc custodiamus, et nihil eorum, quæ in iis continentur, infidelitate perturbante eos qui dicta comprehendere nesciunt, conturbemus.

PROLOGUS D. HIERONYMI IN EZECHIELEM.

Magnum est quidem, amice, quod postulas, ut Origenem faciam Latinum, et hominem juxta Didymi videntis sententiam, alterum post Apostolum Ecclesiarum magistrum etiam Romanis auribus donem: sed oculorum, ut ipse nosti, dolore cruciatus quem nimia impatiens lectione contraxi, et notariorum penuria, quin tenuitas hoc quoque subsidium abstulit: quod recte cupis, tam ardentem ut cupis, implere non valeo. Itaque post quatuordecim homilias in Jeremiam, quas jampridem confuso ordine interpretatus sum, et has quatuordecim in Ezechielem per intervalla dictavi, id magnopere curans, ut idioma supra dicti 354 viri a simplicitate sermonis, quæ sola Ecclesiis prodest, etiam translatio conservaret, omni rhetoricæ artis splendore contempto: res quippe volumus, non verba laudare; et illud breviter admonens ut scias Origenis opuscula in omnem Scripturam esse triplicia. Primum ejus opus excepta, quæ Græcæ σχόλια nuncupantur, in quibus ea quæ sibi videbantur obscura, atque habere aliquid difficultatis, summam breviterque perstrinxit. Secundum homileticum genus, de quo et præsens interpretatio ejus est. Tertium quod ipse inscripsit τόμος, nos volumina possumus nuncupare in quo opere tota ingenii sui vela spirantibus ventis dedit, et recedens a terra in medium pelagus aufugit. Scio te cupere, ut omne genus transferam dictionis: præmisi causam cur facere non possim. Hoc tamen spondeo, quia si orante te Jesus reddiderit sanitatem, non dicam cuncta, quia hoc dixisse, temerarium est, sed permulta sum translaturus, ea lege qua tibi sæpe constitui, ut ego vocem præbeam, tu notarium.

ORIGENIS IN EZECHIELEM DE PRIMA VISIONE EJUSDEM.

HOMILIA I.

Non omnis (1) qui captivus est, propter peccata sustinet captivitatem. Nam cum omnis multitudo

B Judæorum causa peccati derelicta fuerit a Deo, et captivitatem sustinens comprehensa sit a Nabuchodonosor, atque ejecta de terra sancta in Babyloniam

(1) Catenæ in Ezechielem Græca ferunt sub Origenis nomine, quæ huic loco valde sunt affinia: Οὐ πάντες οἱ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἀπαχθέντες εἰς Βαβυλῶνα διὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, δι' ἁμαρτίας εἰς Βαβυλῶνα ἦλθον. Τὸ μὲν πλῆθος τοῦ λαοῦ δι' ἁμαρτίας, οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς δίκαιοι οὐ· οἷον Δανιήλ, Ἀνανίας, Ἀζαρίας, Μισαήλ, Ἰεζεκιήλ οὗτος, Ζαχαρίας, Ἀγγαῖος, καὶ οἱ ὅμοιοι. Καὶ μετ' ὀλίγου Ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς, καὶ κολάζων τοὺς ἁμαρτωλοὺς, καὶ εἰς αἰχμαλωσίαν παραδιδούς τοὺς μὴ δυναμένους εἶναι ἐν τῇ ἀγίᾳ γῆ διὰ τὰς ἁμαρτίας [ἀσυνυπαρχτα γὰρ τἀναντία] προφῆτας ὁμοῦ πέμπει, μὴ τελῶς ἀδοθῆσθαι γένωνται οἱ ἁμαρτωλοὶ αἰχμαλωτοὶ γενόμενοι. Τῇ γὰρ ὑποθέσει τῆς

ἁμαρτίας τῶν ἁμαρτωλῶν ἀπαχθέντων εἰς Βαβυλῶνα, καὶ δικαίων μὴ γενομένων παρ' αὐτοῖς, θεραπεία οὐδεμία τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἐγένετο. Ἀφ' αὐτοῦ οὖν ἀγαθότητος τοῦτο. Οὐ γὰρ ἀκράτῃ ἐγκαταλείψει παραδιδῶσι τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἀλλ' ἐπισκέπτεται αὐτοὺς διὰ τῶν ἀγίων αὐτοῦ, περὶ ὧν εἶπε ὅτι ὁμοῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου, καὶ τὸ ἅλας τῆς γῆς, οὐ μόνον περὶ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς. Non omnes qui a Nabuchodonosore ducti sunt Babylonem in captivitatem, propter peccata Babylonem venerunt: populi quidem vulgus ob peccata, non autem ii qui inter illos sanctitate præstabant, puta, Daniel, Ananias, Azarius, Misaël, Ezechiel de quo nunc ser-

usque perducta sit : pauci tamen justi qui erant in populo, non ob culpam suam sustinuerunt captivitatem, sed ob id ne peccatores qui fuerant jugo captivitatis oppressi, omnino subsidium non haberent. Fingamus quippe peccatoribus in Babyloniam abductis, justos in antiquis finibus resedisse; sicut ut nunquam peccatores remedium consequerentur. Disposuit igitur clemens et benignus, et hominum amator Deus inter supplicia quibus peccatores puniunt, etiam visitationis suae miscere pietatem, nec immoderata poena miseris premere. Semper talis est Deus noster, excruciat nocentes, sed quasi pius pater tormentis clementiam sociat. Si autem vis agnoscere vera esse quae dicimus, vide quid acciderit in Aegypto a fame. Si voluisset interficere tantum Aegyptios, et punire cruciatos in septennali fame, fecisset utique quod voluerat : et neque Joseph in Aegyptum descendisset, nec Pharaon vidisset somnium de his quae Aegypto fuerant eventura, nec regi fuisset ostensum a principe vinariorum, esse quemdam qui possit regi somnium interpretari. Nunc vero, ut cernis, Deus flagellat quasi pater, parcit autem non solum Israel, verum et Aegyptiis, cum alieni sint ab eo, propter propriam mansuetudinem. Et manifestum est, quia boni Dei opus super eos exerceatur, dum Joseph descendit in Aegyptum, dum Pharaon somniis admouetur, dum princeps vini interpretem indicat, dum interpretes dissemit vasa, atque ita ubertatis tempore frugibus congregatis posterioris famis penuria vincitur. Equibus omnibus perspicuum est, non esse immoderatam iram, quae ab haereticis in Creatore reprehenditur. Poteramus quidem multas historias retexere ad haec probanda quae dixi : sed ne videar a proposito recedere, compendium facio sermonis. Propositum quippe mihi est explanare de eo, quod propter peccata sua captivus adductus sit populus Israel.

2. Et ne forte aliquis arbitretur peccatores a Deo traditos ab eo ulterius non gubernari, et semel in captivitatem redactos ultra dispensationem ejus et misericordiam non mereri, praesentem locum diligentius consideremus. Daniel non peccavit, Ananias, Azarias, Misael a peccato immunes fuerunt, et tamen captivi effecti sunt, ut ibi positi captivum populum consolarentur, et per exhortationem vocis suae poenitentes in Jerusalem restituerent castigatos pro tempore. Septuaginta quippe annis servitutis supplicia pependerunt, ac sic deinde in sedes proprias reversi sunt, quia sanctus prophetarum sermo defectos animos sublevaverat. Verum non solum ii quatuor in captivitate prophetae exstiterunt, sed et

A Ezechiel unus ex eis fuit, et Zacharias filius Barachiae captivitatis tempore sub Dario rege cecinit. Invenimus etiam Aggaeum, multosque alios prophetarum iisdem prophetasse temporibus, ex quibus indicatur Deum non tantummodo punire peccatores, verum et misericordiam miscere suppliciis. Quod si dubitas, audi voces, tormenta patientium, quomodo sacratim et in cruciatibus suis clementiam Dei eloquantur²⁰ : *Cibabis nos pane lacrymarum, et potabis nos in lacrymis et in mensura*. Non ait indifferenter *in lacrymis*, sed *in lacrymis et in mensura*. Misericordia quippe Dei in pondere. Si non esset utile conversioni peccantium adhibere tormenta peccantibus, nunquam misericors et benignus Deus poenis scelera puniret : sed quasi indulgentissimus pater ob hoc corripit filium, ut erudiat; quasi providentissimus magister ita severitate frontis lascivum discipulum castigat, ne amari se sentiens periret. Vide Salomonem sapientissimum omnium, quid de Dei correptionibus suspicetur. *Fili, noli esse pusillanimis in disciplina Dei, neque deficias correptus ab eo. Quem enim diligit Dominus, corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit*²¹. Nullus est enim, inquit Apostolus, filius, qui cum peccaverit non flagelletur a patre. Et ad hoc mirabiliter addidit, dicens²² : *In disciplina perseverate. Tanquam filiis vobis offert se Deus. Quis enim filium quem non corripit pater? Quod si extra disciplinam estis, cujus participis facti sunt omnes, adulteri et non filii estis*. Sed sit forsitan aliquis, qui ipso nomine irae offensus criminetur eam in Deo. Cui respondebimus, non tam iram esse iram Dei quam necessariam dispensationem. Audi quod sit opus irae Dei : ut arguat, ut corrigat, ut emendet²³ : *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripas me*. **355** Qui haec loquitur, scilicet furorem Dei non esse inutilem ad sanitatem : sed ad hoc adhiberi, ut curet aegrotantes, ut emendet eos qui sermonem ejus audire contempserunt. Idcirco nec deprecatur ne talibus remediis emendetur, ne cum poenali medela recipiat pristinam sanitatem; quasi si servus jam inter flagella positus, dominum precetur, repromittens ei se imperata facturum, et dicat : *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in ira tua corripas me*. Omnia quae Dei sunt, bona sunt, et meremur corripiri. Ausculta qui dicat : *Arguam eos in auditu angustiae eorum*. Ideo audivimus ea quae de tribulatione sunt, ut emendemur. Im maledictis quoque Levitici scriptum est²⁴ : *Si post ista non obedierint, neque conversi fuerint ad me, apponam eis plagas septem super peccata eorum*. Si

²⁰ Psal. lxxix, 6. ²¹ Prov. iii, 11, et Hebr. xii, 2, 5, 6. ²² Hebr. xii, 7, 8. ²³ Psal. vi, 2. ²⁴ Levit. xxvi, 27, 28.

mo est, Zacharias, Aggaeus et similes. Et paulo post : *Deus cum bonus sit, et quando peccatores punit, et quando tradit in captivitatem eos qui propter peccata in terra sancta esse non possunt (contraria enim simul consistere nequeunt) prophetas una mittit, ne peccatores in captivitatem abducti omni prorsus auxilio destituantur. Cum enim idcirco ducti in captivitatem*

fussent, quod peccato tenerentur, si justi apud eos non fuissent, nulla peccatoribus fuisset curatio. Ineffabilis ergo charitatis istud est : non enim absolute derelictioni tradit peccatores, sed visitat eos per sanctos suos, de quibus dixit : *Vos estis lux mundi et sal terrae*; quod non solum ad apostolos spectat, sed et ad eos qui illis similes sunt.

antem post hæc conversi non fuerint, emendabo eos. Omnia Dei quæ videntur amara esse, in eruditionem et remedia proficiunt. Medicus est Deus, pater est Deus, dominus est non asper, sed lenis est dominus. Si veneris ad eos qui puniti sunt secundum eloquia Scripturarum, compone Scripturas Scripturis, ut et te Apostolus docet, et videbis ibi dulcissima esse, ubi amarissima existimantur. Scriptum est in propheta: *Non vindicat bis in idipsum in iudicio.* Vindicavit semel in iudicio per diluvium, vindicavit semel in iudicio super Sodomam et Gomorrhæam, vindicavit semel in iudicio super Ægyptum, et sexcenta millia Israelitarum. Noli existimare quod hæc ultio pœna tantum fuerit peccatoribus, quasi post mortem et supplicia iterum a supplicio excipiendi sint. Puniti sunt in præsentem ne in futuro jugiter punirentur. Cerne pauperem in Evangelio, squalore et penuria premitur, et postea in Abrahamæ sinu requiescit. Recepta mala sua in vita sua. Unde scis an receperint quin in diluvio sunt necati, mala sua in vita? Unde nosti utrumne restituta sint Sodomæ et Gomorrhææ mala sua in vita sua? Audi testimonium Scripturarum, vis Testamenti Veteris testimonium discere? Vis Novi edoceri? *Restituetur Sodoma in antiquum;* et adhuc dubitas an bonus sit Dominus puniens Sodomitas? *Tolerabilis erit terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die iudicii*³⁵, dicit Dominus miserans Sodomitas. Benignus ergo est Deus, clemens est Deus. *Solem suum vere oriri facit super bonos et malos: et pluit vere super justos et injustos*³⁶, non solum hunc quem oculis cernimus solem, sed et illum solem qui oculis mentis aspicitur. Ego malus eram, et ortus est mihi sol justitiæ. Ego malus eram, et venit super me pluvia justitiæ. Bonitas Dei est etiam in his quæ amara existimantur.

3. Igitur in civitate constitutus est propheta, et cerne quæ videat, ne dolores sentiat captivitatis, deorsum videt labores, sed sursum elevans oculos, apertos suspicit cœlos, cernit sibi reserata cœlestia, videt similitudinem gloriæ Dei, videt quatuor animalia, de quibus multus sermo et difficilis interpretatio est³⁷. Cernit aurigam quatuor animalium. Cernit rotas se invicem continentes. Auriga quatuor animalium non totus est igneus, sed pubetenus a pedibus, et exinde usque ad summum electri fulgore rutilat. Non enim solum tormenta habet Deus: sunt in eo etiam refrigeria. Punit peccatores, sed per ea ministeria **356** quæ deorsum sunt. Neque enim propheta ignem vidit in capite, aut in his membris quæ a lumborum confinio ad summa consurgunt. Ignis est Dominus, sed a renibus usque ad pedes, ut demonstrat eos qui in generatione versantur igne indigere. Renis quippe coitus significatio est. Adhuc in lumbis Abraham patris erat Levi³⁸, quando ei occurrit Melchisedech. Et in psalmo dicitur³⁹: *De fructu lumbi tui ponam super sedem*

meam. Ignis est a renibus usque ad deorsum Dominus. Generationis enim et libidinis opera gehennæ suppliciiis corripiuntur. Ignis est Deus, sed non totus est igneus. Superiora ejus electrum sunt. Electrum non solum argento, verum et auro pretiosius est. Electrum autem pro exemplo fulgoris Scriptura posuit, non quod Deus vere electrum sit. Et quomodo non est tale electrum Deus quale videbatur: sic non est talis ignis qualis a renibus usque ad pedum finem apparuit. Ignis iste consumit, et non est appositum quid consumat, ut tu querens reperias quid sit illud quod a Dei igne consumitur. *Deus noster ignis consumens est*⁴⁰. Quid consumit ignis iste? Non ligna quæ cernimus, non sensibile fenum, non stipulam quæ videtur, sed si superædificaveris fundamento Jesu Christi opera peccati ligna, opera peccati fenum, opera peccati inferiora stipulam, venit ignis, et universa ista examinat. Quis est iste ignis quem lex prædicat, et evangelium non tacet? *Uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit*⁴¹. Quis est, Apostole, ignis iste qui probat opera nostra? Quis est ignis iste sic sapiens, ut custodiat aurum meum, ut argentum meum splendidius ostendat, ut illæsum relinquat eum qui in me est lapidem pretiosum, ut mala tantum consumat quæ feci, quæ superædificavi ligna, fenum, stipulam? Quis est iste ignis? *Ignem veni mittere super terram, et quam volo ut accendatur*⁴². Jesus Christus dicit, quam volo ut jam accendatur. Bonus enim est, et novit quia si ignis iste fuerit accensus, malitia consumetur. Scriptum est in prophetis: *Sanctificavit eum in igni ardenti, et voravit tanquam fenum silvam.* Et rursum: *Emittit Dominus Sabaoth in tuum honorem contumeliam, et in tuam gloriam ignis ardens accenditur*, id est, ut tu glorificeris, emittitur ignis in opera peccatorum tuorum. Vis adhuc a propheta discere, quia tormenta boni Dei sint ad utilitatem eorum qui ea sustinent constituta? Ausculta eundem prophetam dicentem⁴³: *Habes carbonem ignis, sedebis super eos, et erunt tibi adjutorio.* Hæc oportebat abscondere, et in medium non proferre, sed hæretici nos impellunt, ut celanda efferamus in publicum: quia tecta sunt utiliter apud eos, qui adhuc parvuli juxta animæ ætatem sunt, qui metu indigent magistrorum, minis et terroribus corripiendi sunt, ut possint consequi bonitatem, ut per amara remedia a vulneribus peccatorum aliquando desistant. Semper enim sacramenta Dei propter parvulos auditores velaminibus quibusdam operiuntur. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te*⁴⁴. Legis et prophetarum Deus abscondit multitudinem bonitatis suæ non diligentibus, sed timentibus se. Parvuli quippe sunt nec possunt cum emolumento suo discere quod amentur a patre, ne dissolvantur, ne despiciant bonitatem Dei. Quapropter cum audieris de populi captivitate,

³⁵ Matth. x, 15. ³⁶ Matth. v, 45. ³⁷ Ezech. i. ³⁸ Hebr. vii. ³⁹ Psal. cxxxii, 11. ⁴⁰ Hebr. xii, 29.

⁴¹ I Cor. iii, 13. ⁴² Luc. xii, 49.

⁴³ Isa. xlvi, 14, 15.

⁴⁴ Psal. xxx, 20.

crede quidem vere accidisse eam juxta historiæ fidem, sed in signum rei alterius præcessisse, et subsequens significasse mysterium. Nam et tu qui vocaris fidelis, qui conspicias pacem, Christus quippe pax nostra est, in Jerusalem commoraris. Si autem peccaveris, derelinquet te visitatio Dei, et traderis captivus Nabuchodonosor, et traditus duceris in Babylonem. Cum enim confusa fuerit anima tua a vitiiis et perturbationibus, abduceris in Babylonem, quoniam Babylon *confusio* interpretatur. Et si rursus pœnitentiam egeris, et per conversionem veri cordis misericordiam Dei impetraveris, mittitur tibi Esdras qui te reducat, et ædificare faciat Jerusalem. Esdras quippe interpretatur *adjutor*, et mittitur tibi verbum juvans ut revertaris in patriam tuam. Sacramentum est et id quod in ænigmate et a Daniele dicitur, et ab Apostolo abscondente pariter et revelante narratur. In Adam omnes morimur, et in Christo omnes vivificamur⁴⁶. Fuit quippe Adam in paradiso, sed serpens captivitatis ejus causa exstitit, et fecit ut ejiceretur sive de Jerusalem, sive de paradiso, et veniret in locum hunc lacrymarum. Serpens hostis est contrarius veritati. Contrarius autem non a principio creatus est, neque statim super pectus et ventrem suum ambulavit, neque fuit ab initio maledictus. Sicuti Adam et Eva non statim ut facti sunt peccaverunt: ita et serpens fuit aliquando non serpens, cum in paradiso deliciarum moraretur. Unde postea corruens ob peccata meruit audire⁴⁶: *Tu signaculum similitudinis, corona decoris in paradiso Dei natus es, donec inventa est iniquitas in te, ambulasti immaculatus in omnibus viis tuis*. De quo etiam Job memorat, quia in conspectu omnipotentis Dei superbiert. *Cecidit quippe de cælo Lucifer qui mane oriebatur, contritus est super terram*⁴⁷. Vide consonantiam prophetici evangelicique sermonis. Prophetes dicit: *Cecidit de cælo Lucifer qui mane oriebatur, contritus est super terram*. Jesus loquitur⁴⁸: *Videbam Satanam quasi fulgur de cælo cadentem*. In quo differt dicere fulgur, aut Luciferum de cælo ruentem? Quod ad 357 rem pertinet, omnis consonantia de cadente est. Deus quippe mortem non fecit, nec malitiam operatus est. Liberum arbitrium et homini et angelo ad universa permisit. Hic jam intellegendum est quomodo per arbitrii libertatem, alii ad bonorum conscenderint summitatem, alii corruerunt in malitiæ profundum. Tu vero, homo, quare non vis arbitrio te tuo derelictum? Quare ægre fers niti, laborare, contendere, et per bona opera te ipsum causam tuæ fieri salutis? An magis te delectabit dormientem, et in otio constitutum æterna prosperitate requiescere? *Pater meus*, inquit Dominus Jesus Christus⁴⁹, *usque modo operatur, et ego operor*, et tibi displicet operari quid ad opera natus es? Non vis opus tuum fieri justitiam, sapientiam, castitatem? Non vis tuum opus esse for-

titudinem, aliasque virtutes? Igitur in captivitatem ducuntur, qui propter peccata sua servitutis meruerunt supplicia. Et venit Jesus Christus prædicare captivis remissionem, et cæcis visum⁵⁰. Iste clamavit eis qui sunt in vinculis, *egredimini*; et iis qui versantur in tenebris, *videte*. Et nos fuimus in vinculis peccatorum, et nos aliquando versabamur in tenebris, adversum rectores tenebrarum mundi istius concertantes: venit Jesus omnium prophetarum vocibus prædicatus, dicens ligatis, *exite*, et constitutis in tenebris, *aspicite*.

4. Si autem vis audire Ezechielem filium hominis in captivitate prædicantem, et iste typus erat Christi. *Ideo factum est*, ait⁵¹, *in tricesimo anno. In quarto mense, in quinta mensis, et ego eram in medio captivitatis secus flumen Chobar, et aperti sunt cæli*. Secus fluvium ergo Chobar Ezechiel cum triginta esset annorum, apertos vidit cælos. Et Dominus Jesus Christus incipiens erat quasi triginta annorum secus fluvium Jordanem, et aperti sunt cæli. Et per omnem prophetiam Ezechieli dicitur: *Fili hominis*. Quis autem filius hominis, ut Dominus meus Jesus Christus? Respondeant mihi hæretici qui nativitatem illius ut phantasma eludunt: quare Christus filius hominis appellatur? Ego affirmo filium hominis eum fuisse. Nam qui passiones assumpsit humanas, necesse est ut ante passionem susceperit nativitatem. Neque enim potuit humanos affectus, verba, consuetudines, crucem, mortem recipere, si non reciperet humanitatis exordium. Et consequens erat nativitatem ejus auferentes, auferre etiam passionem, et simpliciter dicere, non est crucifixus Jesus. Nunc vero crucem confiteris, et non erubescis Judæis scandalum prædicans crucifixum, et gentilibus stultitiam⁵²; et minus scandalum passione vel morte, erubescis nativitatem ejus confiteri. Nimirum minus scandali est Jesum natum fuisse, quam mortuum, aut si scandalum Christiana fides non veretur, cur times dicere minora, qui majora ausus es confiteri? Præsertim cum nativitas illius non ex semine viri et mulieris somno convenientis esse credatur, sed juxta prophetæ eloquium dicentis⁵³: *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel*. Hoc quod dicitur Emmanuel, non unum nomen sonat, sed rem significat. Adveniente quippe Jesu dicimus, nobiscum Dominus. Non frustra ergo in tricesimo anno prophetat Ezechiel. Nam et nomen ejus figura Christi est. Interpretatur quippe Ezechiel *imperium Dei*; imperium autem Dei nullus est, nisi Christus Jesus. Filius quoque Buzi scribitur, quod interpretatur *contemptus*. Si venias ad hæreticos, et audias eos spernentes et pro nihilo ducentes Creatorem, et insuper etiam criminantes, videbis juxta illos contemptissimi Creatoris Filium Dominum nostrum Jesum Christum. Quod si quis reluctatur, et non

⁴⁶ 1 Cor. xv, 22. ⁴⁷ Ezech. xxviii, 12 et 15. ⁴⁸ Isa. xiv, 12. ⁴⁹ Luc. x, 18. ⁵⁰ Joan. v, 17. ⁵¹ Luc. iv. ⁵² Ezech. i, 1. ⁵³ 1 Cor. i. ⁵⁴ Isa. vii, 14.

valt quæ exposuimus, quasi prophetiam recipere, quæram ab eo cur scriptum est in tricesimo anno vite Ezechielis apertos fuisse cælos, et vidisse eum eas visiones quæ in libro ejus continentur. Quid mihi prodest annorum numerus, nisi hoc, ut discam tricesimo anno et Salvatori et prophetæ cælos fuisse reseratos, et spiritalibus spiritalia comparans, cognoscam universa quæ scripta sunt, ejusdem esse Dei sermones? Quippe *verba sapientium ut simuli, et quasi clavi in altum confixi, quia compungentibus dati sunt a pastore uno* ⁵¹. Ego et hoc quod dicitur *in quarto mense quinta mensis*, juxta possibilitatem sensus mei investigans, precor a Deo ut idipsum possim intelligere quod Scripturarum ejus congruit voluntati. Novus annus imminet jam Judæis, et primus mensis apud eos a novi anni numeratur exordio. Agitur autem Pascha de numero novi anni. *Principium mensium iste vobis erit in mensibus anni* ⁵². Ab hoc anno numera mihi quartum mensem, et intellige baptizatum Jesum in quarto mense novi anni. Eo enim mense qui apud Romanos Januarius nuncupatur, baptismum Domini factum esse cognoscimus, qui est mensis quartus ab anno novo juxta supputationem Hebræorum. Et quia de quatuor elementis mundi subsistens corpus assumpserat, recipiens etiam sensus humanos, ideo forsitan et in quarto mense, et in quinto die mensis est intuitus visionem.

5. *Et ego eram in medio captivitatis*. Videtur mihi ironice dictum: *Et ego eram in medio captivitatis*. Et ego: quasi si dicat juxta historiam quidem propheta, et ego qui non tenebar in peccatis populi, eram in medio captivitatis: juxta allegoriam autem Christus, et ego veni in locum captivitatis, veni ad eos fines, ubi servi, ubi captivi detinebantur. Habes istiusmodi Salvatoris nostri voces in prophetis, indignantis quia non faciamus **358** homines digna dispensatione ejus, et maxime nos qui in eum putamur credere. Dicit quippe ad Patrem suum ⁵³: *Quæ militas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam?* Invenio quoque et aliam istiusmodi vocem, quæ ex Salvatoris nostri persona dicitur per prophetam quærentem animas plenas justitiæ, plenas sensuum divinorum, plenas sanctorum fructuum, et quærentes veritatis veros botros, sed invenientem plurimos peccatores et inferoces bonorum, et idcirco dicentem ⁵⁴: *Heu mihi quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, et sicut racemos in vindemia, ad quam non supersit botrus ad manducandum primitiva*. Heu mihi. Quod dicitur *heu mihi*, non est primogeniti totius creaturæ, non est divinitatis vox, sed humanæ animæ quam suscepit: unde infert ⁵⁵: *Heu mihi, anima mea, quia perii revertens a terra, et qui corrigat inter homines non est. Omnes in sanguine judicantur, unusquisque pro-*

ximum suum tribulat. Hæc idcirco memorata sunt, quia ait propheta: *Et ego eram in medio captivitatis juxta flumen Chobar*, quod interpretatur *gravitudo*. Gravis autem est hujus sæculi fluvius, sicut et alibi sacratè dicitur. Et juxta simplices quoque historiam explicat: juxta eos vero qui spiritaliter Scripturas audiunt, de anima significat, quæ in vitæ istius inciderit turbines. *Super flumina Babylonis ibi sedimus et flevimus dum recordaremur Sion, in salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra, quia illic interrogaverunt nos qui captivos duxerunt nos, verba canticorum* ⁵⁶. Ita sunt flumina Babylonis, juxta quæ sedentes et reminiscentes patriæ cælestis, lugent atque deplorant, ubi suspendunt organa sua, in salicibus legis et mysteriorum Dei. Scriptum est in quodam libro, quia salignam omnes credentes accipiant coronam. Et in Isaia dicitur ⁵⁷: *Orietur quasi in medio aquæ fennum, et salix super aquam fluentem*. Et in solemnitate Dei, quando tabernacula ejus componuntur, salignos ramos in tabernaculo eorum fixationem constituent.

6. *Secus fluvium Chobar*. Secus flumen istud gravissimum sæculi. *Et aperti sunt cæli*. Clausi erant cæli, et ad adventum Christi aperti sunt, ut reseratis illis veniret super eum Spiritus sanctus in specie columbæ. Neque enim poterat ad nos committere nisi primum ad suæ naturæ consortem descendisset. *Ascendit Jesus in altum, captivam duxit captivitatem, accepit dona in hominibus. Qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes cælos ut implet omnia. Et ipse dedit alios apostolos, alios prophetas, alios evangelistas, alios pastores et magistros in perfectionem sanctorum* ⁵⁸.

7. *Aperti sunt cæli*. Non sufficit unum cœlum aperiri: aperiuntur plurimi, ut descendant non ab uno, sed ab omnibus cælis angeli ad eos qui salvandi sunt. Angeli qui ascendebant et descendebant super Filium hominis, et accesserunt ad eum, et ministrabant ei. Descenderunt autem angeli, quia prior descenderat Christus metuentes descendere priusquam Dominus virtutum omnium rerumque præciperet. Quando autem viderunt principem militiæ cælestis in terrestribus locis commorari, tunc per apertam viam ingressi sunt sequentes dominum suum, et parentes voluntati ejus qui distribuit eos custodes credentium nomini suo. Tu heri sub dæmonio eras, hodie sub angelo. *Nolite*, inquit Dominus ⁵⁹, *contemnere unum de minimis istis qui sunt in Ecclesia. Amen enim dico vobis; quia angeli eorum per omnia vident faciem Patris qui est in cælis*. Obscquantur salutis tuæ angeli, concessi sunt ad ministerium Filii Dei, et dicunt inter se: si ille descendit, et descendit in corpus, si mortali indutus est carne, et sustinuit crucem, et pro hominibus mortuus est, quid nos quiescimus? quid parcimus nobis? Eia omnes angeli descendamus e cælo. Ideo et

⁵¹ Eccle. xii, 11. ⁵² Exod. xii, 2. ⁵³ Psal. xxix, 10. ⁵⁴ Mich. vii, 1. ⁵⁵ ibid. 2. ⁵⁶ Psal. cxxxvi, 4. ⁵⁷ Isa. xlii, 4. ⁵⁸ Ephes. iv, 8. ⁵⁹ Matth. xviii, 10.

multitudo militiæ cœlestis erat laudantium et glorificantium Deum, quando natus est Christus. Omnia angelis plena sunt; veni, angele, suscipe sermonem conversum ab errore pristino, a doctrina dæmoniorum, ab iniquitate in altum loquente: et suscipiens eum quasi medicus bonus confove atque institue: parvulus est, hodie nascitur senex repuerascens: et suscipe tribuens ei baptismum secundæ regenerationis, et advoca tibi alios socios ministerii tui, ut cuncti pariter eos qui aliquando decepti sunt, erudiatis ad fidem. *Gaudium enim est majus in cœlis super unum peccatorem pœnitentiam agentem, quam supra nonaginta novem justos quibus non est opus pœnitentiâ*⁶². Exsultat omnis creatura, collæatur et applaudit his qui salvandi sunt. Nam *expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat*⁶³. Et licet nolint ii qui Scripturas apostolicas interpolaverunt istiusmodi sermones inesse libris eorum quibus possit creator Christus approbari, exspectat tamen omnis creatura filios Dei, quando liberentur a delicto, quando auferantur de Zabuli manu, quando regenerentur a Christo. Verum jam tempus est, ut de præsentis loco aliqua tangamus. Vidit propheta non visionem, sed visiones Dei. Quare non vidit unam, sed plurimas visiones? Audi Dominum pollicentem atque dicentem: *Ego visiones multiplicavi*⁶⁴.

8. *Quinta mensis*. Hic annus quintus captivitatis regis Joachim. Tricesimo anno ætatis Ezechielis et quinto captivitatis Joachim, propheta mittitur ad Judæos. Non despexit clementissimus pater, nec longo tempore incommodum populum dereliquit. Quintus est annus. Quantum temporis intercessit? Quinque anni interfluxerunt ex quo captivi serviunt. Statim descendit Spiritus sanctus, 359 aperuit cœlos, ut hi qui captivitatis jugo premebantur, viderent ea quæ videbantur a propheta. Dicente quippe eo: *Et aperti sunt cœli, quodam modo et ipsi intuebantur oculis cordis quæ ille etiam oculis carnis aspexerat*.

9. *Et factus est sermo Domini ad Ezechielem filium Buzi sacerdotem*. Sermo Domini qui in principio erat apud Deum Patrem Deus Verbum, sermo qui credentes efficit deos. Si enim dixit illos deos ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura, ad quoscunque sermo Dei factus est, facti sunt dii. Ezechiel quoque deus fuit, quia factus est sermo Dei ad eum. *Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes. Vos vero ut homines moriemini, et quasi unus ex principibus cadetis*⁶⁵. Ubi habetis in Novo Testamento istiusmodi repromissionem? Si oportet instrumenta distinguere, et dicere inter se dissidentes deos, quod quidem nefas est etiam suspicari, sed juxta abusionem dicimus, audacter profecto dicam, multo majorem in Veteri Testamento ostendi humanitatem quam in Novo. *Ego dixi: Dii estis et filii Altissimi omnes*. Non ait:

A quidam dii estis, et quidam non estis; verum, omnes dii estis. Si autem peccaveritis, auscultate quid sequitur: *Vos vero ut homines moriemini*. Non est hæc culpa vocantis ad salutem, non ipse causa mortis qui invitat ad divinitatem, et ad cœlestis naturæ adoptionem, sed in nostro peccato, et in nostro scelere consistit quod dicitur: *Vos autem ut homines moriemini, et quasi unus de principibus cadetis*. Multi principes erant, et unus ex eis corruit, de quo et in Genesi scribitur⁶⁷: *Ecce Adam factus est, non quasi nos, sed quasi unus ex nobis*. Ergo quando peccavit Adam, tunc factus est quasi unus.

10. *Et factus est sermo Domini ad Ezechielem filium Buzi*. Etiam si de Salvatore hæc dicta volueris intelligere, ne timeas, habet et sic allegoria intellectum suum: venit sermo Domini ad eum qui de virgine nascebatur, id est hominem, sermo semper in Patre manens: ut fierent utraque unum, et consociaretur homo, quem ob sacramentum et salutem universæ humanitatis indueret, divinitati ejus et naturæ unigeniti Dei. *Factus est sermo Domini ad Ezechielem filium Buzi, sacerdotem in terra Chaldæorum*. Chaldæi de cœlestibus disputant; Chaldæi natiuitates hominum ratiocinantur. In terra Chaldæorum. Quasi si dicat, eorum qui asserunt fatum, eorum qui causas universitatis astrorum circuitu vindicant. Iste ergo nunc error, et ista mentis perversitas figuraliter in Chaldæorum terra significatur. *In terra Chaldæorum secus flumen Chobar. Et facta est illic super me manus Domini*. Et sermo Domini factus est ad prophetam, et manus ut et factis ornaretur et verbis. *Et vidi visiones*. Aliqua perstringam, et licet pro angustia temporis ea quæ dixi, possint sufficere, tamen etiam de toto corpore visionis summa quæque libabo.

11. *Et vidi, et ecce spiritus surgens veniebat ab Aquilone*. Diligenter considera rerum numerum quæ dicuntur: spiritus surgens sive auferens veniebat ab Aquilone, ecce una res. *Et nubes magna erat in eo, ecce duæ. Et splendor in circuitu ejus, ecce tres. Et ignis refulgens, ecce quatuor. Et in medio ejus sicut visio electri in medio ignis, ecce quinque. Et lumen in eo, ecce sex. Post hæc similitudo quatuor animalium, et visio eorum, et narratio visionis, ecce septem. Et in medio animalium quasi carbones ignis, ecce octo*. Quis potest ista minutatim exponere? Quis ita est capax spiritus Dei, ut hæc sacramenta dilucidet? Oportebat accusatores Creatoris et Dei prophetarum primum intelligere quæ dicuntur a prophetis, et postea criminari. Qui enim vere accusat, ea debet accusare quæ novit. Si vero hæretici ne prope quidem sunt intellectui divino, quomodo rationabiliter accusant quod eos nescire convincimus? Discant quis in hac visione sit sensus. Primum apparet spiritus auferens. Secundo nubes magna in spiritu auferente. Tertio

⁶² Luc. xv, 7. ⁶³ Rom. viii, 19. ⁶⁴ Osce. xii. ⁶⁵ Psal. lxxxii, 6, 7. ⁶⁷ Gen. iii, 22

splendor in circuitu spiritus auferentis. Quarto A ignis refulgens. Quinto in medio ejus sicut visio electri, haud dubium quin in medio ignis. Sexto splendor in eodem electro. Confiteor libenter a sapiente et fideli viro dictam sententiam, quam sæpe suscipio; de Deo et vere dicere periculum est. Neque enim ea tantum periculosa sunt quæ falsa de eo dicuntur: sed etiam quæ vera sunt, et non opportune proferuntur, dicenti periculum generant. Margarita vera est, sed si perverse, discrimen ejus est quod dicit pedibus eorum. Et ut juxta nos aliquod ponamus exemplum, collectiones istæ non solum in Ælia, non tantum Romæ, non in Alexandria, sed in omni semel orbe similitudinem referunt sagenæ, quæ ex omni genere piscium capit. Non possunt universa bona esse quæ incidunt in eam. Ait quippe Salvator ⁶⁸: *Cum extraxerint, et secus litus sederint, eligent bona quidem in vasa sua, mala vero foras projicient.* Oportet ergo in sagena totius Ecclesiæ esse et bona et mala. Si jam universa munda sunt, quid derelinquimus in judicio Dei? Et juxta aliam parabolam, et frumentum et paleæ in area continentur, cum frumentum tantum in Christi horrea congregandum sit, et discernantur paleæ ab eo, *cujus ventilabrum in manu ejus, et mundabit aream suam, et congregabit frumentum in horreum, paleas vero consumet igne inexstinguibili* ⁶⁹. Neque enim assero aream totum esse mundum, sed aream intelligo esse cœtum populi Christiani. Quomodo unaquæque area circumscribitur, et est plena frumento vel paleis, nec totum **360** frumentum est, nec totum rursus palea: sic in Ecclesiis terrestribus alius est frumentum, alius est palea. Verum ibi non sua causa, nec per voluntatem paleæ sunt: neque enim ex proprio arbitrio frumentum est: hic vero in tua potestate positum est, ut sis palea vel frumentum. Hæc nos docere debent, ut si aliquando aliquis in congregationibus nostris viderit peccatorem, non scandalizetur, neque dicat: Ecce peccator in cœtu sancto est. Si hoc licet, si hoc conceditur, quare et ego non peccem? Dum in præsentis sæculo sumus, id est in area, et in sagena, et boni et mali in ea continentur. Quando autem venerit Christus, fiet discretio, et implebitur illud quod ab Apostolo dicitur ⁷⁰: *Omnes nos oportet assistere ante tribunal Christi, ut reportet unusquisque propria corporis sui quæ gessit, sive bona, sive mala.* Hæc in proœmio de interpretationibus visionum

⁶⁸ Matth. xiii, 48. ⁶⁹ Luc. iii, 17. ⁷⁰ II Cor. v, 10. ⁷¹ Jerem. i, 40.

(2) Quando purgatus, etc. Hunc locum Græce representant Catenæ mss.: Νεφέλη μεγάλη ἐν τῷ ἑξαίροντι πνεύματι. Ὅταν ὠφελήθῃς ἐκ τοῦ ἑξαίροντος πνεύματος ὃ ἐξῆρεν ἀπὸ σου πᾶν φαῦλον τὸ ἐνυπαρχόν τῇ ψυχῇ σου· τότε ἀπολαύσεις τῆς νεφέλης τῆς ἐνυπαρχούσης ἐν τῷ ἑξαίροντι πνεύματι. Καὶ ἔστιν αὐτὴ ἡ νεφέλη συγγενῆς τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ νεφέλης, ἀφ' ἧς ἦλθε φωνὴ λέγουσα· Ὁὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Πνεῦμα οὖν ἑξαίρον· εἶτα νεφέλη μεγάλη ἐν αὐτῷ· εἶτα τι λαμπρὸν φέγγος κύκλῳ αὐτοῦ. Ἡραταί σου τὸ φαῦλον· δέδοται σοι vs-

æstuans animus est locutus, et ambigens quæ sileat, quæ proferat, quæ leviter tacta dimittat, quæ ex iis manifestius, quæ obscurius exponenda sint, si tamen poterimus implere quod cupimus.

12. Primum ergo videtur spiritus auferens: id quod paulo ante diximus, quia Dominus noster ignis consumens sit, etiam nunc repetimus et dicimus huic testimonio congruere. Quomodo ponitur spiritus auferens? Deus spiritus est, et spiritus auferens cernitur. Quid a me auferit, et ab anima mea, ut merito auferens prædicetur? Uti que mala: et tunc sentio bonitatem ejus, sit a me pessima quæque sustulerit. Neque vero putandum est finem esse beatitudinis, si a malis liberemur; initium felicitatis est carere peccato. Et in Jeremia scribitur ⁷¹ (omnia quippe quæ in prophetis scripta sunt, elementissimo Deo vindico): *Ecce dedi sermones meos in os tuum, ecce constitui te super gentes et regna eradicare, et suffodere, et disperdere, et ædificare, et plantare.* Benignus est Deus dans sermones ad eradicandum. Verum quid est quod eradicari debeat, et subverti? Si qua plantatio in animo mala est, si qua secta nequam, hanc eradicat, hanc subvertit sermo propheticus. Utinam autem contingat, ut mihi talis sermo donetur, qui eradicet hæreticorum semina, et doctrinam ex Zabuli fonte manantem, qui de ejus anima qui nunc primum Ecclesiam ingreditur, idololatriæ auferat plantationem. *Dedi sermones meos in os tuum. Ecce constitui te eradicare et suffodere.* Scilicet ut si qua ædificatio pessima est, destruat. Quam vellem et ego suffodere quidquid Marcion in auribus deceptorum ædificavit, eradicare, et subvertere, et dispergere, ut Jacob disperdidit idola. Usque ad hodiernum diem est disperdere et ædificare. Hæretici disperdere et subvertere tantum audierunt, in ædificationis autem plantationisque sermone surdas aures averterunt. Neque enim volunt inspicere, quia tristitia quæque prima dicuntur, et secunda quæ læta sunt. Quare nunc ista memoramus? Videlicet ut manifestetur Dei sermo subvertere mala, et ædificare optima, eradicare vitia, quasi agricola bonus, ut in purgato campo uberrima virtutum messis oriatur. Hæc propter spiritum auferentem. Vidit enim primum spiritum auferentem, deinde nebulam magnam in eo. Quando purgatus (2) fueris ab auferente spiritu, tantum ut auferatur omne malum a te, et omne quod in tua anima nequitiae versatur,

φέλη, ὥστε βρῆξαι ὕδρον ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα. *Nubes magna in spiritu auferente. Cum utilitatem a spiritu auferente consecutus fueris, qui a te malum quod animæ tuæ inest abstulerit, tunc nube frueris, quæ in spiritu auferente est. Estque hæc nubes affinis illi evangelicæ nubi, e qua venit vox dicens: «Hic est Filius meus dilectus.» Igitur spiritus auferens; deinde nubes magna in eo; tum splendor micans in circuitu ejus. Nempe ablatum a te vitium est, data tibi nubes est; ut decidat imber super vineam.*

tunc incipies etiam magna nebula frui quæ in spiritu auferente consistit. Quæ nebula proxima est ei nebulæ quam in Evangelio legimus, de qua venit vox ⁷²: *Hic est Filius meus dilectus, in quo bene complacui*. Spiritus vero auferens, deinde nebula magna in eo, postea splendidissimum lumen in circuitu ejus. Ablatum est a te malum. Data est tibi nebula magna, ut pluat imbrem super vineam tuam, secundum illud quod alibi dicitur ⁷³: *Mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem, super pessimam videlicet vineam*. Si autem hoc de mala jubetur, haud dubium est quin econtrario si bona vinea fueris, pluat super te nebula.

13. *Et splendor in circuitu ejus. Deinde ignis fulgens et in medio ejus quasi visio electri*. Dupliciter aufert (3) a nobis mala Deus, spiritu et igni. Si boni et intenti ad præcepta Dei simus, et sermonibus illius erudiamur, spiritu mala nostra aufert, secundum illud quod scriptum est ⁷⁴: *Si autem spiritu opera carnis* **361** *mortificaveritis, vivetis*. Si vero spiritus mala non abstulerit a nobis, purgatione ignis indigemus. Idcirco diligenter observa conjunctiones singulas. Prima conjunctio est spiritus et nebulæ; secunda ignis et luminis; tertia electri et splendoris: ac singula quæ quasi tristitia videntur, jucundiorum vicinitate pensantur. Sive enim spiritus oritur, statim sequitur nebula: sive ignis apparet, adjunctum est ei lumen; sive electrum præcedit, splendor in circuitu ejus est. Oportet quippe nos quasi aurum in fornace et electrum vehementissimo igne conflare. Et in hoc propheta quem nunc exponimus, habes sedentem Dominum in medio Jerusalem, et conflantem eos qui misti sunt argento, et stanno et æramento, et plumbo, et querula voce causantem de his qui habent in se commistionem materiæ vilioris. *Argentum, inquit, commistum facti estis, et tanquam granum de uva reprobum argentum facti estis*. Quando enim creaturæ Dei, quæ ab initio bona est, superinducimus de malis nostris vitia ac passiones: tunc argento et auro æs, stannum, plumbumque miscemus, et necessarius est ignis ad

⁷² Matth. III, 17. ⁷³ Isa. v, 6. ⁷⁴ Rom. VIII, 13.

(3) *Dupliciter aufert, etc.* Hujus loci Græca hæc sunt in Catenis mss.: Διχῶς ἐξαίρει τὰ φαῦλα ἀπ' ἡμῶν ὁ Θεός, πνεύματι καὶ πυρὶ. Ἐάν καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ γενώμεθα, καὶ λόγῳ παιδευώμεθα, πνεύματι τὰ φαῦλα ἐξαίρεται κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐὶ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. Ἐὶ δὲ τὸ πνεῦμα οὐκ ἐξήρει τὰ φαῦλα ἀπ' ἐμοῦ, χρῆμα, οἶμαι, τοῦ πυρός. Ὅσοι οὖν πνεύματι οὐκ ἐκαθαρίσθησαν, πυρὶ καθαρισθῆσονται, δηλονότι τοῦ αὐτοῦ πνεύματος. Αὐτὸς γὰρ, φησὶ, βαπτίσει ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Ὅρα δὲ καὶ τὰς δύο συζυγίας ταύτας, ἐκάστην ἐν τρισὶ πράγμασιν. Ἐν τῇ προκειμένῃ ὀπτασίᾳ πνεῦμα, νεφέλη, φέγγος. Τοῦτο σήμερον καὶ πῦρ, καὶ ἐν μέσῳ τοῦτου ἤλεκτρον· εἰτα φέγγος· τοῦτο αὐριον. *Dupliciter a nobis Deus mala aufert, spiritu et igne. Si bonis honestisque fuerimus moribus, ac ratione erudiamur, spiritu a nobis aufert mala, sicut scriptum est: « Si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. » Si vero spiritus a me mala non abstulerit, igne, opinor, est opus. Omnes igitur qui non, erunt spiritu*

A purgandum. Ideoque sollicitè providendum est, ut cum venerimus ad ignem istum, securi transeamus per eum, ad instar auri argentique et lapidis pretiosi, quæ sine foco adultera sunt, vel qui sine foco adulteri sunt. Non tam utamur incendio quam probemur.

14. *Ecce spiritus auferens veniebat ab Aquilone*. Et hoc quod ab Aquilone (4) veniebat spiritus auferens, et postea redit, habet rationem. Ab Aquilone quippe exardescunt mala super habitantes terram. Aquilo violentissimus ventus, quem alio nomine Dextrum vocamus, qui in quatuor cardinibus cæli, de quibus venti spirare dicuntur, frigidior est atque vehementior. Nec non et illud quod de ordine castrorum apud Israel in Numeris scribitur, hujus rei obtinet figuram. Novissima enim castra ad Aquilonem ponuntur Dan. Prima castra Juda ad orientem, deinde pone eum Ruben, postea secundum mare Ephrem, in extremo, ut diximus, ad aquilonem Dan. Et olla quæ succensa describitur, a facie Aquilonis accenditur. Aquilo quippe figuratè dicitur contraria fortitudo, id est Zabulus, qui est vere durissimus ventus. Venit enim ab Aquilone spiritus auferens, et nubes magna in eo. Vitia ab eo esse exposuimus. *Et splendor in circuitu ejus, et ignis fulgens*. Potuit dicere ignis exurens, verum piguit Scripturam tristitiam nominare, et opus ejus ascribere, ideoque pro pœnali vi splendorem tantum apposuit.

15. *Et in medio ejus quasi similitudo quatuor animalium, ista visio eorum. Similitudo hominis in illis. Et quatuor facies uni, quatuor pennæ uni, et crura eorum recta, et pennati pedes eorum*. Vides qualia sint quæ regantur a Deo, ut ibi: *Qui sedes super cherubim, appare*. Cherubim interpretatur plenitudo scientiæ, et quicumque scientia plenus est, efficitur cherubim, quem regit Deus. Quid sibi autem volunt quatuor facies? Quæ salvanda sunt, genu flectunt Domino Jesu, et ab Apostolo tripliciter nominantur, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium et infernorum ⁷⁵. Quæ autem genu flectunt

⁷⁵ Phil. II, 10.

mundati, igne purgantur, ejusdem videlicet spiritu. « Ipse enim, inquit, baptizabit vos in Spiritu sancto et igni. » *Observe etiam duas hasce conjugationes, unamquamque tribus in rebus constitutam. In præsentì visione spiritus, nubes, splendor. Hoc hodie. Et ignis, et in medio ejus electrum, deinde splendor: istud cras.*

(4) *Et hoc quod ab Aquilone, etc.* Græcæ sic exstant in Catenis mss.: Ἀπὸ Βορρᾶ οὖν ἔρχεται τὸ ἐξαίρον πνεῦμα· οὐχ ὅτι ἐκείθεν ἐστίν, ἀλλ' ὅτι ἀνακάμπτον μετὰ τὸ ἐξᾶραι· ἔχει λόγον τὸ, ἤρχετο· καὶ γὰρ ἐξήρην ἢ κατὰ Βορρᾶν παρεμβολὴ τοῦ Δάν, εἰ καὶ ἐσχάτως, καὶ ἠκολούθησεν τῇ κιβωτῷ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν κατάπαυσιν. Καὶ μετ' ὄλγᾳ· Βορέας τροπικῶς λέγεται ἢ ἀντικειμένη δύναμις. *Ab Aquilone ergo venit spiritus auferens, non quod inde sit, sed quia redit postquam abstulerit. Rationem habet quod dicitur, « veniebat. » Nam et castra Dan ad Aquilonem posita promoverunt, licet novissima, suntque comitata arcum Dei donec requiesceret. Et paulo post: Aquilo figurate dicitur adversaria potestas.*

Domino Jesu, subjecta sunt ei. Et quæ subjecta A sunt, dicunt ⁷⁶: *Nonne Deo subjecta est anima mea? Apud ipsum enim salutare meum; et* ⁷⁷: *Oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus ejus. Quid est ergo quartum? Cælestia, terrestria et inferna, tria tantum sunt. Nempe illud* ⁷⁸: *Laudate Dominum, cæli cælorum, et aqua quæ super cælos est laudet nomen Domini. Omnia ista reguntur a Deo, et ducuntur a majestate ejus.*

16. *Quocunque spiritus ibat, ibant et animalia.* Hæc ipsa animalia habent similitudinem super se hominis, cum sint quatuor facierum. Nec dictum est in principio, quia facierum quatuor sint, sed quia inter quatuor facies eminent et principatum tenet facies humana, describitur et quæ dicitur B facies humana, et facies leonis a dextris quatuor partium, et facies vituli a sinistris quatuor, et facies aquilæ a quatuor partibus. Videamus ergo (5) an tripartitam animam significet de qua etiam aliorum opinionibus disputandum est, ut animæ tripartitæ alia quarta **362** fortitudo præsideat. Quæ est tripartitio animæ? Per hominem rationale ejus indicatur, per leonem iracundia, per vitulum concupiscentia. Spiritus vero qui præsidet ad auxiliandum, non est a dextris, ut homo, vel leo; non est a sinistris, ut vitulus, sed super omnes tres facies consistit. Aquila quippe in alio loco nuncupatur, ut per aquilam spiritum præsentem animæ significet. Spiritum autem hominis dico qui in eo est. Atque ita omnia ducuntur nutu Dei, C cælestia, terrestria et inferna, et ea quæ super cælos sunt, et efficitur nos omnes cherubim, quæ sub pedibus Dei sunt, quibus conjunctæ sunt rotæ, et subsequitur ea. Non sub rota, neque sub sæculi ditione rebusque versamur, cum jam per passionem Christi sumus a mundi negotiis liberati. *Et rota in medio rotæ.* Si consideres quomodo per contrarios eventus solvatur universitas rerum, sive in his qui putantur errare, sive in his qui ab errore dicuntur alieni, videbis quomodo rota in medio rotæ sit. Hæc autem regit omnia, et quocunque vult torquet totius universitatis Deus, in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

⁷⁶ Psal. Lxi, 2. ⁷⁷ I Cor. xv, 25. ⁷⁸ Psal. cklviii, 4, 5. ⁷⁹ Ezech. xiii, 2. ⁸⁰ ibid. 9.

(5) *Videamus ergo, etc.* Catenæ mss. hunc locum D Græce sic habent: Ἔστιν [ιδεῖν] ἐν ἑκάστῳ ζῳῷ τὴν ψυχὴν, ἐν ἑκάστῳ δὲ προσώπῳ τῆς δυνάμεις αὐτῆς· τὸ λογιστικὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· τὸ θυμικὸν ἐν τῷ λέοντι· τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐν τῷ μόσχῳ· ἐν δὲ τῷ ἀετῷ τὴν βοηθοῦσαν δύναμιν. Ὅθεν οὐτε ἐκ δεξιῶν ταῦτα εἶπεν, οὐτε ἐξ ἀριστερῶν· ἀλλὰ δηλονότι τῶν τριῶν ἀνωτέρω. Τοῦτο δὲ ἔστιν, ὡς φαίνεται. τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. τὸ βοηθοῦν τῇ ψυχῇ. Καὶ τοῦτο νοούμενον οὐκ ἀσφαλές, ἕτερον δὲ τοῦτο τὸ πνεῦμα μὴ λεγέσθω εἶναι παρὰ τὸ ἡγεμονικόν. Τινὲς δὲ καὶ ἐξηγήσαντο τὰ ζῳα εἰς τὸ τετραπέρατον· τὰ πρόσωπα εἰς τὰ στοιχεῖα· ἐξ ὧν συνέστηκε τὸδε τὸ πᾶν· τοῦτο δὲ παχυμερές. Οὕτως οὖν ἐλαύνεται πάντα ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοῦ φέροντος ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν φύσει, οὐχὶ ἐν ὑποστάσει. Ἐλαύνεται οὖν ἦτοι κυβερνᾶται· τὰ ὑπερου-

PATROL. GR. XIII.

HOMILIA II.

De eo quod dicitur ⁷⁹: « *Fili hominis, propheta super prophetas Israel qui prophetant de corde suo, usque* ⁸⁰: « *Extendam manum meam ad prophetas, qui vident vana, et divinant mendacia.* »

1. Nullam speciem peccatorum Scriptura reticet, de qua non doceat legentes. Oportuit enim Verbum Dei missum ad sanandos eos qui audiebant, omnem spiritum peccatorum perstringere, et universis hominibus loqui, ut nemo fraudaretur remediis salutaribus, et his medelis quæ vulneribus possint prodessesse curandis. Quo modo ergo dicuntur alia de populo, alia de sacerdotibus magnis, et quædam de presbyteris, ac nonnulla de dispensatoribus: et quidem bonis dispensatoribus laus, malis vero culpa ascribitur; ut alii exhortationem accipiant ad meliora, alii vero ut in pejora non corruant: sic oportet de falsis ac veris prophetis divinam edoceri disciplinam, ut prophetæ quidem accipiantur in eam denum partem, qui verbis Dei ministrant; per pseudo-prophetas vero designentur Ecclesiarum magistri, qui non recte seu sermone, seu vita, congruunt ei quam prædicant disciplinæ. Læti quapropter simus, si nos Scriptura commoneat, docens ut recedamus a vitiiis, magis autem si ordinis nostri aliquos Dei sermo perstringat, volentes sanari et converti a peccatis nostris.

2. *Factus est sermo Domini ad prophetam Ezechielem, dicens ei: Fili hominis, propheta mihi super prophetas Israel.* Fuerunt quidem et prophetæ Israel nomine potius quam veritate. Sunt autem et hodie in vero Israel, id est Ecclesia, quidam pseudoprophetæ et falsi magistri, quibus hic sermo prænuntiatur. Si me arguat Dei sermo, tentabo converti; nec quia adversum me aliqua dicuntur, qui videor doctor esse Ecclesiæ, debeo tacere; verum mihi metipsi non parcens cuncta revelabo quæ dicta sunt, ut convertar a vitiiis, ut siam non ex his quos Scriptura nunc corripit, sed ex his qui sermonem Dei verissime prædicantes in Ecclesia exsisterunt magistri. *Propheta super prophetas Israel qui prophetant, et dices prophetis* Quo modo opus prophetarum erat hæc spiritu prædicere quæ videbantur, sic eodem spiritu opus est ei qui exponere cupit ea

ράνια, τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ κατὰ χθόνα. Videre est in quotlibet animali animam, et in qualibet facie facultates ejus: facultatem rationis in homine; iram in leone; concupiscentiam in vitulo; virtutem auxiliatricem in aquila. Unde neque a dextris, neque a sinistris hæc esse dixit, sed tribus superiora. Hic autem, ut videtur, spiritus hominis qui in ipso est, animæ auxiliatur. Hoc vero sic intellectum non est tutum, sed hic spiritus nihil aliud esse dicatur, quam princeps anime facultas. Quidam animalia exposuerunt de quatuor mundi finibus; facies de elementis, e quibus rerum hæc universitas conflata est. Sed hæc explicatio crassior est. Sic igitur cuncta a Dei Verbo aguntur, ferente in se Patrem et Spiritum sanctum in natura, non in hypostasi. Aguntur itaque, id est gubernantur, supercælestia, cælestia, terrestria et inferna.

quæ sunt latenter significata, ut monstret non ad eum fieri prophetiam, qui contra Dei docet voluntatem, qui prophetat de corde suo. Juxta simplicem quidem intellectum, quidam prophetarum de divino Spiritu loquentes, non de corde suo locuti sunt, sed de sensu Dei; quidam vero simulantes se prophetas, atque dicentes: Hæc dicit Dominus, Domino non loquente in eis, pseudoprophetæ existerunt. Potest autem et super eos qui docent in Ecclesiis, si aliter quam poscit veritas docent, præsens sermo congruere. Si quis etiam ea quæ Jesus Christus Dominus locutus est, ipsa æque doceat, non de corde suo, sed de Spiritu sancto loquitur sermones Filii Dei Jesu. Si consentit sancti Spiritus voluntati, ejus qui in apostolis locutus est, non de corde proprio loquitur, sed de corde Spiritus sancti, qui est locutus in Paulo, qui est locutus in Petro, et in cæteris apostolis est locutus. Si quis vero legens Evangelium, proprium sensum aptat Evangelio, non ita intelligens ut Dominus locutus est, iste falsus propheta est loquens de corde proprio in Evangelio. Et de hæreticis quidem nihil absurdum est hæc dicta intelligere. Dissertunt quippe quasi in Evangeliiis, et quasi de apostolis, ἀλώων suorum fabulas proprio corde exponentes, non in corde Spiritus sancti. Neque enim possunt dicere ⁸¹: *Nos autem sensum Christi habemus, ut videamus ea quæ a Deo donata sunt nobis.* Cum autem et super me venerit qui dicor ecclesiasticus, qui accipio librum sanctum, et nitor eum interpretari, hoc quod de hæreticis intelligi potest, quæso audientes ut diligenter attendant, et accipiant gratiam Spiritus, de qua dictum est ⁸²: *Discretio spirituum*, ut probati trapezitæ facti, diligenter observent quando falsus sim magister, quando vero prædicem quæ sunt pietatis ac veritatis. Si itaque invenio in Moyse, et in prophetis **363** sensum Christi, non de corde proprio, sed de Spiritu sancto loquor. Si autem nihil congruum inveniens, mihi metipsi confingo quæ loquar, fluctuans in sermonibus qui sunt alieni a Deo, de meo potius corde quam de Dei sensibus loquor.

3. *Propheta, et dices prophetis qui prophetant de corde suo.* Non ait simpliciter de corde, sed de corde suo. *Et prophetabis, et dices ad eos: Audite verbum Domini.* Hæc ad me, hæc ad eum dicuntur, qui doctorem se esse promittit, ut timor Dei major oriatur in nobis, ne periclitemur quasi sub commentario scripto non ab hominibus, sed ab angelis Dei, sic proferre sermonem. Novi quippe quia, cum in iudicio ille ordo consideret, de quo prophetavit Daniel ⁸³, et libri fuerint aperti, omnes mei conatus, omnes meæ expositiones proferentur in medium, sive in justificationem, sive in condemnationem meam. In justificationem quidem mihi erunt, quæ bene dicta sunt; in condemnationem vero, ea quæ secus quam veritas poscit, explanata: *Ex sermonibus*, inquit ⁸⁴,

tuis justificaberis, et ex sermonibus tuis condemnaberis, quasi habenti non omnes sermones de quibus justificaretur, neque rursus omnes sermones de quibus condemnaretur. Si aliquis a sermonibus purus est alienis, et eis qui possint reprehendi, ex sermonibus suis justificabitur, et non condemnabitur. Si autem nunquam recte locutus est, sed semper protulit prava, ex sermonibus suis condemnabitur, et non justificabitur. Verum quia nos qui non sumus ex omni parte perfecti, neque sic dicimus ut semper iustificemur, neque sic e contrario sumus peccatores ut semper condemnemur: et habemus alia verba ex quibus iustificemur, et alia ex quibus condemnemur: Deus super stateram suam utraque ponens expendit diligenter, et iudicat in quibus justus sim, et in quibus sermonibus condemnandus. Quod autem in sermonibus facit, hoc idem facit et in gestis. Necessè est enim ut sint alia facta in quibus iustificemur, et alia in quibus condemnemur. Neque enim sic perfectus sum, ut omnia facta habeam in quibus justus existam, neque sic peccator, ut talia cuncta fecerim, quæ me ex omni parte condemnent. Esse autem et alia facta istiusmodi, et alia istiusmodi, ex hoc manifesta est quod dicitur ⁸⁵: *Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium, quorundam autem et subsequuntur.* Similiter autem et bona facta manifesta sunt, et quæ aliter habentur latere non possunt. Æque de intellectibus. Propter quod et inter se invicem cogitationum accusantium sive satisfaciendum iudicium me expectat de omnibus quæ facio, quæ intelligo, quæ loquor, et incertus opperor quidnam mihi in illo iudicio sit futurum; quantoque magis timor Dei mihi incutitur ad recipienda cuncta quæ feci, tanto magis custodire me debeo, ulnam quidem ab omnibus peccatis! sin autem hoc non possum, saltem quem a maximis. Hæc de eo quod proposuimus de prophetis, qui prophetant de corde suo, ad quos dicitur: *Audite sermonem Domini, hæc dicit Adonai Dominus: Væ iis qui prophetant de corde suo, qui ambulant post spiritum suum.* Duo peccata sunt, unum cordis, aliud spiritus. Primum de meliori parte videamus, ut possimus etiam ea quæ contraria sunt considerare. Apostolus loquitur ⁸⁶: *Orabo spiritu, orabo et sensu.* Qui sensus in corde habet habitaculum. *Psallam spiritu, psallam sensu.* Igitur et spiritus est, et sensus in nobis. Et quo modo sanctus orat spiritu, orat et sensu, psallit spiritu, psallit et sensu: sic iste qui est falsus propheta, de corde proprio prophetat, et ambulat non post Spiritum Dei, sed post spiritum suum. Est quippe quidam spiritus hominis, qui versatur in eo, post quem procul absit ut ego ambulem, sed intelligens sanctum Spiritum Dei post Dominum Jesum meum ambulem. Itaque prophetæ qui prophetant de corde, et ambulant post spiritum non tam Dei quam suum, omnino quod Græce dicitur τὸ καθόλου non vident,

⁸¹ I Cor. ii, 16. ⁸² I Cor. xii, 10. ⁸³ Dan. vii. ⁸⁴ Matth. xii, 37. ⁸⁵ I Tim. v, 24. ⁸⁶ I Cor. xiv, 15.

et est ambigua ex sermone sententia. Sive enim ea quæ sunt generalia, id est, generalia non vident, licet quadam ex parte conspiciant; sive, quod ego melius reor, omnino non vident, licet sibi ex parte quædam videantur videre. Alii quippe in nobis oculi sunt meliores his quos habemus in corpore. Qui oculi aut Jesum Dominum vident, qui eos ad se intaendum creavit, aut certe omnino cæci sunt. Si peccator sum, nihil video nec possum veritatis lumen aspicere. *In iudicium quippe, ait⁸⁷, in mundum istum veni, ut non videntes videant, et videntes cæci fiant*; si autem justus, accipio gratiam a Deo et de me quoque dicitur videns. Prophetæ enim vocabantur ante-videntes. *Et qui vides, ait⁸⁸, vade, descende in terram Juda, et ibi commorare, et ibi prophetabis. In Bethel autem jam non adjicies ut prophetes. Et rursum alibi⁸⁹: Visio quam vidit Isaias filius Amos. Beatus cui revelabit Dominus oculos ad videnda mirabilia de lege Dei, juxta obsecrationem Prophetæ dicentis⁹⁰: Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.*

4. Videamus autem et alium sermonem per quem pseudoprophetæ et falsi magistri corripuntur: a quo, queso, ut orantibus vobis ego purus inveniar. Quæ est igitur correptio? *sicut vulpes in deserto, prophetæ tui, Israel⁹¹*. Animal vulpes nequam est, versutum, indomabile est, ferum est. *Dicite, 364 ait Salvator⁹², vulpi isti: Ecce sanationes perficio hodie, et cras, et tertia die consummor.* Has vulpes necessarias habuit adversum alienigenas Samson, quarum caudis eum igne vinctis (trecentas enim ceperat) in perditionem eas frugum misit hostilium. Istiusmodi sunt falsi magistri, versuti, maligni et bestialis similes. Si talis sum, vulpes sum: sed non simpliciter vulpes, verum vulpes in desertis, vulpes in parietinis, vulpes in rupibus; hæc enim in diversis sensibus continentur. Versipelles isti et nequam semper in desertis, semper in solitudinibus morantur. Ubiunque enim anima habitatur a Deo, et Spiritu sancto plena est, ibi non potest hæreticorum doctrina penetrare, nec valet eorum sermo perumpere. Ubi autem solitudo Christi est, ubi desertum justitiæ, ibi nequissimæ disciplinæ venena versantur. Idcirco *sicut vulpes, ait⁹³, in desertis prophetæ tui, Israel. Non steterunt in firmamento.* Si considerare volueris magistros, videbis eos infirmos, instabiles, et non valentes dicere⁹⁴: *Statuit supra petram pedes meos, et direxit gressus meos.* Et quia non sunt tales ut steterint, robusta radice fundati, ideo non steterunt in firmamento, sed dilexerunt movere pedes suos. Est autem et hoc grande peccatum, saltem paululum pedes movere, ut David psalmista canit⁹⁵: *Quam bonus Israel Deus rectis corde! Mei vero pene commoti sunt pedes.* Beatus ille multæque felix, cui robustissime consistenti firmos animæ pedes

habere concessum est, qui audire a Deo dignus est⁹⁶: *Tu vero sta mecum.* Verum non tales pseudoprophetæ, non tales falsi magistri: neque cuim sic steterunt in firmamento.

5. *Et congregabant greges super domum Israel, quos docent, quos instituunt, sive hæretici dogma impium prædicantes, sive falsi magistri decipientes eos quorum aures præriunt, colligunt greges schismatum adversum Ecclesiam Dei, adversum domum Israel. Non surrexerunt qui dicerent: In die Domini falsa videntes.* Hi non surrexerunt; isti vero surgentes dicunt⁹⁷: *Consepulti sumus Christo per baptismum, et consurreximus ei.* Habemus quippe ut pignus Spiritus sancti, quem accipimus ad plenum postquam venerit quod perfectum est, sic pignus resurrectionis, quia in resurrectione perfecta nemo adhuc resurrexit de nobis. Verumtamen resurreximus, Paulo dicente: *Consepulti sumus Christo per baptismum, et consurreximus ei.* Non ergo resurrexerunt, hoc est necdum resurrectionis baptismum consecuti sunt falsi prophetæ, et falsi magistri: *Qui dicerent in die Domini videntes quæ falsa sunt^{98,99},* neque aliquando possunt conspiciere veritatem. Accipe exemplum. Qui Scripturam legit, et aliter quam scripta est accipit, Scripturam mendaciter videt. Qui vero audit Scripturam, ut se veritatis intellectus habet, et sic eam interpretatur, videt veritatem. Et sancti quidem non divinant. *Non enim divinatio in Jacob¹.* Peccatores vero divinant falsa, dicentes²: *Hæc dicit Dominus, et Dominus non misit eos.* Audi hæreticos, quomodo traditiones apostolorum habere se dicant. Audi falsos magistros, quomodo affirmant doctrinam suam Domini esse doctrinam, sensum suum congruere sensui prophetarum, et dicunt³: *Hæc dicit Dominus, et Dominus non misit eos. Et ceperunt suscitare sermonem. Non visionem falsam vidistis?* Et hi enim volunt in defensionem sui quemdam pro se suscitare sermonem, sed arguit eos Dominus, et dicit: *Non visionem falsam vidistis, et divinationes vanas locuti estis, et dixistis: Dicit Dominus, et ego non sum locutus? Propterea dic: Hæc dicit Dominus, pro eo quod sermones vestri mendaces sunt.* Orate pro nobis ut sermones nostri non sint falsi. Licet quidam homines ignorantia judicii eos asserant falsos, Dominus non dicat, et recte nobiscum agatur. Si vero mille hominum eos dixerint veros, iudicio porro Dei fuerint falsi, quid mihi proderit? Dicunt et Marcionitæ magistri sui veros esse sermones, dicunt et Valentini robustissimam sectam, qui fabularum ejus commenta suscipiunt. Quæ utilitas, quia plurimi Ecclesiæ hæretica pravitate decepti in eorum conspirare sententiam? Hoc est quod quaeritur, ut Dominus sermonum meorum testis assistat, ut ipse comprobet quæ dicuntur sanctarum testimonio Scripturarum. Pro-

⁸⁷ Joan. ix, 39. ⁸⁸ Amos vii, 12, 15. ⁸⁹ Isa. i, 1. ⁹⁰ Psal. cxviii, 18. ⁹¹ Ezech. xiii, 4. ⁹² Luc. xiii, 32. ⁹³ Ezech. xiii, 4. ⁹⁴ Psal. xxxix, 5. ⁹⁵ Psal. lxxii, 1, 2. ⁹⁶ Deut. v, 31. ⁹⁷ Rom. vi, 4. ^{98,99} Ezech. xiii, 5, 6. ¹ Num. xxii, 25. ² Ezech. xiii, 6. ³ ibid., 6, 7, 8.

pter hæc ergo ad nos dicit Adonai Dominus ⁶ : *Extendam manum meam ad prophetas qui vident mendacia*. Hæc comminationes sunt adversum falsos magistros, et eos qui loquuntur mendacia. Videamus autem quid de his comminetur ⁷ : *In disciplina populi mei non erunt*. Non uno modo a Domino peccatores corripiuntur. Aliter arguitur populus Domini, aliter alienus ab eo ⁸ : *Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, neque fatigeris dum argueris ab eo. Quem enim diligit Dominus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit*. Argue nos, Domine, verum in iudicio, et non in furore : ista correptio populi est. Correptio peccatoris et alieni illa est quam justus renuit, dicens ⁹ : *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripas me*. De falsis itaque magistris, et de pseudoprophetis dicitur ¹⁰ : *In disciplina populi mei non erunt, neque in Scriptura domus Israel scribentur*. Sicut et alibi ¹¹ : *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur*. Et nunc Scriptura ait : *In scriptura domus Israel non scribentur, et in terram Israel non intrabunt*. Extra repromissionis terram hæretici morabantur, quæ est terra valde bona, et in quam ut introducatur oramus, in libro viventium **365** ante conscripti a Jesu Christo cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

De eo quod scriptum est ¹² : « *Fili hominis, obfirma faciem tuam super filias populi tui quæ prophetant de corde suo ;* » usque : « *Obfirmo faciem meam super hominem illum, et ponam illum desertum* ¹³. »

1. Primum de eo quod dicitur : *Obfirma faciem tuam*, requirendum. Deinde si Dominus dederit, investigare debemus filias populi prophetantes de corde suo, et facientes ea, in quibus eas Dei sermo corripit. Et quod sit alia facies (6) præter hanc corporis nostri faciem, licet ex multis manifestum sit, attamen et ex his quæ Apostolus memorat indicatur ¹⁴ : *Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam, quasi a Domini Spiritu*. Hanc faciem corporalem omnes homines habemus revelatam, nisi forte calamitatibus et angustiis premimur. Vultus autem ille de quo sermo Apostoli est, in multis tectus est, et in paucis revelatus. Qui enim fiduciam habet in vita immaculata, in sensu sano, in fide vera, iste tantummodo non habet confusionis, fraudulentæ, peccatique velamen, sed propter puram conscientiam revelata facie gloriam Do-

⁶ Ezech. xiii, 9. ⁷ ibid. ⁸ Prov. iii, 11, 12. ⁹ Psal. vi, 2. ¹⁰ Ezech. xiii, 9. ¹¹ Psal. lxxviii, 29. ¹² Ezech. xiii, 17. ¹³ Ezech. xiv, 8. ¹⁴ II Cor. iii,

(6) *Et quod sit alia facies, etc.* Catenæ Græcæ habent : Παῦλος λέγει· Ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τῆν δόξαν Κυρίου κατοπεριζόμενοι. Οὐκοῦν δύο πρόσωπά εἰσι, τὸ καλύπτον, καὶ τὸ καλυπτόμενον· τὸ ἐκτός, καὶ τὸ ἐντός. Τὸ δὲ πρόσωπον ὅψιν καλοῦμεν, τὴν δὲ ὅψιν, τὰς ὁράσεις. Οὐκοῦν ἔχομεν τὴν ἐκτός ἡμῶν ὅψιν, καὶ τὴν ἐντός. Ἡ ἔ. τὸς ὁρασις, ὁ νοῦς, ἔστι. Πρόσωπον δὲ νοητὸν, ὁ νοῦς, ὃν δεῖ στηρί-

A mini contemplatur. Procul autem absit a nobis ut velatam habeamus hanc faciem ! Hæc pauca de facie, ut possimus intelligere quid sit quod sequitur : *Obfirma faciem tuam super filias populi tui*. Ista facies, id est principale cordis nostri, nisi obfirmata fuerit super eo quod intelligendum est, ut quomodo videt sic annuntiet audientibus, illud quod aspicitur non videtur. Impossibile quippe est ut aliquis sine obfirmatione vultus, vagus, fluctuabundus, circumlatus omni vento doctrinæ, videat quod debet, videat ut debet. Oportet ergo volentem intelligere habere faciem in eo quod intelligere nititur obfirmatam : et ob hanc semper causam prophetaturis primum jubetur ut faciem suam obfirmet ; ut nostram autem et nos possimus obfirmare faciem in Evangelio, in lege, in prophetis, in apostolis, obfirma eam super Christo, et non super sæculi negotiis. Sed cum in mundialibus curis anima nostra versetur, cum semper ardeat habendi fame, non obfirmemus faciem nostram super ea quæ imperavit Deus, sed super ea quæ Dei sunt adversa præceptis. Quis putas in nobis mundus est ab obfirmatione faciei super his quæ interdiciuntur sunt ? Quis in tantum sollicitus et cautus, ut diebus ac noctibus in ea obfirmet cordis sui faciem quæ jubetur ?

2. Nunc quoque si intellecturi sumus præsentem scripturam quomodo prophetæ dicatur : *Obfirma faciem tuam super filias populi tui*, ut videat ea quæ dicturus est, debemus obfirmare intelligentiam, plenum in tentatione cordis habere tractatum quid sit hoc quod significetur, ut tandem ratione superati recedamus a littera. Ac secundum communem quidem intellectum videntur quædam filix populi prophetantes hoc quod sequitur admisisse peccatum. Assumentes cervicalia consuebant, consentes ea non ponebant ea sub capite, sed sub cubito audientium, et velaminibus quibusdam tegebant capita universæ ætatis. Hæc sunt quæ prophetantibus filiabus populi reputantur quasi magna peccata. Quis autem potest in verbo consistens dicere quia, si quis cervicalia consuat, et consuata sub cubito ponat alterius, delinquat, et a Deo corripiatur ? Quis potest asserere quia, si quis velamina faciat ad tegendum caput universæ ætatis, impie agat ? Invitis nobis ab ipsa Scriptura necessitas imponitur, ut ab apicibus litterarum recedentes, verbuni, et sapientiam, et voluntatem ejus requiramus ad aperienda peccata quæ clausa sunt, ad illuminanda quæ caligant, ut possimus a maledicto extranei fieri.

3. *Omni cubito manuum sive manus* ¹⁵. Qui in

ζειν, ἵνα ἰσχύσῃ ὀπουργῆσαι τῷ λόγῳ. Paulus ait : « Revelata facie gloriam Domini quasi in speculo contuemur. » *Dux igitur sunt facies : tegens et tecla, exterior et interior. Faciem autem, aspectum vocamus, aspectum vero visiones. Exteriorem igitur aspectum habemus et interiorem. Interior visio, mens est; facies autem spiritalis, mens est, quæ obfirmanda est, ut valeat ministrare sermoni.*

victu (7) corporis occupati sunt, et ne per somnium A quidem spirituales vident delicias, quas non habere vult sermo divinus dicens ¹⁴: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui*; qui non nocuerunt voluntatem beatorum, de qua scribitur ¹⁵: *Torrente voluptatis tuæ potabis eos*; requirunt quasi amatores luxuriæ et non amatores Dei, semper in corporalibus esse delictis. Signum autem mihi videtur voluptatis carnæ, sub cubito **366** manuum cervical assutum. Quia enim in tempore discumbendi ad beneficia corporalia videmur uti consutis quibusdam, et acu pictis sub cubito manuum nostrarum, forsitan sermo divinus per istiusmodi figuram et argumentum eos culpât magistros, qui per vaniloquiam et beatas quasque repromissiones multitudinem audientium libidini, vitiis, voluptati que permittunt. Debet enim Dei Verbum et Deus homo ea proferre, quæ saluti sunt audienti, quæ illum hortentur ad continentiam, ad conversationem sanorum actuum, ad cuncta in quæ homo studiosus laborum et non libidinum debet incumbere, ut possit ea consequi quæ a Deo sunt repromissa. Cum ergo aliquis aptus moribus populi, ut placeat eis quibus aures pruriunt, loquitur quæ gratanter accipiant, loquitur quæ vicina sunt voluptati, talis magister consuit cervicalia sub omni cubito manus. Sequitur hæc peccatam habentem, ut faciat etiam amictus ad velandum caput omnis ætatis. Cujus autem rei figura sit etiam velamen, cautius consideremus. Qui fiduciam habet, et vere vir est, velamen non habet super caput suum, sed intecto capite orat Dominum, intecto capite prophetat, per signum corporalis rei etiam spiritalem latenter ostendens, ut quomodo non habet velamen super caput carnis suæ, ita non habeat velamen super principale cordis sui. Si quis vero confusionis velamen gerit et peccati, iste quasi muliebria velamina habet super caput suum. Itaque cum aliquis docuerit ea quæ aurem populi mulceant, et strepitum potius laudatorum quam gemitum moveant, si blandus inimicus palpaverit potius quam secuerit vulnera, talis homo amictus contextit in capite. Cum autem in luxuriosam orationem dicentis se sermo fuderit, et in lascivum persultaverit eloquium, contextit velamen super caput omnis ætatis, non modo puerorum et D juvenum, verum et senum. Quo modo enī faciet

signa et portenta ad decipiendos, si fieri potest, etiam electos falsus Christus, et falsus propheta: similiter et hi qui ad voluptatem ineditata deportant, et ista semper inquirunt quæ delectent potius audientes quam convertant a vitiis, faciunt velamina super caput non modo puerorum et juvenum, sed, si fieri potest, senum quoque et patrum, in tantum ut etiam eos decipiant qui juxta laborem animæ in spiritali ætate et senio processerunt. Et potuit quidem dicere propheta, super filios populi tui qui prophetant: sed quasi omnes qui velamina contextant, et cervicalia consuunt sub omni cubito manus, mulieres sint, et nullus inter eos viri nomine dignus habeatur, ait propheta: *In filias populi tui quæ prophetant de corde suo*, et ea faciunt quæ sequuntur. Effeminate quippe sunt eorum magistorum et animæ, et voluntates, qui semper sonantia; semper canora componunt: et, ut quod verum est dicam, nihil virile, nihil forte, nihil Deo dignum est in his qui juxta gratiam et voluntatem audientium prædicant; idcirco omnes filias potius quam filios dixit assuentes cervicalia. Et observa proprietatem verbi; *assuentes* ait, non contextentes. An ignoras quod tunica Domini tui Jesu nihil in se habeat consutile, sed ex omni parte contexta sit? Istæ ergo consuunt dicta dietis fraudulenter et callide, assuentes potius quam contextentes; et faciunt cervicalia non in quibus capita reclinent, sed in quibus cubitum, id est ut manus eorum non sint in labore, non in opere lassescant, sed sint in requie, sint in otio, sint in his gestis quæ voluptatibus serviunt.

4. Hæc autem quæ dicimus ita se habere ut a nobis intellecta sunt, sequens sermo prophetæ lucidius ostendit, dicens ¹⁶: *Hæc dicit Adonai Dominus: Ecce ego ad cervicalia vestra in quibus vos convertitis illic animas in dissolutionem*. Aperuit ænigma quod latebat, perspicue ostendens consuta cervicalia in dissolutionem animarum fieri. Quis autem potest super sermonem qui legitur, audiens Deum comminantem, quia ipse dirumpat talem sutelam et talia cervicalia? Ait enim: *Ecce ego non jubeo, sed ipse dirumpo cervicalia consuta sub omni cubito manus. Dei opus est omnem arguere texturam et dissolvere universam fictionem pessimam, quæ nocet his qui nolunt manibus operari, sed otiosis cis uti. Et dirumpam ea a brachiis vestris* ¹⁶, id est

¹⁴ Psal. xxxvi, 4. ¹⁵ Psal. xxxv, 9. ¹⁶ Ezech. xlii, 20. ¹⁶ ibid.

(7) Qui in victu, etc. Huic loco affinitatem quamdam habet Græcum fragmentum hoc e catenis depromptum: Προσκεφάλαιόν ἐστιν ὑπὸ ἀγκύωνα χειρὸς, ὁ τρυφίδης καὶ φιλήδονος βίος, καταργῶν τὴν ἐργασίαν τῆς δικαιοσύνης. Τοῦτον δὲ συρράπτουσιν, οἱ μὴδὲν παρὰ τὰ ὀρώμενα εἶναι δογματίζοντες, λέγοντες· Φάγωμεν καὶ πλάωμεν· ἄνθρωπον γὰρ ἀποθήσκομεν. Τοῖς δὲ τοιούτοις ἀκόλουθῶς ἐστὶ, μὴδὲν εἶναι ἡμέτερον μακάριον, ἢ μὴ τὴν κατὰ σάρκα ἡδονὴν ὅπερ ἐστὶν ἐπιβολὴ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν, κάλυμμα κατὰ τοῦ νοῦς, καταφέρων αὐτὸν εἰς τὴν ἐσχάτην τάξιν, ἐν ἧῃ κατὰ κεφαλῆς, ὡς ἡ ἐπιλαβομένη τῶν γεννητικῶν, καὶ διὰ τοῦτο γυνὴ χρηματίζεσθαι. Ἡς τὴν δεξιάν οὐ νόμος κόπτει· ἐπὶ γὰρ τὸ προσκεφάλαιον

ἀναπαυθεῖσα, τῆς φθορᾶς ἐδράξατο. Cervical sub cubito manus, est vitu luxuriosa ac libidinosa, quæ justitiæ operationem dissolvit. Istiusmodi cervical consuunt, qui præter res oculis subjecta nihil esse debiterant, aiuntque: « Edamus et bibamus, cras enim moriemur. » His autem qui ejusmodi sunt, consequens est ut nulla alia sit humana beatitudo, quam quæ in carnis voluptate consistit: quod est capitis inlegumentum, menti impositum velamen, ad infimum ipsam ordinem deprimens ut habeat super caput, quippe quæ gignendi partes accipit, et propterea mulier vocata est: cujus dexteram lex abscindit. Requiescens enim super cervical, corruptionem apprehendit.

cervicalia, ne ulterius ea cubitis vestris subjecta habeatis. *Et emittam animas quas vos subvertitis, animas eorum.* Quæ ergo subversio est consuere cervicalia, et subjicere cubitis? Sed ut sermonis sacramentum intelligas, videbis grandem subversionem esse, delicatum hominem juxta corpus efficere. Talia autem sunt verba hæreticorum, ubi non est conversatio rigida. Invenies discipulos Valentini moribus dissolutos, ad nihil forte, ad nihil virile tendentes: similiter et sectatores Basilidis. Docent insuper et negare inverecunde quasi præcepto quod de eorum martyrio est. Non id docent quod ostendunt ecclesiastici, parati tollere crucem et sequi Salvatorem. Disrumpit ergo qui hæc comminatur sermo Filius Dei, consutiones nequissimas. Præsta mihi, Christe, ut disrumpam cervicalia in animarum consuta luxuriam.

5. Sed quid aliud sequitur? *Et velamina disrumpam.* Quæ se disrupturum esse testatur? Non solum cervicalia, verum velamina. Ideo autem disrupturum, ut caput nudum fiat, ut accepta fiducia, et revelata non solum facie, sed etiam capite, constanter vir ecclesiasticus possit orare. *Disrumpam velamina 367 vestra, et liberabo populum meum de manu vestra.* Licet vos subvertatis animas per cervicalia et velamina, ego ista disrumpens liberabo populum meum. Liberat autem populum Deus per conversationem austeram, et a voluptatibus recedentem. *Et ultra non erunt in manibus vestris in subversionem.* In manibus vestris qui decipitis audientes, jam non erunt ista cervicalia. *Et cognoscetis quia ego Dominus.* Si non consciassa fuerint cervicalia, si non velamina disrumpo, non cognoscetis quia ego Dominus. Delicize quippe, et otium, et resolutio non solum cognosci eum qui dicit: *Ego sum Dominus.* Pro eo quod evertistis cor justis inique. Quo modo in loco signorum dictum est, quia decipiant etiam electos Dei, sic evenit sæpe ut justos quoque hæretici supplantent. Amant enim homines voluptatem, quia, statim ut apparuerit, tranquilla est, et lasciva, et delectans sensum, et provocans nos ad usum sui. Fugimus amara, licet salutaria sint, et volumus laborare voluptatibus delinxi, nescientes quia impossibile est eundem amatorem esse Dei. Propter quod Apostolus ait de pessimis, quia sint *amatores voluptatis magis quam amatores Dei 17.*

6. *Et ego non avertēbam ad confortandas manus iniquorum.* Ego non avertēbam, sed omnia quæ

A erant ædificationis dispensabam. Istæ vero prophetissæ effeminatæ animæ avertēbant ad confortandas manus iniqui, hoc est ut fortior manus iniquitate fieret, ne omnino averteretur de via sua mala, et vivificaretur, id est nullus penitus converteretur a via sua pessima, et vivificaretur. *Propterea falsam non vidēbitis qui docetis falsa.* Jem vos non faciam ultra conatu prospero pergere, ut possitis insinuarē quæ dicitis. *Et divinationes non divinabitis amplius: et liberabo populum meum de manu vestra.* Oramus ut et nos liberet Deus de manu talium magistrorum, qui ubicunque fuerint ad voluptates audientium loquentes, scindunt ac dividunt Ecclesiam, quia plures sunt magis amatores voluptatum quam amatores Dei. *Et scietis quia ego Dominus.* Si convertero divinationes vestras, si fecero silere mendacia, tunc scietis quia ego Dominus. Hæc prior prophetia.

7. Sequitur et alia, quæ ita contextitur ¹⁸: *Et venerunt ad me viri seniorum Israel, et sederunt ante faciem meam.* Omnia Dei sermo perstringit, et nullam speciem ordinem qui in Ecclesia constituti sunt, dimittit intactam, verum universa percurrrens omnes sanare desiderat, veluti nunc quædam ad presbyteros loquitur. Ea enim quæ præcesserunt, dicta sunt de magistris. Idcirco consideremus et de presbyteris quid dicatur, excutientes nosmetipsos, ne quis nostrum presbyter talis sit, qualis infra exponitur. *Et venerunt ad me viri seniorum Israel, et sederunt ante faciem meam. Et factus est sermo Domini ad me dicens: Fili hominis.* Videamus accusationem, ut scire possimus utrumne eam in nobis deprehendamus. *Annon viri isti posuerunt cogitationes suas in cordibus suis, et pœnam iniquitatum suarum posuerunt ante faciem suam? Nunquid respondens respondebo eis 19: Beati qui mundo sunt corde? Qui enim mundum habent cor, cogitationes suas non ponunt in cordibus suis, sed magis habent in sermone Dei. Qui autem laborant (8) in sæcularibus curis, et nihil aliud requirunt nisi quomodo præsentem transigant vitam, hi cogitationes ponunt in cordibus suis, ut puta si videris hominem nihil aliud cogitantem nisi mundi negetia, lucra corporalia, et ciborum abundantiam: ex his quæ indignè, in quibus sollicitus est, in quibus suspirat, futuram tantum alimoniam cum dolore conquirens, pœnam cogitationum suarum posuit in corde suo. Arguens igitur quosdam presbyteros istiusmodi, ait ad prophetam sermo divinus: Viri*

¹⁷ H Tim. III, 4. ¹⁸ Ezech. XIV, 1. ¹⁹ Matth. V, 8.

(8) *Qui autem laborant*, etc. Catene mss.: "Ὅσοι ποιοῦσι περὶ τὰ τοῦ κόσμου πράγματα, τοῖς αἰσθητοῖς προσηλωμένοι, καὶ οὐδὲν μεριμνῶσι περὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, καὶ τῆς κατὰ τῶν νοητῶν θεωρίας, ἀλλὰ τὰ τοῦ βίου· οὗτοι τὰ ἴδια διανοήματα τίθενται ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ οὐκ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐ γὰρ οὕτως, καὶ μάλιστα πρεσβυτέρους τοῦ Ἰσραὴλ. Διόπερ οἱ τοιοῦτοι τίθενται τὴν κλῆσιν τῶν ἀδικῶν αὐτῶν ἐπὶ προσώπου αὐτῶν. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἔσμεν αἱτοὶ τῶν κολάσεων ἡμῶν· ὡς καὶ δεητοὶ ἐ λέγων· Περιεῦθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ἡμῶν, καὶ

τῇ φλόγι ἣ ἐξεκάνθατε. Omnes qui sæculi rebus sædulo student, terrenis atque affixi, nec attentius curant de vita spiritali, ac spiritalium rerum contemplatione, sed ex solummodo quæ sunt sæculi, hi suas cogitationes ponunt super cor suum, non vero sermones Dei. Nec levee quod se ita gerunt, præsertim seniores Israel. Idcirco qui ejusmodi sunt, suorum pœnam scelorum ante faciem suam ponunt. Etenim ipsi nobis nostrarum auctiores pœnarum sumus, uti declarat qui ait: « Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma quam accendistis. Isa. I, 11. »

isti, id est supradicti presbyteri, posuerunt cogitationes suas in cordibus suis, et pœnam iniquitatum suarum posuerunt ante faciem suam. Nemo vestrum existimet cruciatus nobis ab alio quam a nobis irrogari. Deus non facit pœnas, sed ea quæ patimur ipsi nobis præparamus. Itaque testimonio quo frequenter usi sumus, etiam nunc opportune utamur²⁰: Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma quam accendistis. Non est ignis alterius nisi vester, qui ligna, qui stipulam, qui materiam futuro incendio concervastis.

8. Dicit ergo de presbyteris, procul autem absit a nobis: *Viri isti posuerunt cogitationes suas in cordibus suis, et pœnam iniquitatum suarum posuerunt ante faciem suam. Sed respondens respondebo eis.* Nunquidnam dignum est istis me respondere, qui venerunt ad te prophetam volentes discere sermones meos? *Propter hoc loquere ad eos, et dic eis: Hæc dicit Adonai Dominus: Homo homo ex domo Israel. Omnes homines nati sumus homines, sed non omnes homines homines sumus, sicut sæpissime notavi: id quod in Levitico scriptum est: Homo homo filiorum Israel, aut advenarum qui apposuit sunt in nobis. Estote homines, homines scilicet; quia non omnes homines, homines sunt. Ostendamus de Scripturis quomodo quidam homines non sint homines. Homo in honore positus non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, assimilatus est eis²¹. Iste non est homo homo, sed homo jumentum. Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira ventura²²? Talis non est homo homo, sed serpens homo. Equi in feminas insanientes facti sunt, unusquisque super uxorem proximi sui hinniebat²³; et iste non est homo homo, sed homo equus. Absit igitur a nobis ut tales simus, qui mereamur audire non esse nos homines homines, sed aliud quid præter homines! Si enim boni et mansueti sumus, duplicamus hominis nomen, ut sit in nobis non simpliciter homo, sed homo homo. Considera an invocare valeamus, quid sit illud quod nomen hominis duplices. Quando iste homo qui est exterior, homo fuerit, eo qui est interior homo serpente existente, non est in nobis homo homo, sed tantum homo. Quando vero interior homo juxta imaginem perseveraverit Conditoris, tunc nascitur homo, et sit istiusmodi secundum exteriorem et interiorem hominem, bis homo homo. Porro si quis in hoc vocatus ut fiat homo homo, posuerit cogitationes suas in corde suo, et pœnam suam ante faciem suam, et venerit ad prophetam; *Ego, inquit Dominus, respondebo ei in his, quibus detinetur mens ejus.* Docet nos sermo præsens quod poterat singulis respondere, nec importuna admoveere medicamina, sed pro qualitate morborum congrua quæque proferre. Animadvertite quod dicimus, Ad medicum decem vadunt, decem habentes species infirmitatum. Non omnes eodem modo curat, sed alium isto, et*

alium illo, ut puta sanat emplastro, alii aliud tribuit medicamentum, nonnullis quod cauterium nuncupatur imponit, alium amara, alium dulci temperat potione, cujusdam vero vulnera crassiore unguine delinit. Sic et sermo Dei pro qualitatibus hominum loquitur, nec passim sapientiæ suæ ingerit sacramenta. Ait itaque: *Ego respondebo ei in quibus detinetur mens ejus, ut ista videlicet curem in quibus mens ejus detinetur, ut non faciat declinare domum Israel.* Quicumque seipsum exemplum non præbet bonæ vitæ, sed perversus incellit, iste per suam pravitatem, dum ad hæc quæ non debet inclinatur, facit quodammodo etiam Dei populum declinare secundum corda eorum quæ abalienata sunt a me. Et qui hoc facit secundum alienatum cor a Deo, in cogitationibus suis facit. Propter quod respondetur eis in iis in quibus detinetur cor eorum, et dicitur: *Dic ad domum Israel. Hæc dicit Adonai Dominus: Convertimini, et avertite vos a studiis vestris.* Quia pollicitus est locuturum se eis ea in quibus detinetur cor eorum, ideo nunc quasi peccatoribus loquitur dicens: *Convertimini et avertite vos a studiis vestris, et avertite facies vestras.* Nonne tibi videtur hoc facere? Facies vestræ obfirmatæ sunt super ea quæ non debent, convertite eas et obfirmate in hæc quæ vestro sunt emolumento. Propter quod homo homo de domo Israel, et de proselytis qui adveniunt in Israel, quicumque abalienatus fuerit. Potest fieri, et hominem hominem, sive creatum hominem hominem, seu perfectum sui hominem hominem effectum abalienari contingit: si quidem et justus secundum eundem Ezechielem convertitur aliquando a justitiis suis, et peccat. Si ergo istiusmodi homo posuerit cogitationes suas in corde suo, et pœnam iniquitatis suæ ante faciem suam, et venerit ad prophetam, ut interroget eum in me: *Ego, inquit Dominus, respondebo ei in ipso in quo detinetur, et obfirmabo faciem meam in hominem illum.* Considera quomodo in principio sponderit clementer se responsurum; ac deinde quomodo si rursus venerit, necquæ curatus prioribus verbis, obfirmabo, dixit, *faciem meam super hominem illum, et ponam illum in desertum.* Si enim non obedierit sermonibus commonitionis, sed in delicto perseveraverit, *ponam eum in desertum, et in exterminium, et tollam eum de medio populi mei.* Ne auferas nos, Deus omnipotens, de medio populi tui, verum conserva nos in populo tuo, Juste autem projicitur, qui digna facit abjectione, ut auferatur a populo Dei, et eradicetur ab eo et tradatur Satanæ. Et in præsentem quidem potest quis egrediens de populo Dei, rursus per pœnitentiam reverti; si vero eradicatus fuerit illo ex populo de quo in quadam parabola dicitur, venisse, et recubuisse, et introisse quemdam qui non habebat vestimentum nuptiale, dicente ad eum paterfamilias²⁴: *Amice, quomodo hic intrasti non habens vestem nuptialem?* atque ita

²⁰ Isa. l, 11. ²¹ Psal. XLVIII, 13. ²² Matth. III, 7. ²³ Jerem. v, 8. ²⁴ Matth. xxii, 12.

præcipiente ministris, ut vincientes eum manibus et pedibus mitterent in tenebras exteriores: difficillime in locum pristinum revertetur. Sed nos non eradicabimur, verum et in præsentem et in futuro sæculo in Domino nostro plantabimur, et in eo fructus uberrimos afferemus, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

369 HOMILIA IV.

De eo quod scriptum est²⁵: « Terra cum peccaverit mihi ut prævaricetur prævaricans, extendens manum meam super eam; » usque ad id quod dicitur²⁶: « Et si fuerint tres viri in medio ejus, Noe, Daniel et Job, et ipsi justitia sua liberabunt animas suas. »

I. Sermo Domini qui factus est ad prophetam, de peccatrice terra loquitur, quomodo propter delicta sua variis sit excruciata suppliciis, fame, bestiis malis, gladio, morte, morte autem repentina, quæ aut ex corrupti aeris vitio sit creata, aut ex quocunque acciderit eventu, et dicitur: *Quod si etiam quatuor ultiones meas misero in terram peccatricem, fuerint autem isti tres viri, Noe, Daniel et Job in terra peccatrice, ipsi soli salvi erunt.* In comminatione prima, in qua pœnam famis a pœnis cæteris aperuit, filiorum et filiarum nomina tacuit. In eo vero sermone in quo bestias malas minatus est terræ, ait: *Si filii et filiæ eorum salvi fient, sed ipsi soli salvabuntur, terra autem.* Et cum paululum reticisset adiecit: *Et erit in introitu.* Rursum in comminatione gladii: *Non liberabunt, ait, filios aut filias.* Et in morte similiter est locutus: *Non derelinquentur filii aut filiæ eorum, sed ipsi soli Noe, et Daniel, et Job liberabunt animas suas.* Ingens igitur nobis cura expositionis incumbit, et ob id diligenter debemus attendere, et obsecramus auditores ut quasi ad aliquod grande spectaculum confluentes faciem mentis intendant, ne obscuritas relaxatis sensibus elabatur. Non dixit in præsentem, si peccaverint civitatis aut loci alicujus agricolæ, sed si terra peccaverit. Et scio quia simplicior quisque, cum audierit si terra peccaverit, statim ad proclivem feratur intelligentiam, ut terram dicat nominatam pro his qui morantur in terra, verum sequentia Scripturæ istam statim eximent expositionem. Cum enim peccaverit terra, et in sua peccata corruerit, extenditur manus non super habitantes terram, sed super ipsam terram, et primæ correptione conteritur, ut auferatur ab ea firmamentum panis videlicet: quasi pœna sit terræ si famas in ea obtineat, ut fruges semini denegentur. Nam quomodo homo peccator sine prole et sterilis inter maledictos punitur, juxta id quod in quodam loco scriptum est, ex contrariis enim contraria intelliguntur: et de justo dicitur²⁷: *Non erit sine prole, neque steritis in vobis;* et peccatores sine liberis et posteritate sui æterna infertilitate damnantur, ut in domo Abi-

A melech factum est, et earum quarum conclusit Deus vulvam propter peccatum quod in Isaac commissum est²⁸: sic et terra quodammodo sine prole et sterilis relinquitur, fame missa in eam. Putas verum est, hoc quod asserere sermo præludit, non de habitatoribus terræ, sed de ipsa terra dicitur? Possum paulisper ad altiora conscendens Scripturarum testimoniis approbare, quomodo peccator terra dicatur. Dicitur enim ad Adam²⁹: *Terraes et in terram ibis.* Possumus dicere quia et nunc delinquens terra peccator sit. Sed econtrario latissimam Scripturæ silvam recensens coarctor ad suspicandum, quia animalis sit terra ista quam cernimus. Si enim hoc quod scriptum est³⁰: *Qui aspicit super terram et facit eam tremere,* juxta id quod scriptum est volumus accipere, intelligimus ad aspectum Dei terræ motus concitari, non quos Judæi suspicantur. Nam illi asserunt tremorem terræ commotionem ejus esse: quod longe a veritate diversum est. Et nos quippe solliciti et trementes propter peccata nostra in terra sumus, nec tamen tremor noster corpus concutit ad tremendum: sicuti et in alio loco dicitur³¹: *Super quem respiciam,* ait Dominus, *nisi super humilem, et quietum, et trementem sermones meos?* Ex quo manifestum est mansuete et humiliter Deo servientem ad sermones ejus mente potius tremere quam corpore. Et hæc quidem in medio dicta sunt satisfactione ejus testimonii quod intulimus. *Qui aspicit terram et facit eam tremere.* Accipe autem alia dicta de terra³²: *Offenditur terra ab his qui insident in ea.* Quomodo offenditur terra, et quando aversatur ab his qui in se commorantur? Quando fuerint peccatores. Accipe aliud exemplum. *Complacebit sibi terra in sabbatis suis³³.* Econtrario enim quædam terræ sabbata nuncupantur, in quibus sibi complaceat et lætetur. Necdum dico³⁴: *Attende, cælum, et loquar, et audiat terra verba oris mei;* neque aliud³⁵: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra;* sed nec Jeremiæ prophetiam³⁶: *Terra, terra, audi verbum Domini, scribe virum istum abdicatum.* Multa nos latent propter paupertatem memoriæ, propter ingenii tarditatem. Multa sunt quæ condidit Deus rationabilia, et sunt capacia, non solum principatus et potestates, et rectores tenebrarum istarum, verum etiam et in meliore parte thronos, dominationes, et cætera quæ in nostro intellectu Apostolus reliquit dicens³⁷: *Et super omne nomen quod nominatur non solum in sæculo isto, verum et in futuro.* Aer quoque animalibus plenus est, secundum ejusdem Apostoli testimonium prædicantis³⁸: *In quibus aliquando ambulastis secundum sæculum mundi hujus, secundum principem potestatis et aeris spiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiae.* Est ergo terra, et universa animalia, et per partes animalium varietates. Quando enim offenditur terra, et rursum complaceat sibi in

²⁵ Ezech. xiv, 13. ²⁶ ibid., 14. ²⁷ Exod. xxiii, 26. ²⁸ Gen. xx. ²⁹ Gen. iii, 19. ³⁰ Psal. ciii, 32. ³¹ Isa. lxvi, 2. ³² Isa. xxiv, 5. ³³ Levit. xxvi, 43. ³⁴ Deut. xxxii, 1. ³⁵ Isa. i, 2. ³⁶ Jerem. xxii, 29, 30. ³⁷ Ephes. i, 21. ³⁸ Ephes. ii, 2.

sabbatis suis, non omnis offenditur, non omnis exsultat. **370** Quodammodo enim erudita est cum habitatoribus suis, et didicit sabbata sive in umbra, sive in veritate juxta naturæ suæ agere qualitatem. Unde sacratiore quadam intelligentia sabbatismus exercetur post septem annos terræ sanctæ donec complacat Deo in ea habitare. Si vero peccatores in ea fuerint, jam non ultra per septimanas annorum, sed per septuaginta terra sabbatum gerit. Habemus sermonem de septuaginta annis, tam apud Jeremiam ³⁹, quam apud Danielelem ⁴⁰ sanctis litteris consignatum; et futurum est ut in die judicii non solum homo, sed etiam universa conditio judicetur. *Omnis quippe creatura congemiscit et condolet* ⁴¹. Si omnis creatura congemiscit et condolet, est autem creaturarum pars terra et cælum, et cætera quæque quæ sub cælo sunt, et quæ super cælos, et liberabitur omnis creatura a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei ⁴², qui scit et de terra, an secundum naturam suam in aliquo peccato teneatur obnoxia? Si enim animal est, si rationalis est, si indiget auditione sermonis prophetici dicentis ⁴³: *Attende, cælum, et loquar, et audiat terra verba oris mei*; et ⁴⁴: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra*; cur non dicamus ut inter homines est homo audiens et faciens verba quæ jussus est facere, et alius est qui odit, et non implet quod præcipitur, sicut et angelus prævaricator? *Angelos enim non custodientes principatum suum, sed deserentes proprium habitaculum suum in judicio magnæ diei vinculis sempiternis sub tenebris servabit* ⁴⁵. Quando ergo angeli prævaricantur, et alii sunt qui Dei præcepta custodiunt, et judicium præstolantur, non solum hominum, verum etiam Dei, ut frequenter diximus tam de his quæ in Apocalypsi conscripta sunt, quam et ex aliis innumerabilibus, quare, inquam, non terræ et aeris judicium sit futurum? Si autem non putas huic disputationi consentiendum per quam asserimus omnem creaturam judicandam, audi et aliud testimonium de terra. Interrogat Deus Cain, qui occiderit Abel fratrem suum: et post multos sermones quos in Genesi legimus, ad extremum de terra dicit ⁴⁶: *Maledicta terra quæ aperuit os suum ad excipiendum sanguinem fratris tui de manu tua*. Ego nec illud prætereo ⁴⁷: *Maledicta terra in operibus tuis*; et econtrario si quando benedicitur. Legimus et maledictam et benedictam Dei vocibus terram. Vides ergo quia merito dicitur ⁴⁸: *Congemiscit omnis creatura*. Et ut ad præcedens revertar exemplum, offenditur terra in insidentibus sibi ⁴⁹. Puto quia terra nos ut mater sustinens, et lætetur super bonis filiis, et doleat super peccatoribus. Ita quippe patri filius insipiens dolor est, et ei matri quæ genuit eum. Et non solum huic patri et matri, de quorum semine orimur, sed et illi matri quæ vere mater nostra.

A Accepitque Deus humum de terra et plasmavit hominem ⁵⁰. Igitur terra mater nostra est, lætatur quando justum filium sustinet. Lætabatur terra, ferens Abraham, Isaac et Jacob. Lætabatur terra in adventu Domini nostri Jesu Christi, dignam æcernens Filii Dei sustentatu. Quid necesse est dicere de apostolis et prophetis, cum de Domini adventu scriptum sit: *Omnis terra clamat cum lætitia*? Constituntur et miserabiles Judæi hæc de Christi præsentia prædicari, sed stulte ignorant personam, cum videant impleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Britannicæ ante adventum Christi in unius Dei consensit religionem? Quando terra Maurorum? Quando totus semel orbis? Nunc vero propter Ecclesias, quæ mundi limites tenent, universa terra cum lætitia clamat ad Dominum Israel, et capax est honorum secundum fines suos. Statuitque fines gentium juxta numerum filiorum Israel ⁵¹, et facta est pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel. Capax est, inquam, ut animal juxta partium qualitates, et honorum actuum et malorum, in quibus aut laudem mereatur aut pœnam. Cum igitur dicitur: *Terra quæ peccaverit mihi ut delinquat delictum*, mysterium quoddam significatur. Aliter quippe de habitatoribus, aliter de ea dicitur quæ inhabitatur ⁵²: *Cælum et terra pertransibunt*. Cur cælum prætergreditur, cur terra pertransit, nisi quia transitus sui quædam digna fecerunt? Et alio loco ⁵³: *Corrupta est, ait, omnis terra*. Quando corrupta est? Ante diluvium, non quod per inundationem diluvii sit corrupta. Ait ergo: *Terra quæ peccaverit mihi ut delinquat delictum, extendam manum meam et conteram ejus firmamentum panis*. Extendens Deus manum suam super peccatricem terram, famem immittit in eam. Possum et aliter interpretari, quia terra aliquando delinquat. Terra quippe est anima nostra, ut in parabola Evangelii ⁵⁴ significatur. Anima petra, anima terra bona et fertilis per multam patientiam. Ista igitur terra sæpe peccat, sæpe non peccat. Et si quidem peccaverit, extendit manum super eam, et conterit omne firmamentum panis ejus. Ne conteras, omnipotens Deus, firmamentum panis ab ista terra nostra, quin potius largire nobis semen tuum, ut faciat in nobis fructum centuplum.

D *2. Et emittam in eam famem, et tollam de ea hominem et pecus*. Quomodo possum tam reconditas res in publicum proferre? Unde mihi ut exponere valeam cur famem, cur fertilitas, cur abundantia, cur egestas terræ accidant? *O profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei* ⁵⁵. Utrum propter homines et animarum malitiam immittatur famem? An propter angelos quibus sunt commissæ terrena, si peccaverint, accidant ea quæ videmus accidere? Si autem sunt quidam cælestis **371** dispensationis ministri qui fructibus præeunt, forte et pro-

³⁹ Jerem. xxv. ⁴⁰ Dan. ix. ⁴¹ Rom. viii, 22. ⁴² ibid. 21. ⁴³ Deut. xxxii, 1. ⁴⁴ Isa. 1, 2. ⁴⁵ Jud. 1, 6. ⁴⁶ Genes. iv, 11. ⁴⁷ ibid. iii, 17. ⁴⁸ Rom. viii, 22. ⁴⁹ Isa. xxiv, 5. ⁵⁰ Gen. 11, 7. ⁵¹ Deut. xxxii, 8. ⁵² Matth. xxiv, 35. ⁵³ Gen. vi, 11. ⁵⁴ Matth. xiii. ⁵⁵ Rom. xi, 33.

pter illos infertilitas terræ eveniat. Plurima enim operam ejus in absconsis sunt, non possumus magnitudinem sapientiæ effari. *Arenam maris et pluviam stillas et dies sæculi quis dinumerabit? Altitudinem cæli, et latitudinem terræ, et profundum sapientiæ, quis investigabit*⁸⁶? Varie ergo mittitur fames super peccatricem terram.

3. *Et auferam*, inquit, *ex ea hominem et pecus*. Aliud est terra, aliud homo. Nam habitatores terræ, ut quidam putant, nunc pro terra non nominat. Si enim habitatores terræ per terram accipi velit, superfluum fuerat dicere, auferam ex ea hominem et pecus. Gaudet enim terra quando plena est accolis, mœret cum id quod dicitur acciderit. *Auferam ab ea hominem et pecus*. De quibus si Dominus vobis orantibus ministraverit sensum (si tamen sensus Domini capaces fuerimus effecti), volumus pauca disserere. Quomodo pœna matris est in exsilium destinatæ privari filiis, aut certe filios suos ad aliam videre provinciam destinari: sic quodammodo mater nostra terra flagellatur pro peccatis suis a Deo, quando auferitur ab ea homo et pecus; lætatur quando homines habet, magis autem quando habet homines optimos, et in Dei studiis viventes, sicut supra exposuimus. Dicitur ergo *quando terra peccaverit*, quasi dicatur, si quando peccaverit mater, auferam de domo ejus filium, sic et nunc auferam de ea hominem. Lætatur quippe terra non super bestiis et feris rabidis, sed super pecudibus, quia placida et mansueta animalia diligit.

4. *Et auferam de ea hominem et pecus. Et si fuerint isti tres viri in medio ejus*. Quomodo potest in terra peccatrice trium istorum pariter numerus commorari? Quomodo tam diversis temporibus viventium potest inter se vita conjungi? In præsentem legimus in peccatrice terra eos pariter consistere, id est Noe qui in diluvio fuit, et Daniele qui in captivitate Babylonis commoratus est, et Job qui temporibus patriarcharum et Moysi vixisse perhibetur. Hoc enim tempus invenimus vitæ Job. Quid ergo possumus dicere? Meminisse debemus, ut sæpe jam diximus, quia ut homo hominem generat, et Israel generat Israel. Israel quippe cum esset Jacob, generavit Israel populum. Et invenimus in Scripturis Israel nomen tam in uno homine quam in universo populo dici. Sic non solum Israel Israel, verum et Ruben generat Ruben, et Simeon generat Simeonem, et Levi Levi, et Judas Judam, et reliqui omnes qui in tribu Juda sunt ab illius stirpe venientes Judas nuncupantur: et replicatæ sunt Scripturæ in tribu Juda nominibus Juda. Ea quæ in benedictionibus Jacob per Moysen de Ruben, et Simeon, et Levi, et Juda dicuntur, et cæteris non sic conveniunt patriarchis, ut his qui cognomine eorum propter familiæ radicem exstiterunt. *Benjamin lupus rapax ad matutinum comedit, et ad vesperam dabit escam*⁸⁷. Benjamin ille nunquam fuit lupus rapax, Benjamin

ille nunquam in vesperam dedit escam; sed is qui natus est ex tribu Benjamin, prædicabatur Hebræus, ex Hebræis juxta legem Pharisæus, circumciscus octavo die, Benjamin lupus rapax ad matutinum comedens, quando juvenis fuit; et in vesperam dans escam, quando credens spiritalem præbuit cibum a se Ecclesiis institutis. Igitur Benjamin Benjamin generat. Quomodo ergo homo ex homine, Benjamin ex Benjamin, sic Juda ex Juda, Ruben ex Ruben nascitur. *Ruben quippe vivat et non moriatur, et sit multus in numero*⁸⁸. In tantum non erat de patriarcha sermo, sed de populo qui de patriarcha descensus erat. Cur hæc dicta sunt? Videlicet ut præsentem locum exponerem de Noe et Daniele et Job. Quomodo enim Israel Israel generat, et Job Job, et Ruben Ruben, reliqui reliquos, sic Noe Noe. Et dicam quia de filiis Noe, Sem Noe fuerit, Cham vero non fuerit Noe. Neque enim habuit similitudinem patris sui. Et ut non omnes qui ex Abraham, filii Abraham, licet sint de semine ejus, non sunt filii ipsius, quoniam peccatores sunt: sic hi qui habent similitudinem factorum Danielis, Daniel sunt; qui imitantur patientiam Job, Job fiunt. Noli ergo dicere, beatus Noe quoniam dignus effectus est ut in diluvio solus eligeretur a Domino, et cæteris inundatione pereuntibus cum suis servaretur incolumis: sed considera quia, si et tu feceris ea quæ fecit Noe, eris Noe. Audi Salvatorem dicentem⁸⁹: *Si essetis filii Abraham, opera Abraham faceretis*. Igitur si quis filius est Abraham, facit gesta Abraham; si quis filius est Noe, facit opus Noe; si quis filius est Danielis, facit id quod fecit Daniel. Si quis sequitur per quod gloriosus effectus est, ut puta omnis qui substantiam suam perdit, et sustinens patienter tam jacturas rerum familiarium quam mortes filiorum dicit⁹⁰: *Dominus dedit, Dominus abstulit; ut Domino visum est, ita factum est: sit nomen Domini benedictum in sæcula*; qui incenditur corporis malis, et flagellatur vario malorum suorum dolore, et nihilominus in ipsis suppliciis glorificat Dominum, qui potest respondere divina, et inter cruciatus prophetam vocem emittit, qualem emisit Job, imitator est Job. Atque ita in hunc modum et Noe, et Daniel, et Job in eodem possunt tempore reperiri.

5. Quia autem nunc Ezechiel non de his dixerit quos in Scripturis lectitamus, videlicet quos aut translatio, aut mors de præsentem **372** vita substraxerit, de alio quoque loco approbare conabimur. Daniel qui traditus est eunuchorum principi cum Anania, Azaria, Misaele, eunuchus fuit, et est in præsentem dictum: Noe, et Daniel, et Job filios et filias non liberabant, et reliqua. Fingamus quippe, filios habuerit Noe, quomodo filii Danielis docebuntur, quem eunuchum fuisse Judæi tradunt? Verum quia fertilis et sancta fuit anima illius, et prophetis divinisque sermonibus multos liberos procreavit.

⁸⁶ Eccl. 1, 2. ⁸⁷ Gen. XLIX, 27. ⁸⁸ Deut. XXXIII, 6. ⁸⁹ Joân. VIII, 59. ⁹⁰ Job 1, 21.

vit, idcirco dicitur : *Si fuerint in tempore illo vel isto et Noe, et Daniel, et Job, et ipsi soli salvabuntur*. Et nos ergo possumus fieri Daniel : et ut non enumerem omnes sanctos, possum esse Paulus si fuero imitator ejus dicentis ⁶⁰ : *Imitatores mei estote*. Si cauterium quo signatus est Paulus habuero, si eandem figuram qua ille figuratus est in Christo possedero, per quam ut bonus pater dicebat ⁶¹ : *Filioli mei, quos iterum parturio donec Christus formetur in vobis*. Si vero ex dissimilitudine signaculi coarguor, quia aliam formam habuerit Paulus quam ego in anima habeam, me ipsum decipio dicens : *Filius meus es tu, semen Pauli*. Noli mirari quod filius Apostoli fias. Habeto virtutes, et eris filius Christi. *Filioli*, inquit ⁶², *adhuc pusillum vobiscum sum*. Cum autem fueris Christi, eris et omnipotentis Patris, quia unum sunt unitæque naturæ. Ad hoc laborat justus, in hoc studium suum omne convertit, ut Danielis, et Job, et Noe, et Abrahamæ filius ostendatur ad adoptionem Dei, et jam non vocetur hominum nominibus, sed vocabulis filiorum Dei. Si ergo fuerint tres viri isti, non indiget Spiritus sanctus, ut etiam nunc Noe, et Danielelem, et Job ostendat.

6. *Tres viri isti in medio ejus*. Dicit mihi eruditus auditor : tres in præsentī nominantur, sermo vero tuus plurimos affirmat, et Daniel, et Job, et Noe. Cui sic respondebimus. Omnis similitudo similitudinum unus est, et non plures qui similes sunt. Non plura corpora, sed unum corpus omnes sumus, juxta id quod scriptum est ⁶³ : *Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte*. Et Salvator noster venit querere et salvare quod perierat, in sacramento nonaginta novem ovium non errantium et unius perlitæ. *Veni quippe Filius hominis querere et salvare quod perierat* ⁶⁴. Quomodo enim unum corpus plura sunt corpora, et una ovis plures sunt oves quæ perierant, hoc pacto omnes Noe, Daniel et Job, in unum Noe, et Job, et Danielelem rediguntur.

7. *Ipsi in justitia sua salvabuntur, dicit Adonai Dominus* ⁶⁵. Prius nomen Dei quatuor litterarum est, quod interpretatur naturaliter Deus. Ergo emittitur propter peccata terræ fames : terra vero secundum omnes sensus quos supra diximus et quoscumque intelligentiæ auditorum reliquimus, ut ex nostris dicitur ipsi sibi alias intelligentias reperirent. Videamus autem et aliud opus iræ divinæ emittentis in terram peccatricem bestias pessimas. Aiunt etiam Judæi, si quando lapsi homines devoraverint impetum facientes in domos, et cæteræ bestię, ut historia refert leones quondam in humanum genus immissos, et alio tempore ursos ⁶⁶, istiusmodi devorationes ex Dei indignatione descendere. Et hunc interim sensum ut sequamur litteram ab altiori intellectu recedentes, nunc sequi videmus prophetam. Qui autem spiritualis est, judi-

cans omnia, et a nullo dijudicatus, confidenter dicit multas esse bestias, quas emittit Deus in peccatricem terram, si tamen terra nostra peccaverit : *Adversarius noster diabolus ut leo rugiens ambulat quærens quem devoret* ⁶⁷. Illa quoque historia quæ Scripturas diligenter observantibus in planum se præbet intellectum, istiusmodi habet significationem, quando duo ursi ad parvulos missi sunt, qui contumelias faciebant prophetæ dicentes ⁶⁸ : *Ascende, calve, ascende, calve*. Ursi namque illi in signo erant aliarum bestiarum, quæ vere feræ, vere sunt rabidæ, quæ mittuntur in hanc peccatricem terram. Procul autem absit a nobis ut bestię ad nos pro Dei ultione mittantur, quin potius in oratione dicamus ⁶⁹ : *Ne tradideris bestiis animam confidentem tibi !* Ego novi perseverantes in fide justos feris traditos, et laceratos ab eis consummasse martyrium, nec tamen beatos esse desiisse. Non enim bestiis fuerant traditi spiritualibus et invisibilibus, quæ lacerant animas peccatorum et dentes suos in impiorum corda deligunt. *Quemadmodum enim si pastor ex ore leonum evellat duo crura ovis, vel extremum auriculæ, ita evellentur filii Israel* ⁷⁰. Traditur ergo aliquando terra bestiis ad eversionem, ut auferatur ab ea homo et pecus.

8. Et observa diligenter differentias comminationum. In prima comminatione famis ait : *Ipsi soli salvabuntur Noe, Daniel et Job*. In secunda vero ubi bestias immissurum se esse testatur, filii et filię nuncupatæ sunt. *Verumtamen ipsi soli salvi erunt, dicit Adonai Dominus*. Qui locus dupliciter intelligitur. Ac primum secundum communem sensum exponamus, ob nonnullorum insipientiam, qui sensum animi sui, Dei esse asserunt veritatem, et frequenter dicunt : futurum est ut unusquisque nostrum precibus suis eripiat quoscumque voluerit de gehenna ; et iniquitatem introducant ad Dominum, non videntes quod justitia justı super eum erit, et iniquitas iniqui super eum, et unusquisque in proprio peccato morietur, et in propria justitia vivet. Nihil mihi conducit martyr pater, si non bene vixero et ornvero generis mei nobilitatem, hoc est testimonium ejus **373** et confessionem qua illustratus est in Christo. Nihil prodest Judæis dicentibus ⁷¹ : *Nos de fornicatione nati non sumus, unum patrem habemus Dominum*, et post modicum ⁷² : *Abraham pater noster est*. Quæcumque dixerint, quæcumque sibi assumere voluerint, si non habuerint fidem Abraham, incassum gloriantur. Neque enim ideo salvabuntur, quia sunt filii Abraham. Quoniam ergo quidam non recte opinantur, necessario interposuimus etiam sensum litteræ dicentis : *Filius et filius non liberabunt Noe, Daniel, et Job, sed ipsi soli salvi erunt*. Nemo nostrum confidat in justo patre, in matre sancta, in fratribus castis. Beatus homo qui spem habet in semetipso, et in via recta. Ad eos autem qui in

⁶⁰ I Cor. iv, 46 ; xi, 1. ⁶¹ Galat. iv, 19. ⁶² Joan. xiii, 33. ⁶³ I Cor. xii, 27. ⁶⁴ Luc. xix, 10. ⁶⁵ Ezech. xiv, 14. ⁶⁶ IV Reg. xvii, 2. ⁶⁷ I Petr. v, 8. ⁶⁸ IV Reg. ii, 25. ⁶⁹ Psal. lxxiii, 19. ⁷⁰ Amos. iii, 12. ⁷¹ Joan. viii, 41. ⁷² ibid., 30.

sanctis fiduciam habent, non incongrue proferimus A exemplum⁷³: *Maledictus homo qui spem habet in homine*. Et illud⁷⁴: *Nolite confidere in hominibus*. Sed et aliud⁷⁵: *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in principibus*. Quod si necesse est in aliquo sperare, omnibus derelictis speremus in Domino, dicentes⁷⁶: *Si constiterint adversum me castra, non timebit cor meum*. Cum hæc ita se habeant, etiam alia nobis quæstio oboritur, quam diligenter debemus excutere, ut Scripturarum veritas elucescat. Quare cum tanti sint iusti, nunc tantummodo tres nominantur Noe, et Daniel, et Job? Audivi quondam a quodam Hebræo hunc locum exponente atque dicente, ideo hos nominatos, quia unusquisque eorum tria tempora viderit, lætam, triste, et rursum lætam. Vide Noe ante diluvium, B considera mundum integrum; et eundem post Noe in totius orbis naufragio solum cum suis filiis et animalibus in arca servatum, considera quomodo post diluvium egressus sit, et plantaverit vineam, quodammodo secundi rursus orbis creator existens. Talis est justus, vidit mundum ante diluvium, hoc est ante consummationem; vidit mundum in diluvio, in corruptione et in interitu peccatorum, quæ in die sunt eventura iudicii; rursum videbit mundum in resurrectione omnium peccatorum. Dicit mihi aliquis: Concedo de Noe ut tria tempora viderit, quid respondebis mihi de Daniele? Et hic ante captivitatem in patriæ floruit nobilitate, et deinceps in Babylonem translatus eunuchus effectus C est, ut manifeste ex libro ipsius intelligi potest; vidit et reversionem in Jerusalem. Ut autem probetur quod ante captivitatem in Jerusalem fuerit, et post captivitatem eunuchus effectus sit, assumamus id quod ad Ezechiam dictum est⁷⁷: *Accipient de filiis tuis, et facient spadones in domo regis*. Deinde post septuaginta annos invenitur deprecans Deum, ut completo iam tempore captivitatis ingrediatur Jerusalem. Habemus orationem ejus in volumine proprio conscriptam⁷⁸, nec tamen possumus invenire ubi sit mortuus. Vidit ergo tria tempora ante captivitatem, in captivitate et post captivitatem. Talis justus est. Videamus autem an et Job tria tempora habuerit⁷⁹. Fuit quidem locuples: erant quippe ei oves septem millia, cameli tria millia, juga boum quingenta, et supellex multa valde, filii septem, filia tres. Deinde accepit potestatem diabolus adversus eum. Vide tempora commutata. Dives in liberis pater repente orbis efficitur: dives in censu dominus, ad ultimam deducitur egestatem. Ecce duo tempora. Post hæc apparet ei Dominus, et loquitur ei de nube, et ipse Job ea quæ sunt in libro ejus scripta respondit. Igitur in primo tempore Dei laudibus prædicatur: in secundo tentationi traditur, et sævissimo ulcere percussus a pedibus usque ad caput tristia et dura perpetitur.

Ad extremum factæ sunt ei oves quatuordecim millia, cameli sex millia, juga boum mille, asinæ pascentes mille, et nascuntur ei filii septem et filia⁸⁰. Atque ita et in Job tria tempora deprehendimus, quæ in justis hominibus reperimus. Tria vident iusti tempora, præsens, et commutationis, quando judicaturus est Deus, et futurum post resurrectionem mortuorum, id est vitæ cælestis perpetuitatem in Christo Jesu: cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA V.

De eo quod quatuor ultiones pessimæ⁸⁰, id est gladius, fames, bestia malæ et pestilentia, inducuntur super terram peccatricem; et de parabola qua dicitur: « Fili hominis, quid fiet ligno vitis? »

1. Fames quæ propter peccatricem inducitur terram, juxta possibilitatem nostrarum virium discussa est, et post famem de bestiis pessimis diximus quas immittet Deus super peccatores. Quatuor enim ultiones in principio proposuimus, e quibus reliquæ duæ sunt de romphæa et de morte. Et in prima quidem filiorum et filiarum nomen tantum est, in secunda vero et tertia quam nunc conamur exponere, filiorum et filiarum nomen annexum est, id est in romphæa, qua corruunt qui cæde ejus digna fecerunt. Quis est ergo iste gladius, id est romphæa, quam nos formidare debemus ne quando mittatur super terram nostram, super terram quam figuraliter exposuimus, ut et nobis necesse sit transire per gladium duplex aliquid habentem in poena? Habitus quippe ipsius gladii dividit et secat eum in quem infertur: si vero ad acumen aciei ejus etiam tactus ipse pœnalis est, dupliciter torquetur qui hoc gladio puniendus est. Scriptum est enim⁸¹: *Statuit igneam romphæam, et cherubim custodire viam ligni vitæ*. Et quomodo 374 si gladius acutus et candens inferatur in corpus, duplicem tribuit cruciatum, adustionis, et cædis, sic et romphæa quæ ad custodiam paradisi statuta memoratur, quam nunc ob expositionem gladii præsentis assumpsimus, duplicia infert tormenta, dum adurit et dividit. Ut autem necessarium aliquid ex quibus Deus sensum nostrum illuminat in loco præsentis interponamus, accipe exemplum. Aiunt studiosi medicinalis disciplinæ ad quasdam corporum curationes necessariam esse non solum sectionem ferri, verum etiam adustionem. Nam ad eos qui canceris veterno computrescunt, candentem sive novaculæ laminam sive quodcunque acutissimi ferri genus adhibent, ut per ignem radices canceris evellantur, per incisionem autem putrida caro truncetur, et via pateat medicaminibus injiciendis. Quis putas nostrum canceris, ut ita dicam, habet simile peccatum, ut non ei sufficiat aut simplex acumen ferri aut sola ignis adustio, sed utraque adhibeantur, quo uratur et secetur? Audi Salvatorem ratione

⁷³ J. rem. xvii, 5. ⁷⁴ Psal. cxlv, 2. ⁷⁵ Psal. cxvii, 8. ⁷⁶ Psal. xxvi, 3. ⁷⁷ Isa. xxxix, 7. ⁷⁸ Dan. ix. ⁷⁹ Job i. ⁸⁰ Job xlii, 12, 13. ⁸¹ Ezech. xiv et xv. ⁸² Gen. iii, 24.

ignis et ferri in duobus locis significantem. In alio loco ait⁸³ : *Non veni mittere pacem super terram, sed gladium.* In alio vero⁸⁴ : *Ignem veni mittere super terram, et utinam jam ardeat?* Igitur defert utrumque Salvator, gladium et ignem, et baptizat quæ non potuerunt Spiritus sancti purificatione purgari. Sacramenta divina sunt et ineffabilia, et soli Deo cognita, plus tamen in gratiarum donatione, quam in tormentorum varietatibus constituta. Neque enim medici ex disciplina artis suæ rationabiliter eos quibus medentur secant, urunt, dantque poculum amarissimi temperamenti, multaque alia prout causa postulat faciunt : Deus autem universitatis Dominus sine rationabili quadam sapientia, et sine dispensatione digna majestatis suæ pœnas tantum infert peccatoribus. Neque enim, ut existimant, ad hoc tantum adhibet supplicia ut torqueat, sed quasi pater scit vulnera omnium nostrum, scit qua ex causa quod ulcus natum sit, quæ putredo infelicis animæ ex quo ducatur exordium, qualis species doloris ex quo peccato veniat; scit et formas, modos, et numeros peccatorum, qui semel, bis, terque peccaverit, qui in una specie delictorum sæpe ruerit, qui in diversis vitiorum speciebus singulis tantum vicibus erraverit. Hæc omnia nos juxta sapientiam Dei quærere, secundum illud quod scriptum est⁸⁵ : *Scrutans corda et renes Deus, et supplicia quæ ab eo irrogantur sic intelligere, quasi digna Deo, et convenientia dispensationi ejus, nos vult, non tantummodo cruciari.* Omnia quippe ad hoc condidit ut essent, et salutares fecit generationes mundi, et non est in eis medicamentum perditionis. Sed quia quod ille voluit nos contemnere non fecimus, et ille quod cupierat non exercuit in nobis. Disputato nos coegit ut aliquid de pœnarum specie diceremus, quæ inferuntur ad terram.

2. Debemus autem nosse, quia non statim ubi fames fuerit, sequatur et mors. Potest quippe fieri ut aliquis famem sustinens perseveret in vita, licet inedia, et squalore, et macie discrucietur. Potest fieri ut immissis bestiis malis statim non omnes pereant, fugæ auxilio reservati. Potest evenire ut cædente romphæa, cesset interitus. Modo vulnerantur quidam et secantur, et, ut ita dicam, crebris ictibus confodiuntur, nec tamen pereunt. Idcirco nunc pœna novissima in enumerationem pœnarum mortis infertur. Istiusmodi quiddam et sacratissimus Apostolus sentiens, loquebatur⁸⁶ : *Novissimus inimicus destruetur mors, audebo dicere, sed novissimus inimicus destruetur mors.* Fuit quidam ante mortem inimicus, id est romphæa; fuit quidam ante mortem inimicus bestię pessimæ; fuit quidam ante bestias pessimas inimicus, fames. Hæc omnia inimica sunt religionis inimicis. Si enim non vis amicus fieri Deo invitanti te ad reconciliationem, et dicenti per Apostolum⁸⁷ : *Obsecro vos per Chri-*

*stum reconciliari Deo, quid de Deo causaris, cum in causis sub inimicorum imperio esse voluisti? An ignoras idcirco Deum in Ægypto immisiisse furorem, et iram, et angustiam, immissionem per angelos pessimos, quia inimici illius erant, et ab ejus adversario regebantur? Procul autem absint a nobis quatuor istarum supplicia pœnarum, fames, bestię pessimæ, gladius, mors! Quidquid enim horum fuerit illatum, ad eos venit qui inimici Dei sunt, amicos ejus præterit, neque ausum est eos contingere qui de ejus necessitudine gloriantur. Et quomodo de igne bene creditum est, Scripturis testantibus, quia transeant per eum justis, et non comburantur : *Uniuscujusque enim opus quale sit, ignis probabit*⁸⁷; sic et in his suppliciis inveniatur aliquis Daniel, Noe et Job, et nihil pœnarum sustinebit.*

3. Hæc specialiter per singula supplicia exposuimus, quæ in extrema parte in unum propheta consocians, ait : *Hæc dicit Adonai Dominus : Si autem quatuor vindictas meas pessimas romphæam, et famem, et bestias pessimas, et mortem immisero. Quo? Non super terram, sed super Jerusalem.* Terra enim si puniatur, sufficit ei una correptio. Si autem corripitur Jerusalem, super quam invocatum est nomen Dei, quatuor ei cruciatus pariter inferuntur. Multo nobis utilius fuerat divino non credidisse sermoni, quam post credulitatem adhuc rursus ad peccata converti quæ ante commisimus⁸⁸. Considera enim quomodo Scriptura super terram siglatis supplicia dicat inferri, et non apponat quam terram; quando vero ad Jerusalem **375** veniat : *Si autem et quatuor vindictas meas pessimas, romphæam, et famem, et bestias pessimas, et mortem immisero in Jerusalem;* nos indicans Jerusalem, qui peccantes quidem nos Jerusalem sumus quæ destruitur; in præceptis vero permanentes, Jerusalem dicimur quæ salvatur. Omnes lamentationes quas legimus in Jerusalem, omnes querimonie quibus eam plangit Deus, ad nos pertinent qui gustavimus sermonem Dei, et postea mandatis ejus contraria fecimus. Non plectitur Salomonis jura contemnens, non sic punitur Lycurgi scita destituens. Aliud supplicium est ejus qui legem Dei per Moysen traditam conculcat et despicit; maxima omnium est ejus pœna qui præcepta Filii Dei pro nihilo duxerit. *Irritam enim quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus vel tribus testibus moritur, quanto magis putatis deteriora supplicia mereri illum qui Filium Dei conculcaverit*⁸⁹? Illi ergo quos enumeravimus Filium Dei non conculcaverunt, sed tantum legem Dei transgressi sunt, maximeque hi qui ante adventum Domini fuerunt. Sed neque hi qui crucifixerunt Salvatorem meum rei sunt ingentis pœnæ, sicut hi quibus ait Apostolus⁹⁰ : *Filium Dei conculcans, spiritui gratiæ contumeliam faciens;* et si quid aliud significat

⁸³ Matth. x, 34. ⁸⁴ Luc. xii, 59. ⁸⁵ Psal. vii, 10. ⁸⁶ II Petr. ii, 21. ⁸⁷ Hebr. x, 28, 29. ⁸⁸ ibid.

⁸⁹ I Cor. xv, 26. ⁹⁰ II Cor. v, 20. ⁹¹ I Cor. i, 13.

In eo loco in quo eorum peccata replicat, qui post A fidem in Deum peccaverunt.

4. Hæc propter quatuor ultiones pessimas quæ inducuntur super Jerusalem. Et omnes quidem qui didicimus divinas Scripturas, sive bene, sive male vivamus, Jerusalem sumus. Si male vivimus, illa Jerusalem quæ cruciatibus punitur, et sustinet quatuor ultiones; si bene, illa Jerusalem quæ in Dei sinu requiescit. Et est magna distantia ut in reliqua terra, sic et in ipsa Jerusalem. Omnes enim qui in Ecclesia peccatores sunt, qui sermonem Dei gustaverunt, et transgrediuntur eum, merentur supplicia, verum pro modo graduum unusquisque torquetur. Majorem pœnam habet qui Ecclesiæ præsidet et delinquit. Annon magis misericordiam promeretur ad comparationem fidelis catechumenus? Non magis venia dignus est laicus, si ad diaconum conferatur? rursus comparatione presbyteri, diaconus veniam plus meretur? Quæ autem sequantur, me tacente cognoscitis. Idcirco formidans iudicium Dei, et ante oculos mihi proponens illum iudicii ordinem qui in Scripturis continetur, recorder dicti illius: *Pondus ultra te ne leves*. Sed et illud⁹¹: *Noli quærere fieri iudex, ne non valeas anferre iniquitates*. Quid mihi prodest quia prior sedeo in cathedra resupinus, honorem majoris accipio, nec possum habere dignitate mea opera condigna? Nonne majori pœna cruciabor, quia honor justis mihi ab omnibus defertur, cum peccator sim? Necessarium fuit diligentius retractantem ea quæ de quatuor terræ ultionibus dicebantur, id addere, quod Jerusalem quippe erat in tribu Benjamin; et sacerdotes templi, et Levitæ qui Dei ministeriis serviebant, et cæteri ordines quos Scripturæ sermo comprehendit, in ea morabantur. Hæc accipit quatuor ultiones pessimas, quæ non sunt similes in his qui in ea habitant. Neque enim eodem modo et ad populum, et ad Levitas comminatio dirigitur. Israelites enim peccans in Israeliticum delictum corrui. Qui autem major est ab Israelita, quanto nobilior fuerit in ordine idem Levites et sacerdos, tanto majora supplicia sustinebit. Si autem princeps sacerdotum peccaverit, dicit ad eum Heli consacerdos suus⁹²: *Si delinquens peccaverit vir in virum, orabunt pro eo; si autem in Dominam peccaverit, quis orabit pro eo?* Hæc in expositionem ejus sermonis, quæ comminabantur et singulæ specialiter in peccatricem terram ultiones, et pariter congregatæ in infelicem Jerusalem.

5. Videamus autem et sequentia Scripturæ. Quæ cum in parabola audierit propheta, nos tantum sensum debemus exponere, ipsum testimonii ordinem dereliquentes, et auditorem mittentes ad librum⁹³. Lignum vitis ut in fructu est honorabilius lignis omnibus, maxime his quæ in saltu fructificant, sic ad cætera opera inutilius omnibus lignis est. Et vascula quedam possunt fieri, et in diversa

opera necessarii usus ad ministrandum; de palmi-
tibus autem vitis non solum vas aliquod et in opus utile quid fieri non potest, sed neque paxillus quidem est utilis. Ait ergo sermo divinus, quia ut palmes vitis honorabilior sit cæteris lignis, si afferat fructus, sic ab omnibus inferior iudicetur, si id non habeat unde præcellit, atque in hunc modum eos qui imbuti sunt eloquiis Dei honorabiliores esse omnibus, et quocumque modo in vineæ positos dignitate, cum afferant fructus, botros salutis de qua scriptum est⁹⁴: *Ego vero te plantavi vineam fructiferam, totam veram*. Et alibi⁹⁵: *Vinea Domini domus Israel est*. Et rursum⁹⁶: *Vineam de Ægypto transtulisti*, et reliqua; si autem non attulerint fructus, in tantum ut a Deo dici possit, *Quomodo conversa es in amaritudinem vitis alienæ?*⁹⁷ tunc multo deteriores inveniri ab his lignis, quæ licet viliora sint, tamen suos afferunt fructus. Quomodo enim præcellunt ligna silvarum vineas infiraces, eodem modo inira quamdam dispensationem sapientiæ divinæ ex lignis vilioribus aliqua domui necessaria fabricantur. Neque vero turberis, putans nos extra Scripturas affirmare quod dicimus, futurum esse ut de lignis silvæ aliquid utile fiat, id est de me ipso, si non attulero proprios naturæ meæ fructus; si quidem et Apostolus imaginem quamdam eorum vasorum quæ sunt in humana conversatione assumit, dicens⁹⁸: *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et 376 argentea, sed et lignea et fictilia* (nota quia vasa lignea nuncupaverit), *et alia quidem in honorem, alia vero in contumeliam*. Ista vasa lignea quæ esse in magna domo Apostolus prædicat, non sunt facta de vitibus, non de palmi-
tibus vinearum, sed ex aliis lignis, quæ vilioris ordinis in nemoribus fructificaverunt. Quantum ergo malum est, et quale discrimen ut ligna quondam vilia inveniantur in magna patrisfamilias domo, et palmes vitis meæ inutilis in domo sit, et in ignem projiciatur? Hoc enim scriptum est, quia annuam putationem ejus consumat ignis. Hæc in Ezechielum. Salvator vero hujus parabolæ sensum in Evangelio ita perstrinxit, dicens⁹⁹: *Ego sum vitis, vos palmites, Pater meus agricola. Omnem palmitem qui in me manet et fructum offert, Pater meus putat, ut fructus majores afferat; palmitem qui manet in me et fructum non offert, Pater meus excidit, et in ignem mittit*. Vides vicinitatem utrorumque sermonum? Vides quomodo Pater excidat, et in ignem jaciatur? Nos insensati quasi negligentia quidem Scriptura sit, nolentes ea discere quæ nobis incutiant metum, sed ea audire cupientes quæ prurientibus auribus incontinenti voluptatem, libenter audivimus quæ nos subvertant, quæ decipiamus. Qui dicit proximo suo, ignoscit nobis peccata nostra Deus, si quidem et in talibus sacramentis ludimus, vicisium nobis pollicentes, mappam mittet Deus. Et quia bonus est, et omnium peccata dissolvit, oportebat

⁹¹ Eccli. vii, 6. ⁹² I Reg. ii, 25. ⁹³ Ezech. xv. ⁹⁴ Jerem. ii, 21. ⁹⁵ Il Tim. ii, 20. ⁹⁶ Joan. xv, 5.

⁹⁷ Jerem. ii, 21. ⁹⁸ Isa. v, 7. ⁹⁹ Psal. lxxix, 9

uos sedere, et sollicito corde dicere : si heri peccavimus, hodie pœnitentiam agamus. Verum huic palmiti (animal quippe est) qui dicit : Potens est Deus et bonus agricola, qui non me excidat, et in ignem mittat, respondebit agricola : sed si talis est palmes ut frustra sit in vite, nunquid poterit relinqui? Nonne si dimittatur, impedit vitem, ne pro sicco palmitē virides et fructuum feraces afferrat palmites? Quomodo enim boni agricolæ est excidere, et computare quæ sicca sunt, et tradere in escam ignis infructuosos ramos, sic boni Dei est de omnibus vitibus infructuosos palmites amputare, et igni tradere in perditionem. Verum nos ipsi nos ludimus, et decepti pariter ac decipientes volumus magis errare cum plurimis quam ab errore converti, cum magis id quærerē debeamus quod ædificet, quod timorem Dei augeat, quod ad pœnitentiam revocet, quod in confessionem sceleris adducat, quod nos faciat diebus ac noctibus cogitare quomodo Domino placeamus, ut fiamus in vera vite Christo Jesu fructiferi palmites, et radici ejus adhærentes : cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VI.

De eo quod dicitur ¹ : « *Fili hominis. notas fac Jerusalem abominationes suas; et usque. « Eſſudisti fornicationem tuam in omni transitu. »*

1. Consideranti mihi constantiam prophetarum, miraculum subit, quomodo vero credentes Deo magis quam hominibus contempserint mortem, pericula, contumelias, et omnia quæ passi sunt ab eis qui arguebantur, dum voluntati Dei in prophetatione deserviunt. Admirabar quondam Isaiam antequam compararem Ezechiel, et obstupescerebam quomodo diceret ² : *Audite sermonem Domini, principes Sodomorum, attendite legem Domini, populus Gomorrhæ. Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus?* Dicebat enim hæc cum posset dicere, vel tacere. Neque enim (9), ut quidam suspicantur, mente excidebant prophetæ, et ex necessitate spiritus loquebantur. Si alii, inquit Apostolus ³, *revelatum fuerit sedenti, prior taceat.* Ex quo ostenditur potestatem habere eum qui loquatur, cum velit dicere, et cum velit tacere. Et ad Balaam dicitur ⁴ : *Verumtamen verbum quod immitto in os tuum, hoc ob-*

¹ Ezech. xvi, 2-15. ² Isa. 1, 10, 11. ³ I Cor. xiv, 30. ⁴ Num. xxi, 35. ⁵ Ezech. xvi, 2, 5. ⁶ Jon. iii, 4. ⁷ Ezech. xvi, 3.

(9) *Neque enim, etc.* Catenæ mss. : *Et τῷ αὐτῷ Πνεύματι προφητεύουσιν οἱ τῆς Νέας καὶ οἱ Παλαιάς· ἐάν δὲ ἄλλω ἀποκαλυφθῆ καθήμενῳ, ἐντολὴν ἔχει ὁ πρῶτος σιωπᾶν πάντως. Οὐκ ἐξιστάμενοι οἱ προφῆται προσηφῆτεον τῷ λαῷ, ἀλλ' ἐν τῷ φύσιν ἰστάμενοι καὶ ἐκόντες καὶ εἰδότες ὑποῦργουν τῷ πρῶτῳ αὐτοῦς γενομένῳ λόγῳ· ὅστις λόγος οὐ κατὰ βούλησιν ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ φέρεται εἰς ἀνθρώπους· οἵτινες ἀνθρώποι ἐκόντες ὑποῦργοῦσιν αὐτῷ, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Βαλαάμ παραγγέλλεται λαλεῖν τὰ ὑποβαλλόμενα αὐτῷ, ὡς ἂν ἐξουσίαν ἔχων καὶ τοῦ μὴ λαλῆσαι αὐτά. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ βεβαίως*

A quod in Ezechiele admiror? Quia cum ei fuisset imperatum ut testaretur, et notas faceret Jerusalem iniquitates ejus, non posuit ante oculos ejus periculum quod ex prædicatione erat secuturum, sed ut Dei tantum præcepta servaret, locutus est quæcunque mandavit. Esto, sit mysterium, sit revelatio sacratæ intelligentiæ de Jerusalem, et his quæcunque super eam dicuntur; attamen prophetans et fornicationis illam arguit, quia divaricaverit pedes suos omni transeanti, maledica voce testatur, increpat scelerum civitatem. Sed quia confidebat Dei se facere voluntatem, paratus et mori et vivere, loquebatur intrepidus.

2. Videamus ergo ipsam prophetiam, et primo quidem quomodo in potestate sit positum prophetæ utrum dicat annon, consideramus. Factus est sermo Domini ad eum, dicens ⁵ : *Fili hominis, testificare Jerusalem iniquitates ejus, et dices : Hæc dicit Dominus.* Non in necessitate aspirationis, sed in **377** voluntate dicentis, Dominus posuit ut testificaretur ad Jerusalem iniquitates ejus, et ait : *Dices.* Quid dices? Hæc quæ sequuntur. In propheta erat audiente : *Dices*, utrum diceret necne, quomodo fuit positum in Jona. In potestate quippe ejus erat audientis : *Dic* ⁶ : *Adhuc tres dies et Ninive subvertetur*, si velit dicere vel tacere. Et quia in arbitrio ejus positum erat, et noluit dicere, vide quanta eum sunt consecuta postea : periclitata est navis propter eum, sorte repertus est latens, cetus devoravit abjectum. Hi ergo prophetæ quicumque post Jonam fuerunt, considerantes forsitan ea quæ venerunt ei, sive aliis prophetis, videbant quoniam ex omni parte angustiae eis imminabant : secundum sæculum persecutio, si dicerent vera; secundum Dominum offensa, si timebant homines proferrent falsa pro veris.

3. Idcirco testificatus est Ezechiel, et notas fecit Jerusalem iniquitates ejus, et dixit ⁷ : *Hæc dicit Dominus : Radix tua et generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa.* Quæ civitatum sic fuit elevata, et altum sapuit in mundo ut civitas Dei? Et tamen hæc ipsa sibi magna promittens, quasi proxima Dei, et civitas ejus, quia peccavit, arguitur a Spiritu sancto ut degeneret et extranea. Pater enim ejus Amorrhæus, jam non Deus. Quandiu non peccavit (10), pater ejus erat Deus; quando vero peccavit, pater ejus Amorrhæus

Ἰωνᾶς. Si eodem Spiritu prophetant Novi et Veteris Testamenti prophetæ, ac, si alii sedenti revelatum fuerit, prior omnino tacere jubetur. Non emota mente prophetæ prophetabant populo, sed sani mente, scientes ac volentes, sermoni quæ ad eos ferebat, ministrabant : qui sermo nunquam humana voluntate delatus est, sed a Deo defertur ad homines, cui illi sponte inserviunt. Quamobrem etiam Balaam ea se locuturum profetetur quæ Deo aspirante acceperit, tanquam potestatem habens non ea loquendi. Atque hoc ipsum confirmat Jona.

(10) *Quandiu non peccavit, etc.* Catenæ mss. :

factus est. Quandiu non peccavit, pater ejus Spiritus sanctus fuit; quando peccavit, mater ejus Cethæa facta est. Quandiu non peccavit, radicem habuit Abraham, et Isaac, et Jacob; quando peccavit, radix ejus Chanaanæ facta est. Sæpe miratus sum id quod dictum est a Daniele ad presbyterum peccatorem, cui pro peccato nomen imponens, *semen*, inquit ⁹, *Chanaan et non Juda*. Magnus quidem Daniel constantissime presbyterum peccatorem semen Chanaan appellans, et non Juda; major vero comparatione ejus Ezechiel, non vii presbytero, neque duobus hominibus nativatem objiciens contumeliosam, sed *radix*, inquiens, *tua et generatio tua de terra Chanaan*. Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa. Quia Jerusalem multa peccata commisit, ideo increpans illam propheta, non uno, neque duobus, sed tribus nominibus insignivit. Septem in Genesi gentes enumerantur a Deo in uno loco quem tradidit filiis Israel. Septem autem hæ sunt. In terram, inquit ⁸, Chanaanæorum, et Amorrhæorum, et Cethæorum, et Pheræorum, et Evæorum, et Gergæorum, et Jebusæorum. Si possibile fuisset et septem istas congregare, et per eas ignobilitatem peccatricis Jerusalem exprobrare, fecisset utique propheta. Nunc vero quid fecit? Amorrhæum elegit ex septem, et Chanaanæum, et ait habere communionem peccatricem Jerusalem, quippe ad Chanaanæum juxta radicem et nativatem, proprie ad Amorrhæum secundum patrem, proprie ad Cethæum secundum matrem. Si in Jerusalem tanta dicuntur, de qua tam grandia et tam mira conscripta sunt, quæ ei sunt reponissa, quid futurum est misero mihi, si peccavero? Quis mihi erit pater? Aut quæ mihi erit mater? Tantæ talisque (11) Jerusalem radix et generatio de terra Chanaanæorum, pater ejus Amorrhæus et mater Cethæa nuncupatur. Ego si peccavero, qui in Christo Jesu credo, et tanto me magistro tradidi, quis mihi futurus est pater? Non utique Amorrhæus, sed nequior quidam pater. Quis est iste? *Quivis qui peccatum facit, ex diabolo natus est* ¹⁰. Et iterum ¹¹: *Vos ex patre diabolo estis*. Si igitur Jerusalem dicitur de radice et nativitate terræ Chanaanæ, quid dicitur ad nos? Inveniuntur et nobis patres qui nos generant in peccatis. Ut enim si bonus fuero, et in optimo actu constitutus, dicit mihi Jesus ¹²: *Fili, dimittuntur tibi peccata tua*; dicit mihi Paulus discipulus Jesu ¹³: *In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui*; ita si factus fuero peccator, generans me in pecca-

⁸ Dan. xiii, 56. ⁹ Gen. xv, 20. ¹⁰ I Joan. iii, 8. ¹¹ Psal. ii, 7. ¹² Ezech. xvi, 4. ¹³ Job xl, 11.

Ἡ Ἱερουσαλήμ, ὅτε τοῦ Θεοῦ ἦν πόλις, ῥίζαν καὶ γένος εἶχεν ἐξ Ἀβραάμ, ἔχουσα Πατέρα τὸν Θεόν, καὶ μητέρα τὴν γῆν. *Jerusalem quando Dei civitas erat, radicem ac genus ducebat ex Abraham, Deumque Patrem habebat, et matrem gratiam ejus.*

(11) *Tantæ talisque*, etc. *Cætem inss.*: Τελείας ψυχῆς ἡ Ἱερουσαλήμ σύμβολον· ἡτις ψυχὴ παραπεσοῦσα ἔξει ῥίζαν καὶ γένεσιν ἐκ γῆς Χαναάν· ἐν ἡ ῥίζῃ ἔξει πατέρα Ἀμορραίων, καὶ μητέρα Χεταίων. Χαναάν σύμβολον τῆς ἀμαρτίας· Ἀμορραῖος πατήρ

tis diabolus et assumens sibi eam vocem qua Pater Deus ad Salvatorem locutus est, dicit ad me ¹⁴: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Et alii autem plures patres mei erunt, ad quos iturus sum. Unusquisque ad suos proficiscitur patres. Si quis est ab Abraham, dicitur ad eum: Tu autem vade ad patres tuos cum pace educatus in senectute bona. Si quis vero egreditur de sæculo non cum pace, sed cum peccatorum bello, et senectute non bona, inveteratus dierum malorum, utique dicitur ad eum: Tu autem vade ad patres tuos cum bello, nutritus in senectute mala. Docemur a Deo sub aliis nominibus quid facere debeamus.

4. *In qua die nata es, non alligaverunt manus tuas, sive non est excisus umbilicus tuus* ¹⁵. In Hebræo quippe sic habetur: *Non est excisus umbilicus tuus*. Allegorice inducit Jerusalem quasi puellam ab infantia genitam. Quæ autem de Jerusalem dicuntur, sciamus ad omnes homines qui in Ecclesia sunt pertinere. Primum ejus tempus tale est, secundum quale describitur; procul autem absit a nobis ut tertium **378** tempus tale habeamus, quale dicitur ad Jerusalem! omnes enim qui primum fuimus peccatores, Jerusalem vocamur a Deo, et habemus ea quæ prima dicuntur. Secunda autem si post visitationem et notitiam Dei perseveravimus in peccatis, ad nos pertinent. Tertia vero mala quæ penitus detestamur, secundum ordinem prosequemur. Nunc ut ad primum redeam, scriptum est quasi de Jerusalem: *In qua die nata es, non est excisus umbilicus tuus*. Adjutorio Dei indigemus, ut possimus umbilicum non præcisum peccatricis Jerusalem invenire, aut certe præcisum umbilicum ejus qui non peccavit exponere. Sive igitur Jerusalem, sive cujuscunque alterius de alia Scriptura quæro umbilicum, ut spiritualibus spiritalia comparans, inveniam quomodo non sit præcisus umbilicus Jerusalem. Scriptum est in Job de dracone ¹⁶: *Virtus ejus in umbilico, et fortitudo ejus super umbilicum ventris*. Scio ex his quæ mihi gratia divina largita est, cum præsentem locum exponerem, me dixisse quod draco sit fortitudo contraria. Iste est enim draco, serpens antiquus qui vocatur diabolus et Satanas decipiens orbem terrarum universum. Istius fortitudo in umbilico est. Nec dubium: nam principium malorum omnium in lumbo versatur. Et ideo adhuc in lumbo patris constitutus qui nasciturus erat refertur, quia in lumbos semina humana collecta sunt. Fortitudo ergo contraria ubicunque sunt semina,

¹⁴ Joan. viii, 44. ¹⁵ Matth. ix, 5. ¹⁶ I Cor. iv, 15.

ἐστὶ νοητῶς ὁ διάβολος· Χεταία δὲ μήτηρ, ἡ ἐκ τοῦ του γέννησις ἐστὶ· πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γηγένηται. *Anime perfractæ figura est Jerusalem: quæ anima cum corruerit, radicem ortumque habebit et terra Chanaan. In hæc radicem habebit patrem Amorrhæum, et matrem Cethæum, Chanaan peccati figura est: Amorrhæus pater spiritali sensu diabolus est; Cethæa mater, ea quæ ex ipso est nativitas. Omnis enim qui facit peccatum, et diabolo natus est (I Joan. iii, 8).*

ibi insidiarum suarum vim conatur ostendere. Adversum masculos virtus ejus in lumbis est, adversum feminas virtus ejus in umbilico ventris est. Et vide quomodo honeste viri mulierisque genitalia obtectis nominibus Scriptura nuncupaverit, ne per ea vocabula quæ in promptu sunt, turpitudinem significaret. Si intellectum est exemplum quod protulimus de Job; intellige mihi quia ut in viro præputium circumciditur, sic in femina umbilicus amputatur. Cum enim pudica fuit mulier, et mundis usa mutationibus feminarum, scilicet ne in sordidas res, et in peccatorum turpitudines ruat, tunc umbilicus ejus abscisus est. Si vero peccaverit, non est umbilicus ejus abscisus. Increpat ergo Jerusalem quasi mulierem, cui non sit præcisus umbilicus. Septuaginta interpretati sunt in hoc loco: *Non alligaverunt ubera tua, sensum magis eloquii exponentes, quam verbum de verbo experientes.* Ubera autem (12) in Canticis canticorum assumpta sunt in cogitationum tuarum et mentis loco. *Quia bona ubera tua super vinum* 17. Et recubuit super pectus Jesu, ubi ubera tua sunt, is qui communionem intellectuum ejus habiturus erat. Quando ergo sensus est rigidus, et notio obstricta atque solida, nec defluit sermo, manifestum est quia alligata sunt ubera tua. Cum vero ea quæ dicuntur, dissoluta sunt et defluunt, non sunt ubera alligata.

5. *Aqua non es lota in salutem* 18. Videamus ea quæ sunt in Jerusalem, ne forte et in nobis reperiantur. Verbi gratia dictum sit: Est quædam mulier nunc lota, verum quæritur an et in salutem, ut et nos timeamus propter hoc quod ait, *in salutem*. Non lavantur (13) omnes in salutem. Qui accepimus gratiam baptismi in nomine Christi, loti sumus; sed nescio quis lotus sit in salutem. Simon lotus est, et baptismum consecutus perseverabat in Philippi societate; verum quia non erat lotus in salutem, condemnatus est ab eo qui in Spiritu sancto dixit ad eum 19: *Pecunia tua tecum sit in perditionem*. Ingentis est difficultatis eum qui lavatur, lavari in salutem. Attendite, catechumeni, audite, et ex his quæ dicuntur, præparate vosmetipsos dum catechumeni estis, dum necdum estis baptizati; et veniatis ad lavacrum, et lavemini in salutem, nec sic lavemini ut quidam qui loti sunt, sed non in salutem, ut qui accipit aquam, et non accipit Spiritum sanctum. Qui lavatur in salutem, et aquam accipit et Spiritum sanctum. Quia non fuit Simon lotus in salutem, accepit aquam, et non accepit Spiritum sanctum, putans quia possit donum spi-

ritus pecunia comparari, in qua non est lotus in salutem. Ad omnem animam peccatricem quæ videtur credere, ista dicuntur quæ nunc dicta legimus ad Jerusalem, ut non ad majora conscendam, et eam quæram quæ ultra vires meas sunt et ingenium.

6. *Neque sale salita* 20. Et hoc crimen est Jerusalem, quia non fuerat digna sale Dei. Ego si credero Domino meo Jesu Christo, ipse me sal faciet, dicetque mihi 21: *Vos estis sal terræ*. Si credero Spiritui qui in Apostolo locutus est, sale condior, et possum præceptum custodire, dicens 22: *Sermo vester sit semper in gratia sale conditus*. Grande opus est iusaliri. Qui sale conditur gratia plenus est. Nam et in communi proverbio salsus dicitur graciosus, et econtrario insulsus qui non habet gratiam. Si igitur gratia nobis a Deo venit, et complemur dono ejus, sale salimur. Rursum peccatrix Jerusalem non est involuta pannis. Observa quod dicimus: anima renascens, et primum in lavacro edita, involvitur pannis. Ipse Dominus meus Jesus pannis involutus est, ut scriptum refertur in Evangelio secundum Lucam. Oportet ergo eum 379 qui renascitur, utique in Christo renascentem rationabile et sincerum lac desiderare: et priusquam rationabile et sine dolo lac desiderare, debet sale saliri, et pannorum involucris colligari, ne dicatur ad eum, sale non es salitus, et pannis non es involutus. Quia autem ista Jerusalem sint crimina, non circumcidi eam umbilicæ, et sale non saliri, et pannis non involvi, et aqua non lavari in salutem sermo indicat reliquus, qui ita contextitur 23: *Neque pepercit in te oculus tuus, ut faceret tibi unum ex omnibus istis*. Propterea nihil tibi horum feci, ut pateret aliquid super te, dicit Dominus. Exemplum ab omnibus accipiam; deinde si Spiritus sanctus viderit, ad Jesum Christum et ad Deum Patrem transmigrabo. Quando ad hominem loquor, et deprecor eum pro aliqua re, ut misereatur mei: si sine misericordia est, nihil patitur ex his quæ a me dicuntur; si vero molli est animo, et nihil in eo rigidi cordis obduruit, audit me, et miseretur mei, et molliuntur viscera ejus ad meas preces. Tale mihi quiddam intellige super Salvatorem. Descendit in terras miserans humanum genus, passiones perpessus est nostras antequam crucem pateretur et carnem nostram dignaretur assumere. Si enim non fuisset passus, non venisset in conversationem humanæ vitæ. Primum passus est, deinde descendit, et visus est. Quæ est ista quam pro nobis passus est passio? Charitas est passio. Pater quo-

17 Cant. i, 4. 18 Ezech. xvi, 4. 19 Act. viii, 20. 6. 22 Ezech. xvi, 5.

(12) *Ubera autem, etc.* Catenæ: Οἱ μαστοὶ ἐλήφθησαν ἐν τῷ ἄσματι τῶν ἀσμάτων ἐπὶ τοῦ διανοητικοῦ χωρίου. *Ubera in Canticis canticorum pro mentis facultate accipiuntur.*

(13) *Non lavamur, etc.* Catenæ mss.: Καὶ ἐν ὕδατι οὐκ ἐλούθης, ἐὰν ὕδατι οὐκ ἐλούθης εἰς σωτηρίαν. Τῶν βαπτιζομένων οἱ μὲν εἰς σωτηρίαν βαπτίζονται· εἰσὶ δὲ τινες ψυχὰι ἀπονηπτόμεναι καὶ εἰς

κατάκρισιν. Τοῦτο συμβαίνει τῷ ἀναξίῳ. Ἔχει δὲ καὶ ἀναγωγὴν ὑψηλὴν. Καὶ θεωρεῖ τοῦτο εἰ δύνασαι. *Et in aqua non es lota, si non es lota aqua in salutem. Inier eos qui baptizantur, sunt qui baptizantur in salutem; sunt vero quædam animæ quæ lavantur etiam in condemnationem. Id accidit indigno. Porro habet etiam altiore sensum spiritalem. Ac si potes, animum attende.*

que ipse et Deus universitatis, longanimis et multum misericors et miserator, nonne quodammodo patitur? An ignoras quia quando humana dispensat, passionem patitur humanam? *Supportavit enim mores tuos Dominus Deus tuus, quomodo si quis supportet homo filium suum.* Igitur mores nostros supportat Deus, sicut passiones nostras portat Filius Dei. Ipse pater non est impassibilis. Si rogetur, miseretur et condolet, patitur aliquid charitatis, et fit in eis in quibus juxta magnitudinem naturæ suæ non potest esse, et propter nos humanas sustinet passiones.

7. *Non pepercit oculus tuus, inquit²⁵, in te, ut faceret tibi unum ex omnibus istis, ut paterer aliquid super te.* Et quia talis effecta es, *projecta es in faciem campi.* Deus, ne nos tales esse patiaris, ut projiciamur a te, et ab Ecclesia tua in faciem campi, sed magis ut ab angustiis sensuum egrediamur ad campum. *Et projecta es in faciem campi.* Quare? *Pravitate animæ tuæ in qua die nata es²⁶.* Potestne aliquis in eadem die qua natus est, habere animæ pravitatem? Describit passiones nostras, et vitia humana, et solitas pravitates. Pravitate enim nostra, si non rectum fuerit cor, projicimur in campum in die qua nascimur. Si post regenerationem lavacri, si post sermonem Dei rursum peccaverimus, in die qua nascimur, projicimur. Tales sæpissime reperiuntur lavati lavacro secundæ regenerationis, et non facientes dignos fructus pœnitentiæ, neque exhilarantes mysterium Baptismi timore majore ab eo quem dum catechumeni essent habuerunt, et charitate ampliori ab ea quam exercuerunt dum auditores sermonis essent, et sanctoribus gestis quam ante gesserunt. Sequitur istiusmodi homines hoc quod dicitur: *Projecta es in faciem campi pravitate animæ tuæ in die qua nata es.* Sed vide misericordiam Dei, vide clementiam singularem. Licet projecta sit Jerusalem in faciem campi, non ita eam despicit, ut projecta sit semper; non ita pravitati suæ relinquit, ut in totum ejus obliviscatur, ut non ultra elevet jacentem. Attende quid sequitur²⁷: *Et transivi per te.* Projecta es, ego tamen rursum veni ad te; visitatio mea non tibi defuit post ruinam.

8. *Et vidi te conspersam in sanguine tuo²⁸.* Quasi dicat, vidi te ream homicidiorum, ream sanguinis et mortalium peccatorum. *Et dixi tibi: De sanguine tuo vita adimplere. Surge de sanguine tuo, et adimplere vita.* Sicut ortus agri dedi te. Misertus sum tui postquam projecta es, vidi te sanguine peccatisque conspersam, effeci te sicut ortus est agri, et multiplicata es. Quia ad te veni, et visitavi te projectam, causa tibi factus sum ut multiplicareris. *Et*

²⁵ Ezech. xvi, 5. ²⁶ ibid. ²⁷ ibid. 6. ²⁸ ibid., 6, 7. ²⁹ ibid. ³⁰ ibid. 8. ³¹ Ruth, iii.

(14) Si per singulas, etc. Catensæ mss. Ἡδὲες πολεῖον εἰσὶν αἱ ἀρέσεις. Ἐκάστη γὰρ ἀρέσεις ἴδιον νόμον ἔχει καὶ ἴδιαν πολιτείαν, καὶ ἡ κρείττων καὶ αἱ χεῖρονες. Πῶς δὲ καὶ ἐκ ποίας εἰσέρχεται αὐτῇ ἡ ζωὴ, ζῆται. Civitates civitatum sunt hereses. Siin-

A multiplicata es, et magnificata²⁹. Dedi te in multitudinem, et magnitudinem, id est crescere te feci et multiplicari. Per id enim quod crescimus, et multiplicamur. *Et intrasti in civitates civitatum³⁰.* Rursum errores exponit Jerusalem introeuntis in civitates civitatum. Quomodo autem ingressa sit criminose in civitates civitatum consideremus. Si per singulas (14) civitates in quibus hæreses sunt, et doctrinæ alienæ a Deo, ingrediatur quispiam ecclesiasticus, et particeps fiat talium civitatum, audit³¹: *Intrasti in civitates civitatum. Mammæ tuæ erectæ sunt.* Post tanta crimina rursum floruisti, et venit tibi tempus, et tempus divertentium. Dicitur mihi: Noli allegorizare, noli per figuram exponere. Respondeant quæso: Jerusalem mammæ habet, et est quando non colligentur, est quando erigantur; et umbilicum habet, et quia non est præcisus arguitur. Quomodo possunt ista sine allegorica expositione intelligi? *Mammæ tuæ erectæ sunt, et capillus tuus exortus est³².* Cum omni honestate ea quæ solvent virginum evenire corporibus describit sermo divinus. *Et capillus tuus exortus est: tu vero eras nuda, 380 et dehonesta³³.* Qui non est Jesum Christum indutus, hic nudus est; qui non est indutus viscera miserationis, benignitatis, humilitatis, mansuetudinis, longanimitatis, ut proximum sustineat, iste dehonestatus est. *Tu vero eras nuda et dehonesta, et transivi per te³⁴.* Secunda vice venit ad eam, vidit eam peccantem, iterum propter peccata discedit; et tamen rursum revertitur, iterum visitat clemens et benignus Deus. *Et veni ad te, et vidi te, et ecce tempus tuum, et tempus divertentium³⁵.* Quid est hoc quod ait *tempus tuum*? Tempus significat adolescentium, in quo jam per ætatem possunt fornicari. Et rursum: *Et tempus, inquit, divertentium.* Qui sunt isti divertentes? Dum sumus parvuli, hi qui divertere nolunt ad eos qui nituntur evertere, ut sunt Christiani pessimi, dæmonia immunda, angeli diaboli, non habent locum quomodo non possint divertere. Cum autem fuerimus ætate majore, et jam peccare possumus, quærunt aditum ad nos divertendi, et hoc tam angeli Dei quam angeli Satanæ. Impossibile autem est ut utrique ad nos divertant. Si peccamus, angeli diaboli divertunt ad nos; si stamus fixo gradu, divertunt ad nos angeli Dei. Venit ergo tempus tuum, et tempus divertentium, et Dominus noster Jesus Christus Deus noster rursum visitat miseram Jerusalem, id est peccatricem animam nostram. *Expandi alas meas super te³⁶.* Consuevit Scriptura pennas nuncupare vestium summitates: ut in Ruth quæ venit abscondite et discooperto pallio ad pedes Booz, dormivit sub axilla vestimenti ejus³⁷. Deus

²⁹ ibid. ³⁰ ibid. ³¹ ibid. ³² ibid. ³³ ibid. ³⁴ ibid. ³⁵ ibid. ³⁶ ibid. ³⁷ ibid. 7.

gulæ enim hereses propriam legem habent, propriamque disciplinam ac rempublicam, tum quæ præstare videntur, tum quæ sunt deteriores. Quomodo autem et ex quam ipsa anima ingreditur, inquirito.

ergo quasi veste loquitur indutus ³⁷. *Expandi alas* **A** *in auriculas tuas* ³⁸. Ut non solum auriculæ, sed etiam grandis rota aurea sit circa auditum tuum. Aurea vero rota est, quæ intellectibus volvitur sacris. *Et corona glorificationis super caput tuum* ³⁹. Omnipotens Deus, et nobis tribue ut digni efficiamur corona glorificationis super caput nostrum. *Et ornata es auro*, id est divinis sensibus; *et argento* ⁴⁰, id est sermonibus sacris. *Et opertoria tua byssina*. Profunditas sensuum, opertorium est byssinum. *Et florentia*: pro quo verbo Septuaginta τριχάρτα posuerunt, subtilem nimis amictum, et quasi ad capillorum similitudinem attenuatam vestem significantes. *Et versicoloria*. Ecce tota est Jerusalem protecta alis, vestita variis, ornata gemmis.

9. *Et facta es mihi, et lavi te in aqua. Post hæc omnia assumpsi te, et ipse lavi te in salutem, et abluvi sanguinem tuum abs te* ⁴¹. Hæc intelligentes, oremus ut veniat misericordia Dei super nos, et abluat sanguinem ab animabus nostris. Si quid enim morte dignum fecimus, istud sanguis est noster. *Abluvi sanguinem tuum a te, et unxi te oleo* ⁴². Et christos nos vult facere Deus. *Et indui te versicoloria* ⁴³. Quanta est benignitas Dei in unamquamque animarum Jerusalem: non unius coloris tunicam, sed multæ varietatis largitur creditibus sibi. Hanc versicolore tunicam jam tunc in signum fecit Jacob, induens filium suum Joseph, et vestivit eum versicoloria. Si consideres intellectus sectas, facta bona, vere videbis variam tunicam, quam visitatio Dei largitur his qui vocati sunt in salutem. Legem intelligo, prophetas comprehendo, agnosco Evangelia, non me lalet Apostolus, cautus sum, justus sum, misericors sum, et adhuc quæris aliam tunicam versicolorem quam induit Dominus Jerusalem dicens ⁴⁴: *Et vestivi te versicoloria, et calceavi te hyacinthos*? Vult calceamenta nostra esse florentia, et bene tineta. Quæ sunt calceamenta? Audi Paulum apertius prædicantem ⁴⁵: *Calceati pedes in præparatione Evangelii pacis*.

10. *Et præcincti te bysso* ⁴⁶. Manifestus de hoc cinetorio Apostolus loquitur ⁴⁷: *Stantes præcincti lumbos vestros in veritate*. Veritas enim pro bysso accipitur. *Et operui te trichapto* ⁴⁸. Non inveniens (15) neque intelligens quid esset trichapton, inveni in alia editione pro trichapto, *florens*, et in alia, *indumentum*. Igitur induit nos Deus post variam vestem, et florenti tunica. *Et ornavi te ornamento, imposui tibi armillas circa manus tuas* ⁴⁹. Cum mihi dederit occasiones bonorum actuum, armillas circumdat manibus meis. *Et catena circa collum tuum* ⁵⁰. Si me post gesta justitiæ intellectu ornaverit veritatis, tunc mihi ornamentum nuptiale, tunc catena collo decora circumdat. *Et dedi in aurem circa narem tuam* ⁵¹. Quando vere possum suavitatis et boni odoris sacramenta suscipere, tunc mihi ornat Deus in auribus narem. *Et rotulas*

Deus? Alit eam delicatis cibus. *Similam et mel et oleum manducasti* ⁵². Non ait simpliciter farinam, neque hordeaceum panem: hoc quod modo ad vos loquimur, similia est. Sed miserabilis Jerusalem post similam, post mella, post oleum rursus quasi meretrix increpatur. Idcirco caveamus **381** attentius ne forte nos post verba munda similia, post sermones dulcissimos prophetarum, post oleum quod lætificat faciem, quo voluimus perungere caput, ut jejunium nostrum acceptabile fiat, iterum delinquamus. Non solum autem perungimur hoc oleo, sed vescimur. *Et facta es pulchra valde nimis* ⁵³. Laudat pulchritudinem ejus, laudat speciem, prædicat formam. *Et directa es in regnum* ⁵⁴. Quantum profectus, ut etiam ad regnum dirigatur? *Et exiit nomen tuum in gentibus* ⁵⁵. Hæc apta sunt ei, qui postquam liber esse cœpit a mundo, in conversatione proficiens ad beatam vitam, nomen quoque gloriosum in sæculo consecutus est, sed procul absit id quod sequitur; ad hoc enim scriptum est, ut incedat audientibus metum. Post pulchritudinem, post nomen magnum Jerusalem misera fornicatur. Ideo *ne glorieris in crastinum: non enim scis quid pariat aveniens dies* ⁵⁶. Et alibi ⁵⁷: *Fratres, etiam si præoccupatus fuerit homo in aliquo peccato, vos ut spirituales sustinete istiusmodi in spiritu mansuetudinis*. Et rursus ⁵⁸: *Considerans te ipsum, ne et tu teneris*.

11. *Et exiit nomen tuum in gentibus in specie tua, quoniam consummatum erat in decore speciei quam constitui in te, dicit Adonai Dominus; et confisa es in decore tuo* ⁵⁹. Magna sapuit, et conscientia pulchritudinis suæ erecta est speciosa Jerusalem. Et quia alta sapuit, nec se humiliavit, nec glorificavit Deum, audi quid dicatur ad eam ⁶⁰: *Et fornicata es in nomine tuo, et effudisti fornicationem tuam in*

³⁷ Ezech. xvi, 8. ³⁸ ibid. ³⁹ ibid. 8, 9. ⁴⁰ ibid. 9. ⁴¹ ibid. 10. ⁴² ibid. ⁴³ Ephes. vi, 15. ⁴⁴ Ezech. xvi, 10. ⁴⁵ Ephes. vi, 14. ⁴⁶ Ezech. xvi, 10. ⁴⁷ ibid. 11. ⁴⁸ ibid. ⁴⁹ ibid. 12. ⁵⁰ ibid. ⁵¹ ibid. ⁵² ibid. 13. ⁵³ ibid. ⁵⁴ ibid., 13. ⁵⁵ ibid. ⁵⁶ ibid. 14. ⁵⁷ Prov. xxvii, 1. ⁵⁸ Galat. vi, 1. ⁵⁹ ibid. ⁶⁰ Ezech. xvi, 14, 15. ⁶¹ ibid. 15.

(15) Non inveniens, etc. Catenæ mss: Τριχάπτον ἤρμηγευσαν οἱ ἄλλοι ἔρμηγευται ἀνθιμον καὶ ἐπένδυμα. Ἄνθιμον δὲ ἐστὶν ἱράτιον λαμπρὸν καὶ φωτεινόν. Καὶ τοῦτο ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἀρετῆς θεω-

ρεῖται. Trichapton alii interpretes reddiderunt « florens, » et « indumentum, » ἀνθιμον et ἐπένδυμα. Ἄνθιμον, vestis est splens et lucida. Idque in virtutis ornatu consideratur.

omni transitu. Quid est hoc quod ait: *Effudisti fornicationem tuam in omni transitu?* Circuit animas (16) nostras fortitudo contraria, et varie perlastrans quaerit locum per quem possit irrumperere. In suo nomine vult fornicari mecum: juxta conjuncta moribus meis suo nomine tristitia, et vult me facere mœrentem; sua parte avaritia infert desiderium auri et argenti, et quorumcumque similitium; si me non custodiero, et clausero ostium meum, sed suscepero omnem orationem inimici, dicitur mihi ⁶¹: *Effudisti fornicationem tuam in omni transitu. Et accepisti vestes tuas, et fecisti tibi idola sutilia.* De his quibus te ornavi, quibus pulchra facta es, fecisti tibi idola sutilia. Volo adhuc exponere quæ sunt idola sutilia, quæ quidem de vestibibus consuerunt. Vestes, divinæ (17) Scripturæ sunt, et sensus qui est in eis. Considerunt has vestes hæretici, et consuerunt dictum dicto, verba verbis jungentes, sed non cum opportuna junctura aptaque, et consuetes impia sibi simulacra fecerunt, quibus illexerunt quosdam credere, et consentire ad cultum eorum, et fictam suscipere disciplinam: Deus vero omnes nos ab his et aliis simulacris liberet, ut magnificemur in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VII.

De eo quod dicitur ⁶²: « Sumens de vestimentis meis fecisti tibi excelsa hinc inde consuta, » usque, « et ne sic saliatu es. »

1. Catalogus peccatorum Jerusalem utcumque fuerit intellectus ædificat audientem. Quomodo enim si in domo sua quempiam de familia Dominus corripit, et peccata ejus exponat, alius qui nuper emptus est servus videns patrisfamilie disciplinam quæ culpet, quæve collaudet, instruitur ad non faciendum quæ priores fecere conservi, et ad hoc omni labore festinat, ut ea faciat per quæ alii honorem et libertatem a domino promeruerunt: ita et nos audientes in quibus culpet Deus sive Jerusalem, sive universam Judæam, sive unam quamlibet ex tribus specialiter delinquentem, non parum utilitatis accipimus, ne et in hæc corruamus in quæcæ-

⁶¹ Ezech. xvi, 15, 16. ⁶² ibid. 16, 29. ⁶³ ibid. 16. ⁶⁴ ibid. 17. ⁶⁵ Num. viii.

(16) *Circuit animas, etc.* Catenæ mss.: Παροδεύει ἡμῶν τὴν ψυχὴν ποικίλῃ δυνάμει ἀντικειμένη, καὶ ζητεῖ τόπον τοῦ εἰσελθεῖν καὶ πορνεῦσαι μετὰ τῆς ψυχῆς, οἷον ὡς ὁ δαίμων τοῦ θυμοῦ, ὁ δαίμων τῆς κενοδοξίας, ὁ δαίμων τῆς λύπης, καὶ ἀπαξάπλως ἐκάστου πάθους ἡ δυνάμεις παροδεύει διὰ τῆς ψυχῆς καὶ θέλει πορνεῦσαι μετ' αὐτῆς, ἐπιπλακείσα τῇ προαιρέσει αὐτῆς. Τοιοῦτόν τι ἠνέξατο ὁ Νάθαν πρὸς τὸν Δαυῖδ, καλῶν τὸν δαίμονα τῆς πορνείας ὁδοιπόρον. *Circuit animam nostram varia potestas adversaria, ac locum quaerit ut ingrediatur, et cum anima fornicetur: puta, daemon iræ, daemon inanis gloriae, daemon tristitiæ, et, ut verbo dicam, uniuscujusque vitii vis circuit animam ac cum ea cupit fornicari, cum ejus voluntate congediendi. Tale quid insinuavit Nathan ad David, cum demonem fornicationis (peregrinum) vocavit.*

(17) *Vestes divinæ, etc.* Catenæ mss.: Τὰ ἱμάτια ἐστὶν ἐν τῷ μέρει τοῦτω αἱ ἱερὰ Γραφαί, καὶ ὁ ἐν

teri corruerunt. Est autem principium hodiernæ lectionis, quia vestes a Deo acceperit Jerusalem, et fecerit ex his sibi sutilia quædam simulacra, et fornicata sit super eis. De quibus juxta possibilitatem meam in priori sermone disserui, docens istos qui Scripturas lacerant, et a verbis verba dirumpunt consuetes ea, et commentitia dogmata componentes, servire idolis quæ earum vestibus induerunt. *Non in tabernaculum meum intrabis, foris es, et foris manebis ⁶³.* Scit Scriptura sanctos intus, peccatores foris esse. Igitur Jerusalem quia talia peccata commisit, ut non mereatur intrare repromissiones Dei, et dicatur ad eam: *Et non intrabis; caveamus ne forte et nobis aliquando dicatur: Et non intrabis. Neque fiet.* Non est completum hoc quod dicitur, *neque fiet;* et ideo subaudiendum extrinsecus, **382** ut sensus possit expleri. Ea quæ tibi repromissa sunt bona, et acceptura eras, non fient.

2. Sequitur aliud delictum ⁶⁴: *Et accepisti vasa glorificationis tuæ de argento tuo, et de auro tuo ex quibus dedi tibi, et fecisti tibi imagines masculinas.* Secundum communem sensum sic intelligi potest. *Vasa glorificationis,* de quibus Moyses scripsit in Numeris ⁶⁵, thuribula, phialas, candelabrum aureum, arcam ab intus et a foris deauratam, et cætera accepisti, et conflasti ea, et fecisti effigies masculinas, et fornicata es in eis. Secundum allegoriam vero ita explanabitur. Vasa aurea et argentea, id est thuribula, phialas, et cætera istiusmodi habemus in sacris Litteris: quando ergo torquemus sensum Scripturæ in alterum sensum qui est contrarius veritati, verba divina conflamus, et res Dei in alias mutamus effigies. Quæ facientes incidimus in peccatum quod nunc commiserat Jerusalem. Vasa glorificationis nostræ, sunt lex et prophetæ: super his exsultamus, in his efferimur. Quos cum aliter exponimus quam se veritas habet, convertimus vasa glorificationis nostræ de argento rationabili, et de auro sensibili quod nobis dedit Deus, et facimus nobis imagines masculinas, et fornicamur in eis.

αὐταῖς νοῦς. Ἡ οὖν ἐκπεσοῦσα τῆς ἀληθείας ψυχὴ σὺλξει τὰ δοθέντα αὐτῇ εἰς εὐσχημοσύνην ἱμάτια. Οἷον ἐδιελεῖται τὰς Γραφάς, καὶ συρράπτει ῥητῶν ῥητῶν οὐ μετὰ τῆς δεούσης πλοκῆς· καὶ συρράψασα ποιεῖ εἰδωλα τὰ ἀσεβῆ νοήματα, ἐν οἷς λατρεύουσα πορνεύει. Ταυαύτη ἐστὶν ἡ ψυχὴ τοῦ αἰρετικοῦ. Αἰρετικὸς δὲ ἐστὶν, οὐ μόνον ὁ κατὰ τὸ φρόνημα ἀπεσχισμένος τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ πρᾶξιν. *Vestimenta hoc in loco sunt sacræ Scripturæ, et qui eis inest sensus. Anima igitur, quæ a veritate excidit, concessa sibi vestimenta quibus honeste operiatur, scindit. Scripturas ceu in partes dispescit, ac sententiam sententiæ, non ea qua decet lectura, assuit consuensque sibi idola, impios videlicet sensus facit, in quibus fornicetur. Ejusmodi est anima hæretici. Est autem hæreticus, non solum qui mentis sensu a veritate abscissus est, sed et qui acitibus.*

3. Sequitur ⁶⁷: *Accepisti vestimenta varia, et operuisti illa*. Varia vestis est, et hic unus de Scripturis locus, quo induimur assumentes viscera misericordiae, benignitatis, humilitatis, mansuetudinis, longanimitatis ad sufferendum invicem. Has varias vestes, et pulchros amictus quos nobis largitus est Deus, si laceramus atque conscindimus, et circumdamus falsae doctrinae ad deceptionem hominum, non dubium est quin variis vestibis operiamus idola. Intelliges autem hoc quod dicitur, si ipsam rem manifestius describamus. Vide mihi aliquem Marcionistam, sive discipulum Valentini, aut certe cuiuslibet haeresis defensorem, et considera quomodo idola sua, id est figmenta quae ipse composuit, mansuetudine et castitate vestiatur ut in aures audientium facilius ex vitae bonitate ornatus sermo subrepat. Et cum hoc fecerit, intellige eum assumpsisse vestem variam morum, et conversationis optimae, et idolis subiecisse quae ipse construxit. Ac juxta mei quidem animi sensum multo nocentior est haereticus bonae vitae, et plus in doctrina sua habet auctoritatis eo qui doctrinam conversatione maculet. Qui enim vitae pessimae est, non facile homines ad falsum dogma sollicitat, nec potest per umbram sanctitatis audientium decipere simplicitatem. Qui vero sermone perversus est, et disciplinis salutis contrarius, mores autem compositos et ornatos habet, nihil facit aliud, nisi accipit indumenta varia instituti boni, et conversationis quietae, et circumdat ea idolis suis, ut magis decipiat audientes. Idcirco sollicite caveamus haereticos, qui conversationis optimae sunt, quorum forte vitam non tam Deus quam diabolus instruxit. Nam quomodo quasdam illecebras escarum aucupes proponunt, ut facilius aves capiant per oblectamentum gulae, sic, ut audacius dicam, est quaedam castitatis diaboli, id est decipula humanae animae, ut per istiusmodi castitatem, et mansuetudinem, et justitiam possit facilius capere, et falsis sermonibus irretire. Diversis diabolus pugnat insidiis, ut miserum perdat hominem, et bonam malis tribuit vitam ad decipiendos videntes, et malam bonis inurit conscientiam. Mihi ipsi qui in Ecclesia praedico, laqueos saepe tendit, ut totam Ecclesiam ex mea conversatione confundat. Et ideo plus hi qui sunt in medio oppugnantur ab inimico, ut per ruinam unius hominis quae celari non potest, omnibus scandalum fiat, et impediatur fides per conversationem pessimam clericorum. Omnia, ut diximus, diabolus operatur, et ea quae videntur esse bona, nec sunt, et ea quae per naturam suam mala sunt; omnia adversum humanam commentatur animam. Unde qui curam habet vitae suae, neque mansuetudine haereticorum capitur, ad consentiendum doctrinae eorum,

⁶⁷ Ezech. xvi, 18. ⁶⁸ Matth. xxiii, 2, 3. ⁶⁹ Ezech. xvi, 18. ⁷⁰ Apoc. v, 8. ⁷¹ Ezech. xvi, 19.

(18) *Et mella apum*, etc. Catenae mss.: Μέλι ἀν μελισσῶν εἶναι αἱ ἐκ τῶν προφητῶν θεωρεῖται καὶ τῶν εὐαγγελίων· σερμίδαλις, αἱ ἐκ τῶν ἐντολῶν πράξεις,

A neque meis delictis qui videor in Ecclesia praedicare, scandalizabitur, sed ipsum dogma considerans et pertractans Ecclesiae fidem, a me quidem aversabitur, doctrinam vero suscipiet secundum praecipuum Domini, qui ait ⁶⁸: *Super cathedram Moysi sederunt scribae et Pharisei. Omnia quaecunque vobis dicunt, audite, et facite, juxta opera autem illorum nolite facere; dicunt quippe, et non faciunt*. Iste sermo de me est, qui bona doceo, et contraria gero, et sum sedens super cathedram Moysi quasi Scriba et Phariseus. Praecipuum tibi est, o popule, si non habueris accusationem doctrinae pessimae, et alienorum ab Ecclesia dogmatum, conspexeris veram culpabilem vitam, atque peccata, ut non habeas juxta dicentis vitam tuam instituere, sed ea B facere quae loquor. Nullum imitemur, et si volumus imitari quempiam, propositus est nobis ad imitandum Christus Jesus. Descripti sunt actus apostolorum, et prophetarum gesta de sacris voluminibus agnoscimus; illud exemplar firmum est, illud propositum solidum, quod qui sequi cupit, securus ingreditur. Si vero quaerimus nobis culpabiles ad aemulandum, ut cum dicamus, ille docet, et his quae docet facit ipse contraria, adversum praecipuum Domini facimus, qui mandavit doctrinas magistrorum magis considerari debere quam vitas. Haec dicimus de eo quod scriptum est: *Accepisti vestem tuam versicoloream, et operuisti illa*, id est vasa glorificationis, quae in idola commutasti.

C **383** 4. Sequitur ⁶⁹: *Et oleum meum, et incensum meum posuisti ante faciem eorum*. Scriptura docente didicimus, quia sanctorum oratio sit incensum. Ait enim ⁷⁰: *Incensum autem orationes sanctorum sunt*. Si ergo instituti ad orationem, cum illam Deo debeamus offerre, id est Deo legis et prophetarum, Deo Abraham, Deo Isaac, Deo Jacob, et Patri Jesu Christi, offerimus quae ipsi conflinximus, in tantum ut incensum Dei proponamus idolis, facimus id quod dicitur in praesenti: *Oleum meum et incensum meum posuisti ante faciem eorum*. Verum iste de incenso sit intellectus. Quid respondebimus de oleo? Oleum est quo vir sanctus ungitur, oleum Christi, oleum sanctae doctrinae. Cum ergo accepit aliquis hoc oleum quo ungitur sanctus, id est Scripturam sacram instituentem quomodo oporteat baptizari in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: D et pauca commutans unxerit quempiam, et quodammodo dixerit, jam non es catechumenus, consecutus es lavacrum secundae generationis; talis homo accipit oleum Dei, et incensum, et ponit illud ante faciem idolorum. *Et panes meos quos dedi tibi, simila, et melle, et oleo cibavi te* ⁷¹. Ecce panes nostri similia mundissima in Scripturis, et mella apum (18) prophetarum. Ista omnia dedit nobis Deus, et cibavit nos de panibus prophetarum, et de

ποιῶσαι τὸν ἄρτον τὴν καρδίαν ἀνθρώπου. Ταῦτα ἀνατιθέσθαι εἰδώλοις, οἱ ἐν δόγματι καὶ πράξειν ἁμαρτάνοντες. *Mel apum, contemplationes sunt ex*

simila 'egis, melle Evangelii, e quibus cibati ponimus eadem ipsa idolis. Cum enim ex dogmatis falsis volentes assumere defensionem, diximus, scriptum est in propheta, testatur Moyses, loquitur Apostolus; quid aliud facimus, quam accipientes panes veritatis proponimus eos simulacris, quæ ipsi sumimus? Marcion fecit idolum, et proposuit ei panes Scripturarum; Valentinus, Basilides, cæterique hæretici fecerunt similiter. *Et posuisti illa ante faciem eorum in odorem suavitatis* 70. Naturaliter suavissimi odoris sunt hæc quæ nobis largitus est Deus. Quem odorem suavissimum ante idola ponit, qui adversum potestatem Scripturarum aut gerit, aut intelligit.

5. *Et factum est, dicit Adonai Dominus, et accepisti filios tuos, et filias tuas quas genuisti, et immolasti illos in consumptionem* 72. Cum genuerit (19) peccatrix Jerusalem filios et filias, finis eorum qui nascuntur occisio est. Neque enim salus finis est pessimorum. Idcirco scriptum est 74: *Immolasti eos in consumptionem. Quam modica fornicata es, interfecisti natos meos et dedisti eos.* Proprie ait: *Accepisti filios tuos*; significanterque addidit: *Occidisti natos meos.* Quicumque enim nascuntur in hæreticorum doctrinis, et ibi fidei suæ principia sumpserunt, hi filii sunt fornicariæ et peccatrici Jerusalem. Qui autem natus est in Ecclesia, et deceptus postea fuerit hæretica falsitate, iste cum filius Dei sit, apprehensus est a peccatrice Jerusalem, et positus victima idolis ejus. *Hoc supra omnem fornicationem tuam, et abominationes tuas* 76. Filios Ecclesiæ accipere, immolare idolis, hoc supra omne peccatum tuum est. *Et non fuisti memor diei infantiae tuæ cum eras nuda et turpiter agens* 76.

70 Ezech. xvi, 19. 71 ibid. 19, 20. 72 ibid. 20, 21, 73 II Cor. xi, 5. 74 Ezech. xvi, 25.

prophetis et Evangelii; semidialis, sunt ex mandatis actiones, quæ cor hominis panem efficiunt. Hæc idolis apponunt qui in dogmatis et actionibus peccant.

(19) *Cum genuerit*, etc. Catenæ mss.: *Θυει υιοὺς αὐτῆς καὶ θυγατέρας ἢ ἀσεβῆς ψυχῆ, ἢ πράξει, ἢ καὶ λόγοις ἀναγεννώσα τινὰς ἐν κακίᾳ. Τὸ γὰρ τέλος τῆς τοιαύτης γεννήσεως, σφαγὴ ἐστίν. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ὁ μόνον τοὺς ἀναγεννωμένους ἐξ αὐτῆς ἀποκτείνει ἢ ἀσεβῆς ψυχῆ, κατασφάζουσα τοὺς εἰδούλους· ἀλλὰ καὶ τινὰς τῶν ἐκ Θεοῦ γεννηθέντων κατασφάζει τῇ πλάνῃ τῆς κακίας. Τοῦτο τὸ ἀμάρτημα, φησὶν ὁ Θεός, παρὰ πᾶσαν ἀμαρτίαν ἐστὶ καὶ βαρὺ. Immolat filios suos et filias impia anima, quæ vel actione, vel etiam verbis aliquos regenerat in malitia. Finis enim ejusmodi generationis, caeca est. Et post pauca: Non solum regeneratis ex se nocet impia anima, eos immolando idolis, sed etiam quosdam generatos ex Deo mactat errori malitiæ. Hoc peccatum, inquit Deus, super omne peccatum est, et grave.*

(20) *Si consideres animam*, etc. Catenæ mss.: *Ἐν ἰδῆς ψυχὴν ἐγχειμένην τοῖς βουλομένοις ἐρασταῖς, ὅφει δὲ πεπονηκεν οἰκημα πορνικῶν, καὶ ἐπιδέγεται πάντας τοὺς προαιρουμένους πορνεύειν μετ' αὐτῆς· δηλονότι· τὰς ἀκαθάρτους δυνάμεις. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐχει ἡ ψυχὴ κάλλος ὑπὲρ τοὺς μοιχοὺς. Ἐκείναι γὰρ ἀπόλεσαν τὸ ἑαυτῶν κάλλος. Οἱ μὲν δὲ ὅτι σαρκὶ συνέζευκται ἡ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ, καὶ διὰ τοῦτο ἐρωσὶν αὐτῆς τὰ πορνικὰ πνεύματα, φιλόσαρκά τινα ὄντα. Μοιχεύει δὲ ἡ ψυχὴ μετὰ τούτων ἐπακούουσα αὐτοῖς. καὶ δεχομένη σποράν ἐκ τῆς κακῆς αὐτῶν διδασκαλίας, καὶ τίκτουσα τὰ καταθύμια αὐ-*

A Præfatus est de nuditate et turpitudine Jerusalem. Oportuit ergo in iniquitate meminisse quomodo pennas meas expanderim super te, et assumpserim te de sanguine tuo, et laverim te. Tu vero horum omnium oblita fuisti. Hæc quæ concedent nudam, et turpiter agentem, et commistam in sanguine suo.

6. *Et factum est post omnes malitias tuas: væ, væ tibi, dicit Adonai Dominus; et ædificasti tibi domum meretriciam, et fecisti tibi expositionem in omni platea* 71. Si consideres animam (20) expositam amatoribus suis, videbis quomodo faciat domum meretriciam, et suscipiat omnes quos prædiximus amatores. Intellige vero quod dicimus ex sequentibus, id est qui sunt amatores Jerusalem. Anima humana multum speciosa est, et mirabilem habet pulchritudinem. Artifex quippe ejus, cum eam primum conderet, ait 70: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Quid hac pulchritudine et similitudine pulchrius? Quidam ergo adulteri et sordidi amatores, decore ejus illecti, desiderant eam corrumpere et fornicari super eam. Quamobrem sapiens vir Paulus dicit 70: *Timeo autem 384 ne forte, ut serpens decepit Evam in nequitia sua, sic corrumpantur sensus vestri.* Sensus nostri in fornicatione carnali corrumpuntur: in spiritualibus vero stupris sensus corrumpitur, et ipsa anima vulneratur.

7. *Et contaminasti speciem tuam* 76. Etiam si non homo in peccatis maximis constitutus, tamen quia ingens est animæ pulchritudo, minorum quoque societate turpatur. Respice virtutes animæ (21) quæ ei insitæ sint a Deo, vide pulchritudinem ejus, inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam,

75 ibid. 22. 76 ibid. 77 ibid. 23, 24. 78 Gen. i, 26.

τοῖς. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐν τῇ σωματικῇ πορνείᾳ σώματα φθείρεται· καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ πορνείᾳ νοήματα φθείρεται. Καὶ τοῦτο δηλοῖ ὁ Ἀπόστολος. *Si consideres animam volentibus amatoribus expositam, videbis ipsam sibi meritoriam domum ædificasse, cunctosque qui voluerint cum ea fornicari, admittere, immundas videlicet virtutes.* Et post pauca: *Mæchis pulchrior est anima. Illi enim pulchritudinem suam amiserunt.* Arbitror autem, quia carni copulata est anima, eum ob rem ejus amore teneri malignos quosdam spiritus carnis amore devinctos. *Fornicatur autem cum illis anima, dum illis aurea præbet, atque ex prava eorum doctrina semenem recipiens, quod illis volupe sit, parit.* Et paucis interjectis: *In corporali fornicatione corpus corrumpitur, in spirituali fornicatione corrumpuntur sensus: idque declarat Apostolus.*

(21) *Respice virtutes animæ*, etc. Catenæ mss.: *Δυνάμεις εἰσὶ τῆς ψυχῆς, ἐν ἧ καὶ μνήμη, ἐπιβολαί, εὐφυαί, νοήσεις, ὀρμήσεις, ἀφορμαί, συγκαταθέσεις, ἐμπνοαί περὶ Θεόν. Ἐμπεριέγονται δὲ αὐταὶ ταῖς γενικαῖς δυνάμειν αὐτῆς, ἐν τῷ λογικῷ, ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ, ἐν τῷ λογιστικῷ. Ταῦτα πάντα φθείρει ἡ ἀσεβῆς ψυχὴ τοῖς ἄλλοτριῶν δόγμασι καὶ ταῖς ἄλλοτριῶν πράξεσιν. *Suas vires habet anima, in qua sunt memoria, conceptus, ingenii acumen, intellectiones, appellationes, aggressiones, assensus, afflatus circa Deum. Comprehenduntur vero hæc generalibus viribus, facultatibus videlicet iræ, cupiditatis ac rationis. Cuncta hæc corrumpit impia anima alienis doctrinis, alienisque actibus.**

pronuntiationem, cujus sit ingenii, quomodo primum intelligat, inde intellecta diducet, ut incitetur ad sensus, ut menti sensa commodet, quos habet impetus, quos cogitatus de Deo. Hæc possidens magna: pulchritudinis est, sed hæreticorum sectis, et extranea religionis institutione corrumpitur. *Et transierunt crura tua per omnem transitum, et multiplicasti fornicationem tuam* ⁸². Et fornicatio a fornicatione differens: et quomodo in fornicatione carnis est aliquis non nimie fornicationis, et tamen fornicatione pollutus, alius vero multiplicans fornicationem suam; sic et in ea fornicatione quæ animam suam sensumque commaculat, alius multitudine fornicationis obruitur, alius vero non tam a fornicatione est seductus. Idecirco qua mensura mensi fuerimus, remeietur nobis.

8. *Et fornicata es in filios Ægypti confines tuos* ⁸³. Filii Ægypti (22) contrariæ fortitudines sunt. Nec mirum est, si confines nostri Ægyptii dicantur; confines Ægypti et Jerusalem in sua civitate sunt positi. Qui sunt magnis carnibus, non quia isti Ægypti ingentes carnes habeant (et quidem honeste videtur pudenda eorum immutato vocabulo significasse, id est magnis carnibus), sed quia carni intellectus magnarum nos carniū faciant: ut econtrario est quædam caro deficiens, de qua dicitur ⁸⁴: *Quomodo caro mea in terra deserta, et iniqua, sic in sancto apparui tibi*. Fornicatur igitur Jerusalem, *super filios Ægypti, confines suos, et magnarum carniū. Et multipliciter, inquit* ⁸⁵, *fornicata es ad me exasperandum*. Multas species fornicationis commisisti ad me concitandum. *Quod si extendero manum meam in te, auferam legitima tua, et tradam te in animas eorum qui te oderunt, filios alienigenarum* ⁸⁶. Vides quia in animas alienigenarum traditur, quæ indigna sit usu legis, et sermonum Dei. *Qui te divertierunt de via tua. Impie egisti et fornicata es super filios Assur* ⁸⁷. Primum super filios Ægypti, deinde super filios Assur. Hæc species peccatorum sunt. Nam et cum captivos acceperunt Assyrii filios Israel, factum est quidem id quod Scriptura refert, scriptum est autem propter frequentem nostram captivitatem, quæ a spiritalibus Assyriis perpetratur: de quibus Apostolus dicit ⁸⁸: *Non est nobis certamen adversus carnem et sanguinem, sed adversum spiritalia nequitiae*.

9. *Et ne sic satiata es, et fornicata es, et non satiaberis*. Quando quis non impletur delinquens: sed semper prioribus peccatis nova peccata conjungit,

⁸¹ Ezech., xvi, 25. ⁸² ibid. 26. ⁸³ Psal. LXII, 3. ⁸⁴ Ephes vi, 12. ⁸⁵ Ezech. xvi, 28, 29. ⁸⁶ ibid. 30. ⁸⁷ Hebr. v, 12. ⁸⁸ Rom. xiii, 9. ⁸⁹ I Cor. iii, 2.

(22) Filii Ægypti, etc. Catena mss.: Υἱοὶ Αἰγύπτου, δυνάμεις εἰσὶν ἀντικείμεναι. Καὶ μήποτε οὐκ ἄρα οὗτοί εἰσιν οἱ καθήδονοι δαίμονες, οἱ φιλαμαρτήμονες, οἱ συνηδόμενοι τοῖς πάθεσι τῆς σαρκός, καὶ τὰ πολλὰ κινούμενοι ἡμᾶς εἰς ταῦτα. Οὗτοι δὲ ὁμοροῦσιν ἡμῖν. Τὰ γὰρ ὅρια τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Αἰγύπτου ἐγγύς εἰσιν. Καὶ μετ' ὀλίγα· Μεγαλόσαρκοι εἰσιν οὗτοι οἱ Αἰγύπτιοι· οὐ σάρκα φέροντες· ἐξὼ γὰρ σαρκός εἰσι· μεγάλασαρκοι δὲ λέγονται, ὅτι πολὺ

A colligans ut fune longo, et sicut loro jugi vitule iniquitates, nunquam se ad meliora convertens, neque poenitentiam agens super malis suis, dicitur ad eum ⁸⁹: *Et non satiaberis. Et multiplicasti testamenta sua ad terram Chanaan*. Quando Deus ad nos facit testamenta, et nos consentimus eis, beati sumus; quando vero fornicamur ad spiritalia nequitiae, tunc convertimus Dei testamenta ad terram Chanaan, et pactum statuimus cum ea. Hoc autem mihi intellige et in Chaldaeis, et in cæteris gentibus, quando in quolibet aliquo peccato reprehendimur. *Et testamenta ad Chaldaeos, et ne sic satiata es*.

10. Post catalogum peccatorum, et peccatricem Jerusalem, *quid constituam in te, dicit Adonai Dominus, cum facias tu hæc omnia opera mulieris fornicariæ procacis* ⁹⁰? Ascendamus paulisper eloquio, quia non semper utile est de fornicationibus loqui, et procul absit ut aliquis in Ecclesia sit, qui de hortatoriis a fornicatione indigeat sermonibus. Nam si quis necesse habet audire ⁹¹: *Non fornicaberis; seu illud* ⁹²: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*; iste similis est his quos Apostolus dicit ⁹³: *Justo lex non est posita, sed iniquis, et non subditis, impiis et peccatoribus*. Quomodo ergo justo lex non est posita, verum iniquis, et non subditis; sic doctrina ea quæ a fornicatione monet recedendum, casto non est posita, sed iniquis, et fornicatoribus, et inobedientibus. Non habemus itaque necessarium, ut discamus a fornicatione discedere: verum ad perfectiora tendamus a principiis elementorum Christi. *Etenim cum deberetis, ait* ⁹⁴, *magistri esse propter tempus, rursus indigetis ut vos doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei, et facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo*. Omnis sermo qui præcepit ⁹⁵: *Non fornicaberis, non adulterabis, non furaberis, non solida esca est, sed quasi lac præbetur infantibus*. Athletarum cibus est de omnipotenti Deo, de mysteriis ejus quæ tecta sunt, et latenter in Scripturis significata, sentire. Vide quomodo ad Corinthios Paulus loquitur ⁹⁶: *Lacte vos potavi, non cibo, necdum enim poteratis, sed neque nunc potestis*. Et quia lacte adhuc indigebant, ea discunt quæ discere parvuli solent.

Bonum est homini mulierem non tangere, propter fornicationem autem ⁹⁷, et cætera. Rursusque instituuntur ne immolabilia comedant. Ista omnis doctrina lac parvulorum est, et adhuc infantium in Christo. Quando vero Ephesiis scribitur, solidum illis præbet cibum. Non auditur quippe in Epheso

⁸⁹ Ezech. xvi, 26. ⁹⁰ ibid. 27. ⁹¹ ibid. 27, 28. ⁹² Exod. xx, 14. ⁹³ I Cor. iii, 17. ⁹⁴ I Tim. i, 9. ⁹⁵ I Cor. vii, 1, 2.

κεχρησασί περὶ τὸ σαρκικὸν ἐρῶνημα. Filii Ægypti, contrariæ sunt potestates. Itaque hi filii, forte sunt libidinosi dæmones, peccati amantes, carnis affectibus gaudentes, ac in eos plerumque nos incitantes. Sunt vero hi nobis confines. Fines enim Jerusalem et Ægypti proximi sunt. Et mox: *Magnarum carniū sunt hi Ægyptii, non quod carnes gestent, sunt enim extra carnem; sed magnarum carniū dicuntur, quod carnali sensui multum dediti sint*.

fornicatio, non auditur in Epheso idololatria, et esus immolationum. Ex quibus docemur quid sit solidus cibus, et quod rationale et sine dolo lac moralis locus, quod solidus cibus mysticus intellectus. Beatum est igitur ut festinemus ad ea, quæ imperfectiora sunt principia transeuntes. Et quod moralis locus lac sit, Apostolus docet, cum jam aliqua de lacte dixisset ad idem ⁹⁷: *Non rursum jacentes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis.* Tales omnes sunt qui adhuc lacte potantur; perfectus autem aliis indiget disciplinis. Hæc in medio dicta sint, quia sermone conscenderam, ne ab alterius expositione fornicationis statim aliam fornicationem incurrerem, quam nunc explanabo. Dicitur quippe ad Jerusalem ⁹⁸: *Et fornicata es tripliciter in filiabus tuis.* Quid est quod ait, quod tripliciter fornicata est in filiabus suis Jerusalem? Dei indigemus auxilio, ut ipse nobis obscuritatem istius loci edisserat. Et quomodo Moyses audiebat Deum, et deinde ea quæ a Deo audierat, proferebat ad populum; sic nos indigemus Spiritu sancto loquente in nobis mysteria, ut orationibus nostris Scripturam possimus audire, et rursum quod audivimus populis intimare. Quid est ergo: *Tripliciter fornicata es in filiabus tuis?* Si intelligas (25) fornicationem carnis, et animæ, et spiritus, et videas aliquem fornicari in his omnibus, videbis tripliciter fornicantem Jerusalem. Qui vero tripliciter castus est, iste ab Apostolo meretur audire ⁹⁹: *Deus autem pacis sanctificet nos per omnia, ut integer spiritus noster, et anima, et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.*

HOMILIA VIII.

De eo quod scriptum est ¹: « *In quo constituam cor tuum, ait Dominus Deus, cum facias tu hæc omnia*

⁹⁷ Hebr. vi, 1. ⁹⁸ Ezech. xvi, 30. ⁹⁹ I Thess. v, 23. ¹ I Cor. xv, 33.

(25) Si intelligas, etc. Calenæ mss.: «*Ἐκπορευεῖ ἡ ψυχὴ τρισῶς κατὰ τὰς γενικὰς τρεῖς δυνάμεις αὐτῆς, ἐν τῷ λογιστικῷ, ἐν τῷ θυμικῷ, καὶ ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ, κατὰ πνεῦμα, κατὰ σῶμα, κατὰ ψυχὴν, κατὰ τὰς τρεῖς ἡλικίας ταύτης. Πνεῦμά ἐστιν αὐτὸ τὸ λογικόν· ψυχὴ ἐστὶν ἡ ζωτικὴ δύναμις· σῶμά ἐστιν τὸ συνέχον ὄργανον τὸ λογικόν, καὶ μὴ περιέχον. Αὐτὴ ἡ ψυχὴ, καὶ περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος εἶπεν, οὐκ ἐστὶ λογικὴ, οὐδὲ ἀντὶ λογικῆς φύσεως. Οὐ γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν δύο λογικὰ ἐν αὐτῷ ἀνθρώπῳ· ἀλλ' αὕτη ἐστὶ περὶ ἧς γέγραπται, ὅτι καὶ ἐνεβούθησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνεῦμα ζωῆς· καὶ ὀνομάζει τὴν πνοὴν ταύτην ψυχὴν, εἰς ἣν γενόμενος ἄνθρωπος γέγραπται ὅτι ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζωσαν. Οὐκοῦν οὐχ ἕτερος ἄνθρωπος ἡ τοιαύτη ψυχὴ, ἀλλὰ κατάστασις ψυχικὴ τοῦ πνεύματος, εἰς ἣν πᾶς ἄνθρωπος γίνεται διὰ τὴν διὰ σαρκὸς γένεσιν εἰς τὸν κόσμον τούτου. Ἦν ἀμέμπτον τηρηθῆναι τοῖς πιστοῖς ὁ Ἀπόστολος εὐχεται, ὁ δὲ θεὸς ἀγαθαὶ ὑμῶν ὀλοτελεῖς, καὶ ὀλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως τηρηθῆναι ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἡσέει ἔλεγε, καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα, καὶ ἡ ἐν τούτῳ ζωὴ. Ἦνέτατο γὰρ ὀλοτέλωσιν ἡμῶν, τῆ ἐσω ἀνθρώπου καὶ τὸν ἔσω, καὶ τὴν διὰ μέσου ζωὴν, τὴν ἐν τῷ χρόμῳ τούτῳ πολιτείαν, ἢ κατὰ*

opera meretricis procacis? usque ad illud ²: « *De disti mercedes omnibus amatoribus tuis.* »

1. Quæ primum lecta sunt, exposuimus hodie, sumamus exordium ab eo quod scriptum est: *In quo constituam cor tuum, dicit Adonai Dominus, cum facias tu hæc omnia opera meretricis procacis, et fornicata es tripliciter in filiabus tuis?* Hucusque jam diximus. Sequitur ³: *Quando lupanar tuum edificasti in capite omnis viæ, et basem tuam fecisti in omni platea, et non es facta ut meretrix congregans mercedes. Mulier quæ mæchatur similis tibi, a viro suo accepit mercedes, et tu dedisti mercedes; omnibus amatoribus suis dedit mercedes, et tu dedisti mercedes omnibus amatoribus tuis, et honorabas eos ut venirent ad te in circuitu a fornicatione tua.* Et homo hominem constituere potest, malus in malo, bonus in bono. *Corrumpunt enim mores bonos confabulationes pessimæ* ⁴. Nec dubitum quin loquentis sermo auditorem ad pejora sollicitet, cum hæreticus loquens constituat auditorem suum in hæretica pravitate. Et ut ad meliora veniamus, si potest prodesse qui loquitur, et vita ejus cum sermone consentit, in bonis constituit auditorem suum. Nos qui minimi sumus loci, si audierimus verbum de castitate præcipiens, constituti super eos conamur. Si ipsi loquimur de pudicitia, et nosmetipsi auditores statuimus in pudicitia. Si de justitia prædicamus, ad justitiam impellimus. Si de fide, fidem insinuamus, ut digne majestati divinæ **386** obediamus in Domino. Si ergo nos homines cum simus mali, solemus constituere cor audientis, sive in bonis, si boni sumus; sive in malis, si male agimus, putasne quod Deus non habeat potestatem quempiam in melioribus constituere? Aut certe derelinquens eum, fieri ei occasio ut in pessimis constituatur? Multum utique juxta præsens eloquium peccavit misera Jerusalem, quam sæpissime voluit Deus per prophetas

στασιν. *Tripliciter anima fornicatur secundum tres generales suas facultates rationis, iræ, cupiditatis, spiritu, corpore, et anima juxta tres illius ætates. Spiritus est vis ipsa rationis; anima, vitalis facultas; corpus, organum vim rationis continens et non comprehendens. Hæc anima, nec non illa de qua Apostolus loquitur, non est anima rationalis, nec pro natura ratione prædita sumitur (neque enim duo ratione prædita dicere est in ipso homine), sed illa de qua scriptum est: « *Et insufflavit in faciem ejus spiraculum vitæ* (Gen. ii, 7); » vocatque Paulus statim hunc animam, in quam scriptum est hominem factum esse: « *Et factus est homo in animam viventem* (I Cor. xv, 45). » Non igitur ejusmodi anima alius homo est, sed corporis status animalis, quem per carnalem ortum in hoc mundo omnis homo nanciscitur, et quem labis parum fidelibus servari precatur Apostolus: « *Deus autem sanctificet vos per omnia, et integer spiritus vester, et anima, et corpus sine labe servetur in adventu Domini nostri Jesu Christi* (I Thess. v, 23). » Quasi diceret: *Et spiritus, et corpus, et quæ in ipso est, vita. Designavit enim in quo nostra consistit integritas: interiorem exterioremque hominem, ac vitam intermediam, nostram videlicet in hoc mundo conversationem, vel statum.**

suos in melioribus constituere; sed quia noluit consilia audire, noluit Dei recipere præcepta, dubitat Deus, et se dicit nescire quid faciat. *In quo constituam cor tuum, dicit Adonai Dominus? Quid faciam? in quo constituam? Multis peccatorum vinculis stringeris, delicta tua prohibent vitam tuam, ut a meis sermonibus constituaris. Ego ipse frequenter constituere volui, loquens tibi per sanctos meos, et non audisti. Nunc ignoro quid faciam, et dico tibi: In quo constituam cor tuum, dicit Adonai Dominus, cum tu facias hæc omnia opera mulieris meretricis procacis? Sæpe diximus quia fortitudines contrariæ amant pulchritudines animæ humanæ, et quando suscipit anima humana semina amatorum suorum, quodammodo fornicetur cum eis; sed quia et in communi vita sunt aliquæ meretrices, quæ fornicantur cum verecundia latere cupientes; aliæ vero quæ non solum pudore delicta non velant, sed cum omni se procacitate prostituunt; ideo assumpsit exemplum animæ meretricis in peccatrice ista Jerusalem, et ait eam similem factam mulieris fornicariæ procacis in fornicatione sua. Sæpe a nobis talia committuntur. Qui enim a religione non penitus recesserunt, vincuntur vero a peccato, et peccantes latere desiderant, similia faciunt meretrici erubescenti. Qui vero religionem penitus aversantur, in tantum ut non curent de episcopo, de presbyteris, de diaconis, de fratribus, sed cum omni procacitate delinquant, similes sunt meretrici cum fiducia prostitute. Queritur ergo in præsentis loco de peccatrice Jerusalem Deus, quia facit opera mulieris meretricis inverecundæ, et dicit ad eam: *Et fornicata es tripliciter in filiabus tuis. Exposuimus hoc quando nobis dictum est: Ædificasti lupanar tuum in capite omnis viæ, et basem tuam fecisti in omni platea.**

2. Volumus autem et nunc interpretari quid sit ædificare lupanar, non similiter in omni via, sed in capite omnis viæ; ne suffecisse videatur ædificasse lupanar in capite omnis viæ, sed insuper et basem suam posuisse in omni platea. Duo ergo generalia præcata peccavit, cum ædificavit lupanar suum in capite omnis viæ, et cum fecit basem et constituit eam in omni platea meretricis Jerusalem. Quæ sunt ergo istæ viæ? *State in viis, et interrogate semitas Domini æternas, et videte quæ sit via bona, et ambulante in ea* ¹. Multæ sunt viæ sempiternæ. Si retinetis eam expositionem quam frequenter exhibui, scitis et Moysen viam esse, et singulos prophetarum. Et quomodo multæ sunt margaritæ, quas necesse est possidere cum qui venturus est ad unam pretiosissimam margaritam, sic oportet ingredi multas vias Moysi et prophetarum omnium. eum qui venturus est ad dicentem: *Ego sum via* ². Sed dicit mihi aliquis: Quid ad propositum pertinet quod locutus es? Cui sic respondebo: Ædificavit in omni via Jerusalem lupanar suum. Si consideraveris hæreticos omnes

¹ Jerem. vi, 16. ² Joan. xiv, 6. ³ Prov. v, 2, 3.

(24) *Cum videro esse meretricem, etc. Catenæ mss.: Πόρνη ἐστὶ συνάγευσα μισθώματα, ψυχὴ ἐν-*

A alienos a veritate ædificantes domum ex his sermonibus qui in Moyse leguntur, ex his quos in Isaia et Jeremia, et prophetis reliquis invenerunt, intelligis novas doctrinas fornicationem esse Jerusalem, quæ ædificat lupanar suum non in omni via, sed in capite omnis viæ. Si enim præventus quis fuerit post principium Moysi, exordium prophetarum, ad profundum ejus et scientiam omnium pervenire, nihil potest facere ista meretrix ædificans lupanar in capite omnis viæ; eum quærit qui primum Ecclesiam ingreditur, qui fidei elementa suscipit, qui rudis est in sacramentis, eum qui in exordio fidei constitutus est vult introducere in lupanar suum, ædificans meretriciam domum. Et quia frequenter fornicatio in Scripturis nominatur, exponere volo sermonis istius causam. Ecclesiastici qui in Ecclesia sunt magistri, mores purgant tam suos quam suorum, et ex hæc diligentia ædificant domum Dei Ecclesiam, et opus eorum ædificatio Dei est. Hæretici ædificant lupanar in omni via; ut puta magister de officina Valentini, magister de cœtu Basilidis, magister de tabernaculo Marcionis, et cæterorum hæreticorum ædificant meretrici domum. Congregatio enim omnium malignorum lupanar est. Sed quid dicit Scriptura? *Fill, ne intendas in malam mulierem, mel enim distillat de labiis mulieris meretricis* ¹. Unde ei mel distillat? Distillat enim mel de labiis mulieris meretricis. Ingressa est ad Moysen, ad Isaiam, ad Jeremiam, et de Scripturis eorum sibi mella collegit. Vade ad hæreticos loquentes, hæc dicit Moyses, hæc Isaias, hæc Jeremias, et videbis quomodo de labiis eorum non fluant mella, sed distillent decerpentium de Scripturis verba paucissima. Et ideo mel distillat de labiis mulieris meretricis. In capite ergo omnis viæ ædificat lupanar. Esto, intellectum sit lupanar, interpretetur et basem quam in omnibus plateis posuit meretrix Jerusalem. Scriptum est in alio loco, quomodo in plateis manifeste advocat prætereuntes meretrix; varie quippe peccatum nos ad se trahere festinat, sive per hæresim, sive per gentilem conversationem. Et per **387** hæresim quidem, quando ædificat lupanar in capite omnis viæ; per gentilem autem conversationem, quando basem ponit in omnibus plateis. *Lata est enim et patens via quæ ducit ad perditionem* ². Cum ergo quæ dicit, et in quibus audientes instruere conatur, de Scripturis asserit, ædificat lupanar in capite omnis viæ. Cum vero moralis locus fuerit dissolutus, et luxuriosa præcipiens lascivum fecerit auditorem, quid aliud fecit quam basem posuit in omni via?

3. *Non est facta ut meretricis congregans mercedes* ³. Videamus meretricem mercedes congregantem, et aliam rursus non congregantem. De hac enim quæritur quasi de meretrice non congregante mercedes. Cum videro esse meretricem (24) quæ non congreget mercedes, et legero ad istam di-

¹ Matth. vii, 13. ² Ezech. xvi, 31.

δοῦσα ἑαυτὴν μοιχεύσθαι ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσι διὰ τῆς ἀμαρτίας, ἵνα προσποθήσῃτα: ἑαυτῇ τὰ πρὸς

ctum, quia facta sit ut meretrix non congregans mercedes, dicam congregari mercedes esse peccando divitem fieri, peccando gloriam in sæcularibus comparare, peccando feliciter in mundo agere. Quando per peccatum, ut dixi, ista nascuntur, fornicatur anima et congregat mercedes fornicationis suæ, gloriam, divitias et reliqua quæ in perditionem animæ suæ acquisivit; quando vero fornicatur et non agit prospere in sæcularibus rebus, sed per hoc quod peccavit etiam infeliciter vivit in sæculo, meretrix est non congregans mercedes et contraria faciens, id est fornicariis mercedes ultro tribuens. *Et tu dedisti mercedes omnibus amatoribus tuis* ⁹. Nonnunquam anima divites facit (25) amatores suos, lætantes in eo quod acceperint mercedes ab ea. Sed dicit mihi auditor: Manifestius exponere quomodo fornicetur anima mercedes tribuens de rebus viri sui. Sic enim ait et in præsentī, et in aliis frequenter locis sermo divinus, quia sustulerit ea quæ sunt viri, et dederit meretrix Jerusalem amatoribus suis. Quid est hoc quod largitus est ei vir suus, quæ postea facta adultera omne quod accepit donat amatoribus suis? Vir animæ sermo Dei est, sponsus amator verus, qui dedit ei castitatem, dedit justitiam, dedit cætera bona. Quando ergo voluerit anima sequi fortitudines contrarias, id est, ut planius dicam, decem annis pudice vivens ad extremum fuerit fornicata, accipit bona viri sui, quæ multo tempore cum labore quæsierat, et dat ea amatoribus suis. Qui sanguinarii amatores rapiunt ad se virtutes miseræ animæ, et incedunt jactabundi super divitiis ejus et dicunt: abstuli ei decennale castitatem, eripui ab ea quinquennii justitiam, vindicavi mihi fortitudines ejus: oblitus est omnium bonorum ejus Deus quæ aliquando fecit, quoniam comprehensa est in peccato, et oblitus est ejus, quia confessa est nobis amica nostra secreta quæ audierat, et tradidit omnia bona nobis amatoribus suis. Quæ discentes, omni custodia servemus cor nostrum, et attendamus nequando ea quæ viri sunt tradantur amatoribus suis: quin potius invitemus sponsum sermonem et veritatem, ut nobis faciat ornamenta aurea variis expressa signis per varia præcepta, et ornati effecti præparemur viro nostro Jesu Christo: cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IX.

De eo quod dicitur ¹⁰: « Mater vestra Cethæa, et pater Amorrhæus, » usque ¹¹: « Et manum egeno et pauperi non porrigebat. »

⁹ Ezech. xvi, 33. ¹⁰ ibid. 45. ¹¹ ibid. 49. ¹² ibid. 3. ¹³ Act. iv, 32. ¹⁴ I Cor. iii, 4. ¹⁵ Joan. x, 30. ¹⁶ Joan. xvii, 11, 21. ¹⁷ Ephes. iv, 13.

ἀνθρώποις, ὄξαν καὶ πλοῦτον. Meretrix congregans mercedes, ea anima est quæ peccando seipsam constuprandam contrariis potestatibus permittit, ut inde apud homines sibi gloriam et divitias paret.

(25) Anima divites facit, etc. Catena mss.: Πόρνη ἐστὶν προσδοκῶσα μισθώματα, ψυχὴ ταῖς ἡδοναῖς πορευθεῖσα ἐν ταῖς ἀκαθάρταις δυνάμεσι, καὶ δίδουσα

1. Qui legit in principio prophetiæ Jerusalem quomodo increpata sit quasi habens radicem et generationem de terra Chanaan, patrem Amorrhæum, matremque Cethæam; is si legerit etiam hæc quæ nunc interpretari nitimur, putabit eadem repeti, et unum sermonem dupliciter prædicari. Sed qui diligens lector est, et ad curam ejus divinæ Scripturæ significantia pertinet, et confert præterita præsentibus et verbum verbo componit, videbit differentiam non fortuitam. Ibi quippe *radix*, inquit ¹², *tua, et generatio tua de terra Chanaan*; quod in præsentī non dicitur: *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa*; quod nunc non significatur. Et iterum ibi primum ponitur: *Pater tuus Amorrhæus*; secundum: *Mater tua Cethæa*; hic vero: *Mater vestra Cethæa, et pater vester Amorrhæus*. Ibi quasi ad unam sermo fit, hic quasi ad plurimas. Nec enim, ut superius dixerat, ait, mater tua, sed *mater vestra*. Quando ergo diffunditur peccatum, et longius malitia procedit, et peccatores sua inter se peccata discerpunt, tunc non peccator unus, verum in uno sunt plurimi, sicuti in exordio quando erat principium delinquendi, nec dum erant tantæ quantæ nunc sunt multitudines. Unde utile mihi videtur a præsentī sermone paululum recedentem naturam considerare peccati atque virtutum. Ubi peccata sunt, ibi est multitudo, ibi schismata, ibi hæreses, ibi dissensiones; ubi autem virtus, ibi singularitas, ibi unio, ex quo omnium credentium erat cor unum et anima una ¹³. Et ut manifestius dicam, principium malorum omnium est multitudo, principium **388** autem bonorum coangustatio, et a turbis in singularitatem redactio: ut puta nos omnes si salvandi sumus, ad unionem, ut perfecti efficiamur in eodem sensu, et in eadem sententia, et simus unum corpus et unus spiritus. Si vero tales simus, ut non nos unitas circumscribat, sed et de nobis dici possit ¹⁴: *Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego vero Cephæ*, et adhuc a malitia scindimur atque dividimur, non sumus futuri ubi sunt illi qui rediguntur in unionem. Nam ut Pater et Filius unum sunt, sic qui unum spiritum habent, in unionem coarctantur. Ait quippe Salvator ¹⁵: *Ego et Pater unum sumus*; et: *Pater sancte, rogo, ut sicut ego et tu unum sumus, ita et isti in nobis unum sint* ¹⁶. Et in Apostolo legitur ¹⁷: *Donec occurramus omnes in virum perfectum et in mensuram ætatis plenitudinis in unitatem Christi*. Et rursum: *Donec perveniamus omnes in unitatem corporis et spiritus Christi*. Ex quo significatur, quia virtus ex plurimis unum

αὐταῖς μισθώματα, ἐμπαρέχουσα τὰ ἐκ Θεοῦ δοθέντα αὐτῇ αὐτοῖς, καὶ κατὰ τὰς οἰκείας δυνάμεις ὑπουργοῦσα τοῖς θελήματιν αὐτῶν. Meretrix prærogans mercedes, anima est quæ voluptatum illecebris fornicatur in impuris potestatibus, eisque dat mercedes, dona quæ ex Deo accepit illis præbens, et, quantum in se est, illarum voluntatibus serviens.

faciat, et necesse nobis sit unum per eam fieri, et fugere multitudinem. Et hæc quidem dicta sunt, quia in præterita lectione conscriptum est: *Pater tuus, et mater tua, et radix generationis tuæ*; in præsentem vero: *Mater vestra et pater vester*. Ibi non didicimus, licet fuerit sermo de patre Amorrhæo, et de matre Cethæa, sorores habere Jerusalem, hic vero addidit: *Mater*, inquit ¹⁸, *vestra Cethæa, et pater vester Amorrhæus, et soror vestra senior Samaria, hæc et filiæ ejus quæ habitat a sinistris tuis, et soror tua junior quæ habitat a dextris Sodoma*. Quomodo virtus me facit filium Abrahamæ, si secundum eam vixero; opera quippe Abraham faciens, filius est Abraham; sic vitia faciunt me filium diaboli. *Ornis enim qui facit peccatum, ex diabolo natus est* ¹⁹. Virtus me facit etiam fratrem habere Christum, ut cum bonus ac bene moratus fuero, dicat Patri suo ²⁰: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in media Ecclesia cantabo te*. Et loquitur ad eam quæ nuntiari poterat verba ejus ²¹: *Vade et dic fratribus meis*. Quomodo autem virtus fratrem mihi facit Dominum Jesum, ita malitia plurimos fratres acquirit, et hos peccatores, et hæc ipsa tunc mihi fratres generat cum creverit. Si quidem quando exordium erat peccatricis Jerusalem, necdum habebat sororem Samariam, necdum ei erat germana Sodoma; cum vero processit in scelere, ut præteritus sermo monstravit, effecta est media duarum sororum, senioris Samaritæ et junioris Sodomæ. Quæ sunt istæ duæ sorores peccatricis Jerusalem? Schisma et separatio populi fecerunt Samariam. Si quidem eo tempore cum decem tribus cesserunt, dicentes ²²: *Non est nobis pars in David, nec sors in filio Jesse*, tunc duæ vacæ aureæ constitutæ sunt a Jeroboam, et facta est Samaria scisso; quæ magis post captivitatem decem tribuum crevit quando custodes ab Assyriis ad Israelis terram missi sunt qui vocantur Samaritani. Somer enim *custos* interpretatur lingua Hebræorum. Ergo, ut dicere cœperam, necdum soror mea est Samaria, quandiu a peccatis longe sum; quando vero peccavero, crescunt mihi duæ sorores, senior Samaria, et junior Sodoma. Quæ cujus figuram habeant consideremus. Quicumque promittunt verba divina, et non sicut pollicentur habent in se prædicationis veritatem, hi in Scripturis figuratim Samaria nominantur. *Væ*, inquit ²³, *spernentibus Sion, et fidentibus in monte Samariæ, vindemiasti principatus gentium*. Quasi dixerit, *væ* his qui spernunt Ecclesiam, et confidunt super arrogantiam et verbis tumentibus hæreticorum. Hoc enim est spernere Sion et confidere in monte Samariæ. Si ergo peccamus et nos ecclesiastici, non sunt a nobis alieni hæretici in dogmatum pravitate. Male enim credit quicumque peccat. Si conversationem malam habemus, Sodoma soror nostra est. Gentiles quippe sunt Sodoma. Atque ita fratres

sumus hæreticorum atque gentilium quando delinquimus, quia Samaria accipitur in hæresi, et Sodoma in gentilitate. Habitat autem a sinistris peccatricis Jerusalem Samaria, a dextris Sodoma. Honorabilius quippe apud eam peccatum est quod factum committitur, et ideo a dextris ejus Sodoma est. Rursumque nec Samaria longe est, quia a sinistris ejus commoratur, et increpatur qui ambulaverit cum filiabus et sororibus suis in omnibus iniquitatibus, et in tantum ambulaverit, ut comparatio delictorum ejus illarum iniquitates fecerit justitiam. Unde oportet agnoscere iniquitates Sodomorum, ut edoctus custodiam me ab eis, ne capiar ignoratione, quæ sunt iniquitates Sodomorum.

2. *Verumtamen iniquitates Sodomæ sororis tuæ.* Quæ iniquitas? *Superbia*. *In saturitate panum, et in abundantia affuebant ipsa et filiæ ejus, et manum pauperis indigentis non suspiciebant* ²⁴. Quod inæqualia sint peccata Scripturis utentibus nulli dubium est. Alia quippe magna, alia minora ab his esse dicuntur. Cum autem sunt inæqualia, hoc est parva, vel maxima, forsitan aliquis inquirat quod inter universa peccata sit majus; et proclive suscipitur, omnium peccatorum esse majus, sive fornicationem, sive immunditiam, sive quodcumque libidinis inquinamentum. Sunt quidem et ista vere abominabilia atque polluta, sed non talia quale hoc quod nunc ab Scriptura quasi majus omnium condemnatur, a quo nos observare debemus. Quod ergo est peccatum majus omnibus peccatis? Utique illud propter quod et diabolus corrumpit. Quod est hoc peccatum in quo tanta sublimitas cecidit, ut elatus in iudicium **389** incidat diaboli ²⁵? ait Apostolus. Inflatio, superbia, arrogantia peccatum diaboli est, et ob hæc delicta ad terras migravit de cælo. Unde *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* ²⁶? *Et quid superbit terra et cinis* ²⁷, ut homo arrogantia sublevetur oblitus quid erit, et quam fragili vasculo contineatur, et quibus stercoribus immersus sit, et qualia semper purgamenta de sua carne projiciat? Quid enim ait Scriptura? *Quid superbit terra et cinis?* et: *In vita ejus projecit interanea ejus* ²⁸. Superbia peccatis omnibus major est, et ipsius diaboli principale peccatum. Si quando Scriptura diaboli peccata describit, invenies ea de superbiæ fonte manantia: *Ait quippe* ²⁹: *Viribus faciam, et sapientia intellectus auferam fines gentium, et fortitudine eorum depascam, et commovebo civitates quæ inhabitantur, et orbem terrarum universum comprehendam ut nidum, et quasi confracta ova auferam*. Vide sermones ejus, quomodo superbi sint, quomodo arrogantes, et universa pro nihilo ducat. Tales sunt omnes jactatione et superbia inflati. Materia superbiæ, divitiæ, dignitas, gloria sæcularis. Frequenter causa superbiæ est ei qui ignorat habere ecclesiasticam dignitatem,

¹⁸ Ezech. xvi, 45, 46. ¹⁹ I Joan. iii, 8. ²⁰ Psal. xxi, 25. ²¹ Joan. xx, 17. ²² III Reg. xii, 16. ²³ Amos. vi, 1. ²⁴ Ezech. xvi, 49. ²⁵ I Tim. iii, 6. ²⁶ Jac. iv, 6. ²⁷ Eccli. x, 9. ²⁸ ibid. 9, 10. ²⁹ Isa. x, 13, 14.

sacerdotalis ordo et leviticus gradus. Quanti presbyteri constituti obliiti sunt humilitatis : quasi idcirco fuerint ordinati, ut humiles esse desisterent. Quin potius humilitatem sequi debuerant, quia dignitatem fuerant consecuti, dicente Scriptura ³⁰ : *Quanto magnus fueris, tanto humilia te ipsum.* Et dilectum Synagogæ te facit, nobiliter summitte caput tuum; ducem te instituerunt, noli elevari, noli fieri in eis quasi unus ex ipsis. Oportet humilem, oportet esse dejectum, oportet fugere superbiam malorum omnium caput. Considera Evangelium quali condemnatione Pharisæi superbia et jactatio feriatur. Stabat Pharisæus et talia intra se orabat ³¹ : *Deus, gratias ago tibi, quia non sum ut ceteri homines, raptores, iniqui, adulteri, et ut iste publicanus. Jejuno bis in Sabbato.* At vero Publicanus humiliter et mansuete longius stans non erat ausus neque oculos levare, et dicebat ³² : *Propitius esto, Deus, mihi peccatori.* Et descendit in domum suam publicanus justificatus. Non simpliciter justificatus : sed justificatus comparatione Pharisæi. Observandus quippe est diligentissime omnis Scripturæ sermo, ordo, junctura. Aliud est justificari, aliud ex alio justificari. Simile est publicanum a Pharisæo justificatum fuisse, illi quod Sodoma et Samaria ex comparatione peccatricis Jerusalem justificatæ sunt. Et necesse est nos id scire, quia unusquisque nostrum in die iudicii ab alio justificetur, et ab alio condemnetur. Etiam cum fuerimus iustificati ex alio, justitia illa non tam laudis quam criminis loco ponitur. Utpote si inventus fuero Sodomitica habere peccata, et alius protrahatur in medium qui duplicia scelera commiserit, justificor quidem, sed justificor non ut justus, verum ut ex comparatione ejus qui plura commisit, iudicor justus, cum a justitia longe sim. Væ illi homini qui a multis peccatoribus justificatur; ut econ raro multum beatus qui comparatione justorum justus ostenditur. Invenimus in Scripturæ laudibus positum, bonis esse meliorem: utputa nullus sic fecit rectum ante faciem Domini, ut ille, et ille, nullus sic Pascha celebravit ut Josias. Ex quo ostenditur comparationem fieri justorum, et illum vere esse justum qui sic justificari mereatur. Utinam et ego collatus sapientibus sapiens reperiatur, et justis iudicor justus. Nolo quippe justificari ab iniquis, quia talis justitia criminosa est.

3. Hæc anticipans locutus sum, quæ in his quæ lecta sunt dicitur ³³ : *Justificasti sorores tuas in omnibus iniquitatibus tuis quas fecisti.* Justificatæ sunt enim Samaria et Sodoma ex iniquitatibus Jerusalem. *In omnibus iniquitatibus tuis quas fecisti justificasti illas super te.* Idcirco diligentius attendamus, ut possimus agnoscere omnes nos in die iudicii a pejoribus nostris justificandos, et rursus a nobis alios justificari. Unus solus est qui justificatur ab omnibus, et ipse nullum justificat. Utpote Sodoma

³⁰ Eccli. iii, 20. ³¹ Luc. xviii, 11. ³² ibid. 13. 16. ³³ Joan. i, 5. ³⁴ Ephes. vi, 12.

A. justificatur ab Jerusalem, quia ab se sceleriora commisit, et forte Jerusalem ab alia aliqua quæ se pejor est civitate. Sic est quidam justificandus ab Antichristo, qui ad illum comparatur, et illius iniquitate ac sceleribus minor reperitur. Pessimus vero dæmon est, et, ut aiunt, miser qui ab illo justificatur : forte et pater illius ab eo non justificatur, multo illo scelerior repertus. Dominus vero meus Jesus Christus justificatur juxta dispensationem carnis quam ob nostram salutem circumtulit, ab Abraham, ab Isaac, ab Jacob, et a reliquis prophetis. Quando enim omnibus justis et prophetis, ac beatis quibusque in comparationem missis invenitur contrarium huic quod dicitur de Sodoma et Jerusalem, magis glorifico Salvatore nostrum.

B. Quod autem dico istiusmodi est, et Deo largiente orantibus vobis præbebo de Scripturis explanationem. Fecit Sodoma peccatum; Samaria quoque peccavit, iniquitatibus obruta est Jerusalem, sed minora peccata a majoribus justificantur, sub exemplo quo Sodoma justificatur a sorore sua Jerusalem. Quomodo igitur iniquitas justificat, sic condemnat aliquando justitia. Verum, quæso, expecta paulisper, donec docearis quemadmodum dicitur condemnare justitia. Iniquitas mea justitia est comparatione majoris iniquitatis. Sic et justitia mea ex comparatione multiplicis justitiæ iniquitas reputatur. Propterea *non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens* ³⁴. Fuerit licet justus **390** Abraham, et justus Moyses, justus unusquisque illustrium virorum : sed ad comparationem Christi non sunt justi. Lux eorum cum ejus luce composita tenebræ reperiuntur. Et quomodo lumen lucernæ ad solis radios obscuratur, et velut alia quædam cæca materies contenebrescit; sic licet fulgeat justorum omnium lumen ante homines, non tamen fulget ante Christum. *Luceat quippe lumen vestrum, non simpliciter dictum est, sed luceat ante homines* ³⁵. Ante Christum non potest lumen fulgere justorum. Ut splendor lunæ et micantia cæli sidera, priusquam sol oriatur, in stationibus suis rutilant, orto vero sole absconduntur; sic lumen Ecclesiæ ut lumen lunæ, priusquam oriatur lumen illud verum solis justitiæ, resplendet, et clarum est ante homines; cum autem Christus venerit, ante eum contenebrescet. Dicitur et alibi ³⁶ : *Lux in tenebris lucet.* Quæ est illa lux quæ lucet in tenebris? Justorum lux in tenebris lucet. In quibus tenebris? *Ubi est nobis certamen adversus rectores tenebrarum istarum* ³⁷. Hæc qui diligentius longiusque discussit, non poterit inquiri, videns lumen suum ad comparationem majoris luminis tenebras reputari. Quid est justitia mea etiamsi Paulus apostolus fiam? Quid castitas, etiamsi Joseph? Quid fortitudo, etiamsi Judas Machabæus existam? Quid alia virtus sapientiæ, etiamsi Salomon appaream, ad comparationem Dei et ad eorum qui meliores sunt?

³⁴ Ezech. xvi, 51. ³⁵ Psal. cxlii, 2. ³⁶ Matth. v,

Ergo, ut dicere cœperamus, iniquitas justificat, et A justitia aliorum comparatione condemnat, idcirco : *Ut justificeris sermonibus tuis, et vincas cum judicaris* ³⁸, dicitur ad Deum. Si me vult salvare Deus, non affert in judicium lumen suum; si vult esse incolumem, non defert lumen Christi sui; alioquin puniet me; defert vero lumen minorum, comparat mihi inferiores quosque. Quanto amplius majores mihi melioresque contulerit, tanto plus justus ero, si illi a me reperti fuerint minores. Similiter est illud intelligere, quod ab Apostolo dicitur ³⁹ : *Alia gloria solis, alia gloria lunæ, alia gloria stellarum; stella enim a stella differt in claritate; sic resurrectio mortuorum*. Verbi gratia, fulgens et illud sidus, non in conspectu lucidioris stellæ, sed obscurioris, micat. Quis nostrum potest ad instar fulgere lunæ? Quis lucidioris siderum coruscare lumine? Secundum id quod scriptum est in Daniele ⁴⁰ : *Fulgebunt sicut stella in sæcula*.

4. Et hæc quidem necessario disputamus, ut procul a superbia recedamus : Sodomiticum quippe peccatum est superbi iniquitas. Hæc Sodomorum sororis tuæ superbia unde nascatur, et quas habeat radices, adjungit ⁴¹ : *In saturitate panum, et in abundantia affluabant*. Si soli litteræ attendas, multa abundantia antiquitus in Sodomis fuit. Erat quippe terra eorum ut paradisi Dei, et ut terra Ægypti. Si autem a carnali intellectu ad spiritalem conscenderis, ut videas quomodo superbia Sodomorum in saturitate panum et in abundantia fluxerit, utilitatem capies et ad vitæ officium, et ad alia quædam majora majoribus corrigenda. Proponamus primum id quod ante multos dies lectum est, divitem vestitum bysso et purpura quotidie deliciis luxuriaque lætantem, et Lazarum vulnerum tabe et vermium pedore confectum, quærentem solatium famis suæ micæ quæ de mensa ejus decidebant ⁴². Opportune autem nunc in hunc locum exemplum istud incidit, ut perspicuum fiat quæ iniquitas divitis fuerit. Locuples erat, abundabat deliciis. Non enim accusavit eum Scriptura, quasi divitiis in iniquitate possederit; non eum criminatus est sermo divinus, quod meretricibus dedit : non homicidam, aut aliud quodcunque scelerum facientem. Sed si consideres hoc quod in præsentis scriptum est, et illud quod D in Evangelio dicitur, videbis quia et illius maximum peccatum inter universa peccata superbia fuerit : in saturitate panum, et in abundantia affluens non habuit miserationis affectum ad eum qui ante portas suas confectus ulceribus jacebat; sed in tantam superbiam elatus est despiciens paupertatem, ut non computaret neque inferiorum supplicia, neque communia humanitatis jura, quia oporteret hominem humana sapere, et in aliis calamitatibus pro simili conditione sui quodammodo misereri. Est igitur et dives ille Sodomita. Si enim talia

erant peccata Sodomæ, ut in saturitate panum et in abundantia fuerit, talis autem est et dives qui in Evangelio describitur, nulli dubium quin dives ille Sodomita sit. Quomodo autem Sodoma et filix Sodomorum superbæ fuerunt, tales sunt arrogantes animæ, et filix Sodomorum quæcunque nesciunt dictum ⁴³ : *Omnis qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur*.

5. *Hoc erat et et filius ejus* ⁴⁴. Dehinc sequitur aliud Sodomæ delictum, quod debemus dicere, ne in simili crimine reperiamur. *Et manum pauperis et egentis non suscipiebat* ⁴⁵. Considera diligenter enumerationem peccatorum Sodomæ. Ego ipse si juxta vires meas manum pauperis et gentis non adjuvero, Sodomiticum habeo peccatum. Sequitur B alia accusatio. *Et superbe gloriabatur* ⁴⁶. Et jactatio gloriæ Sodomiticum crimen est. Sunt autem quædam Ægyptia peccata, quædam Sodomitica; sunt alia Babylonica, alia Assyria, alia Moabitica, alia Ammanitica. *Quis sapiens et intelliget ista? aut quis intelligens et agnoscat ea* ⁴⁷? Quotiescunque legimus ea quæ de Sodomorum subversione conscripta sunt, non dicamus, miserabiles Sodomitæ, quorum ulterius fructus terra non affert, miserabiles **391** multumque plangendi, qui tam lugubria et tam dira perpessi sunt : quin potius convertamus hunc in corda nostra sermonem, scrutemur renes et cogitationes nostras, et tunc videbimus eos quos plangimus, in nobis intrinsecus contineri, et quia Sodomitica et Ægyptia et Assyria, et alia C universa peccata quæ castigans Scriptura enumerat, versentur in nobis. Polliciti supra sumus majus aliquid de Scriptura dicturos. Sodomæ in saturitate panis, et in abundantia atque deliciis, et istiusmodi peccatis delinquenti lex loquitur ⁴⁸ : *Attende tibi, ne comedens et bibens repletus, et domos bonas ædificans, ovibus tuis et bobus tuis multiplicatis tibi, argento et auro multiplicatus obliviscaris Dominum Deum*. Et in alio loco : *manducavit, et bibit, et saturatus est, et incrassatus, recalcitravit dilectus* ⁴⁹. Similia his Salomon in Proverbiis ait ⁵⁰ : *Constituite mihi autem necessaria et sufficientia, ut non repletus mendax fiam, et dicam, Quis me videt? aut egens furer, et jurabo nomen Dei*. Simpliciterque dicendum quia nihil sic in arrogantiam elevet, ut divitiæ et saturitas, et cibus opum plurimarum, dignitas quoque et potestas. Est autem etiam ad aktiora transgressum videre, quia superbiam frequenter nutriam, si divinum sermonem intellexero, si sapientior cæteris fuero. *Scientia quippe inflat* ⁵¹, non ego dico, sed Apostolus. Et ideo vereor ne et ipse sustollar. Dantur et charismata ad id quod expedit. Si ad hoc dan'tur quod expedit, quis est ille cui non expedit? Et cur non expediat, audi. Inferior subjicit inflationem et quamdam placitionem sui, dum se putat inter cæteros eminere. Sæpe

³⁸ Psal. l, 6. ³⁹ I Cor. xv, 41, 42. ⁴⁰ Dan. xii, 3. ⁴¹ Ezech. xvi, 49. ⁴² Luc. xvi. ⁴³ Luc. xviii, 14. ⁴⁴ Ezech. xvi, 49. ⁴⁵ ibid. ⁴⁶ ibid. 50. ⁴⁷ Osee xiv, 10. ⁴⁸ Deut. viii, 11, 12, 13, 14. ⁴⁹ Deut. xxxii, 15. ⁵⁰ Prov. xxx, 8, 9. ⁵¹ I Cor. viii, 1.

igitur saturitas panum et abundantia materia est arrogantiæ. Sæpe autem et de spiritualibus donis superbiæ crimen exoritur, et non est utrobique discrimen. Tantus vir apostolus Paulus necessarium habuit colaphum angeli Satanæ, ut eum colaphizaret ne elevaretur multum, quia orans et deprecans Deum impetavit pro multis sæpe quod petiit; cum autem etiam pro hoc petiisset, nec esset quod peterat consecutus, dictum est ei ⁵⁵: *Sufficit tibi gratia mea, virtus enim in infirmitate perficitur*. Oportet itaque timere eum qui adhuc in genere humano, et in hac præsentī luce versatur, non solum ea quæ bona putantur in sæculo, sed etiam quæ vere bona sunt: quia magna non possumus sustinere. Exhibeo ad probationem præsentis sententiæ historiam David, in qua conscribitur in Uriam cum commisisse peccatum. Ante Uriam nullum delictum reperitur in David: beatus homo erat, et sine querela in conspectu Dei. Quia vero conscius sibi vitæ immaculatæ locutus est quod non debærat dicens ⁵⁶: *Exaudi, Domine, justitiam meam; intende deprecationi meæ. Auribus percipe orationem meam non in labiis dolosis. De vultu tuo iudicium meum prodeat; oculi tui videant æquitates. Probasti cor meum, et visitasti nocte; igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas*; et hæc dixit, quia visitatio Dei propter conscientiam et vitæ beatitudinem eidem repræsentaretur, tentatus est, nudatus auxilio ut videret quid humana possit infirmitas. Recedente quippe præsidio Dei, ille castissimus, ille admirabilis in pudicitia, qui audierat: *Si mundi sunt pueri, maxime a muliere* ⁵⁷, et acceperat Eucharistiam quasi mundus, non potuit perseverare, sed in eo repertus est crimine, in quo sibi quasi continens applaudebat. Si quis ergo conscius puritatis suæ seipsum glorificaverit non habens memoriam illius dicti ⁵⁸: *Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* relinquatur, et derelictus discit experimento, quia in his bonis quorum sibi conscius erat, non tam ipse sui existit causa, quam qui Deus virtutum omnium fons est. Ex quibus apparet et saturitatem panum, et dona spiritalia ei qui ea non potest sustinere, generare superbiæ. Idcirco fugiamus a Sodoma et peccatis ejus; fugiamus a Samaria, et criminibus quibus castigatur misera Jerusalem, ut in universis Deo nobis fortitudinem ministrante, humilitatem et justitiam consequamur in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HO MILIA X.

De eo quod scriptum est ⁵⁹ : « Ergo et tu confundere, et porta ignominiam tuam; » usque ⁶⁰ : « Et suscitabo ego testamentum meum tecum. »

1. Primum quidem est, nullum opus facere confusionis, sed omnia talia quæ possunt Deum libera fronte respicere. Quia vero, ut homines, sæpe peccamus, sciendum secundam, ut ita dicam, navem

⁵⁵ II Cor. xii, 9. ⁵⁶ Psal. xvi, 1, 2, 3. ⁵⁷ I Reg. xxi, 4. ⁵⁸ I Cor., iv, 7. ⁵⁹ Ezech., xvi, 52. ⁶⁰ ibid. 60.

nem suam in præsentī, sed thesaurizant sibi thesaurum in die iræ. Qui autem cum omni humilitate, sive digne, sive indigne depositi sunt, Deo iudicium derelinquunt, et patienter sustinent quod de se iudicatum est, isti et a Deo misericordiam consequentur, et frequenter etiam ab hominibus revocantur in pristinum gradum, et in gloriam quam amiserant. Doctrina ergo optima est, quomodo hoc quod dicitur: *Et tu confundere*, sic et illud quod sequitur: *Et accipe ignominiam tuam*. Et hæc dico, ut profundiorē aliquem sensum de futura inhonoratione interponam. Et ibi quippe erit aliqua ignominia his qui dignum opus ignominia fecerunt, siquidem resurgent alii in vitam æternam, et alii in opprobrium et confusionem æternam ⁵⁹. Quid autem est hoc aliud nisi pœnam infamiæ sustinere? Dum ergo adhuc licet nobis, debemus minorationem nostram patienter ferre, ut cum hic tristitiam fortiter sustinuerimus, in futuro sæculo moveamur, ut ita dicam, viscera misericordiæ Dei, et benignitatem ejus, ut nos revocet in pristinum statum de ignominia et confusione; quomodo econtrario impossibile est lapidei cordis aliquem et penitus non sentientem delictum suum, et ante vultum Dei omnipotentis superbientem, misericordiam consequi. Videmus enim quosdam bonos quidem libenter de se latam ferre sententiam, et ob salutem suam Dei iustificare iudicium; malos vero blasphemare adversus providentiam Dei, et dicere: Non sum digne iudicatus huic infamiæ, injuste ista perpetior. Si iustificamus Providentiam, solvimus nostram infamiam. Si vero non recipimus iudicia Dei, multiplicamus infamiam. Quomodo autem infamiam, sic et supplicia, sic et cætera. Quæ sunt enim huic, accidere consueverunt his qui a Deo pro delictis propriis condemnati sunt.

2. *Et tu confundere, et accipe ignominiam tuam in eo quod iustificasti sorores tuas*. Plus meremur ignominiam, quando talia facimus quibus peccatores alii iustificentur: ut comparatione delictorum meorum, malorum scelera antiquitus condemnata misericordia liberet, eo quod ego subsequens pejora commiserim. Dicitur ergo ad peccatricem Jerusalem: *Accipe ignominiam tuam in eo quod iustificasti sorores tuas*. Deinde si quis complevit hoc quod scriptum est: *Confundere*; si quis persecutus est sententiam Dei sequentem: *Accipe ignominiam tuam in eo quod iustificasti sorores tuas*; videat etiam gratiam, quomodo pro confusione vicissitudo clementiæ restituatur, quia non contempserit iudicium Dei, sed cum omni humilitate susceperit quod de se fuerat iudicatum. Quid ergo repromittitur? *Avertam aversiones eorum aversione Sodomorum et sororum ejus, in eo quod iustificasti sorores tuas Sodomam et Samariam* ⁶⁰. Sodomam minorem et Samariam seniore, ut in præteritis diximus: *Avertam aversionem eorum*, id est, trium quarum

Avertat aversionem ad meliora convertit: primo Sodomorum, deinde Samariæ, tertio vero Jerusalem. Cum autem, ait, avertero aversionem Sodomorum, et Samariæ, et Jerusalem, tunc in antiquum restituentur, primum Sodoma, cujus priores avertit aversiones; secundo Samaria, quam secundo converterit; tertio Jerusalem, cui tertiæ aversiones tribuuntur. Igitur sanitates peccantibus in aversione Sodomorum et illiarum ejus, in aversione ipsius Jerusalem, et tribuuntur his qui magis amantur a Deo, tardius. Sodoma quippe iustificata ab Jerusalem, prima consequitur misericordiam, id est gentiles. Samaria vero **393** hoc est, hæretici, in secundo loco accipiunt sanitatem. Tertio vero quasi indigni velocioris medelæ in pristinum statum restituuntur qui fuerunt de Jerusalem. Ante ergo gentiles, ante hæretici clementiam consequantur, quam nos, si tamen fuerimus impii, si et nos peccata depresserint. Quanto enim propiores fuerimus Deo, et ad beatitudinem viciniore, tanto cum peccaverimus longius fiesus ab ea, proximi terribilium maximarumque pœnarum. Iustum est quippe iudicium Dei, et *potentes potenter tormenta patiuntur* ⁶¹. Qui autem minimus est, meretur citius misericordiam. Minima est Sodoma, et post eam in comparatione Jerusalem minima; non tamen sicut Sodoma, Samaria est; et ideo primum illarum avertit aversiones, et postea Jerusalem, dicens ⁶²: *Avertam et aversionem tuam*. Tertio enim gradu hoc dicitur ad Jerusalem. Unum quando avertit aversionem meam, si inventus fuero Jerusalem, et peccator in medio sororum mearum. Cum audiero: *Ut feras tormentum tuum* ⁶³. Ideo tertio loco ait: *Avertam aversionem tuam*; et post omnes: *Ut feras tormentum tuum, et dehonesteris de omnibus quæ fecisti*. Est quædam mensura peccati, quam unusquisque recipiet pro eo quod peccavit. Si habuero quinquaginta peccata, quinquaginta habeo ignominias; si centum, duplicabitur mihi pœna pro factis, et pro magnitudinē delictorum tribuetur mihi ignominia. Maximis peccatis magnus cruciatus adjungitur. Deus autem solus verus iudex magnitudines peccatorum, et ignominia qualitates, et peccati numerum potest pervidere. Dicitur itaque ad Jerusalem: *Ut feras tormentum tuum et dehonesteris de omnibus quæ fecisti in exacerbando me*. Vide econtrario satisfaciētem Deum, et quodammodo per hæc verba testantem quod iram ipse non habeat, sed peccator sibi ad iram concitet Deum. Unde et Apostolus ait ⁶⁴: *An divitias bonitatis et mansuetudinis ejus, et longanimitatis contempnis, ignorans quoniam bonitas Dei ad penitentiam te adducat? Juxta autem duritiam tuam et impietatem cor thesaurizas tibi iram*. Separavit hic sermo iracundiam a Deo. Revera enim iracundia aliud quiddam a Deo est, nec ei ut insita copulatur. Unde et de peccatoribus dicitur ⁶⁵: *Emisisti iram tuam, et comedit eos*.

⁵⁹ Dan. xii, 2. ⁶⁰ Ezech. xvi, 53. ⁶¹ Sap. vi, 7. ⁶² Psal. lxxvii.

⁶³ Ezech. xvi, 53. ⁶⁴ ibid. 54. ⁶⁵ Rom. ii, 4, 5.

Nemo quod sibi socium est et cognatum emittere A potest, verum emittitur quod aliud est ab eo qui emittit. Sic et nos peccando irritamus Deum, ut mittat iram quam ipse non habet.

3. Post hæc, id est post aversionem, dicitur ⁶⁶ : *Sodoma soror tua, et filia ejus restituentur sicut erant ab initio*. Venio ad imagines et figuras, et video quanto tempore excruciat Sodoma restituatur in antiquum. Si autem id quod per figuram dictum est ita se habet, quid de eo fiet qui vere Sodoma fuerit? Statim post diluvium decima generatione passa est Sodoma ea quæ in Genesi leguntur ⁶⁷. Erat enim prius quasi paradisi Dei, et quasi terra Ægypti; verumtamen factum est Sodomæ id quod etiam nunc vestigiis regionis ejus perspicui licet. Ecce quanti jam temporum circuli transierunt : ecce tria millia annorum sunt, et Sodoma nondum restituta; non illa Sodoma quæ in signo et in ænigmate ponitur, sed illa quæ in veritatis ratione perspicitur. Aiunt Hebræi Sodomam in eundem statum restituendam in quo et antea constitit, ut rursus paradisi Dei et terræ Ægypti comparetur. Si hoc se sic habet, et sive futurum est, sive non : quærentur enim istiusmodi res apud eos qui doctissimi sunt; ut autem fiat quod dicitur, complebuntur mihi annorum tria millia, et tunc restituetur excruciat tribus millibus annorum Sodoma, id est anima mea : Sodoma, meis pœna peccatis. Grande intervallum temporis inter restitutionem et ruinam positum est. Etiam si restituatur ita ut antiquitas eras, vide quanta exhaurias mala, quantis primum calamitatibus opprimaris. Hoc autem quod de Sodoma diximus, et de Samaria quoque intelligere debemus. Et ipsa quippe necdum est restituta, sed ex eo tempore quo decem tribus ejectæ sunt de Judæa et de Samaria, et captivitatem sustinuit, et nomen accepit non habens accolas suos. Restituetur autem et illa sicut in principio fuit cum decem tribus fuerint reversæ, ut solvatur id quod scriptum est ⁶⁸ : *Captivus ductus est populus in Assyrios usque in hodiernum diem*. Si autem tanto post tempore restituatur id quod præcessit in signum, quando tu restituereis, si tamen restituereis Samaritana et hæretica anima, quæ simulacris et feriis non veris, ac figmentis de Jeroboam corde venientibus credidisti? Quando restituereis, o anima infelix, cum post tanta sæcula restituatur exemplum tui? Si autem hoc super Sodoma et Samaria fit, quæ justificatæ sunt ab Jerusalem, quid dicendum est de ipsa Jerusalem quæ supradictarum scelera justificavit? *Et restituemini sicut ab initio fuistis. Et tu et filia tua restituemini sicut fuistis in principio* ⁶⁹. Scit hoc quod dicit : *Sicut fuistis in principio*; et Isaias dicens ⁷⁰ : *Et constitutum iudices tuos ut prius et consiliarios tuos ut in exordio*.

4. *Et nisi esset Sodoma soror tua in auditu, in ore*

tuo, in diebus superbiæ tuæ, quemadmodum nunc opprobrium es filiarum Syriæ, et omnibus quæ sunt in circuitu tuo filiarum alienigenarum quæ circumdant te in gyro. Impietates tuas tu porta ⁷¹. O clementissimum Deum satisfacientem de restitutione atque dicentem : *Impietates tuas et iniquitates tuas porta ! Non frustra dico : restitueris ; sed cum impietates* **394** *tuas et iniquitates tuas exhausseris, tunc in locum pristinum restitueris. Quomodo vulnera quæ in corpore sunt, sæpe parvo tempore accidunt, medelæ vero vulnerum cum tormentis adhibentur ingentibus non juxta æqualitatem temporis quo illatæ sunt, sed juxta rationem curationis ; verbi gratia, in puncto horæ fractura manus et pedis contritio accidit, hoc quod in modico factum est, mensibus fere tribus, ac longo tempore vix curatur ; sic et voluptas quæ nervos animæ succidit, et luxuria, et semel universa peccata, cum in parvo tempore infelicem animam illexerunt, et ad vitia traxerunt, magnum postea tempus in suppliciis et cruciatibus promerentur. Propter quod hoc dicit Dominus* ⁷² : *Et faciam in te sicut fecisti, sicut sprevisti hæc prævaricando testamentum meam, et memor ero. Primum, quomodo fecisti faciam tibi ; deinde, memor ero testamenti mei quod feci tecum in diebus infantia tuæ. Fecit quippe testamentum in diebus infantia ejus. Diximus autem supra quomodo cum ea fecerit testamentum. Et suscitabo tibi testamentum in æternum. Ego occido, et ego vivificabo, ait* ⁷³. Qui cum ista promittit, dolores facit, et rursus restituat. Percussit, et manus ejus sanabunt. Dicitur in Michæa ⁷⁴ : *Iram Domini sustinebo, quia peccavi ei, donec justificet ipse causam meam. Quomodo justificatur causa mea? Quando iram Domini sustinueris, qui divitias bonitatis ejus et patientiæ, et longanimitatis contempsi, et juxta meam duritiam et impœnitens cor thesaurizavi mihi iram, in die iræ et revelationis justi judicii Dei* ⁷⁵.

5. *Et deonestaberis in eo quod suscepisti sorores tuas seniores cum adolescentulis, et dabo tibi eas in ædificationem* ⁷⁶. Supra unam dixit sororem Sodomam, et aliam Samaritam, nunc repetit et dicit : *Sorores tuas seniores, cum senior tantum Samaria sit, et adolescentior Sodoma ; verum quia filia earum eis connumerantur, dicit omnium unam esse speciem. Quantæ autem filia Sodomorum sunt, tantæ et Samaritæ. Et dabo tibi eas in ædificationem, et non ex testamento tuo, et suscitabo ego testamentum meum tecum* ⁷⁷. Considera finem reprobationis : *Et cognosces quia ego Dominus, ut meminere et confundaris* ⁷⁸, id est cum receperis peccata tua, et remorata fueris, tunc confunderis. *Et ultra non erit tibi os aperire* ⁷⁹. Cum recepero peccata mea et restitutus fuero, facto mecum testamento, tunc amplius intelligo mala mea, et confunder, et conscius mihi ultro memet punio. Vide autem quid

⁶⁶ Ezech. xvi, 55. ⁶⁷ Gen. xiii, 10. ⁶⁸ IV Reg. xvii, 25. ⁶⁹ Ezech. xvi, 55. ⁷⁰ Isa. 1, 26. ⁷¹ Ezech. xvi, 56, 57, 58. ⁷² ibid., 59, 60. ⁷³ Deut. xxxiii, 39. ⁷⁴ Mich. vii, 9. ⁷⁵ Rom. ii, 4, 5. ⁷⁶ Ezech. xvi, 61. ⁷⁷ ibid. 61, 62. ⁷⁸ ibid. 62, 63. ⁷⁹ ibid.

mihī eveniat, ut ultra non sit liberum os aperire a facie ignominiae, et quando eveniat. *In eo quod propitiatur tibi* ⁸⁰. Nec tunc quidem quando propitiatur mihi multa peccanti, possum os aperire, nec quando ignoscit sceleribus meis alienus sum ab iguominia, sed sentiens scelera mea perpetuo conscientiae meae igne discrucior. Idcirco quia ignominia et confusio aeterna nobis reposita est si peccaverimus, omni corde precemur Deum, ut det nobis usque ad finem et animi et corporis nisu pro veritate contendere; ut etiamsi aliquod tempus insisterit quod nostram examinet fidem (nam ut aurum probatur in fornace, sic fides nostra in periculo et persecutionibus examinatur), etiamsi persecutio eruperit, inveniatur nos praeparatos, ne domus nostra in hieme corruat, ne aedificatio quasi in arena constructa tempestatibus dissipetur; ut cum flaverint venti diaboli, id est spiritus pessimi, opera nostra persistent quae usque ad hanc diem perstiterunt, si tamen non sunt occulte subruta, et in expeditionis accinctu manifestemus charitatem nostram quam habemus ad Deum in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XI.

De eo quod dictum est ⁸¹: « *Fili hominis, propone aenigma et dic parabolam ad domum Israel, et dices: Aquila magnarum alarum,* » etc.

1. Exercitatio corporum, et in totum fortitudinem comparat iis qui exercentur, et per partes unumquodque membrum sensusque membrorum vegetiores facit ad sufferendum quid, aut ad sentiendum: ut puta oculorum acies, si exercitetur in visu, acutior fiat ad videndum; aures, si frequentius audiant, melius possunt vocum capere dissonantias. Hoc autem et in caeteris membris licet apprehendere, quod in paucis ostendimus. Verum quid mihi prodest ad beatitudinem et ad vitam sempiternam, si corpus exercitationibus roboretur? Quod mihi est emolumentum, etiamsi fortissimo corpore sum, etiamsi omnibus membris vegetus incedam? Econtrario autem si sensus animae habuero exercitatus ad sentiendum quid, ad discendum dies noctesque contrivero, non solum in hac vita mihi conducit, sed etiam recedentem de corpore prosequetur. Idcirco in parabolis et in aenigmatibus locutus est Deus, ut extenderet se mens nostra, vel potius in unum colligens dictorum intueatur acuminata, et a corporis vitii recedens, dum intelligit veritatem, vitae suae cursum secundum eundem dirigat. Haec in prooemio diximus, quia sermo Dei factus est ad Ezechielem dicens: *Fili hominis, narra narrationem, et dic parabolam ad domum Israel.* Pro hoc autem quod Septuaginta interpretes posuerunt *narrationem*, alius de interpretibus transtulit, *propone problema*; alius, *profer problema*; alius, *significa aenigma*. **395** Igitur et problema et aenigma et parabola est quod lectum est. Si quando illuminatione indiguimus scientiae Dei, nunc vel maxime et

neccessarie indigemus, ut non tam ego quam orantibus vobis gratia Dei in me edisserat solutionem problematis et aenigmatis, sive parabolae.

2. Quae est ergo parabola aquilae quam in praesenti Spiritus sanctus ostendit? Quae non solum aquila, sed etiam comparatione caeterarum aquilarum magna aquila, et ingentium alarum, et longae extensu, et plena unguibus, sive, ut quidam interpretatus est, plena plumis scribitur. Non solum his quae diximus major est caeteris aquilis, verum in eo vel praecipua est, quod ductum habet intrandi in Libanum. Nam ingrediens illic ab arbore cedri quae in Libano sita erat electa, teneritudines et summa quaeque decerpserat, et attulit in terram Chanaan, in civitatem sive negotiatorum, sive negotiatricem, sive translatorum, sive certe, ut Septuaginta interpretati sunt, muratam; et posuit hoc quod de cedro Libani sumpserat, ut plantaretur et cresceret in terram Chanaan. Post haec eadem aquila de semine terrae, unde sumpserat summitates cedri, extrinsecus sibi semen accepit, et plantavit illud in campo frondifero super aquam multam. Hoc autem ipsum quod de terra Chanaan fuerat assumptum ab ea quae Libani summa quaeque decerpserat, id est, quod secunda vice acceperat, factum est in vitem non fortem, sed infirmam, verum etiam statura pusillam; et palmites hujus vitis infirmae reclinati sunt, pro eo quod de Libano et cedro fuerat assumptum, in tantum ut radices suas sub ipsius trunco consitas haberet. Et quidem facta est vitis, et fecit propagines, et extendit arbusta sua. Et post haec venit alia aquila, et ipsa magna, magnis alis et copiosis vel plumis sive unguibus; et ecce ista vitis de qua nunc diximus, veniente secunda aquila, declinavit testamentum suum ad eam, spernens id testamentum quod prius cum arbore fecerat, in qua reclinata vitis fuerat effecta, et propaginibus factis arbusta latius fuderat, et complexa est secundam aquilam, et radices suas a priore transtulit ad sequentem. Deinde palmites emisit ad aquilam secundam, ut irrigaret eam cum gleba plantationis ejus in campo bono et aqua multa. Et quidem irrigata est haec ipsa vitis, et translata ad aquilam secundam, ut faceret incrementa, ut afferret fructum, ut fieret in vitem magnam. Idcirco prophetae imperatur ut dicat, quia testamentum transgrediens vitis quod fecerat cum aquila priore, et statuens illud cum secunda, non dirigatur, neque radices teneritudinis ejus effloreat; quin potius fructus ejus propter transcensionem ejus putreant, et arescant omnia quae de ea oriebantur, et jam ultra non habeat brachium magnum et populum multum; evellatur autem radicitus, et licet irrigata sit, tamen non perseveret, et non dirigatur in ubertatem; statimque ut contigerit eam ventus urens, arescat, et cum gleba plantationis suae siccetur. Hoc propositio ipsius historiae exposcit, ut quae obscurius dicta sunt, quibusdam adjunctis sermonibus planius enarremus.

⁸⁰ Ezech. LXII, 63. ⁸¹ Ezech. XVIII, 2, 3.

Et si tantus labor est, ut ipsum quod dicitur intelligatur, quid necesse est dicere ipsam quæstionem quantam habeat obscuritatem, quæ sit aquila prior, quid sit Libanus, quæ cedrus, quæ summa cedri, quæ aquila secunda, quæ translatio vitis a priore ad sequentem? Si aliquando Dei indiguimus auxilio (semper autem in intellectu Scripturarum Spiritu sancto indigemus), nunc profecto tempus est quod nobis præstet auxilium, et poudat ipse quæ dixit. Quomodo Salvator noster in Evangeliiis quasdam parabolas ipse interpretatur, sic et nunc propheta in secunda prophetia quæ in reliquis lecta est, significat quia aquila prior Nabuchodonosor (26) sit rex Babylonis qui ingressus est in Libanum, id est Jerusalem; et accepit de summis cedri, id est regem Jerusalem et principes ejus; et attulit ea in terram Chaldæorum, scilicet in Babylonem. Plantavit quippe in captivitate accipiens filios Israel, et de regio semine, et de genere principum in eadem terra constituit. Post hoc autem, et post regiam stirpem, alia quoque multitudo capta est ab eo, et vitis effecta est, non tam robusta quam fuerat cum fuisset in vinea Dei et in terra sancta, ubi sacrificia Dei celebrantur, sed erat in Babylone translata vitis infirma. His ita gestis, inter Pharaonem (27) regem Ægypti, et Nabuchodonosor regem Babylonis, bellum ortum est. Igitur populus qui cum regibus suis ac stirpe optimatum **396** ab Assyriis fuerat afflictus, reperta occasione qua jugum Nabuchodonosor abjiceret et ejus imperio liberaretur, intulit se ad secundam aquilam grandem, magnarum alarum, id est Pharaonem. Deinde sic ordine currenterum, quia Deus non Pharaoni tradiderat, sed Nabuchodonosor, et illi non sustinentes iudicium et imperium ejus, excusserant jugum Nabuchodonosor de cervicibus suis, et ad Pharaonem transgressi fuerant, ira Dei super eos ingruit, et contra evenit quam putaverant. Oportet quippe eum qui a Deo damnatur, non fugere sententiam ejus, nec voluntatem iudicantis velle mutare, verum patientissime sustinere, donec ipse Deus liberet qui damnavit. Igitur quia ad Pharaonem transtulit se populus, relinquunt

²⁶ Isa. XL, 51. ²⁷ Gen. XLIX, 9. ²⁸ I Petr. v, 8, 9.

(26) *Aquila prior Nabuchodonosor, etc.* Catenæ niss. : Κατὰ μὲν τὸ ῥητόν, ὁ πρῶτος ἀετός ἐστὶν ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὃς εἰσῆλθεν εἰς τὸν Λίβανον, τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἔλαβεν ἐκ τῶν ἄκρων τῆς Κέδρου τὸν βασιλέα τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτῆς, καὶ ἤνεγκεν εἰς γῆν Χαλδαίων, εἰς τὴν Βαβυλώνα. Ἐφύτευσε γὰρ ἐν τῇ ἀγκυλωσίᾳ, λαβὼν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ σὺν τοῦ βασιλικοῦ σπέρματος καὶ τοῦ ἀρχοντικοῦ· καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος γέγονεν εἰς τὸν ἀμπελον· οὐχ οὕτως ἰσχυρὸν, ὡς ἔτε ἦν μετὰ Θεοῦ. *Ad litteram quidem, prima aquila magnarum alarum, Nabuchodonosor est. Is namque in Libanum ingressus, id est, Jerusalem, cepit ex summitatibus cedri, regem videlicet Jerusalem et principes ejus, et tulit in terram Chaldæorum, nempe Babylonem. Plantavit enim in captivitate, sumens filios Israel cum semine regio et senatorio, et reliqua multitudo facta est in vitem, non robustum, ut olim, quando erat cum Deo.*

(27) *His ita gestis, inter Pharaonem, etc.* Catenæ

A ab auxilio Dei, et pejora patitur quam ante perpessus est a Nabuchodonosor. Diximus solutionem parabolæ juxta litteram, et id quod scriptum est: sequitur durior interpretatio, et difficilis ad intelligendum, secundum verum Nabuchodonosor, et verum Pharaonem, et ea verba quæ de aquilis prædicta sunt. Idcirco autem ante interpositionem sequentis lectionis, hanc expositionem summam strictimque prædiximus, ut et præsens locus facilius intelligatur, et nihilominus servetur loco suo plenior expositio, et consequens parabola etiam juxta allegoriam latissime disserterat.

3. Verum nunc pauca debemus assumere, et quasi quodam armamento futuræ interpretationi viam sternere de his quæ nobis Dei gratia largitur, scientes quid in sequenti plenius exponemus. Ac primum quidem videndum est, quare Nabuchodonosor et Pharao aquilæ dicantur. Forsitan quærit quispiam qui non otiose et transitorie Scripturas legit: Nabuchodonosor aquila est magna, et magnarum alarum, et hic Pharao alia aquila magna similiter alarum ingentium, et in lege inter immunda animalia posita est aquila; quare et justus dives effectus præparat sibi alas aquilæ, ut possit converti in domum principis sui? Quare etiam repromissio quædam est apud Isaiam prophetam dicentem ²⁸: *Justi accipient pennas ut aquilæ, current et non laborabunt, gradientur et non esurient?* Si enim immunda est aquila, non oportet nos pennas accipere ut aquilam, cum justi fuerimus; neque cum divitiæ nobis creverint oportet præparare nos nobis pennas aquilæ. Cui primum respondendum est, quædam nomina animalium in Scriptura in utroque genere, id est in malo ac bono posita: ut puta leo et in bonam accipitur et in malam partem. In bonam sic ²⁹: *Catulus leonis Juda, ex germinatione, fili mi, ascendisti, accumbens dormisti ut leo, et ut catulus leonis; quis suscitabit eum?* In malam vero partem sic ³⁰: *Adversarius noster diabolus ut leo rugiens quærens devorare circuit, cui expedit nos resistere firmos in fide.* Sed et malignus supplantare cupiens insidiatur in occulto, ut leo in spelunca sua insidiatur ut rapiat pauperem ³¹. Quo-

²⁹ Psal. ix, 9, 10.

miss. : Ὁ δεῦτερος ἀετός ὁ Φαραὼ ἐστὶν. Γέγονε δὲ πλέμος τοῦ Φαραὼ πρὸς Ναβουχοδονόσορ καὶ λαβόμενος ἀφορμῆς ὁ λαὸς ἠβουλήθη ἀφηγιάσαι ὑπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ Ναβουχοδονόσορ εἰς ὃν παρέδωκεν ὁ Θεὸς αὐτοῦς διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, καὶ τοὺς ἀρχοντας τῆς ζυγῶ τοῦ Φαραὼ οὐ κατὰ βούλησιν Θεοῦ ἤρετσαντο, καὶ οὐχὶ τῷ τοῦ Θεοῦ μάλλον. Διὰ τοῦτο δεινότερα πείσσονται παρὰ τοῦ Φαραὼ, τῶν παρὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ταῦτα δὲ περὶ τοῦ λαοῦ ὑπολειφθέντος καὶ τοῦ ληφθέντος ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, κατὰ τὸ ῥητόν. *Secunda aquila Pharao est. Fuit enim bellum Pharaoni cum Nabuchodonosor, arreptaque populus occasione voluit Nabuchodonosoris jugum excutere cui Deus ipsos tradiderat propter peccata eorum, malueruntque contra Dei voluntatem Pharaonis et non potius Dei jugum subire. Idcirco graviora patientur a Pharaone, quam a Nabuchodonosore. Hæc ad litteram de populo qui reliquus fuerat, et quem Nabuchodonosor transtulerat.*

modo ergo leo dicitur et in malam partem et in bonam, non est incongruum etiam aquilam in utramque partem accipi. Et ego suspicor, justus non est aquila, sed quasi aquila, æmulatur quippe aquilam. Et quomodo serpens æreus typus fuit Salvatoris: neque enim serpens erat vere, sed imitabatur serpentem, dicente Domino⁶⁶: *Ut Moyses elevavit serpentem in deserto, sic oportet exaltari Filium hominis*; eodem modo et justus non tam aquila est, quam aquilæ similis, quia ei utile est imaginem aquilæ sectari. Juxta hunc intellectum, et in alio loco præceptum accepit justus, ut sit sapiens sicut serpens, non ut fiat serpens, sed ne a veri serpentis capiatur astutia. Si autem sermo Dei Scripturas diligenter excutiens, et spiritus de quo scriptum est⁶⁷: *Spiritus omnia scrutatur etiam alta Dei*, in alicujus animam venerit, manifestissime ostendet de Scripturis et aquilam et leonem in parte mundorum animalium posita: cherubim Dei habere faciem hominis et faciem leonis a dextris quatuor partium, et faciem vituli et faciem aquilæ a sinistris quatuor partium: et hæc quæ in cherubim videntur, id est aquila et leo, munda sunt. Nihil quippe immundum est in curru Dei. Et quomodo tu de gentibus credens mundus effectus es: *Et quod Deus mundavit, tu ne commune dixeris*⁶⁸, dicitur de omnibus quæ cælo pendencia ostensa sunt Petro; sic mundatus est leo et aquila quæ in cherubim apparuerunt. Nec non est aliud quod in Christi adventu futurum prædicatur: novit mundum leonem, mundam et aquilam, quæ nuncupatur immunda: *Lupus enim et agni pascentur simul*⁶⁹. Lupus enim qui cum ove innoxius pascitur, non est ultra observandus. Non mihi dicitur de tali lupo⁷⁰: *Attendite ab eis qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces*. Signanter locutus est, dicens: *Intus autem sunt lupi rapaces*. Sunt quippe alii non rapaces, quando lupi et agni pascentur simul, et vitulus, et taurus, et leo pariter edent. Cum autem fuerit tam diversarum inter se naturarum in fide Christi facta sociatio, leo non erit jam immundus, verum feritatis suæ obliviscetur, et universa animalia quæ in lege Dei dicuntur immunda, conditionis antiquæ recipient puritatem. Hoc autem et ex parte jam factum est, et plenissime in secundo complebitur adventu. Prævenit igitur sacramentum quod ostensum est in cherubim, rei veritatem; et in tantum leonis et aquilæ facies cum aliis faciebus cognatæ sunt, ut majus nobis videatur vitulo, et tauro, et leone simul pascentibus, id quod apparuit in cherubim. Ab Isaia quippe nihil de his quæ prædicta sunt sibi cohærens et **397** invicem connexum repromittitur. In cherubim vero unumquodque animal cum alio cognatum est, facies vituli faciei leonis, et vultus hominis vultui aquilæ. Non igitur magnopere mireris, cum Pharao et præcedens eum Nabuchodonosor aquilæ nuncupantur; justus vero pennas assumere dicatur

A ut aquila, et in Dei parte dives effectus aquilæ sibi pennas præparet ad volandum.

4. Verum ut ad propositum redeam, specialiter quiddam significatur de Nabuchodonosor, quia magna et magnarum alarum, et sui extensione longissima, in tantum ut ausus fuerit dicere⁷¹: *Viribus faciam, sapientia intellectus auferam fines gentium et virtutem eorum depascam, et commovebo civitates quæ inhabitantur, et orbem terrarum universum comprehendam manu ut nidum, et quasi confracta ova auferam*. Ecce ista est extensio alarum ejus. Nec hoc ei sufficit, verum unguibus plenus est, et multis plumis, et habet ductum intrandi in Libanum, ut cedri ejus summa decerpat. Quandiu hi qui comorabantur in Libano non peccaverunt, id est B quandiu in Jerosolymis positi, sunt in sceleribus deprehensi, non accepit potestatem ista magna aquila ut ingrederetur in Libanum, neque assumpsit sibi electa, et cedri semen regium, et principum stirpem. Ista quippe sunt teneritudinis ejus, quæ quodam tempore non fuerunt duro corde: at tamen rapuit ea, quia peccaverunt in Dominum. Aquila ista grandis, totius arboris cacumina in Chanaan transtulit, quia figuraliter Babyloniorum terra maledicti Chanaan dicitur, de quo ait Noe⁷²: *Maledictus puer Chanaan, famulus erit fratribus suis*. In civitate quoque negotiatorum, sive negotiatrice, sive transferentium, aut certe murata, posuit hoc quod de cedro abstulerat, et accepit sibi de semine terræ, jam non de altioribus solum, sed etiam de minoribus, et de populo Judæorum, et dedit illud in campum frondiferum, super aquam multam respiciendum constituit illud, et exortum est, et factum est in vitem firmam. Infirmatus est vere populus Dei in Babylone, et ideo neque canticum Domini cantare poterat, dicens⁷³: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Revera non poterat infirma non esse quæ plantata fuerat in Babylone. Quo pacto vires pristinas reservaret quæ vitis Babylonia esse cœpisset? Quæ quia in sancta terra fructus non fecerat, ideo translata ab aquila, et in terra posita Chanaan, facta est in vitem infirmam et in pusillam statura. Quandiu in terra sancta fuit, ingens vitis erat: quando vero translata est in fines peccatorum, et infirma et parva effecta est. Et tu igitur, vitis quæ me audis, si vis esse magna, noli exire de Ecclesiæ finibus, permane in terra sancta Jerusalem. Quod si propter peccata in pejora corrueris, transfereris in aliam terram, et eris in vitem pusillam, et palmites tui decident, et radices tuæ siccabuntur, in tantum ut postea desideres requiescere super aliam aquilam, ut nunc dicitur, magnarum alarum et plurimorum unguium. Bonum est condemnatum in condemnationis permanere sententia, quandiu ei libet qui damnavit. Non curramus volentes ad Pharaonem. Si enim ad eum currimus, contra Deum facimus qui dixit⁷⁴: *Ego*

⁶⁶ Joan. III, 14. ⁶⁷ I Cor. II, 10. ⁶⁸ Act. X, 15. ⁶⁹ Gen. IX, 25. ⁷⁰ Psal. CXXXVI, 4. ⁷¹ Exod. XX, 2.

⁷² Isa. XI, 6. ⁷³ Matth. VII, 15. ⁷⁴ Isa. X, 13, 14.

sum Dominus Deus tuus, qui te eduxi de terra Ægypti, A de domo servitutis. Ad Nabuchodonosor enim non tam sponte properamus, quam condemnati et pertractati ad eum sumus.

5. Sequitur ⁹⁵: *Et factum est, aquila altera magna, magnis alis et copiosis unguibus, et ecce visis ista amplexabitur eam*, id est, secundam aquilam. Evenit sæpe ut ab una contraria fortitudine ad aliam transferamur. Jusserat enim Deus, ut Israelitarum populus sub Nabuchodonosor jugum colla submitteret, ut legimus in Jeremia, in tantum ut comminaretur ei qui ab ejus servitio declinaret; et eo tempore quo Jeremiam exposuimus, ea quæ nobis gratia Dei orantibus vobis largita est, sive certe ut cunque sensimus, exponere conati sumus. Noluit autem id facere quod fuerat imperatum, sed palmites suos extendit ad Pharaonem in gleba plantationis ejus; ab eo constituta est in campo super aquam multam, ut fructus afferret uberrimos; et deserta Ægypto rursum Ægyptum concupivit, putans se ubertatem pristinam consecuturam: hoc in primis cogitans quod si Nabuchodonosor ad Pharaonem transcenderet, radices firmaret, evelleret staturam, fructus afferret. Sed in contrarium quam putavit omnia reciderunt. Fructus quippe ejus omnis computruit, et pullulationes quæ saltem modicæ in Babyloaem venerant, mutatione regionis exaruerunt, in tantum ut radicitus evulsa sit, ne ultra in brachio magno aut in populo plurimo convalesceret. Quid in se hæc tanta vel talia continent sacramenta? Quid unusquisque sermo significat? Possumus, si tamen habeamus auditores, ad aliam quamdam Jerusalem conscendere, et tibi demonstrare quomodo aquila magna ductum suum fecerit, et in hanc quam nunc nos possidemus Babylonem summitates ejus detulerit. Possumus secretiora quædam de Pharaone loqui: verum quia tempore coarctamur, et forte audenter promittimus quod non valeamus implere, ad minora redeamus, et secundum mensuram intellectus nostri sic potius exponamus. Venit ad istum Libanum, hoc est Ecclesiam, ubi hostiæ Dei, ubi incensum orationum ejus celebratur, ista magna et vera aquila Nabuchodonosor, id est **398** diabolus, et rapuit. Absit autem a temporibus nostris, ut de summis cedri, id est de principibus, et de regio semine in Chanaan transferat. Oremus ne fiat quod sæpe factum est. Assumpti enim sunt quidam, et in Babylonem translati, qui in Ecclesia principes fuerunt, et propter peccatum suum de Libani summitate sublati. Super his dicendum est, quia aquila magna magnorum unguium, plumis extensa acceperit de cacuminibus cedri, et deraserit eos de Libano, id est de Jerusalem, et plantaverit in terra Chanaan. Non solum autem aquila ista summa cedri, id est de optimatum genere sibi vindicat, sed et terræ semen rapit, et transfert in terram Chanaan, quando quis de

populo peccat, et de Dei plebe diaboli laqueis præpeditur. Quapropter diebus et noctibus tam pro nobis quam pro fratribus nostris Dei imploremus auxilium, ne quis de Jerusalem transferatur in Chanaan, ne sententia ejus deserta a voluntate illius ad aliam tendamus aquilam, et veniat super nos ira major, et putrescat universa plantatio, et fructus pariter cum radicibus arescat. Plantatio quippe Jerusalem non potest in alia terra ferre fructus, non facit palmites in finibus alienis, sed statim cum gleba sua siccatur si non perseveraverit in voluntate Dei, et in Ecclesia ejus, id est in factis, et sermonibus, et scientia veritatis Christi Jesu: cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XII.

De eo quod scriptum est ⁹⁶: « *Fili hominis, dic ad domum exasperantem: Nescitis quid ista significant.* »

1. Ea quæ jam supra memoravi de duabus aquilis magnis, et magnarum alarum, et magnorum unguium, necnon quæ prima et secunda aquila gesserunt, nunc quasi in prophetia scilicet figurata vult ex parte sermo divinus exponere, nobis ad intelligendum relinquens quæ ipse dimisit intacta. Ac primum quidem licet sæpe jam dixerim, tamen etiam nunc aliquid non novum inferre conabor quod nostræ animæ tribuat salutem, in eo quod dictum est ad prophetam ⁹⁷: *Dic ad domum amarificantem, sive exacerbantem.* Non enim addidit ad domum exacerbantem, sive exasperantem me. Et si volumus videre cujusmodi sit peccatum exasperatio, audiamus quam dulcia ei qui intelligit eloquia Dei sunt, dicenti ⁹⁸: *Quam dulcia gutturi meo eloquia tua.* Hæc naturaliter dulcia cum assumpserint credentes, aut bene vivunt, aut vere contrarium faciunt. Et si quidem juxta divinam regulam ingrediuntur, reservant eloquia Dei in eo dulcore quo nata sunt. Juxta mei autem animi motum puto quia conversationis bonitate et augeant eloquiorum Dei suavitatem miscentem dulcedinem vitæ dulcori sermonis. Sin vero quis peccet, et extra præcepta Dei perversus incedat, iste accipiens dulcissima eloquia Dei, per naturam amarissimi peccati (amarum quippe peccatum est quod dulcedinem sermonis exterminat), in amarum saporem omnem redigit suavitatem. Quod dicimus, plenius animadvertes, accipiens exemplum. Herba quæ absinthium nominatur, naturaliter amara est: hanc si secundum qualitatem et quantitatem mellis in mel injicias, amaritudine sua vincit ejus suavitatem, et cogit amarum esse quod dulce est. Hujus herbæ vim habet peccatum. Si plura peccavero, plus amaritudinis mitto in dulcedinem sermonum Dei. Si grande fuerit quod delinquo, totum dulcorem mellis verto in acerbum saporem. Et idcirco Deus, qui sermonem suum a peccatoribus conculcatum ulciscitur, unicuique pro

⁹⁵ Ezech. xvii, 7. ⁹⁶ Ezech. xvii, 12. ⁹⁷ ibid. ⁹⁸ Psal. cxviii, 103.

qualitate amarioris vitæ, et pro modo intentionis amaritudinem pœnarum suppliciorumque restituit. Et si quidem nos qui hæc dicimus, et semel credidimus Deo, peccaverimus, exasperare nitimur sermonem ejus : qui vero penitus a fide ejus recesserunt, neque ingressi sunt Ecclesiam, hi non faciunt amara eloquia Dei. Quomodo enim possunt suavitatem exasperare sermonum quibus nondum crediderunt? Ideoque nobis alia servantur tormenta qui videmur credere, et in ipsa credulitate peccamus, ab eorum supplicio qui ne initium quidem credulitatis habuerunt. Et ne solummodo putemus verbum nos exasperare Domini si peccemus, delictum nostrum usque ad ipsius Dei injuriam pervenit. Scriptum est enim ⁹⁹ quod qui peccat, per prævaricationem legis Deum inhonorat. Parum erat si dixisset, inhonorat angelum; nunc autem, per prævaricationem, inquit, legis Deum inhonorat. Quotiescunque prævaricamur legem Dei, toties inhonoramus Deum; et quanto majora delinquimus, tanto majoribus contumeliis afficimus Deum; quanto plura peccamus, tanto plus inhonoramus Patrem et Christum ejus, sicut scriptum est ¹ : *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiæ contumeliam fecerit?* Igitur quicumque peccat, exasperat, et contumeliam facit, et inhonorat tam Dei eloquia quæ suscepit, quam eum qui docuit.

2. *Dic nunc ad domum exasperantem : Nescitis quid sint ista* ², id est quæ in parabola dicta sunt aquilarum. *Dic : Cum venerit rex Babylonis ad Jerusalem, et acceperit regem ejus, et principes ejus* ³. Quantum ad historiam pertinet prophetantis, expositum est, quod Nabuchodonosor venerit in Jerosolymam, **399** et captivos duxerit Sedechiam regem Judææ, et principes qui erant cum eo, partemque populi Judæorum : necnon etiam illud addemus, quomodo plantaverit eos in terra Babylonis. Sed non stemus in littera, nec hæreamus in historia, magis autem tu qui in Scripturis Dei profectum habes, et nosti quia *ista omnia figuratiter contingebant illis, scripta sunt autem pro nobis, in quos fines sæculorum decurrerunt* ⁴. Instat ecce verus Nabuchodonosor quærens aliquos capere de nobis. Et primum quidem cupit, si fieri potest, de principibus Ecclesiæ captivos sibi ducere : verum quandiu Ezechias,

⁹⁹ Rom. 11, 23. ¹ Hebr. x, 29. ² Ezech. xvii, 12, xviii, 12, 13. ⁷ I Petr. 11, 9.

(28) *Si autem nos, etc.* Catenæ mss. : *Διὰ τὰς ἀμαρτίας κυριεύεται τις ὑπὸ τοῦ πονηροῦ, διδοὺς αὐτῷ τόπον μεταθῆναι ἐπ' αὐτόν. Καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ Παῦλος ἔειπε· Μὴ ὄστε τόπον τῷ διαβόλῳ. Propter peccata contingit, ut quis maligni dominationi subdatur, dans ei locum, ut ad ipsum transeat. Idque sciens Paulus dicebat : « Nolite locum dare diabolo. »*

(29) *Id est, confusionem, etc.* Catenæ mss. : *Βαβυλὼν ἐρμηνεύεται σύγχυσις. Βαβυλὼν ἐστὶν ἡ τῆς κακίας ἔξις. Συγχέεται γὰρ αὐτὴ οὐδὲν εἰρήνης ἔχουσα, οὐδὲ ἁμονίας. Babylon confusionem sonat.*

A Josias, aut certe quicumque justus rex regnat in populo, non potest iste Nabuchodonosor vinctos abducere aut principes, aut populum de Judæa. Si autem nos (28) qui videmur Ecclesiæ præesse, peccaverimus locum dantes diabolo adversum Pauli præceptum dicentis ⁵ : *Nolite locum dare diabolo*; quodammodo per delicta nostra quæ fecimus in Jerusalem, occasionem tribuimus Nabuchodonosor ut ingrediatur civitatem sanctam, et abducat quoscunque voluerit. Qui vero non peccat, excludit Nabuchodonosor, ut non possit in terram Dei ingredi. Ergo omnibus viribus excludamus Nabuchodonosor, ut ad beatum istius Ecclesiæ conventum non appropinquet. Excludamus autem eum assumptis clavam scientiæ; excludamus eum conversatione et factis bonis, ut non rapiat regem Jerusalem, et principes ejus, ut non abducat eos in Babylonem captivitatis suæ triumphum. Si vero aliquem ex nobis vincere potuerit sævus inimicus, ducit eum in Babylonem, non in locum amplum alicujus terræ, sed in Babylonem animæ, id est confusionem (29). Frequenter diximus Babylonem confusionem interpretari. Quicumque enim ab eo victus abducitur in confusionem mentis suæ, transfertur in Babylonem. Respiciamus ad quotidianam vitam. Si quando viderimus animam a peccatis, a vitiis, a tristitia, ab ira, a desideriiis, ab avaritia confundi, sciamus istam esse quam diabolus abducat in Babylonem. Si vero principali cordis tranquillitas, serenitas, pax fructum fecerit, sciamus quia Jerusalem versetur in ea; visio quippe pacis intrinsecus est.

3. *Et ducit eos ad se in Babylonem, et sumit de semine regni et disponit ad ipsum testamentum* ⁶. Omnes qui (30) sermonem Dei suscepimus, regium semen sumus : *Etenim genius electum vocamur, et regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis* ⁷. Si quis ergo ex nobis qui in ordine regalis seminis constituitur sumus, per peccatum suum captivus abducitur a diabolo, haud dubium est quin de regio genere sit abductus in Babylonem, et faciat testamentum cum Nabuchodonosor, quia jam testamentum Dei spreverit. Impossibile quippe est hominem sine testamento esse. Si habes (31) testamentum Dei in te, non potest testamentum tecum facere Nabuchodonosor. Porro si repulisti testamentum Dei per prævaricationem mandatorum

⁵ ibid. ⁴ I Cor. x, 11. ⁵ Ephes. iv, 27. ⁶ Ezech.

Est autem Babylon habitus malitiæ. Confunditur enim ille, dum nihil pacis aut concordie habet.

(30) *Omnes qui, etc.* Catenæ mss. : *Σπέρμα βασιλείας εἰσὶν οἱ παραθεξάμενοι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὅσος ὁ Δαυὶδ, καὶ οἱ τρεῖς παῖδες. Semen regium sunt, qui Dei verbum susceperunt, qualis fuit Daniel et tres pueri.*

(31) *Si habes, etc.* Catenæ mss. : *Ὁ ἔχων τὴν διαθήκην πρὸς τὸν Θεόν, οὐ δύναται διαθεῖναι διαθήκην πρὸς τὸν νοσητὸν Ναβουχοδονόσορ. Qui cum Deo testamentum habet, testamentum cum spiritali Nabuchodonosore disponere non potest.*

eius, suscepisti testamentum Nabuchodonosor. Scriptum est enim ^a: *Disponit ad eum testamentum suum, et inducit eum in maledictionem.* Deus in benedictione nobiscum testamentum facit; Nabuchodonosor vero testamentum suum in maledictione constituit. Non potest in benedictione esse qui pactum fecerit cum Nabuchodonosor. Sed dicit mihi aliquis qui in Scripturis divinis est eruditus: Invenio in lege Moysi maledictiones constitutas in peccatorem. Si ergo præcepto Dei maledictum constitutum est in peccatores, cur non et econtrario apud diabolum quædam benedictio sit, ut alii apud eum in benedictione fiant, alii in maledictione? Huic ergo acute et acerrime interroganti, sic conabor occurrere, et dicere quia et quædam sit benedictio a Nabuchodonosor, quam Deus procul abjiciat a nobis; et maledictio de qua nunc dicere debemus, quæ digne super peccatores venit. Quæ est igitur benedictio Nabuchodonosor? Quando aliquis in mundo isto locuples fuerit, et felicitate gesserit, et omnia ei prospero cursu fluxerint, in tantum ut illud quod scriptum est ei possit aptari ^b. *Bos ejus non faciet abortionem*; et si universam sæculi habuit prosperitatem, benedictio Nabuchodonosor super eum est. Maledictio vero in eo, quando aliquis recedit a Deo, et nihilominus in parte diaboli constitutus miseris suppliciisque torquetur. Vult igitur Deus, ut nunc Scriptura commemorat, testamentum Israeli maledictionem esse apud Nabuchodonosor. Et ideo quia voluit spernere testamentum Nabuchodonosor rex Jerusalem, et mittens angelos suos in Ægyptum testamentum cum Pharaone facere conatus est, ait sermo divinus ^c: *Non dirigetur, non salvabitur.* Quapropter oportet nos ferre patienter, cum a Deo tradimur ultioni. Tradidit quemdam de cœtu Ecclesiæ Apostolus diabolo in interitum carnis: et tradidit in carnis interitum, non ut perderet **400** traditum, sed ut spiritum traditi conservaret. Ex quo Scriptura ait ^d: *Tradere istiusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat in die judicii Domini Jesu.* Traditur autem tormentis peccator, ut recipiat in præsentem supplicia, et pro peccatis suis cruciatus, in futuro refrigerium consequatur, et dici possit de eo, recepit mala sua in vita sua. Si quis igitur, pœnis ex cruciatus juxta maledictum in quo Deus posuit peccatores, maluerit fugere supplicia, et mittere ad Ægyptum pro auxiliis comparandis ad Pharaonem a quo liberavit Deus populum suum, non dirigetur, non salvabitur. Si quis autem patienter maledictionem sustinuerit, et supplicia Nabuchodonosor, et tempus peccatorum suorum in cruciatus compleverit, quomodo ille qui secundum Epistolas Pauli ex cruciatus est, ut spiritus ejus salvus fieret in die judicii, iste finem optimum consequetur. Inducit ergo eum in maledictionem, et

duces terræ ejus accipiet, ut fiant in regnum infirmi. Infirmum efficitur regnum, quod de sancta terra in Babylonem transfertur. Nullus quippe fortis in Babylone, id est in confusione mentis suæ. Omnino non potest extolli homo qui confusus est, ut custodiat testamentum meum, ut statuat illud et discedat ab eo, ut mittat nuntios suos in Ægyptum. Iste qui a Nabuchodonosor propter peccata sua tormenta perpetitur, et mittit nuntios suos in Ægyptum, non ferens traditionem qua hosti concessus est a Deo, ut det ei equos et populum multum, id poscit quod in loco prohibitum est: non enim multiplicabis tibi equos ^e, ait Scriptura. *Si dirigetur, si salvabitur qui facit adversa, et prævaricans testamentum* ^f. Oportuerat eum qui traditus fuerat testamentum Nabuchodonosor sustinere supplicium: verum non sustinet, et idcirco dicitur de eo: *Non salvabitur.*

4. *Vivo ego, dicit Adonai Dominus, nisi in loco regis qui constituit eum, qui spernit maledictionem meam, et transgressus est testamentum meum* ^g. Est quidam qui inhonorat maledictionem Dei, et est alius qui honorat eam. Nec dubium est, quin in præsentem de isto queratur Deus, qui maledictionem suam inhonoraverit. Cum enim quis traditus fuerit suppliciis ut castigetur, et non sustinuerit quod præceptum est, inhonorat maledictionem Dei. Si vero sustinuerit cum omni mansuetudine, et benedictione, et gratiarum actione ad Deum, iste honorat maledictionem ejus; et cum honoraverit maledictionem, necesse est ut etiam benedictionem illius consequatur. *Et transgressus est testamentum meum, cum ipso in medio Babylonis morietur, et non in virtute magna, neque in turba multa faciet Pharao bellum* ^h. Non potest ei qui transgressus fuerit, et inhonoraverit maledictionem Dei, Pharao tribuere auxilium, verum in medio Babylonis pro sua prævaricatione morietur.

5. Deinde sequitur, et narrat quid peccatores passuri sunt, et post hæc prosperiora quæque commemorat, dicens ⁱ: *Accipiam ergo de electis cedri, et de vertice cordis avellam, et plantabo ipsum in monte excelso.* Post maledictiones quas supra memoravimus, repromissio beatitudinis et dulcissimæ pollicitationis in fine sermonis profertur; quia jam qui suppliciis indigebant, fuerant pro peccatis suis tormenta perpassi. Intra memetipsum vero considerans, et diligenter istius loci sensum pertractans, arbitror de apostolis prophetari. Isti quippe sunt de electis cedri, de summitate, de vertice, quos dedit Deus in virorem sæculi, radens corda eorum, et plantans eos in monte excelso Jesu Christo Domino nostro. *Et suspendam ipsum in monte alto Israel, et plantabo, et producat propaginem, et faciet fructum* ^j. Fecerunt isti propagines, attulerunt fructus. *Et erit in cedrum magnam* ^k. Consi-

^a Ezech. xvii, 13. ^b Job xxi, 10. ^c Ezech. xvii, 15. ^d I Cor. v, 5. ^e Deut. xvii, 16. ^f Ezech. xvii, 15. ^g ibid., 16. ^h ibid., 16, 17. ⁱ Ezech. xvii, 22. ^j ibid., 23. ^k ibid.

dera magnitudinem et sublimitatem Ecclesie Christi, ut intelligas juxta promissionem Dei factum esse quod dicitur ¹⁹ : *Et erit in cedrum magnam, et requiescet super eo omnis acies, et omne volatile sub umbra ejus requiescet.* Assume tibi penas sermonis Dei, et poteris repausare sub hac arbore quæ plantata est in monte excelso. *Et requiescet, et propagines ejus restituentur* ²⁰. Vide quomodo in bona parte prophetia finiatur. Sequitur enim ²¹ : *Et cognoscent omnia ligna campi, quod ego Dominus qui humili lignum altum.* Lignum altum populus Judæorum est, qui nunc humiliatus sceleris sui pœnas luit, quia in Deum nostrum Jesum Christum manus ausus est mittere. *Et exiit lignum humile* ²². Teras lignum humile, lignum dejectum, lignum terræ hærens; verum sublimavit te Deus. *Et arefacio lignum viride* ²³. Lignum viride circumcisionis est populus, qui quondam pullulans et florens fuit, verum nimia nunc siccitate contabuit; ubi quippe nunc vividus sermo apud eos? Ubi virtutum chorus? *Et revirescere facio lignum aridum* ²⁴. Tu fuisti lignum aridum, et fecit te revirescere Christi adventus. *Ego Dominus locutus sum et faciam* ²⁵. Quibus dictis ut et nos revirescamus, ut fructus valeamus afferre, ut genuinans lignum et non siccum efficiamur, ut nunquam ad radices nostras ponatur securis quæ in Evangelio prædicatur, attentius Jesum Christum Dominum nostrum cum Patre suo precemur: cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

401 HOMILIA XIII.

De eo quod dicitur ²⁶ : *« Fili hominis, leva planctum super regem Tyri, et pone faciem tuam contra Sidonem. »*

1. Præcipitur nobis ab episcopis discutere sermonem principis Tyri, ut laudes ejus culpasque dicamus: necnon jussum est, ut de Pharaone rege Ægypti aliqua retractemus. Plangitur itaque princeps Tyri, nec putandum est hunc hominem esse. In medio quippe cherubim nullus hominum est creatus, et in paradiso Dei, si simpliciter litteram sequimur, hominum nullus est enutritus. Et cum in paradiso deliciarum, sicuti diximus, nemo fuerit, nunc dicitur princeps Tyri in paradiso deliciarum natus atque enutritus. Quis est iste princeps Tyri? Veniamus ad Danielelem, et occasionem intelligentiæ reperientes, dicamus non esse principes corporeos de quibus nunc quæritur. Post Danielelem ab Apostolo petamus exemplum. Deinde rursus prophetarum testimonia vocemus. His omnibus etiam ille copulandus est locus, qui a Moysè in Deuteronomio non tacetur. Age, nunc replicemus exempla, incipientes a Daniele. Princeps, ait, videtur Michael. Ibi quoque rursus, princeps Israel; et in consequenti, Michael adjuvabat principem regni gentium. Ad hæc addat Apostolus ²⁷ : *Gloria autem et honor et pax*

A omni operanti bonum, Judæo primum et Græco. Et adjuvare principem Israelitarum, principem regni Græcorum, fortasse jam factum est. In adventu quippe Domini mei Jesu Christi, princeps Israel adjuvit principem regni Græcorum, ut gentes consequerentur salutem, et illi credendo salvarentur. Atque ita in hunc modum dicitur quidam princeps regni Persarum, sicut dictus est Michael princeps Israelitarum, et alius Græcorum. Non sunt ergo hi homines, nec secundum locorum vocabula in quibus imperant nominantur. Unde et Apostolus quasi non de hominibus disputans, ait ²⁸ : *Sapientiam enim loquimur inter perfectos, sapientiam autem non hujus sæculi, neque principum sæculi istius qui destruantur, sed loquimur Dei sapientiam in mysterio absconsam, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nullus principum sæculi istius cognovit. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.* Et quod istius sæculi principes crucifixerunt Salvatorem et Dominum, prophetia testis est, dicens ²⁹ : *Assiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus.* Unde et alibi in Psalmis scribitur ³⁰ : *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes; vos autem ut homines moriemini, et tanquam unus de principibus cadetis.* Et est ibi sermode nullo penitus principe corporali. Si igitur est quidam princeps regni Persarum, si est princeps Israelitarum Michael, consequenter et Tyri princeps est: et de his nunc principibus propheticus sermo loquitur. Quoniam autem et de Moysè testimonium polliciti sumus, ausculta quod sequitur ³¹ : *Quando dividebat Altissimus gentes, cum disseminavit filios Adam, statuit fines gentium secundum numerum angelorum Dei, sive, ut melius habet, secundum numerum filiorum Israel, et facta est pars Domini populus ejus Jacob.* Alii principi facta est pars Tyrus, alii Babylon, alii aliæ nationes: atque ita in hunc modum principes possederunt omnes fines gentium. Si quis autem putat legens in Scripturis quasi de hominibus dictum, intelligat altius spiritualis, et a nullo iudicatus. Dignoscuntur enim quædam de Nabuchodonosor rege Assyriorum, quæ non conveniunt personæ ejus. Dixit enim ³² : *In fortitudine faciam, et sapientia intellectus auferam fines gentium, et commovebo civitates inhabitatas, et orbem terrarum omnem comprehendam; et ascendam super sidera cæli, et nubes, et reliqua, et ero similis Altissimo* ³³. Hæc Nabuchodonosor. Sic et princeps Tyri et Pharaonem. Neque enim in tantum agitata est furis verus et corporeus Pharaonem, ut diceret: *Mea sunt flumina, et ego feci ea.* Hoc autem ante lectum est in prophetia quæ est adversus Pharaonem. Neque unquam principem illum, id est corporeum Pharaonem draconem nuncupasset, dicens ³⁴ : *Ecce ego super Pharaonem draconem qui sedet in medio fluminum Ægypti,*

¹⁹ Ezech. xvii, 25. ²⁰ ibid. ²¹ ibid., 24. ²² ibid. ²³ ibid. ²⁴ ibid. ²⁵ ibid. ²⁶ Ezech. xxxviii, 14, 21. ²⁷ Rom. ii, 10. ²⁸ I Cor. ii, 6, 7, 8. ²⁹ Psal. ii, 2. ³⁰ Psal. lxxxi, 6, 7. ³¹ Deut. xxxii, 8, 9. ³² Isa. x, 13. ³³ Isa. xiv, 14. ³⁴ Ezech. xxxix, 3.

qui dicit: *Mea sunt flumina, et ego feci ea*. Verum hoc in loco proprio reservetur, quod nunc idcirco assumpsimus ut per notionem Scripturarum manifestius fieret id quod videbatur occultum. Adversum hos principes est nobis pugna. Et beati apostoli qui missi fuerant ad prædicandum, quando ab his qui fines gentium possederant homines abducebant, patiebantur insidias. Verbi gratia dictum sit: ingressi sunt apostoli Tyrum, persecutus est eos princeps Tyri; ascenderunt Antiochiam, impugnavit eos princeps regni Syriæ, iste erat qui bellabat adversus eos, non omnes qui putabantur, ut Judas proditor. Quomodo enim ille non principaliter putandus est prodidisse Salvatorem, sic etiam apostolis omnibus qui persecutionem passi sunt, alius fuit princeps persecutionis. Scriptum est quippe de Juda ³⁵: *Et post buccellam introivit in illum Satanās*. Non est enim nobis pugna adversus carnem et sanguinem, licet videantur ex carne et sanguine qui nos persequuntur. Non eos oderimus, quin potius diligamus, licet inimici nobis velint permanere, misereamur eorum, dæmonium habent, patiuntur insaniam. Non tam hi sunt adversum nos, qui nos persequuntur, quam illi qui corda eorum **402** repleverunt. Verum Domini deprecemur auxilium, ut infirmos habeant conatus tanti adversarii contra humanam animam dimicantes, et dicamus ³⁶: *Nisi quia Dominus erat in nobis, in eo cum exurgerent homines in nos, forsitan vivos deglutissent nos*. Igitur est quidam princeps Tyri, et prophetia non de Hiram nos docet, hoc quippe nomen in tertio Regnorum libro scriptum est, non de alio principe Tyri, neque de quoquam homine, non nos humana docent eloquia, sed divina, et quædam ineffabilia, et sacrata sub personis hominum. Pharao homo est: aliud quiddam erudior intelligere Pharaonem. Et Nabal Carmeli homo est, et Hiram homo, sed aliud sub eorum doceor effligie. Quis est tantus et talis qui a corporalibus conscendat, qui a visibilibus invisibilia contempletur, et possit unumquodque horum secundum Dei intelligere voluntatem?

2. Quis est ergo princeps iste discamus, ut cognoscentes lamentationem, etiam quod nunc super ea dicitur, evitemus. Plangitur princeps Tyri. Quam bonus Deus, qui etiam eos qui se negaverunt, deflet! Et hoc venit etiam ex amoris affectu. Nemo quippe plangit quem odit; et qui plangitur, plangitur quidem ut mortuus, verum quasi adhuc quærat, quasi vivis desiderio sit, diligitur. Et Jerusalem quando plangitur scriptum est ³⁷: *Et factum est postquam captus est Israel, et desolata est Jerusalem, sedit Jeremias flens et lamentans lamentationem istam super Jerusalem, et ait: Quomodo sedet sola civitas quæ abundat populis: facta est ut vidua quæ multiplicata erat in nationibus: princeps in regionibus facta est in tributum*. Plangitur et Nabuchodonosor. Ubi sunt hæreses? ubi sunt qui aiunt istos

A in perditionem creatos esse? Criminantur Creatorem, ut se criminibus absolvant. *Accipe lamentationem istam super regem Babylonis, et dices, quomodo cessavit qui repebat? quomodo quievit qui exiebat* ³⁸? In regem Babylonis ista dicuntur ³⁹: *Quomodo cecidit Lucifer de cælo, qui mane oriebatur, contritus est in terram? Et ille de cælo cecidit, et iste signaculum similitudinis, corona decoris, in paradiso deliciarum nutritus. Ecce omnes de cælo cecidisse, non descendisse referuntur; Dominus vero meus de cælo descendit, et qui descendit ipse est filius hominis. At non sicut Satanās. Non enim descendit de cælo, neque ei mali quidquam acciderat, si descendisset. Audi Jesum dicentem ⁴⁰: Videbam Satanam quasi fulgur de cælo cadentem, non descendentem*. Verum non solus Salvator e cælo descendit: quotidie multitudo descendit, et ascendit super Filium hominis. *Videbitis enim cælum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis* ⁴¹. Et tu exspecta ascensionem tuam. Tantum a ruina consurge, et audi: exsurge, Jerusalem, a ruina tua, spera quia sis ascensurus in cælum, et cave ne tibi quoque dicatur ⁴²: *Nunquid qui cadit non resurget? aut aversus non convertetur? Væ qui convertuntur conversione pessima, dicit Dominus. Et iste itaque de his unus est qui ruerunt, et plangitur ab homine princeps, cum princeps hominem flere debuerit. Homo est Ezechiel, et filius hominis; qui vero plangitur, Nabuchodonosor est rex Babylonis. Accipe et tu lamentationem tuam super regem Babylonis, et dices ⁴³: Quomodo quievit qui repebat, et reliqua. Considera in quantum spem vocatus sis, o homo, qui carne circumdatus dicitur ⁴⁴: *Quasi lac me emulsisti, coagulasti autem me ad similitudinem casei, cute et carnibus me vestisti, ossibus et nervis me contexisti*. Tu ergo qui de conditione tua dolebas, ecce plangis, et ille qui carne non est circumdatus, a te plangitur; vocatus es enim in eam spem de qua ille cecidit. Peccato Israel salus gentibus subintravit. Audebo aliquid sacratius dicere: in locum angelorum qui ruerunt, tu ascensurus es, et mysterium quod aliquando illis creditum est, tibi credendum erit, de quo dicitur ⁴⁵: *Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur? Tu vero lux factus es mundi, tu pro illo factus es Lucifer: unus de stellis erat Lucifer qui de cælo ruit, et tu, si tamen de semine es Abraham, inter stellas cæli computaberis. Eduxit enim Abraham foras, et dixit ei Deus ⁴⁶: Respice, sic erit semen tuum. Hoc autem tunc erit, quando stellæ cadent ut folia de cælo, et erit alia gloria solis, et alia gloria lunæ, alia gloria stellarum. Stella enim ab stella differt in claritate, sic et resurrectio mortuorum* ⁴⁷. Verum noli gloriari adversum istiusmodi ramos, qui in infidelitate ceciderunt, et fracti sunt: tu quia in fide stas, tunc et ascendes. Et per hoc quod plangis principem Tyri, et ea cum lamenta-*

³⁵ Joan. xiii, 27. ³⁶ Psal. cxxiii, 1, 2. ³⁷ Thren. i, 1. ³⁸ Isa. xiv, 4. ³⁹ ibid., 12. ⁴⁰ Luc. x, 49. ⁴¹ Joan. i, 51. ⁴² Jerem. viii, 4. ⁴³ Isa. xiv, 4. ⁴⁴ Job x, 40, 11. ⁴⁵ Isa. xiv, 12. ⁴⁶ Gen. xv, 5. ⁴⁷ I Cor. xv, 41, 42.

tione deploras quæ superius interposuimus, edocere ne forte in his bonis repertus quæ princeps Tyri habuit, etiam tu incipias ruere, si paululum fueris gloriatus, et non custodieris omni custodia cor tuum. Vide quippe quid dicat ad principem Tyri. *Tu signaculum similitudinis*⁴⁹. Volo nosse quid fuerit, ut signaculum similitudinis nuncupatus sit. Cum profeceris, accepisti signaculum; quoniam Deus vere hujus Pater quem signavit et misit, et ideo semper credentes signantur a Domino. Jam autem et commune proverbium venit, ut dicamus: ille et ille non accepit signaculum, et ille signaculum habet. Quis habet signaculum? ille quem signavit Deus. Audebo aliquid dicere, quia signaculo isto ille signatus est, qui baptizat in Spiritu sancto et igne, ille qui largitur imaginem cœlestis, qui format te ad superiora, ut ultra non portes imaginem terrestres. Cave, homo, ne sæculum **403** istud egrediens, signaculo diaboli sis impressus. Habet quippe ille signaculum. *Sicuti portavimus imaginem terrestres*⁵⁰, unde, vel quando, vel qui significavit, hoc signo portaverimus imaginem terrestres. Circuit diabolus et lustrat omnia, volens et ipse signare subjectos sibi. Signat autem singulorum corda considerans, et imprimit in eis figuram terreni per peccata, per vitia, ut portent imaginem terrestres. Audi Jesum quid respondeat, quando imaginem et inscriptionem Cæsaris postulatur: *Qui habet aures audiendi, audiat*⁵¹. Nam quia non habebat eam imaginem quam petebatur, neque ipse, neque discipulus suos, docet ubi valeat reperiri imago quæ quæritur: *Vade, inquit*⁵², *ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit, tolle, et aperies os ejus; et cum inveneris staterem, tolle illum, et dabis pro me et te*. Neque ego habeo hanc imaginem et superscriptionem, neque tu; si tamen vere discipulus meus es, si portæ inferorum non prævalent adversum te. Ergo Jesus aliter dat pro se imaginem de mari illam accipiens, quæ in pisce fuerat inclusa, similis his piscibus de quibus hodie lectum est, qui adherent in squamis draconis qui sedet super flumina Ægypti. Vere quippe istiusmodi pisces ibi adherent. Quanti et hodie pisces sunt quorum rex est iste qui in aquis multis regnat? Scriptum est quippe de invisibili dracone, quia ipse rex sit omnium qui sunt in aquis; verum tu non es in aquis, sed in ea terra quæ tibi repromittitur. Et hæc dicta sunt, ut diligentius ventilaremus quod sit signaculum similitudinis. Quam beatus fuit in illo tempore quo signaculum similitudinis erat. Tibi adhuc deest ut similitudo signaculi flas, et procul es ab ejusmodi munere. Dixit quidem Deus⁵³: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; attamen necdum consecutus es similitudinem; fecit quippe Deus hominem, ad imaginem Dei fecit.

Ubi Dei est similitudo? *Cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*⁵⁴. Ego sic accipio et hoc quod dicitur a Propheta⁵⁵: *Deus, quis similis tibi?* quasi illud⁵⁶: *Quis putas fidelis et sapiens dispensator?* sicut et hoc: *Cum enim apparuerit, similes ei erimus*. Quis est qui assimiletur ei? Pauci admodum sunt qui receperunt similitudinem ut apostoli. *Facianus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Iste ergo qui nunc plangitur, signaculum erat, et plenus sapientia, quem et tu planges, si factus fueris Ezechiel. Nescio autem si et tu sapientia plenus fueris: interim iste qui plangitur, plenus erat sapientia, et erat decoris corona. Considera qualis fuerit, qui fuit corona decoris. Non simpliciter decor, nec gloria erat in eo, sed corona gloriæ. Hunc autem decorem noli extra te quærere, sed circa animæ regionem, ubi cogitatorium, ubi intellectuale consistit, ubi vera est pulchritudo. Quod si volueris ibi quærere decorem ubi caro est, et sanguis, humor, et venæ, ubi materia corporalis, non poteris invenire. Si quidem verus decor in Salvatore est, et ita ab illo juxta largitionem et misericordiam ejus in cunctorum divisus est animas. *Accingere gladium tuum circa femur tuum, potentissime, specie tua, et decore tuo, et pulchritudine tua*⁵⁷. Est igitur aliquis decor in principali cordis nostri, et in anima. Quia autem istiusmodi decor etiam ad animam pertingat humanam, Prophetes te doceat, dicens⁵⁸: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populi, et domus patris tui, quia concupivit rex decorem tuum*, id est sponsus. Quis ita habet puichram animam, quis tantum possidet decorem, quis ita est extraneus ab omni sœditate, ut possit ei dici: *Concupivit rex decorem tuum?* Et tu quidem adhuc istum quæris decorem, et niteris ad placendum; iste vero a decore quem habuit, in turpitudinem concidit. Et quomodo in corporibus sæpe videmus accidere, ut mulier speciosa et pulchra facie ab ægrotatione decorem suum perdat, et per senectutem splendorem vultus amittit: eodem modo et quæ pulchra erat, per infirmitatem amittit decorem, et per senectutem deformis efficitur. Cum enim susceperit veterem hominem cum actibus suis, senectute ejus pristinum perdit decorem. Venit Jesus ut transferat nos a vetere homine, et senectutis insignibus: ruga quippe senectutis indicium est, ut ait Apostolus⁵⁹: *Ut exhibeat sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid istiusmodi, verum ut sit sancta et immaculata*. Licet igitur a senectute et ruga ad juventutem transcendere: et hoc est in hac parte mirabile, quod corpus ad adolescentiam pergit ad senium; anima vero si venerit ad perfectum, a senecta in adolescentiam transmittitur. Idcirco etiamsi exterior homo noster corrumpitur, sed in-

⁴⁹ Ezech. xxviii, 12. ⁵⁰ I Cor. xv, 49. ⁵¹ Matth. xi, 15; Marc. iv, 9; Luc. viii, 8. ⁵² Matth. xvii, 26. ⁵³ Gen. i, 26. ⁵⁴ I Joan. iii, 2. ⁵⁵ Psal. lxx, 19. ⁵⁶ Luc. xii, 42. ⁵⁷ Psal. xliv, 4, 5. ⁵⁸ ibid. 11, 12. ⁵⁹ Ephes. v, 27.

terior renovatur de die in diem ⁶⁰. Oportuit te nosse A
 decorem quem rex concupiscit, oportuit te scire
 eum qui aliquando fuit decoris corona: et tu cum
 fueris consecutus hanc gloriam, cave ne corruas,
 si quidem et iste qui corrui, signaculum erat simi-
 litudinis, plenus sapientia, et decoris corona. In
 deliciis paradisi Dei tui inquinatus es ⁶¹. Non ait
 simpliciter paradiso, sed in paradiso deliciarum.
 Quæro utrum sint quædam paradisi differentia, et
 cum quis in paradiso Dei fuerit, tamen non sit
 in paradiso deliciarum, sicut latro ille prima hora
 cum Jesu ingressus est paradysum. Si a te rogem,
 putasne in paradysum introgressus est, annon, non
 dubium quin eum respondeas introgressum. Deinde
 si rursus a **404** te quæram, quid ergo introgres-
 sus paradysum, statimne deliciarum loco exceptus
 est? dicas forsitan, quia prima hora ingressus sit
 paradysum, in paradiso deliciarum Dei factus non
 est. Sin autem jam videris eum accipientem de ligo
 vitæ, et de cunctis arboribus quas non interdixit
 Deus, ita ut de omni ligno paradisi vescentem;
 si aspexeris eum, et illius ligni, et omnium quæ
 nunc prohibita non sint, cibum edere; et a te rogem,
 putasne iste non solum in paradiso factus est,
 verum etiam in paradiso deliciarum Dei: quid mihi
 aliud responsurus es, nisi eum in paradisi deliciis
 constitutum? Ad hanc beatitudinem tu festinas,
 qui videris plangere. Iste vero qui plangitur,
 fuit quondam in deliciis Dei.

3. *Omnem lapidem bonum indutus est, sardinum C
 et carbunculum, sapphirum et beryllum, et hyacinthum,
 et jaspim* ⁶¹, et reliquos duodecim lapides. Difficilis
 est, et ultra vires nostras naturamque hujus loci se
 expositio sustollit. Quis enim potest naturam uniuscujusque
 lapidis exponere, et describere, sive colorem, sive vim
 ejus, ut valeat reperire quare lapides isti assumpti
 sint? Attamen licet non simus tales, qui cuncta intelligere
 possimus, pauca videamus, quomodo duodecim istis
 lapidibus indutus fuerit. Si cui divinæ litteræ curæ
 sunt: ad quam rem sæpe exhortamur adolescentes,
 sed ut video, nihil proficimus, tantummodo tempora
 consumentes: non enim potuimus aliquos eorum ad
 id perducere, ut sacris voluminibus insisterent: et
 duodecim illos lapides, et cætera requirat in
 Scripturis, inveniet et in Apocalypsi eodem modo
 atque ordine nuncupatos ⁶². Qui ibi primus, et hic
 primus est positus, qui secundus secundus, qui tertius
 tertius, qui quartus quartus, atque ita usque ad
 duodecimum lapidem ordo servatus est. Cur ergo et
 super quo lapides isti in Apocalypsi nuncupati sunt?
 Utiq; super portas Jerusalem celestis. Ibiq; dicitur
 quia prima porta topazium sit, secunda smaragdus,
 tertia carbunculus, quarta sapphirus: atque ita in
 hunc modum in singulas portas singuli lapides dis-

tribuantur. Si intellexeris portas Jerusalem, et
 portas filia Sion, ubi et oportet te canere Deo:
Cantabo quippe, ait ⁶³, *omnes laudes tuas in portis
 filia Sion*; si animadverteris quomodo indutus sit
 aliquis duodecim lapidibus, et ingressus Jerusalem,
 et per alias portas ingressus, conspicias virgines
 duodecim. In libro *Pastoris*, in quo angelus pœnitentiam
 docet, duodecim virgines habent nomina sua, fides,
 continentia, etc. Potestis quippe legere si vultis.
 Deinde quando turris ædificatur, cum assumpseris
 fortitudines virginum, pariter accipies et id quod de
 portis dicitur: ornamentum quippe tibi est unaquæque
 virtus: atque ita in hunc modum superædificant
 fundamento Christi, non solum aurum et argentum,
 verum et lapides pretiosos. Prohibitum est autem
 ædificare ligna, fenum et stipulam. Intus est igitur
 iste lapis duodecimus.

4. Et nobis adhuc imperatum est ut dicamus de
 Tyro, et Sidone, et Pharaone. Angustia temporis
 neque superiora quæ cœpimus implere permisit, et
 hæc quæ volumus enarrare quasi commenti more
 perstringenda sunt breviter. Comminatio est in
 Sidonem, quæ interpretatur *venatores*. *Anima
 nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium* ⁶⁴.
 Si Hebraice legis, habes de laqueo Sidoniorum.
 Igitur Sidonii venatores sunt, et comminatio quæ
 fit in eos, propter te fit, quoniam volunt te capere,
 et diligenter observant quomodo auditores Scripturarum
 de Ecclesia avellant, quomodo de finibus Judææ
 ad finem Sidonis transferant; verum tu omni
 custodia serva cor tuum, et discere quia comminatio
 in venatores tui causa sit. De Pharaone vero jam
 aliqua sermo memoravit, affirmans eum draconem
 sedentem in medio fluminum, atque dicentem ⁶⁵:
Mea sunt flumina, et ego feci illa. Novi ego
 differentias fluminum, et scio flumina in quibus
 draco sedeat, super quæ flumina hi qui de Israel
 capti fuerant, sedentes cum cæcis Sion canere non
 possent, flebant, secundum id quod in Psalmis
 scriptum est ⁶⁶: *Super flumina Babylonis illic
 sedimus et flevimus*. Et scio aliud flumen,
 cujus impetus lætificat civitatem Dei, juxta
 Psalmistæ vocem dicentis ⁶⁷: *Fluminis
 impetus lætificat civitatem Dei*. D
 Vis audire quis est iste fluvius cujus impetus
 lætificat civitatem Dei? Jesus Christus Dominus
 noster est fluvius cujus impetus lætificat civitatem
 Dei. Iste est qui ait per Isaiam ⁶⁸: *Ecce ego
 declino in vos quasi fluvius pacis*. Scio ego quosdam
 esse fluvios repromissos, qui ex hoc fluvio manant.
 Omnis enim qui biberit ex aqua ista, sitiet rursus:
 qui autem biberit ex aqua quam ego dederò, ait
 Jesus, non sitiet in æternum, sed erit fluvius in eo
 fons aquæ salientis in vitam æternam ⁶⁹; et: *Flumina
 de ventre ejus egredientur* ⁷⁰. Habes igitur
 fluvios sanctos a quibus procul est draco. Quomodo enim

⁶⁰ II Cor. iv, 16. ⁶¹ Ezech. xxviii, 13. ⁶² Ezech. xxviii, 13. ⁶³ Apoc. xxi. ⁶⁴ Psal. ix, 15. ⁶⁵ Psal. cxxiii, 7. ⁶⁶ Ezech. xxix, 3. ⁶⁷ Psal. cxxxvi, 1. ⁶⁸ Psal. xlv, 5. ⁶⁹ Isa. lxxvi, 12. ⁷⁰ Joan. iv, 13, 14, 70 Joan. vii, 38.

*tria sunt impossibilia mihi ad intelligendum, via serpentis supra petram*⁷¹, petra autem erat Christus, et non est via serpentis ubi est Jesus; sic non possum in his fluminibus draconis invenire vestigia. Est autem quidam fluvius quem draco fecit: dicit quippe draco, et comminatur Deus tam draconi, quam fluvii in quibus est draco: *Mea sunt flumina, et ego feci illa*⁷². Audi hæreticum cum omni versutia et ingenio prædicantem necdum venisse Jesum Christum. Ista sunt flumina in quibus versatur draco, et ipse fecit ea, et dicit draco: *Mea sunt* **405** *flumina, et ego feci illa*. Idcirco diligenter attende cum aquam biberis, ne forte de illo fluvio bibas in quo sedit draco; sed bibe ex aqua viva et de eo fluvio in quo est sermo Dei, in quo Dominus noster Jesus Christus: cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIV.

*De eo quod dicitur*⁷³: « Porta hæc clausa erit, non aperietur, et nemo per eam transibit, quia Dominus Deus transibit per eam. »

1. *Et ait Dominus ad eum: Porta hæc clausa erit, non aperietur, et nemo per eam transibit, quia Dominus Deus Israel transibit per eam, et egredietur, et erit clausa.* Portas plures (32) templi describit specialiter Ezechiel filius hominis, et quod de singulis descriperit portis, nunc rursus exponit his qui habent aures ad audiendum, de porta sanctorum exteriori quæ respicit contra orientem, et clausa sit semper. *Et ait Dominus ad eum: Porta hæc clausa erit, non aperietur, et nemo per eam transibit, quia* **C** *Dominus Deus Israel ingreditur per eam, et egredietur, et erit clausa.* Et aliam causam (33) addit cur clausa sit porta, non solum quia Dominus Deus transibit per eam, sed quia et dux seledit in ea, ut comedat panem coram Domino, secundum viam Eloam, quod interpretatur vestibulum portæ. *Et in-*

*gredietur secundum viam ejus, et egredietur*⁷⁴. Dominus Deus universitatis conditor per aliquam portam, quæ ex sensibili materia est, atque elausa semper, ingreditur et egreditur, et ejus causa qui cælum terramque fundavit, ingrediens et egrediens nusquam porta reserabitur.

2. Verum alia ratio est portæ exterioris, et secundum viam sanctorum. Quæ est ergo illa ratio ut clausa permaneat? Supradictus dux ibi sedet, ut nemo eum videat edentem panem in conspectu Domini. Qui hæc observate legit nonne quodammodo Scripturam audit loquentem⁷⁵: *Surge qui dormis? Nonne stimuletur ut exurgat a mortuis, et ea quæ clausa sunt quærat? Ego audenter dicam secretiora quæque clausa esse, et manifestiora reserata, et non esse clausa.* Aperientes ea quæ clausa sunt, hæc nos dicimus, sed Evangelia testantur⁷⁶: *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, et vobis legis doctoribus vobis, quia tulistis clavem scientiæ, et ipsi non intrastis, et ingredienti prohibuistis.* Est igitur quædam clavis (34) scientiæ ad ea quæ sunt clausa, reseranda; et sunt plurimi neque ipsi ingredienti, neque eos permittentes qui ingredi volunt. Et in alio loco sensus Scripturarum liber dicitur esse signatus. *Et erunt sermones libri istius quasi sermones libri signati: quem si dederint homines litteras nescienti, dicentes ei: Lege; et dicet: Nescio litteras; et dabunt eum homini scienti litteras, dicentes ei: Lege; et dicet: Non possum legere, signatus est enim*⁷⁷. Manifestius autem voluntatem hujus exempli, Apocalypsis Joannis continet, memorans⁷⁸: *Circuivit angelus dicens, quis dignus aperire signacula, et solveere ea, et legere quæ scripta sunt? Et nemo inventus est in cælo, neque in terra, neque sub terra, qui possit aperire signacula, et legere quæ scripta erant in libro. Sed ego stebam, et venit quidam ad me, et dixit mihi: Noli flere. Ecce vicit leo de tribu Juda, ra-*

⁷¹ Prov. xxx, 18. ⁷² Ezech. xxix, 3. ⁷³ Ezech. xlii, 2. ⁷⁴ ibid. 3. ⁷⁵ Ephes. v, 14. ⁷⁶ Luc. xi, 52. ⁷⁷ Isa. xxix, 12. ⁷⁸ Apoc. v, 2, 3, 4, 5.

(32) *Portas plures, etc.* Catenæ mss.: Πολλὰς πόλεις διαγράφει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου Ἰεζεκιήλ, καὶ περὶ ἑκάστης διηγήσατό τι· νῦν δὲ διηγείται τοῖς ἔχουσιν ἄρα περὶ τῆς πόλεως τῶν ἁγίων τῆς ἐξωτερῆς τῆς κατὰ ἀνατολὰς· περὶ ἧς γέγραπται, ὅτι ἡ πόλις αὕτη κεκλεισμένη ἔσται, καὶ τὰ ἐξῆς. *Nullas portas describit filius hominis Ezechiel, et de singulis quidpiam enarravit; nunc autem iis qui aures habent disserit de porta sanctorum exteriori ad orientem sita, de qua scriptum est: « Porta hæc clausa erit, » et quæ sequuntur.*

(33) *Et aliam causam, etc.* Catenæ mss.: Οὐ μόνον ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ διέρχεται διὰ τῆς πόλεως, κέκλεισται, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ ἡγούμενος ἐπιθάβηται ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει, τοῦ φαγεῖν ἄρτον ἐναντίον Κυρίου κατὰ τὴν ἰδὸν Ἀλάμ, ὅπερ ἐρμηνεύεται πρόθυρον πόλεως. *Non solum quia Dominus Deus Israel transit per eam, clausa est, sed etiam quia dux sedet in ea, ut comedat panem coram Domino juxta viam Eloam, quod interpretatur vestibulum portæ.*

(34) *Est igitur quædam clavis, etc.* Catenæ mss.: Εἰ ἡ γνώσις κλειδὸς ἔχει, ὡς ὁ Κύριος λέγει τοῖς νομικοῖς, « ἄρα πόλις ἐστὶ τοῖς μὲν ἀνθρώποις κεκλεισμένη· τὰ γὰρ ἔνδον τῆς πόλεως ἐστὶν ὁ ὁσθαλαμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ

*μετ' ὄλγα· Ἐμοὶ δὲ τῆς πόλεως ταύτης ἔχει νοῦν καὶ τὸ γεγραμμένον ἐν Ἠσαΐα βιβλίον ἐσφραγισμένον. Τὸ αὐτὸ βιβλίον λευκοτέρως εὐρήσεις καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει Ἰωάννου· καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα· καὶ πῶς ἠνοίξεν ὁ ἐκ φυλῆς Ἰούδα τοῦτο καὶ μόνος. Μέχρις οὐ γὰρ ἦλθεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἐκέκλειστο ὁ νόμος, ὁ λόγος ὁ προφητικὸς· καὶ κάλυμμα ἦν ἐπὶ τοῖς, ὁ λίθος τῆς πωρώσεως, ὃν ἀπέβλεπεν ὁ Ἰακώβ ἐκ τοῦ φρεατοῦ. Ἐν πολλοῖς γὰρ τόποις τὸν νοῦν περὶ τῆς πόλεως ταύτης ἡ Γραφὴ ἠνέξατο. Si scientiā clavem habet, quemadmodum ait Dominus legisperitis (Luc. xi, 52), ergo porta est quæ hominibus clausa s'it. Quæ enim intra portam sunt, ea sunt quæ e oculo non vidi, nec auris audivi (I Cor. ii, 9). » et quæ sequuntur. Et mox: *Mihi vero etiam hujus portæ sensum habere videtur is qui in Isaia scriptus est liber signatus. Eum dem hunc librum clarius etiam invenies in Joannis Apocalypsi, et quæ de illo scripta sunt; et quomodo solus illum aperuit qui est e tribu Juda. Donec enim venisset Dominus noster Jesus Christus, clausa erat lex et sermo propheticus; eratque velamen eis impositum, lapis excæcationis, quem abstulit Jacob e puteo. Nullis enim in locis hujus portæ sensum Scriptura subinnuit.**

dixit et genus David, aperire librum, et solvere signacula ejus. Et aperuit qui erat de tribu Juda, et manifestavit quæ erant scripta. Quoad non venit Deus meus, clausa erat lex, clausus sermo propheticus, velata lectio Veteris Testamenti, et usque ad hanc diem quando legitur Moyses, velamentum in corde Judæorum est positum ⁷⁹. Sunt autem quidam qui amant velamentum, et oderunt eos qui de velamine interpretantur: sed nos convertamur ad Dominum, ut ablato velamine dicamus ⁸⁰: *Nos autem omnes revelata facie gloriam Dei speculantes, in eadem imaginem transformamur a gloria in gloriam. Verum est quædam porta, et una, et clausa per quam nemo transit. Sunt quippe quædam universæ creaturæ incognita, et uni tantummodo nota. Neque enim quidquid novit Filius, hoc mundo aperuit. Non capit creatura quod capit Deus: et ut ad majora veniam, non capiunt signa æqualiter* **406** *cognitionem. Plus erat in Paulo quam in Timotheo, cum esset vas electionis. Et vere magnum in domo vas Timotheus, rursus capit quæ ego capere non possum. Et est forsitan aliquis qui etiam me minus capiat: sunt quædam quæ solus Christus capit, et idcirco clausa est janua templi Dei. Quæ est enim ista, obsecro? Exterior quæ extra mundanas res, et incorporeas, et, ut ita dicam, immateriales aperit. Neque enim frustra positum est, exteriorem januam semper esse clausam. Quæ est ista janua exterior? Sanctorum. Quare clausa? Quia Dominus Deus Israel solus ingreditur, et egreditur per eam. Quare* **C** *ingreditur? Ut cognoscatur. A quo? A duce. Quis ad clausam portam dux iste? Salvator est, qui panem comedit, qui portam cum patre claudit, qui spiritali pascitur cibo, meus cibus est, dicens* ⁸¹, *ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam*

A opus ejus. Clausa est itaque janua, ut nemo videat magnum sacerdotem panem in Sanctis sanctorum comedentem.

3. Ad hæc autem probanda quæ dicimus, qui Leviticum legit ⁸², ablato ex corde suo velamine, poterit agnoscere mysterium sacerdotum. Ibi quippe de sacrificiis et cibi quos soli sacerdotes comedunt, refertur. Sunt quidam cibi sacerdotales, quos non comedit sacerdos in domo sua, non cum filiis, licet sacerdotales sint, non cum uxore, licet legitime ei nupserit, sed in loco sancto comedit eos, et comedit ibi escam in Sancta sanctorum. Quomodo sacerdos non comedit escam in domo sua, aut in alio quoquam loco, sed in Sanctis sanctorum; sic Salvator meus solus comedit panem, nullo valente comedere cum eo. Est autem quidam locus, in quo comedens, et me secum attrahit ad vescendum. *Ecce enim, inquit* ⁸³, *ad ostium sto, et pulso; si quis mihi aperuerit, ingrediar ad eum, et cænabo cum eo, et ipse mecum. Ex quo apparet, et alium posse cænare cum eo. Porro quædam esca est, qua solus tantummodo vescitur. Excellens quippe ab universa conditione natura ejus, et ab omnibus segregata, facit eum quotidianum panem de Patris natura comedere. Unusquisque nostrum petit panem quotidianum, et petens quotidianum panem, non eundem, nec ejusdem mensuræ eum accipit, verum semper in orationibus puris, et munda conscientia, in factis justitiæ, quotidianum comedimus panem. Si quis vero minus purus est, alio modo quotidianum comedit panem. Dominus autem, qui omnium iudex est, det nobis panem viventem, ut cibati eo, et corroborati possimus in cælum iter facere, glorificantes Deum omnipotentem, per Christum Jesum: cui est gloria et imperium in sæcula seculorum. Amen.*

ΕΚ ΤΩΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΕΚΛΟΓΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΖΕΚΙΗΛ.

EX ORIGENE SELECTA IN EZECHIELEM.

CAP. I.

Et factum est in tricesimo anno, in quarto mense, quinta mensis; et ego eram in medio captivitatis super fluvium Chobar, et aperti sunt cæli ⁸⁴. Ezechiel in multis Christi typum gerit, ejusque rei considerationem ab ipso prophetiæ exordio auspicaberis. *Factum est in tricesimo anno, in quarto mense, quinta mensis; et ego eram in medio captivitatis su-*

ΚΕΦ. Α'.

Και ἐγένετο ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει, ἐν τῷ τετάρτῳ μηνί, πέμπτῃ τοῦ μηνός, καὶ ἐγὼ ἤμην ἐν μέσῳ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Χοβάρ· καὶ ἠνολήθησαν οἱ οὐρανοί. Ὁ Ἰεζεκιήλ τύπον φέρει τοῦ Χριστοῦ κατὰ πολλὰ, καὶ ἀρετὴ θεωρεῖν τοῦτο ἐν τοῖς προοιμίοις τῆς προφητείας. Ἐγένετο ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει, τετάρτῳ μηνί,

⁷⁹ II Cor. III, 15. ⁸⁰ ibid. 18. ⁸¹ Joan. IV, 34. ⁸² Levit. VII. ⁸³ Apoc. III, 20. ⁸⁴ Ezech. I, 1.

πέμπτη τοῦ μηνός, κἀγὼ, φησίν, ἤμην ἐν μέσῳ αἰχμαλωσίας ἐπὶ ποταμοῦ Χοβάρ· καὶ ἠνοίχθησαν οἱ οὐρανοί. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ γέγραπται, *ὅτε ἦν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ταύτῃ ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου, ὅτε Ἰησοῦς ἦν ἀρχόμενος ὡσεὶ ἑτῶν τριάκοντα, καὶ ὅτε ἠνοίχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοί.* Τὰ δὲ τριάκοντα ἔτη τὰ ἐν τῇ προφητείᾳ κατὰ τὸ αἰσθητὸν ἔστιν ὁ χρόνος τῆς ζωῆς τοῦ προφήτου· τῆς δὲ αἰχμαλωσίας ἀφ' οὗ κατῆλθον πέμπτον ἔτος. Ἀλλὰ μὲν κατὰ τὴν προσηγορίαν καὶ σύμβολον ἔχει τοῦ Χριστοῦ Ἰεζεκιήλ, δὲ ἐρμηνεύεται κράτος Θεοῦ. Καὶ τὸ, *ὡς ἀνθρώπου, εἰς ἀναγωγὴν τοῦ χρηματισαντος υἱοῦ ἀνθρώπου.*

Ἐγὼ ἤμην ἐν μέσῳ τῆς αἰχμαλωσίας. Ὁ μὲν νοῦς ἔστιν ὃν ἔχει τὸ ρητόν· αὐτὸ δὲ ψιλῶς οὐ οἶον· εἰ φησίν· Ἐγὼ, ὁ μὴδὲν αἰχμαλωσίας ἔχων, ἐν μέσῳ αἰχμαλωσίας ἤμην δι' οἰκονομίαν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστός οὐκ αἰχμαλωτισθεὶς ἦν ἐν τῷ τόπῳ τῶν αἰχμαλώτων, ἀλλὰ λυτρώσεως αὐτῶν χάριν· ὡς καὶ ὁ προφήτης οὐ δι' ἀμαρτίας ἦν ἐν μέσῳ τῆς αἰχμαλωσίας, ἀλλ' ἱατρείας.

Καὶ εἶδον ὁράσεις Θεοῦ. Ὁ Θεὸς τὴν ἀόρατον καὶ νοητὴν φύσιν ἐν τῇ ὁρατῇ καὶ αἰσθητῇ φύσει ἐξωγράφησεν, ἵν' οἱ ὑπὸ αἰσθησιν γυμνασθῶσιν ἐν αὐτῇ εἰς θεωρίαν τῆς νοητῆς.

Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰεζεκιήλ. Λόγος ὁ ἐν ἀρχῇ, Θεοῦ Λόγος. Ἐγὼ εἶπὼν· Θεοὶ ἔστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Τὸ Πνεῦμα λέγει θεοὺς πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, ὁ Θεὸς Λόγος· οὗτος γὰρ θεοποιός ἐστι.

Ἐν γῇ Χαλδαίων. Χαλδαίος ἐρμηνεύεται πᾶς πόρος. Οὗτοι δὲ εἰσιν ἀστρολόγοι τὴν εἰμαρμένην λέγοντες, καὶ ὅλως τοῖς αἰσθητοῖς προσηλωμένοι, καὶ ἐν αὐτοῖς διαπονούμενοι, θεοποιούντες αὐτά· Γῆ ἐστὶ Χαλδαίων ὁ τόπος καὶ ἡ ἕξις ἡ χειρίστη. Ναὶ μὴν καὶ τῶν ἐν ἀσεβείᾳ ὑπερηφανῶν ἔχουσι σύμβολον οἱ Χαλδαῖοι.

Καὶ ἰδοὺ πνεῦμα ἐξαίρον. Πνεῦμα ἐξαίρον ἐστὶν ὁ Θεός· πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, ἐξαίρον δὲ τὴν κακίαν.

Καὶ νεφέλη μεγάλη. Αὐτὴ ἡ νεφέλη ἡ δικαιοσύνη, τὸ ἀγαθὸν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ διήκον εἰς ἡμᾶς, ἀφ' οὗ φωτισθόμεθα τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας. Καὶ φέγγος γὰρ καὶ κύκλω αὐτοῦ.

Ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου. Ἡμεῖς ὁμοίωμα τῶν τεσσάρων ζώων ἔσμεν. Ζῆται δὲ τίνα τὰ τρία. Ὁ ἠνίοχος τῶν τεσσαρῶν τούτων ζώων οὐκ ὅλος ἦν πῦρ, ἀλλ' ἀπὸ ὀσφύος ἐπὶ τὰ κάτω, καὶ ἀπὸ ὀσφύος καὶ ἔως ἄνω ἤλεκτρον. Οὐ γὰρ μόνον κολαστήρια ἔχει ὁ λόγος, ἀλλ' ἔχει καὶ δι' ὧν ἀναπαύει. Κολάζει δὲ διὰ τῶν κάτω θυνάμεων. Οὐ γὰρ εἶδε πῦρ περὶ τὴν κεφαλὴν, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ὀσφύος ἐπὶ τὰ ἄνω ἠνίοχος πῦρ ἦν, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ὀσφύος ἐπὶ τὰ κάτω πῦρ ἦν, ἵνα δηλώσῃ, ὅτι οἱ ἐν γεννήσει τυγχάνοντες, οὗτοι δέονται πυρός· ὀσφὺς γὰρ γεννήσεως σύμβολον. Οὐ μόνον δὲ τοὺς ὑπὸ γέννησιν ἐδήλωσε τὸ, ἀπὸ

A per fluvium Chobar; et aperti sunt caeli. Eadem ipsa de Jesu scripta sunt, ipsum nempe fuisse in mundo hoc, in hac captivitate super Jordanem, quando *Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, et quando aperti sunt ei caeli* ⁸⁵. Qui autem anni triginta in prophetia habentur, ad litteram tempus sunt quo propheta in humanis fuerat, et a captivitate, qua reliquerat patriam, annus quintus. Quin et secundum nominis etymologiam Christi figuram praefert Ezechiel, qui interpretatur *fortitudo Dei*. Quod item ei dicitur: *Fili hominis*, ad altiore sense referendum est, ut ille significetur qui vocatus est *filius hominis*.

407 *Ego eram in medio captivitatis.* Est quidem ipse sensus quem praefert littera: sed non simpliciter ac nude; quasi dicat: *Ego cui nihil captivitatis obnoxium inerat, in medio eram captivitatis, dispensationis causa.* Sic et Christus, licet non captivus, in loco erat captivorum, sed ut ipsos redimeret; quemadmodum etiam propheta, non propter peccata in medio erat captivitatis, sed ut captivis remedium afferret.

Et vidi visiones Dei ⁸⁶. Deus invisibilem et quae sola mente potest intelligi, naturam, in natura visibili et quae sub sensum cadit, veluti depingit, ut qui sensui obnoxii sunt, in illa ad contemplationem naturae spiritualis erudiantur.

Et factum est verbum Domini ad Ezechielem ⁸⁷. Verbum quod in principio erat, Dei Verbum. *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes* ⁸⁸. Spiritus vocat deos, ad quos Verbum Dei factum est, Deus Verbum. Tanta enim est ejus virtus ut deificet.

In terra Chaldaeorum ⁸⁹. Chaldaeus interpretatur *omnis labor*. Ili autem sunt astrologi, fatum asserentes, terrenis rebus prorsus addicti, earumque studio dediti, concessa eis deitate. Terra Chaldaeorum locus est atque habitus pessimus. Quin et eorum qui in impietate superbiunt, figura sunt Chaldaei.

Et ecce spiritus auferens ⁹⁰. Spiritus auferens est Deus. Spiritus enim Deus, auferens malitiam.

Et nubes magna ⁹¹. Haec nubes justitia est: bonum nempe quod ex Deo ad nos dimanat, quo veritatis scientia illustramur. Nam et *splendor in circuitu ejus* ⁹².

Similitudo quasi species hominis ⁹³. Sumus nos similitudo quatuor animalium. Quære vero quænam tria sint. Horum quatuor animalium auriga, non totus ignis erat, sed a lumbis deorsum; a lumbis vero sursum electrum. Non enim sermo tormenta solum habet; sed habet etiam quibus requiem præbeat. Punit vero per inferiores potestates. Non enim ignem vidit circa caput; neque auriga a lumbis sursum ignis erat, sed a lumbis deorsum, ut ostendat eos qui nativitatis ortum habent, igne indigere. Sunt enim lumbi generationis symbolum. Non solum autem eos qui generationi obnoxii sunt, si-

⁸⁵ Luc. iii, 21. ⁸⁶ Ezech. i, 1. ⁸⁷ *ibid.*, 3. ⁸⁸ Psalm. lxxxi, 6. ⁸⁹ Ezech. i, 3. ⁹⁰ *ibid.*, 4. ⁹¹ *ibid.*, 1. ⁹² *ibid.*, 26.

gnificavit quod a lumbis deorsum erat, verum etiam omnes qui in terris versantur ac terrenis rebus addicti sunt. Ortus enim et interitus in terrenis sunt. Electrum vero quod auro argentoque confatur tanquam rebus in terra pretiosissimis, præstantium supernorumque sanctarum potestatum agminum est symbolum.

408 CAP. II.

Fili hominis, sta super pedes tuos ⁹⁴. Quantum meminimus, continue ac per totam prophetiam ad Ezechielem dicitur : *Fili hominis*; rarissime vero ad Danielelem : qui ambo in captivitate positi, typus erant Jesu Salvatoris Dei, qui ad nos captivos exivit.

Si forte audiant aut paveant ⁹⁵. Huic dubitationi simile est quod exstat apud Jeremiam ⁹⁶ : *Forte audient, et convertentur*. Aiebant autem qui hæc exponebant, dicta hæc esse ad auditorum provocandos animos, ne quasi jam Dei occupante scientia, quæ a nobis recte vel male geruntur, ea aliter fieri non posse quam sint præscita existiment, dum sermone audiant. Sic enim perinde nobis liberum est audire vel non audire, ac si Deus non præscivisset : cum liberi arbitrii nostri vis nec minor ex præscientia divina, nec major ex non præscientia fiat.

Ejusdem. Tutius pro paveant, diceretur desineat. Scriptum est autem hoc loco, *paveant*, de illis qui divinis oraculis moventur, et a pavore quem e dictis conceperunt, ad timorem Dei transeunt. Aliud autem existimandum est significari hoc verbo *paveant*, quam id quod de pavore dicitur a Græcis, qui illum esse definiunt humanæ animæ affectum.

Et in ea capitulum libri ⁹⁷. Divina verba, quod ex parte sint, et brevissima, si cum toto sermone atque omni sapientia conferantur, non liber, sed libri capitulum quoddam dicti sunt. Quod item in psalmo habetur ⁹⁸ : *In capite libri scriptum est de me*, simile quidpiam significat. Non tamen qui ad dexteram est sedentis in throno, libri caput dicitur, sed *liber scriptus intus et foris*. Verumtamen, inquit Joannes ⁹⁹, *nemo poterat neque in cælo, neque in terra, neque subter terram aperire librum illum, neque videre eum, nisi solus ille qui vicat leo de tribu Juda, radix David*. Quin et aliud capitulum libri scriptum comedis Joannem invenies in Apocalypsi. Non enim plus quam capitulum comedere potest humana natura.

Et scripta erant in eo lamentatio et carmen ¹. *Carmentum* quidem sanctis; *lamentatio* vero iis peccatoribus, quorum non sit desperata salus; *væ* demum iis qui punientur.

⁹⁴ Ezech. II, 4. ⁹⁵ ibid. 2, 5. ⁹⁶ Jerem. xxvi, 5. ⁹⁷ Ezech. II, 10.

ἀσφύος ἕως κάτω, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ὄντας κάτω καὶ τῇ ὕλῃ προσπαθοῦντας. Γένεσις γὰρ καὶ φθορὰ ἐν τῇ ὕλῃ ἐστὶ. Ἡλεκτρον δὲ ἐστὶ τὸ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου χύμα, ὡς τῶν τιμιωτάτων τούτων τῆς ὕλης συμβόλων ὄντων τῶν τιμῶν καὶ ἄνω ταγμάτων τῶν ἀγίων δυνάμεων.

ΚΕΦ. Β΄.

Γιὲ ἀνθρώπου, στήθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου. Ὅσον ἐφ' οἷς μεμνήμεθα συνεχέστατα μὲν καὶ δι' ὅλην τῆς προφητείας τὸ, *Γιὲ ἀνθρώπου*, λέγεται πρὸς τὸν Ἰεζεκιήλ, σπανιότερα δὲ πρὸς τὸν Δανιήλ, ὧν ἕκαστος ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ τύπος ὧν τοῦ πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους ἡμᾶς ἐξηληλυθότος Ἰησοῦ τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ.

Ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, ἢ πτοηθῶσιν. Ὅμοιον τοῦτω τῷ διστακτικῷ ἐστὶ τὸ ἐν τῷ Ἰερεμιά· *Ἰσως ἀκούσονται, καὶ μετανοήσουσιν*. Ἐλεγον δὲ κάκεῖνα διηγούμενοι, ὅτι ταῦτα ὑπὲρ προτροπῆς λέγονται τῶν ἀκούοντων, ἵνα μὴ δοκῶσι, προκατεληγμένων ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως τῶν ὑφ' ἡμῶν χειρόνων ἢ κρειτόνων, μὴ δυνατὸν εἶναι τὸ ἐναντίον τῶν προεγνωσμένων γενέσθαι, ἀκούοντες τῶν λεγόμενων. Οὕτω γὰρ ἐπίσης ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τὸ ἀκούειν, καὶ τὸ μὴ ἀκούειν, ὡσεὶ καὶ μὴ προεγνώκει ὁ Θεὸς οὕτε ἐλάττονος γενομένου ἐφ' ἡμῖν διὰ τὸ προεγνωκέναι αὐτὸν, οὕτε πλειονος, εἰ μὴ προεγνώκει.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἀσφαλέστερον ἂν λέγοιτο ἀντὶ τοῦ πτοηθῶσι, *κοπάσουσι*. Τέτακται δὲ τὸ, *πτοηθῶσιν* ἐνταῦθα ἐπὶ τῶν ἀπὸ λογίων θείων κινουμένων καὶ ὀδευόντων ἐκ τοῦ πτοεῖσθαι ἐν τοῖς εἰρημένοις καὶ ἐπὶ τὸ φοβηθῆναι τὸν Θεόν. Καὶ ἄλλο γε ἡγήτεον ἐνταῦθα σημαίνεσθαι ἀπὸ τοῦ πτοηθῶσι παρὰ τὸ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λεγόμενον ὑπὸ τῆς πτοίας ὀριζομένων αὐτὴν ἀνθρώπου ψυχῆς πάθος.

Καὶ ἐν αὐτῇ κεφαλῇ βιβλίου. Οἱ θεοὶ λόγοι, διὰ τὸ ἐκ μέρους εἶναι καὶ ἐλάχιστοι συγκρίσει τοῦ ὅλου λόγου καὶ τῆς πάσης σοφίας, οὐ βιβλίον, ἀλλὰ τις κεφαλῆς βιβλίου εἴρηται. Καὶ ἐν *Ψαλμοῖς* δὲ τό· *Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ*, τὸ ὅμοιον δηλοῖ. Οὐκέτι δὲ κεφαλῆς βιβλίου λέγεται τὸ ἐπὶ τὴν δεξιάν τοῦ καθημένου ἐπὶ τὸν θρόνον, ἀλλὰ *βιβλίον γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ἔκσωθεν*. Πῆν· *Οὐδεις ἠδύνατο, φησὶν ὁ Ἰωάννης, οὕτε ἐν τῷ οὐρανῷ, οὕτε ἐπὶ τῆς γῆς, οὕτε ὑποκάτω τῆς γῆς, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, οὕτε βλέπειν αὐτό, εἰ μὴ μόνον ὁ νικῆσας λέων ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, ἡ ρίζα Δαυὶδ*. Καὶ ἄλλην δὲ κεφαλίδα βιβλίου γεγραμμένην εὐρήσεις ἐν τῇ *Ἀποκαλύψει* τὸν Ἰωάννην κατεσθίοντα· πλεῖον γὰρ κεφαλίδος οὐ χωρεῖ φαγεῖν ἢ ἀνθρώπεια φύσις.

Καὶ ἐγγράπτο ἐν αὐτῇ θρῆνος καὶ μέλος. Μέλος μὲν τοῖς ἀγίοις, θρῆνος δὲ τοῖς οὐκ ἀπεγνωσμένοις τῶν ἡμαρτηκότων· οὐαὶ δὲ τοῖς κολασθησομένοις.

⁹⁸ Psal. xxxviii, 9. ⁹⁹ Apoc. v, 1, 3. ¹ Ezech. II, 10.

ΚΕΦ. Γ'.

A

CAP. III.

Και ἐγώ μὲ με τὴν κεφαλίδα. Ἐντεῦθεν μάλιστα ἔβλεπον, ὅτι πλεῖον τῆς κεφαλίδος οὐ χωρεῖ φαγεῖν ἢ ἀνθρωπίνη φύσις, καὶ ταῦτα ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ φωμίζομένη. Ὁ μὲνοιγε ἐσθίωσαν ταύτην τὴν κεφαλίδα, ἀνεילוῦσης αὐτὴν τῆς ἐκτεταμένης χειρὸς πρὸς τὸν ἐσθίοντα, φάγεται αὐτήν· ἵνα διὰ τῆς ἀνειλήσεως τῆς κεφαλίδος ἐνδὸς ἐκάστου τῶν ἐγγεγραμμένων ἐν αὐτῇ ἀντιλάβηται, καὶ, μασσησάμενος τὴν κεφαλίδα καὶ τὴν ἀνελησιν αὐτῆς πάντα λάβῃ εἰς τὴν νοστήν αὐτοῦ κοιλίαν τὰ ἐγγεγραμμένα οὐ μόνον ἔμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ ὀπίσθεν. Νομίζω δὲ διὰ μὲν τῶν ἔμπροσθεν τῆς κεφαλίδος δηλοῦσθαι τὰ προηγούμενα τῶν δογμάτων, καὶ τὰ περὶ τῶν ἁγίων, καὶ τὰ περὶ τῶν ἀπαγγελιῶν, καὶ ἀπαξιαπλῶς τὰ περὶ τῶν μακαρίων καὶ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ζῆν αὐτῶν· διὰ δὲ τῶν ὀπίσθεν τὰ περὶ τῶν κολαζομένων καὶ τοῦ τρόπου τῆς κολάσεως αὐτῶν καὶ τῶν ἐπακολοθησάντων ἐν τῇ κτίσει τοῖς προηγούμενως γεγεννημένοις. Καὶ δηλοῦται τὰ μὲν προηγούμενα καὶ τὰ ἔμπροσθεν διὰ τοῦ μέλους, τὰ δὲ λοιπὰ διὰ τοῦ θρήνου καὶ τοῦ οὐαί. Τοὺς μὲν οὖν ἐν ἀμαρτήμασι γενομένους καὶ πάντα ἀποπεσόντας τῶν τῆς σωτηρίας δογμάτων θρηνηθεῖσαι ὑπολαμβάνω· τὸ δὲ μέλος ἀπαγγέλλεσθαι τοῖς μακαρίοις· τὸ δὲ, οὐαί, τοῖς τέλειον ἀποπεσοῦσι τοῦ μακαρισμοῦ. Δύναται καὶ οὕτως γέυεσθαι καὶ ὁ ἐν γνώσει τοῦ ζῶντος ἄρτου τοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβεβηκότος γεγενημένος, ὅποτε θρηνηθεὶς ἀξίως γενέσθαι τοῦ μακαρισμοῦ. Καὶ ὁ μὲν οὖν Θεοδοτίων ἀκολούθως τοῖς Ἐβδομηκοντα ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος οὐ πάνυ ἀπαδόντως, θρήνους καὶ κατάλεγμιν, καὶ μέλος περιθιζόν· ὁ δὲ Ἀκύλας, γεγραμμένον, φησὶν, ἦν ἐπ' αὐτοῦ κτίσις καὶ ἀντίβλησις· καὶ ἔσται. Καὶ τάχα διὰ τοῦτου δηλοῦται κατ' αὐτὸν, ὅτι περὶ τῆς κτίσεως καὶ οἰονεὶ μερίδος ἐκάστου ἐγγέγραπτο. Δῆλον δὲ, ὅτι τὰ ἐν ἐπαγγελίαις ἀγαθὰ & καὶ ἐκδέχεται, σημαίνεται διὰ τοῦ ἔσται.

Οὐ πρὸς τὸν λαὸν βαθύχειλον. Εἰ γὰρ μὴ ἦσαν ἕξ ἐπιπολῆς ἔχοντες τοὺς λόγους αὐτῶν, ἀλλ' ἡ καρτὰ αὐτῶν διὰ τὸ βάθος τῶν νοημάτων στόμα ἦν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἂν οὐ εἰσεληλύθει πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραήλ. Ἄλλ' οὐδὲ βαρύγλωσσοί εἰσι· βάρους γὰρ καὶ κομψόν τι οὐκ ἔχει στίβος ἢ γλώσσα αὐτῶν, ἦτοι ὁ λόγος· εἰσι δὲ κουφόγλωσσοι· ὅθεν ἀναγκαῖόν σε βαδίσαι πρὸς αὐτοὺς ὑποκάτω βαίνοντας τῆς ἐξέως σου. Ἐν ἐπαίνῳ οὖν εἴρηται ὁ βαθύχειλος καὶ ὁ βαρύγλωσσος. Εἴρηται δὲ ταῦτα. Καὶ ὅρα εἰ περὶ τῶν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, οἱ ἕτεροὶ εἰσι τοῦ οἴκου Ἰσραήλ, ταῦτα προφητεύεται, ὧν οὐκ ἂν ἤκουσε διὰ τὸ ἐτεργλῶσσαν αὐτῶν ὁ Ἐβραῖος προφήτης. Βαθεῖς δὲ χεῖρσις οἱ αὐτοὶ δύνανται λέγεσθαι διὰ τὸ μὴ ἐξ ἐπιπολῆς τὰ θεῖα καταλαμβάνειν γράμματα, ἀλλὰ πιστεύειν εἰς τὰ βάθη τοῦ νόμου.

Καὶ τοῖς ὡστ' σου ἀκουε. Ὅτε γὰρ ἄγιος ἐπιβουλεύεται ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων ἐνεργειῶν διωκόμενος, χρεῖται τοῦ Κυρίου διακόπτοντος τοὺς διώκοντας ἀπὸ τῶν διωκόμενων, καὶ οἰονεὶ ὀπισθοφυλακούντος. Τοῦτου δὲ σύμβολον καὶ τὰ ἐν τῇ Ἐξόδῳ οὕτως ἔχοντα· Ἐξῆρθε δὲ ὁ ἄγγελος ὁ προπορευόμενος τῆς παρε-

Et cibavit me capitulo ². Hinc maxime liquet humanam naturam nihil amplius comedere posse quam capitulum, quod ipsum Dei manus vorandum tradat. Qui enim **409** vero comedit illud, evolvente ipsum manu et offerente comedit, ut ejus scilicet evolutione singula quæque in eo scripta percipiat, mandensque capitulum, ipsumque evolviendo, cuncta in eo exarata non solum ante, verum etiam retro in spiritalem ventrem recipiat. Arbitror autem, per capituli quidem anteriora significari præcipua dogmata, item quæ ad sanctos, et promissiones, necnon quæ ad beatos eorumque vitæ institutionem ac disciplinam spectant; per posteriora vero, quæ ad puniendos, ac modum cruciatus eorum pertinent, vel quæ in rerum creatione consecuta sunt ea quæ primario velutque ex instituto edita fuerunt. Ac primaria et quæ ante sunt, carmine significantur; reliqua vero lamentatione et væ. Eos igitur qui se peccatis obnoxios fecerunt, atque a salutis dogmatis prorsus aberrarunt, lugeri existimo, carmen vero beatis repromitti: iis denique qui e beatitudine omnino exciderint, væ denuuntiari. Potest sic quoque gustare, et qui panem vivum de celo delapsum in scientia gustavit, quique aliquando defletus est, dignus fieri beatitudine. Ac Theodotio quidem juxta ac Septuaginta; Symmachus autem non valde discrepante, *lamentationes, et querimoniam, ac carmen lugubre*; Aquila vero, *scripta, inquit, erat in eo creatio, et collatio, et erit*. Ac forte per hoc juxta illum significatur de creatione esse scriptum, ac veluti de parte quam unusquisque nactus esset. Bonorum tandem quæ sunt eventura, promissiones palam est voce, *erit*, designari.

Non ad populum profundi labii ³. Nisi enim superficie tenus sermones suos haberent, sed cor eorum ob sensuum altitudinem illorum os esset, neutiquam tu ad domum Israel ingressus esses. Sed neque gravis linguæ sunt; eorum namque lingua seu sermo nihil grave elegansque aut firmum habet, sed vani eloquii sunt. Unde necesse est ut ad illos vadas, qui moribus tuis inferiores sunt. Ad laudem igitur dictum est: *Profundi labii et gravis linguæ*. Atque hæc quidem dicta sunt. Et vide num hæc vaticinatus sit propheta de gentibus, quæ aliæ sunt a domo Israel, et quas non audivisset propheta Hebræus ob illarum linguæ diversitatem. Profundi autem labii possunt dici quod non superficie tenus divinas literas accipiant, sed in altitudinem legis credant.

410 *Et auribus tuis audi* ⁴. Quando enim sanctus insidiis petitur, contrariis virtutibus eum persequentes, necessariam habet Dei opem, qui velut objecto vallo persequentes ab eo dispescat, ac quasi a tergo excubiis ipsum protegat. Hujus rei figura sunt et quæ in Exodo habentur in hæc verba ⁵,

² Ezech. II, 3. ³ ibid. III, 5. ⁴ Ibid. 10. ⁵ Exod.

XIV, 19.

Tollensque se angelus qui præcedebat castra filiorum Israel, abiit post eos, etc. Sed et hoc observa quod vox retro audita sit, num ea loquendi formula possit rerum jam præteritarum cognitio significari. Si quis autem hanc a Deo gratiam consecutus est, ut et ea quæ futura sunt sedulo contempletur, hic velut ante se vocem audiet. Quod an alicubi dictum sit, quæres.

Benedicta gloria Domini de loco suo ⁶. Locus Dei intelligendi sunt omnes qui capiunt virtutem Dei. Proprie tamen Dei locus est Salvator et Dominus, quemadmodum et ipsius Salvatoris locus est Pater. Atque hoc modo intelligimus etiam id quod in Michæa exstat his verbis ⁷: *Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, et descendet, et ascendet super excelsa terræ, etc.* Arbitror enim hisce verbis prædici fore, ut Salvator noster descendat procedens de loco suo, et veniens e præcipuo suo cum Patre statu. Potest tamen etiam locus Dei vocari id quod apud Paulum lux inaccessibilis dicitur his verbis ⁸: *Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem.* Quid vero illa est? Altissima Dei cognitio, ad quam nemo potest accedere, nec illius comprehensionem capere.

Speculatorem dedi te domui Israel ⁹. Quandoquidem ægre ferri debet illud: *Speculatorem dedi te domui Israel*, necesse est nos edoceri quomodo propheta factus sit speculator, ut quoniam nonnulli ea quæ scripta sunt non observantes, speculatoris nomen carpunt, ex tota Scriptura eos confundamus, ostendentes quomodo fit et datur speculator iis qui vere sunt filii Israel. Fit itaque in hunc modum speculator, quando nempe præter ea quæ dicta sunt, fit manus Domini super aliquem, nec simpliciter manus Domini, sed ipsa fortis atque robusta. Fortassis enim non super omnes, super quos fit manus Domini, fit manus Domini fortis atque robusta, quod sibi invicem similes non sint, qui hoc consequuntur ut ad se fiat manus Domini. Necesse est autem ut qui sit ingressurus in captivitatem, non humilis in eam ingrediatur, nec eodem animo affectus, quo ipsi captivi, sed extra communem **411** ac vulgi sortem celsi animi sit, et veluti ex specula uniuscujusque captivorum qui juxta fluentia fluvii captivitatis rebus instabilibus occupantur, proprietates consideret. Oportebit etiam ut revertendo dies Sablati numeret, ut diligenter sciat quæ sunt captivorum. Sicque audiet: *Speculatorem dedi te domui Israel.*

Iniquus ille in sua iniustitia morietur ¹⁰. Non solum iniquitatis, verum etiam viarum meminit; nempe iniquitatem vocans quod attinet ad impietatem et idolorum cultum; vias autem, id quod ad actiones erga proximum spectat.

Et si averterit se justus ¹¹. Primum quidem hæc dicta sunt, quod nihil vetet quominus is qui justus est cadat; deinde quod et illi opus sit seorsim spe-

Α εμβολῆς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἐπορεύθη ἐκ τῶν ὀπισθεν, καὶ τὴ ἐξῆς. Καὶ τοῦτο δὲ πρόσχημα περὶ τοῦ κατόπισθεν ἠκούσθαι τὴν φωνὴν, εἰ δύναται ἢ μὲν περὶ τῶν ἡδὴ παρεληλυθότων γνώσις δηλοῦσθαι ἐκ τοῦ ἀκούεσθαι φωνὴν κατόπισθεν· εἰ δὲ τις χάριτος θείας τύχοι πρὸς τὸ θεωρῆσαι καὶ τὰ περὶ τῶν μελλόντων ἐπιμελῶς, οὗτος ἂν οἰονεῖ ἀκούσῃ φωνῆς ἐκ τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· ὁπερ ζητήσεις εἴπου εἰρηται.

Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. Τόπον Θεοῦ νοητέον πάντας τοὺς χωροῦντας δύναμιν Θεοῦ· πλὴν κυρίως τόπος ἂν εἴη ὁ Σωτήρ καὶ Κύριος, ὡσπερ ἂν καὶ αὐτοῦ τοῦ Σωτήρος τόπος ὁ Πατήρ. Καὶ τοῦτόν γε τὸν τρόπον νοησάμεν καὶ τὸ ἐν τῷ Μιχαὶ οὕτως ἔχον· Διότι ἰδοὺ Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ καταβήσεται, καὶ ἐπιβήσεται ἐπὶ τὰ ὕψη τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐξῆς. Οἶμαι γὰρ διὰ τούτων προφητεύεσθαι τὴν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν κάθοδον, ἐκπορευομένου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ καὶ κατεληλυθότος ἀπὸ τῆς σὺν τῷ Πατρὶ προηγουμένης καταστάσεως αὐτοῦ. Δύναται μένοιγε τόπος καλεῖσθαι Θεοῦ τὸ λεγόμενον παρὰ Παύλῳ φῶς ἀπρόσιτον ἐν τῷ· Ὁ μόνος ἔχων ἀθανάσιαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἡ βαθυτάτη γνῶσις τοῦ Θεοῦ, ἣ οὐχ οἶόν τε προσελθεῖν τινα, οὐδὲ χωρῆσαι τὴν κατάληψιν αὐτῆς.

Σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ. Ἐπειδή περ βαρέως φέρεσθαι μέλλει τό· Σκοπὸν ἔδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, ἔχρῃν ἡμᾶς διδαχθῆναι πῶς γέγονεν ὁ προφήτης σκοπὸς, ἵνα, ἐπειδὴν τινες ἐκ τοῦ μὴ τετηρηκέναι τὰ γεγραμμένα ἐπιτηδῶσι τῷ ὀνόματι τοῦ σκοποῦ, δυσωπησῶμεν αὐτούς ἐξ ὅλης τῆς λέξεως, παραδεικνύντες πῶς γίνεται σκοπὸς καὶ δέδοται τοῖς ἀληθῶς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Γίνεται τοίνυν οὕτως σκοπὸς, ἐπὶν πρὸς τοῖς προειρημένοις γίνεται ἐπὶ τινα χεῖρ Κυρίου· καὶ οὐχ ἀπλῶς χεῖρ Κυρίου, ἀλλ' αὐτὴ κραταία. Τάχα γὰρ οὐκ ἐπὶ πάντας, οὐς γίνεται χεῖρ Κυρίου, γίνεται κραταία χεῖρ Κυρίου, τῷ μὴδὲ παραπλησίους ἀλλήλοις εἶναι τοὺς ἀξιουμένους χειρὸς Κυρίου. Δεῖ δὲ τὸν εἰσελθόντα εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν μὴ ταπεινὸν εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν καὶ τὰ παραπλήσια πάσχοντα τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσιν, ἀλλὰ τινα διηρημένον καὶ μετέωρον, καὶ ὡς ἀπὸ ὕψους κατασκοποῦντα τὰ ἰδιώματα ἐνδὸς ἐκάστου τῶν πεπονθότων τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ παρὰ τοῖς ρεύμασι τοῦ ποταμοῦ τῆς αἰχμαλωσίας κατοικούντων καὶ τοῖς ἀστάτοις αὐτῶν πράγμασι. Ἄριθμὸν δὲ δεήσει ποιῆσαι ἡμερῶν σαββάτου ἀναστρεφόμενον, ἵνα ἐπιμελῶς ἴδῃ τὰ τῶν αἰχμαλώτων. Καὶ οὕτως ἀκούσει· Σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ.

Ὁ ἄνομος ἐκεῖνος ἐν τῇ ἀδικίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται. Οὐκ ἀνομίαις μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀδῶν ἐμνημνευσε, τὴν ἀνομίαν φήσας, ἐπὶ τῇ ἀσεβείᾳ καὶ τῇ τῶν εἰδώλων θεραπειᾷ· τὰ δὲ ὁδοὺς ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν εἰς τὸν πλησίον.

Καὶ ἐν τῷ ἀποστρέφειν δίκαιον. Πρῶτον μὲν, ὡς δυνατοῦ ἐντος τοῦ δικαίου μεταπεσεῖν, ταῦτα εἰρηται· δεῦτερον δὲ, ὅτι καὶ δεῖ τοῦτ' διαστελλομένου αὐτῷ

⁶ Ezech. iii, 12. ⁷ Mich. i, 3. ⁸ 1 Tim. vi, 16. ⁹ Ezech. iii, 17. ¹⁰ ibid. 19. ¹¹ ibid. 20.

σκοποῦ· καὶ τρίτον ἐπὶ μὲν τοῦ ἀνόμου ἀπλῶς εἴρη-
ται· τό· Ὁ ἀνομος ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθαρσίνεται.
Βάσανος τέταχται ἐπ' αὐτοῦ· Δώσω γάρ, φησὶ, τὴν
βάσανον εἰς πρόσωπον αὐτοῦ.

Καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμέ χεῖρ Κυρίου. Ἐπειδὴ οὐκ
ἐδύναντο ἐστηκότος αὐτοῦ ἀκούειν οἱ ἐν τῇ αἰχμαλω-
σίᾳ, διὰ τοῦτο ἐκαθέσθη ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ὅτε δὲ αὐ-
τὸς μέλλει βλέπειν τὴν δόξαν Κυρίου, ἀνίσταται καὶ
ἐξέρχεται εἰς τὸ πεδίον, συλλαμβανομένου μόνου τοῦ
πλάτους τοῦ πεδίου τῇ ὕψει τῆς δόξης Κυρίου, ἣν
ἐμέλλεν ὁρᾶν ὁ προφήτης.

Ἐἰσελθε, καὶ ἐγκλείσθητι ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου
σου. Ἐπεὶ οὐχ οἶδόν τέ ἐστι διακείσθαι προσδιατρι-
βοντα ἐξεληλυθέναι καὶ ἐστηκέναι τὸν ἐτι ὄντα ἐν τῷ
σώματι· καλεῖ γάρ ἡ σωματικὴ χρεῖα πρὸς τὸ καὶ
μετὰ τὰς θείας θεωρίας πάλιν εἰσελθεῖν εἰς τὸ σῶμα
καὶ οἰνεῖ τὰ τοῦ κεκλεισμένου πάσχειν· διὰ τοῦτο
λέγεται μετὰ τὸ ἐωρακέναι αὐτὸν ἐστηκῶσαν τὴν δό-
ξαν, καὶ μετὰ τὸ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐστηρίχθαι ἐπὶ
τῶν ποδῶν αὐτοῦ, τὸ, *Ἐἰσελθε, ἐγκλείσθητι ἐν μέσῳ
τοῦ οἴκου σου.*

Ἰδοὺ δίδονται ἐπὶ σέ δεσμοί. Καὶ τίνες ἂν ἄλλοι
εἴεν οἱ δεδομένοι ἐπὶ τὸν προφήτην δεσμοί ἢ αἱ σω-
ματικὰ ἀνάγκαι, ἐν αἷς εἰσιν οἱ δεσμεύοντες ἡμᾶς·
ὡς μὴ δύνασθαι πάντῃ ἐκφυγεῖν αὐτὰς καὶ ἐξελθεῖν
ἀπ' αὐτῶν; Διὰ ταύτας συνδεῖται ἡ γλῶσσα ἡμῶν
ἀπὸ Θεοῦ πρὸς τὸν λάρυγγα· ὥστε μὴ τὸν περὶ τῶν
πλειόνων λόγον καὶ μυστικώτατον ἐν ἡμῖν εἶναι μετα-
διδόναι τοῖς παραπικραίνουσι τὸ θεῖον καὶ μὴ χωροῦσι
λόγους ἐλεγχτικούς. Πλὴν παρατηρητέον, ὅτι ἐνθα
πλειονὰ ἐστί τὰ ἁμαρτήματα, κελεύεται ὁ προφήτης
μηδὲ ἐλέγγειν ἐτι διὰ τοῦ· *Καὶ οὐκ ἔσθι αὐτοῖς εἰς
ἄνδρα ἐλέγχοντα, διότι οἶκος παραπικραίνων
ἐστὶ*· οὐτε δὲ αἰ κελεύεται σιωπᾶν καὶ μὴ ἐλέγγειν,
ἀλλ' ἐν καιρῷ καὶ τοῦτο ποιεῖν διὰ τὸ εἰρῆσθαι· *Καὶ
ἐν τῷ λαλεῖν με πρὸς σέ ἀνοξίω τὸ στόμα σου,
καὶ ἔρεῖς πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει Κύριος· Καὶ
ἀκούω ἀκούετω, καὶ ὁ ἀπειθῶν ἀπειθεῖτω.*

ΚΕΦ. Δ'.

Λάβε σεαυτῷ πλίνθον. Οἶμαι τὴν λαμβανομένην
πλίνθον ἕκαστον εἶναι τῶν πρὸ τοῦ πεπιστευκέναι,
πλίνθῳ τὴν διάνοιαν ἐοικῶσαν.

Τοῦ αὐτοῦ. Πλίνθον ἐνταῦθα νομίζω λέγεσθαι τὴν
τοῦ ἀπαιδεύτου καὶ ἀνοήτου ψυχῆν, ἐν ἣ διαγράφεται
ὑπὸ τοῦ προφήτου καὶ τοῦ δυναμένου διδάσκειν τὰ
πνευματικὰ καὶ τὰ κρείττονα παραδεικνύναι, πόλις
Ἱερουσαλήμ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ μυστήρια, καὶ ὁ λόγος
τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐμπολιτευσαμένων
αὐτῇ. Περιωχὴ δὲ τῆς πόλεως ἂν εἴη δόγματα ὀχυ-
ροῦντα τοὺς λόγους τοὺς περὶ αὐτὴν· προμαχῶνες δὲ
αἱ κατασκευαστικαὶ ἀποδείξεις. Τάχα δὲ καὶ καθ'
ἐαυτὴν ἡ λογικὴ θεωρία, ἥς ἐν γνώσει δεῖ εἶναι τὸν
ἠκαταμάχητον, σημαίνεται ἐκ τοῦ· *Καὶ περιβαλεῖς
ἐν αὐτῇ χάρακα*· ἡ δὲ ἀγγελικὴ φρουρὰ ἐκ τοῦ·
καὶ δώσεις ἐν αὐτῇ παρεμβολάς· αἱ δὲ βλοστά-
σεις αἱ κύκλιαι τῆς Ἱερουσαλήμ, οἱ ἀποκρουόμενοι λό-

¹⁹ Ezech. III, 49. ²⁰ ibid. 22. ²¹ ibid. 24. ²² ibid. 25. ²³ ibid. 26. ²⁴ ibid. 27. ²⁵ ibid. 28.

A culatore; ac tertio, quod de iniquo absolute dictum
sit: *Iniquus in iniquitate sua morietur.* Ponitur
tormentum super eum: *Dabo enim, inquit¹⁹, tor-
mentum in faciem ejus.*

Et facta est super me manus Domini²⁰. Quia non
poterant captivi stantem illum audire, idcirco sedit
in medio eorum. At cum ipse Domini gloriam con-
specturus est, tunc surgit et in campum egreditur,
ut sola campi latitudo una cum aspectu gloriae Do-
mini quam stans visurus erat propheta, compre-
henderetur.

Ingredere, et includere in medio domus tuæ²¹.
Quia fieri non potest, ut qui adhuc versatur in
corpore, in longiores moras exire ac stare sufficiat
(corporalis enim illic necessitas est ut et cum divi-
na gloria in corpus rursus ingrediatur, ac velut ea
quæ inclusi carcere, patiat), idcirco dicitur, post
conspicam stantem gloriam, et postquam eum spi-
ritus supra pedes suos firmiter statuerat: *Ingredere,
includere in medio domus tuæ.*

Ecce dantur super te vincula²². Nam quænam alia
data fuerint super prophetam vincula, quam cor-
porales necessitates, in quibus sunt quæ nos vin-
ciunt: ita ut non liceat eas omnino effugere et ab
eis exire? Ob eas, Dei voluntate, lingua nostra fau-
cibus nostris quasi vincula adhæret: ita ut non sit
nostræ facultatis uberiorem doctrinam atque abs-
trusiorum illis impertiri qui Deum exasperant, nec
capiunt verba objurgatoria. Cæterum observandum
est, ubi plurima sunt peccata, ibi, ne amplius ob-
jurgat, propheta præcipi his verbis²³: *Et non eris
eis in virum objurgantem, quia domus exasperans
est.* Nec vero silentium semper imperatur, et ne
objurgat; verum hoc quoque in tempore præstare
jubetur, dictum est enim²⁴: *Et loquendo ad te,
aperiam os tuum, et dices ad eos: 412 Hæc dicit
Dominus: Qui audit, audiat; et qui est inobediens,
non obediat.*

CAP. IV.

Sume tibi laterem²⁵. Existimo, quem sumit late-
rem, unumquemque esse eorum qui mente lateri
similes sunt ante susceptam fidem.

Ejusdem. Laterem hoc loco dici arbitror rudis
hominis ac insipientis animam, in qua a propheta,
et ab eo qui potest docere spiritualia, ac præstantiora
monstrare, describuntur civitas Jerusalem, quæ
sunt in ea mysteria, ratio civitatis Dei, ac eorum
qui in ea cives ascripti sunt. Civitati autem cir-
conductus murus et agger erunt dogmata munien-
tia ejus rationes; propugnacula vero, astruenda-
rum rerum demonstrationes. Forte vero ipsa secun-
dum se rationi nitens contemplatio, cujus notitiam
habeat necesse est qui inexpugnabilis futurus est,
illis verbis significatur²⁶: *Et circumdabis in ea val-
lum; angelorum autem custodia, cum dicitur²⁷: Et
dabis super eum castra; missilium machinæ in cir-*

cauitu Jerusalem, rationes sunt quæ contraria retundunt argumenta. Quia vero post tanta peccare etiam potest, forsitan quæ peccantis animum perstringunt rationes et castigant ipsum, sartago ferrea appellantur, quemadmodum secundum prophetiam murus ferreus est, quod ab optimo habitu non excidat. Illud autem ¹¹: *Parabis faciem tuam, hunc habet sensum: perspicacem animi tui vim super urbem colliges, ut in laterculo eam exstruas. Eritque civitas hæc conclusa. Concludes enim eam* ¹², imprimens eam atque includens in anima auditoris corpore circumdati. Istud vero quidquid est, in signum illis est qui genere ingenui sunt, ac filii Israel vocantur. Forte vero etiam eorum sermo qui cum pietatis dogmatis instituti sint, non ex doctrinæ sanctitate vivunt, est in latere descripta civitas Jerusalem, obsessa quolammodo, atque aggere vallata ab hostibus propugnacula habentibus, valloque circumdantibus, atque sua illi caspra admoventibus, et innumeras missilium machinas, ut tela in eam contorqueant. Idcirco etiam sartago ferrea ponitur, uti et murus ferreus, quod non sit talis propheta, quales illi sunt, sed sit ipse inexpugnabilis, necnon civitas præsidio munita. Præparata autem est prophetæ facies in eam quæ in laterculo est civitatem septo conclusam per prophetarum sermonum demonstrationem. Atque hoc ipsum totum *signum est filiis Israel* ¹³, ne tales efficiantur.

Et tu sume tibi sartagine ¹⁴. Verisimile est supplicia esse ferream sartagine; vel secundum historiam, quod barbarus filios regis in sartagine frixerit.

413 *Et sumes iniquitates domus Israel* ¹⁵. Et quis sua dormitione filiorum Israel iniquitates accepit duplices numero, nempe in Deum, et rationalia, nisi Salvator noster? Decebat enim pro iis qui minora deliquerant, diutius quoque ipsum dormire, non in dexteram, seu potiore partem, sed in sinistram; pro illis vero qui minora offenderant, minori tempore in dextrum latus: hoc nimirum significante Scriptura, plura passum esse Salvatorem pro iis qui majori cura indigebant.

Et tu sume tibi triticum ¹⁶. Si quispiam quæsierit cur Dominus noster Filius hominis sic immundo pane vescatur inter gentes, consideret ipsum vesci iis quæ ei apposuerant homines; videbuntque quomodo ei nemo panem mundum apponere possit. Stat enim ad ostium et pulsat, et si quis illi aperuerit, ingreditur ad eum, et cœnat cum eo. Non puto autem mundo eum vesci cibo, sed pane qui in fimo boum sit ac sterces existat. Nos vero, si quando deinde cœnaverimus cum eo, pro immundis cibis quos illi apposuimus, mundas ab eo escas accipiemus. At vero super Filium hominis venientem in medio captivitatis nostræ dantur vincula terrena et corporalia. Quando enim apud nos est,

Α γοι τούς ἐναντίους λόγους εἰσι. Ἐπεὶ δὲ καὶ δυνατόν ἐστὶ καὶ ἁμαρτεῖν μετὰ τῶσαῦτα, τάχα οἱ ἀπτόμενοι τοῦ ἡμαρτηκότητος λόγοι καὶ κολάζοντες αὐτὸν σιδηροῦν λέγονται τήγανον, ὡσπερ τις κατὰ τὸν προφήτην ἐστὶ τοίχος σιδηροῦς διὰ τὸ μὴ μεταπίπτειν ἀπὸ τῆς καλλίστης ἔξεως. Τὸ δὲ, *Ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπόν σου*, τουτέστι συντενεῖς τὸ διορατικὸν τῆς ψυχῆς σου ἐπὶ τὴν πόλιν εἰς τὸ οἰκοδομῆσαι αὐτήν ἐπὶ τῆς πλίνθου, ἢ τῆς πόλεως ἔσται συγκλεισμός. *Συγκλείσεις γὰρ αὐτήν*, ἐντυπῶν αὐτήν καὶ ἐγκαθειργγύων τῇ ψυχῇ τοῦ ἀκροατοῦ σώμα περιχειμένου. Τοῦτο δὲ πᾶν σημεῖόν τι ἐγκρατεῖται τοῖς ἐν γενέσει εὐφύσει καὶ καλουμένοις υἱοῖς Ἰσραὴλ. Τάχα δὲ καὶ ἐν τοῖς διδαχθεῖσι μὲν τὰ τῆς θεοσεβείας, μὴ βιοῦσι δὲ ἀξίως τῶν ἀγίων μαθημάτων, λόγος ἐστὶν ἢ ἐπὶ τῆς πλίνθου διαγεγραμμένη πόλις Ἱερουσαλήμ περιεχομένη καὶ συνεχομένη ὑπὸ πολεμίων, προμαχῶνας ἔχόντων καὶ χαρακούντων αὐτήν, τὰς τε παρεμβολὰς αὐτῶν ἐπιστησάντων αὐτῇ καὶ μυρίας ὄσας βελοστάσεις, ἵνα αὐτήν τιτρώσκωσι. Καὶ διὰ τοῦτο τήγανον σιδηροῦν τίθεται ὡς τοίχος σιδηροῦς, τῷ μὴ εἶναι τὸν προφήτην τοιοῦτον, ὅποιοι εἰσιν ἐκεῖνοι ἀναμέσον αὐτοῦ καὶ τῆς περιεχομένης πόλεως. Παρεσκευάσται δὲ τὸ τοῦ προφήτου πρόσωπον ἐπὶ τὴν ἐν τῇ πλίνθῳ πόλιν οὖσαν ἐν συγκλεισμῷ συγκλεισμένην ὑπὸ τῆς ἀποδείξεως τῶν προφητικῶν λόγων. Καὶ τοῦτο πᾶν σημεῖόν ἐστι καὶ αὐτὸ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ἵνα μὴ τοιοῦτοι γίνωνται.

Καὶ σὺ λάβε σεαυτῷ τήγανον. Εἰκόσ τὰς κολάσεις εἶναι τήγανον σιδηροῦν ἢ καὶ κατὰ τὴν ιστορίαν, ὅτι ἀπετηγάνισε τοὺς υἱοὺς τῆς βασιλείας ὁ βαρβαρος.

Καὶ λήψη τὰς ἀδικίας τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ τίς ἔλαβε τὰς ἀδικίας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ οὖσας δύο τὸν ἀριθμὸν, τὴν τε εἰς Θεὸν καὶ τὴν εἰς τὰ λογικὰ, διὰ τῆς οἰκειας κοιμήσεως, ἢ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν; Ἐχρῆν δὲ ὑπὲρ τῶν πλεονα ἡμαρτηκῶτων πλεονα αὐτὸν κοιμᾶσθαι χρόνον, οὐκ ἐπὶ τὸ δεξιὸν καὶ κρεῖττον, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν μέρος· ὑπὲρ δὲ τῶν ἐλάττωνα παραπεπτωκῶτων ἐπὶ τὸ δεξιὸν πλευρὸν ἐλάττωνα χρόνον· τοῦτο ἐνδεικνυμένου τοῦ λόγου, ὡς πλεῖον ἔπαθεν ὁ Σωτὴρ ὑπὲρ τῶν πλεονος χρηζόντων τῆς θεραπείας.

Καὶ σὺ λάβε σεαυτῷ πυρούς. Ἐάν τις ζητῇ πῶς ὁ Κύριος ἡμῶν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὕτως ἀκάθαρτον ἄρτον ἐσθίει ἐν τοῖς ἔθνεσι, νοησάτω αὐτὸν ἐσθίοντα ἃ παρατιθέασιν αὐτῷ οἱ ἄνθρωποι· καὶ ὄψονται τίνα τρόπον καθαρὸν αὐτῷ ἄρτον οὐδεὶς δύναται παρατιθέναι. Ἐστῆκε γὰρ ἐπὶ τὴν θύραν καὶ κρούει, καὶ ἐάν τις ἀνοίγῃ αὐτῷ, εἰσέρχεται πρὸς αὐτὸν, καὶ δεῖπνεῖ μετ' αὐτοῦ· οὐκ οἶμαι δὲ, ὅτι καθαρὰ, ἀλλὰ τὸν ἐν βολβίτοις βῶων γινόμενον κόπρον γινόμενον ἄρτον. Ἡμεῖς δὲ, ἐάν ὑστερὸν ποτε δεῖπνῶμεν μετ' αὐτοῦ, καθαρὰ ἀπ' αὐτοῦ, ἀνθ' ὧν οὐ πᾶν ἀκάθαρτα παρεθήκαμεν, ἀποληψόμεθα. Δεδομένοι δὲ εἰσιν ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου δεσμοὶ εἰσελθόντα ἐν μέσῳ τῆς αἰχμαλωσίας ἡμῶν οἱ ὕλκοι

¹¹ Ezech. iv, 3. ¹² Ibid. ¹³ Ibid. ¹⁴ Ibid. ¹⁵ Ibid. iv, 4. ¹⁶ ibid. 9.

καὶ σωματικοί. Ὅτε γὰρ παρ' ἡμῖν γίνεται συμπά-
σχων ἡμῖν, καὶ συνδέεται ἡμῖν, καὶ σὺν ἡμῖν ἔστιν
ἐν τῇ φυγῇ τοῦ βίου τούτου, συμπεινῶν ἡμῖν καὶ
συνδιψῶν, καὶ συνεσθίων καθαρὸν ἐσθίουσιν ἄρτον,
καὶ συμπίνει τὸ ὕδωρ, πλὴν ἐν σταθμῷ καὶ μέτρῳ.
Οὐ γὰρ ἐπιμεριεῖται ἐνταῦθα τυγχάνουσι τὸ πρὸς
ἀξίαν. Ὅσον μὲν οὖν ἐχρῆν ἡμᾶς ἐπὶ τοῖς ἀμαρτή-
μασιν ἐν βολθείοις τῆς κόπρου ἀνθρωπίνης ἐσθίειν
τὸν τοιοῦτον ἄρτον· ὅσον δὲ ἔστι τεθαβήκωτι εἰπεῖν·
*Ἡ ψυχὴ μου οὐ μεμλάνται, καὶ θηράματα οὐ
βέβρωκα, καὶ τὰ λοιπά· συγχωροῦμεθα τὸ τοιοῦτον,*
καὶ γῆνοις μὲν καὶ κοπρώδεσι τισιν ἀναμέμικται
ἡμῶν ἡ τροφή, οὐ μὴν ἐπὶ τοσοῦτον καὶ εἰς ὑπερβο-
λὴν ἀκαθάρτοις καὶ δυσωδέσι. Οὐκ οἶδα δὲ ὅποιοι
τῆς ψυχῆς τροφαὶ πύρρος ἂν λέγοντο, καὶ αἱ ποδαπαὶ
κριθῆ, καὶ τίνες κύμοι, καὶ αἱ λοιπαί. Εἰς ὄστράκι-
νον δὲ ἐμβάλλονται ἄγγος, εἰς τὸ ληφθὲν καὶ πλασθὲν
ἀπὸ τῆς γῆς σῶμα. Ἐσθίειν δὲ κ' σίκλους καλεῖται.
Οὐκ ἐχρῆν γὰρ τὸν οὕτως ἀκάθαρτον βρωθησόμενον
ἄρτον ἐν ἁγίῳ παραλαμβάνεσθαι ἀριθμῷ, ὁποῖός ἐστιν
ὁ τῆς δεκάδος, καὶ ἑβδομάδος, ἢ τριακάδος, ὀγδοάδος,
ἢ τινος τῶν ὁμοίων ἀριθμῶν· ἀλλ' ἐν ἀριθμῷ δὲ τοῦ
Κυρίου, ὅς διὰ τὴν δυάδα καὶ σχίσιν περιέχειν ἀκα-
θάρτων ἐστὶ συγγενής· ὡς δὴ λὸν ἔστιν ἐκ τῶν ἐν τῇ
κιδωτῷ γινομένων ζώων ἀκαθάρτων καὶ τῶν ἀπο-
στελλομένων τῷ Ἡσαῦ παρὰ τοῦ Ἰακώβ. Τὰ γὰρ
κλειστά αὐτῶν τῷ κ' ἀριθμῷ ἀναπέμπεται πρὸς αὐ-
τόν. Καὶ ὁ ἕξ ἀριθμὸς εἰς τὸ μέτρον τοῦ ποτοῦ παρα-
λαμβάνεται, καὶ ἀπὸ ἕξ ἀριθμοῦ ὁ ἄρτος γίνεται πυ-
ροῦ καὶ κριθῆς, καὶ κύμου καὶ τῶν λοιπῶν· ἐπιεί-
περ ἔστιν ὁ ἀριθμὸς οὗτος πάθους σύμβολον καὶ κα-
κώσεως τοῦ Σωτῆρος τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ πεπονητός, καὶ
ἐν τῇ Ἀποκαλύψει Ἰωάννου τοῦ ὀνόματος τοῦ θη-
ρίου τὸν χξς' ἔχοντος ἀριθμὸν. Οὐκ ἀγνοοῦμεν δὲ τινα
τῶν ἀντιγράφων ἔχειν ρ' καὶ ν' ἡμέρας· καὶ ἄλλα κ'
καὶ ρ' ἡμέρας· καὶ τὰ πλεονα δὲ κ' καὶ ρ' ἡμέρας.
Ἄλλ' ἐπισκεψάμενοι τὰς λοιπάς ἐκδόσεις, εὖρομεν τ'
εἶναι καὶ κ' ἡμέρας. Ταῦτα δὲ πάντα γίνεται τὰ
πρρηρημένα, ἵνα ἐνταῖς ἕκαστος ἐν ταῖς ἀδικίαις
αὐτοῦ τῶν ἡδικοκῶτων, καὶ τῷ ἄδικος εἶναι ἀποθα-
νῆται.

Ἰδοὺ δέδωκά σοι βόλβιτα βοῶν. Οὐκοῦν αἰνίττει-
ται τι μυστικὸν περὶ τῆς ψυχῆς τῆς αἰχμαλωτισθεί-
σης ὁ προφήτης, οὐ δυνάμενος τροφήν πάντῃ ἀκα-
θαρσίας ἀπὸ πλάγμενῃ λαμβάνειν.

Ἰδοὺ ἐγὼ συντριβὼ στήριγμα ἄρτου. Διὰ τοῦτο
ὕγιης καὶ ἀσύντριπτος ἄρτος οὐκ εὕρισκται, οὐδὲ
στήριγμά ἐστιν ἄρτου τοῖς ἐν αἰχμαλωσίᾳ νηπίοις,
οἷς καὶ διακλῆσθαι δεῖ τὸν ἄρτον.

ΚΕΦ. Ε.

Τάδε λέγει Ἀδωναὶ Κύριος. Ἐπέτρεπεν, ὅπου
μὲν τὸ κρίμα, μὴ λέγειν· Ἔσται κρίμα ἐν μέσῳ,
ἀλλὰ, Ποιήσω κρίμα ἐν μέσῳ σου· καὶ διὰ τὸ με-
ρμαγκέναι αὐτοὺς τὰ ἅγια τοῦ Θεοῦ, λέγεται τὸ, Καλῶ
ἀπόσωμαί σε· ὅπου δὲ πατέρες υἱοὺς ἤσθιον, Οὐχί
ποιήσω, ἵν' οἱ πατέρες φάγωσι τέκνα ἢ τέκνα τοὺς

ac eadem nobiscum patitur, nobiscum vinctus est,
unaque nobiscum est in vitæ hujus exsilio, nobis-
cum esuriens et siticens, et nobiscum comedens puro
vescentibus pane, simulque nobiscum bibit aquam,
sed in pondere ac mensura. Non enim iis qui hic
degunt, pro meriti ratione rependitur. Quantum
igitur decebat nos, ob ea quæ peccavimus, in simo
humani stercoris tali pane vesci; quantum vero
licet fidenter dicere²⁷: *Anima mea non est polluta,*
et laceratum a bestia non comedi, et reliqua: tale
quid nobis indulgetur, ac terrenis quibusdam ster-
coribus commistus est cibus noster, haud tamen
tantopere et supra modum immundis ac male olen-
tibus. Nescio autem quinam cibi animæ triticum
dicantur, quinam hordeum, et quinam fabæ, et quæ
sequuntur. Conjiciuntur vero in vas testaceum, in
corpus scilicet e terra sumptum et e terra plasma-
tum. Vesci autem jubetur viginti siclos. Non enim
decebat, eum qui sic immundo vesceretur pane, in
sancto assumere numero; cujusmodi est denarius
et septenarius, ternariusque ac octonarius, aliique
ejusmodi numeri; sed in numero Domini, qui pro-
pterea quod binarium numerum et scissionem com-
plectitur, immundis affinis est, uti liquet ex im-
mundis animalibus quæ in arca erant, atque ex illis
quæ Jacob ad Esau misit. 414 Magna quippe
eorum pars viginti numero mittuntur. Senarius
item numerus ad mensuram potus assumitur, et e
senario numero panis sit frumenti, hordei, fabæ,
et cæterorum: quandoquidem hic numerus pas-
sionis figura est et afflictionis Salvatoris qui sexta
die passus est, necnon nominis bestię quæ in Apo-
calypsi Joannis numerum habet 666. Non ignora-
mus tamen in quibusdam exemplaribus haberi cen-
tum et quinquaginta dies; in aliis nonaginta et
centum; in plerisque autem nonaginta et centum.
Verum inspectis aliis editionibus, trecentos et no-
naginta dies invenimus. Fiunt vero quæ dicta sunt
omnia, ut quisque in injustitiis suis quibus injuste
egit, contabescat, et injustitiæ moriatur

*Ecce dedi tibi stercora boum*²⁸. Mysticum igitur
aliquid de anima captiva insinuat propheta, qui non
potest cibum omnis expertem immunditiæ sumere.

*Ecce ego contero firmamentum panis*²⁹. Idcirco
non invenitur panis sanus et incomminutus; nec
firmamento panis gaudent qui in captivitate par-
vuli sunt, quique ut panis illis frangatur, opus
habent.

CAP. V.

*Hæc dicit Adonai Dominus*³⁰. Deccebat, ubi ju-
dicium esset, non dicere: *Erit judicium in medio*,
sed, *Faciam judicium in medio tui*³¹. Et quia sancta
Dei polluerunt, dicitur³²: *Et ego abjiciam te*.
Quando autem patres filios comedebant, et filii
patres, Non faciam, ut patres liberos comedant,

²⁷ Ezech. iv, 14. ²⁸ ibid. 15. ²⁹ ibid. 16. ³⁰ ibid. v, 8. ³¹ ibid. ³² ibid. 11.

aut liberi patres : nam nec patribus daretur crimini, quod ab eis filii ederentur. Sed neque Dei proprium est hæc patrare. Sic enim Hebræorum magister exposuit illud ³⁵ : *Glorificantes me glorificabo, et spernentes me erunt ignobiles*. Decebat enim Dei opus esse glorificationem, non autem ipso operante, sed consequenter, qui honorem Deo detrahit, ipsum quoque ignominia notari. Eadem hæc observanda sunt in benedictionibus, dirisque quæ in Deuteronomio ac Levitico habentur, nec non in sermonibus prophetarum. Quid igitur sibi vult illud ³⁶ : *Propterea comedent patres liberos in medio tui, et filii comedent patres?* Juxta communem quamdam ac simpliciore expositionem id videre est in tumultuantibus ac seditiosis malignantium ecclesiis. Sæpe enim doctores et qui in Christo genuisse putantur eos qui ab eis divinam legem audierunt, discipulorum petiti insidiis, a filiis patres comeduntur. Si autem ipsi iniquius in eos egerint quos ad divinum verbum adduxerunt, patres sunt **415** comedentes liberos. Quod autem alicujus carnes comedere de ejusmodi tumultibus ac seditionibus dicatur, palam fit ex psalmo vigesimo sexto ³⁷ : *Dum appropinquant super me nocentes, ut edant carnes meas; et ex Job dicente ³⁸ : Si vero etiam dixerunt ancillæ meæ : Quis det nobis ut carnibus ejus vescamur, cum bona sit fames?* Ejusmodi sunt et illa apud Apostolum qui dissidentes a se invicem ac tumultuantes in quibusdam Ecclesiis sic vituperat ³⁹ : *Si vero alter alterum mordetis, videte ne invicem consumamini*. Hoc mordere et comedere, non efficit Deus, ut patres filios comedant, et filii patres, sed id sequitur ex operibus eorum qui justificationes Dei rejiciunt, nec ambulant in legitimis ejus.

Et complebitur furor meus ⁴⁰. Hoc significat finem habiturum Dei furorem una cum mundi consumptione.

Ejusdem. Dei furor est coargutio; ira autem castigatio. Omnis autem qui arguit et corripit, pater ostenditur.

Ejusdem. Præstat ut mali inferendi auditu a te ipso erudiaris, quam ut reipsa inflicta castigationis pœnam experiaris; quidam enim verbis, alii ipso pœnæ sensu erudiuntur.

CAP. VI.

Firma faciem tuam ⁴¹. Eos qui præcipui esse videntur ac reliquis majores, vel imperii potestate, vel quod scientiæ sapientiæque narent operam, montes Israel ac colles vocari existimo. Prophetici etenim sermonis speciem, quæ facies appellatur, splendoremque ejus necesse erit ad hos montes firmari, ut etiam ad eos prophetia dicatur. Ac sane observandum est, montibus quidem annuntiant ea

A πατέρας· ἐπὶ οὐκ ἦν ἀμάρτημα τῶν πατέρων τὸ ἐσθίεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν τοὺς υἱούς. Ἄλλ' οὐδὲ οἰκείον Θεῷ τὸ ταῦτα ἐνεργῆσαι. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ τῶν Ἑβραίων διδάσκαλος ἐξηγήσατο τὸ· *Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, οἱ δὲ ἐξουθεϊνόντες με ἀτιμασθήσονται*, ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν κείμενον. Ἐχρῆν γὰρ Θεοῦ μὲν ἔργον εἶναι τὸ δοξάζειν, οὐκ ἐτι δὲ ἐνεργεῖαν, ἀλλὰ παρακλόουθα τὸ τὸν ἀτιμάζοντα Θεὸν ἀτιμάζεσθαι. Ταῦτα οὖν παρατηρητέον καὶ ἐπὶ τῶν εὐλογιῶν καὶ καταρῶν τῶν ἐν Λευιτικῷ καὶ Δευτερονομίῳ, καὶ ἐπὶ τῶν λόγων τῶν προφητικῶν. Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ, *Διὰ τοῦτο φάγονται πατέρες τὰ τέκνα ἐν μέσῳ σου, καὶ τέκνα φάγονται πατέρας*; Ὅσον μὲν οὖν κατὰ κοινὴν τινα καὶ ἀπλουστέραν ἐκδοχὴν ἔστι τοῦτο ἰδεῖν ἐν ταῖς ἀκαταστατούσαις καὶ στασιαζούσαις πονηρευομένων ἐκκλησίαις. Πολλὰ κίς γὰρ οἱ διδάξαντες καὶ ἐν Χριστῷ γεγεννηκέναι τοὺς παρ' αὐτῶν ἀκούσαντας τοῦ θείου νόμου νομισθέντες, ἐπιθουλεύουμένοι ὑπὸ τῶν διδαχθέντων, οἷον ἐσθιόνται ὅπῃ τῶν υἱῶν πατέρες. Εἰ δὲ αὐτοὶ πλεονεκτοῖεν καὶ ἀδικοῖεν τοὺς προσαχθέντας δι' αὐτῶν τῷ θείῳ λόγῳ, πατέρες εἰσὶν ἐσθιόντες τοὺς υἱούς. Ὅτι δὲ κεῖται τὸ ἐσθίειν τὰς σάρκας τινὸς ἐπὶ τοσαύτης ἀκαταστασίας καὶ στάσιως, ἔστι μαθεῖν ἐκ τοῦ κς' ψαλμοῦ· *Διὰ τὸ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου*· καὶ ἐκ τοῦ Ἰωβ λέγοντος· *Εἰ δὲ καὶ εἶπον αἱ θεράπαιναι μου· Τίς ἂν δοίῃ ἡμῖν τῶν σαρκῶν αὐτοῦ φαγεῖν, λιμοῦ χρηστοῦ ὄντος*; Τοιαῦτά ἐστι καὶ τὰ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ αἰτιωμένῳ τοὺς στασιάζοντας πρὸς ἀλλήλους ἐν τισιν Ἐκκλησίαις· *Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε*. Τοῦτο δὲ τὸ δάκνειν καὶ κατεσθίειν, ὡς γίνεσθαι τὸ, *Πατέρες φάγονται τέκνα ἐν μέσῳ σου, καὶ τέκνα φάγονται πατέρας*, οὐχ ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ, ἀκολουθεῖ δὲ τοῖς τὰ δικαίωματα τοῦ Θεοῦ ἀπωθουμένοις καὶ ἐν τοῖς νομίμοις αὐτοῦ μὴ πορευομένοις.

Καὶ συντελεσθήσεται ὁ θυμὸς μου. Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι πέρας ἔξει ὁ θυμὸς τοῦ Θεοῦ ὁμοίως τῇ συντελείᾳ τοῦ κόσμου.

Τοῦ αὐτοῦ. Θυμὸς Θεοῦ ἐστὶν ἐλεγμὸς, ὀργὴ δὲ παιδεία. Πᾶς δὲ ὁ ἐλέγχων καὶ παιδεύων πατὴρ δεικνύται.

Τοῦ αὐτοῦ. Κρεῖττον παιδεύεσθαι ἐν τῇ ἀκοῇ τῆς θλίψεως καὶ μὴ αὐτὸ τὸ ἔργον τῆς παιδείας πειραθῆναι· τινὲς γὰρ παιδεύονται τῷ λόγῳ τῆς κολάσεως, ἔτεροι δὲ αὐτῇ τῇ κολάσει.

ΚΕΦ. Γ'.

Στήριξον τὸ πρόσωπόν σου. Τοὺς εἶναι δοκοῦντας καὶ μείζονας παρὰ τοὺς λοιποὺς, ἦτοι κατὰ τὴν τοῦ ἄρχεῖν ἐξουσίαν ἢ κατὰ τὸ περὶ γνώσιν καὶ σοφίαν διατρίβειν ἐθέλειν, ὀρη νομίζω λέγεσθαι τοῦ Ἰσραὴλ καὶ βουνοῦς. Τὴν ἐπίφασιν οὖν τοῦ προφητικοῦ λόγου πρόσωπον ὀνομαζομένην καὶ τὴν λαμπρότητα αὐτοῦ δεήσει στηρικθῆναι ἐπὶ ταῦτα τὰ ὀρη, ἢ ἢ προφητεία καὶ ἐπὶ ταῦτα λεχθῆ. Καὶ παρατηρητέον γε, ὅτι

³⁵ I Reg. 11, 30. ³⁶ Ezech. v, 10. ³⁷ Psal. xxvi, 2. ³⁸ Job xxxi, 31. ³⁹ Galat. v, 15. ⁴⁰ Ezech. v, 15. ⁴¹ Ezech. vi, 2.

τὰ μὲν λεγόμενα ἀπαγγέλλεται τοῖς ὕρεσι, προφη- τεύεται δὲ οὐ περὶ τῶν ὀρέων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν βουνῶν καὶ τῶν ναπῶν καὶ φαράγγων· ταῦτα γὰρ οἱ βουνοὶ καὶ αἱ φάραγγες καὶ αἱ νάπαι, τὸν στρηγιμὸν μὴ χωροῦντα τοῦ προφητικοῦ προσώπου, οὐδὲ δέξα- σθαι τὰ λεγόμενα οἶά τε ἦν. Ἀπαγγέλλεται δὲ ταῦτα τοῖς ὕρεσιν, ὅτε ἤκουον, ἀξίοις οὖσι τοῦ τὰ ἐπιφερ- μενα παθεῖν οὐ πάντως ἵνα πάθωσιν αὐτά· δυνατὸν γὰρ τοὺς ἀκούοντας, ἐπικαιμένων τινῶν χαλεπῶν, μεταβαλόντας μηκέτι περιπεσεῖν τούτοις οἷς ἤκου- σαν, ὡς περ καὶ περὶ Νινευιτῶν γεγένηται. Καὶ ἐν τῷ Ἱερειμῆ δὲ, Πέραν λαλήσω, φησὶν, ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλέας τοῦ ἐξᾶραι καὶ ἀφανίσαι αὐτούς. Καὶ ἰὰν μετανοήσωσι, κἀγὼ μετανοήσω περὶ πάντων ὧν λαλάηκα περὶ τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο δὲ πρὸς τὰ ὄρη μόνον λέγεται, ὅτι χωρητικὰ εἰσι τοῦ περὶ πάντων λόγου· οὐδὲ γὰρ ἂν παρὰ τὰ ὄρη συνεῖεν τοῦ βουλήματος τῶν λεγομένων. Ἄμα δὲ παραθετόν τὸ βρῆτόν τοῖς ἀδιακρίτως διαλεγόμενοις πᾶσι καὶ τοῖς τυχοῦσι καὶ περὶ τῶν μειζόνων τοῖς ἀπλουστέροις καὶ ἀκεραιotáτοις ἀνακονοιμένοις· καὶ λεκτέον αὐτοῖς, ὅτι ὡς περ ὁ προφήτης τὰ περὶ ὀρέων καὶ βουνῶν καὶ ναπῶν καὶ φαράγγων μόνους τοῖς ὕρεσι κελεύεται λέγειν, τὸν αὐτὸν τρόπον τοῖς διακόνους τοῦ λόγου συμβουλεύεται ποιεῖν. Ἡγοῦμαι δὲ τοὺς μὲν πρὸς γνῶσιν ὑγιᾶ πεφυκότας τὰ ὄρη εἶναι· τοὺς δὲ ὀλίγον τι παρὰ τοὺς ἄλλους διαβαίνειν τῇ γνῶσει δυναμέ- νους λέγεσθαι βουνοὺς· τοὺς δὲ ψιλὸν τὸ πρακτέον ἐξηλωκότας λέγεσθαι νάπας· τοὺς δὲ πάντων ταπει- νωτέρους τὰς ψυχὰς ὀνομάζεσθαι φάραγγας.

Καὶ ἐξάρθη τὰ τεμένη θυῶν. Πᾶσι τοῖς προσθε- μένοις τὰ τῆς γνώσεως ἐξετάζειν καὶ βιοῦν κατὰ τὸν νόμον, καὶ ἢ ὀλίγον τι ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν διαβαίνειν δυναμένοις μόνον, ἢ πλέον τοῦ πρακτικοῦ μηδὲν ζη- τοῦσι καὶ ἀρκουμένοις τῷ τῆς εἰσαγωγῆς λόγῳ καὶ ἔργοις βραχέσι φησὶν ὁ λόγος τό· Ἴδου ἐγὼ ἐπάγω ἐξ' ὑμῶν βομφαλαρ, καὶ ἐξολοθρευθήσεται τὰ ὑψηλά θυῶν, ἅτε ἐν τοῖς τοιοῦτοις δυναμένου εὐρί- σκεσθαι τυφον καὶ φιλοδοξίαν καὶ οἰήσιν τινα. Καλὸν δὲ τὸ ἐξολοθρευθῆναι καὶ ἀφανισθῆναι φυσίωσιν καὶ οἴητιν, ἅπερ ἐστὶ τὰ ὑψηλά. Αὐτὴ δὲ ἡ λογικὴ βομ- φαλα, ὅσα παρὰ τὸν λόγον οἰκοδομοῦμεν τὰ θυσιαστή- ρια οἰόμενοι δεῖν τῷ θεῷ τὴν λογικὴν λατρείαν, συν- τρίβει αὐτά, καὶ τὰ ἰδρύματα ἃ νομίζομεν κατα- σκευάζειν τῷ θεῷ λόγῳ· ἅπερ τεμένη νῦν ὀνομάζει οὐ θεῖος λόγος.

Καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν τοῖς ἐκπορνεύουσι. Προσεφάρμοστέον τούτῳ τό· Ὁς ἂν ἐμβλέψῃ γυ- νυῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἐμοίχευσε τὴν ψυχὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· καὶ τὸ ἐν τῷ Δαυιδ κείμενον περὶ τῶν παρανόμων πρεσβυτέρων ἐπὶ Σω- σάννης· Οἱ δὲ παράνομοι ἐκέλευσαν ἀνακαλυφθῆ- ναι αὐτὴν (ἦν γὰρ κατωκεκαλυμμένη), ὥπως ἐμπλησθῶσι τοῦ κάλλους αὐτῆς. Καὶ τοῖς νοητοῖς δὲ ὀφθαλμοῖς πορνεύει ὁ ἀποστάς τοῦ ἐνορᾶν τῷ κάλ- λει τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου.

⁴¹ Jerem. xviii, 7. ⁴² Ezech. vi, 6. ⁴³ ibid. 3.

A quæ dicuntur, vaticinium vero esse non de mon- tibus solis, verum etiam de collibus elivisque ne- morosis, et vallibus. Hæc enim sunt colles ac val- les, saltusque, quæ firmitatem prophetici vultus capere nequeunt, nec ea quæ dicuntur recipere. Nuntiantur autem hæc montibus, qui, quando au- diebant, digni erant qui inferenda mala paterentur, non omnino ut paterentur: fieri enim potest ut qui ingruentia quædam mala audiunt, mutent mores, et non incidant in ea quæ audierunt mala, quem- admodum Ninivitis contigit. In Jeremia quoque: *Ultra loquar, inquit* ⁴⁰, *super gentes et super reges ut auferam et disperdam eos. Et si pœnitentiam egerint, et ego pœnitentiam agam de omnibus quæ locutus sum facere eis.* Idcirco **416** autem ad montes solus hæc dicuntur, quod omnium rationem possint capere: nam præter montes dicendorum rationem alii hau- ditatis perspexerint. Simul quoque apponendum est illud dictum iis qui nulla iudicii ratione cunctis passim vulgicque hominibus de rebus majoribus dis- serunt, et eas simplicioribus et omnino ineptis com- municant. Atque illis dicendum est, quemadmodum propheta quæ ad montes et colles saltusque ac valles spectant, ea solis montibus loqui jubetur, sic verbi ministris consilium dari ut eodem modo se gerant. Existimo autem eos qui ad sanam scientiam nati sunt, montes esse; qui pusillum quid præ reliquis scientia provehi possunt, colles nuncupari; qui nudam æmulantur actionem, saltus dici; qui vero omnibus humiliores habent animas, valles nominari.

Et auferantur delubra vestra ⁴¹. Omnibus qui quæ ad scientiam spectant, inquirere et secundum legem vivere sibi proponunt, quique vel pusillum quid ad scientiam progredi potuerunt, vel nihil præter actionem quærunt, satisque habent ut rudi- mentaria solum doctrina imbuantur ac exiguis ope- ribus fulciantur, ait divinus sermo ⁴²: *Ecce ego induco super vos gladium, et disperdentur excelsa vestra, quod scilicet in talibus fastus quidam et laudis appetitus jactantiaque possit inveniri.* Bonum autem est ut fastus disperdatur, animique tumor ac jactantia deleatur, quæ sunt *excelsa*. Ipse autem rationabilis gladius quæcunque contra rationem exstruimus altaria, rati deberi Deo rationabilem cultum, ipsa conterit, nec non munitiones quas nos divino verbo ædificare existimamus, quasque divi- nus sermo nunc delubra vocat.

Et oculis eorum fornicantibus ⁴³. Huic aptandum quod dictum est ⁴⁴: *Qui viderit mulierem ad concu- piscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo;* quodque in Daniele de iniuis senioribus erga Su- sannam habetur: *At illi iniui jusserunt ut disco- operiretur (erat enim cooperta), ut vel sic satiarentur decore ejus.* Spiritualibus quoque oculis fornicatur, qui se avertit ne decorem veritatis verbi con- tueatur.

⁴⁴ ibi l. 9. ⁴⁵ Matth. v, 28.

Non frustra locutus sum ⁴⁵. Non frustra evenire puto quæ dignis distribuuntur calamitates malorum nomine hic appellatas : hoc nempe esse quod hic habetur : *Non frustra locutus sum ei cuncta hæc*. Ex illorum enim eventu efficitur aliquid, cum ii qui ea perpetiuntur, utilitatem referant, et convertantur. Sin autem etiam post inflictas pœnas nonnulli in peccato perseveraverint, ait per Jeremiam sermo propheticus ⁴⁶ : *Frustra percussi liberos vestros : disciplinam non suscepistis*. **417** Verisimile enim est percussorum liberorum nomine hic intelligi malitiæ opera, malæ animæ genimina, quibus solutis et percussis, nihilominus manet malitia. Sæpe enim operibus impeditis, ipsa quoque sensim deficit pravitas.

Plaude manu et obstrepe pede ⁴⁷. Quantum ad litteram atinet, jubetur propheta ob multitudinem abominationum populi quiritari non solum voce, sed et corporis habitu, ut manus quidem præ stupore ob multitudinem peccatorum plaudant ; pes vero terram vehementer quatiat, ut inde sonitus perstrepat. Illud autem ⁴⁸ : *Et dixi : Euge, paraphrasi utens Symmachus vertit : Lamentatus sum et clamorem miserabilem in modum edidi*. Et nos igitur ad instar prophetæ decebit indigne ferentes quæ patrantur mala, et lugubriter flere, et nullo modo probantes quæ præter rectam rationem fiunt, illa penitus detestari. Forsitan vero manu plaudimus, quando peccantibus non cooperamur ; pede autem perstrepere dicimur, quando non ambulamus cum illis. Dicimus item miserabilem in modum *Euge*, cum nulli abominationi verbo et opere consentimus.

CAP. VII.

Hæc dicit Adonai Dominus terræ Israel ⁴⁹. Quandoquidem terræ Israel prophetia de fine venturo dicitur, existimo alas terræ eos esse qui perspicacioris animi sunt, quique sublimi volatu enituntur supra omnes qui sunt, super terram. Et certe ipsi propter corpus quodammodo dici queant e terra esse, atque Israel erit alæ terræ, et qui secundum legem vivere edocti sunt. Ab his enim alis terræ prodigia audivimus, quemadmodum ait Isaias ⁵⁰ : *Domine, ab alis terræ prodigia audivimus* : cum ii qui alarum, ut sic dicam, expertes sunt, prodigia dicere non noverint. Quomodo enim alæ terræ non fuerint qui ita sunt a natura comparati, ut alas sibi sumant tanquam aquilæ ? Quatuor autem alæ dicuntur generalia quatuor agmina, in quæ dividuntur primum et supra omnes domus Aaron, deinde domus Levi, tum domus Israel, ac postremo tanquam alii præter istos, ii qui timent Dominum. *Domus enim Israel speravit in Dominum : adjutor et protector eorum est* ⁵¹. In alio autem psalmo præter istos nominatur domus Levi : ac domus quidem Aaron sacerdotes sunt ; domus Levi, qui, ut ita dicam, sub

Οὐκ εἰς δωρεὰν λελάληκα. Οἴομαι τὸ μὴ μάτην συμβαίνειν τὰ ἐπιμεριζόμενα τοῖς ἀξίοις συστατικὰ νῦν λεγόμενα κακὰ, τοῦτ' εἶναι τὸ *Οὐκ εἰς δωρεὰν λελάληκα αὐτοῖς ἅπαντα ταῦτα*. Ἀνύεται γὰρ τι ἀπὸ τοῦ τάδε γίνεσθαι ὠφελουμένων τῶν πασχόντων αὐτὰ καὶ ἐπιστρεφόντων. Ἐὰν δὲ καὶ μετὰ τὰς κολάσεις ἐπιμένωσι τινες τῇ ἀμαρτίᾳ, φησὶ διὰ Ἱερემίου ὁ προφητικὸς λόγος· *Μάτην ἐπάταξα τὰ τέκνα ὁμῶν· παιδῶν οὐκ ἐδέξασθε*. Εἰκὸς γὰρ κάκσι τὰ πατασσομένα τέκνα τὰ ἔργα εἶναι τῆς κακίας, γεννηματα ὄντα τῆς μοχθηρᾶς ψυχῆς, ὧν ἔσθ' ὅτε λυόμενων καὶ πατασσομένων, οὐχ ἤττον μένει ἡ κακία· πολλάκις γὰρ, τῶν ἔργων ἐμποδιζομένων, καὶ ἡ κακία ὑπεκλύεται.

Κρότησον τῇ χειρὶ καὶ ψόφησον τῷ ποδί. Ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει κελεύεται ὁ προφήτης διὰ τὸ πλῆθος τῶν βδελυγμάτων τοῦ λαοῦ σχετιάζει· οὐ μόνον τῇ φωνῇ, ἀλλὰ καὶ τῇ ποῖᾳ καταστάσει τοῦ σώματος, ἵνα αἱ μὲν χεῖρες αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐκπλήξει τῆς ἐπὶ τὰ πολλά ἀμαρτήματα κροτήσωσιν· ὁ δὲ ποὺς σφοδρότερον τύψη τὸ ἔδαφος ὡς ἦγον ἀποτελεσθῆναι. Τὸ δὲ, *Καὶ εἶπον, Εὗγε, παραφράζων ὁ Σύμμαχος πεποίηκεν· Ἐπένθησα καὶ ἐσχέτλιασα*. Καὶ ἡμᾶς οὖν δεήσει μιμουμένους τὸν προφήτην καὶ σχετιάζειν ἀγανακτοῦντας ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανόμενοις, καὶ ἀφαινοῦσθαι ὡς οὐδαμοῦ εὐδοκούντας τοὺς γινόμενοις παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. Τάχα δὲ καὶ κρατοῦμεν τῇ χειρὶ μὴ συμπράττοντες τοῖς ἀμαρτανόουσι· φοφῆν δὲ λεγόμεθα τῷ ποδί, μὴ συμπορευόμενοι αὐτοῖς· καὶ λέγομεν σχετιάζοντες τὸ *Εὗγε*, οὐδενὶ βδελύγματα λόγῳ ἢ ἔργῳ συγκατατιθέμενοι.

ΚΕΦ. Ζ'.

Τάδε λέγει Ἄδωναι Κύριος τῇ γῇ Ἰσραὴλ. Ἡγοῦμαι, ἐπεὶ περὶ ἡ προφητεία τῇ γῇ τοῦ Ἰσραὴλ λέγεται ἡ περὶ τοῦ ἦκοντος πέρατος, ὅτι αἱ πτέρυγες τῆς γῆς οἱ διορατικώτατοι εἰσι καὶ μετεωροπόροι παρὰ πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ αὐτοὶ διὰ τὸ σῶμα λεχθισόμενοι ἂν εἴεν πως ἐκ τῆς γῆς· καὶ εἴη ἂν ὁ Ἰσραὴλ αἱ πτέρυγες τῆς γῆς καὶ οἱ κατὰ τὸν θεῖον νόμον βιοῦν δεδιδασμένοι· ἀπὸ τούτων γὰρ τῶν πτερώγων τῆς γῆς τέρατα ἠκούσαμεν, καθὼς φησιν Ἡσαίας· *Κύριε, ἀπὸ τῶν πτερώγων τῆς γῆς τέρατα ἠκούσαμεν* τῶν, ἵν' οὕτως εἶπω, ἀπτερώων τῆς γῆς τέρατα λέγειν οὐκ ἐπισταμένων· πῶς γὰρ οὐ πτέρυγες τῆς γῆς οἱ πεφυκότες πτεροφεῖν ὡς ἀετοί ; Τέσσαρες δὲ πτέρυγες λέγονται τὰ γενικὰ τέσσαρα τάγματα, εἰς ἃ διαιρεῖται, πρῶτον μὲν καὶ πάντων ὑπερέχων ὁ οἶκος Ἀαρὼν, ἐξῆς δὲ τούτῳ ὁ οἶκος Λευὶ καὶ τρίτον ὁ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὡς ἕτεροι παρὰ τούτους οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Οἶκος γὰρ Ἰσραὴλ ἠλλισεν ἐπὶ Κύριον· βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. Ἐν ἄλλῳ δὲ ψαλμῷ παρὰ τούτους ὀνομάζεται οἶκος Λευὶ· καὶ εἰσὶν οἱ μὲν οἶκος Ἀαρὼν οἱ ἱερεῖς, οἱ δὲ οἶκος Λευὶ, ὡς ἂν εἶποι τις, οἱ ὑπὸ

⁴⁵ Ezech. vi, 10. ⁴⁶ Jerem. ii, 30. ⁴⁷ Ezech. vi, 11. ⁴⁸ ibid. ⁴⁹ Ezech. vii, 1. ⁵⁰ Isa. xl, 31.

⁵¹ Psal. cxiii, 10.

τοὺς ἱερεῖς νεωκόροι· οἱ δὲ οἶκος Ἰσραὴλ οἱ ἀπὸ τῶν
 18 φυλῶν· οἱ δὲ φοβούμενοι τὸν Κύριον οἱ ἄλλοι οἱ
 τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ σπέρματος καὶ προσκείμενοι τῷ
 Κυρίῳ καὶ προσήλυτοι.

Καὶ ἀποσταλῶ ἐγὼ ἐπὶ σέ. Παρατηρητέον τοῦτο
 παραδόξως πεφρασμένον εἰς παράστασιν ἀπορρήτου
 καὶ θειοτάτου νοήματος. Ἐν ταῖς ὁδοῖς σου, φησί,
 ταῖς κολαζομέναις ἐκδικήσω σε. Ἀδικούμενοι γάρ
 οἱ ἁμαρτάνοντες οὐκ ὑπὸ ἄλλου τινὸς ἢ ὑπὸ ἑαυτῶν
 ἡδικήθησαν. Καὶ οὐκ ἄλλοι καθ' ὑπόθεσιν ὄντες τῶν
 ἡδικημένων κολάζονται οἱ ἀδικήσαντες, ἀλλ' εἰσὶν οἱ
 αὐτοὶ ἐκδικούμενοι καὶ κολαζόμενοι. Ἐκδικῶν τοίνυν
 τοὺς ὑφ' ἑαυτῶν διὰ τὴν κακίαν ἡδικημένους ὁ Θεὸς,
 κολάζει αὐτοὺς καθὼς ἡδικήκασι. Καὶ διὰ τῆς κολά-
 σεως μὲν ἐξαφανίζονται οἱ ἡδικηκότες, καταλείπονται
 δὲ οἱ ἡδικημένοι οὐδαμῶς ἔτι ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τοὺς
 ἡδικηκότες· οὐ γὰρ ἔτι ἔχουσι τὴν ἡδικηκυῖαν αὐτοὺς
 κακίαν καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς. Πρόσχετος δὲ καὶ τῷ· Δώ-
 σω ἐπὶ σέ πάντα τὰ βδελύγματά σοι· οὐ γὰρ τινὰ
 μὲν δίδωσι, τινὰ δὲ οὐ δίδωσι, ἀλλὰ πάντα ἐξαφανί-
 ζει· καὶ εἰ δεῖ οὕτως εἰπεῖν, καὶ εὐεργετῶν καὶ χαρι-
 ζόμενος τοῖς τὰ βδελύγματα πεποιηκόσιν ὁ Θεός, δι-
 δωσιν ἐπ' αὐτοῖς πάντα τὰ βδελύγματα αὐτῶν, ὡς
 ἐστι μαθεῖν καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ Ἀμὼς οὕτω γεγραμ-
 μένων· Πλήρ ὑμᾶς ἔργων ἐκ πασῶν τῶν φυλῶν
 τῆς γῆς· διὰ τοῦτο ἐκδικήσω ἐπ' ὑμᾶς πάσας τὰς
 ἀμαρτίας ὑμῶν· οἷον γὰρ κάκει τοιοῦτόν ἐστι τὸ
 λεγόμενον· Ἐπειδήπερ παρὰ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς
 ὑμᾶς ἔργων ὡς ἐμοὺς ἐπιλεξάμενος, ὅπερ ἀκόλου-
 θὸν ἐστι τῷ, Ἐργὼ Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· διὰ
 τοῦτο ἐκδικήσω ἐπ' ὑμᾶς ὡς ἐμοὺς (καὶ οὐς ἔργων
 ἐγὼ εὐεργετῶ) πάσας τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. Καὶ ὡς
 ὁ καλὸς γε ἰατρός, φησὶ τό· Οὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμὸς
 μου ἐπὶ σέ, οὐδ' οὐ μὴ ἐλεήσω. Ὡς γὰρ ὁ φειδόμε-
 νος τῶν μεζόνος τομῆς καὶ καυτηρίου δεομένων
 ἰατρός καὶ ἐλεῶν αὐτοὺς δεομένους μεζόνων βασάνων
 καὶ πόνων, ἐλλιπεστέραν προσάγει θεραπεῖαν· οὕτως
 ἀν-ἐποίησεν ὁ λέγων· Οὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμὸς μου
 ἐπὶ σέ, οὐδὲ μὴ ἐλεήσω· εἴπερ ὡς ἐταῖρος ἐχθροῦ
 καὶ ἐλεεῖ. Τὴν ὁδὸν οὖν ἐκάστου ἐπ' αὐτὸν δώσει, καὶ
 τὰ βδελύγματα τοῦ βδελυκτὰ ἡμαρτηκότητος ἐν μέσῳ
 τοῦ ἡμαρτηκότητος ἔσται οἷον ἐκατανοούμενα καὶ βλε-
 πόμενα καὶ καταγινωσκόμενα, ἵνα μετὰ ταῦτα γινώ-
 σιν οὗτοι περὶ ὧν ὁ λόγος, διότι Κύριος Κύριος, καὶ
 πῶς ἐστι Κύριος· καὶ ἐν τῷ· Ὡσὲ δὲ φησιν· Ἐκδι-
 κήσω τὸν Ἰακώβ κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ κατὰ
 τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ ἀνταποδώσω αὐτῷ· τὸ
 ὅμοιον κάκει· ἐν τῷ ἐκδικήσω δηλῶν ὁ λόγος.

Κακία μία, κακία ἰδὸν ἀπέσται. Κακίαν μίαν
 προαγορεύει ὁ προφήτης ἐν ἧ τὸ πέρας ἦκειν φησὶ,
 τὴν τῶν Ἰουδαίων κατὰ Χριστοῦ τόλμαν· πλοκήν δὲ
 φησὶ τὴν ἀναπλήρωσιν τῶν ἀμαρτημάτων. Τούτω
 γὰρ τῷ λόγῳ καὶ οἱ Ἀμορραῖοι ἐξωλοθρεύθησαν,
 ὅταν ἐπληρώθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Καὶ ὅταν δὲ τις ἀμαρ-
 τάνων πολλὰ ἐν τι μὴ ἀμαρτήσῃ, διότι τῆς μακρο-

¹⁸ Ezech. vii, 2. ¹⁹ ibid. 3. ²⁰ ibid. 9. ²¹ Amos iii, 2. ²² Ezech. v, 11. ²³ Osc. iv, 9. ²⁴ Eccl. vi, 10.

A sacerdotibus sunt æditui; domus Israel qui e duodecim tribubus sunt; timentes autem Dominum, qui ab Israelitico semine alicui Domino adhærent, ac sunt proselyti.

418 *Et mittam ego in te*²². Observandum istud novo quodam modo exprimi ad arcanum divinioremque intellectum repræsentandum. *In viis tuis*, inquit²³, quæ puniuntur, *vindicabo te*. Injuria enim quando afficiuntur qui peccant, non ab alio quam a se ipsis afficiuntur. Cumque non alii sint aliæ persona quam qui injuria affecti sunt, puniuntur qui injuria affecerunt: iidem tamen sunt qui vindicantur et puniuntur. Ulciscens itaque Deus eos qui a se propter malitiam injuria affecti sunt, ea ratione eos punit, qua sibi injuriæ auctores fuerunt. Ac pœnis quidem abolentur injuriæ auctores, manent vero qui injuria affecti sunt, non amplius eos qui injuriam fecerunt, in se ipsis habentes. Non enim amplius injuriæ partem malitiam ejusque opera habent. Sed et illud attende²⁴: *Et dabo super te omnes abominationes tuas*. Non enim quasdam quidem dat, quasdam vero non dat; sed omnes delet. Et, si sic loqui fas est, etiam bene de iis merendo, ac iis indulgendo qui abominationes fecerunt, Deus super eos dat omnes abominationes eorum, quemadmodum discere est etiam ex illis quæ in Amos ita scripta sunt²⁵: *Verumtamen vos cognovi de universis tribubus. Idcirco ulciscar super vos omnia peccata vestra*. Nam et illic quod dicit, ejusmodi est: Quandoquidem vos cognovi præ omnibus qui sunt super terram, *idcirco ulciscar super vos tanquam meos* (et quos cognovi ego, iis benefacio) *omnia peccata vestra*. Ac tanquam bonus medicus, ait: *Non parces oculus meus super te, neque miserebor*. Quemadmodum enim medicus iis parcens quibus majore sectione aut cauterio opus est, eorumque misertus cum majores cruciatus ac dolores necessarios haberent, imparem morbo curationem adhibet, sic fecit qui ait²⁶: *Non parces oculus meus super te, neque miserebor*; quod scilicet velut amicus curaret æ misereretur. Viam igitur unuscujusque super eum dabit, et abominationes ejus qui abominationes perpetravit, in medio ejus qui peccavit, erunt tanquam animi intellectusque oculis obversantes ac D reprobatae, ut post hæc sciant isti, de quibus est sermo, quoniam Dominus Dominus est, et quomodo Dominus est. In Osee quoque dicit²⁷: *Ulciscar Jacob et vias ejus, et secundum studia ejus reddam ei*; ubi idem significat Scriptura verbo *ulciscar*.

Malitia una, malitia ecce adest²⁸. Malitiam unam prænuntiat propheta, in qua finem venturum esse dicit, audax nimirum Judæorum in Christum facinus. *Plexum* autem vocat peccatorum completionem. Hac enim ratione etiam Amorrhæi exterminati sunt, quando completa sunt eorum peccata. Item cum quis multorum peccatorum reus unum

²⁸ Ezech. vi, 11. ²⁹ Osc. iv, 9. ³⁰ Eccl. vi, 10.

admittit propter quod patientia Dei utitur, si et illud superioribus peccatis suis addiderit, de illo vere dicatur: *Malitia una, malitia ecce adest, ecce venit flexus super te* ⁵⁹.

Floruit virga. Forte quia post castigationes, Dei beneficia elucet, florere dicitur virga beneficii quod ex emendatione castigati oritur. Et in Isaia una prophetiarum de Christo sic habet ⁶⁰: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ascendet*; quam ipsam, opinor, propheta indicat, per virgam quidem, vim salutaris verbi ad increpandos et puniendos auditores, quando reprehenduntur; per florem vero justæ increpationis fructum et redargutionis. Unusquisque igitur nostrum quando se divina virga percussus sentit, det operam ut per patientiam et complacentiam in iis quæ occurrunt, flos virgæ efficiatur. Vide num hujus rei figura possit esse virga Aaron, quæ post multum tempus ex ipso illam habuerat, floruerit ac fructum attulerit ⁶¹. Nam tanquam virga Dei erat illa, sicut scriptum est ⁶²: *Et virgam quæ a Deo est, sumes.* Quam qui tulerit, quemadmodum decet ferri virgam Dei, is non solum florem, sed et fructum videbit in se, ita ut dignus efficiatur qui in Sanctis sanctorum in arca testimonii reponatur.

Quia visio in omnem multitudinem ⁶³. Defecit enim prophetia post Salvatoris adventum. Recte autem dicitur: *In omnem multitudinem*, quandoquidem ⁶⁴ assumptio secundum electionem gratiæ facta est.

Et homo in oculis vitæ ejus ⁶⁵. Si sanctus quis fuerit, compos erit omnium quorum compotem esse oporteat, et victor erit non alia quapiam re quam oculo propriæ vitæ, qui est mens, in qua eam quæ in veritate est vitam cernimus et superiores sumus omnibus quæ adversantur nobis.

Clingite tuba ⁶⁶. Pluribus de tuba disseruimus cum examinarem illud ⁶⁷: *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.* Ac ne eadem repetamus, huic loco non immorabimur. Tantummodo memoriæ refrigerandæ causa dicendum: si majus quiddam est judicare omnia, quam judicare duodecim tribus Israel, vel judicare angelos, vel judicare mundum, prout dictum est ⁶⁸: *Sedebitis super sedes judicantes duodecim tribus Israel; et: Angelos judicabimus; et: In vobis mundus judicabitur* ⁶⁹, exercendus est animus ad clangendum tuba, ut omnes judicemus. Quærendum est igitur quid sit tuba Dei, et quid magna Dei vox quæ milites Dei excitat **420** ad certamen contra hostes. Hac verisimile est usos fuisse apostolos qui voce tubæ tantopere excitarunt mentes ad prælium contra hostes. Quoniam vero etiam in festivitibus Dei, ut alibi ostendimus, tubæ assumuntur, et hæ assumendæ sunt, ut per eas ad celebrandas festivitates Dei puros et veros Israelitas excitemus. Unusquis-

Θυμίας ἀπολαύει τοῦ Θεοῦ, ἐὰν μετὰ ταῦτα κάκεινος προσθήσῃ τὸ ἀμάρτημα τοῖς προημαρτημένοις, εἰκότως λεχθεῖν ἂν ἐπ' αὐτῷ *Κακία μία, κακία ἰδοὺ ἀπέρεσι, ἰδοὺ ἦκει ἡ πλοκὴ ἐπὶ σέ.*

Ἰνθῆσεν ἡ ῥάβδος. Τάχα ἐπειδὴ μετὰ τὰς παιδεύσεις αἱ εὐεργεσίαι τοῦ Θεοῦ ἀναλάμπουσιν, ἀνοεῖν λέγεται ἡ ῥάβδος τῆς ἐκ τῆς διορθώσεως τοῦ παιδευομένου εὐεργεσίας. Καὶ ἐν τῷ Ἑσαῖᾳ δὲ μία τῶν περὶ Χριστοῦ προφητειῶν οὕτως ἔχει: *Καὶ ἐξελεύσεται ἡ ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἀνθός ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται.* Ἦντινα καὶ προφητῆς νομίζω δηλοῖ, διὰ μὲν τῆς ῥάβδου τοῦ σωτηρίου λόγου τὸ ἐπιπληκτικὸν καὶ κολαστικὸν τῶν ἀκούοντων, ὅτε ἐλέγχονται· διὰ δὲ τοῦ ἀνθους τὸ ἀποτελεσμα τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἐπιπλήξεως. Ἐκαστος οὖν ἡμῶν ὅτε αἰσθάνεται ὑπὸ ῥάβδου θείας πληττόμενος, πειράσθω, διὰ τοῦ ὑπομένειν καὶ εὐαρεστεῖσθαι τοῖς ἀπαντῶσιν, ἀνθος ποιῆσθαι πρὸς τὴν ῥάβδον. Ὅρα εἰ τοῦτου δύναται σύμβολον εἶναι ἡ τοῦ Ἀαρὼν ῥάβδος μετὰ πολλὸν χρόνον ἐν ᾧ εἶχεν αὐτὴν βλαστήσασα καὶ καρπὸν ἐνηνοχῶσα· οἰοεὶ γὰρ ῥάβδος Θεοῦ ἐκαίνη, ὡς γέγραπται: *Καὶ τὴν ῥάβδον τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγῃη*· ἦντινα ὁ ἐνεργῶν ὄν δεῖ τρόπον ῥάβδον φέρειν Θεοῦ, ὕστερον οὐ μόνον ἀνθος, ἀλλὰ καὶ καρπὸν ὕψεται ἐν αὐτῷ, ὥστε ἄξιον αὐτὸν γενέσθαι καὶ τοῦ ἀποκεῖσθαι εἰς τὰ Ἁγία τῶν ἁγίων ἐν τῇ τοῦ μαρτυρίου σκητῇ.

Ὅτι ὄρασις εἰς πᾶν τὸ πλῆθος. Ἐκλέλοιπε γὰρ ἡ προφητεία μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν. Καλῶς δὲ, *Εἰς ἅπαν τὸ πλῆθος*· ἐπειδὴ λῆμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονε.

Καὶ ἄνθρωπος ἐν ὀφθαλμοῖς ζωῆς αὐτοῦ. Ἐὰν ἁγίος τις ᾗ, κρατήσῃ ὧν κρατεῖν δεῖ, καὶ περιέσται οὐκ ἄλλω τινὶ ἢ τῷ ὀφθαλμῷ τῆς ἰδίας ζωῆς, ὅς ἐστιν ὁ νοῦς, ἐν ᾧ τὴν ἐν τῷ ἀληθεῖ ζωὴν βλέπομεν, καὶ περιγινόμεθα πάντων τῶν ἀντιπαλαιόντων ἡμῖν.

Σαλπίζατε σάλπιγγι. Ἐπὶ πλείον περὶ σάλπιγγος διειλήφαμεν ἐξετάζοντες τὸ, *Σαλπίζει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἀσθαρτοί, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα*· καὶ ἵνα μὴ παλιλλογήσωμεν, οὐ προσδιατρίβομεν τῷ τόπῳ· μόνον δὲ ὑπομνήσεως χάριν λεκτέον ὅτι, εἴπερ μεῖζόν ἐστι τὸ κρίνειν τὰ σύμπαντα τοῦ κρίνειν τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ, ἢ κρίνειν τοὺς ἀγγέλους, ἢ κρίνειν τὸν κόσμον εἰρημέτων ἐν τῷ· *Καθήσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνων κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν τῷ Ἁγγέλου κρινούμεν*· ἐν τε τῷ· *Ἐν ὑμῖν κρινεται ὁ κόσμος*· ἀσκητέον ὑπὲρ τοῦ κρίναι τὰ σύμπαντα σαλπίζαι τῇ σάλπιγγι. Ζητητέον οὖν τὴν σάλπιγγα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μεγάλην παροξυντικὴν τοῦ Θεοῦ φωνὴν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἀγῶνα, ὅποια εἰκός ἦν χρῆσθαι τοὺς ἀποστόλους τοσοῦτον τὰ φρονήματα διεγείροντας διὰ τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀγῶνα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν ἄλλοις παρεθέμεθα, σάλπιγγες παραλαμβάνονται, καὶ

⁵⁹ Ezech. vii, 10. ⁶⁰ Isa. xi, 1. ⁶¹ Num. xvii, 8. ⁶² Ibid. 14. ⁶³ I Cor. xv, 52. ⁶⁴ Matth. xix, 8. ⁶⁵ I Cor. vi, 2 et 3.

⁶⁶ Exod. iv, 20. ⁶⁷ Ezech. vii, 12. ⁶⁸ Ibid. 15.

ταύτας ἀναληπτέον, ἵνα προπρεψώμεθα δι' αὐτῶν τοὺς καθαρούς καὶ ἀληθεῖς Ἰσραηλίτας ἐπὶ τὸ ἑορτάζειν τὰς ἑορτὰς Κυρίου. Ἐκαστος οὖν ἡμῶν ἀκούετω τοῦ Ἐν σάλπιγγι ὑψώσον τὴν φωνήν σου καὶ Σαλλίσατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμεφ ἡμέρα ἑορτῆς ὑμῶν. Ἄλλὰ μὴ ἐμπροσθεν ἡμῶν σαλπίσσωμεν, ὡς οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσι· Μὴ σαλλίσσης γὰρ, φησὶ, ἔμπροσθέν σου· ἀλλ' ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ νόμον ποιήσαντες ἑαυτοὺς τὰς λογικὰς ἐλατὰς ἀργυρᾶς σάλπιγγας ἐν ἔξει ἀποτελεστικῇ θείων φωνῶν καὶ λόγων πολεμεῖν καὶ ἑορτάζειν διδασκόντων, ἵνα οὕτω κρῖνεν τὰ σύμπαντα δυναθῶμεν.

Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κεφαλὴν φαλάκρωμα. Τάχα τοῦ ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι πένθους σύμβολον ἢ τιαυτή λέξις. Ὡσπερ γὰρ εἰσὶν οἱ ποιοῦσι φαλάκρωμα ἐπὶ νεκρῶ, οὕτως οἱ αἰσχυνόμενοι ἐπὶ τοῖς ἰδίοις πταίσμασιν, ἀποθέμενοι τὸν κόσμον τῆς νοητῆς αὐτῶν κεφαλῆς, καὶ ξυράμενοι, φοροῦσιν ἐπ' αὐτῆς τὸ σημεῖον τοῦ πένθους. Τοῖς δὲ ἁγίοις οὐδὲν οἰκτεῖον πρὸς ἐχθρούς ἔχουσιν ἐνομοθέτησεν ὁ νόμος μὴ ποιεῖν φαλάκρωμα ἐπὶ νεκρῶ, ὅτι, φησὶν, ἄγως εἶ Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

Καὶ εἰσελεύσονται ἐπ' αὐτὰ ἀφυλάκτως. Νομιστέον μιαινεσθαι τὰ ἄγια ὑπὸ τῶν μαινόντων τῆν ἐπισκοπὴν καὶ εἰσερχομένους ἀφυλάκτως ἐπὶ τὰ τοιαῦτα. Ὅσον ἀφυλάκτως λεκτέον εἰσερχεσθαι εἰς τὰ ἅγια τῆς ἐκκλησίας, εἰ μετὰ μίξιν ἀδιαφόρως τις ἔχων πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ ἀκαθαρσίαν ἐπιδώῃ ἑαυτὸν ἐπεύχεσθαι τῷ τῆς εὐχαριστίας ἄρτω. Βεβηλοὶ γὰρ ὁ τοιοῦτος τὰ ἅγια καὶ ποιεῖ φυρμόν.

Ὅσαι ἐπὶ οὐαί. Πρῶτον μὲν οὐαί ἐν τῷ βίῳ τούτῳ κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι αὐτὸν μοχθηρὸν, καὶ ἀσεβεῖν, καὶ μὴ ἔχειν τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ· δεύτερον δὲ οὐαί κατὰ τὰς μετὰ τὸν βίον τοῦτον κολάσεις. Ἄγγελια δὲ ἐπὶ ἀγγελίαν ἔσται, ἴσως τὸ μετὰ τοὺς προφήτας πολλὰ περὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως ἀπειλήσαντας εὐαγγελεικὸν κήρυγμα τηλαυγῶς καὶ περὶ γέεννης καὶ τῶν ἄλλων ἀτελευτήτων βασάνων διεξιόν.

Καὶ ζητηθήσεται ὄρασις. Ἐπὶ τὴν ἐντυγχάνοντες τοῖς προφητικαῖς λόγοις καὶ τοῖς νομίμοις μυστηρίοις, μὴ βλέπωμεν τίνες αἱ τῶν προφητῶν ὄρασεις καὶ τί τοῦ νόμου τὸ βούλημα, τῷ καὶ τοὺς αὐχοῦντας τὴν τοῦ Θεοῦ ἱερωσύνην οὐ μόνον παρανομεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπολλύναι τὴν ἀληθῆ τῷ νόμου νοῦν, τότε πληρωθήσεται τὸ Ζητηθήσεται ὄρασις ἐκ προφήτου. Ἄλλὰ φθάσαι δεῖ ἐπὶ τὸ εὐρεῖν τὴν ζητουμένην ὄρασιν ἐκ τοῦ προφήτου. Εἰ δὲ καὶ ἐξ ἱερέως ἀπώλετό ποτε νόμος, ζητεῖ πῶς εὐρεῖν διὰ τε τοῦ νοεῖν καὶ ποιεῖν ὁ ἱερεὺς τὸν νόμον, ἵνα καὶ ἄλλοις χειραγωγῆσθαι ἐπὶ τῇ τρησῇ αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τὸ μὴ ἵκανοὶ συμβουλεύειν, μηδὲ ὑπὲρ τοῦ κοινού τὰ δέοντα σκοπεῖν προκαθέζονται, λεκτέον ὅτι ἀπώλετο βουλή ἐκ πρεσβυτέρων. Καὶ ὁ ἄρχων ἐνδύσεται ἀφανισμόν, εἰ μὴ ἐνδύσεται τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης καὶ τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ἀντιστηναὶ πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. Πᾶς γὰρ ἀμαρτάνων ἄρχων ἀφανισμόν ἐνδύσεται· καὶ αἱ χεῖρες δὲ τοῦ λαοῦ ἐκλύονται, ὅταν ὑδαρῆς καὶ ἄτακτος καὶ ἐκλελυμένη ἔσται ἡ πολιτεία τοῦ

que igitur nostrum audiat illud ⁶⁹ : *In tuba exalta rocem tuam* ; et : *Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestrae* ⁷⁰. Sed ne ante nos tuba canamus, sicuti faciunt hypocritae (*Noli enim*, inquit, *tuba canere ante te* ⁷¹), sed ante Deum secundum spiritalem ejus legem facientes nobis tubas ductiles argenteas, sic nempe comparatas, ut divinas reddant voces ac verba quæ pugnare doceant ac festa colere, ut sic omnia judicare possimus.

Et super omne caput calvitium ⁷². Forte luctus qui pro peccatis habetur symbolum est ejusmodi dictio. Quemadmodum enim sunt qui super mortuo comam ponunt, sic quos propriorum delictorum pudet, posito spiritalis capitis mundo, ac derasi, in eo ferunt signum luctus. Sanctis vero quibus nihil cum mortuis commune est, præcipit lex ⁷³ *ne, super mortuo calvitium faciant, quia*, inquit, *sanctus es Domino Deo tuo*.

Et ingredientur in ea temere ⁷⁴. Existimandum est pollui sancta ab illis qui polluunt visitationem, ac temere in illa ingrediuntur. Puta, temere in sancta ecclesiae ingredi dicendus est, si quis post copulam ejusque immunditiam, temere ad percipiendum panem eucharisticum accesserit. Polluit enim qui ejusmodi est sancta, et facit iniquationem.

Vae super vae ⁷⁵. Primum quidem *vae* in hac vita, ex eo quod et ipsa mala sit et impia, nec habeat visitationem Dei; alterum autem *vae* ob tormenta post hanc vitam futura. *Nuntius vero super nuntium erit* ⁷⁶, forte quod post prophetas multa de æterno supplicio comminatos, futura sit evangelica prædicatio, quæ dilucide gehennam, nullumque finem habitura tormenta, explicet.

Et quæretur visio ⁷⁷. Quando legendis prophetis sermonibus et legalibus mysteriis non videbimus quænam sint prophetarum visiones, et quid sibi velit lex, eo quod qui Dei sacerdotio gloriantur, non solum iniqui sint, sed et verum legis sensum amiserint, tunc implebitur illud : *Quæretur visio ex propheta*. **421** Verum enitendum est ut quæsitæ ex propheta visio inveniatur. Quod si etiam ex sacerdote aliquando exiit lex, quærit quodammodo, tum intelligendo tum faciendo, sacerdos invenire legem, ut et aliis ad eam observandam dux præeat. Cum autem inepti ad dandum consilium, vel ad dispicendum quid republicæ intersit, præsidet, dicendum est periisse consilium ex sacerdote. Princeps quoque induetur interitu, nisi induerit Christum Jesum, et thoracem justitiæ, et armaturam Dei, ut possit resistere adversus astutias diaboli. Omnis enim princeps qui peccat, interitu induetur. Sed et *manus populi dissolvuntur* ⁷⁸, cum diluta et incomposita, remissaque ac soluta fuerit populi disciplina. Quando autem virtute Dei utetur et audierit

⁶⁹ Isa. LVIII, 1. ⁷⁰ Psal. LXXX, 4. ⁷¹ Matth. VII, 2. ⁷² Ezech. VII, 18. ⁷³ Deut. XIV, 1. ⁷⁴ Ezech. VII, 22. ⁷⁵ ibid. 26. ⁷⁶ ibid. ⁷⁷ ibid. ⁷⁸ Ezech. VII, 27.

illud ⁷⁹ : *Confortamini, manus dissolutæ, tunc desinet esse populus terræ, et sit populus cœli, quærens regnum cœlorum.*

Et consilium de senioribus ⁸⁰. Nec humanum, inquit, illis proderit consilium, nec quidquam boni consilii habebunt.

Rex lugebit et princeps ⁸¹. Illud : *Rex lugebit*, consueto more narratur, forte non redditum a Septuaginta interpretibus, quod fore non existimarent ut Salvator lugeret, vel quod illud tunc non invenerint in Hebræo fonte. Nihil tamen absurdum, servata etiam littera, regem quoque lugere, quandoquidem luxit Salvator super Jerusalem.

Et in iudiciis eorum ulciscar illos ⁸². Etiam ex iudiciis ejus qui peccavit, judicat Dominus eum qui lapsus est : siquidem verum est illud : *Quemadmodum judicatis, judicabimini*; et istud : *In quo enim iudicio judicas alium, te ipsum condemnas. Eadem enim facis qui judicas.*

CAP. VIII.

Et facta est super me manus Domini ⁸³. In quibusdam autem exemplaribus scriptum est : *Manus Domini Domini*. Atqui alibi diximus, quod exprimitur voce *Dominus*, id sæpe esse venerandum apud Hebræos nomen Dei, quod non cito proferunt. Verumtamen vox *dominus* aliquando usurpatur etiam de domino servorum. Ubi igitur ponitur *Dominus Dominus*, sciendum est, alteram quidem esse veluti proprium et ineffabile nomen Dei, alterum vero *Dominus*, Hebraice *Adonai*, de Domino usurpari, interdum prolata hac voce de nomine ineffabili, interdum quasi de Domino servorum. Illud igitur, *Adonai Dominus*, intelligenti quæ dicta sunt de ineffabili nomine, nihil differt a voce *Dominus*, ut exposuimus.

Et assumpsit me vertice meo ⁸⁴. Cum plures sint etiam interiores portæ, et alia quidem respiciat ad austrum, alia ad orientem, et **422** alia ad occidentem, ducitur ad eam quæ respicit ad aquilonem, ut inde respiciens videat illata mala contra eos qui in boreali hoc mundo peccant. Sunt enim etiam alii in terra mundi, ut et mathematicæ ostendunt disciplinæ. Dicit quoque Clemens : *Oceanus impermeabilis hominibus, et qui post eum mundi tantis Domini ordinationibus gubernantur.* Et quia multa sunt peccata eorum qui in mundo quem dixi ad aquilonem posito versantur, idcirco in atrii portæ prioris quæ respicit ad aquilonem, est statua imaginis zeli, quem zelatur qui ait ⁸⁵ : *Ego Deus zelotes.* Et isto motus zelo eos qui sese per malitiam abalienaverunt, sibi asciscit, inque suam rem ac ditionem trahit. Apud homines quidem non ipse zelus est prototypus, sed zeli imago quæ poenas efficit ac quadam consilii ratione distribuit. In diabolo autem et angelis ejus non est imago zeli, sed zelus ipse.

Vide iniquitates pessimas quas isti faciunt ⁸⁶. Fa-

⁷⁹ Isa. xxxv, 3. ⁸⁰ Ezech. vii, 26. ⁸¹ Ibid. 27. ⁸² Ibid. ⁸³ Ezech. viii, 1. ⁸⁴ Ibid. 3. ⁸⁵ Exod. xx, 3. ⁸⁶ Ezech. viii, 9.

λαού. Ἐπὶν δὲ τῇ ἰσχυρί τοῦ Θεοῦ χρήσεται, τοῦ εἶναι λαὸς γῆς, καὶ γίνεται λαὸς οὐρανοῦ, ζητῶν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Καὶ βουλή ἐκ πρεσβυτέρων. Οὐδὲ ἀνθρωπίνη βουλή ἔσται αὐτοῖς εἰς ἄνοιαν, φησὶν, οὐδὲ ἔξουσίαι τι συμβούλευμα χρηστῶν.

Ὁ βασιλεὺς πενήθει καὶ ὁ ἄρχων. Τὸ, Ὁ βασιλεὺς πενήθει, συνήθως ἰσθόρηται, τάχα διὰ τὸν Σωτῆρα οὐκ ἂν νομισθέντα πενήθειν, οὐχ ἔρμηνευσάντων τῶν Ἐβδομήκοντα τὸ ῥητὸν, ἢ μὴ εὐρηκότων τότε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ τὴν λέξιν. Οὐδὲ ἀτοπον, σωσμένου καὶ τοῦ ῥητοῦ, πενήθειν λέγειν καὶ τὸν βασιλέα, εἴ γε ἔκλαυσεν ὁ Σωτῆρ ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ.

Καὶ ἐν τοῖς κρίμασι αὐτῶν ἐκδικήσω αὐτούς. Καὶ τοῖς κρίμασι τοῦ ἡμαρτηκότου κρίνει τὸν παῖσαντα ὁ Θεός, εἴπερ ἀληθὲς τὸ, Ὡς κρίνετε, κριθήσεθε· καὶ τὸ, Ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατωκρίνετε· τὰ γὰρ αὐτὰ πράττετε ὡς κρίνω.

ΚΕΦ. Η'.

Καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ Κυρίου. Ἐν τιπὶ δὲ γέγραπται, *Χεὶρ Κυρίου Κυρίου.* Καὶ γε ἐν ἀλλοῖς εἰρήκαμεν, ὅτι πολλαχοῦ τὸ ἐκφωνούμενον ἐν τῇ Κύριος φωνῇ τὸ σεβάσιμον παρ' Ἑβραίοις ἐστὶν ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὃ τι περ οὐ ταχέως προφέρονται. Πλὴν ἔσθ' ὅτε τὸ κύριος τάσσεται καὶ ἐπὶ τῶν δούλων κυρίου. Ἐνθα οὖν κεῖται τὸ, Κύριος Κύριος, χρὴ εἰδέναι, ὅτι τὸ μὲν ἕτερον οἶονε τὸ κύριον ὄνομα καὶ ἄρρητόν ἐστι τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ λοιπὸν τὸ, Κύριος, Ἑβραίοις Ἀδωναί, ἐπὶ τοῦ Κυρίου τάσσουσιν, ὅτε μὲν προφερόμενοι τὴν φωνὴν ἐπὶ τοῦ ἄρρητου ὀνόματος, ἔτε δὲ οἶονε ἐπὶ τοῦ Κυρίου τῶν δούλων. Τὸ οὖν Ἀδωναί Κύριος τῷ νοήσαντι τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ ἄρρητου ὀνόματος οὐδὲν διαφέρει τοῦ Κύριος, ὡς ἐκδεδώκαμεν.

Καὶ ἀνέλαβέ με τῆς κορυφῆς μου. Πλειόνων οὐσῶν καὶ τῶν ἐσωτέρων πυλῶν, καὶ τῆς μὲν βλεπούσης πρὸς νότον, τῆς δὲ πρὸς ἀνατολάς, καὶ ἄλλης πρὸς δυσμὰς, ἀγεται ἐπὶ τὴν βλέπουσαν πρὸς βορρᾶν, ἵν' ἐκείθεν ἀναβλέψας ἴδῃ τὰ ἐπιφερόμενα κατὰ τῶν ἐν τῷ βορειοτικῷ τούτῳ κόσμῳ ἁμαρτανόντων. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἄλλοι κόσμοι ἐν τῇ γῆ, ὡς δείκνυσι μὲν καὶ τὰ μαθήματα· φησὶ δὲ καὶ ὁ Κλήμης· Ὁκεανὸς ἀπέρατος ἀνθρώποις, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν κόσμοι τῶσαῦται διαταγαῖς τοῦ Δεσπότου διοικῶνται. Καὶ ἐπεὶ πολλὰ αἱ ἁμαρτίαι εἰσὶ τῶν ἐν τῷ προειρημένῳ πρὸς βορρᾶν κόσμῳ, διὰ τοῦτο ἐστὶ πρὸς τοῖς προθύροις πύλης τῆς προτέρας τῆς βλεπούσης πρὸς βορρᾶν στήλη τῆς εἰκόνης τοῦ ζήλου, ὃν ζήλοισι ὁ λέγων· Ἐγὼ Θεὸς ζήλωτης. Καὶ διὰ τοῦτου γε ζήλου τοὺς διὰ τὴν κακίαν ἀπαλλοτριωτάτους ἰδιοποιεῖται κτώμενος αὐτούς. Παρὰ μὲν οὖν ἀνθρώποις οὐχ ὁ πρωτότυπός ἐστι ζήλος, ἀλλ' εἰκὼν τοῦ ζήλου ἐνεργούσα ἢ οἰκονομοῦσα τὰς κολάσεις. Ἐν δὲ τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ οὐκ ἐστὶν εἰκὼν ζήλου, ἀλλ' αὐτόζηλος.

Ἴδε τὰς ἀνομίας τὰς πονηρίας ἃς αὐτοὶ ποιοῦ-

σι. Ποιοῦσιν εἰδῶλα οἱ ἁμαρτάνοντες πρεσβύτεροι ἔνδον ἑαυτῶν κατασκευάζοντες διὰ μὲν τοῦ τῆς κακίας τοῦ πάσαν ὁμοίωσιν ἔρπετοῦ, διὰ δὲ τῆς ἀκολάστου ἐπιθυμίας πάσαν ὁμοίωσιν κτήνους. Εἰ δὲ καὶ ψευδοδιξήσαιεν περὶ τῶν θείων, μάταια βδελύγματα κατασκευάζουσι· πᾶν γὰρ τὸ περὶ τῶν θείων ψῆδος, ἅτε ἀπεβῆς τυγχάνον, καὶ μάταιόν ἐστι βδελύγμα. Εἰσὶ δὲ τινες, τοὺς, ἐν' οὕτως εἶπω, τοίχους τοῦ οἴκου τῆς ψυχῆς ὅλους διαγεγραμμένους ἔχοντες πάσῃ ὁμοιώσει ἔρπετοῦ καὶ κτήνους, καὶ ματαίως βδελύγμασι, καὶ τούτοις δουλεύοντες, καὶ ὡς θεοὶς θύοντες καὶ θυμιῶντες, ὥστε τὴν ἀτμίδα τοῦ θυμιάματος ἀναδιδίναειν, τουτέστι τὸ περὶ αὐτῶν θαῦμα ὑφούμενον καὶ ἐπαίρομενον ὑπ' αὐτῶν. Ἐγγράφουσι δὲ ταῦτα ταῖς διανοαῖς αὐτῶν κύκλω, μηδένα κενὸν καταλείποντες κακῶν ἐν αὐτοῖς τόπον, ὡς δι' ὅλον εἶναι γεγραμμένον τοῖς κακοῖς, καὶ τὸν ἱερὸν τὸν ἐβδομάδος κύκλον μετατεθεικέναι ἀπὸ τῶν ἁγίων ἐπὶ τὰ εἰδῶλα, ὥστε καὶ τὴν οἰοεὶ βεβαιότητα ἐν τοῖς χείροσιν αὐτοὺς ἀναλαβεῖν. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ τὸ, *Καὶ ἔβδομήκορτα ἄνδρες ἐκ τῶν πρεσβυτέρων οἴκου Ἰσραὴλ. Ὅτε δὲ ἡ διάνοια τοῦ προφήτου ὄρξ τὰ ἐν τῷ οἴκῳ τῆς ἐκάστου τῶν ἁμαρτανόντων ψυχῆς, εἰσαγομένη ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ἐπὶ τὰ πρόθυρα τῆς αὐλῆς βλέπει, καὶ ἐστὶ γε ὅπῃ τις καὶ ἔχνος ἐν τῷ λεγομένῳ τοίχῳ, δι' ἧς ἐπὶ πλεῖον ἐξεταζομένης καὶ πῶ ἐρευνῶντι λόγῳ ἐξορυσσομένης, ὅλα δύναται βλέπειν ὁ ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος πεφωτισμένος, βλέπων μετὰ τὴν ὅπην καὶ θύραν, δι' ἧς ἐστὶ τὸν αὐτὸν καὶ διεξελθεῖν τὸ νανοῦμενον. Φησὶ δὲ περὶ ταύτης τῆς θύρας ἐν τῇ Ἰωάννου Ἀποκαλύψει ὡς ἐν ἐκάστῳ τυγχανούσης καὶ ὁ Σωτὴρ Ἰδοὺ ἔστηκα ἐπὶ τῆς θύρας, καὶ διεξελθὼν μετ' αὐτοῦ.*

*Διότι εἶπον Ἐγκαταλέλοιπεν ὁ Κύριος. Οὐκ ἦν περὶ τίνα ἕνα ποτὲ ἠναποσταγμένον τόπον, ἀλλὰ περὶ τὸν ἐκάστου κοιτῶνα τὰ ἐωραμένα· καὶ κοιτῶνά γε τὸν κρυπτὸν, ἔθους ὄντος τῇ Γραφῇ τὰ κατὰ τὸ ἡγεμονικὸν καὶ κρυπτὸν καλεῖν, ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ ταμείον. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ τὸ, *Εἰσελθε εἰς τὸ ταμείον σου· καὶ τό· Ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδοῦναι σοι. Οὐ μακρὰν δὲ τούτων ἐστὶ καὶ ὁ λεγόμενος κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος. Πιθανώτερον δὲ ἐστὶ καὶ περὶ τούτου τοῦ κρυπτοῦ τοὺς ἁμαρτάνοντας ὑπονοεῖν, ὡς ὄρων οὐχ ὄρᾷ αὐτοὺς ὁ Κύριος. Δύναται δὲ τὸ, Ἐγκαταλέλοιπεν ὁ Κύριος τὴν γῆν, λέγεσθαι ὑπὸ τῶν νομιζόντων τὴν θείαν πρόνοιαν μὴ διήκειν καὶ ἐπὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ. Εἰσὶ γὰρ οἱ ἀπὸ τῶν οὐρανίων καὶ αἰθερίων οὐκ ἀφελόν τὴν Πρόνοιαν δυσωπηθέντες τὴν ἐν ἐκείνοις εἶναι ἀπὸ δὲ τῆς γῆς περιελθόντες αὐτὴν καὶ [τὴν θείαν] δύναμιν, λέγοντες τὸ, Ἐγκαταλέλοιπε Κύριος τὴν γῆν.**

Θρηνοῦσαι τὸ θαμμούξ. Τὸν λεγόμενον παρ' Ἑλλήνων Ἄδωνιν, θαμμούξ φασι καλεῖσθαι παρ' Ἑβραίοις καὶ Σύροις. Ὡς οὖν ἐπὶ τῇ λέξει, ἐωρῶντο αἱ γυναῖκες ἐπὶ τὰ πρόθυρα τῆς πύλης οἴκου Κυρίου βλέπουσας πρὸς βορρᾶν καθήμεναι καὶ κατὰ τι ἐθνί-

A ciunt idola peccantes seniores, dum intra se construunt per malitiæ quidem virus similitudinem serpentis, per intemperantem vero concupiscentiam omnem similitudinem pecoris. Sin autem etiam de divinis falsa docuerint, abominaciones faciunt. Omne enim de divinis mendacium, utpote impium, vana etiam est abominatio. Sunt autem nonnulli, qui totos domus animæ parietes habent pictos omni similitudine reptilis et pecoris, vanisque abominationibus, quique illis serviunt, ac velut diis hostias atque incensa illis offerunt, adeo ut vapor incensi ascendat, hoc est, ea qua ista depereunt, admiratio ipsorum studiis sublata atque elata. Depingunt vero hæc in animis suis in circuitu, nullum in iis malorum vacuum relinquentes locum, ut undique malis depicti sint, et sacrum hebdomadæ circumum a sanctis ad idola stulerint, velut firmiorem in vitiiis habitum nacti. Ejusmodi enim est illud ⁸⁷: *Et septuaginta viri ex senioribus domus Israel. Cum autem prophetæ mens ea videt quæ in singulorum qui peccant animæ domo fiunt, introducente spiritu, in aula vestibulum respicit, estque in dicto muro foramen quoddam et vestigium, cujus meatu diligentius pervestigato atque a verbo scrutante effosso, cuncta retro foramen portamque posita videre potest qui a divino Spiritu illuminatur, ac quod mente conceptum est, eloqui. De hac porta tanquam in unoquoque nostrum existente, ait etiam Salvator in Apocalypsi ⁸⁸: *Ecce sto ad ostium, et pulso: si quis mihi **423** aperuerit, introibo ad eum, et cenabo cum illo.**

τὴν θύραν, καὶ κρούω· ἐὰν τις ἀνοίγῃ μοι, εἰσε-

*Quia dixerunt, dereliquit Dominus ⁸⁹. Ea quæ obiecta oculis sunt, non in certo quodam loco erant, sed in uniuscujusque cubiculo, adeoque cubiculo abscondito ac secretiore: quippe cum moris sit Scripturæ, ut quæ ad principem animi partem attinent, etiam absconditum vocet, interdum etiam conclave. Ejusmodi enim est illud ⁹⁰: *Intra in conclave tuum; et illud ⁹¹: Qui videt in abscondito, reddet tibi. Nec longe ab istis est qui dicitur absconditus cordis homo ⁹². Verisimilius autem est peccantes etiam de hoc abscondito suspicari, quoniam videns non videt eos Dominus ⁹³. Illud autem ⁹⁴: *Dereliquit Dominus terram, potest dici ab iis qui putant divinam providentiam non etiam ad terram et ad ea quæ in illa sunt, pertinere. Sunt enim qui a cælestibus et æthereis Providentiam non abstulerunt ob ordinem in illis eluculentem in eam abducti sententiam; e terra vero eam Deique potentiam abstulerunt, dicentes: Dereliquit Dominus terram.***

Lugentes Thammuz ⁹⁵. Quem Græci Adonim vocant, Thammuz aiunt vocari apud Hebræos et Syros. Quantum igitur ad litteram attinet, mulieres in atrio portæ domus Domini quæ respicit ad aquilonem cernebantur sedentes ac profano quodam

⁸⁷ Ezech. viii, 11. ⁸⁸ Apoc. iii, 20. ⁸⁹ Ezech. viii, 12. ⁹⁰ Matth. vi, 6. ⁹¹ ibid. ⁹² I Petr. iii, 4. ⁹³ Ezech. viii, 12. ⁹⁴ ibid. ⁹⁵ ibid. 14.

gentilium more lugentes Thaminuz. Videntur enim annuas quasdam ferias illi agere; primum quidem quod eum lugent tanquam mortuum; deinde vero quod de illo gaudent tanquam a mortuis suscitato. Qui autem animi solertes sunt, ut gentilium fabulas eorumque profanam theologiam ad sensus spiritalis trahant, dicunt Adonim symbolum esse frugum terræ, quæ lugentur quidem quando seminantur; resurgunt vero et gaudio implent agricolas, dum nascuntur. Arbitror autem mulieres lugentes Thammuz figuram esse eorum, qui quæ putantur mundi bona et corporeos fructus desiderant, nihilque præter materialia et sensibilia scientes, contristantur quidem quando iis privantur; lætantur autem quando sunt præsentia, et iis fruuntur. Quotquot autem ejusmodi sunt, eos non male credideris muliebres esse animas.

*Non parcat oculus meus*⁹⁶. Inquirendum quid sibi velit illud: *Non parcat oculus meus*. Non enim dictum est, *Non parcam*. Existimo itaque vim Dei inspectricem velut intentis oculis in eos quorum conscientia seclere aliquo polluta est, penas eis inferre. Nam *Deus noster ignis consumens est*⁹⁷, nempe consumens ea quibus constat malitia. Cumque hæc agit, non parce contra vitia agit, quod sic non parcat iis quibus talia obvenērunt.

424 *Nec miserebor*⁹⁸. Significat hoc loco dictam esse misericordiam, quæ de diabolo intelligitur: quam definierunt earum rerum peritū, esse tristitiam de malis proximis; aiuntque medicum aut judicem non debere ea misericordia tangi, ne forte tristitia quæ ad ejusmodi misericordiam inducit, confusis mentibus, impediatur quominus ei qui curandus sit aut judicandus, reddant quod ex medicæ artis aut justitiæ rationibus conducit.

CAP. IX.

*Et zona sapphiri super lumbum ejus*⁹⁹. Verum pro *zona sapphiri super lumbum ejus*, Aquila et Theodotio *casto scriptoris* ediderunt, Hebraicam vocem, ut quidem existimo, retinentes: neque enim arbitror voce illa *casto* apud Græcos significari *tabellas scriptoris super renes suos habere*. Aiebat autem Hebræorum quispiam, quod *calamarium* vocatur, illud esse *casto*.

*Et da signum*¹. Aiunt quidem Septuaginta ei qui vestem talarem indutus erat, præceptum fuisse ut *daret signum super frontes gementium et dolentium*; Aquila vero et Theodotio: *Signum Thau in frontibus gementium et eorum qui dolore conficiuntur*. Interrogatis autem Hebræis, num paterna traditione documentum aliquod de littera Thau possent afferre, hæc audivimus. Aiebat unus litteram Thau inter viginti duo elementa quibus Hebræi utuntur, ultimam esse quantum ad ordinem cui illi litteras subjecerunt. Ultimum igitur elementum assumptum est ad significandum eorum perfectionem qui pro-

Α κὼν ἔθος τῶν ἔξω τῆς Θεοσεβείας θυρῶν θρηνοῦσαι τὸν Θαμμούζ· δοκοῦσι γὰρ κατ' ἐνιαυτὸν τελετὰς τινας ποιεῖν, πρῶτον μὲν ὅτι θρηνοῦσιν αὐτὸν ὡς τεθνηκότα· δεῦτερον δὲ ὅτι χαίρουσιν ἐπ' αὐτῷ ὡς ἀπὸ νεκρῶν ἀναστάντι. Οἱ δὲ περὶ τὴν ἀναγωγὴν τῶν Ἑλληνικῶν μύθων δεινοὶ καὶ μυθικῆς νομιζομένης θεολογίας, φασὶ τὸν Ἄδωνιν σύμβολον εἶναι τῶν τῆς γῆς καρπῶν, θρηνοῦμένων μὲν ὅτε σπείρονται, ἀνισταμένων δὲ, καὶ διὰ τοῦτο χαίρειν ποιούντων τοὺς γεωργοὺς ὅτε φύονται. Ἠγοῦμαι τοίνυν σύμβολον εἶναι τῆς θρηνοῦσας τὸν Θαμμούζ τῶν τὰ τοῦ κόσμου νομιζόμενα ἀγαθὰ καὶ τοὺς σωματικοὺς καρποὺς ποθοῦντων, καὶ πέρα τῶν ὑλικῶν καὶ αἰσθητῶν μηδὲν ἐπισταμένων, λυπούμενων μὲν ἐπὶ τῇ τούτων στερήσει, ἡδομένων δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ αὐτῶν καὶ τῇ τῶν τοιούτων κτήσει. Γυναικώδεις δὲ εἶναι τὰς ψυχὰς εὐλόγως ἂν πάντες οἱ τοιοῦτοι νομιζοῖντο.

Οὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμὸς μου. Ἐξεταστέον τί τὸ, *Οὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμὸς μου*. Οὐ γὰρ εἴρηται, *Οὐ φείσομαι*. Ἠγοῦμαι τοίνυν τὴν ἐνορατικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, οἷον ἐλπίδουσαν τοῖς τὸ νοητὸν ὑπὸ τινος πονηροῦ συνειδότης μεμολυσμένοις, κολάζειν αὐτούς· ἐπεὶ περὶ Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ ἐστὶ καταναλίσκων· καταναλίσκων δὲ δηλονότι τὰ κακίαν ὑποστάνα. Καὶ ὅτε ταῦτα ἐνεργεῖ, οὐ πεφεισμένως ἐνεργεῖ κατὰ τῶν χειρόνων, τῷ οὕτω μὴ φείδεσθαι τῶν οἷς συμβέβηκε τοιαῦτα.

Οὐδὲ μὴ ἐλεήσω. Σημαίνει ἐνταῦθα, ὅτι ἔλεος ὁ ἐπὶ διαδόλου νοούμενος εἴρηται· ὄντινα ὠρίσαντο οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ λύπην εἶναι ἐπὶ τῇ τοῦ πλησίον δυσπραγίᾳ· καὶ φασὶ μὴ δεῖν ἱατρὸν ἢ δικαστὴν τοῦτον τὸν ἔλεον ἐλεεῖν, μήποτε, συγχυθέντες ὑπὸ τῆς ἐπὶ τὸ οὕτως ἐλεεῖν ἐναγούσης λύπης, ἐμποδισθῶσι ἀποδοῦναι τὸ ἱατρικὸν ἢ τὸ δικαστικὸν συμφερόντως τῷ θεραπευομένῳ ἢ τῷ δικαζομένῳ ἔργον.

ΚΕΦ. Θ.

Καὶ ζώνη σαμφείρου ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ. Ἄντι μὲν γε τοῦ ζώνην σαμφείρου ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, κάστω γραμματέως Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων παρατεθείκασι, τὴν Ἑβραϊκὴν, ὡς οἶμαι, λέξιν τηρήσαντες· οὐδὲ γὰρ ἠγοῦμαι παρ' Ἑλλήσι σημαίνεισθαι διὰ τῆς κάστω φωνῆς *πινακίδιον γραφέως ἔχειν ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ*. Τῶν δὲ Ἑβραίων τις *Δ* ἔλεγε, τὸ καλούμενον *καλαμάριον*, τουτέστι κάστω.

Καὶ δὸς σημεῖον. Οἱ μὲν Ἐβδομήκοντα τῷ ἐνδεδυμένῳ φασὶ τὸν ποδῆρην προσητάχθαι ὑπὸ τῆς δόξης τοῦ Κυρίου, *σημεῖον δοῦναι ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν καταστεναζόντων καὶ ὀδυνωμένων*· ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων φασὶ· *Σημεῖωσις τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν στεναζόντων καὶ τῶν ὀδυνωμένων*. Πυνθανομένων δὲ τῶν Ἑβραίων εἶ τι πάτριον περὶ τοῦ Θεοῦ ἔχονεν λέγειν μάθημα, ταῦτα ἠκούσαμεν· τινὸς μὲν φάσκοντος, ὅτι τὸ Θεοῦ ἐν τοῖς παρ' Ἑβραίοις κθ' στοιχείοις ἐστὶ τὸ τελευταῖον ὡς πρὸς τὴν παρ' αὐτοῖς τάξιν γραμμάτων. Τὸ τελευταῖον οὖν εἰλητταὶ στοιχείον εἰς παράστασιν τῆς τε-

⁹⁶ Ezech. viii, 18.

⁹⁷ Deut. iv, 24.

⁹⁸ Ezech. viii, 18.

⁹⁹ ibid. ix, 2.

¹ ibid. 4.

λειότητος τῶν διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἀρετὴν στεναζόντων καὶ ὀδυνωμένων ἐπὶ τοῖς ἁμαρτανομένοις ἐν τῷ λαῷ, καὶ συμπασχόντων τοῖς παρανομοῦσι. Δεύτερος δὲ ἔλεγε σύμβολον εἶναι τὸ Θαυ τῶν τὸν νόμον τητηρχῶτων· ἐπέπερ ὁ νόμος παρ' Ἑβραίοις Θωρὰ καλεῖται, καὶ τὸ πρῶτον αὐτοῦ στοιχείον ἐστὶ τὸ Θαυ· καὶ σύμβολον εἶναι τῶν κατὰ τὸν νόμον βεβιωχῶτων. Τρίτος δὲ τις φάσκων, τῶν καὶ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευχῶτων, ἔλεγε τὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα ἔμπερὲς ἔχειν τὸ Θαυ τῷ τοῦ σταυροῦ χαρακτῆρι, καὶ προφητεύεσθαι περὶ τοῦ γενομένου ἐν Χριστιανοῖς ἐπὶ τοῦ μετώπου σημείου· ὅπερ ποιούσιν οἱ πεπιστευχότες πάντες οὐτινοσοῦν προκαταρχόμενοι πράγματος, καὶ μάλιστα ἡ εὐχῶν ἢ ἁγίων ἀναγνωσμάτων.

**Οτι ἐπλήσθη ἡ γῆ λαῶν πολλῶν.* Ἀντὶ τοῦ λαῶν, αἱμάτων οἱ λοιποὶ πεποιήκασαι· καὶ ἐστὶ παρ' αὐτοῖς σαφές, πάντων τῶν πρὸς θάνατον ἁμαρτανόντων πληρουμένων αἱμάτων, διὰ τοῦ πλήθους τῶν πρὸς θάνατον ἁμαρτανόντων. Καὶ ἐν δὲ ἢ τὸ παρὰ τοῖς Ἐδδομήκοντα, ὅτι ἐπλήσθη ἡ γῆ λαῶν, ἔρεῖ τὰ πολλὰ καὶ ἀλλόφυλα καὶ ξένα τῆς θεότητος ἐγγινόμενα ἡμῖν δόγματα εἶναι, οὐ λαὸν, ἀλλὰ πολλοὺς ἀσυμφώνους λαοὺς. Μήποτε δὲ ἁμαρτήματά ἐστι, τὸ τὴν γῆν δέον πεπληρῶσθαι καρπῶν, ἐτέραν οὖσαν παρὰ τὴν πόλιν, τούτων μὲν εἶναι κενὴν, ἔχειν δὲ τοὺς καταλείποντας τὴν πόλιν λαὸν ἢ καὶ τὰς πόλεις. Μεμεγάλυνται δὲ σφοδρότερον ἡ ἀδικία ἔθνους Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα τῷ καὶ τὴν πόλιν πεπληρῶσθαι ἀδικίας καὶ ἀκαθαρσίας. Ἐχομεν δὲ ἐν ἑαυτοῖς καὶ γῆν ἣν χρῆ γεωργεῖν, καὶ πόλιν ἣν δεῖ οἰκοδομεῖν, εἴπερ ἐσμὲν Θεοῦ γεωργία, Θεοῦ οἰκοδομή. Ἄν δὲ οὐκ ἐπιμέλειται, ἀλλὰ μόνον ἔχει λαοὺς καὶ ἀδικίαν, τούτων ἢ ἀδικία μεμεγάλυνται σφόδρα μόνον· ὧν δὲ οὕτω μεμεγάλυνται, ἄλλο δέει ἐπὶ τὸ μεγαλύνεσθαι ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς ἀκαθαρσίας. Πλὴν αἰτία τοῦ ταῦτα γερονέαι ἐστὶ τὸ ὑπολαμβάνειν, ὅτι οὐ φθάνει ἡ Πρῶναια ἐπὶ τὰ ἐν τῇ γῆ. Εἶπε γάρ, *Ἐγκαταλέλοιπε Κύριος τὴν γῆν οὐκ ἐφορᾷ ὁ Κύριος.* Providentia ad terrena hæc pertingere non existimetur: *Dixerunt enim, Dereliquit Dominus terram: non inspicit Dominus* *.

ΚΕΦ. Γ.

**Ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτῶν.* Οὐ θρόνον δὲ, ἀλλ' ὁμοίωμα θρόνου ὁρᾷ ὁ προφήτης· ὡσπερ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω φησὶν οὐ τὴν δόξαν Κυρίου ὁρᾷ, ἀλλ' ὁμοίωμα δόξης Κυρίου, λέγων· *Ἄβτη ἡ ὄρασις ὁμοίωμα τῆς δόξης Κυρίου.* Καὶ οὐ θαυμαστὸν εἰ οἱ μηδέπω προσώπων πρὸς πρόσωπον τὰ πράγματα κατανοεῖν δυνάμενοι πάντων ἐκείνων ὁμοιώματά βλέπουσιν, ὅτε ἀξιούσιναι τοῦ θεωρεῖν. Νομίζω δὲ, ὅτι καὶ ἐνύπνια περὶ τῶν βασιλείων μέχρι τῆς συντελείας καὶ τῆς ἀναστάσεως βλέπων Δανιὴλ ἐν φαντασίᾳ ἐγένετο δεικνυμένων ὁμοιωμάτων αὐτῷ. Οὕτω κατὰ ὑπαρ τὶς βλέπων, τυπουμένου αὐτῷ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀπὸ τοῦ προφητικοῦ Πνεύματος, ὁμοιώματά τινα φαντάζεται, συμβολικὰ τῶν ἀληθινῶν· μὴ συγχωρούσης τῆς ἀνακεκραμένης πάχει καὶ γεῶδει σώματι ψυχῆς τρανέστερον καὶ σαφέστερόν τι θεωρή-

A pter suam virtutem gemunt ac dolent super populū peccatis, atque compatiuntur prævaricatoribus. Alter aiebat litteram Thau symbolum esse eorum qui legem servaverunt, quandoquidem lex apud Hebræos Thora appellatur, ejus vocis primum elementum sit Thau ac significet eos qui secundum legem vixerunt. Tertius vero quidam ex eorum numero qui Christo nomen dederunt, aiebat vetera elementa sic litteram Thau exhibere, ut figuram crucis referat, esseque vaticinium illius signi quod apud Christianos in fronte effingitur, quodque fideles omnes faciunt, quidquid operis aggrediantur, ac maxime vel precum vel sacrarum lectionum initio.

Quia impleta est populis multis *. Pro populis, reliqui sanguinibus interpretati sunt, illudque est apud illos perspicuum, cum omnes qui ad mortem peccant, pleni sint sanguinibus, præ multitudine eorum qui ad mortem peccant. Si vero locum habeat illud quod apud Septuaginta scriptum est, repletam esse terram populis, dicit quis 425 multa et allophyla atque a deitate aliena dogmata nobis accita esse, non populum, sed multos dissidentes populos. Forte vero inter peccata numerandum est, quod terra quàm frugibus plenam esse decebat, quippe aliam a civitate; iis quidem vacua sit, affluat autem populo qui civitatem vel etiam civitates deserat. Magnificata est autem majorem in modum iniquitas gentis Israel et Juda, eo quod etiam civitas repleta est iniquitate et immunditia *. Habemus porro in nobis etiam terram colendam et civitatem ædificandam: quandoquidem *Dei agricultura, Dei ædificatio* sumus *. De quibus vero non curat, sed solum habet populos, et iniquitatem, horum iniquitas magnificata est valde; quorum vero nondum magnificata est, aliud quid deest ut magnificetur. Eademque ratio est de immunditia. Cæterum causa cur hæc eveniant, ea est quod Providentia ad terrena hæc pertingere non existimetur: *Dixerunt enim, Dereliquit Dominus terram: non inspicit Dominus* *.

CAP. X.

Similitudo throni super eo *. Non thronum, sed throni similitudinem videt propheta, quemadmodum etiam in superioribus ait vidisse se non Domini gloriam, sed similitudinem gloriæ Domini, dicens: *Hæc visio similitudo gloriæ Domini.* Non mirum autem si qui necdum facie ad faciem res perspicere valent, illarum omnium similitudines vident, cum illas cernere eis præstatur. Existimo autem, cum et Daniel insomnia videret de imperiis usque ad consummationem et resurrectionem, menti ejus occurrisse similitudines. Sic quando quis veram habet visionem, informante illius mentem Spiritu prophetico, similitudines quasdam animo cogitat, verorum signa: quia nimirum anima crasso et terreno corpori immista, clarius aliquid ac manifestius contueri non sinit. Observan-

* Ezech. ix. 9. * ibid. 9. * I Cor. iii, 9. * Ezech. ix, 9. * Ezech. x, 1. * Ezech. ii, 1.

dum autem impræsentiarum, virum indutum fuisse non veste talari, sed tunica. Quia enim auditurus erat : *Ingrederi in medium rotarum subtilus cherubim, et imple manus tuas carbonibus ignis* ⁹, hilariore veste donandus erat, quippe civitatem expiaturus viris plenam, quemadmodum supra dixit.

CAP. XI.

Qui dicunt : Nonne recenter ædificatæ sunt domus ⁹? Hujus loci sensus hic est : Hi, inquit, videntes recens ædificatam civitatem a superiore ejus captivitate, dicunt : *Etsi recenter ædificatæ sunt domus, ipsa tamen civitas similis est lebeti pleno cadaveribus* **426** quæ illo contineantur. Nos vero carnibus in olla positis similes sumus, circumdante nos Babyloniorum igne, ut a flamma ignis inimicorum evadere non possimus. Sed non verum est, inquit, quod dixistis. Quod enim magna civitas sit olla, id vere dixistis; non autem, quod vos sitis caro quæ in illa est. Mortui quidem quos in medio ejus percussistis, carnes sunt; civitas vero lebes. Vos autem non in ea manebitis. Futurum est enim ut vos educam. Civitas igitur tametsi aliis lebes est, at non vobis : et si quidam in medio ejus erunt in carnes, sed non vos eritis. Judicabo enim vos, cum in summis montium Israel vertices evaseritis : talia me vobis præcipiente, ut postea sciatis quia ego sum Dominus.

CAP. XIII.

Vaticinare super prophetas Israel ¹⁰. Prophetæ sunt qui bene ministrant verbo doctrinæ, et quæ Dei sunt vaticinantur.

Et dices ad eos qui vaticinantur ex corde suo ¹¹. Pseudoprophetæ sunt, qui ex reprobo corde suo oracula comminiscuntur, et quæcunque contraria potestas suggerit.

Ejusdem. Omnia quæ de prophetis aut pseudoprophetis scripta sunt, de omnibus magistris et pseudomagistris intelliguntur, visibilibus et invisibilibus.

Ejusdem. Qui ex corde loquitur sine afflatu divini Spiritus, pseudopropheta est.

Væ his qui prophetant de corde suo ¹² ! Qui ambulat post spiritum suum, animi voluntates sequitur; qui autem ambulat post Spiritum sanctum, post Dominum Deum ambulat, ejusque voluntates exsequitur.

Ejusdem. Ambulantibus post spiritum suum dicit Apostolus ¹³ : *Orabo spiritu, orabo mente.* Quæ res num duo hæc unum idemque sint, et quid hæc significent.

Prophetæ tui, Israel, sicut vulpes ¹⁴. Genus hoc, seu potius animal, versutum est, ferum et agreste, nec solum de malo, et versuto, callidoque homine intelligitur, sed etiam de spiritibus qui similis generis sunt. Hi enim propria operantur in anima quæ

⁹ Ezech. x, 2. ⁹ Ezech. xi, 3. ¹⁰ Ezech. xiii, 2. xiii, 4.

Α σαι. Σημειωτέον δὲ νῦν, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὐκ ἀνευδεδούτο ποδήρη, ἀλλὰ στολήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμέλλεν ἀκούειν, *Ἐίσελθε εἰς τὸ μέσον τῶν τροχῶν ὑποκάτω τῶν χειρῶν σου, καὶ πληροῦσθε τὰς χεῖρας σου ἀνθρώπων πυρός, ἕδει αὐτὸν ἰλαρότερον ἀμφιένυσθαι, καθάρειν μέλλοντα τὴν, καθὼς εἶπεν ἐν τοῖς πρὸ τοῦτου, πεπληρωμένην πόλιν ἀνθρώπων.*

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Οἱ λέγοντες· Οὐχὶ προσφάτως ὑποκρίθηται αἱ οἰκίαι. Ὁ νοῦς τοῦ προκειμένου τοιοῦτός ἐστιν· Οὐδοί, φησὶ, λέγουσι, νεωστὶ ὀρώντες ἀπὸ τῆς προγενομένης αἰχμαλωσίας οἰκοδομηθεῖσαν τὴν πόλιν, ὅτι, εἰ καὶ προσφάτως ὑποκρίθηται αἱ οἰκίαι, ἀλλ' ἡ πόλις αὕτη ἔοικε λέβητι πεπληρωμένῳ νεκρῶν περιεχομένων ὑπ' αὐτοῦ. Τῶν δὲ ἐν τῷ λέβητι κρεῶν λόγον ἐπέχομεν ἡμεῖς, τοῦ τῶν Βαβυλωνίων πυρός περιεκειμένου ἡμῖν, ὡς μὴ δύνασθαι ἡμᾶς φυγεῖν ἀπὸ τῆς φλογός τοῦ τῶν πολεμίων πυρός. Ἄλλ' οὐκ ἀληθές ἐστι, φησὶν, ὁ εἰρήκατε. Ὅτι μεγάλη γὰρ ἡ πόλις ἐστὶν ὁ λέβης ἡληθεύσατε· οὐχὶ δὲ καὶ οἱ ὑμεῖς τὸ ἐν μέσῳ αὐτῆς κρέα· οἱ γὰρ νεκροὶ οὗς ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐπατάξατε, οὗτοι εἰσι τὰ κρέα· ἡ δὲ πόλις ὁ λέβης. Ὑμεῖς δὲ οὐ μενεῖτε ἐν τῇ πόλει· ἐξώσω γὰρ ὑμᾶς. Οὐκοῦν ἡ πόλις εἰ ἄλλοις ἐστὶν εἰς λέβητα, ἀλλ' οὐχ ὑμῖν· καὶ εἰ ἔσονταί τινες ἐν μέσῳ αὐτῆς εἰς κρέα, ἀλλ' οὐχ ὑμεῖς. Κρινῶ γὰρ ὑμᾶς, πρὸς αὐτοὺς τοῖς ἄκροισι γενομένους τῶν τοῦ Ἰσραὴλ ὀρέων· τοσαυτὰ μου ἐπάγοντος ὑμῖν, ὅπως καὶ ὕστερον ἐπιγινώτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Προφήτευσον ἐπὶ τοὺς προσφάτας τοῦ Ἰσραὴλ. Προφήται εἰσιν οἱ καλῶς διακονοῦντες τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, καὶ προφητεύοντες τὰ τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἐρεῖς τοῖς προσφάταις τοῖς προσφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν. Ψευδοπροφήται εἰσιν οἱ χρηματίζοντες τὰ ἀπὸ τῆς ἀδοκίμου καρδίας αὐτῶν, καὶ ὅσα ἡ ἐναντία δύναμις ὑπαγορεύει.

Τοῦ αὐτοῦ. Ὅσα περὶ προφητῶν ἱστορεῖται ἡ ψευδοπροφητῶν, λαμβάνονται εἰς πάντα διδασκάλους καὶ ψευδοδιδασκάλους, ὁρατοὺς καὶ ἀοράτους.

Τοῦ αὐτοῦ. Ὁ ἀπὸ καρδίας λαλῶν ἔξω τοῦ θελοῦ Πνεύματος ἐστὶ ψευδοπροφήτης.

Ὅσα τοῖς προσφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν! Ὁ πορευόμενος ὀπίσω τοῦ πνεύματος αὐτοῦ τοῖς θελήμασι τῆς ψυχῆς ἀκολουθεῖ· ὁ πορευόμενος ὀπίσω τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ, ποιῶν αὐτοῦ τὰ θελήματα.

Τοῦ αὐτοῦ. Τοῖς πορευομένοις ὀπίσω τοῦ πνεύματος αὐτῶν ὁ Ἀπόστολος λέγει· *Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι τῷ νοῖ.* Καὶ ζητήσεις εἰ ἐν τὰ ἀμφοτέρω, ἢ οὐ· καὶ τί ταῦτα.

Οἱ προφήται σου, Ἰσραὴλ, ὡς ἀλώπεκες. Τοῦτο τὸ γένος, μᾶλλον δὲ τὸ ζῶον, πανούργον ἐστὶ καὶ θηριώδες καὶ ἄγριον· καὶ οὐ μόνον εἰς τὸν κακὸν καὶ πανούργον καὶ ὑπουλον ἄνθρωπον λαμβάνεται, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅμοια πνεύματα. Καὶ οὗτοι γὰρ ἐνεργοῦσι τὰ

¹¹ ibid. ¹² ibid. 3. ¹³ I Cor. xiv, 15. ¹⁴ Ezech.

ἴδια εἰς τὴν ἔρημον ἀπὸ Θεοῦ ψυχὴν καὶ τῆς δικαιο-
σύνης αὐτοῦ. Ζήτει δὲ καὶ τὴν πράξιν τοῦ ζώου.

Ὅυκ ἔσθησαν ἐν στερεώματι. Τὸ ἀδέβαιον καὶ
ψευδὸς καὶ ἀδύναμον ἠνίξαστο ἐν τούτῳ.

Καὶ συνήγαγον τὰ ποίμνια. Τοὺς αἱρετικούς ἐπὶ
τὴν Ἐκκλησίαν· τὰ κτηνώδη δόγματα ἐπὶ τὴν ἀλή-
θειαν.

Ὅυκ ἀνέστησαν ἐν πολέμῳ. Ὅυκ ἀνέστησαν σὺν
Χριστῷ, διότι οὐ συνετάφησαν αὐτῷ οἱ λέγοντες καὶ
βλέποντες ἡμέραν Κυρίου ψευδῆ.

Ὅυχι ὄρασι ψευδῆ ἐωράκατε; Ὅρασις ψευδῆς
ἐστὶ τὰ κατὰ ψευδὸς νοούμενα δόγματα.

Ἐν παιδείᾳ τοῦ λαοῦ μου οὐκ ἔσονται. Διάφο-
ροι παρὰ Κυρίου αἱ παιδεῖαι. Ἔστι παιδεία ἡ λεγο-
μένη ἐν κρίσει, καὶ ἔστι παιδεία ἡ λεγομένη ἐν θυμῷ.

Ὅυδὲ ἐν γραφῇ οἴκου Ἰσραὴλ ἔσονται. Ἐξα-
λειφθήσονται γὰρ ἐκ βίβλου ζώντων.

Καὶ εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ οὐκ εἰσελεύσονται.
Ἐν τῇ μελλούσῃ ἡμέρᾳ δηλονότι.

Διὰ τοῦτο ψευδῆ οὐ μὴ εἰδῆτε. Τουτέστιν, οὐ
μὴ συγχωρήσω εὐδοθεῖναι ὑμᾶς, ἵνα τὸ ἐξῆς πλη-
ρωθῆ.

ΚΕΦ. ΙΔ'.

Εἰ ἀποκρινόμενος ἀποκριθῶ αὐτοῖς. Εἰ ἀποκρι-
νόμενος ἀποκριθῆσομαι αὐτοῖς, κρίσει ἐξ ὑμῶν· ἦτοι
ἐκ τοῦ προφήτου λαμβάνει ὁ Θεός· ἢ δὴλόν φησιν
ἀποκρίνεσθαι αὐτοῖς τοῖς τοιούτοις· ὅθεν ὑπερικῶν
τὴν κρίσειν, ἐπαγγέλλεται ἀποκρίνεσθαι ὡς ἐλεήμων.

Ὅς ἂν θῆ τὰ διανοήματα αὐτοῦ. Ἐν τοῦτοις
διδάσκει πῶς δεῖ ἐκάστῳ ἀποκρίνεσθαι τὰ προσφο-
ρῶς συναρμοστέα, καὶ μὴ ὡς ἔτυχε· καὶ ὅτι αὐτὸς
Κύριός ἐστιν ὁ ἀποκρινόμενος διὰ τοῦ προφήτου.

Ἐγὼ Κύριος ἀποκριθῆσομαι αὐτῷ ἐν αὐτοῖς, ἐν
οἷς ἐρέχεται ἡ Διάνοια αὐτοῦ. Τουτέστιν, ἀκολου-
θεῖ, τέρπεται, κεκόλληται. Διὰ δὲ ταῦτα τοιαῦτα, ἅτινα
παρέχει πρόφασιν τοῖς χαύνους καὶ ἐκκελυμένους τῇ
καρδίᾳ πλαγιάζειν ἀπὸ Θεοῦ. Ἄλλ' ὅμως εἰ καὶ τοιού-
τοί εἰσι, καὶ τοιούτοις ἔχεται αὐτῶν ἡ καρδία· ἐπειδὴ
δὲ ἤθελον πυθέσθαι παρὰ Κυρίου, ἀποκρίνεται αὐ-
τοῖς διὰ τοῦ προφήτου, ὡς χρήζουσιν ἐπιστροφῆς,
λέγων· Ἐπιστρέψατε καὶ ἀποστρέψατε, καὶ τὰ
ἐξῆς.

Γῆ, ἡ ἐὶν ἀμάρτη. Ἔθος τῆς θεῖας Γραφῆς πολλὰ
κις ὀνομάζειν τὸ οἶκημα ἦτοι τὴν κατάστασιν εἰς
πρόσωπον τῶν οἰκούντων· καὶ πάλιν τοὺς οἰκούντας
εἰς πρόσωπον τοῦ οἰκήματος. Ἐὰν οὖν γῆ ἀμάρτη,
τοὺς γῆνους διὰ τῆς γῆς ὠνόμασε· δι' ἣν αἰτίαν
ἐξολοθρευθήσεται ἐξ αὐτῆς ἄνθρωπος καὶ κτήνος.
Καὶ ἄλλως ἡ γῆ ἡ ἐὶν ἀμάρτη (πέφουκε γὰρ
αὕτη ἀμαρτεῖν), ἐξολοθρευθήσεται ἐξ αὐτῆς ἄνθρω-
πος καὶ κτήνος· ὁ κτηνώδης ἄνθρωπος· καὶ ὁ λογι-
κώτερος ἄνθρωπος. Οὐ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν τὴν γῆν
ταύτην ἦν πατοῦμεν εἶναι λογικὴν, καὶ αὐτὴν ἀμαρ-
τάνειν, ὡς τινες ἐφαντάσθησαν. Εἰ γὰρ τοῦτο δώσο-

A a Deo ejusque justitia deserta est. Quæ autem
quid operetur animal.

Non steterunt in firmamento ¹⁵. His verbis eorum
inconstantiam et mendacium impotentiamque sub-
obscurè notavit.

Et congregaverunt greges ¹⁶. Hæreticos ad Eccle-
siam; belluina dogmata, ad veritatem.

427 Non surrexerunt in prælio ¹⁷. Non surrexe-
runt cum Christo, quia nec cum illo consepulti
sunt, qui dicunt et vident diem Domini falsam.

Nonne visionem falsam vidistis ¹⁸? Visio falsa, ea
dogmata sunt, quæ secundum mendacium intelli-
guntur.

B In disciplina populi mei non erunt ¹⁹. Variæ sunt
a Domino disciplinæ. Est disciplina quæ dicitur in
judicio; et est disciplina, quæ dicitur in furore.

Neque in censu donus Israel erunt ²⁰. Delebuntur
enim de libro viventium.

Et in terram Israel non introibunt ²¹. In futuro
nimirum dic.

Propterea mendacia non videbitis ²². Hoc est, non
sinam ut prospere vobis cedat, ut quod sequitur,
impleatur.

CAP. XIV.

Si respondens respondebo eis ²³. Si respondens
respondebo eis, judicium ex vobis: vel ex propheta
sumit Deus: vel manifestat se talibus responsu-
rum: hincque adeo, supervincens judicium, re-
spousurum se pollicetur tanquam misericors.

Qui posuerit cogitationes suas in corde suo ²⁴.
In his docet, quomodo unicuique, quæ illi con-
gruant, respondendum sit, et non temere; Domi-
numque esse qui respondet per prophetam.

Et Ego Dominus respondebo ei in his, quibus tenetur
mens ejus ²⁵. Hoc est, quæ consecratur, quibus
delectatur, quibus adhæret. Propter talia hæc quæ
mollibus ac dissolutis occasione præbent deflec-
tendi a Deo. Verumtamen etsi tales sunt, talibus-
que eorum animus affectus est, quia tamen per-
contari a Domino voluerunt, respondet eis per pro-
phetam, opus eos habere conversione, dicens ²⁶:
Convertimini et recedite, et quæ sequuntur.

D Terra, quæcunque peccaverit mihi ²⁷. Moris est
divinæ Scripturæ, ut non raro habitationem seu
stationem eorum nomine qui habitant sumat, vi-
cissimque habitantes nomine habitationis. Dicendo
igitur, terra si peccaverit, terræ nomine terrenos
nuncupavit; quapropter exterminabitur ex ea homo
et pecus. Ac præterea, terrenus habitus si peccaverit
(solet enim peccare) exterminabitur ex eo homo
et pecus: nempe homo peccori moribus affinis, et
homo qui aliquanto amplius est rationabilior.
Neque enim dici potest terram hanc quam calca-
mus, esse ratione præditam, et peccare, ut quidam

¹⁵ Ezech. xiii, 5. ¹⁶ ibid. ¹⁷ ibid. ¹⁸ ibid. 7. ¹⁹ ibid. 9. ²⁰ ibid. ²¹ ibid. ²² ibid. 23. ²³ Ezech.
xiv, 5. ²⁴ ibid. 4. ²⁵ ibid. 5. ²⁶ ibid. 6. ²⁷ ibid. 13.

somnarunt. Nam si hoc dederimus, tempus est ut cuncta animata dicamus, atque iis patrocinemur qui metempsychoses inducunt.

Et conteram ex ea fulcimentum panis ²⁸. Quasi diceret : pro iniquitatis suæ ratione punientur.

428 *Ejusdem.* Terra nostra peccans, homo scilicet exterior, sensibili fame punietur; interior autem homo fame spiritali, carentia nimirum panis spiritalis. Angustias sustinet, cum exterior, tum interior; ac quidquid exterior sustinet quantum ad sensum, sustinet et interior quantum ad mentem.

Ejusdem. Etiam uniuscujusque nostrum anima terra dicitur; et alia quidem paradysum, alia spinas habet, alia bona dicitur, alia mala. Atque hæc ostendit Domini parabola.

Et si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe, Job, Daniel ²⁹. Hosce sanctos refert omnis qui vitam suam super terram non corrumpit, nec ita totus carne imbutus est, ut faciat sensum carnis et totus esse caro censeatur, sed lucet tanquam luminare in mundo, sustinens verbum vitæ in medio generationis pravæ atque perversæ, ut ad eum Deus respondeat : *Novi te solum justum in generatione ista* ³⁰. Quisquis igitur talis est, Noe est; et quæ de illo conscripta sunt, etiam ad istum referuntur. Conditione enim pares ambo facti sunt, ita ut ambo Noe nuncupentur.

Ejusdem. Omnis qui posuerit in corde suo non pollui in cibis et potibus spiritalis Nabuchodonosor, sed animam suam jejuniis affligere in hac Babylone propter cognitionem veritatis; qui, inquam, ejusmodi est, Daniel est, et quæ de illo narrantur, de hoc quoque congrue dicantur. Idem enim utriusque status, idem utriusque habitus, ita ut uterque merito Daniel possit vocari.

Ejusdem. Quisquis in vita irreprehensibilis, atque in Dei cultu verus exstiterit, ita ab omni se malo abstinens ut diabolus æmulatione in eum exardescat genusque omne tentationum illi inferat, nec tamen ipse vel labiorum sermone quidquam offendat, is Job est, ac quæ de Job scripta sunt, in hunc quoque convenient. Ambo enim habitu pares in Domino, ac uterque Job vocabitur.

Si filii et filia salvabuntur ³¹. Secundum eandem spiritalem generationem Daniel filios habet, quos genuit ejus prophetia. Filios enim carnales non habuit, quippe qui spado erat, ut aiunt. Idque manifestum est ex eo quod traditus est principi spadonum. Si igitur tres isti viri Noe, Job et Daniel inventi fuerint in terra peccatrice, hi in justitia sua salvabuntur ³². Ac si dicat : Etiam qui inventi fuerint illis similes.

Si filii et filiae relinquuntur ³³. Pro eo ac dicat : non relinquuntur. Ipsi soli Noe, Daniel et Job in justitia sua liberabunt animas **429** suas, proprias videlicet. Est enim etiam in aliis divinæ Scripturæ

μεν, ὥρα τὰ πάντα λέγειν ἐμψυχα, καὶ συνηγορεῖν τοῖς τὰς μετεμψυχώσεις εἰσάγουσι.

Καὶ συντερίνω αὐτῆς στήριγμα ἄρτου. Ἀντί τοῦ· Κατὰ τὴν ἀδικίαν τιμωροῦνται.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ γῆ ἡμῶν ἡ ἀμαρτάνουσα, ὁ ἐξω ἄνθρωπος κολάζεται τῷ αἰσθητῷ λιμῷ· καὶ ὁ ἐσω ἄνθρωπος κολάζεται τῷ νοητῷ λιμῷ, τῆ στερήσει τοῦ πνευματικοῦ ἄρτου. Ἀγωνίαν ὑπομένει καὶ ὁ ἐξω, καὶ ὁ ἐσω· καὶ ὅσα ὑπομένει ὁ ἐξω κατὰ τὸ αἰσθητόν, τοσαῦτα ὑπομένει καὶ ὁ ἐσω κατὰ τὸ νοητόν.

Τοῦ αὐτοῦ. Λέγεται καὶ ἡ ἐκάστου ἡμῶν ψυχὴ γῆ· ἡ μὲν παράδεισον γῆ ἔχουσα, ἡ δὲ ἀκάθαρτα· ἡ δὲ καλὴ λέγεται, ἡ δὲ πονηρά. Καὶ ταῦτα δηλοῖ ἡ παραβολὴ τοῦ Κυρίου.

Καὶ ἐὰν ὦσιν οἱ τρεῖς ἄνδρες οὗτοι ἐν μέσῳ αὐτῆς, Νῶε, Ἰὼβ, Δανιὴλ. Πρόσωπά ἐστι τῶν ἁγίων τούτων λαμβανόμενα, πᾶς ὅς ἐάν μὴ φθίρῃ τὸν βίον ἑαυτοῦ ἐπὶ γῆς, οὐ ποιούμενος ὅλος τῆ σαρκὶ διὰ τοῦ ποιεῖν αὐτὸν τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ὥστε χρηματίζει αὐτὸν ὅλον σάρκα, ἀλλὰ φαινόμενος ὡς φωστῆρ ἐν κόσμῳ, ἐπέχων λόγον ζωῆς ἐν μέσῳ νεκρῶν σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης, ὥστε χρηματίζει πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν, ὅτι, *Σὲ εἶδον δίκαιον μόνον ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ.* Πᾶς οὖν ὁ τοιοῦτος Νῶε ἐστὶ, καὶ τὰ ἱστορούμενα ἐπ' ἐκείνου ἀνάγεται καὶ ἐπὶ τοῦτον· τῆ γὰρ καταστάσει γεγόνασιν ἴσοι ἀμφοτέροισι, ὥστε χρηματίζει αὐτοὺς Νῶε.

Τοῦ αὐτοῦ. Πᾶς ὅς ἐάν θῇ ἐπὶ τῆ καρδίᾳ αὐτοῦ μὴ μιανθῆναι ἐν τοῖς βρώμασι καὶ τοῖς πόμασι τοῦ νοητοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἀλλὰ κακῶσαι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ νηστεύσας ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ ταύτῃ διὰ τὴν γνώσιν τῆς ἀληθείας, ὁ τοιοῦτος Δανιὴλ ἐστὶ, καὶ τὰ ἱστορούμενα ἐπ' ἐκείνου ἀρμόσει καὶ ἐπὶ τούτῳ λέγεσθαι· μία γὰρ κατάστασις, καὶ τῆς αὐτῆς ἕξεως οἱ ἀμφοτέροισι, ὡς καλεῖσθαι αὐτοὺς Δανιὴλ.

Τοῦ αὐτοῦ. Πᾶς ὅς ἐάν ᾗ ἀμεμπτος ἐν βίῳ, ἀληθινὸς ἐν θεοσεβείᾳ, ὥστε ἀπέχεσθαι αὐτὸν ἀπὸ κακοῦ παντὸς, ὥστε παραζηλοῦσθαι ἐπ' αὐτῷ τὸν διάβολον, καὶ πάντα γενικὸν πειρασμὸν ἐπαγαγεῖν αὐτῷ ἐν πειρασμοῖς, καὶ οὐκ ὀκλάσῃ ἕως λόγου χειλέων· ὁ τοιοῦτος Ἰὼβ ἐστὶ, καὶ τὰ ἱστορούμενα ἐπ' ἐκείνῳ ἀρμόσει καὶ ἐπὶ τούτῳ. Ἀμφοτέροισι γὰρ ἴσοι ἐν μιᾷ ἕξει ἐν Κυρίῳ, καὶ Ἰὼβ κληθήσονται ἀμφοτέροισι.

Εἰ υἱοὶ καὶ θυγατέρες σωθήσονται. Υἱοὺς ἔχει ὁ Δανιὴλ κατὰ τὴν αὐτὴν πνευματικὴν γενεάν, οὓς ἐγέννησεν ἡ προφητεία αὐτοῦ· υἱοὺς γὰρ σαρκικούς οὐκ ἔσχεν· εὐνοῦχος γὰρ ἦν, ὡς φασὶ. Καὶ δῆλον ὑπὸ τούτων γὰρ παρεδόθη τῷ ἀρχιεπιστοῦ. Ἐάν οὖν οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες, Νῶε, καὶ Ἰὼβ, καὶ Δανιὴλ, εὐρεθῶσιν ἐν τῇ ἀμαρτούσῃ γῆ, οὗτοι ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῶν σωθήσονται· ὡσεὶ ἔλεγε· Καὶ ἐὰν εὐρεθῶσιν ὡς Νῶε, καὶ Ἰὼβ, καὶ Δανιὴλ.

Ἐὰν υἱοὶ καὶ θυγατέρες ὑπολειφθῶσιν. Ἀντί τοῦ, οὐχ ὑπολειφθήσονται. Αὐτοὶ μόνοι Νῶε, καὶ Δανιὴλ, καὶ Ἰὼβ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῶν ῥύσσονται τὰς ψυχὰς αὐτῶν, τὰς ἰδίας δολονόσι· ἐστὶ γὰρ καὶ

²⁸ Ezech. xiv, 13.

²⁹ Ezech. xiv, 14.

³⁰ Gen. vii, 1.

³¹ Ezech. xiv, 16, 18, 20.

³² ibid. 20.

³³ ibid.

ἀλλαχοῦ τῆς Θεοπνεύστου Γραφῆς τοιούτου εἶδος φράσεως, ἄρνησιν ἔχον πρόδηλον, ὡς τὸ εἰρημένον τῷ Ἰλὶ πρὸς τὸν Ἀχαάβ· Ζῆ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὑπὲρ ἐσμεν ἐνώπιον αὐτοῦ, εἰ ἐπὶ τὰ ἔτη ταῦτα δρόσος καὶ δετὸς ἀνὰ πᾶσαν γῆν ἔσται. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίῳ, ὅτι, **Ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον ἐπιζητεῖ. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰ δοθήσεται τῇ γενεᾷ ταύτῃ σημεῖον·** τουτέστιν οὐ δοθήσεται. Καὶ τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον τοῦτοις ὅμοιον· Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ἐργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπανσιν. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, οὐκ εἰσελεύσονται, εἰρηται.

Οὗτοι ἐξάγουσιν υἱοὺς καὶ θυγατέρας. Τοῦτο κατὰ ἐρώτησιν ἀναγκαστέον· Εἰ ἐκείνοις, φησὶ, μίαν ἐκδικησιν ἠπειλημένοις οὐκ ἀρκέσουσι· Νῦν καὶ Δαυὶδ καὶ Ἰωβ, οὗτοι δυνήσονται, τῶν τεσσάρων ἐκδικήσεων ἐπαγομένων, ἐξαγαγεῖν τοῦ ὀλέθρου υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας; Ἰδοὺ αὐτοὶ ἐκπορεύονται πρὸς ὑμᾶς τοὺς προαιχμαλωτισθέντας, καὶ τῇ παραθέσει τῶν ἐπιλεθόντων αὐτοῖς κακῶν ὑμεῖς παρακληθήσεσθε ἥτινα πολλὰ παθόντες.

Κ Ε Φ. Ι Ε'.

Τῶν ὄντων ἐν τοῖς ξύλοις δρυμοῦ. Ξύλα δρυμοῦ κἀκεῖ τὰ ἄγρια νοητέον, πεύκη, καὶ τὰ ὅμοια. Συγκρίναι δὲ βούλεται διὰ τούτου πρὸς τὰ λοιπὰ ἔθνη τὸν Ἰσραὴλ, ὡς ἀμπελον γεωργίας ἀπολαύσαντα νόμου, ἱερέων καὶ προφητῶν ἐπαγγελίας, καὶ ναοῦ ἁγίου, καὶ πολλῶν τῶν θαυμάτων, αὐτομάτου πυρὸς ἀναλίσκοντος τὰς θυσίας, φωνῆς φερομένης ἀπὸ τοῦ ἱλαστηρίου τῶν χερουβιμ, καὶ ἐτέρων ὁμοίων.

Ἐκ τοῦ πυρὸς ἐξελεύσονται. Ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ναβουχοδονόσορ ὅταν ἀνακληθῶσι, λήψεται αὐτοὺς ἕτερα ἢ Οὐεσπασιανοῦ, ἤγουν διὰ Τίτου. Τὴν συνέχειαν τῶν συμφορῶν μηνύει.

Κ Ε Φ. Ι Γ'.

Καὶ οὐκ ἔδωσαν τοὺς μαστούς σου. Ὁ ἐν πρώτῃ θεωρεῖ γινόμενος οὐκ ἔξω τῆς σοφίας θηλάζει, ἀλλ' ἐνδον ἐξ αὐτῆς τρέφεται. Καλῶς οὖν εἰπόντινες δύο μαστοὺς τὰς δύο Διαθήκας, ἀφ' ὧν θηλάζουσι τὰ νήπισ· καὶ οἱ θηλάζοντες οὗτοί εἰσιν, ἀφ' ὧν κατηγορεῖσάτο Κύριος αἶνον, τοῦ καταλύσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν.

Οὐδὲ ἐφέλατο ὁ ὀφθαλμὸς σου. Τουτέστιν, οὐ συνεπάθησας ἑαυτῇ, φεισαμένη τοῦ ποιῆσαι κἄν ἐν τῶν προλεχθέντων, ἵνα καμὲ κινήσης εἰς συμπάθειαν.

Καὶ διήλθον καὶ διὰ σοῦ. Ὁ Θεὸς ἀπαθῆς ἐστίν, ὡς καὶ ἄτρεπτος, καὶ ἀκτιστος. Ποικίλαι δὲ αὐτοῦ αἱ πρόνοιαι κατὰ τὴν ποικιλίαν τῶν οἰκονομυμένων· πάντων γὰρ ἐστὶ ποιητῆς· ὡς τινες μὲν εἶναι οἰκονομίας θυμοειδεῖς, τὰς δὲ ζηλοτυποειδεῖς· ὁμοίως δὲ καὶ ταῖς πνευματικαῖς δούλοις εἶναι οἰκονομίας χάριτος, καὶ δόξης, καὶ ἀγαλλιάσεως, ἐκ τοῦ ἐνός καὶ ἀτρέπτου, καὶ ἀπαθοῦς καὶ παντοδυνάμου Θεοῦ.

ἐπιπλάσεως, ex uno, immutabili, impassibili et omnipotente Deo.

³¹ Ul Reg. viii, 1. ³² Marc. viii, 12. ³³ Psal. xciv, 11. ³⁴ Ezech. xiv, 22. ³⁵ ibid. xv, 2. ³⁶ ibid. 7. ³⁷ ibid. xvi, 4. ³⁸ Psal. viii, 3. ³⁹ Ezech. xvi, 5. ⁴⁰ ibid. 8.

A. locis ejusmodi species locutionis, quæ negationem habet manifestam, quemadmodum dictum est ab Elia ad Achab ³¹: *Vivit Dominus Deus virtutum, Deus Israel, in cujus conspectu sumus, si annis is'is erit ros et pluvia per totam terram.* Sic et Dominus in Marci Evangelio ³²: *Generatio hæc signum quærit: amen, amen dico vobis, si dabitur generationi huic signum, hoc est, non dabitur.* Ilis item simile est quod in Psalmis habetur ³³: *Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Dictum est enim pro, non introibunt.

Ili educunt filios et filias ³⁴. Interrogative istud legendum. Si illis, inquit, post unius ultionis minas non sufficient Noe, Daniel et Job, nunquid hi, cum quadruplex illata fuerit ultio, poterunt educere ex interitu filios suos et filias? Ecce ipsi egredientur ad vos, qui priores captivi abducti estis, collatisque vestris malis cum illorum ærumnis, hoc vobis erit solatio quod his minora longe passi estis.

CAP. XV.

Quæ sunt inter ligna silvæ ³⁵. Ligna silvæ illic quoque silvestria intelligenda sunt, picea, et similia. Vult autem his verbis Israellem cum reliquis gentibus comparare, tanquam vineam quæ legis cultura profecerit, sacerdotum prophetarumque annuntiatione, templo sancto, miraculorum copia, spontaneo igne victimas consumente, voce promanante ex cherubinatorum propitiatorio, aliisque similibus.

Ex igne egredientur ³⁶. Cum e captivitate Nabuchodonosor revocati fuerint, apprehendet eos alia Vespasiani, quæ scilicet per Titum inducta est. Continuas fore calamitates denuntiat.

CAP. XVI.

Et non ligaverunt mamillas tuas ³⁷. Qui in prima contemplatione est, non extra sapientiam lac sugit, sed intra ex ipsa nutritur. Bene igitur dixerunt quidam, duo ubera duo Testamenta esse, ex quibus lac sugunt parvuli, suntque hi lactentes, ex quibus Dominus perficit laudem, ut destruat inimicum et ultorem ³⁸.

Neque pepercit oculus tuus ³⁹. Hoc est, non tui ipsa miserta es, parcens facere vel unum quid eorum quæ antea dicta sunt, ut me ad commiserationem moveres.

Et transivi per te ⁴⁰. Deus ab omni immunis affectu est, quemadmodum etiam est immutabilis et increatus. Variæ autem sunt ejus providentiæ pro eorum qui providentiâ reguntur, diversitate. Omnium enim auctor **430** est: sic vero ut ejus quædam dispensationes iram præferant, quædam æmulationem. Ad viros item spirituales quod attinet, dispensationes gratiæ sunt, et gloriæ, et ex-

Ejusdem. Compatitur Deus miserendo : non enim A visceribus caret.

Et laui te in aqua 44. Lavacro et gratia sancti Spiritus, verboque sanctificante.

Et unxi te in oleo 45. Unguentum est inhabitatio sancti Spiritus in scientia veritatis.

Et indui te variis 46. Indumentum varium habitus est variis ornatus virtutibus, dogmatum veritate, piisque actionibus.

Et calceavi te hyacintho 47. Hyacintho mundo ornavit gressum, exuens ex eo inductam mortalitatem. Est et symbolum universæ vitæ.

Ejusdem. Animæ quoque hæc aptari queant ab eo qui calceum dixerit operandi facultatem impediens liberam; cingulum, tuta mentis consilia; B amictum, demissis oculis in veritate stare; armillas, nihil quod absurdum sit, facere; torqueum, dicendi in bono libertatem; rotulas, obsequentem legi animum; coronam gloriationis, Dei promissionem, quam recte agentibus destinavit.

Et cinxi te bysso 48. Omnino byssus veritatis veræque castitatis symbolum est; ac si dicat: Te mihi ascivi mecumque duxi, ut quasi vilem quamdam mulierculam inverecunde discinctam circumducerem.

Ejusdem. Amictum illic quoque hemiphorium (quasi breve palliolum) dicit. Trichaptum etiam ibi vestem auro textam dicit.

Ejusdem. Dat Deus armillas in manus animæ, C occasiones nempe bonorum operum, sicut et ipsa opera virtute Spiritus sancti. Sunt enim armillæ symbolum actionis.

Ejusdem. Inauris circa nares, est suaveolens veræque mysteriorum scientia.

Ejusdem. Rotulæ super aures, velut inauris magna aurea, divina sunt eloquia, ex quibus mens veritatis scientiam sibi conflat.

Ejusdem. Corona gloriationis, est omni labore carens opus, doctrina veritatis perfectum.

Ejusdem. Mundus auro argentoque conflatus, ille est quem e divinis sentiis ac sacris eloquiis mens sibi comparat.

Ejusdem. Τρίχακτα sunt, ac si diceret, senza D valde densa, profunda, vel varia ob diversa virtutum genera.

431 *Et incensum* 49. Incensum et oleum, ea est oratio quæ ad Deum cum scientia emittitur e mente, et qua Deus delectatur.

Et divaricasti crura tua omni transeunti 50. Crurium nomine motum subinnuit, quo mola est meus in omnem transitum. Transitus autem dicitur id quod non ambulat secundum veritatem. Veritas enim dixit 51: *Ego sum via*. Quidquid igitur ex adverso intelligitur, transitus dicitur.

Et fornicuta es tripliciter 52. Id est frequenter.

44 Ezech. xvi, 9. 45 ibid. 46 ibid. 10. 47 ibid. 48 Ezech. xvi, 25.

Τοῦ αὐτοῦ. Συμπάσχει ὁ Θεὸς τῷ ἐλεῆσαι· οὐ γὰρ ἀσπλαγχνός ὁ Θεός.

Καὶ ἔλουσά σε ἐν ὕδατι. Τῷ λουτρῷ καὶ τῇ χάριτι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τῷ ἁγιοποιῶ λόγῳ.

Καὶ ἔχρισά σε ἐν ἔλαιῳ. Χρίσμα ἐστὶν ἐνοίκησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν γνώσει τῆς ἀληθείας.

Καὶ ἐνέδυσά σε ποικίλια. Ἐνδυσά ἐστὶ ποικίλων ἢ ἐκ τῶν ποικίλων ἀρετῶν κοσμουμένη ἔξις. ἐκ δογμάτων ἀληθείας καὶ πράξεως εὐσεβοῦς.

Καὶ ὑπέδυσά σε ὑάκινθον. Ὑάκινθον καθαρὸν τὴν κίνησιν ἐκόσμησεν, ἀποδύσας ἐξ αὐτῆς τὴν ἐπεισυχθεῖσαν νεκρότητα. Ἔστι δὲ καὶ τοῦ παντός βίου σύμβολον.

Τοῦ αὐτοῦ. Δύναται δὲ τις καὶ ἐπὶ ψυχῆς αὐτὰ ἀρμόσαι, ὑπόδημα λέγων τὸ ἀπαραπόδισσον τῶν ἔργων· τὴν δὲ ζώνην, τὸ ἀσφαλίζεσθαι τῆς διανοίας τὰ βουλεύματα· περιβόλαιον δὲ, τὸ κάτω νεύοντα ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἐστηκέναι· τὰ δὲ ψέλλια, τὸ μὴ τι τῶν ἀτόπων πράττειν· κάθεμα δὲ, τὴν ἐπὶ τῷ καλῷ παρρησίαν· τροχίσκους δὲ, τὴν περὶ τὸν νόμον εὐπειθειαν· στέφανον δὲ καυχῆσεως, τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαν, ἣν τοῖς κατορθοῦσιν ἀξίωσεν.

Καὶ ἐξώσά σε βύσσω. Σύμβολον τῆς ἀληθείας ἡ βύσσω πάντως καὶ τῆς ἀληθοῦς σωφροσύνης· ἀντὶ τοῦ, Ὁκείωσά σε, καθάπερ τινὰ γυναῖκα εὐτελεῖ ἀσχημόνως ἄζωστον περιάγειν.

Τοῦ αὐτοῦ. Περιβόλαιον δὲ κάκει τὸ ἡμιφόριον. Τρίχαπτον δὲ κάκει τὸ ἀπὸ χρυσοῦ κατεσκευασμένον.

Τοῦ αὐτοῦ. Δίδωσιν ὁ Θεὸς ψέλλια ἐπὶ τὰς χεῖρας τῆς ψυχῆς, ἀφορμὰς τῶν ἀγαθῶν πράξεων, ὡς καὶ αὐτὰς τὰς πράξεις τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Σύμβολον γὰρ πράξεως τὰ ψέλλια.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἐνώτιόν ἐστι περὶ τὸν μυκτήρα, ἡ εὐωδστάτη τῶν μυστηρίων ἀληθῆς γνώσις.

Τοῦ αὐτοῦ. Τροχίσκοι δὲ περὶ τὸ οὖς, οἷον ἐνώτιον μέγα χρυσοῦν, τὰ θεῖα λόγια, ἐξ ὧν ὁ νοῦς συγκροτεῖ ἑαυτῷ τὴν τῆς ἀληθείας γνώσιν.

Τοῦ αὐτοῦ. Στέφανος καυχῆσεως ἐστὶ τὸ ἀνεπίληπτον ἔργον, δόγμασιν ἀληθείας τετελειωμένον.

Τοῦ αὐτοῦ. Κόσμος ἐστὶν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου, ὁ ἐκ νοημάτων θεῶν καὶ λόγων ἱερῶν συνιστάμενος τῷ ἡγεμονικῷ.

Τοῦ αὐτοῦ. Τρίχακτά ἐστὶν, οἷον ὡσεὶ ἔλεγε, σφόδρα ἰσχνὰ νοήματα, βαθέα, ἢ ποικίλια δὲ διὰ τὰ διάφορα εἶδη τῆς ἀρετῆς.

Καὶ τὸ θυμίαμα. Θυμίαμα καὶ ἔλαιον ἐστὶν ἡ μετὰ γνώσεως ἀναπεμπομένη προσευχὴ τῷ Θεῷ ἐκ τοῦ νοῦ, ἣ συνήδεται Θεῷ.

Καὶ διήγαγες τὰ σκέλη σου παντὶ ἐν παρόδῳ. Τὴν κίνησιν τοῦ νοῦ ἠγίστατο διὰ τοῦ σκέλους, ἐν ᾧ ἐκινήθη εἰς πᾶσαν πάροδον. Πάροδος δὲ λέγεται, τὸ μὴ δεῦρον κατὰ τὴν ἀλήθειαν· ἡ γὰρ ἀλήθεια εἶπεν, ὅτι, Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Πᾶν οὖν τὸ ἐξεναντίας νοοῦμενον πάροδος λέγεται.

Καὶ ἐξέπρηνυσας τρισσῶς. Ἀντὶ τοῦ, πολλαχοῦ 53 ibid. 54 ibid. 18. 55 ibid. 25. 56 Joan. xiv, 6.

οι γάρ τρεις χρόνοι εις πάντα αἰῶνα παραλαμβάνον· A Triplex enim tempus pro omni sæculo sumitur. ται.

Σόδομα ἡ ἀδελφὴ σου. Σόδομα σύμβολον τῆς πρακτικῆς κακίας, ἦτοι τῆς διὰ σαρκὸς ἀμαρτίας.

Αὐτὴ καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς. Θυγατέρες Σοδόμων εἰσι ψυχὰι μὴ μαθοῦσαι, ὅτι, Πᾶς ὁ ὑψῶν ἐαυτὸν ταπεινωθήσεται. Θυγατέρας δὲ αὐτῆς τὰς λοιπὰς λέγει πόλεις.

Τηρῶν ἐν τῇ Γραφῇ τὴν διαφορὰν τῶν ἀμαρτημάτων, μικρῶν τε καὶ μεγάλων, τὸ ἀκρότατον τῆς κακίας ὑπερηφανία ἐστὶ, τὸ πάθος τοῦ ἀρχιερέου· εἰς ἣν καὶ οἱ Σοδομίται φαίνονται· καὶ τοῦτο ζῆτει.

ΚΕΦ. ΙΖ'.

Εἰπὼν δὲ πρὸς τὸν οἶκον Ἰσραὴλ τὸν παραπικραίνοντα. Παραπικρασμός ἐστιν ἀμαρτία· πικρὰ γὰρ λέγεται τὰ ἐπίπονα.

Ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. Ἱερουσαλήμ ἐστὶ σύμβολον τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀρετῆς. Τὰ τρία ἐν ἐνὶ πρόσωπά ἐστιν. Ὁ ἐν ταύτῃ ὢν, καὶ τῇ ἀμαρτίᾳ ἐπιδοῦς ἐαυτὸν, τόπον ἐπεδέδωκε διαβόλῳ, τῷ νοητῷ Ναβουχοδονόσορ, ἐπιθῆναι κατ' αὐτοῦ, καὶ καθελεῖν τὸ τεῖχος Ἱερουσαλήμ κύκλῳ (τὴν τῆς ἐγκρατείας ἀγωγὴν), διὰ τοῦ ἀρχιμαγείρου, τοῦ ἀκρατοῦς βίου· καὶ παντελεῖ αἰχμαλωσίαν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, τῆς ἀρετῆς, ἄξει εἰς Βαβυλῶνα, καὶ φυτεύσει εἰς Χαναάν.

Καὶ εἰσάξω αὐτὸν ἐν ἀρᾷ. Ὁ διάβολος εἰσάγει εἰς τὴν διαθήκην αὐτοῦ, οὗς εἰσάγει, ἐν ἀρᾷ εἰσάγει· ἀρὰν γὰρ τὰς συνθήκας καὶ τὸν ὄρκον φησί.

Ὅς ἠείμωσε τὴν ἀρὰν μου. Ἀτιμάζει τις τὴν ἀρὰν τοῦ Θεοῦ ὁ μὴ ὑπομένων ἐν τῇ παιδείᾳ ἣ παραδιδῶσιν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ προσελθὼν τῇ ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἀναπαύσει. Διὸ ὁ τοιοῦτος οὐκ ἐκφεύζεται.

Καὶ λήψομαι ἐγὼ ἐκ τῶν ἐπιλέκτων. Καὶ μετὰ ταῦτα λήψομαι ἐγὼ ἐκ τῶν ἐπιλέκτων τῆς κέδρου. Μετὰ τὸ παιδευθῆναι τοὺς αὐτῇ παραδοθέντας, ἔσται τὰ προκείμενα. Κατὰ μὲν τὸ ρητὸν τοῦ λαοῦ ἐκείνου τὴν ἐπιστροφὴν προφητεύει· τὰ δὲ ἐπιλεκτα τῆς κέδρου εἰσιν οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ παραπλήσιοι, οἱ τὸ κατ' ἐκλογὴν σπέρμα· κατὰ δὲ τὴν ἀναγωγὴν, τὴν ἀνακαινισθεῖσαν διὰ τῆς παιδείας ἕξιν ἀγαθὴν φύσιν λέγει.

Καταφυτεύσω ἐπ' ὄρος ὑψηλόν. Ὅρος ὑψηλόν ἐστὶν ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας, ὁ Χριστός. *Καὶ κρεμάσω αὐτὸν ἐν ὄρει μετεώρω·* ὄρος μετεώρον ἐστὶν ὁ οὐράνιος τόπος, καὶ ἡ κατάλληλος ἕξις.

Καὶ ἔσται εἰς κέδρον μεγάλην. Τὴν Ἐκκλησίαν λέγει, καὶ τὸν κατ' αὐτὴν λόγον, ὅς ἂν ἀναπαύσονται ποτε τὰ ἀκάθαρτα ὄντα καὶ τὰ πετεινὰ τὰ ἀκάθαρτα.

Τοῦ αὐτοῦ. Ὁ περωθεὶς ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ ἀναπαύεται ὑπὸ τὴν μεγάλην κέδρον, τὴν φυτευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ὄρει τῷ ὑψηλῷ.

*Sodoma soror tua*⁵⁵. Sodoma figura est ejus pravitatis quæ in actione consistit, seu peccati quod carne perpetratur.

*Hæc ei filix ejus*⁵⁶. Filix Sodomorum animæ sunt, quæ non didicerunt: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur*⁵⁷. Filias autem ejus reliquas civitates appellat.

Si observes in Scriptura differentiam peccatorum minorum pariter atque majorum, malitiæ summitas superbia est, ipsius malorum auctoris labes: cujus etiam Sodomitæ præbent specimen. Atque hæc quære.

CAPUT XVII.

*Dic nunc ad populum Israel exasperantem*⁵⁸. Exasperatio peccatum est. Aspera enim dicuntur, quæ laborem ac dolorem habent.

*Super Jerusalem*⁵⁹. Jerusalem figura est scientiæ sanctæque Ecclesiæ et virtutis. Tres in uno personæ sunt. Qui in ea est, et peccato se tradit, locum dat diabolo, spiritali Nabuchodonosori, ut eum invadat, et diruat murum Jerusalem in circuitu (nempe continentiæ disciplinam), per magistrum coquorum, vitam videlicet intemperantem, universamque captivitatem, ab Jerusalem, nimirum virtute, Babylonem ducat, et plantet in Chanaan.

*Et introducam eum in maledictione*⁶⁰. Diabolus inducendo in testamentum suum, quos inducit, in maledictione inducit. Maledictionem enim testamentum et jusjurandum vocat.

*Qui spernit maledictionem meam*⁶¹. Spernit Dei maledictionem is qui non sustinet in disciplina quam tradit Deus, sed ad requiem quæ ex peccato est, accedit. Quapropter qui ejusmodi est, non effugiet.

*Et sumam ego de electis*⁶². Et postea sumam ego de electis cedri. Ubi castigati fuerint qui disciplinæ traditi sunt, ea quæ hoc loco dicuntur, eventura sunt. Ad litteram quidem illius populi reditum vaticinatur (sunt autem electa cedri, apostoli, atque his similes, **432** electum videlicet semen); secundum mysticum vero sensum, renovatum disciplina habitum, bonam naturam dicit.

*Plantabo super montem excelsum*⁶³. Mons excelsus est cognitio veritatis, Christus videlicet. *Et suspendam ipsum in monte sublimi*⁶⁴. Mons sublimis cælestis regio est, atque habitus ei affinis.

*Et erit in cedrum magnum*⁶⁵. Ecclesiam dicit, et doctrinam ejus, sub qua requiescent aliquando aves immundæ et volatilia immunda.

Ejusdem. Qui alatus effectus est a Dei verbis, requiescet sub magna cedro, quæ a Deo in monte excelso consita est.

⁵⁵ Ezech. xvi, 48. ⁵⁶ ibid. ⁵⁷ Luc. xiv, 11. ⁵⁸ Ezech. xvii, 12. ⁵⁹ ibid. ⁶⁰ ibid. 16. ⁶¹ ibid. 19. ⁶² ibid. 22. ⁶³ ibid. ⁶⁴ ibid. 23. ⁶⁵ ibid.

Et rami ejus restituentur ⁶². Restituentur in Christo. Prophetia in eo conquiescet.

Et scient omnia ligna campi, quoniam ego Dominus ⁶³. Lignum est natura rationalis. Campus est aut latitudo sermonum, vel loca inferiora.

Humilians lignum sublime ⁶⁴. Lignum sublime populus est quem aliquando virtus et deinde exalavit malitia, propter quam etiam humiliatus est.

Et exaltans lignum humile ⁶⁵. Lignum humile atque humi repens, populus est gentium; humile in peccatis, humile, quod e terra coepit, velut a disciplina in altum verticem exaltabitur, sicut scriptum est ⁶⁶: *Erunt novissimi primi*.

Et arefaciens lignum viride ⁶⁷. Lignum viride est illud quod vivit vita justitiæ; lignum aridum, quod vivit vita peccati: quamobrem etiam arescit.

Ejusdem. Spiritale enim lignum est natura rationalis, quæ a medio coepit, ac necdum in justitia vivit.

CAP. XVIII.

Patres comederunt uvam acerbam ⁶⁸. Docet hic, quod in legibus Israel dicitur, reddi peccatum patrum in filios, parabolam esse, quæ indigeat consideratione.

Ejusdem. Uva acerba peccatum est, contra legem. Uva acerba dicitur, quod ex iis quæ nostræ naturæ sunt, causas habens consistat. Quemadmodum naturaliter uva acerba ex vite est, sic et nos, si trahentibus naturalibus motibus obsequamur in prima ætate, uvam acerbam comedimus.

Ejusdem. Uva acerba peccatum est; stupor dentium, ea quæ in peccato et per peccatum mortalis conditio est; dentes, vis animæ.

Si fueris ultra parabola ⁶⁹. Parabolæ non reipsa sunt quod dicuntur, sed spiritali sensu sunt intelligendæ. Lex quæ dixit reddi peccata patrum in filios, dixit quoque non morituros filios pro patribus. Neque contingit ut alter pro altero, pater pro filio, et vice versa, peccata recipiat.

Anima quæ peccaverit, ipsa morietur ⁷⁰. Morte peccati per privationem ejus qui dicit ⁷¹: *Ego sum vita*.

Homo si fuerit justus ⁷². Justus est homo qui facit judicium, nec quidquam sine judicio facit, sed omnia cum judicio et in justitia.

Super montes non comederit ⁷³. Escam illam altitudinum extollentium se adversus scientiam Dei. Sunt vero montes spirituales, ex adverso ordinati, qui hæc gignunt.

Ad idola domus Israel ⁷⁴. Secundum notionem affectuum vocat idola.

Ad mulierem menstruatam ⁷⁵. Diebus quibus emundatur. Hinc paulatim ad summam castitatem assuefacit.

Kai ta klēmata autou apokatastēsetai. Apokatastēsetai ἐπὶ τῷ Χριστῷ. Τοῦτο καταπαύσει ἡ προφητεία.

Kai gnōssontai πάντα τὰ ξύλα πεδίου, ὅτι ἐγὼ Κύριος. Ξύλον ἐστὶ φύσις λογικῆ· πεδίου ἐστὶν ἤτοι τὸ πλάτος τῶν λόγων, ἢ οἱ κατώτεροι τόποι.

Ὁ ταπεινῶν ξύλον ὑψηλόν. Ξύλον ὑψηλόν ἐστὶν ὁ λαὸς ὑψωθεὶς κατ' ἀρετὴν ποτε· ὑψωθεὶς δὲ κατὰ κακίαν, δι' ἣν καὶ ἐταπεινώθη.

Kai ὁ ὑψῶν ξύλον ταπεινόν. Ξύλον ταπεινόν καὶ χαμαιζηλόν ἐστὶν ὁ λαὸς ἔθνῶν· ταπεινόν ἐν ἀμαρτίαις· ταπεινόν, ὅτι κάτωθεν ἤρξεν, οἶον ἐκ παιδείας ἐπὶ τὸ ἄκρον ὑψωθήσεται κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Ἔσονται οἱ ἔσχατοι πρῶτοι*.

Kai zhrailwv ξύλον χλωρόν. Ξύλον χλωρόν ἐστὶ τὸ ζῶν ἐν ζωῇ δικαιοσύνης· ξύλον δὲ ξηρόν ἐστὶ τὸ ζῶν ἐν ζωῇ ἀμαρτίας· διὸ καὶ zhrailnetai.

Τοῦ αὐτοῦ. Ξύλον γάρ ἐστι νοητὸν, φύσις λογικῆ, ἀπὸ μέσου ἀρξαμένη, μήπω ζῶσα ἐν δικαιοσύνῃ.

ΚΕΦ. ΙΗ'.

Οἱ πατέρες εἶπαρον δμφακα. Διδάσκει ἐν τούτοις, ὅτι τὸ λεγόμενον ἐν τοῖς νόμοις τοῦ Ἰσραὴλ, ἀποδοσθαι ἀμαρτίαν πατέρων ἐπὶ τέκνα, παραβολὴ ἐστὶ χρήζουσα συνοράσεως.

Τοῦ αὐτοῦ. Ὁμφαξ ἐστὶν ἡ ἀμαρτία ἡ παράνομος. Ὁμφαξ λέγεται, ὅτι ἐκ τῶν φυσικῶν ἡμῶν τὰς ἀφορμὰς ἔχουσα συνίσταται. Ὡσπερ φυσικῶς ὁ δμφαξ ἐκ τῆς ἀμπέλου ἐστὶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐὰν ὡς ἔλκουσιν αἱ φυσικαὶ κινήσεις ἀκολουθήσωμεν ἐν τῇ πρώτῃ ηλικίᾳ, δμφακά ἐσμεν τρώγοντες.

Τοῦ αὐτοῦ. Ὁμφαξ ἐστὶν ἡ ἀμαρτία· αἰμωδιασμός ἡ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ἐστὶ δι' αὐτῆς νεκρότης· ἐδόντες, ἡ δύναμις τῆς ψυχῆς.

Ἐὰν γένηται ἐπι λεγομένη ἡ παραβολή. Αἱ παραβολαὶ οὐ κατὰ τὰ πράγματα ἀκούονται, ἀλλ' ἐκ κατὰ ἀναγωγὴν. Ὁ εἰπὼν νόμος, ἀποδοσθαι ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, εἶπεν, ὅτι οὐκ ἀποθανόνται υἱοὶ ὑπὲρ πατέρων. Οὐκ ἐστὶ γὰρ ἄλλον ὑπὲρ ἄλλου, πατέρα ὑπὲρ υἱοῦ, ἢ ἀνάπαλιν, ἀπολαβεῖν ἀμαρτίας.

Ἡ ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθαρεῖται. Θνήσκει τῆς ἀμαρτίας, κατὰ στέρησιν τοῦ εἰπόντος· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ*.

Ἀνθρώπος δὲ ἔσται δικαίος. Ἀνθρώπος ἐστὶ δικαίος ποιῶν κρίμα, ὁ μὴ δὲν ἀκρίτως ποιῶν, ἀλλὰ κεκριμένος ἐν δικαιοσύνῃ.

Ἐπὶ τῶν ὀρέων οὐ σάρεται. Τὴν βρῶσιν ἐκείνην τὴν τῶν ὑψωμάτων, τῶν ἐπιαιρομένων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ὁρῆ δὲ ἐστὶ νοητὰ, τασσόμενα ἐκ τῶν ἐναντίων, οἱ ταῦτα γεννήσαντες.

Πρὸς τὰ εἰδῶλα οἴκου Ἰσραὴλ. Κατὰ τὴν διάνοιαν τῶν παθῶν τὰ εἰδῶλα λέγει.

Πρὸς τὴν γυναῖκα ἐν ἀφῆδρω οὔσαν. Τὰς τῆς καθάρσεως ἡμέρας· ἐκ τούτου κατὰ μέρος ἐθίζων εἰς σωπροσύνην ἀκροτάτην.

⁶² Ezech. xvii, 22. ⁶³ ibid. 24. ⁶⁴ ibid. ⁶⁵ ibid. ⁶⁶ Matth. xx, 16. ⁶⁷ Ezech. xvii, 24. ⁶⁸ ibid. xviii, 2. ⁶⁹ ibid. 3. ⁷⁰ ibid. xviii, 4. ⁷¹ Joan. xiv, 6. ⁷² Ezech. xviii, 5. ⁷³ ibid. 6. ⁷⁴ ibid. ⁷⁵ ibid.

Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ οὐ δώσει. Τόκος λέγεται τὸ ἀδόμενον ἐπὶ ἀργυρίου· πλεονασμός ἐστι τὰ ἐπὶ τῶν λοιπῶν διδόμενα βρωμάτων ἢ πομάτων. Λοιμός ἐστιν ὁ λυμαίνόμενος, οἶον ἐ ἄρπαξ, ἄδικος, καταπίνων πάντα.

Καὶ χέοντα αἷμα. Αἷμά ἐστι σύμβολον ζωτικῆς δυνάμεως ψυχῆς.

Καὶ πτωχὸν καὶ πένητα. Πλούσιον οὐ δύναται καταδυναστεῦσαι ὁ λοιμός. Λύτρον γὰρ ψυχῆς ἀνθρώπου, ὁ ἴδιος πλοῦτος· πτωχὸς δὲ οὐχ ὑφέσταται ἀπειλήν. Πλούσιός ἐστιν ὁ πλουτῶν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, ἐν λόγῳ Θεοῦ, καὶ ἐν πάσῃ γνώσει.

Καὶ εἰς τὰ εἰδωλα ἔθετο τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ. Πάντα τὰ ἀναπεπλασμένα εἰδωλά εἰσι. Τιθέασι δὲ ταῦτα ἐν ἀποκρύφῳ οἱ αἰρετικοί.

Ἐὰν δὲ γεννήσῃ υἱόν. Ἡ γένεσις ἡμῶν κατὰ σάρκα οὐσα· ταύτης καὶ πατέρας καὶ μητέρας ἔχομεν. Οὐ γὰρ ἐστὶ ψυχῆς μήτηρ ἢ πατήρ· ταύτης γὰρ ὁ Θεὸς μόνος ἐστὶ ποιητὴς καὶ πατήρ. Καὶ τοῦτο διδάσκων ὁ Θεὸς λέγει, ὅτι, Πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμοὶ εἰσι· καὶ ἐκάστη ψυχὴ ἰδίαν ὑπόστασιν ἔχει, ἐν τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἰσταμένη, καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ. Καὶ οὐκ ἐστιν εἰπεῖν ἄλλην ὑπὲρ ἄλλης τὰς ἀμαρτίας ἀποτίνειν.

Ἐν τῷ παραπτώματι αὐτοῦ ᾧ παρέπεσε. Πάντα τὰ παραπτώματα ἐν παράπτωμα λέγει· καὶ πάλιν τὸ ἐν τὰ πολλὰ εἰκονίζεται. Καὶ παρέπεσε παράπτωμα ἐκεῖνος ὁ λαὸς, ἀποκτείνας τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Παραπίπτει δὲ ὁ καθεὶς, ἀπολλύων τὸν λόγον εἰς ἀλογίαν.

Οὐ κατορθοὶ ὁδὸς Κυρίου. Ἰσραὴλ λέγουσιν, ὅταν ἴδωσι τὰ ἔθνη εἰσερχόμενα.

Οὐχὶ ἡ ὁδὸς ἡμῶν οὐ κατορθοὶ; Ἐφ' ὑμῖν ἐστίν. Ἀποβλέψατε ἀσεβείας ὑμῶν ἀπ' ἑαυτῶν.

Καὶ ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καιρῆν. Καὶ πῶς τοῦτο γενήσεται; Ἐὰν ἐκδυσώμεθα τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, καὶ ἐνδυσώμεθα τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Ὅταν ἀναβῶμεν ἀπὸ τῶν γηϊνῶν πραγμάτων εἰς τὸ ἀνώγειον τὸ μέγα τὸ σεσαρωμένον ἀπὸ πάσης κακίας, καὶ κεκοσμημένον δὲ καὶ ἐστρωμένον τελείᾳ ἀρετῇ, καὶ ἐορτάσωμεν μετὰ Ἰησοῦ, λαβόντες τὸ ποτήριον τῆς καινῆς Διαθήκης, καὶ τὸν τύπον τοῦ σώματος αὐτοῦ ποιούμενοι ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι διὰ τῆς μετοχῆς αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΙΘ'.

Τί ἡ μήτηρ σου σκύμος ζῶν ἐν μέσῳ λέοντων; Τροπολογεῖται εἰς λέοντα, εἰς ἕκαστον θηρίον κατὰ τὴν ἕξιν τὸ λογικόν, καὶ εἰς πᾶν ζῶον καὶ ἐρπετόν.

Τοῦ αὐτοῦ. Μητέρα τοῦ λέοντος ἠνίκατο τοῦ ἀρχοντος Ἰσραὴλ συναγωγῆν· ἦτις καὶ αὐτὴ ἀπεθηρώθη ἐν πολλοῖς, καὶ μάλιστα ὅτε ἔδωκε τὴν φωνὴν αὐτῆς ἐπὶ τὸν Δεσπότην αὐτῆς, λέγουσα· Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν.

Τοῦ αὐτοῦ. Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν διαφέ-

*Pecuniam suam ad usuram non dederit*⁷⁶. Usura dicitur pervulgatum illud in pecunia fenus; abundantia, id quod in reliquis cibis aut potibus datur. Pestis est is qui vastitatem infert, puta, latro, injustus, qui deglutit omnia.

*Et effundentem sanguinem*⁷⁷. Sanguis symbolum est vitalis virtutis animæ.

*Et egenum et pauperem*⁷⁸. Divitem non potest vir pestilens opprimere. *Redemptio enim animæ vitæ, divitiæ ejus; inops autem non sustinet comminationem*⁷⁹. Dives est, qui dives est in operibus bonis, in verbo Dei, et in omni scientia.

*Et ad idola posuit oculos suos*⁸⁰. Quæcunque conficta sunt, idola sunt. Ponunt autem hæc hæretici in occulto.

*Si autem genuerit filium*⁸¹. Generatio nostra carnalis est: hujus et patres et matres habemus. Non enim animæ est mater aut pater: nam Deus est illius solus creator et pater. Idque docens Deus ait⁸²: *Omnes animæ meæ sunt*, habetque unaquæque anima propriam substantiam, in propria ratione consistens, et non in alio. Nec dici potest aliam pro alia animam peccatorum poenas luere.

*In delicto suo quo deliquit*⁸³. Cuncta delicta unum delictum vocat; ac rursus unum multa repræsentat. Porro delictum deliquit ille populus, neci tradendo Dominum nostrum Jesum Christum. Delinquit vero unusquisque, dum rationis donum bruta affectione perdit.

*Non est æqua via Domini*⁸⁴. Dicturi sunt Israelitæ, cum viderint gentes introeuntes.

434 *Nunquid non est æqua via vestra*⁸⁵? In vestra positum est facultate. *Projicite a vobis impietates vestras*⁸⁶.

*Et facite vobis cor novum*⁸⁷. Et quomodo fiet istud? Si exuerimus veterem hominem⁸⁸ cum actibus suis, et induerimus novum qui renovatur in agnitionem secundum imaginem ejus qui creavit illum. Si a terrenis ascenderimus in cœnaculum magnum scopis mundatum ab omni malitia, ornatumque et stratum perfecta virtute, ac cum Jesu fuerimus epulati, sumentes calicem novi Testamenti, figuram corporis ejus in nostro mortali corpore per participationem ejus facientes.

D

CAP. XIX.

*Quid mater tua catulus vivens in medio leonum*⁸⁹? Figurata natura ratione prædita dicitur leo, et quævis bestia pro habitu ratione, nec non omne animal et reptile.

Ejusdem. Leonis matrem innuit principis Israel synagogam, quæ et ipsa in multis efferata est, tum præsertim quando dedit vocem suam contra Durhimum suum, dicens⁹⁰: *Tolle, tolle, crucifige eum*.

Ejusdem. Multi homines nihil a bestiis differunt;

⁷⁶ Ezech. xviii, 8. ⁷⁷ ibid. 10. ⁷⁸ ibid. 12. ⁷⁹ Prov. xiii, 8. ⁸⁰ Ezech. xviii, 12. ⁸¹ ibid. 14. ⁸² ibid. 4. ⁸³ ibid. 24. ⁸⁴ ibid. 29. ⁸⁵ Ezech. xviii, 29. ⁸⁶ ibid. 31. ⁸⁷ ibid. ⁸⁸ Coloss. iii, 10. ⁸⁹ Ezech. xix. 2. ⁹⁰ Joan. xix, 15.

quin et illis crudelitate et sævitia deteriores sunt; A ρουσι, μάλλον δὲ καὶ χεῖρους εἰσὶ θηρίων τῇ ὠμότητι καὶ τῇ ἀπανθρωπίᾳ· οἷος ἦν καὶ οὗτος ὁ λεγόμενος ἄρχων τοῦ Ἰσραὴλ.

Ed vastavit terram et plenitudinem ejus a voce rugitus sui ⁹¹. Alter hic leo non solum impiis artibus leo erat vastator hominum, verum etiam eorum symbolum qui impiissimis suis doctrinis terram desolant, et qui eam inhabitant. Ad litteram igitur hi leones figura sunt regum Jerusalem, quorum prior in Ægyptum traditus est; alter vero, quod superiorem impletate vinceret, in Babylonem. Nec caret sensu spiritali his qui possunt intelligere. Eveniunt autem talia etiam impiis hæreticis, qui doctrinam non servant, sed eam conculcant; quorum alii in hoc sæculo spiritalibus traduntur Ægyptiis, alii vel in hoc sæculo vel post mortem spiritali Nabuchodonosori.

CAP. XX.

Et dedi eis præcepta non bona ⁹². Quænam hæc sunt, nisi occidens littera legis, et testamentum mortis litteris deformatum in lapidibus, atque ministratio damnationis? Utrumque igitur eadem voce præcipitur, littera et spiritus. Sed quæ secundum litteram sunt præcepta, non sunt facienda; quæ autem secundum spiritum sunt, hæc sunt adimplenda. Præterea id quod ejusmodi est reprehensioni non esse obnoxium, et præcepta **435** quædam polluere, discimus non solum ab Apostolo Novi Testamenti, sed et ex illis manifestum est qui ante Salvatoris adventum exstiterunt: indenimirum quod sacerdotes in templo Sabbatum violantes, sine crimine essent ⁹³, et in Sabbato circumcideretur homo, ita ut lex una solveretur, et alia servaretur; inde etiam quod David ex panibus propositionis comederit, quos non licebat ei cedere neque illis qui cum ipso erant, nisi solis sacerdotibus ⁹⁴; item inde quod simulacra cherubim tum in tabernaculo testimonii, tum in templo facta sint ⁹⁵, et Moyses serpentis ænei simulacrum conflaverit ⁹⁶.

CAP. XXII.

Ecce facti sunt mihi domus Israel admisti omnes ⁹⁷. Sedet Dominus in medio Jerusalem conflans omnes admistos argento et stanno, et ære et plumbo ⁹⁸, reprehenditque eos qui materiam vilem circum se habent, et ait ⁹⁹: *Argentum admistum facti sunt*. Cum enim creaturæ Dei quæ bona est, ex nostra pravitate superinducimus mala, plumbum, æs, stannum superinducimus, malam videlicet actionem, impiaque dogmata ac turpem libidinem. Propterea enim igne opus est.

CAP. XXVIII.

Omni bono lapide circumdatus es ¹. Habebat in humeris pontifex duodecim lapides quibus ornabatur, cum rei sacræ dabat operam. Hos lapides superædi-

Καὶ ἠγάρισε γῆν καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς ἀπὸ φωνῆς ὠρνύματος αὐτοῦ. Οὗτος ὁ δεύτερος λέων οὐ μόνον πράξει ἀσεβείας ἦν λέων λυμεῶν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ σύμβολόν ἐστι τῶν ἐν τοῖς ἀσεβαστάτοις αὐτοῦ δόγμασιν ἐρημούντων τὴν γῆν καὶ τοὺς οἰκούντας αὐτήν. Σύμβολον οὖν εἰσιν οὗτοι εἰ λέοντες τῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ βασιλείων κατὰ τὸ εἰσθητόν· τοῦ μὲν πρώτου παραδοθέντος εἰς Ἀγυπτίον· τοῦ δὲ δευτέρου, ὡς ἀσεβαστέρου, εἰς Βαβυλῶνα. Ἔχει δὲ καὶ τὴν ἀναγωγὴν τοῖς δυναμένοις θεωρῆσαι. Τοιαῦτα δὲ πάσχουσι καὶ οἱ ἀσεβεῖς αἰρετικοὶ, οἱ μὴ φυλάσσοντες τὸν λόγον, ἀλλὰ καταπατοῦντες· οἱ μὲν παραδιδόμενοι ἐνταῦθα τοῖς νοητοῖς Αἰγυπτίοις, οἱ δὲ ἢ ἐνταῦθα ἢ μετὰ τὴν ἐξοδὸν τῷ νοητῷ Ναβουχοδονόσορ.

Κ Ε Φ. Κ'.

Καὶ ἔδωκα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ. Τίνα δὲ ἦν ταῦτα ἢ τὸ ἀποκτεῖνον γράμμα τοῦ νόμου, καὶ ἡ διαθήκη τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη λιθίνους, καὶ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως; Ἀμφότερα οὖν διὰ τῆς αὐτῆς προστάσσεται φωνῆς, τὸ τε γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα· ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τὸ γράμμα προστάγματα οὐ δεῖ ποιεῖν· τὰ δὲ κατὰ τὸ πνεῦμα, ποιητέον. Ὅτι τὰ δὲ τοιοῦτον ἀνέγκλητόν ἐστι, καὶ βεβηλοῖ τίνα τῶν προσταγμάτων, μανθάνομεν οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ Ἀποστόλου τῆς καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος δῆλον, ἐκ τοῦ τοὺς μὲν ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸν Σάββατον βεβηλοῦντας ἀναιτίους εἶναι, καὶ ἐν Σαββάτῳ περιτέμνεσθαι ἀνθρώπων· ἐνὸς μὲν λυομένου νόμου, ἐνὸς δὲ τηρουμένου· καὶ ἐκ τοῦ τὸν τε Δαυὶδ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ βεβρωκέναι ἀπὸ τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως, οὗς οὐκ ἐξῆν αὐτῷ φαγεῖν, οὐδὲ τοῖς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις· καὶ ἐκ τοῦ ὁμοίωμα γεγονέναι ἐν τε τῇ σκητῇ τοῦ μαρτυρίου καὶ ἐν τῷ ναῷ τῶν χειρῶν· καὶ ὑπὸ Μωϋσεως ὁμοίωμα κατεσκευάσθαι ὅπως χαλκοῦ.

Κ Ε Φ. ΚΒ'.

Ἰδοὺ γέγονασι μοι οἶκος Ἰσραὴλ ἀναμεμιγμένοι πάντες. Κάθηται Κύριος ἐν μέσῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ χωνεύων τοὺς ἀναμεμιγμένους ἀργυρίῳ καὶ κασίτερω, καὶ χαλκῷ καὶ μόλιδον, καὶ αἰτιάται τοὺς ἔχοντας ὕλην εὐτελεῖ περι εαυτοῦς, καὶ λέγει· Ἀργύριον ἀναμεμιγμένον ἐγερήθησαν. Ὅταν γὰρ τῇ κτίσει τοῦ Θεοῦ τῇ καλῇ ἐπεισηγάγομεν ἐκ τῆς κακίας ἡμῶν τὰ φαῦλα, μόλιδον ἐπεισηγάγομεν καὶ χαλκὸν, καὶ κασίτερον· τὴν κακὴν πρᾶξιν καὶ δόγματα ἀθείας, καὶ τὴν πρὸς τὸ σῶμα συμπάθειαν. Διὰ ταῦτα γὰρ χρεῖα τοῦ πυρός.

Κ Ε Φ. ΚΓ'.

Πάντα λίθον χρηστὸν ἐνδέδεσαι. Δώδεκα λίθους εἶχεν ἐπὶ τῶν ὤμων ὁ ἀρχιερεὺς κοσμοῦντας αὐτὸν τοῦ ἀρχιερεῖσθαι τῷ Θεῷ. Τοῦτους τοὺς λίθους ἐποικοδο-

⁹¹ Ezech. xix, 7. ⁹² Ezech. xx, 25. ⁹³ Matth. xii, 5. ⁹⁴ Exod. xxv, 18. ⁹⁵ III Reg. vi, 19. ⁹⁶ Num. xxi, 8. ⁹⁷ Ezech. xxii, 18. ⁹⁸ Malach. iii, 5. ⁹⁹ Ezech. xxii, 18. ¹ Ezech. xxviii, 13.

μεί ὁ ἐνάρστος ἐπὶ τὸν ἀσάλευτον θεμέλιον, οὗς τῆ A
πῦρ κατακαῦσαι οὐκ ἰσχύει· ἐποικοδομεῖ δὲ τοῖς ἰδίοις
ὤμοις, τουτέστι πόνους ἰδίοις. Μέσον δὲ τούτων ὁ
κεκτιμένος ταῦτα ἔχει ἐπὶ τοῦ στήθους τὸν τῆς δη-
λώσεως καὶ τὸν ἀληθείας λίθον τίμιον. Καὶ οἱ μὲν
δώδεκα λίθοι λόγοι εἰσι τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐν οἷς
λίθοις θεωρήσεις τὰ νοητὰ ξύλα τοῦ παραδείσου· καὶ
τὸ μὲν ξύλον τῆς ζωῆς, ὃ ὁ κρησάμενος τυρωθήσεται·
τὴν κεφαλὴν τῆ ἀγιάσματος Κυρίου. Ἐκ τῶν τοιούτων
ἀγίων λίθων συνεστήχρισαν αἱ πύλαι τῆς Ἱερουσα-
λήμ, καὶ πᾶσα ἡ Ἱερουσαλήμ· οὗς πάντας ἐνεδεδύκει
ὁ ἀρχων Τύρου ποτὲ, οὗ πόνους ἰδίοις, ἀλλὰ χάριτι,
ὡς ὁ λόγος Ἱερουσαλήμ, καὶ ὡς ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ.
Ἄλλ' ἐκ τούτων ἀπάντων πέπτωκεν, εἰπὼν ἐν καρ-
δίᾳ· Ὅτι θεός εἰμι· κατοικίας Θεοῦ κατώκηκα ἐν
καρδίᾳ θαλάσσης. Καρδία ἐστὶ θαλάσσης οἱ βαθεῖς B
λόγοι τῶν βαθέων, τὰ ἐσώτατα τῶν ἐσωτάτων· ἐξ
τῆς καρδίας καταπεσὼν ὁ ἐπὶ πούτῳ ἐπαρθείς κατε-
βλήθη εἰς αὐτὴν τὴν θάλασσαν τὴν αἰσθητὴν. Καὶ
τοῦτο δὲ πάσχοι καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις
πόνους ἐπαιρόμενοι.

Σὺ ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως. Ἀλήθεια σφρα-
γίς ἐστὶ καὶ στέφανος κάλλους. Ὁ ἐν ταύτῃ ὦν πωυ-
θήσεται ἐν αὐτῇ· καὶ οἱ δεχόμενοι τὴν ἀλήθειαν γί-
νονται ἐν αὐτῇ.

Διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν σου ἐπὶ τὴν γῆν
ἐβρίβησέ σε. Ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐβρίβη ὁ ριψὲς ἐπὶ
τὴν γῆν· ὦν τῷ ὑποδείγματι καὶ τῇ σικιᾷ ἐλάτρουον
οἱ ἐν τῇ σκηνῇ λατρεύοντες.

Στήρισον τὸ πρόσωπόν σου. Ἡ θεία Γραφή, τὰ C
καθ' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους γενόμενα ἱστοροῦσα, παι-
δεύει ἡμᾶς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, καὶ ὁδηγεῖ δὲ τὸν ἀκο-
λουθοῦντα ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ ἀνάγει, καὶ ὑπο-
δείκνυσιν ἐκ τῶν αἰσθητῶν τὰ νοητὰ. Καὶ ἐκ τῶν
παρ' ἡμῖν γενομένων ὑποδείκνυσι τῷ πνεύματι τὰ
γενόμενα ἐν τοῖς πρὸ ἡμῶν· τοῖς ἔξω σαρκὸς λέγω.
Μετὰ γὰρ τοῦ ἔχειν τὴν ἱστορίαν τὸν ἴδιον λόγον,
οἶον τὸν παρ' ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις γεγόμενον, ἔχει
καὶ τὴν ἀναγωγὴν κατὰλληλον ἐν τοῖς πρὸ ἡμῶν.

ΚΕΦ. ΚΘ΄.

Ἐγὼ ἐπὶ σέ, Φαραώ, βασιλεῦ Αἰγύπτου. Ὁ μὲν
Φαραώ ἦν μὲν ἀληθὴς ἄνθρωπος βασιλεὺς ταύτης
τῆς Αἰγύπτου, τῆς παρὰ τὸν Νεῖλον ποταμόν· ὁ καὶ D
τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ τότε θλίβων, καὶ τὰ βρέφη αὐτῶν
πνίγων· ἐπέειχε δὲ λόγον τοῦ διαβόλου· καὶ ἕκαστος δὲ
βασιλεὺς ἱστορούμενος ὁμοῖος τούτῳ, τινὸς διαβολι-
κῆς καὶ ἀποστατικῆς δυνάμεως ἐπέχει λόγον. Καὶ
τοῦτο δηλοῖ τὸ, Ἴδού ἐγὼ ἐπὶ σέ τὸν δράκοντα τὸν
μέγαν, τὸν ἐγκαθήμενον ἐν μέσῳ τῷ ποταμῷ Αἰ-
γύπτου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα δὲ οὐκ ἔχει λόγον αἰσθη-
τῶς ἐπ' ἀνθρώπου λέγεσθαι.

Τὸν λέγοντα· Ἐμοὶ εἰσιν οἱ ποταμοί. Οὐ μόνον
λέγει, Οἱ ποταμοὶ ἐμοὶ εἰσι, κἀγὼ ἐποίησα αὐτούς,
ἀλλὰ καὶ Κύριον ἐγκαθῆσθαι ἐν μέσῳ ποταμῶν αὐ-
τοῦ· οἰτινὲς εἰσιν ἐκ κοιλίας τῶν συλλαβόντων αὐ-

¹ Thren. iv, 7.

² Ezech. xxviii, 2.

³ ibid. 12.

⁴ Ezech. xix, 5. ⁵ ibid. ¹⁰ ibid.

ficit virtutis cultor super immotum fundamentum,
nec eos ignis valet consumere. Superedificat vero
suis humeris, id est laboribus. His lapidibus qui po-
titur, inter illos medium supra pectus habet pre-
tiosum lapidem manifestationis et veritatis. Ac duc-
decim quidem lapides, rationes sunt filiorum Israel
in quibus lapidibus considerabis ligna spiritalia
paradisi, ac lignum quidem vitæ, quod qui nactus
fuerit, caput coagulatum habebit sanctificatione Do-
mini¹. Ex his sanctis lapidibus constant portæ Je-
rusalem, ipsaque tota Jerusalem. His omnibus quon-
dam circumdatus erat princeps Tyri, non laboribus
propriis, sed gratia, tanquam ratio Jerusalem, et
tanquam sacerdos Dei. Verum ex his omnibus exci-
dit, cum dixit in corde suo²: Quia Deus sum. Ha-
bitationes Dei habitavi in corde maris. Cor maris
profundæ sunt profundorum rationes, intimissimorum
intimissima. Ex hoc corde decedens qui in eo
elatus est, projectus est in ipsum mare quod subest
sensibus. Idque etiam illis hominibus accidit, qui
de suis laboribus gloriantur.

Tu signaculum similitudinis³. Veritas signaculum
est et corona decoris. In ea qui versatur, illa imbu-
tur, et qui veritatem recipiunt, in ea sunt.

436 Propter multitudinem peccatorum tuorum in
terram projecti te⁴. E cælo projectus est qui proje-
ctus est in terram: quorum exemplari et umbræ
serviebant⁵, qui in tabernaculo serviebant.

Obfirma faciem tuam⁷. Divina Scriptura dum ea
narrat quæ nobis hominibus eveniunt, instruit nos
rebus nostris, atque eum qui se comitem præbet,
ducit ex illis ac subvelit, necnon ex sensibilibus spi-
ritalia commonstrat. Denique ex illis quæ nobis
contingunt, ostendit quæ spiritu contigerunt iis qui
ante nos fuerunt, de illis loquor qui extra carnem
erant. Posteaquam enim historia propriam rationem
habet (cujusmodi est quod apud nos homines atque
humano more gestum est), convenientem etiam
spiritali sensum habet in iis qui ante nos existi-
terunt.

CAP. XXIX.

Ecce ego super te, Pharao, rex Ægypti⁸. Pharao
quidem verus homo erat hujus Ægypti, quæ Nilo
fluvio adjacet, rex, qui et Israelitas tunc affligebat,
et eorum infantes suffocabat, sed diaboli signam
gerebat, ac quisquis rex ei similis narratur, diabolicæ
cujusdam atque apostaticæ potestatis typum
præfert. Idque declarat illud⁹: Ecce ego super te
draconem magnum, sedentem in medio fluvii Ægypti,
et quæ sequuntur. Nulla autem ratio est, cur ad li-
teram hæc de homine dicantur.

Qui dicis, mihi sunt flumina¹⁰. Non solum dicit.
Mihi sunt flumina, et ego feci illa, sed et Dominum
sedere in medio fluminum ejus: quæ flumina de
ventre eorum qui conceperunt illa, fluunt, loquendo
⁵ ibid. 17. ⁶ Hebr. viii, 5. ⁷ Ezech. xxviii, 24.

mendacio peridonea sunt, abeuntibus in mortem æternam qui ex illis bibunt. Hæc Deus flumina, ne bibantur, in sanguinem mutat ¹¹, nec in aquæ naturam postmodum ab ipso restituta fuisse usquam scriptum est.

Et ego dabo laqueum in maxillas tuas ¹². Laqueos mittit Deus in maxillas draconis, ut illius obstructo ore impiam doctrinam destruat, atque ab humida in aridam subducat.

Et agglutinabo pisces fluminis tui ¹³. Pisces Ægyptiaci fluminis sunt, qui in Ægyptiacis ac corporeis libidinibus vitam agere videntur. Hi enim draconis pennis ejusque squamis adhærent, qui fluctuant et circumferuntur omni vento doctrinæ in astutia hominum ¹⁴.

Ejusdem. Pisces cohærentes pinnis spiritualis Pharaonis qui in medio aluminum malitiæ inhabitat, Illi sunt qui vitiiis imbuuntur, **437** bibuntque ex aqua Ægyptii, ac cum dracone in humido habitu copulantur ¹⁵, illius imperio mancipati.

Pro eo quod factus es virga arundinea ¹⁶. Qui non innititur virgæ ex radice Jesse, nec eruditur virga qua Deus visitat iniquitatem filiorum David, nec apostolica virga castigatur, sed verbis mendacibus vanisque innititur, is arundinæ virgæ, draconi videlicet Pharaoni, innititur.

Et perdam de te homines et jumenta ¹⁷. Quemadmodum Deus homines habet et jumenta, quos salvat, sic et Pharao homines et jumenta habet, quos Deus perdit, non simpliciter, sed a dracone. Aut forte iidem ipsi sunt qui salutem hanc nanciscuntur, quod amplius draconis Pharaonis imperio non sint mancipati.

CAP. XXX.

Finis gentium erit ¹⁸. Finis gentium est manus Domini super omnem Ægyptum et Æthiopiam. Et quidem quæ ad homines spectant, de Ægyptiis dicuntur; quæ vero ad contrarias virtutes pertinent, ad Æthiopes referuntur.

Et veniet gladius super Ægyptios ¹⁹. Ægyptus in multis intelligitur de mundo hoc humano et terreno, ex quo exeunt veri Israelitæ, iterque habent in sanctam terram.

Et concident fundamenta ejus ²⁰. Evertit Deus fundamenta Ægypti tanquam bonus, ut nullum Ægyptiacum remaneat ædificium. Peccatum dico. Verbum enim evellit effoditque ac perdit malitiam, et ædificat virtutem.

Persæ et Gretenses et Lydi et Libyæ, et omnes commisti de filiis testamenti mei gladio cadent ²¹. Quis potest unamquamque gentem explicare, ac spiritali sensu ad quem par est vitii modum adducere?

¹¹ Exod. vii, 19. ¹² Ezech. xxix, 4. ¹³ ibid. ¹⁴ Eph. iv, 14. ¹⁵ Job xl, 16. ¹⁶ Ezech. xix, 6. ¹⁷ ibid. 8. ¹⁸ Ezech. xxx, 3. ¹⁹ ibid. 4. ²⁰ ibid. ²¹ ibid. 5.

Α τούς, ἱκανοὶ ἐν ψευδολογίᾳ, ἐκπορευομένων εἰς θάνατον αἰώνιον τῶν ποτιζομένων ἀπ' αὐτῶν· οὓς, ἵνα μὴ πίνωνται, μεταβάλλει ὁ Θεὸς εἰς αἷμα, καὶ οὐ γέγραπται, ὅτι ἀποκατέστησεν αὐτοὺς εἰς ὕδωρ.

Καὶ ἐγὼ δώσω παγίδα εἰς τὰς σιαγόνας σου. Παγίδας βάλλει ὁ Θεὸς εἰς τὰς σιαγόνας τοῦ δράκοντος, ἵνα, φιδώσας αὐτοῦ τὸ στόμα, καταργήσῃ δυσσεβῆ διδασκαλίαν, καὶ ἀνάξῃ ἀπὸ τῆς ὑγρᾶς εἰς τὴν ξηράν.

Καὶ προσκολλησὼ τοὺς ἰχθύας τοῦ ποταμοῦ σου. Ἰχθύες τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ εἰσι ποταμοῦ οἱ ἐν Αἰγυπτίοις καὶ σωματικοῖς παθήμασι διαζῆν δοκοῦντες. Οὗτοι γὰρ προσκολλῶνται ταῖς πτέρυξι τοῦ δράκοντος, καὶ ταῖς λεπίσιν αὐτοῦ, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ διδασκαλίας ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἰχθύες εἰσι κολλώμενοι εἰς τὰς πτέρυγας τοῦ νοητοῦ Φαραῶ, τοῦ ἐν μέσῳ τῶν τῆς κακίας ποταμῶν, οἱ μαθητεύοντες τῇ κακίᾳ, καὶ ποτιζόμενοι ἐκ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ὕδατος, καὶ συνενούμενοι τῷ δράκοντι· ἐν τῇ ὑγρᾷ ἔξει, καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ γινόμενοι.

Ἄνθ' ὧν ἐγενήθης ῥάβδος καλαμίνης. Ὁ μὴ ἐπειδόμενος ῥάβδῳ ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, μηδὲ παιδεύμενος ῥάβδῳ ἧ ἐπισκέπτεται ὁ Θεὸς ἀνομίαν υἱῶν Δαυὶδ, μηδὲ ἀποστολικῇ ῥάβδῳ νοουθετούμενος, ἀλλὰ λόγοις ψευδέσι καὶ διακένους ἐπηρεϊζόμενος, ἐπηρεϊδεταί ῥάβδῳ καλαμίνῃ, τῷ δράκοντι τῷ Φαραῶ.

Καὶ ἀπολώ ἀπὸ σοῦ ἄνθρωπον καὶ κτήνη. Ὡς ὁ Θεὸς ἔχει ἀνθρώπους καὶ κτήνη, εὖς σώζει· οὕτως καὶ ὁ δράκων ὁ Φαραῶ· οὓς ἀπολλύει ὁ Θεός, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ δράκοντος. Ἡ τάχα οἱ αὐτοὶ εἰσι σωτηρίαν ταύτην λαμβάνοντες, τῷ μηδὲ τι εἶναι τοῦ δράκοντος Φαραῶ.

ΚΕΦ. Α'.

Πέρας ἐθνῶν ἔσται. Πέρας ἐθνῶν ἔσται Κυρίου χεῖρ ἐπὶ πᾶσαν Αἰγύπτου καὶ Αἰθιοπίαν· καὶ τὰ μὲν πρὸς ἀνθρώπους ἐπὶ Αἰγυπτίους λέγεται, τὰ δὲ πρὸς τὰς ἀντικειμένους δυνάμεις πρὸς τοὺς Αἰθιοπίας.

Καὶ ἦξει ἡ μάχη ἐπὶ Αἰγυπτίους. Αἰγύπτος ἐν πολλοῖς νοεῖται ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου, τοῦ ἀνθρώπινου καὶ τοῦ ἐπιγείου τούτου, ἐξ οὗ ἔξιαισι οἱ ἀληθινοὶ Ἰσραηλίται, καὶ ὀδεύουσιν ἐπὶ τὴν ἀγίαν γῆν.

Καὶ συμπεσεῖται τὰ θεμέλια αὐτῆς. Καταστρέφει ὁ Θεὸς τὰ θεμέλια Αἰγύπτου ὡς ἀγαθὸς ἵνα μηδὲν μείνῃ Αἰγύπτῳ οἰκοδόμημα· τὴν ἀμαρτίαν λέγω. Ὁ γὰρ λόγος ἐκρίζοι καὶ κατασκάπτει, καὶ ἀπολλύει τὴν κακίαν, καὶ οἰκοδομεῖ τὴν ἀρετὴν.

Πέρσαι καὶ Κρήτες καὶ Λυδοὶ καὶ Αἴθιοες, καὶ πάντες οἱ ἐπιμικτοὶ τῶν υἱῶν τῆς διωθήκης μου ἐν τῇ μαχαίρᾳ πεσοῦνται. Τίς δύναται ἕκαστον ἔθνος διεγῆσθαι, καὶ ἀναγαγεῖν ἕκαστον ἐφ' ὃν θεὸς τρέπον

μοχθηρόν; Θεοῦ καὶ μόνου παρασχεῖν τὸν περὶ πάντων ἀληθῆ λόγον. Ἐρευνῶν τὸν ἐγκείμενον νοῦν τῆ Γραφῆ, αἶτει παρὰ Θεοῦ φωτισμόν.

Ἀπὸ Μαγδωλαῦ ἕως Συήνης μαχαίρα πεσοῦνται. Μαγδωλά ἐστὶν ἀρχὴ τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τὰ ὕδα Συήνη δὲ ἡ ἐσχάτη τῆς Αἰγύπτου, πλησίον εὐθὺ τῶν Αἰθίοπων. Οἱ Αἰγύπτιοι δὲ σύμβολόν εἰσι τῶν ἐν ἀμαρτίαις βιούντων ἀνθρώπων. Αἰγυπτος δὲ κόσμος ἐστὶν ὁ ἐν τῷ πονηρῷ κείμενος, ἡ κατάστασις τῆς κακίας. Συήνη δὲ καὶ Μαγδωλά ὄρια ἐστί τῆς Αἰγύπτου. Οἱ ἐν Συήνη οὖν οὗτοι εἰσι οἱ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς κακίας ὄντες ἄνθρωποι, οἷον ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτῆς. Πλὴν ὅμως πάντας τοὺς Αἰγυπτίους δεῖ κολασθῆναι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἕως ἐσχάτου. Πάντες οἱ οἰκοῦντες Αἰγυπτον, μᾶλλον δὲ ὄντες, κολασθήσονται ἐν αὐτῇ.

A Deī solius est veram omnium tradere rationem. Tu qui sensum scrutaris in Scriptura reconditum, pete a Deo ut illumineris.

A *Magdolo usque ad Syenem gladio cadent* ²². Magdolos Ægypti principium est circa nos; Syene vero Ægypti pars extrema, prope et recta Æthiopes. Sunt autem Ægyptii figura hominum qui in peccatis vivunt. Ægyptus item mundus ille est qui in maligno positus est, vel est malitiæ habitus. Syene et Magdolos fines Ægypti sunt. Qui igitur in Syene sunt, homines sunt in principio malitiæ, veluti in introitu ejus constituti. Cæterum necesse est ut Ægyptii omnes puniantur a primo ad ultimum. Omnes qui Ægyptum colunt, vel potius Ægyptus sunt, in ea punientur.

MONITUM.

438 Eusebius Hist. eccles. lib. vi, cap. 36, ait se expositionum Origenis in duodecim prophetas minores quinque duntaxat et viginti libros reperisse: quæ loquendi ratio plures adhuc ab Origene editos fuisse suspicandi locum præbet. Propria manu eos descripsit Pamphilus martyr, cujus exemplar postea incidit in manus Hieronymi, ut ipse testatur in Catalogo, cap. 7. E tot Æbris unicum hodie superest fragmentum quod exhibet Philocaliæ caput octavum tanquam excerptum e Commentario in Oseam: qui Commentarius (teste Hieronymo, Prologo in Osee) parvo constabat libello, cui titulum fecerat: Quare appellatur in Osee Ephraim? et alio volumine quod et capite et fine carebat.

ΕΚ ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΩΣΗΕ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ.

Ε COMMENTARIIS IN OSEE.

Ἐπειδὴ (35) τὰ σολοικοειδῶς εἰρημένα κατὰ τὴν Β Γραφὴν ὅσα κατὰ τὴν λέξιν συγχύνει τὸν ἐντυγχάνοντα, ὡς ὑπονοεῖν οὐκ ὀρθῶς, οὐδὲ ἀκολούθως, οὐδὲ ὡς ἔχει, γεγράφθαι τὰ ῥητά· ὡς καὶ τολμᾶν τινας, προφάσει διορθώσεως, ἀλλοιοῦν, μετατιθέντας τὸν ἐγκείμενον περὶ τὰ δοκούντα ἀκολούθως γεγράφθαι ῥητὰ νοῦν· ἀναγκαίως καὶ ἐνθάδε τοῦ ὁμοίου ἐμπεσόντος, ὅσον κατὰ τὴν λέξιν περὶ τὰ προκείμενα ῥητά, ἴδωμεν τὸν ἐν αὐτοῖς ἐγκείμενον νοῦν. Πληθυντικῶς γὰρ εἰπὼν, Ἔκλαυσαν καὶ ἐδεήθησάν μου· καὶ πάλιν πληθυντικῶς τὸ ἐξῆς δηλώσας, Ἐν τῷ οἴκῳ ᾧν, εὐρόν με, τὸ ἐξῆς ἐπὶ ἐνικοῦ ἐπιφέρει, λέγων· Καὶ ἐκεῖ ἐλαλήθη πρὸς αὐτόν. Τῇ γὰρ λέξει ψιλῇ τις ἐνιδὼν κατὰ πλάνην δοκῶν γεγράφθαι, ἢ καὶ τὸ τελευταῖον πληθυντικῶς γράψει· ἢ τὰ προε-

Quoniam quæ in Scripturis solæcismi formam habent, dictione ipsa legentem confundunt, ut suspicetur, non recte, neque ut se habent, ita scriptas esse divinas litteras: ut et audeant aliqui eas, emendationis pretextu, immutare, et circumpositam iis, quæ consecutionem habere videntur, verbis, intelligentiam transponere; unde cum hic tale quiddam necessario inciderit, quantum e locutione in propositis verbis conjicere licet, latentem in ipsis sententiam videamus. Cum enim numero multitudinis dixerit: *Luxerunt, et oraverunt me* ²³, et rursum eodem numero quæ sequuntur exposuerit: *Domini cum essem, invenerunt me* ²⁴, reliqua in numero unitatis effert, dicens: *Et ibi locutus est ad ipsum* ²⁵. Nudam dictionem si quis intuebitur, per errorem scri-

²² Ezech. xxx, 6. ²³ Ose. xii, 4. ²⁴ ibid. ²⁵ ibid.

(35) Desumptum est hoc fragmentum e capite octavo *Philocaliæ*, cujus ead. hunc habent titulum: Περὶ τοῦ μὴ δεῖν τὰ σολοικοειδῆ, καὶ μὴ σώζοντα τὴν κατὰ τὸ ῥητὸν ἀκολουθίαν ῥητὰ τῆς Γραφῆς, ἐπιχειρεῖν διορθοῦσθαι, πολὺ τοῖς συνιέναι δυναμένοις τὸ τῆς διανοίας ἀκόλουθον σώζοντα.

ptum existimans, posterior etiam numero multitudinis scribet, aut superiora ad singularem rediget. Qui enim legerit : *Fleaverunt, et oraverunt me, et : Domi cum essem, invenerunt me*, affirmabit ita legenda quæ sequuntur : *Ibi locutus est ad ipsos*; hoc est, qui fleverunt et oraverunt, et domi Deum invenerunt. Atqui ex observatione similium verborum etiam illa coherentem dicta ostendemus. In Genesi Deus Adamo præceptum dans, ait ²⁵ : *De omni ligno quod in paradiso est, comede : de ligno autem cognitionis boni et mali, non comedetis ex ipso : quæ autem die comederitis ex ipso, morte moriemini*. Cum enim ibi quoque a singulari cœpisset, *de omni arbore, quæ in paradiso est, comedes*, subjungit numero plurali, dicens, *de ligno autem cognoscendi bonum et malum, 439 ne comedite ex ipso : quacunque autem die comederitis ex ipso, morte moriemini*. Cum enim præceptum, quo vult illum vivere, quandiu hoc observaverit, numero unitatis dat, et ait : *De omni ligno, quod in paradiso est, comedes*. Qui enim secundum Deum ambulant et mandata ejus amplectuntur, etsi multi sint, quod tamen concordantes sunt et unius sensus, multi unum sunt. Propterea cum de bono præceptum datur, singulari numero, *comedes*; eum vero de transgressione præceptum dividitur, non jam singulari, sed plurali numero : *Non comedetis ex ipso; qua vero die comederitis ex ipso, morte moriemini*. Sic igitur illi cum sicut et orant apud Deum, numero plurali dicitur : *Fleaverunt et precati sunt; cum vero Deum invenimus, non jam pluraliter dicuntur : Ibi locutus est ad ipsos*, sed, *ad ipsum*. Jam enim unum facti sunt multi, quod invenerint Deum et audiant sermonem ejus. Unus enim cum peccat, multiplex est, a Deo abscissus et in partes divisus, et ab unitate decidens. Multi autem, qui Dei mandata sequuntur, unus sunt, quemadmodum et Apostolus testatur, dicens ²⁶ : *Quia unus panis et unum corpus multi sumus*; et deinde ²⁷ : *Unus Deus, unus Christus, una fides, unum baptisma*; et alibi ²⁸ : *Quia omnes unum sumus in Christo Jesu*; et denique ²⁹ : *Despondi enim vos omnes uni viro virginem castam exhibere Christo*. Et quidem eos, qui placent Domino, unum esse ex precatione, qua Servator ad Patrem pro apostolis contendit, id manifestum est. *Pater sancte*, ait, *da, quemadmodum ego et tu unum sumus, sic et hi in nobis unum sint* ³⁰. Cum vero et membra inter se esse sancti dicantur, quid aliud nisi unum sunt corpus? Et in libro qui *Pastor* inscribitur, ædificationem turris ex multis factam lapidibus, ex uno vero lapide factum videri ædificium, quid aliud quam e multis concentum et unitatem, scriptum id significat?

γοντα εις ενικον μεταθειη. Αναγνοϋς γαρ. "Εκλευσαν και εδεθηθησαν μου και, "Εν τῷ οίκῳ ὧν, εδρον με, ειποι αν, οτι και το εξης ουν εστιν, "Εκει ελαληθη προς αυτοϋς· τουτεστι τους κλαυσαντας και δεηθεντας, και εν τῷ οίκῳ ὧν, ευροντας τον θεον. "Εκ παρατηρησειωσ δε ομοιωων ρητωων και τουτο ακολουθωσ ειρησθαι δελζομεν. "Εν τῇ Γενεσει ο θεωσ τῷ "Αδαμ εντολην διδουσ, ουτω φησιν· "Απο παντωσ ξυλου του εν τῷ παραδεισῳ βρωσει φαγη· απο δε του ξυλου του γνωσκειν καλον και πονηρον, ου φαγεσθε απ' αυτου· η δ' αν ημερα φαγητε απ' αυτου, θανατω αποθανεισθε. "Αρξάμενοσ γαρ κακα απο ενικου εν τῷ ειρηκνεται, παντωσ ξυλου του εν τῷ παραδεισῳ βρωσει φαγη, επιφειραι πληθυντικωσ, ειπων, απο δε του ξυλου του γνωσκειν καλον και πονηρον, ου φαγεσθε απ' αυτου· η δ' αν ημερα φαγητε απ' αυτου, θανατω αποθανεισθε. "Οτε γαρ περι της εντολης δι' ησ αυτων εν ζωῃ ταυτην τηρουντα ηθελησεν ειναι, ενικωσ εντελλεται, και φησιν· "Απο παντωσ ξυλου του εν τῷ παραδεισῳ βρωσει φαγη. Οι γαρ κατα θεον περιπατουντες και των εντολων αυτου αντεχόμενοι, καν πολλοι ωσι, τῷ ομοφρονεσ ειναι οι πολλοι εν εισι. Δια τουτο οτε περι αγαθου εντολη δίδοται, ενικωσ αυτο λεγεται το, βρωσει φαγη· οτε δε ηδη περι παραδασεωσ διαστέλλεται, ουχ ενικωσ, αλλ' ηδη περι πληθυντικωσ φησιν· Οϋ φαγεσθε απ' αυτου· η δ' αν ημερα φαγητε, θανατω αποθανεισθε. Οϋτωσ ουν και ενθαδε, οτε ετι κλαιουσι και δεονται προς θεον, πληθυντικωσ λεγεται το, "Εκλευσαν και εδεθηθησαν· οτε δε ευρισκουσι τον θεον, ουκετι πληθυντικωσ φησι το, "Εκει ελαληθη προς αυτοϋσ, αλλα προς αυτον. "Ηδη γαρ εν γεγονασιν οι πολλοι εν τῷ ευρηκναι τον θεον, και εν τῷ ακουειν λογον αυτου. "Ο γαρ εις, οτε αμαρτανει, πολλοστωσ εστιν, αποσχιζόμενοσ απο θεου και μεριζόμενοσ, και της ενσθητοσ εκπιπτωσ· οι δε πολλοι ταϊσ εντολαισ επόμενοι ταϊσ του θεου, εις εισι· καθωσ και ο "Αποστολοσ μαρτυρει, ειπων· "Οτι εις αροσ και εν σωμα οι πολλοι εσμεν· και παλιν· "Εϊσ θεωσ, και εις Χριστωσ, και μια πιστις, και εν βαπτισμα· και αλλαχου· "Οτι παντες εν εσμεν εν Χριστω "Ιησου· και αυθις· "Ηρμωσάμην γαρ υμασ τουσ παντασ ενι ανδρι παρθενον αγνην παρωστησαι τῷ Κυριω. Και οτι οι ευαρεστουντες τῷ Κυριω εν εισιν, απο της προσευχῃσ ησ ο Σωτηρ ευχεται προς τον Πατερα περι των μαθητων αυτου, εστιν ιδειν· "Πατερ γαρ, φησιν, αγιε, δωσ ινα, καθωσ εγω και συ εν εσμεν, ουτω και ουτοι εν ημιν εν ωσιν. "Οταν δε και αλληλων μελη λεγωνται ειναι οι αγιοι, τι αλλο ει μη εν σωμα εισι; Και εν τῷ Ποιμενι δε την οικοδομην του πυργου δια πολλων μεν λιθων οικοδομουμένην, εξ ενωσ δε λιθου φαινομένην ειναι την οικοδομην, τι αλλο η την εκ πολλων συμφωνιαν και ενσθητα σημαίνει η Γραφη;

²⁵ Gen. II, 16, 17. ²⁶ I Cor. x, 17. ²⁷ Ephes. IV, 5. ²⁸ Rom. XII, 5. ²⁹ II Cor. XI, 2. ³⁰ Joan. XVII, 11.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΑ ΕΙΣ ΤΟ

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΑ.

ORIGENIS COMMENTARIA

IN

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM.

E TOMO PRIMO COMMENTARIORUM IN MATTHÆUM.

Interprete Henrico Valesio.

Ὡς (1) ἐν παραδόσει μαθῶν περὶ τῶν τεσσάρων Ἀ
Εὐαγγελίων, ἃ καὶ μόνα ἀναντιρρήτὰ ἔστιν ἐν τῇ
ὑπὸ τὸν οὐρανὸν Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· ὅτι πρῶτον
μὲν γέγραπται τὸ κατὰ τὸν ποτε τελώνην, ὕστερον
δὲ ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ Ματθαίου, ἐκδεδοκῶτα
αὐτὸ τοῖς ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ πιστεύουσι, γράμμασιν
Ἑβραϊκοῖς συντεταγμένον· δεῦτερον δὲ τὸ κατὰ Μάρ-
κον, ὡς Πέτρος ὑφηγήσατο αὐτῷ, ποιήσαντα, ὃν καὶ
οὖν ἐν τῇ καθολικῇ Ἐπιστολῇ διὰ τούτων ὁμολόγησε
φράσκων· « Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκ-
λεκτῇ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου· » καὶ τρίτον τὸ κατὰ
Λουκᾶν, τὸ ὑπὸ Παύλου ἐπαινούμενον Εὐαγγέλιον,
ταῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πεποιηθῶτα· ἐπὶ πᾶσι τὸ κατὰ
Ἰωάννην.

440 Sicut ex traditione accepi de quatuor Evange-
liis, quæ sola in universa Dei Ecclesia quæ sub cælo
est citra controversiam admittuntur : primum sci-
licet Evangelium scriptum esse a Matthæo, prius
quidem publicano, postea vero apostolo Jesu Chri-
sti, qui illud Hebraico sermone conscriptum Judæis
ad fidem conversis publicavit. Secundum fuisse ac-
cepimus Evangelium Marci, qui, prout Petrus ipsi
exposuerat, in litteras retulit. Atque ideo Petrus
in Epistola catholica eum filium suum agnoscit his
verbis : « Salutatur vos electa Dei Ecclesia, quæ
Babylone, et Marcus filius meus. » Tertium Evan-
gelium Lucæ, quod a Paulo commendatur, in gra-
tiam gentilium conscriptum ; postremum vero
Evangelium Joannis.

Ex libro primo Origenis de Evangelio secundum Matthæum.

Si (2) Christus Jesus « cum in forma Dei esset B
non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo,
sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens,
et in similitudinem hominum factus, habitu reperi-
tus ut homo est, humiliatus seipsum, factus obe-
diens usque ad mortem, mortem autem crucis », ἢ
dubium non est quod nativitas ejus non est talis,

ut quasi qui ante non fuerit, esse cœperit, sicut de
nativitate hominum putatur : sed qui prius erat, et
erat in forma Dei, venit ut etiam formam servi
susciperet. Denique quod natum est ex ea carne, caro
est, inquit ; id est, quod natum est ex ea quæ di-
xit : « Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum ver-
bum tuum. » Hæc est forma servi quæ utique caro est.

¹ 1 Petr. v, 13. ² Philipp. ii, 6, 7, 8. ³ Luc. i, 38.

(1) Hoc fragmentum exhibet Eusebius lib. vi,
Hist. eccles., cap. 25.

(2) Exstat hoc fragmentum in *Apologia* Pamphili
martyris pro Origene.

EK TOY B' TOMOY

ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ

Εἰς τὸ Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί.

E SECUNDO TOMO IN EVANGELIUM MATTHÆI

Ad illud : *Beati pacifici.*

Huic vero utraque ratione pacifico, nihil est in divinis litteris, pravum neque distortum : omnia enim intelligentibus **441** ob oculos versantur ; et quia nihil est hujusmodi viro obliquum aut tortuosum, propterea abundantiam pacis videt in Scripturis, etiam in his quæ videntur inter se pugnantibus et contrariæ. Est autem et tertius pacificus, qui quam alii putant pugnam Scripturarum, pugnam non esse ostendit, et harum consensum pacemque exhibet, veterum videlicet cum novis, legalium cum propheticis, evangelicarum cum apostolicis, et apostolicarum cum apostolicis. Etenim omnes Scripturæ secundum Ecclesiasten sunt sermones sapientum, ut stimuli et clavi defixi, qui de compacto dati sunt ab uno pastore ⁴, et nihil superfluum ex ipsis. Unus autem pastor eorum, quæ rationi congruunt, verbum est, quæ discrepantiam habere videntur iis qui aures non habent ad audiendum, re autem maxime consentiunt. Ut enim psalterii vel citharæ fides, quarum unaquæque proprium sonum, et qui alterius sono similis esse non videtur, absolvit, videntur inerudito et musici concentus minime perito, propter dissimilitudinem sonorum discrepantes ; sic qui audire nesciunt divinum in sacris Scripturis concentum, non bene convenire Novo Testamento cum Veteri, aut legi cum prophetis, nec Evangelia sibi mutuo consentire, aut Apostolum Evangelio, vel sibi ipsi, vel apostolis putant. Sed si quis accesserit divina musica eruditus, et re et sermone sapiens, ideoque quidam alius David, qui exponitur *aptus et idoneus manu*, absolvit sonum musicæ Dei, cum ab ea didicerit opportune pulsare fides modo legis, modo quæ illis concinunt evangelicas, interdum propheticas, aliquando, cum id ratio exposcit, quæ ipsis accinunt apostolicas, ita et apostolicis evangelicas concinentes. Unum enim esse novit perfectum et aptum instrumentum Dei Scripturam universam, quæ unam absolvit ex diversis sonis, iis qui discere volunt, salutarem vocem, vim omnem mali spiritus seclan-

Τούτω (3) δὲ τῷ ἑκατέρως εἰρηνοποιῶ οὐδὲν ἐν τοῖς θεοῖς λόγοις ἐστὶ ἐστὶ σχολίων οὐδὲ στραγγαλιῶδες· πάντα γὰρ ἐνώπια τοῖς νοούσι. Καὶ ἐπεὶ μηδὲν ἐστὶ τοιούτω σχολίων, μηδὲ στραγγαλιῶδες, διὰ τοῦτο πλῆθος εἰρήνης βλέπει ἐν διαίαι ταῖς Γραφαῖς, καὶ ταῖς δοκούσαις περιέχειν μάχην καὶ ἐναντιώματα πρὸς ἀλλήλας. Γίνεται δὲ καὶ τρίτος εἰρηνοποιός, ὁ τὴν ἄλλοις φαινόμενῃν μάχην τῶν Γραφῶν ἀποδεικνύς εἶναι οὐ μάχην, καὶ παριστάς τὴν συμφωνίαν καὶ τὴν εἰρήνην τούτων, ἥτοι παλαιῶν πρὸς καινὰς, ἢ νομικῶν πρὸς προφητικὰς, ἢ εὐαγγελικῶν πρὸς ἀποστολικὰς, ἢ ἀποστολικῶν πρὸς ἀποστολικὰς. Καὶ γὰρ πᾶσαι εἰσι κατὰ τὸν Ἐκκλησιαστὴν αἱ Γραφαὶ· ἰ λόγοι σοφῶν ὡς βούκεντρα καὶ ὡς ἦλοι πεφυτευμένοι, οἳ παρὰ τῶν συνθεμάτων ἐδόθησαν ἐκ ποιμένος ἐνδῆς, καὶ οὐδὲν περισσὸν ἐξ αὐτῶν. Εἰς δὲ ποιμὴν τῶν λογικῶν ὁ λόγος, δόξαν μὲν ἐχόντων διαφωνίας τοῖς μὴ ἔχουσιν ὡτα εἰς τὸ ἀκούειν, τὸ δὲ ἀληθὲς συμφωνώτατα. Ὡς γὰρ αἱ διάφοροι τοῦ ψαλτηρίου ἢ τῆς κιθάρας χορδαί, ὧν ἑκάστη ἰδίῳ τινα φθόγγον καὶ δοκοῦντα μὴ ὅμοιον εἶναι τῷ τῆς ἑτέρας ἀποτελεῖ, νομίζονται τῷ ἀμούσῳ καὶ μὴ ἐπισταμένῳ λόγον μουσικῆς συμφωνίας διὰ τὴν ἀνομοιότητα τῶν φθόγγων ἀσύμφωνοι τυγχάνειν· οὕτως οἱ μὴ ἐπιστάμενοι ἀκούειν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς ἁρμονίας, οἶονται ἀνάρμοστον εἶναι τῇ Καινῇ τὴν Παλαιάν, ἢ τῷ νόμῳ τοῦς προφήτας, ἢ τὰ Εὐαγγέλια ἀλλήλοις, ἢ τὸν Ἀπόστολον τῷ Εὐαγγελίῳ, ἢ ἑαυτῷ, ἢ τοῖς ἀποστόλοις. Ἄλλ' ἐλλὼν ὁ πεπαιδευμένος τὴν τοῦ Θεοῦ μουσικὴν, σοφός τις ἐν ἔργοις καὶ λόγοις τυγχάνων, καὶ διὰ τοῦτο χρηματίζων ἂν Δαυὶδ, ὃς ἐρμηνεύεται *ικανὸς χειρὶ*, ἀποτελέσει φθόγγον μουσικῆς Θεοῦ, ἀπὸ ταύτης μαθὼν ἐν καιρῷ κρούειν χορδὰς, νῦν μὲν νομικὰς, νῦν δὲ συμφώνους αὐταῖς εὐαγγελικὰς καὶ νῦν μὲν προφητικὰς, ὅτε δὲ εὐλογον ἀπαιτεῖ, τὰς ὁμοτόνους αὐταῖς ἀποστολικὰς, οὕτω δὲ καὶ ἀποστολικὰς εὐαγγελικὰς. Ἐν γὰρ τὸ τέλειον οἶδε καὶ ἠρμολογούμενον ὄργανον τοῦ Θεοῦ εἶναι πᾶσαν τὴν Γραφήν, μίαν ἀποτελοῦν ἐκ διαφόρων φθόγγων σωτήριον τοῖς μανθάνειν ἐθέλουσι φωνὴν, καταπαύουσαν καὶ

(5) Hoc fragmentum exhibet *Philocalie* caput sextum.⁴ Eccl. xii, 11.

καλύουσαν ἐνέργειαν πᾶσαν πονηροῦ πνεύματος, ὡς κατέπαυσεν ἡ Δαυὶδ μουσικὴ τὸ ἐν τῷ Σαούλ πονηρὸν πνεῦμα καὶ πείγον αὐτόν. Ὅραξ οὖν καὶ τρίτως εἰρηνοποιὸν τὸν ἐπομένως τῇ Γραφῇ βλέποντα τὴν εἰρήνην πάσης αὐτῆς, καὶ ἐμποιοῦντα ταύτην τοῖς ὀρθῶς ζητοῦσι καὶ γνησίως φιλοκρινουσί.

At tem et colibentem; quemadmodum compescebat Davidis musica spiritum malum, qui invaserat Saul et ipsum suffocabat. Vides igitur tertio etiam modo pacificum, qui congruenter Scripturæ hujus universæ pacem et concordiam videt, eamque recte quaerentibus et ingenue disceptantibus conciliat.

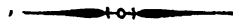
E SEPTIMO TOMO IN EVANGELIUM MATTHÆI.

Quidam (4) quidem opinati sunt ex eo quod dictum est ⁶: « Ipse est Elias qui venturus est, » animam Eliæ eandem esse quam Joannis. Quod enim dixit: « Ipse est Elias, » non ad aliud, sed ad animam referendum putarunt, et ex hoc pene solo sermone dogma introduxerunt **442** μετενσωματώσεως, id est transmutationis animarum, quasi etiam ipso hoc Jesu confirmante. Sed oportuerat intueri, quia si hoc verum esset, in multis utique prophetarum vel Evangeliorum scriptis simile aliquid inveniri deberet. Tum deinde etiam ille sermo qui huic adjungitur, ostendit secretiorem quemdam et arcantum sensum in his quæ dicta sunt, requirendum magis, quam ea quæ illi secundum litteræ solius intelligentiam susceperunt, cum dicit ⁶: « Qui habet aures audiendi, audiat. » Addendum autem et illud est, quia si pro peccatis, secundum quod ipsi

sentiant, transmutatio fiat animarum, propter quæ peccata Eliæ anima transmutata est in Joannem, qui ab ipso angelo nasciturus prænnuntiatur, a quo et Jesus Salvator noster? Quomodo ergo non evidentissimum mendacium est hoc, ut ille qui tam perfectus fuit, ut ne communem quidem istam mortem gustaret, veniret ad transmutationem animæ quæ secundum illorum assertionem non potest accidere nisi ex peccatis? Deinde quomodo hoc exponant quod dictum est ad Joannem ⁷: « Tu Elias es? Et dicit: Non sum. » Sed ut ostendatur convenire hoc etiam illi verbo quod dixit Dominus ⁸: « Si vultis suscipere, ipse est Elias qui venturus est, » hoc quod dixit ⁹: « Elias ipse est, » referendum est ad spiritum et virtutem ipsius Eliæ. Joannes enim præcessit in spiritu et virtute Eliæ convertere corda patrum ad filios.

(4) Hoc fragmentum exstat in *Apologia Pamphili martyris pro Origene.*

⁶ Matth. xi, 14. ⁷ Matth. xi, 15. ⁸ Joan. i, 21. ⁹ Matth. xi, 14. ⁹ Luc. i, 17.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

(5) ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ (6)

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ

ΤΟΜΟΣ Ι' (7).

ORIGENIS

COMMENTARIORUM

IN EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM

TOMUS DECIMUS

Interprete Petro Daniele Huetio.

4. « Tunc dimissis turbis, venit in domum suam, A et accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes : Edissere nobis parabolam zizaniorum agri ¹⁰. » Quando versatur Jesus cum turbis, non est in sua domo ; quippe extra domum turbæ sunt : atque ipsius quidem humanitatis partes illæ sunt, domum deserere, ad eosque, qui ad se venire non possunt, abire. Cum autem turbas jam satis fuerit per parabolas allocutus, dimissis illis domum suam venit : hic illum conveniunt discipuli ipsius, qui cum his non remanserunt quos ille dimiserat. Et vero qui-

¹⁰ Matth. XIII, 36.

(5) Collata sunt Græca quæ in lucem edidit Huetius, cum quatuor codd. mss., uno Holmiensi cujus variantes lectiones exhibet idem clarissimus præsul in notis : uno Vaticano num. 597, uno collegii Sanctæ Trinitatis Cantabrigiæ, et uno quem nescio unde propria manu exscripserit Joannes Tarinius, sed qui saepe a tribus prioribus diversus est, ut liquebit ex variis lectionibus quas solus suppeditat. Hoc ἀπόγραφον a Tarini hæredibus pretio emptum nunc in nostro monasterio aservatur. Idem Tarinus ad marginem sui apographi ascripsit quoque variantes aliorum, quorum nomina tacuit, codicum lectiones.

(6) Τῶν εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον. Codd. Holmiensis, Cantabrigiensis, Tarinianus habebant : ex τῶν εἰς τὸ, perperam, nam hæc excerpta non sunt ; qualia habentur in *Philocalia*, quibus ejusmodi præliguntur tituli ; sed pleni, ut observavit Huetius, et continui tomi. Certe simile aliquid habuit Catalogus Græcus, quem concinnavit Allatius, et ait Huetius secum communicasse Bigotium : 'Ex τῶν εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐξηγητικῶν τόμοι ι', ια', ιβ', ιγ'. Codex tamen Vaticanus numero 597 solum habet, Ὁριγένους εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Ἐξηγητικῶν τόμος δέκατος.

(7) Τόμος ι'. Ita quoque habent codd. Holmiensis, Vaticanus, Tarinianus et Cantabrigiensis pri-

« Τότε ἀφείλ τοὺς δούλους (8) ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, καὶ προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων τοῦ ἀγροῦ. » Ὅτε μὲν μετὰ τῶν δούλων ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς, οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐξω γὰρ τῆς οἰκίας οἱ δούλοι· καὶ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ ἔργον ἐστὶ καταλιπεῖν τὴν οἰκίαν, καὶ ἀπειναί (9) πρὸς τοὺς μὴ δυναμένους ἔχειν πρὸς αὐτόν. Αὐτάρκως δὲ τοῖς ἔρχοις διαλεχθεὶς ἐν παραβολαῖς, ἀφίησιν αὐτοὺς καὶ ἔρχεται εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, ἐνθα προσέρχονται αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, οὐκ ἀπομείναντες μετὰ τῶν

ma manu. Erasmus in epistola quam Origeniano in Matthæum fragmento a se edito præfixit, et ex Erasmo Sixtus Senensis, scribunt decem priores tomos expositionum in Matthæum desiderari, undecimum cum sequentibus superesse. Quia etiam Origenis ms. liber bibliothecæ ducis Bavarix ab undecimo auspicatur, et codex Cantabrigiensis secunda manu habet τόμος ια'. Verumtamen narrat qui Gesnerianam bibliothecam in epitomen contraxerunt, Venetiis fuisse apud Diegum Hurtadum horum commentarium tomum I, XI, XII, ubi legendum procul dubio, X, XI. Commemorant iidem in bibliotheca quadam Italica servari decimum tomum operis ejusdem. Certe in codice Vaticano tomus decimus incipit a verbis Matthæi III, 36, et pergit usque ad Matthæi verba XIV, 15, a quibus incipit tom. XI. HUETIUS.

(8) Ἀφείλ τοὺς δούλους. Ita codd. Vaticanus et Tarinianus. In aliis deest articulus τοῦς. Paulo post codex Vaticanus, καὶ προσῆλθον αὐτῷ. In aliis desideratur αὐτῷ.

(9) Codex Tarinianus, ἀπᾶραι. Mox idem codex : Αὐτάρκως δὲ διαλεχθεὶς τότε τοῖς δούλοις. Codex Vaticanus male : Αὐτάρκως δὲ ἑαυτοῦ τὴν οἰκίαν τοῖς δούλοις διαλεχθεῖς. Paulo post codex Tarinianus, καὶ ἔρχεται εἰς τὴν αὐτοῦ οἰκίαν.

ἀφεθέντων ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ ὅσοι γε γνησιώτερον ἀκού-
ουσι τοῦ Ἰησοῦ, πρῶτον ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ, εἶτα,
πυθανόμενοι περὶ τῆς μονῆς αὐτοῦ, ἐπιτρέπονται
ἰδεῖν αὐτήν (10), καὶ ἐλθόντες ὁρώσι, καὶ παρ' αὐτῷ
μένουσιν, πάντες μὲν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, τάχα δὲ
τινες αὐτῶν καὶ ἐπὶ πλείον. Καὶ τὰ τοιαῦτά γε οἶμαι
δεδηλωθεῖσαι ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ διὰ
τούτων (11)· « Τῇ ἐπαύριον πάλιν εἰστήκει ὁ Ἰωάν-
νης καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. » Ἔτι εἰς παρά-
στασιν τοῦ, ὅτι τῶν ἐπιτραπέντων σὺν τῷ Ἰησοῦ
πορεύεσθαι καὶ ἰδεῖν αὐτοῦ τὴν οἰκίαν ὁ διαφέρων
καὶ ἀπόστολος γίνεσθαι, ἐπιφέρεται τούτοις· « Ἦν
Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου, εἰς ἐκ τῶν δύο
τῶν ἀκουσάντων ὑπὸ Ἰωάννου, καὶ ἀκολουθησάντων
αὐτῷ. » Καὶ ἡμεῖς οὖν, εἴπερ βουλόμεθα (12) μὴ ὡς
ἄλλοι ἀκούειν τοῦ Ἰησοῦ, οὐς ἀφίησι, καὶ ἔρχε-
ται (13) εἰς τὴν οἰκίαν, ἐξαιρέτον τι παρὰ τοὺς
ἄλλους ἀναλαμβάνοντες, οἰκωμένωσιν τῷ Ἰησοῦ, ἵν'
ὡς μαθηταὶ αὐτοῦ ἐλθόντι εἰς τὴν οἰκίαν προσέλθω-
μεν, καὶ προσελθόντες ἀξιώσωμεν περὶ φράσεως (14)
παραβολῆς εἶτε τῶν ζιζανίων τοῦ ἀγροῦ, εἴθ' ἤστι-
νοσοῦν. Ἴνα δὲ ἀκριβέστερον νοηθῇ τίνος παραστα-
τικόν ἐστι πράγματος ἡ τοῦ Ἰησοῦ οἰκία, συναγαγέτω
τις ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων ὅσα περὶ τῆς οἰκίας Ἰησοῦ
εἴρηται, καὶ τίνα ἐν αὐτῇ λελάθηται, ἢ πέπρακται
αὐτῷ· ἐπὶ γὰρ τὸ αὐτὸ συναχθέντα πάντα (15) πεί-
σει τὸν προσέχοντα ταύτῃ τῇ ἀναγνώσει, ὅτι οὐχ
ἀπλῶς, ὡς οἰονταὶ τινες, ἐστὶ μόνον τὰ τοῦ Εὐαγγε-
λίου γράμματα (16), ἀλλὰ τοῖς μὲν ἄλλοις, κατ' οἰ-
κονομίαν, ὡς ἀπλᾶ γεγένηται (17), τοῖς δὲ ὀξύτερον
ἀκούειν αὐτῶν βουλομένοις καὶ δυναμένοις ἐγκέ-
κρυπται σοφὰ καὶ ἄξια λόγου Θεοῦ πράγματα.

« Μετὰ ταῦτα ἀποκριθεὶς εἶπεν ἀπὸ τοῦ (18)· Ὁ
σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώ-
που. » Περὶ ὧν εἰ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν ἐν τοῖς
πρὸ τούτων διεληφθαμεν, οὐδὲν ἤττον καὶ νῦν λελέξε-
ται τὰ δυνάμενα ἐκείνοις προσαρμόσαι, εἰ καὶ καθ'
ἐτέραν διήγησιν ἔχει λόγον. Καὶ πρόσχες γε εἰ δύνα-
σαι τὸ καλὸν σπέρμα τοὺς υἱοὺς τῆς βασιλείας πρὸς
τοὺς προσποδαδομένους καὶ ἐτέρωσ λαβεῖν, ὅτι ὅσα
ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ψυχῇ καλὰ, ταῦτα ὑπὸ
« τοῦ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγου Θεοῦ » γεννή-
ματα ἕσπαρται τυγχάνοντα (19) τῆς τοῦ Θεοῦ βασι-

¹¹ Joan. 1, 35. ¹² ibid. 40. ¹³ Matth. xiii, 57. ¹⁴ Joan. 1, 1.

(10) Erasmus legit αὐτόν. Paulo post codex Tarin., τάχα δὲ τινες καὶ ἐπὶ πλείον, sicque codex Vaticanus. Ibidem solus codex Tarinianus Καὶ τὰ τοιαῦτά γε. In aliis deest tā.

(11) Codd. Vaticanus et Tarinianus, περὶ τούτων : sed præstat lectio διὰ τούτων, sicque videtur legisse Erasmus.

(12) Καὶ ἡμεῖς οὖν, εἴπερ βουλόμεθα, etc. Originus lib. iii contra Cels., ὧν (παραβολῶν) τοῖς ἑξῶ ἐλάλησεν Ἰησοῦς, τῶν αὐτῶν τὴν σαφήνειαν τοῖς ὑπερθεωχόσι τὰς ἐξωτερικὰς ἀκοὰς. καὶ κατ' ἰδίαν αὐτῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ προσερχομένοις. Quæ non semel repetit hoc libro. Vide item ejusdem hom. in Genes. HUETIUS.

(13) Ἔρχεται Sic omnes codd. mss. Videtur nihilominus scribendum ἐρχεσθαι. Paulo post Huëtius edidit ἵνα ὡς μαθηταὶ αὐτοῦ· codd. Vaticanus et Tarinianus : ἵν' ὡς μαθηταὶ αὐτοῦ.

A cunque Jesum mente puriori audiunt, primum sequuntur illum, deinde postquam de domo illius percunctati sunt, eam videndi facultatem obtinent : vident sane postquam venerunt, et apud 443 illum manent, omnes quidem diem hunc, nonnulli etiam illorum fortasse diutius. Hæc, opinor, his etiam significata sunt in Evangelio Joannis ¹¹ : « Altera die iterum stabat Joannes et ex discipulis ejus duo. » Præterea, ut appareat eorum, quibus cum Jesu eundi domumque ipsius videndi copia facta fuerat, præstantiorem fieri apostolum, hæc subjiciuntur ¹² : « Erat autem Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant a Joanne, et secuti fuerant eum. » Nos igitur, si volumus Jesum, non more turbarum quas dimittit, audire, et illius usque domum venire, eximium aliquid supra turbas suscipientes, adjungamur Jesu, ut quemadmodum ipsius discipuli, ad eum, postquam domum venerit, accedamus; postquam autem accesserimus, petamus ut nobis parabola sive zizaniorum agri, sive altera quævis explicetur. Ut autem accuratius possit intelligi eequamnam rem nobis exhibeat domus Jesu, colligat aliquis ex Evangelis quæcunque de domo Jesu dicta sunt, et quæcunque ipse in ea vel fecit, vel locutus est; hæc enim omnia in unum composita horumce lectori persuadebunt non simpliciter, ut putant nonnulli, scripta esse Evangelia, sed ita ut simplicibus, servata proportione, simplicia appareant, iis vero qui penitus hæc intelligere et volent et poterunt, quamplurima sapienter edita, et verbo Dei digna facinora recondita continentur.

2. « Post hæc respondens ait illis : Qui seminat bonum semen, est Filius hominis ¹³. » Quæ quamvis supra a nobis pro virili disputata sunt, nihilominus et nunc adducentur ea quæ his poterunt convenire : licet altera explicatio rationi consentanea sit. Ac animum quidem advertite annon aliter etiam possis, præter ea quæ a nobis tradita sunt, pro bono semine regni filios accipere, quia quæcunque in hominum animis bona succrescunt, hæc regni Dei fetus sunt, ab eo « quod erat in principio apud Deum Verbo » producti ¹⁴, ita ut sani rectique

(14) Ἀξιώσωμεν περὶ φράσεως. Suspiciari quis possit legendum ἀξιωθώμεν περιφράσεως Sed editæ lectioni omnino adhærendum est. HUETIUS.

(15) Συναχθέντα πάντα. Ita codd. Vatican. et Tarin. Alii ἐπισυναχθέντα ταῦτα. Mox Tarin., ταῦτῃ τῆδε ἀναγνώσει.

(16) Erasmus videtur legisse γεγραμμένα.

(17) Codex Vaticanus ὡς ἀπλῶς γεγένηται.

(18) Εἶπεν ἀπὸ τοῦ. Ita omnes codd. mss., ita et Erasmus legit, ut appareat ex ipsius interpretatione : quod quia sensu caret, ipsa Matthæi vox reponenda est : ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. HUETIUS.

(19) Ὑπὸ τῶν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν λόγου Θεοῦ γεννηµατα ἕσπαρται τυγχάνοντα. Ita hunc locum in editione Huëtii manentem et luxatum sanitati restituit codd. Cantabrigicensis, Vaticanus et Tarinianus.

de re qualibet facti sermones filii regni sint. Dum vero dormiunt ii qui non faciunt mandata Jesu dicentis ¹⁵ : « Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem, » **444** diabolus observans ea quæ zizania appellantur, prava nempe consilia, naturalibus, ut quidam vocant, cogitationibus, et bonis seminibus a Verbo seminatis superspargit. Cæterum, secundum id quod diximus, ager omnis mundus dici possit, nec ipsa solum Dei Ecclesia; in toto quippe mundo Filius hominis bonum semen seminavit; malus vero zizania, quæ quidem sunt pravi sermones, filii mali ex nequitia ¹⁶. Oportebit autem fieri messem in fine rerum, quam vocant consummationem sæculi, ut ad id muneris destinati angeli Dei, prava dogmata animæ adhaerentia colligant, eaque subvertentes igni qui dicitur comburere tradant, ut absumentur ¹⁷. Et sic quidem angeli Verbi et ministri ex omni regno Christi colligent scandala quæ animis insunt, et cogitationes quæ iniquitatem gignunt, quas ipsi disperdentes in ærdentem ignis fornacem conjicient. Tunc vero flebunt ii, qui se mali semina somno impeditos suscepisse tum primum sentiant, sibi que velut irascuntur ¹⁸ : is est porro dentium stridor, unde dictum illud est in Psalmis ¹⁹ : « Frenuerunt super me dentibus suis. » Tunc maxime fulgebunt iusti, non jam diverse, ut initio; sed omnes tanquam unicus sol in regno Patris sui. Itaque tanquam significans Servator his inesse mysterium, fortasse per hæc omnia quæ in explicanda parabola attulit, fortasse per hæc solum ²⁰ : « Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum, » subnectit : « Qui habet aures audiendi, audiat, » eos docens qui in parabola explicatione, hanc adeo perspicue fuisse ab illo expositam arbitrantur, ut vel in minimis intelligi possit, ipsam parabola expositionem luce aliqua et perspicuitate indigere.

σεόστα αὐτὴν ἐκτεθεῖσθαι, ὡς καὶ ἐν τοῖς τυχοῦσι **σειω** τῆς παραβολῆς δεῖται σαφηνείας (26).

3. Sed quoniam jam supra diximus ad hæc verba : « Tunc iusti fulgebunt sicut sol, » justos non, ita ut antea, diverse splendoris fore, sed omnes quasi unicum solem futuros, necessario nobis quid super hoc loco sentiamus declarandum est. Videtur

A λείας, ὡς εἶναι τοὺς περὶ ἐκάστου ὕγιεις λόγους τοῦς υἱοὺς τῆς βασιλείας. Κοιμωμένων δὲ τῶν μὴ κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Ἰησοῦ (20) πραττόντων, λέγοντος : « Γρηγορεῖτε, καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν, » ὁ διάβολος ἐπιτηρῶν ἐπισπεῖρει τὰ καλούμενα ζιζάνια, τὰ μοχθηρὰ δόγματα, ταῖς καλούμεναις ὑπὸ τινῶν φυσικαῖς ἐννοίαις, καὶ σπέρμασι καλοῖς τοῖς ἀπὸ τοῦ Λόγου. Κατὰ δὲ τοῦτο ἀγρός καὶ ὁ κόσμος πᾶς λέγοιτο ἂν, καὶ οὐ μόνον ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ· ἐν γὰρ παντὶ κόσμῳ ὁ μὲν γῆρας τοῦ ἀνθρώπου ἐσπεῖρε τὸ καλὸν σπέρμα, ὁ δὲ πονηρὸς τὰ ζιζάνια, ἅπερ εἰσὶν οἱ μοχθηροὶ λόγοι, οἱ ἀπὸ κακίας υἱοὶ τοῦ πονηροῦ. Δειήσει δὲ γενέσθαι ἐπὶ τέλει τῶν πραγμάτων (21), ὃς καλεῖται συντέλεια τοῦ αἰῶνος, θηρισμόν, ἵνα οἱ ἐπὶ τούτῳ τεταγμένοι ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀναλέξωνται τὰ προσπεφυκότα τῇ ψυχῇ φαῦλα δόγματα, καὶ παραδώσωσιν (22) αὐτὰ εἰς ἀνάλωσιν τῷ λεγομένῳ καινῷ πυρὶ, ἀνατρέποντες αὐτά. Καὶ οὕτω συλλέξουσιν οἱ τοῦ Λόγου ἄγγελοι καὶ ὑπηρεταὶ ἐκ πάσης τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας πάντα τὰ ἐνυπάρχοντα ταῖς ψυχαῖς σκάνδαλα, καὶ τοὺς τὴν ἀνομίαν ποιοῦντας λογισμοὺς, οὐστίνως ἀναλλίσκοντες βαλοῦσιν εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην· ἔνθα καὶ οἱ συναισθηθέντες ἑαυτῶν (23) διὰ τὸ κοιμάσθαι τὰ σπέρματα τοῦ πονηροῦ ἐν ἑαυτοῖς εὐληφέναι κλαύσονται, καὶ ὡσπερ εἰ ἑαυτοῖς θυμωθήσονται· τοῦτο γὰρ ὁ βρυγμός τῶν ὀδόντων, διὸ καὶ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς τό· « Ἐβρυζαν ἐπ' ἐμὲ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν, » λέλεκεται. Τότε μάλιστα οἱ δίκαιοι λάμψουσιν, οὐκέτι (24) διαφόρως, ὡς κατὰ τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ πάντες ὡς εἷς ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν. Ὡς μυστήριον γοῦν δηλῶν ὁ Σιωτήρ, τάχα μὲν καὶ διὰ πάντων τῶν ἐν τῇ φράσει τῆς παραβολῆς, τάχα δὲ μάλιστα διὰ τοῦ, « Τότε οἱ δίκαιοι λάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν, » ἐπιφέρει· « Ὁ ἔχων ὕψα ἀκούειν ἀκουέτω, » διδάσκων τοὺς οἰομένους (25) ἐν τῇ φράσει τῆς παραβολῆς σαδύνασθαι νοιθῆναι αὐτὴν, ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ τῆς διηγή-

C πάντες ὡς εἷς ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν. Ὡς μυστήριον γοῦν δηλῶν ὁ Σιωτήρ, τάχα μὲν καὶ διὰ πάντων τῶν ἐν τῇ φράσει τῆς παραβολῆς, τάχα δὲ μάλιστα διὰ τοῦ, « Τότε οἱ δίκαιοι λάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν, » ἐπιφέρει· « Ὁ ἔχων ὕψα ἀκούειν ἀκουέτω, » διδάσκων τοὺς οἰομένους (25) ἐν τῇ φράσει τῆς παραβολῆς σαδύνασθαι νοιθῆναι αὐτὴν, ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ τῆς διηγή-

D νὴν ἡμῶν εἰς τὸν τόπον. Ἔοικεν ὁ Δανιήλ (27), φῶς τοῦ

¹⁵ Matth. xxvi, 41; Marc. xiv, 38; Luc. xxii, 40. ¹⁶ Matth. xiii, 36. ¹⁷ ibid. 41, 42. ¹⁸ Matth. viii, 12, et xxii, 15. ¹⁹ Psal. xxxiv, 16. ²⁰ Matth. xiii, 45.

(20) Ἰησοῦ. Recte codd. Vatic., Cantabr., Tarin. Alias, υἱοῦ, male.

(21) Πραγμάτων. Tarinus existimabat legendum σπερμάτων. Mox lege δ καλεῖται, referri enim debet ad τέλος, non ad θηρισμόν.

(22) Παραδώσωσιν. Ita recte codd. Vaticanus et Tarinianus. Editio Huetii παραδώσουσιν.

(23) Forte legendum ἑαυτοῖς.

(24) Οὐκέτι. Διαφόρως, ὡς κατὰ τὰς ἀρχάς, etc. Cum enim eo plus gloriae et lucis adepturi sumus, quo minus terrenarum sordium nobis adhaerescet, existimavit Origenes colluviem illam post certa temporum curricula expurgatam iri, et universos homines, non sanctos solum, sed impios etiam et

damnatos eandem gloriae mensuram adepturos. HUET. US.

(25) Διδάσκων τοὺς οἰομένους, etc. Τοὺς οἰομένους desideratur in codice Vaticano et ἀπογράφῳ Tariniano. Mox pro ἐν τῇ φράσει, Tarinus suspicabatur legendum ἐν τῇ ἐκφράσει; et paulo post pro ὡς καὶ ἐν τοῖς τυχοῦσι, scribi volebat, ὡς καὶ τοῖς τυχοῦσι.

(26) Δεῖται σαφηνείας. In codice Vaticano et ἀπογράφῳ Tariniano additur οὐ ante δεῖται.

(27) Ἔοικεν ὁ Δανιήλ, etc. Vide initium lib. I Commentar. in Job, quæ Origeni falso ascribi solent. HUETIUS.

κόσμου ἐπιστάμενος τοὺς συνιέντας, καὶ τοὺς πολλοὺς τῶν δικαίων διαφέροντας τῇ δόξῃ, εἰρηκέναι τό· « Καὶ οἱ συνιέντες ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος, καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν ὡς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας. » Καὶ ἐτι καὶ ὁ Ἀπ-στολος δὲ ἐν τῷ· « Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα φεληγγῆς, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ, οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, » τὰ αὐτὰ λέγει τῷ Δανιὴλ, τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς προφη-τείας αὐτοῦ τοῦτον λαθῶν. Ζητήσαι οὖν ἂν τις, πῶς (28) οἱ μὲν περὶ διαφορᾶς τοῦ ἐν τοῖς δικαίοις λέγουσι φωτὸς, ὁ δὲ Σωτὴρ τούναντιον· « Ὡς εἰς ἡλῖος λάμπουσιν. » Ὑπολαμβάνω οὖν, ὅτι παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν τῶν ἐν τοῖς σωζομένοις μακαρισμῶν, ὅτι οὐδέπω ἐκαθάρθησαν (29) οἱ μὴ τοιοῦτοι, τὰ τῆς δια-φορᾶς γίνεται τοῦ τῶν σωζομένων φωτὸς· ἐπὶ δὲ, ὡς ἀποδεδώκαμεν, συλλεγῆ ἀπὸ τῆς βασιλείας ὅλης Χριστοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, καὶ οἱ ποιῶντες τὴν ἀνομίαν λογισμὸ βληθῶσιν εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυ-ρὸς, καὶ καταναλωθῆ τὰ χεῖρωνα (30), καὶ τούτων γι-νομένων εἰς συναίσθησιν ἔλθωσιν οἱ παραδοξάμενοι τοὺς υἱοὺς τοῦ πονηροῦ λόγους, τότε ἐν γενόμενοι ἡλιακὸν φῶς οἱ δίκαιοι λάμπουσιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν. Τίτι δὲ λάμπουσιν (31), ἢ τοῖς ὑπο-δεστέροις, ἀπολαύσουσι τοῦ φωτὸς αὐτῶν, ἀνάλογον τῷ νῦν λάμπειν τὸν ἥλιον τοῖς ἐπὶ γῆς· οὐ γὰρ δε-που ἔαυτοῖς λάμπουσι. Μήποτε δὲ καὶ τό· « Λαμ-ψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀπο-γράψασθαι δυνατόν ἐστιν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρ-δίας (32), κατὰ τὸ εἰρημένον τῷ Σολομῶντι, τριχῶς, C

Daniel eruditus, multitudinemque justorum gloria præcellentium lumen mundi esse sciens, hæc dixisse 21 : « Qui autem docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti, et de multitudine justorum quasi stellæ in æternitates. » Apostolus 445 præterea cum ait 22 : « Alia claritas solis, alia claritas lunæ, et alia claritas stellarum ; stella enim a stellâ differt in claritate : sic et resurrectio mortuorum, » eadem dicit quæ Daniel, ab ejusque propheta hanc sibi sententiam assumpsit. Quæret ergo quispiam quomodo de luminis justorum differentiâ hæc dicant nonnulli, cum Servator contrarium dixerit : « Sicut unus sol fulgebunt. » Sic ego existimo, in ipso statim initio beatitudinis, quæ fruuntur ii qui salvi fiunt, quoniam nondum purgati sunt qui tales non sunt, inde oriri illam luminis beatorum differen- tiam ; sed postquam a toto Christi regno omnia col- lecta fuerint scandala, quemadmodum supra a nobis traditum est, patientesque iniquitatem cogitationes in fornacem ignis fuerint conjectæ, deterioraque absumpta, et interim ad se redierint hi qui sermo- nes mali filios admiserant, tunc futurum ut in Pa- tris sui regno fulgeant justî, unum solare lumen facti. Verum cuiam fulgebunt, nisi inferioribus, qui lucis eorum participes fiunt, quemadmodum soli his lumen suum præbet qui super terram degunt ? nec enim sibi ipsi fulgebunt. Hæc autem fortasse verba 23 : « Luceat lux vestra coram hominibus, » super latitudinem cordis, quemadmodum ait Salo- mon, trifariam scribi possunt, ut lux discipulorum

21 Dan. xii, 5. 22 I Cor. xv, 41, 42. 23 Matth. v, 16.

(28) Ζητήσαι οὖν ἂν τις πῶς, etc. Questionem eandem proponit, et solvit sub linem cap. 3 De princ'piis, respondetque ad hunc statum perventuram naturam corpoream, cum sanctis disciplinis institutas animas Deo Patri Christus subjecerit. HæTIUS. — In codicib. Regio et Holmiensi deest ἂν, quod ex aliis manuscriptis restituumus.

(29) Ἐκαθάρθησαν. Codex Vaticanus, ἐκαθαρί-σθησαν.

(30) Καὶ καταναλωθῆ τὰ χεῖρωνα, etc. Hic et alibi sæpe damnatorum poenis finem tam diserte statuere videtur Origenes, eoque nomine toties reprochiens atque exagitatus est, ut qui id negare audeat, omnium Origenem amare ac præter æquum videatur. Sed quoniam in Origenianis (lib. ii, qu. 11, num. 16) satis a nobis discussa ea quæstio est, frustra hic actum ageremus. HæTIUS.

(31) Τίτι δὲ λάμπουσιν, ἢ, etc. Pugnare id videtur cum superioribus ; nam si nullum erit inter omnes claritatis discrimen, omnesque ex æquo nequitix assumptæ erunt, quinam erunt superiores ? Verum meminimus sensisse Origenem, quemcun-que locum beatitatis teneant sancti, peccatis eos semper futuros obnoxios, et e summo illo felicitatis apice depellendos quicunque novis criminibus sese alligaverint. His ergo ad summa rursum eniteuibus lumen suum superiores sperabunt. Atque hæc in Origenianis (lib. ii, qu. 11) disputantur. HæTIUS. — Cæterum Parinipus hoc loco putat legendum Τίτι δὲ λάμπουσιν ἢ τοῖς ὑποδεέστερον ἀπολαύσουσι τοῦ φωτὸς αὐτῶν. Paulo post in codice Cambrigiensi, et ἀπογράφῃ Parinipato, legitur Λαμψάτω τὸ φῶς ἡμῶν.

(32) Ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας. Æschylus Prometheus : Ἐγγράφου σὺ κνήμοσι δέλτοις φρενῶν,

Pindarus Olymp. : Πόθο φρενὸς ἐμάς γέγραπται. Terentius Andria : « Etiamnum mihi scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis. » Loens Origenis pe-tilus est e Prov. iii, 5, et vii, 3, et Jerem. xvii, 1, et xxxi, 35, et Rom. ii, 15, et Hebr. x, 16. Verti- mus : « Super latitudinem cordis ; » ita verterat Erasmus. Sic habet quoque Vulgata Jerem. xvii, 1 : « Exaratum super latitudinem cordis eorum, » et Hieronymus hoc eodem Jeremiæ loco : « Exaratum super latitudinem cordis eorum : » et in Habacuc c. ii, versum Prov. iii, 5, a se laudatum ita vertit : « Describe eam super latitudinem cordis tui. » Hip- polytus de Antichristo, quem nuper Græce edidit vir eruditus Marquardus Gudius : Ἐγκατασπάσης τῷ πλάτει τῆς καρδίας. Hebraica tamen sic se ha- bent : עבֶל־הַלֵּב־לְךָ, « super tabulam cordis eu- rum : » quod Chaldaicus, Syrus, et Arabs secuti sunt. Ad hæc alludit Paulus II Cor. iii, 5 : ἐν πλατῆ καρδίας. Metaphora videtur sumpta a « tabulis la- pideis testimonii scriptis digito Dei, » Exod. xxxi, 18, et xxxii, 15, et III Reg. viii, 9, et II Paralip. v, 10. LXX interpretes, uti verisimile est, verterant his Proverbiorum locis, et apud Jeremiam : ἐπὶ πλα-τῆς τῆς καρδίας σου. Ita Complutensis editio Prov. iii, 5 : ita et Aldina : quæ verba in nonnullis editio- nibus desiderantur, quæque interpres Arabs non agnoscit. Eadem Complutensis Jerem. xvii, 1, γε-γραμμένη ἐπὶ πλατῆς τῆς καρδίας αὐτῶν. Quæ verba cum sequentibus tribus versibus in aliis pie-ricque τῶν O' editionibus pariter prætermissa sunt, quamvis apud reliquos interpretes compareant. Pro-verb. vero vii, 3, ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας σου, cum tamen legatur in Hebraico contextu עבֶל־הַלֵּב, « super tabulam cordis tui. » Id factum vide-

Christi luceat coram hominibus, nunc et post mortem, ante resurrectionem et post resurrectionem, donec unusquisque vir perfectus evadat, sicutque omnes unus sol : tunc fulgebunt omnes tanquam sol in regno sui Patris.

446 De parabola thesauri in agro absconditi.

4. « Rursum simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, abscondit ²⁴. » Priores quidem parabolas turbis dixit : hanc autem et sequentes duas, non parabolas, sed similitudines ad regnum cœlorum pertinentes intra domum discipulis videtur disseruisse : quam, qui ad ejus lectionem animum advertet, cum iis duabus quæ deinceps sunt accurate perpendat, num fortasse parabola non sint ; illis enim non dubitavit Scriptura parabola nomen præfigere ; his vero non item. Et apposite quidem id fecit ; nam si turbas per parabolas alloquebatur, « et hæc omnia per parabolas locutus est, neque quidquam sine parabolis dixit ²⁵ ; » at postquam domum se recepit, non jam amplius turbis verba facit, sed iis qui hunc in domo adiverunt discipulis : perspicuum est parabolas non esse ea quæ in domo dicta sunt ; extraneis enim per parabolas loquitur, et quibus « datum non est nosse mysteria regni cœlorum ²⁶. » Dicet vero quispiam : Quid sunt illæ, si parabola non sunt ? Num igitur Scriptura vocabulum sequentes, dicemus esse similitudines ? Differt autem similitudo a parabola ; scriptum est enim apud Marcum ²⁷ : « Cui assimilabimus regnum Dei, aut cui comparabimus illud ? » Ex eo enim probatur discrimen esse similitudinem inter et parabolam. Videtur ergo similitudo esse generalis ; parabola vero inter species referri ; cum vero similitudo latior sit parabola, quemadmodum sub se parabolam continet tanquam speciem, sic et similitudinem generali vocabulo cognominem : quod et in aliis contingit, prout iis observatum est qui circa plurimorum nominum impositionem et significationem versati sunt ; qui dicunt vocem ὁρμή latiore esse multis speciebus quas sub se continet, iis videlicet ἀφορμή, et ὁρμή, atque adeo vocabulum hoc ὁρμή usurpari in specie, sed nomine communi cum generali vocabulo ὁρμή, ut discernatur ab illo altero ἀφορμή.

5. Et circa hæc quaerendum est seorsum agrum

²⁴ Matth. xiii, 44. ²⁵ ibid. 34. ²⁶ ibid. 11. ²⁷ Marc. iv, 30.

tur librariorum oseitantia, qui pro πλαχός legerunt πλάτος. Ergo Vulgatæ auctor recte habet eo loco : « in tabulis cordis tui ; » non ita recte Jerem. xvii, 1 : « Super latitudinem cordis eorum ; » quod miror secutum fuisse Hieronymum, qui interpretationem suam ad Hebraicum exemplar finxit. Aliud est autem quod habet Vulgata III Reg. iv, 20 : « Dedit quoque Deus sapientiam Salomoni, et prudentiam multam nimis et latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in litore maris. » Nam Hebraice legitur חֵן וְחָיִל . LXX, καὶ χύμα καρδίας. Quo sensu ait Apostolus II Cor. vi, 11, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. Unde Origenes homilia unica in librum Regum :

ὡστε καὶ νῦν λάμπειν τὴ γῶς τῶν Ἰησοῦ μαθητῶν ἔμπροσθεν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον πρὸ τῆς ἀναστάσεως, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἕως ἀν κατανηθῶσιν οἱ πάντες εἰς ἀνδρα τέλειον, καὶ γένωνται πάντες εἰς ἥλιος· τότε λάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν.

Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ θησαυροῦ τοῦ κεκρυμμένου ἐν τῷ ἀγρῷ.

« Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ, ὃν εὐρών ἀνθρώπος ἔκρυψε. » Τὰς μὲν προτέρας παραβολὰς τοῖς ὄχλοις εἶπε· ταύτην δὲ καὶ τὰς ἐξῆς αὐτῆς δύο, οὐ παραβολὰς, ἀλλ' ὁμοιώσεις πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τυχανούσας, ἔοικεν ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰρηκέναι· περὶ ἧς ὁ προσέχων τῇ ἀναγνώσει ἐξεταζέτω, καὶ τῶν ἐξῆς δύο, μήποτε οὐδὲ παραβολαὶ εἰσιν· ἐπ' ἐκείνων μὲν γὰρ οὐκ ὤκησεν ἡ Γραφὴ καθ' ἐκάστην προτάσσειν τὸ ὄνομα τῆς παραβολῆς· ἐπὶ δὲ τούτων τὸ αὐτὸ οὐ πεποίηκε. Καὶ εἰκότως γε τοῦτο πεποίηκεν· εἰ γὰρ τοῖς ὄχλοις ἐλάλησεν ἐν παραβολαῖς, « καὶ ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ἐν παραβολαῖς, καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς (33), » οὐ τοῖς ὄχλοις δὲ ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν διαλέγεται, ἀλλὰ τοῖς προσελθοῦσιν αὐτῷ μαθηταῖς ἐν αὐτῇ· δῆλον, ὅτι οὐκ εἰσὶ παραβολαὶ τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ λελαλημένα· τοῖς γὰρ ἔξω ἐν παραβολαῖς λαλεῖ, καὶ οἷς « οὐ δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. » Φῆσει τις οὖν, Εἰ μὴ εἰσιν αὗται παραβολαὶ, τί εἰσιν ; Μήποτε οὖν τῇ λέξει τῆς Γραφῆς ἀκολουθοῦντες φήσομεν, ὅτι ὁμοιότητές εἰσι ; Διαφέρει δὲ ὁμοιότης παραβολῆς· γέγραπται γὰρ ἐν τῷ Μάρκῳ· « Τίνι ὁμοιώσωμεν (34) τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐν τίνι αὐτῇ παραβολῇ θώμεν ; » Ἐκ τούτου γὰρ παρίσταται διαφορὰν εἶναι ὁμοιώσεως καὶ παραβολῆς (35). « Ἔοικεν οὖν ἡ μὲν ὁμοίωσις εἶναι γενικῆ, ἡ δὲ παραβολὴ εἰδικῆ. Τάχα δὲ καὶ ἡ ὁμοίωσις γενικωτάτη οὕσα τῆς παραβολῆς, ἔχει ἐν εἶδει, ὡσπερ τὴν παραβολὴν, οὕτω καὶ ὁμώνυμον τῷ γενικῷ τὴν ὁμοίωσιν· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβέβηκεν, ὡς τετηρήκασιν οἱ δεινοὶ περὶ τὴν τῶν πολλῶν ὀνομάτων θέσιν· οἷτινες λέγουσι καὶ γενικωτάτην εἶναι τὴν ὀρμήν πολλῶν εἰδῶν, ὡσπερ καὶ ἀφορμῆς, καὶ ὀρμῆς, ἐν εἶδει λέγοντες ὁμωνύμως τῷ γενικῷ παραλαμβάνεσθαι πρὸς ἀντιδιαστολήν (36) τῆς ἀφορμῆς τὴν ὀρμήν.

Καὶ ἐν τούτῳ ζητητέον ἰδίᾳ τῶν ἀγρῶν, καὶ ἰδίᾳ

« Ut possimus cum Apostolo dicere : Cor meum dilatatum est ad vos, o Corinthii : ex latitudine enim cordis abundantia ori sapienti ministratur. » HUKTIUS.

(33) Οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς. Erasmus prætermisit vocem οὐκ. Codex Regius habet οὐκ ἐλάλησεν αὐτοῖς. Infra codex Regius δηλών, ὅτι οὐκ εἰσὶ παραβολαὶ, etc.

(34) Ὁμοιώσωμεν. Codex Cantabrigiensis, ὁμοίωσομεν, et mox loco παραβολῇ θώμεν, unica voce habet παραβοληθώμεν.

(35) Παραβολῆς. Codex Regius, παραβολῶν.

(36) Ἀντιδιαστολήν. Codex Regius, ἀν εἰδικῷ.

τὸν κεκρυμμένον ἐν αὐτῷ θησαυρὸν, καὶ τίνα τρόπον αὐτὸν εὗρων τοῦτον κεκρυμμένον τὸν θησαυρὸν (37) ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τῆς χάριτος ἀπεισι καὶ πωλεῖ ὅσα ἔχει, ἵνα ἀγοράσῃ (38) τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον. Ζητητέον δὲ καὶ τίνα ἐστὶν ἃ πωλεῖ. Δοκεῖ δὲ μοι κατὰ ταῦτα (39) ἀγρὸς μὲν εἶναι ἡ Γραφή καταφουτευθεῖσα τοῖς φανεροῖς τῶν ῥητῶν τῆς ἱστορίας, καὶ τοῦ νόμου, καὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῶν λοιπῶν νοημάτων· πολλὴ γὰρ φυτεία καὶ ποικίλη ἐστὶ καὶ ἡ τῶν ῥητῶν τῆς ἄλλης Γραφῆς· ὁ δὲ τῷ ἀγρῷ (40) κεκρυμμένος θησαυρὸς, τὰ ἀποκεκρυμμένα καὶ ὑποκείμενα τοῖς φανεροῖς νοήματα τῆς σοφίας ἐν μυστηρίῳ ἀποκεκρυμμένης, καὶ τῷ Χριστῷ, « ἐν ᾧ εἰσιν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως (41) ἀπόκρυφοι. » "Ἄλλος δ' ἂν λέγοι ἀγρὸν μὲν εἶναι τὸν ἀληθῶς πλήρη, ὃν εὐλόγησε Κύριος, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ· τὸν δὲ ἐν αὐτῷ κεκρυμμένον θησαυρὸν τὰ εἰρημένα παρὰ τῷ Παύλῳ κεκρυφθαί ἐν Χριστῷ, λέγοντι περὶ Χριστοῦ τό· « Ἐν ᾧ εἰσιν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας, καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι. » Τὰ οὐράνια τοίνυν πράγματα, καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὡσπερ ἐν εἰκότι γέγραπται ταῖς Γραφαῖς, αἰτινῆς εἰσιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἡ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὡμοιωμένη θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ.

Γενόμενος δὲ κατὰ τὸν τόπον, ζητήσεις πότερον ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν μόνῃ τῷ θησαυρῷ ὡμοιωταὶ τῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ, ὡς ἄλλον (42) νοεῖν τῆς βασιλείας τὸν ἀγρὸν· ἢ ὅλῳ τούτῳ ὡμοιωταὶ θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ, ὡς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἔχειν κατὰ τὴν ὁμοίωσιν καὶ τὸν ἀγρὸν, καὶ τὸν κεκρυμμένον ἐν τῷ ἀγρῷ θησαυρὸν. Ἐλθὼν δὲ τις ἄνθρωπος εἰς τὸν ἀγρὸν, εἶτε τὰς Γραφάς (43), εἶτε τὸν Χριστὸν τὸν ἐκ φανερῶν καὶ κρυπτῶν συνεισηκότα, εὕρισκει τὸν κεκρυμμένον τῆς σοφίας θησαυρὸν εἶτε ἐν Χριστῷ εἶτε ἐν ταῖς Γραφαῖς· ἐμπειροχόμενος γὰρ τὸν ἀγρὸν, καὶ ἐρευνῶν τὰς Γραφάς, καὶ ζητῶν νοῆσαι τὸν Χριστὸν, εὕρισκει τὸν ἐν αὐτῷ θησαυρὸν, καὶ εὖρων κρύπτει, οὐκ ἀκίνδυνα εἶναι νομίζων τὰ τῶν Γραφῶν ἀπόρρητα νοήματα, ἢ τοὺς ἐν Χριστῷ θησαυροὺς σοφίας καὶ γνώσεως ἐκφαίνειν τοῖς τυχοῦσι, καὶ κρύψας ἀπεισι, πραγματευόμενος πῶς ἀγοράσει (44) τὸν ἀγρὸν, ἦτοι τὰς Γραφάς, ἵνα ἴδωι κτήμα αὐτὰς (45) ποιήσῃ, λαθῶν ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, ἃ πρῶτον Ἰουδαῖοι ἐπιστεύθησαν· καὶ ἀγοράσαντος τοῦ μαθητευθέντος Χριστῷ τὸν ἀγρὸν, « ἀφαιρεῖται ἀπ' ἐκεῖνων ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, » ἢ τις ἐστὶ κατ' ἄλλην παραβολὴν ἀμπέλων,

²⁸ Colos. II, 3. ²⁹ ibid. ³⁰ Rom. III, 2.

(37) Τοῦτον κεκρυμμένον τὸν θησαυρὸν. Codex Regius, τὸν κεκρυμμένον θησαυρὸν. Codex Tarini, τοῦτον τὸν κεκρυμμένον θησαυρὸν.

(38) Codex Tarini recte, ἀγοράσῃ, Huetius in textu ἀγοράσει. Paulo post Huetius τίνα ἐστὶν ἃ πωλεῖ, sed codex Tarini τίνα ἐστὶν ἃ πωλεῖ, melius.

(39) Δοκεῖ δὲ μοι κατὰ ταῦτα, etc. Vide Hieronymum in hunc Matth. locum.

(40) Τῷ ἀγρῷ. Legendum videtur, ἐν τῷ ἀγρῷ.

(41) Σοφίας καὶ γνώσεως. In cod. Regio deest καὶ γνώσεως.

(42) Ἐν τῷ ἀγρῷ, ὡς ἄλλοι, etc. Ita habebat

illum, scorsum etiam thesaurum in illo absconditum, et quo pacto homo ille qui thesaurum absconditum reperit, abest præ gaudio, vendatque bona quæ possidet universa, ut agrum illum sibi emat. Quærendum etiam est quænam ea sint quæ vendit. Videtur autem mihi secundum hæc ager ille Scriptura esse consita iis quæ perspicua sunt 447 in historia verbis, et legis, et prophetarum, et reliquis sentiis. Copiosa quippe et varia satio est totius Scripturæ verborum: thesaurus autem in agro absconditus, occulti sunt et sub perspicuis verbis abstrusi sensus sapientiæ delitescens in mysterio, et Christo, « in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi »²⁸. » Alter autem dixerit agrum illum esse revera plenum, cui benedixit Dominus, Christum Dei, thesaurum vero in illo absconditum, ea esse quæ in Christo reposita esse dixit Paulus sic loquens de Christo²⁹: « In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi. » Res profecto cælestes, ipsumque adeo cœlorum regnum tanquam in imagine, sic in Scripturis repræsentantur, quæ quidem sunt regnum cœlorum, vel ipse Christus sæculorum rex, regnum cœlorum est thesaurus in agro abscondito assimilatum.

6. Quæres autem, postquam ad hunc locum perveneris, utrum regnum cœlorum soli thesauro abscondito assimilatum sit, ut aliud quid a regno esse ager fingendus sit: an toti huic assimilatum sit thesauro abscondito in agro, ita ut regnum cœlorum juxta similitudinem, et agrum, et in agro absconditum thesaurum comprehendat. Veniens autem homo aliquis in agrum, sive ille ager Scripturæ sint, sive Christus, qui ex manifestis et reconditis constat, reperit occultum sapientiæ thesaurum, sive in Christo, sive in Scripturis. Agrum enim circumiens, et Scripturas perscrutans, studensque Christum animo comprehendere, thesaurum qui in eo est reperit, repertumque abscondit, non tuto existimans occultos Scripturarum sensus, et thesauros sapientiæ et scientiæ qui in Christo sunt, obviis quibusque depromere; eoque demum abscondito discedit, satagens quomodo agrum emat, hoc est Scripturas, ut eas faciat propriam possessionem, cum ex iis qui Dei sunt acceperit divina oracula quæ primum Judæorum fidei commissa sunt³⁰. Posteaquam autem agrum emerit is qui a Christo præceptis imbutus est, « aufertur ab illis

Regiæ bibliothecæ codex, quæ lectio verissima est; alioqui sensus non constat. At Erasmus, et codex a me ex Holmiensi descriptus hæc verba prætermittunt: ὡς ἄλλον νοεῖν τῆς βασιλείας τὸν ἀγρὸν· ἢ ὅλῳ τούτῳ ὡμοιωταὶ θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ. Ex postremarum scilicet harumque vocum iteratione prætermissio illa contigit; quod peccatum iis frequens est, qui mss. codices exscribunt. Huetius.

(43) Εἶτε τὰς Γραφάς, etc. Codex Tarini, ἢ τὰς Γραφάς, etc.

(44) Ἀγοράσει. Codex Tarini, ἀγοράσῃ.

(45) Αὐτὰς. Idem codex, αὐτός.

regnum Dei ²¹ » quod juxta aliam parabolam vinea A est, « daturque genti facienti fructus ejus ²², » quaque per fidem emerit agrum bonorum suorum venditione, cumque sibi nihil ex omnibus iis quæ possidebat reliquum fecerit, malitia autem **448** ex iis erat. Idem vero applicabilis, si ager thesaurum absconditum continens, Christus sit; qui enim dimissis omnibus ipsum sequuntur, quasi secundum aliam considerationem bona sua vendiderunt, ut per illorum venditionem et per suscepta pro illis, Deo auxiliante, pulchra consilia, emerent ingenti pretio et agro digno agrum habentem in se absconditum thesaurum.

7. « Iterum simile est regnum cœlorum homini negotiatori querenti bonas margaritas ²³. » Quamvis quidem regnum cœlorum simile est, non ulli e plurimis mercatoribus plurima mercantibus, sed ei qui pulchras margaritas querit, unamque reperit multis æquivalentem, pretiosam enimvero margaritam, quam omnibus contra emit; rationi consentaneum esse existimo de margaritæ natura attentius disputare. Nota vero diligenter illum non dixisse hunc omnes vendidisse quas habebat; non enim illas solum quas emerat vendit is qui querit pulchras margaritas, sed etiam bona sua omnia, ut margaritam hanc emat. Hæc igitur super margaritæ natura invenimus apud eos qui de gemmis scripserunt: margaritarum nonnullas esse terrestres, maritimas nonnullas. Et terrestres quidem apud Indos tantummodo nascuntur, idoneæ ex quibus sigilla, annulorum palæ, et monilia fiunt: e maritimis vero quæ reliquas dignitate superant apud eosdem Indos inveniuntur, quarum optimæ

²¹ Matth. xxi, 43. ²² ibid. ²³ Matth. xiii, 45.

(46) Παρατήρησι. Codex Tavin. Παρατηρητέον. Infra codex Regius habet, ἵνα ἀγοράσῃ τὸν καλὸν μαργαρίτην ἔχεινον.

(47) Ἐθρομὸν οὐ παρὰ τοῖς περὶ λίθων πραγματευσαμένοις. Et paulo inferius: καθὼς ὁ ἀναγράφας ἔλεγε περὶ τῶν λίθων. Item: Ταῦτα δὲ συναγαγὼν ἐκ τῆς περὶ λίθων πραγματείας. A profanis auctoribus laudandis fere abstinere Patres, et nosler præsertim Origenes, nisi id forte flagitaret necessitas, velut in libro contra Celsum. Hujusmodi autem fuisse videtur is quem Περὶ λίθων scripsisse significat. Juba hunc esse regem conjicit vir litteris juvenandis et promovendis natus Isaacus Vossius, ex eodemque arripuisse Ælianum quæ lib. xv De animal., c. 8, de margaritis disseruit. Plinius certe in componendo lib. xxxvii, quo gemmarum origo continetur, Juba auctore usum se scribit, eundemque nominatim laudat lib. ix, cap. 35, ubi fuse de margaritis commentatus est. Ut ut est, ex eodem sane fonte hæc Plinium hausisse constat, unde sua depraeserunt Origenes et Ælianus; eadem quippe atque iisdem fere verbis tres isti retulerunt. Ego quidem non Megasthenem minus, aliosve, quam Jubam, auctores istos fuisse secutos crediderim. Plinium autem Solinus, Solinum Ammianus associatus est. Ημετις.

(48) Τῶν μαργαρίτων οὐ μὲν χρυσαῖοι, etc. Ælianus: Ὁ δὲ ἐν Ἰνδία χρυσαῖος μάργαρος οὐ λέγεται φύσιν ἔχειν ἰδίαν, ἀλλὰ ἀπογέννημα εἶναι χρυστάλλου, οὗ τοῦ ἐκ τῶν παγετῶν συνισταμένου, ἀλλὰ τοῦ ὀρυκτοῦ. « Margarita autem terrestris in India proveniens non fertur naturam habere propriam, sed

« καὶ δίδοται ἔθνεϊ ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » τῷ διὰ τῆς πίστεως ἀγοράσαντι τὸν ἀγρὸν ἐκ τοῦ πεπρακέναι πάντα τὰ ὑπάρχοντα, καὶ μηδὲν τῶν πρότερον ὑπαρχόντων, κακία δὲ ὑπῆρχεν αὐτῷ, ἔτι ἔχειν παρ' ἑαυτοῦ. Τὸ δὲ αὐτὸ ἐφαρμοσίαι, κὰν ἀγρός ὁ ἔχων τὸν κεκρυμμένον θησαυρὸν ὁ Χριστὸς ἦ· οἱ γὰρ ἀφέντες πάντα, καὶ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ, εἰσὲν ἑκατ' ἄλλον λόγον πεπρακασί τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ πεπρακέναι καὶ ἀποδόσθαι ἕκείνα, καὶ ἀντ' ἐκείνων καλὴν προαιρέσει βοηθουμένους αὐτοὺς εὐληθέσθαι ἀπὸ Θεοῦ, ὠνήσωνται τῆς πολλῆς τιμῆς καὶ ἀξίας τοῦ ἀγροῦ τὸν ἔχοντα θησαυρὸν κεκρυμμένον ἐν ἑαυτῷ ἀγρῶν.

« Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ ἐμπόρῳ ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας. » Ἐπειδὴ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὁμοία ἐστὶ, πολλῶν ὄντων ἐμπόρων πολλὰ ἐμπορευομένων, οὐδὲν ἔκεινων, τῷ δὲ ζητοῦντι τοὺς καλοὺς μαργαρίτας, καὶ εὐρόντι ἕνα ἀντάξιον τῶν πολλῶν, πολύτιμον μαργαρίτην, ὃν ἀντὶ πάντων ἠγάρασαν, εὐλογον ἠγοῦμαι τυγχάνειν τὰ περὶ τῆς φύσεως τοῦ μαργαρίτου ἐξετάσαι. Παρατήρησι (46) δὲ ἐπιμελῶς, ὅτι οὐκ εἶπεν, ἔτι πέπρακε πάντας οὐς εἶχεν· οὐ γὰρ μέρους οὐδὲ ὁ ζητῶν καλοὺς μαργαρίτας εἰνόνται πέπρακεν, ἀλλὰ καὶ πάντα ὅσα εἶχεν, ἵνα ἀγοράσῃ τὸν μαργαρίτην ἔχεινον. Εὐρομεν οὖν παρὰ τοῖς περὶ λίθων πραγματευσαμένοις (47) περὶ τῆς φύσεως τοῦ μαργαρίτου ταῦτα, ὅτι τῶν μαργαρίτων οὐ μὲν εἰσι χρυσαῖοι (48), οἱ δὲ θαλάττιοι· καὶ οἱ μὲν χρυσαῖοι παρ' Ἰνδοῖς μόνοις γίνονται, πρέποντες σφραγίσαι καὶ σφενδόνας, καὶ ὄρυκτοι· οἱ δὲ θαλάττιοι, οἱ μὲν διαφέροντες παρὰ τοῖς αὐτοῖς Ἰνδοῖς εὐρίσκονται, οἵτινες εἰσι καὶ ὄρυκτοι, ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ γινόμενοι (49). Δευτε-

«æturam esse crystalli, non gelu concrenentis, sed fossitii. » Quod si recte conjicimus, terrestrem quoque margaritam agnovit Arrianus, Megasthenes auctore; a quo idem quoque Ælianus et Origenes acceperint. Sic enim Arrianus in *Judicia*: Καὶ εἶναι (λέγει Μεγασθένης) παρ' Ἰνδοῖσι τὸν μαργαρίτην τριστάσιον κατὰ τιμὴν πρὸς χρυσίον τὸ ἄπερφαν, καὶ τοῦτο ἐν τῇ Ἰνδῶν γῆ ἔρυσσόμενον. *Levisiana* mutatione lego καὶ τοῦτον ἐν τῇ, etc., quamvis quæ de Indico traduntur auro non ignorem. « Et esse, inquit Megasthenes, apud Indos margaritam, quæ triplo plus quam obryzum aurum æstimatur; atque eam quidem effossam in Indorum terra. » Huc etiam facit quod margaritam marinam speciatim ibidem designet, quod certe ineptum esset, si marinæ omnes essent: Καὶ Ἕλλῆνων δὲ, inquit, πάλας, καὶ Ῥωμαίων νῦν ὅσοι πολυκτέονοι, καὶ εὐδαίμονες, μερίζοντι ἐτι σπουδῇ ὠνεύονται τὸν μαργαρίτην δὴ τὸν θαλάσσιον, ὡς τῇ Ἰνδῶν γῆ ἔρυσσθη καλεόμενον. » Sed et quatuor apud Græcos olim, et nunc apud Romanos ditiores sunt, majore adhuc studio emunt margaritam marinam, ita Indorum lingua dictam. » Ημετις.

(49) Ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ γινόμενοι. Plinius lib. ix, cap. 35, Indicas laudans margaritas, earumque varia genera recensens: « Præcipue autem, inquit, laudantur circa Arabiam in Persico sinu maris Rubri; » item: « Clarior in Rubro mari repertus Indicus. » Mare quippe illud meridianum, australem oram ambiens, in Indicum et Æthiopicum dividebatur. Indicas tamen margaritas ab Erythraeis distinguit Ælianus. Ημετις.

ρεύουσι δὲ ὡς ἐν μαργαρίταις (50) οἱ ἐκ τοῦ κατὰ Ἀ Βρεταννίαν Ἰκεανοῦ λαμβανόμενοι· τρίτοι δὲ καὶ ἀπολειπόμενοι οὐ μόνον τῶν πρώτων, ἀλλὰ καὶ τῶν δευτέρων, οἱ κατὰ Βόσπορον περὶ τὴν Σκυθίαν εὐρισκόμενοι. Ἐτι δὲ ταῦτα ἐλέγετο περὶ τοῦ Ἰνδικοῦ μαργαρίτου, ὅτι ἐν κόγχῃσι γίνεται (51) προσεικόσι τὴν φύσιν εὐμεγέθεσι στρόμβοις· οὗτοι δὲ Ἰστροῦνται οἰονεὶ κατὰ τὴν ἠαλαττίον ποιούμενοι νομῆν, καθάπερ ἀγελάρχου τινὸς ἐξηγουμένου, περόπτου τὴν χροῶν, καὶ τὸ μέγεθος (52), καὶ διαφέροντος τῶν ὑπ' αὐτόν· ὥστε ἀναλογίαν αὐτὸν ἔχειν (53) τῷ καλουμένῳ ἐσσηνι μελισσῶν. Ἰστόρηται δὲ καὶ περὶ τῆς θήρας τῶν διαφερόντων, τουτέστι τῶν ἐν Ἰνδίᾳ, τοιοῦτον· ὅτι περιλαμβάνοντες οἱ ἐπιχώριοι (54) δικτύοις κύκλον αἰγταλοῦ μέγαν, κατακολυμῶσιν, ἓνα ἐξ ἀπάντων τὸν προηγούμενον ἐπιτηδεύοντες λαβεῖν· τούτου γὰρ ἀλόγτος, φασὶν ἐμοχθον γενέσθαι τὴν θήραν τῆς ὑπὸ τούτῳ (55) ἀγέλης, οὐδενὸς ἔτι ἀτρεμοῦτος τῶν ὑπ' αὐτῆς, ἀλλ' οἶον δεδεμένου ἱμάντι, καὶ ἐπομένου τῷ ἀγελάρχῳ. Λέγεται δὲ καὶ ἡ γένεσις τῶν ἐν Ἰνδίᾳ μαργαρίτων χρόνοις συνίστασθαι, τροπὰς λαμβάνοντος τοῦ ζώου πλείονας, καὶ μεταβολὰς, ἕως τελειωθῆ. Ἐτι δὲ καὶ τοῦτο ἰστόρηται, ὅτι διοίγεται ὁ κόγχος χάσμη παραπλησίως (56), ὁ τοῦ φέροντος τὸν μαργαρίτην ζώου, καὶ διοιχθεὶς τὴν οὐράνιον (57) εἰς ἑαυτὸν δέχεται δρόσον· ἥς ἐμπλησθεὶς καθαρὰς καὶ ἀθολώτου, περῖαιυθῆς γίνεται, καὶ λοχεύει μέγαν καὶ εὐρυθμον τὸν λίθον. Εἰ δὲ ποτε ἐπιχλωμένης, καὶ ἀνωμάλου χειμερίου τε μεταλάβῃ δρόσον, διμυλωθῇ κῆρι μαργαρίτην, καὶ κηλίσιν ἐπιμύμων. Ἐτι δὲ καὶ τοῦτο εὐρομεν, ὅτι εἰ μεσολαθηθεὶ δαεῦων ἐπὶ τὴν πλήρωσιν

(50) Δευτερεύουσι δὲ ὡς ἐν μαργαρίταις, etc. Ita codices Holm. et Reg. Legendum fortasse δὲ πως. Indicis proximæ sunt, magno quamvis intervallo, Britannicæ margaritæ : id ipsum exstat ex Æliani, Plinii, et Amianii verbis. Nobis certe quotidie margaritas deformes et exiguas dant ostrea, in Britannico hoc mari deprehensa : cujusmodi quoque fert tota Borealis ora. ΗΥΕΤΙΣ.

(51) Ἐν κόγχῃσι γίνεται, etc. Eadem hæc habet Ælianus.

(52) Περιόπτου τὴν χροῶν καὶ τὸ μέγεθος. Vertit Erasmus : « Exploratore qui referat, qualis sit et quanta regio, » videtur legisse : περιοφομένου τὴν χροῶν, καὶ τὸ μέγεθος, sed codicum Holm. et Reg. lectionem asserunt hæc Æliani : 'Ακούω δὲ εἶναι καὶ τοῦτον διαπρεπῆ καὶ τὴν χροῶν, καὶ τὸ μέγεθος. ΗΥΕΤΙΣ.

(53) Ὅστε ἀναλογίαν αὐτὸν ἔχειν, etc. Ita Ælianus et Plinius, quæ ipsi ex Megasthene descripserunt. Locus insignis est apud Arrianum in *Indicis* : Καὶ λέγει Μεγασθένης θηρεῖσθαι τὴν κόγχην αὐτοῦ δικτύοις, νέμεσθαι δ' ἐν τῇ θαλάσσῃ κατ' αὐτὴν πολλὰς κόγχας, καθάπερ τὰς μελισσὰς· καὶ εἶναι γὰρ καὶ τοῖσι μαργαρίτησι βασιλέα, ἢ βασιλισσαν, ὡς τῆσι μελισσῆσι. Καὶ ὅστις μὲν ἐκεῖνον κατ' ἐπιτυχίην συλλάβῃ, τούτον δὲ εὐπετέως περιβάλλειν καὶ τὸ ἄλλο σμῆνος τῶν μαργαρίτων· εἰ δὲ διαφύγοι σφῆς ὁ βασιλεὺς, τούτῳ δὲ οὐκέτι θηρατοῦς εἶναι τοὺς ἄλλους. Τοὺς ἀλόγτους δὲ περιορᾶν κατασαπῆναι σφῆσι τὴν σάρκα, τῷ δὲ ὅστέῳ ἐς κόσμον χρῆσθαι. « Et ait Megasthenes concham ejus (margaritæ) retibus capi, versari autem in mari circa eam multas conchas, veluti apes : regem quippe suam aut reginam margaritas habere, ut apes : ac si quis forte regem

nascuntur in Rubro mari. Quæ vero in Oceano Britannico deprehenduntur, inter margaritas secundas partes tenent. Tertiarum autem, quæque non primis duntaxat inferiores sunt, verum etiam secundis, illæ sunt quæ in Bosphoro circa Scythiam reperiuntur. Hæc præterea de margarita Indica dicebantur, generari 449 illam in conchis, quæ prægrandibus buccinis similes sunt : feruntur autem illæ tanquam per turmas in mari pasci, una præeunte velut gregis duce, colore et magnitudine conspicua, et a reliquis quæ sub se sunt, differente ; ita ut videatur aliquam proportionem habere et similitudinem cum eo qui apum rex dicitur. Illud vero etiam de præstantium margaritarum, earum scilicet quæ in India reperiuntur, venatione B narratur : indigenas magnum littoris circuitum retibus comprehendentes urinare, unum potissimum ex omnibus ducem capere studentes ; hoc enim capto, omne armentum quod illi subest capere facile esse negotium dicunt ac proclive, utpote nulla subsistente ex his quæ ipsum sequuntur, sed veluti fune vincta, et ducem sequente. Dicitur et Indicarum margaritarum generatio temporum intervallis perfici, cum multimodas conversiones et mutationes patiatur illud animal, donec absolvatur. Præterea vero fertur et illud, aperiri et velut dehiscente concham animalis margaritam ferentis, apertaque illa, cœlestem in se rorem recipere : quo si puro nec turbido fuerit repleta, lucida sit margarita, lapideumque magnum et concinnum concha parit. Quod si aliquando nigrum, inæqualem et hibernum rorem exceperit, nebulosam mar-

cipiat, reliquum etiam margaritarum agmen statim ipsum circumstare : si vero rex ipso effugiat, hunc jam amplius reliquas conchas capere non posse : qui autem eas ceperint, ipsarum carnes putrescere sinere ; osse autem ad ornatum uti. » lo.

(54) Περιλαμβάνοντες οἱ ἐπιχώριοι, etc. Scripsit Megasthenes conchas margaritiferas retibus capi : Plinius, Ælianus, et Origenes, urinantium cura, et retibus ; quæ duo piscationis diversa genera in unum confuderunt. Exolevit prope modum ista piscandi ratio, quæ sit retium ope, præterquam in quibusdam Novi Orbis regionibus. Penitus vero in desuetudinem abiit illa, quam describit Philostratus lib. III *De vit. Apoll.*, cap. 16, quæ fortasse au fabula est, qualia fere sunt quæcumque hoc libro proposuit otiosus sophista. Sola fere illa in usu est, quæ sit per urinatos. lo.

(55) Ἐπὸ τούτῳ. Codex Regius, ὑπὸ τούτων, et paulo post τῶν ἀπ' αὐτῆς, ἀλλ' οἶον.

(56) Διοίγεται ὁ κόγχος χάσμη παραπλησίως, etc. Hæc ἀυτολεξεί fere apud Plinium reperies : sed ineptæ sunt et falsa, margaritæ enim ex eadem concreverunt materia, ex qua pinna interior testa coalescit, ut docet Boottius ; nempe ex humore quem animal ipsum generat, et ad testæ nutritionem profundit : qualis iste est quem ad ossium suorum nutrimentum terrestrium animalium corpora suppeditant ; qualis et ille est, quem ad nuclei alimentum arbor ipsa submittit. Quapropter interiori testæ concolores margaritæ perperas, albis albas, nigris nigras, cujusmodi ipse vidi. ΗΥΕΤΙΣ.

(57) Codex Regius, ἐπουράνιον.

garitam et nævis deformem concipit. Quin et illud reperimus, si a fulgure deprehendatur medio in itinere, dum ad id proficiscitur ut lapidem quo grava est, perfectum reddat, comprimitur, et velut præ timore spargit semen et effundit, ut efficiat ea quæ phsemata appellantur. Contingit etiam nonnunquam ut exigua illa et subobscura, concinna **450** tamen, quasi legitimam mensium tempus nondum adeptæ, gignantur. Insuper et illud præ cæteris habet Indica margarita : colore candida est, argento lucido similis, ita ut splendor subpallidus leniter effulgeat : ut plurimum vero figuram habet rotundam. Est et superficie eniori et leviori quam lapidis natura ferat. Usque adeo autem aspectu jucunda est, ut ab iis etiam qui illustriores sunt celebretur, quemadmodum ait is qui de lapidibus scripsit. Illud præterea optimæ margaritæ signum est, rotunditate quasi ad tornum exacta præditam esse, colore item candidissimam esse et splendidissimam, tum et magnitudine amplissimam. Hæc igitur de Indica. Quæ autem reperitur in Britannia, colore quo ejus superficies imbuta est auri speciem refert, nebulosa autem est, et margaritis Indicis

(58) Ὑπὸ ἀστραπῆς, μύει, καὶ ὡσπερὶ τῷ δελματι, etc. Plinius : « Si fulguret, comprimere concitas ; si vero et tonuerit, pavidas ac repente compressas, quæ vocant phsemata efficere, specie modo inani inflatas sine corpore ; hos esse concharum abortus : » sic enim legendum est, non ut vulgo, « speciem modo inani inflatam. » Assonat Plinio Solinus, Solino Ammianus lib. xiii : « Concussæ vero sæpissime metu fulgurum inanescunt, aut debilia parium, aut certe vitiiis defluunt abortivis. » Idem de ovio prodit Aristoteles *Hist. anim.* lib. vi, cap. 2 : « Ἐάν δὲ βροντήσῃ ἐπιωάζουσης (ἀλεχτορίδος), διαφθείρεται τὰ ὄα. » Quod si incubante (gallina) tonuerit, corrumpuntur ova. » Contrarium tamen de margaritis docet Isidorus Characenus apud Athenæum lib. iii, cap. 14 : « Φασὶ δ' ὅταν βρονταὶ συνεχεῖς ᾖσι, καὶ θυρῶν ἐκχύσεις, τότε μᾶλλον τὴν πίνναν κύνει, καὶ πλείστην γίνεσθαι μαργαρίτην, καὶ εὐμεγέθη. » Dicitur autem, cum tonitrua crebra sunt, et imbrium effusiones, tunc potissimum pinnam concipere, et plurimas gigni margaritas, et insignis magnitudinis. » Idem habet Theophylactus in Matth. xiii, 45 : « Ὅσπερ οὖν ὁ μαργαρίτης ἱστορεῖται γενῆσθαι ἐν ὄστρεῳ, ἥπερ ἀνοίγοντι τὰς πύλας ἐνσχῆπτει ἀστραπῆς, εἶτα πάλιν συγκλείοντος ταύτας, ἐκ τῆς ἀστραπῆς καὶ τῆς δρόσου συλλαμβάνεται ὁ μαργαρίτης, καὶ διὰ τοῦτο λευκώτατός ἐστι. » Quemadmodum ergo margarita fertur generari in ostro : quo aperiente testas, ingruit fulgur : deinde rursum claudente eas, ex fulgure et rore concipitur margarita, proptereaque candidissima est. » Hæc etiam

(59) Ἀργύρω διαφανεῖ προσφερέσθαι. Διαφανῆς non semper pro « translucido, » sed nonnunquam etiam pro « splendido » ponitur. Hesyechius : Διαφανῆς, ἐπιφανῆς, ἐπίσημος. Item : Διαφανῆς, λαμπρὸν, διάπτρον. Glossæ Cyrilli : Διαφανῆς, « limpidus, lucidus, specularis. » Theophrastus *De lapid.* : Τῶν σπουδαζομένων δὲ λίθων ἐστὶ καὶ ὁ μαργαρίτης καλούμενος, διαφανῆς μὲν τῇ φύσει. « Lapidum vero qui studiose requiruntur unus est is qui margarita appellatur, natura quidem lucidus. » Temere itaque locum hunc sollicitat vir magnus (cl. Salmas. in *Solin.*), reponique vult : οὐ διαφανῆς μὲν τῇ φύσει, cum præsertim hæc verba alioque negandi particula repetat Athenæus, eoque alludat Clemens Alexandrinus in *Pædagog.* lib. ii, cap. 12, Christum ap-

οὐ κύσει λίθου ὑπὸ ἀστραπῆς, μύει, καὶ ὡσπερὶ τῷ δελματι (58) σκορπίζει, καὶ διαχεῖ τὸν γόνον εἰς τὰ λεγόμενα φουσηματα. Ἔστι δὲ ὅτε καθάπερ ἡλιτόμηνα γεννάται βραχέα, καὶ ἀχλύος τι ἔχοντα, πλὴν εὐρυθμα. Ἔτι δὲ καὶ τοῦτο ἔχει ὁ Ἰνδικὸς μαργαρίτης· παρὰ τοὺς ἄλλους λευκὸς ἐστὶ τὴν χροῶν ἀργύρω διαφανεῖ προσφερέσθαι (59), αὐγὴν τε ὑποχλωρίζουσαν ἡρέμα διαλάμπειν, ὡς ἐπίπαν δὲ σχῆμα ἔχει στρογγύλον· ἐστὶ δὲ καὶ τρυφερὸς χρωῶς, καὶ ἀπαλιώτερος ἢ κατὰ λίθον. Οὕτως δὲ ἐστὶν ἐπιτεροπῆς ἰδέσθαι, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἐμφανεστέροις, καθὰ ὁ ἀναγράφας ἔλεγε περὶ τῶν λίθων, ἀφρμνεῖσθαι. Ἔτι καὶ τοῦτο σημεῖον ἐστὶν ἀρίστου μαργαρίτου τὸ τὴν περιφέρειαν τετορευμένην (60) ἔχειν, καὶ τὸ χροῶν λευκώτατον καὶ διαυγέστατον, καὶ τῷ μεγέθει μέγιστον. **B** Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ Ἰνδικοῦ· ὁ δὲ κατὰ Βρεττανίαν (61), φασὶ, χρυσοπὸς μὲν ἐστὶ τὴν ἐπίχροϊαν, ὀμιχλώδης δὲ τις, καὶ ταῖς μαρμαρυγαῖς ἀμδλυτέροσ· ὁ δὲ ἐν τῷ πορθμῷ τῷ κατὰ Βόσπορον κνεφωδέτερος (62) τοῦ Βρεττανικοῦ, καὶ πελιθὸς, καὶ τέλειον ἀμυδρὸς, ἀπλόος τε καὶ μακρομεγέθης. Καὶ γεννάται ὁ δὲ ἐν τῷ κατὰ Βόσπορον πορθμῷ οὐκ ἐν ταῖς πίνναις (63), ὁ ἐστὶν ὄστράκων εἶδος μαργαριτοφόρον,

pellans μαργαρίτην διαυγῆ, καὶ λόγον διαφανῆ. Cæterum Indicas margaritas argento similes esse scribit Origenes : Androsthene autem apud Athenæum, Indicarum alias auro, alias argento similes, nonnullas candidas, et piscium oculis pares esse docet. Paulo post αὐγὴν τε ὑποχλωρίζουσαν, etc. Ita cod. Holm. et Reg., sed legendum : αὐγὴν τε ὑποχλωρίζουσαν ἡρέμα διαλάμπει, vel : ὥστε αὐγὴν ὑποχλωρίζουσαν ἡρέμα διαλάμπειν, quemadmodum legisse videtur Erasmus, qui vertit : « sic ut splendor subviridis paulum subluceat. » At quis unquam virere margaritas vel fando accepit ? verimus nos, « subpallidus, » quod margaritarum colori mirifice convenit. Sic adamas pallidus ab Hesiodo dictus est χλωρός, deinde etiam a Plinio, sic aurum pallidum a LXX, Psal. lxxvii, 14, ubi ἐν χλωρότητι χρυσοῦ, recte vertit Italica vetus interpretatio, « in pallore auri ; » male Hilarius et Augustinus, « in viriditate. » Male et Hieronymus in interpretatione homilicæ 27 Origenis in Lucam, « in virore auri. » At in interpretatione homilicæ 2 in Cantic., « in viriditate auri, ut quidam legunt, vel, ut alii scriptum habent, in pallore auri. » Catullus :

Inaurata pallidior statua ;

et in Argonauticis :

Quantum sæpe magis iurore expalluit auri ?

Martialis lib. ix, epigr. 62 :

Vellera nativo pallent ubi flava metallo.

At lib. xii, epigr. 15 :

Miratur Scythicas virentis auri

Flammas Jupiter.

Vires fortasse dixit propter smaragdus. lb.

(60) Codex Vaticanus, τετορευμένην.

(61) Ὁ δὲ κατὰ Βρεττανίαν, etc. Ælianus de margarito Britannico : Γίνεται δὲ καὶ κατὰ τὸν ἐσπέριον ὠκεανὸν, ἐνθα ἡ Βρεττανικὴ νησὶς ἐστὶ. Δοκεῖ δὲ πῶς χρυσοῦ ὀπότερος εἶναι. Corrige ex Origenes : χρυσοπότερος, quod recte coniecerat Gesnerus. Idem hoc Indicæ etiam margaritæ tribuit Androsthene : Καὶ ἐστὶν, inquit, ἡ μὲν χρυσοειδὴς σφόδρα, ὥστε μὴ δαδίως διαγινώσθαι, ὅταν παρατεθῆ παρὰ τὸ χρυσίον. De margaritis Britannicis plura habes apud Plinium, Tacitum, Solinum, et Ammianum. Hæc etiam.

(62) Codex Regius, κνεφωδέτερος.

(63) Ὁὐκ ἐν ταῖς πίνναις. Pinna genus est ὄστρα-

ἀλλ' ἐν τοῖς προσαγορευομένοις μυσί· τούτοις δὲ, λέγω δὴ τοῖς κατὰ Βόσπορον, ἡ νομὴ ἐν τέλμασιν ἐστίν. Ἰσθόρηται δὲ καὶ τέταρτον γένος εἶναι μαργαριτῶν περὶ τὴν Ἀκαρνανίαν ἐν ταῖς τῶν ὀστρέων πίναις· οὐ σπουδαῖοι δὲ οὗτοι ἄγαν, ἀλλὰ καὶ ἄβριθμοι, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ χρῶμα τέλειον διατεθειμένοι καὶ ρυπῶντες. Καὶ ἄλλοι δὲ παρὰ τούτους εἰσι περὶ τὴν αὐτὴν Ἀκαρνανίαν πάντων ἕνεκεν ἀπόβλητοι. Acarnaniam in ostreorum pinnis esse fertur; non multum laudatæ illæ, sed inconcinnae, figuraque omnino sordidæ et qualiter. Aliæ sunt etiam præter istas

Ταῦτα δὲ συναγαγὼν ἐκ τῆς περὶ λίθων πραγματείας, φησὶ τὸν Σωτήρα, ἐπιστάμενον διαφορὰν μαργαριτῶν, ὧν ἐν τῷ γένει εἰσι καὶ καλοὶ καὶ (64) ἄλλοι φαῦλοι, εἰρηχένας τό· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ ἐμπόρῳ ζητοῦντι τοὺς καλοὺς μαργαριτάς; » εἰ γὰρ μὴ καὶ φαῦλοι ἦσαν τινες ἐν μαργαριταῖς, οὐκ ἂν εἰρηχεται (65), « ζητοῦντι καλοὺς μαργαριτάς. » Ἐν τοῖς παντοδαπίς δὲ ἐπαγγελλομένοις ἀλήθειαν λόγοις καὶ τοῖς φέρουσιν αὐτοὺς ζητεῖ τοὺς μαργαριτάς· καὶ ἔστωσαν, ἵνα οὕτως ὀνομάσῃ, οἱ ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ δρόσου συλλαμβάνοντες κόγχοι, καὶ κύντες ἐξ οὐρανοῦ λόγον ἀληθείας, προφηταί, οἱ καλοὶ μαργαριταί, οὗς ὁ κατὰ τὴν προκειμένην λέξιν ζητεῖ ἔμπορος ἀνθρώπος. Ὁ δὲ ἀγελάρχης τῶν μαργαριτῶν (66), ὃ εὐρισκομένη καὶ οἱ

⁶⁴ Matth. xiii, 45.

ποδέρμου, villos promissos gereus, fundo maris affixum, pinnophylace, seu pinnotere pisce non semper comitatum, ut crediderunt antiqui, sed aliquando, ut a recentioribus observatum est. Aristoteles, Plinius, Belonius, alii. Reperiuntur pinnæ in Acarnania margaritam ferentes; Plinius: « At in Acarnania quæ vocatur pinna margaritam gignit. » Propter similitudinem id etiam nominis adeptæ sunt conchæ Indicæ margaritifera; Isidorus enim Characenus concham Indicam margaritiferam, pinnam appellat; Procopius vero, κτένα, non quod concha Indica margaritam ferens vel pinna sit, vel pecten; sed quod pinnæ, vel pectini, vel etiam buccino, στρόμβω, ut voluit Ælianus et Origenes, similis sit. Theophrastus libro *De lapidibus*: Γίνεται δὲ (ὁ μαργαρίτης) ἐν ὀστρέω τινὶ παραπλησίω ταῖς πίναις· φέρει δὲ Ἰνδικῆ χώρα καὶ νῆσοι τινες τῶν ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ. « Nascitur vero (margarita) in ostreo quodam, quod simile est pinnis. Hoc autem fert Indica regio, et insulæ quædam ex iis quæ sunt in mari Rubro. » Androsthenes apud Athenæum: « Ἔστι δὲ ἡ μὲν τοῦ ὀστρέου βῆσις παραπλησία τῷ πτενί. « Est autem ostrei aspectus similis pectini. » Plinius: « Juba tradit Arabicis concham esse similem pectini insecto; » de margaritifera concha loquuntur. Pectini similem esse dicunt, sed nullus pectinem præter Procopium appellavit, et reapse pecten non est: sed nec esse pinnam vel ex eo patet quod Aristoteles pinnas semper fundo maris hæere, indeque si avellantur, emori confestim doceat: Isidorus autem scribit conchas Indicas margaritiferas, quas pinnas appellat, per mare liberas vagari: τὸ δὲ χειμῶνος εἰς τὰς ἐμυθλοὺς θαλάσσας δύνειν εἰσθῆσιν αὶ πίναι· θέρους δὲ τὰς μὲν νύκτας κερχένας διανηχόμεναι, ἡμέρας δὲ μούσων. « Hieme autem in profunda maria immergi solent pinnæ; æstate autem noctu delibiscunt natantes, interdiu vero clauduntur. » Ælianus scribit, extracta e mari Rubro concha, avulsoque e concha lapide, liberam illam in mare demitti, novosque in ea renasci uniones; quod certe non contingeret, si extracta protinus moreretur; moreretur autem si pinna esset. Præterea

obtusior. Quæ vero in angustiis Bosphori inventur, obscurior est Britannica, subnigra, omnique carens luce; levis autem, et grandis. Nascitur vero ea quæ in Bosphori angustiis reperitur, non in pinnis, quæ species testæ est margaritas ferens, sed in iis qui myes appellantur, hos dico qui reperiuntur in Bosphoro. Hi autem 451 in palustribus locis pascuntur. Quin et quartum margaritarum genus circa

8. His igitur a me collectis ex iis commentationibus quæ de gemmis scriptæ sunt, dico, Servatorem, margaritarum differentiam apprime cognoscentem, inter quas pulchræ quædam sunt, aliæ deformes, id pronuntiasse ⁶⁴: « Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti pulchras margaritas; » nisi enim inter margaritas deformes essent aliquæ, non id fuisset dictum, « quærenti pulchras margaritas. » Quærit autem margaritas in omni generis sermonibus veritatem profitentibus, in iisque qui sermones illos proferunt; et sint, ut ita appellaui, conchæ et cælesti rore concipientes, et verbo veritatis gravidæ e cælo, prophetæ, pulchræ sane margaritæ, quas, juxta eum qui in manibus est sermonem, homo mercator quærit. Dux

pinnæ auribus carent, quas duplices habent pectines: conchis autem margaritiferis Indiciis unam tantum esse auctor est Androsthenes. Quidquid sit, a pinna πιννικὸν factum est, quo nomine margaritas Indicas potissimum donatas esse scribit Arrianus in *Peripl. maris Erythr.* Vocis hujus affinis vox מרגריט, quia margaritæ significantur. Paulo post ἀλλ' ἐν τοῖς προσαγορευομένοις μυσί. Μῦς alio nomine μύαξ, et μυτίλος: Latine *mytilus*; et *mytilus*, et *musculus*: inde Gallicum, *moule*. Ita dictum voluit ἀπὸ τοῦ μύειν, quod claudatur et aperiat rursus: non credo; nam omnes fere conchæ et ostrea ita deberent appellari. An potius quod colore et figura muri similis sit? Porro non circa Bosphorum tantum, sed in toto hoc etiam Boreali tractu margaritas ferunt ostrea; ferunt et mytuli, non marini duntaxat, sed et fluviatiles, ac nigras quandoque, et sibi concolores, et prægraudes margaritas. Archangelus Lambertus in descriptione Mingreliæ, narrat in ora Colchica Ponti Euxini reptos a se uniones rufos in ostreis nigris, hoc est in mytilis, et penitus eorum similes quos circa Bosphorum Thracicum deprehendi tradit Plinius. Scribit Leo Africanus in Garetana provincia Fessani regni ad portum Melelensem, ostrea olim margaritas tulisse. Alia pleraque tum maritima, tum mediterranea loca recenset Arnoldus Bootius, *De lapid. et gemm.*, l. ii, c. 37, margaritarum feracia. Hæretus.

(64) In codice Vaticano deest ἄλλοι.

(65) Codex Regius εἰρηχο.

(66) Ὁ δὲ ἀγελάρχης τῶν μαργαριτῶν. Margaritas pro conchis margaritiferis posuit. Sic Tacitus in *Vita Agricolæ*: « Fert Britannia aurum, et argentum, et alia metalla, pretium victoria. Gignit et Oceanus margarita, sed subfusca ac liventia. Quidam artem abesse argentibus arbitrantur; nam in Rubro mari viva ac spirantia saxa avelli; in Britannia, prout expulsa sint, colligi. Ego facilius crediderim naturam margaritis deesse, quam nobis avaritiam. » Paulo post Origenes, ὁ πολυτέμης μαργαρίτης, etc. Hæc representat Hieronymus in eundem hunc Matthæi locum. Hæretus.

hæc gregis margaritarum, quæ reperta simul reperiuntur et reliquæ, illa est pretiosa margarita, Christus videlicet Dei Verbum superans pretiosas Scripturas, et sensus legis ac prophetarum; quo reperto, reliqua omnia facile capiuntur. Alioquitur autem discipulos suos Servator, tanquam homines mercatores non pulchras solum margaritas quærentes, sed et qui eas repererunt ac possident, cum ait ³⁶ : « Ne mittatis margaritas ante porcos. » Hæc autem dicta fuisse discipulis vel ex iis apparet quæ præcedunt ³⁷ : « Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem, et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus; » in serie enim sermonum illorum dictum est ³⁸ : « Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas ante porcos. » Vide igitur num forte is qui margaritas vel pretiosum margaritum non habet, nec Servatoris discipulus sit; pulchra dico margarita, non nebulosa et obscura, quales sunt hæreticorum sermones, non ad orientem, sed ad occasum et ad aquilonem in lucem prolata, si modo et hæc comprehendenda sunt, propter eam quam inter margarita diversis in locis nascentia reperimus differentiam. Fortasse autem turbidi sermones, et in operibus carnis perivoluntæ hæreses, obscuræ sunt et in paludibus nascentes haudquaquam bonæ margaritæ.

452 9. Ei autem qui pulchras margaritas quærit accommodabis illud ³⁹ : « Querite, et invenietis; » illud quoque ⁴⁰ : « Omnis qui quærit, invenit. » Quidnam autem quæritis? aut quid illud est, quod omnis qui quærit invenit? Confidenter dico, margarita, et margaritum illud esse quod is possidet qui omnia dat, eorumque jacturam facit; propter quod ait Paulus ⁴¹ : « Omnium jacturam feci, ut Christum lucrificam, » omnia appellans, pulchras margaritas; « ut Christum lucrificam, » pretiosum scilicet unicum margaritum. Pretiosa igitur lucerna iis qui in tenebris sunt, ususque lucernæ, donec oriatur sol; pretiosa quoque gloria quæ supra vultum Moysis est, et ipsorum quoque, opinor, prophetarum; pulchrumque adeo spectaculum: per quam gloriam eo deducimur, ut gloriam Christi spectare possimus, quam testimonio suo comprobans Pater ait ⁴² : « Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui. Sed nec glorificatum est quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam ⁴³, » et prius nobis ea gloria opus est quæ abrogationem recipit excellentis gloriæ causa; verbi gratia, imperfecta scientia opus est, quæ antiquabitur cum perfectio advenit ⁴⁴ : omnis enim anima a. l. infantiam veniens, et ad perfectionem conten-

³⁶ Matth. vii, 6. ³⁷ Matth. v, 1. ³⁸ Matth. vii, 11, 47. ³⁹ II Cor. iii, 10. ⁴⁰ I Cor. xiii, 9, 10.

(67) Exciderat ex editione Huetii vox Σωτήρος, quam omnes mss. codices reserunt.

(68) Codex Vatican., γενομένην.

(69) Codex Vatican., προσλαμβάνειν.

(70) Alter codex, quem vidit Tarinus, habet γεννώμενοι, alter γενόμενοι.

λοιποὶ συνευρίσκονται, ὁ πολυτίμητος μαργαρίτης, ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὑπὲρ τὰ τίμια γράμματα καὶ νοήματα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν λόγος, οὗ εδρεθέντος καὶ τ' ἄλλα πάντα εὐμαρῶς παραλαμβάνονται. Διαλέγεται δὲ ὁ Σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς πᾶσιν, ὡς ἀνθρώποις ἐμπόροις, οὐ μόνον ζητοῦσι τοὺς καλοὺς μαργαρίτας, ἀλλὰ καὶ εὐροῦσιν αὐτοὺς, καὶ κεκτημένοις, ἐν οἷς φησι· « Μὴ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. » Δῆλον δὲ, ὅτι τοῖς μαθηταῖς ταῦτα λέλεχται ἐκ τοῦ προτετάχθαι τῶν λόγων τό· « Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος, καὶ καθίσαντος αὐτοῦ προσήθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· » ἐν γὰρ τῷ εἰρημῶ τῶν λόγων ἐκεῖνων εἶρηται· « Μὴ δώτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. » Μήποτε οὖν ὁ μὴ ἔχων μαργαρίτας, ἢ τὸν πολυτίμον μαργαρίτην, οὐδὲ μαθητὴς ἐστι τοῦ Σωτήρος (67), τοὺς μαργαρίτας τοὺς καλοὺς, οὐ τοὺς νεφώδεις, οὐδὲ τοὺς ἀχλωδούς, ὅποιοι εἰσιν οἱ τῶν ἑτεροδόξων λόγοι, οὐ πρὸς ἀνατολὰς γεννώμενοι (68), ἀλλὰ πρὸς δυσμὰς ἢ πρὸς βορρᾶν, εἰ χρὴ ταῦτα προσπαραλαμβάνειν (69), δι' ἣν εὐρομαν διαφορὰν μαργαριτῶν ἐν διαφοροῖς γινομένων τόποις. Τάχα δὲ οἱ τεθολωμένοι λόγοι καὶ ἐν τοῖς ἔργοις σαρκὸς κατελιγμένοι αἰρέσεις οἱ ἀχλωδούς εἰσὶ καὶ οἱ ἐν τέλμασι γινόμενοι (70) μαργαρίται οὐ καλοί.

Συνάψεις δὲ τῷ ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας τό· « Ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε (71)· » καὶ τό· « Πᾶς ὁ ζητῶν εὐρίσκει. » Τί γὰρ ζητεῖτε; ἢ τί πᾶς ὁ ζητῶν εὐρίσκει; Ἀποτολήμας εἶπω, τοὺς μαργαρίτας, καὶ τὸν μαργαρίτην, ὃν ὁ πάντα δοῦς (72) καὶ ζημωθεὶς κτάται, δι' ὃν φησιν ὁ Παῦλος· « Τὰ πάντα ἐξημιώθη, ἵνα Χριστὸν κερδήσω, » πάντα λέγων τοὺς καλοὺς μαργαρίτας· « ἵνα Χριστὸν κερδήσω, » τὸν ἕνα πολυτίμον μαργαρίτην. Τίμιον μὲν οὖν λόγος τοῖς ἐν σκότει, καὶ χρεῖα λύχνου ἕως ἀνατείλη ὁ ἥλιος· τίμια δὲ καὶ ἢ ἐπὶ τοῦ προσώπου Μωϋσέως δόξα, ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι καὶ τῶν προφητῶν, καὶ καλὸν θέαμα, δι' ἧς εἰσαγόμεθα πρὸς τὸ δυνηθῆναι ἰδεῖν τὴν δόξαν Χριστοῦ, ἢ μαρτυρῶν ὁ Πατήρ φησιν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἠδόκησα. » Ἀλλ' οὐ δεδόξασται ὁ δεδοξασμένος ἐν τούτῳ τῷ μέρει ἔνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης, » καὶ χρεῖα ἡμῖν πρότερον δόξης τῆς ἐπιδεχομένης (73) κατάργησιν ὑπὲρ τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης, ὡς χρεῖα γνώσεως τῆς ἐκ μέρους, ἣτις καταργηθήσεται, ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλειον. Πᾶσα τοίνυν ψυχὴ ἐρχομένη εἰς νηπιότητα, καὶ οὐδούσα ἐπὶ τὴν τελειότητα δαίται, μέχρις ἐνσπῆ αὐτῇ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, παιδαγωγῶς, καὶ οἰκονόμων, καὶ ἐπιτρόπων, ἵνα μετὰ ταῦτα πάντα ὁ πρότερον μὴδὲν διαφέρων δούλου,

³⁹ Matth. vii, 6. ⁴⁰ Matth. v, 1. ⁴¹ Matth. vii, 11, 47. ⁴² II Cor. iii, 10. ⁴³ I Cor. xiii, 9, 10.

(71) Εὐρήσετε. Alius codex, quem consuluit Tarinus, εὐρίσκατε.

(72) Ὁρ ὁ πάντα δοῦς. Unus e Tarinianis codd., ὃν ἅπαντα δοῦς.

(73) Τῆς ἐπιδεχομένης. Sic habent omnes codd. mss. Perperam autem editio Huetii, ἐκδεχομένης.

Κύριος πάντων ὧν, ἀπολάθῃ ἐλευθερωθεὶς ἀπὸ παι-
δαγωγῶν, καὶ οἰκονόμων, καὶ ἐπιτρόπων τὰ πατρῶα,
τὰ ἀνάλογον τῷ πολυτιμῆτι μαργαρίτῃ, καὶ τῷ ἐρ-
χομένῳ τελείῳ καταργοῦντι τὸ ἐκ μέρους, ὅταν τὸ
ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ χωρῆσαι τις δυναθῇ,
προσεγγυμασάμενος ταῖς, ἐν οὕτως ὀνομάσω, ὑπερ-
χομέναις γνώσεσιν ὑπὸ τῆς Χριστοῦ γνώσεως. Ἄλλ'
οἱ πολλοὶ, μὴ νοήσαντες τὸ κάλλος τῶν πολλῶν μαρ-
γαρίτων νομικῶν, καὶ τὴν ἐτι ἐκ μέρους γνώσιν τὴν
πᾶσαν προφητικὴν, οἴονται δύνασθαι χωρὶς ἐκείνων
τρανουμένων καὶ καταλαμβανομένων δι' ὧν εὐρεῖν
τὸν ἕνα πολυτίμον μαργαρίτην, καὶ θεωρῆσαι τὸ
ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ, οὗ συγκρίσει
πάντα τὰ πρὸ τῆς τρικαυτῆς καὶ τσοαυτῆς γνώσεως,
οὗ σκύβαλα τῇ ἰδίᾳ φύσει τυγχάνοντα, σκύβαλα ἀνα-
φαίνεται, ἀπερ ἐστὶ τὰ παραβαλλόμενα τάχα τῇ συκῇ
ὑπὸ τοῦ ἀμπελουργοῦ κόπρια, αἷτια τυγχάνοντα τοῦ
αὐτὴν καρποφορῆσαι.

nem præcesserunt, etiamsi propria natura stercora non sunt, stercora tamen videntur, quæ fortasse et stercora sunt quæ a vitatore ad sicum adinvenitur, quæque ut ea fructum afferat, efficiunt ⁴⁵.

Τοῖς πᾶσι τοίνυν ὁ χρόνος, καὶ καιρὸς τῷ παντὶ
πράγματι ὑπὸ τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐστὶ τις καιρὸς τοῦ
 συναγαγεῖν τοὺς καλοὺς μαργαρίτας λίθους, καὶ και-
ρὸς μετὰ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν τοῦ εὐρεῖν ἕνα πολ-
υτίμον μαργαρίτην, ὅτε καθήκει ἀπελθόντα πωλῆ-
σαι (74) πάντα ὅσα τις ἔχει, ἵνα ἀγοράσῃ τὸν μαρ-
γαρίτην ἐκεῖνον ὡσπερ γὰρ πάντα τὸν ἐσόμενον
σοφὸν ἐν λόγοις ἀληθείας δεήσει στοιχειωθῆναι πρό-
τερον, καὶ ἐπὶ πλεῖον διαβῆναι τῆς στοιχειώσεως,
καὶ περὶ πολλοῦ ποιῆσθαι τὴν στοιχειώσιν, οὐ μὴν
ἀπομένειν ἐν τῇ στοιχειώσει, ὡς τιμήσαντα αὐτὴν
κατὰ τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ διαβάντα ἐπὶ τὴν τελειότητα,
χάριν ἔχσιν τῇ εἰσαγωγῇ, ὡς χρησίμου γενομένη κατὰ
τὰ πρότερα· οὕτω τελείως νοηθέντα τὰ νομικὰ καὶ
τὰ προφητικά, στοιχειώσις ἐστὶ πρὸς τελείωσιν νοού-
μενον (75) τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ πάντα τὸν περὶ τῶν
Χριστοῦ Ἰησοῦ ἔργων καὶ λόγων νοῦν.

« Πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σα-
γήνη βληθεῖση εἰς τὴν θάλασσαν. » Ὡσπερ ἐπὶ τῶν
εἰκόνων καὶ τῶν ἀνδριάντων αἱ ὁμοιώτητες οὐκ ἐξ
ὧν εἰσὶν ὁμοιώτητες ἐκείνων πρὸς ἃ ταῦτα γίνεσθαι,
ἀλλ' ἡ μὲν ἐν ἐνὶ ἐπιπέδῳ (76) ξύλῳ, φέρε εἰπεῖν
κηρογραφουμένη εἰκὼν τῆς ἐπιφανείας μετὰ τοῦ
χρῶματος ἔχει τὴν ὁμοιώτητα, οὐκέτι δὲ σώζει τὰς
εἰσοχὰς καὶ τὰς ἐξοχὰς, ἀλλ' ἐμφασιν μόνην αὐτῶν·
ἡ δὲ κατὰ τοὺς ἀνδριάντας πλάσις τὸ μὲν κατὰ τὰς
εἰσοχὰς καὶ τὰς ἐξοχὰς περιᾶται σώζειν ὁμοίωμα,
οὐκέτι δὲ καὶ κατὰ τὴν χράν· ἐὰν δὲ καὶ κήρινον

A dens, pedagogo, administratoribus, et procurato-
ribus indiget, donec ei temporis plenitudo advene-
rit, ut postmodum qui nihil a servo differebat, om-
nium Dominus, liber factus, paterna bona a pæda-
gogo, administratoribus et procuratoribus recipiat,
quæ æqua proportione respondent pretioso margari-
tito, et advenioati perfectioni illud imperfectum et
ex parte solum abroganti, quando excellentiam do-
ctinæ Christi assequi quis potuerit, exercitatus
ante in iis cognitionibus, quæ, ut ita dicam, Chri-
sti cognitioni subjacent. Sed plerique plurimarum
legis margaritarum pulchritudinem, et quæ etiam
num ex parte est, cognitionem omnem propheta-
rum non videntes, absque illis explicatis et menta
conceptis pretiosum unum margaritum omnino re-
perire se posse arbitratur, et excellentiam scienti-
æ Christi Jesu contemplari; ad quam, compara-
tione facta, omnia quæ talem tantamque cogniti-
onem non sunt, stercora tamen videntur, quæ fortasse et
stercora sunt quæ a vitatore ad sicum adinvenitur, quæque ut ea fructum afferat, efficiunt ⁴⁵.

10. Omnibus igitur suum tempus est, et omni
rei quæ est sub cælo sua est tempestivitas, et est
quædam opportunitas colligendi pulchras margari-
tas, et post earum collectionem occasio reperiendi
unum pretiosum margaritum, quando nempe con-
venit abeuntem **453** quempiam omnia quæcun-
que possidet divendere, ut margaritum id emat.
Quemadmodum enim is qui in sermonibus veritatis
sapiens futurus est, elementis prius est informan-
dus; deinde in informatione illa ulterius debet pro-
gredi, et rudem illam informationem magni facere,
non tamen in ea immorari, ut qui eam ab initio
habuerit in pretio, sed ad perfectionem pergenter
habere gratiam introductioni, ut quæ utiliter circa
initia facta fuerit : sic ea quæ ad legem et prophe-
tas pertinent perfecte intellecta, institutio sunt ad
perfecte intelligendum Evangelium, et omnem de
Jesu Christi factis et dictis sensum.

11. « Iterum simile est regnum cælorum sagenæ
missæ in mare ⁴⁶. » Quemadmodum quæ in ima-
ginibus et statuæ sunt similitudines, non perfectæ
similitudines sunt eorum quorum causa illæ sunt;
sed quæ in ligno plano, verbi gratia, cera depicta
est imago, similitudinem quidem superficiei et colo-
ris continet; non autem depressiones insuper et
prominentias servat, sed earum tantum repræsen-
tationem : statuarum autem fictio, similitudinem
quidem quæ in depressionibus et prominentiis con-
sistit servare nititur; quæ vero in coloribus, non

⁴⁵ Luc. xiii, 8. ⁴⁶ Matth. xiii, 47.

(74) Codex Vaticanus, ἀπελθεῖν καὶ πωλῆσαι, et
infra, περὶ πολλοῦ ποιῆσθαι τὴν στοιχειώσιν. Mox
alius codex quem consuluit Tarinus, οὐ μὴν ἐπι-
μένειν ἐπὶ τῇ στοιχειώσει.

(75) Πρὸς τελείωσιν νοούμενον, etc. Ita mss.
Hollm. et Reg., sed sine sensu. Scribendum vide-
tur, τελείως. Erasmus delet vocem τελείωσιν, vertit
enim: « ad intelligendum Evangelium. »

(76) Ἄλλ' ἡ μὲν ἐν ἐνὶ ἐπιπέδῳ, etc. Tres hic

imaginum formandarum rationes recenset: prima,
cum ceris pingitur; altera cum statuæ, tertia cum
cera simulacra effinguntur. Prima colores sine
prominentiis; secunda prominentias sine coloribus;
tertia prominentias et colores continet. Qui
ariam ceris pingendi exercebant, dicebantur κηρο-
γράφοι; qui fingebant statuas, ἀνδριαντοπλάσται;
qui cereas effigies, κηροπλάσται. HUETIUS.

item : si vero cerca sit effigies , utrumque servare conatur ; colorem dico, et depressiones, ac prominentias ; eorum vero quæ sunt intra, imago non est : ita et de similitudinibus quæ in Evangelio continentur sic habeto, regnum cælorum, cum assimilatur alicui rei, non secundum omnia quæ ei insunt cum qua instituitur comparatio, assimilari, sed secundum nonnulla quæ res postulat de qua agitur. Et licet igitur « simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare ; » non ut existimant nonnulli docentes his verbis eorum qui sub rete veniunt, malorum scilicet et justorum differentes naturas significari, ut propter hæc verba ⁶⁶ : « Ex omni genere congreganti, » justorum multæ et differentes naturæ, similiter et malorum esse credantur. Tali enim acceptioni omnes refragantur Scripturæ arbitrii libertatem astruentes, quæque peccantes accusant, eos autem laudant qui recte agunt ; cum non justa sit eorum reprehensio qui ex genere sunt, quod natura suapte tale est ; nec eorum laus, qui sunt ex genere meliore. Quæ enim causa est ut pisces boni vel mali sint, non in piscium animabus posita est, sed in eo quod sciens Verbum pronuntiavit ⁶⁷ : « Producant aquæ reptile animæ viventis ; » quando **454** scilicet « creavit Deus cete grandia, et omnem animam viventem, atque motabilem, quam produxerunt aquæ in species suas. » Illic igitur produxerunt aquæ omnem animam viventem atque motabilem, in species suas ⁶⁸, cum causa non in ea esset : hic vero nos sumus causa, quamobrem pulchra et digna genera simus iis quæ vasa appellantur, vel putrida et digna quæ foras projiciamur ⁶⁹ ; nec enim in nobis natura vitiositatis causa est, sed electio spontanea malum faciens. Similiter neque natura causa est justitiæ, quasi quæ injustitiam admittere non possit, sed consilium a nobis susceptum, quod justos efficit. Etenim viventium in aquis genera videre non est, quæ a deterioribus quæ in piscibus sint generibus in meliora mutantur, vel a melioribus in deteriora : homines autem justos et malos videre licet, vel ab iniquitate ad virtutem evadentes, vel a profectu in virtute ad vitiositatis dissolutionem revertentes. Idecirco et in Ezechiele, de eo qui a nequitia convertitur ad observationem divinatorum mandatorum, hæc scripta sunt ⁷⁰ : « Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, » et quæ sequuntur usque ad id : « Ut convertatur a viis suis et vivat. » Deo vero qui a profectu in virtute ad vitiositatis dissolutionem reciderit, hæc scripta sunt ⁷¹ : « Si autem averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniqui-

⁶⁶ Matth. xiii, 47. ⁶⁷ Gen. i, 20. ⁶⁸ ibid. 21.

(77) Οὐχ ὡς εἰονται τινες, etc. Valentiniani, qui tres hominum naturas astruebant, πνευματικῶν, ψυχικῶν, et ὑλικῶν. Epiphani. Hær. xxxi, cap. 7 et 19 et seq. Huetius.

(78) Codex Regius, συναγοῦσα.

(79) Διὸ καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ. Et sequentia us-

ἐκμαγεῖον γένηται, σώζειν μὲν πειράται ἀμφοτέρα, λέγω δὲ καὶ κατὰ τὴν χροάν, καὶ κατὰ τὰς εἰσοχὰς καὶ ἐξοχὰς, οὐ μὴν καὶ τῶν ἐν βάθει εἰκῶν ἐστίν· οὕτω μοι νόει καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ὁμοιώσεων, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὁμοιουμένην τινὶ ὁμοιοῦσθαι οὐ διὰ πάντα τὰ προσόντα τῷ εἰς ἃ ἡ ὁμοίωσις, ἀλλὰ διὰ τινὰ ὧν χρῆζει ὁ παραληφθεὶς λόγος. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον « ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνη βληθείσα εἰς τὴν θάλασσαν. » οὐχ ὡς οἶονταί τινες (77) περιστάντες τῷ λόγῳ φύσεις εἶναι ὑποκειμένας διαφόρους τῶν ὑπὸ τὴν σαγήνην ἐληλυθότων πονηρῶν καὶ δικαίων· ὥστε νομίζειν εἶναι διὰ τὸ· « Ἐκ παντὸς γένους συναγοῦση (78), » δικαίων πολλὰς καὶ διαφόρους φύσεις, ὁμοίως δὲ καὶ πονηρῶν· τῇ γὰρ τοιαύτῃ ἐκδοχῇ ἐναντιοῦνται πᾶσαι αἱ τὸ αὐτεξούσιον ἐμφαίνουσαι Γραφαί, καὶ αἰτιώμεναι μὲν τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἀποδεχόμεναι δὲ τοὺς κατορθοῦντας· οὐκ ἂν δικαίως μέμφωσι τοῖς ἀπὸ τῶν γενῶν φύσει τοιούτων τυγχάνοντων ἀκολουθούσης, ἢ ἐπαίνου τοῖς ἀπὸ τῶν ἀστειότερων. Ἰχθύων γὰρ φαύλων καὶ καλῶν ἡ αἰτία, οὐ περὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἰχθύων ἐστίν, ἀλλὰ περὶ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπιστάμενος ὁ Λόγος εἶπεν· « Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετά ψυχῶν ζώων, » ὅτε καὶ « ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα, καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζῶων ἐρπετῶν, » ἐξήγαγε τὰ ὕδατα κατὰ γένη αὐτῶν. « Οὐκοῦν ἐκεῖ μὲν πᾶσαν ψυχὴν ζῶων ἐρπετῶν ἐξήγαγε τὰ ὕδατα κατὰ γένη αὐτῶν, οὐκ οὖσης τῆς αἰτίας περὶ αὐτήν· ἐνταῦθα δὲ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ αἴτιοι τοῦ εἶναι καλὰ καὶ ἀξία τῶν λεγομένων ἀγγῶν γένη, ἢ σακρὰ καὶ ἀξία τοῦ ἔξω βληθῆναι· οὐ γὰρ φύσις ἐν ἡμῖν αἰτία τῆς πονηρίας, ἀλλὰ προαίρεσις ἐκούσιος οὕσα κακοποιητικῆ. Οὕτως δὲ οὐδὲ φύσις αἰτία δικαιοσύνης, ὡς ἀνεπίδεκτος ἀδικίας, ἀλλὰ λόγος· ἢν παρεδέξασθε, ὁ κατασκευάζων δικαίους· καὶ γὰρ τὰ μὲν τῶν ἐν ὕδρων γένη οὐκ ἐστὶν ἰδεῖν μεταβάλλοντα ἀπὸ φαύλων ὡς ἐν ἰχθύσι ἐπὶ τὰ ἀστεῖα, ἢ ἀπὸ τῶν βελτιῶνων ἐπὶ τὰ χείρονα· τοὺς δὲ ἐν ἀνθρώποις δικαίους ἢ πονηροὺς κελ ἐστὶ θεωρεῖν ἢ ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἐκ κακίας φθάνοντας, ἢ ἀπὸ τῆς ἐπ' ἀρετὴν προκοπῆς ἀναλυομένους ἐπὶ τὴν τῆς κακίας χύσιν. Διὸ καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ (79) περὶ μὲν τοῦ ἀπὸ ἀνομίας ἐπιστρέφοντος ἐπὶ τὴν τήρησιν τῶν θελῶν ἐντολῶν τοιαῦτα γέγραπται· « Καὶ ὁ ἀνομος ἐὰν ἀποστρέψῃ ἐκ πασῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ ὧν ἐποίησε, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Ὡς τὸ ἀποστρέψαι αὐτὸν ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρίας, καὶ ζῆν αὐτόν. » περὶ δὲ τοῦ ἀναλυομένου ἀπὸ τῆς ἐπ' ἀρετὴν προκοπῆς ἐπὶ τὴν τῆς κακίας χύσιν, τοιαῦτα· « Ἐν δὲ τῷ ἀποστρέψαι δίκαιον ἐκ τῆς (80) δικαιοσύνης αὐτοῦ, καὶ ποιῆσαι ἀδικίαν, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Καὶ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις αὐτοῦ, αἷς ἤμαρτεν, ἐν αὐταῖς ἀποθανεῖ-

⁷⁰ Matth. xiii, 48. ⁷¹ Ezech. xviii, 21. ⁷² ibid. 24.

que ad hæc : τοιαῦτα· ἐν δὲ τῷ, desiderabantur in codice Holmiensi, ut monuit Huetius, nec in Erasmi interpretatione comparant ; ea per librarium incuriam exciderunt, quæ e codd. Regio et Vaticano supplentur.

(80) Codd. Regius et Vaticanus, ἀπὸ τῆς.

ται. Ἡ λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ ἐκ τῆς κατὰ σαγήνην παραβολῆς φύσεις εισάγοντες, ὁ ἄνομος ὕστερον ἀποστρέφων ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ ὧν ἐποίησε, καὶ φυλάσσων τὰς ἐντολάς (81) τοῦ Κυρίου, καὶ ποιῶν δικαιοσύνην καὶ ἔλεον, ποίας φύσεως ἦν ἄνομος ὧν; οὐ γὰρ δὴ τῆς ἐπαινετῆς. Ἄλλ' εἰ ἄρα ψεκτῆς, καὶ ποίας φύσεως εὐλόγως ἀν λεχθῆ, ὅτε ἀποστρέφῃ ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ ὧν ἐποίησεν; Εἰ μὲν γὰρ τῆς φαύλης διὰ τὰ πρότερα, πῶς μετέβαλεν ἐπὶ (82) τὰ βελτίονα; εἰ δὲ τῆς ἀστείας διὰ τὰ δεύτερα, πῶς ἀστείας φύσεως τυγχάνων ἄνομος ἦν; Τὸ δ' ὅμοιον ἐπαπορήσεις καὶ περὶ τοῦ ἀποστρέφοντος δικαίου ἐκ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, καὶ ποιῶντος ἀδικίαν κατὰ πάσας τὰς ἀνομίας· πρὶν γὰρ ἀποστρέψαι ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης ἐν δικαίῳ ἔργοις τυγχάνων, φαύλης φύσεως οὐκ ἦν· φαύλη γὰρ φύσις οὐκ ἂν ἐν δικαιοσύνῃ γένοιτο, ἐπεὶ μὴ δύναται δένδρον πονηρὸν, ἢ κακία, καρποὺς ἀγαθοὺς ποιεῖν τοὺς ἀπὸ ἀρετῆς. Πάλιν τε αὖ οὐκ ἂν, ἀστείας καὶ ἀμεταβλήτου φύσεως ὧν, ἀπὸ τοῦ καλοῦ ἀπέστρεφον ἂν, μετὰ τὸ χρηματίσαι δικαίως, ἐκ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐπὶ τὸ ποιῆσαι ἀδικίαν κατὰ πάσας τὰς ἀνομίας αὐτοῦ, ἃς ἐποίησε.

Τούτων δὲ εἰρημένων, νομιστίον ἐ ὁμοιωθῆαι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν σαγήνη βληθείση εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούση (83), ἢ εἰς παράστασιν τοῦ ποικίλου τῶν ἐν ἀνθρώποις προαιρέσεων, διαφορᾶν πρὸς ἀλλήλας πλείστην ὅσην ἔχουσιν, ὡς εἶναι τό· ἐκ παντὸς γένους συναγαγούση (84), ἢ ἐπαινετοὺς καὶ ψεκτοὺς ἐν ταῖς πρὸς τὰ εἶδη τῶν ἔρετων ἢ τῶν κακιῶν ἐπιβρέπειαι. Σαγήνη (85) δὲ πλοκῆ ποικίλη ὁμοιωθῆ ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κατὰ τὴν πεπλεγμένην ἐκ παντοδαπῶν καὶ ποικίλων νοημάτων παλαιῶν καὶ καινῶν Γραφῶν. Ὡς περ τῶν ὑπὸ τὴν σαγήνην πιπτόντων ἰχθύων οἱ μὲν κατὰ τὰς τὰ μέρη τῆς σαγήνης εὐρίσκονται, οἱ δὲ καθ' ἕτερα, καὶ ἕκαστος ὑπ' ὃ κεκρατῆται μέρος· οὕτως εὐροὶς ἂν καὶ ἐπὶ τῶν ὑπὸ σαγήνην τῶν Γραφῶν ἐληλυθότων τινὰς μὲν κεκρατημένους ὑπὸ τὴν προφητικὴν πλοκῆν, φέρ' εἰπεῖν, Ἡσαίου κατὰ τὸδε τὸ ρητὸν, ἢ Ἰερεμίου, ἢ Δανιὴλ· ἄλλους δὲ κατὰ νομικὴν, καὶ ἄλλους κατὰ εὐαγγελικὴν, καὶ τινὰς κατὰ ἀποστολικὴν. Πρῶτον γὰρ ἀλίσκομένός τις ὑπὸ τοῦ Λόγου, ἢ δοκῶν ἀλίσκεσθαι, ἐκ τινὸς λαμβάνεται μέρος τῆς ὅλης σαγήνης. Οὐδὲν δὲ ἄτοπον εἶ τινες τῶν ἀλόγων ἰχθύων ἐμπεριέχονται· ὅλη τῆς ἐν ταῖς Γραφαῖς σαγήνης πλοκῆ, καὶ πανταχόθεν συνέχονται, καὶ κρατοῦνται, διαδράναι μὴ θυνάμενοι, ἀλλ' ὡς περ εἰ πάντοθεν καταδουλούμενοι, καὶ ἐκπασεῖν τῆς σαγήνης οὐκ ἐώμενοι. Βέβληται δὲ ἡ σαγήνη αὕτη (86)

⁸¹ Matth. xiii, 47.

(81) *Iidem eod. d., φυλάσσων πάσας τὰς ἐντολάς.*

(82) *Πῶς μετέβαλεν ἐπὶ, et quæ sequuntur usque ad id : πῶς ἀστείας φύσεως, ab Holmiensi codice et Erasmi interpretatione aberant, supplentur autem e eod. d. Regio et Vaticano.*

(83) *Codex Vaticanus, συναγούση.*

latem,) et quæ sequuntur usque ad illud : « In peccatis suis, quæ peccavit, in ipsis morietur. » Vel dicant nobis qui ex sagenæ parabola naturas invehunt; iniquus tandem avertens se ab omnibus peccatis quæ fecit, et Domini mandata observans, et faciens justitiam ac misericordiam, cujus erat naturæ dum erat injustus? non laudabilis quid erit. Si ergo reprehendendæ, cujus naturæ esse jure merito dicitur, cum avertit se ab omnibus peccatis quæ fecit? si propter ea quæ præcesserunt, malæ fuisse dicas, quomodo mutatus est ad meliora? sin vero bonæ, propter ea quæ secuta sunt, quomodo injustus erat, bonæ naturæ cum esset? Simile occurret dubium super justo, qui a justitia sua se avertit, et injustitiam facit juxta omnia peccata: priusquam enim averteret se a justitia, cum in justis esset operibus, malæ naturæ non erat: mala enim natura in justitia non est; quandoquidem iniquitas quæ arbor mala est, fructus bonos facere non potest, qui ex virtute nascuntur. Rursus autem cum esset bonæ et immutabilis naturæ, non adeo mutatur a bono, qualis antea erat, postquam semel justus fuit, ut avertat se a justitia sua, ad faciendam injustitiam, secundum omnia peccata sua quæ fecit.

12. His autem dictis, credendum est « assimilari regnum cælorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere congreganti », ad ostendendam varietatem consiliorum, quæ inter homines sunt, maximum inter se discrimen habentium, ita ut illud: « Ex omni genere congreganti, » laudandos et reprehendendos, propter propensionem ad virtutum vitiorumque genera comprehendat. Assimilatum est vero regnum cælorum sagenæ variæ texturæ, propter veterem ac novam Scripturam, ex omnigenis variisque sententiis contextam. Et quemadmodum piscium in sagenam incidentium inveniuntur nonnulli in his sagenæ partibus, illi vero in aliis, et unusquisque in qua parte deprehensus est; sic reperias et inter eos qui in Scripturarum sagenam devenerunt, aliquos qui sub prophetarum textura comprehensi sunt, Isaïæ, verbi gratia, propter hoc dictum, vel Jeremiæ, vel Danielis; alios vero sub contextu legis, alios sub Evangeliorum, et nonnullos sub apostolorum. Primum enim qui a Verbo capitur, vel capi videtur, ab aliqua totius sagenæ parte capitur. Nihil autem absurdum est, si eorum qui capiuntur piscium, tota sagenæ quæ in Scripturis est textura nonnulli involvuntur, et undique tenentur ac comprehenduntur, nec effugere possunt, sed velut omnino in servitutem redacti sunt, nec potestatem habent exeundi. Hæc autem sagenæ

(84) *Συναγούση. Codex Vaticanus, συναθῆν.*

(85) *Σαγήνη δὲ, etc. Forte scribendum, σαγήνης δὲ, etc. Vide Origenem homil. 16 in Jerem.*

(86) *Βέβληται δὲ ἡ σαγήνη αὕτη, etc. Hæc arripuerunt Hieronymus et Theophylactus.*

In mare missa est. vitam scilicet hominum, per univ-
ersum terrarum orbem fluctibus jactatam, et in
amaris vitæ negotiis natantem. Ipsa vero sagena
ante Servatorem nostrum Jesum nondum tota com-
pleta erat, et texture legis ac prophetarum is decar-
tata qui dixit ⁸³ : « Nolite putare quoniam veni sol-
vere legem aut prophetas ; non veni solvere, sed
adimplere. » Et completa est sagenæ textura in
Evangeliiis et sermonibus quos per apostolos Chri-
stus locutus est. Propterea igitur « simile est reg-
num cælorum sagenæ missæ in mare, et ex omni
genere congreganti. » Potest etiam illud : « Ex
omni genere congreganti, » præter ea quæ tradita
sunt, vocationem gentium ex omni natione signifi-
care. Qui vero sagenæ in mare missæ operam suam
præstant, Jesus Christus est sagenæ dominus, et
accedentes **456** angeli, ipsique ministrantes ⁸⁴, «
qui sagenam e mari non extrahunt, neque ferunt in
littus extra mare, hoc est, negotia quæ extra vitam
sunt, nisi completa fuerit sagena, hoc est, nisi
gentium complementum in ipsam advenerit : cum
autem advenerit, tunc ipsam ex inferioribus hisce
et humilibus rebus educunt, eamque in littus ita
tropice appellatum deferunt. Illic eorum qui hanc
extraxerunt partes erunt ad littus sedere, seseque
ibi collocare, ut unumquodque bonorum quæ erunt
in sagena in proprium ordinem statuunt, juxta sua
quæ hic appellantur vasa : quæ vero contrario
modo se habent et mala nuncupantur, foras eji-
ciant. Illud autem, « foras, » caminus est ignis,
quemadmodum ipse Servator interpretatus est, di-
cens ⁸⁵ : « Sic erit in consummatione sæculi : exi-
bunt angeli, et separabunt malos de medio justorum,
et mittent eos in caminum ignis. » Cæterum anim-
advertendum est jam per parabolam zizaniorum,
et per præsentem similitudinem doceri nos angelis
hanc impositum iri operam, ut discernant et divi-
dant malos a justis : supra enim dicitur ⁸⁶, « mis-
surum Filium hominis angelos suos, collecturosque
illos de regno ejus omnia scandala, et eos qui fa-
ciunt iniquitatem, missurosque eos in caminum
ignis ; ibi futurum fletum et stridorem dentium ; »
hic autem ⁸⁷, « exituros angelos, et separaturos
malos de medio justorum, et missuros eos in cam-
inum ignis. »

ὅτι, « ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀφοριοῦσι τοὺς
εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός. »

13. His autem consecrarium illud non est, quod
existimant nonnulli, homines videlicet qui salvi
fiunt in Christo, superiores esse sanctis angelis :

⁸³ Matth. v, 17. ⁸⁴ Matth. iv, 11. ⁸⁵ Matth. xiii, 49, 50. ⁸⁶ ibid. 41, 42. ⁸⁷ ibid. 49, 50.

(87) Codd. Regius et Vaticanus, Ἰησοῦ Χριστοῦ.
(88) Δύναται δὲ χωρὶς, etc. Vide homiliam 7
Origenis in Levit. circa finem, ubi mare vitæ huic,
piscis hominibus, retia fidei comparantur.

(89) Codex Reg., ὅθεν δὲ διακονησάμενοι.

(90) Τὰ ἔξω τοῦ βίου πράγματα. Male Erasmus,
« extra vitæ negotia : » id enim esset : ἔξω τῶν
τοῦ βίου πραγμάτων. Illud autem est : τὰ πράγματα

εἰς τὴν θάλασσαν, τὸν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τῶν
ἀνθρώπων κυματούμενον βίον, καὶ ἐν τοῖς ἄλμυροῖς
πράγμασι τοῦ βίου νηχόμενον. Αὕτη δὲ ἡ σαγήνη
πρὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ (87) ὅλη μὲν πεπλη-
ρωμένη οὐκ ἦν, εἰπεὶ γὰρ τῇ νομικῇ καὶ προφητικῇ
πλοκῇ ὁ εἰπὼν : « Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον καταλύ-
σαι τὸν νόμον, ἢ τοὺς προφῆτας : οὐκ ἦλθον καταλύ-
σαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Καὶ πεπλήρωται ἡ τῆς σα-
γήνης πλοκὴ ἐν τοῖς Εὐαγγελλίοις καὶ τοῖς Χριστοῦ
διὰ τῶν ἀποστόλων λόγοις. Διὰ τοῦτο οὖν « ὁμοία
ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνῃ βληθείσῃ εἰς
τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούσῃ. »
Δύναται δὲ χωρὶς (88) τῶν ἀποδοδομένων τό : Ἐκ
παντὸς συναγαγούσῃ, « δηλοῦν τὴν ἀπὸ παντὸς γέ-
νους ἐθνῶν κλήσιν. Οἱ δὲ διακονησάμενοι (89) τῇ
βληθείσῃ εἰς τὴν θάλασσαν σαγήνῃ ὁ κύριός ἐστι
τῆς σαγήνης Ἰησοῦς Χριστός, καὶ : οἱ προσελθόντες
ἄγγελοι, καὶ διακονησάμενοι αὐτῷ, « οἵτινες οὐκ
ἀναδιβάξουσιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης τὴν σαγήνην, ὡδὲ
φέρουσιν ἐπὶ τὸν ἔξω αὐτῆς αἰγιαλόν, τὰ ἔξω τοῦ
βίου πράγματα (90), ἐὰν μὴ πληρωθῇ ἡ σαγήνη,
τουτέστι τὸ πληρωμα τῶν ἐθνῶν εἰς αὐτὴν εἰσέλθη·
ὅταν δὲ εἰσέλθῃ (91), τότε αὐτὴν ἀναδιβάξουσιν ἀπὸ
τῶν τῆδε καὶ κάτω πραγμάτων, καὶ φέρουσιν ἐπὶ τὸν
τροπικῶς καλούμενον αἰγιαλόν· ἐνθα ἔργον ἔστα.
τῶν ἀναθιθασάντων αὐτὴν καὶ καθίσει παρὰ τῷ αἰ-
γιαλῷ, καὶ ἰδρῦσαι ἑαυτοὺς ἐκεῖ, ἵνα ἕκαστον μὲν τῶν
ὑπὸ τὴν σαγήνην καλῶν εἰς τὸ οἰκεῖον τάγμα κατα-
στήσωσι κατὰ τὰ ὀνομαζόμενα ἐνταῦθα αὐτῶν ἄγ-
γεῖλα· τὰ δὲ ἐναντιῶς ἔχοντα, καὶ σαπρὰ καλούμενα
ἔξω βάλωσι. Τὸ δὲ, « ἔξω, » ἡ κάμινός ἐστι τοῦ πυ-
ρός, ὡς ὁ Σωτὴρ ἠρμήνευσεν, εἰπὼν : « Οὕτως ἔσται
ἐν τῇ συντελείῃ τοῦ αἰῶνος· ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι,
καὶ ἀφοριοῦσιν αὐτοὺς τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου (92)
τῶν δικαίων, καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον
τοῦ πυρός. » Πλὴν τηρητέον, ὅτι ἤδη διὰ τῆς τῶν
ζιζανίων παραβολῆς, καὶ τῆς προκειμένης ὁμοιώσεως
διδασκόμεθα, ὅτι ἄγγελοι μέλλουσι πιστεύεσθαι τὸ
διακρίναι, καὶ διαχωρῆσαι τοὺς φαύλους ἀπὸ τῶν δι-
καίων. Ἄνωτέρω μὲν γὰρ λέγεται, ὅτι, « Ἀποστε-
λεῖ ὁ Ὑῖος τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἄγγέλους αὐτοῦ, καὶ
συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάν-
δαλα, καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν, καὶ βαλοῦσιν
αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός· ἐκεῖ ἔσται ὁ

D κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, » ἐνταῦθα δὲ
πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων, καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς
Τούτοις δὲ οὐκ ἀκολουθεῖ, ὅπερ εἰδόνται τινες (93),
ὅτι καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων εἶσι κρείττους οἱ ἄ-
θρωποι οἱ ἐν Χριστῷ σωζόμενοι· πῶς γὰρ δύναται

ἔξω τοῦ βίου, « negotia quæ sunt extra vitam. »
Ita Origenes in Joan. xi, 43, 44 : Τὰ ἔξω τοῦ τῶν ἐθ-
νικῶν βίου. ΠΡΕΤΙΟΥΣ.

(91) Codd. Regius et Vaticanus, ἐλοῦν.

(92) Codex Regius, μέσων.

(93) Ὅπερ οἴονται τινες, etc. Vide Thomam
Aquino. p. 1, q. 108, a. 8, et q. 63, a. 9, et 1, 2, q.
4, a. 5.

οὐ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς ἀγγη βαλλόμενοι τοῖς βάλλουσιν εἰς τὴν ἀγγη παραβάλλεσθαι, ὑπὸ τὴν ἐκείνων τεταγμένοι ἐξουσίαν; Ταῦτα δὲ φαμεν οὐκ ἀγνοοῦντες, τῶν ἀγγέλων, τῶν μὴ τοιαύτην οἰκονομίαν ἐγκεχειρισμένων, ἀλλ' οὐδὲ τούτων πάντων, διαφέρειν τοὺς ἐν Χριστῷ σωθησομένους ἀνθρώπους· ἀνέγνωμεν γὰρ καὶ τὸ· « Εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύβαι· » ἔνθα οὐκ εἰρηται, « πάντες ἄγγελοι. » Οἴδαμεν καὶ τὸ· « Ἀγγέλους κρινοῦμεν, » ὅπου μὴ λέλεκται (94), « πάντας ἀγγέλους. » Τούτων δὲ ἀναγεγραμμένων περὶ τῆς σαγήνης, καὶ τῶν ὑπὸ τὴν σαγήνην, ὁ βουλόμενος πρὸς τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, καὶ πρὸς τοῦ ἐξεληθέντος τοὺς ἀγγέλους ἀφορῆσαι τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου (95) τῶν δικαίων, μὴ εἶναι καὶ πονηροὺς ὑπὸ τὴν σαγήνην ἐκ παντὸς γένους, ἔοικε μῆτε τὴν Γραφὴν νενοηκέναι, καὶ ἀδύνατον ἐπιθυμεῖν. Διὸ μὴ ξενίζόμεθα, ἐὰν πρὸς τοῦ ἀφορισθῆναι τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων ὑπὸ τῶν ἐπὶ τούτῳ ἐξαποσταλλομένων (96) ἀγγέλων, ὀρώμεν ἡμῶν τὰ ἀβολίσματα πεπληρωμένα καὶ πονηρῶν. Ἄλλ' εἴθε μὴ πλείους οὗτοι τυγχάνοιεν ὄντες τῶν δικαίων, οἱ βληθησόμενοι εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς! Ἐπεὶ δὲ ἐλέγομεν ἐν ἀρχῇ, ὅτι αἱ παραβολαὶ καὶ αἱ ὁμοιώσεις οὐκ εἰς πάντα οἷς παραβάλλονται ἢ ὁμοιοῦνται, παραλαμβάνονται, ἀλλ' εἰς τινα, εἰς τοῦτο κατασκευαστέον καὶ ἐκ τῶν λεχθησομένων, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἰχθύων, ὡς πρὸς τὴν ζωὴν αὐτῶν, φαῦλον τι αὐτοῖς συμβαίνει, τὸ ὑπὸ τὴν σαγήνην εὐρεθῆναι· τῆς γὰρ κατὰ φύσιν αὐτοῖς ζωῆς στερίσκονται, καὶ οὕτε εἰς ἀγγη βαλλόμενοι, οὕτε ἐξω ριπτόμενοι πλείον τι πάσχουσι τοῦ ἀπολέσαι τὴν ὡς ἐν ἰχθύσι ζωὴν· ἐπὶ δὲ τῶν, δι' ἃ λαμβάνεται ἢ παραβολῇ, φαῦλον μὲν ἔστι τὸ εἶναι ἐν θαλάσῃ, καὶ μὴ ὑπὸ τὴν σαγήνην ἔλθεῖν, ἐπὶ τῷ εἰς ἀγγη μετὰ τῶν καλῶν βληθῆναι. Οὕτω δὲ ἰχθύς μὲν φαῦλος ἐξω βάλλονται καὶ ριπτοῦνται· οἱ δὲ κατὰ τὴν προκειμένην ὁμοίωσιν φαῦλος· βάλλονται εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς, ἵνα τὰ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ περὶ τῆς καμίνου εἰρημένα καὶ ἐπὶ τούτους φθάσῃ· « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς με λέγων· Ὑπερ ἀνθρώπου, ἰδοὺ γεγονάσι μοι ὁ οἶκος Ἰσραὴλ ἀναμιμνήσκοντες πάντες χαλκῷ καὶ σιδήρῳ, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Καὶ ἐπιγνώσεσθε, διότι (97) ἐγὼ Κύριος ἐξέχεα τὸν θυμὸν μου ἐφ' ὑμᾶς. »

« Συνήκατε ταῦτα πάντα; λέγουσι, Ναί. » Ὁ γινώσκων τὰ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων Χριστὸς Ἰησοῦς, ὡς καὶ περὶ τούτου ἐδίδαξεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Ἰωάννης, οὐκ ἀγνοῶν ἐρωτᾷ, ἀλλ' ἀπαξ ἀναλαβὼν ἀνθρώπον, χρῆται καὶ τοῖς αὐτοῦ πᾶσιν, ὧν ἐν καὶ τὸ ἐρωτᾷ· καὶ οὐ θαυμάστον εἰ ὁ Σωτὴρ τοῦτο ποιεῖ, ὅπου γε καὶ ὁ τῶν ὄλων (98) Θεὸς τροποφορῶν τοὺς ἀνθρώπους, ὡς εἴ τις τροποφορῆσαι ἀνθρώπου τὸν υἱὸν αὐτοῦ, πυνθάνεται, ὡς ἐν τῷ· « Ἀδάμ, ποῦ εἶ; » καὶ· « Ποῦ ἐστίν Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; » Βια-

⁹⁴ I Petr. i, 12. ⁹⁵ I Cor. vi, 3. ⁹⁶ Ezech. xii, 17, 18. ⁹⁷ ibid., 22. ⁹⁸ Matth. xiii, 51. ⁹⁹ Joan. ii, 25. ¹⁰⁰ Gen. iii, 9. ¹⁰¹ Gen. iv, 9.

(94) Codex Regius, ἔνθα μὴ λέλεκται.

(95) Idem, μέσον.

(96) Ἐπὶ τούτῳ ἐξαποσταλλομένων. Ita habet unus e codicibus quos consuluerat Tarinus,

quomodo enim possunt hi qui a sanctis angelis in vasa mittuntur, cum iis comparari a quibus in vasa mittuntur, eorum subjecti potestati? Hæc autem dicimus, non ignari quibusdam angelis, iis scilicet quibus hæc administratio tradita non est, sed non omnibus, præstare homines qui in Christo salvi fieri debent: nam et id legimus ⁹⁴: « In quæ desiderant angeli prospicere; » ibi non dictum est, « omnes angeli. » Scimus id quoque ⁹⁵: « Angelos judicabimus, » ubi dictum non est, « omnes angelos. » His autem de sagena scriptis, et de iis quæ sub ea congregantur, is qui contendit ante consummationem sæculi, et antequam advenientes angeli separent malos de medio justorum, malos ex omni genere **457** sub sagena non comprehendi, videtur neque

Scripturæ sensum assecutus, et impossibile quid velle. Quocirca ne mirum nobis accidat, si antequam mali de medio justorum separentur ab angelis ad id missis, videamus nostros cœtus malis repletos. Atque utinam qui in caminum ignis projiciendi sunt plures non sint quam justi. Quoniam autem initio diximus parabolas et similitudines non ad omnia assumi quæ iis insunt, quibus conferuntur vel assimilantur, sed ad nonnulla; illud insuper ex iis quæ dicenda sunt demonstrare oportet, piscibus nempe, quantum ad illorum vitam pertinet, mali aliquid contingere, cum sub sagena deprehendantur: privantur enim vita qua juxta naturam suam fruuntur; et sive in vasa mittantur, sive foras projiciantur, amplius quidquam non patiuntur, quam vitæ, qualis piscibus inest, amissionem; in his autem propter quæ parabola assumitur, malum est in mari esse, et non sub sagenam venire, ut in vasa mittantur cum bonis. Sic autem pisces mali foras mittuntur et projiciuntur; ii autem qui juxta præsentem similitudinem mali sunt, mittuntur in caminum ignis, ut quæ in Ezechielo de camino dicta sunt, illis quoque contingant: « Ἐξ factum est verbum Domini dicens: Fili hominis, facta est mihi domus Israel admisti omnes ære et ferro ⁹⁶, » et quæ sequuntur usque ad id ⁹⁷: « Et scietis quia ego Dominus, cum effuderim indignationem meam super vos. »

14. « Intellexistis hæc omnia? Dicunt, Etiam ⁹⁸. »

D Cognoscens quæ in cordibus hominum sunt Christus Jesus, quemadmodum de illo in Evangelio docuit Joannes ⁹⁹, non ignarus interrogat, sed postquam semel hominem assumpsit, omnibus quæ illius sunt, utitur; quorum et unum hoc est, interrogare: neque mirandum est si et id Servator facit, quandoquidem rerum omnium Deus, hominum mores ferens, quasi quis homo filii sui mores ferat, interrogat, velut in his verbis ¹⁰⁰: « Adam, ubi es? » et ¹⁰¹:

melius quam editio Hu. tii, ἐπὶ τούτῳ ἐξαποσταλλομένων.

(97) Codex Regius, ὅτι.

(98) Ὁλωρ. Idem codex Reg., ἀγγέλων.

Nazareth, illud quidem non dixerunt, sed patriam A
nominarunt, propter aliquid mystice declaratum in
eo loco qui est de patria ejus, tota nempe Judæa,
in qua despectus est juxta illud⁹²: « Non est pro-
pheta sine honore nisi in patria sua. » Et si quis
animadverterit Jesum Christum, « Judæis quidem
scandalum⁹³, » apud quos nunc usque persecutionem
patitur, in gentibus vero prædicatum et creditum
(in omnem enim terram cucurrit sermo illius), vi-
debit Jesum in patria quidem sua honorem non ha-
buisse, cultum vero fuisse apud gentes « hospites
testamentorum⁹⁴. » Quænam autem docens in eo-
rum synagoga dixerit, non scripserunt evangelistæ,
sed illud tantum, ea tanta taliaque fuisse, ut om-
nes mirarentur⁹⁵; et verisimile est fuisse supra
scripturam ea quæ dicta sunt. Verumtamen in eorum
synagoga docebat, non ab ea dividens, neque
eam improbens.

17. Hoc autem: « Unde huic sapientia hæc? » B
magnam et eximiam sermonum Jesu sapientiam
fuisse aperte ostendit, hoc elogio dignam⁹⁶: « Et
ecce plus quam Salomon hic, » et virtutes majores
fecit iis quæ ab Elia et Elisæo factæ sunt, et insu-
per antea a Moysæ et Jesu filio Nave. Dicebant au-
tem ii qui admirabantur, ignorantes ipsum Virgi-
nis esse filium, nec id quidem credentes, etiamsi
iis diceretur, sed filium Joseph fabri existimantes:
« Nonne hic est fabri filius⁹⁷? » Et omnem quæ ad
illum proxime pertinere videbatur cognationem
contemntes, dicebant illud: « Nonne mater ejus
dicitur Maria? et fratres ejus Jacobus, et Joseph, et
Simon, et Judas? Et sorores ejus nonne omnes apud
nos sunt⁹⁸? » Putabant igitur illum esse Josephi
et Mariæ filium: fratres autem Jesu, filios esse Jo-
sephi ex priore conjuge, quam ipse ante Mariam
duxerit, affirmant nonnulli, ad id 463 scilicet ad-

⁹² Matth. xiii, 57. ⁹³ I Cor. i, 23. ⁹⁴ Ephes. ii, 12. ⁹⁵ Matth. xiii, 54. ⁹⁶ Matth. xii, 42.
⁹⁷ Matth. xiii, 55. ⁹⁸ ibid. 55, 56.

(11) Ἀτιμος. Ex editione Huetti exciderat hæc
vox quæ suppletur ex omnibus mss.

(12) Δυνάμεις μείζους ἐποίησεν, etc. Hæc proferre
videtur tanquam e Novo Testamento, quæ in eo ta-
men non reperiuntur. HæTIUS. — Ibidem codex
Hulmiensis, καὶ ἐστὶ πρὸ τοῦ ἐν Μωϋσῆ.

(13) Ὁμοίωσεν αὐτὸν εἶναι, etc. Origenes in
Catena Corderiana in Joannem, ad cap. ii, vers. 12:
Ζητεῖται παρὰ πολλοὺς περὶ τῶν ἀδελφῶν Ἰησοῦ πῶς
εἶχε τούτους, τῆς Μαρίας μέχρι τελευταίας παρθένου
διαμεινίσσης· ἀδελφούς μὲν οὐκ εἶχε φύσει, οὕτε τῆς
Παρθένου τεκοῦσης ἕτερον, οὐδὲ αὐτὸς ἐκ τοῦ Ἰωσήφ
τυγχάνων. Νόμω τοιγαροῦν ἐχρημάτισαν αὐτοῦ ἀδελ-
φοί, υἱοὶ Ἰωσήφ ὄντες ἐκ προτεθνηκυίας γυναικός·
καὶ ἐπεὶ καθ' ὁμολογίαν γυνὴ αὐτοῦ ἡ Μαριάμ ἐχρη-
μάτισε. Τοῦτο γὰρ ὁ Μωϋσῆως διδάσκει νόμος, μοι-
χείας τιμωρίαν ἐπάγων κατὰ τοῦ ἐπιβαίνοντος μην-
στευθείσης παρθένου· ἐπιφέρειται γὰρ τό· « Ἀνθ' ὧν
ἐταπεινώσε τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ » τὴν
κατεγγυηθείσαν αὐτῷ παρθένον γυναῖκα λέγων· ἀκο-
λοῦθως τῇ τοιαύτῃ διατάξει ἀδελφοὶ τοῦ Ἰησοῦ εἰρη-
ται οἱ ἐκ τοῦ Ἰωσήφ, εἰ καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ μὴ τυγ-
χάνει. Quam opinionem amplexi sunt Ebionitæ,
uxores duxisse Josephum; priorem Eschiam,
et quæ nati sunt Jacobus, Joseph, Simon, et Judas:
et filia duæ, Esther, et Thamar; vel, ut alii, Maria,
et Salome: alteram Mariam matrem Domini, ex
apocryphis iis libris quos laudat Origenes derivata

traditione, complures Græci, Latiniq̄ue Patres ere-
diderunt. Primus eam opinionem confutavit Hiero-
nymus adversus Helvidium disputans, et in Matth.
xii, perpetuamque coluisse virginitatem Josephum
docuit. At pervulgatis variorum super ea re opinio-
nibus, eam addit quam proponit Theophylactus:
Ἀδελφούς δὲ, inquit, καὶ ἀδελφὰς εἶχεν ὁ Κύριος τοὺς
τοῦ Ἰωσήφ παῖδας, οὓς ἐτεκεν ἐκ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ
αὐτοῦ Κλωπᾶ γυναικός. Τοῦ γὰρ Κλωπᾶ ἀπαίδος τε-
λευτήσαντος, ὁ Ἰωσήφ ἔλαβε κατὰ τὸν νόμον τὴν γυ-
ναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἐπαίδωποίησεν ἐξ αὐτῆς παῖδας ἕξ,
τέσσαρας ἀρρένας καὶ δύο θηλείας, τὴν Μαρίαν, ἣ
ἐλέγετο τοῦ Κλωπᾶ θυγάτηρ κατὰ τὸν νόμον, καὶ τὴν
Σαλώμην. « Fratres et sorores habuit Dominus Jo-
sephi liberos, quos suscepit ex fratris sui Clopæ
conjuge. Cum enim improbit obisset Clopas, uxo-
rem ejus Josephi juxta legem assumpsit, ex eaque
liberos sex procreavit, quatuor masculos, feminas
duas, Mariam, quæ Clopæ filia dicebatur juxta le-
gem, et Salomen. » HæTIUS.

(14) Τοῦ ἐπιγεγραμμένου κατὰ Πέτρον Ἐυα-
γγελίου, etc. Hoc est evangelium Petri et Jacobi pro-
t evangelium, quod hodieque exstat: neutrum autem
vel Jacobi, vel Petri, sed Leucii cujusdam opis
esse docet Innocentius papa, epist. 3 ad Exuper.
cap. 7: « Cætera autem, inquit, quæ vel sub
nomine Matthæi, sive Jacobi Minoris, vel sub no-
mine Petri et Joannis quæ a quodam Leucio scri-

κώβου, υἱοὺς Ἰωσήφ ἐκ προτέρας γυναικὸς, συν-
 ωκηκίας αὐτῷ πρὸ τῆς Μαρίας. Οἱ δὲ ταῦτα λέγον-
 τες τὸ ἀξίωμα τῆς Μαρίας ἐν παρθενίᾳ τηρεῖν μέχρι
 τέλους βούλονται, ἵνα μὴ τὸ κρεθὲν ἐκεῖνο σῶμα δια-
 κουήσασθαι τῷ εἰπόντι Λόγῳ· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπε-
 λείσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει
 σοι, » γυνὴ κοίτην ἀνδρὸς μετὰ τὸ ἐπελθεῖν ἐν αὐτῇ
 Πνεῦμα ἅγιον, καὶ τὴν ἐπεσκιακυῖαν αὐτῇ δύναμιν
 ἐξ ὕψους. Καὶ οἶμαι λόγον ἔχειν, ἀνδρῶν μὲν καθα-
 ρότητος τῆς ἐν ἀγγελίᾳ ἀπαρχῇ γεγονέναι τὸν Ἰη-
 σοῦν, γυναικῶν δὲ τὴν Μαριάμ. Οὐ γὰρ εὐφημον, ἄλ-
 λην (15) παρ' ἐκαίνην τὴν ἀπαρχὴν τῆς παρθενίας
 ἐπιγράψασθαι. Ἰάκωβος δὲ ἐστὶν οὗτος, ὃν λέγει
 Παῦλος ἰδεῖν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ εἰπών·
 « Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον εἰ μὴ Ἰάκωβον
 τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου. » Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ διέλαμψεν
 οὗτος ὁ Ἰάκωβος ἐν τῷ λαῷ ἐπὶ δικαιοσύνῃ, ὡς
 Φλάδιον Ἰώσηπον, ἀναγράφαντα ἐν εἰκοσι βιβλίοις
 τῆν Ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν, τὴν αἰτίαν παραστήσαι
 βουλόμενον τοῦ τὰ τοσαῦτα πεπονθέναι τὸν λαόν, ὡς
 καὶ τὸν ναὸν κατασκαφῆναι, εἰρηκέναι κατὰ μῆνιν
 Θεοῦ ταῦτα αὐτοῖς ἀπηγνηκέναι, διὰ τὰ εἰς Ἰάκω-
 βον (16) τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ
 ὑπ' αὐτῶν τετολημμένα. Καὶ τὸ θαυμαστόν ἐστίν,
 ὅτι, τὸν Ἰησοῦν ἡμῶν οὐ καταδεξάμενος (17) εἶναι
 Χριστὸν, οὐδὲν ἤττον Ἰακώβῳ δικαιοσύνην ἐμαρτύ-
 ρησε τοσαύτην. Λέγει δὲ, ὅτι καὶ ὁ λαὸς ταῦτα ἐνε-
 μιζε διὰ τὸν Ἰάκωβον πεπονθέναι. Καὶ Ἰούδας ἔγρα-
 ψεν Ἐπιστολὴν ὀλιγοστίχων μὲν, πεπληρωμένην δὲ
 τῶν τῆς οὐρανοῦ χάριτος ἐβρωμένων λόγων, ὅστις
 ἐν τῷ προοιμίῳ εἶρηκεν· « Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ
 δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου. » Περὶ δὲ Ἰωσήφ καὶ
 Σίμωνος οὐδὲν ἱστορήσαμεν· τὸ δὲ· « Καὶ αἱ ἀδελφαὶ
 αὐτοῦ οὐχὶ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσι; » δοκεῖ μοι τοιοῦ-
 τὸν τι σημαίνειν· Τὰ ἡμέτερα φρονούσιν, οὐ τὰ τοῦ
 Ἰησοῦ, καὶ οὐδὲν ἔξενον ἔχουσιν ἐξαίρετου συνέσεως,
 ὡς ὁ Ἰησοῦς. Μήποτε δὲ ἐμφαίνεται διὰ τούτων ἐπα-
 πύρησις περὶ τοῦ μηδὲ ἀνθρωπὸν εἶναι, ἀλλὰ τι
 θεϊότερον τὸν Ἰησοῦν, ἰδὸν μὲν ὄντα, ὡς ὑπελάμ-
 βανον, Ἰωσήφ καὶ Μαρίας, ἀδελφῶν δὲ τεσσάρων, οὐ-
 δὲν δ' ἤττον καὶ ἐτέρων θηλειῶν, καὶ μηδὲν ἔχοντά
 τινι τῶν ἐκ γένους παραπλήσιον, μηδ' ἐκ παιδείσεως
 καὶ διδασκαλίας, ἐπὶ τοσοῦτον σοφίας καὶ δυνάμεως
 ἐληλακότα. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ λέγουσι· « Πῶς οὗτος
 γράμματα οἶδε μὴ μεμαθηκώς; » Ὅν παραπλήσιον
 ἐστὶ καὶ τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον. Πλὴν οἱ λέγοντες
 ταῦτα, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐπαπορούντες, καὶ ἐκπλησ-
 σόμενοι, οὐκ ἐπίστευον μὲν, « ἐσκανδαλίζοντο δὲ ἐν
 αὐτῷ, » ὡσεὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας κρατούμε-

ducti traditione Evangelii quod secundum Petrum
 inscribitur, vel libri Jacobi. Qui vero id dicunt,
 Mariae dignitatem in virginitate ad finem usque vol-
 unt conservare, ne corpus illud electum ad miui-
 strandum Verbo dicenti⁹⁹ : « Spiritus sanctus su-
 perveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, »
 viri concubitum cognosceret, postquam in illam
 supervenerat Spiritus sanctus, et virtus Altissimi
 illi obumbrans. Ac existimo rationi consentaneum
 esse, virorum quidem munditiei quæ in castitate
 est, primitias fuisse Jesum; mulierum autem, Ma-
 riam. Impium enim est alii ac illi primitias virgi-
 nitatis attribuere. Jacobus autem is est, quem se
 vidisse Paulus profitetur in Epistola ad Galatas di-
 cens¹ : « Alium autem apostolorum vidi neminem,
 nisi Jacobum fratrem Domini. » Usque adeo autem
 Jacobus hic justitia sua apud populum ceber fuit,
 ut Flavius Josephus², qui viginti libris Judaicam
 antiquitatem conscripsit, rationem reddere volens,
 quare talia perpessus fuerit populus, ut templum
 etiam dirutum fuerit, dicat hæc illis ira Dei con-
 tigitisse, propter ea quæ adversus Jacobum fratrem
 Jesu, qui Christus dicitur, perpetraverunt. Ac mi-
 rabile quidem illud est, cum Jesum nostrum esse
 Christum non crediderit, eum tamen tantam Ja-
 cobo justitiam testimonio suo tribuisse. Dicit autem
 existimasse etiam populum se hæc Jacobi causa
 sustinuisse. Et Judas Epistolam scripsit paucorum
 quidem versuum, plenam vero efficacibus verbis
 gratiæ cœlestis, qui dixit initio : « Judas Jesu Chri-
 sti servus, frater autem Jacobi. » De Joseph autem
 et Simone nihil habemus compertum. Hoc vero³ :
 « Et sorores ejus nonne omnes apud nos sunt? »
 videtur mihi tale quidpiam significare : Nostra sa-
 piunt, non ea quæ sunt Jesu, neque quidquam inu-
 sitatum et novum habent eximie intelligentiæ, quem-
 admodum habet Jesus. Videndum autem num
 forte dubium inde aliquod oriatur, Jesum hominem
 non fuisse, sed aliquid divinius, ut qui esset qui-
 dem filius, uti existimabant, Joseph et Mariæ, fra-
 ter vero quatuor, aliarumque itidem feminarum;
 nihil vero cuiquam cognatorum simile haberet,
 neque institutione et disciplina, ad tale sapientiæ
 et virtutis fastigium evasisset. Etenim alibi dicunt⁴ :
 « Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? »
 Quibus consonat quod hic dicitur. Verumtamen qui
 ea dicebant, et adeo incerti et ~~464~~ stupefacti
 erant, non credebant quidem, « sed scandalizaban-
 tur in eo⁵, » utpote quorum mentis oculos urgerent

⁹⁹ Luc. 1, 35. ¹ Galat. 1, 19. ² l. ix, Antiq. Judaic., cap. 8. ³ Matth. xiii, 56. ⁴ Joan. vii, 15. ⁵ Matth. xiii, 57.

pta sunt, etc., verberis esse damnanda. » De Evan-
 gelio Petri librum scripserat Serapion, ad ipsum de
 piorum manibus excutiendum. Fragmentum ejus
 inseruit Eusebius in *Histor. eccles.*, lib. vi, cap.
 12, unde discimus fetum fuisse τῶν Δοκητῶν istud
 opus. Vide item Hieronymum lib. *De script. eccles.*,
 in Petro, Jacobo et Serapione. Ημεῖσις.
 (15) Ἰάκωβον. Forte scribendum ἄλλῃ.
 (16) Διὰ τὰ εἰς Ἰάκωβον, etc. Vide quæ ad...
 tavimus ad lib. 1 *Contra Celsum*, num. 47. Infra Καὶ

τὸ θαυμαστόν. Forte scribendum καίτοι θαυμαστόν,
 vel καὶ τοῦτο θαυμαστόν.
 (17) Τὸν Ἰησοῦν ἡμῶν οὐ καταδεξάμερος, etc.
 Eadem hæc ipse repetit lib. 1 *Contra Cels.*, unde
 repudiandi nobilis illius et luculenti de Christo tes-
 timonii, quod exstat apud Josephum lib. xviii
Antiq., cap. 4, argumentum sumpserunt nonnulli,
 et illuc pia quidem fraude, sed fraude tamen fuisse
 intrusum contenderunt. De eo nos alias.

et occuparent potestates, de quibus tempore passionis suæ in ligno erat triumphaturus.

18. « Jesus autem dixit eis : Non est propheta sine honore, nisi in patria sua .» Quarendum utrum id quod dicitur, universe in quemlibet prophetam relatum eandem potestatem ac significationem habeat, quasi unusquisque propheta in sua solum patria sit inhonoratus, cum non omnis qui est inhonoratus, in patria inhonoratus sit; vel utrum de uno hoc dictum sit, cum singulariter dicitur. Si igitur de uno hæc dicuntur, sufficiunt ea quæ dicta sunt, cum nos ad Servatorem id quod scriptum est referamus; sin autem universe dictum est, ex historia liquet verum non esse; non enim Elias in Thesbon Galaad fuit inhonoratus, nec Elisæus in Ebalmaula, neque Samuel in Armathaim, neque Jeremias in Anathoth. Per tropologiam autem explicatum, omnino verum est: Judæam enim eorum esse patriam putandum est, et cognatos Israelæ hunc, domum autem fortasse corpus; omnes enim in Judæa dedecore affecti sunt ab Israelæ secundum carnem, cum adhuc essent in corpore: quemadmodum scriptum est in Actis apostolorum, id quod populi redarguendi causa dicitur: « Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri, eos qui prænuntiabant de adventu Justi? » Similia dicta sunt a Paulo in prima ad Thessalonicenses: « Vos autem imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa, in Christo Jesu: quia eadem passi estis et vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis: qui et Dominum occiderunt Jesum et prophetas, et nos persecuti sunt, et Deo non placent, et omnibus hominibus adversantur. » Non est igitur propheta inhonoratus inter gentes; aut enim omnino eum non norunt, vel postquam noverunt et susceperunt prophetam, colunt. Tales sunt autem, qui sunt ex Ecclesia. Dedecorantur autem prophetæ, primum quidem cum, juxta historiam, eos insectatur populus; secundo autem, cum prophetiæ eorum fidem populus non adhibet. Si enim Moysi et prophetis credidissent, credidissent et Christo docenti consecrarium esse credentibus Moysi et prophetis, credere et Christo; et non credentibus Christo, Moysi non credere. Præterea autem, quemadmodum per transgressionem legis qui peccat, Deo dicitur dedecus inferre; ita non credendo iis quæ prædicantur, ignominia afficitur propheta ab eo qui prophetiis fidem non adhibet. Utile autem fuerit juxta historiam referre quæ in populo passus est Jeremias, de quibus dixit: « Et dixi, 465 Non loquar, neque nominabo nomen Domini; » et rursus alibi: « Perpetuo subsannatus sum. » Quæcumque vero jubente rege Israelis tunc temporis regnante passus est, in ejus prophetia scripta sunt. Nonnullos etiam e populo ad Moysem lapidibus obruendum sæpe accessisse, id etiam scriptum est;

Α νοι ὑπὸ δυνάμειν, ἃς ἐμελλεν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους θριαμβεύειν ἐν τῷ ξύλῳ.

« Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· Οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. » Ζητητέον πότερον καθολικῶς Ἰσον δύναται ἐπὶ πάντα προφήτην ἀναφερόμενον τὸ λεγόμενον, ὡς ἐκάστου τῶν προφητῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ἀτιμωθέντος μόνῃ, οὐ παντὸς τοῦ ἀτιμωθέντος ἐν τῇ πατρίδι ἀτιμωθέντος· ἢ διὰ τὸ ἐνικῶς εἰρησθαι, περὶ ἐνὸς ταῦτα λέλεκται. Εἰ μὲν οὖν περὶ ἐνὸς ταῦτα λέγεται, ἀρκεῖ τὰ εἰρημένα, ἀναφερόντων ἡμῶν τὸ γεγραμμένον εἰς τὸν Σωτῆρα· εἰ δὲ καθολικόν ἐστιν, ἀπὸ μὲν τῆς ἱστορίας οὐκ ἀληθές· οὔτε γὰρ Ἥλιος ἐν Θεσβῶν τῆς Γαλααδ ἠτιμώθη, οὔτε Ἐλισσαῖος ἐν Ἐβαλμαουλά, οὔτε ὁ Σαμουὴλ ἐν Ἀρμαθαίμ, οὔθ' Ἰερεμίας ἐν Β' Ἀναθῶθ· τροπολογούμενον δὲ, καὶ πάνυ ἀληθές. Χρὴ γὰρ πατρίδα νομίζειν αὐτῶν τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συγγενεῖς τὸν Ἰσραὴλ ἐκείνον, οἰκίαν δὲ τὰγα τὸ σῶμα· ἠτιμώθησαν γὰρ πάντες ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὑπὸ τοῦ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ, ἔτι ὄντες ἐν τῷ σώματι, ὡς ἐν ταῖς τῶν ἀποστόλων Πράξεσι γέγραπται ἐν ἐλεγμῷ λεγόμενον πρὸς τὸν λαόν· « Τίνα γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες ὑμῶν, τοὺς προκαταγγελίαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Δικαίου; » Παρὰ δὲ τῷ Παύλῳ ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς πρώτῃ τὰ ὅμοια λέλεκται· « Ὑμεῖς δὲ μιμηταὶ ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅτι τὰ αὐτὰ ἐπέθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων Ἰησοῦν καὶ τοὺς προφήτας, καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων, καὶ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων. » Οὐκ ἔστιν οὖν προφήτης ἄτιμος ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ἢ γὰρ οὐδ' ὄλιως οἶδασιν αὐτὸν, ἢ μαθόντες καὶ παραδεξάμενοι αὐτὸν προφήτην, τιμῶσι. Τοιοῦτοι δὲ οἱ ἀπὸ Ἐκκλησίας. Ἀτιμάζονται δὲ οἱ προφήται, πρῶτον μὲν διωκθέντες κατὰ ἱστορίαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ· δεύτερον δὲ, μὴ πιστευομένης αὐτῶν τῆς προφητείας ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Εἰ γὰρ ἐπίστευον Μωῦσῃ καὶ προφήταις, ἐπίστευον ἂν Χριστῷ, τῷ παραστῆσαντι, ὅτι ἀκολουθεῖ τοῖς πιστεύουσιν Μωῦσῃ καὶ προφήταις πιστεύειν Χριστῷ, καὶ τοῖς μὴ πιστεύουσιν Χριστῷ τὸ μὴ πιστεύειν Μωῦσῃ. Ἐτι δὲ ὡσπερ διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζειν ὁ ἀμαρτάνων λέγεται, οὕτω διὰ τοῦ μὴ πιστεύειν τῷ προφητευσμένῳ ἀτιμάζεται ὑπὸ τοῦ ἀπιστοῦντος ταῖς προφητεῖαις ὁ προφήτης. Χρήσιμα δὲ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν ἀναλέξασθαι ἃ πέπονθεν Ἰερεμίας ἐν τῷ λαῷ, ἐφ' οἷς εἶπε· « Καὶ εἶπα· Οὐ μὴ λαλήσω, οὐδὲ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου, » καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· « Διετέλεσα μυκτηριζόμενος. » Ὅσα δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ τότε βασιλέως τοῦ Ἰσραὴλ πέπονθεν, ἐν τῇ προφητείᾳ αὐτοῦ ἀναγέγραπται. Καὶ Μωῦσέα δὲ ὅτι ἦλθον πολλάκις λιθόλευστον ποιῆσαι οἱ ἀπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦτο γέγραπται· καὶ ἦν αὐτῷ πατὴρ οὗ οἱ λίθοι τινὸς τόπου, ἀλλ' οἱ ἀκολουθήσαντες αὐτῷ ὁ λαὸς, παρ' οἷς καὶ αὐτὸς ἠτιμώθη.

⁶ Matth. xiii, 17. ⁷ Act. vii, 52. ⁸ I Thessal. ii, 14, 15. ⁹ Joan. v, 46. ¹⁰ Jerem. xx, 9. ¹¹ ibid. 7.

Καὶ Ἡσαίας δὲ πεπερῖσθαι (18) ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἰσθόρηται. Εἰ δέ τις οὐ προσίεται τὴν ἱστορίαν, διὰ τὸ ἐν τῷ ἀποκρύφῳ Ἡσαία αὐτὴν φέρεσθαι (19), πιστεύσάτω τοῖς ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους οὕτω γεγραμμένοις: « Ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν » τὸ γὰρ, « ἐπρίσθησαν, » ἐπὶ τὸν Ἡσαίαν ἀναφέρεται ὡσπερ τὸ: « Ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον, » ἐπὶ τὸν Ζαχαρίαν φονευθέντα μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ὡς ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξε μαρτυρῶν, ὡς οἶμαι, Γραφῇ, μὴ φερομένη μὲν ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ δεδημευμένοις βιβλίοις, εἰκὸς δ' ὅτι ἐν ἀποκρύφοις φερομένη. Ἡτιμώθησαν δὲ ἐν τῇ πατρίδι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, « καὶ περιελθόντες (20) ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Πάντες γὰρ οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται. » Εἰκὸς δ' ὅτι τοῦτο ἐπιστάμενος ὁ Παῦλος, τὸ προφήτην (21) ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχειν, πολλοῦ τὸν λόγον κηρύξας, οὐκ ἐκήρυξεν ἐν Ταρσῷ. Καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ τοῦτο κατέλιπον τὸν Ἰσραὴλ, ἐποίησαν δὲ τὸ προστεταγμένον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος: « Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη; » καὶ τὸ: « Ἐκτελέθειτε τὰς ἐπιτάξεις ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ, καὶ πάση τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Πεποιήκασι μὲν οὖν τὸ προστεταγμένον ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἐπεὶ προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει, μὴ παραδεξαμένων Ἰουδαίων τὸν λόγον, ἀπεληλύθασιν εἰς τὰ ἔθνη. Πρόσχετος δὲ, εἰ δύνασαι, διὰ τὸ: « Ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι, » πεπληρωμένον μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἐν ταῖς ἀπὸ τῶν ἔθνῶν Ἐκκλησίαις λέγειν, ὅτι οἱ πρότερον ἐκ τοῦ κόσμου, καὶ διὰ τοῦ πιστεύειν γενόμενοι οὐκέτι ἐκ τοῦ κόσμου, ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, τῷ κόσμῳ, ἅγιον Πνεῦμα λαβόντες, καὶ προφητεύοντες, τιμὴν οὐκ ἔχουσι, ἀλλὰ ἀτιμάζονται. Διὸ μακάριοι εἰσι τὰ αὐτὰ τοῖς προφήταις παθόντες, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος λεγόμενον: « Κατὰ ταῦτα γὰρ ἐποιοῦν τοῖς προφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν. » Τούτοις δὲ τις ἐμμελῶς προσέχων, εἰ διὰ τὸ πᾶν εὐτόνως βιοῦν, καὶ ἐλέγχειν τοὺς ἀμαρτάνοντας,

¹² Hebr. xi, 37. ¹³ ibid. ¹⁴ Matth. xxiii, 35. ¹⁵ Hebr. xi, 37. ¹⁶ II Tim. iii, 12. ¹⁷ Matth. xxviii, 19. ¹⁸ Act. i, 8. ¹⁹ Joel ii, 28.

(18) Καὶ Ἡσαίας δὲ πεπερῖσθαι, etc. Origenes homil. 2 in Isaiam: « Cur non dicamus in præsentem traditionem quamdam Judæorum, verisimilem quidem, nec tamen veram, et solutionem ejus quare non inveniamus? Aiunt ideo Isaiam esse sectum a populo, quasi legem prævaricantem, et extra Scripturas annuntiantem... Et propter hoc eum secuerunt, et condemnaverunt eum ut impium. » Isaiam a Manasse serra lignea dissectum fuisse, constans est Hebræorum traditio: id præter Origenem docet Hieronymus in Isaiam non in uno loco, et in Judæorum libris hodieque reperitur. Huetius.

(19) Διὰ τὸ ἐν τῷ ἀποκρύφῳ Ἡσαία αὐτὴν φέρεσθαι. Eundem hunc librum designare videtur Origenes in c. xxiii Matth.: « Fertur ergo in Scripturis non manifestis (ἀποκρύφοις) serratum esse Isaiam et Zachariam occisum, et Ezechielem. » Et paulo post: « Sed pone aliquem abdicare Epistolam ad Hebræos, quasi non Pauli, necnon et secretum alijcere Isaiæ. » Et in epist. ad Julium African.: « Est manifestum quod dicunt traditiones

et patria quidem illi erat, non alicujus loci lapides, sed qui secutus est eum populus, a quo et ipse ignominia affectus est. Isaiam quoque serra dissectum fuisse traditum est. Si quis vero historiam hanc non admittat, quod ea in apocrypho Isaiæ referatur, iis credat quæ in Epistola ad Hebræos ita scripta sunt ¹²: « Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt; » illud enim, « secti sunt, » ad Isaiam referatur: quemadmodum illud ¹³: « In occisione gladii mortui sunt, » ad Zachariam occisum « inter templum et altare ¹⁴, » sicut Salvator docuit; testimonio suo, opinor, confirmans Scripturam in communibus quidem et publicis libris non divulgatam; in apocryphis autem libris, uti verisimile est, existantem. In sua autem patria a Judæis dedecore affecti sunt, « et circumceutes in melotis, et pellibus caprinis, egentes, angustiati ¹⁵, » et quæ sequuntur. « Quicumque enim pie voluit vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur ¹⁶. » Probabile est autem hujusce rei gnarum Paulum, prophetam scilicet in sua patria honore carere, cum multis in locis verbum prædicaverit, Tarsi non prædicasse. Et apostoli propterea Israel reliquerunt, et Servatoris mandatum facessiverunt ¹⁷: « Docete omnes gentes; » et illud ¹⁸: « Eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa, et Samaria, et usque ad ultimum terræ. » Executi sunt igitur mandatum in Judæa et Jerusalem; sed quoniam propheta in sua patria honorem non habet, cum verbum Judæi non admitterent, ad gentes abierunt. Animadvertite autem an possis, propter id ¹⁹: « Effundam Spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt, » dicere fuisse illud completum, post adventum Servatoris, in Ecclesiis e gentibus confatis: quoniam qui prius de mundo erant, et propterea quod crediderint, facti sunt non amplius de mundo, in sua patria, mundo videlicet, sanctum Spiritum recipientes, et **466** prophetantes, honorem non habent, sed dedecorantur. Propterea beati sunt qui similia patiuntur ac prophetæ, juxta id quod dicitur a Serva-

sectum esse Isaiam prophetam, et hoc habetur in quodam apocrypho. Hunc autem librum eum esse puto, cui Ἀναβατικὸς Ἡσαίου titulus fuit: hujus meminit Epiphanius hæc. xl, quæ est Archonticorum, cap. 2: Λαμβάνουσι δὲ λαβὰς ἀπὸ τοῦ Ἀναβατικῆς Ἡσαίου, ἔτι δὲ καὶ ἄλλων τινῶν ἀποκρύφων. « Assumunt autem argumenta ex Anabatico Isaiæ, et ab aliis præterea quibusdam apocryphis. » Et hæres. lxxvii, quæ est Hieracitarum, cap. 3: Βούλεται δὲ τὴν τελευτὰν αὐτοῦ σύστασιν ποιεῖσθαι ἀπὸ τοῦ Ἀναβατικῆς Ἡσαίου. « Id autem præcipue ex Anabatico Isaiæ confirmare vult. » Meminit item Hieronymus in Isaiæ lxiv: « Ascensio Isaiæ, et Apocalypsis Eliæ hoc habent testimonium. Et per hanc occasionem, multa que hujuscemodi, Hispaniarum et Lusitanie deceptæ sunt: muliercule onerata peccatis. » In.

(20) Περιελθόντες. Ita habent codd. Vaticanus et Tarinianus; editio vero Huetii ὑπελθόντες, sicque codex Anglicanus.

(21) Τὸ προφήτην. Forte scribendum, τὸν προφήτην.

et occuparent potestates, de quibus tempore passionis suæ in ligno erat triumphaturus.

48. « Jesus autem dixit eis : Non est propheta sine honore, nisi in patria sua *. » Quærendum utrum id quod dicitur, universe in quemlibet prophetam relatum eandem potestatem ac significationem habeat, quasi unusquisque propheta in sua solum patria sit inhonoratus, cum non omnis qui est inhonoratus, in patria inhonoratus sit; vel utrum de uno hoc dictum sit, cum singulariter dicitur. Si igitur de uno hæc dicuntur, sufficiunt ea quæ dicta sunt, cum nos ad Servatorem id quod scriptum est referamus; sin autem universe dictum est, ex historia liquet verum non esse; non enim Elias in Thesbon Galaad fuit inhonoratus, nec Elisæus in Ebalmaula, neque Samuel in Armathaim, neque Jeremias in Anathoth. Per tropologiam autem explicatum, omnino verum est : Judæam autem explicatam, omnino putandum est, et modo non egisse virtutes, quæ in eam fortasse posuit Marcus, nec potuisse agere. Adhuc adiecti advertite ad illud ²⁵ : « Et non poterat ibi virtutem ullam facere; » non enim dixit, « nolebat, » sed, « non poterat, » tanquam in virtutem agentem adveniret adjumentum ex illius fide in quem virtus agebat; impediretur autem ab incredulitate, quominus ageret. Nota autem quærentibus : « Quare non potuimus ejicere illud? » dixisse illum : « Propter incredulitatem vestram ²⁶; » et Petro jamjam mergi cæpto dictum esse : « Modicæ fidei, quare dubitasti ²⁷? » Sed et quæ sanguinis profluvio laborabat, non sanari postulans, sed tantum cogitans, si tangeret simbriam vestimenti illius, futurum ut sanaretur; statim sanata est, et sanationis hanc fuisse rationem ipse Servator agnoscit dicens ²⁸ : « Quis me tetigit? » nam ego novi virtutem de me exisse. Et forsitan quemadmodum in corporibus inest quibusdam ad quædam naturalis attractio, quemadmodum lapidi magnesio ad ferrum, et ei quod naphtha appellatur ad ignem, ita tali fidei ad divinam virtutem : juxta quod et illud dictum est ²⁹ : « Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic : Transi hinc illuc, et transibit. » Optime vero videntur mihi Matthæus et Marcus, excellentiam divinæ virtutis exponere volentes, quæ et in incredulitate quidem valet, sed non tantum valet quantum in fide eorum qui beneficiis afficiuntur, dixisse, non hunc virtutes non fecisse, propter eorum incredulitatem, sed non fecisse ibi virtutes multas. Et Marcus non dixit non potuisse ibi ullam facere virtutem, et **467** ibi substitit, sed adjecit ³⁰ : « Nisi paucos infirmos impositis manibus curavit, » virtute, quæ in illo erat, incredulitatem superante. Videtur autem mihi quod sicut in rebus corporeis neque sufficit agricultura ad fructuum collectionem, nisi circumfusum aer ad id conferat, vel potius is qui aerem certa qualitate instruit, eamque qualem vult

νοι ὑπὸ δυνάμεων, ἃς ἐμελλεν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους θριαμβεῦν ἐν τῷ ξύλῳ.

« Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς : Οὐκ ἔστι προφήτης ἀτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. » Ζητητέον πρότερον καθολικῶς Ἰσον δύναιται ἐπὶ πάντα προφήτην ἀναφερόμενον τὸ λεγόμενον, ὡς ἐκάστου τῶν προφητῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ἀτιμωθέντος μόνη, οὐ παντὸς τοῦ ἀτιμωθέντος ἐν τῇ πατρίδι ἀτιμωθέντος· ἢ διὰ τὸ ἐνικῶς εἰρησθαι, περὶ ἐνὸς ταῦτα λέλεκται. Εἰ μὲν οὖν περὶ ἐνὸς ταῦτα λέγεται, ἀρκεῖ τὰ εἰρημένα, ἀναφερόντων ἡμῶν τὸ γεγραμμένον ἐς τὸν Σωτῆρα· εἰ δὲ καθολικόν ἐστιν, ἀπὸ μὲν τῆς ἱστορίας οὐκ ἀληθές· οὔτε γὰρ Ἠλίας ἐν Θεσβῶν τῆς Γαλααδ ἠτιμώθη, οὔτε Ἐλισσαῖος ἐν Ἐβαλμαουλά, οὔτε ὁ Σαμουὴλ ἐν Ἀρμαθαίμ, οὐδ' Ἰερემίας ἐν Ἀναθῶθ· τροπολογούμενον δὲ, καὶ πάνυ ἀληθές. Χρῆ γὰρ πατρίδα νομίζειν αὐτῶν τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συγγενεῖς τὸν Ἰσραὴλ ἐκεῖνον, οἰκίαν δὲ τάχα τὸ σῶμα ἠτιμώθησαν γὰρ πάντες ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὑπὸ τοῦ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ, ἔτι ὄντες ἐν τῷ σώματι, ὡς ἐν ταῖς τῶν ἀποστόλων Πράξεσι γέγραπται ἐν ἐλεγμῷ λεγόμενον πρὸς τὸν λαόν· « Τίνα γὰρ τῶν ἡμετέρων οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες ὑμῶν. » τῆς γὰρ ἐπὶ τὴν ἐνεργουσαν δύναμιν συμπτράξεως ὑπὸ πίστεως ἐκείνου εἰς ὃν ἐνήργει ἡ δύναμις, κωλυομένης δὲ ἐνεργεῖν ὑπὸ τῆς ἀπιστίας. Ὅρα οὖν, ὅτι πρὸς τοὺς εἰπόντας· « Διὰ τί οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό; » εἶπε· « Διὰ τὴν ὀλιγοπιστίαν ὑμῶν » καὶ πρὸς τὸν ἀρξάμενον καταποντίζεσθαι Πέτρον λέλεκται· « Ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας; » Ἀλλὰ καὶ ἡ αἰμορροῦσα, μὴ ἀξιώσασα περὶ τῆς θεραπείας, ἀλλὰ μόνον λογισαμένη εἰ ἄψαιτο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ὅτι λαθήσεται, ἰάθη παραχρῆμα, καὶ ὁμολογεῖ τῷ τρόπῳ τῆς ἰάσεως ὁ Σωτὴρ λέγων· « Τίς μου ἤψατο; ἐγὼ γὰρ ἔγνω δύναμιν ἐξεληθούσαν ἀπ' ἐμοῦ. » Καὶ τάχα ὡσπερ ἐπὶ τῶν σωμάτων ἐστὶ τισὶ πρὸς τινα φυσικὴ ὀλκὴ, ὡς τῇ μαγνησίᾳ λίθῳ πρὸς σίδηρον, καὶ τῷ καλουμένῳ νάφθα πρὸς πῦρ, οὕτως τῇ τοιαύτῃ πίστει πρὸς θεῖαν δύναμιν καθὼ εἴρηται καὶ τὸ· « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἔρειτε τῷ ὄρει τούτῳ· Μετάθεθι ἐνθεν ἐκεῖ, καὶ μεταθήσεται. » Ἀκριβῶς δὲ δοκοῦσι μοι ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος, τὸ ὑπερέχον τῆς θείας δυνάμεως παραστήσαι βουλάμενοι, ὅτι καὶ ἐν ἀπιστίᾳ δύνανται, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πλείον δύνανται, ὅσον δύνανται ἐν πίστει τῇ τῶν εὐεργετουμένων, εἰρηκέναι, οὐχ ὅτι οὐκ ἐποίησε δυνάμεις διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ἀλλ' οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς. Καὶ ὁ Μάρκος δὲ οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐδύναντο ἐκεῖ οὐδέμιαν ποιῆσαι δύναμιν, καὶ ἔστη ἐπὶ τούτῳ, ἀλλὰ προσέθηκεν· « Εἰ μὴ ὀλίγοις ἀθρώστοις ἐπιθεῖς τὰς χεῖρας θεράπευσες, » νικώσης τῆς ἐν αὐτῷ δυνάμεως καὶ οὕτως τὴν ἀπιστίαν. Δοκεῖ δὲ μοι, ὅτι ὡσπερ ἐπὶ τῶν σωματικῶν, οὔτε αὐτάρκης γεωργία πρὸς συγχομιδὴν καρπῶν, ἐὰν μὴ τὸ περιεχόμενον (22) εἰς τοῦτο συνεργῆ, μᾶλλον δὲ τὸ περιέχον ποιότητι ὁποῖα βούλεται ὁ κοσμῶν, καὶ ποιῶν αὐτὸ ὅποιον θέλει· οὔτε τὸ περιέχον χωρὶς γεωργίας, μᾶλλον

²⁵ Luc. vi, 23. ²⁶ Matth. xiii, 58. ²⁷ ibid. 12. ²⁸ Marc. vi, 5. ²⁹ Matth. xvii, 18, 19. ³⁰ Matth. xiv, 31. ³¹ Luc. viii, 45, 46. ³² Matth. xvii, 19. ³³ Marc. vi, 5.

(22) Περιεχόμενον. Scribendum forte, περιέχον.

Καὶ Ἡσαίας δὲ πεπρίσθαι (18) ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἰσθόρηται. Εἰ δὲ τις οὐ προσέεται τὴν ἱστορίαν, διὰ τὸ ἐν τῷ ἀποκρύφῳ Ἡσαία αὐτὴν φέρεσθαι (19), πιστεύσάτω τοῖς ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους οὕτω γεγραμμένοις· « Ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν » τὸ γὰρ, « ἐπρίσθησαν, » ἐπὶ τὸν Ἡσαίαν ἀναφέρεται ὡσπερ τό· « Ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον, » ἐπὶ τὸν Ζαχαρίαν φονευθέντα μεταξύ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ὡς ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξε μαρτυρῶν, ὡς οἶμαι, Γραφῇ, μὴ φερομένη μὲν ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ δεδημευμένοις βιβλίοις, εἰκὸς δ' ὅτι ἐν ἀποκρύφοις φερομένη. Ἠτιμώθησαν δὲ ἐν τῇ πατριδι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, « καὶ περιελθόντες (20) ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὕστεροῦμενοι, θλιδόμενοι, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Πάντες γὰρ οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται. » Εἰκὸς δ' ὅτι τοῦτο ἐπιστάμενος ὁ Παῦλος, τὸ προφήτην (21) ἐν τῇ ἰδίᾳ πατριδι τιμὴν οὐκ ἔχειν, πολλὰ τοῦ λόγον κηρύξας, οὐκ ἐκήρυξεν ἐν Ταρσῷ. Καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ τοῦτο κατέλιπον τὸν Ἰσραὴλ, ἐποίησαν δὲ τὸ προστεταγμένον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· « Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. » Ἐπεσθέ μοι μάστο-

« Ἐν ἐκεῖνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσαν Ἡρώδης ὁ τετραρρχὴς τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ, καὶ εἶπε τοῖς παῖσιν αὐτοῦ· Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής. » Παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ οὕτως, καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ οὕτως. Διαφόρων δόξας εἶχον οἱ Ἰουδαῖοι, τινὰς μὲν ψευδεῖς, ὑποίας ἐφρόνουσιν οἱ Σαδδουκαῖοι (24) περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν, ὡς οὐκ ἐγερομένων, καὶ περὶ ἀγγέλων ὡς οὐχ ὑπαρχόντων, ἀλλὰ τροπολογουμένων τῶν περὶ αὐτῶν ἀναγεγραμμένων μόνον, καὶ μηδὲν ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν ἀληθὲς ἔχόντων· ἐτέρας δὲ ὡς ἀληθεῖς, ὡς περὶ ἀναστάσεως (25) νεκρῶν, ὅτι ἐγείρονται, ἐδίδασκον οἱ Φαρισαῖοι. Τὸ οὖν ζητούμενον κατὰ τὸν τόπον ἐστίν, εἰ τοιαύτη τις ἦν περὶ ψυχῆς δόξα ἣν ἐφρόνει Ἡρώδης ἐσφαλμένως, καὶ τινες τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ὅτι ὁ πρὸ ὀλίγου ἀναιρεθεὶς ὑπ' αὐτοῦ Ἰωάννης ἀνέστη ἀπὸ τῶν νεκρῶν μετὰ τὸ ἀποκεφαλίσθηναι, καὶ ἦν ὁ αὐτὸς ἐτέρῳ ὀνόματι χρώμενος, καὶ καλούμενος νῦν Ἰησοῦς, δεκτικὸς τῶν αὐτοῦ (26) δυνάμεων, αἱ πρότερον ἐνήγγον ἐν τῷ Ἰωάννῃ. Ποῖαν οὖν εἶχει πιθανότητα τὸν ἐπὶ τοσούτων γινώριμον παντὶ λαῷ, καὶ διαφόρητον ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ, ὃν ἔλεγον υἱὸν εἶναι τοῦ τέκτονος καὶ Μαρίας, καὶ ἀδελφοῦς ἔχειν τοιοῦτον καὶ ἀδελφάς, νομίζεσθαι εἶναι οὐχ ἔσπερον Ἰωάννου, ᾧ πατὴρ ἦν Ζαχαρίας, καὶ μήτηρ Ἐλισάβετ, οὐδ' αὐτοὶ ἄσχοιοι ἐν τῷ λαῷ; Εἰκὸς δ'

et patria quidem illi erat, non alicujus loci lapides, sed qui secutus est eum populus, a quo et ipse ignominia affectus est. Isaiam quoque serra dissectum fuisse traditum est. Si quis vero historiam hanc non admittat, quod ea in apocrypho Isaiæ referatur, iis credat quæ in Epistola ad Hebræos ita scripta sunt ¹²: « Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt; » illud enim, « secti sunt, » ad Isaiam refertur: quemadmodum illud ¹³: « In occisione gladii mortui sunt, » ad Zachariam occisum « inter templum et altare ¹⁴, » sicut Salvator docuit; testimonio suo, opinor, confirmans Scripturam in communibus quidem et publicis libris non divulgatam; in apocryphis autem libris, uti verisimile est, exstantem. In sua autem patria a Judæis dedecore affecti sunt, « et circumeuntes in melotis, et pellibus caprinis, egentes, angustiati ¹⁵, » et quæ sequuntur. « Quicumque enim pie volunt vivere in Christo ¹⁶ persecutionem patientes in sapientia sua, nec fortis in fortibus sua; » nam quod gloriatio dignum est nostrum non est, sed donum Dei est; ab illo est sapientia; ab illo est robur; et sic reliqua.

20. « In illo tempore audivit Herodes tetrarchamam Jesu: et ait pueris suis: Hic est Joannes Baptista ¹⁷. » Ita apud Marcum ¹⁸, ita et apud Lucam ¹⁹. Variæ fuerunt Judæorum opiniones; aliæ quidem falsæ, quales amplexi sunt Sadducæi de mortuorum resurrectione, quasi qui non resurgant; et de angelis qui minime existant; sed tanquam quæ de iis scripta sunt ad tropologiam solum pertineant, ad historiæ autem veritatem nullo modo; aliæ autem veræ, quemadmodum Pharisei de resurrectione mortuorum agentes, resurgere illos docuerunt. Quod igitur hoc loco queritur, illud est, an talis esset quæpiam Herodis et nonnullorum plebe de anima falsa quidem sententia, quod ille videlicet Joannes, quem paulo ante ipse interfecerat, postquam capite truncatus est, a mortuis surrexerit, idemque esset, aliud nomen usurpans, nuncque dictus Jesus, earumdemque virtutum capax, **468** quæ in Joanne prius operabantur. Quam igitur probabilitatem habet, cum qui ita esset universo populo notus, et in tota Judæa celebris, quem fabri et Mariæ filium esse, et tales habere fratres et sorores dicebant, non alium existimari a Joanne, cui pater Zacharias fuit, mater Elisabeth, nec ipsi quidem ignobiles in populo? Veri autem simile est

¹² Gen. i, 11. ¹³ Sap. ix, 6. ¹⁴ Jer. ix, 23. ¹⁵ Matth. xiv, f. ¹⁶ Marc. vi, 14. ¹⁷ Luc. ix, 7

(23) Post δικαιοσύνης scribendum, aut certe subintelligentium videtur ἀπούσης.

(24) Ὅποιας ἐφρόνουσιν οἱ Σαδδουκαῖοι, etc. Act. xxiii, 8, Josephus passim, et alii. Hugo Grotius vir excellentis ingenii et doctrinæ, in Matthæum xxi, 29, scribit nihil admisisse Sadducæos quam quod in libris Mosis autais ταῖς λέξεσι continetur; allegorias autem et tropologias respuisse: contrarium tamen hic aperte docet Origenes, quæ nempe in lege de angelis dicta sunt, quoad verba

repudiassent Sadducæos, quoad tropologiam recepisse. Idem Grotius in Matth. xxii, 27, querit quomodo angelos esse negarent Sadducæi, qui Mosis scripta admittebant, in quibus tam frequens est angelorum mentio: respondet Origenes hæc ipsos ad tropologiam retulisse; at Grotius angelos ab iis pro Dei ἀτμήτοις et ἀχωρίστοις δυνάμεσι habitos fuisse censet. HUETIUS.

(25) Ὡς περὶ ἀναστάσεως. Vide Act. xxiii, 6, & (26) Αὐτοῦ. Scribendum αὐτῶν.

populum ita de Joanne sententem, prophetam re- vera illum fuisse; cujus populi ea erat multitudo, ut Pharisei, ne quid populo minus gratum dicere viderentur, respondere veriti sint, « an illius baptis- mus e caelo esset, an ex hominibus ²⁵, » filium illum Zachariae esse non ignorasse. Fortasse etiam ad nonnullos ex iis visio illa Zachariae visa, cum in templo apparuit Gabriel, pervenerat. Quam ergo probabilitatem habet error, sive Herodis, sive quo- rumdam e plebe qui putaverint non duos fuisse Joannem et Jesum, sed unum eundemque Joannem, qui post amputatum caput e mortuis resurgens Jesus appellatus sit? Dixerit vero quispiam falsa illi de corporum permutatione sententiae Herodem, et e plebe nonnullos adhæsisse, qua adducerentur ut crederent hunc olim Joannem fuisse cum nasce- retur, et e mortuis remeasse ad vitam, tanquam Jesum: sed quominus falsa ea opinio probabilis habeatur, impedimento est tempus non sex mensi- bus longius, quod ortum Joannis et Jesu interces- sit. Fortasse vero sic existimabat potius Herodes, virtutes quæ in Joanne operatae fuerant, in Jesum transiisse, unde Joannes Baptista esse credebatur in populo: et tali quispiam utatur argumento: Quemadmodum propter spiritum et virtutem Eliae, non propter ejus animam, de Joanne scriptum est ²⁶: « Ipse est Elias qui venturus est, » quod spiritus et virtus quæ erant in Elia, in Joannem transiissent; sic existimabat Herodes virtutes quæ erant in Joanne, in Joanne quidem ea fuisse ope- ratas, quæ ad baptismum et doctrinam pertine- bant: « Joannes enim signum fecit nullum ²⁷, » in Jesu autem prodigiosas virtutes. Hoc idem eos existimasse dicet quispiam, qui **469** dixe- runt « quia Elias in Jesu apparuit, vel propheta rnis de antiquis surrexit ²⁸. » Nullo modo autem ad hanc quæstionem pertinet eorum opinio, qui dixerunt « quia Jesus propheta erat quasi unus ex prophetis ²⁹. » Falsus itaque est sermo de Jesu, sive is qui Herodis fuisse scriptus est, sive ille qui ab aliis fuit prolatus. Verum longe mihi videtur esse probabilior sententia illius, scilicet « Joannem præ-

²⁵ Matth. xxi, 25. ²⁶ Matth. xi, 14. ²⁷ Joan. x, 41. ²⁸ Luc. ix, 8. ²⁹ Marc. vi, 15.

(27) *Εὐκός δὲ ὅτι ὁ λαός, etc.* Mira est hic Erasmi indiligentia; sic enim locum integrum convertit: « Verisimile est autem quod populus existi- mans Joannem esse verum prophetam, cujus tanta fuit multitudo, ut Pharisei metuerint; et quoniam videbatur id placere populo, flagitarunt a Joanne responsum, baptismus ipsius utrum e caelo esset, an ex hominibus, non ignoraverit eum esse filium Zachariae. » At meminisset non a Joanne Phari- sæos, sed ab ipsis Phariseis Christum quævisisse, « utrum baptismus Joannis e caelo esset, an ex ho- minibus; » nec præ timore populi ausos fuisse quæstioni respondere. Vide Matth. xxi, 24. HUET. (28) *Ἐν τῷ ναῷ.* Codex Holmiensis ἐν τῷ ναῷ perperam. Vide Luc. i, 22.

(29) *Πόταν δὴ οὖν ἔχει πιθανότητα, etc.* Infeli- citer quoque in hujus loci explicatione versatus est Erasmus. Sic ille: « Proinde probabile est vel He- rodem, vel quempiam e plebe sic errasse, ut arbit- raretur non duos fuisse Joannem et Jesum; sed

ὅτι ὁ λαός (27) φρονούντες περὶ τοῦ Ἰωάννου, ὅτι θη- τως προφήτης ἦν, καὶ τοσοῦτοι τυγχάνοντες, ὡς φο- βεῖσθαι τοὺς Φαρισαίους, διὰ τὸ μὴ δυσάρεστον δο- κεῖν τῷ λαῷ λέγειν, ἀποκρίνεσθαι, « πότερον ἐξ οὐ- ρανοῦ ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων τὸ βάπτισμα αὐτοῦ, » οὐκ ἠγνοῦν υἱὸν αὐτὸν τυγχάνειν Ζαχαρίου. Τάχα δὲ καὶ εἰς τινὰς ἐφθασεν αὐτῶν τὰ τῆς ἐωραμένης ὀπτα- σίας ἐν τῷ ναῷ (28), φανέντος τῷ Ζαχαρίᾳ τοῦ Γα- θριήλ. Πόταν δὴ οὖν ἔχει πιθανότητα (29) ἡ τοῦ εἰτε Ἡρώδου εἰτε τινῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἀπάτη, πρὸς τὸ νο- μίσαι, ὅτι οὐ δύο τινὲς γεγονάσιν ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Ἰησοῦς, ἀλλ' εἰς καὶ αὐτὸς ὢν Ἰωάννης, ἀναστὰς, μετὰ τὸ ἀποκεφαλίσθηναι, ἐκ τῶν νεκρῶν, ἐκλήθη Ἰησοῦς; Λέγοι δ' ἂν τις τὴν τῆς μετενσωματώσεως ψευδοδοξίαν (30) γεγονέναι ἐν τῷ Ἡρώδῃ καὶ τισι τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ἀφ' ἧς ᾤοντο τὸν ποτε Ἰωάννην ἐν γενέσει γενέσθαι, καὶ ἐκ νεκρῶν ἐληλυθέναι εἰς τὸν βίον, ὡς Ἰησοῦς· ἀλλ' οὐδὲ ταύτην τὴν ψευδοδοξίαν πιθανὴν ἐὰν νομισθῆναι ὁ μεταξὺ χρόνος τῆς γενέ- σεως Ἰωάννου καὶ Ἰησοῦ, οὐ πλεῖον μηνῶν ἐξ τυγ- χάνων. Τάχα δὲ μάλλον τοιαύτη τις ὑπόληψις ἦν ἐν τῷ Ἡρώδῃ, ὅτι αἱ ἐνεργήσασαι δυνάμεις ἐν τῷ Ἰωάννῃ μετέστησαν ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, ἀφ' ὧν Ἰωάν- νης Βαπτιστὴς εἶναι πεπιστευτο ἐν τῷ λαῷ· καὶ χρῆσαιτό τις ἐπιχειρήματι τοιοῦτω· Ὅσπερ διὰ τὸ πνεῦμά καὶ τὴν δύναμιν Ἁλίου, καὶ οὐ διὰ τὴν ψυ- χὴν αὐτοῦ, περὶ Ἰωάννου λέγεται· « Αὐτὸς ἐστὶν Ἥλιος ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, » τοῦ ἐν Ἠλίᾳ πνεύματος καὶ τῆς ἐν ἐκεῖνῳ δυνάμεως μετεληλυθειῶν ἐπὶ τὸν Ἰωάννην· οὕτως ᾤετο ὁ Ἡρώδης τὰς ἐν Ἰωάννῃ δυ- νάμεις ἐν μὲν τῷ Ἰωάννῃ ἐνηργηκέναι τὰ τοῦ βα- πτίσματος καὶ τῆς διδασκαλίας· « Ἰωάννης γὰρ ἐποίησε σημεῖον οὐδὲ ἐν· » ἐν δὲ τῷ Ἰησοῦ τὰς τε- ραστίους δυνάμεις. Τὸ δ' ὁμοίον τις φήσει ὑπεκλι- φέναι τοὺς εἰρηκότας « Ἥλιον πεφηνέναι ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἢ προφήτην ἕνα τῶν ἀρχαίων ἐγγεῖρθαι. » Οὐδὲν δὲ ζητήσεως ἔχεται τὸ δόγμα τῶν εἰρηκότων, « Ὅτι προφήτης ὡς εἰς (31) τῶν προφητῶν ἦν Ἰη- σοῦς. » Ψευδὴς μὲν οὖν ὁ τοῦ εἰτε Ἡρώδου λόγος περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐστὶν ἀναγεγραμμένος, εἰτε ὁ ὑπό- τινων εἰρημένος. Πλὴν δοκεῖ μοι μάλλον ἔχεται πι- θανότητος τὸ ἀνάλογον, « τὸ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει

unum et eundem Joannem, posteaquam surrexe- rat ex mortuis, post decollationem vocatum fuisse Jesum. » Facile perspiciet attentus lector non id necesse habuisse Origenem ex præcedentibus con- cludere, quod diserte scripserunt Matthæus, Mar- cus et Lucas. Præterea unde id concluderet Ori- genes, cum præcedentia contrarium astruant? HUETIUS.

(30) *Τὴν τῆς μετενσωματώσεως ψευδοδοξίαν.* Quid his opponent, qui Origenem in absurda illa μετενσωματώσεως sententia fuisse credunt, quam hic et infra in Matth. xv et diserte in Matth. xvii, tacite Marcionem hoc errore imbutum perstringens, falsitatis insinulat? Sed nos hæc copiose in Ori- genianis nostris ventilamus. HUETIUS.

(31) *Ὅτι προφήτης ὡς εἰς, etc.* Ubi alii codices legunt: « ὅτι προφήτης ἐστὶν ὡς εἰς τῶν προφητῶν· » alii: « ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἢ ὡς εἰς τῶν προφητῶν. » HUETIUS.

Ἠλίω προεληλυθέναι τὸν Ἰωάννην, ἢ τοῖς νῦν ὑπονοουμένοις περὶ Ἰωάννου καὶ Ἰησοῦ ὑπὸ τούτων. Ἐπεὶ δὲ πρῶτον ἐμάθομεν, ὅτι μετὰ τὸν πειρασμὸν ὁ Σωτὴρ ἀκούσας, ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, δεύτερον δὲ, ὅτι ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τυγχάνων, ἀκούσας (32) τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, «πέμφας δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἶπεν αὐτῷ· Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν;» καὶ τρίτον ἀπαξαπλῶς, ὅτι Ἡρώδης εἶπε περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι «Αὐτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν,» οὐδαμῶθεν δὲ προέγνωνεν τὸν τρόπον τῆς ἀναιρέσεως τοῦ Βαπτιστοῦ· διὰ τοῦτο νῦν καὶ τοῦτο ἀνέγραψεν ὁ Ματθαῖος, καὶ ὁ Μάρκος δὲ αὐτῷ παραπλησίως· ὁ δὲ Λουκᾶς τὰ πολλὰ τῆς παρὰ τοῦτοις παρεσιώπησεν ἱστορίας.

Ἐχει δὲ οὕτως ἡ τοῦ Ματθαίου λέξις· «Ὁ γὰρ Ἡρώδης, κρατήσας τὸν Ἰωάννην, ἔδησεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ.» Εἰς ταῦτ' οὖν δοκεῖ μοι ὅτι, ὡσπερ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται μέχρι Ἰωάννου, μεθ' ὃν ἔληξεν ἡ προφητικὴ ἀπὸ Ἰουδαίων χάρις· οὕτως ἡ τῶν βασιλευσάντων (33) ἐν τῷ λαῷ ἐξουσία, μέχρι τοῦ ἀναιρεῖν τοὺς νομιζομένους ἀξίους θανάτου αὐτοῖς ὑπάρχουσα, ἕως Ἰωάννου ἦν, καὶ ἀναιρεθέντος τοῦ τελευταίου τῶν προφητῶν παρανόμως ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου, ἀφηρέθη ὁ Ἰουδαίων βασιλεὺς τῆς τοῦ ἀναιρεῖν ἐξουσίας· εἰ γὰρ μὴ ἀφηρητο αὐτὴν ὁ Ἡρώδης, οὐκ ἐν ἐδίκασεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν τὴν ἐπὶ θανάτῳ, ἀλλ' ἤρκεσεν ἂν εἰς τοῦτο Ἡρώδης μετὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων (34), καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ εἰς τοῦτο

³² Luc. i, 17. ³³ Matth. xi, 2, 3; Luc. vii, 19, 20. ³⁴ Matth. xiv, 2. ³⁵ ibid. 3.

(32) Ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, δεύτερον δὲ ὅτι ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τυγχάνων ἀκούσας. Ἡεὶ quæ desiderabantur in Holmiensi et Regio codicibus, atque adeo in Huetii editione, supplentur e Vaticano, Anglicano et Tariniano codd. mss.

(33) Οὕτως ἡ τῶν βασιλευσάντων, etc. Cum Judæorum regis hoc loco meminit Origenes, non Judæos proprie dictos intellexit, sed Galilæos, qui Judææ late sumptæ pars erant. Nonnunquam enim Judææ nomine veniunt tribus duodecim: nonnunquam solæ tribus Judææ et Benjamin. Ita Ptolemæus libro *Geograph.* v, cap. 16, Judæam describens, Galilæam in ea, Samariam, Judæam proprie dictam, et Idumæam comprehendit. Hoc sensu intelligendus Davidis locus: «Notus in Judæa Deus;» et ille: «Facta est Judæa sanctificatio ejus.» Mirandum porro est censuisse Origenem nullam amplius Herodi, ejusque successoribus fuisse potestatem animadvertendi in reos; nam ad Herodem Jesum misit Pilatus, qui capitis causam coram eo diceret, postquam hunc Galilæum esse, ad ejusque ditionem pertinere intellexit, ut est apud Luc. xiiii, 7. Et ab eo dammando ideo se tantum abstinuit Herodes, et ad Pilatum remisit, vel quo par ejus comitatu referret, vel quod insontem Christum reperiret. Agrippa etiam, Herodis Antipæ successor, ejusque fratris filius, Jacobum Zebedæi filium capite plexuit, ut docet idem Luc. Act. xii, 2. Integra igitur fuit illis et plane regia post Joannis mortem reos puniendi potestas. Nihil magis verum est, quod lib. iv *Peri ἀρχῶν*, cap. 1, disserit Adamantius: «Manifestissime enim ex ipsa historia apparet ex his quæ hodie pervidentur, quia ex tempo-

cessisse in spiritu Eliæ et virtutis ratio et convenientia cum iis quæ isti de Joanne et Jesu exco-gitarunt. Quandoquidem autem primum didicimus Servatorem, postquam audivisset post tentationem Joannem esse traditum, recessisse in Galilæam: deinde didicimus Joannem cum esset in carcere, eaque audisset quæ de Jesu dicebantur ³⁵, «missetque duos de discipulis suis, dixisse illi: tu es qui venturus es, an alium exspectamus?» tertio Herodem solummodo dixisse de Jesu, «eum esse Joannem Baptistam, ipsum surrexisse a mortuis ³⁶,» neque tamen prius cognovimus qua ratione interfectus sit Baptista; propterea nunc illud scripsit Matthæus, et ita propemodum Marcus: Lucas vero maximam ejus quæ apud illos est historiæ partem prætermisit.

21. Sic autem se habent Matthæi verba ³⁷: «Herodes enim tenuit Joannem, et alligavit eum in carcere.» Ad id igitur videtur mihi, quemadmodum lex et prophetæ locum habuerunt ad Joannem usque, post quem recessit a Judæis prophetica gratia; ita regnantium in populo potestatem, qua ad interficiendos eos, qui morte digni judicarentur, pollebant, ad Joannem usque perseverasse; et præter fas interfecto ab Herode novissimo prophetarum, Judæorum regem potestate interficiendi fuisse privatum. Nisi enim ea excidisset Herodes, Jesum capite non damnasset Pilatus, sed satis ad id fuisset Herodes, cum consilio pontificum **470** et seniorum populi. Et tunc, opinor, impletum est id quod a

ribus Christi ultra reges apud Judæos non exstiterunt. Nam Agrippa regnum Herodis in partes sectum ex asse possedit. Quo mortuo Syriæ adjecta est Judæa. Quod autem habet lib. iv in Epist. ad Romanos: «Annon jure dicitur in hac parte mortuus sermo legis, cui nulla sacrificia, nullum sacerdotium, nulla Leviticis ordinis deferuntur ministeria? Homicidam punire non potest, nec adulterum lapidare: hæc enim sibi vindicat Romanorum potestas; et dubitas adhuc si mortua sit litteræ lex?» Id pertinet ad Origenis ætatem, qua jam regia potestas, ejusque potestatis imago in Romanos transierat. Quo tempore quidquid Judæorum ethnarchæ poterant, Cæsare gratificante impetrabant, vel ipso dissimulante attentabant. Origenes ad Africanum: Νῦν γοῦν Ῥωμαίων βασιλευόντων, καὶ Ἰουδαίων τὸ δίδραχμα αὐτοῖς τελούντων, ὅσα συγχωροῦντος Καίσαρος ὁ ἔθναρχης παρ' αὐτοῖς δύναται, ὡς μηδὲν διαφέρειν βασιλευόντος τοῦ ἔθνους, ἴσμεν οἱ πεπειραμένοι· γίνεται δὲ καὶ κριτήρια λεληθότως κατὰ τὸν νόμον, καὶ καταδικάζονται τινες τὴν ἐπὶ θανάτῳ, οὕτε μετὰ τῆς πάντῃ εἰς τοῦτο παβήσιας, οὕτε μετὰ τοῦ λανθάνειν τὸν βασιλευόντα· καὶ τοῦτο ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ ἔθνους πολλὴν διατρέψαντες χρόνον μεμαθήκαμεν, καὶ πεπληροφορημέθα. Huetius.

(34) Μετὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων, etc. Licet Syne-drii potestatem valde infirmasset Herodes Magnus, aliqua tamen pristinæ illius auctoritatis et dignitatis imago supererat: proptereaque tanti nominis reum Jerosolymæ, hoc est in ipsius Syne-drii ditione non damnasset Herodes, illius injussu, vel certe illo adversante, cui tantum tribuebat ipse Pilatus, ut Christi causam ipsi disputandam relinqueret. Joan. xviii, 31. Id.

Jacob dictum est Judæ ad hunc modum ⁴⁴ : « Non deficiet princeps de Juda, et dux de Israel, donec veniat id quod repositum est, et ipse expectatio gentium. » Fortasse etiam hac potestate exciderunt Judæi, divina præbente Providentia, ut Christi doctrina populo distribui posset; ut si oriretur illi a Judæis impedimentum, ad necem usque credentium non procederet, quæ juxta legem fieri videretur. « Herodes autem tenuit Joannem et alligavit in carcere et reposuit ⁴⁵, » eo significans, quantum quidem in se esset, populique malitia, alligare se ac includere sermonem propheticum, eumque impedire, quominus liber amplius maneat veritatis præco, quemadmodum prius. Id autem fecit Herodes « propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui; dicebat enim illi Joannes : Non licet tibi habere eam ⁴⁶. » Is vero Philippus tetrarcha erat Iturææ et Trachonitidis regionis ⁴⁷. Existimant igitur nonnulli, postquam obiisset Philippus filiamque reliquisset, Herodiadem fratris uxorem duxisse Herodem, lege ejusmodi **471** nuptias permittente cum liberi non superesset ⁴⁸. Nobis autem cum non liqueret obiisse Philippum, majus etiam flagitium Herodem admisisse putamus, hunc nempe a fratre etiamnum vivente conjugem abduxisse.

ρανόμημα τῷ Ἡρώδῃ λογίζόμεθα γεγονέναι, ὅτι καὶ

⁴⁴ Gen. xlix, 10. ⁴⁵ Matth. xiv, 5. ⁴⁶ ibid. 4. ⁴⁷ Luc. iii, 1. ⁴⁸ Gen. xxxviii, 8; Deuter. xxv, 5; Ruth. iv, 5; Matth. xxii, 24; Marc. xii, 19; Luc. xx, 28.

(35) Καὶ τότε, οἶμαι, πεπλήρωται, etc. Aliter sensit ipse Origenes hom. 17 in Gen. et cum Origene Eusebius, plurimique alii, pertinere neipre prædictionem hanc ad Herodis Magni tempora, qui cum juxta plurimorum sententiam alienigena esset, et Judæorum regnum dolo malo invasisset, et regniæ stirpis Juda reliquias sustulisset, tunc ortus est Christus Dominus. Nunc vero prædictionis sensum alio detorqueat ἀλληγορικῶς, pro more suo, vultque significari reges Judæorum potestate regia fructuosos ad Christi usque ætatem; tuncque ipsos ea privatum iri, propter nefarie interemptum Joannem. Non hic eorum sententiam refero quos eo adduxit Herodes vir valerrimus, ut ipsum crederent vaticinatione hac designari, verumque esse Messiam. Vide Tertullianum *De præscript. hæret.*; Epiphanium hæres. xx; Hieronymum *Dialog. in Lucifer.*, et in *Matth.* xxii, 15 et seq., et nos infra *ad Comment. in Matth.* xxii, 15 et seq. Hæretus.

(36) Ἔως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται. Origenes in *Joan.* iv, 25, lib. i *Cont. Cels. et Philoc.*, cap. 1, legit : Ἔως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. At lib. iv *Περὶ ἀρχῶν*, ἔως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται. Et homil. 17 in Gen. utramque hanc lectionem agnoscit, quemadmodum et Epiphanium hæres. xx, Athanasius, Augustinus, aliique; et ante hos omnes Justinus, *Dialog. cum Tryphone*. Hebraice habetur : בן כתר פן הלה At הלה vel significat, *filius ejus*, vel *pacificus*, quod Messias tribuitur Isaïæ ix, 6, 7, et Hebr. vii, 2. Quidam Samaritani codicis auctoritate freti legunt הלה, et exponunt : « Donec veniat cui, » supple, « repositum est regnum : » sed præter obscuritatem sensus repugnat ה pro י, et ו pro וס; cujus contractionis ante Davidem exempla nulla exstant. Id.

(37) Ἀφηρέθησαν τὴν δεξοσίαν ταύτην Ἰουδαῖοι. Non Judæos proprie dictos intelligit, quibus jam olim jus vitæ et necis a Romanis fuerat ablatum; suffectis videlicet Archelao in exilium acto

βουλῆς. Καὶ τότε, οἶμαι, πεπλήρωται (35) τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ πρὸς Ἰουδαῖν τοῦτον εἰρημένον τὸν τρόπον. « Οὐκ ἐκλείπει ἀρχὸν ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐξ Ἰσραὴλ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται (36), καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » Τάχα δὲ καὶ ἀφηρέθησαν τὴν δεξοσίαν ταύτην Ἰουδαῖοι (37), τῆς θείας παρασχούσης προνοίας τῆ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλία ἐν τῷ λαῷ νομῆν, ἵνα, κἀν κωλύεται ὑπ' Ἰουδαίων αὐτῆ, ἀλλὰ μὴ μέχρι ἀναίρεσεως τῶν πιστευόντων χωρῆ, δοκούσης κατὰ νόμον γίνεσθαι. « Ἡρώδης δὲ, κρατήσας τὸν Ἰωάννην, ἔδρασε ἐν φυλακῇ, καὶ ἀπέθετο, » σύμβολον ποιῶν τοῦτο, ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, καὶ τῆ κακίᾳ τοῦ λαοῦ, καταδῆσαι καὶ κατακλείσαι λόγον τὸν προφητικὸν (38), καὶ κωλύσαι αὐτὸν εἶτι μένειν τῆς ἀληθείας κήρυκα ἐπ' ἐλευθερίᾳ, ὡς τὸ πρότερον. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν Ἡρώδης « διὰ Ἡρωδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. ἔλεγε γὰρ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης. Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν αὐτήν. » Οὗτος δὲ ὁ Φίλιππος ἦν τετράρχης (39) τῆς Ἰουδαίας, καὶ Τραχωνίτιδος χώρας. Τινὲς μὲν οὖν οἴονται, ὅτι, ἀποθανόντος Φιλίππου θυγατέρα καταλιπόντος Ἡρωδιάδα, ἔγημε τὴν τοῦ ἀδελφοῦ γυναῖκα ὁ Ἡρώδης, τοῦ νόμου τὴν γάμον ἐν ἀπαιδία συγχωροῦντος (40). Ἡμεῖς δὲ, μηδαμῆ σαφῶς εὐρίσκοντες (41) τεθνηκέναι τὸν Φίλιππον, μεῖζον εἶτι τὸ παρὼντος ἀπέστησε τοῦ ἀδελφοῦ τὴν γυναῖκα.

⁴⁴ Gen. xlix, 10. ⁴⁵ Matth. xiv, 5. ⁴⁶ ibid. 4. ⁴⁷ Luc. iii, 1. ⁴⁸ Gen. xxxviii, 8; Deuter. xxv, 5; Ruth. iv, 5; Matth. xxii, 24; Marc. xii, 19; Luc. xx, 28.

præsibus, sic enim Judæi Joan. xviii, 30 : « Nobis non licet interficere quemquam; » (licet in reos deinceps animadvertisse aliquando ipsorum ethnarchæ reperiantur, vel suum illis jus remittentibus Romanis, vel dissimulantibus;) sed ipsum regem Galilæorum, qui et ipsi dicebantur Judæi. Id.

(38) Κατακλείσαι λόγον τὸν προφητικόν, etc. Hilarius : « Ob hanc itaque asperæ admonitionis veritatem, Joannes tanquam lex in carcere continebatur. Id.

(39) Οὗτος δὲ ὁ Φίλιππος ἦν τετράρχης, etc. Josephus *Antiq.* lib. xviii, c. 7, Herodem eum fuisse vult, Antipæ illius fratrem, non δημοθέριον, sed Mariamne Simonis pontificis filia natum, cujus uxorem Herodiadem abstulerit Antipas; eumque a Philippo Trachonitidis tetrarcha, cujus capite superiore mentionem fecerat, manifesto distinguit. Hugo Grotius, cujus auctoritati, cum in aliis omnibus, tum in hoc loco multum tribuo, et evangelistas, qui Philippum appellant hunc Herodiadis maritum, cum Josepho conciliet, duplicem Philippum dat, utrumque Herodis Ascalonitæ filium, quorum alter Trachonitidi præfuerit, alter cum Philippi nomine, Herodis etiam agnomen habuerit, uti Antipas ille noster, qui Herodes itidem dictus fuit, quo ab alio Antipatro Herodis itidem Magni filio discerneret. Id.

(40) Τοῦ νόμου τὸν γάμον ἐν ἀπαιδία συγχωροῦντος. Supple μόνον. « Lege ejusmodi nuptias tunc solum permittente, cum liberi non superessent; » supererat autem saltatrix illa. Ita Chrysostomus : Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἡρώδης παιδίον ἔχουσαν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ ἔγημε, διὰ τοῦτο ἐγκαίει ὁ Ἰωάννης. « Quoniam ergo Herodes filiam habentem fratris uxorem duxit; propterea accusat Joannes. » Et mox : Τέταρτον, ἡ κόρη, δὲ ἦν παράνομος ἢ ὁ γάμος. « Quartum, puella, propter quam illegitime

(41) Ἡμεῖς δὲ, μηδαμῆ σαφῶς εὐρίσκοντες, etc. Qui pote reperisset mortuum fuisse Philippum ante

Διόπερ προφητικῆ παρόρσηα κεκοσμημένος ὁ Ἰωάννης, καὶ μὴ καταπληττόμενος τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ Ἡρώδου, μηδὲ διὰ τὸ δέος τοῦ θανάτου παρασιωπῶν περὶ τοῦ τριλικούτου ἀμαρτήματος, ἔλεγε τῷ Ἡρώδῃ θείου πληρωθεὶς φρονήματος· « Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν αὐτήν· οὐ γὰρ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου. » Ὁ μὲν Ἡρώδης, κρατήσας τὸν Ἰωάννην, δῆσας ἀπέθετο ἐν τῇ φυλακῇ, μὴ τολμῶν πάντῃ ἀποκτείναι, καὶ τὸν προφητικὸν λόγον ἀνελεῖν ἀπὸ τοῦ λαοῦ· ἡ δὲ τοῦ βασιλέως τῆς Τραχωινίδος γυνὴ, πονηρὰ τις οὔσα δόξα (42), καὶ μοθηρὰ διδασκαλία, θυγατέρα ἐγέννησεν ὁμόνυμον, ἧς τὰ δοκοῦντα εὐρυθμα κινήματα, ἀρέσαντα τῷ Ἡρώδῃ τὰ γενέσεως ἀγαπῶντι πράγματα, αἷτια γηγένται τοῦ μηκέτι εἶναι ἐν τῷ λαῷ κεφαλὴν προφητικῆν. Μέχρι δὲ τοῦ δεῦρο νομίζω τὰ δοκοῦντα κατὰ τὸν νόμον εἶναι κινήματα τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων μὴ ἄλλο τι τυγχάνειν ἢ τῆς Ἡρωδιάδος· θυγατρὸς· ἀλλ' ἡ Ἡρωδιάδος ὄρησις ἐναντία τῆν ὄρησις ἀγίης, ἣν οἱ μὴ ὄρησάμενοι ὀνειδισθήσονται ἀκούοντες· « Ἡλιθάμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὀρχήσασθε. » Καὶ ἐν γενεθίῳ δὲ παρανόμου βασιλεύοντος αὐτῶν λόγου ἐρχοῦνται, ὡς ἀρέσκων ἐκείνῳ τῷ λόγῳ τὰς

22. Quapropter prophetica libertate instructus Joannes, nec regiam Herodis dignitatem veritus, neque præ mortis timore tantum scelus silentio prætermittens, dicebat Herodi divino Spiritu repletus 42 : « Non licet tibi habere eam : non enim licet tibi habere uxorem fratris tui. » Herodes quidem apprehenso Joanne vincum in carcere deposuit, non ausus plane eum interficere, et propheticum sermonem a populo auferre. Regis autem Trachonitidis uxor, mala quædam opinio, malaque doctrina, filiam genuit sibi cognominem, ejus motus cum viderentur ad numerum eleganter compositi, et Herodi res ad natalitia pertinentes amanti placuissent, causa fuerunt cur non amplius propheticum caput esset in populo. Hactenus autem existimo motus populi Judæorum, qui juxta legem esse videntur, nihil esse aliud quam illos Herodiadis filia: sed Herodiadis saltatio contraria erat sanctæ saltationi, quam qui non saltant iis exprobrabitur his verbis 50 : « Cantavimus vobis tibiis, et non saltastis. » Saltant autem in natalitiis sermonis injusti inter illos regnantis, ita ut sermoni huic motus eorum placerent. Observavit vero aliquis eorum qui

42 Math. xiv, 4; Marc. vi, 18; Levit. xviii, 16. 50 Matth. xi, 17; Luc. vii, 32.

timæ erant nuptiæ. » Ita etiam Theophylactus : « Πλεγε δὲ ὁ Ἰωάννης τὸν Ἡρώδην, ὡς παρανόμως ἔχοντα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τὴν γυναῖκα. Ὁ γὰρ νόμος ἐκέλευε τὴν τοῦ ἀδελφοῦ γυναῖκα τότε λαμβάνειν τὴν ἀδελφὴν, ὅτε ἄπαις τελευτήσοι ἐκεῖνος. Ἐναῦθα δὲ ὁ Φίλιππος οὐκ ἄπαις ἐτελεύτησεν· ἦν γὰρ αὐτῷ παῖς ἡ ὄρησάμενη. » Reprehendebat autem Joannes Herodem, ut qui contra legem haberet fratris sui uxorem. Lex enim jubebat fratris uxorem tunc assumere fratrem, quando absque liberis ille decessisset. Hic autem Philippus absque liberis non obiit; ei enim saltatrix illa filia erat. — « At non sine liberis, cui vel unus filius, unave filia est, » ut ait Caius jurisconsultus : nam etiamsi filia nomen paternum non repræsentaret, hæreditatem tamen adibat, et nepotem de se fortasse datura erat, qui in avi familiam inseri posset. Sunt qui doceant legem hanc qua frater fratri absque liberis mortuo semen suscitare tenebatur, ad eum etiam pertinuisse, ejus frater feminei tantum sexus prole relicta obiisset, propterea sancita ea lege, ne familiarum nomina interiret; interitura autem fuisse, si filia: solum superfuissent, quæ in aliud nomen familiamque nubendo transirent : idque ex hoc Deuteronomii loco patere volunt : « Quando habuissent fratres simul, et unus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater ejus, et suscitabit semen fratris sui, et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Israel. » Ii autem quorum hic mentionem facit Origenes, non videntur sensisse Herodem Herodiadem Philippum uxorem per fas duxisse, cum liberi, masculi videlicet, non superessent : cur enim succensuisse dicerent Herodi Joannem? cur mox scripsisset Origenes Herodem majus admisisse flagitium, quam ii putent, si contra legem non peccasse putarent? Hæretius.

patrem, « ex ortis quibusdam contra generum simulatibus tulisse filiam suam, et in dolore prioris mariti, Herodis inimici ejus nuptiis copulasse. » Basilius Seleuciensis, orat. 18, Herodem ἀδελφικῆς εὐνῆς τοιχωρύχον, ejusque cum Herodiade nuptias μοιγέλαν appellat : deinde sic ait : Ζῶντος οὖν τοῦ ἀδελφοῦ τὴν γαμετὴν σφετερίζεται, συμπράκτορι τῆς ἀκολασίας τῆ βασιλείᾳ χρησάμενος, etc. « Vivente ergo fratre uxorem ejus abducit, et usurpat : regno utens libidinis administro. » Theophylactus : Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὅτι ζῶντος ἔτι τοῦ Φιλίππου ἀφελετο ὁ Ἡρώδης καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὴν τετραρχίαν. « Quidam vero dicunt vivente etiamnum Philippo, abstulisse Herodem et uxorem et regnum. » Euthymius Zigabenus in hunc Matthæi locum : « Duabus vero de causis eum increpabat (Joannes) : primum quidem quod vivente fratre suo abstulerat violenter et illius uxorem, et tetrarchiam ; deinde quod etiam cum ipsa filiam ex illo peperisset, duxerat eam, quorum utrumque contra legem erat. Jubebat enim lex fratris uxorem ducere, non tamen adhuc viventis, neque eam quæ ab illo prolem suscepisset. » lb. (42) Πονηρὰ τις οὔσα δόξα, et μοθηρὰν διδασκαλίαν, quemadmodum Herodem, παρανόμου λόγου, et μοθηρὸν λόγον, uti mox observabimus; et inf. in Matthæum xvi, 4, reges, ἐνεργείας : eo modo quo Pharaonem, τὸν τὰς θεοσεβείας σχεδάσαι δεῖνδον τρέπον appellat Philo; Afranius, dedecus, hominem inflamem; Lucillius carcerem et ergastulum, hominem carcere dignum; et Terentius, scelus, hominem scelestum; et Catullus, stuporem, hominem stupidum, et, lutum, lupanar, meretricem; et Seneca, Hectoris conjugia, conjugem; et Juvvalis, vitia, homines vitiiis inquinatos; et Martialis vitium appellari vetat Zoilum, sed vitium dici jubet. Ita senex decrepitus, σορός Aristophani, et Machoni apud Athenæum, silicernium Latinis nominatur. Hanc translationis formam attingit Crassus apud Cicero. in De orat.: « Quo item in genere (translationum) et virtutes, et vitia pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur : luxuries quam in domum irrupit, et, quo avaritia penetravit, aut, fides valuit, iustitia confecit » lb.

Herodiadis conjugis discessionem, quem anno imperii Tiberii vicesimo periisse tradit Josephus, hoc est, aliquanto tempore post Christi mortem, ampliore etiam a Joannis interitu? Scribit Hieronymus in hunc Matthæi locum Aretam regem, Herodiadis

lore ²⁰: « Secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum. » Qui autem ad hæc diligenter attendet, si propterea quod rigidiorum vitam ducit, peccantesque increpat, in odium incurrit, insidiisque petitur, utpote qui persecutionem propter justitiam patitur, probrisque lacessitur, non dolebit, quin potius gaudebit, et exultabit, sic animum inducens, propter hæc mercedem se multam in cœlis ab eo recepturum, a quo prophetis fuit assimilatus, quod hæc passus fuerit. Dedecorari igitur graviter ferentibus, eum qui vitam propheticam cepit.

19. Deinde videre licet illud ²¹: « Non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum. » Per illa autem docemur virtutes in credentibus factas fuisse, quandoquidem « omni qui habet, dabitur, et abundabit ²²; » in incredulis autem non modo non egisse virtutes, sed quemadmodum scripsit Marcus, nec potuisse agere. Nimum enim advertit ad illud ²³: « Et non poterat ibi ullam facere; » non enim dixit, « nolebat, » sed, « non poterat, » tanquam in virtutem agentem adveniret adjuvamentum ex illius fide in quem virtus agebat; impediretur autem ab incredulitate, quominus ageret. Nota autem quærentibus: « Quare non potuimus ejicere illum? » dixisse illum: « Propter incredulitatem vestram ²⁴; » et Petro jamjam mergi cœpto dictum esse: « Modicæ fidei, quare dubitasti ²⁵? » Sed et quæ sanguinis profluvio laborabat, non sanari postulans, sed tantum cogitans, si tangeret simbriam vestimenti illius, futurum ut sanaretur; statim sanata est, et sanationis hanc fuisse rationem ipse Servator agnoscit dicens ²⁶: « Quis me tetigit? nam ego novi virtutem de me exisse. » Et forsitan quemadmodum in corporibus inest quibusdam ad quædam naturalis attractio, quemadmodum lapidi magnesio ad ferrum, et ei quod naphtha appellatur ad ignem, ita tali fidei ad divinam virtutem: juxta quod et illud dictum est ²⁷: « Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc illuc, et transibit. » Optime vero videntur mihi Matthæus et Marcus, excellentiam divinæ virtutis exponere volentes, quæ et in incredulitate quidem valet, sed non tantum valet quantum in fide eorum qui beneficiis afficiuntur, dixisse, non hunc virtutes non fecisse, propter eorum incredulitatem, sed non fecisse ibi virtutes multas. Et Marcus non dixit non potuisse ibi ullam facere virtutem, et **467** ibi substituit, sed adjecit ²⁸: « Nisi paucos infirmos impositis manibus curavit, » virtute, quæ in illo erat, incredulitatem superante. Videtur autem mihi quod sicut in rebus corporeis neque sufficit agricultura ad fructuum collectionem, nisi circumfusum aer ad id conferat, vel potius is qui aerem certa qualitate instruit, eamque qualem vult

μισοῖτο, καὶ ἐπιβουλεύοιτο, ὡς διωκόμενος, καὶ ὄνειδιζόμενος ἐνεκεν δικαιοσύνης, οὐ μόνον οὐ λυπηθήσεται, ἀλλὰ καὶ χαρήσεται, καὶ ἀγαλλιάσεται, πειθόμενος διὰ ταῦτα μισθὸν ἔχειν πολὺν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀπὸ τοῦ ὁμοῦσαντος αὐτὸν τὸν προφήταις, ἐκ τοῦ ταῦτα πεπονθέναι. Ἀτιμάζεσθαι τοίνυν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ πρὸς τοὺς ἁμαρτάνουσι βαρουμένοις τῷ βίῳ τοῦ δικαίου χρῆ τὸν ζηλοῦντα βίον προφητικῶν, καὶ χωρήσαντα τὸ ἐν ἐκείνοις Πνεῦμα. oportet in mundo, et a peccatoribus vitam justitiam imitatur, et Spiritum qui in prophetis est, accipit.

Ἐξῆς ἔστιν ἰδεῖν τὸ: « Οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. » Διὰ τούτων δὲ διδασκόμεθα, ὅτι αἱ δυνάμεις ἐν τοῖς πιστεύουσιν ἐγίνοντο, ἐπεὶ « παντὶ τῷ ἔχοντι δοθήσεται, καὶ περισσευθήσεται » ἐν ἀπίστοις δὲ οὐ μόνον οὐκ ἐνήργουν αἱ δυνάμεις, ἀλλ' ὡς ὁ Μάρκος ἀνέγραψεν, οὐδὲ ἐδύναντο ἐνεργεῖν. Πρόσχετος γὰρ τῷ: « Οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν ποιῆσαι δύναμιν » οὐ γὰρ εἶπεν, « οὐκ ἔβλην, » ἀλλ', « οὐκ ἐδύνατο, » ὡς ἐρχομένης μὲν ἐπὶ τὴν ἐνεργουσαν ὁσάντων συμπαράξεως ὑπὸ πίστεως ἐκείνου εἰς τὸν ἐνήργει ἡ δύναμις, κωλυομένης δὲ ἐνεργεῖν ὑπὸ τῆς ἀπιστίας. Ὅρα οὖν, ὅτι πρὸς τοὺς εἰπόντας: « Διὰ τί οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό; » εἶπε: « Διὰ τὴν ὀλιγοπιστίαν ὑμῶν » καὶ πρὸς τὸν ἀρξάμενον καταποντίζεσθαι Πέτρον λέλεκται: « Ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας; » Ἀλλὰ καὶ ἡ αἰμορροῦσα, μὴ ἀξιώσασα περὶ τῆς θεραπείας, ἀλλὰ μόνον λογισαμένη εἰ ἄψαιτο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ὅτι ἰαθήσεται, ἰάθη παραχρῆμα, καὶ ὁμολογεῖ τῷ τρόπῳ τῆς ἰάσεως ὁ Σωτὴρ λέγων: « Τίς μου ἔψατο; ἐγὼ γὰρ ἔγνω δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ. » Καὶ τάχα ὡσπερ ἐπὶ τῶν σωμάτων ἐστὶ τις πρὸς τινα φυσικὴ ὀλκὴ, ὡς τῇ μαγνησίᾳ λίθῳ πρὸς σίδηρον, καὶ τῷ καλουμένῳ νάφθα πρὸς πῦρ, οὕτως τῇ τοιαύτῃ πίστει πρὸς θεῖαν δύναμιν καθὺ εἴρηται καὶ τὸ: « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, εἰεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ: Μετάβηθι ἐνθεν ἐκεῖ, καὶ μεταθήσεται. » Ἀκριβῶς δὲ δοκοῦσι μοι ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος, τὸ ὑπερέχον τῆς θείας δυνάμεως παραστήσαι βουλόμενοι, ὅτι καὶ ἐν ἀπιστίᾳ δύναται, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πλείον δύναται, ὅσον δύναται ἐν πίστει τῇ τῶν εὐεργετούμενων, εἰρηκέναι, οὐχ ὅτι οὐκ ἐποίησε δυνάμεις διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ἀλλ' οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς. Καὶ ὁ Μάρκος δὲ οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν ποιῆσαι δύναμιν, καὶ ἔσθη ἐπὶ τούτῳ, ἀλλὰ προσέθηκεν: « Εἰ μὴ ὀλίγοις ἀβρώστοις ἐπιθεῖς τὰς χεῖρας ἐθεράπευσες, » νικῶστος τῆς ἐν αὐτῷ δυνάμεως καὶ οὕτως τὴν ἀπιστίαν. Δοκεῖ δέ μοι, ὅτι ὡσπερ ἐπὶ τῶν σωματικῶν, οὔτε αὐτάρκης γεωργία πρὸς συγκομιδὴν καρπῶν, ἐὰν μὴ τὸ περιεχόμενον (22) εἰς τοῦτο συνεργῆ, μᾶλλον δὲ τὸ περιέχον ποιότητι ὁποῖα βούλεται ὁ κοσμοῦν, καὶ ποιῶν αὐτὸ ὁποῖον θέλει οὔτε τὸ περιέχον χωρὶς γεωργίας, μᾶλλον

²⁰ Luc. vi, 23. ²¹ Matth. xiii, 58. ²² ibid. 12. ²³ Marc. vi, 5. ²⁴ Matth. xviii, 18, 19. ²⁵ Matth. xiv, 31. ²⁶ Luc. viii, 45, 46. ²⁷ Matth. xvii, 19. ²⁸ Marc. vi, 5.

(22) Περιεχόμενον. Scribendum forte, περιέχον.

λον δὲ ὁ προνοῶν οὐ ποιήσει ἄν ἀνατελεῖται ἀπὸ τῆς γῆς τὰ ἀπὸ τῆς γῆς ἀνατέλλοντα χωρὶς γεωργίας· ἀπαξ γὰρ τοῦτο πεποίηκεν ἐν τῷ· « Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα· » οὕτω δὲ οὐτε τὰ ἐνεργήματα τῶν ἐν δυνάμεων χωρὶς πίστεως τῆς τῶν θεραπευομένων τὸ αὐτοτελὲς ἔργον ἐπιδεικνύονται πρὸς ἱασιν, οὐθ' ἡ πίστις, ὅποια ποτ' ἂν ᾖ, χωρὶς τῆς θείας δυνάμεως. Καὶ τὸ γεγραμμένον δὲ περὶ σοφίας ἐφαρμόσεις καὶ τῇ πίστει καὶ ταῖς ἀρεταῖς κατ' εἶδος, ὥστε τοιοῦτον ποιῆσαι λόγον· « Ἐὰν γὰρ τις ᾖ τέλειος ἐν πίστει ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς ἀπὸ σοῦ δυνάμεως ἀπούσης, εἰς οὐδὲν λογισθήσεται· » ἡ τέλειος τῇ σωφροσύνῃ, ὡς ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς ἀπὸ σοῦ σωφροσύνης ἀπούσης, εἰς οὐδὲν λογισθήσεται· ἡ τέλειος ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς, τῆς ἀπὸ σοῦ δικαιοσύνης (23) καὶ τῶν ἀπὸ σοῦ λοιπῶν ἀρετῶν, εἰς οὐδὲν λογισθήσεται. Ὅθεν· « Μὴ καυχᾶσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχυρί αὐτοῦ· » τὸ γὰρ καυχῆσθω· ἄξιον οὐχ ἡμέτερον, ἀλλὰ δῶρόν ἐστι Θεοῦ, ἡ ἀπ' αὐτοῦ σοφία, καὶ ἡ ἀπ' αὐτοῦ ἰσχύς· καὶ οὕτω τὰ λοιπά.

« Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν Ἡρώδης ὁ τετραρρχῆς τὴν ἀκοήν Ἰησοῦ, καὶ εἶπε τοῖς πασι ἐαυτοῦ· Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς. » Παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ οὕτως, καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ οὕτως. Διαφόρους δόξας εἶχον οἱ Ἰουδαῖοι, τινὰς μὲν ψευδεῖς, ὑποίας ἐφρόνου οἱ Σαδδουκαῖοι (24) περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν, ὡς οὐκ ἐγγειρομένων, καὶ περὶ ἀγγέλων ὡς οὐχ ὑπαρχόντων, ἀλλὰ τροπολογουμένων τῶν περὶ αὐτῶν ἀναγεγραμμένων μόνον, καὶ μηδὲν ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν ἀληθῆς ἐχόντων· ἑτέρας δὲ ὡς ἀληθεῖς, ὡς περὶ ἀναστάσεως (25) νεκρῶν, ὅτι ἐγγειροῦνται, ἐδίδασκον οἱ Φαρισαῖοι. Τὸ οὖν ζητούμενον κατὰ τὸν τόπον ἐστίν, εἰ τοιαύτη τις ἦν περὶ ψυχῆς δόξα ἣν ἐφρόνει Ἡρώδης ἐσφαλμένος, καὶ τινες τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ὅτι ὁ πρὸ ὀλίγου ἀναιρεθεὶς ὑπ' αὐτοῦ Ἰωάννης ἀνέστη ἀπὸ τῶν νεκρῶν μετὰ τὸ ἀποκεφαλίσθῃναι, καὶ ἦν ὁ αὐτὸς ἑτέρῳ ὀνόματι χρώμενος, καὶ καλούμενος νῦν Ἰησοῦς, δεκτικὸς τῶν αὐτοῦ (26) δυνάμεων, ἢ πρότερον ἐνήγγρον ἐν τῷ Ἰωάννῃ. Ποίαν οὖν ἔχει πιθανότητα τὴν ἐπὶ τοσοῦτον γνῶριμον παντὶ λαῷ, καὶ διαφόρον ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ, ὃν ἔλεγον υἱὸν εἶναι τοῦ τέκτονος καὶ Μαρίας, καὶ ἀδελφοῦς ἔχειν τοιοῦτος καὶ ἀδελφάς, νομίζεσθαι εἶναι οὐχ ἕτερον Ἰωάννου, ᾧ πατὴρ ἦν Ζαχαρίας, καὶ μήτηρ Ἐλισάβετ, οὐδ' αὐτοὶ ἄσημοι ἐν τῷ λαῷ; Εἰκὸς δ'

A facit: neque aer sine agricultura, vel potius is qui providet, non facit ut ea quæ oriuntur e terra, sine agricultura orientur: id enim semel fecit his verbis 20: « Germinet terra herbam virentem, et facientem semen iuxta genus suum et similitudinem; » ita neque operationes virtutum, absque eorum qui sanantur fide, absolutum opus ad sanitatem conferendam edunt; neque fides, qualiscunque tandem illa sit, sine divina virtute. Ac id quidem quod de sapientia scriptum est, accommodabis et fidei et virtutibus speciatim sumptis, ita ut talia dicas 20: « Nam et si quis erit consummatus in fide inter filios hominum, si ab illo abfuerit virtus tua, in nihilum computabitur; » aut consummatus in temperantia, quantum quis inter filios hominum esse B potest, si abfuerit temperantia tua, in nihilum computabitur; aut consummatus in justitia et reliquis virtutibus, si abfuerit justitia tua et reliquæ virtutes, in nihilum computabitur. Unde 21: « Non gloriatur sapiens in sapientia sua, nec fortis in fortitudine sua; » nam quod gloriatione dignum est, nostrum non est, sed donum Dei est; ab illo est sapientia; ab illo est robur; et sic reliqua.

20. « In illo tempore audivit Herodes tetrarcham famam Jesu: et ait pueris suis: Hic est Joannes Baptista 20. » Ita apud Marcum 20, ita et apud Lucam 20. Variæ fuerunt Judæorum opiniones; aliæ quidem falsæ, quales amplexi sunt Sadducæi de mortuorum resurrectione, quasi qui non resurgant; et de angelis qui minime existant; sed tanquam C quæ de iis scripta sunt ad tropologiam solum pertineant, ad historiam autem veritatem nullo modo; aliæ autem veræ, quemadmodum Pharisei de resurrectione mortuorum agentes, resurgere illos docuerunt. Quod igitur hoc loco quæritur, illud est, an talis esset quæpiam Herodis et nonnullorum plebe de anima falsa: quidem sententia, quod ille videlicet Joannes, quem paulo ante ipse interfecerat, postquam capite truncatus est, a mortuis surrexerit, idemque esset, aliud nomen usurpans, nunquam dictus Jesus, earumdemque virtutum capax, 468 quæ in Joanne prius operabantur. Quam igitur probabilitatem habet, eum qui ita esset universo populo notus, et in tota Judæa celebris, quem fabri et Mariæ filium esse, et tales habere fratres et D sorores dicebant, non alium existimari a Joanne, cui pater Zacharias fuit, mater Elisabeth, nec ipsi quidem ignobiles in populo? Veri autem simile est

20 Gen. i, 11. 21 Sap. ix, 6. 22 Jer. ix, 23. 23 Matth. xiv, 1. 24 Mare. vi, 14. 25 Luc. ix, 7

(23) Post δικαιοσύνης scribendum, aut certe subintelligendum videtur ἀπούσης.

(24) Ὅποιας ἐφρόνου οἱ Σαδδουκαῖοι, etc. Act. xxiii, 8. Josephus passim, et alii. Hugo Grotius vir excellentis ingenii et doctrinæ, in Matthæum xii, 29, scribit nihil admisisse Sadducæos quam quod in libris Mosis αὐταῖς ταῖς λέξεσι continetur; allegorias autem et tropologias respuisse: contrarium tamen hic aperte docet Origenes, quæ nempe in lege de angelis dicta sunt, quoad verba

repudiasset Sadducæos, quoad tropologiam recepisse. Idem Grotius in Matth. xii, 27, quærit quomodo angelos esse negarent Sadducæi, qui Mosis scripta admittebant, in quibus tam frequens est angelorum mentio: respondet Origenes hæc ipsos ad tropologiam retulisse; at Grotius angelos ab iis pro Dei ἀτμήτοις et ἀχωρίστοις δυνάμεσι habitos-faisse censet. HUETIUS.

(25) Ὡς περὶ ἀναστάσεως. Vide Act. xxiii, 6, 8. (26) Αὐτοῦ. Scribendum αὐτῶν.

populum ita de Joanne sentientem, prophetam vera illum fuisse; cujus populi ea erat multitudo, ut Pharisei, ne quid populo minus gratum dicere viderentur, respondere veriti sint, « an illius baptisimus e caelo esset, an ex hominibus »²⁵, » filium illum Zachariae esse non ignorasse. Fortasse etiam ad nonnullos ex iis visio illa Zachariae visa, cum in templo apparuit Gabriel, pervenerat. Quam ergo probabilitatem habet error, sive Herodis, sive quorundam e plebe qui putaverint non duos fuisse Joannem et Jesum, sed unum eundemque Joannem, qui post amputatum caput e mortuis resurgens Jesus appellatus sit? Dixerit vero quispiam falsae illi de corporum permutatione sententiae Herodem, et e plebe nonnullos adhæsisse, qua adducerentur ut crederent hunc olim Joannem fuisse cum nasceretur, et e mortuis remeasse ad vitam, tanquam Jesum: sed quominus falsa ea opinio probabilis habeatur, impedimento est tempus non sex mensibus longius, quod ortum Joannis et Jesu intercessit. Fortasse vero sic existimabat potius Herodes, virtutes quæ in Joanne operatae fuerant, in Jesum transiisse, unde Joannes Baptista esse credebatur in populo: et tali quispiam utatur argumento: Quemadmodum propter spiritum et virtutem Eliae, non propter ejus animam, de Joanne scriptum est²⁶: « Ipse est Elias qui venturus est, » quod spiritus et virtus quæ erant in Elia, in Joannem transiissent; sic existimabat Herodes virtutes quæ erant in Joanne, in Joanne quidem ea fuisse operatas, quæ ad baptismum et doctrinam pertinebant: « Joannes enim signum fecit nullum »²⁷; » in Jesu autem prodigiosas virtutes. Hoc idem eos existimasse dicet quispiam, qui 469 dixerunt « quia Elias in Jesu apparuit, vel propheta unus de antiquis surrexit »²⁸. » Nullo modo autem ad hanc quæstionem pertinet eorum opinio, qui dixerunt « quia Jesus propheta erat quasi unus ex prophetis »²⁹. » Falsus itaque est sermo de Jesu, sive is qui Herodis fuisse scriptus est, sive ille qui ab aliis fuit prolatus. Verum longe mihi videtur esse probabilior sententia illius, scilicet « Joannem præ-

²⁵ Matth. xxi, 25. ²⁶ Matth. xi, 14. ²⁷ Joan. x, 41. ²⁸ Luc. ix, 8. ²⁹ Marc. vi, 15.

(27) *Εὐκός δὲ ὅτι ὁ λαός, etc.* Mira est hic Erasmi indiligentia; sic enim locum integrum convertit: « Verisimile est autem quod populus existimans Joannem esse verum prophetam, cujus tanta fuit multitudo, ut Pharisei metuerint; et quoniam videbatur id placere populo, flagitarunt a Joanne responsum, baptismum ipsius utrum e caelo esset, an ex hominibus, non ignoraverit eum esse filium Zachariae. » At meminisset non a Joanne Phariseos, sed ab ipsis Phariseis Christum quæsisisse, « utrum baptismum Joannis e caelo esset, an ex hominibus; » nec præ timore populi ausos fuisse quæstioni respondere. Vide Matth. xxi, 24. HUET.

(28) *Ἐν τῷ λαῷ.* Codex Holmiensis ἐν τῷ λαῷ perperam. Vide Luc. i, 22.

(29) *Πολὴν δὴ οὖν ἔχει πιθανότητα, etc.* Infelicitate quoque in hujus loci explicatione versatus est Erasmus. Sic ille: « Proinde probabile est vel Herodem, vel quempiam e plebe sic errasse, ut arbitraretur non duos fuisse Joannem et Jesum; sed

ὅτι ὁ λαός (27) φρονούντες περὶ τοῦ Ἰωάννου, ὅτι ἕως προφήτης ἦν, καὶ τοσοῦτοι τυγχάνοντες, ὡς φοβέσθαι τοὺς Φαρισαίους, διὰ τὸ μὴ δυσάρεστον δοκεῖν τῷ λαῷ λέγειν, ἀποκρίνεσθαι, « πότερον ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων τὸ βάπτισμα αὐτοῦ, » οὐκ ἠγγύουσι υἱὸν αὐτῶν τυγχάνειν Ζαχαρίου. Τάχα δὲ καὶ εἰς τινὰς ἐφθασεν αὐτῶν τὰ τῆς ἐωραμένης ὀπτασίας ἐν τῷ ναῷ (28), φανέντος τῷ Ζαχαρίᾳ τοῦ Γαβριήλ. Ποίαν δὴ οὖν ἔχει πιθανότητα (29) ἢ τοῦ εἶπε Ἡρώδου εἶπε τινῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἀπάτη, πρὸς τὸ νομίσαι, ὅτι οὐ δύο τινὲς γεγόνασιν ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Ἰησοῦς, ἀλλ' εἰς καὶ αὐτὸς ὢν Ἰωάννης, ἀναστὰς, μετὰ τὸ ἀποκεφαλίσθηναι, ἐκ τῶν νεκρῶν, ἐκλήθη Ἰησοῦς; Λέγοι δ' ἂν τις τὴν τῆς μετενσωματώσεως ψευδοδοξίαν (30) γεγονέναι ἐν τῷ Ἡρώδῃ καὶ τισι τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ἀφ' ἧς ὄντο τὸν ποτε Ἰωάννην ἐν γενέσει γενέσθαι, καὶ ἐκ νεκρῶν ἐληλυθέναι εἰς τὸν βίον, ὡς Ἰησοῦν· ἀλλ' οὐδὲ ταύτην τὴν ψευδοδοξίαν πιθανὴν ἐξ νομισθῆναι ὁ μεταξὺ χρόνος τῆς γενέσεως Ἰωάννου καὶ Ἰησοῦ, οὐ πλείον μνητῶν ἐξ τυγχάνων. Τάχα δὲ μάλλον τοιαύτη τις ὑπόληψις ἦν ἐν τῷ Ἡρώδῃ, ὅτι αἱ ἐνεργήσασαι δυνάμεις ἐν τῷ Ἰωάννῃ μετέστησαν ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, ἀφ' ὧν Ἰωάννης Βαπτιστὴς εἶναι πεπίστευτο ἐν τῷ λαῷ· καὶ χρήσαιτό τις ἐπιχειρήματι τοιοῦτω· Ὡσπερ διὰ τὸ πνεῦμά καὶ τὴν δύναμιν Ἥλιου, καὶ οὐ διὰ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, περὶ Ἰωάννου λέγεται· « Αὐτὸς ἐστὶν Ἥλιος ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, » τοῦ ἐν Ἥλιᾳ πνεύματος καὶ τῆς ἐν ἐκεῖνῳ δυνάμει μετεληλυθειῶν ἐπὶ τὸν Ἰωάννην· οὕτως ὄρετο ὁ Ἡρώδης τὰς ἐν Ἰωάννῃ δυνάμεις ἐν μὲν τῷ Ἰωάννῃ ἐνηργηκέναι τὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς διδασκαλίας· « Ἰωάννης γὰρ ἐποίησε σημεῖον οὐδὲ ἐν » ἐν δὲ τῷ Ἰησοῦ τὰς τεραστίους δυνάμεις. Τὸ δ' ὁμοίον τις φήσει ὑπελιηφέναι τοὺς εἰρηκότας « Ἥλιον πεφηνέναι ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἢ προφήτην ἕνα τῶν ἀρχαίων ἐγγέρεθαι. » Οὐδὲν δὲ ζητήσεως ἔχεται τὸ δόγμα τῶν εἰρηκότων, « Ὅτι προφήτης ὡς εἰς (31) τῶν προφητῶν ἦν Ἰησοῦς. » Ψευδὴς μὲν οὖν ὁ τοῦ εἶπε Ἡρώδου λόγος περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐστὶν ἀναγεγραμμένος, εἶτε ὁ ὑπὸ τινῶν εἰρημένος. Πλὴν δοκεῖ μοι μάλλον ἔχεισθαι πιθανότητος τὸ ἀνάλογον, « τὸ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει

unum et eundem Joannem, posteaquam surrexerat ex mortuis, post decollationem vocatum fuisse Jesum. » Facile perspicit attentus lector non id necesse habuisse Origenem ex præcedentibus concludere, quod diserte scripserunt Matthæus, Marcus et Lucas. Præterea unde id concluderet Origenes, cum præcedentia contrarium astruant? HUETIUS.

(30) *Τὴν τῆς μετενσωματώσεως ψευδοδοξίαν.* Quid his opponent, qui Origenem in absurda illa μετενσωματώσεως sententia fuisse credunt, quam hic et infra in Matth. xv et diserte in Matth. xvii, facite Marcionem hoc errore imbutum perstringens, falsitatis insinulat? Sed nos hæc copiose in Origenianis nostris ventilamus. HUETIUS.

(31) *Ὅτι προφήτης ὡς εἰς, etc.* Ubi alii codices legunt: ὅτι προφήτης ἐστὶν ὡς εἰς τῶν προφητῶν· alii: ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἢ ὡς εἰς τῶν προφητῶν. HUETIUS.

Ἠλίω προσληλυθέναι τὸν Ἰωάννην, ὁ τοῖς νῦν ὑπονοουμένοις περὶ Ἰωάννου καὶ Ἰησοῦ ὑπὸ τούτων. Ἐπεὶ δὲ πρῶτον ἐμάθομεν, ὅτι μετὰ τὸν πειρασμὸν ὁ Σωτὴρ ἀκούσας, ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, δεύτερον δὲ, ὅτι ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τυγχάνων, ἀκούσας (32) τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, «πέμφας δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἶπεν αὐτῷ· Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν;» καὶ τρίτον ἀπασπλῶς, ὅτι Ἡρώδης εἶπε περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι «Αὐτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν,» οὐδαμῶθεν δὲ προέγνωνεν τὸν τρόπον τῆς ἀναιρέσεως τοῦ Βαπτιστοῦ· διὰ τοῦτο νῦν καὶ τοῦτο ἀνεγράφεν ὁ Ματθαῖος, καὶ ὁ Μάρκος δὲ αὐτῷ παραπλησίως· ὁ δὲ Λουκᾶς τὰ πολλὰ τῆς παρὰ τοῦτοῖς παρεσιώπησεν ἱστορίας.

Ἐχει δὲ οὕτως ἡ τοῦ Ματθαίου λέξις· «Ὁ γὰρ Ἡρώδης, κρατήσας τὸν Ἰωάννην, ἔθηκεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ.» Εἰς ταῦτ' οὖν δοκεῖ μοι εἶναι, ὡς περὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται μέχρι Ἰωάννου, μεθ' ὃν ἔληξεν ἡ προφητικὴ ἀπὸ Ἰουδαίων χάρις· οὕτως ἡ τῶν βασιλευσάντων (33) ἐν τῷ λαῷ ἐξουσία, μέχρι τοῦ ἀναιρεῖν τοὺς νομιζομένους ἀξίους θανάτου αὐτοῖς ὑπάρχουσα, ἕως Ἰωάννου ἦν, καὶ ἀναιρεθέντος τοῦ τελευταίου τῶν προφητῶν παρανομῶς ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου, ἀφῆρέθη ὁ Ἰουδαίων βασιλεὺς τῆς τοῦ ἀναιρεῖν ἐξουσίας· εἰ γὰρ μὴ ἀφῆρητο αὐτὴν ὁ Ἡρώδης, οὐκ ἔν ἐδίκασεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν τὴν ἐπὶ θανάτῳ, ἀλλ' ἤρκεσεν ἂν εἰς τοῦτο Ἡρώδης μετὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων (31), καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ εἰς τοῦτο

cessisse in spiritu Eliæ et virtutis ratio et convenientia cum iis quæ isti de Joanne et Jesu exco-gitarunt. Quandoquidem autem primum didicimus Servatorem, postquam audivisset post tentationem Joannem esse traditum, recessisse in Galilæam : deinde didicimus Joannem cum esset in carcere, eaque audisset quæ de Jesu dicebantur ⁴¹, « misissetque duos de discipulis suis, dixisse illi : tu es qui venturus es, an alium exspectamus? » tertio Herodem solummodo dixisse de Jesu, « eum esse Joannem Baptistam, ipsum surrexisse a mortuis ⁴², » neque tamen prius cognovimus qua ratione interfectus sit Baptista; propterea nunc illud scripsit Matthæus, et ita propemodum Marcus : Lucas vero maximam ejus quæ apud illos est historiæ partem prætermisit.

21. Sic autem se habent Matthæi verba ⁴³ : « Herodes enim tenuit Joannem, et alligavit eum in carcere. » Ad id igitur videtur mihi, quemadmodum lex et prophetæ locum habuerunt ad Joannem usque, post quem recessit a Judæis prophetica gratia; ita regnantium in populo potestatem, qua ad interficiendos eos, qui morte digni judicarentur, pollebant, ad Joannem usque perseverasse; et præter fas interfecto ab Herode novissimo prophetarum, Judæorum regem potestate interficiendi fuisse privatum. Nisi enim ea excidisset Herodes, Jesum capite non damnasset Pilatus, sed satis ad id fuisset Herodes, cum consilio pontificum **470** et seniarum populi. Et tunc, opinor, impletum est id quod a

⁴⁰ Luc. i, 17. ⁴¹ Matth. xi, 2, 3; Luc. vii, 19, 20. ⁴² Matth. xiv, 2. ⁴³ ibid. 3.

(32) Ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, δεύτερον δὲ ὅτι ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τυγχάνων ἀκούσας. Hæc quæ desiderabantur in Holmiensi et Regio codicibus, atque adeo in Huetii editione, supplentur e Vaticano, Anglicano et Tariniano codd. mss.

(33) Οὕτως ἡ τῶν βασιλευσάντων, etc. Cum Judæorum regis hoc loco meminit Origenes, non Judæos proprie dictos intellexit, sed Galilæos, qui Judææ late sumptæ pars erant. Nonnunquam enim Judææ nomine veniunt tribus duodecim : nonnunquam solæ tribus Judææ et Benjamin. Ita Ptolemæus libro *Geograph.* v, cap. 16, Judæam describens, Galilæam in ea, Samariam, Judæam proprie dictam, et Idumæam comprehendit. Hoc sensu intelligendus Davidis locus : « Notus in Judæa Deus; » et ille : « Facta est Judæa sanctificatio ejus. » Mirandum porro est censuisse Origenem nullam amplius Herodi, ejusque successoribus fuisse potestatem animadvertendi in reos; nam ad Herodem Jesum misit Pilatus, qui capitis causam coram eo diceret, postquam hunc Galilæum esse, ad ejusque ditionem pertinere intellexit, ut est apud Luc. xiiii, 7. Et ab eo damnando ideo se tantum abstinuit Herodes, et ad Pilatum remisit, vel quo par ejus comitatu referret, vel quod insontem Christum reperiret. Agrippa etiam, Herodis Antipæ successor, ejusque fratris filius, Jacobum Zebedæi filium capite plexuit, ut docet idem Luc. Act. xii, 2. Integra igitur fuit illis et plane regia post Joannis mortem reos puniendi potestas. Nihil magis verum est, quod lib. iv *Peri ἀρχῶν*, cap. 1, disserit Adamantius : « Manifestissime enim ex ipsa historia apparet ex his quæ hodie pervidentur, quia ex tempo-

ribus Christi ultra reges apud Judæos non exstiterunt. » Nam Agrippa regnum Herodis in partes sectum ex asse possedit. Quo mortuo Syriæ adjecta est Judæa. Quod autem habet lib. iv in Epist. ad Romanos : « Annon jure dicitur in hac parte mortuus sermo legis, cui nulla sacrificia, nullum sacerdotium, nulla Leviticis ordinis deferuntur ministeria? Homicidam punire non potest, nec adulterum lapidare : hæc enim sibi vindicat Romanorum potestas; et dubitas adhuc si mortua sit litteræ lex? » Id pertinet ad Origenis ætatem, qua jam regia potestas, ejusque potestatis imago in Romanos transierat. Quo tempore quidquid Judæorum ethnarchæ poterant, Cæsare gratificante impetrabant, vel ipso dissimulante attentabant. Origenes ad Africanum : Νῦν γοῦν Ῥωμαίων βασιλευόντων, καὶ Ἰουδαίων τὸ δίδραγμα αὐτοῖς τελούντων, ὅσα συγχωροῦντος Καίσαρος ὁ ἐθνάρχης παρ' αὐτοῖς δύναται, ὡς μηδὲν διαφέρειν βασιλευόντος τοῦ ἔθνους, ἴσμεν οἱ πεπειραμένοι· γίνεται δὲ καὶ κριτήρια λεληθότως κατὰ τὸν νόμον, καὶ καταδικάζονταί τινες τὴν ἐπὶ θανάτῳ, οὕτε μετὰ τῆς πάντῃ εἰς τοῦτο παβήρησας, οὕτε μετὰ τοῦ λανθάνειν τὸν βασιλευόντα· καὶ τοῦτο ἐν τῇ γῶρᾳ τοῦ ἔθνους πολλὴν διατρέψαντες χρόνον μεμαθήκαμεν, καὶ πεπληροφόρημεθα. Huetius.

(34) Μετὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων, etc. Licet Syne-drii potestatem valde infirmasset Herodes Magnus, aliqua tamen pristinae illius auctoritatis et dignitatis imago supererat : proptereaque tanti nominis reum Jerosolymæ, hoc est in ipsius Synedrii ditione non damnasset Herodes, illius injussu, vel certe illo adversante, cui tantum tribuebat ipse Pilatus, ut Christi causam ipsi disputandam relinqueret. Joan. xviii, 31. Id.

Jacob dictum est Judæ ad hunc modum ⁴⁴ : « Non deficiet princeps de Juda, et dux de Israel, donec veniat id quod repositum est, et ipse exspectatio gentium. » Fortasse etiam hac potestate exciderunt Judæi, divina præbente Providentia, ut Christi doctrina populo distribui posset; ut si oriretur illi a Judæis impedimentum, ad necem usque credentium non procederet, quæ juxta legem fieri videretur. « Herodes autem tenuit Joannem et alligavit in carcere et reposuit ⁴⁵, » eo significans, quantum quidem in se esset, populique malitia, alligare se ac includere sermonem propheticum, eumque impedire, quominus liber amplius maneat veritatis præco, quemadmodum prius. Id autem fecit Herodes « propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui; dicebat enim illi Joannes: Non licet tibi habere eam ⁴⁶. » Is vero Philippus tetrarcha erat Iturææ et Trachonitidis regionis ⁴⁷. Existimant igitur nonnulli, postquam obiisset Philippus filiamque reliquisset, Herodiadem fratris uxorem duxisse Herodem, lege ejusmodi **471** nuptias permittente cum liberi non superessent ⁴⁸. Nobis autem cum non liqueat obiisse Philippum, majus etiam flagitium Herodem admisisse putamus, hunc nempe a fratre etiamnum vivente conjugem abduxisse.

ρανόμημα τῷ Ἡρώδῃ λογιζόμεθα γεγονέναι, ὅτι καὶ

⁴⁴ Gen. xlix, 10. ⁴⁵ Matth. xiv, 3. ⁴⁶ ibid. 4. Ruth. iv, 5; Matth. xxii, 24; Marc. xii, 19; Luc. xx, 28.

(35) Καὶ τότε, οἶμαι, πεπλήρωται, etc. Alter sensit ipse Origenes hom. 17 in Gen. et cum Origene Eusebius, plurimique alii, pertinere nempe prædictionem hanc ad Herodis Magni tempora, qui cum juxta plurimorum sententiam alienigena esset, et Judæorum regnum dolo malo invasisset, et regis stirpis Juda reliquias sustulisset, tunc ortus est Christus Dominus. Nunc vero prædictionis sensum alio detorquet ἀλληγορικῶς, pro more suo, vultque significari reges Judæorum potestate regia fruituros ad Christi usque ætatem; tuncque ipsos ea privatum iri, propter nefarie interemptum Joannem. Non hic eorum sententiam refero quos eo adduxit Herodes vir vaserimus, ut ipsum crederent vaticinatione hac designari, verumque esse Messiam. Vide Tertullianum *De præscript. hæret.*; Epiphanium hæres. xx; Hieronymum *Dialog. in Lucifer.*, et in *Matth.* xxii, 15 et seq., et nos infra ad *Comment. in Matth.* xxii, 15 et seq. HUETIUS.

(36) Ἔως ἂν ἔλθῃ ὁ ἀπόκειται. Origenes in *Joan.* iv, 25, lib. 1 *Cont. Cel.* et *Philoc.*, cap. 4, legit: Ἔως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. At lib. iv *Περὶ ἀρχῶν*, ἔως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται. Et homil. 17 in Gen. utramque hanc lectionem agnoscit, quemadmodum et Epiphanius hæres. xx, Athanasius, Augustinus, aliique; et ante hos omnes Justinus, *Dialog. cum Tryphone*. Hebraice habetur: כָּבֹד בְּרִי הָיָה אֵל הָיָה vel significat, *filiius ejus*, vel, *pacifiscus*, quod Messias tribuitur Isaïæ ix, 6, 7, et Hebr. vii, 2. Quidam Samaritani codicis auctoritate freti legunt הָיָה, et exponunt: « Donec veniat cui, » supple, « repositum est regnum: » sed præter obscuritatem sensus repugnat הָיָה pro י, et ו pro וָשׁ; cujus contractionis ante Davidem exempla nulla exstant. Id.

(37) Ἀσπρήθησαν τὴν ἐξουσίαν ταύτην Ἰουδαῖοι. Non Judæos proprie dictos intelligit, quibus jam olim jus vitæ et necis a Romanis fuerat ablatum; successis videlicet Archelao in exsilium acto

βουλῆς. Καὶ τότε, οἶμαι, πεπλήρωται (35) τὸ ὕπὸ τοῦ Ἰακώβ πρὸς Ἰουδαίαν τοῦτον εἰρημένον τὸν τρόπον. « Οὐκ ἐκλείπει ἀρχῶν ἐξ Ἰουδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐξ Ἰσραὴλ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται (36), καὶ ἀντὶς προσδοκία ἐθνῶν. » Τάχα δὲ καὶ ἀσπρήθησαν τὴν ἐξουσίαν ταύτην Ἰουδαῖοι (37), τῆς θείας παρασχοῦσης προνοίας τῆ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ ἐν τῷ λαῷ νομῆν, ἵνα, καὶ κωλύεται ὑπὸ Ἰουδαίων αἴτη, ἀλλὰ μὴ μέχρι ἀναιρέσεως τῶν πιστευόντων χωρῆ, δοκούστας κατὰ νόμον γίνεσθαι. « Ἡρώδης δὲ, κρατήσας τὸν Ἰωάννην, ἔδησεν ἐν φυλακῇ, καὶ ἀπέθετο, » σύμβολον ποιῶν τοῦτο, ὅσον ἐπ' αὐτῷ, καὶ τῇ κακίᾳ τοῦ λαοῦ, καταδῆσαι καὶ κατακλεῖσαι λόγον τὸν προφητικόν (38), καὶ κωλύσαι αὐτὸν ἐτι μένειν τῆς ἀληθείας κήρυκα ἐπ' ἐλευθερίᾳ, ὡς τὸ πρότερον. Β Τοῦτο δὲ πεποίηκεν Ἡρώδης « διὰ Ἡρωδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Ἐλεγε γὰρ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης. Οὐκ ἐξεστὶ σοι ἔχειν αὐτήν. » Οὗτος δὲ ὁ Φίλιππος ἦν τετράρχης (39) τῆς Ἰουδαίας, καὶ Τραχωνίτιδος χώρας. Τινὲς μὲν οὖν ὁνοῦνται, ὅτι, ἀποθανόντος Φιλίππου θυγατέρα κατακλιπόντος Ἡρωδιάδα, ἔγημε τὴν τοῦ ἀδελφοῦ γυναῖκα ὁ Ἡρώδης, τοῦ νόμου τὴν γάμον ἐν ἀπαιδίᾳ συγχωρούμενος (40). Ἡμεῖς δὲ, μηδαμῇ σαφῶς εὐρίσκοντες (41) τεθνηκέναι τὸν Φίλιππον, μείζον ἐτι τὸ πάροντος ἀπέστησε τοῦ ἀδελφοῦ τὴν γυναῖκα.

⁴⁷ Luc. iii, 1. ⁴⁸ Gen. xxxviii, 8; Deuter. xxv, 5.

præsibus, sic enim Judæi Joan. xviii, 30: « Nobis non licet interficere quemquam; » (licet in reos deinceps animadvertisse aliquando ipsorum ethnarchæ reperiantur, vel suum illis jus remittentibus Romanis, vel dissimulantibus;) sed ipsum regem Galilæorum, qui et ipsi dicebantur Judæi. Id.

(38) Κατακλεῖσαι λόγον τὸν προφητικόν, etc. Hilarius: « Ob hanc itaque asperæ admonitionis veritatem, Joannes tanquam lex in carcere continetur. Id.

(39) Οὗτος δὲ ὁ Φίλιππος ἦν τετράρχης, etc. Josephus *Antiquit.* lib. xviii, c. 7, Herodem eum fuisse vult, Antipæ illius fratrem, non ὁμομήτριον, sed Mariamne Simonis pontificis filia natum, cujus uxorem Herodiadem abstulerit Antipas; eumque a Philippo Trachonitidis tetrarcha, cujus capite superiore mentionem fecerat, manifesto distinguit. Hugo Grotius, cujus auctoritati, cum in aliis omnibus, tum in hoc loco multum tribuo, ut evangelistas, qui Philippum appellant hunc Herodiadis maritum, cum Josepho conciliat, duplicem Philippum dat, utrumque Herodis Ascalonitæ filium, quorum alter Trachonitidi præfuerit, alter cum Philippi nomine, Herodis etiam agnomen habuerit, uti Antipas ille poster, qui Herodes itidem ductus fuit, quo ab alio Antipatro Herodis itidem Magni filio discernetur. Id.

(40) Τοῦ νόμου ἐν γάμον ἐν ἀπαιδίᾳ συγχωρούμενος. Supple μόνον. « Lege ejusmodi nuptias tunc solum permittente, cum liberi non superessent; » supererat autem saltatrix illa. Ita Chrysostomus: Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἡρώδης παιδίον ἔχουσαν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ ἔγημε, διὰ τοῦτο ἐγκάλει ὁ Ἰωάννης. « Quoniam ergo Herodes filiam habentem fratris uxorem duxit; propterea accusat Joannes. » Et mox: Τέταρτον, ἡ κόρη, δι' ἣν παράνομος ἦν ὁ γάμος. « Quartum, puella, propter quam illegitimæ

(41) Ἡμεῖς δὲ, μηδαμῇ σαφῶς εὐρίσκοντες, etc. Qui pote reperisset mortuum fuisse Philippum ante

Διὸ περ προφητικῆ παρῴρησις κεκοσμημένος ὁ Ἰωάννης, καὶ μὴ καταπλητόμενος τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ Ἡρώδου, μηδὲ διὰ τὸ δέος τοῦ θανάτου παρσιωπῶν περὶ τοῦ τηλικούτου ἀμαρτήματος, ἔλεγε τῷ Ἡρώδῃ θελοῦ πληρωθεὶς φρονήματος· « Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν αὐτήν· οὐ γὰρ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου. » Ὁ μὲν Ἡρώδης, κρατήσας τὸν Ἰωάννην, δῆσας ἀπέθετο ἐν τῇ φυλακῇ, μὴ τομῶν πάντῃ ἀποκτείναι, καὶ τὸν προφητικὸν λόγον ἀνελεῖν ἀπὸ τοῦ λαοῦ· ἡ δὲ τοῦ βασιλέως τῆς Τραχωνίτιδος γυνή, πονηρὰ τις οὔσα δόξα (42), καὶ μοχθηρὰ διδασκαλία, θυγατέρα ἐγέννησεν ὁμώνυμον, ἧς τὰ δοκοῦντα εὐρυθμα κινήματα, ἀρέσαντα τῷ Ἡρώδῃ τὰ γενέσεως ἀγαπῶντι πράγματα, αἴτια γεγένεσθαι τοῦ μηκέτι εἶναι ἐν τῷ λαῷ κεφαλὴν προφητικῆν. Μέχρι δὲ τοῦ δεῦρο νομίζω τὰ δοκοῦντα κατὰ τὸν νόμον εἶναι κινήματα τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων μὴ ἄλλο τι τυγχάνειν ἢ τῆς Ἡρωδιάδος· θυγατρὸς· ἄλλ' ἢ Ἡρωδιάδος ὀργῆσις ἐναντία ἦν ὀρχησις ἀγία, ἦν οἱ μὴ ὀρχησάμενοι ὀνειδισθήσονται ἀκούοντες· « Ἡυλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσαθε. » Καὶ ἐν γενεθλοῖς δὲ παρανόμου βασιλεύοντος αὐτῶν λόγου ὀρχοῦνται, ὡς ἀρέσκειν ἐκεῖνῃ τῷ λόγῳ τὰς

22. Quapropter prophetica libertate instructus Joannes, nec regiam Herodis dignitatem veritus, neque præ mortis timore tantum scelus silentio prætermittens, dicebat Herodi divino Spiritu repletus⁴²: « Non licet tibi habere eam: non enim licet tibi habere uxorem fratris tui. » Herodes quidem apprehenso Joanne vincitum in carcere deposuit, non ausus plane eum interficere, et propheticum sermonem a populo auferre. Regis autem Trachonitidis uxor, mala quædam opinio, malaque doctrina, filiam genuit sibi cognominem, cujus motus cum viderentur ad numerum eleganter compositi, et Herodi res ad natalitia pertinentes amanti placuissent, causa fuerunt cur non amplius propheticum caput esset in populo. Hactenus autem existimo motus populi Judæorum, qui juxta legem esse videntur, nihil esse aliud quam illos Herodiadis filia: sed Herodiadis saltatio contraria erat sanctæ saltationi, quam qui non saltant iis exprobrabitur his verbis⁴³: « Cantavimus vobis tibiis, et non saltastis. » Saltant autem in natalitiis sermonis injusti inter illos regnantis, ita ut sermoni huic motus eorum placerent. Observavit vero aliquis eorum qui

⁴² Matth. xiv, 4; Marc. vi, 18; Levit. xviii, 16. ⁴³ Matth. xi, 17; Luc. vii, 32.

time erant nuptiæ. » Ita etiam Theophylactus: « Ἦλεγε δὲ ὁ Ἰωάννης τὸν Ἡρώδην, ὡς παρανόμως ἔχοντα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τὴν γυναῖκα. Ὁ γὰρ νόμος ἐκέλευε τὴν τοῦ ἀδελφοῦ γυναῖκα τότε λαμβάνειν τὸν ἀδελφόν, ὅτε ἄπαις τελευτήσοι ἐκεῖνος. Ἐνταῦθα δὲ ὁ Φίλιππος οὐκ ἄπαις ἐτελεύτησεν· ἦν γὰρ αὐτῷ παῖς ἡ ὀρχησαμένη. » Reprehendebat autem Joannes Herodem, ut qui contra legem haberet fratris sui uxorem. Lex enim jubebat fratris uxorem tunc assumere fratrem, quando absque liberis ille decedisset. Hic autem Philippus absque liberis non obiit: ei enim saltatrix illa filia erat. — « At non sine liberis, cui vel unus filius, unave filia est, » ut ait Caius jurisconsultus: nam etiamsi filia nomen paternum non repræsentaret, hæreditatem tamen adibat, et nepotem de se fortasse datura erat, qui in avi familiam inseri posset. Sunt qui doceant legem hanc qua frater fratri absque liberis mortuo semen suscitare tenebatur, ad eum etiam pertinuisse, cujus frater feminei tantum sexus prole relicta obiisset, propterea sancita ea lege, ne familiarum nomina interirent; interitura autem fuisse, si filia solum superfuissent, quæ in aliud nomen familiarumque nubendo transirent: idque ex hoc Deuteronomii loco patere volunt: « Quando habitaverint fratres simul, et unus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater ejus, et suscitabit semen fratris sui, et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Israel. » Si autem quorum hic mentionem facit Origenes, non videntur sensisse Herodem Herodiadem Philippi uxorem per fas duxisse, cum liberi, masculi videlicet, non superessent: cur enim succensuisse diceret Herodi Joannem? cur mox scripsisset Origenes Herodem majus admisisse flagitium, quam ii putent, si contra legem non peccasse putarent? Hæc tamen.

patrem, et ex ortis quibusdam contra generum simultatibus tulisse filiam suam, et in dolore prioris mariti, Herodis inimici ejus nuptiis copulasse. » Basilius Seleuciensis, orat. 18, Herodem ἀδελφικῆς εὐνῆς τοιχωρύχον, ejusque cum Herodiade nuptias μοιγεῖλαν appellat: deinde sic ait: Ζώντος οὖν τοῦ ἀδελφοῦ τὴν γαμετὴν σφετερίζεται, συμπράττει τῆς ἀκολασίας τῇ βασιλείᾳ χρῆσάμενος, etc. « Vivente ergo fratre uxorem ejus abducit, et usurpat: regno utens libidinis administro. » Theophylactus: Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὅτι ζώντος ἐτι τοῦ Φιλίππου ἀφείλετο ὁ Ἡρώδης καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὴν τετραρχίαν. « Quidam vero dicunt vivente etiamnum Philippo, abstulisse Herodem et uxorem et regnum. » Euthymius Zigabenus in hunc Matthæi locum: « Duabus vero de causis eum increpabat (Joannes): primum quidem quod vivente fratre suo abstulerat violententer et illius uxorem, et tetrarchiam; deinde quod etiam cum ipsa filiam ex illo peperisset, duxerat eam, quorum utrumque contra legem erat. Jubebat enim lex fratris uxorem ducere, non tamen adhuc viventis, neque eam quæ ab illo prolem suscepisset. » Id.

(42) Πονηρὰ τις οὔσα δόξα, etc. Herodiadem appellat: πονηρὰν δόξαν, et μοχθηρὰν διδασκαλίαν, quemadmodum Herodem, παράνομον λόγον, et μοχθηρὸν λόγον, uti mox observabimus; et inf. in Matthæum xvi, 4, reges, ἐνεργείας: eo modo quo Pharaonem, τὸν τὰς θεοσεβείας σχεδᾶσαι θεῖον τρόπον appellat Philo; Afranius, dedecus, hominem infamem; Lucillius carcerem et ergastulum, hominem carcere dignum; et Terentius, scelus, hominem scelestum; et Catullus, stuporem, hominem stupidum, et, lutum, lupanar, meretricem; et Seneca, Hectoris conjugia, conjugem; et Juvenalis, vitia, homines vitiiis inquinatos; et Martialis vitium appellari velat Zoilum, sed vitium dici jubet. Ita senex decrepitus, σορός Aristophani, et Machoni apud Athenæum, silicernium Latinis nominatur. Hanc translationis formam attingit Crassus apud Cicer. in De orat.: « Quo item in genere (translationum) et virtutes, et vitia pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur: luxuries quam in domum irrupit, et, quo avaritia penetravit, aut, fides valuit, justitia confecit » Id.

Herodiadis conjugis discessionem, quem anno imperii Tiberii vicesimo periisse tradit Josephus, hoc est, aliquanto tempore post Christi mortem, ampliore etiam a Joannis interitu? Scribit Hieronymus in hunc Matthæi locum Arctam regem, Herodiadis

uos præcesserunt, diem Pharaonis natalem in Genesi descriptum⁴¹, dixitque improbum res ad natalitia pertinentes amantem, diem natalem celebrare. Nos autem ab illo hanc occasionem nacti, nullibi scriptum reperimus a justo quopiam fuisse celebrata natalitia: iniquior **472** quippe hoc Pharaone fuit Herodes; ab illo enim in natalitiis pistorum princeps sublatus est; ab hoc autem Joannes, quo inter natos mulierum major non surrexit⁴²; de quo Servator dicit⁴³: « Sed quid existis? Videre prophetam? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam. » Sed gratiæ Deo agendæ sunt, quod etsi a populo prophetica gratia ablata est, major illa omni diffusa est in gentes per Servatorem nostrum Jesum, qui factus est inter mortuos liber⁴⁴: nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei⁴⁵. Præterea vide sermonem per quem munda et immunda edulia explorantur; contemnitur autem prophetia in lance pro obsonio illata. Caput autem prophetiæ Judæi non habent, Christum Jesum omnis prophetiæ verticem ejurantes: et capite truncatur propheta propter juramentum, in ea re in qua pejerandum potius erat, quam juramento standum. Temere quippe jurasse non adeo culpandum erat, quam propter juramenti temeritatem prophetam lecto dedisse. Nec propterea solum capite truncatur, sed propter eos etiam qui simul accumbebant, malebantque interfici prophetam, quam vivere. Accumulantur autem et epulantur simul cum improbo sermone inter Judæos regnante, qui propter ortum illius oblectantur. Concinne autem nonnunquam his quæ dicta sunt uteris in temere jurantes, volentesque juramenta super flagitio facta servare, di-

⁴¹ Gen. xl, 20. ⁴² Matth. xi, 11. ⁴³ Luc. vii, 26.

(43) Ἐτήρησε μὲν οὖν τις τῶν πρὸ ἡμῶν, etc. Is est, fortasse, Philo Judæus. Inde porro, et ex altero, quem supra profert Origenes in *Matth.* xiii, 55. Josephi testimonio existimet lector, verene scripserit nuper vir eruditus, quem honoris causa non nomino, auctores laudare Origenem non solum. Hieronymus.

(44) Ἐξ οὐδεμιᾶς Γραφῆς εὕρομεν, etc. Origenes homil. 8 in *Levit.*: « Nemo ex omnibus sanctis invenitur diem festum, vel convivium magnum egisse in die natalis sui, » etc., ubi proluxe docet non modo a sanctis natalitia celebrata non fuisse, sed illos etiam diem suum natalem fuisse execratos. Origenes in *Genes.* xl, 20, ex *Catena Romana*: Τῶν μὲν πρὸ ἡμῶν ἐτήρησέ τις, ὅτι φαῦλός ἐστιν ὁ τὰ γενέσεως τιμῶν πράγματα, καὶ τὴν ἡμέραν τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἀποδεχόμενος ἡμεῖς δὲ βεβαιούμεν τὴν διήγησιν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἡρώδου, τὸ παραπλήσιον εὐρόντες, ὅτε καὶ ἡ θυγάτηρ Ἡρωδιάδος ὤρχησατο, καὶ ἀπετυμῆθη ἢ Ἰωάννου κεφαλῆ. Καὶ οὐδαμῶς δικαίως φαίνεται γενέθλιον ἄγων ἡμέραν. Hieronymus: « Nullum alium invenimus observasse diem natalis sui, nisi Herodem et Pharaonem, ut quorum erat par impietas, esset et una solemnitas. » Quid fiet ergo Agrippa rege, quid Antiocho, quid tot aliis quos diem suum natalem celebrasse tradunt historia? Id.

(45) Ὅρα τὸν λόγον, etc. Vertit Erasmus: « Vide rationem juxta quam purorum et impurorum ciborum discrimen expenditur: despicitur autem, » etc.,

κινήσεις αὐτῶν. Ἐτήρησε μὲν οὖν τις τῶν πρὸ ἡμῶν (43) τὴν ἀναγεγραμμένην ἐν Γενέσει τοῦ Φαραῶ γενέθλιον, καὶ διηγῆσατο, ὅτι ὁ φαῦλος τὰ γενέσεως ἀγαπῶν πράγματα, ἐορτάζει γενέθλιον. ἡμεῖς δὲ, ἀπ' ἐκείνου ταύτην εὐρόντες ἀφορμὴν, ἐπ' οὐδεμιᾶς Γραφῆς εὕρομεν (44) ὑπὸ δικαίου γενέθλιον ἀγόμενον. ἄδικος γὰρ μᾶλλον ἐκείνου τοῦ Φαραῶ ὁ Ἡρώδης· καὶ γὰρ ὑπ' ἐκείνου μὲν ἐν γενεθλίῳ ἀρσιτοποιοῦς ἀναιρεῖται, ὑπὸ δὲ τούτου Ἰωάννης, ὁ οὐ μελῶν ἐν γενητοῖς γυναικῶν οὐδὲς ἐγγηγεῖται· περὶ οὗ ὁ Σωτὴρ λέγει· « Ἀλλὰ τί ἐξεληλύθατε; Προφήτην ἰδεῖν; Ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου. » Ἀλλὰ εὐχαριστήτεον τῷ Θεῷ, ὅτι, εἰ καὶ ἡ προφητικὴ ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἦρται χάρις, ἡ πάσης ἐκείνης μελῶν ἐξεχύθη εἰς τὰ ἔθνη διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ, ὁ δὲ ἐγένετο ἐν νεκροῖς ἐλευθερός· εἰ γὰρ καὶ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. » Ἐτι δὲ ὅρα τὸν λόγον (45) παρ' ὧ καὶ θάρσά μὲν καὶ ἀκάθαρτα ἐξετάζεται βρώματα· καταφρονεῖται δὲ προφητεία ἐπὶ πίνακι ἀντὶ ἔθου προσαγομένη. Τὴν δὲ κεφαλὴν τῆς προφητείας Ἰουδαῖοι οὐκ ἔχουσι, τὸ κεφάλαιον πάσης προφητείας Χριστὸν Ἰησοῦν ἀρνοῦμενοι· καὶ ἀποκεφαλίζεται ὁ προφήτης δι' ὄρκον, ἐφ' οἷς μᾶλλον ἐπιορκεῖν ἢ εὐορκεῖν ἔδει (46)· οὐ ταῦτόν γάρ ἦν ἐγκλημα προπετείας ὄρκων, καὶ τῆς διὰ τὴν προπέτειαν ἐπιορκίως ἐγκλημα ἀνατρέσεως προφητικῆς. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον ἀποκεφαλίζεται, ἀλλὰ καὶ τοὺς συνανακειμένους, βουλομένους μᾶλλον ἀναρεθῆναι τὸν προφήτην, ἢ ζῆν. Συνανάκεινται δὲ καὶ συνεστιῶνται λόγῳ μοχθηρῷ Ἰουδαίων βασιλεύοντι οἱ ἐπὶ τῇ γενέσει αὐτοῦ εὐφραίνόμενοι. Χρῆσις δὲ ποτε χαριέντως τῷ βῆτῳ πρὸς τοὺς προπέτως ὀμνύοντας, καὶ θέλοντας ἐμπε-

⁴⁴ Psal. lxxvii, 5. ⁴⁵ II Cor. xiii, 4.

satis commodo sensu, id enim vult: Mirare illud, maximam a Judæis haberi rationem ciborum mundorum et immundorum, juxta legis præceptum; despici autem prophetiam, etc. Ego tamen aliter sentio, hunc videlicet λόγον eum esse de quo supra: Καὶ ἐν γενεθλοῖς δὲ παρανόμου βασιλεύοντος αὐτῶν λόγου ὀρχοῦνται, ὡς ἀρεσκεῖν τῷ λόγῳ τὰς κινήσεις αὐτῶν. « Et in die natali injusti sermonis in eos regnum tenentis saltant, ita ut sermoni motus eorum placeant. » Et infra: Συνανάκεινται καὶ συνεστιῶνται λόγῳ μοχθηρῷ Ἰουδαίων βασιλεύοντι οἱ ἐπὶ τῇ γενέσει αὐτοῦ εὐφραίνόμενοι. « Discumbunt, et epulantur cum malo sermone in Judæos regnum tenente, qui in die ejus natali oblectantur. » Et iterum: Καὶ γὰρ μετὰ παβήσας ἀρνεῖται ὁ νῦν Ἰουδαίων λόγος τὰς προφητείας. « Et enim confidenter vaticiniis fidem detrectat, qui nunc Judæorum sermo est. » Ita Origenes homines perditos et nequam, μοχθηροῦς λόγους appellat in *Matth.* xiii, 58 et seq.: Τὰ ζιζάνια, ἅπερ εἰσὶν οἱ μοχθηροὶ λόγοι, οἱ ἀπὸ κακίας υἱοὶ τοῦ πονηροῦ· ita Joannem supra προφητικὸν λόγον, ita Herodiam πονηρὰν δόξαν, καὶ μοχθηρὰν διδασκαλίαν. Id.

(46) Ἐφ' οἷς μᾶλλον ἐπιορκεῖν ἢ εὐορκεῖν ἔδει. Adi Origenem hom. 3 in *Levit.* Consule præterea in hunc *Matthæi* locum Hieronymum, Theophylactum et Euthymium. Denique de promissis non servandis quid moralis ethnicorum philosophia præcipiat, discet ex *Cicerone* lib. i et iii *De offic.* Id.

δύον ὄρκους ἐπὶ παρανομίᾳ παραληφθέντας, λέγων, ὅτι οὐ πᾶσα τήρησις ὄρκων ἐστὶ καθήκουσα, ὡς οὐδὲ τοῦ Ἡρώδου. Ἔτι δὲ πρόσχεος, ὅτι οὐ μετὰ παρρησίας, ἀλλὰ κρύφα καὶ ἐν φυλακῇ φονεύει τὸν Ἰωάννην ὁ Ἡρώδης. Καὶ γὰρ οὐ μετὰ παρρησίας ἀρνεῖται ὁ νῦν Ἰουδαίων λόγος τὰς προφητείας, δυνάμει δὲ (47) καὶ ἐν κρυπτῷ αὐτὰς ἀρνεῖται, καὶ ἐλέγχεται αὐταῖς ἀπιστῶν. Ὅσπερ γὰρ, εἰ ἐπίστευον Μωϋσῆ, τῷ Ἰησοῦ ἐπίστευσαν ἂν· οὕτως, εἰ ἐπίστευαν τοῖς προφήταις, προσήκοντο ἂν τὸν προφητευόμενον. Ἀπιστοῦντες δὲ τούτῳ, κάκεινοις ἀπιστοῦσι, καὶ ἀποτέμνουσιν ἐν φυλακῇ κατακλείσαντες τὸν λόγον τὸν προφητικόν, καὶ ἔχουσιν αὐτὸν νεκρὸν, καὶ διαιρεθέντα, καὶ μηδαμῷ ὄντι, ἐπεὶ μὴ νοοῦσιν αὐτόν. Ἄλλ' ἡμεῖς ὀλόκληρον ἔχομεν τὸν Ἰησοῦν, πληρωθείσης τῆς περὶ αὐτοῦ λεγούσης προφητείας. Ὅσπου οὐ συντριβήσεται. »

Οἱ μαθηταὶ δὲ ἐλθόντες τοῦ Ἰωάννου θάπτουσιν αὐτοῦ τὸ λείψανον, « καὶ ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ Ἰησοῦ. » Ὁ δὲ ἀνεχώρησεν εἰς ἔρημον τόπον, τὰ ἔθνη (48)· καὶ μετὰ τὴν τῶν προφητῶν ἀναίρεσιν ἔχλοι αὐτῷ ἠκολούθησαν ἀπὸ τῶν πανταχοῦ πόλεων, ὅσκινα πολλὴν ὄντα θεασάμενοι, ἐσπλαγχνίσθη, καὶ θεεράπευσε τοὺς ἀρρώστους αὐτῶν, καὶ μετὰ τοῦτο τρέφει τοὺς εὐλογηθεῖσι καὶ πλεονάσασιν ἐξ ὀλίγων ἄρτων τοὺς ἀκολουθήσαντας αὐτῷ. « Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν ἐν πλοίῳ ἐκείθεν εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν. » Τὸ μὲν ῥητὸν διδάσκει (49) ἡμᾶς ὅση δύναμις ἀπὸ τῶν διωκόντων, καὶ τῆς προσδοκίας τοῦ διὰ τῶν λόγων ἐπιβουλεύεσθαι, ἀναχωρεῖν τοῦτο μὲν γὰρ κατὰ εὐλόγητον γένοιτ' ἂν· τὸν δὲ δυνάμενον ἔξω εἶναι τῶν περιστάτικῶν ὁμοσε χωρεῖν αὐτοῖς προπετὲς ἐστὶ καὶ θρασύ. Τίς δὲ ἐτι ἀμφιβάλοι ἂν περὶ τοῦ ἐκκλίπειν τὰ τοιαῦτα, οὐ μόνον ἐπὶ τοῖς κατὰ τὸν Ἰωάννην τοῦ Ἰησοῦ ἀναχωρήσαντος, ἀλλὰ καὶ διδάσκοντος, καὶ λέγοντος· « Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν. » Ἐπειθὸ τα μὲν οὖν οὐ παρ' ἡμᾶς πειρασμὸν ἀναγκαῖον ὑπομένειν εὐγενῶς λίαν καὶ τεθαρρήκτως· παρὸν δὲ ἐκκλίπειν, τοῦτο μὴ ποιεῖν τολμηρόν. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τὸ ῥητὸν καὶ κατὰ ἀναγωγὴν τὸν τόπον ἐξεταστέον, λεκτέον, ὅτι ἐπιβουλευθείσης παρὰ Ἰουδαίους τῆς

caus non esse consentaneum ut quævis iuramenta serventur, quemadmodum nec illa Herodis. Adverte insuper non palam et confidenter, sed clam et in carcere Herodem interficere Joannem. Nec enim aperte hodiernus Judæorum sermo prophetias respuit, respuit autem revera, et clam, iisque minime fidem habere arguitur. Quemadmodum enim si Moysi credidissent, Jesu credidissent *; ita si prophetis credidissent, eum recepissent qui fuerat a Judæis prænuntiatus. Huic autem cum fidem non habeant, nec habent illis, et sermonem propheticum in carcere concludentes obruncant, eumque mortuum habent, et divisum, et minime sanum, quandoquidem nec intelligunt illum. Sed nos integrum habemus Jesum, impleta propheta de illo dicente * : « Os non comminuetur. »

473 23. Joannis autem venientes discipuli reliquias illius sepeliunt, « et venientes nuntiaverunt Jesu *; » is autem secessit in locum desertum, scilicet ad gentes, et post prophetarum necem secutæ sunt illum turbæ ex omnibus undequaque urbibus; quam cum vidisset esse frequentem, misertus est, ægrosque qui in ea erant sanavit, et eos postea qui se secuti fuerant paucis panibus alit benedictis et multiplicatis. « Quod cum audisset Jesus, secessit inde in navicula in locum desertum seorsum *. » Vexatores fugere, et perspectas devitare insidias, quæ per sermones struuntur nobis, quantum conducat, his verbis addocemur: id enim prudenti et certo consilio fit; temerarii autem est et præsentis animi quæ mala declinare possit, ea adversum ire. Quis autem deinceps ambigat quin talia evitanda sint, cum non solum post ea quæ Joanni contigerunt, Jesus secesserit, sed etiam doceat et dicat * : « Si persecuti fuerint vos in civitate ista, fugite in aliam? » Ingruentem ergo tentationem, quæ in potestate nostra non est, necesse est fortiter et confidenter sustinere; cum autem fugere licet, temerarium est id non facere. Quandoquidem autem post ea quæ dicta sunt, locus etiam hic juxta anagogen est examinandus, dicendum est post ap-

* Joan. v, 46. * Exod. xii, 46; Num. ix, 42; Joan. xix, 36. * Matth. xiv, 12. * ibid. 15. * Matth. x, 23.

(47) *Δυνάμει δέ.* *Revera*: ita Erasmus, quem secuti sumus, licet aliquid aliud sonare videatur vox Græca; sed Latina verba quæ respondeant non habet. *Ημεῖς*.

(48) *Ἀνεχώρησεν εἰς ἔρημον τόπον, τὰ ἔθνη.* *Intra*: Ἀναχωρεῖ δὲ εἰς ἔρημον Θεοῦ παρὰ τοῖς ἔθνεσι τόπον. *Item*: Καὶ οἱ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔχλοι ἀκούσαντες, etc. Locus ille erat prope Bethsaidam, Luc. ix, 10. Bethsaidam vero Galilææ urbem fuisse nemo hescit. Hæc autem loca gentibus habitari scribit Origenes, quod magnam Galilææ partem jam inde a Salomonis temporibus gentes occuparent. Cum enim ligna cedrina et abiegna, ingentemque auricopiam ad constructionem templi suppeditasset Hiram rex Tyri; viginti illi oppida in terra Galilææ concessit Salomon, III Reg. ix, 11. Inde Galilæam gentium dictam Isaïæ ix, 1, et Matth. iv, 15, docet sanior pars interpretum. *Id.*

(49) *Τὸ μὲν ῥητὸν διδάσκει,* etc. Origenes ho-

mil. 9 in Judic. : « Licet tamen etiam hoc in militia Christi, ut si forte aliquando inferiorem te viribus senseris in persecutionibus, et non æquum tibi adversum crudelitatem tyranni per fragilitatem corporis videris esse certamen, dare locum iræ, et fugere de loco ad locum, nec tibi in hoc ascribitur militare commissum. Designatur hoc etiam in legibus Christi dicentis : *Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam.* Summa namque rei est, Jesum quem semel confessus es, non negare. Certum est enim quod Christum confitetur ille, qui propterea fugit, ne neget. » Et in *Joan. xi, 54* : Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια ἀναγεγράφθαι νομίζω βουλομένου τοῦ λόγου ἐπιστρέφειν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ θερμότερον καὶ ἀλογιστότερον ἐπιπηδᾶν τῷ ἐν τῷ ἔως θανάτου ἀγωνίζεσθαι περὶ ἀληθείας καὶ μαρτυρεῖν, etc. Idem habent Hieronymus et Theophylactus. *Id.*

per tam insidiis prophetiam apud Judæos, sublatamque, propterea quod res ad natalitia pertinentes apud illos colerentur, et per admissionem vanorum motuum, veritate quidem iudice, incomppositorum et extra numerum, sed, ut existimat princeps improborum ejusque convivæ, concinnorum, illisque placentium, secedere Jesum a loco in quo prophetia per insidias condemnata est; secedere autem in locum Deo vacuum apud gentes, ut Dei Verbum, ablato ab eis regno, datoque «genti facienti fructus ejus⁶¹», in gentibus sit, et per illud plures sint «filii desertæ⁶²», neque legem, neque prophetas edoctæ, «quam ejus quæ virum habet⁶³», nempe legem. Cum enim olim Verbum erat apud Judæos, non ita erat apud illos, quemadmodum apud gentes. Proinde dictum est, in navicula, 474 hoc est, in corpore, in locum desertum seorsum ivisse, postquam prophetæ interemptionem accepit. Cum autem ad desertum pervenisset, seorsum erat in illo, quod extra morem esset illius sermo, doctrinaque ejus præter consuetudines et sanctiones gentium. Et hominum multitudo quæ erat apud gentes, cum audivisset Verbum adesse in suo deserto, illudque esse seorsum, uti supra tradidimus, illud a propriis urbibus secuta est, quod unusquisque reliquisset patrias religionis consuetudines, et quod ad Christi legem accessisset. Pedibus autem, non in navicula hunc secuta est, utpote non corpore, sed nudo animo et consilio a Verbo suscepto Dei imaginem secuta: et ad illam quidem Jesus egreditur, cum ipsa non possit ad eum accedere, ut cum ad eos qui foris erant introisset, eos qui erant foris introduceret. Numerosa autem turba est ad quam Dei exit Verbum, et effundens in illam lumen inspectionis suæ vidit eam, et videns illos potius miseratione dignos, quod in talibus versarentur, utpote hominum amans, per miserationem illam aliquid passus est is qui affectionibus minime erat obnoxius, nec miseratus est solum, sed ægros etiam illorum sanavit, variis et omnigenis ex malitia morbis laborantes.

24. Si autem videre vis quales sint animi morbi, cogita mihi avaros, et gloriosos, et puerorum amatores, et si quis est mulierosus: hos enim in turbis videns, et eorum miseratus sanavit. Non vero existimandum est omne peccatum morbum esse, sed illud quod toti animo incubuit. Ita enim videre licet avaros totos argento, ejusque conservationi et coactioni intentos: ambitiosos gloriolæ; inhiant

⁶¹ Math. xxi, 43. ⁶² Isa. lvi, 1. ⁶³ Gal. iv, 27.

(50) Ἀναχωρεῖ δὲ εἰς τὸν ἔρημον Θεοῦ, etc. Origenes homil. 9 in Levit.: «Finis sortis istius eremus est, id est, locus desertus, desertus virtutibus, desertus Deo, desertus justitia, desertus Christo, desertus omni bono.» Theophylactus: Ἀναχωρεῖ λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς εἰς ἔρημον τόπον, εἰς τὰ ἔθνη τὰ ἔρημα τοῦ Θεοῦ. «Recedit postmodum Jesus in desertum locum, gentes nempe Deo vacuas.» Huetius.

A προφητείας, καὶ ἀναίρεθεις, διὰ τὸ τιμᾶσθαι παρ' αὐτοῖς τὰ γενέσεως πράγματα, καὶ κατὰ ἀποδοχὴν κενῶν κινήματων γεγενημένων, ὡς μὲν παρ' ἀληθείᾳ δικαζούσῃ, ἀβρύθμῳ καὶ ἐκμελῶν, ὡς δ' ὑπολαμβάνει ὁ τῶν φαύλων ἄρχων καὶ οἱ συνεστιώμενοι αὐτῶ, εὐρύθμῳ, καὶ ἀρεσκόντων ἐκείνοις, ἀναχωρεῖ ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ τόπου ἐν ᾧ προφητεία ἐπιβουλευθεῖσα καταδικάσθη· ἀναχωρεῖ δὲ εἰς τὸν ἔρημον Θεοῦ (50) παρὰ τοῖς ἔθνεσι τόπον, ἵνα ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, αἰρομένης τῆς βασιλείας ἀπ' ἐκείνων, καὶ διδομένης ἐθνεῖ ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς, γένηται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ δι' αὐτὸν πολλὰ γένηται ἐτὰ τέκνα τῆς ἐρήμου· μᾶλλον, μήτε νόμον μήτε προφήτας δεδιδασκέντης, «ἣ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα, τὸν νόμον.» Ὅτε μὲν οὖν πάλαι ὁ Λόγος παρὰ Ἰουδαίους ἦν, οὐχ οὕτως ἦν παρ' αὐτοῖς, ὡς παρὰ τοῖς ἔθνεσι· διὸ λέλεκται ἐν πλοίῳ, τοῦτέστι τῷ σώματι, εἰς τὸν ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν γεγόναι, ἀκούσαντα περὶ τῆς ἀναίρεσεως τοῦ προφήτου (51). Κατ' ἰδίαν δὲ γενόμενος εἰς τὴν ἔρημον, ἦν ἐν αὐτῇ, τῷ ἰδιάζοντα εἶναι τὸν λόγον, καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ παρὰ τὰ εἰθισμένα ἐν τοῖς ἔθνεσι γίνεσθαι καὶ νενομισμένα. Καὶ οἱ ἐν τῆς ἔθνεσιν ὄχλοι ἀκούσαντες Λόγον ἐπιδοθημένον τῇ ἐρήμῳ αὐτῶν, καὶ τοῦτον κατ' ἰδίαν τυγχάνειν, εἰς προαποδεδώκαμεν, ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ τῶν ἰδίων πόλεων (52). τῷ ἕκαστον καταλειπόμεναι τὰ πάτρια τῆς δεισιδαιμονίας ἔθνη, καὶ τῷ τοῦ Χριστοῦ προσεληλυθέναι νόμῳ. Περὶ δὲ αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐν πλοίῳ ἠκολούθησαν, ἅτε μὴ τῷ σώματι, ἀλλὰ γυμνῇ τῇ ψυχῇ καὶ τῇ ἀπὸ τοῦ Λόγου πεισθείσῃ προαιρέσει ἠκολούθηκότες τῇ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ (53). Καὶ πρὸς τοῦτους γὰρ ὁ Ἰησοῦς ἐξέρχεται, μὴ χωροῦντας προσιέναι πρὸς αὐτὸν, ἵνα, τοῖς ἐξω γενόμενος, ἔσω τοὺς ἐξω εισαγάγῃ. Πολλοὺς δὲ ὁ ἐξω ὄχλος, εἰς ὃν ἐξέρχεται ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ἐκχέας τὸ φῶς τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ εἰς αὐτὸν, εἶδεν αὐτὸν, καὶ ἰδὼν ποῦ ἐλειεῖσθαι μᾶλλον αὐτοὺς ἀξίους, διὰ τὸ ἐν τοιοῦτέ τισιν εἶναι, ὡς φιλόανθρωπος, πέπονθεν ὁ ἀπαθὴς τὸ σπλαγγνισθῆναι, καὶ οὐ μόνον ἐσπλαγγνίσθη, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀβρώστους αὐτῶν ἐθεράπευσεν ἔχοντας ποικίλα καὶ παντοδαπὰ ἀπὸ τῆς κακίας ἀβρώστηματα.

Ei δὲ θέλεισιν ἰδεῖν ποῖά ἐστι τὰ τῆς ψυχῆς ἀβρώστηματα, κατανόει μοι τοὺς φιλαργύρους, καὶ τοὺς φιλοδόξους, καὶ τοὺς φιλόπαιδας, καὶ εἴ τις ἐστὶ φιλόγυνος· καὶ τοῦτους γὰρ ἐν τοῖς ὄχλοις ἰδὼν, καὶ σπλαγγνισθεὶς ἐπ' αὐτοῖς ἐθεράπευσεν. Οὐ πᾶν δὲ ἀμάρτημα νομιστέον ἀβρώστιον εἶναι, ἀλλ' ὅπερ ἐναπέσκηψεν ὅλη τῇ ψυχῇ. Οὕτως ἐστὶν γὰρ ἰδεῖν τοὺς μὲν φιλαργύρους ὄλους τεταμένους ἐπὶ τὸ ἀργύριον,

(51) Τοῦ προφήτου. Legebat Erasmus τῆς προφητείας.

(52) ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ τῶν ἰδίων πόλεων, etc. Hæc arripuit Hieronymus in *Matthæum*.

(53) ἠκολούθηκότες τῇ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ. II Cor. iv, 4; Coloss. i, 15; Hebr. i, 3, quo referentur sunt quæ leguntur Sapientia vii, 26. Origen. fuisse super ea re lib. *Περὶ ἀρχῶν*, et lib. iv, in fine.

καὶ τὴν τούτου φρουρὰν καὶ συναγωγὴν· τοὺς φιλοδόξους ἐπὶ τὸ δοξάζειον· κεχήνασι γὰρ περὶ τὸν ἀπὸ τῶν πολλῶν καὶ χυδαισιτέρων ἔπαινον. Καὶ τὸ ἀνάλογον νοήσεις ἐφ' ὧν ὠνομάσαμεν λοιπῶν, καὶ εἴ τι ἄλλο τούτοις ἐστὶ παραπλήσιον. Ἐπεὶ οὖν διηγούμενοι τὸ· « Ἐθεράπευσε τοὺς ἀρρώστους αὐτῶν, » εἵπομεν μὴ πᾶν ἀμάρτημα εἶναι ἀρρώστημα, ἀξιὸν ἀπὸ τῆς Γραφῆς καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς τούτων παραμυθίσασθαι. Φησὶ δὴ ὁ Ἀπόστολος Κορινθίοις, ποιχίλα ἔχουσιν ἀμαρτήματα, γράφων· « Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς, καὶ ἀρρώστοι, καὶ κοιμῶνται ἰκανοί. » Ἄκουε γὰρ ἐν τούτοις τοῦ καὶ σύνδεσμον πλέκοντος, καὶ συμπεπλεγμένον ποιούοντος ἐκ διαφορῶν ἀμαρτημάτων, καθὼ οἱ μὲν εἰσιν ἀσθενεῖς, ἕτεροι δὲ ἀρρώστοι πλέον ἢ ἀσθενεῖς, καὶ ἄλλοι παρ' ἀμφοτέρους οἱ κοιμῶμενοι. Οἱ μὲν γὰρ ὀλισηθῶς διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀδυναμίαν πρὸς τὸ ὅτιποτοῦν ἀμαρτάνειν ἔχοντες, καὶ μὴ ὅλοι ὡσιν εἶδους τινὸς ἀμαρτίας, ὡς οἱ ἀρρώστοι, ἀσθενεῖς εἰσι μόνον· οἱ δὲ ὅλη ψυχῇ καὶ ὅλη καρδίᾳ καὶ ὅλη διανοίᾳ, ἀντὶ τοῦ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν, ἀγαπῶντες ἀργύρια, ἢ δοξάρια, ἢ γυναῖκα, ἢ παῖδας, οὗτοι πλέον ἢ ἀσθενείας πεπόνθασι, καὶ εἰσιν ἀρρώστοι. Κοιμῶνται δὲ οἱ, δέον προσέχειν καὶ ἐργηγορέναι τῇ ψυχῇ, τοῦτο μὲν οὐ ποιούντες, ἀπὸ δὲ πολλῆς ἀπροσεξίας νοσάζοντες τὴν προαίρεσιν, καὶ ὑπνωτόντες τοῖς λογισμοῖς· οἵτινες ἐνυπνιαζόμενοι σάρκα μὲν μαινοῦσι, κυριώτατον δὲ ἀθετοῦσι, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν. Οὗτοι δὲ διὰ τὸ κοιμᾶσθαι ἐν κεναῖς εἰσι φαντασίαις, καὶ παραβαλλομέναις ἐνυπνίοις, ταῖς περὶ τῶν πραγμάτων (54)· τὰ μὲν ὑπάρ καὶ ἀληθῆ οὐκ ἀποδεχόμενοι, ὑπὸ δὲ τῶν ἐν ταῖς κεναῖς φαντασίαις ἀπατώμενοι· περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ λέγεται τὸ· « Ὅν τρόπον ἐνυπνιάζεται ὁ διψῶν ὡς ὁ πίνων, καὶ ἔξαναστὰς ἐστὶ διψῶν, ἢ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς κενὸν ἤλπισεν· οὕτως ἐστὶ ὁ πλούτος πάντων τῶν ἐθνῶν, ὅσοι ἐπιστράτευσαν ἐν Ἱερουσαλὴμ (55). » Εἰ καὶ ἐδόξαμεν οὖν παρεκβεθιέναι, διηγούμενοι διαφορὰν ἀσθενῶν, καὶ ἀρρώστων, καὶ κοιμωμένων, διὰ τὸ τὸν Ἀπόστολον ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους εἰρηκέναι ἃ ἐξεθέμεθα, τὴν παρέκθεσιν πεποιήμεθα, βουληθέντες παραστήσαι τί σημαίνεται νοητὸν ἐκ τοῦ· « Καὶ ἐθεράπευσε τοὺς ἀρρώστους αὐτῶν. »

Μετὰ τοῦτό φησιν ὁ λόγος, ὅτι, « ὀψίας δὲ γενομένης, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· Ἐρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ἡ ὥρα παρήλθεν ἤδη· ἀπόλυσον οὖν τοὺς βχλους, ἵνα, ἀπελθόντες εἰς τὰς κώμας, ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς βρώματα. » Καὶ πρῶτόν γε τήρησον, ὅτι, μέλλων τοὺς τῆς εὐλογίας ἄρτους διδοῦναι τοῖς μαθηταῖς, ἵνα παραθῶσι τοῖς βχλοῖς, ἐθεράπευσε τοὺς ἀρρώστους, ἵνα ὑγιάναντες τῶν τῆς εὐλογίας μεταλάβωσιν ἄρτων· οὐ γὰρ δύνανται οἱ ἐστὶ ἀρρώστοι χωρῆσαι τοὺς τῆς Ἰησοῦ εὐλογίας ἄρτους. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇς, δέον ἀκούειν τοῦ· « Δοκιμαζέτω δὲ ἕκαστος

A enim ad laudes vulgi, hominumque ex infima plebe. Simile item senties de cæteris quos nominavimus, et si quid aliud illis affine est. Quoniam igitur ea verba explicantes ⁶⁴ : « Curavit languidos eorum, » non omne peccatum esse morbum diximus, consentaneum est ex Scriptura de illorum differentiis verba facere. Ait quidem Apostolus Corinthiis, qui variis erant peccatis dediti, scribens ⁶⁵ : « Ideo inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi. » Audi siquidem in his nexum textentem, contextumque e variis peccatis facientem, juxta quem hi quidem sunt infirmi, alii autem imbecilles, plus quam infirmi, et alii præter utrosque, qui dormiunt. **475** Qui enim propter animi debilitatem ad quodvis peccatum proni sunt, nec toti alicui certo peccati generi addicti sunt, velut imbecilles, infirmi sunt tantum ; qui vero cum Deum amare deberent toto animo, toto corde et tota mente, argentum pro eo vel gloriolam, vel mulierem, aut pueros amant, patiuntur hi aliquid infirmitate pejus, et imbecilles sunt. Dormiunt autem qui cum debeant animo attendere et vigilare, id quidem non faciunt, sed præ nimia segnitie voluntate nutant, et cogitationibus dormitant : qui somniantes carnem pollunt ; id vero quod maximam habet auctoritatem improbant, et gloriam probris incessunt. Hi quidem propterea quod dormiunt, vanas habent rerum imaginationes somniis perquam similes, vera quidem visa non admittentes, inanitus autem imaginationibus decepti : de quibus et id dicitur in Isaia ⁶⁶ : « Et sicut somniat sitiens, et bibit, et postquam fuerit expergefactus, adhuc sitit, et anima ejus frustra speravit ; sic erunt divitiæ omnium gentium, quæcunque militaverunt in Jerusalem. » Esti ergo explicantes differentiam infirmorum, imbecillorum et dormientium, divertisse videamur, ideo digressionem hanc fecimus, quod ea dixerit Apostolus in Epistola ad Corinthios, quæ exposuimus, volentes ostendere quid his verbis intelligendum significetur ⁶⁷ : « Et curavit languidos eorum. »

25. Postea sic habet sermonis contextus ⁶⁸ : « Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes : Desertus est locus, et hora jam præteriiit ; dimitte turbas, ut euntes in castella, emant sibi escas. » Ac primo quidem observa hunc sanasse ægros, cum panes benedictionis discipulis daturus esset, quos turbis apponerent, ut sanitati restituti panum benedictionis fierent participes ; nec enim qui etiamnum infirmi sunt, panes benedictionis Jesu capere possunt. Sed et si quis cum hæc audire deberet : « Probet autem unusquisque

⁶⁴ Matth. xiv, 14. ⁶⁵ I Cor. xi, 30. ⁶⁶ Isa. xxix, 8. ⁶⁷ Matth. xiv, 14. ⁶⁸ Ibid. 15.

(54) Ταῖς περὶ τῶν πραγμάτων. Hæc prætermisit Erasmus.

(55) Ἐπιστράτευσαν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ms.

Alexandrinus. Ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐπὶ τὸ βροσ Σιών. Quod secutus est Arabs. Reliquæ editiones, « Contra montem Sion. » Πικτιος. *

seipsum, et sic de pane illo edat **, » et cætera, his A
non obtemperat quidem, sed temere panem Domini
ejusque calicem sumit, imbecillus, vel infirmus sit,
vel dormiens ex ea, ut ita dicam, capitis gravidine
quam a vi panis contrahit

ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐπιτίετω ἐκ τοῦ ἄρτου, » καὶ τὰ
λοιπὰ, τούτων μὲν μὴ κατακούη, ὡς ἔτυχε δὲ μεταλαμ
βάνη ἄρτου Κυρίου, καὶ ποτηρίου αὐτοῦ, ἀσθενῆς ἢ
ἄβρωστος γίνεται, ἢ καὶ ἐκ τοῦ, ἐν' οὕτως εἴπω, κα
ρούσθαι ὑπὸ τῆς τοῦ ἄρτου δυνάμεως, καιμύμενος.

TOMOS IA' (56).

TOMUS UNDECIMUS.

4761. « Vespere autem facto, accesserunt ad eum B
discipuli ejus ⁷⁰ : » hoc est, in consummatione sæ
culi, de quo opportune dicere licet id quod exstat
in Epistola Joannis ⁷¹ : « Novissima hora est ; »
qui nondum animadvertentes quid facturum esset
Verbum, dicunt illi « desertum esse locum, » vi
dentes vacuitatem a Deo, et lege, et Verbo in ple
risque ; dicunt autem hoc illi : « Et hora præteriiit, »
videlicet, præteriiit tempestivitas legis et propheta
rum. Fortasse vero illud dixerunt, ad id referentes
sermonem, quod propter amputatum Joanni caput,
et lex, et prophetæ, qui ad Joannem usque fuerant,
desierint. Præteriiit igitur, inquit, hora, neque
adest cibus, quod tempus illius non amplius sit præ
sens, ut ii qui in deserto te secuti sunt, legi et
prophetis serviant. Præterea dicunt discipuli ⁷² :
Dimitte ergo illos, ut unusquisque, si ab urbibus
non potest, certe a vicis, locis nempe ignobiliori
bus, cibaria emat. Hæc quidem dicebant discipuli
per dissolutionem scripturæ legis et cessationem
prophetiarum desperantes turbis reperiri posse non
expectatos et novos cibos. Sed vide quid Jesus
discipulis responderit tantum non vociferans, et
aperte dicens : Existimatis quidem vos, si disces
serit a me ingens hæc multitudo cibo indigens, re
perturam potius in vicis, quam apud me ; et in cœ
libus hominum non urbanorum, sed paganorum,
potius quam si apud me manserit : ego vero vobis
pronuntio ea re non indigere illos qua indigere
creditis : nec enim abitione illis opus est : qua vero
re non egere illos existimatis, me videlicet, ut qui
pote illos nutrire non possim, ea præter expecta
tionem vestram opus habent. Quandoquidem igitur
instituens vos idoneos reddidi ad dandum egentibus
rationabile nutrimentum : date vos ipsi turbis quæ
me secutæ sunt, quod edant : habetis enim potesta

« Ὁψίας δὲ γενομένης, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ. » τουτέστιν ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, καθ' ὃν
ἔστιν εὐκαιρῶς εἰπεῖν τό· « Ἐσχάτη ὥρα ἐστίν, » ἐν
τῇ Ἰωάννου Ἐπιστολῇ κείμενον· οἵτινες, μηδέπω
νοῦντες ὁ ξημελλε ποιεῖν ὁ Λόγος, φασὶν αὐτῷ, ὅτι
« ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος, » ὁρῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ
νόμου, καὶ Λόγου ἐρημίαν ἐν τοῖς πολλοῖς· λέγουσι δ'
αὐτῷ τό· « Καὶ ἡ ὥρα παρήλθεν, » οἰοῦντι παρελήλυθε
τὸ εὐκαιρον νόμου καὶ προφητῶν. Τάχα δὲ τοῦτο εἰ
λον, ἀναφέροντες τὸν λόγον, καὶ διὰ τὸν Ἰωάννην
ἀποκεφαλίσθαι, καὶ τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας,
οἱ ἦσαν ἕως Ἰωάννου, πεπαύσθαι. Παρήλθεν οὖν,
φασὶν (57), ἡ ὥρα, καὶ οὐ πάρεστι τροφή, τῷ τὸν και
ρὸν αὐτῆς μηκέτι ἐνεστηκέναι, ἐν' οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ,
ἀκολουθήσαντές σοι, νόμῳ καὶ προφήταις δουλεύ
ουσι. Καὶ ἔτι φασὶν οἱ μαθηταί· Ἀπόλυσον οὖν αὐ
τούς, ἐν' ἕκαστος, εἰ μὴ δύναται ἀπὸ τῶν πόλεων,
ἀλλ' ἀπὸ τῶν κωμῶν, τῶν ἀτιμωτέρων χωρίων, ὠνή
σθαι βρώματα. Ταῦτα μὲν ἔφασκον οἱ μαθηταί, ἀπο
γινώσκοντες τοῖς ὄχλοις εὐραθέησθαι, μετὰ τὸ κα
ταλεῦσθαι τὸ γράμμα τοῦ νόμου, καὶ πεπαύσθαι
προφητείας, παραδόξους καὶ καινὰς τροφάς. Ἄλλ' ὁ
Ἰησοῦς ὄρα τί ἀποκρίνεται τοῖς μαθηταῖς, μονουοχι
βοῶν καὶ σαφῶς λέγων· Ὑμεῖς μὲν ὑπολαμβάνετε ὅτι,
ἐὰν ἀπέλθωσιν ἀπ' ἐμοῦ ὁ πολὺς ὄχλος χρήζοντες (58)
τροφῶν, ταῦτα· εὐρήσουσιν ἐν κώμαις μᾶλλον ἢ παρ'
ἐμοῦ, καὶ ἐν συστήμασιν ἀνθρώπων οὐ πολιτῶν, ἀλλὰ
κωμητῶν μᾶλλον, ἢ ὅτι παραμενοῦσά μοι· ἐγὼ δὲ ὑμῖν
ἀποφαίνομαι, ὅτι οὐ μὲν ὑπολαμβάνετε χρήζειν αὐ
τούς, οὐ χρήζουσιν· οὐ γὰρ χρεῖαν ἔχουσιν τοῦ ἀπε
λθεῖν· οὐ δὲ νομίζετε αὐτούς μὴ ἔχειν χρεῖαν, τουτέ
στιν ἐμοῦ, ὡς μὴ δυναμένου αὐτούς τρέφειν, τούτου,
παρὰ τὴν ὑμετέραν προσδοκίαν, χρεῖαν ἔχουσιν. Ἐπεὶ
οὖν παιδεύσας ὑμᾶς, ἱκανοὺς ἐποίησα πρὸς τὸ διδόναι
τοῖς δεομένοις λογικὴν τροφήν (59), ὑμεῖς ὁδοῦ τοῖς
ἀκολουθήσασι μοι ὄχλοις φαγεῖν· ἔχετε γὰρ δύναμι

⁷⁰ I Cor. xi, 28.

⁷¹ Matth. xiv, 15.

⁷² I Joan. ii,

18. ⁷³ Matth. xiv, 15. ⁷⁴ ibid. 16.

(56) *Τόμος ΙΑ'*. Codd. Vaticanus et Tarinianus hunc titulum exhibent, et ex sequentibus Ὁψίας δὲ γενομένης, etc., ordiuntur tomum hunc undecimum. In editione Huetii nullus est ejusmodi titulus, nec signum incipientis tomi, unde colligebat præcedentia non esse decimi, sed undecimi tomi, aliter sane existimaturus, si in duos hosce co.lices nostros incidisset, in quibus manifeste uniuscujusque

tomii, decimi, undecimi et duodecimi limites ab invicem optime secernuntur.

(57) *Φασίν*. Ita recte habet codex Vaticanus. Editio Huetii, φησίν.

(58) *Χρήζοντες*. Sic codd. Anglicanus et Vaticanus Editio Huetii, χρήσονται.

(59) *Λογικὴν τροφήν*. I Petr. ii, 2, λογικὴν γάλα Vul., « rationabile lac. » Huetius.

ἀπ' ἐμοῦ λαβόντες τοῦ δοῦναι τοῖς ὄχλοις φαγεῖν, ἤτινι εἰ ἦτε ἐπιστήσαντες, κατενοήσατε ἂν, ὅτι πολλῶν πλείον ἐγὼ δύναμαι αὐτοὺς θρῆψαι, καὶ οὐκ εἰρήχειτε ἂν· « Ἀπόλυσον τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀπελθόντες ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς βρώματα. »

Ὁ μὲν οὖν Ἰησοῦς, δι' ἣν ἔδωκε δύναμιν καὶ ἐτέρων θρεπτικὴν τοῖς μαθηταῖς, εἶπε· « Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. » Οἱ δὲ μὴ ἀρνούμενοι μὲν τὸ δύνασθαι διδόναι ἄρτους, πολλῶν δὲ ὀλιγωτέρους αὐτοὺς νομίζοντες εἶναι, καὶ οὐκ ἱκανοὺς τρέφειν τοὺς ἀκολουθήσαντας τῷ Ἰησοῦ, οὐδὲ θεωροῦντες, ὅτι, ἕκαστον ἄρτον, λόγον (60), ὃ Ἰησοῦς λαβὼν, εἰς ὅσον βούλεται ἐκτείνει, ποιῶν αὐτὸν διαρκῆ πᾶσιν ὅσους ἂν θρῆψαι θέλη, φατίν· « Οὐκ ἔχομεν ὧδε εἰ μὴ πέντε ἄρτους καὶ δύο ἰχθύας· » πέντε μὲν ἴσως αἰνισσόμενοι ἄρτους εἶναι τοὺς αἰσθητοὺς τῶν Γραφῶν λόγους, καὶ διὰ τοῦτο ἰσαριθμοὺς ταῖς πέντε αἰσθήσεσι (61)· δύο δὲ ἰχθύς, ἦτοι τὸν προφορικὸν (62) καὶ τὸν ἐνδιάθετον λόγον, ὡσπερ εἶδον τυγχάνοντας τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς αἰσθητῶν κειμένων, ἢ τάχα καὶ τὸν φάσαντα ἐπ' αὐτοὺς περὶ Πατέρος καὶ Υἱοῦ λόγον. Διὸ καὶ αὐτὸς ἔφαγεν ἰχθύος ὀπτοῦ ἀναστάς, μέρος λαβὼν ἀπὸ τῶν μαθητῶν, καὶ ἀποδεξάμενος ἦν ἐδύναντο ἐκ μέρους ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ περὶ τοῦ Πατρὸς θεολογίαν. Ἡμεῖς μὲν οὖν οὕτως τῷ περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων ἐπιβαλεῖν δεδυνήμεθα λόγῳ· εἰκὸς δὲ ὅτι οἱ μᾶλλον (63) ἡμῶν συναγαγεῖν δυνάμενοι τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας παρ' ἑαυτοῖς, πλείονα καὶ κρείττονα δύναιντ' ἂν ἀποδοῦναι περὶ τούτων νοῦν. Παρατηρητέον μὲντοι, ὅτι τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας οἱ μαθηταὶ λέγουσιν ἔχειν παρὰ τῷ Ματθαίῳ, καὶ τῷ Μάρκῳ, καὶ τῷ Λουκᾷ, οὐθ' ὅτι πύρινοι, οὐθ' ὅτι κριθῖνοι ἦσαν ὑποσημειωσάμενοι· ὃ δὲ Ἰωάννης μόνος κριθῖνους εἶπεν εἶναι τοὺς ἄρτους· διὸ τάχα οὐδὲ οἱ μαθηταὶ ὁμολογοῦσιν αὐτοὺς παρ' ἑαυτοῖς ἐν τῷ τοῦ Ἰωάννου Εὐαγγελίῳ, ἀλλὰ λέγουσι παρ' αὐτῷ, ὅτι, « Ἔστι παιδάριον ὧδε, ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθῖνους, καὶ δύο ὄβρια. » Καὶ ὅσον μὲν οἱ πέντε ἄρτοι οὗτοι καὶ δύο ἰχθύας οὐκ ἐφέροντο ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ, οὐκ ἠῤῥξαν, οὐδὲ ἐπλήθυνον, οὐδὲ ἐδύναντο τρέφειν πλείονα· ὅτε δὲ λαβὼν αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ πρῶτον ἀνέδλεψεν εἰς τὸν οὐρανὸν, ταῖς ἀκτίσι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οἶονε καταβιδάζων δύναμιν ἐκεῖθεν, τὴν ἀνακραθησομένην τοῖς ἄρτοις καὶ τοῖς ἰχθύσι, μέλλουσι

tem quam a me accepistis, 477 dandi turbis quod edant; ad quam si advertissetis, intellexissetis profecto longe magis posse me has nutrire, neque dixissetis 73: « Dimitte turbas, ut euntes emant sibi escas. »

2. Jesus igitur propter eam, quam discipulis dedit, alios alendi vim, dixit 74: « Date illis vos manducare. » Illi autem non inficientes posse se panes dare, sed pauciores eos existimantes esse, nec ad eos alendos qui Jesum secuti fuerant sufficientes, neque considerantes, Jesum, cum acceperit unumquemque panem, hoc est verbum, quantum vult extendere, sufficientemque reddere omnibus quoscumque nutrire voluerit, dicunt 75: « Non habemus hic nisi quinque panes et duos pisces; » obscure forsitan significantes quinque panes esse sensibiles Scripturarum sermones, et propterea numero sensuum respondentes; duos vero pisces, nempe sermonem ore pronuntiatum, et eum qui mente concipitur, qui sunt veluti obsonium sensibilibum quæ in Scripturis exstant; vel fortasse sermonem de Patre et Filio, qui ad illos jam pervenerat. Propterea et ipse postquam resurrexisset piscem assum comedebat, parte sumpta a discipulis, et accepta, quam illi ex parte poterant exponere, de Patre theologia 76. Sic nos igitur, ad assequendum sermonis illius de quinque panibus et duobus piscibus, sensum collineare potuimus. Verisimile est autem eos qui plus quam nos quinque panes et duos pisces apud sese possunt colligere, ampliorem et meliorem posse super illis sensum dare. Animadvertendum est autem apud Matthæum, Marcum et Lucam, discipulos dicere se quinque habere panes et duos pisces 77; non indicantes utrum triticei sint, an hordeacei; solum autem Joannem dixisse hordeaceos esse panes. Ideo fortasse neque discipuli eos esse penes se in Joannis Evangelio fatentur, sed apud eum dicunt 78, « esse puerum hic, qui habet quinque panes hordeaceos, et duo pisces. » Et quandiu quidem quinque illi panes et duo pisces a discipulis Jesu non ferebantur, non augebantur, neque multiplicabantur, neque plurimos alere poterant; sed postquam Servator, acceptis illis, primum in cælum suspexit, radiis oculorum suorum velut inde vim deducens quæ misceretur panibus et piscibus, 478

73 Math. xiv, 16. 74 ibid. 75 ibid. 17. 76 Luc. xxiv, 42. 77 Math. xiv, 17; Marc. vi, 38; Luc. ix, 13. 78 Joan. vi, 9.

(60) Ἐκαστον ἄρτον, λόγον. Ambrosius, lib. ix in Luc. vi: « At vero hic panis quem frangit Jesus mystice quidem Dei verbum est, et sermo de Christo, qui cum dividitur, augetur. » HÆTIUS.

(61) Καὶ διὰ τοῦτο ἰσαριθμοὺς ταῖς πέντε αἰσθήσεσι. Origenes, hom. 3 in Levit.: « Quinque numerus frequenter, imo pene semper pro quinque sensibus accipitur. » Id.

(62) Ἦτοι τὸν προφορικόν, etc. Erasmus reddit, « propheticum, » legebat nempe προφητικόν perperam. Plane legendum προφορικόν, qui opponitur ἐνδιάθετον. Quid sit sermo προφορικός, quid ἐνδιάθετος, notum est. Hermogenes, lib. ii De form. orat., c. 7, ἐνδιάθετον, sermonem, ἀληθῆ, καὶ οἶον ἐμφύχον appellat: unde fortasse emendari possit Horatii

interpres in serm. i, sat. iv: « Sermones, inquit, duo sunt, ἐπικὸς, καὶ προφορικὸς. Ἐπικὸς, quo utimur cogitantes; προφορικὸς vero, cui lingua suppetat. » Annon legendum, ἐμφύχος καὶ προφορικός? Id.

(63) Εἰκὸς δὲ, ὅτι οἱ μᾶλλον, etc. Sic ego locum hunc explico. Dixit supra quinque panibus significari sensiles Scripturæ sermones; et duobus piscibus, sermonem προφορικόν, et ἐνδιάθετον, qui sunt veluti Scripturæ condimenta. Nunc ait eos longe felicitus hunc locum explanaturos, qui magis potuerint apud se quinque panes et duos pisces colligere; hoc est, qui majorem Scripturæ intelligentiam fuerint adepti. Id.

quibus hominum quinque millia ali debebant, et postea benedixit quinque panibus et duobus piscibus, sermone et benedictione augens et multiplicans illos, et tertio dividens et frangens dedit discipulis, ut ipsi turbis apponerent; tunc suffecerunt panes et pisces, ut comederent omnes et satiarentur, et quosdam e panibus benedictis edere non possent. Supererant enim turbis tam multa, quæ apud turbas quidem non erant, sed apud discipulos, tollere valentes residuum fragmentorum, et in cophinos deponere reliquiarum plenos, qui totidem numero erant, quot tribus Israel. De Joseph quidem scriptum est in Psalmis ⁷⁹: « Manus ejus in cophino servierunt; » de discipulis vero Jesu, sustulisse illos residuum fragmentorum; duodecim, opinor, duodecim cophinos, non semiplenos, sed plenos: et sunt, puto, adhuc, et ad consummationem usque sæculi, apud discipulos Jesu turbis meliores, pleni duodecim cophini fragmentis panis viventis, quos turbæ comedere non possunt. Qui comedebant autem de quinque panibus, qui prius fuerant quam redundarent duodecim cophini, cognati erant numero quinario: ad sensilia usque pervenerant qui comederant, quandoquidem et ab eo qui suspexit in cœlum, benedixit, et fregit illos, hi aliti sunt, et non pueri, nec feminae, sed viri. Sunt enim, opinor, et in sensilibus cibis differentia; ita ut quidam ex iis sint eorum qui evacuaverunt quæ erant parvuli ⁸⁰, » quidam vero eorum qui etiamnum sunt parvuli et carnales in Christo.

3. Et hæc quidem a nobis dicta sunt propter hæc verba ⁸¹: « Manducantium fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus et parvulis, » quod ambiguum est; vel enim qui comederant erant viri quinquies mille, et nullus inter edentes puer erat, aut femina; vel propterea quod viri solum quinquies mille fuerint, non numeratis pueris et feminis. Quidam igitur, ut jam diximus, sic intellexerunt, non adfuisse pueros vel feminas, iis quæ ex quinque panibus et duobus piscibus aucta et multiplicata sunt. Dicat autem aliquis, cum multi pro merito et viribus comederint, et participes facti fuerint panum benedictionis, eos qui numero digni erant, quemadmodum ii qui viginti annos nati in libro Numerorum recensiti sunt ⁸², Israelitas viros fuisse: qui vero **479** digni non erant quorum tanta ratio et numerus haberetur, pueros fuisse et

⁷⁹ Psal. lxxx, 7. ⁸⁰ I Cor. xiii, 11. ⁸¹ Matth. xiv, 21. ⁸² Num. i, 3.

(64) *Τότε διήρκεσαν οἱ ἄρτοι.* Ita cœl. Holm. et Catena in Luc. ix, quæ ms. habetur in bibliotheca Mazariniana. Videtur aliter habuisse Erasmi codex; sic enim ipse vertit: « tunc suscipiebant illi panes. » ΗΡΕΤΙΟΥΣ.

(65) *Οἱ μὲν ἀριθμῶν ἄξιοι.* Hæc fideliter retulit Hieronymus. Ib.

(66) *Οἱ δὲ μὴ ἄξιοι τηλικούτου,* etc. Notum Pythiæ responsum Megarensibus datum:

ἴμεις δ', ὡ Μεγαρεῖς, οὐτ' ἐν λόγῳ, οὐτ' ἐν ἀριθμῶν

τρέφειν τοὺς πεντακισχιλίου, καὶ μετὰ τοῦτο ἠλόγησε τοὺς πέντε ἄρτους, καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, τῷ λόγῳ καὶ τῇ εὐλογίᾳ αὐξῶν, καὶ πληθύνων αὐτοὺς, καὶ τρίτον μερίζων, καὶ κλῶν ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς, ἵν' ἐκεῖνοι τοῖς ὄχλοις παραδώσι· τότε διήρκεσαν οἱ ἄρτοι (64) καὶ οἱ ἰχθύες, ὡς φαγεῖν πάντα, καὶ κορεσθῆναι, καὶ τινὰς τῶν εὐλογηθέντων ἄρτων μὴ χωρῆσαι φαγεῖν. Ἐπερίσσευσε γὰρ τοῖς ὄχλοις τοσαῦτα, ἃ κατὰ μὲν τοὺς ὄχλους οὐκ ἦν, κατὰ δὲ τοὺς δυναμένους μαθητὰς ἄραι τοὺς περισσεύον τῶν κλασμάτων, καὶ ἀποθέσθαι εἰς κοφίνους πληρουμένους τῶν περισσευμάτων, ὄντας τὸν ἀριθμὸν τοσοούτους ὅσαι αἱ φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ. Περὶ μὲν οὖν τοῦ Ἰωσήφ ἐν Ψαλμοῖς γέγραπται· Αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐν τῷ κοφίνῳ ἐδοῦλευσαν· περὶ δὲ τῶν Ἰησοῦ μαθητῶν, ὅτι ἦσαν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων, οἱ δώδεκα, οἶμαι, δώδεκα κοφίνους, οὐχ ἡμιτελεῖς, ἀλλὰ πλήρεις· καὶ εἰσιν, οἶμαι, μέχρι τοῦ δεῦρο, καὶ ἔως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, οἱ πλήρεις κοφίνοι δώδεκα τῶν κλασμάτων ἄρτου ζῶντος, οὓς μὴ δύνανται οἱ ὄχλοι ἐσθίειν, παρὰ τοῖς τῶν ὄχλων κρείττοσι μαθηταῖς τοῦ Ἰησοῦ. Ἦσαν δὲ οἱ ἐσθιόντες ἀπὸ τῶν πέντε ἄρτων, τῶν πρὸ τῶν περισσευσάντων κοφίνων δώδεκα, συγγενεῖς τῷ πέντε ἀριθμῷ· μέχρι τῶν αἰσθητῶν ἐφθασαν οἱ φαγόντες, ἔπει καὶ οὗτοι ἀπὸ τοῦ ἀναβλέψαντος εἰς οὐρανὸν ἐτράφησαν, καὶ εὐλογήσαντος, καὶ κλάσαντος αὐτοῦ, καὶ οὐ παῖδες, οὐδὲ γυναῖκες, ἀλλὰ ἄνδρες. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἐν αἰσθηταῖς, οἶμαι, τροφαὶ διαφοραὶ, ὡς τινὰς μὲν αὐτῶν εἶναι καταργησάντων τὰ τοῦ νηπίου, » τινὰς δὲ εἶτι τῶν νηπίων καὶ σαρκίνων ἐν Χριστῷ.

Καὶ ταῦτα δὲ ἡμῖν λέλεκται διὰ τό· « Ἐσθιόντες ἦσαν ἄνδρες πεντακισχιλιοί, χωρὶς παιδίων καὶ γυναικῶν, » ὅπερ ἀμφιβόλον ἐστίν· ἢ γὰρ οἱ φαγόντες ἦσαν ἄνδρες πεντακισχιλιοί, καὶ οὐδεὶς ἦν ἐν τοῖς ἐσθίουσι παιδίον ἢ γυνή· ἢ ὅτι μόνον ἄνδρες πεντακισχιλιοί ἦσαν, μὴ ἀριθμουμένων μήτε παίδων μήτε γυναικῶν. Τινὲς μὲν οὖν, ὡς φθάσαντες εἰρηκαμέν, οὕτως ἐξειλήφασιν, ὅτι οὔτε παιδία, οὔτε γυναῖκες παρῆσαν τοῖς ἠῤῥηκόσι καὶ πεπληθυσμένοις ἀπὸ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. Εἴποι δ' ἂν τις ὅτι, πολλῶν φαγόντων, καὶ κατ' ἄξιαν καὶ δύναμιν μετεληφθέντων ἀπὸ τῶν τῆς εὐλογίας ἄρτων, οἱ μὲν ἀριθμῶν ἄξιοι (65), ἀνάλογον τοῖς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ἀριθμῶν ἀριθμηθεῖσιν εἰκοσατέσιν, Ἰσραηλίται ἄνδρες ἦσαν· οἱ δὲ μὴ ἄξιοι τηλικούτου (66) λόγου καὶ ἀριθμοῦ, παῖδες ἦσαν καὶ γυναῖκες. Τροπολογεῖ δέ μοι καὶ τοὺς παῖδας, κατὰ τό· « Οὐκ ἔδυνθηθη

quod retulit Dinias: cui allusit Theocritus, idyll. xiv: Ἄμμες δ' οὐτε λόγῳ τινὸς ἄξιοι, οὐτ' ἀριθματοί, Δύστυνοι Μεγαρηδες·

et Callimachus, epigramm. de Calliguo: »

..... Τῆς δὲ ταλαίνης Νύμφης, ὡς Μεγαρέων, οὐ λόγος, οὐτ' ἀριθμός. Hæc respexit procul dubio Origenes. ΗΡΕΤΙΟΥΣ.

ὄμν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκίνοις (67), Ἄ ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ· » καὶ τὰς γυναῖκας κατὰ τὸ Βούλομαι δὲ τοὺς πάντας ὑμᾶς « παρθένον ἀγνήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ· » τοὺς δὲ ἄνδρας κατὰ τὸ « Ὅτε γέγονα ἄνθρωπος, καθήρηκα τὰ τοῦ νηπίου. » Μὴ παρέλθωμεν ἀδιήγητον καὶ τὸ· « Κελεύσας τοὺς ὄχλους ἀνακλιθῆναι ἐπὶ τοῦ χόρτου (68), λαβὼν τοὺς πάντες ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν ἠλόγησε, καὶ κλάσας ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς τοὺς ἄρτους, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ὄχλοις, καὶ ἔφαγον πάντες. » Τί γὰρ σημαίνει τὸ· « Καὶ ἐκέλευσε πάντας τοὺς ὄχλους ἀνακλιθῆναι ἐπὶ τοῦ χόρτου, » καὶ τί ἀξιὸν ἐστὶ τῆς καλεούσεως Ἰησοῦ νοῆσαι κατὰ τὸν τόπον; Νομίζω δὲ, ὅτι τοὺς ὄχλους (69) ἐκέλευσεν ἀνακλιθῆναι ἐν τῷ χόρτῳ διὰ τὸ ἐν Ἡσαΐα λελεγμένον· « Πᾶσα σὰρξ χόρτος, » τούτεστιν ὑποκάτω ποιῆσαι τὴν σάρκα, καὶ ὑποτάξαι « τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, » ἐν οὕτῳ τις δυνήθη ὢν εὐλογεῖ ἄρτων Ἰησοῦς μεταλαβεῖν. Ἐἴτα ἐπεὶ τάγματα διάφορά ἐστι τῶν δεομένων τῆς ἀπὸ Ἰησοῦ τροφῆς, μὴ πάντων τοῖς ἰσοῖς λόγοις τρεφομένων, διὰ τοῦτο οἶμαι τὴν μὲν Μάρκον πεποιημέναι (70)· « Καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς πᾶσιν ἀνακλιθῆναι συμπόσια συμπόσια ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ, καὶ ἀνέπεσον πρᾶσιαι πρᾶσιαι ἀνὰ ἑκατὸν καὶ πενήκοντα· » τὸν δὲ Λουκᾶν· « Ἐἴπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, Κατακλίνατε αὐτοὺς κλισίας ὡσεὶ ἀνὰ πενήκοντα. » Ἔδει γὰρ τοὺς ἀναπαυσομένους ἐπὶ ταῖς Ἰησοῦ τροφαῖς ἦτοι ἐν τάγματι εἶναι τοῦ ἑκατὸν, ἰεροῦ ἀριθμοῦ (71), καὶ τῷ Θεῷ διὰ τὴν μονάδα ἀνακειμένους, ἢ ἐν τάγματι τῶν πενήκοντα, ἀριθμῷ C περιέχοντι τὴν ἄφρασην (72), κατὰ τὸ μυστήριον τοῦ Ἰωδηλαίου, γινομένου διὰ πενήκονταετίας καὶ τῆς

⁶⁷ I Cor. III, 1. ⁶⁸ II Cor. XI, 2. ⁶⁹ I Cor. XIII, 14. 16. ⁷⁰ Marc. VI, 39, 40. ⁷¹ Luc. IX, 14.

(67) Ἄλλ' ὡς σαρκίνοις. Ita Origenes infr. in *Matth.* XIX Ita et ms. Alexand. Reliqui codices, σαρκίνοις. Huetius.

(68) Ἐπὶ τοῦ χόρτου. Vulgo ἐπὶ τοὺς χόρτους. Ib.

(69) Νομίζω δὲ ὅτι τοὺς ὄχλους, etc. Ambrosius, lib. IX in *Luc.*, ad cap. IX; Hieronym. in *Matth.* XIV, 19. Ib.

(70) Διὰ τοῦτο οἶμαι τὴν μὲν Μάρκον πεποιημέναι. Erasmus: « Propterea, ni fallor, Marcus dixit Dominum hoc fecisse. » Verte: « Propterea existimo Marcum quidem posuisse. » Ποῶ enim pro τῆσμι frequentier usurpari sciunt grammatici, et sæpissime apud Origenem observare licet. Ib.

(71) Ἐκατὸν, ἰεροῦ ἀριθμοῦ, etc. Origenes infr. in *Matth.* XVIII, 21: Ἐπεὶ δὲ αἱ κατὰ τὰς μονάδας δεκάδες καὶ ἑκατοντάδες λόγον μὲν τινα ἀναλογίας ἔχουσι πρὸς τὸν ἐν μονάδῳ ἀριθμῷ, etc. Ad unitatem ad decadem, a decade ad hecatontadem, ab illa ad chiliadem naturalis est numerorum progressio: ita ut cum ad decadem, vel ad hecatontadem numerando ventum est, videatur ratiocinator ad unitatem revolvi, novumque calculum ponere; unitatem enim illæ proportionē servata repræsentant. Ovid. in *Fast.*, vers. 125, 126:

*Seu quod ad usque decem numero crescente venit,
Principium spatium sumitur inde novis.*

Cum ergo unitas adeo propria Dei sit, ut a Philone et Clemente Alexandr. unitati Deus comparatur, et a Synesio prima omnium unitatum unitas Deus appelletur, doceatque Theo Smyrnenus in unitate

feminas. Mihi autem tropologice explica pueros, juxta illud ⁶⁷: « Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed carnalibus, tanquam parvulis in Christo; » et feminas juxta illud ⁶⁸: Volo autem vos omnes « virginem castam exhibere Christo; » viros autem juxta illud ⁶⁹: « Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli. » Ne prætereamus et illud absque explicatione ⁷⁰: « Cum jussisset turbam discumbere super sænum, acceptis quinque panibus, et duobus piscibus, respiciens in cœlum benedixit, et fregit, et dedit discipulis panes; discipuli autem turbis, et manducaverunt omnes. » Quid enim sibi velit illud: « Et jussit omnes discumbere super sænum, » et quid hoc loco dignum mandato Christi intelligendum est? Existimo autem jussisse illum turbas discumbere super sænum, propter id quod in *Isaia* dicuntur ⁷¹: « Omnis caro sænum, » hoc est carnem submittere, et subjicere « prudentiam carnis ⁷², » ut ita quispiam possit fieri particeps panum quibus benedixit Jesus. Deinde quandoquidem varii sunt ordines eorum qui egent nutrimento quod a Jesu est, cum non omnes æqualibus sermonibus nutriantur, propterea Marcum opinor posuisse ⁷³: « Et præcepit illis omnibus ut accumberent secundum contubernia super sænum viride, et discubuerunt in partes per centenos et quinquagenos. » Et Lucas ⁷⁴: « Ait autem ad discipulos suos: Facite eos discumbere per convivia quasi quinquagenos. » Oportebat enim eos qui in alimentis Jesu acquieturi erant, vel in ordine centenorum esse, qui numerus sacer est, et Deo propter unitatem consecratus, vel in ordine quinquagenorum, qui numerus remissio-

⁷² *Math.* XIV, 19, 20. ⁷³ *Isa.* XL, 6. ⁷⁴ *Rom.* VIII,

Deum manere, et Psellus unitatem in se Dei imaginem continere, et a Pythagoricis unitas, Θεός appelletur; centenarius profecto numerus, qui unitati respondet, eamque refert, Deo sacer esse debuit. Ita de illo alibi Origenes: « Centenarius autem numerus plenus in omnibus et perfectus ostenditur. » Et mox: « Hic ergo centenarius totius creaturæ rationalis numerus, quoniam non ex semetipso subsistit, sed ex Trinitate descendit, » etc. Ambrosius, *De fide resurrectionis*: « In centesimis quoque et in millesimis sacri observatio numeri minime præteritur. » Hieronymus: « Tunc per quinquagenarii numeri penitentiam ad perfectum centesimi numeri culmen ascendunt. » Cyrillus, lib. XII in *Joan.*: Τοῦ μὲν ἑκατὸν, ὡς γέ μοι φαίνεται, καὶ δοκεῖ καλῶς ἔχειν, τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν σηματοντος· πληρέστατος γὰρ ὁ ἑκατὸν ἀριθμὸς, ἐκ δεκάδων δέκα συγκείμενος. « Centenario numero, ut mihi quidem optime se habere videtur, plenitudinem gentium significante: plenissimus quippe centenarius numerus, decem decadibus constans. » At Origenes, homil. 16 in *Levit.*, in malam partem ut bonam partem, centenarium numerum sumi posse scribit: « Quinquenus numerus et in laudabilibus ponitur, et in culpabilibus... Sic ergo et centenarius numerus ad utramque partem accipi potest. » Ib.

(72) Πεντήκοντα, ἀριθμῷ περιέχοντι τὴν ἀφρασην. *Levit.* XXV, 40; Origenes, homil. 2 in *Gen.*, cap. VI, et homil. 5 et 25 in *Num.*; Hieronymus, loco proxime laudato. Ib.

nem continet, juxta mysterium Jubilæi, qui sit in annis quinquaginta, vel festi quod celebratur in Pentecoste. Existimo autem duodecim cophinos fuisse apud discipulos quibus dictum est ⁹¹: « Sedebitis super sedes duodecim, **480** judicantes duodecim tribus Israel. » Et quemadmodum dici possit sedes judicantis tribum Ruben, esse mysterium; et sedes judicantis tribum Symeon, et alia tribum Juda, et ita deinceps; sic etiam sit cophinus cibariorum Ruben, et alius Symeon, et alius Levi. Sed non est præsentis tractatus usque adeo nunc a proposito divertere, ut ea congerantur quæ de duodecim tribubus dici possunt, et seorsum de singulis, nere.

4. « Et statim compulit discipulos ascendere in naviculam, et præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas ⁹². » Observandum est, quoties in iisdem locis dictum est vocabulum, « turbæ, » et aliud vocabulum, « discipuli; » ut ex observatione, et eorum vocabulorum collectione perspiciatur, fuisse evangelistis propositum per evangelicam historiam differentias eorum qui ad Jesum accedunt declarare; quorum ii quidem sunt turbæ, et discipuli non appellantur; alii vero discipuli, turbis meliores. Sufficit autem in præsentia pauca verba nos proferre, ut ab iis excitatus quispiam simile faciat in omnibus Evangeliiis. Quasi turbis igitur inferiore loco manentibus, cum discipuli ad Jesum, qui montem conscenderat, adire possent, quo turbæ pervenire non poterant, hæc scripta sunt ⁹³: « Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem; et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus, et aperiens os suum docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu, » et quæ sequuntur. Et rursus alio loco, cum multitudinem sanatio opus foret, dictum est ⁹⁴: « Secuti sunt eum multi, et curavit omnes. » Non reperimus autem scriptum de discipulis sanatos hos fuisse, quia si quis jam est discipulus Jesu, valet ille, et recte se habens opus habet Jesu, non ut medico, sed propter alias ejus virtutes. Rursus alio loco ⁹⁵: « Loquente eo ad turbas, mater ejus et fratres stabant foris quærentes loqui ei; » quod illi significatum est ab aliquo, cui respondit « extendens manum, » non in turbas, sed « in discipulos, dixitque: Ecce mater mea et fratres mei; » et testimonium perhibens de discipulis, ut qui « voluntatem Patris » facerent « qui in cœlis est: Ipse meus et frater, et soror, et mater est. » Et rursus alibi scriptum est ⁹⁶: « Omnem turbam stetit in littore, et locutum fuisse multa in parabolis; » deinde post parabolam sationis, accedentes non jam turbas, sed discipulos, dixisse ei, non: **481** « Quare in parabolis loqueris nobis? » sed: « Quare in parabolis loqueris eis ⁹⁷? » Quo tempore respondens dixit non

κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἑορτῆς (73). Οἶμαι δὲ, ὅτι οἱ δώδεκα κόφινοι ἦσαν παρὰ τοῖς μαθηταῖς, πρὸς οὓς εἰρηται: « Καθίσητε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς ἑθ' φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. » Καὶ ὡσπερ λέγοιτο ἂν μυστήριον εἶναι θρόνος κρίνοντος φυλὴν Ῥουβειμ, καὶ θρόνος κρίνοντος φυλὴν Συμεὼν, καὶ ἄλλος φυλὴν Ἰούδα, καὶ οὕτω καθέξῃς· οὕτως εἴη ἂν καὶ κόφινος τροφῆς Ῥουβειμ, καὶ ἄλλος Συμεὼν, καὶ ἄλλος Λευὶ. Οὐ κατὰ τὸν παρόντα δέ ἐστι λόγον νῦν τοσοῦτον ἐκθῆναι τοῦ προκειμένου, ὡς συναγαγεῖν τὰ περὶ τῶν ἑθ' φυλῶν, καὶ ἰδίᾳ τὰ περὶ ἐκάστης αὐτῶν, καὶ εἰπεῖν τίς ἐκάστη τοῦ Ἰσραὴλ φυλῆ.

et quænam fuerit unaquæque tribus Israel expo-

« Καὶ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως οὗ ἀπολύση τοὺς ὄχλους. » Παρατηρητέον ποσάκις εἰρηται κατὰ τοὺς αὐτοὺς τόπους τὸ ὄνομα, « οἱ ὄχλοι, » καὶ ἄλλο ὄνομα, « οἱ μαθηταί, » ἢ ἐκ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς περὶ τούτου συναγωγῆς θεωρηθῆ, ὅτι τὸ προκειμένον τοῖς εὐαγγελισταῖς ἦν διὰ τῆς εὐαγγελικῆς ἱστορίας παραστῆσαι διαφορὰς τῶν προσερχομένων τῷ Ἰησοῦ· ὃν οἱ μὲν εἰσιν ὄχλοι, καὶ οὐ χρηματίζουσι μαθηταί, ἕτεροι δὲ οἱ μαθηταί, κρείττους τυγχάνοντες τῶν ὄχλων. Ἄρκει δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὀλίγα ῥητὰ ἡμᾶς παραθέσθαι, ἵνα ἀπὸ τούτων κινήθῃς τις τὸ ὅμοιον ποιῆσθαι ἐπὶ ὄλων τῶν εὐαγγελίων. Γέγραπται τοίνυν, ὡς κάτω τῶν ὄχλων τυγχάνοντων, τῶν δὲ μαθητῶν ἀναβάντι εἰς τὸ ὄρος τῷ Ἰησοῦ δυναμένων προσελθεῖν, ἔνθα οὐχ οἶοι τε ἦσαν οἱ ὄχλοι γενέσθαι τοιαῦτα· « Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος· καὶ καθίσαντος αὐτοῦ, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταί αὐτοῦ, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐδίδασκεν αὐτοὺς λέγων· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ, ὡς τῶν ὄχλων ἑορμίων θεραπείας, λέλεκται: « Ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς. » Οὐχ εὐρομεν δὲ περὶ μαθητῶν ἀναγεγραμμένην θεραπείαν· ἐπεὶ, εἴ τίς ἐστιν ἤδη μαθητῆς τοῦ Ἰησοῦ, ὑγιαίνει ἐκεῖνος, καὶ καλῶς ἔχων δεῖται τοῦ Ἰησοῦ, οὐχ ἰατροῦ, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἄλλας αὐτοῦ δυνάμεις. Πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ· « Λαλοῦντος αὐτοῦ τοῖς ὄχλοις, ἧ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ εἰστήκεισαν ἔξω ζητοῦντες λαλῆσαι αὐτῷ· » ὅπερ αὐτῷ ἐδηλώθη, πρὸς ὃν ἀπεκρίνατο ἐκτείνας τὴν χεῖρα, « οὐκ ἐπὶ τοὺς ὄχλους, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς μαθητὰς, καὶ εἶπεν· « Ἰδοὺ ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου· » καὶ μαρτυρῶν τοῖς μαθηταῖς, ὡς ποιοῦσι τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· « Αὐτὸς μου καὶ ἀδελφός, καὶ ἀδελφῆ, καὶ μήτηρ ἐστί. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ γέγραπται, ὅτι, « Πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἰστήκει, καὶ ἐλάλησεν ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς πολλὰ· » εἶτα μετὰ τὴν τοῦ σπόρου παραβολὴν προσελθόντες οὐκέτι οἱ ὄχλοι, ἀλλ' οἱ μαθηταί,

⁹¹ Matth. xix, 28; Luc. xxii, 30. ⁹² Matth. xiv, 22. ⁹³ Matth. v, 1, 2, 3. ⁹⁴ Matth. xii, 15. ⁹⁵ ibid. 46, 47, 49. ⁹⁶ Matth. xiii, 2. ⁹⁷ Matth. xiii, 10.

(73) Τῆς κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἑορτῆς. Illud est hebdomadarum festum, de quo Levit. xxiii, 15,

et Deut. xvi, 9, Pentecoste appellatum II Mac. xii, 32, et apud Joseph. lib. ii De bello Jud., c. 2. HIERONIUS.

εἶπον αὐτῷ, οὐ, « Διὰ τί ἐν παραβολαῖς (74) ἡμῖν λαλεῖς; » ἀλλὰ « Διὰ τί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς; » ὅτε καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν, οὐ τοῖς ὄχλοις, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς τῷ « Ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν » καὶ τοῖς δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς. Οὐκοῦν τῶν προσερχομένων τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ οἱ μὲν γινώσκοντες τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, μαθηταὶ χρηματίζουσιν ἂν οἷς δὲ τὸ τοιοῦτον οὐ δέδοται, ὄχλοι, οἱ τῶν μαθητῶν ἤτους λέγουσι ἂν. Πρὸς γὰρ ἐπιμελῶς, ὅτι τοῖς μαθηταῖς εἶπε τὸ « Ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, » περὶ δὲ τῶν ὄχλων τὸ « Ἐκεῖνοι δὲ οὐ δέδοται. » Καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ ἀφήσει μὲν τοὺς ὄχλους, « καὶ ἔρχεται εἰς τὴν οἰκίαν, » οὐχὶ δὲ τοὺς μαθητάς· καὶ εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ « προσήλθον αὐτῷ, » οὐχὶ οἱ ὄχλοι, ἀλλ' « οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων τοῦ ἀγροῦ. » Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ, ἠνίκα ἀκούσας τὰ περὶ Ἰωάννου ὁ Ἰησοῦς « ἀνεχώρησεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ' Ἰβάν, οἱ ὄχλοι ἠκολούθησαν αὐτῷ, » ὅτε, « ἐξεληθὼν εἶδε πολλὸν ὄχλον, καὶ σπλαγχνισθεὶς ἐπ' αὐτοῖς, ἐθεράπευσε τοὺς ἀρρώστους αὐτῶν, » τῶν ὄχλων, οὐχὶ τῶν μαθητῶν. « Ὀφίας δὲ γενομένης προσήλθον αὐτῷ, » οὐχὶ οἱ ὄχλοι, ἀλλ' « οἱ μαθηταὶ λέγοντες, » ὡς ἔπειρα τῶν ὄχλων « Ἀπολύσον τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κώμας ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς βρώματα. » Ἀλλὰ καὶ ἠνίκα « λαθὼν τοὺς πέντε ἄρτους, καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησε, καὶ κλάσας τοὺς ἄρτους, » οὐ τοῖς ὄχλοις, ἀλλὰ « τοῖς μαθηταῖς ἔδωκεν, » ἵνα οἱ μαθηταὶ δῶσι τοῖς ὄχλοις, μὴ χωροῦσιν ἀπ' αὐτοῦ λαβεῖν, ἀλλὰ μόγις διὰ τῶν καὶ οὐδὲ τούτους πάντας ἐσθίουσι· χορτασθέντες γὰρ οὐσι πλήρεις δώδεκα.

Οὐ δὲ ἔνεκεν ταύτας παρελήφαμεν (75), ἐστὶ τὸ προκείμενον ὅτι, χωριστὰς ὁ Ἰησοῦς τῶν ὄχλων τοὺς μαθητάς, « ἠνάγκασεν αὐτοὺς ἐμθῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως οὗ ἀπαλύσῃ αὐτοὺς τοὺς ὄχλους; » οὐ γὰρ ἐδύναντο οἱ ὄχλοι εἰς τὸ πέραν ἀπελθεῖν, ὡς αὐ μυστικῶς Ἑβραῖοι, οἵτινες ἐρμηνεύονται Περαιτικοὶ (76)· ἀλλὰ τοῦτο ἔργον ἦν τῶν Ἰησοῦ μαθητῶν λέγω δὲ εἰς τὸ πέραν ἀπελθεῖν, καὶ ὑπερβῆναι τὰ βλεπόμενα καὶ σωματικά, ὡς πρόσκαιρα, φθάσαι δὲ ἐπὶ τὰ μὴ βλεπόμενα, καὶ αἰώνια. Εὐεργεσία οὖν αὐτάρκης ἦν τοῖς ὄχλοις ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῖς διδομένη, μὴ δυναμένοις, διὰ τὸ ὄχλους εἶναι, ἀπελθεῖν εἰς τὸ πέραν, ἀπολυθῆναι ἀπὸ τοῦ

A turbis, sed discipulis⁹⁸ : « Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum; » reliquis autem in parabolis. Igitur eorum qui ad nomen Jesu accedunt, ii appellantur discipuli, qui noscunt mysteria regni cœlorum : quibus autem tale quid datum non est, turbæ, quæ discipulis deteriores dici possint. Adverte enim diligenter illum dixisse discipulis : « Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum; » de turbis autem⁹⁹ : « Illis datum non est. » Et alibi, dimittit quidem turbas, et in domum¹, non autem discipulos; et in illius domum accesserunt ad eum, non turbæ, sed discipuli ejus dicentes : Edissere nobis parabolam zizaniorum agri². Sed et alibi, quando auditis iis quæ ad Joannem pertinebant, « secessit » Jesus « in navicula, in locum desertum seorsum, turbæ secutæ sunt eum; » quo tempore « exiens vidit turbam multam, et misertus eis sanavit languidos eorum³, » turbarum scilicet, non discipulorum. « Vespere autem facto accesserunt ad eum, » non turbæ, sed discipuli ejus dicentes, « utpote diversi a turbis : « Dimitte turbas, ut euntes in castella emant sibi escas⁴. » Quin et cum « acceptis quinque panibus et duobus piscibus, aspiciens in cœlum benedixit, et fregit, et dedit, » non turbis, sed discipulis panes⁵, ut discipuli darent turbis quæ capaces non erant ab illo accipiendi, sed vix accipere poterant a discipulis panes benedictionis Jesu, nec vero eos omnes comederunt; saturatæ enim turbæ residuum reliquerunt in duodecim cophinis, qui quidem pleni erant.

μαθητῶν δεχομένοις τοὺς τῆς εὐλογίας Ἰησοῦ ἄρτους, οἱ ὄχλοι καταλελοίπασι τὸ περισσεῦον ἐν κοφίνοις 5. Id autem propter quod hæc assumpsimus, illud est de quo nunc agitur, quod nempe secernens Jesus discipulos a turbis, « compulit illos ascendere in naviculam, et præcedere eum trans fretum, donec ipse dimitteret turbas⁶ : » nec enim poterant turbæ in ulteriorem ripam transire, utpote quæ non essent mystice Hebræi qui exponuntur, Trajectitii; sed id opus erat discipulorum Jesu; dico autem, in ulteriorem ripam transire, et ea quæ videntur, corporea que sunt, utpote temporaria, transgredi; pervenire autem ad ea quæ non videntur, et sunt æterna. Beneficium igitur sufficiens erat turbis a Jesu in illas collatum, cum non possent 482 trans-

⁹⁸ Matth. xiii, 41. ⁹⁹ ibid. ¹ ibid. 36. ² Ibid. ³ Matth. xiv, 13, 14. ⁴ ibid. 15. ⁵ ibid. 19. ⁶ ibid. 22.

(74) Διὰ τί ἐν παραβολαῖς, etc. In Holmiensi codice οὐ insertum erat manu recentiori : optime; nam et sensus id postulat, et Erasmus expressit. In codicibus Anglicano, Vaticano et Tariniano prima manu scriptum est.

(75) Ταύτας παρελήφαμεν. Erasmus : « Cæterum ejus gratia has adnotationes obiter adjunxerimus. » An aliquam vocem supplendam reliquit Origenes, ut διασαφήσεις, ἐξηγήσεις, ἐπισημειώσεις, vel quid simile? An nos in exscribendo nimium præcipites vocem aliquam prætermisimus? An pro ταύτας, legendum ταῦτα? Viderit lector. HUETIUS. — In exscribendo nimium præceps non fuit vir

clarissimus, siquidem in codd. Anglicano, Vaticano et Tariniano, simili modo legitur ταύτας παρελήφαμεν.

(76) Ἑβραῖοι, οἵτινες ἐρμηνεύονται Περαιτικοί. Origenes, in Num. c. xxiv, homil. 19 : « Iste ergo populus etiam Hebræus dicitur, quia transit de Ægypto ad terram repromissionis. » Id cum Origenes senserunt viri graves quamplurimi; sed, ne hic operam meam ludam, vide Waltoni Prolegom. 3 ad Bibl. Polyglotta, et eruditissimum Geographiæ sacræ opus, lib. II, c. 14, part. 1. Interim animadvertite vocem, Περαιτικοί, cum alibi fere dicantur, Περάται. HUETIUS.

ire in ulteriorem ripam, quod turbæ essent, a Jesu dimitti : qua dimissione nullus habet dimittendi potestatem præter unum Christum ; nec possibile est dimitti quemquam , qui non prius panes comederit, quibus Jesus benedicit ; nec vero possibile quemquam panes benedictionis Jesu comedere, qui non ita fecerit sicut jussit Jesus, et non supra sænum discubuerit, ut tradidimus. Sed neque hoc possibile est facere turbas, quæ non e suis urbibus secutæ fuerint Jesum secedentem in desertum locum seorsum. Et primum quidem rogatus a discipulis ut dimitteret turbas, non dimisit, donec eas aluerit panibus benedictionis ; nunc autem dimittit, postquam coegit discipulos navim conscendere, et dimittit eas alicubi in infimo loco versantes ; infra quippe erat desertum ; ipse autem « ascendit in monte orare ». Id vero observandum est, statim compulsisse Jesum discipulos « ascendere in navim, et præcedere eum trans fretum », postquam quinque hominum millia aluit. Verum non potuerunt discipuli præcedere Jesum in ulteriorem ripam, sed ubi ad usque medium maris pervenissent, jactareturque navis, quod contrarius ipsis esset ventus, timore perculsi sunt, cum circa quartam noctis vigiliam venisset ad illos Jesus. Et nisi Jesus navem conscendisset, neque navigantibus discipulis adversus ventus remisisset, neque in ulteriorem ripam, post trajectum mare, navigantes venissent. Et volens fortasse experimento docere illos, non posse absque se trans lacum ire, « compulit quidem ascendere in naviculam, et se trans fretum præcedere ; » cum non possent autem illi ultra medium maris progredi, apparens, et ea quæ scripta sunt faciens, ostendit eum qui trans mare pervenerit, Jesu simul cum illo navigante illuc pervenisse. Quodnam est autem navigium, quod discipulos Jesus compulit conscendere ? an fortasse tentationum et afflictionum certamen, in quod a Verbo quis compulsus, et quasi invitus venit, volente Servatore in jactato illo navigio a fluctibus, et vento adverso discipulos exercere ? Quoniam autem « statim compulit discipulos ascendere in naviculam et præcedere eum trans fretum », immutato paulisper sermone scripsit Marcus : « Et statim coegit discipulos suos ascendere navim, ut præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam ; » necesse est explicare illud, « coegit, » quando prius viderimus ea quæ **483** ad exiguam Marci discrepantiam pertinent, qui ali-

⁷ Matth. xiv, 23. ⁸ ibid. 22. ⁹ Marc. vi, 45.

(77) Τοῦ ἐναντίου. Scribendum καὶ τοῦ ἐναντίου.

(78) Καὶ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, etc., usque ad τάχα οὐδ'. Inde liquet legendum, Matth. xiv, 22 : Καὶ εὐθέως ἠνάγκασεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον. Non ut omnes editiones Græcæ, τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, et omnes præter Vulgatam et Persicam, interpretationes. ΗΥΕΤΙΣ.

(79) Ὀρισμένον πλεῖον τι ἐμφαινόντος, etc. Erasmus : « Certam navim significantis per additum

A Ἰησοῦ· ἦντινα ἀπολύσειν οὐδεὶς ἔχει ἐξουσίαν ἀπολύειν, ἢ ὁ Χριστὸς μόνος· καὶ οὐχ οἶόν τε ἔστιν ἀπολυθῆναι τινα, μὴ πρότερον φαγόντα ἄρτων, ὧν ὁ Ἰησοῦς εὐλογεῖ· οὐχ οἶον δὲ φαγεῖν τῶν ἄρτων τῆς εὐλογίας Ἰησοῦ, εἰ μὴ ὡς ἐκέλευσεν ὁ Ἰησοῦς ποιήσαντα, καὶ ἀνακλιθέντα ἐπὶ τοῦ χόρτου, ὡς ἀποδεδώκαμεν. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο οἶόν τε ποιῆσαι τοὺς ὄχλους μὴ ἀκωλουθήσαντας τῷ Ἰησοῦ ἀπὸ τῶν ἰδίων πόλεων, ἀναχωρήσαντι εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν. Καὶ πρότερον μὲν ἀξιούμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀπολύσαι τοὺς ὄχλους, οὐκ ἀπέλυσεν, ἕως ἔθρψε τοῖς ἄρτοις τῆς εὐλογίας· νῦν δὲ ἀπολύει, τῶν μαθητῶν πρότερον ἀναγκασθέντων ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἀπολύει αὐτοὺς κάτω που τυγχάνοντας· κάτω γὰρ ἡ ἔρημος· αὐτὸς δὲ ἐ ανέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι. » Καὶ B τοῦτο δὲ παρατηρητέον, ὅτι εὐθέως μετὰ τὸ τραφήναι τοὺς πεντακισχιλίους ἠνάγκασεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν. » Πλὴν οὐ δεδύνηται οἱ μαθηταὶ προάγειν τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ πέραν, ἀλλὰ μέχρι τοῦ μέσου τῆς θαλάσσης φθάσαντες, βασανιζομένου τοῦ πλοίου τῷ τὸν ἀνεμον αὐτοῖς εἶναι ἐναντίον, ἐφοβήθησαν, περὶ τετάρτην ψυλακὴν τῆς νυκτὸς ἐλθόντος πρὸς αὐτοὺς τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ εἰ μὴ ἀναβεβήκει εἰς τὸ πλοῖον ὁ Ἰησοῦς, οὐτ' ἂν ὁ τοῖς πλέουσι μαθηταῖς ἐναντιούμενος ἐπαύσατο ἀνεμος, οὐτ' ἂν διαπεράσαντες ἦλθον εἰς τὸ πέραν οἱ πλείοντες· καὶ τάχα βουλόμενος τῇ πείρᾳ αὐτοὺς διδάξαι, ὅτι οὐχ οἶόν τε ἐστὶ χωρὶς αὐτοῦ ἀπελθεῖν εἰς τὸ πέραν, ἐ ἠνάγκασε μὲν ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν· » μὴ δυνηθεῖσι δ' αὐτοῖς πλεόν τοῦ μέσου τῆς θαλάσσης διελθεῖν, ἐπιφανείς καὶ ποιήσας τὰ γεγραμμένα, εἰδειξεν ὅτι ὁ εἰς τὸ πέραν γιγνόμενος Ἰησοῦ αὐτῷ συμπλέοντος φθάνει ἐκεῖ. Τί δὲ τὸ πλοῖον εἰς ὃ ἠνάγκασεν ἐμβῆναι τοὺς μαθητὰς ὁ Ἰησοῦς ; ἢ τάχα ὁ τῶν πειρασμῶν καὶ περιστάσεων ἀγῶν, εἰς ὃν ἀναγκαζόμενός τις ὑπὸ τοῦ Λόγου, καὶ οἶονεὶ οὐχ ἐκῶν ἐρχεται, βουλομένου τοῦ Σωτῆρος γυμνάσασθαι τοὺς μαθητὰς ἐν τῷ βασανιζομένῳ τούτῳ πλοίῳ ὑπὸ τῶν κυμάτων τοῦ ἐναντίου (77) ἀνέμου. Ἐπειδὴ δὲ ἐ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, » ὀλίγον ἐναλλάξας τὴν λέξιν ἀνέγραψε καὶ ὁ Μάρκος, ποιήσας· « Καὶ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ (78) ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν εἰς Βηθσαιδᾶ· » ἀναγκαῖον ἐπιστήσαι· τῷ ἐ ἠνάγκασεν, » ἐπὶ ἀν πρότερον ἴδωμεν ἐκ τῆς ὀλίγης παραλλαγῆς τοῦ Μάρκου, ὠριζόμενον πλεῖον τι ἐμφαινόντος (79) διὰ τῆς τοῦ ἀρθρου προσ-

articulum ; » legerat πλοῖον, putabatque in eo veri disputationem hanc Origenis, quod vocabulo, πλοῖον, præfixus esset articulus, τό, apud Marcum ; nam sic et ille supra · « Marcus paulum immutatis verbis sic posuit : Et confestim compulit discipulos suos ingredi εἰς τὸ πλοῖον, id est, in navem. » Quasi non etiam præfixum sit, τό, apud Matthæum. Deinde quomodo cohærerent cum illis sequentia hæc : Οὐ γὰρ ταῦτῳ ἐμφαίνεται ἀπὸ τοῦ ἐ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς· » ἔχει δὲ τι πλεον τὸ, ἐ τοὺς μαθητὰς

¹⁰ Voculam «, quam in notis exhibent Ruzæus Huëtiusque, in textu restituimus. EDIT. PATROL.

θῆκης· οὐ γὰρ ταῦτον ἐμφαίνεται ἀπὸ τῶν « εὐθύως ἠνάγκασε τοὺς μαθητάς » ἔχει δὲ τι πλεον τὸ, « τοὺς μαθητάς αὐτοῦ, » παρὰ τῷ Μάρκῳ γεγραμμένον, παρὰ τὸ ἀπλῶς, « τοὺς μαθητάς. » Τάχα οὖν ἵνα καὶ τῇ λέξει παραστῶμεν (80), οἱ μὲν μαθηταί, δυσασποπάστως ἔχοντες τοῦ Ἰησοῦ (81), οὐδὲ κατὰ τὸ τυχὸν αὐτοῦ χωρίζεσθαι δύνανται, βουλόμενοι παρῆναι αὐτῷ· ὁ δὲ κρίνας αὐτοὺς πείραν λαβεῖν κυμάτων καὶ ἐναντίου ἀνέμου, οὐκ ἂν γενομένου, εἰ ἦσαν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἀνάγκην αὐτοῖς ἐπήρτησε χωρισθεῖσιν αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς πλοῖον. Ἀναγκάζει μὲν οὖν τοὺς μαθητάς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον τῶν πειρασμῶν ὁ Σωτῆρ, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, καὶ ἐπέκεινα τῶν περιστάσεων διὰ τὸ νικᾶν αὐτοὺς γενέσθαι· οἱ δὲ εἰς τὸ μέσον τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν ἐν πειρασμοῖς γενομένων κυμάτων, καὶ τῶν ἐναντίων ἀνέμων κυλώντων αὐτοὺς ἀπελθεῖν εἰς τὸ πέραν, παλαιότες οὐ δεδύνηται χωρὶς τοῦ Ἰησοῦ νικῆσαι τὰ κύματα καὶ τὸν ἐναντίον ἀνεμον, καὶ φθάσαι εἰς τὸ πέραν. Διόπερ ἐλεήσας αὐτοὺς ὁ Λόγος, πάντα τὰ παρ' αὐτοῦ πράξαντας, ἵνα εἰς τὸ πέραν γένωνται, ἦλθε πρὸς αὐτοὺς περιπατῶν ἐπὶ τὴν θάλασσαν, αὐτῷ μὴ ἔχουσαν κύματα, οὐδὲ ἀνεμον ἐναντιοῦσθαι δυνάμενον, εἰ καὶ ἐβούλετο· καὶ γὰρ οὐ γέγραπται, « Ἦλθε πρὸς αὐτοὺς περιπατῶν ἐπὶ τὰ κύματα, » ἀλλ', « ἐπὶ τὰ ὕδατα » ὡς περ ὁ Πέτρος (82), ὅστις, κατὰ τὰς ἀρχὰς εἰπόντος αὐτῷ τοῦ Ἰησοῦ· « Ἐλθέ· καταβάς ἀπὸ τοῦ πλοίου, περιεπάτησεν, » οὐκ ἐπὶ τὰ κύματα, ἀλλ' « ἐπὶ τὰ ὕδατα, » ἐλθεῖν πρὸς τὸν Ἰησοῦν· ἔπει δὲ ἐδίστασεν, εἶδεν ἰσχυρὸν τὸν ἀνεμον, οὐκ ἔντα ἰσχυρὸν τῷ ἀποθεμένῳ τὴν ὀλιγοπιστίαν καὶ τὸν δισταγμῶν. Καὶ ἀναβάντος τοῦ Ἰησοῦ μετὰ Πέτρον εἰς τὸ πλοῖον, ἐκόπασεν ὁ ἀνεμος, μηδὲν ἔτι δυνάμενος ἐνεργεῖν, εἰς αὐτὸ ἀναβάντος τοῦ Ἰησοῦ.

vem agere valens, postquam eam conscenderat Jesus.

Καὶ τότε οἱ μαθηταί, « διαπεράσαντες, ἦλθον εἰς τὴν γῆν Γεννησαρέτ (83), » ἥς τὴν ἐρμηνείαν εἰ ἔγνω-

¹⁰ Matth. xiv, 25. ¹¹ ibid. 29. ¹² ibi. 34.

αὐτοῦ, « παρὰ τῷ Μάρκῳ γεγραμμένον, παρὰ τὸ ἀπλῶς, « τοὺς μαθητάς. » Omnino Erasmus fugit ibi ratio; legendum enim: ὠρισμένον πλείον τι ἐμφαίνοντος. Vult enim Origenes amplius quiddam habere Marcum qui scripsit, τοὺς μαθητάς αὐτοῦ, quam Matthæum qui, τοὺς μαθητάς, simpliciter. Nec quemquam movere debet vocabulum, ἄρθρον, quasi, τὸ, sit ἄρθρον, αὐτοῦ non sit; non enim stricte ἄρθρον sumpsit, sed laxius paulum, et ad usque pronomina significationem ipsius extendit: magnam quippe esse pronomen inter et articulum affinitatem perhibent grammatici, ut mirum non sit utrumque ἄρθρον appellari. Huetius.

(80) Τάχα οὖν ἵνα καὶ τῇ λέξει παραστῶμεν. Erasmus vult horum cum præcedentibus unam esse seriem, vertitque: « Fortassis et etiam dictionis modo immoraremur. » At ea pertinere existimo ad sequentia, et ante τάχα, ascribendam τελείαν σιγμῆν, non post παραστῶμεν. Id.

(81) Οἱ μὲν μαθηταί, δυσασποπάστως ἔχοντες τοῦ Ἰησοῦ. Adi Hieronymum, Chrysostomum et Euthynium.

(82) Ὅσπερ ὁ Πέτρος. Hæ voces decrant in editione Huetii, sed suppletur e codd. Vaticano et Tariniano.

A quid magis prænitum per articuli additionem significavit. Non enim idem declaratur his verbis: « Statim compulit discipulos; » habet vero aliquid amplius, « discipulos suos, » a Marco scriptum, quam simpliciter, « discipulos. » Fortasse igitur, ut ad hanc orationem animum advertamus, discipuli firmiter hærentes Jesu, non quavis data occasione ab illo separari possunt, volentes adesse illi. Is autem cum decrevisset ut illi fluctuum periculum facerent, et adversi venti, qui nullus fuisset, si cum Jesu fuissent, imposuit illis necessitatem conscendendi navim, postquam a se fuissent separati. Cogit igitur Servator discipulos conscendere tentationum navigium, et præcedere se in ulteriorem ripam, et per earum victoriam, ultra afflictiones consistere. Illi autem cum ad medium maris, et fluctuum qui in tentationibus sunt, pervenissent, prohibentibus adversis ventis ne trans lacum irent, non potuerunt, absque Jesu collictantes, vincere fluctus, et ventum adversum, et ad ulteriorem ripam pervenire. Propterea misertum eorum Verbum, qui omnia pro viribus facerent, ut ad littus oppositum pervenirent, ad eos venit ambulans super mare, quod fluctus non habebat, nec ventum ei adversari valentem, etiamsi voluisset. Nec enim scriptum est ¹⁰: « Venit ad eos ambulans super fluctus, » sed « super aquas, » quemadmodum Petrus qui, cum initio dixisset ei Jesus ¹¹: « Veni; descendens de navicula, ambulabat, » non super fluctus, sed « super aquas, » ut ad Jesum iret; postquam autem dubitavit, vidit validum esse ventum, qui validus illi non erat qui exiguam fidem et dubitationem deposuerat. Et simulatque cum Petro navigium conscendit Jesus, remisit ventus, nihil amplius in na-

6. Et tunc discipuli « cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth ¹², » cujus interpretationem

(83) Εἰς τὴν γῆν Γεννησαρέτ, ἥς, etc. Γεννησαρέτ, Γεννησάρ, Gennesara et Gennesar, regio et lacus regioni vicinus. Nulla exstat vocis hujus mentio in Veteris Testamenti Hebraico contextu; in Novi Syriaca editione sic scribitur גניסר: cujus dictionis originem referre spissum est negotium. Hieronymus, lib. *De nom. Hebraic.*: « Genesar, ortus, principium. » Id emendat Santes Pagninus, et legit: « Hortus principium, » גניסר גן. Interpretatur præterea Pagninus: « Protectio principis, » a גן « p: o: textit. » Sed legendum omnino in Hieronymo: « Ortus principium; » Hesychius: Γεννησαρέτ, πατρὶς ἀρχόντων, a Chaldæo גניסר et גניסר. Derivant alii a גניסר, quod interpretantur « vallis florida: » mallein, « vallis consita, » גניסר quippe surculum significat: feracem enim esse regionem hanc ad prodigium usque testificatur Josephus, lib. iii *De bell. Jud.*, cap. 18, et Josephi perpetuus imitator Hegeppus, lib. iii *Excid. Hierosol.*, cap. 26. A גניסר factum conjectant quidam גניסר, mutato a Chaldæis Caph in Gimel, et inserto Samech: quod verum est. Itaque passim in Veteri Testamento regionem Cinnereth a Chaldæis paraphrasticis Genesar et Gennesareth appellatam nanciscaris. In ea autem appel-

484 si sciremus, ab illa juvaremur aliquatenus ad eorum, de quibus agimus, expositionem. Observa autem, quandoquidem fidelis est Deus, non sine tentari turbas supra id quod possunt, qua ratione Filius Dei discipulos coegerit navigium conscendere, ut qui fortiores essent, valentesque ad medium maris pervenire, et sustinere fluctuum jactationem, donec digni evasisent divino auxilio, et vidissent Jesum, audissentque eum postquam ascendisset, et trajicere, et in terram Genesareth pervenire. « Et dimissis turbis ¹³, » quæ utpote imbecilliores, navigii, et fluctuum, et venti adversi periculum non fecerant, « ascendit in montem solus orare ¹⁴. » Pro quo autem orare? an fortasse pro turbis, ut postquam dimissæ sunt cum panibus benedictionis, nihil contrarium faciant dimissioni a Jesu? pro discipulis vero, ut, a se coacti navigium conscendere, et se in ulteriorem ripam præcedere, nihil in mari patiantur, nec a contrario vento? Ac ego quidem confidenter dixerim, propter Jesu preces ad Patrem pro discipulis, nihil illos passos esse, et mari, et fluctibus, et contrario vento ipsis adversantibus. Simpliciori quidem sufficiat hæc explicatio: nos autem si quando in tentationum periclitationem incidamus, meminerimus Jesum coegisse nos conscendere illarum navigium, volentem nos præcedere sese in ulteriorem ripam. Nec enim fieri potest ut qui tentationes fluctuum et venti contrarii non sustinuerint, ad ulteriorem ripam perveniant. Deinde cum viderimus nos multitudine rerum difficilium circumveniri, et mediocriter laborantes ea aliquatenus tranaverimus, cogitemus navigium nostrum in medio mari esse, tunc jactatum a fluctibus, volentibus nos circa fidem aut aliquam e virtutibus naufragium facere. Sed postquam spiritum mali viderimus rebus nostris adversantem, tunc nobis contrarium esse ventum in animum inducamus. Ubi igitur id perpetentes exegerimus tres vigiliis noctis, hoc est, tenebrarum, quæ sunt in tentationibus, pro viribus egregie decertantes, caventesque a naufragio circa fidem aut aliquam e virtutibus; primam vigiliam **485** adversus patrem tenebrarum et iniquitatis, secundam adversus filium ejus, « qui adversa-

¹³ Matth. xiv, 23. ¹⁴ ibid.

latione placuerunt sibi, quod sua, ut dixi, dialecto significaret: « Ortum principum; » et ex tribu Nephthali, quæ ibi sita est, mille principes profecti Davidem convenissent, I Par. xii, 34. Longe vero ineptissima est sive etymologia, sive allusio, quam loco laudato affert Hegeſippus: « Genesar, inquit, dicitur Græco vocabulo, quasi generans sibi auram aqua dulcis, et ad potandum habilis. » Cum igitur vocis hujus obscura sit origo, minime mirum insciam suam hic aperte Origenem profiteri. Hieronymus vero tam stricte Origeni adhæret, ut ipsa etiam verba quibus ignorantium suam hic testatur, ille repræsentaverit; sic enim habet: « Si sciremus quid in nostra lingua resonaret Genesareth, intelligeremus quomodo Jesus per typum apostolorum, et navis, Ecclesiam de persecutione et naufragio liberatam transducatur ad litus, et tranquillissimo portu faciat requiescere. » HUETIUS.

(84) Τὸν πατέρα τοῦ σκότους, etc. Nota hic

μεν, καὶ ἀπ' αὐτῆς ὠνάμεθα ἄν τι πρὸς τὴν τῶν προκειμένων διήγησιν. Παρατρεῖ δὲ, ἐπεὶ πιστὸς ὁ θεὸς, οὐκ ἔων πειρασθῆναι τοὺς ὄχλους ὑπὲρ ὧν δύνανται, τίνα τρόπον ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοὺς μὲν μαθητὰς ἠνάγκαζεν ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, ὡς ἰσχυροτέρους, καὶ δυναμένους ἐπὶ τὸ μέσον τῆς θαλάσσης φθάσαι, καὶ ὑπομῆναι τὴν ἀπὸ τῶν κυμάτων βάσανον, ἕως ἄξιοι τῆς θείας βοηθείας γένωνται, καὶ ἴδωσι τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀκούσωσιν ἀναδάντος αὐτοῦ, διαπεράσαι, καὶ ἔλθειν εἰς τὴν γῆν Γενησαρέτ· « τοὺς δὲ ὄχλους ἀπολύσας, » οὐ λαβόντας πείραν, ὡς ἀσθενεστέρους, πλοίου καὶ κυμάτων καὶ ἐναντιουμένου ἀνέμου, « ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατ' ἰδίαν προσευξάσθαι. » Περὶ τίνος δὲ προσευξάσθαι; ἢ τάχα περὶ μὲν τῶν ὄχλων, ἵνα, ἀπολυθέντες μετὰ τοὺς τῆς εὐλογίας **B** ἄρτους, μὴδὲν ἐναντίον τῆ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀπολύσει πράξωσι; περὶ δὲ τῶν μαθητῶν, ἵνα, ἀναγκασθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, μὴδὲν πάθωσιν ἐν τῇ θαλάττῃ, μηδ' ὑπὸ τοῦ ἐναντίου ἀνέμου; Καὶ θαρρήσας εἶπομι ἄν, ὅτι διὰ τὴν τοῦ Ἰησοῦ πρὸς Πατέρα περὶ τῶν μαθητῶν εὐχὴν, οὐδὲν πεπόνθασιν οὗτοι, θαλάσσης καὶ κυμάτων καὶ ἐναντίου ἀνέμου αὐτοῖς ἀντιπρασσόντων. Ὁ μὲν οὖν ἀπλούστερος ἀρχεισθω τῇ ἱστορίᾳ· ἡμεῖς δὲ, εἴ ποτε ἀνάγκῃ πειρασμῶν περιπίπτομεν, ἀναμνησκόμεθα, ὅτι ἠνάγκασεν ἡμᾶς ὁ Ἰησοῦς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον αὐτῶν, βουλόμενος ἡμᾶς προάγειν εἰς τὸ πέραν. Οὐ γὰρ δυνατόν μὴ πειρασμοὺς ὑπομείναντας κυμάτων καὶ ἀνέμου ἐναντίου, εἰς τὸ πέραν φθάσαι. Εἴτ' ἐπειδὴν ἴδωμεν πολλὰ τὰ περιεστηκότα ἡμᾶς πράγματα, καὶ χαλεπὰ, καὶ κάμνοντες μετρίως αὐτὰ ἐπὶ ποσὸν διανηξόμεθα, λογιζόμεθα, ὅτι τὸ πλοῖον ἡμῶν μέσον ἐστὶ τῆς θαλάσσης, τότε βασανιζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων, βουλομένων ἡμᾶς ναυαγῆσαι περὶ τὴν πίστιν, ἢ τίνα τῶν ἀρετῶν· ἀλλ' ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ πονηροῦ βλέπομεν ἀντιπράττον ἡμῶν τοῖς πράγμασιν, ἐνοήσωμεν, ὅτι τότε ἡμῖν ἐναντίας ἐστὶν ὁ ἀνεμος. Ἐπὶ οὖν ταῦτα πάσχοντες τρεῖς φυλακὰς τῆς νυκτός, τοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς σκότους, διανύσωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν ἀγωνιζόμενοι καλῶς, καὶ τηροῦντες ἑαυτοὺς πρὸς τὸ μὴ ναυαγῆσαι περὶ τὴν πίστιν ἢ τίνα τῶν ἀρετῶν· πρώτην φυλακὴν, τὸν πατέρα τοῦ σκότους (84) καὶ τῆς κακίας, καὶ δευτέ-

D patrem peccati, ipsius filium, et spiritum malum opponi Deo Patri, Filio et Spiritui sancto. Origenes, in Mathæum xvi, 21: Ἴνα, ρυσάμενος (Χριστὸς) ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, καὶ τοῦ ἰοῦ αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὸ ψεῦδος ἦν, καὶ ἡ ἀδικία, καὶ ὁ πόλεμος, καὶ πάντα τὰ ἐναντία οἷς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἔτι δὲ τοῦ μετασχηματιζομένου εἰς ἅγιον Πνεῦμα βεβήλου πνεύματος, περιποίησθαι τοῖς ρυσθεῖσι βαπτίζεσθαι τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα, εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Porro diabolium appellat patéra τοῦ σκότους. Sic Paulus, Ephes. vi, 12, τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. Origenes, homil. 8 in Exod., cap. xx: « Ut quoniam patres, id est, diabolus et angeli ejus, cæterique principes mundi hujus, et rectores tenebrarum harum, ei ipsi enim efficiuntur patres peccati, sicut et diabolus; quoniam, inquam, patres isti, » etc. Καὶ τῆς κακίας, etc. Matth. xiii, 38; Joan. viii, 44; Act. xiii, 10, et I Joan. iii, 8, 9, 10. Origenes, ho-

ραν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀντικείμενον, καὶ ἡ ἐπαίρο- A
 μενον ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα· καὶ
 τρίτην, τὸ ἐναντίον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι πνεῦμα (85)·
 τότε πιστεύομεν, ὅτι τετάρτης ἐνεστηκυίας φυλακῆς,
 ὅτε ἡ νύξ προέκαψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν, ἐλεύσεται
 πρὸς ἡμᾶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν εὐτρεπίῃ ἡμῖν τὴν
 θάλασσαν, περιπατῶν ἐπ' αὐτῆς. Καὶ ἐπὶ τὸν ἴδιον
 τὸν Λόγον ἡμῖν ἐμφανιζόμενον, παραχθισόμεθα μὲν
 πρὶν τρανῶς καταλαβεῖν ὅτι ὁ Σωτὴρ ἡμῖν ἐπιδη-
 μηκεν, οἴομενοι ἔτι φάντασμα θεωρεῖν, καὶ φοβού-
 μενοι κεκραξόμεθα· ἀλλ' αὐτὸς εὐθέως ἡμῖν λαλήσει
 λέγων· Ἐθαρσεῖτε, ἐγὼ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε· καὶ
 θερμότερον κινούμενος ἀπὸ τοῦ ἔθαρσετε, ἢ εἰ τις
 ἐν ἡμῖν εὐρεθείη Πέτρος, ὁδεύων μὲν ἐπὶ τὴν τελειό-
 τητα, οὐδέπω δὲ τοιοῦτος γεγεννημένος, καταβάς ἀπὸ
 τοῦ πλοίου, ὡς ἔξω τοῦ πειρασμοῦ (86) γινόμενος B
 ἔκεινον, ἐν ᾧ ἐθασανίζετο, περιπατήσει μὲν καταρ-
 χὰς, βουλόμενος ἔλθειν πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τὰ
 ὕδατα· ὡς ἔτι δὲ ὀλιγόπιστος, καὶ ὡς ἔτι διστάζων,
 ἔφεται ἰσχυρὸν τὸν ἀνεμον, καὶ φοσηθήσεται, καὶ
 ἄρξεται μὲν καταποντίζεσθαι· οὐ πείσεται δὲ τοῦτο,
 διὰ τὸ τὸν Ἰησοῦν μεγάλην καλεῖν φωνῆν, καὶ λέγειν

¹⁵ II Thessal. II, 4. ¹⁶ Matth. XIV, 27. ¹⁷ ibid. 30.

mil. 8 in Exod., cap. XX: « Cum a diabolo ad pec-
 catum suademur, semen ejus efficiuntur: cum vero
 etiam implemus quod suaserit, tunc jam et genuit
 nos, nascimur enim ei filii per peccatum. » Et mox:
 « Et ut ad ea quæ scripta sunt veniamus, Dominus
 majestatis Jesus Christus salvator noster crucifixus
 est; hujus piaculi auctor et pater sceleris sine
 dubio diabolus est, sic enim scriptum est: Cum
 autem introisset diabolus in cor Judæ Iscariotis, ut
 traderet eum. Pater ergo peccati diabolus est, » etc.
 Et in Matth. XIII, 43: Οἱ παραδεξάμενοι τοὺς υἱοὺς
 τοῦ πονηροῦ λόγους. « Qui sermones mali filios ad-
 miserant; » sed præcipue in Joan. VIII, 44: Τὸν
 υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀντικείμενον, etc. II Thess. 2, 3, 4,
 ἀντικείμενος καὶ ἐπαίρομενος, etc., est proprie $\pi\alpha\tau\eta\rho$,
 « adversarius, inimicus, » diaboli cognomentum.
 Satanæ autem Dei Filii potissimum adversarium
 significat. Origenes, lib. VI contra Celsum: « Οὗ δ'
 Ἑβραίων διαλέκτῳ Σατάν, καὶ Ἑλληνικώτερον ὑπὸ
 τινῶν ὀνομασθεὶς Σατανᾶς, μεταλαμβάνομενος εἰς Ἑλ-
 λάδα φωνῆν, ἐστὶν ἀντικείμενος· πάς δὲ ὁ τὴν κακίαν
 ἐλόμενος, καὶ τὸν κατ' αὐτὴν βίον, ὡς τὰ ἐναντία πράτ-
 των τῇ ἀρετῇ, Σατανᾶς ἐστὶ, τοῦτέστιν ἀντικείμενος
 τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ ὄντι δικαιοσύνη, καὶ ἀληθείᾳ, καὶ
 σοφίᾳ. Diabolus diaboli filium appellat Origenes,
 quemadmodum et Joan. VIII, 44: Ὑμεῖς δὲ ἐκ πα-
 τρός τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς
 ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ'
 ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν· ὅτι οὐκ ἔστιν
 ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. Ὅταν λαλήσῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων
 λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. « Vos
 ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri
 vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in ver-
 itate non stetit: quia non est veritas in eo. Cum
 loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia men-
 dax est, et pater ejus. » Scio ambiguum esse locum
 hunc, ejusque ambiguitatem ab Origene proponi,
 in Joan. VIII, 44, et cum ita plerosque exponere,
 quasi αὐτοῦ referendum sit ad ψεῦδος. Hieronymus
 in XIV. Isa.: « Legimus in Evangelio quod diabolus
 ab initio mendax sit, et pater ejus, id est, men-
 dacii, quod multi non intelligentes, patrem diaboli
 voluit esse draconem qui regnet in mari, quem
 Hebræi appellant $\mu\eta\tau\eta\rho$. » Nonnus vero ad diabolum
 refert:

tur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut
 quod colitur ¹⁵; » tertiam contra spiritum Spiritui
 sancto adversum; tunc credimus venturum ad nos
 Filium Dei, instante quarta vigilia, cum nox pro-
 cessit, et appropinquavit dies, ut mare nobis com-
 ponat super illud ambulans. Et ubi viderimus Verbum
 nobis apprens, turbabimur quidem, antequam
 deprehenderimus adesse nobis Servatorem, phan-
 tasma videre existimantes, et timore percussi cla-
 mabimus; sed ipse statim loquetur nobis dicens ¹⁶:
 « Habete fiduciam, ego sum, nolite timere; » et
 vehementius commotus hac voce: « Habete fidu-
 ciam, » si quis in nobis repertus fuerit Petrus, ad
 perfectionem quidem tendens, sed nondum eam
 assecutus, descendens e navigio, quasi ex ea egres-
 sus tentatione qua afflictabatur, initio quidem am-
 bulabit, volens ad Jesum super aquas ire; sed quasi
 exigua etiamnum fide præditus, et adhuc dubitans,
 videbit validum ventum, et terribitur, et mergi in-
 cipiet; id tamen non patietur, propterea quod Jesum
 magna voce vocabit, et dicet illi ¹⁷: « Domine, sal-
 vum me fac. » Tum statim etiamnum tali Petro lo-

..... « Ὅτι λοιπὸν ἦθος ἀέξων,
 Ψεύστης αὐτὸς ἔφην, ψευδήμορος ἐκ γενετῆρος. »

..... Quia perniciosus moribus præditus,
 Mendax ipse est, mendace ex patre.

Et revera articulus præfixus τῷ πατῆρ, id videtur
 confirmare. Alioquin hunc locum roborandis do-
 gmatibus suis, quibus natos, et natorum natos dia-
 bolis tribuebant, proferre non potuissent Caiani et
 Archontici; qui, ut refert Epiphanius, hunc ita
 conceptum legebant: Ὑμεῖς υἱοὶ ἐστε τοῦ πατρὸς
 ὑμῶν τοῦ διαβόλου, ὅτι ψεύστης ἐστὶν, ὅτι ὁ πατὴρ
 αὐτοῦ ψεύστης ἦν. Cyrillus præterea Alexandrinus,
 lib. Comment. in Joan., nonnullus refert existimare
 diabolum, postquam e caelo deturbatus est, in infer-
 num fuisse detrusum et alligatum; alium vero
 Evam et Adamum in fraudem illexisse, eumque
 superioris illius filium a Christo hic appellari:
 quod commentum merito Cyrillus explodit. Id certe
 constat, τὸ πατῆρ, ad diabolum, non ad menda-
 cium ipsos retulisse. HÆRETICUS.

(85) Τὸ ἐναντίον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι πνεῦμα.
 Πνεῦμα intellige τοῦ πονηροῦ, de quo Luc. VII, 11,
 et VIII, 2, et πνεῦμα ἀκάθαρτον, de quo Matth. XI,
 43, et passim, πνεῦμα ἄκαλον καὶ κωρὸν, de quo
 Marc. IX, 25, quæ in Spiritu sancto spiritibus malis
 adverso eiciebat Christus. Intellige et spiritum
 illum mendacii, de quo III Reg. XXII, 22, 23; adver-
 sarium Spiritus veritatis de quo Joan. XIV, 17, et
 alibi Tertullianus De monogamia: « Ergo, inquis,
 hac argumentatione quidvis novum onerosum Pa-
 racleto ascribi poterit, etsi ab adversario spiritu
 fuerit. Non utique. Adversarius enim spiritus ex
 diversitate predicationis apparet. » Et Origenes,
 tom. XII in Matthæum: Ἐπαπορήσαιμ' ἀν τοιαῦτα,
 ἄρα ἐστὶν ἀρνήσασθαι τὸν Ἰησοῦν, μὴ συνόντος τῷ
 ἀρνούμενῳ πνεύματος ἐχθροῦ τῷ δεδομένῳ πνεύματι
 καὶ σοφίᾳ τοῖς πρὸς τὸ ὁμολογεῖν κατὰ τινὰ ἀξίαν
 αὐτῆς ὑπὸ Θεοῦ βοηθουμένοις. Id.

(86) Ὡς ἔξω τοῦ πειρασμοῦ, etc. Erasmus: « Quasi
 jam positus extra tentationem illius navis in qua
 jactabatur. » An habuit Erasmi codex: ἐκεῖνον
 πλοίου, ut ejus interpretatio videtur postulare? aut
 id supplendum credidit? Id.

quente et dicente : « Domine, salvum me fac, » extendet manum Verbuni, auxilium ejusmodi homini præbens, eumque **486** jamjam mergi coeptum apprehendet, et exiguam illi fidem ac dubitationem exprobrabit. Veruntamen observa non dixisse illum ¹⁸ : « Incredule, » sed, « modicæ fidei » vir, et dictum esse : « Quid dubitasti ? » utpote qui haberet quidem nonnihil fidei, vergeret autem in contrariam partem.

7. Postea autem et Jesus et Petrus navem conscenderunt, et ventus cessabit : « Qui autem in navicula erunt ¹⁹, » intelligentes a quibus sint servati periculis, « adorabunt dicentes, » non simpliciter : « Filius Dei es, » quemadmodum et duo dæmoniaci, scilicet : « Vere Filius Dei es ²⁰, » quod dicunt discipuli qui sunt in navi ; nec enim alios discipulos arbitrari ille dixisset. Postquam autem in omnibus iis fuerimus versati, trajectis iis ad terram appellemus, quo præcedere se jusserit nos Jesus. Fortasse vero aperitur arcanum aliquod et occultum mysterium de nonnullis qui a Jesu servati sunt, per ea ²¹ : « Et cum cognovissent eum viri loci illius, » nempe illius qui est in ulteriore ripa, « miserunt in universam finitimam regionem illam, » finitimam ripæ ulteriori, non in ipsa ulteriore ripa, sed circa illam, « et obtulerunt ei omnes male habentes. » Hic autem observa hos obtulisse illi non multos solum « male habentes, » sed « omnes » eos qui erant in finitima illa regione. Hi autem qui oblati fuerant ei male habentes, « rogabant eum ut vel simbriam duntaxat vestimenti ejus tangerent ²², » hanc ab illo gratiam postulantes, quandoquidem tales non erant, qualis « mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, et accessit retro, et tetigit simbriam vestimenti ejus, cum dixisset intra se : Si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero ²³. » Observa enim ea quæ de simbria vestimenti ejus dicuntur, unde statim profluvium sanguinis stetit. Qui autem e vicinia terræ Genesareth venerant, ad quam trajecto mari appulerat Jesus, ipsiusque discipuli, non ex sese ad Jesum accesserunt, sed ab iis qui nuntios miserant adducti sunt ; quippe ex sese accedere non possent, quod valde male haberent : sed neque soli simbriam attigerunt, velut illa profluvio laborans mulier, sed adhortantibus illis. Verum ex iis ²⁴, « quicumque tetigerunt, salvi facti sunt. » Cæterum an aliqua sit differentia verbi illius, *διασώθησαν*, quod de illis dictum est, ab illo verbo, *σωθῆναι* (dictum est enim mulieri sanguinis fluxum patienti ²⁵ : « Fides tua *σέσωκέ σε*), » ipse animum advertes.

¹⁸ Matth. xiv, 31. ¹⁹ ibid. 33. ²⁰ ibid. 35. ²¹ ibid. 45. ²² ibid. 36. ²³ Matth. ix, 20. ²⁴ Matth. xiv, 36.

(87) *Σεσωσμένων*. C. H. habebat *ἐσομένων*, sed ad oram recentiori manu notatum erat, *σεσωμένων*. Lege, *σεσωμένων*. Erasmus : « De his qui servati sunt. » HUETIUS.

(88) *Προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας*. *Ἐν τούτῳ δὲ τήρει, ὅτι*. Hæc quæ videbat Erasmus, in codicibus suis non reperit Huetius, sed hic suppletur e codd. Anglicano, Vaticano et apographo Tariniano. Paulo post τοὺς ἐν τῇ περιχώρῳ. Ita habet codex Vaticanus. In aliis deest ἐν.

(89) *Ὅτε ἔλεγε ἐν ἑαυτῇ· Ἐὶ μόνον ἄψωμαι τοῦ*

αὐτῷ · « Κύριε, σῶσόν με · » εἴτ' εὐθέως ἐτι λαλοῦντος τοῦ τοιοῦτου Πέτρου, καὶ λέγοντος · « Κύριε, σῶσόν με, » ἐκτενεῖ τὴν χεῖρα ὁ Λόγος, ὀρέγων τῷ τοιοῦτῳ βοήθειαν, καὶ ἐπιλήφεται αὐτοῦ ἀρξαμένου καταποντίζεσθαι, καὶ ὀνειδίσει αὐτῷ ἐπὶ τῇ ὀλιγοπιστίᾳ καὶ τῷ δισταγμῷ. Πλὴν τήρει, ὅτι οὐκ εἶπεν, « Ἄπιστε, » ἀλλὰ, « ὀλιγόπιστε, » καὶ ὅτι λέλεκται · « Εἰς τί ἐδίστασας ; » ἔχων μὲν τι τῆς πίστεως, κλίτων δὲ καὶ πρὸς τὸ ἐναντίον αὐτῆς.

Καὶ ἐπὶ τούτοις γε καὶ ὁ Ἰησοῦς, καὶ ὁ Πέτρος ἀναθήσεται εἰς τὸ πλοῖον, καὶ κοπάσει ὁ ἄνεμος · « Καὶ οἱ ἐν τῷ πλοίῳ » ἐνοήσαντες ἀφ' οἷων διεπύθησαν κινδύνων, « προσκυνήσουσι λέγοντες, » οὐκ ἀπλῶς, « Θεοῦ Υἱὸς εἶ, » ὡς καὶ οἱ δύο δαιμονιζόμενοι, ἀλλ', « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ · » ὅπερ λέγουσιν εἰ ἐν τῷ πλοίῳ μαθηταί · οὐ γὰρ ἄλλους τῶν μαθητῶν νομίζω τούτο εἰρηκέναι. Ἐπὶ δὲ ἐν τούτοις ὄλοις γενώμεθα, διαπεράσαντες, ἔλευσόμεθα εἰς τὴν γῆν. ἔνθα προάγειν ἡμῖν ἐκέλευσεν ὁ Ἰησοῦς. Τάχα δὲ καὶ δηλοῦται τι ἀπόρρητον καὶ κεκρυμμένον μυστήριον περὶ τινων σεσωσμένων (87) ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπὸ τοῦ · « Καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου, » δηλον δ' ὅτι τοῦ ἐν τῷ πέραν, « ἀπέστειλαν εἰς ὅλην τὴν περιχώρον ἐκείνην, » περιχώρον τοῦ πέραν, οὐκ ἐν αὐτῷ πέραν, ἀλλὰ περὶ αὐτὸ, « καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας. » Ἐν τούτῳ δὲ τήρει, ὅτι (88) προσήνεγκαν αὐτῷ οὐ πολλοὺς « κακῶς ἔχοντας » μόνον, ἀλλὰ « πάντας » τοὺς ἐν τῇ περιχώρῳ ἐκείνῃ · οἱ δὲ προσενεχθέντες αὐτῷ κακῶς ἔχοντες « παρεκάλουν αὐτὸν, ἵνα κἂν μόνον ἄψωμαι τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, » χάριν ἀπ' αὐτοῦ αἰτούντες ταύτην, ἐπεὶ μὴ ἦσαν ὅποια « ἡ αἰμορροῦσα γυνὴ τὰ ἑπτὰ, καὶ προσελθοῦσα ὅπισθεν, καὶ ἄψαμένη τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ὅτε ἔλεγε ἐν ἑαυτῇ · Εἰ μόνον ἄψωμαι τοῦ ἱματίου αὐτοῦ (89), σωθήσομαι. » Τήρει γὰρ ἐν τοῖς περὶ τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, διδ' παραχρήμα ἔστη ἡ βύσις τοῦ αἵματος αὐτῆς. Οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ περιχώρου τῆς γῆς Γενησαρὲτ, εἰς τὴν διαπεράσαντες ἦλθον Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταί αὐτοῦ, οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν προσήλθον τῷ Ἰησοῦ, ἀλλὰ προσήχθησαν ὑπὸ τῶν ἀποστειλάντων, ἅτε μὴ δυνάμενοι, διὰ τὸ σφόδρα κακῶς ἔχειν, προσελθεῖν ἀφ' ἑαυτῶν · καὶ οὐδὲ μόνον ἦσαν τοῦ κρασπέδου, ὡς ἡ αἰμορροῦσα, ἀλλὰ παρακαλεσάντων ἐκείνων. Πλὴν καὶ τούτων « ὅσοι ἦσαν, διεσώθησαν. » Εἰ δέ τις διαφορά (90) τοῦ, « διεσώθησαν, » ἐπὶ τούτων εἰρημένη (91), πρὸς τὸ, « σωθῆναι, » (εἴρηται γὰρ πρὸς τὴν αἰμορροῦσαν · « Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε · » καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις.

ἱματίου αὐτοῦ. Omissa hæc sunt in codice quo usus est Huetius, et hic restituntur e codd. Anglicano, Vaticano, et apographo Tariniano.

(90) *Εἰ δέ τις διαφορά*. Fugit Erasmum loci hujus sententia ; sic enim interpretatur : « Porro num qua differentia sit hujus verbi : Salvi facti sunt, quod de his dictum est, quantum ad salutem datam ; nam profluvio sanguinis laboranti femine dictum est : Fides tua te salvam fecit, ipse etiam per te dispicies. » HUETIUS.

(91) *Εἰρημένη*. Omnino scribendum, *εἰρημένου*.

Περὶ τῶν προσελθόντων (92) Φαρισαίων καὶ γραμματέων καὶ ἐπερωτησάντων· « Διὰ τί οἱ μαθηταὶ σου παραβαίνουνσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; »

« Τότε προσέρχονται αὐτῷ ἀπὸ Ἱεροσολύμων Φαρισαῖοι καὶ γραμματεῖς λέγοντες· Διὰ τί οἱ μαθηταὶ σου παραβαίνουνσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; οὐ γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας, ὅταν ἄρτον ἐσθίωσι. » Παρατηρήσας κατὰ πολὺν καιρὸν προσῆλθον τῷ Ἰησοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων Φαρισαῖοι καὶ γραμματεῖς λέγοντες· « Διὰ τί οἱ μαθηταὶ σου παραβαίνουνσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; » καὶ τὰ ἐξῆς, εἰσεται, ὅτι ἀναγκαίως ὁ Ματθαῖος οὐχ ἀπλῶς ἀνέγραψε προσελθούμενοι τοὺς ἀπὸ Ἱεροσολύμων Φαρισαίους καὶ γραμματεῖς τῷ Σωτῆρι· πυνθανομένου αὐτοῦ τὰ ἐκκεῖμενα, ἀλλὰ πεποίηκε· « Τότε ἀπέρχονται (93) αὐτῷ ἀπὸ Ἱεροσολύμων. » Πότε οὖν, « τότε, » κατανοητέον; Ἦνίκα διαπεράσαντες ἦλθον εἰς τὴν γῆν Γενησαρέτ τῷ πλοίῳ ὁ Ἰησοῦς, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, κοπάσαντος τοῦ ἀνέμου, ἀφ' οὗ ἐπιθέθηκεν ὁ Ἰησοῦς τῷ πλοίῳ· καὶ ὅτε, « ἐπιγόντες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου, ἀπέστειλαν εἰς ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην, καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ παρεκάλουν ἵνα κἂν μόνον ἄψωνται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ· καὶ ὅσοι ἤψαντο διεσώθησαν. Τηνίκα προσῆλθον αὐτῷ ἀπὸ Ἱεροσολύμων Φαρισαῖοι καὶ γραμματεῖς, μὴ καταπλέοντες τὴν ἐν τῷ Ἰησοῦ δύναμιν, ἰασημένην τοὺς κἂν μόνον τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ ἄψαμένους, φιλαίτιως δὲ ἐγκαλοῦντες ἐπὶ τοῦ διδασκάλου (94), οὐ περὶ παραβάσεως ἐντολῆς Θεοῦ, ἀλλὰ παραδόσεως μιᾶς Ἰουδαϊκῶν πρεσβυτέρων. Καὶ εἰκὸς ὅτι αὐτὸ τὸ τῶν φιλαίτιων ἔγκλημα παρίστησι τὴν τῶν μαθητῶν Ἰησοῦ εὐλάβειαν, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόντων ἐπιλήψεως, ὡς περὶ παραβάσεως ἐντολῶν Θεοῦ τοῖς Φαρισαίοις καὶ γραμματεῦσιν, οἵτινες οὐκ ἂν προσηγάσαντο περὶ παραβάσεως τοῖς μαθηταῖς ἔγκλημα, ὡς παραβαίνουνσι τὴν ἐντολὴν τῶν πρεσβυτέρων, εἴπερ εἶχον ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν ἐγκαλουμένων, καὶ ἀποδεικνύει αὐτοὺς παραβαίνοντας ἐντολὴν Θεοῦ. Μὴ νομίσης δὲ ταῦτα κατασκευαστικὰ εἶναι τοῦ δεῖν τηρεῖσθαι τὸν κατὰ τὸ γράμμα Μωϋσέως νόμον, ἐπεὶ οἱ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταὶ ἕως τότε αὐτὸν ἐφύλαττον· οὐ γὰρ περὶ τοῦ παθεῖν « ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου » ὁ ἐν τῷ παθεῖν ὑπὲρ ἀνθρώπων « γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. » Ἀλλὰ ὡς περὶ καθηκόντως καὶ Παῦλος τοῖς Ἰουδαίοις « Ἰουδαῖος ἐγένετο, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσῃ, » τί ἄτοπον τοὺς ἀποστόλους ἐν Ἰουδαίῳ ποιουμένους τῆς διατριβᾶς, κἂν τὰ πνευματικὰ νοῦσι τοῦ νόμου, χρῆσθαι τῇ συμπεριφορᾷ, ὡς καὶ Παῦλος Τιμόθεον

A 487 *De Pharisæis et Scribis qui accesserunt dicentes: « Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? »*

8. « Tunc accesserunt ad eum ab Jerosolymis Pharisæi et Scribæ dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? non enim lavant manus suas cum panem manducant²⁶. » Qui observaverit quo tempore accesserunt ab Jerosolymis Pharisæi et Scribæ dicentes: « Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? » et quæ sequuntur, sciet ille necessario Matthæum non simpliciter scripsisse Pharisæos et Scribas ea sciscitantes ab eo quæ scripta exstant, sed posuisse: « Tunc accesserunt ad eum ab Jerosolymis. » Quando igitur illud, « tunc, » intelligendum est? Cum scilicet trajecto mari, navi venerunt in terram Genesareth Jesus, ipsiusque discipuli, sedato vento, ex quo navem conscendit Jesus; et quando, « cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, et obtulerunt ei omnes male habentes, et rogabant ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent; et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt²⁷. Tunc accesserunt ad eum ab Jerosolymis Scribæ et Pharisæi²⁸, non admirantes virtutem quæ erat in Jesu, quæ eos sanaverat qui vel fimbriam tantum vestimenti ejus tetigissent, sed animo rixandi avido, discipulos apud magistrum accusantes, non transgressionis præcepti Dei, sed unius traditionis Judæorum seniorum. Et verisimile est hanc rixosorum accusationem, Jesu discipulorum pietatem probare, nullam dantium reprehensionis ansam, velut de transgressione mandatorum Dei, Pharisæis et Scribis; qui quidem de transgressione discipulos non accusassent, quasi transgredientes præceptum seniorum, si facultatem habuissent corripiendi eos qui accusabantur, et ostendendi transgredi illos mandatum Dei. Ne putes autem his probari servandam esse legem Moysis juxta litteram, quia videlicet discipuli Jesu ad hoc usque tempus eam servabant; nec enim antequam pateretur, « nos redemit de maledicto legis, » is qui, patiendo pro hominibus, « factus est pro nobis maledictum²⁹. » Sed quemadmodum convenienter **D** Paulus Judæis factus est « Judæus, ut Judæos lucraretur³⁰; » quid absurdum est apostolos **488** inter Judæos commorantes, etsi mysticos legis sensus callerent, sese tamen ad alienam voluntatem accommodasse, quemadmodum et Paulus cum Timotheum circumcidit, et sacrificium juxta votum quoddam legale obtulit, ut in Actis apostolorum

²⁶ Matth. ix, 22. ²⁷ Matth. xv, 1, 2. ²⁸ Matth. xiv, 35, 36. ²⁹ Matth. xv, 1. ³⁰ Gal. iii, 13. ³¹ I Cor. ix, 20.

(92) *Περὶ τῶν προσελθόντων*, etc. Hic titulus in editione Huetii non comparet, sed supplicetur ex apographo Tariniano.

(93) *Ἀπέρχονται*. Legendum videtur ut supra, *προσέρχονται*.

(94) *Ἐπὶ τοῦ διδασκάλου*. Huetius scribendum putabat, τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τοῦ διδασκάλου. Sed τοὺς μαθητὰς in nullo codice ms. reperio. Codex Tarinianus habet ἐγκαλοῦντες περὶ τοῦ διδασκάλου.

scriptum est? Verum rursus rixosi apparent, qui nihil habent quod Jesu discipulos accusent de mandato Dei, sed tantum circa traditionem unam seniorum; et ita perspicuum est criminandi studium, quod apud eos qui ex morbis sani facti fuerant, accusationem impingunt; in speciem quidem adversus discipulos, revera autem magistrum calumniari volentes; quasi necessarium foret ad pietatem, quod a senioribus de lavatione traditum erat. Existimabant enim impuras esse et immundas eorum manus qui, antequam panem ederent, non laverent; puras autem et sanctas factas esse eorum, qui aqua eas abluissent, cum id per proportionem non respondeat Mosis juxta litteram legi. Nos autem non juxta traditionem seniorum qui apud illos sunt, sed juxta rectam rationem nostras actiones purgare conemur, et sic animorum manus lavare, quando comesturi sumus tres panes, quos a Jesu volente nobis esse amico, postulamus; immundis enim, et illotis, et impuris manibus non oportet esse panis participes.

9. Jesus autem non accusat eos de traditione seniorum Judæorum, sed de mandatis Dei duobus valde necessariis, quorum aliud quintum erat in Decalogo, sic habens ²¹: « Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene tibi sit, et sis longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dat tibi. » Alterum vero in Levitico eo pacto scriptum erat ²²: « Si homo maledixerit patri suo, aut matri suæ, morte moriatur; patri matrique maledixit, reus erit. » Sed quandoquidem ipsum sermonem considerare volumus, quem edidit Matthæus ²³, ut nempe « qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur, » adverte num desumptum sit e loco ubi scriptum est ²⁴: « Qui percusserit patrem suum aut matrem suam, morte moriatur, et qui maledixerit patri suo aut matri suæ, morte moriatur. » Sic igitur se habebant verba legis super duobus mandatis. **489** Matthæus autem illa ex parte et concise prodidit, et non iisdem verbis. Qua de re autem Pharisæos et Seribas, qui venerant Ierosolymis, accuset Servator, dicens eos transgredi mandatum Dei propter suam traditionem, animadvertendum

²¹ Exod. xx, 12; Deuter. v, 16. ²² Levit. xx, 9; ²³ Exod. xxi, 15; Levit. xx, 9.

(95) *Kal θυσίαν κατά τινα*, etc. Nempe cum caput rasit Cenchreis, juxta votum prius a se conceptum, Act. xviii, 18, vel cum quatuor illos viros votum habentes super se radi curavit, oblationemque pro unoquoque eorum offerri, Act. xxi, 24, 26. Legale votum appellat, quod juxta legem factum fuerat. Lex autem ea habetur diserte Num. toto cap. vi: *θυσίαν* dicit; cum enim cæsariem deponerent Nazareni, agno, ove et ariete faciebat sacerdos, panes azymos, aliaque nonnulla offerebat, capillosque detonsos comburebat, Num. c. vi. Huetius.

(96) *Πάλιν*. Codex Tarinianus πάνω.

(97) *Παρ' αὐτοῖς*. Idem codex, ἐπ' αὐτοῖς.

(98) *Ὁ καὶ*. Codex Vaticanus ὁ εἰ καὶ.

περιτεμών, καὶ θυσίαν κατά τινα (95) νομικὴν εὐχὴν προσαγαγῶν, ὡς ἐν ταῖς τῶν ἀποστόλων γέγραπται Πράξεις; Πλὴν πάλιν (96) φαίνονται φιλεγκλήμονες οἱ περὶ μὲν ἐντολῆς Θεοῦ μηδὲν ἔχοντες ἐγκαλεῖν τοῖς Ἰησοῦ μαθηταῖς, μόνον δὲ περὶ πρεσβυτέρων παράδοσεως μίαι· καὶ μάλιστα ἐμφαίνεται οὕτως τὸ φιλέγκλημον, ὃ παρ' αὐτοῖς (97) λαθεῖν ἀπὸ τοῦ κακῶς ἔχειν προσάγουσι τὸ ἐγκλημα· τῷ μὲν δοκεῖν κατά τῶν μαθητῶν, τὸ δ' ἀληθὲς τὸν διδάσκαλον διαβάλλειν προαιρούμενοι· ὃ καὶ (98) παράδοσις ἦν τῶν πρεσβυτέρων τὸ νίπτεισθαι, ὡς ἀναγκαῖον πρὸς εὐσέβειαν. « ἦντο γὰρ κοινὰς μὲν καὶ ἀκαθάρτους εἶναι χεῖρας τὰς τῶν μὴ νιψαμένων πρὸ τοῦ ἀρτοφαγεῖν· καθαρὰς δὲ καὶ ἀγίας γεγενῆσθαι τὰς τῶν ἀποπλυνόμενων ὕδατι, οὐ συμβολικῶς ἀνάλογον τῷ κατὰ τὸ γράμμα Μωυσέως νόμῳ. Ἡμεῖς δὲ οὐ κατὰ τὴν τῶν παρ' ἐκεῖνοις πρεσβυτέρων παράδοσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ εὐλογον καθαλεῖν περιώμεθα (99) ἑαυτῶν τὰς πράξεις, καὶ οὕτως τὰς τῶν ψυχῶν νίπτεισθαι χεῖρας, ὅταν μέλλωμεν ἐσθίειν οὓς αἰτούμεν ἀπὸ τοῦ φίλου ἡμῶν θελοντος εἶναι Ἰησοῦ τρεῖς ἄρτους· κοινὰς γὰρ καὶ ἀνίπτους καὶ οὐ καθαρὰς χερσὶν οὐ γρη' τῶν ἄρτων μεταλαμβάνειν (1).

Ὁ δὲ Ἰησοῦς οὐκ ἐγκαλεῖ περὶ παραδόσεως αὐτοῖς πρεσβυτέρων Ἰουδαίων, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐντολῶν Θεοῦ ἀναγκαιοτάτων δύο, ὧν ἡ μὲν ἑτέρα πέμπτη ἦν τῆς δεκαλόγου, οὕτως ἔχουσα· « Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου, ἢν' εὖ σοι γένηται, καὶ γένη μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς, ἧς Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσὶ σοι. » ἡ δὲ λοιπὴ ἐν τῷ Λευιτικῷ τοῦτον ἐγγράπτο τὸν τρόπον· « Ἐὰν ἄνθρωπος κακῶς εἶπῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, θανάτῳ θανατοῦσθαι· πατέρα αὐτοῦ, ἢ μητέρα κακῶς εἶπεν, ἐνοχος ἔσται. » Ἄλλ' ἐπεὶ αὐτὴν θέλομεν ἰδεῖν τὴν λέξιν, ἣν ἐξέθετο ὁ Ματθαῖος, ὅτι· « ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω, » ἐπίστησον μήποτε ἐλήφθη ἀπὸ τοῦ τόπου ἔνθα γέγραπται· « Ὁς τύπτει πατέρα αὐτοῦ ἢ μητέρα αὐτοῦ, θανάτῳ τελευτάτω· καὶ ὁ κακολογῶν πατέρα αὐτοῦ ἢ μητέρα αὐτοῦ, θανάτῳ τελευτάτω (2). » Οὕτως μὲν οὖν εἶχον αἱ ἀπὸ τοῦ νόμου λέξεις περὶ τῶν δύο ἐντολῶν. Ὁ δὲ Ματθαῖος ἐκ μέρους καὶ ἐπιτετημένης αὐτὰς ἐξέθετο, καὶ οὐκ αὐταῖς λέξεσι. Τί δὲ ἐγκαλεῖ τοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων Φαρισαίοις καὶ γραμματεῦσιν ὁ Σωτὴρ, λέγων αὐτοὺς παραβαίνειν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἑαυτῶν παράδοσιν, κατα-

Exod. xxi, 17; Prov. xx, 20. ²³ Matth. xv, 4.

(99) *Καθαλεῖν περιώμεθα*, etc. Hieronymus iisdem pene verbis: « Manus, il est, opera non corporis utique, sed animæ lavandæ sunt, ut fiat in illis verbum Dei. » Origenes infra in *Matth.* xv, 19, 20: Τὸ δὲ ἀνίπτους χερσὶ φαγεῖν οὐ κοινοὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' εἰ δεῖ τομῆσαντα εἰπεῖν, κοινοὶ τὸ ἀνίπτω καρδίᾳ ὅτιποσούν φαγεῖν, ὃ πέφυκε τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν ἐσθίειν.

(1) *Μεταλαμβάνειν*. Idem, μεταλαβεῖν.

(2) *Καὶ ὁ κακολογῶν πατέρα αὐτοῦ ἢ μητέρα αὐτοῦ, θανάτῳ τελευτάτω*. Hæc quæ viderat Erasmus, et quæ in codice suo non reperit Huetius, hic restituantur e codd. Anglicano, Vaticano et Tariniano.

νοητέον. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς εἶπε· « Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, » διδάσκων τὴν δέουσαν τιμὴν ἀπονέμειν γονεῦσι τὸν ἐξ αὐτῶν γέννημενον. Ταύτης τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς τιμῆς (3) μέρος ἦν καὶ τὸ κοινωνεῖν αὐτοῖς τῶν βιωτικῶν χρεῶν εἰς διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, καὶ εἴ τι ἄλλο οἶός τε ἦν χαρίζεσθαι τοῖς αὐτοῦ γονεῦσιν· οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς τοιαύτην ἐναντιουμένην τῷ νόμῳ παράδοσιν ἐκδεδώκασι, ἀσαφέστερον ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κειμένην, ἢ οὐδ' αὐτοὶ ἐπιβεβλήκαμεν ἂν, εἰ μὴ τῶν Ἑβραίων τὴς ἐπιδεδόκεν ἡμῖν τὰ κατὰ τὸν τόπον οὕτως ἔχοντα. Ἔσθ' ὅτε, φησὶν, οἱ δανισταὶ, δυσπραπέλοις περιπίπτοντες χρεώσταις, καὶ δυναμένοι μὲν, μὴ βουλομένοι δὲ ἀποδίδοναι τὸ χρέος, ἀνέτιθεσαν τὸ ὀφειλόμενον εἰς τὸν τῶν πενήτων λόγον, οἷς ἐθάλλετο εἰς τὸ γαζοφυλάκιον ὑφ' ἐκάστου, ὡς ἐδύνατο, τῶν βουλομένων αὐτοῖς κοινωνεῖν. Ἐλεγον οὖν ἔσθ' ὅτε τοῖς ὀφειλοῦσι κατὰ τὴν οἰκείαν διάλεκτον Κορβᾶν ἔστιν ὁ ὀφείλεις μοι, τουτέστι, δῶρον (4)· ἀνέθηκα γὰρ αὐτὸ εἰς λόγον τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας τοῖς πένησιν. Εἶτα ὁ χρεώστης, ὡς μηκέτι ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ὀφείλων, καὶ τῇ εἰς αὐτὸν εὐσεβείᾳ, οἰονεὶ συνεκλείετο πρὸς τὸ, καὶ μὴ βουλόμενος, ἀποδοῦναι τὸ χρέος, οὐκέτι μὲν τῷ δανιστῇ, ἤδη δὲ εἰς τὸν λόγον τῶν πενήτων τῷ Θεῷ, ἐξ ὀνόματος τοῦ δανιστοῦ. Ὅπερ οὖν ὁ δανιστὴς ἐποίει (5) τῷ χρεώστῃ, τοῦτό ποτέ τινες τῶν υἱῶν τοῖς γονεῦσι, καὶ ἔλεγον αὐτοῖς, ὅτι, Ὁ ἂν ἐξ ἐμοῦ ὠφελθῆς (6), πᾶτερ ἢ μήτηρ, τοῦτο ἴσθι· ἀπὸ τοῦ Κορβᾶν λαμβάνειν, ἔκ τοῦ λόγου τῶν Θεῶν ἀνακειμένων πενήτων (7). Εἶτα ἀκούοντες οἱ γονεῖς, ὅτι Κορβᾶν ἔστιν ἀνακεῖμενον τῷ Θεῷ τὸ διδόμενον αὐτοῖς, οὐκέτι ἐθούλοντο λαμβάνειν, εἰ καὶ πάνυ ἐχρηζον τῶν ἀναγκαίων, ἀπὸ τῶν υἱῶν. Οἱ οὖν πρεσβύτεροι τοιαύτην παράδοσιν εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἔλεγον, ὅτι, Ὅστις ἂν τῷ πατέρι ἢ τῇ μητέρι εἶπη τὸ διδόμενόν τι αὐτῶν Κορβᾶν εἶναι, καὶ δῶρον, οὗτος οὐκέτι ὀφειλέτης ἐστὶ πρὸς

³⁹ Etod. xii, 20; Deuter. v, 16.

(3) Ταύτης τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς τιμῆς, etc. Eadem hæc habet Hieronymus. HÆTIUS.

(4) Κορβᾶν ἔστιν ὁ ὀφείλεις μοι, τουτέστι, δῶρον. קרבן « Oblatio, donum, sacrificium. » Theophylactus, in Matth. xv, 5 : Κορβᾶν ἔστιν ὁ ὀφείλεις μοι, τουτέστι δῶρον τῷ Θεῷ ἀνατεθειμένον· ὁ οὖν χρεώστης, ὡς τῷ Θεῷ ἔκτοτε ὀφείλων, καὶ ἄκων κατέβαλλε. Id.

(5) Ὅπερ οὖν ὁ δανιστὴς ἐποίει, etc. Fenerator ut pecuniam creditam reciperet, hanc Deo consecrabat, atque ita eam suo nomine in gazophylacium inferre creditorem cogebat, quod erat eam aliquomodo recipere. Filii autem, ne pecuniam parentibus debitam darent, eam Deo pariter consecrabant. Igitur etiamsi diversis de causis, idem tamen filii illi nequam faciebant ac creditores; utrique enim Corban causabantur: illi, ut mutuum reciperent, illi, ne quid parentibus darent. Id.

(6) Ὁ ἂν ἐξ ἐμοῦ ὠφελθῆς, etc. Loci obscuri, varieque ab interpretibus accepti clara hæc est et dilucida expositio: « Qua re a me adjutus fuisses, o pater, ea res jam Deo consecrata est; sive munus est id quo a me iuvaberis. » Origenes, in Matth. xiv, 34, ex Catena inss. biblioth. Reg.: Ἐπαίδευσαν τοὺς νέους εὐσεβείας σχήματι καταφρονεῖν τῶν γονέων·

est. Ac Deus quidem dixit ³⁹: « Honora patrem tuum et matrem tuam, » docens honorem debitum parentibus reddendum esse ab eo qui ex ipsis genitus est. Hujus autem erga parentes honoris pars erat, vitæ commoda ad victum et vestitum habere cum illis communia, et si quam aliam rem gratificari parentibus suis poterat. Pharisei autem et Scribæ talem legi contrariam traditionem prodiderunt, obscurius in Evangelio expressam, quam ne nos quidem fuisset assecuti, nisi aliquis ex Hebræis tradidisset nobis ea quæ ad hunc locum pertinent, sic se habentia. Contingit nonnunquam, inquit, ut feneratores cum in difficiles debitores incidunt, qui possunt quidem, sed nolunt debitum reddere, debitum in pauperum rationem consecrent, quibus in gazophylacium pecunia mittebatur pro viribus ab unoquoque eorum qui volebant cum illis bona communicare. Dicebant autem nonnunquam debitoribus sua lingua: Corban est id quod mihi debes, hoc est, donum; dedicavi enim illud pauperibus in rationem pietatis erga Deum. Deinde debitor, tanquam non hominibus amplius, sed Deo debens, suæque erga illum pietati, veluti illuc concludebatur, ut etiam nolens debitum referret, non amplius feneratori, sed jam Deo in rationem pauperum, nomine feneratoris. Quod igitur fenerator faciebat creditori, illud idem nonnulli quandoque filii faciebant parentibus, dicebantque illis: Illud quo a me adjutus fuisses, pater vel mater, scito te accepturum e Corban de ratione pauperum Deo consecratorum. Deinde audientes parentes Corban esse Deo consecratum, id quod sibi dandum erat, non amplius a filiis accipere volebant, etiamsi rebus necessariis magnopere indigerent. Talem ergo traditionem seniores apud plebeios proferebant: **490** Quicumque dixerit patri vel matri, in quod alicui eorum dandum erat Corban esse et donum, cum non amplius

οἶον εἶπε τῷ ἰδίῳ υἱῷ· Δός μοι τὸ πρόσβατον τοῦτο ὁ ἔχεις, ἢ τὸν μόσχον, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον· ἔλεγε πρὸς τὸν πατέρα· Δῶρόν ἐστι τοῦτο τῷ Θεῷ, ὁ θέλεις ἐξ ἐμοῦ ὠφελθῆναι, καὶ οὐ δύνασαι λαβεῖν. « Juvenes docuerunt pietatis obtentu parentes contemnere. Verbi gratia, dixit filio suo: Da mihi ovem hanc quam habes, vel vitulum, vel aliud quid simile; dixit patri: Donum illud est Deo, quo a me adjuvari vis, nec accipere potes. » Hanc expositionem retinuit Chrysostomus: « Quod a me in utilitatem tuam petis, Pater, jam dono Deo dicatum est, nec illud sumere potes; » et post Chrysostomum Theophylactus: Δῶρόν ἐστιν, ὃ πάτερ, ὁ ζητεῖς ἐξ ἐμοῦ ὠφελθῆναι. « Donum est, o pater, id quod a me in commodum tuum petis. » Quo magis miror venisse in mentem tot magnis viris quos laudat Thomas in Catena., ut tam male locum hunc torquerent, quibus præsertim faciem prætulerat Origenes. Causam difficultatis fuisse puto voculam ἔάν, quæ pro ἂν hic et sæpissime usurpatur. Id.

(7) Τῶν Θεῶν ἀνακειμένων πενήτων. Psalm. ix, 35, 35; Isaia xliv, 13; Jac. ii, 5. Menander:

Ἄετ νομιζοῦσθ' οἱ πένητες τῶν Θεῶν.

Semper existimantur pauperes deorum esse. Id.

debitorem esse patri vel matri ad suppeditanda illi vitæ necessaria. Hanc igitur traditionem Servator reprehendit, velut non sanam, sed Dei mandato adversantem. Nam si Deus dicit : « Honora patrem et matrem, » dicebat autem traditio : Non debet honorare patrem et matrem largitione, qui id quod daturus erat parentibus, Deo, ut Corban consecravit, manifestum est fuisse rescissum præceptum Dei de honore parentum, Pharisæorum et Scribarum traditione dicente non amplius eum debere patrem honorare et matrem, qui Deo semel consecraverit id quod accepissent parentes. Et Pharisæi, utpote avari, ea docebant, ut sub pauperum specie ea etiam acciperent, quæ parentibus alicujus danda erant. Ac eorum quidem avaritiam testatur Evangelium dicens ³⁶ : « Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant avari, et deridebant illum. » Si quis igitur eorum qui inter nos seniores dicuntur, vel quoquo modo populo præsent, pauperibus inavult obtentu reipublicæ dari, quam propinquis eorum qui dant, si contigerit eos necessariis indigere, neque possint ii qui dant utrumque præstare, jure merito appelletur ille frater Pharisæorum, qui sermonem Dei propter suam traditionem abrogarunt, quique a Servatore hypocritæ esse convicti sunt. Ac valde quidem deterere possunt, quominus de ratione pauperum quisquam sponte sumat, et « existimet quæstum esse pietatem ³⁷ aliorum, » non hæc solum, sed et quæ de proditore Juda scripta sunt, qui per speciem quidem pauperum causam agebat, et indignans dicebat ³⁸ : « Poterat unguentum istud venundari trecentis denariis, et dari pauperibus ; » revera autem « fur erat, et oculos habens, **491** ca quæ mittebantur, subripiebat ³⁹⁻⁴⁰. » Si quis igitur nunc quoque Ecclesiæ loculos habens, loquitur qui-

³⁶ Matth. xv, 4. ³⁷ Luc. xvi, 14. ³⁸ 1 Tim. vi, 5.

(8) *Ἰνα τῇ προφάσει τῶν πενήτων*, etc. Ut in ea quæ in pauperes fuerant erogata, involarent homines rapacissimi, et gazophylacium expilarent. Theophylactus : « Ἐδίδασκον γὰρ τοὺς παῖδας μὴδὲν δίδοναι τοῖς γονεῦσιν, ἀλλὰ ἀνατιθέναι ὅσα ἔχουσι τῷ γαστροφλακίῳ τοῦ ἱεροῦ. » Liberos enim docebant nihil parentibus dare, sed facultates suas omnes in templi gazophylacium inferre. » Non « facultates suas omnes, » sed tantum ὃ ἔλαβον οἱ γεγεννηχότες, « quod parentes ipsorum accepissent, » ut vult Origenes ; quemadmodum et ipse Theophylactus, eorum quæ paulo superius docuerat, parum inemor : Καὶ οὕτως ἐμέριζον αὐτοὶ μετὰ τῶν παλῶν τὰ χρήματα, καὶ οἱ γονεῖς κατελιμπάνοντο ἀγροκόμητοι. « Et sic cum liberis bona dividebant, et parentes relinquiebantur in senectute absque ullo subsidio. » Qui pote partiti fuissent opes eas cum liberis Pharisæi et Scribæ, si universas eas abstulissent. HUETIUS.

(9) *Εἰ τις οὖν καὶ τῶν λεγομένων*, etc. Presbyterorum intererat quamplurimas pauperibus oblationes erogari, utpote quarum pars ad se pertineret. Id colligitur ex Urbani papæ decretali epistola. Hujus etiam satagebant principēs reipublicæ causa, ne quis fame et inopia interiret, dum alii luxurie diffuerent. Pharisæorum igitur fratres eos appellat Origenes qui, consanguineorum et affinium inopam cura neglecta, pauperibus conferendam esse stipem contendebant. Sanctum certe est in apostolicis ca-

τὸν πατέρα ἢ μητέρα ἐν δόσει τῶν πρὸς τὰς τοῦ βίου χρείας. Ταύτην οὖν ἐλέγχει, ὡς οὐχ ὑγιῶς ἔχουσαν, περὰδοσιν ὁ Σωτῆρ, ἀλλὰ ἐναντιουμένην τῇ ἐντολῇ τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Θεὸς λέγει τὸ : « Τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα. » ἢ δὲ παράδοσις ἔλεγε : « Οὐκ ὀφείλει τιμᾶν τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα τῇ δόσει ὁ ἀναθεὶς τῷ Θεῷ, ὡς Κορβᾶν, τὸ δοθησόμενον ἂν τοῖς γεγεννηχόσι. » δηλον, ὅτι ἔκχυροτο ἡ τοῦ Θεοῦ περὶ τιμῆς γονέων ἐντολὴ ὑπὸ τῆς τῶν Φαρισαίων καὶ γραμματέων παραδόσεως, λεγούσης μηκέτι δεῖν τιμᾶν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα τὸν ἅπαξ ἀναθεθεῖκότα τῷ Θεῷ ὃ ἔλαβον οἱ γεγεννηχότες. Καὶ ὡς φιλάργυροί γε οἱ Φαρισαῖοι, ἵνα τῇ προφάσει τῶν πενήτων (8) λαμβάνωσι καὶ τὰ δοθησόμενα ἂν τοῖς γονεῦσι τινος, τὰ τοιαῦτα ἐδίδασκον. Καὶ μαρτυρεῖ γε αὐτῶν τῇ φιλαργυρίᾳ τὸ Εὐαγγέλιον λέγον : « Ἦκουον δὲ ταῦτα οἱ Φαρισαῖοι φιλάργυροι ὄντες, καὶ ἐξεμυκτήριζον αὐτόν. » Εἰ τις οὖν καὶ τῶν λεγομένων (9) ἐν ἡμῖν πρεσβυτέρων, ἢ ὅπως ποτὲ ἀρχόντων τοῦ λαοῦ, μᾶλλον τῷ ὀνόματι τοῦ κοινοῦ βούλεται δίδοναι τοῖς πένησιν ἢ περὶ τοῖς οικείοις τῶν δίδόντων, εἰ τύχοιεν τῶν ἀναγκαίων χρῆζόντες, καὶ μὴ δύναιντο οἱ δίδόντες ἀμφοτέρα ποιεῖν, ἀδελφὸς ἂν οὗτος ἐνδίκως λέγοιτο τῶν ἀκυρωσάντων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν αὐτῶν Φαρισαίων, καὶ ἐλεγχθέντων ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ὑποκριτῶν. Καὶ σφόδρα γε ἀποτρεπτικά (10) ἐστὶν ἐκ τοῦ λόγου τῶν πενήτων λαμβάνειν τινὰ προθύμως, καὶ νομίζειν πορισμὸν εἶναι τὴν ἐτέρων εὐσέθειαν, ὃ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ τοῦ προδότου Ἰούδα γεγραμμένα, ὃς τῷ μὲν δοκεῖν ἐπρέσβευε τὰ τῶν πενήτων (11), καὶ ἀγανακτῶν ἔλεγεν : « Ἦδύνατο τοῦτο τὸ μύρον πρᾶθῆναι δηναρίων τριακοσίων, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς. » τὸ δ' ἀληθὲς « κλέπτῃς ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον ἔχων, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν (12). » Εἰ τις οὖν καὶ νῦν, τὸ τῆς Ἐκκλησίας

³⁹ Matth. xxvi, 9. ⁴⁰ Joan. xii, 6.

nonibus, ut ipsi Ecclesiæ antistites consanguineis egentibus opem ferant. In.

(10) *Καὶ σφόδρα γε ἀποτρεπτικά*, etc. Videtur episcoporum avaritiam perstringere, qui cum honorum Ecclesiæ eriscundorum arbitri essent, universa in proprios usus convertebant, et aliorum qui ea largiti erant, pietatem in lucro depravabant. Origenes infra, in Matth. xv, 20 : Τὸ δ' ὅμοιον εἶρεῖς καὶ ἐπὶ ὀρεγομένου ἐπισκοπῆς, διὰ τὴν παρὰ ἀνθρώπων δόξαν, ἢ τὴν ἀπὸ ἀνθρώπων κολακείαν, ἢ τὸν ἀπὸ τῶν προσιόντων τῷ λόγῳ πορισμὸν, δίδόντων προφάσει εὐσεβείας : ὃ γοῦν τοιοῦτος ἐπίσκοπος οὐ καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. In.

(11) *Ἐπρέσβευε τὰ τῶν πενήτων*. Sic codd. Vaticanus et Tarinianus ; codex autem Regius, ἐπρέσβευε περὶ τῶν πενήτων. Codex Holmiensis, ἐπρέσβευε τῶν πενήτων.

(12) *Καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν*. Vulgata editio, Syriaca, Arabica, Persica, Erasmiana, Pagniniana, omnesque scire interpretes reddunt : « Ea quæ mittebantur portabat. » Sed num satis hæc cohærent : « loculos habebat, et ea quæ mittebantur portabat ? » quasi qui in loculos missa portabat, non etiam loculos portaverit. Deinde cum ait Origenes : Εἰ τις, τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἔχων γλωσσόκομον, λέγει μὲν, ὡς καὶ Ἰούδας, ὑπὲρ πενήτων, τὰ δὲ βαλλόμενα βαστάζει, etc., manifesto opponit τὸ, τὰ βαλλόμενα βαστάζειν, τῷ, ὑπὲρ πενήτων λέγειν. Præterea,

ἔχων γλωσσόκομον (13), λέγει μὲν, ὡς καὶ Ἰούδας, ὑπὲρ A
πενήτων, τὰ δὲ βαλλόμενα βαστάζει, τὴν μερίδα ἑαυτῷ
τιθεῖται μετὰ τοῦ ταῦτα πράξαντος Ἰούδα, δι' ἃ, ὡς
γάγγραινα νομὴν ἐσχηκότα (14) ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ὁ
διάβολος ἔβαλεν αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν τὸν Σωτῆρα
παραδοῦναι, καὶ παραδεξάμενον τὸ πεπυρωμένον περὶ
τούτου βέλος (15), ὕστερον αὐτὸς εἰσελθὼν εἰς τὴν
ψυχὴν αὐτοῦ ἐπλήρωσεν αὐτόν. Καὶ τάχα ἐπὶ λέγει
ὁ Ἀπόστολος· « Ρίζα πάντων τῶν κακῶν ἡ φιλαρ-
γυρία, » διὰ τὴν Ἰούδα λέγει φιλαργυρίαν, ἥτις ρίζα
πάντων τῶν κακῶν ἐστὶ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ.

Ἄλλὰ γὰρ ἐπανέβημεν ἐπὶ τὰ προκειμένα, ἐν οἷς
ὁ Σωτῆρ δύο ἀπὸ τοῦ νόμου ἐπιτεμνόμενος ἐντολάς
ἐξέθετο, τὴν μὲν ἀπὸ τῆς Δεκαλόγου ἀπὸ τῆς Ἐξό-
δου (16), τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ Λευιτικοῦ, ἢ τὴν ἄλλην ἀπὸ
τῆς Πεντατεύχου. Εἶτα ἐπεὶ διηγησάμεθα B
πῶς ἠκύρωσαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ φάσκοντα· « Τίμα
τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, » οἱ λέγοντες·
« Οὐ τιμῆσαι τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ, ὅς ἂν
εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Δύωρον, ὃ ἐὰν ἐξέμοῦ
« Κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω. »
Ἔστω γὰρ, οὐ τιμᾷ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, τῷ
καλουμένῳ Κορβᾶν ἀνατιθεῖς τὰ δοθησόμενα ἂν εἰς
τιμὴν πατρὸς καὶ μητρὸς (17)· πῶς οὖν ἡ τῶν Φαρι-

⁴¹ 1 Tim. vi, 10. ⁴² Matth. xix, 19. ⁴³ Matth. xv, 5, 6.

inquit : Εἴ τις, τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἔχων γλωσσόκο-
μον, λέγει μὲν ὑπὲρ πενήτων, τὰ δὲ βαλλόμενα βασ-
τάζει, μερίδα ἑαυτῷ τιθεῖται μετὰ τοῦ Ἰούδα. Quod-
nam ergo scelus illud est pauperum causam agere, C
et in loculos missa portare? Ne lectorem diutius
teneam, dico ego, βαστάζειν, non significare duntaxat,
« ferre, » sed et, « auferre, subripere, furari. »
Suidas : Βασταχθεῖν, ἀρθεῖν, κλαπέει. Ὁ δὲ
λακύνθη, σφραγισάμενος, διὰ τῆς ὀπῆς τὴν δακτύλιον
ἔρριπτει, ὡς μηδέποτε αὐτοῦ περιαιρεθεῖται, καὶ τι
βασταχθεῖται τῶν ἀποκειμένων. « Βασταχθεῖται, ablatum
fuerit, furto subreptum fuerit. Lacrydes autem,
impresso sigillo, annulum per foramen jaciebat, ut
nihil e rebus ipsius subriperetur, nec quidquam
eorum quæ recondita erant auferretur. » Quem lo-
cum Suidas e Laertio transtulit; sic ille : Ἐπειδὴν
γὰρ τι προέλοι τοῦ τρυμίου, σφραγισάμενος πάλιν,
εἰς τὴν δακτύλιον διὰ τῆς ὀπῆς ἔρριπτει, ὡς μηδέ-
ποτε αὐτοῦ περιαιρεθεῖται, καὶ τι βασταχθεῖται τῶν
ἀποκειμένων. Μαθόντα δὲ τοῦτο τὰ θεράποντα ἀπε-
σφράγισαν, καὶ ὅσα ἐβούλετο ἐβάσταζεν. « Postquam
enim aliquid e penu deprompsisset, rursum eo ob-
signato, annulum intro per foramen jaciebat, ne
quid e rebus ipsius tolleretur, et ex iis quæ recondi-
ta erant auferretur. Quod cum intellexissent ser-
vuli, sigillum resignabant, et quæcumque volebant,
subripiebant. » Idem est vocis hujus intellectus apud
eundem evangelistam, cap. xi, 15 : Κύριε, εἰ σὺ
ἐβάστασας αὐτόν, εἰπέ μοι ποῦ αὐτὸν ἔθηκας. « Domine,
si tu abstulisti eum, dic mihi ubi eum posuisti. »
Cum igitur non una sit verbi βαστάζω signifi-
catio, posteriore illo sensu accipitur beatus Joannis
loco : Καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν. « Et ea quæ
mittebantur subripiebat. » Nec aliter intellexit
Æthiopicæ interpretationis auctor, nec aliter Non-
nus :

..... Εἶχε δὲ κίστην

τῇ ἐνὶ χαλκῷ ἔκειτο, καὶ ὀπίσσω βούλετο, χηλῶ
αὐτὸς ἀνηέρταξεν φύλαξ κακῶς.....

..... Habebat autem cistam

In qua pecunia jacebat, et quæcumque volebat, loculis
hæc auferebat custos malus.....

dem ut Judas pro pauperibus; ea autem quæ immisit
tuntur, subripit, partem sibi ponat cum Juda qui
taliam fecit; propter quæ, velut gangræna animam
ipsius depascentia, diabolus immisit in cor ejus
Servatorem prodere, et cum excepisset ignitum de
ea re telum, tandem ipse in animam ejus intrans,
replevit eum. Et fortasse quando dicit Apostolus ⁴¹ :
« Radix omnium malorum est avaritia, » propter
avaritiam Judæ dicit, quæ omnium malorum quæ
contra Jesum admissa sunt radix est.

10. Sed redeamus ad proposita, in quibus Ser-
vator duo e lege mandata strictim exposuit; alte-
rum quidem e Decalogo, qui habetur in Exodo;
aliud vero e Levitico, vel aliud ex aliquo loco ex iis
qui sunt in Pentateucho. Præterea quoniam dixi-
mus quo pacto abrogaverint sermonem Dei dicen-
tem ⁴² : « Honora patrem tuum et matrem tuam, »
ii qui aiunt ⁴³ : « Non honorificabit patrem suum et
matrem suam, quicumque dixerit patri vel matri :
Munus est id quo a me juvaveris, » quærat aliquis
quomodo non supervacaneum est illud : « Qui male-
dixerit patri vel matri, morte morietur. » Esto enim,
non honorat patrem et matrem, qui consecrat ei
quod vocatur Corban, quæ daturus erat in honorem

Ubi notandum obiter christum appellari, quam evan-
gelista γλωσσόκομον appellat. Persa interpret vertit,
« Capsam nummorum. » Ita II Par. xxiv, 8, ⲓⲛⲁⲓⲛ
« arcam, » LXX vertunt, γλωσσόκομον, quam a
Græcis vocem mutuati sunt Jonatham et Jerosoly-
mitanus interpret, Gen. lvi, 26, et Syrus, Joan.
xii, 6, et Hebræi magistri aliquot. Hesychius :
Γλωσσόκομον θήκη· σφῆς φυλὴν τῶν λευκῶνων. Sed
ad rem : ἀνηέρταξεν, hand secus ac ἐβάσταζε, utrum-
que significat, « ferebat, auferebat; » quod utrum-
que sive casu, sive consilio, expressit Augustinus
(in Joan. tract. 50) : « Ministerio portabat, fuito
exportabat. » Eadem est apud Græcos significatio
vocis φέρω. Inde φέρω. Paulus, lib. 1 D. de furt. :
« Græci ἀπὸ τοῦ φέρειν, hoc est, ferendo, φέρας
dixerunt. » Etymologus : Παρὰ τὸ φέρω, φῆρ καὶ
φέρω. Ita apud Latinos, « fero, » pro « aufero. »
Virgilius, Ecl. ix, 51 :

Omnia fert vias, animum quoque. . . .

Item Ecl. v, 34 :

. . . Postquam te fata tulerunt. HUETIUS.

(13) Εἴ τις οὖν καὶ νῦν τὸ τῆς Ἐκκλησίας, etc.
D Episcopus designat, quorum munus erat, ut supra
diximus, bona ecclesiastica, census puta, decimas
et oblationes servare, eaque sibi, clericis, et egenis
distribuere. Id.

(14) Δι' ἃ, ὡς γάγγραινα νομὴν ἐσχηκότα.
Erasmus : « Ob quæ veluti gangrenam habenti; »
videtur legisse, δι' ἃ ὡς γάγγραιναν μὲν ἐσχηκότι.
Id.

(15) Τὸ πεπυρωμένον περὶ τούτου βέλος. Allu-
dit ad Ephes. vi, 16. Id.

(16) Ἀπὸ τῆς Δεκαλόγου ἀπὸ τῆς Ἐξόδου. Per
me non stat quin postremum illud, ἀπὸ, deleatur.
C. R. habet, δεκαλόγου. Δεκάλογος autem semi-
neum sibi genus non raro vindicat apud Clement.
Alex., Strom. iv, ipsum Origenem, contra Celsum
l. ii, et alios plerosque. Id.

(17) Εἰς τιμὴν πατρὸς καὶ μητρὸς. Erasmus
« in subsidium, in honorem, » ejus honoris pars
erat subsidium parentibus ferre, ut docetur supra.
Hinc, I Timoth. v, 17 : « Qui bene presunt presby-

patris et matris; quomodo igitur Phariseorum traditio et cum abrogat sermonem dicentem ⁴⁴: « Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur? » Sed fortasse qui dixerit patri vel matri: « Munus est id quo a me adjutus fuisses, » patri et matri quasi convicium **492** facit, velut sacrilegos appellans parentes, qui ea accipiunt quæ Corban consecrata sunt, ab eo qui hæc illi consecravit. Judæi ergo filios tanquam maledicentes patri vel matri juxta legem puniunt, qui dicunt: patri vel matri: « Munus est id quod a me fuisses adjutus; » vos autem una vestra traditione duo mandata Dei rescinditis; nec deinde pudet vos discipulos meos criminari, ne unum quidem mandatum violantes, ambulant enim in omnibus mandatis ejus et justitiis sine reprehensione; transgrediuntur autem seniorum traditionem, ne transgrediantur mandatum Dei; quod idem si vobis esset propositum, mandatum de honore erga patrem et matrem observassetis; et illud item quod habet: « Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur; » mandatis autem illis adversantem seniorum traditionem non observassetis.

11. Post illas autem, omnes alias quæ apud Judæos sunt seniorum traditiones ex prophetis insimulare volens, id quod ab Isaia dictum est apposuit, quod ipsis verbis sic se habet ⁴⁵: « Et dixit Dominus: Appropinquet mihi populus iste ore suo, » et quæ sequuntur. Ac antea quidem diximus non iisdem verbis locum hunc Prophetæ a Mattheo fuisse descriptum. Si vero explicandus ille est pro viribus, propter Evangelium quod eo utitur, verba quæ præcedunt resumemus, utiliter, puto, a nobis observata, ad enarrationem eorum quæ in Evangelio e Prophetâ petita sunt. Sic autem se habet ab initio id quod dictum est in Isaia ⁴⁶: « Deficite, et obstupescite, inebriantini non a sicera, neque a vino; quia potandum vobis dedit Dominus spiritum compunctionis, et claudet oculos eorum, et prophetarum eorum, et principum eorum, qui vident occulta. Et erunt vobis verba hæc omnia sicut verba libri si-

⁴⁴ Levit. xx, 9. ⁴⁵ Isa. xxix, 13. ⁴⁶ ibid. 9 et seq.

teri, διπλῆς τιμῆς, duplici honore digni habeantur; » hoc est, duplici stipendio. Eodem sensu Prov. iii, 9: « Honora Dominum de tua substantia; » id est, largire. Elegantissime Cicero dixit: « Curio misi, ut medico honos haberetur; » hoc est, operæ pretium redderet. Inde « honorarium. » Huetius.

(18) Omnes codd. mss., ὑμᾶς. Videtur legisse Erasmus υἱούς, vertit enim, « Judæi igitur filios; » quæ lectio verissima est.

(19) Codex Holniensis, ἡ μητρὸς.

(20) Ἀπὸ τῶν προφητικῶν βουλόμενος ἀπελέγξαι λόγων. Ita codd. Vaticanus et Tarinianus; Huetiana autem editio, ἀπὸ τῶν προφητῶν βουλόμενος διαβάλλειν, λόγον παρέθετο. Quæ lectio est etiam codicis Regii, qui solum mutat προφητῶν in προφητικῶν, non male, modo postea pro λόγων legatur λόγων, et locus hic sic concipiatur, ἀπὸ τῶν προφητικῶν βουλόμενος διαβάλλειν λόγων.

(21) Πνεύματι κατανύξεως. Hebr. רוח רפואה: optime Vulgata, « spiritum soporis » et Aquila, καταφορᾶς « gravissimi torporis; » quod idem habet Syrus; Jonathan, « spiritum deceptionis; »

Α σαίων παράδοσις ἀκυροὶ καὶ τὸν λέγοντα. « Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω; » Ἄλλὰ μήποτε ὅς ἐάν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ: « Δῶρον, ὃ ἐξ ἐμοῦ ὠφελήθης, » ὡς περὶ λοιδορίαν ἐπιφέρει τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, οἷον ἱεροσόλους λέγων τοὺς γονεῖς, λαμβάνοντας τὰ ἀνακείμενα τῷ Κορβᾶν, ἀπὸ τοῦ ἀνατεθεικότος αὐτὰ αὐτῷ. Ἰουδαῖοι οὖν ὑμᾶς (18), ὡς κακολογούντας πατέρα ἢ μητέρα, τοὺς λέγοντας τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ: « Δῶρον, ὃ ἐάν ἐξ ἐμοῦ ὠφελήθης, » κολάζουσι κατὰ τὸν νόμον. ὑμεῖς δὲ τῇ μὲ ὑμῶν παραδίδετε δύο ἐντολαὶς τοῦ Θεοῦ ἀκυροῦτε. Εἶτα οὐκ αἰδεῖσθε ἐγκαλοῦντες τοῖς ἐμοῖς μαθηταῖς, οὐδεμίαν μὲν ἐντολήν παραβαίνουσι. πορεύονται γὰρ ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ καὶ δικαιομασίαν ἀμέμπτως. παραβαίνουσι δὲ πρεσβυτέρων παράδοσιν εὐλαβεῖα τοῦ μὴ παραβῆναι ἐντολήν Θεοῦ. ὅπερ εἰ καὶ ὑμῖν προέκειτο, τὴν μὲν περὶ τιμῆς πατρὸς καὶ μητρὸς (19) ἐντολήν ἐφυλάξατε ἀν, καὶ τὴν λέγουσαν: « Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω » τὴν δὲ ἐναντιουμένην ταῖς ἐντολαῖς ταύταις τῶν πρεσβυτέρων παράδοσιν οὐκ ἂν ἐφυλάξατε.

Μετὰ δὲ ταύτας, ὅλας τὰς παρὰ Ἰουδαίοις τῶν πρεσβυτέρων παραδόσεις ἀπὸ τῶν προφητικῶν βουλόμενος ἀπελέγξαι λόγων (20), παρέθετο ῥητὸν ἀπὸ τοῦ Ἰσαίου, ὅπερ αὐταῖς λέξεσιν οὕτως ἔχει: « Καὶ εἶπε Κύριος. Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ προειπομέν γε, ὅτι οὐκ αὐταῖς λέξεσιν ἀνέγραψεν ὁ Ματθαῖος τὸ προφητικόν. Εἰ δὲ δεῖ, διὰ τὸ εὐαγγέλιον χρῆσάμενον αὐτῷ, κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτὸ διηγήσασθαι, προσληφόμεθα τὴν ἀνωτέρω λέξιν, χρησίμως, οἶμαι, ἡμῖν τετηρημένην εἰς διήγησιν τῆς ἐν τῷ εὐαγγέλιῳ ἀπὸ τοῦ Προφήτου εἰλημμένης. Ἐχει δὲ οὕτως ἀπ' ἀρχῆς τὸ ἐν τῷ Ἰσαίᾳ ῥητόν: « Ἐκλύθητε, καὶ ἔκστητε, κραιπαλήσατε οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδ' ἀπὸ οἴνου. ὅτι πεπότιξεν ὑμᾶς Κύριος πνεύματι κατανύξεως (21), καὶ καμύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν, καὶ οἱ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ὀρώντες τὰ κρυπτά. Καὶ ἔσται ὑμῖν τὰ ῥήματα ταῦτα πάντα, ὡς οἱ λόγοι τοῦ

Arabs, « spiritum abjectionis; » Theodotion ἐκστήσεως, vel potius, ἐκστάσεως. Ab hac significatione cum multum recedere videatur πνεῦμα κατανύξεως, Leo Castrius legendum censet apud LXX, κατανοστάσεως, sed fallitur; nam Paulus hunc locum repetens, legit: πνεύματι κατανύξεως, Rom. 11, 8, et hic constanter Origenes. Hellenistæ dixerunt, κατανόσω, pro, κατανοστάζω. Ita Psal. xxix, 13: « Ut cantet tibi gloria mea, et non compungar. » LXX, καὶ οὐ μὴ κατανυγῶ. Hebr. ידתי מלי, non ut vulgo legitur: ידתי מלי, quam lectionem tamen sequitur Thargum. Et Dan. x, 9: « Et audiens jacebam consternatus super faciem meam. » LXX, ἡμην κατανευγμένος: ידתי יהיה ינמי. Utrobique ידתי reddiderunt per verbum, κατανύσω « quemadmodum ἡδῆτη quod ex ידתי factum est per nomen, κατάνυξ. Vereor præterea ut, κατανύστασις, ullibi unquam legerit Castrius. Cæterum cod. Holm. habebat πνεῦμα, rescriptissimum πνεύματι, nam infra legitur: πεποτισμένων πνεύματι κατανύξεως, et LXX, πεπότιξεν ὑμᾶς Κύριος πνεύματι κατανύξεως. Huetius.

βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου (22), ὃ ἐν δῶσιν αὐτὸ ἀνθρώπῳ ἐπισταμένῳ γράμματα, λέγοντες· Ἐνάγνωθι ταῦτα· καὶ ἔρει· Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι· ἐσφράγισται γάρ. Καὶ δοθήσεται τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς χεῖρας ἀνθρώπου μὴ ἐπισταμένου γράμματα, καὶ ἔρει αὐτῷ· Ἐνάγνωθι τοῦτο· καὶ ἔρει· Οὐκ ἐπίσταμαι γράμματα. Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος, καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Οὐαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βουλῇ ποιῶντες, καὶ ἔσται ἐν σκότει τὰ ἔργα αὐτῶν. » Προσλαβῶν τοίνυν τὴν προκειμένην ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέξιν, ἐθέμην τινὰ τῶν πρὸ αὐτῆς, καὶ τινὰ τῶν ἐξῆς αὐτῆς, ἵνα παραστήσωμιν τινὰ τρόπον ἀπειλεῖ καμύσειν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ ὁ λόγος, ἐκστάντων, καὶ κραιπαλησάντων, καὶ πεποτισμένων πνεύματι κατανύξεως· ἀπειλεῖ δὲ καμύσει καὶ τοὺς προφῆτας αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐπαγγελλομένους ὄραν τὰ κρυπτὰ ἄρχοντας αὐτῶν ἄπερ, οἶμαι, γεγένηται μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν ἐν τῷ λαῷ ἐκείνῳ· γέγονε γάρ αὐτοῖς πάντα τὰ ῥήματα ὅλων μὲν τῶν Γραφῶν, καὶ τοῦ Ἡσαίου δὲ, « ὡς λόγοι βιβλίου ἐσφραγισμένου. » Τὸ δὲ, « ἐσφραγισμένου, » εἴρηται, οἷον ἐκλεισμένου τῇ ἀσαφείᾳ, καὶ μὴ ἠνοιγμένου τῇ σαφηνείᾳ· ὅπερ ἐπίσης τοῖς μὴδὲ τὴν ἀρχὴν, δὲ τὸ μὴ εἰδέναι γράμματα, ἀναγνῶναι αὐτὸ θυναμένοις, καὶ τοῖς ἐπαγγελλομένοις εἰδέναι γράμματα, ἔστιν ἀσαφές, οὐ γινώσκουσι τὸν ἐν τοῖς γεγραμμένοις νοῦν. Καλῶς οὖν ἐπιφέρει τοῖς, ὅτι, ἐπὶ ἐκλυθεὶς ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων ὁ λαὸς, καὶ ἐκστὰς μανῆ κατ' αὐτοῦ, εἰς καὶ κραιπαλήσει κατ' αὐτοῦ πνεύματι κατανύξεως, ὃ ποιηθήσεται ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καμύοντος αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὡς ἀναξίλους τοῦ βλέπειν, καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, τῶν ἐπαγγελλομένων βλέπειν τὰ κρυπτὰ τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς μυστηρίων· καὶ ἐπὶ καμύσει αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, τότε αὐτοῖς ἔσται τὰ προφητικὰ ῥήματα ἐσφραγισμένα, καὶ ἐπικεχυμένα· ὅπερ πεπόνθασι ὁ λαὸς ὁ τῶν μὴ πιστευόντων εἰς τὸν Ἰησοῦν ὡς Χριστόν. Ἐπὶ δὲ γένηται τὰ προφητικὰ αὐτοῖς « ὡς λόγοι βιβλίου ἐσφραγισμένου, » οὐ μόνον τοῖς μὴ εἰδόνσι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπαγγελλομένοις εἰδέναι γράμματα, τότε εἶπεν ὁ Κύριος μόνῳ τῷ στόματι ἐγγίξει τὸν λαόν (23) τῶν Ἰουδαίων τῷ Θεῷ· καὶ τοῖς χεῖλεσι τιμᾶν αὐτόν φησι, διότι ἡ καρδία αὐτῶν διὰ τὴν εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀπιστίαν πόρρω ἔστιν ἀπὸ Κυρίου. Καὶ νῦν μάλιστα, ἐξ οὗ τὸν Σωτῆρα ἡμῶν ἤρνησαντο, λεχθεὶς ἂν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτῶν τό· « Μάτην δὲ σέβονται με· » οὐκέτι γὰρ διδάσκουσιν (24) ἐντάγματα Θεοῦ, ἀλλὰ

⁴⁷ Matth. xv, 9.

(22) *Βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου.* Ita Hebraica et Vulgata, et reliquæ interpretationes. LXX et Epiphanius hæc. LXIV, βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου τοῦτου, quasi de suo libro locutus fuerit Isaias. Huetius.

(23) *Μόνῳ τῷ στόματι ἐγγίξει τὸν λαόν,* etc. Impuras et illotas manus ori admoveere piaculum erat Pharisæis, ne scilicet labia et os polluerent. Institutum illud exagitans Christus, Isaiæ verba apposite in illos contorsit : « Purus est populus iste labiis et ore tenus; corde autem contaminatissimus. (Isa. xxix, 13.) » Id.

(24) *Οὐκέτι γὰρ διδάσκουσιν,* etc. Τῶν Ὁ ἐδι-

PATROL. GR. XIII.

A gnati, quem si dederint homini scienti litteras, dicentes : Lege hæc ; et dicit : Non possum legere, signatus enim est. Et dabitur liber ille in manus hominis 493 nescientis litteras, et dicit ei : Lege hunc ; et dicit : Nescio litteras. Et ait Dominus : Appropinquat mihi populus ille, et cætera, usque ad id : « Væ qui in occulto consilium faciunt, et erunt in tenebris opera eorum. » Assumens igitur sermonem qui exstat in Evangelio, apposui nonnulla eorum quæ præcedunt illum, et nonnulla eorum quæ sequuntur, ut doceamus quo pacto minetur sermo claudere oculos illorum de populo, qui obstupuerunt, et inebriati sunt, et poti sunt spiritu compunctionis ; minatur et claudere oculos prophetarum eorum, et principum eorum qui profitentur se videre occulta ; quæ, opinor, contigerunt, post Servatoris adventum, in illum populum, nam facta sunt illis verba omnia omnium Scripturarum, et Isaiæ, « sicut verba libri signati. » Dictum est autem illud, « signati, » quasi dicas, obscuritate sua clausi, neque perspicuitate aperti ; qui quidem æqualiter obscurus est, et iis qui quod litteras ignoraverint, legere illum omnino non possunt, et iis qui litteras quidem scire se profitentur, sensum vero qui in scriptis reconditus est, non assequuntur. Optime igitur iis addit, quod postquam dissolutus populus a peccatis, et mentis impos furore actus fuerit adversus ipsum, quibus peccatis etiam insaniet contra illum inebriatus spiritu compunctionis, quem potandum ipsi præbebit Dominus, claudens illorum oculos, quasi indigni sint aspicere, et prophetarum eorum, et principum eorum qui occulta mysteriorum quæ continentur in divinis Scripturis videre se profitentur ; et postquam clausi fuerint eorum oculi, tunc prophetica verba erunt illis obsignata et abscondita ; quod quidem passus est populus non credentium in Jesum, tanquam Christum. Postquam autem prophetica verba facta fuerint illis, « sicut verba libri signati, » non iis modo qui nesciunt, sed et iis qui litteras scire se profitentur, tunc subjungit Dominus solo ore appropinquare Judæorum populum Deo ; et labiis hunc honorare dicit, quod cor eorum propter incredulitatem erga Jesum longe sit a Domino. Et nunc maxime, ex quo Servatorem nostrum ejurarunt, dici possit illud a Deo de illis ⁴⁷ : « Sine causa autem colunt me ; » non enim amplius docent Dei mandata, sed hominum ; et doctrinas non amplius eas quæ sunt a sapientia spiritus, sed

tioni consentiunt Matthæus et Marcus ; et illis Origenes : *Μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες ἐντάγματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας.* Aliter Vulgata : « Et timuerunt me mandato hominum et doctrinis, » et quotquot Hebraico contextui insistent, cujus variam fuisse hoc loco lectionem, ex hac interpretationum varietate conjiciunt quidam. Ego aliter judico, nam præterquam quod nulla ejusmodi notatur variatio in Keri et Ketib, neque in variis lectionibus Orientalium et Occidentalium, neque in illis Ben Ascher, et Ben Nephthali ; si rem propius spectes, etiamsi verba recedant paulisper, sententiæ tamen in idem reci-

humanas. Unde **494** cum hæc illis acciderint, transtulit Deus populum Judæorum, et perdidit sapientiam illorum qui apud eos erant sapientum : nec enim amplius apud illos est sapientia, ut neque prophetia, sed et intelligentiam intelligentium populi defodit, et occuluit Deus, nec amplius splendida est et illustis; propterea, etiamsi videantur consilium aliquod profunde agitare ⁴⁸, cum id propter Dominum non faciant, miseri dicuntur; et si occulta aliqua divini consilii enuntiuros se profiteantur, mentiuntur, quoniam opera illorum non lucis sunt, sed tenebrarum et noctis. Visum est autem nobis paucis verbis prophetiam, et illius aliqua ex parte explicationem aperire, quoniam meminit illius Matthæus, meminit et Marcus; unde circa transgressionem seniorum statuentium ut cum panem comedent Judæi, lavent manus, utiliter producemus ea quæ hoc loco sic se habent ⁴⁹ : « Pharisei enim, et omnes Judæi, nisi crebro laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum. Et a foro nisi baptizentur, non comedunt; et adia multa sunt quæ tradita sunt illis servare, baptismata calicem, et urceorum, et ærumentorum, et lectorum. »

12. « Et convocatis ad se turbis dixit eis : Audite et intelligite ⁵⁰, » et quæ sequuntur. Dilucide his verbis a Servatore docemur, cum in Levitico, vel in Deuteronomio legimus ea quæ de mundis et immundis cibis tradita sunt, propter quæ nos ut violatores accusant Judæi corporales, et parum ab his discrepantes Ebionæi, non Scripturæ scopum esse arbitrari, eum qui obvius est super iis rebus sensum. Nam si « non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore ⁵¹, » et maxime quoniam, juxta Marcum, hæc dixit Servator « purgans omnes escas ⁵², » manifestum est non inquinari nos ea comedentes quæ Judæi litteræ legis servare volentes immunda esse pronuntiant; tunc autem inquinari, quando cum oporteat labia nostra ratione vincita esse, nosque iis quæ dicimus statram et libram adhibere, obvia quæque loquimur quidem, cogitamus autem non necessaria, unde fons nobis scaturit peccatorum. Ac decet quidem Dei legem ea quæ e nequitia profluunt, vetare; quæ vero ad virtutem pertinent, præcipere; quæ verò ex scese sunt indifferentia, suo loco relinquere, ea videlicet quæ male fieri possunt, si ex instituto, et ex ea quæ in nobis est ratione in iis peccemus; recte autem fieri,

⁴⁸ Isa. xxix, 15. ⁴⁹ Marc. vii, 3, 4. ⁵⁰ Math. xv, 10. ⁵¹ ibid. 11. ⁵² Marc. vii, 19.

dunt, cum præsertim *διδάσκουσιν*, hic significationem non docendi, sed discendi obtinere videatur, ut infra quoque notabimus. Hæc tunc.

(25) *Καὶ οἱ ὀλίγοι διαφέροντες αὐτῶν Ἐβιωναῖοι.* Quam proxime ad Judæos accederent Ebionæi docent Irenæus, Epiphanius et Theodoretus. Non ab impuris autem cibis solummodo, sed et ab animalis omnibus eos abstinuisse, ac pro impuris habuisse, eundemque errorem Petro adinxisse testis est idem

Ἀ ἀνθρώπων, καὶ διδασκαλίας οὐκέτι τὰς ἀπὸ τῆς τοῦ πνεύματος σοφίας, ἀλλὰ τὰς ἀνθρωπίνας. Ὅθεν τούτων αὐτοῖς συμβαίνοντων, μετέθηκεν ὁ Θεὸς τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν, καὶ ἀπώλεσε τὴν σοφίαν αὐτῶν τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν· οὐκέτι γὰρ ἐστὶ σοφία παρ' αὐτοῖς, ὡς οὔτε προφητεία, ἀλλὰ καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετιῶν τοῦ λαοῦ κατορώρυχε· που, καὶ ἐκρυψεν ὁ Θεὸς, καὶ οὐκέτι ἐστὶ λαμπρὰ καὶ ἐπιφανής· διὸ, καὶ δοκῶσι βουλήν τινα βαθέως ποιεῖν, οὐ διὰ τοῦ Κυρίου αὐτὴν ποιοῦντες ταλανίζονται· καὶ κρυπτὰ τινα ἐπαγγέλλονται βουλήν θείαν, ψεύδονται, ἐπεὶ τὰ ἔργα αὐτῶν οὐ φωτὸς ἐστίν, ἀλλὰ σκότους καὶ νυκτός. Διὰ βραχείων δὲ ἔδοξεν ἡμῖν ἐκθέσθαι τὴν προφητείαν, καὶ τὴν ἐπὶ ποσὸν σαφήνιαν αὐτῆς, ἐπειπερ ἐμνήσθη αὐτῆς ὁ Ματθαῖος, ἐμνήσθη δὲ καὶ ὁ Μάρκος, ἀφ' οὗ χρησίμως παραστησόμεθα περὶ τῆς παραβάσεως τῶν πρεσβυτέρων δοξάντων νίπτειν τὰς χεῖρας, ὅταν ἄρτον ἐσθίουσι Ἰουδαῖοι, τὰ κατὰ τὸν τόπον οὕτως ἔχοντα· « οἱ γὰρ Φαρισαῖοι, καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νύψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων· καὶ ἀπ' ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσι. Καὶ ἄλλα τινὰ ἐστὶν ἃ παρέλαθον κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων, καὶ ξεστῶν, καὶ χαλκείων, καὶ κλινῶν. »

« Καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον, εἶπεν αὐτοῖς· Ἀκούετε καὶ συνίετε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Σαφῶς διὰ τούτων ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος διδασκόμεθα, ἀναγινώσκοντες ἐν τῷ Λευϊτικῷ, καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ τὰ περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων βρωμάτων, ἐφ' οἷς ὡς παρανομοῦσιν ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν οἱ σωματικοὶ Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ ὀλίγοι διαφέροντες αὐτῶν Ἐβιωναῖοι (25), μὴ νομίζειν τὸν σκοπὸν εἶναι τῇ Γραφῇ πρόχειρον περὶ τούτων νοῦν. « Εἰ γὰρ οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐξερχόμενον ἐκ τοῦ στόματος, » καὶ μάλιστα ἐπεὶ κατὰ τὸν Μάρκον ἔλεγε ταῦτα ὁ Σωτῆρ, « καθαρῶν πάντα τὰ βρώματα, » δῆλον, ὅτι οὐ κοινοῦμεθα μὲν ἐσθίοντες ἃ Ἰουδαῖοί φασι, τῷ γράμματι τοῦ νόμου δουλεύειν ἐθέλοντες, εἶναι ἀκάθαρτα· τότε δὲ κοινοῦμεθα, ὅτε, δέον τὰ χεῖλη ἡμῶν δεδέσθαι αἰσθήσει, καὶ ποιεῖν ἡμᾶς οἷς λέγομεν ζυγὸν καὶ σταθμὸν, λέγομεν μὲν τὰ παρατυχόντα, διαλογιζόμεθα δὲ τὰ μὴ δέοντα, ἀφ' ὧν ἡ πηγὴ ἡμῖν ἔρχεται τῶν ἀμαρτημάτων. Καὶ πρέπον γέ ἐστι Θεοῦ νόμου ἀπαγορεύειν τὰ ἀπὸ κακίας, καὶ προστάσειν τὰ κατ' ἀρετὴν· τὰ δὲ τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἀδιάφορα, ταῦτα ἔαν ἐπὶ χώρας, δυνάμενα διὰ τὴν προαίρεσιν καὶ τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, ἀμαρτανόμενα μὲν κακῶς πράττεσθαι, κατορθούμενα δὲ ἰ-

Epiphanius, hæres. xxx. Nec Ebionæorum duntaxat error ille fuit, quæ animata fuissent respuenda censere, sed et Nazaræorum, et Dositheanorum, et Valésiorum, et quorumdam et Saturnilianis. et Marcionistis, et, si Philustrius fides est, Aerianorum, et Encraticorum, et Manichæorum, et qui ex illis orti sunt, Priscillianistarum, et Apotacticorum, seu Apostolicorum. Quam insaniam damnavit synodus Gangr. can. ii, aliaque subinde concil. lb.

γενεσθαι καλῶς. Ταῦτα δὲ τις ἐπ' μελῶς νοήσας, ὅψεται, ὅτι καὶ τὰ νομιζόμενα ἀγαθὰ οἶόν τε ἐστὶ, κακῶς καὶ ἀπὸ πάθους λαβόντα, ἀμαρτάνειν, καὶ τὰ λεγόμενα ἀκάθαρτα, δυνατὸν κατὰ λόγον ἐν χρήσει ἡμῖν γινόμενα, λογίζεσθαι καθαρὰ. Ὡσπερ γὰρ τοῦ ἀμαρτάνοντος Ἰουδαίου ἡ περιτομὴ εἰς ἀκροβυστίαν λογισθήσεται, τοῦ δὲ κατορθούντος ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἡ ἀκροβυστία εἰς περιτομήν, οὕτως τὰ μὲν νομιζόμενα καθαρὰ λογισθήσεται εἰς ἀκάθαρτα τῷ μὴ δεόντως αὐτοῖς, μηδὲ ὅτε δεῖ, μηδὲ ὅσον δεῖ (26), μηδὲ ὅθεν δεῖ χρωμένῳ· τὰ δὲ λεγόμενα ἀκάθαρτα « πάντα γίνεται καθαρὰ τοῖς καθαροῖς· τοῖς γὰρ μεμιασμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἐπεὶ μεμιάνται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς, καὶ ἡ συνείδησις· » καὶ ταῦτα, μεμιασμένα, ἅπαντα ποιεῖ μιὰρὰ ὧν ἂν ἄψηται· ὡς πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου ὁ καθαρὸς νοῦς καὶ ἡ καθαρὰ συνείδησις πάντα ποιεῖ καθαρὰ, κἂν δοκῇ ἀκάθαρτα τυγχάνειν· οὐ γὰρ ἀπὸ ἀκολασίας, οὐδὲ ἀπὸ φιληδονίας, οὐδὲ μετὰ διακρίσεως περιελλοῦσης εἰς ἐκάτερα ὁ δίκαιοι χροῦνται τοῖς βρώμασιν ἢ πόμασι, μεμνημένοι τοῦ· « Εἴτε ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε ἄλλο ποιεῖτε, εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. » Εἰ δὲ χρὴ ὑπογράψαι τὰ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀκάθαρτα βρώματα, φήσομεν, ὅτι τοιαῦτά ἐστι τὰ ἀπὸ πλεονεξίας πεπορισμένα, καὶ ἀπὸ αἰσχροκερδείας περιγεγεννημένα, καὶ ἀπὸ φιληδονίας λαμβανόμενα, καὶ ἀπὸ τοῦ θεοποιεῖσθαι τιμωμένην τὴν γαστέρα, ὅταν αὐτῇ, καὶ αἱ κατ' αὐτὴν ὀρέξεις, καὶ μὴ ὁ λόγος, ἀρχὴ τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ γινώσκοντες δαιμονίους κεχρησθαί τινα, ἢ μὴ γινώσκοντες μὲν, ὑπονοοῦντες δὲ, καὶ διακρινόμενοι περὶ τούτου, εἰ χρησαίμεθα τοῖς τοιοῦτοῖς, οὐκ εἰς δόξαν Θεοῦ αὐτοῖς κεχρησθημεθα, οὐδὲ ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, οὐ μόνον τῆς περὶ τοῦ εἰδωλόθυτα εἶναι ὑπολήψεως κατακρινούσης τὸν ἐσθίοντα, ἀλλὰ καὶ τῆς περὶ τούτου διακρίσεως· « Ὁ γὰρ διακρινόμενος, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἐν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως· πᾶν δὲ ὁ οὐκ ἐκ πίστεως, ἀμαρτία ἐστίν. » Ἐκ πίστεως μὲν οὖν ἐσθίει ὁ πεπιστευκῶς μὴ ἐν εἰδωλείοις (27) τεθῆσθαι τὸ ἐσθιόμενον, μηδὲ πνικτὸν αὐτὸ εἶναι, ἢ αἷμα· οὐκ ἐκ πίστεως δὲ ὁ περὶ τούτων τινὸς διακρινόμενος· καὶ κοινῶς δὲ τῶν δαιμονίων γίνεται ὁ καὶ αὐτὰ εἰδῶς δαιμονίους τεθῆσθαι, καὶ οὐδὲν ἤττον χρώμενος μετὰ μεμολυσμένης τῆς περὶ τῶν δαιμονίων κοινωνησάντων τῷ θύματι φαντασίας. Καὶ ὁ Ἀπόστολος μέντοι ἐπιστάμενος μὴ τὴν φύσιν τῶν βρωμάτων αἰτίαν εἶναι βλάβης τῷ χρωμένῳ, ἢ ὠφελείας τῷ ἀπεχομένῳ, ἀλλὰ τὰ δόγματα καὶ τὸν ἐνυπάρχοντα λόγον, εἶπε· « Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ· οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύμεθα, οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. » Καὶ ἐπέπερ ἠπίστατο τοὺς μεγαλοφύεστερον νοοῦντας κατὰ τὸν νόμον τίνα τὰ καθαρὰ, καὶ τίνα τὰ ἀκάθαρτα, ἀποστάντας τῆς περὶ τοῦ χρῆσθαι ὡς καθαροῖς, καὶ ἀκαθάρτοις διαφορᾶς, καὶ

A 495 si ad bonum finem perducantur. Ad hæc verò qui diligenter attendet, videbit in iis quæ bona esse creduntur, posse eum peccare, qui male et ex pravo affectu ea susceperit; et quæ immunda dicuntur, posse pro mundis reputari, si cum ratione iis utamur. Quemadmodum enim delinquentis Judæi circumcisio in præputium reputabitur, et ethnici recte facientis præputium in circumcisionem⁵³; sic et quæ pura existimantur, pro impuris imputabuntur ei, qui nec decenter iis, neque quando oportet, neque unde oportet, utitur; quæ autem impura dicuntur, « omnia fiunt munda mundis: coinquinatis enim et infidelibus nihil est mundum, quoniam inquinatæ sunt eorum et mens et conscientia⁵⁴; » et hæc polluta cum sunt, omnia impura efficiunt quæcumque attigerint: quemadmodum rursus e contrario pura mens et pura conscientia pura omnia faciunt, etiamsi impura esse videantur; nec enim præ lascivia vel studio voluptatis, neque cum dubitatione in utramque partem trahente, utuntur justis cibo et potu, memores dicti illius⁵⁵: « Sive manducatis, sive bibitis, sive quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. » Quod si designandi sunt ii qui juxta Evangelium impuri sunt cibi, dicemus tales esse illos qui ab avaritia subministrantur, et turpis lucri studio comparantur, et præ voluptate sumuntur, et idcirco quod honoratum ventrem pro Deo habeamus; quando videlicet ipse, ejusque appetitus, non ratio, animæ nostræ dominantur. Sed et scientes dæmonii usum aliquem fuisse, vel non cognoscentes quidem, suspicantes autem, et ea de re dubitantes, si talibus utamur, non ad Dei gloriam illis usi sumus, neque in nomine Christi, cum non ipsa solum suspicio cibos idolis immolatos esse, comedentem condemnet, sed et de ea re dubitatio; « qui enim dubitat, juxta Apostolum⁵⁶, si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide; omne autem quod non ex fide, peccatum est. » Ex fide autem manducat is qui credit in idolorum templis immolatum non esse id quod comeditur, nec suffucatum illud esse, nec sanguinem; non ex fide vero, qui de aliquo eorum dubitat, et particeps quidem dæmoniorum fit, qui illa dæmonii immolata esse novit, iisque nihilominus tamen utitur, cum polluta imaginatione de dæmonibus sacrificium participantibus. Et Apostolus quidem sciens naturam ciborum nullius detrimenti causam esse ei qui utitur, nec emolumentum ei qui abstinet, sed opiniones, et eam quæ illis inest rationem, dixit⁵⁷: « Esca autem nos non commendat Deo, neque enim si manducaverimus, abundabimus; neque si **496** non manducaverimus, deficiemus. » Et quoniam sciebat eos qui sublimius intelligunt juxta legem quænam pura sint et quænam impura, abhorrentes a discrimine

⁵³ Rom. II, 6. ⁵⁴ Tit. I, 15. ⁵⁵ I Cor. X, 31. ⁵⁶ Rom. XIV, 23. ⁵⁷ I Cor. VIII, 8.

(26) Μηδὲ ὅσον δεῖ. Hæc desiderantur in unico codice Holm.

(27) Εἰδωλείοις. Sic optime codd. Vaticanus et

Tarinianus. Regius vero et Holmiensis, εἰδωλίους. Cæterum vide Act. XV, 20, et XXI, 25.

in utendo ut puris, et impuris, et superstitione, opinor, circa diferentes cibos, iis indiscriminatim uti, proptereaque a Judæis tanquam legis transgressores damnari, idcirco dixit alicubi⁵⁸: « Nemo ergo nos iudicet in cibo, aut in potu, » et quæ sequuntur, docens nos ea quæ sunt juxta litteram, umbram esse; veros autem legis sensus qui in iis continentur, futura esse bona, in quibus reperire est quinam sint puri animæ spirituales cibi, et quinam impuri in sermonibus falsis, contradicentibus, lædentes eum qui iis innutritus est: « Umbram enim habebat lex futurorum honorum⁵⁹. »

15. Quemadmodum autem in multis animadvertendum est id quod in Servatoris sermonibus admirabantur Judæi, quod nempe in potestate proferrentur, sic et in his qui habentur hoc loco. Cum advocasset igitur turbam, dixit illis⁶⁰: « Audite et intelligite, » et quæ sunt deinceps; et illud dixit, cum offenderentur Pharisæi hoc sermone, utpote qui propter pravas sententias et pravam legis acceptionem non essent plantatio Patris sui qui in cælis est, et ideo eradicarentur⁶¹; quippe eradicati sunt, quod non receperint exultam a Patre vitem veram Jesum Christum. Quomodo enim poterant esse plantatio Patris si qui offendebantur Jesu sermonibus avertentibus quidem ab eo: « Ne tetigeris, neque gustaris, neque contrectaveris, quæ sunt omnia in interitum ipso abusu, secundum præcepta et doctrinas hominum⁶²; deducuntibus vero sapientem suum auditorem ad quærenda, super illis ea quæ sursum sunt, non quæ super terram, ut Judæi? Et quoniam propter prava sensa Pharisæi plantatio non erant Patris qui in cælis est; idcirco de illis tanquam insanabilibus, ait discipulis⁶³: « Sinite illos; » sinite, propterea quod cæci cum sint, debent cæcitatem suam sentire, et ducem vite quærere; ipsi vero cæcitatem suam non sentientes, cæcos ducere se gloriantur, non cogitantes casuros se in foveam, de qua in Psalmis scriptum est⁶⁴: « Lacum aperuit et effodit eum, et incidet in foveam quam fecit. » Alibi scriptum est⁶⁵: « Cum vidisset turbas ascendisse in montem, et cum sedisset, accessisse ad eum discipulos ejus; » hic autem manum turbæ porrigit, eam advocans, et abducens a supradicta acceptione quæstionum quæ sunt in lege, cum primum dicebat illis: « Audite et intelligite, » nondum 497 capientibus quæ audiebant; deinde vero tanquam in parabolis dicebat illis⁶⁶: « Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore. »

14. Post illa operæ pretium est animum ad hoc dictum advertere, quod ei cavillantes pervertunt,

⁵⁸ Col. ii, 16, 17. ⁵⁹ ibid. 17; Hebr. x, 1. ⁶⁰ Matth. xv, 10. ⁶¹ ibid. 13; Joan. xv, 1. ⁶² Col. ii, 21, 22; iii, 1, 2. ⁶³ Matth. xv, 14. ⁶⁴ Psal. vii, 16. ⁶⁵ Matth. v, 1. ⁶⁶ Matth. xv, 13.

(28) Ἐν διαφοροῖς ἐνδιαφορεῖν, etc. Erasmus: « Contempta superstitione in rebus, ut opinor, indifferentibus: » legebat: ἐν ἀδιαφοροῖς. Pro ἐνδιαφορεῖν autem codex Regius habet, οὐ διαφορεῖν. Le-

γειδαιμονίας, οἶμαι, ἐν διαφοροῖς ἐνδιαφορεῖν (28) τῇ χρῆσει τῶν βρωμάτων, καὶ διὰ τοῦτο ὑπὲρ Ἰουδαίων ὡς παρανόμους κρίνεσθαι, διὰ τοῦτο εἶπέ που· « Μὴ οὖν κρινέτω τις ἡμᾶς ἐν βρώσει, ἢ ἐν πόσει, » καὶ τὰ ἐξῆς, διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι τὰ μὲν κατὰ τὸ γράμμα σκιά ἐστὶ, τὰ δ' ἀληθῆ τοῦ νόμου ἐναποκελλόμενα τούτοις νοήματα μέλλοντά ἐστιν ἀγαθὰ, ἐν οἷς ἐστὶν εὐρεῖν τίνα τὰ καθαρὰ τῆς ψυχῆς πνευματικὰ βρώματα, καὶ τίνα τὰ ἀκάθαρτα ἐν λόγοις ψευδέσι, καὶ ἐναντίους, βλάπτοντα τὸν τρεφόμενον ἐν αὐτοῖς· « Σκιά γὰρ εἶχεν ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. »

Ὡσπερ δὲ ἐν πολλοῖς κατανοητέον τὸ θαυμάζομενον παρὰ Ἰουδαίους ἐπὶ τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ ἐλέγοντο, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ τὸν τόπον. Τὸν δῆλον γοῦν προσκαλεσάμενος, εἶπεν αὐτοῖς· « Ἀκούετε καὶ συνίετε, » καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ τοῦτ' ἔλεγε, Φαρισαίων σκανδαλιζομένων ἐπὶ τούτῳ τῷ λόγῳ, ὡς διὰ τὰ μοχθηρὰ δόγματα, καὶ τὴν φαύλην παρὰ τοῦ νόμου ἐκδοχὴν, οὐκ ὄντων φυτείας τοῦ ἐν οὐρανοῖς ἑαυτοῦ Πατρὸς, καὶ διὰ τοῦτο ἐκκριζομένων· ἐξεβρίζωθησαν γὰρ μὴ παραδεξάμενοι τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς γεωργομένην ἀμπελον ἀληθινήν Ἰησοῦν Χριστόν. Πῶς γὰρ ἠδύνατο εἶναι φυτεία τοῦ Πατρὸς εἰ ἐπὶ τοῖς Ἰησοῦ σκανδαλισθέντες λόγοις, ἀφιστάσι μὲν τοῦ· « Μὴ ἀψη, μηδὲ γεύση, μηδὲ θίγης, ἃ ἔν πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει, κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίαις τῶν ἀνθρώπων. » προσάγουσι δὲ τὸν συνετὸν ἑαυτῶν ἀκροατὴν τῷ τὰ ἄνω περὶ τούτων ζητεῖν, καὶ μὴ ἐπὶ γῆς, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι; Καὶ ἐπεὶ διὰ τὰ μοχθηρὰ δόγματα οὐ φυτεία ἦσαν τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς οἱ Φαρισαῖοι, διὰ τοῦτο ὡς περὶ ἀνιάτων αὐτῶν λέγει τοῖς μαθηταῖς τὸ· « Ἄφετε αὐτούς· » ἄφετε, διὰ τοῦτο, ὅτι τυφλοὶ ὄντες, θέον αὐτοὺς αἰσθάνεσθαι τῆς τυφλότητος καὶ ζητεῖν ὁδηγούς, οἱ δὲ ἐπαγγέλλονται, ἀναισθητοῦντες τῆς ἑαυτῶν τυφλότητος, ὁδηγεῖν τυφλοὺς, οὐ λογιζόμενοι ἐμπεσεῖσθαι εἰς βόθρον, περὶ οὗ ἐν Ψαλμοῖς γέγραπται· « Λάκκον ὤρυξε, καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο. » Ἄλλαχού μὲν οὖν γέγραπται, ὅτι, « Ἰδὼν τοὺς δούλους, ἀνέθη εἰς τὸ ἔρος, καὶ καθίσαντος αὐτοῦ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· » ἐνταῦθα δὲ ὁρᾷ χειρὰ τῷ δούλῳ, προσκαλεσάμενος αὐτόν, καὶ ἀφιστάς τῆς ῥητῆς τῶν κατὰ νόμον ἐρωτημάτων ἐκδοχῆς, ὅτε πρῶτον μὲν ἔλεγεν αὐτοῖς· « Ἀκούετε καὶ συνίετε, » οὐδέπω συνείσιν ὡν ἤκουον· ἐξῆς δὲ ὡς ἐν παραβολαῖς ἔλεγεν αὐτοῖς· « Οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινῶν τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον. »

Μετὰ ταῦτα δέξιοι ἰδεῖν λέξιν συκοφαντουμένην ὑπὸ τῶν φασκόντων (29) οὐ τὸν αὐτὸν εἶναι νόμου καὶ

gendum existimat Huetius ἀδιαφορεῖν, vel ἐναδιαφορεῖν. Ἐνδιαφορεῖν autem insolens est.

(29) Ἰπὸ τῶν φασκόντων, etc. Valentinianorum, Marcionistarum, aliorumque. Huetius.

Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ Θεόν· οἳ τινές φασιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐράνιος Πατήρ γεωργός τῶν κατὰ Μωυσέως νόμον οιομένων Θεὸν εὐσεβεῖν. Αὐτὸς εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς Φαρισαίους, οἱ ἦσαν λατρεύοντες τῷ κτίσαντι τὸν κόσμον καὶ τὸν νόμον Θεῶν, οὐκ εἶναι φυτεῖαν ἣν ἐφύτευσεν ὁ οὐράνιος αὐτοῦ Πατήρ, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴν ἐκριζοῦσθαι. Εἰπὼς δ' ἂν καὶ ταῦτα, ὅτι, κἂν εἴπερ Πατήρ ἦν τοῦ Ἰησοῦ « ὁ εἰσαγαγὼν, καὶ φυτεύσας » τὸν ἀπὸ Αἰγύπτου ἐξεληθόντά λαόν, « εἰς ὄρος κληρονομίας ἑαυτοῦ, εἰς ἔτοιμον κατοικητήριον ἑαυτοῦ, » εἶπεν ἂν Ἰησοῦς ἐπὶ τοῖς Φαρισαίοις τό· « Πᾶσα φυτεία ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. » Πρὸς ταῦτα δὲ φήσομεν, ὅτι ὅσοι διὰ τὴν μοχθηρὰν περὶ τῶν κατὰ τὸν νόμον ἐκδοχὴν οὐκ ἦσαν φυτεία τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς, οὗτοι τετύφλωντο τὰ νοήματα, ὡς μὴ πιστεύοντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ εὐδοκοῦντες τῇ ἀδικίᾳ, ὑπὸ τοῦ θεοποιηθέντος ἀπὸ τῶν υἱῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ διὰ τοῦτο λεγομένου παρὰ τῷ Παύλῳ Θεοῦ τοῦ αἰῶνος τούτου. Καὶ μὴ νομίσης Παῦλον ἡμᾶς ἀληθῶς εἶναι (30) λέγειν αὐτὸν Θεόν· ὡς γὰρ μὴ οὐσα Θεὸς ἡ κοιλία τῶν ὑπερτιμώντων τὴν ἡδονὴν, φιληδόνων μᾶλλον ἢ φιλοθεῶν, λέγεται ὑπὸ Παύλου εἶναι Θεὸς αὐτῶν· οὕτως μὴ ὢν Θεὸς ὁ ἀρχὼν τοῦ αἰῶνος τούτου, περὶ οὗ φησὶν ὁ Σωτήρ· « Νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου κέκριται, » Θεὸς εἶναι λέγεται τῶν μὴ βουληθέντων τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας λαβεῖν, ἵνα γένωνται υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ἐκεῖνου (31), καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο μαινάντων ἐν τῇ υἰότητι τοῦ αἰῶνος τούτου. Ταῦτα δὲ μοι ἔδοξεν, εἰ καὶ παρεκβατικῶς εἴρηται, ἀναγκαίως παρεληφθαι διὰ τό· « Τυφλοὶ εἰσιν ὁδηγοὶ τυφλῶν· » τίνες δέ; Οἱ Φαρισαῖοι, ὧν ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα, ὄντων ἀπίστων παρὰ τὸ μὴ πεπιστευκέναι εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ ἐτύφλωσεν « εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ. » Οὐ μόνον δὲ ἀπ' ἐκεῖνου φευκτέον ὀδηγεῖσθαι τυφλῶν, τῶν αισθανομένων δεῖσθαι ὀδηγῶν, παρὰ τὸ μηδέπω αὐτῶν ἀπειληφέναι τὴν δύναμιν τοῦ δι' αὐτῶν (32) βλέπειν· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ πάντων, τῶν ἐπαγγελλομένων ὀδηγεῖν ἐν ὑγιᾷ διδασκαλίᾳ ἐπιμελῶς ἀκουστέον, καὶ χρίσιν ὑγιᾶ τοῖς λεγομένοις προσακτέον, μήποτε κατ' ἄνοιαν τυφλῶν, καὶ μὴ βλεπόντων τὰ πράγματα τῆς ὑγιᾶς διδασκαλίας ὀδηγούμενοι, τυφλοὶ καὶ αὐτοὶ διὰ τὸ μὴ βλέπειν τὸν νοῦν τῶν Γραφῶν τυγχάνοντες φανῶμεν, ὡς ἀμ-

A qui aiunt non eundem esse legis et Evangelii Jesu Christi Deum; qui quidem pronuntiant caelestem Jesu Christi Patrem non esse eorum agricolam, qui sibi videntur juxta Mosis legem Deum pie colere. Ipse Jesus dixit Phariseos qui Deum colebant conditorem mundi et legis, non esse plantationem quam plantasset caelestis ipsius Pater, et propterea illam eradicari. Dixersis autem et illa, etiamsi pater esset Jesu is qui « introduxit, et plantavit »⁶⁷ « exemptem de Aegypto populum, « in monte haereditatis suae, in firmissimo habitaculo suo, » dixisse tamen Jesum de Phariseis: « Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus caelestis, eradicabitur »⁶⁸. Ad haec vero dicemus, quicumque propter pravam acceptionem eorum quae sunt in lege, non erant B plantatio Patris qui in caelis est, ipsos utpote veritati non credentes, sed injustitia gaudentes, esse mente excæcatos ab eo qui a filiis sæculi hujus pro Deo habetur, proptereaque apud Paulum Deus hujus sæculi dicitur⁶⁹. Nec vero existimes Paulum dicere Deum hunc revera nostrum esse; quemadmodum enim venter, cum Deus non sit eorum qui, voluptatem plurimi facientes, voluptatis potius quam Dei amatores sunt, a Paulo Deus illorum appellatur⁷⁰; ita etiamsi Deus non sit princeps sæculi ejus, de quo ait Servator: « Nunc princeps hujus mundi judicatus est »⁷¹, Deus esse dicitur eorum qui spiritum adoptionis accipere nolunt, ut filii fiant sæculi illius, et resurrectionis a mortuis et propterea manent filii sæculi hujus⁷². Hæc mihi visa sunt necessario fuisse assumpta, etiamsi per digressionem dicta fuerint, propter illud: « Cæci sunt duces cæcorum »⁷³; quinam autem? Pharisei, quorum « Deus hujus sæculi excæcavit mentes »⁷⁴, utpote qui increduli sint, quod in Jesum Christum non crediderint, et excæcavit quidem, « ut non fulgeat eis illuminatio Evangelii gloriæ Dei, in facie Christi »⁷⁵. Non solum autem cavendum est ne ab illis ducamur cæcis qui sibi ipsi opus esse ducibus sentiant, quod nondum acceperint facultatem ex sese videndi; sed etiam super omnia **498** cum magna diligentia et cura audiculi sunt illi, qui se in sana doctrina duces esse profitentur, et sanuum judicium iis quæ dicuntur adhibendum, ne forte dueti juxta ignorantiam cæcorum, et res quæ ad sinceram doctrinam pertinent minime videntium, cæci et ipsi esse videamur, quod Scripturarum sen-

⁶⁷ Exod. xv, 17. ⁶⁸ Matth. 15, 13. ⁶⁹ II Cor. iv, 4. ⁷⁰ Philipp. iii, 19. ⁷¹ Joan. xvi, 11. ⁷² Rom. viii, 15; Luc. xx, 34, 35, 36. ⁷³ Matth. xv, 14.

⁷⁴ Ἡμᾶς ἀληθῶς εἶναι. Sic omnes codd. mss. Priorē illam vocem prætermisit Erasmus. Legendum ἡμῶν.

(31) Υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ἐκεῖνου. Vides hic duos aἰῶνας, et oppositum aἰῶνα ἐκεῖνον, αἰῶνι τούτῳ, ut revera duo sunt. Horum alter idem est qui aἰῶν ἐρχόμενος; Marc. x, 30; Luc. xvi, 30, αἰῶν μέλλον, Matth. xii, 32; Hebr. vi, 5, αἰῶν τοῦ αἰῶνος, Hebr. i, 8, αἰῶνες τῶν αἰῶνων, et sæpe aἰῶν simpliciter, vel αἰῶνας. Alter vero αἰῶν τοῦ κόσμου τούτου, Eph. ii, 2, ἐνεστώσ αἰῶν ποιηρός, Gal. i, iv, ὁ νῦν αἰῶν, Tit. ii, 12, et αἰῶν οὗτος, passim. Utrumque optime

distinxit Lucas xx, 34, 35. Unde et hunc locum expressit Origenes: Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσι, καὶ ἐγαμίσκονται· οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκεῖνου τυχεῖν καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐγαμίσκονται. Sic apud Hebræos duo sunt sæcula, הַיּוֹם הַזֶּה « sæculum hoc, » et הַיּוֹם הַבָּרִי « sæculum futurum, » quo vel dies Messiae intelligunt, vel tempus quod mortem statim sequitur, vel quod sequetur corporum resurrectionem. Hæc.

(32) Ἀδῶρ. Scribendum αὐτούς.

sum non perspicimus; ita ut uterque, et is qui ducit, et is qui ducitur in foveam cadant, de qua supra diximus. Deinde vero scriptum est quo pacto Petrus respondens dixerit Servatori, quasi non intelligens id ⁷⁶: « Non quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, » hæc verba ⁷⁷: « Edissere nobis parabolam. » Ad quæ Servator sic ait ⁷⁸: « Adhuc et vos sine intellectu estis, » quasi, vos mecum tanto tempore conversati, nondum eorum quæ dicuntur sensum capitis, et nondum intelligitis propterea hominem non coinquinare id quod intrat in os illius, quia in ventrem abit, et inde progrediens in secessum mittitur. Non propter legem cui servire videbantur, plantatio non erant Patris Jesu Pharisei, sed propter pravam legis et eorum, quæ in ea scripta sunt, acceptionem. Cum enim duò intelligantur in lege, ministratio mortis impressa litteris ⁷⁹, neque ullam habens affinitatem cum spiritu, et ministratio vite quæ affligitur in spirituali lege; qui poterant ex affectu sincere dicere hæc: « Scimus enim quia lex spiritualis est ⁸⁰, » et propterea « lex sancta et mandatum sanctum, et justum, et bonum ^{80*}, » illi erant plantatio quam plantavit Pater celestis: qui vero tales non erant, sed mortiferam solum litteram tuebantur, non erant plantatio Dei, sed ejus qui induraverat cor illorum, eique velamen imposuerat, quod in illis vim obtinebat, quandiu ad Dominum non convertebantur: « Si quis enim conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen: Dominus autem spiritus est ⁸¹. » Dixerit autem aliquis qui in hunc incidit locum, quemadmodum « non quod intrat in os coinquinat hominem ⁸², » etiamsi existimetur a Judæis impurum; ita quod ingreditur in os, non sanctificare hominem, etiamsi a simplicioribus existimetur sanctificare, id quod Domini panis appellatur. Et sermo quidem ille minime, opinor, aspernandus est, proptereaque perspicua indigens explicatione, quæ mihi ita se habere videtur. Quemadmodum non cibus, sed conscientia ejus qui cum dubitatione comedit, **499** comedentem coinquinat: « Nam qui dubitat, si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide ⁸³; » et quemadmodum inquinato et incredulo nihil purum est, non quidem per se, sed propter illius contaminationem et incredulitatem; ita id quod « sanctificatum est per verbum Dei et orationem ⁸⁴, » non ex

φοτέρους, τὸν τε ὀδηγῶντα καὶ ὀδηγούμενον ἐμπεσεῖν εἰς τὸν βόθυνον, περὶ οὗ προειρήκαμεν. Ἐξῆς δὲ τοῦτοις γέγραπται τίνα τρόπον ὁ Πέτρος ἀποκριθεὶς εἶπε τῷ Σωτῆρι, ὡς μὴ νοήσας τό· « Οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τό· « Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολήν. » Πρὸς δὲ ὁ Σωτὴρ φησι τό· « Ἀκμὴν καὶ ὑμεῖς ἀσύνητοί ἐστε, » οἷοναί τοσοῦτον μοι συνόντες χρόνῳ ἔτι οὐ συνίετε τοῦ βουλήματος τῶν λεγομένων, καὶ ἔτι οὐ νοεῖτε, ὅτι διὰ τοῦτο οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἐπεὶ τὸ εἰσερχόμενον αὐτοῦ εἰς τὸ στόμα εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ προχωροῦν ἀπ' αὐτῆς εἰς ἀφεδρώνα βάλλεται. Οὐ παρὰ τὸν νόμον ἦ πιστεῦσιν ἐδόκουν, οὐκ ἦσαν φυτεῖα τοῦ Πατρὸς Ἰησοῦ Φαρισαῖοι, ἀλλὰ παρὰ τὴν μοχθηρίαν περὶ τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ γεγραμμένων ἐκδοχῆν. Δύο γὰρ νοουμένων κατὰ τὸν νόμον, διακονίας τε θανάτου τῆς ἐντετυπωμένης γράμμασι, καὶ οὐδὲν οἰκτεῖον ἐχούσης πρὸς τὸ πνεῦμα, καὶ διακονίας ζωῆς τῆς νοουμένης ἐν τῷ πνευματικῷ νόμῳ, οἱ μὲν δυνάμενοι ἀπὸ διαθέσεως ἀληθευούσης λέγειν τό· « Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο ὁ νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθὴ, » οὗτοι ἦσαν φυτεῖα ἦν ἐφύτευσεν ὁ οὐράνιος Πατὴρ· οἱ δὲ μὴ τοιοῦτοι, ἀλλὰ τὸ ἀποκτεῖνον γράμμα περιέποντες μόνον, οὐκ ἦσαν φυτεῖα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ πορώσαντος αὐτῶν τὴν καρδίαν, καὶ κάλυμμα ἐπιθέντος αὐτῆς, ἰσχύον ἐν ἐκείνοις ὅσον οὐκ ἐπέστρεψον πρὸς τὸν Κύριον· « Ἐὰν γὰρ τις ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν Κύριον, περιαιρείται τὸ κάλυμμα· ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν. Εἶποι δ' ἂν τις (53) κατὰ τὸν τόπον γενόμενος, ὅτι, ὡσπερ οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, κἂν νομίζεται εἶναι ὑπὸ Ἰουδαίων κοινόν· οὕτως οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα ἁγιάζει τὸν ἄνθρωπον, κἂν ὑπὸ τῶν ἀκραϊοτέρων νομίζεται ἁγιάζειν ὁ ὀνομαζόμενος ἄρτος τοῦ Κυρίου. Καὶ ἐστὶν, οἶμαι, ὁ λόγος οὐκ εὐκαταφρόνητος, καὶ διὰ τοῦτο δεόμενος σαφοῦς διηγήσεως, οὕτως ἐμοὶ δοκούσης ἔχειν. Ὡσπερ οὐ τὸ βρώμα, ἀλλ' ἡ συνείδησις τοῦ μετὰ διακρίσεως ἐσθίουτος κοινοῖ τὸν φαγόντα· « Ὁ γὰρ διακρινόμενος, ἐὰν φάγῃ κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, » καὶ ὡσπερ οὐδὲν καθαρὸν οὐ παρ' αὐτὸ ἐστὶ τῷ μεμασμένῳ καὶ ἀπίστῳ, ἀλλὰ παρὰ τὸν μισθὸν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπιστίαν· οὕτως τὸ « ἁγιαζόμενον (54) διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως » οὐ τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἁγιάζει τὸν χρώμενον (55)· εἰ γὰρ τοῦτο, ἡγιάζει γὰρ

⁷⁶ Matth. xv, 41. ⁷⁷ ibid. 45. ⁷⁸ ibid. 46. ⁷⁹ II Cor. iii, 7. ⁸⁰ Rom. vii, 14. ^{80*} ibid. 12. ⁸¹ II Cor. iii, 16, 17. ⁸² Matth. xv, 11. ⁸³ Rom. xiv, 25. ⁸⁴ I Tim. iv, 5.

(53) *Εἶποι δ' ἂν τις*, etc. Hoc loco multum se jactant heterodoxi. Inde certe Petrus martyr, Philippus Moruæus, alique nobiles illarum partium consecrati rem sibi confectam putant. Sixtus Senensis locum ab hereticis, Perronius cardinalis, et Genebrardus ab Erasmo depravatam et adulteratum suspicantur. Quem tamen integrum esse fidem faciunt calamo scripta Græca exemplaria. Neque vero cur ad ejusmodi responcionem decurratur, ratio ulla est; cum omnis inde illis arcessendi causæ sue patrocinii ansa facile præcidatur. Quamvis autem Adamantii de eucharistia opinio, satis jam in

Origenianis ventilata sit, accuratius tamen locum hunc enucleabimus. HÆTIUS.

(54) *Ἁγιάζομενον*. Codex Regius, ἁγιάζων.

(55) *Ὁ τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἁγιάζει τὸν χρώμενον*, etc. Cum quis corporis Christi sit particeps, non sufficit sola participatio hæc, ut sanctitatem consequatur: ac necesse est præterea ut nullius sibi sceleris conscius, sed pura mente ad sacramentum accedat: alioquin « judicium sibi manducat et bibit (I Cor. ii, 29). » Duo igitur requiruntur, ut qui particeps fuerit corporis Christi, sanctior evadat; primum, ut particeps fiat; tum ut pura ejus sit mens et in-

ἀν καὶ τὸν ἐσθίοντα ἀναξίως τὸν ἄρτον (56) τοῦ Κυρίου, καὶ οὐδεὶς ἂν διὰ τὸ βρώμα τοῦτο ἀσθενῆς, ἢ ἄρρώστος ἐγίγνητο, ἢ ἐκοιμᾶτο τοιοῦτον γὰρ τι ὁ Παῦλος παρέστησεν ἐν τῷ· « Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς, καὶ ἄρρώστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Καὶ ἐπὶ τοῦ ἄρτου τοίνυν τοῦ Κυρίου ἡ ὠφέλεια τῷ χρωμένῳ ἐστίν, ἐπὶν ἀμιάντη τῷ νῷ, καὶ καθαρᾷ τῇ συνειδήσει μεταλαμβάνη τοῦ ἄρτου. Οὕτω δὲ οὔτε ἐκ τοῦ μὴ φαγεῖν (57), παρ' αὐτὸ τὸ μὴ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ἁγιασθέντος λόγῳ Θεοῦ καὶ ἐντεύξει ἄρτου, ὑπερούμεθα ἀγαθῷ τινος, οὔτε ἐκ τοῦ φαγεῖν περισσεύομεν ἀγαθῷ τινι· τὸ γὰρ αἴτιον τῆς ὑστερήσεως ἢ κακία ἐστὶ καὶ τὰ ἁμαρτήματα· καὶ τὸ αἴτιον τῆς περισσεύσεως ἢ δικαιοσύνη ἐστὶ καὶ τὰ κατορθώματα· ὡς τοιοῦτο εἶναι, τὸ παρὰ τῷ Παύλῳ λεγόμενον ἐν τῷ· « Οὔτε ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν, οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑπερούμεθα. » Εἰ δὲ « πᾶν τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα εἰς κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται, » καὶ τὸ ἁγιαζόμενον βρώμα διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως κατ' αὐτὸ μὲν τὸ ὑλικὸν (38) εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται· κατὰ δὲ τὴν ἐπιγενομένην αὐτῷ εὐχὴν (39), κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, ὠφέλιμον γίγνεται, καὶ τῆς τοῦ νοῦ αἴτιον διαβλέψεως (40),

A se utentem sanctificat; nam si id ita esset, sanctificaret et illum qui indigne Domino comedit, nec ullus propter cibum hunc infirmus factus fuisset, aut imbecillis, aut mortuus; tale enim quidpiam Paulus docuit his verbis⁵⁶: « Ideo inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi. » Ac proinde in pane Domini utilitas est ei qui utitur, cum intemerata mente, et pura conscientia panis sit particeps. Sic autem neque bono aliquo privamur, ex eo quod non comedamus de pane per verbum Dei et orationem consecrato, nempe propter ipsam ab esu abstinentionem, neque ex eo quod comedamus, bono aliquo abundamus: nam causa privationis, malitia est et peccata, et abundantiae causa, justitia est et recte facta: ut tale sit id quod a Paulo dicitur his verbis⁵⁶: « Neque enim si manducaverimus, abundabimus, neque si non manducaverimus, deficiemus. » Quod si vero id « omne quod intrat in os, in ventrem vadit, et in secessum emittitur⁵⁷, » et cibus ipse per verbum Dei et orationem consecratus, secundum illud quidem ipsum quod materia constat, in ventrem abit, et in secessum ejicitur; secundum orationem autem quæ illi accessit, juxta proportionem fidei⁵⁸, utilis sit, effi-

⁵⁶ I. Cor. xi, 50. ⁵⁷ I. Cor. viii, 8. ⁵⁸ Matth. xv, 17. ⁵⁹ Rom. xii, 6.

legra conscientia. Defuerit postremum hoc, seipsum sancti sacramenti fructu fraudaverit. Id sibi velle videtur Origenes, vel Chrysostomus, vel quisquis ad Matth. xiv, 36, id scripsit in Catena Origeniana a P. Combefisio collecta, et nondum edita: Tò δὲ προσελθεῖν μετὰ πίστεως οὐ τὸ λαβεῖν ἐστὶ μόνον τὸ προκειμένον, ἀλλὰ καὶ μετὰ καθαρᾶς διανοίας ἀψάσθαι. Tò οὕτως διακεῖσθαι, ὡς αὐτῷ προστόντας τῷ Χριστῷ. « Non igitur ex se, » vel « suapte natura, » ut reddidit Erasmus, solum, nec simpliciter et absolute utentem sanctum efficit corpus Christi; alioquin etiam indigne utentem sanctum efficeret: sed adhibita pura conscientia, et certa fide utentem sanctum facit, eique sit utilis. Huetius.

(56) *Τὸν ἄρτον*. Hoc exciderat ex editione Puetii, sed hic restituitur ex omnibus manuscriptoribus.

(57) *Οὕτω δὲ οὔτε ἐκ τοῦ μὴ φαγεῖν*, etc. Mox docuit Origenes nisi ad hunc corporis Christi esum, integrè præterea et intaminatus animus accesserit, futurum ut nullus inde ad nos fructus redundet; nunc subjungit nec simpliciter ex abstinentia ab hoc sacramento quidquam nos detrimenti capturos, vel bono aliquo privatum iri; cum illo abstinere debeat homo sibi nondum satis probatus; vel si impedimentum aliquod occurrerit, aut ad legitimam etalem nondum pervenerit; sed tum potius cum insinceri pectoris sordes eluere negligentes hoc esu sponte abstinemus: Tò γὰρ αἴτιον τῆς ὑστερήσεως ἢ κακία ἐστὶ καὶ τὰ ἁμαρτήματα· καὶ τὸ αἴτιον τῆς περισσεύσεως ἢ δικαιοσύνη ἐστὶ καὶ τὰ κατορθώματα. Huetius.

(38) *Κατ' αὐτὸ μὲν τὸ ὑλικόν*, etc. Hoc est accidentia materia panis prius inhaerentia, ejusque propria; quæ postquam in stomachum demissa, ab eoque corrupta sunt, in novam convertuntur substantiam, et partim humani corporis formam induunt, partim ejiciuntur in secessum, juxta doctrinam sancti Thomæ, p. i, q. 77, art. 5 et 6. In.

(39) *Κατὰ δὲ τὴν ἐπιγενομένην αὐτῷ εὐχὴν*, etc. Ut supra ἐντεύξει, sic nunc εὐχῇ appellat sacrosanctum illum sermonem quo panis consecratur. Ita Justinus martyr *Apol.* 2 ad Ant. imp.: Ἄλλ' ὅ

τρόπον διὰ λόγου Θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ σάρκα, καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἐσχεν· οὕτως καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ Θεοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ σάρκες κατὰ μεταβολὴν τρέφονται ἡμῶν, ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι. « Sed quemadmodum per verbum Dei caro factus Jesus Christus Servator noster, carnem et sanguinem pro salute nostra habuit: ita cibum per precem verbi Dei ab ipso benedictum, quo sanguis et carnes nostræ mutatione facta nutriuntur, illius incarnati Jesu et carnem et sanguinem esse edocti sumus. » Theophilus Alexandrinus in prima epistola paschali: « Quod asserens non recogitat aquas in baptisate mysticas adventu sancti Spiritus consecrari, panemque Dominicum, quo Salvatoris corpus ostenditur, et quem frangimus in sanctificationem nostri, et sacrum calicem, quæ in mensa ecclesiæ collocantur, et utique inanima sunt, per invocationem et adventum sancti Spiritus sanctificari. » Ambrosius *De fide* lib. iv, cap. 5: « Nos quotiescunque Sacramenta sumimus, quæ per sacra orationis mysterium in carnem transfugantur et sanguinem, mortem Domini annuntiamus. » Augustinus lib. iii *De Trinit.* cap. 4: « Nec linguam quippe ejus, nec membranas, nec atramentum, nec significantes sonos lingua editos, nec signa litterarum conscripta pelliculis, corpus Christi et sanguinem dicimus; sed illud tantum quod ex frugibus terræ acceptum, et prece mystica consecratum rite sumimus ad salutem spiritualem, in memoria pro nobis Dominicæ passionis. » Precem appellat mystica verba a sacerdote prolata, quod his precati continetur, ut ostenditur in *Origenianis*. Hoc igitur sermone utilis sit comedenti ille cibus pro pietatis illius et fidei modo; accidentia autem, materia panis prius adhærentia, in ventrem abeunt, postquam in novam substantiam conversa sunt. In.

(40) *Διαβλέψεως*. Hic est enim verus ille fructus « de quo in quocunque die comederimus, aperientur oculi nostri, et erimus scientes bonum et malum. » Hic est verus ille panis, in cujus fractione

etque ut perspicax fiat animus, spectans ad id **500** quod prodest; nec panis materia, sed super eum prolata oratio, ea est quæ illum jurat qui non indigne Deo hunc comedit. Et hæc quidem de typico et symbolico corpore. Multa autem de ipso Verbo dici queant, quod caro factum est, verusque cibus, quem qui comederit, omnino in æternum vivet, cum nullus malus eum possit comedere: nam si veri posset ut in vitiositate perseverans comederet eum qui caro factus est, cum Verbum sit et panis vivus, scriptum non fuisset: « Quicumque manducaverit hunc panem, victurum eum in æternum. »

15. Postea videamus qua ratione quæ egrediuntur et polluant hominem, non propterea hominem polluant, quod ex ore egrediuntur; sed causam polluendi in corde habent, quando egrediuntur ex illo cogitationes malæ, ante illa quæ egrediuntur per os, quarum species sunt « homicidia, adulteria, fornicationes, facta, falsa testimonia, blasphemia: hæc enim sunt quæ coinquinant hominem », cum e corde exeunt, et inde egressa transeunt per os: adeo ut, si extra cor non prodirent, sed ibi circa cor retinerentur, non concessa illis facultate ut ore efferrentur, citissime profecto evanescerent, nec amplius homo pollueretur. Fons itaque et omnis peccati principium sunt malæ cogitationes, nisi enim hæc victrices fuerint, neque homicidia futura sunt, nec adulteria, nec aliud quid simile; propterea unusquisque omni custodia suum cor servare debet: etenim cum venerit Dominus in die iudicii, C

Joan. vi, 51. Matth. xv, 19, 20.

aperientur oculi nostri, et Deum cognoscemus. In codice Regio legitur διαλάμψως. HUETIUS.

(41) Καὶ οὐχ ἡ ὕλη τοῦ ἄρτου, etc. Hoc est, τὸ ὕλικόν, de quo supra, accidentia scilicet quæ fuerunt materie panis. Ea autem nihil ad sanctitatem comedenti conferunt, sed sermo super pane prolatus; cum enim vi ac virtute illius fiat mira illa panis in corpus Christi conversio, quam placuit Ecclesie transubstantiationem appellari, et corpus Christi comedentem plurimum ad sanctitatem consequendam juvet, si puro pectore exceptum sit, beneficium hoc sermone illi mirifico super pane prolato acceptum quodammodo referre possumus. Id.

(42) Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ τυπικοῦ καὶ, etc. Corpus Christi sub typo et symbolo panis occultum et involutum, cum accidentibus panis quæ corpus Christi tegunt, typicum et symbolicum corpus dici potest; sive quod specie et similitudine, hoc est, typo et symbolo panis sit, corpus Christi revera sit; sive, ut vult Bellarminus, quod « Eucharistiæ sacramentum, hoc est signum, seu symbolum rei sacræ, nempe corporis Christi sub illo symbolo delitescens; » sive, ut idem docet, quod « ipsum verum corpus Christi, ut est in Eucharistia, sit typus ac symbolum sui ipsius, ut fuit in cruce, et ut est nunc in cælo; » sive quod corpus et sanguis Christi sint resurrectionis nostræ symbola, » ut sciscit Nicænum concilium; vel, ut concilium Tridentinum, « quod sacramentum Eucharistiæ sit pignus futuræ nostræ gloriæ, et perpetuæ felicitatis, adeoque symbolum unius illius corporis, cuius ipse (Salvator) caput existit, cuique nos, tanquam membra, arctissima fidei, spei et charitatis connexionem astrictos esse voluit; » sive tandem quod corpus Christi et sanguis sint fidei et promissionis symbolum et typus juxta Clementis Alexandr. sententiam lib. 1 *Paedag.*:

ἄρτοντος ἐπὶ τὸ ὠφέλοῦν· καὶ οὐχ ἡ ὕλη τοῦ ἄρτου (41), ἀλλ' ὁ ἐπ' αὐτῷ εἰρημένος λόγος ἐστὶν ὁ ὠφέλων τὸν μὴ ἀναξίως τοῦ Κυρίου ἐσθίοντα αὐτόν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ τυπικοῦ καὶ (42) συμβολικοῦ σώματος· πολλὰ δ' ἂν καὶ περὶ (43) αὐτοῦ λέγοιτο τοῦ Λόγου ὃς γέγονε σὰρξ, καὶ ἀληθινὴ βρώσις, ἦντινα ὁ φαγὼν πάντως ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, οὐδενὸς δυναμένου φαῦλου ἐσθίειν αὐτήν· εἰ γὰρ οἶόν τε ἦν ἐτι φαῦλον μένοντα ἐσθίειν τὸν γενόμενον σάρκα, Λόγον ὄντα καὶ ἄρτον ζῶντα, οὐκ ἂν ἐγγράπτο, ὅτι « Πᾶς ὁ φαγὼν τὸν ἄρτον τοῦτον ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. »

Ἐξῆς τούτῳ ἴδομεν πῶς τὰ ἐκπορευόμενα καὶ κοινούντα τὸν ἄνθρωπον οὐ παρὰ τὸ ἐκ τοῦ στόματος ἐκπορεύεσθαι κοινὸν τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὴν αἰτίαν ἔχει τῆς κοινώσεως ἐν τῇ καρδίᾳ, ὅτε ἐξέρχονται ἀπ' αὐτῆς, πρὸ τῶν ἐκπορευομένων διὰ τοῦ στόματος, διαλογισμοὶ πονηροὶ, ὧν ἐν εἴδει εἰσὶ « φόνοι, μοιχεύται, πορνείαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι· ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ κοινούντα τὸν ἄνθρωπον, » ὅτε ἐξέρχεται ἀπὸ τῆς καρδίας, καὶ ἐξεληθὲν ἀπ' αὐτῆς διαπορεύεται διὰ τοῦ στόματος· ὡς εἰ ἔξω τῆς καρδίας μὴ ἐγίνετο, ἀλλ' αὐτοῦ που περὶ τὴν καρδίαν κατείχετο, οὐκ ἐπιτρεπόμενα διὰ τοῦ στόματος λαλεῖσθαι, τάχιστα ἂν ἠφάνιστο, καὶ οὐκέτι ἀνθρώπος ἐκοινούτο. Πηγὴ οὖν καὶ ἀρχὴ πάσης ἀμαρτίας; διαλογισμοὶ πονηροὶ· μὴ γὰρ ἐπικρατησάντων τούτων, οὔτε φόνοι, οὔτε μοιχεύται, οὔτ' ἄλλο τι τῶν τσαούτων ἔσονται· διὰ τοῦτο πάση φωνᾷ τρηγτέον τὴν ἑαυτοῦ (44) καρδίαν· καὶ γὰρ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἐλ-

Ἄλλαχθοὶ δὲ, inquit, καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ ἐτέρως ἐξηγεῖται διὰ συμβόλων· « Φάγεσθέ μου τὰς σάρκας, εἰπάτω, καὶ πίεσθέ μου τὸ αἷμα, » ἐναργῆς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπαγγελίας τὸ πότιμον ἀλληγορῶν. « Alibi autem et Dominus in Evangelio secundum Joannem, aliter per symbola significavit: *Edite meas carnes*, inquit, *et bibite meum sanguinem*, manifesto fidei et promissionis potentium allegorice designans. » Præclare Maximus martyr in scholiis ad Dionysium: Οὐ γυμνῶς αὐτοῖς τοῖς θεοῖς ἐντυγχάνομεν πράγμασιν, ἀλλὰ διὰ συμβόλων τελούμεθα, οἷον τοῦ ποτηρίου τῆς εὐλογίας, etc. « Non nudum scilicet corpus Christi contingimus, sed sub symbolis delitescens. Igitur symbolicum corpus idem est, quod mysticum corpus, quod est proprie sacramentale. » Id.

(43) Πολλὰ δ' ἂν καὶ περὶ, etc. Videtur alius esus corporis Christi significari, atque ille de quo mox egit; ut revera duplex est, sacramentalis alter, cum videlicet corpus Christi ore recipimus; alter cum fide Verbum carnem factum comedimus. Uterque esus discrete explicatur capite Joan. vi, et posterior quidem a vers. 51 ad hæc verba vers. 51, καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω· prior vero ab his verbis ad vers. 59. Id docent catholici interpretes fere omnes. Sacramentalem esum supra proposuit Origenes: de alio hic agitur. Id si caute animadvertisset Vincentius Bellovacensis, hæc profecto non scripsisset: « Sed in commentario ejus (Origenis) super Matthæum cavendum est quod dicit panem illum quem dedit Dominus discipulis, non fuisse verum corpus ejus, exponens illud mystice de pane Dei Verbi. » Id.

(44) Codic. Vaticanus et Tarinianus, τηρητέον πάντα πιστὸν τὴν ἑαυτοῦ. Regius Τηρητέον ἐκάστῳ τὴν ἑαυτοῦ.

ὧν ὁ Κύριος, « φωτίζει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. » μεταξὺ πάντων τῶν λογισμῶν ἀνθρώπων κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων, ἡνίκα ἐὰν κυκλώσῃ αὐτοὺς τὰ διαβούλια ἑαυτῶν. Τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ πονηροὶ διαλογισμοί, ὡς ἔσθ' ὅτε καὶ τὰ δοκούντα ἀγαθὰ, καὶ ὅσον ἐπὶ τῇ κρίσει τῶν πολλῶν ἐπαινετὰ, ψεκτὰ ποιεῖν. Ἐὰν γοῦν ποιῶμεν ἐλεημοσύνην ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἐν τοῖς διαλογισμοῖς ἡμῶν σκοποῦντες τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις φιλόανθρωποι, καὶ ἐπὶ φιλοανθρωπία δοξασθῆναι, ἀπέχρομεν τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων μισθόν· καὶ ἀπαξ-σπλῶς πᾶν τὸ γινόμενον μετὰ τοῦ ἐν τῷ πράττοντι σκυνεῖδός ἐπὶ τῷ δοξασθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἔχει τέλος (45) ἀπὸ τοῦ βλέποντος ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ἀποδίδόντος τὴν μισθὸν τοῖς ἐν τῷ κρυπτῷ καθαροῖς. Οὕτως οὖν καὶ ἡ δοκῶσα ἀγνεία, ἐὰν διαλογισμοῦς ἔχη τοὺς ἐπὶ κενοδοξίᾳ, ἢ φιλοκερδίᾳ καὶ ἡ νομιζομένη ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, ἐὰν ἐν λόγῳ κολακείας ἀνελευθερία γίνηται (46), ἢ προφάσει πλεονεξίας, ἢ ζητούντός τινος τῆν ἀπὸ ἀνθρώπων ἐπὶ διδασκαλίᾳ δόξαν, οὐκ ἔστι λελογισμένη ἀπὸ τῶν « τεθέντων ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλων, δευτέρων προφητῶν, καὶ τρίτων διδασκάλων. » Τὸ δ' ὁμοίον ἔρεις καὶ ἐπὶ « τοῦ ὀρεγομένου ἐπισκοπῆς » διὰ τὴν παρὰ ἀνθρώπων δόξαν, ἢ τὴν ἀπὸ ἀνθρώπων κολακείαν, ἢ τὸν ἀπὸ τῶν προσκόντων τῷ λόγῳ (47)

« illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium⁹¹ : » omnibus interim cogitationibus homines accusantibus, vel excusantibus, cum videlicet illorum consilia eos circumsteterint. Tales autem sunt mæke cogitationes, ut nonnunquam **501** ea quæ bona videntur, et opinione multorum laudanda, reprehensione digna efficiant. Si igitur eleemosynam facimus coram hominibus, in cogitationibus nostris ad id attendentes, ut hominibus videamur esse humani, et humanitatis nomine celebremur, mercedem recepimus ab hominibus⁹² : et in universum quiddam ita sit, ut is qui facit, consensu sibi sit se inde gloriam ab hominibus expectare, mercedem non habet ab eo qui videt in occulto, et mercedem reddit iis qui in occulto puri sunt. Sic igitur et quæ videtur esse castimonis, si cogitationes habeat ad inanis gloriæ, vel lucri cupiditatem spectantes ; et quæ existimatur esse doctrina ecclesiastica, si per adulatorum sermonem illiberalis fiat, vel lucri alicujus oblata occasione, vel cum quis ab hominibus doctrinæ nomine gloriam querit, non eorum censetur esse, quos « posuit Deus in Ecclesia primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores⁹³. » Simile autem dices de eo « qui episcopatum desiderat⁹⁴, » ut gloriam apud homines consequatur, vel hominum assentationem capiet, vel questum ab iis accipiat,

⁹¹ I Cor. iv, 5. ⁹² Matth. vi, 1, 2. ⁹³ I Cor. xii, 28. ⁹⁴ I Tim. iii, 1.

(45) Οὐκ ἔχει τέλος, etc. « Non habet mercedem, » hoc est, ζωὴν αἰώνιον, quæ recte factorum finis est et merces, ut mors peccati. Huetius.

(46) Ἀνελευθερία γίνεται. Videtur legisse Erasmus, ἀνελευθέρας, vertit enim : « Si in verbo per illiberalem adulationem, aut lucri causa fiat. » h.

(47) Ἡ τὸν ἀπὸ τῶν προσκόντων τῷ λόγῳ, etc. Sensus est : « vel emolumentum ab iis capiendum, qui recens ad Christi fidem conversi, pietatis causa dona offerunt. Quod alibi, λόγος βασιλείας, λόγος σωτηρίας, λόγος εὐαγγελίου, λόγος σταυροῦ, λόγος καταλλαγῆς, λόγος ἀληθείας, λόγος ζωῆς, λόγος πίστεως, λόγος δικαιοσύνης, et sæpissime, λόγος Θεοῦ : illud hoc loco λόγος appellatur : quemadmodum apud Marc. xiv, 4, et iv, 35, et Act. viii, 4, et passim. Igitur προσιέναι τῷ λόγῳ, idem est ac προσιέναι τῷ λόγῳ πίστεως, sive τῷ λόγῳ εὐαγγελίου, hoc est, ad Evangelii partes transire, et lidem amplecti, προσέρχεσθαι τῷ λόγῳ Χριστοῦ, ut I Tim. vi, 3, et προσέρχεσθαι τῷ θεῷ λόγῳ, ut Origenes in Matth. xix, 29. Familiaris est autem utraque locutio Origeni, qui et nonnunquam προσέρχεσθαι et προσιέναι simpliciter usurpat. Inde dicti προσήλυτοι qui, relicti gentium superstitionibus, circumcidebantur. Eorum qui recens verbum Dei receperant in nascentis illis Ecclesiæ primordiis insignis erat zelus, et profusissima in Ecclesiæ largitas, adeo ut « quotquot possessores agrorum aut donorum erant, vendentes afferrent pretia eorum quæ vendebant, et ponerent ante pedes apostolorum : dividerentur autem prout cuique opus erat. » Incrementum deinde capiente in dies Christiana republica, cum ex ejusmodi venditionibus non nisi incerti fructus ad sacerdotum et pauperum alimoniam caperentur, nec constans honorum Ecclesiæ æstimatione fieri posset, placuit domos ipsas et prædia Ecclesiis attribui, e quibus certi redditus quotannis provenirent. Id docet Urbanus papa in epistola decretali.

C Præferat mos ille in veteri Ecclesia obtinuit, holicque fere in usu est, ut Christiani ad templa accedentes, vel in concham, ut colligi potest ex Eliberitani concilii can. xlviii, vel certe in arcam ad illam paratam pro libitu et pietate stipem demitterent. Id a Paulo λογίζα, I Cor. xvi, 1, 2, et εὐλογία, II Cor. ix, 5, 6, appellatur ; hoc est συλλογή, proprie collecta. Insignis est Justinus Apolog. ii pro Christ. : Οἱ εὐποροῦντες δὲ καὶ βουλόμενοι κατὰ προαίρεσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ, ὃ βούλεται δίδωσι, καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ προσώπῳ ἀποτίθεται, καὶ αὐτὸς ἐπικουρεῖ ὀρφανοῖς τε καὶ χήραις, καὶ τοῖς διὰ νόσον, ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν λειπομένοις, καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς οὔσαι, καὶ τοῖς παρεπιδήμοις οὕσι ξένοις, καὶ ἀπλῶς πᾶσι τοῖς ἐν χρεῖα οὔσι κηδεμένων γίνεται. « Qui divites sunt et volunt, ad libitum unusquisque suam, quod vult, largitur ; et quod colligitur, apud præsidem deponitur ; ipse autem opem fert orphanis et viduis, iisque qui vel propter morbum, vel alia de causa egestate premuntur, et qui sunt in vinculis, et hospitibus peregre advenientibus, et ut semel absolvam, omnium inopum curam gerit ; » quæ αὐτολεξεί fere retulit Tertull. in Apologetico, cap. 59 : « Coimus, inquit, ad litterarum divinarum commercium, » etc., et mox : « Etiamsi quod arcæ genus est, non de honoraria summa quasi relectæ religionis congregatur. Modicam unusquisque stipem menstrua die, et si modo velit et si modo possit, apponit : nam nemo compellitur, sed sponte confert. hæc quasi deposita pietatis sunt. Nam inde non epulis, nec potantibus, nec ingratis voratrinis dispensatur, sed egenis alendis, humanisque, et pueris ac puellis re ac parentibus destitutis, jamque domesticis senibus, item naufragis, et si qui in metallis, et si qui in insulis, vel in custodiis, suntaxat ex causa Dei sectæ, alumni confessionis suæ sunt. » Plurima alia fuerunt donorum genera vel testamentorelicta, vel alia quavis occasione erogata, quæ om-

qui sermonem fidei amplectentes pietatis causa dant : talis igitur episcopus « bonum opus non desiderat ⁹⁵, » neque potest esse *irreprehensibilis*, neque *sobrius*, neque *prudens* ⁹⁶, utpote qui gloria ebrius sit, et intemperanter illa fuerit ingurgitatus. Idem quoque de presbyteris et diaconis dices. Hæc autem etiamsi videamur per digressionem dixisse, vide tamen annon necessario dicta sint, quod peccatorum omnium fons sicut **502** malæ cogitationes, ea etiam polluere valentes, quæ si absque illis facta fuissent, facientem justum fecissent. Quænam igitur ea sint quæ coinquinant, a nobis pro virili disputatum est : illotis autem manibus comedere, hominem non coinquinat ; sed si audacter pronuntiandum est, illoto corde quidvis comedere, quod a natura comparatum

De Chananæa.

16. « Et egressus inde Jesus, secessit in partes Tyri et Sidonis, et ecce mulier Chananæa ⁹⁷. » Unde « inde ? » an e terra Genesaret, de qua superius dictum est ⁹⁸ : « Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesaret ? » Secessit autem, fortasse quod offenderent Pharisæi, postquam audissent non id quod intrat, sed quod exit hominem coinquinare. Quod autem propter eos qui de insidiis suspecti erant dixerit, « secessit, » vel ex hoc loco perspicuum est ⁹⁹ : « Cum autem audisset quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam. » Et ideo Marcus ea quæ pertinent ad hunc locum conscribens dicit ¹ : « Surgens abiit in fines Tyri, et ingressus domum, neminem voluit scire. » Verisimile est hunc devitasse Pharisæos doctrina illius offensos, cum magis opportunum ad patiendum et recte præfinitum tempus exspectaret. Dixerit vero quispiam Tyrum et Sidonem pro gentibus esse dictas. Secedens igitur ex Israel, ad gentium partes accedit. Tyrus certe appellatur quod apud Hebræos *Sor* dicitur, et redditur per vocem *angustia* : Sidon autem quæ et ita ab Hebræis nuncupatur, redditur per verbum *venantes*. In gentibus autem *venantes* sunt improbæ potestates, et magna est apud eas *angustia*, ea videlicet quæ in nequitia est et affectionibus. Egressus igitur Jesus e Genesaret, secessit

⁹⁵ I Tim. iii, 1. ⁹⁶ ibid. 2. ⁹⁷ Matth. xv, 21, 22.

nia oblationum nomine censebantur. Ad episcopi autem curam pertinebat, clericis eas, egenis cæterisque dividere, necnon et illarum partem sibi servare, ut liquet ex apostol. can. xxxix et xli et Urbani epist. decret. jam laudata, et concil. Gangr. can. vii et viii. Cum ergo amplas opes episcopus pro arbitrio dispensaret, episcopatum ambibant multi, ut eas invaderent, paucillum vero egenis impertirent, et existimabant quæstum esse aliorum pietatem.) HÆTIUS.

(48) *Περὶ ἧς προείρητο*, etc. Sic Holm. cod. Hæc autem Reg. cod. prætermittit : *περὶ ἧς προείρητο*. Καὶ διαπεράσαντες ἦλθον εἰς τὴν γῆν Γενησαρέτ. Ib.

(49) *Σὺρ, ἧτις ἐρμηνεύεται συνοχή*. *Σιδὼν δὲ οὕτως καὶ παρ' Ἑβραίοις ὀνομαζομένη μεταλαμβάνεται*. Hæc ommissa erant in nostro codice, et in interpretatione Erasmi : causam præbuerat ejusdem

πορισμὸν, διδόντων προφάσει εὐσεβείας. ὁ γοῦν τοιοῦτος ἐπίσκοπος ἢ οὐ καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ, ἢ οὐδὲ δύναται εἶναι ἢ ἀνεπιληπτος, οὐδὲ νηφάλιος, οὐδὲ σώφρων, ἢ μεθύων ὑπὸ δόξης, καὶ ἀκολάστως αὐτῆς ἐμφορούμενος. Τῆ δὲ αὐτὸ καὶ περὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἐρεῖς. Ταῦτα δὲ, εἰ καὶ δόξομέν τισιν ἐν παρεκβάσει εἰρηκέναι, ὅρα εἰ μὴ ἀναγκαίως λέλεκται, διὰ τὸ πηγῆν εἶναι πάντων τῶν ἀμαρτημάτων τοὺς πονηροὺς διαλογισμοὺς, δυναμένους μολῦναι καὶ τὰ, εἰ χωρὶς αὐτῶν πράττειτο, δικαιοῦσαντα ἂν τὸν ποιήσαντα. Τίνα μὲν οὖν τὰ κοινούνα, κατὰ δύναμιν ἡμῖν ἐξήτασται. τὸ δὲ ἀνίπτως χερσὶ φαγεῖν οὐ κοινὸν τὸν ἄνθρωπον. ἀλλ' εἰ δεῖ τολμήσαντα εἰπεῖν, κοινὸν τὸ ἀνίπτω καρδίᾳ ὑπὸ τῶν φαγεῖν, ὃ πέφυκε τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν ἐσθίειν.

est ut mens nostra comedat, illud porro polluit.

B

Περὶ τῆς Χανατάς.

« Καὶ ἐξεληθὼν ἐκεῖθεν ὁ Ἰησοῦς, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος, καὶ ἰδοὺ γυνὴ Χαναταία. » Πόθεν, « ἐκεῖθεν ; » ἢ ἀπὸ γῆς Γενησαρέτ, περὶ ἧς προείρητο (48) : « Καὶ διαπεράσαντες ἦλθον εἰς τὴν γῆν Γενησαρέτ ; » Ἄνεχώρησε δὲ, τάχα διὰ τὸ σκανδαλίζεσθαι τοὺς Φαρισαίους ἀκούσαντας, ὅτι οὐ τὸ εἰσερχόμενον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον νοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. Ὅτι δὲ διὰ τοὺς υπονοουμένους ἐπιβουλεύειν εἶπε τό : « ἀνεχώρησε, » δηλον ἐκ τοῦ : « Ἀκούσας δὲ, ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. » Τάχα διὰ τοῦτο καὶ ὁ Μάρκος ἀναγράφων τὰ κατὰ τὸν τόπον φησὶν, ὅτι, « Ἀναστὰς ἦλθεν εἰς τὰ ὄρια Τύρου, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν οὐδένα ἐθέλησε γνῶναι. » Εἰκόξ, ὅτι τοὺς σκανδαλισθέντας ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ Φαρισαίου περιίστατο, περιμένων τὸν ἐπιτηδεύτερον εἶναι τὸ παθεῖν καὶ καλῶς ὀρισμένον καιρὸν. Εἶποι δ' ἂν τις, ὅτι Τύρος, καὶ Σιδὼν ἀντὶ τῶν ἐθνῶν λέλεκται. Ἀναχωρήσας οὖν ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, εἰς τὰ μέρη τῶν ἐθνῶν παραγίνεσθαι. Τύρος μὲν οὖν παρ' Ἑβραίοις ὀνομαζομένη μεταλαμβάνεται *Σὺρ*, ἧτις ἐρμηνεύεται *συνοχή*. Σιδὼν δὲ οὕτως καὶ παρ' Ἑβραίοις ὀνομαζομένη μεταλαμβάνεται (49) εἰς τὸ, *θηρώντες*. Ἐν δὲ τοῖς ἔθνεσι καὶ οἱ θηρώντες εἰσιν αἱ πονηρὰὶ δυνάμεις (50), καὶ πολλὴ συνοχή παρ' αὐτοῖς, ἢ ἐν τῇ κακίᾳ καὶ τοῖς πάθεσιν. Ἐξεληθὼν οὖν ἀπὸ τῆς Γενησαρέτ ὁ Ἰησοῦς,

⁹⁸ Matth. xiv, 54. ⁹⁹ Matth. iv, 12. ¹ Marc. vii, 24.

D

vocis iteratio, ut alias sæpe fit. Ea nos e cod. Reg. supplevimus. Origenes in *Joan.* ii, 21, 22 : Τύροι, γὰρ ἐρμηνεύονται συνοχόντες. Et homil. 14 in Josue, de Sidone agens : Sed si, inquit, ad interpretationem nominis redeam, quod significat, *Ventricem*, vel *Venatores* ;) et homil. 16 sequenti : « Sidonii dicuntur autem, sicut ante jam diximus, *Venatores* ; » et homil. 13 in Ezech. : « Comminatio est in Sidonem, quæ interpretatur *Venatores*. » Hieronymus *De nomin. Hebr.* : « Tyrus, quæ Hebraice dicitur *Zor*, et interpretatur *Tribulatio*, sive *Angustia*, vel *Fortitudo*. » Idem, ibidem : « Sidon, *Venatio tristitiæ*. » Tyrus a *ἄρξ*, « astrinxit, coarctavit. » Inde nomen *ἄρξ* « rupes ; » unde Tyro nomen, quod rupi imposita sit. Sidon a *ἄρξ* « venatus est. » Ib.

(50) *θηρώντες εἰσιν αἱ πονηρὰὶ δυνάμεις*. Hoc est, daemones : ita Theophylactus. Ib.

ἀναχώρησε μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, ἦλθε δὲ οὐκ εἰς Τύρον καὶ Σιδῶνα, ἀλλ' εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος, τῷ ἐκ μέρους νῦν πιστεύειν τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. Ὡς εἰ εἰς πᾶσαν Τύρον, καὶ Σιδῶνα ἐπεδήμησεν, οὐδαὶς ἄπιστος ἐν αὐτῇ κατελείφθη. Κατὰ δὲ τὸν Μάρκον· « Ἀναστὰς ὁ Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὰ ὄρια Τύρου, » τῆς συνοχῆς τῶν ἐθνῶν, ἵνα καὶ ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐκείνων οἱ πιστεύοντες σοφθῆναι δυνηθῶσιν, ἐπὶν ἐξέλθωσιν αὐτὰ· πρόσχες γὰρ τῷ· « Καὶ ἰδοὺ γυνὴ Χαναναία ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐκείνων ἐξελοῦσα ἔκραξεν λέγουσα· Ἐλέησόν με, υἱὲ Δαυὶδ, ἡ θυγάτηρ μου δεινῶς δαιμονίζεται. » Καὶ οἶμαι, ὅτι οὐκ ἂν μὴ ἐξελοῦσα ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐκείνων κράξεν πρὸς Ἰησοῦν ἐδύνατο ἀπὸ μεγάλης, ὡς ἐμαρτυρήθη, πίστεως· καὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν γε τῆς πίστεως ἐξέρχεται τις ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὁρίων, ἃ, ὅτε διμερίζον ἔθνη ὁ Ὑψίστος, ἕστησε κατὰ ἀριθμὸν υἱῶν Ἰσραὴλ (51), καὶ τὴν ἐπὶ πλεον φορὰν αὐτῶν ἐκόλυσεν. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ὄρια εἰρητὰί τινα Τύρου καὶ Σιδῶνος· ἐν δὲ τῇ Ἐξόδῳ ὄρια τοῦ Φαραῶ, ἐν οἷς, φασί, γίνονται αἱ κατὰ τῶν Αἰγυπτίων μάστιγες. Καὶ νομιζέοντες γε ἕκαστον ἡμῶν, ἀμαρτάνοντα μὲν, ἐν τοῖς ὁρίοις εἶναι Τύρου, ἢ Σιδῶνος, ἢ Φαραῶ καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἢ τινος τῶν ἐξω τῆς τοῦ Θεοῦ κληροδοσίας· μεταβάλλοντα δὲ ἀπὸ τῆς κακίας εἰς ἀρετὴν, ἐξέρχονται μὲν ἀπὸ τῶν κατὰ τὰ φαῦλα ὁρίων, φθάνειν δὲ ἐπὶ τὰ ὄρια τῆς μερίδος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τούτοις οὐστὴς διαφορᾶς, ἥτις φανεῖται τοῖς τὰ τοῦ μερισμοῦ καὶ τῆς κληροδοσίας τοῦ Ἰσραὴλ δυναμένοις· ἀνάλογον τῷ πνευματικῷ συνιστάναι νόμῳ. Πρῶτος δὲ καὶ τῆ οἰονεὶ ἀπαντήσῃ γεγονένη τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴν Χαναναίαν γυναῖκα· ὁ μὲν γὰρ ἔρχεται ὡς ἐπὶ τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος, ἢ δὲ ἐξελοῦσα τῶν ὁρίων ἐκείνων κέκραγε λέγουσα· « Ἐλέησόν με, Κύριε, υἱὲ Δαυὶδ. » Χαναναία δὲ ἦν ἡ γυνὴ, ὅπερ μεταλαμβάνεται εἰς τὸ, ἡτοιμασμένη ταπεινώσει (52). Οἱ μὲν δίκαιοι ἡτοιμασμένοι εἰσὶν ἐν βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν (53), καὶ τῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ ὑψώσιν· οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ ἡτοιμασμένοι ταπεινώσει τῆς ἐν αὐτοῖς κακίας, καὶ τῶν κατ' αὐτὴν πράξεων, ἐτοιμαζόμενοι (54) αὐτοὺς αὐτῇ, καὶ τῆς βασιλευούσης ἐν τῷ θνητῷ αὐτῶν σώματι ἀμαρτίας. Πλὴν ἡ Χαναναία ἐξελοῦσα ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐκείνων, ἐξῆλθε ἀπὸ τοῦ ἡτοιμάσθαι (55) τῇ ταπεινώσει, κεραιαία καὶ λέγουσα· « Ἐλέησόν με, Κύριε, υἱὲ Δαυὶδ. »

A quidem ab Israel, venit verò non Tyrum vel Sidonem, sed in partes Tyri et Sidonis, ut pars eorum qui e gentibus sunt nunc credat. Ita ut si Tyrum universam et Sidonem perlustrasset, nullus in ea relictus fuisset incredulus. At juxta Marcum : « Surgens Jesus abiit in fines Tyri, » angustiarum nempe gentium, ut et salutem consequi possent credentes e finibus illis, posteaquam ex iis egressi fuissent. Nam animum ad id adverte : « Et ecce mulier Chananæa a 523 finibus illis egressa clamavit dicens : Misere mei, fili David, filia mea male a dæmonio vexatur. » At ego quidem existimo nisi e finibus illis exiisset, ad Jesum clamare non potuisse ex magna, ut perhibitum est, fide : et pro fidei portione egreditur quis e finibus gentium, quas, « quando dividebat Altissimus gentes, constituit juxta numerum filiorum Israel », et prohibuit ne ulterius proferrentur. Hic igitur fines quidam Tyri et Sidonis dicti sunt ; in Exodo autem fines Pharaonis, in quibus, inquit, fiunt flagella adversus Ægyptios. Ac censendum quidem est unumquemque nostrum, dum peccat, in finibus versari Tyri, vel Sidonis, vel Pharaonis et Ægypti, vel alienus ex iis qui sunt extra hereditatis Dei distributionem ; migrantem vero a vitio ad virtutem, exire e vitiorum finibus, ad fines vero partis Dei pervenire, cum in his tamen sit differentia, quæ eis apparebit qui possunt ea quæ ad divisionem et hereditatis Israel distributionem pertinent, juxta spiritualis legis rationem constituere. Attende item ad hunc Jesu quasi occursum factum mulieri Chananææ ; is enim venit tanquam in partes Tyri et Sidonis ; hæc autem e finibus illis egressa clamavit dicens : « Misere mei, Domine, filii David. » Mulier vero erat Chananæa, quod interpretatur ad humilitatem parata. Justi quidem parati sunt ad regnum cælorum, et elationem quæ est in regno Dei : peccatores autem parati ad abjectionem nequitiae quæ in illis est et facinorum quæ juxta illam fiunt, hos ad eam præparantium, et peccati in mortali eorum corpore regnantis. Cæterum Chananæa egressa e finibus illis, a præparatione ad abjectionem exiverat clamans et dicens : « Misere mei, Domine, filii David. »

² Matth. xv, 22. ³ Deuter. xxxiii, 8. ⁴ Exod. viii, 2 ; x, 4. ⁵ Rom. vi, 12. ⁶ Matth. xv, 22, xx, 30.

(51) Ἔστησε κατὰ ἀριθμὸν υἱῶν Ἰσραὴλ. Ita se habent Hebraica, Deut. xxxii, 8, בנין רבדבד לך יי' ; juxta numerum filiorum Israel ; » quem Lino- lino tum interpretes omnes. Soli LXX : κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Legerant fortasse, לך יי' רבדבד רבדבד, « juxta numerum filiorum Dei, » quod alibi quoque Septuaginta reddiderunt, ἄγγελοι. Ab antiquissimis temporibus in interpretibus sacris varietas hæc inolevit, ut quæ in vetustissimorum Patrum libris appareat. Origenes homil. 28 in Num. : « Quia sicut cum dispergeret Deus filios Adam, statuit fines gentium secundum numerum angelorum Dei, » vel, ut in aliis exemplaribus legimus, « secundum numerum filiorum Israel, » etc., et hom. 15 in Ezech., « secundum numerum angelorum Dei, » sive ut melius ha-

bet, « secundum numerum filiorum Israel. » Hæc etiam. (52) Ἠτοιμασμένη ταπεινώσει. A, 223 unde Niphthal שׁוּב « incurvatus, depresso, » et per metaphoram, « humiliatus. » Ex hoc loco Theophylactus : χαναναία δὲ, ἡτοιμασμένη τῇ ταπεινώσει. Ib. (53) Ἠτοιμασμένοι εἰσὶν ἐν βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, etc. Alludit ad Matth. xxv, 34. Legendum videtur : ἡτοιμασμένοι εἰσὶ βασιλείᾳ, etc., ut ἡτοιμασμένοι ταπεινώσει, ὑψώσει. Theophylactus ex hoc loco : Οἱ γὰρ δίκαιοι τῷ ὑψέ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἡτοιμασθήσαν. Ib. (54) Πράξεων, ἐτοιμαζόμενοι. Ita scriptum erat in codd. Holm. et Reg. Sed quis non videt corrigendum esse ἐτοιμαζομένων? Ib. (55) Ἠτοιμασθαι. Sic codex Regius, alii vero ἡτοιμασθήναι.

17. Collige autem ex Evangeliiis quinam eum A filium David appellant, sicut illa, et caeci qui erant Jerichante; quinam vero Filium Dei, atque id quidem sine addimento vocabuli vere, ut et daemoniaci dicentes: « Quid nobis et tibi, fili Dei; » quinam autem cum adiectione vocis, vere, ut qui in navigio adorabant dicentes illi: « Vere 504 Filius Dei es. » Horum sed enim collectio utilis erit tibi, opinor, ad eorum cognoscendam differentiam qui ad Jesum accedunt; nonnulli quidem eum, ut qui ex semine David secundum carnem genitus sit, advenit; quidam vero tanquam eum, qui « praedestinatus est Filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis », et horum aliqui cum dictione, vere; aliqui vero absque illa. Animadvertite praeterea Chananaeam non pro filio, quem prorsus non genuisse illam apparet, sed pro filia a daemone graviter vexata orasse; aliam autem matrem filium qui defunctus eserebatur, vivum recepit; et rursus archisynagogum pro filia duodecim annos nata, velut mortuam, orasse¹⁰; regulum vero pro filio quasi etiamnum aegrotante, et jamjam morituro¹¹. At filia a daemone jactata, et filius mortuus duabus erant matribus oriundi: et filia item mortua, et filius ad mortem usque aegrotans, duobus patribus, quorum hic archisynagogus, regulus ille erat. Haec autem de diversis animarum generibus, quas Jesus vivificans sanat, disserendi materiam continere arbitror. Ac quaecumque sanat in populo, ea praesertim quae scripta sunt ab evangelistis, tunc sunt facta, ut crederent ei qui alioquin nisi visis signis et prodigiis non credidissent¹²; nam quae aliquando, eorum, quae semper virtute Jesu perficiuntur, symbola erant. Numquam enim contingit, ut unumquodque eorum quae scripta sunt, secundum cujusque dignitatem virtute Dei non factum sit. Chananaea igitur propter genus suum ne responsionem quidem impetrare merebatur a Jesu, proficiente se non ad aliud quidpiam a Patre « missum, nisi ad oves quae perierunt domus Israel¹³, » genus videlicet animarum perspicacium perditam: sed ob propositum et adorationem Jesu Dei Filio exhibitam responsum consequitur, quod ipsius declaravit ignobilitatem, ejusque meritum significat, eam videlicet micis, ut catellum, non panibus dignam esse. Cum autem intensiore studio, et comprobato Jesu sermone id contendit, ut velut catellus micas impetret, et generosiores esse dominos constetur, tunc responsionem alteram obtinet, quae magnam illius fidem testatur, futuramque illi quod vult pollicetur. Existimo autem, cum proportione ad « illam quae sursum est Jerusalem, liberam Pauli matrem¹⁴, » ejusque similitudinem, intelligentiam esse Chananaeam, matrem puellae a daemonio vexatae, quae matris

Συνάγαγε δὲ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων, τίνες μὲν αὐτὸν καλοῦσιν υἱὸν Δαυὶδ, ὡς αὐτὴ, καὶ οἱ ἐν Ἱερριχοῖ τυφλοὶ (56)· τίνες δὲ υἱὸν Θεοῦ, καὶ ἦτοι χωρὶς τῆς ἀληθῶς, προσθήκης, ὡς οἱ δαιμονιζόμενοι λέγοντες· « Τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ· » τίνες δὲ μετὰ τῆς ἀληθῶς, προσθήκης, ὡς οἱ ἐν τῷ πλοίῳ προσκυνούντες· « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ· » λέγοντες αὐτῷ. Καὶ γὰρ χρήσιμος, οἶμαι, ἔσται σοὶ ἡ τούτων συναγωγὴ πρὸς τὸ ἰδεῖν τὴν διαφορὰν τῶν προσιόντων· τίνες μὲν οἰοῦναι τῷ γενομένῳ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα προσίαι· τίνες δὲ « τῷ ὀρισθέντι Υἱῷ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἀγιοσύνης, » καὶ τούτων τινὲς μὲν μετὰ τοῦ ἀληθῶς· τινὲς δὲ χωρὶς τούτου. Εἶτα πρόσθετος, ὅτι ἡ Χαναναία μὲν οὐ περὶ υἱοῦ, ἐν οὐδὲ τὴν ἀρχὴν γεγεννηχέναι φαίνεται, ἀλλὰ περὶ θυγατρὸς παρεκάλει, δεινῶς δαιμονιζομένης· ἄλλη δὲ μήτηρ υἱὸν ἐκκομιζόμενον νεκρὸν ἀπολαμβάνει ζῶντα· καὶ πάλιν ὁ μὲν ἀρχισυνάγωγος περὶ δωδεκαέτους θυγατρὸς ἀξιοῖ, ὡς ἀποτεθνηκυίας· ὁ δὲ βασιλικὸς περὶ υἱοῦ, ὡς ἔτι νοσοῦντος καὶ ἀποθνήσκον μέλλοντος. Δαιμονῶσα τοίνυν θυγάτηρ, καὶ υἱὸς νεκρὸς, δύο ἦσαν μητέρων· καὶ τεθνηκυῖα θυγάτηρ, καὶ υἱὸς πρὸς θάνατον ἀσθενῶν, τῶν δύο πατέρων, ὧν ὁ μὲν ἀρχισυνάγωγος, ὁ δὲ βασιλικὸς ἦν. Ἐχειν δὲ ταῦτα παῖθῶμαι λόγους περὶ γενῶν ἐν ψυχαῖς διαφόρων, ἄσυνας ὁ Ἰησοῦς ζωοποιῶν ἰσται. Καὶ πάντα δὲ ὅσα θεραπεύει ἐν τῷ λαῷ, μάλιστα ὑπὸ τῶν εὐαγγελιστῶν ἀναγεγραμμένα, γέγονε μὲν τότε, ἵνα οἱ μὴ ἄλλως πιστεύοντες, ἐὰν μὴ ἴδωσι σημεῖα καὶ τέρατα, πιστεύουσι· σύμβολα γὰρ ἦν τότε, τῶν ἀεὶ ὑπὸ τῆς δυνάμεως Ἰησοῦ ἐπιτελουμένων. Οὐκ ἔστι γὰρ ὅτι ἕκαστον τῶν γεγραμμένων ὑπὸ τῆς δυνάμεως Ἰησοῦ κατὰ τὴν ἐκάστου ἀξίαν οὐ γίνεται. Γένους μὲν οὖν χάριν ἡ Χαναναία οὐδὲ ἀποκρίσεως ἀξία ἦν τῆς ἀπὸ Ἰησοῦ τυχεῖν, ὁμολογούντος οὐκ ἐπ' ἄλλο τι « ἀπεστάθαι· » παρὰ τοῦ Πατρὸς « ἢ πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλῶτα οἴκου Ἰσραὴλ, » γένος ψυχῶν διορατικῶν ἀπολωλῶς· προαιρέσεως δὲ ἕνεκα καὶ τοῦ προσκυνηχέναι Ἰησοῦ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ ἀπακρίσεως τυγχάνει, ἐλεγχούσης αὐτῆς τὴν δυσγένειαν, καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῆς περιστάσης, ὅτι ψυχῶν, ὡς κυνίδιον, καὶ οὐκ ἄρτων ἦν ἀξία. Ὡς δὲ ἐπιτείνασα τὴν προαίρεσιν, καὶ παραδειγμαμένη τὸν Ἰησοῦ λόγον, ἐπιδιχάζεται καὶ ὡς κυνίδιον τυχεῖν ψυχῶν, καὶ ὁμολογεῖ κυρίου τοῦ εὐγενεστεροῦς, τότε τυγχάνει ἀποκρίσεως δευτέρας μαρτυρούσης αὐτῆς τῇ πίστει, ὡς μεγάλη, καὶ ἐπαγγελιομένης ἕσσεσθαι αὐτῇ ἡ βούλεται. Ἀνάλογον δ' οἶμαι « τῇ ἄνῳ Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα μητρὶ Παύλου, » καὶ τῶν παραπλησιῶν αὐτῷ δεήσει νοῆσαι τὴν Χαναναίαν, μητέρα τῆς δεινῶς δαιμονιζομένης, σύμβολον τυγχάνουσαν μητρὸς τοιαύτης ψυχῆς (57). Καὶ ἐπίστησον εἰ μὴ εὐλογόν ἔστιν εἶναι καὶ πολλοὺς πατέρας, καὶ πολλὰς μητέρας, ἀνάλογον τοῖς πατέρας Ἀβραάμ, πρὸς οὓς ἀπέστειλε ὁ πα-

⁷ Matth. viii, 29. ⁸ Matth. xiv, 55. ⁹ Rom. i, 4. ¹⁰ ibid. 48. ¹¹ Matth. x, 6; xv, 24. ¹² Gal. iv, 26.

(56) Οἱ ἐν Ἱερριχοῖ τυφλοὶ. Et alii item caeci duo, de quibus Matth. ix, 27. Hieronimus.

(57) Μητρὸς τοιαύτης ψυχῆς. Vide Hieronymum.

τριάρχης, καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ μητρὶ ὡς Παῦλος φησι περὶ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ. Εἰκὸς δὲ ἐξεληλυθυῖαν ταύτην, ἧς σύμβολον ἡ Χαναναία, ἀπὸ τῶν ὄρων Τύρου καὶ Σιδῶνος, ὧν τύποι ἦσαν οἱ ἐπὶ γῆς τόποι, προσεληλυθυῖαν τῷ Σωτῆρι ἡξιοκίνα αὐτὴν, καὶ ἔτι νῦν ἀξιοῦν λέγουσαν· « Ἐλέησόν με, Κύριε, υἱὲ Δαυὶδ, ἡ θυγάτηρ μου δεινῶς δαιμονίζεται. » Ἐτα καὶ τοῖς ἐξῴθεν, καὶ τοῖς μαθηταῖς, ὅτε δεῖ, ἀποκρινόμενος εἶπε τό· « Οὐκ ἀπεστάλην, » διδάσκων, ὅτι εἰσὶ τινες προηγούμενοι ψυχὰι νοεραῖ, καὶ διορατικαὶ ἀπολωλυταί, τροπικῶς λεγόμεναι « πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ, » ἅπερ, οἶμαι, οἱ ἀπλούστεροι, ἐπὶ τοῦ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ νομίζοντες λελέχθαι, ἀναγκαίως προσήσονται, ὅτι ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, οὐκ πρὸς ἄλλους ἢ τοὺς Ἰουδαίους κεινούς ἀπολωλότας. Ἡμεῖς δὲ οἱ εὐχόμενοι ἐξ ἀληθείας λέγειν, « εἰ καὶ Χριστὸν ποτε κατὰ σάρκα ἐγένωκαμεν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκοντες, » ἴσμεν τοῦ Λόγου προηγούμενον εἶνα ἔργον αὐξῆσαι τοὺς συνειτωτέρους· οἰκτιότεροι γὰρ οὗτοι παρὰ τοὺς ἀμελυτέρους αὐτῷ τυγχάνουσιν. Ἀλλὰ ἐπεὶ « τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ, » παρὰ τὸ κατ' ἐκλογὴν χάριτος λείμμα, ἠπεθῆσαν τῷ Λόγῳ, διὰ τοῦτο « ἐξελέξατο τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, » τὸν μὴ Ἰσραὴλ μηδὲ διορατικὸν (58), « ἵνα κατασχῶν τὸν σοφὸν τοῦ Ἰσραὴλ· » καὶ ἐκάλεσε « τὰ μὴ ὄντα, » συντετὸν ἔθνος παραδοὺς αὐτοῖς, οἱ ἡδύναντο χωρῆσαι « τὴν μωρίαν τοῦ κηρύγματος, » καὶ εὐδοκήσας σώσαι τοὺς εἰς τοῦτο πιστεύοντας, ἵνα διελέγῃ « τὰ ὄντα, » ἐκ τοῦ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων καταρτισάμενος αὐτῷ αἶνον, » ἐπεὶ γέγονεν ἐχθρὰ τῇ ἀληθείᾳ. Ἐλθοῦσα δὲ ἡ Χαναναία, προσεκύνη ὡς Θεῷ τῷ Ἰησοῦ λέγουσα· « Κύριε, βοήθησόν μοι. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν· Οὐκ ἔξεστι λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. » Ζητήσαι δ' ἂν τις τὸ βούλημα καὶ ταύτης τῆς λέξεως, ἐπεὶ μέτρον μὲν παρόντος ἄρτων, ὡς μὴ δύνασθαι καὶ τὰ τέκνα ἐσθῆναι ἄρτους, καὶ κυνίδια τῆς οἰκίας, ἢ καὶ ἄλλους ἄρτων εὐ εἰργασμένων (59), οὐχ οἷόν τε κατὰ τὸ εὐλογον κυνίδιον δίδοσθαι τροφήν (60) τὸν καλῶς εἰργασμένων τῶν τέκνων ἄρτων. Οὐδὲν δὲ τοιοῦτον φαίνεται ἐπὶ τῆς Ἰησοῦ δυνάμεως, ἀφ' ἧς δυνατὸν ἦν καὶ τὰ τέκνα μεταλαμβάνειν, καὶ τὰ λεγόμενα κυνίδια. Ὅρα οὖν μήπως πρὸς τό· « Οὐκ ἔξεστι λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, » λεκτέον, ὅτι « ὁ κενώσας ἑαυτὸν τῷ μορφῆν δούλου ἀνεληφέναι, » μέτρον δυνάμεως, καθ' ὃ ἐχώρει (61) τὰ ἐν κόσμῳ πράγματα, ἐκόμισεν· ἀφ' ἧς δυνάμεως καὶ ἡσθάνετό τινα ἐξέρ-

A ejusmodi animæ symbolum est. Ac attende num rationi consentaneum sit et plures esse patres, et plures matres instar patrum Abraham, ad quos abiit patriarcha¹⁵, et Jerusalem matris quemadmodum ait Paulus de seipso, suique similibus. Verisimile est autem egressam illam, cujus **505** symbolum est Chananæa, e finibus Tyri et Sidonis, quorum figuræ erant loca terræ, postquam accessit ad Servatorem, orasse illum, et nunc etiam orare dicentem¹⁶: « Miserere mei, Domine fili David, filia mea male a dæmonio vexatur. » Deinde et iis qui foris sunt, et discipulis, cum res ita postulat, respondens dixit¹⁷: « Non sum missus, » docens esse perditas quasdam principales animas intelligentes, et perspicaces, quæ tropice « oves domus Israel » appellantur¹⁸, quæ simpliciores, opinor, de carnali Israel dicta esse arbitrantur, necessario et illud admittent, Servatorem nostrum non ad alios, quam ad Judæos illos qui perierunt, a Patre missum esse. Nos autem qui sincere nos loqui gloriamur, « etsi aliquando cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non noscentes¹⁹, » scimus Verbi potissimum illud esse opus, perspicaciores servare: hi enim majori sunt illi necessitudine conjuncti, quam hebetiores. Sed quoniam « oves quæ perierunt domus Israel²⁰, » exceptis reliquiis quæ sunt « secundum electionem gratiæ²¹, » verbo fidem non habuerunt, propterea « quæ stulta sunt mundi elegit, » Israel autem ne perspicacem quidem, « ut confundat sapientes » Israel; et vocavit « quæ non sunt²², » gentem illis intelligentem tradens, quæ poterat capere « stultitiam prædicationis²³, » et volens servare huic assensum præbentes, ut refelleret « ea quæ sunt²⁴, » ex ore infantium et lactentium perficiens sibi laudem²⁵, » quoniam illa veritati inimica facta sunt. Cum venisset autem Chananæa, Jesum ut Deum adorabat dicens²⁶: « Domine, adjuva me. Qui respondens ait: Non licet sumere panem filiorum et mittere canibus. » Quæsi veritatem autem aliquis sensum sermonis illius, quippe cum hæc adesset panum mensura, ut non possent panes comedere filii simul, et canes domus, nisi alios ab elaboratis panibus; non poterat, juxta rectam rationem, catellis in alimoniam dari panis filiorum elaboratus. Nihil autem simile videre est in Jesu potestate, cujus participes fieri poterant, et filii, et qui catelli appellantur. Vide igitur num forte dicendum sit ad id²⁷: « Non est

¹⁵ Gen. xv, 15. ¹⁶ Matth. xv, 22. ¹⁷ ibid. 24. ¹⁸ ibid. ¹⁹ II Cor. v, 16. ²⁰ Matth. x, 6. ²¹ Rom. xi, 5. ²² I Cor. i, 27, 28. ²³ ibid. 21. ²⁴ ibid. 28. ²⁵ Psal. viii, 3. ²⁶ Matth. xv, 26. ²⁷ ibid.

(58) Τὸν μὴ Ἰσραὴλ μηδὲ διορατικόν. Ita recte habent codd. Vaticanus, Anglicanus et Tarinianus, nec aliter legerat Erasmus qui vertit: « Videlicet eum qui non erat Israel, neque perspicax. » Male codex Holmiensis, τὸν δὲ Ἰσραὴλ, etc. Male item codex Regius, τὸν μὲν Ἰσραὴλ, etc.

(59) Ἡ καὶ ἄλλοις ἄρτων εὐ εἰργασμένων. Sic habebant codd. Holm. et Reg. Correxerat autem aliquis ad oram libri Holm. ἄρτων εὐ εἰργασμένων, quam lectionem secutus est Erasmus: sic enim

reddit: « Quoniam cum adesset ea mensura panum, ut non possent simul et filii comedere panes, et catelli familiaris, aut alii præterea panem bene confectum; » indigesto et perturbato sensu, id enim plane sibi vult Origenes: Cum ea esset panum mensura, ut non possent filii simul et canes domus panem comedere, nisi forte alium a pane elaborato panem canes comederent. HUETIUS.

(60) Τροφήν. Deest in codd. Vaticano et Tariniano.

bonum sumere panem filiorum, eum qui semet-
ipsum exinanivit servi formam accipiendo ²⁸,
mensuram potestatis, secundum quam res munda-
nas continebat, attulisse; de qua potestate sentie-
bat quantitatem aliquam a se exisse, **506** ut vel
inde liquet: « Tetigit me aliquis, nam ego novi vir-
tutem de me exiisse ²⁹. » De hac itaque potestatis
mensura dispensabat; præcipuis quidem, et filiis
dictis plura liberaliter distribuens; pauciora vero
iis qui tales non erant, tanquam catellis. Sed quam-
vis hæc ita fierent, nihilominus tamen cum magna
fides adesset ei, quæ propter generis ignobilitatem
quæ erat in Chanaanæ, catella erat, tanquam filio
panem filiorum dedit. Fortasse etiam et sermonum
Jesu sunt quidam panes, quos iis solum dare licet
tanquam filiis, qui ratione magis pollent; et alii
item sermones, velut perexiguæ micæ de magno illo
convivio, et generosiorum mensa, ac dominorum,
quibus animæ nonnullæ velut canes utantur. Ac in
Moyses lege ³⁰ de nonnullis scriptum est ut canibus
projiciantur; et Spiritui sancto curæ fuit de cibis
quibusdam sancire, ut relinquerentur canibus. Exi-
stiment igitur (66) alii in ecclesiasticis sermonibus
peregrini, transire animas ab humanis corporibus
in corpora canina, pro varia iniquitate: nos vero
in divina Scriptura id minime reperientes, pronun-
tiamus ratione magis pollentem constitutionem in
earentem magis ratione mutari, ex magna nempe
ignavia et incuria id patientem: similiter et ratio-
nis inopem voluntatem propter neglectam rationem
converti ita nonnunquam, ut ratione prædita evadat,
adeo ut qui olim catellus fuerat de micis e mensa
dominorum suorum cadentibus edere amans, filii
statum assequatur. Plurimum siquidem confert
virtus, ut quis filius Dei fiat; nequitia autem, et in
contumeliosis sermonibus rabies et impudentia, ut
quis, juxta Scripturæ sermonem, canis appelletur.
Simile etiam intelliges de reliquis nominibus, quæ
ratione carentibus animalibus tribuuntur. Verum-
tamen qui reprehenditur ut canis, nec ægre fert in-
dignum se dici pane filiorum, et cum omni patientia
sermonem Chanaanæ illius usurpat, dicentem ³¹:
« Etiam, Domine, nam et catelli edunt de micis,

²⁸ Philipp. II, 7. ²⁹ Luc. VIII, 46. ³⁰ Exod. XXII, 31. ³¹ Matth. XV, 27.

(61) *Μέτρον δυνάμεως, καθ' ὃ ἐχώρει*, etc. Sic hæc benigne possumus interpretari, humanam Christi naturam, utpote creatam, vis infinitæ neutiquam fuisse capacem; sed a Verbo tanquam instrumentum mensuram aliquam potestatis accepisse. Huetius.

(62) *Ἄλλοι μὲν οὖν ὑπολαμβάνετωσαν*, etc. Jam supra doctrinam hanc, quæ μετεμψύχωσιν assertit, ab Origene confutatam vidimus. Hieronymus tamen, epistol. 59 ad Avitum, hujus erroris reum ipsum peragit. Quo jure disputamus in *Origenianis*. Sic autem Simouianorum, Basilidianorum, Marcionistarum, aliorumque cum quibus semper ad præliandum compositus est, stolidam opinionem notat, qua metempsychosin statuebant. Origenes in *Epist. ad Rom.* lib. V, cap. 5: « Sed hæc Basilides non advertens de lege naturali debere intelli-
gi, ad inæptas et impias fabulas sermonem apo-

χρησθαι ποσότητι ἀπ' αὐτοῦ, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ · **Ἥψατο**
μὲν τις, ἐγὼ γὰρ ἐγνων δύναμιν ἐξεληλυθυῖαν ἀπ'
ἐμοῦ. » Ἀπὸ τοῦτου οὖν τοῦ μέτρου τῆς δυνάμεως
ἐταμιεύετο, τοῖς μὲν προηγουμένοις πλείονα ἐπιδιδούς
καὶ καλουμένοις υἱοῖς, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις ἐλάττονα,
ὡς τοῖς κυνιδίοις. Ἄλλ' εἰ καὶ ταῦτα οὕτως ἐγίνετο,
οὐδὲν ἤττον ἔπου μεγάλη πίστις, ἔδωκε τὸν ἄρτον
τῶν τέκνων, ὡς τέκνω, τῇ δὲ τὴν ἐν Χαναανᾷ δυσ-
γένειαν κυνιδίῳ τυγγανούσῃ. Τάχα δὲ καὶ τῶν λό-
γων Ἰησοῦ εἰσὶ τινες ἄρτοι, οὓς τοῖς λογικωτέροις
ὡς τέκνοις ἔξεστι δίδοναι μόνοις· καὶ ἄλλοι λόγοι,
οἰονεὶ ψυχία ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐστίας, καὶ τραπέζης
τῶν εὐγενεστέρων καὶ κυρίων, οἷς χρῆσιντ' ἂν τινες
ψυχαὶ ὡς κύνας. Καὶ κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον περὶ
τινῶν γέγραπται τῷ κυνὶ ἀπορρίψαι αὐτὰ, καὶ ἐμέ-
λησε τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἐντελεῖσθαι περὶ τινῶν βρω-
μάτων, ἵνα κυσὶ παραληφθῇ. Ἄλλοι μὲν οὖν ὑπο-
λαμβάνετωσαν (62) ξένοι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου
μεταθαίνειν τὰς ψυχὰς ἀπὸ ψυχῶν ἀνθρώπων ἐπὶ
σώματα κύνεα κατὰ τὴν διάφορον κακίαν· ἡμεῖς δὲ,
μηδαμῶς τοῦτο εὐρίσκοντες ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ, φα-
μὲν, ὅτι κατάστασις λογικωτέρα μεταβάλλει εἰς ἀλο-
γωτέρα, ἐκ πολλῆς ῥιθυμίας καὶ ἀμελείας τὸ τοιοῦ-
τον πάσχουσα· ὁμοίως δὲ καὶ ἀλογωτέρα προαίρεσις
παρὰ τὸ τοῦ λόγου ἡμεληκέναι (63), ἐπιστρέφει
ποτὲ εἰς τὸ λογικὴ εἶναι, ὡς τὸ ποτε κυνιδίον, τὸ
ἀγαπῶν ἐσθίειν ἀπὸ τῶν ψυχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ
τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτοῦ, ἦκειν εἰς κατάστα-
σιν τέκνων. Μέγα γὰρ συμβάλλεται ἀρετῇ μὲν πρὸς
τὸ ποιῆσαι τέκνον Θεοῦ, κακία δὲ καὶ τὸ λυσοῦδες (64)
ἐν λόγοις ὑβριστικῶς, καὶ τὸ ἀναιδὲς πρὸς τὸ ποιῆ-
σαι τινα χρηματίσαι, κατὰ τὸν τῆς Γραφῆς (65) λό-
γον, κύνα. Τὸ δὲ ὁμοιον νοήσεις καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν
ὀνομάτων, τῶν κατὰ τὰ ἄλογα ζῶα. Πλὴν ὁ ἐλεγχθεὶς
ὡς κύων, καὶ μὴ ἀγανακτήσας ἐπὶ τῷ ἀνάξιός εἶναι
λέγεσθαι ἄρτου τέκνων, καὶ μετὰ πάσης ἀνεξικακίας
εἰπὼν τὸν τῆς Χαναανίτις ἐκείνης λόγον, τὸν φήσαντα·
« Ναί, Κύριε, καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν
ψυχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυ-
ρίων αὐτῶν, » τεύζεται εἰς προσηνεστάτης ἀποκρι-
σεως Ἰησοῦ λέγοντος αὐτῷ· « Μεγάλη σου ἡ πίστις, »
ἐπὶ τὴν τηλικαύτην ἀναλάβῃ πίστιν, καὶ λέγοντος·
« Γενέσθω σοι ὡς θέλεις, » ἵνα καὶ αὐτὸς ἰαθῇ, καὶ

stolicum traxit in Pythagoricum dogma, id est, quod animæ in alia atque alia corpora transfundantur, ex hoc Apostoli dicto conatur astruere. Vide Irenæum lib. I, cap. 20. Epiphanium, hæc. XII, cap. 4 et 11, ubi errorem hunc Valentino, Colarbaso, Gnosticis omnibus et Manichæis, præter Marcionem, tribuit. Id.

(63) *Παρὰ τὸ τοῦ λόγου ἡμεληκέναι*. Sententia postulat ut τῷ ἡμεληκέναι negandi particula præfigatur. Id.

(64) *Καὶ τὸ λυσοῦδες*. Erasmus reddit, « multaque graveolentia; » legebat nempe καὶ τὸ δυσώδες. Id.

(65) *Χρηματίσαι κατὰ τὸν τῆς Γραφῆς*, etc. II Reg. XVI, 9; Psal. XXI, 17; Eccles. XIII, 22 e alibi.

(66) Vide *Apologiam* Pamphili.

εἰ τινα καρπὸν ἐγέννησε δεόμενον ἰάσεως, καὶ οὗτος ἄ
θεραπευθῆ.

ipsi ²² : « Magna est fides tua, » postquam assumpserit tantam fidem, et dicentis ²³ : « Fiat tibi sicut vis, »
ut et ipse sanetur, et si quem protulit fructum sanatione indigentem, sanetur et ille.

Περὶ τῶν θεραπευθέντων δαχλων.

« Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ὁ Ἰησοῦς. » Δῆλον δὲ ἐκ τῶν προειρημένων, ὅτι ἀπὸ τῶν μερῶν Τύρου καὶ Σιδῶνος « ἦλθε παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, » ἥτις ἐστὶν ἡ συνήθως ὀνομαζομένη Γενησαρέτ τις λίμνη· καὶ πάλιν « ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος, » ἐνθα ἀναβὰς ἐκαθέζετο. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι εἰς τὸ ὄρος τοῦτο, ὅπου ἐκαθέζεται ὁ Ἰησοῦς, οὐχ ὑγιαίνοντες ἀναβαίνουσι μόνον, ἀλλὰ μετὰ τῶν ὑγιαίνοντων καὶ οἱ διάφορα πάθη πεπονθότες. Καὶ τάχα τοῦτο τὸ ὄρος, ἐνθα ἀναβὰς ἐκαθέζετο ὁ Ἰησοῦς, ἡ κοινότερος ἐστὶν ὀνομαζομένη Ἐκκλησία, ἀνεστηκυῖα διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ παρὰ τὴν λοιπὴν γῆν, καὶ τοὺς ἐπ' αὐτῆς ὅπου προσέρχονται οὐχ οἱ μαθηταὶ καταλιπόντες τοὺς δαχλους, ὡς ἐπὶ τῶν μακαρισμῶν, ἀλλὰ πολλοὶ δαχλοι, οἵτινες αὐτοὶ μὲν οὐ καταγοροῦντο ὡς κωφοί, ἤ τι πεπονθότες, ἔχουσι δὲ μεθ' ἑαυτῶν τοὺς τοιούτους. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἰδεῖν μετὰ τῶν προσερχομένων δαχλων εἰς τοῦτο τὸ ὄρος, ἐνθα ὁ υἱὸς καθέζεται τοῦ Θεοῦ, τινὰς μὲν κωφωμένους πρὸς τὰ ἐπαγγελλόμενα, ἄλλους δὲ τυφλοὺς τὴν ψυχὴν, καὶ μὴ βλέποντας τὸ ἀληθινὸν φῶς, καὶ ἄλλους χωλοὺς καὶ μὴ δυναμένους πορεύεσθαι κατὰ λόγον, καὶ ἄλλους κυλλοὺς (67) καὶ μὴ δυναμένους κατὰ λόγον ἐργάζεσθαι. Οὗτοι τοίνυν οἱ ταῦτα κατὰ ψυχὴν πεπονθότες, οἱ μετὰ τῶν δαχλων εἰς τὸ ὄρος ἀναβάντες, ἐνθα ἦν ὁ Ἰησοῦς, ὅσον μὲν ἔξω τῶν ποδῶν εἰσι τοῦ Ἰησοῦ, οὐ θεραπεύονται ὑπ' αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ, ὡς τοιαῦτα πεπονθότες, βιβῶσιν ὑπὸ τῶν δαχλων παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ τὰ τελευταῖα τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ τούτων ἄξιοι τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς τυγχάνοντες, τότε ὑπ' αὐτοῦ θεραπεύονται. Καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ τῆς κοινότερον Ἐκκλησίας λεγομένης ἀθροίσματι ἐβρίμμενους μετὰ τοὺς τελευταίους αὐτῆς, οἷον καὶ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς κατηχομένους προσελθόντας μετὰ τῆς ἰδίας κωφότητος, καὶ τυφλότητος, χωλότητος τε, καὶ κυλλότητος, καὶ τῷ χρόνῳ θεραπευομένους κατὰ τὸν λόγον, οὐκ ἂν ἀμάρτοις τοὺς τοιούτους λέγων, ἀναβάντας μετὰ τῶν δαχλων τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ ὄρος ὅπου ἦν ὁ Ἰησοῦς, ἐβρίμθαι παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ θεραπεῦσθαι αὐτοῦς, ὥστε τὸν δαχλον τῆς Ἐκκλησίας θαυμάζειν βλέποντας ἀπὸ τηλικούτων κακῶν μεταβολὰς ἐπὶ τὸ βέλτιον γενομένας, ὡστ' ἂν εἰπεῖν· Οἱ πρότερον κωφοὶ ὕστερον λαλοῦσι (68) τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ χωλοὶ περιπατοῦσι· πληρουμένης καὶ τῆς τοῦ Ἡσαίου οὐ μόνον

507 De sanatis turbis.

18. « Et cum transisset inde Jesus ²⁴. » Constat ex supra dictis, e partibus Tyri et Sidonis « venisse illum secus mare Galilææ ²⁵, » quod vulgo stagnum Genesaret appellatur : et rursus « ascendit in montem ²⁶, » ubi postquam ascendisset, sedebat. Licet igitur dicere montem illum ubi sedet Jesus, non eos ascendere solos qui sani sunt, sed cum his et illos qui variis afflictati fuerant morbis. Ac fortasse mons ille in quo sedebat Jesus postquam eum conscendisset, is est qui vulgari nomine Ecclesia nuncupatur, erecta per verbum Dei supra reliquam terram, et qui in ea sunt ; quo accedunt, non discipuli, relictis turbis, quemadmodum cum de beatitudinibus verba illis facta sunt ; sed turbæ multæ, quæ quidem non accusabantur ipsæ quod surdæ, aliove morbo affectæ sint, sed tales secum habent. Nam in iis turbis quæ ad montem illum accedunt, ubi sedet Filius Dei, nonnullos videre est ad ea quæ promittuntur surdos factos ; alios animo excecatos, et verum lumen non intuentes ; claudos alios, et juxta rectam rationem ambulare non valentes ; alios mancos, et juxta rectam rationem agere non valentes. Hi ergo qui cum turbis montem ascendunt, ubi erat Jesus, talia animo patientes, quandiu ad pedes Jesu non sunt, ab illo non sanantur ; cum vero a turbis ad pedes illius et ad extrema corporis Christi projecti sunt, utpote qui talibus morbis laborent, horum alioquin quantum quidem ad illos attinet indigni, tunc ab illo sanantur. Et cum videris in Ecclesiæ vulgo dictæ congregatione catechumenos, qui cum propria surditate, et cæcitate, claudicatione, ac debilitate accesserunt, projectos post illos qui in ea ultimi sunt, et velut ad pedes corporis Christi quæ est Ecclesia, et procedente tempore Verbi ope sanatos ; minime errabis cum dices tales, postquam ascenderunt cum turbis Ecclesiæ in montem ubi erat Jesus, projectos fuisse ad pedes illius, et sanatos, adeo ut Ecclesiæ turba a tantis malis in melius mutationes aspiciens miretur, ita ut dicat ; qui prius muti erant, loquuntur deinde verbum Dei, et claudi ambulant : cum impleatur non in corporeis solum, sed et in spiritualibus prophetia Isaïæ dicentis ²⁷ : « Tunc sicut cervus claudus, 508 et aperta erit lingua muti ; » et illic quidem, nisi fortuito dictum est :

²² Matth. xv, 28. ²³ ibid. ²⁴ Matth. xv, 29. ²⁵ ibid. ²⁶ ibid. ²⁷ Isa. xxxv, 6.

(67) Καὶ μὴ δυναμένους πορεύεσθαι κατὰ λόγον, καὶ ἄλλους κυλλοὺς. Hæc in codd. suis non repererat Huetius, sed hic supplentur e codd. Vaticano, Anglicano, et Tariniano.

(68) Οἱ πρότερον κωφοὶ ὕστερον λαλοῦσι, etc. Origenes lib. II Contra Cels. pari sententia : Ἄξι γὰρ ἀνοίγονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν τὴν ψυχὴν, καὶ ὡτα

τῶν ἐκκεκωφημένων πρὸς λόγους ἀρετῆς, ἀκούειν προθύμως περὶ Θεοῦ, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ (ἰ. αὐτῶ) μακαρίας ζωῆς· πολλοὶ δὲ καὶ χωλοὶ τὰς βάσεις τοῦ (ὡς ἡ Γραφὴ ὠνόμασεν) ἔσω ἀνθρώπου, νῦν τοῦ λόγου ἱσαμένου αὐτοῦς, οὐχ ἀπλῶς ἄλλονται, ἀλλ' ὡς ἔλαφος. Huetius.

« Saliat sicut cervus claudus, » dicemus cervo animalis mundo, et serpentium hosti, quodque illorum veneno minime lædi potest, non eos sine causa comparari, qui prius claudi erant, et propter Jesum saliant sicut cervus. Ex eo autem quod muti videantur loqui, completur prophetia dicens³⁸ : « Et aperta erit lingua mutorum, » vel ea potius quæ dicit : « Surdi, audite; » cæci autem vident juxta prophetiam sequentem, quæ sic habet³⁹ : « Surdi, audite, et cæci, intuemini ad videndum. » Vident autem cæci, quando mundum aspicientes, ex ingenti rerum creaturarum pulchritudine, comparatione cum illis facta, conditorem contemplantur; cumque ipsius Dei invisibilia, quæ ex operibus ab orbis creatione factis intelliguntur, animo cernunt, hoc est, studiose et perspicue vident et intelligunt. Hæc autem videntes turbæ « magnificabant Deum Israel⁴⁰, » et magnificant quidem credentes eundem Deum Patrem esse illius qui eos sanavit de quibus egimus, et Deum Israel; nec enim Judæorum solum Deus est, sed et gentium. Ascendere

Α ἐν σωματικοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν πνευματικοῖς προφητείας λέγοντος· « Τότε ἀλείται ὡς εὐλαφος ὁ χωλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων· κἀκεῖ δὲ, εἰ μὴ ἀποκληρωτικῶς εἴρηται τό· « Ὡς εὐλαφος ἀλείται ὁ χωλὸς (69), φήσομεν μὴ μάτην ἐλάφω καθαρῷ ζῶω (70), καὶ πολεμῶ τῶν ὄφρων (71), καὶ μηδὲν βλάπτεσθαι ὑπὸ τοῦ (72) αὐτῶν δυναμένου παραβεβληθῆσθαι τοῦς πρότερον χωλοῦς, καὶ διὰ τὸν Ἰησοῦν ἀλλομένους ὡς εὐλαφον. Πληροῦται δὲ καὶ κατὰ τὸ βλέπεσθαι κωφοῦς λαλοῦντας ἢ λέγουσα προφητεία· « Καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων, » ἢ μάλλον ἢ φάσκουσα· Οἱ κωφοὶ ἀκούσατε· » καὶ οἱ τυφλοὶ δὲ βλέπουσι κατὰ τὴν λέγουσαν προφητείαν ἐξῆς τό· « Οἱ κωφοὶ ἀκούσατε, καὶ οἱ τυφλοὶ ἀναβλέψατε ἰδεῖν. » Οἱ τυφλοὶ δὲ βλέπουσιν, ὅτε, βλέποντες τὸν κόσμον, ἐκ μεγέθους τῶν καλλῶν τῶν κτισμάτων ἀναλόγως αὐτοῖς τὸν γενοσουργὸν θεωροῦσι, καὶ ὅτε τὰ ἀόρατα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθαρῶσι, τουτέστιν ἐπιμελῶς καὶ σαφῶς ὁρῶσι, καὶ νοοῦσι. Ταῦτα δὲ βλέποντες οἱ ὄχλοι· « ἐδόξαζον τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ, » καὶ δοξάζουσι πειθόμενοι, ὅτι ὁ αὐ-

³⁸ Isa. xxxv, 6. ³⁹ Isa. lxii, 18. ⁴⁰ Matth. xv, 51.

(69) Καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων· κἀκεῖ δὲ εἰ μὴ ἀποκληρωτικῶς εἴρηται τό· Ὡς εὐλαφος ἀλείται ὁ χωλὸς. Hæc desiderantur in omnibus manuscriptis, si unicum exceperis codicem Regium, e quo ea supplevit Huetius.

(70) Ἐλάφω καθαρῷ ζῶω. Deuter. xii, 15, et xiv, 5, et xv, 22.

(71) Καὶ πολεμῶ τῶν ὄφρων. Origenes hom. 27 in Num., hom. 2 in Cant. cant., et hom. 18 in Jer., et lib. ii Contr. Cels. Cervos cum serpentibus perpetuus exercere inimicitias, eosque persequi et profligare, res est pridem decantata. Fallitur profecto Horus Apollḗ cum cervos vipera visa in fugam se dare scribit; hanc enim eontrario eorum præsentia et odore fugari, sæpe et ab illis deglutiri docent Theophrastus lib. iv De causa plant. et Basilius in Hexaem. : imo et serpentium omne genus, quo pabulo ætatis dispendium reparatur, denuoque juvenescant cervi. Tertullianus De pall., cap. 3; Isidorus lib. ii Orig., cap. 1. Nec illud verisimile est quod eleganter descripsit Oppianus lib. ii Cynege. cervos in Libyæ arenis projectos a serpentibus manu facta invadi; nam nec cervos in Africa ullos esse notum est, nec credi potest ad illud animal angues hostili animo viam affectare, cujus vel odorem solum reformidant. Quanquam scribit Megasthenes apud Plinium, viii, 14, « in India serpentes in tantam magnitudinem adolescere, ut solidos hauriant tauros cervosque. » Tradit Michael Boyms in Flora Sinensi ingens quoddam serpentis genus apud Sinas reperiri, tam vastæ molis ut totos cervos deglutiat : nomen illi gento. Cervum anhelitu suo serpentes e latebris excitare et prodeuntes devorare scribit præter alios complures Ælianus lib. ii De anim., cap. 9, cujus verba ita interpretatus est vir doctissimus, quasi spiritus cervini amore serpentis produci vellet Ælianus : perperam, sic enim ille : καὶ ἔλκει, ὡς ὑγγι, τῷ πνεύματι, καὶ ἄκοντα προάγει. Quod ita reddas : « Et trahit spiritu, tanquam illecebra, et in vitum producit. » Ἰσχυρῶς autem non semper amoris illecebram sonat, sed et quidquid attrahendi et illiciendi vim habet. Nota præterea quod ut semper, ἰσχυρῶς, amoris illecebram significaret, cervi spiritum ἰσχυρῶς non appellat, sed ὑγγι comparat, quod nempe utrumque attrahendi vim habeat; illud volentem, illud etiam renitentem,

ut liquet ex sequentibus verbis : καὶ ἄκοντα προάγει. Addit Ælianus id fieri maxime hieme; Symeon autem Sethi, æstate, atque ita cervis a natura comparatum esse, ut, devoratis serpentibus, ante coctionem potu absineant, urgente licet ardenti siti; id sibi letale videlicet futurum præscientes; cum tamen doceat Epiphanius in Physiologo cervum serpentibus halitu suo excitis pastum, nisi intra trihorium sitim aqua restinxerit, moriturum, proptereaque scriptum esse psal. xli, 1 : « Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum; » et Epiphanius consonet Hieronymus (in psal. lxi), aliique plurimi. At cervinorum cornuum ad saxa attritu, eorumque ἀναθυμιάσει serpentes e latebris agi produunt alii. Sane Plutarchus in libro Πότερα τῶν ζῶων, serpentes a cervis attrahit pronuntiat, rationem vero attrahendi silentio prætermittit : id autem nos non silebimus huic Plutarchi loco Æliani lib. viii De animalibus sextum caput, ne mutatis videm verbis, ita simile esse, ut ex eo expressum videatur. Etymologicum vero magni auctor et respiratio, et cornuum attritu, et sullitu serpentes a cervis trahi docet. Certe cornu cervini odorem venena depellere, et serpentes fugare tradunt Theophrastus, Dioscorides, et alii : sinistrum præcipue cornu efficax esse, et utile ait Aristoteles lib. ix De hist. anim., proptereaque cervum invidiosum animal id in terram defodere, ne quod inde homines emolumentum capiant. Quod autem ille sinistro cornu, dextro illud tribuunt Theophrastus et Plinius; ipse vero Aristoteles Epitrofici tantum cervi cornu dextro. Nec cervi duntaxat cornu hac vi pollere, sed et illius sanguinem, et medullam, et genitalia, et centipellionem, et dentes, et hinnulei coagulum scribunt Dioscorides, et Symeon Sethi, et Plinius, et Serenus Sammonicus. Ab ea autem serpentium vel agitantorum, vel devorandorum facultate dictos Græcis ἐλάφους crediderim : ita Athanasius lib. De definit., Epiphanius in Physiol.; Eustathius in Iliad. Δ', et Etymologicum magnum : ἀπὸ τῆς ἔλξεως τῶν ὄφρων, ut vult Plutarchus, vel ἀπὸ τῆς ἐλαφρότητος, ut proponit Etymologus, cum τὸ ἐλαφρός, quasi ἐλαφρός, ab ἐλαφος dictum potius existimet Eustathius in Iliad. E. Huetius.

(72) Μηδὲν βλάπτεσθαι ὑπὸ τοῦ, etc. Basilius in Hexaem. : Ἐπεί τοίνυν ἡ ἐλαφος τοιαύτης ἔτυχ

τὸς Θεὸς Πατὴρ (75) ἐστὶ τοῦ Θεραπεύσαντος τοὺς προσερχομένους, καὶ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ· οὐ γὰρ Ἰουδαίων μόνον ὁ Θεὸς ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἔθνῶν. Ἀναδιδάσκωμεν οὖν μεθ' ἑαυτῶν ἐπὶ τῷ ὄρει, ἔνθα καθέζεται ὁ Ἰησοῦς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, τοὺς βουλομένους ἀναδαίειν ἐπ' αὐτὸ μεθ' ἡμῶν κωφοὺς, τυφλοὺς, χωλοὺς, κυλλοὺς, καὶ ἑτέρους πολλοὺς, καὶ ῥίπτωμεν αὐτοὺς παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, ἵνα θεραπεύσῃ αὐτούς, ὥστε θαυμάσαι ἐπὶ τῇ τούτων Θεραπειᾷ τοὺς ἄλλους· οἱ γὰρ μαθηταὶ οὐκ ἀναγεγραμμένοι εἰσὶ τὰ τοιαῦτα θαυμάζειν, καίτοιγε παρόντες τῷ Ἰησοῦ καὶ τότε, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ· «Ὁ δὲ Κύριος, προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπε· Σπλαγγνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τάχα δὲ εἰ ἐπιμελῶς προσέχοις τῷ· «Προσῆλθον αὐτῷ ὄχλοι πολλοί, » εὐροις ἂν, ὅτι οἱ μαθηταὶ τότε οὐ προσῆλθον αὐτῷ, ἀλλὰ πάλαι ἀρξάμενοι ἀκολουθεῖν, καὶ εἰς τὸ ὄρος ἠκολούθησαν αὐτῷ. Προσῆλθον δὲ αὐτῷ οἱ τῶν μαθητῶν ἑλάττους, καὶ τότε πρῶτον αὐτῷ προσιόντες, οὐ τὰ ὅμοια τοῖς μετ' αὐτῶν ἀναθεδήκασι πεπόνθασι. Παρατήρει δὲ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τίνες μὲν ἀναγεγραμμένοι εἰσὶν ἠκούσθησαν τῷ Ἰησοῦ, τίνες δὲ προσεληλυθέναι, τίνες δὲ προσῆλθαι, καὶ τίνες διηγήσασθαι εἰς προάγοντας καὶ εἰς ἀκολουθοῦντας, καὶ τῶν προσεληλυθόντων τίνες αὐτῷ (74) ἐν τῇ οἰκίᾳ προσῆλθον, καὶ τίνες ἀλλαγῶν συγχάνοντι. Πολλὰ γὰρ ἂν εὐροις ἐκ τῆς παρατηρήσεως, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνων, ἄξια τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελλίοις ἀκριβοῦς σοφίας.

Περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων.

«Ὁ δὲ Ἰησοῦς, προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπεν. » Ἀνωτέρω μὲν ἐπὶ τῆς ὁμοίας ταύτης (75) περὶ τῶν ἄρτων ἱστορίας, πρὸ τῶν ἄρτων, ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς εἶδε πολλὸν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγγνίσθη ἐπ' αὐτὸν, καὶ θεράπευσε τοὺς ἀβρώστους αὐτῶν. Καὶ ὄψιας δὲ γενομένης προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ λέγοντες· «Ἐρημὸς ἐστὶν ὁ τόπος, καὶ ἡ ὥρα παρελήθεν ἡδὴ ἀπόλυσον αὐτούς, » καὶ τὰ ἑξῆς· νῦν δὲ μετὰ τὴν Θεραπειάν τῶν κωφῶν καὶ τῶν λοιπῶν σπλαγγνίζεται ἐπὶ τὸν ὄχλον τρεῖς ἡμέρας προσμένοντα αὐτῷ, καὶ μὴ ἔχοντα φαγεῖν· καὶ ἐκεῖ μὲν οἱ μαθηταὶ περὶ τῶν (76) πεντακισχιλίων ἀξιοῦσιν ἐνθάδε δὲ ἄφ' ἑαυτοῦ περὶ τῶν τετρακισχιλίων λέγει· κάκεινοι μὲν ὄψιας τρέφονται, ἡμέραν αὐτῷ συνδιὰ τρέψαντες· οὗτοι δὲ, μαρτυρηθέντες, ὅτι αὐτῷ τρεῖς ἡμέρας προσέμειναν, μεταλαμβάνουσι τῶν ἄρτων, ἵνα μὴ ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ· κάκει μὲν πέντε ἄρτους

⁴¹ Matth. xv, 32. ⁴² ibid., 50. ⁴³ Matth. xiv, 14, 15.

τῆς κατασκευῆς, ὡς κρεῖττον εἶναι τῆς ἐκ τῶν ἐρπετῶν βλάβης, ἀλλὰ καὶ καταρτήριον αὐτῇ ἐστίν, ὡς φασὶν οἱ τὰ τοιαῦτα τετηρηκότες, τὸ τῆς ἐχιδνῆς βρώμα. « Quoniam ergo ita cervo a natura comparatum est, ut omni serpentium injuria superior sit, imo et viperæ esus remedium ipsi sit, ut aiunt qui res ejusmodi observarunt. » Serpentium quorumvis vulneribus obnoxios esse cervos, sed phalangiorum præcipue; cancris autem comesis et hiedera silvestri sanari proditum est ab Aristotele, Oppiano et Æliano. Quanquam autem, ut supra dixi, non illic facile credam, quod scribit Oppianus, serpentes cervis insiditari, quorum presentiam et odorem refugium et exhorrescunt; fieri tamen posse existimo, ut a cervo deprehensus et exagitatus serpens vinum repellat, et mortem sibi jamjam inferendam ul-

PATR. GR. XIII.

A igitur faciamus nobiscum in montem, ubi constituit Jesus Ecclesiam suam, qui concendere illum nobiscum voluerint, mutos, cæcos, claudos, mancos, 509 et multos alios, et projiciamus eos ad pedes Jesu, ut sanet illos, adeo ut sanatio turbæ admirationem pariat: nec enim scriptum est hæc admiratos fuisse discipulos, quamvis et tunc Jesu adessent, ut ex eo planum est ⁴¹: « Jesus autem convocatis discipulis suis dixit: Misereor turbæ, » et quæ sequuntur. Forsitan vero si diligenter hæc rependeris ⁴²: « Accesserunt ad eum turbæ multæ, » reperies tunc ad eum discipulos non accessisse, sed eum jampridem cum sequi cœpissent, et cum in montem secutos esse. Accesserunt autem ad eum qui discipulis deteriores erant, et tunc primum eum adeuntes eadem non patiuntur ac ii qui secum ascenderunt. Observa item in Evangelio quinam scripti sint Jesum fuisse secuti, quinam accessisse, quinam fuisse adducti, et quinam dividi in præcedentes et subsequentes; eorum item qui accesserunt, quinam in domo ad eum accessisse, et quinam ad eum alibi degentem. Plurima siquidem invenies ex observatione, spiritualia spiritualibus contendens, digna exquisita sapientia quæ in Evangeliiis continetur.

De septem panibus.

19. « Jesus autem convocatis discipulis suis dixit. » Supra quidem in simili de panibus historia, antequam panum mentio facta sit, « exiens Jesus vidit turbam multam, et misertus est eis, et curavit languidos eorum. Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes: Desertus est locus, et hora jam præterit; dimitte illos ⁴³, » et quæ sunt deinceps. Nunc autem post mutorum sanationem, et reliquorum, miseretur turbæ, quæ triduo jam cum illo perseveraverat, nec habebat quod comederet: et illic quidem discipuli pro quinque millibus rogant; hic vero pro quatuor millibus sponte loquitur: ac illi quidem vespere nutriuntur, postquam diem cum illo triverunt; illi vero qui per tres dies adhæsisse illi perhibentur, participes sunt panum, ne deficiant in via; et illic quidem discipuli quinque panes et duo pisces non interroganti

discatur. Id vero metuens cervus, ubi ad bellum anguibus inferendum se accingit, elaphobosco pascitur, eoque munitus serpentibus resistit. Dioscorides lib. iii, cap. 80; Plinius lib. xii, cap. 22. Hæstius.

(73) Ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς Πατὴρ, etc. Marcionistas, aliosque hæreticos perstringit. Id.

(74) Αὐτῷ. Codex Regius, αὐτῶν.

(75) Ἀνωτέρω μὲν ἐπὶ τῆς ὁμοίας ταύτης, etc. Inde Chrysostomus in eundem Mathæi locum: Καὶ ἀνωτέρω τὸ σημεῖον τοῦτο μᾶλλον ποιεῖν, πρῶτον ἰθεράπευσε τοὺς τὸ σῶμα πεπηρωμένους. Hilarius porro et Hieronymus hanc Origenis expositionem maxima ex parte suos in commentarios transulerunt. Hæstius.

(76) Καὶ ἐκεῖ μὲν οἱ μαθηταὶ περὶ τῶν, etc. Chrysostomus, Hieronymus. Id.

se duntaxat habere dicunt; hic vero de septem panibus, et paucis pisciculis interroganti respondent: et illic quidem jubet catervas reclinari, vel discumbere super gramen; scripsit quippe Lucas ⁴⁴: « Facite **510** illos discumbere; » ait autem Marcus ⁴⁵: « Præcepit illis, ut accumbere facerent omnes; » hic autem non jubet, sed denuntiat turbæ ut discumbat: illic rursus iisdem verbis dicunt tres evangelistæ ⁴⁶: « Acceptis quinque panibus, et duobus piscibus aspicientem in cœlum benedixisse; » hic autem, quemadmodum scripserunt Matthæus et Marcus ⁴⁷, « gratias agentem Jesum fregisse; » et illic quidem super fœnum discumbunt; hic vero discumbunt super terram. In his autem quæres discrepantiam Joannis secundum loca, qui de facinore illo agens scripsit Jesum dixisse ⁴⁸: « Facite homines discumbere, » et cum gratias egisset, de panibus dedisse discumbentibus: hujus autem omnino non meminit. Animadvertens autem differentiam, secundum loca, eorum quæ de panibus scripta sunt, illos existimo ordinis esse præstantioris quam istos, quoniam illi nutriuntur in monte, isti in deserto loco; illi postquam triduo Jesum comitati sunt; isti vero per unum duntaxat diem, cujus vespere nutriti sunt. Præterea si idem non est Jesum sponte fecisse, ac fecisse postquam id esse faciendum a discipulis accepisset, vide annon præcellant ii qui beneficium acceperunt a Jesu, ex tempore pascente illos, ut beneficio illos obstringeret. Quod si secundum Joannem ⁴⁹ hordeacei erant panes, e quibus superfuerunt cophini duodecim, nec simile quidpiam de istis dicitur, quomodo prioribus hi non præstabant? Ac illorum quidem « languidos curavit ⁵⁰; » hic autem non languidos qui cum turbis erant curavit, sed cæcos, et claudos, et mutos, et mancos; unde et super illis mirantur quatuor millia; de languidis autem nihil tale dictum est: præstantiores autem sunt, opinor, qui de septem panibus comederunt, pro quibus actæ sunt gratiæ iis qui de quinque benedictis comederunt; et qui comederunt de paucis pisciculis, iis qui de duobus comederunt; forsitan et illi qui super fœnam discumbuerunt; et illi quidem e paucioribus panibus duodecim cophinus relinquunt; hi vero e pluribus sportas septem, quod plura et ampliora capere possent; et fortasse quidem illi terrena omnia proculcant, et super illa discumbunt; hi vero super fœnum, super solam videlicet carnem suam: « Omnis sed enim caro fœnum ⁵¹. » Post illa etiam animadvertite Jesum dimittere eos jejunos nolle ⁵², ne deficiant utpote panibus Jesu vacui, et detrimentum præterea capiant in via, quæ ad res domesticas ducit. Observa autem sicubi scriptum est Jesum dimisisse,

⁴⁴ Luc. ix, 14. ⁴⁵ Marc. vi, 39. ⁴⁶ Matth. xiv, 19; Marc. vi, 41; Luc. ix, 16. ⁴⁷ Matth. xv, 36; Marc. viii, 6. ⁴⁸ Joan. vi, 10. ⁴⁹ Ibid., 15. ⁵⁰ Matth. xiv, 14. ⁵¹ Isa. xl, 6. ⁵² Matth. xv, 52.

(77) Ἐνθάδε δὲ οὐ κελεύει, ἀλλὰ παραγγέλλει. Παραγγέλλει quidem apud Marcum, viii, 16, sed κελεύει apud Matth. xv, 35. HUBTIUS.

(78) Οὗτοι μὲν ἐν ὄρει τρέφονται, etc. Et illi in

καὶ δύο ἰχθύας; φασὶν οἱ μαθηταὶ ἔχειν ῥόνους οὐ πυθομένῳ· ἐνθάδε δὲ πυθομένῳ ἀποκρίνονται περὶ ἑπτὰ ἄρτων καὶ ὀλίγων ἰχθυῶν· κάκει μὲν κελεύει τοὺς ὄχλους ἀνακλιθῆναι, ἢ ἀναπεσεῖν ἐπὶ τοῦ χόρτου· καὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς, « Κατακλίνατε αὐτοὺς, » ἀνέγραψε· καὶ ὁ Μάρκος, « Ἐπέταξε, » φησὶν, « αὐτοῖς πάντας ἀνακλίνειν· » ἐνθάδε δὲ οὐ κελεύει, ἀλλὰ παραγγέλλει (77) τῷ ὄχλῳ ἀνακλιθῆναι· πάλιν ἐκεῖ μὲν αὐταῖς λέξεσιν οἱ τρεῖς εὐαγγελισταὶ φασὶν, ὅτι, « Λαθὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν ἠλόγησεν· ἐνθάδε δὲ, ὡς ὁ Ματθαῖος καὶ Μάρκος ἀνέγραψαν, « Εὐχαριστήσας ὁ Ἰησοῦς ἔκλασε· » κάκει μὲν ἐπὶ τοῦ χόρτου ἀνακλίνονται· ἐνθάδε δὲ ἐπὶ τὴν γῆν ἀναπίπτουσι. Ζητήσεις δὲ ἐν τοῖς κατὰ τοὺς τόπους τὸ τοῦ Ἰωάννου παραλληλαγμένον, ὅς ἐπ' ἐκείνης μὲν τῆς πράξεως ἀνέγραψεν, ὅτι εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· « Ποιήσατε τοὺς ἀνθρώπους ἀναπεσεῖν, » καὶ ὅτι εὐχαριστήσας ἔδωκε τοῖς ἀνακειμένοις ἀπὸ τῶν ἄρτων· ταύτης δὲ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἐμνημόνευσε. Προσέχων οὖν τῇ διαφορᾷ τῶν, κατὰ τοὺς τόπους, ἐπὶ τοῖς ἄρτοις γεγραμμένων, τούτους νομίζω τάγματος εἶναι διαφέροντας παρ' ἐκείνους· διόπερ οὗτοι μὲν ἐν ὄρει τρέφονται (78), ἐκεῖνοι δὲ ἐν ἐρήμῳ τόπῳ· καὶ οὗτοι μὲν τρεῖς παραμείναντες τῷ Ἰησοῦ ἡμέρας, ἐκεῖνοι δὲ μίαν, ἧς ἐν τῇ ἑσπέρᾳ ἐτρέψαν. Ἐτι δὲ εἰ μὴ ταυτὸν ἐστὶ τὸ ἀφ' αὐτοῦ ποιῆσαι τὸν Ἰησοῦν, τῷ ἀπὸ τῶν μαθητῶν ἀκούσαντα πράξαι, ὅρα εἰ μὴ διαφέρουσιν οἱ εὐεργετηθέντες ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, αὐτόθεν ἐπὶ τῷ εὐεργετῆσαι θρέψαντος αὐτούς. Εἰ δὲ κατὰ Ἰωάννην κριθῖνοι ἦσαν οἱ ἄρτοι, ἀφ' ὧν ἐπερίσσευσαν οἱ δώδεκα κόφινοι, οὐδὲν δὲ τοιοῦτον περὶ τούτων λέγεται, πῶς οὐ βελτίους οὗτοι παρὰ τοὺς προτέρους; Κάκεινων μὲν τοὺς ἀρρώστους ἐθεράπευσαν· ἐνταῦθα δὲ τοὺς μετὰ τῶν ὄχλων οὐκ ἀρρώστους θεραπεύει, ἀλλὰ τυφλοὺς, καὶ χωλοὺς, καὶ κωφοὺς, καὶ κυλλοὺς· διὸ καὶ ἐπὶ τούτοις μὲν θαυμάζουσιν οἱ τετρακισχίλιοι· ἐπὶ δὲ τοῖς ἀρρώστοις οὐδὲν τοιοῦτον λέλεκται. Κρείττους δὲ εἰσιν, οἶμαι, οἱ φαγόντες ἀπὸ τῶν ἑπτὰ εὐχαριστηθέντων ἄρτων, τῶν φαγόντων ἀπὸ πέντε εὐλογηθέντων· καὶ οἱ φαγόντες ἀπὸ τῶν ὀλίγων ἰχθυῶν παρὰ τοὺς φαγόντας ἀπὸ τῶν β'· τάχα δὲ καὶ οἱ ἀναπεσόντες ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἀπὸ ὀλιγωτέρων ἄρτων δώδεκα κοφίνους καταλείπουσιν· οὗτοι δὲ ἀπὸ πλείονων ἑπτὰ σπυρίδας, τῷ χωρητικώτεροι εἶναι μεζόνων· καὶ τάχα οὗτοι μὲν ἐπιβαίνουσι (79) πάντων τῶν γῆινων, καὶ ἀναπίπτουσι ἐπ' αὐτῶν· οἱ δ' ἐπὶ τοῦ χόρτου, ἐπὶ μόνῃ τῆς σαρκὸς αὐτῶν· « Πᾶσα » γὰρ « σὰρξ χόρτος. » Πρόσχετος καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτι τούτους ἀπολύσαι ὁ Ἰησοῦς νῆστεις οὐ θέλει, ἵνα μὴ ἐκλυθῶσιν, ὡς κενὸν τῶν ἄρτων Ἰησοῦ, καὶ ἔτι ἐν τῇ ὁδῷ τυγχάνοντες, τῇ ἐπὶ τὰ οἰκεία, βλαθῶσι. Σημειώσαι δὲ εἰ που ἀναγράφεται ὁ Ἰησοῦς ἀπολελυμέναι, ἢ ἴδης διαφορὰν

deserto erant: Matth. xv, 33: « Unde ergo nobis in deserto panes tantos? » Id.

(79) Καὶ τάχα οὗτοι μὲν ἐπιβαίνουσι, etc. Theophylactus. Id.

τῶν μετὰ τὸ τραφῆναι ὑπ' αὐτοῦ ἀπολυθέντων, καὶ τῶν ἄλλως ἀπολυθέντων. Παράδειγμα δὲ ἄλλως ἀπολυθέντος τό· « Γύναι, ἀπολέλυσαι τῆς ἀσθενείας σου. » Πρὸς δὲ τούτοις οἱ μὲν αἰεὶ συνόντες τῷ Ἰησοῦ μαθηταὶ οὐκ ἀπολύονται ἀπ' αὐτοῦ· οἱ δὲ ὄχλοι φαγόντες ἀπολύονται. Καθὰ πάλιν οἱ μαθηταὶ μηδὲν μέγα προνοῦντες περὶ τῆς Χαναταίας φασίν· « Ἀπόλυσον αὐτήν, ὅτι κράζει ὀπισθεν ἡμῶν· » ὁ δὲ Σωτὴρ οὐδ' αὐτῶς αὐτὴν ἀπολύων φαίνεται· εἰκὼν γὰρ αὐτῆ· « Ὁ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις· γενηθήτω σοι ὡς θέλεις, » ἰάσατο μὲν τὴν θυγατέρα αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης· οὐ μέντοι γέγραπται, ὅτι ἀπέλυσεν αὐτήν. Τοσαῦτα καὶ εἰς τὸ ἐγκείμενον ῥητὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐξετάσαι, καὶ ἰδεῖν βεδυνήματα.

A ut videas eorum differentiam, qui postquam aliti fuerunt ab illo dimissi sunt, et eorum qui alia ratione 511 dimissi sunt. Exemplum autem alicujus alio pacto dimissi, sit illud 52 : « Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. » Insuper discipuli semper cum Jesu conversantes, ab illo non dimittuntur : turbæ autem pastæ dimittuntur. Quemadmodum rursus discipuli nihil magnum de Chananæa sentientes dicunt 53 : « Dimitte illam, quia clamat post nos ; » at Servator dimittere illam non videtur, nam cum dixisset illi 54 : « O mulier, magna est fides tua : fiat tibi sicut vis, » sanavit quidem filiam ejus ex illa hora ; verumtamen scriptum non est hunc eam dimisisse. Actalia quidem super proposito loco perquirere et perspicere in præsentia potuimus.

TOMOS IB'.

TOMUS DUODECIMUS.

Περὶ τῶν ἐπερωτησάτων σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ B
τοῦ ἐπιδείξαι αὐτοῖς.

« Καὶ προσελθόντες Σαδδουκαῖοι καὶ Φαρισαῖοι, πειράζοντες ἐπηρώτων αὐτὸν σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπιδείξαι αὐτοῖς. » Οἱ πρὸς ἀλλήλους διαφωνοῦντες (80) περὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων δογμάτων Σαδδουκαῖοι καὶ Φαρισαῖοι· πρεσβεύουσι γὰρ οἱ μὲν Φαρισαῖοι τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, ἐλπίζοντες εἶναι τινα μέλλοντα αἰῶνα· οἱ δὲ Σαδδουκαῖοι οὐδὲν ἴσασι μετὰ τὸν βίον τοῦτον ἀνθρώπων ἀποκείμενον, ἤτοι ὡς ἐπ' ἀρετὴν προκόψαντι, ἢ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐπιτηδεύσαντι ἐξελεθεῖν τῶν τῆς κακίας ὄρων· οὗτοι, ἵνα πειράσωσι τὸν Ἰησοῦν, ἠμονοοῦσιν. Ὅμοιον δὲ τούτων γεγένηται, ὡς ὁ Λουκᾶς ἀνέγραψε, πρὸς Ἡρώδη καὶ Πιλάτον, γενομένους ἀλλήλοις φίλους, ἵνα τὸν Ἰησοῦν ἀποκτείνωσι· τάχα γὰρ ἡ μὲν πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν μάχη ἐποίησεν ἂν τὸν μὲν Ἡρώδη μὴ εἰς χάριν (81) τοῦ λέγοντος λαοῦ· Σταύρου, σταύρου αὐτὸν, ἀξιῶν αὐτὸν ἀναιρεθῆναι (82)· τὸν δὲ Πιλάτον ῥοπήν τινα ἔχοντα τὴν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἂν αὐτὸν καταδικασθῆναι (83), συμβαλλομένης τῆς πρὸς Ἡρώδη ἐχθρας τῇ πρὸς τὸ ἀπολύσαι τὸν Ἰησοῦν προὔπαρξοσι ῥοπῇ. Ἡ δὲ νομιζομένη φίλα τὸν Ἡρώδη ἰσχυρότερον πρὸς τὴν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀξίωσιν (84) πεποίηκε πρὸς Πιλά-

De iis qui rogaverunt, ut signum de
caelo ostenderet sibi.

1. « Et accesserunt ad eum Sadducæi et Pharisæi tentantes, et rogabant eum ut signum de caelo ostenderet eis 56. » Sadducæi et Pharisæi super maximi momenti dogmatibus invicem dissentientes : asserunt quippe mortuorum resurrectionem Pharisæi, sperantes futurum aliquod sæculum ; Sadducæi vero nihil post hanc vitam hominem manere sciunt, sive in virtute profecerit, sive e nequitiae finibus exire omnino conatus non fuerit : hi ut Jesum tentent, concordæ fiunt. Simile quid horum factum est, quemadmodum tradidit Lucas, Herodem inter et Pilatum, qui amici mutuo facti sunt, ut Jesum trucidarent 57 ; fortasse enim mutua inter illos inimicitia effecisset, ut Herodes non in gratiam populi dicentis : « Crucifige, crucifige eum, » illum neci dari poposcisset ; Pilatus autem aliquatenus ad id inclinans, ut non condemnaretur, accedente ad propensionem Jesum absolventi quæ prius illi inerat ipsius cum Herode simultate. Effecit autem 512 amicitia hæc utrinque geri credita, ut acrius adversus Jesum instaret Herodes apud Pilatum, volentem fortasse et ipsum, recens conflata amici-

50 Luc. xiii, 12. 51 Matth. xv, 23. 52 ibid., 28.

(80) Οἱ πρὸς ἀλλήλους διαφωνοῦντες, etc. Et hæc quoque Theophylactus. Huetius.

(81) Μὴ εἰς χάριν. Erasmus prætermisit μὴ. Ib.

(82) Ἀξιῶν αὐτὸν ἀναιρεθῆναι. Sic habet cod. Reg., et id sensus postulat. Cod. Holm., ἀξιῶντος ἀναιρεθῆναι. Ib.

(83) Ὑπὲρ τοῦ μὴ ἂν αὐτὸν καταδικασθῆναι. Si hæc ita legis, videtur aliquid ad sensum explendum desiderari ; hæc puta quæ exhibet Erasmus :

56 Matth. xvi, 1. 57 Luc. xxiii, 12.

« Illum fortasse non condemnasset ; » sin autem, ὑπὲρ τούτου, μὴ ἂν αὐτὸν καταδικασθῆναι, nihil deerit, et sic interpretaberis : « Pilatus autem aliquatenus ad id inclinans, eum non condemnasset. » Ib.

(84) Πρὸς τὴν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀξίωσιν, etc. At in Luca nulla hujus exstat postulationis mentio : imo contrarium diserte docetur. Vide Luc. xxiii, 14, 15. Nec quidquam facit quod habetur,

tia gratia, acceptum aliquid Herodi et toti Iudaeorum nationi facere. Nunc autem etiam persaepe in vita videre est eos qui valde contrarias sive in ethnicorum philosophia, sive in aliis disciplinis sententias teneant, in id apparere consentientes ut Jesum Christum in ejus discipulis ludibrio habeant et oppugnent. Inde, opinor, ratiocinatione progredi licet ad considerandum, annon oppositarum potestatum mutuo discrepantium, ut Pharaonis a Nabuchodonosor⁸⁴, Tharathæ Æthiopum regis a Sennacherib rege Assyriorum⁸⁵, adversus Jesum, ipsiusque populum fiat aliquando consensus. Hac fortasse ratione et astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum⁸⁶, nullo modo antea concordēs; ut contra Dominum ipsiusque Christum consilia habentes, Dominum gloriæ perimerent.

2. Ad hæc autem dicendo pervenimus, propter Phariseos et Sadduceos, qui simul ad Jesum accesserunt, in iis quæ ad resurrectionem pertinent dissidentes, et velut ad id concordēs factos, ut Servatorem nostrum tentarent, et rogarent ut signum de cælo sibi ostenderet. Nec enim iis contenti prodigiis quæ Servator, in curandis omnibus generis morbis et languoribus, fecerat in populo, aliisque miraculis quæ palam et in multorum conspectu perpetraverat, volebant præterea hunc sibi ac de cælo quidem signum ostendere. Atque equidem conjicio suspicatos fuisse illos signa super terram edita posse etiam a Deo non esse: itaque non veritos esse dicere Jesum et ejicere dæmones in Beelzebul principe dæmoniorum⁸⁷; et putasse autem signum de cælo fieri non posse a Beelzebul, vel improba aliqua potestate. Fallebantur profecto circa utraque signa, **513** et ea quæ supra terram fiunt, et quæ de cælo oriuntur, minime proba in trapezitis, nec scientes spiritus operantes discernere, quinam

⁸⁴ IV Reg. xxiv. ⁸⁵ ibid. xix. ⁸⁶ Psal. ii, 2. ⁸⁷ Matth. ix, 34, et xii, 24.

Act. iv, 27: « Convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem annexisti, Herodes et Pontius Pilatus, cum gentibus et populis Israel; » nec enim inde probatur Herodem a Pilato Jesu mortem poposcisse. Huetius.

(85) Ὁς Φαραὼ πρὸς Ναβουχοδονόσορ. IV Reg. xxiv, 7.

(86) Θαραθὰ βασιλέως Αἰθιοπῶν, etc. תרתת Hebraice dicitur; Θαραθὰ ab Interpretibus LXX; Θαραθίης a Josepho; Tirhac a Sulpicio Severo, et hunc nonnulli eum esse putant qui a Strabone Τεραχὼ appellatur. Sennacheribum produnt sacri codices post vastatam Judææ partem Rabsacen ad oppugnandam Jerosolymam misisse, ipsum Lachis obsedis, atque inde cum in Lobnam civitatem impetum convertisset, Rabsacen Jerosolymæ obsidionem solvisse, et ad Sennacheribum Lobnam contendisse: cum vero Tharacam regem Chus adversum se exercitum ducere accepissent ad Jerosolymæ expugnationem reliisse. Nam quod IV Reg. xix, 9, legitur: « Cumque audisset de Tharaca rege Æthiopiæ dicentes: Ecce egressus est ut pugnet adversum te, et iret contra eum, misit nuntios ad

τον, βουλούμενον τάχα καὶ διὰ τὴν νεαρὴν φιλίαν κεχαρισμένον τι τῷ Ἡρώδῃ, καὶ παντὶ τῷ Ἰουδαίων ἔθνει ποιῆσαι. Πολλάκις δὲ καὶ νῦν ὄραν ἔστιν ἐν τῷ βίῳ καὶ τοὺς διαφωνώτατα δόγματα εἶτε ἐν τῇ Ἑλληνικῶν φιλοσοφίᾳ, εἶτε καὶ ἐν ἄλλοις λόγοις ἔχοντων ὁμοιοεῖν δοκοῦντας, ἵνα χλευάζωσι καὶ προσπολεμῶσι τῷ ἐν τοῖς μαθηταῖς Ἰησοῦ Χριστῷ. Ἀπὸ τούτων δὲ, οἶμαι, ἔστι διαβῆναι τῷ λόγῳ ἐπὶ τὸ ἰδεῖν, ὅτι μήποτε καὶ τῶν ἀντικειμένων ἐνεργειῶν διαφωνίαν πρὸς ἀλλήλας ἔχουσῶν, ὡς Φαραὼ πρὸς Ναβουχοδονόσορ (85), καὶ Θαραθὰ βασιλέως Αἰθιοπῶν (86) πρὸς Σενναχηρείμ βασιλέα Ἀσσυρίων, γίνεται ποτε συμφωνία κατὰ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Οὕτως τάχα καὶ ἐπαρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐδαμῶς πρότερον ἀλλήλοις ὁμοιοῦντες, ἵνα, σκοπήσαντες κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, τὸν Κύριον τῆς δόξης ἀποκτείνωσιν.

Ἐπὶ ταῦτα δὲ τῷ λόγῳ ἐληλύθαμεν, διὰ τοὺς ἅμα προσελθόντας τῷ Ἰησοῦ Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους, τοὺς ἐν τοῖς περὶ ἀναστάσεως διαφωνοῦντας, καὶ οἰοῦντι συμφωνήσαντας διὰ τὸ πειράσαι τὸν Σατῆρα ἡμῶν, καὶ ἐπερωτῆσαι αὐτὸν σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπιδειξάαι αὐτοῖς. Οὐ γὰρ ἀρκοῦμενοι ἐν ταῖς ἰάσεσι πάσης νόσου, καὶ πάσης μαλακίας ἐν τῷ λαῷ τεραστίοις, καὶ τοῖς ἄλλοις παραδόξοις, ἀ ἐν γνώσει πολλῶν πεποιθήκει ὁ Σατῆρ ἡμῶν, ἠθούλοντο αὐτὸν ἐπιδειξάαι αὐτοῖς καὶ ἐξ οὐρανοῦ σημεῖον. Καὶ στοχάζομαι, ὅτι ὑπενόουν (87) μὲν τὰ ἐπὶ γῆς σημεῖα, ὡς δυνάμενα καὶ μὴ ἐκ Θεοῦ εἶναι: οὐκ ὠκνησαν γοῦν λέγειν, ὅτι, « Ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια ὁ Ἰησοῦς; » ἐδόκει δ' αὐτοῖς μὴ δύνασθαι ἐξ οὐρανοῦ σημεῖον ἀπὸ Βεελζεβοῦλ, ἢ τινος ἄλλης (88) πονηρᾶς γίνεσθαι δυνάμεως. Ἡμάρτανον δὲ περὶ ἀμφοτέρων, τῶν τε ἐπὶ γῆς καὶ τῶν ἐξ οὐρανοῦ σημεῖων, μὴ δόκιμοι τραπεζίται, μηδὲ ἐπιστάμενοι διακρίνειν πνεύματα τὰ ἐνεργοῦντα, ποῖα μὲν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔστι, ποῖα δὲ ἀφρηστηχότα αὐτοῦ.

Ezechiam, » Hebræis non consonat; illud nimium, « et iret contra eum, » ex Hebræo, שׁוּר, « et reversus est; » melius LXX, καὶ ἀπέστρεψεν, et Jonathan, נָשׁוּר, « et rediit. » Quæ autem tradit Josephus Antiq. lib. x, cap. 4, circa Pelusii obsidionem impeditum Sennacheribum a Tharaca, vel juxta Herodotum a muribus procedente obviam Sethone rege, discedere fuisse coactum, Scripturæ sacræ non repugnant, nam Lohna Pelusium contendere potuit Sennacheribus, priusquam de Tharaca inaudisset quidquam, ejusque adventu ad se perlato regredi. Pelusiaca hac autem obsidione maxime commotus videtur fuisse Tharaca, ut Ægyptiis suppeltias ferret. Quod vero subjicit ex Herodoto de muribus, simile ejus est quod Cretenisibus Amaximum obsidentibus contigisse refert Ælianus lib. xii De animal., cap. 5, et alii. Unde vero accepit Sulpicius Severus Tharacam Assyriorum regnum invasisse, dicat Hariolus. Id.

(87) Καὶ στοχάζομαι, ὅτι ὑπενόουν, etc. Vido Theophylactum. Id.

(88) Ἄλλης. Deest in editione Huetii, sed suppletur e codice Vaticano.

Καὶ ἐχρῆν αὐτοὺς εἰδέναι (89), ὅτι καὶ τὰ πολλὰ τῶν A ἐπι Μουσέως κατὰ τῆς Αἰγύπτου τεραστίων, οὐκ ὄντα ἐξ οὐρανοῦ, σαφῶς ἦν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ περὶ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὰ πρόβατα τοῦ Ἰώβ οὐκ ἦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· τοῦ αὐτοῦ γὰρ ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἦν, οὐ ἦσαν καὶ οἱ αἰχμαλωτεύσαντες, καὶ οἱ ποιήσαντες τρεῖς ἀρχὰς ἱππέων (90) κατὰ τῶν κτηνῶν τοῦ Ἰώβ. Οἶμαι δ' ὅτι καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐ, ὡς δυναμένων σημείων δειχθῆναι καὶ ἀπὸ γῆς καὶ ἀπὸ οὐρανοῦ, ἀληθῶν μὲν ἐκ Θεοῦ· « Ἐν πάσῃ δὲ δυνάμει, καὶ σημείοις, καὶ τέρασι ψεύδους, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, λέλεκται τῷ Ἀχάζ· « Ἀττησον σεαυτῷ σημείον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος· » εἰ γὰρ μὴ ἦν σημεία, καὶ οὐ παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ τινα τῶν εἰς βάθος, καὶ τῶν εἰς ὕψος, οὐκ ἂν ἐλέεκτο τό· « Ἀττησον σεαυτῷ σημείον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος. » B Εὖ οἶδα δὲ, ὅτι δόξει τινὶ βλαῖον εἶναι τὸ τοιοῦτον τῆς περὶ τοῦ, « Ἀττησον σεαυτῷ σημείον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ, » ἐκδοχῆς· ἀλλὰ ἐπίστησον τῷ εἰρημένῳ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀμαρτίας, τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας, ὅτι « ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις, καὶ τέρασι ψεύδους, καὶ πάσῃ ἀπάτῃ ἀδικίας » τοῖς ἀπολλυμένοις ἐκεῖνος ἐπιφανεῖται, μιμούμενος πάντα τέρατα, τὰ τῆς ἀληθείας. Καὶ ὡς περ οἱ τῶν Αἰγυπτίων ἑπακοῖοι καὶ φαρμακοὶ, ὡς ἐλάττους τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀμαρτίας, καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας, δυνάμεις τινὰς ἐμιμήσαντο, καὶ σημεία, καὶ τέρατα τῆς ἀληθείας, ποιοῦντες τὰ τοῦ ψεύδους, εἰς τὸ μὴ πιστεῦσθαι τὰ ἀληθῆ· οὕτως οἶμαι τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀμαρτίας τὰ σημεία μιμήσασθαι (91) καὶ τὰς δυνάμεις. Τάχα δὲ καὶ ταῦτα ὑφορώμενοι διὰ C τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας οἱ Φαρισαῖοι· ζητῶ δὲ εἰ καὶ Σαδδουκαῖοι πειράζοντες ἐπηρώτων σημείον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπιδειξάμενοι αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν· εἰ δὲ μὴ τοῦτο λέγομεν αὐτοὺς ὑπονοηθέναι, τί φήσομεν αὐτοὺς πεποιθέναι πρὸς τὰ ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ γινόμενα τεράστια, ἀτέγκτους μένοντας, καὶ μὴ δυσωπουμένους τῶν γινόμενων τὰ παράδοξα; Ἐὰν δὲ τις ὑπολαμβάνῃ ἀπολογίας ἡμᾶς ἀφορμὰς δεδωκέναι τοῖς Φαρισαίοις καὶ Σαδδουκαίοις, ὅπου μὲν ἐν Βεελζεβοῦλ φάσκουσιν ἐκβελλῆσθαι ὑπὸ Ἰησοῦ τὰ δαιμόνια, ὅπου δὲ ἐπερωτῶσι μετὰ τοῦ πειράζειν τὸν Ἰησοῦν περὶ σημείου οὐρανοῦ· ἴστω, ὅτι μὲν πιθανότητός φαμεν αὐτοὺς περιεσπᾶσθαι πρὸς τὸ μὴ πιστεῦσαι τοῖς τοῦ Ἰησοῦ παραδόξοις, οὐ μὴ ὥστε καὶ συγ- D γνωστοὺς εἶναι, μὴ ἐνορῶντας τοῖς τῶν προφητῶν λόγοις πληρουμένοις ἐν ταῖς πράξεσι τοῦ Ἰησοῦ, ἃς οὐδαμῶς πονηρὰ δυνάμεις μιμήσασθαι οἶά τε ἦν. Ψυχὴν δὲ ἐξεληθούσαν ἐπιστρέφει, ὥστε ἤδη δέοντα, καὶ

⁸⁹ Job 1, 16, 17. ⁹⁰ II Thess. II, 9. ⁹¹ Isa. VII, 11.

(89) Καὶ ἐχρῆν αὐτοὺς εἰδέναι, etc. Hæc item refert Theophylactus. HUETIUS.

(90) Καὶ οἱ ποιήσαντες τρεῖς ἀρχὰς ἱππέων. Job 1, 17, « Chaldæi posuerunt; » צבאות צבאות; vertit Pagninus, « tres duces; » LXX Complut. edit. et nis. Alexandr., καὶ Χαλδαῖοι ἐπέθηξαν τρεῖς ἀρχὰς· צבאות hoc loco, « cuneos militum, turmas, agmina, » significat, ita dicta quod unaquæque suum caput, sive suam ducem habeant. Eandem obtinet significationem Jud. VII, 16, et I Sam.

a Deo sunt, quinam ab illo absunt. At consentaneum erat scire illos multa ex iis prodigiis quæ adversus Ægyptum edita sunt Moysis temporibus, cum non e cælo essent, manifesto tamen Dei fuisse; et ignem qui e cælo decidit super oves Job ⁸⁹, a Deo non fuisse; ejusdem quippe ignis ille erat, cujus erant et ii qui in captivitatem abduxerunt, et fecerunt tres equitum turmas adversus pecora Job. Existimo autem in Isaia, quasi ostendi possent signa et e terra et e cælo, vera quidem a Deo: « In omni vero virtute, et signis, et prodigiis mendacibus ⁹⁰; » a malo, dictum esse Achaz ⁹¹: « Pete tibi signum a Domino Deo tuo, in profundum inferni, sive in excelsum supra; » nam si non essent signa quædam ex iis quæ sunt in profundum, et ex iis quæ sunt in excelsum, a Domino Deo non produntia, dictum profecto non esset: « Pete tibi signum a Domino Deo tuo, in profundum inferni, sive in excelsum supra. » Expositionem autem talem hujus loci: « Pete tibi signum a Domino Deo tuo, » aliquibus contortam visum iri perspectum habeo; sed adverte ad id quod ab Apostolo dictum est de homine peccati, filio perditionis, appariturum hunc pereuntibus « in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus, et in omni seductione iniquitatis ⁹², » prodigia omnia imitantem quæ sunt veritatis. Et quemadmodum Ægyptiorum incantatores et malefici, utpote inferiores homine peccati, et filio perditionis, virtutes quasdam imitati sunt, et signa, et prodigia veritatis, facientes prodigia mendacia, ne veris fides haberetur; ita existimo hominem peccati signa imitaturum et virtutes. Hæc fortasse suspicantes propter vaticinia de illo facta Pharisæi; quæro autem an etiam Sadducæi, tentantes rogaverunt Jesum, ut signum sibi de cælo ostenderet: quod si id illos minime fuisse suspicatos dicemus, quomodo pronuntiabimus erga prodigia a Jesu edita illos fuisse affectos, qui in duritie perseverabant, et rerum quæ fiebant miracula non erubescabant? Quod si opinetur quispiam præbuisse nos ansam defensionis Pharisæis et Sadducæis, cum ubi in Beelzebub a Jesu dæmonia ejici dicunt, tum ubi super cælesti signo Jesum tentantes interrogant; sciat ille dixisse quidem nos **514** veri similitudine quadam fuisse illos adductos, ut prodigiis Jesu non crederent; verumtamen venia non propterea esse dignos; cum non ad prophetarum sermones in Jesu factis impletos animum adverterent, quæ mala potestas implere haudquaquam poterat.

⁹² II Thess. II, 9, 10.

XII, 17, et alibi. Optime itaque Thargum: « Chaldæi constituerunt מלת צבאות tres turmas, » voce Græca εχλος servata, et Aquila: τάγματα τρία· et Vulgata: « Chaldæi fecerunt tres turmas. » lb.

(91) Μιμήσασθαι. Codex Regius, μιμήσθαι. Scribendum fortasse μιμείσθαι. Sed tamen Origeni frequens est aoristum primum pro futuro, vel præsentii usurpare, ut plurimum infra probabimus ad *Comment. in Joan. lb.*

Animam autem egressam retrahere, ita ut jam festens et quatruiduanus exiret e sepulchris ⁶⁶, nullius erat, prætorquam ejus qui a Patre audiverat : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ⁶⁷; » sed et ventis imperare, et maris impetum sedare, nullius alterius erat ac illius, per quem omnia, et mare ipsum, ventique facti sunt. Doctrina præterea ad amorem Creatoris juxta legem ac prophetas provocans, cupiditates cohibens et mores ad pietatem formans, quid aliud iis ostendebat qui videre poterant, quam illum revera Filium Dei esse, qui tot ac tanta faceret? propter quæ dixit discipulis Joannis ⁶⁸ : « Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis; cæci vident, » et quæ sequuntur.

5. Postea dispiciamus quo pacto rogatus super uno signo, ut illud Pharisæis et Sadducæis a quibus fuerat rogatus, de cælo ostenderet, respondet, et dicit ⁶⁹ : « Generatio mala et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ; » quo tempore, « et relictis illis abiit. » Signum vero Jonæ, juxta petitionem illorum, non signum erat solummodo, sed etiam signum de cælo; ita ut tentantibus, et signum de cælo petentibus, nihilominus pro eximia sua bonitate signum dederit. Nam si quemadmodum Jonas tres dies ac tres noctes transegit in ventre ceti, ita Filius hominis in corde terræ, et deinde ex illa resurrexit; unde dicemus signum fuisse resurrectionis Jesu, nisi e cælo? cum præsertim tempore passionis signum fuerit latroni, summo beneficio in Dei paradysum evecto; postea etiam, opinor, descendens in infernum ad mortuos, velut « inter mortuos liber ⁷⁰. » Et Scripturæ quidem videtur mihi signum a se proditurum; cum ratione signi Jonæ conjungere, dicens non a se signum dari simile duntaxat illi, sed id ipsum. Nam observa id : « Signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. » Hoc igitur illud erat, propter quod illius hoc declarationem continebat, ut illius signi obscuritatem a se habentis solutio sit passum esse Servatorem, et in corde terræ tres dies et tres noctes transegisce. **515** Simul etiam dicimus aliquid generale, nempe si signum aliquid significat, unumquodque signorum quæ scripta sunt, sive tanquam in historia rei gestæ, sive tanquam in præcepto aliquam rem deinde completam significare; signum, verbi gratia, Jonæ post triduum e ventre ceti exeuntis, signum erat resurrectionis Salvatoris nostri, post tres dies et tres noctes resurgentis a mortuis; et quæ dicitur circumcisio, signum erat illius quæ a Paulo declaratur his verbis ⁷¹ : « Nos enim sumus circumcisio. » Quære vero et tu quodcunque signum in an-

τα τέταρτην ἡμέραν ἀγοντα ἀπὸ τῶν μνημείων ἐξελεῖν, οὐδένος ἦν ἢ τοῦ ἀκούσαντος ἀπὸ τοῦ Πατρός· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν. » Ἀλλὰ καὶ ἀνέμοις κελεῦσαι, καὶ ὄρμηθ' θαλάσσης λόγῳ παῦσαι, οὐδένος ἄλλου ἦν ἢ ἐκείνου, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ αὐτὴ ἡ θάλασσα, καὶ οἱ ἀνεμοὶ γεγόνασιν. Ἐτι δὲ καὶ ἡ (92) διδασκαλία ἐπὶ τὴν ἀγάπην τοῦ κτίσαντος προσκαλουμένη συνφερόντως νόμῳ καὶ προφήταις, καὶ τὰς ὁρμὰς καταστέλλουσα, καὶ τὰ ἦθη κατ' εὐσέβειαν μορφοῦσα, τί ἄλλο ἐδῆλου τοῖς ὁρᾶν δυναμένοις, ἢ ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν ὁ τὰ τοσαῦτα ἐργαζόμενος; ἐφ' οἷς εἶπε καὶ τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ἰωάννου· « Πορευθέντες ἀπαγγεῖλατε Ἰωάννῃ ὅσα εἶδετε καὶ ἠκούσατε· τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Μετὰ ταῦτα κατανοήσωμεν τίνα τρόπον, ἐπερωτηθεὶς περὶ σημείου ἑνός, ἐν τῷ οὐρανοῦ ἐπιδείξῃ τοῖς ἐπερωτήσασιν Φαρισαίοις καὶ Σαδδουκαίοις, ἀποκρίνεται καὶ λέγει· « Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημείον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωάνᾶ τοῦ προφήτου· ὅτε καὶ καταλιπὼν αὐτοὺς ἀπῆλθε. » Τὸ σημεῖον δὲ ἄρα τοῦ Ἰωάνᾶ, κατὰ τὴν ἐρώτησιν αὐτῶν, οὐχ ἀπλῶς σημεῖον ἦν, ἀλλὰ καὶ ἐξ οὐρανοῦ· ὥστε αὐτὸν καὶ τοῖς πειράζουσι, καὶ ἐπιζητοῦσι σημεῖον ἐξ οὐρανοῦ, οὐδὲν ἤττον κατὰ τὴν πολλὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα δεδωκέναι τὸ σημεῖον. Εἰ γὰρ ὡς Ἰωάνᾶς ἐποίησεν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, καὶ μετὰ τοῦτο ἀνέστη ἀπ' αὐτῆς, πῶθεν ἂν λέγοιμεν τὸ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ γεγονέναι σημεῖον ἢ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ; καὶ μάλιστα ἀπέειπε παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους γέγονε σημεῖον εὐεργετουμένης ληστῆς εἰς τὸν παράδεισον εἰσελεῖν τοῦ Θεοῦ (93)· μετὰ τοῦτο, οἶμαι, καταβαίνων εἰς ἕδον πρὸς τοὺς νεκροὺς, « ὡς ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος. » Καὶ δοκεῖ μοι συνάπτειν τὸ ἀπ' ἑαυτοῦ σημεῖον ὁ Σωτὴρ τῷ λόγῳ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωάνᾶν σημείου, λέγων οὐχ ὅμοιον ἐκείνῳ μόνον διδοσθαι σημεῖον ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐκεῖνο· πρόσχες γὰρ τῷ· « Καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωάνᾶ τοῦ προφήτου. » Οὐκοῦν ἐκεῖνο τοῦτο ἦν, τῷ ἐκείνου τοῦτου δηλωτικὸν (94) γεγονέναι, ἵνα ἢ ἐκείνου λύσις τοῦ σημείου ἀσάφειαν αὐτόθεν ἔχοντος τὸ παθεῖν ἢ τὸν Σωτῆρα, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας πεποιηκέναι. Ἄμα δὲ καὶ καθολικόν τι μανθάνομεν, ὅτι, εἴπερ τὸ σημεῖον σημαίνει τι, ἕκαστον τῶν ἀναγεγραμμένων σημείων, εἴτε ὡς ἐν γενομένη ἱστορίᾳ εἴτε ὡς ἐν τολῆ, δηλωτικὸν τινός ἐστιν ὑστερον πληρουμένου· οἶον τὸ σημεῖον Ἰωάνᾶ ἐξιώντος μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἦν ἀναστάσεως μετὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἀνισταμένου ἀπὸ τῶν νεκρῶν· καὶ ἡ περιτομὴ λεγο-

⁶⁶ Joan. xi, 39. ⁶⁷ Gen. i, 26. ⁶⁸ Matth. xi, 4, 5. ⁶⁹ Matth. xii, 39, et xvi, 4. ⁷⁰ Psal. lxxviii, 6. ⁷¹ Philip. iii, 3.

(92) Ἐτι δὲ καὶ ἡ, etc. Erasmus, « est autem, » etc. Legerat ἔστι, sed perperam. Huetius.

(93) Codd. Vaticanus et Tarinianus, γέγονε σημεῖον εὐεργετουμένης ληστῆς εἰς τὸν παράδεισον εἰσελ-

θεῖν τοῦ Θεοῦ. In editione Huetii pro γέγονε, perperam exstat γεγονέναι, et omittitur εἰσελεῖν.

(94) Codd. Regius et Tarinianus, ἐκείνου τοῦτου δηλωτικόν.

μένη σημεῖον τῆς παρὰ τῷ Παύλῳ δηλουμένης ἐν τῷ « Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή. » Ζῆτει δὲ καὶ σὺ πᾶν τὸ (95) ἐν τοῖς παλαιοῖς Γράμμασι σημεῖον τίνος ἐν τῇ Καινῇ γραμματῷ ἐστι (96)· καὶ τὸ ἐν τῇ καινῇ Διαθήκῃ ὀνομασθὲν σημεῖον τίνος ἐστὶν ἢ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι δηλωτικόν, ἢ καὶ ἐν ταῖς ὕστερον γενεαῖς

Καὶ πονηρὰν μὲν εἶπεν αὐτοὺς γενεάν διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ ποιότητα εἰς αὐτοὺς ἐγγινομένην· ἔστι δὲ ἡ πονηρία ἐκούσιος κακοποιία· μοιχαλίδα δὲ διὰ τοῦτο, ἐπεὶ τὸν τροπικῶς λεγόμενον ἄνδρα, τῆς ἀληθείας λόγον, ἢ νόμον καταλιπόντες οἱ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι, ἐμοιχεύθησαν ὑπὸ τοῦ ψεύδους καὶ τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας (97). Εἰ γὰρ δύο εἰσι νόμοι, ὃ τε « ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἀντιστρατευόμενος τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ, » καὶ ὁ τοῦ νοῦ, λεκτέον, ὅτι ὁ μὲν τοῦ νοῦ, τουτέστιν ὁ πνευματικὸς, ἀνὴρ ἐστὶ, πρὸς δὲ ἡρμῶσθη ἀπὸ Θεοῦ γυνὴ ἢ ψυχὴ, ἀνδρὶ τῷ νόμῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Παρὰ δὲ Θεοῦ ἀρμόζεται ἀνδρὶ γυνή· » ὁ δὲ ἄλλος μοιχὸς ἐστὶ τῆς ὑποτασσομένης αὐτῷ ψυχῆς, καὶ δι' αὐτὸν μοιχαλίδος χρηματιζούσης. Ὅτι δὲ ὁ νόμος ἀνὴρ τῆς ψυχῆς ἐστὶν, σαφῶς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους (98) ὁ Παῦλος παριστᾷ λέγων, ὅτι, « Ὁ νόμος κυριεῖται τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ· ἢ γὰρ ὑπανδρὸς γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δίδεται, ὄντι νόμῳ· » καὶ τὰ ἐξῆς. Πρόσχετος γὰρ ἐν τούτοις, ὅτι ὁ νόμος κυριεῖται τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ νόμος, ὡς ἀνὴρ γυναικὸς· ἢ γὰρ ὑπανδρὸς γυνή, ἢ ὑπὸ τὸν νόμον ψυχὴ, τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δίδεται, ὄντι νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ὁ νόμος καθήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου, ὃς ἐστὶν ἀνὴρ. Ἀποθνήσκει δὲ ὁ νόμος τῷ ἀναθάνει ἐπὶ τὴν μακαριότητα, καὶ μηκέτι ὑπὸ C νόμον πολιτευόμενος· ἀλλ' ὡς ὁ Χριστὸς πράττων, ὃς, εἰ καὶ γέγονεν ὑπὸ νόμον διὰ τοὺς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσῃ, οὐτ' ἔμεινεν ὑπὸ νόμον, οὐτ' ἀφῆκεν ὑπὸ νόμον τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐλευθερωθέντας· ἀνήγαγε γὰρ αὐτοὺς ἅμα ἑαυτῷ ἐπὶ τὴν ὑπὲρ τὸν νόμον θέλαν πολιτείαν, τὸν περιέχοντα, ὡς πρὸς τοὺς ἀτελεστερούς, καὶ ἔτι ἀμαρτάνοντας, θυσίας περὶ ἀφέσεως ἀμαρτημάτων. Ὁ οὖν ἀναμάρτητος (99), καὶ μηκέτι δεόμενος τῶν νομικῶν θυσιῶν, ὑπερβέβηκε τελευθῶεις τάχα καὶ τὸν πνευματικὸν νόμον, καὶ γέγονεν ἐν τῷ ὑπὲρ αὐτὸν λόγῳ, ὅστις τοῖς μὲν ἐν σαρκὶ ζῶσι σὰρξ ἐγεγόνει· τοῖς δὲ μηδαμῶς ἔτι κατὰ σάρκα στρατευόμενοις, ὡς ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς Θεὸν Θεὸς Λόγος ὢν, θεωρεῖται, καὶ ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα. Τρία D τοίνυν κατὰ τὸν τόπον νομιστέον, γυναῖκα ὑπανδρὸν ὑπὸ ἄνδρα τὸν νόμον· καὶ γυναῖκα μοιχαλίδα, ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς νόμου γινομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ, τῷ νόμῳ τῆς σαρκὸς τὴν ψυχὴν καὶ γυναῖκα τῷ ἀδελφῷ τοῦ

A ti quis Scripturis continetur, cujus rei in recentiori scriptura signum sit; et quod in Novo Testamento signum nominatur, equamnam rem significet vel in futuro sæculo, vel certe in futuris temporibus, postquam factum fuerit signum illud.

μετὰ τὸ γεγονέναι τὸ σημεῖον.

4. Ac generationem quidem malam dixit illos, propter qualitatem quam a malo contraxerant; malitia autem est voluntaria maleficientia: adulteram autem, propterea quod Pharisæi et Sadducæi relicto, qui vir tropice appellatur, veritatis sermone, vel lege, a mendacio et lege peccati adulterio polluti sunt. Nam si duæ sunt leges, et ea quæ « in membris nostris repugnat legi mentis », et lex mentis; dicendum est legem mentis, hoc est spiritualem, virum esse, cui a Deo tradita est in uxorem anima, nempe viro legi, juxta id quod scriptum est : « A Deo autem conjungitur viro uxor; » alteram vero legem, adulteram esse subjectæ illi animæ, et propter illam adulteræ nomen consecutæ. Quod autem lex vir animæ sit dilucide id docet Paulus in Epistola ad Romanos dicens, « legem in homine dominari quanto tempore vivit: Nam, quæ sub viro est mulier, viventi alligatam esse viro, qui est lex; » et quæ sunt deinceps. Adverte quippe in his legem dominari homini, quandiu vivit lex, quemadmodum vir uxori. Nam viro subdita uxor, anima videlicet quæ est sub lege, viventi alligata est viro, qui est lex; si autem mortuus fuerit vir, hoc est lex, liberata est a lege, quæ est vir. Moritur autem lex ei qui ascendit ad beatitudinem, nec amplius sub lege vivit; sed idem facit quod Christus, qui etiamsi legi se subdiderit, propter « eos qui sub lege sunt, ut eos qui sub lege erant lucrifaceret », neque mansit sub lege, neque legi subjacere passus est, quos in libertatem vindicaverat; hos enim secum ad divinum vitæ institutum evexit, quod est supra legem, quæ sacrificia pro peccatorum 516 remissione, utpote pro minus perfectis, et etiamnum peccantibus continebat. Qui ergo peccato obnoxius non est, neque amplius sacrificiis legalibus indiget, fortasse postquam perfectionem est assecutus, spiritualem etiam legem prætergressus est, et ad verbum quod supra illam est, pervenit, quod iis qui vivunt in carne, caro factum est; iis autem qui non amplius secundum carnem militant, id quod, cum Verbum esset, in principio erat apud Deum Deus, cernitur, et Patrem detegit. Tria igitur in animum inducenda

⁹⁵ Rom. vii, 23. ⁹⁶ Marc. x, 9. ⁹⁷ Rom. vii, 1, 2, 5. ⁹⁸ I Cor. ix, 21.

(95) Ζῆτει δὲ καὶ σὺ πᾶν τό, etc. Erasmus: « Quintum etiam quæere signum; » legerat: Ζῆτει δὲ καὶ σὺ πέμπτον. HUETIUS.

(96) Τίνος ἐν τῇ Καινῇ γραμματῷ ἐστὶ. Ita cod. Holm. cujus ad oram atlexium erat aliena manu, γραφῆ. Lege: Τίνος ἐν τῇ καινῇ γραφῇ ἐστὶ. Supple σημεῖον, ut supra: τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ, τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἦν ἀναστάσεως. Hanc lectionem secutus est Erasmus: « cujus signum sit in Novo Testamento. » Id.

(97) Codex Regius, νόμου καὶ τῆς ἀμαρτίας.

(98) Σαφῶς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους, etc. Origenes in hunc Pauli locum, capite nempe vii, lib. vi, doctriam hanc fuse persequitur et asserit. HUETIUS.

(99) Ὁ οὖν ἀναμάρτητος. Damnosam hic ἀπαθείας et ἀναμαρτησίας doctrinam proponit Origenes et aliis quoque locis qui in nostris Origenianis notati sunt, lib. ii, cap. 2, sæest. 7, num. 18. Id.

sunt circa hunc locum; mulier subdita viro, viro nempe qui est lex, et mulier adultera, anima videlicet quæ vivente viro, viro alteri, legi nempe carnis sese applicuerit; et mulier quæ demortui viri fratri nupserit, vivo scilicet et nunquam intermoriuro Verbo, quod postquam resurrexit « a mortuis, non moritur, mors enim illi ultra non dominabitur ⁷⁶. » Et hæc quidem propter illud ⁷⁷: « Si mortuus fuerit vir, liberata est a lege viri; » et propter hoc ⁷⁸: « Igitur vivente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro; » et propter illud: « Quod si mortuus fuerit vir, liberata est a lege, ut non sit adultera, si juncta fuerit alteri viro. » Id ipsum autem: « Ergo vivente viro adultera vocabitur, » assumpsimus, volentes perspicue declarare quare tentantibus Phariseis et Sadduceis, et querentibus ut signum e cælo ostenderet sibi, Jesus non dixit solum, « generatio mala, » sed etiam, « adultera ⁷⁹. » Generaliter igitur « lex quæ est in membris, repugnans legi mentis ⁸⁰, » tanquam vir adulter, adultera est animæ; jam vero et omnis potestas contraria, animæ humanæ victrix facta, et illi commista, adultera est illius sponsum a Deo sibi datum habentis, nempe Verbum. Post hæc scriptum est ⁸¹, « relictis illis abiisse; » quomodo enim sponsum Verbum non reliquisset adulteram generationem, et ab illa non recessisset? Dixeris autem Dei Verbum relicta Judæorum synagoga, tanquam adultera, ab illa discessisse et uxorem scortationis cepisse, eos nempe qui ex gentibus sunt; quandoquidem illi facti sunt meretrices, cum essent civitas fidelis

⁷⁶ Rom. vi, 9. ⁷⁷ Rom. vii, 2. ⁷⁸ ibid., 3. ⁷⁹ Matth. xi, 39. ⁸⁰ Rom. vii, 23. ⁸¹ Matth. xvi, 4.

(1) *Αὐτό*. Male codex Holmiensis, ἀπό.

(2) *Πόλις πιστὴ Σιών*. Alludit ad Is. i, 21: « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis plena iudicii? » In Hebræo non apparet vox, « Sion, » neque in Jonathane, neque in Syro. At LXX, quos sere sequuntur Arabs et Origenes: Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών πλήρης κρίσεως; Vocem hanc, Σιών, a LXX perspicuitatis gratia insertam putat Hieronymus. At versu xxvi capitis hujus vox eadem, Σιών, apud τοὺς Ὁ reperitur, quæ ad versum sequentem pertinebat, ut Hebraica fidem faciunt Περσίου.

(3) *Μετὰ τοῦτο μῆκετι πορνεύουσα, ἀλλ'*, etc. Vetus et rancida controversia est, multorumque tum recentiorum Scripturæ sanctæ interpretum, tum antiquorum disputationibus agitata, eademne mulier, Maria videlicet Magdalene, septem dæmoniiis liberata fuerit; et apud Simonem Pharisæum, quem admodum retulit Lucas; et multo post in Bethania, ministrante Martha, et accumbente Lazaro, ut scripsit Joannes; apud Simonem Leprosam, ut proditum est a Matthæo et a Marco, Christum unxerit. Certe operæ pretium non est cramben hanc recoquere, cum ad unum Origenem veiam hanc omnem opellam pertinere intelligam. Illud obiter dixerim, verisimillimam mihi videri Grotii sententiam, qua non unam tantum, eandemque mulierem fuisse statuit, quæ Christum apud Simonem Pharisæum, et apud Simonem Leprosam unxerit; sed et Simonem eundem, idemque factum. Quod autem dubitat eademne hæc fuerit quæ Maria Magdalene, de nihilo est; ut enim fatear verba Christi de pollutura Mariæ, Marc. xiv, 8; Joan. xii, 7, præsens officium, non futurum respexisse; certe quod bis Christum viventem unxerit

Α τεθηκότος ἀνδρὸς γαμουμένην τῷ ζῶντι, καὶ μὴ ἀποθνῄσκοντι Λόγῳ, ὅς, ἐγεργηθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀποθνῄσκει· θάνατος γὰρ αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. » Καὶ ταῦτα διὰ τό· « Ἐὰν ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρὸς, » καὶ διὰ τό· « Ἄρ' οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίζει, ἂν γένηται ἀνδρὶ ἐτέρῳ, » διὰ τό· « Ἐὰν ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλὶδα γενομένην ἀνδρὶ ἐτέρῳ. » Αὐτὸ (1) δὲ τό· « Ἄρ' οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίζει, » παρελήφραμεν, βουλόμενοι σαφῶς παραστῆσαι διὰ τί τοῖς πειράζουσι Φαρισαίοις καὶ Σαδδουκαίοις, καὶ ἐπιζητοῦσι σημεῖον ἐξ οὐρανοῦ ἐπιδείξαι αὐτοῖς, ὁ Ἰησοῦς εἶπεν οὐ μόνον τό· « Γενεὰ πορνῆρά, » ἀλλὰ καὶ, « μοιχαλὶς. » Γενικῶς μὲν οὖν ἐ ὁ ἐν τοῖς μέλεσι νόμος, ὁ ἀντιστρατευόμενος τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς, » ὡς μοιχὸς ἀνὴρ, μοιχὸς ἐστὶ τῆς ψυχῆς· ἤδη δὲ καὶ πᾶσα δύναμις ἀντικειμένη, ἐπικρατοῦσα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καὶ ἀναμιγνυμένη αὐτῇ, μοιχὸς ἐστὶν αὐτῆς, νομφίον ἐχούσης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτῇ δοθέντα τὸν Λόγον. Μετὰ ταῦτα γέγραπται, ὅτι « καταλιπὼν αὐτοὺς ἀπῆλθε· » πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλεν ὁ νομφίος Λόγος καταλιπεῖν τὴν μοιχαλὶδα γενεάν, καὶ ἀπειναῖ ἀπ' αὐτῆς; Εἴπαις δ' ἂν, ὅτι τὴν Ἰουδαίων συναγωγὴν ὡς μοιχαλὶδα καταλιπὼν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀπελήλυθεν ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἔλαβε γυναῖκα πορνείας, τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν· ἐπεὶ ἐκείνοι μὲν, ἔντες πόλις πιστὴ Σιών (2), γεγόνασι πόρνοι· οὗτοι δὲ ὡς ἡ Ῥαββὴ ἢ πόρνη, τοὺς τοῦ Ἰησοῦ κατασχόπους ὑποδεξαμένῃ, διεσώθη πανοικί, μετὰ τοῦτο μῆκετι πορνεύουσα, ἀλλ' (3) ἐλθοῦσα παρὰ τοὺς τοῦ Ἰησοῦ πόδας, καὶ

Lazari soror; mortuamque item unguentis perfuderit Magdalene, eandem hanc Magdalenen fuisse, ac sororem Lazari, aliquam scilicet unguentariam mulierem, non præter rationem conjici potest. Addit Magdalenen videri Galilæam, ex Matth. xvii, 56, et Marc. xv, 40. At e Galilæa Christum secutam fuisse Magdalenen fatemur, Galilæam fuisse negamus: subiungit dæmoniiis liberatam fuisse Magdalenen, Lazari sororem non item; ego non peccatis solum, ut Luc. vii, 47, 48, habetur, sed et dæmoniiis liberari potuisse Mariam respondeo: pergit Lucam post narrationem de femina unctrice, subjicere mentionem Magdalene addentem ei notam ab ejectis dæmoniiis, et non ab unctione; et merito quidem, longe magis enim mirum est dæmoniiis ipsam fuisse liberatam, quam Christum unxisse, et Christi, cujus historiam scribit Lucas, virtuti testificandæ longe aptius illud est: tum Clementis constitutionum demum auctoritate se tuetur, quam ego rejicio. Sed redeamus ad Origenem: illius profecto valde incerta et desultoria super hac quæstione videtur esse sententia; hoc enim quem tractamus loco, mulierem eam notat, de qua agitur Luc. vii, ut ex eo intelligere est, quod scortatricem appellat, quoque Jesu pedes lacrymis et unguentis rigantem inducit: cum autem Simonem cujus in domo hæc contigerunt, quique a Luca Pharisæus dicitur, leprosum nuncupet, ita ut a Matthæo et a Marco dictus est, unum et eundem Simonem esse, et ut multis argumentis vinci potest, unam consequenter, eandemque Mariam videtur credidisse. Homilia certe decima in diversos, quæ Origeni falso ascribitur, hæc legas: « Olim te diligebat, olim a Pharisæo te defendebat, et a sorore tua diligenter excusabat, olim laudabat te, quaudo

βρέχουσα αὐτοὺς τοῖς τῆς μετανοίας δάκρυσι, καὶ ἄλειφουσα τῇ τῆς ἀγίας πολιτείας τῶν μύρων εὐωδίᾳ, δι' ἣν Σίμωνι τῷ λεπρῷ, τῷ προτέρῳ λαῷ ὀνειδίζων ἔλεγεν ὅσα γέγραπται.

mis poenitentiae rigans, et sanctae vitae unguentorum fragrantia inungens, propter quam Simoni leproso-priori nempe populo cum exprobratione ea dixit quae scripta sunt ⁸⁵.

Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.

« Καὶ ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸ πέραν, ἐπελάθοντο ἄρτους λαβεῖν. » Ἐπεὶ μὴ χρήσιμοι ἦσαν οἱ ἄρτοι, οἱ πρὸ τοῦ πέραν, τοῖς ἐλθοῦσι μαθηταῖς εἰς τὸ πέραν· ἄλλων γὰρ ἐχρηζον πρὸ τοῦ πέραν, καὶ ἄλλων ἐδέοντο εἰς τὸ πέραν· διὰ τοῦτο, ἀμελήσαντες τοῦ ἐπάγεσθαι ἀπίοντες εἰς τὸ πέραν ἄρτους, « ἐπελάθοντο » αὐτοὺς σὺν ἑαυτοῖς « λαβεῖν. » Εἰς τὸ πέραν δὲ γεγόνασι μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ, οἱ διαβάντες ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἐπὶ τὰ πνευματικὰ, καὶ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητά. Καὶ τάχα ἵνα ἀποστρέψῃται τοὺς διὰ τοῦ ἐφθαλέναι εἰς τὸ πέραν ἀρξαμένους πνεύματι τοῦ παλινδρομεῖν ἐπὶ τὰ σάρκινα, εἶπε τοῖς εἰς τὸ πέραν ὁ Ἰησοῦς· « Ὁρᾶτε, καὶ προσέχετε. » ἦν γὰρ τι φύραμα διδασκαλίας καὶ ζύμης ἀληθῶς παλαιᾶς, τῆς κατὰ τὸ ψῆλον γράμμα, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀπηλλαγμένης τῶν ἀπὸ κακίας, ὅτιερ παρεῖχον Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι, ἀφ' ἧς οὐ βούλεται Ἰησοῦς ἐσθίειν ἔτι τοὺς ἰδίους μαθητὰς, ποιήσας αὐτοῖς (4) νέον καὶ πνευματικὸν φύραμα, ἑαυτὸν παρασχὼν τοῖς ἀποστᾶσι τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων, καὶ προσεληλυθῶσιν αὐτῷ, ἄρτον ζῶντα ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκότα, καὶ ζῶν διδόντα τῷ κόσμῳ. Ἐπεὶ δὲ ὁδὸς ἐστὶ τῷ μηκέτι χρησομένῳ ζύμῃ, καὶ φυράματι, καὶ διδασκαλίᾳ Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων, πρότερον μὲν τὸ θεωρεῖν, δεύτερον δὲ τὸ προσέχειν, ἵνα μήποτε ἐκ τοῦ μὴ βλέπειν καὶ ἐξ ἀπροσεξίας μεταλάβῃ τις τῆς ἀπηγορευμένης ζύμης ἐκείνων· διὰ τοῦτο πρῶτον τό· « Ὁρᾶτε, » λέγει τοῖς μαθηταῖς, καὶ δεύτερον τό· « Προσέχετε. » Διορατικῶν οὖν ἐστὶ καὶ προσεκτικῶν χωρίζειν τὴν ζύμην τῶν Σαδδουκαίων καὶ Φαρισαίων, καὶ πᾶσαν οὐκ « ἀζύμων ἐλικρινεῖας καὶ ἀληθείας » τροφήν ἀπὸ τοῦ ζῶντος ἄρτου, καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκότος, ἵνα τὰ μὲν τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων μὴ προσίηται, τὸν δὲ ζῶντα καὶ ἀληθινὸν ἄρτον ἐσθίων τις ῥωσθῇ

De fermento Pharisaeorum.

5. « Et cum venissent discipuli ejus trans fretum, obliti sunt panes accipere ⁸⁶. » Quoniam discipulis qui praeterierant, ii jam non utiles erant panes quos habebant priusquam transirent; aliis enim opus illis erat, antequam transirent, et aliis item, postquam transissent; propterea cum tendentes ad ulteriorem ripam, panes asportare neglexissent, « obliti sunt » eos secum « accipere. » Trans fretum autem iverunt discipuli Jesu, qui a corporeis ad spiritualia transiverunt; et a sensilibus, ad ea quae intellectu comprehenduntur. Ac forsitan ut eos averteret, qui animo jam ad carnalia recurrere incipiebant, postquam fretum trajecissent, dixit iis Jesus qui transiverant ⁸⁶: « Intuemini et caveate. » Erat enim massa quaedam doctrinae et fermenti vere veteris, quod erat secundum nudam litteram, proptereaque ab iis quae ad nequitiam pertinent solum non erat, quam massam Pharisaei praebant, ac Sadducaei; de qua amplius non vult Jesus suos discipulos comedere, utpote qui eis recentem et spiritualem massam confecisset, sed ipse praebens iis qui a fermento Pharisaeorum et Sadducaeorum recesserant, et ad se accesserant, panem vivum qui de caelo descendit, et qui vitam dat mundo ⁸⁷. Quandoquidem autem ei qui non amplius fermento, et massa, ac doctrina Pharisaeorum et Sadducaeorum usus sit, haec est via, primum quidem ut videat, secundo autem ut caveat, ne quis aliquando ex eo quod non intueatur et non caveat, prohibiti illorum fermenti particeps fiat; propterea discipulis primum dicit: « Intuemini; » deinde: « Caveate. »

518 Perspicacium igitur est et attentorum, separare fermentum Sadducaeorum et Pharisaeorum, omnemque cibum qui non est ex « azymis sinceritatis et veritatis ⁸⁸, » a pane vivo, et qui de caelo de-

⁸⁵ Isa. i, 21. ⁸⁶ Jos. vi, 25. ⁸⁷ Luc. vii, 37 et seq. ⁸⁸ Matth. xvi, 5. ⁸⁹ ibid. 6. ⁹⁰ Joan. vi, 51, et seq. ⁹¹ I Cor. v, 8.

unguento pedes ipsius ungebas, lacrymis rigabas, et capillis tergebās, dolorem tuum mulcebas, peccata dimittebas. Olim quærebat te cum non adesses, vocabat te cum abesses, mandabat tibi per sororem tuam, ut ad se venires, Magister adest, et vocat te. » At homilia prima, et 2 in Cantico. duas ipse agnoscit, aliam sanctam, aliam scortatricem. « Loquitur Evangelium, » inquit, « quia venit mulier habens alabastrum unguenti nardi pistici pretiosi, non illa peccatrix, sed sancta, de qua nunc mihi sermo est. Scio quippe Lucam de peccatrice, Matthæum vero, et Joannem, et Marcum non de peccatrice dixisse. Venit ergo non peccatrix illa, sed sancta, cujus nomen quoque Joannes inseruit. » In Matthæi autem cap. xxvi aliam rursum profertur sententiam: « Ego autem, » inquit, « magis consentio tres fuisse, et unam quidem de qua conscripserunt Matthæus et Marcus, nullam differentiam expositionis suae fa-

dientes in uno capitulo: alteram autem fuisse, de qua scripsit Lucas; aliam autem de qua scripsit Joannes. » Lege totum caput, unde intelligas cur ita senserit. Victor Antiochenus in *Marc.* xiv ex interpretatione Theod. Peltani: « Origenes vero aliam illam esse dicit quæ apud Matthæum et Marcum in domo Simonis Leprosi unguentum super caput Jesu effudit; aliam rursus eam quæ cum in civitate peccatrix esset, in domum Pharisæi ingressa, pedes illius lacrymis abluit, et unguento perfudit; » addit Victoris codex ms. gr. Origenis nomine falso inscriptus: καὶ ἄλλην παρὰ τῷ Ἰωάννῃ ἀδελφῆν τοῦ Λαζάρου· « et aliam apud Joannem Lazari sororem. » HUETIUS.

(4) *Ποιήσας αὐτοῖς.* Erasmus: « Quos fecerat novam et spiritualem conspersionem » legerat αὐτοῖς. Id.

scendit, ut ea quæ Pharisæorum et Sadducæorum sunt non quis admittat, sed comedendo vivum et verum panem animo confirmetur. Id vero quod dictum est, opportune iis applicemus, qui Christianorum more viventes, corporaliter præterea Judæorum more vivere volunt : hi enim non intuentur neque cavent a fermento Pharisæorum et Sadducæorum ; sed præter voluntatem Jesu qui illud prohibuit, Pharisæorum panem comedunt. Et quicunque, opinor, animum inducere nolunt legem esse spiritualem, et futurorum honorum umbram continere, et umbram esse futurorum ⁸⁸, nec quærunt cujusnam futuri boni umbra sit unaquæque lex, non intuentur, neque cavent a fermento Pharisæorum ; qui autem et mortuorum resurrectionem improbant, non cavent a fermento Sadducæorum ; et multi quidem inter eos qui diversis ab Ecclesiarum opinionibus adhærent, propter suam circa mortuorum resurrectionem incredulitatem, ii sunt qui fermento Sadducæorum sunt imbuti. Dum hæc diceret Jesus, cogitabant discipuli, non clara quidem voce, sed in corde suo dicentes ⁸⁹ : « Quia panes non accepimus. » Ac talia ferme erant quæ dicebant ; si quidem haberemus panes, de fermento Pharisæorum et Sadducæorum non caperemus ; sed quoniam præ panum inopia periculum est ne de fermento illorum capiamus, non vult autem Servator nos ad illorum doctrinam iterum recurrere, propterea illud nobis dixit ⁹⁰ : « Intuemini, et cavete a fermento Pharisæorum et Sadducæorum. » Et hæc quidem illi cogitabant : Jesus autem ea quæ in illorum erant cordibus respiciens, et sermones qui in illis habebantur audiens, utpote cordium verus inspector, insinuat illos, tanquam non advertentes, neque memores panum quos ab ipso acceperant ; propter quos, etiamsi panibus indigere viderentur, fermento tamen Pharisæorum et Sadducæorum non egebant.

6. Deinde exponens et apertius significans iis quos varia panis et fermenti significatio incertis faciebat, non de sensili pane se illis locutum, sed de fermento in doctrina contento, subnectit ⁹¹ : « Quare non intelligitis quia non de pane dixi vobis, sed cavete a fermento Pharisæorum et Sadducæorum ? » Etiamsi interpretationem dilucide non declarasset, sed etiamnum in tropologico sermone persisteret, intellexerunt discipuli sermonem **519** habere Servatorem de doctrina, tropice, fermentum, dicta, quæ a Pharisæis et Sadducæis tradebatur. Quandiu igitur nobiscum habemus Jesum promissum facientem quod tale est ⁹² : « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi, » jejuna non possumus, nec alimentis indigere, ita ut propter illorum inopiam,

A τὴν ψυχὴν. Καὶ τὸ ῥητὸν δὲ εὐκαίρως ἂν προσφέροιμεν τοῖς μετὰ τοῦ Χριστιανίζειν αἰρουμένοις τῶ σωματικῶς Ἰουδαίειν· οὗτοι γὰρ οὐχ ὀρώσιν, οὐδὲ προσέχουσιν ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων, ἀλλὰ παρὰ τὸ βούλημα τοῦ ἀπαγορεύσαντος αὐτὴν Ἰησοῦ τὸν Φαρισαίων ἄρτον ἐσθίουσι. Καὶ πάντες δ', οἶμαι, ὅσοι οὐ βούλονται φρονεῖν, ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν, καὶ σικιὰν ἔχει· τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ σικιὰ ἐστὶ τῶν μελλόντων, οὐδὲ ζητοῦσι τίνος μέλλοντος ἀγαθοῦ ἐστὶ σικιὰ ἕκαστος τῶν νόμων, οὐχ ὀρώσιν, οὐδὲ προσέχουσιν ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων· οἱ δὲ καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἀθετοῦντες ἀνάστασιν οὐ φυλάττονται ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Σαδδουκαίων· καὶ πολλοὶ γε ἐν τοῖς ἑτεροδόξοις διὰ τὴν περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἀπιστίαν εἰπὼν οἱ ἐμφυρόμενοι τῆ B τῶν Σαδδουκαίων ζύμη. Ταῦτα δὴ λέγοντες τοῦ Ἰησοῦ διελογίζοντο οὐ γεγωνὸς λέγοντες (5) οἱ μαθηταί, ἀλλ' ἐν ταῖς καρδίαις ἑαυτῶν· « Ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν. » Καὶ οἶονεὶ τοιαῦτα ἦν ἃ ἔλεγον· εἰ μὲν ἐρχομεν ἄρτους, οὐκ ἂν ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων εἰλήφειμεν· ἐπεὶ δὲ ἀπορία ἄρτων κινδυνεύομεν ἀπὸ τῆς ἐκείνων ζύμης λαβεῖν, οὐ βούλεται δ' ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ παλινοδρομεῖν ἐπὶ τῇ ἐκείνων διδασκαλίᾳ, διὰ τοῦτο ἡμῖν εἶπε τό· « Ὁρᾶτε, καὶ προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι διελογίζοντο· ὁ δὲ βλέπων Ἰησοῦς τὰ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἀκούων τῶν ἐν αὐταῖς λόγων, ὡς τῶν καρδιῶν ἐπίσκοπος ἀληθής, ἐπιπλήσσει αὐτοῖς, ὡς οὐ νοοῦσιν, οὐδὲ μεμνημένοις ἄρτων, ὧν παρ' αὐτοῦ εἰλήφασιν, δι' οὓς καὶ ἐν ἀπορίᾳ δοκοῦντες εἶναι ἄρτων, οὐκ ἐχρηζον τῆς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων ζύμης.

C Εἶτα, σαφηνίζων, καὶ γυμνότερον παριστάς τοῖς περιελχομένοις διὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἄρτου καὶ ζύμης, ὅτι μὴ περὶ αἰσθητῶν ἔλεγεν αὐτοῖς ἄρτου, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ζύμης, ἐπιφέρει τό· « Πῶς οὐ νοεῖτε, ὅτι οὐ περὶ ἄρτου εἶπον ὑμῖν, προσέχετε δὲ ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων ; » Καίτοι μὴδὲ γυμνώσαντος αὐτοῦ (6) τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλ' ἐτι ἐπιμένοντος τῇ τροπολογίᾳ, συνήκαν οἱ μαθηταί, ὅτι ὁ λόγος τῷ Σωτῆρι ἦν περὶ διδασκαλίας, τροπικῶς ζύμης ἐρμημένης, ἣν ἐδίδασκον Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι. Ὅσον μὲν οὖν ἔχομεν (7) σὺν ἡμῖν D τὸν Ἰησοῦν ποιοῦντα τὴν φάσκουσαν ἐπαγγελίαν· « Ἴδου ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, » οὐ δυνάμεθα νηστεύειν, οὐδὲ ἀπορεῖν τροφῆς, ὡς διὰ τὴν ἀπορίαν αὐτῆς ζητεῖν καὶ παρὰ Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων τῆς ἀπη-

⁸⁸ Hebr. x, 4 ; Colos. ii, 17. ⁸⁹ Matth. xvi, 7. ⁹⁰ *ibid.*, 6. ⁹¹ *ibid.*, 11. ⁹² Matth. xxviii, 20.

(5) *Ὁὐ γεγωνὸς λέγοντες*. Erasmus : « Non quidem fatentes quod acciderat, » legerat : οὐ γεγωνὸς λέγοντες. Sed veteres libri reclamant, atque adeo ipse sensus : τὸ γεγωνός, vel quod idem est, γεγωνόν, apud Hesychium, est ἐξάκουστος. Opponit itaque, γεγωνός λέγειν, τῷ ἐν τῇ καρδίᾳ λέγειν : hoc

est proφορικὸν λόγον, λόγῳ ἐνδιαθέτω. HUGONIUS.

(6) *Καίτοι μὴδὲ γυμνώσαντος αὐτοῦ*, etc. Chrysostomus : Καίτοι αὐτοῦ τοῦτο μὴ ἐρμηνεύσαντος. Ita et Brev. Enarrat. Id.

(7) *Ὅσον μὲν οὖν ἔχομεν*, etc. Alludit ad Matth. ix, 15 ; Marc. ii, 19, 20 ; Luc. v, 34, 35. Id.

γορευμένης ζύμης λαμβάνειν, καὶ ἐσθίειν. Γένοιτο δ' ἂν ποτε καιρὸς συνόντος αὐτοῦ τοῦ ἡμᾶς ἀτροφεῖν, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται, ἐν τῷ· « Ἡδὴ ἡμέρας τρεῖς παραμένουσί μοι, καὶ οὐκ ἔχουσι τί φάγωσιν. » Ἀλλὰ κἄν τοῦτο συμβῆ, μὴ βουλόμενος ἡμᾶς νήστευε ἀπολύσαι, μήποτε ἐκλυθῶμεν ἐν τῇ ὁδῷ, εὐχαριστεῖ ἐπὶ τοῖς παρὰ τοῖς μαθηταῖς ἄρτοις, καὶ ποιῆ ἡμῖν περισσεῦσαι ἀπὸ τῶν ἑπτὰ, ὡς ἀποδεδώκαμεν ἄρτων, τὰς ἑπτὰ σπυρίδας. Ἐτι δὲ καὶ τοῦτο τηρητέον, διὰ τοὺς ολομένους μὴ πάνυ τι τὴν θεότητα παρίστασθαι τοῦ Σωτῆρος ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ὅτι τὸ, διαλογιζομένων ἐν ἑαυτοῖς τῶν μαθητῶν, καὶ λεγόντων ἄρτους μὴ ἔχειν, γινώπει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν Ἰησοῦν, καὶ εἰπεῖν· « Τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς, ὀλιγόπιστοι, ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβετε; » οὐκ ἀνθρώπινον ἦν· μονώτατος γὰρ γινώσκει τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὁ Σολομῶν ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν φησιν, ὁ Κύριος. Ἐπει δὲ, τοῦ Ἰησοῦ εἰπόντος· « Προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης, » συνῆκαν οἱ μαθηταί, ὅτι οὐκ εἶπε προσέχειν ἀπὸ τῶν ἄρτων, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς διδασχῆς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων, ἐπιστήσεις εἰ ὅπου ποτ' ἂν ζύμη ὀνομάσθῃ, εἰς διδασχὴν τροπολογεῖται, εἴτε ἐν νόμῳ εἴτε καὶ ἐν ταῖς μετὰ τὸν νόμον Γραφαῖς· οὕτω δὲ μήποτε ζύμη οὐ προσφέρεται ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον· οὐ γὰρ δεῖ τὰς εὐχὰς τρόπον ἕχαινον διδασκαλίας, ἀλλ' εἶναι αὐτὸ μόνον αἰτήσεις ἄγαθῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ζητήσαι δ' ἂν τις διὰ τὰ ἀποφευγόμενα περὶ τῶν μαθητῶν ἐλθόντων εἰς τὸ πέραν, εἰ δύναται τις ἐλθῶν εἰς τὸ πέραν ὀνειδίξεσθαι ὡς ὀλιγόπιστος, καὶ ὡς οὐδέπω νοῶν, οὐδὲ μνημονεύων τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ γεγενημένων. Οὐ χαλεπὸν δ' οἶμαι, πρὸς τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι ὡς πρὸς τὸ τέλειον, « ὅπερ ὅταν ἔλθῃ, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται, » πᾶσα ἡ ἐνταῦθα πίστις ἡμῶν ὀλιγοπιστία ἐστὶ, καὶ ὡς πρὸς ἐκεῖνο οὐδέπω νοοῦμεν οἱ ἐκ μέρους γινώσκοντες, οὐδὲ μνημονεύομεν· οὐ γὰρ διαρκῆ, καὶ συμπερακτενομένην μνήμην ἀναλαβεῖν δυνάμεθα τῷ εὐαγγελίῳ τῆς φύσεως τῶν θεωρημάτων.

Ἐτι δὲ ἐστὶ καὶ ἐντεῦθεν μαθεῖν, ὅτι καὶ ἐπὶ μόνους διαλογισμοὺς οὓς ἐν ἑαυτοῖς διαλογιζόμεθα, ἐσθ' ἔτε ἐγκαλούμεθα, καὶ ὡς ὀλιγόπιστοι ὀνειδιζόμεθα. Ἐγὼ δ' οἶμαι, ὅτι, ὡς περ μοιχεύει τις ἐν τῇ καρδίᾳ μόνῃ, οὐ πάντως φθάνων καὶ ἐπὶ τὴν πράξιν, οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀπηγορευμένων ἐν μόνῃ τῇ καρδίᾳ τις πράττει. Ὡς οὖν ὁ μοιχεύσας ἐν τῇ καρδίᾳ ἀνάλογον τῇ ποιούτῃ μοιχείᾳ κολασθήσεται, οὕτω καὶ ὁ τῶν (8) ἀπηγορευμένων τι ποιήσας ἐν τῇ καρδίᾳ, φέρ' εἰπεῖν, κλέψας ἐν μόνῃ καρδίᾳ, ἢ ψευδομαρτυρήσας ἐν μόνῃ καρδίᾳ, οὐχ ὡς ὁ καὶ ἔργῳ μὲν κλέψας, ἢ καὶ τὴν πράξιν τῆς ψευδομαρτυρίας ἐπιτελέσας, ὡς δὲ μόνον ἐν τῇ καρδίᾳ τὰ τοιαῦτα ποιήσας

⁹⁶ Matth. xv, 32. ⁹⁷ Matth. xvi, 8. ⁹⁸ III Reg. viii, 59. ⁹⁹ I Cor. xiii, 10.

(8) Ἀπηγορευμένων ἐν μόνῃ τῇ καρδίᾳ τις πράττει. Ὡς οὖν ὁ μοιχεύσας ἐν τῇ καρδίᾳ ἀνάλογον τῇ ποιούτῃ μοιχείᾳ κολασθήσεται, οὕτως καὶ ὁ τῶν.

A etiam a Pharisæis et Sadducæis vetitum fermentum accipere et comedere studuimus. Erit autem aliquando illud tempus, cum illo præsentē deorum nobis alimenta, ut superius dictum est hoc loco ⁹⁶ : « Triduo jam perseverant tecum, et non habent quod manducent; » sed etiamsi id contingat, dimittere nos jejunos nolens, ne deficiamus in via, benedicit panibus qui sunt apud discipulos, efficitque ut e septem panibus, quemadmodum tradidimus, supersint nobis septem sportæ. Illud præterea observandum est, propter eos qui Servatoris divinitatem ex Evangelio Matthæi non valde probari putant, videlicet reputantibus apud se discipulis, et dicentibus panes se non habere, nosse illorum cogitationes Jesu et dicere ⁹⁷ : « Quid cogitatis inter vos, modicæ fidei, quia panes non habetis? » rem humanam non fuisse. Solus enim corda hominum novit Dominus, ut ait Salomon Regnorum tertio ⁹⁸. Quoniam autem, postquam Jesus dixit : « Cavete a fermento, » intellexerunt discipuli non dixisse illum cavendum esse a panibus, sed a doctrina Pharisæorum et Sadducæorum, advertes an ubicunque fermentum nominatur, pro doctrina tropice explicetur, sive in lege, sive in Scripturis quæ legem sequuntur : ita etiam an fermentum super altare non offertur; nec enim par est preces habere rationem doctrinæ, sed esse duntaxat petitiones bonorum a Deo. Quæsierunt autem quispiam propter ea quæ a nobis scripta sunt de discipulis qui transierunt, possitne alicui, postquam trajecerit, modica fides exprobari, quodque nondum intelligat et nondum eorum meminerit quæ a Jesu facta sunt. Ad hæc, opinor, non difficile erit dicere, ratione habita « perfecti, quod cum advenerit, evacuabitur quod ex parte est ⁹⁹, » omnem, quæ hic est, fidem nostram, incredulitatem esse; et illius ratione habita nondum nos intelligere, qui ex parte cognoscimus, neque recordari; nec enim sufficientem et æqualem magnitudini naturæ rerum speculandarum memoriam capere possumus.

7. Præterea et inde discere est nonnunquam nos propter solas cogitationes quas intra nosmet agita-mus redargui, et tanquam exigua **520** præditos fide insimulari. Arbitror autem ego quemadmodum corde tantum quis adulteratur, non omnino ad facinus ipsum progrediens; ita et reliqua quæ vetita sunt solo corde aliquem committere. Quemadmodum ergo qui solo corde adulteratur, pro ejusmodi adulterio punietur; ita et qui eorum quæ prohibita sunt quidpiam corde perpetravit; verbi gratia qui solo corde furtum admiserit, vel corde duntaxat falsum dixerit testimonium, non perinde ut qui revera furatus fuerit, vel facinus ipsum falsi testi-

miensi, neque in Erasmi interpretatione comparabant, licet reperiantur in codd. Regio, Anglicano, Vaticano et Tariniano.

monii commiserit, sed tantum ut qui talia corde fecerit, punietur atque id quidem, si per ipsum solum steterit, quominus ad nefarium facinus perpetrandum accesserit. Nam si præterquam quod voluit, attentavit quidem, sed parum processerit; itidem punietur, ut qui non solo corde, sed opere ipso peccaverit. Ad hæc aliquis quæaverit, an quis corde solo adulteratur, licet ipsum adulterii opus non admiserit, sed solo corde intemperans sit. Simile facies de reliquis rebus laude dignis. Habet autem aliquid locus iste, quo probabiliter falli possumus, quod ea, opinor, ratione removendum est. Adulterium in corde admissum, minus est peccatum, quam si quis opus ipsum adjunxerit. Fieri autem non potest pudicitiam esse in corde, quæ actionem pudicam impediatur: nisi quis super ea re assumat in exemplum, juxta legem, virginem in solitudine violatam⁹⁸. Ponatur enim cor alicujus esse purissimum; vim autem in re impudica corpori casto vitium intulisse. Hæc quidem mihi in occulto casta omnino esse videtur; corpore vero non item pura esse, qualis erat ante vim illatam: sed non propterea quod non pura sit, jam et impudica est. Hæc autem dicta sunt, propter illud⁹⁹: « Cogitabant inter se dicentes, quia panes non accepimus; » cui subjungitur illud: « Sciens autem Jesus dixit: Modicæ fidei, quid cogitatis inter vos? » et quæ sequuntur; nam expendi par erat vituperium eorum quæ sunt in occulto; et simul laudem eorum quæ sunt in occulto.

8. *Mirror autem discipulos, antequam sermo explicatus illis fuerit a Jesu, in animum induxisse suum sancire sibi præceptorem ac Dominum, ut a Pharisæorum ac Sadducæorum sensili fermento, tanquam non puro, ac propterea vetito caveant: adeo ut, cum etiam panes non assumpserint, eorum fermento non utantur. Simile autem quæreremus et in aliis; sufficit autem, exempli causa, 521* quod de Samaritana scriptum est his verbis: « Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: Qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum; » illic enim, pro significatione verborum, Samaritana videbitur existimare aquam sensilem promittere Servatorem, cum ait: « Qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. » Hæc igitur tropice explicanda sunt, et contendenda aqua fontis Jacob, e quo hauriebat Samaritana, cum aqua Jesu: et simile hoc loco faciendum est; fortasse enim neque panes cocti erant, sed crudum duntaxat fermentum, doctrina Pharisæorum et Sadducæorum.

⁹⁸ Deut. xxii, 25. ⁹⁹ Matth. xvi, 7. ¹ ibid., 8.

(9) *Kân mē, etc.* Ita recte codd. Vaticanus, Anglicanus et Tarinianus. Editio vero Huetii, καὶ μὴ, etc. Paulo post codd. Vaticanus et Tarinianus, τὸ παραπλήσιον καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ποιήσεις ἐπαινετῶν.

(10) Codd. Regius, Vaticanus, Anglicanus et Tarinianus, τῆς σώφρονος. Editio Huetii in textu, τοῦ σώφρονος.

(11) *Τῶν ἐν τῷ κρυπτῷ.* Sic recte habebat unus

κόλασθήσεται, καὶ τοῦτο, εἰ παρ' αὐτὸν μὴ ἦλθε καὶ ἐπὶ τὴν μοχθηρὰν πράξιν. Εἰ γὰρ πρὸς τῷ βεβουληθῆσαι ἐνεχείρησε μὲν, οὐ τέτευχε δὲ, κολασθήσεται, οὐχ ὡς τῆ καρδίᾳ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ πράξει ἡμαρτηκῶς. Ζητῆσαι δ' ἂν τις πρὸς τὰ τοιαῦτα, εἰ μοιχεύει μὲν τις ἐν τῇ καρδίᾳ μόνῃ, κἀν μὴ (9) τὸ ἔργον τῆς μοιχείας ποιήσῃ, οὐ σωφρονεῖ δὲ ἐν μόνῃ τῇ καρδίᾳ. Τὸ παραπλήσιον δὲ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ποιήσεις ἐπαινετῶν. Ἔχει δὲ τι πιθανῶς ἡμᾶς παραλογίσασθαι δυνάμενον ὁ τόπος, ὅπερ τοῦτον, οἶμαι, καθαρτέον τὸν τρόπον. Μοιχεία μὲν γενομένη ἐν τῇ καρδίᾳ ἐλαττόν ἐστιν ἡμαρτήμα, ἢ εἰ προσθίη τις καὶ τὴν πράξιν· ἀμήχανον δὲ σωφροσύνην εἶναι ἐν καρδίᾳ, ἐμποδίζουσιν τῇ σωφρονικῇ πράξει· εἰ μὴ ἄρα τις καὶ ἐπὶ τοῦτου τὴν ἐν ἔρημίᾳ βιασθεῖσαν παραλάβοι, κατὰ τὸν νόμον, εἰς παράδειγμα παρθένον. Ἔστω γὰρ τὴν καρδίαν τινὸς εἶναι καθαρωτάτην, τὴν δὲ βίαν πεποιηκένα ἐν τῷ ἀκόλαστον τὴν φθορὰν τοῦ σώματος τῆς σώφρονος (10)· αὕτη δὲ δοκεῖ μοι σώφρων μὲν πάντως εἶναι ἐν τῷ κρυπτῷ, τῷ δὲ σώματι οὐκέτι εἶναι καθαρὰ, ὅποια πρὸ τῆς βίας ἦν· ἀλλ' οὐχί, ἐπεὶ οὐ καθαρὰ, ἡδὴ καὶ ἀκόλαστος. Ταῦτα καὶ διὰ τό· « Ἐλογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς λέγοντες, ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν· » ἢ ἐπιφέρεται τό· « Γνοῦς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Ὀλιγόπιστοι, τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς; » καὶ τὰ ἐξῆς· ἔδει γὰρ τὸν περὶ τῶν ἐν τῷ κρυπτῷ φόγον ἐξετασθῆναι, καὶ παρανακειμένως αὐτῷ τῶν ἐν τῷ κρυπτῷ (11) ἔπαινον.

C *Θαυμάζω δ' εἰ οἱ μαθηταὶ ῥόντο, πρὶν σαφηνισθῆναι αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τὸν λόγον, ὅτι ἀπαγορεύει αὐτοῖς ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος αἰσθητὴν ζύμην Φαρισαίων ἢ Σαδδουκαίων φυλάξασθαι, ὡς οὐ καθαρὰν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαγορευομένην, ἵνα μὴ δ', ὅτι ἄρτους οὐκ εἰληφείσαν, τῇ ἐκείνων ζύμῃ χρήσωνται. Τὸ δ' ὅμοιον καὶ ἐπ' (12) ἄλλων μὲν ζητήσαιμεν, ἀρκεῖ δὲ παραδείγματος χάριν τὸ περὶ τῆς Σαμαρείτιδος ἐν τῷ· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν· ὅς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα· » καὶ γὰρ ἐκεῖ, ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει, ἡ Σαμαρείτις δόξει ὀφθεῖναι περὶ ὕδατος αἰσθητοῦ ἐπαγγέλλεσθαι τὸν Σωτῆρα λέγοντα· « Ὅς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα. » Κάκεινα οὖν τροπολογητέον, καὶ συνεξεταστέον ὕδαρ πηγῆς τοῦ Ἰακώβ, ἂψ' ἤς ἦν τλεῖ ἡ Σαμαρείτις, ὕδατι τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐνταῦθα τὸ ὅμοιον ποιητέον· τάχα γὰρ οὐδὲ ἄρτοι ἦσαν πεφθέντες, ἀλλὰ τις ζύμη αὐτὸ μόνον ὠμῆ (13), ἡ διδαχὴ τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων.*

¹ Joan. iv, 13, 14.

codex quem consuluerat Tarinus.

(12) Editio Huetii, καὶ ἄλλων, sed omnes mss., καὶ ἐπ' ἄλλων.

(13) Ἄλλὰ τις ζύμη αὐτὸ μόνον ὠμῆ, etc. Erasmus aliter hunc locum legerat: sic autem vertit: « Sed fermentum modo quoddam doctrinæ Pharisæorum et Sadducæorum. »

Περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως τοῦ Ἰησοῦ ἅπλοισι λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι. A *De interrogatione Jesu in Cæsarea, quemnam ipsum homines esse dicant.*

« Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου, ἤρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. » Πυνθάνεται τῶν μαθητῶν ὁ Ἰησοῦς τίνα λέγουσιν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι εἶναι, ἐν ἧμεῖς μάθωμεν ἀπὸ τῆς ἀποκρίσεως τῶν ἀποστόλων τὰς διαφόρους περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν Ἰουδαίοις γενομένας ὑπολήψεις τότε · τάχα δὲ καὶ ἵνα οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ διδάσκωνται ἀεὶ περιεργάζεσθαι περὶ τῶν λεγομένων ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων περὶ αὐτῶν (15)· ὅπερ πράττουσι συμβαλεῖται πρὸς τὸ, εἰ τι μὲν φαῦλον λέγεται, τούτου τὰς ἀφορμὰς παντὶ τρόπῳ περιαιρέσιν, εἰ τι δὲ ἀστεινόν, τούτου τὰς προφάσεις συναυξάνειν. Πλὴν ὄρα διὰ τὰ διάφορα ἐν Ἰουδαίοις περὶ τοῦ Ἰησοῦ κινήματα, τίνα τῶν ἀπό τινων οὗχ ὑγιῶν δογμάτων ἕλεγον τινες μὲν, ὅτι Ἰωάννης ἦν ὁ Βαπτιστής (16), ὁμοίως Ἡρώδῃ τῷ τετραρχῆ, τῷ εἰπόντι τοῖς παισὶν αὐτοῦ· « Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής · αὐτὸς ἠγέρθη (17) ἐκ νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ. » Ἄλλοι δὲ, ὅτι Ἠλίας ἐστὶν ὁ νῦν καλούμενος Ἰησοῦς, ἤτοι γένεσιν ὑπομείνας δευτέραν, ἢ ἕκτοτε (18) ἐν σαρκὶ ζῶν, κατὰ τὸν παρόντα ἐπιφανείας χρόνον. Καὶ οἱ φάσκοντες δὲ, ὅτι Ἱερεμίας εἶη ὁ Ἰησοῦς, καὶ οὐχὶ τύπος τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἱερεμίας, τάχα ἐκ τῶν εἰρημένων ἐν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ Ἱερεμίου περὶ Χριστοῦ ἐκινήθησαν, οὐ πληρωθέντων μὲν ἐν τῷ προφήτῃ τότε, ἀρξαμένων δὲ πληροῦσθαι ἐν τῷ Ἰησοῦ, ὃν « ἔθετο ὁ Θεὸς εἰς ἔθνη καὶ βασιλεῖας, ἐκρίζουν, καὶ κατασκάπτειν, καὶ ἀπολλύειν, καὶ ἀνοικοδομεῖν, καὶ μεταφυτεύειν, » προφήτην αὐτὸν εἰς ἔθνη γενέσθαι ποιήσας, οἷς ἐκήρυξε τὸν λόγον. Ἀλλὰ καὶ οἱ λέγοντες, ὅτι εἷς τις ἦν τῶν προφήτῶν, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ ὑπελάμβανον διὰ τὰ ἐν τοῖς προφήταις, ὡς πρὸς αὐτοὺς μὲν ῥηθέντα, οὐ πεπληρωμένα δὲ ἐπ' αὐτοῖς. Ἀλλ' οἱ μὲν Ἰουδαῖοι, ὡς δέξιοι τοῦ ἐπι τῇ καρδίᾳ αὐτῶν καλύμματος, ἐψευδοδόξουν περὶ τοῦ Ἰησοῦ · Πέτρος δὲ, ὡς οὐ σαρ-

9. « Venit autem Jesus in partes Cæsareæ Philippi, et interrogabat discipulos suos. » Querit a discipulis Jesus, quemnam ipsum homines esse dicant, ut ex apostolorum responsione discamus varias, quæ tunc temporis inter Judæos fuerunt, de Servatore nostro opiniones: fortasse etiam ut discipuli Jesu curiose semper eorum satagere doceantur, quæ de illo ab hominibus dicuntur; quod ad id iis proderit qui illud faciunt, ut si quid mali dicitur, hujus occasiones omni ope præcidant; sin boni aliquid, ejus causas augeant. Cæterum vide quomodo propter varios in Judæis super Jesu animi motus, ex malesanis quibusdam opinionibus dicerent quilem nonnulli hunc esse Joannem Baptistam, quemadmodum Herodes tetrarcha, qui pueris suis dixerat: « Hic est Joannes Baptista; ipse surrexit a mortuis, et ideo virtutes operantur in eo; » alii vero Eliam esse eum qui **522** nunc Jesus appellatur, vel renatum, vel ab eo tempore in carne viventem, hoc autem tempore apparentem. Qui dicebant autem Jesum esse Jeremiam, nec Jeremiam Christi typum esse, fortasse iis moti sunt quæ initio Jeremiæ de Christo dicta sunt, tunc quidem in propheta non completis, sed nunc in Jesu perfici coëptis, quem « constituit » Deus « super gentes, et super regna, ut evellat, et destruat, et disperdat, et dissipet, et ædificet, et plantet », efficiens ut esset propheta super gentes quibus sermonem annuntiavit. Sed et qui unum illum esse ex prophetis dicebant, talia de illo existimabant, propter ea quæ in prophetis, tanquam in ipsis dicta sunt, in illis autem minime completa fuerunt. At Judæi, utpote veli cordi eorum præterito digni, falsa de Jesu opinabantur; Petrus autem tanquam non carnis et sanguinis discipulus, sed et qui revelationis Patris qui in cælis est capax fuerat, hunc esse Christum confessus est.

VETUS INTERPRETATIO.

9. « Veniens autem Jesus in partes Cæsareæ Philippi, interrogavit discipulos suos dicens: Quem dicunt homines esse Filium hominis? Illi autem dixerunt: Quidam quidem Joannem Baptistam; alii autem Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex prophetis. Dicit eis: Vos autem quem me dicitis esse? Respondens autem Simon Petrus, dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi. » Interrogat Christus discipulos suos quem eum dicunt homines esse, ut ex apostolorum responsionibus nos discamus diversas opiniones fuisse tunc apud Judæos de Christo. Non solum hoc autem, sed etiam illud: ut nos qui volumus esse Christi imitatores, semper scrutemur qualis opinio sit apud homines de nobis. Quod multum proficit nobis: ut si quid mali dicitur de nobis, occasiones mali illius omni modo præcidamus a nobis; si quid autem dicitur boni, ejus occasiones amplius augeamus. Sed et discipuli episcoporum, apostolorum instruuntur exemplo, ut qualescunque opiniones de episcopis suis audierint foris, referant eas. Tamen vide propter diversas Judæorum opiniones de Christo, qua causa quidam dicebant eum Joannem Baptistam: videlicet æstimationem secuti Herodis dicentis ad pueros suos. « Hic est Joannes Baptista: ipse surrexit a mortuis; ideo virtutes operantur in eo; » alii autem Eliam: videlicet æstimantes quia aut secundam nativitatem suscepit Elias, aut ex eo tempore in corpore vivens, apparuit illo in tempore. Qui vero Jeremiam putabant, propter illa putabant quæ in principio ipso ad Jeremiam jam dixerat Deus: « Ecce constitui te hodie super gentes et reges, eradicare et demolire, et perdere, » non intelligentes quoniam Jeremias ty-

^a Matth. xvi, 13. ^b Matth. xiv, 2. ^c Jerem. i, 10.

(14) Optime codex Anglicanus, περὶ τοῦ τίνα, male autem editio Huetii, περὶ τίνα.

(15) Codd. Vaticanus et Tarinianus, αὐτῶν, nec aliter legisse videtur vetus interpres, editio autem Huetii habet αὐτοῦ.

(16) Ἦν ὁ Βαπτιστής. Ita recte habent codd.

Anglic. et Tarin. In aliis et in editione Huetii desideratur ἦν.

(17) Αὐτὸς ἠγέρθη. Codex Vaticanus, οὗτος ἠγέρθη.

(18) Ἦ ἕκτοτε. Codex Tarinianus, ἢ ἕκτος.

Magnum igitur erat id quod a Petro Servatori dictum est * : « Tu es Christus ; » ignorantibus Judæis Christum hunc esse : majus autem, scivisse illum, non modo hunc esse Christum, sed « Filium Dei vivi , » quique per prophetas dixerat † : « Vivo ego , » et ‡ : « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ . » Erat autem et is vita qui dixit § : « Ego sum vita , » utpote a Patre qui fons vitæ est. Et adverte diligenter annon quemadmodum idem non sunt fons fluvii , et fluvius ; ita fons vitæ , et vita. Atque hæc quidem addidimus, quod ad illud pertinerent : « Tu es Christus Filius Dei vivi : » egregium enim quidpiam docendum fuit super eo quod de Deo et Patre rerum omnium dictum est, tanquam vivente tum ex propria sui ipsius vita, tum et eorum qui illius participes sunt. Quandoquidem autem diximus eos qui J. sum esse Joannem Baptistam pronuntiauerunt, vel aliquem ex iis quorum deinde mentio fit, non ex sanis aliquibus opinionibus id dixisse, probemus et illud dicentes, si Jesum ad Joannem 523 euntem baptismi causa, et Joannem Jesum baptizantem offendissent, ab aliove audissent, neutiquam dicturos fuisse Jesum esse Joannem ; sed et si intellexissent effatum quod pronuntiavit Jesus † : « Si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est, » et dictum illud audissent tanquam aures habentes, non dicturos fuisse nonnullos ipsum esse Eliam : et qui dixerunt hunc esse Jeremiam, si vidissent plerosque e prophetis nonnulla illius significativa in se suscepisse, Jeremiam hunc esse minime pronuntiaturos fuisse ; quemadmodum neque alios, alii- quem ex prophetis.

10. Quod autem respondens Simon Petrus dixit

VETUS INTERPRETATIO.

pus fuerat Christi : et propterea quæ ad eum promissa sint, in Christo sunt adimpleta, arbitrabanter ipsum esse Jeremiam quem Deus in gentibus constitueret prophetam. Qui autem unum ex prophetis eum arbitrabantur, ratione simili movebantur propter illa quæ Deus quasi ad ipsos locutus est prophetas, non tamen sunt in ipsis impleta. Et Judæi quidem sciebant de Christo æstimationes dignas velamine quod positum erat super cor eorum. Petrus autem quasi non carnis et sanguinis discipulus, sed qui revelatione Dei Patris erat dignificatus, denegavit quidem aliquod eorum esse Jesum, quæ arbitrabantur esse Judæi. Confessus est autem : « Tu es Christus ; » quod nesciebant Judæi. Et non solum confessus est : « Tu es Christus, » sed etiam quod majus est, « Filius Dei vivi, » qui et per prophetas dixerat : « Vivo ego, dicit Dominus. » Et forsitan ideo dicebatur vivus, secundum eminentiam qua supereminet omnibus habentibus in se vitam, quoniam et solus habet immortalitatem, et est fons vitæ. Et fons quidem vitæ proprie dicitur Deus Pater qui dicit per Jeremiam : « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ. » Vita autem est quasi de fonte vitæ Patris procedens, quæ dixit : « Ego sum vita. » Et vide quoniam sicut non est idipsum fons et fluvius, sic non est idipsum fons vitæ et vita.

10. † Beatus Simon Barjona : quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui est in cælis. Et

* Matth. xvi, 16. † Jerem. xxii, 24. ‡ Jerem. ii, 13. § Joan. xiv, 6. † Matth. xi, 11.

(19) Τὸ τοῦ ζῶντος. Tò quod necessarium erat, deest in editione Huetii, et suppletur e codice Tarimiano. Sic autem verti debet hic locus : « Atque hæc quidem addidimus, quod his verbis : Tu es Christus Filius Dei, adjunctum sit illud : Vivi. »

(20) Codd. Vaticanus et Tarimianus, ἢ εἰ ἀκηχόεισαν. In editione Huetii deest ἢ.

(21) Ἰησοῦς. Codex Reginus, Χριστός.

(22) Codex Reginus, ἀκηχόεισαν τοῦ λεγομένου.

(23) Τάχα δὲ ὅπερ ἀποκριθεὶς, etc. Epiphanius in Ancorat. c. 2 : Ἐπ' ἀληθείας γὰρ καὶ εἰδότες συν- ῥοὰ τε καὶ σύμφωνα (sic enim lego, non ut vulgo,

καὶ αἵματος μαθητῆς, ἀλλὰ καὶ χωρῆσας ἀπα- κάλυψιν τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς, ὡμολόγησεν αὐτὸν τὸν Χριστὸν τυγχάνειν. Ἦν μὲν οὖν καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Πέτρου λεγόμενον τῷ Σωτῆρι, τό· « Σὺ εἶ ὁ Χρι- στὸς, » μὴ γινωσκόμενον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι Χριστὸς εἶη, μέγα· μεῖζον δὲ, ὅτι ἠπίστατο αὐτὸν οὐ μόνον Χριστὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ « Ἰῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, » καὶ διὰ τῶν προφητῶν εἰρηκότος· « Ζῶ ἐγὼ, » καὶ· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶν- τος· » καὶ ζωὴ δὲ, ὡς ἀπὸ πηγῆς ζωῆς τοῦ Πατρὸς, ὁ εἰπὼν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ. » Καὶ πρόσθετος ἐπιμε- λῶς εἰ μὴ, ὥσπερ οὐ ταυτὸν ἐστὶ πηγὴ ποταμοῦ, καὶ ποταμοῦ, οὕτως πηγὴ ζωῆς, καὶ ζωῆς. Καὶ ταῦτα δὲ προσεθήκαμεν, διὰ τὸ προσκεῖσθαι τῷ· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Ἰῶς τοῦ Θεοῦ, » τὸ, « τοῦ ζῶντος (19) » ἐξαι- ρετον γὰρ τι ἐχρῆν παραστῆσαι ἐν τῷ λεγομένῳ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τῶν ὅλων, ὡς ζῶντος παρὰ τε τὴν αὐτοζωὴν, καὶ τὰ μετέχοντα αὐτῆς. Ἐπεὶ δὲ εἴπομεν μὴ ἀπὸ τινῶν ὑγιῶν δογματικῶν εἰρηκέναι τοὺς ἀποφθιναμένους εἶναι τὸν Ἰησοῦν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστῆν, ἢ τίνα τῶν ἐπιφερομένων, κατασκευά- σωμεν, καὶ τοῦτο λέγοντες, ὅτι, εἰ παραστεύχουσιν ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἀπειληθῶσι τῷ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Ἰωάννην, καὶ βαπτίζονται τῷ Ἰωάννη τὸν Ἰησοῦν, ἢ εἰ ἀκηχόεισαν (20) παρὰ τινος, οὐκ ἂν ἔλεγον Ἰη- σοῦν εἶναι τὸν Ἰωάννην. Ἀλλὰ καὶ εἰ νενοήκασιν τὸ δόγμα ἀφ' οὗ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς (21)· « Εἰ θέλετε θέ- ξασθαι, αὐτὸς ἐστὶν Ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, » καὶ ὡς ἔχοντες ὡτα ἀκηχόεισαν τοῦ λεγομένου (22), οὐκ ἂν εἰπὼν τινες αὐτὸν εἶναι Ἠλίαν· καὶ οἱ εἰπόντες· αὐτὸν εἶναι Ἰερεμίαν, εἰ ἐύρωρον, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν προφητῶν συμβολικὰ τίνα αὐτοῦ ἀνείληφασιν, οὐκ ἂν ἔλεγον αὐτὸν εἶναι Ἰερεμίαν· ὁμοίως δὲ οὐδὲ ἄλλοι ἕνα τινὰ τῶν προφητῶν.

Τάχα δὲ ὅπερ ἀποκριθεὶς (23) Σίμων Πέτρος εἶπεν

ἐν τῷ · « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ζῶντος, » ἂν ὡς ὁ Πέτρος λέγωμεν, οὐ σαρκὸς καὶ αἵματος ἡμῖν ἀποκαλύψαντος, ἀλλὰ φωτὸς ἡμῶν τῆ καρδίᾳ ἐλάμψαντος ἀπὸ τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς, καὶ αὐτοὶ γινόμεθα ὅπερ καὶ ὁ Πέτρος, ὁμοίως αὐτῷ μακαριζόμενοι, διὰ τὸ τὰ αἴτια τοῦ μακαρισμοῦ ἐκείνῳ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐφθακέναι, τῷ σάρκα καὶ αἷμα μὴ ἀποκεκαλυφέναι ἡμῖν περὶ τοῦ τὸν Ἰησοῦν εἶναι Χριστόν, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀλλὰ τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα ἀπ' αὐτῶν τῶν οὐρανῶν, ἵνα ἐν οὐρανοῖς πολιτευσώμεθα, ἀποκαλύψαντος ἡμῖν ἀποκαλύψιν ἀνάγουσαν εἰς τοὺς οὐρανοὺς τοὺς περιαιρούντας μὲν πᾶν κάλυμμα ἀπὸ τῆς καρδίας, ἀναλαβόντες δὲ ἐ τὸ Πνεῦμα τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀποκαλύψεως. » Εἰ δὲ φήσαντες καὶ ἡμεῖς, ὡς ὁ Πέτρος · « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ζῶντος, » οὐχ ὡς σαρκὸς καὶ αἵματος ἡμῖν ἀποκαλυφάντων, ἀλλὰ φωτὸς ἡμῶν τῆ καρδίᾳ ἐλάμψαντος ἀπὸ τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς, γινόμεθα Πέτρος· καὶ ἡμῖν ἂν λέγοιτο ἀπὸ τοῦ Λόγου τούτου · « Σὺ εἶ Πέτρος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Πέτρα γὰρ πᾶς ὁ Χριστοῦ μαθητῆς (24), ἀφ' οὗ ἐπινοῦν οἱ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, » καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν τοιαύτην πέτραν οἰκοδομεῖται ὁ ἐκκλησιαστικὸς πᾶς λόγος, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν πολιτεία· ἐν ἐκάστῳ γὰρ τῶν τελείων (25) ἐχόντων τὸ ἄθροισμα τῶν συμπληρούστων (26) τὴν μακαριότητα λόγων, καὶ ἔργων,

A his verbis : « Tu es Christus Filius Dei vivi, » si illud idem dicamus sicut Petrus, eo nobis per carnem et sanguinem non revelato, sed per lumen quod a Patre cœlesti cordibus nostris affulserit, fortasse simus et ipsi id quod Petrus; nempe, itidem ut ille, fortunati prædicamur, propterea quod hæc etiam ad nos pervenerunt, quæ causa illi fuerunt cur beatus sit existimatus; eo quod neque caro neque sanguis revelaverint nobis Jesum esse Christum, Filium Dei vivi, sed Pater qui in cœlis est, e cœlo ipso, ut in cœlo vivamus; eo nobis revelante revelationem ad cœlum illos evehentem quæ velamen a corde detraxerint, « Spiritum autem sapientiæ Dei et revelationis » suscepimus. Quod si postquam dixerimus et nos, quemadmodum Petrus : « Tu es Christus Filius Dei vivi, » non quasi revelatum nobis fuerit a carne vel a sanguine, sed luci cordi nostro affulgente a Patre qui in cœlis est, Petrus efficimur; dicatur et nobis a Verbo : « Tu es Petrus, » et quæ sequuntur. 524 Petra enim est omnis discipulus Christi, de quo bibebant, qui « bibebant de spiritali consequente petra » et super quamlibet ejusmodi petram ædificatur omnis sermo ecclesiasticus, et vitæ juxta ipsum institutæ ratio : unicuique enim perfecto habenti congregacionem sermonum beatitudinem perficientium, et ope-

VETUS INTERPRETATIO.

ego dico tibi : Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum non prævalebunt ei. Forsitan si et nos dixerimus quod dixit Petrus : « Tu es Christus Filius Dei vivi, » non in carne nobis et sanguine revelante, sed Patre qui est in cœlis mentem nostram illuminante; erimus Petrus, et eandem beatitudinem consequemur quam ille, propter confessionem nostram similem confessioni illius. Tunc autem non caro et sanguis revelat nobis Jesum esse Christum Filium Dei vivi, sed Pater qui est in cœlis : quando conversatio nostra in cœlis est, et digna revelatione Patris cœlestis, tunc vere revelatio Dei abstulit quidem a nobis omne velamentum cordis, dedit autem nobis spiritum sapientiæ et revelationis. Si autem secundum carnem et sanguinem conversemur, alias autem confiteamur Jesum Christum esse Filium Dei vivi, ut puta, dogma hujusmodi suscipientes a parentibus traditum nobis : tunc non Pater revelavit nobis, sed caro et sanguis. Propterea nec stabiles sumus in fide ipsius, sicut Petrus, nec similem ei beatitudinem consequemur. Si ergo et nos, Patre nobis, sicut diximus, revelante, confitentes Jesum esse Christum Filium Dei vivi, facti fuerimus Petrus : utique et nobis dicetur a Deo Verbo : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; » etc. Petra est enim omnis qui imitator est Christi, ex quo bibebant qui « bibebant de spiritali consequente petra. » Et super omni hujusmodi petra ædificatur Ecclesia Dei. In singulis enim quibusque perfectis qui habent in se congregacionem verborum,

et super quamlibet ejusmodi petram ædificatur omnis sermo ecclesiasticus, et vitæ juxta ipsum institutæ ratio : unicuique enim perfecto habenti congregacionem sermonum beatitudinem perficientium, et ope-

¹¹ Matth. xvi, 16. ¹² Ephes. i, 17. ¹³ Matth. xvi, 18. ¹⁴ I Cor. x, 4.

(24) Πέτρα γὰρ πᾶς ὁ Χριστοῦ μαθητῆς, etc. D Theophylactus: Ἔστι δὲ καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐκκλησία, οἶκος Θεοῦ γινόμενος. « Est autem et unusquisque nostrum Ecclesia, efficitur domus Dei. » Ex hoc Origenis loco contendit Erasmus Christianos omnes petrae nomine a Christo designari : sed exploditur a Bellarmino libr. i De Rom. pontif., cap. 10. Cujus etiam argumentis refellendus est Nilus Thessalonicensis archiepiscopus (a), cum papæ primatum his verbis abrogare studet : Ἀλλ' ὠκιδόμησε μὲν τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Χριστὸς, φοκοδόμησε δὲ αὐτὴν ἐπὶ τῇ θεολογίᾳ τοῦ Πέτρου, καὶ ἐπὶ πᾶσιν οἱ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας φύλακες ἔσονται. « Sed ædificavit quidem Ecclesiam Christus; ædificavit autem eam super sermone quem de Deo Petrus habuerat, et super omnibus qui ejusmodi confessionis custodes erunt; » hæc enim Nilus non ut allegorice dicta, quænamodum Origenes locis laudatis, et mox a nobis laudandis (ita ut illic demonstrabimus), sed stricte, et ad verbum vult accipi. Iisdem quoque

D rationibus confutandus Græculus alter a Salmasio editus : Σὺν τούτῳ καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος πρὸς ἐκείνον (Πέτρον) ἐπαγγελίαν καθολικῶς περὶ πάντων τῶν πιστευσάντων καὶ πιστευόντων τοῖς θεοῖς ἐρμηνευμένην Πατράσιν, στενοχωρεῖν ὑμεῖς εἰς μόνην τὴν Ῥώμην καὶ παρερμηνεῖν παραδιάσεθε. « Præterea Servatoris ei (Petri) factam promissionem universe de omnibus qui crediderunt, vel credunt a sanctis Patribus expositam : vos ad unam Romam restringere, et perperam interpretari conamini. » Hæc porro atque itidem sequentia in Origenianis nostris satis pensitamus. HUETIUS. — Cæterum in codice Tarin. legitur Πέτρος γὰρ, etc.

(25) Ἐν ἐκάστῳ γὰρ τῶν τελείων, etc. Ambrosius : « Qui enim carnem vicerit, Ecclesiæ fundamentum est, et si æquari Petro non potest, imitari potest. » HUETIUS.

(26) Συμπληρούστων. Alius codex, πληρούστων.

(a) Lib. ii De prim. papæ.

rum, et cogitationum, inest Ecclesia a Deo ædifi- A καὶ νομμάτων, ἔστιν ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ οἰκοδομουμένη
cata. Ἐκκλησία.

11. Si vero super unum illum solummodo Petrum totam Ecclesiam a Deo ædificari arbitraris, quid de Joanne tonitruū filio, et unoquoque apostolorum dixeris? Alioquin an audebimus dicere portas inferi speciatim adversus Petrum non prævalituras, prævalituras autem adversus reliquos apostolos et perfectos? Nonne vero et omnibus et in his singulis sit istud quod supra dictum est ¹⁵: « Portæ inferi non prævalebunt adversus eam; » et illud quoque: « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam **525** meam? »

VETUS INTERPRETATIO.

et operum, et sensuum omnium qui hujusmodi beatitudinem operantur, consistit Ecclesia Dei, cui portæ non prævalent inferorum.

11. Si autem super unum illum Petrum arbitraris universam Ecclesiam ædificari a Deo: quid dices de Jacobo et Joanne filiis tonitruū, vel de singulis apostolis? Vere ergo ad Petrum quidem dictum est: « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum non prævalebunt ei; » tamen omnibus apostolis, et omnibus quibusque perfectis fidelibus dictum videtur, quoniam omnes sunt Petrus, et petræ, et in omnibus ædificata est Ecclesia Christi, et adversus nullum eorum qui tales sunt, portæ prævalent inferorum. Tamen ex eo quod sequitur videamus. Putas soli Petro dantur a Christo claves regni cælorum, et nemo alius beatorum accipit eas? Si autem commune est inter omnes quod dicitur: « Dabo tibi claves regni cælorum; » quomodo non omnia quæ superius sunt relata ad Petrum, omnium videantur esse communia? Apud Joannem enim datus Spiritum sanctum Jesus discipulis suis per insuflationem sic dicit: « Accipite Spiritum sanctum: si cujus dimiseritis peccata, dimittentur ei; si cujus autem tenueritis, tenebuntur; » quasi omnibus talibus constitutis qualis erat et Petrus. Omnes enim qui imitatores sunt Christi, similiter petræ cognominantur, quemadmodum Christus, et de omnibus talibus

¹⁵ Matth. xvi, 18.

(27) *El δὲ ἐπὶ τὸν ἕνα ἐκείνον Πέτρον*, etc. Origenes homil. 16 in Jerem.: Ἐάνθρωπος ἐπὶ τὸν χορὸν εἶτε τῶν προφητῶν, εἶτε τῶν ἀποστόλων, εἶτε καὶ ἐπαναβεβηκότων ἀγίων ἀγγέλων, λέγω, ὅτι πάντες Χριστοῦ μιμηταί. Ὁ ἐκείνος πέτρα ἐστὶ, πέτρα γίνονται. Super univēros apostolos Ecclesiam a Deo fuisse constitutam et fundatam fatendum est, sed præcipuo quodammodo super Petrum. « Vide, » inquit Origenes homil. 5 in Exod., n. 4, « magno illi Ecclesiæ fundamento, et petræ solidissimæ, super quam Christus fundavit Ecclesiam, qui dicitur a Domino. » Hinc enim apostolorum principem appellat hom. 17 in Luc. Audiendus Tertullianus lib. *De pudicit.*: « De tua nunc sententia quæro unde hoc jus Ecclesiæ usurpes. Si, quia dixerit Petro Dominus: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam: Tibi dedi claves regni cælestis*; vel: *Quæcumque alligaveris, vel solveris in terra, erunt alligata, vel soluta in cælis*, idcirco præsumis et ad te derivasse solvendi ei alligandi potestatem, id est, ad omnem Ecclesiam Petri propinquam; qualis est eventus atque commutans manifestam Domini intentionem personaliter hoc Petro conferentem? *Super te*, inquit, *ædificabo Ecclesiam meam*; etc. *Dabo tibi claves*, non Ecclesiæ; etc. *Quæcumque solveris vel alligaveris*, non, quæ solverint, vel alligaverint. » Eriphanus, hæc. l. i: Ὑστερον πάλιν, ὅτε ἡ τελεία αὐτοῖ; ἀπόταξις γεγέννηται, ἀπὸ τοῦ Πέτρον ἡ συνάντησις γεγέννηται. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀρρηγεῖται τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ, καὶ ἐτι δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι θεὸς ἐστὶν εἰδῶς τὰς κλήσεις (αὐτῶν) τῶν καρδιῶν, καὶ γινώσκων τίς ἐν πρώτοις ἀξίος τάττεσθαι, ἐξελέξατο τὸν Πέτρον ἀρχηγὸν εἶναι τῶν αὐτοῦ μαθητῶν. « Postea vero cum absoluta illa suscepta est omnium rerum abdicatio, initium est a Petro factum. Tunc enim et ipse frat. i suo prævit. Accedit quod Deus humanorum cordium nutus ac propensiones animadvertit; ac qui sit primo loco dignus intelligit: quare Petrum discipulorum suorum principem elegit. » Hieronymus lib. 1 *contra Jorin.*: « Licet super omnes apostolos ex æquo Ecclesiæ fortitudo solidetur; tamen propterea inter duodecim unus eligitur, ut capite constituto schismatis

B tolleretur occasio. » Optatus Milevitanus, lib. vii, « Stant toti innocentes, et peccator accipit claves: ut unitatis negotium fo:maretur. Provisum est ut peccator aperiret innocentes, ne innocentes clauderent contra peccatores, et quæ necessaria est unitas esse non posset. » Euthymius: « Atqui donum hoc cæterorum etiam fuit apostolorum, sed primum huic datum est, quia primus hic Filium Dei legitimum esse Christum fassus est. » Hinc in epist. ad Jacobum Clementi vulgo attributa Petrus Ecclesiæ fundamentum esse dicitur, κατ' ἐξοχήν. « Notum tibi facio, domine, quia Simon Petrus veræ fidei merito, et integræ prædicationis obtentu, fundamentum esse Ecclesiæ delinuit; » et Philippus Romanæ Ecclesiæ presbyter, et in Ephesina synodo legatus: « Ὁ ἅγιος καὶ μακαριώτατος Πέτρος, ὁ ἔξαρχος, ἡ κεφαλὴ τῶν ἀποστόλων, ὁ κίων τῆς πίστεως, ὁ θεμέλιος τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. » Sanctus et beatissimus Petrus, princeps, caput apostolorum, columna fidei, fundamentum Ecclesiæ catholicæ. » Barlaamus autem monachus, utpote Græcavici in Romanum pontificem odii labe infectus, nimis stricte et invidioso Petri primum attondet et resecat, sed magna tamen ex parte agnoscit, lib. *De princip. papæ*, cap. 2. Λέγομεν, inquit, ὅτι τὰ μὲν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἰσότητι πάντες (ἀπόστολοι) ἐτύχων τῆς δὲ ἱερᾶς αὐτῶν δωδεκάδος ὁ μακάριος Πέτρος ἐξήρχετο, τοῦτο πλεον τῶν ἄλλων ἔχων, τῶν ἄλλων παρόντων αὐτοῦ τῆ; διδασκαλίας ἠγεῖσθαι καὶ πρωτοκαθεδρίας ἰσως ἀξιοῦσθαι. » Dicimus in rebus ecclesiasticis pari omnes (apostolos) dignitate et auctoritate fuisse: at sacræ ipsorum dodecalis beatorum Petrum principem fuisse, hoc præ cæteris habentem, ut præsentibus aliis doctrinæ præesse, et priori loco sedere fortasse dignus habitus sit. » Supervacaneum esset Patrum loca hic proferre a quibus Petrus, τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος, ἀποστόλων κορυφαῖος, προήγορος, ἀρχηγός, πρόεδρος, ἔξαρχος, προστάτης, κεφαλὴ, princeps et rex appellatur, quæ Petrum auctoritate, jure, et dignitate reliquis apostolis antecessuisse satis vincunt. ΠΕΤΡΙΟΣ.

μόνω (28) δίδονται ὑπὸ τοῦ Κυρίου αἱ κλεῖδες τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ οὐδεὶς ἕτερος τῶν μακαρίων αὐτὰς λήψεται; Εἰ δὲ κοινὸν ἔστι καὶ πρὸς ἑτέροισι τῷ· Ἐδώσω σοι τὰς κλεῖδας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὅπως οὐχὶ καὶ πάντα τὰ τε προειρημένα καὶ τὰ ἐπιφερόμενα ὡς πρὸς Πέτρον λελεγμένα; Καὶ γὰρ ἐνταῦθα μὲν ὡς πρὸς Πέτρον εἰρησθαι δοκεῖ τὰ· « Ὅσα ἂν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, » καὶ τὰ ἐξῆς· ἐν δὲ τῷ κατὰ Ἰωάννην λόγῳ Πνεύμα ἅγιον ὁ Σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς διὰ τοῦ ἐμφυσήματος, φησί· Ἐλάβετε Πνεῦμα ἅγιον, » καὶ τὰ ἐξῆς. Πολλοὶ τοίνυν φήσουσι πρὸς τὸν Σωτῆρα· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, » ἀλλ' οὐ πάντες οἱ τοῦτο φάσκοντες ἔρουσιν αὐτῷ, οὐδαμῶς μὲν ἀπὸ σαρκὸς καὶ αἱματος ἀποκαλυφάντων τοῦτο μεμαθηκότες, αὐτοῦ δὲ τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατρὸς ἀφελόντος τὸ ἐπιχειρῆμα τῆ καρδίας αὐτῶν κάλυμμα, ἵνα μετὰ τοῦτο, ἑ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπτρίζοντοι, ἢ ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶσι, λέγοντες περὶ αὐτοῦ τὸ· « Κύριος Ἰησοῦς, » καὶ πρὸς αὐτὸν τὸ· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Καὶ εἴ τις λέγει τοῦτο

A An etiam soli Petro dantur a Domino claves regni cœlorum, nec quisquam beatorum alius eas accipiet? Quod si et id aliis commune est : « Dabo tibi claves regni cœlorum » , » quomodo et non ea quæ præcedunt, communia sunt, et quæ subnectuntur tanquam in Petrum dicta? Hic etenim velut in Petrum dicta videntur ea : « Quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata in cœlis, » et quæ sequuntur : in Evangelio autem Joannis Servator dans Spiritum sanctum discipulis per insufflationem, dicit : « Accipite Spiritum sanctum, » et quæ sunt deinceps. Proinde multi dicunt Servatori : « Tu es Christus Filius Dei vivi, » at non omnes illud dicentes, haudquaquam a carne et sanguine revelantibus hoc edocti dicunt illi, sed ablato ab ipso Patre qui in cœlis est imposito cordi eorum velamine, ut postea « revelata facie gloriam Domini specularant » in Spiritu Dei loquantur, dicentes de illo : « Dominus Jesus, » et illi : « Tu es Christus Filius Dei vivi. » Et si quis hoc dicit illi, sibi non revelatum a carne et sanguine, sed a Patre qui in cœlis est, ea consequatur. quæ, ut ait quidem

VETUS INTERPRETATIO.

libunt spiritalem potum homines spiritales. Et quemadmodum secundum Christi nomen omnes qui sunt illius, christi dicuntur, dicente Propheta : « Ut salvos faciat christos suos : » sic quoniam iustitia dicitur Christi, omnes iusti iustitiæ sunt : et sapientiæ sunt, secundum quod Christus sapientia est. Et sic invenies in omnibus reliquis nominibus Christi, ut recte dicatur ad omnes : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum non prævalebunt ei. » Cui « ei? » Utrum petra non prævalebunt in qua ædificat Christus Ecclesiam, aut ei Ecclesiæ non prævalebunt quam ædificat super petram, non exprimit manifeste. Tamen manifestum est, quia nec adversus petram illam super quam ædificatur Ecclesia, nec adversus Ecclesiam quæ ædificatur super huiusmodi petram, portæ prævalebunt.

16 Matth. xvi, 19. 17 ibid. 20. 18 Joan. xx, 22. 19 Matth. xvi, 16. 20 II Cor. iii, 18.

(28) Ἄρα δὲ τῷ Πέτρῳ μόνῳ, etc. Quomodo superiorem Origenis locum explicandum esse diximus, ita hunc exponi debere pronuntiamus, traditas nempe fuisse claves regni cœlorum omnibus apostolis, sed non jure eodem et pari conditione qua Petro traditæ sunt. Idem Origenes infra in *Matthæum* : Πλὴν τὰ ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ μόνῳ τῷ Πέτρῳ δεδομένα ἔοικε δηλοῦσθαι δεδωκέναι πᾶσι τοῖς τὰς τρεῖς νοουθεσίας προσάγουσι τοῖς ἡμαρτηκόσι, ἵνα, ἐὰν μὴ ἀκουσθῶσι, δήσωσιν ἐπὶ γῆς τὸν κριθέντα εἶναι ὡς ἐθνικὸν καὶ τελώνην, ὡς δεδωμένου τοῦ τοιοῦτου ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἄλλ' ἐπέει ἔγραψην, εἰ καὶ κοινόν τι ἐπὶ τοῦ Πέτρου καὶ τῶν νοουθετησάντων τρεῖς τοὺς ἀδελφούς· λέλεκται, ἐξαίρετον ἔχειν τὸν Πέτρον κατὰ τοὺς τρεῖς νοουθετησάντας, ἰδίᾳ τοῦτο προτεταχται ἐπὶ τοῦ Πέτρου, τὸ Ἄδωσω σοι τὰς κλεῖδες τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, etc., quibus cum tres νοουθετησάντας in uno duntaxat cælo, Petrum autem in omnibus ligare et solvere posse doceat, pleniorum et ampliorum potestatem Petro tribuit, quam reliquis quibuscunque. Augustinus serm. 26, de divers. : « Nunquid istas claves Petrus accepit, et Paulus non accepit? Petrus accepit, et Joannes, et Jacobus non accepit, et cæteri apostoli? Aut non sunt istæ in Ecclesia claves, ubi peccata quotidie dimittuntur? Sed quoniam in significatione personam Petrus gestabat Ecclesiæ, quod illi uni datum est, Ecclesiæ datum est. Ergo Petrus figuram gestabat Ecclesiæ; Ecclesia corpus Christi est. » Et tr. 118 in *Joan.* : « Sicut in apostolis cum esset etiam ipse numerus duodenarius, id est quadripartitus in ternos, et omnes essent interrogati, solus Petrus respondit : *Tu es Christus Filius Dei vivi, et ei dicitur : Tibi dabo claves regni cœlorum, tanquam ligandi et solvendi solus accipe-*

C rit potestatem, cum et illud unus pro omnibus dixerit, et hoc cum omnibus, tanquam personam generis ipsius unitatis, accepit. Ideo unus pro omnibus, quia unitas est in omnibus. » Barlaamum autem Ἑλληνικῆ ζῦμη corruptit, cum sic ait lib. II *De primis. paræ* : Ἐγὼ δὲ, ὅτι μὲν ὁ μακάριος Πέτρος καθολικὸς ποιμὴν τε καὶ διδάσκαλος ἀπάσης τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας κατέστη, πάνυ γε ἀληθὲς φημι· οὐ μὴν αὐτὸς γε μόνος, ἀλλ' ἰσοτιμίως αὐτῷ καὶ τῶν δεῦκα ἑκαστος. Ἔχει γὰρ οὕτω· τὰς κλεῖδες τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν δώσειν Πέτρῳ ὑπέσχετο· καὶ ταύτας εἶναι τὴν τοῦ δεσμεῖν τε καὶ λύειν ἐξουσίαν, δι' ὧν ἐπήγαγεν, ἐδήλωσεν· ἀλλὰ μὴν ταύτην γε καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις δεδωκώς φαίνεται. Ὅ γὰρ ἂν δήσητε, φησὶν, ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένον καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὃ ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον καὶ ἐν οὐρανοῖς· καὶ πάλιν· Ἄδθε Πνεῦμα ἅγιον· ἂν τινῶν ἀρῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφέεται αὐτοῖς· ἂν τινῶν κρατήτε, κερδέτηται. « Ego quidem B. Petrum universale pastorem et magistrum totius Dei Ecclesiæ constitutum esse, verum id quidem esse fateor : at non illum solum, sed pari cum ipso dignitate unumquemque e duodecim. Sic enim se res habet : claves regni cœlorum daturum se Petro promisit, et ipsas esse ligandi et solvendi potestatem, per ea quæ subjunxit, ostendit; sed ipsam quoque reliquis etiam apostolis videtur dedisse : *Quodcunque enim, inquit, alligaveritis super terram, erit ligatum et in cælo; et quodcunque solveritis super terram, erit solutum et in cælo; et rursum : Accipite Spiritum sanctum; quorum remisieritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt.* » HUETIUS.

littera Evangelii, Petro huic dicta sunt; ut docet **A** autem spiritus illius, cuilibet qui talis evadit, qualis erat ille Petrus. Nomen enim trahunt a petra omnes imitatores Christi, spiritalis scilicet petrae consequentis eos qui salvi fiunt, ut ex ea spiritualem portionem ebibant. Illi autem nomen trahunt a petra, quemadmodum Christus; sed et cum Christi membra sint, nomine ab illo ducto Christiani **526** appellati sunt; a petra autem, Petri. Inde vero accepta occasione, justos a Christi justitia, sapientes a Christi sapientia denominatos esse dices; idemque facies de reliquis ejus nominibus, nomina in sanctos ducens; et quicumque tales fuerint, dicitur iis a Servatore illud quod ita se habet: « Tu es Petrus, » et quæ sequuntur; ad id usque **21**: « Non prævalebunt adversus eam: » Quam autem, eam? **B** an enim petram, super quam Christus ædificat Ecclesiam? an Ecclesiam? ambigua quippe locutio est: an quasi unam eandemque rem, petram et Ecclesiam? Hoc ego verum esse existimo; nec enim adversus petram, super quam Christus Ecclesiam ædificat, nec adversus Ecclesiam portæ inferi prævalebunt: quemadmodum neque « via colubri super petram **22**, » juxta id quod in Proverbis scriptum est, reperiri possit. Quod si adversus aliquem inferi portæ prævalebunt, qui talis erit, neque petra super quam Christus Ecclesiam ædificat, nec Ecclesia a Christo super petram ædificata fuerit. Petra quippe serpenti inaccessa est, et fortior portis inferi sibi adversantibus, adeo ut propter robur illius, portæ inferi adversus eam non prævaleant; Ecclesia vero, tanquam Christi ædificium, qui sapien-

πρὸς αὐτόν, οὐ σαρκὸς καὶ αἵματος ἀποκαλυφάντων αὐτῷ, ἀλλὰ τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατρὸς, τεύξεται τῶν εἰρημένων, ὡς μὲν τὸ γράμμα τοῦ Εὐαγγελίου (29) λέγει, πρὸς ἐκείνον τὸν Πέτρον, ὡς δὲ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διδάσκει, πρὸς πάντα τὸν γενόμενον, ὁποῖός ὁ Πέτρος ἐκείνος. Παρώνυμοι γὰρ πέτρας (30) πάντες οἱ μιμηταὶ Χριστοῦ, τῆς πνευματικῆς (31) ἀκολουθούσης πέτρας τοῖς σωζομένοις, ἵνα ἐξ αὐτῆς πίνωσι τὸ πνευματικὸν πόμα. Οὗτοι δὲ παρώνυμοί εἰσι τῆς πέτρας, ὡς Χριστός· ἀλλὰ καὶ Χριστοῦ μέλη ὄντες, παρώνυμοι ἐξηράμωσαν Χριστιανοί· πέτρας δὲ, Πέτροι. Ἐπιτὸ δὲ τούτων ἀφορμὴν λαθῶν φησὶς τοὺς δικαίους παρωνύμους (32) εἶναι Χριστοῦ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τοὺς σοφοὺς Χριστοῦ τῆς σοφίας· καὶ οὕτως ποιήσεις ἐπὶ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ὀνομάτων παρωνύμια ἐπὶ τοὺς ἀγίους, καὶ πρὸς πάντας τοὺς τοιοῦτους ἀν λέγοιτο ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος τὸ λέγον· « Σὺ εἶ Πέτρος, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Τίνος δὲ, αὐτῆς; ἄρα γὰρ τῆς πέτρας, ἐφ’ ἣν Χριστὸς οἰκοδομεῖ τὴν Ἐκκλησίαν; ἢ τῆς Ἐκκλησίας; ἀμφίβολος γὰρ ἡ φράσις· ἢ ὡς ἐνδὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τῆς πέτρας καὶ τῆς Ἐκκλησίας; Τοῦτο δ’ οἶμαι ἀληθὲς τυγχάνειν· οὕτε γὰρ τῆς πέτρας, ἐφ’ ἣς ὁ Χριστὸς οἰκοδομεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, οὕτε τῆς Ἐκκλησίας πύλαι ἔδου κατισχύσουσιν, ὡς οὐδὲ ἡ ὁδοῦ ὄψευς ἐπὶ πέτρας, » κατὰ τὸ ἐν Παροιμίαις γεγραμμένον, εὐρεθεὶς ἄν. Εἰ δὲ τις πύλαι ἔδου κατισχύσουσιν, οὕτε πέτρα ὁ τοιοῦτος ἄν εἴη, ἐφ’ ἣν ὁ Χριστὸς οἰκοδομεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, οὕτε ἡ ὑπὸ Χριστοῦ οἰκοδομουμένη ἐπὶ τὴν πέτραν Ἐκκλησία· ἢ τε γὰρ πέτρα ἄβαστος ἐστίν ὄψευς, καὶ ἰσχυροτέρα τῶν ἀντιπαλαιουσῶν αὐτῇ πυλῶν ἔδου, ὡς διὰ τὴν ἰσχύον

VETUS INTERPRETATIO.

inferorum: quemadmodum nec « via serpentis super petram, » secundum quod in Proverbiis positum est, poterit inveniri. Adversus quem autem portæ prævaverint inferorum, ille neque petra dicendus est super quam Christus ædificat Ecclesiam, neque Ecclesia quæ super petram ædificatur a Christo: quoniam sive qui petra inambulabilis est serpenti, sive qui vera Ecclesia est, fortior est portis sibi adversantibus inferorum, propter Christum virum sapientem qui ædificavit super petram Ecclesiam suam.

21 Matth. xvi, 18. **22** Prov. xxi, 49.

(29) Ὡς μὲν τὸ γράμμα τοῦ Εὐαγγελίου, etc. Ergo quæcunque hoc loco dicit, allegorice dicit: id quod vel maxime inde apparet, quod portas inferi, peccata, hæreses, dæmones; regna cælorum, virtutes esse dicat. ΗΥΚΤΙΣ.

(30) Παρώνυμοι γὰρ πέτρας, etc. Origenes homil. 16 in Jerem.: « Ἐὰν ἔλθω ἐπὶ τὸν χορὸν εἰτε τῶν προφητῶν, εἰτε τῶν ἀποστόλων, εἰτε καὶ ἐπαναθεθεκότων ἀγίων ἀγγέλων, λέγω, ὅτι πάντες Χριστοῦ μιμηταὶ ὡς ἐκείνος πέτρα ἐστίν, πέτρα γίνονται. Et in Matth. xxvii, 51: « Probamus autem scissas tunc petras esse prophetas, primum quidem ex eo quod Christus dicitur petra spiritalis; et rationis est omnes imitatores Christi similiter petras esse, sicut et lux mundi dicuntur, ex eo quod ipse Dominus eorum lux est mundi; deinde etiam ex eo quod ipse Petrus a Domino petra est appellatus, cum dicitur ei: *Τῷ εἶς Petrus* » etc. Et in *Catena Corderiana* in Joan., ad c. 1, v. 42: Πέτρον δὲ αὐτὸν κληθῆσεσθαι εἶπε, παρονομασθέντα ἀπὸ τῆς πέτρας, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός· ἵν' ὡσερ ἐκ σοφίας σοφός, καὶ ἅγιος ἐξ ἁγιότητος, οὕτω καὶ ἐκ πέτρας Πέτρος. Gregorius *Expresit*. in vii *Psal. psenit*: « Ipse (Christus) est enim petra, a qua Petrus nomen accepit, et super quam se ædificaturum Ecclesiam dixit. » Eucherius Lugd.

homil. in natali S. Petri: « Si Petrum non intelligis, petram respice: petra autem erat Christus Sic igitur a petra Petrus, sicut a Christo Christianus. » Ib.

(31) Χριστοῦ τῆς πνευματικῆς, etc. Psal. cxvii, 22; Isaiæ xxviii, 16; Matth. xxi, 42; I Cor. x, 4. Ib.

(32) Φησὶς τοὺς δικαίους παρωνύμους, etc. Sic ille infra in eadem sententiam: « Ἄλλ' ἔπερ Χριστός ἐστιν ἡ δικαιοσύνη, ὃ τὴν δικαιοσύνην ἀνελεηφώς, οὐχ ἑαυτὸν, ἀλλὰ Χριστὸν ὁμολογεί. Deus quidem justitiæ omnis fons est; justitia autem qua homo justus appellatur, et nomen et originem habet a justitia Dei: non quod huic imputetur Christi justitia, quemadmodum volunt hujus temporis heterodoxi; sed quia ut justus efficiatur homo, « unica formalis causa est justitia Dei, non qua ipse justus est, sed qua nos justos facit, qua videlicet ab eo donati renouamur spiritu mentis nostræ; et non modo reputamur, sed vere justii nominamur et sumus, justitia in nobis recipientes, unusquisque secundum mensuram, quam Spiritus sanctus partitur singulis prout vult, et secundum propriam cuiusque dispositionem et cooperationem. » Verba sunt Tridentini concilii, sess. 6, c. 7. Ib.

αὐτῆς μὴ κατισχύειν αὐτῆς τὰς πύλας τοῦ ἄβου· ἡ Ἰερὸν « ἀδificavit domum suam super petram »²², ἡ portarum inferi capax non est, prævalentium quidem adversus quemcunque hominem qui extra petram et Ecclesiam fuerit, sed invalidarum adversus illam.

Νοήσαντες δὲ, ὡς ἐκάστη τῶν ἁμαρτιῶν δι' ὧν ἔστιν εἰς ἄβου γενέσθαι (33), πύλη ἐστὶν ἄβου, καταληγόμεθα, ὅτι· ἡ ἔχουσα σπῖλον, ἢ ρυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων, ἡ καὶ διὰ τὴν κακίαν μηδὲ ἀγία μηδὲ ἄμωμος τυγχάνουσα ψυχῆ, οὕτως πέτρα ἐστὶν ἐφ' ἣν ὁ Χριστὸς οἰκοδομεῖ, οὕτως Ἐκκλησία, οὕτως Ἐκκλησίας μέρος. ἢ ἐπὶ τὴν πέτραν ὁ Χριστὸς οἰκοδομεῖ. Ἐάν τις πρὸς ταῦτα δυσωπεῖν ἡμᾶς (34) βούλεται διὰ τὰ πλήθη τῶν πιστεύειν νομιζομένων ἐκκλησιαστικῶν, λεκτέον αὐτῷ οὐ μόνον τό· « Πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, » ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς προσιόντας αὐτῷ λελεγμένον, ὡς ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν εἴρηται, οὕτως ἔχον· « Ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς θύρας, ὅτι πολλοὶ, λέγω ὑμῖν, ζητήσουσιν εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς, καὶ οὐκ ἰσχύσουσι· » καὶ τὸ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον δὲ γεγραμμένον τοῦτον τὸν τρόπον ῥητέον· « Ὅτι στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν. » Προσέχων δὲ τῷ· « Ὅτι πολλοὶ, λέγω ὑμῖν, ζητήσουσιν εἰσελθεῖν, καὶ οὐκ ἰσχύσουσι, » συνήσεις, ὅτι τοῦτο ἐπὶ τοὺς ἀρχοῦντας μὲν εἶναι ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀσθενῶς δὲ καὶ παρὰ τὸν λόγον βιούντας (35) ἀναφέρεται. Οἱ μὲν οὐ μὴ ἰσχύοντες εἰσελθεῖν τῶν ζητούντων εἰσελθεῖν, τῷ πύλας ἄβου κατισχύειν αὐτῶν οὐκ ἂν ἰσχύσουσιν· ὧν δὲ πύλαι ἄβου οὐ κατισχύουσιν, οὗτοι ζητούντες εἰσελθεῖν ἰσχύσουσι, πάντα ἰσχύοντες ἐν τῷ ἐνδυναμούντι αὐτοὺς Χριστῷ Ἰησοῦ (36). Καὶ οὕτως ἕκα-

12. Postquam vero animadvertimus unumquodque peccatorum per quæ ad inferos descenditur, portam esse inferi, intelligemus animam « habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi »²³, quæque propter nequitiam neque sancta est, neque immaculata, petram non esse super quam Christus ædificat, neque Ecclesiam, neque Ecclesia⁵²⁷ partem, quam super petram Christus ædificat. Si quis autem nos super his convictos pudore afficere vult, propter multitudinem hominum ex Ecclesia qui fidem ampli creduntur, dicendum est huic, non illud modo²⁴: « Multi vocati, pauci vero electi, » sed et id quod a Salvatore iis dicitur est qui ad se accedunt, ut exstat in Luca Evangelio iis verbis²⁵: « Contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico vobis, querent intrare per angustam, et non poterunt, » dicendum et illud est, quod scriptum habetur in Matthæi Evangelio eo modo²⁷: « Quoniam angusta porta et arcta via est, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam. » Animum autem ad id advertens: « Quia multi, dico vobis, querent intrare, et non poterunt, » intelliges illud ad eos pertinere qui se ex Ecclesia esse gloriantur quidem, imbecilliter autem et præter sermonis evangelici præceptum vivunt. Eorum vero qui querunt intrare, quicumque intrare non poterunt, non poterunt propterea quod portæ inferi adversus eos prævaleant: adversus quos autem

VETUS INTERPRETATIO.

12. Nam cum sciamus quod unumquodque peccatum per quod descenditur ad inferos, porta sit inferorum, intelligimus quoniam omnis anima quæ recipit super se peccatum. et propterea non est sancta, neque petra est super quam Christus ædificat Ecclesiam, neque Ecclesia est, neque pars Ecclesiæ quam Christus ædificat super petram. Si quis autem contradicere vobis vult propter multitudinem hominum qui credere æstimantur, ecclesiastico placetur responso dicente: « Multi vocati, pauci autem electi; » item illo quod Dominus audentibus se respondit: « Contendite intrare per angustum ostium; dico enim vobis quoniam multi querent intrare, et non poterunt; » item: « Quam angusta porta, et tribulata via quæ ducit ad vitam: et pauci sunt qui inveniunt eam. » Considerans autem quod dicit: « Multi querent introire, et non poterunt, » intelliges quoniam hoc de illis est dictum qui gloriantur se esse de Ecclesia, negligenter autem et non secundum præceptum Domini conversantur. Qui ergo querunt introire et non possunt, ideo non possunt, quia portæ inferorum prævalent contra eos. Adversus quos autem non prævalent, sine dubio poterunt introire, quoniam omnia possunt in Christo qui eos confortat. Et hoc scire debemus, quoniam sicut portæ singulæ civitatum nomina propria habent: sic unaquæque porta inferorum secundum speciem minusculæque peccati proprium nomen habet: ut puta, una porta dicitur fornicatio, per quam omnes fornicatores ingrediuntur in tartara. Altera autem denegatio Christi, per quam denegatores Christi de-

²² Matth. vii, 24. ²³ Ephes. v, 27. ²⁴ Matth. xx, 16, et xxii, 14. ²⁵ Luc. xiii, 24. ²⁷ Matth. vii, 14.

(33) Δι' ὧν ἔστιν εἰς ἄβου γενέσθαι. Ita legerat D nus, Vaticanus et Tarinianus; editio autem Huetii in textu, Κυρία Ἰησοῦ. Mox καὶ οὕτως ἕκαστος μὲν τῶν πατέρων. Sic habent omnes miss. in textu, sed ad oram codicis Holmiensis ascriptum erat ab eadem manu: ἔστι τις πατήρ μοχθηρᾶς γνώμης. Erasmus: « Atque ita quisque qui pater est verae sententiæ; » unde sic eum legisse conjectare cum Huetio possimus: καὶ οὕτως ἕκαστος μὲν ὅς ἐστι τις. Priorem tamen lectionem retinimus vel ob hæc verba quæ jacent paulo inferius: Ἦδη δὲ καὶ ἕκαστος τῶν ἑτεροδόξων, etc.

(34) Codd. Regius et Tarinianus, necnon Erasmus, ἡμᾶς. Alii codd. et vetus interpret, ὡμᾶς.

(35) Παρὰ τὸν λόγον βιούντας. Hoc est, λόγον πείστωως.

(36) Χριστῷ Ἰησοῦ. Sic habent codd. Anglica-

portæ inferi non prævalent, illi quærentes intrare, poterunt, omnia valentes in eo qui corroborat eos, Domino Jesu. Atque ita unusquisque ex iis qui prævalent sententiæ patres sunt, architectus factus est portæ alicujus inferi; qui vero talium rerum architecti doctrinæ opem suam præstant, ministri sunt, et dispensatores, servientes pravo sermoni impietatis fabricatori. At cum multæ sint et vix numerandæ inferi portæ, nulla inferi porta prævalebit adversus petram, vel Ecclesiam quam super illam Christus ædificat. Verumtamen vi nonnulla pollent hæc portæ, qua quosdam evomant qui iis non resistunt, nec adversus eas pugnant; superantur autem ab aliis, qui propterea quod ab eo non recedunt qui dixit ²⁸: « Ego sum ostium, » omnes inferi portas ex anima sua deturbarunt. Atque id quidem sciendum est, quemadmodum urbium portæ singulæ propria habent nomina, eodem modo portis inferi pro variis peccatorum formis nomina imponi posse; ita ut una inferi porta fornicatio appelletur, per quam iter faciunt **528** scortatores; altera autem inficitio, per quam in infernum descendunt, qui Deum inficiantur. Jam vero et unusquisque illorum qui diversis ab Ecclesia opinionibus adhærent et aliquam falsi nominis scientiam genuerunt ²⁹, portam inferi ædificavit, aliam quidem Marcion, Basilides aliam, et aliam Valentinus.

13. Hic igitur portæ inferorum dictæ sunt. In Psalms vero gratias agit Propheta dicens ³⁰: « Qui exaltas me de portis mortis, ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion. » Atque ex hoc loco discimus fieri nunquam posse, ut qui non exaltatus fuerit de portis mortis, et ad portas Sion non pervenerit, omnes laudationes Dei annuntiare possit. Portæ autem Sion contrariæ portis mortis intelligi possint, adeo ut porta mortis sit luxuria; porta autem Sion castitas; mortis item, injustitia; Sion vero justitia, quam ostendens Propheta ait ³¹: « Hæc porta Domini, justî intrabunt in eam; » et rursum mortis porta, sit timiditas; fortitudo vero, Sion: imprudentia, mortis; contraria autem illi sapientia, Sion. Omnibus autem portis scientiæ falsum nomen gerentis una contraria est porta ve-

στος μὲν τῶν πατέρων μοχθηρᾶς γνώμης ἀρχιτέκτων γέγονε πύλης τινὸς ἄδου· οἱ δὲ συνεργοὶ τῆς τοῦ ἀρχιτέκτονος τῶν τοιοῦτων διδασκαλίᾳ, ὑπουργοὶ τινες καὶ οἰκονόμοι δουλεύοντες μοχθηρῶ ἀρχιτεκτονικῇ ἀσεβείας λόγῳ. Πολλῶν δὲ καὶ δυσσριθμῆτων οὐσῶν τῶν ἄδου πυλῶν, οὐδεμία πύλη ἄδου κατισχύσει τῆς πέτρας, ἢ Ἐκκλησίας ἣν ἐπ' αὐτῆς Χριστὸς οἰκοδομεῖ. Πλὴν ἔχουσι τινα ἰσχύιν αὐταὶ αἱ πύλαι, ἀφ' ἧς τινων μὲν κρατοῦσι τῶν μὴ ἀντιτεινόντων καὶ ἀνταγωνιζομένων πρὸς αὐτάς· ὑφ' ἐτέρων δὲ νικῶνται, τῶν διὰ τὸ μὴ ἀφίστασθαι τοῦ εἰπόντος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα, » πάσας τὰς ἄδου πύλας καθελόντων ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς. Καὶ τοῦτο δὲ χρὴ εἰδέναι, ὅτι, ὡσπερ αἱ πόλειων πύλαι ὀνόματα ἔχουσι ἐκάστη οἰκεία, τὸν αὐτὸν τρόπον αἱ τοῦ ἄδου πύλαι ὀνομασθεῖεν ἂν κατὰ τὰ εἶδη τῶν ἀμαρτημάτων, ὡς μίαν μὲν ὀνομάζεσθαι πύλην ἄδου πορνείαν, δι' ἧς ὀδεύουσιν οἱ πορνεύοντες· ἐτέραν δὲ ἀρνησίν, δι' ἧς ἀρνησῖνοι εἰς ἄδου καταβαίνουσιν. Ἦδη δὲ καὶ ἕκαστος τῶν ἑτεροδόξων (37), καὶ γεννησάντων ψευδώνυμόν τινα γνώσιν, ὡκοδόμησεν ἄδου πύλην, ἄλλην μὲν Μαρκίων, καὶ Βασιλίδης ἄλλην, καὶ Οὐαλεντίνος ἄλλην.

Ἐνταῦθα μὲν οὖν πύλαι ἄδου εἴρηται· ἐν δὲ τοῖς Ψαλμοῖς ὁ Προφήτης (38) εὐχαριστεῖ λέγων· « Ὁ ὑψίων με ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου, ὅπως ἂν ἐξαγαγείλω πάσας τὰς αἰνέσεις σου ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών. » Καὶ ἐκ τούτου δὲ μανθάνομεν, ὅτι μήποτε οὐχ οἷόν τε ἐστὶν πάσας δυνθῆναι ἐξαγαγεῖν τὰς αἰνέσεις τινὰ τοῦ Θεοῦ, μὴ ὑψωθέντα ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου, καὶ γενόμενον παρὰ ταῖς πύλαις Σιών. Πύλαι δὲ Σιών ἐναντίας νοηθεῖν ταῖς πύλαις τοῦ θανάτου, ὡς εἶναι πύλην μὲν θανάτου τὴν ἀκολασίαν, πύλην δὲ Σιών τὴν σωφροσύνην· καὶ οὕτω θανάτου μὲν τὴν ἀδικίαν, Σιών δὲ τὴν δικαιοσύνην, ἥτινα δεικνύς ὁ προφήτης φησὶν· « Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, δικαιοὶ εἰσέλθουσιντα ἐν αὐτῇ· » καὶ πάλιν τὴν μὲν δειλίαν, θανάτου πύλην· τὴν δὲ ἀνδρείαν, Σιών· καὶ ἀφροσύνην μὲν θανάτου, τὴν δὲ ἐναντίαν

VETUS INTERPRETATIO.

scendunt in inferos. Tertia cupiditas pecuniarum, per quam cupidi pecuniarum incedunt, non Deo, sed mammonæ servientes. Adhuc autem et unusquisque hæresiarcharum auctorum qui aliquam falsi nominis scientiam genuerunt, ædificavit aliquam inferi portam. Et aliam quidem Marcion et Basilides: aliam autem Valentinus: et sic singuli patres singulorum dogmatum perversorum, quasi architecti impietatis, portas aliquas inferorum construxerunt; et multi intrant per illas qui sequuntur dogmata perversitatis illorum. Cum sint ergo mille et innumerabiles inferorum portæ, nulla earum prævaleat contra eum qui aut petra est, aut ædificata Ecclesia super petram. Tamen portæ istæ aliquam habent virtutem, quoniam adversus aliquos quidem prævalent, qui se non extendunt adversus eas, neque conantur resistere eis; ab aliis autem vincuntur, qui non recedunt ab eo qui dixit: « Ego sum janua; » et ideo destruant omnes inferorum portas ab anima sua.

13. Et non solum hic portæ inferorum appellantur peccata, sed etiam Propheta gratias agens Deo qui sublevat humiles de portis mortis deorsum consistentibus, dicit: « Qui exaltas me de portis mortis, ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion. » Ex hoc enim discimus quia forte possibile non est aliquem omnes laudes Dei annuntiare, nisi exaltatus fuerit de portis mortis, et factus fuerit in omnibus

²⁸ Joan. x, 7, 9. ²⁹ I Tim. vi, 20. ³⁰ Psal. ix, 15. ³¹ Psal. cxvii, 20.

(37) Ἦδη δὲ καὶ ἕκαστος τῶν ἑτεροδόξων, etc. Epiphanius in Ancorat. c. 9; Theophylactus; Gregorius Magn. Exposit. in Psal. pœnit.; Euthymius. HÆTIUS.

(38) Ἐν δὲ τοῖς Ψαλμοῖς ὁ Προφήτης, etc. Ambrosius lib. De bono mortis, cap. 12, et Comment. in Luc. ix; Theophylactus. lb.

αὐτῆ φρόνησιν τῆς Σιών. Πάσαις δὲ ταῖς πύλαις τῆς ἀψευδώνυμου γνώσεως μία ἐναντία ἐστὶ πύλη ἡ τῆς ψευδοῦς γνώσεως. Ἐπίστησον δὲ εἰ δύνασαι διὰ τὸ « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, » καὶ τὰ λοιπὰ, λέγειν ἐκάστην « ἐξουσίαν (39), καὶ κοσμοκράτορα τοῦ σκότους τούτου, καὶ πνευματικὸν τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, » πύλην εἶναι ἄδου καὶ πύλην θανάτου. Πύλαι οὖν ἄδου λέγοντο καὶ αἱ ἀρχαὶ, καὶ ἐξουσίαι, πρὸς ἃς ἡμῖν ἡ πάλη· πύλαι δὲ δικαιοσύνης « τὰ λειτουργικὰ πνεύματα. » Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῶν κρειττόνων πολλὰι προλέγονται πύλαι, καὶ μετὰ τὰς πύλας μία ἐν τῷ· « Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ, » καὶ· Ἀβτῆ ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δικαίαι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων, πολλὰι μὲν πύλαι ἄδου καὶ θανάτου, ἐκάστη ἐξουσία· ὑπὸ πάσας δὲ ταύτας (40) αὐτὸς ὁ πονηρὸς. Καὶ προσέχωμέν γε ἐφ' ἐκάστης ἀμαρτίας (41), ὡς εἰς πύλην ἄδου τινὰ καταβαίνοντες, εἰ ἀμαρτάνομεν· ἀλλὰ ὑφόμενοι ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου, ἐξαγγελωμεν πάσας τὰς αἰνέσεις τοῦ Κυρίου ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών· οἶον ἐν μίᾳ πύλῃ τῆς θυγατρὸς Σιών, τῇ καλουμένῃ σωφροσύνη, ἐξαγγελοῦμεν ἀπὸ σωφροσύνης τὰς αἰνέσεις τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐν ἄλλῃ, τῇ δικαιοσύνῃ, ἀπὸ δικαιοσύνης τὰς αἰνέσεις τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπαξιαπλῶς ἐν πᾶσιν οἷς γινόμεθα ἐπαινετοῖς, ἐν τούτοις γινόμεθα ἐν τινὶ πύλῃ τῆς θυγατρὸς Σιών· κατ' ἐκείνην ἐξαγγέλλοντες αἰνεσίᾳ τινὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐξεταστέον δὲ πῶς ἐν τινὶ τῶν Δώδεκα λέλεχται· « Ἐμίσησαν ἐν

rae scientiæ. Cæterum adverte an propter illud ³² : « Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, » et cætera, possis dicere unamquamque « potestatem, et mundi rectorem tenebrarum harum, et spirituale nequitiae in cœlestibus ³³, » portam esse inferi, et portam mortis. Igitur portæ inferorum dici queant principatus, et potestates, adversus quas nobis colluctatio est; portæ vero justitiæ, « ministratorii spiritus ³⁴. » Et quemadmodum de melioribus multæ prius memorantur portæ, et post portas, una eo loco ³⁵ : « Aperite mihi portas justitiæ, ingressus in eas confitebor Domino; » et : **529** « Hæc porta Domini, justi intrabunt in eam ³⁶ : » ita et de contrariis, multæ portæ sunt inferi et mortis, singulæ videlicet potestates; sub omnibus vero his ipse malus. Sed et cauti simus super unoquoque peccato, quasi in aliquam inferorum portam descendentes, si peccemus; sed exaltati de portis mortis annuntiemus omnes laudationes Domini in portis filię Sion; verbi causa, in una porta filię Sion quæ castitas appellatur, annuntiabimus per castitatem laudationes Dei; et in alia, justitia videlicet, per justitiam laudationes Dei; et universa in quibuscunque rebus laude dignis versamur, in illis sumus in aliqua porta filię Sion, per illam annuntiantes laudationem aliquam Dei. Sed et querendum est quomodo dictum sit in aliquo e Duodecim ³⁷ : « Odio habuerunt corripientem in porta, et loquentem perfecte abominati sunt. » Fortasse igitur is est e portis filię Sion, qui redarguit eos

VETUS INTERPRETATIO.

portis Sion. Portæ autem Sion contrariæ intelligendæ sunt portis mortis : ut sit quidem porta mortis luxuria, porta autem Sion castitas; porta mortis iniquitas, porta autem Sion justitia; porta mortis timor, porta Sion virtus; porta mortis insipientia, porta Sion sapientia. Propter quas omnes portas dicebat Propheta : « Aperite mihi portas justitiæ, ut ingressus eas confitear Domino. » Considera adhuc si potes et illud quod dicitur : « Non est nobis colluctatio cum carne et sanguine, sed adversus potestates, adversus rectores hujus mundi tenebrarum, adversus spiritualia nequitiae in cœlestibus, » ne forte et unaquæque potestas et unusquisque rector mundi hujus, mundi tenebrarum, et singulæ spiritalia nequitiae in cœlestibus, portæ sunt inferorum et portæ mortis, quibus portis contrariæ sunt appellandæ multæ portæ justitiæ, secundum angelos Dei qui « sunt spiritus ad ministerium transmissi propter eos qui sunt hæreditarij salutem. » Sicut enim ex parte bona multæ dicuntur portæ; post multas autem est una secundum quod dicitur : « Aperite mihi portas justitiæ, ut ingressus eas confitear Domino : hæc porta Domini, justi intrabunt in eam : » Dominus ergo est porta Domini singularis : sic in parte mala multæ quidem sunt portæ inferorum et mortis, unaquæque videlicet potestas adversus quam colluctatio nobis est, super omnes autem alias ipse malignus porta est mortis et inferorum. Scientes ergo singulas species carnalium passionum, per quas descendimus in mortem si peccaverimus, caveamus ab eis ut non peccemus, sed exaltati de portis mortis annuntiemus omnes laudes Dei in portis filię Sion. Ut puta in una porta filię Sion quæ dicitur castitas, in castitate laudes Dei annuntiamus. Et in altera quæ dicitur justitia, laudes Dei annuntiamus. Et generaliter in quibuscunque laudabiles fuerimus, in eis possumus laudes Dei annuntiare. In quo autem non fuerimus, neque laudare possumus Deum. Ideo diximus supra : nisi qui fuerit in omnibus portis Sion, non potest omnes laudes Dei annuntiare. Quoniam autem facti sumus in hoc ut de portis loquamur, illud quoque non puto prætereundum quod dicit propheta : « Oderunt in portis arguentem, et verbum sanctum abominati sunt, » ne forte qui in portis arguet, etiam ipse unus est consistentium in portis filię Sion, arguens eos qui in contrariis portis consistunt, id est, in peccatis, portis mortis et inferorum. Nec enim potest quis arguere sancte, nisi ipse consistat in portis

³² Ephes. vi, 12. ³³ ibid. ³⁴ Hebr. i, 14. ³⁵ Psal. cxvii, 49. ³⁶ psal. cxvii, 20. ³⁷ Amos v, 10.

(39) Λέγειν ἐκάστην ἐξουσίαν. Vide Greg. Magn. Exposit. in VII Psalm. pœnit. HUETIUS.

(40) Ὑπὸ πάσας δὲ ταύτας. Vetus interpres, et Erasmus : « Super omnes autem. » Videntur legisse ὑπὲρ. Omnes nostri codd. mss. ὑπὸ, quod respondet his : μετὰ τὰς πύλας μία. Ὑπὸ autem hic ordinem, non principatum designat, ut adnotavit Huetius.

(41) Καὶ προσέχωμέν γε ἐφ' ἐκάστης ἀμαρτίας, etc. Hieronymus lib. viii, in Isaiam : « Et quomodo portas mortis reor esse peccata de quibus ad Petrum dicitur : Portæ inferi non prævalebunt adversum te : sic portas justitiæ omnia opera virtutum, quas qui fuerit ingressus, unam inveniet portam, de qua dicitur : Hæc porta Domini, justi intrabunt in eam. » HUETIUS.

in portis qui in contrariis portæ huic versantur peccatis, portarum nempe inferi vel mortis. Quod si ita id non interpretaris : « Odio habuerunt corripientem in portis ; » aut supervacuo dictum erit, « in portis, » vel quære quomodo dignum sit prophético Spiritu id quod dictum est.

14. Post hæc videamus quomodo dictum sit Petro, et cuilibet qui Petrus est ³⁸ : « Dabo tibi claves regni cœlorum. » Et primum quidem existimo his verbis ³⁹ : « Portæ inferi non prævalebunt adversus eam, » convenienter id esse subnexum : **530** « Dabo tibi claves regni cœlorum : » nam qui contra inferi portas munitus est, ut adversus eum non prævalerent, dignus est qui ab ipso Verbo claves regni cœlorum accipiat; quasi præmium, quod nihil adversus illum portæ inferi potuerint, claves accipiens regni cœlorum, ut sibi portas reseret clausas iis qui ab inferi portis victi sunt : et ingreditur quidem ut castus per portam pudicitie, clave pudicitiam aperiente reserata; et per aliam, ut justus, aperta justitie porta clave justitie; et sic de cæteris virtutibus. Opinor enim pro unaqueque virtute sententia, quædam sapientie mysteria virtutis formæ congruentia aperiri ei qui juxta virtutem vixerit; dante scilicet Salvatore iis qui ab inferi portis subacti non fuerint totidem claves quot virtutes sunt, totidem numero portas aperientes unicuique virtuti juxta posteriorum revelationem respondent. Fortasse autem unaqueque virtus cœli regnum est, et tota simul regnum cœlorum est; adeo ut juxta id, jam in regno cœlorum sit qui vivit secundum virtutes; atque ita ut illud ⁴⁰ : « Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum, » juxta id, non ad tempus, sed ad actiones et affectiones referatur. Christus enim, qui omnis virtus est, præsto est, et loquitur, proptereaque « regnum Dei

πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ λόγον ὅσον ἐβδελύξαντο. » Μήποτε οὖν ὁ ἐν πύλαις ἐλέγχων ἐστὶν ἀπὸ πυλῶν θυγατρὸς Σιών τοὺς ἐν τοῖς ἐναντίοις τῆς πύλης ταύτης γενομένους ἀμ-μρτήμασι, καὶ πυλῶν ἔδου ἢ θανάτου. Εἰ δὲ μὴ οὕτως ἀκούει τοῦ, « Ἐμίσησαν ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, » ἦτοι παρελκόντως ἔσται εἰρη-μένον τό, « ἐν πύλαις, » ἢ ζήτει πῶς ἂν ἄξιον προ-φητικῶ Πνεύματος εἶη τὸ λελεγμένον.

Μετὰ ταῦτα ἴδωμεν πῶς λέλεχται τῷ Πέτρῳ, καὶ παντὶ Πέτρῳ τό· « Δώσω σοι τὰς κλειδας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. » Καὶ πρῶτόν γε νομίζω ἀκολούθως λελέχθαι τῷ· « Πύλαι ἔδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς, » τό· « Δώσω σοι τὰς κλειδας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. » ἄξιος γὰρ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ Λόγου λαβεῖν ἐστὶ τὰς κλειδας τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ὁ φραζάμενος πρὸς τὰς τοῦ ἔδου πύλας, ἵνα μὴ κατισχύσωσιν αὐτοῦ· οἷονεὶ ἄθλα λαμβάνων τοῦ μηδὲν δεδουῆσθαι κατ' αὐτοῦ τὰς τοῦ ἔδου πύλας, τὰς κλειδας τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, ἵν' ἐαυτῷ ἀνοίγη τὰς κεκλεισμένας πύλας τοῖς νικωμένοις ὑπὸ τῶν τοῦ ἔδου πυλῶν· καὶ εἰσέρχεται, ὡς μὲν σώφρων, διὰ τινος ἀνοιγομένης σωφροσύνης πύλης, ὑπὸ κλειδὸς ἀνοιγούσης σωφροσύνης· καὶ δι' ἐτέρως, ὡς δικίσιος, δικαιοσύνης πύλης ἀνοιγομένης ὑπὸ κλειδὸς δικαιοσύνης· καὶ οὕτως ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν. Οἶμαι γὰρ, ὅτι ὑπὲρ ἐκάστης ἀρετῆς τῆς γνώσεως τινα σοφίας μυστήρια κατάλληλα τῷ εἶδει τῆς ἀρετῆς ἀνοίγεται τῷ κατ' ἀρετὴν βιώσαντι, διδόντος τοῦ Σωτῆρος τοῖς μὴ κρατηθεῖσιν ὑπὸ τῶν τοῦ ἔδου πυλῶν τοσαύτας κλειδας, ὅσαι εἰσὶν αἱ ἀρεταί, ἀνοιγούσας ἰσραήθιμοις πύλας, καταλλήλους κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν μυστηρίων ἐκάστη ἀρετῇ· τάχα δὲ καὶ ἐκάστη ἀρετὴ οὐρανοῦ ἐστὶ βασιλεία, καὶ πᾶσα ἅμα βασιλεία τῶν οὐρανῶν (42)· ὡς κατὰ τοῦτο ἤδη ἐν βασιλείᾳ εἶναι οὐρανῶν τὴν κατὰ τὰς ἀρετὰς βιοῦντα, ὡς κατὰ τοῦτο τό· « Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, » οὐκ ἐπὶ χρόνον ἀναφέρεσθαι, ἀλλὰ ἐπὶ τὰς πράξεις καὶ τὴν διάθεσιν· ὁ

VETUS INTERPRETATIO.

ſiſſie Sion. Si autem non ita intellexeris propheticum dictum, quomodo digna inveniatuꝝ prophético Spiritu dictio iſta? nunquid non ſuffecerat dicere : « Oderunt argumentem, » niſi addidiſſet, « in portis? »

14. Poſt hæc videamus quomodo dictum eſt Petro, et omni ſideli qui Petrus eſt : « Dabo tibi claves regni cœlorum. » Et primum quidem arbitror conſequenter Dominum prius dixiſſe : « Super hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, et portæ inferorum non prævalebunt ei, » et poſtea : « Tibi dabo claves regni cœlorum. » Dignus eſt enim ab eodem ipſo Verbo accipere claves regni cœlorum, qui obſtruxit portas inferorum, ut non prævalerent adverſus eum. Quasi præmium enim in ſecundo loco dantur claves regni cœlorum ei qui potuerit virtutibus portas obſtrucere inferorum, ut ipſe ſibi aperiat portas regni cœlorum quæ clauſæ ſunt eis qui a portis inferorum vincuntur. Et ingreditur qui quidem caſtus eſt, per aliquam caſtitalis portam, ipſa caſtitate ſibi eam aperiente, ut clave. Qui autem juſtus eſt, intrat perfectam juſtitie portam, quæ aperitur clave juſtitie. Et ſic in ſingulis quibusque virtutibus. Omnis enim ſpecies virtutum, cum quis eam cœperit operari, quaſi ipſa ſe adaperit ante eum qui acceſſerit ad eam ex corde, Domino videlicet eam aperiente per gratiam ſuam ei qui a portis inferorum non fuerit victus, ut inveniatuꝝ eadem virtus et porta eſſe, et clavis portæ, et tot inveniantur claves quot et portæ. Forſitan autem et unaqueque virtus regnum eſt cœlorum, et omnes ſimul ſunt regnum cœlorum, ſecundum hoc : Qui converſatur ſecundum virtutes jam videtur eſſe in regno cœlorum. Forſitan ſecundum hunc intellectum,

³⁸ Matth. xvi, 19. ³⁹ ibid. 18. ⁴⁰ ibid. iii, 2, et iv, 17.

(42) Τάχα δὲ καὶ ἐκάστη ἀρετὴ οὐρανοῦ ἐστὶ βασιλεία, καὶ πᾶσα ἅμα βασιλεία τῶν οὐρανῶν, etc. Sic H. C. Erasmus : « Et forſaſſis unaqueque virtus eſt regnum cœlorum; » hæc vero prætermiſit : Καὶ πᾶσα ἅμα βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Cod. Reg. habet : Τάχα δὲ καὶ ἐκάστη ἀρετὴ οὐρανῶν ἐστὶ βασιλεία, καὶ πᾶσα ἅμα βασιλεία τῶν

οὐρανῶν. Οὐκ ἐπὶ χρόνον ἀναφέρεσθαι. Quæ poſtrema verba loco ſuo mota ſunt, et poſt aliquot verſus rejicienda. Vetus interpres : « Forſitan autem et unaqueque virtus regnum eſt cœlorum, et omnes ſimul ſunt regnum cœlorum. » Cæterum ad Theophylactum. HÆTIUS.

Χριστός γάρ ἡ πᾶσα ἀρετὴ, ἐπιθεομήτης, καὶ λαλεῖ, καὶ διὰ τοῦτο ἐντός ἐστι τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐχ ὡδε καὶ ὡδε. Ὅρα δὲ ὅσην ἔχει ἐξουσίαν ἡ πέτρα, ἐφ' ἣν ὑπὸ Χριστοῦ οἰκοδομεῖται ἡ Ἐκκλησία, καὶ πᾶς ὁ λέγων « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, » ὥστε τὰς κρίσεις μένειν βεβαίας τούτου, ὡς κρίνοντος ἐν αὐτῷ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐν αὐτῷ τῷ κρίνειν μὴ κατισχύσωσιν αὐτοῦ πύλαι ἄδου. Τοῦ μὲν οὖν ἀδίκως κρίνοντος, καὶ μὴ κατὰ λόγον Θεοῦ δεσμεύοντος ἐπὶ γῆς, μηδὲ κατὰ βούλησιν αὐτοῦ λύοντος ἐπὶ γῆς, πύλαι ἄδου κατισχύουσιν· οὐ δὲ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύουσιν, οὕτως δικαίως κρίνει. Διὸ ἔχει τὰς κλείδας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἀνοίγων τοὺς κλειμένους ἐπὶ γῆς, ἵνα καὶ ἐν οὐρανοῖς ᾧσι λελυμένοι καὶ ἐλευθεροῖ· καὶ κλείων τοὺς κρίσει δικαίᾳ αὐτοῦ δεδεμένους ἐπὶ γῆς, ἵνα καὶ ἐν οὐρανοῖς ᾧσι δεδεμένοι καὶ κεκρήμενοι. Ἐπεὶ δὲ οἱ τὸν τόπον τῆς ἐπισκοπῆς (43) ἐκδικοῦντες χρῶνται τῷ ῥητῷ, ὡς Πέτρος, καὶ τὰς κλείδας τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος εὐληφότες διδάσκουσι τε τὰ ὑπ' αὐτῶν δεδεμένα, τουτέστι καταδεδικασμένα, καὶ ἐν οὐρανοῖς δεδέσθαι, καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀφαισι εὐληφόμενα καὶ ἐν οὐρανοῖς λελυθῆναι· λεκτέον ὅτι ὑγιῶς λέγουσιν, εἰ ἔχουσιν ἔργον δι' ὃ εἴρηται ἐκεῖνῳ τῷ Πέτρῳ· « Σὺ εἶ Πέτρος, » καὶ εἰ τηλικούτοι εἰσιν, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ὑπὸ Χριστοῦ οἰκοδομεῖσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπ' αὐτοὺς εὐλόγως τοῦτο ἀναφέρειτ' ἐν· πύλαι δὲ ἄδου οὐκ ἀφελῶσι κατισχύειν τοῦ θέλοντος δεσμεῖν καὶ λύειν. Εἰ δὲ ἐσειραῖς τῶν ἀμαρτημάτων αὐτοῦ ἐσφιγχαί, ἡ μάτην καὶ δεσμεῖ καὶ λύει· καὶ τάχα δύνασαι εἰπεῖν, ἐν τοῖς ἐν τῷ σοφῷ οὐρανοῖς, ταῖς ἀρεταῖς, δέδεται ὁ φαῦλος· καὶ πάλιν ἐδὲ λελύται ἐν αὐταῖς ὁ σπουδαῖος, καὶ ἀμνηστίαν λαβὼν τῶν πρὸ τῆς ἀρετῆς αὐτῷ ἡμαρτημένων· ὥσπερ δὲ τὸν μὴ ἔχοντα σειρὰς ἀμαρτιῶν, μηδὲ ἀμαρτίας παραβαλλομένας σχοινίῳ μακρῷ ἢ ζυγοῦ ἱμάντι ἐμαλάσῃ, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἀν δῆσαιτο· οὕτως οὐδ' ὅστις ἀν ἢ (44) Πέτρος. Εἰ δὲ τις μὴ ᾧν Πέτρος, καὶ μὴ

A intra discipulos illius est ⁴¹, » non autem hic et hic. Vide autem quanta vi polleat petra, super quam a Christo ædificatur Ecclesia, et quicunque dicit : « Tu es Christus Filius Dei vivi, » ut illius iudicia firma maneant, quasi Deo in illo iudicante, ut in ipso jure dicendo portæ inferi adversus eum non prævaleant. Adversus eum igitur qui injuste iudicat, **531** et non juxta verbum Dei ligat super terram, neque ex illius sententia solvit super terram, portæ inferi prævalent : adversus quem autem portæ inferi non prævalent, is iuste iudicat. Idcirco claves habet regni cælorum, aperiens iis qui soluti sunt super terram, ut et in cælis soluti sint ac liberi ; et claudens iis qui justo illius iudicio ligati sunt super terram, ut et in cælis ligati ac condemnati sint. Quoniam autem qui episcopatus locum vindicant, dictum hoc usurpant, sicut Petrus, et acceptis a Salvatore clavibus regni cælorum, docent ea quæ a se ligata sunt, hoc est condemnata, ligata esse et in cælis ; et quæ a se soluta sunt, soluta esse et in cælis ; pronuntiandum est recte illos dicere, si factum etiam habuerint propter quod Petro huic dictum est : « Tu es Petrus ; » ac si tales sunt, ut super illos ædificetur Ecclesia a Christo, et ad illos jure id referri possit. Portæ autem inferi prævalere non debent adversus eum qui ligare vult et solvere. Quod si « funibus peccatorum suorum constringitur ⁴², » frustra et ligat et solvit. Fortasse et illud dicere possis, ligatum esse improbum in cælis qui sunt in sapiente, nempe in virtutibus ; ac in illis rursum solutum esse probum, quique consecutus est ut peccata omnia a se ante virtutem admissa oblivione deleantur. Haud secus autem ac eum qui funes peccatorum non habet, nec peccata funiculo longo et vinculo jugi vitulæ comparata, ne Deus quidem liget ; ita nec quisquis Petrus fuerit. Si quis autem qui Petrus non fuerit, nec eâ habuerit quæ hic dicta

VETUS INTERPRETATIO.

et illud dicitur : « Pœnitentiam agite, appropinquavit regnum cælorum, » ut non ad tempus referatur, sed ad actum et propositum uniuscujusque quod dicitur : « Appropinquavit regnum cælorum, » quod est Christus, qui est omnis virtus, qui venit et loquitur. Sicut enim « regnum Dei non venit cum observatione, nec dicent : Ecce hic, ecce illic, » sed est intra discipulos Christi ; sic et regnum cælorum. Nam videtur ad id ipsum referri in multis locis Evangeliorum regnum cælorum, et regnum Dei. Vide autem quantam potestatem habet petra super quam ædificatur Ecclesia Christi, et omnis qui dicit : « Tu es Christus Filius Dei vivi, » ut etiam iudicia ejus maneant firma, quasi Deo iudicante per eum, si tamen in eo ipso quo iudicat, portæ inferorum non prævaluerint ei. Qui ergo injuste iudicat, et non secundum verbum Dei, neque liget in terris, neque secundum voluntatem ipsius solvat, portæ inferorum prævalent contra eum. Adversus quem autem portæ non prævalent inferorum, iste iuste iudicat : propter quod et habet claves regni cælorum, et aperit eis qui soluti fuerint super terram, ut sint soluti et liberi in cælo, et claudit eis qui justo iudicio ejus ligati fuerint super terram, ut sint quasi ligati in cælo, et iudicati. Quoniam autem qui episcopatus vindicant locum, utuntur hoc textu quemadmodum Petrus, et claves regni cælorum acceptas habentes a Christo, docent, quoniam qui ab eis ligati fuerint, in cælo esse ligatos, et qui ab eis soluti fuerint, id est, remissionem acceperint, esse in cælo solutos, dicendum est quoniam bene dicunt, si opera habent illa propter quæ dictum est illi Petro : « Tu es Petrus, » et tales sunt ut super eos ædificetur Ecclesia Christi, si portæ inferorum non prævalent eis. Alioquin ridiculum est ut dicamus eum qui « vinculis peccatorum suorum ligatus est, » trahit peccata sua sicut funem longum, et tanquam iuge lorum vituli iniquitates suas, propter hoc solum quoniam episcopus dicitur, habere hujusmodi potestatem ut soluti ab eo, sint soluti in cælo ; aut ligati in terris, sint ligati in cælo.

⁴¹ Luc. xvii, 21. ⁴² Prov. v, 22.

(43) Ἐπεὶ δὲ οἱ τὸν τόπον τῆς ἐπισκοπῆς, etc. Vide *Origenianorum* lib. II, quæst. 14, num. 1.

(44) Οὕτως οὐδ' ὅστις ἀν ἢ. Codex *Tarinianus* restituit οὕτως, quod deest in *Huetii* editione.

sunt, sicut Petrus ligaturum se credit super terram, ita ut quæ ligata fuerint, sint ligata et in cælis; et soluturum se super terram, ita ut quæ soluta fuerint, sint soluta et in cælis, superbus ille est, **532** nesciens Scripturarum sensum⁴², et « superbia elatus in crimen incidit diaboli⁴³. »

15. « Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent quia ipse esset Christus⁴⁴. » Supra quidem proditum est hos duodecim misisse Jesum dicentem ipsis⁴⁵: « In viam gentium ne abieritis, » et quidquid deinceps scriptum est hunc eis dixisse, cum ad obeundum munus apostolicum eos mitteret. An igitur eos jam apostolorum opus agentes, prædicare volebat se esse Christum? nam si volebat, opere pretium est inquirere, cur nunc « præcipiat discipulis suis, ut non dicant quia ipse esset Christus; » sin autem nolebat, quomodo salva esse possunt apostolica munia? Atque hæc quispiam hoc loco quæserit, an cum duodecim mitteret, non eos se Christum esse sentientes mitteret: quod si id sentiebant duodecim, sentiebat profecto et ipse Petrus; cur nam ergo nunc beatus prædicatur? Per hæc enim ostendit oratio nunc primum confessum fuisse Petrum Christum Filium Dei vivi esse. Juxta quædam itaque exemplaria, scripsit Matthæus: « Tunc præcepit discipulis, ut nemini dicerent, quia ipse esset Christus; » Marcus autem⁴⁶: « Comminatus est eis, inquit, ne cui dicerent de illo; » Lucas vero: « At ille, inquit⁴⁷, increpans illos, præcepit ne cui dicerent hoc. » Quil autem, « hoc? » an quod et juxta illum respondens Petrus dixit ad id⁴⁸: « Quem me esse

A ἔχων τὰ εἰρημμένα ἐν ταῦθα, ὡς περ Πέτρος οἶσται δῆσειν ἐπὶ γῆς, ὡς τὰ δεδεμένα δεδέσθαι ἐν οὐρανοῖς, καὶ λύσειν ἐπὶ γῆς, ὡς τὰ λελυμένα λελύσθαι ἐν οὐρανοῖς, οὗτος τετύφωται μὴ ἐπιστάμενος τὸ βούλημα τῶν Γραφῶν, καὶ « τυφωθείς ἐμπέπτωκεν εἰς τὸ τοῦ διαβόλου πτώμα (45). »

« Τότε διεστέλατο τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα μηδενὶ εἰπωσιν, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστός. » Ἀνωτέρω μὲν γέγραπται, ὅτι τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς λέγων αὐτοῖς: « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε, » καὶ ὅσα ἐξῆς ἀναγέγραπται εἰρηκέναι αὐτοῖς, πέμπων αὐτοῖς ἐπὶ τὴν ἀποστολὴν (46). Ἄρα οὖν τὸ τῶν ἀποστόλων ἤδη ποιούσης ἔργον αὐτοῖς ἐβούλετο κηρύσσειν, ὅτι αὐτὸς εἶη ὁ Χριστός; εἴτε γὰρ ἐβούλετο, ἄξιον ζητῆσαι τί δήποτε νῦν « διαστέλλεται τοῖς μαθηταῖς, ἵνα μὴ εἰπωσιν, ὅτι αὐτὸς εἶη ὁ Χριστός; » εἴτε μὴ ἐβούλετο, πῶς δύναται σώζεσθαι τὰ τῆς ἀποστολῆς; Καὶ ταῦτα δ' ἂν τις ζητῆσαι κατὰ τὸν τόπον, ἄρα, ἀποστέλλων τοὺς δώδεκα, οὐκ ἀπέστειλεν αὐτοῖς φρονούντας, ὅτι αὐτὸς εἶη ὁ Χριστός; εἴ δὲ τοῦτο ἐφρόνουν (46') εἰ δώδεκα, δηλονότι καὶ ὁ Πέτρος: πῶς οὖν μακαρίζεται νῦν; Ἐμφαίνει γὰρ ἡ λέξις διὰ τούτων, ὅτι νῦν πρῶτον αὐτὸν ὠμολόγησεν ὁ Πέτρος Χριστὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ὁ μὲν οὖν Ματθαῖος πεποίηκε, κατὰ τινα τῶν ἀντιγράφων, τὸ: « Τότε διεστέλατο τοῖς μαθηταῖς, ἵνα μηδενὶ εἰπωσιν ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστός; » ὁ δὲ Μάρκος, « Ἐπατίμησεν αὐτοῖς, » φησὶν, « ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ; » ὁ δὲ Λουκᾶς, « Ἐπιτιμήσας, » φησὶν, « αὐτοῖς, παρήγγειλε μηδενὶ λέγειν τοῦτο. » Τί δὲ, « τοῦτο; » ἢ ὅτι κατ' αὐτὸν ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε πρὸς τὸ: « Τίνα με λέγετε εἶναι; τὸν Χριστὸν

VETUS INTERPRETATIO.

« Sit ergo episcopus irreprehensibilis, » qui alterum ligat aut solvit, dignus ligare vel solvere in cælo: « sit unius uxoris vir, sobrius, castus, ornatus, hospitalis, docibilis, non violentus, non percussor, sed modestus, non litigiosus, non concupitor pecuniarum, bene præsidens domui suæ, filios habens subditos cum omni castitate. » Si talis fuerit, non injuste ligabit super terram, neque sine judicio solvet. Propterea quæcumque solverit qui hujusmodi est, soluta erunt et in cælo; et quæ ligaverit super terram, ligata erunt et in cælo. Si enim fuerit quis, ut ita dicam, Petrus, et non habuerit quæ in hoc loco dicuntur quasi ad Petrum, et putaverit se posse ligare, ut sint ligata in cælo, et solvere ut sint soluta in cælo, ipse se fallit, non intelligens voluntatem Scripturæ, et « inflatus incidit in iudicium diaboli. »

15. « Tunc præcepit Jesus discipulis suis, ut nemini dicerent, quoniam ipse esset Christus. Exinde cepit Jesus ostendere discipulis suis, quoniam oportet eum ire in Jerusalem, et multa pati a senioribus, et principibus, et scribis, et occidi, et tertia die resurgere. » Superius quidem scriptum est, quoniam hos duodecim misit Jesus dicens eis: « In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intratis, sed ite potius ad oves perditas domus Israel, » et cætera quæ dixit ad eos mittens eos ad prædicandum. Videamus ergo si apostolatus jam opera facientes eos volebat etiam prædicare quoniam ipse erat Christus; et si volebat, dignum est quærere quid est quod nunc præcipit discipulis suis, ut nemini dicant quoniam ipse est Christus. Si autem nolebat, quomodo solventur quæ de testimonio mandata sunt eis, quale est illud: « Tradent enim vos in concilio et synagogis suis, et flagellabunt vos, et ante præsidem et reges stabitis propter me in testimonium illis, et gentibus; » vel illud: « Cum tradiderint vos, nolite solliciti esse quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid dicatis, » et cætera quæ sequuntur usque: « Non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis. » Nescio quomodo hæc intelligi possint, nisi constiterint Jesum esse Christum. Necnon etiam illud quod dicit: « Omnis qui confessus fuerit me coram hominibus, » qualem significet confessionem in Christo: nisi aliquis audeat dicere quia nolebat tunc prædicari, quoniam Jesus ipse est Christus. Sed hæc dixit ut interpretationem loci hujus non ad futurum tempus trahat, secundum quod postea discipuli Jesu nominati sunt Christiani,

⁴² I Tim. vi, 4. ⁴³ ibid. iii, 6. ⁴⁴ Matth. xvi, 20. ⁴⁵ ibid. x, 5. ⁴⁶ Marc. viii, 50. ⁴⁷ Luc. ix, 21. ⁴⁸ Matth. xvi, 15, 16.

(45) *Εἰς τὸ τοῦ διαβόλου πτώμα.* Locus petitus est ex I Tim. iii, 6, ἵνα μὴ τυφωθείς εἰς κρίμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου. Vetus Origenis interpres Novi Testamenti verbis insistit: « Et inflatus incidit in iudicium diaboli; » at Erasmus: « Et tumefactus

incidit in diaboli ruinam. » HUETIUS.

(46) *Ἐπὶ τὴν ἀποστολὴν.* Codex Tarinianus, εἰς τὴν ἀποστολὴν.

(46') *Εἰ δὲ τοῦτο ἐφρόνουν.* Codex Tarini, εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐφρόνουν.

τοῦ Θεοῦ (47). Ἰστέον μέντοι, ὅτι τινὰ τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἔχει τὸ, « ἐπετίμησεν. » Ἡ μὲν οὖν ἐπαπόρησις δοκεῖ μοι εἶναι γενναιοτάτη· λύσις δ' αὐτῆς ἀναντιρρόητος ζητηθήτω, ἣν ὁ εὐρίσκων, ἐὰν ἢ πιστικωτέρα τῶν ὑφ' ἡμῶν λεχθησομένων ὡς ὑπομετρῶν, εἰς μέσον φερέτω. Πρόσχετος οὖν εἰ δύνασαι λέγειν, ὅτι τὸ πιστεῦσθαι Ἰησοῦν εἶναι τὸν Χριστὸν, Ἐλαττόν ἐστι τοῦ γινώσκεισθαι τὸ πεπιστευμένον· τάχα δὲ καὶ τοῦ γινώσκεισθαι Ἰησοῦν εἶναι τὸν Χριστὸν διαφορά ἐστίν, οὐ παντὸς τοῦ γινώσκοντος ἕμοιως αὐτὸν γινώσκοντος. Ὅτι μὲν οὖν τὸ πιστεῦσθαι χωρὶς γνώσεως Ἐλαττόν ἐστι τοῦ γινώσκεισθαι, δῆλον ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην· « Ἐὰν μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς: » ὅτι δὲ καὶ τοῦ γινώσκεισθαι Ἰησοῦν εἶναι τὸν Χριστὸν διαφορά ἐστίν, οὐκ ἐπίσης τῶν γινώσκόντων γινώσκόντων αὐτὸν, καὶ αὐτῆ μὲν ἡ ἐνάργεια τῷ κἂν ἐπὶ ποσὸν ἐπιστήσαντι παρίστησι τὸ πρᾶγμα· τίς γὰρ οὐκ ἂν ὁμολογήσῃ, ὅτι, φέρ' εἰπεῖν, Τιμῶτος γινώσκων Ἰησοῦν εἶναι τὸν Χριστὸν, οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον πεφύτιστο εἰς τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, ὅσον ὁ ἀπόστολος Παῦλος πεφύτιστο; Καὶ τοῦτο δ' ἂν τίς οὐκ ἂν παραδέξαιτο, ὅτι, κἂν πλείονες ἀληθεύοντες λέγωσι περὶ Θεοῦ, ὅτι, Αὐτός μοι δέδωκε τῶν ἠντων γνῶσιν ἀψευδῆ, οὐχ ὁμοίως τρανοῦντες καὶ καταλαμβάνοντες τὰ γινώσκόμενα, οὐδὲ τῷ ἀριθμῷ τοσαῦτα γινώσκοντες τοῦτο ἐροῦσιν; Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὴν διαφορὰν τοῦ γινώσκειν ἐστὶ τοὺς γινώσκοντας μὴ ὁμοίως γινώσκειν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ παραστήσαν τὴν γνῶσιν, ὡς κατὰ τοῦτο τὸν ἀποκαλύψαντος τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἐγνωχότα, ὡς Πέτρος μεμαρτύρηται ἐγνωκέναι, ἔχειν τὸν ἀνωτάτω μακαρισμόν. Εἰ δὲ ὑγιῶς ἡμῖν ταῦτα εἰρηται, ἐπιστήσεις εἰ οἱ δώδεκα πρότερον μὲν ἐπίστευον, οὐκ ἐγίνωσκον δὲ· ἐξῆς δὲ τῷ πιστεῦειν, καὶ ἀρχὰς εἶχον τοῦ γινώσκειν, καὶ ὀλιγώτερα περὶ αὐτοῦ ἐγίνωσκον· ὕστερον δὲ προῦκοπτον ἐν τῷ γινώσκειν, ὡς δύνασθαι χωρῆσαι τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς γνῶσιν, ἀποκαλύπτοντες τὸν Υἱὸν, ἐν ὀλίγα καταστάσει ὁ Πέτρος ἦν ἡλίκα ἐμακαρίσθη· καὶ γὰρ μακαρίζεται, οὐκ ἐπὶ τῷ εἰρηκέναι· « Σὺ εἶ ὁ Χριστός, » μόνον, ἀλλὰ μετὰ τῆς προσθήκης, τῆς, « ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Οἱ γοῦν ἀναγράψαντες Μάρκος καὶ Λουκᾶς ἀποκρι-

A dicitis? Christum Dei. » Sciendum vero quædam exemplaria Evangelii secundum Matthæum habere, « comminatus est. » Difficilis itaque et ardua mihi videtur esse quæstio: illius autem solutio: quærat eam quæ minime **533** impugnari possit; quam qui invenerit, in medium proferat, si majorem fidem mereatur, quam quæ a nobis dicenda sunt, quasi quæ rei paria non sint. Adverte ergo num dicere possis credi Jesum esse Christum, minus esse quam cognosci quod creditur; fortasse autem et in cognitione hac, Jesum scilicet esse Christum, differentiam esse, cum quisquis cognoscit illum, eodem modo non cognoscat. Credi itaque absque cognitione, minus esse quam cognosci, perspicuum est ex hoc Joannis ⁴⁹: « Si vos manseritis in sermone meo, cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. » In cognitione autem illa, Jesum esse Christum, differentiam esse, cum omnes quicumque eum cognoscunt ex æquo non cognoscant, vel minimum attendenti rem declarat ipsa perspicuitas ac evidentia. Quis enim non fateatur Timotheum, verbi gratia, cognoscentem Jesum esse Christum, non tantum fuisse ad illius cognitionem illustratum, quantum illustratus fuit Paulus apostolus? Illud autem quis non admiserit, quod etiamsi plures vere dicant de Deo: Ipse mihi eorum quæ sunt cognitionem veram dedit: non illud dicent simili cum perspicuitate exponentes, et cognita pariter animo comprehendentes, vel totidem numero res cognoscentes? Non solum autem per varium cognoscendi modum accidit, ut qui cognoscunt, eodem modo non cognoscant, sed et per id quod cognitionem confert, ut juxta illud, is qui cognovit Filium revelante Patre, quemadmodum cognovisse Petrus perhibetur, supremam beatitudinem consequatur. Quod si hæc a nobis recte dicta sunt, animadvertes an duodecim primum quidem credebant, minime vero cognoscebant; deinde postquam crediderunt, cognitionis rudimenta capescebant, et perpauca de illo cognoscebant; postremo tandem in cognitione proficiebant, ut cognitionis datæ a Patre Filium revelante capaces essent; cujusmodi statum obtinebat Petrus, quando beatus prædicatus est. Nec enim

VETUS INTERPRETATIO.

incipiente ab Antiochia nomine isto. Illud etiam in hoc loco quærendum est utrum, cum mitterentur, jam cognoscebant quoniam ipse erat Christus. Et si cognoscebant jam, sine dubio cognoscebat Petrus. Quomodo ergo post tanta interrogat eos: « Vos autem quem me esse dicitis? » quando et respondentem et dicenti Petro: « Tu es Christus Filius Dei vivi, » dixit: « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est. » Per hæc enim sermo demonstrat, quoniam tunc primum confessus fuerat eum Petrus Christum Filium Dei vivi. Et vide si potes hujusmodi facere quæstionis solutionem dicens, quoniam credere Jesum esse Christum, minus est quam cognoscere. Quoniam autem minus est, manifestatur ex eo quod refert Joannes ita: « Dicebat ergo Jesus ad eos qui crederant ei, Judæos: Si vos manseritis in verbo meo, cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos; » ut dicamus: quando mittebantur ad prædicandum, credebant quidem Jesum esse Christum, non tamen adhuc cognoscebant. Postea autem proficientes per doctrinam et plura miracula, etiam cognoverunt, quando et interrogati confessi sunt: « Tu es Christus Filius Dei vivi. » Aut si existimentur jam tunc apostoli cognovisse Jesum esse Christum, ita est respondendum: quia inter cognoscere et agnoscere differentia est. Ut puta, quis sapiens non intelligit quoniam Timotheus cognoscens Jesum esse Christum, non tantum in agnitione

⁴⁹ Joan. viii, 51, 32.

(47) Codex Reg., τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Tarinianus, τὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Infra codex Tarini: Ἡ μὲν οὖν ἀπόρησις.

propterea solum quod dixerit ⁵⁰ : « Tu es Christus, » beatus prædicatur; sed cum additamento; « Filius Dei vivi. » Marcus quippe et **534** Lucas, qui scripserunt respondentem Petrum dixisse : « Tu es Christus, » et id non addiderunt quod exstat apud Matthæum, non scripserunt beatum illum prædicationem hanc benedictione fuisse impertitum his verbis : « Tu es Petrus ⁵¹, » et quæ sequuntur.

16. Jam vero primum illud considerandum est, hos cætera quidem de eo tanquam de magno et admirabili viro nuntiassent, Christum autem eum esse, nondum prædicasse : ne videatur Servator auferre ipsis facultatem annuntiandi se esse Christum, quam prius concessisset. Et quispiam forsitan ejusmodi orationi assentietur, dicens edoctos fuisse Judæos ab apostolis, tanquam elementa, res eas gloriosas et illustres quæ ad Jesum pertinebant, ut tempore opportuno adjicerentur ea quæ Christum eum esse conficiebant; et pleraque fortasse ex illis quæ his dicta sunt, omnibus qui fidem amplecti poterant dicta esse : nec enim solis id apostolis congruebat : « Ad præsides et ad reges ducenimi propter me, in testimonium illis et gentibus ⁵²; » forsitan autem nec solis illud apostolis, sed et omnibus qui credituri erant : « Tradet autem frater fratrem in mortem ⁵³, » et quæ sequuntur; sed et hoc ⁵⁴ : « Omnis ergo qui confitebitur me, » et reliqua, non apostolis speciatim, sed omnibus credentibus dictum est. Inde ergo sequitur per ea quæ apostolis dicta sunt adumbratam fuisse doctrinam, quæ ab illis postmodum, et a quovis docente usurpanda esset.

17. Qui contendit vero prius promulgatum fuisse hunc esse Christum ab apostolis, qui id audiverunt : « Quod dico vobis in tenebris, dicite in lu-

Α ὄντα τὸν Πέτρον εἰρημέναι· Ἐὺ εἶ ὁ Χριστός, καὶ μὴ προσθέντες τὸ παρὰ τῷ Ματθαίῳ κείμενον, οὐκ ἀνέγραψαν τὸν ἐπὶ τῷ εἰρημένῳ μακαρισμὸν, καὶ τὴν μετὰ τὸν μακαρισμὸν εὐλογίαν, λέγουσαν τὸ· Ἐὺ εἶ Πέτρος, καὶ τὰ ἐξῆς.

propter dictum illud fuisse prædicatum, et post prædicationem hanc benedictione fuisse impertitum his verbis : « Tu es Petrus ⁵¹, » et quæ sequuntur.

Ἦδη δὲ καὶ τὸ πρῶτον ἐξεταστῆρον, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα περὶ αὐτοῦ κατήγγελλον, ὡς μεγάλου καὶ θαυμαστοῦ· τὸ δὲ Χριστὸν εἶναι οὐδέπω ἐκήρυσσον· ἵνα μὴ δοκοῖη ὁ Σωτὴρ ἀφαιρεῖν αὐτῶν ἐξουσίαν τὴν περὶ τοῦ καταγγέλλειν αὐτὸν Χριστὸν, ἣν πρότερον ἐδωρήσατο. Καὶ τάχα τις τῷ τοιοῦτῳ λόγῳ παραστήσεται, φάσκων ὡς ἐν εἰσαγωγῇ δεδιδάχθαι ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοὺς Ἰουδαίους τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐνδοξα, ἵνα τοῦτοις ἐν καιρῷ, ἐποικοδομηθῇ καὶ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν εἶναι· τάχα δὲ πολλὰ τῶν πρὸς αὐτοὺς λελεγμένων (48) πρὸς πάντας εἰρησθαι τοὺς πιστεύοντας δυνάμει· οὐ γὰρ μόνοις τοῖς ἀποστόλοις ἐφηρμῶσε τό· Ἐπὶ ἡγεμόνας δὲ καὶ βασιλεῖς ἀγθῆσεσθε ἔνεκεν ἐμοῦ εἰς μαρτύριον αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσι· τάχα δὲ οὐδ' ὄλως τοῖς ἀποστόλοις, ἀλλ' ἅπασιν τοῖς πιστεύειν μέλλουσι τό· Παραδίσεις δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ τὰ ἐξῆς· ἀλλὰ καὶ τό· Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοί, καὶ τὰ ἐξῆς, οὐκ ἰδίως (49) τοῖς ἀποστόλοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν τοῖς πιστεύουσιν εἰρηται. Κατὰ τοῦτο οὖν προϋποτύπωσις ἐστὶ διδασκαλίας διὰ τῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους λελεγμένων, ὕστερον κἀκεῖνοις καὶ παντὶ τῷ διδάσκοντι εἰς χρῆσιν ἐλευσομένης.

Ὁ δὲ βουλόμενος καὶ τὸ Χριστὸν αὐτὸν εἶναι κεκηρύχθαι πρότερον ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων ἀποστόλων τό· Ὁ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἴπατε ἐν τῷ φωτί·

VETUS INTERPRETATIO.

ejus erat illuminatus, quantum Paulus? Quis autem etiam hoc ignorat, quia etsi multi vera dicunt dicentes de Deo : Quoniam ipse mihi dedit eorum quæ sunt scientiam veram : non tamen omnes similiter manifeste aut perfecte cognoscunt ea quæ sciunt : ut dicamus quoniam tunc quidem apostoli initia cognitionis Christi habebant, et exigua cognoscebant de illo : postea autem profecerunt in agnitione ipsius, ut possent capere scientiam Christi revelatam sibi a Patre, quemadmodum Petrus, cui et dixit : « Beatus es, Simon, quia non caro et sanguis revelavit tibi, sed Pater meus qui est in cælis. » Et beatificatur, non solum in eo quod dixit : « Tu es Christus; » sed in eo magis quod addidit : « Tu es Christus Filius Dei vivi. » Marcus enim et Lucas scripserunt Petrum respondentem dixisse : « Tu es Christus, » non adjicientes quod in Matthæo positum est, « Filius Dei vivi; » propterea nec scripserunt ad confessionem Petri relatum beatitudinem, neque benedictionem dicentem : « Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, » et cætera.

16. Aut ita tractandum est, non quia tunc docebant Jesum esse Christum, et modo præcepit eis ut nemini dicant; sed tunc quidem leviter de eo annuntiabant, quasi de magno et admirabili viro, Christum autem esse eum nondum annuntiabant, sed quasi ad inductionem Judæorum quædam modica præmittentibus de eo, ut præparatis ex parte molica ad fidem ejus, tempore opportuno etiam hoc adderetur quod ipse esset Christus; aut certe ita quæstio est solvenda, ut dicamus quod plura quæ tunc Christus ad apostolos dixit, non tantum ad apostolos pertinebant, quantum ad omnes credentes in Christum. Nec enim solis conveniebat apostolis quod est dictum : « Ante præsides et reges stabilis propter me in testimonium illis et gentibus. » Item quod ait : « Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium, et insurgent filii in parentes, et in mortem adigent eos. » Sed et illud : « Omnis qui confessus fuerit me coram hominibus, » et cætera, non solis apostolis, sed omnibus credentibus dicta sunt. Secundum hoc ergo dicendum est quod præmissa fuit illa doctrina quæ facta est ad apostolos, postea autem implenda : ut videantur ea quidem quæ superius de annuntiando Christo sunt dicta a Christo, non ad tempus pertinere quod fuit ante Christi resurrectionem, sed ad tempora post futura : hæc autem quæ mandat ut nemini dicant, tunc apostolis convenire.

17. Adhuc autem qui vult et Christum esse prædicatum prius ab apostolis, dicet quoniam leviter præmittere voluit eos mentionem nominis sui, ut interim facto silentio prædicationis hujusmodi hoc ipsum

⁵⁰ Matth. xvi, 16. ⁵¹ ibid. 18. ⁵² ibid. x, 18. ⁵³ ibid. 21. ⁵⁴ ibid. 32.

(48) Codex Regius, λεγομένων.

(49) Ἰδίως. Codex Regius, ἰδίως.

καὶ ὁ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε (50), κηρύσσετε ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν, » ἐρεῖ ὅτι οἶοναι καταγγῆσαι ἠθέλησε πρόταρον τοὺς τῶν ἀποστόλων ἀκουσομένους τὸ Χριστοῦ ὄνομα, εἴτ' ἔδασαι τοῦτο οἶοναι πεφθῆναι ἐν ταῖς διανοαῖς τῶν ἀκουσάντων, ἵνα σιωπῆς γενομένης τοῦ τὸ τοιοῦτον περὶ αὐτοῦ κηρύσσεσθαι, εὐκαιρότερον ἐποικοδομηθῆ τοῖς προκατηχηθεῖσι Χριστὸς Ἰησοῦς ἐσταυρωμένος, καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγηγερμένος· ὅπερ ἐν ταῖς ἀρχαῖς οὐδὲ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι ἤδεισαν· γέγραπται γὰρ ἐν τοῖς νῦν ἐξεταζομένοις, ὅτι, « Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱερουσόλυμα ἀπελθεῖν, » καὶ τὰδε, καὶ τὰδε παθεῖν. Εἰ δὲ ταῦτα νῦν οἱ ἀπόστολοι μανθάνουσι παρὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀπαντησόμενα αὐτῷ, τὴν ἀπὸ τῶν προσθυτέρων ἐπιβουλήν, καὶ ὡς ἀνααιρεθῆσεται, καὶ ὡς μετὰ ταῦτα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεται, τί χρῆ νομίζειν ἐγνωκέναι πρότερον τοὺς μαθητευομένους (51) παρὰ τοῖς ἀποστόλοις περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἢ ὅτι, εἰ καὶ καταγγέλλετο αὐτοῖς Χριστὸς, ὡς ἐν εἰσαγωγῇ καταγγέλλετο οὐ τρανοῦση τὰ κατ' αὐτόν; Καὶ γὰρ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐβούλετο, διαστελλόμενος τοῖς μαθηταῖς, ἵνα μηδὲν εἴπωσιν, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, τηρῆσαι τὴν τελειότεραν περὶ αὐτοῦ διδασκαλίαν ἐπιτηδαιότερῳ καιρῷ ὅτι (52) ἐδύναντο μαρτυρῆσαι τοῖς ἑωρακόσιν αὐτῶν σταυρούμενον τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ οἱ ἑωρακότες αὐτῶν σταυρούμενον καὶ ἀναστάντα μαθηταί. Εἰ γὰρ οἱ ἀεὶ αὐτῷ συνόντες (53) ἀπόστολοι, καὶ πάντα ἑωρακότες ἃ ἔποιεῖ θαυμάσια, καὶ μαρτυροῦντες αὐτοῦ τοῖς λόγοις, ὅτι ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἦσαν, ἐσκανδαλίθησαν περὶ τὴν νύκτα τοῦ προδεδόσθαι (54) αὐτόν· τί οἶε παθεῖν τοὺς πρότερον μαθόντας, ὅτι αὐτὸς εἴη ὁ Χριστὸς; Ὡν, οἶμαι, φειδόμενος ταῦτα διεστελλατο.

Ὁ δὲ βουλόμενος τὰ εἰρημένα πρὸς τοὺς δώδεκα εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα ἀναφέρεσθαι χρόνους, καὶ μηδέπω καταγγελλέναι τοὺς ἀποστόλους τοῖς ἀκούουσιν αὐτῶν, ὅτι αὐτὸς εἴη ὁ Χριστὸς, φήσκει, ὅτι ἐβούλετο τηρηθῆναι τὴν τοῦ Χριστοῦ ἔννοιαν ἐπιπεπλεγμένην τῷ Ἰησοῦ ὀνόματι, τῇ τελειότερᾳ, καὶ σωτηρίῳ κη-

mine; et quod in aure auditis, prædicare super te-cta⁵⁵, » dicet instituere primum voluisse eos qui ab apostolis Christi nomen erant audituri, deinde vero in auditorum animis 535 id quasi concoquisivisse, ut silentio pressis rebus ejusmodi de illo prædicatis, doctrinæ hujus elementis quæ prius tradita fuerant, tempestivius superstrueretur Christus Jesus crucifixus et a mortuis suscitatus; quod nec ipsi quidem initio sciebant apostoli: scriptum est enim in iis quæ nunc expendimus, « exinde cœpisse Jesum ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolyman, » et hæc, atque hæc pati. Quod si apostoli nunc primum a Jesu discunt futurum ut hæc illi eveniant, ut nempe insidiis a senioribus appetatur, ac de medio tollatur, ac postea tertia die a mortuis resurgat, quid aliud de Jesu prius cognovisse eos qui ab apostolis erudiebantur, existimare consentaneum est, quam quod etiamsi annuntiaretur iis Christus, ita tamen annuntiabatur quasi per elementorum traditionem dilucide non exponentem quæ ad illum spectabant? Volebat quippe Servator noster, discipulis edicens ne cuiquam se esse Christum dicerent, perfectiorem de se doctrinam in commodius tempus reservare; iis quippe qui eum crucifixum viderant testari poterant quæ ad ejus resurrectionem pertinebant discipuli, qui eum et crucifixum viderant et resurgentem. Nam si apostoli qui comites illi perpetuo aderant, et quæcunque miracula ediderat conspexerant, et illius sermones verba esse vitæ æternæ testimonio suo comprobabant, ea nocte offensi sunt, quod proditus fuisset; quid passuros fuisset existimas qui prius Christum eum esse didicissent? Quibus, opinor, parcens hæc præcepit.

18. Qui pugnat autem ea quæ duodecim dicta sunt, ad consequentia tempora referri, nec suis ullo modo auditoribus apostolos nuntiassi ipsi esse Christum, dicet voluisse illum notionem Christi implexam nomini 536 Jesu ad meliorem, et magis salutarem prædicationem reservari, qualem

VETUS INTERPRETATIO.

quod leviter de Christo auditum fuerat, digeratur in sensibus auditorum, sic et opportunius insinuetur eis Jesus Christus crucifixus, et ex mortuis suscitatus. Quod in primis nec ipsi apostoli cognoscebant, sicut præsens sermo testatur dicens: « Exinde cœpit ostendere discipulis suis, quoniam oportet ire eum in Jerusalem, et multa pati a senioribus, et principibus, et scribis, et occidi, et tertia die resurgere. » Si autem tunc apostoli hæc disciebant de Jesu quæ erat passurus, quid existimare debemus scisse prius de Christo eos qui ab apostolis docebantur? Nam etsi annuntiabatur eis Christus, quasi in inductione, et non manifeste annuntiabatur. Ideo et Salvator mittens apostolos, volebat ut nemini dicerent manifeste quoniam ipse erat Christus, videlicet ut perfectiorem de eo doctrinam in posterum opportunius reservarent, quando poterant annuntiare eis qui eum viderant crucifixum de resurrectione ejus ex mortuis. Si enim apostoli qui semper juxta eum fuerunt, et viderunt miracula universa quæ fecit, et testimonium perhibuerunt verbis ejus, quoniam verba vitæ æternæ erant, scandalizati sunt in ea nocte qua tradebatur: quid arbitramur eos passuros fuisse qui primum audiebant, si audissent quia ipse erat Christus? Sicut fecit Paulus Atheniensibus adhuc rudibus constitutis, annuntians eis non Christum Filium Dei, sed virum quemdam hoc modo: « Tempora igitur ignorantie despiciens Deus, nunc denuntiat omnibus hominibus ubique pœnitentiam agere, eo quod statuit diem judicare orbem in æquitate, in virum quem statuit præstare fidem omnibus, resuscitans eum a mortuis. »

⁵⁵ Matth. x, 27.

(50) Ἀκούετε. Codex Vaticanus, ἀκηκόατε.

(51) Μαθητευομένους. Codex Tarnianus, μαθητευομένων.

(52) Ὅτι. Codd. Regiis et Vaticanus, ὅτι.

(53) Εἰ γὰρ οἱ ἀεὶ αὐτῷ συνόντες, etc. Hieronymus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

(54) Codex Vaticanus, προδεδόσθαι.

noscens Paulus dicebat Corinthiis ⁵⁶ : « Non enim A
judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum
Christum, et hunc crucifixum. » Proinde Jesum
eum esse qui talia faceret, et talia quæpiam doce-
ret primum prædicabant : nunc autem cum Petrus
Christum esse illum constitetur Filium Dei vivi,
quasi jam nuntiari nolens se esse Christum, ut
tempestivius annuntietur, et quidem crucifixus, di-
scipulis edicit ne cuiquam se Christum esse dic-
cant. Id autem velle eum, cum prohibet ne se esse
Christum promulgetur, vel ex eo aliquo modo pro-
batur ⁵⁷ : « Exinde capit Jesus ostendere discipulis
suis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, et multa
pati a senioribus, » et ex iis quæ subjunguntur.
Nam cognoscentibus in hoc tempore discipulis, per
revelationem sibi a Patre immissam, Jesum esse
Christum Filii Dei vivi, quasi prædicat, docens eos
in Christum Jesum crucifixum credere, pro eo
quod in Jesum Christum crucifixum credendum olim
erat ; et in Jesum Christum, atque hunc a mortuis
resurrecturum credere, pro eo quod in Christum
Jesum, atque hunc a mortuis suscitatum creden-
dum olim erat. Quoniam autem « exspolians prin-
cipatus, et potestates, traduxit confidenter palam
triumphans illos in ligno ⁵⁸, » si quem pudet crucis
Christi, pudet eum administrationis per quam illi

ρῦξει, ὅποιαν ἐπιστάμενος ὁ Παῦλος ἔλεγε Κορινθίοις
τό· « Ἐγὼ δὲ ἔκρινα μὴδὲν εἰδέναι ἐν ὑμῖν εἰ μὴ
Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον. » Διὰ
πρότερον μὲν Ἰησοῦν τὰδε τινα ποιοῦντα, καὶ τοιαῦτα
τινὰ αὐτὸν διδάσκοντα εἶναι ἐκήρυσσον· νῦν δ' ὅτε
Πέτρος Χριστὸν αὐτὸν εἶναι ὁμολογεῖ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
τοῦ ζῶντος, ὡς μὴ βουλόμενος κηρύσσεσθαι αὐτὸν
ἡδὴ Χριστὸν, ἐν' εὐκαιρότερον κηρυχθῆ, καὶ ἐσταυ-
ρωμένον, διαστέλλεται τοῖς μαθηταῖς, ἵνα μὴδὲν
εἴπωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός. Παρίσταται δὲ
πῶς τοῦτ' εἶναι τὸ βούλημα (55) αὐτοῦ κωλύοντος
κηρύσσεσθαι αὐτὸν εἶναι Χριστὸν, ἐκ τοῦ· « Ἀπὸ
τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ,
ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱερουσόλυμα ἀπελθεῖν, καὶ πολλὰ
παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων, » καὶ τῶν ἐπιφερομέ-
νων· οἰοῦν γὰρ τότε κατὰ τὸν καιρὸν ἐγνωκόσι τοῖς
μαθηταῖς Ἰησοῦν εἶναι Χριστὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ
ζῶντος, ἀποκαλύψαντος αὐτοῖς τοῦ Πατρός, κηρύσ-
σει ἀντὶ τοῦ πιστεύειν αὐτοὺς εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν
ἐσταυρωμένον, πιστεύειν εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν σταυ-
ρωθῆσόμενον· ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ πιστεύειν εἰς Χρι-
στὸν Ἰησοῦν, καὶ τοῦτον ἐγγηγεμένον ἐκ νεκρῶν, δι-
δάσκει αὐτοὺς πιστεύειν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, καὶ
τοῦτον ἐγεροθῆσόμενον ἐκ νεκρῶν. Ἐπεὶ δὲ, « Ἀπεκ-
δυσάμενος τὰς ἀρχάς, καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐδειγμάτισε
θριαμβεύσας ἐν παρρησίᾳ ἐν τῷ ζύλῳ (56), » εἰ τις

VETUS INTERPRETATIO.

18. Qui ergo vult, hæc quæ tunc ad apostolos dicta sunt, pertinere ad tempora post futura, et nec. luum
apostolos tunc prædicasse quia ipse esset Christus, hujusmodi dat rationem : quoniam interim quidam
nomen Jesu voluit prædicari : Christum autem crucifixum tempore opportuno post passionem, et resur-
rectionem, quando et rebus ipsis quod dicebatur poterat approbari. Quod sciens dicebat Apostolus ad Co-
rinthios : « Nec enim judicavi me scire quid in vobis, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. » Ergo
primum quidem Jesum prædicaverunt talia et talia facientem, et hæc et hæc prædicantem. Nunc autem
postquam Petrus confessus est eum Christum Filium Dei vivi, quasi nolens eos hoc interim prædicare,
præcepit dicens, ut nemini dicant quia ipse est Christus. Propter quam autem causam volebat se interim
prædicari Christum, dat rationem, quoniam oportet eum abire in Jerusalem, et multa pati. Si quis ergo
confunditur in cruce Christi, confunditur in dispensatione per quam triumphati sunt in ligno principatus
et potestates, qui genus hominum debellabant, cum deberet potius gloriari quasi fidelis, et sciens hæc
dispersata esse in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem crucifixo mundo traducti sunt, et trium-
phati sunt principatus eis solis qui credunt. In quibus principatibus arbitrator fuisse etiam principem hu-
jus mundi. Propterea juxta passionem factus dicebat : « Nunc princeps hujus mundi judicatus est :
nunc princeps hujus mundi expellitur foras. » Quo expulso, « Si fuero, inquit, exaltatus a terra, omnes

⁵⁶ I Cor. II, 2. ⁵⁷ Matth. XVI, 21. ⁵⁸ Col. II, 15.

(55) Βούλημα. Codex Vaticanus, βουλόμενον.

(56) Θριαμβεύσας ἐν παρρησίᾳ ἐν ζύλῳ, etc.
Origenes infra in *Matthæum* XVI, 24, et in *Mat-
thæum* XVII ; homil. 4 in *Exod.*, homil. 17 in *Nu-
meros*, hom. 8 in *Jesu Nave*, tractatu 35 in *Mat-
thæum* et in *Joannem* I, 30, legit ἐν ζύλῳ : ita et
Arabica interpretatio, et *Commentar. in Marcum*
Origeni tributus, in cap. VIII, 34. Unde liquet aliqua
N. T. exemplaria antiquissimis temporibus id ha-
buisse, quamvis in nullis editionibus hodie repe-
riatur. Id confirmant verba Rufini in hom. 8 Origenis
in *Josue* : « Libere triumphans eus in ligno crucis,
licet in aliis exemplaribus habeatur, triumphans in
semetipso ; sed apud Græcos habetur, in ligno. »
Ac proinde a viri magni hujus ætatis castigatione
vindicanus Rufinus, qui vel stoliditatis, vel negli-
gentiæ insimulatur, quod nulla id hodie præferant
exemplaria : in eo certe graviter reprehendendus,
quod pericopen illam ad Origenis contextum de
suo assuerit. Chrysostomus vero, Theodoretus,
Theophylactus, et editiones Novi Testamenti pene

omnes legunt, ἐν αὐτῷ, nempe, σταυρῷ : at Syriaca
editio, et ipse quoque Origenes homil. 9 in *Genes.*
et sæpe alibi, et Vulgata, eamque secutus Prima-
sius, et deinde Erasmus, et Pagninus, cum reddide-
runt : « in semetipso, » et : « per semetipsum, » vi-
dentur legisse, ἐν αὐτῷ vel certe, ἐν αὐτῷ eo sensu
acceperunt quo, pro ἐμαυτῷ, σεαυτῷ, et ταυτῷ
usurpari tradunt grammaticorum filii. Laertius in
Hipparchia : « Ἀλλὰ μὴ κακῶς σοι δοκῶ βεβουλεύ-
σθαι περὶ αὐτῆς, pro, ἐμαυτῆς. Plane id confirmat
Hieronymus in *Ephes.* II, 16 : « Ἀποκτείναντες τὴν ἐχθρὰν
ἐν αὐτῷ, ubi similis occurrit exemplarium, inter-
pretationumque varietas, cum alii, ἐν αὐτῷ, scilicet,
σταυρῷ, alii, ἐν ταυτῷ legi velint. Sic autem
ille : « Scriptum est enim : ut reconciliaret utrumque
in uno corpore Deo, interficiens inimicitiam in ea ;
non ut in Latinis codicibus habetur, in semetipso,
propter Græci pronominis ambiguitatem ; ἐν αὐτῷ
enim, et in semetipso, et in ea, id est cruce, intel-
ligi potest ; quia crux, id est σταυρός, juxta Græ-
cos generis masculini est. » HUETIUS.

ἐπαισχύνεται τὸν Χριστοῦ σταυρὸν, ἐπαισχύνεται τὴν A
οἰκονομίαν, δι' ἣν ἐθριαμβεύθησαν ἐκεῖναι: δέον καὶ
καυχᾶσθαι ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, τὸν καὶ πιστεύοντα καὶ ἐγνωκότα ταῦτα
δι' οὗ Χριστοῦ σταυρουμένου τῷ κόσμῳ τῷ πι-
στεύοντι (57) ἐδειγματίσθησαν καὶ ἐθριαμβεύθησαν
αἱ ἀρχαί, ἐν αἷς, οἶμαι, ἦν καὶ ὁ ἀρχὼν τοῦ αἰῶνος
τούτου. Διόπερ, ἐγγὺς γενόμενος τοῦ παθεῖν, εἶπε
τό· « Νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου κέκριται, »
καὶ· « Νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται
ἔξω. Καὶ ἐὰν ὑψωθῶ, φησὶν, ἐκ τῆς γῆς, πάντας
ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτὸν, » οὐκέτι τοσοῦτον ὅσον δυνα-
μένου τοῦ καλύοντος ἔρχεσθαι πρὸς τὸν Ἰησοῦν τοὺς
ἐλχομένους ὑπ' αὐτοῦ.

Ἀναγκαῖον μὲν οὖν τῷ κηρύσσεσθαι Ἰησοῦν Χρι-
στον, ἐσταυρωμένον κηρύσσεσθαι αὐτὸν· καὶ οὐχ οὐ-
τως ἑλλίπεις εἶναι μοι φαίνεται τὸ Ἰησοῦν εἶναι τὸν

triumphati sunt; cum par sit gloriari in cruce Du-
mini nostri Jesu Christi cum qui hæc et credit, et
novit per quem Christum 537 mundo credenti
crucifixum traducti sunt et triumphati principatus,
in quibus, puto, erat princeps sæculi hujus. Qua-
propter eum jamjam passurus esset, dixit 59 :
« Nunc princeps mundi hujus judicatus est, »
et 60 : « Nunc princeps mundi hujus ejicietur so-
ras; et si exaltatus fuero, inquit, a terra, omnia
traham ad meipsum, » non jam amplius tanta vi
pollente eo qui impediabat quominus ad Jesum
irent, qui trahantur ab illo.

49. Ad id igitur ut Christus nuntiaretur, necessario
pertinet ut crucifixus nuntiaretur. Nec tam mihi defe-
ctivum esse videtur Jesum esse Christum, tacito

VETUS INTERPRETATIO.

traham ad me ipsum : » videlicet jam non tantum quantum poterat prius potente principe, qui vetabat
venire ad Christum eos qui traherantur ab ipso.

49. Necessaria ergo res est prædicari Christum Jesum crucifixum : inutile autem est ipsum quidem
prædicare, crucem autem ejus tacere. Et non sic inutilis mihi videtur qui Jesum quidem Christum dicit,

59 Joan. xvi, 12. 60 ibid. xii, 31, 32.

(57) Δι' οὗ Χριστοῦ σταυρουμένου τῷ κόσμῳ
πιστεύοντι. Origenes infra in *Matthæum* xx, 28.

Ἐπεδήμησε γὰρ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων (ὁ Υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου), ἵνα διακονῆσθαι, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον
ἡδύστη διακονῶν ἡμῶν τῇ σωτηρίᾳ, ὡς δοῦναι τὴν
ἑαυτοῦ ψυχὴν λύτρον ἀντὶ πολλῶν τῶν πιστευσάντων
εἰς αὐτόν· καὶ εἰ, καθ' ὑπόθεσιν, πάντες ἐπίστευσον
εἰς αὐτόν, δεδωκεῖ ἂν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ
πάντων. Et lib. i *contr. Cels.* : Ἄρα γὰρ εὐλογον τὸν
τοσαῦτα ὑπὲρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων τολμήσαντα,
ἵνα, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ, πάντες Ἕλληγες καὶ βάρβαροι,
κρίσιν θεῖαν προσδοκῆσαντες, ἀπιστώσῃ μὲν τῆς κα-
κίας, πάντα δὲ πράττωσιν ἀρεσκόντως τῷ τῶν ὄλων
Δημιουργῷ, παράδοξον μὲν ἐσηκέναι γένεσιν, πα-
σιῶν δὲ γενέσεων παρανομοτάτην καὶ ἀγχιώστην;
Qui Origenem hæreseos a Pelagio deinde instau-
ratæ ac propagatæ auctorem fuisse volunt, agnos-
cant eum hanc saltem locis a Pelagii doctrina, rece-
dere; cum ad id prædestinatorum dogma valde ab
illa dissonum verbo tenus accedat, quo Christum
pro aliquibus duntaxat hominibus, non pro omni-
bus et singulis sanguinem fudisse scisciebant. Dixi
verbo tenus accedere : revera enim catholicam
verba hæc, probamque sententiam continent, coque
sunt explicanda modo quo hæc Joan. iii, 16 : « Sic
enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum uni-
genitum daret; ut omnis qui credit in eum, non
pereat, sed habeat vitam æternam. » Huic autem
Joan. loco lucem affert alter ille Pauli, I Tim. iv,
10 : « Quia speravimus in Deum vivum, qui est
Salvator omnium hominum, maxime fidelium. »
Quæ quo sensu usurpanda sint, præclare et lucu-
lenter exponit Prosper, seu quisquis auctor est
operis *De vocat. gent.*, cap. 31. « Gratia, inquit, Dei
omnibus hominibus adfuit providentia quidem pari,
et bonitate generali, sed multimodo opere, diversa-
que mensura. Quoniam sive occulte, sive manife-
ste, ipse est, ut Apostolus ait, Salvator omnium
hominum, maxime fidelium. Quæ sententia subti-
lissimæ brevitatæ, et validissimi roboris, si tran-
quillo consideretur intuitu, totam hanc de qua egi-
mus controversiam dirimit : dicendo enim : *Qui est
Salvator omnium hominum*, confirmavit bonitatem
Dei super universos homines esse generalem : adji-
ciendo autem, *maxime fidelium*, ostendit esse par-
tem generis humani quæ merito fidei divinitus in

spiratæ, ad summam atque æternam salutem spe-
cialibus beneficiis provehatur. » Bonitatem autem
et amorem Dei erga se, non ortu tantum et occasu
solis, non temporum mutatione, non aeris et ele-
mentorum usu universum genus humanum experi-
tur, ut vult Estius : alioqui non « Salvator omnium
hominum » duntaxat, sed etiam Salvator omnium
olerum et pecudum Deus jure dici queat. Quod
cum ineptum sit et perdidiculus, eo recurandum
est ut fateamur Deum omnibus omnino hominibus,
sed præsertim, et præcipuo quodam modo fidelibus
salutem æternam optare, deque ea his conferenda
solicitem esse, quemadmodum optime docet Chry-
sostomus : « Οὗ ἐστὶν, φησὶ, Σωτὴρ πάντων, μάλι-
στα πιστῶν, τουτέστι, πλείονα σπουδῆν περὶ τοὺς
πιστοὺς ἐνδείκνυται. » Qui est, inquit, *Servator
omnium, maxime fidelium*, hoc est, majorem circa
fideles sollicitudinem ostendit. » Cum ergo Chri-
stum mundo credenti et fideli crucifixum esse dixit
Origenes, hunc effusi sanguinis sui beneficiis pau-
cos nonnullos, eosque credentes speciatim demereri
voluisse intelligito; sed ita tamen, ut reliquis
etiam quibuscunque morte sua generatim consul-
tante esse voluerit; qui si in perfidia sua perseve-
rantes gratiam hanc pessumdadunt, ac pro ludibrio
habent, si « verbum crucis ipsis pereuntibus stul-
titia est, » crimine suo Christi crucem fructu suo
et effectu cassam reddunt, atque ita illis « evacuatur
crux Christi : » proptereaque damnantur, non quod
Christus pro ipsis non obierit, sed quod non credide-
rint : « Qui enim non credit jam judicatus est, quia
non credit in nomine unigeniti Filii Dei. » Joan. iii,
18. Hac doctrina imbutus Origenes ita scripsit lib.
vii in *Epist. ad Romanos* : « Tamen quod et ille pro
impiis mortuus est; sic enim et ipse Paulus osten-
dit cum dicit : *Adhuc enim Christus, cum infirmi
essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est* :
sanctus enim Spiritus non pro impiis jam interpel-
lat, sed pro sanctis. » Quod ait de suffragatione
sancti Spiritus, itidem accipiendum est ut quod de
Filii morte scripsit. Sed vereor ne hæc et Rufini in-
terpretis officina prodierint. Cave ergo ex his Ori-
genis locis subsidium arcessi posse existimes sen-
tentia huic quæ Christum pro prædestinatorum
tantummodo, vel certe credentium salutem mortuum
esse pronuntiat. HUETIUS.

aliquo ex ejus prodigiis, quam crucifixione ejus silentio prætermissa. Idcirco prospiciens ut ab apostolis perfectius prædicarentur quæ ad se pertinebant, « præcepit discipulis suis ut nemini dicerent quia ipse esset Christus ⁶¹, » et ad id illos præparavit, ut se Christum esse crucifixum et a mortuis suscitatum dicerent, cum cœpit non solum dicere, nec ad id usque tantummodo procedere ut eos doceret, sed et « ostendere discipulis suis quia oporteret eum ire in Jerusalem ⁶², » et quæ sequuntur. Adverte enim ad vocabulum. « ostendere, » quia quemadmodum sensus moventia ostendi dicuntur, ita a Jesu ostendi dicuntur quæ ab illo discipulis ejus dicta sunt. **538** Nec unumquodque eorum quæ oculis videbantur, itidem fuisse monstratum iis existimo qui multa hunc a senioribus populi patientem corporaliter viderunt, ut discipulis monstrationem, quæ de ea re animis illorum facta est.

20. Tunc quidem cœpit ostendere; verisimile est autem capacioribus iis deinde factis apertius monstrasse, non amplius quasi prima documenta capessentibus ostendere incipiens, sed jam et in ostendendo progrediens: ac si rationi consentaneum est in animum inducere Jesum omnino illud perfectisse quod inchoavit, omnino illud aliquando perfectit quod discipulis suis ostendere incepit, de iis nempe quæ patienda sibi esse scripta erant. Quando enim perfectam eorum cognitionem a Verbo quispiam obtinet, tunc dicendum est in eo qui contemplari hæc et vult, et potest, et revera contemplantur, perfici monstrationem, cum quæ ostenduntur mens perspicit ex ea monstratione quæ in animo perficitur. Quandoquidem autem « non capiebat prophetam perire extra Jerusalem ⁶³, » eo interitu qui his respondebat ⁶⁴: « Qui perdidit

Χριστόν, σωπωμένον τινός τῶν ἄλλων τεραστίων αὐτοῦ, ὡς σωπωμένου τοῦ εἶναι αὐτὸν ἐσταυρωμένον Διόπερ, τηρῶν τὸ τελειοτέρως κηρυχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τὰ περὶ αὐτοῦ, « διεσταλείατο τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα μηδενὶ εἰπωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, » καὶ ἠτύρρειπεν αὐτοὺς λέγειν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός ὁ ἐσταυρωμένος καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, ἥνικα ἤρξατο οὐ μόνον λέγειν, οὐδὲ ἕως τοῦ διδάσκειν, προκόπτειν, ἀλλὰ καὶ « δεικνύουσαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱερουσόλυμα ἀπελθεῖν, » καὶ τὰ ἐξῆς· πρόσχε γὰρ τῇ « δεικνύειν, » λέξει, ὅτι, ὡς περὶ τὰ αἰσθητὰ δεικνυσθαι λέγεται, οὕτως δεικνυσθαι εἴρηται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. Καὶ οὐχ οὕτως οἶμαι (58) δεδειχθαι τοῖς ἑωρακόσι σωματικῶς πολλὰ πάσχοντα αὐτὸν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ ἕκαστον τῶν ὀρωμένων, ὡς τοῖς μαθηταῖς τὴν λογικὴν δεῖξιν περὶ τούτου.

Τότε μὲν ἤρξατο δεικνύειν· εἰκὸς δ' ὅτι μετὰ τοῦτο τοῖς χωρητικοῖς γινομένοις τρανύτερον ἐδείκνυεν, οὐκέτι ὡς εἰσαγομένοις ἀρχόμενος δεικνύουσαι, ἀλλ' ἤδη καὶ προκόπτων ἐν τῷ δεικνύουσαι· καὶ εἴπερ ἐστὶν εὐλογον νοεῖν, ὅτι πάντως εὐπερὶ ὁ Ἰησοῦς ἤρξατο, τοῦτο πάντως ποτὲ ἐτέλεσεν ὁ ἤρξατο δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, περὶ τοῦ δεῖν τὰ γεγραμμένα αὐτὸν παθεῖν. Ὅτε γὰρ τὴν ἀπὸ τοῦ Λόγου περὶ τούτων τελείαν γνῶσιν καταλαμβάνει τις, τότε λεκτέον ἀπὸ λογικῆς δειξέως, ὀρωντος τοῦ νοῦ τὰ δεικνύμενα, τελειοῦσθαι τὴν δεῖξιν τῷ ταῦτα θεωρεῖν καὶ βουλομένῳ, καὶ δυναμένῳ, καὶ θεωροῦντι. Ἐπεὶ δὲ « οὐκ ἐνεδέχετο προφήτην ἀπολέσθαι Ἐξω Ἱερουσαλὴμ, » ἀπώλειαν ἀναλογίαν ἔχουσαν πρὸς τὸ· « Ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ, εὕρησει αὐτήν, » διὰ τοῦτο ἔδει αὐτὸν εἰς Ἱερουσόλυμα ἀπελθεῖν, ἵνα πολλὰ παθῶν ἐν ἐκεῖνοις τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ποιήσῃ ἐν

VETUS INTERPRETATIO.

tacet autem nativitatem ejus ex virgine, aut stellam ostendentem nativitatem ipsius, aut angelos in nativitate ejus gloriantes, atque dicentes: « Gloria in excelsis Deo, et pax super terram hominibus bonæ voluntatis; » aut alia miracula vel signa quæ fecit: quomodo qui Christum quidem eum dicit, crucifixum autem eum abscondit. Propterea volens postmodum perfectius prædicari, præcepit ut nemini interim dicant quia ipse est Christus: et præparabat eos ut postmodum dicant quoniam ipse est Christus qui crucifixus est, et surrexit a mortuis. Et vide diligenter quia non dixit, Exinde cœpit dicere, vel docere quia oportet eum abire in Jerusalem: sed ita: « Exinde cœpit ostendere discipulis suis; » quoniam sicut corporalia ostendi dicuntur a Christo ea quæ loquebatur: et non sic puto eis qui corporaliter eum multa patientem viderunt, ostensa fuisse ea quæ videbantur, quomodo discipulis ostensus est sermo rationabilis de mysterio passionis et resurrectionis ipsius.

20. Et tunc quidem cœpit ostendere, consequenter autem postea capacioribus factis, plenius demonstravit: non jam quasi rudibus incipiens ostendebat, sed proficiens in ipsa ostensione demonstrabat. Et sic rationis est intelligere, quia omnino quod cœpit Jesus, hoc et perfectit. Aliquando demonstrat quod cœperat ostendere discipulis, quoniam oportet eum abire in Jerusalem, et pati. Quando enim de mysteriis istis perfectam scientiam ex verbo quis fuerit consecutus, tunc dicendum est ex rationabili ostensione sensu vidente quæ ostenduntur, consummatam esse ostensionem, quoniam « non capit prophetam perire extra Jerusalem » ea perditione, de qua etiam alibi dicitur: « Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam. » Quare oportebat eum abire in Jerusalem, ut multa passus in Jerusalem et interfectus in eis, primitias resurrectionis ex mortuis faciat in Jerusalem illis quæ sunt sursum, derelinquens, et destruens, et dissolvens Jerusalem quæ fuerat super terram cum omni cultura ejus. Quandiu enim non resurrexerat Christus, nec discipuli ejus consurrexerant ei, deorsum quærebatur civitas Dei, et

⁶¹ Matth. xvi, 20. ⁶² ibid. 21. ⁶³ Luc. xiii, 33.

⁶⁴ Matth. x, 59.

(58) Καὶ οὐχ οὕτως οἶμαι, etc. Origeni ascriptus *Commentarius in Marc.* viii, 31: Οὐ γὰρ ἀπλῶς διδάσκει, ἀλλ' οἶονεὶ δεικνύουσαι λογικὴν δεῖξιν, τότε μὲν ἀρχομένοις, χωρητικοῖς δὲ γινομένοις τελείων.

« Neque enim simpliciter docet, sed quasi rationalem monstrationem monstrat, tunc quidem incipientibus, sed effectis tamen capacibus eorum quæ perfecta sunt. » Huetius.

τοῖς ἄνω Ἱεροσολύμοις, καταργῶν καὶ καταλύων τὴν ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ πάσης τῆς ἐν αὐτῇ λατρείας· ὅσον μὲν γὰρ ἡ Χριστὸς οὐκ ἐγγίγνεται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, οὐδὲ συνγγέρθησαν αὐτῷ οἱ γινόμενοι σύμμορφοι τῷ θανάτῳ καὶ τῇ ἀναστάσει αὐτοῦ, κάτω ἐζητεῖτο ἢ τοῦ Θεοῦ πόλις, καὶ ὁ ναὸς, οἱ καθαρισμοί, καὶ τὰ λοιπά· ὅτε δὲ τοῦτο γέγονεν, οὐκέτι, ἀλλὰ τὰ ἄνω ἅτινα ἔνα ἔνασθη. ἔδει αὐτὸν εἰς τὰ κάτω Ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν, καὶ πολλὰ ἐκεῖ παθεῖν ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῇ πρεσβυτέρων, καὶ ἀρχιερέων, καὶ γραμματέων τοῦ λαοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὑπὸ τῶν χωρούντων τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ οὐρανίων πρεσβυτέρων, καὶ θειοτέρων ἀρχιερέων ὑπὸ ἀρχιερεῖ τῷ ἐνὶ τεταγμένῳ· δοξασθῇ δ' ὑπὸ τῶν γραμματέων τοῦ λαοῦ ἀσχολουμένων περὶ γράμματα, οὐ τὰ γραφόμενα μέλανι, ἀλλὰ τετρανωμένα πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, καὶ ἀποκτανθῇ μὲν ἐν τοῖς κάτω Ἱεροσολύμοις, βασιλεύσῃ δὲ ἀναστὰς ἐν Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ· τῇ τρίτῃ δὲ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀνέστη (59), ἔνα, ῥυσάμενος ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὸ ψεῦδος ἦν, καὶ ἡ ἀδικία, καὶ ὁ πόλεμος, καὶ πάντα τὰ ἐναντία οἷς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἔτι δὲ τοῦ μετασχηματιζομένου εἰς ἅγιον Πνεῦμα βεβήλου πνεύματος, περιποιήσῃ τοῖς ῥυθεῖσι βαπτίζεσθαι (60) τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα, εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἅπερ τρεῖς ἡμέραι εἰσὶν ἅμα ἐνεστηχυῖαι αἰωνίως τοῖς δι' αὐτὰς υἱοῖς τοῦ φωτός (61)...

acquirat, qui liberati fuerint, ut spiritu, anima et corpore baptizentur, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, qui quidem tres dies sunt æternum iis simul præsentibus, qui eorum ope filii lucis evaserint.

animam suam propter me, inveniet eam, et propterea oportebat eum ire Jerosolymam, et ut multa ibi perpessus primitias resurrectionis a mortuis in superiori Jerusalem faceret, eam tollens et dissolvens quæ supra terram est, cum omni ejus religione et cultu : quandiu enim Christus non resurrexit a mortuis, primitiæ dormientium, et nequæ cum eo resurrexerunt qui morti ejus et resurrectioni conformes facti sunt, infra quærebatur civitas Dei, et templum, et purgationes, et cætera : postquam autem illud factum est, non ea quærebantur amplius, sed quæ supra sunt ; quæ ut constituerentur, oportebat eum ire inferiorem Jerosolymam, et multa ibi pati a senioribus qui in ea erant. 539 et principibus sacerdotum, et scribis populi⁶⁶⁻⁶⁷, et a senioribus cælestibus beneficiorum ejus cæpaticibus, et divinius sacerdotum principibus constitutis ab eo principe sacerdotum qui unus est, gloria ei et laus tribueretur, necnon et a scribis populi circa litteras occupatis, non atramento scriptas, sed Dei vivi spiritu illustratas, et in inferiori quidem Jerosolyma occidatur, regnet autem, postquam resurrexerit, in monte Sion, et Jerusalem cælesti civitate Dei vivi ; tertia autem die resurgat a mortuis, ut postquam a malo liberaverit, et ejus filio, cui mendacium ierat, et injustitia, et bellum, et quæcunque contraria sunt iis quæ Christus est, præterea etiam ab impuro spiritu se in Spiritum sanctum transformante, id illis

VETUS INTERPRETATIO.

templum quod erat in ea, et altare, et sacerdotes ejus, et levitæ, et dona, et sacrificia pro peccato, et mundationes. Postquam autem resurrexit Christus primitiæ dormientium, et consurrexerunt ei qui facti sunt conformes morti ejus, et resurrectioni ejus, jam tunc non deorsum ab eis qui consurrexerunt ei quæritur Jerusalem, vel domus orationis in ea, vel altare, vel cultura, vel cultores, sed sursum ; et quasi qui consurrexerunt et contenderunt in cælestibus in Christo, viderunt ea quidem quæ fuerant super terram destructa : quæ autem erant in cælis, splendentia. Quæ ut instituerentur, oportebat eum abire in Jerusalem quæ erat deorsum, et multa pati illic a senioribus ejus, et principibus sacerdotum, et scribis, ut glorificetur ab eis qui cupiunt beneficia ejus cælestibus senioribus, et divinius principibus sacerdotum, et scribis populi qui vacant circa litteras non atramento scriptas, sed Spiritu Dei vivi manifestatas : ut occidatur quidem in Jerosolymis, quæ est deorsum : regnet autem resurgens in Sion monte, et civitate Dei vivi Jerusalem, cælesti Sion, de qua dictum est in psalmo secundo : « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum Domini. » Tertia autem die resurrexit a mortuis, ut eripiens a maligno et a filio ejus in quo mendacium erat, et injustitia, et prælium, et omnia contraria eis in quibus Christus habetur, a thue autem et a spiritu immundo qui transfiguratur in Spiritum sanctum, acquirat eis qui fuerint liberati hoc donum, ut baptizentur spiritu, et animo, et corpore, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, qui sunt tres dies simul instantes perpetue eis qui per eos facti fuerint filii lucis.

21. « Et accipiens Jesum Petrus, cœpit eum increpare : Propitius esto tibi, Domine, et hoc tibi non erit. Cui dixit : Vade post me, Satana, scandalum mihi es : quoniam non sapias quæ Dei sunt, sed quæ hominis. » Quoniam cœperat Jesus ostendere discipulis suis quia oportet eum abire in Jerosolymam, et multa pati, adhuc initia eorum quæ ostendebantur discens Petrus, indigna hæc Filio Dei vivi arbitrabatur, et indigna Deo Patre qui revelaverat ei. Nec enim revelatum fuerat ei adhuc oportere pati Filium Dei, et occidi talem et tantum Christum. Ideo accipiens eum, et quasi oblitus dignitatem Christi, quo-

⁶⁶ I Cor. xv, 20. ⁶⁶⁻⁶⁷ Matth. xvi, 21.

(59) Ἀνάστη. Ita omnes mss. Ordo tamen et sensus postulare videntur ἀναστή, post δοξασθῇ, ἀποκτανθῇ, βασιλεύσῃ.

(60) Codd. Anglicanus et Vaticanus, βαπτίζεσθαι.

(61) Post vocem φωτός, nullus in mss. codicibus hiatus est, sed immediate scriptum est ἐπὶ δὲ ἀνάξια, etc. Aliquid tamen desiderari fidem facere videtur vetus interpretatio, quam videsis infra.

21. Quoniam autem aliquid pati indignum Christo Filio Dei vivi, indignum quoque Patre existimabat, qui tanta de eo sibi revelaverat; nondum enim passurum illum fuerat ei divinitus significatum; propterea « assumens eum, » et quasi dignitatis Christi oblitus, et Dei vivi Filium nihil reprehensione dignum vel dicere, vel facere, « cœpit increpare illum, » et tanquam propitiationis 540 egenti dixit: « Propitius tibi sis, Domine; » nondum enim sciebat « eum proposuisse Deum propitiationem per fidem in sanguine ipsius 60; » « cuius consilium quidem probans, inscitiam autem reprehendens, propter id consilium quod rectum erat et laude dignum, ait illi: « Vade post me, » quasi, ut Jesum sequatur, missis iis factis per quæ ignarus erat, nec recte loquebatur: propter inscitiam autem, quasi contrarium aliquid et oppositum iis habenti quæ ad Deum pertinent, dixit: « Satana, » quod apud Hebræos *adversarium* sonat. Quod si nec præ inscitia locutus fuisset, nec Filium Dei vivi increpauisset, dicens illi: « Absit a te, Domine, non erit tibi hoc 61, » nec certe id illi dixisset: « Vade post me, » quasi qui ire post illum, eumque sequi cessasset: nec dixisset item: « Satana, » quasi qui contraria iis quæ a se dicta fuerant, protulisset. Nunc autem illum Jesum sequentem, et post eum ambulantem potuit Satanas abducere, ut hunc non amplius sequeretur, nec esset post Filium Dei, ac illum per ea quæ ex inscitia dixit dignum efficere qui Satanas appellaretur, et scandalum Filii Dei, « et non sapiens ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum 70. » Petrum autem, priusquam id peccatum ab illo fuisset, post Filium Dei fuisse constat inde 71: « Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum. »

VETUS INTERPRETATIO.

niam Filius Dei vivi nihil dignum increpatione dicit aut agit, cœpit eum increpare, et quasi necessariam habenti propitiationem dicere: « Propitius esto tibi, Domine. » Nec enim sciebat adhuc, quoniam hunc « posuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius. » Cujus affectum quidem suscipiens Jesus, ignorantiam autem exprobrans, dixit ei: « Vade post me, » quasi desistenti per ignorantiam, et per ea quæ non recte dicebat, ire post Jesum Christum. Satana autem dixit ei, quasi per ignorantiam aliquid habenti contrarium Deo: quod Hebræi interpretati sunt, *contrarius*. Si autem non per ignorantiam dixisset, neque increpasset Filium Dei vivi, dicens: « Propitius tibi esto, Domine, et hoc tibi non erit, » nunquam dixisset ei: « Vade post me: » quasi desistenti ire post eum, et sequi eum. Et si non dixisset contraria eis quæ dicta fuerant ab eo, non ei dixisset Satana. Nunc autem prevaluerat in eo Satanas, ut desineret ire post eum, et sequi eum: et fecit eum per ea quæ in ignorantia dixit dignum ut audiat, Satana: et, scandalum Filii Dei, et: « Non sapiens quæ Dei sunt, sed quæ hominum. » Quoniam autem fuerat post Filium Dei Petrus antequam peccaret, manifestum est ex eo quod in principio vocationis eorum ita est dictum ad eos: « Venite post me, et faciam vos piscatores hominum: et relictis omnibus secuti sunt eum. »

60 Rom. iii, 25. 61 Matth. xvi, 22. 70 ibid. 23. 71 Matth. iv, 19.

(62) Ἐπεὶ δὲ ἀνάξια τὰ, etc. Origenes in *Mathæum* xvii, 4: Δύσφημον περιέστησε καὶ ἀνάξιον τοῦ Ἰησοῦ τὸ παραδέξασθαι ἀποκτανθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος τὸν Χριστόν, ὃν ἤδη ἀποκαλύψας ἦν αὐτῷ ὁ Πατήρ. Origeni tributus in *Marc. Commentarius*, viii, 52: Σὺ μὲν γὰρ νομίζεις, ὅτι ἀνάξιόν μοι ἐστὶ τὸ παθεῖν· ἐγὼ δὲ σοὶ λέγω, ὅτι μᾶλλον τὸ μὴ παθεῖν. « Tu enim existimas me indignum esse rem, pati: ego vero tibi dico longe indigniorem, non pati. » Videndus item Euthymius. Huetius.

(63) Οὐ γὰρ ἀποκεκάλυπτο, etc. Auctor ejusdem *Commentarii in Marcum* ad cap. viii, 52: Φαμὲν οὐδὲν θαυμαστὸν, οὐ δεξιόμενον ἐν τούτοις ἀπο-

Ἐπεὶ δὲ ἀνάξια τὰ (62) πάθη ἐνόμιζεν εἶναι Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος, ἤττονα δὲ καὶ τοῦ ἀποκαλύψαντος αὐτῷ Πατρὸς τὰ τηλικαῦτα περὶ αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἀποκεκάλυπτο (63) αὐτῷ τὰ περὶ τοῦ παθεῖσθαι, διὰ τοῦτο « προσλαθόμενος αὐτόν, » καὶ ὡσπερ ἐπιλαθόμενος τῆς ἀξίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ ζώντος Θεοῦ οὐδὲν ἐπιτιμήσεως λέγει ἢ πράττει ἀξίον, « ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ, » καὶ ὡς δεομένῳ ἱλασμοῦ (οὐ γὰρ ἤδει πῶ, ὅτι τοῦτον προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι)· εἶπεν· « Πλεῶς σοι, Κύριε· » οὐ τὴν μὲν πρόθεσιν ἀποδεξάμενος (64), τῇ δὲ ἀγνοίᾳ ἐπιτιμῶν, διὰ μὲν τὴν πρόθεσιν ὁσπν δεξιὴν λέγει αὐτῷ· « Ὑπαγε ὀπίσω μου, » οἷον· καταλιπόντι τὰ δι' ὧν ἤγγυται καὶ οὐκ (64') ὁρθῶς ἔλεγεν, ἀκολουθεῖν τῷ Ἰησοῦ· διὰ δὲ τὴν ἀγνοίαν, ὡς ἀντικειμένον τι ἔχοντι τοῖς τοῦ Θεοῦ, εἶπε· « Σατανᾶ, » ὅπερ ἐστὶν Ἑβραϊκῶς (65) ἀντικείμενος. Εἰ δὲ μήτε ἀπὸ ἀγνοίας εἰρήχει, μήτε ἐπιτετιμήκει τῷ Υἱῷ τοῦ ζώντος Θεοῦ, λέγων αὐτῷ τὸ· « Πλεῶς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο, » οὐτ' ἂν εἶπεν αὐτῷ τὸ· « Ὑπαγε ὀπίσω μου, » ὡς καταλιπόντι τὸ εἶναι αὐτοῦ ὀπίσω, καὶ ἔπεσθαι αὐτῷ· οὐτ' ἂν ὡς ἀντικείμενα εἰρήχιστι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λελεγμένοις ἔλεξεν ἂν τὸ· « Σατανᾶ. » Νυνὶ δὲ ἰσχυσεν αὐτόν ὁ Σατανᾶς ἀκολουθήσαντά τῷ Ἰησοῦ καὶ ὀπίσω αὐτοῦ βαίνοντα ἀποστήσαι τοῦ ἀκολουθεῖν αὐτῷ, καὶ τοῦ ὀπίσω τυγχάνειν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ποιῆσαι αὐτόν, δι' ὧν εἶπεν ἀπὸ ἀγνοίας, ἀξίον τοῦ ἀκούσαι Σατανᾶν, καὶ σκάνδαλον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, « καὶ οὐ φρονούντα τὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. » Οὐτὶ δὲ ὀπίσω πρότερον ἦν πρὶν τοῦτο ἁμαρτεῖν, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὁ Πέτρος, δῆλον ἐκ τοῦ· « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων. »

κάλυψιν τοῦ παθεῖν, περὶ τοῦτο σφαλῆναι, ἢ ἀγνοεῖν. « Dicimus nihil mirum esse, eum qui in hisce rebus passionis revelationem non acceperit, circa illud errare, vel ignarus esse. » Ib.

(64) Τὴν μὲν πρόθεσιν ἀποδεξάμενος, etc. Idem *Commentarius in Marc.* viii, 52: Τὰχα δὲ διὰ τὴν μὲν πρόθεσιν αὐτοῦ, τὸ· Ὑπαγε ὀπίσω μου, εἶπε· διὰ δὲ τὴν ἀντικειμένην ἀγνοίαν τὸ· Σατανᾶ, ὃ ἐστὶν, ἀντικείμενον. « Fortasse propter consilium illius dixit: Vade post me; sed propter contrariam ignorantiam, Satana, quod est adversarie. » Ib.

(64') Τὰ δι' ὧν ἤγγυται καὶ οὐκ. Hæc supplementum ex editione Huetii. Edit. PATROL.

(65) Codex Anglicanus, Ἑβραϊκῶς.

Ἄμα δὲ συγκρινεῖς ὁ τι πρὸς μὲν τὸν Πέτρον εἶ- A
 πεν · « Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. » πρὸς δὲ τὸν
 διάβολον εἰπόντα αὐτῷ · « Πάντα σοι ταῦτα δώσω,
 ἐὰν πετῶν προσκυνήσῃς μοι. Ὑπαγε, Σατανᾶ, » χω-
 ρὶς τῆς, « ὀπίσω μου, » προσθήκη · τὸ γὰρ ὀπίσω
 τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ἀγαθὸν ἐστὶ · διὸ εἴρηται τό · « Δεῦτε
 ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁγίους ἀνθρώπων. »
 Τοιοῦτον δὲ ἐστὶ καὶ τό · « Ὅς οὐκ αἴρει τὸν σταυρὸν
 αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἐστὶ μου ἄξιος. »
 Καὶ ἀπαξαπλῶς τήρει τὴν, « ὀπίσω, » λέξιν, ὅτι ἀγα-
 θὸν μὲν ἐστὶ πρᾶγμα, ὅτι ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ
 τις πορεύεται, καὶ ὀπίσω τοῦ Χριστοῦ γίνεται ·
 ἐναντίον δὲ, ὅτι ῥίπτει τις τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ εἰς
 τὰ ὀπίσω, ἢ ὅτι παραβαίνει τὴν λέγουσαν ἐντολήν (66) ·
 « Ὅπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν σου μὴ πορεύου. » Καὶ ὁ
 Ἥλιος δὲ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν πρὸς τὸν λαόν B
 φησιν · « Ἔως πότε ὑμεῖς χωλανεῖτε ἐπ' ἀμφοτέροις
 ταῖς ἰγνύαις; Εἰ ἐστὶ Κύριος ὁ Θεός, πορεύεσθε
 ὀπίσω αὐτοῦ. Εἰ δὲ ἐστὶ Κύριος ὁ Βάαλ, πορεύεσθε
 ὀπίσω αὐτοῦ. » Καὶ λέγει τοῦτο τῷ Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς
 στραφεὶς, καὶ τοῦτο εὐεργετῶν ποιεῖ. Καὶ σὺ μὲν οὖν
 πλείονα συναγαγὼν παραδείγματα τοῦ, « στραφεὶς, »
 καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ τεταγμένα, καὶ συνεξε-
 τάσας αὐτὰ ἀλλήλοις, εὐροις ἂν οὐ παρελκόντως τὴν
 λέξιν κειμένην · ἀρκεῖ δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος παραθέ-
 σθαι ἀπὸ τοῦ κατὰ Ἰωάννην · « Στραφεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς,
 καὶ θεασάμενος αὐτοὺς » δηλονότι Πέτρον καὶ Ἄν-
 δρέαν « ἀκολουθούντας, λέγει αὐτοῖς · Τί ζητεῖτε; » C
 « Ὅρα γὰρ, ὅτι καὶ ἐν τούτοις, « στραφεὶς, » ἐπ' εὐερ-
 γασίᾳ γίνεται τῶν πρὸς οὐς ἐστράφη.

22. Simul autem conferes quod Petro dixit⁷²:
 «Vade post me, Satana;» et diabolo ei dicenti:
 «Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me:
 «Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me:
 «Vade, Satana,» absque additamento, «post me.» Post
 Jesum quippe esse bonum est: propterea dictum
 est⁷³: «Venite post me, et faciam vos fieri pesca-
 tores hominum.» Tale et illud est⁷⁴: «Qui non ac-
 cipit crucem suam, et sequitur me, non est me
 dignus.» Et in universum 541 observa vocem,
 «post;» bonum quippe est, cum quis post Domi-
 num Deum ambulat, et post Christum: contra au-
 tem, cum quis sermones Dei retro projicit, vel cum
 transgreditur mandatum illud⁷⁵: «Post concupi-
 scentias tuas non eas.» Et Elias tertio Regnorum
 populo dicit⁷⁶: «Usquequo claudicatis in duas par-
 tes? Si Dominus est Deus, sequimini eum: si autem
 Baal, sequimini illum.» Et hoc quidem dicit Pe-
 tro Jesus conversus, et id facit ei gratificans. Tu
 autem plura exempla colligens vocabuli, «conver-
 sus,» maxime quæ ad Jesum pertineant, et ea si-
 mul contendens, reperies non supervacaneam esse
 vocem hanc. Sufficit autem in præsentia id ex
 Evangelio Joannis proferre⁷⁷: «Conversus autem
 Jesus, et videns eos (Petrum videlicet et Andream)
 sequentes se, dicit eis: Quid quæritis?» Hic enim
 advertet, cum «conversus» est, factum illud fuisse
 in eorum gratiam et beneficium ad quos conversus
 est.

VETUS INTERPRETATIO.

22. Simul autem considera differentiam verbi: quoniam ad Petrum quidem dixit: «Vade post me, Satana,» ad diabolum autem dicentem sibi: «Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me;» dixit, «Vade Satana,» sine additamento «post me.» Nam ire post Jesum, bonum est. Propterea secundum Marcum sic dicit: «Vidit Simonem et Andream fratrem ejus, et dixit eis: Venite post me, et faciam vos piscatores hominum.» Tale est etiam illud quod dicit: «Si quis non tollit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus.» Et ut breviter dicam, considera ubicunque dicitur verbum «post me,» in bono dicitur. Bonum est enim quando quis post Dominum vadit: contrarium autem, quando aliquis rejicit sermones Domini post se: vel qui transgreditur illud mandatum: «Post concupiscentias tuas ne vadas.» Item Elias in tertio Regnorum libro ad populum dicit: «Usquequo claudicatis vos utrisque pedibus vestris? Si Dominus est Deus, ite post Deum. Si autem Baal Dominus est, ite post illum.» Hæc autem dicens, propter quod divertebantur ad diabolum, quia ipse est Satanas. Et non, Vade ante me, Satana, ad Petrum ait: sed, «Vade post me, Satana,» et hoc dicit Petro Jesus conversus ad eum: nam et hoc prodificans ei fecit. Et beatus ad quem convertitur Christus, etiam si corripiendi causa convertitur, sicut conversus est ad Petrum. Et tu quidem poteris plura congregare hujusmodi exempla, in quibus positum est, «Conversus:» et invenies plerumque ad utilitatem eorum positum esse, ad quos convertitur Jesus. Mihi autem proferre sufficit in præsentia illud propheticum dicens: «Convertere, Domine, aliquantulum.» Item: «Conversus respexit Petrum.» Ubi et conversione ejus illuminatus Petrus cognovit peccatum suum, et amarissime flevit. Item secundum Joannem: «Et audierunt duo discipuli ejus, et secuti sunt Jesum. Conversus autem Jesus, vidit illos sequentes se, et dixit eis: Quid quæritis? at illi dixerunt ei: Magister, ubi manes?»

⁷² Matth. ix, 10. ⁷³ Marc. i, 17. ⁷⁴ Marc. x, 38. ⁷⁵ Eccli. xviii, 30. ⁷⁶ III Reg. xviii, 21. ⁷⁷ Joan. i, 38.

(66) Παραβαίνει τὴν λέγουσαν ἐντολήν, etc. Exstat mandatum illud Eccli. xviii, 30, e quo deprompta documenta cum mandatorum vim habere censeat Origenes, videtur librum hunc pro canonico admisisse. Idem ipse in *Matthæum* xxi, 15 et seq.: Ἰουδαῖοι ἅτε ἰδίαν ἔχοντες τὴν κατὰ τὸν Μωσέως νόμον διδασκαλίαν, καὶ πολιτείαν ἀπεξενωμένην τῆς τῶν ἐθνῶν ἀγωγῆς, καὶ δόγμα ἔχοντες τὸ λέγον· Ἔως θανάτου ἀγωνισαί περὶ τῆς ἀληθείας, καὶ Κύριος πολεμήσει περὶ σοῦ. Locus hic habetur Ecclesiastic. iv, 33. Idem esto de Chryso-

stomo judicium, cum Scripturam eum appellet: Ἄκουσον, inquit, τῆς Γραφῆς λεγούσης· Ὡς ὁ ἀποκτενῶν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐμπροσθεν τοῦ πατρὸς. «Audi Scripturam dicentem: Quasi qui occiderit filium coram patre;» is enim locus ex Ecclesiastici xxxiv, 24, petitus est. Augustinus vero in *Speculo Sapientiam et Ecclesiasticum a Servatoris Ecclesia, non a Judæis receptos fuisse docet, quamvis Ecclesiasticum a Judæis quoque admissum testetur Origenes. Huertius.*

25. Postea inquirendum venit curam dixerit A Petro⁷⁰: « Scandalum es mihi; » cum præsertim dicat David⁷¹: « Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum. » Dicit enim aliquis: Si propter eorum firmitudinem, qui charitatem habent, et scandalis obnoxii non sunt: « Charitas enim omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet: charitas nunquam excidit⁷²; » id in propheta dictum est; quam ratione « allevans Dominus omnes qui corruunt, et erigens omnes elisos⁷³, » Petro dixit: « Scandalum 542 mihi es? » Dicendum autem scandalum obnoxium non esse, non ipsum modo Servatorem, sed et eum qui in charitate perfectionem adeptus est; at quantum in eo est qui talia dicit vel facit, offensioni etiam esse illum vel ei qui offensus alioqui non fuisset; nisi fortasse Jesus discipulum peccantem scandalum, atque illud quidem suum appellat, utpote propter charitatem multo etiam magis quam Paulus dicturus⁷⁴: « Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? » Juxta quod scribi potest: Quis scandalizatur, et ego non scandalizor? Quod si autem Petrus propter illud⁷⁵: « Absit a te, Domine, non erit tibi hoc, » scandalum a Jesu tunc dictus est, quasi in iis quæ dixit ea quæ Dei sunt minime sapiens, sed ea quæ hominum sunt; quid de iis omnibus dicendum est qui Christi doctrinam capessere se profitentur, ea autem quæ Dei sunt non sapiunt, nec ea quæ oculis non videntur et æterna sunt, animo intuentur; sed sapiunt quæ sunt hominum, et ea contemplantur quæ videntur⁷⁶ et temporaria sunt, nisi ejusmodi homines longe potius a Jesu scandalum ipsius appellatum iri; et quod scandala illius, fratrum quoque ipsius esse, quorum causa quemadmodum id dicit⁷⁷: « Esuriebant, et non dedistis mihi manducare, » et quæ sunt deinceps; ita et illud dicat: Currenti mihi scandalum objecistis? Proinde non leve existimemus esse peccatum ea quæ sunt hominum sapere, cum in omnibus ea quæ Dei sunt sapere oporteat.

Μετὰ ταῦτα ζητητέον πῶς εἶρηκε τῷ Πέτρῳ τὸ « Σκάνδαλόν μου εἶ; » μάλιστα ἐπεὶ φησὶν ὁ Δαυὶδ « Εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς σκάνδαλον. » Φησὶ γάρ τις· Εἰ διὰ τὴν βέβαιον τῶν τὴν ἀγάπην ἔχόντων, καὶ ἀνεπίδεκτων ὄντων τοῦ σκανδαλίζεσθαι· Ἡ ἀγάπη γὰρ πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει, ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει· εἰρηται τοῦτο ἐν τῷ προφήτῃ, πῶς αὐτὸς ὁ Κύριος, εἰ ὑποστηρίζων πάντας τοὺς καταπίπτοντας, καὶ ἀνορθῶντας τοὺς κατεβράχμενους, εἶπε τῷ Πέτρῳ· « Σκάνδαλόν μου εἶ; » Λεκτέον δὲ, ὅτι ἀνεπίδεκτος μὲν ἔστι τοῦ σκανδαλίζεσθαι οὐ μόνον ὁ Σωτήρ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν ἀγάπῃ τετελειωμένος· τὸ ὅσον δὲ ἐφ' ἑαυτῷ ὁ τὰ τοιαῦτα λέγων ἢ πράττων, σκάνδαλόν ἐστι καὶ τοῦ μὴ σκανδαλισθησομένου· εἰ μὴ ἄρα τὸν μαθητὴν Ἰησοῦς ἀμαρτάνοντα σκάνδαλον καὶ ἑαυτοῦ ἀποκαλεῖ, ὡς πολλῶ μᾶλλον παρὰ Παῦλον διὰ τὴν ἀγάπην λέξων ἄν· « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » παρ' ὃ δυνατόν ποιῆσαι· Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ σκανδαλίζομαι; Εἰ δὲ Πέτρος τότε διὰ τὸ· « Ἰλαεὺς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο, » σκάνδαλον εἶρηται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ὡς οὐ τὰ τοῦ Θεοῦ ἐν οἷς εἶπε φρονῶν, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων· τί λεκτέον περὶ πάντων τοῦ ἐπαγγελιομένου μαθητεύεσθαι τῷ Ἰησοῦ, μὴ φρονούντων δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ σκοπούντων τὰ μὴ βλεπόμενα καὶ αἰώνια, φρονούντων δὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκοπούντων τὰ βλεπόμενα καὶ πρόσκαιρα, ἢ ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἔτι μᾶλλον ἂν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀποκαλοῖντο σκάνδαλον αὐτοῦ· καὶ διὰ τὸ σκάνδαλα αὐτοῦ εἶναι καὶ τῶν ἀδελφῶν, ἐφ' οἷς ὡς λέγει τό· « Ἐπειθὼν, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, » καὶ τὰ ἐξῆς, οὕτως εἶποι ἂν καὶ τό· Τρέχοντα ἐσκανδαλίσατέ με; Μὴ νομίζωμεν τοίνυν τὸ τυχερὸν εἶναι ἀμάρτημα φρονεῖν τὰ τῶν ἀνθρώπων, θεόν ἐν πᾶσι φρονεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ. Ἀρμῶσαι δὲ λέγειν τοῦτε καὶ παντὶ τῷ ἀποπεπτωκότι μὲν δογματίων Θεοῦ, καὶ λόγων ἐκκλησιαστικῶν, καὶ φρονήματος ἀληθοῦς φρονοῦντι· δ' ὡς ἀληθῆ, φέρεται εἰπεῖν, τὰ Βασιλείου, ἢ

VETUS INTERPRETATIO.

25. Adhuc autem requiro quare dixit ad Petrum: « Scandalum mihi es; » maxime cum in centesimo decimo octavo psalmo Propheta pronuntiet, dicens: « Pax multa diligentibus legem tuam, et non est eis scandalum. » Dicit enim aliquis, quoniam proprium est eorum qui perfectam habent dilectionem erga Deum, ut non scandalizentur aliquando. « Charitas enim omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat: charitas nunquam excidit. » Quomodo ergo ipse Dominus, qui confirmat omnes qui confirmantur, et erigit omnes elisos, dicit ad Petrum: « Scandalum mihi es? » Sed ita est respondendum, quoniam non solum Jesus non scandalizatur, sed nec omnis homo qui in dilectione Dei perfectus est: sed quantum ad se qui tale aliquid vel agit, vel loquitur, scandalum est alteri, licet ille inscandalizabilis sit. Aut certe omnem discipulum peccantem scandalum sibi appellat: sicut et Paulus de hujusmodi discipulis: « Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? » Si ergo Petrus hoc solum quia dixit: « Propitius tibi esto, et hoc tibi non erit: » scandalum a Christo est dictus, quasi qui non saperet quæ Dei erant, sed quæ hominis: qui est dicendum de hominibus illis qui profitentur se discipulos Christi, non autem sapiunt quæ sunt Dei, nec aspiciunt ea quæ non videntur, æterna, sed quæ hominum sunt aspiciunt, quæ videntur, et temporalia sunt? Sine dubio multo magis hujusmodi homines scandala Christi sunt appellandi. Sed et qui fratrem suum in scandalum mittit, scandalum Christi est, secundum quod ipse dicit: « Esurivi, et dedistis mihi manducare, » et cætera. Sicut ergo qui fratrem suum cibum, Christum cibum; sic et qui fratri suo scandalum fuerit factus, Christo factus est scandalum. Non est ergo leve peccatum sapere quæ hominum sunt, cum debeat quis in omnibus sapere quod est Dei. Hoc autem quod dicit: « Scandalum mihi es, quia non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum: » non solum dicendum est pe-

⁷⁰ Matth. xvi, 23. ⁷¹ Psal. cxviii, 165. ⁷² I Cor. xiii, 7, 8. ⁷³ Psal. cxliv, 14, et cxlv, 8. ⁷⁴ II Cor. xi, 29. ⁷⁵ Matth. xvi, 22. ⁷⁶ II Cor. iv, 18. ⁷⁷ Matth. xxv, 42.

Οὐσαλευνίου, ἢ Μαρκίωνος, ἢ τινος τῶν διδασκόντων ἅ ἄνθρωπινα ὡς θεία. A Conveniet autem illud unicuique qui a Dei effatus, et doctrina ecclesiastica, et vera sententia exciderit; pro veris autem habebit dogmata, verbi gratia, Basilidis, Valentini, vel Marcionis, aut alicujus ex his qui humana pro divinis docent.

« Τότε ὁ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς. Διὰ τούτων δεικνύται, ὅτι τὸ θελεῖν ὀπίσω τοῦ Ἰησοῦ ἔλθειν καὶ ἀκολουθεῖν αὐτῷ οὐκ ἀπὸ τοῦ τυχόντος ἀνδραγαθήματος γίνεται· καὶ οὐδεὶς μὴ ἀρνησάμενος ἑαυτὸν ἔχει· ἂν ὀπίσω τοῦ Ἰησοῦ· ἀρνεῖται δὲ ἑαυτὸν ὁ τὸν ἑαυτοῦ (67) πρότερον κατὰ κακίαν βίον γεγενημένον τῇ ἀξιολόγῃ μεταβολῇ ἀπαλείφω· οἶον, ὡς ἐπὶ παραδείγματος, ὁ πάλι ἀκόλαστος ἀρνεῖται αὐτὸν ἀκόλαστον, σωφρονήσας, καὶ καθεξῆς. Ἄλλ' εἰκὸς ἀντιπίπτειν τινὰ, εἰ, ὡσπερ ἑαυτὸν ἔρησαστο, οὕτως καὶ αὐτὸν ὁμολογεῖ, ἀρνησάμενος μὲν ἑαυτὸν τὸν ἄδικον, ὁμολογῶν δὲ ἑαυτὸν τὸν δίκαιον· ἄλλ' εἶπερ Χριστός ἐστιν ἡ δικαιοσύνη, ὁ τὴν δικαιοσύνην ἀνειληφώς οὐκ ἑαυτὸν, ἀλλὰ Χριστὸν ὁμολογεῖ· οὕτως καὶ ὁ τὴν σοφίαν εὐρών, δι' αὐτοῦ τοῦ ἔχειν σοφίαν Χριστὸν ὁμολογεῖ. Καὶ ὁ τοιοῦτός γε, « καρδίᾳ πιστεύων εἰς δικαιοσύνην, καὶ στόματι ὁμολογῶν εἰς σωτηρίαν, » καὶ τοῖς ἔργοις Χριστοῦ μαρτυρῶν, ὡς ὁμολογήσας διὰ πάντων τούτων τὸν Χριστὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογηθήσεται ὑπ' αὐτοῦ ἔμπροσθεν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατρὸς. Οὕτω δὲ καὶ ὁ μὴ ἀρνησάμενος ἑαυτὸν, ἀρνησάμενος τὸν Χριστὸν, πείσεται τό· « Κἀγὼ αὐτὸν ἀρνήσομαι. » Διὰ τοῦτο πᾶς διαλογισμὸς ἡμῶν καὶ νόημα, καὶ πᾶς λόγος, καὶ πᾶσα πράξις γινέσθω τῆς ἡμῶν περὶ ἑαυτῶν μὲν ἀρνήσεως, περὶ δὲ Χριστοῦ, καὶ ἐν Χριστῷ μαρτυρίας· πείθομαι γὰρ πᾶσαν τὴν τοῦ τελείου πράξιν μαρτυρίον εἶναι Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ τὴν πάσης ἁμαρτίας ἀποχὴν ἀρνησίν εἶναι ἑαυτοῦ, φέρουσαν ὀπίσω τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ τοιοῦτος Χριστῷ συνεσταύρωται, καὶ ἄρας τὸν σταυρὸν ἑαυτοῦ ἀκολουθεῖ τῷ δι' ἡμᾶς βαστάζοντι τὸν ἑαυτοῦ σταυρὸν, κατὰ τὸ εἰρημένον οὕτω παρὰ τῷ Ἰωάννῃ· « Παραλαβόντες οὖν αὐτὸν ἐπέθηκαν αὐτῷ, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Ὅπου αὐτὸν

24. « Tunc Jesus dixit discipulis : Si quis vult post me venire **, » et cætera. Hinc ostenditur non leve esse et contemnendum facinus, velle post Jesum ire, eumque sequi ; nec quemquam post Jesum iturum qui sibi ipse non renuntiaverit : sibi autem ipse renuntiat, qui 543 anteactam sibi in nequitia vitam, egregia conversione delet ; quemadmodum, exempli causa, qui prius libidinosus fuit et intemperans, postquam magis deinde continens factus est, sibi lascivo ipse renuntiat. Sed intercedet forsitan aliquis quærens an quomodo se ipse ejuravit, ita et se ipse confitetur, qui se injustum ipse ejuravit, justum vero confitetur et agnoscit : at si Christus justitia est, is qui justitiam suscepit, non se ipse, sed Christum confitetur ; ita et qui sapientiam assecutus est, habendo sapientiam, Christum confitetur. Et qui ejusmodi est, « corde quidem credens ad justitiam, ore autem confitens ad salutem **, » et opera Jesu testimonio suo confirmans, utpote qui his omnibus Christum coram hominibus confessus fuerit ; eum quoque et is coram Patre qui in cælis est confitebitur. Ita et qui sibi ipse non renuntiaverit, et Christum ejuraverit, id patietur : « Negabo et ego eum **. » C Propterea, omne colloquium nostrum et cogitatio, omnis sermo et actio ita fiat, ut nobis quidem ipsi renuntiemus ; Christum autem, et in Christo testemur. Sic enim persuasum habeo omne hominis perfecti opus Christum testari ; et omnis peccati abstinentiam, renuntiationem esse sui ipsius, quæ post Christum deducat. Quicumque vero talis est, cum Christo crucifixus est, et tollens crucem suam eum sequitur qui propter nos crucem suam portat, juxta id quod ita a Joanne dictum est **: « Hanc ergo accipientes imposuerunt ei ; » et cætera usque ad

VETUS INTERPRETATIO.

enantiis in conversatione, sed et omnibus qui a dogmatibus Dei ceciderint, et ab omnibus ecclesiasticis verbis, et ab omni sapientia veritatis, et dogmata sapuerint, verbi gratia, Basilidis, vel Valentini, vel Marcionis, aut cujuscunque eorum qui humana docent quasi divina.

24. « In illo tempore dixit Jesus discipulis suis : Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. » Quoniam superius diximus magni boni esse ire post Christum, ideo conferamus omnium evangelistarum de hoc loco convenientia verba. Et Marcus quidem dicit hoc modo : « Et convocans populum cum discipulis suis dixit eis : Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. » Lucas autem ita : « Dicebat ad omnes : Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. » Ergo per hos omnes manifeste cognoscimus, quoniam non est qualiscunque virtutis ire post Christum, et sequi eum. Et nemo potest ire post Christum, nisi donegaverit se. Denegat autem seipsum, qui priorem vitam suam malam bona conversione relinquit : utputa aliquando luxuriosus denegat se luxuriosum, conversus ad castitatem : et qui erat injustus, denegat se injustum cum cœperit servare justitiam. Sic et qui insipiens fuerat aliquando, denegat se insipientem, sapientiam Dei suscipiens. Et timidus aliquando confirmatus in virtute Dei, timidum denegat se. Sic et in omni malitia est dicendum : qui se ab ea converterit secundum quod præcepit Jesus, denegat quod fuerat. Consequenter autem est requirendum ne forte quis sicut denegat seipsum, sic et confiteatur seipsum, denegans se quidem injustum, confitens autem se justum. Sed si justitia Christus est, qui justitiam suscepit, non se confitetur, sed Christum. Sic et qui sapientiam in-

** Matth. xvi, 24. ** Rom. x, 10. ** Matth. x, 52, 53 ; Luc. xii, 8, 9. ** Joan. xix, 16, 17, 18.

(67) Ἀρνεῖται δὲ ἑαυτὸν ὁ τὸν ἑαυτοῦ, etc. Quæ in eundem Matthæi locum scripsit Hieronymus, ea ex his Origenis, et sequentibus, ad verbum

omnia expressit. Vide item Gregorium in *Ezech.* et homil. 32 in *Evang.* et Theophylactum. ΗΟΡΤΙΣ.

id : « Ubi crucifixi erunt eum. » At Jesus, qui est secundum Joannem, ut eum sic appellem, sibi ipse crucem portat, et « hujulans eam exivit ; » ille vero qui est secundum Matthæum, et Marcum, et Lucam, sibi eam ipse non fert, Simon enim Cyrenæus eam portat⁹⁰. Et is quidem fortasse ad nos referatur, qui propter Jesum Jesu crucem portamus; ipse vero Jesus ad seipsum. 544 Nam quasi dupliciter crux animo comprehendere potest, ita ut altera sit quam Simon Cyrenæus, altera quam sibi ipse Christus fert.

25. Præterea ad id⁹¹ : « Abneget semetipsum, » videtur mihi utile esse id quod a Paulo sibi renuntiant dictum est, quod ita se habet⁹² : « Vivo ego, jam non ego : vivit vero in me Christus. » Nam : « Vivo ego, jam non ego, » vox erat se ejurantis, tanquam qui propriam vitam amisisset, in se autem Christum suscepisset, ut ipse in eo viveret, tanquam justitia, et tanquam sapientia, et tanquam sanctificatio, et tanquam pax nostra, et tanquam potentia Dei, omnia in ipso efficiens. Adverte insuper animum ad id, quod cum plurimi sint moriendi modi, suspensus in ligno crucifixus est Filius Dei, ut quicumque peccato moriantur, non alio modo ei moriantur, quam per crucem. Propterea dicent⁹³ : « Christo confixus sum cruci, » et⁹⁴ : « Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini, per quam mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. » Fortasse enim unusquisque ex iis qui cum Christo crucifixi sunt, « exspoliati principatus et potestates, et traducit eas, et triumphat in ligno⁹⁵ ; » vel Christus potius hæc facit in illis.

ἑσταύρωσαν. Ἄλλ' ὁ μὲν, ἢ ὡς οὕτως ὀνομάσω, κατὰ τὸν Ἰωάννην Ἰησοῦς ἑαυτῷ βαστάζει τὸν σταυρὸν, καὶ « βαστάζων αὐτὸν ἐξῆλθεν. » ὁ δὲ κατὰ τὸν Ματθαῖον, καὶ Μάρκον, καὶ Λουκᾶν, οὐχ ἑαυτῷ αὐτὸν αἶρει. Σίμων γὰρ ὁ Κυρηναῖος αὐτὸν βαστάζει. Κατὰ τὰχα οὗτος μὲν εἰς ἡμᾶς ἀναφέρεται, τοὺς διὰ τὸν Ἰησοῦν τὸν Ἰησοῦ σταυρὸν αἶροντας, αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἰς ἑαυτὸν. οἷον γὰρ δύο ἐπίνοιαι τοῦ σταυροῦ εἰσιν, ἐνὸς μὲν ὃν Σίμων ὁ Κυρηναῖος βαστάζει, ἐτέρου δὲ ὃν αὐτὸς ἑαυτῷ ὁ Ἰησοῦς.

Ἔτι δὲ εἰς τό· « Ἀρνησάσθω ἑαυτὸν, » δεκεῖ μοι χρησιμὸν εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Παύλου ἀρνούμενου ἑαυτὸν εἰρημένον, οὕτως ἔχον· « Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » τὸ γὰρ, « Ζῶ οὐκ ἔτι ἐγώ, » φωνὴ ἦν ἑαυτὸν ἀρνούμενου, ὡς ἀποθεμένου μὲν τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν, ἀνειληφότος δὲ εἰς ἑαυτὸν τὸν Χριστόν, ἵνα αὐτὸς ἐν αὐτῷ ζῆσθαι, ὡς δικαιοσύνη, καὶ ὡς σοφία, καὶ ὡς ἀγασμὸς, καὶ ὡς εἰρήνη ἡμῶν, καὶ ὡς δύναμις Θεοῦ, πάντα ἐν αὐτῷ ἐνεργῶν. Ἔτι δὲ καὶ τούτῳ πρόσχεος, ὅτι, πολλῶν ὄντων τῶν τρόπων τοῦ ἀποθνήσκειν, ἐπὶ ξύλου κρεμαδὴ ἐσταυρώθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα πάντες οἱ ἀποθνήσκοντες τῇ ἀμαρτίᾳ μὴ ἄλλῃ τῷ τρόπῳ ἀποθάνωσιν αὐτῇ ἢ τῷ κατὰ τὸν σταυρὸν διὸ ἐροῦσι τό· « Χριστῷ συνεσταυρωμαί (68), » καὶ τό· « Ἐμοὶ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ. » Τὰχα γὰρ καὶ ἕκαστος τῶν συσταυρουμένων Χριστῷ (69) ἐἀπεκδύεται τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ δειγματίζει αὐτὰς, καὶ θριαμβεύει ἐν τῷ ξύλῳ· ὁ μᾶλλον δὲ Χριστὸς ἐν αὐτοῖς ταῦτα ποιεῖ.

VETUS INTERPRETATIO.

venit, per hoc ipsum quod sapienter agit confitetur Christum. Nam et is qui « corde credit ad justitiam, ore autem confitetur ad salutem, » et operibus Christo testimonium præbet, et verbis, quasi qui per omnia hæc confessus est Christum coram hominibus, ut confiteatur illum coram Patre omnium Christus. Sic et contra qui non denegat semetipsum, se quidem confitetur, denegat autem Christum : et quasi qui denegaverit Christum, denegabit et ipse a Christo. Propterea omnis cogitatio nostra et intellectus, et omnis sermo, et omnis actus nostram quidem denegationem spirat. Christi autem testimonium atque confessionem. Credo enim hominis perfecti omnes actus testimonium Christi esse : et abstinentiam omnium peccatorum denegationem hominis esse ducentem eum post Christum. Iste enim talis Christo crucifixus est, et tollens crucem suam sequitur eum, qui propter nos crucem suam portavit : secundum quod scriptum est in Joanne : « Repperunt ergo Jesum, et adduxerunt, et imposuerunt super eum crucem, et portans crucem suam egressus est in locum qui dicitur Calvaria. »

25. Adhuc autem in eo quod dicit : « Abneget semetipsum ; » videtur mihi utile esse exemplum Pauli denegantis seipsum, et dicentis : « Vivo autem jam non ego . vivit autem in me Christus. » Quod enim dicit : « Vivo jam non ego ; » vox est denegantis seipsum : et quasi qui deposuit suam vitam : suscepit autem Christum in se. ut ipse vivat in eo quasi justitia, quasi sapientia, quasi sanctificatio, quasi pax nostra, quasi virtus Dei, in eo operans omnia hæc. Adhuc autem vide et hoc, quod cum multi essent modi mortis, in ligno suspensus crucifixus est Filius Dei : ut omnes qui moriuntur peccato, non alio modo moriantur ei nisi secundum crucem, ut dicere possint : « Christo crucifixus sum. » Item : « Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. » Quamvis ergo videatur se abstinere aliquis a peccato, et sit mortuus quantum ad peccatum, tamen nisi in crucem Christi crediderit, et in fide ejus qui crucifixus est abstinuerit se a peccato, non potest dicere : « Ego autem Christo crucifixus sum. » Forsitan autem et unusquisque eorum qui cum Christo crucifiguntur, « exiit se principatus et potestates, et traducit eas, et triumphat eas in ligno ; » magis autem Christus in eo hæc omnia facit.

⁹⁰ Matth. xxvii, 32; Marc. xv, 21; Luc. xxiii, 26, vi, 14. ⁹¹ Col. ii, 15.

⁹² Matth. xvi, 24. ⁹³ Gal. ii, 20. ⁹⁴ Ibid. 19. ⁹⁵ Gal.

(68) Διὸ ἐροῦσι τό, etc. Vide supra laudatum a nobis commentarium in Marc. viii, 34.

(69) Codex Vatic., τὰχα δὲ καὶ ἕκαστος τῶν συσταυρουμένων τῷ Χριστῷ.

« Ὅς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπο- A
λέσει αὐτήν. » Ἀμφίβολος ἡ πρώτη λέξις (70)· ἔστι
γὰρ ἀπ' αὐτῆς καθ' ἓνα μὲν τρόπον ταῦτα νοῆσαι· εἴ
τις ὡς φιλόζωος, καὶ οἰόμενος τὴν ἐνεστηκυῖαν εἶναι
ζωὴν ἀγαθὴν, περιέπει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν πρὸς τὸ
ἐν σαρκὶ ζῆν, φοβούμενος ἀποθανεῖν, ὡς διὰ τοῦ
θανάτου ἀπολέσων αὐτήν· οὗτος ἐν αὐτῷ τῷ θέ-
λειν (71) τὸν τρόπον τοῦτον σώζειν τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ
ἀπολέσει αὐτήν, ἐξω ποιῶν αὐτὴν τῶν ὄρων (72) τῆς
μακαριότητος. Εἰ δέ τις, καταφρονῶν τοῦ ἐνεστηκό-
τος ζῆν διὰ τὸν ἐμὸν λόγον πείσαντα περὶ αἰωνίου ζωῆς
μέχρι θανάτου ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ ἀληθείας, ἀπολλύοι
τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, παραδιδούς αὐτὴν ὑπὲρ εὐσεβείας
τῷ κοινότερον ὀνομαζομένῳ θανάτῳ· οὗτος, ὡς δι'
ἐμὲ ἀπόλεσας τὴν ψυχὴν, σώσει αὐτὴν μᾶλλον καὶ
περιποιήσεται. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον οὕτως ἂν B
ἐκδεχοίμεθα τὸ ῥητόν· Εἰ τις, νοήσας ὃ τι ποτέ
ἔστιν ἡ σωτηρία, βούλεται κομίσασθαι τὴν σωτηρίαν
τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, οὗτος ἀποταξάμενος τούτῳ τῷ
βίῳ, καὶ ἀρνησάμενος αὐτὸν, καὶ ἄρας τὸν σταυρὸν
αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθῶν μοι, ἀπολλύτω, τῷ κόσμῳ τὴν
ψυχὴν ἑαυτοῦ· ἐμοῦ γὰρ ἔνεκεν καὶ πάσης μου τῆς
διδασκαλίας ἀπολλύς αὐτὴν, τέλος τῆς τοιαύτης ἀπω-
λείας κομίσεται τὴν σωτηρίαν.

Ἄμα δὲ καὶ τήρει, ὅτι ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τὸ, « Ὅς
ἂν θέλῃ, » εἰρηται, ἐξῆς δὲ τὸ, « Ὅς ἀπόλεση αὐτήν. »
Θέλοντες οὖν αὐτὴν σώζεσθαι, ἀπολέσωμεν αὐτὴν τῷ
κόσμῳ, ὡς Χριστῷ συσταυρούμενοι, καὶ ὡς ἔχοντες
καύχημα τὸ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, δι' οὗ ὁ κόσμος ἡμῖν σταυρωθήσεται, καὶ
ἡμεῖς τῷ κόσμῳ, ἵνα κομισώμεθα τὸ τέλος τῆν σω- C

26. « Qui enim voluerit animam suam salvam
facere, perdet eam » . Ambiguum est id quod
primum dicitur. Inde enim uno quidem modo id
intelligi potest: Si quis amans vitæ, et vitam præ-
sentem bonum esse ducens, animam suam studiosè
conservat, ut in carne vivat, mortem reformidans,
quasi morte eam amissurus; is animam suam eo
pacto dum servare studet, eam extra felicitatis ter-
minos eliminans, amittet. Si quis autem propter ser-
monem meum, quo ad mortem usque de vita æterna
pro veritate decertare 545 persuasus fuit, vitam
præsentem contemnens, animam suam perdit, præ-
pitate eam tradens ei quod vulgo mors appellatur;
is, utpote qui vitam suam propter me amiserit,
servabit eam potius et tuebitur. Alio etiam modo
B id quod dictum est accipere possumus. Si quis in
animam inducens suum quid sit salus, animæ suæ
salutem consequi optat, vitæ huic nuntium remit-
tens, eamque ejurans, et crucem suam tollens, ac
me sequens, animam suam ratione mundi perdat;
nam qui eam propter me et omnem meam doctri-
nam perdiderit, salutem adipiscetur, finem perditio-
nis hujus.

27. Simul etiam observa dictum esse initio » :
« Qui voluerit, » deinde vero : « Qui perdidit
eam. » Si velimus ergo salvam illam esse, mundi
ratione eam perdamus, quasi cum Christo cruci-
fixi et glorionem habentes in cruce Domini nostri
Jesu Christi, per quem mundus nobis crucifi-
xus crit, et nos mundo 55, ut salutem animarum

VETUS INTERPRETATIO.

26. « Qui enim voluerit salvam facere animam suam, perdet illam. Qui autem perdidit animam suam propter me, inveniet eam. Quid autem proficit homo, si totum mundum lucretur, et animæ suæ detrimentum faciat? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? » Dupliciter possumus intelligere hoc verbum. Primum hoc modo: Si quis amator vitæ præsentis, et putans hanc vitam præsentem esse optimam, parci animæ suæ timens mori, et putans animam suam per hanc mortem perire, iste volens hoc modo salvare animam suam, perdet illam, alienam faciens eam a vita æterna. Si quis autem contemnens vitam præsentem propter Christi verbum, et confidens de vita æterna, usque ad mortem pro veritate certaverit, perdet quidem animam suam quantum ad vitam præsentem, tradens eam pro pietate in mortem, quæ abusive dicitur mors: sed quoniam propter Christum perdidit animam suam, magis eam faciet salvam in vita æterna. Alio autem modo sic intelligimus textum: Si quis intelligit quæ est vera salus, et acquirere vult eam salutem animæ suæ, iste abrenuntians hanc vitam, denegans se ipsum, et tollens crucem suam, et sequens Christum, perdit quantum ad voluntates carnales animam suam propter Christum, et propter omnem doctrinam ejus, et perdens animam suam hoc modo, salvat eam per opera pietatis. Denique quasi ad superiora reddens rationes, sic adjecit: « Qui enim voluerit salvam facere animam suam, perdet illam. » Dicendo: « Qui enim voluerit, » præcedentem et sequentem unum sensum esse ostendit. Si ergo quod superius dixit: « Abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me, » de morte sola dixit, et hoc quod dicit: « Qui voluerit salvam facere animam suam, perdet illam, » consequenter de sola morte dictum intelligere debemus. Si autem abnegare, et tollere crucem, non solum esse mori pro Christo, sed carnalem conversationem rejicere; sine dubio et perdere animam, non solum mori est; sed etiam deponere voluntates carnales.

27. Simul autem considera, quoniam in principio quidem non dicit: « Qui salvaverit animam suam, perdet illam; » sed: « Qui voluerit animam suam salvare, perdet eam. In sequentibus autem non dicit: « Qui autem voluerit animam suam perdere propter me, hic salvam faciet eam: sed ita: « Qui perdidit animam suam propter me, hic salvam faciet eam. » Volentes ergo salvare animam nostram, perlamus eam huic mundo, quasi crucifixi cum Christo, et habentes glorionem in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem nobis crucifixus est mundus, et nos mundo, ut consequamur salutem animarum nostrarum in conversatione vitæ melioris. Itaque secundum ea quæ diximus, videtur mihi simile esse hoc ei quod dixit:

54 Matth. xvi, 25. 55 Ibid. 56 Gal. vi, 14.

(70) Ἀμφίβολος ἡ πρώτη λέξις, etc. Habetur item illud in eodem supra laudato comment. in Marc. viii, 35.

(71) Οὗτος ἐν αὐτῷ τῷ θέλειν, etc. Vide O. i.

gen. in Luc. ix, 25.

(72) Ὁρῶν. Codex Reg., ὁρῶντων, vale, nisi legatur ὁρῶν τῶν τῆς.

nostrarum tandem consequamur, quæ initium inde duxerit, cum eas propter sermonem amisimus. Quod si salvam facere, rem esse beatam quæ ad salutem, et felicitates quæ apud Deum sunt, referatur, persuasum habemus, aliquis propter Christum debet esse animæ interitus, initium beatæ salutis futurus. Unicuique igitur anima sua mihi perdenda videtur, quemadmodum et de sui renuntiatione traditum est. Perdat igitur quisvis animam suam peccantem, ut postquam peccantem perdiderit, aliam recipiat, quæ recte agendo servetur. Nihil autem proderit homini, si totum mundum fuerit lucrativus⁹⁹; is autem mea sententia mundum lucratur, **546** cui mundus crucifixus non est; cui vero mundus crucifixus non est, is animæ suæ jacturam faciet. Cum autem duo proposita sint, vel ad lucrandam animam mundi jacturam facere, vel ad lucrandum mundum animæ jacturam facere; longe optabilius est mundi jacturam nos facere, animam vero propterea lucrari, quod eam propter Christum perdiderimus.

28. Illud autem¹: « Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? » si dubitanter dictum sit, ostendere posse videbitur, eum « commutationem dare pro anima sua, » qui post admissa peccata facultates omnes tradiderit quo bonis ejus pauperes pascantur, quasi per id salutem adepturus; sin asseveranter, id ostendere arbitror nihil habere hominem, quod cum dederit tanquam « commutationem pro anima sua » sub ditione mortis constituta, eam potestate illius liberet. Nihilominus nullam homo dare queat « commutationem pro

τηρίαν τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ἀρχομένῃν ἀπὸ τοῦ ἀπολλύ-
ναι ἡμᾶς αὐτὴν ἕνεκα τοῦ λόγου. Ἄλλ' εἴπερ νοοῦ-
μεν τὸ σώζεσθαι τὴν ψυχὴν μακάριον εἶναι, ἀναφερό-
μενον ἐπὶ τὴν ἐν Θεῷ σωτηρίαν, καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ
μακαρισμοὺς, ὀφείλει τις εἶναι καὶ ἀπώλεια ψυχῆς
ἀγαθῆ, καὶ ἕνεκεν Χριστοῦ, προσιμίον ἐσομένη τῆς
μακαρίας σωτηρίας. Δοκεῖ μοι οὖν, ἀνάλογον τῷ ἀρ-
νεῖσθαι ἑαυτὸν, κατὰ τὰ ἀποδοδομένα, ἀπολλύνααι δεῖν
ἕκαστον τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Ἀπολλύτω οὖν ἕκαστος
τὴν ἑαυτοῦ ἀμαρτάνουσαν ψυχὴν, ἵνα, ἀπολέσας τὴν
ἀμαρτάνουσαν, ἀναλάβῃ τὴν ἐν Θεῷ κατορθοῦν σωζο-
μένην. Οὐδὲν δὲ ὠφελήθησεται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν
κόσμον ὅλον κερδάνῃ· κερδαίνει δ', οἶμαι, τὸν κό-
σμον, ὃ ὁ κόσμος οὐ σταυροῦται· ὃ δὲ κόσμος οὐ
σταυροῦται, ἐκείνῳ ἔσται ζημία τῆς ψυχῆς ἑαυτοῦ.
B Δύο δὲ προκειμένων, ἦτοι διὰ τὸ κερδαίνειν τὴν ψυχὴν
ζημιουῦσθαι τὸν κόσμον, ἢ διὰ τὸ κερδαίνειν τὸν κό-
σμον ζημιουῦσθαι τὴν ψυχὴν, πολλῷ μᾶλλον ἐστὶν
αἰρετώτερον ζημιωθῆναι μὲν ἡμᾶς τὸν κόσμον, κερ-
δῆσαι δὲ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ διὰ Χριστὸν αὐτὴν ἀπολέ-
σαι.

Τὸ δέ· « Ἡ τί δώσει (73) ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα
τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; » δόξει μὲν ἐπαπορητικῶς εἰρημέ-
νον δύνασθαι δηλοῦν καὶ τὸ (74) δοῦναι « ἀντάλλαγμα
τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, » μετὰ τὰς ἀμαρτίας δὴν ἀποδοδο-
μένον τὴν οὐσίαν, ἵνα φωμίση πένητας τὰ ὑπάρχοντα
αὐτοῦ, ὡς διὰ τούτου σωθησόμενος· καὶ ἀποφαντικῶς
δ' οἶμαι δηλοῦν, ὅτι οὐκ ἐστὶ τι τῷ ἀνθρώπῳ, ὅπερ δοῦς
ὡς « ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ » κεκρατημένης
ὑπὸ τοῦ θανάτου, λυτρώσεται αὐτὴν ἐκ χειρὸς αὐτοῦ.
Ἄνθρωπος μὲν οὖν οὐκ ἂν δῶν τι « ἀντάλλαγμα τῆς
C ψυχῆς αὐτοῦ· » Θεὸς δὲ τῆς πάντων ἡμῶν ψυχῆς ἀν-

VETUS INTERPRETATIO.

« Abneget semetipsum, et tollat crucem suam. » Qui enim denegat se, et tollit crucem suam, ipse est qui perdit animam suam propter Christum, et perdens, melius eam salvat. Et qui perdit animam suam quantum ad voluntates carnales, ipse est qui denegat se, et tollens crucem sequitur Christum. « Quid autem prodeest homo, si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum faciat? » Puto quod mundum lucretur, qui non abneget semetipsum, nec tollit crucem suam et sequitur Christum, secundum ea quæ diximus, nec perdit animam suam quantum ad voluntates carnales, ut salvet eam in conversationibus spiritalibus, cui mundus non crucifigitur in cruce Domini nostri Jesu Christi. Cui autem non crucifigitur mundus, ipse facit animæ suæ detrimentum. Ideo duobus nobis propositis, ut si voluerimus lucrari, perdamus animas nostras: aut si animas nostras voluerimus lucrari, perdamus hunc mundum: magis est eligendum ut mundum perdamus, et lucremur animas nostras, ex eo quod propter Christum perdimus eas.

28. « Aut quam dabit commutationem homo pro anima sua? » In prima quidem facie commutatio animæ est substantia, ut det substantiam suam homo pauperibus, et salvet animam suam. Puto autem quod non habet aliquis homo quod dans quasi commutationem animæ suæ quæ tenetur a morte, liberat eam

⁹⁹ Math. xvi, 26. ¹ ibid.

(73) Τὸ δέ· Ἡ τί δώσει, etc. Hæc etiam habet supra laudatus comment. in Marc. viii, 37.

(74) Δύνασθαι δηλοῦν καὶ τὸ, etc. Hos confutat Origenes qui ex illis Lucæ verbis, cap. xi: « Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis; » et ex illis Jacobi ii, 13: « Judicium enim sine misericordia illi qui non fecit misericordiam, » existimare poterant ad eluendas quorumlibet peccatorum sordes id unum esse satis, quam multa in pauperes erogare, quemadmodum Augustinus auctor est sua id ætate a nonnullis fuisse creditum: sic enim ille lib. ii De civit. Dei, cap. 22: « Comperi etiam quosdam putare eos tantummodo arsumus illius æternitate supplicii, qui pro peccatis

suais facere dignas eleemosynas negligunt, juxta illud Jacobi: *Judicium autem sine misericordia ei qui non fecit misericordiam.* Qui ergo fecerit, inquirunt, quamvis mores in melius non mutaverit, sed inter ipsas suas eleemosynas nefarie ac nequiter vixerit; judicium illi cum misericordia futurum est, ut aut nulla damnatione plectatur, aut post aliquod tempus, sive parvum, sive prolixum, ab illa damnatione liberetur. » Audirent illi Apostolum I Cor. xiii: « Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. » ΗΞΕΤΙΣ.

ἀλλαγῆμα ἔδωκε τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, καθὼ τιμῆς ἡγοράσθημεν, ἢ οὐ φθαρτοῖς ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἀπολυτρωθέντες, ἀλλὰ τίμῳ αἵματι, ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ. » καὶ ἐν Ἑσάτῃ λέλεται (75) τῷ Ἰσραὴλ. « Ἐδωκά σου ἀντάλλαγμα (76)

A anima sua; » Deus vero pro uniuscujusque nostrum animæ permutationis pretio dedit pretiosum Jesu sanguinem, per quem empti sumus pretio², « non corruptibilibus auro vel argento redempti, sed pretioso sanguine agni immaculati Christi, et inconta-

VETUS INTERPRETATIO.

de manu ejus. Ergo homo quidem non potest dare aliquam commutationem pro anima sua, Deus autem

¹ I Cor. vi, 20, et vii, 23.

(75) Καὶ ἐν Ἑσάτῃ λέλεται, etc. Vide Hieronymi comment. in Matth.

(76) Ἐδωκά σου ἀντάλλαγμα, etc. LXX. Ἐποίησα ἀλλαγῆμά σου Ἀγυπτῶν, καὶ Αἰθιοπίαν, καὶ Σοφίην ὑπὲρ σοῦ, Hebraice, « Chus et Saba. » Hieronymus vero in *Isaia* xliiii, 3: « Pro Σοφίῃ reliqui interpretes posuerunt ΣΑΒΑ: unde fuit regina Austri quæ venit sapientiam audire Salomonis; » et Procopius: Σάβα δὲ ἀντὶ Σοφίης ἐξέδωκεν οἱ λοιποῖς: « Sabam autem pro Syene reddiderunt reliqui; » et mox: Σάβα δὲ ἔθνος Αἰθιοπίων, οὗ ἡ βασίλισσα πρὸς Σολομῶνα παρεγένετο: « Saba autem Æthiopia gens est, cujus regina Salomonem adiit. » Idem in I Reg., de Sabæis: Ἔθνος ἐστὶν Αἰθιοπικόν· ἐντεῦθεν δὲ κείσθαι φασὶν αὐτοὺς τῆς θαλάσσης τῆς Ἰνδικῆς· ὀνομάζουσι δὲ αὐτοὺς Ὀμηρίτας· κατ' ἀντικρὺ δὲ εἰσι τῶν Αὐχλωμεϊτῶν· μέση δὲ τούτων κἀκείνων ἡ θάλασσα: « Gens est Æthiopica: mare illos Indicum ferunt accollere; Homeritas autem eos appellant; Auxumitis oppositi sunt; medium mare inter illos jacet. » Beneficium a se in Judæos collatum Deus hoc *Isaia* loco commemorat, cum Sennacheribo in eos irruenti, Ægyptios et regem Chus Tharacam obicit. Cum autem Chus Æthiopiae nunquam non reddant interpretes LXX, hic Sabam cum Chus conjunctam reperientes, aliquem locum Æthiopiae vicinum, Syenen puta, Sabam esse crediderunt. Chus falso Æthiopiae existimari, et Sabam Arabiae Felicis metropolim esse, quæ et Mariaba appellatur, viris magnis persuasum esse scio: quod ut aliquando verum esse facile concedo, ita aliter nonnunquam se habere jura credere posse video. Argumentum unum aut alterum de multis proferam. *Esther* i, 4: « In diebus Assueri, qui regnavit ab India usque Æthiopiae super centum viginti septem provincias. » Idem repetitur *Esther* viii, 9, et ix, 30, et xiii, 4, et xvi, 4. Quis fuerit Assuerus ille varie ab eruditis disputatum est; eorumque primariae super ea quæstione sententiæ videntur fuisse quatuor; reliquæ enim absurdæ, nec memoria quidem dignæ sunt. Ac primo quidem Assuerum, eum fuisse Darium qui Hystaspem patre natus est, scripsit Joannes Carrio in *Chronico*. Altera Josephi Scaligeri sententia est lib. v *De Emend. temp.*, quæ Assuerum Xerxem esse statuit. Eusebius vero in *Chronico*, eumque secutus Sulpitius Severus lib. ii, et alii, Artaxerxem Mnemonem eum esse contendunt. Josephus demum lib. xi *Antiq.*, cap. 6, Artaxerxem Longimanum fuisse docet; quam opinionem maxima doctiorum hominum pars tuetur. Ut cumque se res habeat, certum est his libri *Esther* locis Chus non aliter explicari posse, quam quomodo in vulgata interpretatione explicatum est, Æthiopiae videlicet. Persarum enim imperio parebant Ægyptus, et Æthiopiae pars Ægypto finitima, jam inde a Cambysæ temporibus, qui eas vi armorum occupaverat, ut auctores sunt Herodotus lib. iii, cap. 7 et 27, et Josephus lib. xi *Antiquit.*, c. 5. Cum ergo Assuerus ab India ad Chus centum viginti septem provinciis imperasse dicitur, uterque imperii Persarum, qua maximo in longitudinem patet, terminus assignatur. Quod quis de ea Arabia parte, quæ Chus est, dictum putet? An ea provincia Persicæ ditionis limes dici potest, ultra

quam nobilissima jacet regio, quæ Persici imperii pars sit non contemnenda? Xenophon *Cyrop.* lib. viii, Ægyptum a Cyro subactam fuisse tradit; mox ditionis Cyri limites describens, ad usque Æthiopiae pertinuisse dixit, eandem nempe regionem, quam Chus sacræ literæ appellant: nam si Persicæ ditionis versus eam partem terminus est Æthiopia, juxta Xenophontem; Chus, juxta codices sacros; Chus igitur et Æthiopia idem sunt. Scio adversus Persas non semel rebellasse Ægyptum, et inde id argumentum peti posse; perduellionis fortasse alicujus Ægyptiorum, tempore Estheræ, Mardochæi, et Amanis casus contigisse, unde cum 127 provinciarum ab India ad Chus rex fuisse dicitur Assuerus, frustra in his Ægyptum comprehendere, quæ Persarum imperium jam detrectasset. At id facile retunditur, cum quatuor prædictas de Assuero sententiæ ex æquo impugnet, nec cum ulla stare possit. Nam si Assuerum esse dicas Darium Hystaspis filium; sive tertio Darii anno quo Vasthi repudiata est, *Esth.* i, 3, sive duodecimo, quo Judæorum excidionem Aman impetrevit, *Esth.* iii, 7, ab India ad Chus eum regnasse liquet ex *Esth.* i, 4, et viii, 9. Nondum autem Persicum imperium repudiaverat Ægyptus; id enim biennio ante Darii mortem contigisse prodit Herodotus lib. vii, c. 4, hoc est anno trigesimo quarto Darii, juxta rationem summi viri, et cujus memoriæ plurimum debeo, Dionysii Petavii lib. iii *De doctr. temp.* ad annum periodi Julianæ 4193 et 4227. Sin Scaligeri doctrinam sequare, quæ Assuerum Xerxem esse sancit, eosdem te in casses indues; quæ enim biennio ante Darii mortem Ægyptus defecerat, eam altero a morte Darii anno recuperavit Xerxes, et toto vitæ decursu legibus suis audientem habuit. Anno Artaxerxis Longimani tertio arma in eum capessivit Ægyptus; at illam intra septem annos domitam Persæ receperunt. Duodecimo ergo regni sui anno ab India ad Æthiopiae usque regnavit Artaxerxes Longimanus. Ad Artaxerxem Mnemonem quod attinet, etiamsi ejus legibus nunquam pervenerit Ægyptus, non eam propterea et provinciarum suarum albo expunxit, minus ea cum centum viginti septem provinciis a nobis censi debet: Darium enim Hystaspis filium anno regni sui primo Ægyptum tenuisse scimus; at eum ab India ad Æthiopiae super centum viginti septem provincias regnasse scribit Josephus *Antiq.* lib. ii, cap. 4. Cum ergo Darius ille, quo tempore præter reliquam ditionem Persicam Ægypto quoque potitus est, centum viginti septem provinciis imperarit, et ejus in eodem imperio successor Artaxerxes Mnemon parem provinciarum numerum tenuisse dieatur, dubium non est quin et Ægyptus quoque annumeranda sit, quamvis jam a multis annis rebellaret; quia videlicet princeps, ut a suo imperio descivit provincia aliqua, pro alicui eam ditione non habet, sed jus suum verbo saltem et titulo tenet. Adde futilem esse ac nullius momenti sententiam, quæ Assuerum eundem esse scribit ac Artaxerxem Mnemonem; librum quippe *Esther* in canone Hebræorum contineri certum est ex Hieronymo in prologo galeato; at libros omnes viginti duos, et quibus canon ille constat ante Artaxerxis Longimani obitum scriptos esse tradit Josephus testis locupletissimus

minati²; » et in Isaia dictum est Israeli⁴: « Dedi A propitiationem 547 tuam Æthiopiæ, Ægyptum, et Syenen pro te, ex quo honorabilis factus es in oculis meis, et gloriosus; » pretium enim permutationis, verbi gratia, pro primogenitis Israel, primogeniti fuerunt Ægyptiorum, et pro Israele, Ægyptii in reliquis defuncti plagis quæ in Ægyptum ingruerunt, et in ipsa submersione quæ post plagas contigit. Postea inquirat qui potest, an pro vero Israele a Deo « redimente Israel ex omnibus iniquitatibus ejus⁵, » in permutationem detur vera Æthiopia et, ut ita appellem, spiritualis Ægyptus, et Ægypti Syene; et, ut audentius investigem, fortasse Syene pro Jerusalem, Ægyptus pro Judæa, Æthiopia autem pro iis qui timent, et alii sunt ab Israele, et domo Levi, et domo Aaron.

29. « Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum angelis suis⁶. » Nunc quidem venit Filius hominis, sed non in gloria sua: « Vidimus enim eum, et non habebat speciem, 548 neque decorem: sed species ejus inhonorata, et deficiens præter filios hominum, homo in plaga existens et labore, et sciens ferre infirmitatem, quia aversa est facies ejus, despecta est, et non est reputata⁷. » Et talem illum venire oportebat, « ut peccata nostra portaret, et pro nobis doleret; » nec enim decebat « peccata nostra portare, et pro nobis dolere, » qui gloriosus esset: sed et in gloria venit, ut discipulos in apparitione sua, quæ sine specie et decore est, præparet. Et postquam similis illis factus est,

VETUS INTERPRETATIO.

pro animabus omnium dedit commutationem pretiosum sanguinem Filii sui: nec enim empti sumus « corruptibili argento, vel auro, sed pretioso sanguine Agni immaculati. »

29. « Nam Filius hominis venturus est in majestate Patris sui cum angelis suis; et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. » Nunc quidem Filius hominis venit, sed non in gloria sua. « Vidimus enim eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species ejus inhonorata, et contemptibilis præ filiis hominum, homo cum esset in plaga et dedecore, et sciens ferre infirmitatem, quoniam aversa est facies ejus, et pro nihilo æstimata. » Et vere oportebat eum talem venire, ut peccata nostra portaret, et pro nobis doleret. Nec enim decebat eum in gloria constitutum peccata nostra portare, neque dolere pro nobis. Sed et veniet in gloria sua, cum ante præparaverit discipulos suos per adventum suum non habentem speciem neque decorem, factus sicut illi, ut illos faceret sicut seipsum « conformes imagini » gloriæ suæ. Quoniam prius factus est ipse conformis « corpori humilitatis nostræ, quando semetipsum exinanivit formam servi suscipiens, » ut restituat eam in forma Dei, quando ista provenient, quando apostolicum illud implebitur quod dicit: « Omnes enim nos oportet stare ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum. » Si autem unicuique secundum actum est redditurus, nec pro solis bonis actibus reddet sine malis, nec pro solis malis sine bonis, sed secundum omnem

² I Petr. 1, 18, 19. ⁴ Isa. XLIII, 3, 4. ⁵ Psal. CXXIX, 8. ⁶ Matth. XVI, 27. ⁷ Isa. LIII, 2, 3, 4.

lib. I contra Appionem. Artaxerxem ergo Mnemonem, ipsiusque adeo Longimani mortem præcessit Esther, ejusque nomine dictus liber. Atque hæc argumenta eos quoque petunt qui Ochum Mnemonis successorem Estheram duxisse volunt. Huc facit quod Tearco rex Æthiopum Straboni memoratus viris aliquot eruditus creditus est Tharaca rex Chus: sublestæ quippe et leves rationes eæ sunt quibus Tharaca Arabibus imperasse probatur. Chus igitur, ne longior sim, pro Æthiopia in sacris voluminibus aliquando usurpari constat. Quod si ita est, ut certe est, hoc sane Isaia quem tractamus loco eandem fortasse significationem obtinere non temere augurari quispiam poterit: id enim præter interpretes LXX disertè docet Josephus. Saba vero non sine causa in Æthiopia a quibusdam ponitur, nam et portum Saba, et os Sabaiticum, et Sabæos populos in Æthiopia describunt Strabo et Ptole-

μαίοντιαν, καὶ Ἀγυπτῶν, καὶ Σοφίην ὑπὲρ σοῦ, ἀφ' οὗ σὺ ἐντιμος ἐγένου ἐναντίον μου, ἐδοξάσθης· ἄλλαγμα γὰρ, φέρ' εἰπεῖν, ὑπὲρ τῶν πρωτοτόκων τοῦ Ἰσραὴλ τὰ πρωτότοκα γέγονεν Ἀγυπτίων· καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ οἱ ἀποθανόντες Ἀγυπτῖοι ἐν ταῖς λοιπαῖς μάστιξι ταῖς ἐπεληλυθυῖαις ἐπ' Ἀγυπτῶν, καὶ ἐν τῷ μετὰ τὰς μάστιγας καταποντισμῷ. Ἀπὸ τούτων δὲ ὁ δυνάμενος ἐξετάζετω εἰ τοῦ ἀληθινοῦ Ἰσραὴλ ἄλλαγμα δίδεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἢ βουμένου τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ, ἢ ἀληθινῆ Αἰθιοπία, καὶ, ἐν' οὕτως ὀνομάσω, πνευματικῆ Ἀγυπτῶς, καὶ τῆς Ἀγυπτῶς ἢ Σοφίης· ἵνα δὲ τοιμῆροτερον ζητήσω, τάχα Σοφίη μὲν ὑπὲρ τῆς Ἰερουσαλήμ, Ἀγυπτῶς δὲ ὑπὲρ τῆς Ἰουδαίας, Αἰθιοπία δὲ ὑπὲρ τῶν φοβουμένων, ἐτέρωθεν δὲ παρὰ τὸν Ἰσραὴλ, Β ὑπὲρ τὸν οἶκον Λευὶ, καὶ τὸν οἶκον Ἀαρῶν.

« Μέλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. » Νῦν μὲν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλήλυθεν οὐκ ἐν τῇ δόξῃ (77) αὐτοῦ· « Εἶδομεν γὰρ αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ πόνῳ, καὶ εἰδῶς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. » Καὶ εἶδε αὐτὸν τοιοῦτον ἐληλυθέναι, « ἵνα τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρῃ, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνηθῇ· » οὐ γὰρ ἔπρεπε τὸν ἐν δόξῃ ἢ φέρειν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ ὀδυνηθῆναι περὶ ἡμῶν· ἀλλὰ καὶ ἐρχεται ἐν δόξῃ προευνεργεῖσαι τοὺς μαθητὰς διὰ τῆς μὴ ἐχούσης εἶδος, μηδὲ κάλλος ἐπιφανείας αὐτοῦ·

mæus. At reginam illam πολυθρόνητον quæ Salomonem adiit, Arabicæ Sabæ, non Æthiopicæ hujus imperium obtinuisse, antiquorum auctoritate et ratione viris eruditis accurate demonstratum est. Probabile certe est Arabes illos Rubri maris accolas primum Chus fuisse dictos, et missos inde colonos, trajecto mari, alteram deinde insedissee ripam, et in Æthiopiam quoque penetrassee, ibique fixis sedibus nomen priscum Chus retinuisse. Hinc utrinque Sabæi. Hinc locorum nonnullorum appellationes utrinque eædem. Hinc utrumque maris Rubri littus Arabiæ, Troglodytæ Æthiopicibus finitimi Arabibus contribuantur. Hinc ad Sabæos Arabes, et Africanum Felicis Arabiæ regem Africanorum originem nonnulli retulerunt. Hæreticus.

(77) Οὐκ ἐν τῇ δόξῃ. Ita recte habet codex Vaticanus. In editione Huetii deest οὐκ.

καὶ γενόμενος ὡς αὐτοί, πρὸς τὸ γενέσθαι αὐτοὺς ὡς Α αὐτοὺς, « συμμόρφους τῆς εἰκόνος » τῆς δόξης αὐτοῦ, ἐπεὶ πρότερον αὐτοὺς γέγονε σύμμορφος « τῷ σώματι τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, ἥνικα ἐκένωσεν ἑαυτὸν μορφῆν δούλου λαβών, ἢ ἀποκαθίσταται τε ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ μορφήν, καὶ ποιεῖ αὐτοὺς συμμόρφους αὐτῆς.

Ἐὰν δὲ θυνηθῆς κατανοῆσαι τὰς τοῦ Λόγου διαφορὰς, ἐν « μωρία κηρύγματος » καταγελλομένου τοῖς πιστεύουσιν, καὶ ἐν σοφίᾳ λαλουμένου τοῖς τελείοις, ὄψει τίνα τρόπον ὁ Λόγος τοῖς μὲν εἰσαγομένοις ἔχει δούλου μορφήν, ὡστ' ἂν εἰπεῖν αὐτοὺς : « Εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος » τοῖς δὲ τελείοις ἔρχεται ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, λέγουσιν ἂν τό (78) : « Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. » Καὶ γὰρ τοῖς τελείοις φαίνεται ἡ δόξα τοῦ Λόγου, καὶ τὸ μονογενὲς αὐτοῦ τῷ Πατρὶ Θεῷ, καὶ τὸ τῆς χάριτος πλήρες, ὁμοίως δὲ καὶ τῆς ἀληθείας ὅπερ οὐ δύναται χωρῆσαι ὁ δεόμενος πρὸς τὸ πιστεῦεν « τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος. » Μέλλει δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὁ μόνος, ἀλλὰ « μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. » Καὶ εἰ δύνασαι νοῆσαι πάντας τοὺς συνεργοὺς τῆς δόξης τοῦ Λόγου, καὶ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς σοφίας, ἅπερ ἐστὶν ὁ Χριστὸς, συνεπιδημούντας αὐτῷ, ὄψει τίνα τρόπον ἔρχεται « ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. » Καὶ πρόσχες εἰ δύνασαι (79) ἐν τούτοις τοὺς πρότερον παθόντας προφήτας ἀναλογίαν φάσκειν ἐσχηκέναι πρὸς τὸν μὴ ἐσχηκότα εἶδος μηδὲ κάλλος λόγων, τῷ μὴ ἔχοντι εἶδος μηδὲ κάλλος Λόγῳ. « Ὅσπερ δὲ ἔρχεται « ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὁ οὕτως ἀγγελοὶ γινόμενοι οἱ ἐν τοῖς προφήταις λόγοι (80) μετ'

ut fierent et ipsi similes illi, « conformes imagini » gloriæ ejus, quandoquidem primum ipse factus est conformis « corpori humilitatis nostræ », cum semetipsum exinanivit formam servi accipiens ¹⁰, » formam Dei recipit, eosque illi conformes facit.

30. At si Verbi differentias potes intelligere, quod in « stultitia prædicationis ¹¹ » credentibus annuntiat, et in sapientia prædicatur perfectis, videbis quo pacto Verbum coram Christi tironibus servi formam habeat, ita ut illi dicant : « Vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem ¹² ; » venit autem « in gloria Patris sui » coram perfectis, qui dicturi sunt ¹³ : « Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis. » Etenim perfectis gloria Verbi apparet, et quod unigenitum sit Deo Patri, et gratiæ plenum, atque item veritatis ; quod quidem capere non potest is, cui ut credat « stultitia prædicationis » opus est. « Filius autem hominis venturus est in gloria Patris sui, » non solus, sed « cum angelis suis ¹⁴. » Et si omnes cum ipso advenientes ministros gloriæ Verbi, et revelationis Sapientiæ, quæ Christus sunt, **549** intelligere potes, videbis quomodo venit « Filius hominis in gloria Patris sui, cum angelis suis. » Et attende num hic dicere possis prophetas qui antea passi sunt, verbo non habente speciem neque decorem, proportionem habuisse cum Verbo quod neque speciem, neque decorem habuit. Quemadmodum autem venit « Filius hominis in gloria Patris sui ; » ita et angeli verba effecti quam in prophetis sunt, cum eo veniunt, suæ gloriæ proportionem servantes. Postquam autem Verbum cum

VETUS INTERPRETATIO.

actum bonum, et secundum omnem actum malum recipiet unusquisque. Arbitror autem in istis quidem credens Apostolo, Ezechielii autem in illis, quoniam ejus delentur peccata qui perfecte convertitur, et qui plenus ceciderint, eis præcedens justitia non imputatur. Nobis autem qui inter perfectos et inter apostatas mediū sumus, reddetur ante tribunal Christi secundum quod gessimus sive bonum, sive malum : quia nec sic plenus conversi sumus ad Deum, ut nobis omnino mali actus non imputentur : nec sic aversi sumus, ut obliviscatur Deus si quæ fecimus opera bona.

30. Si autem moraliter potueris intelligere differentias Verbi, quod et in stultitia prædicationis annuntiat, et in sapientia inter perfectos, videbis quomodo Verbum Dei eis quidem qui noviter inducuntur ad fidem, formam habet servi, ut dicant : « Vidimus eum, et non habebat speciem, neque deco-

¹⁰ Rom. viii, 29. ¹¹ Philipp. iii, 21. ¹² Philipp. ii, 7. ¹³ I Cor. i, 21. ¹⁴ Isa. liii, 2, 3. ¹⁵ Joan. i, 11.

¹⁶ Matth. xvi, 27.

(78) Λέγουσιν ἂν τό. Codex Vaticanus, λέξουσιν. Καὶ ἐθεασάμεθα.

(79) Καὶ πρόσχες εἰ δύνασαι, etc. Vide *Origenianorum* lib. ii, quæst. 5, num. 24.

(80) Οὕτως ἀγγελοὶ γινόμενοι οἱ ἐν τοῖς προφήταις λόγοι. Viros sanctitate et illustrioribus a Deo donis ornatos, angelos esse credidit Origenes : sic ille tom. v in *Joan.* i, 6 : Καὶ ἐπεὶ ἀπαξιαλῶ ; ἐν τῷ περὶ τοῦ Ἰωάννου ἐσμέν λόγῳ ζητούντες αὐτοῦ τὴν ἀποστολήν, οὐκ ἀκαίρως ὑπόνοιαν ἡμετέραν, ἣν περὶ αὐτοῦ ἔχομεν, προσθήσομεν. Ἐπεὶ γὰρ ἀνέγνωμεν περὶ αὐτοῦ προφητείας : Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἀγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου ἐμπροσθέν σου : ἐφίσταμεν μήποτε εἰς τῶν ἁγίων ἀγγέλων τυγχάνων ἐπὶ λειτουργίᾳ καταπέμπεται τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόδρομος : καὶ μηδὲν θαυμάσιον, τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως ἐνσωματωμένου κατὰ φιλανθρωπίαν, ζηλωτὰς τινὰς καὶ μισητὰς γεγονέναι Χριστοῦ, ἀγαπήσαντας τὸ διὰ τοῦ ὀμοίου τοῦ σώματος ὑπηρετεῖσαι : τῆ εἰς ἀνθρώπων

αὐτοῦ χρηστότητι. Hieronymus in proæm. in *Malachiam* : « Scripsit in hunc librum Origenes tria volumina . . . sed angelum putans fuisse qui scripsit ; » et in cap. i Aggæi, tacito Origenis nomine : « Quidam putant et Joannem Baptistam et Malachiam, qui interpretatur *Angelus Domini*, et Aggæum, quem nunc habemus in manibus, fuisse angelos, et ob dispensationem et jussionem Dei assumpsisse humana corpora, et inter homines conversatos. » Item in *Epist. ad Evagrium* : « In fronte Geneseos in prima homiliarum Origenis reperi scriptum de Melchisedech, in qua multiplici sermone disputans, illuc devolutus est, ut eum angelum diceret. » Quin et omnes hominum animas angelos fuisse, et rursus fieri scribit Epiphanius Origenem docuisse, eamque postmodum opinionem ex Methodio confutat. Certe prophetas angelorum nomen etiam in sacris litteris obtinere observatum est. Sed hæc pertinent ad nostra *Origeniana*. Hæ-tius.

angelis suis tale advenit, unumquemque secundum id quod egerit, gloriæ suæ et splendoris angelorum suorum participem faciet. Hæc autem dicimus minime rejicientes secundum Filii Dei adventum simpliciter intellectum. Quandonam autem hæc contingent? an cum implebitur apostolicum illud oraculum ¹⁶: « Omnes enim nos astare oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum? » Quod si unicuique reddet secundum id quod egerit, non solum bonum, nec malum etiam sine bono; perspicuum est redditurum eum unicuique secundum omnem bonam et omnem malam actionem. Existimo autem, in iis quidem Apostolo fidem habens, seilicet ea etiam Ezechielis adjiciens ¹⁷, in quibus delentur illius peccata qui perfecte fuerit conversus, et illius qui omnino desciverit prius recte factorum ratio non habetur, quod qui in hominem evasit perfectum, et omnem nequitiam abiecit, illius obliterantur peccata; qui autem a pietate **550** deflexit, si quid prius ipsi recte gestum est, pro nihilo habetur. Nobis autem qui perfectos inter et defectores medium obtinemus, astantibus ante tribunal Christi, redditur quod egimus sive bonum, sive malum. Non enim pure adeo et caste nos gessimus ut nobis omnino peccata nostra non imputentur: neque adeo descivimus, ut quæ nobis bene gesta sunt oblivioni tradantur.

31. « Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus qui non gustabunt mortem ¹⁷. » Hæc referunt nonnulli ad trium apostolorum in montem excel-

VETUS INTERPRETATIO.

rem; » perfectis autem venit in gloria Patris sui, ut dicant: « Et vidimus gloriam ejus, gloriam tanquam unici a Patre, plenum gratiæ et veritatis. » Perfectis enim gloria Verbi, et quia unicum est a Patre, et quia plenum est gratia simul et veritate. Quod non potest capere qui indigens est stultitiæ prædicatione. Nam Filius hominis venturus est in majestate Patris sui non solus, sed cum angelis suis. Et si intelligere potes omnes cooperarios Verbi, quod in sapientia demonstratur, quod est Christus, convenientes ei, videbis quomodo venit Filius hominis in majestate Patris sui cum angelis suis. Angeli enim illius sunt prophetarum sermones: et vide si potes dicere quoniam prophetarum sermones qui prius sunt passi ante istius Verbi adventum, contemptibiles erant non habentes speciem neque decorem, secundum similitudinem hujus Verbi non habentis speciem neque decorem. Sicut autem venit Filius hominis in gloria Patris sui, sic prophetarum sermones angeli facti veniunt cum eo in majestate secundum similitudinem Verbi venientis in majestate: quia nec possibile est aut spiritualiter secundum veritatem intelligere prophetarum sermones, nisi cum spiritualiter intellectum fuerit verbum Christi, ut videantur simul apparere in majestate. Quando autem hujusmodi Verbum venerit cum angelis suis ad sensum credentis, dabit unicuique de gloria sua et de claritate angelorum suorum secundum actum unuscujusque: quoniam quanto melior fuerit in actibus suis, tanto spiritualius intelligit Christum, vel prophetas ipsius.

31. « Amen dico vobis, quoniam sunt quidam hic stantes qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo. In illo tempore, assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joan-

¹⁶ II Cor. v, 10. ¹⁷ Ezech. xviii, 21, 22, 27, 28, 32. ¹⁷ Matth. xvi, 28.

(81) Codd. Vaticanus et Tarinianus, αὐτοῦ.

(82) Πράξιν. Unus codex habet τάξιν.

(83) Unus codex, παραστήσαι.

(84) Τὰ διὰ τοῦ σώματος. Ita Tertullianus *adv. Marcion.* lib. v: « Ut recipiat unusquisque quæ per corpus admisit, sive bonum, sive malum; » et *De resurrectione*: « Ut unusquisque reportet, quæ per corpus secundum quæ gessit, bonum, seu malum; » ita et Chrysostomus, et Theodoretus, et Oecumenius: item vulgo ascriptus Ambrosio commentarius: « Facta corporis; » et Augustinus: « Secundum ea quæ per corpus gessit; » et Primasius: « Quid est secundum ea quæ per corpus gessit,

Α αὐτοῦ παραγίνονται, τὴν ἀναλογίαν σώζοντες τῆς ἑαυτῶν δόξης. Ἐπὶ δὲ τοιοῦτος μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ ἐπιδημία ὁ Λόγος, μεταδώσει ἐκάστῳ τῆς δόξης ἑαυτοῦ (81) καὶ τῆς λαμπρότητος τῶν ἀγγέλων ἑαυτοῦ κατὰ τὴν ἐκάστου πρᾶξιν (82). Ταῦτα δὲ λέγομεν οὐκ ἀθετοῦντες καὶ τὴν ἀπλούστερον νοουμένην δευτέραν ἐπιδημίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Πότε δὲ ταῦτα ἀπαντήσεται; ἢ ὅτε τὸ ἀπουτολικὸν ἐκεῖνο πληροῦται λόγιον τὸ λέγον· « Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς παραστήσαι (83) δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος (84) πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον; » Εἰ δὲ ἐκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν ἀποδώσει, οὐ τὴν ἀστείαν μόνην (85), ἀλλ' οὐδὲ τὴν φαύλην χωρὶς τῆς ἀστείας, δῆλον, ὅτι ἐκάστῳ ἀποδώσει κατὰ πᾶσαν φαύλην, καὶ κατὰ πᾶσαν ἀστείαν πρᾶξιν. Ὑπολαμβάνω δὲ, ἐν τούτοις πειθόμενος καὶ τῷ Ἀποστόλῳ, συμβάλλων δὲ καὶ τὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ, ἐν οἷς τοῦ τελείως ἐπιτρέψαντος ἀπαλείφεται: τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τοῦ πάντη ἐκπέσοντος; οὐ λογίζεται τὰ πρότερον κατορθώματα, ὅτι τοῦ μὲν τελειωθέντος, καὶ πάντη τὴν κακίαν ἀποθεμένου, ἀπαλείφεται τὰ ἁμαρτήματα· τοῦ δὲ πάντη ἀποστατήσαντος (86) τῆς θεοσεβείας, οὐ λογίζεται εἰ τι πρότερον χρηστὸν αὐτῷ πεπρακται: ἡμῖν δὲ τοῖς μεταξὺ τοῦ τελείου καὶ τοῦ ἀποστάτου παραστᾶσιν ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ δίδονται ἃ ἐπράξαμεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον· οὔτε γὰρ τοσοῦτον ἐκαθαρεύσαμεν, ἵνα ἡμῖν μηδὲως ἐπιλογισθῇ τὰ φαῦλα, οὔτε ἐπὶ τοσοῦτον ἐκπεπτώκαμεν, ὥστε ἐπιλησθῆναι ἡμῶν τὰ κρεῖττονα.

« Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων, οἳ τινες οὐ μὴ γεύσονται θανάτου. » Ταῦτα ἀναφύρουσι τινες ἐπὶ τὴν μεθ' ἡμέρας ἕξ, ἢ, ὡς ὁ Λουκάς

D nisi secundum ea quæ gessit eo tempore quo in corpore fuit? » Ita etiam Erasmus, et Pagninus, et pleræque Nov. Test. editiones. Nonnullæ tamen habent: τὰ ἕξ τῶ σώματος: quam lectionem secutus est vulgatus interpres: « Ut referat unusquisque propria corporis; » et Faustus Riciensis part. iii, *tom. V Bibl. Patr.* Syriaca autem editio, 177222 « in corpore suo, » quemadmodum Arabica, et Æthiopica, hoc est, διὰ τοῦ σώματος, prætermissis articulo τὰ. ΗΣΤΕΙΝ.

(85) Μόνην. Codex Tarinianus, ἐκαίνην.

(86) Idem, ἀποστήσαντος.

φρσιν, ὅκτιν ἀνάβασιν τῶν τριῶν ἀποστόλων εἰς τὸ ἄστρον μετὰ τοῦ Ἰησοῦ κατ' ἰδίαν ὄρος· καί φρσιν οἱ οὕτω διηγούμενοι, ὅτι οὐκ ἐγεύσαντο θανάτου Πέτρος καὶ οἱ λοιποὶ δύο, πρὸς τὸ τοῦ ἰδεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἐλθόντα ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ (87), ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. » Ἰδόντες γὰρ ἐμπροσθεν αὐτῶν μεταμορφωθέντα τὸν Ἰησοῦν, ὡς λάμψαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὰ ἔξῃς, ἐωράκασι « τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει. » Καὶ γὰρ ὡς περιεστήκασι βασιλεία δορυφόροι τινὲς, οὕτως ἔμοιχον καὶ Ἠλίας ὠφθησαν » τοῖς ἀναβηθεῖσιν εἰς τὸ ὄρος· « μετὰ τοῦ Ἰησοῦ λαλοῦντες. » Ἄξιον δὲ ἐπιστήσασθαι εἰ ἐπὶ τούτους (88) ἀναφέρεται τὸ καθίσει ἐκ δεξιῶν καὶ ἐκ ἀριστερῶν τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ὡς τὸ, « ἀλλ' οἷς ἠτοίμασται, » διὰ τούτους λελέχθαι. Αὕτη δὲ ἡ διήγησις περὶ τοῦ μὴ γεύσασθαι θανάτου τοῦς τρεῖς ἀποστόλους. Ἔως ἂν ἴδωσι τὸν Ἰησοῦν μεταμορφούμενον, ἀρμόζει τοῖς, ὡς ὁ Πέτρος ἀνόμασε, « γενομένοις ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὰ ἐπιποθοῦντα τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα, » πρὸς οὓς ὁ Παῦλος λέγει· « Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα, » καὶ τὰ ἔξῃς. Καὶ πᾶσα δ', οἶμαι, ἡ πρὸς τὸ ῥητὸν οἰκοδομεῖν δυναμένη πρὸς μὴ χωροῦντας μεῖζονα διήγησις γάλα ἂν εὐλόγως ὀνομάζοιτο, τὸ βέρον ἀπὸ τῆς ἁγίας τῶν Γραφῶν γῆς, τῆς βροῦσης μέλι καὶ γάλα. Ἄλλ' ὁ ὡς ὁ Ἰσαάκ (89) ἀπογαλακτισθεὶς, ἀξίως εὐφροσύνης καὶ δοχῆς ἦν ἐποίησεν ἐπὶ τῷ ἀπογαλακτισμῷ τοῦ υἱοῦ ὁ Ἀβραάμ, ζητήσασθαι ἂν τὴν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Γραφῆς στερεάν (90), οἶμαι, οὕσαν τοῦ βρῶματός μὲν, οὐ στερεᾶς δὲ τροφῆς, καὶ τῶν ὀνομαζομένων τροπικῶς λαχάνων, ἅτινα τῷ ἀπογαλακτισθέντι μὲν, οὐκ ἰσχυρῶν δὲ, ἀλλ' ἀσθενούντι ἐστι τροφή, κατὰ τό· « Ὁ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει. » Ὁμοίως καὶ ὁ ὡς Σαμουὴλ ἀπογαλακτισθεὶς, καὶ ἀνατιθέμενος ἀπὸ τῆς μητρὸς τῷ Θεῷ (αὕτη δὲ Ἄννα ἦν, ἥτις ἐρμηνεύεται χάρις [91]), καὶ εἴη ἂν τῆς χάριτος υἱός, ὁ ζῆτῶν, ὡς

sum seorsum cum Jesu ascensum, qui post sex dies, vel, ut ait Lucas ¹⁸, octo contigit; et aiunt quidem qui expositionem hanc tuentur, non gustasse mortem Petrum et reliquos duos, antequam « viderint Filium hominis venientem in regno suo, et gloria sua ¹⁹, » videntes enim transformatum Jesum coram se, ita ut splenderet facies ejus, et reliqua, viderunt « regnum Dei veniens in virtute ²⁰. » Quemadmodum enim regem satellites quidam circumstant, ita iis qui conscenderunt montem, « apparuerunt Moyses et Elias cum Jesu loquentes ²¹. » Merito autem aniu:adverterimus an ad illos referatur sessio ad dexteram et ad sinistram Servatoris in illius regno, ita ut illud ²², « sed quibus paratum est, » propter illos dictum sit. Hæc autem expositio B loci illius, quo apostoli tres mortem non gustasse dicuntur antequam Jesum viderint transformatum, iis convenit qui, sicut a Petro appellantur, facti sunt « sicut modo geniti infantes, rationabile sine dolo lac concupiscentes ²³; » quibus ait Paulus ²⁴ : « Lac vobis potum dedi, non escam, » et quæ sequuntur. Ac omnem quidem Scripturæ expositionem quæ ens ædificat qui majora capere non possunt, lac recte appellari puto, a sancta Scripturarum terra emanans, quæ lacte et melle profluit. Sed qui a lacte depulsus est, quemadmodum Isaac ²⁵ pro dignitate lætitiæ et convivii quod 551 cum filium suum a mamma removeret Abraham celebravit, in istis et in tota Scriptura quæsierit cibum, qui alter est ab eo cibo qui cibus quidem est, at alimentum solidum non est, et aliud ab iis quæ olera tropice appellantur, quæ ei quidem cibus sunt qui a lacte depulsus est, at robustus non est, sed infirmus, juxta id ²⁶ : « Qui infirmus est, olus manducet. » Similiter qui ab ubere, sicut Samuel deductus est ²⁷, et a matre sua Deo consecratus (hæc

VETUS INTERPRETATIO.

nem fratrem ejus in montem excelsum seorsum, et transfiguratus est ante eos. » Quidam sic intelligunt, quoniam non gustaverunt mortem hi tres apostoli priusquam viderent Filium hominis venientem in regno suo, et in gloria sua. Videntes enim ante se Jesum transfiguratum, ita ut fulgeret facies ejus tanquam sol, et vestimenta candescerent sicut lumen, viderunt regnum Dei veniens in virtute. Nam quemadmodum si consistant circa imperatorem quidam armati, sic Moyses et Elias visi sunt circa Christum eis qui ascenderant super montem excelsum apparentes in majestate, et loquentes cum Jesu dicebant exitum ejus quem impleturus erat in Jerusalem. Hæc autem expositio quam diximus, convenit eis qui tales sunt, quales nominat Petrus, facti « sicut modo generati infantes, desiderantes rationabile, et sine dolo lac. » Ad quos etiam Paulus loquebatur dicens : « Lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis; sed nec usque adhuc potestis. » Et omnem expositionem quæ secundum textum exponitur, et potest ædificare eos qui expositionem non capiunt fortiolem, arbitror recte lac appellari, quod fuit de sancta Scripturarum terra. Qui autem ablactatus est, quemadmodum Isaac, dignus lætitiæ et susceptione quam fecit in ablactatione filii Abraham, sine dubio quæret et in istis, et in omni Scriptura fortiolem cibum, qui alter est ab eo cibo qui cibus quidem est, sed non fortis cibus, qui appellatur olera : qui ablactato quidem, non autem forti, sed infirmo est cibus, secundum quod ait Apostolus : « Qui autem infirmatur olera manducet; » sic et Samuel ablactatus, et transmutatus a matre ad Deum, et appositus Deo a matre, quæ vocabatur Anna, interpretata Hebraice, gratia, et si quis fuerit gratiæ filius ut quærat quasi in templo Dei nutritus carnes, sanctam escam perfectorum simul et sacerdotum.

¹⁸ Luc. ix, 28. ¹⁹ Matth. xvi, 28. ²⁰ Marc. viii, 59. ²¹ Matth. xvii, 3. ²² Matth. xx, 23. ²³ I Petr. ii, 2. ²⁴ I Cor. iii, 11. ²⁵ Gen. xxi, 8. ²⁶ Rom. xiv, 2. ²⁷ I Reg. i, 25.

(87) Ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, etc. Quidam Novi Testamenti cod. ces habent, ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, alii, ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Utamque lectionem Origenes complexus est.

(88) Codex Vaticanus, ἐπὶ τούτοις.

(89) Codex Regius, ἀλλ' ὡς ὁ Ἰσαάκ, et infra, ἐπὶ τῷ ἀπογαλακτισθῆναι.

(90) Στερεάν. Lego ἐπέραν, ex veteri versione.

(91) Ἄννα ἦν, ἥτις ἐρμηνεύεται χάρις. A 177.

autem Anna erat, quæ interpretatur *gratia*), sit autem et ille gratiæ filius, Dei carnes quærens, sanctum videlicet perfectorum simul et sacerdotum cibum, utpote in templo Dei nutritus.

32. Quæ ergo ad locum propositum spectant, hæc nobis in præsentia sunt: erant nonnulli stantes eo loco quo Jesus, et fixa habentes apud Jesum animæ vestigia, et pedum illorum stare affine ei erat de quo dixit illud Moyses ²⁸: « Ego autem steti in monte quadraginta diebus, ac quadraginta noctibus; » qui et dignus habitus est, cui hæc ²⁹: « Tu vero hic sta mecum, » dicerentur a Deo, dignum eum judicante qui apud se staret. Hi porro qui apud Jesum stant, hoc est, in Verbo Dei, non omnes æqualiter stant; est enim eorum qui apud Jesum stant, ad invicem differentia. Non omnes proinde qui stant apud Servatorem, sed ex illis nonnulli, utpote qui melius stent, non gustant mortem, donec viderint Verbum quod inter homines versatum est, et propterea Filius hominis appellatur, veniens in regno suo; nec enim quotiescunque venit Jesus, in regno suo venit; quoniam iis qui initiantur talis est, ut cum ipsum Verbum **552** neque gloriosum videant, neque magnum, sed multis ex illis inferius, dicant ³⁰: « Vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem, sed species ejus inhonorata, deficiens præter omnes filios hominum. » Atque id quidem de priscis suis temporibus dicent, qui viderint gloriam illius, cum neque speciem eis, neque decorem Verbum habebat initio, prout in Synagoga intelligebatur. Verbi igitur quod principatum super omne verbum apertissime sumpsit, regia dignitas conspicua est, quæ

ἐν ναῷ τρεφόμενος, Θεοῦ κρέα, ἀγίαν τροφήν τελείων ἕμα καὶ ἰσρέων.

Τὰ οὖν εἰς τὸν προκειμένον τόπον βλέπομενα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡμῖν τοιαυτὰ ἐστὶν ἡσάν τινες ἐστῶτες ὅπου ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐρηρειασμένας ἔχοντες τὰς τῆς ψυχῆς βάσεις παρὰ τῷ Ἰησοῦ, καὶ ἦν αὐτῶν ἡ τῶν ποδῶν στάσις συγγενῆς τῇ περὶ ἧς εἶπε Μωϋσῆς στάσις ἐν τῷ· « Κἀγὼ ἔστην ἐν τῷ ὄρει τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας, » ἀξιωθέντι καὶ τοῦ (92)· « Σὺ δὲ αὐτοῦ στήθι μετ' ἐμοῦ, » λεγομένου πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀξιούντος αὐτὸν στήθαι παρ' αὐτῷ. Οὗτοι δὲ οἱ ἐστῶτες παρὰ τῷ Ἰησοῦ, τουτέστι παρὰ τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ, οὐ πάντες ἐπίσης ἐστήκασιν· ἔστι γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐστηκόσι παρὰ τῷ Ἰησοῦ πρὸς ἀλλήλους διαφορὰ· διὸ οὐ πάντες οἱ ἐστῶτες παρὰ τῷ Σωτῆρι, ἀλλὰ τινες αὐτῶν, ὡς βέλτιον ἐστηκότες, οὐ γεύονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὸν ἀνθρώπου ἐπιδημήσαντα Λόγον, καὶ διὰ τοῦτε ὕδιν ἀνθρώπου χρηματίζοντα, ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ· οὐ γὰρ αἶε, ὅτε ἐρχεται ὁ Ἰησοῦς, ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἐρχεται· ἐπεὶ τοῖς εἰσαγομένοις τοιοῦτός ἐστιν, ὥστε εἰπεῖν ἂν αὐτοὺς βλέποντας αὐτὸν, οὐκ ἔνδοξον, οὐδὲ μέγαν, ἀλλ' ὑποδεέστερον πολλῶν ἐν αὐτοῖς λόγον· « Ἐξόδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ πάντων ἀρετῶν τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ ταῦτα ἐξ ἐπιπέσειοντες αὐτοῦ τὴν δόξαν περὶ τῶν προτέρων αὐτῶν χρόνων (93) ὅτε κατὰ τὰς ἀρχὰς οὐκ εἶχεν αὐτοῖς εἶδος, οὐδὲ κάλλος ὁ ἐν συναγωγῇ νοούμενος Λόγος (94). Ἔστιν οὖν βασιλικὸν ἐμφαινόμενον ἀξίωμα τοῦ τὴν ἐπὶ πᾶσι λόγοις ἀρ-

VETUS INTERPRETATIO.

32. Quæ autem videntur mihi in loco præsentia, sunt ista. Erant quidam stantes ubi stabat Jesus, et fundatas habentes apud Christum animæ bases. Hi ergo stabant ibidem apud Jesum, id est Verbum Dei, sed non omnes æqualiter stabant. Est enim et inter eos qui stabant apud Jesum, ad alterutrum differentia standi. Propterea non omnes qui stabant apud Jesum, sed quidam ex eis quasi qui melius stabant, dicuntur non gustare mortem donec videant Verbum Dei quod venit ad homines. Ideo autem Verbum illud quasi Filius hominis venire in regno suo refertur, quia non semper quando venit Verbum, in regno suo venit. Eis enim qui in primis inducuntur ad fidem tale est, ut dicant videntes eum non gloriosum, neque magnum, sed inferius multis hominum verbis: « Vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem; sed species ejus sine honore, et abjecta præ filiis hominum. » Hæc dicent qui vident gloriam ejus de præteritis temporibus suis, quando in primis non videbatur eis Verbum habere speciem gloriosam secundum quod in primordio suo intelligebant. Ergo extra istum vulgarem et manifestissimum intellectum, quem in primordio suo intelligunt accedentes ad fidem, est aliquis dignior, et quasi regalis intellectus in Verbo, quem non omnes stantes apud Jesum vident: sed qui possunt eum sequi præcedentem et ascendentem super excelsum suæ manifestationis montem, qui sunt sicut Petrus; quem supra descripsimus vel sicut filii tonitruum qui nascuntur ex magniloquio Dei tonantis, et magnifica coelitus clamantis ad eos qui habent aures et sapiunt. Isti ergo qui sunt sicut Petrus, vel sicut filii tonitruum Jacobus et Joannes, non gustabunt mortem, donec viderint Filium hominis venientem in regno suo, et in gloria sua, et regnum Dei veniens in virtute. Ut autem manifestius exponamus quid sit videre Verbum veniens in regno suo, et in gloria sua, et quid significet videre regnum Dei veniens in virtute, sive dum ex se splendet in cordibus nostris, sive dum quærentibus invenitur, sive dum ingreditur in cogitationes nostras, unusquisque judicet quod exposuimus, prout vult. Tamen qui videt, et comprehendit eminentiam Verbi Dei, quod solvet, et convincet omnes persuasiones mendaciorum præfentium veritatem; videt Filium hominis, id est Verbum, venientem in regno suo. Et qui Verbum Dei Filium videt, non solum solventem et convincentem adversa-

²⁸ Deut. x, 10. ²⁹ Deut. v, 51. ³⁰ Isa. lxxii, 2, 5.

(92) Ἀξιωθέντι καὶ τοῦ. Quid hic dandi casum postulet non video: cum enim hæc præcedant: συγγενῆς τῇ περὶ ἧς εἶπε Μωϋσῆς στάσις, plane dici debuit, ἀξιωθείς. Erectionem tamen manuscripti retinimus. Ita infra, Χαριέντως δ' ἂν ποτε χρίσαιο

τῷ ῥητῷ ἐπὶ φιλαργύρω, μηδὲν ἀνά στόμα ἔχοντος· ἢ τὰ περὶ ἀργυρίου ἔχοντος, pro ἔχοντι. ΠΛΕΤΙΩΣ.

(93) Unus codex, αὐτῶν χρόνων.

(94) Codex Vaticanus, λεγόμενος Λόγος.

χὴν φανερώτατ ἀνεληφότος Λόγου, βλεπόμενόν τισι ἅ τῶν ἐστῆκότων παρὰ τῷ Ἰησοῦ, ἐπὶ δὴν δυνηθῶσιν αὐτῶ ἀκολουθῆσαι προάγοντι αὐτούς, καὶ ἀναβαίνοντι εἰς τὸ ὑψηλὸν τῆς ἑαυτοῦ φανερώσεως ὄρος. Οὐ τινες τῶν ἐστῶτων παρὰ Ἰησοῦν ἀξιοῦνται, ἐὰν ὧσιν ἦτοι Πέτρος, οὐ πύλαι Ἰερουσάλημ οὐ κατισχύουσιν (95) ἢ οἱ τῆς βροντῆς υἱοί, καὶ γεννώμενοι ἀπὸ τῆς μεγαλοφωνίας τοῦ Θεοῦ βροντῶντος, καὶ μεγάλα οὐρανόθεν βοῶντος τοῦ ἔχουσιν ὧτα καὶ σοφοίς. Οἱ τοιοῦτοι γοῦν οὐ γεύονται θανάτου.

Τὶ δὲ τὸ γεῦεσθαι θανάτου κατανοητέον. Καὶ ἔστιν ἡ μὲν ζωὴ ὁ εἰπὼν « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ » καὶ αὕτη γὰρ « ἡ ζωὴ κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ » καὶ « ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ἡμῶν (96), τότε σὺν αὐτῷ φανερωθήσονται » οἱ ἄξιοι τοῦ σὺν αὐτῷ φανερωθῆναι « ἐν τῇ δόξῃ. » Ὁ δὲ ἐχθρὸς ταύτης τῆς ζωῆς, ὅς καὶ ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, θάνατός ἐστιν, ὃν ψυχὴ ἢ ἀμαρτάνουσα ἀποθνήσκει, ἐναντίως διατιθεμένη τῷ γινομένῳ περὶ τὴν κατορθοῦσαν ψυχῆν, καὶ ἐκ τοῦ κατορθοῦν ζῶσαν· καὶ ἐπὶ λέγεται ἐν τῷ νόμῳ « Δέδωκα πρὸ προσώπου σου τὴν ζωὴν, » περὶ τοῦ εἰπόντος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, » ταῦτά φησιν ἡ Γραφὴ καὶ περὶ τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ θανάτου· ὧν τὸ ἔτερον ἕκαστος ἡμῶν δι' ὧν πράττει ἀεὶ ἐκλέγεται· καὶ ἐπὶ πρὸ προσώπου ἡμῶν οὐσης τῆς ζωῆς ἀμαρτάνωμεν, πληροῦται· ἐφ' ἡμᾶς ἡ λέγουσα ἀρά· « Καὶ ἔσται ἡ ζωὴ σου κρεμασμένη σοι ἀπέναντι, » καὶ τὰ ἔξης ἕως τοῦ· « Καὶ ἀπὸ τῶν ὀραμάτων τῶν ὀφθαλμῶν σου ἂ ἴδῃ. » Ὡσπερ οὖν ἡ ζωὴ καὶ ὁ ζῶν ἄρτος ἐστὶν « ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ζωὴν

nonnullis eorum qui apud Jesum stant conspiciuntur, postquam illum se præcedentem et excelsum hunc montem, in quo manifestus factus est, conscendentem sequi potuerint : qua re nonnulli ex iis qui apud Jesum stant, digni censentur, si modo vel Petrus fuerint, adversus quem non valent inferorum portæ ³¹, vel filii tonitru ³², et geniti a magniloquentia Dei tonantis, et magna de cælo auritis et sapientibus eum clamore dicentis. Qui igitur tales sunt, mortem non gustant.

33. Quid autem ex his verbis intelligendum est, mortem gustare? Ac is quidem vita est, qui dixit ³³ : « Ego sum vita, » et ipsa quidem « vita est abscondita cum Christo in Deo, » et « cum Christus apparuerit vita nostra, tunc apparebunt cum ipso » qui cum illo apparere merentur « in gloria ³⁴. » Inimicus autem vitæ hujus, qui et novissimus omnium illius inimicorum inimicus aboletur, mors est ³⁵, quam obit anima peccans, contrario modo se habens his quæ animæ recte agenti et propter recte facta viventi contingunt. Et cum in lege dicitur ³⁶ : « Posui in conspectu tuo vitam, » id de eo pronuntiat Scriptura qui dixit : « Ego sum vita, » et de inimico illius, morte ; quorum alterum **553** unusquisque nostrum operibus suis semper eligit. Et cum in conspectu vitam habentes peccamus, impletur in nobis imprecatio quæ sic habet ³⁷ : « Et erit vita tua pendens ante te, » et quæ sequuntur usque ad hæc : « Et propter ea quæ oculis tuis videbis. » Quemadmodum ergo vita, panis quoque vivus est, « qui de cælo descendit, et dat vitam

VERBUS INTERPRETATIO.

riorum persuasiones, sed etiam suas evidencias declarantem, videt non solum regnum, sed et gloriam Verbi Dei. Et iste talis in seipso videt regnum Dei veniens in virtute, non in infirmitate; qui autem non est ita confidens in regno Dei ut omnia pati contentus sit propter illud, sed est dubius, et timidus de spe regni, ille non videt in se regnum Dei veniens in virtute. Et hoc ille videt in quo non regnat peccatum, nec tenetur sub dominatione peccati quod regnat in corpore mortali peccantium, sed est sub rege omnium in Deo. Dicit enim Apostolus : « Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus; quasi parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis, sed nec usque adhuc potestis. Nam cum sint inter vos æmulationes, et contentiones, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis? » Item alibi : « Sapientiam autem loquimur inter perfectos. » Si ergo qui adhuc carnales et parvuli sunt in Christo, et non sunt perfecti, non possunt intelligere sapientiam Verbi, nec capiunt spiritalem ejus intellectum, quomodo videant mente sua eminentiam Verbi, id est regnum Verbi, et gloriam Verbi, qui diversis sunt involuti peccatis.

33. Quid est autem mortem gustare, videamus. Duæ res sunt sibi contrariæ, mors et vita. Et vita quidem est ille qui dixit : « Ego sum vita, » de qua scriptum est : « Quod autem factum est in eo, vita est, » id est in Verbo. Inimica autem vitæ hujus, mors est, quæ et novissima inimicorum omnium destruetur, qua peccans anima moritur, quando dicitur in lege : « Dedi autem faciem tuam vitam et mortem : elige vitam. » Ex quibus alterum unusquisque nostrum per ea quæ agit, eligit semper. Sicut ergo vita est, et vivus panis qui de cælo descendit, et vitam dedit huic mundo : sic et inimica ejus mors, panis est mortuus. Omnis autem rationalis anima, aut vivo pane nutritur, aut mortuo, per ea quæ suscipit opera, vel dogmata bona, vel mala. Et quemadmodum est in comarum pane, ut quis aliquando quidem gustet eum tantum, aliquando autem et amplius eum manducet : sic et in istis panibus, quidam quidem modicum manducant, tantum gustantes, quidam autem et abundantius ex eis manducant : boni quidem de vivo pane qui de cælo descendit, mali autem ex mortuo pane, qui est mors. Et forsitan qui et raro, et modicum peccant, tantummodo gustant mortem : qui autem perfectius susceperint spiritalem virtutem, neque gustant eam, sed vivo pane semper vescuntur. Consequens ergo erat Petrus, cui portæ inferorum non

³¹ Math. xvi, 18. ³² Marc. iii, 47. ³³ Joan. xi, 25, et xiv, 6. ³⁴ Col. ii, 3, 4. ³⁵ I Cor. xv, 26. ³⁶ Deuter. xxx, 15. ³⁷ Deut. xviii, 66-67.

(95) Idem, ἦτοι Πέτρος, οὐ αἱ πύλαι Ἰερουσάλημ οὐ κατισχύουσιν. Similiter infra, ἀκόλουθον ἦν τῷ Πέτρῳ, οὐ πύλαι Ἰερουσάλημ οὐ κατισχύουσαι, etc. Inde est quod Hebraicus interpres vertit לפני « adversum te »

quamvis Græce habeatur, οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς· ad Πέτρον quæ erat Petrus referens, quod ad Ecclesiam ab aliis refertur. Hæretici.

(96) Ἡμῶν. Vulgata, « vita vestra. »

mundo ³³, » ita inimicus illius, mors scilicet, panis est mortuus. Omnis ergo anima ratione prædita, vel vivo, vel mortuo pane vescitur, dum bonas vel pravas opiniones admittit. Deinde quemadmodum in vilioribus cibis contingit, ut nonnunquam ii degustentur solum, quandoque vero assatim edantur; ita et in illis panibus, is quidem parcius eos tantum delibans attingit, ille vero his ingurgitatur; et is quidem qui bonus est, vel ad id tendens ut bonus evadat, pane vivo et qui de cælo descendit; nequam vero pane mortuo, qui mortuus est. Et ii fortasse qui raro et leviter peccant, mortem solum degustant; qui vero virtutem amplexi sunt, ne illam quidem degustant, sed semper pane vivo aluntur. Petro igitur, adversus quem non prævalebant portæ inferi, conveniebat mortem non degustare, cum mortem quispiam tum degustet, et edat cum adversus eum portæ inferi prævalituræ sunt; et mortem degustet, vel edat ea ratione qua plus vel minus, aut plures vel pauciores inferi portæ adversus eum prævalent. Sed nec fieri poterat ut tonitrus filii ³⁴, a tonitru, quæ res est cælestis, geniti, mortem gustaret, quæ a tonitru, quo tanquam matre geniti sunt, valde semota est. Hæc autem prædicat Verbum iis qui perfectionem adeptari sunt, et ex eo quod apud Verbum steterint, in tantum profecerunt, ut mortem non degustarent, donec adventum, et gloriam, et regnum viderent, et Verbi Dei excellentiam, qua superat omne verbum, ostentatione veritatis retrahens, et rapiens eos qui distractionis vincula rumpere, et sublimitatem excellentiæ Verbi veritatis conscendere nequeunt.

554 34. Sed quoniam hanc Servatoris promissionem, ipsam non degustandam mortem, sponsionem tempore circumscribere existimare quispiam potest, quod nempe mortem non degustaturi sint, « donec videant Filium hominis venientem in regno suo ³⁵; » postea vero illam degustaturi sint; probemus juxta aliquem Scripturæ usum vocem, « donec, » de re proposita tempus instans significare, non ita definitum ut post, « donec, » omnino contrarium rei

VETUS INTERPRETATIO.

prævalebant, ut neque gustaret mortem: quoniam tunc quis gustat vel manducat mortem, quando portæ mortis prævalent contra eum, vel parum, vel multum. Sed et filiis tonitru natis ex magniloquio, id est ex tonitru, impossibile erat mortem gustare. Hoc ergo perfectus sermo propheta, ut ex eo quod stantes sunt apud Verbum, tantum proficiant, ut neque gustent mortem donec videant adventum, et gloriam, et regnum, et eminentiam Verbi Dei secundum quam eminet super omne verbum quod adhuc interim divellit et trahit homines suspitione veritatis, eos qui non possunt dirumpere vincula divulsionis, et ascendere ad eminentiam Verbi veritatis.

34. Sed forsitan videtur quibusdam, quasi promissio hæc Salvato is tempore aliquo terminetur, ut non quidem gustent mortem « donec videant Filium hominis venientem in regno suo, » postea vero gustent. Ideo oportet ut proferamus exempla, secundum quam Scripturæ consuetudinem positum sit quod dicit, « donec videant, » non omnino definiens tempus, ut postquam transierit illud, « donec, » fiat quod ante non fuerat factum: sed rem quæ necessaria est exponit. Dicit enim Dominus ad undecim discipulos suos cum surrexit a mortuis: « Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque a consummationem sæculi. » Ergo usque ad consummationem sæculi cum illis erat futurus: post consummationem autem sæculi hujus instante futuro sæculo jam non se promittebat fore cum eis, ut melius esset discipulis hoc tempus quod est ante consummationem sæculi, quam illud futurum. Nam etsi audeat aliquis dicere, quoniam

³³ Joan. vi, 33. ³⁴ Marc. iii, 17. ³⁵ Matth. xvi, 28.

(97) Κατισχύουσιν. Codex Vaticanus, κατισχύουσιν.

(98) Idem, ἐκ τοῦ στήναι. Tarinianus, ἐκ τοῦ

διδοῦς τῷ κόσμῳ, » οὕτως ὁ ἐχθρὸς αὐτῷ θάνατος, ἄρτος ἐστὶ νεκρὸς. Πᾶσα δὲ λογικὴ ψυχὴ ἦτοι ζῶντι τρέφεται ἄρτι ἢ νεκρῷ, δι' ὧν παραδέχεται δογματικῶν ἀστειῶν ἢ φαύλων. Εἴθ' ὡσπερ ἔστιν ἐπὶ τῶν κοινοτέρων τροφῶν ποτὲ μὲν αὐτῶν γεύσασθαι μόνον, ποτὲ δὲ ἐπὶ πλείον αὐτῶν ἐσθίειν, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτων τῶν ἄρτων ὁ μὲν τις ἐνδεέστερον ἐσθίει γευόμενος αὐτῶν, ὁ δὲ καὶ ἐμφορεῖται, ἀγαθὸς μὲν ὧν, ἢ ὀδύων ἐπὶ τὸ ἀγαθὸς εἶναι, τοῦ ζῶντος ἄρτου καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβεθηκότος, μοχθηρὸς δὲ τοῦ νεκροῦ ἄρτου, ὃς ἐστὶν ὁ θάνατος. Καὶ τάχα οἱ μὲν σπανίως καὶ μικρὰ ἁμαρτάνοντες μόνον γεύονται θανάτου· οἱ δὲ ἀρετὴν ἀνεληφόρες οὐδὲ γεύονται αὐτοῦ, ἀλλ' αἰεὶ ἄρτι τρέφονται ζῶντι. Ἀκόλουθον οὖν ἦν τῷ Πέτρῳ, οὐ πύλαι ἔδου οὐ κατισχύουσιν, τὸ μὴδὲ γεύσασθαι θανάτου, ἐπεὶ τότε γεύεται θανάτου, καὶ ἐσθίει θανάτου, ὅτε πύλαι ἔδου κατισχύουσιν (97) αὐτοῦ· καὶ ἀνάλογον ἐσθίει ἢ γεύεται θανάτου τῷ κατισχύειν αὐτοῦ ἐπὶ πλείον ἢ ἐλαττον, καὶ πλειονας ἢ ἐλάττονας ἔδου πύλας. Ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς βροντῆς υἱοῖς γεννηθεῖσιν ἀπὸ βροντῆς οὐρανοῦ χρηματός, ἀδύνατον ἦν γεύσασθαι θανάτου, τοῦ σφόδρα πόρρω τῆς μητρὸς αὐτῶν βροντῆς. Ταῦτα δὲ προφητεύει ὁ Λόγος τοῖς τελειωθησομένοις, καὶ ἐκ τοῦ ἐστηκέναι (98) παρὰ τῷ Λόγῳ ἐπὶ τοσοῦτον προκόψασιν, ὥστε αὐτοὺς μὴδὲ γεύσασθαι θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσιν τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ τὴν δόξαν, καὶ τὴν βασιλείαν, καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν ὑπερῆχει παντὸς τοῦ ἀντιπερισπῶντος, καὶ περιέκοντος λόγου φαντασίᾳ ἀληθείας τοῦ μὴ δυναμένου διαβρῆξαι τοὺς τοῦ περισπασμοῦ δεσμούς, καὶ ἀνελεῖν ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς ὑπεροχῆς τοῦ τῆς ἀληθείας Λόγου.

Ἄλλ' ἐπεὶ δόξα ἂν τις τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν περιορίζειν χρόνῳ τὸ μὴ γεύσασθαι θανάτου, ὅτι οὐ γεύονται μὲν θανάτου, « ἕως ἂν ἴδωσιν τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, » μετὰ δὲ τοῦτο γεύονται αὐτοῦ· παραστήσωμεν κατὰ τινα συνήθειαν τῆς Γραφῆς τὸ, « ἕως, » δηλοῦν τὸν κατεπεύγοντα περὶ τοῦ δηλουμένου χρόνον, οὐ περιοριζόμενον, ὥστε πάντως μετὰ τὸ « ἕως, » γενέσθαι τὸ ἐναντίον τῷ δηλουμένῳ (99). Φησὶ δὲ ὁ Σωτὴρ τοῖς

ἐσθῆναι.

(99) Unus codex habebat, γενέσθαι ἐναντίως τῷ δηλουμένῳ.

Ἐνδεκα μαθηταῖς, ἤνικα ἀνέστη ἀπὸ τῶν νεκρῶν πρὸς ἑτέροις καὶ τὸ « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Ἐὰρ γὰρ, εἰπὼν τοῦτο, ἕως μὲν τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος (1) ἐμελλεν αὐτοῖς συνέσεσθαι, μετὰ δὲ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, ἐνισταμένου τοῦ ἑτέρου, τοῦ καλουμένου μέλλοντος, οὐκέτι συνέσεσθαι αὐτοῖς ἐπηγγέλλετο· ὡς κατὰ τοῦτο κρεῖττον εἶναι ἂν τοῖς μαθηταῖς τὸ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος περὶ αὐτοῖς κατάστημα, τοῦ περὶ τὴν (2) συντέλειαν τοῦ αἰῶνος; Ἄλλ' οὐκ ἂν οἶμαι τινα τολμῆσαι λέγειν, ὅτι μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος οὐκέτι συνέσεσθαι τοῖς μαθηταῖς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ ἡ λέξις ἐπὶ τοσοῦτον ἔσεσθαι αὐτὸν μετ' αὐτῶν φησιν, ἕως ἡ συντέλεια τοῦ αἰῶνος ἐνοση· σαφές (3) γὰρ, ὅτι τὸ ζητούμενον ἦν, εἰ πρὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ τῶν ἐλπιζομένων ἀμοιβαίων ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ, ἤδη συνέσεσθαι τοῖς μαθηταῖς ἐμελλεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ζητούμενον δ' ἂν ἦν, δεδομένου τοῦ συνέσεσθαι αὐτοῖς, μήποτε ὅτε μὲν συνῆν αὐτοῖς, ὅτε δὲ οὐ συνῆν· διόπερ ἀπολύων (4) ἡμᾶς τῆς περὶ τοῦ διστάζειν ὑπονομίας, ἀπεφήνατο, ὅτι ἤδη καὶ ἐπὶ πάσας τὰς ἡμέρας συνεῖναι τοῖς μαθηταῖς ἤμελλεν, οὐ καταλείπων τοὺς μαθητευθέντας αὐτῷ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· οὐ μὲν κατὰ τὰς νύκτας, εἰ τι ἐδυεν ὁ ἥλιος, συνῆν αὐτοῖς. Εἰ δὲ τοιοῦτόν ἐστι τὸ « Ἐως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, » δηλονότι οὐκ ἀναγκασθῆσόμεθα παραδέξασθαι γεύσασθαι θανάτου τοὺς ἰδόντας τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, μετὰ τὸ καταξιοθῆναι τοῦ τοιοῦτον αὐτὸν ἰδεῖν· ἀλλ' ὡς περ ἐφ' οὐ παρεθέμεθα βητοῦ, τὸ κατεπεῖγον ἦν ἡμᾶς μαθεῖν, ὅτι ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος οὐ καταλείψει ἡμᾶς, ἀλλ' ἔσται μεθ' ἡμῶν πάσας τὰς ἡμέρας· οὕτως καὶ ἐπὶ τούτου σαφές μὲν οἶμαι τοῖς βλέπειν εἰδόσιν ἀκολουθίαν πραγμάτων εἶναι, τὸν ἅπαξ ἰδόντα « τὸν Υἱὸν τοῦ ἀν-

A propositæ contingat. Postquam Servator surrexit a mortuis, præter alia ait discipulis suis undecim et illud⁴¹: « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi; » ergo usque ad consummationem sæculi cum ipsis futurus erat, post consummationem vero sæculi, instante alio sæculo, quod futurum appellatur, se cum eis non amplius futurum denuntiabat; ita ut juxta illud, melior esset discipulorum status ad consummationem usque sæculi, quam post sæculi consummationem. At non ausurum quemquam dicere existimo, post sæculi consummationem non amplius cum discipulis futurum Dei Filium, quod tandiu futurum hunc cum illis declarat sermo, donec instet sæculi consummatio. Perspicuum enim est id in quæstione B fuisse, an ante futurum sæculum et speratas Dei promissiones, quæ ab illo remunerationis causa fient, una cum discipulis futurus esset Filius Dei. Id autem quærebatur, concesso eo, futurum huic cum illis, utrum cum illis aliquando sit futurus, aliquando non. Quamobrem exsolvere se nobis ostendit eam quæ in dubitando oriri potuerat suspicionem, futurum hunc videlicet cum discipulis jam nunc, et omnibus diebus ad consummationem usque sæculi eos non derelicturum, quibus doctrinam suam tradiderat; verum non noctu, si cui sol occideret, futurum cum illis. Quod si tale est illud: 555 « Usque ad consummationem sæculi; » nos coactum non iri liquet id admittere, mortem eos degustasse qui viderunt Filium hominis venientem in regno suo, postquam digni habiti sunt qui talem cum viderent: sed quemadmodum in eo loco quem protulimus illud necessario nobis discendum est, usque ad consummationem sæculi eum a nobis non discessurum, sed nobiscum omnibus diebus futu-

VETUS INTERPRETATIO.

post consummationem sæculi jam non erit cum discipulis suis Jesus, quoniam sermo tandiu cum illis eum futurum esse demonstrat: manifestum est tamen quoniam quod quærebatur hoc erat, ei ante futurum sæculum, et ante promissiones illas speratas Dei, cum discipulis suis erat futurus Filius Dei. Conventienter autem requiro, cum sit manifestum quia usque ad consummationem sæculi cum discipulis suis sit, utrum semper cum discipulis suis sit, aut aliquando quidem est, aliquando non est. Hoc autem quæro propter illud quod dixit: « Et ecce ero vobiscum omnibus diebus, » ne forte per dies quidem sit cum discipulis suis, per noctes autem non sit. Si autem propter hoc quod dixit in diebus cum discipulis se futurum, non est in noctibus, absurdum putamus dicere quoniam in noctibus denegavit se cum discipulis suis futurum, sine dubio non cogimur illum suscipere intellectum ut dicamus, gustare eos mortem qui viderunt Filium hominis venientem in regno suo, postquam digni habiti sunt talem eum videre. Sed quemadmodum in ea Scriptura quam diximus, necessarium erat cognoscere quoniam usque ad consummationem sæculi non fuerat nos relicturus, sed nobiscum futurus omnibus diebus: post consummationem autem sæculi reliquit quasi manifestum, quia multo magis nobiscum erat futurus: sic et in hoc loco arbitror manifestissimum esse omnibus qui intelligere possunt consequentiam rerum, quoniam qui semel

⁴¹ Matth. xviii, 20.

(1) Ἐὰρ γὰρ, εἰπὼν τοῦτο, ἕως μὲν τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Hæc, que in editione Huetii desiderantur, nunc suppletur e codd. Vaticano, Anglicano, et Tariniano. Paulo post pro ἐνισταμένου τοῦ ἑτέρου, codd. Vaticanus et Tarinianus habent εἰσηνηγμένου τοῦ ἑτέρου.

(2) Κατάστημα, τοῦ περὶ τὴν, etc. Articulus τοῦ, qui in Huetii codice desiderabatur, suppletur e codd. Vaticano et Tariniano. Loco autem περὶ, legendum fortasse μετὰ, ut legisse videtur vetus interpres.

(3) Codex Tarinianus, σαφώς, et infra, δεδομένου τοῦ συντελέσθαι αὐτοῖς.

(4) Codex Tarin., ἀπολύων. Huetius, ἀπολύειν. —

D Loci illius subobscuri sententia hæc est: Quoniam vocem hanc, « donec, » ad verbum ita exigendam esse contendis, pari ergo jure contendam reliqua itidem stricto et presse esse explicanda. Cum ergo scriptum sit Christum omnibus diebus futurum cum discipulis; a discipulis occidente sole, cum videlicet finitur dies, abiturum eum concludam (ut ille qui, quemadmodum a Cicerone lib. 1 De offic, scriptum est, cum triginta dierum essent cum hoste pacte induciæ, noctu populabatur agros, quod dierum, non noctium induciæ). Hac autem suspicio exsolvere nos Christus voluit. HUETIUS.

rum; ita et hoc loco perspicuum iis esse opinor qui rerum consequentiam considerare sciunt, eum qui semel viderit « Filium hominis venientem in regno suo, » eundemque in gloria sua, « et regnum Dei veniens in virtute »⁴³, » minime illum, post tantorum bonorum inspectionem, mortem degustaturum. Non præter rationem autem existimavimus absque promissionis Jesu sermone degustaturos nos mortem, quandiu digni habitus non fuerimus qui regnum Dei in virtute veniens, et Filium hominis venientem in gloria et regno suo videremus.

35. Quoniam autem hic apud tres evangelistas scriptum est : « Non gustabunt mortem »⁴³; » apud alios autem diversa de morte tradita sunt »⁴⁴, extra rem non erit opposita hæc cum voce ea, « gustare, » conferre. In Psalmis igitur dictum est »⁴⁵ : « Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem? » et rursus alibi »⁴⁶ : « Veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes; » et in aliquo e prophetis »⁴⁷ : « Absorbuit mors prævalens; » et in Apocalypsi »⁴⁸ : « Mors et infernus sequuntur quosdam. » His autem locis aliud mihi videtur esse mortem degustare, aliud videre eam, aliud aliquibus eam supervenire; tum præter prædicta, quartum quid illis significari : « Absorbuit mors prævalens; » et quintum quid præterea his verbis : « Mors et infernus sequuntur eos. » Tu vero præter eas quas protulimus invenies fortasse differentias, si eas collegeris; quas invicem **556** componens, et recte investigans, res unoquoque loco significatas reperies. Illud autem in his quæro, an minus malum sit mortem videre; majus autem illo, gustare eam; hoc item pejus, mortem sequi aliquem, nec sequi solum, sed et illi supervenire, eumque apprehendere quem prius sequebatur; absorberi autem, omnium eorum quæ dicta sunt mihi videtur esse gravissimum. Ad hæc vero quæ diximus, et peccatorum quæ perpetrantur differentias attendens, talia, opinor, a Dei Spiritu qui ea ut in oraculis divinis ascriberentur perfecit, excogitata esse animum inducere non dubitabis. Quod si præter ea quæ a nobis commemorata sunt, clarius exponendum est

VETUS INTERPRETATIO.

vidit Filium hominis venientem in regno suo, et vidit eum in gloria sua, et regnum veniens in virtute, post tantorum bonorum spectaculum jam nequaquam gustabit mortem. Sine verbo autem promissionis Jesu, non sine ratione forsitan existimabimus gustare mortem quandiu digni habitus non fuerint homines videre Filium hominis venientem in regno suo, et in gloria sua, et regnum Dei in virtute.

35. Quoniam hic quidem scriptum est apud tres evangelistas, « non gustabunt mortem, » in aliis autem Scripturis varia de morte sunt dicta : non est supervacuum ut etiam illa conferentes cum istis discutiamus largius quid sit mortem gustare. In Psalmis dictum est : « Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem? » Item alibi : « Veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes. » Item apud aliquem prophetarum : « Absorbuit mors prævalens. » Item in Revelatione : « Mors et infernus quosdam sequun-

⁴³ Marc. viii, 39. ⁴⁴ Ibid. ⁴⁵ Luc. ix, 27. ⁴⁶ Psal. lxxviii, 49. ⁴⁷ Psal. liv, 16. ⁴⁸ Isa. xxv, 8, Apoc. vi, 8.

(5) Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας. Isaia xxv, 8. נִשְׁפַּח בְּלֶע נֶפֶשׁ לְנֶפֶשׁ. LXX : Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας. Vulgata : « Præcipitabit mortem in sempiternum. » Ex variis vocum significationibus duplex illa prodiit interpretatio. בִּלְע proprie est, « voravit, absorpsit. » Quia autem omnia absorbet mare, inde בִּלְע, καταποντίζειν sæpe reddiderunt Interpretes LXX, nec-

Ὁρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, » καὶ ἰδόντα αὐτὸν ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, « καὶ ἰδόντα τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει, » οὐκ ἂν μετὰ τὴν τῶν τηλικούτων ἀγαθῶν θεωρίαν θανάτου γεύσασθαι. Τὸ χωρὶς δὲ τοῦ λόγου τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Ἰησοῦ οὐκ ἀλόγως ἂν ὑπενοήσαμεν γεύσασθαι θανάτου, ὅσον οὐδέπω κατηξιώθημεν ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει, καὶ τὸν ὕδιν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ.

Ἐπεὶ δὲ ἐνταῦθα μὲν γέγραπται παρὰ τοῖς τρισὶν εὐαγγελισταῖς τό : « Οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, » ἐν δὲ ἄλλοις διάφορα περὶ θανάτου, οὐκ ἄπονον κάκεινα παραθέμενον συνεξετάσαι τῷ « γεύσασθαι. » Ἐν μὲν οὖν τοῖς Ψαλμοῖς λέλεκται : « Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ὀφείτα θάνατον; » καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ : « Ἐλθέτω δὲ θάνατος ἐπ' αὐτοὺς, καὶ καταθήτωσαν εἰς ἄδου ζῶντες. » ἐν δὲ τινι τῶν προφητῶν : « Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας (5). » ἐν δὲ τῇ Ἀποκαλύψει : « Ὁ θάνατος καὶ ὁ ἄδης ἀκολουθεῖ τισιν. » Ἐν τούτοις δὲ δοκεῖ μοι ἕτερον μὲν εἶναι τὸ γεύσασθαι θανάτου, ἕτερον δὲ τὸ ἰδεῖν αὐτὸν, καὶ ἄλλο τὸ ἐλθεῖν αὐτὸν ἐπὶ τινος, καὶ τέταρτον σημαίνεσθαι παρὰ τὰ προειρημένα ἐκ τοῦ : « Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, » καὶ πέμπτον τι παρὰ ταῦτα ἐκ τοῦ : « Ὁ θάνατος καὶ ὁ ἄδης ἀκολουθεῖ αὐτοῖς. » Καὶ σὺ δ' ἀναλεξάμενος τάχα εὐροῖς καὶ ἑτέρας παρὰ ταύτας, ὧν ὑπεμνήθημεν διαφορὰς, ἄστινας παρατιθεῖς ἀλλήλαις, καὶ ὁρθῶς ζητῶν, εὐροῖς ἂν τὰ καθ' ἕκαστον τόπον σημαίνόμενα πράγματα. Ζητῶ δὲ ἐν τούτοις (6) μήποτε ἔλαττον μὲν κακόν ἐστι τὸ ἰδεῖν θάνατον, τούτου δὲ μείζον τὸ γεύσασθαι αὐτοῦ, τούτου δὲ ἔτι χεῖρον (7) τὸ ἀκολουθεῖν τινι θάνατον, καὶ οὐ μόνον ἀκολουθεῖν, ἀλλὰ καὶ ἔξῃ ἐλθεῖν ἐπ' αὐτὸν, καὶ καταλαβεῖν ἐκεῖνον ᾧ πρότερον ἠκολουθεῖ τὸ δὲ καταποθῆναι πάντων δοκεῖ μοι βαρύτερον εἶναι τῶν εἰρημένων. Ἐπιστήσας δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τῇ διαφορᾷ τῶν ἀμαρτανομένων, οὐκ ὀκνήσεις, οἶμαι, παραδέξασθαι τοιαῦτα τινα νενοῆσθαι τῷ ἐνεργήσαντι ταῦτα γραφῆναι ἐν τοῖς λογιῶσι τοῦ Θεοῦ Πνεύματι. Εἰ δὲ παρὰ τὰ εἰρημένα σαφέστερον ἐκθέσθαι δεῖ τί

non Aquila, Theodotion et Symmachus. At καταποντίζειν Hieronymus non semel exposuit « præcipitare. » Item ΠΣ, « robur » sonat, et consequenter « æternitatem, » quia nihil validius. Huetius. (6) Τούτοις. Sic codex Tarinianus, editio autem Huetii τοιούτοις.

(7) Ἐτι χεῖρον. Sic recte habent codd. Anglicanus, Vaticanus et Tarinianus : male autem alias, ἐπιχείρον.

δηλοῦται ἐν τῷ ἰδεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ἢ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. καὶ τί σημαίνεται ἐν τῷ ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει· τὰ εἶτε ἐλλαμπόμενα ἐν ταῖς καρδίαις (8) ἡμῶν, εἶτε ζητοῦσιν εὐρισκόμενα, εἶτε ὑπεριστόντα τοὺς λογισμοὺς ἡμῶν (ἕκαστος δὲ ὡς βούλεται κρινέτω,) ἐκθυσόμεθα. Ὁ θεωρῶν καὶ καταλαμβάνων τὴν τοῦ Λόγου ὑπεροχὴν, λύοντος καὶ διελέγγοντος πάσας τὰς ὑπὲρ τῶν ψευδῶν μὲν, ἐπαγγελλομένων δὲ ἀλήθειαν πιθανότητος, βλέπει τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸν Ἰωάννου λόγον, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐρχόμενον ἐν τῇ ἰδίᾳ βασιλείᾳ· εἰ δὲ βλέπει ὁ τοιοῦτος τὸν Λόγον, οὐ μόνον λύοντα πᾶσαν τὴν τῶν ἐναντίων πιθανότητα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια τρανώτατα παριστάνα, βλέπει ἂν αὐτοῦ πρὸς τῇ βασιλείᾳ καὶ τὴν δόξαν. Καὶ ὁ τοιοῦτός γε ἐν αὐτῷ βλέπει ἂν τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει· καὶ τοῦτο βλέπει ἂν, ὡς οὐδαμῶς ἐτι ὑπὸ ἀμαρτίας βασιλευόμενος βασιλευούσης ἐν τῷ θνητῷ σώματι τῶν ἀμαρτανόντων, ἀλλ' αἰεὶ τεταγμένος ὑπὸ βασιλεῖ τῷ τῶν ὄλων Θεῷ, οὗ ἡ βασιλεία δυνάμει μὲν ἐντὸς ἡμῶν ἐστίν, ἐνεργεῖα δὲ, καὶ ὡς ὠνόμασεν ὁ Μάρκος, ἐν δυνάμει, καὶ οὐδαμῶς ἐν ἀσθενείᾳ, ἐντὸς τῶν τελείων μόνων. Ταῦτα μὲν οὖν ἐστῶσι τοῖς μαθηταῖς ὁ Ἰησοῦς οὐ περὶ πάντων αὐτῶν, ἀλλὰ περὶ τινων (9) προφητεῶν ἐπηγγελίαιτο.

Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος.

« Μετὰ δὲ ἡμέρας ἕξ, » κατὰ τὸν Μωθθαῖον καὶ τὸν Μάρκον, « παραλαμβάνει τὸν Πέτρον, καὶ Ἰακώβον, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνάγει αὐτοὺς (10) εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἴδιαν· καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν. » Τοῦτο δὲ καὶ πρὸ τῆς κατὰ ταῦτα φαινομένης ἡμῖν διηγήσεως γεροντέω πάλαι, καὶ ὡς πρὸς τὴν λέξιν. Δοκεῖ δὲ μοι τοὺς ἀναγομένους ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸ ὑψηλὸν ὄρος, καὶ ἀξιουμένους τοῦ κατ' ἴδιαν αὐτοῦ τὴν μεταμόρφωσιν θεωρῆσαι, μὴ μάτην μεθ' ἕξ ἡμέρας ἀνάγεσθαι τῶν προειρημένων λόγων. Ἐπεὶ γὰρ ἐν ἕξ ἡμέραις (11), τελειῶ ἀριθμῷ, ὁ σύμπας γεγένηται κόσμος, τὸ τέ-

A quid per eam Filii hominis venientis in regio suo, vel in gloria sua visionem ostenditur, quidque per eam regni Dei in virtute venientis visionem significatur; ea sive quæ cordibus nostris affulgent, sive quæ quærentibus inveniuntur, sive quæ cogitationes nostras subeunt (unusquisque pro libitu rem æstimet) exponemus. Qui contemplatur et intelligit excellentiam Verbi, omnem rerum falsarum quidem, verisimilium tamen probabilitatem solventis et confutantis; is Filium hominis, qui juxta Joannis sermonem Verbum Dei est, venientem aspicit in regno suo. Quod si aspicit is non omnem solum contrariarum rerum probabilitatem solvens Verbum, sed et res ad se pertinentes apertissime significans; ille non regnum solum illius, sed et gloriam aspicit, et regnum Dei quoque in virtute veniens in illo intuetur; ac intuetur id quidem, utpote in quem nullum amplius imperium obtineat peccatum, quod in corpore peccatorum mortali regnat⁴⁹, sed semper rerum omnium regi Deo subditus sit, cujus regnum, potentia quidem, intra nos est⁵⁰; actu autem, vel, ut Marcus appellat⁵¹, in virtute, nequam autem in imbecillitate, intra perfectos solum est. Hæc igitur stantibus discipulis Jesus, non de omnibus illis, sed de quibusdam prædicens, pelliticitus est.

557 De Servatoris transfiguratione.

36. « Et post dies sex, » juxta Matthæum et Marcum⁵², « assumit Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus, et subducit illos in montem excelsum seorsum, et transfiguratus est ante eos. » Hoc ante explicationem a nobis super istis propositam, et juxta textum orationis olim contigerit: qui autem a Jesu in montem excelsum subducti sunt, et digni habitii qui transfigurationem illius seorsum spectarent, et non sine causa post sex dies, ex quo sermones supra a nobis commemorati habitii sunt, subducti mihi videntur. Quoniam enim intra dies sex, qui perfectus numerus est, perfectum illud

VETUS INTERPRETATIO.

tur, » videtur ergo mihi in istis, quia aliud est mortem gustare, aliud autem mortem videre, aliud venire super aliquos mortem, aliud absorbere mortem, aliud autem mortem sequi. Quæro autem in istis, ne forte gravius sit gustare mortem, quam videre: item pejus est, quem sequitur mors, quam qui gustat: et non solum ut sequatur, sed etiam ut veniat super aliquem mors, et comprehendat quem sequebatur. Absorberi autem a morte, omnibus videtur mihi gravius esse. Si autem consideraveris peccantium differentias, puto quod non dubitabis suscipere hæc quæ de mortis differentia sunt tractata a nobis, et dicta in Scripturis per Spiritum sanctum.

36. « Post dies autem sex, » secundum Matthæum et Marcum, « assumens Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus, duxit eos super montem excelsum seorsum, et transfiguratus est ante eos. » Videntur mihi qui ducuntur a Jesu super montem excelsum, et digni habentur videre transfigurationem ejus secrete, quia non in vanum post sex dies ducuntur. Quoniam enim in sex diebus perfecti numeri totus factus est visibilis mundus, ideo arbitror eum qui transcendit omnes mundi res, considerans jam non quæ videntur, temporalia enim sunt, sed quæ non videntur, quoniam sunt æterna, illum posse ascendere super montem excelsum Christo se præcedente, illum posse et gloriam aspicere Verbi Dei. Si ergo quis nostrum cupit Christo se assumente ascendere super montem excelsum, et videre secrete transfigurationem ipsius.

⁴⁹ Rom. vi, 12. ⁵⁰ Luc. xvii, 21. ⁵¹ Marc. viii, 39. ⁵² Matth. xvii, 1, 2; Marc. ix, 1.

(8) Ἐλλαμπόμενα ἐν ταῖς καρδίαις. Sic habet codex Tarini, in editione autem Huetii deest ἐν.

(9) Ἀλλὰ περὶ τινων. Sic lacunam quæ compareret in editione Huetii, supplet codex Tarinianus.

(10) Καὶ ἀνάγει αὐτοὺς. Ita habent exemplaria nonnulla. Vulgo legitur ἀναφέρει.

(11) Ἐπεὶ γὰρ ἐν ἕξ ἡμέραις, etc. Vide Ambrosium, libro vii in Lucam ix, et Theophylactum.

opificium, mundus universus conditus est; idcirco enim qui non ea amplius quæ videntur, caduca enim sunt, sed jam ea solum quæ non videntur, propterea quod æterna sunt⁵², intuendo res mundi universas prætergressus est, his verbis designari existimo: « Post sex dies assumit Jesus nonnullos. » Si quis igitur nostrum in montem excelsum a Jesu assumptus subduci vult, et id merendo consequi, ut seorsum transfigurationem illius videat, sex dies prætereat, non ea amplius aspiciendo quæ videntur, nec mundum cave quæ in mundo sunt diligendo, nec ulla mundana cupiditate laborando, quæ cupiditas est corporum, et corporearum opum, et gloriæ quæ in carne est, et quæcumque animam distrahere solent, et a melioribus et diviniorebus rebus divellere, et deturbare, et in opibus, et gloria, et reliquis veritati contrariis cupiditatibus, sæculi hujus errori affigere. Postquam enim sex dies, ut diximus, præterierit, novum Sabbatum celebrabit, supra montem excelsum gaudio perfusus, quod transfigurationem coram se Jesum conspexerit. Variæ enim Verbi formæ sunt, unicuique prout illi conducit, apparentis; nulli autem præter ipsius captum sese videndum præbentis.

558 37. Quæres autem an cum transformatus est coram iis quos in montem excelsum subduxit, visus eis sit formam Dei habens quam obtinebat olim: quemadmodum iis qui infra erant formam servi habens; iis autem qui eum fuerant in montem excelsum post sex dies subsecuti, non illam, sed Dei formam habens. At hæc audi, si potes, spiritu simul attendens, non simpliciter dictum fuisse: « Transfiguratus est; » sed cum necessario quodam additamento, quod a Matthæo et a Marco ascriptum est; juxta utrumque quippe, « transfiguratum est ante eos⁵³. » Et dices juxta illud fieri quidem posse ut Jesus coram nonnullis ea ratione transformetur, coram aliis vero eodem momento non transformetur. Si autem transfigurationem Jesu videre cupis, quæ coram iis contigit qui in montem excelsum seorsum cum eo ascenderunt;

A λειον τοῦτο δημιουργηµα, διὰ τοῦτ' οἶμαι τὸν ὑπεβαίνοντα πάντα τὰ τοῦ κόσμου πράγματα ἐν τῷ ἐσκοπηθέναι, οὐκέτι: μὲν τὰ βλεπόμενα, πρόσκαιρα γὰρ ταῦτα, ἦδη δὲ τὰ μὴ βλεπόμενα (12), καὶ μόνα τὰ μὴ βλεπόμενα, διὰ τὸ εἶναι αὐτὰ αἰώνια, δηλοῦσθαι ἐν τῷ: « Μεθ' ἡµέρας ἕξ παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τοὺςδε τινάς. » Εἴ τις οὖν ἡµῶν βούλεται τοῦ Ἰησοῦ παραλαμβάνοντος αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀναχθῆναι εἰς τὸ ὑψηλὸν ὄρος, καὶ ἀξιωθῆναι τοῦ κατ' ἰδίαν Θεωρῆσαι τὴν μεταµόρφωσιν αὐτοῦ, ὑπεραναβαίνέτω τὰς ἕξ ἡµέρας, διὰ τὸ μὴ σκοπεῖν ἐπὶ τὰ βλεπόμενα µηδὲ ἀγαπᾶν ἐπὶ τὸν κόσμον, µηδὲ τὰ ἐν κόσμῳ, µηδὲ τινα κοσµικὴν ἐπιθυµίαν ἐπιθυµεῖν, ἥτις ἐστὶν ἐπιθυµία σωµάτων, καὶ τοῦ ἐν σώματι πλούτου, καὶ τῆς κατὰ σάρκα δόξης, καὶ ὅσα πέφυκε τὴν ψυχὴν περισπᾶν, καὶ περιέλειν ἀπὸ τῶν κρείττωνων καὶ θειοτέρων καταβιάζειν, καὶ ἐρεΐδειν τῇ ἀπάτῃ τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐν πλούτῳ καὶ δόξῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐχθραῖς ἀληθείας ἐπιθυµίαις: ἐπειδὴν γὰρ διέλωθ' ἑξ ἑξ, ὡς εἰρήκαµεν, καιρὸν σαββατικεῖ σαββατον, εὐφραϊνόμενος ἐν τῷ ὑψηλῷ ὄρει ἐκ τοῦ βλέπειν μεταµορφωθέντα τὸν Ἰησοῦν ἔµπροσθεν αὐτοῦ: διαφόρους γὰρ ἔχει ὁ Λόγος µορφάς, φαινόμενος ἐκάστῳ ὡς συμφέρει τῷ βλέποντι, καὶ µηδενὶ ὑπὲρ ὃ χωρεῖ ὁ βλέπων, φανερούµενος.

C Ζητήσεις δὲ εἶ, ὅτε µετεµορφώθη ἔµπροσθεν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναχθέντων εἰς τὸ ὑψηλὸν ὄρος, ὡφθη αὐτοῖς ἐν µορφῇ Θεοῦ, ἢ ὑπῆρχε πάλαι ὡς τοῖς μὲν κάτω ἔχων τὴν δούλου µορφὴν, τοῖς δὲ ἀκολουθησασιν αὐτῷ μετὰ ἕξ ἡµέρας εἰς τὸ ὑψηλὸν ὄρος, οὐκ ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ ἀκουε τούτων, εἰ δύνασαι, πνευματικῶς προσέχων ἅµα, ὅτι οὐκ εἰρηται μὲν ἀπαξᾶπλῶς, « Μετεµορφώθη, » μετὰ δὲ τινας ἀναγκαίας προσθήκης, ἣν ἀνέγραψε Ματθαῖος καὶ Μάρκος: κατὰ γὰρ ἀµφοτέρους, « Μετεµορφώθη ἔµπροσθεν αὐτῶν. » Καὶ κατὰ τοῦτό γε ἐρεῖς δύνατόν εἶναι τὸν Ἰησοῦν ἔµπροσθεν μὲν τινῶν μεταµορφωθῆναι ταύτην τὴν μεταµόρφωσιν ἔµπροσθεν δὲ ἑτέρων, κατὰ τὸ αὐτὸ καιροῦ µὴ μεταµορφωθῆναι. Εἰ δὲ θέλεις τὴν μεταµόρφωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἰδεῖν ἔµπροσθεν τῶν ἀναβάντων εἰς τὸ ὑψηλὸν ὄρος κατ' ἰδίαν σὺν αὐτῷ, ἴδε μοι τὸν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις Ἰη-

VETUS INTERPRETATIO.

transcendat opera sex dierum, non aspiciens quæ videntur, neque diligens mundum, nec ea quæ sunt in mundo, nec concupiscat aliquam concupiscentiam munditalem, quæ est concupiscentia corporum, et temporalium divitiarum, et gloriæ corporalis: nec omnia quæcumque solent avellere et trahere a melioribus et divinis, et ad inferiora deponere. Cum autem transcenderit sex, secundum quod diximus, dies, novum Sabbatum sabbatum exultans in monte excelso, in eo quod videt transfigurationem Jesum ante oculis cordis sui. Diversas autem habet Verbum Dei formas, apprensus unicuique secundum quod videnti expedire cognoverit, et nemini supra quod capit semetipsum ostendit.

37. Quæres autem quando transfiguratus est coram eis quos duxerat super montem excelsum, si apparuerit eis in forma Dei in qua fuerat prius: ut his quidem qui erant deorsum habere formam servi, sequentibus autem se post sex dies super montem excelsum, jam non haberet formam servi, sed Dei? Sed audi si potes quasi spiritualis, quia non dixit simpliciter: « Transfiguratus est, » sed cum quodam necessario additamento quod scripserunt Matthæus et Marcus. Secundum ambos enim sic est dictum: « Transfiguratus est coram eis. » Secundum ergo hoc dices, possibile esse Christum coram quibusdam quidem transfigurari ista transfiguratione: coram aliis autem in ipso tempore non transfigurari, sed esse in forma servi. Si autem vis transfigurationem Christi videre factam coram eis qui ascenderunt super montem

⁵² II Cor. iv, 18. ⁵³ Matth. xvii, 12.

(12) *Μὴ βλεπόμενα*. Sic recte habent codd. Vaticanus et Ta. inianus: male autem editio Huetii, *μὴ βλεπόμενα*.

σοῦν ἀπλούστερον μὲν νοούμενον, καὶ, ὡς ἀνὸνομά-
σαι τις, κατὰ σάρκα γινωσκόμενον τοῖς μὴ ἀναβαί-
νουσι διὰ τῶν ἐπαναθεσθηκότων ἔργων καὶ λόγων ἐπὶ
τὸ ὑψηλὸν τῆς σοφίας ὁρος· οὐκέτι δὲ κατὰ σάρκα
γινωσκόμενον, ἀλλὰ θεολογούμενον δι' ὅλων τῶν Εὐαγ-
γελίων, καὶ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ μορφῇ κατὰ τὴν γνῶσιν
αὐτῶν (13) θεωρούμενον· τούτων γὰρ ἔμπροσθεν
μεταμορφοῦται ὁ Ἰησοῦς, καὶ οὐδενὶ τῶν κάτω (14).
Ἐπὶ δὲ μεταμορφωθῆ, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
λάμπει ὡς ὁ ἥλιος, ἵνα φανερωθῆ τοῖς τέκνοις τοῦ
φωτὸς ἐκδυσσαμένους τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐν-
δυσσαμένους τὰ ὄπλα τοῦ φωτὸς, καὶ μηκέτι οὔσι
τέκνοις σκότους ἢ νυκτὸς, ἀλλὰ γενομένοις υἱοῖς
ἡμέρας, καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσηχημότως περιπατοῦσι,
καὶ φανερωθεὶς λάμπει αὐτοῖς, οὐχ ἀπλῶς ὡς ὁ
ἥλιος, ἀλλ' ἐπιδεικνύμενος αὐτοῖς τὸ εἶναι δικαιοσύ-
νης ἥλιος.

Καὶ οὐ μόνον αὐτὸς μεταμορφοῦται ἔμπροσθεν τῶν
τοιούτων μαθητῶν, οὐδὲ προστίθῃ μόνον τῇ μετα-
μορφώσει τὸ λάμπει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος·
ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ τοῖς ἀναχθεῖσιν ὑπ'
αὐτοῦ εἰς τὸ ὑψηλὸν ὁρος κατ' ἴδιαν φαίνεται λευκά
ὡς τὸ φῶς (15)· ἱμάτια δὲ τοῦ Ἰησοῦ αἱ λέξεις καὶ
ἡ ἐνεδύσατο τῶν Εὐαγγελίων γράμματα. Οἶμαι δ'
ὅτι καὶ τὰ παρὰ τοῖς ἀποστόλοις δηλοῦντα τὰ περὶ
αὐτοῦ (16), ἱμάτιά ἐστιν Ἰησοῦ, γινόμενα τοῖς ἀνα-
θείνουσιν εἰς τὸ ὑψηλὸν ὁρος μετὰ τοῦ Ἰησοῦ λευκά.
Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ λευκῶν εἰσι διαφοραὶ, τὰ ἱμάτια αὐ-
τοῦ γίνονται λευκά ὡς τὸ πάντων λευκὸν (17) λαμ-
πρότατον καὶ καθαρώτατον· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ φῶς.
Ἐπὶ οὖν ἰδῆς τινὰ οὐ μόνον (18) τὴν περὶ Ἰησοῦ
θεολογίαν ἀκριβοῦντα, ἀλλὰ καὶ τὴν λέξιν τῶν Εὐαγ-
γελίων πᾶσαν σαφηνίζοντα, μὴ ἔκνει τῷ τοιοῦτῳ φά-
σκεν γεγενῆσθαι τὰ ἱμάτια τοῦ Ἰησοῦ λευκά ὡς τὸ
φῶς. Ἐπὶ δὲ οὕτω νοηθῆ καὶ θεωρηθῆ μεταμορ-
φωθείς ὁ Ἰῆς τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ εἶναι
ἥλιον, καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λευκά ὡς τὸ φῶς, εὐθέως
ὑποθεῖεν ἂν τῷ τοιοῦτον ἰδόντι τὸν Ἰησοῦν Μωσῆς ὁ

A vide mihi Jesum in Evangelis simpliciter quidem
intellectum, et, ut dixerit aliquis, secundum carnem
iis cognitum qui per sublimia opera et sermones
excelsum sapientiæ montem non conscendunt; non
amplius autem secundum carnem cognitum, sed
theologicæ per omnia Evangelia prædicatum et as-
sertum, et in Dei forma per eorum cognitionem
conspicuum: coram illis enim transformatur Jesus,
non iis qui infra sunt. Postquam autem vultus ejus
transformatus soli similis factus fuerit, ut filiis lucis
appareat qui exuerunt opera tenebrarum et induerunt
arma lucis⁵⁵, et non amplius filii sunt tenebrarum
vel noctis, sed facti sunt filii diei⁵⁶, et tanquam de die
honeste ambulant⁵⁷, tunc manifestum se dans affulgebât eis,
non solum quasi sol⁵⁸, sed ut justitiæ sol⁵⁹.

58. At non ille solum coram talibus discipulis
transformatur; nec id solum transformationi suæ
addit, ut vultus ejus quasi sol 559 fulgeat; sed vestimenta
etiam illius candida videntur sicut lumen, iis qui seorsum
in montem excelsum ab eo subducti sunt: vestimenta
autem Jesu sermones sunt et litteræ Evangeliorum quibus
indutus est. Quinetiam apostolorum litteras, quæ res ad
Jesum pertinentes exponunt, vestimenta Jesu esse existimo,
candida illis facta qui excelsum montem cum Jesu
conscendunt. Sed quandoquidem candidorum differentia
sunt, vestimenta ejus haud secus candida sunt ac
candidorum omnium lucidissimum et purissimum,
lumen videlicet. Cum ergo quempiam videris, non
theologiam solum de Jesu accurate explorantem, sed et
Evangeliorum sermonem explanantem; huic vestimenta
Jesu facta esse candida sicut lumen dicere ne te pigeat.
Postquam autem transfiguratus Dei Filius ita fuerit
intellectus et consideratus, ut vultus ejus solem, et
vestimenta candore lumen referant; statim is profecto
qui talem

VETUS INTERPRETATIO.

excelsum secreta cum eo: considera mihi in Evangelis Jesum, quomodo simpliciter intelligitur ab eis
qui non ascendunt per ascendentia opera, et per exercitationem verborum spiritualium super excelsum
sapientiæ montem: eis autem qui ascendunt, jam non secundum carnem cognoscitur, sed Deus Verbum
intelligitur, et creditur, et colitur secundum Dei formam. Coram his ergo transfiguratur Jesus, et non
coram illis qui sunt deorsum, in conversatione terrena viventes. Si quando autem fuerit transfiguratus, et
facies ejus fulgebât sicut sol, ut clarus inveniat filii lucis qui spoliaverunt se operibus tenebrarum, et induerunt
arma lucis, et jam non sunt filii tenebrarum et noctis, sed facti sunt filii Dei, et sicut in die
honeste ambulant: et manifestius fulget eis non simpliciter sicut sol, sed ostenditur eis sol esse justitiæ.

58. Et non solum transfiguratur coram talibus discipulis suis, sed etiam vestimenta ipsius sunt candida
sicut lumen, quæ sunt sermones et litteræ Evangeliorum quibus Jesus est indutus. Puto autem etiam illa
quæ ab apostolis dicuntur de eo, vestimenta esse Jesu, quæ sunt ascendentibus super montem excelsum
cum Jesu candida. Sed quoniam candidorum differentia sunt, non sunt qualitercumque candida, sed candi-
da sicut lumen. Si quando ergo videris aliquem non solum erga divinitatem Christi cautum atque per-

⁵⁵ Rom. xiii, 12. ⁵⁶ I Thess. v, 5. ⁵⁷ ibid. iv, 12. ⁵⁸ Rom. xiii, 13.

(13) Αὐτῶν. Codex Vaticanus αὐτοῦ.

(14) Idem, καὶ ἐν οὐδενὶ τῶν κάτω. Mox omnes
ms.: Ἐπὶ δὲ μεταμορφωθῆ, καὶ τὸ πρόσωπον αὐ-
τοῦ λάμπει. In editione autem Huetii deest λάμπει.

(15) Ὡς τὸ φῶς. Ita Syriaca editio, ita et Ara-
bica, et Æthiopica, et Persica, et omnia fere Græca
exemplaria. Quædam autem ὡς χιών, quibus adhæ-
sit Vulgata. Marc. ix, 5, ὡς χιών. Hæc Huetius qui
etiam sequentium verborum ἱμάτια δὲ τοῦ Ἰησοῦ

αἱ λέξεις sensum adnotat haberi apud Ambros.
lib vii in Luc. ix, item apud Theophylactum et
Euthymium.

(16) Δηλοῦντα τὰ περὶ αὐτοῦ. Ita recte habet
codex Tarinianus: male autem editio Huetii δηλοῦν
τὰ περὶ Ἰησοῦ.

(17) Λευκόν. Lege λευκῶν, uti monuit Huetius.

(18) Ἐπὶ οὖν ἰδῆς τινὰ οὐ μόνον, etc. Hæc
fere habet Theophylactus, uti observavit Huetius.

viderit Jesum, Mosem, hoc est, legem, et Eliam per synecdochen, hoc est non ipsum solum, sed omnes prophetas cum Jesu communicantes vident; tale enim illud est quod significatur⁵⁹: « Cum eo loquentes, » et juxta Lucam⁶⁰: « Moses et Elias visi in majestate, » et quæ sequuntur, usque ad: « in Jerusalem. » Si quis vero Mosis gloriam vidit, spirituales legem, tanquam sermonem cum Jesu habitum, et sapientiam in prophetis absconditam in mysterio intelligens⁶¹, vidit ille Mosem et Eliam in gloria, quando eos vidit cum Jesu.

59. Deinde quandoquidem ea quæ apud Marcum habentur, explicanda venient⁶²: « Dum oraret, transfiguratus est coram ipsis, » dicendum est queri debere annon Verbum coram nobis transformatum tum maxime videre liceat, si quæ supra dicta sunt fecerimus, et in montem 560 ascenderimus, et Verbum ipsum cum Patre colloquens, eumque pro iis orans viderimus, pro quibus verus Pontifex solum verum Deum deprecetur. Ut autem ita cum Deo disserat, et Patri preces fundat, montem conscendit: tunc autem juxta Marcum⁶³, « vestimenta ejus sunt splendentia, et candida nimis velut lumen, qualia fullo non potest super terram candida facere. » Et fortasse qui supra terram sunt fullones, ii sunt sapientes sæculi hujus, sermoni quem perspicunt et castum esse ducant operam dantes, ut impuræ nempe cogitationes et falsa dogmata ab eorum fullonia, ut ita dicam, arte exornata esse videantur. At qui vestimenta sua fulgentia iis ostendit qui ascenderunt, et illis splendidiora quæ fullonia eorum ars candida efficere potest, ille est Verbum, in Scripturarum sermonibus a multis con-

A νόμος (19), καὶ ὁ Ἡλίας συνεκδοχικῶς, οὐχ εἰς μόνος, ἀλλὰ πάντες οἱ προφῆται κοινολογοῦμενοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν· τοιοῦτον γάρ ἐστι τὸ δηλούμενον· « Μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες, » κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν· « Μωσῆς καὶ Ἡλίας ὄφθηντες ἐν δόξῃ, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ, « ἐν Ἱερουσαλήμ. » Εἴ τις δὲ εἶδε Μωσείως τὴν δόξαν, νοήσας τὸν πνευματικὸν νόμον, ὡς ἕνα πρὸς τὸν Ἰησοῦν λόγον, καὶ τὴν ἐν τοῖς προφήταις ἐν μυστηρίῳ ἀποκεκρυμμένην σοφίαν, εἶδε Μωσῆν καὶ Ἡλίαν ἐν δόξῃ, ὅτε εἶδεν αὐτοὺς μετὰ τοῦ Ἰησοῦ.

Εἶτα, ἐπεὶ κατὰ τὸν Μάρκον (20) δεήσει διηγήσασθαι τὸ· « Καὶ ἐν τῷ προσεῦχέσθαι αὐτὸν μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, » λεκτέον, ὅτι μήποτε μάλιστα ἐστὶν εἶδεν τὸν Λόγον ἔμπροσθεν ἡμῶν μεταμορφούμενον, ἐὰν τὰ προειρημένα ποιήσωμεν, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἴδωμεν τὸν Αὐτόλογον κοινολογοῦμενον πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ εὐχόμενον αὐτῷ ὑπὲρ ὧν εὐχάιτ' ἂν ἀληθινὸς ἀρχιερεὺς ἀληθινῶ μόνῳ Θεῷ. Ἴνα δὲ οὕτω Θεῷ ὁμιλῇ, καὶ προσεῦχῆται τῷ Πατρὶ, ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος· τότε δὲ κατὰ Μάρκον· « Γίνονται τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ καὶ στίλβοντα ὡς τὸ φῶς, ὅσα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται οὕτως λευκᾶναι. » Καὶ τάχα οἱ μὲν ἐπὶ τῆς γῆς γναφεῖς οἱ ἐπιμελούμενοι εἰσι σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου λέξεως ἢ νομίζουσι λαμπρὰ καὶ καθαρὰ, ὡς κοσμεῖσθαι δοκεῖν καὶ τὰ αἰσχροῦ νοήματα, καὶ τὰ ψευδῆ δόγματα ὑπὸ τῆς, ἢ οὕτως ὀνομάτω, γναφικῆς αὐτῶν· ὁ δὲ στίλβοντα τοῖς ἐπαναθεθηκόσιν ἐπιδεικνύς τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ λαμπρότερα ὧν δύναται ποιεῖν ἢ ἐκεῖνων γναφικῆ, ὁ Λόγος ἐστὶ, παριστάς ἐν ταῖς ὑπὸ πολλῶν καταφρονουμέναις λέξεσι τῶν Γραφῶν τὴν τῶν νοημάτων στίλβιν, ὅτε ὁ ἱμα-

VETUS INTERPRETATIO.

sectum, sed et dicta Evangeliorum omnia manifestantem, non dubites dicere, quod ei tali vestimenta Christi facta sunt candida sicut lumen. Quod si ita intelligatur et conspiciatur transfiguratus Filius Dei, ut facies ejus sit sicut sol, et vestimenta ejus candida sicut lumen, statim apparet coram hujusmodi hominibus violentibus Jesum talem, etiam Moyses, id est lex, et Elias, id est prophetæ, colloquentes cum Jesu. Tale est enim aliquid quod significat sermo dicens: « Colloquentes cum eo. » Secundum Lucam autem Moyses et Elias visi in gloria dicebant exitum ejus, quem impleturus erat in Jerusalem. Si quis autem intelligit spirituales legem convenientem sermonibus Jesu, et in prophetis absconditam in mysterio sapientiam, ille videt Moysen et Eliam in gloria, quando viderit eos una cum Jesu.

59. Itaque et illud quod secundum Marcum dicitur, oportet exponere, quod est tale: « Et dum orat, transfiguratus est; » ne forte tunc maxime videamus Verbum coram nobis transfigurari, si ea quæ prædicta sunt fecerimus, si ascenderimus super montem, et viderimus Jesum colloquentem cum Patre, id est, convenientia Patri loquentem, et orantem, id est, subdentem se Patri soli vero Deo. Cum autem sic visus fuerit loquens cum Patre, et orans eum, tunc secundum Marcum vestimenta ejus splendida et candida sunt sicut nix, qualia fullo super terram non potest facere candida, coram eis qui vident eum loquentem cum Patre, et orantem Patrem. Et forsitan fullones super terram possumus moraliter existimare sapientes sæculi hujus, qui præsent, et diligentiam adhibent quibusdam hominibus per sermonem doctrinæ suæ, quem ipsi existimant clarum et mundum, ita ut putentur ornare etiam turpes intellectus, et dogmata falsa fullonicare ingeniis suis. Qui autem splendentia vestimenta sua ascendentibus super

⁵⁹ Matth. xvii, 3.

⁶⁰ Luc. ix, 50, 31.

⁶¹ I Cor. ii, 7.

⁶² Marc. ii, 1.

⁶³ ibid. ix, 2.

(19) Μωσῆς ὁ νόμος, etc. Origenes lib. vi contra Celsum: Ἐδείξεν ἡμῖν τὴν ἐνδοξὸν μορφοῦν ἑαυτοῦ, καὶ τὴν λαμπρότητα τῶν ἐνδοματίων αὐτοῦ· καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γε μόνου, ἀλλὰ καὶ τοῦ πνευματικοῦ γε νόμου, ὅς ἐστιν ἐν δόξῃ ὄφθεις μετὰ Ἰησοῦ Μωσῆς· ἔδειξε δ' ἡμῖν καὶ πᾶσαν προφητείαν, οὐδὲ μετὰ τὸ ἐνανθρωπήσαι ἀποθνῆσθουσαν, ἀλλ' ἀναλαμβανόμενῃν εἰς οὐρανὸν, ἢς σύμβολον Ἡλίας ἦν. Et homil. vi in Levit.: « Docet te Evangelium, quia cum transformatus esset in gloriam Jesus, etiam Moyses et Elias simul cum ipso apparuerunt in gloria, ut

scias quia lex, et prophetæ, et Evangelia in unum semper conveniunt. » Quod iteratur lib. i in Epist. ad Romanos. Vide item Hieronymus et Theophyl. HUETIUS.

(20) Εἶτα, ἐπεὶ κατὰ τὸν Μάρκον, etc. Hæc non sunt Marci, neque item Lucæ; sed partim Marci, partim Lucæ. Sic Luc. ix, 29: Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεῦχέσθαι αὐτὸν, τὸ, εἶδος, etc. Marcus autem: Καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν μόνους, καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν. Id.

τις μὲς τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ τὸν Λουκᾶν, λευκὸς καὶ ἐξαστραπτῶν ὁ γίνεσθαι.

Ἴδωμεν δὲ μετὰ ταῦτα (21) τί νοήσας ὁ Πέτρος ἀποκριθεὶς εἶπε τῷ Ἰησοῦ· « Κύριε, καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· ποιήσωμεν τρεῖς σκηνάς, » καὶ τὰ ἐξῆς. Διὰ τοῦτο δὲ μάλιστα ταῦτα ζητητέον, ἐπεὶ ὁ μὲν Μάρκος ἐπήγαγεν αὐτοῖς ὡς ἐκ τοῦ ἰδίου προσώπου τό· « Οὐ γὰρ ᾔδει τί ἀπεκρίθη· » ὁ δὲ Λουκᾶς, « Μὴ εἰδὼς, φησὶν, ὁ λέγει. » Ἐπιστήσεις οὖν εἰ κατ' ἕκστασιν ταῦτα ἐλάλει. πεπληρωμένος τοῦ κινουόντος αὐτὸν πνεύματος πρὸς τὸ εἰπεῖν ταῦτα, ὅπερ ἄγιον μὲν εἶναι οὐ δύναται· ἐδίδαξε γὰρ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὁ Ἰωάννης πρὸ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος μηδὲνα Πνεῦμα ἅγιον ἐσχληναί, εἰπὼν· « Ὁπω γὰρ ἦν Πνεῦμα, ὅτι (22) ὁ Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη. » Εἰ δὲ οὕτω ἦν Πνεῦμα, καὶ ὁ μὴ εἰδὼς τί ἐλάλει, ὑπότινος κινούμενος πνεύματος ἐλάλει, ἔν τι τῶν πνευματικῶν ἦν τὸ ταῦτα λέγεσθαι ἐνεργοῦν, ὁ μηδέποτε ἐθριάμθευτο ἐν τῷ ξύλῳ, μηδὲ ἐδειγμάτιστο μετ' ἐκεῖνων περὶ ὧν γέγραπται τό· « Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχάς, καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐδειγμάτισεν ἐν παρρησίᾳ θριαμβεύσας ἐν τῷ ξύλῳ. » Τοῦτο δὲ ἦν τάχα τὸ κληθὲν σκάνδαλον ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ὁ εἰρημένος σατανᾶς ἐν τῷ· « Ὑπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ. » Εὐ εἶδα δ' ὅτι τὰ τοιαῦτα πολλοῖς προσκλῆφει τῶν ἐντυγχανόντων, οἰομένοις οὐ κατὰ τὸ εἴλογον δυσφημισθῆναι τὸν πρὸ μικροῦ μακαρισθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ἐπὶ τῷ τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα ἀποκαλυφέναι αὐτῷ τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἄρα ὁ Ἰησοῦς εἶη, καὶ ὁ Χριστὸς, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ (23) τοῦ ζῶντος. Ἄλλ' ὁ τοιοῦτος ἐπιστησάτω τῆ τοῦ Πέτρου καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἀκριβείᾳ, καὶ αὐτῶν δεηθέντων, ὡς ἄλλοτριον εἶ τοῦ ἐξαγοράσαντος (24) αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ἔχθρου, καὶ ὠνησομένου αὐτοὺς τῷ

A temptis sententiarum uitorem exprimens, quanto « vestitus Jesu albus et resfulgens, » juxta Lucam ⁶⁴, efficitur.

40. Videamus deinde quid volens sibi Petrus respondendo dixerit Jesu ⁶⁵ : « Domine, bonum est nos hic esse, faciamus tria tabernacula, » et quæ deinceps sunt. Propterea vero id potissimum querendum est, quia his Marcus quasi ex seipso subjunxit ⁶⁶ : « Non enim sciebat quid respondisset ; » Lucas autem, « nesciens, inquit ⁶⁷, quid diceret. » Animadvertes itaque an ea per mentis alienationem dixerit, spiritu eum ad hæc dicenda excitante repletus, qui sanctus quidem esse nequaquam potest ; ante Servatoris quippe resurrectionem neminem Spiritum sanctum habuisse docuit in Evangelio Joannes dicens ⁶⁸ : « Nondum enim erat Spiritus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus. » Quod si Spiritus nondum erat, et is qui nesciebat quid diceret, a spiritu aliquo excitatus loquebatur ; is qui ea ut proferrentur efficiebat, unus ex spiritibus profecto erat qui nondum in ligno fuerat triumphatus, nec cum illis traductus et ostentatus fuerat de quibus scriptum **561** est ⁶⁹ : « Exspolians principatus et potestates traduxit confidenter palam, triumphans illos in ligno. » Is autem fortasse erat qui scandalum a Jesu appellatum est, et Satanas hoc loco dicitur ⁷⁰ : « Vade post me, Satana, scandalum es mihi. » Scio autem offensum iri plurimos qui in hæc incident, eum præter rationem conviciis et probris appeti existimantes qui beatus a Jesu paulo ante fuerat prædicatus, propterea quod Pater qui in caelis est, revelaverit ei quæ ad Servatorem pertinent, quod nempe Jesus ille est, et Christus, et Filius Dei vivi. Sed attendat, quisquis ex iis erit, ad Petri reliquorumque apostolorum, præsertim in rogando, accuratam diligen-

VETUS INTERPRETATIO.

montem ostendit, et splendidiora quam illorum ars fullonia facere potest, sermo est qui ostendit spiritualium intellectuum splendorem in dictis Scripturarum imperitis, quæ a plurimis contemnuntur.

40. Post hæc videamus quid intelligens Petrus Domino dixit : « Domine, bonum est nos hic esse. Si vis, faciamus hic tria tabernacula : unum tibi, unum Moysi, unum Elie. » Propterea autem maxime hoc existimo requirendum, quoniam Marcus quidem quasi ex sua persona adjecit dicens : « Nec enim sciebat quid responderet. » Lucas autem dicit : « Hoc inquit Petrus nesciens quid loquebatur. » Si enim nesciens quid loquebatur hæc locutus est, considerandum est ne forte per excessum mentis hæc loquebatur, motus quodam spiritu alieno. Spiritum autem sanctum existinare non possumus. Nec enim venerat super aliquem credentium in Jesum Spiritus sanctus, sicut testatur Joannes : « Quia Jesus nondum fuerat honorificatus, » sed alieno spiritu motus loquebatur qui nesciebat quid loquebatur. Necdum enim principatus et potestates traducti et triumphati erant in ligno. Et iste forsitan spiritus erat quem supra scandalum sibi pronuntiaverat Christus, et Satanas, dicens : « Vade post me, Satana, scandalum mihi es. » Scio autem quod hæc quæ dico, multis legentibus, et non sapienter judicantibus contraria et aspera videbuntur, quasi in blasphemiam Petri dicta, qui paulo ante beatus a Christo est dictus, cui non caro et sanguis, sed Deus Pater revelavit notitiam Filii sui. Sed qui putant Petrum vel cæteros apostolos ante passionem Christi fuisse perfectos, et liberos ab omni spiritu alieno, dicant quomodo eos eripuit a maligno, vel unde eos redemit pretioso sanguine suo. Aut dicant in tempore transfigurationis Christi unde erant gravati somno, sicut exponit Lucas. Aut certe, ut ad præsentem expositionem præterita revocemus, putas est ut aliquis scandalizetur in Christo sine operatione diaboli scandalizantis ? Et potest aliquis denegare Christum, et hoc in conspectu ancillule, et ostiarii, et in conspectu omnium abjectorum, nisi fuerit inimicus et denegator spiritus cum spiritu et sapientia quæ datur eis qui adjuvantur a Deo secundum aliquam animæ dignitatem ad confitendum ? Si ergo ita est, ne forte ille spiritus qui voluit, quan-

⁶⁴ Luc. ix, 29. ⁶⁵ Matth. xvii, 4. ⁶⁶ Marc. ix, 5. ⁶⁷ Luc. ix, 33. ⁶⁸ Joan. vii, 39. ⁶⁹ Col. ii, 15. ⁷⁰ Matth. xvi, 23.

(21) Codex Vaticanus. Ἴδωμεν οὖν μετὰ ταῦτα.

(22) Ὁπω γὰρ ἦν Πνεῦμα, ὅτι. Legitur apud Joan., Ὁπω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον. Postremam hanc vocem nempe vulgatus interpres, neque Syrus,

neque Persa, neque Origenes agnoscunt. Huertius.

(23) In codice Anglicano deest τοῦ Θεοῦ.

(24) Idem codex recte habet ἐξαγοράσαντος, non autem ἐξαγοράσαντος, uti legerat Huertius.

tiam, utpote qui alieni etiamnum ab eo essent qui illos ab inimico redempturus, et pretioso suo sanguine mercatorus erat: vel qui ante Christi passionem perfectos fuisse apostolos contendunt, dicant nobis unde factum fuerit ut tempore transfigurationis Jesu « Petrus, et qui cum illo erant, gravati forent somno ⁷¹. » Et ut per anticipationem ex iis quæ sequuntur, nonnulla ad præsentem disputationem accommodans assumam; has etiam quæstiones proponam, utrum aliquis scandalum in Jesu pati possit absque diaboli scandalizantis operatione; utrum Jesum ejurare queat, atque id quidem coram ancillula, et janitore, et vilissimis hominibus, si ejuranti non adsit spiritus inimicus spiritus illius et sapientiæ, quæ his conceduntur qui propter suum aliquod meritum adjuvantur a Deo ut eum conficiantur. At qui peccatorum radices ad peccati patrem diabolum referre didicerit, apostolos absque illo scandalum fuisse passos, vel Petrum ante hunc galli cantum ter ejurasse minime dicet. Quod si hæc ita se habent, vide enim is forsitan qui, ut Jesum, quantum in se erat, scandalizaret, et ab administratione cum *αὐτῶν* alacritate suscepta et gesta per passionem hominibus salutarem averteret, quæcunque ad id conferre videbantur perficiebat, ipse et hic quasi fraudulenter et dolose Jesum advocare satagat, velut eum ne amplius ad homines se demitteret adhortans **562** neve ad eos iret, vel pro illis mortem subiret, sed cum Moyse et Elia in monte excelso permaneret. Quinetiam tria tabernacula facturum se significabat; unum quidem privatim Jesu, alterum Moyse, et alterum Eliæ, quasi tres illos capere non potuisset unum tabernaculum, si in tabernaculis, et super excelsum montem mansuri fuissent. Fortasse et in eo malitiose agebat is qui « nescientem quid diceret » agitabat, cum Jesum, Mosem, et Eliam simul esse volebat, sed eos ab invicem trium tabernaculorum obtentu volebat separare: mendacium præterea illud erat: « Bonum nos hic esse, » nam si bonum fuisset, hic profecto mansissent; quod si mendacium fuit, quæres

Α τιμὴ αὐτοῦ αἵματι· ἢ λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ θέλοντες αὐτὸν ἀποστόλους, πῶθεν· ὁ Πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Ἰησοῦ μεταμορφώσεως ἦσαν βεβαρημένοι ὑπὸν. » Ἴνα δὲ προλαβῶν τι καὶ τῶν ἐξῆς εἰς τὸ προκείμενον παραλάβω, ἐπαπορήσαιμ' ἂν τριαυτα, ἄρ' ἔστι τινα σκανδαλισθῆναι ἐν τῷ Ἰησοῦ χωρὶς τῆς τοῦ σκανδαλιζόντος διαδόλου ἐνεργείας· ἔστι δὲ ἀρνήσασθαι τὸν Ἰησοῦν, καὶ ταῦτα ἐπὶ παιδισκαρίου, καὶ θυρωροῦ, καὶ ἀνθρώπων εὐτελεστάτων, μὴ συνόντος τῷ ἀρνούμενῳ πνεύματος ἐχθροῦ τῷ διδομένῳ πνεύματι, καὶ σοφίᾳ τοῖς πρὸς τὸ ὁμολογεῖν κατὰ τινα ἀξίαν αὐτῶν ὑπὸ Θεοῦ βοηθουμένων. Ἄλλ' οὐ φήσει ὁ γε τὰς βίβλας τὸν ἀμαρτημάτων ἀναφέρειν μεμαθηκώς ἐπὶ τὸν πατέρα τῆς ἀμαρτίας τὸν διάβολον, χωρὶς ἐκεῖνου ἢ τοῦς ἀποστόλους ἐσκανδαλισθαι· ἢ τὸν Πέτρον ἠρνησθαι πρὸς τῆς ἀλεκτοροφωνίας ἐκεῖνης τρεῖς. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, μήποτε τὸ ὑπὲρ τοῦ σκανδαλίσαι τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀποστῆσαι τῆς κατὰ τὸ πάθος σωτηρίου ἀνθρώποις μετὰ πολλῆς προθυμίας οἰκονομίας, τὰ εἰς ταῦτα φέρειν δοκούντα ἐνεργῶν, αὐτὸς καὶ ἐνταῦθα οἰονεῖ ἀπατηλῶς περισπάσαι βούλεται τὸν Ἰησοῦν, ὡς ἐπικαλῶν τῷ μηκέτι συγκαταβαίνειν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἔχειν πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναδέξασθαι θάνατον, ἀπομείναι δὲ ἐν τῷ ὑψηλῷ ὄρει μετὰ Μωϋσέως καὶ Ἠλίου· ἐπηγγέλλετο δὲ καὶ ποιῆσαι τρεῖς σκηνάς, μίαν μὲν ἰδίαν τῷ Ἰησοῦ, ἑτέραν δὲ τῷ Μωϋσεῖ, καὶ ἄλλην τῷ Ἠλίᾳ, ὡς μὴ χωρούσης, εἰ καὶ ἐν σκηναῖς αὐτοὺς ἔδει εἶναι καὶ ἐν τῷ ὑψηλῷ ὄρει, μίαν σκηναῖς τοὺς τρεῖς. Τάχα δὲ καὶ ἐν τούτῳ ἐκακούργει ὁ « τὸν μὴ εἰδὸτα τί λέγει » ἐνεργῶν, βουλόμενος μὴ ἅμα εἶναι Ἰησοῦν καὶ Μωϋσέα, καὶ Ἠλίαν, ἀλλὰ χωρῖσαι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, προφάσει τῶν τριῶν ἐκείνων (25). Ψεῦδος δὲ ἦν καὶ τό· « Καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· » εἰ γὰρ ἦν καλὸν, κἂν ἔμειναν ἐκεῖ· εἰ δὲ ψεῦδος, ζητήσεις τίς ἐνήργησε λαληθῆναι τὸ ψεῦδος· καὶ μάλιστα ἐπεὶ κατὰ τὸν Ἰωάννην, « Ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ· » καὶ ὡς περ οὐκ ἐστὶν ἀλήθεια χωρὶς ἐνεργείας εἰπόντος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια (26). »

VETUS INTERPRETATIO.

tum ad se, Christum scandalizare ut recederet a passione omnibus hominibus salutari, ipse etiam operans hic seductorie vult avellere Christum sub colore boni, ut non condescendat hominibus, nec veniat ad eos, nec suscipiat mortem pro eis, sed remaneat in monte excelso cum Moyse et Elia. Promittit autem et facere tria tabernacula, unum privatim Jesu, alterum Moyse, aliud Eliæ: quasi non eos capiente tabernaculo uno, in quo omnes simul consistere deberent. Forsitan et in hoc malitiose operabatur per eum qui nesciebat quid loquebatur, nolens esse simul Jesum, et Moysem, et Eliam, sed separare eos ab invicem trium tabernaculorum obtentu: quod fieri non poterat. Nam si in unum sint Christus, et lex, et propheta, tunc et Christus Dei Filius comprobatur, et lex, et propheta vera prophetasse inveniuntur: quoniam lex et propheta testimonium dederunt de Christo, prædicantes ea quæ futura erant de Christo: et Christus testimonium dedit legi, et prophetis, quoniam vera prophetarunt, prophetiam eorum ipsis rebus adimpletis. Si autem separantur ab invicem, nec Christus ostenditur, nec propheta vera dixisse inveniuntur. Quod fieri cepiebat mala suggestio Petri dicentis: « Faciamus tria tabernacula, unum tibi, unum Moyse, unum Eliæ, » propter quod evangelistæ dixerunt de Petro: « Nesciens quid loquebatur. » Falsum autem erat illud quod dicebat: « Bonum est hic nos esse. » Si enim bonum fuisset illic eos esse, mansissent atque ibi, non recusassent quod erat bonum. Si autem falsum fuit quod dixit: « Bonum

⁷¹ Luc. ix, 32.

(25) Ἐπελτῶν. Lego cum Huetio σκηνῶν, ex veteri interpretat.

(26) Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Quæ sequuntur, οὕτως

οὐδὲ τὸ ψεῦδος χωρὶς τοῦ ἐχθροῦ τῆ ἀληθείας, in Huetii editione desiderantur, et hic supplentur e mss. Vaticano, Anglicano et Tariniano.

οὕτως οὐδὲ τὸ ψεῦδος χωρὶς τοῦ ἔθρου τῆ ἀληθείας. Ἄ quis ut mendacium proferretur effecit; cum præsertim juxta Joannem 72: « Cum loquitur mendacium, ex propriis loquatur, quia mendax est et pater ejus; » et quemadmodum veritas non est absque illius operatione qui dixit 72: « Ego sum veritas; » sic mendacium non est absque veritatis inimico. Contraria igitur etiamnum in Petro erant, veritas et mendacium; et ex veritate quidem dicebat illud 73: « Tu es Christus Filius Dei; » ex mendacio autem 74: « Absit a te, Domine! non erit tibi hoc, » et illud quoque 76: « Bonum est nos hic esse. » Qui autem Petrum non ex mala aliqua operatione, sed ex solo suo arbitrio hæc dixisse vult, cum ab eo postulabitur expositio loci illius 77: « Nesciens quid diceret, » dicit eum ibi ostendisse rem esse probrosam et Jesu indignam assentiri morti Christi Filii Dei vivi quem jam ei revelaverat Pater: et hic, utpote qui duas Jesu formas vidisset, at longe præstantiorem eam quæ in transfiguratione 563 apparuerat, ea delectatum, bonum esse dixisse in hoc monte commorari, ut ipse et alii qui cum eo erant exhilararentur transformationem Jesu videntes, et vultum ejus solis instar splendidum, et candida ejus vestimenta tanquam lumen; et præterea quos semel in gloria viderant, Mosem videlicet et Eliam, eadem semper gloria præditos intuerentur; tum etiam ut iis quæ invicem disserentes eos audituri erant, oblectarentur, Mosem nempe et Eliam cum Jesu, Jesum autem cum eis.

Ἐπει δὲ μηδέπω περιεργασάμενοι τροπολογεῖν τὰ C 41. Quoniam autem nondum ulla adhibita cura ut quæ habentur hoc loco allegorice a nobis explicentur, sed solam verborum significationem perscrutantes hæc diximus, consequenter his videamus an forte Petrus ille de quo jam diximus, et filii tonitrus ad altitudinem veritatis dogmatum evecti, et intuiti transformationem Jesu, et Moysi ac Eliæ qui cum eo in gloria visi sunt 79, tabernacula in seipsis habitaturo Verbo Dei, ipsiusque legi cum

VETUS INTERPRETATIO.

est nos hic esse, » intellige quis suggestit loqui falsum, nisi ille qui mendax est, et pater ejus? Et sicut non est veritas sine opere ejus qui dixit: « Ego sum veritas, » sic non est loqui mendacium sine diabolo auctore mendacii. Contraria ergo sibi adhuc erant in Petro, veritas et mendacium. Et de veritate quidem dicebat: « Tu es Christus Filius Dei vivi; » in quo et beatificatus est, et per promissionem meruit fieri Ecclesiæ fundamentum. Ex mendacio autem, quod dixit: « Propitius tibi esto, et hoc tibi non erit. » Falsum enim inventum est quod dixit: « Et hoc tibi non erit. » Postquam enim abiit in Jerosolymam, multa passus est a quibus passus est. Et quod dixit: « Bonum est nos hic esse, » dixit suggerente sibi mendacio. Qui autem non vult ex aliqua operatione mali spiritus Petrum ista dixisse, sed ex arbitrio suo puro, quomodo defendat illud quod evangelistæ dixerunt de eo: « Hæc autem dixit Petrus nesciens quid loquebatur? » Vere autem, quoniam et illic quasi execrabile existimabat atque indignum occidi Filium Dei vivi, quem jam revelaverat ei Pater, dixit: « Propitius tibi esto, et hoc tibi non erit. » Et hic ut vidit duas formas Jesu Christi, multum autem distantem eam quæ ex transfiguratione in eo fuerat demonstrata, delectatus in ea dixit: « Bonum est nos hic esse, » ut ipse, et qui erant cum eo delectarentur videntes transfigurationem ipsius, et splendens faciem ejus quemadmodum solem, et vestimenta ejus candida sicut lumen, necnon etiam Moysen et Eliam, quos semel in gloria viderunt, semper viderent, et delectarentur audientes eos ad invicem colloquentes, Moysen et Eliam ad Christum, Christum autem ad eos.

41. Quia necdum moralem aliquem hujus loci contigimus sensum, sed simplicem verborum intelligentiam exsequentes hæc sumus locuti, videamus nunc ne forte ascendentes ad altitudinem dogmatum veritatis, et transfigurationem Christi videntes, et gloriam Moysi, et Eliæ, forsitan cupiebant in seipsis

72 Joan. viii, 44. 73 ibid. xiv, 6. 74 Matth. xvi, 16. 75 ibid., 22. 76 ibid. xvii, 4. 77 Luc. ix, 55. 78 Marc. ix, 5. 79 Luc. ix, 51.

(27) Codd. Vaticanus et Tarnianus, ἐποίησε. Editio Huetii, περιέστησε.

(28) Omnes mss., λάμπων. Editio Huetii, λαμπρόν.

(29) Codex Vaticanus, εἰπωμεν εἰ τοῦτοις ἀκολουθῶντες ἴδομεν.

(30) Idem, ὁ ἀποδοδεγμένος.

gloria conspectæ, et prophetiæ mortem a Jesu sub-
eundam enarranti struere vellent; et utpote con-
templationi deditam vitam amans Petrus, ejusque
delictis frui magis optans, quam cum molestia in-
ter plurimos eo consilio versari, ut volentibus opem
et utilitatem ferret, dixerit ⁸⁰: « Bonum est nos
hic esse. » Sed quoniam charitas « non quærit quæ
sua sunt ⁸¹, » quod bonum Petro videbatur, illud
Jesus non præstitit; propterea de monte descendit
ad eos iturus qui montem conscendere, ipsiusque
metamorphosim videre non poterant; ut eum sal-
tem talem videant, qualem videre queunt. Justi
ergo opus illud est, et charitatem non quærentem
quæ sua sunt habentis, « liberum esse ex omni-
bus, omnibus vero inferioribus se servum facere,
ad plures ex illis lucrificandos ⁸². » Ad ea autem
quæ de alienatione mentis Petri, et nequioris spi-
ritus operatione tradita sunt ad hæc verba ⁸³:
« Nesciens quid diceret, » explicationem hanc non
admittens quispiam dicet **564** quosdam apud Pau-
lum « volentes esse legis doctores ⁸⁴, » quibus de re-
bus loquantur ignorare, sed eorum naturam quæ
dicunt minime exponentes, eorumve sensum cap-
pientes, de rebus sibi ignotis temere pronuntiare:
simile vero quid Petro contigisse; cum enim quid
in administratione Jesu, eorumque qui in monte
visi sunt, Mosis videlicet et Eliæ, bonum foret
animo non comprehenderet, dixisse illum: « Bon-
um est nos hic esse, » et quæ sequuntur, ne-
scientem quid diceret: « Non enim sciebat quid di-
ceret; » nam si « sapiens intelligit quæ ex ore suo
exeunt, et in labiis portabit doctrinam ⁸⁵; » qui
ita se non habet, non intelligit quæ ex ore suo
gignoscit.

42. Postea id sequitur ⁸⁶: « Adhuc eo loquente,
ecce nubes lucida obumbravit eos, » et quæ sunt
deinceps. Ego vero Deum existimo cum Petrum a
tribus struendis tabernaculis sub quibus habitare

A αὐτοῦ μετὰ δόξης τεθεωρημένῳ, καὶ τῇ προφητεῖᾳ
τὴν ἔξοδον λαλοῦσῃ τοῦ Ἰησοῦ ᾧν ἔμελλε πληροῦν,
καὶ ὡς τὸν θεωρητικὸν γε ἀγαπήσας ὁ Πέτρος βίον,
καὶ τὸ ἐν αὐτῷ τερωκλῶν προκρίνας τοῦ ἐν πολλοῖς
εἶναι μετὰ τίνος ὀχλήσεως, ἐπὶ προθέσει τοῦ ὠφελεῖν
τοὺς βουλομένους, εἶπε τὸ· « Καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε
εἶναι. » Ἄλλ' ἐπεὶ ἡ ἀγάπη « οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, »
τὸ νομιζόμενον τῷ Πέτρῳ καλὸν οὐ πεποίηκεν ὁ Ἰη-
σοῦς· διὸ καταβέβηκεν ἀπὸ τοῦ ὄρους (31) πρὸς τοὺς
μὴ δυναμένους ἀναβῆναι ἐπ' αὐτόν, καὶ ἰδεῖν τὴν αὐ-
τοῦ μεταμόρφωσιν, ἵνα καὶ ὁποῖον χωροῦσιν αὐτὸν
ἰδεῖν θεωρήσωσι. Δικαίῳ τοίνυν ἐστὶ καὶ τὴν μὴ τὰ
ἑαυτῆς ζητοῦσαν ἀγάπην ἔχοντος « ἐλεύθερον μὲν
εἶναι ἐκ πάντων, πᾶσι δὲ αὐτὸν δουλώσαι τοῖς κάτω,
ἵνα τοὺς πλείονας αὐτῶν κερδήσῃ. » Εἴποι δ' ἄν τις
B πρὸς τὰ ἀποδεδομένα περὶ ἐκστάσεως, καὶ ἐνεργείας
πνεύματος χείρονος εἰς τὸν Πέτρον περὶ τοῦ· « Μὴ
εἰδῶς ὁ λέγει, » μὴ προσιέμενος ἐκεῖνην τὴν διήγη-
σιν (32), ὅτι παρὰ τῷ Παύλῳ τινὲς « θέλοντες εἶναι
νομοδιδάσκαλοι, » οὐκ οἶδασιν περὶ ὧν λέγουσι, ἀλλ'
ὅτι μὴ τρανοῦντες τὴν φύσιν τῶν λεγομένων (33),
μηδὲ νοοῦντες αὐτῶν τὸ βούλημα διαθεσβαίουνται περὶ
ὧν οὐκ ἴσασιν· τοιοῦτόν τι ἐπεπόνθει καὶ ὁ Πέτρος·
μὴ καταλαβὼν γὰρ τί τὸ καλὸν περὶ τῆς κατὰ Ἰη-
σοῦν οἰκονομίας, καὶ τῶν ὀφθέντων ἐν τῷ ὄρει Μωυ-
σέως καὶ Ἠλίου, λέγει τὸ· « Καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε
εἶναι, » καὶ τὰ ἐξῆς, « Μὴ εἰδῶς ὁ λέγει· Οὐ γὰρ ᾔδει
τί ἐλάλει· » καὶ γὰρ εἴπερ « σοφὸς νοήσει τὰ ἀπὸ τοῦ
ἰδίου στόματος, ἐπὶ δὲ χεῖλει φορεῖ τὴν ἐπιγνωμοσύ-
νην, » ὁ μὴ οὕτως ἔχων οὐ νοεῖ τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στό-
ματος, οὐδὲ συνίησι τῆς φύσεως τῶν ὑπ' αὐτοῦ λε-
γομένων.

C exeunt, nec eorum quæ a se dicuntur naturam co-

Ἐξῆς τούτοις ἐστὶ τὸ· « Ἐτι λαλοῦντος αὐτοῦ, καὶ
ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκέλασεν αὐτούς, » καὶ τὰ
ἐξῆς. Οἶμαι δ' ὅτι, τὸν Πέτρον ὁ Θεὸς ἀποτρέπων τοῦ
ποιῆσαι ἅρεις σκηνὰς ὑφ' ἃς ἔμελλεν ὄσον ἐπὶ τῷ

VETUS INTERPRETATIO.

tabernacula Verbo Dei habitanti in eis, et legi ipsius quæ visa fuerat in eis in gloria, et prophetiæ quæ Christi
exitum loquebatur: et concupiscens illam spectabilem vitam Petrus, et delectationem ipsius, proponens
suam utilitatem utilitatibus plurimorum, quæ poterant evenire hominibus ex descensu Christi ad eos,
dicebat: « Bonum est nos hic esse, faciamus, si vis, tria tabernacula. » Sed quoniam charitas « non quæ-
rit quæ sua sunt, » hoc quod videbatur bonum Petro non fecit Jesus, sed descendit de monte ad eos
qui non poterant ascendere super eum, et videre transfigurationem Filii Dei, ut vel qualem capere cum
poterant, talem viderent. Justus est ergo, et charitatem habentis, et non quærentis quæ sua sunt, ut cum ab
omnibus quidem sit liber, omnium tamen se faciat servum, eorum maxime quorum vita deorsum est,
ut plures lucrificiat.

42. « Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos: et vox de nube dicens: Hic est Filius
meus dilectus in quo mihi complacui, ipsum audite. » Tale aliquid sentio in hoc loco. Deus prohibens Petrum
facere tabernacula tria, in quibus habitarent secundum voluntatem illius, ostendit unum, et melius, et
multo præclarior tabernaculum quam quæ ille facere cupiebat: tabernaculi enim hoc est proprium opus,
obumbrare aliquos sub se. Lucida autem nubes obumbrans eos, diviniorem et splendidiorem repensatio-

⁸⁰ Matth. xvii, 4. ⁸¹ I Cor. xiii, 5. ⁸² ibid. ix, 19. ⁸³ Luc. ix, 33. ⁸⁴ I Tim. i, 7. ⁸⁵ Prov. xvi, 23. ⁸⁶ Matth. xvii, 5.

(31) Διὸ καταβέβηκεν ἀπὸ τοῦ ὄρους, etc. Ori-
genes supr. in *Matth.* xiii, 36, καὶ τῆς φιλανθρωπίας
αὐτοῦ ἔργον ἐστὶ καταλιπεῖν τὴν οἰκίαν, καὶ ἀπειναῖ
πρὸς τοὺς μὴ δυναμένους ἔχειν πρὸς αὐτόν. HUETIUS.

(32) Condi. Valerianus et Regius, δέξασιν, et paulo
post παιδοδιδάσκαλοι, pro νομοδιδάσκαλοι.

(33) Μὴ τρανοῦντες τὴν φύσιν τῶν λεγομένων.
Vox, τρανώ, si quid conjicio, « expono, manife-

stum facio, » hic sonare non videtur, vulgarem
licet significationem retinuerimus, sed « clare et
perspicue intelligo. » Id confirmat locus alter Ori-
genis in *Matth.* xxi, 46: Οὐ φθάνοντες, οὐδὲ ἐπὶ τὴν
ἐκ μέρους γνῶσιν· τῶν ἐκ μέρους αὐτὸν γινωσκόν-
των, καὶ οὐδὲν τρανοῦντες περὶ αὐτοῦ, ubi eadem
videtur significatione pollere. HUETIUS.

βούληματι σκηνοῦν, δείκνυσιν κρείττονα, ἢ οὕτως ἄνομάσω, καὶ πολλῶν διαφέρουσιν σκηνὴν τὴν νεφέλην. Εἰ γὰρ ἔργον ἐστὶ σκηνῆς τὸ ἐπισκιάσαι τὸν ἐν αὐτῇ καὶ σκεπάσαι, ἡ δὲ φωτεινὴ νεφέλη ἐπεσκίασεν αὐτοὺς, οἷον ἐσκηνήθηθειοτέραν, ἅτε καὶ φωτεινὴν τυγάνουσαν, πεποίηκεν αὐτοῖς εἰς παράδειγμα μελλούσης ἀναστάσεως ὁ Θεός· φωτεινὴ γὰρ νεφέλη ἐπισκιάζει τοὺς δικαίους σκεπαζομένους ἅμα καὶ φωτιζομένους καὶ ἠλαμπομένους (34) ὑπ' αὐτῆς. Τίς δ' ἂν εἴη ἡ φωτεινὴ νεφέλη ἐπισκιάζουσα τοὺς δικαίους; Ἡ τάχα μὲν πατρικὴ δύναμις ἀφ' ἧς ἔρχεται ἡ τοῦ Πατρὸς φωνή, μαρτυροῦσα τῷ Υἱῷ ὡς ἀγαπητῷ καὶ εὐδοκῆτῳ, καὶ προτρέπουσα τοὺς σκιαζομένους ὑπ' αὐτῆς, τούτου καὶ μὴ ἄλλου τινὸς ἀκούειν; Λέγει δ' οὗτος, ὡς πάλαι, οὕτως καὶ ἀεὶ δι' ὧν βούλεται. Τάχα δὲ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἡ φωτεινὴ ἐστὶ νεφέλη, ἐπισκιάζουσα τοὺς δικαίους, καὶ προφητεύουσα τὰ τοῦ Θεοῦ ἐνεργούντος ἐν αὐτῇ καὶ λέγοντος· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ ἠδύδωκῆσα. » Τολμήσας δ' ἂν εἴποιμι καὶ τὸν Σωτῆρα ἡμῶν εἶναι φωτεινὴν νεφέλην. Πέτρος μὲν οὖν λέγων· « Ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνάς » ἀφ' ἑαυτοῦ μίαν (35), καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ μίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μίαν· φωτεινὴ γὰρ Πατὴρ, Υἱὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νεφέλη ἐπισκιάζει τοὺς Ἰησοῦ γνησίους μαθητάς· ἡ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὸν νόμον, καὶ τοὺς προφήτας νεφέλη ἐπισκιάζει φωτεινὴ τῷ δυναμένῳ ἐνορᾶν τῷ φωτὶ αὐτῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὸν νόμον, καὶ τοὺς προφήτας. Ἡ δὲ ἐκ τῆς νεφέλης φωνὴ τάχα μὲν Μωϋσεὶ καὶ Ἠλία λέγει· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδύδωκῆσα· ἀκούετε αὐτοῦ, » ἐπιθυμοῦσιν ἰδεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀκούσαι αὐτοῦ, καὶ θεωρῆσαι αὐτὸν καθὼς ἐν δόξῃ. Τάχα δὲ οὗτος (36) μαθητὰς διδάσκει, ὅτι ὁ κυρίως Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀγαπητός αὐτοῦ, ἐν ᾧ τῷ δόκησεν, οὐ μάλιστα ἀκούειν δεῖ, ὁ τότε θεωρούμενος ἦν, καὶ μεταμορφωθείς, καὶ λάμπας τῷ προσώπῳ ὡς ὁ ἥλιος, καὶ ἐνδεδυμένος τὰ ὡς φῶς λευκὰ ἱμάτια.

Μετὰ δὲ ταῦτα γέγραπται, ὅτι ἀκούσαντες τῆς φωνῆς τῆς νεφέλης (37) μαρτυροῦσης τῷ Υἱῷ οἱ τρεῖς

cupiebat, deterreret, melius, ut ita dicam, et præstantius tabernaculum, nubem scilicet, ostendisse. Cum enim tabernaculi illæ sint partes, quisquis in eo est hunc obumbrare et protegere, nubes autem lucida obumbraret eos, quasi divinius illis tabernaculum, utpole lucidum, futuræ instar resurrectionis Deus construxit. Justos enim, tectos simul et illuminatos et illustratos a se, lucida nubes obumbrat. At quænam lucida ea nubes est justos obumbrans? An paterna fortasse virtus est, a qua Patris vox exit, Filium sibi dilectum et placitum testans, eosque adhortans qui ea obumbrabantur, ut illum, nec quempiam alium audirent? Is autem, quemadmodum olim, ita et semper per ea quæ vult loquitur. Forsitan vero et Spiritus sanctus nubes lucida est, justos obumbrans, et edens oracula Dei operantis in se, et dicentis⁸⁷: « Hic est Filius meus dilectus mihi in quo mihi bene complacui. » Quin et audacter Servatorem nostrum lucidam esse **565** nubem pronuntiabo. Petrus igitur dicens⁸⁸: « Faciamus hic tria tabernacula..... » a se unum, unum a Filio, et unum a Spiritu sancto. Lucida quippe Patris, et Filii, et Spiritus sancti nubes veros Jesu discipulos obumbrat; vel Evangelium, legem, et prophetas nubes obumbrat, lucida quidem ei qui potest intueri lumen illius in Evangelio, lege et prophetis. Vox autem de nube emissa Moysen fortasse et Eliam, Filium hominis videre, eumque audire, et gloriam illius spectare cupientes alloquitur, dicens: « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; ipsum audite. » Fortasse vero discipulos docet eum qui proprie Dei Filius est, ipsique dilectus, in quo ipsi bene complacitum, quique potissimum est audiendus, cum esse quem tunc aspiciabant, qui transformatus erat, cujus facies splendebat sicut sol, quique vestimenta lucis instar candentia indutus erat.

43. Scriptum est deinde audientes vocem de nube exeuntem tres apostolos et de Filio testimo-

VETUS INTERPRETATIO.

nem exemplo suo demonstrabat eis futuram, quæ protegeret eos simul et illuminaret. Quæ sit autem nubes lucida obumbrans sanctos, nisi forte virtus paterna ex qua venit vox Patris dans testimonium Filio quasi dilecto, et exhortans eos qui obumbrabantur ab eo, ipsi, non alii obedire? Forte et Spiritus sanctus est lucida illa nubes obumbrans sanctos, et prophetans Deo in se operante, atque dicente: « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. » Audens autem dicam etiam Salvatorem nostrum esse lucidam nubem. Nubes enim lucida obumbrat semper dilectos Christi discipulos, et Evangelium, et legem, et prophetas, sicut intelligunt qui possunt aspicere lumen ipsius in Evangelio, vel in lege, vel in prophetis. Vox autem de nube ad Moysen et Eliam dicit: « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite, » qui desiderabant videre Filium Dei, et audire eum: aut discipulos docebat, quoniam qui proprie erat Filius Dei, et dilectissimus apud Deum, in quo sibi complacuit, quem præcipue oportet audire, ipse erat qui tunc et visus, et transfiguratus splenduit sicut sol, et vestimenta ejus facta sunt sicut lumen.

43. Post hoc scriptum est quoniam audientes lucidam nubem testimonium dantem Filio Dei apostoli

⁸⁷ Matth. xvii, 5. ⁸⁸ ibid. 4.

(34) Codex Vaticanus, λαμπομένους, et paulo post, ἐπισκιάζουσα τοὺς δικαίους; editio Huetii, ἐπισκιάζουσα τοῖς δικαίοις;

(35) Σκηνάς, ἀφ' ἑαυτοῦ μίαν, etc. Sic habent omnes nostri codices mss. in quibus nullum apparet hiatus vestigium, licet locus manifesto lacunoso

sus sit, cui nec subsidio est vetus interpretatio quæ et ipsa ibi manca est.

(36) Οὗτος. Deest in codice Vaticano. Quid si legatur τοὺς μαθητάς? Ibidem pro κυρίως codex Vaticanus habet Κύριος.

(37) Νεφέλης. Deest in codice Vaticano.

nium dicentem, gloriam illius et vim non ferentes, in faciem suppliciter cadentes Deum orasse ^{89.90} : novitatem enim spectaculi, eorumque quæ post spectaculum prolata sunt valde timuerunt. Vide autem num super illo loco dicere possis, cum cogitassent discipuli Filium Dei per oraculum monuisse Moysen, ipsamque eum esse qui dixit ⁹¹ : « Non enim videbit homo faciem meam, et vivet, » et Dei testimonium de illo interpretantes, quasi Verbi splendorem non sustinentes, sub valida Dei manu humiliatos esse. Sed postquam eos tetigit Verbum, sublatis oculis Jesum solum, nec quemquam alium viderunt ⁹². Moses qui lex est, et Elias, hoc est, prophetæ, unum et idem facti sunt ac Jesus, id est Evangelium; nec ut prius tres erant, ita permanserunt, sed tres unum facti sunt. Hæc sic a te recipi velim, quasi ad mysticum sensum spectantia; nam quantum ad nudum litteræ sensum pertinet, postquam Moses et Elias in gloria visi, et **566** cum Jesu collocuti sunt, abierunt illuc unde venerant, sermonum fortasse quos secum Jesus habuerat participes eos facturi qui ab eo passionis tempore beneficio jamjam afficiendi erant, cum scilicet, « multa corpora sanctorum qui dormierant ⁹³, » apertis suis monumentis, in civitatem vere sanctam, Jerusalem nempe, atque eam a Jesu non defletam, itura, et in multorum conspectum ventura erant. Postquam autem hæc in monte administrata sunt, descendentibus de monte discipulis, ut, postquam ad urbem accesserint, Filio Dei operam suam circa illorum salutem navent, « Præcepit Jesus discipulis dicens : Nemini dixeritis visionem, donec Filius hominis resurgat a mortuis ⁹⁴. » Illud autem : « Nemini dixeritis visionem, » simile ei est quod supra examinavimus, cum « præcepit discipulis ut nemini dicerent quia ipse esset Jesus Christus ⁹⁵. » Propterea quæ a nobis in hunc locum dicta sunt, utilia nobis esse, et ad eum quem tractatus conferre possunt; quoniam et per ista sileri vult Jesus quæ ad gloriam suam conducunt, ante

A ἀπόστολοι μὴ φέροντες τὴν τῆς φωνῆς δόξαν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς δύναμιν, ἐκέτευσαν πεσόντες ἐπὶ πρόσωπον τὸν Θεόν· σφόδρα γὰρ ἐφοβήθησαν τὸ παράδοξον τοῦ θεάματος, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ θεάματος λελεγεμένων. Πρῶτος δὲ εἰ δύνασαι καὶ ταῦτα εἰπεῖν περὶ τῶν κατὰ τὴν τόπον, ὅτι νοήσαντες οἱ μαθηταὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κεχρηματικῆναι Μωϋσῆϊ, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν εἰρηκότα· « Οὐ γὰρ ὄφεται ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται, » καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ μαρτυρίαν τοῦ Θεοῦ προσλαβόντες, ὡς μὴ φέροντες τὰς τοῦ Λόγου αὐγὰς, ἐταπεινώθησαν ὑπὸ τὴν κραταίην χεῖρα τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀφήν τοῦ Λόγου, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάραντες, εἶδον Ἰησοῦν μόνον, καὶ οὐδένα ἄλλον. Ἐν μόνον γέγονε Μωϋσῆς ὁ νόμος καὶ Ἠλίας ἡ προφητεία (38) Ἰησοῦ τῷ Εὐαγγελίῳ· καὶ οὐχ ὡς περ ἦσαν πρότερον τρεῖς, οὕτω μεμενῆχασιν, ἀλλὰ γεγόνασιν οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν. Ταῦτα δὲ μοι νῦν ὡς πρὸς τὰ μυστικὰ πράγματα· πρὸς γὰρ τὸ ψιλὸν τοῦ γράμματος βούλημα, Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας, ὀφθέντες ἐν δόξῃ καὶ συλλαλούντες (39) τῷ Ἰησοῦ, ἀπεληλύθησαν, ὅθεν ἐληλύθεισαν τάχα τῶν λόγων δύοντες, ὧν ἐλάλησε μετ' αὐτῶν ὁ Ἰησοῦς τοῖς ὅσον οὐδέπω εὐεργετηθησομένοις ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ὅτε ἔμελλε « πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων, » ἀνοιχθέντων αὐτῶν (40) τῶν μνημείων, ἀπιέναι εἰς τὴν ἀληθῶς ἁγίαν πόλιν τὴν μὴ κλειομένην ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ (41) Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐκτὶ ἐμφανίζεσθαι πολλοῖς. Μετὰ δὲ τὴν ἐν τῷ θρεῖ οἰκονομίαν, καταβαινόντων ἐκ τοῦ θρους τῶν μαθητῶν, ἵνα ἐλθόντες πρὸς τὸν ὄχλον ὑπηρετήσωσι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς ἐκείνων σωτηρίας, « Ἐντείλατο ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς λέγων· Μηδενὶ εἶπητε τὸ ὄραμα, ἕως οὗ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ. » Τὸ δὲ· « Μηδενὶ εἶπητε τὸ ὄραμα, » παραπλήσιον τῷ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐξετασθέντι, ὅτι « διετείλατο τοῖς μαθηταῖς, ἵνα μηδενὶ εἰπωσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός. » Διὸ τὰ εἰς ἐκεῖνον εἰρημένα τὸν τόπον δύναται ἡμῖν εἶναι χρήσιμα καὶ πρὸς τὸ προκειμένον (42), ἐπεὶ καὶ κατὰ ταῦτα βούλεται ὁ Ἰησοῦς μὴ λεχθῆναι τὰ τῆς δόξης αὐτοῦ πρὸ τῆς μετὰ τὸ πάθος δόξης αὐτοῦ.

VETUS INTERPRETATIO.

tres non sustinentes gloriam vocis, neque virtutem procedentem ex ea, supplicati sunt Deum, cadentes in faciem suam. Valde enim timuerunt spectaculi novitatem, et testimonium vocis. Intelligentes enim discipuli ipsum esse Filium Dei vivi, qui visus est Moysi, et dixit : « Non videbit homo faciem meam, et vivet, » postquam viderunt faciem Filii Dei factam sicut lumen, et audierunt testimonium Dei de ipso, non sustinentes, humiliati sunt sub valida manu Dei. Hoc enim ostenderunt præ timore cadentes in faciem suam. « Elevantes autem oculos, Jesum solum viderunt. » Simplex quidem voluntas Verbi est ista, quod Moyses et Elias visi in gloria, et locuti cum Jesu abierunt unde et venerant, forsitan tradituri sermonem quem locutus eis fuerat Jesus, eis qui nondum fuerant prædicati ab eo, qui tempore passionis quando multa corpora sanctorum dormientium apertis monumentis itura fuerant in sanctam civitatem Jerusalem, illam super quam non ploraverat Jesus, ut illic appareant multis. Spiritus autem secundum mysterium intellectus est iste, quod surgentes neminem alium viderunt nisi Jesum solum. Facti enim fuerant unum Moyses, id est lex, et Elias, id est propheta, conversi ambo in Evangelium Christi, et non, sicut prius fuerant tres, sic et manserunt, sed tres unum facti. Post mysterium ergo ostensum in monte, descendentibus de monte discipulis præcepit Jesus, dicens ut nemini dicerent visum donec Filius hominis resurgat a mortuis. Hoc simile illi quod superius est jam tractatum, quando præcipit discipulis ut nemini

^{89.90} Matth. xvii, 6. ⁹¹ Exod. xxxiii, 20. ⁹² Matth. xvii, 18. ⁹³ ibid. xxvii, 52, 53. ⁹⁴ ibid. xvii, 9. ⁹⁵ ibid. xvi, 20.

(38) Codd. Anglicanus, Vaticanus et Tarinianus, ἡ προφητεία. Editio Huetii, οἱ προφήται.

(39) Idem mss., συλλαλούντες. Editio Huetii, συλλαλήσαντες.

(40) Codex Vaticanus, αὐτοῖς.

(41) Codex Tarinianus, ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, Vaticanus, ὑπὸ τῶν υἱῶν.

(42) Omnes mss., προκειμένον. Editio Huetii, προσκειμένον. Mox codex Tarinianus habet ἐπεὶ καὶ κατὰ πάντα βούλεται.

ἐβλάθησαν ἂν οἱ ἀκούοντες (43), καὶ μάλιστα δχλοὶ, ἅ τὸν οὕτω δεδοξασμένον ὀρώντες (44) σταυρούμενον. Διόπερ ἐπει συγγενὲς ἦν τῇ μεταμορφώσει αὐτοῦ, καὶ τῷ ὀφθέντι αὐτοῦ προσώπῳ ὡς ὁ ἥλιος, τὸ δεδοξασθῆναι αὐτὸν τῇ ἀναστάσει, διὰ τοῦτο βούλεται τότε ταῦτα ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων λαληθῆναι, ἥνίκα ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ.

A eam quam post passionem obtinebit : nam qui id audivissent, ac præsertim turbæ, tum maxime suissem offensæ cum eum cruci affixum vidissent, quem tali affectum gloria accipissent. Quamobrem quoniam transfigurationis illius, et faciei solis instar splendere visæ affine erat per resurrectionem gloria affici, ideo tum ab apostolis hæc enuntiari vult, cum a mortuis surrexerit.

VETUS INTERPRETATIO.

dicerent quod ipse erat Christus. Propter hoc ea quæ illic dicta sunt, possunt nobis et in hoc loco esse utilis, quoniam et hic vult Jesus ut nemini manifestetur gloria ejus ante gloriam passionis et resurrectionis ipsius.

TOMOS II'.

TOMUS TERTIUS DECIMUS.

« Ἐπρωτήσαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ λόγοντες ὅτι ὅν οἱ γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ἥλιον δεῖ εἰσεῖν πρῶτον; » Οἱ μὲν συναναβάντες τῷ Ἰησοῦ μαθηταὶ τῶν ὑπὲρ τῶν γραμματέων περὶ Ἥλιου παραδομένων ἐμέμνητο, ὅτι πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐλθῶν Ἥλιος εὐτρεπίσει αὐτῷ τὰς ψυχὰς τῶν παραδειξομένων αὐτόν· ἡ δὲ ἐν τῷ ὄρει ὀπτασία, καθ' ἣν ὁ Ἥλιος ἐφάνη, ἐδόκει μὴ συνάδειν τοῖς εἰρημένοις, ἐπεὶ οὐ πρὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐδόξεν αὐτοῖς ἐληλυθῆναι ὁ Ἥλιος, ἀλλὰ μετ' αὐτόν. Διὰ ταῦτα φασιν, οἰόμενοι ψεύδεσθαι τοὺς γραμματεῖς. Πρὸς δὲ τοῦτο (43) ὁ Σωτὴρ ἀποκρίνεται, οὐκ ἀθετῶν τὰ περὶ τοῦ Ἥλιου παραδιδόμενα, ἀλλὰ ἄλλην τοῦ Ἥλιου, πρὸ τῆς Χριστοῦ, ἐπιδημίαν, ἀγνοήσαν ὑπὲρ τῶν γραμματέων εἶναι φάσιον, καθ' ἣν ἀγνοήσαντες αὐτόν, ὡς συναβάντες γινόμενοι τῷ αὐτόν εἰς φυλακὴν βληθῆναι ὑπὸ Ἡρώδου, καὶ τῷ αὐτόν ἀναιρεθῆναι ὑπ' αὐτοῦ, « πεποιθήκασι ἐν αὐτῷ (46) ὅσα ἠθέλησαν. » εἶτα ἀνάλογον

567 1. « Interrogaverunt eum discipuli dicentes : Quid ergo Scribæ dicunt quod Eliam oportet primum venire? » Qui cum Jesu ascenderunt discipuli, eorum quæ de Elia traduntur a Scribis recordati sunt, ante Christi videlicet adventum Eliam venientem præparaturum huic illorum animas qui cum suscepturi sunt : at visus ille qui in monte contigit, quo apparuit Elias, minime his consentire videbatur quæ dicta sunt, quandoquidem non ante, sed post Jesum his Elias advenisse visus est. Idcirco mentitos Scribas existimantes hæc aiunt. Illis autem respondet Servator, ea quidem quæ de Elia traduntur non improbens; sed alium esse Eliæ adventum Scribis ignotum ante illum Christi pronuntians; in quo eum non agnoscentes « fecerunt in eo quæcumque voluerunt », quasi et ipsi causam præbuerint cur ab Herode in carcerem compingeretur, ab eoque trucidaretur : deinde instar eorum quæ adversus Eliam

VETUS INTERPRETATIO.

1. « Et interrogaverunt eum discipuli ejus dicentes : Quid ergo scribæ dicunt quod Eliam oportet venire primum? » Sermo interrogationis discipulorum dicentium : « Quid ergo dicunt Scribæ » ad aliquid eorum quæ superius scripta sunt respicit : propter quod, in quantum valemus, tentemus hoc facere manifestum. Discipuli qui cum Christo ascenderant super montem, recordabantur traditionum Scribarum de Elia propheta, quoniam ante adventum Christi erat venturus, ut præparet animas quæ suscipiant eum. Visio autem quæ facta erat in monte, in qua etiam Elias est visus, videbatur eis non convenire cum traditione Scribarum de Elia : quia non ante Christum eis videbatur Elias venisse, sed cum Christo. Ideo falsam existimantes traditionem Scribarum propter hujusmodi visionem de Elia, dixerunt : « Quid ergo dicunt Scribæ quoniam oportet Eliam venire primum? » Tu enim nobis manifestatus es ante Eliam, et priusquam ille ad hanc vitam humanam venisti. Ad hoc respondit Jesus non reprobans quidem quæ a Scri-

⁴³ Matth. xvii, 10. ⁴⁴ ibid., 12.

(43) Codd. Anglicanus et Vaticanus, ἐβλάθησαν ἂν οἱ ἀκούοντες.

(44) Omnes mss., ὀρώντες. Editio Huetii, θεωροῦντες. Codex Tarimianus in textu, ἐβλάθησαν γὰρ ἐν ὄρωποι ἀκούοντες, in margine autem, ἐβλάθησαν ἂν οἱ ἀκούοντες. Codex Regius, ἐβλάθησαν γὰρ ἂνω ἀκούοντες. Vide Theophylactum. Paulo post omnes mss., ὀρώντες. Editio Huetii, θεωροῦντες. Infra Huetio

scribendum videtur αὐτόν ἐν τῇ ἀναστάσει.

(45) *Πεύδεσθαι τοὺς γραμματεῖς. Πρὸς δὲ τοῦτο*, etc. Sic habent omnes mss. absque ullo lacunæ vestigio. At nonnulla supplet vetus interpres; quem vide.

(46) Cod. Regius et Vaticanus, εἰς αὐτόν. Infra idem συνήκαν ὅτι Ἥλιος ἤδη ἔλθε. Paulo infra idem καὶ τῶν ἀποκειμένων ἐν αὐτῷ πραγμάτων.

patraverunt, ab iisdem passurum se ait. Atque hæc A quidem quasi de Elia quærebant discipuli, et Servator respondebat. Qui autem audierunt verba hæc ⁹⁸: « Elias jam venit, » et quod a Servatore deinde dictum est, ad Joannem Baptistam relatum esse intellexerunt. Hæc porro dicta sint illustrandi gratia propositi loci; jam vero reconditas in eo res pro virili investigemus. In his quidem per Eliam non mihi videtur anima significari, ne forte in alienam ab Ecclesia Dei de migratione e corpore in corpus sententiam, neque ab apostolis traditam, neque **568** uspiam in Scripturis prolatam incidam: huic enim adversatur quod scriptum est, caduca ea esse quæ videntur ⁹⁹, et consummatum iri sæculum hocce ¹; quin et eorum peractioni: « Cælum et terra transibunt ², » et: « Præterit enim figura hujus mundi ³; » et: « Cæli peribunt ⁴; » cum iis quæ sequuntur. Nam si, ut id ponamus, in eo rerum statu qui ab initio ad consummationem usque mundi obtinebit, eadem anima bis corpus subire potest, equamnam ob causam subibit illud? Si propter peccatum bis corpus subit, cur non ter et sæpius subibit, cum per migrationem solummodo e corpore in corpus, nec alia quavis ratione vita hæc, in eaque admissa flagitia puniantur? Quod si ex consequentibus fuerit concessum, nunquam non fortasse anima e corpore in corpus transmigrabit, semper enim propter priora crimina in corpore versabitur, atque ita locum non habebit motio illa mundi, quæ « cælum et terra transibunt. » Ut autem concedatur juxta hanc positionem, eum, qui nullius peccati reus erit, non amplius per ortum in corpus rediturum; an toto temporum decursu reperiri posse existimas animam omnis puram labis, nec ullius in aliud corpus migrationis egentem? Veruntamen et sic aliqua semper ex præfinito animarum numero

οἷς πεποιήκασιν εἰς τὸν Ἰλιαν φησὶν ὑπὸ τῶν αὐτῶν πείσεσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς περὶ Ἠλίου οἷ τε μαθηταὶ ἐπηρώτων, καὶ ὁ Σωτὴρ ἀπεκρίνατο· οἱ δὲ ἀκούσαντες συνῆχαν τό· « Ἠλίας ἤδη ἦλθε, » καὶ τὸ ἐξῆς αὐτῷ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, τὴν ἀναφορὰν ἐσχηκέναι ἐπὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην. Καὶ ταῦτα μὲν εἰρησθῶ σαφηνείας ἔνεκεν τοῦ ἐκκειμένου ῥητοῦ· ἤδη δὲ κατὰ δύναμιν καὶ τῶν ἐναποκειμένων αὐτῷ πραγμάτων τὴν ἐξέτασιν ποιησώμεθα. Ἐν τούτοις (47) Ἠλίας οὐχ ἡ ψυχὴ δοκεῖ μοι λέγεσθαι, ἵνα μὴ ἐμπίπτω εἰς τὸ ἀλλότριον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς μετενσωματώσεως ὄγμα, οὔτε παραδιδόμενον ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, οὔτε ἐμφαινόμενον πού τῶν Γραφῶν· καὶ γὰρ ἐναντίον ἐστὶ τῷ τὰ βλεπόμενα πρόσκαιρα εἶναι, καὶ συντέλειαν πείσεσθαι τὸν αἰῶνα τούτον· ἀλλὰ καὶ τῷ πληρωθῆναι τό· « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, » καὶ τό· « Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, » καὶ τό (48)· « Οἱ οὐρανοὶ ἀπολοῦνται, » μετὰ τῶν ἐξῆς αὐτῷ. Εἰ γὰρ, καθ' ὑπόθεσιν, δις δύναται γενέσθαι ἐν τῇ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου καταστάσει ἡ αὐτὴ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι, δι' αἰτίαν ἣν ἂν γένοιτο ἐν αὐτῷ; Ἡ δι' ἁμαρτίαν (49) γενομένη δις ἐν σώματι, διὰ τί οὐχὶ καὶ τρίς, καὶ πλεονάκις ἔσται ἐν αὐτῷ, τῶν διὰ τὸν βίον τούτον καὶ τὰ ἡμαρτημένα ἐν αὐτῷ κολάσεων τούτῳ ἀποδοθησομένων μόνῳ τῷ τρόπῳ κατὰ τὴν μετενσωμάτωσιν; Ὅπερ ἔαν ἐξ ἀκολουθίας δοθῆ, οὐκ ἔσται τάχα ὅτε ψυχὴ οὐ μετενσωματωθήσεται· ἀεὶ γὰρ διὰ τὰ πρότερα ἁμαρτήματα ἐπιδομήσει τῷ σώματι, καὶ οὕτως οὐχ ἕξει χώραν ἢ τοῦ κόσμου φορὰ (50), καὶ ἦν « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται. » Ἴνα δὲ, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, δίδωται τὸν πάντῃ ἁναμάρτητον μηκέτι ἤξειν εἰς τὸ διὰ γενέσεως σῶμα, διὰ χρόνων (51) οἷε μίαν εὐρήσεσθαι πάντῃ καθαρεύσασαν ψυχὴν, καὶ μὴ δεομένην μετενσωματώσεως; Ὅμως δὲ καὶ οὕτως μὴδ' ἓτις ἀεὶ ἐκ

VETUS INTERPRETATIO.

bis tradita fuerant de Elia, sed alium Eliæ adventum ante se indicans factum, quem ignoraverant Scribæ. Ignorantes autem eum, quodammodo participes facti interfectionis ejus, fecerunt ei quanta voluerunt, similiter facturi Christo. Ideo « respondens Jesus dixit: Elias quidem venturus est primus, et restituet omnia. Dico autem vobis, quoniam Elias jam venit, et non cognoverunt eum. » Quod dicit propter Joannem, « Elias jam venit, » non anima Eliæ est intelligenda, ut ne incidamus in dogma transcorporationis, quod alienum est ab ecclesiastica veritate. Nam et contrarium est his quæ dicit Apostolus: quæ videntur, temporalia esse: et mundum istum finem habere, et ei quod ipse Dominus ait: « Cælum et terra transibunt, » et prophetico ei, quod ait: « In initio terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt. » Si enim secundum opinionem eorum anima bis potest fieri in corpore secundum statum eundem, ab initio sæculi usque in finem, interrogo quare fit bis? Si propter peccatum, quare non et ter et frequentius fit in corpore anima, ut propter vitam hanc et peccata quæ committuntur in ea, patiatu poenam transcorporationis, quæ sola secundum hanc opinionem animabus peccatricibus infertur causa vindictæ? Quæ si consequenter inferatur, non erit cito ut anima desinat iterum atque iterum suscipere corpus. Sinper enim propter delicta præcedentia revertetur, et sic locum non habebit consummatio mundi. Si enim secundum hoc argumentum, ei animæ datur non redire ad corpus quæ non habet omnino peccatum, per quot annos existimas unam animam inveniri, quæ omnino munda sit a peccato, et non habeat

⁹⁸ Matth. xvii, 12. ⁹⁹ II Cor. iv, 18. ¹ Matth. xiii, 39. ² ibid. xxiv, 35. ³ I Cor. vii, 31. ⁴ Psal. ci, 27.

(47) Codex Tarinianus, ἐν τούτῳ. Hæc repræsentat Pamphilus in *Apologia pro Origene*, iisque et ex Origene depromptis testimoniis utitur ad depellendam ab Origene calumniam qua μετενσωμάτωσιν astruere dictus est. Vide *Origenianorum* lib. ii, quest. 6, num. 17, 18, 19 et 20.

(48) Codex Vaticanus, τὸ σχῆμα τοῦτο, καὶ τὰ.

(49) Ἡ δι' ἁμαρτίαν. Vetus interpretes legit, Εἰ δι' ἁμαρτίαν, quemadmodum et Pamphilus. Quod se-

cutus est Huetius.

(50) *Φορὰ*. Sic habent omnes mss., sed legendum fortasse ut monet Huetius, *φορὰ*. Sic infra, ἐν τῷ χρόνῳ τῆς τοῦ κόσμου φορᾶς. Ibidem codd. Vaticanus et Tarinianus habent, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται.

(51) Codd. Regius, Tarinianus et Vaticanus, διὰ πόσων χρόνων, quæ genuina videtur esse lectio.

τοῦ ὠρισμένου τῶν ψυχῶν ἀριθμοῦ μετισταμένης, A
καὶ μηκέτι εἰς σῶμα ἐρχομένης, ἐπιλείψει· ποτὲ ὡς
διὰ τινῶν ὡσπερ ἐλπίων χρόνων ἢ γένεσις, καταν-
τήσαντος τοῦ κόσμου ἐπὶ τινὰ ἓνα ἢ διῦτερον, ἢ
ὀλίγῳ πλείους, μεθ' οὓς καὶ αὐτοὺς τελειωθέντας ὁ
κόσμος φθαρήσεται, ἐπιλείποντων τῶν εἰς σῶμα ἐρ-
χομένων· ὅπερ οὐκ ἀρέσκει (52) τῇ Γραφῇ· πλῆθος
γὰρ οἶδεν ἀμαρτωλῶν ἐν τῷ χρόνῳ τῆς τοῦ κόσμου
φθορᾶς· ὅπερ ἐστὶ δῆλον συνεξεταζομένου τοῦ·
« Πλὴν ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εὐρήσει τὴν πίστιν
ἐπὶ τῆς γῆς; » ὡς εὐρομεν παρὰ τῷ Ματθαίῳ οὕτως
εἰρημένον· « Ἄσπερ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ Νῶε, οὕτως
ἔσται ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ ἀνθρώπου· ὡς γὰρ ἦσαν
ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ κατακλισμοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς.
Ἔσται δὲ τοῖς τότε ἢ τῶν ἀμαρτημάτων εἰσπραξις
οὐκ ἐν μετενσωματώσει· εἰ γὰρ ἐτι ἀμαρτάνοντες (53) B
παραλαμβάνονται, ἦτοι ἄλλῳ τρόπῳ κολάσεως μετὰ
τοῦτο κολασθήσονται, καὶ κατὰ τοῦτο ἦτοι δύο (54)
τρόποι κολάσεων ἔσονται γενικοί· ὁ μὲν ἐν μετενσω-
ματώσει, ὁ δὲ ἔξω τοῦ τοιοῦτου σώματος, καὶ λεγέτω-
σαν τὰς τούτων αἰτίας καὶ διαφορὰς· ἢ οὐ κολασθή-
σονται, ὡς ἀθρόως ἀποβαλόντες τὰ ἀμαρτήματα οἱ
ἐπὶ συντελείᾳ καταλειφθέντες (55), ἢ, ὅπερ βέλτιον,
εἰς ἐστὶ τρόπος κολάσεως τοῖς ἡμαρτηκῶσιν ἐν σώ-
ματι, τὸ ἔξω αὐτοῦ (56) τῆς καταστάσεως τοῦ βίου
τούτου τὸ κατ' ἀξίαν τῶν ἡμαρτημένων παθεῖν. Ἐκα-
στον δὲ τούτων τῶ ἐνοραῖν δυναμένη τοῖς πράγμασιν
ἀνατρεπτικόν ἐστὶ τῆς μετενσωματώσεως. Εἰ δὲ ἀναγ-
καίως οἱ τὴν μετενσωμάτωσιν εἰσάγοντες Ἕλληνας,
ὡς ἀκόλουθα αὐτοῖς τιθέντες, οὐδὲ φθείρεσθαι βού-
λωνται τὸν κόσμον, ὦρα καὶ τούτους ἀντιβλέψαντας C
ταῖς ἐκφαινούσαις Γραφαῖς φθαρήσεσθαι τὸν κόσμον,
ἢ ἀπιστῆσαι αὐταῖς, ἢ εὐρεσιλογεῖν περὶ διηγῆσεως
τῶν κατὰ τὴν συντέλειαν, ὅπερ, κἀν βούλωνται, ποιῆ-
σαι οὐ δύνησονται. Ἐτι δὲ καὶ τοῦτο τοῖς τολμήσα-
σιν ἀν λέγειν μὴ φθαρήσεσθαι τὸν κόσμον φήσομεν,
ὅτι, εἰ μὴ φθείρεται ὁ κόσμος, ἀλλ' ἐπ' ἀπειρον ἔσται,
οὐκ ἔσται ὁ Θεὸς εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐ-
τῶν. Ἄλλ' εἰ ἄρα ἀνά μέρος, ἦτοι ἕκαστον εἴσεται
πρὶν γενέσεως αὐτοῦ, ἢ τινὰ, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν

A excedente, nec amplius redeunte in corpus, ortus
aliquando, post immensum puta tempus, desinet,
redacto scilicet ad unum, vel alterum, vel paulo plu-
res mundo, quibus jam perfectionem adeptis, mun-
dus interibit, deficientibus qui in corpus eant; quod
Scripturæ minime consentaneum est; multitudinem
siquidem peccatorum futuram novit, quo tempore
interibit mundus, quod ex his attente consideratis
perspicuum est: « Verumtamen Filius hominis ve-
niens, putas inveniet fidem in terra? » et quemad-
modum apud Matthæum ita expressum invenimus:
« Sicut autem 569 in diebus Noe, ita erit
et adventus Filii hominis: sicut enim erant in die-
bus diluvii, » et cætera. Punientur autem eorum pec-
cata qui tunc erunt, non per migrationem e corpore
in corpus: nam si adhuc peccantes deprehenduntur,
vel alio pœnæ genere postea punientur; ac duæ
proinde generales puniendi rationes erunt: illa qui-
dem per transitum e corpore in corpus, illa vero
extra hocce corpus; ac illarum causas et differen-
tias exponant. Vel non punientur, quasi peccata sua
confestim abjecerint qui in consummatione fuerint
deprehensi: vel, quod melius est, una tantum
ratione plectuntur, qui in corpore peccaverunt, pœnas
videlicet extra illud, et extra vitæ hujus statum ex
peccatorum suorum merito dantes. Unumquodque
autem illorum, ut facile intelligit quisquis res intro-
spicere potest, sententiam de migratione animarum
e corpore in corpus funditus labefactat. Quod si
qui transitum animarum in varia corpora invehunt
ethnici, utpote consentanea doctrinæ huic astruentes,
mundi interitum necessario non admittunt, superest
ut, postquam Scripturis mundi occasum asserentibus
palam refragati fuerint, vel fidem iis non habeant,
vel verba reperiant quibus ea quæ ad consumma-
tionem pertinent explicare possint, quod facere
neutiquam poterunt, etiamsi velint. Præterea vero
et illud iis qui mundum minime periturum sciscunt
dicemus, Deum non omnia antequam fiant cognitu-
rum, si mundus non interibit, sed in infinitum per-

VETUS INTERPRETATIO.

opus transfigurationem suscipere? Tantum et sic una quadam anima semper ex definito numero animarum
translata, et jam non revertente ad corpus, deficiet aliquando per aliqua innumerabilia sæcula nativitas,
mundo redacto ad unum aliquem, vel duos, vel tres; post quos cum et ipsi fuerint propter perfectam ju-
stitiam suam irrevertibiles facti, consummabitur mundus, deficientibus videlicet qui revertantur ad cor-
pus. Quod Scripturarum non placet veritati: sciunt enim multitudinem peccatorum esse inveniendam in
tempore consummationis, secundum quod ipse Dominus manifestat dicens: « Tamen cum venerit Filius
hominis, putas inveniet fidem super terram? » Item alibi: « Sicut fuit in diebus Noe, ita erit adventus Filii
hominis. Sicut enim fuerunt ante diluvium manducantes, bibentes, nubentes, et nuptum tradentes, donec
intravit Noe in arcam, et venit diluvium, et tulit omnes: sic erit et adventus Filii hominis, » et erit eis qui
tunc fuerunt peccatores puniatio, non in transcorporatione, sed in igne. Unde necessario, qui transcorporea-
tionis dogma defendunt gentiles, quasi consequentias ibi dicere cupientes, denegant mundum esse aliquando
consummandum. Contra quos respondemus: Si non consummatur mundus, sed erit sine fine, non est
Deus omnia sciens priusquam fiant, sed forte ex parte unum, vel alterum scit futurum priusquam fiat,

⁵² Luc. xviii, 8. ⁵³ Matth. xxiv, 57, 58.

(52) Ἀρέσκει. Codex Tarinianus, ἀρέσκειται.

(53) Εἰ γὰρ ἐτι ἀμαρτάνοντες, etc. Notanda hic
et castiganda Rufini interpretis perfidia, qui hæc
ita reddidit in *Apoloogia Pamphili*: « Non enim ad
peccandum locus erit. » HUETIUS.

(54) Ἦτοι δύο. Delendum videtur hoc loco, ἦτοι.

(55) Καταλειφθέντες. Legendum fortasse κατα-
ληφθέντες.

(56) Τὸ ἔξω αὐτοῦ. Codex Vaticanus habet τὸ ἐξ
αὐτοῦ. Huertius videtur legisse τὸ ἔξω αὐτοῦ καὶ τῆς,
etc. Ego autem malim τὸ ἔξω αὐτοῦ.

severabit. At si forte per vices cognosceret; vel unumquodque antequam oriatur cognosceret; vel nonnulla, et rursus deinde alia : fieri quippe non potest ut quæ natura infinita sunt, cognitione omnia cognita ex natura sua finiente comprehendantur : inde autem sequitur, nec de rebus omnibus quibuslibet sint.

2. Necessè autem habuisse me existimo **570** in hujus de migratione animarum in varia corpora quæstionis disquisitione studium et operam ponere, propter quorundam suspicionem, quibus persuasum est animam hanc de qua agitur, eandem esse Eliæ ac Joannis, primum quidem Eliam appellatam, deinde vero Joannem; nec item sine Dei nutu Joannem dictum illum fuisse opinor, ut ex eo patet quod angelus Zachariæ visus dixerit ei ⁷ : « Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua, et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem; » et ex eo quod vocem recuperaverit Zacharias, postquam Joannem cum esse appellandum qui natus erat, in tabella scripsit ⁸. Quod si anima hæc Elias erat, oportebat illum Eliam quoque appellari, cum iterum natus est, vel certe aliquam præferri rationem cur mutatum nomen fuerit; quemadmodum de Abram, et Abraham; de Sara, et Sarra; de Jacob, et Israel; et de Simone, et Petro. Verum ne sic quidem par erat in illis ratio; his enim quos diximus, in una eademque vita mutationes nominum factæ sunt. Quæsierit autem aliquis, si non anima Elias primum erat in Thesbita, et deinde in Joanne, quid tandem illud erat quod in utroque Elias a Servatore appellabatur? Ego vero dico Ga-

A ἕτερα· ἀπειρα γὰρ τῇ φύσει (57) οὐχ οἶόν τε περιλαμβάνεσθαι τῇ περατοῦν πεφυκίᾳ τὰ γινωσκόμενα γνώσει· τούτῳ δὲ ἀκολουθεῖ μὴδὲ προφητείας δύνασθαι γενέσθαι περὶ πάντων ὄντων ὄντων, ἅτε ἀπείρων ὄντων τῶν πάντων.

vaticinationes edi posse, cum res omnes infinitæ

Ἄναγκάτως δ' οἶμαι ἐνδιατετριφέναι τῇ ἐξετάσει τοῦ περὶ μετενσωματώσεως λόγου, διὰ τὴν τινῶν ὑπόνοιαν οἰθηθέντων ψυχὴν εἶναι, περὶ ἧς ὁ λόγος, τὴν αὐτὴν Ἥλιου καὶ Ἰωάννου, πρότερον μὲν κληθεῖσαν Ἥλιαν, δευτέρον δὲ Ἰωάννην· καὶ οὐκ ἀδεεῖ γε κακῆσθαι Ἰωάννην αὐτόν, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ τὸν ὀφθέντα ἀγγελὸν τῷ Ζαχαρίᾳ εἰρηκέναι αὐτῷ· « Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, διότι εἰσθκούσθη ἡ δέησις σου· καὶ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην· » καὶ ἐκ τοῦ ἀπειληθέναι τὸν Ζαχαρίαν τὴν φωνὴν, κατὰ τὴν ἐν τῇ πινακίδι γραφὴν περὶ τοῦ Ἰωάννην καλεῖσθαι τὸν γεγεννημένον. Ἐπερ δὲ ἡ ψυχὴ Ἥλιος ἦν, ἐχρῆν καὶ δευτέρον αὐτὸν γεννώμενον κληθῆναι Ἥλιαν, ἢ αἰτίαν τινὰ φανῆναι τῆς μετωνυμίας, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀβράμ καὶ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τῆς Σάρας καὶ τῆς Σάρρας, καὶ τοῦ Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ Σίμωνος καὶ Πέτρου. Καίτοι γε οὐδ' οὕτως ὁ λόγος ἐν αὐτοῖς ἐσώζετο· ἐν μὲν γὰρ καὶ τῇ αὐτῇ ζωῇ τοῖς προειρημένους γεγόνασιν αἱ μετωνυμίας. Ζητήσαι δ' ἂν τις, εἰ μὴ ἡ ψυχὴ Ἥλιος ἐστὶ πρότερον ἐν τῷ Θεσβίτῃ, καὶ δευτέρον ἐν τῷ Ἰωάννῃ, τί ἂν εἴη τὸ κληθῆν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν ἀμφοτέροις Ἥλιος; Καὶ φημι τὸν Γαβριὴλ ἐν τοῖς πρὸς Ζαχαρίαν λόγοις ὑποβεβληκέναι τίς ἡ αὐτῆ ὄυσία ἐν Ἥλιᾳ καὶ Ἰωάννῃ· φησὶ γάρ· « Τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ πολλοὺς ἐπιστρέφει ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν· καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἥλιου. » Πρόσγες γὰρ, οὐκ εἶπεν, « ἐν ψυχῇ Ἥλιου, » ἢ ἔχοι τόπον ἡ μετενσωμάτωσις, ἀλλ', « ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἥλιου. » Σαφῶς δὲ οἶδεν (58) ἡ Γραφὴ διαφορὰν πνεύματος πρὸς ψυχὴν

VETUS INTERPRETATIO.

omnia autem nescit : quæ enim nata sunt sine fine, definitione aliqua comprehendi non possunt : et consequens est ut nec prophetiæ possint fieri de omnibus, quasi sine fine omnibus constitutis.

2. Adhuc dicimus eis qui putant animam Joannis animam fuisse Eliæ, et primum quidem vocatam Eliam, postea Joannem, quare angelus qui visus est Zachariæ ita dixit : « Ecce Elisabeth uxor tua concipiet, et pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem? » Si enim anima ipsa fuit Eliæ, oportuit et secunda voce natum vocari Eliam, aut ostendi aliquam mutati nominis causam, sicut in Abram, et in Abraham; et in Saram, et in Sarra; et in Jacob, et in Israel; et in Simonem, et in Petrum. Tamen nec sic ratio valida vincitur, quoniam illorum in una eademque vita mutata sunt nomina. Sed dicit aliquis eorum : Si non Eliæ fuit anima Joannis, quare Salvator Eliam appellavit Joannem? Et puto quod Gabriel verbis quæ locutus est Zachariæ, demonstravit quid Eliæ translatum est in Joannem : dicit enim ita : « Et ipse præcedet ante eum in spiritu et virtute Eliæ, convertere corda patrum ad filios, et incredulos ad sapientiam sanctorum. » Et non dixit : Ipse præcedet ante eum in anima Eliæ : manifeste enim Scriptura cognoscit aliud esse animam, aliud autem esse spiritum, sicut testatur Paulus dicens : « Deus autem sanctificet vos ad perfectum, et integer spiritus vester, et anima, et corpus conservetur in adventu Domini nostri Jesu Christi. » Et apud Dianoem : « Benedicite, spiritus et animæ sanctorum, Dominum. » Elias ergo Joannes

⁷ Luc. i, 13. ⁸ ibid., 65. ⁹ Luc. xvi, 17.

(57) Ἄπειρα γὰρ τῇ φύσει, etc. Omnes, verbi gratia, homines, qui a Deo creari possunt, vel omnes angelorum aut beatorum cogitationes per totam æternitatem futuræ, infinitæ sunt, et tamen cognoscuntur a Deo; sed tales illæ cognoscuntur, quales sunt; non sunt autem infinitæ collectivæ, ut scholæ verbis utar, sive, ut loquitur Aristoteles, ὡς τόδε τε, sed distributive, sive ὡς ἕτερον καὶ ἕτερον.

Quod ait ergo Origenes res infinitas non posse cognosci a Deo, quia cognitione hac finirentur, sic intelligo : non posse eas cognosci ut hoc aliquid, quia hac cognitione circumscriberentur; sed ut aliud, et aliud, quod rebus cognitis finem nullum statuit. Huetius.

(58) Σαφῶς δὲ οἶδεν, etc. Vide Origenem in Joan. xiii, 21.

ὡς τὸ· « Ὁ δὲ Θεὸς ἀγιάσαι ὑμᾶς ὀλοτελεῖς, καὶ δόκ-
 ληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα τηρη-
 θεῖν ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ· » καὶ τὸ· « Εὐλογοῦτε, πνεύματα καὶ δι-
 καιῶν ψυχὰι, ἢ ἐν τῷ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα Δανιὴλ
 φερόμενον, παρίσθητι τὴν διαφορὰν πνεύματος καὶ
 ψυχῆς. Ἠλίᾳς οὖν ὁ Ἰωάννης οὐ διὰ τὴν ψυχὴν ἔλε-
 κται, ἀλλὰ διὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν δύναμιν, ἅτινα οὐδὲν
 λυπεῖ τὸν ἐκκλησιαστικὸν λόγον, εἰ πρότερον μὲν ἦν
 ἐν Ἠλίᾳ, ὑπερὸν δὲ γέγονεν ἐν Ἰωάννῃ· « Καὶ πνεύμα-
 τα δὲ προφητῶν (59) προφήταις ὑποτάσσεται, » οὐχὶ
 δὲ ψυχὰι προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται· καὶ τὸ·
 « Πνεῦμα Ἠλίου ἀναπέπαιται ἐπὶ Ἐλισσαίῃ. » Ζη-
 τητέον δὲ πρότερον ταῦτόν ἐστι τὸ πνεῦμα τοῦ Ἠλίου.
 τῷ ἐν Ἠλίᾳ πνεύματι Θεοῦ, ἢ ἕτερα ταῦτ' ἐστὶν ἀλ-
 λήλων· καὶ εἰ παράδοξόν τι τὸ πνεῦμα ἦν Ἠλίου τὸ
 ἐν αὐτῷ παρὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἐκάστου τὸ
 ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ σαφῶς ὁ Ἀπόστολος παρέστησεν
 ἕτερον εἶναι τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα, κἂν ἐν ἡμῖν ἦ,
 παρὰ τὸ πνεῦμα ἐκάστου ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ, ὅπου
 μὲν λέγων· « Αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύ-
 ματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ· » ὅπου δὲ· « Οὐ-
 δεὶς οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ
 πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ
 Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » Μὴ
 θαύμαζε δὲ τὸ περὶ τοῦ Ἠλίου, εἰ ὡς περὶ ξένον τι
 ἀπήνησεν αὐτῷ παρὰ τοὺς ἀναγεγραμμένους πίστεας
 ἀγίους, διὰ τὸ ἀναληφθῆναι ἐν συσσεισμῷ εἰς τὸν οὐ-
 ρανὸν, οὕτως ἐξαιρέτον τι εἶχε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὡς
 οὐ μόνον ἐπαναπαύσασθαι τῷ Ἐλισσαίῳ, ἀλλὰ καὶ
 τῷ Ἰωάννῃ συγκαταβῆναι εἰς τὴν γένεσιν, καὶ τὴν
 Ἰωάννην ἰδίᾳ μὲν ἐ Πνεύματος ἀγίου πεπληρωθῆναι
 ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ· ἰδίᾳ δὲ ἐκ προεληλυθέναι
 ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει
 Ἠλίου. » Καὶ γὰρ δυνατὸν πλείονα (60) πνεύματα
 εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ, οὐ μόνον χεῖρονα, ἀλλὰ καὶ κρείτ-
 τωνα· αἰτεῖ γοῦν ὁ Δαυὶδ στηριχθῆναι μὲν πνεύματι
 ἡγεμονικῷ (61), ἐγκαινισθῆναι δὲ ἐν τοῖς ἐγκάτοις
 αὐτοῦ πνεύμα εὐθές. Εἰ δὲ, ἵνα μεταθῷ ἡμῖν ὁ Σωτὴρ
 ἢ πνεύματος σοφίας καὶ συνέσεως, πνεύματος βουλής
 καὶ ἰσχύος, πνεύματος γνώσεως καὶ εὐσεβείας, καὶ
 ἐνεπιθήσῃ πνεύματος φόβου Θεοῦ· » δυνατὸν καὶ

A illa de animarum e corpore in corpus transitu opi-
 nio, sed « in spiritu et virtute Eliæ; » optime autem
 discrimen callet Scriptura, quod inter animam et
 spiritum intercedit; quemadmodum illud 10 : « Deus
 autem sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus
 vester, et anima, et corpus sine querela in adventu
 Domini nostri Jesu Christi servetur; » et illud
 quod habetur in libro Daniel, prout exstat apud inter-
 pretes Septuagiinta 11 : « Benedicite, spiritus et animæ
 iustorum, Domino, » spiritus et animæ differentiam
 exprimit. Joannes igitur, non animæ, sed spiritus et
 virtutis ratione, Elias dictus est, quæ quidem Ecclesiæ
 571 doctrinam non lædunt, si primum in Elia,
 deinde vero fuerint in Joanne : « Et spiritus pro-
 phetarum prophetis subjecti sunt 12, » animæ au-
 tem prophetarum prophetis subjectæ non sunt; et :
 « Requievit spiritus Eliæ super Elisæum 13. » At
 quærendum venit utrum idem sit Eliæ spiritus, ac
 spiritus Dei qui in Elia est; an invicem discrepent;
 et utrum insolitus erat hic Eliæ qui in illo erat spi-
 ritus, præter uniuscujusque hominis spiritum, qui
 in ipso est. Etenim præter uniuscujusque hominis
 spiritum qui in eo est, alium insuper esse Dei,
 etiamsi in nobis versetur, spiritum, luculenter si-
 gnificavit Apostolus, modo dicens 14 : « Ipse spi-
 ritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus
 filii Dei; » alias vero 15 : « Nemo hominum scit quæ
 sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est ;
 ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi spiritus
 Dei. » Quod ad Eliam autem pertinet, ne mireris,
 si, quemadmodum inusitatum quid illi præter san-
 ctos omnes de quibus scriptum est contigit cum in
 cælum per turbinem evectus est 16, ita peculiare
 aliquid spiritus ejus habuit, adeo ut non requieverit
 solum super Elisæum, sed et cum Joanne,
 cum is nasceretur, descenderit, et Joannes seor-
 sum quidem « Spiritu sancto repletus fuerit ad-
 huc ex utero matris suæ; » seorsum vero « præ-
 cesserit ante Christum in spiritu et virtute Eliæ 17. »
 Spiritus enim non nequam solum, sed et boni in
 eodem plures esse possunt; postulat quippe David
 « in spiritu principali confirmari, spiritum vero

VETUS INTERPRËTATIO.

non propter animam est appellatus, sed propter spiritum et virtutem : quæ non contristant virtutem Scri-
 pturæ si primum fuit in Elia spiritus, et postea in Joanne factus est, sicut convenienter Apostolus ait :
 « Spiritus prophetarum prophetis subjectus est, » non animæ prophetarum prophetis subjectæ sunt. Ad-
 huc ad confirmationem eorum quæ angelus dixit : « Et ipse præcedet in spiritu et virtute Eliæ, » accipiamus
 de quarto libro Regnorum, quod est tale : « Et factum est cum transisset, dixit Elias ad Elisæum.
 Pete quid faciam tibi, priusquam tollar a te. Et dixit Elisæus : Fiat spiritus tuus duplex in me. Et dixit
 Elias : Dure petisti. Tamen si videris me ascendentem a te, fiat tibi sic : si autem non, non fiat. » Et quo-
 niam dixerat : « Si videris me, fiat : si non, non fiat; » volens Scriptura ostendere quia factum est sic
 Elisæo sicut ipse petierat, sic addit : « Et ascendit Elias in commotione quasi usque in cælum, et Elisæus
 intuebatur, et ipse exclamavit, et dixit : Pater, pater, agitator Israel, et non vidit eum amplius. » Quoniam
 ergo vidit, propterea requievit spiritus, non anima Eliæ in Elisæo. Item postquam « percussit aquas Jor-
 danis Elisæus, et scissæ sunt inde et inde, transiit Elisæus, et viderunt eum filii prophetarum qui erant in
 Jericho, et dixerunt : Requievit spiritus Eliæ in Elisæo. Et venerunt obviam ei, et adoraverunt eum in

10 I Thess. v, 23. 11 Dan. iii, 86. 12 I Cor. xiv, 51. 13 IV Reg. ii, 15. 14 Rom. viii, 16. 15 I Cor.
 ii, 11. 16 IV Reg. ii, 11. 17 Luc. i, 15, 17.

(59) Καὶ πνεύματα δὲ προφητῶν, etc. Vide Orig.
 tom. vii in Joan. i, 19, 20.
 (60) Πλείονα. Deest in editione Huettii; sed re-

stituitur e codice Vaticano.

(61) Ἡγεμονικῷ. Deest pariter in editione Huettii; sed suppletur e codice Anglicano.

rectum innovari in visceribus suis ¹⁷. » Quod si ut nobis « spiritum sapientiæ et intellectus, spiritum consilii et fortitudinis, spiritum scientiæ et pietatis communicet Servator, repletus est ipse spiritus timoris Dei ¹⁸, » plures hii spiritus boni in eodem animadverti possunt. Atque id quidem proposuimus, quia præcessit ante Christum Joannes « in spiritu et virtute Eliæ ¹⁹, » ut ista verba : « Elias jam venit ²⁰, » ad spiritum Eliæ qui in Joanne erat referantur, quemadmodum qui ascenderant cum eo, « intellexerunt discipuli tres, quia de Joanne Baptista dixisset eis ²¹. » Solus igitur « requievit spiritus Eliæ super Elisæum ²², » Joannes autem præcessit, non in spiritu solum, sed et in **572** virtute Eliæ. Propterea Elisæus dictus non est Elias, Joannes autem ipse erat Elias. Quod si is Scripturæ locus in medium proferendus est, quo adducti Scribæ venturum prius Eliam dicebant, audi Malachiam dicentem ²³ : « Et ecce ego mittam vobis Eliam Thesbiten, » et cætera usque ad id ²⁴ : « Ne forte veniam, et percutiam terram anathemate. » His autem verbis significari videtur, futurum ut Elias per sacros quosdam sermones et animos componendo ac constituendo, eos ad gloriosum Christi adventum præpararet qui ad id idonei facti fuerint;

VETUS INTERPRETATIO.

terra. » Hoc diximus, ut intelligamus Joannem dictum Eliam non propter eandem animam, sed propter eandem spiritum, sicut et discipuli intellexerunt Christi. Quoniam autem spiritus Eliæ in Elisæo quidem tantum requievit, Joannes autem præcessit ante Christum non solum in spiritu, sed etiam in virtute Eliæ, ideo Elisæus quidem non est dictus Elias, Joannes autem dictus est ipse esse Elias. Et si sermo aliquis intelligatur Elias, inferior eo Verbo quod erat in principio apud eum, et sic potest procedere ut videatur Elias esse verbum quod præmittitur quasi ad exercitationem hominum præparatorum, ut fiant perfecti ad susceptionem Verbi perfecti. Ut hunc ipsum sensum, sicut potuimus, ex parte tetigimus supra ubi tractavi-

¹⁷ Luc. 1, 15, 17. ¹⁸ Psal. l, 14, 12. ¹⁹ Isa. xi, 2, 3. ²⁰ Luc. 1, 17. ²¹ Matth. xvii, 12. ²² ibid. 13. ²³ IV Reg. 1, 15. ²⁴ Malach. iv, 5.

(62) Καὶ πατάξω τὴν γῆν ἄρδην. Malach. iv, 6. Vulgat., « percutiam terram anathemate. » Hieronymus in hunc Matth. locum : « Igitur antequam veniat dies iudicii, et percutiat Dominus terram anathemate, sive omnino, vel subito, ut LXX, transtulerunt, hoc enim significat ἄρδην. » Hæretius. (63) Προευτρεπίσει ὁ Ἰλλίας τῇ ἐνδόξῳ, etc. Origenes in Joan. 1, tom. v : Εἰχὸς μέντοιγε πρὸ τῆς δευτέρας καὶ θεοτέρας Χριστοῦ ἐπιδημίας ἐλεύσεσθαι μαρτυροῦντα τὸν Ἰωάννην ἢ Ἠλίαν περὶ ζωῆς, πρὸ ὀλίγου τὸν Χριστὸν φανερωθήσεσθαι τὴν ζωὴν ἡμῶν. « Proinde probabile est futurum ut ante secundum et diviniorem Christi adventum veniat Joannes aut Elias, ad testificandum de vita, paulo antequam Christus manifestandus sit vita nostra. » Uter venturus sit, dubitat; sed venturum alterutrum affirmat. Priorem Christi adventum præcessisse typicum Eliam, hoc est Joannem; alterum præcessurum verum ipsum Eliam, constans est Patrum, omniumque consensu probatissima et receptissima Ecclesiæ opinio : ut satis mirari non possim, qui Calvino atque adeo catholicis nonnullis succurrerit in mentem venisse jam Eliam, Joannem scilicet, nec ullum deinde venturum Eliam affirmare. Sic enim habetur Malach. iv, 5 : « Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis; » at quis unquam primum Christi adventum, diem magnum et horribilem dixit? quis posteriorem ita non appellavit? et Matth. xvii, 11, 12 : « Elias quidem venturus est primum, et restituet omnia : Dico autem vobis quia

Α ταῦτα νοεῖσθαι πλείονα ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι κρεῖττονα πνεύματα. Καὶ τοῦτο δὲ παρεθέμεθα διὰ τὸ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου, ὡς προσεληλυθέναι ἐνώπιον Χριστοῦ τὸν Ἰωάννην, ἵνα τὸ ἐν Ἠλίᾳ κῆρη ἦλθεν, ἐπὶ τὸ ἐν τῷ Ἰωάννῃ ἀναφέρηται πνεῦμα τοῦ Ἠλίου, ὡς καὶ ἐσυνῆκαν οἱ συναναβάντες, τρεῖς μαθηταί, ὅτι περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ εἶπεν αὐτοῖς. Ἐπὶ μὲν οὖν τὸν Ἐλισσαῖον μόνον ἀναπέπαυται τὸ Ἠλίου πνεῦμα· ὁ δὲ Ἰωάννης προσελήλυθεν οὐκ ἐν μόνῳ τῷ πνεύματι, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει Ἠλίου· διὸ καὶ Ἐλισσαῖος μὲν οὐκ ἂν Ἠλίας εἶρητο, Ἰωάννης δὲ αὐτὸς ἦν Ἠλίας. Εἰ δὲ δεῖ παραθεῖσθαι τὴν Γραφήν, ὅθεν ἔλεγον οἱ γραμματεῖς, ὅτι Ἠλίαν δεῖ ἔλθεῖν πρῶτον, ἀκουε τοῦ Μαλαχίου λέγοντος· Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστελῶ ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεοδίτην, καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· Ἐμὲ ἔλθε, καὶ πατάξω τὴν γῆν ἄρδην (62). Καὶ ἔοικέ γε διὰ τούτων δηλοῦσθαι, ὅτι προευτρεπίσει ὁ Ἠλίας τῇ ἐνδόξῳ (63) Χριστοῦ ἐπιδημίας διὰ τινῶν ἱερῶν λόγων καὶ καταστάσεων ἐν ταῖς ψυχαῖς τοῦς εἰς τοῦτο ἐπιτηδεύουσας γεγεννημένους, ἦν οὐκ ἂν ἦνεγκαν οἱ ἐπὶ γῆς διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς δόξης, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ Ἠλίου ἦσαν προευτρεπισθέντες. Ἠλίαν δὲ καὶ ἐν τούτοις οὐ τὴν ψυχὴν λαμβάνω τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν δυνάμιν αὐτοῦ· ταῦτα γὰρ ἐστὶν οἷς τὰ πάντα ἀποκαταστή-

Ε Elias jam venit. » An de eodem dici potuit, Elias venturus est, Elias venit? an apertius significari potuit venisse Eliam, typicum scilicet, ante priorem adventum; venturum alterum, verum scilicet Eliam Thesbiten ante adventum postremum? Hæc eruditè disputantem audi Tertullianum *De anima*, c. 35 : « Spero hujusmodi hæreticos, Eliæ quoque invadere exemplum, tanquam in Joanne representati, ut metempsychosi patrocinentur, prænuuntio Domini Elias jam venit, et non cognoverunt eum. Et alibi : Et si vultis audire, hic est Elias qui venturus est. Nunquid ergo et Judæi ex opinione Pythagorica consulebant Joannem, Tu es Elias? et non ex prædicatione divina : Et ecce mittam vobis Eliam Thesbiten? Sed enim metempsychosis illorum revocatio est animæ jam pridem morte functæ, et in aliud corpus iteratæ. Elias autem non ex decessione vitæ, sed ex translatione venturus erat; nec corpori restituendus, de quo non est exemptus; sed mundo reddendus de quo est translatus; non ex postliminio vitæ, sed ex supplemento prophetiæ; idem et ipse et sui nominis, et sui hominis. Sed quomodo Elias Joannes? Habes angeli vocem : Et ipse, inquit, præcedet coram populo in virtute et spiritu Eliæ, non in anima ejus, nec in carne. Hæ enim substantiæ sui cujusque sunt hominis. Spiritus vero et virtus extrinsecus conferuntur ex Dei gratia, ita et transferri in alterum possunt ex Dei voluntate, ut factum est retro de Moysis spiritu; » et *De resurrectione carnis*, cap. 22. Hæretius.

σθησται, ἵνα ἀποκαταστῶσι (64), καὶ ἐκ τῆς ἀποκατα-
στάσεως γενομένοις χωρητικοῖς τῆς δόξης τοῦ Χρι-
στοῦ, ἐπιδημήσῃ ὁ ἐν δόξῃ ὀφθησόμενος Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ. Εἰ δὲ καὶ λόγος τίς ἐστίν ὁ Ἥλιος, ὑποδεέστερος
λόγος τοῦ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Θεοῦ Λόγου, καὶ
οὗτος ἂν δύναται ὡσπερ εἰ προγύμνασμα (65) ἐπιδη-
μεῖν τῷ ἐτοιμαζομένῳ λαῷ ὑπ' αὐτοῦ, ἵνα γένηται
κατεσκευασμένος πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ τελείου Λόγου.
'Απορήσει δ' ἂν τις (66) εἰ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ δύναμις
'Ἡλίου τὰ ἐν Ἰωάννῃ πέπονθε, καὶ τό· « Ἐποίησαν
ἐν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν » καὶ πρὸς τοῦτο λελέξεται
ἀπλούστερον μὲν, ὅτι οὐδὲν ἄτοπον, διὰ τὴν ἀγάπην
συμπάσχειν τὰ βοηθοῦντα τοῖς βοηθουμένοις· καὶ
'Ἰησοῦς γοῦν φησι· « Διὰ τοὺς ἀσθενοῦντας (67)
ἠσθένουν, καὶ διὰ τοὺς πεινῶντας ἐπεινῶν, καὶ διὰ
τοὺς διψῶντας ἐδίψων· » βαθυτέρον δὲ, ὅτι οὐκ εἰρη-
ται· « Ἄλλ' ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν ἐν αὐτῷ· »
ἦν γὰρ ἐπερηρασιμένα τῷ πνεύματι καὶ τῇ δυνάμει
'Ἡλίου τὰ πεπονθότα, ἡ ψυχὴ Ἰωάννου οὐδαμῶς οὕσα
'Ἡλίας· τάχα δὲ καὶ τὸ σῶμα· κατ' ἄλλον γὰρ τρέ-
πον ἐν σώματι ψυχῇ, καὶ πνεῦμα, καὶ δύναμις· κατ'
ἄλλον δὲ τὸ σῶμα τοῦ δικαίου ἐν τοῖς κρείττοσιν,
ὡσπερ ἐρηρασιμένον αὐτοῖς, καὶ αὐτῶν ἡρητημένον.
« Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται.
Ἵμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴ-
περ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· » ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ
μὲν μαρτυροῦ ἐν σαρκὶ ἐστί, τὸ δὲ δικαίου ἐν
πνεύματι. Ἔτι δὲ καὶ τοῦτ' ἂν ζητηθῆι, τό· « Ἄλλ'
ἐποίησαν ἐν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, » ἐπὶ τίνα ἀναφέρε-
ται; ἄρα γὰρ ἐπὶ τοὺς Γραμματεῖς; περὶ ὧν πυνθα-
νόμενοι οἱ μαθηταὶ ἔλεγον· « Τί οὖν οἱ Γραμματεῖς
λέγουσιν, ὅτι Ἥλιον δεῖ ἔλθειν πρῶτον; » ἀλλ' οὐ
πάνυ τι φαίνεται ὑπὸ τῶν Γραμματέων πεπονθέναι
τι Ἰωάννης, εἰ μὴ ἄρα εἶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ (68),
ἡ ὅτι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, συναίτιοι γεγό-
νασι (69) τοῖς τετολημένοις κατ' αὐτοῦ ὑπὸ Ἡρώ-
δου. Ἄλλος δ' ἂν εἴποι, ὅτι τό· « Ἄλλ' ἐποίησαν ἐν
αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, » οὐκ ἐπὶ τοὺς Γραμματεῖς, ἀλλ'
ἐπὶ τὴν Ἡρωδιάδα, καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς, καὶ τὸν
Ἡρώδη ἀναφέρεται, « ποιήσαντας ἐν αὐτῷ ὅσα

VETUS INTERPRETATIO.

mus : « Et si vultis suscipere, ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi, audiat. Et fecerunt ei quanta voluerunt. » Adhuc autem videamus quod ait : « Et fecerunt ei quanta voluerunt, » ad quem refertur : utrum ad Scribas de quibus interrogantes discipuli dicebant : « Quid ergo dicunt Scribæ ? » Sed non invenimus aliquid passum Joannem a Scribis, nisi forte, quia non crederunt ei. Aut nisi forte, quod superius diximus, socii fuerant facti in iis quæ intulit Herodes Joanni. Alius autem dicit, quod ait : « Et fecerunt ei quanta voluerunt, » non ad Scribas referri, sed ad Herodem, et ad Herodiadem, et filiam ejus : propter hoc autem quod sequitur : « Sic et Filius hominis patietur ab

⁶⁴ Joan. i, 4. ⁶⁵ Matth. xvii, 12. ⁶⁶ Rom. viii, 8, 9. ⁶⁷ Matth. xvii, 10.

(64) Ἴνα ἀποκαταστῶσι. Ita mss. H. et R., id est : « iis qui restituti fuerint : » ita infr. in *Matthæum*, xix, 29 : Εἰ δὲ δύνασαι νοῆσαι τὸν Λόγον ἀποκαταστάντα μὲν μετὰ τὸ γεγενῆσθαι αὐτὸν σάρκα, καὶ ἀποκαταστάντα, ἵνα γένηται ὁποιός ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, hoc est, « restitutum. » Quod idcirco a me notatur, quia activam solum verbo huic significationem lexicographi tribuunt. HUETIUS.

(65) Ὠσπερ εἰ προγύμνασμα. Videtur positum pro προγυμναστής. Id.

(66) Ἀπορήσει δ' ἂν τις. Cod. Vatic., ἀποχωρήσει δ' ἂν τις. — Lin. seq. lege κατὰ τό. ENIT.

(67) Καὶ Ἰησοῦς γοῦν φησι· « Διὰ τοὺς ἀσθε-

νοῦντας » etc. Cum hæc in Novi Testamenti libris non habeantur, ex apocrypho aliquo evangelio de prompta esse judicamus, qualia multa circumferantur olim, ut ex Gelasii decreto discere est, Decr. part. i, distinct. 15, vel e Novi Testamenti exemplaribus excidisse, quod alias etiam contigisse infra observabimus. HUETIUS.

(68) Εἰ μὴ ἄρα εἶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ. Ita exemplar aliquod habuisse scimus. Matth. xvii, 11. Vulgo legitur : καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτόν. Id.

(69) Συναίτιοι γεγόνασι, et infra eodem num., καὶ γὰρ εἶκοι σύμφηρος γεγορέναι, etc. Vide Hieronymum in *Matth.*

ctum est, causam et ipsi præbuerunt his quæ adversus eum perpetrare ausus est Herodes. Alter vero dixerit verba hæc ⁹⁵: « Sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt, » non ad Scribas, sed ad Herodiamdem, ipsiusque filiam, et Herodem qui « fecerunt in eo quæcunque voluerunt, » esse referenda. Quod autem sequitur his expressum verbis ⁹⁶: « Sic et Filius hominis passurus est ab eis, » ad Scribas referri potest, si ad Scribas quoque refertur id quod præcedit: si autem ad Herodem et Herodiamdem, ejusque filiam; ad eos quoque posterius hoc refertur: morti sed enim Jesu consensisse videtur Herodes, conscia fortasse illius uxore, et structarum adversus Christum insidiarum participare.

De lunatico.

3. « Et cum venissent ad turbam, accessit ad **574** eum homo genibus provolutus ante eum, dicens: Domine, miserere filio meo ⁹⁷. » Qui mala tolerant, eorumque propinqui, cum turbis versantur: ideo ad illos descendit Jesus, postquam ea quæ supra turbas sunt, administravit, ut qui propter morbos animam detinentes ascendere non possunt, postquam ad eos e superioribus locis Verbum descendit, adjuvantur. At querendum est quorum morborum causa ii credant, et pro sanitate sua recuperanda orent, qui adversam valetudinem patiuntur; quorum autem causa pro his alii id faciant; cenurio, verbi gratia, pro famulo; pro filio, regulus; pro filia, archisynagogus; et Chauanaæ pro feminea sua, prole; et nunc « homo genibus provolutus ante eum, » pro lunatico filio. Simul autem disquires, eoquandouam Servator sponte, nec quocumque rogante aliquem, puta paralyticum, sanet; hæc enim curationes in unum collatæ, inter se et comparatæ, ei qui reconditam in mysterio sapientiam

Α ἠθέλησαν. » Καὶ τὸ ἐξῆς δὲ, διὰ τὸ « Οὕτως ὁ Ὑἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει πάσχειν ὑπὲρ αὐτῶν, » ἀναφέρειτ' ἀν εἰ μὲν τὸ πρότερον διὰ τοὺς (70) Γραμματεῖς· εἰ δὲ τὸ δεύτερον, ἐπὶ τὸν Ἡρώδη, καὶ τὴν Ἡρωδιάδα, καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς, καὶ τὸ δεύτερον· καὶ γὰρ ἔοικε σύμφηφος γεγονέναι ὁ Ἡρώδης τῶ τὸν Ἰησοῦν ἀποθανεῖν, τάχα κοινωνούσης αὐτῶ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλῆς καὶ τῆς γυναικός.

Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.

« Καὶ ἐλθόντων αὐτῶν πρὸς τὸν δῆλον, προσῆλθεν αὐτῶ ἀνθρώπος γονυπετῶν αὐτῶ, καὶ λέγων· Κύριε, ἐλέησόν μου τὸν υἱόν. » Πάσχοντες, ἢ οἱ τῶν πασχόντων οικεῖται μετὰ τῶν δαλων εἰσι· διόπερ, ἐπὶ τὰ ὑπὲρ τοὺς δαλους (71) ὁ Ἰησοῦς οἰκονομήσεται, καταβαίνει πρὸς αὐτοὺς, ἢ οἱ μὴ δυνάμενοι ἀναβαίνειν (72) διὰ τὰς κατεχούσας τὴν ψυχὴν νόσους ὑφελθῶσι, καταβάτος (73) πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων τοῦ λόγου. Ἐξεταστέον δὲ ἐπὶ τίνων μὲν νοσημάτων οἱ πάσχοντες πιστεύουσι καὶ ἀξιοῦσι περὶ τῆς ἰδίας θεραπείας· ἐπὶ τίνων δὲ περὶ αὐτῶν ἕτεροι τοῦτο ποιοῦσιν, οἷον ὁ ἑκατόνταρχος περὶ παιδός, καὶ ὁ βασιλικὸς περὶ υἱοῦ, καὶ ἀρχισυνάγωγος περὶ θυγατρὸς, καὶ ἡ Χαναναῖα περὶ δαιμονῶντος τέκνου θήλας, καὶ νῦν « ὁ γονυπετῶν αὐτῶ ἀνθρώπος » περὶ υἱοῦ σεληνιαζομένου. Τοῦτο δὲ συνεξέτασας πότε ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ Σωτὴρ, καὶ ὑπὸ μηδενός C ἀξιώθεις ἴσθαι, ὡς τὸν παραλυτικόν· αὐτὰ γὰρ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγχερθεῖσαι ἀλλήλαις αἱ θεραπείαι, καὶ συνεξετασθεῖσαι πολλὰ τῶ ἀκούειν δυναμένῳ τῆς ἐν μυ-

ŸTUS INTERPRETATIO.

eis, » consequenter dicitur, si primum ad Scribas pertinet, et hoc ad Scribas, Si autem primum ad Herodem, et Herodiamdem, et filiam ejus; et secundum ad ipsos: nam invenitur et Herodes in morte Christi fuisse conscius, et omnis domus ejus.

3. « In illo tempore, descendente Jesu de monte, accessit ad eum homo, ejus genibus provolutus dicens: Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, et male patitur. Aliquoties enim cecidit in ignem, et aliquoties in aquam, et obtulit eum discipulis tuis, et non potuerunt ejicere eum. » Qui patiuntur, aut qui patientium domestici sunt, cum plebe habentur, non in monte. Propterea populi causa ad dispensationem descendit humanam, quasi de monte excelso divinitatis: quemadmodum discipulorum electorum consequenter se gratia ascendit in montem excelsum, et ibi se transformavit in gloriam suam. Nam prius quidem descendit, propter ignorantes se, ad humilitatem humanam: cum autem factus fuerit eis notus, ducit eos ad notitiam divinitatis suæ, ut dicant cum Apostolo. « Si autem novimus secundum carnem Christum, sed jam non novimus. » Descendit ergo ad turbam, ut qui non poterant ascendere rursus propter infirmitates animarum suarum, prodillectur ab eo. Et nunc ergo non accessisset ad eum homo genibus provolutus, dicens: « Domine, miserere filio meo, » nisi cum discipulis suis electis venisset ad turbam. Considerandum est autem in quibus quidem infirmitatibus qui patiuntur credunt, et deprecantur pro sua salute, aut tangunt simbriam vestimenti ejus, et sanantur; in quibus autem ipsi quidem qui patiuntur non faciunt hoc, pro eis autem qui faciunt: ut puta cenurio pro puero suo, regulus pro filio, archisynagogus pro filia, Chauanaæ pro filia sua vexata, et nunc qui genibus provolvitur pro filio suo lunatico. Cum his considerabis et illud, quando a semetipso Salvator etiam a nullo rogatus sanavit, sicut paralyticum eum qui triginta et octo annos in infirmitate habebat. Ipsæ enim salvationes ad

⁹⁵ Math., xvii, 12. ⁹⁶ Ibid. ⁹⁷ Ibid., 14, 13.

(70) *Εἰ μὲν τὸ πρότερον διὰ τοὺς, etc.* Sic cod. R.; al. *Holm.*, « εἰ μὲν τὸ πρότερον διὰ τοὺς Γραμματεῖς· εἰ δὲ τὸ δεύτερον ἐπὶ τὸν Ἡρώδη, etc. », nec aliter codd. Vaticanus et Tarinianus. — Locus mendosus, e quo nihil idoneum queas extundere: aliquid hic nobis in veteri interpretatione præsidii fuit, licet et ipsa sæpe fallacissima sit. Sic illa se habet: « Propter hoc autem quod sequitur, *Sic et Filius hominis patietur ab eis*, consequenter dicitur: Si primum ad Scribas pertinet, et hoc ad Scribas. Si autem primum ad Herodem, et Herodiamdem, et fi-

liam ejus, et secundum ad ipsos. » Itaque sic legendum conjicio: « εἰ μὲν καὶ τὸ πρότερον, ἐπὶ τοὺς Γραμματεῖς· εἰ δὲ τὸ πρότερον, etc. » Hæc est.

(71) *Ὑπὲρ τοὺς δαλους.* Codex Vaticanus, *περὶ τοὺς δαλους.*

(72) *ἢ οἱ μὴ δυνάμενοι ἀναβαίνειν, etc.* Origenes homil. 20 in *Luc.*: « Porro quia non valebant hi qui variis agrotationibus laborabant, in montem conscendere, idcirco descendit, et variis ad eos qui deorsum erant. » Hæc est.

(73) *Καταβάτος.* Codex Tarini, *καὶ ἀφέντος.*

στηρην ἀποκεκρυμμένης σοφίας Θεοῦ παραστήσουσι ἅ
δόγματα περί τε τῶν διαφόρων περι τῆς ψυχᾶς συμ-
πτωμάτων. καί περί τοῦ τρόπου τῆς θεραπείας αὐ-
τῶν.

Ἐπει δὲ ὡν οὗ περί πάντων, ἀλλὰ τοῦ ἐκκειμένου
ῥητοῦ πρόκειται ἐξετάζειν, ἴθωμεν τροπολογούντες
τίνα δυνάμεθα εἰπεῖν τὸν σεληνιαζόμενον εἶναι, καί
τὸν ἀξιούντα περί αὐτοῦ πατέρα αὐτοῦ, καί τί τὸ πί-
πτειν τὸν πάσχοντα οὐκ αἰεὶ, ἀλλὰ πολλὰκις (74), ὅτε
μὲν εἰς πῦρ, ὁνόσκει δὲ εἰς ὕδωρ· καί τί τὸ μὴ δεδυ-
νησθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν μαθητῶν θεραπευθῆναι, ἀλλ'
ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ· καί γὰρ εὐλογον, εἴπερ πᾶσα
νόσος, καί πᾶσα μαλακία, ὡς ἐθεράπευσεν ὁ Σωτήρ
ἡμῶν τότε ἐν τῷ λαῷ, ἀναφέρεται ἐπὶ τὰ ἐν ψυχαῖς
διάφορα συμπτώματα, ὡς τοὺς μὲν παρετούς τὴν
ψυχὴν, κειμένην αὐτὴν ἔχοντα ἐπὶ τοῦ σώματος πα-
ραληλυμένην δηλοῦσθαι διὰ τῶν παραλυτικῶν· τοὺς
δὲ τυφλότεροντας περί τὰ τῆ ψυχῆς μόνῃ θεατὰ δηλοῦ-
σθαι διὰ τῶν τυφλῶν, καί εἶναι τυφλοῦς· τοὺς δὲ
κεκωφωμένους πρὸς παραδοχὴν σωτηρίου λόγου ση-
μαίνεσθαι διὰ τῶν κωφῶν. Ἐνάλωγον ἐκείνοις ἐξετα-
σθῆναι δεῖσει τὰ περί τοῦ σεληνιαζόμενου. Ἔστι δὲ
τὸ πάθος τοῦτο (75) ἐκ διαλειμάτων ἀξιοδύων ἐπι-
τιθέμενον τοῖς πάσχουσιν, ἐν οἷς οὐδὲν διαφέρειν δο-
κεῖ ὑγιαίνοντος ὁ πεπονηθὼς αὐτὸ παρά τὸν καρδὸν
τοῦ μὴ ἐνεργεῖν αὐτὸν τὴν ἐπιλήψιν. Τοιαῦτα δὲ τίνα
εἴδους ἂν περί τινος ψυχᾶς συμπτώματα, πολλὰκις

A intelligere valet, Dei circa varios animorum morbos,
eorumque curandorum rationes decreta declara-
bunt.

4. At quoniam non de omnibus, sed de presenti tantum loco huic nobis agendum est, videamus quemnam esse lunaticum, proque eo rogantem illum patrem tropologicè dicere possumus; quid ægrotum non semper, sed sæpe cadere, quandoque in ignem, aliquando vero in aquam; quid item non a discipulis, sed ab ipso solum Jesu potuisse sanari; nam si omnis morbus, et adversa valetudo, quæ tunc temporis in populo curavit Servator noster, ad varios animorum 575 morbos referuntur, rationi consentaneum est per paralyticos, animo remissos, et jacentem in corpore, ac resolutum habentes animum designari; per cæcos item indicari, cæcosque revera esse, qui circa res soli animo manifestas cæcutiunt; qui vero ad salutaris sermonis susceptionem absurduerunt, per surdos significari. Convenienter his, quæ ad lunaticum pertinent examinanda erunt. Is autem affectus ægrotos per intervalla non exigua invadit, in quibus nihil a sano videtur differre quæ eo laborat, quando huic videlicet epilepsia non corripit. Talibus vero morbis laborantes animos invenias, qui sæpe in castitate aliisque virtutibus recte valere creduntur; deinde

VETUS INTERPRETATIO.

alterum in idipsum comparate et discussæ, multa eis qui possunt audire absconditam in mysterio sapientiam Dei, dogmata demonstrabunt de differentiis infirmitatum animæ et de modo salvationis ejus.

4. Sed quoniam nunc non de omnibus, sed de proposita dictione sermo est mihi, videamus moraliter primum quem esse lunaticum huic dicere possumus: deinde quem existimemus patrem ejus rogantem pro eo: tertio quid est cadere patientem non semper, sed frequenter, aliquoties quidem in ignem, aliquoties autem in aquam, et quid est quod minime potuit a discipulis Christi sanari, sed ab ipso Domino Jesu. Nam et ista est ratio. Si quidem omnis languor et omnis infirmitas quam sanavit Salvator tunc in populo, referuntur ad infirmitates spirituales animarum secundum differentias passionum, ut solutos quidem animo, et jacentem habentes animam super corpus, paralyticos animo existimemus, cæcos autem animo esse qui mente sua non considerant quod justum est, vel injustum; surdos autem animo, qui non sunt ad susceptionem salutarium verborum parati; secundum ea conveniens est ut de lunatico requira-

(74) Πολλὰκις. Unus codex habet πλεονάκις.
(75) Ἔστι δὲ τὸ πάθος τοῦτο, etc. Quoscunque morbos in hominum corporibus gignere viribus suis luna creditur, σεληνιασμοί, et qui iis laborant, σεληνιαστοί, dici possunt; sed furiosis fere, dæmoniaci et epileptici ita appellantur. Vettius Valens, quem, si Deus annuerit, olintr e tenebris in lucem profereamus, libro *Anthologiarum* iv: Τὸ δὲ ὅμοιον κἂν τὴν σύνοδον ἢ πανσέληνον καθυπερτερήσωσιν, ἢ διαμετηρήσωσιν; ἢ κατὰ μόνας τὴν σελήνην, ἢ σελήνης φάσιν ἐς τίνα λουούσης κατοπτεύσωσι, μανιώδεις, ἐκστατικούς, πτωματικούς, ἀποφθεγγόμενους ἀπεργάζονται. Deinde ubi id exemplo probare vult, hominis genituram profert qui ἐξαιρέτως ἐσεληνιασθη. Præcipue autem ἐπιλήπτους, seu, ut posterior ætas locuta est, caducos, vel cadivos, hoc est, πτωματικούς, appellari σεληνιακούς usu venit. Artemidorus: Προστίθεται δὲ τῷ ἀποτελέσματι καὶ νόσον, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τὴν ἰερὴν καλούμενην· ἀνάκειται γὰρ τῇ σελήνῃ. Φασὶ δὲ καὶ τὴν νόσον ταύτην οἱ παλαιοὶ ἀνακεῖσθαι τῇ σελήνῃ. « Efficentia vero siderali morbum quoque, qui sacer, ut plurimum appellatur, attribuit; lunæ enim acceptus referunt. Dicunt autem veteres morbum hunc lunæ tribuendum. » Isidorus lib. x *Orig.*, cap. 1: « Caducus, a cadendo dictus, id est, lunaticus, eo quod certo lune tempore patiatur. » Δοκεῖ γὰρ τοῖσιν ἐς τὴν σελήνην ἄλιτροῖσιν ἀφικνεῖσθαι ἢ νοσοῦσιν.

C. τὸυνεκεν ἰερὴν κικλήσκουσι τὴν πάθη, ait Arctæus, lib. i, cap. 4, vel quod τῶν ἐπιλήπτων τηρεῖ περιόδους (σελήνη), ἐξ ὧν ἡλίου πλεον ἢ ἐλαττον μεταλαμβάνει, ut inquit Galenus, lib. iii *De diebus decretor.*: « Eorum qui comitali morbo laborant servat periodos (luna) prout plus minusve solis participat; » vel etiam quod

Ipse Deus memorat dubiæ per tempora lunæ Conceptum, talis quem sæpe ruina profudit,

ut auctor est Serenus ser. Samm. c. 58. Hoc porro Matthæi loco, et c. iv, v. 24, lunaticus, מְרַבֵּן כַּדְּ Syriace dicitur, hoc est, ut exponit Fullerus *Miscel.* lib. ii, c. 17, ad verbum, « qui extra tecta, » supple « degit, » quod intra domum continere se non possit, propter δαιμονιασμόν quo agitabatur, epilepsia permixtum. Ita furiosus ille, de quo Luc. viii, 27, ἐν οἰκίᾳ οὐκ ἔμενε. At Ludovicus de Dieu vir Hebraice peritus in *Commentar. in Evang.* ad Matth. iv, 24, sententiam hanc confutat, probatque כַּדְּ מְרַבֵּן Syriace non sonare, « extra tecta, » quod diceretur, מְרַבֵּן כַּדְּ בְּרַבֵּן, sed rectius exponendum esse, « filium tecti; » ita autem lunaticos appellari, quod domorum tecta furore agitati descendant. Optimo sensu reddit Arabs *παραφραστικῶς*, Matth. xvii, 15: « Cum dæmone est, et vexatur valde in principiis pleniluniorum. » Huertus.

quasi epilepsia quadam, ea nempe quæ ab animi A perturbationibus oritur, corripiuntur, et ab eo statu decidunt, quo stare videbantur, et erga sæculi hujus fallaciam reliquasque cupiditates rapiuntur. Forsitan ergo minime aberraveris, si homines ejusmodi qui a « spiritualibus nequitiae in cœlestibus »⁹⁸ dejectiuntur, spiritu, ut ita dicam, lunaticos esse dicas, et persæpe male se habere, quo scilicet tempore animos illorum perturbationes et affectus invadunt, cadentes nonnunquam in ignem inflammationum, quando, juxta ea quæ in Osee habentur⁹⁹, « adulterantes **576** quasi clibanus succensus a flamma ad cocionem ambusti; » aliquando in aquam, quando rex omnium qui in aquis sunt draconum, a respirationis libertate qua frui videbantur, eos in profundum fluctuum maris humanæ vitæ dejicit. Nobis autem ad eam quam super lunatico protulimus expositionem, proderit is qui in Sapientia de justis quidem æquabilitate et constantia ait¹ : « Narratio pii semper est sapientia ; » de iis autem quorum supra meminimus² : « Stultus autem sicut luna mutatur. » Ac in istis quidem ejusmodi impetus notare licet, qui ab his etiam a quibus levitas eorum et inconstantia animadversa non est, laudes extorquere possint ; adeo ut plenilunium in iis esse, vel propemodum certe plenilunium pronuntient. Quod autem in iis lumen esse visum est, et lumen nocturnum est, non diurnum, rursus imminutum cernas, eo usque deficiens, dum quod videbatur lumen esse in iis, nullo modo conspiciatur. An autem propter tale quidpiam, epilepsiam lunaticum morbum appellaverint necne, qui rebus nomina primum imposuerunt, ipse animadvertet.

5. Pater autem lunatici is est fortasse angelus cui ille obtigit (si modo omnem humanam animam

νομιζομένης υγιαίνειν ἐν σωφροσύνῃ καὶ ταῖς ἀλλοδαφαῖς ἀρεταῖς, εἴτ' ἐσθ' ὅτε ὡσπερ εἰ ἐπιληψία τινὶ τῇ ἀπὸ τῶν παθῶν λαμβανομένης, καὶ καταπιπτούσας ἀπὸ τοῦ ἐστηκέναι δοκεῖν, καὶ στωμένης περὶ τὴν ἀπάτην τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τὰς λοιπὰς ἐπιθυμίας. Τάχα οὖν οὐκ ἂν ἀμάρτοις (76) λέγων τοὺς τοιοῦτους, ἴν' οὕτως εἴπω, πνευματικῶς σεληνιαζέσθαι, καταβαλλομένους ὑπὸ « τῶν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις πνευματικῶν τῆς πονηρίας, » καὶ κακῶς ἔχειν πολλὰς παρὰ τὸν καιρὸν τῶν ἐπιλαμβανομένων τῆς ψυχῆς αὐτῶν παθῶν · ποτὲ μὲν πίπτοντας (77) εἰς τὸ πῦρ τῶν πυρώσεων, ὅτε γίνονται, κατὰ τὰ λεγόμενα ἐν τῷ ᾠσηῆ, « οἱ μοιχεύοντες, ὡς κλίβανος καιόμενος εἰς πέφιν κατακαύματος ἀπὸ τῆς φλογός · » ποτὲ δὲ εἰς ὕδωρ, ὅτε ὁ βασιλεὺς πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδασι δρακόντων καταβάλλει αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ἐλεύθερον δοκεῖν ἀναπνεῖν, ἐπὶ τὸ εἰς βάθη τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης ἔκειν τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου. Συμβαλεῖται δὲ ἡμῖν τῇ τοιαύτῃ περὶ τοῦ σεληνιαζομένου διηγήσει ὁ λέγων ἐν τῇ Σοφίᾳ περὶ μὲν τῆς τοῦ δικαίου ὁμαλότητος · « Διηγήσεις εὐσεβοῦς διὰ παντὸς σοφία · » περὶ δὲ τῶν ἀποδεδομένων · « Ὁ δὲ ἀφρων (78) ὡς σελήνη ἀλλοιοῦται. » Καὶ ἔστι καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἰδεῖν ὁρμὰς συναρπάσαι δυναμένας πρὸς ἔπαινος τοὺς μὴ ἐπιστάνας αὐτῶν τῷ ἀνερματιστῷ · ὥστε εἰπεῖν ἂν οἰονεὶ πανσέληνον εἶναι ἐν αὐτοῖς, ἢ παρ' ὀλίγον πανσέληνον. Ἴδοις δ' ἂν πάλιν μιμούμενον (79) τὸ δόξαν εἶναι ἐν αὐτοῖς φῶς, οὐχὶ φῶς ἡμερινὸν τυγχάνον, ἀλλὰ καὶ φῶς νυκτερινὸν, ἐπὶ τοσοῦτον (80) λῆγον, ἕως μὴδὲ δοκοῦν φῶς εἶναι ἐπιβλεπόμενον ἐν αὐτοῖς γέννηται. Εἰ δὲ οἱ πρῶτοι θέμενοι τὰ ὄνόματα τοῖς πράγμασι διὰ τοιοῦτόν τι ὠνόμασαν τὸ τῆς ἐπιληψίας πάθος σεληνιασμόν, ἢ μὴ, καὶ αὐτὸς ἐπιστήσεις.

Πατήρ (81) δὲ τοῦ σεληνιαζομένου τάχα ὁ λαχὼν αὐτὸν ἄγγελος (εἶτε πᾶσαν λεκτέον (82) ἀνθρωπίνην

VETUS INTERPRETATIO.

mus. Est ergo passio hæc mutatio a melioribus ad deteriora, quia nihil differt a sanis qui patitur hoc, in tempore quando non operatur in illo ipsa mutatio. Tabet autem juvenis infirmitas animæ in quibusdam hominibus, qui frequenter existimantur sani esse in castitate, vel misericordia, et vivere secundum justitiæ voluntatem. Aliquando autem quasi quadam correptione spiritus a passionibus comprehenduntur, et cadunt ab eo statu boni in quo stare putabantur, et transvertuntur ad seductionem sæculi hujus, et ad cæteras concupiscentias carnales. Forsitan non peccabis si hujusmodi homines dixeris, (ut ita dicam), spiritaliter lunaticos esse, qui dejectiuntur a « spiritualibus nequitibus in cœlestibus, » et male habent frequenter in tempore quo comprehensi fuerint a passionibus animæ eorum, et cadunt in ignem incendii, quando « adulterantes (sicut ait Osee) sicut clibanus ignis ardens. » Hujusmodi autem homines interdum cadunt in aquam, quando rex omnium qui sunt in aquis, draco, dejicit eos a libertate animæ in profundum fluctuum maris, id est, in mala pessima vitæ istius humanæ, quæ mari assimilatur. Commendat autem hanc nostram de lunatico interpretationem, quod dicit Sapientia, de constantia quidem justi : « Sapiens sicut sol permanet ; » de inconstantia autem peccatoris ita : « Lupsiciens autem sicut luna immutatur. » Et est videre in talibus impetus quosdam quasi operum bonorum subrepere, ita ut subripere possint ab hominibus laudes, ab eis tamen hominibus, qui nesciunt occultam inconstantiam cordis eorum. Vides autem eos minui iterum, et quod videbatur in eis lumen, invenitur non esse lumen diurnum, sed nocturnum, et lunare, et tandiu minui, ut nec videatur lumen esse omnino, quod existimabatur lumen.

5. Forsitan ergo angelus qui sortitus est lunaticum illum talem (si tamen dicendum est omnem ani-

⁹⁸ Ephes. vi, 12. ⁹⁹ Osee vii, 4. ¹ Eccli. xxvii, 12. ² Ibid.

(76) Τάχα οὖν οὐκ ἂν ἀμάρτοις, etc. Hieronymus, Theophylactus, Euthymius. ΠΑΤΡΙΟΥΣ.

(77) Ποτὲ μὲν πίπτοντας, etc. Euthymius.

(78) Περὶ δὲ τῶν ἀποδεδομένων · « Ὁ δὲ ἀφρων, » etc. Theophylactus.

(79) Ἴδοις δ' ἂν πάλιν μιμούμενον. Ita codd. Anglicanus, Vaticanus et Tarinianus. At Regius,

μιμούμενον. Vetus interpres, « vides autem eos minui iterum, » etc. Lege μετιούμενον.

(80) Codex Regius, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον.

(81) Πατήρ δέ, etc. Vide *Origenianorum* lib. ii, quest. 5, n. 28.

(82) Εἶτε πᾶσαν λεκτέον, etc. Vide Origenem infra in *Matth.* xviii, 10.

ψυχὴν ὑπὸ τινι τετάχθαι ἀγγέλω), ἀξιῶν ὡς περὶ Υἱοῦ ἁ
 τῶν ἰατρῶν τῶν ψυχῶν, ἵνα αὐτὸν βύσῃται, μὴ δυνη-
 θέντα ἀπὸ τοῦ ὑποδεεστεροῦ λόγου, τοῦ ἐν τοῖς μαθη-
 ταῖς, θεραπευθῆναι ἀπὸ τοῦ πάθους. Πνεῦμα δὲ ἄλα-
 λον καὶ κωφὸν τροπολογητέον τὰς ἀλόγους, καὶ πρὸς
 τὸ δοκοῦν καλὸν ὄμμας, ὑπὸ τοῦ Λόγου ἐκβαλλόμε-
 νον, ἵνα ἃ τέως τις ἐποίηι ἀλόγῳ φορᾶ νομιζόμενα
 ὑπὸ τῶν βλεπόντων καλὰ, μηκέτι μὲν πράττη ἀλόγως,
 κατὰ δὲ τὸν λόγον τῆς τοῦ Ἱησοῦ διδασκαλίας. Ἐξ
 τούτου καὶ ὁ Παῦλος ὠρμημένος εἶπεν · « Ἐὰν ἔχω
 πίστιν πᾶσαν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν · » οὐ γὰρ ἐν
 μόνον ὄρος, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνάλογον αὐτῷ πλείονα μεθ-
 ιστήσιν ὁ ἔχων πᾶσαν τὴν πίστιν, ἥτις ἐστὶν ὡς
 κόκκος σινάπεως· ἐπεὶ ἐξουθενεῖται μὲν ἡ πίστις (83)
 ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ βραχύτατόν τε καὶ εὐτέλες
 εἶναι φαίνεται· τυχοῦσα δὲ γῆς ἀγαθῆς, τουτέστι ψυ-
 χῆς, τὸ τοιοῦτον σπέρμα παραδέξασθαι καλῶς δυνα-
 μένης, γίνεται δένδρον μέγα, ὥστε οὐδὲν μὲν τῶν
 ἀπτέρων, τὰ δὲ ἐπιτερωμένα πνευματικῶς πετεινὰ
 τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνοῦν δύνασθαι ἐν τοῖς κλάδοις
 τῆς τοιαύτης (84) πίστεως.

Ἦδη οὖν παραστῶμεν καὶ τῇ λέξει, καὶ ζητήσω-
 μεν πρότερον πῶς σεληνιάζεσθαι λέγεται ὁ ὑπὸ τι-
 νος πνεύματος ἀκαθάρτου, καὶ κωφοῦ, καὶ ἀλάλου
 σκητούμενος, καὶ καταβαλλόμενος, καὶ διὰ τί παρώ-
 νυμόν ἐστι τὸ σεληνιάζεσθαι ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἐν οὐ-
 ρανῷ καὶ δευτέρου μετὰ τὸν ἥλιον φωστήρος, ὃν ἔτα-
 ξεν ὁ Θεὸς « εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός. » Ἱατροὶ μὲν οὖν
 φυσιολογεῖτων (85), ἅτε μὴδὲ ἀκάθαρτον πνεῦμα C

angelo alicui subditam esse dicendum est) animo-
 rum medicum tanquam pro filio deprecans, ut eum
 sanet, cujus morbum verbum inferius, quod in di-
 scipulis est, curare non potuerat. Spiritum autem
 mutum et surdum a Verbo depulsum, cæcos in id
 quod boni speciem habet impetus esse tropologicè
 dicendum est; ut quæ quis antea bona a spectanti-
 bus credita cæco impetu gerebat, ea non amplius
 sine ratione gerat, sed juxta rationem doctrinæ
 Jesu. Inde Paulus ad dicendum concitatus est² :
 « Si habuero omnem fidem, ita ut montes transfe-
 ram; » non unum 577 enim tantummodo mou-
 tem, sed illius instar plures transfert qui omnem
 fidem habet, quæ grano sinapis similis est³; fides
 quippe ab hominibus, nihili sit, et valde exiguum
 quiddam ac vile videtur esse; at cum bonum nacta
 est solum (animam videlicet) quod tale semen recte
 valeat excipere, in magnam arborem evadit, ut nul-
 lum quidem ex iis quæ alis carent, at alis spiritua-
 liter instructæ cœli volucres in hujusmodi fidei ra-
 mis nidulari possint.

6. Jam vero et ad ipsa verba attendamus, ac quæ-
 ramus primum qua ratione lunaticus esse dicatur,
 cui a spiritu aliquo immundo, et surdo, et muto
 vertigo et tenebræ offunduntur, ab eoque affligitur,
 et quamobrem morbus ille a magna illa cœlesti, et
 a sole altera lampade nomen traxit, quam constituit
 Deus, « ut præsesset nocti⁴. » De rerum ergo sa-
 tura disputent medici, quippe quibus persuasum sit

VETUS INTERPRETATIO.

mam hominis sub aliquo angelo constitutam, quasi sub aliquo patre) pater hujusmodi lunatici appellatur, deprecans quasi pro filio medicum animarum, ut liberet eum qui non potest sanari a passione per verbum humile discipulorum Christi. Si autem etiam mutum et surdum dæmonium intelligi moraliter oportet, dicimus quoniam ipse impetus irrationabilis, qui boni speciem videtur habere, mutum et surdum dæmoni-
 um est dicendum, quod a verbo expellitur Christi solius : quoniam ille qui talis est, nec videt justum, vel injustum, quemadmodum cæcus; nec recipit admonitionem discipulorum Christi, quemadmodum surdus. Ideo opus est ei Christi sermone, ut qui faciebat irrationabili prolacione quæ putarentur a videntibus bona, jam de cætero sine ratione non agat. Secundum verbum doctrinæ Christi, difficiles sunt ad sanandum hujusmodi passiones, propter quod fortiter dejiciuntur postquam egerint ea quæ putabantur bona, et est operatio quæ operatur in illis mala, et sic magna et fortis inter omnia mala, ut monti assimiletur, nec expellatur a patiente, nec exeat, nisi per omnem fidem ejus qui passiones hujusmodi sanare noverit. Ex omni enim fide montes hujusmodi transferuntur. Omnis autem fides grano sinapis comparatur, sicut potest fieri manifestum ex eo quidem quod scribitur : « Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic : Transi hinc illuc, et transibit. » Apud Apostolum autem : « Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam. » Ideo, arbitror quoniam omnis fides grano sinapis comparatur, quoniam contemnitur quidem fides ab hominibus, et modicum aliquid et vile apparet, cum vero consecutum fuerit bonam animam, id est, recti hominis terram, semen hujusmodi sit arbor magna, ita ut sine pennis quidem nemo, pennati autem qui sunt spiritaliter volucres cœli, habitent in ramis ejus.

6. Sed quoniam oportet et ipsa verba interpretari, primum quæramus quare lunaticus appellatur qui a spiritu immundo vexatur, et quare passio ipsa nomen accepit a luna, quæ post solem magnam lumine

² I Cor. xiii, 2. ³ Matth. xvii, 19; xiii, 31. ⁴ Gen. i, 16.

(83) Ἐπεὶ ἐξουθενεῖται μὲν ἡ πίστις, etc. Theophylactus. Paulo post, βραχύτατόν τε, forte legendum βραχύτατόν τε.

(84) Τῆς τοιαύτης. Sic recte habet codex Tarinianus, alii vero τοῖς τοιαύτης.

(85) Ἱατροὶ μὲν οὖν φυσιολογεῖτων, etc. Euthymius in Math. iv, 24 : « Lunatici vero tenentur affectione corruptorum humorum. Quia enim luna cum ad plenum lumen devenerit, naturam habet per splendorem suum attractivam humorum qui in corporibus sunt, sit ut hi tunc turbentur. Frequens etenim ac pravus vapor ab ipsis elevatus, cerebrum dilaniat, hominemque contorquet : cuiusque hæc a

luna patientur, lunatici appellantur. » Morbum ad solam naturam refert Euthymius. Medicos eos qui nimum hic naturæ tribuunt, nec quidquam dæmonis ope, sed omnia solius naturæ viribus administrari contendunt, incessit Origenes; reprehendendus et ipse qui in alteram partem longius recedendo a recta via aberravit; omnia enim dæmoni, nihil naturæ permisit. Sic autem existimo lunaticum hunc ἐπιληψία simul et δαιμονιασμῷ laborasse. Id usque adeo inauditum non est, ut ἐπιληπτοὶ sæpe cum δαιμονιζομένοις et κατεχομένοις confundantur. Hesych. Ἐπιληπτῶ ὑπαίτιω, δαιμονιζομένω. ΗΥΕΤΙΩΣ.

spiritum impurum minime hic esse, sed morbum corporis duntaxat, ac disputantes dicunt per quemdam cum lunari lumine, quod humida præditum est natura, consensum et convenientiam, humores in capite contentos moveri; nos autem qui morbum hunc in ægris a spiritu immundo, muto et surdo genitum videri Evangelio credimus, et iis qui eo prope modo quo Ægyptii incantatores sanationem promittente more illorum soliti sunt, feliciter successisse credi inter ipsos videmus, ne anxiam præbeamus Dei operibus ita calumniamus, ut iniquitatem in excelso loquantur, et ponant in cœlum os suum*, dicimus spiritum hunc impurum certas hunc figuras observare, atque ita operari, ut cum observatum fuerit sub 578 tali lunæ figura scilicet homines, non mutus et surdus dæmon tanti mali causam habere videatur, sed magna illa cœlestis fax, quæ constituta est ut nocti præsit, neque vitium habet morbi hujus inter homines imperium, Ac si quidem omnes iniquitatem in excelso loquuntur, quicumque astrorum constitutione morborum omnium, qui super terram grassantur, sive universalium, sive singularium causam contineri pronuntiant; et si revera posuerunt in cœlum os suum, cum sidera alia malefica, alia benefica esse dicunt; cum nullum astrum a reipsum omnium Deo ad id conditum sit, ut nocent, sicut a Jeremia in Threnis scriptum est: « Ex ore Altissimi egrediuntur honesta et bona, » Quæmadmodum autem impurus ille spiritus morbum hunc efficiens qui lunaticus appellatur, lunæ figuras observat, ut eum vexet qui sibi certis de causis traditus est, nec dignum se præstitit qui angeli custodiæ committeretur; ita et alios spiritus ac dæmones aliorum siderum figuraciones observare verisimile est, ut non luna duntaxat, sed et alia astra obrotationibus et conviciis ab iis appetantur qui iniquitatem in excelso loquuntur. » Genethliacos certe audire operæ pretium est, insanie omnis et furoris a dæmone immissi causam ad lunæ figuras referentes. Con-

Α εἶναι νομίζοντες κατὰ τὸν τύπον, ἀλλὰ σωματικὸν σύμπτωμα, καὶ φυσιολογούντες τὰ ὑγρά λεγέτωσαν κινεῖσθαι τὰ ἐν τῇ κεφαλῇ, κατὰ τινὰ συμπάθειαν τῆν πρὸς τὸ σεληνιακὸν φῶς, ὑγράν ἔχον φύσιν· ἡμεῖς δὲ οἱ καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ πιστεύοντες, ἔτι τὸ νόσημα τοῦτο ἀπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου, ἀλάλου, καὶ κωφοῦ ἐν τοῖς πάσχουσιν αὐτὸ θεωρεῖται ἐνεργούμενον, ὁρῶντες δὲ, ὅτι καὶ οἱ εἰθισμένοι παραπλῆσιως τοῖς ἐπαιδοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἐπαγγέλλεσθαι τὴν κατὰ τοὺς τοιοῦτους θεραπείαν δοκοῦσά ποτε ἐπιτυχάνειν ἐν αὐτοῖς, φήσομεν, ἔτι μήποτε, ὑπὲρ τοῦ διαβάλλειν τὰ κτίσματα τοῦ Θεοῦ, ἵνα καὶ ἀδικία εἰς τὸ ὕψος λαλήθῃ, καὶ θῶνται εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, » τὸ ἀκάθαρτον τοῦτο πνεῦμα' ἐπιτηρεῖ (86) τινὰς σχηματισμοὺς τῆς σελήνης, καὶ οὕτως ἐνεργεῖ, ἵν' ἐκ τῆς τήρησώς τῶν κατὰ τὸν τοῖόνδε τῆς σελήνης σχηματισμῶν πάσχειν τοὺς ἀνθρώπους, τὴν αἰτίαν δόξῃ τοῦ τηλικούτου κακοῦ, μὴ τὸ δάλαον καὶ κωφὸν λαμβάνειν δαιμόνιον, ἀλλὰ μέγας ἐν οὐρανῷ φωστῆρ, ὁ τεταγμένος εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ μηδεμίαν ἔχων ἀρχὴν τῆς τοιαύτης ἐν ἀνθρώποις νόσου. « Καὶ ἀδικίαν γε εἰς τὸ ὕψος (87) λαλοῦσα » πάντες ὅσοι παρὰ τὴν τῶν ἀστρῶν σχέσιν φασὶν εἶναι τὴν αἰτίαν πάντων τῶν ἐπὶ γῆς, εἴτε καθολικῶν εἴτε καὶ τῶν καθ' ἕκαστον συμπτωμάτων· καὶ οἱ τοιοῦτοὶ γε ἀληθῶς « ἔθεντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, » κακοποιούς τινὰς λέγοντες εἶναι τῶν ἀστέρων, καὶ ἄλλους ἀγαθοποιούς· οὐδενὸς ἀστρῶν γενομένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ἵνα κακοποιῇ, κατὰ γε τὸν Ἱερεμίαν, ὡς ἐν Θρήνοις γέγραπται· « Ἐκ στόματος Κυρίου (88) ἐξελεύσεται τὰ κατὰ καὶ τὸ ἀγαθόν. » Εἰκὸς δὲ, ὅτι, ὡς περ τοῦτο τὸ ἐνεργεῖν τὸν καλούμενον σεληνιασμὸν πνεῦμα ἀκάθαρτον ἐπιτηρεῖ τοὺς τῆς σελήνης σχηματισμοὺς, ἵνα ἐνεργήσῃ εἰς τὸν διὰ τινὰς αἰτίας παραδεδόμενον (89) αὐτῷ, καὶ μὴ ποιήσαντα λατὴν ἀξιῶν φρουρᾶς ἀγγελικῆς (90), οὕτως καὶ ἄλλα πνεύματα, καὶ δαιμόνια πρὸς τινὰς σχηματισμοὺς τῶν ἄλλων ἀστέρων, ἵνα μὴ μόνον σελήνη, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ λουδορηθῶσιν ἀστέρες ὑπὸ « τῶν ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλούντων. » Ἔστι γοῦν

VETUS INTERPRETATIO.

vocatur. Medici ergo loquuntur sibi quæ volunt, qui nec immundum spiritum arbitrantur, sed corporalem aliquam passionem, et dicunt humida moveri in capite secundum aliquam comparationem ad lumen lunare, quod humidam habet naturam. Nos autem qui Evangelio sumus credentes, dicimus hanc passionem immundum spiritum in hominibus operari. Observat enim quædam schemata lunæ, et sic operatur, ut ab observatione quorundam schematum lunæ pati homines mentiantur, et per hoc culpabilem Dei creaturam ostendit: ut omnes, sicut diximus, iniquitatem in excelso loquantur, qui existimant ex efficientia stellarum consistere causam omnium infirmitatum, sive generalium, sive specialium, criminantes opera Dei, et quasdam quidem stellas dicentes maleficas, quasdam autem beneficas, cum nulla stella a Deo sit facta ut malefaciat. Secundum Jeremiam enim, sicut in Lamentationibus dicit: « De ore Domini non procedent mala et bona, » forsitan autem sicut iste immundus spiritus observat quædam lunæ schemata ut operetur in eo qui propter aliquas causas traditus est: sic et alii dæmones secundum aliqua stellarum schemata

* Psal. lxxii, 8, 9. † Thren. iii, 38.

(86) Τὸ ἀκάθαρτον τοῦτο πνεῦμα ἐπιτηρεῖ, etc. Hieronymus in *Matth.* iv, 24, et xvii, 15. Chrysostomus, *Brevis Enarrat.* Theophylactus, Euthymius. HæTIUS.

(87) Καὶ ἀδικίαν γε εἰς τὸ ὕψος, etc. Origenes, tom. iii in *Genes.* et homil. 3 in *Jerem.* et passim astrologiam insectatur; quem morem tenent Patres universi. Sed de his alibi. Ib.

(88) Ἐκ στόματος Κυρίου, etc. Thren. iii, 38, Septuaginta Sixtinæ editionis, et manuscriptus

Alexandrinus, Ἐκ στόματος Ὑψίστου οὐκ ἐξελεύσεται τὰ κατὰ καὶ τὸ ἀγαθόν. Complutensis editio, οὐκ ἐξελεύσεται κατὰ καὶ τὸ ἀγιον. Pro κατὰ legit Origenes κατὰ, et negandi particulam sustulit. Ib.

(89) Διὰ τινὰς αἰτίας παραδιδόμενον, etc. Hieronymus: « Quia propter peccata sua a dæmone fuerat oppressus. » Ib.

(90) Ἄξιον φρουρᾶς ἀγγελικῆς. Vide *Origenianorum* lib. ii, q. 5, n. 28.

ἀκούσαι τῶν γενεθλιαλδῶν, τὴν αἰτίαν πάσης μανίας, καὶ πάντος δαιμονιασμοῦ ἀναφερόντων ἐπὶ τοὺς τῆς σελήνης σχηματισμούς. Ὅτι μὲν οὖν οἱ τὸν καλούμενον σεληνιάσμον πάσχοντες ἐπίστε εἰς τὸ ὕδωρ πίπτουσι, ἤγλόν ἐστιν ὅτι καὶ εἰς τὸ πῦρ, σπανιότερον μὲν, πλὴν καὶ αὐτὸ συμβαῖνόν ἐστι, καὶ ὅτι δυσίατόν ἐστι τὸ νόσημα τοῦτο, ὡς καὶ τοὺς ἔχοντας χάριν θεραπεύειν δαιμονίωντας ὅτε μὲν (91) ἀπαυδῶν πρὸς τοῦτα, ὅτε δὲ μετὰ νηστεϊῶν, καὶ προσευχῶν, καὶ πλείωνων καμάτων ἐπιτυγχάνειν. Ζητήσεις δὲ εἰ, ὡς περ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, οὕτω καὶ ἐν τοῖς πνεύμασι τοιαῦτα συμπτώματα, ὡς τινὰ μὲν αὐτῶν λαλεῖν, τινὰ δὲ ἄλλα εἶναι· καὶ τινὰ μὲν ἀκούειν, ἕτερα δὲ κωφῶσθαι· εὐρεθῆσεται γὰρ ὡς περ ἐν αὐτοῖς ἡ αἰτία τοῦ εἶναι ἀκάθαρτα, οὕτως καὶ διὰ τὸ αὐτεξούσιον αὐτῶν καταδικασθαι αὐτὰ τὸ εἶναι ἄλλα καὶ κωφά· καὶ γὰρ ἀνθρώπων τινὲς τὴν τοιαύτην καταδίκην πείσονται, εἴ γε ἡ τοῦ προφήτου εὐχὴ ὡς Πνεύματι ἁγίῳ εἰρημένη ἐπακουσθήσεται, ἐν ἧ ἄλλεκατι ἐπιτιων ἁμαρτωλῶν· « Ἄλλα γεννηθῆτω τὰ χεῖλη τὰ δόλια. » Οὕτω δὲ τάχα καὶ οἱ κακῶς χρησάμενοι τὰς ἀκοαίς καὶ παραδεξάμενοι ἀκοὴν ματαίαν, κωφωθῆσονται ὑπὸ τοῦ εἰπόντος· « Τίς ἐποίησε δύσκωφον καὶ κωφόν; » ἵνα μὴ πλείον παραδέχωνται ἀκοὴν ματαίαν.

Ἐπεὶ δὲ εἶπεν ὁ Σωτὴρ· « Ὡ γενεὰ ἀπίστε καὶ διεστραμμένη, » ἐμφαίνει, ὅτι ἐκ διαστροφῆς ἡ κακία παρεσελήλυθε, παρὰ φύσιν γενομένη καὶ διάστροφος ἡμᾶς πεποιηκυῖα. Ὅλον δὲ, οἶμαι, τὸ τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων γένος διὰ τὴν κακίαν βαρούμενος, καὶ τὴν μετ' αὐτῶν διατριβὴν ὁ Σωτὴρ, εἶπε τό· « Ἔως πότε μεθ' ὑμῶν ἔσομαι; » Προεἰπομέν οὖν ἀπὸ μέρους εἰς τό· « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἔρεῖτε τῷ ἔρει τοῦτω, » καὶ τὰ ἐξῆς· οὐδὲν ἔῃττον κατὰ τὸ φαινόμενον ἡμῖν τρανότερον καὶ ταῦτα εἰς τὸν τόπον λελέξεταί. Ὁρῆ ἐν τούτοις οἶμαι λέγεσθαι τὰς ἐν κακίᾳ κεχυμένη καὶ μεγάλη γεγεννημένας ἀντικειμένας δυνάμεις, αἰτινες ὡς περ εἰρηρισμένοι εἰσὶν ἐν τισιν ἀνθρώπων ψυχαῖς. Ἐπὶ οὖν ἔχη τις τὴν πᾶσαν πίστιν, ὥστε μήκέτι περὶ τινῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς γράμμασι κειμένων ἀπιστεῖν, καὶ τοιαύτην αὐτὴν ἔχη, ἥποια ἦν ἡ πίστις τοῦ Ἀβραὰμ πιστεύοντος τῷ Θεῷ ἐπὶ τοσοῦτον, ὡς λογισθῆναι τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην (92), ἔχει τὴν πᾶσαν πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως· εἴθ' ὁ τοιοῦτος ἐρεῖ ἄβραάμ (93) ἔρει τοῦτω· (δέκνυμι· δὲ τὸ ἐλασον καὶ κωφόν

stat sane in aquam cadere eos aliquando qui hoc laborant morbo, quem lunaticum appestant; cadere autem et illos in ignem, rarius quidem, sed nonnunquam tamen manifestum est, et sanatu difficillem esse morbum hunc; adeo ut qui sanatorum daemoniacorum gratia possent, aliquando curandi illius spem abjiciant; aliquando autem cum jejunis et orationibus, plurimisque laboribus feliciter eum et ex voto sanent. Querens autem an quemadmodum homines, ita et spiritus ejusmodi morbis afficiantur, ut eorum nonnulli loquantur, quidam muti sint; nonnulli audiant, quidam surdi sint: ut enim reperitur in illis causa cur impuri sint, ita et perpetuo silentio et surditate damnati esse reperientur, ob liberum eorum arbitrium: quibusdam sed enim hominibus eadem infligetur poena, siquidem Prophetæ 579 precatio, quasi ad Spiritum sanctum fusa, exaudiat, in qua de nonnullis peccatoribus dictum est: « Muta fiant labia dolosa. » Eodem fortasse modo et qui auribus abusi sunt, et vanis rumoribus aurem prebeant, ab eo surdi fient, qui dixit: « Quis fabricatus est mihi et surdum? » ut non amplius vanis rumoribus aurem prebeant.

7. Quandoquidem vero Servator dixit: « O generatio incredula et perversa, » introductam fuisse significat a perversitate nequitiam, quæ contra naturam est, et perversos nos effecit. Universum autem, opinor, genus humanum, quod supra terram est, propter ejus nequitiam pertæsus, et commotionem cum eo ægre ferens Servator dixit: « Quousque ero vobiscum? » Hæc certe verba: « Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, » et cætera jam antea ex parte explicavimus; verumtamen et ea quoque dicentur in hunc locum, prout ad majorem perspicuitatem nobis conferre videntur. Montes hic appellari existimo contrarias et oppositas potestates, late diffusa et ingenti nequitia præditas, quæ quidem in nonnullis hominum animis quasi fundatæ et constitutæ sunt. Postquam ergo omnem quispiam fidem habuerit, ita ut nonnullis, quæ in sacris libris continentur, fidem non derogat, ea quæ tali polleat, qualis erat Abrahami fides, qui Deo eo usque credidit, ut reputata sit illius ad justitiam, omnem ille

VETUS INTERPRETATIO.

insidiatur eis, qui non præbuerunt se dignos custodiâ angelorum sanctorum, ut non sol, ac luna, sed etiam stellæ cæteræ blasphemetur ab hominibus, qui in excelsum iniquitatem loqui non dubitant, et ponere in cælos os suum.

7. Post hæc videamus, quod loquens ad patrem lunatici Dominus dixit: « O generatio incredula et perversa, quousque ero vobiscum? Quousque patiar vos? » Nam quoniam non potuerunt eum sanare neque ipsi discipuli Jesu quasi adhuc modicæ fidei constituti, propterea dixit: « O generatio incredula. » Et si illis dixit: « O generatio incredula, » nobis quid dicit? Et quod ait, « perversa, » ostendit quoniam

⁸ Psal. xxx, 19. ⁹ Exod. iv, 11. ¹⁰ Matth. xvii, 16. ¹¹ Ibid. ¹² Ibid. 19. ¹³ Gen. xv, 6.

(91) Ὅτε μέρ. Sic habent omnes mss.; male autem editio Huetii, ἅτε μὲν.

(92) Codd. Regius et Vaticanus, ὡστε λογισθῆναι αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

(93) Εἴθ' ὁ τοιοῦτος ἐρεῖ τῷ, κ. τ. λ. Origenes in Jerem. hom. 12: Ποία δὲ ὄρη σκοτεινά; Οἱ τὰ

ὄψωματα ἐπαίροντες κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· ὁ διάβολος ἄρα σκοτεινόν ἐστιν· οἱ ἀρχοντες τοῦ αἰῶνος οἱ κατηργημένοι, ὄρη εἰσὶ σκοτεινά· καὶ τὸ δαιμόνιον, ὁ σεληνιασμός, ἄρα ἦν, περὶ οὗ ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· Ἐρεῖτε τῷ ἔρει τοῦτω, etc., et homil. 22, in Luc. et in Joan. iv, 12. Hilarius can. 17 et 21;

fidem habet sicut granum sinapis : deinde qui talis erit dicet monti huic (spiritum mutum et surdum in eo qui lunaticus esse dicitur, intellectum volo) : « Transi illinc ; » ab homine videlicet male affecto in abyssum fortasse, « et transibit. » Inde arrepta ansa cum apostolica auctoritate dixisse opinor Apostolum ¹⁴ : « Et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam ; » nec unum sed enim duntaxat montem, sed et plures illius instar transfert, qui habet omnem fidem quæ grano sinapis similis est ; nec quidquam supra vires illius erit qui tanta fide pollebit. Quin et ad illud animum advertamus ¹⁵ : « Hoc genus non ejicitur, nisi per orationem et jejunium, » ut si in curando aliquo cum ejusmodi malo confidant **580** opera aliquando a nobis ponenda sit, non exorcismum adhibeamus, neque interrogemus, nec immundum spiritum quasi audientem alloquamur, sed orationi et jejunio vacantes, dum pro ægro preces fundimus, postulata assequamur, et nostro jejunio spiritum immundum ab eo depellamus.

8. « Conversantibus autem illis in Galilæa, dixit illis Jesus : Filius hominis tradendus est in manus hominum ¹⁶. » Ac ea quidem his æquivalere videbuntur ¹⁷ : « Cœpisse eum ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, et multa pati a senioribus et principibus sacerdotum ; » atqui res non ita se habet, nec enim idem est, « ostendere discipulis quia oporteret eum ire in Jerosolymam, et multa pati a senioribus, et principibus sacerdotum, et scribis ; et, » postquam ea passus fuerit, « occidi, et, » postquam occisus fuerit, tertia die resurgere, » ac dici illis in Galilæa versantibus, quod supra minime didicimus, futurum ut Filius hominis tradatur ; supra enim traditum iri dictum est, nunc autem et « in manus hominum. » Super quibus disquiramus a quo vel a quibus in manus hominum tradendus sit ; illic enim docemur quibus auctoribus et ubinam gentium passurus sit ; hic autem discimus præterea multa per eos, quos supra diximus, passurum eum esse, cum non præcipua causa sint ii, cur multa patiat, sed

ἐν τῷ λεγομένῳ σεληνιάζεσθαι πνεῦμα) « Μετάδο ἔνθεν, » δηλονότι ἀπὸ τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου ἐπὶ τάχα τὴν ἄδυσσον, « καὶ μεταθήσεται. » Ὁ δὲ Ἀπόστολος ἐντεῦθεν, οἶμαι, τὴν ἀφορμὴν λαβὼν, μετὰ ἀποστολικῆς εἶπεν ἐξουσίας τό : « Καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, » οὐ γὰρ ἐν μόνον ὄρος, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνάλογον (94) αὐτῷ πλείονα μεθίστησιν ὁ ἔχων πᾶσαν τὴν πίστιν, ἥτις ἐστὶν ὡς κόκκος σινάπεως· καὶ οὐδὲν γε τοῦτω τῷ ἐπὶ τοσοῦτον πιστεύοντι ἔσται ἀδύνατον. Προσχωόμεν δὲ καὶ τῷ : « Τοῦτο τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ, » ἢ, εἰ ποτε δέοι περὶ θεραπείαν ἀσχολεῖσθαι ἡμᾶς τοιοῦτόν τι πεπονθότος τινός, μὴ ὀρκίζωμεν, μηδὲ ἐπερωτῶμεν, μηδὲ λαλῶμεν ὡς ἀκούοντι τῷ ἀκαθάρτῳ πνεύματι, ἀλλὰ σχολάζοντες προσευχῇ καὶ νηστείᾳ ἐπιτύχωμεν προσευχόμενοι περὶ τοῦ πεπονθότος, καὶ τῇ ἑαυτῶν νηστείᾳ ἀπώσωμεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα.

« Στρεφομένων δὲ αὐτῶν εἰς Γαλιλαίαν, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Μέλλει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων. » Καὶ δόξει γε ἐκείνοις ταῦτα ἰσοδυναμεῖν ἵτι ἤρξαστο δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς, ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν, καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων ; τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει, οὐ γὰρ ταῦτόν ἐστι τὸ ὑποδεικνυσθαι τοῖς μαθηταῖς, ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν, καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων, καὶ γραμματέων, καὶ μετὰ τὸ παθεῖν ἀποκτανθῆναι, καὶ μετὰ τὸ ἀποκτανθῆναι, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερεθῆναι, τῷ λελέχθαι αὐτοῖς οὖσιν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ (ὅπερ ἄνωτέρω οὐ μεμαθήκαμεν), ὡς ἔρα μέλλοι ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι· τὸ γὰρ παραδίδοσθαι ἄνωτέρω μὲν οὐκ εἴρηται, νῦν δὲ καὶ ὅτι « εἰς χεῖρας ἀνθρώπων » ἐφ' ᾧ ζήτησωμεν ὑπὸ τίνος μέλλει παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, ἢ τίνων· ἐκεῖ μὲν γὰρ ὕφ' ὧν πείσεται διδασκόμεθα, καὶ ἐν ᾧ τόπω πείσεται· ἐνταῦθα δὲ ἐπ' ἐκείνοις μανθάνομεν, ὅτι τὸ πολλὰ παθεῖν αὐτὸν ὑπὸ τῶν

VETUS INTERPRETATIO.

ex perversitate malitiæ est introducta extra naturam facta. Puto autem propter perversitatem totius humani generis, quasi gravatus malitia eorum et conversatione cum eis dixit : « Usquequo ero vobiscum ? Quousque patiar vos ? » Videamus etiam illud quod dicit : « Hoc genus non ejicitur nisi in jejuniis et orationibus ; » et si aliquando oportuerit nos circa curationem tale aliquid patientium permanere, non adjuremus, neque interrogemus, neque loquamur quasi audienti spiritui immundo : sed permanentes in orationibus et jejuniis impetremus patienti salutem a Deo, et abigamus jejuniis et orationibus nostris spiritus malignos.

8. « Conversantibus autem illis in Galilæa, dixit eis Jesus : Futurum est ut Filius hominis tradatur in manus hominum, et occidat eum, et post tertium diem resurget. Et contristati sunt vehementer. » Et paulo superius dictum est : « Exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis, quoniam oportet eum ire in Hierosolyma, et multa pati a senioribus, et principibus sacerdotum, et scribis populi, et occidi, et tertia die resurgere. » Et videntur quidem hæc illis similia esse, ut facile quis dicat Dominum eadem ipsa repetere. Quod non est ita. Nec enim id ipsum est, ostendere discipulis « quoniam oportet eum ire in Hierosolyma, et multa pati, » et cætera : et dicere discipulis in Galilæa constitutis quod non dicimus

¹⁴ I Cor. xiii, 2. ¹⁵ Matth. xvii, 20. ¹⁶ Ibid. 21. ¹⁷ Matth. xvi, 21.

Hieronymus in *Matth.* xvii, 20, et in *xxi*, 21, et in *Zach.* iv, 2. *Opus imperfectum* Euthymius in *Matthæum* xvii, 20, et *xxi*, 21. Alias tamen aliter montes interpretatur, velut in *Catena Origeniana Combesisii* nondum edita, ad *psal.* cxx, 1, montes exponit

angelos ; et in *Jerem.* li, 25, montem exponit *Babylonem*, et deinde *diabolum* ; et in *Ezech.* vi, 2, optimates et eruditos homines, quod emineant præ cæteris, montes appellari censet. *HIERONIMUS.*

(94) Codex Vaticanus, κατ' ἀνάλογον.

προειρημένων συμβαίνει, οὐκ ἐκείνων πρώτων αἰτίων Ἀ γινομένων τοῦ πολλὰ αὐτὸν παθεῖν, ἀλλὰ τοῦ παρα-
 διδόντος ἢ τῶν παραδιδόντων αὐτὸν εἰς χεῖρας ἀν-
 θρώπων. Ὁ μὲν οὖν φησὶ, ὅτι τοῦτο διηγουμένος ὁ
 Ἀπόστολός φησι περὶ τοῦ Θεοῦ· «Ὁς γε τοῦ ἰδίου
 Υἱοῦ οὐκ ἐφέλαστο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέ-
 δωκεν αὐτόν.» ἔδωκε δὲ καὶ ὁ ἰδὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυ-
 τὸν εἰς θάνατον, ὥστε οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ Πατρὸς,
 ἀλλὰ καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ παρεδόθη· ἕτερος δὲ οὐ μόνον
 ἐκείνο, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκκείμενα ἐπὶ τῷ αὐτῷ συνα-
 γαγῶν, φησὶ παραδεδοῦσθαι πρῶτον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
 τὸν Υἱόν, εἶτα πειραθρόμενον, εἶτα ἀγωνιούμενον,
 εἶτα ὑπὲρ ἀνθρώπων πεισόμενον, ἢ καὶ ὅλου τοῦ
 κόσμου (95), ἵνα αὐτοῦ ἄρῃ τὴν ἀμαρτίαν, τῷ ἄρ-
 χοντι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τοῖς ἄλλοις ἄρχουσιν
 αὐτοῦ· εἶτα ὑπὸ τούτων εἰς χεῖρας ἀνθρώπων αὐτὸν
 παραδιδούσθαι τῶν ἀποκτενοῦντων αὐτόν. Παράδειγμα
 δὲ παραληφθήσεται τὰ τοῦ Ἰώβ· «Ἰδοὺ πάντα ὅσα
 ἐστὶν αὐτῷ δίδωμι ἐν τῇ χειρὶ σου· ἀλλὰ αὐτοῦ μὴ
 ἄψῃ.» εἶτα ὡσπερὶ παραδοθέντος ὑπὸ τοῦ διαβόλου
 τοῖς ἄρχουσιν αὐτοῦ, τοῖς αἰχμαλωτεύουσιν, τοῖς
 ἱππεῦσιν, τῷ καταβαίνοντι ὡς ἐξ οὐρανοῦ πυρὶ, τῷ ἐκ
 τῆς ἐρημίας ἐλθόντι μεγάλῳ πνεύματι, καὶ τὴν οἰ-
 κίαν χαλάσαντι. Ἐπιστήσεις δὲ εἰ, ὡσπερ τοῖς
 αἰχμαλωτεύουσιν (96), παραδέδωκε τὰ τοῦ Ἰώβ, καὶ
 τοῖς ἱππεῦσιν (97), οὕτως καὶ τινι ἐνεργείᾳ ὑπὸ τῶν
 ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος τοῦ
 ἐνεργοῦντος νῦν ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, ἵνα τὸ
 ἐκείθεν καταβαῖνον πῦρ ἐπὶ τὰ πρόβατα τοῦ Ἰώβ ἐξ
 οὐρανοῦ ὀφθῆ καταβαῖνον τῷ ἀπαγγέλλοντι τῷ Ἰώβ,
 «ὅτι πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέκαυσε τὰ
 πρόβατα αὐτοῦ, καὶ τοὺς ποιμένας κατέφαγεν ὁμοίως.»
 Παραπλησίως δὲ τούτοις ζητήσεις εἰ καὶ τῆ ἐξαίφνης
 μέγα πνεῦμα ἀπὸ τῆς ἐρήμου ἐλθόν, καὶ ἀψάμενον

ille, vel illi qui eum tradunt in manus hominum.
 Dicit certe aliquis Apostolum id exponentem de
 Deo dicere ¹⁹ : « Qui etiam proprio Filio non pe-
 percit, sed pro nobis omnibus tradidit illum; »
 quin etiam pro nobis se ipse morti tradidit Filius,
 ita non ut a Patre solum, sed et a seipso traditus
 sit. Alter vero non id solum, sed et ea quæ scripta
 sunt in unum colligens, a Deo Filium primo tradi-
 tum fuisse dicit principi sæculi hujus, et aliis illius
 principibus, qui postmodum tentaretur, tum cau-
 sam diceret, deinde vero pro hominibus, **581** vel
 etiam universo pateretur, ut peccatum ipsius tolle-
 ret ²⁰; postea autem ab his principibus in manus
 hominum tradi a quibus morte plecteretur. Jobi au-
 tem historia in exemplum proferetur ²¹ : « Ecce
 B universa quæ habet in manu tua sunt; tantum in
 eum non extendas manum tuam; » qui deinde ²²
 a diabolo principibus suis quasi traditus est, nempe
 iis qui in captivitatem abducebant, equitibus, igni
 e cælo cadenti, et vento vehementi, irruenti a re-
 gione deserti, et domum diruenti. Animadvertes
 autem an quemadmodum iis qui abducebant in ca-
 ptivitatem, et equitibus bona Jobi tradidit, ita et
 potestati alicui sub « principe potestatis aeris hujus,
 spiritus qui nunc operatur in filios diffidentiae ²³, » ut
 qui inde in oves Jobi cadebat ignis, ei de cælo ca-
 dere videretur qui Jobo renuntiavit ²⁴, « ignem ce-
 cidisse e cælo, et combussisse oves, et pastores
 consumpsisse similiter. » Ad eundem modum vero
 investigabis an « repente ventus vehemens irruens
 a regione deserti, et concutiens quatuor angulos
 domus ²⁵, » unus esset ex iis qui sunt sub diabolis,
 cui tradidit diabolus filiorum filiarumque Jobi con-
 vivium, ut corruens domus opprimeret liberus

VETUS INTERPRETATIO.

supra, « quoniam futurum est ut Filius hominis tradatur. » Tradendum superius non est dictum : hic autem non solum tradendum, sed etiam in manus hominum tradendum audimus. In quo requiramus a quo est tradendus in manus hominum, aut in quorum. Illic enim docemur a quibus patietur, et in quo loco patietur. Hic autem discimus quod multa passurus eum in manus hominum. Traditum igitur Filium Apostolus narrans, a Deo Patre traditum manifestat ita : « Qui unico Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. » Alius autem non solum illud, sed etiam consequentia congregans in idipsurn, dicit ipsum quidem a Deo traditum Filium principi sæculi hujus, cæterisque principibus ejus : deinde ab istis traditum in manus hominum qui occiderunt eum. Et exempli causa accipie et illud quod scriptum est de Job, qui primum traditus est a Deo in manum diaboli, sicut dicit : « Ecce trado tibi omnia quæ possidet. Ecce trado tibi eum, tantum animam ejus serva. » Accipiens autem diabolus bona

¹⁹ Rom. viii, 32. ²⁰ Joan. i, 29. ²¹ Job i, 12. ²² Ibid. 15 seqq. ²³ Ephes. ii, 2. ²⁴ Job i, 16. ²⁵ Ibid. 19.

(95) Ὑπὲρ ἀνθρώπων πεισόμενον, ἢ καὶ ὅλου κόσμου. Hic opinionem suam de morte a Christo non pro hominibus duntaxat, sed et pro aliis rebus creatis obita prodit Origenes; non enim postremum hoc illi ab adversariis objectum crimen est. Contraria est autem Tertulliani doctrina, cap. 14, *De carn. Christi*: « Nullum mandatum, inquit, de salute angelorum suscepit Christus a Patre. Quod Pater neque reprobavit, neque mandavit, Christus administrare non potuit. » Id dogma ex duobus Apostoli locis ortum videtur accepisse; altero ad Ephesios i, 10, ubi omnia dicuntur instaurari in Christo, quæ in cælo, et quæ in terra sunt; et altero ad Colossenses i, 20, quod omnia in Christo reconciliata fuisse scribit Apostolus, ipsumque pacificasse per sanguinem crucis sue, sive quæ in terris, sive quæ in cælo sunt. Quorum veriorum

D sensum erudite declarat Augustinus in *Enchirid. in Laurent.* cap. 61, et Hieronymus in *Epist. ad Ephes.*, cap. 4. Hieronymum quidem Origeniani hujus erroris insinulat Rufinus *Invect. 4*, sed crimen illud pro virili contra diluit Hieronymus. Hæc a nobis assatim in *Origenianis* tractantur. HUETIUS.

(96) Καὶ τοῖς αἰχμαλωτεύουσιν. Ita Sixtina editio et ms. Alexandrinus : at Hebraica et Complutensis editio, et Vulgata; « et irruit Saba; » Targum, « et irruit Liliti regina Zmargad. » Zmargad locus est in Sabæis, quibus mulieres imperabant. Ex hoc loco Smaragdus nomen sumpsisse verisimile est, quorum magnus fuit in Sabæis proventus, ut tradit Plinius. lb.

(97) Καὶ τοῖς ἱππεῦσιν. Sic editio Sixtina, et ms. Alexandrinus : at Complutensis editio, et reliqui interpretes, « Chaldæi fecerunt tres turmas. » lb.

justi et morerentur. Primum ergo Pater Filium con-
trariis potestatibus tradat, quemadmodum Jobo
contigit; hunc hæc deinde tradam in manus homi-
num. inter quos erat et Judas, « in quem post buc-
cellam introivit Satanas », « qui majore cum au-
toritate ac imperio tradidit eum ac Judas. At cave
ne Filii traditionem contrariis potestatibus a Patre
factam conferens eum traditione Suspiratoris ab iis
in manus hominum facta, æqualem esse traditio-
nem existimes, quæ ab utrisque facta dicitur. Sic
enim habeto traditum eum fuisse a Patre pro nobis
cunibus, 582 præ summo in homines amore;
contrariæ vero potestates cum Servatorem trade-
bant in manus hominum, non eorum illud erat con-
siliium, ut pro ælius hunc salute traderent; sed
quoniam nullus eorum cognoscebat Dei sapientiam
in mysterio reconditam », eum morte plectendam,
quantum in se erat, tradebant, ut hostis illius
more » in potestatem suam redactum eum occupa-
ret, ad eundem modum quo qui in Adam mortuan-
tur : « qui autem eum morti dederunt homines, ad
eorum arbitrium compositi qui Jesum volebant
morti subijcere, id faciebant. Sed et hæc ad exa-
men nobis necessario fuisse revocanda autumo,
propterea quod traditus in manus hominum Jesus,
non ab hominibus in hominum manus tradatur,
sed a potestatibus quibus pro nobis omnibus Pater
tradidit Filium, dum traderetur, et iis quibus tra-
ditus est subijceretur, destruentem eum qui mortis
habet imperium, nam « per mortem destruxit eum
qui habebat mortis imperium, id est diabolus; et
liberavit eos qui timore mortis per totam vitam ob-
noxii erant servituti ».

κατηργησε τον τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, ποτέσει τὸν διάβολον, καὶ ἀπήλλαξε τούτους, ὅσοι ἐβόη
θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. »

9. Imperium autem mortis obtinere diabolus
existimandus est, non mediæ illius et indifferentis,

τῶν ἐσσέπων γωνιῶν τῆς οἰκίας, » ἐν τι τῶν ὑπὸ τῶν
διαβόλων ἦν, ᾧ παρέδωκεν ὁ διάβολος τὸ τῶν υἱῶν
καὶ τῶν θυγατέρων τοῦ Ἰῶδ (98) συμπέσον, ἵνα
συμπέσῃ ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ πατρία τοῦ δικαίου, καὶ τε-
λευτησῶσιν. Ἔστω οὖν, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰῶδ, πρῶτον
παρὰ τοὺς ὁ Πατὴρ τὸν Ἰῶν ταῖς ἀντικειμέναις
ἐνεργείαις, εἰς αὐτὰς (99) παραδίδωσιν αὐτὸν εἰς
χεῖρας ἀνθρώπων, ἐν οἷς ἀνθρώποις καὶ τοῦδας ἦν,
« εἰς ὃν μετὰ τὸ ψωμίον εἰσῆλθεν ὁ Σατανᾶς, » ἀρ-
χικώτερον τοῦ Ἰούδα παρὰ τοὺς αὐτόν. Ἄλλ' ὅρα
μήποτε τὸ παραδίδωσθαι ταῖς ἀντικειμέναις ἐνερ-
γείαις ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τὸν Ἰῶν συνεξετάζων τῇ πα-
ραδίδωσθαι ὑπ' ἐκείνων εἰς χεῖρας ἀνθρώπων τὸν
Σωτήρα, νομίσει; ἴσον εἶναι τὸ ἐπ' ἀμφοτέρων λεγόμε-
νον παραδίδωσθαι. Κατανόει γὰρ, ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ
ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν ἀπὸ φιλανθρω-
πίας· εἰ δὲ ἀντικείμεναι θυνάμεις, παραδοῦσιν τὸν
Σωτήρα εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, οὐκ ἐσκόπουν τὸ ὑπὲρ
τινῶν σωτηρίας παραδίδωμι αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ ὅσον ἐπ'
αὐταῖς, ἐπεὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἐγίνωσκε τῆς τοῦ Θεοῦ σο-
φίας τὴν ἐν μυστηρίῳ ἀποκεκρυμμένην (1), παρε-
δίδωκεν αὐτὸν ἀποθανοῦμενον, ἵνα ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ θά-
νατος ὑποχείρισιν αὐτὸν λάθῃ, ὁμοίως τοῖς ἐν τῇ
Ἄδᾳ ἀποθνήσκουσι· καὶ ἀποκτείναντες δὲ αὐτὸν
ἑθρωποι θελήματι τυπούμενοι τῶν βουλομένων τὸν
Ἰησοῦν ὑποχείρισιν γενέσθαι θανάτου τούτου ἐπιποῦν.
Οἱμαὶ δὲ ἀναγκαίως ἐξητάσθαι καὶ ταῦτα, διὰ τὸ τὸν
παρὰ τοὺς ὁ εἰς χεῖρας ἀνθρώπων Ἰησοῦν μὴ ὑπὸ
ἀνθρώπων εἰς χεῖρας ἀνθρώπων παραδίδωσθαι, ἀλλὰ
ὑπὸ θυνάμειν αἷς ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν ὁ
Πατὴρ τὸν Ἰῶν, ἐν αὐτῇ τῇ παραδίδωσθαι, καὶ γί-
νεσθαι ὑπὸ τοὺς οἷς παρὰ δόθη, καταλύοντα τὸν τὸ
κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· « Διὰ γὰρ τοῦ θανάτου

Κράτος δὲ θανάτου νομιστέον ἔχειν τὸν διάβολοι, οὐ
τοῦ μέσου καὶ διαφόρου (2), καθ' ὃν ἀποθνήσκουσιν

VETUS INTERPRETATIO.

ejus in potestatem, tradidit prædonibus et equitibus, qui fecerunt cornua tria. Vide ergo ne forte sicut
bona Job diabolus tradidit in manus prædonum accepta prius potestate a Deo, sic et aliqua operatione
« princeps potestatis aeris, qui operatur in filiis diffidentiae, » tradidit eum in manus hominum, in qui-
bus hominibus erat et Judas, in quem post panem ingressus est Satanas. Considera tamen quoniam
Pater tradens Filium contrariis potestatibus, non simpliciter tradidit eum, sed propter misericordiam
suam, ut salvaret genus humanum. Contrariæ autem potestates tradentes Dominum in manus hominum,
non pro salute aliquorum tradiderunt eum : sed quantum ad se, quia nemo eorum sciebat sapientiam
Dei absconditam in mysterio, tradiderunt eum, ut inimica ejus mors subijciat eum sibi, sicut omnes
homines qui moriebantur in Adam : sed et homines qui occiderunt eum, voluntatem habebant non secun-
dum voluntatem Dei jam ordinatam, sed secundum voluntatem potestatum, qua Filium Dei volebant fieri
substitutum mortis. Non ergo ab hominibus in manus hominum traditus est, sed a potestatibus quibus eum
pro nobis omnibus tradidit Pater, ut in eo quod traditur, et fit sub eo cui traditur, destruat eum qui
mortis habebat imperium.

9. Imperium autem mortis intelligendum est habere diabolam, non istius mortis communis, secundum quam
moriuntur omnes qui compositi sunt ex anima et corpore, anima eorum a corpore recedente : sed mortis

» Joan. xiii, 27. » I Cor. ii, 7, 8. » I Cor. xv, 26. » Ibid. 23. » Hebr. ii, 14, 15.
(98) Τοῦ Ἰῶδ. Codex Regius αὐτοῦ.
(99) Codex Anglic., εἰθ' αὐταί.
(1) Σοφίαν τῆς ἐν μυστηρίῳ ἀποκεκρυμμέ-
νην. Hæc ita fere distinguit Origenes : aliter Novi
Testamenti codices, I Cor. ii, 7, σοφίαν Θεοῦ ἐν
μυστηρίῳ τῆς ἀποκεκρυμμένην. Vulg., « sapientiam
in mysterio, quæ abscondita est; » quemadmodum
interpretes reliqui. HUETICS.
(2) Οὐ τοῦ μέσου καὶ διαφόρου. Ita codd. H. et
R. Lege : ἀδιαφόρου. Μέσα et ἀδιάφορα, ἐκ Stoicis
appellabant, quæ neque bona ex se, neque mala
sunt; neque honesta, neque turpia; sed quæ ut
Censorinus scribit, « bonorum malorumque mediâ
censentur, et quæ, ut comicus ait :
..... Perinde sunt, ut illius est animus qui ea possidet :
Qui uti scit, ei bona; illi qui non utitur recte, mala. »

αὐ ὑπόκειται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, χωρίζομένης αὐ-
 τῶν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἀλλὰ τοῦ ἐναντίου
 καὶ ἐχθροῦ τοῦ εὐπρότερου· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ » καθ' ἃν
 « ψυχὴ ἢ ἀκαρτέωσα, αὕτη ἀποθάνεται. » Ἐμφανίζει
 δὲ, ὅτι οὐκ ὁ Θεὸς εἰς χεῖρας ἀνθρώπων παρέδωκεν
 αὐτὸν, ὁ ἑστέῃ λέγων· « Εἰ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τού-
 του ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, αἱ ὑπηρέται ἂν εἰ ἐμοὶ ἠγωνί-
 ζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις. » Παραδεδό-
 μενος γὰρ Ἰουδαίοις, εἰς χεῖρας ἀνθρώπων παρε-
 δόθη, οὐκ ἐπὶ τῶν ἰδίων ὑπηρετῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ
 ἀρχόντος τοῦ αἰῶνος τούτου, εὐπρότερος περὶ τῶν ἐν
 ἀοράτοις δυνάμεων, κατὰ ἀνθρώπων ἰσταμένων βα-
 σιλειῶν· « Ταῦτά σοι πάντα δώσω, ἐάν πεσὼν προσ-
 κυνήσῃς μοι »· καὶ καὶ περὶ ἐκείνων ἐλέχθαι νομι-
 στίον τό· « Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ εἰ
 ἀρχοντας συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου,
 καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Κάκεινοι μὲν οἱ βα-
 σιλεῖς καὶ οἱ ἀρχοντες παρέστησαν καὶ συνήχθησαν
 κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ· ἡμεῖς
 δὲ, ἐκ τοῦ παραδοθῆαι αὐτὸν ὑπ' ἐκείνων εἰς χεῖ-
 ρας ἀνθρώπων, καὶ ἀπεκλίνθηαι ὠφεληθέντας, φημὲν
 τό· « Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορρί-
 ψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. » Ὅτε γὰρ σύμ-
 μορφοὶ γινόμεθα τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, οὐκέτι
 ἐσμὲν ὑπὸ τοὺς δεσμοὺς τῶν, ὡς ἀποδεδώκαμεν, βα-
 σιλειῶν τῆς γῆς, οὐδ' ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν κατὰ τοῦ
 Κυρίου συναχθέντων ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου·
 καὶ διὰ τοῦτο « ὁ Πατὴρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐρεί-
 σατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, » ἐν
 οἱ παραλαβόντες αὐτόν, καὶ παραδόντες αὐτόν εἰς
 χεῖρας ἀνθρώπων, ὑπὸ τοῦ κατοικησαντος ἐν τοῖς σῶ-
 ρανοῖς ἐγγλασθῶσι, καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐκμικτηρι-
 σθῶσι, εἰς κατάλυσιν τῆς ἰδίας βασιλείας καὶ ἀρχῆς
 παρὰ προσδοκίαν παραλαβόντες ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν
 Υἱῶν, ὅστις τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἠγέρθη, τῷ τῶν ἐχθρῶν
 αὐτοῦ θάνατον καταργημέναι, καὶ ἡμᾶς πεποιηθέν-
 ται συμμόρφους αὐ μόνον τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ

A qua meriuntur, quæ ex animo et corpore concreti
 sunt, cum animus eorum a corpore separatur ;
 sed contraria et inimicitia cum eo gerentis qui
 dixit : « Ego sum vita » ; quæ anima quæ peccaverit,
 ipsa morietur » . Se autem a Deo in manus
 hominum nequaquam fuisse traditum, ostendit
 Servator dicens » : « Si ex hoc mundo esset
 regnum meum, ministri mei utique decertarent,
 ut non traderer Judæis. » Cum enim Judæis
 traditus est, in manus hominum traditus est,
 non a suis ministris, sed a principe sæculi hujus, qui
 dixit de potentatibus quæ in invisibilibus sunt,
 regnis videlicet quæ adversus homines consistunt :
 « Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoreris me » .
 Proinde et de illis dictum id esse credendum est » :
 B « Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt
 in unum adversus Dominum, et adversus Christum
 ejus. » Ac illi quidem « reges et principes astiterunt,
 et convenerunt adversus Dominum, et adversus
 Christum ejus ; » nos autem qui ex eo quod ab illis
 in manus hominum traditus fuerit et occisus, adju-
 mentum et emolumentum cepimus, dicimus » :
 « Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a no-
 bis jugum ipsorum. » Cum enim morti Christi
 similes conformes, non amplius regum terræ vinculis,
 ut diximus, restricti sumus, nec principum
 sæculi hujus jugo subditi, qui adversus Dominum
 convenerunt ; ac propterea « Pater proprio Filio non
 pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum » ,
 C ut qui eum susceperunt, et in manus hominum
 tradiderunt, irrideantur ab eo qui in cœlis habitat,
 et a Domino subsannentur, utpote qui regni sui et
 principatus eversionem inscii et inopinantes moliti
 sunt, cum sibi a Patre traditum Filium susceperunt,
 qui quidem tertia die resurrexit, hostem suum mor-
 tem destruendo, et non mortis solum suæ, sed et
 resurrectionis conformes nos efficiendo ; per quem

VETUS INTERPRETATIO.

illius quæ contraria est, et inimica ei qui dixit : « Ego sum vita ; » secundum quam « anima quæ peccave-
 rit, ipsa morietur. » Ostenditur autem quoniam non Deus Dominum in manus hominum tradidit, ex eo
 quod ipse dicit : « Si de hoc mundo esset regnum meum, ministri utique mei resisterent ne traderer
 Judæis. » Traditus autem Judæis in manus hominum traditus est, non a suis ministris, nec ab aliquo
 eorum qui erant ipsius, sed a principe sæculi hujus, vel a principibus, de quibus est dictum : « Astiterunt
 reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus. » Et isti
 quidem corporales reges astiterunt, sicut apostoli in Actibus docuerunt. Nos autem, ex eo quod traditus
 est a principibus in manus hominum, prodicitati dicimus hoc quod ait : « Dirumpamus vincula eorum,
 et projiciamus a nobis jugum ipsorum, » etiam de invisibilibus regibus et principibus sæculi hujus
 intelligi posse. Nam cum facti fuerimus conformes mortis Christi, jam non sumus sub vinculis regum

³⁰ Joan. xi, 25, et xix, 6. ³¹ Ezech. xviii, 4. ³² Joan. xviii, 36. ³³ Matth. iv, 9. ³⁴ Psal. ii, 2. ³⁵
 Iud. 3. ³⁶ Rom. viii, 32.

Hæc fuse persequitur Cato apud Ciceronem in *De
 finib.*, et Gellius lib. ii, cap. 7, et Laertius sæpe :
 et Origenes lib. iv in *Epist. ad Rom.*, cap. v, § 5.
 Mortem autem in indifferentibus et mediis esse po-
 nendam, ipsamque nec bonum esse, nec malum
 decernit Origenes in *Joan.* viii, 44 : « Ἐν οἷς οὐτε ὁ
 μέσος θάνατος σημαίνεται, κατὰ τό· Ἐν τῷ Ἀδάμ
 ἀποθνήσκουσι, ὡς τε ἡ ἀδιάφορος ζωὴ, καὶ μήτε ἀγα-
 θὸν οὐσα καθ' αὐτήν, οὐτε κακὸν » et in *Joan.* viii, 51.
 Ὅσπερ ἐστὶ τις ζωὴ ἀδιάφορος, καθ' ἣν λέγουμεν ζῆν καὶ τοὺς
 κακὸν τυγχάνουσα, καθ' ἣν λέγουμεν ζῆν καὶ τοὺς
 ἀσεβεῖς, καὶ τὰ ἄλογα ζῶσα, καὶ ἕτερα μὴ ἀδιάφορος,
 ἀλλ' ἀγαθὸν. . . . οὕτως τὸν μὲν ἐναντιὸν τῇ διαφόρῳ
 (scilicet ἀδιάφορῳ) ζωὴ θάνατον ἀδιάφορον ἐρεῖς, et lib.

viii *Contra Celsum*, τοιαῖς δὲ ταῖς ἐπὶ τὸν μέσον
 θάνατον φερούσαις ὁδοῖς ; et lib. v in *Epist. ad Rom.* :
 « Potest quis compendiosius dicere in his, quia hic
 mortem communem hanc dicit et mediam ; » et
 mox : « Sed et quod alibi idem Apostolus corpus
 mortis nominavit, is qui hæc asserit hujus mediæ
 mortis intelligendum dicit. » Et lib. vi : « Mors qui-
 dem in Scripturis unum quidem nomen est, sed
 multa significat. Etenim separatio corporis ab
 anima mors nominatur. Sed hæc neque bona dici
 potest : est enim mediæ, quæ dicitur indifferentis, id
 est communis. » Idem habet Cicero loco laudato,
 et Seneca epist. 82, et Laertius in *Thalcto et Ari-
 stippo*. HÆTIUS.

« in novitate vitæ ambulamur »³⁷, » non amplius sedentes in regione et umbra mortis, propter lumen Dei super nos exortum »³⁸. Cum vero dixisset Servator » : « Filius hominis tradendus est in manus hominum, et occidendus eum, et tertia die resurget, contristati sunt vehementer, » ad id quidem attendentes, in manus hominum traditum eum et occisum iri, utpote rem gravem, et animi molestia ac ægritudine dignam ; ad illud autem minime advertentes, resurrecturum eum die tertia, cui nec longiore quidem tempore opus esset, ut « per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium »³⁹. »

584 De iis qui exigebant didrachma.

10. « Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum »⁴⁰. » Sunt quidam reges terræ, eorumque filii, qui tributa et census non pendunt ; sunt item alii ab eorum filiis, a regibus terræ alieni, a quibus reges terræ tributa et census capiunt. Et eorum quidem filii apud reges terræ, utpote apud patres suos liberi sunt ; at qui iis nulla necessitudine conjuncti sunt, ratione quidem aliorum omnium qui terram incolunt, liberi sunt ; sed servi eorum ratione, quorum imperio parent, et quique se in servitutem addictos detinent, quemadmodum in Israelitas tyrannidem exercebant Ægyptii, « atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum »⁴¹, » et per vim servire cogebant ; propter quos duntaxat servitutis Hebræorum instar servientes formam servi accepit Filius Dei »⁴², nullum quidem filium vel servile opus faciens. Tanquam ergo servilem hanc formam gerens, tributum et census, non alium quam quem ipsius discipulus, solvit ; idem enim stater, et unus pro Jesu, ipsiusque discipulo solutus nummus satis fuit. Non autem in domo Jesu, sed in mari erat ille nummus, et in ore marini piscis, quem et ipsum beneficio affectum fuisse existimo, cum ascendit comprehensus hamo Petri, qui fuerat hominum piscator, in quo is quoque erat qui tropice piscis

VETUS INTERPRETATIO.

terræ, neque sub iugo principum sæculi hujus, qui adversus Dominum convenerunt in unum. Propterea et Pater unico Filio non pepercit, sed pro omnibus tradidit eum, ut suscipientes eum principes, et tradentes in manus hominum, ab eo qui habitat in cælis irrideantur, et a Domino subsannentur, quoniam in dissolutionem proprii regni et principatus sui omnia agebant, tradentes eum in manus hominum : qui tertia die resurgens et inimicam suam destruens mortem, non solum mortis sæpe conformes nos fecit, sed etiam resurrectionis. Prædicente autem Domino quoniam futurum est ut Filius hominis tradatur in manus hominum, et occidatur eum, et tertia die resurget, tristati sunt discipuli vehementer : tradendum quidem in manus hominum et occidendum intelligentes, non autem attendentes ad illud quod ait : « Et tertia die resurget, » nec considerantes quis esset, cui ad destruendam mortem trium dierum tempus sufficiebat.

10. « Cum venisset autem in Capharnaum, accesserunt qui didrachma exigebant, ad Petrum, et dixerunt : Magister vester non solvit didrachma ? Ait : Etiam. Et cum intrasset in domum, prævenit eum Jesus dicens : Quid tibi videtur Simon ? Reges terræ a quibus accipiunt tributum, vel census, a filiis suis, an ab extraneis ? Dicit ei Petrus : Ab alienis. Dicit ei Jesus : Ergo liberi sunt filii. Ut autem non scandalizemus eos, vadens ad mare mitte hamum, et eum qui prius ascenderit piscem tolle, et aperiens os ejus invenies staterem. Illum accipiens, da eis pro me, et te. » Sunt ergo aliqui reges terræ, et eorum filii, qui non

³⁷ Rom. vi, 4. ³⁸ Matth. iv, 16. ³⁹ Matth. xvii, 24, 22. ⁴⁰ Hebr. ii, 14. ⁴¹ Matth. xvii, 23. ⁴² Exod. i, 13, 14. ⁴³ Philipp. ii, 7.

(3) *Τὰ διδραχμα*. In codd. Anglicano et Tariniano scriptum est *τὰ διδραχμα*.

(4) *Ὁν καὶ αὐτὸν ὄμιμα εὐεργετούμενον*. Vetus interpres : « Quem ipsum piscem arbitror adjura-

καὶ τῆς ἀναστάσεως δι' ὃν « ἐν καινότητι ζωῆς περιπατοῦμεν, » οὐκέτι καθεζόμενοι ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, διὰ τὸ ἀνατεῖλαι ἐφ' ἡμᾶς φῶς τοῦ Θεοῦ. Εἰπόντος δὲ τοῦ Σωτῆρος τό· « Μέλλει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται, » σφόδρα ἐλυπήθησαν, τῷ μὲν παραδίδοσθαι μέλλειν αὐτὸν εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ τῷ ἀποκτείνουσθαι αὐτὸν, ὡς σκυθρωποῖς καὶ ἀξίοις λύπης ἐπιστήσαντες· μὴ προσχόντες δὲ τῷ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεσθαι αὐτὸν, δεηθέντα οὐδὲ χρόνου πλείονος, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου.

Περὶ τῶν αἰτουμένων τὰ διδραχμα (3).

« Ἐλθόντων δὲ εἰς Καπερναοὺμ, προσῆλθον οἱ τὰ διδραχμα λαμβάνοντες τῷ Πέτρῳ. » Εἰσὶ τινες βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ τούτων υἱοί, μὴ διδόντες τέλη ἢ κήνσους, καὶ ἕτεροι παρὰ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν ἀλλότριοι τῶν βασιλείων τῆς γῆς, ἀφ' ὧν λαμβάνουσιν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς τέλη ἢ κήνσον. Καὶ εἰσὶν οἱ μὲν υἱοὶ αὐτῶν ἐλεύθεροι παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς ὡς παρὰ πατράσιν· οἱ δὲ ἀλλότριοι αὐτῶν ὡς μὲν πρὸς τὰ ἔξω γῆς ἐλεύθεροι, ὡς δὲ κατὰ τοὺς δυναστεύοντας αὐτῶν, καὶ καταδουλομένους, ὡς καταδυνάστευον οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, « καὶ καταδύων αὐτῶν τὴν ζωὴν, » καὶ καταδουλοῦντο αὐτοὺς μετὰ βίας, δοῦλοι· δι' οὓς δουλεύοντας ἀνάλογον τῇ δουλείᾳ τῶν Ἑβραίων μόνον μορφήν τοῦ δούλου ἀνεληφεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν ἔργον ποιῶν πῆλινον, καὶ δοῦλον. Ὡς οὖν ἔχων τὴν τοῦ δούλου ἐκείνου μορφήν, τέλος καὶ κήνσον δίδωσιν, οὐχ ἕτερον παρὰ τὸν διδόμενον ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ· ὁ γὰρ αὐτὸς ἤρκει στατήρ, καὶ τὸ ἐν νόμισμα διδόμενον ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ νόμισμα ἐν μὲν τῇ οἰκίᾳ Ἰησοῦ οὐκ ἦν, ἐν δὲ τῇ θαλάσῃ ἐτύγγανε, καὶ ἦν ἐν τῷ στόματι τοῦ θαλασσοῦ ἰχθύος, ὃν καὶ αὐτὸν ὄμιμα εὐεργετούμενον (4) ἀναβεθηκέναι ἐν τῷ Πέτρῳ ἀγκίστρῳ συνειλημμένον, γενομένου ἀλίεως ἀνθρώπων, ἐν ᾧ ἦν ὁ τροπικῶς λεγόμενος ἰχθύς (5), ἵνα καὶ ἀπαρθῇ ἀπ' αὐ-

« in quibus erat, » etc. Codd. H. et
 (5) *Ἐν ᾧ ἦν ὁ τροπικῶς λεγόμενος ἰχθύς*. Vetus interpres : « in quibus erat, » etc. Codd. H. et

τοῦ ἔχον τὴν εἰκόνα Καίσαρος νόμισμα, καὶ γένηται ἄνθρωπος ἀλιεύειν. Ὁ μὲν οὖν ἔχων τὰ Καίσαρος ἀποδίδτω αὐτὰ τῷ Καίσαρι, ἵνα μετὰ τοῦτο ἀποδίδῃαι δυνήσῃ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Ἐπεὶ δὲ Ἰησοῦς, εἰκὼν ὧν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, οὐκ εἶχε τὴν εἰκόνα τοῦ Καίσαρος, ὁ γὰρ ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου οὐδὲν εἶχεν ἐν αὐτῷ, διὰ τοῦτο ἀπὸ οἰκείου τόπου τῆς θαλάσσης τὴν εἰκόνα Καίσαρος λαμβάνει, ἵνα δῶ τοῖς τῆς γῆς βασιλεύσιν ἀντὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ, ἵνα μὴδὲ ὑπολαμβάνωσιν οἱ τὰ διδραχμα λαμβάνοντες ὀφειλέτην αὐτῶν εἶναι, καὶ τῶν βασιλείων τῆς γῆς τὸν Ἰησοῦν ἀπέδωκε γὰρ τὴν ὀφειλὴν, οὐκ ἀναλαβὼν αὐτήν, οὐδὲ κεκτημένος, οὐδὲ πορίσας, οὐδὲ ἰδίῳ ποτε παίψας αὐτήν κτῆμα, ἵνα μὴδέποτε ἡ Καίσαρος εἰκὼν ἢ παρὰ τῇ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου.

Καὶ κατ' ἄλλον δὲ τρόπον λεχθεῖη· Εἰσὶ τινες τῶν βασιλείων τῆς γῆς υἱοί, καὶ οὐκ υἱοὶ αὐτῶν, πλὴν υἱοί, καὶ ἀπολελυμένους υἱοί· ἕτεροι δὲ, διὰ τὸ εἶναι ἀλλότριοι τῶν υἱῶν τῶν βασιλείων τῆς γῆς, οὐδενὸς μὲν τῶν ἐπὶ γῆς υἱοί, αὐτὸ δὲ τοῦτο υἱοί, ἦτοι δὲ τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἢ τινος τῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν οὖν ὁ Σωτὴρ πυνοθάνηται τοῦ Πέτρου λέγων· « Οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη ἢ κήνσον; ἀπὸ τῶν ἰδίων υἱῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων αὐτῶν; » ἐπιπόντος δὲ τοῦ Πέτρου, ὅτι οὐκ ἀπὸ τῶν ἰδίων υἱῶν, ἀλλ' « ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων » αὐτῶν, φησὶν ὁ Ἰησοῦς περὶ τούτων οἵτινες ἀλλότριαι εἰσὶ τῶν βασιλείων τῆς γῆς, καὶ διὰ τὸ εἶναι ἐλεύθεροι, υἱοὶ τυγχάνουσι, τὸ· « Ἄρα γε ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί, » οὐκ ἐλεύθεροι γὰρ οἱ υἱοὶ τῶν βασιλείων τῆς γῆς· « ἐπεὶ πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλος τῆς ἁμαρτίας ἐστίν· » ἐλεύθεροι δὲ οἱ μείναντες τῇ ἀληθείᾳ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο γνόντες τὴν ἀλη-

A appellatur, ut auferatur ab illo nummus Cæsaris imaginem præ se ferens, et inter eos recenseatur, in quibus ii quos piscando ceperunt qui hominum piscandorum rationem edocti sunt. Quisquis ergo habet quæ sunt Cæsaris, reddat ea Cæsari, ut quæ Dei sunt reddere Deo deinde possit⁴⁵. Quoniam autem Jesus qui Dei sub oculorum aspectum non cadentis imago est, Cæsaris imaginem non habebat; nihil enim in eo erat quod ad 585 principem sæculi hujus pertineret; propterea ex idoneo maris loco Cæsaris imaginem deponit, quam pro se, suoque discipulo regibus terræ pendat; ne forte qui didrachma cogunt, suum esse debitorem Jesum, et regum terræ putent: debitum enim æs persolvit, cum illud in manus non sumpsisset, neque possidet, neque acquisivisset, neque fecisset unquam proprium ut esset sibi, ne unquam apud imaginem non aspectabilis Dei imago Cæsaris habeatur.

41. Alio etiam modo id explicari potest: sunt quidam regum terræ filii, nec eorum tamen filii, sed filii et absolute filii: alii autem, quod a regum terræ filiis diversi sint, nullius ex iis qui supra terram degunt filii sunt, sed propter hoc ipsum filii sunt vel Dei, vel ipsius Filii, vel alicujus e Dei filiis. Si ergo Petrum interroget Servator dicens⁴⁶: « Reges terræ a quibus accipiunt tributum vel census? a filiis suis, an ab aliis? » et respondeat Petrus, non a filiis, sed « ab aliis; » de his qui reges terræ cognatione non attingunt, et propterea quod liberi sunt, filii sunt, ait Servator⁴⁶: « Ergo liberi sunt filii, » non enim liberi sunt filii regum terræ; « quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati⁴⁷; » liberi autem sunt, qui permanserunt in veritate sermonis Dei, et veritatem idecirco cognoverunt, ut illius ope libertatis compotes fierent⁴⁸. Si quis ergo filius est tantummodo, et non

VETUS INTERPRETATIO.

dant tributum, vel census, et alii præter filios eorum extranei a regibus terræ, ex quibus accipiunt reges terræ tributum, vel census. Et sunt filii quidem eorum liberi apud reges terræ, sicut apud patres filii: extranei autem extra terram quidem liberi sunt, propter eos autem qui dominantur eorum, et depriment eos, sicut Ægyptii filios Israel, servi. Propter quos servientes, formam servi suscepit Filius Dei, qui nullum opus fecit luteum et servile. Quasi ergo habens formam servi illius tributum et census dedit, non aliud ab eo quod dedit discipulus ejus: ipse enim stater sufficebat, et unum numisma quod dabatur pro Jesu et pro discipulo ejus. Hoc autem numisma in domo quidem Jesu non erat, in mari autem erat, et erat in ore piscis marini: quem ipsum piscem arbitror adjuratum ascendisse ad hamum Petri, et comprehensum ab eo qui hominum piscator fuerat factus, in quibus erat qui nunc moraliter dicitur piscis, ut tollatur ab eo numisma quod habebat imaginem Cæsaris, et fiat inter eos qui piscati sunt eum. Qui ergo habet quæ sunt Cæsaris, Cæsari ea reddat, ut posthac valeat reddere Deo quæ sunt Dei. Quoniam Jesus non habuit imaginem Cæsaris, princeps enim sæculi hujus nihil habebat in eo, propterea non ex proprio, sed ex convenienti loco maris imaginem Cæsaris accepit eam, ut det regibus terræ pro se, et pro discipulo suo, ut nec arbitrentur qui didrachma accipiebant, esse eum debitorem regum terræ, reddidit enim debitum non suscipiens eum, neque possidens, neque acquirens, neque faciens eum sibi possessionem, ut ne sit aliquando imago Cæsaris apud invisibilem Deum.

41. Ista diximus secundum unum modum, quoniam duplicem sensum habet hic sermo. Secundum alterum autem talia dici possunt. Filiorum sunt quidam filii regum terræ: alii autem propter hoc ipsum quod alieni sunt a filiis regum terræ, nullius quidem eorum qui sunt super terram filii sunt, sed aut Dei, aut Filii Dei, aut alicujus filiorum Dei. Quando ergo Salvator interrogat Petrum, dicens: « Reges terræ a

⁴⁵ Marc. xii, 16, 17; Luc. xx, 24, 25. ⁴⁶ Matth. xvii, 24, 25. ⁴⁷ Ibid. ⁴⁸ Joan. viii, 34. ⁴⁹ Eccl. i, 32.

R. ἐν ᾧ. Si legis, ἐν ᾧ, referetur ad pisces: si, ἐν οἷς, referetur ad homines. Ἰχθὺς autem ille Christus est. ita ab antiquis Patribus appellatus, quod vocum illarum, Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτὴρ, sigla, ἰχθὺς, efficiat. Tertullianus *De baptismo*,

Optatus Milevitanus lib. iii, *Contra Parmen.*, Augustinus lib. xviii *De civit. Dei*, cap. 23; Prosper. *De prædict.*, part. ii, cap. 59, ψευδώνυμα Sibyllarum Oracula lib. viii. HUETIUS.

Idud omne præterea, filius regum terræ, is liber est: at eum liber sit, nihilominus tamen curæ illi est ne apud reges terræ, eorumve filios, et qui didrachma cogunt, offendat: propterea inquit: « Non scandalizemus eos, sed vade, mitte hamum tuum, et eum piscem qui primus ascenderit tolle, » et cætera. Libenter sane ab his quæserim qui de naturis signa comminisci amant, cequanam præditi essent natura, sive reges 586 terræ, sive eorum filii, sive qui didrachma exigunt, quibus offensionem præbere non vult Servator; videtur certe, quantum quidem ex re de qua agitur iudicium facere licet, laudabilis eos non fuisse naturæ, et tamen dat operam Servator ne offensionem patiantur, et tamen impedit quominus scandalum illis offeratur; ne videlicet gravius peccent; et ut salutem, si velint, vel propterea adipiscantur, quod eum susceperint quæ pepercit illis ne in scandalum impingerent. Ac utpote in agro consolationis (sic enim exponitur Capharnaum) discipulum suum ea re consolans, quod liber esset et filius, dat illi potestatem primi captandi piscis, ut postquam prodierit, ex eo qui prodierit et captus fuerit, solatium Petrus capiat, et ex illius ore sumendi stateris, qui iis ad quos stater pertinet, quisque tale numisma, tanquam rem propriam repetunt, reddendus esset.

12. Nec illepide sane dicto hoc adversus avaritiam uti queas, cui nihil aliud in ore est, quam pecuniaria res, cum a Petro aliquæ sanatum eum vide-

Οσιαν, ἵνα καὶ ἐλευθερωθῶσιν ἀπ' αὐτῆς. Εἰ τις οὖν ἐστὶν ὁ υἱὸς ἀπλῶς, καὶ μὴ τοῦτο ὄλον, υἱὸς τῶν βασιλέων τῆς γῆς, ἐκεῖνος ἐστὶν ἐλεύθερος· καὶ ὅμως, ὡν ἐλεύθερος, πεφρόντικε τοῦ μὴ σκανδαλίζειν καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τοὺς δὶδραχμα λαμβάνοντας· διὸ φησι· «Μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτούς, ἀλλὰ πορευθεὶς βάλε τὸ ἀγκιστρὸν σου, καὶ τὸν ἀναβάτῃα πρῶτον ἰχθὺν ἄρον,» καὶ τὰ ἐξῆς. Πυθολίμην δ' ἄν τῶν χαϊρόντων τῆ περι φύσεων μυθοποιία (6), ποίας φύσεις ἦσαν εἴτε οἱ τῆς γῆς βασιλεῖς, εἴτε οἱ υἱοὶ αὐτῶν, εἴτε οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντας, οὓς μὴ βούλεται σκανδαλίζειν ὁ Σωτὴρ· φαίνεται δὴ, ὡς κατὰ τῆμ ὑπόθεσιν, ὅτι οὐκ ἐπαινετῆς εἶσι φύσεις, καὶ ὅμως πεφρόντικε τοῦ μὴ σκανδαλισθῆναι αὐτούς, καὶ ὅμως κωλύει σκάνδαλλν τι αὐταῖς γενέσθαι, ἵν' ἦτοι μὴ χεῖρον ἁμαρτάνοιεν, καὶ πρὸς τὸ, εἰ βούλονται, σωθῆναι (7), καὶ ἔκ τοῦ ἀποδέξασθαι τὸν φεισάμενον αὐτῶν ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσι. Καὶ ὡς ἐν χωρίῳ γε παραλήσεως (8) (οὕτω γὰρ ἐρμηνεύεται ἡ Καπερναοῦμ), παρακαλῶν τὸν μαθητὴν καὶ ἐλεύθερον αὐτὸν εἶναι καὶ υἱόν, δίδωσιν αὐτῷ δύναμιν τοῦ ἀλιεῦσαι ἰχθὺν πρῶτον, ἵνα ἀναβάτῃς αὐτοῦ παρακληθῆ δ Πέτρος ἐπὶ τοῦ ἀναβάτῃ καὶ ἀλιευθῆναι, καὶ ἀπὸ τοῦ στόματος εὐληθῆναι τὸν στατήρα ἀποδοθησόμενον τοῖς οἰκιστοῖς τοῦ στατήρος, καὶ ἀκαιτοῦσιν ὡς ἴδκον τὸ τοιοῦτον νόμισμα.

Χαριέντως δ' ἄν ποτε (9) χρήσται τῷ ρητῷ ἐπι φιλαργύρου, μὴδὲν ἀνὰ στόμα ἔχοντι (10), ἢ τὰ περι τοῦ ἀργυρίου, ἅπκν ἰβῆς αὐτὸν ὑπὰ σικως Πέτρου τς·

VETUS INTERPRETATIO.

quibus accipiant tributum vel censum, a filiis suis, an ab extraneis? dicente Petro, non a suis filiis, sed ab extraneis, tale aliquid existima dictum. Dominus dicit de illis qui extranei sunt a regibus terræ: « ergo filii liberi sunt, » quoniam liberi sunt qui filii sunt Dei. Filii autem regum terræ liberi non sunt, quoniam omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Liberi autem sunt qui manent in verbis Jesu, et propter hoc cognoverunt veritatem, et veritas liberavit eos a servitute peccati. Si ergo in mysterio quodam reges terræ a liberis constitutis exigunt didrachma Cæsaris habentia imaginem, consequens est intelligere quoniam et quotiescunque exsurgunt quidam qui per justitiam tollant nostra terrena, reges hujus terræ eos transmittunt ut exigant a nobis quæ sunt ipsorum. Quicumque ergo filius est simpliciter, et non filius regum terræ, ille est liber. Tamen cum sit liber, sollicitè agit ut ne scandalizet vel ipsos reges terræ, vel filios eorum, vel eos qui accipiunt didrachma. Ideo sic dicit: « Sed ne scandalizemus eos, vadens ad mare mitte hamum, » et cætera. Et quamvis essent iniqui, tamen sollicitè egit Christus, ut ne scandalizaret eos, et suo exemplo prohibet aliquod scandalum fieri etiam hujusmodi hominibus: sive ut ne amplius peccent scandalizati, sive ut salventur suspicientes eum qui pepercit eis quominus scandalizentur: et sic in agro consolationis (sic enim interpretatur Capharnaum) consolatur omnino discipulum, et liberum eum, et filium esse pronuntiat, et dat ei virtutem piscandi piscem primum, ut, ascendente eo, consolationem accipiat Petrus super eum quem piscatus est.

12. Et propter hoc quod ablatas est stater de ore ipsius aperto, dandus eis quorum proprius est stater, et exigunt hujusmodi numisina quasi suum: convenienter poteris uii hoc textu adversus avaros, qui

* Matth. xvii, 26.

(6) Τῶν χαϊρόντων τῆ περι φύσεων μυθοποιία. Valentinianorum triplicem hominum naturam lignentium. Vide nos supra ad Comment. in Exod. x, 27. Hæc tunc.

(7) Πρὸς τὸ, εἰ βούλονται, σωθῆναι. Cum pro omnibus mortem ita obierit Christus, ut neminem sanguinis sui fructu carere velit, eumque omnibus consequendum proposuerit; nos profecto capere illum possumus, si velimus. Et quemadmodum infra hæc Matthæi verba explicans Origenes: « Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est, » continentiam iis a Deo dari docet, quicumque illam ex animo postulerint; idem potiori jure de æternæ salutis putandum est. Quod autem ex Augustini lib. iv Contra Julian., cap. viii, obijciunt qui aliter sentiunt, falsum esse Deum omnes homines salvos fieri velle, si et ipsi velint; adverterent hæc adversus Iulianum pronuntiar, qui ea voluntate salutem æternam ab hominibus exoptari posse putabat, quæ Dei gratiam præveniret, ipsiusque auxilio minime indigeret; cum præsertim idem August. Retract. lib. i, cap. 10, verum esse agnoscat omnes homines salvos esse posse, si velint. Id.

(8) Καὶ ὡς ἐν χωρίῳ γε παραλήσεως, etc. Hieronymus lib. De nom. Hebr.: « Capharnaum, ager, vel villa consolationis. » Id.

(9) Χαριέντως δ' ἄν ποτε, etc. Hesychius: ἀγκιστροφάγος, φιλαργυρός· alio sensu, sed non abs re tamen. Vide Theophylactum. Id.

(10) Ἐχοντι. Sic recto habet codex Regius. Alii, ἔχοντος.

θεραπευόμενον, ἀφελόντος αὐτοῦ οὐ μόνον ἐκ τοῦ στόματος καὶ τῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅλης διαθέσεως τὸν στατήρα, σύμβολον ὄντα πάσης αὐτοῦ φιλαργυρίας· ἐρεῖς γὰρ τὸν τοιοῦτον ἐν θαλάσῃ μὲν γενόμεναι, καὶ τοῖς ἄλμυροῖς τοῦ βίου πράγμασι, καὶ τοῖς κύμασι τῶν τῆς φιλαργυρίας φροντίδων καὶ μεριμνῶν, ἔχοντα ἐν τῷ στόματι τὸν στατήρα, ὅτε ἀπιστος ἦν καὶ φιλάργυρος· ἀναβεβηκέναι δὲ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἐν τῷ λογικῷ ἀγίστρῳ συνειλημμένον, καὶ εὐεργετούμενον ὑπὸ τινος αὐτὸν διδάξαντος Πέτρου τὴν ἀλήθειαν, μηκέτι ἔχειν ἐν τῷ στόματι τὸν στατήρα, ἀλλὰ ἀντ' ἐκείνου τὰ ἔχοντα τὴν εἰκόνα τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ.

Ἔτι εἰς τὸ· « Προσῆλθον οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες τῷ Πέτρῳ, » παραθήσῃ ἀπὸ τῶν Ἀριθμῶν, οὗ ὑπὲρ μὲν τῶν ἁγίων (11) κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νό-

aris; quæ non ex ore solum, sermonibusve istius, sed et omnibus affectibus staterem, quæ omnis ejus significatur avaritia, abstulerit; hunc significum dices in mari et amaris vitæ negotiis, et curarum avaritiæ, sollicitudinumque fluctibus fuisse versatum, in ore staterem habentem, cum a fide Christi alienus erat, et avarus; sed homo ratione præfuit apprehensum e mari ascendisse, et a Petro aliquo qui veritatem eum docuerit beneficio affectum, non staterem amplius, sed pro eo eloquia Dei ejus imaginem præ se ferentia in ore habere.

587 13. Super eo præterea loco 40: « Accesserunt qui didrachmæ accipiebant, ad Petrum, » non didrachmum duntaxat, sed didrachmum sanctum

VETUS INTERPRETATIO.

nullam habent in ore suo loquela nisi pecuniæ: cum autem videris hujusmodi hominem ab aliquo Petro correptum, qui abstulit non solum de ore ejus verbum pecuniæ, sed et de toto affectu concupiscentiam pecuniæ, dices hujusmodi hominem in mari fuisse, et in falsis rebus hujus vitæ, et in fluctibus sollicitudinum avaritiæ, et habuisse in ore suo staterem quandiu infidelis existit et avarus; ascendisse autem de mari ad haurium rationabilem, et comprehensum, atque salvatum ab aliquo Petro, qui eum docuit veritatem, ut ne habeat aliquando in ore suo staterem, sed pro eo habeat imaginem Dei, eloquia Dei.

45. Et signa tibi ex Numeris, quoniam pro sanctis secundum legem Dei non simpliciter didrachmum datur, sed didrachmum sanctum, Scriptum est enim: « Et accipies quinq; siclos secundum didrach-

40 Matth. xvii. 23.

(11) Ὑπὲρ μὲν τῶν ἁγίων, etc. Duplex staterem didrachmum videtur Origenes, sanctum alterum, alterum profanum; quemadmodum duplicem siclum, sanctum, et profanum staterunt recentiores: Ὑπὲρ autem, hoc est, siclum δίδραχμον septennumero reddunt LXX, ut pro eodem ab his habita videtur; at cum alii reclamant contra, unum duntaxat fuisse siclum, eamque siclorum divisionem tanquam recens inventum, et veteribus, Josepho puta ac Hieronymo, rem inauditam exagitant, inde contrariæ duæ profuerunt sententiæ, quarum altera duplicem agnoscit siclum; sanctum alterum, sive sanctuarii; alterum vulgarem, sive profanum, sive regium: alia vero uno tantum usos siclo Hebræos decernit. Qui priorem tulerunt sententiam, inter quos familiam ducit R. Selomo Iarchi, sibi non constant, nam de utriusque sicli pretio et pondere incerti sunt; vulgariissima tamen opinio ea est, quamque amplexi sunt Georg. Agricola, Rob. Cenalis, Mich. Neander, Casp. Wasserus, Petr. Gassendus, aliique compluribus, siclum sanctuarii quatuor drachmis Atticis, sive senuncia appensum fuisse; profanum duabus drachmis: ac sanctum quidem siclum τετράδραχμον, cum ex Exodi xxx, 15; Num. iii, 47, aliisque sexcentis Scripturæ locis astruunt; tum vero testimonio uti possunt Josephi Antiq. l. iv, c. 10: « Ο δὲ σίκλος, νόμισμα Ἑβραίων ὄν, Ἀττικὸς δέχεται δραχμὰς τέσσαρα; » Philonis lib. i De spec. leg.; Hieron. in Ezech. iv, 40: « Siclus, ut est, stater habet quatuor drachmas Atticas; » Hesychii: Σίκλος, τετράδραχμον Ἀττικόν. Profanum vero δίδραχμον videntur ex II Reg. xiv, 26, et I Mach. x, 42: « Et supra hæc quinq; mille siclorum argenti, quæ accipiebant de sanctorum ratione per singulos annos; » quod sic a Josepho rediditur: Τὰς δὲ μυριάς δραχμὰς, ἃς ἐλάμβανον ἐκ τοῦ λαοῦ οἱ βασιλεῖς: tum etiam ex Epiphonio lib. De pond. et mens.: Σίκλος, ὃ λέγεται καὶ κοδράντης, τέταρτον μὲν ἐστὶ τῆς οὐγκίας, ἦμισον δὲ τοῦ στατήρος, δύο δραχμὰς ἔχον· « Siclus qui et quadrans appellatur, quarta uncie pars est, dimidium vero stateris, duas drachmas valens; » Hesychio: Δύναται δὲ ὁ σίκλος δύο δραχμὰς Ἀττικὰς: « Valet autem siclus duas drachmas At-

licas; » et Isidoro Origin. lib. xvi, c. 24: « Sicel, qui Latino sermone siclus corrupte appellatur, Hebræum nomen est, habens apud eos uncie pondus; apud Latinos autem et Græcos quarta pars uncie est, et stateris medietas, drachmas appondens duas. Unde eum in divinis literis legitur, siclus, uncia est; cum vero in gentiliis libris, quarta pars uncie est. » At eam prolixè confutat doctrinam Joan. Bapt. Villalpandus, nec nos in referendis variis multiplicibusque argumentis, quibus tum ab eo, tum etiam ab aliis impugnari solet, tempus coateremus. Id tamen lectorem monitum velim, in eo peccare Villalpandum, quod adversum Græpsiam disputans, qui Epiphaniæ laudatum locum protulerat, ut duplicem probaret siclum, in Epiphonio et Isidoro vocibus σίκλος, et « siclus, » substituendum putat, « sicilicus: » non enim de Romanorum nummaria re, sed de Hebræorum siclo his locis agunt Epiphanius et Isidorus. Peccat item Villalpandus cum scribit LXX interpretes « pro Hebræico nummo alium Græcum substituere voluisse, qui illi in eorum esset similis, quod magis in ore, et manibus omnium Græcorum didrachmum tunc versaretur, haud secus quam tetradrachmus siclus in oculis ac manibus olim Hebræorum; » tantum enim LXX. Senioribus fuit usitatum, notiorumque nummum proponere, ut a vero propterea dimidia tota parte recesserint? Quasi vero pro tetradrachmo a quo restigiebant, duo didrachma reddere non potuerint. Longe doctius, acutiusque super ea re disseruit Dion. Petavius in Animadv. ad Epiphon. De pond. et mens.: « Scribit ille numus duataxat genere siclium, suis e, τετράδραχμον videlicet, at inde alterum præterea excogitatum fuisse a nonnullis, quod cum δίδραχμον apud interpretes LXX pro siclo legerent, et ab accuratissimis aliis auctoribus siclum quatuor constare drachmis, accepissent, duos siclos, δίδραχμον et τετράδραχμον admittendos censuerint; LXX autem Seniores propterea δίδραχμον pro siclo retulisse, quod Alexandria, et in Alexandrinorum gratiam scriberent, apud quos cum taleatum, unum drachma duplam habuere ad Atticum talentum et drachmam rationem, ut ex Herone et Festo pro-

pro sanctis dari juxta legem Dei, e Numerorum libro proferes; scriptum est enim ⁵¹: « Et accipies quinque siclos per singula capita; juxta didrachmum sanctum; » sed et pro omnibus filiis Israel didrachmum sanctum viritim numeratur. Quandoquidem ergo præter sancta didrachma, profana etiam, ut ita dicam, didrachma sanctus Dei possidere non potest, propterea didrachmorum non sanctorum coactoribus, qui Petrum interrogaverunt et dixerunt ⁵²: « Magister vester non solvit didrachma? » Servator solvi staterem jubet, in quo didrachma continebatur, in ore piscis qui primus ascenderi: **588** repertum, ut pro magistro et discipulo pendatur.

De iis qui dicebant: Quis major est? et de puero a Jesu accersito.

14. « In illo tempore accesserunt discipuli ad Jesum dicentes: Quis putas major est in regno cœlorum ⁵³? » Ut doceret nos Matthæus quid ad Jesum accedentes discipuli ab eo discere vellent, quoque modo ad eorum quæsitum responderit, cum hoc ipsum tantummodo narrare posset, addidit illa juxta quædam exemplaria in: « In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum; » juxta alia vero: « In illo die; » ac evangelistæ quidem sensus absque examine necessario prætereundus non est; idcirco animum ad ea adhibentes quæ verba hæc præce-

Α μων οὐχ ἀπλῶς διδραχμον δίδονται, ἀλλὰ διδραχμον ἅγιον· γέγραπται γάρ· « Καὶ λήψῃ πέντε αἰκλους κατὰ κεφαλὴν κατὰ τὸ διδραχμον τὸ ἅγιον· » ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ κατὰ κεφαλὴν δίδονται διδραχμον ἅγιον. Ἐπει οὖν οὐχ οἶόν τε μετὰ τῶν ἁγίων διδράχμων ἔχειν καὶ διδραχμα, ἴν' οὕτως ὀνομάσω, βέβηλα τὸν ἅγιον τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο τοῖς λαμβάνουσι τὰ οὐχ ἅγια διδραχμα, καὶ ἐρωτήσασι τὸν Πέτρον, καὶ εἰποῦσιν· « Ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ διδραχμα; » προστάσσει δοθῆναι στατήρα, ἐν ᾧ ἦν διδραχμα, ὁ Σωτὴρ εὐρισχόμενον ἐν τῷ στόματι· τοῦ πρώτου ἀναβάλλοντος ἰχθύος, ἵνα δοθῇ ἀντὶ τοῦ διδάσκαλου καὶ τοῦ μαθητοῦ.

Περὶ τῶν λεγόντων· Τίς μείζων; καὶ περὶ τοῦ προσκληθέντος παιδίου ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ.

« Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες· Τίς ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν; » Δυνάμενος ὁ Ματθαῖος, ὑπὲρ τοῦ διδραχμοῦ ἡμᾶς τί τε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ ἠξίουσαν παρ' αὐτοῦ μαθεῖν, πῶς τε ἀπεκρίνατο πρὸς τὸ πύσμα αὐτῶν, αὐτὸ τοῦτο μόνον διηγήσασθαι, ὃ δὲ προσέθηκε κατὰ μὲν τινὰ τῶν ἀντιγράφων· « Ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ· » κατὰ δὲ ἄλλα· « Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· » καὶ ἀναγκαῖον μὴ ἀνεξέταστον εἶσαι τὸ βούλημα τοῦ εὐαγγελιστοῦ· διόπερ ἐπιστήσαντες τοῖς πρὸ τοῦ·

VETUS INTERPRETATIO.

mun sanctum. » Sed et pro omnibus filiis Israel secundum caput datur didrachmum sanctum. Quoniam ergo non licet sanctis Dei cum sanctis didrachmis habere didrachmum inquinatum, ideo accipientibus non sancta didrachma, et interrogantibus Petrum, et dicentibus: « Magister vester non solvit didrachmum? » præcepit Salvator dari staterem, in quo erant duo didrachma, qui inveniebatur in ore piscis ascendentis primum: quod dedit magister, et dant semper discipuli ejus pro sua salute, et gloria Christi, ut longe faciant a se omnia quæ imaginem Cæsaris habent.

14. « In illo tempore, accesserunt ad Jesum discipuli ejus dicentes: Quis putas major est in regno cœlorum? Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum, et dixit: Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et facti quemadmodum pueri, non intrabitis in regnum cœlorum. Si quis ergo humiliaverit se sicut puer iste, ipse est major in regno cœlorum. Et qui acceperit puerum talem in nomine meo, me recipit. » Cum posset Matthæus nostræ eruditious causa hoc solum exponere, quid accedentes discipuli Jesu interrogaverunt eum, et quomodo ad interrogationem eorum respondit, addidit secundum quædam quidem exemplaria in illa, « accedentes discipuli Jesu, » secundum alia autem, « in illa die. » Et necesse est ut non indiscussam voluntatem relinquamus evangelistæ. Propter quod exponentes in primis quod ait, « in illa hora, » vel « in illa die, » videamus si necessaria est adjectio ista diei, vel horæ. Venerunt

⁵¹ Num. iii, 47. ⁵² Matth. xvii, 25. ⁵³ Matth. xviii, 1.

bat: cum ergo siclus τετράδραχμον Atticum pendeat, didrachmum solummodo Alexandrinum exæquasse. Hæc Petavius, quæ ex jam laudato Ed. Brewoodii *De pond. et pret. veterum numm.* libro de prompta solerter confirmavit. Cum dixerit ergo Suidas διδραχμον viginti pendere obolos ex Exod. xxx, 13, didrachmum Alexandrinum intellige, licet Atticum ille forsitan in anima habuerit, erraveritque. Cæterum existimo διδραχμον illum siclum τῶν Ὁ ansam Hesychio, Epiphanio et Isidoro delisse, cur siclum duabus drachmis æstimaverint; at novam illam sicii divisionem in sanctum et profanum a recentioribus excogitatam, partim e variis Scripturæ locis profulxisse, quorum nonnulla siclum sanctum, siclum profanum alia inducere ostendimus, et præsertim ex II Reg. xiv, 25, ibi enim cum pro ductentis siclis regii ponderis, LXX centum siclos reddiderint (prout habetur in editione Complut. In editione enim Sixtina legitur διακοστούς σίκλους) centum sanctuarii siclos: intellexisse creduntur; partim etiam e variis Josephi, Epiphanii, aliorumque supra prolatis testimoniis, quorum nonnulli si-

C elum τετράδραχμον, διδραχμον alii fuisse astruunt. Sed jam redeamus ad Origenem. Non didrachmum ille simpliciter pro sanctis, sed didrachmum sanctum dari scribit, et didrachma sancta a profanis distinguit: an τῶν Ὁ, quibus se addixit, interpretatione, et locis Scripturæ supra laudatis adductus, duo siclorum genera sibi finxit, ita ut a recentioribus deinde factum est? an lusit duntaxat in verbo, et allegoriæ occasionem pro more suo arripuit? Pro sanctis, inquit, juxta legem Dei didrachmum sanctum datur; primogenitos Israel intellige, pro quibus quinque sicii conferebantur Num. iii, 47, non quod didrachmum sanctum quinque siclos pendere velit, sed quod sicii isti κατὰ τὸ διδραχμον ἅγιον, vel, ut Vulgata, « ad mensuram sanctuarii » fuerint pensitati. Præterea didrachmum sanctum pro singulis filiis Israel solum fuisse docet Origenes, ex Exod. xxx, 13, nempe dimidium sicii, qui τετράδραχμος erat; LXX autem, τὸ ἥμισυ τοῦ διδράχμου, ὃ ἐστὶ κατὰ τὸ διδραχμον τὸ ἅγιον, hoc est, dimidium didrachmi Alexandrii, quod siclo appendebatur. ΠΡΑΤΙΟΥ.

« ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, » ἢ « ὥρα, » σκοπήσωμεν εἰ ἂν οὖν τὰ ἐστὶν ἀπ' ἐκείνων ὁδὸν λαβεῖν πρὸς τὸ θεωρεῖσθαι ὡς ἀναγκαίαν τὴν, « ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἢ » « ὥρα, » προσθήκη. Ἐληλύθεισαν τοίνυν εἰς τὴν Καφαρναοὺμ ὁ Ἰησοῦς ἅμα τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἔνθα « οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες τῷ Πέτρῳ προσῆλθον, » καὶ ἐρωτῶντες εἶπον τὸ· « Ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ δίδραχμα; » Εἶτα, ἀποκριναμένου πρὸς αὐτοὺς τοῦ Πέτρου, καὶ εἰπόντος· « Ναί, » ὁ Ἰησοῦς, προσαπολογησόμενος (12) περὶ τῆς δόσεως τῶν διδραχμῶν, πέμπει τὸν Πέτρον τῷ ἀγκίστρῳ ἀνασπᾶσοντα ἰχθύν, οὗ ἐν τῷ στόματι ἔφασκεν εὐρεθῆσθαι στατήρα τὸν δοθησόμενον ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ Πέτρου. Δοκεῖ οὖν μοι, ὅτι (13) μεγίστην νομίσαντες ταύτην εἶναι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Πέτρον τιμὴν, κρίναντος αὐτὸν μείζονα τῶν λοιπῶν γνωρίμων, ἐβούλοντο ὅπερ ὑπενόουν ἀκριβῶσαι, διὰ τοῦ πυθόμενοι τοῦ Ἰησοῦ ἀκοῦσαι παρ' αὐτοῦ εἰ, ὡς ὑπελάμβανον, μείζονα κέκρικε τὸν Πέτρον αὐτῶν· ἅμα δὲ ἤπιζον καὶ τὴν αἰτίαν εἶσεσθαι τοῦ προκεκρίσθαι τὸν Πέτρον τῶν λοιπῶν μαθητῶν. Ταῦτ' οὖν, οἶμαι, δηλώσαι ὁ Ματθαῖος βουλόμενος, ἐπήγαγε τῷ· « Ἐκεῖνον λαβὼν, » δηλονότι· τὸν στατήρα, « ὁδὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ, » τὸ· « Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ λέγοντες· Τίς ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν; » τάχα δὲ καὶ ἀμφέβαλον διὰ τὸ (14) τρεῖς προκεκρίσθαι κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν· ἀμφέβαλον δὲ περὶ τοῦ τίς τῶν τριῶν μείζων εἶναι κέκριται παρὰ τῷ Κυρίῳ· ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης ἀνέπεσεν ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ δι' ἀγάπην, καὶ ἀκόλουθον πρὸ τοῦ δεῖπνου τιμῆς ἐξαιρέτου σύμβολα πολλὰ αὐτοῦς ἔπραξάναι πρὸς τὸν Ἰωάννην ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ· ὁ δὲ Πέτρος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ ἤκουσε μακάριος διὰ τὸ· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » πάλιν δὲ διὰ τὸ· « Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ· ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων, »

dunt, « in illo die, » vel « hora, » videamus an inde perpendendi additamenti hujus, « in illo die, » vel « hora, » tanquam necessarij, viam inire possimus. Capharnaum venerat una cum discipulis Jesus, ibi « accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, » et interrogantes dixerunt : « Magister vester non solvit didrachma? » Deinde cum respondisset eis Petrus, et dixisset : « Etiam, » Jesus rationem reddens cur didrachma solveret, Petrum misit qui hamo picem extraxit, cujus in ore pro se et Petro pendendum staterem repertum iri pronuntiavit. Cum ergo maximo a Jesu Petrum honore affectum existimarent, qui majorem eum cæteris suis discipulis judicasset; id quod suspicabantur, Jesum interrogando, responsionemque ejus audiendo exploratum habere voluisse mihi videntur, an, quemadmodum conjiciebant, eum seipsis majorem judicasset : simul etiam sperabant futurum ut causam cognoscerent, 589 cur cæteris discipulis Petrus antelatus fuisset. Cum hæc igitur significare vellet Matthæus his verbis : « illum sumens, » staterem videlicet, « da eis pro me et te, » subjunxit : « in illo die accesserunt discipuli ad Jesum dicentes : Quis putas major est in regno cælorum? » Inde autem fortasse dubitatio eorum orta est, quod tres in transfiguratione antepositi fuissent; quis autem trium illorum major a Domino judicatus fuisset, ea vero de re dubitabant; nam Joannes in ejus pectus præ amore recubuit, et multa ante cœnam singularis honoris in Joannem a Jesu collati argumenta vidisse eos inde licet existimare; Petrus autem in confessione beatus appellatus est propter illud : ⁵⁸ « Tu es Christus Filius Dei vivi; » rursus autem propter istud ⁵⁹ : « Vade post me, Satana, scandalum es mihi : quia non sapis ea quæ Dei sunt; sed ea quæ sunt hominum, » animo erant incerto ac dubio, an is fortasse major non esset,

VETUS INTERPRETATIO.

enim in Capharnaum Jesus cum discipulis suis, ubi et didrachma exigentes accesserunt ad Petrum, et interrogantes dixerunt : « Magister vester non solvit didrachma? » Ita Petro respondente ad eos, « etiam, » faciens verbum de didrachmis Jesus mittit Petrum cum hamo comprehendere piscem, in cujus ore dicebat inveniendum esse staterem, ut daretur pro se et Petro. Ego arbitror, quoniam maximum hunc existimantes honorem in Petrum a Christo collatum, quasi per hoc judicasset eum cæteris discipulis meliorem, cupiebant, quod suspicabantur caute cognoscere. Simul autem sperabant quod et causam ipsam revelationis interrogantes indicarent. Hoc ergo ostendere volens Matthæus, adjicit propter illud quod ait : « Hunc accipiens da propter me et te : in illa die, » vel, « hora accesserunt discipuli ad Jesum dicentes : Quis putas major est in regno cælorum? » Forsitan autem et dubitabant etiam propter illud quod superius tres discipuli magis erant dignificati, assumpti in montem cum ipso ut viderent transfigurationem gloriæ ejus. Dubitabant autem quis de tribus illis melior judicatus esset a Christo. Distrahatur autem existimatio sensus eorum per varias causas. Interdum quidem, Joannem forsan meliorem putabant esse, eo quod recubuerat super pectus Salvatoris in cœna, et secreta consilia ei præ cæteris fuerant declarata. Interdum autem arbitrabantur Petrum majorem in regno cælorum, vel propter staterem hunc qui datus est pro Christo et Petro, vel propter illud quod Petrus dixit ad Jesum præ cæteris : « Tu es Christus Filius Dei vivi; » et Christus ad eum : « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui est in cælis; et ego dico tibi quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum non prævalebunt ei, » et cætera. Iterum autem forsitan eorum revocabatur opinio, propterea quod dixerat Christus ad Petrum, quod aliis non dixerat discipulis : « Vade post me, Satana, scandalum mihi es, quia non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum; »

⁵⁸ Matth. xvi, 16. ⁵⁹ ibid. 23.

(12) Προσαπολογησόμενος. Sic habet Tarini codex, et paulo post cod. Anglic., ἀνασπᾶσοντα. Editio Muelii, προσαπολογησόμενος, et ἀνασπᾶσαντα.
(13) Δοκεῖ οὖν μοι, ὅτι, etc. Brevis enarratio Chry-

sostomo tributa, Theophylactus, Euthymius. Hieronymus.

(14) Διὰ τὸ, etc. Codex Tarini, περὶ τοῦ.

sed alter e filiis Zebedæi. Atque hæc congressimus ob id : « In illa die, » vel « hora, » in qua, quæ ad staterem pertinent, contigerunt.

15. Illud deinceps animo intelligendum est, « accesserunt discipuli ad eum, » tanquam discipuli quæstiones magistro proponentes, et quis major esset in regno cælorum perscrutantes. Ac ea quidem in re discipulos Jesu imitari debemus, si quæstionem aliquam solvere ac explanare non possumus, cum omni circa rem quæsitam concordia accedamus ad Jesum, qui ibi præsens est ubi duo vel tres in nomine ejus congregati sunt ⁶⁶, et dum virtute ac potestate præsens est, eorum qui hujus doctrinam capessere volunt ad quæstiones animo capiendas corda illuminare paratus est : nec ineptum profecto fuerit nos ad aliquem e magistris accedentes, qui in Ecclesia a Deo constituti sunt, aliquam proponere quæstionem huic haud absimilem : « Quis putas major est in regno cælorum ⁶⁷ ? » Equamnam igitur ex iis rebus quæ hac quæstione continentur, jam tum sentiebant discipuli ? quid quærebant ? Compertum habebant æquales inter se non esse qui regno cælorum digni habiti sunt, et proinde cum æquales **590** non forent, aliquem majorem esse, et sic deinceps ad minimum usque ; at quærebant præterea qualis ille esset qui major

VETUS INTERPRETATIO.

ne forte non esset major Petrus, sed unus ex filiis Zebedæi. Hæc diximus propterea quod ait « in illa die, » vel, « hora, » quando de statera sermo fuerat factus.

15. Post hoc autem videamus quod ait : « Et accesserunt discipuli ad Jesum, quasi discipuli ad magistrum, proponentes interrogationem, quis esset major. In his autem imitatores discipulorum Christi esse debemus, si quando aliquid in nobis quasi dubium quaeritur, et non invenitur, ut cum omni consensu accedamus ad Jesum semper præsentem, ubicunque duo, vel tres in nomine ejus fuerint congregati, qui potens est illuminare corda omnium, qui ex toto corde discere volunt ab eo, ad intelligendum solutionem omnium quæstionum. Non est autem absurdum ut secundum Christi exemplum interrogemus aliquem eorum doctorem qui præpositi habentur Ecclesiis. Quid ergo jam sciebant discipuli secundum hanc interrogationem, quid autem adhuc ignorabant, videamus. Nam quia non est æqualitas sanctorum in regno cælesti, sciebant : et quia cum non sit æqualitas, est aliquis major et minor : sed quomodo, major, et qualiter vivens minimus, hoc discere cupiebant. Nisi forte cautius esset dicendum, quoniam qui esset quidem minimus sciebant ex eo quod alibi docuerat ipse : « Si quis solverit unum ex mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum. » Et quis esset major sciebant ex eo quod ait : « Si quis fecerit et sic docuerit, magnus vocabitur. » Sed ex multis magnis quis esset major, hoc eis non erat manifestum. Et quod multi quidem sunt magni, non autem æqualiter magni, indicat nomen magni positum in persona Isaac, « qui proficiens magnus fiebat, donec efficeretur magnus valde. » Scriptum est autem id ipsum etiam in Moyse, et in Joanne Baptista, et ipso etiam Salvatore. Et omnibus constat quoniam etsi omnes hi magni fuerunt secundum Scripturas, tamen major eis erat

⁶⁶ Matth. xviii, 20. ⁶⁷ ibid. 1.

(15) Pro διδασκάλω, codex Regius habet τοῦ Σω- C
τήρος.

(16) Ὀποδαπὸς δὲ ὁ μελιζων. Ita codd. H. et R.; at legitur pagina sequente : Δεικνὺς ὀποταπὸς τῆ ποιότητι μελιζων ὀποδαπὸς ergo et ὀποταπὸς confundit. Ita Hesychius ποταπὸν et ποδαπὸν idem esse prodit : Ποδαπὸν, inquit, ποταπὸν, ὀπολον. At ποδαπὸς et ποταπὸς usurpantur pro ὀποδαπὸς, et ὀποταπὸς, ut ὀπόσος pro πόσος. Ποταπὸς sæpe occurrit in Novo Testamento necnon apud castissimos Græcæ facundiae magistros; nihilominus tamen a Phrynicho in Ecloga rejicitur : quem locum quoniam a viris eruditissimis Henr. Stephano, et Joanne Nunnesio male acceptum et intellectum video, hic exponere non pigebit. Sic ergo Phrynichus : Ποταπὸς διὰ τοῦ τ μη εἶπης, ἀδόκιμον γάρ· διὰ δὲ τοῦ δ λέγων, ἐπὶ γένους θῆσαι· Ποδαπὸς ἐστὶ; Θηβαίος, ἢ Ἀθηναῖος· ἐστὶ γὰρ οἶον, Ἐκ τίνος δαπέδου; Τὸ ποταπὸς δὲ ἐστὶ,

περιεσπῶντο μήποτε οὐχ οὗτος εἴη ὁ μελιζων, ἕτερος δὲ τῶν Ζεβεδαίου υἱῶν. Τοσαῦτα μὲν διὰ τὸ· « Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, » ἢ « ὥρᾳ, » ἐν ἣ ἐγεγόνει τὰ περὶ τὸν στατήρα.

Ἐξῆς δὲ κατανοητέον τὸ· « προσήλθον αὐτῷ οἱ μαθηταί, » ὡς μαθηταὶ διδασκάλω (15) προβλήματα προτεινόντες, καὶ ἐξετάζοντες, τίς ἄρα μελιζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Καὶ μιμητέον γε ἐν τοῦτοις τοὺς τοῦ Ἰησοῦ μαθητὰς, εἰ ποτε ζητούμενόν τι ἐν ἡμῖν μὴ εὐρίσκοιτο, μετὰ πάσης ὁμονοίας περὶ τοῦ ζητουμένου προσέλθωμεν τῷ Ἰησοῦ παρόντι ὅπου δύο καὶ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ ἐτοίμω ἐν τῇ κατὰ δύνάμει παρουσίᾳ φωτίζειν τὰς καρδίας τῶν γνησίως αὐτῷ μαθητεύεσθαι θελόντων πρὸς κατάληψιν τῶν ζητουμένων· οὐκ ἀποπον
B δὲ καὶ τινι τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμένων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδασκάλων προσελθόντας ἡμᾶς προτείνεον ἀνάλογόν τι πρόβλημα τῷ· « Τίς ἄρα μελιζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν; » Τί μὲν οὖν ἤδη ἔγνωστο τοῖς μαθηταῖς τῶν κατὰ τὸ πύσμα τοῦτο; τί δὲ ἐζητεῖτο; ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶν ἰσότης τῶν ἀξιουμένων τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, κατελήφθησαν· καὶ ὅτι, μὴ οὐσης ἰσότητος, ἐστὶ τις ὁ μελιζων, καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τοῦ ἐλαχίστου· ὀποδαπὸς δὲ ὁ μελιζων (16), καὶ ὅπως βιώσας ὁ ἐλάχιστος, καὶ τίνες οἱ μεταξὺ ἐτι ἐζήτουν· εἰ μὴ ἄρα ἀκριδέστερόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι τίς μὲν ὁ ἐλάχιστος ἤδεισαν ἐκ τοῦ· « Ὁς

Ποταπὸς τὸν τρόπον Φρύνιχος; Φρόνιμος, ἐπιεικῆς· χρῆ οὖν οὕτως ἐρωτᾶν· Ποῖος τίς σοι δοκεῖ εἶναι; Ἡὲ ἀσύστατα esse vult Stephanus, et in exculpando sensu mire se torquet : Nunnesius autem ita a Phrynicho improbari vult, si aliter quam significantis moribus adhibeatur. Fallitur uterque; ut enim sibi vult Phrynichus, ποταπὸς vox est rejicula, ποδαπὸς non item, modo ad cognoscendum genus eo utare. At ποταπὸς etiamsi vox adulterina est, nec probæ notæ, si tamen ea uti velis, utere ad mores significandos, ut Ποταπὸς τὸν τρόπον Φρύνιχος; Φρόνιμος. Quamvis melius et tutius sit ita interrogare, Ποῖός τίς σοι δοκεῖ εἶναι; Ita intellexit Thomas magister : Κάλλιον οὖν, inquit, περὶ τρόπου οὕτως ἐρωτᾶν· Ποῖός τίς σοι δοκεῖ εἶναι; ἢ, ποταπός. « Melius igitur est de moribus sic interrogare, ποῖός τίς σοι δοκεῖ εἶναι; quam ποταπός. » ΗΥΕΤΙUS.

ἐν λύσει μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάξῃ οὕτω τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. » τίς δὲ ὁ πάντων μεζῶν οὐκ ἐγίνωσκον (17), εἰ καὶ κατελάμβανον τό· « Ὅς δ' ἂν ποιήσῃ, καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. » μεγάλων γὰρ ὄντων πλείονων, τίς ὁ τῶν μεγάλων μεζῶν, ὡς ἐν ἀνθρώποις (18), οὐκ ἦν αὐτοῖς σαφές. Καὶ ὅτι μεγάλοι μὲν πλείους, οὐκ ἐπίσης δὲ μεγάλοι οἱ μεγάλοι, δηλώσει τὸ, μέγας, ὄνομα κείμενον ἐπὶ τοῦ Ἰσαὰκ, ἢ ὅς· προβαίνων μεζῶν ἐγένετο σφόδρα σφόδρα (19), ἢ εἰρημένον δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως, καὶ ἐπὶ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτήρος· καὶ πᾶς γε ὁμολογήσει, ὅτι καὶ πάντες (20) οὗτοι μεγάλοι ἦσαν κατὰ τὴν Γραφήν, ἀλλὰ μεζῶν αὐτῶν ἦν ὁ Σωτήρ. Εἰ δὲ καὶ Ἰωάννης τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ τοῦ Μωϋσέως μεζῶν ἦν, οὐ μεζῶν οὐδεὶς ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ἦν, ἢ οὐ μεζῶν μὲν, ἴσος δὲ ἀμφοτέροις, ἢ τινι αὐτῶν, οὐκ ἀκίνδυνον ἀποφηνασθαί. Καὶ ἐκ τοῦ Ἰσαὰκ δὲ ἢ προβαίνων μεζῶν ἐγένετο, ἕως οὐ μέγας (21) ἐγένετο, ἢ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης τῆς, σφόδρα, ἢ ὅς· κατελεγμένης, ἵσται μαθεῖν, ὅτι διαφορά ἢ μεζῶν, τινὸς μὲν ὄντος μεγάλου, ἑτέρου δὲ σφόδρα μεγάλου, καὶ ἄλλου σφόδρα σφόδρα μεγάλου. Ἐξήτουν τοίνυν οἱ μαθηταὶ προσελθόντες τῷ Ἰησοῦ μαθεῖν, τίς ἄρα μεζῶν ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· καὶ τάχα ἐκείνοι μὲν ἐβούλοντο μαθεῖν ἀκούσαντες ἀπ' αὐτοῦ τὸ τοιοῦτον· Ὁ δεῖνα μεζῶν ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ὁ δὲ ἐπὶ τὸ καθολικώτερον ἀνάγει τὸν λόγον, δεικνύς ὅποια τὸς τῇ ποιότητι (22) μεζῶν ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὅντινα κατὰ δύναμιν ἐκ τῶν γεγραμμένων κατανοήσωμεν· ἢ Προσκαλεσάμενος γὰρ ὁ Ἰησοῦς παῖδιον, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς.

lorum; cuius sermonem sensum ex iis quæ scripta cans enim Jossus parvulum, » et cætera.

Ἔστι δὲ πρότερον ἀπλῶς διηγήσασθαι. Εἶποι δ' ἂν ὁ κατὰ τὸ (23) ἀπλοῦν διηγούμενος τὸν τοῦ Σωτήρος ἐν τούτοις λόγον, ὅτι ἐν ἀνὴρ τις ὡν ἐπὶ τοσοῦτον

VETUS INTERPRETATIO.

Salvator. Ex eo ergo quod est propositum in Isaac, « donec fieret magnus valde valde, » non simpliciter, sed cum additamento duplici, « valde valde, » cognoscere possumus quoniam differentiæ sunt magnorum, et alius quidem est magnus, alius autem magnus valde valde. Ergo discipuli quidem quæsierunt quis esset major : ipse autem pleniorum facit sermonem, demonstrans eis etiam quomodo quis actibus major efficiatur in regno cælorum, sicut subsequens sermo demonstrat dicens : « Et vocans Jesus puerum, statuit eum in medio eorum, et dixit : Amen dico vobis, nisi conversi fueritis ut efficiamini sicut pueri, non intrabitis in regnum cælorum. Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic major erit in regno cælorum. Et qui acceperit puerum talem in nomine meo, me accipit. »

16. Primum simpliciter exponamus propositum verbi : hoc est, si quis vir constitutus usque eo mortificaverit viriles concupiscentias suas in spiritu mortificans corporales actus, et « semper mortem Jesu

¹⁶ Matth. v, 19. ¹⁷ ibid. ¹⁸ Gen. xxvi, 13. ¹⁹ Matth. xi, 11. ²⁰ Gen. xxvi, 15. ²¹ Matth. xviii, 2.

(17) Τίς δὲ ὁ πάντων μεζῶν οὐκ ἐγίνωσκον. Ita codd. H. et R. et ita postulat sententia. Vitiose vero interpretatio vetus : « Et quis major esset sciebant. » HUETIUS.

(18) Ὅς ἔρ ἀνθρώποις. Codex Regius, ὁ ἐν ἀνθρώποις.

(19) Μεζῶν ἐγένετο σφόδρα σφόδρα. Infra eadem hac p. μέγας ἐγένετο οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης τῆς, σφόδρα, ὅς· κατελεγμένης. Et in Matthæum xix : Προβαίνων δὲ ὡς Ἰσαὰκ . . . μεζῶν ἵσται, ἕως οὐ αὐξάνων μέγας γένηται σφόδρα σφόδρα. Ita legit Origenes : sic autem hodie habent

A erat; quam vitam duxisset, qui minimus; et qui nam forent qui inter illos medi : nisi fortasse accuratius dicendum est cognovisse illos quis major esset ex hoc loco ¹⁶ : « Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum; » nec vero quis major esset sciebant, etiam si id tenerent : « Qui autem fecerit, et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum ¹⁷ : » cum enim magni essent complures, quis major esset inter eos qui, ut est hominum captus, magni erant, compertum illis non erat; complures sed enim esse magnos, sed non æqualiter magnos esse qui magni sunt, si dem faciet magni nomen Isaaco inditum, « qui proficiens major evadebat valde valde ¹⁸; » quod de Mose etiam, de Joanne Baptista, et de Servatore dictum est : ac nemo est quin omnes hos, juxta Scripturam, magnos fuisse, at majorem his fuisse Servatorem fateatur. Utrum autem Isaaco et Mose major fuerit Joannes, quo « inter natos mulierum major » non fuit ¹⁹, annon major quidem, sed utriusque vel utriuslibet æqualis, tutum non est pronuntiare. Atque ex hoc quidem loco, Isaac autem « ibat proficiens atque succrescens, donec magnus factus est ²⁰, » non simpliciter, sed cum additamento « valde » bis repetito, discere licet magnos inter se differre, cum aliquis magnus sit, alter valde magnus, alter valde valde magnus. Discere ergo volebant ad Jesum accedentes discipuli, quis major esset in regno cælorum; et fortasse illi quidem **591** volebant id discere, accepto ab eo tali aliquo responso : Ille major est in regno cælorum : at hic sermonem suum latius profert, quam præditus sit qualitate declarans, qui major est in regno cælorum; et fortasse illi quidem ²¹ : « Advocans enim Jossus parvulum, » et cætera.

16. Primum autem id rudiore opera exponere licet. Dixerit ergo qui Servatoris sermonem hoc loci habitum leviter perstringet et enarrabit, quod si

LXX Seniorum exemplaria, καὶ προβαίνων μεζῶν ἐγένετο, ἕως μέγας ἐγένετο σφόδρα. HUETIUS.

(20) Codex Regius, οἱ ἄνδρες.

(21) Codex Tarini, ἕως οὐ μέγας. Editio Huetii, ἕως οὐ ὁ μέγας.

(22) Τῇ ποιότητι. Codex Regius, τῆς ποιότητος.

(23) Εἶποι δ' ἂν ὁ κατὰ τό, etc. Joannes Chrysostomus in eundem hunc Matthæi locum, et in cap. xix, 13, 14, etc. Brevis enarrat., Basilius Seleuc. oral. 28, Theophylactus in Marc. x, 15. Euthymius, Hilarius et Hieronymus. HUETIUS.

quis, cum vir sit, viriles tamen concupiscentias usque adeo enecerit, actiones corporis spiritu trucidans, et « semper mortificationem Jesu Christi in corpore suo circumferens »⁶⁴, » ut pueruli venereorum expertis et viriles affectus nondum experti statum consequatur; conversus ille est, et puerorum similis effectus: et vero quanto magis in hoc puerorum circa ejusmodi affectus statu profecerit, tanto iis qui se exercent, et nondum tantos in continentia progressus fecerunt, major est in regno cœlorum. Quod autem de rebus venereis in pueros dictum est, idem de reliquis affectionibus et infirmitatibus ac morbis animi dici queat, in quæ a natura comparatum est ut non incidant pueri, quicumque perfectum rationis usum nondum assecuti sunt; verbi causa, ut quis convertatur, et quomodo se habet ad iram puer, talis ille, vir licet, evadat; et quemadmodum se habet ad mœrorem puer, qui tum ridet, et ludit nonnunquam, cum mortuus jacet pater, vel mater, vel aliquis e fratribus, talis evadat qui conversus fuerit, quales sunt pueri, et habitum ad suscipiendum mœrorem minime proclivem a ratione comparet, ut qualis est ad tristitiam exiguus puerulus, talis ille sit. Simile quoque de eo dices quod voluptas nuncupatur, qua temere et absque ratione accenduntur et stimulantur homines nequam, cuique minime obnoxii **592** sunt pueri, et qui convertuntur ac pueris similes efficiuntur. Quemadmodum vero accurate ab aliis demonstratum est, in pueros, quibus nondum plenior rationis usus accessit, nullum horum affectuum cadere; quod si nullum, certe neque timorem: at si quid animi perturbationi simile pueris contingit, exiguum illud est, citissime evanescens et consanescens; adeo ut si consecutus illud fuerit, qui puerorum similis conversione factus est, ut pueri instar affectus suos sibi quasi subjecerit, præclare

Α νεκρώση τὰς ἀνδρικός ἐπιθυμίας, πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατῶν, καὶ ἐ πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέρων, ὡστε παιδίου ἀγεύστου ἀφροδισίων, καὶ ἀνενοήτου ἀνδρικών κινήματων ἔχειν κατάστασιν, ὁ τοιοῦτος ἐστράφη, καὶ γέγονεν ὡς τὰ παιδιά· καὶ ὁ Σωτὴρ γε προσέθηκε (24) τῇ τῶν παιδίων περὶ τῶν τοιούτων κινήματων καταστάσει τοσοῦτον μᾶλλον τῶν ἀσκούτων, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐληλακότων σωφροσύνης, τὸ, μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ὅπερ δὲ ἐπὶ τῶν κατὰ τὰ ἀφροδίσια λέλεκται περὶ τῶν παιδίων, τοῦτ' ἂν λεχθῆι καὶ περὶ τῶν λοιπῶν παθῶν, καὶ ἀβήρωστημάτων, καὶ νοσημάτων τῆς ψυχῆς, εἰς ἃ μὴ πέφυκε παιδιά ἐμπίπτειν, ὅσα τὸν λόγον μηδέπω συμπληρώκεν· οἷον ἵνα καὶ στραφῆ τις, καὶ ὁποῖόν ἐστι τὸ παιδίον (25) πρὸς ὀργήν, τοιοῦτος γένεται τῶν ἀνῆρ· καὶ ὁποῖόν ἐστι τὸ παιδίον πρὸς λύπην ἔσθ' ὅτε παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ τεθνηκότος πατρὸς, ἢ μητρὸς, ἢ τινος ἀελοφροῦ, ὡς γελᾶν καὶ παίζειν κατ' ἐκείνων τὸν χρόνον, τοιοῦτος ἂν γένοιτο ὁ στραφείς ὡς παιδιά (26), καὶ ἔξιν ἀναλαβῶν ἐκ λόγου τῆς λύπης ἀπαράδεκτον, ὡστε ὁποῖόν ἐστι πρὸς λύπην τὸ βραχὺ παιδίον, αὐτὸν γενέσθαι. Τὸ δ' ὅμοιον φήσεις περὶ τῆς καλουμένης ἡδονῆς, καθ' ἣν ἀλόγως ἐπαίρονται οἱ φαῦλοι, ἣν οὐ πάσχει τὰ παιδιά, οὐδ' οἱ στραφέντες καὶ γενόμενοι ὡς τὰ παιδιά. Ὅς μὲν οὖν πρὸς τὸ ἀκριβὲς ἀποδείκεται καὶ ἄλλοις, ὅτι οὐδὲν τῶν παθῶν πίπτει εἰς τὰ μηδέπω συμπληρωκτά τὸν λόγον παιδιά· εἰ δ' οὐδὲν, δηλονότι καὶ ὁ φόβος· ἀλλ' εἰ ἄρα ἀνάλογόν τι τοῖς πάθεσι, καὶ ταῦτα ἀμυδρὰ καὶ τάχιστα ἀνασκευαζόμενα, καὶ θεραπεύμενα γίνονται ἐν τοῖς παιδίοις, ὡς ἀγαπητὸν εἶναι ἐπὶ τοῦτο φθάσαι τὸν στραφέντα ὡς τὰ παιδιά ὅσον ἔχει τῆς οἰονεὶ ὑποβολῆς τῶν παθῶν ὡς τὰ παιδιά. Καὶ περὶ φόβου τοῖνον τὰ ὅμοια τοῖς ἀποδεδομένοις νοήσειεν (27), ὅτι τὰ παιδιά τὸν μὲν φόβον τῶν φαύλων οὐ πάσχει, ἄλλο δὲ τι οἱ διακριβοῦντες τὰ τῶν παθῶν,

VETUS INTERPRETATIO.

circumferens in corpore suo, » ut puer qui muliebria nondum tentavit, nec sensit motus viriles, iste talis conversus factus est sicut puer. Et quanto amplius appropinquaverit pueris recedens ab hujusmodi motibus, tanto amplius cæteris continentibus, et ad perfectum continentię ascendere non valentibus, major habetur. Quod autem propter muliebres passionem dictum de parvulis est, hoc ipsum dicere convenit et in cæteris passionibus, et languoribus, et cæteris infirmitatibus animę, in quas omnes pueri non incurrunt prius quam incipiant absolutum proferre sermonem: utputa, ut conversus quis fiat sicut parvulus puer in ira, cum sit vir; et sicut est parvulus puer ad tristitiam, qui interdum in tempore mortui patris, vel matris, vel alicujus amici ridet et ludit, talis fiat vir, habitudinem puerilem circa tristitias repellendas perfectioris animę ratione commutans. Similiter dices circa extollentias quibus irrationabiliter extolluntur homines qui non sunt Dei, quas pueri non patiuntur, nec qui conversi fuerint sicut pueri. Et nulla pene passio cadit in pueros, antequam incipiant absolute loqui. Si autem nulla, manifestum est quia nec timor, nisi forte secundum æstimationem cæterarum passionum levis et transitorius. Pueri enim malum timorem non patiuntur, utputa, si quis puero comminetur ne mammam petat, vel ne ploret, terretur quidem, sed timor ejus stabilis non est. Si quis autem terreat puerum talentum,

⁶⁴ II Cor. iv, 10.

(24) Καὶ ὁ Σωτὴρ γε προσέθηκε, etc. Vocem illam Σωτὴρ contraxerat librarius codicis Holmiensis in Σῆρ, quemadmodum et ille Regii codicis, qui tamen codex pro ὁ Σῆρ habebat ad oram ὅσον, quod verissimum est. Sic ergo totum illud comma emendandum est, Καὶ ὅσον γε προσέθηκε τῇ τῶν παιδίων περὶ τῶν τοιούτων κινήματων καταστάσει, τοσοῦτον μᾶλλον τῶν ἀσκούτων, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον οὐκ ἐληλακότων σωφροσύνης μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. His consentit vetus interpret, qui sic ha-

bet: « Et quanto amplius appropinquaverit pueris, recedens ab hujusmodi motibus, tanto amplius cæteris continentibus, et ad perfectum continentię ascendere non valentibus major habetur. » Hæc.

(25) Codex Regius, τὸ βραχὺ παιδίον.

(26) Idem, παιδιά.

(27) Codex Tarinianus, ἀποδεδειγμένοις νοήσειεν. Regius etiam habet νοήσειεν. Sed legendum νοηθεῖεν.

καὶ τῶν ὀνομάτων ἐκείνων, λέγουσιν εἶναι φόβον· οἷον δὲ καὶ τὸ τῶν παιδίων ἀμνηστικῶν παρ' αὐτούς τοὺς τῶν δακρύων καιρούς, ἐν ἀκαρπεί μεταβαλλομένων, καὶ γελώντων, καὶ συμπαίζόντων τοῖς νομιζομένοις λελυπημένοι, καὶ πεφοβημένοι, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ταῦτα ἐνεργηκόσιν. Οὕτω δὲ καὶ ταπεινώσει ἑαυτὸν τις, ὡς ὁ προσεκαλέσατο ὁ Ἰησοῦς παιδίον· οὐ γὰρ πίπτει ὑψηλοφροσύνη, καὶ οἰσὶς εὐγενείας, ἢ πλοῦτου, ἢ τινος τῶν νομιζομένων μὲν, οὐκ ὄντων δὲ ἀγαθῶν εἰς παιδίον· διόπερ ἔστιν ἰδεῖν τὰ κομιθεῖν νήπια μέχρι τριῶν καὶ τεττάρων ἐτῶν ὅμοια τοῖς ἀγενέσι, κἂν εὐγενῆ εἶναι δοκῆ, καὶ μὴ μᾶλλον πάντως φιλεῖν δοκοῦντα τὰ πλοῦστα παιδία παρὰ τὰ πενιχρά. Ἐὰν οὖν ὅπερ παρὰ τὴν ἡλικίαν (28) πάσχει τὰ παιδία πρὸς τὰ τοὺς ἀνοήτους ἐπαίροντα τοιαῦτα πάθη, ἀπὸ λόγου ὁ τοῦ Ἰησοῦ μαθητῆς ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, ὡς ὁ ἔδειξεν ὁ Ἰησοῦς παιδίον, οὐκ ἐπαίρομενος ἐπὶ δοξαρίῳ, οὐδὲ φυσιοῦμενος ἐπὶ πλοῦτι, οὐδ' ἐπὶ περιβολῇ, οὐδὲ λόγου ἀπέδειξε, στραφέντας, μάλιστα δὲ τοὺς, ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξε, στραφέντας, ὡς ὁ προσελάβετο ὁ Ἰησοῦς παιδίον, ἀποδεχτόν καὶ μιμητέον ἐπὶ τῷ Ἰησοῦ ὀνόματι, ἐπεὶ μάλιστα ἐν τούτοις ἐστὶν ὁ Χριστός, καὶ διὰ τοῦτο λέγει τὸ·

« Καὶ ὅς ἂν δέξηται ἐν παιδίον τοιοῦτο ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου, ἐμὲ δέχεται. »

vestimentum inflatus, vel generis nobilitate intumescens, ii potissimum in nomine Jesu suscipiendi et imitandi sunt, qui **593** sicut a Verbo demonstratum est, ita conversi fuerint, ut puer quem Jesus assumpsit, quoniam inter eos præcipue Christus est, et propterea illud dicit ⁶⁶: « Et qui suscepit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit. »

Τὸ δὲ ἐξῆς ἐργῶδες κατὰ ἀκολουθίαν τῶν προαποδοδομένων διηγήσασθαι· εἶποι γὰρ ἂν τις, πῶς ὁ στραφεὶς καὶ γενόμενος ὡς τὰ παιδία μικρός ἐστὶ τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐπιδεκτικός τοῦ σκανδαλισθῆναι; πειρασώμεθα δὲ καὶ τοῦτο ἀκολούθως σαφηνίσαι. Πῶς ὁ τῷ Ἰησοῦ ὡς (29) γίψ

VETUS INTERPRETATIO.

et dicat, nisi hoc feceris occido te, incendo te, aut simile aliquid, numquid timet huiusmodi puer? Sicut ergo ceteræ passionēs non sunt firmæ in pueris, sic neque timor. Si autem quis et humiliet se sicut puer: nec enim magnum aliquid sapere cadit in puerum, neque jactantia generis, vel divitiarum, vel aliarum rerum quæ existimantur bonæ, non autem sunt, cadit in puerum: unde videmus infantes usque ad tertium vel quartum annum, licet fuerint generosi, similes se præbent pueris degeneribus, nec amplius diligunt divites pueros, quam pauperes. Si quis ergo vir habitudinem quam habent pueri ex ætate, in se ratione suscepit, expellens ea quæ movent insensatos, factus est sicut puer, non se extollens in honoribus, neque efferens se in divitiis, neque elevans se in claritudine generis: iste talis suscipiendus est, et honorandus in nomine Jesu, quoniam præcipue in talibus est Jesus. Ideo dicit: « Si quis suscepit unum talem in nomine meo, me suscipit. Qui autem scandalizaverit unum de pusillis crederetibus in me, expellit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris. »

17. Hoc exponere laboriosum est secundum consequentiam prædictorum. Dicit enim aliquis: quomodo qui conversus est, et factus est sicut puer, et humiliavit seipsum quemadmodum puer quem statuit Jesus in medio discipulorum, minimus est et potens scandalizari, cum sit scriptum: « Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum. » Vide autem si rationabiliter hoc possumus explanare. Omnis qui Jesu quasi Filio Dei credit, et conversatur secundum evangelicos actus ad vivendum recte conversus, ambulat quemadmodum puer. Qui autem non convertitur ut fiat quemadmodum puer, hunc quidem im-

⁶⁶ Matth. xviii, 5.

(28) Ἐὰν οὖν ὅπερ παρὰ τὴν ἡλικίαν, etc. Vetterem interpretationem hoc loco quoad ejus fieri potuit, secuti sumus, nec a codice tamen mss. deservimus: inde factum, ut cum scripserimus: « Si ergo discipulus Jesu ratione adductus, » etc., subjuxerimus tamen: « li potissimum in nomine Jesu, » etc. Nam si mendosa non est ea quam retinimus lectio, dicendum est τὸ, « discipulus, » hic κατὰ σύλληψιν usurpari pro, « discipuli: » at, δὲ,

A secum agi putandum ei sit. Ac de timore quidem similia iis intelligantur quæ supra tradidimus, pueros videlicet malorum timore nequaquam percelli, at aliquo alio, quod tamen timorem appellant, qui de animi perturbationibus, eorumque nominibus accurate disseruerunt, cujusmodi puerorum quoque est, inter ipsas etiam lacrymas injuriarum oblivio, qui temporis puncto immutantur et rident, cumque iis ludunt qui timore eos affectis et timorem incussisse videbantur, sed revera nihil tale fecerant. Ad eundem vero modum se deprimet et abjiciet quispiam, ad quem se abjicit puer quem Jesus accersivit; in puerum siquidem neque cadit superbia, neque generis, divitiarumve arrogans existimatio, aut alicujus ex iis bonis, quæ opinione

B quidem talia sunt, revera non sunt: unde puerulos oppido infantes videre licet ad tertium quartumve ætatis annum ignobilibus, et obscuro loco editis pueris similes, etiamsi generosi esse videntur, nec magis amantes pueros qui videntur florere opibus, quam egenos. Si ergo Jesu discipulus ratione adductus se ipse, velut puer quem ostendit Jesus, depresserit; id quod pueris propter ætatem contingit circa eos affectus quibus efferuntur stulti; gloriola non turgidus, neque propter divitias aut

C 17. Quod autem sequitur, difficile est ita exponere, ut cum superioribus cohæreat: dixerit enim aliquis, quomodo fieri potest ut qui conversus fuerit, et puerorum similis factus, pusillus sit ex iis qui in Jesum credunt, et offensionis obnoxius? nihilominus tamen id convenienter illustrare conemur.

post μάλιστα, vim non habere adversativam: ut loquuntur τεχνικοί, sed pro δὲ positum esse vel παρέλκειν, ut nonnunquam factum ab antiquis indicat Budæus in *Commentariis*. Observavimus præterea a grammaticis regulis discedere Origeni esse proclive. Huetius.

(29) Πῶς ὁ τῷ Ἰησοῦ ὡς, etc. Ita codd. II. et R. Vetus interpres: « Omnis qui Jesu quasi Filio Dei credit. » Legebat πᾶς. Id.

Quisquis J. sum Dei Filium esse credens, juxta veram historiam quæ de illo conscripta est, et per actiones in Evangeliiis præscriptas iter habens, ut ad virtutis normam vitam exigat, conversus est, et ad id contendit, ut puerorum similis efficiatur; fieri non potest quin in cœlorum regnum ingrediatur. Tales profecto sunt quamplurimi; at non quisquis conversus est ut puerorum similis evadat, id assecutus est ut pueris similis fiat; sed quantum unusquisque ab eo, quem diximus, puerorum circa animi affectus habitu abest, tantumdem abest ut ad puerorum similitudinem accedat. In omni ergo crediturum multitudine sunt quidam quasi recens conversi ut puerorum similes fiant, qui dum convertuntur ut fiant quasi pueri, pusilli appellantur, et qui ex iis conversi fuerint, ut fiant quasi pueri, sed multum ab eo absunt ut pueris accurate similes sint, offensione et scandalo affici possunt, quorum unusquisque tantum abest ut illis similis sit, quantum abest a puerorum circa animi perturbationes habitu, de quo supra actum est; quibus offensionis ansæ minime præbendæ sunt: alioquin qui offensionis locum dederit, opus illi erit, ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris⁶⁶, » quasi ad curationem illius id conferat; qui enim talem in mari pœnam dederit idoneam, ubi draco ille est, quem » formavit » Deus » ad 594 illudendum ei⁶⁷, » et prout ei fuerit utile, punitus tandem et afflictus fuerit, eum obtinebit statum, qui labores in profundo maris a se mola asinaria depresso perlato excipiet. Molarum sed enim discrimina sunt, ita ut earum aliqua, ut ita dicam, humana sit, alia asinaria: ac humana quidem illa est, de qua scriptum exstat⁶⁸: « Duæ molentes erunt in una mola, una assumetur, et una relinquetur; » asinaria autem, quæ ei circumponetur qui offensionem et scandalum præbuerit. Dixit autem aliquis, an recte vel male, mihi non liquet, asinariam molam corpus esse hominis nequam, grave et deorsum tendens,

Α συγκαταθέμενος Θεοῦ κατὰ τὴν ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ ἱστορίαν, καὶ ὀδεύων διὰ τῶν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πράξεων εἰς τὸ βιώσαι κατ' ἀρετὴν, ἐστράφη καὶ ὀδεύει πρὸς τὸ γενέσθαι ὡς τὰ παιδία (30), τοῦτον ἀμήχανον μὴ εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πολλοὶ οὖν οἱ τοιοῦτοι, ἀλλ' οὐ πάντες οἱ στραφέντες πρὸς τὸ γενέσθαι ὡς τὰ παιδία, ἐφθάκασιν ὡς ἐπὶ τὸ ἐξομοιωθῆναι τοῖς παιδίοις· ἀλλ' ἕκαστος τοσοῦτον ἀπολείπεται τῆς πρὸς τὰ παιδία ὁμοιώσεως, ὅσον ἀπολείπεται τῆς ἀποδοδομένης τῶν παιδίων πρὸς τὰ πάθη ἕξεως. Ἐν παντὶ οὖν τῷ πληθεῖ τῶν πιστευόντων εἰσὶ καὶ οἱ ὥσπερ εἰ ἄκρι στραφέντες περὶ τὸ γενέσθαι ὡς τὰ παιδία, οἵτινες κατ' αὐτὸ τὸ ἐστράφθαι, ἵνα γένωνται ὡς τὰ παιδία, μικροὶ χρηματίζουσι, καὶ τούτων οἱ στραφέντες μὲν ἵνα γένωνται ὡς τὰ παιδία, πολλοὶ δὲ ἀπολείπμενοι τοῦ γενέσθαι ἀκριβῶς ὡς τὰ παιδία, ἐπιδέχονται τὸ σκανδαλισθῆναι· ὡν ἕκαστος τοσοῦτον ἀπολείπεται τῆς πρὸς αὐτὰ ὁμοιώσεως, ὅσον ἀπολείπεται τῆς ἀποδοδομένης τῶν παιδίων πρὸς τὰ πάθη ἕξεως· οἷς οὐ δέον ἀφορμὰς παρέχειν τοῦ σκανδαλισθῆναι· εἰ δὲ μὴ γε, ὁ σκανδαλιστὰς δεήσεται ὡς συμφέροντος αὐτῷ ἐπὶ θεραπείᾳ, εἰ τοῦ κρεμασθῆναι μύλον ὄνικον περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ καταποντισθῆναι ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης· οὕτω γὰρ τίσας τὴν αὐτάρκη δίκην (31) ἐν τῇ θαλάσῃ, ὅπου ὁ δράκων ὄν εἰπλασεν ὁ θεὸς ἐμπαίζειν αὐτῷ » καὶ πρὸς τὸ συμφῆρον πρὸς τὸ τέλος ὁ κολασθεὶς καὶ παθὼν, ἐν τοῖς ἐξῆς ἔσται τῶν κατὰ τὸ πῆλαγος τῆς θαλάσσης πόνων, οὓς ὑπέμεινε καθελκόμενος ὑπὸ τοῦ ὄνικου μύλου· εἰσὶ γὰρ καὶ μύλων διαφοραὶ (32), ὡς εἶναι τὸν μὲν τινα αὐτῶν, ἴν' οὕτως ὀνομάσω, ἀνθρωπικόν, ἄλλον δὲ ὄνικον· καὶ ἀνθρωπικὸς μὲν ἔστιν ἐκεῖνος, περὶ οὗ γέγραπται· « Δύο ἔσονται ἀλήθουσαι ἐν ἐνὶ μύλῳ (33)· μίε παραλαμβάνεται, καὶ μία ἀφέεται· » ὄνικος δὲ, ὁ περιτεθισμένος τῷ σκανδαλισαντι. Ἐἴποι δ' ἄν τις, οὐκ οἶδα πότερον ὑγιῶς ἢ ἐσφαλμένως λέγων, ὄνικον εἶναι τὸ βαρὺ τοῦ φαύλου σῶμα, καὶ κατωφερές, ὅπερ ἀναλήφεται ἐν τῇ ἀναστάσει (34), ἵνα καταποντισθῇ ἐν τῇ ἀδύσσω λεγομένη πελάγει θαλασσίῳ,

VETUS INTERPRETATIO.

possibile est intrare regnum cœlorum. Multi enim convertuntur ut fiant quemadmodum puer, sed non omnes qui convertuntur ut fiant quemadmodum puer, jam perveniunt usque eo, ut fiant similes pueris: sed unusquisque tanto minus habet de similitudine puerorum, quantum longe est de habitudine puerilli erga passiones carnales. In omni ergo crediturum multitudine sunt quidam quasi nuper conversi ut fiant quemadmodum pueri. Hi propter hoc ipsum quod sic conversi sunt ut fiant quasi pueri, nondum autem sunt facti, sed videntur nuper esse conversi, pusilli habentur in Christo, et parvuli sunt, scandali receptores, quibus occasionem scandali non debemus præbere. Alioquin » qui scandalizaverit unum de pusillis » quos Christus ostendit credentibus in se, » expedit ei » quasi utile ad medelam peccati, » ut suspendatur mola asinaria ad collum ejus, et demergatur in profundum maris. » Sic enim reddens

⁶⁶ Matth. xviii, 6. ⁶⁷ Psal. ciii, 26. ⁶⁸ Matth. xxiv, 41.

(30) Πρὸς τὸ γενέσθαι ὡς τὰ παιδία. Codex Regius, εἰς τὸ βιώσαι κατὰ παιδία.

(31) Τίσας τὴν αὐτάρκη δίκην, etc. Codex Regius, τίσας τὴν αὐτοῦ καταδίκην. Vide Origenianorum lib. II, quæst. 44, num. 16 et seqq.

(32) Εἰσὶ γὰρ καὶ μύλων διαφοραὶ, etc. Μύλον ἀνθρωπικόν appellat eum de quo Exod. xi, 5. Trusaites dicebantur ejusmodi molæ, quod hominum, servorum puta, ancillarumve manibus truderentur. Manuales Hieronymus appellat. Asinariæ autem molæ, seu versatiles, eæ erant quæ asellis et jumentis agebantur et vertebantur. Ovidius vi Fast. :

Et quæ versatiles versat asella molas.

(33) Ἀλήθουσαι ἐν ἐνὶ μύλῳ. Ita habent codices nonnulli, Matth. xxiv, 41, et Vulgata: « Duæ molentes in mola, » et Arabs, et Persa. At plerique exemplaria, ἐν τῷ μύλῳ, quod habent et Syrus, et Æthiops. Huertius.

(34) Ὅπερ ἀναλήφεται ἐν τῇ ἀναστάσει, etc. Satis luculenter hinc apparet credidisse Origenem ipsos etiam impios resurrectionis fore composites; quod planum quoque fecit Pamphilus in Apologia. Vide nos infra in *Matthæoni* xxi, maxime vero in *Origenianis*. Id.

ὅπου ὁ δράκων ὄν « ἐπλασεν ὁ Θεὸς ἐπιταίξειν αὐτῷ » ἄλλος δὲ τὸ σκανδαλίζειν ἕνα τῶν μικρῶν ἀνοίσει ἐπὶ τὰς ἰσχυροτάτους ἀνθρώπους δυνάμεις· πολλὰ γὰρ καὶ ἀπὸ τούτων σκάνδαλα εἰς τοὺς δεικνυμένους ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ μικροῦς γίνονται, ἐπὶ δὲ σκανδαλίσει (35) τῶν δεικνυμένων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ μικρῶν ἕνα, πιστευόντων εἰς αὐτὸν, θινὸν μύλον τὸ φθαρτὸν σῶμα τὸ βαρύνον ψυχὴν ἀναλήφεται, κρεμάμενον ἐκ τοῦ καθελκομένου αὐτὸν ἐπὶ τὰ τῆδε πράγματα τραχήλου, ἕνα διὰ τούτων καθαιρεθῆναι αὐτῶν τὸ σῆμα, καὶ τίσαντας δικην, ἐν τῷ συμφέροντι αὐτοῖς διὰ τοῦ ὀνικίου μύλου γένωνται.

vana sui existimatione horum ope dejiciantur, et postquam pœnas luerint, id quod sibi utile erit molæ asinariæ beneficio consequantur.

Καὶ ἄλλη δὲ διήγησις παρὰ τὴν ἀπλούστερον λεγομένην λελέχθω, εἴτε ὡς δόγμα, εἴτε ὡς γυμνασιῶν ἐνεκεν, καὶ ζητήσωμεν πόλον προσκαλεσάμενος παιδίον ὁ Ἰησοῦς, ἔστησεν ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν. Ὅρα δὲ εἰ δύνασαι (36) τὸ ταπεινώσαν ἑαυτὸ Πνεῦμα ἅγιον, ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος προσκληθὲν καὶ σταθῆν ἐν μέσῳ τῶν ἡγεμονικῶν τῶν μαθητῶν Ἰησοῦ, εἰπεῖν εἶναι ὁ προσκαλέσατο ὁ Ἰησοῦς παιδίον· εἴτε βούλεται ἡμᾶς πάντα τὰ ἄλλα ἀποστραφέντας στραφῆναι πρὸς τὰ παραδείγματα ὑπὸ τοῦ ἁγίου ὑποβαλλόμενα Πνεύματος, ὥστε ἡμᾶς οὕτω γενέσθαι ὡς τὰ παιδιά τὰ καὶ αὐτὰ στραφέντα, καὶ ὁμοιωθέντα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἅτινα παιδιά ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ Σωτῆρι, κατὰ τὸ ἐν Ἡσαΐα λελεγμένον· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· » καὶ οὐκ ἔστι γε εἰσελθεῖν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ὁμοιωθέντα ἀπὸ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων, καὶ ἐξομοιωθέντα τοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πεφορημένοι παιδίοις· ὅπερ Πνεῦμα ἅγιον προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς ἰδίας τελειότητος καταβηκὸς πρὸς ἀνθρώπους ὡς παιδίον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν. Δεῖ οὖν στραφέντα ἀπὸ τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν ταπεινώσαι ἑαυτὸν, οὐχ ἀπλῶς ὡς τὸ παιδίον, ἀλλὰ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὡς τὸ παιδίον τοῦτο.

A quod in resurrectione assumet, ut in abyssum, quæ maris profundum appellatur, ubi draco ille est quem « formavit » Deus « ad illudendum ei, » demergatur. Alius autem offensionem uni e parvulis præbitam ad potestates referet, quæ hominum oculis usurpari non possunt; plurimæ siquidem offensiones in parvulos a Jesu monstratos ab illis derivantur: postquam autem unum e parvulis a Jesu monstratis, in eumque credentibus offenderint, asinariam molam assumet, corpus videlicet corruptioni obnoxium, animam gravans, suspensum de collo, quo in vitæ hujus negotia deorsum trahetur; ut de

B 18. Præter rudiorem hanc explicationem, alia insuper, sive ut dogma, sive exercitationis gratia proferatur, et quemnam puerulum a se accersitum in medio discipulorum constituit Jesus, perscrutemur. Vide num puerum a Jesu accersitum sanctum esse Spiritum dicere possis, qui se ipsum abjecit, a Servatore 595 accitus est, et in media discipulorum Jesu mente constitutus; vel num nos alia omnia fastidientes, ad exempla a Spiritu sancto suggesta converti velit, adeo ut efficiamur tanquam pueri, qui et ipsi conversi, et Spiritui sancto similes facti fuerint; quos quidem pueros Servatori dedit Deus, juxta id quod in Isaia dictum est 69: « Ecce ego et pueri quos dedit mihi Dominus; » nec vero in regnum cœlorum intrare fas illi est, qui non a mundanis negotiis sese averterit, et puerorum Spiritum sanctum habentium similis effectus fuerit; quem quidem Spiritum sanctum, qui a sua perfectione ad homines se demisit, tanquam puerum advocans Jesus, in medio discipulorum constituit. Seipsum ergo a mundanis concupiscentiis aversum deprimere oportet, non solum ut puerulum, sed juxta id quod scriptum est, ut puerulum hunc. Deprimere autem seipsum sicut puerulum

VETUS INTERPRETATIO.

dignam vindictam in mari, ubi et draco habetur, quem « formavit » Deus « ad illudendum ei, » et sic quod expedit passus, qui punitus est, postea erit extra dolores qui sunt in profundo maris, quos pertulit tractus ab asinaria mola. Sunt autem et molarum differentiæ, ut sint quædam earum (ut sic appellem) humanæ, aliæ autem asinariæ. Et humana quidem est illa de qua scriptum est: « Duæ erunt molentes ad unam molam, una assumetur, et altera relinquetur. » Asinaria autem quæ imponitur scandalizanti unum de pusillis in Christo credentibus, ut demergatur in profundum maris. Asinaria autem mola non irrationabiliter dici potest corpus gravissimum hominis mali, quod deorsum trahit, quod suscipiet in resurrectione unusquisque peccator, ut demergatur in abyssum quæ dicitur profundum maris.

18. Introducimus autem extra eam quam diximus, alteram expositionem, sive dogmatis causa, sive exercitationis. Querimus enim quem puerum vocans Jesus constituit in medio discipulorum: et vide si possumus puerum hunc intelligere Spiritum sanctum, qui seipsum humiliavit. Hunc Jesus accepit, et posuit in medio sensus discipulorum. Vult ergo Jesus omnes nos, ut avertamur ab omnibus et convertamur secundum exemplum Spiritus sancti, ut efficiamur sicut pueri, id est, apostoli qui et ipsi

* Isa. viii, 18.

(35) Ἐπὶ δὲ σκανδαλίσει. Animas nempe quas ante corpora conditas lingebant, pro recte male gestis varios dignitatis vel ignominie gradus consequi censebat Origenes, corporibusve humanis vel etiam ferinis, si ita fuissent promeritæ, supplicii causa illigari: ut satis demonstravimus in *Origenianis*, lib. ii, cap. 2, quæst. 8 et 9. Hic ergo docet adversarias illas potestates, si offensionis causam parvulis in Christo præbuerint, in corpus hu-

manum depressum iri, ac pœnas sibi debitas exsolutum. Hinc apparet pro eo, τὸ φθαρτὸν σῶμα τὸ βαρύνον ψυχὴν ἀναλήφεται, κρεμάμενον ἐκ τοῦ καθελκομένου αὐτὸν ἐπὶ τὰ τῆδε πράγματα τραχήλου· legendum, ἀναλήφονται, etc., καθελκομένου αὐτὰς· et paulo post, ἐν τῷ συμφέροντι αὐταῖς, quod sive per incuriam librarii contigit, sive per Orig. ipsius prophantiam. ΗΕΡΤΙΟΥΣ.

(36) Ὅρα δὲ εἰ δύνασαι, etc. Hieronymus.

hunc, idem est ac Spiritum sanctum imitari, qui pro hominum salute se ipse depressit et abjecit. Servatorem autem una et Spiritum sanctum a Patre in hominum salutem missum esse in Isaia declaratum est, ita ex Servatoris persona loquente ⁷⁰ : « Et nunc Dominus meus misit me, et pneūma ejus. » Sciendum porro est ambiguum esse hunc locum; vel enim Servatorem misit Deus, misit quoque Spiritus sanctus; vel, sicut interpretati sumus, utrumque misit Pater, Servatorem et Spiritum sanctum. Qui ergo ad imitationem pueri hujus plus se ipse abjecerit quam omnes qui sese demittunt, major ille erit in regno cœlorum. Plurimi quippe sunt, qui se ipsi velint deprimere, **596** velut iste puer: at qui puero seipsum abjicienti perquam similis fuerit effectus, is in nomine Jesu, vel revera potius in ipso Jesu, omnibus in regno cœlorum major appellatus reperietur. Quemadmodum autem Jesum suscipit, qui susceperit unum talem e puerulis in nomine Jesu; ita Jesum rejicit et expellit, qui talem unum puerulum in nomine Jesu suscipere non vult. Quod si inter eos qui Spiritus sancti communicatione digni habitus sunt, discrimen intercedit, cum plus minusve Spiritum sanctum recipiant credentes; nonnulli sane sint offensionis obnoxii, eorum scilicet, qui in Deum credunt, minimi; quorum offensionem Verbum ulciscens, de his a quibus

A "Ἐστι δὲ τὸ ταπεινώσαι ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον ἐκεῖνο, τὸ μιμῆσασθαι τὸ ὑπὲρ σωτηρίας ἀνθρώπων ταπεινώσαν ἑαυτὸ Πνεῦμα ἅγιον. Ὅτι δὲ ὁ Σωτὴρ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐξαπεστάλη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, δεδήλωται ἐν τῷ Ἡσαΐα, ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος λέγοντος: « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Ἰστέον μέντοι, ὅτι ἀμφιβολός (37) ἐστὶν ἡ λέξις· ἡ γὰρ ὁ Θεὸς ἀπέστειλεν, ἀπέστειλε δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν Σωτῆρα, ἢ, ὡς ἐξειλήφαμεν (38), ἀμφοτέρω ἀπέστειλεν ὁ Πατὴρ τὸν Σωτῆρα καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Μείζων οὖν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ὁ ταπεινῶσας ἑαυτὸν παρὰ πάντας τοὺς ταπεινούοντας ἑαυτοὺς μιμητικῶς ἐκεῖνου τοῦ παιδίου· πολλοὶ μὲν γὰρ οἱ θέλοντες ἑαυτοὺς ταπεινώσαι ὡς τὸ παιδίον ἐκεῖνο· ὁ δὲ πάντῃ (39) παραπλήσιος γενόμενος τῷ ταπεινώσαντι ἑαυτὸν παιδίῳ, ἐκεῖνος ἂν εὐρεθῆι ὁ χρηματίζων πάντων μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ, μάλιστα ἐν αὐτῷ ὄντως τῷ Ἰησοῦ. Ὅσπερ δὲ τὸν Ἰησοῦν δέχεται, ὅς ἐάν δέξηται ἐν τῶν παιδίων τοιοῦτο ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, οὕτως τὸν Ἰησοῦν ἀποδοκιμάζει καὶ ἐκβάλλει ὁ μὴ βουλόμενος δεῖξασθαι ἐν παιδίῳ τοιοῦτο ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. Εἰ δὲ καὶ τῶν τῶν ἁγίου Πνεύματος ἀξιωματικῶν ἐστὶ διαφορὰ, πλεῖον ἢ ἑλαττον λαμβανόντων τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῶν πιστευόντων, εἴεν ἂν τινες οἱ μικροὶ τῶν εἰς Θεὸν πιστευόντων σκανδαλιζέσθαι

VETUS INTERPRETATIO.

conversi facti sunt similes Spiritui sancto qui positus erat in medio sensus eorum. Quos pueros Christo Deus Pater dedit, secundum quod scriptum est in Isaia dicente: « Ecce ego et pueri quos dedit mihi Deus. » Et non est intrare regnum cœlorum, nisi qui a rebus sæcularibus aversus fuerit et similis fuerit factus pueris illis qui Spiritum sanctum in se habuerunt. Quem Spiritum sanctum vocans Jesus a sua perfectione descendens ad homines, quasi puerum statuit in medio discipulorum suorum, ut unusquisque humiliet se, non simpliciter sicut puer, sed quemadmodum scriptum est « sicut puer iste: » ita tamen ut propter Deum quis humiliet se, sicut et Spiritus sanctus propter salutem hominum se humiliavit. Quoniam autem et Jesus, et Spiritus sanctus a Patre missi sunt in hunc mundum propter salutem hominum, manifestum est apud Isaiam prophetam ex persona Servatoris ipsius dicentem: « Et nunc Dominus me misit, et Spiritum suum. » Quoniam autem in Græco Spiritus sanctus neutri generis est, et non masculini, quemadmodum apud nos, et tres casus habet similes, nominativum, accusativum, et vocativum, propterea transferentes in Latinum sermonem, nominativum pro accusativo casu transulerunt et dixerunt: « Et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus; » cum sit verius esse sic in Græco: « Et nunc Dominus misit me, et Spiritum sanctum. » Tamen si quis violenter contra rationem veritatis defendere vult quod ita sit dictum, « et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus, » sine dubio ita intelligimus Filium Dei missum a Spiritu sancto, quemadmodum et ductum a Spiritu sancto in desertum secundum humanam naturam, quam Christus suscipiens per omnia imitatus est, ut etiam a Spiritu sancto agatur, quemadmodum omnes homines Dei. Major ergo est in regno cœlorum qui se humiliaverit præ omnibus humiliantibus se, secundum imitationem illius pueri: et multi sunt qui nolunt se humiliare sicut puer ille. Sed qui præ omnibus factus fuerit propinquier puero illi, ille erit omnibus major. Debemus ergo suscipere puerum talem in nomine Jesu, quoniam in eo habitat Jesus. Et quemadmodum Jesum suscipit qui susceperit unum puerum talem in nomine Jesu, quoniam in nomine

⁷⁰ Isa. XLVIII, 16.

(37) Ἰστέον μὲν τοι, ὅτι ἀμφιβολός, etc. Origenes contra Cels. lib. 1: « Ὁ οὗτος, τίς ἐστὶν ὁ ἐν τῷ Ἡσαΐα λέγων: « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Ἐν ᾧ ἀμφιβόλου ὄντος τοῦ ῥητοῦ, πρότερον ὁ Πατὴρ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀπέστειλαν τὸν Ἰησοῦν, ἢ ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν τε Χριστὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ δεύτερον ἐστὶν ἀληθές. Si veterem interpretationem cum ipso Origenis contextu hoc loco contendas, parum fidam esse comperies. At dum auctoris hujus corrumpendi et adulterandi licentiam sibi tribuunt interpretes, in iisque præcipue Rufinus, eumque ad suam mentem accommodare satagunt, vel hunc Patribus, eorumve conciliis damnandum, vel criticis mutilandum pro-

pinarunt. Cujus insigne nobis dat exemplum hicce locus. Sic habet vetus interpretes ad hæc verba: ἰστέον μέντοι, etc. « Quoniam autem in Græco Spiritus sanctus neutri generis est, et non masculini, quemadmodum apud nos, et tres casus habet similes, nominativum, accusativum, et vocativum, propterea transferentes in Latinum sermonem, » etc. Quæ cum legisset vir æliiqui sagax et critica nare pollens Bellarminus, totum opus Latini auctoris esse conjecit: sed inani conjectura, ut probamus in *Origenianis*. HUBERTUS.

(38) Codex Regius, παρειλήφαμεν.

(39) Πάντῃ. Codex Regius, πάντα.

δυνάμενοι, οὐκ ἐκδικῶν σκανδαλισθέντας ὁ Λόγος, A fuerint offensi ait ⁷¹ : « Expedi ei ut suspendatur phisi peri tōn skandalisántewn autōus tó· « Συμφέροι αὐτῷ ἵνα κρεμασθῆ μύλος ὀνικῆς εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῆ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης. » Ταῦτα λελέχθω κατὰ τὰ ἐκκείμενα τοῦ Ματθαίου ρητά.

Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ παραπλήσια ἀπὸ τῶν λοιπῶν. Μάρκος τοίνυν φησὶν, ὅτι διελέχθησαν ἐν τῇ ὁδῷ οἱ δώδεκα, τίς αὐτῶν μείζων ἐστί· διὸ καὶ καθίσας ἐφώνησεν αὐτοὺς, καὶ διδάσκει τίς ὁ μείζων, λέγων πρωτείων ὡς μείζονα τεύξεσθαι τὸν γενόμενον πάντων διὰ τῆς μετριότητος καὶ τῆς ἐπιχειρίας ἔσχατον, ὥστε τὸν μὲν τοῦ διακονουμένου μὴ ἀναδέξασθαι τόπον, τὸν δὲ τοῦ διακονοῦντος, καὶ τοῦτον οὐ πρὸς τινὰ μὲν, τινὰς δ' οὐδ', ἀλλὰ πρὸς πάντας ἀπαξοπλῶς· πρόσχεος γὰρ τῷ· « Ἐἴ τις θέλει πρῶτος γενέσθαι, ἔσται (40) πάντων ἔσχατος, καὶ πάντων διάκονος. » Καὶ ἐξῆς τούτοις φησὶν, ὅτι, « Λαβῶν παιδίον, (δηλονότι ὁ Ἰησοῦς,) ἔστησεν ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτὸ, εἶπεν αὐτοῖς· Ὅς ἐάν ἐν τῶν παιδίων δέξηται ἐπὶ τῷ ἐμῷ ὀνόματι, ἐμὲ δέχεται. » Ποῖον δὲ ἔλαβε παιδίον καὶ ἐναγκαλίσαστο ὁ Ἰησοῦς κατὰ τὸν βαθύτερον ἐν τοῖς τόποις λόγον; ἢ τὸ ἅγιον Πνεῦμα; καὶ τοῦτ' γε τῷ παιδίῳ ἐξομοιώθησάν τινες, περὶ ὧν εἶπε τὸ· « Ὅς ἐάν ἐν τῶν τοιούτων παιδίων δέξηται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται. » Κατὰ μέντοι τὸν Λουκᾶν, « Διαλογισμὸς » εἰς τοὺς μαθητὰς οὐκ ἀναβέβηκεν, ἀλλ' « εἰσηγήθη » περὶ τοῦ, « Τίς αὐτῶν εἰη μείζων. Καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν διαλογισμὸν τῆς καρδίας αὐτῶν, » ἅτε ἔχων ὀφθαλμοὺς διαλογισμοὺς καρδιῶν βλέπωντας· « Ἴδὼν τὸν διαλογισμὸν τῆς καρδίας αὐτῶν, » οὐδὲ ἐρωτηθεὶς κατὰ τὸν Λουκᾶν, « ἔλαβε τὸ παιδίον, καὶ ἔστησεν, » οὐ μόνον ἐν μέσῳ αὐτῶν, ὡς ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος εἰρήκασιν, ἀλλ' ἤδη καὶ « παρ' ἑαυτῷ, καὶ εἶπε » τοῖς μαθηταῖς οὐ μόνον τὸ· « Ὅς ἐάν δέξηται ἐν παιδίον τοιοῦτο, » ἢ· « Ὅς ἐάν ἐν τοιούτων παιδίων δέξηται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται, » ἀλλ' ἤδη καὶ ἐπαναβεβήκωτος τὸ· « Ὅς ἐάν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον (41) ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται. » Χρῆ οὖν κατὰ τὸν Λουκᾶν ἐκεῖνο τὸ παιδίον, οὗ λαβόμενος ὁ Ἰησοῦς ἔστησεν αὐτὸ παρ' ἑαυτῷ, δέξασθαι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ οὐκ οἶδα εἰ δύναται τις μὴ τροπολογῆσαι τὸ·

19. Videamus jam quomodo apud reliquos se habeant quæ ad ea pertinent. Ait ergo Marcus disputasse in via duodecim, quisnam eorum major esset ⁷²; idcirco cum consedisset, accersivisse eos, et, quis major esset, edocuisse, primas illi partes, tanquam majori, tributum iri dicentem qui modestia sua et lenitate omnium fuerit postremus, adeo ut locum illius cui ministratur non arrogaverit, sed ministrantis, atque hujus quidem non aliquibus ministrantis, aliis vero minime, sed plane omnibus : ad id enim attende ⁷³ : « Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus, et omnium minister. » Tum inquit postea ⁷⁴ : « Accipientem eum puerum (Jesum scilicet) statuisse in medio discipulorum suorum : quem cum complexus esset, dixisse illis : Quisquis unum ex pueris receperit in nomine meo, me recipit. » Qualem vero accipit puerum et complexus est Jesus, juxta altiorum horumce locorum interpretationem ? an Spiritum sanctum ? et huic quidem puero similes facti sunt nonnulli, de quibus id dixit ⁷⁵ : « Quisquis unum ex hujusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit. » Juxta Lucam autem : « Cogitatio » in discipulos non ascendit, sed « intravit » super **597** ea re, « quis eorum major esset. At Jesus videns cogitationes cordis illorum ⁷⁶, » utpote oculos habens cogitationes cordium intuentes ; « videns cogitationes cordis illorum ⁷⁷, » ne interrogatus quidem, juxta Lucam, « apprehendit puerum, et statuit, » non in medio eorum tantummodo, quemadmodum a Matthæo et a Marco traditum est, sed etiam « secus se, et ait » discipulis ⁷⁸, non illud solum ⁷⁹ : « Qui susceperit unum parvulum talem ; » vel ⁸⁰ : « Quisquis unum ex ejusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit ; » sed altius etiam progrediendo ⁸¹ : « Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit. » Eum igitur puerum, quem apprehensum Jesus juxta se

VETUS INTERPRETATIO.

ejus : sic Christum refutat et pellit, qui non vult suscipere puerum talem in nomine Jesu, licet sit minimus, ita ut possit scandalizari propter quod non plenius humilitatem imitatus est puerilem.

19. Et conferamus evangelistarum dicta de capitulo isto, si forte manifestior fiat sensus propter Spiritum sanctum quem diximus puerum illum intelligi posse. Et Marcus quidem dicit : « Et accipiens puerum, statuit in medio discipulorum, et complexus eum dixit eis : Si quis unum puerum talem receperit in nomine meo. » Lucas autem ita : « Et accepit puerum et posuit eum » non solum in medio eorum, sicut ait Matthæus et Marcus, sed « apud se : et dixit discipulis suis » non ita, si quis acceperit unum puerum talem, vel, unum de talibus pueris, sed ita : « Si quis acceperit puerum hunc in

⁷¹ Matth. xviii, 6. ⁷² Marc. ix, 33, 34. ⁷³ ibid., 34. ⁷⁴ ibid., 35, 36. ⁷⁵ Luc. ix, 46. ⁷⁶ ibid., 47. ⁷⁷ ibid. ⁷⁸ ibid. ⁷⁹ Matth. xviii, 5. ⁸⁰ Marc. ix, 36. ⁸¹ Luc. ix, 48.

(40) Ἔσται. Codex Regius, ἔστω.

(41) Ἀλλὰ ἤδη καὶ ἐπαναβεβήκωτος τὸ· Ὅς ἐάν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον. Locum hunc Lucæ sollicitat Theodorus Beza, legendumque conjicit : τοιοῦτο τὸ παιδίον, cui astipulari videntur Syrus et Arabs ; sed Origeni assonant Vulgata, Persa et

Æthiops, et editiones Novi Testamenti universæ : item Ambrosius : « Quicumque receperit puerum istum. » Euthymius : « Qui susceperit puerum hunc. » Theophylactus : Ὅς ἐάν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον. At deinde tamen sic ille : Ὅς οὖν, φησὶ, δέξεται τοιοῦτο παιδίον. HÆTICS.

statuit, in nomine Jesu, secundum Lucam, suscipere oportet. Atque haud scio an id aliquis tropice explicare possit : « Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo ; » unicuique enim nostrum puer ille, quem Jesus tunc apprehensum juxta se constituit, in nomine Jesu suscipiendus est ; vivit enim quasi immortalis, et eum ab ipso Jesu in nomine Jesu suscipere oportet ; a quo minime sejunctus Jesus, apud eum est qui puerum susceperit, ita ut juxta illud dici possit : « Quiemque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit. » Deinde vero cum a Filio Pater non separatur, apud eum est qui Filium susceperit ; unde dictum est⁸² : « Et quicumque me receperit, recipit eum qui misit. » Qui autem puerulum, et Servatorem, eumque a quo missus ille est, susceperit, omnibus Jesu discipulis minor est, cum parvum se ipse exhibet ; at quanto minorem se ipse exhibuerit, eo major fit, majus illi incrementum dante eo qui ut parvum se ipse præberet effecit. Animum enim ad id advertit⁸³ : « Nam qui minor est inter vos omnes, hic major est ; » legimus quoque in aliis, « major erit ; » at juxta Lucam⁸⁴ : « Si quis non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud : » ambiguus vero est ille sermo, vel enim ut qui regnum Dei accipit, puero similis efficiatur, vel ut regnum Dei illi puero simile effectum recipiat. Et qui regnum Dei hic recipiunt, illud fortasse puero simile recipiunt, in futuro autem **598** sæculo non jam amplius puero simile ; et magnitudinem assequuntur perfectionis, in ætate, ut ita dicam, spirituali sese exserentis et ostentantis in iis omnibus qui in hoc sæculo receperunt regnum Dei, quod hic puero simile est.

20. « Væ mundo a scandalis⁸⁵. » Privatim et separate vocabulum hocce « mundus » usurpatum est : « In mundo erat, et mundus eum non cognovit⁸⁶ ; » at juxta convenientiam cum aliqua re, et connexionem cum eo ad quod pertinet, enuntiatum est hoc loco⁸⁷ : « Ne forte elevatis oculis ad cælum,

« Ὅς ἐὰν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου. » Χρὴ γὰρ ἔχειν τὸ παιδίον, ὃ τότε ἑστῆσεν ὁ Ἰησοῦς παρ' ἑαυτῷ λαβόμενος αὐτοῦ, δέξασθαι ἕκαστον ἡμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ· ζῆ γὰρ ὡς ἀθάνατον, καὶ χρὴ αὐτὸ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ δέξασθαι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ, οὐ μὴ χωριζόμενος ὁ Ἰησοῦς γίνεται παρὰ τῷ δεχομένῳ τὸ παιδίον, ὡς κατὰ τοῦτο λελέχθαι τό· « Ὅς ἐὰν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ δέχεται. » Εἴτ' ἐπὲν ἀχώριστός ἐστι τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ, γίνεται παρὰ τῷ δεξαμένῳ τὸν Υἱόν· διὸ λέλεχται· « Καὶ ὅς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, δέχεται τὸν ἀποστειλαντά με. » Ὁ δὲ δεξάμενος τὸ παιδίον, καὶ τὸν Σωτῆρα, καὶ τὸν ἀποστειλαντα αὐτὸν, μικρότερός ἐστιν ἐν πᾶσι τοῖς Ἰησοῦ μαθηταῖς ἑαυτὸν σμικρύνων· ὅσον δὲ ἑαυτὸν σμικρύνει, τοσοῦτον γίνεται μέγας, αὐτοῦ τοῦ ἐπὶ πλείον σμικρύνειν αὐτὸν, καὶ ποιούντος ἐπιιδόναι εἰς μέγεθος· πρόσχες γὰρ τῷ· « Ὁ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτός ἐστι μέγας. » Ἀνέγνωμεν (42) δὲ καὶ ἐν ἄλλοις, καὶ· « Ἔσται μέγας· » κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν· « Ἐὰν μὴ τις δέξηται τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ὡς τὸ παιδίον, οὐ μὴ εἰσελθῆ εἰς αὐτήν· » καὶ ἔστιν ἀμφίβολος ἡ λέξις, ἥ γὰρ ἵνα ὁ δεχόμενος τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν γένηται ὡς παιδίον, ἥ ἵνα τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν παραδέξηται γενομένην αὐτῷ ὡς παιδίον. Καὶ τάχα ἐνταῦθα μὲν οἱ δεχόμενοι τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν δέχονται αὐτὴν οὕσαν ὡς παιδίον, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι οὐκέτι ὡς παιδίον, καὶ τὸ μέγεθος τῆς τελειότητος ἐν τῇ, ἐν οὕτως ὀνομάσω, πνευματικῇ ἡλικίᾳ ἐπιδεικνυμένοις (43) πᾶσι τοῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος παραδεξαμένοις αὐτὴν οὕσαν ἐνταῦθα ὡς παιδίον.

« Οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων. » Κατ' αὐτὴν μὲν καὶ ἀπολελυμένως εἴρηται ἡ « κόσμος » φωνή· « Ἐν τῷ κόσμῳ (44) ἦν, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω· » κατὰ δὲ τὴν πρὸς τι σχέσιν μετὰ τῆς πρὸς ἐκεῖνο ἐπιπλοκῆς οὗ κόσμος ἐστὶ ὀνόμασται ἐν τῷ· « Μὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἰδὼν τὸν

VETUS INTERPRETATIO.

in nomine meo. » Secundum Matthæum ergo et Marcum, potest quis dubitare utrum puerum Spiritum sanctum dicat : quia sic dixerunt : « Si quis acceperit puerum talem. » Secundum Lucam autem quis ambigit posse intelligi puerum illum Spiritum sanctum cum dicat : « Si quis acceperit puerum hunc in nomine meo ? » Secundum Lucam ergo debemus puerum illum, id est, Spiritum sanctum, quem accipiens Jesus posuit apud se, suscipere in nomine Jesu. Vivit enim puer ille quasi immortalis : et debemus eum ab ipso Jesu constitutum apud Jesum suscipere in nomine Jesu : quoniam cum sit Jesus nunquam recedens a puero illo, sit apud eum qui receperit puerum in nomine ejus. Et quoniam nec Pater recedit a Filio ; si quis receperit Filium, recipit apud se simul et Patrem. Qui autem recepit et puerum in nomine Jesu, et Jesum in nomine Patris, in omnibus minorem se præbet discipulis Christi seipsum minorans : et quanto magis se minoraverit, tanto major efficitur ab eo qui ei minorationis dedit mandatum.

20. « Væ huic mundo a scandalis. Necessè est enim venire scandala. Verumtamen væ homini illi per quem scandalum venit. » Digna est res quærere in hoc loco, quid dicit esse mundum cui promittitur væ, cui omnia scandala afferunt væ. Intelligere autem aliquid poterimus, si congregemus Scripturarum

⁸² Luc. ix, 48. ⁸³ ibid. ⁸⁴ ibid., 18, 17. ⁸⁵ Matth. xviii, 7. ⁸⁶ Joan. i, 10. ⁸⁷ Deut. iv, 19.

(42) Οὗτός ἐστι μέγας. Ἀνέγνωμεν, etc. Origenes infra, οὗτός ἐστι μέγας. Is se in aliquibus exemplaribus legisse proflitetur, ἔσται. At omnes hodie omnino codices et interpretationes sic habent, præter Vulgatam et Arabicam, quæ præsens

tempus agnoscunt. HUETIUS.

(43) Ἐπιδεικνυμένοις. Lege επιδεικνυμένης.

(44) Ἐν τῷ κόσμῳ. Legendum videtur ἐν τῷ· Ἐν τῷ κόσμῳ.

ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσας αὐτοῖς, καὶ λατρεύσας αὐτοῖς. Ὡς δ' ὁμοίον φήσεις ἐν τῇ Ἑσθήρ λέγεσθαι περὶ αὐτῆς, ὅτε γέγραπται ἡ Περιελομένη πάντα τὸν κόσμον αὐτῆς (45) ὡς γὰρ ταυτὸν ἐστὶν ἀπλῶς ὁ κόσμος, καὶ ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ, ἢ ὁ κόσμος τῆς Ἑσθήρ· τὸ δὲ νῦν ἡμῖν ζητούμενον ἄλλο. Νομίζω οὖν, ὅτι οὐ τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς σύστημα ἐστὶ κατὰ τὰ θεῖα γράμματα ὁ κόσμος, ἀλλ' ὁ περιγεῖος μόνος τόπος, καὶ οὗτος οὐ καθ' ὅλην νοούμενος τὴν γῆν, ἀλλ' ὁ κατὰ τὴν ἡμετέραν οἰκουμένην· ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν τὸ ἀληθινὸν φῶς, τῷ περιγεῖῳ τόπῳ τῷ κατὰ ἡμετέραν νοουμένῳ· Ἐκαὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, ὅτι ἐν τῷ περιγεῖῳ τόπῳ ἄνθρωποι, τάχα δὲ καὶ αἱ οἰκεῖαι τῷ χωρίῳ τούτῳ δυνάμεις· ἄτοπον γὰρ λέγειν τὸ ἐξ οὐρανοῦ (46) καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς σύστημα ὡστ' εἰπεῖν ἂν, ὅτι ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ὁ χορὸς τῶν ἀστέρων, καὶ οἱ ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄγγελοι οὐκ ἔγνωσαν τὸ ἀληθινὸν φῶς, καὶ ἀγνοοῦντες αὐτὸ ἐτήρησαν τὴν ἐπιτεταγμένην αὐτοῖς ἀπὸ Θεοῦ τάξιν. Ἀλλὰ καὶ ὅταν λέγεται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ· Ἐκαὶ νῦν δόξασόν με, Πάτερ, παρὰ σεαυτῶ τῇ δόξῃ ἣν εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί, ὅτι ἡμεῖς ἀκούομεν κόσμον λέγεσθαι τὴν καθ' ἡμᾶς ἐπὶ γῆς οἰκουμένην· ἀπὸ γὰρ τούτου τοῦ κόσμου ἔδωκε τῷ Υἱῷ ὁ Πατήρ ἄνθρώπους, περὶ ὧν ὁ Σωτὴρ ἔρωτᾷ τὸν Πατέρα (47) μόνων (48), καὶ οὐ

videas solem et lunam, et omnem ornatum (κόσμον) cœli, et errore deceptus adores ea, et colas ea. Ὡς δ' ὁμοίον φήσεις ἐν τῇ Ἑσθήρ dictum esse de illo inquires, cum scriptum est 45: Ἐκαὶ νῦν δόξασόν με, ὅτι ἡμεῖς ἀκούομεν κόσμον λέγεσθαι τὴν καθ' ἡμᾶς ἐπὶ γῆς οἰκουμένην· ἀπὸ γὰρ τούτου τοῦ κόσμου ἔδωκε τῷ Υἱῷ ὁ Πατήρ ἄνθρώπους, περὶ ὧν ὁ Σωτὴρ ἔρωτᾷ τὸν Πατέρα (47) μόνων (48), καὶ οὐ

VETUS INTERPRETATIO.

exempla, in quibus nominatur mundus. Arbitror ergo quia non cœli et terræ spatium secundum Scripturas divinas dicitur mundus, sed terrenus iste tantummodo locus, vel homines qui sunt habitatores loci istius. Sic enim intelligitur illud quod ait: Ἐν mundo enim erat, id est, in loco terræ nostræ quam habitamus: Ἐt mundus per ipsum factus est, id est, orbis terræ: Ἐt mundus eum non cognovit, id est, homines habitatores terræ istius. Incongruum enim est, Ἐt mundus eum non cognovit, id est, referre ad elementa cœli et terræ: ut dicat aliquis, quoniam sol, et luna, et stellæ, vel aqua, vel terra, vel angeli qui sunt in universo hoc mundo, lumen illud verum non cognoverunt, et non cognoscetes eum conservaverunt ab eo sibi ordinem constitutum. Secundum hunc enim sensum, intelligitur etiam illud: Ἐt nunc honorifica me, tu Pater, eo honore quem habui antequam mundus esset apud te. Manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Ἐt post pauca: Ἐγὼ (inquit)

in universo mundo sunt angelos, veram lucem non agnovisse, et illam tamen non agnoscentes, ordinem sibi a Deo præstitutum servasse contendamus. Quin etiam cum in oratione ad Patrem Servator dicit 46: Ἐt nunc clarifica me, Pater, apud te ipsum, claritate quam habui priusquam mundus esset 599 apud te, locus hic supra terram a nobis

45 Esth. xiv, 2. 46 Joan. xvii, 5.

(45) Περιελομένη πάντα τὸν κόσμον αὐτῆς. Hęc non aliunde deprompta puto quam ex Esth. xiv, 2, καὶ ἀφελομένη τὰ ἱμάτια τῆς δόξης αὐτῆς. Huetius.

(46) Ἄτοπον γὰρ λέγειν τὸ ἐξ οὐρανοῦ, etc. Sideribus non animam solummodo et sensum, sed et Dei cognitionem hoc loco tribuit Origenes. Quod argumentum exhausimus in *Origenianis*. Ib.

(47) Περὶ ὧν ὁ Σωτὴρ ἔρωτᾷ τὸν Πατέρα, etc. Euthymius in *Joan.* xvii, 9: Ἐn pro mundo universo precor, sed pro his qui credunt in me, nam qui in me non credunt, nolunt ut pro eis orem. Ἐn eisdem pro universo mundo preces ad Deum fundit Christus Dominus quas pro prædestinatis: pro his enim ita Patrem orat, ut votis suis potiri omnino velit; secus autem pro illo; salutem quippe illius a Patre postulat, modo et dignum se illa præstat. Quod de oratione Christi, id ipsum de lumine ejus omnium mentibus affuso diserte habet Origenes homil. 4 in *Genes.*: Ἐta tamen illuminamur, si non simus mentibus cæci. Nam sicut sol et luna corporalibus oculis cæcos quamvis illustrent, illi tamen recipere lumen non possunt; ita et Christus lucem suam præstat mentibus nostris: sed ita demum nos illuminabit, si nequaquam cæcitas mentis impediatur. Præclare vero distinctionem no-

stram confirmat homil. 9 in *Levit.*: Ἐstamus enim nos, inquit, pro foribus, opperientes pontificem nostrum commorantem intra Sancta sanctorum, id est apud Patrem, et exorantes pro peccatis eorum qui se expectant, non pro omnium peccatis exorantes. Non enim exorat pro his qui in sortem veniunt ejus hirci, qui emittitur in desertum. Pro illis exorat tantum qui sunt sors Domini, qui eum pro foribus expectant. Dixit pro sanctis exorari Patrem, sed pro sanctis et impiis orari intellige. Id ex S. Thomæ sententia confirmatur: Ἐdicendum, inquit, quod Christus quantum est de se, pro omnibus oravit; quia oratio sua, quantum est de se, efficax est, ut valeat toti mundo: sed tamen non in omnibus sortitur effectum, nisi in sanctis et electis Dei; et hoc propter impedimentum mundanorum. Quod ne inaniter et gratis dici putent qui pro quisquiliis, sutelis ac tricis habent quidquid profert schola, audiant Christum pro reprobis etiam orantem: ἘPater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. Nam quamvis Act. ii, 23, 36, 37, quosdam ex iis qui Christum crucifixerant ad fidem converterit Petrus, non quocunque tamen sceleris hujus fuerunt participes, ad Christi doctrinam traduxisse verisimile est. Ib.

(48) Μόνων. Codex Regius, μόνων.

habitus intelligendus est; de illo etenim mundo A homines Filio dedit Pater, pro quibus solummodo Patrem rogat Servator, non autem pro universo hominum mundo. Item cum ait Servator 90: « Et ego ad te venio, et jam non sum in mundo, » mundum dicit terrenum; nec enim sibi repugnantia proferre illum putandum est dicentem: « Et ego ad te venio, et jam non sum in mundo, » et, sum in mundo. Sed et hoc loco 91: « Et hæc loquor in mundo, » terrenus hic locus intelligendus est. Luculenter vero his ille significatur 92: « Et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo. » Nos enim odio habuit, ex quo non amplius « contemplamur quæ videntur, sed quæ non videntur 93 » propter Jesu disciplinam, non mundus ex cælo, et terra, et quæ in iis sunt totus coagmentatus, sed B qui supra terram nobiscum homines conversantur: id autem: « Non sunt de mundo, » idem est ac, non sunt de terreno hoc loco; ita et Jesu discipuli « de mundo non sunt, sicut et ipse non erat de mundo 94. » Item et illud 95: « Ut credat mundus quia tu me misisti, » quod bis in Evangelio secundum Joannem repetitur, ad præstantissimos optimosque homines non refertur, sed ad eos quibus opus est, ut Filium a Patre in mundum hunc C missum fuisse credant; et apud Apostolum 96: « Fides vestra annuntiatur in universo mundo. »

21. Quod si « væ a scandalis » pronuntiatur hominibus per universam terram dissipatis, qui scandalis afficiuntur; de mundo autem non sunt discipuli quæ videntur minime contemplantes, quemadmodum nec eorum magister de mundo est, ad nullum e discipulis 600 Jesu pertinet « væ a scandalis, » quandoquidem « pax multa diligentibus legem Dei, et non est illis scandalum 97. » Si quis vero discipulus esse videtur, adhuc tamen de mundo est, quod mundum, et quæ in eo sunt, diligit; vitam intelligo quam in terrenis hisce locis ducimus, vel pecuniam quæ in iis est, vel possessiones, vel quaslibet facultates; ita ut id in eum non quadret: « De mundo non sunt, » sed illud: « Væ a scandalis, » quod mundo contingit, illi pariter continget, utpote qui de mundo quoque sit. At qui væ

περι τοῦ κόσμου ὅλου τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλὰ καὶ ὁ Σωτήρ λέγων· « Κἀγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι, καὶ οὐκέτι εἰμι ἐν τῷ κόσμῳ, » τὸν ἐπίγειον λέγει κόσμον· οὐ γὰρ νομιστέον τὰ ἀντικείμενα αὐτὸν λέγειν φάσκοντα· « Κἀγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι, καὶ οὐκέτι εἰμι ἐν τῷ κόσμῳ, » καί· Ἐν τῷ κόσμῳ εἰμί· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ· « Καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ, » τὸν περιγίειον τόπον νομιστέον. Σαφῶς δὲ οὗτος σημαίνεται καὶ ἐκ τοῦ· « Καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτούς, ὅτι οὐκ εἰσιν ἐκ τοῦ κόσμου. » Ἐμίσησε γὰρ ἡμᾶς ἐξ ὅ μὴ κέτε σκοποῦμεν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα, διὰ τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν, οὐ κόσμος ἐξ οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς συνεστηκῶς πᾶς, ἀλλ' οἱ ἐπὶ γῆς μεθ' ἡμῶν ἄνθρωποι. Τό· « Οὐκ εἰσιν ἐκ τοῦ κόσμου, » ἴσον ἐστὶ τῷ, Οὐκ εἰσιν ἐκ τοῦ περιγίειου τόπου· οὕτω δὲ καὶ οἱ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταὶ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσιν ὡς οὐδ' αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου ἦν. Ἔτι δὲ καὶ τό· « Ἴνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας, » δις εἰρημένον ἐν τῷ κατ' Ἰωάννην, οὐκ ἀναφέρεται ἐπὶ τὰ κρείττονα τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς χηρῶντας πιστεύειν ἀνθρώπους, ὅτι ὁ Πατήρ τὸν Υἱὸν εἰς τὸν τῆδε κόσμον ἀπέστειλε· καὶ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ δὲ ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν δλω τῷ κόσμῳ.

missum fuisse credant; et apud Apostolum 96:

Ἐἰ δὲ « οὐαὶ » τοῖς πανταχοῦ τῆς γῆς ἀνθρώποις « ἀπὸ τῶν σκανδάλων, » ὧν καὶ τὰ σκάνδαλα ἄπειται, οὐκ εἰσὶ δὲ οἱ μαθηταὶ ἐκ τοῦ κόσμου μὴ σκοποῦντες τὰ βλεπόμενα, καθὼς οὐδὲ ὁ διδάσκαλος ἐκ τοῦ κόσμου ἐστίν, οὐδενὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ ἐστίν « ἀπὸ τῶν σκανδάλων οὐαὶ, » ἐπεὶ περ « ἐστὶν εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι νόμον τοῦ Θεοῦ (49), καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτοῖς σκάνδαλον. » Εἰ δὲ τις δοκεῖ μὲν χρηματίζειν μαθητῆς, ἔτι δὲ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τὸ ἀγαπᾶν τὸν κόσμον, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, λέγω δὲ τὴν ἐν τῷ περιγίειῳ τόπῳ ζωὴν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ χρήματα, ἢ κτήματα, ἢ ὁποιανοποῦν περιουσίαν, ὡς μὴ ἀρμόζειν αὐτῷ τό· « Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσιν, » ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ κόσμου ὄντι τούτῳ τὸ τῷ κόσμῳ συμβαῖνον, « Οὐαὶ ἀπὸ τῶν σκανδάλων, » συμβήσεται αὐτῷ. Ὁ δὲ θέλων ἐκκλίνει τὸ οὐαὶ

VETUS INTERPRETATIO.

pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro eis quos dedisti mihi. » Item post pauca: « Et hi in mundo sunt, et ego ad te venio. Et jam non sum in mundo, et isti in mundo sunt. » Item post pauca: « Et ego ad te venio, et hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum plenum. » In se ergo mundus dicitur, vel locus terrenus, vel homines qui sunt in eo. Ex mundo enim dedit Filio homines Pater, pro quibus rogat Filius Patrem solus, et non pro omnium hominum mundo. Nam ubi magis necessarium est ut servemur a Patre quam in mundo, quem dicit Joannes: « Et mundus totus positus est in maligno? » Item in sequentibus: « Ut mundus credat quia tu me misisti. » Ergo locus iste, et homines qui sunt in eo dicuntur mundus, quibus væ a scandalis. Omnibus enim hominibus, quos tamen scandala vincere possunt, væ a scandalis. Quod non procedit ut de elementis mundi intelligamus.

21. Si autem væ est mundo a scandalis, non autem sunt discipuli Jesu de hoc mundo, sicut nec magister eorum de mundo est, nemini discipulorum Christi potest esse a scandalis væ: quoniam « pax multa diligentibus nomen Dei, et non est illis scandalum. » Si autem aliquis videtur quidem esse discipulus Christi, adhuc autem est de mundo, propterea quod diligit mundum, et quæ sunt in eo, id est, aut vitam istam carnalem, aut possessiones terræ istius, aut pecunias, aut speciem qualemcunque, ut non conveniat ei quod dictum est discipulis Jesu, quoniam « non sunt de mundo: » sine dubio possidebit, quasi de mundo constitutus, « væ, » quod mundo accidere solet. Si ergo volumus declinare hoc væ, suscipiamus

90 Joan. xvii, 11. 91 ibid., 13. 92 ibid., 14. 93 II Cor. iv, 18. 94 Joan. xvii, 16. 95 ibid., 23.
96 Rom. i, 8. 97 Psal. cxviii, 165.

(49) Τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Codex Regius, τὸν Θεόν.

τοῦτο, μὴ ἔστω φιλόζωος, ἀλλὰ λεγέτω κατὰ Παῦ-
λον· « Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ »
οἱ γὰρ « ὄντες ἐν τῷ σκήνῳ » ἄγιοι « στενάζουσι
βαρούμενοι (50) » ἀπὸ τοῦ τῆς ταπεινώσεως σώμα-
τος, καὶ πάντα πράττουσιν, ἵνα ἄξιοι γένωνται εὐρε-
θῆναι ἐν τῷ τῆς ἀναστάσεως μυστηρίῳ, ὅτε « με-
τασχηματίσει (51) » ὁ Θεός, οὐ πάντων « τὸ σῶμα τῆς
ταπεινώσεως, » ἀλλὰ τῶν Χριστῶ γνησίως μαθη-
τευομένων, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῆς δό-
ξης τοῦ Χριστοῦ (52). Ὡς περ γὰρ οὐδὲν τῶν οὐαὶ
συμβαίνει τιμὴ τῶν Χριστοῦ μαθητῶν, οὕτως οὐδὲ
τὸ· « Οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων » ἵνα γὰρ
καὶ μυστρία σκάνδαλα γίνονται, ἀλλ' οὐχ ἄψεται τῶν
οὐαί· ἐκ τοῦ κόσμου. Εἰ δὲ ἐπιδέχεται τις τὸ σκαν-
δαλιζεσθαι παρὰ τὸ ἀνεργάτιστον τῆς πίστεως, καὶ
ἀθέδιον τῆς πρὸς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ συγκαταθά-
σεως, ἴστω μηδέπω χρηματίζων παρὰ τῷ Ἰησοῦ μα-
θητῆς αὐτοῦ· τοσαῦτα δὲ ἐργεσθαι νομιστέον σκάν-
δαλα, ὥστε τὸ οὐαὶ μὴ ἐπὶ τινα μύστρια (53) τῆς γῆς
φθάνειν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ὅλον ἐν αὐτῇ κόσμῳ.

« Καὶ ἀνάγκη ἐστὶν ἔλαθιν τὰ σκάνδαλα, » ἅπερ
ἄλλα νομίζω εἶναι τῶν ἀνθρώπων δι' ὧν ἐρχεται·
τὰ οὖν ἐρχόμενα σκάνδαλα στρατιά τις ἐστὶ τοῦ
διαβόλου, ἄγγελοι αὐτοῦ, καὶ μοχθηρὸς χορὸς πνευ-
μάτων ἀκαθάρτων, ἅπερ, ζητοῦντα ὄργανα δι' ὧν
ἐνεργήσει, εὐρίσκει πολλάκις μὲν τοὺς πάντη ξένους
τῆς εὐσεβείας, ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ τῶν νομιζομένων τινὰς
πιστεύειν τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, οἷς χεῖρόν ἐστι τὸ οὐαὶ
παρὰ τὴν οὐαὶ τῷ σκανδαλιζομένῳ, ὥσπερ « καὶ Τύρω
καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, »
ἥ περ τοῖς τόποις ἔθθα ἐποίησε μὲν σημεῖα ὁ Ἰησοῦς,
καὶ τέρατα, οὐκ ἐπιστεύθη δέ. Δυνηθεὶ δ' ἂν τις
ὥσπερ πραγματεῖαν ποιήσαι ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐκ τῆς
μακαριζομένων, καὶ ἐφ' οἷς μακαρίζονται συναγω-
γῆς, οὕτω καὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων οὐαὶ, καὶ τῶν

VETUS INTERPRETATIO.

in nobis affectum apostoli Pauli dicentis : « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini mei Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. » Nemo autem amator corporalium specierum, vel iumentorum, vel aliquarum concupiscibilium rerum, vel vitæ istius carnalis, potest vere dicere : « Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. » Sancti enim qui sunt in hac habitatione, ingemiscunt corpore humilitatis gravati, et omnia faciunt ut digni efficiantur in illo resurrectionis mysterio inveniri, quando « transformabit Deus corpus humilitatis » non omnium, sed tantum discipulorum fidelium Christi, ut fiat conforme corporis gloriæ Christi. Sicut ergo nihil eorum ex quibus vae contingere solet, contingit discipulo Christi : nam etsi mille sint scandala, non tangunt eum qui non fuerit de hoc mundo : sic qui receptor fuerit factus scandali, aut propter inconstantiam fidei suæ, aut quia non ex toto corde consentit salutaribus Christi mandatis, ut jam non videatur discipulus Christi, tanta scandala comprehendunt eum, quantis fuerit obligatus in mundo.

22. « Necessè enim est venire scandala. » Aliud enim sunt ipsa scandala, aliud autem homines per quos veniunt scandala. Ergo venientia scandala sunt angeli Satanæ, et malignus chorus dæmoniorum, qui querunt organa digna per quos operentur : et plerumque quidem inveniunt, qui omnino extranei sunt a cultura Dei : interdum autem et eos qui videntur fideles : quibus majus vae per quos contingit, quam mundo cui contingit. Nam multo pejus erit qui scandalizat, quam qui scandalizatur : si quidem verum est esse differentiam tormentorum, secundum illud quod ait : « Remissius erit Tyro et Sidoni, » quam civitatibus in quibus fecit virtutes, et correptæ non sunt. Si enim « vae mundo a scandalis, » ei quidem qui scandalizatur quiste est vae, quia miscens se mundo, voluntarie receptor scandali factus est ; ei autem gravius erit vae, per quem scandalum venit, quoniam præbuit se spiritibus immundis scandalizantibus ministrum ad scandalizandum homines inermes et mundiales. Si autem hæc diligenter intelligeremus quæ dicuntur : « Vae per quem veniunt scandala, » et : « Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, expedit ei ut alligetur mola

⁵⁰ Gal. vi, 14. ⁵¹ II Cor. v, 4. ⁵² Philipp. iii, 21. ⁵³ ibid.

¹ Matth. xviii, 7. ² Matth. xi, 22.

(50) Idem, βαρούμενοι.

(51) Ὅτε μετασχηματίσει. C., H. ὅτε μετασχηματίζει. C., R. ὅτε μετασχηματίσει. Huertius.

(52) Σύμμορφον τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Vetus interpres : « ut fiat conforme corpori gloriæ Chri-

sti. » Phil. iii, 21, σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Ib.

(53) Codex Tarini, μύστρια. Editio Huertii, μύστρια. Mox idem ms., ἐπὶ τὸν ὅλον ἐν αὐτῇ. In editione Huertii deest τὸν ὅλον.

mentationem e Scripturis lucubrare possit; ita et ex illis vae quae scriptis mandata sunt, et ex iis propter quas vae pronuntiatum est. Super eo autem quod pejus sit vae offensionem praebentis, quam illius qui patitur, hunc praeterea locum proferes: « Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, » et caetera. Cum enim propter offensum parvulum poenae ab eo qui offensionem praebuit exiguntur, grave illud et intolerabile de quo scriptum est, circa offensionis auctorem alligari expedit. At haec si animo altius deligeremus, daremus operam profecto ne « peccaremus in fratres, et percuteremus conscientiam eorum infirmam, » ne « in Christum peccaremus », « pereuntibus saepe fratribus nostris, propter quos Christus mortuus est, » non per nostram solum scientiam, sed alia etiam nonnulla; propter quos punimur erga Christum peccantes cum ob animas

23. Deinceps vero examinandum est vocabulum, « necesse, » quod habetur hoc loco: « Necesse est enim ut veniant scandala, » et quod ei aequivalet apud Lucam: « ανέδραστον est ut non veniant scandala, » pro αδύνατον est: et quemadmodum necessario interit quod mortale est, fieri enim non potest, quin intereat; et necessario nutritur, qui corporeus est; fieri enim non potest ut vivat, qui non nutritur; ita necessario exoriuntur scandala, nec aliter fieri potest, cum inter homines virtutem necessario praecedat nequitia, a qua scandala profluunt: fieri siquidem non potest ut homo omnis expers culpae reperiat, 602 quique virtutem absque peccato capessiverit: nam quae nefariis potestatibus inest malitia, cum hominum malitiae causa sit et origo, omnes concitat, ut per aliqua instrumenta adversus homines qui in mundo sunt operentur: fortasse etiam magis irritantur improbae potestates, cum verbo Jesu depelluntur, et earum imminuitur cultus, nec solita eis sacrificia offeruntur, et ea oboriri necesse est, non autem per illum

Α εφ' οἷς λέλεκται τὸ οὐαί. Ἔτι δὲ καὶ εἰς τὸ χεῖρον εἶναι τὸ ἀπὸ τοῦ σκανδαλίζοντος οὐαί παρὰ τὸ τοῦ σκανδαλιζομένου παραστήσεις τό· « Ὅς δ' ἂν σκανδαλίσῃ ἓνα τῶν μικρῶν τούτων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμὲ, συμφέρει αὐτῷ, » καὶ τὰ ἐξῆς· ἐκδικουμένου γὰρ τοῦ σκανδαλισθέντος μικροῦ ἀπὸ τοῦ σκινδαλισαντος αὐτόν, τοιοῦτον συμφέρει βαρὺ καὶ δυσυπομόνητον ὃ ἀναγέγραπται εἶναι περὶ τοῦ σκανδαλίζοντος· ταῦτα δὲ εἰ ἐπιμελέστερον ἐννοοῦμεν, ἐφυλάξαμεθα ἂν « ἀμαρτάνειν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τύπτειν αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, » ἵνα μὴ « εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνωμεν, » πολλάκις ἀπολλυμένων οὐ μόνον τῇ ἡμετέρᾳ γνώσει, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις τοῖς τῶν περὶ ἡμᾶς ἀδελφῶν, « δι' οὓς ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν, » ἐφ' οἷς εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνοντες τίσομεν ὅτι κας, ἐνδικουμένης τῆς τῶν δι' ἡμᾶς ἀπολλυμένων ψυχῆς ἐξ ἡμῶν.

nostra pereuntium causa poenae a nobis repossentur.

Β Μετὰ ταῦτα βασανιστέον τὸ « τῆς ἀνάγκης » ἐνομα ἐν τῷ· « Ἀνάγκη γὰρ ἐστὶν ἔλθειν τὰ σκάνδαλα, » καὶ τὸ ἰσοδυναμοῦν αὐτῷ παρὰ τῷ Λουκᾷ· « Ἀνένδραστον ἐστὶ τοῦ μὴ ἔλθειν τὰ σκάνδαλα, » ἀντὶ τοῦ, « ἀδύνατον· » καὶ ὡσπερ ἀνάγκη τὸ θνητὸν ἀποθνήσκειν, καὶ ἀνένδραστον αὐτὸ μὴ ἀποθανεῖν, καὶ ἀνάγκη τρέφεσθαι τὸν ἐν σώματι· ἀνένδραστον γὰρ τὸν μὴ τρεφόμενον ζῆν· οὕτως ἀνάγκη καὶ ἀνένδραστον μὴ ἔλθειν τὰ σκάνδαλα, ἐπεὶ ἀνάγκη καὶ προῤφαστάται τὴν κακίαν τῆς ἀρετῆς ἐν ἀνθρώποις, ἀφ' ἧς κακίας τὰ σκάνδαλα· ἀνένδραστον γὰρ ἐστὶν ἀνθρώπων εὐρεθῆναι πάντη ἀναμάρτητον, καὶ χωρὶς ἀμαρτίας ἀνεληφότα τὴν ἀρετὴν· ἡ γὰρ ἐν ταῖς πονηραῖς δυνάμεσι κακία, ἀρχηγικὴ τυγχάνουσα τῆς ἐν ἀνθρώποις κακίας, πάντας (54) ὀρμαῖ ἐπὶ τὸ διὰ τινῶν ὀργάνων ἐναργῆσαι κατὰ τῶν τοῦ κόσμου ἀνθρώπων· τάχα δὲ καὶ πλεῖον αἱ πονηραὶ δυνάμεις ἐξαγριοῦνται ἐκβαλλόμεναι τῷ λόγῳ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ μειουμένης τῆς λατρίας αὐτῶν, τῶν ἐθίμων θυσῶν αὐτοῖς οὐ προσφερομένων, καὶ ἀνάγκη ἐστὶ ταῦτα ἔλθειν, οὐκ ἀνάγκη δὲ διὰ τοῦδε τίνος (55)· διόπερ ὡς τῶπον δεδωκότι τῇ

VETUS INTERPRETATIO.

asitaria collo ejus, et demergatur in profundum maris, » quoniam sic vindicat Deus eos qui scandalizati fuerint ab eis qui scandalizaverunt, et quae intelligeremus timeremus: nunquam peccaremus in fratres, nec percuteremus conscientias eorum infirmas, pro quibus Christus mortuus est, propter quos quasi in Christum peccantes subibimus poenas, cum requisitae fuerint animae quae propter nos perierunt ex nobis.

23. Deinde videamus quomodo intelligere debeamus quod ait: « Necesse est ut veniant scandala. » Similiter enim exponit etiam Lucas dicens: « Impossibile est ut non veniant scandala. » Et sicut necesse est mortalem mori, et impossibile est ut non moriatur: et sicut necesse est manducare hominem in corpore constitutum, et impossibile est ut sine esca qui corporalis est, vivat: sic necesse est venire scandala, et impossibile est ut non veniant. Et vide si potes accipere ad exemplum malitiam, quae in caelestibus, necessarie copulata esse virtutibus. Impossibile est enim inveniri hominem omnino sine peccato, et absque peccato suscipere posse virtutes: quia nec potest esse verum bonum nisi habeat impugnationem mali. Sicut ergo necesse est sustinere malitiam caelestium, et impossibile est eam non sustinere: sic necesse est venire scandala, et impossibile est ut non veniant. Maxime si intellexeris malitiam malignarum virtutum principalem esse malitiae isti quae in hominibus est, et semper quaerentem organa quaedam per quae operetur adversus homines mundi. Forsitan autem et irritantur magis malignae virtutes, quanto magis verbum Christi in hominibus invalescens expellit ab eis malignas virtutes, quae prius consueverant habitare in animis eorum: et daemones qui delectabantur in sanguine sacrificiorum, irascuntur dum

* Matth. xviii, 6. * I Cor. viii, 41, 12. * Matth. xviii, 7. * Luc. xvii, 1.

(54) Πάντας. Forte scribendum πάντως.

(55) Καὶ ἀνάγκη ἐστὶ ταῦτα ἔλθειν, οὐκ ἀνάγκη δὲ διὰ τοῦδε τίνος. Paul. I Cor. xi, 9. Hieronymus: « Cum necesse sit in isto mundo fieri scandala, unusquisque suo vitio scandalis patet. » Item:

« Necesse est quidem venire scandala; vae tamen ei est homini, qui quod necesse est ut fiat in mundo, vitio suo facit ut per se fiat. » Vide animadvertionem sequentem. HUETIUS.

παρηρᾶ ἐνεργεῖα σκάνδαλιζειν προαιρουμένη τῷ ἀνθρώπῳ δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἐρχεται, γίνεται τὸ οὐαί. Μὴ νομίσης δὲ φύσει τινὰς, καὶ ἐκ κατασκευῆς τὰ σκάνδαλα εἶναι ἀνθρώπους ζητοῦντα (56) δι' ὧν ἔλθη· ὡς γὰρ ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὕτως οὐδὲ σκάνδαλα ἐκτίσεν, ἀλλὰ τὸ αὐτεξούσιον ἐγέννησεν ἐν τῷ σκάνδαλον, μὴ βουληθεῖσιν ἀνατλήναι τοὺς ὁπὲρ ἀρετῆς πόνους.

Καὶ καλὸν μὲν οὖν εἰ ἐπαινετὸς εἶη ὁ ὀφθαλμὸς καὶ ἡ χεὶρ, ἵνα μὴ δύνηται εὐλόγως εἰπεῖν (57) ὁ ὀφθαλμὸς τῇ χειρὶ, « Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω. » Εἰ δὲ τις, ἐν τῷ ὅλῳ σώματι τῶν συναγωγῶν (58) τῆς Ἐκκλησίας χεὶρ χρηματίσας διὰ τὸ πρακτικόν, μεταβαλὼν γένοιτο σκανδαλιζουσα χεὶρ, λεγέτω τῇ τοιαύτῃ χειρὶ ὁ ὀφθαλμὸς· « Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω, » καὶ εἰπὼν· « Ἐκκοψάτω αὐτήν, καὶ βαλέτω ἀπ' αὐτοῦ. » οὕτω δὲ καλὸν μὲν, εἰ καὶ κεφαλὴ τις εἶη μακαρία, καὶ πῶτος ἀξιοῖ τῆς μακαρίας κεφαλῆς, ἵνα μὴ δύνηται τὰ πρόποντα ἑαυτῇ τηροῦσα ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶν εἰπεῖν· « Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω. » Εἰ μέντοι τις εὐρεθεῖη ποῦς σκάνδαλον τοῦ ὅλου γινόμενος σώματος, λεγέτω ἡ κεφαλὴ τῷ τοιοῦτῳ ποδί· « Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω, » καὶ ἐκκόψας αὐτὸν βαλέτω ἀπ' αὐτοῦ· καὶ

VETUS INTERPRETATIO.

eorum cultura minuitur, nec offeruntur eis sacrificia consueta: ideo scandala venire necesse est. Et scandala quidem ipsa venire necesse est, non tamen per illum nescio quem venire necesse est: propter quod ei per quem venerit, erit vae, quoniam delit locum malignae operationi in se volenti scandalizare. Ne putes in natura aliqua vel in substantia esse scandala, quae homines quaerunt per quos operentur. Sicut enim Deus mortem non fecit, sic nec scandala creavit, sed libertas proprii arbitrii in quibusdam genuit scandalum, nolens pro virtute suscipere laborem.

24. « Quod si manus tua, vel pes tuus scandalizat te, excide eum, et projice abs te. Bonum enim tibi est introire in vitam claudum vel debilem, quam duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem aeternum. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te. Bonum est tibi unum oculum habentem in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. » Docet nos per parabolam sermo, quoniam nec proximis nostris, vel adhaerentibus nobis debemus parcere scandalizantibus. Superius cum dixisset: « Antiquis dictum est, non adulterabis; ego autem dico, si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo; » post haec verba statim subjunxit: « Si dexter oculus tuus, vel manus scandalizaverit te, » ostendens quoniam de illis membris scandalizantibus loquebatur quae sunt intra nos. Propterea voluntates animae exposuimus tibi esse scandalizantia membra. Hic autem cum dixisset: « Vae mundo a scandalis; necesse est enim venire scandala: sed vae per quem

⁹ I Cor. xii, 21. ¹⁰ Matth. xviii, 8. ¹¹ I Cor. xii, 21.

(56) Μὴ νομίσης δὲ φύσει τινὰς, καὶ ἐκ κατασκευῆς τὰ σκάνδαλα εἶναι ἀνθρώπους ζητοῦντα. Vetus interp.: « Ne putes in natura aliqua, vel in substantia esse scandala quae homines quaerunt per quos operentur. » Legebat, τινὰ, quod pertinet ad σκάνδαλα, et vera lectio est. Sin legis τινὰς, quod minus mihi probatur, Valentinianorum utique, aliorumque ejusdem sectae hominum haereticum Origenes tetigerit, qui γοῦκοὺς homines, ad exitum conditos a Deo et destinatos esse persuasum habebant. At vide quae in hunc quem tractamus Matthaei locum eleganter sane et facunde peroravit Chrysostomus. Vide item *Brevem exarrationem*, Euthymium et Theophylactum, sed ante omnes Ambrosium in *Luc.* ix, lib. vi: « Non potes dicere quia escam non dedit, qui dat omnibus. Non potes dicere quia noluit te bonum facere, ante quem posuit bonum et malum, ut non ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. Multum enim refert inter eum qui ex necessitate invitus aliquid agit, et inter eum qui ex voluntate quod bonum est eligit. Si enim invitus hoc ago, dispensatio mihi credita est: si volens, mercedem habeo. » Et tamen propo-

A quempiam: Idcirco vae obtingit homini illi per quem evenit scandalum, utpote qui improbae operationi ad offensionem praebendam compositae locum dederit. At noli existimare natura et ex rerum constitutione esse scandala, quae homines quosdam perquirant, per quos oriantur; quemadmodum enim Deus mortem non fecit, ita neque scandala creavit; sed liberum arbitrium in quibusdam labores pro virtute tolerare nolentibus scandalum produxit.

24. Ac optime sane se res habebit, si oculus et manus laudabiles sint, ne juste manus oculus dicere possit: « Opera tua non indigeo. » Quod si quis in toto coetuum Ecclesiae corpore, propter strenuitatem et dexteritatem in rebus agendis pro manu habitus immutatur, et manus offensionem praebens 603 efficitur, ejusmodi manus dicat oculus: « Opera tua non indigeo, » et postquam illi dixerit, « abscindat eam, et projiciat a se. » Ita et bene erit, si et beatum sit caput, et pedes beato capite digni, ne quae sibi conveniunt servans caput pedibus dicere possit: « Non estis mihi necessarii. » Quod si pes aliquis inveniatur, qui scandalum sit totius corporis, dicet caput pedi ejusmodi: « Non es mihi necessarius, » et abscissum cum a se proji-

C sitionem hanc, « Quidquid sit a nobis, sive boni sive mali, mera necessitate fit, » approbare studet Theodor. Beza in lib. *Quaest. Christ. et in Adnot. maj. in Novum Testamentum*, quam a Wiclefo et Luthero traditam, et a Calvino propagatam hausit. At eam damnavit concilium Tridentinum sess. vi, can. 6: « Si quis dixerit non esse in potestate hominis vias suas malas facere anathema sit. » HUETIUS.

(57) Codex Regius, ἀλλήλοις εἰπέτω.

(58) Εἰ δὲ τις ἐν τῷ ὅλῳ σώματι τῶν συναγωγῶν, etc. Origenes homil. 2 in *Cantic.*: « Per haec ergo edocemur quomodo sponsa Christi quae est Ecclesia, etiam sit corpus ejus et membra. Si ergo audias sponsi membra nominari, Ecclesiae membra dici intellige. In quibus sicut sunt aliqui qui dicuntur oculi, pro intelligentiae sine dubio ac scientiae lumine; et alii aures, pro audiendo verbo doctrinae; alii manus pro bonis operibus, religiosisque ministeriis; ita sunt et alii qui genae ejus appellantur. » Vide item Hieronymum, et Joannem Chrysostomum homil. 18 in *Matthaeum.* lb.

ciat : longe quippe satius est in vitam ingredi reliquum corpus, pede scandalum præbente, vel manu mutilum, quam per universum corpus propagato scandalo, mitti illud in gehennam ignis duobus pedibus, duabusve manibus instructum. Similiter bene est si qui totius corporis oculus esse potuit, dignum se præbet Christo, et toto corpore; verumtamen si oculum hunc ita mutari aliquando contingit, ut totius corporis scandalum fiat, satius erit erutum eum extra totum corpus projicere, et oculo hoc reliquum corpus orbatum salutem consequi, quam cum ipso oculo, universo corpore labefactato, in gehennam ignis totum corpus immitti. Animæ enim, ut ita dicam, incedendi facultas peccati rea, peccati item rea videndi facultas, manus esse potest, et pes offensionem præbens, et oculus; quæ conducibilis est deponere, et iis carentem in vitam ingredi, claudum verbi gratia, vel mutilum, vel luscum, quam iis præditum totius animæ jacturam facere. Item quod ad animam spectat, bonum est et beatum facultate illius ad optima quæque uti. Quod si 604 unius nobis propter aliquam causam jactura facienda est, optabilius est usu illius privari, ut cum aliis facultatibus salutem consequamur.

25. His etiam verbis uti possumus in eos qui necessitudine valde conjuncti sunt, et veluti membra nostra sunt; cum propter magnam conjunctionem sive generis, sive ex aliqua, ut ita dicam, amicitiae consuetudine ortam membra nostra existimantur, quibus minime parcendum est, cum animam nostram offendunt. Præcidamus enim tanquam ma-

A γὰρ πολλῶ βέλτιον ἔλθειν εἰς τὴν ζωὴν τὸ λοιπὸν σῶμα, λείπον τῷ σκανδαλίσαντι ποδὶ, ἢ τῇ σκανδαλί-
σάσῃ χειρὶ, ἢ περ διαδοθέντος τοῦ σκανδαλοῦ ἐπὶ ὅλον τὸ σῶμα βληθῆναι εἰς τὴν γένναν τοῦ πυρός μετὰ τῶν δύο ποδῶν, ἢ τῶν δύο χειρῶν. Οὕτω δὲ καλὸν μὲν τὸν δυνηθέντα γενέσθαι ὀφθαλμὸν τοῦ ὅλου σώματος ἄξιον εἶναι Χριστοῦ, καὶ τοῦ ὅλου σώματος· εἰ μὲντοι μεταβάλοι ποτὲ ὁ τοιοῦτος ὀφθαλμὸς εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν σκάνδαλον τοῦ ὅλου σώματος, καλὸν αὐτὸν ἐξελόντα ἐξω βαλεῖν τοῦ σώματος ὅλου, καὶ χωρὶς ἐκείνου τοῦ ὀφθαλμοῦ σωθῆναι τὸ λοιπὸν σῶμα, ἢ μετ' αὐτοῦ ὅλου βεδλαμμένου τοῦ σώματος, βληθῆναι ὅλον τὸ σῶμα (59) εἰς τὴν γένναν τοῦ πυρός· δύναται γὰρ καὶ τὸ ἀμαρτητικῶς μὲν (60), ἐν' οὕτως ὀνομάσω, πορευτικὸν τῆς ψυχῆς, ἀμαρτητικῶς δὲ διορατικὸν ἢ σκανδαλλίζουσα εἶναι χεὶρ, καὶ ὁ σκανδαλλίζων ὀφθαλμὸς· ἅτινα κρεῖττον ἀποβαλεῖν, καὶ ἀποθέμενον αὐτὰ χωρὶς αὐτῶν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν, οἶονεὶ χωλὸν, ἢ κυλλὸν, ἢ μονόμματον, ἢ μετ' ἐκείνων τὴν ὅλην ἀπολέσει ψυχὴν. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς καλὸν καὶ μακάριον ἐπὶ τοῖς βελτίστοις χρῆσθαι τῇ δυνάμει αὐτῆς· εἰ δὲ μέλλομεν διὰ τινα μάραν ἀπολέσθαι, αἰρετώτερον ἀποβαλεῖν τὴν χρῆσιν αὐτῆς, ἢνα μετὰ τῶν ἄλλων δυνάμεων σωθῶμεν.

B Δυνατὸν δὲ τοῖς ῥητοῖς τούτοις χρῆσασθαι καὶ ἐπὶ τῶν οικειοτάτων, καὶ ὡσπερ αἱ μελῶν ἡμῶν, διὰ τὴν πολλὴν οικειότητα, εἶτε συγγενικὴν εἶτε ἐκ τινος συν-
θηθείας, ἐν' οὕτως ὀνομάσω, φιλικῆς, μελῶν ἡμῶν νενομισμένων, ὧν οὐ χρὴ φείσασθαι τὴν ψυχὴν ἡμῶν βλαπτόντων. Ἐκκόψωμεν γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ὡς χεῖρα (61), ἢ πόδα, ἢ ὀφθαλμὸν, πατέρα ἢ μητέρα τὰ ἕναν-

VETUS INTERPRETATIO.

veniunt, videlicet hominem, statim subjungit : « Si manus tua, vel pes tuus, vel oculus tuus scandalizaverit te : ostendens quoniam non de membris scandalizantibus quæ sunt inra nos loquitur, sed de hominibus qui sunt extra nos pertinentes ad nos, ita ut manus, aut pedes, aut oculi existimantur gratia charitatis conjuncti. Et vere quædam scandala ex nobis ipsis nascuntur : sicut ait Jacobus in Epistola sua : « Deus neminem tentat, sed unusquisque tentatur in concupiscentiis suis. » Quædam extrinsecus veniunt, vel ab extraneis, vel a proximis, de quibus præsens loquitur sermo : et bonum quidem erat ut laudabilis esset et oculus, et manus, ut ne possit juste dicere oculus manui : « necessaria mihi non es. » Si autem aliquis ex toto Ecclesiæ corpore videatur propter aliquem actum, conversus autem factus fuerit scandalizans, oculus dicat hujusmodi manui : « necessaria mihi non es, » et dicens præcidat eam, et pellat a se. Sic bonum est ut sit et caput beatum, et pedes tali capite digni, ut ne possit caput juste dicere pedibus : « necessarii mihi non estis. » Si autem aliquis fuerit in Ecclesia pes scandalum faciens corpori universo, dicat caput hujusmodi pedi : « necessarius mihi non es, » et præcidens repellat eum a se. Melius est enim ut residuum corpus intret in vitam sine membro scandalizante, quam totum corpus Ecclesiæ, morbo scandali per omnes currente, mittatur in gehennam. Sic bonum quidem erat ut ille qui factus est oculus, dignus esset capite Christo, et toto ecclesiastico corpore. Si autem conversus oculus ille factus fuerit scandalum corpori universo, ejiciatur oculus scandalizans, et extra omne corpus expellatur, ut sine illo oculo residuum corpus salvetur, quam cum illo oculo debilitato totam Ecclesiam mittat in gehennam, intenebratam videlicet per oculum malum. Christum autem Ecclesiæ caput esse, non ego, sed Apostolus intellexit. Sacerdotes autem rationabiliter possunt dici Ecclesiæ oculus, quoniam et speculatores habentur : diaconi autem cæterique ministri manus, quoniam per eos opera spiritalia universa geruntur : populum autem esse pedes Ecclesiæ : quibus omnibus parcere non oportet, si scandalum Ecclesiæ fuerint facti.

25. Possumus autem hoc textu uti etiam de domesticis nostris, et quasi membris ita nobis dilectione conjunctis, sive parentibus, sive amicis quadam familiaritate dilectis, quibus parcere non oportet animæ

(59) Codex Regius, ὅλον βεδλαμμένον τὸ σῶμα.

(60) Δύναται γὰρ τὸ ἀμαρτητικῶς μὲν, etc. Vetus interpr. : « Potest tamen et sic intelligi, ut actus animæ peccans, manus intelligatur, et incessus animæ peccans, pes, et visus animæ peccans, oculus. » Ὁ σκανδαλλίζων ὀφθαλμὸς, respondet τῷ διορατικῷ ποδῶ, τῷ πορευτικῷ· χεὶρ vero nihil habet ad quod referri possit : supra tamen id legitur : Εἰ δὲ τις χεὶρ

χρηματίσας διὰ τὸ πρακτικόν. Itaque sic locum hunc concinnare queas : Δύναται γὰρ καὶ τὸ ἀμαρτητικῶς μὲν, ἐν' οὕτως ὀνομάσω, πρακτικὸν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ ἀμαρτητικῶς πορευτικὸν τῆς ψυχῆς, etc. HUETIUS.

(61) Ἐκκόψωμεν γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ὡς χεῖρα, etc. Theophilus Antiochenus, Hilarus in Matth. v, 29, Paciauus, epist. 5, ad Sympronian. contra Novatian.

τία τῆ θεοσεβείᾳ ἡμᾶς πράττειν θέλοντας· καὶ υἷον, ἢ θυγατέρα τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῆς ἀφιστάντας ἡμᾶς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς θγάπτης αὐτοῦ. Ἄλλὰ κἄν γυνὴ ἢ ἐν κόλπῳ, ἢ φίλος ὁ ἴσος τῆς ψυχῆς σκάνδαλα ἡμῶν γίνωνται, μὴ φεισώμεθα, ἀλλὰ ἐκκόψαντες αὐτοὺς ἀφ' ἑαυτῶν, βάλωμεν ἔξω τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ὡς οὐκ οἰκείους, ἀλλὰ πολεμίους ἡμῶν τῆ σωτηρίᾳ· ὅστις γὰρ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα, ἢ τὴν μητέρα (62), καὶ τὰ ἐπιφερόμενα, ὅτε καιρός ἐστὶν αὐτὰ μισεῖν, ὡς πολέμια καὶ ἐπιβούλα, ἵνα δυνηθῆ κερδησαί Χριστὸν, οὗτος οὐκ ἐστὶν ἄξιος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐπὶ τούτων τε ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι ἐκ περιστάσεως οἶονεὶ χυλὸς τις σώζεται ἀπολέσας πόδα, φέρε εἰπεῖν τὸν ἀδελφόν, καὶ μόνος κληρονομῶν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ κυλλὸς σώζεται, μὴ σωζομένου αὐτῷ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐκείνων μὲν ἀπολλυμένων, αὐτοῦ δὲ χωριζομένου ἐκείνων, ἵνα μόνος τύχῃ τῶν μακαρισμῶν· οὕτω δὲ καὶ μονόματός τις σώζεται, τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ἑαυτοῦ οἰκίας ἐκκόψας, τὴν γαμετὴν πορνεύσαν, ἵνα μὴ δύο ὀφθαλμοὺς ἔχων ἀπέλθῃ εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

« Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων. » Δοκεῖ μοι, ὅτι ὡσπερ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνους σώμασιν ἐστὶ μεγέθη διάφορα, ὡς τινὰς μὲν εἶναι μικροὺς, ἑτέρους δὲ μεγάλους, καὶ ἄλλους μεταξύ· καὶ πάλιν εἶναι μικρῶν διαφορὰς ἐπὶ πλείον ἢ ἑλαττον ὄντων μικρῶν, ὁμοίως καὶ μεγάλων, καὶ τῶν μεταξὺ· οὕτως καὶ ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐστὶ τινὰ χαρακτηρισζόντα τὴν μικρότητα αὐτῶν, καὶ ἄλλα τὴν, ἢ οὕτως εἶπω, μεγαλειότητα (63), καὶ ἀπαξιαπλῶς, ἀνάλογον τοῖς σωματικοῖς, τὴν μεταξὺτητα. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῶν σωματικῶν παρὰ τὴν αἰτίαν τοῦ ἀνθρώπου,

num, vel pedem, vel oculum, sic patrem, matremve, cultui ac pietati contraria nos facere volentes; et filium, vel filiam, qui nos a Christi Ecclesia, illiusve amore avertere pro virili nituntur. Quin etiam si uxor quæ in sinu nostro cubat, vel amicus quem animo contra charum habemus, scandala nostra efficiantur, eis non parcamus, sed a nobis præcidentes, utpote salutis nostræ non amicos, sed hostes, ex animo depellamus; quisquis enim non odit patrem, et matrem, et quæ adjiciuntur, quando tanquam hostes et insidiatores odio habendi sunt, ut Christum lucrari possit, is Filio Dei haudquam dignus est ¹²: et super illis dici potest, velut claudum aliquem, a circumstantibus malis liberari. cum pedem amisit, fratrem verbi gratia, et solus regni Dei hæreditatem adit; et mutilum adipisci salutem, cum pater illius ea excidit; sed pereunt illi, ipse vero separatur ab iis, ut beatitudinem consequatur. Luscus pariter aliquis ad salutem pervenit, cum domus suæ oculum exculpit, conjugem nempe suam adulterii ream, ne duobus oculis integer abeat in gehennam ignis.

605 26. « Videte ne contemnatis unum ex his pusillis ¹³. » Quemadmodum hominum corpora magnitudine inter se differunt, ita ut parvi sint nonnulli, proceri alii, alii intermedii; et parvi rursus exiguitate discrepent, cum plus minusve parvi sint: similiter proceri, et media magnitudine præditi: pari modo quædam inesse hominum animis mihi videntur, quæ parvitatem eorum, atque alia itidem quæ, ut ita dicam, magnitudinem, et plane corporum instar, mediocritatem expriment et distinguant. Quod autem ad corpora pertinet, non ab hominibus

VETUS INTERPRETATIO.

nostræ nocentibus. Præcidamus ergo a nobis quasi manum, vel pedem, vel oculum, patrem aut matrem volentes nos agere contraria pietati, aut filium vel filiam, qui, quantum ad se, faciunt nos recedere ab Ecclesia Dei, et a Christi dilectione. Sed et si uxor gremii nostri, vel amici unanimes, facti fuerint scandala nobis, præcidamus eos ab anima nostra, quasi non amicos, sed adversarios nostræ salutis. « Qui enim non oderit patrem, aut matrem, » et cætera, quando tempus fuerit eos odire quasi adversarios et insidiatores, ut Christum lucremur, hic non est dignus Filio Dei: et istis est dicere, quoniam claudus salvatur qui perdidit pedem, id est fratrem, et solus hæreditans regnum Dei salvatur. Et sicut sine manu quis salvatur perdens patrem vel matrem, ut illis pereuntibus solus salvetur: sic et sine oculo qui salvatur præcidens oculum suum a se, id est, conjugem fornicantem, ut ne cum tali oculo duos oculos habens intrat in ignem. Potest autem et sic intelligi, ut actus animæ peccans, manus intelligatur: et incessus animæ peccans, pes: et visus animæ peccans, oculus: quos oportet præcidere si scandalum faciunt. Frequenter enim ipsa opera membrorum pro membris in Scriptura ponuntur, quale est illud: « Et tuli manus meas ad mandata tua: » non ipsas manus, sed opera manuum tollimus ad mandata Dei, quando facimus opera digna Deo. Et « ad te levavi oculos meos, » non oculos istos, sed mentem quæ per oculos videt. Item: « Converti pedes meos in testimonia tua, » non pedes, sed motus animæ convertuntur ad testimonia Dei, quando cœperimus velle conversari secundum Deum. Quos omnes, id est, vel visum, vel actum, vel incessum, oportet abscindere si fuerint mali, ut sine illis intremus in vitam non facientes quod volumus, quam ut intremus in ignem facientes proprias voluntates. Et primum quidem beata est res ab omni scandalo abstinere, ut nulla virtus animæ comprehendatur in malo, sed omnibus utamur bonis. Sic enim cum duobus pedibus, et duabus manibus, et duobus oculis animæ corporisque intrabimus in vitam æternam. Si autem futurum est male utentes quadam virtute animæ perire propter illam, melius est præcidere, id est, repellere usum virtutis illius scandalizantis, quam ut cum reliquis virtutibus pereamus in toto.

26. « Videte ne contemnatis unum de pusillis istis. Dico enim vobis, quoniam angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est. » Primum videamus qui sunt pusilli quos non oportet contemnere. Arbitror autem quoniam sicut in corporibus differentia est, ut quidam eorum sint pusilli, alii autem magni, alii vero mediocres: sic in animabus sunt quædam pusillæ, aliæ autem magnæ secun-

¹² Luc. xiv, 26. ¹³ Matth. xviii, 10.

Hieronymus in *Matth.* v, 29, et xviii, 8, Chrysostomus in *Matthæum* v, 29, et xviii, 8, *Brevis enarratio*, Anastasius Nicænus quæst. 60, Theophylactus, et Euthymius in *Matth.* v, 29. HÆRÆTUS.

(62) Codex Regius, καὶ τὴν μητέρα.

(63) Τὴν, ἢ οὕτως εἶπω, μεγαλειότητα. Ita C. R. Holm., τὴν οὕτως μεγαλότητα, vitiose. Id.

ipsis, sed a seminis ratione pendet, ut brevis ille ac parvus, magnus hic, mediocris iste fiat; at quoad animos, tum quod nostri est arbitrii, tum et talia facinora, talesque mores causam dant cur magnus aliquis, parvusve evadat, vel ad mediam magnitudinem pertingat; et in nostra situm est potestate, vel promovendo in magnitudine, staturæ incrementum capere; vel non promovendo, parvum esse. Et sic interpretor quod de Servatore dictum est, qui humanam quoque animam assumpsit: « Jesus proficiebat ¹⁴. » Quemadmodum enim e rebus ab arbitrio libero pendentibus, quæ animæ illius inerant, processus in sapientia erat et gratia, ita et in statura: et Apostolus ¹⁵: « Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi; » virum enim evadere, eumque perfectum, secundum interiorem hominem credendum est, qui quæ pueri sunt fuerit prætergressus, et vir evaserit, et puerilia aboleverit, et perfectum viri statum plane fuerit assecutus ¹⁶. Pari ratione aliquam etiam spiritualis staturæ mensuram esse putandum est, ad quam perfectissima anima Dominum magnificando pervenire et magna fieri potest. Eo igitur pacto magni quoque illi facti sunt, quos tales evasisse scriptis proditum est, Isaac, et Moses, et Joannes, et ipse præ omnibus **606** Servator: de illo enim dixit Gabriel ¹⁷: « Erit magnus: » parvuli autem, « modo geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscentes ¹⁸, » quibus nutritiis illis et nutricibus opus est, qui ab Isaia memorantur, dicente de vocatione e gentibus ¹⁹: « Et afferent filios in sinibus, et filias super humeros portabunt, et erunt reges nutritii tui, et reginæ eorum nutrices tuæ. » Propterea ergo animadvertes ad id ²⁰: « Ne contemnatis unum e pusillis, » annon eorum angeli ii sunt qui hos in sinu gerunt, postquam filii facti sunt, et qui humeris eas portant quæ filiæ appellantur; et exinde nutritii quidem sunt qui dicuntur reges, nutrices autem quæ reginæ nuncupantur. Et

A ἄλλὰ παρὰ τοῖς σπερματικοῦς λόγους, ὁ μὲν τις ἐστὶ βραχύς καὶ μικρός, ὁ δὲ μέγας, ὁ δὲ μεταξύ· ἐπὶ δὲ τῶν ψυχῶν, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν, καὶ αἱ τοιαύτῃς πράξεις, καὶ τὸ τοιοῦτον ἦθος τὴν αἰτίαν ἔχει τοῦ μέγαν τινὲ εἶναι, ἢ μικρόν, ἢ ἐν τοῖς μεταξύ τυγχάνειν· καὶ ἔστιν ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἧτοι προκόπτειν τῇ ἡλικίᾳ (64) ἐπιδιδόντα εἰς μέγεθος, ἢ μὴ προκόποντα εἶναι βραχύν. Καὶ οὕτω γε ἀκούω περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀναλαβόντος ἀνθρωπίνην ψυχὴν, τό· « Ὁ Ἰησοῦς προέκοπεν. » Ὡς γὰρ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἦν ἡ ἐν σοφίᾳ προκοπὴ καὶ χάριτι, οὕτω καὶ ἐν ἡλικίᾳ· καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Μέχρι καταστήσωμεν πάντες εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. » Καταντῆν γὰρ εἰς ἀνδρα, καὶ τοῦτον τέλειον, κατὰ τὸν ἔσω ἀνθρωπον νομιστέον τὸν B διαβάτῃ τὰ τοῦ νηπίου, καὶ φθάσαντα ἐπὶ τὸν ἀνδρα, καὶ καταργήσαντα τὰ τοῦ νηπίου, καὶ ἀπαξιαπῶς τελειώσαντα τὰ τοῦ ἀνδρός· οὕτω δ' ὑποληπτέον εἶναι τι καὶ μέτρον πνευματικῆς ἡλικίας, ἐφ' ᾗ ἡ τελειότης δύναται φθάσαι ψυχὴ ἐκ τοῦ μεγαλύνειν τὸν Κύριον, καὶ μεγάλῃ γίνεσθαι. Οὕτως οὖν καὶ μεγάλοι μὲν, περὶ ὧν τοῦτ' ἀναγέγραπται, γεγόνασιν, Ἰσαὰκ, καὶ Μωϋσῆς, καὶ Ἰωάννης, καὶ αὐτὸς ἐπὶ πᾶσιν ὁ Σωτὴρ· καὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ εἶπε (65) τό· « Ἔσται μέγας. » μικροὶ δὲ, « τὰ ἀρτιγέννητα βρέφη, λογικὸν, ἄδολον γάλα ἐπιποθοῦντα, » ὅτινες καὶ τῶν παρὰ τῷ Ἰσαίᾳ λεγομένων τιθηνῶν δέονται καὶ τροφῶν, λέγοντι περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν κλήσεως· « Καὶ ἄξουσι τοὺς υἱοὺς ἐν κόλπῳ, τὰς δὲ θυγατέρας ἐπὶ τῶν ὤμων ἀροῦσι· καὶ ἔσονται βασιλεῖς τιθηνοὶ σου, C αἱ δὲ ἀρχουσαι αὐτῶν τροφοὶ σου. » Ἐπιστήσεις οὖν διὰ ταῦτα καὶ τῷ· « Μὴ καταφρονήσητε ἐνδὸς τῶν μικρῶν, » μήποτε οἱ ἄγγελιοὶ αὐτῶν οἱ ἀγοντες αὐτοὺς εἰσιν ἐν κόλπῳ, ἐπὶ ὧν υἱοὶ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων ἀφροντες τὰς λεγομένας θυγατέρας, καὶ ἀπὸ τούτων εἰσὶ τιθηνοὶ μὲν οἱ λεγόμενοι βασιλεῖς, τροφοὶ δὲ αἱ ὀνομαζόμεναι ἀρχουσαι. Καὶ ἐπεὶ οἱ δεικνύμενοι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μικροὶ ὡς ὑπὸ τροφῶν καὶ τιθηνῶν οἰκονομοῦνται, διὰ τοῦτ' οἶμαι καὶ Μωϋσῆα

VETUS INTERPRETATIO.

dum spiritalem mensuram, secundum quam videt solus Deus et judicat. Sed in corporibus non culpa hominis, sed propter rationes aliquas seminis est alius brevis, alius magnus, alius vero mediocris. In animabus autem ex nobis est esse aliquein vel parvum, vel magnum, aut secundum opera, aut secundum fidem, aut secundum aliquos motus: et arbitrii nostri est, si proficere volumus in statu animæ, et fieri magni, aut non proficere et parvuli remanere. Sic audio et Christo suscipienti naturam humanam, et secundum naturalia incrementa crescenti quod scribitur: « Jesus autem crescebat sapientia, et ætate, et gratia, coram Deo et hominibus. » Unde consequenter Apostolus ait: « Donec occurramus omnes in virum

¹⁴ Luc. II, 52. ¹⁵ Ephes. IV, 13. ¹⁶ I Cor. XIII, 11. ¹⁷ Luc. I, 45, 52. ¹⁸ I Pet. II, 2. ¹⁹ Isa. XLIX, 22, 23. ²⁰ Matth. XVIII, 10.

(64) Προκόπτειν τῇ ἡλικίᾳ, etc. Male reddidit D Erasmus post Vulgatam, Luc. II, 52: « Crescebat ætate et sapientia, » pro, « crescebat statura et sapientia, » quamvis reliquæ interpretationes antiquæ ἡλικίαν exposuerint, « staturam. » Similiter emendanda Vulgata Ephes. IV, 13. At Matth. VI, 27, et Luc. XIX, 5, suam illa significationem tribuit voci, ἡλικία, quam superioribus quoque locis obtinebat. In ea exponenda idem sæpe peccari deprehendas. Gethes in Tabula τὴν παιδείαν describens eam esse iungit, μέση καὶ κεκριμένη ἦδη ἡλικία. Perperam interpretes reddidit « ætate, » quodque stolidius est κεκριμένη etiam corrumpere tentavit in κεκλιμένη, ut si- gnificaretur ætas ad senium vergens, cum notetur statura media, stata, et certum statum adeptia. Hesychnus, κεκριμένη, τεταγμένη. Pollux, ἄνεμον κεκριμένον appellat ventum constantem et certum. A κρίνω factum, « cerno: » ut ab illo κεκριμένος, sic ab hoc « certus. » Eadem utriusque vocis origo, idem intellectus. Boethius in descriptione Philosophiæ, ejus staturam esse ait, « discretionis ambiguae, » οὐ διακεκριμένη ἡλικία. Huetius.

(65) Καὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ εἶπε. Ita codd. H. et R. Vetus interpres: « Et ipse Dominus Jesus de quo Gabriel protestatur; » et revera id a Gabriele dictum est Luc. I, 45, 52. Ib.

πιστεύοντα ἐν τῇ τῶν μεγάλων ἤδη τετάχθαι χώρα, A
 εἰρηκέναι πρὸς τὸ· « Ὁ ἄγγελός (66) μου προπορεύ-
 σεται ὑμῶν, » τὸ· « Εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύῃ μετ'
 ἐμοῦ, μὴ με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν· » εἴπερ γὰρ ὁ μι-
 κρὸς μὲν καὶ κληρονομός ἤ, νῆπιος δὲ ὡς μηδὲν δια-
 φέρων δούλου, ὅτε ἐστὶ νῆπιος, καὶ ἡ μικρὸς ἐστὶ
 « τὸ τῆς δουλείας εἰς φόβον ἔχει πνεῦμα· » ὁ δὲ μη-
 δαμῶς ἐστὶ τοιοῦτος, οὐκέτι μὲν τὸ τῆς δουλείας, ἤδη δὲ
 τὸ τῆς υἰοθεσίας, ὅτε « ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν
 φόβον, » δῆλον ἔσται σοι, ὅτι κατὰ ταῦτα παρεμβάλλειν
 λέγεται ὁ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμέ-
 νων αὐτῶν, καὶ ῥύεσθαι αὐτούς. Ἐπιστήσεις δὲ κατὰ
 ταῦτα (67) καὶ εἰ μικρῶν μὲν εἰσὶν ἄγγελοι πνεύματι
 δουλείας τῶν εἰς φόβον ἀγομένων, ἐπεὶ παρεμβάλλει
 ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτῶν, καὶ
 ῥύεται αὐτούς· μεγάλων δὲ ὁ τῶν ἀγγέλων μελιζων B
 Κύριος, ὅστις λέγοι ἂν περὶ ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν τὸ·
 « Μετ' αὐτοῦ εἰμι ἐν θλίψει, » καὶ ὅσον ἐσμέν ἀτε-
 λεῖς, καὶ δεόμενοι τοῦ βοηθοῦντος ἡμῖν πρὸς τὸ ῥυ-
 σθῆναι ἀπὸ κακῶν, ἀγγέλου δεόμεθα περὶ οὗ ἔλεγεν
 ὁ Ἰακώβ τὸ· « Ὁ ἄγγελός ὁ ῥυθιζόμενός με ἐκ πάντων
 τῶν κακῶν· » τελειωθέντες δὲ, καὶ διεληθόντες τὸ
 ὑπὸ τιθηνούς εἶναι, καὶ τροφούς οἰκονόμους, καὶ ἐπι-
 τρέπους, χωροῦμεν ἤδη ὑπ' αὐτῶν οἰκονομεῖσθαι τῷ
 Κυρίῳ.

Εἶτα πάλιν ζητήσκειν ἂν τις, πότε τῶν δεικνυμέ-
 νων ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος μικρῶν οἱ λεγόμενοι αὐτῶν
 ἄγγελοι προῖστανται, πότερον δεξάμενοι τὴν οἰκονο- C
 μίαν περὶ αὐτούς διοικεῖν, ἀφ' οὗ διὰ λουτροῦ παλιγ-
 γενεσίας, ἢ ἐγενήθησαν « ὡς ἀριγέννητα βρέφη, τὸ
 λογικῶν καὶ ἄβολον γάλα ἐπιποθοῦσι, » καὶ μηκέτι
 ὑποκαίμενοι πονηρᾷ τινι δυνάμει· ἢ ἀπὸ γενέσεως
 κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόγνωσιν καὶ τὸν προορισμὸν

quoniam parvuli a Servatore nostro monstrati, tan-
 quam a nutricibus nutritiisve reguntur, inde factum
 existimo ut Moyses se jam in majorum ordine con-
 stitutum credens, ad id ²¹: « Angelus meus præce-
 det vos, » illud dixerit: « Si non tu ipse mecum
 proficiscaris, ne educas me de loco isto; » nam
 etsi parvulus hæres quoque est, puer autem nihil a
 servo differt, quandiu puer est, et quatenus puer
 est, « spiritum habet servitutis ad timorem ²²; » qui
 autem talis jam amplius non est, non amplius ser-
 vitutis spiritum habet, sed jam adoptionis, quando
 scilicet « perfecta charitas foras mittit timorem ²³, »
 perspicuum tibi erit juxta hæc dici angelum Domini
 circa timentes eum castrametari, eosque liberare.
 Super his vero animo perpendes annos parvulorum
 quidem, quibus a spiritu servitutis timor injicitur,
 sint angeli, quandoquidem castrametatur angelus
 Domini circa timentes eum, eosque liberat ²⁴; ma-
 jorum autem, ipse major angelis Dominus, qui de
 unoquoque eorum dicat ²⁵: « Cum ipse sum in tri-
 bulatione; » **607** et quandiu imperfecti sumus, et
 adjutore nobis opus est ut a malis liberemur, in-
 gelo indigeamus de quo dicebat Jacob ²⁶: « Angelus
 qui eruit me de cunctis malis; » at postquam per-
 fecti evasimus, et nutritiis, nutricibus, actoribus
 et tutoribus nos subduximus ²⁷, ab ipso jam Chri-
 sto gubernari possimus.

27. Rursum deinde quæsierit aliquis quando-
 nam parvulorum a Servatore monstratorum curæ
 præficiantur qui illorum angeli dicuntur; an eorum
 regimen capessiverint, ex quo per lavacrum rege-
 nationis, cujus ope « sicut modo geniti infantes »
 effecti sunt, « rationale, sine dolo lac concupi-
 scunt ²⁸, » nec amplius malæ alicui potestati subja-
 cent; an jam inde ab ortu, ordinatis illis juxta præ-

VETUS INTERPRETATIO.

perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. » Occurrere enim in virum, et hoc perfectum,
 secundum interiorem hominem intelligendus est ille, qui transcenderit quæ parvuli sunt, et evacuans ea
 pervenerit in virum perfectum. Hoc modo intelligenda est esse mensura spiritalis ætatis in singulis ani-
 mabus, per quam proficit anima unaquæque, et ex eo quod magnificat Deum, magnificatur a Deo.
 Secundum hanc magnitudinem spiritalis ætatis, et spiritalium incrementorum, et Moyses dicitur fuisse
 magnus et Joannes, et ipse Dominus Jesus, de quo Gabriel protestatur: « Et erit magnus. » Pusilli autem
 sunt qui nuper in Christo sunt nati, aut tales permanent sine profectu, quasi nuper nati, quibus ratio-
 nabile lac necessarium est, qui adhuc carnales sunt: sicut ait Apostolus, et parvuli sunt in Christo, nec
 capere possunt escam virilem. Pusilli enim quamvis sint hæredes, tamen quia pusilli sunt quasi nihil
 differentes a servis quandiu pusilli sunt, « servitutis » habent spiritum in timore. » Qui autem per
 dilectionem Dei perfecti sunt, miserit « foras timorem, » jam non habet « servitutis spiritum in timore, sed
 spiritum adoptionis filiorum » in dilectione Dei.

27. Item requires pusillorum istorum angeli qui præsent eis quando incipiunt curam eorum habere,
 utrum ex quo per lavacrum regenerationis geniti sunt in Christo, quasi tunc nascentes infantes, et ultra
 non subjecti cuidam adversariæ potestati: an ex tempore natiuitatis eorum carnalis secundum præ-
 scientiam Dei, et præordinationem ipsius, « quos præscivit et prædestinavit ut sint conformes gloriæ
 Christi. Vides quoniam qui caute utrumque discussit, illius est affirmare, utrum eorum sit verum, et ad
 testimonium proferre Scripturam uni ex duobus consentientem. In utraque enim parte multus quidem
 sermo fieri potest, tamen ex nullo parum aliquid proferamus. Qui enim volunt, mox ut qui fuerit natus
 eorum qui præcogniti sunt a Deo, accipere angelum præpositum sibi, utentur Apostoli voce dicentis:

²¹ Exod. xxxii, 34, et xxxiii, 14, 15. ²² Rom. viii, 15. ²³ I Joan. iv, 18. ²⁴ Psal. xxxiii, 8. ²⁵ Psal.
 xc, 15. ²⁶ Gen. xlviii, 16. ²⁷ Gal. iv, 2. ²⁸ I Petr. ii, 2.

(66) *Εἰρηκέναι πρὸς τὸ· Ὁ ἄγγελός, etc.* Non
 ad hæc verba quæ habentur Exod. xxxii, 34, id
 responsi dedit Moyses, sed ad illa: Αὐτὸς προπο-
 ρεύσομαι σου, καὶ καταπαύσω σε· Exod. xxxiii, 14.
 Πικτιός.

(67) *Ἐπιστήσεις δὲ κατὰ ταῦτα, etc.* Uniuscu-
 jusque hominis custodiæ angelum tribui ex sacris
 litteris universi Patres tradiderunt. Nihilominus ta-
 men sententiam hanc pro insana traducere Magde-
 burgensibus Centuriatoribus nulla religio tuit, neque

scientiam et prædestinationem Dei, « quos præscivit et prædeterminavit » Deus futuros « conformes gloriæ Christi. » Ac super ea quidem sententia, quæ angelos ab ortu haberi statuit, hæc protulerit quispiam : « Qui me segregavit ex utero matris meæ, » et istud : « De ventre matris meæ tu es protector meus ; » illud quoque : « Suscepit me de utero matris meæ ; » tum : « In te projectus sum ex utero, » et in Judæ Epistola : « His qui sunt in Deo Patre dilectis, et Jesu Christo conservatis et vocatis, » plane ab angelis custodibus.

28. Super his autem : « Quando per lavacrum factus sum puer in Christo, » dicit angelum sanctum his non adesse qui in malitia etiamnum . . . tempus infidelitatis sub angelis Satanæ esse : at post regenerationem, qui nos proprio sanguine reddidit, angelo sancto et propter munditiam faciem Dei videnti tradit. **608** Tertia item hujus loci talis esse queat expositio, fieri posse scilicet, ut, quemadmodum ab incredulitate ad fidem, ab incontinentia ad castitatem, et universe a nequitia ad virtutem homo convertitur, ita et cui animæ cura

A αὐτοῦ ἐπιταχθέντας τούτους (67*) « οὐδὲ καὶ προέγνω καὶ προώρισεν ἐισομένους « συμμόρφους τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ » ὁ Θεός. Καὶ πρὸς μὲν τὸ ἀπὸ γενέσεως ἔχειν ἀγγέλου εἶποι τις ταῦτα, τό· « Ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, » καὶ τό· « Ἐκ κοιλίας μητρὸς μου σύ μου εἶ σκεπαστής, » καί· « Ἀντελάβετό μου ἐκ κοιλίας (68) μητρὸς μου, » καί· « Ἐπὶ σὲ ἐπεβρίφην ἐκ μήτρας, » καὶ ἐν τῇ Ἰουδα Ἐπιστολῇ, « Τοῖς ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡγαπημένοις (69), καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τετηρημένοις κλητοῖς, » πάντως ὑπὸ τῶν τηρούντων ἀγγέλων.

Πρὸς δὲ τό· « Ὅτε διὰ λουτροῦ γέγονα ἐν Χριστῷ νήπιος, » μὴ παρεῖναι ἅγιον ἀγγελὸν τοῖς ἔτι κακίᾳ τὸν καιρὸν τῆς ἀπιστίας (70) ὑπὸ τοῖς ἀγγέλοις εἶναι τοῦ Σατανᾶ· μετὰ δὲ τὴν ἀναγέννησιν ὁ τοῦ ἰδίου αἵματος ἐξαγοράσας ἡμᾶς παραδίδωσιν ἄγλω ἀγγέλω, καὶ διὰ τὴν καθαρότητα βλέποντι τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τρίτος δ' ἂν τις τοιοῦτος εἴη κατὰ τὸν τόπον λόγος φάσκων, ὅτι δυνατὸν, ὡσπερ μεταβαλεῖν ἄνθρωπον ἀπὸ ἀπιστίας εἰς πίστιν, καὶ ἀπὸ ἀκολασίας εἰς σωφροσύνην, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετὴν, οὕτω καὶ τὸν ἐγκρατευσμένον (71) ἄμα γε-

VETUS INTERPRETATIO.

« Qui me segregavit ab utero matris meæ ut revelaret Filium suum in me ; » quasi ex eo necessarium habeat angelum se regentem, quoniam segregatus est secundum præscientiam Dei. Item in Epistola Judæ scriptum est ita : « In Deo Patre dilectis, et in Jesu Christo conservatis et vocatis. » A quo conservatis, nisi ab angelis quibus traditi fuerant, ut conserventur et eruantur ab omni malo, qui præcogniti et præordinati habebantur? Item proferet et illud quod in Psalmis est dictum : « De ventre matris meæ tu es meus protector ; » ut sit protector præcognitorum Deus, per angelos ad hoc ipsum ministerium deputatos. Sic et illud accipiet : « Suscepisti me de utero matris meæ. » Item : « Ad te projectus sum ex utero, » et alia mille hujusmodi habentia sensum.

28. Qui autem vult ex eo hominibus dari angelum adiutorem, ex quo per lavacrum regenerationis facti sunt tunc nati infantes in Christo, dicit non esse credibile, insensatis et incredulis, et errantibus et servientibus desiderii variis, et immundis in malitia et invidia degentibus, odibilibus et odientibus invicem, fornicariis et adulteris, interdum autem et masculorum concubitoribus, latronibus, et ebriosis,

¹⁹ Rom. viii, 29. ²⁰ Gal. i, 15. ²¹ Psal. lxx, 6. ²² Psal. cxxxviii, 15. ²³ Psal. xxi, 11. ²⁴ Jud. i, 1. ²⁵ Tit. iii, 5.

Calvino ipsi, qui in eam multis invehitur locis, C unumquemque nostrum, postquam est natus, arripere gubernarique a duplicibus fatibus genisque docet : *Hic inerant Chthonia, et cernens procul Heliopæa, Et gratæ Harmonie vultu, Derisque cruenta, Callistoque, Æschreque, Thoosaque, Dinæeque, Nemertes et amæna, nigroque fructu Asaphea.* » Hæc vero accurate in Origenianis a nobis disputantur. ΗΥΕΤΙΣ.

(67*) Ἐπιταχθέντας τούτους, etc. Voces illas velus interpretis non agnoscit, nec sane quo regantur verbo dicere possit. Fortasse legendum : Ἐπιτάττοντος τούτους, οὐδὲ καὶ προέγνω, vel, ἐπιταχθέντας τούτους προέγνω. Ιδ.

(68) Ἀντελάβετό μου ἐκ κοιλίας. Ps. cxxxviii, 15, ἀντελάβου μου ἐκ γαστρὸς μου. Ιδ.

(69) Ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡγαπημένοις. Ita habent codices nonnulli Judæ i, 1, et Syrus, et Vulgata, at alia exemplaria, et Arabs interpretis, ἡγασμένοις, præferunt. Ιδ.

(70) Τοῖς ἔτι κακίᾳ τὸν καιρὸν τῆς ἀπιστίας. Cum ex veteri interpretatione, tum ex oratione pendula et imperfecta hujus loci sententia, hiatum quem designavimus, deprehendere licet ; quamvis Holm. codex Regio consentiat. Ιδ.

(71) Οὕτω καὶ τὸν ἐγκρατευσμένον, etc. Origenes in Num. hom. 20 : « In quo etiam stupendi mysterii admiratione promoveor, quod in tantum Deo cura de nobis sit, ut etiam angelos suos cupari pro nobis et confutari patiatur ; » et hom. 35 in Luc. : « Quam ob causam angeli pro nobis solliciti sunt, scientes quod si nos bene gubernaverint,

Ἄπαντι δαίμων ἄνδρι συμπαραστατεῖ
Εὐθύς γενομένῳ, μυσταγωγὸς τοῦ βίου
Ἀγῶδός·

ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς Ἐμπεδοκλῆς, διτταί τινες ἕκαστον ἡμῶν γενόμενον παραλαμβάνουσι καὶ κατάρχονται ἢ μοῖραι καὶ δαίμονες·

Ἐνθ' ἦσαν Χοορίη τε καὶ Ἡλιόπη ταναῶπις,
Δῆρις δ' αἱματόεσσα, καὶ Ἀρμονίη ἡμερώπις,
Καλλιστώ τ' Αἰσχρή τε. Θόωσά τε, Δειραῖη τε,
Νημερτής τ' ἐρόεσσα, μελάρχαρπός τ' Ἀσάφεια.

Non enim verum est quod dicit Menander :

Unicuique, in lucem cum primo editur,
Genius bonus, vitæ magister totius,
Assistit. . .

Se] Empedoclis potius probanda est sententia, qui

νέσει ψυχὴν τινα, κατὰ μὲν τὰς ἀρχὰς φαῦλον εἶναι ἀδύνασθαι, ἕστερον δὲ ποτε ἀνάλογον τῷ πιστεύοντι πιστεῦειν, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον προκόπτειν, ὡς γενέσθαι αὐτὸν ἄγγελον ἕνα τῶν διὰ παντὸς βλέπόντων τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς· ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦδε τοῦ χρόνου τῷ προγνωσθέντι κατὰ τὸνδε τὸν χρόνον πιστεῦειν, καὶ προορισθέντι συζεύγνυται, τῶν ἀβρῆτων κριμάτων τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀνεξερευνητῶν, καὶ ἀδύσσοις εἰκοτῶν εἰκότως πᾶσαν τὴν τοιαύτην ἀρμονίαν συναγαγόντων, ἀγγέλους πρὸς ἀνθρώπους. Δυνατὸν δὲ καὶ ὡσπερ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀμφοτέρων ἀπίστων, ὅτε μὲν ὁ ἀνὴρ πρῶτερον πιστεύσας τῷ χρόνῳ σώζει τὴν γυναῖκα· ὅτε δὲ ἡ γυνὴ ἀρξάμενη ἕστερον ποτε πείθει τὸν ἀνδρα, οὕτω γίνεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἰ μὲν οὖν ἐπ' ἄλλων (72) γίνεται ἀγγέλων τὸ τοιοῦτον, ἢ μὴ, καὶ αὐτὸς ἐξετάσεις· μήποτε δὲ οὐχ ἀρμόζει περὶ τοῦ ἐκάστου ἀγγέλου τὸ τοιοῦτο λέγειν, τοσοῦτον τετιμημένου κατὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγον, ὥστε διὰ παντὸς αὐτὸν βλέπειν λέγεσθαι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Ἐπεὶ δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγομεν τῶν μὲν μικρῶν εἶναι ἀγγέλους, διεληλυθέναι δὲ τὴν τοιαύτην τάξιν τοὺς μεγάλους, ἀντερεῖ τις ἡμῖν ἐκ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων, ἔνθα γέγραπται, ὅτι Ῥόδη παιδίσκη τις τοῦ Πέτρου κρούσαντος τὴν θύραν προσῆλθεν ὑπακοῦσαι, καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, εἰσδραμοῦσα ἀπήγειλεν ἐστάναι τὸν Πέτρον πρὸ τοῦ πυλῶνος· θαυμάσαντες δὲ οἱ ἐν τῷ οἴκῳ συνηθροισμένοι, καὶ ὡσπερ εἰ ἀδύνατον εἶναι νομίσαντες τὸν Πέτρον ἀληθῶς ἐστηκέναι (73), ἔλεγον, ὅτι ὁ ἄγγελος αὐτοῦ ἐστὶ· φήσκει γὰρ, ὅτι ἅπαξ μαθόντες ἐκεῖνοι ἕκαστον τῶν πιστευόντων ἔχειν ἄγγελον τόνδε τινα, ἤδεισαν καὶ Πέτρον τινα εἶναι ἄγγελον (74). Ὁ δὲ παριστάμενος οἷς προειρήκαμεν φήσει, ὅτι οὐχ ἀναγκαῖον εἶναι δόγμα τὸν τῆς Ῥόδης λόγον (75), τάχα δὲ καὶ οὐκ ἠκριθωκότων ποτε μὲν ὑπ' ἀγγέλων τῷ (76) ὡς μικρὸς τις, καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν οἰκονομεῖται, τότε δὲ ἤδη ὑπ' αὐ-

A statim ab ortu commissa est, malus initio esse posit; deinde vero qua proportione is credit qui sibi traditus est, eadem et ipse credat, et tantos faciat progressus, ut unus ex angelis faciem Patris qui in cœlis est semper spectantibus efficiatur: initio inde facto, ei conjungitur qui, ut hoc tempore credat, prævisus et prædestinatus est, ineffabilibus atque inscrutabilibus, et abyssorum similibus Dei iudiciis omnem hanc connexionem, angelos cum hominibus conjungendo, merito parantibus. Fieri item potest ut quemadmodum cum vir et mulier a fide alieni sunt, vir qui prior credidit, uxorem aliquando servat; aliquando autem initium faciens uxor virum tandem oratione sua flectit, idem angelis hominibusque contingat. An autem idem aliis B angelis eveniat, necne, tu ipse disquires. At vide ne tale quid de unoquoque angelo dicere minime par sit, qui juxta Servatoris nostri sermonem tanto afficitur honore, ut faciem Patris qui in cœlis est semper intueri dicatur. Quoniam vero angelos esse supra diximus quibus parvulorum cura commissa sit, majores vero ejusmodi ordinem esse prætergressos, refragabitur nobis quispiam ex Actis apostolorum, ubi scriptum est pulsante Petro osium processisse Rhoden ancillam quamdam ut subau-scultaret, et cum vocem Petri agnovisset, intro currentem renuntiasset stare Petrum ante vestibulum; miratos autem eos qui in domo fuerant congregati, nec fieri posse credentes ut Petrus revera staret, ipsius esse angelum pronuntiasset; dicet C enim scivisse illos quemdam Petri esse angelum, cum unumquemque e credentibus aliquem habere angelum semel didicissent. Qui autem his assentietur, quæ supra diximus, 609 minime necessarium esse dicet ut pro dogmate oratio Rhodes habeatur, fortasse vero neque eorum quibus exploratum non erat quandam ab angelis, tanquam parvulus quispiam et Deum timens gubernatur aliquis;

VETUS INTERPRETATIO.

atque rapacibus præesse angelum sanctum, ut maculetur in hujusmodi actibus hominis cui datus est custos. Sed est homo quidem in tempore infidelitatis suæ, et peccatorum suorum ex infidelitate nascentium sub angelis Satanæ, et spiritibus malignis, et immundis dæmoniis. Cum autem suscepit fidem, tunc Christus qui est redemptor, qui pretio sui sanguinis eum redemit a malignis dominis, credentem in Deum tradit eum angelo sancto, et propter munditiam semper videnti faciem Patris. Secundum ea quæ sumus interpretati de pusillis discipulis conveniens est dicere: quoniam non habuit necessarium Christus inaudare de magnis et perfectioribus fidelibus non contemendis, sed de pusillis, propterea non simpliciter dictum est: « Ne contemnatis unum de istis » omnibus discipulis quos videtis: sed ita,

et ad salutem usque perduxerint, habent etiam ipsi D fiduciam videnti faciem Patris. Quomodo enim si per curam eorum et industriam salus hominibus comparatur, faciem Patris semper attendant: sic si per negligentiam eorum homo corruerit, etiam sui periculi rem esse non nesciunt. » Quis huic errori color oblini potest, non video; patere enim, si hominum peccata angelos pudore suffundere dixisset Origenes, quemadmodum Theophylactus: Φαίνεται δὲ ἐκ τούτου, ὅτι, εἰ καὶ πάντες ἀγγέλους ἔχομεν, ἀλλ' οἱ τῶν ἀμαρτωλῶν ἄγγελοι, ὡσπερ ἀισχυρόμενοι διὰ τὸ ἡμῶν ἀπαρῆστας, οὐδὲ αὐτοὶ ἔχουσι παρρησίαν ὄραν τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, καὶ δεῦσθαι τάχα ὑπὲρ ἡμῶν. « Inde autem apparet, quod si angelos habeamus omnes, angeli tamen reorum quasi

D propter nostram timiditatem pudore suffusi, ipsi quoque non audent videre faciem Dei, nec pro nobis forsitan orare. » Hæc vero disputantur in *Origenianis*. HUETIUS.

(72) Codex Regius, καὶ ἐπ' ἄλλων.

(73) Codex Regius, πρὸ τοῦ πυλῶνος ἀληθῶς ἐστήκέναι.

(74) Ἦδεισαν καὶ Πέτρον τινα εἶναι ἄγγελον, etc. Vide *Origenianorum* lib. II, quæst. 5, num. 28.

(75) Τὸν τῆς Ῥόδης λόγον. Quamnam Rhodensium orationem hic significet, non video: nam Act. XII non aliud ipsa dixit, quam « stare Petrum ante januam: illi autem dicebant, Angelus ejus est. » In-

(76) Τῷ. Videtur παρελκεῖν.

quando vero ab ipso jam Domino. Deinde ut parvulus ita intelligatur, quemadmodum exposuimus, nequaquam nobis mandato opus esse dicemus, quia a contemnendis majoribus prohibeamur, at erga parvulos eo nos indigere; propterea non simpliciter dictum esse ³⁶: « Ne contemnatis unum ex his, » monstratis omnibus discipulis, sed, « unum ex his pusillis, » monstratis ab eo qui exiguitatem et magnitudinem animi aspicit.

29. Alius vero dixerit parvulum inter illos appellari, qui perfectus est, eo utens testimonio ³⁷: « Nam qui minor est inter vos omnes, hic major est, » et qui se abjecerit, et in medio omnium credentium effectus fuerit sicut parvulus, sive apostolus sit, sive episcopus, talisque fiat, « tanquam si nutrix foveat filios suos ³⁸, » cum esse parvulum dicet qui a Jesu monstratus est, et illius angelum faciem Dei intueri consentaneum esse. Dicere enim per parvulos hic perfectos designari juxta illud ³⁹: « Nam qui minor est inter vos omnes, hic major est, » et quemadmodum Paulus dixit ⁴⁰: « Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, » videbitur his verbis consentire ⁴¹: « Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, » atque item illis ⁴²: « Sic non est voluntas ante Patrem meum qui in cælis est, ut pereat unus de pusillis istis; » nam, ut a nobis dictum est, qui nunc parvulus est, nec offensionem pati, nec perire queat: « Pax siquidem multa diligentibus nomen Dei, et non est illis scandalum ⁴³: » nec certe pereat qui inter omnes Christi discipulos omnium minimus est, et propterea magis existit; et cum non pereat, id merito dicitur ⁴⁴: « Quis nos separabit a charitate, » et cætera. Sed qui postremam hanc expositionem tueri volet, animam justii mutationi quoque obnoxiam esse dicet, quemadmodum testatur Ezechiel dicens justum a Dei mandatis discedere posse, ita

Α τῷ τῷ Κυρίῳ. Μετὰ ταῦτα εἰς κατασκευὴν τοῦ ὡς ἐξεληγήσαμεν νοεῖσθαι τὸν μικρὸν λεχθήσεσθαι (77), ὅτι οὐ θεόμεθα μὲν ἐντολῆς τῆς περὶ τοῦ μὴ καταφρονεῖν ἐπὶ τῶν μεγάλων, χρῆζομεν δὲ αὐτῆς ἐπὶ τῶν μικρῶν· διὸ οὐχ ἀπλῶς εἴρηται· « Μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τούτων, » δεικνυμένων πάντων τῶν μαθητῶν, ἀλλ' « ἐνὸς τούτων τῶν μικρῶν, » δεικνυμένων ὑπὸ τοῦ βλέποντος μικρότητα καὶ μεγαλοτητα (78) ψυχῆς.

“Ἄλλος δ' ἂν λέγοι μικρὸν ἐν τούτοις λέγεσθαι τὸν τέλειον, συγχρώμενος τῷ· « Ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτός ἐστι μέγας, » καὶ φήσει, ὅτι ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, καὶ γινόμενος νῆπιος ἐν μέσῳ πάντων πιστευόντων, καὶ ἀπόστολος, καὶ ἐπίσκοπος ἦ, καὶ γινόμενος « τοιοῦτος ὡς ἂν τροφὸς θάλπη τὰ ἑαυτῆς τέκνα, » οὗτός ἐστιν ὁ δεικνύμενος ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ μικρὸς, καὶ ἀξιὸν γε τοῦ τοιοῦτου ἀγγελῶν εἶναι βλέποντα τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ μικρὸς λέγειν ἐνταῦθα τοὺς τελείους κατὰ τὸ· « Ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτός ἐστι μέγας, » καὶ ὡς ὁ Παῦλος εἶπε τὸ· « Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη, » δόξει μὲν συνάδειν τῷ· « Ὅς ἂν σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν τούτων, » καὶ τῷ· « Οὕτως οὐκ ἐστὶ θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου (79) τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ἵνα ἀπόλοιτο εἷς τῶν μικρῶν τούτων· » ὁ γὰρ, ὡς ἀποδέδοται, νῦν μικρὸς οὐ σκανδαλισθεῖ, οὐδ' ἀπόλοιτο ἂν· « Εἰρήνη γὰρ πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (80), καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτοῖς σκάνδαλον· » καὶ οὐκ ἂν ἀπόλοιτο ὁ πάντων μικρότερος ἐν πᾶσι τοῖς μαθηταῖς Χριστοῦ ὑπάρχων, καὶ διὰ τοῦτο γινόμενος μέγας· καὶ ἐπεὶ οὐκ ἂν ἀπόλοιτο, λέγοι ἂν τὸ· « Τίς ἡμᾶς χωρίση ἀπὸ τῆς ἀγάπης, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄλλ' ὁ βουλόμενος τὴν τελευταίαν ταύτην κρατεῖν διήγησιν φήσει, ὅτι μεταπτώτός ἐστι καὶ ἡ τοῦ δικαίου ψυχῆ, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ λέγων τὸν δίκαιον ἀρίστασθαι δύνασθαι τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς μὴ

VETUS INTERPRETATIO.

« unum de pusillis istis, » quos cognoscebat esse pusillos qui videre poterat modicitatem et magnitudinem invisibilium animarum. Talia et superius diximus: « Si quis scandalizaverit unum de pusillis istis credentibus in me. »

29. Alius autem forsitan dicit pusillum hic dici perfectum, secundum illud quod alibi ait: « Qui autem minor fuerit in omnibus vobis, hic erit major. » Qui enim humiliaverit se, imitator existens illius qui semetipsum humiliavit pro salute humana in medio credentium, sive ille apostolus fuerit, sive episcopus, ipse est pusillus quem Christus ostendit. Talem se pusillum etiam Paulus ostendit dicens: « Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc. » Sed hujusmodi expositioni illud quod dicitur: « Si quis scandalizaverit unum de pusillis istis, » et cætera, non videtur convenire, vel illud quod dicitur sic: « Non est voluntas Patris mei qui in cælis est, ut pereat unus de pusillis istis, » quoniam talis pusillus qui vere perfectus est, non scandalizatur, nec perit: « Pax enim multa diligentibus legem Dei, et non est illis scandalum. » Et quoniam non perit pusillus hujusmodi, dicere potest: « Quis nos separabit a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu? » et cætera. Sed qui hanc expositionem existimat veram, dicit quoniam et justii hominis anima vertibilis est, et scandalizatur aliquando, etsi non facile, sicut testatur Ezechiel dicens etiam justum a mandatis Dei posse recedere, ita ut non imputetur ei justitia prior. Propterea dicit: « Si quis scandalizaverit unum de pusillis istis; » et quia « non est voluntas Patris

³⁶ Matth. xiii, 10. ³⁷ Luc. ix, 48. ³⁸ I Thess. ii, 7. ³⁹ Luc. ix, 48. ⁴⁰ Ephes. iii, 8. ⁴¹ Matth. xviii, 6. ⁴² ibid. 14. ⁴³ Psal. cxviii, 165. ⁴⁴ Rom. viii, 35.

(77) Λεχθήσεσθαι. Lege λεχθήσεται.

(78) Codex Regius, μεγαλειότητα.

(79) Ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου. Vulgo legitur ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μου. ΠΡΕΤΙΟΥΣ.

(80) Τοῖς ἀγαπῶσι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Vulgo legitur: τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου· et ita ipse

Origenes supra. Cur autem in referendis e Scriptura locis tam sæpe ab exemplari recedat hæ causæ sunt: quod inconsultis libris festinatione impeditus, et confusus memoriæ ea recitaret; tum quod ipsa exemplaria variis subinde modis interpolata et mutata sint. Ib.

λογισθῆναι αὐτῷ τὴν προτέραν δικαιοσύνην· διὰ τοῦτο λέγεται· « Ὅς ἂν σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν τούτων, » καὶ τό· « Οὐκ ἔστι θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα ἀπόληται εἷς τῶν μικρῶν τούτων. » Τὰ δὲ περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων ἔχεις εἰς τὰς κατὰ Λουκᾶν ὀμίλιας (81).

« Ἐὰν ἀμάρτη ὁ ἀδελφός σου, ὑπάγε, ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σου καὶ αὐτοῦ μόνου. » Ὁ μὲν ἐπειρησάμενος τῇ λέξει, ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν τοῦ Ἰησοῦ παριστάς, φήσει, ὅτι, τῶν βῆτων διαφορὰν ἀμαρτημάτων οὐχ ὑποβαλλόντων, περισσὸν ποιήσουσι καὶ παρὰ τὴν χρηστότητα τοῦ Ἰησοῦ οἱ προσυπακούοντες ἐπὶ τῶν ἐλαττόνων ἀμαρτημάτων ταῦτα χύραν ἔχειν λέγεσθαι· ἄλλος δὲ τις καὶ τῇ λέξει ἐπειριδόμενος, καὶ μὴ ἔξωθεν προσυπακούειν θέλων ταῦτα, μήτε περὶ παντὸς ἀμαρτήματος λέγεσθαι, φήσει, ὅτι τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἀμαρτάνων, οὐδὲ ἀδελφός ἐστι, ἀλλ' εἰ ἄρα ἀδελφός ὀνομαζόμενος, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Ἐὰν δὲ τις ἀδελφός ὀνομαζόμενος, ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλόατρης, » καὶ τὰ ἕξῃς, « τῷ τοιοῦτῳ μηδὲ συνεσθίειν. » οὐδεὶς γὰρ εἰδωλόατρης (82) ἀδελφός, οὐδὲ πόρνος, οὐδὲ πλεονέκτης· εἰ γὰρ ἔχει τι τούτων δοκῶν φορεῖν τὸ Χριστοῦ ὄνομα ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ἀλλ' οὐκ ἀδελφός ἐνδίκως ἂν λέγοιτο. Ὅσπερ οὖν φαντασίᾳ τοῦ εἰς ὑπερβολὴν Χριστοῦ ἐπιτριβῆς (83) ἀφορμὰς παρεῖχεν ὁ ἐπὶ παντὸς ἀμαρτήματος λέγων τὰ τοιαῦτα εἰρησθαι, κἂν φόνος ἢ τὸ ἀμάρτημα, ἢ φαρμακία, ἢ παιδοφθορία, ἢ τι τῶν τηλικούτων· οὕτως ἐκ τοῦ ἐναντίου ὁ τὸν ἀδελφὸν διαστειλόμενος ἀπὸ τοῦ ὀνομαζομένου ἀδελφοῦ, διδάξαι ἂν ἐπὶ ἐλάττοσι τῶν ἀνθρωπίνων ἀμαρτημάτων μὴ ἐπιστρέψαντα μετὰ τὸν ἔλεγχον, ὡς ἐθνικὸν καὶ τελῶν ἰσχυρῶν ἐπὶ ἀμαρτήμασι τοῖς μὴ ἐπὶ τὸν θάνατον, ἢ ἢ ὡς ὀνόμασεν ἐν Ἀριθμοῖς ὁ νόμος, τοῖς μὴ θανατηφόροις· ὅπερ δοξᾷ ἂν ὀμότερον τυγχάνειν· οὐ γὰρ οἶμαι ταχέως εὐρεθήσεσθαι τινα τὸν μὴ τρις ἐπὶ τῷ αὐτῷ εἶδει τῆς ἀμαρτίας ἐλεγχθέντα, φέρ' εἰπεῖν, λοιδορίᾳ, καθ' ἣν οἱ λοιδοροῦντες δυσφημοῦσι τοὺς πέλας, οἷ τε θυμούμενοι, ἢ πολυποσίᾳ, ἢ λόγῳ ψευδεῖ καὶ

A ut prior ejus justitia ei minime imputetur ⁴⁵ : propterea dicitur ⁴⁶ : « Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, » et ⁴⁷ : « Non est voluntas ante Patrem meum qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis. » Quæ autem ad centum oves pertinent, ea habes in homiliis quas in Lucam conscripsimus.

30. « Si peccaverit frater tuus, vade et corripe ipsum inter te et ipsum solum ⁴⁸. » Qui orationi huic animum applicuerit, ut immensam Jesu erga homines benevolentiam significet, supervacaneam eorum operam esse dicet, et bonitati Jesu contrariam, qui his locum in levioribus solum peccatis tribui voluit, cum peccatorum differentiam verba ista non expriment. Alius vero et hunc locum attente perpendens, et non extra rem hæc intelligi, neque de quolibet peccato dici volens, qui ingentia illa flagitia admittit, eum ne fratrem quidem esse dicet, etiamsi frater fortasse appelletur, quemadmodum ait Apostolus ⁴⁹ : « Si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, » et quæ sequuntur, « cum ejusmodi nec cibum esse sumendum ; » nemo enim idolis serviens, vel fornicator, vel avarus frater est ; nam si aliquid ex his in se habeat qui appellatur frater, et Christi nomen ferre videtur, frater tamen jure merito nequaquam dici possit. Quemadmodum igitur qui talia de omni peccato dicta esse pronuntiat, sive peccatum **611** illud cædes sit, sive veneficium, sive puerorum stuprum, sive aliquid simile, occasionem præbuit cur summam Christi patientiam et procrastinationem animo comprehenderemus ; ita econtrario qui fratrem ab eo qui frater appellatur distinxit, eum qui propter minima quibus obnoxii sunt homines, post reprehensionem non fuerit conversus, habendum esse docet pro ethnico et publicano, propter peccata quæ non « ad mortem, » vel, ut ea in Numeris lex appellat, mortifera non sunt ; quod utique nimis crudele videtur ; nec enim facile quemquam reperiri posse arbitror, qui non ter ob idem noxæ genus fuerit objurgatus, maledi-

VETUS INTERPRETATIO.

mei ut pereat unus de pusillis istis. » Qualis autem expositio sit verior, et tu sicut potueris judicabis. Post hanc parabolam sequitur de ovibus centum, et una ex eis errata pariter et inventa. Hanc sicut potuimus tractavimus, exponentes Evangelium quod est secundum Lucam, quoniam et ille memor fuit parabolæ hujus. Ne ergo repetere videamur, hic prætermittentes transmittimus ad expositionem Evangelii secundum Lucam, omnem volentem cognoscere quid senserimus in ista parabola.

30. « In illo tempore, dixit Jesus Petro : Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Si autem non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ. Si autem Ecclesiæ non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. » Videamus ne forte sententia hæc non de quocunque peccato posita sit. Quod si aliquis qui nominatur frater, peccaverit aliquid eorum peccatorum quæ sunt ad mortem, ut puta masculorum concubitor est factus, aut adulter, aut homicida, aut mollis, nunquid et istum talem sicut aliquem modica peccantem rationis est ut arguat

⁴⁵ Ezech. xxxiii. ⁴⁶ Matth. xviii, 6. ⁴⁷ ibid. 14. ⁴⁸ ibid. 15. ⁴⁹ I Cor. v, 11.

(81) Ἐχεις εἰς τὰς κατὰ Λουκᾶν ὀμίλιας. Quorum nulla exstant in iis quas in Lucam habemus homiliis vestigia. Unde aliquas intercidisse certum est. HUGTIUS.

(82) Codex Regius, οὐκ ἔστιν οὐδεὶς εἰδωλόατρης.

(83) Τοῦ εἰς ὑπερβολὴν Χριστοῦ ἐπιτριβῆς. Loco τοῦ, lege τῆς. Ἐπιτριβῆς autem si modo locus sanus est, usurpatum puto pro διατριβῆς, quanquam nullo auctore. Qui meliora proferet, magnam a me inibit gratiam. Id.

cti, verbi gratia, quo maledici, vel qui ira excauescunt, propinquorum nomini detrahunt; vel violentiæ; vel orationis mendacis et otiosæ, vel alterius cujuscumque culpæ ex iis quæ multis inhærere solent. Quæres igitur annon aliqua circa hunc locum eos prætereat observatio, qui ad Verbi benignitatem attendentes in condonandis maximis flagitiosorum criminibus faciles se dant, et eos item qui in minimis pro ethnico et publicano habendum esse docent, et ab Ecclesia segregant trium vel levium noxarum reum: quod autem utrosque fugit, tale mihi videtur esse; postquam verba hæc ⁸⁰: «*Lucratus eris fratrem tuum,*» ad eum solummodo qui obtemperavit pertinere declaravit Verbum, non idem pro eo amplius repetiit qui bis terve peccaverit, et qui oburgatus fuerit, sed quod his verbis respondet: «*Lucratus eris fratrem tuum,*» quasi suspensum reliquit, quodque de eo qui bis terve fuerit oburgatus, dicendum erat. Non omnino ergo lucrifit, neque omnino peribit, plagisque plectetur. Quinetiam priorem locum diligenter considera, qui talis est: «*Si te audierit, lucratus es fratrem tuum;*» et alterum Scripturæ locum qui sic habet ⁸¹: «*Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duo, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum;*» quid ergo bis oburgato continget postquam in ore duorum vel trium testium steterit omne verbum, nobis cogitandum relinquit; et rursum ⁸²: «*Quod si non audierit testes eos,*» videlicet ante adhibitos, «*dic, inquit, Ecclesiæ:*» nec adjecit quid illi fiet, si Ecclesiam non audierit, sed docuit pro ethnico hunc deinceps et publicano ab eo habendum esse qui ter illum arguerit, nec fuerit auditus, si **612** Ecclesiæ morem non gesserit: non omnino ergo lucrifit, neque funditus peribit. At quid tandem passurus sit qui primum audientem se non præbuit, cuique testibus opus fuit, vel qui neglectis iis ad Ecclesiam delatus fuit, Deus noverit; nos autem non declaramus,

A ἀρχῶν, ἢ τινι τῶν ἐν τοῖς πολλοῖς. Ζητήσεις οὖν μήποτε λανθάνει τις κατὰ τὸν τόπον τήρησις καὶ τοὺς φαντασίᾳ τῆς τοῦ Λόγου χρηστότητος καὶ πρὸς τοὺς τὰ μέγιστα ἡμαρτηκότας τὸ συγγνωμονικὸν διδόντας, καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς ἐλαχίστοις διδάσκοντας λογιζεσθαι ὡς ἐθνικὸν καὶ τελώνην, τὸν μετὰ τριῶν τὰ βραχύτερα ἡμαρτηκότα ἀλλότριον ποιῶντας τῆς Ἐκκλησίας· τὴ δὲ λανθάνον ἐκατέρους τοιοῦτόν μοι φαίνεται· τό· «*Ἐκέρδησας τὸν ἀδελφόν σου,*» ἐπὶ τοῦ μόνου ἀκούσαντος τάξας ὁ Λόγος, οὐκέτι αὐτὸ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἢ τρίτου πταίσαντος, καὶ ἐλεγχθέντος, ἀλλ' ὡσπερὶ μετέωρον εἶασε τὸ ἀνάλογον τῷ· «*Ἐκέρδησας τὸν ἀδελφόν σου,*» λεχθησόμενον περὶ τοῦ δευτέρου ἢ τρίτου ἐλεγχθέντος. Οὐ πάντως οὖν κερδαίνεται οὐδὲ πάντως ἀπολείται, ἢ πληγὰς λήφεται. Καὶ πρόσθετος ἐπιμελῶς τῷ πρώτῳ μὲν λέγοντι· «*Ἐάν σου ἀκούσῃ, ἐκέρδησας τὸν ἀδελφόν σου·*» τῷ δὲ δευτέρῳ κατὰ τὴν λέξιν τόπως φάσκοντι· «*Ἐάν δὲ μὴ ἀκούσῃ, παράλαβε μετὰ σεαυτοῦ ἕνα ἢ δύο, ἵνα ἐπὶ στόματος δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα (84).*» Τί οὖν μετὰ τὸ σταθῆναι πᾶν ῥῆμα ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων ἔσται τῷ δευτέρῳ νοουθετηθέντι, ἡμῖν ἔννοεῖν καταλέλοιπε· καὶ ἄλλιν· «*Ἐάν παρακούσῃ αὐτῶν,*» ἔφη δ' ὅτι τῶν παραληφθέντων μαρτύρων, «*εἶπον, φησὶ, τῇ Ἐκκλησίᾳ·*» καὶ οὐκ εἶπε τί πείσεται, ἐάν μὴ ἀκούσῃ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐδίδαξεν, ὅτι ἐάν τῆς Ἐκκλησίας παρακούσῃ, δεῖ αὐτὸν εἶναι τῷ τριῶν νοουθετησάντι, καὶ μὴ ἀκουσθέντι πρὸς τὸ λοιπὸν ὡς τὸν ἐθνικὸν καὶ τελώνην· οὐ πάντως οὖν κερδαίνεται, οὐδὲ πάντως ἀπολείται· ἀλλ' ὅ τι ποτὲ πείσεται ὁ τὸν πρῶτον μὲν μὴ ἀκούσας, μαρτύρων δὲ δεηθείς, ἢ καὶ τούτων παρακούσας, ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν δὲ ἀχθεῖς, ὁ Θεὸς ἂν εἰδείῃ· ἡμεῖς γὰρ οὐκ ἀποφαινόμεθα κατὰ τὰ· «*Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, ἕως ἂν ἔλθῃ (85) ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίζει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν.*» Πρὸς δὲ τὸ δοκοῦν σκληρὸν πρὸς τοὺς τὰ ἐλάττωνα ἡμαρτηκότας εἶποι τις ἂν, ὅτι οὐκ ἔξιστι, ὃς ἐξῆς μὴ ἀκούσαντα,

VETUS INTERPRETATIO.

solutus ad solum: et siquidem audierit qui talia illa peccavit, statim eum dicere lucrifactum: et si non audierit, non prius eum expelli de Ecclesia, nisi priusquam et coram testibus argutus, et ab Ecclesia, perstiterit in actu priori? Non autem iguoramus, quoniam sequens alius verba, et aspiciens ad immensam misericordiam Christi dicere potest, quoniam cum verba ipsa Christi nullam differentiam faciant peccatorum, superfluum faciunt, et contra Christi misericordiam, qui hæc ad minima tantum pertinere distinguunt. Sed eum qui taliter sentit, non arbitrator ad utilitatem communem ista sentire. Alius autem ipsa verba caute considerans, et nihil extrinsecus subaudire volens, non de omni peccato hæc dicta defendit, quoniam qui grandia illa peccat, nec est frater, nisi forte nominetur frater. Differentia enim est inter fratrem et eum qui nominatur frater. Et quoniam distant a se, propterea dicit Apostolus: «*Si quis frater nominetur in vobis, sit autem fornicarius, aut avarus, aut idolorum cultor,*» et cætera: «*cum talibus nec cibum sumere.*» Nemo enim idolorum cultor, aut fornicator, aut avarus frater est. Et quamvis nomen bajulet Christi, tamen frater nominetur, non autem et proprie frater est. Sicut ergo æstimatione eminentis misericordiæ Christi negligentibus peccandi occasionem dat, qui ad omne peccatum generaliter hæc pertinere exponit: sic e contra qui docet in minimis et humanis peccatis peccantem, post agnitionem testium, vel Ecclesiæ, fieri oportere sicut publicanum et ethnicum in peccatis quæ non sunt «*ad mortem,*» aut sicut lex appellat in Numeris, non mortiferis, aliquid crudelitatis videtur

⁸⁰ Matth. xviii, 15. ⁸¹ ibid. 16. ⁸² ibid. 17.

(84) Σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα. Σταθῆ πᾶν ῥῆμα. Math. xviii, 16.

(85) Ἴνα μὴ κριθῆτε, ἕως ἂν ἔλθῃ, etc. Vetus interpres: «*Nolite judicare, ut non judicemini;*»

item: «*Nolite ante legem quid judicare, donec veniat Dominus.*» Legendum fortasse: Κατὰ τό· Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, καὶ τό· Ὅστε μὴ πρὸς κρινοῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, etc. ΠΙΣΤΙΣ.

τὸ τρίτον ἀκοῦσαι, ὡς διὰ τοῦτο μηκέτι εἶναι ὡς ἔθνη· καὶ τελώνην, ἣ μηκέτι δευθῆναι τοῦ ἐπὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας ἐλέγχου· χρῆ γὰρ μεμνησθαι τοῦ· « Οὕτως οὐκ ἔστι θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα ἀπόληται εἰς τῶν μικρῶν τούτων· » καὶ γὰρ εἶπερ « δεῖ τοὺς πάντας ἡμᾶς παραστῆναι ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, ἔτε ἀγαθὸν ἔτε φαῦλον, » χρῆ ὅση δύναμις τὰ παρ' αὐτὸν ποιεῖν. ἵνα μὴ περὶ πλειόνων κομισθῆται φαύλων διὰ τοῦ σώματος πεπραγμένων, καὶ μέλλῃ περὶ πάντων ὧν ἐποίησε χειρῶν ἀπολαμβάνειν· φιλοτιμητέον δὲ περὶ πλειόνων εὐποιῶν μισθὸν κομισσασθαι, ἔπει « ὅ μὲν τρω μετροῦμεν, ἀντιμετρηθήσεται ἡμῖν, » καὶ· « Κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν συμβήσεται ἡμῖν, » καὶ οὐκ ἀπειροπλάσια μὲν, ἦτοι δὲ διπλάσια ἢ ἑπταπλάσια λήφονται οἱ ἡμαρτηκότες ἐκ χειρὸς Κυρίου τὰ ἁμαρτήματα, ὅταν μὴ καὶ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν τινι ἀποδοῖται, ἀλλὰ πλεονα ὧν πεποίηκεν· « Ἰερουσαλήμ » γὰρ, ὡς ὁ Ἡσαίας ἐδίδαξεν, « ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλὰ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῆς· » οἱ δὲ γείτονες τοῦ Ἰσραὴλ, οὐκινές ποτ' ἂν ὦσιν, ἑπταπλάσια λήφονται κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς οὕτως εἰρημένον· « Ἀπόδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν ἑπταπλάσια εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν, τὸν θνεῖς μὲν αὐτῶν, ὃν ὠνεῖσάν σε, Κύριε. » Καὶ ἄλλοι ἂν εὐρεθεῖεν τρόποι τῆς ἀνταποδοσεως, οὗς ἂν νοῶμεν, εἰσόμεθα, ὅτι λυσίτελεῖ μεθ' ὅποσαῦν ἁμαρτήματα μετανοεῖν, ἵνα πρὸς τῷ μὴ περὶ πλειόνων κολάζεσθαι ἡμᾶς καὶ περὶ ἀγαθῶν ἐλπίς τις ἡμῖν ὑπερόν ποτε τῶν πεπραγμένων ἀπολειφθῆ, καὶ πρὸ αὐτῶν μυρία ὅσα ἑπταισμένα τινι ἢ ἀποπον γὰρ τὰ μὲν χεῖρονα λογισθῆναι τινι, τὰ δὲ μετὰ τὰ χεῖρονα κροεῖττονα μηδὲν ὠφελεῖν, ἄπερ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰεζεκιήλ τοῖς ἐπιμελῶς τηροῦσι τὰ περὶ τῶν τοιοῦτων ρητὰ ἔστι μαθεῖν.

norum pœnas non luemus, aliqua etiam nobis spes pro bene deinde gestis supersit, etiamsi sexcenta prius flagitia admissa sint. A ratione enim alienum est mala rationibus alicujus inferri, nec quidquam recte

VETUS INTERPRETATIO.

inducere. Nec enim existimo cito aliquem inveniri in Ecclesia, qui non jam ter in eadem culpa argutus sit, utputa in detractatione, qua invicem homines detrahunt proximis suis, aut inflatione, aut in epulatione, aut in verbo mendacii vel otioso, aut in tali aliqua culpa levi, quæ etiam in illis qui videntur proficere in Ecclesia, frequenter inveniuntur. Considera ergo ne forte et illos qui æstimatione immensæ misericordiæ Christi, etiam ad peccata majora hæc pertinere interpretantur, præterit intellectus loci. et istos qui hæc ad minima peccata asserunt pertinere, et propterea peccatorem minimorum peccatorum nisi bis vel ter argutus emendaverit se, statim sicut ethnicum et publicanum fieri arbitrantur. Quid ergo? Is qui ter argutus quasi ethnicus et publicanus factus fuerit arguenti, utrum omnino pereat, aut aliquid patiatur, Deus scit, nos autem pronuntiare non possumus secundum quod scriptum est: « Nolite judicare, ut non judicemini. » Item: « Nolite ante tempus quid judicare, donec veniat Dominus qui illuminabit occulta tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, » primum quidem, quoniam licet ei qui ter argutus non obaudivit, in quarto audire, ut jam non sit sicut ethnicus et publicanus. Memores enim esse debemus ejus quod dictum est: « Sic non est voluntas Patris mei, ut unus ex minimis istis pereat; sic enim oportet nos omnes præsentari ante tribunal Christi, ut reportet unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum. » Deinde quia scriptum est: « Secundum opera manuum vestrarum continget vobis; » et non multipliciter, aut dupliciter, aut septupliciter recipient de manu Domini peccatores. Aliquando autem non secundum opera manuum hominis redditur ei, sed amplius quam peccavit: « Jerusalem » enim, sicut docuit Isaias, « duplicia recepit de manu Domini ob sua peccata. » Vicini autem Israel, quicumque sunt illi, septuplum recipient, secundum quod ait in Psalmis: « Redde vicinis nostris septuplum in finibus eorum. » Et alii inveniuntur redditionis modi, quos si intelligamus, sciemus quoniam expedit recipere in hoc mundo. Novissime autem quia non pariter dixit, sicut ethnicus et publicanus, sed ita sit tibi. Qui ergo in peccato levi correptus ter, secundum

⁵³ Matth. vii, 1. ⁵⁴ I Cor. iv, 5. ⁵⁵ Matth. xviii, 14. ⁵⁶ II Cor. v, 10. ⁵⁷ Matth. vii, 2. ⁵⁸ Isa. lxxviii, 11. ⁵⁹ Isa. xl, 2. ⁶⁰ Psal. lxxviii, 12.

A juxta id: « Nolite judicare, et non judicabimini »⁵³, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium »⁵⁴. » Ad id autem quod adversus leviorum nozarum reos durius pronuntiatum videtur, dicet aliquis eum qui bis ordine morem non gesserit, tertio ita obtemperare non posse, ut propterea ethnicus amplius, publicanusve non sit, nec opus ei sit ut coram tota Ecclesia arguatur. Illud enim in memoriam revocandum est: « Sic non est voluntas ante Patrem meum qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis »⁵⁵; » nam si omnes nos astare oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum »⁵⁶, » unusquisque eniti debet, ne plurimum male gestarum per corpus rerum pœnam referat, etiamsi pro noxis plane omnibus a se admissis plectendus sit; sed ut plurimum recte factorum mercedem referat, omni ope illi contendendum est, quoniam « qua mensura metimur, ea metientur nobis alii »⁵⁷, » et: « Distributio manuum nostrarum fiet nobis »⁵⁸, » nec infinitas, sed duplas, septuplasve Domino pro delictis pœnas dabunt peccatores, quandoquidem non unicuique juxta opera manuum ejus retribuitur, sed plura quam quæ fecit; « Jerusalem » enim, sicut ex Isaiâ discimus »⁵⁹, « suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis; » at qui vicini sunt Israel, quicumque tandem illi sint, septuplum recipient, juxta id quod in Psalmis ita dictum est »⁶⁰: « Et redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum, improprium ipsorum, quod exprobraverunt tibi, Domine. » Ac aliæ quidem pensationis formæ reperiri queant, quas si animo teneamus, utilem esse post quantacunque peccata pœnitentiam sciemus; **613** ut præterquam quod plurimorum faci-

lacta post mala prodesse, quod ab Ezechiele traditum facile discere possunt, qui dicta super hisce rebus constanter tenent.

31. Ad id autem quod pro ethnico et publicano habendus sit, qui post tres admonitiones damnatus est, præclare subnexum illud videtur ⁶¹: « Amen dico vobis, » iis nempe qui pro ethnico et publicano habendum aliquem judicaverint, « quæcunque alligaveritis super terram, » et cætera; nam qui ter arguit, neque auditus est, jure merito eum alligavit qui habendus pro ethnico et publicano judicatus est: idcirco cum talis quispiam a quovis tali alligatus fuerit et condemnatus, ligatus manet; cum eorum nullus qui in cælo sunt, judicium ejus rescindat a quo alligatus est. Similiter et qui semel correptus, actibus suis lucriferi meritis est, solutus per hanc illius objurgationem a quo lucrifactus est, neque amplius constrictus vinculis peccatorum suorum propter quæ insimulatus fuit, is et ab iis qui in cælis sunt, solutus judicabitur. Verum quæ uni Petro supra concessa sunt, hic omnibus quoque videtur tribuisse, qui peccatores quoslibet ter corripuerint, ut si mos iis gestus non fuerit, supra terram eum alligent, qui ut pro ethnico et publicano dignus haberetur judicatus est, cum et in cælo alligatus ille sit. At quoniam præ iis qui ter arguerunt, peculiare aliquid Petro tribui oportebat, etiamsi de Petro, et qui ter fratres arguerunt commune aliquid dictum sit, privatim illud Petro attributum est: « Dabo tibi claves regni cælorum, » priusquam illud: « Quæcunque alligaveritis super terram ⁶², » et cætera. Ac sane si ad evangelica scripta animum diligenter appellamus, ibi magnum inveniemus discrimen, et excellentiam eorum quæ Petro, præ iis quæ aliis **614** dicta sunt, etiam in iis rebus quæ Petrum inter

Καλῶς δέ μοι δοκεῖ συνῆφθαι τῷ μετὰ τὸ τρις νεουθετῆσθαι κριθέντι εἶναι ὡς ὁ ἐθνικός καὶ ὁ τελώνης τό· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, » δηλονότι τοῖς κρίνασιν εἶναι τινα ὡς ὁ ἐθνικός καὶ ὁ τελώνης, καὶ ἡ δ' ἐάν δῆσῃτε ἐπὶ τῆς γῆς, » καὶ τὰ ἐξῆς· δικαίως γὰρ ἔδῃσεν ὁ τρις νεουθετήσας (86) καὶ μὴ ἀκουσθεὶς τὸν κριθέντα εἶναι ὡς ἐθνικὸν καὶ τελώνην. Διόπερ ὁ τοιοῦτος, δεδεμένος καὶ δεδικασμένος ὑπὸ τοῦ τοιοῦτι μένει δεδεμένος, οὐδενὸς τῶν ἐν οὐρανῷ ἀναλύοντας τοῦ δεδηκότος (87) αὐτὸν τὴν ψῆφον. Οὕτω δὲ καὶ ὁ ἄπαξ νεουθετηθεὶς ἄξια ποιήσας τοῦ κερδοθῆναι, λυθεὶς διὰ τῆς νεουθεσίας κερδοῦσαντος αὐτὸν, καὶ μηκέτι σειραῖς τῶν ἁμαρτιῶν ἑαυτοῦ περὶ ὧν ἐνουθετήθη δεδεμένος, λευμένος κριθήσεται ὑπὸ τῶν ἐν οὐρανοῖς· πλὴν τὰ ἐν τοῖς ἀνωτέρω μόνῃ τῷ Πέτρῳ δεδομένα εἰσὶ δεδωμένα ἐδοκίμασε πᾶσι τοῖς τὰς τρεῖς νεουθεσίας προσαγαγοῦσι πᾶσι τοῖς ἁμαρτηκόσιν, ἴν', ἐάν μὴ ἀκουσῶσι, δῆσωσιν ἐπὶ γῆς τὸν κριθέντα εἶναι ὡς ἐθνικὸν καὶ τελώνην ὡς δεδεμένου τοῦ τοιοῦτου ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἄλλ' ἐπεὶ ἐχρήν, εἰ καὶ κοινόν τι ἐπὶ τοῦ Πέτρου καὶ τῶν νεουθετησάντων τρις τοὺς ἀδελφούς λέλεκται, ἐξαιρετὸν ἔχειν τὸν Πέτρον παρὰ τοὺς τρις νεουθετησαντας, ἵδιᾳ τοῦτο προτέτακται ἐπὶ τοῦ Πέτρου, τό· « Δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, » τοῦ· « Καὶ ὅσα ἐάν δῆσῃτε ἐπὶ τῆς γῆς, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καίτοιγε εἰ ἐπιμελῶς προσέχομεν τοὺς εὐαγγελικοὺς γράμμασι, καὶ ἐν τούτοις εὐροίμεν ἂν καὶ κατὰ ταῦτα τὰ δοκούντα εἶναι κοινὰ πρὸς τὸν Πέτρον, καὶ τοὺς τρις νεουθετησαντας τοὺς ἀδελφούς, πολλὴν διαφορὰν καὶ ὑπεροχὴν ἐκ τῶν πρὸς τὸν Πέτρον εἰρημένων παρὰ τοὺς δευτέρους· οὐ γὰρ ὀλίγη διαφορὰ τὸν Πέτρον (88) εἰληφέναι τὰς

VETUS INTERPRETATIO.

quod diximus, non se emendat, nos quidem sic eum debemus habere quasi publicanum et ethnicum, abstinentes ab eo ut confundatur. An autem etiam a Deo quasi publicanus et ethnicus judicetur, non est nostrum pronuntiare, sed est in iudicio Dei.

31. Convenienter autem adjunxit post tres argutiones facto aliquo sicut publicano et ethnico: « Quæcunque ligaveritis super terram, erunt ligata in cælo, et quæcunque solveritis super terram, erunt soluta et in cælo. » Juste enim ligavit qui ter arguit, et non est auditus, eum qui factus est sicut publicanus et ethnicus. Propterea ille talis alligatus est, et condemnatus est apud omnes qui sunt in cælo. Ita et si argutus emendaverit se, ut jam funiculis peccatorum suorum non sit ligatus, juste solutus est etiam ab eis qui sunt in cælo. Tamen et illa quæ superius soli Petro sunt dicta, videntur etiam istis omnibus dicta, qui ter peccantes arguerint, si auditi non fuerint, et alligaverint super terram judicantes peccatorem sicut publicanum et ethnicum. Sed quoniam oportebat aliquid majus habere Petrum præ illis qui ter arguerant, ideo illi quidem sic dixit: « Et tibi dabo claves regni cælorum, et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cælis; et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælis. » Non ergo modica differentia est quod Petro quidem datæ sunt claves non unius cæli, sed multorum cælorum, ut quæcunque ligaverit super terram, sint ligata non tantum in uno cælo, sed in omnibus cælis, et quæ solverit super

⁶¹ Matth. xviii, 18 ⁶² Matth. xvi, 19.

(86) Δικαίως γὰρ ἔδῃσεν ὁ τρις νεουθετήσας, etc. Augustinus, *De Verbo Domini*, hom. 15. Anastasius Nicænus quæst. 61, et alii, Origenem secuti, ligandi et solvendi potestatem Christi discipulis tributam ad eos omnes pertinere volunt, quicunque fraterna peccata reprehendunt: quemadmodum supra horum Christi verborum ad Petrum: « Tu es Petrus, » etc., omnes Christi discipulos facit participes. De his autem actum est a nobis in *Origentianis*. HUETIUS.

(87) Δεδηκότος. Codex Anglicanus δεδωκότος; at supra ascriptum habet δεδῆκότος recte. Codex

Regius, δεδοκότος, mal.: Pauto post idem codex Regius, ἄξια ποιήσει τοῦ.

(88) Οὐ γὰρ ὀλίγη διαφορὰ τὸν Πέτρον, etc. Ludit quoque in eadem distinctione, hom. 1 in *Ezech.* 1, 1. « Aperti sunt cæli: Non sufficit unum cælum aperiri; aperiantur plurimi, ut descendant non ab uno, sed a plurimis cælis angeli ad eos qui salvandi sunt. » Minime vero distinctionem hanc patitur Syriaca lingua, qua Christus utebatur. Inde tamen dicere licet, maxima præ cæteris Petrum auctoritate fuisse præditum ac dignitate. HUETIUS.

κλειδας οὐχ ἐνὸς οὐρανοῦ, ἀλλὰ πλειόνων, καὶ ἵνα, ἅσα ἐὰν δῆσῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἢ δεδεμένα οὐκ ἐν ἐνὶ οὐρανῷ, ἀλλ' ἐν πᾶσιν αὐτοῖς, πρὸς τοὺς πολλοὺς δεσν-
 τας ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ λύοντας ἐπὶ τῆς γῆς, ὥστε ταῦ-
 τα δεδέσθαι, καὶ λελύσθαι οὐκ ἐν οὐρανοῖς, ὡς ἐπὶ
 Πέτρον, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ ἐνί: οὐ γὰρ διαβαίνουσι τῆ
 δυνάμει, ὡς Πέτρος, ἵνα δῆσωσιν ἢ λύσωσιν ἐν πᾶσιν
 οὐρανοῖς. Ὅσῳ οὖν βελτίων ὁ δεσμεύων, τοσούτον
 μακαριώτερος ὁ λελυμένος, ὡς καὶ πανταχοῦ τῶν
 οὐρανῶν εἶναι αὐτοῦ τὸ λελύσθαι.

ensque qui ter fratres objurgaverunt, communes esse
 videntur. Nec enim exigua differentia est claves non
 unius cœli Petrum, sed plurimorum accepisse; et
 quæcunque super terram alligaverit, non in uno
 cœlo, sed in omnibus ligata esse, præ pluribus aliis
 qui super terram et alligant et solvunt, ita ut hæc
 alligata et soluta sint non in cœlis, sicut Petro con-
 cessum est; sed in uno cœlo : nec enim eo pene-
 trandi facultate pollent, quemadmodum Petrus, ut
 alligent vel solvant in omnibus cœlis. Quo præstan-
 tior ergo fuerit qui alligat, eo felicior qui fuerit so-
 lutus, cum in omnibus plane cœlis solutus sit.

VETUS INTERPRETATIO.

terram, sint soluta non solum in uno cœlo, sed in omnibus cœlis. Ad eos autem qui multi sunt ligatores
 et solutores in terra sic dicit, ut solvant et alligent, non in cœlis sicut Petrus, sed in uno cœlo, quia non
 sunt in tanta perfectione sicut Petrus, ut alligent vel solvant in omnibus cœlis. Quanto ergo melior fuerit
 qui ligat, tanto qui alligatur amplius quam in uno cœlo alligatur : et quanto melior fuerit qui solvit, tanto
 beator erit qui solvitur, quoniam in omnibus solutus est cœlis.

TOMOS ΙΔ'.

TOMUS QUARTUS DECIMUS.

« Πάλιν λέγω ὑμῖν, ὅτι, ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνή- B
 σωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, περὶ παντὸς πράγματος οὐ ἐὰν
 αἰτήσωνται, γενηθήσεται αὐτοῖς. » Κυρίως τὸ τῆς
 συμφωνίας ὄνομα τάσσεται ἐπὶ τῶν κατὰ μουσικὴν
 ἐν φωναῖς ἁρμονιῶν. Καὶ εἰσὶ γε παρὰ τοῖς μουσι-
 κοῖς φθόγγοι φθόγγοι σύμφωνοι, καὶ ἄλλοι διάφωνοι·
 οἷδε δὲ καὶ ἡ εὐαγγελικὴ Γραφή (89) τὸ ὄνομα ἐπὶ
 τῶν κατὰ μουσικὴν τεταγμένων ἐν τῷ· « Ἦκουσε
 συμφωνίας καὶ χορῶν· » Ἐπερπε γὰρ ἐπὶ τῇ ἐκ με-
 τανοίας συμφωνίᾳ πρὸς τὸν πατέρα τοῦ ἀπὸ ἀπωλείας
 ἐδρεθέντος υἱοῦ ἀκουσθῆναι συμφωνίαν ἐπὶ τῇ εὐ-
 φροσύνῃ τῆς οἰκίας. Τὸ δὲ τῆς συμφωνίας ὄνομα ὁ
 φαῦλος οὐκ οἶδε Λάβαν, ἐν οἷς φησι πρὸς τὸν Ἰα-
 κώβ· « Καὶ εἰ ἀνήγγειλάς μοι, ἐξαπέστειλα ἕν σε μετ'
 εὐφροσύνης, καὶ μετὰ μουσικῶν, καὶ τυμπάνων, καὶ
 κιθάρας. » Ἀδελφὸν δὲ τῆς τοιαύτης συμφωνίας τὸ C
 ἐν τῇ β' τῶν Βασιλειῶν γεγραμμένον, ἦν ἵνα « οἱ
 ἀδελφοὶ » τοῦ Ἀμιναδάβ (90) « ἐπορεύοντο ἔμπρο-

4. « Iterum dico vobis quia si duo ex vobis con-
 senserint super terram, de omni re quamcunque po-
 tierint, fiet illis ». » Symphonix vocabulum musicis
 præcipue vocum concentibus tribuitur. Et sunt qui-
 dem in musicis soni sonis alii consoni, alii dissoni;
 nomen autem illud rebus musicis attributum callet
 evangelica Scriptura hoc loco **: « Audivit sympho-
 niam, et chorum; » nam propter ortam ex pœni-
 tentia symphoniam filii cum patre, qui postquam per-
 ierat inventus est **, ad oblectandam domum sym-
 phoniam audiri decebat. Nomen autem symphonix
 impio Laban ignobile fuit, ubi ipse alloquens Ja-
 cob ait **: « Si nuntiasses mihi, prosecutus fuisset
 615 te cum gaudio, et canticis, et tympanis, et
 citharis. » Ejusmodi autem symphonix simile est,
 quod secundo Regum exstat, quando videlicet « fra-
 tres » Aminadab « ibant ante arcam; David autem et
 ipsius pueri laudabant coram Domino in organis

VETUS INTERPRETATIO.

4. « Iterum amen dico vobis, quia si duo vestrum consenserint super terram, de omni re, quæcunque
 petierint, fiet illis a Patre meo qui in cœlis est. Ubi enim duo vel tres fuerint congregati in nomine meo,
 ibi sum in medio eorum. » In primis videamus sapienter, si potest iste consensus esse in multis, vel in
 toto conventu, ut in medio eorum sit Christus : quia « angusta et tribulata via est quæ ducit ad vitam,
 et pauci sunt qui inveniunt eam. » Forsitan autem hoc tali consensu nec pauci consentiunt sibi per
 omnia, sed duo forte vel tres, sicut Petrus, et Jacobus, et Joannes, quibus quasi consentientibus sibi per
 omnia ostendit Verbum Dei gloriam suam, ex eo quod non habebat speciem neque decorem, vertens se
 ad gloriam suam, ut vestimenta sua ostenderet eis splendentia sicut lumen. Consenserunt autem et duo,
 Paulus et Sosthenes scribentes Corinthiis Epistolam primam. Item Paulus et Timotheus mittentes secundam.

** Math. xviii, 19. ** Luc. xv, 25. ** ibid. 52.

** Gen. xxxi, 27.

(89) Γραφή. Codex Regius, φωνή.

(90) Ἀμιναδάβ Ἀμιναδάβ, etc. Editio Complut.,
 Ἀμιναδάβ, et ita scribendum erat, sed quod β affi-
 nem olim τῷ μ figuram obtineret, propterea sæpe

invicem permutantur. Editio Compl. II Reg. vi, 4,
 prætermittit τδ, ἐν ἰσχυρί, quod exhibet Sixtina; in
 quem locum videndus Nobilius. Universæ editiones
 habent ἐπορεύοντο, non ἔμπροσθεντο. Huertius.

arte paratis in virtute et ⁶⁷ in canticis; » organa enim parata in virtute et canticis symphoniam in se musicam continebant; quæ tali virtute pollet, ut duobus solummodo rem quamlibet a Patre qui in cælis est, cum symphonia et concentu ad divinam et spirituales musicam precando flagitantibus, postulata his Pater annuat qui consentiendo supra terram ea postulaverint, quæ rogassent ii qui ante dictam symphoniam simul edidissent; quod novum dictum est et mirabile. Sic ego quoque verba hæc Apostoli interpretor : « Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi ⁶⁸. » Quoniam enim harmoniæ vocabulum iis qui secundum Deum connubio junguntur in quodam Proverbiorum loco tribuitur, qui sic habet : « Dominum et substantiam dividunt patres filiis, a Domino autem viro uxor conjungitur ⁶⁹, » consequens est harmoniæ quæ a Deo est et nomine symphonice ac consensus, et ipsa re ad orationem frui; quod vel inde liquet : « Nisi forte ex consensu ⁷⁰. » Deinde pluribus declarans Verbum idem esse « duo consentire super terram, » ac Christo consentire, subjungit : « Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo ⁷¹. » Duo igitur vel tres in nomine Christi congregati, ii sunt qui super terram non duo solum, sed et tres nonnunquam consentiunt. Animadvertet autem qui poterit, an symphonia hæc et consensus, ac talis congregatio, cujus in medio versatur Christus, in pluribus reperiri possit, quandoquidem « angusta porta et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam ⁷². » Fortasse vero ne pauci quidem, sed duo vel tres consentiunt, quemadmodum Petrus, et Jacobus, et Joannes, quibus consentientibus gloriam suam patefecit Verbum Dei. Consenserunt autem duo, Paulus et Sosthenes, cum priorem ad Corinthios Epistolam conscripserunt ⁷³; tum deinde Paulus et Timotheus, cum alteram ad eosdem miserunt ⁷⁴; quin etiam consenserunt tres, quando Paulus, et

σθεν τῆς κιθάρῃ, καὶ Δαυὶδ καὶ οἱ υἱοὶ παίζοντες ἐνώπιον Κυρίου ἐν ὄργανοις ἡρμωμένοις ἐν λαύῃ καὶ ψαλμοῖς; τὰ γὰρ ἡρμωμένα ὄργανα ἐν λαύῃ καὶ ψαλμοῖς εἶχεν ἐν αὐτοῖς τῆν μουσικὴν συμφωνίαν, ἥτις τοσοῦτον δύναται, ὡς δύο μόνων μετὰ τῆς πρὸς τὴν θεῖαν μουσικὴν καὶ πνευματικὴν συμφωνίας αἰτησὶν προσαγόντων τῶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατρὶ περὶ οὐτινοσοῦν, τὸν Πατέρα διδόναι τὰ αἰτήματα τοῖς μετὰ τοῦ συμφωνεῖν ἐπὶ γῆς, ὅπερ ἐστὶ παραδοξότατον, αἰτήσασιν, ἅπερ αἰτήσασιν ἀν οἱ τὴν εἰρημένην συμφωνίαν συμφωνήσαντες. Οὕτως ἐγὼ ἀκούω καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ· « Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐν συμφώνῳ πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάσητε τῇ προσευχῇ. » Ἐπεὶ γὰρ τὸ τῆς ἁρμονίας ὄνομα ἐπὶ τῶν κατὰ Θεὸν γαμουμένων τέτακται ἂν τῶ οὕτως ἐκ Παροιμιῶν τεταγμένῳ ῥητῶ· « Οἶκον καὶ ὑπαρξίν μεριονύκτα πατέρες παισὶ, παρὰ δὲ Θεοῦ ἁρμολύεται γυνὴ ἀνδρὶ, ἀκλόουθόν ἐστι τῇ ἀπὸ Θεοῦ ἁρμονίᾳ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἔργον ἀπολαύειν τῆς συμφωνίας εἰς εὐχὴν, ὅπερ δηλοῦται ἐν τῶ· « Εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου. » Εἴτ' ἐπιδηγοῦμενος ὁ Λόγος τὸ « συμφωνεῖν ἐπὶ τῆς γῆς δύο, » ὅτι ταῦτόν ἐστι τοῦτο τῶ συμφωνεῖν τῶ Χριστῶ, ἐπιφέρει τό· « Οὐ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα. » Οὐκοῦν οἱ συνηγμένοι εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα δύο ἢ τρεῖς, οἱ συμφωνοῦντές εἰσι ἐπὶ γῆς οὐ μόνον β', ἀλλ' ἐσθ' ὅτε καὶ τρεῖς. Ἐπιστήσει δὲ ὁ δυνάμενος εἰ τὴ συμφωνία αὕτη, καὶ ἡ τοιαύτη συναγωγὴ, ἥς ὁ Χριστὸς ἐν μέμψῃ ἐστὶ, δύναται εὐρεθῆναι ἐν πλείοσιν, ἐπεὶ « στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρέσκοντες αὐτήν. » Τάχα δὲ καὶ τὴν συμφωνίαν οὐδὲ ὀλίγοι, ἀλλὰ δύο ἢ τρεῖς συμφωνοῦσιν, ὡς Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, οἷς συμφωνοῦσιν ἔδειξεν αὐτοῦ τὴν δόξαν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Συνεφώνησαν δὲ δύο μὲν, Παῦλος καὶ Σωσθένης, γράφοντες τὴν προτέραν Κορινθίους Ἐπιστολήν μετὰ τοῦτο δὲ Παῦλος καὶ Τιμόθεος, ἐπιστέλλοντες τὴν δευτέραν τοῖς αὐτοῖς· καὶ τρεῖς δὲ συνεφώνησαν, ὅτε Παῦλος, καὶ Σιλουανός, καὶ Τιμόθεος ἐπαίδευσαν δι'

VETUS INTERPRETATIO.

Et tres consenserunt, ut esset Christus in medio eorum, Paulus, et Sylvanus, et Timotheus scribentes Thessalonicensibus. Item in Veteri Testamento invenimus consentientes tres super terram, ut esset in medio eorum Verbum Dei, sicut ostendit suprascriptio psalmi quadagesimi primi continens ita : « In finem in consensu filii Core. » Cum essent tres filii Core quorum nomina invenimus in Exodo, Asir, qui interpretatur *eruditio*, secundi Helcana, quod intelligitur *Dei creatura*, tertii Abiasaph, quod interpretatur *congregatio patris* : prophetiæ ergo non sunt divisæ, sed quasi ex uno spiritu, quasi ex una anima et ex una voce, consensu videlicet operante in eis, sunt dictæ et scriptæ, et locuti sunt tres quasi unus dicentes : « Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. » Dixerunt autem et pluraliter in quadagesimo tertio : « Deus, auribus nostris audivimus. » Ideo et Apostolus præcipit dicens : « Ut sitis perfecti in eodem sensu, et in eadem sententiâ. » Et in Actibus de consentientibus dicit : « Erat autem creditum cor unum, et anima una ; » quoniam facti fuerant unum, si tamen possibile est, sicut diximus, in multis inveniri per omnia unum sentientes, ut nec modica sit dissensio inter eos. Non autem consentiebant Corinthii dicentes : « Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, et ego Christi ; » sed etiam in illis schisma, quo soluto congregabantur cum spiritu Pauli et virtute Domini Jesu, ut jam non essent alius alium se mordentes et comedentes, ut consumerentur ab invicem. Consumit enim dissensus, sicut congregat consensus, et separat Jesum qui in medio consentientium sibi solummodo invenitur. Et proprie quidem in duobus istis generibus fit consensus ; in fide, sicut ait Apostolus : « Ut sitis perfecti in eodem sensu, » id est secundum eadem dogmata, « et in eadem sententiâ, » id est ut similiter conversentur. Ideo dicit : « Si duo vestrum convenerint super terram de omni re, quidquid petierint fiet eis. » Manifestum est autem quoniam ubi non sit de omni re consensus

⁶⁷ II Reg. vi, 4, 5. ⁶⁸ I Cor. vii, 5. ⁶⁹ Prov. xix, 14. ⁷⁰ I Cor. vii, 5. ⁷¹ Matth. xviii, 20. ⁷² Matth. vii, 14, ⁷³ I Cor. i, 1 ⁷⁴ II Cor. i, 1.

Ἐπιστολῆς Θεσσαλονικεῖς. Et δὲ καὶ ἀπὸ τῶν πα-
λαιῶν Γραμμάτων δεήσει παραστῆσαι τοὺς συμφω-
νήσαντας ἐπὶ γῆς τρεῖς, ὡς εἶναι τὸν Λόγον ἐν μέσῳ
αὐτῶν ἐνοῦντα αὐτούς, ἐπίστησον τῇ ἐπιγραφῇ τῶν
Ἰαλμῶν, ὡς τῇ τοῦ μα', οὕτως ἐχούσῃ· « Εἰς τὸ τέλος
εἰς σύνεσιν τοῖς υἱοῖς Κορέ. » Τριῶν γὰρ ὄντων υἱῶν
Κορέ, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν τῇ Ἐξόδῳ εὗρομεν, τοῦ
Ἀσῆρ, ὃς ἐρμηνεύεται *παιδιά* (91), καὶ τοῦ δευτέ-
ρου τοῦ Ἐλκανά, ὃς μεταλαμβάνεται εἰς τὸ, Χρι-
στοῦ κτῆσις (92), καὶ τρίτου τοῦ Ἀβιασάφ, ὃς Ἐλ-
λάδι φωνῇ λέγητ' ἂν *πέτρος συναγωγῆ* (93), αἱ
προφητεῖαι οὐ διηρέθησαν, ἀλλὰ ὑπὸ ἐνὸς πνεύματος
καὶ μιᾶς φωνῆς ἐν μιᾷ ψυχῇ ἀληθῶς συμφωνῶς ἐνεργ-
γούντος, καὶ εἰρηνται, καὶ ἐγράφησαν, καὶ λαλοῦν-
τες οἱ τρεῖς ὡς εἷς· « Ὁν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ Ἐλαφος
ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχῆ
μου πρὸς σὲ ὁ Θεός. » Φασὶ δὲ καὶ πληθυντικῶς ἐν τῷ
μγ'· « Ὁ Θεός, ἐν τοῖς ὡσὶν ἡμῶν ἠκούσαμεν. » Εἰ
δὲ θέλεις εἶτι μᾶλλον ἰδεῖν τοὺς συμφωνοῦντας ἐπὶ
τῆς γῆς, ἴδε τοὺς ἀκούσαντας· « Ἴνα ἦτε κατηρ-
τισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, » καὶ
ζηλώσαντας τὸ· « Ἦν ἡ ψυχὴ καὶ ἡ καρδία πάντων
τῶν πιστευόντων μα', » γενομένους, (εἴ γε δυνατὸν ἐν
πλεόσι τοιοῦτον εὐρεθῆναι,) ὥστε μηδὲ τὴν τυχοῦ-
σαν διαφωνίαν εἶναι αὐτοῖς, ὡς οὐκ ἔστι διαφωνία
τῶν τοῦ δεκαχόρδου ψαλτηρίου χορδῶν (94) πρὸς ἀλ-

A Sylvanus, et Timotheus per Epistolam Thessaloni-
censibus **616** præcepta tradiderunt ⁷⁵. Quod si e
veteri Scriptura tres producendi sunt qui super ter-
ram consenserint, ita ut in medio eorum fuerit
Verbum, a quo in unum conjuncti sunt, i. scri-
ptionem Psalmorum considera; illam verbi gratia
psalmi xlii, quæ talis est: « In finem intellectus fi-
liis Core ⁷⁶. » Cum enim tres essent filii Core, quo-
rum nomina in Exodo reperimus ⁷⁷, Aser, qui ex-
ponitur, *lusus*; alter Helcana, qui redditur, *Dei*
possessio; et tertius Abiasaph, qui converti po-
test, *patris congregatio*, prophetiæ minime divise
sunt, sed ab una voce et uno spiritu in una anima
vere concorditer operante et enuntiatæ et conscri-
ptæ sunt, et quasi unus tres id elocuti sunt: « Quem-
admodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita
desiderat anima mea ad te Deus ⁷⁸. » Quin et in
psalmo xliiii, in numero plurali dicunt: « Deus, au-
ribus nostris audivimus ⁷⁹. » Quod si magis etiam
super terram consentientes videre velis, eos vide
qui hæc audierunt: « Ut cohæreatis eadem mente,
et eadem sententia ⁸⁰, » et illud affectarunt: « Omnium
credentium erat cor unum, et anima una ⁸¹, » qui
tales evaserant (si quidem inter plures tale quid
reperiri possit) ut ne minima quidem inter illos
existere dissensio, quemadmodum decachordi

VETUS INTERPRETATIO.

nec duo convenerunt, super terram. Et ista est causa, propter quam non exaudimur orantes, quia non consentimus nobis per omnia super terram, neque dogmate, neque conversatione. Adhuc autem, si corpus sinus Christi, et posuit Deus singula membra in corpore, ut id ipsum sapiant membra, et consentiant, et sollicita sint, et patiente membro uno compatiantur omnia, et glorificato congaudeant

⁷⁵ I Thessal. i, 1. ⁷⁶ Psal. xlii, 1. ⁷⁷ Exod. vi, 24. ⁷⁸ Psal. xli, 2. ⁷⁹ Psal. xliiii, 2. ⁸⁰ I Cor. i, 10. ⁸¹ Act. iv, 32.

(91) Ἀσῆρ, ὃς ἐρμηνεύεται *παιδιά*. Vetus inter-
pres: « Qui interpretatur, eruditio. » Lege ergo, παι-
ξία. Origenes, lib. ix in Epist. ad Rom. « Assir, qui
interpretatur, eruditio. » Hieronymus, *De nom. Hebr.*
« Aser, beatitudo, » hoc est אסר. Idem, *ibid.* « Asir,
vinculus, » hoc est אסר ab אסר « ligavit. » At Ori-
genes, Hebraicæ linguæ parum consultus, אסר cum
אסר « ligavit, » quod est ejusdem significationis, ac
ejusdem fere soni, confudit: אסר autem, præter
communem hanc significationem, sonat etiam « eru-
ditio, instituit, » quem postremum sensum secutus
est Origenes. IIUVIUS.
(92) Ἐλκανά, ὃς μεταλαμβάνεται εἰς τὸ Χρι-
στοῦ κτῆσις. Origenes, lib. ix in Epist. ad Rom.
« Helcana, qui in lingua nostra dicitur, possessio
Dei. » Hieronymus, *De nomin. Hebr.*, « Elcana, Dei
possessio. » Vetus interpres: « Quod intelligitur Dei
creatura; » legebat Θεοῦ κτῆσις. Codd. H. et R. ha-
bent Χριστοῦ pro Θεοῦ. Id.
(93) Ἀβιασάφ ἂν πέτρος συναγωγῆ. Ita codd. H. et R.
Lege, πατρός. Origenes, lib. ix in Epist. ad Rom.:
« Abiasaph, qui in Latino sermone indicat
congregationem patris. » Hieronymus *De nominibus
Hebraicis*. « Abiasar, patris mei collectio. » Lege,
« Abiasaph. » Id.
(94) Τῶν τοῦ δεκαχόρδου ψαλτηρίου χορδῶν.
Psalterium apud LXX aliquando vocatur בכור, ut psalm.
xliiii, 5, nonnunquam et בכורתי, ut II Reg. xii,
13. Jerem. liii, 18, sæpissime vero בכור respondet;
id est « nablium, » *νάβλα*, seu *ναύλα*. בכור autem
duæ fuerunt formæ, altera quæ בכור proprie dicta
fuit, altera עשר בכור, sive עשר, id est « na-
blium decachordum. » Id liquet ex psalm. xci, 4,
עשר וכלי עשר, hoc est, ut reddit Hieronymus,

C « in decachordo et psalterio. » Quod hic עשר « de-
cachordum » simpliciter appellat, עשר בכור dicitur
psalm. xxxii, 2, et cxliiii, 9, id est « nablium de-
cachordum. » עשר dictum est ab עשר « decem, »
quod decem chordis constaret. בכור etiam simplici-
ter usurpatum, quandoque עשר בכור significat, si
modo Hieronymum audimus. « Psalterium quoque,
inquit, Hebraice Nablon, Græce autem psalterium,
Latine Laudatorium dicitur, de quo in psalmo quin-
quagesimo quarto (lege lvi pro liv) dicitur: *Ex-
surge psalterium cum cithara*. Est autem cum chor-
dis decem, sicut scriptum est: *In psalterio decem
chordarum psallam tibi forma quadrata*. Hariolatur
Drusius, cum hoc psalmi xxxii, 2, loco असुन्दे-
तोन nescio quod comminiscitur, nulla fretus auctori-
tate, sed interpretum omnium auctoritatem pes-
sundans: Hebræos enim quibus se metur, male in-
tellexit. Universi autem interpretes, Syrus, Arabs,
Chaldæus et Æthiops, tum et ipsi LXX असुन्देतोन
illud neque psalm. xxxii, 2, neque psalm. cxliiii, 9,
agnoscunt. De priorè hac, quam diximus, nablii
forma Josephus lib. vii *Antiq.*, c. 12: Ἡ μὲν κινύ-
ρα, δέκα χορδαῖς ἐξημμένη, τῷπτεται πληκτρῶν ἡ δὲ
νάβλα, δώδεκα φθόγγους ἔχουσα, τοῖς δακτύλοις κρού-
εται. « Cinnra decem chordis intenditur, et plectro
pulsatur: nabla duodecim sonos continet, sed dig-
itis carpiunt. » עשר confundit Chaldæus interpres
cum בכור ad psalm. xci, 4: « In decachordo et
psalterio. » על פים גבא עשו ען פים כנור דעשרתי «
Super os citharæ decem chordarum, super
os nablii, et in exultatione citharæ. » Athanasius
Kircherus in *Musurgia*, tom. I, lib. ii, 4, part. 1, de-
cachordi, nablii et cinnyræ figuras proponit ex an-
tiquo codice Vaticano. Id.

psalterii chordarum nulla invicem discrepantia est. At non consentiebant super terram qui dicebant : « Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephae, ego autem Christi ⁸², » sed inter ipsos **617** erant schismata, quibus dissipatis, una cum Gauli spiritu ⁸³, virtute Domini Jesu Christi, consociabantur, ne se amplius morderent et comederent, ita ut vicissim alius ab alio consumerentur; consumit enim et atterit discordia, quemadmodum corradit et accumulat concordia, et Filii Dei capax est, qui in medio consentientium duntaxat reperitur. Ac sunt duo generalia in quibus proprie concordia existit: consensus, cum eadem habentur animo sententiae; et ejusdem voluntatis consensio, cum par est utrobique et similis vitae tenor. Quod si « duobus ex nobis consentientibus super terram, de omni re, quacunque petierint, fiet illis a Patre Jesu qui in caelis est ⁸⁴; » quotiescunque a Patre qui in caelis est postulata quaelibet non impetrantur, duos illic super terram non consensisse perspicuum est, et cur votis ac precibus non potiamur illud in causa esse, quod neque opinionibus, neque vitae instituto simul consentiamus. Praeterea vero si corpus sumus Christi, et « posuit Deus membra unumquodque eorum in corpore, » ut « pro invicem sollicita sint membra ⁸⁵, » et sibi invicem consentiant, « et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra; sive gloriatur unum membrum, congaudeant ⁸⁶, » exercenda nobis est symphonia quae a divina musica oritur, ut cum in **C** nomine Christi fuerimus congregati, in medio nostrum sit Christus, qui Dei Verbum est, et Dei sapientia, ipsiusque virtus.

2. Atque haec quidem de his duobus tribusve diximus, quos ad consentiendum invicem hortatur Verbum, prout in sensum trahi possunt tritum ac pervulgatum magis: nunc autem aliam explicationem aggrediamur, quam ante nos quispiam protulit, ad castitatem et munditiam connubio junctos adhortans; duos enim hos, quos super terram consentire vult Verbum, virum et mulierem intelligi debere docet, ex consensu sese corporeo congressu fraudantes, ut vacent orationi, quando scilicet orantes « de omni re quacunque petierint, » impetrabunt; cum nutu Patris Jesu Christi qui in caelis est, propter **618** talem consensum votorum compotes fient. Videtur autem nobis haec expositio non conjugii dissolutionem, sed ad mutuuum consensum exhortationem continere; adeo ut si alter

ληφας. Οὐ συνεφώνουν δὲ ἐπὶ τῆς γῆς οἱ λέγοντες: « Ἐγὼ μὲν εἶμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ, » ἀλλὰ ἦν ἐν αὐτοῖς σχίσματα, ὧν καταλυομένων συνήγοντο μετὰ τοῦ ἐν Παύλῳ πνεύματος σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ἀλλήλους δάκνωσι καὶ κατεσθίωσιν, ὡς ὑπὸ ἀλλήλων αὐτοὺς ἀναλίσκεσθαι· ἀναλίσκει γὰρ ἡ διαφωνία, ὡσπερ συνάγει ἡ συμφωνία, καὶ χωρεῖ τὸν ἐν μέσῳ τῶν συμφωνούντων γινόμενον ὕδον τοῦ Θεοῦ. Καὶ κυρίως γε ἐν δύο γενικοῖς γίνεται ἡ συμφωνία, τῷ, ὡς ὠνόμασεν ὁ Ἀπόστολος, καταρισμῷ τοῦ αὐτοῦ νοῦς, κατὰ τὰ αὐτὰ δόγματα ἔχειν νενοημένα, καὶ τὸ τῆς αὐτῆς γνώμης, κατὰ τὸ ὁμοίως βιοῦν. Εἰ δὲ, « ἐὰν δύο ἡμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς περὶ παντὸς πράγματος οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, » **B** περὶ παντὸς πράγματος οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, ἐκεῖ οὐδὲ δύο συνεφώνησαν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ τοῦτο αἴτιον ἡμῖν ἐστὶ τοῦ μὴ ἐπακοῦσθαι εὐχομένους, τὸ μὴ συμφωνεῖν ἡμᾶς ἀλλήλοις ἐπὶ τῆς γῆς μήτε δόγμασι μήτε βίῳ· ἔτι δὲ καὶ εἴπερ σώμᾳ ἐσμεν Χριστοῦ, καὶ « ἔθετο ὁ Θεὸς τὰ μέλη ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, » ἵνα « τὸ αὐτὸ μεριμνήσωσιν ὑπὲρ ἀλλήλων τὰ μέλη, » καὶ συμφωνῶσιν ἀλλήλοις, « καὶ πάσχοντες ἑνὸς μὲν μέλους συμπάσχη πάντα, δοξαζομένου δὲ συγχάρη, » ὀφειλομένη ἀσκεῖν τὴν ἀπὸ τῆς θείας μουσικῆς συμφωνίαν, ἵνα, συναγομένων ἡμῶν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, Χριστὸς ἦ ἐν μέσῳ ἡμῶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία, καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ.

Таῦτα μὲν οὖν, ὡς τῶν δύο καὶ τριῶν, οὓς προκαλεῖται συμφωνεῖν ὁ Λόγος, κοινότερον νοουμένων· ἤδη δὲ καὶ ἄλλης διηγήσεως ἀψώμεθα, ἣν ἐλεγεί τις τῶν πρὸ ἡμῶν, προτρέπων ἐπὶ ἀγνεῖαν καὶ καθαρότητα τοὺς γεγαμηκότας· δύο γὰρ οὓς βούλεται, φησὶν ὁ Λόγος, συμφωνεῖν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνδρα καὶ γυναῖκα νοητέον, ἐκ συμφωνίας ἀποστεροῦντας ἀλλήλους σωματικῆς ὁμιλίας, ἵνα σχολάσῃσι τῇ προσευχῇ, ὅτε, προσευχόμενοι « περὶ παντὸς πράγματος οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, » λήψονται, γιγνομένου αὐτοῖς τοῦ ἀπὸ τοιαύτης συμφωνίας αἰτήματος παρὰ τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἔοικεν ἡμῖν ἡ διηγήσις αὕτη οὐ διάλυσιν ποιεῖν γάμου, ἀλλ' ἐπὶ συμφωνίαν προτροπὴν· ὡς εἰ ὁ ἕτερος μὲν βούλοιο καθαρεύειν, ὁ δὲ ἕτερος μὴ θέλοι, καὶ διὰ τοῦτο συγκαταβαίνοι τῷ ἡ μὴ θέλοντι ἡ μὴ δυναμένῳ καὶ

VETUS INTERPRETATIO.

omnia, debemus in nobis musicum istum servare concentum. Sicut enim in musicis nisi fuerit convenientia vocum, non delectat audientem; sic et Ecclesia nisi consensum habuerit, non delectatur Deus in ea, nec audit voces eorum. Consentiamus ergo, ut congregatis nobis in nomine Jesu, sit Jesus in medio nostrum, Verbum scilicet Dei et sapientia et virtus ipsius.

2. Est et alia expositio verborum istorum, quam exposuit aliquis ante nos exhortans ad castitatem conjuges. Si duo, inquit, vestrum convenerint, id est, vir et uxor ex consensu semetipsos abinvicem separantes a corporali conjunctione, ut vacent orationi; tunc enim orantes de omni re, quacunque petierint, consequentur, praestante eis Deo per talem castitatis consensum. Et iste consensus non videtur

⁸¹ 1 Cor. i, 12. ⁸² Gal. v, 15. ⁸³ Matth. xviii, 19. ⁸⁴ 1 Cor. xii, 18. ⁸⁵ ibid. 25, 96.

βουλόμενος καὶ δυνάμενος τὸ κρεῖττον, οὐκ ἂν ἔχοιεν ἄμφότεροι τὸ περὶ παντὸς πράγματος, οὐδ' ἂν αἰτή-
σωνται, γίνεσθαι αὐτοῖς παρὰ τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς
Πατρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Οἶδα δὲ καὶ ἄλλην διήγησιν (95) μετὰ τοὺς γεγα-
μηκότας περὶ τῆς τῶν δύο συμφωνίας τοιαύτην· ἐν
μὲν τοῖς φαύλοις βασιλεύει ἡ ἀμαρτία τῆς ψυχῆς,
ἰδρυμένη ὡς ἐν οἰκίῳ θρόνῳ τῷ θνητῷ τούτῳ σώ-
ματι, εἰς τὸ ὑπακούει τὴν ψυχὴν ταῖς ἐπιθυμίαις
αὐτοῦ· ἐν δὲ τοῖς ἐγείρασιν ὡς ἀπὸ θρόνου τοῦ σώ-
ματος τὴν προβασιλεύσασαν ἀμαρτίαν, καὶ ἀγωνιζο-
μένοις πρὸς αὐτήν, « ἡ μὲν σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ
πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός· » ἐν δὲ
τοῖς ἤδη τελειωθείσι κεκράτηκε τὸ πνεῦμα, καὶ τὰς
πράξεις ἐθανάτωσε τοῦ σώματος, καὶ μεταδίδωσι τῆς
ἑαυτοῦ ζωῆς τῷ σώματι, ὡς ἤδη γίνεσθαι καὶ τό-
« Ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ ἡμῶν σώματα διὰ τὸ
ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ἡμῖν, » καὶ γίνεται συμ-
φωνία τῶν δύο, σώματος καὶ πνεύματος ἐπὶ τῆς γῆς,
ἥστινος κατορθωθείσης, σύμφωνος καὶ ἡ εὐχὴ ἀνα-
πέμπεται « τοῦ καρδίᾳ μὲν πιστεύοντος εἰς δικαιο-
σύνην, στόματι δὲ ὁμολογούντος εἰς σωτηρίαν, » ὥστε
μηκέτι τὴν καρδίαν πόρρω εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ
ταύτης ἐγγίξει αὐτοῦ καὶ τοῖς χεῖλεσι, καὶ τῷ στό-
ματι τὸν δίκαιον τῷ Θεῷ. Ἔτι δὲ μακαριώτερον εἰ οἱ
τρεῖς συναχθεῖεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰη-
σοῦ, ἵνα πληρωθῇ τό· « Ὁ Θεὸς ἀγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτε-
λεῖς, καὶ ὀλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ
τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη. » Ζητήσει δὲ τις τὴν
ἐξημένην συμφωνίαν πνεύματος καὶ σώματος εἰ
δυνατὸν ταῦτα μὲν συμφωνεῖν, μὴ καὶ τὸ τρίτον δὲ,
λέγω δὲ τὴν ψυχὴν, μήποτε οὐκ ἀκολουθῆ τῇ τούτων
συμφωνίᾳ ἐπὶ τῆς γῆς, μετὰ τὸ τοὺς δύο συνῆχθαι
εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, τὸ καὶ τοὺς τρεῖς ἤδη συν-
άγεσθαι εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὃν ἐν μέσῳ ἔρχεται ὁ
Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς πάντων αὐτῶ ἀνακειμένων, λέγω
δὲ τῶν τριῶν καὶ μηδενὸς ὄντος αὐτῶ ἐναντίου, οὐ
μόνον τοῦ πνεύματος οὐκ ἐναντιουμένου, ἀλλ' οὐδὲ
τῆς ψυχῆς, ἔτι οὐδὲ τοῦ σώματος.

Χαρίεν δὲ καὶ τὸ τῆς συμφωνίας (96) ἀσκήσαι
νοῆσαι καὶ παραστήσαι τῶν δύο διαθηκῶν, τῆς δὲ

VETUS INTERPRETATIO.

conjugium solvere, sed virtutem continentię exercere. Si autem alter voluerit caste agere, alter vero noluerit aut non potuerit, et propterea ille volens et potens non condescenderit nolenti et non potenti, non erit in eis quod dicitur, « de omni re quamcumque petierint fiet eis. »

3. Scio et aliam expositionem. In malis enim hominibus peccatum carnis animæ dominatur ad obediendum ei in desideriis ejus. In his autem qui expulerunt quasi de throno corporis sui peccatum, quod regnaverat prius in eis, et certant adversus ipsum, « Caro quidem concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. » In viris autem perfectis obtinuit spiritus, et opera carnis mortificavit, et commendavit vitam suam carni, ut vivificet « mortalia corpora » sua « propter inhabitantem spiritum » in eis, et sit consensus duorum spiritus et carnis super terram; quo consensu expleto, et oratio transmittitur corde quidem « credenti ad justitiam, ore autem contenti ad salutem, » ut cor non sit longe a Deo, sed cum eo, ut jam non labiis appropiet ei; et sic fiunt duo congregati in nomine Jesu. Adhuc autem beatius est, si tres convenerint in nomine Jesu, ut impleatur apostolicum illud votum: « Deus autem sanctificet vos ad perfectum, et integer spiritus vester et anima et corpus sine macula servetur in adventum Domini nostri Jesu Christi. » Potest autem fieri ut duo conveniant sine tertio.

4. Jucundum est autem istum consensum intelligere etiam circa convenientia duorum testamentorum,

⁸⁷ Rom. vi, 12. ⁸⁸ Gal. v, 17. ⁸⁹ Rom. viii, 41. ⁹⁰ Rom. x, 10. ⁹¹ I Thess. v, 23.

(95) Οἶδα δὲ καὶ ἄλλην διήγησιν, etc. Vide Hieronymum et Theophylactum.

A quidem caste agere velit, nolit vero alter, et propterea qui quod melius est et voluerit et potuerit, in illius voluntatem concesserit qui idem vel noluerit vel non potuerit, id non consequetur uterque, ut quamcumque rem postulaverint, ea illis a Patre Jesu Christi qui in cœlis est, contingat.

3. Aliam etiam expositionem de duorum consensu calleo, post ea quæ de conjugatis diximus; talis autem illa est: in improbis imperium obtinet peccatum in animum, quasi in suo throno, sic in mortali hocce corpore constitutum, ut ejus cupiditatibus anima obtemperet ⁸⁷: at in iis qui tanquam de throno corporis peccatum, quod regnum prius exercuerat, detruserunt, et adversus illud decertant, « caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem ⁸⁸; » in iis vero qui perfectionem jam consecuti sunt, spiritus victor evasit, et corporis actus morti dedit, et vitæ suæ corpus facit particeps, ita ut tunc illud eveniat: « Vivificabit et mortalia corpora nostra, propter inhabitantem spiritum ejus in nobis ⁸⁹, » et duorum consensus super terram efficitur, corporis nempe et spiritus, cui jam perfecto consona emittitur precatio « corde quidem credentis ad justitiam, ore autem contenti ad salutem ⁹⁰, » ita ut non amplius a Deo distet cor, et ad Deum una cum eo labiis suis et ore justus propius accedat. Quinetiam optatius est et fortunatum magis, tres in nomine Jesu simul esse congregatos, ut eveniat illud: « Deus sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester, et anima, et corpus sine querela, in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur ⁹¹. » Quæret vero aliquis an fieri possit ut spiritus et corpus simul ea qua diximus ratione consentiant, non etiam tertium, animam dico; an postquam duo in nomine Jesu congregati sunt, illorum super terram consensui consequens non sit tres etiam in nomine illius congregari, quorum in medium venit Filius **619** Dei, cum omnia illi consecrata sint, tria hæc dico, nec adversante illi quoquam, non solum spiritu, sed nec anima, insuper vero nec corpore.

4. Nec vero absconditum fuerit et injucundum, si utriusque testamenti, tum illius qui corporeum

(96) Χαρίεν δὲ καὶ τὸ τῆς συμφωνίας, etc. Vide Theophylactum.

Servatoris adventum præcessit, tum et novi consensum intelligere, et palam facere conemur; in quibus enim duo testamenta ita consentiunt, ut nihil unum ab alio discrepet, in iis « de omni re quacunque petierint⁹⁹ » postulata a Patre qui in cælis est, impetrata reperientur. Quod si tertium duorum illorum conciliatorem requiris, Spiritum sanctum hunc esse ne te affirmare pigeat, si quidem « verba sapientum, » sive eorum qui adventum Christi præcesserunt, sive qui ipsi cœvi, si qui posteriores fuerunt, sunt « sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi, qui a conciliis dati sunt a pastore uno⁹⁹. » Sed nec illud inobservatum prætereas, non eum dixisse: « Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi » ero « in medio eorum, » sed, « ibi sum⁹⁹; » non cunctatus, neque moras neclens, sed simul cum ipso consensu inventus et ipse, et in medio ipsorum existens.

5. « Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei⁹⁹? » Insulsum plane mihi videtur esse, et Petri apud Christum progressu, ac divina Christi magnanimitate indignum, hæc arbitrari simpliciter dicta, a Petro quidem; quasi de peccatis septem fratri in se peccanti dimittendis, octavo autem non item quæstionem proposuerit; a Salvatore autem, quasi proximi adversum se peccata quiete numeranda esse doceat, ita ut septuagies septies ignoscat, a septuagesimo autem octavo jam non veniam ei, a quo fuerit injuria affectus, largiatur. Vide ergo

A πρὸ τῆς σωματικῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας, καὶ τῆς καινῆς· ἐν οἷς γὰρ συμφωνοῦσιν αἱ δύο διαθήκαι, ὡς μὴδὲν εἶναι διάφωνον ἐν αὐταῖς τῆς ἐτέρας πρὸς τὴν ἐτέραν, ἐν τοῦτοις εὐρεθεῖεν ἂν εὐχαί ὡς « περιπαντὸς πράγματος οὐδὲν αἰτήσονται, » γενέσθαι αὐτοῖς παρὰ τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς. Εἰ δὲ καὶ τὸν συναγωγέα τῶν δύο τρίτον ποθεῖς, μὴ δοκεῖ λέγειν αὐτὸ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπεὶ « λόγοι σοφῶν, » εἴτε τῶν πρὸ τῆς παρουσίας, εἴτε τῶν κατ' αὐτὴν, καὶ μετ' αὐτὴν εἰσιν « ὡς τὰ βούκεντρα καὶ ὡς ἤλοι πεφυτευμένοι, οἱ παρὰ τῶν συνθεμάτων ἐδόθησαν ἐκ ποιμένος ἑνός. » Μηδὲ τοῦτο δὲ ἀπαρτήρητον ἐάσης (97), ὅτι οὐκ εἶπεν· « Οὐ δύο εἰσιν ἡ τριεῖς συνηγμένοι, ἐκεῖ » ἔσομαι « ἐν μέσῳ αὐτῶν, » ἀλλ' « ἐκεῖ εἰμι, » οὐ μέλλων, οὐδὲ βραδύνων, ἀλλ' ἅμα τῇ συμφωνίᾳ καὶ αὐτὸς εὐρισκόμενος, καὶ ἐν μέσῳ γινόμενος αὐτῶν.

« Τότε προσελθὼν ὁ Πέτρος, εἶπεν αὐτῷ· Κύριε, ποσάκις ἀμαρτήσῃ εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; » Τὸ νομίζειν ἀπλούστερον εἰρησθαι ταῦτα ὑπὸ μὲν Πέτρου, ὡς ἐρομένου ἑπτὰ μὲν ἀμαρτίας τῷ ἀδελφῷ ἀφιέναι ἀμαρτάνοντι εἰς αὐτὸν, ὀγδόῃ δὲ μηκέτι· ὑπὸ δὲ τοῦ Σωτῆρος, ὡς διδάσκοντος καθεζόμενόν (98) τινα ἀριθμεῖν τὰ ἀμαρτήματα τοῦ πέλας εἰς αὐτὸν, ἵνα τὰ μὲν ἐβδομηκοντάκις ἑπτὰ συγχωρῇ, ἀπὸ δὲ ἐβδομηκοστοῦ ὀγδοῦ μη ἀφή τῷ ἡδικοκῶτι αὐτὸν, πάντῳ μοι δοκεῖ εὐθεῖς εἶναι καὶ ἀνάξιον καὶ τῆς Πέτρου παρὰ τῷ Ἰησοῦ προκοπῆς, καὶ τῆς τοῦ Ἰησοῦ θείας μεγαλονοίας. Μήποτ' οὖν καὶ ταῦτα ἔχεται (99) συγγενούς ἀσαφείας τῷ· « Ἀκούσατέ μου τῆς φωνῆς, γυναῖκες Λάμεχ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸν μὲν οὖν ἀληθῆ, καὶ ὡς αὐτὸς ἂν ἐσαφήνισεν ὁ Ἰησοῦς εἰς ταῦτα λόγον, εἰ τις ἦδη φίλος γέ-

VETUS INTERPRETATIO.

in quo enim testamenta duo conveniunt sibi, ut nullus sit inter ea dissensus, eorum invenitur oratio de omni re acceptabilis Deo. Si autem et tertium congregatorem duorum requiris, non te pigeat dicere spiritum esse sanctum: quoniam sermones sapientum, sive ante adventum, sive in ipso adventu, sive post adventum sunt « quasi stimuli, » sunt « quasi fixorii implantati, dati ab uno pastore. » Sicut enim duos boves altercantes stimulus cogit in unum venire, ita et sermo sapientum duo testamenta convenientia reddit, etiamsi in quibusdam inconvenientia videantur apud eos qui non possunt attingere profundum consensum eorum. Nec illud prætereas, quoniam non dixit in medio eorum ero, sed « in medio eorum sum. » Ergo non melius futurus est, neque medius esse tardabit, sed mox ut consenserint, invenitur Christus in eis, quoniam et Christus confessus est ipse.

5. « Tunc accedens Petrus dixit ei: Domine, quoties peccaverit in me frater meus, et dimittam ei? usque septies? Dicit ei Jesus, non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies. » Quod putatur simpliciter dictum a Petro, quasi putante septem peccata fratri dimittere peccanti in se, octavum autem nequaquam; a Salvatore autem quasi docente proximi in se peccata non solum septem dimittere oportere, sed etiam septuaginta septem, post septuaginta autem septem jam neque fratri dimittere: satis mihi videtur contemptibile et indignum, et quantum ad Petri profectum in Christo, et quantum ad Christi eminentissimum intellectum. Ergo ne forte etiam hæc verba habent aliquem similem intellectum eis quæ dicuntur in Genesi? Numerus ergo sextus videtur esse operis et laboris. Septimus autem repausationis. Et vile si potes intelligere, eum quidem qui diligit mundum, et ea quæ sunt in mundo operatur, et sæcularia agit, dicere septies peccare, et finem ei peccatorum esse numerum septimum. Tale ergo aliquid in-

⁹⁹ Matth. xviii, 19. ⁹⁹ Eccle. xii, 11. ⁹⁹ Matth. xviii, 20. ⁹⁹ ibid. 21. ⁹⁹ Gen. iv, 23.

(97) Μηδὲ τοῦτο δὲ ἀπαρτήρητον ἐάσης. Loco ἐάσης codex Regius habet ἐάσωμεν. Vide Euthymium.

(98) Codex Anglicanus, καθεζόμενόν τινα ἀριθμεῖν, non ἀριθμόν, ut male legerat Huetius.

(99) Μήποτ' οὖν καὶ ταῦτα ἔχεται, etc. Theophilus Antiochenus, Tertullianus *De oratione* cap. 7;

Hilarius. Origenes ex Catena Bibliothecæ Regiæ in prophetas ad Ezech. iv, 10: Καὶ ὁ ἐξ ἀριθμῶν, οὗτος πάθους σύμβολον καὶ κακώσεως, τοῦ Σωτῆρος τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ πεπονθότος, καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει Ἰωάννου τοῦ ὀνόματος τοῦ θηρίου τὸν ἕξς' ἔχοντος ἀριθμόν. Huetius.

γινε τῷ Ἰησοῦ, ὡς μαθητεύεσθαι τῷ πνεύματι αὐτοῦ
 φωτίζοντι τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ ἐπὶ τοσόνδε προεληλυ-
 θότος κατ' ἄξιαν, εἰδεῖν ἂν ἡμεῖς δὲ οἱ τοῦ φιλικοῦ
 πρὸς τὸν Ἰησοῦν μεγέθους ἀπελοιπόμενοι, ἀγαπητὸν,
 εἰ κἂν περιχαλῆσαι ἐπὶ βραχὺ δυνάμεθα τὰ κατὰ τὸν
 τόπον. Ἔοικεν οὖν ὃ μὲν ἕξ ἀριθμὸς ἐργαστικός τις
 εἶναι καὶ ἐπίπονος, ὃ δὲ ἑπτὰ περιέχειν ἀνάπαυσιν ἢ
 καὶ πρόσχες εἰ δύνασαι τὸν μὲν ἀγαπῶντα τὸν κόσμον,
 καὶ τὰ τοῦ κόσμου ἐργαζόμενον, καὶ ὄλικα πράττοντα,
 λέγειν ἀμαρτάνειν ἕξ, καὶ τὸ τέλος αὐτῶν (1) εἶναι
 τῆς ἀμαρτίας τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν, ὡς τοιοῦτόν τι τὸν
 Πέτρον νενοηκότα, ἑπτὰ συγχωρεῖν ἐθέλειν ἀμαρτίας
 τῶν εἰς αὐτὸν ἡμαρτημένων τῷ ἀδελφῷ. Ἐπεὶ δὲ αἱ
 κατὰ τὰς μονάδας δεκάδες, καὶ ἑκατοντάδες λόγον
 μὲν τινα κοινὸν ἀναλογίας ἔχουσι πρὸς τὸν ἐν μονάσει
 ἀριθμὸν, ἥδει δὲ ἐπιτεινόμενόν τινα (2) καὶ πλείονα ἢ
 διὰ τοῦτ' οἴμαι τὸν Ἰησοῦν προσπαραλαμβάνειν τῷ
 ἑπτὰ ἀριθμῷ καὶ τὸν ἑβδομήκοντα, καὶ λέγειν ἄφασιν
 μὲν δεῖν γενέσθαι ἀδελφοῖς τοῖς ἐνταῦθα, καὶ εἰς τὰ
 εἴδη πράγματα ἀμαρτησῶσιν· εἰ δὲ τις, ὑπερβὰς τὰ
 κατὰ τὸν κόσμον καὶ τὸν αἰῶνα τοῦτον, ἀμαρτησῶσι,
 ἔαν καὶ τοῦτο μικρὸν εἴη, οὐκέτι ἂν ἔχοι εὐλογον
 ἀμαρτιῶν ἄφασιν ἢ γὰρ ἄφασις ἐπὶ τὰ τῆδε φθάνει
 πράγματα, καὶ ἐν τοῖς τῆδε ἡμαρτημένοις, εἴτε
 βράδιον γένοιτ' ἂν ἡ ἄφασις, εἴτε τάχιον. Οὐκ ἔστι
 δὲ ἄφασις οὐδὲ ἀδελφῷ τῷ ὑπὲρ τὰ ἑβδομήκοντα
 καὶ ἑπτὰ ἡμαρτηκότι. Εἴποις δ' ἂν τὸν τοιόνδε
 ἀμαρτάνοντα ἢ ὡς εἰς Πέτρον ἀδελφόν, ἢ ὡς εἰς
 Πέτρον, οὐ μὴ κατισχύουσιν ἄδου τοῦλαι, κατὰ μὲν
 τὰ τοιάδε ἀμαρτήματα ἐν τῷ ἐλάττω εἶναι αὐτὸν
 ἀριθμῷ τῆς ἀμαρτίας· κατὰ δὲ τὰ ἐτι χείρονα ἐν
 τῷ ἀριθμῷ τῷ μὴ ἔχοντι ἄφασιν ἀμαρτημάτων.

A pro merito suo eo pervenit, edocatur, is verum
 hujus loci, et qualem declaravit ipse Jesus, sensum
 noverit; at nos qui ad ingenti illo erga Jesum amore
 non parum absumus, si tantillum quidpiam super
 hec locum proferre possumus, eo debemus esse
 contenti. Senarius ergo numerus operosus videtur
 esse et laboriosus; septenarius autem cessationem
 et requiem continere: ac vide num dicere queas
 sexies eum peccare qui mundum diligit, quæque ad
 mundum pertinent facit, et terrenis rebus agendis
 deditus est; septenarium vero numerum peccatis
 illius finem imponere; adeo ut cum tale quidpiam
 in animum suum Petrus induxisset, e peccatis in se
 admisis septem fratri ignoscere voluerit. Quoniam
 autem quæ unitatibus respondent decades et heca-
 dontades, ad numerum qui in unitatibus continetur
 communem aliquam proportionem servant, sciebat
 autem Jesus plura huic additum iri; propterea ad
 numerum septenarium adjungere hunc etiam septua-
 genarium existimo, et fratribus hic degentibus, et
 in mundi hujus negotiis peccantibus veniam conce-
 dendam pronuntiare. Quod si quis ea prætergressus
 quæ in mundo et sæculo hocce aguntur, peccaverit;
 etiamsi leve illud sit, justam peccatorum rem-
 missionem non amplius adipiscetur; remissio enim
 sive serius sive citius concessa, ad res hic gestas,
 et peccata in hisce locis admissa pertinet. Ne fratri
 quidem igitur, qui plus quam septuagies septies pec-
 caverit, venia condonatur. Dixeris autem eum qui
 ita peccaverit vel tanquam in Petrum, qui frater sit,
 vel tanquam in Petram, cujus portæ inferi non
 prævalent⁹⁷, per ejusmodi peccata in minori cum

numero peccatorum constitui; sed per peiores noxas, in eo constitui numero, qui criminum gratiam
 minimè consequatur.

B

Περὶ τοῦ βασιλείως τοῦ συνδραντος λόγον μετὰ
 τῶν δούλων αὐτοῦ, ᾧ προσήχθη ὀφειλέτης μυ-
 φλωρ ταλάντων.

621 De rege qui voluit rationem ponere cum servis
 suis, ad quem decem mille talentorum nomen ad-
 ductum est.

« Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν· Ὁμοιωθὴ ἡ βασιλεία τῶν
 οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἠθέλησε συνδραῖ
 λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ. » Ἡ μὲν περίνοια
 τῆς παραβολῆς (3) διδάσκειν βούλεται συγχωρητικούς

6. « Ideo dico vobis: Assimilatum est regnum
 cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere
 cum servis suis⁹⁸. » Ad injurias iis facile condonan-
 das a quibus offensionem passi fuerimus, nos in-

VETUS INTERPRETATIO.

tellexit Petrus, septem peccata existimans indulgere proximi sui in se. Quoniam autem decades et heca-
 dontades aliquem sermonem communem habent ad numerum qui in monadibus est, et sciebat Christus
 extendere aliquos peccata sua etiam ulterius, propterea existimo Christum juxta septenarium numerum,
 etiam septuaginta aldidisse, ut dicat remissionem fieri oportere fratribus in hoc mundo degentibus, et
 secundum res hujus mundi peccantibus. Si autem aliquis supergrediens ea peccata quæ fieri solent in
 rebus mundialibus et sæcularibus ultra peccaverit, si tamen et hoc possibile fuerit, jam non habebit justam
 remissionem peccatorum suorum: quoniam remissio in istis rebus locum habet, et in istis peccatis juste
 præstat, sive tardius fiat remissio, sive cito. Non est ergo remissio n que fratri qui supra septuagies
 septies peccat. Considera autem si potes, et in natura omnium peccatorum ubicunque, vel quandocunque
 factorum, vel fieri potentium, quoniam est differentia, cogitationem aliquam habens ad numeros: ut
 dicas omnium peccatorum pessima esse quæ supra numerum septuaginta septem, quando nec Jesus con-
 siliatur Petro suo remittere supra numerum illum peccata, et si a fratre fiant in eum. Adhuc autem con-
 sidera, si potes, secundum ea quæ de Petro tradidimus, cui portæ non prævalent inferorum, et hic intel-
 ligere eum, ut quasi in Petrum aliquis peccet, qui in talem peccaverit qualis fuerit Petrus, et secundum
 ejusmodi quidem peccata esse eum in minori numero non habenti peccatorum remissionem.

97 per ejusmodi peccata in minori cum

97 Matth. xvi. 98 Matth. xviii, 25.

et vetus interpres. Mendose ergo codex noster, ἥδη
 δὲ ἐπιτεινόμενον. Ib.

(1) Αὐτῶν. Ita codd. Anglicanus et Regius. Lege
 αὐτῷ. Ita vetus interpres, « hunc ei peccatorum
 esse. » HUETIUS.
 (2) Ἡδεῖ δὲ ἐπιτεινόμενόν τινα. Ita codex Regius,

(3) Ἡ μὲν περίνοια τῆς παραβολῆς, etc. Thea-
 phylactus hac retulit fere ad verbum. Ib.

struit parabola sententia ac informat; praesertim ei post illatam injuriam, peccati gratiam ab eo qui passus est, is postulet qui intulit. Atque id quidem nos docere vult parabola, significans eorum etiam peccatorum quae nobis a Deo condonata sunt, et quorum veniam promeriti sumus, nos poenas post remissionem datoros, nisi iis quoque a quibus lesi fuerimus, offensionum veniam demus, ita ut ne tantillum quidem earum recordemur, sed adjutum eor totum injuriarum oblivione, quae virtus est non contemnenda, quaecunque adversus aliquem nostrum nefarie et insidiosae perpetrata fuerint, ei condonet, a quo profecta sit offensio. Postquam autem parabola sensum exposuimus, jam ad verbum totam illam simpliciter discutere licet, ita ut ex ante dictorum disquisitione emolumentum ille capturus sit, qui in unoquoque eorum quae antehac scripta sunt, persequendo diligenter et cum fructu versatus sit. Verisimile est autem sublimem aliquam esse explanationem et magis reconditam, quamque propterea assequi obvium non sit, per quam parabolae instar quae ab evangelistis explanatae sunt, pervestigare possit quispiam quidquid in ista continetur; quoniam, verbi gratia, esset ille rex, et quinam servi, et quanam occasione rationes dispunctae sint, et quis multorum ille talentorum debitor, et quoniam illius uxor, quinam liberi, quoniam praeter ea quae dicta sunt, illa omnia quae rex vendi jussit, ut facultatibus illius debitum sibi refunderetur; et quidnam ejus egressus, cui multa talenta condonata sunt; et quis inventus ille e servis unus, non patri-
familias obstrictus, sed ei qui aere alieno fuerat liberatus; 622 et quid sibi centum denariorum vult numerus; et quid illud: « Suffocabat eum dicens: Redde quod debes »; et quis ille carcer in quem egressus conservum compegit is, cui omnium talentorum gratia facta fuerat; quinam vero conservi maerore affecti sunt, et hero suo quaecunque acta fuerant aperuerunt; et quinam tortores quibus traditus est qui conservum in carcerem detruserat; quaque ratione tortoribus traditus omne debitum rescripserit, ita ut omni alieno aere plane liber esset. Multa praeterea his addi posse ab eo qui inqui-

A είναι τῶν εἰς ἡμᾶς ἡμαρτημένων (4) τοῖς ἀδικήσαντι ἡμᾶς, καὶ μάλιστα εἰ μετὰ τὸ ἀδικῆσαι δέοιτο τοῦ ἴδικημένου ὁ ἀδικῆσαι, συγχωρηθῆναι ἀξίῳν αὐτῷ τὰ ἡμαρτημένα. Καὶ ταῦτα διδάσκειν ἡμᾶς βούλεται ἡ παραβολή, παριστάσα, ὅτι καὶ τῶν ἤδη συγχωρηθέντων ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἁμαρτημάτων, ἐφ' οἷς ἄφεσιν (5) εἰλήφαμεν, ἔκπραξις γένοιτο ἂν καὶ μετὰ τὴν ἄφεσιν, εἰ μὴ ἀφίοιμεν τοῖς ἡμᾶς ἴδικηκόσι τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, ὡς μηδὲ τὴν τυχοῦσαν μνήμην εἶναι ἐν ἡμῖν καταλείπεσθαι τοῦ ἴδικηθῆναι, ἀλλ' ἰδιῶς καρδία ὑπὸ ἀμνησικακίας ὠφελῆμένη, οὐ τῆς τυχοῦσης ἀρετῆς, συγχωροὶ μὲν τῷ ἡμᾶς ἀδικήσαντι τὰ κακῶς εἰς τίνα ἡμῶν ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐπιβουλευτικῶς πεπραγμένα. Μετὰ δὲ τὴν περινοίαν τῆς παραβολῆς ἔστι μὲν καὶ ἀπλούστερον κατὰ λέξιν πᾶσαν αὐτὴν ἐξετάσαι, ὥστ' ὄνασθαι ἀπὸ τῆς βασάνου τῶν λελεγμένων τὸν ἐπιμελῶς ἐπὶ τὸ ὀρθῶς ζητεῖν ἕκαστον τῶν προγεγραμμένων προκόπτοντα. ἔστι δὲ, ὡς εἰκός, καὶ ἐπαναβεβηκυῖα διέγρησις, καὶ δυστέκμαρτος τις μυστικωτέρα, καθ' ἣν ἀνάλογον ταῖς ἐρμηνευθείσαις ὑπὸ τῶν εὐαγγελιστῶν παραβολαῖς ζητῆσαι τις ἂν ἕκαστον τῶν ἐν ταύτῃ· οἷον τίς βασιλεὺς, καὶ τίνες οἱ δούλοι, καὶ τίς ἡ ἀρχὴ τοῦ συναίρειν λόγον, καὶ τίς ὁ εἰς πολλῶν ὀφειλέτης τάλαντων, τίς τε ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ τίνα τὰ τέκνα, καὶ τίνα τὰ παρὰ ταῦτα λελεγμένα πάντα, ἅτινα ἐκέλευσε ὁ βασιλεὺς πρᾶθῆναι ὑπὲρ τοῦ ἀποδοθῆναι τὴν ὀφειλὴν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἐκείνου· τί τε τὸ ἐξελεῖν τὸν συγκεχωρημένον τὰ πολλὰ τάλαντα, καὶ τίς ὁ εὐρεθεὶς τῶν δούλων εἰς, οὐ τῷ οἰκοδοσῶντι, ἀλλὰ τῷ συγκεχωρημένῳ ὀφειλῶν· καὶ τί βούλεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑκατὸν δηναρῶν· τί δὲ τό· « Ἐπιγιγέ λεγων· Ἀπόδος εἰ τι ὀφείλεις (6), » καὶ τίς ἡ φυλακὴ εἰς ἣν ἀπελθὼν ἔβαλε τὸν σύνδουλον ὁ συγχωρηθεὶς πάντα τὰ τάλαντα· τίνες τε οἱ λυπηθέντες σύνδουλοι, καὶ διασαφῆσαντες τῷ Κυρίῳ πάντα τὰ γενόμενα, καὶ τίνες οἱ βασανισταὶ οἱς παραδόθη ὁ εἰς φυλακὴν τὸν σύνδουλον βαλὼν· καὶ πῶς ἀπέδωκε παραδοθείς τοῖς βασανισταῖς πᾶν τὸ ὀφειλόμενον, ὡς μηδὲν ὀφείλειν εἶναι. Εἰκός δὲ καὶ ἄλλα τίνα δύνασθαι ἂν ὑπὸ τοῦ ἐξεταστικωτέρου προσαχθῆναι τῷ λόγῳ, ὡς τὴν διήγησιν (7) καὶ τὴν ἐρμηνείαν μείζονα ἢ κατὰ ἄνθρωπον εἶναι νομίζω, καὶ δεομένην Πνεύματος Χριστοῦ

VETUS INTERPRETATIO.

Regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et cum coepisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat decem millia talenta; et reliqua. Propositum quidem parabola vult docere faciles nos esse ad indulgendum eis qui nocuerint nobis, maxime si postquam nocuerint, satisfaciunt nocitis nobis, et deprecantur dari sibi veniam eorum quae offenderunt. Illud quoque nos instruit, quod etiam eorum peccatorum quae jam nobis a Deo indulta sunt, revocationem faciet Deus etiam post indulgentiam, nisi indulserimus offendentibus nos ita ex corde, ut nec modicam aliquam memoriam offensionum earum apud nos reservemus. Post hanc parabola voluntatem, est quidem et simpliciter per singula verba eam discutere universam, ut negotietur quis ex ipsa dissensione dictorum, qui singula diligenter inquirat. Est et sublimior expositio et mysteriosior, secundum quam rationis est quaerere quis est rex, et qui servi, et qui quod principium ponendi rationem cura servus, et quis est debitor talentorum multorum, et quae uxor ejus et filii ejus, et quae omnia ejus quae vendi praecipit, ut reddatur debitum de facultatibus ejus: quid est

⁹⁹ Matth. xviii, 28.

(4) Codex Regius, ἁμαρτημάτων.

(5) Ἐκπραξις γένοιτο ἂν καὶ μετὰ τὴν ἄφεσιν. Ezech. xviii, 24 et 26, et cap. xxxiii, vers. 12, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Huetius.

(6) Ἀπόδος εἰ τι ὀφείλεις. Non aliter antiqua Novi Testamenti exemplaria Matth. xviii, 28, nec

Vulgat., nec Aethiops. At recentiora: Ἀπόδος μοι ὁ τι ὀφείλεις, quemadmodum Syrus, et Persa, et Arabs. Id.

(7) Ὡς τὴν διήγησιν, etc. Haec Theophylactus fere autoleξει. Id.

τοῦ εἰπόντος αὐτά, ἵνα ὡς εἶπεν ὁ Χριστὸς νοηθῇ· ἄς γὰρ εἰ οἰδεῖς οἶδε ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ, καὶ οἰδεῖς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· οὕτως οἰδεῖς οἶδε μετὰ Θεὸν τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ λελαλημένα ἐν παροιμιαῖς καὶ παραβολαῖς εἰ μὴ τὸ Χριστοῦ Πνεῦμα, οὐδὲ μετέχων οὐ μόνον καθὼς Χριστοῦ ἐστὶ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ καθὼς Χριστοῦ ὡς σοφίας, ὡς Λόγου, θεωρήσαι ἂν τὰ κατὰ τὴν τόπον αὐτῷ ἀποκαλυπτόμενα. Ἄλλὰ περὶ μὲν τῆς ἀνωτάτω διηγήσεως οὐκ ἐπαγγελώμεθα μὲν, οὐ μὴν οὐδ' ἀπελπίζομεν ἀπὸ Χριστοῦ, ὅς ἐστι σοφία Θεοῦ, βοηθοῦμενοι καταλαβεῖν τὰ ἐν τῇ παραβολῇ δηλούμενα· πότερον δὲ, ὥστε καὶ ὑπαγορευθῆναι τὰ τοιαῦτα τῆδε τῇ γραφῇ (8), ἢ μὴ, Θεὸς ἂν ὑποβάλοι ἐν Χριστῷ, ποιῆσαι τὸ ἀρεστὴν αὐτῷ, μόνον ἐὰν θεοείη καὶ περὶ τούτων ὁ διὰ τοῦ Πνεύματος διδόμενος λόγος σοφίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ κατὰ τὸ Πνεῦμα ἐπιχορηγούμενος λόγος γνώσεως.

suggerat nobis Deus in Christo, ut quod sibi placitum est duntaxat faciamus; detur modo, horum gratia, sermo sapientiæ, qui per Spiritum datur a Deo, et sermo scientiæ qui secundum Spiritum subministratur.

7. « Ὀμοιώθη, φησὶν, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ δὲ βασιλεὶ ὀμοιώθη τοῖψδε καὶ τοιαύδε πεποιηκότι, τίνα χρὴ λέγειν ἢ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν· καὶ ὡς περ αὐτὸς ἐστὶν ἡ αὐτοσοφία (9), καὶ ἡ αὐτοδικαιοσύνη, καὶ ἡ αὐτοαλήθεια, οὕτως μήποτε καὶ ἡ αὐτοβασιλεία. Βασιλεία δὲ οὐ τῶν κάτω τινος, οὐδὲ μέρους τῶν ἄνω, ἀλλὰ πάντων τῶν ἄνω, ἅτινα ὀνομάσθησαν οὐρανοί. Κἂν ζητῆς δὲ τό· « Αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, » θύνασαι λέγειν, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καθὼς αὐτοβασιλεία ἐστὶ, βασιλεύων καθ' ἑκάστην ἐπίνοιαν αὐτοῦ τοῦ μηκέτι βασιλευομένου ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, βασιλευούσης ἐν τῷ θνητῷ σώματι τῶν ἐαυτοῦς ὑπαταξάντων αὐτῇ· καὶ ἐὰν λέγω, βασιλεύων καθ' ἑκάστην ἐπίνοιαν αὐτοῦ, τοιοῦτόν τι δηλῶ, βασιλεύων ἢ δικαιοσύνη ἐστὶ, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρεταί, τοῦ γνομένου, διὰ τὸ φορεῖν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ, οὐρανοῦ, καὶ πάσης δυνάμεως, εἴτε ἀγγελικῆς εἴτε τῶν λοιπῶν ὀνομαζομένων, οὐ μόνον ἐν τούτῳ τῷ αἵνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ

tionem et interpretationem humanas vires superare, et Christi qui ea protulit, Spiritu indigere arbitrator, ut quo modo dicta sunt, ita intelligantur; quemadmodum enim « nemo hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est, et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei »; » ita quæ Christus in proverbii et parabolis locutus est, post Deum nemo novit, præter Spiritum Christi; cuius qui fuerit particeps, non tantum quatenus Christi Spiritus est, sed quatenus Christi ut Sapientiæ, ut Verbi, is quæ sibi super hoc loco aperta fuerint et relecta, animo contemplari poterit. At quod ad expositionem hanc sublimem pertinet, non spondemus quidem, neque certe desperamus, Christi ope adjuti, qui Dei Sapientia est, assequi quæ in parabola declarantur: an ita vero ut ea etiam scripturæ huic subjiciantur, necne, suggerat nobis Deus in Christo, ut quod sibi placitum est duntaxat faciamus; detur modo, horum gratia, sermo sapientiæ, qui per Spiritum datur a Deo, et sermo scientiæ qui secundum Spiritum subministratur.

7. « Assimilatum est, inquit, regnum cælorum, » et cætera; si regi tali, taliæve agenti assimilatum est, quidnam illud esse dicendum est, nisi Filium Dei; ipse enim cælorum rex est, et quemadmodum is ipsa sapientia est et ipsa justitia, et ipsa veritas, an non pari ratione et ipsum regnum est? Regnum est autem non in aliquem ex inferioribus, neque in superiorum partem, sed in superiora omnia, quæ cæli nuncupata sunt. Quod si et illud discutias? « Illorum est regnum cælorum », » illorum **623** regnum esse Christum dicere potes, quatenus ipsum regnum est, imperium obtinens in unamquamque ejus cogitationem, qui jam non amplius imperio subditus est peccati, quod in eorum corpore mortali regnat qui sese huic subjecerunt: et cum dico, in unamquamque ejus cogitationem imperium obtinens, tale quidpiam significatum volo, quatenus justitia est, et sapientia, et veritas, et reliquæ virtutes, imperium in eum exercens qui cælum effectus est, imaginem ejus gerendo qui in cælo est; et in

VETUS INTERPRETATIO.

egredi eum qui accepit indulgentiam talentorum multorum, vel quis est ille conservus unus, qui non patrifamilias, sed servo indulgentiam debitorum suorum consecuto debebat, et quid sibi vult numerus centum denariorum, et quid est efficere et dicere, « redde quod debes; » et quis est ille carcer in quem conservum suum detrusit indulgentiam consecutus talentorum multorum; et qui conservi, qui sunt contristati, domino nuntiantes omnia facta, et qui sunt tortores quibus traditus est is qui conservum suum detrusit in carcerem, et quomodo reddidit tortoribus traditus omne quod debuit, ut jam nihil deberet. Jam nunc propositam expositionem tangimus.

7. « Simile est, inquit, regnum cælorum homini regi. » Si regnum cælorum assimilatum est cuidam homini regi, videamus in primis quid sit hoc ipsum regnum quod assimilatum est homini regi, nisi Filius Dei Ipse est enim regnum cælorum. Et sicut ipse est sapientia, ipse est justitia, ipse veritas, ita ipse est regnum. Regnum autem non alicujus eorum qui sunt deorsum, nec quorumdam eorum qui sursum habentur, sed omnium qui sunt sursum, qui appellati sunt cæli. Secundum hoc dicere potes, quoniam ipsorum est Christus secundum quod ipse est regnum, regnans quotidie in sensibus eorum, sicut est regnans et justitia et sapientia et veritas, cæterarumque virtutes in eo qui factus est cælum, per hoc quod portavit cælestis imaginem. Hoc ergo regnum cælorum quando factum est « in similitudine carnis peccati, ut de peccato damnetur peccatum; » tunc similis factus est homini regi uniens eum sibi, et per

¹ I Cor. ii, 11. ² I Cor. xii, 8. ³ Matth. v, 3.

(8) Collex Regius habet τῆδε τῇ γραφῇ; in Anglicano deest τῆδε.

(9) Καὶ ὡς περ αὐτὸς ἐστὶν ἡ αὐτοσοφία, etc. Origenes lib. vi contra Celsum: Τίς μάλλον τῆς

Ἰησοῦ ψυχῆς, ἢ κἂν παραπλησίως κακολληταὶ τῷ Κυρίῳ, τῷ Αὐτολόγῳ, καὶ αὐτοσοφίᾳ, καὶ αὐτοαληθείᾳ, καὶ αὐτοδικαιοσύνῃ; Vide Euthymium. Hupertius

omnem potestatem sive angelicam, sive reliquorum quorumlibet qui non in hoc solum sæculo, sed et in futuro sancti appellantur et hocce regno digni sunt. Ipsum proinde cœlorum regnum, quando fu-
 « in similitudine carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum ⁶, » quando seipsum « qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit ⁵, » pro nobis corpus peccati gerentibus, « assimilatum est homini regi, » prout is cum ratione ad Jesum intelligitur, in unum cum illo conjunctum, cui, si ita loqui fas est, major inest facultas, ut in unum et idem jungatur, « primogenito omnis creaturæ ⁶, » quam « qui adhærens Deo, unus spiritus est ⁷ » cum illo. Assimilatum autem hoc cœlorum regnum homini regi juxta rationem ad Servatorem intellecto, et in unum cum illo conflatum, rationes cum servis suis conferre voluisse per anticipationem dicitur : rationes enim ab illis olim repetiturus est, ut perspicuum fiat quomodo probatis patrisfamilias argenteis et rationabilibus nummis unusquisque usus sit. Et exemplum quidem in parabola ab heris rationes cum servis suis conferentibus assumptum est. Accuratius autem parabolæ hic propositæ sensum assequemur, si mentem ad ea converterimus quæ a servis aguntur, a quibus herilis pecunia dispensata est, et a quibus ipsius ratio exigitur ; unusquisque enim illorum variam de pecuniis herilibus summam capiens, eam impendit, vel utiliter, ita ut augmentum capiant numini heriles, vel eam in res minime necessarias profuse absumit, absque delectu et inconsulte prodigens, quæ sibi permessa sunt. Sunt vero qui has et tot pecunias recte dispensarint, alias vero dilapidarint, et cum rationem cum eis confert herus, quantam unusquisque fecerit jacturam, colligitur, necnon quantum percepit emolumentum, **624** computatur, et pro ratione administrationis ipsius, vel honore afficitur, vel multatur, vel illius ditioni quædam permittuntur, quædam detrahuntur. Age ergo ex iis quæ dicta sunt rationales illos primum nummos et probatos patrisfamilias argenteos examinemus, quos majore alter, alter vero minore nume-
 o accipit ; nam pro uniuscujusque potestate, huic quinque talenta tribuuntur, utpote qui tantumdem dispensare queat ; alteri duo, utpote qui totidem capax non sit, quot
 qui cum præcessit ; alii vero unum, utpote qui altero etiam inferior sit ⁸ : an vero solæ hæ sunt differentiæ ; an illæ quidem inter aliquos in reliquo Evangeliorum contextu intercedere dicuntur ; sed præter eas aliæ sunt, et in aliis parabolis repe-

μέλλοντι ἀγίων καὶ ἀξίων τῆς τοιαύτης βασιλείας. Αὕτη τοίνυν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἥνικα ἐν
 δμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας ἐγένετο, ἵνα περὶ ἀμαρ-
 τίας κατακρίνη τὴν ἀμαρτίαν, ἥνικα μὴ γόνντα αὐ-
 τὸν ἀμαρτίαν, ἐποίησεν ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἰ τῶν
 τῆς ἀμαρτίας ἡμῶν φοροῦντων σῶμα, ἐμοιωθῆ
 ἀνθρώπων βασιλεῖ ἰ τῷ κατὰ τὸν Ἰησοῦν νοουμένῳ,
 ἐνωθεῖσα αὐτῷ πλεῖον, εἰ δεῖ οὕτω τολμήσαντα εἰ-
 πεῖν, ἔχοντι πρὸς τὸ ἠνώσθαι, καὶ πάντῃ ἐν γενέσθαι
 ἐ τῷ πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως, ἡ ἡ ὁ κολλώμενος τῷ
 Κυρίῳ ἐν πνεῦμα ἰ πρὸς αὐτὸν γίνεται. Αὕτη δὲ ἡ
 ὁμοιωθεῖσα βασιλεία τῶν οὐρανῶν τῷ κατὰ τὸν Σω-
 τῆρα νοουμένῳ ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, καὶ ἐνωθεῖσα αὐτῷ
 προληπτικῶς λέγεται, ὅτι ἠθέλησε συναῖραι λόγον
 μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ· μέλλει δὲ συναῖρειν λόγον
 μετ' αὐτῶν, ἵνα φανῇ ὅπως ἕκαστος τοῖς τοῦ οἰκο-
 δεσπότου δοκίμοις ἀργυροῖς καὶ νομίσμασι λογικοῖς
 ἐχρήσατο. Καὶ ἐλήφθη γε ἐν τῇ παραβολῇ τὸ παρά-
 δεῖγμα ἀπὸ τῶν συναιρόντων δεσποτῶν λόγον μετὰ
 τῶν ἰδίων δούλων. Ἀκριβέστερον δὲ νοήσομεν τὴν
 παραβολῆς ἐν τούτοις δηλούμενον ἐρεῖσαντες αὐτῶν
 τὴν διάνοιαν τοῖς γινομένοις παρὰ τοῖς οἰκονομῆσαι
 δεσποτικὰ χρήματα οἰκίταις, καὶ λόγον περὶ αὐτῶν
 ἀπαιτούμενοις ἕκαστος γὰρ ἐκεῖνων, ἀπὸ τῶν δεσπο-
 τικῶν διαφόρως λαμβάνων χρημάτων, κέχρηται αὐ-
 τοῖς ἦτοι εἰς δέον, ὥστε αὐξάνειν τὰ δεσποτικὰ χρεῖ-
 ματα, ἢ ἀσώτως ἀναλίσκων εἰς ἄ μὴ δεῖ, καὶ ἐκχέων
 ἀκρίτως χωρὶς εὐλαθείας τὰ ἐγκραγεῖσμένα. Εἰσι δὲ
 οἱ τὰδε μὲν καὶ τὰ τοσάδε καλῶς ὠκονόμησαν χρεῖ-
 ματα, ἕτερα δὲ ἀπολωλέκασι, καὶ ἥνικα ἂν εἰδῶσι
 τὸν λόγον συναίροντος αὐτὸν τοῦ δεσπότου μετ' αὐ-
 τῶν, συνάγεται μὲν πόσον ἐζημιώθη ἕκαστος, ἀρι-
 θμείται δὲ καὶ πόσον κέρδος προσήγαγε, καὶ κατ'
 ἀξίαν τοῦ πῶς ὠκονόμησε ἦτοι τιμᾶται, ἢ ἐκπράσ-
 σεται, ἢ ἐπὶ τινῶν μὲν συγχωρεῖται, ἐπὶ τινῶν ἀφαι-
 ρεται. Φέρε τοίνυν ἀπὸ τῶν εἰρημένων πρώτον ἰδόμεν
 τὰ λογικὰ νομίσματα καὶ δόκιμα τοῦ δεσπότου ἀρ-
 γύρια, ἅπερ ὁ μὲν τις πλεῖονα, ἕτερος δ' ἐλάττονα
 λαμβάνει· κατὰ γὰρ τὴν ἐκάστου δύναμιν, ὅ μὲν εἰ-
 δονται πέντε τάλαντα, ὡς δυναμένῳ διοικεῖν τὰ τοσ-
 αῦτα· ἄλλῳ δὲ δύο, ὡς μὴ χωροῦντι τὰ τοῦ πρὸ
 αὐτοῦ· ἄλλῳ δὲ ἓν, ὡς καὶ τοῦ ἐτέρου ὑποδεεστέρω
 πότερον αὐταὶ μόλιαι αἱ διαφοραὶ εἰσιν, ἢ αὐταὶ μὲν
 περὶ τινῶν ἐν τοῖς ἐξῆς τοῦ Εὐαγγελίου λέγονται,
 εἰσι δὲ καὶ ἄλλαι παρὰ ταύτας, καὶ ἐπ' ἄλλαις πα-
 ραβολαῖς εὐρίσκονται τινες, τῇ μὲν ὀφείλεται δύο, ὁ
 μὲν πεντακοσίων, ὁ δὲ πεντήκοντα δηναρίων, ἦτοι
 ταῦτα πιστευθέντες καὶ κακῶς οἰκονομήσαντες, ἐλάτ-
 τους τῇ δυνάμει τοῦ τὰ τάλαντον πιστευμένου, ἢ
 ὅτι μὲν εἰλήφασιν οὗτοι, οὐ μαμαθήκαμεν, ὅτι δὲ

VETUS INTERPRETATIO.

omnia faciens eum sibi unum, et secundum hoc mysterium suscepti hominis factus est Jesus Christus, quoniam « qui conjungit se Domino, fit spiritus unus cum eo. » Hoc itaque regnum cœlorum quod assi-
 milatum est homini regi, per anticipationem dicitur, quia voluit ponere rationem cum servis suis. Non-
 dum enim ponit. Positurus est autem, ut appareat quomodo unusquisque domini sui et regis probabili-
 bus et intelligibilibus pecuniis usus est. Quas quidam quidem amplius, alius autem accipit minus, secun-
 dum enim virtutem uniuscujusque alii quidem dantur quinque talenta quasi tantum sufficienti tractare,

⁵ Rom. vii, 5. ⁶ I Cor. v, 21. ⁶ Col. i, 15. ⁷ I Cor. vi, 17. ⁸ Matth. xxv, 15.

τοσούτων ὤφελον, ἀπὸ τῆς παραβολῆς δεδιδᾶσθαι
 ἐκλούμενοι· εὐρίσκονται καὶ ἄλλοι δέκα δοῦλοι πιστευό-
 μενοι μῶδες ἕκαστος ἀνά μίαν. Καὶ εἴ τις δὲ κατα-
 νοήσαι τὸ ποιικίλον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καὶ τὰς
 πολλῶν διαφερούσας ἀλλήλων εὐφυίας καὶ ἀφυίας εἰς
 πλειονας τῶν ἀρετῶν, ἢ ἐλάττονας, καὶ τὰςδε τὰς
 ἀρετὰς, ἢ τὰςδε, τάχα ἂν ἐννοήσαι πῶς ἐκάστη (10)
 ψυχὴ ἐλήλυθε μετὰ τινων τοῦ οἰκοδεσπότης νομισμά-
 των, ἀναφαινομένων μετὰ τῆς τοῦ λόγου συμπληρώ-
 σεως, καὶ τῆς ἐξῆς τῆ συμπληρώσει (11) τοῦ λόγου
 ἐπιμελείας, καὶ ἀσκήσεως τῆς πρὸς τὰ δέοντα, ἢ
 ἐπιμελείας μὲν καὶ ἀσκήσεως τῆς πρὸς ἄλλα δὲ,
 ἴτοι χρήσιμα, ὁποῖά ἐστι τὰ ἐπιτηδεύματα, ἢ πῆ
 μὲν χρήσιμα, πῆ δὲ οὐ χρήσιμα, ὁποῖά ἐστι τὰ μηδὲ
 πάντῃ ἀληθῆ δόγματα, μήτε δι' ὧν ψευδῆ.

cum ea quæ rationis perfectionem sequitur diligentia, et in rebus necessariis exercitatione; aut cum diligentia quidem, et in rebus exercitatione, partim non utilibus, qualia sunt dogmata, quæ

Ζητήσεις δὲ ἐν τούτοις πότερον πάντες δύνανται
 ἀνθρώποι δοῦλοι τούτου λέγεσθαι τοῦ βασιλέως· ἢ
 τινὲς μὲν δοῦλοι, οὓς προέγνω καὶ προώρισεν, ἕτεροι
 δὲ οἱ τοῖς δούλοις συμπραγματευόμενοι τραπεζῖται
 λεγόμενοι· καὶ οὕτω δὲ ζητήσεις εἰ ἔξω τῶν δούλων
 εἰσὶν ἀφ' ὧν μετὰ τόκων εκπράττειν ἐπαγγέλλεται
 ὁ οἰκοδεσπότης, οὐ μόνον ἀλλότριαι τῆς θεοσεβείας,
 ἀλλὰ καὶ τινες τῶν πιστευόντων. Δοῦλοι δὲ μόνον οἱ
 τοῦ λόγου (12) οἰκονόμοι· συναίρων δὲ λόγον μετὰ
 τῶν δούλων ὁ βασιλεὺς, ἀπατεῖ καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν
 δούλων δεδανεισμένους, εἴτε ἑκατὸν κόρους σίτου,
 εἴτε ἑκατὸν βάδους ἐλαίου (13), εἴτε ὅ τι δῆποτε εἰ-

A riuntur nonnullæ, ac illic quidem debitores duo, hic denariorum quingentorum, ille quinquaginta, vel quibus crediti illi fuerunt, eosque male administraverunt, cum virtute eo essent inferiores cui talentum creditum est, vel certe quos sumpsisse illos non accepimus quidem, tantumdem autem debuisse videmur a parabola didicisse: reperiuntur et alii decem servi, quorum singulis mina seorsum tradita est. Et sane si quis humanarum animarum varietatem animo conciperet, quamque diversis modis ad plures, paucioresve, vel ad has, illasve virtutes adipiscendas bene vel male a natura comparatæ sint, is fortasse intelligeret quonam pacto unaquæque anima aliquibus heri nummis instructa venerit, qui cum rationis perfectione elucescunt, et cum ea quæ rationis perfectionem sequitur diligentia, et in rebus necessariis exercitatione; aut cum diligentia quidem, et in rebus exercitatione, partim non utilibus, qualia sunt studia; vel partim utilibus, neque omnino vera sunt, neque omnino falsa.

B 8 Sed super iis quæres an omnes homines servi regis illius dici possint; an nonnulli quidem servi, quos nempe præcivit et prædestinavit; 625 alii vero cum servis negotiantes, qui nummularii appellantur: atque ita disquires an præter servos sint aliqui, non a vero Dei cultu alieni duntaxat, sed et e credentibus nonnulli, a quibus rationem exacturum se cum usuris significet paterfamilias. Servi autem soli sunt verbi dispensatores. Rationem vero a servis rex repetens, ab iis etiam qui ab ejus familia alieni sunt, vel centum tritici coros exigit, vel centum batos olei*, vel quidquid sibi ab ipsis

VETUS INTERPRETATIO.

alii autem duo, quasi minus potentis, alii autem unum, quasi adhuc impotentiori. Et si quis consideret varietatem humanarum animarum, et ingenia hominum distantia inter se, quoniam iste quidem facit ad plures virtutes, ille autem ad pauciores, alius vero ad istas facit, ad illas autem non facit, forsitan intelligere potest quomodo unaquæque anima venit cum aliquibus dominicis pecuniis in hunc mundum.

8. Adhuc autem quæres utrum omnes homines servi sunt regis hujus, aut quidam quidem servi quos præcivit et prædestinavit, alii autem non servi, sed qui negotiantur cum servis? De quibus et dicitur cuidam servo: « Num oportebat te dare pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usura recepissem cam? » Et sic requires utrum extra servos habentur, a quibus cum usuris promittit se recepturum dominus, non solum qui sunt alieni a fide, sed etiam credentium quidam; servi autem hi soli, quantum ad istas parabolas, qui dispensatores verbi habentur, et quibus hoc est commissum, ut negotientur et fenerent. Nec enim omnibus consequens est intelligere dictum, « negotiamini donec redeo. » Et sequitur, ut cum posita fuerit ratio cum servis, requiratur etiam quæcunque fecerunt servi ad eos qui extra domum fuerant regis. Nec enim conservus invenitur fuisse villico illi iniquitatis, cum centum tritici coros debebat,

* Luc. xvi, 6, 7.

(10) Τάχα ἂν ἐννοήσαι πῶς ἐκάστη, etc. Homi-
 num omnium animas ante ipsa corpora fuisse
 conditas, at illas prophetarum virorumque sancti-
 tate nobilium ipsos esse angelos censuit Origenes.
 Postremum hoc jam ante observavimus; nunc vero
 prius illud animadvertere licet; sed et apertius infra
 ad caput 20: Καὶ ἐπισκόπων μήποτε ἢ χώρα τῶν
 πρὸ τοῦ σώματος ψυχῶν ἐστὶν ὁ ἔξω τοῦ ἀμπελιῶνος
 τόπος· ἀμπελιῶν δὲ οὐ μόνον τὰ τῆδε, ἀλλὰ καὶ τὰ
 ἔξω τοῦ σώματος. Item lib. 1 *Περὶ ἀρχῶν*, cap. 7,
 et lib. 11, cap. 9, et lib. 14, cap. 2, et in Joan. 14,
 58, ubi angelorum ministerio et ope animas homi-
 num corporibus immitti docet; et in Joan.
 viii, 58, et sexcentis locis; præcipue vero lib. 1,
contra Celsum ubi Pythagoram, Empedoclem
 et Platonem doctrinæ hujus auctores agnoscit. Vi-
 dendum Laetius in Pythagora et Empedocle; et
 Plato in *Phædone*, et x *De legib.* et in *Epinom.* et x
De republ. et in *Tim.* et aliis plerisque locis. Hanc
 Plato sententiam a præceptore suo Socrate, hic

C ab Italicis philosophis, hi a Pythagora acceperunt.
 At eam passim in Origene obtulit Hieronymus, ma-
 xime epistol. ad Avitum. Sed et aliquando dissi-
 mulato Origenis nomine; in epistola, puta, ad
 Demetriad. et in Jerem. xxviii. Sed de his satis
 actum est in *Origenianis*. HUETIUS.

(11) Codex Regius τῆς συμπληρώσεως.

(12) Idem recte λόγου, quemadmodum legit vetus
 interpres. Codex Anglicanus νόμου.

(13) Ἐκατὸν βάδους ἐλαίου. Luc. xvi, 6, alii
 legunt, κάδους. Vulgat. « centum cados olei; » alii
 βάτους, vel βαθόους. Origenes, et Josephus *Antiquit.*
 lib. viii, cap. 2, βάδους Hebraice טב. A βάδος pro-
 clivis mutatio fuit in κάδος. Certe βάδος et κάδος
 nomine diversa, re et capacitate unum sunt; ba-
 thus enim metretam, hoc est, cadum, sive χερά-
 μιον, sive amphoram Atticam, sive hydriam Roma-
 nam capit: κάδος quidem legitur apud Epiphanium,
 sed vitiose. HUETIUS.

servis fenori collocatum receperunt; nam qui centum tritici coros, vel centum olei batos debebat, non conservus « villici iniquitatis »¹⁰ juxta parabolam fuisse reperitur, ut inde perspicuum est, « quantum debes domino meo »¹¹? Illud autem in animum tuum induce, omnem actum bonum et oportunitum, lucro et emolumento similem esse, malum vero, dispendio. Et quemadmodum aliud est lucrum quod plures nummi pariunt, aliud quod pauciores, quorum major minorve est multitudo et paucitas; ita egregia facinora majori vel minori pretio compensantur. Quarum rerum judicium ad eum solum pertinet, qui horum disquirendorum peritus est, et ex animi affectione, et sermone, et actione, et rebus quæ cum in nostra facultate non sint, ea tamen juvant quæ ex arbitrio nostro pendent, æstimare satagit qualis actio magno emolumento sit, qualis minori, et qualis minimo; et ita e contraria quodnam peccatum magnum esse detrimentum in rationum a servis exactione reperitur; quod minus; et quod (si ita appellare licet) ultimi minuti detrimentum est¹², vel ultimi quadrantis¹³. Totius ergo vitæ rationem exigit is qui regnum cælorum appellatus est, et assimilatus homini regi, quando scilicet « omnes nos astare oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum »¹⁴; et tunc in putandis rationibus, « omne verbum otiosum quod locuti fuerint **626** homines »¹⁵, in eas referetur; et si quis aliquando potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ, tantum in nomine discipuli¹⁶.

8. Hæc autem contingunt, quando et id continget quod a Daniele scriptum est: « Libri aperti sunt, et judicium sedit »¹⁷; et omnium enim quæ dicuntur, quæ geruntur, quæque cogitantur, sit quasi commentarius, et Dei potestate quidquid nobis absconditum est, in lucem proferetur, et quidquid tectum est, revelabitur¹⁸, ut cum aliquis operam non dedisse fuerit repertus, ut ab adversario liberetur, mittatur in carcerem a principe, et iudice, et mi-

VETUS INTERPRETATIO.

aut centum olei batos, secundum quod ipse villicus manifestat dicens: « Quantum debes domino meo? » Et non dixit domino nostro. Intellige autem mihi omnem quidem actum bonum lucrum dici, malum autem dispendium. Et sicut est differentia inter lucrum, et lucrum pecuniarum, sic et in bonis operibus differentia est inter bonum opus, et bonum; sic differentia est inter malum opus, et malum. Quorum differentiam salus Deus scit, qui potest talia ista discutere, et ex ipso affectu verborum et actuum videt quæ nostra ex nobis videntur, sed non sunt ex nobis: et quod est opus magnum lucrum, vel quod mediocre, vel quod exiguum: e contrario quod peccatum, magnum dispendium invenitur cum ratio ponitur, vel quod minimum, vel quod est damnus novissimi quadrantis. Omnis ergo vitæ nostræ ratio est ponenda a rege, quando « omnes nos presentari oportuerit ante tribunal Christi, ut reportet unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum »; et adducetur ad rationem etiam « omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, » vel si quis aliquando « potaverit aliquem calice aquæ frigidæ, tantum in nomine discipuli. »

9. Hæc autem non sic dici putamus, quasi opus habentia multo tempore ut ponatur nobis ratio de omnibus actibus vitæ nostræ, ut suspicio sit, rege ponente singulis in tanta servorum multitudine

¹⁰ Luc. xvi, 8. ¹¹ ibid. 5. ¹² Luc. xii, 59. ¹³ Matth. v, 26. ¹⁴ II Cor. v, 10. ¹⁵ Matth. xii, 36. ¹⁶ Matth. x, 42. ¹⁷ Dan. vii, 10. ¹⁸ Matth. x, 26.

(14) Codex Regius, ἡμῶν.

(15) Τοῦ κριτοῦ καὶ τοῦ ἀπηρέτου. Qui a Matth. xviii, 31, βασιανιστής, et a Luca, πράκτωρ, is Matth. v, 25, ἀπηρέτης nuncupatur. Tria hæc unum sonant; publicum nempe satellitem, qui immineret

λεηφότας τοὺς ἔξω τοῦ βασιλέως οἰκετίας· οὐ γὰρ σύνδουλος ἐ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας, εὐρίσκειται κατὰ τὴν παραβολὴν ὁ τοὺς ἑκατὸν ὄφελων τοῦ σίτου κόρους, καὶ τοὺς ἑκατὸν τοῦ ἐλαίου βάδους, ὡς δὴλοι ἐκ τοῦ· « Πόσον ὀφείλεις τῷ κυρίῳ μου; » Νόει δέ μοι ἐκάστην πράξιν εὐκαιρίας ἀγαθῆν μὲν ἢ κατῆκουσαν κέρδει καὶ ἐπιγεννήματι, μοχθηρὰν δὲ ζημίαν· καὶ ὡσπερ ἐστὶ τι κέρδος πλειόνων ἀργυρίων, καὶ ἄλλο ἐλαττόνων, καὶ διαφόρως πλειόνων καὶ ἐλαττόνων, οὕτως κατὰ τὰς καλὰς πράξεις οἶονε συνιμησίς ἐστι κερδῶν πλειόνων ἢ ἐλαττόνων. Ὁ τοῦ μόνου ἐπισταμένου τὰ τοιαῦτα ἐξετάζειν, ἐρώτος ἀπὸ τῆς διαθέσεως, καὶ τοῦ λόγου, καὶ τῆς πράξεως, καὶ τῶν συνεργούντων τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, λογισασθαι ποῖον μὲν ἔργον μέγα κέρδος ἐστὶ, ποῖον δὲ ἐλαττον, ποῖον δὲ ἐλάττωστον· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων, ποῖον μὲν ἀμάρτημα ἐν τῷ συναίρεσθαι λόγον τοῖς δούλοις εὐρίσκειται μεγάλη ζημία, ποῖον δὲ ἐλάττων, καὶ ποῖον, εἰ δεῖ οὕτως ὀνομάσαι, ζημία τοῦ ἐσχάτου λεπτοῦ, ἢ τοῦ ἐσχάτου κοδράντου. Ὅλου τοίνυν καὶ παντὸς τοῦ βίου συναίρεσθαι ὑπὸ τῆς εἰρημένης βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὁμοιωθεῖτης ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, λόγος, ὅτε « τοὺς πάντας ἡμᾶς παραστῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπράξεν, εἴτε ἀγαθὰ, εἴτε φαῦλα » καὶ τότε, συναίρεσθαι λόγου, ἀγθῆσεται εἰς τὸν συναίρεσθαι λόγον καὶ « πᾶν βῆμα ἀργὸν ἢ ἀν καλήσων οἱ ἄνθρωποι, » καὶ εἰ ποτὲ τις « ἐπότισε ποτήριον ὕδατος ψυχροῦ μόνον εἰς ὄνομα μαθητοῦ. »

Καὶ ταῦτα ἔσται, ἡνίκα ἂν τὸ παρὰ τῷ Δανιὴλ γεγραμμένον τό· « Βιβλίοι ἀνεψῆθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισεν· » οἶονε γὰρ πάντων τῶν λελαλημένων, καὶ πεπραγμένων, καὶ τῶν νενοημένων ἀναγραφῆ τις γίνεται, καὶ θεῖα δυνάμει πᾶν κρυπτόν ἡμῖν (14) φανερωθήσεται, καὶ πᾶν κεκαλυμμένον ἀποκαλυφθήσεται. Ἰν' ἐπὶ μὴ εὐρεθῆ τις δεδωκὼς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι τοῦ ἀντιδίκου, ὁδεύση διὰ τοῦ ἀρχοντος, καὶ τοῦ κριτοῦ, καὶ τοῦ ἀπηρέτου (15) ἐπὶ τὴν φυ-

litibus, exsecutorem litium, seu viatorem Romanum appellabant, Græci ἐκδιδοσθῆν. Is sive cruciatus, sive longo ac diuturno carcere debitores macerabat, donec omnia persolvissent. ΗΥΕΤΙΣ.

λακην, ἕως τὸν ἑξακτον λεπτὸν ἀποδῶ· ἐπὶν ἐξ ἧ δούς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἐκείνου, καὶ μηδὲν μηδὲν ὀφείλων, καὶ ἦδη τὴν μὲν δεκαπλασιάσας, ἢ πενταπλασιάσας, ἢ τὰ πέντε τάλαντα διπλασιάσας, ἢ τὰ δύο τέσσαρα ποιήσας, τύχη τῆς θεούσης ἀμοιβῆς, εἰσερχόμενος εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, ἢ ἐπὶ πᾶσι ταῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καθιστάμενος, ἢ ἀκούων· « Ἰσθὶ ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων, » ἢ· « Ἰσθὶ ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω πέντε πόλεων. » Ταῦτα δὲ ἡμεῖς μὲν, ὡς χρόνου πολλοῦ δεόμενα, ἵνα συναρῶν ἡμῖν περὶ τῶν ὄλων χρόνων τῆς ἐνταῦθα ζωῆς λόγος, νομιζόμεν λέγεσθαι, ὡστ' ἂν ὑπολαβεῖν, τοῦ βασιλέως συναίροντος; ἐνὶ ἑκάστῳ τοσούτων δούλων λόγον, τοσούτου χρόνου δεῖσθαι τὰ πράγματα ἕως ἐπὶ τὸ τέλος Ἑλθῆ τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, οὐχ ἕως, ἀλλὰ καὶ πλείονων αἰώνων. Τὸ δὲ ἀληθὲς οὐχ οὕτως ἔχει· ἀθρώως γὰρ βουληθεὶς ὁ Θεὸς ἀναρῶν πῖσαι ἐν ταῖς πάντων μῆμαις, ὑπὲρ τοῦ ἑκαστον τῶν ἰδίων συναισθηθῆναι κρεῖττον ἢ χεῖρον πεπραγμένων, πάντα τὰ παρ' ὄλων τὸν χρόνον γεγενημένα ἑκάστῳ, ποιῆσαι ἂν δυνάμει ἀφάτω· οὐ γὰρ, ὡσπερ ἡμεῖς, βουλομένοι ὑπόμνησίν τινων ποιῆσαι, δεόμεθα χρόνου διαρκούς πρὸς τὴν διέξοδον τῶν ὑφ' ἡμῶν λεγομένων, καὶ φερόντων εἰς ἀνάμνησιν ὧν βουλόμεθα ἀναμῆσαι, οὕτως ὁ Θεὸς βουληθεὶς ἡμᾶς ὑπομῆσαι τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ πεπραγμένων, ἵνα, συναισθηθέντες ὧν πεποιθήκαμεν, καταλάβωμεν δι' αὐτὸν κολαζόμεθα ἢ τιμώμεθα, ποιῆσαι ἂν. Εἰ δὲ τις τῷ τάχει τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ ταῦτα δυνάμει ἀπιστεῖ, οὕτως οὐδέπω νενόηκε τὸν ποιήσαντα τὰ ὅλα Θεὸν, οὐ δεηθέντα χρόνων εἰς τὸ ποιῆσαι τηλικαύτην οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς κτίσιν· καὶ γὰρ δοκῆ ἐν ἑξ ἡμέραις ταῦτα πεποιηκῆναι, συνέσεως χρεῖα πρὸς τὸ νοῆσαι πῶς λέγεται τὸ, ἐν ἑξ ἡμέραις, διὰ τοῦτο· « Αὐτὴ ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τολμητέον οὖν, καὶ λεκτέον, ὅτι ὁ τῆς προσδοκωμένης κρείσεως καιρὸς οὐ δεῖται χρόνων, ἀλλ' ὡς ἡ ἀνάστασις λέγεται γίνεσθαι « ἐν ἀτόμῳ, ἐν βίπῃ ὀφθαλμῶν, » οὕτως, οἶμαι, καὶ ἡ κρίσις.

resurrectio « in puncto temporis, in oculorum nictatione » ; futura dicitur, tale futurum iudicium existimo.

Μετὰ ταῦτα λεκτέον εἰς τό· « Ἀρξαμένου δὲ αὐ-

nistro, donec ultimum minutum reddiderit ¹⁹ : at postquam operam dederit, ut ab eo liberetur, nec quidquam ulli debeat, jamque minam decuplicaverit, vel quincuplicaverit, vel quinque talenta duplicaverit, vel e duobus quatuor effecerit, meritam mercedem recipiat, intrans in gaudium domini sui ²⁰, vel super omnibus bonis ejus constitutus ²¹, vel illud audiens : « Esto potestatem habens super decem civitates ; » vel : « Esto potestatem habens super quinque civitates ²². » Hæc autem ita dicta arbitramur, quasi multum postulent temporis, ut totius vitæ hic anteactæ temporis rationem reddamus, adeo ut rege rationem ab unoquoque tot servorum repetente, res tantum desiderare temporis existimemus, donec quæ a mundi exortu ad consummationem non unius sæculi, sed plurimorum gesta sunt, ad finem perducantur. At res ita se non habet ; volens enim Deus quæcunque totius temporis decursu acta sunt, in omnium memoria confestim revocare, ut rerum a se bene vel male gestarum unusquisque conscius sit, id virtute ineffabili efficiet. Nec enim, quemadmodum si rerum aliquarum memoriam nobis refricare volumus, sufficiens desideramus tempus, quo quæ a nobis dicta sunt, et ad eorum recordationem quorum meminisse volumus nos delucunt, percurramus, idem facit Deus cum nobis in memoriam **627** revocare vult quæ in hac vita gessimus, ut eorum quæ a nobis acta sunt conscii, cur pœna, vel honore afficimur perspectum habeamus. Quod si quis divinæ virtutis in iis agendis celeritati fidem non habet, is Deum a quo omnia condita sunt, nondum animo comprehendit, cui tempore opus non fuit, ut tantam cœli et terræ molem fabricaret ; nam etiamsi intra sex dies hæc creasse videatur, intellectu opus est, ut capere possimus, quoniam sensu id dictum est, *intra sex dies* ; propter illud : « Hic liber generationis cœli et terræ ²³, » et quæ sequuntur. Aude-

re dicitur igitur et dicendum futuri iudicii tempus spatium non desideraturum, sed quemadmodum

40. Deinde vero super his disserendum est · « Et

VETUS INTERPRETATIO.

rationem, ne forte res ipsa necessarium habeat longum tempus, quoadusque ad finem perveniant omnia, quæ ab initio mundi usque ad consummationem sæculi non unius, sed multorum sæculorum sunt gesta ab omnibus. Sed non est ita. Volens enim Deus ventilare omnium mentes, ut unusquisque sentiat proprios actus honos vel malos, cito omnia ab omnibus omni tempore gesta singulis quibusque faciet in mente ineffabiliter quadam virtute. Nec enim sicut nos volentes in mente facere alicui ea quæ fecit, opus habemus tempore sufficienti ad consummationem eorum quæ dicuntur a nobis, et in memoriam rediguntur : sic et Deus opus habet tempus volens nobis in mente facere omnia quæ gessimus in vita, ut cognoscentes universa quæ fecimus, intelligamus propter quæ aut punimur, aut honoramur. Si quis autem celeritati divinæ virtutis circa hæc omnia consummanda non credit, hic nondum intellexit Deum qui omnia fecit, et non indiguit spatio temporis alicujus ad faciendam cœli, et terræ, et omnium quæ in eis sunt, creaturam. Nam etsi videtur in sex diebus fecisse omnia Deus, maxime quia dicit : « Hic est liber generationis cœli et terræ, qua die facta sunt cœlum et terra ; » audendum est tamen et dicendum, quoniam tempus futuri iudicii non opus habebit spatio temporis, sed sicut resurrectio dicitur futura « in momento, in ictu oculi, » sic putō et iudicium fore.

40. Præter hæc videamus quid est quod ait : « Incipiente eo ponere rationem, oblatus est ei debitor

¹⁹ Luc. xii, 58, 59. ²⁰ Matth. xxv, 21. ²¹ Matth. xxiv, 47. ²² Luc. xix, 17, 19. ²³ Gen. ii, 4.

1 Cor. xv, 52.

cum cœpisset rationem ponere, oblatuſ est ei unus qui debebat ei multa talenta ²², » quæ talem mihi ſignificationem videntur continere. Judiciſ faciendi tempus initium ducit a domo Dei, dicentis iis quibus poenarum inſtigendarum cura demandata eſt, quemadmodum in Ezechiele ſcriptum exſtat : « A ſanctis meis incipite ²³, » et nictationi oculi ſimile eſt ; tempus autem reponendæ rationis eidem etiam ſimile eſſe mente concipimus, nec enim eorum oblituſ ſumus, quæ de iis dicta ſunt qui plura debent : quamobrem non ſcriptum quidem eſt : « Cum rationem poneret, » ſed : « Cum cœpiſſet rationem ponere, oblatuſ eſt, » cum ſcilicet rationis ponendæ initium feciſſet, « unus qui debebat ei multa talenta, » quaſi qui immenſæ talentorum ſummæ jacturam feciſſet, cuique magnæ reſ, atque eæ compures et commiſſæ et creditæ fuiſſent, nullum autem ad herum emolumentum retuliſſet, ſed multarum rerum fuiſſet pendium paſſuſ, ita ut talenta deberet quam plurima ; et ideo fortaſſe multa deberet talenta, quoniam mulierem ſuper plumbi talentum ſedentem sæpe ſecutuſ eſſet, cui nomen eſt Iniquitas ²⁷. Hic vero animadvertite maximum quodque peccatum herilium talentorum eſſe jacturam ; talia autem peccata admittunt ſcortatores, adulteri, qui cum maribus **628** concumbunt, molles, idololatræ, homicidæ. Nil ergo leve, ſed magna omnia et gravia designavit unus ille multorum talentorum debitor qui regi oblatuſ eſt, quem ſi inter homines quaſiveriſ, cum eſſo forſitan reperieſ « hominem peccati, filium perditionis qui adverſatur et extollitur ſupra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur ²⁸ ; » ſi extra hominum genus, quiſ ille eſt, niſi diabolus qui tot homines perdidit, a quibus ipſe peccati auctor ſuſceptuſ eſt ? « Magnum enim homo et pretioſum vir miſericors ²⁹ ; » uſque adeo pretioſum, ut talenta dignum ſit ; vel auri, quale erat aureum candelabrum

τοῦ συναίρειν λόγον, προſτήχθη αὐτῷ εἰς ὀφειλέτης πολλῶν τάλαντων, » περ τοιούτων μοι δοκεῖ εἶναι νοῦν· Ὁ μὲν καιρὸς τοῦ ἀρξασθαι τὸ κρίμα ἐſτὶν ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, εἰπόντος, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιὴλ γέγραπται, τοῖς ἐπὶ τῶν κολάσεων τεταγμένοις· « Ἀπὸ τῶν ἀγίων μου ἀρξασθε, » καὶ ῥιπῆ ὀφθαλμοῦ ἰσοκῶς ἐſτὶν· ἡ δὲ τοῦ συναίρειν λόγον τὴν αὐτὴν ἔχει ἐπινοίη λαμβανομένη· οὐ γὰρ ἐπιελησμεθα τῶν προειρημένων ἀπὸ τῶν ὀφειλόντων πλείονα· διόπερ οὐ γέγραπται μὲν· « Συναίροντος δὲ αὐτοῦ λόγον, » εἴρηται δὲ· « Ἀρξαμένου δὲ αὐτοῦ συναίρειν, προſτηνέχθη, » ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ συναίρειν αὐτὸν λόγον, « εἰς ὀφειλέτης πολλῶν τάλαντων, » ὡς μυρία ὄσα ζημιωθείς, καὶ μεγάλα μὲν ἔγκειριſμός, καὶ πιſτευθεὶς πολλά, μηδὲν δὲ κέρδος προſαγαγῶν τῷ δεσπότῃ, ἀλλὰ μυρία ὄσα ζημιωθείς, ὥſτε αὐτὸν ὀφείλειν πολλὰ τάλαντα· καὶ τάχα διὰ τοῦτο πολλὰ ὀφείλει τάλαντα, ἐπεὶ περ ἡκολούθηſε πολλὰκις τῇ ἐπὶ τὸ τάλαντον τοῦ μολιθδοῦ καθημένη γυναικὶ, ἣ ἄνομα· νομίμα. Νόει δὲ κατὰ τὸν τόπον ἕκαστον μέγιστον ἁμάρτημα τάλαντων εἶναι ζημιῶν οἰκοδεſποτικῶν, καὶ τοιαῦτα ἁμαρτάνουſι ἴσθιμοι, μοιχοὶ, ἀρſενοκοίται, μαλακοὶ, εἰδωλολάτραι, φονεῖς. Οὐδὲν οὖν τάχα μικρὸν, ἀλλὰ πάντα μεγάλα καὶ χαλεπὰ ἡμαρτεν ὁ προſαχθείς τῷ βασιλεὶ εἰς ὀφειλέτης πολλῶν τάλαντων, ὄντινα εἰ μὲν ἐν ἀνθρώποις ζητήſεις, ἴσως ἂν αὐτὸν εὐροιſ ὄντα τὸν « ἀνθρώπον τῆς ἁμαρτίας, τὸν υἱὸν τῆς ἀπωλείας, τὸν ἀντικείμενον, καὶ ἐπαιρόμενον ἐπὶ πάντα Θεὸν ἢ σέβασμα (16)· » εἰ δὲ ἔξω ἀνθρώπων, τίς ἂν εἴη ὄντος ἢ ὁ διάβολοſ τοσοῦτους ἀπολωλεκῶς, δεξαμένουſ αὐτὸν ἐνεργοῦντα τὴν ἁμαρταν ; « Μέγα γὰρ ἀνθρώπου καὶ τίμιον ἀνὴρ ἐλεῆμενον, » τίμιον ὡς τάλαντου εἶναι ἄξιον ἔτοι χρονοῦ, ὅποια ἢ λυχνία ἢ ταλαντιαία ἦν ἢ χρυσοῦ (17), ἢ ἀργύρου, ἢ ὅποιαſ δὴποτε νοητῶς παραλαμβανομένηſ ἕλης· ὡν σύμβολα ἐν τοῖς Λόγοιſ τῶν ἡμερῶν ἀναγέγραπται, Δαυὶδ πλουτήσαντος πολλοῖς τάλαντοιſ ὡν καὶ ὁ ἀριθμὸſ λέλεται, τα-

VETUS INTERPRETATIO.

unus multorum talentorum. » Initium iudicii eſt incipiens a domo Dei, qui dixit, ſicut ſcriptum eſt in Ezechiele, angelis qui conſtituti fuerant ſuper poenas : « A ſanctis meis incipite. » Quod initium icui oculi ſimile eſt, quoniam in icu oculi omnium ſanctorum acta conſiderans, iudicat eos. Sic et tempus ponendæ rationis erit, quod concipitur mente. Nec enim oblituſ ſumus quæ dicta ſunt ſupra de debentibus plura, propter quod non quidem ſcriptum eſt : ponente autem eo rationem, ſed ita : « Incipiente autem ponere rationem. » Oblatuſ eſt in principio ponendæ rationis debitor multorum talentorum, qui ad nulla multa fecerat damna, et magna quidem ei erant injuncta, et credituſ multa nullum domino atuliſ lucrum, ita ut debitor eſſiceretur multorum talentorum. Et forſitan ideo multorum talentorum factuſ eſt debitor, quoniam ſecutuſ eſt mulierem ſuper talentum plumbi ſedentem, cujuſ nomen, Iniquitaſ. Intellige autem unum quodque maximum peccatum dici talentum damni dominici, qualia peccant fornicatores, adulteri, molleſ, maſculorum concubitores, idololatræ, homicidæ, ſicut et iſte nihil modicum, ſed omnia magna et peſſima peccavit, qui oblatuſ eſt regi. Qui forſitan tot talenta perdidit, quantuſ perdidit homineſ qui receperunt eum in ſe talia operanteſ peccata, « grande eſt enim et hoc et honorabile vir miſericors, » et honorabile quaſi talentum dignum, ſive aureum, qualis fuit lucerna illa talenti auri, ſive argenteum talentum, aut cujuſlibet alteriuſ metalli intelligibilis, quorum myſteria in *Verbis dierum* ſcripta

²² Matth. xviii, 24. ²³ Ezech. ix, 6. ²⁷ Zach. v, 7, 8. ²⁸ II Theſſ. ii, 5, 4. ²⁹ Prov. xxx, 6.

(16) Ἐπὶ πάντα Θεὸν ἢ σέβασμα. II Theſſ. ii, 4 : ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα. Vulgat. « Supra omne quod dicitur Deus ; » legebat, ἐπὶ πᾶν τὸ λεγόμενον Θεόν, id quod plerique codices exhibent. Id.

(17) Ἦτοι χρῆνον, ἢ χρῆνον ἢ λυχνία ἢ ταλαν-

τιαία ἢν ἢ χρυσοῦ. Sic concepta erant verba hæc in mss. Holm. et Reg. Lege ἔτοι χρυσοῦ, ὅποια ἢ λυχνία ἢν ἢ ταλαντιαία ἢ χρυσοῦ. Favet veluſ interpreſ : « Et honorabile quaſi talentum dignum, ſive aureum, qualis fuit lucerna illa talenti auri ; ſive argenteum talentum, » etc. ΠΡΕΤΙΥΣ.

λάντοις χρυσοῦ τοσοῖσδε, καὶ ἀργύρου τοσοῖσδε, καὶ τῆς λοιπῆς ὀνομαζομένης ἐκεῖ ὕλης, ἐξ ἧς κατασκευάσται ὁ τοῦ Θεοῦ νεῶς.

multis talentis ditatus fuisset David ²¹, quorum tot argenteis, et reliqua materia quæ ibi recensetur,

Πλὴν μὴ ἔχων ἀποδοῦναι τὰ τάλαντα, ἀπολωλέκει γὰρ ταῦτα, ἔχει γυναῖκα καὶ τέκνα, καὶ ἄλλα περὶ ὧν γέγραπται· « Πάντα ὅσα ἔχει· » καὶ τὴν δυνατὸν, πιπρασκόμενον αὐτὸν μετὰ τῶν ἰδίων, εὐπορῆσαι τοῦ ὠνησαμένου αὐτὸν, καὶ πληρώσαντος διὰ τῆς τιμῆς αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ πᾶν τὸ ὄφλημα· καὶ οἶόν τε τὴν αὐτὸν μηκέτι μὲν εἶναι δοῦλον τοῦ βασιλέως, γενέσθαι δὲ τοῦ ὠνησαμένου· καὶ ἐπιδικάζεται γε τοῦ μὴ πρα-
 θεὶς ἅμα τοῖς ἰδίοις μένειν ἐν τῇ τοῦ βασιλέως οἰκί-
 δι· « πεσὼν προσκυνεῖ αὐτῷ, » Θεὸν ἐπιστάμενος τὸν βασιλέα, καὶ λέγει· « Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα ἀποδώσω σοι· » τὴν γὰρ, ὡς εἰκος, δραστήριος, ὁρῶν, ὅτι δύναται ἐκ δευτέρων πράξεων ἀνα-
 πληρῶσαι πᾶν τὸ ἐνδεὲς ἀπὸ τῆς προτέρας ζημίας τῶν πολλῶν τάλαντων· καὶ ὁ ἀγαθὸς γε βασιλεὺς οὗ-
 το· ἐπλαγχνίσθη καὶ ἐπὶ τὸν ὄφειλόν τῶν πολλῶν τάλαντων, καὶ τότε μὲν ἀπέλυσεν αὐτὸν πλεῖόν τι χαρισάμενος αὐτῷ ἢς ἤξιώθη ἀξιώσεως· ὁ μὲν γὰρ ὄφειλέτης ἐπηγγελάτω μακροθυμήσαντι τῷ δεσπότη ἀποδοῦναι ἅπαντα τὰ ὄφειλάματα· ὁ δὲ σπλαγχνισθεὶς ἐπ' αὐτῷ κύριος οὐκ ἐπὶ τῷ ἀπολαβεῖν ἐκ τοῦ μακροθυμεῖν, τότε ἀφῆκεν αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀπέλυσε, καὶ πᾶσαν τὴν ὄφειλὴν ἀφῆκεν αὐτῷ. Ὁ δὲ πονηρὸς δοῦλος οὗτος καὶ μακροθυμίαν ἀπὸ τοῦ δεσπότη αἰτήσας ἐπὶ τοῖς πολλοῖς τάλαντοις ἀνηλεῶς πεποίηκεν. « Εὐρῶν γὰρ ἓνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὄφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια, κρατήσας αὐτὸν ἐπιγεγελέων· Ἀπόδος ἐμοὶ τὰ ὄφειλάς. » Πῶς δὲ οὐχ ὑπερβολὴν πονηρίας ἐπεδείξατο, δι' ἑκατὸν δηνάρια κρατήσας τὸν σύνδουλον, καὶ πνίγων, καὶ ἀποστερῶν αὐτὸν ἐλευθέρως ἀναπνοῆς, αὐτὸς (18) ἐπὶ τοῖς πολλοῖς τάλαντοις μῆτε κρατηθεὶς, μῆτε πνιγείς, ἀλλὰ πρότερον μὲν κελευσθεὶς πραθῆναι ἅμα γυναικί, καὶ τέκνοις, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ, ὕστερον δὲ μετὰ τὸ προσκυνῆσαι, σπλαγχνισθέντος ἐπ' αὐτῷ τοῦ κυρίου, ἀπολυθεὶς, καὶ περὶ πάσης ἀφθεῖς τῆς ὄφειλῆς; καὶ ἔργον γε εἰπεῖν κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Ἰησοῦ, τίς ἐστὶν ὁ εὐρεθεὶς σύνδουλος εἰς ὄφειλων, οὐ τῷ κυρίῳ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τῷ πολλὰ ὄφειλοντι τάλαντα, ἑκατὸν δηνάρια, καὶ τίνες οἱ ἰδόντες τὸν μὲν πνίγοντα, τὸν δὲ πνιγόμενον σύνδουλοι, καὶ λυπηθέντες σφόδρα, καὶ σαφῶς παραστήσαντες τῷ κυρίῳ ἑαυτῶν πάντα τὰ γενόμενα. Ὡς μὲν οὖν ἀληθείας ἔχει τὰ πράγματα, ἀποφαίνομαι μηδένα διηγῆσασθαι, εἰ μὴ Ἰησοῦ τοῦ τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς κατ' ἰδίαν λύσαντος πάντα, ἐπι-

A talentum pendens, vel argenti, vel cujuscunque tandem materiae mente conceptæ ²⁰; quorum similitudines in *Verbis dierum* conscriptæ sunt, eum etiam numerus expressus est, tot talentis aureis, e qua templum Dei constructum est.

11. Verum cum ei non sit, unde talenta rescribat, ea enim amiserat, uxorem certe, liberosque habet, aliaque de quibus scriptum est: « Omnia quæ habet ²²; » ac fieri poterat ut eo cum suis omnibus venundato, emptorem nancisceretur, quippe et sui, rerumque ad se pertinentium pretio debiti summam expleret; et fieri poterat, ut non regis amplius, sed emptoris sui servus esset; atque id impetrat, ut cum suis omnibus non divenditus in regis domo hæreat, propterea « procidens adorabat eum, » Deum nempe regem esse sciens, et ait: « Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi, » cum enim fuisse industrium credibile est, seseque penuriam quam ex priori multorum talentorum jactura tolerabat, secundis curis ac negotiis resarcire nosse intelligebat: tunc vero bonus ille rex hujus multorum talentorum debitoris misertus est, eumque pluribus concessis quam quæ postulaverat, dimisit; pollicitus quippe fuerat debitor omnia sese debita hero redditurum, patienter modo expediendi nominis diem expectasset; at eum miseratus herus non ita dimisit solummodo, quasi olim debitum, post dilatam hujus expungendi **629** tempus, esset recepturus, sed omni plane debito solutum dimisit. Servus autem ille nequam qui herum pro multis talentis moram ac procrastinationem rogaverat, inhumaniter se gessit, cum enim « invenisset unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios, tenens suffocabat eum dicens: Redde quod debes ²³. » Annon is summæ improbitatis exemplum dedit propter centum denarios conservum apprehensum suffocans, et liberam respirationem intercludens, qui propter multa talenta neque ipse apprehensus, neque suffocatus fuit, sed primum una cum conjuge, liberis, et facultatibus vendi jussus, deinde vero postquam adoravit, miserato eum hero absolutus est, et toto nomine liberatus. Quisnam vero sit inventus ille conservus, centum denarios non hero suo debens, sed ipsi multorum talentorum debitori; quinam et ii conservi, qui et hunc suffocatum, et illum suffocatum viderunt, et valde indoluerunt, suoque hero quæcunque agebantur palam fecerunt, juxta Jesu mentem exponere spissum est ac operosum negotium. Ut ergo revera se res habent non explicare id posse quemquam pronun-

VETUS INTERPRETATIO.

habentur: sicut et David ditatus talentis multis, quorum et numerus est ostensus in talentis aureis tantis, et argenti tantis, et reliquorum metallorum quæ illic nominantur, ex quibus fabricatum est templum.

11. « Et cum non haberet unde redderet, jussit eum vendi, et uxorem ejus, et filios ejus, et omnia ejus, et reddi debitum. » Opus est ergo dicere secundum voluntatem Christi, quis est debitor talentorum multorum, et quæ uxor ejus, et qui filii ejus, et omnia ejus, et quis est debitor qui ipsi debitori debebat, et qui conservi videntes hunc quidem effocantem, illum autem effocari. Et sicut est quidem, vere confiteor neminem

²⁰ Exod. xxv, 39, et xxxvii, 24. ²¹ I Par. xxii, 14. ²² Matth. xviii, 25. ²³ ibid. 28.

(18) Codex Regius αὐτός, ed i; Huetii, αὐτοῖς.

tio, nisi Jesus qui discipulis suis omnia seorsum explanavit, illius animum subierit, et thesauros omnes in parabola delitescentes, tenebris involutos, reconditos, sub aspectum non cadentes protulerit, et quemcumque vult eorum quæ in hac parabola continentur cognitionis lumine illustrare, perspicuis argumentis certum fecerit et erudierit, ut simul doceat quisnam ille sit multorum talentorum debitor unus, ad hominem regem deductus, et cætera; tum quis alter ille unus huic centum denarios debens, et reliqua; et an is esse possit supra memoratus homo peccati, an diabolus, an neuter illorum, aut alius quispiam, sive homo, sive aliquis ex iis qui sub diaboli potestate sunt; nam sapientiæ Dei opus illud est quæ de his prædicta sunt, qui proprie et ex se tales sunt, vel qui certis his qualitibus affecti sunt, sive inter potestates non aspectabiles, sive inter certos homines, quocumque tandem modo a Spiritu divino conscripta fuerint, explicare; nos autem, utpote qui nondum eam mentem recepimus quæ Christi menti permisceri valeat, quæque tantas res comprehensione assequi, et cum spiritu omnia profunditatesque Dei perscrutari possit, nihil certum et determinatum super iis quæ hic habentur in animum inducentes, ad **630** unum quempiam referri existimamus servum huic rum talentorum debitum hic propositum.

12. Jam vero operæ pretium est perquirere quæ C donam homo ille rex, de quo agit parabola, rationem cum servis suis inire voluerit, et ad quod tempus sint referenda quæ narrata sunt: nam si post consummationem, vel in ipsa consummatione, futuri scilicet iudicii tempore; qui pote stabunt quæ ad centum denariorum debitorem ab eo suffocatum cui multa condonata fuerant talenta, pertinent? sin ante iudicium, quomodo collatæ ante illud a rege homine cum servis suis rationes explicari poterunt? At id de omnibus parabolis universe sentiendum est, quarum interpretatio ab evangelistis litteris mandata non est, etiamsi omnia privatim discipulis suis Jesus exposuerit, propterea quæ parabolarum explanationem Evangeliorum scriptores occultaverunt, ac silentio prætermiserunt, quod litterarum naturam superarent quæcumque in illis significabantur, et ea esset talium parabolarum solutio et expositio, ut libros, qui super

A δημήσαντος αὐτοῦ τῷ ἡγεμονικῷ, καὶ ἀνοίγοντος τοὺς ἐν τῇ παραβολῇ θησαυροὺς πάντας, σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους, καὶ πληροφοροῦντος δι' ἐναργῶν ἀποδείξεων ὃν βούλεται φωτίζει τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως τῶν κατὰ τὴν παραβολὴν ταύτην, ἵν' ἅμα τε παραστήσῃ τίς ὁ εἰς προσπαθεῖς τῷ βασιλεῖ ἀνθρώπῳ (19) ὀφειλέτης πολλῶν ταλάντων, καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ ὁ ὀφειλῶν τούτῳ τὰ ἑκατὸν δηνάρια ἄλλος εἷς, καὶ τὰ λοιπὰ, εἴτε δύναται εἶναι ὁ προαποδομένος ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, εἴτε καὶ ὁ διάβολος, εἴτε μὴδ' ἕτερος μὲν τούτων, ἄλλος δὲ τις, ἦτοι ἄνθρωπος, ἢ τῶν ὑπὸ τὸν διάβολόν τις· ἔστι γὰρ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ ἔργον, καὶ τὰ περὶ τῶν ἰδίως ποιῶν, ἦτοι πεποιωμένων κατὰ τὰς τοιάσδε ποιότητας, εἴτε ἐν ἀοράτοις δυνάμεσιν, εἴτε καὶ ἐν τισὶν ἀνθρώποις ἀποδοῦναι προφητεύμενα, ὅπως ποιοῦν ὑπὸ τοῦ θαιού. Πνεύματος ἀναγεγραμμένα: ὡς δὲ μηδέπω διαρκῆ νοῦν ἀναλαθόντες ἡμεῖς τὸν δυνάμενον ἀνακραθῆναι τῷ Χριστοῦ (20) νῷ, ἕως τῶν τοσούτων χωροῦντα φθάνειν, καὶ μετὰ τοῦ πνεύματος πάντα ἐρευνᾶν καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, οἰόμεθα, ἔτι ἀορίστως περὶ τῶν κατὰ τὸν τόπον λαμβάνοντες φαντασίαν, ἐπὶ τίνα ἕνα ἀναφέρεσθαι πονηρὸν δούλον διὰ τῆς παραβολῆς δηλούμενον τὸν ἐν ταῦθα περιστάμενον περὶ τῆς τῶν πολλῶν ταλάντων ὀφειλῆς.

nequam in parabola expressum, et propter multo- Πότε δὲ ὁ κατὰ τὴν παραβολὴν βασιλεὺς ἄνθρωπος ἠθέλησε συναῖραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ, ἄξιον ἐπισκέψασθαι, καὶ ἐπὶ τίνα καιρὸν χρῆ ἀναφέρειν τὰ λεγόμενα. Εἰ μὲν γὰρ μετὰ τὴν συντέλειαν, ἢ ἐπ' αὐτήν, κατὰ τὸν τῆς προσδοκωμένης κρίσεως καιρὸν, πῶς σώσει τὰ περὶ τοῦ ὀφειλοντος ἑκατὸν δηνάρια, καὶ πνιγομένου ὑπὸ τοῦ συγχωρηθέντος τὰ πολλὰ τάλαντα; εἰ δὲ πρὸ τῆς κρίσεως, πῶς ἂν δύναίτο τις παραστήσαι πρὸ ἐκείνης συναιρούμενον λόγον ὑπὰ τοῦ βασιλείου ἀνθρώπου μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ; ἀπαξ- πλῶς δὲ χρῆ φρονεῖν περὶ πάσης παραβολῆς, ἥς μὴ ἀναγέγραπται ἡ διήγησις ὑπὸ τῶν εὐαγγελιστῶν, εἰ καὶ Ἰησοῦς τοῖς ἰδίως μαθηταῖς κατ' ἰδίαν ἐπέλυε πάντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέκρυψαν οἱ τὰ εὐαγγέλια γράφοντες τὴν σαφήνειαν τῶν παραβολῶν, ἐπεὶ μείζονα ἦν τὰ κατ' αὐτὰς δηλούμενα τῆς τῶν γραμμάτων (21) φύσεως, καὶ ἦν τε ἐκάστη λύσις καὶ ἡ σαφήνεια τῶν τοιούτων παραβολῶν τοιαύτη, ὡς μηδὲ αὐτὸν τὸν

VETUS INTERPRETATIO.

exponere posse, nisi solum Christum, qui discipulis suis omnia secreta solvit, veniens in sensum eorum, et aperiens eis parabolarum thesauros, obscuros, secretos, invisibiles, et confirmans demonstrationibus indubitabilibus: aut eum quem voluerit illuminare scientiæ lumine, ut intelligat omnia parabolæ hujus; sive autem potest esse diabolus, sive homo peccati, sive et neuter eorum, aut alius aliquis eorum qui sub diabolo sunt. Est enim sapientiæ hoc opus.

12. Quando autem, secundum parabolam, homo rex voluit ponere rationem, videre est dignum, et ad quod tempus quæ dicuntur referre debemus. Si enim post consummationem, aut cum ipsa consummatione secundum tempus sperati iudicii, quomodo quis solvet quod dicitur de eo qui denarios centum debebat, et effocabatur ab eo qui multorum talentorum veniam fuerat consecutus? Si autem ante iudicium, quis potest ostendere positam rationem ab homine rege cum servis suis? Dicimus igitur, quoniam videtur de temporibus iudicii predictis hoc fore. Probatio autem hujus est, una quidem parabola istius ipsius Evangelii posita in extremo, altera autem secundum Lucam. Sed ne exponentes eam prolongemus sermonem, breviter dicimus quoniam parabola quidem secundum Matthæum hæc habet: « Homo quidam peregre profectus vocavit servos suos, et tradidit eis substantiam suam, et alii quidem quinquæ, alii autem duo, alii autem

(19) Codex Anglicanus ἀνθρώπῳ, Regius ἀνθρώπων.

(20) Codex Anglicanus plane habet Χριστοῦ ὀρ-

time, Regius autem Χριστῷ.

(21) Codex Regius πραγμάτων.

κόσμον χωρεῖν τὰ γραφόμενα εἰς τὰς τοιαύτας πα-
ραβολὰς βιβλία. Γένοιτο δ' ἂν εὐρεθῆναι καρδίαν
ἐπιτηδεύειαν, καὶ διὰ τὴν καθαρότητα χωροῦσαν τὰ
γράμματα τῆς σαφηνείας τῶν παραβολῶν, ὥστε ἐν
αὐτῇ γραφῆναι Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος. Ἄλλ' ἔρεϊ
τις, ὅτι μήποτε ἀσεβοῦμεν οἱ θέλοντες διὰ τὸ ἀπόρ-
ρητόν τινων καὶ μυστικῶν τῶν ὑπεράνω γραμμάτων
εἶναι δηλωτικὰ ταῦτα πειρώμενοι ταῦτα σαφηνίσαι, καὶ
δοκῆ καθ' ὑπόθεσιν (22), ὅτι ἐγνωμεν ἐπιμελῶς αὐτῶν
τὸ βούλημα. Λεκτέον δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, ὅτι, εἰ μὲν
ἀκριβῶς εἰληφότες αὐτὰ νοεῖν, οἶδασι τὸ πρακτέον
αὐτοῖς, ἡμεῖς δὲ οἱ ὁμολογοῦντες ἀπολείπεσθαι τοῦ
δυναθῆναι ἐπὶ τὸ βάθος τῶν δηλουμένων ἐν τοῦτοις,
εἰ καὶ τίνα παχυτέραν περιόνοιαν ἐπὶ ποσὸν λαμβά-
νομεν τῶν κατὰ τὸν τόπον, φήσομεν, ὅτι τινὰ μὲν ὧν
ἐκ πολλῆς βασάνου καὶ ζητήσεως εὐρίσκειν δοκοῦμεν
εἶτε χάριτι Θεοῦ εἶτε δυνάμει τοῦ ἐν ἡμῖν νοῦ, οὐ τολ-
μῶμεν ἐμπιστεῦσαι γράμμασι· τινὰ δὲ γυμνασίας ἡμε-
τέρας, καὶ τῆς τῶν ἐντευχομένων χάριν, ἐπὶ ποσὸν
ἐκτιθέμεθα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀπολελογήσθω διὰ τὸ τῆς
παραβολῆς βάθος· πρὸς δὲ τὸ πότε ἠθέλησεν ὁ τῆς
παραβολῆς βασιλεὺς ἄνθρωπος συναῖραι λόγον μετὰ
τῶν δούλων αὐτοῦ, φήσομεν, ὅτι ἔοικε περὶ τὸν κε-
κηρυγμένον τῆς κρίσεως καιρὸν τὸ τοιοῦτο γίνεσθαι.
Ποριστάσι δὲ τοῦτο μία μὲν πρὸς τοῖς τελευταίοις
τοῦ προκειμένου Εὐαγγελίου παραβολή, μία δὲ καὶ
ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν. Καὶ ἵνα μὴ αὐτὴν ἐκτιθέμενοι
τὴν λέξιν μηκύνωμεν τὸν λόγον, δυναμένου τοῦ βου-
λομένου ἀπ' αὐτῆς τῆς Γραφῆς λαβεῖν, φήσομεν, ὅτι
ἡ μὲν κατὰ Ματθαῖον παραβολὴ ἐστὶ δηλοῦσα, ὅτι,
« Ὁς ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἐκάλεσε τοὺς ἰδίους δού-
λους, καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ
τινὲ μὲν πάντε, τινὲ δὲ δύο, τινὲ δὲ ἐν τάλαντον· »
εἶτε ἔκεινοι πεποιήκασι περὶ τὰ ἐγχεχειρισμένα·
« Καὶ μετὰ πολλὸν χρόνον ἔρχεται ὁ κύριος τῶν δού-
λων ἐκείνων· » καὶ αὐταῖς λέξεσι γέγραπται, « ὅτι
καὶ συναίρει μετ' αὐτῶν λόγον· » καὶ σύγχρινον (23)
τῷ· « Καὶ ἀρξάμενος δὲ αὐτοῦ συναίρειν· » καὶ ὅρα,
ὅτι ἀποδημίαν μὲν ἐκάλεσε τοῦ οἰκοδεσπότου τὸν χρό-
νον καθ' ὃν « ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦ-
μεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου, » ἐπιδημίαν δὲ αὐτοῦ, ὅτε
« μετὰ πολλὸν χρόνον ἔρχεται ὁ κύριος τῶν δούλων
ἐκείνων, » τὸν ἐπὶ συντελεῖα ἐν τῇ κρίσει καιρὸν·
« μετὰ γὰρ χρόνον πολλὸν ἔρχεται ὁ κύριος τῶν δού-
λων ἐκείνων, » καὶ συναίρει μετ' αὐτῶν λόγον, καὶ τὰ
ἔξης γίνεται. Ἡ δὲ κατὰ Λουκᾶν σαφέστερον παρ-
ίτησιν, ὅτι « εὐγενὴς ἄνθρωπος, πορευθεὶς εἰς χῶ-

A iis parabolis conscripti fuissent, ne ipse quidem
mundus capere potuisset. Ac fieri sane potest ut
cor idoneum, et scriptorum parabolas explanan-
tium propter munditiam capax reperiat, ita ut
hæc in eo exarentur Spiritu Dei vivi. At inquiet
aliquis impie nos fortasse agere qui propter arca-
num divinorum scriptorum et reconditum sensum,
hæc eum elucidare et declarare posse volumus, et
lucem iis afferre conamur; etiamsi, ut id ita ponamus,
eorum sententiam accurate a secuti videamur.
Ad id respondendum est, quod si ii quibus hæc
intelligere datum est, quid sibi agendum sit te-
neant, nos certe qui in rerum quæ hic significan-
tur, profunditatem penetrare non posse fatemur,
etiamei ruidiorem aliquatenus intelligentiam loci
hujus percepimus, nonnulla quidem ex iis quæ sive
Dei nutu et gratia, sive proprio Marte post multam
disquisitionem et examen reperisse videmur, nos
tradere litteris non audere dicemus; nonnulla vero
aliquatenus exponere, cum nostri, tum eorum gra-
tia qui hæc legent. Sed hæc propter occultum
parabolæ sensum in nostri 631 defensionem
dicta sint. Ad quæsitum autem illud, quandonam
homo ille rex parabolæ cum servis suis rationes
putare voluerit, id circa prænuntiatum iudicii tem-
pus contingere dicemus. Probant illud parabolæ
duæ, quarum una versus Evangelii hujusce finem,
altera in Evangelio secundum Lucam continetur.
Et ne ipsum contextum proferentes, longius oratio-
nem producamus, cum unicuique volenti cas ex
C ipsa Scriptura petere facile sit, id unum dicemus,
parabolam quæ apud Matthæum exstat, illud pro-
ponere 26: « Sicut homo peregre proficiscens vo-
cavit servos suos, et tradidit illis bona sua, et uni
quinque, alii autem duo, alii vero unum talen-
tum; » deinde autem res sibi traditas certa hac ra-
tione administrarunt: « Post multum vero temporis
venit dominus servorum illorum 26; » et iisdem
verbis scriptum esse 26, « posuisse illum rationem
cum eis; » tum confer cum istis 27: « Et cum cœ-
pisset rationem ponere; » et animadvertite peregrina-
tionem patrisfamilias tempus illud appellasse,
quo « dum sumus in corpore, peregrinamur a Do-
mino 26; » adventum autem ipsius, cum « post
multum tempus venit dominus servorum illorum, »
D tempus iudicii in consummatione; nam « post mul-
tum temporis venit dominus servorum illorum, »
et ponit rationem cum eis, et fiunt quæ deinde

VETUS INTERPRETATIO.

talentum unum. Et post multum tempus reversus est dominus servorum eorum. » Et his ipsis sermo-
nibus scriptum est quoniam « posuit rationem cum servis suis. » Considera ergo quod ait: « Et posuit
rationem cum eis, » et confer cum isto quod dictum est: « Incipiente autem ponere rationem; » et videbis
quoniam peregrinationem quidem patrisfamilias appellavit tempus secundum quod « donec sumus in cor-
pore, peregrinamur a Deo; » adventum ejus, quando post multum tempus venit dominus servorum eorum,
tempus esse iudicii cum venerit in consummationem. Secundum Lucam autem clarius manifestat, quo-
niam « homo quidam nobilis profectus est in regionem longinquam accipere sibi regnum, et rever-
ti. Pro-

²⁶ Matth. xv, 14. ²⁷ ibid. 19. ²⁸ ibid. ²⁹ Matth. xviii, 24. ³⁰ II Cor. v, 6.

(22) Codd. Reg. et Angl. ὑπόθεσιν. Editio Huetii
in textu habet ὑποθέσεως, male.

(23) Codex Regius, συγχρόνας, γ

scripta sunt. At quæ a Luca tradita est ⁴⁹, docet apertius « hominem nobilem abiisse in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti; » abeuntem vocasse decem servos, et dedisse eis decem minas, et dixisse: « Negotiamini dum venio; » nobilem autem virum hunc civibus suis exosum qui miserunt legationem post illum, cum nollent cum super se regnare, reversum esse accepto regno; cumque jussisset accersi ad se servos quibus pecuniam tradiderat, « ut sciret quantum quisque negotiatus esset; » et cumque quid egissent intellexisset, eo quidem qui mina una decem minas acquisiverat, his verbis collaudato: « Euge, serve bone, quia in modico fuisti fidelis, » potestatem illi super decem civitates, quæ regno suo subditæ erant, concessisset; alteri vero qui minam quincuplaverat, eandem laudem, quam priori **632** dederat, non tribuisse, nec potestatis vocabulum, quemadmodum alterius causa, definivisse, sed huic dixisse ⁵⁰: « Et tu esto super quinque civitates; » at ei qui minam in sudario colligaverat, dixisse: « De ore tuo te judico, serve nequam, et astantibus dixisse: Auferte ab illo minam, et date illi qui decem minas habet. » Quis ergo super hac parabola non dixerit nobilem illum hominem in regionem longinquam profectum, ut acciperet sibi regnum, et revertetur, eum esse Christum qui ad mundi, eorumque qui in mundo sunt, capessendum regnum, quasi peregre proficiscitur; qui vero minas illas decem receperunt, eos esse quibus verbi dispensatio credita est? at qui regnare eum noluerunt cives ipsius, qui civem egit in mundo naturam humanam assumens, eos esse fortasse Israellem, a quo fides ei habita non est; forsitan et gentes quæ ei minime crediderunt?

13. Verum hæc a nobis dicta sunt, ut reditus illius cum regno redeuntis, ad consummationem referatur ⁵¹, quando nempe « jussit vocari servos, quibus dedit pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset, » et quod ex eo, necnon ex talentorum parabola demonstrare vellemus locum hunc ⁵²: « Qui voluit rationem ponere cum servis suis, » ad consummationem referri, cum jam regnum recipit rex, cujus gratia, juxta aliam parabolam ⁵³, « abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti. » Cum autem reversus fuisset, et

ραν μακρὰν λαθεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι, » πορευόμενος ἐκάλεσε δέκα δούλους, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· « Πραγματεύσασθε ἐν ᾧ ἔρχομαι. » Οὗτος δὲ ὁ εὐγενῆς ἀνθρώπος, μισούμενος ὑπὸ τῶν ἰδίων πολιτῶν ἀποστειλάντων πρεσβείαν ὀπίσω αὐτοῦ, οὐ θελότων αὐτὸν βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτούς, ἐπαῆλθε λαβὼν τὴν βασιλείαν, καὶ εἰπὼν φωνηθῆναι αὐτῷ δούλους οἷς ἔδεδώκει τὸ ἀργύριον, « ἵνα γνῶ τί διεπραγματεύσαντο. » Ἰδὼν δὲ ἃ πεποιθήκασι, τῷ μὲν τὴν μνᾶν δέκα μνᾶς ποιήσαντι ἔπαινον ἀποδοῦς διὰ τοῦ· « Εὖγε, ἀγαθὲ δοῦλε, ὅτι ἐν ἐλαχίστῳ πιστὸς ἐγένου, » δίδωσιν αὐτῷ ἔξουσίαν δέκα πόλεων, τῶν ὑπὸ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ· καὶ ἄλλῳ τὴν μνᾶν πενταπλασιάσαντι, τὸν μὲν ἔπαινον ὃν ἐπὶ τοῦ πρώτου ἔταξεν οὐκ ἀποδέδωκεν, οὐδὲ τὸ ὄνομα τῆς ἐξουσίας, ὡς ἐπὶ τοῦ προτέρου ὤρισται, εἶπε δὲ αὐτῷ· « Καὶ σὺ γίνου ἐπάνω πέντε πόλεων. » τῷ δὲ τὴν μνᾶν ἀποθήσαντι ἐν σουδαρίῳ εἶπεν· « Ἐκ τοῦ στόματός σου κρίνω σε, πονηρὲ δοῦλε, καὶ τοῖς παρεστῶσιν εἶπεν· Ἄρατε ἀπ' αὐτοῦ τὴν μνᾶν, καὶ δότε τῷ τὰς δέκα μνᾶς ἔχοντι. » Τίς οὖν καὶ ἐπὶ ταύτης παραβολῆς οὐ φήσει, ὅτι ὁ μὲν εὐγενῆς ἀνθρώπος, πορευθεὶς εἰς χώραν μακρὰν λαθεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι, ὁ Χριστὸς ἐστὶν οἶονεὶ ἀποδημῶν ἐπὶ τῷ λαθεῖν τὴν βασιλείαν καὶ τοῦ κόσμου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ; Οἱ δὲ τὰς δέκα λαβόντες μνᾶς οἱ ἐγκαχειρισμένοι εἰσὶ διοικεῖν λόγον ὃν ἐπιστεύθησαν; Οἱ δὲ πολλοὶ αὐτοῦ ἐμπολιτευσάμενου τῷ κόσμῳ κατὰ τὸ ἐνηθρονωθέντων, οἱ μὴ θελήσαντες αὐτὸν βασιλεῦσαι, τὰχα μὲν ὁ ἀπιστήσας αὐτῷ Ἰσραὴλ ἐστὶ· τὰχα δὲ καὶ τὰ ἀπιστήσαντα αὐτῷ ἔθνη;

Πλὴν ταῦτά μοι εἰρηται διὰ τὸ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ ἀναφέρειν ἐλθόντος μετὰ τῆς βασιλείας ἐπὶ τὴν συντέλειαν, ὅτε « εἶπε φωνηθῆναι αὐτῷ τοὺς δούλους, οἷς ἔδεδώκει τὸ ἀργύριον, ἵνα γνῶ τί διεπραγματεύσαντο, » καὶ διὰ τὸ ἐκ τούτου βούλεσθαι ἀποδεικνύναι καὶ τῆς περὶ τῶν τάλαντων παραβολῆς, ὅτι καὶ, « Ὅστις ἠθέλησε συνᾶραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ, » ἀναφέρεται ἐπὶ τὴν συντέλειαν, ὅτε ἡδὲ βασιλεύς ἐστὶν ἀπολαμβάνων τὴν βασιλείαν, δι' ἣν, καὶ ἑτέραν παραβολὴν, ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαθεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι. Ὑποστρέ-

VETUS INTERPRETATIO.

ficiscens autem vocavit decem servos suos, et dedit illis decem mnas, et dixit eis: Negotiamini dum venio. » Iste autem nobilis vir, qui odiebatur a civibus suis, qui miserant legationem post eum, nolentes eum regnare super se, reversus est regno accepto, et vocavit servos quibus dederat pecuniam, ut videret quæ esset negotiatio eorum. Quis ergo non dicat quoniam nobilis ille homo qui abierat in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti, Christus est, qui abiit accipere regnum, et mundi, et omnium quæ in eis sunt? qui autem decem acceperunt mnas, sunt quibus dispensatio verbi credita est? cives autem ejus secundum quod natus fuerat in hoc mundo, et susceperat humanam naturam, qui noluerunt eum regnare, Judæi sunt qui ei credere noluerunt, et ceteri infideles?

13. Hæc retulimus, ex eis volentes ostendere, quoniam et hoc quod dicit: « Qui voluit ponere rationem cum servis suis, » ad tempus consummationis refertur, quando etiam rex est regno accepto: quo accepto voluit ponere rationem cum servis suis, et incipiente eo ponere, oblatas est ei unus debitor talentorum multorum. Oblatus est autem quasi regi a suis ministris; videlicet angelis. Et forsitan unus est iste cui commissa fuit quædam villicatio magna: et quia non bene villicavit, sed dispersit omnia sibi commissis, quasi factus debitor talentorum multorum. Hic non habens unde redderet, jubetur venundari a rege, cum uxore, cui communicans factus est pater multorum natorum. Opus est autem non mediocre

⁴⁹ Luc. xix, 12 seq. ⁵⁰ Luc. xix, 19 et seq. ⁵¹ ibid. 13. ⁵² Matth. xviii, 25. ⁵³ Luc. xix, 12.

φας οὖν καὶ λαβὼν τὴν βασιλείαν, ἡθέλησε συνά-
 ραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ, καὶ ἀρξαμένου αὐ-
 τοῦ συναίρειν, προσηνέχθη εἰς ὀφειλέτης πολλῶν τα-
 λάντων· ὁ προσηνέχθη δὲ, ὡς βασιλεῖ, ὑπὸ τῶν αὐ-
 τοῦ τεταγμένων λειτουργῶν οἶμα· ἀγγέλων. Καὶ
 τάχα εἰς τίς ἐστι τῶν ὑπὸ τὴν βασιλείαν ἐγγειρισθεῖς
 τινα οἰκονομίαν μεγάλην, καὶ μὴ καλῶς αὐτὴν διοι-
 κήσας, ἀλλὰ διασκορπίσας τὰ ἐγγειρισθέντα, ὡς ὀφει-
 λέτην αὐτὸν γενέσθαι πολλῶν ταλάντων ὧν ἀπολώλε-
 κεν, οὗτος δὴ τάχα μὴ ἔχων ἀποδοῦναι, κελεύεται
 ὑπὸ τοῦ βασιλέως παραθῆναι ἅμα τῇ γυναίκι, ἀφ' ἧς
 γέγονε κοινωνὸς αὐτῇ πατὴρ τινῶν τέκνων. Ἔργον
 δὲ οὐ τὸ τυχόν ἐστιν ἰδεῖν ἐν νοητοῖς πατέρα, καὶ
 μητέρα, καὶ τέκνα. Ὡς μὲν οὖν πρὸς τὸ ἀληθές, θεὸς
 ἂν εἰδείη τοῦτο τὸ ἔργον ὃ βούλεται· καὶ ἡμῖν δὲ εἶτε
 αὐτὸς δέδωκεν, εἶτε μὴ, ὃ δυνάμενος κρινέτω. Πλὴν
 τοιαῦτα κατὰ τὸν τόπον ὑπολαμβάνομεν, ὅτι, ὡσπερ
 Ἱερουσαλήμ μήτηρ ἐστὶ Παύλου (24), καὶ τῶν παρα-
 πλῆσιων αὐτῷ ἢ Ἰσχυ, οὕτως εἴη ἂν ἐτέρων μήτηρ,
 ἀνάλογον Ἱερουσαλήμ μητρί, φέρ' εἰπεῖν Σοφίᾳ τῆς
 Αἰγύπτου, ἢ καὶ Σιδῶν, ἢ ὅσαι ὠνομάσθησαν ἐν ταῖς
 Γραφαῖς πόλεις. Εἶθ' ὡσπερ Ἱερουσαλήμ νόμφη ἐστὶ
 κεκοσμημένη τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς Χριστῷ, οὕτως εἴην ἂν
 ἐκαίνας αἱ μητέρες δυνάμεων τινῶν, τῶν κεκληρω-
 μένων αὐτῆς, οἷον εἰ γυναῖκας ἢ νόμφαι. Καὶ ὡσπερ
 ἐστὶ τινα τέκνα τῆς Ἱερουσαλήμ ὡς μητρί, καὶ
 Χριστοῦ ὡς πατρός, οὕτως εἴη ἂν τινα τέκνα Σοφίας,
 καὶ Μέμφεως, ἢ Τύρου, ἢ Σιδῶνος, καὶ τῶν ἐπτε-
 ταγμένων αὐταῖς ἀρχόντων. Τάχα οὖν καὶ οὗτος ὃ εἰς
 προσαχθεῖς τῷ βασιλεῖ ὀφειλέτης πολλῶν ταλάντων
 ἔχει, ὡς ἀποδεδῶκαμεν, γυναῖκα καὶ τέκνα, ἅτινα
 πρότερον μὲν ἐκέλευσε παραθῆναι ὁ βασιλεὺς, παρα-
 θῆναι δὲ καὶ πάντα ἃ εἶχεν, ὕστερον δὲ σπλαγχνι-
 σθεὶς ἀπέλυσε αὐτὸν, καὶ πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἀφή-
 κεν αὐτῷ, οὐκ ἀγνοῶν τὸ μέλλον, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς μά-
 θωμεν τὸ γεγεννημένον, οὕτως ἀναγέγραπται πεποι-
 ηκέναι. Ἐκαστος οὖν τῶν ἐχόντων, ὡς ἀποδεδῶκα-
 μεν, γυναῖκα καὶ τέκνα, λόγον ἀποδώσει, ἢ νίκα ἂν
 ἔλθῃ ὁ βασιλεὺς συνάρει λόγον, λαβὼν τὴν βασιλείαν

A regnum recepisset : « Voluit rationem ponere cum
 servis suis, et cum cœpisset rationem ponere, obla-
 tus est ei unus qui debebat ei plurima talenta » ;
 oblatum est autem, tanquam regi, ab angelis quos
 ministros ipsius constitutos fuisse reor. Ac cuiquam
 fortasse ex iis qui regno subditi sunt, magna aliqua
 administratio commissa est, quam cum non recte
 procuraverit, sed res sibi conceditas dilapidave-
 rit, ita ut multorum talentorum, quæ attrivit, de-
 bitor fuerit factus; non habens fortassis unde
 debitum dissolvat, a rege venundari jubetur
 una cum conjuge, a qua pater liberorum non-
 nullorum simul cum illa effectus est. Assequi
 633 autem quid in rebus quæ intelligentia com-
 prehendantur, pater, et mater, et liberi significant,
 non est operæ mediocris; quidnam autem id revera
 sibi velit, Deus noverit; et num rei hujus notitiam
 nobis largitus sit, necne, judex esto qui poterit.
 Verum ii nobis sunt super hoc loco sensus, quod
 quemadmodum Jerusalem illa quæ sursum est,
 Pauli mater est ⁴⁵, ipsiusque similium; ita ad ma-
 tris Jerusalem exemplum, proportionem servata, alio-
 rum mater est Syene, verbi gratia, Ægypti, vel Si-
 don, vel quarumcumque urbium nomina in Scri-
 pturis exstant. Deinde quemadmodum Jerusalem
 sponsa est, ornata viro suo Christo ⁴⁶; ita et ille
 optimatum nonnullorum matres, quibus ex sortito
 obtigerunt, quasi uxores vel sponsæ sunt. Et
 quemadmodum liberi quidam sunt Jerusalem quasi
 matris, et Christi quasi patris; ita et liberi quidam
 sunt Syenes, et Memphæos, et Tyri, et Sidonis,
 eorumque qui illarum præfecti constituti sunt. For-
 tasse ergo et unus ille talentorum multorum debi-
 tor ad regem deductus uxorem habet et liberos, ut
 diximus, quæ primum venundari rex jussit, necnon
 et quæcumque possidebat; postremo vero miseratus
 eum dimisit, et toto debito liberum præstitit, fu-
 turi non inscius, sed ut quod actum est disceremus,
 ita cum egisse scriptum est. Quicumque ergo uxo-

VETUS INTERPRETATIO.

videri in intelligibilibus patrem, et matrem, et filios. Sicut enim Jerusalem quæ sursum est, Pauli et
 omnium similium ei, sic mater est quorundam quidem Syene Ægypti, vel Memphis, aliorum autem
 Tyri et Sidon, et cæteræ civitates quæ nominatæ sunt in Scripturis gentium inopiarum. Et sicut Jeru-
 salem sponsa est ornata viro suo Christo, sic et illæ matres virorum quorundam possidentium eas
 conjuges sunt, vel sponsæ. Et sicut sunt quidam filii Jerusalem quasi matris, et Christi quasi patris, sic
 sunt quidam filii Syenes, vel Memphis, vel Tyri, vel Sidonis, et præpositorum eis principum quasi
 patrum. Et forsitan et iste unus qui oblatum est homini regi, habet uxorem, et filios, quos primum
 quidem jussit rex venundari: postea autem miseratus dimisit ei omne debitum non ignorans futura, sed
 ut nos discamus quod actum est. Unusquisque ergo habentium, secundum quod diximus, uxorem, et
 sponsam, aut filios, daturus est rationem cum venerit rex ponere rationem, etsi in initio ponendæ ratio-
 nis oblatum est. Unusquisque enim eorum habet et debitores, quasi princeps alicujus vel Syenes, vel
 Memphis, vel Tyri, vel Sidonis, vel alicujus hujusmodi. Iste ergo dimissus est, et indulgentiam conse-
 cutus exiens a rege, « invenit unum de conservis suis qui debebat ei denarios centum, et effocabat eum
 licens: Redde si quid debes. » Ideo, arbitror, effocabat eum, quoniam a rege exierat; nec enim effoca-
 ret conservum suum, nisi excessisset a rege. Adhuc considera subtilitatem Scripturæ, quoniam servus
 quidem multorum talentorum debitor, procidens adoravit regem quasi regem, qui acceperat regnum, et
 venerat ad rationem ponendam. Qui autem centum denarios debebat, procidens non adoravit, sed rogavit
 conservum dicens: « Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. » Et rex quidem miseratus dimisit
 eum cum debito universo: iste autem nec misereri voluit suo conservo. Et ille quidem et priusquam
 dimitteret, non misit in carcerem debitorem talentorum multorum; sed jussit eum venundari, et uxorem,
 et filios ejus, et reddi debitum: iste autem vadens in carcerem misit conservum, donec redderet quod

⁴⁵ Matth. xviii, 23, 24. ⁴⁶ Gal. iv, 26. ⁴⁷ Apoc. xxi, 2.

(24) Παύλου. Codex Regius, πάντων, male.

rem habet et liberos, ut traditum est a nobis, rationem reddet, cum regio accepto reversus rex rationem repetiturus venerit. Et debitores etiam habet unusquisque illorum, velut Syenes alicujus princeps, aut Memphoeus, Tyrive, vel Sidonis, aut urbis alicujus hujusmodi. Is ergo dimissus, et omni debito absolutus, a rege exiens, « invenit unum de conservis suis ⁴⁷, » et cætera; et propterea, opinor, cum angebat quod a rege exiret, nec anxisset enim conservum suum, nisi inde exiisset. Deinde vero Scripturæ exactam diligentiam observa, quoque modo cum procidisset, adoraret; hic autem cum procidisset, non adoraverit, sed **634** obsecraverit; quomodo autem rex miseratus absolverit eum, et omne alienum æs ei remiserit: servus autem nec conservum suum miserari voluerit; et is quidem vendi eum, ejusque bona jusserit, antequam dimisisset; ille autem cui gratia facta est, cum in carcerem impegit. Et nota conservos non calumniatos esse, nec dixisse, sed aperuisse, nec propter pecuniam initio dixisse: « Nequam; » sed id ad finem propter conservum reservasse. Regis autem moderationem animadvertit; non dixit ille: « Adorasti me; » sed: « Rogasti me ⁴⁸, » nec eum amplius, ipsiusque facultates venundari jusit; sed quod pejus est, propter ipsius nequitiam « tradidit eum tortoribus ⁴⁹. » Quinam autem hi sint, præterquam ii quibus suppliciorum cura demandata est? Simul etiam propter hæreticos eam usurpantes parabolam, nota debuisse illos hunc quoque regem criminari, quod iratus debitorem tortoribus tradiderit, si opificem tanquam iracundum, propter verba quæ iram Dei significant, reprehendunt. Præterea vero iis dicendum est qui non quemquam a Jesu tortoribus tradi volunt: Heus vos, quinam rex ille sit qui servum nequam tortoribus tradit, aperite. Quin et ad illud attendant: « Sic et Pater meus cælestis faciet vobis ⁵⁰; » vel his etiam ea dicantur potius quæ in decem minarum parabola habentur, et a Dei boni Filio pronuntiata sunt: « Venuntamen inimicos meos illos qui noluerunt ⁵¹, » et cætera. Certe parabola conclusio simplicioribus

A και ὑποστρέψας· και ἕκαστος αὐτῶν ἔχει, ὡς ἄρχων τινὸς Σοφῆνης, ἢ Μέμφεως, ἢ Τύρου, ἢ Σιδῶνος, ἢ τινος παραπησίου, και τοὺς ὀφειλέτας. Οὗτος ἀπολυθεὶς, και συγχωρηθεὶς πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν, ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ βασιλέως, « εὗρεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, » και τὰ ἐξῆς· και διὰ τοῦτο, οἶμαι, ἐπινγεν, ἐπεὶπερ ἦν ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ βασιλέως· οὐκ ἂν γὰρ μὴ ἐξελθὼν ἐπινγε τὸν σύνδουλον αὐτοῦ. Εἶτα παρὰ τῆρι: τὴν ἀκριβείαν τῆς Γραφῆς, ὅπως ὁ μὲν πεσὼν προσεκύνη· ὁ δὲ πεσὼν οὐ προσεκύνη, ἀλλὰ παρεκάλει· και ὁ μὲν βασιλεὺς σπλαγχνισθεὶς ἀπέλυσεν αὐτὸν, και πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἀφῆκεν αὐτῷ· ὁ δὲ δούλος οὐδὲ ἐλεῆσαι ἠθέλησε τὸν σύνδουλον αὐτοῦ· κακείνος μὲν πρὸ τῆς ἀφῆσεως ἐκέλευσεν αὐτὸν παρθῆναι, και τὰ αὐτοῦ· ὁ δὲ συγχωρηθεὶς ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν. Καὶ πρόσθε, ὅτι οἱ σύνδουλοι οὐ διεθάλον, ἢ εἰρήκασιν, ἀλλὰ διεσάφησαν; και διὰ τὸ, « πονηρὸς » οὐκ εἶπε κατ' ἀρχὰς περὶ τῶν χρημάτων, ἀλλ' ἐτήρησεν ὕστερον περὶ τοῦ συνδούλου. Ἴδε δὲ και τὸ μέτριον τοῦ βασιλέως· οὐκ εἶπε· « Προσεκίνησάς μοι, » ἀλλὰ· « Παρεκάλεσάς με, » και οὐκέτι αὐτὸν παρθῆναι, και τὰ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐπαρέδωκε τοῖς βασανισταῖς τὸ χεῖρον διὰ τὴν πονηρίαν. Τίνες δ' ἂν εἴεν οὗτοι ἢ οἱ ἐπὶ τῶν κολάσεων τεταγμένοι; Ἄμα δὲ πρόσθε διὰ τοὺς ἀπὸ τῶν αἰρέσεων χρωμένους (25) τῇ παραβολῇ, ὅτι, εἶπερ κατηγοροῦσι τοῦ δημιουργοῦ, ὡς ὀργίλου, διὰ τὰ ἐμφαινόμενα ὀρθῆν θεοῦ ῥήματα ἐχρῆν αὐτοὺς και τοῦ βασιλέως τούτου κατηγορεῖν, ἐπεὶπερ ὀργισθεὶς παρέδωκε τὸν ὀφειλὴν τοῖς βασανισταῖς. Ἔτι δὲ λεκτέον τοῖς μὴ βουλομένοις παραδίδοσθαι τινα ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῖς βασανισταῖς, ὅτι, Διηγήσασθε ἡμῖν, ὡ οὗτοι, τίς ὁ βασιλεὺς ὁ παραδίδους τὸν πονηρὸν δούλον τοῖς βασανισταῖς. Προσεχέτωσαν δὲ και τῷ· « Οὕτως οὖν ποιήσει και ὑμῖν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος· » τοῖς αὐτοῖς δὲ ἔτι μᾶλλον λεχθεῖν ἂν τὰ ἐν τῇ τῶν δέκα μῶν παραβολῇ, ὅτι ὁ ἀγαθοῦ θεοῦ Υἱὸς εἶπε· « Πλὴν τοὺς ἐχθροὺς μου κείνους τοὺς μὴ θελήσαντάς με, » και τὰ ἐξῆς. Τὸ συμπέρασμα μέντοι τῆς παραβολῆς και τοῖς ἀπλουστέροις ἀρμόζει· πάντες γὰρ ἅμα διδασκόμεθα πείσασθαι οἱ ἄφεσιν ἁμαρτημάτων εὐληφότες, και μὴ συγχωροῦντες τοῖς ἀδελφοῖς,

VETUS INTERPRETATIO.

debebat. Sunt autem et conservi quidam ejus qui indulgentiam est consecutus talentorum multorum; qui videntes quæ facta sunt a servo immisericoe, habentes videlicet misericordiam similem regis, contristati sunt valde super eum qui centum debebat denarios, et in carcerem fuerat missus: et volentes juvare missum in carcerem, enarraverunt domino quæ fuerant acta. Et vide quia non est scriptum, detraxerunt, vel dixerunt, sed enarraverunt. Et tunc vocans eum dominus ejus, dixit ei quod non dixerat prius, sicut enim pius et misericors rex, non dixit in primis sibi ei oblato quasi debitori talentorum multorum: Serve nequam et male: hoc enim reservavit, ut non de pecuniis, sed de conservo in carcerem misso diceret. Tunc autem et improperavit ei de indulgentia debitorum donata propter petitionem. Vide autem et humilitatem regis, quoniam aliud quidem fecit debitor talentorum multorum, aliud autem nominat rex. Debitor enim ille procidens adoravit eum dicens, dominus autem ejus et rex vocans eum non dixit: « Omne debitum dimisi tibi » quoniam adorasti me, sed, « quoniam rogasti me. Et iratus tradidit eum tortoribus, donec redderet omne debitum. » Et jam non jussit eum venundari, et uxorem ejus, et filios ejus,

⁴⁷ Matth. xviii, 28. ⁴⁸ ibid. 32. ⁴⁹ ibid. 34. ⁵⁰ ibid. 35. ⁵¹ Luc. xix, 27.

(25) Τοὺς ἀπὸ τῶν αἰρέσεων χρωμένους, etc. Marcion tas, aliosque opificem iracundum et seio-

cem flingentes. ΗΕΤΙΥΣ.

τὰ τοῦ συγχωρηθέντος, καὶ μὴ συγχωρήσαντος τῷ Α

λοῦλφ.

« Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους. » Ὁ ἕκαστον τῶν προκειμένων προβλημάτων ἐντελῶς διεξιὼν, ὡς μηδὲν αὐτῶν ἐνδεῆ καταλιπεῖν, οὕτως τελεῖ τοὺς ἑαυτοῦ λόγους. Θαρσαλεώτερον δ' ἂν τις ἀποφανεῖται περὶ τοῦτου προσέχων ἐπιμελέστερον πάσῃ ἀναγνώσει Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης· ἐὰν γὰρ ἐπὶ μηδενὸς ἢ τεταγμένου τῶ, « Ἐτέλεσε τοὺς λόγους τούτους, » ἢ Μωϋσέως, ἢ τινος τῶν προφητῶν, ἀλλ' ἢ μόνου τοῦ Ἰησοῦ, τότε τολμήσας ἂν τις εἴποι, ὅτι μόνους (26) ἐτέλεσε τοὺς λόγους ὁ Ἰησοῦς, ὁ ἐλθὼν τέλος ἐπιθεῖναι τοῖς πράγμασι, καὶ πληρῶσαι τὸ ἐνδεῆ τοῦ νόμου, διὰ τοῦ· « Ἐβρόβη τοῖς ἀρχαίοις, » καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ πάλιν· « Ἴνα πληρωθῇ τὰ εἰρημένα διὰ τῶν προφητῶν. » Εἰ δέ που γέγραπται καὶ ἐν ἐκείνοις, τότε ἂν ἐξετάζη (27) καὶ τελεσθέντας ὑπ' ἐκείνων λόγους τελεσθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ἵνα εὖρῃ τὴν διαφορὰν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους. Καίτοιγε χάκει ζητηθεῖν ἂν, εἰ ἐπὶ τῶν κατὰ χρηματισμὸν λεγομένων καίται τὸ, « ἐτέλεσεν, » ἢ ἐπὶ τῶν Μωϋσέως ἢ τινος τῶν προφητῶν εἰρημένων (28), ἢ ἐπὶ συναμφοτέρων· ἢ γὰρ ἐπιμελῆς τήρησις μέγιστα ἂν ὑποβάλλοι νοήματα τοῖς ἐπισταμένοις « πνευματικὰ πνευματικοῖς συγκρίνειν, » καὶ διὰ τοῦτο « λαλοῦσιν οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος. » Ἄλλος δ' ἂν τις περιεργότερον τοῦ, « ἐτέλεσεν, » ἀκούων, τεταγμένου ἐπὶ τῶν μυστικωτέρων, καθὼς ὁ μὲν τις παρέδωκε τοῖς ὑποχειρίοις μυστήρια καὶ τελετὰς οὐκ ἐπαινετῶς· ὁ δὲ τις μυστήρια Θεοῦ τοῖς ἀξίοις, καὶ ἀνάλογον τοῖς τοιούτοις μυστηρίοις τελετὰς, εἴποι, ὅτι τελετὴν ἐποίησε μυσίας αὐτοῦς, δι' ἣν τελετὴν ἀνεφάνησαν οἱ λόγοι δυνατοί, ὡς κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον Ἰησοῦ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, καὶ κρατῆσαι διὰ τὴν ὁσίαν τελετὴν πάσης ψυχῆς, ἣν ἔλακει ὁ Πατὴρ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· « Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἔλκυσῃ αὐτόν. » Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ λόγος τῶν χάριτι Θεοῦ προσθευόντων τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὸ κήρυγμα αὐτῶν, « οὐκ ἐν πειθεὶ σοφίας γέγονε λόγων (29), ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος δυνάμεως, » οἷς ἐτελέσθησιν οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ τῆς διδασκαλίας. Καὶ οὐ μὲν οὖν τήρησις ὑσάκεις εἰρηται τὸ, « ἐτέλεσε, » καὶ ἐπὶ τίσι· λήψῃ δὲ παράδειγμα τὸ ἐπὶ τοῖς μακαρισμοῖς, καὶ ὅλη τῇ διδασκαλίᾳ λελεγμένοις (30), οἷς ἐπιφέρεται· « Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰη-

etiam congruit; quicumque enim peccatorum remissionem recepimus, nec eam fratribus concedimus, eadem nos perpessuros fore docemur, ac illum qui gratiam sibi factam servo negavit.

14. « Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos ²⁶. » Qui unamquamque questionem propositam plane edisserit, ita ut nihil intactum inexplicatumque relinquat, is **635** sermones suos consummat. Ea autem de re confidentius pronuntiaverit, qui in Veteris et Novi Testamenti lectionem diligentius incumbet; nam si nulli, neque Moysi, neque prophetarum cuiquam, sed soli Jesu attributum est illud: « Consummavit sermones istos ²⁶, » tum audacter affirmaverit aliquis unum Jesum sermones consummasse, qui ad finem rebus imponendum, et ad resarciendum legis defectum venit, ut inde discere est: « Dictum est antiquis ²⁷, » et reliqua; et rursus: « Ut impleantur quæ dicta sunt per prophetas ²⁸. » Quod si alicubi in iis id scriptum exstat, consummatis ab illis sermones cum consummatis a Jesu sermonibus confer, ut eorum discrimen reperias ²⁹. Quinimo et hic etiam quaeri possit, an in rebus quæ per oraculum prolatae sunt, vox illa, « consummavit, » vel pro Moyse, vel pro aliquo ex prophetis, vel pro utrisque adhibita sit: diligens siquidem observatio sublimes iis cogitationes subministrabit, qui « spiritualibus spiritualia comparare ²⁷ » sciunt, et propterea « loquuntur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus. » At alius quispiam majorem adhibens diligentiam interpretandæ voci huic (ἐτέλεσεν) « consummavit, » quæ rebus iis significandis usurpat, quibus inest majus mysterium, juxta quod is mysteria et τελετὰς (initiationes) non laudabiliter subditis suis tradidisse dicitur; ille autem dignis mysteria Dei, et instar mysteriorum τελετὰς (initiationes); is, inquam, τελετὴν (initiationem) dixerit ab eo factam fuisse, cum eos sacra docuit; cujus initiationis ope sermones editi sunt ea virtute præditi, ut evangelium Jesu per universum orbem fuerit promulgatum, et per divinam initiationem omnem animam comprehenderit, quam Pater trahit ad Filium, juxta id quod a Servatore scriptum est: « Nullus venit ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum ²⁹, » et idcirco eorum sermo qui ad promulgandum evangelium Dei gratia legati sunt, et prædicatio « non in persuasibilibus sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis ²⁹, » ad eos facta est, ad

VETUS INTERPRETATIO.

quia pejus eum oportuerat pati, propter malitiam suam traditum tortoribus, donec redderet omne debitum tortus ab eis. Qui autem sunt isti tortores, qui constituti sunt super poenas?

²⁶ Matth. xix, 1. ²⁷ ibid. 1. ²⁸ Matth. v, 33. ²⁹ Marc. xiv, 49. ³⁰ Luc. xxi, 22. ³¹ I Cor. ii, 13. ³² Joan. vi, 44. ³³ I Cor. ii, 4.

(26) *Μόνους*. Lege *μόνος*.

(27) *Conlex Regius*, συνξετάζη.

(28) *Εἰρημένων*. Lege *ειρημένων*.

(29) *Οὐκ ἐν πειθεὶ σοφίας γέγονε λόγων*. Ita *cod. R.* et *II.*, at *I Cor. ii, 4*, sic habetur: Καὶ ὁ λόγος μου, καὶ τὸ κήρυμά μου οὐκ ἐν πειθεὶ ἀνθρω-

πίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως. *HEUETIUS*.

(30) *Καὶ ὅλη τῇ διδασκαλίᾳ λελεγμένοις*. *Codex Regius* τῷ ληστῇ διδασκαλίᾳ λελεγμένοις, *perperani*; lege, καὶ ὅλη τῇ διδασκαλίᾳ λελεγμένοις.

quos sermones doctrinae Jesu consummati sunt. Tu vero observabis quoties, et quibus rebus significantis vox illa, « consummavit, » adhibita est. Exemplum vero ex eo Evangelii loco petes, ubi quiniam sint beati Christus aperit, illaque doctrinae suae praecepta tradit; cui subjungitur: « Et factum est cum consummasset Jesus verba haec, admirabantur turbæ super doctrina ejus ⁶⁶. » Cautè verò et prudenter refertur illud: « Consummavit Jesus sermones istos, » ad obscuriorem et magis reconditam parabolam, qua « assimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere ⁶³⁶ cum servis suis ⁶¹; » præterea vero et ad ea quæ ante illam scripta sunt, refertur.

15. Cæterum « cum consummasset Jesus sermones istos ⁶², » quos in Galilæa circa Capharnaum protulerat, tunc inde migravit, et venit in Judææ fines, qui alii erant ac ipsa Galilæa: venit autem ad Judææ fines, non in mediam ipsam regionem, sed quasi ad extrema illius: illuc « secutæ sunt cum turbæ multæ ⁶³, » quas in finibus Judææ sanavit, ultra Jordanem in quo baptismus conferebatur. Notabis vero discrimen quod turbas inter quæ simpliciter secutæ sunt, et Petrum intercedit, aliosque qui omnibus relictis secuti sunt, et Matthæum qui « surgens secutus est ⁶⁴; » non simpliciter quidem secutus est, sed postquam surrexit: magnum illud est additamentum; postquam surrexit. Nonnulli certe sunt, qui semper plurimarum turbarum insiar sequuntur, nec tamen consurrexerunt, ut sequerentur, nec omnia prius ad se pertinentia dimiserunt; qui vero postquam surrexerunt, subsequuti sint, oppido pauci sunt; et isti quidem in regeneratione super duodecim thronos sedebunt ⁶⁵. Porro si quis sanari vult, Jesum sequatur.

De Pharisæis et Scribis Jesum tentantibus: an homini liceat qualibet ex causa uxorem suam reparare.

16. Scriptum est deinde accessisse ad eum Phariseos, tentantes eum, et dicentes: « Si licet homini dimittere uxorem suam quacunque ex causa ⁶⁶? » Simile quoque scripsit Marcus ⁶⁷. Ex iis

σοῦς τοὺς λόγους τούτους, ἐξεπλήρουντο πάντες οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδασκίᾳ αὐτοῦ, ἀναφέρεται δὲ καὶ νῦν τό: « Ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, » προσεχῶς μὲν ἐπὶ τὴν μουσικωτάτην παραβολὴν, καθ' ἣν « ὠμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἠθέλησε συνάραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ, » ἐστὶ δὲ ταύτης ἀνωτέρω, εἰς τὰ πρὸ αὐτῆς ἀναγεγραμμένα.

Πλὴν « ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, » λαλήσας αὐτοὺς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ περὶ τὴν Καφαρναοῦμ, τότε μετήρεν ἐκεῖθεν, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ τῆς Ἰουδαίας ὄρια, ἕτερα τυγχάνοντα παρὰ τὴν Γαλιλαίαν. Ἦλθε δὲ ἐπὶ τὰ ὄρια τῆς Ἰουδαίας, καὶ οὐκ ἐπὶ τὰ μέσα, ἀλλ' οἶονεὶ τὰ ἄκρα: ἔνθα ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ, οὓς θεράπευσεν παρὰ τοῖς ὄριοις τῆς Ἰουδαίας, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἔνθα τὸ βάπτισμα εἰδίδοτο. Τηρήσεις δὲ διαφορὰν ὄχλων ἀπλῶς ἀκολουθησάντων, καὶ Πέτρου, καὶ τῶν ἄλλων ἀφέντων πάντα καὶ ἀκολουθησάντων, καὶ Ματθαίου, ὃς « ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ, » οὐκ ἀπλῶς ἠκολούθησεν, ἀλλ' ἀναστὰς. Μεγάλη ἡ προσθήκη τὸ, ἀναστὰς. Εἰσὶν οὖν ἀεὶ οἱ μὲν ὡς ὄχλοι πολλοὶ ἀκολουθοῦντες, μήτε ἀναστάντες, ἵνα ἀκολουθήσωσι, μήτε ἀφέντες πάντα τὰ πρότερα: ὀλίγοι δὲ οἱ ἀναστάντες καὶ εἰ ἀκολουθήσαντες, οἱ καὶ καθεδόνται οἱ ἐν τῇ (31) παλιγγενεσίᾳ ἐπὶ τῷ θρόνῳ. Πλὴν εἰ βούλεται τις θεραπευθῆναι, ἀκολουθεῖσάτω τῷ Ἰησοῦ.

Περὶ τῶν πειραζόντων (32) Ἰησοῦν Φαρισαῖοι καὶ Γραμματεῖον, εἰ ἐξεστὶν ἀνθρώπῳ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πάσαν αἰτίαν.

Μετὰ τοῦτο γέγραπται, ὅτι προσῆλθον αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι πειράζοντες αὐτὸν καὶ λέγοντες: « Εἰ ἐξεστὶν ἀνθρώπῳ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πάσαν αἰτίαν; » Τὸ Ἰσχυροῦ ἀνέγραψε καὶ ὁ Μάρκος.

VETUS INTERPRETATIO.

15. « Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos, transit inde, et venit in fines Judææ, » et reliqua. Non ad mediam Judæam, sed ad fines ubi erat Jordanis dividens: usque trans illum secutæ sunt cum turbæ multæ, quos et sanavit in ipsis finibus Judææ trans Jordanem, ubi baptismum dabatur hominibus. Et forsitan ideo dicitur de turbis sequentibus Dominum ad baptismum Jordanis: « Et sanavit eos ibi. » Vere enim omnes ab infirmitatibus suis spiritualibus salvantur in baptismo. Qui autem in Jordane fuerint baptizati, qui est in mysterio Christi ex duobus fontibus factus divinitatis et carnis. Considera autem differentiam turbarum, et Petri qui omnia reliquerat, et secutus fuerat eum. Turbæ enim non dixerunt ei quod dixit Petrus: « Ecce nos omnia reliquimus, et secuti sumus te, quid utique erit nobis? » Et de turba quidem scriptum est: « Et secutæ sunt eum turbæ multæ. » Matthæus autem dicente Domino sibi: « Sequere me, » non simpliciter secutus est, sed, « surgens secutus est. » Magnum enim est surgere, et sic sequi Christum. Ergo multi quidem sequuntur Christum, sicut turbæ secutæ sunt, tamen non surgent sicut sequantur, neque relinquentes omnia sua propria. Pauci sunt autem qui surgentes sequuntur, et omnia relinquentes.

16. « Accesserunt autem ad Jesum Scribæ et Pharisei tentantes eum, et dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam quacunque ex causa? » Ergo accedunt et interrogantium Christum, erant qui-

⁶⁶ Matth. vii, 28. ⁶¹ Matth. xviii, 23. ⁶² Matth. xi, 1, et xiii, 33. ⁶³ Matth. xix, 2. ⁶⁴ Matth. ix, 9. ⁶⁵ Matth. xix, 28. ⁶⁶ ibi. l. 3. ⁶⁷ Marc. i, 2.

(31) Οἱ ἐν τῇ. Articulus οἱ videtur παρελθεῖν.

(32) Περὶ τῶν πειραζόντων, etc. Hæc extra contextum ad oram cod. H. eadem manu adjecta erant,

sed imperfecta, et e codice, ut apparet, lacero, vel obsolete detracta; quæ nec in cod. B. nec in veteri interpr. comparant. HUETIUS.

Οὐκοῦν τῶν προσιόντων καὶ πυνθανομένων τῷ Ἰη- A
 σῶν ἡσάν τινες οἱ πειράζοντες ἐπηρώτων αὐτόν· πει-
 ραζομένου δὲ τοῦ τηλικούτου Σωτῆρος ἡμῶν, τίς
 τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀγανακτοῖ τεταγμένος εἰς δε-
 δασκαλίαν ἐπὶ τῷ πειράζεσθαι ὑπὸ τινῶν καὶ πυν-
 θανομένων οὐκ ἐκ φιλομαθείας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πειρά-
 ζειν ἐθέλειν; Πολλὰ δ' ἂν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγαγῶν
 εὔροις, ἐν οἷς ἐπειράσαν τὸν Ἰησοῦν ἡμῶν οἱ Φαρι-
 σαῖοι, καὶ ἄλλοι παρὰ τούτους, ὡς νομικός τις, τάχα
 καὶ γραμματεὺς (33), ἢ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰ περὶ τῶν
 πειραζόντων αὐτὸν συναγαγῶν, εὔροις τι τὰ περὶ τῶν
 πειραζόντων αὐτὸν ἐξ ἐτάσεως χρησίμων
 εἰς τὸ εἶδος τῶν λόγων τούτων. Πλὴν ὁ Σωτὴρ καὶ
 τοῖς πειράζουσιν ἀποκρίνεται δόγματα· οἱ μὲν γὰρ
 ἔλεγον· « Ἐξέστιν ἀνθρώπῳ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα
 αὐτοῦ κατὰ πάσαν αἰτίαν. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν· Οὐκ
 ἀνέγνωτε, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπ' ἀρχῆς (35) ἄρσεν καὶ θῆλυ
 ἐποίησεν αὐτούς; » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οἶμαι, ὅτι
 κατὰ τοῦτο πρότερον τὸν λόγον οἱ Φαρισαῖοι τούτου,
 ὡς ἐπιληψόμενοι αὐτοῦ, ὅτι ποτ' ἂν εἰπη· ὅσον εἰ μὲν
 εἶπεν, Ἐξέστιν, ἐνεκάλεσαν αὐτῷ, ὡς ἐπὶ τοῖς τυ-
 χοῦσι διαλύοντι τοὺς γάμους· εἰ δὲ, Οὐκ ἔξεστιν, ὡς
 καὶ μετὰ ἀμαρτημάτων ἐπιτρέποντι συνοικεῖν ἄνδρα
 γυναικὴ· ὡς ἐπὶ τοῦ κήνσου· εἰ μὲν γὰρ εἶπε διδόν-
 ναι, ἐνεκάλεσαν ὡς ὑποτάσσοντι (36) τὸν λαὸν τοῖς
 Ῥωμαίοις, καὶ οὐ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ μὴ διδόν-
 ναι, ὡς πόλεμον ἐμποιοῦντι καὶ στάσιν, καὶ δειγεί-
 ροντι τοὺς μὴ δυναμένους στήναι πρὸς τηλικαύτην
 στρατιάν. Οὐχ ἐύρων τε τίνα τρόπον ἀνεπιλήπτως
 καὶ σοφῶς αὐτοῖς ἀποκρίνεται, πρότερον μὲν ἀπο-
 φάσκων τὸ ἀπολύειν τὴν γυναῖκα κατὰ πάσαν αἰτίαν, C
 δεῦτερον δὲ ἀποκρινόμενος πρὸς τὰ περὶ τοῦ βιβλίου
 τοῦ κατὰ τὸ ἀποστάσιον· ἔώρα γὰρ, ὅτι οὐ πάσα αι-
 τία εὐλόγως λύει γάμον, καὶ ὅτι δεῖ τὸν ἄνδρα « συνοι-
 κεῖν » τῇ γυναικὴ, « ὡς ἄσθενεστέρῳ σκευεῖ. ἀπονέ-
 μοντα τιμὴν, » καὶ βασιτάζοντα αὐτῆς τὰ ἐν ἀμαρ-
 τημασι βάρη, καὶ ὀυσιπεῖ ἐκ τῶν ἐν τῇ Γενέσει

igitur qui ad Jesum accedebant et interrogabant, nonnulli eum tentandi causa interrogabant : cum igitur tantus ille Servator noster tentetur, quis discipulorum ejus ad docendum constitutus graviter ferat, si quando ab aliquibus, non discoendi studio, sed tentandi ejus gratia quæstiones proponentibus tentetur? Plurima vero simul colligens reperire illic poteris, ubi Pharisei, et præter eos alii, velut legum peritus aliquis, et fortasse Scriba, Jesum nostrum tentaverunt, 637 ut in unum collectis quæ de his conscripta sunt a quibus tentatus est, ex eorum inter se comparatione utile aliquid ad horum sermonum genus reperias. Porro tentantibus Servator respondens dogmata profert; quærebant enim illi : « Au licet homini dimittere uxorem suam quacunque ex causa? Qui respondens ait eis : Non legistis quia qui creavit ab initio, masculum et feminam fecit eos? » et reliqua. Ac ego quidem existimo id ab eo Phariseis ea mente quæsiisse, ut quidquid ille dixisset, reprehenderent; ut si dixisset, Licet, dicam illi tanquam conjugia levibus de causis dissolventi impigissent; sin vero respondisset : Non licet, huic quoque, utpote virum una cum conjugæ etiam cum flagitiis habitare permittenti litem intendissent : quemadmodum et super tributo?; nam si pendendum illud dixisset, eum accusassent, quasi Romanis, non legi Dei populum subjicientem; sin haudquaquam solvendum pronuntiasset, tanquam bellum et seditionem concitantem, et ad rebellandum eos excipientem, qui tantos exercitus sustinere non poterant. Nec vero intelligebant quam caute et extra culpam ipsis responderet, primum quidem qualibet ex causa repudiandam uxorem negans, deinde vero ad ea respondens, quæ ad libellum repudii pertinebant. Sciebat enim non quamlibet causam, justam solvendo connubio occasionem dare, et virum debere

VETUS INTERPRETATIO.

dam tentantes. Tentato autem Domino tali, quis discipulorum ejus graviter ferat, qui positus est ad docendum, si tentatus fuerit a quibusdam? Tamen tentatoribus respondit dogmata pietatis. Quidam ergo dicebant : « Si licet homini dimittere uxorem suam quacunque ex causa? » Quibus respondens dixit : « Num legistis, quoniam qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit eos, et dixit : Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et jungetur uxori suæ, et erunt duo in carne una? Itaque jam non sunt duo, sed caro una. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. » Et puto quod Pharisei qui dicebant : « Si licet homini dimittere uxorem suam quacunque ex causa, » ideo proposuerunt hoc verbum, volentes eum reprehendere quidquid dixisset; ut si quidem dixisset : Licet dimittere, culpant eum quasi solventem conjugia; si autem dixisset : Non licet, iterum culpant eum quasi jubentem viros convivere mulieribus etiam cum peccatis. Non autem videbant quomodo eis manifeste et irreprehensibiliter fuerat responsurus. Sic et alibi interrogaverunt eum : « Si licet dare tributum Cæsari? » ut si quidem dixisset : Date, culpant eum quasi subdentem hominibus populum Dei, et addicentem eum Romanis et non legibus Dei; si autem dixisset : Non licet dare, iterum culpant eum quasi seditiones et prælia concitantem, et facientem populum discedere a Cæsare, qui mundum tenebat. Vide autem quomodo irreprehensibiliter respondit. Primum quidem interrogantibus, « si licet dimittere uxorem quacunque ex causa, » dicens : « Num legistis quoniam qui fecit, masculum et feminam fecit eos? » et cætera. Ad illud autem quod objecerunt dicentes : « Quomodo Moyses præcepit dare libellum repudii? » ait : « Propter duritiam cordis vestri. » Vidit enim quia non omnis causa juste solvit conjugium. Sed

33 Matth. xix, 3, 4. 35 Matth. xxii, 17.

(33) Codex Regius γραμματεὺς, Anglicanus γραμματεῖς.

(34) Τὰ περὶ τῶν πειραζόντων αὐτόν. Verba hæc videntur spuria. Detraheris illa, constabit sensus. HUETIUS.

(35) Ὁ κτίσας ἀπ' ἀρχῆς. Ita et infra, cum vulgo legatur Matth. xix, 4 : ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς. Ib.

(36) Codex Regius, recte, ὑποτάσσοντι, Anglicanus autem quem sequitur Huetius, ὑποτάσσοντα, male.

uxori «colhabitare, quasi infirmiori vasculo, impertientem honorem ⁷⁶, » et peccatorum ipsius onera portantem ⁷¹; et Phariseos Moysis scriptis gloriaantes, ex iis quæ in Genesi scripta sunt convincit dicens: « Non legisis quia qui creavit ab initio, masculum et feminam fecit eos ⁷²? » et quæ sequuntur; et propter hæc: « Et erunt duo in carne una ⁷³, » consequentem his verbis, (in carne una,) doctrinam subjiciens, eam scilicet: « Itaque jam non sunt duo, sed una caro ⁷⁴. » Verum et illud quoque: « Quod Deus conjunxit, homo non sepat ⁷⁵, » prohibebat quominus qualibet ex causa uxorem repudiarent. **638** In expositione autem eorum quæ e Genesi depronpta in Evangelio profertur, illud observandum venit, quæ una serie scripta sunt, ita non pronuntiata fuisse; ego vero nec de iisdem fuisse dicta existimo, tum iis qui ad imaginem Dei, tum illis qui de limo terræ, et una e costis Adam facti sunt: ubi enim dictum est: « Masculum et feminam creavit eos ⁷⁶, » ad eos pertinet illud qui ad imaginem facti sunt; at ubi dixit: « Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem ⁷⁷, » et cætera, ad eos qui ad imaginem facti sunt non refertur; nam post illos assumpto de terra limo hominem, et de ipsius costa adjutricem creavit Dominus Deus. Simul etiam nota de iis qui ad imaginem facti sunt, dictum non esse, vir et uxor, sed masculus et femina. Illud autem in Hebræo observavimus, virum per vocabulum, *Is*; masculum per *Zachar*; mulierem rursum per vocem *Essa*, feminam vero per *Ankeva*, significari; nec enim unquam mulier, neque vir ad imaginem facti sunt, sed qui præstantiores sunt pro masculino; qui autem secundi, pro femina habendi sunt. Quod si vero matrem et patrem homo reliquerit, adhæret non feminæ, sed uxori suæ, et in unam carnem ambo coalescunt, quandoquidem vir et uxor carne unum sunt. Deinde vero exponens quid inesse debeat iis qui a Deo conjuncti sunt, ut conjunctione a Deo facta digni sint, subjungit Servator: « Itaque

A εγγεγραμμένων τούς ἐπὶ τοῖς Μωυσεώς γραμμασιν αὐχοῦντας Φαρισσαίους, λέγων τό: « Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ὁ κτίσας ἀπ' ἀρχῆς, ἄρβεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς; » καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἐπιφέρειν αὐτοῖς διὰ τό: « Καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, » ἀκλόουθον τῷ, « εἰς σάρκα μίαν, » διδασκαλίαν, τήν: « Ὅστε οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία. » Δυσωπητικόν δὲ πρὸς τὸ μὴ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα κατὰ πᾶσαν αἰτίαν, καὶ τό: « Ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. » Παρατηρητέον μέντοιγε ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν ἀπὸ τῆς Γενέσεως ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ρητῶν, ὅτι οὐ τὰ ἐφεξῆς ἀλλήλοις γεγραμμένα εἰρηται· ἐγὼ δὲ οἶμαι, ὅτι οὐδὲ περὶ τῶν αὐτῶν (37) λέγεται, τῶν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένων, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ χοδὸς τῆς γῆς καὶ μιὰς τῶν πλευρῶν τοῦ Ἀδάμ· ὅπου μὲν γὰρ λέκεται: « Τὸ ἄρβεν καὶ τὸ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς, » περὶ τῶν κατ' εἰκόνα ἐστίν· ὅπου δὲ καὶ εἶπεν: « Ἐνεκα τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς, οὐκ ἐστὶ περὶ τῶν κατ' εἰκόνα· ὕστερον γὰρ ποτε ἐκείνων ἐπλασε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαθῶν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ τὴν βοηθόν. Ἄμα δὲ πρόσχες, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν κατ' εἰκόνα οὐκ ἀνὴρ καὶ γυνὴ εἴρηται, ἀλλὰ ἄρβεν καὶ θῆλυ. Τούτο δὲ καὶ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ τετηρήκαμεν· ἀνὴρ μὲν γὰρ δηλοῦται (38) τῇ, *Is*, φωνῇ, ἄρβεν δὲ τῇ, *ζαχάρ* καὶ τάλιν γυνὴ μὲν τῇ, *ἔσσα*, φωνῇ, θῆλυ δὲ τῇ, *αγκάβ*· οὐδέποτε γὰρ γυνὴ κατ' εἰκόνα, οὐδὲ ἀνὴρ, ἀλλ' οἱ μὲν διαφέροντες ἄρβεν, οἱ δὲ δεύτεροι θῆλυ. Ἀλλὰ καὶ ἂν καταλίπη ἄνθρωπος τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα, κολλᾶται οὐ τῷ θήλει, ἀλλὰ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ γίνονται, ἐπεὶ ἐν σαρκὶ ἀνὴρ καὶ γυνὴ, εἰς σάρκα μίαν. Εἶτα διαγράφων ὁ δεῖ εἶναι ἐν τοῖς ὑπὸ Θεοῦ συνεζευγμένοις ἀξίως τοῦ συνεζεύχθαι ὑπὸ Θεοῦ, ἐπιφέρει ὁ Σωτὴρ τό: « Ὅστε οὐκέτι εἰσὶ δύο, » καὶ ὅπου γε ὁμόνοια καὶ συμφωνία καὶ ἄρμονία ἀνδρός ἐστὶ πρὸς γυναῖκα, τοῦ μὲν ὡς ἄρχοντος, τῆς δὲ πεπομένης τῷ: « Αὐτός σου κυριεύσει, » ἀληθῶς ἐστὶν εἰπεῖν ἐπὶ τῶν τοιούτων τό: « Οὐκέτι εἰσὶ δύο· » Εἰς'

VETUS INTERPRETATIO.

quoniam oportet virum cohabitare mulieri, quasi vasi infirmiori, et reddere ei honorem, et sustinere onera vitiorum ejus, eos qui in littera legis gloriabantur, ex ipsis Moysi Scripturis convincit dicens: « Num legisis quoniam qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit eos? » et cætera. Tamen quoniam tetiginus istum locum ubi vel illud scriptum dicitur: « Hæc vocabitur mulier, quia de viro suo assumpta, » sciendum quia nihil proprium habet quantum ad Græcum, vel ad Latinum sermonem, ut ideo vocetur mulier, quia de viro suo assumpta est. Propterea legentes Hebraïca, invenimus originationem istam convenienter positam in Hebræo. Habet autem Hebraïcum ita: *Essa*, quod intelligitur, et assumpta. Apud Hebræos enim mulier, assumpta vocatur. Item *vira* quod est a viro. Videtis quomodo junctum est τῷ κατὰ θεὸν id est a viro sumpta. Unde Theodotio sic posuit: « Hæc vocabitur mulier sumptio, quia de viro suo sumpta est. » Symmachus autem ita, hæc vocabitur ἀνδρὶς, quod est mulier a viro. Et quod debet esse inter

⁷⁶ I Pet. iii, 7. ⁷¹ Gal. vi, 2. ⁷² Matth. xix, 4. ⁷³ ibid. 5. ⁷⁴ ibid. 6. ⁷⁵ ibid. ⁷⁶ Gen. i, 27. ⁷⁷ Gen. ii, 24.

(37) Ἐγὼ δὲ οἶμαι, ὅτι οὐδὲ περὶ τῶν αὐτῶν, etc. Si conditus ad imaginem Dei homo, Gen. i, 26, 27, alius fuit ac qui de limo terræ formatus est, Gen. ii, 7, causam certe obtinuit, qui nuper Præadamitas orbi dedit. Verum id commentum jam satis explosum puto, cum qui primus illud excoctaverat, idem ipse repudiarit; minime sibi dedecori futurum existimans, quod non satis caute protulerat, ingenue recantare, et tritam a Patribus, et tota Ecclesia viam, relicta priore insistere. Quod autem ad Origenem spectat, distinctionem hanc ho-

minem inter ad imaginem Dei conditum, et hominem de limo confectum allegorico sensu excogitavit, hominemque spiritualium rerum curis deditum, et a terrenis alienum, cum esse voluit qui ad imaginem Dei procreatus est: qui vero corporalibus rebus capitur et trahitur, cum de limo terræ fuisset conflatus. Adeunda vero super his nostra *Origeniana*. HÆTIUS.

(38) Ἀνὴρ μὲν γὰρ δηλοῦται, etc. וָיִן, וָיִן, וָיִן, וָיִן. Ib.

ἐπεὶ ἴδει τηρεῖσθαι τῷ κολλωμένῳ Θεῷ τῷ γενέ- A
σθαι (39) αὐτὸν πρὸς αὐτὸν ἐν πνεῦμα, λέλεκεται ἐπὶ
τῶν ὑπὸ Θεοῦ συνεζευγμένων μετὰ τὸ· « Ὅστε
οὐκέτι εἰσὶ δύο, » τὸ· « Ἀλλὰ σὰρξ μία. » Καὶ ὁ
Θεὸς ἐστὶν ὁ συζεύξας τὰ δύο εἰς ἓν, ἵνα μηκέτι
ᾧσι δύο παρ' οὗ ἀρμόζεται ἀνδρὶ γυνή· καὶ ἐπεὶ
ὁ Θεὸς συνέζευξε, διὰ τοῦτο χάρισμα ἐστὶν ἐν
τοῖς ὑπὸ Θεοῦ συνεζευγμένοις, ὅπερ ὁ Παῦλος ἐπι-
στάμενος, ἐπίσης τῷ εἶναι τὴν ἀγνὴν ἀγαμίαν χά-
ρισμα φησι καὶ τὸν κατὰ Λόγον Θεοῦ γάμον εἶναι
χάρισμα, φάσαν· « Θέλω δὲ πάντας ἀνθρώπους εἶναι
ὡς ἑμαυτὸν, ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον ἔχει χάρισμα ἐκ Θεοῦ,
ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως. » Οἱ δὲ ὑπὸ Θεοῦ συνεζευ-
γμένοι καὶ φρονοῦσι καὶ ποιοῦσι τὸ· « Οἱ ἄνδρες,
ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκ-
κλησίαν. » Ὁ μὲν οὖν Σωτὴρ ἐνετείλατο (40), ἵν' ὅπερ
ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἀνθρώπος μὴ χωρίζῃ· ἀνθρώπος δὲ
χωρίζειν βούλεται ὁ ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ὅτε· « ἀποστάς
τῆς ὑγιούς πίστεως, προσέχων πνεύμασι πλάνης (41)
καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων,
κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλυόν-
των, οὐ πορνεύειν μόνον (42), ἀλλὰ καὶ « γαμεῖν, »
διαλύει καὶ τοὺς φθάσαντας τῇ προνοίᾳ συνεζυγῆται
τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα μὲν οὖν τηρουμένων τῶν ῥητῶν εἰς
τὰ περὶ ἄββενος, καὶ θήλεος, καὶ ἀνδρός, καὶ γυναι-
κός, ὡς ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Φαρι-
σαίους ἀποκρίσει, λελέχθη.

suam consentiam, prohibentium, non fornicari tantummodo, sed etiam « nubere⁸⁶, » eos dissolvit qui antea Dei nutu fuerant juncti. Hæc itaque dicta sint, iis observatis quæ de mare, et femina, et viro, et muliere scripta sunt, juxta traditam a Servatore doctrinam, cum Phariseis respon- deret.

Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀπόστολος εἰς τὸν Χριστὸν ἐκλαμβάνει C
καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τὸ· « Καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς
σὰρκα μίαν, » λεκτέον, ὅτι οὐκ ἀπέλυσεν ὁ Χριστὸς τὴν
προτέραν, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, γυναῖκα αὐτοῦ, τὴν
προτέραν συναγωγὴν κατ' ἄλλην αἰτίαν, τηρῶν τὸ·
« Οὗς ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἀνθρώπος μὴ χωρίζτω, » ἢ
ὅτε (43) ἐπόρνευσεν ἐκεῖνη ἢ γυνὴ μοιχευθεῖσα ὑπὸ τοῦ
πονηροῦ, καὶ μετ' ἐκεῖνου ἐπιβουλεύσασα τῷ ἀνδρὶ,
καὶ ἀποκτείνασα αὐτὸν ἐν τῷ λέγειν· « Αἶρε ἀπὸ τῆς

A jam non sunt duo⁷⁸, » et ubicunque tandem viri cum uxore mutua est concordia et consensio, hujus quidem tanquam domini, illius vero præcepto huic obtemperantis : « Ipse dominabitur tui⁷⁹, » vere de illis dicere licet : « Jam non sunt duo⁸⁰. » Deinde quoniam id ei reservandum erat qui Deo adhæret, unum spiritum cum eo effici⁸¹, post hæc verba : « Itaque jam non sunt duo, » hæc etiam : « Sed caro una⁸², » de iis dicta sunt qui a Deo fuere conjuncti. Ac 639 Deus quidem is est qui duo in unum compegit, ut ex quo mulier viro nupsit, duo amplius non sint; et quoniam conjunctionis auctor est Deus, propterea iis inest gratia qui a Deo conjuncti sunt; quod non ignorans Paulus connubium Verbo Dei consentaneum gratiam esse pronuntiat, quemadmodum castus cælibatus gratia est; sic enim ait : « Volo omnes homines esse sicut meipsum, sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic⁸³. » Qui autem a Deo conjuncti sunt id sentiunt et faciunt : « Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam⁸⁴. » Sancitum quidem a Servatore est, ut « quod Deus conjunxit, homo non separet⁸⁵, » at separare vult homo quod a Deo conjunctum est, quando « discedens a sana fide, attendens spiritibus erroris, et doctrinis demoniorum in hypocrisis loquentium mendacium, et cauteriatam habentium

17. Sed quoniam Apostolus de Christo et Ecclesia id dictum esse vult : « Et erunt duo in carne una⁸⁷, » dicendum est non aliam ob causam, priorem, ut ita appellem, conjugem ipsius, priorem nempe synagogam fuisse repudiatam a Christo, illud servante : « Quod Deus conjunxit, homo non separet⁸⁸, » quam quod a malo vitiosa hæc mulier fornicata est, et cum eo insidias viro suo struxit, eumque neci dedit dicens : « Tolle ejusmodi homi-

VETUS INTERPRETATIO.

eos qui ex Deo junguntur, dignum Deo qui junxit, addidit, dicens : « Itaque jam non sunt duo. » Ubi enim concordia est et consensus viri ad mulierem, et mulieris ad virum, hujus quidem quasi principis, illius autem quasi obsequentis, secundum quod dictum est : « Et ipse tui dominabitur, » vere de iis dicitur : « Jam non sunt duo. » Ergo Deus est qui conjunxit duos in unum, ut jam non sint duo, ubi ex Deo comparatur uxor viro. Et quoniam Deus conjunxit, ideo gratia est in eis quos Deus conjunxit. Quod Paulus sciens, castam conjunctionem gratiam appellavit, dicens : « Volo omnes esse sicut meipsum. Sed unusquisque propriam habet gratiam ex Deo, alius quidem sic, alius autem sic. » Qui enim ex Deusunt juncti, et sapiunt et faciunt quod mandat Apostolus : « Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam ; » item : « Mulier ut timeat virum, sicut Ecclesia Christum ; » eorum conjunctio gratia Dei est.

17. Sed quoniam Apostolus profert : « Et erunt duo in carne una, sacramentum hoc magnum est, ego

⁷⁸ Matth. xix, 6. ⁷⁹ Gen. iii, 16. ⁸⁰ Matth. xix, 6. ⁸¹ I Cor. vi, 17. ⁸² Matth. xix, 6. ⁸³ I Cor. vii, 7. ⁸⁴ Ephes. v, 25. ⁸⁵ Matth. xix, 6. ⁸⁶ I Tim. iv, 1, 2, 3. ⁸⁷ I Cor. vi, 16. ⁸⁸ Matth. xix, 6.

(39) Τῷ γενέσθαι. Lege τὸ γενέσθαι.

(40) Ὁ μὲν οὖν Σωτὴρ ἐνετείλατο, etc. Vide Opus imperfectum in Matth.

(41) Πνεύμασι πλάνης. Ita Origenes infra. Ita et pleraque habent exemplaria, I Timoth. iv, 1, et Vulgata, « spiritibus erroris. » Alias legitur, πλάνους, quod sequuntur Syrus, Arabs et Æthiops. ΠΡΩΤΗΣ.

(42) Κωλυόντων οὐ πορνεύειν μόνον, etc. Sa-

turnilianos et Apostolicos intelligit, qui nuptias damnandas pronuntiabant. De his Epiphanius hæc. 23 et 62. Eamdem quoque hæresim post Origenem amplexi sunt Hieracitæ. Quam ab Eustathio monacho propugnatam confodit Gangrensis synodus can. 1. Ib.

(45) Ὅτε. Lege ὅτι. Paulo post codex Regius habet, ἐπιβουλεύουσα τῷ ἀνδρὶ καὶ ἀποκτείνουσα.

nem de terra, crucifige, crucifige eum¹⁴. » Illa igitur discessit potius quam vir eam repudiatam dimisit. Idcirco ipsius divortium huic in Isaia expröbrans ait: « Quis est hic liber repudii matris vestrae, quo dimisi eam¹⁵? » Et qui eum creavit ab initio, a quo ipsius imago geritur, 640 masculinum eum fecit, qui in forma Dei est¹⁶; feminam vero Ecclesiam, id utrique largitus unum ad imaginem esse¹⁷. Ac Dominus quidem qui vir est, propter Ecclesiam Patrem reliquit, quæ intuebatur « cum in forma Dei esset¹⁸, » reliquit vero et matrem, cum supernæ Jerusalem filius esset, et suæ, quæ huc ceciderat, uxori adhæsit, et duo in carne una hic effecti sunt; nam propter eam caro et ipse factus est, quando scilicet « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis¹⁹, » et « jam non sunt duo, sed nunc una caro²⁰, » quandoquidem uxori dicitur: « Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte²¹; » nec enim aliud quid seorsum Christi corpus est, præter Ecclesiam quæ ipsius corpus est, et membra ex parte; et hos non duos, sed in unam carnem concretos Deus conjunxit, prohibens ne homo Ecclesiam a Deo disjungat. Et vero qui operam dat ne separaretur, confidit quasi qui minime separandus sit; et ait: « Quis nos separabit a charitate Christi²²? » Phariseorum ergo gratia scriptum hic est illud: « Quod Deus conjunxit, homo non separet²³; » at Phariseorum præstantissimis dici potest: « Quod ergo Deus conjunxit nihil separet, » neque principatus, neque potestas; nam qui conjunxit Deus omnibus potentior est, quæ quivis excogitata proferre potuerit.

18. Post illa Phariseorum sermonem expendemus quem ad Jesum habuerunt his verbis: « Quid ergo Moyses mandavit dare libellum repudii, et dimittere²⁴? » Consentaneum erit super his locum e Deuteronomio petere, in quo de libro repudii agi-

VETUS INTERPRETATIO.

autem puto in Christo, et in Ecclesia; » dicendum est quoniam non dimisit Christus primam uxorem suam, id est primam Synagogam, secundum aliam speciem spiritalem servans quod dictum est: « Quod Deus conjunxit, homo non separet; » nisi quando adultera est uxor illa corrupta ab adultero inimico, cuius consilio et insidiata est viro, et intorficare eum voluit dicens: « Tolle de terra hujusmodi; » et « crucifige, crucifige eum. » Illa ergo potius abstinuit, quam vir ejus eam dimisit. Et reliquit propter ecclesiam Christus vir patrem, cum quo erat, cum in forma Dei esset. Reliquit etiam matrem, cum esset et ipse filius Jerusalem quæ erat sursum secundum corpus, et conjunctus esset uxori suæ, isti quæ ceciderat huc, et facti sunt duo in carne una. Propterea enim et ipse « caro » est factus, cum esset Verbum, « et habitavit in nobis, » et sunt una caro, quoniam de muliere Ecclesia dicitur: « Vos estis corpus Christi, et membra ex membro. » Nec est aliud corpus Christi a corpore Ecclesie, sed unus est corpus. Et Deus illos univit, mandans ut homo non separet Ecclesiam a Christo, quos Deus conjunxit. Unde omnis anima quæ cognoscit se inseparabilem esse a Christo sic dicit: « Quis vos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia? » et cætera. Et « confido, quia neque mors, neque vita, » neque aliquid eorum quæ sequuntur, « poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu. »

¹⁴ Joan. xix, 15. ¹⁵ Isa. l, 4. ¹⁶ Philip. ii, 6. ¹⁷ Matth. xix, 6. ¹⁸ I Cor. xii, 27. ¹⁹ Rom. viii, 55.

²⁰ Col. iii, 10. ²¹ Philip. ii, 6. ²² Joan. i, 14. ²³ Matth. xix, 6. ²⁴ ibid. 17.

(14) Αἰρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον. Ita et σταύρου, σταύρου αὐτὸν, καὶ αἰρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον, at Joan. xix, 15, ἄρον, ἄρον, σταυρωσον αὐτόν. HUGONIUS.

(15) Καὶ καταλέλοιπέ γε διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, etc. Eadem hæc habet Remigius. Id.

(16) Τῇ ἐνταῦθα καταπεσοῦση γυναικὶ αὐτοῦ. Nam hominum animas pro meritis de cælo detur-

γῆς τὸν τοιοῦτον, σταύρου, σταύρου αὐτόν (14). » Ἐκείνη οὖν ἑαυτὴν ἀπέστησε μᾶλλον ἢ ὁ ἀνὴρ αὐτὴν ἀπέστειλεν ἀπολύσας· διόπερ ὀνειδίζων αὐτῇ ἀποτίσασθαι αὐτὸς ἐν Ἡσαΐα φησὶ· « Ποῖον τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν, ᾧ ἀπέστειλα αὐτήν; » Καὶ ὁ κτίσας γε ἀπ' ἀρχῆς τὸν κατ' εἰκόνα, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων ἔβλεπεν αὐτὸν ἐποίησε, καὶ θῆλυ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν τῷ κατ' εἰκόνα ἀμφοτέροις χαρισάμενος. Καὶ καταλέλοιπέ γε διὰ τὴν Ἐκκλησίαν (15) Κύριος ὁ ἀνὴρ Πατέρα θν. ἐώρα, « ὅτε ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπῆρχε· » καταλέλοιπε δὲ καὶ τὴν μητέρα, καὶ αὐτὸς υἱὸς ὢν τῆς ἀνω Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐκολλήθη τῇ ἐνταῦθα καταπεσοῦση γυναικὶ αὐτοῦ (16), καὶ γεγόνασιν ἐνθάδε οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν· διὰ γὰρ αὐτὴν γέγονε καὶ αὐτὸς σὰρξ, ὅτε « ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » καὶ « οὐκέτι γέ εἰσι δύο, ἀλλὰ νῦν μία γέ ἐστι σὰρξ, » ἐπεὶ τῇ γυναικὶ λέγεται τὸ (17)· « Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους (18)· » οὐ γὰρ ἐστὶ τι ἴδιον Χριστοῦ σῶμα ἕτερον, παρὰ τὴν Ἐκκλησίαν οὖσαν σῶμα αὐτοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους· καὶ ὁ Θεὸς γε τούτους τοὺς μὴ δύο, ἀλλὰ γενομένους σάρκα μίαν συνέzeugεν, ἐντελλόμενος ἵνα ἀνθρώπος μὴ χωρίζῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Καὶ ὁ προσέχων γε ἑαυτῷ ὡς μὴ χωρισθῆναι, θαρραίνει ὡς μὴ χωρισθῆσόμενος, καὶ φησὶ· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; » Ἐνταῦθα μὲν οὖν γέγραπται πρὸς τοὺς Φαρισαίους λεγόμενον τὸ· « Ὁ ὁ Θεὸς συνέzeugεν, ἀνθρώπος μὴ χωρίζετω· » λέγεται δ' ἂν πρὸς τοὺς Φαρισαίων κρείττονας· Ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέzeugε, μὴδὲν χωρίζετω, μήτε ἀρχῆ, μήτε ἐξουσία· ἰσχυρότερος γὰρ ὁ συζεύξας Θεὸς πάντων, ὢν ἂν ὀνομάσαι τις νοήσας αὐτὰ δυνηθῇ.

Μετὰ ταῦτα διαληφόμεθα τὸν τῶν Φαρισαίων λόγον ὃν εἶπον τῷ Ἰησοῦ ἐν τῷ· « Τί οὖν Μωϋσῆς ἐνελάτο δοῦναι βιβλίον ἀποστασίου, καὶ ἀπολύσαι; » Εὐλόγως δ' εἰς τοῦτο παραληφόμεθα τὴν ἀπὸ τοῦ Δευτερονομίου λέξιν περὶ τοῦ τῆς ἀποστασίας βι-

hatis, et humanis corporibus inmissas censebat. Id.

(17) Ἐπεὶ τῇ γυναικὶ λέγεται τὸ, etc. Vide Theophylactum, qui hæc omnia in suos usus transtulit. Id.

(18) Καὶ μέλη ἐκ μέρους. Vulgata, « membra de membro; » ita et Ambrosiaster in I Corinthi. xii, 27. Legebant μέλη ἐκ μέλους. Id.

θλιου, ἔχουσαν οὕτως· « Ἐάν δὲ λάβῃ τις γυναῖκα, Α καὶ συνοικήσῃ αὐτῇ, καὶ ἔσται ἕν μὴ εὖρη χάριν ἐναντίον αὐτοῦ, ὅτι εὗρεν ἐν αὐτῇ ἄσχημον πρᾶγμα, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Καὶ οὐ μιανεῖτε τὴν γῆν, ἣν Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν δίδωσιν ὑμῖν ἐν κλήρῳ. » Ζητῶ δὲ ἐν τοῖς κατὰ τὸν νόμον τούτου, πότερον οὐδὲν πέρα τῆς λέξεως χρῆ ζῆτεῖν ἐν αὐτῷ, ἐπεὶ μὴ ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτόν· ἢ πρὸς μὲν τοὺς Φαρισαίους ἀναγκαίως εἴρηται, χρῆσάμενός τῷ· « Μωϋσῆς ἐνετείλατο δοῦναι βιβλίον ἀποστασίου, καὶ ἀπολύσαι, » τό· « Ὅτι Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν· ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως. » Ἐάν δὲ τις ἐπι τὸ Εὐαγγέλιον ἀναβῆ Χριστοῦ Ἰησοῦ, διδάσκον, ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστι, καὶ τούτου ζητήσῃ τοῦ νόμου πνευματικὸν νοῦν. Φῆσαι δὲ καὶ ταῦτα ὁ θέλων τροπολογεῖν, Β ὅτι ὡσπερ τῷ Παύλῳ θαρβούντι ἐφ' ἣ εἶχε χάριτι λείλεται τό· « Γυνὴ δέδετα ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἕάν δὲ κοιμηθῆ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει (49) γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριώτερα δὲ ἐστὶν, ἕάν οὕτως μείλη, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην· δοκῶ δὲ κατὰ πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν· » ἐν τούτοις· γάρ τό· « Κατὰ τὴν (50) ἐμὴν γνώμην, » ἵνα μὴ καταφρονηθῆ ὡς κενὴ πνεύματος Θεοῦ, καλῶς ἐπήγαγε τό· « Δοκῶ κατὰ πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν· οὕτως καὶ Μωϋσεὶ διὰ τὴν δοθεῖσαν (51) αὐτῷ ἐξουσίαν νομοθετεῖν, ὥστε αὐτὸν καὶ πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν τοῦ λαοῦ ἐπιτρέψαι τινα, ἐν οἷς ἦν καὶ τὸ ἀπολύειν τὰς γυναῖκας, ἣν ἂν πείθεσθαι ἐφ' οἷς κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην ἐνομοθετεῖ, ὡς καὶ ἐν τούτοις μετὰ Γ πνεύματος Θεοῦ τῆς νομοθεσίας γενομένης· καὶ ἐρεῖ, ὅτι, εἰ οὐχί τις μὲν νόμος πνευματικός ἐστι, τίς δὲ οὐκ ἐστὶ τοιοῦτος, νόμος δὲ ἐστὶ καὶ οὗτος, πνευματικός ἐστι· καὶ οὗτος, καὶ ζητητέον αὐτοῦ τὸ πνευματικόν·

molli; lex vero et illa est, spiritualeque quoque hanc esse, et sensum illius spiritualem investigandum esse.

Μεμνημένοι δὲ τῶν ἀνωτέρω ἡμῖν λελεγμένων εἰς τὸ τοῦ Ἰσαίου περὶ τοῦ βιβλίου τῆς ἀποστασίας ῥητὴν, φήσομεν, ὅτι ἐαυτὴν ἀπέστησεν ἄνδρὸς τοῦ Χριστοῦ ἡ μήτηρ τοῦ λαοῦ, μὴ λαβοῦσα τὸ τῆς ἀποστασίας βιβλίον· ὕστερον δὲ, ὅτε εὗρεθῆ ἐν αὐτῇ ἄσχημον πρᾶγμα, καὶ οὐχ εὖρη χάριν ἐναντίον αὐτοῦ, ἐγράφη αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου· δυνάμει γάρ ἡ κενὴ Διαθήκη, τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καλοῦσα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τὴν προτέραν γυναῖκα ἀποβεβληκότος, τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου δίδωκε τῇ πρότερον ἀποστάτῃ τοῦ ἀνδρὸς νόμου καὶ Λόγου· διὸ καὶ αὐτὸς αὐτῆς ἀποστάς ἐγήμεν, ἐν' οὕτως ὀνομάσω, ἐτέραν, δούς εἰς τὰς χεῖρας τῆς προτέρας τὸ τοῦ ἀποστασίου

tur, qui talis est : « Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et non inuenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam scœditatem, » et cœtera, ad id usque : « Ne peccare faciatis terram, quam Dominus Deus tuus tradiderit vobis possidendam ¹. » Ego vero super iis quæ in hac lego continentur illud quæro, utrum præter verba nihil in ea investigandum sit, quandoquidem eam non tulit Deus; an Pharisæis id proferentibus : « Moyses mandavit dare libellum repudii, et 641 dimittere ², » necesse fuerit illud dicere : « Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras; ab initio autem non fuit sic ³. » Quod si quis ad Evangelium Jesu Christi, quod legem spiritualem esse docet, ascenderit, hujus quoque legis spiritualem sententiam requiret. Dicit vero qui tropologicam horum significationem aperire voluerit, quod quemadmodum a Paulo divinæ quam habuit gratiæ confuso dictum est illud ⁴ : « Mulier alligata est quanto tempore vir vivit : quod si dormierit vir ejus, liberata est, cui vult nubat : tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit, secundum meum consilium; puto autem quod et ego spiritum Dei habeam; » hic enim verbis istis : « Secundum meum consilium, » ne despiciatur illud tanquam spiritu Dei vacuum, recte subjunxit : « Puto autem quod et ego spiritum Dei habeam; » ita et Moysi, propter attributam ei legum ferendarum potestatem, adeo ut propter duritiem cordis populi, rerum nonnullarum, qua fas erat, et uxorum repudiandarum facultatem dederit, morem in his rebus gerere licebat, quas suoque consilio sanciebat, utpote lata super his quoque cum spiritu Dei lege; et dicit ille, si non aliqua quidem lex spiritualis est; aliqua vero non est ejus-

19. Eorum autem memores quæ supra a nobis in hunc Isaïæ de libello repudii locum dicta sunt, matrem populi non accepto repudii libello, a viro suo Christo sponte discessisse pronuntiabimus; deinde vero postquam scœdita in ea reperta est, D et coram illo gratiam non invenit, libellum ad eam repudii scriptum esse; novam quippe Testamentum ethnicum in ejus domum convocans qui priorem uxorem repudiavit, libellum repudii potentia dedit ei quæ a viro, lege scilicet, et Verbo discesserat : propterea et ipse relicta illa, aliam, ut ita dicam, duxit, repudii libello priori in manus tradito; idcirco quæ sibi juxta legem mandata sunt, propter

¹ Deuter. xxiv, 1, 4. ² Matth. xix, 7. ³ ibid. 8.

⁴ I Cor. vii, 39, 40.

(49) Codex Regius, κἀν θέλει.
 (50) Τό· Κατὰ τὴν, etc. Lege τῷ· Κατὰ τὴν, etc.
 (51) Οὕτως καὶ Μωϋσεὶ διὰ τὴν δοθεῖσαν, etc. Vide Ambrosium lib. viii, in Luc. xvi. Ptolemæus apud Epiphanium hæresi xxiiii, quæ est Ptolemaitarum, cap. 4, legem Moysis trifariam distribuit, ut una pars Deum, alia Moysen, tertia demum seniores populi auctores habeat. Præceptum autem illud de

libello repudii, Moysi acceptum referri vult, ab eoque contra mandatum Dei fuisse editum. Id graviter ab Epiphanio reprehenditur, et merito quidem; Moysen enim legis conditorem ita fuisse volebat Ptolemæus, ut ejus condendæ auctorem Deum fuisse nollet. At alia est Origemis ratio; a Deo enim legum ferendarum potestatem in Moysen profluxisse his verbis aperte testatur : διὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐξουσίαν. ΠΛΕΤΙΥΣ.

libellum repudii exsequi non possunt. Ac eam quidem libellum repudii accepisse argumento illud est, quod una cum appellato ab iis sanctuario mysteriorum quæ in eo facta creduntur, diruta fuerit ac subversa Jerusalem, **642** cumque ipso holocaustorum altari, et omnis cultus qui in eo exhibebatur. Argumentum item libelli repudii illud est, quod festa celebrare non possint, etiamsi, juxta id quod scriptum est ⁹, sententia legis præcipiat, ut in loco quem elegerit Dominus Deus, festa celebrent; et quod tota Synagoga talium, taliumve facinororum reos lapidibus obruere non possit, et sexcentæ ejusmodi res ex iis quæ jussæ sunt, libelli repudii argumenta sunt; atque item quod « jam non est propheta, » et quia dicunt : « Signa amplius non vidimus⁶. Abstulit enim a Jerusalem et a Juda, » ait Dominus juxta Isaia sermonem⁷, « validum et validam, gigantem fortem, » et reliqua, usque ad, « prudentem auditorem. » Synagoga vero uxorem duxisse potest Christus, et cum ea habitasse; illa vero postmodum gratiam coram eo non reperisse : cur autem gratiam coram illo non invenerit, causa hæc est, quod fœditas in ea inventa sit : quid enim fœdus quam quod unius in festo dimittendi cum optionem haberent, latronem Barabbam dimittendum decreverint, Christum vero morti addixerint? Et quid fœdus, quam quod de eo pronuntiaverunt omnes ⁸ : « Crucifige, crucifige eum, tolle ejusmodi hominem de terra? » Qui pote fœdum et illud non sit ⁹ : « Sanguis ejus super nos, et super filios nostros? » Propterea cum illius nomine pœnæ resposcerentur, exercitiis circumdata est Jerusalem, et ingruit illius vastitas, et « domus » eorum « dimissa est » ab ea ¹⁰, « et derelicta est filia Sion, sicut umbraculum in vinea, et sicut tugurium in cucumerario, et sicut civitas quæ obsidetur ¹¹ : » eodem autem tempore libellum repudii priori uxori a viro conscriptum, et in manus traditum, eamque ex ipsius domo exterminatam fuisse reor; at ejus quæ ex gentibus est, obliteratum esse chirographum, de quo il ait Apostolus ¹² : « Delens chirographum decretis, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affligens illud cruci, » nam Paulus in eam quæ ex gentibus fiebant proselyti Israel. E domo ergo viri exiit prior conjux, quæ coram viro gratiam non invenit, quod fœditas in ea reperta sit; et postquam abiit, alteri sese applicuit

⁶ Deuter. xii, et xiv, et xvi, et sæpe. ⁷ Psal. lxxiii, 9. ⁸ Isa. iii, 1, 2, 3. ⁹ Joan. xix, 15. ¹⁰ Matth. xxvii, 25. ¹¹ Isa. xxxii, 14. ¹² Isa. i, 8. ¹³ Col. ii, 14.

(52) Μετὰ τοῦ κληθέντος ὑπ' ἐκείνων ἁγιάσματος. Ἁγίασμα, שַׁדְרַשׁ (sanctuarium,) vel, « sanctificatio, » quæ confudit vulgatus interpres psalm. xcvi, 6 : « Sanctimonia et magnificentia » שַׁדְרַשׁ, lxx, ἐν τῷ ἁγιάσματι αὐτοῦ. Vulgat. « in sanctificatione ejus; » perperam : optime Hieronymus : « in sanctuario ejus, » et Syrus quoque, et Arabs. Suidas : Ἁγίασμα ὁ θεὸς ναός. Δαυὶδ· Ἐγενήθη Ἰουδαία ἁγίασμα αὐτοῦ, καὶ ἁγιαστία, καὶ ἁγιωσύνη. ΗΡΕΤΙΟΥΣ. (53) Σμῆνων. Σμῆνά, τὰ ἀβήρητα καὶ ἀνεξήγητα

βιβλίον· διὰ μηκέτι δύνανται πράσσειν τὰ κατὰ τὸν νόμον αὐτοῖς προστεταγμένα διὰ τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου. Καὶ σημεῖον τοῦ εὐληφέναι αὐτὴν βιβλίον ἀποστασίου τὸ Ἰερουσαλήμ μὲν καθηρῆσθαι μετὰ τοῦ κληθέντος ὑπ' ἐκείνων ἁγιάσματος (52) ἐν αὐτῷ πεπιστευμένων γεγονέναι σεμνῶν (53), καὶ τοῦ θυσιαστηρίου τῶν ὀλοκαυτωμάτων, καὶ πάσης τῆς παρ' αὐτῷ λατρείας. Σημεῖον δὲ τοῦ βιβλίου τῆς ἀποστασίας καὶ τὸ μήτε ἐορτάζειν αὐτοὺς δύνασθαι, κἄν, κατὰ τὸ γράμμα, τοῦ βουλήματος τοῦ νόμου προστάξαντος ἐν τῷ τόπῳ ᾧ ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ θεὸς ἐορτάζειν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ τὸ πᾶσαν τὴν συναγωγὴν λιθοβολεῖν τοὺς τὰδε ἡμαρτηκότας γενέσθαι μὴ δυνάμενον (54), καὶ ἄλλα δὲ μυρία τῶν προστεταγμένων σημεῖόν ἐστι τοῦ βιβλίου τῆς ἀποστασίας· καὶ **D** ὅτι « οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης, » καὶ ὅτι λέγουσι· « Σημεῖα οὐκ εἶδομεν ἔτι· Ἀφείλε γάρ, » φησὶ Κύριος (55), « ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ τῆς Ἰερουσαλήμ, » κατὰ τὸν τὸν Ἡσαίου λόγον, « ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, γίγαντα κατισχύοντα (56), » καὶ τὰ λοιπὰ μέχρι, « συνετεῦ ἀκρατοῦ. » Δύνανται δὲ ὁ μὲν εὐληφέναι γυναῖκα τὴν συναγωγὴν καὶ συναρχεῖν αὐτῇ ὁ Χριστὸς, ὕστερον δὲ ἐκείνην μὴ εὐρηκεῖν χάριν ἐναντίον αὐτοῦ· ἡ δὲ αἰτία τοῦ μὴ εὐρηκεῖν τὴν χάριν ἐναντίον αὐτοῦ τὸ εὐρεθῆναι ἐν αὐτῇ ἀσχημον πρᾶγμα· τί γὰρ ἀσχημονέστερον τοῦ, προκειμένου ἀπολύσαι ἐν τῇ ἐορτῇ ἕνα, ἀπολύσαι μὲν αὐτούς ἡξιοκνεῖν Βαραβᾶν (57) τὸν ληστήν, καταδικάσαι δὲ Ἰησοῦν; Τί ἀσχημονέστερον τοῦ πάντας εἰρηκεῖναι ἐπ' αὐτῷ· « Σταύρου, σταύρου αὐτόν, καὶ αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον; » Ἰὼς δὲ οὐκ ἂν ἀσχημον καὶ τὸ· « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν; » Διὸ ἐκδικουμένου αὐτοῦ ἐκυκλώθη ὑπὸ στρατοπέδων Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐπέστη ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς, καὶ « ἀφείθη » αὐτῆς « ὁ οἶκος » αὐτῶν, « καὶ ἐγκαταλείφθη ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελώνι, καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ (58), καὶ ὡς πόλις πολιτορκομένη· » κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ, οἴμει· καιρὸν τῇ μὲν προτέρᾳ γυναικὶ ἔγραφεν ὁ ἀνὴρ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ ἔδωκεν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς, καὶ ἐξάπέστειλεν αὐτὴν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· τῆς δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἀπαληθίζεται τὸ χειρόγραφον, περὶ οὗ φησιν ὁ Ἀπόστολος τὸ· « Ἐξαλείψας τὸ χειρόγραφον (59) τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, καὶ αὐτὸ ἦρεν ἐκ τοῦ μέσου προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ· » καὶ Παῦλος γὰρ εἰς τὴν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καὶ ἕτεροι προσήλυτοι (60) ἐγίνοντο τοῦ Ἰσραήλ.

μυστήρια, Hesychius.

(54) Δυνάμενον. Lege δυναμένην.

(55) Ἀφείλε γάρ, φησὶ Κύριος. LXX, Isa. iii, 1, ἀφελεί.

(56) Γίγαντα κατισχύοντα. LXX, Isa. iii, 2, καὶ ἰσχύοντα.

(57) Βαραβᾶν. Lege Βαραβᾶν.

(58) Ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ. Alias, ἐν σικυηράτῳ.

(59) Ἐξαλείψας τὸ χειρόγραφον. Coloss. ii, 14, τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον.

(60) Ἀπὸ τῶν ἐθνῶν... καὶ ἕτεροι προσήλυτοι.

Ἐξήλθε τοίνυν ἡ προτέρα γυνή ἢ μὴ εὐρούσα χάριν ἐναντίον τοῦ ἀνδρός, τῷ εὐρῆσθαι ἐν αὐτῇ ἀσχημον πρῆγμα, ἀπὸ τῆς οἰκίας τοῦ ἀνδρός; καὶ ἀπελθοῦσα γαίνηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, ᾧ ἑαυτὴν ὑπέταξεν, εἴτε Βαραβᾶν (61) τὸν ληστὴν χρὴ λέγειν τὸν ἀνδρα, ὅντα τροπικῶς τὸν διάβολον, εἴτε τινὰ δύναμιν πονηράν. Καὶ ἐπὶ τινῶν μὲν τῆς συναγωγῆς ἐκείνης συμβέβηκε τὸ πρότερον ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένον, ἐφ' ἑτέρων δὲ τὸ δεύτερον· ὁ γὰρ ἔσχατος ἀνὴρ ἐμίσησε τὴν γυναῖκα, καὶ γράφει (62) αὐτῇ ποτε ἐπὶ τέλει τῶν πραγμάτων βιβλίον ἀποστασίου, τοῦτο οἰκονομοῦντος τοῦ Θεοῦ, καὶ δώσει εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς, καὶ ἐξαποστελεῖ αὐτὴν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· ὡς γὰρ « Ἐχθραν » ὁ ἀγαθὸς Θεὸς « θῆσει μέσον τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ αὐτῆν ὁ ἀνὴρ ὁ ἔσχατος.

Εἰσὶ δὲ οἱ συμβέβηκε συνοικεῖν τὸν ἀνδρα μὴ μισήσαντα αὐτοῦ, τῷ παραμεῖναι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἔσχατου ἀνδρός (63), καὶ λαθόντος αὐτῶν τὴν συναγωγὴν ἑαυτῷ γυναῖκα· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τούτων ἀποθνήσκει ὁ ἔσχατος ἀνὴρ, τάχα ἡνίκα ἂν « ὁ ἔσχατος ἐχθρὸς Χριστοῦ καταργῆ (64) θάνατος. » Ὅπότερον δὲ τούτων ἂν γένηται, εἴτε τὸ πρότερον εἴτε τὸ τελευταῖον τῇ γυναίκῃ, « οὐ δυνήσεται (65), φησὶν, ὁ ἀνὴρ ὁ πρότερος; » ὁ ἐξαποστελλας αὐτὴν, ἐπαναστρέφας « λαβεῖν αὐτὴν τῷ εἶναι ἑαυτῷ γυναῖκα, μετὰ τὸ μιανθῆναι αὐτὴν, ὅτε βδέλυγμα, φησὶν, ἐστὶν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου. » Ἄλλὰ ταῦτα δόξει μὴ κατὰλληλα εἶναι τῷ· « Ἐάν τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσελθῆ, πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται· » ὅρα δὲ εἰ δύνανται καὶ πρὸς τοῦτο λέγεσθαι, ὅτι πάντως, εἰ σωθήσεται, τῷ τὸν ἀνδρα αὐτῆς τὸν πρότερον ἐπαναστρέψαντα λαβεῖν αὐτὴν τῷ εἶναι αὐτῷ γυναῖκα μετὰ τὸ μιανθῆναι αὐτὴν σωθήσεται. Ἱερεὺς μὲν οὖν πόρνην καὶ ἐκβεβλημένην οὐ λήψεται ἑαυτῷ, γυναῖκα δέ τις (66) οὐ κωλύεται, ὡς ὑποβεβηκῶς τὸν Ἱερέα, ποιῆσαι τὸ τοιοῦτόν. Ἄλλ' ἐὰν περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως τὴν πόρνην ζητήσῃ, χρήσῃ τῷ· « Λάβε σεαυτῷ γυναῖκα πορνεῖας, καὶ τέκνα πορνεῖας, » καὶ τοῖς ἑτέροις· ὡς γὰρ οἱ Ἱερεῖς ἐν τῷ Ἱερῷ τὸ σάββατον βεβηλοῦντες ἀναίτιοι εἰσιν· οὕτως ἐν καιρῷ λαμβάνων γυναῖκα πορνεῖας ὁ ἐκβάλλων τὴν προτέρα γυναῖκα καὶ ἀναίτιός ἐστι, ποιήσας αὐτὸ κατὰ τὴν πρόσταξιν τοῦ, ὅτε δεῖ, εἰπόντος, καὶ ἕως ἐχρῆν τό· Γυναῖκα πόρνην οὐ λήψεται· καὶ ὅτε εὐλογον ἦν, φησὶ τό· « Λάβε σεαυτῷ γυναῖκα πορνεῖας; » ὡς γὰρ Κύριός ἐστι τοῦ σαββάτου ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ οὐ δούλος τοῦ σαββάτου, ὡς ὁ λαός, οὕτως Κύριός ἐστιν ὁ τὸν νόμον διδούς, διδόναι μὲν « Ἰαχρὶ καιροῦ διορθώσεως, » καὶ ἀλλάσσει νόμον· ἐπιστάντος δὲ τοῦ καιροῦ

A viro, cui se submisit, sive virum hunc Barabam esse dicendum est, quo diabolus tropice significatur, 643 sive nefariam aliquam potestatem. Et vero quibusdam ex illa synagoga contigit id quod in lege priore loco scriptum est; aliis autem quod secundo; postremus enim ille vir uxorem odio habuit, et ei tandem aliquando in fine rerum repudii libellum 18, Deo id statuente, scribet, eique in manus dabit, et illam de domo sua ejiciet; quemadmodum enim « inimicitias ponet serpentem inter et mulierem » bonus Deus, « et inter semen ejus, et semen illius 19; » ita efficiet Deus, ut eam odio habeat postremus vir.

ἀνὰ μέσον τοῦ θφρωσ καὶ τῆς γυναίκ' ε, καὶ ἀνὰ σπέρματος αὐτῆς, » οὕτως οἰκονομήσει, ἵνα μισήσῃ B 20. Sunt vero nonnulli cum quibus una virum habitare contingit minime eos odio habentem, cum in viri domo maneat, qui et eorum synagogam conjugem sibi sumpsit; sed et mortem obit interrim postremus vir, tum fortasse cum « novissimus hostis Christi destruit mors 20. » At utrumlibet horum, sive prius, sive postremum conjugi eveniat, « non poterit, inquit 18, prior maritus » qui eam dimisit, reversus « recipere eam in uxorem, postquam polluta est, quando abominabilis, inquit, facta est coram Domino Deo tuo. » Sed hæc non videbuntur istis congruere: « Si plenitudo gentium intraverit, omnis Israël salvus fiet 21; » verum animadvertite an ad id responderi queat, quod si salutem adeptura est, necesse sit, ut reverso priore marito eam in conjugem sibi sumentem, postquam polluta est, salutem consequatur. Meretricem quidem et repudiatam sacerdos uxorem sibi non accipiet 19; et quivis alius, utpote sacerdote inferior, quominus idem faciat, minime prohibetur. Sed si in vocatione gentium meretricem quæsieris, hoc loco utilior 19: « Sume tibi uxorem fornicationum, et liberos fornicationum, » et quæ sunt deinceps: quemadmodum enim Sabbatum violantes in templo sacerdotes crimine vacant 20; ita qui dimissa priore conjugem uxorem fornicationis opportune ac tempestive ducit, et culpa vacat qui id facit mandato ejus obtemperans qui quando et quatenus meretrix non sit in uxorem sumenda, edixit: at quando id congruere visum est, sic ait: « Sume tibi uxorem fornicationum. » Sicut enim Dominus est Sabbati Filius hominis, nec Sabbati servus, ut populus; ita qui legem dat, « usque ad tempus correctionis 21 » legem ferre et mutare potest; ingruente vero tempore

18 Deuter. xxiv, 5. 19 Gen. iii, 15. 20 I Cor. xv, 26. 21 Deuter. xxiv, 4. 17 Rom. xi, 25, 26. 18 Levit. xxi, 14. 19 Osee i, 2. 20 Matth. xii, 5. 21 Hebr. ix, 10.

Ita codex habet Regius, Anglicanus autem omittit καὶ ἑτεροί. Quamvis autem in neutro manuscripto codice ullum appareat lacunæ vestigium, locus tamen videtur hiatus, ideoque asteriscos addidit Huetius.
(61) Βαραβᾶν. Lege ut supra Βαραββᾶν.
(62) Γράφει. Lege γράψει.
(63) Ἐσχάτου ἀνδρός. Sic habet uterque codex

Regius et Anglicanus, licet Huetius in margine vocem ἐσχάτου soli Regio tribuat.
(64) Καταργῆ. Lege καταργῆται.
(65) Codex Regius, δύναται.
(66) Γυναῖκα δέ τις. Legendum forte: γυναῖκα, ἄλλος δέ τις, vel quid simile, et licet in neutro codice manuscripto ullum sit lacunæ vestigium, Huetius asteriscum inferfit.

correctionis novam viam, novumque cor in « tempore accepto, et in die salutis » dare post priorem viam et **644** prius cor. Atque hæc quidem juxta unam expositionem super libelli repudii lege dicta sint.

21. Quæsierit autem aliquis an humana anima conjux, et ei præfectus angelus, ipsiusque imperium gerens, cum quo eam regente consuetudinem habet illa, vir tropice dici queat; adeo ut unusquisque juxta id, animam quæ divini angeli tutelam merita fuerit, legitime ducat; at post longam consuetudinem et diuturnum commercium fieri possit ut fœditas aliqua in anima reperta causam præbeat, cur gratiam coram angelo rectore suo ac duce non inveniat; tum vero chirographa scribi possint ut assolent, necnon et scribi libellus repudii, qui in manus uxoris repudiatae tradatur, ut non amplius prioris rectoris familiaris sit et domestica, postquam de domo illius ejecta est; deinde vero e priori domo extrusa alteri viro nubere possit, et apud eum rem suam infeliciter gerere; non modo gratiam coram eo non inveniens, quemadmodum nec apud priorem, quod in ea fœditas inveniat, sed odio etiam ab illo habita; necnon ab hoc altero libellus illi repudii scribi, et a postremo viro a quo ex ipsius domo deturbata est, ei in manus dari. At quamvis audax sit et temeraria quæstio, an angelorum vita quam cum hominibus agunt, mutationi sit obnoxia, adeo ut quatenus illis nobiscum convenit, eatenus moriantur, eam tamen aliquis fortasse proponat. Quomocunque autem se habeat uxor quæ virum priorem semel amisit, ad eum non redibit; « Non enim poterit prior maritus, a quo dimissa est, reversus suscipere eam in uxorem, postquam polluta est ». Sin ad id emolliendum libro uti audebimus, qui in Ecclesia quidem circumfertur, sed ab omnibus pro divino non habetur, illud adhibeamus quod in libro *Pastoris* de quibusdam traditur, qui statim atque fidem amplexi sunt, Michaeli subjiuntur, sed propter voluptatis studium illius tutela ac patrocinio excidunt, et ei qui luxui et deliciis, deinde vero alteri qui pœnæ ac suppliciis, atque ei postmodum qui pœnitentiæ præfectus est, subduntur. Vides enim uxorem quæ semel luxui se dedit, animam videlicet, ad priorem amplius rectorem non redire, sed et inficta pœna alicui subdici qui Michaeli inferior sit; eo sed enim inferior est ille qui pœnitentiæ **645** curam gerit. Danda igitur nobis opera est,

²² II Cor. vi, 2. ²³ Deuter. xxiv, 4.

(67) Τῆ ψυχῆ. Codex Regius, τινὲ ψυχῆ.

(68) Γένοιτο δ' ἄρ ποτε, etc. Origenes lib. 11, *Περὶ ἀρχῶν*, cap. 11: « Potest autem et tertio sensu illud intelligi de divisione ista, ut quoniam unicuique fidelium, etiamsi minimus sit, in Ecclesia adesse angelus dicitur, qui etiam semper videre faciem Dei Patris a Salvatore perhibetur. Et hic qui utique unum erat cum eo cui præerat, si is per inobedientiam efficiatur indignus, auferri ab eo angelus dici-

τῆς διορθώσεως, καὶ δίδοναι μετὰ τὴν προτέραν ὄδον καὶ μετὰ τὴν προτέραν καρδίαν ὄδον ἑτέραν καὶ καρδίαν ἑτέραν « καιρῷ δεκτῷ καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας. » Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ μιαν διήγησιν λελέχθω εἰς τὸν περὶ τοῦ βιβλίου τῆς ἀποστασίας νόμον.

Ζητήσαι δ' ἂν τις εἰ δύναται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ τροπικῶς λέγεσθαι γυνή, καὶ ὁ προϊστάμενος αὐτῆς ἄγγελος καὶ ἀρχὼν αὐτῆς, πρὸς ὃν ἡ ἀναστροφή γίνεται αὐτῆς κατακυριεύοντα αὐτῆς, ἀνὴρ, ὡς κατὰ τοῦτο ἕκαστον νομίμως συνοικεῖν τῇ ψυχῇ (67) τῇ ἀξίᾳ ἀποστασίας θελοῦ ἀγγέλου· γένοιτο δ' ἂν ποτε (68) μετὰ τὴν ἐπὶ πλείον διατριβὴν καὶ συνοικήσιν αἰτία ἐν ψυχῇ τοῦ μὴ εὐρίσκειν χάριν ἐναντίον τοῦ κυριεύοντος καὶ ἀρχοντος αὐτῆς ἀγγέλου, τὸ εὐρίσκεισθαι ἐν αὐτῇ ἀσχημον πρᾶγμα, καὶ γράφοιτο ἂν, ὡς γράφεται, χειρογράφα, γράφοιτο δὲ βιβλίον ἀποστασίου, διδόμενον εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἐκκαλλομένης, ἵνα μηκέτι οἰκεία ἦ τοῦ προτέρου προστάτου ἡ ἐξαποστελλομένη ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· καὶ γένοιτο δ' ἂν ἡ ἀπελθοῦσα ἀπὸ τῆς προτέρας οἰκίας ἑτέρῳ ἀνδρὶ, καὶ ἀτυχήσῃ ἂν παρ' αὐτῷ, οὐ μόνον ὡς ἐπὶ τοῦ προτέρου μὴ εὐρίσκουσα χάριν ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ εὐρίσκεισθαι ἐν αὐτῇ ἀσχημον πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ μισομένη ὑπ' αὐτοῦ· καὶ γράφοιτο δ' ἂν καὶ ἀπὸ τοῦ δευτέρου αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δίδωτο ἂν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου ἀνδρὸς ἐξαποστελλόντος αὐτὴν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Εἰ δὲ δύναται γενέσθαι μετὰστασις ζωῆς τῆς σὺν ἀνθρώποις ἀγγέλων, ὡς τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸν αὐτῶν, ὅσον πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς σχέτιν, θάνατον, τολμηρῶς μὲν, πλὴν ὅμως ζητήσαι τις ἂν ὅπως δ' ἂν γένηται, ἡ ἅπαξ ἀποπεσοῦσα προτέρου ἀνδρὸς οὐκ ἐπανελεύσεται πρὸς αὐτόν· « Οὐ γὰρ δυναθήσεται ὁ ἀνὴρ ὁ πρότερος ὁ ἐξαποστείλας αὐτὴν, ἐπαναστρέψαι λαθεῖν αὐτὴν τοῦ εἶναι αὐτῷ γυναῖκα μετὰ τὸ μιανθῆναι αὐτὴν. » Εἰ δὲ χρὴ τολμήσαντα καὶ ἀπὸ τίνος φερομένης μὲν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (69) γραφῆς, οὐ παρὰ πᾶσι δὲ ὁμολογούμενης εἶναι θείας, τὸ τοιοῦτον παραμυθῆσασθαι, ληφθεῖν ἂν τὸ ἀπὸ τοῦ Ποιμένου περὶ τινῶν ἅμα μὲν τῷ πιστεύειν ὑπὸ τῷ Μιχαὴλ γινομένων, διὰ δὲ φιληθονίαν ἀποπιπτόντων ἐκείνου, καὶ γινομένων ὑπὸ τὸν τῆς τρυφῆς, εἶτα ὑπὸ τὸν τῆς τιμωρίας, μεθ' ὃν ὑπὸ τὸν τῆς μετανοίας· ὁρᾷ γὰρ, ὅτι οὐκέτι μὲν ἐπανερχεται ἐπὶ τὸν πρῶτον ἀρχοντα ἡ ἅπαξ τρυφήσασα γυνή, ἦτοι ψυχὴ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τιμωρίας ὑπὸ τινος ὑποδεέστερον γίνεται παρὰ τὸν Μιχαὴλ· ὑποδεέστερος γὰρ ἐκείνου ὁ τῆς μετανοίας. Προσεκτέον οὖν ἡμῖν μήποτε εὐρεθῆ ἐν ἡμῖν ἀσχημον πρᾶγμα, καὶ μὴ εὐρωμεν χάριν ἐνώπιον ἀνδρὸς τοῦ Χριστοῦ,

tur: et tunc pars ejus, id est, humanæ naturæ pars avulsa a Dei parte, cum infidelibus deputatur, quoniam commonitio appositi sibi a Deo angeli non fideliter eum custodivit. » Eadem propemodum reperias homil. in *Jerem.* juxta Hieronymum secunda. HUETIUS.

(69) Τῇ Ἐκκλησίᾳ. Codex Regius, ταῖς Ἐκκλησίαις.

ἢ τοῦ τεταγμένου ἐφ' ἡμῖν ἀγγέλου· ἐν γὰρ μὴ A
προσέχωμεν, τάχα καὶ ἡμεῖς τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστα-
σιου ληψόμεθα, καὶ ἡ χηρεύσομεν προστάτου, ἢ ἐπὶ
ἄνδρα ἕτερον ἐλευσόμεθα. Ἐγὼ δὲ ἠγοῦμαι, ὅτι οὐκ
αἴσιον ταῦτο, ἐν' οὕτως ὀνομάσω, ληψόμενοι ἀγγέ-
λους (70) πρὸς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν γάμον.

Γενόμενος δὲ κατὰ τὸν τόπον, εἶποιμ' ἄν, ὅτι ζη-
τούμενόν τι κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου περὶ τῶν ἐκ-
κλησιαστικῶν πραγμάτων νομοθεσίαν τάχα ἤδη νοῆ-
σαι καὶ θυθεωρήσθων τυγχάνον θυθεωρήσθων· οὐδένα
γὰρ τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας (71) ὑπεροχὴν τινα παρὰ
τοὺς πολλοὺς ὡς ἐν συμβόλοις (72) ἀνεληφότα βούλε-
ται ὁ Παῦλος δευτέρου πεπεισθῆναι γάμου· περὶ μὲν
γὰρ ἐπισκόπων νομοθετῶν ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον προ- B
τέρῃ φησὶν· « Εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ
ἔργου ἐπιθυμεῖ. Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπιληπτὸν
εἶναι, μίᾳ γυναικὶ ἄνδρα, νηφάλιον, σώφρονα, » καὶ
τὰ ἐξῆς· περὶ δὲ διακόνων, « Διάκονοι, » φησὶν,
« ἔσωσαν μίᾳ γυναικὶ ἄνδρες, τέκνων καλῶς προϊ-
στάμενοι, καὶ τῶν ἰδίων οἰκῶν, » καὶ τὰ λοιπά. Καὶ
χῆρας δὲ καθιστάς, « Χῆρα, φησὶν, ἔστω μὴ ἐλατ-
τον (73) ἐτῶν ἐξήκοντα, γεγονυῖα ἐνδὸς ἄνδρος γυνή· »
καὶ μετὰ ταῦτα φησὶ τὰ ἐπιφερόμενα, ὡς τοῦτου δεύ-
τερα καὶ τρίτα. Ἐν δὲ τῇ πρὸς Τίτον, « Τούτου, φησὶ,
χάριν ἀπέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ, ἵνα τὰ λείποντα
ἐπιδιορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν, πρεσ-
βυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διαταξάμην. Εἴ τίς ἐστὶν
ἀνέγκλητος, μίᾳ γυναικὶ ἄνθρωπος, τέκνα ἔχων πι-
στώτα· δηλαδὴ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπιποροῦμεν δὲ ὁρῶντες C
δυνατὸν εἶναι βελτίους πολλῶ τυγχάνειν τινὰς διγά-
μους μονογάμων, τί δῆποτε οὐκ ἐπιτρέπει ὁ Παῦλος
διγάμους εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς καθίστασθαι ἀρχάς·
καὶ γὰρ ἔδοκει μοι ζητήσεως ἄξιον εἶναι τὸ τοιοῦτον,
τῷ ἐνδέχασθαι ἀτυχήσαντά τινα περὶ δύο γάμους ἐπι-
νόον ὄντα ἀποβαλόντα τὴν δευτέραν, ἐγκρατέστατα
καὶ καθαρώτατα βεβιωκέναι παρὰ τὸν λοιπὸν μέχρι
γῆρας χρόνον. Τίς οὖν οὐκ ἂν εὐλόγως ἐπαπορή (74)
τί δῆποτε, ζητουμένου τοῦ ἄρξοντος τῆς Ἐκκλησίας,

⁷⁰ I Tim. III, 1, 2, 3. ⁷¹ ibid. 12. ⁷² I Tim. v, 9.

(70) Ἐγὼ δὲ ἠγοῦμαι ὅτι οὐκ αἴσιον τοῦτο, ἐν' οὕτως ὀνομάσω, ληψόμενοι ἀγγέλου, etc. Ita
codd. H. et R. A loci hujus manifesto mendosi cor-
rectione manum abstinuimus: eum tamen non infelicitate sic emendes: Ἐγὼ δὲ ἠγοῦμαι, ὅτι οὐκ αἴσιον
τοῦτον, ἐν' οὕτως ὀνομάσω, ληψόμενοι ἀγγέλου πρὸς
τὴν ἡμετέραν ψυχὴν γάμον. Recte enim dici, γάμον
τινὸς λαμβάνειν, ducent grammaticorum filii. He-
tius.

(71) Οὐδένα γὰρ τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, etc. Origenes homil. 17 in Luc., idem prolixè docet. Nullus autem, opinor, dubitat, quin ab Ecclesiæ magistratibus depulsos eos hic significet, non solum qui duas uxores simul, sed et qui ordine duxerint, idque juxta apostolicum præscriptum, τὰ ἀποστολικὰ κωλύοντα διγάμους ἄρχειν τῆς Ἐκκλησίας, ἢ προκαθίστασθαι προτετιμημένους ἐν αὐτῇ, ut ait supra. Hanc consuetudinem jam inde ab incunabulis retinuit Ecclesia, et in explicando Paulo I Tim. III, 2, de episcopis, et Tit. I, 6, de presbyteris, et I Tim. III, 12, de diaconis, et I Tim. v, 9, de viduis, Origeni consentiunt universi Patres, si unum fortasse

ne qua in nobis sceditas reperitur, et coram Christo qui vir est, vel coram angelo nobis præfecto gratiam non inveniamus: nam si indiligentiores fuerimus, libellum fortasse repudii nos quoque recipiemus, et vel rectore viduabimur, vel alteri viro nos applicabimus; ego vero inauspicato, et malis, ut ita dicam, avibus hoc cum angelo connubium nos animæ nostræ conciliaturos puto.

22. At quoniam circa hunc locum versamur, quæstionem quamdam, arduam licet et difficilem, quæ in Apostoli legibus super rebus ecclesiasticis continetur, jam fortasse solvere et planam facere nos posse pronuntio: ex iis enim qui Ecclesiæ nomen dederunt, neminem qui dignitatem aliquam præ multis, quasi in symbolis fuerit consecutus, Paulus secundas nuptias expertum fuisse vult; nam in priore ad Timotheum Epistola, leges de episcopis ferens: « Si quis, inquit⁷¹, episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, » et cætera: tum de diaconis: « Diaconi, inquit⁷², sint unius uxoris viri, qui filiis suis bene præsent, et suis domibus, » et reliqua. Viduas autem constituens⁷³: « Viduæ sit, inquit, non minor sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor; » quæ vero deinde subjunxit, ea tanquam alterum tertiumve momenti ac dignitatis locum obtinentia protulit. At in Epistola ad Titum⁷⁴: « Hujus rei gratia reliqui te Crætæ, ut ea quæ desunt, corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles » scilicet, et quæ sequuntur. Cum autem fieri posse videre-
mus, ut unius uxoris viris nonnulli his matrimonio conjuncti longe meliores essent, dubii eramus quamobrem Paulus ab ecclesiasticis magistratibus digamos arceat; id enim mihi examine dignum videbatur, propterea quod fieri potest, ut qui in duobus matrimoniis fuerit infelix, et alteram uxorem etiamnum juvenis amiserit, reliquum vitæ tempus

⁷³ Tit. 1, 5, 6.

Theodoretum, alterumve excipias. Quod autem in I Tim. v, 9, a contraria parte stans Beza, Patrum omnium, dum eos sibi adversari sentit, auctoritatem floccifacit; et Chrysostomi tamen, quem sibi favere putat, patrocinio gaudet, parum æquus certe est. Id.

(72) Ὡς ἐν συμβόλοις. An ordinationem sacerdotium morem his temporibus usurpatum fortasse intelligit; quæ collatis Ecclesiæ suffragiis flebant, ut ipse indicat ad finem lib. VIII *Contra Celsum*, et Cyprianus, epist. 68? An ipsam ordinationem symboli nomine afficit, quemadmodum baptismum, quem τὸ σύμβολον τοῦ ἀποκεκαθάραται appellat libro tertio *Contra Celsum*? et quo nomine afficitur Eucharistia, ut supra ostendimus, et sacramenta omnia? Alia sane mens est Origenis, quam pagina sequenti aperit his verbis: Ἐπεὶ σύμβολόν ἐστι καὶ ὁ ἐπίσκοπος, καὶ ὁ πρεσβύτερος, καὶ ὁ διάκονος ἀληθινῶν κατὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα πραγμάτων, etc. Id.

(73) Χῆρα, φησὶν, ἔστω μὴ ἐλαττον. I Tim. v, 9, Χῆρα, καταλεγεσθω. Id.

(74) Ἐπαπορή. Codex Regius, ἐπαπορήσει.

ad senectutem usque castissime traduxerit. Quis A
ergo jure merito incertus non hæreat, quid sit cur
cum Ecclesiæ principe opus sit, hunc 646 dua-
rum uxorū virum, propter ista connubii vocabu-
la, non prædicimus; unius autem uxoris virum,
etiāsi ad senectutem usque uxori convixerit, nec
se fortasse unquam, ad castitatem et continentiam
exercuerit, principem eligimus? Jam vero ab iis
quæ dicta sunt, ad legem de libello repudii mentem
converto, quæsiturus annon quandoquidem episcopus,
presbyter et diaconus rerum verarum symbola
sunt, quæ his nominibus continentur, esse debere
illos unius uxoris symbolice viros sancire voluerit,
ut qui rebus animum intendere potest, lege spiri-
tuali edoctus ecclesiastico magistratu indignum eum
judicet, cujus anima coram viro suo gratiam non
repererit, quod in illa inventa sit fœditas, eaque
libellum repudii merita fuerit: postquam enim
ejusmodi anima alteri viro nupsit, ab eoque odio
habita est, post secundum repudii libellum ad
priorem virum redire jam amplius non potest. Veri
autem simile est apud peritiores, et in ejusmodi re-
bus nobis perspicacioris, alias repertum iri enarra-
tiones, sive super libelli repudii lege, sive super
apostolicis præceptis, quibus magistratus in Eccle-
sia gerere, et in ea antepositi præsidere, digami
prohibentur; nos autem donec occurrant meliora,
et quæ ingenti doctrinæ lumine supra a nobis dicta
obscurare valeant, ea protulimus quæ sese nobis
super his locis objecerunt.

23. Verum etiāsi res capti nostro majores ac C
gravioribus ibi attingere visi sumus, nihilominus tam-
en propter Scripturæ verba, hæc quoque insuper
dicenda sunt, latas fuisse quasdam leges, non quasi
præstantia aliqua et excellentia præditas, sed
quasi a:1 eorum qui legi subditi sunt, infirmitatem
accommodatas et compositas; nam aliquid ejus-
modi his verbis significatur²⁸: « Moyses ad duri-
tiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores
vestras; » præcipua autem legis propter duritiem
cordis late, et præstantissima pars in istis proponitur²⁹:
« Ab initio autem non fuit sic. » Et in Novo
quidem Testamento quædam horum instar sancita
sunt: « Quoniam Moyses ad duritiem cordis vestri
permisit vobis dimittere uxores vestras; » nam
quasi pro cordis eorum duritie id infirmitatis gra-

τον μὲν τοιοῦτο διγάμων οὐ καθίσταμεν διὰ τὰς τοῦ γά-
μου λέξεις· τὸν δὲ μονόγαμον, καὶ εἰ τύχοι μέχρι
γήρω συμβιώσαι τῇ γυναικί, κρατοῦμεν ἄρχοντα (75),
ἔσθ' ὅτε μηδὲ γυμνασάμενοι εἰς ἀγνείαν καὶ σωφρο-
σύνην; Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων εἰς τὸν περὶ τοῦ βι-
βλίου τῆς ἀποστασίας νόμον ἐπίστημι, μήποτε, ἐπεὶ
σύμβολόν ἐστ· καὶ ὁ ἐπίσκοπος, καὶ ὁ πρεσβύτερος,
καὶ ὁ διάκονος ἀληθινῶν κατὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα
πραγμάτων, ἐβουλήθη αὐτοὺς συμβολικῶς μονογά-
μους καταστήσαι, ἢ ὁ δυνάμενος ἐπίστησαι τοῖς
πράγμασιν εὐρῆ ἐκ τοῦ πνευματικοῦ νόμου ἀνάξιον
ἔντα ἀρχῆς ἐκκλησιαστικῆς ἔκλεινον, οὗ ἡ ψυχὴ οὐχ
εὔρε χάριν ἐναντιον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, τῷ εὐρήσθαι
ἐν αὐτῇ ἀσχημον πρᾶγμα, καὶ ἀξίαν αὐτὴν γενομένην
τοῦ τῆς ἀποστασίας βιβλίου· δευτέρῳ γὰρ συνοικη-
σασα ἡ τοιαύτη ψυχὴ, καὶ παρὰ τῷ τοιοῦτῳ μιση-
θεῖσα, οὐκέτι δύναται μετὰ τὸ δεύτερον βιβλίον τοῦ
ἀποστασίῳ ἐπανελθεῖν ἐπὶ τὸν πρότερον ἄνδρα. Εἰ-
κὸς μὲν οὖν καὶ ἄλλους παρὰ τοῖς πολλῶν ἡμῶν
σοφωτέροις, καὶ μάλλον βλέπειν τὰ τηλικαῦτα δυνα-
μένοις εὐρεθῆσθαι λόγους, εἴτε εἰς τὸν περὶ τοῦ τῆς
ἀποστασίας βιβλίου νόμον, εἴτε εἰς τὰ ἀποστολικὰ
κωλύοντα διγάμους ἄρχειν τῆς Ἐκκλησίας, ἢ προκα-
θεῖσθαι προτετιμημένους ἐν αὐτῇ· ἡμεῖς δὲ, ἕως
εὐρεθῆ τὰ κρείττονα, καὶ δυνάμενα τῇ τοῦ τῆς γνώ-
σεως φωτὸς πολλῇ ὑπεροχῇ ἀμαυρῶσαι τὰ ὑφ' ἡμῶν
εἰρημένα, εἴπομεν τὰ ὑποπεσόντα εἰς τοὺς τόπους
ἡμῶν.

Εἰ καὶ ἐδόξαμεν δὲ βαθυτέρων ἢ κατὰ δύναμιν
ῥῆθαι εἰς τοὺς τόπους πραγμάτων, οὐδὲν ἦστον ἔτι
διὰ τὴν λέξιν καὶ ταῦτα λεκτέον, ὅτι τινὲς τῶν νόμων
ἐγράφθησαν οὐχ ὡς διαφέροντες, ἀλλ' ὡς συμπεριφε-
ρόμενοι τῇ ἀσθενείᾳ τῶν νομοθετουμένων· τοιοῦτον
γὰρ τι δηλοῦται ἐν τῷ· « Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληρο-
καρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας
ὑμῶν· » τὸ δὲ προηγούμενον καὶ διαφέρον νόμου
τοῦ διὰ τὴν σκληροκαρδίαν γεγραμμένου δηλοῦται
ἐν τῷ· « Ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως. » Καὶ ἐν τῇ
καινῇ δὲ Διαθήκῃ ἐστὶ τινα νενομοθετημένα ἀνάλογον
τῷ· « Ὅτι Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν
ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν· »
οἷονεὶ γὰρ πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν γέγρα-
πται διὰ τὴν ἀσθενείαν τὸ· « Διὰ δὲ τὰς πορ-
νείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχτω, καὶ ἑκάστη

VETUS INTERPRETATIO.

23. Post hæc accedamus ad verbum Pharisæorum quod dixerunt ad Jesum: « Quid ergo Moyses præcepit dare libellum repudii, et dimittere? » Quoniam Moyses legem scribens non tantum aspexit quæ sit vera justitia, sed secundum infirmitatem eorum propter quos lex ponebatur, condescendens plura mandavit, sicut est et lex dandi repudii. Quoniam autem secundum infirmitatem eorum dabatur, et non secundum justitiam, subjectus sermo demonstrat dicens: « Ab initio autem non fuit sic. » Et in Novo quoque Testamento sunt quædam non secundum veram justitiam, sed secundum duritiam cordis hominum carnalium constituta, ut puta, propter duritiam cordis vestri lex data est dicens: « Bonum est mulierem non tangere: propter fornicationem autem unusquisque propriam habeat uxorem, et unaquæque proprium virum; » et cætera. Si autem hoc propter duritiam cordis nostri mandatum est, quanto magis illud propter duritiam cordis nostri est, quod alibi dicit de viduis volentibus iterum nubere: « Quod si se

²⁸ Matth. xix, 8. ²⁹ ibid.

(75) Ἄρχοντα. Codex Regius, ἀρέσκοντα. Ibidem, εἰς ἀνδρείαν καὶ σωφροσύνην. Paulo post, τῆς ἀποστασίας νόμον.

τὸν ἴδιον ἀνδρα ἔχεται, » καὶ τό· « Τῆ γυναίκα ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλὴν ἀποδίδωτο (76), ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. » Ἐπιφέρεται γοῦν αὐτοῖς· « Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν· » ἀλλὰ καὶ τό· « Γυνὴ δέδεται ἐφ' ὅσον χρόνον (77) ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ζῆ· ἐὰν δὲ κοιμηθῆ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστίν, ὃ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ, » πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ἢ ἀσθένειαν ἡμῖν παρὰ Παύλῳ εἰρηται τοῖς μὴ βουλομένοις ζηλοῦν τὰ χαρίσματα τὰ μεῖζονα, καὶ μακαριωτέροις γενέσθαι. Ἡδὴ δὲ παρὰ γεγραμμένα καὶ τινες τῶν ἡγουμένων τῆς Ἐκκλησίας ἐπέτρεψάν τινα, ὥστε ζῶντος τοῦ ἀνδρός, γαμῆσθαι γυναῖκα, παρὰ τὸ γεγραμμένον μὲν ποιῶντες ἐν ᾧ ἐλέεχται· « Γυνὴ δὲ ἐφ' ὅσον (78) χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, » καὶ τό· « Ἄρα οὖν μοιχαλίστησι ἡ γυνὴ γενομένη ἀνδρὸς ἐτέρου ζῶντος τοῦ ἀνδρός, » οὐ μὴν πάντῃ ἀλόγως· εἰκόσ γὰρ τὴν συμπεριφορὰν ταύτην συγκρίσει χειρόνων ἐπιτρέπεσθαι παρὰ τὰ ἀπ' ἀρχῆς νενομοθετημένα καὶ γεγραμμένα.

Τάχα δὲ τῶν τολμώντων τις Ἰουδαϊκὸς ἀνὴρ ἐναντιοῦσθαι τῆ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίᾳ, φήσει, (79) καὶ ὁ Ἰησοῦς, εἰπών· « Ὅς ἂν ἀπολύσῃ ἡ γυνὴ (79) γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι, » ἐπέτρεψεν ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα ὁμοίως Μωϋσεῖ, ὃν εἶπε πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν τοῦ λαοῦ νενομοθετημένα, καὶ ταύτῳ γε φήσει εἶναι τῷ λόγῳ τῆς πορνείας, δι' ὃν εὐλόγως ἂν γυνὴ ἐκκληθῆ ἀπὸ ἀνδρός, τό· « Ὅτι εὔρεν ἐν αὐτῇ ἄσχημον πρᾶγμα. » Ἀλλὰ λεκτέον πρὸς αὐτόν, ὅτι, εἴπερ ἡ κατὰ τὸν νόμον μοιχωμένη (80) λιθοβοληθήσεται, δηλονότι οὐ κατὰ τοῦτο νοεῖται τὸ ἄσχημον πρᾶγμα· οὐ γὰρ ἐπὶ μοιχείᾳ δεῖ γράφειν βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δίδοναι εἰς τὰς χεῖρας τῆς γυναίκος, ἢ τινι τηλικαύτῃ ἄσχημοσύνῃ. Ἀλλὰ γὰρ τάχα Μωϋσῆς πᾶν ἁμαρτήριον ἄσχημον εἶπε πρᾶγμα, ὅπερ ἐὰν εὐρεθῆ ὑπὸ τοῦ ἀνδρός ἐν γυναίκα μὴ εὐρισκῶσιν χά-

tia scriptum est ²⁰ : « Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, **647** et unaquæque suum virum habeat, » et illud ²¹ : « Uxori vir debitum reddit, » similiter autem et uxor viro. » His itaque subjungitur ²² : « Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. » Quin et illud ²³ : « Mulier alligata est quanto tempore vir ejus vivit; quod si dormierit vir ejus, liberata est, cui vult nubat; tantum in Domino, » pro duritie cordis et infirmitate apud Paulum nobis potiora dona sectari et beatiores effici nolentibus dictum est ²⁴. Jam vero contra Scripturæ legem, mulieri vivente viro nubere quidam Ecclesiæ rectores permiserunt, agentes contra id quod scriptum est, in quo sic habetur ²⁵ : « Mulier alligata est quanto tempore vir ejus vivit, » et contra illud ²⁶ : « Igitur vivente viro mulier vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro; » non omnino tamen sine ratione, hæc enim contra legem initio latam et scriptam, ad vitanda pejora, alieno arbitrio morem gerentes eos permisisse verisimile est.

24. Dicit vero fortasse Judaicus quispiam vir, ex iis qui Sospitatoris nostri doctrinæ refragari audent, Jesum ipsum cum dixit ²⁷ : « Omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœcham, » repudiandæ uxoris potestatem fecisse haud secus ac Moysen, quem pro duritie cordis populi legem tulisse dixit : et illud ²⁸ : « Quia fœditatem in ea invenit, » idem esse dicit ac fornicationis causam, propter quam jure mulier a viro repudiari possit : verum huic respondendum est, etiamsi ex legis mandato mulier adulterii rea lapidibus necanda sit, non ita fœditatem esse intelligendam; nec enim propter adulterium, vel similem aliquam turpitudinem libellas repudii scribendus est, et conjugii in manus tradendus; sed quodlibet forsitan peccatum, fœditatem nuncupasse **648** Moysen, quod si a viro deprehensum

VETUS INTERPRETATIO.

non continent, nubant; melius est enim nubere, quam uri. » Scio enim quosdam qui præsumunt Ecclesiis, extra Scripturam permisisse aliquam nubere, viro priori vivente : et contra Scripturam quidem fecerunt dicentem : « Mulier ligata est quanto tempore vivit vir ejus. » Item : « Vivente viro adultera vocabitur, si facta fuerit alteri viro. » Non tamen omnino sine causa hoc permisit : forsitan enim propter hujusmodi infirmitatem incontinentium hominum, pejorum comparatione, quæ mala sunt permisit adversus ea quæ ab initio fuerant scripta : « Dico autem vobis quoniam quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob causam fornicationis, et aliam duxerit, mœchatur. »

24. Forsitan audeat aliquis, et Judaicus vir adversans doctrinæ Salvatoris nostri, dicet quoniam et Jesus dicens : « Quicumque dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam mœcham, » permisit uxorem dimittere quemadmodum Moyses, quem retulit propter duritiam cordis Judæorum hoc præcepisse et hanc ipsam inquiet esse causam fornicationis per quam juste uxor a viro dimittitur secundum quædam et Moyses præcepit dimittere uxorem, si inventa fuerit res turpis in ea. Sed ad hoc ita

²⁰ I Cor. vii, 2. ²¹ I Cor. vii, 3. ²² ibid. 6. ²³ ibid. 59. ²⁴ I Cor. xii, 31. ²⁵ I Cor. vii, 59. ²⁶ Rom. vii, 5. ²⁷ Matth. v, 32. ²⁸ Deuter. xxiv, 1.

(76) Ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλὴν ἀποδίδωτο. Hanc lectionem sequitur Vulgata, I Cor. vii, 3, 5 : « Uxori vir debitum reddit, » et Æthiops, et eandem quoque exhibet unus bibliothecæ Reg. codex; et Alexandrinus, et Clem. in Siram. Alias semper legitur, τὴν ὀφειλομένην εὐνοῖαν. ΠΡΕΤΙΥΣ.

(77) Γυνὴ δέδεται ἐφ' ὅσον χρόνον. Ita et pag. seq. ubi mendose habebat Holm., Γυνὴ δὲ ἐφ' ὅσον χρόνον. Ita et ms. Alexandr. et Æthiops interpres, I Cor. vii, 59. At codd. omnes sic habent : Γυνὴ

δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον. Sic vulgatus interpres, et Syrus, et Arabs. lb.

(78) Γυνὴ δὲ ἐφ' ὅσον. Lege Γυνὴ δέδεται ἐφ' ὅσον.

(79) Ὅς ἂν ἀπολύσει τὴν, etc. Hunc locum qui apud Matth. exstat cap. v, ᾗ 32, confundit cum eo altero Matth. xix, 9, de quo agendum erat : Ὅς ἂν ἀπολύσει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται. ΠΡΕΤΙΥΣ.

(80) Codex Regius, μοιχευομένη.

erit in uxore, quæ gratiam coram viro non inveniat, libellus repudii scribitur, et e viri domo emittitur; « ab initio autem non fuit sic³⁹. » Tum vero deinde Servator noster haudquaquam connubii solvendi propter ullum aliud flagitium facultatem concedere, quam solam fornicationem in uxore deprehensam, sic ait⁴⁰: « Omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari. » Quæri autem potest an uxorem repudiare non liceat, nisi in adulterio deprehensa sit, verbi gratia, propter veneficium, vel quod infantem ab utroque genitum, viro peregre profecto, interfecerit, vel ob aliam quamlibet cædem: quin et si adulterii quidem insons viri domum clam diripuisse et expulisse animadversa sit, rogaverit aliquis an ejusmodi uxorem ex æquo et bono repudiabit, utpote vetante Servatore, ne quis, excepta fornicationis causa, uxorem suam repudiet; utrobique enim aliquod apparet absurdum, quod an revera absurdum sit ignoro: tanta enim pati et tolerare flagitia, quæ adulterio et scortatione pejora censeri queant, plane a ratione videbitur esse alienum; rursus contra Servatoris præcepta agere, nemo est quin impium esse confiteatur. Ac proinde in animo meo id disputo, curnam non dixit: « Nemo uxorem, excepta fornicationis causa, repudiet; » at ait: « Qui dimiserit uxorem, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari; » qui enim uxorem adulterii minime ream repudiat, quantum in se est, ansam ei adulterandi præbere nullus est qui inficias eat; nam si « vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro⁴¹, » et repudiata ea occasionem illi dat iterum nubendi, per id efficit sane ut adultera sit; at quæ in veneficio oppressa est, vel cædem patravit, dimittere, utrum excusationem habeat, necne, ipse disquires: nam præter repudium alias etiam multas adulterandi causas uxori suæ vir potest præbere, majorem puta quam

Α ριν ἐνώπιον τοῦ ἀνδρός, γράφεται τὸ τοῦ ἀποστασίου βιβλίον, καὶ ἐξαποστέλλεται ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ ἀνδρός ἢ γυνῆ· « Ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως. » Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, μηδαμῶς ἐπιτρέπων ἐπ' ἄλλῃ ἀμαρτηματι διαλύειν γάμους ἢ μόνῃ πορνείᾳ εὐρισκομένην ἐν τῇ γυναικί, τό· « Ὅς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι. » Ζητηθεὶς δ' ἂν εἰ διὰ τοῦτο κωλύει τὴν γυναῖκα ἀπολύσαι, ἐὰν μὴ ἐπὶ πορνείᾳ μὲν ἀλφ, φέρε δ' εἰπεῖν, ἐπὶ φαρμακείᾳ ἢ ἀναίρεσει παρὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ ἀνδρός, τοῦ γεννηθέντος αὐτοῖς παιδίου, ἢ ἐφ' οἷφ' ἠδέποτε φόνου. Εἰ δὲ καὶ ὑφαιρουμένη καὶ συλῶσα τὴν οἰκίαν εὐρεθεῖ τὸ ἀνδρός, μὴ πορνεύουσα δὲ, ζητήσαι τις ἂν εἰ εὐλόγως τὴν τοιαύτην ἀποβαλεῖ, ὡς τοῦ Σωτῆρος κωλύοντος παρεκτὸς λόγου πορνείας ἀπολύσαι τινα τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα· ἐκατέρως γὰρ ἐμφαίνεται τι ἀτοπον, οὐκ οἶδα δὲ εἰ ἀληθῶς ἀτοπον· τηλικούτων γὰρ ἀνέχεσθαι ἀμαρτημάτων, ἃ ἔοικεν εἶναι χείρονα μοιχείας καὶ πορνείας, ἀλογον εἶναι δοῦναι· πάλιν τ' ἂν ποιῆσαι παρὰ τὸ βούλημα τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος, πᾶς ἂν ὁμολογήσαι ἀσεβὲς τυγχάνειν. Ἐπίστημι τοίνυν διὰ τί μὲν οὐκ εἶπε· « Μηδεὶς ἀπολύτω τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, » φησὶ δὲ· « Ὅς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι. » ποιεῖ μὲν γὰρ ὁμολογουμένως τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ μοιχευθῆναι τὴν γυναῖκα ὁ ἀπολύων αὐτὴν οὐ πορνεύσασαν· εἰ γὰρ « ζῶντος τοῦ ἀνδρός μοιχαλὶς χρηματίζει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἐτέρῳ, » ἀπολύσας δὲ αὐτὴν, πρόφασιν αὐτῇ δίδωσι δευτέρου γάμου, δηλονότι παρὰ τοῦτο ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι· τὴν δὲ ἀλοῦσαν φαρμακίδα, ἢ φόνον δράσασαν, ἀπολογίαν ἔχειν (81) ἢ μὴ, καὶ σὺ ζητήσαις ἂν· δύναται γὰρ καὶ παρ' ἄλλας αἰτίας, παρὰ τὴν ἀπόλυσιν, ποιεῖν ὁ ἀνὴρ μοιχευθῆναι τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, οἷον πέρα τοῦ δόντος ἐπιτρέπων αὐτῇ πράττειν ἃ βούλεται, καὶ εἰς φίλαν συγκαταβαίνειν ἀνδράσιν οἷς βούλεται·

VETUS INTERPRETATIO.

est respondendum, quoniam si secundum legem adultera lapidatur, manifestum est quoniam non secundum hoc intelligitur res turpis. Nec enim in causa adulterii oportet dare libellam repudii. Sed forsitan Moyses omnem culpam mulieris turpem rem appellavit: quæ si inventa fuerit in uxore, non invenienti gratiam coram viro suo, scribitur ei libellus repudii, et dimittitur de domo mariti: « quod ab initio non sic fuit. » Post hoc autem Dominus non permittit propter aliam aliquam culpam uxorem dimittere, nisi propter solam causam fornicationis, dicens: « Quicumque dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari. » Quærendum est autem si propter solam causam fornicationis dimittere jubet uxorem, quid sit si mulier non quidem fuerit fornicata, sed aliud quid gravius fecerit, utputa, venefica invenitur, aut interfecit communis infantis nati, aut in quocunque homicidio, aut exportans domum, et male dispergens substantiam viri, aut furta viro faciens, si juste hujusmodi mulier dimittatur, cum Dominus excepta causa fornicationis dimittere vetet? ex utraque enim parte aliquid inhonestum videtur: nescio autem si vere inhonestum. Talia enim mulieris sustinere peccata quæ pejora sunt adaheris et fornicationibus, irrationabile esse videbitur. Item facere contra voluntatem doctrinæ Salvatoris, omnis confitebitur impium esse. Disputo ergo quia non præceptive mandavit, ut nemo dimittat uxorem excepta causa fornicationis, sed quasi exponens rem dixit: « Qui dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari. » Et verum quidem quantum ad se, facit eam mœchari, dimittens eam non mœchantem. Si enim « vivente viro adultera vocatur, si facta fuerit alteri viro, » sine dubio qui dimittit, dat ei occasionem secundarum nuptiarum, et propter hoc facit eam mœchari. Sed vir qui, quantum ad se, uxorem dimittens facit mœchari, utputa, veneficam, vel homicidam, aut aliquid hujusmodi constitutam, si justam excusationem habet apud Deum, tractabis. Potest autem et citra dimissionem, propter alias causas facere vir ut uxor ejus mœchetur: utputa, qui supra mensuram permittit uxorem suam agere

³⁹ Matth. xix, 8. ⁴⁰ Matth. v, 32. ⁴¹ Rom. vii, 3.

(81) Ἐχεῖν. Forte scribendum ἔχει.

πολλάκις γὰρ ἐξ ἀπλότητος τῶν ἀνδρῶν τοιαῦτα A
 παταίσματα συμβαίνειν (82) γυναιξίν· ἀλλ' εἰ ἐστὶν
 ἀπολογίας τόπος, ἢ μὴ, τοῖς τοιοῦτοις ἀνδράσιν ἐπὶ
 τοῖς τοιοῦτοις συμπτώμασιν, ἐπιμελῶς ζητήσας
 ἀποφανεῖς καὶ εἰς τὰ ἐπισημοῦσιν ἡμῖν κατὰ τὸν
 τύπον. Καὶ ἀποστερῶν δὲ ἀπὸ τῆς γυναικὸς ἑαυτὸν,
 ποιεῖ αὐτὴν πολλάκις μοιχευθῆναι, μὴ ἐκπληρῶν αὐ-
 τῆς τὰς ὁρέξεις, κἂν φαντασίᾳ πλείονος σεμνότητος
 καὶ σωφροσύνης τὸ τοιοῦτο ποιῇ· καὶ τάχα μᾶλλον
 οὗτος ἐπιληπτός ὁ τὸ ὄσον ἐφ' ἑαυτῷ ποιῶν αὐτὴν
 μοιχευθῆναι μὴ ἐκπληρῶν αὐτῆς τὰς ὁρέξεις, ἢ ὁ
 ἀπολύσας αὐτὴν παρσεκτός λόγου μὲν πορνείας, ἐπὶ
 φαρμακείᾳ δὲ, ἢ φόβου, ἢ τινι τῶν βαρυτάτων ἁμαρ-
 τημάτων. Ὅσπερ δὲ μοιχαλὶς ἐστὶ γυνή, κἂν δοκῇ
 γαμεῖσθαι ἀνδρὶ, ἐτι ζῶντος τοῦ προτέρου· οὕτως B
 καὶ ἀνήρ δοκῶν γαμεῖν ἀπολελυμένην οὐ γαμῆ, κατὰ
 τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόφασιν, ὅσον μοιχεύει.
 vivo; ita et virum repudiatam duxisse visum, non

par sit, ei licentiam concedens **849** quæcumque
 vult agendi, et cum quibus libitum fuerit viris ami-
 citiam contrahendi; nam virorum simplicitas ux-
 res sæpenumero in hujusmodi peccata inducit:
 at utrum talibus viris in ejusmodi casibus sit necesse
 sui excusandi locus, id super quæstionibus a nobis
 hoc loco propositis diligenter a te investigatum
 declarabis. Is quoque qui uxore abstinet, efficit
 sæpe ut adulterium committat, cum ejus libidinem
 non explet, etiamsi majoris sanctimonix, vel casti-
 tatis specie ductus id faciat: et is fortasse majori
 reprehensione dignus est, qui, quantum penes se
 est, efficit ut mœchetur libidinem ejus non explens,
 quam qui sine causa stupri, sed propter veneficium,
 vel eædem, aut gravius aliquod facinus, eam repu-
 diavit. Quemadmodum autem adultera est uxor,
 etiamsi viro alteri nupta videatur, priore etiamnum
 tam ipsius maritum, quam adulterum esse dicen-

dum, a Servatore nostro demonstratum est.
 Μετὰ δὲ ταῦτα κατανοήσαντες οἱ τοῦ Χριστοῦ μα-
 θηταὶ ὅσα δύναται γενέσθαι συμπτώματα ἐν γάμοις,
 ὧν ἀνέχεσθαι δεῖ τὸν ἄνδρα, καὶ κατὰ τοῦτο ἀπαλ-
 λάσσειν σκληρότατα, ἢ μὴ ἀνεχόμενον παρανομεῖν
 εἰς τοὺς Χριστοῦ λόγους, φασὶν αὐτῷ, ἐπὶ εὐχερέ-
 στερον (83) τὴν ἀγαμίαν καταφεύγοντες, καὶ μᾶλλον
 συμφέρον ἢ ὡς δοκεῖ συμφέρεῖν γάμος· « Εἰ οὕτως
 ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικὸς, οὐ
 συμφέρεῖ γαμῆσαι. » Πρὸς τοῦτο δὲ εἶπεν αὐτοῖς ὁ
 Σωτῆρ, διδάσκων ἡμᾶς δῶρον εἶναι τὸ διδόμενον ἀπὸ
 Θεοῦ τὴν παντελῆ καθάρουσιν (84), καὶ οὐ μόνον C
 ἀσκήσει παραγιγνόμενον, ἀλλὰ μετ' εὐχῶν ὑπὸ Θεοῦ
 διδόμενον, τό· « Ὅτι πάντες χωροῦσι τὸν λόγον, ἀλλ'
 οἳς δέδοται. » Εἴτ' ἐπέε τινας συκοφαντοῦσι τό (85)
 « Οἳς δέδοται, » ὡς ἐχόντων ἀπολογίαν τῶν βουλευθέντων
 μὲν καθαρῆσαι ἐν ἀγαμίᾳ, νικηθέντων δὲ ὑπὸ τῶν
 ὁρέξεων, λεκτέον, ὅτι, εἴπερ πιστεύομεν τοῖς γε-
 γραμμένοις, τί δήποτε ἐπιλαμβανόμεθα μὲν τοῦ·
 « Ἄλλ' οἳς δέδοται, » οὐκέτι δὲ προσέχομεν τῷ·
 « Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. » καὶ τῷ ἐπιφερο-
 μένῳ αὐτῷ· « Πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει· » εἰ γὰρ
 « χωροῦσι τὸν » περὶ τοῦ παντελοῦς καθαρῆσαι « λό-

25. Postea vero animadvertentes Christi disci-
 puli quam multi in conjugis casu oboriri possent,
 quos vir sustinere debeas, ac summis proinde diffi-
 cultatibus et periculis defungi, vel eos non susti-
 nentem in Christi mandata peccare, ad cœlibatum
 quasi faciliorem, et matrimonio utiliozem, confu-
 gientes dicunt: « Si ita est causa hominis cum
 uxore, non expedit nubere ». Servator vero om-
 nibus absolutam numeris castitatem donum Dei
 esse nos edocens, non ipsa solum exercitatione
 comparandum, sed precibus etiam a Deo impetra-
 dum, ad id hæc retulit: « Non omnes capiunt
 verbum istud, sed quibus datum est. » Præterea
 quoniam hæc criminantur nonnulli: **850** « Quibus
 datum est, » quasi excusationem habeant qui cupi-
 ditatibus victi morem gerunt, in cœlibatu caste
 agere vellent, respondendum est frustra hæc carpi
 a nobis: « Sed quibus datum est, » si iis quæ scri-
 pta sunt fidem habemus; sed ad id esse attenden-
 dum: « Petite, et dabitur vobis, » et ad ea quæ
 subjunguntur: « Omnis enim qui petit, accipit. »
 Nam si quibus datum est, « verbum istud » de per-

VETUS INTERPRETATIO.

quod vult, et in amicitiam descendere virorum quorum vult: frequenter enim ex simplicitate virorum
 hujusmodi vitia nutriuntur in mulieribus. Sed si est excusationis locus viris talibus in hujusmodi casti-
 bus, diligenter requirens pronuntia. Item et qui abstinet se a muliere sua frequenter, facit eam mœchari,
 non adimplens auiditatem ipsius, forsitan spe irrationabili sanctitatis et castitatis ductus. Et forsitan iste
 amplius reprehensionis dignus, quam ille qui, quantum ad se, facit eam mœchari, dimittens non quidem
 fornicantem, in veneficio autem, vel in homicidio, vel in quibuscunque aliis gravioribus peccatis inven-
 tam. Qua enim ratione adultera est mulier, quamvis legitime nubere videatur viro vivente: eadem ra-
 tione et vir, quamvis legitime accipere videatur dimissam ab aliquo viro, non accipit legitime secundum
 sententiam Christi, sed magis mœchatur, quasi alienam accipiens.

25. Post hæc intelligentes apostoli quanti sint casus inter conjuges quos debet vir sustinere, et pro-
 pterea tenere quidem interitum esse, dimittere autem peccatum esse in Domino, responderunt ei quasi
 ad rem facilem refugientes ad castitatem, et magis utilem: et dixerunt: « Ergo non oportet nubere,
 si ita est causa viri cum muliere. » Ad hæc autem Christus respondit, dicens gratiam esse donatam
 a Deo continentibus se omnino. Quæ gratia non solum per continentiam apprehenditur, sed multis
 orationibus a Deo præstatur. Hoc enim significat dicens: « Non omnes capiunt hoc verbum, sed qui-
 bus datum est. » Quoniam autem quidam calumniantur quod Christus ait: « Quibus datum est, »

⁸² Matth. xix, 10. ⁸³ ibid. 11. ⁸⁴ Matth. vii, 7.

(82) Συμβαίνειν. Forte scribendum συμβαίνει.
 (83) Εὐχερέστερον. Codex Regius, εὐτυχέστερον.

(84) Καθάρευσι. Codex Regius, καθαρίσιν.

(85) Εἴτ' ἐπέε τινας συκοφαντοῦσι τό, sic. Οἳ

fecta castitate consequenda « capiunt, » eam postulet qui voluerit, assentiens ac fidem ei habens qui dixit : « Petite, et dabitur vobis, » nec ullo modo dubitans quin « omnis qui petit, accipiat. » Hic vero quæres quisnam ille sit qui petit : quisquis enim non accipit, non petit, etiamsi petiisse videatur; nam vanum esse illud : « Omnis qui petit, accipit, » dicere minime fas est. Quis ergo ille est qui accipit, nisi qui paruit Jesu dicenti ⁴⁶ : « Si stabitis ad orandum, credite quia accipietis, et evenient vobis. » Is enim qui petit, omnibus viribus eniti debet, ut spiritu et mente oret, et indesinenter orare, illius memor ⁴⁶ : « Dicebat autem et parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, et non deficere, dicens : Judex quidam erat in quadam civitate, » et quæ subnexa sunt. Ad cognoscendum autem quid sit petere, quid accipere, et quid illud : « Omnis qui petit, accipit, » conducibile illud quoque est ⁴⁷ : « Dico vobis : Etsi non dabit illi surgens, eo quod amicus ejus sit; propter improbitatem tamen ejus surget, et dabit illi quotquot habet necessarios. » Itaque subjungitur : « Et ego dico vobis : Petite, et dabitur vobis, » et cætera. Insuper vero propter istud : « Non omnes capiunt verbum illud, sed quibus datum est, » id quoque nos provocare potest ad orandum, ita ut impetrare mereamur ⁴⁸ : « Quis autem ex vobis patrem petit piscem, nunquid pro pisce serpentem dabit illi? » et reliqua. Perfectam ergo in cœlibatu et castitate munditiam, **651** egregium videlicet donum, iis largietur Deus, qui ex animo, et cum fide, et precibus illam continuis postulant.

VETUS INTERPRETATIO.

quasi excusationem habentes et volentes quidem esse in castitate, non autem prævalentes. Quibus est respondendum : Si quidem accipimus simpliciter quod dictum est : « Sed quibus datum est; » non autem attendimus quod alibi dicit : « Petite, et dabitur vobis; » et « Omnis qui petit, accipit; » aut fideles non sumus, aut scientes Scripturas : qui enim vult capax esse verbi quod de castitate positum est, petat credens dicenti, et accipiet, non dubitans de illo quo dictum est : « Omnis qui petit, accipit. » Quis est ergo qui petit? Qui credit Christo dicenti : « Si steteritis orantes, credite quoniam accipietis. » Debet autem qui petit, omnia facere, quantum ad se, ut oret spiritu, oret et mente, memor apostolice verbi quod ait : « Sine intermissione orantes. » Utile est autem scire quid debeat petere quis, ut mereatur accipere. Et quod ait : « Dico vobis : Etsi non dabit ei surgens propterea quod amicus est ejus; tamen propter importunitatem ejus dabit ei quantos voluerit. » Et addit : « Et ego vobis dico : Petite, et dabitur vobis; quærite, et invenietis; quassate, et aperietur vobis. Omnis enim qui quærit invenit, et pulsanti aperietur. »

⁴⁶ Marc. xi, 24, 25. ⁴⁶ Luc. xviii, 1, 2. ⁴⁷ Luc. xi, 8, 9. ⁴⁸ ibid. 11.

genes infra : Μεγάλη δὲ δύναμις τὸ χωρῆσαι τὸν ἀπὸ λόγου τῆς ψυχῆς εὐνοουχισμὸν, ὃν οὐ πάντες χωροῦσιν, ἀλλ' οἷς δίδεται· δέδοται δὲ πᾶσι τοῖς αἰτήσασιν ἀπὸ Θεοῦ τὴν λογικὴν μάχαιραν, καὶ δεόντως αὐτῇ χρησάμενοις, ἐν εὐνοουχίᾳ αὐτοῦ διὰ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Insignis apud eundem locus exstat hom. 3 in Genes. : « Verum, inquit, Ecclesia Christi, gratia ejus qui pro se crucifixus est, roborata, non solum ab illicitis nefandisque cubilibus, verum etiam a concessis et licitis temperat : tanquam jam virgo sponsa Christi, castis et pudicis virginibus floret, quibus vera circumcisio carnis præputii facta est, et vere testamentum Dei, et testamentum æternum in eorum circumcisa carne servatur. » Obviam it nonnullis Origenis, qui quod ex his Matthæi verbis ansam arripere aliquos repudiandi cœlibatus viderent, ea reprehendebant. Sic ergo disputat : Continentia et perpetua castitas vires humanas superant quidem, sed gratia Dei destitutas; quibus si illa accesserit, jam perfectæ castitatis compos homo fiet : gratiam autem suam postulantibus Deus benigne largitur. Ita omnem præcidit damnandi

α γον » οἷς δέδοται, ὁ βουλόμενος αἰτεῖτω, πιθόμενος καὶ πιστεύων τῷ λέγοντι· « Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν, » καὶ μὴ ἀμφιβάλλωιν περὶ τοῦ· « Πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει. » Ἐνθα δὲ γενόμενος ζητήσας τίς ὁ αἰτῶν· οὐδεὶς γὰρ τῶν μὴ λαμβανόντων, εἰ καὶ ἔδοξεν ἠτηχέναι, ἤτησεν· ἐπεὶ οὐ θεμιτὸν φάσκειν ψεύδος εἶναι τὸ· « Πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει. » Τίς οὖν ὁ αἰτῶν ἢ ὁ πεισθεὶς τῷ Ἰησοῦ λέγοντι· « Ἐὰν στήκητε προσευχόμενοι, πιστεύετε ὅτι λαμβάνετε, καὶ λήψεσθε; » Χρῆ δὲ τὸν αἰτῶντα ποιεῖν πάντα τὰ παρ' αὐτὸν, ἵνα προσεύχεται πνεύματι, προσεύχεται δὲ καὶ τῷ νοῦ, καὶ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, μεμνημένον καὶ τοῦ· « Ἐλεγε δὲ παραβολὴν αὐτοῖς πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι αὐτοῦς, καὶ μὴ ἐκκακεῖν, λέγων· Κριτὴς τις ἦν ἐν τινὶ πόλει, » καὶ τὰ ἐξῆς. Χρήσιμον δὲ εἰς τὸ γινώσκειν τί τὸ αἰτεῖν, καὶ τὸ λαβεῖν ἐστὶ, καὶ τί τὸ· « Πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, » καὶ τὸ· « Λέγω ὑμῖν· εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀναστάς, διὰ τὸ εἶναι φίλον αὐτοῦ· διὰ γε τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ ἐγεργεῖς, δώσει ὅσον χρήσει (86)· » ἐπιφέρεται γοῦν· « Κἀγὼ ὑμῖν λέγω· Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐτι προτροπευτικὸν διὰ τὸ· « Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον, ἀλλ' οἷς δέδοται, » εἰς τὸ αἰτεῖν ἀξίως τοῦ λαβεῖν καὶ τὸ· « Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν τὸν πατέρα (87) υἱὸς αἰτήσῃ ἰχθῦν, μὴ ἀντὶ ἰχθύος θρῖν ἐπιδώσει αὐτῷ; » καὶ τὰ ἐξῆς. Δώσει οὖν τὸ ἀγαθὸν δόμα τὴν παντελῆ καθάρουσιν ἐν ἀγαμίξ καὶ ἀγνεῖα ὁ Θεὸς τοῖς ἐξ ὅλης ψυχῆς, καὶ μετὰ πίστεως, καὶ ἀδιαλείπτως ἐν προσευχαῖς αἰτοῦσιν αὐτόν.

C ἀδιαλείπτως ἐν προσευχαῖς αἰτοῦσιν αὐτόν.

D cœlibatus causam. Tale illud est II Cor. xii, 7, 8, 9 : « Datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanae, ut me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi ut discederet a me, et dicit mihi : Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur; » et apud Tertullianum *De monogam.*, c. 14, ubi agit de infirmitate carnis : « Qui potest capere, capiat, inquit : id est : Qui non potest, discedat... Ecce, inquit, posui ante te bonum et malum; elige quod bonum est; si non potes, quia non vis; posse enim te, si velis, ostendit, quia tuo arbitrio utrumque proposuit. » Videndus Hieronymus lib. 1 in *Jovinian.* et in *Matth.* xi, 11; Chrysostomus, et Theophylactus, et *Opus imperf.* hom. 32, et *Brevis enarratio*, et Euthymius, et Tridentinum concilium sessione xxiv, can. 9. HUETIUS.

(86) Codex Anglicanus, ὅσον χρήσει, quod reperitur in aliquo exemplari Luc. xi, 8. Mox codex Regius, ἐπιφέρει νοῦν.

(87) Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν τὸν πατέρα, etc. Lucas xi, 11, τίνα δὲ ὑμῶν.

TOMOΣ ΙΕ΄.

TOMUS DECIMUS QUINTUS.

Περὶ διαφορᾶς εὐνοῦχων.

« Εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι οἷτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς γεννηθήσαν οὕτως. » Ἔως τοῦ « Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖτω. » Δύο ἐσομένας περὶ τὸν τόπον τοῦτον παρεκδοχὰς πρὸ τῆς φαινομένης ἡμῖν ἀληθοῦς εἰς τὸν τόπον διηγήσεως ἐκθέμενοι, καὶ μετὰ τοῦτο εὖς δυνατὸν ἡμῖν ἀνατρέψαντες αὐτάς, ἔν', ὅσον ἐπὶ τοῖς λεχθησομένοις πᾶν σφάλμα φυλαξάμενοι, τὸ ἀληθὲς βούλημα τῶν κατὰ τόπον ἐὰν χωρῶμεν, τὸ κρείττον βιώσωμεν, οὕτως ἤκωμεν ἐπὶ τὸ προκείμενον· τινὲς μὲν γάρ, ὡς ἀκόλουθον τῇ ἐνεργείᾳ τῶν κατὰ τὸ σωματικὸν ὀρωμένων δύο εὐνοουχισμῶν, καὶ τὴν τρίτον σωματικὸν νομίσαντες, ἐτόλμησαν ἑαυτοὺς παραστῆναι ἀπὸ φόβου μὲν τοῦ πρὸς Θεὸν, ἀνεπιστημῶως δὲ, εὐνοουχισμῷ ὁμογενεῖ τοῖς δύο προτέροις· καὶ ἑαυτοὺς ὑποβελήκασιν ὄνειδισμῷ, τάχα δὲ καὶ ἀσχύνη, οὐ παρὰ μόνοις τοῖς ἄλλοις τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς πᾶσι μᾶλλον τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασι συγγινώσκουσι, παρὸ ἧ τῷ φαντασίᾳ φόβῳ (88) Θεοῦ, καὶ σωφροσύνης ἀμέτρῳ ἔρωτι, γεννήσαντι πόνους καὶ σώματος ἀκρωτηριασμὸν, καὶ εἴ τι ἕτερον πάθει ἂν ὁ τηλικούτῳ ἑαυτὸν παρασχῶν πράγματι· ἕτεροι δὲ καὶ οὐ πολλοὶ οὕτω νεοήκασιν, μὴ βασανίσαντες τρόπον ἀκολουθίας λόγων, τοὺς μὲν προτέρους δύο αὐτόθεν (89) καὶ σωματικῶς ἐξελεῖψασιν εἰρησθαι τῷ Σωτῆρι, ὡς οὐδὲν πλέον τῶν αἰσθητῶν ἐμφαίνοντι· τὸν δὲ τρίτον οὐκέτι κατὰ τὴν λέξιν λελέχθαι νενομάκασιν, ἀλλ' εὐνοουχισμὸν ἔγγισσαντο τὸν ἀπὸ λόγου ἐν τῷ τρίτῳ σημαίνεσθαι, ὅτε προθέσει τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, τῷ τμητικῶτάτῳ λόγῳ ἐκτεμόντες τὸ τῶν τοιούτων ἐπιθυμητικὸν, καταπεφρονήκασιν τῶν ὕβρεων τοῦ σώματος, μὴ δυναμένων εἶναι νικῆσαι ψυχὴν τῷ λόγῳ ἐκτετμηκυῖαν τὴν ἐπιθυμίαν. Χρῆ δὲ εἰδέναι, ὅτι οἱ μὲν πρότεροι τοῦ εὐαγγελικοῦ γενόμενοι φίλοι γράμματος, καὶ μὴ ἐπιστήσαντες, ὅτι καὶ ταῦτα ἐν παραβολαῖς ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ πνεύματι εἰρηται, ἀκολουθότερον

A

De differentia eunuchorum.

1. « Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt ; » usque ad id : « Qui potest capere, capiat ⁸⁸. » Postquam falsas duas, quæ in hunc locum proferri possunt, explicationes, ante eam quæ nobis ad verum videtur propius accedere, proposuerimus, et eas deinde pro virili confutaverimus ; ut omni devitato, in iis quæ dicemus, errore, meliorem transigamus vitam, si verum hujus loci sensum fuerimus assecuti ; ita parati et instructi propositum aggrediamur. Cum enim duabus castrationibus, quas circa corpus exerceri videmus, consequens esse putarent nonnulli, ut tertia etiam ad corpus pertineret, se ipsi præ Dei timore, at inconsulto et temere, castrationi priorum simili subjecerunt ; atque ita se conviciis appetendos, fortasse et ignominia afficiendos non alienis a fide solummodo propinarunt, sed iis etiam qui res omnes humanas indulgentius ferre sciunt, quam vanum Dei timorem animo insidentem, et immoderatum castitatis amorem labores patientem et corporis mutilationem, et si quid aliud pati potest, qui tantam rem obiit. Alii autem sane non multi haud perpensa verborum cohærentia, aliter senserunt ; rati sunt enim priores duas ad corpus referendas a **652** Salvatore declarari, quasi præter sensiles nihil proponente ; tertiam vero non ita putarunt proferri, ut ad verbum interpretanda sit ; sed castrationem quæ rationis ope fit, ea significari censuerunt, quando proposito cælesti regno, post resectas per sermonem maxima secandi vi pollentem ejusmodi concupiscentias, corporis contumelias spreverunt, utpote a quibus anima quæ sermone concupiscentiam rescuerat ⁸⁹, nequaquam amplius posset superari. At sciendum est priores illos evangelicæ litteræ amatores effectos, cum non animadvertissent hæc quoque Jesum in parabolis fuisse

B

C

VETUS INTERPRETATIO.

1. « Sunt eunuchi, qui ex utero matris suæ nati sunt sic. Et sunt eunuchi, qui ab hominibus facti sunt. Et sunt eunuchi, qui seipsos eunuchos fecerunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat. » Prinsquam exponamus quæ nobis videntur in loco, notum facimus duas esse expositiones loci istius. Quorumdam quidem duas eunuchizationes carnales aspicientes, quasi consequenter dicere existimantes, ausi sunt etiam tertiam eunuchizationem dicere corporalem, utputa, si propter timorem Dei corporaliter eunuchizant, et objecerunt se opprobriis, et confusionibus non solum apud alienos fidei, sed etiam apud eos qui ignorantia hominum ignoscere solent. Alii autem et plerique sic intellexerunt non discutientes modum consequentiæ verborum : duas quidem eunuchizationes priores similiter prioribus expositoribus

⁸⁸ Matth. xix, 12. ⁸⁹ Heb. iv, 12.

(88) Παρὸ ἧ τῷ φαντασίᾳ φόβῳ. In codice Regio deest παρὸ. Huictius legendum putabat, ἐν τῷ ἐν φαντασίᾳ φόβῳ. Alius autem legebat, ἦν τῷ φαντασίᾳ

φόβου Θεοῦ.

(89) Codex Regius, αὐτόθεν, Anglicanus, αὐτῶ.

locutum, et spiritu dicta esse, majorem in hoc explicando loco consequentiae rationem habuisse, atque eos qui priores duas castrationes ad corpus referendas esse fassi sunt : prioribus enim duobus tertium consequenter exæquarunt ; non in tribus quidem illis, quoad consequentiam, peccantes ; sed quod ad ea quæ hoc loco narrantur, jam inde a principio non satis attenderint, necessario lapsi sunt ; nam si ad corpus referuntur duæ, consequens est referri et tertiam. Alii vero tertiam recte assecuti sunt, cum affectionum ab anima peractam sermonis ope resectionem hac significari arbitrati sunt ; at non observarunt huic explicationi consentaneum esse priores duas castrationes allegorice, haud secus ac tertiam, exponi, vel certe prioribus duabus tertiam quoque exæquari. Sane si super aliis non veteris tantum, sed et Novi Testamenti locis quam plurimis dicere par est : « Littera occidit, spiritus autem vivificat ⁸¹, » idem in iis quæ ad hunc quoque locum pertinent, fatendum est ; observatam quippe de duabus castrationibus litteram dixerit aliquis eos occidisse, qui tertiam quemadmodum et priores intellexerunt, et dicere ausi sunt se ad eundem modum quo priores castrati sunt, fuisse exsectos, utpote qui juxta sermonem Dei id facere potuerint, ob illud ⁸² : « Propter regnum cælorum. »

2. Quod si quis aliis etiam exemplis probari vult Novum Testamentum litteram occidentem **653** continere, audiat, exempli gratia, quomodo Servator apostolus ait ⁸³ : « Quando misi vos sine sacculo, et pera, et calcementis, numquid aliquid defuit vobis ? » quibus subjungitur : « At illi dixerunt : Nihil. » Dixit ergo eis Jesus : « Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter et peram : et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium. » Nam si quis hujus loci sensum non penetrans, vestem suam sensilem vendiderit, et homicidam gladium emerit, propterea quod hæc a Jesu dicta sunt, peribit ille, quod ejusmodi gladium sumpserit, et præter voluntatem Jesu, male intellecto ipsius sermone, egerit ; fortasse vero et in gladio peribit : at qualis sit ille gladius non nunc nobis disquirendum est. Quinetiam illud ⁸⁴ : « Neminem per viam salu-

Α μὲν νενοήκασι τὰ κατὰ τὸν τόπον, τοῖς ὁμολογοῦσι τοὺς προτέρους δύο εὐνουχισμοὺς σωματικῶς λελέχθαι· ἐξωμάλισαν γὰρ ἀκολούθως τοῖς προτέροις δύο τὸν τρίτον, οὐ πταίοντες μὲν ὡς πρὸς τὸ ἀκόλουθον τοῖς τρισίν, ἀναγκαίως δὲ πταίσαντες τῷ τῆν ἀρχὴν τῶν κατὰ τὸν τόπον παρεωρακέναι· τῷ γὰρ σωματικῶς λελέχθαι τοὺς δύο ἕπεται καὶ τὸν τρίτον εἶναι σωματικόν· οἱ δὲ δεῦτεροι τῷ μὲν τρίτῳ ὑγιῶς ἐπιβεβλήκασι, τὴν ἀπὸ λόγου νομίσαντες δηλοῦσθαι ἔκτομήν τοῦ παθητικοῦ ἀπὸ τῆς ψυχῆς· οὐκέτι δὲ θεωρήκασιν, ὅτι ἀρμόζον ἦν τῇ τοιαύτῃ ἐκδοχῇ, καὶ τοὺς προτέρους δύο εὐνουχισμοὺς ὁμοίως τῷ τρίτῳ ἀλλογοῦσθαι, ἢ ἐξομαλίσαι παραπλησίως τοῖς προτέροις δύο καὶ τὸν τρίτον. Εἴπερ οὖν ἐπὶ ἄλλων τινῶν οὐ μόνον τῆς Διαθήκης τῆς παλαιᾶς ῥητῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς καινῆς ἀρμόζει λέγειν· « Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ, » τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ κατὰ τὸν προκειμένον τρόπον (90) ὁμολογητέον· τηρηθὲν γὰρ τὸ γράμμα τῶν δύο εὐνουχισμῶν εἴποι τις ἂν, ὅτι ἀπέκτεινε τοὺς ἀκολούθως τοῖς προτέροις τὸν τρίτον νοήσαντας, καὶ τολμήσαντας εἰπεῖν, ὡς κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου χωροῦντας αὐτὸ ποιεῖν ἐπὶ τῷ· « Διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » ὁμοίως τοῖς προτέροις, εὐνουχισθεῖσιν, εὐνουχισθῆναι ἑαυτούς.

Εἰ δὲ βούλεται τις (91) καὶ ἄλλα παραδείγματα λαβεῖν τῆς καινῆς Διαθήκης ἐχούσης γράμμα ἀποκτείνον, ἀκούετω παραδείγματος χάριν τίνα τρόπον **654** ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς ἀποστόλους εἶπεν· « Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου, καὶ πήρας, καὶ ὑποδημάτων, μὴ τινας ὑστερήσατε ; » οἷς ἐπιφέρεται τὸ· « Οἱ δὲ εἶπον· Οὐδενός. » Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· « Ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτω, ὁμοίως καὶ πήραν· καὶ ὁ μὴ ἔχων πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν. » εἰ τις γὰρ, διὰ τὰ ταῦτα εἰρηκέναι τὸν Ἰησοῦν, μὴ ἐνιδῶν βουλήματι τῶν λελεγμένων, πωλήσει τὸ αἰσθητὸν ἑαυτοῦ ἱμάτιον, καὶ ἀγοράσει μάχαιραν ἀνδροφόνον, ὡς λαβὼν μάχαιραν τοιαύτην, καὶ παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Ἰησοῦ ποιήσας, παρεκδεξάμενος αὐτοῦ τὸν λόγον ἀπολείται μὲν· τάχα δὲ καὶ ἐν μάχαρᾷ ἀπολείται· **655** ποδαπὴ δὲ ἡ μάχαιρα, οὐ τοῦ παρόντος ἐστὶ καιροῦ δι-

VETUS INTERPRETATIO.

carnales esse dixerunt, et nihil spiritualiter intelligendum in eis : tertiam autem eunuchizationem dixerunt ex verbo, non corporalem, quando spe regni cælestis a severissimo verbo prædicunt concupiscentiam passionem. Et primi quidem facti sunt amatores evangelicæ litteræ, et non intelligentes quod etiam hæc in parabolis locutus est Jesus, consequenter prioribus eunuchizationibus duabus corporalibus intellexerunt et tertiam, non quidem peccantes quantum ad consequentiam : necessarie autem peccaverunt, quoniam ab initio duas illas eunuchizationes corporaliter tantum intelligi putaverunt : consequens enim erat postquam priores corporaliter intellexerunt, ut tertiam quoque corporalem existimarent. Secundi autem interpretores tertiam quidem eunuchizationem salubriter exposuerunt fieri verbi præcisione : non autem consideraverunt quoniam talis expositio conveniens erat etiam in prioribus eunuchizationibus duabus, secundum similitudinem illius tertie.

2. Quibus autem displicet, quoniam est et evangelica littera occidens, audiat, exempli gratia, quod

⁸¹ II Cor. III, 6. ⁸² Matth. XIX, 12. ⁸³ Luc. XXII, 35, 36. ⁸⁴ Luc. X, 4.

(90) *Τρόπον*. Legendum fortasse *τόπον*.

(91) *Εἰ δὲ βούλεται τις*, etc. Non sine causa hæc exempla quæ sequuntur, profert Origenes ; quemadmodum enim hoc Christi effato quod habetur Matth. XIX, 12, ad voluntariam sui ipsius ca-

strationem fuerat impulsus ; ita enim etiam tum adolescens esset, ex iis quæ subjicit e Lucae XXII, 35, 36, petitus, unam sibi servarat tunicam, abjectis calcementis, pedibus nudis incesserat, neque in crastinum prospexerat. HUETIUS.

γῆσασθαι. Ἀλλὰ καὶ τό· « Μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάζησθε· » εἰ τις, μὴ ἐξετάσας τί βουλόμενος ὁ Ἰησοῦς τοῦτο προσέταξεν, ὡς ζηλῶν ἀποστολικὸν βίον μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσσειν, ἀπάνθρωπος ἂν εἶναι δόξαι τοῖς θεωροῦσιν αὐτὸν τοιοῦτον· οἵτινες τὴν αἰτίαν τοῦ οὕτως νοήσαντος ἐπὶ ἀναφέρωσιν ἐπὶ τὴν λόγον, ὅτι ὃν ἐκείνος ἔδοξε τοῦτο πράττειν, ἐναγχεῖεν ἂν πρὸς τὸ μισεῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀγρίους καὶ ἀπάνθρωπους κατασκευάζοντα τοὺς ἐν αὐτῷ· καὶ τοῦτο τὴν αἰτίαν λαβὼν ὁ μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπαζόμενος, πάθοι ἂν προφάσει τοῦ γράμματος θάνατον, τοῦ γράμματος αὐτὸν ἀποκτείνοντος. Εἰ δὲ καὶ τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν τις ἐκκόπτει, ὡς αἷτιον τοῦ κακῶς βλέπειν, ἢ τὴν δεξιὰν τοῦ σώματος χεῖρα, ἢ τὸν δεξιὸν κατὰ σάρκα πόδα, πάθοι ἂν μετὰ πῶν ἀποκτείνουμένων διὰ τὸ γράμμα, ὡς καὶ αὐτὸς μέινας ἐπὶ τοῦ γράμματος, δεῶν ἀναθαίνειν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ λεγομένου. Ἄλλοι μὲν οὖν τῶν πρὸ ἡμῶν (92) οὐκ ὠκνησαν ἰδίους συγγράμμασιν ἀφορμὰς παρασχεῖν τοῦ τὸν τρίτον εὐνοχισμόν τολμησάσθαι πᾶσι προφάσει βασιλείας οὐρανῶν, παραπλήσιον ὄντα τοῖς προτέροις δυσὶν (93).

Ἡμεῖς δὲ Χριστὸν Θεοῦ, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ κατὰ σάρκα καὶ κατὰ τὸ γράμμα ποτὲ νοήσαντες, νῦν οὐκέτι γινώσκοντες, οὐκ εὐδοκοῦμεν ὡς καλῶς ἐξεληφῶσι τοῖς καὶ τὸν τρίτον εὐνοχισμόν ἑαυτοῖς προφάσει τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπάγουσι· καὶ οὐκ ἂν ἐπὶ πλείον προσδιετριψάμεν τῇ ἀνατροπῇ τοῦ τὸν τρίτον παραπλήσιως τοῖς προτέροις δυσὶ σωματικῶς ἐκλαβεῖν θέλοντος, εἰ μὴ καὶ ἐωράκειμεν τοὺς τολμήσαντας, καὶ ἐντετεύχοιμεν τοῖς δυναμένους θερμότεραν κινήσαι ψυχὴν, καὶ πιστὴν μὲν, οὐ λογικὴν δὲ, πρὸς τὸ τοιοῦτον τόλμημα. Φησὶ δὲ Σέξτος ἐν ταῖς

VETUS INTERPRETATIO.

dicit ad apostolos suos : « Quando misi vos sine sacculo, et pera, et calceamentis, an ne aliquid vobis defuit? Qui dixerunt : Nihil. » Respondit Jesus : « Sed nunc qui habet sacculum, accipiat similiter et peram : et qui non habet, vendat vestimentum suum, et emat gladium. » Si quis ergo litteram volens aspicere, et non intelligens voluntatem verborum, vendiderit vestimentum suum corporale, et emerit gladium, talis contra voluntatem Christi suscipiens verbum ejus, peribit forsitan, et in gladio peribit. De quo autem gladio dicat, non est loci hujus exponere. Sed et illud aspicat : « Neminem in via salutaveritis. » Si quis non discutiens quid volens Jesus hoc loco præcepit, quasi zelans vitam apostolorum, neminem in via salutaverit, is quasi inhumanus et stultus videbitur omnibus : et sic decebit odire omnes verba Christi quasi agrestes et inhumanos doctentia homines esse. Forsitan autem et morietur in odium cunctorum deductus, littera se occidente. Si autem et dextrum quis oculum ejiciat, aut manum, aut pedem, post opprobrium insanis, infructuosum patietur interitum.

(92) Ἄλλοι μὲν οὖν τῶν πρὸ ἡμῶν, etc. Cum luculento Eusebii, Epiphani, Nicephori, aliorumque testimonio constet seipsum exsecuisse Origenem ; inde quod spontaneam sui executionem hoc loco tot argumentis ipse improbet, adducor ad credendum inconsulti sui et temerarii facti, ex immoderato Dei zelo, ac insano castitatis amore, necnon et juvenilis ætatis fervore perpetrati, eum, re deinde maturius pensitata, auditis amicorum reprehensionibus, magistrorumve castigationibus, et defervescente ætate, pœnituisse; aliosque, i.e. in idem offendiculum impingerent, absterruisse. hæc perspicua sunt ex iis quæ sequuntur : Ἡμεῖς δὲ, Χριστὸν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ κατὰ σάρκα καὶ κατὰ τὸ γράμμα ποτὲ νοήσαντες, νῦν οὐκέτι γινώσκοντες, οὐκ εὐδοκοῦμεν, etc., se olim litteræ sensum secutum, nunc mystico hæere profitetur. Idem sensisse additamentum huc intrusi, quod mox indicabimus, auctorem verisimile est. Quanquam ex Eusebio discimus

taveritis, » si quis non discutiens quid volens Jesus hoc præcepit, quasi vitam apostolicam æmulans neminem in via salutaverit, is profecto talem cum spectantibus inhumanus esse videbitur ; qui cum causam cur sic ille in animum suum induxerit ad sermonem referent, propter quem is illud visus est agere, eo addacentur, ut sermonem Dei odio habeant, quasi agrestes eos et inhumanos efficientem qui illi adhærent ; et qui ansa inde arrepta neminem in via salutat, is mortem occasione a littera præbita patietur, littera ei mortem inferente. Si quis autem dextrum oculum eruat, quasi causam sibi det cur male aspiciat, vel dextram corporis manum, vel pedem dextrum carnicum, idem patietur atque ii qui a littera occiduntur, utpote qui intra litteram se continuerit, cum ad spiritalem dictionum sensum ascendere debuisset. Non dubitarunt certe aliqui qui nobis antecesserunt, causam scriptis suis dare, cum propter cælorum regnum tertiam castrationem nonnulli, 654 prioribus duabus similem, pati ausi sint.

3. Nos autem qui Christum Dei Verbum secundum carnem, et secundum litteram olim novimus, nunc autem non amplius noscentes, eorum interpretationem non probamus, qui cælestis regni obtinendi causa tertiam sibi castrationem intulerunt; nec tantum in eo confutando qui tertium eunuchismum, ita ut priores duos, corporalem esse vult, temporis trivissemus, nisi aliquos illud ausos vidissemus, et nonnullos etiam offendissemus ferventiorum animum, et fidelem quidem, sed rationis non satis audientem, ad ejusmodi facinus accendere

maximam adhibuisse curam Origenem quo discipulis suis facinus illud ignobile esset : τοὺς πολλοὺς τῶν ἀμφ' αὐτὸν γνωρίμων διαλαθεῖν φροντίσαντα; eoque fortasse spontaneam hoc loco castrationem damnat. Quos autem hic significat scriptis suis occasionem nonnullis dedisse seipsos exsecandi, ii videntur fuisse Valesii hæretici, qui ex perperam detorto Matthæi quem tractamus, loco, virilia sibi amputabant. Vide Epiphani. hæres. LVIII, cap. 1. Huetius.

(93) Post δυσὶν codex Holmiensis habebat : Οἱμαὶ ἀνίττεσθαι αὐτὸν τὸ περὶ αὐτοῦ ἱστοροῦμενον, ὡς ἄρα διὰ τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας, ἢ τὸν τῆς σωφροσύνης ἔρωτα εὐνοχισμῷ ἑαυτὸν ἐπέδεδωκεν. Id est : « Obscure hunc significare arbitror, quod de illo traditum est, nempe propter pietatis sermonem, vel amorem castitatis, corpus suum emasculandum tradidisse. » Sed recte monet Huetius id esse additamentum quod in contextum ex ora irrepsit. Eo cod. Regius deformatus non est.

valentes. Sic ait autem Sextus in *Sententiis*, libro qui multorum manibus tanquam bonæ notæ teritur : « Quæcunque pars corporis ad intemperantiam te compulerit, projice ab te; satius enim est parte mutilum caste vivere, quam ea præditum perditæ. » Et rursum in eodem libro progressus, adhortans eodem fere modo ait : « Homines quidem ad tuendam reliqui corporis sanitatem membra sua scindentes videas, et abjicientes; at quanto melius ad conservandam castitatem? Quinetiam Philon, qui multis in Moysis legem lucubratis voluminibus, hominum etiam ingenio præditorum laudem meruit, in eo libro cui titulum fecit, *Deteriorem potiori insidiari solere*, satius esse ait evirari, quam illegitimos et nefarios concubitus sectari : at iis, sacrarum litterarum circa illa sententiam minime assecutis, fides habenda non est; nam si inter fructus spiritus, cum charitate, et gaudio, et patientia, et reliquis, castitas quoque recensetur, hanc potius tanquam fructum dare, et masculum corpus a Deo datum conservare oportet, quam aliud quidpiam audere; adeo ut transgrediatur aliquis, per appositum ad rem de qua agimus, hocce præceptum ⁵⁵ : « Non vitiabis aspectum barbæ tuæ. » Utile quoque est illud ad deterrendos juvenes ferventiori fide præditos, quos castitatis studio ferri satendum est, « sed non secundum scientiam ⁵⁶. Si pugnaverint duo homines in idipsum, homo cum fratre suo, » et cætera, usque ad id : « Non parcat oculus tuus super eam ⁵⁷. » Nam si manus amputatur quæ viri testes apprehenderit, cur non et is qui viam ignorans qua ad continentiam eat, tali se ipse calamitate implicuit? Jam vero **655** cum animo suo cogitat, qui tale facinus admittiturus est, quænam ab iis sit passurus, qui probris cum et conviciis appetentes, his verbis utentur ⁵⁸ : « Non intrabit eunuchus attritis vel amputatis testiculis, in Ecclesiam Domini, » virum hunc inter castratos numerantes. Jam vero ea prætereo quæ tolerabit quispiam impedito intempestive se-

⁵⁵ Levit. xix, 27. ⁵⁶ Rom. x, 2. ⁵⁷ Deuter. xxv, 11, 12. ⁵⁸ Deuter. xxiii, 1.

(94) *Σέξτος ἐν ταῖς Γνώμαις*. Is est Sextus Pythagoreus qui *Sententiarum Enchiridion* scripsit, a Rufino Latine conversum, et ab ipso, necnon et ab Augustino, Sixto, sive Xysto, papa et martyri, falso tributum. Hunc errorem confutat Hieronymus, lib. iv in *Jerem.*, cap. 32, et alibi. HUETIUS.

(95) Codex Anglicanus, οὕτως, editio Huetii, οὕτως.

(96) Codex Anglicanus, λέγον, editio Huetii, λέγων.

(97) *Ἐμποδισθέντων τῶν, ὡς λατρῶν*, etc. Docuerunt veteres a capite maximam educi seminis partem, quod aures, maxillas, mentum, ac dorsi spinam permeans, ad genitalia loca profluat; et dum circa mentum moram facit, rarescere summam cuticulam, pilosque enasci; ac proinde exsectis eunuchis hanc scaturiginem sisti putant, necnon et infecundos evadere qui secundum aures sectionem passi sint. Hippocrates, *De natura pueri*: "Ἄμα δὲ ἡ ὁδὸς προσγίνεται καὶ τοῖσι καταμηνοῖσι, καὶ τῆ γονῆ τῆσι παρθένοισι· καὶ τριχοῦται ἡ ἕβη τοῦ παιδὸς; καὶ τῆς παρθένου, ἀραιῆς τῆς ἐπιδερμίδος γινο-

Γνώμαις (94), βιβλίῳ φερομένῳ παρὰ πολλοὺς ὡς δοκίμῳ· ἢ Πᾶν μέρος τοῦ σώματος τὸ ἀναπειθόν σε μὴ σωφρονεῖν, ἄλλ' ὄν· ἀμεινον γὰρ χωρὶς τοῦ μέρους ζῆν σωφρόνως ἢ μετὰ τοῦ μέρους ὀλεθρίως. » Καὶ πάλιν προβάς ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ, ἀφορμὴν διδούς ἐπὶ τὸ παραπλήσιον, λέγει· ἢ Ἀνθρώπους ἴδοις ἀν ὑπὲρ τοῦ τὸ λοιπὸν τοῦ σώματος ἔχειν ἐβρωμένον ἀποκόπτοντας αὐτὸν καὶ ῥίπτοντας μέρη· πόσω βέλτιον ὑπὲρ τοῦ σωφρονεῖν; » Καὶ Φίλων δὲ, ἐν πολλοῖς τῶν εἰς τὸν Μωσαῖος νόμον συντάξεων αὐτοῦ εὐδοκίμων καὶ παρὰ συνεισιτάται ἀνδράσι, φησὶν ἐν βιβλίῳ ᾧ οὕτως (95) ἐπέγραψεν· Ἐπὶ τοῦ τὸ χεῖρον τῷ κρείττονι φιλεῖν ἐπιτίθεσθαι, ὅτι ἐξευνοησῆσθαι μὲν ἀμεινον ἢ πρὸς συνουσίας ἐκνόμου λυτῆρ· ἄλλ' οὐ πιστευτέον αὐτοῖς μὴ τὸ βούλημα τῶν ἱερῶν γραμμάτων περὶ τούτων ἐξεληφόντων· εἰ γὰρ ἐν ταῖς καρποῖς τοῦ πνεύματος κατελείκεται μετὰ ἀγάπης, καὶ χαρᾶς, καὶ μακροθυμίας, καὶ τῶν λοιπῶν, καὶ ἡ ἐγκράτεια, καρποφορητέον μᾶλλον τὴν ἐγκράτειαν, καὶ τὸ δεδομένον ἀπὸ Θεοῦ σῶμα ἄρβεν τηρητέον, ἢ περ ἄλλο τι τολμηθῆναι, ἵνα καὶ παραβαίη τις τὸ καὶ ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν χρησίμως λέγον (96)· ἢ Οὐ φερεῖς τὴν ὄψιν τοῦ πύγωνός σου. » Χρησίμων εἰς ἀποτροπὴν θερμῶν μὲν τῆ πίστει νεωτέρων, οἷς ὁμολογεῖν χρὴ, ὅτι ἔρωτα σωφροσύνης ἔχουσιν, ἢ ἄλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν· » καὶ τὸ· ἢ Ἐὰν δὲ μάχωνται ἀνθρώποι ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἀνθρώπος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἑαυτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· ἢ Οὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμὸς σου ἐπ' αὐτῆ· » εἰ γὰρ ἀποκόπεται χεῖρ ἐπιλαβομένη διδύμων ἀνδρῶν, πῶς οὐχὶ καὶ ὁ ἑαυτὸν δι' ἄγνοιαν ὁδοῦ φεροῦστος ἐπὶ σωφροσύνην τοιαύτην περιστάσει ἐπιδεδωκώς; Ἐπιλογισάσθω οὖν ὁ μέλλων τὸ τοιοῦτον τολμᾶν, ἢ πείσεται ὑπὸ τῶν ὀνειδιζόντων, καὶ συγχρωμένων τῷ· ἢ Οὐκ εἰσπεύσεται θλαδίας, καὶ ἀποκεκομμένος, εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου, » συναριθμούντων αὐτὸν τοῖς ἀποκεκομμένοις τὸν ἀνδρα. Οὕτω λέγω καὶ ἃ πάθοι ἀν τις παρὰ καιρὸν ἐμποδισθέντων τῶν, ὡς λατρῶν (97) παῖδες φασιν, ἀπὸ κεφαλῆς καταβαινόντων

μένης· καὶ ἅμα ἡ ὀρθὴ ἰκμάδα μετρίην εἰς τὴν τροφὴν ἔχει, καὶ οὐκ ἐλάσσονα. Οὕτω δὲ καὶ ἡ ἐπὶ τὸ γενεῖον τοῦ ἀνδρῶς ἔχει· ἀραιὴ γὰρ γίνεται ἡ ἐπιδερμὶς, χωρεούσης εἰς αὐτὴν τῆς ἰκμάδος ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Ἄμα μὲν γὰρ καὶ ἐν τῇ λαγνείῃ, ἅμα δὲ καὶ ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ ἡ ὀρθὴ μετρίην ἔχει τὴν ἰκμάδα ἐς τὴν τροφὴν· τότε μάλιστα, ὁκόταν ὁ χρόνος ἐγγένηται τῷ ὕγρῳ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καταβαίνοντι ἐν τῇ λαγνείῃ, ἀπέχων τῶν στηθῶν, ἐπὶ τὸ γενεῖον. « Simul autem via sit tum menstruis, tum geniturae in virginibus; et pilis vestitur pubes pueri et puellae, rarescente extrema cuticula: simulque pilis humor modicus alimentum subministrat. Idem et pilis qui in viri mento succrescunt, contingit; rarescit enim summa cutis, abscedente in eam humore e capite. Tum enim in seminis effusione, tum in tempore interjecto, pili humore moderato nutriuntur; tum maxime cum moram facit humor a capite in mentum proruens, dum genitura excernitur, a pectore distans. » Et lib. *De genitura*: Ὅκῃσι δὲ παρ' οὗς τετμημένοι εἰσὶν, οὗτοι λαγνεύουσι μὲν, καὶ ἀραιῶσιν, ὀλίγον δὲ, καὶ ἀσθενῆς, καὶ

ἐπὶ τοὺς ἀρβένους τόπους σπερμάτων, καὶ ἐν τῷ καταβαίνειν διὰ τινων περὶ τὰς παρειὰς φλεθῶν, τῆ φυσικῆ τῶν καταβαινόντων θερμότητι τρίχας ποιοῦντων φύειν τοὺς ἀνδρας περὶ τὰ γένηα· ὧν τριχῶν στέφονται καὶ οἱ νομίζοντες ἑαυτοὺς δεῖν σωματικῶς εὐνουχίζεσθαι διὰ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Τίνα δ' ἂν πάθειεν, ἢ καρθηθῆσαν καὶ σκοτώσειεν ἕσθ' ὅτε φθανούσας καὶ ἐπὶ τὸ ἡγεμονικόν, καὶ ταρattuόσας τὸ φανταστικόν ἄλλόκοτα φαντασιούμενον ἀπὸ τῆς τοιαύτης ὕλης; Ἡρὶν δὲ ἔλθω ἐπὶ τὴν διήγησιν τῶν κατὰ τὸν τόπον, λεκτέον, ὅτι, εἴπερ τι ἀκόλουθον ἑαυτῷ ὁ Μαρκίων πεποίηκε, φάσκων μὴ δεῖν ἀλληγορεῖν (98) τὴν Γραφήν, καὶ τοὺς τόπους τούτους ἠθέλησεν (99) ὡς οὐχ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένους, νομίσας δεῖν ἦτοι παραδέξασθαι, μετὰ τοῦ φάσκων τὸν Σωτῆρα ταῦτα εἰρηκῆναι, τὸ καὶ ἐπὶ τὰ τοιαῦτα τολμῶν ἑαυτὸν παραδίδοναι πεισόμενον τὸν πεπιστευκότα, ἢ μὴ ἂν εὐλόγως τολμήσαντα τὰ τηλικαῦτα, ἐσόμενα εἰς δυσφημίαν τὴν κατὰ τοῦ λόγου, μηδὲ πιστεύειν εἶναι τοῦ Σωτῆρος τοὺς λόγους, εἴ γε μὴ ἀλληγοροῦνται.

Ἡμεῖς δὲ οἱ βουλόμενοι τὴν ἀκολουθίαν σὺζεῖν τῶν τριῶν εὐνουχισμῶν, καὶ εὐδοκοῦντες τῇ τροπολογίᾳ τοῦ τρίτου, τοιαῦτα φήσομεν καὶ περὶ τῶν προτέρων δύο· εὐνοῦχοι τροπικῶς νῦν οἱ ἀργοὶ (1) πρὸς ἀφροδίσια λέγονται ἂν, καὶ μὴ ἐπιδιδόντες ἑαυτοὺς ταῖς κατὰ ταῦτα ἀσελγείαις καὶ ἀκαθαρσίαις, ἢ τὰ παραπλήσια αὐτοῖς. Εἰσὶ δὲ τῶν πρὸς ταῦτα ἀργούντων διαφοραὶ, οἶμαι, τρεῖς· οἱ μὲν γὰρ ἐκ κατασκευῆς εἰσι τοιοῦτοι, περὶ ὧν λέγεται ἂν τὸ· «Εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἷτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως·» οἱ δὲ ἐκ λόγων μὲν ἀσκούσι προτραπέντες τὴν τῶν ἀφροδισίων ἀποχὴν, καὶ πάσης τῆς περὶ τὸν τόπον (2) ἀκολασίας· οὐ μὴν τὸ γεννῆσαν αὐτοὺς τὴν τοιαύτην πρόθεσιν, καὶ ἀσκησιν, καὶ τὴν, ἐν οὕτως ὀνομάσω, κατ' ὀρθῶσιν, λόγος γέγονε Θεοῦ, ἀλλὰ ἀνθρώπινοι λόγοι, εἴτε τῶν φιλοσοφῶντων παρ' Ἑλλήσιν, εἴτε τῶν κωλύοντων γαμεῖν, ἀπέχασθαι βρωμάτων, ἢ ἐν ταῖς

VETUS INTERPRETATIO.

4. Nos autem si spiritales sumus, verba spiritus spiritualiter accipiamus, et de tribus istis eunuchizationibus ædificationem introducetes moralem. Eunuchi nunc moraliter abstinentes se a venereis sunt appellandi. Eorum autem qui se continent, differentie tres sunt: et quidam quidem sunt natura frigidiores præ cæteris viris, et de quibus recte dicitur: «Sunt quidam eunuchi, qui de utero matris suæ nascuntur sic.» Quidam autem continentines sunt propter verba hominum: quorum concupiscentiam virilem præcidit non verbum divinum, sed verba humana: ut puta, qui philosophati sunt apud antiquos in gentibus, aut

⁹⁸ Matth. xix, 12.

ἄγονοι· χωρεῖ δὲ τὸ πλεῖστον τοῦ γόνου ἀπὸ τῆς κεφαλῆς παρὰ τὰ ὄσθα εἰς τὸν νωτιαῖον μυελόν. Αὕτη δὲ ἡ διόδος ὑπὸ τῆς τομῆς οὐλῆς γενεομένης στερεῆ γέγονεν. «Quicunque vero secundum aures secuti sunt, hi semen quidem excernunt, sed exiguum, et imbecille, et infecundum: profluit enim maxima pars generaturæ a capite, secundum aures, in dorsi medullam. At ipse transitus, facta per sectionem cicatrice, solidatur.» Ἐτὶ lib. *De aere, locis et aquis*: Εἰσὶ γὰρ παρὰ τὰ ὄσθα φλέβες, ἃς εἰς τὴν ἐπιτάμη, ἄγονοι γίνονται οἱ ἐπιτηθέντες. «Sunt enim præter aures venæ, quas si quis secuerit, infecundi evadunt qui secuti sunt.» HÆTIUS.

(98) *Φάσκων μὴ δεῖν ἀλληγορεῖν*. Origenes, lib. II, in *Epist. ad Rom.* «Marcion sane cui per

A mine, quod ut tradunt medicorum filii, a capite in genitalia profluit, et cum per quasdam venas quæ circa malas sitæ sunt, excernitur, nativo calore pilos e virorum maxillis emittit; quibus carent qui propter cælorum regnum corpus suum exsecandum esse arbitrantur. Quasnam vero capitis gravedines patiuntur, quas vertigines, quæ mentem etiam quandoque invadunt, et imaginem formatricem animæ vim res sibi novas et inusitatas ex hac materia fingentem perturbant? Verum antequam ad hujus loci explanationem accedam, si consentaneum sibi, et congruens aliquid statuit Marcion, cum Scripturam allegorice non esse interpretandam pronuntiavit, hos quoque sermones tanquam a Servatore minime prolatos improbase cum ac rejecisse dicendum est, cum sic existimaverit, vel ei qui fidem fuerit amplexus, talia audacter esse perpetienda, si sermonum horum autorem esse Servatorem dixerit; vel si tanta jure merito patrare non audeat, quæ in verbi contumeliam et opprobrium vertant, neque sermones Servatori tribuendos esse, nisi allegorice exponantur.

4. Nos autem qui trium castrationum coherentionem et connexionem servare volumus, et tropologicam tertiæ explicationem probamus, hæc quoque de prioribus duabus dicemus: eunuchi tropice ii dici queunt qui frigidi sunt in venerem, et segnes, et qui se in venereas libidines et obscœnitates, iisque similia non effundunt. Abstinentium igitur ab iis tria genera agnosco; quidam enim tales procreati ac formati sunt, de quibus dicere licet⁹⁹: «Sunt eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt;» quidam vero adhortationibus ad id monitisque adducti, abstinentiam a venereis, et omni circa muliebria loca lascivia exercent: non tamen ejusmodi propositi, et studii, et laude digni, ut ita dicam, affectus suscipiendi auctor iis fuit Dei verbum, sed hominum, sive qui apud gentes philosophiæ incubuerunt, sive «prohibentium nubere,

D allegoriam placet nihil intelligi, quomodo,» etc. Idem in Luc. II, 3, ex Catena Mazariniana: Ἐπεὶ δὲ οἱ ἀπὸ Μαρκίωνο· ἔχουσι τὴν λέξιν οὕτως· Τὸν ἄρτον σου τὴν ἐπιούσιον δίδοι ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν, ἐπαπορήσωμεν αὐτοῖς, ἀλληγορίας καὶ ἀναγωγὰς ψεύγουσι, τί· ἐστὶν ὁ ἄρτος τοῦ Θεοῦ. Id.

(99) *ἠθέλησεν*. Lege ἠθέτησεν.

(1) *Εὐνοῦχοι τροπικῶς νῦν οἱ ἀργοὶ*, etc. Hieronymus, *Theophylactus*.

(2) *Τόπος*. Τόπος, illud est quod Varro «muliebres locos» appellat, et Cicero simpliciter «locos,» et Lucretius «loca;» et hoc sensu usurpatur ab Aristotele, lib. VII *Historiæ animalium*, cap. 3. HÆTIUS.

abstinere a cibis⁶⁰, et hæreticorum sermones. Hi profecto mihi significari videntur his verbis⁶¹: « Sunt eunuchi, qui facti sunt eunuchi ab hominibus. » Quod si quis autem, assumpto sermone Dei vivo et efficaci, penetrabiliore omni gladio accipiti⁶², sive, ut eum appellat Apostolus⁶³, gladio spiritus, animi affectiones intacto corpore rescet, atque id quidem regni cœlestis intuitu faciat, et affectionum animi sui, ope sermonis, amputationem ad consequendum cœlestis regnum maxime conducere existimet, illud vero est quod pro vera abstinentia et castitate habendum est. In eos autem illud quadrat, non ut censuerunt qui hunc locum retulerunt ad corpus⁶⁴: « Sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum. »

5. Maxima porro ea virtus est, castrationis animæ, quæ a sermone perficitur, esse capacem; cuius non unusquisque capax est, sed cui datum est; datum est autem iis omnibus qui sermonis gladium a Deo postularunt, et eo recte usi sunt, ut seipsos propter regnum cœlorum castrarent. Quod si ex historiis quæ in Scriptura continentur, quædam nobis attingendæ sunt, cum anagogico earum, quem comminisci poterimus, sensu; dicamus esse quosdam Pharaonis eunuchos, bonæ eujusvis rei steriles, quique, ut p'ncernæ et pistoris officio apud ipsum fungerentur, exsecti sunt⁶⁵: sunt etiam homines Dei ad id castrati, ut collapsam Jerusalem instaurant. Ac de prioribus quidem in *Genesi* scriptum est; aliorum **657** exemplum præbet is de quo in altero Esdræ libro agitur, quique sic ait⁶⁶: « Et ego eram regis eunuchus. Factum est autem in mense Nisan, anno vigesimo Artaxerxis regis, et quæ sequuntur, usque ad id: « Et placuit ante vultum regis, et misit me. » Secundum autem Esdræ librum legens, quæcunque ad hunc locum pertinent, reperies, et quam de causa sanctus est

αἰρέσειν. Οὗτοι δὲ μοι δοκοῦσι δηλοῦσθαι ἐν τῷ· « Εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀναθρώπων. » Τὸ δ' ἀποχῆς ἔξιον, εἰ τὸν λόγον τις ἀναλαβὼν τὸν ζῶντα, καὶ ἐνεργῆ, καὶ τομώτερον ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν ὀπίσθου, καὶ τὴν, ὡς ὠνόμασεν ὁ Ἀπόστολος, μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ἐκτέμνει τὸ τῆς ψυχῆς παθητικόν, μὴ ἀπτόμενος τοῦ σώματος, καὶ τοῦτο ποιοῖ καὶ νοήσας βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ μέγιστον συμβαλλόμενον πρὸς τὸ κληρονομησάαι βασιλείαν οὐρανῶν τὸ ἐκτεμεῖν λόγῳ τὸ παθητικόν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Τοῖς δὲ τοιοῦτοις ἀρμόδιοι ἂν, καὶ οὐχ ὡς ὄνται οἱ σωματικῶς τὰ κατὰ τὸν τόπον ἐξεληγφότες, τὸ· « Εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. »

B Μεγάλη δὲ δύναμις τὸ χωρῆσαι τὸν ἀπὸ λόγου τῆς ψυχῆς εὐνουχισμόν, ὃν οὐ πάντες χωροῦσιν, ἀλλ' οἷς δέδοται· δίδεται δὲ πᾶσι τοῖς αἰτήσασιν ἀπὸ Θεοῦ τὴν λογικὴν μάχαιραν, καὶ δεόντως αὐτῇ χρησαμένοις, ἵν' εὐνουχίσωσιν ἑαυτοὺς διὰ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Εἰ δὲ χρὴ καὶ ἱστοριῶν ἐφάψασθαι τῶν κατὰ τὰς Γραφὰς μετὰ τῆς ὑποφαινομένης ἡμῖν εἰς αὐτάς ἀναγωγῆς, φήσωμεν, ὅτι εἰσὶ τινες εὐνοῦχοι τοῦ Φαραῖου, ἄγνοι παντὸς καλοῦ, ἵν' οἰνοχοῦσιν αὐτῷ, καὶ σιτοποιῶσιν εὐνουχισθέντες· εἰσὶ δὲ καὶ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι διὰ τοῦτο εὐνοῦχοι, ἵν' οἰκοδομήσωσι πεσοῦσαν τὴν Ἱερουσαλήμ. Περὶ μὲν οὖν τῶν προτέρων ἐν τῇ *Γενέσει* γέγραπται· τῶν δὲ δευτέρων παράδειγμα ὃ ἐν τῇ δευτέρῳ (3) Ἔσδρα γεγραμμένος, ὃς φησὶ· « Καὶ ἐγὼ ἤμην εὐνοῦχος τῷ βασιλεῖ (4). Καὶ ἐγένετο ἐν μηνὶ Νισάν, ἔτους εἰκοστοῦ Ἀρσαθερβᾶ βασιλεῖ (5), καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Καὶ ἠγαθύνθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπέστειλέ με. » Καὶ σὺ δὲ, ἐντυγχάνων τῷ δευτέρῳ Ἔσδρα, εὐρήσεις ὅλα τὰ κατὰ τὸν τόπον, καὶ ἐπιστήσεις διὰ τί ἅγιός ἐστιν εὐνοῦχος γενόμενος ἀρχηγός τοῦ ἀνοικοδομηθῆναι (6) τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ. Φασὶ δὲ Ἑβραίων παῖδες (7) τὸν Δανιὴλ καὶ

VETUS INTERPRETATIO.

apud eos qui prohibent nubere, apud hæreses: isti sunt eunuchi qui ab hominibus fiunt. Qui autem suscipit verbum vivum et efficace, et acutius super omnem gladium bis acutum, et gladium spiritus sicut Apostolus, et præciderit concupiscentiam suam, corpus suum non tangens: et hoc fecerit non incitatus propter timorem hominum, neque propter laudem humanam, sed propter solam spem regni cœlestis: isti sunt qui eunuchizaverunt seipsos propter regnum Dei.

5. Magna ergo res est propter regnum Dei suscipere eunuchizationem: quod « non capiunt omnes, sed quibus datum est. » Datum est autem omnibus qui hujusmodi gladium petunt sibi ex Deo. Si autem oportet secundum historias moraliter intelligere eunuchos, dicimus quoniam sunt quidam eunuchi Pharaonis non generantes bonum, ut sunt eunuchi illius escam ei offerentes. Eunuchizati sunt autem et homines Dei, propter hoc ipsum eunuchi nunquam generantes malum, ut recedissent casus Jerusalem. Et

⁶⁰ I Tim. iv, 3. ⁶¹ Matth. xix, 12. ⁶² Hebr. iv, 12. ⁶³ Ephes. vi, 17. ⁶⁴ Matth. xix, 12. ⁶⁵ Gen. xl, 1. ⁶⁶ II Esdr. i, 11, et ii, 4, 6.

(3) Ὁ ἐν τῇ δευτέρῳ. Lege ὃ ἐν τῷ δευτέρῳ. Sic D stauravit. Ib. infra, ἐντυγχάνων τῷ δευτέρῳ Ἔσδρα.

(4) Καὶ ἐγὼ ἤμην εὐνοῦχος τῷ βασιλεῖ. II Esdr. xi η̄βρωμ λ̄בל. LXX οἰνοχός τῷ βασιλεῖ. Josephus, *Antiq.* xi, cap. 3, οἰνοχός τοῦ βασιλέως. Origenes, Hebræis inconsultis, pro οἰνοχός, legit εὐνοῦχος apud LXX. Hæretius.

(5) Ἀρσαθερβᾶ βασιλεῖ. II Esdr. ii, 4, η̄βρωμ λ̄בל, LXX, Ἀρσασαθαί. Ib.

(6) Ἀρχηγός τοῦ ἀνοικοδομηθῆναι, etc. Resiciendo templo nequitiam præfectus fuit Nehemias; at illud reparavit Zorobabel; cultum Dei Esdras in eo restituit; urbem tantum et muros Nehemias re-

stauravit. Ib.

(7) Φασὶ δὲ Ἑβραίων παῖδες, etc. Origenes, homil. 4 in *Ezech*: « Daniel qui traditus est eunuchorum principi cum Anania, Azaria, Misaele, eunuchus fuit, et est in præsentis dictum: Noe, et Daniel, et Job filios et filias non liberabunt, et reliqua. Fingam quippe filios habuerit Noe, quomodo filii Danielis docebuntur, quoniam in eunuchum fuisse Judæi tradunt? » Et paulo inferius: « Quid respondebis mihi de Daniele? Et hic ante captivitatem in patriæ floruit nobilitate, et deinceps in Babylonem translatus, eunuchus effectus est, ut manifeste ex libro ipsius intelligi potest. » Et in *Catena Regia* in Pro-

τοὺς τρεῖς σὺν αὐτῷ Ἀνανίαν, Ἀζαρίαν, Μισαήλ, ἐν Βαβυλῶνι εὐνουχίσθαι, πληρουμένους τῆς πρὸς τὸν Ἐζεκιάν εἰρημένης προφητείας ὑπὸ Ἡσαίου ἐν τῷ· « Ἀπὸ τοῦ σπέρματός σου (8) λήψονται, καὶ ποιήσουσι σπάδοντας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως Βαβυλῶνος. » Φασὶ δὲ, ὅτι περὶ τούτων καὶ Ἡσαίας προσεφίτευσε Κύριον· Ἀφοριεῖ με (9) ἄρα Κύριος ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς, ξίφος τοῦ· « Κρεῖττονα υἱῶν καὶ θυγατέρων. » Καλὸν οὖν, ὡς πρὸς τὸν μυστικὸν τόπον, τὸ μὴ γεννᾶν ἐν Βαβυλῶνι, ἀλλὰ ἄγονον εἶναι πρὸς τὴν Βαβυλῶνα, ὡς ὁ Δανιήλ, ἵνα γεννήσωμεν, συλλαβόντες ἀπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος, ὡς ἐκεῖνος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ὀράματα καὶ προφητείας. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι οὐκ ὀλίγας εὐροὶ ἂν πιθανότητος εἰς κατασκευὴν τοῦ τοὺς τρεῖς σωματικούς εἶναι εὐνουχισμοῦς ὁ βουλόμενος παραστήναι τῷ λόγῳ, καὶ συναγορεύσαι καὶ τοῖς προεξηγημένοις, καὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦτο διδάξασιν· οὐκ ἐβουλήθημεν δὲ ἐκθέσθαι αὐτάς, μὴ, γυμνασίας εἴνεκεν τιθέντες τοὺς λόγους, καὶ τὴν λύσιν ἐκάστου ἐκθήμενοι, πρόφασις γενώμεθα τοῖς μὴ ὡς βούλεται ὁ Ἰησοῦς χωροῦσι τὴν περὶ εὐνουχίας λόγον, πρὸς τὸ ἐν ἑτέρῳ δεῖ νοεῖν τὸ, « χωρεῖν, » καὶ σωματικῶς αὐτὸ ὑπολαμβάνειν· δέον πνεύματι ζῶντα, καὶ πνεύματι στοιχοῦντα, καὶ τοὺς τρεῖς εὐνουχισμοῦς πνευματικῶς πεπεῖσθαι λέλέθαι.

eunuchus ille qui restaurando Dei templo præfectus est. Daniel quoque et tres cum eo pueros Ananiam, Azariam et Misaelem, Babylone castratos fuisse tradunt Hebræorum filii, completa ea Isaia ad Ezechiam propheta 67 : « De semine tuo tollent, et facient eunuchos in domo regis Babylonis. » Quin etiam de illis ad Isaiam vaticinatum ferunt 68 : « Ne dicat avena, qui adhæret Domino dicens : Separatione dividet me Dominus a populo suo, » et cætera, usque ad id : « Meliorem filii et filibus. » Bonum ergo est, quoad mysticum hujus loci sensum spectat, in Babylone non generare, sed Daniclis instar, Babylonis respectu sterilem esse et infecundum, ut postquam sicut ipse, ipsiusque comites, a Spiritu divino conceperimus, visa et prophetias generemus. Qui autem a hunc sermonem animum voluerit advertere, et iis quorum supra meminimus, quique scriptis suis doctrinam hanc prodiderunt, assentiri, multis eum probabilibus argumentis astruere posse sciendum est. **658** eunuchismos esse a.l corpus r.ferendos : sed exponere eos nolimus, ne sermones exercitationis causa proponentes, et confutationem uniuscujusque explicantes, causam his præbeamus, qui sermonem de castratione præter Jesu voluntatem capiunt, cur ipsum etiam verbum, « capere, » alio ac fieri debet detorqueant, et id ad corpus quoque

VETUS INTERPRETATIO.

de primis quidem in *Genesi* scriptum est : de secundis autem in libro secundo *Esdrae*, qui dixit : « Et ego eram eunuchus regis. » Et tu ergo considerans invenies, quare ad restaurandum templum Dei principari eunuchus electus est dignus. Dicunt enim filii Hebræorum Danielem et pueros tres in Babylonia fuisse eunuchizatos : ut impleatur verbum Dei dicentis ad Ezechiam : « Quoniam ex semine tuo accipient, et facient spadones in domo regis Babylonis. » Dicunt et quod de eis prophetavit etiam Isaias dicens : « Ne dicat eunuchus, Quia ego sum lignum aridum. Hæc

67 Isa. xxxix, 7. 68 Isa. lvi, 3, 5.

pluritas, ad Ezechielis xiv, v. 16 : Υἱοὺς ἔχει ὁ Δανιήλ κατὰ τὴν αὐτὴν πνευματικὴν γένναν, οὐς ἐγέννησεν ἡ προφητεία αὐτοῦ· υἱοὺς γὰρ σαρκικούς οὐκ ἔσχεν. Εὐνουχὸς γὰρ ἦν, ὡς φασὶ· καὶ δῆλον, ὅπ' αὐτῶν γὰρ παρεδόθη τῷ ἀρχιευνουχῳ. Hieronymus, lib. in *Jovē tian.* : « Superfluum autem est de Daniele dicere, cum Hebræi usque hodie autument et illum et tres pueros fuisse eunuchos, ex illa Dei sententia, quam Isaias loquitur ad Ezechiam : *Et de filiis his qui nascentur ex te, tollent, et facient eunuchos in domo regis.* Rursusque in Daniele legitur : *Et dixit rex Asphanes principi eunuchorum ut introduceret de filiis captivitatis Israel, et de semine regio, de Phorionim pueros, in quibus non esset macula, pulchros facie et intelligentes sapientia :* et argumentantur : Si de semine regio electi sunt Daniel et tres pueri : de semine autem in regio eunuchos fore Scriptura prædixit, hos esse qui eunuchi facti sunt. » Idem in *Daniele* i, 3 : « Unde et arbitrantur Hebræi Danielem, et Azariam, et Ananiam fuisse eunuchos ; impleta illa propheta : quæ ad Ezechiam per Isaiam prophetam dicitur : *Et de semine tuo tollent, et facient eunuchos in domo regis.* » Eadem esse videtur Theodoretī sententia ; cum enim ad Nabuchodonosoro ministrandum assumpti sunt pueri tres una cum Daniele, tunc completum fuisse dicit illud Isaia vaticinium. Item R. Eliezer in Pirke, cap. 52 : « Isti autem fuerunt Daniel, Chananias, Michael, et Azaria, qui facti sunt eunuchi in palatio regis Babel, neque generarunt filios. » At Epiphanius ob mortuam castitatem et integritatem pro eunuchobatum fuisse Danielem existimat, eunuchum revera

non fuisse : Καὶ ἦν ἀγῆρ σώφρων, inquit, ὥστε δοκεῖν τοὺς Ἰουδαίους εἶναι σπάδοντα. « Et erat vir castus, ut Judæi spadonem eum esse crederent. » Quæ verbo tenus refert *Chronicon Alexandrinum.* Na et pseudo-Dorotheus, qui nihil aliud esse videtur, quam operis Epiphaniī *De vitis prophetarum* interpolator : « Et vir castus, inquit, ita ut videretur Judæis spado. » Josephus autem rem videtur in medio reliquisse : « Ο δὲ, inquit, τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορος τοὺς εὐγενεστάτων λαβῶν τῶν Ἰουδαίων παῖδας, καὶ τοὺς Σεδεκίου τοῦ βασιλέως αὐτῶν συγγενεῖς, ὃ καὶ ταῖς ἀμαρτίαις τῶν σωματῶν καὶ ταῖς εὐμορφίαις τῶν ὄψεων ἦσαν περιβλεπτοί, παιδαγωγοῖς καὶ τῆ δι' αὐτῶν θεραπείᾳ παραδίδωσι, ποιήσας τινὰς αὐτῶν ἔκτροιτας. » Cæterum Nabuchodonosorus selectis nobilissimis Judæorum pueris, et Sedecia regis cognatis, qui et flore ætatis et decore formæ fuere conspicui, prædagoos eorum curæ assignavit, exsectis quibusdam ex eo numero. » Basilius, in *Asceticis*, serm. *De abdicatione rerum*, ita de Daniele loquitur, quasi liberis genuerit ; et optini bibl. Reg. codices hoc Basili loco pro δᾶλ, hoc est, Δανιήλ, habent δδ, hoc est, Δαβιδ. Huetius. (8) Ἀπὸ τοῦ σπέρματός σου. Aldina editio, Complut. et ms. Alexandr. Isai. xxxix, 7 : Ἀπὸ τῶν τέκνων σου ὧν ἐγέννησας λήψονται. Editio Sixt., ὧν γεννήσεις. Id. (9) Προσκελίμενος Κύριον· Ἀφοριεῖ με. Editio Complut. et Aldina Isa. lvi, 3 : Προσκελίμενος πρὸς Κύριον λέγων· Ἀφοριεῖ με· Ἀφοριεῖ με. Editio Sixt., προσκελίμενος πρὸς Κύριον ἀφοριεῖ με.

pertinere contendant, cum tres eunuchismos spiritualiter esse prolatos, unusquisque spiritu vivens, et spiritu ambulans, in animum inducere debuisset.

De pueris Jesu oblatis ut manus eis imponeret. A *Περὶ τῶν προσερχθέντων παιδίων τῷ Ἰησοῦ*

ἵνα ἐπιθῇ τὰς χεῖρας αὐτοῖς.

6. « Tunc oblatis sunt ei parvuli, » et reliqua, usque ad id : « Et cum imposuisset eis manus, abiit inde⁶⁹. » Tunc exposita historia contigit, cum pueri Jesu oblatis sunt, volentibus iis qui offerebant, ut manus ipsis imponeret, et preces pro ipsis sunderet. Atqui sciendum est nunquamnon Jesu pueros animam offerre, de quibus sibi depositi instar a Deo traditis dicat⁷⁰ : « Ecce ego et pueri quos dedit mihi Dominus, » et eorum puerorum infantes appellentur nonnulli, alii lactentes, ut infantibus etiam imbecilliores, et Dominus noster ex utrorumque ore laudem perficiat, ut cognita a nobis ejusmodi in pueros illius beneficentia, dicamus⁷¹ : « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem. » Hi vero pueri dicendi sunt, qui carnales sunt in Christo ac infantes ejusmodi Corinthios esse sciens Paulus apostolus dicebat⁷² : « Et ego non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, quasi parvulis in Christo. » Tales autem pueri tunc oblatis sunt, et semper offeruntur Jesu. Oblationis autem puerorum argumentum est, Ecclesie infantium in Christo, et lactentium, lacte, non solido cibo egentium multitudo, quos fovens, non secus ac filios suos nutrix⁷³, sic **659** alloquatur⁷⁴ : « Lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis. » Deinde quandoquidem evangelistæ, qui horum, de quibus hic agitur, meminerunt, quod « oblatis fuerunt parvuli Jesu, » ut ait Matthæus, vel, ut Marcus⁷⁵, « infantes ei obtulerunt, » scripserunt quidem; at a quibus oblatis fuerint, vel quinam obtulerint, silentio præterierunt, nobis investiganda relinquentes quæ a se fuerant prætermissa : operæ pretium est disquirere an casu id a tribus fuerit prætermissum, quibus facile erat scribere, Oblatis sunt ei a patribus, vel a matribus, vel, offerebant ei infantes et pueros ipso-

« Τότε προσηγγέθησαν αὐτῷ παιδία, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ « Καὶ ἐπιθεῖς τὰς χεῖρας αὐτοῖς, ἐπορεύθη ἐκεῖθεν. » Τότε μὲν ἡ ἀναγεγραμμένη ἱστορία γέγονε, τῷ καὶ προσεγγέθη παιδία τῷ Ἰησοῦ, βουλομένων τῶν προσφερόντων ἐπιθεῖν αὐτοῦ τὰς χεῖρας αὐτοῖς, καὶ προσεῦξασθαι. Ἰστέον δὲ, ὅτι οὐκ ἔστιν ὅτε οὐ προσφέρεται παιδία τὴν ψυχὴν τῷ Ἰησοῦ (10), ἐφ' οἷς λέγοι ἂν, ὡς παρακαταθήκη αὐτὰ ἀπὸ Θεοῦ λαβῶν, τὸ « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός, » καὶ ἀπὸ τῶν παιδίων γε τούτων τινὰ μὲν χρηματίζετω νήπια, ἄλλα δὲ λεγέσθω θηλάζοντα, ὡς τῶν νηπίων ὑποδέεστερα, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐκ στόματος ἀμφοτέρων καταρτιζέτω αἶνον, ἵνα, ἡσθημένοι τῆς τοιαύτης αὐτοῦ εἰς τὰ παιδία εὐεργεσίας, λέγωμεν τὸ « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. » Παιδία δὲ λεκτέον τοὺς ἐν Χριστῷ σαρκίνοισ, καὶ νηπίους, ὅπολους Κορινθίους ἐπιστάμενος ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγε· « Καγὼ οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκίνοισ, ὡς νηπίοισ ἐν Χριστῷ. » Τὰ τοιαῦτα δὲ παιδία προσηγγέθη τότε, καὶ αἰεὶ προσάγεται τῷ Ἰησοῦ. Σημεῖον δὲ τῆς τῶν νηπίων προσαγωγῆς οἱ πολλοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν Χριστῷ νήπιοι καὶ θηλάζοντες, χρεῖαν ἔχοντες γάλακτος, οὐ στερεᾶς τροφῆς, πρὸς οὓς λέγοι ἂν, ὡς ἂν τροφὸς θάλπουσα τὰ ἐαυτῆς τέχνα θάλπων αὐτοὺς, τὸ « Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὐπω γὰρ ἠδύνασθε. » Εἰτ' ἐπεὶ οἱ μνησθέντες εὐαγγελίσται τῶν κατὰ τὸν τόπον, ὅτι μὲν, ὡς ὁ Ματθαῖος φησι, « προσηγγέθη παιδία τῷ Ἰησοῦ, » ἢ, ὡς ὁ Μάρκος, « προσέφερον αὐτῷ καὶ βρέφη (11), » ἀνέγραψαν, ὑπὸ τίνος δὲ προσηγγέθη, ἢ τίνος προσέφερον, ἅμα παραλελοιπίσιν, ἡμῖν καταλιπόντες ἐξετάζειν τὸ παραλελειμμένον, ἄξιον ἰδεῖν πότερον κατὰ συντυχίαν ὑπὸ τῶν τριῶν τὸ τοιοῦτον παραλείπεται, δυναμένων ἀναγράψαι, Προσηγγέθη αὐτῷ ἀπὸ τῶν γονέων, ἢ ἀπὸ τῶν μητέρων, ἢ, Προ-

VETUS INTERPRETATIO.

mea, et elegerint quæ volo, ego dabo eis in domo mea locum electum et nominatum, et meliorem filiis et filiabus. » Bonum est ergo secundum mysterialem locum nec generare in Babylonia, sed sine semine esse, quantum ad Babyloniā, sicut Daniel, ut generemus de Spiritu sancto, sicut et ille et qui cum eo fuerunt, visiones et prophetias, et cætera opera bona.

6. « Tunc oblatis sunt ei pueri, ut manus eis imponeret. Discipuli autem increpabant eos. Jesus autem dixit : Sinite pueros, et nolite prohibere. Talium est enim regnum cælorum. Et imponens eis manus, abiit inde. » Sciendum quoniam non est quando non offeruntur pueri Jesu de quibus dicit, quasi depositum suscipiens a Deo : « Ecce ego et pueri quos dedit mihi Deus. » Puerorum autem justorum quidam quidem sunt infantes : alii autem dicuntur lactentes, quasi inferiores infantibus. Et Dominus noster ex ore utrorumque percipit laudem, ut cognoscentes alia beneficia ejus in pueris, dicamus : « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem. » Pueros autem dicimus, qui adhuc in Christo carnales sunt

⁶⁹ Matth. xix, 13, 15. ⁷⁰ Isa. viii, 18; Hebr. ii, 15. ⁷¹ Psal. viii, 3. ⁷² I Cor. iii, 1. ⁷³ I Thess. ii, 7.

⁷⁴ I Cor. iii, 2. ⁷⁵ Marc. x, 13.

(10) Οὐ προσφέρεται παιδία τὴν ψυχὴν τῷ Ἰησοῦ. Quamvis id habeant codd. H. et K. nihilominus quia ea vox, τὴν ψυχὴν, e limbo in contextum irrepserit, nullus dubito. Vetus interpr. : « Sciendum quoniam non est quando non offeruntur pueri Jesu, » infra, Τὰ τοιαῦτα δὲ παιδία προσηγγέθη τότε, καὶ αἰεὶ προσάγεται τῷ Ἰησοῦ. HUETIUS.

(11) Η, ὡς ὁ Μάρκος, « προσέφερον αὐτῷ καὶ

βρέφη. » Verba Marco tribuit, quæ Lucæ sunt xviii, 15, ea tamen infra accurate distinguit : Κατὰ δὲ τὸν Μάρκον Ἰνα ἄφηται αὐτόν· κατὰ δὲ τὸν εἰπόντα βρέφη αὐτὰ εἶναι Λουκᾶν Ἰνα αὐτῶν ἄπτηται. Lacunosum magis locum crediderim, qui sic fortasse resarciendus est : ἢ, ὡς ὁ Μάρκος· Προσέφερον αὐτῷ παιδία, ἢ, ὡς ὁ Λουκᾶς· Προσέφερον αὐτῷ καὶ βρέφη. HUETIUS.

κφερον αὐτῶ βρέφη ἢ παιδία ἀκμητέρες αὐτῶν· ἢ γνῶ-
 σεως λογισμῶ καὶ σοφία τὸ τοιοῦτον πεποιήχασιν εἰς
 παράστασιν τοῦ, ὅτι προσελθόντες ἄγγελοι τῶ Ἰησοῦ
 καὶ διακονοῦντες αὐτῶ, αὐτοὶ νῶ θειστέρι τὰς τῶν
 παιδίων ὀρώντες διαφορὰς ἢ βρεφῶν, οἶδασι τίνας
 προσφέρειν δεῖ τῶ Ἰησοῦ, ἵνα προσενεχθέντες αὐτῶ
 χειροτονηθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ πότε· οἶδασι δὲ καὶ
 τίνας οὐ χρῆ, ἢ ὅτι ἐπὶ τίνα χρόνον οὐ χρῆ. Οὐ γάρ
 ἄτερ ἡγοῦμαι ἀγγελικῆς οἰκονομίας τὰ τοσαῦτα παι-
 δία προσέρχασθαι τῶ Ἰησοῦ. Τὸ δὲ βούλημα τῶν
 προσφερόντων τὰ παιδία ἐστὶ, κατὰ μὲν τὸν Ματ-
 θαῖον, « Ἴνα τὰς χεῖρας ἐπιθῆ ἰ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς καὶ
 προσεύξηται· » κατὰ δὲ τὸν Μάρκον, « Ἴνα ἀφηται
 αὐτῶν· » κατὰ δὲ τὸν εἰπόντα βρέφη αὐτὰ εἶναι Λου-
 κᾶν, « Ἴνα αὐτῶν ἀπτηται· » τῆ γὰρ προσευχῆ τοῦ
 Ἰησοῦ, καὶ τῆ ἀφῆ αὐτοῦ, τὰ παιδία καὶ τὰ βρέφη,
 οὐ δυνάμενα ἀκούειν, ἄπερ ἀκούουσιν οἱ ἤδη πνευ-
 ματικοὶ, ἀρκεῖται εἰς βοήθειαν, καὶ ἦν χωρεῖ ὠφέ-
 λειαν· ἀπτεται γὰρ αὐτῶν ἡ δύναμις Ἰησοῦ, μόνον
 χεῖρας ἐπιθέντος τὰς τῆς ἑαυτοῦ ἐπισκοπῆς αὐτοῖς,
 καὶ οὐκέτι αὐτῶν ἀπτεται τι τῶν χειρόνων. Τάχα δὲ
 καὶ, ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν, τὸ βούλημα τῶν προσφε-
 ρόντων αὐτῶ βρέφη καὶ παιδία τοιοῦτον ἦν, διαλαβόν-
 των, ὅτι οὐχ οἶδόν τε ἦν ἀψαμένου (12) Ἰησοῦ βρε-
 φῶν ἢ παιδίων, καὶ δύναμιν διὰ τῆς ἀφῆς ἐναφιέν-
 τος αὐτοῖς, σύμπτωμα, ἢ δαιμόνιον, ἢ τι ἄψασθαι οὐ
 φθάσας ὁ Ἰησοῦς ἤψατο.

Οἶμαι δ' ὅτι καὶ ἐπεὶ πολλοὶ πονηρὰ δυνάμεις
 περὶ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἀρχῆθεν ἀσχολοῦνται
 ποικίλως αὐτῆ ἐπιβουλεύουσαι· διὰ τοῦτο ὡς ἤδη ἐκ
 τῶν προτέρων τὴν δύναμιν αὐτοῦ μαθόντες οἱ προσφε-
 ρόντες τῶ Σωτῆρι τὰ βρέφη, τοῦτ' ἐποίουν, ἵνα διὰ
 τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καὶ τῆς περὶ παι-
 δίων καὶ τῶν βρεφῶν εὐχῆς, διὰ τῆς ἀφῆς ἀπελαύνη-
 ται μὲν τὰ χείρονα, δύναμις δὲ ἐγγινομένη διαφέ-

A rum matres; an id certo et prudenti consilio fece-
 rint, ut accedentes ad Jesum, ipsique ministran-
 tes angelos callere declararent ⁷⁶, quinam Jesu
 pueri offerendi sint, ut manus eis imponat, et
 quando; tum et qui offerendi non sint, et quo tem-
 pore; utpote qui diviniendi mente puerorum, infan-
 tiumve, differentias intueantur. Nec enim absque
 angelorum ministerio tot pueros Jesu offerri arbi-
 tror. Voluntas autem eorum qui pueros Jesu offere-
 bant, juxta Matthæum quidem, erat ⁷⁷: « Ut ma-
 nus eis imponeret, et oraret; » juxta Marcum
 vero ⁷⁸: « Ut tangeret illos; » at juxta Lucam, qui
 infantes eos esse dixit ⁷⁹: « Ut eos tangeret. »
 Nani per orationem Jesu, ipsiusque tactum, pueri et
 infantes ea nondum audire valentes, quæ audiunt
 B qui spirituales sunt, auxilium accipere possunt, ac
 adjumentum, cujus ipsi capaces sunt: invadit enim
 eos virtus Jesu, postquam inspectionis suæ manus
 iis duntaxat imposuit, nec ad eos quidquam am-
 plius malum pervenire potest. Fortasse etiam,
 prout se habet Scripturæ contextus, hoc erat eorum
 consilium qui infantes et pueros Jesu offerebant;
 ii nimirum animo prius futurum judicaverant, ut,
 postquam infantes et pueros tetigisset Jesus, et vir-
 tutem suam hoc contactu in eos infudisset, nullas
 posset casus invadere, neque dæmonium, nec aliud
 quidvis, quem ipse semel tetigisset.

660 7. Quoniam autem nefariæ potestates
 quamplurimæ in variis animæ humanæ struendis
 ab initio insidiis occupantur; propterea qui Serva-
 tori infantes offerebant, perspecta antea virtute
 ipsius ac potentia, id fecisse existimo, ut per ma-
 nuum ipsius impositionem, et orationem pro pue-
 rulis et infantibus fusam, contactus ope mala abi-
 gerentur; eximia autem virtus in eos infusa, ut-

VETUS INTERPRETATIO.

et infantes, quales esse Corinthios Apostolus sciens dicebat: « Et ego non potui vobis loqui quasi spiritalibus sed quasi carnalibus, quasi parvulis in Christo. » Tales autem pueri et tunc oblati sunt, et quotidie offeruntur Jesu. Signum autem oblationis puerorum, sunt multi qui in Christo parvuli constituti, atque lactentes et lacte opus habentes, non esca perfecta, accedunt ad fidem: de quibus dicit, qui dixit: « Quemadmodum si nutrix fovrat filios suos, nutriens eos, lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis, sed nec usque adhuc potestis. » Exponentes autem evangelistæ hunc locum, quoniam quidem oblati sunt pueri Jesu, retulerunt, non autem manifestaverunt a quibus oblati sunt, nobis videlicet relinquentes ut quæramus quod ab illis est prætermisum, utrum evangelistæ omnes eventu prætermiserint, cum possint conscribere utrum a parentibus sint oblati, an a matribus: an ratione divina et sapientia hoc fecerint, ut ostendant quoniam qui offerunt pueros Jesus angeli sunt qui accedunt et ministrant ei: quoniam ipsi sapienter cognoscunt differentiam puerorum vel infantium, quales Christo oportet offerri. Voluntas autem offerentium pueros est, ut manus eis imponat Jesu, et oret. Oratio enim Jesu Christi et tactus ejus, pueris et infantibus qui non possunt audire quæ audiunt jam spiritalis, sufficit ad auxilium eruditionis eorum. Apprehendit enim eos virtus Jesus Christi cum manus suæ speculationis posuerit super eos, et jam nullum malum eos contingit. Forsitan autem, quantum ad textum, etiam offerentium ei pueros et infantes voluntas hujusmodi erat considerantium quoniam impossibile est ut postquam Dominus tetigerit pueros vel infantes, et per tactum dederit eis divinam virtutem, aut dæmonium aliquod tangere eos possit.

7. Existimo autem quoniam multæ malignæ virtutes circa animam hominis ab initio vacantes jugiter et insidiantes, ideo offerantur ut tangeret eos, quasi jam ex præcedentibus virtutem ejus experti, qui offerantur pueros vel infantes Salvatore: quoniam per impositionem manuum ejus, et per orationem ejus

⁷⁶ Matth. iv, 11. ⁷⁷ Matth. xix, 13. ⁷⁸ Marc. x, 13. ⁷⁹ Luc. xviii, 15.

(12) Ὅτι οὐχ οἶδόν τε ἦν ἀψαμένου, etc. Nempe illa est ἀπάθεια et ἀναμαρτυρία qua robotatos homines perfectos nullis peccatorum illecebris percelli posse Origenes censebat. Hoc ipsi objicit He-

ronymus in epistola ad Ctesiphonem, capite securdo, et aliis locis, qui in *Origenianis* nostris excutuntur. Hæc etiam.

pote contactus adversariorum repellendū robore pollens, ad reliqua sufficeret. Et Servator quidem rem ejusmodi non simplicem ac indifferentem esse sciens, sed iis salutarem quos manibus a se impositis tetigerat, discipulis suis per increpationem prohibentibus, quominus sibi pueri offerrentur, ait ⁸⁰ : « Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire. » Quod si rationi consentiunt quæ tradidimus, cum a quibus oblati fuerint, vel qui eos obtulerint, quæsitam, si eximios aliquos Jesu discipulos potestates sanctas esse Christi doctrinam capessentes nobis in animo fingamus, haud multum sane ab iis abluemus : ad eas quippe discipulorum Jesu quoque nomen pertinere consentaneum est, ut non homines solum, sed et angeli quibus visus est, seipsi erudiendos tradant, et quisquis lidem ipsius voluerit amplecti, ex « omni nomine quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro ⁸¹. » Si quis vero id coactum existimet, cum nominibus solis tribui velit discipulorum nomen, eos increpantium qui infantes ac parvulos Jesu offerebant; ex iis qui sermone fidei alios conantur imbuere, quicumque simpliciore sunt, et ad docendos usque pueros se demittentes sermone lactis persimili pollent, et potum iis præbent quibus lacte opus est, ii sint qui infantes et pueros Jesu offerunt; nam qui eloquentiores sunt quam fertistorum captus, tantam non habent ad persuadendum facultatem ac ille qui dicere potest ⁸² : « Gracis ac barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum. » At qui majore facundia se præditos esse existimant, quam doctores illi **661** infantes Jesu et pueros offerentes, et idcirco Jesu discipuli appellantur, antequam eorum quæ ad infantes et pueros pertinent consulti sint, homines simpliciorem doctrinam tradentes, et pueros offerentes increpant. Id enimvero perspicue intelliges, si ad hæc animum adverteris ⁸³ : « Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non

Α ρουσα, και πρὸς τὰ ἐξῆς διαρχῆ, ὡς καλυπτικὴ τυγχάνουσα ἐπαφῆς τῶν ἐναντίων. Καὶ ὁ Σωτὴρ οὖν, οὐχ ἀπλῶς τι καὶ ἀκέραιον (13) ἐπιστάμενος τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ σωτήριον τοῖς ὑπ' αὐτοῦ χειροθετούμενοις τῶν ἤπτετο, φησὶ τοῖς ἐπιτιμῶσι μαθηταῖς, καὶ δὲ τὸ τοῦ ἐπιτιμῶν καλύουσιν προσφέρεισθαι τὰ παιδία, τὸ « Ἄφετε τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἔλθειν πρὸς μέ.» Εἰ μὲν οὖν ἔχει λόγον τὰ ἀποδεδομένα περὶ τοῦ, ὑπὸ τίνων προστηνέθη, ἢ τίνες προσέφερον, ἀπολούθως ἂν ἐκαίνοις μαθηταῖς τινες ἐξαίρετοι νοοῖντο (14) τοῦ Ἰησοῦ δυνάμεις ἄγαι μεμαθητευμένοι τῷ Ἰῶ τοῦ Θεοῦ· φθάνειν γὰρ καὶ ἐπὶ τοιαύτας τὸ τῶν μαθητῶν Ἰησοῦ δνομα εὐλογον, ἵνα μὴ μόνον οἱ ἀνθρώποι αὐτῷ μαθητευῶνται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄγγελοι οἷς ὤφθη, καὶ εἰ τις αὐτῷ πιστεύειν βούλεται, ἀπὸ « παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. » Εἰ μόντοι τὸ τοιοῦτόν τις βραῖον νομίζοι, θέλων μὴ ἐπ' ἄλλων τάσσεσθαι ἢ ἀνθρώπων τὸ τῶν μαθητῶν δνομα, ἐπιτιμῶντων τοῖς προσφέρουσι τῷ Ἰησοῦ τὰ βρέφη καὶ τὰ παιδία, εἶεν ἂν οἱ τῶν διδάσκων τὸν λόγον ἐπιχειρούντων ἀπλούστεροι, καὶ μέχρι παιδίων, λόγον ἔχοντες γάλακτι εὐκόστα, ποτιζόντες τοὺς γάλακτος χρῆζοντας, προσφέροντες τῷ Ἰησοῦ βρέφη καὶ παιδία· οὐ γὰρ δύνανται λογικώτεροι τῆς τούτων καταστάσεως πείθειν, ὡς ὁ δυνάμενος λέγειν· « Ἐλλήσι τε καὶ βαρβάρους, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμι. » Τούτων δὲ προσφερόντων τῷ Ἰησοῦ βρέφη καὶ παιδία λογικώτεροι νομίζοντες εἶναι τῶν διδασκόντων, καὶ δὲ τοῦτο μαθητὰ χρηματίζοντες Ἰησοῦ, πρὶν μάθωσι τὰ περὶ τῶν βρεφῶν καὶ τῶν παιδίων, ἐπιτιμῶσι τοῖς ἀπλούστερον διδάσκουσι καὶ παιδία προσφέρουσι. Σαφῶς δὲ τὸ τοιοῦτον νοήσεις, ἐπιστήσας τῷ· « Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοὶ, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, καὶ τὰ μὴ ὄντα (15), ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. » Βλέπέτω τις οὖν τινα τῶν ἐπαγγελομένων κατήχησιν ἐκκλησιαστικὴν καὶ διδασκαλίαν, προσφέροντα τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, καὶ τὰ

VETUS INTERPRETATIO.

pro pueris et infantibus factam, et per tactum ejus repelluntur mala. Virtus enim facta in eis non solum ad præsens sufficiens est custodiæ, verum etiam in posterum quasi prohibitoria constituta tactum contrarium repellat ab eis. Et Salvator ergo non quasi superfluum aliquid sciens hoc esse, sed salutare omnibus qui impositionem manuum ejus acceperint, dicit ad discipulos suos prohibentes pueros vel infantes offerri : « Sinite pueros venire ad me, et nolite prohibere eos. » Si quidem habent rationem quæ supra diximus de offerentibus, qui erant qui offerebant : consequenter cum eis discipuli Jesu egregie intelligunt virtutes, et doctæ a Filio Dei; potest enim et ad illas nomen discipulorum Jesu pervenire, ut non solum homines discipuli ejus sint, sed etiam angeli. Si quis autem hoc quod dicimus putaverit violentum, et voluerit discipulorum nomen non aliis nisi tantum hominibus applicare, discipulis ejus qui prohibent offerri pueros Jesu et infantes : sic intelligendus est hic locus, ut eorum qui profitentur verbi doctrinam, simpliciore quidem, et quasi puerilem sermonem, habentes, et similem lacti quo nutriuntur adhuc novitii quibus lac opus est et non solida esca, intelligantur esse doctores qui offerunt

⁸⁰ Matth. xix, 14. ⁸¹ Ephes. i, 21. ⁸² Rom. i, 14. ⁸³ I Cor. i, 26, 27, 28.

(13) Οὐχ ἀπλῶς τι καὶ ἀκέραιον. Legendum fortasse οὐχ ἀπλοῦν τι.

(14) Νοοῖντο. Cod. Anglican., νοεῖν τό.

(15) Ἐξελέξατο ὁ Θεός καὶ τὰ μὴ ὄντα. Ita fortasse legendum est, quomodo habetur I Cor. i. 25, 27 : Ἄλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα τοὺς σοφοὺς κατασχῶν· καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα κατασχῶν τὰ

λογυρά· καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἐξουθενήμενα ἐξελέξατο ὁ Θεός, καὶ τὰ μὴ ὄντα· cum præsertim hunc Origenis locum id proxime sequatur : Προσφέροντα τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἐξουθενήμενα, καὶ τὰ ἀγενῆ, et sic habeat vetus interpres : « Elegit Deus, et quæ infirma, et quæ ignobilia, et quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret. » Πλετ.

ἐξουδενωμένα, καὶ τὰ ἀγενῆ, καὶ διὰ τοῦτο λεγθη- A
σόμενα ἂν καὶ παιδία, καὶ βλέπων ἐπιτιμάτω, ὡς
ἀκριτῶς ποιῶντι, τῷ προσφέροντι τηλικούτω Σω-
τῆρι καὶ διδασκάλῳ βρέφῃ καὶ παιδίᾳ· καὶ πρόσχε-
εἰ μὴ ἀρμόζει ἀναφέρειν τὰ νῦν ἐξεταζόμενα ἐπὶ τὰ
τοιαῦτα, τῶν μὲν προσφερόντων παιδία, ἵνα τὰς χεῖ-
ρας αὐτοῖς ἐπιθῆ Ἰησοῦς, καὶ προσεῦξεται, τῶν δὲ
μαθητῶν ἐπιτιμώντων αὐτοῖς· εἰποι δ' ἂν πρὸς τοὺς
ἐπιτιμώντας ἐπὶ παιδίῳ προσαγομένῳ τῷ Ἰησοῦ
διδάσκαλος, καὶ Σωτῆρ, καὶ Κύριος· « Ἀφετε τὰ
παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρὸς μέ. » Εἶτα
προτρέπων (16) τοὺς μαθητὰς ὄντας ἄνδρας συγκα-
ταβαίνειν τῇ ὠφελείᾳ τῶν παιδιῶν, ὅπως γένωνται
τοῖς παιδίῳ παιδία, ἵνα τὰ παιδία κερδήσωσι, λε-
γέτω ὁ Σωτῆρ τὸ· « Τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βα-
σιλεία τῶν οὐρανῶν, » καὶ γὰρ αὐτὸς « ἐν μορφῇ B
Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγησάμενος (17) τὸ
εἶναι ἴσα Θεῷ, » γέγονε παιδίον, ὥστε λελέχθαι τοῖς
Μάρτυρσιν ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου περὶ αὐτοῦ· « Πορευθέντες
ἀκριτῶς ἐξετάσατε περὶ τοῦ παιδίου, » καὶ ὑπὸ τοῦ
Ματθαίου· ὅτι, « Ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ Ἀνατολῇ,
προῆγεν αὐτούς, ἕως οὗ ἐλθὼν ἐστάθη οὗ ἦν τὸ παι-
δίον, » καὶ μετ' ὀλίγα, « Ἐλθόντες, » φησὶν, « εἰς τὴν
οἰκίαν, εἶδον τὸ παιδίον (18) μετὰ Μαρίας τῆς μη-
τρὸς αὐτοῦ. » Καὶ ὁ φανεὶς δὲ τῷ Ἰωσήφ ἄγγελος
παιδίον ἐκάλεσε τὸν τηλικούτον ἡμῶν Σωτῆρα εἰ-
πὼν· « Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν
μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον. » Πάλιν τε
αὐτὸς τελευτήσαντος τοῦ Ἡρώδου ἄγγελος Κυρίου κατ'
ἕναρ φαίνεται τῷ Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ λέγων· « Ἐγερ-
θεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ (19). » C
Καὶ ὁ Ἰησοῦς οὐκ οὐ μόνον κατὰ τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ
καὶ κατὰ τὴν ἀναγωγὴν, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ὡς
παιδίον, ὥστ' ἂν εἰπεῖν ὡς τὸ· « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ,
ὅτι πρῶτος εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, » οὕτως καὶ
τὸ· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ γενομένου ὡς παιδίον, πῶς
λέγω τὸ· « Τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν
οὐρανῶν, » τοιούτων ὑποῖα ἐστὶ τὰ παιδία, περὶ ὧν

A multi nobiles : sed quæ stulta sunt mundi elegit
Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt, destrue-
ret. » Eorum igitur qui ecclesiastica præcepta et
doctrinam tradere se profitentur, quempiam aspi-
ciat aliquis, stulta mundi, et contempta, et ignobi-
lia, et puerorum propterea nomine afficienda offe-
rentem ; et aspiciens increpet eum, quasi temere
agentem, cum tanto sospitatori et magistro infantes
et pueros offert : ac vide annon quæ tractamus re-
ferre par sit ad res ejusmodi, eorum quidem qui
pueros offerunt, ut manus ipsis imponat Jesus, et
oret ; discipulorum vero qui ipsos increpant : ma-
gister autem et Servator, et Dominus his dicat, qui
propter pueros Jesu oblatos objurcationem adhi-
bent ⁸⁵ : « Sinite parvulos, et nolite eos prohibere
B ad me venire ; » deinde vero discipulos adhortans
ad obsequendum puerorum commodis ut, quamvis
viri essent, ad pueros lucrificandos, pueri pueri
fierent ⁸⁶, dicat Servator ⁸⁷ : « Talium est enim reg-
num cœlorum ; » nam et ipse « cum in forma Dei
esset, non rapinam arbitratus esse se æqualem
Deo ⁸⁷, » factus est puer, adeo ut de illo magis ab
Herode dictum sit ⁸⁸ : « Ite, et interrogate diligen-
ter de puero, » et a Matthæo : « Stella quam vide-
rant in Oriente, antecedebat eos, usque dum veniens
staret supra ubi erat puer ; » et paulo post : « In-
trantes, inquit, domum, viderunt puerum cum Ma-
ria matre **662** ejus. » Quin et angelus a Josepho
visus, tantum nostrum Servatorem puerum appel-
lavit, dicens ⁸⁹ : « Surge, et accipe matrem et pue-
rum ejus, et fuge in Ægyptum. » Rursum vero
mortuo Herode angelus Domini in Ægypto iterum
in somnis Josepho apparet dicens : « Surge, et ac-
cipe puerum et matrem ejus. » Et profecto Jesus
non juxta historiam dantaxat, sed et secundum
anagogicum sensum, seipsam haud secus ac puerum
abjecit, adeo ut quemadmodum dixit ⁹⁰ : « Discite
a me quia mitis sum et humilis corde, » ita et illud

VERBIS INTERPRETATIO.

Salvatori pueros et infantes. Nec enim possunt magis specialiori sermone eos nutrire, quam postulat status angusti sensus eorum, qui dicere possunt sicut ille qui dixit : « Græcis ac barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum. » His ergo offerentibus Salvatori hujusmodi pueros et infantes, id est novitios fidei et ininus eruditos adhuc, qui videntur esse perfectiores doctoribus illis simplicioribus : et ideo sunt discipuli Jesu, priusquam discant rationem justitiæ de pueris et infantibus talibus, reprehendunt eos qui simpliciter docent, et per simplicem doctrinam pueros et infantes offerunt Christo. Manifeste autem intelligere poteris hoc, si consideraveris quod ait Apostolus : « Videte vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi fortes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, et quæ infirma, et quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret. » Si videat ergo quis eorum qui doctrinam ecclesiasticam profitentur, offerentem aliquem quosdam stultos mundi, et ignobiles et infirmos, qui propter hoc appellati sunt pueri et infantes : videns non prohibeat quasi sine judicio facientem eum qui offert tales Salvatori atque magistro pueros et infantes. Et vide si non convenit referre quæ tractamus, ad discipulos : quosdam quidem offerentes pueros, ut manus eis imponat Jesus et oret, alios autem prohibentes eos, ut dicat ad eos qui prohibent offerentes pueros Christo, magister et Salvator et Dominus : « Sinite pueros, et nolite prohibere eos venire ad me. » Post hoc cohortans discipulos, jam viros constitutos, condescendere utilitatibus puerorum, ut fiant pueris quasi pueri, ut pueros lucrentur, dicit Jesus : « Talium est enim regnum cœlorum. » Nam et cum et ipse in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, » sed factus est puer, ut dicat de eo Matthæus, quoniam « stella quam

⁸⁵ Matth. xix, 14. ⁸⁶ 1 Cor. ix, 22. ⁸⁷ Matth. xix, 14. ⁸⁸ Philipp. ii, 6. ⁸⁹ Matth. ii, 8, 9, 10. ⁹⁰ Matth. ii, 13.

(16) Προτρέπων. Sic habet editio Huetii, licet in codd. Regio et Anglicano legatur προτρέπων.

(17) Codex Regius, ἠγησάμενος.

(18) Εἶδον τὸ παιδίον. Ita antiqua omnia exem-
plaria Matth. ii, 11 ; ita Euthymius, et interpre-

Syrus, et Arabs, et Persa, et Æthiops : at vulgo editur, εἶδον, quod sequitur Vulgata. Huetius.

(19) Codex Anglicanus, παράλαβε τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδίον αὐτοῦ.

dicere possit, Discite a me, qui factus sum sicut puer, quomodo hæc dicam : « Talium est enim regnum cœlorum, » talium nempe quales sunt pueruli, quorum gratia increpari non sinit a discipulis, qui eos offerunt. Quinctiam Paulus ¹ sciens « talium esse regnum cœlorum, » cum posset oneri esse, ut Christi apostolus, factus est puer, et nutrici similis, foventi filium suum, et puerorum sermones pueri causa loquenti.

8. Ad hæc ergo diligenter attendendum est, ne sapientiæ et excellentiæ opinione, qui parvi sunt in Ecclesia et pueruli, eos, quasi simus grandiores, aspernemur, sed horum verborum sensum capientes ² : « Talium est enim regnum cœlorum, » tales fiamus, ut per nos etiam pueri salvi fiant. Non solum autem ea Jesu offerri sinentes, nec ea duntaxat huic offerri non impediētes, sed ipsi etiam cum pueris effecti pueri, voluntati Jesu morem geramus, ut pueris per nos tales effectos salutem consecutis, cum nos ipsi depresserimus, a Deo extollamur ; id enim ita accipi potest ³ : « Qui se humiliat, exaltabitur, » cum præsertim supra scriptum sit ⁴ : « Quicumque ergo humiliaverit se, sicut parvulus iste, hic major est in regno cœlorum. » Atque hæc quidem discipulis utilia sint, eos increpantibus qui pueros Jesu offerunt. Quamvis autem pueri, utpote qui pueri sint, quæcunque dicuntur **663** minime intellectu consequi possint, sciant illi Jesum pueris quidem manus imposuisse, at cum imposuisset eis manus abiisse inde, et per contactum infusa in pueros virtute, a pueris Jesum haud perinde ut discipuli sequi valentibus, recessisse. Siquidem autem « eloquia Domini » sunt et evangelica, et « eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum, in terram missum, perfecte purgatum, et septies ⁵ ; » an aliqua subesse potest æqua ratio, propter quam præsentem historiam narrans Matthæus, duabus quidem de causis oblatos fuisse Jesu pueros dixit, verum quæ sequuntur ad geminas illas causas minime retulit? Non enim propterea solum oblatis

οὐκ ἐπιτρέπει τοὺς μαθητὰς ἐπιτιπεῖν τοῖς προσφέρουσιν αὐτά. Καὶ Παῦλος δὲ ὡς ἐπιστάμενος τὸ « Τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, » δυνάμενος ἐν βάρει εἶναι, ὡς Χριστοῦ Ἀπόστολος, ἐγένετο νήπιος (20), καὶ παραπλήσιος τροφῷ θαλάσσης τὸ ἑαυτῆς παιδίον, καὶ λαλοῦση λόγους ὡς παιδίον διὰ τὸ παιδίον.

Τούτων δὲ ἐπιμελῶς ἀκουστέον, ἵνα μὴ φαντασίᾳ σοφίας, καὶ τοῦ διαβεβηκέναι, καταφρονῶμεν ὡς μεγάλοι τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρῶν καὶ παιδίων (21), ἀλλ' εἰδότες πῶς εἴρηται τὸ « Τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, » τοιοῦτοι γενώμεθα, ἵνα καὶ δι' ἡμῶν σώζηται τὰ παιδία. Οὐ μόνον δὲ οὐκ ἀφιέντες τὰ παιδία προσφέρεσθαι τῷ Ἰησοῦ, οὐδὲ μόνον μὴ κωλύοντες αὐτὰ προσφέρεσθαι αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ μετὰ τῶν παιδίων γενόμενοι παιδία, τὸ βούλημα τοῦ Σωτῆρος ποιήσωμεν, ἵνα σωζομένων καὶ δι' ἡμᾶς τοιούτους γενομένων τῶν παιδίων, ὡς ταπεινώσαντες ἑαυτοὺς, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὑψωθῶμεν καὶ τοιοῦτον γὰρ τι δύνασθαι (22) νοεῖσθαι εἰς τὸ « Πᾶς ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται, » μάλιστα ἀπει ἐν τοῖς ἀνωτέρω γέγραπται τὸ « Ὅστις οὖν ταπεινώσει ἑαυτὸν, ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτός ἐστιν ὁ μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. » Καὶ ταῦτα μὲν ἔστω χρήσιμα πρὸς τοὺς ἐπιτιμῶντας μαθητὰς παιδίων προσφερόμενων τῷ Ἰησοῦ τοῖς προσφέρουσιν. Ἰστω δὲ τὰ παιδία, καὶ μὴ πᾶσιν, ὡς παιδία, παρακολουθεῖν δύνηται τοῖς λεγομένοις, ὅτι ἐπέθηκε μὲν τοῖς παιδίοις δ' Ἰησοῦς τὰς χεῖρας, ἐπιθεὶς δὲ ἐπορεύθη ἐκείθεν, καὶ δύναμιν ἐναφείας τοῖς παιδίοις διὰ τῆς ἀφῆς, ἐπορεύθη ἀπὸ τῶν παιδίων, μὴ δυνηθέντων ὁμοίως τοῖς μαθηταῖς ἀκολουθεῖν τῷ Ἰησοῦ. Εἴπερ δὲ « λόγια Κυρίου » ἐστὶ καὶ τὰ εὐαγγελικά, καὶ « λόγια ἀγνά, » καὶ « ἀργύριοι πεπυρωμένοι, δοκίμιον, ἀπεσταλμένον τῇ γῆ, » καὶ « ἀκρως κεκαθαρισμένον (23), καὶ ἑπταπλασίως, » ὀφείλει τις εἶναι εὐλογος αἰτία, δι' ἣν ἐκτιθέμενος τὰ κατὰ τὸν τόπον ὁ Ματθαῖος, δύο μὲν εἶπε τὰ βούληματα τοῦ προσενηνέχθαι τῷ Ἰη-

VETUS INTERPRETATIO.

viderant in Oriente, præcedebat eos, donec veniens stetit ubi erat puer. » Non solum Matthæus, sed etiam ipse angelus qui apparuit Joseph, talem et tantum Salvatorem nostrum, puerum appellavit, dicens : « Surgens accipe puerum et matrem ejus, et vade in Ægyptum. » Humilians ergo se factus est quasi puer, recte dicat : « Sinite, et nolite prohibere pueros venire ad me : talium est enim regnum cœlorum. »

8. Hæc ergo debemus diligenter attendere ut ne æstimatione sapientiæ excellentioris et profectus spiritalioris contemnamus quasi magni pusillos Ecclesiæ : sed scientes quod dictum est : « Talium est enim regnum cœlorum, » tales efficiamur, ut etiam parvuli sensu salventur per nos : non solum non prohibentes pueros ad Jesum ire, sed etiam ipsi cum pueris effecti pueri, in humilitate voluntatem Domini adimpleamus, ut exaltemur a Deo. Scito autem quoniam pueri hujusmodi, quamvis non omnia quæ dicuntur sequi possunt quasi pueri, tamen imposuit eis manus Jesus. Poneus autem abiit inde, et virtutem reinquens in pueris, per actum abiit a pueris, videlicet pueris non potentibus sequi Christum, sicut et ceteri discipuli ejus perfecti. Siquidem autem « eloquia Domini » evangelica « eloquia » sunt « casta, » et « argentum igne examinatum, argentum probabile, transmissum terræ, et valde inundatum, et septies mundatum ; » sine dubio debet esse aliqua idonea causa propter quam Matthæus exponens hunc locum, duas

¹ I Thess. II, 7. ² Matth. XIX, 14. ³ Luc. XIV, 11. ⁴ Matth. XVIII, 4. ⁵ Psal. XI, 7.

(20) Ἐγένετο νήπιος. I Thess. II, 7 : Ἄλλ' ἐγε-
νήθημεν ἡπιοι. Ita Syrus, et Arabs : aliqua tamen
exemplaria exhibent ἐγενήθημεν νήπιοι, perperam
duplicato v. Sic legunt Æthiops interpres et vul-
gatus. HæTIUS.

(21) Μικρῶν καὶ παιδίων. In codice Regio deest
xli. -

(22) Δύνασθαι. Lege δύναται.

(23) Codex Regius, ἀκριβῶς κεκαθαρισμένον.

σοῦ τὰ παιδία, οὐκέτι δὲ πρὸς τὰ δύο τὰ ἐξῆς ἐπιφέ-
ρει; Προσηνέχθη μὲν γὰρ τὰ παιδία (24), οὐκέτι
ἵνα μόνον τὰς χεῖρας αὐτοῖς ἐπιθῆ ὁ Ἰησοῦς, ἀλλὰ
πρὸς τούτω ἵνα καὶ προσεύξηται.

Γέγραπται δὲ, ὅτι, « καὶ ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐ-
τοῖς, ἐπορεύθη ἐκεῖθεν » οὐ γὰρ προσέθηκε, « καὶ
προσευξάμενος » ἠδύνατο γὰρ λελέχθαι. Καὶ ἐπιθεὶς
τὰς χεῖρας καὶ προσευξάμενος αὐτοῖς, ἐπορεύθη
ἐκεῖθεν. Ὅρα οὖν εἰ δύνασαι μεῖζοσι μὲν τῶν παι-
δίων τηρεῖν τὴν προσευχὴν τοῦ Ἰησοῦ, δυναμένοις
χωρῆσαι καὶ τὴν ἐπιθεσιν τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐπ' αὐ-
τοῦς, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν πρὸς τὸν Πατέρα εὐχὴν
τοῖς δὲ παιδίοις ἀρκεῖν λέγειν τὴν ἐπιθεσιν τῶν χει-
ρῶν αὐτοῦ. Εἰς δὲ τὰ ἀποδοδομένα περὶ τοῦ « Τῶν
γὰρ τοιοῦτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, » προ-
τρεπόμενα καὶ τὸν σοφώτατον μὴ ὑπερφηανεῖν τοὺς
ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικροῦς, μηδὲ καταφρονεῖν τῶν
παιδίων καὶ νηπίων ἐν Χριστῷ, χρήσιμον παραλα-
θεῖν ἀπὸ τοῦ κατὰ Λουκᾶν τό· « Ἄμην λέγω ὑμῖν,
ὅς ἐάν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παι-
δίον, » ὁ οὐ παιδίον μὲν ὢν, ἀλλὰ ἀνὴρ τὰ τοῦ νηπίου
καταργήσας, γινόμενος δὲ τοῖς παιδίοις παιδίον, καὶ
λέγων αὐτοῖς· « Οὐκ ἠδυνήθη ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευ-
ματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκίνοις, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ,
γάλα ὑμᾶς ἐπίτισα, οὐ βρῶμα. » Ὅλη γοῦν ἡ σύμ-
φρασις (25) τοῦ κατὰ Λουκᾶν τοιαύτη ἐστίν· « Προ-
έφερον δὲ αὐτῷ καὶ βρέφη, ἵνα αὐτῶν ἅπτηται, »
καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Ὅς ἐάν μὴ δέξηται τὴν βασι-
λείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν. »
Σχεδὸν δὲ ταῖς αὐταῖς λέξεσι καὶ ὁ Μάρκος μάλιστα
τὰ τελευταῖα ὡσαύτως ἐξέθετο.

Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν,
καὶ εἰπόντος· « Διδάσκαλε ἀγαθὲ, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Καὶ ἰδοὺ εἰς προσελθῶν εἶπεν αὐτῷ· Διδάσκαλε,
τί ἀγαθὸν ποιήσω ἵνα σχῶ ζωὴν αἰώνιον (26); » καὶ τὰ
ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι,
καὶ ἔσχατοι πρῶτοι. » Ἐν μὲν Ψαλμοῖς γέγραπ-
ται, ὡς δυναμένου τοῦ ἀνθρώπου ποιεῖν ἀγαθόν,
ὅτι, « Ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγα-

VETUS INTERPRETATIO.

quidem causas ostendit offerendi pueros, non autem ad duas præcedentes causas intulit quæ sequun-
tur. Oblati sunt enim pueri non solum ut manus eis imponat, sed etiam ut orat.

9. Scriptum est autem post hoc, quoniam « imponens eis manus et orans abiit inde, » et non addit, « et orans; »
potuit enim dicere : Et imponens eis manus et orans abiit inde. Et vide si potes dicere quoniam majoribus
quidem puerorum servatur oratio Christi, qui possunt capere non solum impositionem manuum ejus super
se, sed etiam orationem ejus ad Patrem pro se; minoribus autem pueris sufficit impositio manuum ejus.
Dicens autem : « Talium est enim regnum cælorum, » hortatur ut nemo quamvis sit sapiens in Ecclesia,
glorietur adversus parvulos Christi : quoniam non eorum talium puerorum est regnum cælorum, sed
eorum qui per humilitatem facti sunt sicut pueri cum essent sensu perfecti. Hanc autem expositionem
commendat apud Lucam positus sermo, quoniam cum dixisset : « Offerebant ei pueros et infantes ut tan-
geret eos, videntes autem discipuli prohibebant eos; » Jesus autem dixit : « Sinite pueros venire ad me,
talium est enim regnum cælorum, » statim quasi convenientia sensui præcedenti addidit, dicens : « Amen
dico vobis, qui non receperit regnum Dei, sicut puer, non intrabit in illud. »

10. « Interrogavit Jesum unus de turba dicens : Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam
æternam? Qui dicit ei : Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus Deus. » Cum scriptum sit et de ho-

⁹⁶ Matth. xix, 15. ⁹⁷ ibid. 14. ⁹⁸ Luc. xviii, 17. ⁹⁹ I Cor. xiii, 11. ¹ I Cor. iii, 4, 2. ² Luc. xviii,
15. ³ Luc. xviii, 17. ⁴ Matth. xix, 16. ⁵ ibid. 30.

(24) Codex Regius, προσηνέχθη γὰρ αὐτοῖς τὰ
παιδία.

(25) Ὅλη γοῦν ἡ σύμφρασις. Postrema ea vox
in codd. H. et R. deformata erat : eam asseruimus
ipsius Origenis auctoritate nisi, qui ea utitur tom.

A sunt pueri, ut manus ipsis Jesus imponeret, sed
præterea etiam ut pro illis oraret.

9. At scriptum est ⁹⁶, « Cum imposuisset eis ma-
nus, abiisse inde, » nec enim addidit, « et cum oras-
set; » poterat enim dicere : Et cum imposuisset eis
manus, et orasset, abiit inde. Vide ergo num gran-
dioribus pueris, qui et manuum ipsius impositionis,
et precum pro se ad Patrem fusarum capaces sint,
orationem Jesu reservare; puerulis vero sufficere
manuum ipsius impositionem dicere queas. Jam
vero quod ad ea pertinet ⁹⁷ : « Talium est enim re-
gnum cælorum, » quæ vel sapientissimum adhor-
tantur, ut qui in Ecclesia parvi sunt minime despi-
ciat, nec puerulos et in Christo infantes contemnat,
utile fuerit id ex Evangelio Lucæ depromere ⁹⁸ :
« Amen dico vobis, quicumque non acceperit regnum
Dei, sicut puer, » qui puer quidem non est, sed vir
qui puerilia abolevit, puer pueris factus ⁹⁹, et illis di-
cens ¹ : « Non potui vobis loqui quasi spiritualibus,
sed quasi carnalibus, tanquam parvulis in Christo,
lac vobis potum dedi, non escam. » Totus ergo ille
locus his apud Lucam continetur ² : « Afferebant
autem ad illum et infantes, ut eos tangeret, » **664**
et cætera, usque ad id ³ : « Quicumque non accepe-
rit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud. »
In iisdem autem propemodum verbis, et postero-
rem potissimum partem Marcus exposuit.

De dixit qui interrogavit Jesum, et dixit :
« Magister bone, » et cætera.

10. « Et ecce unus accedens ait illi : Magister
bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æter-
nam ⁴? » et reliqua ad id usque ⁵ : « Multi autem
erunt primi, novissimi; et novissimi, primi. »
Scriptum exstat in *Psalms*, ac si homo bonum
facere possit : « Qui vult vitam, et diligit dies vi-

xix in Joann. viii : Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τὸ παρὸν
ἡμῖν ζητούμενων ἐκ τῆς συμφράσεως κατανοητέον.
Huetius.

(25) Codex Regius, ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω.

de re bonos, prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Diverte a malo, et fac bonum⁶. » Hic autem Servator ei qui dixit : « Quid boni faciam ut habeam vitam æternam? » ita respondit, quasi bonum proprie dictum ad unum Deum pertineat : « Quid me interrogas de bono? unus est bonus. » At vero sciendum est bonum proprie dictum soli Deo hic attribui : alias vero abusive tam operibus bonis, quam homini bono, et arbori bonæ; multis vero etiam aliis bonum ascriptum videas. Minime ergo existimandum est verba hæc : « Fac bonum, » cum his pugnare⁷ : « Quid me interrogas de bono? unus est bonus, » quæ ei dicta sunt, qui interrogans ait : « Magister bone, quid boni faciam? » Matthæus enim scripsit quasi de bono opere interrogatum fuisse Servatorem his verbis : « Quid boni faciam? » Marcus autem et Lucas Servatorem dixisse referunt⁸ : « Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus; » adeo ut vocabulum illud, « bonus, » Deo attributum, alii præterea nulli attribuendum sit : nec enim **665** quatenus bonus est Deus, eatenus dici queat⁹ : « Homo bonus, de bono thesauro profertens bonum. » Et Servator quidem quemadmodum est imago Dei invisibilis¹⁰, ita et « imago bonita-

θὰς, παύσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον· ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν· ἐνταῦθα δὲ ὁ Σωτὴρ πρὸς τὸν εἰπόντα· « Τί ἀγαθὸν ποιήσω, ἵνα ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; » εἶπεν, ὡς τοῦ κυρίως ἀγαθοῦ ἐπὶ μηδένα ἀναπερομένου ἢ τὸν Θεόν, τό· « Τί με ἐρωτᾷς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ; εἷς ἐστὶν ὁ ἀγαθός (27). » Χρῆ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἐνταῦθα μὲν κυρίως τὸ ἀγαθὸν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τέτακται μόνου· ἐν ἄλλοις δὲ καταχρηστικῶς, καὶ ἐπὶ ἔργων ἀγαθῶν, καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου ἀγαθοῦ, καὶ ἐπὶ δένδρου ἀγαθοῦ· καὶ σὺ δ' ἂν εὖροις καὶ ἐπὶ ἄλλων πλείονων τασσόμενον τὸ ἀγαθόν. Οὐ νομιστέον οὖν μάχεσθαι τό· « Ποίησον ἀγαθόν » πρὸς τό· « Τί με ἐρωτᾷς περὶ ἀγαθοῦ, εἷς ἐστὶν ὁ ἀγαθός, » λελεγμένον πρὸς τὸν πειθόμενον καὶ εἰπόντα (28)· « Διδάσκαλε, τί ἀγαθὸν ποιήσω; » Ὁ μὲν οὖν Ματθαῖος, ὡς περὶ ἀγαθοῦ ἔργου ἐρωτηθέντος τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ· « Τί ἀγαθὸν ποιήσω; » ἀνέγραψεν ὁ δὲ Μάρκος καὶ Λουκᾶς φασὶ τὸν Σωτῆρα εἰρηκέναι· « Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός· ὡς τὸ τεταγμένον, « ἀγαθός, » ὄνομα ἐπὶ τοῦ Θεοῦ μὴ ἀπαχθῆναι καὶ ἐφ' ἑτέρου τινός· οὐ γὰρ ἢ ἀγαθός ὁ Θεός, ταύτη λέγοιτ' ἂν « ἀγαθός ἀνθρώπος, ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ προζέρον τὰ ἀγαθὰ. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ, ὡς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀόρατου, οὕτως (29).

VETUS INTERPRETATIO.

mine bono : « Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona : » et de angelis bonis, et de Spiritu sancto bono, et de Filio Dei bono : hic Salvator ad eum qui dixit : « Quid boni faciam, ut habeam vitam æternam? » ita respondit, ut proprie nulli conveniat esse bonum, nisi tantummodo Deo, dicens : « Quid me dicis bonum? Unus est enim bonus Deus. » Scire autem oportet quantum hic quidem proprie bonum soli convenire dicitur Deo : in aliis autem abusive. Quod ergo invenitur in aliis appellatio boni, non est contrarium huic dicto quod ait : « Nemo bonus, nisi unus Deus : » quoniam omnes, sicut diximus, abusive dicuntur boni, unus autem proprie. Ipse quoque Dominus, qui est imago Dei invisibilis, sic et bonitatis illius imago est : et sicut ipse distat a bonitate Patris quasi imago bonitatis a principali bonitate, sic et omnes in quibus bonitatis nomen positum invenitur, distant a bonitate Filii. Plus autem distant omnes boni a bonitate Filii, quam bonitas Filii a bonitate paterna : quoniam plus Filius propinquus est Patri in omnibus bonis, quam omnes Filio. Forsitan autem et propter eum qui dixit : « Quid boni faciam ut habeam vitam æternam; » hoc Christus respondit ad eum : « Quid me dicis bonum? Nemo

⁶ Psal. xxxiii, 13, 14, 15. ⁷ Matth. xix, 17. ⁸ Marc. x, 18; Luc. xviii, 19. ⁹ Matth. xii, 35; Luc. vi, 45. ¹⁰ Col. i, 15.

(27) *Τί με ἐρωτᾷς περὶ ἀγαθοῦ; εἷς ἐστὶν ὁ ἀγαθός.* Ita habent antiqua pleraque exemplaria, Matth. xix, 17. Ita vulgat. interp. : « Quid me interrogas de bono? unus est bonus Deus. » Ita Æthiops, et Hieronymus, et Theophylactus, et Euthymius. Sic autem vulgo editur : *Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθός εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός.* quemadmodum habent Marcus et Lucas, unde posteriorem hanc lectionem in Matthæum transiisse, et inde antiquiorem exegisse verisimile est. Quanquam et minime recens est, utpote quam Syrus, et Arabs, et Persa repræsentent. Origenes vero utramque lectionem sequitur, sed priorem, tanquam e Mattheo, posteriorem, tanquam e Marco Lucave petitam : « Ὁ μὲν οὖν Ματθαῖος, inquit, ὡς περὶ ἀγαθοῦ ἔργου ἐρωτηθέντος τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ· « Τί ἀγαθὸν ποιήσω; » ἀνέγραψεν ὁ δὲ Μάρκος καὶ Λουκᾶς φασὶ τὸν Σωτῆρα εἰρηκέναι· « Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθός εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. » Augustinus, *De conc. evangel.*, lib. ii, cap. 63 : « Potest autem videri distare aliquid, quod hic secundum Matthæum dicitur : Quid me interrogas de bono? secundum alios autem : Quid me dicis bonum? Nam quid me interrogas de bono? ad illud magis referri potest quod ait ille quærens : Quid boni faciam? Ibi enim et bonum nominavit, et interrogatio est. Magister autem bone, nondum est interrogatio. Commodissime ergo intelligitur utrumque dictum : Quid me dicis bonum, et, interrogas me de bono? » HÆTIUS.

(28) *Τὸν πειθόμενον καὶ εἰπόντα.* Sic habent codd. II. et R. perperam : lege, *πυθόμενον*, infra γινώσκων ὁ Σωτὴρ τὴν τοῦ πυθθανομένου ἕξιν. Item : *εἶπαν αὐτῷ πυθθανομένῳ* et infra, *Πυθθάνη, τί ἀγαθὸν ποιήσας, etc.*, et deinde : *τῷ πυθθανομένῳ περὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Id.*

(29) *Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ ὡς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀόρατου, οὕτως, etc.* Origenes, lib. i *Περὶ ἀρχῶν*, cap. 2 : « Superest quid sit imago bonitatis ejus inquirere : in quo etiam, ut opinor, intelligi convenit ea quæ superius de imagine ea quæ per speculum deformatur, expressimus. Principalis namque bonitas sine dubio ex qua Filius natus, qui per omnia imago est Patris, procul dubio etiam bonitatis ejus convenienter imago dicitur. Non enim alia aliqua secunda bonitas existit in Filio, præter eam quæ est a Patre. Unde et recte ipse Salvator in Evangelio dicit : *Quoniam nemo bonus, nisi unus Deus Pater*; quo scilicet per hoc intelligatur Filius non esse alterius bonitatis, sed illius solius quæ in Patre est; cuius recte imago appellatur, quia neque aliunde est, nisi ex ipsa principali bonitate; ne altera bonitas, quam in Patre, esse

καὶ « τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ εἰκὼν » καὶ παντὸς δὲ τοῦ ὁποδεσετέρου ᾧ ἐφαρμόζεται ἡ « ἀγαθὸν, » φωνή, ἄλλο σημαινόμενον ἔχει τὸ ἐφ' αὐτοῦ λεγόμενον· εἴπερ ὡς μὲν πρὸς τὸν Πατέρα εἰκὼν ἐστὶν ἀγαθότητος, ὡς δὲ πρὸς τὰ λοιπὰ, ὅπερ ἡ τοῦ Πατρὸς ἀγαθότης εἰς αὐτόν (30)· ἢ καὶ μᾶλλον ἐστὶ τινὰ ἀναλογίαν προσεχῆ ἰδεῖν ἐπὶ ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Σωτῆρα ὄντα εἰκόνα τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, ἢ περ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος πρὸς ἀγαθὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀγαθὸν ἔργον, καὶ ἀγαθὸν δένδρον· πλεῖον γὰρ ἡ ὑπεροχὴ (31) πρὸς τὰ ὑποδεέστερα ἀγαθὰ ἐν τῷ Σωτῆρι, καθὼ ἐστὶν εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ περ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Θεοῦ ὄντος ἀγαθοῦ πρὸς τὸν εἰπόντα Σωτῆρα· « Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστίν, » ὄντα πρὸς ἑτέρους καὶ εἰκόνα τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ. Τάχα δὲ τοῦ βουλήματος ἔχεται τῶν λελεγμένων (32) πρὸς τὸ· « Τί ἀγαθὸν ποιήσω; » λελέχθαι δὲ πρὸς αὐτό· « Τί με ἐρωτᾷς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ; εἰς ἐστὶν ὁ ἀγαθός, » τὸ· « Ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, ὀφείλετε λέγειν (33), ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν· ὃ ὀφειλομένον ποιῆσαι, πεποιθήκαμεν· » ἐάν γὰρ ποιῶσι μὲν πάντα τὰ διαταχθέντα, οὐδ' οὕτως, ὡς πρὸς πᾶς ἐνθάδε λέξεις, ἀγαθὸν τι πεποιθήκαμεν· οὐκ ἂν γὰρ, ἀγαθῶν ὄντων ὧν ποιούμεν, ἐλέεκτο δεῖν λέγειν ἐπὶ τῷ γεγονέναι τὰ διαταχθέντα τὸ· « Δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν. » Ἔστι δὲ καταχρηστικῶς αὐτὰ εἰπεῖν εἶναι ἀγαθὰ, ὁμοίως τῶ· « Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν. » Οἶμαι δ' ὅτι ὁ ποιῶν τὸ προσταγαμένον ἐν τῷ· « Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν, » ὡς μὲν πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἐπιτελούμενα ποιεῖ ἀγαθόν· ὡς δὲ πρὸς τὸ ἀληθῶς ἀγαθόν, ὥσπερ « οὐ δικαιοθήσεται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πᾶς ζῶν, » πάσης ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης ἐλεγχόμενης ὡς οὐ δικαιοσύνης, ἐπὶ ἀν θεωρηθῆ ἡ τοῦ

At illius est ¹¹; » alia est autem vocis hujus, « bonum, » significatio, cum inferiori cuivis applicatur : si modo respectu Patris, imago est bonitatis ipsius, et eam habet erga reliqua omnia rationem, quam bonitas Patris erga ipsum, vel etiam proportionem quamdam affinem magis et propinquam inter bonitatem Dei, respectu Filii, qui bonitatis ipsius imago est, observare licet, quam Servatoris respectu hominis boni, vel boni operis, vel arboris bonæ : plus etenim inferioribus bonis Servator præstat, quatenus imago est bonitatis Dei ipsius, quam Deus, qui bonus est, Servatori qui dixit ¹² : « Pater qui misit me, major me est, » qui et aliorum ratione est bonitatis Dei imago. Fortasse vero cum eorum significatione quæ dicta sunt super eo ¹³ : « Quid boni faciam ? » (ea autem dicta sunt : « Quid me interrogas de bono ? unus est bonus » connexionem habet illud ¹⁴ : « Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, debetis dicere : Servi inutiles sumus ; quod debuimus facere, fecimus. » Nam si quæcumque in mandatis habuerimus a nobis gesta fuerint, ne sic quidem, juxta loci hujus significationem, boni quidquam fecerimus ; nam si bona essent quæ facimus, minime post morem mandatis gestum, dicendum id esse scriberetur : « Servi inutiles sumus. » At ea bona esse per abusionem dicere licet, perinde ac illud ¹⁵ : « Diverte a malo, et fac bonum. » Ego **666** vero existimo eum qui id facessit quod hoc loco mandatum est : « Diverte a malo, et fac bonum, » ratione quidem eorum quæ a reliquis hominibus aguntur, bonum facere : at respectu veri boni, quemadmodum « non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens ¹⁶, » cum humana omnis justitia, justitia non esse deprehendatur, postquam justitia

VETUS INTERPRETATIO.

bonus, nisi unus Deus, » ut illud confirmet quod alibi dicit : « Cum omnia feceritis quæ præcepta sunt vobis, debetis dicere : Servi inutiles sumus ; quod debuimus facere, fecimus. » Nam etsi omnia fecerimus quæ præcepta sunt nobis, nec sic, quantum ad hæc verba, bonum aliquid fecimus. Nec enim si vere bona essent quæ facimus, scriptum fuisset, ut facientes ea dicamus esse nos inutiles servos, si proprie conveniret hominibus appellatio bonitatis : quoniam omne bonum nostrum, abusive et non proprie dicitur bonum. Vere enim quando declinamus a malo et facimus bonum, quantum ad comparisonem cæterorum hominum nolentium declinare a malo et facere bonum, dicuntur bona quæ agimus : quantum autem ad veritatem, secundum quod dicitur in hoc loco quia unus est bonus, bonum nostrum non est bonum. Et sicut « non justificatur in conspectu Dei omnis vivens, » quoniam, quantum ad comparisonem justitiæ Dei, omnis justitia hominum invenitur neque justitia esse : sic nec bonus invenitur quisquam in con-

¹¹ Sap. vii, 26. ¹² Joan. xiv, 28. ¹³ Math. xix, 16, 17. ¹⁴ Luc. xvii, 10. ¹⁵ Psal. xxxiii, 15. ¹⁶ Psal. cxlii, 2.

vileatur in Filio; neque aliqua dissimilitudo, aut distantia bonitatis in Filio est. Propter quod non debet velut blasphemiam aliquid genus putari in eo quod dictum est : *Nemo bonus, nisi unus Deus Pater*; ut propterea putetur vel Christus, vel Spiritus sanctus negari quod bonus sit; sed, ut superius diximus, principalis bonitas in Deo sentienda est Patre, ex quo et Filius natus, et Spiritus sanctus procedens, sine dubio bonitatis ejus naturam retinet, quæ est in eo fonte de quo vel natus est Filius, vel procedens Spiritus sanctus. Jam vero si qua bona alia in Scripturis dicuntur, vel angelus, vel homo, vel thesaurus, vel cor bonum, vel arbor bona; hæc omnia abusive dicuntur, accidentalem,

D non substantialem in se continentia bonitatem. » Atque hæc ad purgandum Origenem valerent, si non librorum illorum *Περὶ ἀρχῶν* interpres Rufinus in præfixa illis præfatione lectorem monuisset, ea se vel prætermisisse, vel mutasse, quibus S. Trinitatis majestas lædi videbatur. Ille ergo *Origeniana* nostra consuli velim. ΗΥΕΡΙΟΥ.

(30) *Εἰς αὐτόν*. Codex R. gius, πρὸς αὐτόν.

(31) Codex Regius, πλεῖον γὰρ ἡ ὑπεροχὴ. Lege πλεῖον γὰρ ἡ ὑπεροχὴ.

(32) Codex Regius, λεγομένων. Paulo post lege λέλεκται δὲ πρὸς αὐτό.

(33) *Ὁσείλετε λέγειν*, etc. Luc. xvii, 10, λέγετε.

Dei in conspectu fuerit; ita coram bono Deo bonum nequaquam appellatum iri, qui cum inferioribus comparatus, boni nomen meruisset.

14. Ac dicat fortasse aliquis cognoscentem Servatorem interrogantis affectionem et voluntatem, quæ multum aberat ut bonum omne in hominis potestate positum præstaret, interroganti ei ¹⁷ : « Quid boni faciam? » respondisse : « Quid me interrogas de bono? » ac si dixisset : Iis obeundis præceptis quæ de bono tibi tradam, haudquaquam paratus, quæris quid boni faciens vitam æternam consequeris. Deinde unum vere bonum esse docet, de quo id ait lex ¹⁸ : « Audi, Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est; » proprie enim Servator ille est, proprie Dominus, et proprie bonus, a quo omnia ut bona fieri persuasum habeo. Quæres autem quomodo bonitatem illius ea etiam spirent, quæ ab iis minime intelliguntur, qui Deum legis, quantum in se est, calumniantur, eumque hoc criminantur nomine, quo ne hominem quidem reprehendere promptum foret. Sic enim animum meum induco, non minus id Dei bonitatem significare ¹⁹ : « Ego occidam, » atque illud : « Et ego vivere faciam; » item et hoc : « Percutiam; » haud secus ac : « Et ego sanabo. » Quod si doloris ille nonnunquam auctor est, sciendum est medicum quoque sæpe doloris auctorem esse ²⁰ : at dolorem in-cutiens Deus, rursus sanitati restituit; ita et quos percussit, bonitate sua adductos percussit. Quos enim corripit : « Tanquam filiis se offert Deus; quis enim filius quem non corripit pater? » Verum « omnis disciplina in præsentem quidem videtur non esse **667** gaudii, sed mæroris : postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddit justitiæ ²¹. » Idcirco quemadmodum percussit Deus, ita et sanavit; verum enim illud est ²² : « Percussit, et manus ejus sanaverunt. » At quamvis præter omnium opinionem sit quod dicetur, dicetur tamen; boni Dei

Α Θεοῦ δικαιοσύνη· οὕτως οὐδὲ ἀγαθὸς χρηματίζειν ἐνώπιον τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ πᾶς ὃς πρὸς (34) τὰ ὑποδεέστερα συγκρίσει ἐκείνων ἀγαθὸς ἂν λεχθεῖη.

Λέγοιτο δ' ἂν ὑπὸ τινος, ὡς ἄρα γινώσκων ὁ Σωτὴρ τὴν τοῦ πυνθανομένου ἕξιν καὶ προαίρεσιν, πᾶν ἀποδέουσαν τοῦ ποιεῖν τὸ ἐφικτὸν ἀνθρώπου ἀγαθὸν, εἶπεν αὐτῷ πυνθανομένῳ· « Τί ἀγαθὸν ποιήσω; » τό· « Τί με ἐπερωτᾷς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ; » ὡσεὶ ἔλεγε· Μὴ παρεσκευασμένος ὢν πρὸς τὰ λεχθη-σόμενα ἂν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ, πυνθάνῃ τί ἀγαθὸν ποιήσας, ζῶν αἰώνιον κληρονομήσεις. Ἐἶτα διδάσκει, ὅτι ἀληθῶς ἀγαθὸς εἰς ἐστὶ, περὶ οὗ καὶ ὁ νόμος λέγει τό· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν Κύριός ἐστι (35)· » κυρίως γὰρ ὁ Σωτὴρ, καὶ κυρίως Κύριος, καὶ κυρίως ἀγαθὸς οὗτός ἐστιν, ὃν Β πείθομαι πάντα ὡς ἀγαθὸν ποιεῖν. Ζητήσεις δὲ πῶς τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ πνεῖ καὶ τὰ μὴ νοούμενα ὑπὸ τῶν ὄσων ἐφ' ἑαυτοῖς συκοφαντούντων τὸν τοῦ νόμου Θεὸν (36), καὶ κατηγορούντων αὐτοῦ ἃ οὐδὲ περὶ ἀνθρώπου ταχέως (37) λέγειν εὐκολόν ἐστι· πείθομαι γὰρ Θεοῦ ἀγαθότητος πνεῖν καὶ τό· « Ἐγὼ ἀποκτενῶ, » οὐκ ἔλαττον τοῦ· « Καὶ ζῆν ποιήσω· » ὁμοίως δὲ καὶ τό· « Πατάξω, » οὐκ ἤττον τοῦ· « Κἀγὼ ἰάσομαι. » Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ἀλγεῖν ποιεῖ, ἰστέον ὅτι πολλακίς καὶ ἑαυτὸς ἀλγεῖν ποιεῖ· ποιήσας δὲ ἀλγεῖν ὁ Θεός, πάλιν ἀποκαθίστησιν· οὕτω δὲ καὶ ἀπὸ ἀγαθότητος, οὓς ἔπαισεν, ἔπαισεν· « Ὡς γὰρ υἱοὶς τῆς παιδευομένοις προσφέρεται ὁ Θεός· τίς γὰρ υἱὸς ὃν οὐ παιδεύει πατὴρ; » Ἄλλὰ καὶ ἡ πᾶσα παιδεία πρὸς τὸ παρὸν οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἶναι, ἀλλὰ λύπης· ὕστερον δὲ καρπὸς· εἰρηνικὸν τοῖς δι' αὐτῆς γεγυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνης. Διότι ὡς ἔπαισεν ὁ Θεός, οὕτως καὶ ἰάσατο· ἀληθὲς γὰρ τό· « Ἐπείσας, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἰάσαντο. » Εἰ καὶ παράδοξον δὲ τὸ λεχθησόμενον, ὅμως λεχθήσεται. Ἀγαθοῦ Θεοῦ ὀνομαζόμενος θυμὸς ἔργον σωτήριον ποιεῖ ἐλέγχων, καὶ ἡ λεγομένη ὄργη αὐτοῦ, ἐπεὶ ἐστὶν ἀγαθοῦ Θεοῦ, παιδεύει. Πολλὰ δ' ἂν λέγοιτο πρὸς τοὺς δυναμένους

VETUS INTERPRETATIO.

spectu Dei, quantum ad comparisonem bonitatis illius, quamvis quantum ad comparisonem cæterorum hominum bonus quis appellatur.

14. Dicere autem poterit quis, quoniam sciens Dominus propositum interrogantis satis abesse ut faciat vel humanum bonum, dixit ei interroganti : « Quid boni faciam? Quid me interrogas de bono? » tanquam si dicat : Cum sis imparatus ad ea quæ dicuntur bona, quid me interrogas de bono, quid boni faciens vitam æternam possidebis : et sic docet quoniam vere unus est bonus. Considera autem quomodo bonitatem ejus omnia sperant etiam ea quæ videntur contraria esse : quale est : « Ego percutiam, et ego occidam; » non minus quam quod dicit : « Et vivere faciam, et ego sanabo. » Et si ipse facit dolorem, scire debemus quoniam et medicus frequenter facit dolorem. Faciens enim Deus dolorem iterum restituit. Sic et ex bonitate quos percussit, percussit quasi filios. « Quis enim est filius quem non corripit pater? » Sed et « omnis disciplina ad præsens non videtur esse gaudii, sed mæroris : postmodum autem fructum pacificum reddet eis qui per eam exercitantur. » Propterea, sicut percussit Deus, sic et sanat. Verum est enim quod scribitur : « Percussit, et manus ejus sanaverunt. » Et si novum videtur quod dicere volo, tamen dico : Boni Dei est ipse quoque qui dicitur furor ejus : quoniam opus salutis operator arguens ; et quæ dicitur ira ejus, quoniam est boni Dei, corripit ut emendet. Et multa possunt dici de bonitate ejus ad ædificationem hominum, ut non conturbentur de bonitate ipsius. Multa enim justè abscondit a timentibus se, ut ne

¹⁷ Matth. xix, 16, 17. ¹⁸ Deut. vi, 4. ¹⁹ Deut. xxxii, 39. ²⁰ Job v, 18. ²¹ Hebr. xii, 7, 11. ²² Job v, 18.

(34) Πᾶς ὃς πρὸς, etc. Ita ad oram habet codex Anglicanus, at in contextu, πᾶς ὁ, quemadmodum et Regius.

(35) Κύριός ἐστι. Deuter. vi, 4, LXX habent : Κύριος εἰς ἐστὶ, et editiones universæ. HUETIUS.

(36) Συκοφαντούντων τὸν τοῦ νόμου Θεόν. Simonianorum videlicet, Saturnilianorum aliorumque. Id.

(37) Ταχέως. Codex Regius τάχα, non male.

μη βλάπτεσθαι περι αγαθότητος Θεοῦ, καὶ τοῦ πλή- A
 θους τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, ἢ ἦν εὐλόγως ἔκρυψε
 τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, ἵνα μὴ τοῦ πλούτου τῆς χρη-
 στότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας
 καταφρονήσαντες, κατὰ τὴν ἑαυτῶν σκληρότητα, καὶ
 ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς ὄργην
 πλείονα, ἢ ἦν οὐκ ἂν ἐθησαύριζον κρυπτομένου τοῦ
 πλήθους τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς. Περι μὲν
 οὖν τοῦ· « Τίς ὁ ἀγαθός, » καὶ πρὸς τό· « Τί ἀγαθὸν
 ποιήσω; » λελέχθω & δεδυνήμεθα εἰς τὸν τόπον ἰδεῖν.
 bonitatis Dei, minime thesaurizassent. Ad hanc
 lud : « Quid boni faciam? » ea a nobis dicta sint

Ἐξῆς δὲ ἐστὶ θεωρησαί πῶς εἰρηται τό· « Εἰ δὲ
 Ὁλεῖς εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, τήρησον τὰς ἐντολάς, »
 ἐν ᾧ πρόσχες, ὅτι ὡς ἐξω τῆς ζωῆς ἐστὶ τυγχάνοντι B
 τῷ πυνθανομένῳ περι τοῦ ἀγαθοῦ φησι τό· « Εἰ θέ-
 λεις εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν. » Ἐνθα δὲ προσεχῶς ἐστὶ
 νοῆσαι (58) τὸ, ἐξω τῆς ζωῆς εἶναι, καὶ τὸ, εἰσελθεῖν
 εἰς τὴν ζωὴν. Μήποτε οὖν καθ' ἓνα μὲν τρόπον ἐξω
 τῆς ζωῆς ἐστὶν ὁ ἐξω τυγχάνων τοῦ εἰπόντος· « Ἐγὼ
 εἰμι ἡ ζωὴ, » καὶ ἄλλοτριος ὢν αὐτοῦ· καθ' ἕτερον
 δὲ πᾶς ὁ ἐπὶ γῆς, κἄν δικαιοτάτος ᾖ, δύναται μὲν
 εἶναι ἐν τῇ σκιᾷ τῆς ζωῆς, λέγων· « Πνεῦμα προσ-
 ῶπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, οὐ ἐσκομεν· Ἐν τῇ
 σκιᾷ αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσιν, » οὐ μὴν ἐν
 αὐτῇ τῇ ζωῇ, ἅτε σῶμα θανάτου περικελμένος, καὶ
 λέγων· « Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου
 τούτου; » καὶ· « Καθημέρος ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανά-
 του, » καὶ μηδέπω ἔλθων ἐπὶ τὴν τῶν ζώντων γῆν· C
 καὶ γὰρ ἡ ζωὴ οὐ μόνον τῶν φαύλων, ἀλλὰ καὶ τοῦ
 ἐπὶ γῆς Παύλου, καὶ τῶν ἀποστόλων, κεκρυμμένη
 ἦν ἐν τῷ Θεῷ. Φησι γοῦν· « Ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται
 σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ· ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ,
 ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθή-
 σεσθε ἐν δόξῃ. » Τηρήσεις δὲ πάντα τὰ περι τοῦ « ἔσω, »
 καὶ τοῦ « ἐξω, » ἵνα ἀναλέξη τὰ κατάλληλα τῷ· « Εἰ
 θέλεις εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, » οἶον· « Δεσθῆτε οὖν
 τοῦ Κυρίου τοῦ θερισμοῦ, ἵνα ἐκβάλῃ ἐργάτας εἰς
 τὸν θερισμὸν αὐτοῦ· » ζητήσεις γὰρ, ἐκβάλῃ πό-
 θεν (39); καὶ ἐπερ ἐνθάδε εἰσὶν οἱ ἐργάται ἐκδεδη-
 μένοι εἰς τὸν θερισμὸν τοῦ Κυρίου, ἐξω εἰσὶν οὖ ἐξε-
 βλήθησαν χωρίῳ· καὶ τὰ τοῦ θερισμοῦ καλῶς ποιή-

furor, uti vulgo appellatur, rem facit salutarem,
 cum corripit : et quæ ipsius ira dicitur, quandoqui-
 dem boni Dei est, ad emendationem castigat. Ac
 multa quidem iis quos ea res minime offenderet,
 de bonitate Dei dici possent, et de « multitudinæ
 dulcedinis ipsius²², » quam non sine ratione « abs-
 condit timentibus se, ne divitiis bonitatis ejus con-
 temptis, et patientia, et longanimitate secundum
 duritiam suam et impœnitens cor, thesaurizent
 sibi majorem iram²³, » quam absconditis sibi divitiis
 ergo quæstionem, quisnam bonus sit, tum ad il-
 quæ super hoc loco excogitare potuimus.

12. Deinceps vero illud disputandum venit, quæ-
 nam sit horum sententia : « Si autem vis ad vitam
 ingredi, serva mandata²⁴, » in quibus id observa,
 quasi extra vitam constituto ei qui de bono inter-
 rogat, dictum fuisse : « Si vis ad vitam ingredi. »
 Hic autem attente perspicere licet quid sit, extra
 vitam esse, et quid, in vitam ingredi. Vide ergo
 annon una quidem ratione extra vitam constitutus
 sit, qui extra eum est qui dixit²⁵ : « Ego sum vita, »
 et ab illo alienus est ; alia vero ratione, quisquis
 super terram degit, etiamsi justissimus sit, in um-
 bra quidem vitæ esse potest, dicens²⁷ : « Spiritus
 oris nostri Christus Dominus, cui diximus : In um-
 bra tua vivemus in gentibus, » at non in ipsa vita,
 utpote qui mortis corpore indutus sit, et dicat²⁸ :
 « Quis me liberabit de corpore mortis hujus? » (²⁹ :
 « Sedeat in regione et umbra mortis, » et in vivo-
 rum terram nondum pervenerit ; vita siquidem non
 impiorum solummodo, sed Pauli etiam super ter-
 ram degentis, et apostolorum in Deo erat **668**
 abscondita. Ait ergo³⁰ : « Vita vestra est abscondita
 cum Christo in Deo, cum Christus apparuerit, vita
 nostra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria. »
 Quæcunque autem ad « intra » et ad « extra » per-
 tinent observabis, ut quæ his congruunt : « Si vis
 ad vitam ingredi, » simul colligas ; verbi causa³¹ :
 « Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios
 in messem suam ; » quæres enim, unde mittat ; et
 siquidem hic sint operarii missi in messem Domini,
 extra eum locum sunt e quo fuerunt dimissi, et

VETUS INTERPRETATIO.

« divitias bonitatis ejus, et longanimitatis » contemnetes, « secundum duritiam cordis sui, et sine pen-
 nitentia cordis thesaurizent sibi iram, » quam non thesaurizabunt si absconsa fuerit multitudo bonitatis
 ejus ab eis.

12. Post hoc autem dicit : « Si vis ad vitam intrare, serva mandata. » Ubi considera quoniam adhuc
 quasi extra vitam constituto ei qui interrogabat de bono, ita respondit : « Si vis intrare in vitam. » Hic
 autem requiro quomodo quis sit extra vitam, et quomodo intret in vitam : et ne forte secundum unum
 quidem modum sit homo extra vitam, qui est extra eum qui dixit : « Ego sum vita. » Alias autem omnis
 qui super terram est, quamvis justissimus esse videatur, potest quidem in umbra esse vite, non autem
 in ipsa vita ; cum sit corpore mortis circumdatus, et dicens : « Quis me liberabit de corpore mortis hu-
 jus? » et : « Sedes in regione et in umbra mortis, » eo quod nondum venit in terram vivorum. Introibit au-
 tem quis in vitam, abstinens quidem se ab operibus mortuis, appetens autem opera viva, etiam nunquam
 quidem in mortua loquens, sed secundum verbum Dei vivum vivens, et non habens jam cogitationes mor-

²² Psal. xxx, 20. ²³ Rom. ii, 4, 5. ²⁴ Matth. xix, 17. ²⁵ Joan. xi, 25, et xiv, 6. ²⁷ Thren. iv, 20.
²⁸ Rom. vii, 24. ²⁹ Matth. iv, 16. ³⁰ Col. iii, 3, 4. ³¹ Matth. ix, 38.

(38) Codex Regius : Ἐνθα δὲ ζητῶ προσεχῶς
 ἐστὶ νοῆσαι. Sed τὸ, ζητῶ, παρέλκει. Vel legendum
 ζητοῦντι. HUETIUS.

(39) Ζητήσεις γὰρ, ἐκβάλῃ πόθεν. Cold. H. et

R., πόθεν παροξυτώνως habent, quod interrogatio-
 nem notat. Sed si βαρύτονον sit, non male cum se-
 quentibus cohærebit. Id.

post messis opera recte peracta, in vitam ingrediuntur, a mortuis quidem operibus purgati, viva autem opera his contraria agentes; nec mortua amplius loquentes, at juxta vivum sermonem Dei et efficacem dicentes²². Ita etiam instar verborum æternæ vitæ, quædam sunt cogitationibus accusantibus contraria, quando scilicet « cogitationibus accusantibus vel defendentibus²³ » in die judicii, is salvus erit cujus cogitationes defendunt; peribit autem cujus cogitationes accusant. Quod si nos igitur in vitam quoque volumus ingredi, audiamus Jesum dicentem²⁴: « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata, » et pro servatorum a nobis mandatorum ratione ad vitam ingrediemur, vel interioris ipsius ac beatissimæ partis compotes effecti, vel cujuscunque tandem minorum leviorumque mandatorum observatio nos faciet participes.

13. At ille postquam audivit²⁵: « Serva mandata, » ait: « Quæ? » ut quænam potissimum mandata a nobis Jesu servari velit, ediscamus: ad id enim: « Quæ? » id dixit: « Non adulterabis: Non homicidium facies: Non facies furtum: Non falsum testimonium dices: Honora patrem et matrem; » et: « Diliges proximum tuum sicut teipsum. » Ac illa fortasse iisque consimilia, ad ingrediendum in vitæ, ut ita dicam, principia sufficiunt, quæ ad integritatem adipiscendam minime sufficerent; adeo ut qui in unum pariter ex his mandatis peccaverit, ne in principium quidem vitæ intrare⁶⁶⁹ queat. Adulterii itaque, et homicidii, et cujuslibet furti insons esse debet, qui in vitam ingredi cogitat. Quemadmodum enim neque adulter, neque homicida in vitam intrabunt, ita neque qui furti se alligat. Cujus quidem criminis rei sunt eorum quamplurimi, qui Christi fidem dicuntur amplexi, cum in vitæ negotiis, in fidei suæ commissis pecuniis, in mediis quas exercent artibus, furti minime insones esse deprehendantur. Nec fur tantummodo, verum et ipsius in furto particeps ac socius in vi-

σαντες; ἔργα εἰσελεύσονται εἰς τὴν ζωὴν καθαρῶν· ἔργα μὲν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, τὰ δὲ ἐναντία ἐκείνοις πράττοντες ἔργα ζῶντα· καὶ μηκέτι μὲν νεκρὰ λαλοῦντες, λέγοντες δὲ κατὰ τὸν ζῶντα λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργῆ. Οὕτω δὲ ἐστὶν ἀνάλογον ῥήμασι ζωῆς αἰωνίου ἐναντία λογισμοῖς τοῖς κατηγοροῦσιν, ὅτε, « τῶν λογισμῶν κατηγοροῦντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων » ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, σωθήσεται μὲν ἐκεῖνος οὗ οἱ λογισμοὶ ἀπολογοῦνται· ἀπολείπεται δὲ οὗ οἱ λογισμοὶ γίνονται κατήγοροι. Εἰ τοίνυν καὶ ἡμεῖς θέλομεν εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἀκούσωμεν τοῦ λέγοντος Ἰησοῦ· « Εἰ θέλεις εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, τήρησον τὰς ἐντολάς, » καὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν γε τῆς τῶν ἐντολῶν τήρησεως εἰς τὴν ζωὴν εἰσελευσώμεθα (40), γινόμενοι αὐτῆς ἦτοι εἰς τὰ ἐνδόματα καὶ μακαριώτατα, ἢ ὅπου ποθ' ἡμᾶς φέρει τῆς ζωῆς, ἢ ἐλαττόνων καὶ ἀμυδριτέρων τῶν ἐντολῶν τήρησις.

Ὁ δὲ ἀκούσας· « Τήρησον τὰς ἐντολάς, » λέγει· « Ποίας; » ἵνα μάθωμεν ποίας μάλιστα τηρεῖν ἡμᾶς ἐντολάς; ὁ Ἰησοῦς βούλεται· εἶπε γὰρ πρὸς τὸ· « Ποίας; » τὸ· « Οὐ μοιχεύσεις· Οὐ φονεύσεις· Οὐ κλέψεις· Οὐ ψευδομαρτυρήσεις· Τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα· » καὶ· « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. » Καὶ τάχα ἀρκεῖ πρὸς τὸ, ἴν' οὕτως ὀνομάσω, εἰσελθεῖν, οὐκ ἀρκοῦντα πρὸς τελειότητα, ταῦτα καὶ τὰ τούτοις εἰς τὴν ἀρχὴν ζωῆς παραπλήσια, ὡς τὸν ἔνοχον παραπλήσια (41) μιᾶς τούτων τῶν ἐντολῶν μηδὲ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς εἰσελθεῖν δύνασθαι. Καθαρευτέον οὖν τῷ κἂν ἔλθειν βουλομένῳ εἰς τὴν ζωὴν ἀπὸ μοιχείας, καὶ φόνου, καὶ πάσης κλοπῆς· ὡς γὰρ μοιχὸς καὶ φονεὺς, οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὴν ζωὴν. οὕτως οὐδὲ ὁ κλέπτων. Τῆς τοιαύτης δὲ ἀμαρτίας πολλοὶ τῶν λεγομένων πιστεύειν τῷ Χριστῷ ἔνοχοι εἰσιν ἐλεγχόμενοι ἐν ταῖς πραγματείαις τοῦ βίου, καὶ οἷς πιστεύονται χρηματικοῖς, καὶ ταῖς μέσαις τέχναις (42) ἄρ' ἐργάζονται, ὡς οὐ καθαρὸς κλοπῆς. Οὐ μόνος δὲ ὁ κλέπτων οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινωνὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ συντρέχων αὐτῷ· ἐν μὲν γὰρ τῷ Ἑσάτῃ γέγραπται· « Κοινωνοὶ

VETUS INTERPRETATIO.

tuas in corde, sed vivas. Sicut enim sunt opera mortua, et opera viva, et verba mortua, et verba viva, ita sunt et cogitationes mortuæ, et cogitationes vivæ. De quibus ait Apostolus: « Cogitationibus invicem accusantibus, aut etiam defendentibus in die cum judicaverit Dominus occulta hominum. » Et salvabitur quidem ille cujus cogitationes fuerint defendentes: peribit autem, cujus fuerint accusantes. Si ergo et nos volumus introire in vitam, audiamus dicente Jesu: « Si vis introire in vitam, serva mandata; » et secundum mensuram observationis mandatorum ingrediemur in vitam, aut in interiora ejus et beatiora, aut in mediocria, aut ad quamcunque partem vitæ illius ad quam induxerit nos observantia mandatorum.

13. Ille audiens: « Serva mandata, » respondit: « Quæ? » ut discamus qualia maxime mandata vult nos Jesus observare. Ad quam interrogationem dixit: « Non occides: Non adulterabis: Non furtum facies: Non falsum testimonium dices: Honora patrem tuum et matrem; » et: « Diliges proximum tuum sicut teipsum. » Et forsitan ista sufficiunt ut in principium, ut ita dicam, vitæ ingrediatur quis, non autem sufficiunt hæc, vel alia similia istis, ad interiora vitæ introducere quemquam. Qui autem præterierit unum mandatorum istorum, nec in principium vitæ intrabit. Abstinentium est ergo omni volenti vel in principium vitæ intrare, ab adulterio, ab homicidio, a furto. Sicut enim adulter et homicida non intrant in vitam, sic nec fur. In hoc enim peccato multi etiam eorum qui videntur credidisse Christo, incurrunt, negotia hujus mundi agentes, et pecuniarios actus qui creduntur eis, et qui operantur artes istas mediocres,

²² Hebr. iv, 12. ²³ Rom. ii, 15. ²⁴ Matth. xix, 17. ²⁵ ibid., 18 et 19.

(40) *Εἰσελευσώμεθα*. Forte scribendum, *εἰσελευσόμεθα*.

(41) *Παραπλήσια*. Forte redundat, nec male deleveris.

(42) *Καὶ ταῖς μέσαις τέχναις*. Μέσας τέχνας dici existimo quæ ἀγοραῖοι, βάνασοι, et vulgares appellantur, quæque in quæstu faciendi, et comparando victu occupantur. HæTIUS.

κλεπτῶν ἀγαπῶντες δῶρα· ἔν δὲ μὲν ψαλμῶ κωλύεται ἡ διηγεῖσθαι τὰ δικαιώματα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀναλαμβάνειν ἐπὶ χειλέων ἑαυτοῦ τὴν Διαθήκην αὐτοῦ, ὁ ἐλεγχόμενος ἐν τῷ· « Εἰ ἐθεώρεις κλέπτῃν, συντρέχεις αὐτῷ, » καὶ ὡσπερ πρῶτον εἴρηται τό· « Μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθεις· » καὶ οὕτε κλέπτῃν, οὕτε μοιχὸν εἶπε τὸν τοιοῦτον, ἀλλὰ συντρέχοντα μὲν κλέπτῃ, μετὰ μοιχῶν δὲ τιθέντα ἑαυτοῦ τὴν μερίδα. Τὸν δὲ ἐλευσόμενον εἰς τὴν ζωὴν οὐδὲ ψευδομαρτυρεῖν δεῖ· ἐκβάλλεται δὲ τῆς ζωῆς καὶ ὁ μὴ πληρῶν τὴν λέγουσαν ἐντολήν· « Τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα. » Ἀλλὰ τούτων μὲν ἴσως κρατῆσαι τῶν ἐντολῶν οὐ πάνυ χαλεπὸν· ἔργον δὲ ἔστιν ὡς μεῖζον, καὶ χρήσιμον τοῖς διὰ τῶν προτέρων εἰσαχθέντων εἰς αὐτὴν (43), τὸ· « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν, » πληρῶσαι. Ἐπεὶ δὲ καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον τό· « Οὐ φρονεῖς· Οὐ μοιχεύεις· Οὐ κλέβεις· καὶ εἰ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἀνακεφαλαιούται, ἐν τῷ· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· » τέλειος δὲ ὁ πᾶσαν πληρῶσας ἐντολήν, δηλονότι τέλειος ἂν εἴη ὁ πληρῶσας τὴν, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » ἐντολήν.

Εἰ δὲ τέλειος οὗτος, ζητῆσαι τις ἂν πῶς, τοῦ νεανίσκου εἰπόντος· « Ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου· τί ἔτι ὑστερῶ; » ἀπεκρίνατο ὁ Σωτήρ, ὡς μὴ τελείου ὄντος τοῦ ταῦτα πάντα πεποιηκότος, καὶ εὖς συγκατατιθέμενος τῷ· Ταῦτα πάντα ἐποίησα, τό· « Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι. » Πρόσχει οὖν εἰ δυνάμεθα πρὸς τὴν προκειμένην ζήτησιν καθ' ἕνα μὲν τρόπον οὕτως ἀπαντῆσαι, ὅτι μήποτε τό· « Ἀγαπήσεις (44) τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν, » ὀπνοεῖσθαι

VETUS INTERPRETATIO.

qui omnes non sunt mundi a furto. Non solum autem fures non intrant in vitam; sed nec socii eorum, nec qui consentiunt eis: scriptum est enim in Isaia: « Socii furum diligentes munera. » Item in psalmo quadragesimo nono, prohibetur enarrare iustitias Domini, et assumere in ore suo testamentum ejus consentiens furibus, ita: « Si videbas furem, concurrebas ei, » quod primum dictum est, in secundo autem loco: « Et cum adulteris partem tuam ponebas. » Et vide quia nec ipsum furem, nec ipsum adulterum dicit: sed concurrentem furibus, et cum adulteris partem suam ponentem. Qui vult intrare in vitam, nec falsum testimonium dicere debet. Expellitur autem a vita, et qui non honorabit patrem suum et matrem. Sed forsitan hæc servare mandata non satis difficile est: opus autem est omnibus qui per mandata præcedentia inducuntur, quasi majus et utilius quod mandat implere: « Diliges proximum tuum sicut teipsum; » quoniam et secundum quod ait: « Non occides, et non furtum facies, non adulterabis, et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. » Et si omne mandatum in hoc verbo recapitulatur: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » perfectus est qui impleverit omne mandatum, qui implevit et hoc, quod est: « Diliges proximum tuum sicut teipsum. »

14. Si autem iste est perfectus qui diligit proximum suum sicut se, quære quomodo dicenti adolescenti: « Hæc omnia servavi a juventute mea, quid adhuc mihi restat? » respondit Dominus quasi adhuc nondum perfecto constituto qui hæc omnia fecit; et quasi consentiens ei qui dixit: « Hæc omnia feci, » respondit: « Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ possides, et da pauperibus, et habebis thesaurum in

³⁶ Isa. i, 25. ³⁷ Psal. xlix, 16. ³⁸ ibid. 48. ³⁹ Matth. xix, 49. ⁴⁰ ibid. ⁴¹ Rom. xiii, 9. ⁴² Matth. xix, 20. ⁴³ ibid. 21.

(43) Χρήσιμον τοῖς διὰ τῶν προτέρων εἰσαχθέντων εἰς αὐτήν. Jurare ausim sic scripsisse Origenem: τοῖς διὰ τῶν προτέρων εἰσαχθείσιν εἰς αὐτήν. Vetus interpr.: « Opus autem est omnibus qui per mandata præcedentia inducuntur, quasi majus et utilius. » Προτέρων, subaudi ἐντολῶν. Αὐτήν, subaudi ζωῆν. Codd. tamen H. et R. habent εἰσαχθέντων. VETIUS.

(44) Μήποτε τό· Ἀγαπήσεις, etc. Gravissimam lic Origeni dicam impingit Beza, quasi Scripturæ

tam non ingredietur; scriptum quippe est in Isaia ³⁶: « Socii furum omnes diligunt munera; » in psalmo autem quadragesimo nono ³⁷: « Enarrare justitias Dei, et assumere Testamentum ejus per os suum » prohibetur, qui his verbis arguitur ³⁸: « Si videbas furem, currebas cum eo, » et ut dictum est ante illud: « Cum adulteris portionem tuam ponebas; » nec furem eum, neque adulterum dixit, sed furis socium, et cum adulteris portionem suam ponentem. Nec vero falsum testimonium dicere debet qui in vitam ingressurus est; et a vita quoque rejicitur qui mandatum illud non facessit ³⁹: « Honora patrem et matrem. » At iis fortasse parere mandatis, haud multum ardua res est. Verum præceptum illud perficere ⁴⁰: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » operosa res est, utpote major, et iis utilior qui priorum ope vitæ sunt compotes. Quoniam autem ex ipsius Apostoli sententia, mandata hæc ⁴¹: « Non occides: Non mæchaberis: Non furtum facies; et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum sicut teipsum; » perfectus autem ille est qui omne mandatum servavit, is profecto perfectus est, qui illud præstitit: « Diliges proximum tuum sicut teipsum. »

14. Quod si perfectus ille est, quæsierit aliquis, quomodo, dicente adolescente ⁴²: « Omnia **670** custodivi a juventute mea: quid adhuc mihi deest? » quasi perfectus non fuerit, qui hæc omnia fecit, et quasi hæc omnia ab illo facta fuisse concedens Servator responderit ⁴³: « Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me. » Vide igitur an propositam questionem uno modo ita solvere queamus, in dubium revocari posse annon verba hæc: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, »

manus temere intulerit: at notasset id ab Origene dubitando, et conjectando proponi, non asseri: Μήποτε, inquit, τό· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν· ὀπνοεῖσθαι δύναται ὡς οὐχ, etc. Tum vero quasi veritus ne id sibi quis vitio verteret, factum excusat: Καὶ εἰ μὲν μὴ καὶ περὶ ἄλλων διαφωνία ἦν πρὸς ἄλληλα τῶν ἀντιγράφων. . . . καὶ ἀσεβῆς τις ἔδοξεν εἶναι ὁ ὀπνονών, etc. Postremo aliam subjungit explicationem, ut qui priorem non probaverit, posteriorem retineat. In.

quasi non a Servatore hic usurpata, sed ab aliquo A subtilitatis verborum imprimito addita fuerint. Eandem vero rerum apud Marcum et Lucam expositio majorem nos in suspicionem vocabit hic intrusa illa fuisse: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » cum neuter eorum mandatis a Jesu hoc loco propositis addiderit⁴⁴: « Diliges proximum tuum sicut teipsum. » Et sane qui hoc mandatum: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » intempestive fuisse adjectum defendere vult, non ei qui id se præceptum servasse profitebatur: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » dicturum fuisse Jesum inquiet⁴⁵: « Unum tibi deficit, » vel, « Adhuc unum tibi deest, » si res eadem diversis verbis a tribus tradita fuisset; cum præsertim juxta Apostolum⁴⁶: « Non occides, et si quod est aliud mandatum in hoc verbo instauretur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. » Sed quandoquidem juxta Marcum, divitem hunc qui dixerat⁴⁷: « Hæc omnia observavi a juventute mea, » intuitus Jesus dilexit eum, servata ab illo fuisse mandata fateri visus est, quæ a se servata esse fuerat professus. Hujus enim mentem attente inspiciens, hominem vidit qui bona conscientia fretus, se proposita mandata servasse 671 palam jaclabat; at si præter reliqua mandata, id etiam additum non fuisset: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » præcipuum ac præstantissimum mandatum Marcus et Lucas prætermisissent. Nisi quis fortasse dicat similia quidem esse quæ scripta sunt, at non ad eundem referri. Verum quomodo homini se præter reliqua etiam servasse mandatum profitenti: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » quasi minime perfecto dixisset Jesus⁴⁸: « Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus, » et cætera. Et

δύναται, ὡς οὐχ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐνταῦθα παρελιψομαι, ἀλλ' ὑπὸ τινος τῆν ἀκρίθειαν μὴ νοήσαντος τῶν λεγομένων προστεθῆσθαι. Συναγορεύσει δὲ τῆ ὑπονοήσει τοῦ προστεθῆσθαι ἐνταῦθα τό· « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » ἢ τῶν ὁμοίων παρὰ τῷ Μάρκῳ καὶ τῷ Λουκᾷ ἐκθεσις, ὧν οὐδέτερος προστέθεικε ταῖς κατὰ τὸν τόπον ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ (45) παραληφθεῖσαις ἐντολαῖς τό· « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Καὶ φήσει γε ὁ κρατούντων τὸ περὶ τοῦ προσεβρίθθαι ἀκαίρως τό· « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » ἐντολήν, ὅτι, εἰ τὰ αὐτὰ διαφόροις λέξεσι παρὰ τοῖς τριῶν ἀναγράφεται, οὐκ ἂν τό· « Ἐν σοι ὑστερεῖ, » ἢ· « Ἐτι ἔν σοι λείπει, » εἰρήκει ὁ Ἰησοῦς τῆ ἐπαγγελιαμένῳ (46) πεπληρωκέναι τὴν, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Ἀλλ' ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν Μάρκον, ἐμβλέψας τῷ πλουσίῳ τούτῳ εἰπόντι· « Πάντα ταῦτα ἐθύλαξα ἐκ νεότητός μου, » ἠγάπησεν αὐτὸν, ἔοικε συγκατατεθῆσθαι τῷ πεποιηκέναι ἃ ἐπηγγεῖλατο πεπληρωκέναι. [Ἐντολήν· μάλιστα εἰ κατὰ τὸν Ἀπόστολον τό· « Οὐ φονεύσεις, » καὶ τό· « Εἰ τις ἐτέρα ἐντολή, ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἀνακεφαλαιοῦται, » τῷ· « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. »] Ἐνατενίσας γὰρ αὐτοῦ τῆ διανοίᾳ, εἶδεν ἀνθρωπον εὐσυνειδήτως (47) ἐπαγγεῖλαμενον πεπληρωκέναι τὰς προκειμένας ἐντολάς. Οὐκ ἂν δὲ εἰρημένου πρὸς ταῖς ἐτέρας ἐντολαῖς καὶ τοῦ· « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » τὴν κεφαλαιωδεστέραν καὶ διαφέρουσαν παρέλιπον ἐντολήν ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς. Ἐὰν μὴ ἄρα τις ὁμοίᾳ μὴ φήσει εἶναι τὰ γεγραμμένα, οὐ περὶ τοῦ αὐτοῦ λελέχθαι· πῶς δὲ καὶ ὡς οὐδέπω τελείῳ τῷ πρὸς ἐτέροις ἐπαγγεῖλαμένῳ (48) καὶ τὴν, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » ἐντολήν πεπληρωκῶτι· ἐφη ὁ Ἰησοῦς τό· « Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα

VETUS INTERPRETATIO.

caelis, et veni, sequere me. » Vide ergo si possumus ad propositam quaestionem secundum unum quidem modum taliter respondere: quia ne forte quod ait: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » suspicari potest non a Domino positum in hoc loco, sed ab aliquo nescio quo, non intelligente subtilitatem dictorum istorum, additum esse. Hoc autem adjectum esse commendat, quod ipsum locum Marcus et Lucas exponentes, neuter addidit: « Diliges proximum tuum sicut teipsum. » Dicit autem qui adjectum hoc esse defendere vult: Si eadem ipsa diversis sermonibus a tribus sunt exposita, nunquam dixisset Dominus: Adhuc unum tibi restat, aut Unum tibi deest, ei qui professus est se implevisse mandatum quod ait: « Diliges proximum tuum sicut teipsum; » maxime si secundum Apostolum, quod dicitur: « Non occides, » et cætera, « et si quod aliud est mandatum in hoc verbo recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut te-

⁴⁴ Matth. xix, 19. ⁴⁵ Marc. x, 21; Luc. xviii, 22. ⁴⁶ Rom. xiii, 9. ⁴⁷ Marc. x, 20. ⁴⁸ Matth. xix, 21.

(45) Ἰησοῦ. Codex Regius, Σωτῆρος.

(46) Εἰρήκει ὁ Ἰησοῦς τῷ ἐπαγγελιαμένῳ. Locum hunc intactum reliquimus, quem tamen insigni traiectione deformatum esse ex veteris interpretationis, et ex sententia obscuritate liquet: quanquam hic, ut in aliis fere omnibus consentiant codices nostri, ut ex eodem fonte utrumque profluxisse non vana suspicio sit. Hunc ergo locum sic sanaveris: Εἰρήκει ὁ Ἰησοῦς τῷ ἐπαγγελιαμένῳ πεπληρωκέναι τὴν· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, ἐντολήν· μάλιστα εἰ κατὰ τὸν Ἀπόστολον τό· Οὐ φονεύσεις, καὶ εἰ τις ἐτέρα ἐντολή, ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἀνακεφαλαιοῦται· τῷ· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Ἀλλ' ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν Μάρκον· Ἐμβλέψας τῷ πλουσίῳ τούτῳ εἰπόντι· Πάντα ταῦτα ἐθύλαξα ἐκ νεότητός μου, ἠγάπησεν αὐτὸν, ἔοικε συγκατατεθῆσθαι τῷ πεποιηκέναι ἃ

ἐπηγγεῖλατο πεπληρωκέναι· ἐνατενίσας γὰρ, etc. Vetus interpr.: « Dixisset Dominus..... ei qui professus est se implevisse mandatum quod ait: Diliges proximum tuum sicut teipsum, maxime si secundum Apostolum, quod dicitur: Non occides, et cætera, et si quod aliud est mandatum, in hoc verbo recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Nam secundum Marcum sic dicit: Intendens in eum qui dixerat: Omnia servavi a juventute mea, dilexit eum, vel, osculatus est eum. Videtur enim affirmasse professionem ejus qui dixit se omnia ea implevisse. Intendens enim, » etc. HÆTIUS.

(47) Codex Regius, εὐσυνειδήτως.

(48) Ἐπαγγεῖλαμένῳ. Sic uterque codex manus. Editio autem Huetii, ἀπαγγεῖλαμένῳ. Ibidem pro πεπληρωκῶτι, forte legendum πεπληρωκέναι.

καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ τὰ ἐξῆς; Καὶ εἰ μὲν μὴ καὶ Ἀ
περὶ ἄλλων πολλῶν διαφωνία ἦν πρὸς ἄλληλα τῶν
ἀντιγράφων, ὥστε πάντα τὰ κατὰ Ματθαῖον μὴ συν-
ῥῆθαι ἀλλήλοις, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ Εὐαγγέλια,
: ἄν ἀσεβῆς τις ἔδοξεν εἶναι ὁ ὑπονοῶν ἐν ταῦθα προσ-
εῖρήσθαι, οὐκ εἰρημένῃ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν
πλούσιον τὴν· « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυ-
τὸν, » ἐντολήν· νυνὶ δὲ δηλονότι πολλὴ γέγονεν ἡ τῶν
ἀντιγράφων διαφορὰ, εἴτε ἀπὸ βραθυμίας τινῶν γρα-
φέων, εἴτε ἀπὸ τόλμης τινῶν μοχθηρᾶς τῆς διορθώ-
σεως τῶν γραφομένων, εἴτε καὶ ἀπὸ τῶν τὰ ἑαυτοῖς
δοκοῦντων ἐν τῇ διορθώσει προστιθέντων ἢ ἀφαιρούν-
των. Τὴν μὲν οὖν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τῆς Παλαιᾶς
Διαθήκης διαφωνίαν, Θεοῦ διδόντος, εὐρομεν ἰάσα-
σθαι, κριτηρίῳ χρησάμενοι ταῖς λοιπαῖς ἐκδόσεσιν·
τῶν γὰρ ἀμφιβαλλομένων (49) παρὰ τοῖς Ἑβδομή-
κοντα διὰ τὴν τῶν ἀντιγράφων διαφωνίαν, τὴν κρί-
σιν ποιησάμενοι ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐκδόσεων, τὸ συν-
ῥῆθον ἐκείναις ἐφυλάξαμεν, καὶ τινα μὲν ὠβελισαμεν
ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ μὴ κείμενα, οὐ τολμήσαντες αὐτὰ
πάντη περιελεῖν· τινὰ δὲ μετ' ἀστερίσκων προσεθή-
καμεν, ἵνα δῆλον ἦ, ὅτι μὴ κείμενα παρὰ τοῖς Ἑβ-
δομήκοντα ἐκ τῶν λοιπῶν ἐκδόσεων συμφώνως τῷ
Ἑβραϊκῷ προσεθήκαμεν· καὶ ὁ μὲν βουλόμενος πρῆξ-
ται αὐτὰ· ᾧ δὲ προσκόπτει τὸ τοιοῦτον, ὃ βούλεται
περὶ τῆς παραδοχῆς αὐτῶν, ἢ μὴ, ποιῆσθαι. Ὁ τοίνυν
θέλων μὴ παρεῖρήσθαι ἐν ταῦθα τὴν, « Ἀγαπήσεις
τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » ἐντολήν, ἀλλ' ἀληθῶς
ὑπὸ τοῦ Κυρίου μετὰ τὰς προτέρας εἰρηῆσθαι τότε, C

A sane nisi in aliis exemplaribus quamplurimis discrimina occurrerent, adeo ut non universa quæ exstant apud Mathæum, ac reliqua itidem Evangelia sibi invicem congruant, impius profecto videret in qui mandatum illud 49 : « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » a Servatore erga divitem minime allegatum, hic fuisse insertum suspicaretur. Nunc autem sive propter scriptorum quorundam indigentiam, sive propter nefariam aliquorum Scripturas emendantium audaciam, seu propter eos qui, dum emendant, pro arbitrio addunt, vel detrahunt, magna enimvero exemplarium existit differentia. Profecto discrepantia, quæ in Veteris Testamenti exemplaribus occurrit, Deo annuente, remedium adhibere potuimus; reliquis editionibus usi, ut ex iis iudicium faceremus: nam quæ apud Interpretes LXX propter exemplarium varietatem dubia erant, e reliquis editionibus æstimatione facta, 672 perpetuum cum illis consensum retinimus; et nonnulla quidem in Hebræo non exstantia obelo confiximus, cum ea penitus rejicere minime fuimus ausi; aliqua vero cum asteriscis addidimus, ut perspicuum sit ea nos e reliquis editionibus Hebræo consonantibus addidisse, cum in LXX Interpretibus minime reperirentur, et ut ea missa faciat, cui libitum erit; quem autem offendit illud, de eo admittendo, necne, pro arbitrio statuatur. At qui mandatum hocce : « Diliges proximum tuum sicut teipsum; » hic minime fuisse insertum, sed post

VETUS INTERPRETATIO.

ipsum.) Nam secundum Marcum sic dicit : « Intendens in eum » qui dixerat : « Omnia hæc servavi a juventute mea, dilexit eum, » vel, « osculatus est eum. » Videtur enim affirmasse professionem ejus qui dixit se omnia ea implevisse. Intendens enim in eum, mente vidit hominem ex bona conscientia contentem, se proposita implevisse mandata. Nunquam enim si extra cætera mandata etiam illud se implevisse dixisset : « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » capitale et maximum Marcus et Lucas prætermisissent mandatum : nisi forte quis similia quædam dicat scripta, non autem de eodem ipso dicta esse. Quomodo autem quasi nondum perfectio ei qui extra cætera etiam hoc implevit mandatum : « Diliges proximum tuum sicut teipsum; » Jesus responderet : « Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ possides, et da pauperibus. » Multam enim differentiam inter exemplaria invenimus, sive per negligentiam scribentium, sive ex temeritate quorundam, sive propter eos qui negligunt emendare Scripturas, vel propter eos qui, quod ipsis videtur, in emendationibus vel adficiunt vel subducunt. Et in exemplaribus quidem Veteris Testamenti quæcumque fuerunt inconsonantia, Deo præstante, coaptare potuimus, utentes iudicio cæterarum editionum : ea enim quæ videbantur apud Septuaginta dubia esse propter consonantiam exemplarium, facientes iudicium ex editionibus reliquis convenientia servavimus; et quædam quidem notavimus quasi non posita in Hebræo, non audentes ea omnino auferre: quædam autem cum asteriscis addidimus, ut sit manifestum quoniam quæ non fuerunt posita apud Septuaginta, ex editionibus cæteris addidimus convenienter Hebræo. In exemplaribus autem Novi Testamenti hoc ipsum me posse facere sine periculo non putavi. Tantum suspiciones exponere me debere, et rationes causasque suspicionum, non esse irrationabile existimavi, sicut in hoc loco quod dicitur : « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » quoniam apud Marcum et Lucam positum non est. Iudicent autem qui possunt, utrum vera sint quæ tractamus, an falsa. Tamen quasi posito etiam hoc : « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » age aliter tractemus hunc locum. Scriptum est in Evangelio quodam, quod dicitur secundum Hebræos, si tamen placet alicui suscipere illud, non ad auctoritatem, sed ad manifestationem propositæ quæstionis. « Dixit, inquit, ad eum alter divitum : Magister, quid bonum faciens vivam? Dixit ei : Homo, leges et prophetas fac. Respondit ad eum : Feci. Dixit ei ; Vade, vende omnia quæ possides, et divide pauperibus, et veni, sequere me. Cœpit autem dives scalpere caput suum, et non placuit ei. Et dixit ad eum Dominus :

49 Matth. xix, 19.

(49) Τῶν γὰρ ἀμφιβαλλομένων, etc. Origenes in Ep. ad African. : Καὶ ταῦτα δὲ φημι οὐκ ὀκνῶν τοῦ ἐρσουῆν καὶ τὰς κατὰ Ἰουδαίων γραφάς, καὶ πάσας τὰς ἡμετέρας ταῖς ἐκείνων συγκρίνειν, καὶ ἔρῃν τὰς ἐν αὐταῖς διαφοράς. Εἰ μὴ φορτικὸν γοῦν εἶπειν, ἐπιπολὺ τοῦτο ὄση δύναμις πεποίηκαμεν γυμνάζοντες αὐτῶν τὸν νοῦν ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσι καὶ ταῖς διαφοραῖς αὐτῶν· μετὰ τοῦ ποσὸς μᾶλλον ἀσχεῖν τὴν ἐρρηγίαν τῶν Ὁ. Verum ergo est quod scripsimus

in libro *De optimo genere interpretandi*, jam ipsis Origenis temporibus multum variasse LXX interpretum editiones, ut nemo mirari debeat unde tantæ hodieque exemplarium existant differentia, cum novas etiam *Hexaplis* illis suis et *Tetraplis* Origenes inveniret. Ea porro hic significari verisimile est : ut in *Origenianis* libro hic demonstravimus. HUETIUS.

priora mandata tunc a Domino revera pronuntiatum fuisse contendet, Servatorem nostrum inquiet divitem hunc leniter, et nullius interposita opera increpare volentem, propterea quod mandatum hoc: «Diliges proximum tuum sicut teipsum,» a servatorem fuisse dicens, verax non fuisset, id ei dixisse⁵⁰: « Si vis perfectius esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus; » eo sed enim pacto servasse te mandatum hoc: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » vere dixisse videberis.

15. Quod si quis ad humanam infirmitatem attendens, et ad difficultatem rei ejusmodi gerendæ, perfectionis in Deo adipiscendæ gratia, verba quidem negligat, ad allegorias autem animum convertat, pudorem ei jactatæ quædam a gentilibus historiæ injicient, in quibus feruntur nonnulli, ob prædicatam apud gentiles sapientiam, idem illud egisse, quod diviti hic a Servatore præcipitur. Cratetem enim Thebanum ferunt, cum libertatis consequendæ causa parce et frugaliter vivendi rationem iniisset, seseque beatum Græcis, ut quidem animo fingebat, et nullius indigentem rei præstare vellet, distractas omnes, ac divenditas facultates Thebanorum populo erogasse, cum simul id prædicasset: « Cratetem hodie Crates libertate donat. » Quod **673** si propter gentilem sapientiam, et dogmata humanam animam trucidantia, rem ejusmodi aliquis designavit; quanto magis id facere potest qui in comparanda perfectione studium suum ac operam ponit? Sin divinæ Scripturæ vires id nostras laudquaquam superare docenti fidem aliquis adhibere vult, audiat quæ in Actis apostolorum a Luca de iis commemorantur, quos apostoli ad ample-

A ἔρει, ὅτι ἡρέμα καὶ ἀμέσως ἐλέγξει βουλόμενος ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὸν πλούσιον ἐκείνον, ὡς οὐκ ἀληθεύοντα ἐν τῷ εἰρηκέναι καὶ τὴν, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » ἐντολὴν τετηρηκέναι, ἔφη αὐτῷ τὸ· « Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς· » οὕτως γὰρ φανήσῃ ἀληθεύων περὶ τοῦ, « Ἀγαπήσεις; (30) τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν » ἐντολὴν τετηρηκέναι.

Ἐάν δέ τις, τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐνορῶν ἀσθενείᾳ, καὶ τῷ δυσκόλῳ ἂν τινα τὸ τοιοῦτον ὑπὲρ τῆς ἐν Θεῷ τελειότητος ποιῆσαι, καταφρονῆ μὲν τῆς λέξεως, τράπηται δὲ ἐπ' ἀλληγορίας, δυσωπηθήσεται ἐκ τινων καὶ Ἑλληνικῶν ιστοριῶν, ἐν οἷς διὰ τὴν παρ' Ἑλλήσι σοφίαν (51) ιστοροῦνται τινες τὸ ἐνταῦθα τῷ πλούσιῳ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένον πεποιηκέναι. Κράτητα γὰρ τὸν Θηβαῖον (52) ἐλόμενον δι' ἐλευθερίαν καὶ παράδειγμα εὐτελοῦς βίου, καί, ὡς ἔφeto, μακάριον ἑαυτὸν παραστήσαι βουλόμενον τοῖς Ἑλλήσι, μηδενὸς χρῆζοντα, φασὶν ἀποδόμενον πᾶσαν τὴν οὐσίαν τῷ Θηβαίῳ δήμῳ δωρηθῆσθαι, μετὰ τοῦ εἰρηκέναι, ὅτι, « Σήμερον ὁ Κράτης Κράτητα ἐλευθεροῖ. » Εἴπερ δὲ δι' Ἑλληνικὴν σοφίαν, καὶ δόγματα ἐλόντα τὴν ψυχὴν ἀνθρώπου τὸ τοιοῦτον τις πεποίηκε, πῶς οὐχὶ μᾶλλον δυνατόν τὸ τοιοῦτον πράξει τινα μῶμενον ἑαυτῷ τὴν τελειότητα; Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς πεισθῆναι τις βούλεται περὶ τοῦ σπέρμα δυνατόν εἶναι τὸ τοιοῦτον (53), ἀκουσάτω τῶν ιστορουμένων ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ ἐν ταῖς τῶν ἀποστόλων Πράξεσι περὶ τῶν προτραπέντων ὑπὸ τῆς ἐν τοῖς ἀποστόλοις δυνάμεως πιστεύειν, καὶ βιοῦν τελείως κατὰ τὸν Ἰησοῦ λόγον οὕτως δ' ἔχει τὰ ῥητά (54): « Πάντες δὲ

VETUS INTERPRETATIO.

Quomodo dicitis: Legem feci et prophetas? quoniam scriptum est in lege: Diliges proximum tuum sicut teipsum, et ecce multi fratres tui filii Abraham amicti sunt stercore, morientes præ fame, et domus tua plena est multis bonis, et non egreditur omnino aliquid ex ea ad eos. Et conversus dixit Simoni discipulo suo sedenti apud se: Simon, filii Joanne, facilius est camelum intrare per foramen acus, quam divitem in regnum cælorum. Verum est ergo quia non implevit dives mandatum: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » qui multos despexit pauperes, et non est eis partitus aliquid de tantis facultatibus suis. Impossibile est enim et implere mandatum quod dicit: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » et esse divitem, et maxime tantas possessiones habere. Qui ergo non existimat esse abjiciendum verbum hoc quasi falsum: « Diliges proximum tuum sicut teipsum; » sed recipiendum quasi verum a Domino dictum, dicit, non satis arguitione reperta, quoniam strictum et non satis odibiliter volens arguere divitem illum Dominus noster quasi non vera dicentem, quod ait se implevisse etiam illud mandatum: « Diliges proximum tuum sicut teipsum, » dixit ad eum: « Si vis perfectius esse, vade, vende omnia quæ possides, et da pauperibus. » Sic enim apparebis dicere verum, si dilexisti, aut diligis proximum tuum sicut teipsum.

15. Si quis autem aspiciens humanam infirmitatem, et difficile hoc putans hominem posse implere, dispiciat verba, et ad allegoricum se intellectum convertat: audiat etiam historiam quorundam gentilium, in qua propter sapientiam mundi referunt, quod hic Dominus diviti facere mandat, quemdam Thebæum

⁵⁰ Matth. x, 21.

(50) Περὶ τοῦ, Ἀγαπήσεις, etc. Forte legendum περὶ τοῦ, τὴν, Ἀγαπήσεις.

(51) Ἐν οἷς διὰ τὴν παρ' Ἑλλήσι σοφίαν. Vide Hieronymum.

(52) Κράτητα γὰρ τὸν Θηβαῖον, etc. Origenes, lib. ii *Contra Celsum*; Philostratus, lib. i, cap. 10, *De vit. Apoll.*; Diogenes Laert., lib. vi; Plutarchus, *Περὶ τοῦ μὴ δαρείζεσθαι*, et præsertim Suidas: Ἀυτὸς, ἰνquit, καταλιπὼν τὴν οὐσίαν μελόδοτον, ἀρθεὶς ἐπὶ τοῦ βωμοῦ εἶπεν Ἐλευθεροῖ Κράτητα Θηβαῖον Κράτης. « Cum enim ipse agros suos incultos de-

seruisset, edito loco conscenso, dixit: Cratetem Thebanum Crates libertate donat. » Hieronymus.

(53) Περὶ τοῦ σπέρμα δυνατόν εἶναι τὸ τοιοῦτον. Vetus interpres: « Si autem et de divinis Scripturis placari quis vult, quoniam possibile est: quod præcepit Christus. » Pro, σπέρμα, legendum forte, πᾶγμα, vel χρῆμα, vel aliquid ejusmodi. Id.

(54) Ῥητά. Codex Regius, ῥήματα. Mox, Act. ii, 43, paulo aliter legitur: Πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἔσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά.

οἱ πιστεύσαντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ, εἶχον ἅπαντα κοινὰ, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ « Αἰνοῦντες τὸν Θεὸν, κατέχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. » καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ γέγραπται βίβλῳ, ὅτι « τοῦ πλήθους τῶν πιστευόντων ἦν καρδία καὶ ψυχὴ μία, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ « Ἦγαγε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς ἀποστόλους (55). » Εἶτα ἐπιφέρεται τούτοις τὰ περὶ τοῦ Ἀνανίου καὶ τῆς Σαπφείρας, ἀποδομένων μὲν κτῆμα ἑαυτῶν, νοσφισαμένων δὲ ἀπὸ τῆς τιμῆς, καὶ οὐχ ὅλον, ἀλλὰ μέρος ἀποθεμένων παρὰ τοὺς τῶν ἀποστόλων ποσὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ ἀμαρτίᾳ παθόντων τὰ ἀναγεγραμμένα - ἄξιοι γὰρ ἦσαν τοῦ ἐκ θείας ἐπισκοπῆς ἀπολαβεῖν ἐνταῦθα τὸ ἡμαρτημένον διὰ νοσφισμὸν, ἵνα καθαριότεροι ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τοῦ βίου, τιμωρηθέντες τῇ ἀπαντησάσῃ αὐτοῖς παιδεύσει ἐν κοινῷ θανάτῳ, διὰ τὸ καὶ πεπιστευκέναι, καὶ μέ-
 ρος τι παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων τεθεικέναι. Δοκεῖ δὲ μοι, ὅτι ἀκούων Ἀνανίας τοὺς λόγους τούτους, διὰ τοῦτο πεσὼν ἀπέψυξεν, ἐπεὶ οὐκ ἤνεγκε τὸν ἔλεγχον, ἀλλὰ βασανιζόμενος τοσοῦτον ἐκολάσθη, καὶ ὡς ἐκψύξαι, καθικομένων τῶν λόγων Πέτρου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Καὶ οὐ Πέτρον γε νομιστέον ἐνταῦθα ἀνηρηκέναι τὸν Ἀνανίαν, ἀλλ' ἐκεῖνον μὴ ὑπομεμνηκέναι τὴν σφοδρότητα τοῦ εἰπόντος πρὸς αὐτὸν Πέτρου « Διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου; » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ « Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας. » Εἰκὸς δὲ πρὸς τὴν τοῦ Ἀνανίου ἀπόδοσιν, ἐν ἣ περὶ τοῦ Πέτρου ἀπελογησάμεθα, ἐνστήσασθαι (56) τινὰ διὰ Σάπφειραν, ἐπεὶ αὕτη, « μὴ εἰδύια τὸ γεγονός, εἰσῆλθε. Καὶ ἀπεκρίθη πρὸς αὐτὴν ὁ Πέτρος λέγων· Εἰ τοσοῦτον τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; Εἰπούσης αὐτῆς, Τοσοῦτον· ὁ Πέτρος πρὸς αὐτὴν φησὶ· Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ Πνεῦμα Κυρίου; Ἰδοὺ οἱ πόδες τῶν θαψάντων τὸν ἄνδρα σου ἐπὶ τῇ θύρᾳ (57), καὶ ἐξοίσουσί σε· ἔπεσε γὰρ παραχρῆμα καὶ αὕτη πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἐξέψυξεν. » Ἀλλὰ λεχθεῖν ἂν, ὅτι κάκεινη, ἐπιπληροσμένη καὶ βαρηκόσα τὴν ψυχὴν, πῆ μὲν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ ἐλέγχου, πῆ δὲ ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνδρὸς συμφορᾷ, καὶ λύπη τῇ περὶ αὐτοῦ, πῆ δὲ ἐπὶ τῇ κατὰ τὸν Θεὸν λύπῃ, ἐξέψυξε, προεωραχότος τοῦ Πέτρου τῷ πνεύματι τὸ ἀπαντησόμενον αὐτῇ. Ταῦτα δὲ ἡμῖν ὅλα εἰρηται, βουλομένοις κατασκευάσαι τὸ δυνατὸν εἶναι βουλευθέντα τινὰ τέλειον γενέσθαι, πεισθῆναι τῷ Ἰησοῦ λέγοντι· « Ὑπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς. » Γενναίων δ' οἶμαι, καὶ ἐχόντων τὰ χαρακτηρίζοντα τὸν ἐπίσκοπον πάντα.

VETUS INTERPRETATIO.

fecisse propter libertatem animæ suæ, et exemplum vitæ facilioris : et volentem se beatum demonstrare gentibus, et nihil mundi istius opus habentem, tradidisse omnem substantiam suam populo Thebanorum. Si ergo propter sapientiam gentium, et dogmata libertantia animam, sicut illi putabant, hoc facere potuit homo gentilis, quomodo non facilius potest facere qui concupiscit in se suscipere Christi perfectionem? Si autem et de divinis Scripturis placari quis vult quoniam possibile est quod præcepit Christus, audiat historiam de Actibus apostolorum ita conscriptam : « Omnes autem qui crediderant in ipsum habebant omnia communia, et possessiones, et substantias vendebant, et dividebant prout quisque opus habebat. Quotidie autem permanentes in ipsum in templo, et frangentes in domibus panem, percipiebant cibum

⁵¹ Act. II, 44. ⁵² ibid. 47. ⁵³ Act. IV, 32-57. ⁵⁴ Act. V, 3, 5. ⁵⁵ ibid. 7, 8 et seq.

(55) Ἦγαγε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς ἀποστόλους. Act. IV, 31 : Ἦνεγκε τὸ χρῆμα καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.

Actendam fidem, et vitam perfectam, et documentis Jesu consonam instituendam auctoritate sua et virtute compellebant : sic autem se habent illa ⁵¹ : « Omnes etiam qui crediderant pariter, habebant omnia communia, » et cætera usque ad id ⁵² : « Colaudantes Deum, et habentes gratiam ad omnem plebem. » Et rursum paulo post in eodem libro scriptum est ⁵³ : « multitudinis credentium fuisse cor et animam unam, » et reliqua ad hæc usque : « Attulit pretium, et posuit ante apostolos. » Illis deinceps Ananiæ et Sapphiæ historia subnectitur, qui possessionem quidem suam vendiderant, aliquam autem pretii partem interverterant ; nec pretium totum, sed portionem ipsius duntaxat ante pedes apostolorum deposuerant ; et idcirco pro peccato id fuerant perpassi quod litteris traditum est ; nam quod credidissent, et partem aliquam ad pedes apostolorum detulissent, meriti certe fuerant, ut in eos animadvertens Deus illic peccati per fraudationem admissi vicem rependeret, ut inflicto sibi per mortem communem supplicio puniti, mundiores ex hac vita migrarent. Propterea autem audito hoc sermone collapsam Ananiam exspirasse reor, quod indicium criminis ferre non potuerit, sed quæstione de illo habita usque adeo castigatus sit ; ut pungente ipsius animam Petri sermone exspiraret. Nec sane Ananiam a Petro morti datum fuisse existimandum est, sed ferre eum non potuisse vehementiam Petri dicentis ⁵⁴ : « Cur tentavit Satanas cor tuum? » et reliqua, usque ad id : « Et factus est timor magnus super omnes qui audierunt. » His autem quæ de Anania 674 tradita sunt, in quibus Petri causam defendimus, intercessurum aliquem propter Sapphiram verisimile est, quandoquidem illa, « nesciens quod factum fuerat, introivit. Et respondit ei Petrus dicens : Si tanti agrum vendidistis? At cum dixisset illa : Tanti ; Petrus ait illi : Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini? Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum ad ostium, et efferent te. Confestim enim cecidit et illa ante pedes ejus, et exspiravit ⁵⁵. » Verum dici potest animo conturbatam hanc et oppressam, tum quod peccati manifesta foret, partim propter viri calamitatem et conceptum inde merorem, partim etiam quod peccati in Deum conscia vehementer angeretur, vitam cum morte commutasse ; cum prius casus illi impendentes Petrus spi-

(56) Ἐνστήσασθαι. Forte legendum, ἐνστήσασθαι.

(57) Cod. x Regius, τὴν θύραν.

ritu prævidisset. Hæc omnia eo a nobis dicta sunt, A ut unumquemque perfectum evadere volentem, parere posse probemus Jesu dicenti⁶⁶ : « Vade, vende quæ habes, et da pauperibus. » Strenuorum autem, et numeris omnibus, qui episcopo potissimum conveniunt, absolutorum hominum partes essent, eos adhortari quibus facultas suppetit, qui que adhortationi obtemperant, et iis res vitæ necessarias e communi subministrando alios ad idem quosque impellere; exemplum enim quoddam unanimis vitæ illud esset, quam tempore apostolorum fidelis agebant.

16. Quærere autem potest aliquis, quomodo is perfectus esse queat qui facultates omnes suas vendidit, et pauperibus erogavit, cum ille demum perfectus sit, qui omnibus virtutibus instructus, jam nihil amplius nequitia adductus, facit. Esto enim, B aliquis id fecerit, quomodo minime iracundus derepente prodibit, si impotens iræ antea fuerit? quomodo item omnis anxietatis expers, et rebus omnibus superior quæ homini contingere possunt et molestiam ipsi parere? quomodo omnis vacuus formidinis, quam sive dolores et ærumnæ, sive mors, vel ea incutiunt quæcunque in animam etiamnum imperfectam cadere possunt? qui fiet ut qui facultates vendidit, et C 675 egenis distribuit, nulli sit cupiditati obnoxius? Fieri enim posse dicet quispiam, ut ex eo quod bona sua universa aliquis distraxerit, humani aliquid ob paupertatem passus, audacis facinoris pœniteat, et proximi sui facultates concupiscat. Quod si id quod voluptas appellatur, cum sit animi sine ratione elatio, affectus est, quomodo bona omnia sua vendat aliquis, et dividat pauperibus, et simul ab omni præter rationem elatione liberetur? Ad eam quæstionem hæc etiam addi potest, qui fieri queat ut ob divendita et egenis distributa bona, divinam sa-

Ζητήσαι δ' ἂν τις, ὅτι, εἴπερ τέλειός ἐστιν ὁ πάσας ἔχων τὰς ἀρετὰς, καὶ μηκέτι ἀπὸ κακίας πράτων, πῶς τέλειος γένοιτ' ἂν ὁ πωλήσας ἑαυτοῦ τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δοὺς τοῖς πτωχοῖς. Ἔστω γάρ τινα τοῦτο πεποιηκέναι, πῶς ἂν (58) καὶ ἀόργητος γένοιτ' ἂν ἀθρόως, εἰ τύχοι εὐέμπυτος ὡν εἰς ὄργην; πῶς δὲ καὶ ἄλυπος, καὶ κρείττων παντὸς οὐτινοσούν συμβῆναι δυναμένου, τὴν λύπην προκαλουμένου; πῶς δὲ καὶ ἐξω φόβου πάντη ἔσται, τοῦ περὶ πόνων, ἢ θανάτου, ἢ τῶν ὄσα δύναται τὴν ἔτι ἀτελεστέραν ψυχὴν φοβῆσαι; τίνα δὲ τρόπον ὁ ἀποδόμενος τὰ ὑπάρχοντα, καὶ διαδοὺς πτωχοῖς, ἐκτὸς ἔσται πάσης ἐπιθυμίας; Λέγει γὰρ ἂν τις, ὅτι δυνατὸν παρ' αὐτὸ τὸ ἀποδίδοσθαι πάντα τὰ ὑπάρχοντα, παθόντα τι ἀνθρώπινον ὑπὸ τῆς πενίας, μετανοῆσαι μὲν ἐπὶ τῷ τετολημμένῳ, ἐπιθυμῆσαι δὲ τῆς παραπλησίου κτήσεως. Εἰ δὲ καὶ ἡ λεγομένη ἡδονή, ἄλογος οὕσα ἔπαρσις τῆς ψυχῆς (59), πάθος ἐστὶ, πῶς ἂν τις ἅμα τε ἀποδώτο πάντα τὰ ὑπάρχοντα, καὶ διεύη πτωχοῖς, ἅμα δὲ ἀπαλλαγείη τοῦ ἄλόγως ἐπιχρίσθαι; Προσθεῖη δ' ἂν τις τῇ ἐπαπορησει, ὅτι πῶς δύναται παρὰ τὸ ἀποδεδόσθαι τὰ ὑπάρχοντα, καὶ πτωχοῖς τις διαδεδωκέναι, σοφὸς γενέσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ὥστε λόγον δίδοναι παντὶ τῶ ἐρωτῶντι αὐτὸν περὶ τῆς ἐν αὐτῷ πίστεως, περὶ

VETUS INTERPRETATIO.

cum lætitia et simplicitate cordis, laudantes Deum, et habentes gratiam ad universum populum. » Et post modicum iterum dicit : « Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una, et nemo eorum dicebat aliquid suum esse, sed erant illis omnia communia, » et cætera. In quo loco introducit de Anania et Sapphira conjugē ejus qui vendiderunt prædium suum, et de pretio prædii partem aliquam subtraxerunt, et ideo passi sunt quæ passi sunt, digni enim erant in hoc sæculo recipere peccatum suum, ut mundiores exeant ab hac vita mundati castigatione sibi illata per mortem communem, quoniam credentes erant in Christum. Puto autem quoniam audiens Ananias hæc verba, ideo cadens expiravit, quoniam non sustinuit argutionem Petri, sed cruciatus in se adeo est punitus, ut exspiraret, verbis videlicet Petri catechizantibus animam ejus. Nec Petrum hic existimare debemus interfecisse Ananiam, sed illum non sustinuisse acritudinem verborum Petri dicentis ad se : « Ut quid replevit Satan cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto, et fraudares de pretio prædii? Nonne manens tibi manebat, et venditum in tua erat potestate? Quid quoniam posuisti in corde tuo facere rem talem? Non es mentitus hominibus, sed Deo. Audiens autem, inquit, Ananias verba hæc, cecidit, et exspiravit. »

16. Convenienter aliquis quærere potest, quoniam si perfectus est qui omnes habet virtutes, ut jam ex malitia nihil agat, quomodo sit perfectus qui vendidit omnia sua, et pauperibus dedit? Ponamus enim aliquem hoc ipsum fecisse, quomodo fiet statim et sine ira? Et si contigerit eum esse sine ira, quomodo fiet statim et sine tristitia? Quomodo fiet etiam extra timorem, ut non timeat aut dolorem aut mortem, vel quælibet alia quæ possunt animam imperfectiorem turbare? Quomodo qui erogavit substantiam suam pauperibus, erit absque omni concupiscentia? Deinde quoniam possibile est ex hoc ipso quod tradidit

⁶⁶ Matth. xix, 21.

(58) Codex Reg., πῶς δ' ἂν.

(59) Ἡδονὴ ἄλογος οὕσα ἔπαρσις τῆς ψυχῆς. Philo, ii Allegor. : Ὁ ἕψις, ἢ ἡδονή, ἔπαρσις ἄλογος ψυχῆς. « Serpens voluptas, sublatio animi sine ratione. » Laertius, lib. vii : Ἡδονὴ δὲ ἐστὶν ἄλογος ἔπαρσις, ἐφ' ἀρετῶν δοκοῦντι ὑπάρχειν. « Voluptas vero est sublatio sine ratione propter rem quæ videtur expetenda. » Laertii verba refert Suidas. Cicero, lib. iii De finib. : « Sed hoc interest quod vo-

luptas etiam dicitur in animo vitiosa res, ut Stoici putant; qui etiam sic definiunt, sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui. » Et Tuscul. iii : « Bifariam quatuor perturbationes æqualiter distributæ sunt : nam duæ sunt x opinione boni, quarum altera voluptas gestiens, id est præter modum elata lætitia opinione magni alicujus boni. » ΠΥΕΤΙΥΣ.

ἐκάστου τῶν πεπιστευμένων, καὶ περὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς κεκρυμμένως εἰρημένων. Ὅρα δὲ, ὅτι γενικὴ ἐστὶν ἡ ἐπαπόρρησις, ἥτοι γενναία καὶ οὐκ εὐλύτος (60)· εἴτε γὰρ παρ' αὐτὸ τοῦτο μόνον φήσομεν τινα τέλειον γεγονέναι, κἄν μὴ ἀναλαβὼν ἢ ἄξεθέμεθα, ἀτόπω περιπεσοῦμεθα λέγοντες εἶναι τινα καὶ τέλειον ἅμα καὶ ἁμαρτωλόν· ἁμαρτωλὸς γὰρ ὁ ὀργίλος, καὶ ὁ τὴν τοῦ κόσμου λύπην λυπούμενος, καὶ ὁ τὰ ἐπίπονα καὶ θάνατον φοβούμενος, καὶ ἐπιθυμῶν τῶν ἀπόντων, καὶ ἀλόγως ἐπαίρμενος τὴν ψυχὴν, ὡς ἐπ' ἀγαθοῖς, τοῖς οὐκ ἀγαθοῖς· εἴτε ἅμα τῷ ἀποδόσθαι τινὰ τὴν οὐσίαν, καὶ διαδοῦναι πτωχοῖς, φήσομεν αὐτὸν ὡς περὶ θεόληπτον γενόμενον πᾶσας τὰς ἀρετὰς ἀνεληγμέναι, καὶ πᾶσαν κακίαν ἀποτεθεῖσθαι, πιστῶς μὲν, ἵνα κοινότερον ὀνομάσω, ἔροῦμεν, οὐκ οἶδα δὲ εἰ ἀληθῶς· καὶ τάχα καταγελάσονται ἡμῶν, ὡς οὐ φρόνιμα λεγόντων, οἱ ἀκούσαντες τοιαύτης λύσεως προσαγομένης τῷ ἐπιπορημένῳ.

Φρονιμώτερον οὖν τις δοῦναι ἂν τῆρῶν τὰ τῆς λέξεως, καὶ μηδαμῶς τροπολογῶν τὰ κατ' αὐτὴν, οὕτως ἀπαντῶν (61), ὡς πιστὸς μὲν, εἰ δὲ καὶ ἀξίως τῶν κατὰ τὸν τόπον νοῦ τὰ λεγόμενα, ἢ μὴ, καὶ αὐτὸς κρινεῖς. Φήσει οὖν, ὅτι, εἴπερ βοηθεῖται ὁ τοῖς πένησι μεταδιδούς ὑπὸ τῆς ἐκείνων εὐχῆς, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν λαμβάνων τὸ ἐν τοῖς δεομένοις τὴν χρηματικῶν ἐν πνευματικῶς περίσσειμα εἰς τὴν ἑαυτοῦ ὑστέρημα, ὡς ὑπέφηνεν ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους δευτέρῃ, τίς ἂν ἄλλος τοῦτο πάθει, καὶ μεγάλην βοήθειαν βοηθηθεῖ, ἐπακούοντος τοῦ Θεοῦ ταῖς τῶν τοσοῦτων πενήτων ἀναπαυμένων εὐχαῖς, ἐν οἷς τάχα ἂν εἶεν τινες παραπλησίως τοῖς ἀποστόλοις, ἢ ὀλίγῳ ὑποδεστέροις αὐτῶν (62), πένητες μὲν ἐν τοῖς σωματικοῖς, ὡς ἐκεῖνοι, πλουτοῦντες δὲ ἐν τοῖς πνευματικοῖς; Ὅυτος δὲ ὁ ἀνθυπαλασσόμενος ἀπὸ πλοῦτου πέναν ὑπὲρ τοῦ τέλειος γενέσθαι, πεισθεὶς τοῖς Ἰησοῦ (63) λόγοις, ἀθρόως ἂν βοηθηθεῖ, ὡς

pientiam aliquis adipiscatur, adeo ut unicuique do ipsius fide, fideique capitibus, et obscurioribus sacrae Scripturae locis, hunc percontanti rationem dare possit. At nota arduam esse questionem illam, hoc esse operosam, quæque non facile solvi queat; nam sive eo ipso duntaxat perfectum aliquem evasisse dicamus, licet ea quæ diximus in se non receperit, in absurdum incurremus, aliquem perfectum simul et peccatis deditum esse dicentes: peccatis enim deditus est, qui iracundus, qui mundi tristitiam patitur, qui ærumnas et mortem reformidat, qui ea concupiscit quibus caret, quique, præter rationem, rebus minime bonis, tanquam bonis, effertur; sive simul atque substantiam aliquis vendiderit, et egenibus dividerit, hanc velut Deo allatum omne virtutum genus suscepisse, et omnem nequitiam abjecisse pronuntiemus, a fide quidem haud abhorrentia, ut levius dicam, nescio utrum et vera dicemus; et fortasse nos quasi malesana jactantes deridebunt, qui ejusmodi solutionem propositæ questionis adhibitam audierint.

17. Sapientius ergo aliquis litteræ adhærens, et non in tropologias divertens, ita 676 questioni obviam iræ videbitur, ut fidelis quidem, an etiam pro rerum quæ hoc loco continentur dignitate, eas animo comprehendens, necne, penes te iudicium erit. Dicit ergo quod si pauperum precibus juvatur, qui bona sua iis impertivit, ad salutem suam assumens rerum spiritualium copiam qua præditi sunt, rei pecuniariæ egentes, ut suæ inopiæ succurrat, quemadmodum in posteriore ad Corinthios declaravit Apostolus⁶⁷, cuinam id contingit potius, vel quis majore juvatur auxilio, tot pauperum sublevatorum preces exaudiente Deo; inter quos apostolis fortasse similes sunt aliqui, vel paulo iis certe inferiores; rebus egentes corporalibus, sicut illi, spiritualibus vero abundantes? Qui ergo sermonibus Jesu adductus, ut perfectus evadat, divitiis egestatem permutat, is confestim adjuvabitur, haud secus ac Christi.

VETUS INTERPRETATIO.

omnia sua, ut patiens aliquid humanum ex paupertate, pœnitentia eum facti, desideret autem similia possidere. Si autem et quæ dicitur voluptas, irrationalis constituta elevatio animæ, passio est, quomodo quis mox ut tradiderit omnia sua pauperibus statim liberabitur a passione jactantiæ vanæ? Adhuc autem adjiciens aliquis dicat: Quomodo potest ex eo quod tradiderit bona sua pauperibus, etiam sapiens fieri, et suscipere sapientiam Dei, ut possit reddere rationem omni homini interroganti se de fide, vel de omnibus quæ in Scripturis absconso sunt dicta? Sive enim ex hoc ipso dicimus quemquam fieri perfectum, si habuerit ea quæ diximus, ad irrationalitatem venimus, dicentes aliquem et perfectum esse simul et peccatorem. Peccator est enim omnis qui irascitur sine causa, et si quis sæculi tristitia contristatur, et qui dolores timet, aut mortem, et qui desiderat quod non habet, et qui sine ratione extollitur quasi in bonis quæ non sunt bona. Sive simul ut tradiderit bona sua pauperibus, dicimus eum quasi receptaculum Dei factum suscipere omnes virtutes, et deponere malitiam universam, fideliter quidem ut communiter neminem dicimus, nescio autem si vere. Et forsitan deridebunt nos quasi non sapienter dicentes, qui audierint solutionem hujusmodi.

17. Sapienter ergo videbitur forsitan dicere qui servans simplicitatem verborum, et non moraliter aliquid dicens de eis, si sic responderit quasi fidelis, dicens quoniam qui pauperibus tradit bona sua, ipso- rum orationibus adjuvatur, accipiens ad suam spiritalem inopiam spiritalem abundantiam eorum qui patitur inopiam carnalem, sicut ait Apostolus ad Corinthios scribens: et sit hoc modo perfectus, quam-

⁶⁷ II Cor. viii, 14.

(60) Ἦτοι γενναία καὶ οὐκ εὐλύτος. Verba hæc in contextum irrepisse probat Regius codex qui ea non agnoscit. Hæc tunc.

(61) Ἀπαντῶν. Forte legendum, ἀπαντᾶν.

(62) Ἦ ἐλίγῳ ὑποδεετέροις αὐτῶν. Ita C. H., at

R. ὑποδεετέρος. Forte legendum, ὑποδεετέριος. Vetus interpr.: « Qui tamen similes sunt apostolis, aut paulo inferiores; » videtur legisse ὑποδεετέροι. In.

(63) Ἰησοῦ. Codex Regius. Θεοῦ.

apostoli, ut sapiens in Christo, et fortis, et prudens et omni affectu vacuus efficiatur. At qui ejusmodi explicationem tuendi hujus loci gratia proferet, minime necessarium esse dicet, ut ipso die quo quis bona sua vendidit, et pauperibus distribuit, id contingere nobis animo fingamus, sed ab illo fortasse die hunc ad ea deducere divina cura incipiet; laudabilem illam ab affectibus immunitatem dico et omnigenam virtutem: deinde vero tanquam Isaac proficiens et crescens⁸², propter collatum ipsi a Deo in Christo adjumentum, major erit, donec in omni virtute incrementum capiens, erasa ex ipsius anima omni nequitia, valde valde magnus existat. Nec vero qui expositionem hanc tradiderit, dicere cogetur hominem alioqui peccatis deditum eo ipso perfectum evadere.

18. Alter autem in fide fortasse non constans, sensus reconditos penetrandi studio, forsitan etiam cogitationum Deo dignarum sublimitate super his locis quæ sita ab eo et reperta, relicta littera ad tropologiam ascendet, et dicet bona uniuscujusque ea esse **677** quæ illum post excessum consequuntur; adeo ut justis bonis affluant facultatibus, contrariis vero improbi. Hic ergo divitem multa possidentem bona tyrum ejus esse dicet qui nequitiis multis abundat; inter quas divitiarum amor, gloriæ cupiditas, et res aliæ terrenæ bonis vituperabilibus animam ipsius replentes censi possunt. Quoniam ergo qui ea ratione dives est, a pravitatibus quibusdam alienus esse potest, velut ab adulterio, et homicidio, et furto, et falsi testimonii dictione, et cum honore aliquo erga parentes officio perfungitur et in proximos humanus esse, verumtamen non perfectus; ejusmodi homini per symbola præcipit Servator ut nefaria hæc bona vendat, et quasi tradat potestatibus ea operantibus, omnium egenis bonorum, propterea que minas non sustinentibus, juxta id quod scriptum est⁸³: « Qui autem pauper est, increpationem non sustinet. » Hanc porro explicationem valde coactam visum iri ac violentam certo scio, quæ propositam quidem de perfectione quæstionem non in scite solvat; non autem nequitiam deponere, et quæ a nequitia proveniunt

A καὶ οἱ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ, πρὸς τὸ γενέσθαι σοφὸς ἐν Χριστῷ, καὶ ἀνδρεῖος, καὶ δίκαιος, καὶ σώφρων, καὶ ἐκτὸς παντὸς πάθους. Φήσει δὲ ὁ οὕτως ἀπολογούμενος, ὅτι οὐκ ἀνάγκη τοῦτο νοηθῆναι αὐτῆς ἡμέρας ἀπαντῆσαι τῷ ἀποδομένῳ τὰ ὑπάρχοντα, καὶ διδόντι πτωχοῖς, ἀλλ' ἴσως ἀπ' ἐκείνης μὲν τῆς ἡμέρας ἀρξεται ἡ θεία ἐπισκοπὴ ἐπὶ τὰ τοιαῦτα αὐτὸν ἀγειν· λέγω δὲ τὴν ἐπαινετὴν ἀπάθειαν καὶ πᾶσαν τὴν ἀρετὴν· προβαίνων δὲ ὡς ὁ Ἰσαὰκ διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὸν ἐν Χριστῷ βοήθειαν, μείζων ἔσται, ἕως οὐ αὐξάνων μέγας γένεται σφόδρα σφόδρα ἐν πάσῃ ἀρετῇ, πάσης ἐξαφανισθείσης τῆς κακίας ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἀναγκασθήσεται γὰρ ὁ ταῦτην ἀποδοτικῶς τὴν διχηρῶσιν εἰπεῖν τέλειον παρ' αὐτὸ τοῦτο γενέσθαι ἀνθρώπων τὰ ἄλλα ἀμαρτάνοντα.

B Ἐτερος δὲ, οὐκ οἶδα μὲν εἰ σκάζων τῇ πίστει, φαντασίᾳ τοῦ διαβαίνειν ἐπὶ τὴν φρόνησιν, οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ μέγεθός τι ζητήσας καὶ εὐρῶν εἰς τοὺς τόπους νοημάτων ἀξίων τοῦ Θεοῦ, καταλιπὼν τὴν λέξιν ἐπὶ τροπολογίαν ἀναβήσεται, καὶ ἐρεῖ ὑπάρχοντα ἐκάστῳ εἶναι τὰ ἐπόμυνα αὐτῷ μετὰ τὴν ἐξόδον, ὡς εἶναι τῶν ὑπαρχόντων δικαίους μὲν ἀγαθὴν ὑπαρξίν, φαύλους δὲ τὴν ἐναντίαν. Ἐνταῦθα οὖν φησι (64) τὸν πολλὰ ἔχοντα κτήματα πλούσιον σύμβολον εἶναι τοῦ πολλὰ κεκτημένου φαῦλα, ἐν οἷς εἶναι δύναται καὶ ἡ φιλοπλουτία, καὶ ἡ φιλοδοξία, καὶ ἄλλα γὰρ ἴνα πράγματα πεπληρωκότα αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ψεκτοῦ πλοῦτου. Ἐπεὶ οὖν δύναται ποτε ὁ οὕτως πλούσιος ἀπέχεσθαι μὲν τινῶν φαύλων, ὡς μοιχείας, καὶ φόνου, καὶ κλοπῆς, καὶ ψευδομαρτυρίας, καὶ καθήκοντα δὲ ἀποδίδοναι πρὸς γονεῖς μετὰ τιμῆς, εἶναι δὲ τις καὶ φιλόανθρωπος πρὸς τὸν πλησίον, οὐ μὴν καὶ τέλειος, συμβολικῶς τῷ τοιούτῳ προστάσσει ὁ Σωτὴρ ἀποδόσθαι τὰ μοχθηρὰ ὑπάρχοντα, καὶ ὡς περὶ παραδοῦναι αὐτὰ ταῖς ἐνεργητικαῖς αὐτὰ δύναμεις, πτωχεύουσας παντὸς καλοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ὑφισταμέναις τὴν ἀπειλήν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Πτωχὸς δὲ οὐκ ὑφίσταται ἀπειλήν. » Ἄλλ' εὖ οἶδ' ὅτι σφόδρα βίαιος εἶναι δοξεί τῇ τοιαύτῃ ἀπόδοσις, λύουσα μὲν οὐκ ἀγενῶς τὰ περὶ τελειότητος ἠυπορημένα· οὐ πάνυ δὲ πείθουσά πως τὸ ἀποθέσθαι τὴν κακίαν, καὶ τὴν ἀπὸ κακίας ἀποδόσθαι ὑπαρξίν,

VETUS INTERPRETATIO.

vis aliquas (quod humanum est) habuerit passiones, et si quis alius hanc inopiam passus fuerit, et magni adjutorio fuerit adjuvatus, Deo exaudiente tantorum pauperum refrigeratorum preces: qui tamen similes sunt apostolis, aut paulo inferiores, pauperes quidem in corporalibus sicut illi, divites autem in spiritualibus. Aut ita. Iste qui mutavit pro divitiis paupertatem ut fiat perfectus, credens sermonibus Christi, adjuvabitur ratione sicut apostoli Christi, ut sapiens fiat in Christo, ut magnanimis, ut justus, ut castus, et absque omni omnino passione. Non tamen sic debemus intelligere, ut in ipsa die, vel in ipso tempore quo tradiderit bona sua pauperibus, efficiatur omnino perfectus. Sed consequenter ex illa quidem die incipiet speculatio Dei adducere cum ad omnes virtutes, ut incipiat ex eo proficere sicut Isaac propter adjutorium Dei collatum in se, et magis atque magis crescat per singulos dies, donec adjutus sicut Isaac, magnus efficiatur valde in omni virtute, omni videlicet malitia avulsa de anima ejus. Et sic qui hanc expositionem defendere vult, dicere non cogetur perfectum fieri hominem per hoc ipsum quod tradiderit bona sua pauperibus, alias delinquentem.

18. Alier autem forsitan abundans fide et studio transeundi ad subtiliora, et ad magnitudinem aliquam intellectuum eminentium et digniorum Christo, relinquens verbi simplicitatem et expositionem moralem transibit, dicens substantiam esse uniuscujusque animæ actus ipsius post exitum, ut sit substantia qui-

⁸² Gen. xxvi, 13. ⁸³ Prov. xiii, 8.

(64) Ἐνταῦθα οὖν φησι, etc. Loge φήσει, supra ἀναβήσεται καὶ ἐρεῖ. Cæterum vide Hieronymum et Theophylactum. HUETIUS.

καὶ δοῦναι πτωχοῖς. Ἐν τοιοῦτῳ προσκατειλημμένος ἄ τῶν ὁ ταῦτη παριστάμενος (65) τῇ δόξῃ, φήσει πε-
 πληρωῶσθαι τὸν ἁμαρτωλῶν πνευμάτων κατὰ τὴν ἀνα-
 λογιάν τῶν ἁμαρτημάτων· οἷον εἰ πόρνος εἴη, τοῦ
 λεγόμενου ἐν τοῖς προφήταις πνεύματος πορνείας·
 εἰ δὲ θυμικὸς, πνεύματος θυμοῦ· οὕτω δὲ καὶ εἰ κα-
 τάλalos, πνεύματος καταλαλιᾶς. Ταῦτα οὖν τις ἐκτῆ-
 σατο τὰ ὑπάρχοντα φαῦλος ὢν, καὶ γενόμενος τῇ μετ-
 οχῇ τῶν χειρόνων πνευμάτων Τυφῶνος πολυπλοκώ-
 τερος (66). Ὡςπερ δ' ἐκτῆσατο αὐτὰ, ὠνυσάμενος
 προαιρέσει εἰκούσῃ τοῖς φαύλοις, οὕτως ἀποδοῖτο ἂν
 οἷς θέλει ὁ λόγος οὗτος πτωχοῖς διὰ τοῦ πεῖθεσθαι τῷ
 Ἰησοῦ· ὡς γὰρ ἡ εἰρήνη τῶν ἀποστόλων πρὸς αὐτοὺς
 ἀνακάμπτει, ἐὰν μὴ υἷς εἰρήνης τύχοι εἶναι ὁ ἀκούων
 τὸ· « Εἰρήνη ὑμῖν· » οὕτως ἡ πορνεία, καὶ πάντα τὰ
 ἁμαρτήματα, πάντα ἀνακάμψαι ἂν πρὸς τοὺς αἰτίους
 τῶν ἁμαρτημάτων πτωχοῖς. Καὶ ἔστι μὴ διστάσαι
 περὶ τοῦ τέλειον γίνεσθαι τὸν οὕτω πωλῆσαντα πάντα
 τὰ ἀποδεδομένα ὑπάρχοντα, καὶ δόντα πτωχοῖς. Εἰ
 δὲ χρόνῳ πολλῷ ἀποδοῖται τὰ ὑπάρχοντα, καὶ πολ-
 λοῦ δεῖται χρόνου πρὸς τὸ δοῦναι αὐτὰ οἷς εἰπομεν
 πτωχοῖς, οὐδὲν ἂν κωλύοιτο ὁ λόγος χρόνῳ διδοῦς,
 κατ' ἀναλογίαν ὢν ἀποδεδόται τοῖς πτωχοῖς, τέλειον
 γίνεσθαι τὸν ταῦτα ποιοῦντα· σαφῶς δὲ ὁ ταῦτα πρά-
 ξας ἔξει θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ αὐτὸς γινόμενος
 ἐπουράνιος· οἷος μὲν γὰρ ὁ χοϊκὸς, ὁ πονηρὸς δη-
 λαδῆ, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί· καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος.
 Ἐν
 τῷ οὖν αὐτοῦ μέρει οὐρανῷ ἔξει θησαυρὸν ὁ βουλη-
 θεὶς τέλειος γενέσθαι, καὶ πωλῆσας πάντα τὰ ὑπά-
 ρχοντα, καὶ δούς τοῖς πτωχοῖς. Ἄλλὰ μὴ ὑπολάβῃς
 τὸν τηλικούτον δύνασθαι ἐν τοῖς κατὰ τὰ βιωτικὰ
 πλουσίους εὐρεθῆναι· τίς γὰρ αὐτῶν ἀπέδοτο τὴν φι-
 λωπλουτίαν, καὶ τὴν, ἢν' οὕτως ὀνομάτω, φιλοκο-
 σμίαν; Τίς δὲ πάντα ἀπέδοτο τὸ πνεῦμα τῆς κενοδο-
 ξίας, ἵνα χωρήσῃ ἐν τῷ ἑαυτοῦ οὐρανῷ θησαυρὸν δό-

facultates vendere et pauperibus erogare persua-
 deat. Qui opinioni huic assentiens hic fuerit depre-
 hensus, pro peccatorum suorum ratione spiritibus
 repletum esse peccatorem dicet; ut si scortatoris
 verbi causa, fuerit, scortationis dicto a prophetis
 spiritu⁶⁵; si iracundus, spiritu iracundiæ, si ob-
 trectator, spiritu obtreccionis. Has ergo possidet
 facultates qui malus est, et nequiorum commu-
 nione spirituum Typhone mutabilior est. Et quem-
 admodum voluntate malis obtemperante ea emens
 sibi comparavit; ita Jesu morem gerendo his pau-
 peribus illa dividat, qui isto **678** sermone signifi-
 cantur. Ut enim apostolorum pax ad ipsos rever-
 titur, si pacis forte filius non fuerit, qui illud au-
 dit⁶¹: « Pax vobis; » ita scortatio, et reliqua om-
 nia peccata ad pauperes revertentur, qui causam
 illis præberunt. Nec dubium esse potest quin effi-
 ciatur perfectus qui facultates omnes, quas dixi-
 mus, vendiderit, et egenis fuerit largitus. Quod si
 diuturno tempore venduntur facultates et ad ea pau-
 peribus quos diximus, eroganda, longum tempus
 desideratur; non impedit profecto hæc distribu-
 tionis diuturnitas, quominus qui ista facit, pro re-
 rum a se egenis distributarum ratione, perfectus
 evadat; futurum autem ut thesaurum in cælo ha-
 beat, cælestis et ipse effectus, qui hæc egerit per-
 spicuum est: qualis enim terrenus est, malus vi-
 delicet, tales sunt et terreni; et qualis est cælestis,
 nempe Christus, tales sunt et cælestes. In portione
 ergo sua, cælo videlicet, thesaurum habebit qui
 perfectus fieri voluerit, et bona sua omnia vendide-
 rit, et pauperibus impertiverit. Verum ne inter ho-
 mines mundi hujus divitiis affluentes tantum virum
 reperiri posse existimes; quis enim illorum cupi-
 ditatem divitiarum, et hujus, ut ita dicam, mundi
 amorem vendidit? Quis inanis gloriæ studium peni-

VETUS INTERPRETATIO.

dem justorum boni actus, ipsorum autem malorum, mali. Hic ergo dicit eum qui multas habebat posses-
 siones, divitem fuisse in mysterio ejus qui multa possidet opera mala, in quibus potest esse et amor pec-
 cuniarum, et concupiscentia gloriæ, et aliæ res terrenæ replentes animam ejus. Quoniam ergo potest
 aliquando qui hoc modo dives est abstinere quidem se a malis quibusdam, utputa, ab homicidio, ab adul-
 terio, a furto, a falso testimonio, et quæ conveniunt parentibus reddere cum quodam honore: potest
 etiam esse aliquis et misericors ad proximos, non tamen et perfectus: ideo consilians hujusmodi viro
 imperat Christus vendere omnem substantiam malam, et quasi tradere eam virtutibus operantibus eam,
 quæ ab omni bono pauperes sunt, et propter hoc non sufferunt minas, secundum quod scriptum est:
 « Pauper autem non sufferit minas. » Sed scio quia valde violenta videbitur expositio ista, solvens quidem
 honeste quæ de perfectione sunt dicta, non autem valde persuadens, ut deponens quis quæ malitiæ sunt,
 vendere intelligatur substantiam, et dare pauperibus. Quasi in tali autem præventus loco dicam: qui hanc
 expositionem defendit, dicere potest quoniam plenus est peccator spiritibus secundum mensuram peccato-
 rum suorum: utputa fornicarius, secundum quod dicitur in Scripturis, spiritu fornicationis; furibundus,
 spiritu furoris: et mali loquax, spiritu criminationis. Istam substantiam acquisivit qui malus fuit, et factus
 est participacione malorum spirituum abundantior et multiplicior in ipsis malis. Sicut autem acquisivit
 quis eam emens arbitrio proprio complacens malis, sic vendit eam, et dat talibus pauperibus, de quibus
 loquitur sermo per hoc quod creditur verbis Christi, et reliquit eam. Sicut enim pax apostolorum rever-
 titur ad ipsos, nisi fuerit filius pacis: sic fornicatio, et universa peccata revertuntur ad pauperes qui
 auctores sunt peccatorum, cum non fuerit utens malis eorum. Et sic neque dubitatio erit quin statim fiat
 perfectus qui sic vendidit omnes, sicut tradidimus, proprias facultates, et dedit pauperibus. Si autem et
 tempore multo hujusmodi facultates venduntur et multum tempus necessarium est ut tradantur qui
 dixi pauperibus, nihil contrarium est: sed secundum æstimationem traditorum malorum pauperibus per
 tempora sit perfectus qui talia fecit. Manifestum est autem, ut qui talia egit habeat thesaurum in cælo, et

⁶⁵ Osc. iv, 12, et v, 4. ⁶¹ Luc. x, 6.

(65) Παριστάμενος. Codex Regius, παραστησά-
 μενος.

(66) Τυφῶνος πολυπλοκώτερος. Plato, in *Phæ-
 dro*: Εἶτε τι θηρίον ὢν τυγχάνω Τυφῶνος πολυπλο-

κώτερον, καὶ μᾶλλον ἔτι τετυφωμένον· quem locum
 repetit Plutarchus, *Adversus Colot.* Sextus Empir.,
 lib. vii *Adversus logicos*, cap. de Hom., Suidas, Apo-
 stolius, Gregorius Cyrp. ΗΥΕΤΙΟΥΣ.

ius expulsi, ut thesaurum gloriae Dei, et divitiarum A
quæ in omni sermone, et in omni sapientia Dei
continentur, in suo cælo consequatur? Quis spiri-
tum concupiscentiæ, et timoris, et voluptatis, et
iracondiæ abiecit? Nam si quis veritatis studio res
disquirens, tales fuisse apostolos demonstraverit,
satis esse putandum est. Ille vero Jesum sequi po-
test, qui omnia vendidit, sicut a nobis traditum
est, et thesaurum habet in cælo; nec enim a
mala aliqua possessione retrahitur quominus Jesum
sequatur.

19. Deinceps vero scriptum est ⁶²: « Cum au-
disset autem adolescens verbum, abiit tristis; erat
enim possessionis habens multas. » Et quoad
explicationem quidem anagogicam, animadvertes
quam alte nobis animo infixum sit, divitias **679** B
et terrenam hanc gloriam bonum quid esse; sed et
rerum quas temere concupiscimus, compotes fieri
malum, quoniam concupiscentiam ipsam amamus,
quam illa liberari; et in res a nobis pro formidan-
dis habitas minime incidere, quem timorem timori
Dei adversum deponere. Non vero homo aliquis
profectæ jam ac confirmatæ ætatis introductus est,
nec vir qui puerilia abolevisset ⁶³; sed adolescens,
qui audito sermone tristis abiit; talis quippe animo
erat, et propterea relicto Jesu abiit. Nam quasi vi-
tuperationis causa dictum est: « Abiit, » et « abiit
tristis, » sæculi nempe « tristitia, quæ mortem ope-
ratur ⁶⁴. » Qualis enim ille est iracundiam amans
et tristitiam, multas habens facultates quas amabat,
unde tristis abiit, et quæcunque ex nequitia pro-
fecta animi ipsius invaserant? Quod si juxta
expositionem aliquam ex iis quas supra tradidimus,
historiam sequi velis, partim laude, partim vitupe-
ratione dignum adolescentem hunc esse comperies;
quatenus enim inæchatus non est, nec occidit, ne-
que furatus est, neque falsum dixit testimonium,
sed cum jam foret adolescens patri et matri hono-
rem detulit, et tristitia affectus est propter sermo-

Ἐξῆς δὲ τούτοις λέγεται, ὅτι « Ἀκούσας τὸν λόγον ὁ
νεανίσκος, ἀπῆλθε λυπούμενος· ἦν γὰρ ἔχων κτήματα
πολλά. » Καὶ ὕπει γε, ὡς πρὸς τὴν ἀναγωγὴν τίνα, τρέ-
πον δυσασποπάστως ἔχομεν τοῦ φρονεῖν τὸν πλουτοῦ
ἀγαθὸν εἶναι, ἢ τὴν κάτω δόξαν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον θέλο-
μεν, ἐπεὶ ἀγαπῶμεν τὴν ἐπιθυμίαν, τοχεῖν τῶν φαύλων
ἐπιθυμουμένων, ἢ ἀπαλλαγῆναι τῆς ἐπιθυμίας· καὶ
μᾶλλον περιπεσεῖν οἷς φανταζόμεθα φοβεροῖς, ἢ περ-
ἀπεθέσθαι τὸν ἐχθρὸν τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ φόβον. Ἄλλ'
εὐδὲ πρὸς τὸν ἐχθρὸν; τίς εἰσῆχται καθεστῆκως, οὐδὲ ἀνὴρ
καταργήσας τὰ τοῦ νηπιῦ, ἀλλὰ νεανίσκος ὁ τὸν
λόγον ἀκούσας, καὶ ἀπελθὼν λυπούμενος. Τοιοῦτος
γὰρ ἦν τὴν ψυχὴν, διὸ καὶ καταλιπὼν τὸν Ἰησοῦν
ἀπῆλθεν· ἐπὶ φόβῳ γὰρ εἰρηται τὸ· « Ἀπῆλθε, » καὶ
« ἀπῆλθε λυπούμενος, λύπην » τὴν τοῦ κόσμου, « τὴν
θάνατον κατεργαζομένην. » Τίς γὰρ ἀγαπῶν (67) τὸ
ὀργίζεσθαι, καὶ τὸ λυπεῖσθαι, ἔχων κτήματα πολλά
ἄπερ ἡγάπα, διὸ ἀπῆλθε λυπούμενος, καὶ ὅσα ἀπὸ
κακίας ἦν κεκρατηχότα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Εἰ μέντοι
ἐπὶ τῆς ἱστορίας μένοισι κατὰ τίνα τῶν προαποδοδε-
μένων διήγησιν, ἐξ ἡμισείας εὐροῖς ἀν ἐπανετὸν,
καὶ ἐξ ἡμισείας ψεκτὸν τὸν νεανίσκον τοῦτον· ἢ μὲν
γὰρ οὐκ ἐμοίχευσεν, οὐδὲ ἐφόνευσεν, οὐδὲ ἐκλεψεν,
οὐδὲ ἐψευδομαρτύρησεν, ἀλλὰ καὶ ἤδη νεανίσκος ὢν
ἐτίμησε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ἐλυπήθη
ἐπὶ τοῖς τὴν τελειότητα ὑποπιθεμένοις λόγοις τοῦ Ἰη-
σοῦ, καὶ ἐπαγγελλομένοις αὐτὴν, εἰ ἀποδοίτο τὰ
ὑπάρχοντα, ἀστειὸν τι ἦν ἐν αὐτῷ· ἢ δὲ ἀπῆλθεν

VETUS INTERPRETATIO.

ipse factus celestis. Qualis enim terrenus, hoc est malignus, tales et terreni: et qualis celestis, id est
Christus, tales et cælestes. In parte ergo sui cæli habebit thesaurum qui valuerit esse perfectus, et ven-
diderit omnes facultates suas, et dederit pauperibus. Sed ne existimes hujusmodi virum inveniri inter di-
vites hujusmodi quales sunt modo. Quis enim horum deponit amorem divitiarum, et, ut ita dicam, mundi
amorem: quis ad plenum deposuit spiritum gloriae vanæ, ut suscipiat in suo cælo thesaurum gloriae Dei,
et divitias quæ sunt in omni verbo, et in omni sapientia Dei? Quis enim deposuit spiritum concupiscentiæ
et timoris, aut iræ, aut voluptatis propriæ? Ergo qui vult secundum subtilitatem discutere veritatis, pron-
tiantibus hoc in apostolis esse, et qui similes fuerint eis. Iste autem talis et poterit sequi Christum, qui,
sicut diximus, vendidit universa et habuit thesaurum in cælo. Nec enim distrahitur hujusmodi vir ab
aliqua mala possessione, quominus Christum sequatur.

19. « Audiens verbum adolescens, abiit tristis. Erat enim habens possessiones multas. » Et considera
secundum conversationem humanam quomodo cum difficultate divellimur a bonis terrenarum divitiarum,
vel a concupiscentia gloriae vanæ. Magis enim volumus adipisci etiam ea quæ male desideramus, quam
liberari a desiderii malis: et magis volumus ut non incidamus in ea quæ arbitramur esse timenda, quam
deponere inimicum timori Dei timorem. Sed vide quia non senior aliquis introducitur in hoc loco, neque
vir qui evacuaverit quæ parvuli erant: sed adolescens qui audiens verbum, abiit tristis. Adolescens enim
erat secundum animam, et propterea relinquens Christum, abiit. Ad vituperationem enim dictum est ejus,
« et abiit tristis: » tristatus « tristitia sæculi, quæ mortem operatur. » Erat enim habens possessiones
multas quas diligebat, diligens irasci, diligens tristari: propter quod et abiit tristis: et quantacunque ei
nascebantur ex malo, quæ tenebant animam ejus. Si autem intelligere vis historiam secundum exposi-
tionem aliquorum, quam superius ex parte tetigimus, in dimidio invenis hunc adolescentem laudabilem,

⁶² Matth. xix, 22. ⁶³ I Cor. xiii, 11. ⁶⁴ II Cor. vii, 10.

(67) Τίς γὰρ ἀγαπῶν, etc. Vetus interpres: « Erat enim habens possessiones multas quas dili-
gebat. » Legebat, ἦν γὰρ. HÆTIUS.

ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ λυπούμενος διὰ τὰ κτήματα, δέον αὐ-
τὸν χαίρειν, ὅτι αὐτὸς ἐκείνων ἐμελλεν εἶχειν θησαυρὸν
ἐν οὐρανῷ, καὶ ἀκολουθῶν τῷ Ἰησοῦ κατ' ἔχνη βαί-
νειν υἱοῦ Θεοῦ, ψεκτὸς ἔν.

Ἀπελθόντος δὲ αὐτοῦ, εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθη-
ταῖς αὐτοῦ. Ἄμην λέγω ὑμῖν, ὅτι δυσκόλως πλού-
σιος εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ἢ
ἐφ' ᾧ παρατηρητέον ὡς τοῦ Σωτῆρος ἀκριβοῦς λόγον
τὸν ἀναγεγραμμένον. οὐκ εἶπε μὲν γὰρ, ὅτι πλού-
σιος οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν,
ἐπέπερ εἰ τὸ τοιοῦτον εἰρήξει, ἀποκεκλείκει ἂν τὸν
πλούσιον ἀπὸ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας. φησὶ δὲ,
ὅτι « Πλούσιος δυσκόλως εἰσελεύσεται. » τὸ χαλεπὸν
μὲν πρὸς σωτηρίαν τοῦ πλουσίου παριστάς, οὐ μὴν
ἀδύνατον, ὅπερ ἐπὶ μὲν τοῦ ῥητοῦ αὐτόθεν λόγον
ἄντισηται δυναμέων πλουσίων μετὰ δυσκολίας
ἀντισηταί τοῖς πάθεσι, καὶ ταῖς ἀμαρτίαις, καὶ μὴ
πάντη ὑπ' αὐτῶν ἀλῶναι. εἰ δὲ τροπολογούμενος
πλούσιος παραλαμβάνοιτο, ζητήσεις πῶς καὶν δυσκό-
λου; εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τὴν
δὲ δυσκολίαν εἰσόδου τοῦ πλουσίου ἑκατέρως νοουμέ-
νου (68) ἐμφαίνει ἡ παραβολὴ τοῦ « Εὐκοπώτερόν
ἔστι κάμηλον διὰ τρύπης βραχίδος διελθεῖν, ἢ πλούσιον
εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » ἐν ἣ παρα-
βολῇ ὁ μὲν πλούσιος παραβάλλεται καμήλῳ, οὐ διὰ
τὸ ἀκάθαρτον τοῦ (69) ζῶου μόνον, ὡς ὁ νόμος ἐδί-

nes Jesu perfectionis præcepta tradentes, eamque
si bona venderet pollicentes, bonum aliquid in illo
fuit : quatenus autem divitiarum causa tristis a Jesu
abiit, cum lætari potius debuisset, quod thesaurum
in cælo pro illis foret habiturus, et Jesum sequens
filii Dei vestigiis insistere prehensionem meruit.

20. Cum vero abiisset ille, « Jesus dixit discipu-
lis suis : Amen dico vobis quia dives difficile intra-
bit in regnum cælorum ». Ubi observanda est
utpote accurata Servatoris oratio, quæ hic refertur :
non enim dixit non intraturum divitem in regnum
cælorum ; quandoquidem si tale quid dixisset, a
cælorum regno divitem profecto exclusisset ; ait
autem : « Dives difficile intrabit ; » salutis quidem
adeptionem 680 diviti difficilem esse docens, at
vires tamen illius non superare, quod ex ipso quidem
contextu sequi videtur ; cum non absque difficultate
quidem affectibus et peccatis divites possint obsi-
stere, ita ut non corripiantur penitus ab illis, et
invadantur. Quod si dives tropologicè intellectus
assumatur, quomodo etiam cum difficultate in re-
gnum cælorum ingredi possit, disquires ; divitem
autem utrolibet modo intellectum non nisi difficul-
ter intrare posse declarat parabola his verbis 66 :
« Facilius est camelum per foramen acus transire,
quam divitem intrare in regnum cælorum. » In qua
parabola camelo dives comparatur, non solum
propter animalis hujus immunditiam, quemadmo-

VETUS INTERPRETATIO.

In dimidio autem vituperabilem. Laudabilem quidem, quia nec occidit, nec adulteratus est, nec aliquid
eorum fecit quæ prohibet lex : sed adhuc adolescens constitutus honoravit patrem et matrem ; vituperabilem
autem, quia tristatus est in verbis Christi vocantibus eum ad perfectionem, et promittentibus ei ut
si tradidisset omnia quæ habebat, magnus efficeretur.

20. Abeunte autem eo, dixit Jesus discipulis suis : « Amen dico vobis, quoniam dives difficile intrabit
in regnum cælorum. » Ex quo considerandus est sermo Christi cautissimus, quoniam non simpliciter dixit :
Dives non intrabit in regnum cælorum. Quod si dixisset, exclusisset utique divites a regno cælorum.
Nunc autem dicit : « Dives difficile introibit, » difficultatem quidem salutis divitum manifestans : non
autem impossibilitatem suæ potentia damnans. Quod ex hoc ipso textu manifestissime declaratur, posse
divitem cum difficultate quidem resistere passionibus suis atque peccatis, tamen posse. Si autem mora-
liter intelligamus divitem, secundum quod supra diximus, eum qui multorum malorum habet substantiam

66 Matth. xix, 23. 66 Matth. xix, 24.

(68) Τὴν δὲ δυσκολίαν εἰσόδου τοῦ πλουσίου
ἑκατέρως νοουμένου. Vetus interpret : « Difficul-
tatem autem introitus utriusque divitis, » etc.; sen-
tentia valde congrua, unde corruptam codicum no-
strorum scripturam emendare non piguit. Talis illa
erat in C. R. : Τὴν δὲ δυσκολίαν τῆς εἰσόδου ἑκατέ-
ρως νοουμένου, et in C. H. infra τεθλιμμένην τὴν εἰς
τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰσόδον τῷ ἑκατέρῳ πλουσίῳ.
Huetius.

(69) Οὐ διὰ τὸ ἀκάθαρτον τοῦ, etc. Παροιμιώ-
δες illud Hospitatoris dictam a trito inter Hebræos
adagio de camelo, vel elephante, et acus foramine
profluxisse volunt plerique ; atque inde factum ut
Origenes hoc loco, et lib. vi *Contra Celsum*, Hilarius,
Hieronymus, Chrysostomus, Syrus interpret et
Arabs tortum illud et gibberum animal hic intel-
lexerint. At camelus etiam funem nauticum cras-
siorem significat ; atque id docet Aristophanis scho-
liastes : Κάμηλος δὲ τὸ παγὺ σχοινίον διὰ τοῦ ι, quod
non auctoris nullius idonei sententia firmatum est,
ut pronuntiat Beza, et astruit Drusius, sed Glossa
veterum : « Camelus, funiculus ; » Suidæ in Κά-
μηλος. Κάμηλος δὲ, inquit, τὸ παγὺ σχοινίον, et Theo-

D phylacti in hunc Matthæi locum : Τινὲς δὲ κάμηλον
οὐ τὸ ζῶον φασιν, ἀλλὰ τὸ παγὺ σχοινίον, ὃ χρῶνται
οἱ αὐταὶ πρὸς τὸ ρίπτειν τὰς ἀγκύρας. « Quidam
vero camelum non animal dicunt, sed crassum
funem quo utuntur nautæ ad projiciendas anchoras, »
ut et in *Marc. x, 25*, et *Luc. xviii, 5*, et *Eu-
thymii* ; et ipsius veriloquii : nam כַּמֶּלֶךְ Syriace et
Arabice utrumque significat, camelum pecudem, et
funem. Inde Latinum *camelus*, Hispanicum *gome-
na*, Italicum *gomena*, et Gallicum, *gomenne*. Voca-
bulum autem *câble*, quo ad rudentem signandum
utuntur Galli et Belgæ, sit ab Hebraico כַּמֶּלֶךְ, ejus-
dem significationis : quæ vox in linguas omnes He-
braicæ affines, Syriacam, Chaldaicam, Arabicam et
Æthiopicam propagata est. Liqueat ex supra dictis
merito dubitari posse, an pecudem hoc loco came-
lus significet, cum præsertim cum funiculis tenuio-
ribus, filisve quæ acubus inseruntur, comparationem
videatur intuisse Servator nostrum, non cum
deformi hac pecude, cui cum acu nulla omnino res
est. Favet huic opinioni Alcoranus, in cujus Surata
de limbis profertur hic Evangelii locus, in coque
non funis, sed pecus intelligitur. Ib.

dum in lege perhibetur, sed etiam quod universo corpore tortuosus sit. At cœlorum regnum foramini acus assimilatur, ut angustam esse portam utrique diviti, et arctum regni cœlorum aditum demonstratur. Ostendit autem fieri per sese minime posse ut camelus per foramen acus intret: cum autem omnia in potestate Dei sita sint, profecto et illud dum ineffabili virtute improbi crassitiam attenuat, vel alius angustiam ipsi amplificat. Quod autem foraminis et cameli exemplo usus sit, ut ostenderet difficile quidem esse in cœlorum regnum divitem intrare, at impossibile non esse, ex eo constat quod discipulis dicentibus ⁷¹: « Quis ergo poterit salvus esse? » **681** responsum sit ⁶⁸: « Apud homines hoc impossibile est, apud Deum autem omnia possible sunt. » Fieri itaque potest ut camelus etiam per foramen acus transeat, at id in hominum potestate non est; ita et ut in regnum Dei dives ingrediatur. Quanam vero ratione res ejusmodi possibile efficiat Deus, ipse noverit, ipsiusque Christus, et cui Filius ejus revelaverit. Qui ergo in sapientia et sermone excellit, super acu, ipsiusque foramine, pluribus commentari audebit: nos autem quomodo rem tantam explicabimus? quoniam sunt quædam in lege, quæ sunt arte sutoris acu indigentis, ut juxta sapientiam Dei opera artis edat quam amplexus est. Quo ergo modo sutoris opificia, atque illa acus, eodem et ea intelligentur quæ hic narrantur; quæ nunc exponere et illustrare vires fortasse nostras superat; et ut ea intellectu comprehenderem, longam fortasse et importunam digressionem continerent. Cum duo igitur proposita sint, camelum per foramen acus, et divitem in cœlesti regnum intrare, facilius esse prius illud docet. Ac inter homines quidem alium camelum per foramen acus intrantem, et alium divitem, præter hominum, at non Dei potestatem, in regnum Dei intran-

Α δαξεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὄλην αὐτοῦ σχολιότητα (70)· ἡ δὲ τῶν οὐρανῶν βασιλεία τρυμαλιᾶ βαφίδος, εἰς παράστασιν τοῦ πάνυ στενῆν εἶναι, καὶ εἰς ὑπερβολὴν τεθλιμμένην τὴν εἰς τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰσοδὸν τῷ ἐκατέρῳ πλουσίῳ. Ἀγλοὶ δ' ὅτι αὐτόθεν μὲν (71) ἀδύνατον τὴν κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς βαφίδος εἰσελθεῖν· τῷ δὲ δυνατὸν εἶναι τῷ Θεῷ πάντα, καὶ τὸ τοιοῦτον αὐτῷ δυνατὸν ἔστιν, ἀφάτῳ δυνάμει τὴν παχύτητα τοῦ φαύλου λεπτόνους (72), ἢ στενότητα τῆς εἰσοδοῦ χωρητὴν αὐτῷ ποιῶντος. Ὅτι γὰρ τοῦ δυσκόλως εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν τὸν πλούσιον παράδειγμα ἔλαβε τὴν τρυμαλιάν, καὶ τὴν κάμηλον, ἀλλ' οὐ τοῦ ἀδύνατον, δῆλον ἐκ τοῦ πρὸς τοῦς μαθητὰς εἰρησθαι φήσαντας· « Τίς ἄρα δύναται σωθῆναι; » τὸ « Παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστι· παρὰ δὲ Θεῷ πάντα δυνατά. » Οὐκ οὖν δυνατὸν καὶ τὴν κάμηλον εἰσελθεῖν διὰ τρυμαλιᾶς βαφίδος, ἀλλ' οὐ παρὰ ἀνθρώποις δυνατὸν· οὕτως δὲ καὶ τὸν πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Τὰς δὲ ἐφόδους τοῦ, πῶς ἂν τὰ τοιαῦτα ποιῆσαι ὁ Θεὸς δυνατὰ, αὐτὸς ἂν εἰδείη, καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, καὶ ᾧ μὲν ἀποκαλύψῃ ὁ Υἱὸς αὐτοῦ. Ὁ μὲν οὖν διαθετικῶς ἐν σοφίᾳ καὶ λόγῳ ἐπιτολῆται ἂν ἐπὶ πλεον καὶ τῇ περὶ τῆς βαφίδος, καὶ τῆς τρυμαλιᾶς αὐτῆς διηγῆσαι· πῶς δὲ τοσοῦτον παρατηρόμεθα; ὅτι ἐστὶ τινα ἐν τῷ νόμῳ γινόμενα τέχνη βαφιδευτοῦ χρῆζοντος βαφίδος, ἵνα κατὰ σοφίαν Θεοῦ ποιῆσῃ τὰ ἔργα ἧς ἀνέλιψε τέχνης· ὡς οὖν νοηθεῖ τὰ τοῦ βαφιδευτοῦ ἔργα, κάκεινη ἡ βαφίς, νοηθήσεται καὶ τὰ τῆδε λελεγμένα, ἅπερ νῦν λέγειν, καὶ σαφηνίζειν, τάχα μὲν καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐστὶ· τάχα δὲ καὶ τῷ εἰδῶτι, πολλῆς ἂν καὶ ἀκείρου ἐργασίας παρεκθάσεως. Αὐτὸ δὲ προκειμένων, τοῦ κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς βαφίδος εἰσελθεῖν, καὶ τοῦ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, εὐκοπώτερον εἶναι φησι τὸ πρότερον. Καὶ ζητήσεις γε ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἄλλον μὲν τὸν κάμηλον εἰσεργόμενον διὰ τρυμαλιᾶς βαφίδος, ἄλλον δὲ τὸν πλούσιον ἀδύνατως ἀνθρώποις, δυνατῶς

VETUS INTERPRETATIO.

congregatam, quæres quomodo vel cum difficultate introibit dives in regnum cœlorum. Difficultatem autem introitus utriusque divitis ad salutem manifestat subjecta parabola dicens: « Facilius est camelum per foramen acus intrare, quam divitem in regnum cœlorum. » In qua parabola dives comparatur camelo non solum propter immunditiam animalis, sicut docuit lex, sed etiam propter totius corporis ejus tortuositatem. Regnum autem cœlorum foramini acus assimilatur, ut demonstretur ex eo quoniam satis arctus est, et supra modum contribulatus regni cœlestis introitus. Ostendit autem quoniam ex se ipso impossibile est camelum per foramen acus intrare, possibile autem quantum ad Deum. Sic et divitem, quantum ad ipsum pertinet, impossibile est intrare in regnum cœlorum, possibile autem quantum ad Deum, qui potens est ineffabili sua virtute, aut crassitudinem malorum mali hominis subtiliare, aut angustiam introitus facere ei capacem. Quoniam autem propter difficultatem introitus, et non propter impossibilitatem accepit ad exemplum foramen et camelum, claret ex eo quod ad discipulos dicentes: « Quis ergo poterit fieri salvus? » respondet: « Apud homines impossibile est, apud Deum autem omnia possible sunt. » Ergo possibile est camelum per foramen acus intrare, non tamen apud homines, sed apud Deum. Quomodo autem faciat hæc possible Deus, ipse scit, et Christus ejus, et cui revelavit Christus. Qui autem proficit in sapientia et sermone, audebit forsitan abundantius et de acu, et de foramine ejus exponere. Nos autem hoc adjicimus solum, quoniam sunt quædam quæ sunt in lege artificii consulti, necessariam habentia aciem, ut secundum sapientiam Dei faciat opera quis artificii, quod suscepit. Qualitercumque ergo intellecta fuerint opera consulti, ipsa consutura dabit intelligere quæ intelligi debeant in hoc loco. Quæ nunc dicere et manifestare forsitan quidem et supra nos est, forsitan autem et scienti multum et importunum exitum habere videbitur. Duobus ergo propositis, camelum per foramen acus intrare, et divitem

⁶⁷ Matth. xix, 25. ⁶⁸ Matth. xix, 26.

(70) Ἀλλὰ καὶ τὴν ὄλην αὐτοῦ σχολιότητα. Origenes, tract. 25 in Matth.: « Quomodo autem non existimentur ceci, quos latet magnitudo et tortuositas camelorum, id est acuum perverso-

rum? » Huetius.

(71) Codex Regius, αὐτὸ μὲν.

(72) Λεπτίνοντος. Forte legendum λεπτόνους, et paulo post, ποιῶντι.

δὲ τῷ Θεῷ εἰσερχόμενον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἄ
οὔτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τρυμαλιᾶς (73) ῥαφίδος, ὅτι
ἀδύνατον μὲν ἀνθρώποις, ὅστις ποιοῦν ἔαν εὐρεθῆ
κάμηλος, καὶ εἰ τις οὖν ἔαν εὐρεθῆ κάμηλος, τρυμα-
λιᾶ ῥαφίδος, ἢ εἰσελεύσεται δι' ἐκείνης· παρὰ δὲ Θεῷ
καὶ τοῦτο δυνατόν. Εἰ δὲ ἐμφαίνει ταῦτα καὶ παρ-
ιστησι τελικά τινα μυστήρια (74), καὶ ἐπὶ τέλος
ἄγοντα διὰ τινων ὁδῶν Θεῷ μόνῳ δυνατῶν, ἢ μὴ, ὁ
δυναμέμενος ἐξεταζέτω.

Ἐξῆς ἔστιν ἰδεῖν τὰ περὶ τοῦ· « Τότε ἀποκριθεὶς
ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα,
καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι· τί ἔρα ἔσται ἡμῖν; » Καὶ
ταῦτα δὲ ὁ μὲν τις τηρήσει κατὰ τὴν λέξιν· ὁ δὲ τις
ἀνασκευάσας τὸ τῆς λέξεως, ὡς οὐ μεγαλοφύετος, τροπο-
λογήσει· ὁ μὲν οὖν τῇ λέξει παριστάμενος τοιαῦτα
ἔρξει· ὡς περὶ ἐπὶ τῆς δόσεως οὐ τὸ διδόμενον, ἀλλὰ
τὴν προαιρέσιν ἀποδεχόμενος ὁ Θεός, δικαιοὶ καὶ
ἀποδέχεται τὸν τὸ ἐλάττον προαιρέσει· τελειοτέρῃ
δεδωκότα, παρὰ τὸν τὸ πλεῖον ἐκ πλειόνων, καὶ δια-
θέσει ὑποδεστέρα, ὡς ὀλίγον ἔστιν ἐκ τῶν ἀναγε-
γραμμένων περὶ τῆς δόσεως τῶν πλουσίων, καὶ τῶν
δύο λαπτῶν, ἅτινα ἢ χήρα εἰς λόγον πενήτων ἔβαλεν
εἰς τὸ γαστροφάκιον· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν διὰ τὴν
πρὸς τὸ Θεῖον ἀγάπην καταλιπόντων ἢ κέκτηνται,
ἢ ἀπερισπάστως ἀκολουθῶσι τῷ Χριστῷ τοῦ Θεοῦ,
πάντα πράττοντες κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ· οὐ πάντως
μᾶλλον ἀπόδεκτος ὁ τὰ πλεῖονα καταλιπόντων τοῦ τὰ
ἐλάττονα, καὶ μάλιστα ὅτε τύχοι ὅλη ψυχὴ τις κατα-
λιπόν τὰ ἐλάττονα, παρὰ τὸν δοκοῦντα καταπεφρο-
νηκέναι τῶν πλειόνων. Εἰ καὶ μικρὰ οὖν καὶ εὐ-
τελῆ (75) ὁ Πέτρος καταλέλοιπεν ἅμα τῷ ἀδελφῷ
αὐτοῦ (76) Ἀνδρέᾳ, ἦν ἡ ἀκούσαντες ἀμφότεροι τὸ
« Δεῦτε ἀκολουθεῖτέ μοι, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς
ἀνθρώπων, εὐθὺς ἀφέντες τὰ δίκτυα ἠκολούθησαν
αὐτῷ, » ἀλλ' οὐ μικρὰ λελογίσται παρὰ τῷ Θεῷ, κα-
τανοήσαντι, ὅτι ἀπὸ ἕξεως αὐτὸ τοιαύτης πεποιήκα-

tem quæres; ita et de foramine acus, quoniam ab
hominibus quidem fieri nequit; quicumque tandem
reperiat camelus, et foramen acus, si modo ali-
quis repertus fuerit camelus qui per illud intret;
at a Deo id fieri potest. Disquirat autem qui pote-
rit an mysteria quædam ad finem pertinentia, et
per certas quasdam vias in Dei solius potestate si-
tas ad finem deduceantur hæc exhibeant, necne, ac
significent.

21. Deinceps vero ea discutienda sunt, 682 quæ
ad id pertinent⁶⁹: « Tunc respondens Petrus dixit
ei: Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te.
Quid ergo erit nobis? » Atque hæc quidem ad ver-
bum interretabitur quispiam; alius autem litteram
tanquam non satis sublimem et eximiam consu-
tans, ad tropologicam expositionem recurret. Qui
igitur litteræ rationem habebit, hæc dicet: Quem-
admodum in donatione non ipsum munus, sed vo-
luntatem ac studium laudans et probans Deus, ex-
cusat et acceptiorem habet qui pauciora quidem,
sed perfectiore studio, quam qui plura ex majori
copia, sed minore affectu dedit; ut liquet ex iis
quæ de divitum largitione conscripta sunt, et mi-
nutis duobus quæ vidua in gazophylacium pro pau-
peribus mittebat; idem et iis contingit, qui facul-
tibus suis omnibus præ amore Dei nuntium remit-
tunt; nihil non juxta sermonem Christi Dei agentes,
ut eum indissolubili nexu hærentes subsequantur;
plane acceptior ille non est qui plura, quam qui
pauciora reliquerit, præsertim si ferventiore studio
pauciora reliquerit, quam qui plura aspernatus
fuisse videtur. Quamvis ergo perexigua essent, et
nullius fere pretii quæ Petrus una cum fratre An-
drea reliquit, cum uterque his auditis⁷⁰: « Venite
post me, et faciam vos fieri piscatores hominum,
continuo relictis retibus secuti sunt eum; » at illa

VETUS INTERPRETATIO.

in regnum cælorum, facilius esse dixit primum. Quære autem inter homines, alium quidem camelum
constitutum per foramen acus intrantem: alium autem divitem impossibiliter quidem, quantum ad homines,
possibiliter autem, quantum ad Deum, intrantem in regnum cælorum. Quicumque ergo inventus fuerit esse
camelus, et quodeunque intellectum fuerit acus foramen, intrabit per illud. Puto gentium introitum in
regnum cælorum faciliorem ostendere volens, quam Judæorum divitum, hanc similitudinem introduxit.
In quibus autem gentes dicebantur pauperes, in his Judæi divites erant. Utrum autem manifestent hæc
sines aliquos secundum mysteria quædam adducentes ad fines aliquos per quasdam vias Deo soli possibles,
necne, discentiat qui discutere potest.

21. « In illo tempore, dixit Simon Petrus ad Jesum: Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te.
Quid ergo erit nobis? » Hoc poterit quis simpliciter interpretari, et moraliter. Qui ergo simpliciter vult
intelligere, talia dicit: Sicut enim in datis non ipsum datum, sed affectum dantis aspicimus Deus justifi-
cat, et melius suscipit parva dantem cum magno affectu, quam magna ex affectu modico, sicut mani-
festum est ex his quæ scribuntur propter data divitis magna, et duo minuta viduæ: sic et in his qui
propter Dei dilectionem dimittunt quæ possident, et inseparabiliter Christum sequantur, omnia secun-
dum verbum ejus agentes, non magis acceptabilis erit qui plura reliquerit, eo qui parva dimiserit. Ergo

⁶⁹ Matth. xix, 27. ⁷⁰ Matth. iv, 19, 20.

(73) Codex Regius, τῆς καμήλου καὶ ἐπὶ τῆς τρυ-
μαλιᾶς.

(74) Καὶ παριστησι τελικά τινα μυστήρια.
Μυστήρια τελικά quid sint ipse exponit Origenes,
ἐπὶ τέλος ἄγοντα. ἢ ἀγαθὰ τελικά Stoici appella-
bant, bona ad finem ultimum pertinentia. Laertius,
lib. vii in Zenon: Ἐπι τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν εἶναι τε-
λικὰ, τὰ δὲ ποιητικὰ. Quæ ejusmodi sint ipse deinceps
explicat: et Cicero, lib. iii De finib.: « Sequitur
illa divisio, ut honorum alia sint ad illud ulti-
mum pertinentia; sic enim appello, quæ τελικά δι-

cuntur. » Origenes, in psal. iv, 6: Κἂν ὡς ἐν Ια-
τρικῶς δὲ βοηθήμασι ταῦτα λέγοιτο ἀγαθὰ, χερὶ
ἐκλαμβάνειν, ὅτι οὐκ ἐπὶ τελικά Ιατρικῆς ἀγαθὰ, ἀλλὰ
ποιητικὰ· τελικὸν δὲ κατὰ τὴν Ιατρικὴν ἀγαθὸν ἢ
τοῦ σώματος ὕγια. HUETIUS.

(75) Εἰ καὶ μικρὰ οὖν καὶ εὐτελεῖ, etc. Augustinus
in psal. ciii, conc. iii; Gregor. homil. 5 in
Evangel. Brevi enarratio, Chrysostomo tributa,
Euthymius. Ib.

(76) Codex Regius et Anglicanus αὐτοῦ. Editio
Huetii αὐτῷ, male.

a Deo parvi aestimata non sunt, qui hæc eos tali affectu fecisse intelligebat, ut si pluribus etiam fuissent præditi facultatibus et bonis, id eis moræ et impedimento haudquaquam fuisset, quominus vehementi Jesum sequendi desiderio parerent; atque huic opinor alacritati potius ac studio, quam rerum a se relictarum sordibus confisum Petrum dixisse Jesu: « Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te. Quid ergo erit nobis? » At eum non retia solum, sed et domum reliquisse verisimile sit, **683** et uxorem, cujus mater Jesu ope febri fuerat exoluta⁷¹; quin et liberos hunc forsitan reliquisse, et exiguam aliquam possessionem conjici potest. Ingens ergo aliquid de Petro ipsiusque fratre significatur, siquidem iis auditis⁷²: « Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum, » nihil cunctatim, « continuo relictis retibus secuti sunt eum; » cum non idem egissent ac ille qui dixit⁷³: « At primum permitte mihi, ut in domum meam abeam, et renuntiem his quæ domi meæ sunt; » nec tale quid fecissent ac qui dixit⁷⁴: « Permite me primum ire, et sepelire patrem meum. » Ac illud diligenter observa, eos non medio critere mandato Jesu, ipsiusque pollicitatione percussos, atque illud credentes futurum, ut exiguo hoc piscatorio quæstu relicto, homines ad salutem captarent, ac velut percussos ea spe sibi ab illo facta, Jesu, hominibusque ministrandi, dum homines piscarentur, « continuo relictis retibus; » et eorum quæ domi possidebant oblitos, « secutos esse eum, » adeo ut repentinæ hujus voluntatis beneficio dignus exstiterit Petrus, qui sese efferret, et quæ supra commemorata sunt, jactaret. Simul etiam animadvertendum est id dixisse Petrum, cum attendisset quidem ad hanc Dei orationem⁷⁵: « Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me; » adolescentem autem qui id audierat, cum mœnore abeuntem perspexisset, quoniam terrenas con-

σιν, ὡς εἰ καὶ ἐκέκτηντο πολλὰ κτήματα, καὶ πλείστα ὑπάρχοντα, μὴ ἂν ὑπ' αὐτῶν κατασχεθῆναι, μηδὲ ἐμποδισθῆναι τὴν ἑρμὴν βουλομένην (77) ἀκολουθῆσαι τῷ Ἰησοῦ· καὶ θαρρῶν, οἶμαι, ἐπὶ τῇ προαιρέσει μᾶλλον ἢ τῇ ὕλῃ ὧν καταλείπειν ὁ Πέτρος παρῆρσι· ἀσάμενος, εἶπε τῷ Ἰησοῦ τό· « Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφῆκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησάμεν σοι· τί ἄρα ἔσται ἡμῖν; » Εἰκὸς δὲ καὶ μὴ δίκτυα μόνον αὐτὸν καταλείπειναι, ἀλλὰ καὶ οἶκον, καὶ γυναῖκα (78), ἧς ἡ μήτηρ ἐπιστάντος τοῦ Ἰησοῦ ἀπήλλακται τοῦ πυρετοῦ· στοχασαίτο δ' ἂν τις, ὅτι δυνατὸν καὶ τέκνα αὐτὸν καταλείπειναι (79), οὐκ ἀδύνατον δὲ καὶ κτήσιν τινα βραχεῖαν. Μέγα οὖν δηλοῦται περὶ τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἐπεὶ περ ἀκούσαντες τό· « Δεῦτε ἀκολουθεῖτέ μοι, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων, » μηδὲν ἀναβαλλόμενοι, ἐὺθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα ἠκολούθησαν αὐτῷ, οὐ μίμησάμενοι τὸν εἰπόντα· « Ἀλλὰ πρῶτον ἐπίτρεφόν μοι εἰς τὸν οἶκόν μου ἀπελθεῖν, καὶ ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου· » οὐδὲ παραπλήσιον τι ποιήσαντες τῷ λέγοντι· « Ἐπίτρεφόν μοι πρῶτον ἀπελθεῖν, καὶ θάψαι τὸν πατέρα μου. » Καὶ πρόσχευς ἐπιμελῶς, ὅτι ἀξιολόγως πληγέντες ὑπὸ τῆς προστάξεως τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, καὶ πιστεύσαντες, ὅτι, ὀλίγην ἀλιευτικὴν καταλιπόντες τὴν ἰχθύων, ἀνθρώπους ἑμελλον ἀγρεύειν πρὸς σωτηρίαν, καὶ οἰονεὶ τρωθέντες ὑπὸ τε εἰς τὸν Ἰησοῦν καὶ ἧς ἐπηγγεῖλατο αὐτοῖς διακονίας φιλανθρώπου, μέλλουσιν ἀνθρώπους θηρεύειν, ἐὺθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα, καὶ ὡς περὶ ἐπιλαθόμενοι τῶν οἴκων, ἐῖς ἠκολούθησαν αὐτῷ, ὡς ἄξιον γεγόνεαι ἐπ' ἐκείνη τῇ ὁρμῇ τὸν Πέτρον σεμνύνασθαι, καὶ εἰρηκέναι τὸ προεπιρημένον. Ἄμα δὲ παρατηρητέον, ὅτι τοῦτο εἶρηκεν ὁ Πέτρος κατανοήσας μὲν τὴν, « εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, » εἰρημένην ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ φωνήν, « ὕπαγε, πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο, ἀκολουθεῖ μοι· » θεασάμενος δὲ καὶ τὸν ἀκούσαντα νεανίσκον καὶ μετὰ λύπης ἀπελυθότα, ἐπεὶ περ προκεκρίκει τὰ πολλὰ ἐπὶ τῆς

VETUS INTERPRETATIO.

et si minima, et contemptibilia Petrus cum fratre suo reliquit, quando audientes: « Venite post me, et faciam vos piscatores hominum, statim relictis retibus secuti sunt eum, » sed non minima sunt aestimata apud Deum, considerantem quoniam ex tanta plenitudine dilectionis illa minima reliquerunt, ut etiam si multas habuissent possessiones, omnia sine dubio reliquissent, nec ab eis ullo modo retenti fuissent, aut impediti ab impetu dilectionis hujusmodi. Et puto quod magis confidens Petrus de affectu suo, quam de ipsa quantitate rerum relictarum, fiducialiter dixit: « Ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te. Quid ergo erit nobis? » Consequens est autem sentire, quoniam non solum retia, sed etiam domum et uxorem forte reliquit, et filios, et possessiones quasdam etsi parvas. Magnum ergo aliquid demonstratur de Petro, et de fratre ipsius, quoniam audientes: « Venite post me, et faciam vos piscatores hominum, » nihil cogitantes « statim relictis retibus secuti sunt eum, » nec sunt imitati eum qui dixit: « Sed primum permitte mihi ire et renuntiare eis qui sunt in domo; » nec simile aliquid fecerunt ei qui dixit: « Permite mihi primum ut sepeliam patrem meum. » Et diligenter attende, quoniam honestissime percussi Christi præcepto, et promissionibus ejus, et credentes quoniam modicam capturam piscium relinquentes, homines piscaturi fuerant ad salutem, statim relictis retibus, et quasi oblitis suorum omnium, secuti sunt eum ut digni efficiantur hac interrogatione, quam fecit dicens: « Ecce nos reli-

⁷¹ Matth. viii, 14. ⁷² Matth. iv, 19, 20. ⁷³ Luc. ix, 61. ⁷⁴ ibid. 59. ⁷⁵ Matth. xix, 21.

(77) *Βουλομένην*. Forte legendum *βουλομένων*.

(78) *Ἀλλὰ καὶ οἶκον, καὶ γυναῖκα*. Vel uxorem igitur non retinuit, vel si eam, circumduxit, ut ex I Cor. ix, 5, concludunt nonnulli, non ut uxorem, sed tanquam sororem, seu *συνεῖσακτον*, seu ἀγαπητήν (sic enim mulieres illæ appellabantur), abdicato omni conjugali officio, retinuit. Id præclare astruit

Clemens Alexandrinus, lib. iii *Strom.*, et Hieronymus, lib. i in *Jovinian*. HUETIUS.

(79) *Καὶ τέκνα αὐτὸν καταλείπειναι*. Petronillam ergo ignorabat Origenes, de qua Augustinus, *contra Adimantum*, c. 17, ex libro quodam apocrypho, qui fortasse an epistola est pseudo-Marcelli; Martyrologium Romanum, Uuardus et alii. *ib.*

γῆς κτήματα τοῦ τέλειος ἐν τῷ Θεῷ (80) γενέσθαι· ἄνοησας δὲ καὶ τὸ δύσκολον περὶ τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τοῦ πλουσίου, ὡσπερὶ καὶ αὐτὸς οὐκ εὐχερὲς πρᾶγμα ποιῶν ἐν τῷ πάντα καταλελοιπέναι, καὶ ἠκολουθηκέναι τῷ Σωτῆρι, εἶπε τὰ προκειμένα· διὸ καὶ παρῆρσιασάμεν τῷ Πέτρῳ ἀποκρίνεται τὰ τῆς ἐπιφερομένης μεγάλης ἐπαγγελίας ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ μέλλειν εἶνα τῶν κριτῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἕσθαι τὸν Πέτρον.

Ὁ δὲ τῆς λέξεως οὐχ ἰκανῆς πείσαι μεγαλοφυᾶ ἀκροατὴν καταφρονήσας, ὡς καὶ ἄλλων λέξεων τῆς Γραφῆς τὸ σεμνὸν ἐν τῇ ἀναγωγῇ ἔχουσῶν, τοιαῦτα φήσκει, ὅτι αὐτὸ τό· « Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι, » δικτυδίου καταλειφθέντος, καὶ πενιχρῶς οἰκίας, καὶ ἐπιπόνου ἐν πενία βίου, οὐ πάνυ τι ἀξίως λέλεκται τοῦ τηλικούτου μαθητοῦ, ὃ σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψεν, ὅτι Ἰησοῦς εἶη ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀλλ' ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ὃ λέλεκται τό· « Σὺ εἶ ὁ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρῳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἔθου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς. » Ἀλλὰ μήποτε τὰ ἀποδοδομένα εἰς τὴν διήγησιν τό (81)· « Ὑπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, » καὶ τὰ ἔξῃς, χρήσιμα εἰς τὰ προκειμένα ἔστι· Πέτρος γὰρ ἀφήκε πάντα, ἐφ' οἷς ἀμαρτωλὸς ἦν, καὶ δι' αὐτοῦ εἶπεν· « Ἐξέλθε ἀπ' ἐμοῦ, Κύριε, ὅτι ἀνήρ ἀμαρτωλὸς ἐγώ εἰμι. » καὶ μέγας αὐτοῦ ἔπαινος ἦν θαυμάσιος ἐπὶ τῷ μηκέτι ἀμαρτάνειν λέγειν· « Ἀφήκαμεν πάντα, » καὶ οὐ μόνον τὰ χεῖρνα καταλελοιπάμεν, ἀλλὰ καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι. » Τὸ δὲ· « Σοὶ ἠκολουθήσαμεν, » ἴσον δύναται εἶναι τῷ· Ἀποκαλύψαντος ἡμῖν Πατρὸς ὅστις εἶ, καὶ ὅτι δικαιοσύνη εἶ, ἠκολουθήσαμεν σοι, καθὼς δικαιοσύνη συγχάνει· οὕτω δὲ καὶ καθὼς ἀγιασμὸς, καὶ καθὼς σοφία, καὶ καθὼς εἰρήνη, καὶ καθὼς ἀλήθεια, καὶ καθὼς ὁδὸς ἡ φέρουσα πρὸς Θεὸν, καὶ καθὼς ζωὴ ἀληθινή· διόπερ ὡς ἀθλητὴς μετὰ τὸν ἀγῶνα πυνθανόμενος

VETUS INTERPRETATIO.

quimus omnia, et secuti sumus te. » Observa simul et hoc, quoniam occasio interrogationi hujusmodi ex illo facta Petro, quod verbum Christi audivit dicentis : « Si vis perfectus esse, vade, vende omnia que possides, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis, et veni, sequere me. » Deinde quia consideravit adolescentem cum tristitia abeuntem, quoniam proposuit multas possessiones habere in terris, quam esse perfectus in Deo : considerans quoque et difficultatem divitum ingrediendi in regnum caelorum, ideo quasi ipse non facilem rem consummaverit in eo quod universa reliquit, et secutus est Jesum, dixit : « Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te. » Propterea Petro fiducialiter ista dicenti, respondit promissionem istam maximam Christus, ut sit unus de iudicibus illis.

25. Quoniam autem verbi simplicitas non est satis idonea auditorem ingenii eminentioris placare, honestatem sensus in moralibus expositionibus considerantem, etiam hunc locum ita trademus, quomodo hoc ipsum quod ait : « Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te. » Retia contemptibilia reliquisse, vel pauperem domum, et vitam in paupertate doloribus plenam, non adeo magnum est, neque dignum tali discipulo, cui non caro et sanguis revelaverat esse Jesum Christum Filium Dei vivi, sed Pater caelestis : cui etiam fuerat dictum : « Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum non praevalent ei. » Ergone forte ea quae tradita sunt superius de verbis Christi dicentis : « Vade, et vende omnia quae possides, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis, et veni, sequere me, » utilia et vera sunt in presenti? Petrus enim omnia reliquit, in quibus erat peccator. Propter quae et dixerat : « Exi a me, Domine, quoniam homo peccator sum ego. » Et magna laus erat ejus confitentis ut de caetero non peccaret, qui dixit : « Ecce nos reliquimus omnia : » et non solum mala reliquimus, sed et te secuti sumus. » Quod autem dicit : « Et secuti sumus te, » potest dici secundum omnia quae Pater revelavit Petro esse Filium suum, secuti sumus te justitiam, secundum quod justitia es : secuti sumus te sanctificationem, secundum quod sanctificatio es, et sapientiam, et pax, et veritas, et vita ducens ad Deum, et vita vera. Propter quod quasi victor athleta post

¹⁶ Matth. xvi, 17, 18. ¹⁷ Matth. xix, 21. ¹⁸ Luc. v, 8. ¹⁹ Matth. xix, 27.

(30) Ἰῶ Θεῷ. In codice Regio deest τῷ.

(81) Ἰδὲ. Forte legendum τοῦ.

et quatenus veritas, et quatenus via ad Deum ferens, et quatenus vera vita. Idcirco quemadmodum post certamen pugil, si forte quæ præmia victorem manent, ignorat, agonotheletam interrogat; ita rebus a se præclare gestis confisus Servatorem percontatur⁸⁰: « Quid ergo erit nobis? » Et si responsum Petro datum, ipsiusque interrogationem nos ipsi referre velimus, **685** omnia itidem relinquamus, non amplius nequitie, ipsiusque operibus adhærentes, et verbum Dei sequamur, ut nobis, suisque asseclis omnibus ea dicat quæ subnectuntur his verbis⁸¹: « Jesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, » et reliqua, quæ simpliciter et ipsa continent sententiam, ad relinquenda bona nos adhortantem, sed et profundiorum etiam præterea complectuntur. Qui ergo hunc Evangelii locum ad verbum interpretabitur, hæc dicet, unicuique edixisse verbum, ut Jesum sequatur, verum eos qui apostoli tunc temporis erant, apostolorumque similes, qui cum constanter secuti sunt compellasse; posteros autem his significasse⁸²: « Et omnis qui reliquerit fratres, vel sorores, » et cætera. At vocabuli hujus, « sequi, » expositionem quasi violentam confutabit aliquis, de omnibus illud dictum esse contendens hoc loco⁸³: « Qui non sustulerit crucem suam, et secutus fuerit me, non est dignus qui meus sit discipulus. » Qui ergo Servatorem secuti fuerint, sedebunt super thronos duodecim, judicantes duodecim tribus Israel, atque hanc in resurrectione mortuorum potestatem accipient. Atque hæc est quidem regeneratio quæ novus quidam ortus est, quando novum cælum et nova terra iis conditur, et Novum

Α τοῦ ἀγωνοθέτου, εἰ τύχοι μὴ ἐπιστάμενος τὰ ἐπὶ τῷ ἀγῶνι ἄθλα, πυνθάνεται τοῦ Σωτῆρος λέγων μετὰ τὴν ἐπὶ τοῖς ἀνδραγαθήμασι παρήρσιαν τό· « Τί ἄρα ἔσται ἡμῖν; » Καὶ εἶπερ βουλόμεθα τὰ πρὸς Πέτρον εἰρημένα καὶ τὴν πεῦσιν αὐτοῦ καὶ αὐτοὶ λαβεῖν, ἀφῶμεν οὕτως πάντα, μηκέτι περιεχόμενοι τῆς κακίας, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἐνεργείας, καὶ ἀκολουθῶμεν τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ, ἵνα ἡμῖν εἴπη καὶ πᾶσι τοῖς ἀκολουθήσασιν αὐτῷ τὰ ἐπιφερόμενα οὕτως ἔχοντα· « Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἅπερ καὶ αὐτὰ καὶ ἀπλούστερον ἔχει τινὰ προτρεπτικὸν ἐπὶ τὸ καταλιπεῖν τὰ ὑπάρχοντα νοῦν, καὶ ἔτερον παρὰ τούτων βαθύτερον. Ὁ μὲν οὖν κατὰ τὴν λέξιν ἐρμηνεύων τὸν τόπον τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ αὐτὰ ἐρεῖ· Πάντας εἶπεν ἀκολουθεῖν τῷ Ἰησοῦ ὁ λόγος, ἀλλὰ τοὺς μὲν τότε ἀποστόλους, καὶ ὁμοίους (82) ἐκείνοις ἐπιμόνω αὐτῷ ἀκολουθήσαντας ὠνόμασεν· οὗ δὲ μεταγενεστέρους ἐδήλωσε· « Καὶ πᾶς ὅστις ἀφῆκεν ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄλλ' ὡς βραχίως διηγησάμενος τὸ, « ἀκολουθεῖν, » ἀνατρέξει τις λέγων περὶ πάντων εἰρηθεῖαι τὸ, « ἀκολουθεῖν, » ἐν τῷ· « Ὅς ἂν μὴ ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήσῃ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος εἶναι μαθητής. » Οἱ τοίνυν ἀκολουθήσαντες τῷ Σωτῆρι καθοδοῦνται ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς ἐφ' φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ταύτην λήψονται τὴν ἐξουσίαν ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ παλιγγενεσία καινὴ τις γένεσις οὕσα, ὅτε οὐρανὸς καινός, καὶ ἡ γῆ καινὴ τοῖς ἑαυτοῦς ἀνακαινώσασι κτίζεται, καὶ Καινὴ Διαθήκη παραδίδοται, καὶ τὸ ποτήριον αὐτῆς.

traditur Testamentum, ipsiusque calix, qui se ipsi

23. Hujus autem illud initium est, quod a Paulo lavacrum regenerationis appellatur⁸⁴, quodque in hac novitate lavacrum regenerationis in lavacro renovationis spiritus sequitur. Et fortasse quidem in generatione « nemo a sordibus mundus » est, « ne

Ἐκείνης δὲ τῆς παλιγγενεσίας (83) προοιμιὸν ἐστὶ τὸ καλούμενον παρὰ τῷ Παύλῳ λουτρὸν παλιγγενεσίας, καὶ ἐκείνης τῆς καινότητος τὸ ἐπιφερόμενον τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας ἐν τῷ ἀνακαινώσεως (84) πνεύματος. Τάχα δὲ καὶ κατὰ μὲν τὴν γέ-

VETUS INTERPRETATIO.

luctamen, agonotheletam interrogat quæ sint præmia certaminis hujusmodi, quæ adhuc nesciebat. « Quid utique erit nobis? » Et nos si volumus percipere quæ sunt Petro promissa, similiter omnia relinquamus, ut de cætero nulla teneamur malitia, neque aliquibus operibus ejus, sed verbum Dei sequamur, ut dicatur et nobis, et omnibus sequentibus eum, quæ in sequentibus dicit: « Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in generatione cum sederit Filius hominis super sedem majestatis suæ, sedebitis et vos super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel. » Quod et ipsum et simplicem habet interpretationem exhortantem relinquere bona sæculi propter Christum, et spiritalem, et alioiorem. Qui ergo secundum litteram vult intelligere, talia dicere: Non omnes dicit sequi Christum sermo, sed eos qui tunc fuerunt apostoli, et qui similiter eis secuti fuerant eum, secutos se appellavit. Posteriores autem manifestavit per illud quod dixit: « Et omnis qui reliquerit fratres, aut sorores, » et cætera. Qui ergo secuti sunt Christum, non quædam, sed omnia relinquentes, sedebunt super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel. Et hanc potestatem accipient in resurrectione mortuorum; ipsa est enim generatio, et nova quædam nativitas constituta, quando et cælum novum, et terra nova creatur his, qui seipsos renovaverunt, et Novum traditur Testamentum, et calix ipsius.

23. Illius autem regenerationis præmium est, quod apud Paulum vocatur lavacrum regenerationis, et illius novitatis mysterium est hæc renovatio spiritus. Et forsitan quidem secundum hanc nativitatem « nemo est mundus a sorde, etsi unius diei sit vita ejus, » propter nativitatis nostræ carnalis mysterium:

⁸⁰ Matth. xix, 27. ⁸¹ Matth. xix, 28. ⁸² ibid. 29. ⁸³ Luc. xiv, 27. ⁸⁴ Tit. iii, 5.

(82) Codex Regius, ὁμοίως, non male, modo legatur τοὺς ὁμοίως ἐκείνοις. Paulo post loco οὗς δὲ μεταγενεστέρους, lege τοὺς δὲ μεταγενεστέρους.
(83) Ἐκείνης δὲ τῆς παλιγγενεσίας, etc. Origenes, hom. 8 et 12. in *Levit.*; Hilarius, can. 20 in *Math.* ΠΡΕΤΙΟΥ.
(84) Ἀνακαινώσεως. Codex Regius, ἀνακαινώσεως. Ibidem ad hæc verba: Τάχα δὲ καὶ κατὰ μὲν τὴν γένεσιν, etc. Confer Origenis hom. 8 et 12 in *Leviticum*.

νειν « οὐδαίς ἐστὶ καθαρός ἀπὸ ρύπου, οὐδ' εἰ μία ἡμέρα εἴη ἢ ζωὴ αὐτοῦ, » διὰ τὸ περὶ τῆς γενέσεως μυστήριον, ἐφ' ἣ τὸ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ ἐν πεντηχοστῷ ψαλμῷ λελεγμένον ἕκαστος πάντων εἰς γένεσιν ἐηλυθῶτων λέγοι, ἔχον οὕτως· « Ὅτι ἐν ἀνομίαις συνέληφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσθησέ με ἡ μήτηρ μου· » κατὰ δὲ τὴν ἐκ λουτροῦ παλιγγενεσίαν πᾶς μὲν καθαρὸς ἀπὸ ρύπου, ὁ γεννηθεὶς ἄνωθεν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, ἵνα τολμήσας εἴπω, καθαρὸς « δι' ἐσόπτρου, καὶ ἐν αἰνίγματι· » κατὰ δὲ τὴν ἄλλην παλιγγενεσίαν, « ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, » πᾶς ὁ εἰς τὴν ἐν Χριστῷ παλιγγενεσίαν ἐκείνην φθάσας καθαρῶτατός ἐστιν ἀπὸ ρύπου « πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, » καὶ αὐτὸς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας φθάνων ἐπ' ἐκείνην τὴν παλιγγενεσίαν. Εἰ δὲ βούλει τὸ λουτρὸν ἐκείνο νοῆσαι, σῦνεν πῶς Ἰωάννης, « ὁ ἐν ὕδατι βαπτίζων εἰς μετανοίαν, » λέγει περὶ τοῦ Σωτῆρος τό· « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Ἐν μὲν οὖν τῇ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίᾳ συνετάφημεν τῷ Χριστῷ. « Συνετάφημεν γὰρ αὐτῷ, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « διὰ τοῦ βαπτίσματος· » ἐν δὲ τῇ τοῦ διὰ πυρὸς καὶ πνεύματος λουτροῦ παλιγγενεσίᾳ, σύμμορφοι γινόμεθα τῷ σώματι τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, καθεζομένη ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ αὐτοὶ καθεζόμενοι ἐπὶ ἑβ' θρόνους· εἰ καὶ ἀφέντες πάντα ὀπορευοῦνται, μᾶλλον δὲ κατὰ τὸ λουτρὸν, ἠκολουθήσαμέν σοι. Τότε δὲ ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, πληροῦνται ἢ λέγουσα προφητεία· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· » καὶ τό· « Δεῖ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, » ἕως οὗ « ὁ ἔσχατος (85) ἐχθρὸς θάνατος καταργηθῇ, » οὗ καταργηθέντος, οὐκέτι ἔσται πρὸ προσώπου τῶν σωζομένων θάνατος (86), ἀλλὰ μόνη ζωὴ ἢ πιστευομένη· θανάτου μὲν γὰρ ὄντος πρὸ προσώπου, δι' ἐκείνου ἀπιστεῖται ὑπὸ τῶν κρατούμενων ὑπ' αὐτοῦ ζωῆ· καταργηθέντος δὲ θανάτου, πιστεύεται ὑπὸ

A si vita quidem ejus unius diei fuerit ⁸⁵, » propter generationis nostræ mysterium, super qua unusquisque nascens usurpare potest quod in psalmo quinquagesimo ait David his verbis ⁸⁶ : « Quoniam **686** in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea; » at in regeneratione per lavacrum, quicumque generatus fuerit superne ex aqua et spiritu, mundus erit a sordibus, et, ut audacter loquar, mundus « per speculum et in ænigmate ⁸⁷; » verum in alia regeneratione, « cum sederit Filius hominis in throno majestatis suæ ⁸⁸; » quicumque ad hanc in Christo regenerationem pervenerit, mundissimus erit a sordibus « facie ad faciem ⁸⁹, » cum et ipse hanc regenerationem per lavacrum regenerationis fuerit adeptus. Sin lavacrum illud animo **B** intelligere vis, vide quomodo Joannes « baptizans in aqua in penitentiam ⁹⁰, » de Servatore dicit ⁹¹ : « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni. » In regeneratione ergo per lavacrum cum Christo sepulti sumus; « consepulti enim sumus cum illo per baptismum, » juxta Apostolum ⁹². In lavacri autem regeneratione per ignem, et Spiritum ⁹³, corpori gloriæ Christi, sedenti super sedem majestatis suæ, nos quoque, sedentes super duodecim thronos, conformes efficiamur; si modo omnibus quacunque tandem ratione, sed præcipue per lavacrum relictis, te fuerimas secuti. Tunc autem « cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ ⁹⁴, » explicabitur prophetia dicens ⁹⁵ : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum; » et illud ⁹⁶ : « Oportet illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus, » donec « novissima inimica destruantur mors; » qua destructa jam non amplius ante faciem eorum erit mors, qui salutem adipiscuntur; sed sola vita quæ creditur : nam cum ante faciem mors est, vita propter illam ab iis non creditur, qui in mortis potestate sunt; at morte destructa, **687** vita ab omnibus creditur. In lege autem

VETUS INTERPRETATIO.

secundum quod ait David ex persona omnium nascentium ex carne et sanguine : « Quoniam in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis concepit me mater mea. » Secundum regenerationem autem baptismatis, omnis quidem est mundus a sorde, qui renatus fuerit ex aqua et spiritu : ut audacter autem dicam, mundus est « per speculum in ænigmate. » Secundum tertiam autem regenerationem, quando sederit Filius hominis in sede gloriæ suæ, omnis qui in illam regenerationem venerit quæ est in Christo, mundissimus erit a sorde, et facie in faciem videbit, et ipse per lavacrum regenerationis veniens ad ipsam regenerationem. Si autem vis intelligere illud lavacrum, intellige quomodo Joannes, « in aqua baptizans in penitentiam, » dicit de Salvatore, quoniam « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et in igne. » In ista ergo regeneratione baptismatis consepulti sumus Christo secundum Apostolum per baptismum : in illius autem regeneratione baptismatis, quod erit in Spiritu et in igne, conformes efficiamur corpori gloriæ Christi sedentis in sede gloriæ suæ, et ipsi sedentes super duodecim thronos, si tamen relinquentes omnia, secundum utramque interpretationem superius factam, magis autem juxta secundam, secuti sumus Christum. Tunc autem cum Filius hominis sederit in sede gloriæ suæ, implebitur prophetia quæ dicit : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum; » et : « Tunc oportet eum regnare, donec ponat Deus omnes inimicos suos sub pedibus suis, donec novissima inimica mors destruantur. » Qua destructa, jam non erit mors ante faciem salvatorum, sed sola creditur

⁸⁵ Job xiv, 4, 5. ⁸⁶ Psal. l, 7. ⁸⁷ I Cor. xiii, 12. ⁸⁸ Matth. xix, 28. ⁸⁹ I Cor. xiii, 12. ⁹⁰ Matth. iii, 11. ⁹¹ ibid. ⁹² Rom. vi, 4. ⁹³ Philip. iii, 21. ⁹⁴ Matth. xix, 28. ⁹⁵ Psal. cix, 1. ⁹⁶ I Cor. xv, 27, 26

(85) Codex Regius, ἕως οὗ ὁ ἔσχατος. Anglicanus, ἕως ὁ ἔσχατος.

(86) Οὐκέτι ἔσται πρὸ προσώπου τῶν σωζομένων θάνατος. Alludit ad Habac. iii, 5 : « Ante faciem ejus ibit, » רַבַּי Symmachus, et Hieronymus

vertunt, « mors; » Aquila, « pestis; » Jonathan, « angelus mortis; » LXX autem : πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσεται λόγος, quemadmodum et Theodotio, et Arabs. רַבַּי nempe, pro punctorum varietate, « mortem, » et « verbum » significat. Hæreticus.

illud quoque reperies ⁹⁷ : « Proposui in conspectu tuo vitam et mortem, » et hoc ⁹⁸ : « Et erit vita tua quasi pendens ante te, » et istud ⁹⁹ : « Non credetis vitæ vestræ. » Sedet autem in sede majestatis suæ Filius hominis, cum in nullum qui in Deo sine honore ac gloria sit, obinet Imperium; tunc enim quicumque gloria ab hominibus affecti non sunt, neque in eo laborarunt ut gloriam ab hominibus consequerentur, sed « gloriam quæ a solo Deo est ¹, » quasiverunt, illius regno subjicientur qui sedet in sede majestatis suæ : tunc autem exaudiuntur vota Servatoris dicentis ² : « Pater, clarifica me claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te. »

24. Sin vero Verbum animo comprehendere potes in pristinum statum restitutum, postquam caro factum est, necnon et quæcunque hominibus factum est, cum ut omnes lucraretur id effectum est quod unusquisque illorum effici volebat; et restitutum, ut tale efficeretur, quale « erat in principio apud Deum ³, » cum Deus erat ac Verbum in propria gloria, quasi talis Verbi gloria; videbis illud sedens in sede majestatis suæ, nec alium ab eo Filium hominis, qui in Jesu homo intelligitur; ita enim unum est cum Verbo, longe magis quam qui unus spiritus efficiuntur cum Domino, propterea quod illi adhæcant ⁴. Tunc autem, quando videlicet in Servatoris resurrectione hæc evenient, qui reliquerint omnia, et ipsum secuti fuerint, utpote qui « configurati corpori ⁵, » et throno « claritatis ejus » effecti sint, sedebunt « super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel ⁶. » Tota enim justorum vita duodecim tribus Israel fidem minime amplexas judicabit; et apostoli quidem, quique apostolicam vitam æmulati et assecuti fuerint, judicabunt generosos, quod Israelitæ sint, nec res generositate sua dignas gesserint : ac illud fortasse quod Corinthiis dictum est ⁷ : « In vobis judicabitur **688** mundus, » iis dicitur qui e gentium numero sunt; istud vero ⁸ : « Sedebitis et

VETUS INTERPRETATIO.

vita. Morte enim constituta ante faciem hominum, non creditur vita ab his qui tenentur a morte; destructa vero morte, ab omnibus vita creditur. Tale aliquid positum est in lege ita : « Posui ante faciem tuam vitam et mortem; » Item : « Erit vita vestra suspensa ante oculos vestros, et non credetis vitæ vestræ. » Sedebit autem Filius hominis super sedem gloriæ suæ, cum nullus contemptibilis et inglorius fuerit in regno ejus. Omnes enim tunc qui gloriam ab hominibus non acceperunt, nec fecerunt aliquid ut ab hominibus glorificarentur, sed gloriam solam quæ ex Deo est quasierunt, regenerabuntur ab eo qui sederit super sedem gloriæ suæ. Tunc implebitur oratio Christi, quam oravit et dixit : « Pater, glorifica me ea gloria quam habui, priusquam mundus fieret, apud te. »

24. Si autem potes intelligere Verbum restitutum postquam factus fuerat caro, et omnia quæcunque factus est, secundum quod unusquisque necessarium fieri habuit eum sibi ut omnes lucratur, et postea restitutum, ut fiat qualis fuit « in principio apud Deum, Deus enim erat Verbum, » in gloria sua, quasi Verbum videbis eum sedentem super sedem gloriæ suæ, quando non alium ab eo intellexeris Filium hominis qui secundum corpus homo existimabatur. Tunc autem cum hæc in restitutione Salvatoris fuerint facta, et qui reliquerunt omnia, et secuti sunt eum, sedebunt quasi conformes facti corporis

⁹⁷ Deuter. xxx, 15. ⁹⁸ Deuter. xxviii, 66. ⁹⁹ ibid. ¹ Joan. v, 44. ² Joan. xvii, 5. ³ Joan. i, 2
⁴ I Cor. vi, 17. ⁵ Philip. iii, 21. ⁶ Matth. xix, 28. ⁷ I Cor. vi, 2. ⁸ Matth. xix, 28.

(87) Lege *μόνον Θεοῦ ζητούντας*.

(88) *Θεός καὶ Λόγος ὢν*. Sic H. cod.; at R. *Θεός Λόγος ὢν*, cui consentit vetus interpret. : « Deus enim erat Verbum in gloria sua. » HÆTIUS.

(89) *Καὶ οὐχ ἕτερον αὐτοῦ τὸν γλῶσσαν*, etc. Sic

πάντων ἢ ζωῆ. Ἐν δὲ τῷ νόμῳ εὐρήσεις καὶ τὸ « Τέθεικα τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον πρὸ προσώπου σου, » καὶ τὸ « Ἔσται ἡ ζωὴ σου κρεμασμένη ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, » καί· « Οὐ μὴ πιστεύσητε τῇ ζωῇ ὑμῶν. » Καθέζεται δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, οὐθενὸς ἀτίμου καὶ ἀδόξου ἐν Θεῷ βασιλευμένου ὑπ' αὐτοῦ· πάντες γὰρ τότε οἱ μὴ δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες, μηδὲ ποιῶντες πρὸς τὸ δοξασθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν δόξαν τὴν ἀπὸ τοῦ μόνου ζητοῦντες (87), βασιλευθήσονται ὑπὸ τοῦ καθημένου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ· τότε δὲ καὶ ἀποδίδονται τὰ τῆς εὐχῆς τῷ Σωτῆρι εὐχαμένῳ καὶ εἰπόντι· « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. »

Εἰ δὲ δύνασαι νοῆσαι τὸν Λόγον ἀποκαταστάνα μὲν μετὰ τὸ γεγονέναι αὐτὸν σάρκα, καὶ ἴσα γέγονε τοῖς γεννητοῖς, γινόμενος αὐτοῖς ὅπερ ἕκαστος αὐτῶν ἐχρηζέε γενέσθαι, ἵνα τοὺς πάντας κερδήσῃ, καὶ ἀποκαταστάνα, ἵνα γένηται ὁποῖος « ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, » Θεός καὶ Λόγος ὢν (88) ἐν τῇ ἰδίᾳ δόξῃ, ὡς Λόγου τοιοῦτου δόξη· ὄψει αὐτὸν καθεζόμενον ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἕτερον αὐτοῦ τὸν Υἱὸν (89) τοῦ ἀνθρώπου, τὸν κατὰ τὸν Ἰησοῦν ἀνθρώπου νοούμενον· Ἐν γὰρ οὕτως τῷ Λόγῳ γίνεταί, πάντως μᾶλλον τῶν, διὰ τὸ κολλᾶσθαι τῷ Κυρίῳ, γινομένων ἐν πνεῦμα πρὸς αὐτόν. Τότε δὲ, ἡνίκα ἂν τιῦτα ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τοῦ Σωτῆρος γίνεταί, καὶ οἱ ἀγένετες πάντα καὶ ἀκολουθήσαντες αὐτῷ καθεδούνται, ὡς « σύμμορφοι γενόμενοι τῷ σώματι, » καὶ τῷ θρόνῳ « τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ θρόνους δώδεκα, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. » Ὁ γὰρ βίος τῶν δικαίων κρίνει τὰς μὴ πεπιστευκυίας δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ κρινοῦσι γε οἱ ἀποστολοὶ, καὶ οἱ τὸν ἀποστολικὸν ἐξηλωκότας βίον, καὶ κατωρθωκότας τοὺς εὐγενεῖς μὲν, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς Ἰσραηλίτας, οὐ τὰ ἄξια δὲ τῆς εὐγενείας πεποιηκότας. Τάχα δὲ τὸ μὲν « Ἐν ὁμίῳ κρίνεταί ὁ κόσμος, » πρὸς Κορινθίους λελεγμένον, λέγεται πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν· τὸ δὲ « Καθίσεσθε καὶ αὐτοὶ ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ, »

habet codex Regius, necnon Anglicanus, quibus consentit vetus interpr. : « Quando non alium ab eo intellexeris Filium hominis. » Editio Huetii in textu omisit, αὐτοῦ, quasi desit in codice Holmiensi.

πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς τὸν ἀποστολικὸν βίον ἐξηλωκότας, κρίνοντας τοὺς εὐγενεστέρους τοῦ ἔλου κόσμου ὄντας τὸν Ἰσραήλ. Ἀλλὰ νόησον ἐν τούτοις ἀξίως τῆς μεγαλοίας τοῦ Εὐαγγελίου τὸν Ἰσραήλ εὐγενῆ μὲν καὶ πεφυκότα κρειτόνως, οὐ πεπιστευκότα δέ. Ἀνάγειν δὲ μετὰ τὸν περὶ τοῦ Ἰσραήλ, καὶ τὸν περὶ τῶν δώδεκα φυλῶν λόγον, ὥστε δώδεκα τάγματα εἶπεῖν γενικὰ ψυχῶν, καὶ εὐγενεστέρων, ὧν αἱ μὲν διαφέρουσαι ἐν ὑπεροχῇ εἰσιν, αἱ δὲ καθ' ἕνδεκα μοίρας τεταγμέναι λοιπαὶ τάξει δευτέραι, ὑπὲρ ἡμᾶς ἐστὶ, μὴ τηλικαύτην θεωροῦντας, ὡς δυνηθῆναι παραστήσαι πῶς δώδεκά εἰσιν ἀστέρες οἱ πατέρες τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ, ὡς περ ἐδήλου τὸ προφητικόν, ἐν' οὕτως ὀνομάσω, ὅναρ τοῦ Ἰωσήφ· οἶονεὶ δὲ καὶ ἕκαστος τῶν κρινομένων Ἰσραηλιτῶν ὑπὸ τινος ἢ συνωνύμου ἄστρου, ἢ ἄστρου παραπλησίου ἀποστόλου, καὶ τοῦ τὸν ἀποστολικὸν βίον βιώσαντος κριθήσεται.

Et ita dicam, Josephi somnium significabat⁹; quoque modo vel ab aliquo astri nomen adepto, astrive simili apostolo, et ab eo qui vitam traduxerit apostolicam, unusquisque Israelitarum in iudicium ad ductorum iudicabitur.

Εἰ μὲν οὖν τις πάντα ἀφῆκε, καὶ ἠκολούθησε τῷ Ἰησοῦ, τῶν εἰρημένων πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τῆν πεῖσιν αὐτοῦ τεύξεται· εἰ δὲ οὐ πάντα μὲν, τὰ δὲ ἐπιφερόμενα, ὁ τοιοῦτος πολλαπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Τίνα δὲ οὐ πάντα, ἀλλ' ἰδικῶς λελεγμένα, κατανοήσει. «Καὶ πᾶς ὅστις ἀφῆκεν ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς,» καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ τοῦτο δὲ ὅτι μὲν ἔχει οὐκ εὐκαταφρόνητον λόγον, καὶ κατὰ τὸ ἀπλοῦν τῆς ἐκδοχῆς, καὶ προτρεπτικὸν ἐπὶ τὸ πάσης σαρκικῆς συγγενείας καταφρονεῖν, καὶ πάσης τῆς κτίσεως, πᾶς ὅστις οὖν ὁμολογήσει. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο ἐπιδέχεται ἀναγωγὴν, ὁ μὲν τις διατάσει, ὁ δὲ καὶ ἀποφαίνεται, ὅτι ἔχει. Καὶ σαφές γε, κατὰ τὸ ῥητόν, ὅτι πολλοὶ τῶν πιστευσάντων (90) εἰς τὸν Σωτῆρα ἡμῶν, ἐμισθήθησαν ὑπὸ συγγενῶν, καὶ εἰλοντο τοῦτους καὶ πᾶσαν κτῆσιν καταλιπεῖν, ὑπὲρ τοῦ κληρονομήσαι τὴν αἰώνιον ζωὴν, πεισθέντες, ὅτι πᾶς ὅστις ἀφῆκε τοὺς κατὰ σάρκα ἀδελφούς, καὶ τὰς συγγενεῖς· μόνω τῷ σώματι ἀδελφάς, καὶ γονεῖς τῶν σωμάτων, καὶ τὰ τέκνα τῆς σαρκός, καὶ τοὺς ἐν τῇ ἐπικαταράτῳ γῆ ἀγροῦς, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ οἰκίας, καὶ ἀφῆκεν οὐ δι'

A vos super sedes duodecim, iudicantes tribus duodecim, » apostolis, et apostolicæ vitæ æmulatoribus dicitur, totius orbis generosissimos, Israelitas scilicet, iudicantibus. At hoc loco pro sublimitatis Evangelii dignitate, Israelitas generosos quidem, et præclaris natalibus ortos, at fidem non professos intellige. Post expositionem autem super Israelitis, ipsorumque tribus duodecim allatam, ad mysticum et reconditum sensum mentem erigere, ita ut illas esse duodecim generales animarum, earumque generosiorum ordines dicamus, quarum præstantiores in summo ac præcipuo loco constitutæ sint, reliquæ autem in undecim distributæ partes alterum gradum obtineant, id quidem vires nostras superat, qui tanta intelligendi et contemplandi facultate non pollemus, ut perspicuum possimus facere quomodo duodecim stellæ sint duodecim tribuum Israel patres; quemalmodum propheticum,

B hæreditatem adibit. Quænam autem illa sint, quæ omnia quidem non sunt, at seorsum commemorantur, inde descendendum est: «Et omnis qui reliquit fratres, vel sorores¹⁰,» et cætera: quia autem illud sententiam minime aspernandam contineat, quæque ad carnalem omnem consanguinitatem, et res omnes creatas contemnendas, etiam juxta simplicem interpretationem adhortari nos valeat, nemo est quin constiteat. At utrum anagogicus etiam sensus ex his depromi possit, dubitabit aliquis; quis vero affirmabit. Et verborum quidem ac contextus ratione habita, perspicuum est multos Servatoris nostri fidem professos, propinquorum odium esse nactos; 689 ipsosque deserere, et facultatibus suis omnibus ad vitæ æternæ adipiscendam hæreditatem abdicare se voluisse, id

VETUS INTERPRETATIO.

et sedis gloriæ ejus «super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel.» Omnis enim vita iustorum iudicabit tribus Israel quæ non crediderunt, et iudicabunt apostoli, et qui apostolorum imitati sunt vitam: et iudicabunt generosos quidem, propter quod sunt Israel, non autem egerunt digna genere suo. Forsitan autem quod dicit Apostolus: «In vobis iudicabitur mundus,» dicitur ad eos qui venerunt ex gentibus. Quod autem dicit: «Sedebitis et vos super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel,» dicitur ad apostolos, et ad eos qui apostolicam imitati sunt vitam, iudicatores Israel, qui generosiores toto mundo habentur.

25. Si quis ergo reliquerit omnia, et secutus fuerit Jesum, quæ Petro promissa sunt et ipse recipiet. Si autem non omnia reliquit, sed quædam quæ specialiter inferius referuntur: hic multiplicia recipiet, et vitam æternam possidebit, secundum quod ait: «Omnia qui reliquit fratres, aut sorores, aut parentes, aut filios, aut agrum, aut domum propter nomen meum, centuplum accipiet, et in futuro vitam æternam possidebit.» Et hoc quidem quoniam non contempnibilem rationem, et secundum simplicem traditionem exhortatoriam ad contemnendam omnem carnalem cognationem, et omnem substantiam mundialem, omnis homo fatetur quoniam multi credentium Christo odio habiti sunt a parentibus suis, et elegerunt eos et omnem substantiam spernere ut vitam æternam possiderent, credentes quia omnis qui reliquerit fratres secundum carnem, et sorores corporis, et parentes carnales, aut filios carnis, et in terra maledicta agros et domos in ea, et reliquerit propter aliud nihil nisi propter nomen Christi, multiplicia recipiet, et si oportet sic nominare, inæstimabiliter multiplicia spiritalia magis quam carnalia.

⁹ Gen. xxxvii, 9. ¹⁰ Matth. xix, 29.

(90) Codex Regius, πιστευόντων.

persuasum habentes, quicumque suos secundum carnem fratres, et solo corpore cognatas sorores, corporumve genitores, et carnis filios, ac sitos in hac execrabili terra agros, et domos, non alterius cuiusvis rei causa, sed propter solum Jesu nomen reliquerit, longe plura recepturum. Magno enim numero, et, si ita loqui fas est, infinito a spiritalibus corporalia superantur, et præterquam quod plura recipiet, ad æternam, non caducam et temporariam provecus vitam, eam hæreditate sortietur: longe plures enim fratres ac sorores, quam qui propter verbum Dei relictæ sint, commemorare facile est: in hoc quippe mundo multe plures sunt fratres secundum fidem, quam quos reliquerunt qui fidem amplexi sunt; irreprehensos similiter episcopos omnes et presbyteros inculpato in parentes sibi assumit quispiam, pro duobus illis quos deseruit; ac in liberos itidem, quicumque hac ætate sunt, ut pro liberis haberi queant. At quomodo agrorum domorumve plurium hæreditatem adibit aliquis, quam a se relicta sunt, demonstrare non perinde proclive est, nisi quis fortasse vim afferens, brevem rei proferat expositionem, quod facile certe non est; agris autem ac domibus in allegoricum sensum semel detortis, superiora quoque in sententiam consonam flectere cogetur. Ex iis ergo qui « mensuram ætatis Christi » consecuti sunt, quicumque occurrerunt « in virum perfectum¹¹, » sanctis ac beatis potestatibus fratres, opinor, illi sunt; sorores autem, quicumque non ex hominibus solum, sed et reliquis potestatibus virgo casta exhibebuntur Christo¹²: erunt autem patres aliqui tales, præter eos de quibus Abrahamo dictum est¹³: « Tu autem ibis ad patres tuos in pace, sepultus in senectute bona? » Quod si et 690 illos aliorum patres aliquando fieri patrum istorum instar contingat, multo plures etiam natos perinde ut Abraham recipiant. Agros vero et domos multo plures quam quæ abdicatæ fuerunt, in divini paradisi requie animadvertite, et in civitate Dei, de qua gloriosa dicta sunt¹⁴, « cuius in domibus Deus cognosce-

A ἄλλο τι, ἀλλ' ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ, πολλαπλασίονα λήψεται· πολλαπλασίονα γὰρ, καὶ, εἰ δεῖ οὕτως ὀνομάσαι, ἀπειροπλασίονα τὰ πνευματικὰ παρὰ τὰ σωματικὰ, καὶ πρὸς τὸ λαβεῖν (91) πολλαπλασίονα, οὐκ ἐν προσκαίρῳ ζωῆς, ἀλλ' ἐν αἰωνίῳ γενόμενος, κληρονομήσει αὐτὴν (92)· πολλαπλασίονας μὲν γὰρ ἀδελφούς καὶ ἀδελφὰς ὧν τις ἀφῆκε διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, εὐχερὲς διηγῆσασθαι· καὶ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ (93) πολλαπλασίους οἱ κατὰ τὴν πίστιν ἀδελφῶν τῶν διὰ πίστιν καταλειμμένων ὑπὸ τῶν πιστευσάντων. Οὕτω δὲ καὶ γονεῖς πάντας τοὺς ἀνεπιλήπτους ἐπισκόπους, καὶ τοὺς ἀνεγκλήτους πρεσβυτέρους λαμβάνει τις, ἀνθ' ὧν καταλέλοιπε δύο· ὁμοίως δὲ καὶ τέκνα, πάντας τοὺς ἡλικίαν ἔχοντας τέκνων. Πῶς δὲ πολλαπλασίονας ἀγροὺς ἢ οἰκίας ὧν τις καταλέλοιπε κληρονομεῖ, οὐκέτι ὁμοίως ἀποδοῦναι δύναται, ἂν μὴ ἔρα τις βιασάμενος ἐπ' ὀλίγων τὸ τοιοῦτον παραστήσῃ, ὅπερ οὐκ εὐκόλον (94)· ἀπαξ δὲ ἀλληγορῶν τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς οἰκίας, ἀναγκασθήσεται κατὰ τὸ ἀκόλουθον καὶ τὰ ἀνωτέρω τούτων ἀποδοῦναι. Εἰσὶν οὖν, οἶμαι, ἐν ταῖς ἀγίαις καὶ μακαρίαις δυνάμεσιν ἀδελφοὶ οἱ « εἰς ἄνδρα τέλειον » κατηχητότερος τῶν « τῆ μέτρον τῆς ἡλικίας τοῦ Χριστοῦ » κεχωρηκότων, καὶ ἀδελφοὶ πάντες οἱ παρθένος ἀγνῆ παραστησόμενοι Χριστῷ οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οἶμαι, μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν δυνάμεων· γονεῖς δὲ τοιοῦτοι εἶεν ἄν τινες, ἢ περὶ ὧν εἴρηται πρὸς τὸν Ἀβραάμ· « Σὺ δὲ ἀπελεύση πρὸς τοὺς πατέρας σου μετ' εἰρήνης, τραφεὶς ἐν γῆρᾳ καλῇ (95) »; « Εἰ δὲ γίνονται ποτε οὗτοι ἀνάλογον ἐκείνοις τοῖς πατράσιν ἐτέρων πατέρες, πολλαπλάσιον (96) καὶ τέκνα λήψονται ὁμοίως τῷ Ἀβραάμ· καὶ τοὺς ἀγροὺς δὲ καὶ τὰς οἰκίας πολλαπλάσιονας τῶν καταλειπομένων νόμι μοι ἐν τῇ ἀναπαύσει τοῦ θείου παραδείσου, καὶ τῇ πόλει τοῦ Θεοῦ, περὶ ἧς δεδοξασμένα ἐλαλήθη, « ἡς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς βάρεισι γινώσκειται, ὅταν ἀντιλαμβάνηται αὐτῆς· » ὥστ' ἂν εἰπεῖν πρὸς τοὺς τὰς ἐκεῖ οἰκίας κληρονομοῦντας· « Καθὰπερ ἠκούσαμεν, οὕτως εἶδομεν ἐν πόλει Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν » περὶ ἧς λέγεται καὶ τό· « Διέλεσθε τὰς βάρεις αὐτῆς. » Ἐπὶ τοιοῦτοις δὴ κληρονομεῖν τὴν αἰώνιον

VETUS INTERPRETATIO.

Et adhuc supra quod multiplicia recipit, non in vita hac temporali, sed in illa vita æterna factus recipiet ea. Et multiplices quidem fratres, et sorores exponere facile est. Nam et in hoc sæculo pro fratribus carnalibus, quos propter infidelitatem reliquit, multos invenit fratres secundum fidem. Sic et parentes omnes irreprehensibiles episcopos et presbyteros sine crimine constitutos invenit quis patres, pro eo quod reliquit infideles parentes. Similiter et filios omnes ætatem habentes. Quomodo autem intelligatur multiplices agros vel domos quæ reliquerit, invenire, non similiter tradere possumus. Sunt ergo, sicut existimo, et angelis fratres et sorores omnes qui exhibuerunt se Christo castas virgines, tam istæ quæ adhuc in terris habentur, quam illæ quæ jam vivunt in cælis. Parentes autem quales dicti sunt Abraham: « Tu ibis ad patres tuos in pace, nutritus in senectate bona. » Si autem facti fuerint aliquando secundum illos patres isti aliorum patres, multipliciter recipiant etiam natos. Agros autem et domos multiplices

¹¹ Ephes. iv, 13. ¹² II Cor. xi, 2. ¹³ Genes. xv, 15. ¹⁴ Psal. LXXVI, 5.

(91) Πρὸς τὸ λαβεῖν. Lege πρὸς τῷ λαβεῖν.

(92) Κληρονομήσει αὐτήν. Nempe ζωὴν. At veteris interpres: « Recipiet ea, nempe πολλαπλασίονα. »

(93) Καὶ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, etc. Justinus Martyr, vel quisquis est auctor *Quæstionum et responsionum ad orihod.* resp. 110, Theophylactus, Euthymius. HUETIUS.

(94) Codex Regius, εὐκόλον· Anglicanus. εὐλογον.

(95) Τραφεὶς ἐν γῆρᾳ καλῇ. Ita infra. Ita et LXX, Gen. xv, 15, ita Ambrosius et Augustinus. At in editione Aldina, τραφεὶς desideratur. Complut. τραφεὶς, quemadmodum et Onkelos, et Syrus, et Arabs, ܛܪܦܗ. HUETIUS.

(96) Πολλαπλάσιον. Forte legendum, πολλαπλάσιονα.

ζωὴν μακάριον, τοσοῦτους ἔχοντας κληρονόμους (97), καὶ τοσαῦτα δένδρα ὑπὸ Θεοῦ γεωργουμένα, καὶ οὐκίας ἐκ λίθων ζώντων, ἐν αἷς ἀναπαύσεται πᾶς ὁ τις ἀφῆκεν ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς, καὶ τὰ λοιπά.

dicitur¹⁷: « Distribuite domos ejus. » His profecto agrorum adeptione, tot arborum a Deo cultarum, domorumque e vivis lapidibus constantium, in quibus requiescet quicumque fratres, sororesve, et reliqua dimiserit, beatissima res est.

Μετὰ τοῦτο ἐστὶ τό· « Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ ἔσχατοι πρῶτοι. » Καὶ τοῦτο δὲ ἔχει μὲν τινα κατὰ τὸ ἀπλοῦστερον νοῦν, προτρέψασθαι δυνάμενον τοὺς ἄρτι προσερχομένους τῷ θείῳ λόγῳ ἐπὶ τὸ σπεύδειν διὰ τῶν προτεταγμένων ἀναθῆναι, παρὰ πολλοὺς τῶν νομιζομένων ἐγγεγραχέναι τῇ πίστει, ἐπὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοὺς βίον καὶ λόγον· ὡς οὐκ ἐμποδίζοντος οὐτε χρόνου τοῖς ὕστερον πιστεύουσιν, οὔτε γονέων μοχθηρῶν τοῖς αὐτοῖς ἀνεγκλήτως ἀγωνιζομένοις παραστήσασιν· ἀγῶν δὲ ἐστὶ καὶ καθελεῖν ὄψιμα διὰ τὸ ἐκ πατέρων ἀνατετράφθαι ἐν Χριστιανισμῷ μεγαφρονούντας· καὶ μάλιστα ἐπὶ τὴν τύχην πατρᾶσιν ἐπαυχεῖν καὶ προγόνοις προεδρίας ἡξιομένοις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπισκοπικοῦ θρόνου, ἢ πρεσβυτερίου τιμῆς, ἢ διακονίας εἰς τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ· ἀμφότεροι γὰρ διδαχθέντες τό· « Πολλοὶ ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ ἔσχατοι πρῶτοι, » ὑπομνήσθητε (98) μήτε ἐπὶ τῷ νομίζειν εἶναι πρῶτοι μὴ μεγαφρονεῖν, μήτε συστέλλεσθαι καὶ ταπεινοῦσθαι, ὡς Ἐλαττων ἔχοντες τῶν προτέρων, διὰ τὸ ἔσχατοι ἐκεῖνων τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ παρεληφέναι δόγματα. Ἔχει δ' οἶμαι, τὸ ῥητὸν λόγον ἀθρόως ἡμᾶς ἐπιστήσασιν δυνάμενον τοῖς πολλοῖς πρὸ ἡμῶν πρώτοις χρηματίσασιν ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, γενομένοις διὰ τὴν εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀπιστίαν καὶ προδοσίαν ἔσχατοι, καὶ ἡμῖν τοῖς ἔσχατοις τὰ πρωτεῖα δυνάμενοι λαβεῖν, ἐὰν ἐπιμνήσωμεν τῇ πίστει, « μὴ ὑψηλοφρονούντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. » Τί δὲ, ἐὰν, κοινωῆσαντες τῇ βίβλῃ τῶν πατριαρχῶν καὶ τῇ ἀπὸ τοῦ λόγου τῶν πατέρων πίστῃ (99), συμφυεῖς γενώμεθα τῷ βουλήματι τοῦ πνευματικοῦ νόμου καὶ τῶν ἀνάλογον αὐτῷ νοουμένων προφητῶν; ἡμεῖς οἱ ἔσχατοι ἐσόμεθα πρῶτοι, κάκεινοι διὰ τὴν ἀπιστίαν οἱ πρῶτοι, ἐκκοπέντες ἀπὸ τῆς καλλιελαίου γεγονάσιν ἔσχατοι· καὶ γὰρ (1) διὰ τὴν Χριστοῦ ἐπιδημίαν « εἰς

tur, cum suscipiet eam¹⁸; » ita ut domorum hic sitarum hæreditatem nanciscentibus dici possit¹⁹: « Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri; » de qua et illud conditionibus vitam æternam consequi, cum tot agrorum adeptione, tot arborum a Deo cultarum, domorumque e vivis lapidibus constantium, in quibus

26. Id deinceps scriptum præterea exstat²⁰: « Multi autem erunt primi, novissimi; et novissimi, primi. » Atque hæc quidem, juxta simpliciore interpretatorem, sensum quemdam continent, quo verbi Dei tiroes excitari possunt ut mandata capessendo ad vitam quæ supra illos est et sermonem evadere contendant, præ multis qui in fide conseruisse creduntur; cum neque tempus fidem recens amplexis, neque improbi parentes iis qui inculpatè decertare videntur, obstaculo sint: quin etiam in arrogancia sua deprimenda summa iis ope contendendum est, qui quod a parentibus in Christianismo educati sunt, de se magnifice sentiunt; et præsertim si parentibus et proavis efferantur qui episcopalis in Ecclesia sedis prærogativum jus, vel presbyterii dignitatem tenuerint, vel diaconi officio erga populum Dei functi sint. Utrique enim id edocti: « Multi erunt primi, novissimi; et novissimi, primi, » neque quod primos se esse putent, nimios spiritus sumere commonentur; neque timore percelli ac deprimi, quasi deteriore jure sint ac priores, quod post illos fidei Christianæ dogmata postremi susceperint. Hoc autem loco sententiam contineri existimo, 691 quæ nos ad id observandum confestim excitare queat, Israelitas complures qui ante nos primi appellati sunt, propter incredulitatem erga Jesum ac perfidiam postremos esse factos; nos autem qui postremi sumus, primas ferre posse, si modo fidem constanter retineamus, « non alta sapientes, sed humilibus consentientes²¹. » Quid autem si radicis patriarcharum et pinguitudinis a verbo patrum manantis participes facti²², spiritualis legis et prophetarum juxta illam intellectuum sententiæ quasi innati ac ingeni ad hæreamus? nos profecto qui postremi sumus, primi erimus;

VETUS INTERPRETATIO.

intellige mihi in requie paradisi, et civitate Dei, de qua dicta sunt gloriosa, « in cujus gradibus dignoscetur Deus cum suscipiet eam, » ut dicatur ad eos qui illic possident domos: « Sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri, » de qua dicitur: « Distribuite gradus ejus. » Super hæc autem omnia vitam æternam possidebit.

26. « Multi erunt primi novissimi, et novissimi primi. » Et hoc habet aliquam et secundum simplicem sensum exhortari potentiam eos, qui nuper accedunt ad verbum divinum, ut festinent per ea quæ constituta sunt hominibus, ad provectum ascendere præ nullis qui videntur sensuisse in fide ad verbum et vitam, quæ est super illos, cum neque tempus, neque parentes infideles impediunt eos qui nunc accedunt. Potest etiam hujusmodi sensus et destruere et extollere qui gloriantur eo quod a Christianis parentibus sunt nutriti in ipsa Christianitate, maxime si fuerint ex patribus sacerdotali sede dignificatis, id est episcopatus, aut presbyteratus, aut diaconatus in populo Dei. Audientes enim quia multi erunt primi novissimi, et novissimi primi, recordabuntur ut non gloriantur in eo quod videntur priores, neque

¹⁸ Psal. XLVII, 4. ¹⁹ ibid. 9. ²⁰ ibid. 14. ²¹ Matth. XI, 30. ²² Rom. XI, 16. ²³ Rom. XI, 17.

(97) Τοσοῦτους ἔχοντας κληρονόμους. Sensum inde aliquis idoneum extundat, et erit mihi magnus Apollo. Legendum fortasse, τοσοῦτο ἔχοντας κληρονόμους, vel τοσοῦτους ἔχοντας ἀγροὺς κληρονόμους, vel aliquid ejusmodi. ΗΙΕΤΙΣ.

(98) Codex Regius, ὑπομνήσθητε. Legendum videtur ὑπεμνήσθησαν.

(99) Πίστῃ. Rom. XI, 17. Cæterum codex Anglicanus habet ποιότητι.

(1) Καὶ γὰρ. In cod. Angl. decet γὰρ.

illi autem propter incredulitatem, cum primi essent, a bona oliva excisi, postremi facti sunt ²¹. Etenim propter adventum Christi, qui « in iudicium in hunc mundum venit, ut qui non vident (gentes scilicet) videant; et qui vident (nempe Israelitæ, propter incredulitatem) cæci fiunt ²², » nos certe qui populus advena sumus, evecti ad suprema primi evasimus; Israel vero, qui ante nos primus erat, postremus effectus, et in ultimum locum reiectus est. Eodem quoque sensu venire potest et illud ²³: « Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus; » ac si dixisset: Quandoquidem qui e gentibus fidem meam amplectuntur, cum postremum in Israel locum tenere credantur, nunc primas ferunt; postremi autem habentur apud Deum quicumque ex Israelitis fidem respuerunt, etiamsi ratione temporis primi esse credantur; si quis verum primatum consequi studet, inter eos collocetur qui ab Israel qui nunc est, infirmi esse creduntur: quandiu enim inter eos qui primos se esse putant, permanet, primatu ad gentes translato excidet, et inter postremos recensebitur. Gentiles enim propter fidem caput efficiuntur; at incredulus Israel, propter incredulitatem, cauda. Juxta hanc rationem, plurimi quidem, at non omnes, ex primis postremi fiunt; et multi rursus ex ultimis primi evadent. Nec vero si quis inter gentiles fidem amplexos annumerari visus, postremus Christum professus est, idcirco inter primos computabitur; primi siquidem nonnulli primi remanent, velut apostoli Christi, qui Israelitæ **692** sunt, et ex semine Abrahami oriundi; et postremi aliqui, postremi esse non desinunt, qui deteriorem agunt vitam, quam multi qui Ecclesiæ nomen dederunt.

27. Jam vero considera an angelorum genus, ut pote majori honore dignum, primum esse ac præstantissimum, præ hominum, qui postremi sunt, genere, dicere possis. Quemadmodum enim in Job scriptum est ²⁴: « Quando facta sunt astra, laudaverunt Deum omnes angeli ejus, » quasi non ho-

VETUS INTERPRETATIO.

humillentur et pusillanimes fiunt, quasi minus aliquid prioribus possidentes, pro eo quod Christianitatis dogmata novissimi receperunt. Habet etiam alterum intellectum, ut sint quidem primi Israelitæ, qui facti sunt novissimi propter infidelitatem suam, et conditionem in Christo: gentes autem novissimi facti sunt primi: si tamen permanserint in fide, « non alta sapientes, sed humilibus consentientes, » et sic communicantes radici patriarcharum, et pinguedini verbi patrum in qua plantati fuerint secundum propositum spiritualis legis, et secundum voluntatem prophetarum: si tamen et ipsi intelligantur spiritaliter sicut lex, illis videlicet a bona oliva propter infidelitatem præciis. Christo enim in iudicio veniente in istum mundum, ut gentes quæ non videbant viderent, Israelitæ autem videntes ut propter infidelitatem fierent cæci, nos proselyti ascendentes per fidem facti sumus sursum et primi; Israelitæ autem qui fuerunt priores, sunt facti novissimi per infidelitatem cadentes. Sic intelligitur et quod ait: « Si quis vult primus esse, erit novissimus, » tanquam si dicat: Quoniam nunc primatum accipient qui ex gentibus credunt in me, qui existimantur novissimi esse apud Israelitas: novissimi autem iudicabuntur a Deo omnes Israelitæ, etsi videntur propter tempora primi. Si quis ergo vult fieri vere primus, fiat in istis qui nunc novissimi existimantur ab Israelitis. Quicumque autem voluerit esse in illis qui primi esse videntur, primatu ad gentes translato, computabitur inter novissimos. Vide autem caute quid loquatur sermo. « Multi, inquit, erunt primi novissimi. » Non omnes primi erunt novissimi, nec omnes novissimi erunt primi. Sunt enim qui primi fuerunt, et nihilominus permanent primi, sicut apostoli Christi qui Israelitæ fuerunt de semine Abrahamæ, qui etiam nunc primi habentur: et sunt novissimi nihilominus permanentes, qui male tractant de populo Christiano, et videntur de Ecclesia esse cum sint.

27. Adhuc autem vide si potes dicere primum genus esse angelorum, quasi honorabilius hominibus qui novissimi præ angelis esse videntur. Nam sicut scriptum est in Job: « Quando factæ sunt stellæ,

²¹ Rom. xi, 24. ²² Joan. ix, 59. ²³ Marc. ix, 34. ²⁴ Job xxxviii, 7.

(2) *Οἱ μὲν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν κεφαλὴ*, etc. Hieronymus, Remigius.

ἄριμα τῶ κόσμῳ ἐπιδημήσαντος, » ἵνα τὰ ἔθνη « οἱ μὲν βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες » Ἰσραὴλ « τυφλοὶ γένωνται » διὰ τὴν ἀπιστίαν, ὁ μὲν προσήλυτος ἡμεῖς λαὸς γεγόναμεν ἄνω ἄνω καὶ πρῶτοι· ὁ δὲ πρὸ ἡμῶν Ἰσραὴλ ὁ πρῶτος γέγονεν ἔσχατος, καὶ κάτω κάτω. Οὕτω δὲ δύναται νοεῖσθαι καὶ τὸ: « Εἰ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχατος » ὡς εἰ ἔλεγεν· Ἐπεὶ νῦν τὰ πρωτὰ λαμβάνουσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν εἰς ἐμὲ πιστεύοντες, ἔσχατοι νομιζόμενοι ἐν τῷ Ἰσραὴλ· ἔσχατοι δὲ κρίνονται παρὰ τῷ θεῷ ὁλος ὁ λαὸς τῶν ἀπιστησάντων ἐν Ἰσραὴλ, καὶ νομιζονται διὰ τὸν χρόνον εἶναι πρῶτοι· εἰ τις βούλεται τὸ ἀληθινὸν πρῶτον ἀναλαβεῖν, γενέσθω ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ νῦν Ἰσραὴλ ἔσχατοις εἶναι νομισμένοις ὅσον γὰρ μένει ἐν τοῖς οἰομένοις εἶναι πρῶτοις, τῶν μὲν πρωταίων ἐπὶ τὰ ἔθνη μεταθεθηκότων ἀποπεσεῖται, ἐν δὲ ἔσχατοις ἀριθμηθήσεται· καὶ γὰρ οἱ μὲν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν κεφαλὴ (2) διὰ τὴν πίστιν γίνονται· ὁ δὲ ἀπιστος Ἰσραὴλ διὰ τὴν ἀπιστίαν οὐρά. Κατὰ τοῦτον τὸν λόγον πολλοὶ μὲν, οὐ πάντες δὲ, ἔσονται ἐκ πρώτων ἔσχατοι· καὶ πάλιν πολλοὶ μὲν τῶν ἔσχατων ἔσονται πρῶτοι. Οὐ μὴν εἰ τις ἔσχατος προσελήλυθε, τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύουσιν συναριθμείσθαι δοκῶν, οὕτως ἐν πρώτοις λογισθήσεται· εἰσὶ γὰρ καὶ πρῶτοι πρῶτοι, ὡς οἱ τοῦ Χριστοῦ ἀπόστολοι, Ἰσραηλῖται τυγχάνοντες, καὶ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ· καὶ εἰσὶν ἔσχατοι ἔσχατοι, οἱ πολλῶν ὑποδεέστερον βιοῦντες τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας χρηματιζόντων.

Christi, qui Israelitæ **692** sunt, et ex semine Abrahami oriundi; et postremi aliqui, postremi esse non desinunt, qui deteriorem agunt vitam, quam multi qui Ecclesiæ nomen dederunt.

27. Metὰ ταῦτα ἐπίστησον εἰ δύνασαι τὸ τῶν ἀγγέλων γένος πρῶτον, ὡς τίμιον, λέγων (3) εἶναι τοῦ τῶν ἀνθρώπων γεννημένων ἔσχατων· καὶ γὰρ, ὡς ἐν τῇ Ἰὼβ γέγραπται· « Ὅτε ἐγενήθησαν ἀστρα, ἤνεσαν τὸν θεὸν πάντες ἀγγελοὶ αὐτοῦ, » ὡς πρεσβύτεροι· καὶ τιμιώτεροι οὐ μόνον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ πά-

(3) *Λέγων*, etc. Legendum λέγειν, ex veteri interpretatione.

σης μετ' αὐτοὺς κοσμοποιίας, τόλμησαι ἀποφύνασθαι, ὅτι πολλοὶ μὲν ἀγγέλων, οἱ πρῶτοι ἦσαν ἀνθρώπων (4), γίνονται τινων ἀνθρώπων ἔσχατοι· πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων, οἳ ἔσχατοι τῆ φύσει τυγχάνουσι τῶν ἀγγέλων, γίνονται διὰ τὸν βίον καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον τινῶν ἀγγέλων ἐν πρώτοις μὲν τεταγμένων, γενομένων δὲ ἐκ τινων αἰτιῶν ἔσχατων, πρῶτοι. Παραλαβῶν δὲ εἰς τοῦτο ἀπὸ τε τῆς πρώτης Ἐπιστολῆς (5), καὶ τῆς Παύλου πρὸς Κορινθίους προτέρας ρητᾶ, προαχθήσῃ ὡς ὑγιῶς εἰρημένων τῷ λόγῳ (6) λέγει γὰρ ὁ μὲν Πέτρος· « Εἰς ὃν ἄρτι μὴ ἐρῶντες, » δηλονότι Ἰησοῦν Χριστόν, « πιστεύοντες δὲ ἀγαλλιᾶτε, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι, » ὁ δὲ Παῦλος· « Ἦ οὐκ οἶδά; » « Ὅρα οὖν εἰ μὴ οὗτοι μὲν, ὅσον « ἐτήρουν τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, καὶ οὐκ ἀπέλιπον τὸ ἴδιον οἰκητήριον, » πολλῶν ἀνθρώπων διέφερον, καὶ ἦσαν αὐτῶν πρῶτοι, ὧν ἀνθρώπων ἐταπεινώθη εἰς χοῦν ἡ ψυχή, γενομένων ἐν τῷ τῆς ταπεινώσεως σώματι, καὶ μόλις ποτὲ λεγόντων τό· « Ταλαίπωρος ἐγὼ ἀνθρώπος, τίς με βύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; » Οἱ δὲ ἄνθρωποι, ὅσον εἰς σύγκρισιν ἀγγέλων ἔσχατοι τυγχάνοντες, γίνονται ἀγγέλων πρῶτοι, τῶν μὴ « τηρησάντων τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, » ἀλλὰ « ἀπολιπόντων τὸ ἴδιον οἰκητήριον, » λαμβάνοντες ἢ ἐν ἀρχῇ (8) κατὰ τό· « Ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δεκά πόλεων, » ἢ « Ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω πέντε πόλεων. » Γενόμενοι δὲ ἐν οἰκητηρίῳ ἀγγέλων τινὲς

A mine solum antiquiores et honoratiores, sed et reliquo mundi post illos condito opificio; audacter asserimus plurimos angelos qui hominibus priores erant, quibusdam hominibus fieri posteriores; homines vero complures, qui natura angelis posteriores sunt, angelis quibusdam in primo gradu constitutis, at certas ob causas ad postrema redactis, priores evadere. E prima autem Petri Epistola et Pauli ad Corinthios priore ad id verba depromens, his ut recte dictis assentieris: ait enim Petrus 22: « In quem nunc quoque non videntes (videlicet in Christum), credentes autem exsultatis, » et cætera, usque ad illud: « In quæ desiderant angeli prospicere; » at Paulus 24: « Nescitis quoniam angelos judicabimus; quanto magis sæcularia? » Anadvertite ergo annon quandiu « servaverunt suum principatum, et non dereliquerunt suum domicilium 27, » multo præstantiores hominibus fuerint, ac priores; 693 quorum hominum ad terram depressa est anima, cum humilitatis corpore induti sint, et vix aliquando dicant 28: « Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? » Homines autem qui comparatione cum angelis facta postremi sunt, priores efficiuntur angelis qui non « servaverunt suum principatum, » sed « dereliquerunt suum domicilium 29; » imperium ac potestatem capessentes juxta illud 30: « Habeto potestatem super decem civitates, » vel: « Habeto potestatem super quinque civitates. » At postquam, annuntiato sibi Dei regno,

VETUS INTERPRETATIO.

Jaudaverunt Deum omnes angeli ejus, » quasi antiquiores non solum homine post creato, sed et omni creatura propter eum creata. Et sic audebit aliquis dicere, quod multi angelorum qui priores fuerunt hominibus, efficiuntur inferiores quibusdam hominibus. Multi autem hominum qui natura novissimi sunt, efficiuntur per vitam angelicam et verbum Dei quibusdam angelis superiores, qui primi quidem fuerunt constituti, facti sunt autem novissimi propter aliquas culpas. Accipe autem ad hæc Scripturam Apostoli dicentis: « An nescitis quoniam angelos judicabimus? Nunquid sæcularia? » Sed et Judas dicit: « Quoniam angelos Dei qui non custodierunt principatum suum, sed reliquerunt suam habitationem, Deus in judicio magnæ diei vinculis gravibus sub caligine conservabit. » Vide ergo nisi isti quidem quandiu custodierunt principatum suum, et non reliquerunt propriam habitationem, multo fuerunt hominibus meliores, et erant hominum primi, quorum anima humiliata erat in pulverem, qui facti fuerant in corpore humilitatis, ut vix dicerent aliquando: « Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? » homines autem qui angelorum comparatione novissimi erant, angelorum primi efficiuntur, eorum

22 I Petr. i, 8, 12. 23 I Cor. vi, 3. 27 Jud. 6. 28 Rom. vii, 24. 29 Jud. 6. 30 Luc. xix, 17, 19.

(4) Πολλοὶ μὲν ἀγγέλων, οἱ πρῶτοι ἦσαν ἀνθρώπων, etc. Peccare posse angelos, et Christi mortis beneficium gaudere, et iudicium in eos olim statuendum esse Origenis sententia fuit; ut apparet ex hom. 4 in Levit.; hom. 20 et 25 in Num.; hom. 4 in Ezech.; hom. 13 in Luc., et tom. 1 in Joann., et sepe alibi. Hoc excusare conatur Genebrardus in Collectaneis Origeni prælixis, cap. 6, angelis sane omnibus primam gratiam morte sua promeruisse Christum; et iis qui in integritate perseverarunt, beneficium illud sanguine suo impetrasse, per Ecclesiam credere licet. Id quidem Cyrillus lib. ix De adorat., Augustinus lib. 1 De consensu evangel., cap. 35, alique Patres videntur censuisse. Ac facilius sane veniam Origeni condonabit benignus lector, si ad ea attenderit, quæ scripsit hom. 2 in Levit.: « Vide ergo ne forte Jesus, quem Paulus dicit pacificasse per sanguinem suum non solum quæ in terris, sed et quæ in cælis sunt, idem ipse sit vitulus, qui in cælis quidem non pro peccato, sed pro munere oblati est; in terris autem ubi ab Adam usque ad Moysen regnavit peccatum, oblati sit pro peccato, et hoc est passum esse ex-

tra castra. » Verum hæc in Origenianis expenduntur. Huetius.

(5) Παραλαβῶν δὲ εἰς τοῦτο ἀπὸ τε τῆς πρώτης Ἐπιστολῆς. Legendum videtur, τῆς Πέτρου πρώτης Ἐπιστολῆς. Scripsit librarius προῦ, quod cum syllaba priore sequentis vocabuli propter soni similitudinem facile coaluit. Id.

(6) Προαχθήσῃ ὡς ὑγιῶς εἰρημένων τῷ λόγῳ. Ita codex Reg. habet, προαχθήσῃ. Lege προσαχθήσῃ ὡς ὑγιῶς εἰρημένῳ τῷ λόγῳ. Confirmatur hæc lectio ex eo Origenis loco contra Celsum lib. vi: Προσαχθήσῃ δὲ τῷ λεγομένῳ ἀπὸ τῶν ἐν οὐρανοῖς. Id.

(7) Ἦ οὐκ οἶδάς, ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν. Ad angelos apostatas referri vult Augustinus, et alii: ad ipsos vero cælestes angelos Origenes, et Tertullianus lib. De fug. in persec., cap. 10: « Times hominem, Christiane, quem timeri oportet ab angelis; siquidem angelos judicaturus es; quem timeri oportet a dæmonibus, siquidem et in dæmonas accepisti potestatem. » Id.

(8) Ἦ ἐν ἀρχῇ. Ita codex uterque. Lege: τὴν ἀρχὴν. Vetus interpres, « accipientes principatum. »

facinora ad id deducuntur ediderunt quidam, cum pervenerunt ad angelorum domicilium, defecerunt; nam qui supra terram degunt, caelestibus posteriores sunt; qui vero caelum incolunt, his superiores sunt qui in terra versantur; et caelestes quidem ac priores multi posteriores efficiuntur, « in iudicium magni diei, vinculis aeternis sub caligine reservati²¹; » posteriorum autem et in terra natorum quamplurimi ad superiora conscendunt, ita ut confidenter dicere possint²²: « Nostra conversatio in caelis est. » Quin et is ipse qui « sicut fulgur de caelo cecidit²³, » primas obtinebat, quandiu in omnibus viis suis inculpatus ambulabat, donec iniquitas in ipso inventa est, et in infernum devolutus, postremus factus est, adeo ut obstupuerint qui eum viderunt, et dixerint²⁴: « Et tu captus es sicut et nos; in nobis autem reputatus es. Descendit autem ad inferos gloria tua, multa laetitia tua. » Postremus itidem erat, quicunque erat « insipiens et incredulus, serviens desideriis et voluptatibus variis, in malitia et invidia agens, odibilis et odio prosequens; » at primus evasit, « cum benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti²⁵, » et eum recepit qui dixit²⁶: « Qui me recipit, recipit eum qui me misit. » Verum primos esse qui salutem consequuntur per illa tradidimus; postremos autem, qui eodem ordine minime digni sunt, sed punitione, quique penitus derelinquantur, **694** vel, « donec plenitudo gentium intrarit²⁷, » vel donec suas noxas eluerint. Huic autem: « Multi erunt primi, novissimi; et novissimi, primi²⁸, » subnexa parabola salutem iis pollicetur quorum in parabola mentio fit, qui priores quidem operæ incubuerunt, postremi autem mercedem receperunt; et propterea cum primi essent, inter postremos recensi sunt; at præstantiores eos esse docet qui postremi quidem ad opus faciendum missi sunt, mercedem autem non primi duntaxat receperunt, sed tantumdem etiam, quantum ii qui adversus patremfamilias murmurabant, et dicebant: « Hi

A ἀπολελοῦσιν, ἐπὶ ποιήσωσι, κηρυχθείσης αὐτοῦ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, τὰ ἀνάγοντα αὐτοὺς ἐπ' αὐτήν· καὶ γὰρ οἱ μὲν ἐν γῆ τῶν οὐρανίων ἔσχατοι, οἱ δὲ ἐν οὐρανῶ τῶν ἐν γῆ πρῶτοι· καὶ γίνονται πολλοὶ μὲν τῶν οὐρανίων καὶ πρῶτων ἔσχατοι (9), « εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοὶ ἀπίστοι ἐν ζῶσιν τηρούμενοι· » πολλοὶ δὲ τῶν ἔσχατων, καὶ ἐπὶ γῆς γένεσιν ἀνειληφθῶτων ἀναβαλόντες, ὥστε τεθαβῆσθαι λέγειν· « Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. » Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ ὡς ἀστραπὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσὼν πρῶτος ἦν, ἡνίκα περιεπάτει ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ ἄμωμος, ἕως εὐρέθη ἀνομία ἐν αὐτῷ, καὶ γέγονεν ἔσχατος εἰς ἔθου καταβάς, ὡς τοὺς ἰδόντας αὐτὸν θαυμάζειν ἐπ' αὐτῷ, καὶ λέγειν· « Καὶ σὺ ἐάλως ὡσπερ καὶ ἡμεῖς· ἐν ἡμῖν δὲ κατελογίσθης. » B Κατέβη εἰς ἔθου ἢ ὄδα σου, ἢ πολλῆ εὐφροσύνη σου. » Οὕτω δὲ καὶ ἔσχατος ἦν πᾶς καὶ « ἀνόητος καὶ ἀπειθής, δουλεύων ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις· ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγων, συνηγός καὶ μισῶν· » ἀλλὰ γέγονε πρῶτος, « ὅτε ἡ χρηστότης, καὶ ἡ φιλοanthropία ἐπεφάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, διὰ λευτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, » καὶ ἐδέξατο τὸν εἰπόντα· « Ὁ δεχόμενος ἐμὲ δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. » Ἄλλὰ κατὰ μὲν ταῦτα πρῶτους ἀποδεδώκαμεν τοὺς σωθησομένους· ἔσχατους δὲ τοὺς μὴ ἀξιούς τῆς τοιαύτης τῶν σωθησομένων τάξεως, καὶ κολάσεως (10), καὶ τοῦ ἐγκαταλειφθῆναι, ἦτοι, « ἕως τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσελθῆ, » ἢ ἕως ἐκπληρώσεως τὰ περὶ τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων. Ἡ μέντοι ἐπιφερομένη τῶν· « Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ ἔσχατοι πρῶτοι, » παραβολῆ αὐξέσθαι μὲν ἐπαγγέλλεται καὶ τοὺς τῆς παραβολῆς, πρῶτους μὲν ἐργασασμένους, ἔσχατους δὲ λαμβάνοντας τὸν μισθόν, καὶ διὰ τοῦτο πρῶτους ὄντας, καὶ εἰς ἔσχατους λελογισμένους· διαφέρειν δὲ αὐτῶν λέγει τοὺς ἔσχατους μὲν ἐπὶ τὰ ἔργα βεβλημένους, ἀπολαβόντας δὲ τὸν μισθόν οὐ μόνον πρῶτους, ἀλλὰ καὶ ἴσον τοῖς γογγύσασιν κατὰ τοῦ οἰκοδεσπότου, καὶ εἰρηκόσιν· « Οὗτοι οἱ ἔσχατοι μίαν ὥραν ἐποίησαν, καὶ ἴσους αὐτοὺς ἐποίησαν ἡμῖν τοῖς βαστάσασιν τὸ βάρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα. » Καὶ πρῶτοι γὰρ

VETUS INTERPRETATIO.

qui non « conservaverunt principatum suum, sed reliquerunt propriam habitationem, » accipientes principatum secundum quod scriptum est: « Esto potestatem habens super decem civitates, aut super quinque civitates. » Fac' ergo in habitatione quidam angelorum derelinquunt eam: efficiuntur autem homines primi, si quando prædicato sibi regno caelorum, fecerint quæ possunt eos sublevare ad illam habitationem quam angeli reliquerunt. Et multi ex novissimis et nativitate habentibus super terram, ascendentes, ut fiducialiter dicere possint: « Nostra autem conversatio in caelis est, » efficiuntur primi. Et ipse quoque qui « sicut fulgur corruit de caelo, » primus fuit quando incedebat immaculatus in omnibus viis suis, donec iniquitas inveniretur in eo, et factus est novissimus in infernum descendens, ut admirentur videntes eum, et dicant: « Et tu consumptus es sicut et nos. In nobis autem existimatus es, et descendit ad inferos honor tuus, et multa gloria tua. » Sic cum novissimus esset omnis qui « insipiens et incredulus » erat, « serviens voluptatibus variis, et desideriis in malitia et invidia, odibilis et odiens, » sed factus est primus quando « benignitas apparuit Domini Salvatoris per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus, » et suscepit eum qui dixit: « Qui me suscepit, suscepit eum qui me misit. » Sed secundum hæc quidem primos esse tradidimus eos qui salvantur, novissimos autem qui non sunt digni tali ordine salvatorum, sed poena, ut relinquantur, sive « donec intraverit gentium plenitudo, » sive donec com-

²¹ Jud. 6. ²² Philip. iii. 20. ²³ Luc. x. 18. ²⁴ Isa. xiv. 10, 11, 12. ²⁵ Tit. iii. 3, 4, 5. ²⁶ Math. x. 40. ²⁷ Rom. xi. 25. ²⁸ Math. xix. 30.

(9) Codex Regius, οἱ πρῶτοι ἔσχατοι, non male.

(10) Καὶ κολάσεως. Lege ἀλλὰ κολάσεως. Nam et versus id postulat, et vetus interpret vertit: « Qui non sunt digni tali ordine salvatorum, sed poena. »

Ibidem his verbis: Καὶ τοῦ ἐγκαταλειφθῆναι, ἦτοι ἕως τὸ πλήρωμα, etc., poenis damnatorum finem imponit. Vide Origenianorum lib. ii, quæst. 11, n. 16.

οι ἔσχατοι κληθέντες ἐπὶ τὸ ἔργον λέγονται παρὰ τὸ A
 πρῶτους αὐτοὺς εἰληφέναι τὸν μισθόν. Θεῶ δὲ εὐξά-
 μενοι, καὶ ἐπικαλεσάμενοι τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν
 Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκθώμεθα τὴν παραβολὴν, καὶ ἴδω-
 μεν τίνα ἡμῖν ἐξετάσαι καὶ εἰπεῖν εἰς αὐτήν, ἣ καὶ
 ὑπαγορεύσαι δοθήσεται· ἔχει δὲ οὕτω.
 quænam nobis pervestigare, ac super illa proferre,
 videamus. Sic autem illa se habet.

Περὶ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν.

« Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων
 οἰκοδεσπότη, ὅστις ἐξῆλθεν ἅμα πρῶτ' μισθώσασθαι
 ἐργάτας, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Πολλοὶ γάρ εἰσι
 κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. » Δύναται μὲν οὖν ἡ πᾶσα
 παραβολὴ διὰ τοῦτο παρεἰληφθαι, εἰς τὸ μαθεῖν ἡμᾶς
 πῶς οἱ ἔσχατοι ἐλόθοντες εἰς τὸ ἔργον, ὡς οἱ πρῶτοι B
 κληθέντες, τὸν μισθὸν ἔλαβον πρῶτοι· καὶ τίνα τρῶ-
 πον οἱ πρῶτοι κληθέντες ἐν ἐσχάτῃ χῆρᾳ παρὰ τῷ
 οἰκοδεσπότη ἐτάχθησαν, διὸ καὶ τελευταῖοι τὸν μισθὸν
 ἀπειλήφασιν. Χρῆ δὲ εἰδέναι, ὅτι, ὡς Ἰησοῦ παρα-
 βολῆ, « ἐν ᾧ οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως
 εἰσιν ἀπόκρυφοι, » ἐξεταζομένη, τὸσαῦτα δόγματα
 τῆς ἐν μυστηρίῳ ἀποκεκρυμμένης σοφίας εὐρε-
 θήσεται τοῖς τὰ τοιαῦτα εὐρίσκουσιν δυναμένοις αἰνι-
 σσομένη, ὥστε εὐλόγως ἂν ἐπὶ ταύτῃ μάλιστα εἰ-
 πεῖν τῇ παραβολῇ τὸν Σωτῆρα τό· « Ἀνοίξω ἐν
 παραβολαῖς τὸ στόμα μου, φθέγγομαι προελη-
 ματα ἀπ' ἀρχῆς, » καὶ· « Ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ
 καταβολῆς. » Ἀναγκαῖον γάρ ἰδεῖν τὸν μέλλοντα νοή-
 σαι τὴν παραβολὴν, τὴν ἐν αὐτῇ δηλουμένην ἡμέραν,
 καὶ τὰς ἐν αὐτῇ ὥρας, καὶ ὅτι οὐ κατὰ ἀποκλήρωσιν C
 ὁ οἰκοδεσπότης (11) πέντε τάγμασιν ἐργατῶν παρα-
 ἔιδωσι τὰ ἔργα τοῦ ἀμπελώνος. Ἐξετάσει δὲ ὁ δυνά-
 μενος τὴν αἰτίαν τοῦ πρῶτ' μισθώσασθαι τινὰς ἐργά-
 τας εἰς τὸν ἀμπελώνα, καὶ μετὰ τοῦτο οὐ περὶ δευ-
 τέρων μὲν, περὶ τρίτῃ δὲ ὥραν ἄλλους, καὶ ἐξῆς
 ταύτῃ οὐ περὶ τετάρτῃ ἢ πέμπτῃ, ἀλλὰ περὶ ἕκ-
 τῃ· εἶτα μετὰ τοῦτο περὶ τὴν ἑνδεκάτῃ· ὀφείλει
 γάρ τις λόγος εἶναι ἄξιος Ἰησοῦ εἰς τὸν μετὰ τὸν
 ἔωθινὸν καιρὸν τρία ἰσα διαστήματα τρίτης καὶ ἕκτης
 καὶ ἑνάτης ὥρας, καὶ μετ' αὐτὸν ἑλαττον διάστημα
 τῶν περὶ τὴν ἑνδεκάτῃν ἐστιῶτων, ὁπόσον ἴν' διάστημα
 ἀπὸ τοῦ ἅμα πρῶτ' ἐπὶ τὴν τρίτῃν. Οὐ παρέργως δὲ D
 προσεκτέον καὶ τῷ συμπεφωνηθέναι μὲν τὸν οἰκοδε-

novissimi una hora fecerunt, et parex nobis fecisti
 qui portavimus pondus diei et æstum 20. » Et qui
 postremi quidem ad opus acciti sunt, quod mercedem
 priores receperint, primi dicuntur. Precibus
 autem ad Deum fuis, et invocato Domini nostri
 Jesu Christi nomine, parabolam explicemus, et
 necnon et quasi adhortationes proponere liceat,

De mercede conductis operariis.

28. « Simile est regnum cœlorum homini patri-
 familias, qui exiit primo mane conducere opera-
 rios, » et cœtera, usque ad id : « Multi enim sunt
 vocati, pauci vero electi 20. » Ad id fortasse usur-
 pata est tota hæc parabola, ut discamus quemad-
 modum qui ad opus faciendum postremi accesserunt,
 mercedem eandem primi receperint, ac qui
 priores fuerant acciti, quoque modo qui primi ac-
 cersiti sunt, postremo loco apud patremfamilias
 constituti sint, unde et mercedem postremi recepe-
 runt. Sciendum est autem, discussam hanc parabolam,
 utpote quæ sit Jesu, « in quo sunt omnes
 thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi 21, » tot
 involuta comprehendere mysteria sapientiæ in
 mysterio reconditæ, ab iis quibus hæc extri-
 candi facultas est, reperienda, ut super hac po-
 tissimum parabola ex æquo Servator dicere
 queat 22 : « Aperiam in parabolis os meum, loquar
 propositiones ab initio ; » et 23 : « Eructabo abs-
 condita 695 a constitutione. » Quisquis enim
 parabolam intellecturus est, eum scire necesse est
 quænam sit in ea commemorata dies, quænam horæ,
 atque illud etiam nosse, quinque operariorum
 catervis colendæ vineæ vices patremfamilias fortuito
 non tribuere. Quinetiam causam investigabit qui
 potis erit, cur certos quosdam operarios ad colen-
 dam vineam mane conduxerit; alios vero non hora
 quidem secunda, sed tertia; et consequenter huic,
 non quarta, vel quinta, sed sexta; tum vero deinde,
 undecima. Aliqua enim subsesse debet ratio Jesu
 digna propter quam tempus illud quod post matu-
 num effluxit, tribus æqualibus intervallis distinctum
 sit, tertiæ nempe, sextæ, et nonæ horæ; tum vero
 deinde minus sit intervallum eorum qui circa ho-

VETUS INTERPRETATIO.

pleantur quæ peccatis propriis meruerunt. Parabola autem quæ subsequitur istos sermones, significat
 esse salvandos etiam novissimos, qui primi quidem sunt operati, novissimi autem acceperunt mercedem,
 et ideo cum primi fuissent, novissimi sunt existimati : meliores autem eis dicit, qui novissimi quidem
 ad opera sunt vocati, receperunt autem mercedem non solum primi, sed etiam æqualem eis qui adversus
 patremfamilias murmuraverunt, et dixerunt : « Isti novissimi unam horam fecerunt, et æquales fecisti
 eos nobis, qui portavimus pondus diei et æstum. » Et primi vocantur qui ad opera novissimi sunt vocati,
 ex eo quod primi acceperunt mercedem.

28. « In illo tempore, dixit Dominus Jesus discipulis suis : Simile est regnum cœlorum homini patri-
 familias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. » Videtur quidem omnis parabola
 hæc propter hoc esse suscepta, ut discamus quomodo novissimi venientes ad opera, quasi primi vocati,
 primi acceperunt mercedem : et quomodo qui vocati fuerant primi, in novissimo loco a patre-
 familias sunt statuti, propterea quod et novissimi acceperunt mercedem. Scire autem debemus quom-
 o-niam si parabola Jesu « in quo thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi sunt, » discussa fuerit, tanta

20 Matth. xx, 12. 21 ibid. 1, 16. 22 Col. 11, 3. 23 Psal. lxxvii, 2. 24 Matth. xiii, 35.

(11) Καὶ ὅτι οὐ κατὰ ἀποκλήρωσιν ὁ οἰκοδε-
 σπότης. Infra, πῶς οὐ κατὰ ἀποκλήρωσιν ὁ οἰκοδε-
 σπότης πέντε τάγμασιν ἐργατῶν παραδίδωσι τὰ ἔργα
 τοῦ ἀμπελώνος; et lib. v contra Celsum, καὶ μὴ κα-
 τὰ ἀποκλήρωσιν σέβειν δις, ἢ αἶγας, ἢ τὰς θηλείας

βοῦς· κατὰ ἀποκλήρωσιν, his locis idem est ac ἀπο-
 κληρωτικῶς, hoc est « fortuito casu. » Cæterum de
 significatione vocis illius, ἀποκλήρωσις, vide infra.
 Hæc tunc.

ram undecimam stabant, quam quod summum mane inter et horam tertiam intercessit. Quin et perfunctorie ad illud advertendum non est, pactum esse patrefamilias cum operariis dilucescente primum die assumptis, quos in vineam suam misit, uno singularim denario; cum iis autem qui hora tertia acciti sunt certam mercedem pactum non esse, sed illud ⁶⁶ : « Quod justum fuerit, dabo vobis; » cum accersitis item circa sextam et nonam horam itidem egisse notandum est, necnon et iis qui circa horam undecimam excusationem dederant cur toto die otiosi steterint, dixisse ⁶⁷ : « Ite et vos in vineam; » tum et cum extra vineam esset, inventis ibi operariis, priores quidem in vineam misisse, posterioribus autem dixisse : « Ite et vos in vineam; » similiter vero, eadem verba iis dixisse qui circa undecimam vocati sunt : « Ite et vos in vineam. » Perscrutetur item qui poterit, quodnam illud forum sit in quo alteros otiose stantes invenit egressus paterfamilias; quinam etiam circa undecimam horam stantes reperti sint, quibus ait paterfamilias ⁶⁸ : « Quid hic statis tota die otiosi? » haud **696** secus pervestigandum est. Ad eorum etiam qui toto die otiosi steterunt excusationem aliquis attendat, quique per totum diem standi tolerato labore confidenter dixerunt se paratos quidem ad operandum, a nullo autem fuisse conductos; quasi operæ quidem

29. Neque vero negligenter illud notandum est ⁶⁷ : « Cum sero factum esset, dixisse dominum vineæ procuratori suo : Voca operarios, et redde mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. »

VETUS INTERPRETATIO.

dogmata sapientiæ in mysterio abscondita inveniuntur his qui possunt talia invenire, ut maxime de ista parabola dicat Salvator : « Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio, » et : « Eructabo abscondita a constitutione mundi. » Necesse est enim ut videat qui vult intelligere, quæ sit dies quæ refertur in ea, et quæ horæ illius, et quod non eventu paterfamilias quinque ordinibus operariorum tradidit opera vineæ. Deinde quærenda est causa ei qui quærere potest, quare quidam operarii mane conducti sunt : et post hoc non circa horam secundam, sed circa tertiam horam alii sunt conducti : et post eorum conductionem, quare non circa horam quartam vel quintam, sed circa horam sextam : ita non circa septimam, vel octavam, sed circa nonam : et novissime non circa decimam, sed undecimam. Debet enim esse quædam ratio digna Jesu, quare inter matutinam et tertiam tempus modicum est assumptum, et non secundum tempora quæ posita sunt inter tertiam et sextam, vel inter sextam et nonam. Post hoc autem quare una sit hora inter nonam et undecimam, quemadmodum superius inter matutinam et tertiam. Non autem negligenter est attendendum, qua ratione paterfamilias cum mercenariis quidem quos mane conduxerat, pactum fecit specialiter in die denarium : conductis autem circa tertiam horam non constituit nominatim certam mercedem, sed ita : « Quodcumque justum fuerit dabo vobis. » Similiter et circa sextam horam et nonam fecit vocatis; et quia his qui circa undecimam erant vocati, excusantibus se propter otium totius diei, sic dixit : « Ite et vos in vineam; » sed et quoniam quasi extra vineam constitutus paterfamilias, et inveniens operarios ibi, primos quidem misit in vineam, secundis autem dixit : « Ite et vos in vineam; » similiter eundem sermonem, et iis qui circa undecimam fuerant vocati : « Ite et vos in vineam. » Intelligat autem qui potest, quid sit forum, quod in Græco mundina ponitur, in quo otiosos stantes invenit Jesus. Secundo est similiter requirendum, qui sunt qui inventi sunt stantes circa undecimam, quibus dicit : « Quid statis hic tota die otiosi? » Aspiciat autem quis, quæ sit excusatio eorum qui toto die steterunt otiosi, et quis esset dolor standi eorum, qui toto die stare otiosi sustinuerunt, ut cum fiducia responderent, quoniam parati quidem fuerunt ad opus, nemo autem eos conduxit : quasi plurimi essent qui conducerebantur, non autem et qui conducerent.

29. Necnon et diligenter oportet attendere, et quod sero factum dixit dominus vineæ procuratori suo : « Voca operarios, et redde eis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. » Quæres autem quid movit dominum vineæ ut juberet procuratorem vineæ vocare operarios, et reddere eis mercedem incipientem a novissimis, et ascendentem usque ad primos : ut primi quidem accipiant, qui circa undecimam erant conducti, secundum autem qui circa nonam, tertium qui circa sextam, quartum qui circa tertiam, novis-

⁶⁶ Matth. xx, 4. ⁶⁷ ibid. 7. ⁶⁸ ibid. 6. ⁶⁹ ibid. 8.

(12) Ὁ ἀρ ἡ. Editio Huetii omisit δ quod habet codex Regius.

(15) Ὡς καλλιῶν βρωτῶν τῶν μισθωσαμένων, etc. Legendum fortasse μεμισθωσαμένων. Μισθούμαι

σπότην τοῖς ἅμα τῇ ἔφ παραληφθεῖσι τὸ ἀνά δηνάριον, οὓς ἀπέστειλεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ· τοῖς δὲ περὶ τὴν τρίτην κληθεῖσιν οὐ τεταγμένως τὸν μισθὸν ὠνομακέναι, ἀλλὰ τό· « Ὁ ἀρ ἡ (12) δίκαιον, δώσω ὑμῖν· » προσεκτέον δὲ, ὅτι ὡσαύτως ἐποίησε τοῖς περὶ τὴν ἕκτην ὥραν καὶ ἑνάτην κληθεῖσι· καὶ ὅτι τοῖς περὶ τὴν ἑνδεκάτην εἶπεν ἀπολογησαμένοις περὶ τῆς δι' ὅλης ἡμέρας ἀργίας τό· « Ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα· » ἀλλὰ καὶ ὡς ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος γενόμενος, καὶ εὐρῶν ἐκεῖ τοῦς ἐργάτας, τοῦς μὲν πρώτους ἀποστέλλει εἰς τὸν ἀμπελῶνα, τοῖς δὲ δευτέροις φησιν· « Ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα· » ὁμοίως δὲ τὴν αὐτὴν λέξιν καὶ τοῖς περὶ τὴν ἑνδεκάτην κεκλημένοις· « Ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα. » Ὁ δὲ δυνάμενος κατανοησάτω τίς ἡ ἀγορὰ, ἐν ἣ ἐστῶτας τοῦς ἀργοὺς εὗρε τοῦς δευτέροις ἐξεθῶν ὁ οἰκοδεσπότης· οὕτω δὲ καὶ ἐξετασθήτω τίνες οἱ εὐρεθέντες ἐστῶτες περὶ τὴν ἑνδεκάτην, οἷς λέγει ὁ οἰκοδεσπότης τό· « Τί ὧδε ἐστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; » Ἐπιστησάτω τίς καὶ τῇ ἀπολογίᾳ τῶν ὅλην τὴν ἡμέραν ἐστῶτων ἀργῶν, καὶ τὸν πόνον τοῦ ἐστηκέναι δι' ὅλης ἡμέρας ὑπομεινάντων, μετὰ παρήρηλας εἰπόντων, ὅτι πρόθυμοι μὲν ἦσαν τοῦ ἐργάσασθαι, οὐδεὶς δὲ αὐτοὺς ἐμισθώσατο, ὡς πολλῶν βρωτῶν τῶν μισθωσαμένων μὲν ἀν (13), οὐ μισθωσαμένων δέ,

plurimæ fuerint; conductores, non item.

Μὴ παρέργως δὲ επιστησάτω τίς καὶ τῷ « ὄφιας λέγειν τὸν τοῦ ἀμπελῶνος κύριον τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ· Κάλεσον τοῦς ἐργάτας, καὶ ἀπόδος τὸν μισθόν, ὅτι ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἕως τῶν πρώτων. » Τί

enim passive etiam usurpatur. Vetus interpres : « Quasi plurimi essent qui conducerebantur; non autem et qui conducerent. » HUETIUS.

γὰρ κεκίνηκε τὸν κύριον τοῦ ἀμπελῶνος, ὥστε κελύσαι τοῦ ἐπιτρόπου καλέσαι τοὺς ἐργάτας, καὶ ἀποδοῦναι τὸν μισθὸν, ἀρξάμενον ἀπὸ τῶν ἐσχάτων, καὶ οὕτως ἀναβαίνειν ἕως τῶν πρώτων, ἵνα πρώτοι μὲν ἀπολάβουσιν οἱ τὴν ἑνδεκάτην, δεύτεροι δὲ οἱ τὴν ἑνάτην, καὶ τρίτοι οἱ τὴν ἕκτην, καὶ μετὰ τούτους οἱ τὴν τρίτην, καὶ τελευταῖοι οἱ πρῶτοι; τοῦτο γὰρ σαφῶς δηλοῦται ἀπὸ τοῦ· « Ἀπόδος τὸν μισθὸν, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἕως τῶν πρώτων. » Τίς δὲ, παρὰ τὸν κύριον τοῦ ἀμπελῶνος, ὁ τοῦ κυρίου ἐπιτροπος, διδούς τὸν μισθὸν κατὰ τὸ κυρίου πρόσταγμα; Ἀλλὰ εἴπερ οἱ ἐν τῇ ἑνάτῃ κληθέντες ὥρα οὐκ ἐδάστασαν τὸ βῆρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα, δηλονότι οὐχ οὕτοι ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ οικοδεσπότην λέγοντες ὅτι, « Οὗτοι οἱ ἐσχατοὶ μίαν ὥραν ἐποίησαν, καὶ ἴσους ἡμῖν αὐτοὺς ἐποίησας τὸν βραστήσαι τὸ βῆρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα. » ἀλλ' οὐδὲ οἱ τὴν ἕκτην κληθέντες τὸ βῆρος ἐδάστασαν τῆς ἡμέρας, ἀλλ' εἰ ἄρα τοῦ ἡμίσεος τῆς ἡμέρας· καὶ οἱ τῇ τρίτῃ δὲ κληθέντες οὐ τῆς ὅλης ἐδάστασαν ἡμέρας τὸ βῆρος, ἀλλ' εἰ δεῖ ἀκριθῶς ὀνομάσαι, τοῦ ἡμίσεος καὶ τοῦ τετάρτου τῆς ἡμέρας· μόνοι δὲ οἱ ἀπὸ τῆς ἕως μεμισθωμένοι τὸ βῆρος ἐδάστασαν τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα· ἴσον μὲν οἱ ἀπὸ τῆς ἕως μεμισθωμένοι· οἱ δὲ λοιποὶ παρὰ τοὺς τελευταίους ἀνάλογον τῷ καιρῷ ᾧ ἐν τῷ ἀμπελῶνι πεποιήχασιν.

Ἐπεὶ δὲ διάφοροι εἰσι παραβολαὶ ὀνομάζουσαι ἀμπελῶνα, ζητηθεῖν ἂν πότερον κατὰ διαφόρων πραγμάτων καθ' ἕκαστου ὁ ἀμπελῶν παραλαμβάνεται, ἢ κατὰ τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Ἐγὼ νομίζω δεῖν ἐξετάσαι διὰ τί οὐ πρὸς πάντας τοὺς ἐλθόντας πρώτους, καὶ νομίζοντας, ὅτι πλέον λήψονται, καὶ γογγύσαντας κατὰ τοῦ οικοδεσπότη, ἀπεκρίνατο ὁ οικοδεσπότης, ἀλλ' ἐνὶ μόνῳ εἶπεν αὐτῶν τό· « Ἐταῖρε, οὐκ ἀδικῶ σε· οὐχὶ δηναρίου συνεφώνησάς μοι; καὶ θέλω τοῦτον τῷ ἐσχάτῳ δοῦναι ὡς καὶ σοί. » Ὅτι μὲν οὖν ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοις παραπλήσια ἐπιδέχεται ἡ ἐκκειμένη παραβολὴ ἃ ζητῆσαι τις ἂν εἰς αὐτήν, διαθεβαιωσαίμην ἂν· ὅτι δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν εἰς τὴν κατ' ἀξίαν παραβολὴν ἄλλον ἢ τὸν φήσαντα ἂν μετὰ τοῦ ἀληθεύειν τό· « Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν, καὶ τοῦτο θαρρῶν ἀποφανοῦμαι. Τίς οὖν ἄρα ἐγὼ τὸν ἐν τῇ παραβολῇ ταύτῃ νοῦν Χριστοῦ, ἢ ὁ ἐμπαρασχῶν ἑαυτὸν τῷ Παρακλήτῳ, περὶ οὗ φησιν ὁ Σωτῆρ, ὅτι, « Ἐκείνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ὅσα εἶπον ὑμῖν; » Μὴ διδάσκοντος γὰρ τοῦ Παρακλήτου πάντα ἃ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ταύτην τὴν παραβολὴν, οὐκ ἂν λέγοιτό τι

A Nam qua re permotus vineæ dominus procuratori jussit, ut vocaret operarios et mercedem eis redderet, initio a postremis facto, atque ita ad primos usque progrediendo; ut priores quidem mercedem reciperent qui hora undecima, secundi qui nona, tertii qui sexta, post illos deinde qui tertia, et postremi tandem qui summo mane fuerant conducti? id enim vel inde liquet: « Redde mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. » Quisnam vero, præter ipsum vineæ dominum, domini procurator ille est, qui mercedem ex domini mandato pendit? Sed si diei pondus et æstum non portaverant qui hora nona accersiti sunt, nec illos certe adversus patremfamilias murmurasse perspicuum est, dicentes ⁴⁸: « Ili novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et æstum; » neque porro pondus diei portaverunt qui sexta hora acciti sunt, nisi fortasse partem diei dimidiam: nec item qui hora tertia sunt advocati pondus totius diei portaverunt, sed diei semissem tantummodo cum quadrante, si modo res accurate explicanda est; verum ii duntaxat qui dilucescente primum die conducti sunt, diei pondus et æstum portaverunt; ac totum quidem qui summo mane sunt conducti; reliqui autem, præter ultimos, pro temporis ratione quo opus in vinea fecerunt.

30. Quoniam autem in variis parabolis vineæ mentio injicitur, an ad diversas res significandas sigillatim vinea usurpetur, an ad eandem, quæri potest. Ego vero disquirendum esse existimo cur non omnibus qui primi venerant, et se plura accepturos fuerant arbitrati, et adversus patremfamilias murmuraverant, responderit paterfamilias, sed uni duntaxat illorum dixerit ⁴⁹: « Amice, non facio tibi injuriam; nonne ex denario convenisti mecum? volo et huic novissimo dare sicut et tibi. » Hæc igitur et illi consimilia in proposita parabola ab aliquo investiganda contineri certo affirmare possum; verum et super ea pro dignitate disserere, ad alium minime pertinere, quam qui vere dixit ⁵⁰: « Nos autem sensum Christi habemus, » id enimvero præfidenter quoque pronuntiabo. Quis igitur cognovit sensum Domini ⁵¹ in hac parabola delitescentem, præterquam qui seipsum Paraceto permisit, de quo ait Servator ⁵²: « Ille vos docebit, et suggeret omnia quæcumque dixerō vobis? » Nisi enim quæcumque dixit Jesus, et ipsam hanc parabolam, docuerit Paracletus, haud

VETUS INTERPRETATIO.

simi vero qui mane. Hoc enim manifestissime declaratur ex eo quod dicit: « Redde mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. » Quis autem et extra dominum vineæ sit domini procurator dans mercedem juxta domini jussionem. Sed et si qui vocati fuerant circa nonam non portaverunt pondus diei et æstum, manifestum est quoniam non illi murmuraverunt adversus patremfamilias dicentes: « Quoniam hi novissimi unam horam fecerunt, et æquales eos fecisti nobis, qui portavimus pondus diei et æstum. » Neque illi qui sexta hora vocati sunt, pondus portaverunt diei, nisi forte diei dimidium. Et qui tertia sunt vocati, non totum diei pondus sustinuerunt, sed si oportet caute dicere, dimidium diei et quartam partem diei. Soli autem qui ex mane conducti sunt, pondus diei sustinuerunt, et æstum totum; cæteri autem secundum mensuram temporis quod fecerunt in vineam, portaverunt.

30. Quoniam autem diversæ parabolæ sunt vineam nominantes, quærendum est utrum secundum diversas res et vinea intelligitur, aut secundum ipsam rem. Ego arbitror oportere discutere, et quare non ad omnes qui primi venerunt, et existimaverunt quoniam plus essent accepturi, et murmuraverunt ad-

⁴⁸ Math. xx, 12. ⁴⁹ Math. xx, 13, 14. ⁵⁰ 1 Cor. ii, 16. ⁵¹ ibid. ⁵² Joan. xiv, 26.

quidquam Jesu dignum super ea proferri possit. Quin et si juxta Jesu effatum, talia a Paracleto quæsiuissent quicumque Evangelium secundum Joannem evolvunt, minime sane attendissent nonnulli, tanquam Paracleto, sic « spiritibus erroris, et doctriinis dæmoniorum, in hypocrisis loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam », adeo ut spiritus erroris et dæmonia magno Paracleti nomine appellent; quod apostolis, et si quis apostolorum similis est, Servator promisit. Atque illud quidem persuasum habeo, mysteria omnia quæ hæc involvit parabola, haud secus ac quæ in seminatione et seminatis supra triticum zizaniis continentur, Matthæo explorata fuisse¹⁴; at hujus, perinde ac illorum explicationem conscribere minime consentaneum esse duxisse, ne tantilla quidem parabole hujus interpretatione litteris mandata, quemadmodum plenam illorum expositionem scriptis prodidit. Quod si parabole explanationem cum ratione Matthæus silentio prætermisit, si quis partem ejus comprehensione assequi valeat, patfactam sibi interpretationem obscure depromens, recte sibi aperuerit, et litteris tradiderit, citra evulgatorum mysteriorum discrimen haudquaquam erit.

31. Age, ergo, nos qui a rerum in parabola reconditarum profunditate longe absunus, et valde pauca super eam animo concipimus, aliqua leviter non sine precibus proponamus, sententia item nostra aliqua ex parte paucis aperta, postquam super parabola apposite disseruerimus, ad reliqua pergamus. Primum itaque quid sit dies illa, de qua proposita agit parabola, disputeamus; ac videamus an

VETUS INTERPRETATIO.

versus patremfamilias. sed uni eorum dixit: « Amice, non tibi facio injuriam. Denarium conveni tecum. Et volo huic novissimo dare quemadmodum et tibi. » Quoniam autem hæc et talia suscipit parabola præsens, potest quidem requirere quis in ea; digna autem dicere est nullius, nisi ejus qui dixit: « Nos autem sensum Christi habemus. »

31. Age nos qui multum desunus a profunditate parabole, quædam modica quæ suspicamur in ea, dicamus. Et primum quidem videbimus de die parabole, quæ sit dies. Et vide si possumus totum hoc sæculum præsens dicere unum diem, magnum quidem, quantum ad nos, modicum autem et exigui temporis, quantum ad Dei Patris, et Christi, et sancti Spiritus vitam. Et quid dico quantum ad vitam Patris, et Filii, et Spiritus sancti? forsitan et quantum ad vitam quarundam beatarum virtutum et sublimium, comparatione generis multorum. Nam quantum est una hæc dies quantum ad vitam omnium diu viventium, tantum est omne sæculum hoc quantum ad vitam supernarum virtutum. Et si tantum est quantum ad vitam supernarum virtutum, jam vide quam nullius momenti est omne hoc sæculum, quantum ad vitam Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Utrum autem aliquod tale mysterium demonstretur in Deuteronomii cantico in quo dicit: « Mementote dies sæculi, » aut non, quærat qui potest: et si tales sunt dies sæculi, consequens erit traditionem similem esse intelligere quæ dicit: « Et annos æternos in mente habui, et meditatus sum nocte cum corde meo, exercebar, et contribulabam spiritum meum: et dixi: Non in sæcula projiciet Deus. » Et forte, ut audacter dicam, in sæcula quidem non projiciet Deus: multum est enim et in uno sæculo projicere Deum: projiciet autem forsitan et in secundo sæculo, quando quædam peccata non remittuntur, nec in hoc, nec in futuro sæculo. Quis ergo idoneus est sex illos dies et septimum requiectionis ad hujusmodi dies referre, et post Sabbata et Neomenias, et in primo mense festivitates, et in quarta decima die mensis Pascha, et in cæteris Azymorum? Sic autem sequens quis rationem, in abyssum cadet intellectuum, cæteras festivitates existimans secundum hujusmodi dies, et totum septimanale magnum, in quo pauperibus, et advenis, et bestiis terræ donat Deus fructus, qui ex prima terræ operatione sicut geniti in tempore cum jam nemo operabitur terram. Abyssum autem dico propter altitudinem dogmatum, ut ascendens quis videat quinquagesimum annum, et quæ de eo in lege constituntur, et adimplentur. Sed quærentes unam propositæ parabole diem, et existimantes eam esse totum hoc sæculum præsens, intravimus in altitudines, opus habentes « Spiritu Dei qui omnia scrutatur, etiam altitudines Dei. » Ego autem existimo quoniam sicut in exitu consummationis anni quædam dicta sunt

¹⁴ I Tim. iv, 1, 2. ¹⁵ Matth. xiii

(14) Πάρτες. Codex Regius, πάντα.
(15) Codex Anglicanus, ὡς καὶ κατὰ τοῦ σπόρου.

ἄξιον Ἰησοῦ εἰς αὐτήν. Καὶ εἰ τοιαυτὰ γε ἐζητούν κατὰ τὴν Ἰησοῦ φωνὴν ἀπὸ τοῦ Παρακλήτου πάντες (14) οἱ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκοντες, οὐκ ἂν προσέσχον τινές, ὡς Παρακλήτω, « πνεύμασι πλάνης, καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτρισμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, » ὥστε τὰ τῆς πλάνης πνεύματα καὶ τὰ δαιμόνια ἀναγορευσαὶ τῷ μεγάλῳ τοῦ Παρακλήτου ὀνόματι, ὅπερ ὁ Σωτὴρ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ εἴ τις τοῖς ἀποστόλοις παραπλήσιός ἐστιν, ἐπηγγείλατο. Καὶ πείθομαί γε, ὅτι ὁ Ματθαῖος ἤδει μὲν κατὰ τὴν παραβολὴν ταύτην μυστήρια, ὡς καὶ τὰ κατὰ τὴν τοῦ σπόρου (15), καὶ τῶν ἐπεσπαρμένων τῷ σίτῳ ζιζανίων· οὐκ ἔκρινε δὲ εὐλογον εἶναι ὁμοίως ταῖς περὶ ἐκείνων διηγήσεσι καὶ τὴν περὶ ταύτης ἀναγράφαι. μὴ πιστεύσας γράμμασι κἄν τὴν ἐπὶ ποσὸν τῆς παραβολῆς ταύτης σαφήνιαν, ὡς περὶ ἐκείνων ἐξ ὧν τὴν διήγησιν ἀνέγραψαν (16). Εἰ δὲ εὐλόγως ὁ Ματθαῖος τὴν περὶ τῆς παραβολῆς διήγησιν ἀπεσιώπησε, δηλονότι κἄν ἐκ μέρους τις αὐτὴν νοῆσαι δυναθῆ, τάχα μὲν εὐλόγως ἂν αἰνίξεται τὸ τῆς φαινομένης αὐτῷ διηγήσεως, οὐ μὴν πάντα τὰ ἀποκαλυπτόμενα αὐτῷ σαφηνίζων, καὶ γραφῇ πιστεύων, ἕξω κινδύνου τοῦ περὶ τῆς ἐκθέσεως τῶν μυστηρίων ἔσται.

Φέρε οὖν ἡμεῖς οἱ σφόδρα ἀπολειπόμενοι τοῦ κατὰ τὴν παραβολὴν βῆθους τῶν πραγμάτων, καὶ σφόδρ ὀλίγα εἰς αὐτὴν φανταζόμενοι, πῆ μὲν μετ' εὐχῆς τινα ἐκ μέρους ἀποδώμεν, τινὰ δὲ ἐπ' ὀλίγον καὶ τῶν φαινομένων δείξαντες, οὕτω παρέλωμεν, μετὰ τὸ εἰπεῖν καθηκόντως εἰς τὴν παραβολὴν, καὶ ἐπὶ τῷ ἐξῆς αὐτῆς. Πρῶτον τοίνυν ἔωμεν τὰ περὶ τῆς ἐν τῇ

ζητούμενη παραβολῇ ἡμέρας· καὶ ὅρα εἰ δυνάμεθα

ὄλον (17) ἐνεστῶτα αἰῶνα ἡμέραν τινα εἰπεῖν, μεγάλην μὲν ὡς πρὸς ἡμᾶς, μικρὰν δὲ τινα καὶ ὀλιγοχρόνιον ὡς πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζωὴν· τάχα γὰρ καὶ τισὶ τῶν μακαρίων δυνάμεων, καὶ ἐπαναθεθηκυῶν, συγκρίσει τῶν πολλῶν γενητῶν (18), τὰ κάτω τῆς ἀρχικῆς Τριάδος, λόγον ἔχει ὅλος ὁ ἐνεστῶς αἰὼν ὡς πρὸς τὴν ζωὴν αὐτῶν, ὃν λόγον ἔχει ἡ παρ' ἀνθρώποις ἡμέρα πρὸς ὄλον τὸν δυνατὸν ἀνθρώπων ζῆν χρόνον. Εἰ δὲ τοιοῦτόν τι μυστήριον ἐν Δευτερονομίῳ δηλοῦται κατὰ τὴν ᾠδὴν ἐν ἡ γέγραπται· « Μνήσθητε ἡμέρας αἰῶνος, » ἢ μὴ, ζητήσεσι ὁ δυνάμενος· εἶτα εἰ τοιαῦται αἱ ἡμέραι αἰῶνος, ὡς ἀκόλουθον ἂν εἴη τὴν παραπλήσιον ἐκδοχὴν ἐνοεῖν εἰς τό· « Ἐτη αἰῶνια ἐμνήσθη, καὶ ἐμελέτησα νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας (19) μου· ἠδολέσχουν, καὶ ἔσκαλλε τὸ πνεῦμά μου, καὶ εἶπα· Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπώσεται Κύριος; » Καὶ τάχα, ἵνα τολμηρότερον εἴπω, εἰς μὲν τοὺς αἰῶνας οὐκ ὁπίσεται Κύριος, πολὺ γὰρ καὶ εἰς ἓνα αἰῶνα ἀπώσασθαι Κύριον· ἀπώσεται δὲ τάχα καὶ εἰς δευτέρον αἰῶνα, ὅτε οὐκ ἀφίεται ἡ τοιαύτη ἀμαρτία οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. Τίς οὖν ἄρα ἱκανὸς τὸς ἕξ ἡμέρας, καὶ τὴν ἀναστάσεως ἐβδόμην ἐπὶ τοιαύτας ἀναγαγεῖν ἡμέρας, καὶ μετὰ τὰ σάββατα τὰς νομηνίας, καὶ τὰς ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ ἑορτὰς, καὶ τῇ τεσσαρσεκαίδεκάτῃ τοῦ μηνὸς ἡμέρᾳ Πάσχα, καὶ ταῖς ἑξῆς (20) τῶν ἀζύμων; Οὕτω δὲ ἀνάλογον εἰς ἄβυσσόν τις ἐμπεσεῖται νοσημάτων, καὶ τὰς λοιπὰς ἑορτὰς ἐν τοιαύταις φανταζόμενος ἡμέραις, καὶ ὄλον τὸν ἐβδοματικὸν (21) ἐνιαυτὸν, ἐν ᾧ πτωχοῖς καὶ προσηλύτοις, καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς χαρίζεται ὁ Θεὸς τοὺς ἐκ προτέρας γεωργίας ἀνατέλλοντας καρπούς, ἐν καιρῷ μὴ γεωργομένην (22). Τίς δὲ δύναται ἀναβῆναι ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν τῆς ἀβύσσου ἐν τῇ πεντηκονταετηρίδι ἡμερῶν (ἀβύσσου δὲ λέγω διὰ τὸ βάθος τῶν δογμάτων), ἵνα τις ἀναβῆ καὶ ἔβῃ τὸν πεντηκοστὸν ἐνιαυτὸν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ νενομοθετημένα πληροῦμενα; Ἀλλὰ γὰρ ζητοῦντες τὴν μίαν τῆς ἐκκειμένης παραβολῆς ἡμέραν, καὶ νομίσαντες αὐτὴν ὄλον τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα, ἐλάβομεν ἐμβάντες εἰς βᾶθῃ Θεοῦ, δεόμενοι « πνεύματος τοῦ πάντα ἐρευνῶντος, καὶ τὰ βᾶθῃ τοῦ Θεοῦ. » Ἐγὼ δ' οἶμαι, ὅτι, ὡς περ' ἐπ' ἐβδόμῃ συντελείας τοῦ ἐνιαυτοῦ εἴρηται τινα δεῖν γίνεσθαι, οὕτως οἶονεῖ ἐπὶ πλείονων αἰῶνων συντελεῖα, εἴτε ἐνιαυτὸν τινα συμπληροῦντων, εἴτε ὁ τι δῆποτε, « εἰς ἀθέτησιν ἀμαρ-

A totam presentem ætatem quamdam dicere possimus, nostri quidem ratione habita, magnam; exiguam vero et brevem, si cum Dei, et Christi, et Spiritus sancti vita contendatur: siquidem præsens ætas eandem fortasse rationem habet ad vitam beatarum quarumdam potestatum, quæque genitis compluribus collatæ, superiores his evaserunt quæ infra rerum omnium moderatricem Trinitatem posita sunt, quam humanæ vitæ dies ad totum tempus rationem habet, ad quod hominis vita progredi potest. An autem tale aliquid mysterium aperiat, necne, in eo Deuteronomii cantico, ubi scriptum est ¹⁸: « Mementote diei sæculi, » inquireret qui poterit; tum deinde si tales sunt dies sæculi, ut necessario consequatur similiter explicandum esse hunc locum ¹⁹: « Annos æternos in mente habui, et meditatus sum nocte cum corde meo, et exercitabar, et scopebam spiritum meum, et dixi: Nunquid in sæcula projiciet Deus? » Et fortasse, ut audentius dicam, in sæcula quidem Dominus non projiciet: multum quippe est vel in unum sæculum Dominum projicere; sed et in alterum fortasse sæculum projiciet, cum certum hocce peccatum nec in præsentem sæculo remittatur, neque in futuro. Quis ergo ad ejusmodi dies, sex dies, et septimum resurrectionis diem referre poterit, et post Sabbata Neomenias, **699** et primi mensis festivitates, et quod decimo quarto mensis die, reliquisque azymorum diebus Pascha celebratur? Reliquas item festivitates in ejusmodi diebus pari ratione fingens quispiam, necnon et hebdomadicum annum in quo egenis et advenis, et bestiis terræ ad tempus cultura vacantis ex priorie agricolatione provenientes fructus largitur Deus, in cogitationum voraginem devolvetur. Quis vero numerum dierum, qui in spatii quinquaginta annorum pelago continetur, mente consequi valeat (pelagus dico, propter sententiarum profunditatem), ut quinquagesimum annum, quæque in eo *lib. i* sancitum est, animo evectus completa cognoscat? Verum enimvero dum unam propositæ parabole diem investigamus, eamque totum hoc esse sæculum præsens arbitramur, in Dei profunditates necopini decidimus, opus habentes « Spiritu qui omnia scrutatur, etiam profunda Dei ²⁰. » Ego vero existimo, quemadmodum in fine consummationis anni quædam contingere debere dictum est, ita tanquam

VETUS INTERPRETATIO.

fieri oportere, sic, verbi gratia, et in consummatione sæculorum multorum sive annum aliquem completium, sive aliud aliquid, in abjectione peccati apparuit Jesus noster: ut post consummationem sæculorum, quasi anni unius dierum, iterum aliud succedat principium, et « ostendat in sæculis supervenientibus supereminentes divitias bonitatis suæ » in eos quos ipse novit, ostendere oportere. Et hæc quidem diximus propter diem qui in parabola nominatur præsentem, quem potest quis confirmare etiam ex Joannis

¹⁸ Deuter. xxxii, 7. ¹⁹ Psal. lxxvi, 6, 7, 8. ²⁰ I Cor. ii, 10.

(17) Καὶ ὄρα εἰ δυνάμεθα τὸν ὄλον, etc. Theophylactus.

(18) Codex Regius, γεννητῶν.

(19) Ἐτη αἰῶνια ἐμνήσθη, καὶ ἐμελέτησα νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας, etc. LXX. psalm. lxxvi, 6: Ἐτη αἰῶνια ἐμνήσθη, καὶ ἐμελέτησα· νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν. At Vulgate sti-

γμῆν abjiciunt, quæ sequitur vocem, ἐμελέτησα. Huertius.

(20) Καὶ ταῖς ἑξῆς. Forte legendum καὶ τὰς ἑξῆς.

(21) Ἐβδοματικόν. Lege ἐβδομαδικόν.

(22) Γεωργομένην. Legendum forte γεωργομένης, nempe γῆς.

in plurium sæculorum consummatione, sive annum aliquem, sive quidpiam aliud complementum, « ad destructionem peccati apparuisse » Jesum nostrum, ut post sæculorum tanquam dierum anni consummationem, aliud rursus succedat principium, et « ostendat Deus in sæculis supervenientibus abundantes divitias bonitatis suæ », « quibus eas ostendendas esse novit. Atque hæc propter commemoratum in parabola diem dicta sint, quæ etiam confirmare potes ex Epistola Joannis dicentis » : « Filioli, novissima hora est : et sicut audistis quia Antichristus venit, nunc antichristi multi facti sunt, unde scimus quia novissima hora est. » Hora enim novissima undecimam propositæ parabolæ horam excipit, quoniam parabolæ homo paterfamilias « circa undecimam exiit, et invenit alios stantes, et dicit illis : Quid hic statis tota die otiosi? »

700 32. Deinceps vero cur quinque operariorum catervis colendæ vineæ negotium paterfamilias fortuito et temere non attribuerit, indagandum est; at priori quidem, cum « exiit primo mane condurere operarios in vineam »; « secundo vero, quando « egressus circa horam tertiam vidit alios stantes in foro otiosos »; « tertio item, ac quarto, quando « iterum exiit circa sextam et nonam horam, et fecit similiter »; « quinto autem qui circa undecimam inventus est, quando « exiit, et invenit alios stantes, et dicit illis : Quid hic statis tota die otiosi »? « Ac vide an primum esse ordinem dicere queas qui ab Adamo simul cum mundi fabricatione initium habuit : exiit enim primo mane Paterfamilias, et ut ita dicam, Adamum et Evam conduxit ut pietatis vineam excolerent; secundum autem ordinem, qui a Noe et pacto cum eo sædere censetur; tertium qui ad Abrahamum pertinet, cum quo comprehensa quoque esse quæ ad Patres ad Moysen usque spectant, intelligendum est; quartum item ad Moysen, et quæcumque in Ægypto peracta sunt, et leges in deserto conditas esse referendum; postremum vero undecimæ circiter horæ ordinem Christi Jesu adventum significare. Cæterum unus homo paterfamilias, sicut proposita habet parabola, quinquies

VETUS INTERPRETATIO.

Epistola ita dicentis : « Filioli, novissima hora est, et sicut audistis quoniam Antichristus venit, nunc autem antichristi multi facti sunt : unde cognovimus quoniam novissima hora est. » Novissima enim hora est post undecimam, in qua homo paterfamilias egressus, « invenit alios stantes et dixit eis : Quid hic statis tota die otiosi? »

32. Post hoc requiramus quomodo non fortuito paterfamilias quinque ordinibus operariorum tradit opera vineæ. Primum quidem, quando egressus est mane. Secundo, quando egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes otiosos in foro. Tertia vice et quarta, quando iterum circa sextam et nonam egressus, similiter fecit. Quando autem circa undecimam exiens, invenit alios stantes. Et vide si potes primum quidem ordinem dicere, Adam in principio creationis mundi, et eos qui fuerunt in tempore illo, ut operarentur vineam culturæ Dei. Secundum autem ordinem Noe, et testamentum quod dispositum fuit ad eum cum eis qui fuerunt in tempore illo. Tertium autem Abraham, et qui post ipsum fuerunt Patres, usque ad

¹¹ Hebr. ix, 26.

¹² Ephes. ii, 7.

¹³ I Joan. ii, 18.

¹⁴ Matth. xx, 1.

¹⁵ ibid. 3.

¹⁶ ibid. 5.

¹⁷ ibid. 6.

(23) *Εὔρεν ἄλλους ἐστῶτας, καὶ λέγει.* Ita Vulgatus interpret : « Invenit alios stantes, et dicit, » et Æthiops. At editiones Græcæ omnes : εὔρεν ἄλλους ἐστῶτας; ἀργούς, καὶ λέγει, ut et Syrus, et Arabs, et Persa. ΗΥΕΤΙΥΣ.

(24) Codex Anglicanus, ὅτε. Editio Huetii, ὅτι.

τίας ἐφανερῶθη ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν, ἵνα μετὰ τὴν ὡς ἐναυτοῦ ἡμερῶν συντέλειαν τῶν αἰώνων, πάλιν ἄλλη ἀρχὴ διαδέξῃται, καὶ ἐνδείξῃται ὁ θεὸς ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, « εἰς οὓς αὐτὸς οἶδε διεῖν ἐνδείξασθαι. Καὶ ταῦτα μὲν διὰ τὴν ἐν τῇ παραβολῇ λελέχθω ἡμέραν, ὅτινα δύνασαι κατασκευάσαι καὶ ἐκ τῆς Ἰωάννου Ἐπιστολῆς φάσκοντος : Παιδία, ἐσχάτη ὥρα ἐστὶ καὶ καθὼς ἡκούσατε, ὅτι Ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασι, ὅθεν γινώσκουμεν, ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστὶν » ἐσχάτη γὰρ ὥρα μετὰ τὴν ἐνδεκάτην τῆς προκειμένης παραβολῆς, ἐπεὶ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὁ κατὰ τὴν παραβολὴν οἰκοδεσπότης ἀνθρώπος « ἐξεληθὼν εὔρεν ἄλλους ἐστῶτας, καὶ λέγει (23) αὐτοῖς : Τί ὧδε ἐστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; »

Μετὰ δὲ τοῦτο ζητοῦμεν, πῶς οὐ κατὰ ἀποκλήρωσιν ὁ οἰκοδεσπότης πέντε τάγμασιν ἐργατῶν παραδίδωσι τὰ ἔργα τοῦ ἀμπελώνος· πρῶτον μὲν ὅτε (24) « ἐξῆλθεν ἅμα πρῶτῷ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα » δευτέρω δὲ, ὅτε « ἐξεληθὼν περὶ τρίτην ὥραν εἶδεν ἄλλους ἐστῶτας ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀργούς » τρίτῳ δὲ καὶ τετάρτῳ, ὅτε « πάλιν ἐξεληθὼν περὶ ἕκτην καὶ ἑννάτην ὥραν ἐποίησεν ὡσαύτως » πέμπτῳ δὲ τῷ περὶ ἐνδεκάτην, ἥνικα « ἐξεληθὼν εὔρεν ἄλλους ἐστῶτας, καὶ λέγει αὐτοῖς : Τί ὧδε ἐστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; » Καὶ ὅρα εἰ δύνασαι πρῶτον μὲν τάγμα (25) εἰπεῖν τὸ κατὰ τὸν Ἀδάμ ἅμα τῇ κοσμοποιῇ· ἐξῆλθε γὰρ ἅμα πρῶτὸ οἰκοδεσπότης, καὶ, ἢ οὕτως ὀνομάσω, τὸν Ἀδάμ καὶ τὴν Εὐαν ἐμισθώσατο, ἢ ἐργάσωνται τὸν ἀμπελῶνα τῆς θεοσεβείας· δεύτερον δὲ τάγμα τὸ κατὰ τὸν Νῶε καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν διαθήκην· καὶ τρίτον τὸ κατὰ τὸν Ἀβραάμ, ᾧ συνεξακούεται τὰ κατὰ τοὺς πατέρας μέχρι Μωσέως συμπαραληφθαι· τέταρτον δὲ τὸ κατὰ τὸν Μωσέα, καὶ πᾶσαν τὴν Αἰγύπτου οἰκονομίαν, καὶ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ νομοθεσίαν· τελευταῖον δὲ τάγμα τὸ κατὰ τὴν παρουσίαν ἐστὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τὸ περὶ τὴν ἐνδεκάτην. Πλὴν ἀνθρώπος εἰς οἰκοδεσπότης (26), ὅσον ἐπὶ τῇ προκειμένη παραβολῇ, πεντάκις ἐξεληλυθε, καὶ ἐπὶ τὰ τῆδε ἐλήλυθε πράγματα, ἢ « ἐργάτας ἀνεπ-

(25) *Καὶ ὅρα εἰ δύνασαι πρῶτον μὲν τάγμα, etc.* Theophilus Antioch., Hilarius, Hieronymus, Gregorius hom. 19 in Evang., Opus imperf., Theophylactus. ΗΥΕΤΙΥΣ.

(26) *Πλὴν ἀνθρώπος εἰς οἰκοδεσπότης, etc.* Hilarius.

αισγύντους, ὀρθοτομοῦντας τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἔξαποστειλῆ ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα, τοὺς ἐργαζομένους (27) αὐτοῦ τὰ ἔργα· εἰς γὰρ Χριστὸς ὁ ἀνθρώποις συγκαταβάς πλυνάκις τὰ τῆς κλήσεως τῶν ἐργατῶν ἀεὶ ψυχονόμησεν (28).

Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, καὶ ἀπὸ τῶν ἀπὸ αἰσθήσεως ἀρξαιμένων τὰ ἔργα ποιεῖν σύμβολόν τι ἔχουσιν αἱ πέντε τῶν ἔργων παραλήψεις, ὁ δυνάμενος ἐπιστησάτω. Γεγυμνάσθω δὲ, κἂν μὴ βούλεται τις εἰς δόγματα παραδέξασθαι καὶ τὰ λεχθησόμενα· ἔρει γὰρ τις, ὅτι ἀφή μὲν ἔστι κατὰ τὴν πρώτην κλήσιν, διὸ εἶπεν ἡ γυνὴ τῷ ἤφει, ὃ εἶπεν ὁ Θεός· « Οὐ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, οὐδὲ οὐ μὴ ἀψήσθε αὐτοῦ »· δευτέρως δὲ κατὰ τὴν δευτέραν, ὅθεν ἐπὶ τοῦ Νῶε, « καὶ ὠσφράνθη Κύριος ὄσμην εὐωδίας »· γεῦσις δὲ κατὰ τὸν Ἀβραάμ· διὸ καὶ ἐστιῶν τοὺς ἀγγέλους παρατίθεισιν αὐτοῖς ἐγκρυφίας ἀπὸ σεμιδάλεως, καὶ τὸν ἀπαλὸν μόσχον· ἀκοή δὲ ἐπὶ Μωσέως, ὅτε ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀκουσθὴ γέγονεν ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ· ὄρασις δὲ, ἡ πασῶν τῶν αἰσθήσεων τιμιωτέρα, κατὰ τὴν Χριστοῦ ἐπιδημίαν, ὅτε ἐωράκασιν τὸν Χριστὸν τοῖς μακαριοῖς ὀφθαλμοῖς. Διέλεχθω δὲ καὶ ταῦτα, εἴτε γυμνασίας χάριν λογικῆς, εἴτε βούλεται τις καὶ δογματικῆς, διὰ τὰς πέντε κλήσεις, animi exercendi gratia, vel etiam, si cui potius ita visum erit, dogmatum proferendorum causa, propter quinque vocationes dicta sint.

Οἶμαι δ' ὅτι καὶ ἔργα τοῦ ἀμπελῶνος ἦν δεόμενα καθ' ὥραν ἐργατῶν· εἶδει γὰρ ἄμα τῇ ἑρ' ἔργα γίνεσθαι ἐν τῷ ἀμπελῶνι, καὶ εἶδεν ὁ καλῶν οἰκοδοσότης τοὺς ἐργάτας, τίνες ἦσαν ἐπιτήδευοι πρὸς τὰ ἀπὸ τῆς ἑρ' ἔργα. Ἄλλο δὲ ἔργον περὶ τὴν τρίτην ὥραν ἦν τὸ ἐπὶ τοῦ Νῶε, ὅτε ἔστησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς διαθήκην. Εἶτα αἱ δέκα ἀπὸ τοῦ Νῶε (20) ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ γενεαὶ καταλήγουσαι ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ ἀρχὴν ἄλλης υπέβλλον κλήσεως· καὶ ἦν ἐργάτης τοῦ ἀμπελῶνος τότε ἀρξάμενος ὁ Ἀβραάμ· καὶ μετ' αὐτὸν Μωϋσῆς μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ παρελήφθη εἰς τὸν

VETUS INTERPRETATIO.

Moysen. Quantum Moysen et eos omnes qui de Ægypto sunt egressi, et legislationem quæ facta est in deserto. Novissimum autem ordinem, Christi adventum. Tamen unus homo paterfamilias, quantum ad parabolam istam, quinquies est egressus, et ad negotia pervenit hujusmodi, « ut inconfusibiles operarios, docentes verbum veritatis, » mittat in vineam operaturos opera ejus.

33. Si enim Christus qui condescendit hominibus multoties, vocationem operariorum semper dispensavit, et si de mundo sensibili, et a sensu incipiente opera facere, mysterium aliquod habent quinque operariorum ordines introducti, qui potest, cognoscat. Exerceatur autem, etsi non vult quis suscipere dogmata, et quæ dicuntur a nobis. Dicit enim aliquis quoniam tactus est in prima vocatione, propterea quod mulier dixit serpenti : « Dixit Deus : Non manducabitis ex eo, neque tangetis eum. » Odoratus autem misericordia, propterea quod dictum est de Noe : « Odoratus est Dominus odorem suavitatis. » Gustus vero est in Abrahamæ vocatione, propter quod et pascens angelos apposuit eis absconditos, sicut est in Latino, subcinericios de similiagine, et vitulum tenerum. Auditus autem in Moysse, quando de cælo audita facta est vox Dei. Visus autem, qui super omnes sensus honorabilior est, in adventu Christi significatur, quando oculi beati Christum viderunt. Dicamus autem et hæc, sive exercitationis rationabilis gratia, sive vult quis accipere quasi dogmata propter quinque vocationes.

34. Arbitror autem quoniam et opera vineæ hujusmodi erant, ut opus haberent operariis secundum horas. Oportebat enim mox mane opera fieri in vinea, et vidit paterfamilias qui vocabat operarios, qui essent apti ad opera quæ primo mane fieri oportebat. Aliud autem opus circa tertiam horam erat, quod

33 Il Tim. II, 15. 34 Gen. III, 3. 35 Gen. VIII, 21. 36 Gen. XVIII, 6, 7. 37 Matth. XIII, 16; Luc. X, 23.

(27) Ἐργαζομένους. Loge ἐργασομένους. Vetus interpretēs, « operaturos opera ejus. » Ibidem pro εἰς γὰρ Χριστὸς, vetus interpretēs legerat et γὰρ Χριστὸς, vertit enim : « Si enim Christus. »

egressus est, et ad horumce locorum res accessit, ut, operarios inconfusibiles, recte tractantes verbum veritatis, » in vineam mitteret, qui in opere ipsius faciendo laborarent. Unus enim Christus qui ad homines plerumque se accommodavit, ea semper quæ operariorum vocationem attingunt, administravit.

33. Videat autem cui pote erit, annon cum mundo sub sensum cadente, et iis qui opus facturi a sensibus auspicantur, convenientiam habeant et similitudinem quinque illa operis faciendi suscepta negotia : sese 701 autem exercent, etiamsi quæ dicenda sunt inter dogmata admittere aliquis recuset ; dicit enim aliquis tactum in prima vocatione contineri ; idcirco serpenti dixisse mulierem 34 : « Præcepit nobis Deus ne comederemus, et ne tangeremus illud ; » odoratum in altera, unde Noe temporibus « odoratum esse Dominum odorem suavitatis 35 ; » gustum vero in Abrahamo significari ; ideo cum angelis convivio exciperet, subcinericios e similia panes, et tenerum vitulum apposuisse 36 : auditum autem in Moysis ætate reperiri, quando scilicet Dei vox quæ audiri poterat, de cælo edita est : visum vero, qui sensuum omnium nobilissimus est, Christi adventu referri, quando Christum beatis oculis conspexerunt 37. Hæc autem sive visum erit, dogmatum proferendorum causa, pro-

34. Ego vero vineæ opera pro variis horis operarios desiderasse existimo ; nam dilucescente primus die opera quædam in vinea facienda erant, et quinam ad opera matutina idonei essent operarii, paterfamilias eos accersens dijudicavit ; tertia vero hora aliud urgebat opus, temporibus scilicet Noe, quando fœdus cum eo pepigit Deus : decem postmodum a Noe ad Abrahamum generationes, quæ in Abrahamo desinunt, alteri vocationi initium dabunt ; et tunc quidem vineæ operarius esse cœpit Abraham ; et post eum Moyses, ipsiusque socii ad vi-

(28) Codex Regius, ψυχοδότης.
(29) Αἱ δέκα ἀπὸ τοῦ Νῶε, etc. Vide Origenem tom. XX in Joann VIII, 39, et Huetii notas in hunc locum.

neam assumpti sunt. At postremum aliquod opus vineæ deerat, quod novam et recentem vocationem vineæ defectum tempestive et confestim resarturam desiderabat; id autem erat quod in Novo Testamento continetur. Æqualibus sane intervallis distant qui circa tertiam, et sextam, et nonam horam fuerant acciti; idem autem nonam Moyses horam et undecimam adventus Christi in carne intervallum discessit, quod initium inter et tertiam horam intercessit. Cum iis autem qui primo mane assumpti **702** sunt, denario pactus est paterfamilias; is vero, opinor, salutis est nummus, modo quæ ad gloriam pertinent, una non complectare; salutis enim nomen denarius esse videbitur: quod autem supra denarium est, ii sunt ejus nummi, sicubi mentio eorum facta est, qui minam sibi traditam quinque, vel decies multiplicavit. At qui accitos circa tertiam horam his verbis compellat ⁷⁰: « Quod justum fuerit, dabo vobis, » tertie horæ operarios adhortatus est, ut labori totis viribus incumberent, æquam autem effecto operi mercedem sibi dispensandam servavit: et quoniam erga sextæ et nonæ horæ operarios similiter se gessit, his etiam dixisse liquet: « Quod justum fuerit, dabo vobis. » Certe qui robur et industriam ad opus faciendum, breviori licet tempore, contendere volunt, tantumdem in vinea operis fecisse possunt, quantum qui primo mane fuerant convocati, sed labori ac operæ pepercerant, quod iis nimirum contingit qui summo mane acciti sunt. Verum quæret aliquis quomodo non otiosis solummodo, sed et qui toto die steterint, hoc est toto ante undecimam horam tempore, egressus circa undecimam horam paterfamilias dixerit ⁷¹: « Quid hic statis tota die otiosi? » Ego vero reconditam de anima et

ἀμπελῶνα. Ἐλσιτε δὲ τι τελευταῖον ἔργον τῶ ἀμπελῶνι, ὅπερ ἔχρηζε νεαρὰς κλήσεις καὶ καινῆς, ἀναιμίας καὶ ἀθρόως ἐν βραχεῖ τὸ λείπον ἐν τῶ ἀμπελῶνι ἐργαζομένης· τοῦτο δὲ ἦν τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἰσα μὲν οὖν διαστήματα τῶν περὶ τρίτην, καὶ ἕκτην, καὶ ἑνάτην κληθέντων ἀνάλογον δὲ τῶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐπὶ τὴν τρίτην ὥραν, τὸ ἀπὸ τῆς ἑνάτης Μωϋσεῖος ὥρας ἐπὶ τὴν ἑνδεκάτην τῆς Χριστοῦ Ἰησοῦ ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας. Συμπεφώνηκε δὲ ὁ οἰκοδεσπότης τοῖς ἅμα τῇ ἔω παραληφθεῖσι δηνάριον τοῦτο δ', οἶμαι, ἔστι (30) τὸ τῆς σωτηρίας νόμισμα, οὐ συνεξισταζομένων αὐτῆ τῶν κατὰ τὴν δόξαν σωτηρίας γάρ θνομα, οἶμαι, τὸ δηνάριον δόξει· ὃ δὲ τὸ ὑπὲρ τὸ δηνάριον, εἴ που ὀνομασθῆν, νομίσματα τοῦ πενταπλασίου ἀσάντος τὴν δεδομένην μνᾶν, ἢ δεκαπλασίου ἀσάντος. Ὁ δὲ λέγων τοῖς περὶ τὴν τρίτην παραληφθεῖσιν « Ὁ ἐὰν ἦ δίκαιον, δώσω ὑμῖν, » προετρέψατο μὲν τοὺς τῆς τρίτης ὥρας ἐργάτας ἐπὶ τὸ πᾶν ὃ τί ποτε δύνανται ἐργάσασθαι· ἑαυτῶ δὲ τετήρηκε τὸ κρῖναι τὸν δίκαιον πρὸς τὸ γενόμενον ἔργον μισθῶν· ἐπεὶ δὲ ὡσαύτως ἐποίησε τοῖς περὶ τὴν ἕκτην καὶ ἑνάτην ὥραν, δηλονότι καὶ αὐτοῖς εἶπεν· « Ὁ ἐὰν ἦ δίκαιον, δώσω ὑμῖν. » Καὶ δύνανται γὰρ ἔργον ἐν τῶ ἀμπελῶνι (31) πεποιηκέναι τοῖς ἅμα τῇ ἔω ἐργασαμένοις οἱ ἐν ὀλιγωτέρῳ χρόνῳ ἐπιτείνειν βουλόμενοι τὴν εἰς τὸ ἔργον δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, οὐ προκαμουσιν, ὅπερ συμβέβηκε τοῖς ἅμα τῇ ἔω κεκλημένοις. Ἀλλὰ ζητήσαι τις πῶς οὐ μόνον ἀργοῖς ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐστηκόσιν ὅλην τὴν ἡμέραν, τουτέστι παρὰ πάντα τὸν πρὸ τῆς ἑνδεκάτης ὥρας καιρὸν, φησὶν ὁ οἰκοδεσπότης ἐξεληθὼν περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν· « Τί ὥδε ἐστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοῖ; Ἐγὼ δὲ ὑπονοῶ τὸν περὶ (32) ψυχῆς ἀπόρρητον καὶ ἐν τούτοις κεκρύφθαι λόγον, ὅτε ἤρρουν ὅλην τὴν ἡμέραν μέχρι τῆς ἑνδεκάτης ὥρας· ὀέλοντες μὲν (33)

VETUS INTERPRETATIO.

fuit in diebus Noe, quando testamentum disposuit ei. Ita decem generationes a Noe usque ad Abraham, qui fuit principium alterius operis eminentioris, et erat operarius vineæ tunc incipiens Abraham, et post eum Moyses, et qui fuerunt cum ipso in vinea. Deerat autem vineæ aliquod novissimum opus, quod opus habebat nova vocatione, quæ deerat in vinea breviter operante, quod est opus Novi Testamenti. Cognovimus ergo intervallum vocatorum, circa tertiam, et sextam, et nonam, et undecimam, in qua tantum fuit intervallum a nona Moysi hora usque ad undecimam, in qua est adventus Christi carnalis, quantum fuit a prima Adam usque ad tertiam Noe. Convenit autem paterfamilias qui primo mane vocati sunt, denarium. Hunc autem putō novissima esse salutis, non simul collatis eis quæ sunt secundum gloriam. Salutis enim arbitror nomen esse denarium: gloriæ autem quæ sunt super denarium. Sic alicubi nominata sunt numismata ejus, qui datam sibi mnam amplificavit in quinque mnas, vel in decem. Quid autem dicit his qui circa tertiam erant vocati? « Quod justum fuerit, dabo vobis. » Invitavit quidem operarios tertie horæ ad totum: quidquid autem potuerint operari, iudicium sibi reservavit secundum opus quod fuerit factum, ut justam reddat mercedem. Quoniam autem similiter fecit etiam eis qui circa sextam, et nonam venerunt, manifestum est quoniam et ipsis dixit: « Quod fuerit justum, dabo vobis. » Poterant autem æquale opus facere in vinea eis qui ex mane sunt operarii, quicumque in tempore brevi volebant operantem virtutem ad opus extendere, quæ ante non fuerat operata. Sed quæret aliquis, quare sic dicit ad eos, quasi non solum fuissent ibi, sed etiam tota die steterint, id est, per totum tempus quod fuit ante undecimam horam, secundum quod scriptum est, quia egrediens paterfamilias circa undecimam horam, dixit ad eos: « Quid hic statis tota die otiosi? » Ego autem suspicor de anima etiam in istis secretam et absconditam rationem. Quomodo autem otiantur tota die usque ad undecimam horam volentes qui-

⁷⁰ Matth. xx, 4. ⁷¹ ibid. 6.

(50) *Δηνάριον τοῦτο δ', οἶμαι, ἔστι*, etc. Theophilus, Fulgentius epist. 7, cap. 10, Euthymius. **HUETIUS.**

(31) *Καὶ δύνανται γὰρ ἔργον ἐν τῶ ἀμπελῶνι*. Vetus interpres: « Poterant autem æquale opus facere in vinea eis, » etc. Legendum fortasse *Καὶ δύνανται γὰρ ἴσον ἔργον*.

(32) *Ἐγὼ δὲ ὑπονοῶ τὸν περὶ*, etc. Nonnullas enim animas pro peccatis sursum admissis in corpora demitti censuit, alias autem decretis Dei exsequendis operam suam sponte navare, ut ostendimus in *Origenianis*. **HUETIUS.**

(33) In codice Regio deest γὰρ post μὲν.

ἀμπελώνα οἱ θεθαρήχότως ἀπολογούμενοι, καὶ λέγοντες· « Οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. » Ἡμεῖς μὲν οὖν ἐτολμήσαμεν τοιαυτὰ τινα καὶ ἐκ πολλῶν μὲν φαντασθέντες Γραφῶν, καὶ ἐκ τῆς προκειμένης δὲ παραβολῆς εἰπεῖν, εἰς τὸ καταστήσαι πῶς ὅλην τὴν ἡμέραν ἐστήχασιν ἀργοὶ παρὰ τὴν ἡμέραν αὐτοὺς μεμισθῶσθαι οἱ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν κεκλημένοι.

inducti, talia quædam proferre ausi fuimus, ut quonam pacto toto die otiosi steterint qui circa undecimam advocati sunt, quod a nemine conducerentur, declararemus.

Οἱ δὲ μὴ ἀρεσκόμενοι τοῖς τοιούτοις δόγμασι λεγέτωσαν ἡμῖν τὴν ὅλην ἡμέραν, καὶ τοὺς ἐστῶτας ὅλην ἡμέραν ἀργοὺς, θέλοντας ἐργάσασθαι, μὴ κεκλημένους εἰς τὸν ἀμπελώνα, καὶ παρῆρσιαζομένους ἐν τῷ· « Οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. » εἰ γὰρ συνεσπάρη ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, πῶς ὅλην τὴν ἡμέραν εἰστήχασιν ἀργοὶ; ἢ λεγέτωσαν ἡμῖν τίς ἢ ὅλη ἡμέρα, καὶ ἐν αὐτῇ διάφοροι, κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας, κλήσεις τῶν ἐργατῶν· πότερον δὲ μακάριοι μὲν οἱ ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν παραβολὴν οἰκοδεσπότου μεμισθωμένοι, ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι μεμισθωμένοι ἐργάται ἧτοι ὑπὸ τῆς οἰκοδεσποτικῆς, ἢ τοῦ αὐτοῦ· καὶ ἦτοι οὐ μακάριοι ἢ οὐχ οὕτως μακάριοι, ὑπὲρ ἡμᾶς ἐστὶ κατ' ἀξίαν τὸ τοιοῦτον νοῆσαι, ἢ καὶ ὡς νοοῦμεν, γραφῇ τὰ νοοῦμενα πιστεῦσαι. Ἐγὼ ζητῶ καὶ τὰ ἔξω τοῦ ἀμπελώνα, ὅπου εὐρίσκονται οἱ ἐργάται ὑπὸ τοῦ ἐξεληθῆτος αὐτοὺς μισθώσασθαι, καὶ ἐπισκοπῶ μήποτε ἡ χώρα τῶν πρὸ τοῦ σώματος ψυχῶν ἐστίν, ὃ ἔξω τοῦ ἀμπελώνα τόπος· ἀμπελῶν δὲ οὐ μόνον τὰ τῆδε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔξω τοῦ σώματος, ἐνθα, οἶμαι, ἐργάζονται οἱ ἐργάται· οὐ γὰρ ἐν ἀργίᾳ εἰσὶν αἱ ἀπαλλαγείας τοῦ σώματος ἐργατῶν παραληφθέντων εἰς τὸ χωρίον τοῦ οἰκοδεσπότου ψυχῆς. Καὶ Σαμουὴλ γοῦν ἔξω σώματος ἐργάσατο προφητεύων (34), καὶ Ἰερεμίας εὐχόμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Φιλοτιμώμεθα οὖν καὶ ἐργαζώμεθα τὸν ἀμπελώνα εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, ληφόμενοι ὃ ἐάν ἢ δίκαιον· καὶ οὐδεὶς γὰρ, ὅσον ἐπὶ τῇ παραβολῇ, μὴ ἐργασόμενος τὰ τοῦ ἀμπελώνα ἔργα ἐξαποστέλλεται εἰς αὐτόν· οὐ-

A arcanam sententiam in hac totius diei ad horam usque undecimam cessatione illorum ac otio delitescere opinor; prompto enim erant ad laborem animo, ac expedito, ad vineam autem excolendam non conducebantur qui confidenter sese excusabant dicentes ⁷²: « Nemo nos conduxit. » Nos igitur tum variis Scripturis, tum et proposita hac parabola

703 35. Quibus autem minime arrident hæ sententiæ, totius hujus diei significationem nos doceant, necnon et eorum qui cum, animo ad laborem parati, toto die otiosi steterint, ad vineam acciti non sunt, et id respondere ausi fuerunt: « Nemo nos conduxit: » nam si una cum corpore anima sata est, quomodo toto die steterunt otiosi? vel certe dicant nobis quid sit totus ille dies, varietaque pro variis horis operariorum vocationes: an autem beati fuerint quos laudatus in parabola paterfamilias conduxit; et utrum alii essent conducti operarii, vel ab aliis patribusfamilias, vel ab eodem; et an essent beati, vel non æque beati, pro rei dignitate haudquaquam mente consequi, vel sicut assequimur, ita scriptis tradere valeamus. Ego quidem et loca quæ sunt extra vineam peruestigo, in quibus operarii ab eo qui ad conducendos illos exiit, reperiuntur; et utrum animorum corporibus nondum immissorum idem ille sit qui et extra vineam locus mecum perpendo, et an vinea non res solum hujus vitæ, sed et quæ extra corpus sunt, significet, ubi opus suum facere operarios existimo; nec enim operarium ad prædium patrisfamilias excolendum assumptorum animæ otiosæ sunt, postquam e corpore migrarunt. Certe opus faciebat, postquam corpore expeditus est, Samuel vaticinans ⁷³; necnon et Jeremias pro populo orans ⁷⁴. Magno ergo studio vires in excolenda vinea, sive in hoc corpore constituti, sive extra illud peregrinantes contenda-

VETUS INTERPRETATIO.

dem operati, non autem assumebantur in vineam, qui fideliter se excusabant dicentes: « Quia nemo nos conduxit? » Nos autem ausi fuimus talia quædam, et de multis Scripturis suspicionem accipientes, et de præsentis quoque parabola, dicere, ut ostendamus quomodo tota die otiosi steterunt, propterea quod nullus eos conduceret, qui circa horam undecimam sunt vocati.

35. Quibus autem non placent dogmata ista, interpretentur nobis diem illam totam, et eos qui stabant tota die otiosi, volentes quidem operari, non autem vocabantur in vineam, et quod fiducialiter se excusantes dixerunt: « Nemo nos conduxit. » Si enim conseminata esset anima corpori, quomodo tota die steterunt otiosi? Aut dicant nobis, quæ sit illa dies tota, et in ea diversæ, secundum diversas horas, operariorum vocationes? Utrum autem beati quidem qui secundum parabolam istam a patrefamilias sunt conducti: erant autem et alii operatores qui conducebantur, sive ab aliis patribusfamilias, sive ab ipso, et sive non beati, aut non sic beati, supra nos est hoc intelligere digne, aut secundum quod intelligimus credere. Ego quæro et quæ extra vineam sunt, ubi et inveniuntur operarii ab eo qui exiit conducere eos. Et considera ne forte locus animarum est ante corpus, qui est extra vineam locus. Vineam autem non solum hic in corpore est, sed etiam extra corpus ubi operantur operatores. Nec enim in otio sunt animæ operariorum a patrefamilias conductorum, cum a corpore sunt liberatæ. Et Samuel ergo extra corpus operabatur prophetans, et Jeremias orans pro populo: proptereaque contendimus, et operamur vineam, sive constituti in corpore, sive exeuntes a corpore, accepturi quod fuerit justum. Et nemo est, quantum ad parabolam istam, qui non est operatus opera vineæ, qui tamen transmissus fuit in eam. Neminem enim quasi qui minus fecerit opera, paterfamilias reprehendit, quanquam de mercede majore vel minore sperata culpavit. Et forsitan locus qui extra vineam est, forum est, ubi erant stantes otiosi, magnam excusationem habentes ad hoc ut digni efficiantur totius diei mercede, secundum quod excusaverunt seipsos

⁷² Matth. xx, 7. ⁷³ I Reg. xxviii. ⁷⁴ II Mac. xv, 14.

(34) Καὶ Σαμουὴλ γοῦν ἔξω σώματος ἐργάσατο προφητεύων. Vide Origenem in I Reg. cap. xxviii

mus, mercede olim æqua donandi; nemo sane in vinea excolenda operam minime positurus, ex parabolæ sententia, in eam mittitur; nemini enim imperfectum opus crimini dedit paterfamilias, licet ipsius fortasse majoris minorisve mercedis spem reprehenderit. Ac ille fortasse extra vineam locus, forum est in quo versabantur qui otiosi stabant. Et sane qui dixerunt ⁷⁵: « Nemo nos conduxit, » optima usi sunt excusatione, ut digni **704** essent quibus totius diei merces penderetur; quamobrem eos conduxit, et, ut ita dicam, mercedem illis refudit, pro eo quod toto die patienter steterint, et ad vesperam usque conductorem expectaverint. Deinde vero cum appetiisset vespera, hoc est, sæculi et commemorati in parabola diei consummatio, procuratori suo ait Dominus, sive alicui ex angelis mercedum dispensationi præfecto, sive uni cuiquam de multis dispensationis curam gerentibus procuratoribus, quemadmodum sub tutoribus et actoribus esse dicitur hæres, quandiu parvulus est ⁷⁶. Ex patrisfamilias igitur mandato operarios accersit procurator, ut postremo loco primis merces erogetur: primi quippe operarii « testimonio fidei probati non acceperunt reprobationem, Deo pro nobis, » qui hora undecima vocati sumus, « melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur ⁷⁷. » Et quod toto die steterimus, et conductorem ad nos venire optaverimus, et otiosi fuerimus, et data excusatione digni habiti simus quibus opus faciendum traderetur, propterea misericordiam commovimus, qua commota, mercedem priore loco nos Christi discipulos adepturos speramus: tum deinde progressionem facta, mercedem iis largietur qui opus ante nos fecerint, atque eis postmodum qui illos præcesserint, et sic donec ad primos pervenerint. Si quis autem locum in quo commemorabatur Samuel, perspectum habuerit, et ea deinde quæ ad accersitos undecima hora operarios pertinent, his consequenter perpenderit; tum demum videbit ille quo pacto pondus diei et æstum toleraverunt primi: at qui circa undecimam accersiti sunt, non sicut illi qui-

δέναν γὰρ ὡς ἐκλιπέστερον τὸ ἔργον πεποιηκότα ὁ οἰκοδεσπότης ἐμέμφατο, εἰ καὶ ἐπὶ τὸ πλεῖονα καὶ μείζονα ἐλπίσαι μισθὸν ἐμέμφατο. Καὶ τάχα ὁ ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος τόπος ἐστὶν ἡ ἀγορὰ, ἐνθα ἦσαν οἱ ἐστώτες ἀργοί. Μεγάλη δ' ἡ ἀπολογία πρὸς τὸ ἀξιῶν αὐτοὺς γενέσθαι τοῦ τῆς ὅλης ἡμέρας μισθοῦ τοῖς εἰποῦσι λέλεκται, ὅτι, « Οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. » διὸ περ αὐτοὺς ἐμισθώσατο, καὶ, ἔν' οὕτως εἶπω, ἀποδέδωκεν αὐτοῖς μισθὸν τοῦ μακροθύμως ἐστηκέναι ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ περιμένειν μέχρι ἐσπέρας τὸν μισθωσόμενον. Μετὰ ταῦτα ὀφίας γενομένης, τουτέστι τῆς συντελείας τῆς τοῦ αἰῶνος, καὶ τῆς κατὰ τὴν παραβολὴν ἡμέρας, λέγει τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ ὁ Κύριος, εἴτε τινι ἀγγέλῳ τῷ ἐπὶ τῶν μισθῶν, εἴτε καὶ ἐνὶ ἐκ πολλῶν ἐπιτροπευσάντων ἐπιτρόπων· καθὼς λέλεκται ὑπὸ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους εἶναι τὸν κληρονόμον παρὰ τὸν χρόνον ὃν νῆπιός ἐστι. Κατὰ τὸ πρόσταγμα τοίνυν τοῦ οἰκοδεσπότης καλοῦνται οἱ ἐργάται ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου, ἵνα ὁ μισθὸς τοῖς ἐσχάτοις πρώτοις δοθῇ· οἱ γὰρ πρότεροι ἐργάται « μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον τι προεψαμένους· τῶν ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ ὥρᾳ κεκλημένων, « ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. » Καὶ ἐλεηθῆσθαι ἤκειν ἡμῖν τὸν μισθωσόμενον, ἠργηκέναι δὲ, καὶ μετὰ ἀπολογίας ἠξιώσθαι τοῦ ἔργου, καὶ ἐλεηθέντες πρώτοι τὸν μισθὸν ἀπολήψασθαι προσδοκῶμεν οἱ Χριστοῦ γινώριμοι· εἴτε ἑπαναβαίνων δώσει τὸν μισθὸν τοῖς πρὸ ἡμῶν ἐργασασμένοις, εἴτε τοῖς πρὸ ἐκείνων, καὶ οὕτως μέχρι τῶν πρώτων. Ἰδὼν δὲ τις τὸν τόπον ἐνθα διέτριβε Σαμουὴλ, καὶ ἀκολουθῶν σκοπήσας περὶ τῶν τῆς ἐνδεκάτης κληθέντων ἐργατῶν, βέβαια τίνα τρόπον ἐβάστασαν τὸ βᾶρος καὶ τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας πρότεροι· οἱ δὲ τὴν ἐνδεκάτην κληθέντες ὡς ἐκείνοι μὲν οὐκ ἐβάστασαν τὸ βᾶρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα, ἐβάστασαν δὲ τὸ βᾶρος τοῦ ἐστηκέναι ἀργοί. Πρὸ τῆς ἐφ' ἡμᾶς οὖν παρουσίας τοῦ δεσπότης, ὃς εἶπεν ἡμῖν· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » (φορτίον γὰρ ἦν ἡ ἀργία, καὶ τὸ μὴ ἀξιῶν

VETUS INTERPRETATIO.

dicentes: « Nemo nos conduxit. » Propter quod et paterfamilias libenter conduxit eos, et, ut ita dicam, reddidit eis mercedem pro eo quod magnanimiter tota die steterunt, et expectaverunt usque ad vesperam conductorem. Post vespere facto, id est, sæculi consummatione et diei illius quæ in parabola ista refertur, dicit Dominus vineæ procuratori suo, sive alicui angelo, qui super mercedes tribuendas positus est, sive alicui ex multis procuratoribus procuratori, secundum quod scriptum est sub curatoribus et actoribus esse hæredem in tempore quo parvulus est. Secundum præceptum ergo patrisfamilias vocantur operatores a procuratore, ut merces novissimis detur in primis. Primi enim operarii « testimonium habentes per fidem, non acceperunt Dei promissionem, pro nobis melius aliquid prospiciente » patrisfamilias, qui vocati sumus undecima hora, « ut non sine nobis perficiantur. » Et misericordiam consenti sumus, pro eo quod tota die stetimus, et volumus conductorem nobis venire. Otiosi autem fuimus et cum excusatione ad opus assumpti, et misericordiam consecuti, primi mercedem speramus accipere, qui noti sumus Christi. Post nos autem dabit mercedem eis qui ante nos operati sunt, et sic etiam eis qui fuerunt ante illos, sic usque ad primos. Videns autem quis locum illum ubi commemorabatur Samuel, et qui consequenter consideravit de eis, qui ante undecimam horam sunt conducti, videbit quomodo portaverunt primi pondus diei et æstum, nos autem qui undecima sumus vocati, sicut illi quidem, non portavimus pondus diei et æstum: portavimus autem pondus, eo quod stetimus otiosi antequam patrisfamilias veniret ad nos, qui dixit nobis: « Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis. » Unus enim erat otiositas ipsa, et quod non judicabantur interim ad opera vineæ digni. Æstum autem portaverunt, qui ante undecimam erant vocati, unusquisque secundum æstimationem vocationis. Non autem scientes patrisfamilias

⁷⁵ Matth. xx, 7. ⁷⁶ Gal. iv, 2. ⁷⁷ Hebr. xr, 39, 40.

πω κριθῆναι τῶν ἐν τῷ ἀμπελῶνι ἔργων. Καὶ καὶ συνά γε ἐδάστασαν οἱ πρὸ τῆς ἑνδεκάτης, ἕκαστος κατ' ἀναλογίαν τῆς κλήσεως·) μὴ εἰδότες τὸ τοῦ οἰκοδεσπότη ἀξίωμα οἱ πρῶτοι, καὶ ὅτι οὐ χρὴ γογγύζειν κατὰ τούτου, πλείον τι σωτηρίας ἢ λαμβάνουσιν οἱ τελευταῖοι, ᾗθησαν λήψεσθαι, καὶ ἐγογγύζον κατὰ τοῦ οἰκοδεσπότη, φθοοῦντες ἡμῖν τοῖς ἐσχάτοις, μίαν ὥραν τὴν μέχρι τῆς συντελείας πεποιηκόσι, καὶ ἴσοι γεγονόσι τοῖς ἀρχῆθεν κεκλημένοις ἐπὶ τὸν θεῖον ἀμπελῶνα. Ἄλλ' ὁ οἰκοδεσπότης ἐν αὐτῶν εἶπε, τάχα τῷ Ἀδὰμ (35)· « Ἐταίρε, οὐκ ἀδίκως σε. Οὐχὶ θηνάριον συνεφώνησά σοι (36); Ἄρον τὸ σπν, καὶ ἕπαγε· » σὺν γὰρ ἡ σωτηρία τὸ θηνάριον. « Θέλω γὰρ καὶ τούτῳ, φησί, δοῦναι ὡς καὶ σοί· » καὶ οὐκ εἶπε, « τούτοις, » ἀλλ' ἔδειξέ τινα κατ' ἐξοχὴν ἓνα (37) ὃν τολμρότερον μὲν εἰπεῖν ὅστις ἐστίν· οὐκ ἀπιθάνως δ' ἄν τις στοχάσαιτο Παῦλον μὲν εἶναι τὸν ἀπόστολον, μίαν ὥραν ἐργασάμενον τάχα ὑπὲρ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Εἰ δὲ δεῖ καὶ περὶ τοῦ ἀμπελῶνός τι εἰπεῖν, λαβόντα ἀφορμὴν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἐρμηνεύσαντος ἐν τοῖς περὶ ἄλλης παραβολῆς τὸν ἀμπελῶνα, φήσομεν, ὅτι ἀμπελῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Οὕτως γὰρ αὐτὸς εἶπεν ἐν τῷ· « Ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτοῦ (38). » Πάντες οὖν οἱ τὰ ἔργα τοῦ ἀμπελῶνος ἐργαζόμενοι, τὰ ἔργα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀξίως σωτηρίας ἐπιτελοῦντες, τὸ θηνάριον λήψονται.

vineæ aliquid dicendum est, petito ab eo argumento qui aliquam proponens parabolam quid sit vinea patefecit, vineam esse regnum Dei pronuntiabimus; sic enim ipse hoc loco ait⁸¹: « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. » Quicunque ergo in excolenda vinea opus facientes, opera regni Dei salute digna peragunt, denarium recipient.

Μετὰ τὸ ὑπαγορευσαί ταῦτα εἰς τὴν ἐκχειμένην παραβολὴν, καὶ ταῦτα ὑπέπεσεν ἡμῖν εἰς αὐτὴν, χρῆσιμα εἶναι δυνάμενα τοῖς προσκόπτουσι τῇ βαθυτέρᾳ (39) καὶ ἀπορρόητοτέρᾳ διηγήσει. Φήσει γοῦν

VETUS INTERPRETATIO.

diginitatem primi, et quoniam non debent adversus eum murmurare, amplius aliquid salutis quam novissimis accipiunt, accipere putaverunt; et murmuraverunt contra patremfamilias, invidentes nobis novissimis, qui unam horam usque ad consummationem fecimus, et similes facti sumus eis, qui a principio diei ad divinam vineam sunt vocati. Sed paterfamilias uni eorum dixit (forsitan Adæ): « Amice, non facio tibi injuriam. Nonne denario conveni tecum? Accipe quod tuum est (tuum est enim salus, quod est denarium) et vade. Volo autem et isti novissimo dare sicut et tibi. » Et non dixit *istis novissimis*, sed ostendit aliquem secundum exitum unum, quem temeritatis quidem est dicere, non tamen incredibiliter potest quis arbitrari apostolum Paulum, qui una hora est operatus, et forsitan super omnes qui ante fuerunt, sicut ipse testatur dicens: « Sed plus omnibus laboravi. » Si autem oportet et de vinea dicere aliquid, accipio occasionem ab eo ipso, qui interpretatus est in alia parabola de vinea, quoniam vinea est regnum Dei. Sic enim ipse dixit: « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructum ejus. » Omnes ergo qui operantur opera vineæ, opera regni Dei, et salute digna perficientes, denarium consequentur.

36. Postquam autem dictavimus hæc in parabola hac præsentī, subveniunt nobis etiam hæc quæ possunt esse utilia eis qui in altiori et secretiori expositione proficiunt. Dicit enim aliquis omnem vitam esse

⁷⁸ Matth. xi, 28. ⁷⁹ Matth. xx, 13. ⁸⁰ ibid. 14.

(35) Ἄλλ' ὁ οἰκοδεσπότης ἐν αὐτῶν εἶπε, τάχα τῷ Ἀδὰμ, etc. Hieronymus: « Legi in cujusdani libro amicum istum qui increpatur a patrefamilias, primæ horæ operarium, Protoplastum intelligi, et eos qui illo tempore crediderunt. » Huertius.

(36) Οὐχὶ θηνάριον συνεφώνησά σοι; Ita Arabs, Persa et Æthiops. At Græca omnia exemplaria, uno excepto, habent: συνεφώνησά μοι, quod sequuntur Vulgatus et Syrus. Huertius.

(37) Ἐδειξέ τινα κατ' ἐξοχὴν ἓνα, etc. Vetus

A dem pondus diei et æstum sustinuerunt; at pondus illud, se nempe otiosos stetisse, sustinuerunt. Antequam ergo ad nos advenisset Dominus qui nobis dixit: « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos⁷⁸; » (onus enim erat otuari, nec dignos uspiam censeri a quibus in vinea excolenda opera conferatur. Et æstum quidem diei, unusquisque pro vocationis suæ ratione,

705 tolerarunt qui ante undecimam acciti sunt) cum patrisfamilias dignitatem ignorarent primi, nec adversus eum minime murmurandum esse scirent, amplius aliquid salutis atque posteriores adepti fuerint, se consecuturos existimaverunt, et adversus patremfamilias mussitarunt, nobis postremis invidentes, qui per unius solum horæ spatium, ad consummationem usque opus fecerimus, et æquales tamen iis effecti simus qui ad divinam vineam ab initio advocati sunt: at paterfamilias uni illorum, ipsi fortasse Adamo dixit⁷⁹: « Amice, non facio tibi injuriam, nonne ex denario convenisti mecum? Tolle quod tuum est, et vade, » tuum quippe est salus, quæ denarius est. « Volo enim, inquit⁸⁰, et huic dare sicut et tibi; » nec dixit, « his, » sed unum aliquem exitum et præcellentem designavit, quem indicare temerarium est; at non procul a vero Paulum hunc esse apostolum conjici potest, qui una hora operi incubuit præ omnibus fortasse qui ipsi antelverunt. Quod si et de vinea qui aliquam proponens parabolam quid sit vinea

C 36. Postquam ea super proposita parabola disseruimus, hæc etiam super ea nobis in mentem veniunt, quæ his utilia esse possunt quos profundior et reconditior offendit interpretatio. Aliquis

⁸¹ Matth. xxi, 43.

interpres, « ostendit aliquem secundum exitum unum. » Legerat, κατ' ἐξοχὴν, sed inepte. Id.

(38) Ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Ita codd. H. et R. Vulgo legitur Matth. xxi, 43, τοὺς καρποὺς αὐτῆς, nempe, βασιλείας, at hic, αὐτοῦ, nempe Θεοῦ. Id.

(39) Τοῖς προσκόπτουσι τῇ βαθυτέρᾳ, etc. Vetus interpr., « qui proficiunt; » legebat, προκόπτουσι. Id.

ergo totam hominum vitam, diem in parabola expressum esse; ac ideo qui a teneris unguiculis et ineunte ætate **706** ad opera regni Dei facienda vocati sunt, eos esse quos summo mane conducit paterfamilias, declarari dicet; qui autem, postquam adoleverunt, Deum colere incipiunt, eos esse qui post tertiam horam accesserunt; at qui postquam viri facti sunt, eos esse qui circa horam sextam ad vineam missi sunt; qui vero ætate proveci ad Dei cultum convertuntur, et ad Verbum Dei assumuntur, postquam juventutis astus deferbuit, et rerum ante senilem ætatem gesturum onus remotum est, horam nonam significare; at senes morti jam propinquos iis exprimi qui circa undecimam horam ad vineæ opera accessiti sunt. Quoniam ergo voluntatis ac studii, non temporis habetur ratio, per quod in fide aliquis perseveravit; propterea quicumque pro virili laborant, ex quo acciti sunt, æqualem salutis mercedem obtinent; unde qui a pueritia fideles fuerunt, in laboribus sese exercuerunt, et juventuti vim fecerunt, æqualem sese adepturos salutem ægre ferunt, atque ii qui ad senectutem usque a Dei cultu feriatii permanserunt, et ad fidem fideique opera

37. Juxta hanc autem interpretationem Ecclesie Dei vinea est; forum vero et quæ extra vineam sunt ea significant quæ sunt extra Ecclesiam; unde assumit eos Verbum qui vocati sunt, et in vineam, Ecclesiam videlicet, mittit. Nec vero inter vineæ operarios recenseri postulat hæc expositio, quicumque ad divinum cultum prius acciti, fidei mandatis minime paruerunt, sed ab affectibus victi desciverunt; etiamsi enim, postquam scelestis voluptatibus satiati sunt, quasi pœnitundine ducti vineam colere ve-

A τις τὸν πάντα τῶν ἀνθρώπων (40) βίον εἶναι τὴν κατὰ τὴν παραβολὴν ἡμέραν· δηλοῦσθαι οὖν, τοὺς μὲν ἐκ παιδῶν καὶ πρώτης ἡλικίας κληθέντας ἐπὶ τὸ ἐργάζεσθαι τὰ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἔργα, εἶναι τοὺς ἅμα τῇ ἑμ μισθωθέντας ὑπὸ τοῦ οἰκοδεσπότου· τοὺς δὲ μετὰ τὸ μεираχίον ἐρχομένους ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν, τοὺς ἀπὸ τρίτης ὥρας παραγενομένους· τοὺς δὲ ἥδη ἄνδρας, τοὺς περὶ τὴν ἕκτην ἐξαποστελλομένους ἐπὶ τὸν ἀμπελώνα· τοὺς δὲ πρεσβύτας ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν ἀγομένους, εἶναι τὴν ἐννάτην ὥραν, μετὰ τὸν ἐν νεότητι καύσωνα καὶ τὸ βάρος τῶν μέχρι τῆς πρεσβυτικῆς ἡλικίας πράξεων, παραληφθέντας ἐπὶ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ· τοὺς δὲ πρὸς αὐτῇ τῇ ἐξόδῳ γέροντας δηλοῦσθαι τοὺς τὴν ἐνδεκάτην ὥραν κεκλημένους εἰς τὰ τοῦ ἀμπελώνος ἔργα. Ἐπὶ τοίνυν προαίρεσις, καὶ οὐ χρόνος ἐξετάζεται, ὅν ἐν πίστει πεποιηκέ τις, διὰ τοῦτο τοῖς ἐξ οὗ κέκληνται τὰ ἐπιβάλλοντα (41) ποιηκῶσι, πᾶσι δίδοται ὁ ἴσος τῆς σωτηρίας μισθός, ἐφ' ᾧ ἀγανακτοῦσιν οἱ ἐκ παιδῶν πιστοί, καὶ καμόντες, καὶ βιασάμενοι τὴν νεότητα, εἰ μέλλουσιν ἔχειν ἰσὴν σωτηρίαν τοῖς ἀργοῖς ἀπὸ θεοσεβείας μέχρι γήρωος γεγεννημένοις, καὶ ὀλίγον καιρὸν ἐπὶ τὴν πίστιν καὶ τὰ ἔργα τῆς πίστεως ἐπιλυθούσιν.

per exiguum tempus accesserunt.

C Ἀμπελῶν δὲ κατὰ ταύτην (42) τὴν διήγησιν εἰς ἃν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ· ἀγορὰ δὲ καὶ τὰ ἐξω τοῦ ἀμπελώνος τὰ ἐξω τῆς Ἐκκλησίας· ὅθεν ὁ Λόγος παραλαμβάνει τοὺς καλουμένους, καὶ πέμπει ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα, τὴν Ἐκκλησίαν. Οὐκ ἀριθμηθεῖεν δὲ κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην εἰς τοὺς ἐργάτας τοῦ ἀμπελώνος, ὅσοι ἐκλήθησαν μὲν εἰς τὴν θεοσέβειαν πρότερον, μὴ τηρήσαντες δὲ τὰ τῆς πίστεως, νικηθέντες ὑπὸ παθῶν ἐξῆλθον· κἄν γὰρ μετὰ τὸ ἐμφορηθῆναι τῶν ἐν ἀμαρτίαις ἡδονῶν θέλωσιν ὡς με-

VETUS INTERPRETATIO.

diem unum secundum parabolam hanc. Hoc ergo ostenditur, quoniam quidam a pueritia ante ætatem ad operandum opera regni Dei accedunt, et ipsi sunt qui primo mane conducuntur in vineam; alii autem in adolescentia veniunt ad Dei culturam, et sunt ipsi qui hora tertia invitantur; alii vero viri perfecti, et ipsi sunt qui in sexta vocantur; alii autem jam senes adducuntur ad Dei culturam, et ipsi sunt qui circa nonam vocantur; alii autem in ipso exitu vitæ, senes ad plenum, et ipsi sunt qui circa undecimam vocantur. Quoniam ergo affectus, non tempus respicitur quod quis fecit in fide, ideo non aspicitur ex quo quis vocatus est, sed quantum operatus est quis; et propterea omnibus æqualiter tribuitur merces salutis. Unde indignantur qui a pueritia sunt fideles, qui laboraverunt, et subjugaverunt juventutem suam, et portaverunt totius ætatis fervidæ æstum, et tentationum accidentium pondus, si æqualem salutem habituri sunt otiosis a pueritia usque ad senectutem, qui otiantes in infidelitate, ante modicum tempus ad fidem et opera fidei venerunt.

37. Vineam autem secundum hanc expositionem intelligimus regnum Dei, quod in Ecclesia prædicatur. Forum autem est, quicquid est extra vineam foris, id est, extra Ecclesiam Christi, extra verbum veritatis:

(40) Φήσιν γοῦν τις τὸν πάντα τῶν ἀνθρώπων, etc. Chrysostomus, *Brevis enarrat.* Euthymius, Hieronymus, Fulgentius epist. 7, cap. 10, Gregorius homil. 19 in *Evang.* Huetius.

(41) Τοῖς ἐξ οὗ κέκληνται, τὰ ἐπιβάλλοντα, etc. Jovinianus hæreticus omnes virtutes, omniaque peccata æqualia esse, ac proinde æqualibus omnes pœnis, vel mercede pari remuneratum iri statuit. Hunc lib. 11 confutans Hieron. unumquemque pro suis virtutibus ac meritis ornatum iri docet, ex Joan. xiv, 12, et I Cor. xv, 14, et iii, 8. Idem dicit Augustinus lib. *De sancta virginitate*, cap. 26, et Theodoretus lib. v *Hæret. fab.*, cap. 12, et Thomas, 1 part., quæst. 12, art. 6. Quin sanam autem sententiam amplexus fuerit noster Origenes, hæc mi-

D nime dubitari sinunt, quæ habentur inferius: Ἐγένετο μὲν γὰρ, διὰ τὴν μετάνοιαν καὶ τὸ καταλαβάνεσθαι ἐν ἐπιστραμμένῳ βίῳ, κρείττονα τῶν καταλαμβανομένων ἐν ταῖς ἀμαρτίαις· οὐ μὴν χρὴ ὑπολαμβάνειν περὶ αὐτῶν, ὅτι ὁμοιοί εἰσι τοῖς παρὰ τοῦτο ἡμαρτηκόσιν ἐν τῇ νεότητι, παρὰ τὸ μὴ δὲ τὴν ἀρχὴν τὰ τῆς πίστεως μεμαθηκέναι. Quod autem contrarium hic videtur sentire, cum omnes æquali mercede, salute videlicet remunerandos esse dicit, sic habeto: mercedem quidem parem, salutem videlicet, omnes adipisci; at diversa mensura, pro variis scilicet gestorum suorum meritis. Atque hæc fusiis in *Origenianis*. In.

(42) Ἀμπελῶν δὲ κατὰ ταύτην, (c. Gregor. homil. 19 in *Evang.*

τε. νοοῦντες ἐργάσασθαι τὸν ἀμπελῶνα, οὐ δύνανται λέγειν τῷ οἰκοδεσπότη· « Οὐδείς ἡμᾶς ἐμισθώσατο· » ἐμισθώθησαν γὰρ καθ' ὃν καιρὸν πρότερον ἐπὶ τὸ πιστεῦν ἐκλήθησαν, ἀλλ' οὐδὲ λελέξεται αὐτοῖς· « Τί ὧδε ἐστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; » μάλιστα εἰ, « ἀρξάμενοι πνεύματι, » καὶ ὑστερον « σαρκὶ ἐπιτελούμενοι, » πάλιν ἐπανέρχεται βούλονται ἐπὶ τὸ ἐξ ὑπαρχῆς πνεύματι θέλειν ζῆν. Καὶ οὐ φαμεν ταῦτα, ἀποτρεπόμενοι ἀνίστασθαι τοὺς πεπτωκότας, ἢ ἐπαναστρέφειν (43) τοὺς πεπλανημένους, ἢ παλινδρομεῖν ἐπὶ τὸν πατρῶον οἶκον τοὺς κατασωτευσαμένους τὴν τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας οὐσίαν· ἐχέτωσαν μὲν γὰρ, διὰ τὴν μετάνοιαν καὶ τὸ καταλαμβάνεσθαι ἐν ἐπεστραμμένῳ βίῳ, κρεῖττονα τῶν καταλαμβανομένων ἐν ταῖς ἀμαρτίαις· οὐ μὴν χρῆ ὑπολαμβάνειν περὶ αὐτοῦ (44), ὅτι ὅμοιοι εἰσι τοῖς παρὰ τοῦτο ἡμαρτηκόσιν ἐν τῇ ἐσότητι, παρὰ τὸ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν τῆς πίστεως μεμαθηκέναι. Θέλει οὖν ὁ οἰκοδεσπότης καὶ τοῖς ἐσχάτοις δοῦναι, ὡς καὶ τοῖς πρώτοις, τὸ θηνάριον, τὴν σωτηρίαν, ἐπεὶ ἔξεστι ποιεῖν ὃ θέλει ἐν τοῖς αὐτοῦ, καὶ ἐλέγχειν τὸν ἔχοντα πονηρὸν ὄφθαλμὸν ἐπὶ τῷ τὸν οἰκοδεσπότην εἶναι ἀγαθόν· ἔσονται οὖν πολλοὶ τῶν ἐσχάτων πρώτοι, καὶ τινες τῶν πρώτων κληθέντων ἐσχατοί· « καὶ γὰρ οἱ κλητοὶ μὲν πολλοὶ, οἱ δὲ ἐκλεκτοὶ εἰσιν ὀλίγοι. » Εἰκὸς μὲν οὖν, τὸν ἡμῶν σοφώτερον, καὶ κριθένα παρὰ Θεῷ ἄξιον τρανοτέρου τοῦ ἐν λόγῳ σοφίας διὰ Πνεύματος Θεοῦ χαρίσματος καὶ πλουσιωτέρου, καὶ δωρεᾶς τῆς ἐν λόγῳ γνώσεως κατὰ τὸ Πνεῦμα, ὑψηλότερα, καὶ μείζονα, καὶ μετὰ πάσης καταλήψεως εὐρήσειν εἰς τὴν παραβολὴν, καὶ ἀποδείξωσιν εὐπορήσειν παραλαμβάνοντα εἰς αὐτὰς ρητὰ μεγαλοφύεστερον. Καὶ ἡμεῖς δὲ, ὡς ἐχωρήσαμεν ἐκθέμενοι τὸν νοῦν τῆς παραβολῆς, αἰτοῦμεν ἀπὸ τῶν ἐντυγχανόντων συγγνώμην, εἰ καὶ μὴ κατ' ἄξιαν καθικέσθαι τοῦ βουλήματος τῶν ἐνταῦθα γεγραμμένων δεδυνήμεθα· τάχα γὰρ τῆς προθυμίας καὶ τοῦ μὴ ἀπωκνηκέναι χάριν δόξομεν ἔχειν ἀποδοχῆς τι ἄξιον.

lint, haud certe patrifamilias dicere queant ⁸² : « Nemo nos conduxit ; » tum enim conducti sunt, cum ad **707** fidem prius fuerunt accersiti ; nec iis vero dicitur ⁸³ : « Quid hic statis tota die otiosi ? » præsertim si « cum spiritu cœperint, et carne deinde consummati fuerint ⁸⁴, » ad vitam spiritu de integro ducendam redire velint. Non autem hæc eo pertinere volumus, quo qui ceciderunt a resurgendo deterreantur, vel errantes in viam redire, vel ad paternam domum reverti nolimus, qui evangelicæ doctrinæ opes per luxuriam dilapidarunt : ut enim propter pœnitentiam, et quod vitam conversam ducentes deprehensi sint, potiora ferant atque il qui in peccatis oppressi sunt ; non idcirco tamen similes iis esse existimandi sunt, qui propterea in **B** juventute peccaverunt, quod fidei præcepta penitus ignoraverint. Postremis ergo perinde ut primis denarium, salutem nimirum, donare vult paterfamilias, quoniam licet ei quod vult facere in rebus suis, et eum increpat qui quod bonus sit paterfamilias, oculum malum habet ⁸⁵. Postremorum igitur primi erunt quamplurimi ; et primo loco accersitorum nonnulli postremi ; « multi enim sunt vocati, pauci vero electi ⁸⁶. » Eum profecto qui nobis fuerit peritior, et iudicatus fuerit apud Deum dignius manifestiore ac locupletiore in sermone sapientiæ per Dei Spiritum gratia, et dono scientiæ quæ est in sermone secundum Spiritum ⁸⁷, sublimiora, ac majora, et cum omni intelligendi facultate super hæc parabola reperturum, et depromptis solerter Scripturæ verbis argumentorum copiam nacturum verisimile est. Nos autem pro virium nostrarum modulo paraboliæ explicata sententia, si rerum hic scripturarum dignitatem minus assequi potuimus, veniam a lectoribus deprecamur ; vel enim solius studii et diligentiæ nomine commendationem fortasse meruisse videbimur.

VETUS INTERPRETATIO.

unde sermo Dominicus accepit eos qui vocantur a Christo : et mittit in vineam, id est, in Ecclesiam. Non autem numerabantur, secundum expositionem istam, inter operarios vineæ, quotquot vocati sunt quidem primum ad Dei culturam, non autem conservantes quæ fidei erant, victi egressi sunt de vineam, id est, de Ecclesia Dei, vel de fide veritatis, vel de justitia regni cœlestis, peccantes, et post adimpletionem voluptatum suarum in peccatis suis voluerunt quasi pœnitentes iterum ab initio vineam operari. Nec enim possunt dicere patrifamilias : « Nemo nos conduxit. » Conducti enim fuerunt secundum tempus primum, quo sunt vocati ad fidem. Sed neque dicitur eis : « Quid hic statis tota die otiosi ? » maxime si « incipientes spiritu, » postmodum carne perficiuntur, » et si post ea regredi volunt, ut iterum spiritu vivant. Et non diximus hæc dissuadentes surgere eos qui ceciderunt, aut impediendes ne convertantur aversi, ut ne ad domum patriam revertantur lascivi filii qui vivendo luxuriose evangelicæ doctrinæ substantiam consumpserunt. Habent enim propter pœnitentiam quoniam victi sunt a vitiis perversis, meliorem eis qui in peccatis comprehensi fuerint, consolationem salutis : non tamen debemus existimare, quoniam similes sint eis qui propterea peccaverunt in juventute sua, quoniam nondum didicissent quæ fidei erant. Vult ergo paterfamilias novissimis dare quemadmodum et primis denarium salutis, quoniam licet ei facere quod vult in propriis suis, et arguere eum qui malum oculum habet, propterea quod paterfamilias bonus est. Erunt ergo multi ex novissimis vocati primi, et quidam primorum novissimi : nam et « multi vocati sunt, pauci autem inveniuntur electi. »

⁸² Matth. xx, 7. ⁸³ Matth. xx, 6. ⁸⁴ Gal. iii, 3. ⁸⁵ Matth. xx, 15. ⁸⁶ ibid. 16. ⁸⁷ I Cor. xii, 8.

(43) Codex Regius, ἐπιστρέψουσιν.

(44) Περὶ αὐτοῦ. Forte legendum, περὶ αὐτῶν.

TOMOS ΙΓ΄.

TOMUS DECIMUS SEXTUS.

708 1. « Cum autem ascensurus esset Jesus Jerosolymam, assumpsit duodecim discipulos secreto in via, et ait illis ⁸⁶, » et reliqua, usque ad id ⁸⁷: « Et tertia die resurget. » Paria his quoque Marcus conscripsit hoc modo ⁸⁸: « Erant autem in via ascendentes Jerosolymam, et præcedebat illos Jesus, » et reliqua, usque ad id: « Et tertia die resurget. » Necnon iis consentire videtur Lucas qui scripsit ⁸⁹: « Assumpsit autem Jesus duodecim, et ait illis, » et cætera, ad id usque: « Et non intelligebant quæ dicebantur. » Qui nos ad sui imitationem adhortatur Paulus, quemadmodum et ipse Christum imitatus est, quique ait ⁹⁰: « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi, » cum Christum nosset in aperta pericula se misisse, et Jerosolymam ascendisse, posteaquam se sacerdotum principibus et scribis traditum, et morte damnatum iri, cæteraque præscivit, simile aliquid fecit: Agabus enim sumpta ejus « zona, et alligans sibi pedes et manus dixit: Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum cujus est zona hæc, sic alligabunt, postquam ierit Jerosolymam ⁹¹. » Hæc postquam accepit Paulus, tanquam ad magistri sui exemplum se componens, Jerosolymam alacriter se contulit. Cum autem præ nimio adversus ipsum amore flentibus nonnullis, et quominus Jerosolymam peteret obstantibus, humanitus fuisset adfectus, dixit ⁹²: « Quid facitis flentes, et affligentes cor meum? ego enim non solum alligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum propter nomen Domini mei Jesu. » His animo perceptis, impendentibus nonnunquam ærumnosis tentationibus, prout ratio-
C

A « Μέλλον δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀναβαίνειν εἰς Ἱεροσόλυμα, παρέλαβε τοὺς δώδεκα κατ' ἴδιαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρῃ ἀναστήσεται. » Τὰ δὲ ἰσοδυναμοῦντα τούτοις, καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ ἀναγράφεται τοῦτον τὸν τρόπον· « Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἀναβαίνοντες εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἦν προάγων αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρῃ ἀναστήσεται. » Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ βόξει τοῦτοις συνάδειν γράφας· « Παραλαβὼν δὲ τοὺς δεκαδύο, εἶπε πρὸς αὐτούς· » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα. » Ὁ προ-τρπετόμενος ἡμᾶς Παῦλος μιμεῖσθαι αὐτὸν, ὡς καὶ αὐτὸς Χριστὸν ἐμιμήσατο, καὶ εἰπὼν· « Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὼ Χριστοῦ, » ἰδὼν Χριστὸν ὁμῶς τοῖς προφανέσι κινδύνοις χωροῦντα, καὶ ἀναβαίνοντα
B εἰς Ἱεροσόλυμα, μετὰ τοῦ προεγνωσμένου, ὅτι παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ γραμματεῦσι, καὶ κατακριθήσεται θανάτῳ, καὶ τὰ ἐξῆς, τὸ παραπλήσιον πεπολήκεν· ὁ μὲν γὰρ Ἄγαθος λαβὼν αὐτοῦ « τὴν ζώνην, δήσας ἑαυτὸν χειρῶν καὶ ποδῶν, ἔλεγε· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνδρα οὗ ἐστὶν ἡ ζώνη αὐτῆ, οὕτω δήσουσιν ἀπελθόντα εἰς Ἱεροσόλυμα. » Μαθὼν δὲ ταῦτα ὁ Παῦλος, ὡς τὸν διδάσκαλον μιμούμενος, ἀνέβαινε προθύμως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα· παθὼν δὲ τι ἀνθρώπινον ὑπὸ τῶν διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην κλαιόντων, καὶ κωλυόντων αὐτὸν ἀναβαίνειν εἰς Ἱεροσόλυμα, εἶπε· « Τί ποιεῖτε κλαιόντες, καὶ συνθρῦπτοντές μου τὴν καρδίαν; ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι εἰς Ἱεροσόλυμα γενόμενος ἐτοίμως ἔχω, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ. » Ταῦτ' οὖν κατανοοῦντες, ἔστιν ὅτε καὶ ἰγνώσκοντες ἐπιχειμένους ἐπιπόνους πειρασμούς, ὁμῶς

VETUS INTERPRETATIO.

1. « In illo tempore, ascendens Jesus Hierosolymam, accepit duodecim discipulos suos seorsum in via, et dixit eis: Ecce ascendimus in Hierosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum.» Paulus qui hortatur nos fieri suos imitatores, sicut ipse imitatus est Christum, sciens Christum per hæc ad manifesta pericula promptissime ascendisse, scientem quoniam tradendus fuerat principibus sacerdotum et scribis, et condemnandus fuerat morte, et gentibus erat tradendus ad deludendum, et flagellandum, et crucifigendum, simile aliquid fecit. Cum enim Agabus accepisset zonam ejus, et alligasset sibi manus et pedes dicens: « Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum cujus zona hæc est, sic eum alligabunt Judæi in Hierusalem, et tradent in manus gentium; » audiens ista Paulus, imitatus suum magistrum, in Hierusalem promptissime ascendebat. Et cum aliquid humanum passus fuisset ab his, qui propter dilectionem ejus cõperant flere, et prohibere ne ascenderet in Hierosolymam, dixit: « Quid facitis flentes, et confringentes cor meum? Ego enim non solum alligari, sed et mori paratus sum pro nomine Domini nostri Jesu Christi.» Hæc ergo considerantes et cognoscentes, scire debemus quoniam frequenter tentationes aliquas subituri sumus, dolori nosipsos, secundum quod justum est, ad obviandas tentationes offerre debemus, accipientes exemplum hujusmodi, primum quidem a Salvatore, deinde autem ab apostolo Paulo. Et ne arbitreris hæc contraria esse eis quæ superius diximus, et frequenter, quoniam « Si quis vos persecutus fuerit in civitate ista, fugite in alteram, » et quod audiens Dominus quod Johannes

⁸⁶ Matth. xx, 17. ⁸⁷ ibid. 19. ⁸⁸ Marc. x, 32, 33 et seq. ⁸⁹ Luc. xviii, 31, 32 et seq. ⁹⁰ I Cor. xi, 1.
⁹¹ Act. xxi, 11. ⁹² ibid. 13.

αὐτοῖς κατὰ τὸ εὐλογον χωρήσωμεν, λαθόντες παράδειγμα τῶν τοιούτων προηγουμένως μὲν τὸν Σωτῆρα, μετὰ δὲ τοῦτον καὶ τὸν Ἀπόστολον αὐτοῦ. Μὴ νομίσης δὲ ἐναντιοῦσθαι ταῦτα, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς ὑφ' ἡμῶν εἰρημένα τῷ· « Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐκ τῆς πόλεως ταύτης (45), φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην, » καὶ τοῖς ἑξῆς, καὶ τῷ τὸν Ἰησοῦν ἀκούσαντα, ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη εἰς φυλακὴν, ἀναχωρηκέναι· φάμεν γάρ, ὅτι οὔτε πάντοτε καθήκει ἐκκλίνειν τοὺς κινδύνους, οὔτε αἰεὶ ὁμῶς χωρεῖν πρὸς αὐτούς· σοφοῦ δὲ τινος ἐν Χριστῷ χρεῖα εἰς τὸ δοκιμάζειν ποῶς μὲν ἀπαιτεῖται καιρὸς ἀναχώρησιν, ποῶς δὲ τὴν εἰς τὸν ἀγῶνα προθυμίαν χωρὶς ἀναχώρησεως, καὶ πολλῶ πλὴρον χωρὶς φυγῆς. Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὸ βούλημα τῆς ἐκκειμένης Γραφῆς λελέχθω, εἰς προτροπήν τὴν περὶ τοῦ θανάτου καὶ κινδύνου καταφρονεῖν.

Ἐξῆς δὲ παρατηρητέον, ὅτι μέλλων ὁ Ἰησοῦς ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσόλυμα, ἥπερ παρέλαβε τοὺς δώδεκα κατ' ἰδίαν, εἰς τῶν δώδεκα ἓτι ὁ Ἰούδας ἦν, καὶ τὸν Ἰούδαν παρέλαβε κατ' ἰδίαν· ἓτι γὰρ, εἰκὸς, ἄξιός ἦν τοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν ἕνδεκα παραλαμβάνεσθαι κατ' ἰδίαν· καὶ ὅτε ἐν τῇ ὁδοῦ εἶπεν αὐτοῖς τό· « Ἰδοὺ ἀναβαίνωμεν εἰς Ἱερουσόλυμα, » καὶ τὰ ἑξῆς, δηλονότι καὶ τοῦτον ἔκρινον ἕνα εἶναι τῶν ἀκούοντων ἃ πείσεται ὁ Διδάσκαλος, οὐκ ἀπογινώσκων, ὅτι ἓτι Ἰούδας ἡγνὸς ἂ ποιήσει, ὡς ἕκαστος ἡμῶν· καὶ γὰρ πᾶσιν ἡμῖν λέλεκται· « Μὴ καυχῶ τὰ εἰς αὐρίον· οὐ γὰρ οὐδὲ τί τέξεται ἡ ἐπιούσα· » οὕτω δὲ, οἶμαι, βεβλήκει ὁ διάβολος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου, ἵνα παραδῶ τὸν Ἰησοῦν. Καὶ ἐπεὶ τὸ κατὰ Ματθαῖον πρόκειται νῦν ἐξετάζειν, ἐπιμελέστερον ὁ δυνάμενος ἀρχῆθεν τοῦ Εὐαγγελίου ἐπιστήσας τοῖς μέχρι τῶν προκειμένων, ζητησάτω μήποτε οὐδέπω Ἰούδας κατηγορεῖται ὑπὸ τοῦ Ματθαίου, ἀλλὰ μόνον ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν δώδεκα εἶπε τό· « Ἰούδας Σίμωνος Ἰσκαριώτου, ὃς καὶ παρέδωκεν αὐτόν (46). » Πλεῖστον δὲ εἰς κατασκευὴν τοῦ καὶ Ἰούδαν ὅμοιον τοῖς ἡλικίᾳ ἀποστόλοις πρότερον γεγονότα λελέχται ἡμῖν, ἦντοκα ἐξητάζομεν τό· « Τοῦτους τοὺς δώδεκα ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς παραγγεῖλαις αὐτοῖς, λέγων » τὰ ἀναγεγραμμένα. Συγχριτέον δὲ τὰ ἐνταῦθα λελεγμένα τοῖς ἀνωτέρω παραπλησίως ἀναγεγραμμένοις· ἐπει-

A plar nobis rerum ejusmodi Sospitatorem 709 primo et præcipue, ipsius vero deinde Apostolum proponentes. At nec ea, nec quæ superius protulimus, contraria illis esse existimes⁵⁵ : « Si persequentur vos ex civitate ista, fugite in aliam, » et reliquis ; neque recessui Jesu, postquam Joannem in carcerem compactum accepit ; sic enim statuimus, neque semper devitanda esse pericula, neque semper iis esse occurrendum ; at prudente in Christo viro opus est, ut quonam tempore retrocedendum sit, exploretur ; tum et quo tempore prompto animo subeundum sit certamen absque ullo recessu, longe vero magis absque fuga. Atque hæc quidem præsentis loci significationi consona dicta sint, ad mortis periculorumque excitandum contentum.

2. Deinceps observandum venit quod cum Jerosolymam ascensus esset Jesus, ubi duodecim seorsum assumpsit, unus e duodecim etiamnum erat Judas, ac seorsum Judam assumpsit ; dignum enim adhuc eum fuisse credible est qui seorsum cum reliquis undecim assumeretur, et cum in via dixit eis⁵⁶ : « Ecce ascendimus Jerosolymam, » et quæ subnexa sunt, hunc procul dubio unum ex iis esse statuit, qui toleranda a Magistro suo mala audiret : non cum a se repellens ac rejiciens, quod nempe res a se agendas, quemadmodum unusquisque nostrum, ignoraret Judas : nobis quippe omnibus dictum est⁵⁷ : « Ne glories in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies ; » nondum C autem, opinor, in cor Judæ Simonis Iscariotæ prodendi Jesu voluntatem immiserat diabolus. Et quoniam nobis explicandum incumbit in præsentia Evangelium secundum Matthæum, ab initio ad hunc usque locum Evangelium accurate evolvens disquirat qui poterit, an a Matthæo nondum incusatus fuerit Judas ; sed duodecim discipulos enumerans dixerit tantum⁵⁸ : « Judas Iscariotes, qui et tradidit illum. » Verum ut reliquis apostolis similem prius fuisse Judam demonstraremus 710 plura a nobis tum producta sunt, cum hunc locum excuteremus⁵⁹ : « Hos duodecim misit Jesus, præcipiens

VETUS INTERPRETATIO.

traditus erat in carcerem, scessit inde. Sed sciendum, quoniam nec semper convenit declinare pericula, nec semper obviare periculis. Tamen sapientis est alienus in Christo, ut cognoscat quale quidem tempus exigit declinationem, quale autem obviationem periculorum. Et hæc quidem diximus secundum voluntatem Scripturæ præsentis, hortantes homines aliquando spernere pericula mortis.

2. Post hoc observandum est, quoniam ascendens in Hierosolymam, duodecim accepit seorsum. In duodecim autem adhuc erat et Judas : ergo et Judam accepit seorsum. Adhuc enim forsitan dignum erat cum cæteris seorsum accipi, et audire quæ passurus erat Magister : et non reprobo, quoniam adhuc nesciebat Judas quid esset factururus, sed nec aliquis nostrum. Nam et omnibus nobis est dictum : « Noli gloriar in crastinum, nec enim scis quid pariet superventura dies. » Necdum enim, arbitror, immiserat in cor Judæ Satanus ut traderet Jesum. Et videat qui potest, quoniam ab initio Evangelii usque nunc Matthæus nusquam accusavit Judam ; nisi in catalogo duodecim apostolorum dixit : « Et Judas Simonis Iscariotes, qui et tradidit eum. » Multa autem de hoc, quoniam et Judam similem fecit cæteris, tractavi-

⁵⁵ Matth. x, 23. ⁵⁶ Matth. xx, 18. ⁵⁷ Prov. xvii, 11. ⁵⁸ Matth. x, 4. ⁵⁹ ibid. 5.

(45) Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης. Ita exemplaria quædam. Id retinere videntur Arabs, et Persa. Reliqua habent, ἐν τῇ πόλει ταύτη. HÆTIUS. — Ibidem codex Regius, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν.

(46) Ἰούδας Σίμωνος Ἰσκαριώτου, ὃς καὶ παρέδωκεν αὐτόν. Vulgo legitur Matth. x, 4, Ἰούδας Ἰσκαριώτης, ὃ καὶ παραδούς αὐτόν. HÆTIUS.

eis, dicens » quæ scripta exstant. Quæ autem dicta sunt hoc loco cum iis contendenda sunt quæ supra in eandem prope sententiam conscripta sunt ; quoniam istic, propter ejusmodi vaticinia a Salvatore edita, « assumens eum Petrus, cœpit increpare illum dicens : Absit a te, Domine, non erit tibi hoc ; » nihil autem hic a discipulis dictum factumve fuisse scriptis traditum est, cum sustinenda esse graviora prænuntiaretur ; et nunc propterea siluisse discipulos existimo, quod superius cum « assumens eum Petrus cœpisset increpare illum dicens : Absit a te, Domine, non erit tibi hoc, conversus Jesus dixit Petro : Vade post me, Satana, scandalum es mihi, quoniam non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum ¹. » Verisimile ergo est responsi Petro dati memores eos, ne eadem, vel etiam pejora a Sospitatore audirent, cavisse.

3. At priorem sane, et huicce consimilem locum exponere non pigebit ; sic ille habet ² : « Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quia esset Christus, » et cætera usque ad id : « et tertia die resurgere ; » post illa enim id adjectum est : « Assumens eum Petrus, » et reliqua. Quin et superius Sospitatore morti datum iri dictum est ; hic autem mortis genus declaratur, cruci videlicet affigi. Certe quandiu principibus sacerdotum et Scribis Jesus Jerosolymis traditus non est, neque morte damnatus, neque illusus, neque flagris cæsus, neque cruci suffixus ; stabat Jerusalem, neque dejectabatur id quod appellatur sanctuarium ; at postquam hæc adversus ipsum designare ausi sunt, tunc ii deserti sunt a quibus proditus est, necnon et principes sacerdotum principes esse sacerdotum ita desierunt, ut post illos nulli fuerint sacerdotum principes ; tunc et qui Christum morti addixerunt **711** scribæ, mente indurati, et excæcati ratione, in sanctarum Scripturarum sensus minime penetrabant ; et ii omnes cum morte damnassent Jesum, morti quæ Christi hostis est traditi sunt :

VETUS INTERPRETATIO.

mus ubi diximus : « Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, et dicens » quæ dicta sunt ibi. Conferamus itaque hæc eis, quæ supra sunt dicta similia : quoniam illic his ipsis verbis Domino prophetante quæ erat passurus, accepit eum Petrus, et cœpit increpare dicens : « Propitius esto tibi, Domine, et hoc tibi non erit ; » hic autem non referuntur discipuli dixisse, aut fecisse, cum audissent tristia hæc Christo futura. Et puto quoniam ideo nunc tacuerunt, quoniam superius quando Petrus accepit Jesum, et increpans dixit quæ dixit, conversus Jesus dixit Petro : « Vade post me, Satana, scandalum mihi es, quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum. » Consequens ergo erat, ut recordantis quæ Dominus dixit ad Petrum, observarent discipuli, ne audiant talia, vel pejora a suo Magistro.

3. Non est autem absurdum revocare in memoriam ea quæ similiter istis sunt dicta superius : « Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent quia ipse erat Christus. Exinde cœpit ostendere Jesus discipulis suis, quoniam oportet eum in Hierosolymam ire, et multa pati a senioribus, et principibus sacerdotum, et scribis populi, et occidi, et tertia die resurgere. » Et in illis dicitur quoniam « accipiens eum Petrus, » et cætera. Adhuc autem illic dictum est, occidendum Salvatore : hic autem et species ipsa occisionis est scripta, id est ad crucifigendum. Quid est ergo quod dixit « oportet ? » Quandiu quidem Jesus non tradebatur in Hierosolymis principibus sacerdotum et scribis, nec condemnabatur morte, nec deludebatur, nec flagellabatur, nec crucifigebatur, stabat Hierusalem ; et quod vocabatur sanctuarium non deponabatur. Postquam autem hæc in Jesum ausi sunt, tunc qui tradiderunt eum derelicti sunt : et sacerdotes qui condemnaverunt eum morte, et scribæ qui excæcati mente, et alienati sensu non viderunt voluntatem Scripturarum sanctarum, traditi sunt morti inimicæ Christi : et qui deluserunt Jesum in delusione sunt

¹ Matth. xvi, 23. ² ibid. 20, 21, 22.

(37) Καὶ πάντες ἐκείνοι κατακρίναντες τὸν Ἰησοῦν, etc. Vide Origenem lib. viii contra Celsum.

περ ἐκεῖ μὲν, ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις λόγοις προφητευσόμενοι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, « προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ Πέτρος, ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ λέγων· Ἰλεώς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· » ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν ἀνεγράφησαν οἱ μαθηταὶ εἰρηχότες ἢ πεποιηχότες ἐπὶ τοῖς περὶ τῶν ἀπαντησομένων σκυθρωποτέρων ἀπηγγελλμένοις· καὶ οἶμαι, ὅτι διὰ τοῦτο ἐσιώπησαν νῦν οἱ μαθηταὶ, ἐπειπερ ἐν τοῖς ἀνωτέρω, ὅτε « προσλαβόμενος τὸν Ἰησοῦν ὁ Πέτρος ἤρξατο αὐτῷ ἐπιτιμᾶν λέγων· Ἰλεώς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο, στραφεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε τῷ Πέτρῳ, Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. » Εἰκὸς οὖν αὐτοῦς, μεμνημένους τῶν πρὸς τὸν Πέτρον λελεγμένων, πεφυλάχθαι ταῦτα, ἢ καὶ χεῖρονα ἀκούσαι ἀπὸ τοῦ Διδασκάλου.

Οὐδὲν δὲ λυπεῖ ἐκθέσθαι τὴν προτέραν καὶ παραπλησίαν τοῖς ἐκκειμένοις λέξιν οὕτως ἔχουσαν· « Τότε διεστείλατο τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα μηδεὶ ἐῴωσι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός· » καὶ τὰ ἐξῆς ἔως τοῦ· « καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι· » ἐπὶ τοῦτοις γὰρ εἴρηται τό· « Καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ Πέτρος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐτι δὲ ἀνωτέρω μὲν εἴρηται ἀποκτανθῆναι μέλλειν τὸν Σωτῆρα· ἐνταῦθα δὲ τὸ εἶδος τῆς ἀναιρέσεως γέγραπται, τὸ σταυρωθῆναι. Ἔως μὲν οὖν Ἰησοῦς οὐ παρεδίδοτο ἐν Ἱεροσολύμοις τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ γραμματεῦσιν, οὐδὲ κατεκρίνετο θανάτῳ, οὐδὲ ἐνεπαίζετο, καὶ ἐμαστιγούτο, καὶ ἐσταυροῦτο, Ἱεροσόλυμα συνειστήκει, καὶ τὸ καλούμενον ἁγίασμα οὐ κατεβάλλετο· ὅτε δὲ ταῦτα τῷ Ἰησοῦ ποιῆσαι τετολμήκασιν, τότε οἱ παραδόντες αὐτὸν ἐγκατελείψθησαν, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ εἶναι ἀρχιερεῖς ἐπαύσαντο, ὡς μηδὲ μετ' αὐτοῦς εἶναι ἀρχιερεῖς· τότε δὲ καὶ οἱ κατακρίναντες τὸν Ἰησοῦν θανάτῳ γραμματεῖς, πωρωθέντες τὴν διάνοιαν, καὶ τυφλωθέντες τὸν λογισμὸν, οὐκ ἔβλεπον τὸ βούλημα τῶν ἁγίων Γραμμάτων. Καὶ πάντες ἐκείνοι, κατακρίναντες τὸν Ἰησοῦν (47) θανάτῳ, παρεδόθησαν

τῷ ἔχθρῳ Χριστοῦ θανάτῳ· καὶ ἐμπαίξαντες τῷ Ἰη-
σοῦ, εἰς ἐμπαίγμον γέγονασι, κυκλωθείσης ὑπὸ στρα-
τοπέδων Ἱερουσαλήμ, ὅτε καὶ « ἤγγισεν ἡ ἐρήμωσις
αὐτῆς. » Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰησοῦν μαστιγώσαντες, αὐτοὶ
ἐμαστιγώθησαν, καὶ μαστιγούνται « ἕως τὸ πλήρωμα
τῶν ἐθνῶν εἰσελθῆ· » ὁ γὰρ « βάλλων λίθον εἰς ὕψος,
ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ βάλλει· » καὶ πάντα ταῦτα γε-
γένηται, ἐν' ἐκείνων μὲν ἀποστῆ ἡ ἐπισκοπῆ, ἐπὶ
δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν μεταστῆ σωζομένους ἅμα
« τῷ κατ' ἐκλογὴν λείμματι· » εἰ γὰρ μὴ Κύριος
Σαβαὸθ ἐγκατέλιπεν αὐτοῖς σπέρμα, ὡς Σόδομα
ἂν ἐγενήθησαν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμοιώθησαν. »
Ἐγὼ δ' οἶμαι, ὅτι ὡς περ ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ
λατρεία πάλαι ἐπιτελουμένη τῶν ἐπουρανίων κατ-
ελύθη διὰ τὰ ἐπουράνια, καὶ ἐλθόντος ἀληθινοῦ ἀρ-
χιερέως, ὁ συμβολικὸς ἀρχιερεὺς ἐπαύσατο· καὶ τῶν
ἀληθινῶν ὑπὲρ ἀμαρτιῶν θυσιῶν ἐπιτελουμένων, αἱ
συμβολικαὶ καθήρηθησαν· οὕτως ὅτε ἡ ἀληθινὴ Ἱε-
ρουσαλήμ τὸν Ἰησοῦν ἐδέξατο ἀναθάντα ἐπὶ τὸ ὑπο-
ζύγιον ἑαυτοῦ σώμα, ἐφ' ᾧ καὶ « ἔχειρε σφόδρα θυ-
γάτηρ Σιών, καὶ ἐκήρυσεν ἡ θυγάτηρ τῆς ἄνω
Ἱερουσαλήμ, » τότε καθήρηθη Ἱερουσαλήμ ἡ σκιὰ,
καὶ καταπέπτωκεν ὁ ναὸς ὁ ἐκ νεκρῶν λίθων διὰ τὸν
ἐκ ζώντων λίθων ναόν· κατεσκάφη δὲ καὶ τὸ κάτω
Θυσιαστήριον, ἐπεὶ περ ἐχρημάτισε τὸ ἐπουράνιον, τὰ
ἐγκαινία αὐτοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ ἀληθινῇ λατρείᾳ ποιή-
σαντος. Εἰ δὲ κατὰ τὰ τῶν σηματομεμένων οἱ ἄνθρω-
ποι ἡ πόλις εἰσι, καὶ νῦν ἐν Ἱεροσολύμοις (οὕτω δὲ
καλῶ τοὺς ἔχοντας τὰς ἐλπίδας ἐπὶ τὸν ἐπὶ γῆς τό-
πον) παραδίδοται ὁ Ἰησοῦς, καὶ οἱ ἐπαγγελλόμενοι
τὴν τοῦ Θεοῦ θεραπείαν Ἰουδαῖοι, καὶ ὡς περ ἐλ-
ἀρχιερεῖς τυγχάνοντες, καὶ οἱ τὰ θεῖα Γράμματα αὐχοῦν-
τες διηγεῖσθαι γραμματεῖς, κατακρίνουσι θανάτῳ τὸν
Ἰησοῦν, δι' ὧν κακῶς λέγουσιν αὐτόν· καὶ οὐκ ἔστιν
ὅτε οὐ παραδίδοσσι τοῖς ἔθνεσιν Ἰησοῦν, ἐμπαίζοντες
αὐτῷ, καὶ τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ παρ' αὐτοῖς· καὶ ἀεὶ
ταῖς γλώσσαις αὐτῶν μαστιγούσι τὴν διὰ Ἰησοῦ
Χριστοῦ θεοσεβείαν, καὶ αὐτοὶ μὲν αὐτὸν σταυροῦσι,
δι' ὧν ἀναθεματίζουσι, καὶ ἀναιρεῖν θέλουσι τὴν δι-
δασκαλίαν αὐτοῦ· ὁ δὲ, κρείττων αὐτῶν τυγχάνων,
ὄλιγον διαλιπὼν ἐγείρεται, καὶ ζῶν τοῖς εἰληφόσι τὴ
βλέπειν φαίνεται. Νῦν γὰρ « τίς τυφλός, » ὡς
Ἡσαΐας ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ (48) φησιν, « ἦ οἱ
πατέρες μου; καὶ τίνες κωφοί, ἀλλ' ἦ οἱ κυριεύοντες
αὐτῶν; » φησὶ γὰρ μετὰ μεγάλου καὶ προφητικοῦ
φθους καὶ πνεύματος· « Οἱ κωφοί, ἀκούσατε, καὶ οἱ

A et cum Jesum ludificati essent, facti sunt ipsi jocus
atque ludibrium, cum exercitibus circumdata fuit Je-
rusalem; quo scilicet tempore « appropinquavit deso-
latio ejus ³; » quinetiam cum Jesum flagris ceci-
dissent, ipsi flagellati sunt, et flagellantur porro,
« donec plenitudo gentium intrarit ⁴; » nam « qui in
altum mittit lapidem, in caput suum mittit ⁵; »
atque hæc omnia facta sunt, ut ab illis quidem
recedat visitatio, ad eos vero e gentibus transeat
qui salutem consequuntur, una cum « reliquiis
secundum electionem ⁶; » nisi enim Dominus exer-
cituum reliquisset eis semen, quasi Sodoma fuis-
sent, et quasi Gomorrha similes essent ⁷. » Ego
vero sic existimo, quemadmodum sacri ritus exem-
plari et umbrae caelestium olim peracti, propter
caelestia abrogati sunt; et adventante vero sacer-
dote cessavit sacerdos symbolicus; et veris pro
peccatis factis sacrificiis, symbolica abolita sunt;
ita cum subjugi, corpore videlicet suo, vectum
Jesum excepit vera Jerusalem, quamobrem « exsul-
tavit satis filia Sion, et prædicavit filia supernæ
Jerusalem ⁸; » tunc dissipatam fuisse Jerusalem, quæ
umbra est, et collapsam fuisse templum e mortuis
conflatum lapidibus, propter templum viventibus
saxis ædificatum; quin et subrutum fuisse altare
inferius, quoniam caeleste edebat oracula, per veros
sacrorum ritus encænia celebrante ipso Jesu. Sin
autem juxta aliquam significationem, homines
sunt civitas; etiamnum Jerosolymis (sic autem
quicunque terreno huic loco consistunt, appello)
Jesus proditur; quique Dei cultores se profitentur,
et quasi sacerdotum principes Judæi, quique sa-
cras Scripturas explanare se gloriantur scribæ,
Jesum **712** capitis damnant, cum maledictis eum ac
conviciis proscindunt; et quotiescunque Jesum
ipsiusque doctrinam inter gentes derident, nun-
quam non illis eum tradunt; et cum ipsius præ-
cepta exsecrantur et abolere cupiunt, linguis suis
cultum Deo per Jesum Christum exhibitum semper
flagellant, ipsumque Christum cruci suffigunt; at
his ille melior haud multo post resurgit, visumque
assecutis vivens conspicitur. Nunc enim « quis
cæcus, » ut ex Dei persona ait Isaias, « nisi servi
mei; et qui surdi, nisi qui eorum dominantur ⁹? »
D Cum magno siquidem et prophético ingenio ac
spiritu ait ¹⁰: « Surdi, audite, et cæci, intuemini

VETUS INTERPRETATIO

facti, Hierusalem exercitu circumdante, quando et venit desolatio ejus: et qui flagellaverunt Jesum fla-
gellati sunt, et flagellantur donec « intret gentium plenitudo; » quoniam « qui lapidem mittit in altum,
super caput suum mittit. » Et hæc omnia facta sunt, ut ab illis quidem recedat speculatio Dei, transeat
autem ad gentes, salvatis videlicet cum gentibus et « reliquiis » Judæorum secundum electionem; « quoni-
am « nisi Dominus Sabaoth reliquisset illis semen, sicut Sodoma facti fuissent. » Ego autem arbitror
quoniam sicut exemplum et umbra culturae quod antea implebatur, propter caelestia solutum est, et ve-
niente vero principe sacerdotum figuralis sacerdos cessavit, et veris sacrificiis pro peccato in usum venien-
tibus figuralia sacrificia sunt destructa; sic quoniam vera Hierusalem suscepit Jesum ascendentem super
subjugalem corporis sui, in quo et gaudebat valde filia Sion, et prædicavit filia Hierusalem quæ sursum
est, tunc destructa est Hierusalem quæ fuerat umbra, et cecidit templum quod de lapidibus mortuis erat
constructum, propter templum quod de lapidibus vivis fuerat erigendum. Effossum est autem et altare

³ Luc. xxi, 20. ⁴ Rom. xi, 25. ⁵ Eccli. xxvii, 28. ⁶ Rom. xi, 5. ⁷ Isa. i, 9. ⁸ Zach. ix, 9. ⁹ Isa. xi. ii, 19. ¹⁰ ibid. 18, 19.

(48) Θεοῦ. Codex Regius, Ἰησοῦ.

ad videndum; et quis cæcus nisi servi mei; et qui surdi, nisi qui eorum dominantur? et excæcati sunt servi Dei: » Jesus enim « in iudicium in hunc mundum venit, ut qui non vident (ii autem sunt gentes) videant; et qui vident (nimirum Israel) cæci fiant ¹¹. » Tanto igitur exorto vero lumine, ac illud ostendente Dei Verbo, ac dicente ¹²: « Ecce vir, Oriens nomen ejus; » lumen tamen nequiquam viderunt, quoniam « excæcavit illos malitia eorum, et nescierunt sacramenta Dei ¹³, » et novum ac incredibile populo huic et gentibus accidit: videbat quidem populus unumquemque prophetarum lucernam esse; exortum vero Solem ipsi iustitiæ non agnoverunt ¹⁴; idcirco et si quam habere lucernam visi sunt, iis ablata est: at gentium populus in tenebris sedens lumen vidit, non quale viderat Israel exiguum scilicet; exiguum quippe lumen unusquisque prophetarum erat, sed populus in tenebris sedens, lumen magnum, Dominum nempe et Servatorem nostrum Jesum Christum vidit, cujus tum apparet magnitudo, cum « attingit a fine terræ, usque ad finem fortiter, et disponit » Ecclesias « suaviter ¹⁵, » quando Spiritus ipsius replevit terram, completo tum vaticinio quod « in novissimis diebus manifestum futurum montem Dei » prænuntiat: et nunc « eunt ad eum omnes gentes ¹⁶; » et is quidem est Jesus Christus.

De filiis Zebedæi.

4. « Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis ¹⁷, » et reliqua, usque ad id: **713** « Audientes autem decem indignati sunt de duobus fratribus ¹⁸. » Idem a Marco his verbis prodium est ¹⁹: « Et accedunt ad eum Jacobus et Joannes filii Zebedæi, et dicunt ei, » et cætera, ad hæc usque: « Cœperunt indignari de Jacobo et Joanne. » Hic aliquid minime aspernandum, et Evangelio Jesu Christi accommodum investigare operæ pretium est; quoniam rudioribus, et usquequaque simplicibus, et qui Dei ipsiusque Scriptura-

Α τυφοι, αναβλέψατε ἰδεῖν. Καὶ τίς τυφλὸς, ἀλλ' ἢ οἱ παῖδές μου; καὶ τίνες κωφοί, ἀλλ' ἢ οἱ κυριεύοντες αὐτῶν; καὶ ἐτυφλώθησαν οἱ δούλοι τοῦ Θεοῦ. » Ἦλθε γὰρ Ἰησοῦς « εἰς χρέμα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες (εἰσὶ δ' οὗτοι τὰ ἔθνη) βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες (ὁ Ἰσραὴλ), ἐκείνοι τυφοὶ γένωνται. » Τηλικούτου γοῦν φωτὸς ἀληθινοῦ ἀνατελλαντος, καὶ δεικνύοντος τοῦ Λόγου αὐτῶν, καὶ φάσκοντος « Ἴδοὺ ἀνὴρ, Ἀνατολῆ θνομα αὐτῶν, » οὐκ εἶδον τὸ φῶς, ἐπεὶ « ἐτύφλωσαν αὐτοὺς ἡ κακία αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔγνωσαν μυστήρια Θεοῦ, » καὶ παρόδοξον γεγένηται τῷ λαῷ ἐκείνῳ καὶ τοῖς ἔθνεσι· λύχνον μὲν ἕκαστον τῶν προφητῶν τυγχάνοντα ἑώρα ὁ λαὸς, ἀνατείλαντα δὲ τὸν τῆς δικαιοσύνης Ἥλιον οὐκ ἔγνωσαν· διὸ καὶ εἰ τινα ἐδόκουν ἔχειν λύχνον, ἀφηρέθη ἀπ' αὐτῶν· λαὸς δὲ ὁ τῶν ἐθνῶν ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς, οὐχ ὅποιον ὁ Ἰσραὴλ μικρὸν· μικρὸν γὰρ φῶς ἕκαστος ἦν τῶν προφητῶν, ἀλλὰ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα, τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστόν· οὐ τὸ μέγεθος φαίνεται « διατείνοντος ἀπὸ πέρατος γῆς εἰς τὸ πέρασ αὐτῆς εὐρώστως, καὶ διοικούντος » τὰς Ἐκκλησίας « χρηστῶς· » ὅτε τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, πληρωθείσης τῆς λεγούσης προφητείας, « ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς ἔσσει αὐτὸ τὸ ἔροσ τοῦ Θεοῦ· » καὶ νῦν « πορεύονται ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη· » καὶ ἔστι τοῦτο Χριστὸς Ἰησοῦς.

Περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαιου.

« Τότε προσῆλθεν αὐτῷ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαιου μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Ἀκούσαντες δὲ οἱ δέκα ἠγανάκτησαν περὶ τῶν δύο ἀδελφῶν. » Τὸ ὅμοιον αὐτῶν καὶ ὁ Μάρκος ἀνέγραψε τοῦτον τὸν τρόπον· « Καὶ προσπορεύονται αὐτῷ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, οἱ υἱοὶ Ζεβεδαιου· καὶ λέγουσιν αὐτῷ, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Ἠρέξαντο ἀγανακτεῖν περὶ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου. » Ἄξιον ἐν τοῖς προκειμένοις ζητῆσαι νῦν οὐκ εὐκαταφρόνητον (49) καὶ ἀληθῶς Εὐαγγελίῳ πρόποντο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐπεὶ τὸ ῥητὸν τοῖς μὲν ἀπλοστέροις, καὶ πάντῃ ἀκραίοις,

VETUS INTERPRETATIO.

quod fuit deorsum, quoniam apparuerat quod erat cœleste, cujus encœnia in deservitione vera fecit Jesus. Si autem secundum quamdam significationem homines civitas sunt, et nunc in Hierosolymis: sic enim eos voco qui spem suam habent in locum illius Hierusalem quæ aliquando fuit in terris: et nunc ergo traditur Jesus eis qui profitentur esse se Dei servos, Judæis: et quasi principes sacerdotium constituti, et qui divinas Litteras scire se arbitrantur scribæ condemnant Jesum morte per ea quæ maledicunt de eo, et non est quando non tradunt gentibus Jesum deludentes eum et doctrinam ejus apud se, et semper linguis suis flagellant eum, et culturam Dei quæ per Jesum introducta est. Et ipsi quidem crucifigunt eum, per hoc quod anathematizant et tollere volunt doctrinam ipsius. Ille autem melior illis omnibus constitutus paululum deficiens surgit, et vivens gentibus, quæ acceperunt posse videre apparet.

4. « In illo tempore, accessit ad Jesum mater filiorum Zebedæi cum duobus filiis suis, adorans, et petens aliquid ab eo. Ille autem dixit ei: Quid vis? Dicit ei: Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram, et alter ad sinistram in regno tuo. » Dignum est in præsentī loco quærere sensum non contemptibilem, sed vere dignum Evangelio Christi. Hoc autem præmisi, quoniam textus simplicibus quidem et altitudines Dei, et Scripturam ejus nescientibus quærere, simplicitatem postulationis alicujus ostendit, et responsonem simplicem Christi ad eam. His autem qui vel ex aliqua parte Scripturarum proposi-

¹¹ Joan. ix, 39. ¹² Zach. vi, 12. ¹³ Sap. ii, 21, 22. ¹⁴ Malach. iv, 2. ¹⁵ Sap. viii, 1. ¹⁶ Isa. ii, 2. ¹⁷ Matth. xx, 20. ¹⁸ Matth. xx, 24. ¹⁹ Marc. x, 35, 41.

(49) Ζητῆσαι νῦν οὐκ εὐκαταφρόνητον, etc. Vetus interpres: « Quare sensum non contemptibilem, sed vere dignum Evangelio Christi. » Legendum fortasse: ζητῆται νοῦν οὐκ εὐκαταφρόνητον,

καὶ ἀληθῶς Εὐαγγελίῳ πρόποντα Ἰησοῦ Χριστοῦ. Paulo infra: ὁ αὐτόθεν ἐμφαινόμενος νοῦς βραχύς ἐστι. HUETIUS.

καὶ βάθῃ Θεοῦ καὶ τῶν Γραφῶν αὐτοῦ μὴ ἐπισταμένοις ζητεῖν, ἐμφαίνει ἀπλότητα ἀξιώσεως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν τοῦ Ἰησοῦ ἀποκρίσεως· τοῖς δὲ καὶ ἐπὶ ποσὸν δυναμένοις βασανίζειν προβλήματα ὁ αὐτόθεν ἐμφαινόμενος νοῦς βραχὺς ἐστὶ (50), καὶ εὐτέλης, καὶ οὐδὲν ἔχων, μάλιστα ὅτε Ἰησοῦς ἀποκρίνεται, ἀρμόζον αὐτοῦ τῇ μεγαλοσίᾳ· ὡσπερ γὰρ ἐπὶ κοσμικῆς βασιλείας ἐν προαγωγῇ δοκοῦσιν εἶναι οἱ συγκαθεζόμενοι τῷ βασιλεῖ ἐν τῇ βασιλικῇ ἐσθῆτι καθεζομένοι, καὶ ὅτιποτὺν τῶν τῆς βασιλικῆς πραγμάτων διέποντι· οὕτω δόξη, κατὰ τὴν λέξιν, φανταζομένη ἢ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, ἢ, ὡς ὁ Μάρκος ἀνέγραψεν, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, ἀξιοῦν ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος τὸ καθεσθῆναι τὸν μὲν ἕτερον ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ τυγχάνοντος, τὸν δὲ λοιπὸν ἐξ ἀριστερῶν· καὶ οὐδὲν μὲν ἦν παράδοξον, γυναῖκα ἀπὸ ἀπλότητος καὶ ιδιωτείας τοιαῦτα νομίζειν ἀξιοῦν· δεδόσθω δὲ, ὅτι καὶ οἱ δύο ἀπόστολοι, ὡς ἄνθρωποι ἐπιτελεῖς, καὶ μηδὲν νοοῦντες βαθύτερον περὶ τῆς βασιλείας Χριστοῦ, τοιαῦτα ὑπελάμβανον περὶ τῶν συγκαθεζομένων τῷ Ἰησοῦ· ἐπὶ δὲ καὶ ὁ Ἰησοῦς, ὡς συγκατατιθέμενος τῷ μέγα εἶναι τὸ καθεσθῆναι τινα ἐκ δεξιῶν ἢ ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ, ἐπαίρη τὴν ἀξίωσιν, καὶ λέγει· « Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε, » καὶ· « Οὐκ ἐστὶν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἠτοίμασται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, » ζητήσαι τις ἂν συνετὸς δοκῶν εἶναι ἀκροατῆς τῆς Γραφῆς, τί βούλεται τὸ καθέζεσθαι ἐκ δεξιῶν ἢ ἐξ εὐωνύμων Ἰησοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Καὶ πρὸς τοὺς ὑπολαμβάνοντάς γε περιεργότερον ἡμᾶς ταῦτα ζητεῖν, συνακτέον τὰ περὶ καθίσεως ἀναγεγραμμένα Θεοῦ, ἢ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τῆς βασάνου τῶν εἰς τούτο συναγομένων, καὶ παραθέσει αὐτῶν πρὸς ἄλληλα, ἀνατελεῖαι δυναθῆ μὲγεθός τι δόγματις ἀπὸ ἀπλουστεροῦ παραδείγματος ληφθέντος· οἷον ἐν μὲν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν γέγραπται, ὅτι εἶπε Μιχαίας· « Εἶδον Θεὸν Ἰσραὴλ καθήμενον ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ τοῦ οὐρανοῦ περὶ αὐτὸν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καὶ ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων ὁ αὐτὸς Μιχαίας φησὶ παραπλήσια τούτοις ἐν τῇ· « Ἀκούσατε λόγον Κυρίου. Εἶδον Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ (51), καὶ πᾶσα δύναμις τοῦ οὐρανοῦ εἰσῆκει ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, καὶ ἐξ

A rum profunda perscrutari nesciunt, postulationis, et Jesu ad eam responsionis simplicitatem contextus ostendit; at qui quæstiones aliquantulum discutere sciunt, iis levis esse videtur, et parvi pretii, quæ hinc exurgit sententia, et quam præsertim cum responso det Jesus, nihil ipsius ingenti animo congruum continet. Quemadmodum enim in mundi hujusce regno summum honoris locum videntur adepti qui regi in regio habitu sedenti, vel negotia aliqua ad regium munus pertinentia administranti assident; ita filiorum Zebedæi mater, prout juxta litteram intelligitur, vel quemadmodum scripsit Marcus, Jacobus et Joannes, a Servatore postulasse videntur, ut in ipsius regno constitutus unus a dextris ipsius, alter vero a sinistris sederet: et nihil certe mirum erat præ simplicitate et imperitia decrevisse mulierem hæc esse postulanda. Demus præterea duos apostolos, utpote homines adhuc imperfectos, neque quidquam sublimius de regno Christi cogitantes, talia de iis qui Jesu assident, sibi finxisse; at quoniam Jesus ipse magnum quid esse concedens, a dextris sinistrisque suis sedere, petitionis magnitudinem extollit, et dicit²⁰: « Nescitis quid petatis, » et: « Non est meum dare, sed quibus paratum est a Patre meo, » acutus Scripturæ auditor esse sibi videns aliquis, quidnam sibi velit, a dextris Jesu, 714 vel a sinistris in ipsius regno sedere, postulabit. Ac in eorum quidem gratiam qui hæc anxie nimis ac curiose a nobis disquiri putant, colligenda sunt quæ de Dei, vel Christi sessione scripta exstant, ut ex eorum ad id collectorum examine, et invicem comparatione, e prolato simpliciori exemplo sententiæ magnitudo elucescat. Quale illud est quod tertio Regnorum scriptum exstat²¹, dixisse Michæam: « Vidi Deum Israel sedentem super solium suum, et omnis exercitus cæli assistens ei a dextris et a sinistris, » et cætera; et in secundo Paralipomenon his fere consimilia dicit idem Michæas his verbis²²: « Audite verbum Domini. Vidi Dominum sedentem in solio majestatis suæ, et omnis exercitus cæli assistebat ei a dextris et a sinistris, » et cætera. In Isaia autem scriptum est²³: « Et factum est in

VETUS INTERPRETATIO

tiones discutere possunt, profundior et spiritalis ostenditur intellectus. Qui ergo hinc ostenditur sensus brevis et contemptibilis est, et nihil habens magnum. Sicut enim in regno mundi in honore esse videntur qui sedent cum rege sedenti in veste regali, et aliquid regalium negotiorum agenti: sic mater filiorum Zebedæi, secundum simplicem dico textum, videtur postulare a Salvatore, ut unus filiorum suorum sedeat ad dexteram ejus, alter ad sinistram in regno ipsius. Et nihil fuit mirum, si mulier ex muliebri simplicitate vel imperitia talia debere se petere existimavit. Pone autem quoniam et ipsi fratres secundum quod Marcus exprimit, quasi homines constituti, et adhuc imperfecti, et nihil altum intelligentes de regno Christi, talia arbitrati sunt de his qui sedebunt cum Jesu: quid dicemus de Jesu, qui ostendens magnum esse sedere aliquem ad dextram vel ad sinistram suam, tollit postulationem, et dicit: « Nescitis quid petatis; » et: « Non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo? » Quæret autem qui sapiens est auditor Scripturæ, quid sit sedere ad dextram Jesu et a sinistram in regno ejus. Et conveniebat quidem congregare quæ sunt scripta de sessionibus Dei, vel Christi, ut ex tractatu eorum, et ex

²⁰ Matth. xx, 22, 23. ²¹ III Reg. xxiii, 19. ²² II Paral. xviii, 18. ²³ Isa. vi, 1.

(50) *Νοῦς βραχὺς ἐστὶ*, etc. Vetus interpretatio, « profundior et spiritalis ostenditur intellectus. » Legendum suspicor, *νοῦς οὐ βραχὺς*. *Hucus.*

(51) *Ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ*, etc. Vulgo legitur II Paralip. xviii, 18, *ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ*: *ἐστῆκει* habet editio Compl.; reliquæ *παρεστῆκει*. *Id.*

anno quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum A
 sedentem super solium excelsum, et elevatum, et
 et reliqua. Talia præterea in Daniele scripta
 sunt ²⁶: « Aspiciēbam donec throni positi sunt, et
 Antiquus dierum sedit, » et quæ sequuntur. His
 quoque affinia apud Ezechielem, sub initium prophē-
 tiæ ipsius reperire est, cum ait ²⁷: « Super
 firmamentum, quod erat imminens capiti eorum
 (cherubim videlicet) quasi aspectus lapidis saphi-
 rivi, similitudo throni super ipsum, et super si-
 militudinem throni similitudo quasi aspectus ho-
 minis desuper. » In psalmo autem centesimo nono,
 hæc verba ²⁸: « Dixit Dominus Domino meo: Sede
 a dextris meis, » sessionem Patris, et alteram Ser-
 vatoris a dextris ipsius sedentis declarant; et rur-
 sum in alio psalmo orans Propheta ait ²⁹: « Qui
 sedes super cherubim, manifestare; » et ite-
 rum ³⁰: « Deus sedet super sedem sanctam suam. »
 Quod si ab Evangelistiis quoque exemplum peti-
 vis, audi describentem Matthæum quomodo
 discipulis suis dixerit Jesus ³¹: « Amen dico
 vobis, quod vos qui seculi estis me, in regene-
 ratione cum sederit Filius hominis in sede ma-
 jestatis suæ, » et cætera; et: « Amodo videbitis
715 Filium hominis sedentem a dextris virtu-
 tis ³². » Hæc quoque habet Matthæus ³³: « Cum
 venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes
 angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis
 suæ, » et reliqua; atque item: « Amodo videbitis
 Filium hominis sedentem a dextris virtutis. » Par
 illud quoque est, quod his verbis Marcus conscrip-
 sit ³⁴: « Videbitis Filium hominis sedentem a
 dextris virtutis, et venientem cum nubibus cæli. »
 Nec non Lucas simile quid profert hoc loco ³⁵: « Ex
 hoc autem erit Filius hominis sedens a dextris vir-
 tutis Dei. » Sed quid attinet me plura ejusmodi col-
 ligere, dum rudem, et simpliciorē, ac humiliorem
 sessionis Christi in regno, eorumque qui a dextris
 ipsius vel a sinistris sedebunt, interpretationem,
 mysteriis refertam exhibere volo? ut qui ad divinas
 cogitationes mentem possunt attollere, aliquid cum
 ratione investigare, ac reperire queant, eo dignum
 et spirituali, qui judicat omnia, et ipse a nemine

ἀριστερῶν αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐν Ἡσαΐα δὲ γέ-
 γραπται· « Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ αὐτοῦ ἀπέθιανεν
 Ὁζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ
 θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, » καὶ τὰ ἐξῆς· Ἐτι δὲ
 καὶ ἐν τῷ Δανιὴλ τοιαῦτα γέγραπται· « Ἐθειώρων
 ἕως αὐτοῦ θρόνου ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὰς ἡμερῶν ἐκά-
 θητο, » καὶ τὰ ἐξῆς. Παραπλήσια τούτοις ἐστὶν εὐρεῖν
 καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιὴλ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς προφητείας
 αὐτοῦ, ὅτε φησὶν· « Ὑπεράνω τοῦ στερεώματος τοῦ
 ὑπὲρ (52) κεφαλῆς αὐτῶν, » (δῆλον δ' ὅτι τῶν χε-
 ρουβιμ,) « ὡς ὄρασις λίθου σαπφειροῦ, ὁμοίωμα
 θρόνου ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ θρό-
 νου ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου ἀνωθεν. » ἐν δὲ
 τῷ ρθ' ψαλμῷ τό· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου·
 Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, » ἐμφαίνει κάθισιν τοῦ Πα-
 τρός, καὶ ἄλλην τοῦ Σωτῆρος καθεζομένου ἐκ δε-
 ξιῶν αὐτοῦ· καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ ψαλμῷ εὐχόμενος ὁ
 προφήτης φησὶν· « Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβιμ,
 ἐμφάνηθι. » καὶ πάλιν· « Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ
 θρόνου ἀγίου αὐτοῦ » Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ τῶν Εὐαγγε-
 λίων παράδειγμα βούλῃ λαβεῖν, ἀκουε Ματθαίου
 ἀναγράφοντος τίνα τρόπον ὁ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μα-
 θηταῖς· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθη-
 σαντές μοι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ
 Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ, » καὶ τὰ
 ἐξῆς· καί· « Ἀπάρτι ὤψεσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
 καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως. » Καὶ ὁ Ματθαῖος
 ταῦτα φησιν· « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς ἀνθρώπου ἐν τῇ
 δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε
 καθίσει ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς· καί·
 « Ἀπάρτι ὤψεσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον
 ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως. » Τὸ δὲ ἰσοδυναμοῦν αὐτῷ
 καὶ ὁ Μάρκος ἀνέγραψεν ἐν τῷ· « Καὶ ὤψεσθε τὸν
 Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν καθήμενον τῆς δυνά-
 μεως, καὶ ἐρχόμενον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. »
 Καὶ Λουκᾶς δὲ τὸ ὁμοίον φησιν ἐν τῷ· « Ἀπὸ γὰρ
 τοῦ νῦν ἔσται ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δε-
 ξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. » Καὶ τί με δεῖ ἐπὶ
 πλείον τὰ τοιαῦτα συνάγειν, βουλόμενον τὴν εὐτελεῖ
 καὶ ἀπλουτέραν καὶ ταπεινωτέραν ἐκδοχὴν περὶ τῆς
 ἐν τῇ βασιλείᾳ καθίσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐκ
 δεξιῶν ἢ ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ καθεδουμένων παραστή-
 σαι μυστικώτεραν; Ἐν εὐλόγως δυναθῆ ὑπὸ τῶν ἐπὶ

VETUS INTERPRETATIO.

collatione eorum ad invicem clarescere posset aliqua dogmatis magnitudo. Sed prolixitatis declinandæ gratia proponimus unum quod dicit Michæas: « Vidi Deum Israel sedentem in sede sua, et omnis militia cæli stabat in circuitu ejus ad dexteram ejus et sinistram. » Omnis ergo qui est spiritalis, et cum judicio vult cuncta discutere, dicet quoniam spiritalis est sessio Dei super spiritali sede, similiter etiam Christi. Nihil enim in omnibus sessionibus hujusmodi Dei, vel Christi, de corporali sessione significat sermo. Ridiculum enim est propter hæc corporaliter sessiones appellatas existimare sedes aliquas corporaliter

²⁶ Dan. vii, 9. ²⁷ Ezech. i, 26. ²⁸ Psal. cix, 1. ²⁹ Psal. lxxix, 2. ³⁰ Psal. xlvi, 9. ³¹ Matth. xix, 28. ³² Matth. xxvi, 64. ³³ Matth. xxv, 31. ³⁴ Marc. xiv, 62. ³⁵ Luc. xxii, 69.

(52) Ὑπεράνω τοῦ στερεώματος τοῦ ὑπὲρ, etc. Hinc confirmatur Aldinæ editionis, ms. Alexandrini, et Theodoretici scriptura, quæ sic habet: Καὶ ἰδοὺ φωνὴ ὑπεράνω τοῦ στερεώματος τοῦ ὄντος ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν· ἐν τῷ ἐστάναι αὐτὰ ἀνέγνω αἱ πτέρυγες αὐτῶν· καὶ ὑπεράνω τοῦ στερεώματος τοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν, ὡς ὄρασις, etc., juxta Hebraicum exemplar, cui consonat Jonathanis paraphrasis. At aliæ τῶν Ὁ' editiones: Καὶ ἰδοὺ φωνὴ ὑπερά-

νωθεν τοῦ στερεώματος τοῦ ὄντος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν, ὡς ὄρασις, quod idem habet Syrus, neque multo aliter Arabs. Hoc ex iterata vocum illarum, ὑπεράνω τοῦ στερεώματος, repetitione contigit, qua factum est ut cum ad postremam oculos appelleret librarius, primam legisse ratus, quæ interjacebant prætermiserit. Id frequens esse sciunt, qui in hoc excribendi labore desudarunt. Puerius.

τὰ θεῖα νοήματα ἀναβαινεινῶν τε θντων ἐξετασθῆ-
 ναι. καὶ εὐρεθῆναι τι ἄξιον. « τοῦ ἀνακρίναντος
 πάντα πνευματικοῦ, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρινόμενου, »
 ἀνάλογον ταῖς τοῦ Παύλου (53) περὶ πνευματικῶν φωνῶν
 τῶν εὐαγγελικῶν ἐρῶντος· ὡς γὰρ Παῦλος, κατὰ
 τὸν πνευματικὸν ἐκλαδῖον νόμον τὰ περὶ τοῦ μάννα,
 καὶ τῆς πέτρας, καὶ τοῦ ἀπ' αὐτῆς ὕδατος, φησί·
 « Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον,
 καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον (ἔπιον
 γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέ-
 τρα ἦν ὁ Χριστός)· » οὕτως εἶποι ἂν ὁ ἐπὶ τὴν πέ-
 τραν ταύτην ἐστῶς πνευματικὸς, καὶ ἐπὶ τούτῳ εὐ-
 χαριστῶν τῷ Θεῷ, καὶ λέγων καὶ περὶ ἑαυτοῦ·
 « Ἐστήσεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου, καὶ κατεύ-
 θυνε τὰ διαβήματά μου, ἵδι πνευματικῆ ἐστὶν ἡ κάθ-
 ισις Θεοῦ ἐπὶ πνευματικοῦ θρόνου· καὶ ἡ Χριστοῦ
 ὁμοίως, καὶ τὸ ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως καθέζεσθαι
 τὸν Χριστὸν, πνευματικὸν ἐστὶν· οὐδὲν γὰρ κατὰ
 ταῦτα δρᾷται περὶ σωματικῆς καθίσσεως, ἣν ὠρί-
 σαντο ἐδρασιμὸν εἶναι ἐπὶ τῶν ἰσχυρίων ἐδραζομένων
 ἐπὶ τινος ἔδρας· καὶ γὰρ γελοῖον, διὰ τὸ σωματικῶς
 ταῦτα ὠνομάσθαι, νομίζειν θρόνους τινὰς εἶναι δεδη-
 μιουργημένους, οὐκ οἶδα ἐκ ποίας ὕλης, δεκτικὸς
 τῆς καθίσσεως τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τῶν καθε-
 ζομένων ἐκ δεξιῶν, ἢ ἐξ εὐωνύμων Χριστοῦ, οἷς
 ἠτοίμασε τὸ τοιοῦτον ὁ Πατὴρ· οὐκ οἶδα εἰ εὐαγέ-
 ἐστι σωματικὸν νομίζειν εἶναι τὸ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ
 εὐωνύμων τοῦ Θεοῦ ἐστηκεῖναι τὴν στρατιάν τοῦ οὐ-
 ρανοῦ σωματικῶς, ἢ πάλιν οἰεσθαι τοὺς σωζομένους
 καὶ ἐπαινουμένους ἐν τοῖς σωματικοῖς εἶναι δεξιούς
 καὶ ἀπολούμενους ἐν τοῖς ἀνάλογον τούτοις σωματικοῖς
 εὐωνύμοις.

Ἄλλὰ μήποτε τὸ μὲν ἀποκαταστῆναι ἐπὶ τὴν βα-
 σιλειαν ἀπολαθόντα τὴν ἑαυτοῦ ἀρχὴν Χριστὸν, κατ-
 αργηθείσης τῆς βασιλευσύσης ἐν τοῖς θνητοῖς σώ-
 μασι τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίας, καὶ πάσης τῆς ἀρ-
 χουσύσης τῶν πονηρῶν ἀρχῆς, καὶ ἔξουσίας, καὶ δυνά-
 μεως, τοῦτ' ἐστὶ τὸ καθισθῆναι αὐτὸν ἐπὶ θρόνου δό-
 ξης αὐτοῦ· τὸ δὲ καὶ δεξιὰ ποιῆσαι πάντα τῷ Θεῷ,
 ἵνα μηκέτι ἦ σκαιὸν τι πρὸς αὐτὸν, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἐσό-
 μενον ἐν τοῖς ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως ἐσομένοις,
 πρὸς παράδειγμα μέλλουσι βλέπειν τὸ ἐκ δεξιῶν τῆς
 δυνάμεως, καθέζεσθαι ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων
 αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ Χριστοῦ τοῦ Λόγου· οὐς ἀπο-
 καθίστησιν ὁ Θεὸς συνεργήσας αὐτοῖς, καὶ ἐτοιμάσας
 τὸ ἐγγίξειν τῇ Χριστοῦ ὑπεροχῇ, ἐν ᾧ μὲν προηγού-

A judicatur ²⁵, » haud secus ac spiritualia Evangelio-
 rum vocabula Paulus examinat ac discutit : quem-
 admodum enim quæ de manna, et petra, ex eaque
 profuente aqua scripta sunt, juxta spiritualem legis
 sensum interpretans Paulus ait ²⁶ : « Et omnes
 eandem escam spiritualem manducaverunt, et
 omnes eundem potum spiritualem biberunt (bihe-
 bant autem de spiritali, consequente eos petra,
 petra autem erat Christus) ; » ita super petram
 hanc stans spiritualis, ob idque gratias Deo agens,
 et de se ipse dicens ²⁷ : « Satnit super petram pedes
 meos, et direxit gressus meos ; » is, inquam, hanc
 Dei super spiritualem thronum sessionem, spiri-
 tualem esse dixerit ; et sessionem Christi pariter,
 et Christum a dextris virtutis sedere spirituale
 esse dixerit ; nihil enim de corporali sessione per
 illa significatur, quam id esse definierunt, clunibus
 sedi alicui incumbentibus inniti ; nam quod hæc
 corporaliter nuncupata sint, ridiculum foret thronos
 esse quosdam (ex quam materia, mihi non liquet)
 fabricatos existimare, sessionis Dei vel Christi ca-
 paces, eorumve qui a dextris vel sinistris Christi
 sedent, quibus nimirum id Pater præparavit. Certe
 an cœli militiam arbitrari fas sit a dextris vel sini-
 stris Dei corporaliter stare ; vel sibi rursum **716**
 fingere salutem adeptos, et laudem meritos a cor-
 poreis regis nostri Jesu Christi dextris esse ; at
 vituperio et reprehensione dignos, ac perituros, a
 corporeis similiter sinistris stare, haud satis scio.
 τοῦ βασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τοὺς δὲ ψεκτοὺς

C 5. At vide annon Christum recuperato suo imperio
 in regnum restitui, destructo quod in mortali-
 bus hominum corporibus regnabat peccato, et
 omni in improbos imperium tenente principatu, et
 potestate, ac ditione, idem sit quod in majestatis
 suæ solio ipsum considerare : omnia autem Deo dex-
 tra cfficere, ita ut nihil ipsius ratione sinistrum sit,
 idem sit atque a dextris et a sinistris ipsius in
 regno Christi, qui Verbum est, sedere ; quæ a
 dextris sessio iis continget qui a dextris virtutis
 erunt, ut iis exemplo sint, qui quod ad virtutis
 dexteram erit intuebuntur : quos in pristinum stam-
 tum Deus restituit, postquam opein iis contulit, et
 ut ad Christi sublimitatem propius accederent,

VETUS INTERPRETATIO.

esso edificatas de materia nescio qua, in quibus sedeat Deus vel Christus ejus, vel qui ad
 dexteram ejus sessuri sunt, vel ad sinistram, quibus hoc a Patre paratum est : et nescio si sit corpo-
 rale quod dicitur, militiam cœli stare ad Dei dextram vel sinistram, et iterum existimare quoniam qui
 salvantur quidem et laudabiles sunt, a dextris corporalibus sunt regis nostri Jesu, mali autem et per-
 diti similiter in sinistris corporalibus.

5. Sed vide ne forte quod dicitur Christum restitui in regno suo recipientem proprium principatum,
 sic intelligere debeamus. ut destructo peccato quod in corporibus mortalibus hominum est, et omni
 principatu alienarum virtutum, et potestate destructa, hoc sit sedere Christum in sede gloriæ suæ. Quod
 autem Deus omnia facit ad dexteram, et ad sinistram, hoc est ut jam nullum malum sit ante eum. Intel-
 ligat ergo qui potest, eminentiam quidem regni in hominibus Christum recepisse, et glorificatum esse
 ad gloriam quam habuit priusquam esset mundus, priusquam peccarent qui peccaverunt, et habebat
 gloriam apud Patrem : eorum autem qui appropriant in primo, vel in secundo, vel in tertio loco, quasi

²⁵ I Cor. II, 15. ²⁶ I Cor. x, 3, 4. ²⁷ Psal. xxxix, 5.

(53) Ἀνάλογον ταῖς τοῦ Παύλου. Voci, ταῖς, supplementum fortassis ἐδοχαῖς, vel pro ταῖς legen- dum τοῖς. Ibidem pro εὐαγγελικῶν Codex Regius habet Εὐαγγελίων.

disposuit ; ut qui iis qui Christo appropinquant A præcellat, sit a dextris, et velut ipsum contingat, et dextræ Verbi adhærescat ; qui vero dignitate inferior erit ac meritis, prope sinistram ipsius sit. Ac vide num a Christi dextris ea esse, animo fingere possis, quæ opifícia Dei sub sensum cernendi non cadentia appellantur ; a sinistris autem, quæ aspectabilia et corporea sunt ; in universa autem regnum tenet Christus. Jam nunc autem eorum qui ad ipsum propius accedunt, dextera aliqui, et quæ intellectu comprehenduntur, sortiti sunt ; sinistra autem alii, et quæ sensilia sunt. Videndum autem annon verâ filiorum Zebedæi mater, quos Boanerges, hoc est tonitrus filios, vel tonitrum Servator appellavit, magnam de filiis suis Jacobo et Joanne existimationem animo præcipiens (et magni quippe revera erant) et præ universa natura creata primas ferre posse autmans, utpote qui ipsius grandiloquentiam) 717 fuissent assecuti, ad Dominum accedens, ut a dextris alterum, alterum a sinistris constitueret, postulabat : Servator autem usque adeo grandiloquam Jacobi et Joannis matrem redarguens, ut quæ præstantiores minime dignosceret, atque ejusmodi donum nesciret esse gratiam Dei qui supra omnia est, quique favorem suum et auxilium confert, et in tali sublimitatis gradu eos collocat, quos ad id idoneos esse novit, id dixit⁷¹ : « Nescitis quid petatis ; » et : « Sedere ad dexteram meam et sinistram, non est meum dare, sed quibus paratum est a Patre meo. » Observabit vero qui poterit, quoniam a Sospitatore, quæ item a Patre datur, cum quædam non a Filio, verum ab ipso Patre dari videat. An autem ejusmodi quidpiam et ipsa doceant Evangelia, cum pro aliquibus consequendis virtutibus rogantem Servatorem quandoque representant, ut postulata sua a Patre exoret ; tum vero absque precibus agentem, quasi jam in po-

μενος τῶν ἐγγιζόντων ἢ ἐκ δεξιῶν, καὶ οἷον ἀπτόμενος αὐτοῦ, καὶ κολλώμενος τοῖς τοῦ Λόγου δεξιοῖς· ὁ δὲ ὑποδεέστερος ἐγγύς τῶν ἀριστερῶν αὐτοῦ. Δεξιὰ δὲ ὄρα εἰ δύνασαι νοῆσαι Χριστοῦ τὰ ἀόρατα ὀνομαζόμενα κτίσματα, ἀριστερὰ δὲ τὰ ὀρατὰ καὶ σωματικά· ἀλλὰ Χριστὸς μὲν πάντων βασιλεύει. Ἦδη δὲ τῶν ἐγγιζόντων αὐτῷ οἱ μὲν κεκλήρωνται τὰ δεξιὰ καὶ νοητὰ, οἱ δὲ τὰ ἀριστερὰ καὶ αἰσθητά. Καὶ μηποτε ἡ ἀληθινή μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, οὗς ἐκαλεσε Βοανεργῆς ὁ Σωτῆρ, ὅ ἐστιν (54) υἱοὶ βροντῆς, ἡ βροντή, μεγάλη κρίνασα περὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου (καὶ γὰρ ἦσαν μεγάλοι), καὶ ὑπολαβοῦσα αὐτοὺς τὰ πρωτεῖα δύνασθαι ἔχειν παρὰ πᾶσαν γεννητὴν φύσιν, ὡς χωρήσαντας τὴν μεγαλοφωνίαν (55) αὐτῆς, προσελθοῦσα ἤξιστο τὸν Κύριον, ἵνα ἰδρύσῃ τὸν μὲν ἕτερον αὐτῶν ἐκ δεξιῶν, τὸν δ' ἄλλον ἐξ εὐωνύμων· ὁ δὲ Σωτῆρ διελέγγων καὶ τὴν τηλικαύτην μεγαλόφωνον μητέρα τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου, ὡς ἀγνοοῦσαν τίνες οἱ ὑπερέχοντες, καὶ ὅτι ἡ τηλικαύτη δωρεὰ χάρις ἐστὶ τοῦ ἐπὶ πᾶσι Θεοῦ συμπνεόντος, καὶ συνεργούντος, καὶ ἰδρύντος· ἐν τῇ ταύτῃ ὑπεροχῇ, οὗς οἶδεν ἐπιτηδεύουσας, εἶπε τό· « Οὐκ οἶδατε τί αἰτεῖσθε, » καί· « Τὸ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου ἢ ἐξ εὐωνύμων οὐκ ἐστὶν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἠτοίμασται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου. » Ἐπιστήσῃ δὲ ὁ δυνάμενος τίνα μὲν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δίδοται, τίνα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ὁρῶν, ὅτι ἐστὶ τίνα ἃ οὐ δύνην ὁ υἱὸς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Πατὴρ. Εἰ δὲ τοιοῦτόν τι παρίσθῃ καὶ τὰ Εὐαγγέλια, ὅπου μὲν εἰσάγοντα τὸν Σωτῆρα εὐχόμενον περὶ τινῶν δυνάμεων, ἵνα αὐτῷ ὑπαρχῇ τὰ αἰτήματα ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· ὅπου δὲ χωρὶς εὐχῆς ποιῶντα, ὡς ἤδη ἔχοντα ἔχεινα περὶ ὧν ἤξιστο, τολμηρὸν μὲν ζητῆσαι, ὁμῶς δὲ ὁ δυνάμενος μετὰ εὐλαβίας· καὶ ταῦτα ἐξεταζέτω. Παραστήσῃ δ' οἶμαι, βουλόμενος τῇ μητρὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου καὶ αὐτοῖς, ὅτι καὶ ἔλειπεν αὐτοῖς πρὸς τὸ τελειῶσαι τὰ ἐν ἀνθρώποις ἐφικτὰ, οὐ τὰ τυχόντα, ἀποκριθεὶς εἶπε

VETUS INTERPRETATIO.

homines constituti secundum mensuram suam habentes sedere ad dexteram, vel ad sinistram Christi in regno ejus, quos restituet Deus cooperans eis, et parans eis ut appropient eminentiæ Christi. Qui quidem præcellunt præ cæteris appropinquantibus Christo, sunt a dextris Christi : videlicet, qui tangunt eum, conjuncti sunt dextris ipsius Verbi ; qui autem inferiores sunt, a sinistris ejus sunt. Dexteram autem vide si potes intelligere Christi invisibilem creaturam : sinistram autem visibilem et corporalem. Et Christus quidem omnibus regnat : appropinquantium autem ei quidam dextram sortiuntur, et intelligibilia ; alii autem sinistram, et sensibilia. Et ne forte vera mater filiorum Zebedæi, quos appellavit filios tonitruum Christus, magniloquia ipsa indicans magna de filiis suis, Jacobo et Joanne, nam et vere magni erant : et existimans eos prima habere posse super omnem naturam humanam, quasi qui potuerunt capere magniloquium ejus, accedens Deum precabatur, ut confirmaret unum quidem a dextris, alterum a sinistris. Salvator autem reprehendens etiam hujusmodi magniloquentiam, matrem Jacobi et Joannis quasi ignorantem qui essent eminentiores, et quoniam hujusmodi donum solius Dei est qui super omnia est, conspirantis, et cooperantis, et confirmantis in hujusmodi eminentia quos viderit aptos, et ideo dixit :

⁷¹ Matth. xi, 22, 23.

(54) Οὗς ἐκάλεισε Βοανεργῆς ὁ Σωτῆρ, ὅ ἐστιν, etc. בני רגל, Marc. iii, 17, a רגל, « tumultuatus est, » quæ vox Arabice sonat : « valide tonuit : » producta nempe ad speciem generis appellatione. Origenes homil. 1 in Genes. scripsit « Banerges, » quod magis ad Hebræum accedit ; sed fortasse Galilæa dialectus rectam pronuntiationem corruptit. Aliam profertur sententiam Hieronymus in Dan. 1, 7 : « Filii Zebedæi, inquit, appellati sunt filii tonitruum, quod non ut plerique putant Boanerges, sed æmendatus legitur Beneraham ; » id est, בני רעם.

Idem repetit libro *De nominibus Hebraicis*. Huetius. (55) Ὡς χωρήσαντας τὴν μεγαλοφωνίαν. Parum probabiliter dixisse Nazianzenum ait Beza Adnot. maj. in Marc. iii, 17, ita vocatos Zebedæi filios διὰ μεγαλοφωνίαν. At neque de rebus divinis sublimius disseruit quisquam quam Joannes ; neque apertius majorive animo Christi causam egisse apostolorum quempiam verisimile est, quam Jacobum, qui primus inter apostolos Christianæ religionis fundamenta sanguine suo firmavit. Id.

μετὰ τὸ « Οὐκ οἶδατε τί αἰτεῖσθε, » τὸ « Δύνασθε A
πιεῖν τὸ ποτήριον, ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν; » ἢ, ὡς ὁ
Μάρκος ἀνέγραψε· « Δύνασθε τὸ ποτήριον πιεῖν, ὃ
ἐγὼ πίνω, ἢ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτί-
σθηναί; »

ad mediocrem perfectionis gradum, sed ad summum, quem quidem homines assequi possunt, pervenirent, post hæc verba ³⁸: « Nescitis quid petatis, » id responsi adjecit: « Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? » vel ita ut scripsit Marcus ³⁹: « Potestis bibere calicem quem ego bibo; aut baptismo, quo ego baptizor, baptizari? »

Καὶ ἐν τούτοις τε ζητήσῃ τις τί τὸ ποτήριον, καὶ
τί τὸ βάπτισμα, ὡς ἕτερα ἀλλήλων, καὶ δεόμενα οὐ
τῆς τυχοῦσης δυνάμεως, τῆς τοῦ πιομένου, ἢ τοῦ
βαπτισθησομένου, καὶ πιομένου οὐκ ἄλλο ποτήριον ἢ
ὃ ἔμελλε πίνειν ὁ Ἰησοῦς, βαπτισθησομένου τε παρα-
πλησίως βάπτισμα, ὃ αὐτὸς ἔμελλε βαπτίζεσθαι ὁ
Κύριος. Οἱ πολλοὶ μὲν οὖν τὰ ἀμφοτέρα ἄγουσιν εἰς
τὴν κατὰ τὸ μαρτύριον οἰκονομίαν, οὐ παριστάντες
οὔτε εἰ δύο ἐπινοίας ἔχει δηλουμένας διὰ τῶν δύο ὀνο-
μάτων ἐν τῇ ὑποστάσει τυγχανόντων, οὔτ' εἰ δύνα-
ται καὶ δύο δηλοῦσθαι ἐν τούτοις πράγματα. Ἡμεῖς
δὲ οὐκ ἀποδοκιμάζομεν μὲν καὶ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν,
ἐφρίσταμεν δὲ εἰ δύναται καὶ ἄλλο τι δηλοῦν παρὰ
ταῦτα τὰ δύο ὀνόματα. Καὶ ἐπεὶ πολὺ ἐστὶ τὸ νῦν
ἀκριβῶς διαλαβεῖν περὶ αὐτῶν, ὀλίγα εἰς τὸ στήναι
τὰ ἐμφαινόμενα ἡμῖν παραστήσομεν εἰς τὸν τόπον·
καὶ εἰς μὲν τὸ δηλοῦσθαι (56) ἐν τούτοις τὸ μαρτύριον,
οὐ βιώνῃ χρῆσται τις τῷ· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρέ-
νεγκε τοῦτο τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ (57), » ὡς ἐπιπό-
ως πιόμενον ὑπὸ τοῦ ἀναδεχομένου τοὺς ἐν τῷ μαρ-
τυρίῳ ἀγῶνας, ἕως τις ἐκπῆ ὑπομείνας τὰ κατὰ τὴν
ἐν τῷ μαρτυρίῳ πειρασμὸν πάντα τὰ προσαγόμενα
αὐτῷ· ἀλλὰ καὶ τῷ ἐν ριε' ψαλμῷ εἰρημένῳ· « Τί
ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ
μοι; Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι καὶ, τὸ ὄνομα Κυ-
ρίου ἐπικαλέσομαι. Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀπο-
δώσω ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Τιμίος ἐναν-
τίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ· » οὐδὲν γὰρ
δυνάμεθα πλεῖον ἀποδοῦναι τῷ Κυρίῳ ἐφ' οἷς εὐεργε-
τήθημεν, ἢ τὸ τοῦ σωτηρίου ποτήριον προθύμως λα-
βεῖν, καὶ ἐπικαλέσασθαι τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα εἰς τὸ
πιεῖν αὐτό· ἐν ᾧ ἐκπινομένη ἀποδίδωσί τις τὰς εὐ-
χὰς αὐτοῦ πάσας τῷ Κυρίῳ ἐναντίον παντὸς τοῦ

A testate sua habentem, quæ ab ipso petita sunt, au-
dax quidem est perscrutari; attamen hæc quoque
cum reverentia disquirat, cui facultas erit. Matri
autem, opinor, filiorum Zebedæi, ipsisque adeo de-
clarare volens nonnulla ipsis adhuc deesse, ut non

6. Atque hoc quidem loco quæsierit aliquis, quid sit calix, quid baptisma, quasi diversa sint ab invicem, nec mediocrem virtutem requirant, eam scilicet qua pollebit qui bibiturus est, vel qui baptizandus est, et qui bibiturus est non alium calicem, quam quem bibiturus erat Jesus, qui que baptizandus est eodem fere baptismate, quo baptizandus erat Dominus. Plurimi sane ad martyrium utrumque referunt, haud satis significantes an duobus nominibus, quæ natura quidem unum sunt, exhibitas duas significationes contineat, et an duæ res illis exprimi possint. Nos **718** quidem hanc interpretationem minime rejicimus, at utrum aliqui, præter hæc duo vocabula significet, dispicimus. Et quoniam de iis nunc accurate disputare nimium est, pauca quædam in hunc locum proferemus, quo sententiæ nostræ robur accedat; ac ut martyrium his significari probetur, non eo solum loco utetur aliquis: « Pater, si possibile est, transfer a me calicem hunc ⁴⁰, » quasi ægre et non sine laboribus ac ærumnis ab eo ebibatur qui martyrii difficultates ac tormenta patitur; omnibus donec illum ebibat toleratis, quæ in martyrii periclitatione sibi inferuntur; verum et illo, qui in psalmo centesimo decimo quinto exstat ⁴¹: « Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Vota Domino reddam coram omni populo ejus. Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. » Nec amplius enim quidquam Deo pro omnibus ab eo collatis in nos beneficiis reddere possumus, quam calicem salutaris prompto animo accipere, ad eumque exhauriendum nomen Domini invocare; quem dum bibit

VETUS INTERPRETATIO.

« Nescitis quid petatis. Sedere autem mecum non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo. » Arbitror autem quod volens ostendere matri filiorum Zebedæi, et ipsis, quoniam adhuc minus habebant de perfectione quam homines possunt habere non mediocres, ideo respondit postquam dixerat: « Nescitis quid petatis: Potestis calicem bibere quem ego bibiturus sum? aut baptismo baptizari quo ego baptizor? » Denique cum dixissent: « Possumus, » non ita respondit Christus: Calicem quidem meum bibere potestis; sed ad futuram eorum perfectionem respiciens dicit: « Calicem meum quidem bibetis, et baptismo baptizabimini. »

6. Adhuc autem quærere oportet in loco, quid est calix, et quid est baptisma. Quasi distent enim ab invicem, sic utrumque est nominatum. Multi enim utrumque dicunt ad passionem martyrii pertinere, non attendentes quoniam nisi duos et diversos intellectus ostenderet calix et baptisma, nunquam utrumque nominaretur. Nos autem et istam quidem traditionem non reprobamus, alterum autem statuimus: quoniam calix quidem ipsa passio intelligitur esse dolorum. Quod confirmatur non solum eo exemplo quod dicit: « Pater, si possibile est, transfer calicem hunc a me, » qui cum doloribus bibitur ab eo qui suscepit certamen martyrii, donec biberit eum sustinens in tentatione martyrii universa quæ inferuntur: sed etiam eo quod in alio loco dicitur: « Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem

³⁸ Matth. xx, 22, 23. ³⁹ Marc. x, 38. ⁴⁰ Marc. xiv, 36; Matth. xxvi, 39. ⁴¹ Psal. cxv, 12-15.

(56) Καὶ εἰς μὲν τὸ δηλοῦσθαι, etc. Hilarius, Hieronymus, *Opus imperfecti*. Theophylactus, Euthymius.

(57) Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρένεγκε τοῦτο τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ. Prior hujus loci pars e Marci xiv, 36, petita est. HUETIUS.

aliquis, vota sua omnia Domino reddit coram omni populo ejus. Martyrium autem esse calicem hoc ipso palam fecit quod statim post calicem subiunxit : « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. » Duas autem martyrium significaciones comprehendit, quarum altera calix salutaris appellatur; alia autem, baptisma; et quatenus labores aliquis sustinet, calix est ab eo ebibitus qui illata sibi omnia perfert, dolores suscipit, ac veluti haurit, eosque nec repellit, neque rejicit, vel vomit; baptisma autem est, quatenus remissionem peccatorum adipiscitur, qui mala sustinet. Si enim peccatorum remissionem pollicetur baptisma, quemadmodum accepimus de baptisate in aqua et spiritu; remissionem autem peccatorum recepit itidem, **719** qui martyrii baptisma perfert; martyrium sane recte baptisma dici potest : peccata autem ei remitti, qui martyrium patitur, inde liquet ⁴² : « Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego illum coram Patre meo qui in cœlis est. » Coram Patre vero suo qui in cœlis est unumquemque confitetur Servator, qui se fuerit confessus, etiamsi ante confessionem cujuslibet peccati reus erit; nam si cujuslibet peccati reos non agnoscat, haud verum erit illud : « Omnis ergo qui confitebitur me, » et cætera. Non futurum autem existimo, ut cujusvis noxæ reum coram Patre suo qui in cœlis est Sospitator confiteatur; illius siquidem confessio, cum libere et audacter aliquem coram Patre confitetur et agnoscit, ejusmodi est, quasi ea coram Patre confessione dignus sit qui agnoscitur. Ne nos autem commoveat, quod apud Marcum Servator calicem bibit, et baptisate baptizatur; cum enim Joannes « venit in omnem regionem finitimam Jordanis, prædicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum ⁴³, » ad Joannem quoque

λαοῦ αὐτοῦ. Σαφῶς δὲ ἐδίδαξεν ἐν τούτοις, ὅτι τὸ ποτήριον ἐστὶν (58) ὁ ἐπαγαγὼν τοῖς κατὰ τὸ ποτήριον τὸ « Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. » Τῇ δὲ ἐπινοίᾳ τὸ μαρτύριον δύο ἐστίν, ὧν τὸ μὲν ἐν καλεῖται ποτήριον σωτηρίου, τὸ δὲ λοιπὸν βάπτισμα· καὶ καθὼ μὲν ὑπομένει τις τοὺς πόνους, ποτήριον ἐστὶν ἐκπινόμενον ὑπὸ τοῦ φέροντος πάντα τὰ προσαγομένα εἰς ἑαυτὸν, ἀναλαμβάνοντος, καὶ οἷον εἰ πίνοντος τὰς ἀλγηδύνας, καὶ μὴ ἀπωθιμένου αὐτὰς, μηδὲ ἀποβάλλοντος, καὶ ἐμοῦντος· καθὼ δὲ ἄφρασι λαμβάνει ἀμαρτημάτων ὁ ὑπομείνας, βάπτισμά ἐστιν· εἰ γὰρ τὸ βάπτισμα ἄφρασι ἀμαρτημάτων ἐπαγγέλλεται, καθὼς παρελήφαμεν περὶ τοῦ ἐν ὕδατι καὶ πνεύματι βαπτισματος, ἄφρασι δὲ λαμβάνει ἀμαρτημάτων καὶ ὁ τὸ μαρτύριον ὑπομείνας βάπτισμα· βάπτισμα τὸ μαρτύριον εὐλόγως λέγοιτ' ἂν· ὅτι δὲ ἄφρασι ἀμαρτημάτων γίνεται (59) τῷ τὸ μαρτύριον ὑπομείναντι, δῆλον ἐκ τοῦ· « Πᾶς ὅς ἐάν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ὁμολογεῖ δὲ ἔμπροσθεν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατρὸς ὁ Σωτὴρ πάντα τὸν ὁμολογήσαντα, καὶ ἂν τύχῃ περὶ τῆς ὁμολογίας (60) ὅτι ποιοῦν ἀμαρτιῶν· εἰ γὰρ τοὺς ὅτι ποιοῦν ἀμαρτήσαντας οὐχ ὁμολογήσει, οὐκ ἔσται ἀληθὲς τό· « Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐκ οἶμαι δ' ὅτι ἔμπροσθεν τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς ὁμολογήσει ὁ Σωτὴρ τὸν ὁμοιωποιοῦν ἔνοχον ἀμαρτήματι· παρῆρησιαζομένου γὰρ ἐνώπιον Πατρὸς ἐστὶν ἡ ὁμολογία ἐπὶ τῷ ὁμολογουμένῳ, ὡς ἔξω τῆς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ὁμολογίας. Μὴ σαινέτω δὲ ἡμᾶς εἰ ὁ Σωτὴρ παρὰ τῷ Μάρκῳ καὶ τὸ ποτήριον πίνει, καὶ τὸ βάπτισμα βαπτίζεται· καὶ γὰρ ἦν ἰαχὸς ὁ Ἰωάννης « ἦλθεν εἰς πᾶσαν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφρασι ἀμαρτιῶν, » καὶ Ἰησοῦς παραγίνεται πρὸς τὸν Ἰωάννην, τοῦ βα-

VETUS INTERPRETATIO.

cem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Vota mea Domino reddam in conspectu omnis populi ejus. Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. » Nihil enim dignum reddere possumus Deo pro omnibus bonis quæ fecit in nobis, nisi ut calicem salutarem prompte accipiamus, et nomen Domini invocemus, ut possimus magnanimiter bibere eum : in quo bibendo vota nostra reddimus Domino in conspectu omnis populi ejus. Manifeste autem ostendit in his quoniam calix martyrium est, ex eo quod statim propter bibitum calicem addidit, sic : « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus » Intellectu autem omne martyrium duplex est, quorum unum vocatur calix salutaris, reliquum autem baptisma. Et hoc quidem quod quis perfert dolores, calix est quem bibet omnis qui sustinet omnia sibi illata, nec rejicit, nec vomit aliquid eorum : quod autem quis in passione remissionem accipit peccatorum, baptismus est. Si enim baptismus indulgentiam peccatorum promittit, sicut accepimus de baptismo aquæ et spiritus : remissionem autem accipit peccatorum, et qui martyrii suscipit baptismum : sine dubio ipsum martyrium rationabiliter baptismus appellatur. Quoniam autem remissio sit peccatorum omni martyrium sustinenti, manifestum est ex eo quod ait : « Omnis qui confessus fuerit me coram hominibus, et ego confitebor in illo coram Patre meo qui est in cœlis. » Confitebor ergo coram Patre suo Salvator omnem hominem qui confessus fuerit eum coram hominibus, etsi fuit ante confessionem aliqua habens peccata. Si enim eos qui aliqua habentes peccata confessi sunt, non confitetur et Christus coram Patre suo, jam non erit verum quod dixit : « Omnis qui me confessus fuerit, » et cætera. Alias autem peccatorem nescio si confitetur Christus coram Patre suo. Confessio enim filii gloriantis est in conspectu paterno super eo

⁴² Matth. x, 32. ⁴³ Luc. iii, 3.

(58) *Ἐν τούτοις, ὅτι τὸ ποτήριον ἐστὶ.* Nos hic asteriscum inferimus, contra fidem mss. H. et R. Legendum enim : ὅτι τὸ ποτήριον μαρτύριον ἐστὶ. Vetus interpres, « manifeste autem ostendit in his quoniam calix martyrium est. » Hæretius.

(59) Ὅτι δὲ ἄφρασι ἀμαρτημάτων γίνεται, etc.

Tertullianus in *Apologet.*, cap. 50; Cyprianus *epist.* 73; Prosper. *lib. Sent.* in 149; Augustinus *libr. xiii De civit. Dei*, cap. 7, et *serm. 13 De Verbis apol.*, et Thomas iii, q. 87, a. 1, ad 2. 1b.

(60) Codex Regius, ὁμολογήσεως.

πισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ, οἷον εἰ ἀπολουόμενος τὰ ἡμέτερα ἁμαρτήματα, ἢ ἡμεῖς καὶ τῷ λουτρῷ αὐτοῦ καθαρισθῶμεν· μᾶλλον δὲ ἐμφαίνεται τὸ καθαρίζεσθαι ἡμᾶς ἐπὶ τῷ μαρτυρίῳ αὐτοῦ, καθὼς ἐβαπτίζετο ἀναλαβὼν ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας, ἵνα αὐτὰς λύσῃ καὶ ἀφ' ἡμῶν, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ· διόπερ « ὁ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἡμῶν, » ἐπεὶ αὐτὸς ἀπέθανε τῇ ἁμαρτίᾳ οὐ τῇ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τῇ ἡμετέρᾳ· εἴ γε ἔχειν λόγον τὸ τοιοῦτον δοῦναι τίσι, πεπώκασι δὲ ποτήριον καὶ τὸ βάπτισμα ἐβαπτίσθησαν οἱ τοῦ Ζεβεδαιῶν υἱοί, ἐπειπερ Ἡρώδης μὲν ἀπέκτεινε Ἰάκωβον τὸν Ἰωάννου μαχαίρᾳ· ὁ δὲ « Ῥωμαίων βασιλεὺς, ὡς ἡ παράδοσις (61) διδάσκει, κατεδίκασε τὸν Ἰωάννην μαρτυροῦντα διὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον εἰς Πάτμον τῆν νῆσον. Διδάσκει δὲ τὰ περὶ τοῦ μαρτυρίου ἑαυτοῦ Ἰωάννης, μὴ λέγων εἰς αὐτὸν κατεδίκασε, φάσκων ἐν τῇ Ἀποκαλύψει ταῦτα· « Ἐγὼ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς ὑμῶν, καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει, καὶ βασιλείᾳ, καὶ ὑπομονῇ ἐν Ἰησοῦ, ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἔοικε τὴν Ἀποκάλυψιν ἐν τῇ νήσῳ τεθεωρηκένα.

Ὁ δὲ προστιθεὶς μετὰ τὴν ἀποδοδεομένην διήγησιν εἰς τὸ ποτήριον καὶ τὸ βάπτισμα τοιαῦτὰ φησιν· Ὡσπερ ἔστι τι βρώμα τοῦ Σωτῆρος, περὶ οὗ λέγει· « Ἐμὸν βρώμα ἐστίν, ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον, » οὕτως ἀλόγον ἐστὶ ποτήριον ἐκείνῳ τῷ βρώματι, ὃ τολμηρὸν μὲν διορίσαι ἀπὸ τοῦ βρώματος, καὶ παραστήσαι πραγματικῶς· ὅμως δὲ ὁ δυνάμενος ἐπιστήσάτω μήποτε τὸ μὲν πρακτικόν ἐστὶ τὸ βρώμα, τὸ δὲ θεωρητικόν τὸ πόμα· κατὰ γὰρ τὸν ἐσθλοντὰ ἐστὶν ἐν τῷ ποιεῖν τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, καὶ τελειοῦν ἐκείνου τὸ ἔργον, τὸ καὶ πίνειν τὸ θέλημα (62)

VETUS INTERPRETATIO.

quem confitetur, quasi digno Christi confessione ad Patrem. Secundum hæc videtur et calicem bibisse, et baptismo baptizati filii Zebedæi, quoniam Herodes quidem interfecit Jacobum fratrem Joannis gladio. Imperator autem Romanorum, sicut docet traditio, condemnavit Joannem dantem testimonium verbi Dei in insulam Patmon, sicut ipse de suo martyrio docet, non dicens quis eum condemnavit, sed ubi fuit condemnatus. Dicit autem in Revelatione sua hoc modo : « Joannes frater vester, et socius in tribulatione, et in regno et in patientia Jesu, fui in insula, quæ vocatur Patmos, propter verbum Dei, et propter testimonium Jesu Christi. Et fui in spiritu in die Dominico : et audivi post me vocem magnam quasi tubam, » et cætera. Et ex hoc intelligitur quoniam revelationem hanc in insula constitutus vidit.

7. Adhuc autem addimus juxta ea quæ diximus, sicut est aliqua esca Christi, de qua dicit : « Mea est esca ut faciam voluntatem ejus qui me misit, et perficiam opus ipsius : » sic secundum æstimationem escæ

⁶⁴ Rom. vi, 10. ⁶⁵ Act. xii, 2. ⁶⁶ Apoc. i, 9. ⁶⁷ Joan. iv, 34.

(61) Ὁ δὲ Ῥωμαίων βασιλεὺς, ὡς ἡ παράδοσις, etc. Postquam in ferventis olei labrum demersus Joannes integer inde exiit et incolumis, ut auctor est Tertullianus, *De præscript. hæc.*, cap. 36, et ex Tertulliano Hieron., lib. 1 *Advers. Jovinian.*, c. 14, et lib. iii in *Matth.* xx, in insulam Patmon postea deportatus est, quemadmodum ipse de se affirmat Johannes testis locupletissimus. Id Domitiano imperante factum docent Irenæus, *Hæc.* v ; Eusebius lib. iii *Eccles. histor.*, cap. 18 ; Hieronymus, lib. *De scriptor. eccles.*, in *Joanne* ; Nicophorus, lib. iii, cap. 9, et Pseudoprocopus in opere nensis et fabulis confecto, cap. 8 et 9 ; et scriptores denique ecclesiastici Græci et Latini fere omnes : ut audiendum minime sit Dorothæus ille supposititius in *Joannis Vita*, et Theophylactus in *Matth.* xx, qui ad Trajani imperium id referunt : sic enim Theophylactus : Ἰάκωβον μὲν γὰρ Ἡρώδης ἀπέκτεινε, Ἰωάννην δὲ Τραιανὸς κατεδίκασε μαρτυροῦντα τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας, quod de Joannis exsilio acci-

accedit Jesus, ut ab ipso baptizetur ; quasi peccata nostra ab eo eluerentur, ut nos per ipsius lavacrum emundaremur ; quin potius ob ipsum martyrium emundari nos apparet, quo susceptis peccatis nostris baptizabatur, ut iis nos ac item se exsolveret. Ideo, « quod mortuus est, peccato nostro mortuus est », quandoquidem non suo, sed nostro peccato mortuus est. Quod si illud rationi consentire videtur ; calicem sane ebiberunt, et baptismo baptizati sunt filii Zebedæi, quoniam Herodes Jacobum Joannis fratrem gladio interemit ⁶⁴ : Romanorum autem **720** imperator, quemadmodum perhibet traditio, Joannem veritatis verbum testimonio suo comprobantem in Patmon insulam relegavit. Quæ autem ad martyrium suum pertinent, a quo damnatus fuerit prætermittens, Joannes ipse tradit in *Apocalypsi*, his verbis ⁶⁵ : « Ego Joannes frater vester, et particeps in tribulatione, et regno, et patientia in Jesu, fui in insula quæ appellatur Patmos, propter verbum Dei, » et cætera ; et in insula quidem divinitus ipsi nuntiata videtur *Apocalypsis*.

7. At qui ad traditam super calice et baptismo expositionem aliqua adjicit, sic ait : Quemadmodum aliquis cibus Servatoris est, de quo ipse dicit ⁶⁶ : « Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me, et perficiam opus ejus, » ita cibo huic calix respondet, quem a cibo distinguere, et perite ac solenter explicare audax quidem est ; nihilominus animadvertat cui facultas erit, annon cibus id quod actuosum et in agendo positum est, potius autem id quod pertinet ad contemplationem, designet : nam qui dum voluntati ejus morem gerit a quo missus est, opus ipsius absolvit, edenti respon-

piendum est, non de ipsius obitu, ut existimavit Maldonatus in *Joan.*, cap. 21 ; multo etiam minus Aretas Cæsariensis, qui Neronis ætate id contigisse docet : « Ex eo puto, inquit Baronius, deceptus, quod una simul Tertullianus martyrium Petri, Pauli atque Joannis in nuper citato loco recenset. » Quod autem Claudio Cæsari id tribuit Epiphanius, *Hæc.* ii, cap. 12, cum nonagenario tamen majorem tunc Joannem fuisse dicat, mirum quantum fugerit eum ratio ; nam cum sexto et quinquagesimo ab ortu Christi anno excesserit Claudius ; triginta, ut minimum, ac quatuor annis Christo majorem fuisse Joannem, juxta ipsius rationem necesse est ; proindeque septimum supra sexagesimum egisse annum, cum sanguinem suum Dominus noster profudit : quod omnem superat fidem. Huetius.

(62) Τὸ καὶ πίνειν τὸ θέλημα, etc. Manca hic esse videtur codd. nostrorum scriptura

det; bibenti vero, qui voluntati ejus obtemperans a quo missus est, cognitionem ipsius perficit et consummat. An autem ad hoc discrimen referri queat illud, necne ⁴⁸: « Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus, » ipse per te dijudicabis; cibum enim actionem revera esse, potum autem contemplationem dixerit quispiam; quod qui pronuntiaverit, propterea priore hunc loco panem a se benedictum et fractum discipulis dedisse inquiet, quod prior sit actio; sumpto vero postmodum calice actis gratis dedisse ipsis dicentem ⁴⁹: « Bibite ex hoc omnes; » compositis siquidem actionibus, et recte constituta rerum gerendarum facultate, per eas ad ipsarum contemplationem eundem est: id enim ait propheta ⁵⁰: « Seminate vobis in justitiam, vindemiate in fructum vitæ, » ut quæ agenda sunt, primum faciamus: deinde vero subnectit: « Illuminate vobis lumen scientiæ; » postquam enim mores suos expurgavit **721** aliquis, ad scientiam recta proficiscitur, ab eaque lumen mutuatur. Atque hæc quidem extra propositum, propter profundius calicis examen, dicta sunt. Ac in vigesimo secundo psalmo, primum quidem illud dictum est ⁵¹: « Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me; » deinde vero illud ⁵²: « Calix tuus inebrians me quam præclarus est. » Nec vero qui legit hæc, sistere nos ac morari in animum inducat, quod quæ ad commemoratas superius Dei vel Christi sessiones pertinent, aliquatenus exponenda essent; ad id autem respondemus hoc nobis duntaxat fuisse propositum, ut quæ de sessione jactantur, ex Scripturis retelleremus, et ab humiliori interpretatione lectorem absterceremus; alias enim de sessione, et statione, et ambulatione Dei vel Christi potissimum erat disputandum, quod præsens interpretatio nequaquam desiderabat; longius enim et intempestive ab instituto divertissemus.

8. Cæterum hoc a Sospitatore ad Joannis et Jacobi matris, vel ipsorum Zebedæi filiorum postulationem responso dato ⁵³: « Audientes, inquit, decem indignati sunt de duobus fratribus, » ut qui cæ-

τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, καὶ τελειῶσαι αὐτοῦ τὴν γνώσιν. Εἰ δὲ δύναται, ἢ μὴ, εἰς ταύτην τὴν διαφορὴν ἀναφέρεισθαι τὸ· « Ἡ σὰρξ μου ἀληθῶς ἐστὶ βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῶς ἐστὶ πόσις, » καὶ σὺ κρινεῖς· λέγοι γὰρ ἂν τις, ὅτι ἀληθῶς μὲν βρῶσις ἡ πράξις, ἀληθῶς δὲ πόσις ἡ θεωρία, καὶ ὁ τοῦτο φάσκων ἐρεῖ, ὅτι διὰ τοῦτο πρῶτον δίδωσι τὸν ἄρτον εὐλόγησας καὶ κλάσας τοῖς μαθηταῖς, ἐπεὶ πρώτη ἐστὶν ἡ πράξις· καὶ μετὰ τοῦτο, λαθῶν ποτήριον, εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· « Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· » ἐπεὶ δὲ τὰ τῶν πράξεων θυβρίσαντα, καὶ τὰ πραγμάτων καὶ ἐπὶ θεωρίαν αὐτῶν· καὶ γὰρ κατὰ τὸν προφήτην λέγεται τὸ· « Σπειράτε ἑαυτοῖς εἰς δικαιοσύνην, τρυγήσατε εἰς καρπὸν ζωῆς, » ἢ πρῶτον πράξωμεν τὸ δέον· καὶ μετὰ τοῦτό φησι· « Φωτίσατε ἑαυτοὺς φῶς γνώσεως· » ὁδῶ γὰρ τις μετὰ τὸ τὰ ἦθη καθάραι ὁθεῦσι ἂν ἐπὶ τὴν γνώσιν, καὶ φωτίζοιτο ἐν αὐτῇ. Καὶ ταῦτα δὲ παρεκβατικῶς λέλεκται διὰ τὴν περὶ τοῦ ποτηρίου βαθυτέραν ἐξέτασιν. Καὶ ἐν εἰκοστῇ δευτέρῃ ψαλμῷ λέλεκται πρῶτον μὲν τὸ· « Ἠτοιμάσας ἐνώπιόν μου τράπεζαν, ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· » ἐξῆς δὲ καὶ τὸ· « Ποτήριόν σου μεθύσκον με ὡσεὶ κράτιστον. » Μὴ ὑπολαμβάνετω δ' ἡμᾶς ὁ ἐντυγχάνων τῆδε τῇ γραφῇ κρατεῖν, ὅτι ἐχρῆν πως διηγήσασθαι τὰ περὶ τῶν ἀναγεγραμμένων καθίσεν τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Χριστοῦ· ἀπλολογύμεθα γὰρ, ὅτι δυσωπήσαι μόνον ἀπὸ τῶν βητιῶν προέκειτο τὰ περὶ καθίσσεως, καὶ ἀποστήσαι τὸν ἐντυγχάνοντα ἀπὸ τῆς ταπεινοτέρας ἐκδοχῆς· ἄλλω γὰρ κριτῶ ἐχρῆν προηγουμένην τινὰ σκέψιν ποιήσασθαι περὶ καθίσσεως καὶ στάσεως, καὶ περιπάτου Θεοῦ ἢ τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ οὐκ ἀπαιτεῖ ἡ παρούσα διήγησις· μεγίστη γὰρ ἂν καὶ ἄκαιρος ἐγένετο ἡ παρέκβασις.

Πλὴν τούτων λεχθέντων ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὴν ἀξίωσιν τῆς μητρὸς Ἰωάννου καὶ Ἰακώβου, ἢ αὐτῶν τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, « Ἀκούσαντες, φησὶν, οἱ δέκα ἠγανάκτησαν περὶ τῶν δύο ἀδελφῶν, » ὡς ἀξιοσάντων

VETUS INTERPRETATIO.

illius, est etiam potus. Quod temeritatis quidem est abdirimere, et rebus ipsis ostendere. Tamen qui potest intelligat, ne forte quod est in actu, esca sit: quod autem in consideratione, potus. Manducare est enim Christi, facere voluntatem ejus qui misit eum, et perficere opus ejus. Bibere autem, sapere secundum voluntatem ejus qui misit eum, et perficere notitiam ejus. Secundum hanc differentiam intelligitur et quod ait: « Caro mea vera est esca, et sanguis meus verus est potus. » Esca enim animarum vera est actus. Verus autem potus est agnitio veritatis. Ideo et primum dat panem benedicens et frangens discipulis suis, quoniam in primo loco est actus. Et post accipiens calicem et gratias agens, dixit: « Bibite ex hoc omnes, » quoniam convenit primum quæ sunt actus implere, et opus bonum delectare, et sic ad scientiam rerum venire: et secundum prophetam qui dicit: « Seminate vobis ad justitiam, et vindemiate fructum vitæ, » ut primum bona opera faciamus, post hoc autem quod dicit: « Illuminate vobis lumen scientiæ, » quasi per viam quamdam postquam emendaverit quis mores suos proficiscatur ad scientiam et illuminetur. Et in psalmo vigesimo secundo dictum est primum: « Præparasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me, impinguasti in oleo caput meum. » Et post hoc: « Poculum tuum inebrians me quam præclarum est. » Non autem cui reprehendat nos qui legit hæc verba, quoniam oportuit interpretari quodammodo quæ de sessionibus dicta sunt Dei, vel Christi. Respondemus enim quoniam placare tantummodo de Scripturis propositum fuit de sessionibus, et legentem avertere ab humili illa traditione. Alterius autem temporis est principalem expositionem facere de sedere Dei, et stare, et ambulare, quod non exigit expositio præsens.

8. « Et audientes decem contrastati sunt de duobus fratribus, quoniam rogaverunt cæteris proponi. » Et vide quoniam et Judas erat inter indignantes, etsi inter indignantes cæteros erat, ne forte necdum inimiserat diabolus in cor ejus ut traderet Dominum, sed erat in ipso proposito, quo et cæteri apostoli erant.

⁴⁸ Joan. vi, 56. ⁴⁹ Matth. xxvi, 27. ⁵⁰ Os. x, 12. ⁵¹ Psal. xxii, 5. ⁵² ibid. ⁵³ Matth. xx, 24.

προτιμηθῆναι τῶν λοιπῶν. Παρατήρει δ' ὅτι (63) καὶ Ἰούδας ἐν τοῖς ἀγανακτοῦσιν ἦν. Καὶ ἀνέγραψε τοῦτο καὶ ὁ Μάρκος. Εἰ δὲ ἐν τοῖς ἀγανακτοῦσιν ἦν μετὰ τῶν λοιπῶν ἐννέα, μήποτε ἔτι οὐδέπω βεβλήκει ὁ διάβολος εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν παραδῶ, ἀλλ' ἔτι καὶ τῇ προαιρέσει εἰς τῶν ἀποστόλων ὁ Ἰούδας ἦν. Πολλὰ δὲ περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς πρὸ τούτων εἰπόντες, νῦν οὐκ ἐπαναλαμβάνομεν περὶ τοῦ κατασκευάσαι, ὅτι Ἰούδας προαιρέσεως ὣν ὅποιας καὶ οἱ λοιποὶ πέπτωκε καὶ ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα τοῦ πονηροῦ, καὶ φιλαργυρήσας, καὶ προδοῦς τὸν Σωτῆρα. « Ὁ δὲ Ἰησοῦς, προσκαλεσάμενος αὐτοῦς, εἶπεν· Οἴδατε, ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν. » Τούτοις τὰ ἰσοδυναμοῦντα καὶ ὁ Μάρκος ἀνέγραψε. Ἐτηρήσαμεν δὲ, ὡς περ ἐπ' ἄλλων πλειόνων, καὶ τὴν τάξιν τῶν ἀναγεγραμμένων τηροῦντας Ματθαῖον καὶ Μάρκον, εἴτε θεραπειῶν εἴτε λόγων, οὕτως καὶ ἐνταῦθα· ἐξῆς γὰρ τὰ ἀπὸ τοῦ· « Μέλλων δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ παρέλαβε τοὺς (64) δώδεκα κατ' ἰδίαν, » μέχρι τοῦ· « Εὐθὺς δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς, » πάντα τῇ τάξει τετήρηκε καὶ ὁ Μάρκος ἀπὸ τοῦ· « Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἀναβαίνοντες εἰς Ἱερουσόλυμα, » μέχρι τοῦ· « Εὐθὺς αὐτὸν ἀποστελεῖ πάλιν ὧδε. » Σὺ δὲ, παραθεῖς τὰ εὐαγγέλια ἀλλήλοις κατὰ τοὺς τόπους τούτους, καὶ συγκρίνων αὐτοὺς, εὐρήσεις τὸ λεγόμενον. Καὶ ὁ Λουκᾶς μέντοι ἐκ μέρους τὸ ὅμοιον ἀνέγραψε, προτάξας αὐτῶν (65) τό· « Ἐγένετο δὲ φιλονεικία αὐτῶν, τὸ, τίς αὐτῶν ἦ μείζων· » ἐν τούτοις γὰρ ἐπιφέρει· « Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν κυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτῶν εὐεργέται καλοῦνται. Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα μὲν οὖν λελέχθω, ἵν' ἡμᾶς μὴ λανθάνῃ τὰ περὶ τῆς ἰσοδυναμίας τῶν κατὰ τὸν τόπον τετηρημένης Ματθαίου καὶ Μάρκου, καὶ ἐκ μέρους τῶ Λουκᾶ. Ἦδη δὲ καὶ τὴν διάνοιαν τῶν λεγομένων ἡμῶν ἐξεταστέον. Προεῖρηται, ὅτι τῶν παρὰ τῶ Ἰησοῦ πρώτων ἐπεδικάζοντο Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, καὶ ἡξίουν λαβεῖν τὸ καθίσαι ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐ-

teris anteferri postulassent. Nota vero inter indignantes illos fuisse Judam. Et illud quoque Marcus scriptum reliquit. Quod si cum novem aliis inter indignantes erat, vide an nondum diabolus miserat in cor ejus⁶³, ut ipsum Dominum nostrum proderet, sed voluntate etiamnum ac consilio unus erat ex apostolis Judas. Verum cum multa superius de eo dixerimus, id iterum probandum non sumimus, quod cum eadem Judæ esset quæ reliquis voluntas ac propositum, lapsus est, et ex insano pecuniarum amore, et Servatoris prodicione in mali laqueum incidit. « Jesus autem vocavit eos ad se, et ait : Scitis quia principes gentium dominantur eorum⁶⁴, » et reliqua, usque ad id : « Et dare animam suam redemptionem pro multis. » Paria his quoque a Marco B scripta sunt⁶⁵. Quemadmodum autem in multis aliis, ita et hoc loco 722 eundem sive sanationum, sive sermonum scriptis traditorum ordinem servasse Matthæum et Marcum observavimus; nam quæ his subnexa sunt⁶⁷ : « Cum autem ascensurus esset Jesus Jerosolymam, assumpsit duodecim discipulos secreto, » usque ad id : « Et confestim dimittit eos, » hæc omnia eodem ordine servavit Marcus ab hoc loco⁶⁸ : « Erant autem in via ascendentes Jerosolymam, » usque ad illum : « Continuo illum rursus mittit huc. » At tu Evangelia hic invicem opponens, eaque loca simul contendens, rem ita se habere, uti dicimus, comperies. Simile autem ex parte est, quod scripsit Lucas, his præmissis⁶⁹ : « Facta est autem contentio inter eos, quis eorum esset major; » iis sed enim subjungit : « Dixit autem eis : Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic, » et cætera. Hæc itaque dicta sint, ne nos convenientia fugiat, quam hoc loco Matthæus, et Marcus, et partim etiam Lucas servarunt. Jam vero ipsa eorum quæ a nobis dicta sunt sententia disquirenda est. Supra diximus Jacobum et Joannem de primo apud Jesum consequendo loco contendisse, ab ipsiusque dextris et

VETUS INTERPRETATIO.

Jesus autem convocans eos dixit : « Scitis quia principes gentium dominantur, et qui majores sunt, potestatem exercent in eos. Non ita erit inter vos; sed quicumque voluerit inter vos major esse, erit vester minister : et quicumque voluerit inter vos primus esse, erit vester servus. » Quoniam duo fratres super cæteros apostolos sibi gloriam præripere voluerant indignantibus cæteris, inde occasionem accipiens Jesus, regulam justitiæ fidelibus ponit, quomodo quis apud Deum potest obtinere primatum. Principes gentium non contenti tantum regere suos subjectos, violenter eis dominari nituntur. Inter vos autem qui estis mei, non erunt hæc, ne forte qui videntur habere aliquem in Ecclesia principatum, dominantur fratribus propriis, vel potestatem in eos exercent. Quoniam sicut omnia carnalia in necessitate sunt posita, non in voluntate : spiritalia autem in voluntate, non in necessitate, sic et principes spiritalis principatus eorum in dilectione subjectorum debet esse positus, non in timore corporali. Sed et qui voluerit apud Patrem meum major esse comparatione fratrum suorum cæterorum, efficiatur minister eorum quibus vult esse major. Et qui principatum desiderat Ecclesiæ, debet fieri omnium servus in humilitate servili, ut obsequatur omnibus in his quæ pertinent ad salutem. Et hæc docet nos sermo divinus. Nos autem sive non intelligutes voluntatem divinam positam in Scripturis, sive contemnentes talem commendationem

⁶³ Joan. xiii, 2. ⁶⁴ Matth. xx, 25 et seq. ⁶⁵ Marc. x, 41. ⁶⁷ Matth. xx, 17 et seq. ⁶⁸ Marc. x, 52 et seq. ⁶⁹ Luc. xii, 24, 25, 26.

(63) Ὡς ἀξιώσαντων προτιμηθῆναι τῶν λοιπῶν. Παρατήρει δ' ὅτι, etc. Hæc ita videntur restituenda : Ὡς ἀξιώσαντων προτιμηθῆναι τῶν λοιπῶν καὶ ἀνέγραψε τοῦτο καὶ ὁ Μάρκος· παρατήρει δ' ὅτι καὶ Ἰούδας ἐν τοῖς ἀγανακτοῦσιν ἦν. Εἰ δὲ ἐν

τοῖς, etc. HUETIUS.

(64) Παρέλαβε τοὺς. Confodiendum fortasse illud, καί.

(65) Αὐτῶν. Forte legendum αὐτῶ.

sinistris in ipsius regno ut sederent, postulasse, A ipsorumve matrem id pro eis rogasse; illud quoque addidimus reliquos decem, utpote qui de primis apud Jesum obtinendis partibus ipsi quoque disceptarent, hoc nomine fuisse indignatos, quod proximum Jesu in gloria locum præripere veillent Jacobus et Joannes, quasi reliquis decem præstantiores essent. His autem cum ratione præmissis, accersit Jesus vel eos decem qui fuerunt indignati, vel una cum reliquis duobus, et rationem ac viam addocet qua magnus aliquis et prior apud Deum evadat. Tale autem illud est, quod ipse ait : Principes gentium, vel qui in eos imperium tenere videntur, subditis suis dominari non contenti, duriter ipsis imperare volentes, per vim 723 eos subignit : quemadmodum et gentium optimates in vitæ hujusce dignitatibus satis non habent in subjectis potestatem habere, sed contra eos insurgentes potestate sua abutuntur; at inter vos discipulos meos hæc ita se non habent; neque quibus aliquod traditum in eos est imperium qui mihi fidem habent, vel aliquam in Patris mei et Dei Ecclesia potestatem habere creduntur, fratribus suis impotenter imperant, et præter jus et æquum eos regunt qui ad cultum Deo per me exhibendum confugerunt : sed si quis apud Patrem meum magnus haberi vult, et fratribus suis præstantior, omnibus ministrato, quibus major esse contendit. Quod si quis primas etiam apud me tenere partes cupit, se nemini prælatum iri sciat, cui cum servire poterit, minime tamen servierit servitum in mode-

ωνόμων αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ἢ ἡ μήτηρ αὐτῶν τοῦτο ἦται περὶ αὐτῶν· καὶ λέλεκται, ὅτι ἐπὶ τούτοις, ὡς καὶ αὐτοὶ τῶν παρὰ τῷ Ἰησοῦ πρωτείων ἐπιδικάζομενοι, οἱ λοιποὶ ἠγανάκτησαν δέκα, εἰ ὑφαρπάξουσιν βούλωνται Ἰακώβος καὶ Ἰωάννης, ὡς ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς δέκα ὄντες, τὴν πρὸς τὸν Ἰησοῦν κατὰ τὴν δόξαν ἐγγύτητα. Τοῦτων δὲ προσιρημένων κατὰ τὸ εὐλογον, ὃ Ἰησοῦς προσκαλεῖται ἦτοι τοὺς ἀγανακτήσαντας δέκα, ἢ καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν δύο, καὶ διδάσκει τὴν ὁδὸν καθ' ἣν μέγας καὶ πρῶτός τις ἔσται παρὰ τῷ Θεῷ. Τὸ δὲ λεγόμενον τοιοῦτον ἦν· ὅτι οἱ μὲν τῶν ἐθνῶν ἀρχόντες, ἢ δοκούντες αὐτῶν ἀρχεῖν, οὐκ ἀρκούμενοι τῷ κυριεύειν τῶν ὑποταταγμένων, βιαίότερον αὐτῶν κρατεῖν θέλοντες, καὶ κατακυριεύουσιν αὐτῶν (66)· ὁμοίως δὲ καὶ οἷως κατὰ τὴν ἐν τῷ βίβω τούτῳ ἀξίαν ἐν τοῖς ἔθνεσι μεγάλοι οὐκ ἴστανται ἐπὶ τοῦ ἐξουσιάζειν τῶν ὑπηρεκῶν, ἀλλὰ κατεξαισιτάμενοι αὐτῶν κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν· ἐν ὅμιν δὲ τοῖς ἔμοῃς γνωρίμοις μὴ ἔστω ταῦτα, μηδὲ οἱ ἀρχὴν τινα ἐγκραχευριζόμενοι τῶν εἰς ἐμὲ πιστευόντων, ἢ ἐξουσίαν ἐν Ἐκκλησίᾳ τοῦ Πατρὸς μου (67) καὶ Θεοῦ ἔχειν νενομισμένων κατακυριεύεωσαν τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, ἢ κατεξουσιάζεωσαν τῶν ἐπὶ τὴν δι' ἐμοῦ θεοσέβειαν καταπεφυγότων· ἀλλ' εἴπερ βούλεται τις παρὰ τῷ Πατρὶ μου κρείττων ἢ μέγας, καὶ συγκρίσει τῶν ἑαυτοῦ ἀδελφῶν ὑπερέχων, πᾶσι διακονεῖτω ὧν βούλεται εἶναι μείζων. Εἰ δὲ καὶ τῶν παρ' ἐμοῦ πρωτείων τις ὀρέγεται, ἴστω μηδενὸς ἔσεσθαι πρῶτος, ἢ παρὸν δουλεύειν μὴ ἐδούλευσε δουλείαν τὴν καὶ ἐν μετριότητι καὶ τῇ ἐπεινετῇ ταπεινότητι, τὸν τε δουλεύοντα ὠφελῆσαι δυναμένῳ, ὄνῃσαι δὲ ἢ ἀναπαῦσαι καὶ τοὺς δουλευομένους. Ὁ δὲ

VETUS INTERPRETATIO.

nem Christi, tales sumus, ut etiam malorum principum mundi excedere superbiam videamur : et non solum quærimus sicut reges acies precedentes, et terribiles nos, et accessu difficiles maxime pauperibus exhibemus, et tales sumus ad eos qui nos interpellant ut propter aliquid deprecetur, sicut nec tyranni, et crudeliores principibus mundialibus ad subjectos. Et est videre in quibusdam Ecclesiis præcipue civitatum maximarum, principes populi Christiani nullam affabilitatem habentes, vel habere ad se permittentes. Et Apostolus quidem etiam dominis dat mandatum de servis dicens : « Domini, quod justum est et æquum servis præstate, scientes quoniam et vos habetis Dominum in cælis. » Docet autem et remittere minas. Episcopi autem quidam crudeliter comminantur, aliquando quidem occasione peccati, aliquando autem contemnentes pauperum curam, cum sit scriptum : « Quantum magnus es, tantum humilia te, et invenies gratiam coram Domino. » Item in Proverbiis : « Ante contritionem extollitur cor viri, et ante gloriam humiliatur. » Principes ergo gentium dominantur eorum : principes autem Ecclesiarum serviant subditis. Sed et majores gentium potestatem exerceant fidelium, audiant autem eum qui dicit : « Discite a me quia mitis sum, et humilis corde. » Non ista dicimus ut inclinemus ecclesiasticum principatum : est enim interdum quando secundum vocem apostolicam, « peccantes coram omnibus arguant, ut et cæteri metum habeant ; » est aliquando, ut utens potestate sua tradat peccantem Satanæ « in interitum carnis, ut spiritus salvetur in die Domini » nostri Jesu Christi : tamen raro hoc fieri debet; corripienti enim sunt in quieti, consolandi autem pusillanimes, sustinendi infirmi, et ad omnes magnanimitas est habenda. Nulli malum pro malo reddendum, ut non existimetur inimicus qui peccat, sed corripiatur ut frater. Hæc autem diximus volentes ostendere quod Ecclesiarum principes principum mundialium imitatores esse non

(66) Καὶ κατακυριεύουσιν αὐτῶν. Καὶ, videtur παρέλκειν, et κατεξουσιάζειν, aliquid addunt significationi τοῦ κυριεύειν, et τοῦ ἐξουσιάζειν, ut κυριεύειν, ἐξουσιάζειν, dominationem, potestatem; κατακυριεύειν, κατεξουσιάζειν, violentam et acerbam dominationem significant. Id adeo liquet ex tota hæc Origenis commentatione, sed et ex Act. xix, 16; et I Petr. v, 5. Hesyehius : Κατακυριεύσαι, κατακρατῆσαι autem est νικῆσαι ex eodem Hesyehio, « vi subigere, domare. » Hæc eo fusius probō; quo nulli non constat, quam immerito Erasmus, qui ab hac stat sententia, a Beza carpatur. Quo nempe legitimam hierarchiam convelleret, omnem hic in Ecclesia dominationem a Christo respici ac

damnari approbare studuit : « Utur enim, inquit, Lucas simplicibus verbis non compositis, et hos dicit vocari Euergetas, quod tyrannis non convenit. » At commodam nobis exceptionem suggestit Origenes : sic ille de hoc Lucæ loco : Ἀποτρέπων τὸν βουλόμενον εἶναι ἐν τοῖς ἀδελφοῖς μείζονα μιμεῖσθαι τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἢ τὴν τῶν ἐξουσιαζόντων τῆς κολακίας ἐπιθυμίαν. « Eum deterrens qui vult inter fratres major esse, ne regiam potestatem, vel imperantium adulationis appetitum imitetur. » Non rem ipsam, sed rei modum damnat Christus; non dominatum, sed fastuosum et impotentem. Hæc sunt.

(67) Codex Anglicanus seu Holmiensis sic habet, non καὶ Θεῶν, quemadmodum Huetius in notis.

Λουκάς βασιλεῖς καὶ ἐξουσιαζόντας ἐθνῶν παραλαμ-
 βάνει εἰς τὸν λόγον, ἀποτρέπων τὸν βουλούμενον εἶναι
 ἐν τοῖς ἀδελφοῖς μείζονα μιμῆσθαι τὴν βασιλικὴν
 ἐξουσίαν, ἢ τὴν τῶν ἐξουσιαζόντων τῆς κολακείας
 ἐπιθυμίαν· διδάσκω ἡμᾶς ἴν' ὁ μὲν ἀληθῶς ἐν ἡμῖν
 μείζων γένηται ὡς ὁ νεώτερος, τουτέστιν ὡς παιδίον,
 ἀπλότητος καὶ ἰσότητος χάριν· ὁ δὲ ἡγούμενος (οὕτω
 δὲ οἶμαι ὀνομάζειν τὸν καλούμενον ἐν ταῖς Ἐκκλη-
 σίαις ἐπίσκοπον), ὡς ὁ τοῖς ὑπηρετουμένοις διακο-
 νούμενος (68). Καὶ ταῦτα μὲν ὁ τοῦ Θεοῦ διδάσκει
 ἡμᾶς λόγος· ἡμεῖς δὲ, ἦτοι μὴ νοοῦντες τὸ βούλημα
 τῆς διδασκαλίας ἐν τούτοις Ἰησοῦ, ἢ καταφρονούντες
 τῶν τηλικούτων ὑποθηκῶν τοῦ Σωτῆρος, τοιοῦτοί
 ἐσμεν ὡς ἐνίοτε καὶ τὸν τῶν κακῶν ἀρχόντων ἐν τοῖς
 ἔθνεσιν ὑπερβάλλειν τυφόν, καὶ μονονουχί ζητεῖν ὡς
 οἱ βασιλεῖς δορυφόρους· καὶ φοβερούς ἑαυτοὺς καὶ
 δυσπρόσιτους μάλιστα τοῖς πένησι κατασκευάζοντες,
 τοιοῦτοί ἐσμεν πρὸς αὐτοὺς ἐντυγχάνοντας ἡμῖν, καὶ
 περὶ τιμῶν ἀξιοῦντας, ὡς οὐδὲ οἱ τύραννοι, καὶ ὠμό-
 τεροι τῶν ἀρχόντων πρὸς τοὺς ἱκέτας. Καὶ ἔστι γε
 ἰδεῖν ἐν πολλαῖς νομιζομέναις Ἐκκλησίαις, καὶ μάλιστα
 ταῖς τῶν μείζονων πόλεων, τοὺς ἡγουμένους τοῦ λαοῦ
 τοῦ Θεοῦ, μηδεμίαν ἰσολογίαν ἐπιτρέποντας, ἔσθ' ὅτε
 καὶ τοῖς καλλίστοις τῶν Ἰησοῦ μαθητῶν, εἶναι πρὸς
 αὐτοὺς. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος τοῖς κυρίοις περὶ τῶν
 οἰκετῶν ἐντολὴν δίδωσι λέγων· Οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον
 καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, εἰδότες, ὅτι
 καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανῷ· διδάσκει δὲ καὶ
 ἀνιέναι τὴν ἀπειλὴν τοῦ δεσπότης κατὰ τῶν οἰκετῶν.
 Ἔστι δὲ τινὰς ἰδεῖν ὠμῶς ἀπειλοῦντας, ὅτε μὲν προ-
 φάσει ἁμαρτίας, ὅτε δὲ τῷ καταφρονεῖν τῶν πτωχῶν,
 παρὰ τὸν ἀποστολικὸν λόγον ἐν ᾧ λέλεκται· Δεξιὰς
 ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβῃ κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ
 ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν, μόνον τῶν πτωχῶν
 ἵνα μνημονεύωμεν· καὶ πάλιν τὴν πρὸς τοὺς ὑπο-
 χειρίους ἰσότητα μὴδὲ φανταζομένου, ὅτι καθήκει
 ἀτυφίαν καὶ ἰσότητα μάλιστα Χριστιανοῖς ἐμπολι-
 τεύεσθαι, καὶ ἐξαιρέτως ἐν τοῖς ὑπεροχῆν τινα ὀνόμα-
 τος ἐκκλησιαστικοῦ φοροῦσι· γέγραπται γάρ· Ὅσοι
 μέγας εἶ, τοσούτω ταπεινοῦ σεαυτὸν, καὶ ἐναντι Κυ-
 ρίου εὐρήσεις χάριν. Ἐχρῆν δ' ἡμᾶς εἰδέναι καὶ τὸ
 ἐν Παροιμίαις οὕτως εἰρημένον· Πρὸ συντριβῆς
 ὑψοῦται καρδία ἀνδρός, καὶ πρὸ δόξης ταπεινοῦται·
 ἐκκλίνειν δὲ καὶ τὸ περιπεσεῖν τῷ φρονῆσαι, ἢ εἰπεῖν
 λόγον, ὃν εἶπεν ὁ θέλων ἑαυτὸν δικαιοῦσαι πρὸς τὸν
 Ἰησοῦν διδάξαντα τὸ· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου
 ὡς ἑαυτὸν, ὅς οὐκ ἠδέσθη τῷ Σωτῆρι εἰπεῖν· Καὶ

stia et laudabili humilitate positam, quæque ser-
 vienti prodesse, eos autem juvare et reflcere possit
 quibus ipsa exhibetur. At Lucas reges et gentium
 dominos oratione sua comprehendit, eum deterrens
 qui inter fratres major esse voluerit, quominus re-
 giam potestatem, vel palpi cupiditatem principibus
 insitam imitetur; id nos edocens, ut qui inter nos
 major revera est, fiat sicut junior, hoc est, sicut
 puellus propter simplicitatem, et propterea quod
 aliis nunquam se anteferat: princeps vero (sic
 autem appellandum existimo qui in Ecclesiis epi-
 scopus vocatur) tanquam qui ministrantibus mini-
 strat. Atque hæc quidem docet nos Dei Verbum:
 nos autem sive doctrinæ Jesu hoc loco tradita sen-
 tentiam non assequamur, sive talia Servatoris asper-
 nemur præcepta, tales sumus ut nequissimorum
 inter gentes principum superbiam aliquando supe-
 remus, et satellites haud secus ac reges tantum non
 conquiramus: quin etiam nos ad terrorem compo-
 nentes, difficilesque ad nos aditus, pauperibus præ-
 sertim facientes, tales iis accedentibus et aliquid
 rogantibus nos exhibemus, quales tyranni, princi-
 pumve crudelissimi supplicibus sese non præbent.
 Ac in plerisque legitime constitutis, sed majorum
 præsertim civitatum Ecclesiis principes populi Dei
 videre licet, haud ullam apud se **724** æqualitatem
 servari, ne præstantissimis quidem nonnunquam
 Jesu discipulis permittentes. Certe Apostolus heris
 erga famulos præceptum tradidit dicens⁶⁸: « Domini,
 quod justum est et æquum, servis præstare,
 scientes quod et vos Dominum habetis in cælo; »
 quin etiam adversus servos minas remittere heros
 docet. Nonnullos autem asperis utentes commina-
 tionibus videre licet, aliquando peccati obtentu,
 nonnunquam etiam præ pauperum contemptum, contra
 Apostoli sermonem qui sic habet⁶⁹: « Dextras
 dederunt mihi et Barnabæ societatis: ut nos in
 gentes, ipsi autem in circumcissionem: tantum ut
 pauperum memores essemus: » et rursus nullam
 erga subditos æquabilitatem in animum inducen-
 tes, neque modestiam et æquabilitatem inter Chri-
 stianos potissimum versari debere cogitantes, sed
 inter eos præsertim qui dignitatem aliquam in Ec-
 clesia gerunt: scriptum est enim⁷⁰: « Quanto ma-
 gnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo in-
 venies gratiam. » Illud quoque scire nos oportet,
 quod in *Proverbiis* scriptum est his verbis⁷¹: « An-

VETUS INTERPRETATIO.

debent, sed imitari debent Christum accessibilem, et mulieribus loquentem, et pueris manus imponentem, et discipulis suis pedes lavantem atque tergentem, exemplum eis dantem, ut et ipsi similiter faciant fratribus suis. Forsitan autem et quoniam Dominus constitutus serviebat pro salute hominum generi nostro, propterea dicitur formam servi suscepisse, et humiliasse se usque ad mortem, propter quod et Dominus eum superexaltavit. Qui vult ergo exaltari, similia faciat, ut exaltet per ea: sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. Nam etsi angeli ministraverunt ei quando accesserunt et ministrabant ei: etsi Martha ministravit ei; tamen non ideo venit ut ministretur, sed ut ministret: et

⁶⁸ Col. iv, 1. ⁶⁹ Gal. ii, 9, 10. ⁷⁰ Eccle. iii, 20.

⁷¹ Prov. xviii, 12.

(68) Ὁ δὲ ἡγούμενος (οὕτω δὲ οἶμαι, etc.), ὡς ὁ τοῖς ὑπηρετουμένοις διακονοούμενος. Hæc postrema verba significatione activa gaudere interdum docet Budæus. Igitur, ὁ τοῖς ὑπηρετουόμενος

διακονούμενος, id est « servus servorum, » quem admodum pie appellari gaudet qui Ecclesiæ præest, HæTIUS.

tequam conteratur, exaltatur cor hominis, et antequam glorificetur, humiliatur; » ac devitandum item est ne in eam delabamur sententiam, eundemque proferamus sermonem, ac qui excusatione se tueri volens erga Jesum a quo præceptum illud accepit ⁶⁶ : « Diliges proximum tuum sicut teipsum ; » Servatori respondere non erubuit ⁶⁸ : « Et quis est meus proximus? » Id etiam a Paulo didicisse par erat : « Cum possemus vobis oneri esse, ut Christi apostoli : sed facti sumus lenes in medio vestrum, tanquam si nutrix foveat filios suos ⁶⁶. » Hoc etiam imitari oportebat ⁶⁷ : « Aut nunquid peccatum feci, meipsum humilians, ut vos exaltemini? » Gentium ergo principes suo in eas imperio violenter utantur; Ecclesiæ autem principes ipsi serviant : et gentium primores potestatem in eos iniquam teneant; fidelium autem, dicto huic obtemperant ⁶⁸ : « Discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. » Assentationibus præterea non admittendis erudiamur, neque propterea quod de aliquibus bene meriti esse visimus, benefici appellari gaudeamus. Hæc autem eo non dicimus, quo nos ipsi inconsulto « humilimus sub potenti manu Dei ⁶⁹, » et juxta ipsius sermonem, sub ecclesiastico ministerio, quandoque autem juxta Apostoli effatum ⁷⁰ : « Peccantes **725** coram omnibus arguendi sunt, ut et cæteri timorem habeant : » nonnunquam etiam potestate sua uti licet aliquos, « tradendo Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini ⁷¹; » at id raro faciendum est, sed « corripere » oportet « inquietos, consolari pusillanimes, suscipere infirmos, et patientes esse erga omnes, et nemini malum pro malo reddere ⁷² : » neque vero qui peccat inimici loco habendus est, sed audiendus Apostolus qui ait ⁷³ : « Nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem. » Hæc autem omnia propterea a me dicta sunt, quod juxta Dei sermonem palam facere vellem principi Ecclesiæ invidiam non esse principem gentium, nec eos æmulandos qui imperium, potestatemve suam impotenter exercent, et quique regia dignitate præditi sunt : sed Christus potius in ejusmodi rebus pro virili imitandus est, ad quem facillimi sunt aditus, qui cum mulieribus conversatur, et pueris manus imponit : Jesum vero in pelvim aquam profudisse, et discipulorum pedes tersisse, quamvis majorem sensum contineat, nihilominus tamen de iis sic ipse loquens in sacro contextu audiendus ⁷⁴ : « Vos vocatis me, Magister, et Domine, et bene dicitis : sum etenim, » et cætera ; ad laudabilem enim mo-

τις ἐστὶ μου πλησίον; » Ἐδει δὲ καὶ ἀπὸ Παύλου ἀνεγνωσκέναι τό· « Δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι, ἐγενήθημεν ἡποιοὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ἐάν τρωθῶς θάλαττῃ τὰ ἑαυτῆς τέκνα. » Ἐχρῆν μιμησασθαι καὶ τό· « Ἡ ἀμαρτίαν ἐποίησα, ἑμαυτὸν ταπεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε; » Οἱ ἄρχοντες οὖν τῶν μὲν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν· τῆς δὲ Ἐκκλησίας δουλεύουσιν αὐτῆ· ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι μὲν τῶν ἐθνῶν κατεξουσιαζέτωσαν αὐτῶν· τῶν δὲ πιστῶν ἀκουέτωσαν τοῦ· « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῦς εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Παιδευόμεθα δὲ καὶ πρὸς τὸ μὴ ἀποδέχεσθαι κολακείας, μηδὲ ἠδέως καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' οἷς ἂν δόξωμεν εἶ τινας πεποιτημένας, εὐεργέται. Οὐ ταῦτα δὲ φαμεν ἀνεπιστημόνως· « ταπεινοῦν, » ἑαυτοὺς θέλοντες· ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, καὶ κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διακονίαν· ἔστι δ' ὅτε χρῆ, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν, « τοὺς ἀμαρτάνοντα; ἐνώπιον πάντων ἐλέγχειν, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσιν· » ἔστι δ' ὅτε δεῖ, χρησάμενον τῇ ἐξουσίᾳ, « παραδοῦναι τινα τῷ Σατανᾷ εἰς θλῆθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου. » σπανίως δὲ τὸ τοιοῦτο ποιητέον· « νοθευητέον » γὰρ « τοὺς ἀτάκτους καὶ παραμυθητέον τοὺς ὀλιγοψύχους, καὶ ἀνεχτέον τῶν ἀσθενῶν, καὶ πρὸς πάντας δὲ μακροθυμητέον, καὶ οὐδὲν κακὸν ἐνταῦθα κακοῦ ἀποδοτέον. » Καὶ οὐ χρῆ ἡγεῖσθαι· ἐχθρὸν εἶναι τὸν ἀμαρτάνοντα, ἀλλ' ἀκουστέον τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε, ἀλλὰ νοθευεῖτε ὡς ἀδελφόν. » Καὶ ταῦτα πάντα μοι λέλεκται βουλομένη κατὰ τὸν λόγον παραστήσαι, ὅτι οὐ μιμητέον τῷ ἄρχοντι τῆς Ἐκκλησίας τὸν ἄρχοντα τῶν ἐθνῶν, οὐδὲ ζηλωτέον τοὺς κατακυριεύοντας, καὶ κατεξουσιάζοντας, καὶ βασιλεῖς· ἀλλ' ὅση δύναμις καὶ ἐν τούτοις Χριστὸν μιμητέον τὸν εὐεντευκτότατον, καὶ γυναιξὶν ὁμιλοῦντα, καὶ παιδείᾳ ἐπιτιθέντα χεῖρας. Εἰ καὶ μέλζονα δ' ἔχει λόγον τὸν Ἰησοῦν βεβληκέναι ὕδωρ εἰς νιπτῆρα, καὶ τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν κεκαθαρέναι, οὐδὲν ἤττον καὶ κατὰ τῆς λέξεως ἀκουστέον αὐτοῦ περὶ τούτων λέγοντος· « Ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ Κύριος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμι γάρ, » καὶ τὰ ἐξῆς· διὰ τούτων γὰρ δίδασκει μιμητὰς αὐτοῦ τῆς ἐπαινετῆς ταπεινότητος γίνεσθαι τοὺς μαθητάς. Τάχα δὲ καὶ ἐπεὶ Κύριος ὢν ἐδούλευσεν ὑπὲρ ἀνθρώπων σωτηρίας τῷ γένει ἡμῶν, κατὰ τοῦτο λέγεται μορφῆν δούλου ἀνελήφθαι, καὶ τεταπεινωκέναι ἑαυτὸν γινόμενον ὑπήκοον μέχρι θανάτου· καὶ ἐπεὶ διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν, ὁ βουλόμενος ὑψοῦσθαι τὰ παραπλήσια ποιησάτω τῷ διὰ τὰδε τινὰ ὑπερυψοῦσθαι· καὶ γὰρ Ὑῖος τοῦ ἀνθρώπου εἰ καὶ διηκονήθη, ἠνίκα « ἀγγελοὶ προσήλθον,

VETUS INTERPRETATIO.

tantum crevit ministrans, ut animam suam daret redemptionem pro multis qui crediderunt in eum. Cui dedit animam suam redemptionem pro multis? Nec enim convenit dicere, Deo. Ne forte ergo maligno? Ille enim dominabatur in nobis, donec daretur ei nobis redemptio anima Jesu, decepto videlicet et existimanti quasi possit dominari ejus, et non videnti quia non poterit sustinere in tenendo eam tormenta.

⁶⁶ Luc. x, 27. ⁶⁷ ibid. 29. ⁶⁸ I Thess. ii, 7. ⁶⁹ II Cor. xi, 7. ⁷⁰ Matth. xi, 29. ⁷¹ I Petr. v, 6. ⁷² I Tim. v, 20. ⁷³ I Cor. v, 5. ⁷⁴ I Thess. v, 14, 15. ⁷⁵ II Thess. iii, 15. ⁷⁶ Joan. xiii, 13.

καὶ διηκόνουν αὐτῷ, ἡ καὶ πάλιν διηκονήθη ὑπὸ τῆς Μάρθας (69), ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἐλήλυθε τὸ διακονη-
 θῆναι· ἐπεδήμησε γὰρ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ἵνα
 διακονήσῃ, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὀδύση διακονῶν ἡμῶν τῇ
 σωτηρίᾳ, ὡς δοῦναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν (70) λύτρον
 ἀντὶ πολλῶν τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτόν· καὶ εἰ καθ'
 ὑπόθεσιν πάντες ἐπίστευον εἰς αὐτόν, δεδῶκει ἂν τὴν
 ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πάντων. Τίτι δὲ ἔδωκε τὴν
 ψυχὴν αὐτοῦ (71) λύτρον ἀντὶ πολλῶν; οὐ γὰρ δὴ τῷ
 Θεῷ· μήτι οὖν τῷ πονηρῷ; οὗτος γὰρ ἐκράτει ἡμῶν,
 ἕως δοθῆναι τὸ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῷ λύτρον ἢ τοῦ Ἰησοῦ
 ψυχῆ, ἀπατηθέντι, ὡς δυναμένῳ αὐτῆς κυριεῦσαι,
 καὶ οὐχ ὀρῶντι, ὅτι οὐ φέρει τὴν ἐπὶ τῷ κατέχειν αὐ-
 τὴν βάσανον· διὰ καὶ θάνατος αὐτοῦ δόξας κεκυριευ-
 κέναι, οὐκέτι κυριεύει, γενομένου ἢ ἐν νεκροῖς ἐλευ-
 θέρου, ἢ καὶ ἰσχυροτέρου τῆς τοῦ θανάτου ἐξουσίας·
 καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἰσχυροτέρου, ὥστε καὶ πάντας τοὺς
 βουλομένους αὐτῷ ἀκολουθεῖν τῶν κρατουμένων ὑπὸ
 τοῦ θανάτου δύνασθαι ἀκολουθεῖν, οὐδὲν ἰσχύοντος
 κατ' αὐτῶν ἔτι τοῦ θανάτου· πᾶς γὰρ ὁ μετὰ τοῦ
 Ἰησοῦ, ἀνεπλήρωτος ἔστι τῷ θανάτῳ. Ἐν μὲν οὖν τοῖς
 ἐξεταζομένοις τοῦ Εὐαγγελίου ῥητοῖς γέγραπται ὁ
 Σωτὴρ ἡμῶν ἢ δεδωκέναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν λύτρον
 ἀντὶ πολλῶν· ἢ παρὰ δὲ τῷ Πέτρῳ εἰρηται, ὅτι ἢ οὐ
 φθαροῖς ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ ἐλυτρώθημεν ἐκ τῆς
 ματαίας ἡμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου, ἀλλὰ
 τιμῆ αἱματι· ἢ καὶ ὁ Ἀπόστολος δέ φησι· ἢ Τιμῆς
 ἡγοράσθητε· μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων. ἢ Οὐκοῦν
 ἡγοράσθημεν μὲν τῷ τιμῆ τοῦ Ἰησοῦ αἱματι, δέδοται
 δὲ λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν ἢ ψυχῆ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ
 οὔτε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, πρότερον γὰρ αὐτὸ παρ-
 ἔθηκε τῷ Πατρὶ λέγων· ἢ Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρα-
 τίθεμαι τὸ πνεῦμά μου (72)· ἢ οὔτε τὸ σῶμα, οὐδὲν γὰρ
 εὔρομέν πῶ τοιοῦτον περὶ αὐτοῦ γεγραμμένον. Καὶ
 ἐπὶ δέδοται ἢ ψυχῆ αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν, οὐκ
 ἔμενε δὲ παρ' ἐκείνῳ ἢ ἐδέδοτο λύτρον ἀντὶ πολλῶν,
 διὰ τοῦτο φησιν ἐν ἐ' ψαλμῷ τό· ἢ Οὐκ ἐγκατα-

destinam suam imitandam per illa discipulos suos
 instruit. Fortasse etiam propterea quod, cum Do-
 minus esset, generi nostro pro hominum salute
 servivit, ideo formam servi accepisse, et ad mortem
 usque obedientem factum seipsum depressisse dicitur
 70 : et si eum idcirco Deus supra modum extul-
 lit; quisquis extolli voluerit, similia iis agat quæ
 ad summam altitudinem consequendam acta sunt.
 Nam etiamsi Filio hominis exhibitum sit ministere-
 rium, quando « angeli accesserunt, et ministrabant
 ei 70, » et rursus ministravit ei Martha 71; non
 tamen ad id venit, ut ipsi ministraretur, sed inter
 hominum genus conversatus est, ut ministraret, et
 eo usque salutis nostræ inserviens procederet, ut
 animam 726 suam pro multis qui in se credide-
 rant, redemptionis pretium daret 70 : et si, ut hoc
 ponamus, omnes in eum credidissent, animam
 suam utique redemptionis pretium pro omnibus
 dedisset. Cuinam autem animam suam redemptio-
 nis pretium pro multis dedit? non enim Deo; nan-
 quid igitur malo? is enim in potestate sua nos ha-
 buit, donec pro redemptionis mercede anima Jesu
 daretur ipsi decepto, quasi illius potiri posset, nec
 animadvertenti se cruciatus in ea retinenda feren-
 dos sustinere non posse. Quamobrem mors eum
 imperio suo subiecisse visa, jam ipsi amplius non
 imperat, eum factus sit « inter mortuos liber 70, »
 et mortis potestate validior; eoque validior, ut eum
 potuerint sequi, quicumque ex iis quos superavo-
 rat mors, sequi eum voluerunt, nullam adversus
 eos potestatem morte amplius obtinente : quicum-
 que enim est cum Jesu, a morte invadi non potest.
 In hoc ergo quæm expendimus Evangelii loco Ser-
 vatorem « dedisse animam suam redemptionem pro
 multis » scriptum est 80 : at dixit Petrus 81 nos
 « non corruptibilibus auro vel argento redemptos
 esse de vana nostra conversatione paternæ tradi-

VETUS INTERPRETATIO.

Propter quod et mors patens se dominari, ejus dominata non est, quoniam erat solus « inter mortuos liber », et fortior omni potestate mortis, et usque adeo fortior, ut omnes sequi se volentes qui tenebantur a morte liberaret a morte, nihil valente in eis postmodum morte. Omnis enim qui sequitur Jesum, in-

70 Philip. ii, 8. 71 Matth. iv, 11. 72 Joan. xii, 2. 73 Matth. xx, 28. 74 Psal. lxxxvii, 5. 80 Matth. xx, 28. 81 I Petr. i, 18, 19.

(69) Καὶ πάλιν διηκονήθη ὑπὸ τῆς Μάρθας, etc. D

Euthymius.

(70) Ὡς δοῦναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, etc. Ge-
 nuinam et catholicam horum sententiam supra ex-
 posuimus in Matth. Vide item quæ supra adnotavi-
 mus, quæ ne pluries repetere cogamur id impræ-
 sentia dixisse sufficiat; si Christi voluntatem spe-
 cietis pro omnibus omnino hominibus, nullo excepto,
 ipsum obiisse. μηδένα, ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ ἀγευστον
 καταλιπόντα τῶν ἰδίων μυστηρίων, inquit Origenes,
 lib. vii Contra Celsum, si mortis hujus fructum, ad
 paucos eum duntaxat, eosque credentes pervenisse.
 Præterea, « multos, » aliquando « omnes, » non
 « aliquos » tantum significare ex multis Scripturæ
 locis probare facile est. Verissimum ergo est quod
 in hunc, quem in manibus habemus, Matthæi lo-
 cum scribit Theophylactus : Ὡστε καὶ τὴν ψυχὴν
 δοῦναι λύτρον ἀντὶ πολλῶν, τούτεστι πάντων· οἱ γὰρ
 πάντες πολλοί· et quod Euthymius : « Multis autem
 hæc nunc pro omnibus. Frequenter enim Scriptura
 multos dicit pro omnibus. Itaque pro omnibus tra-

didit animam suam, omnesque redemit : quanquam
 multi sua sponte in servitute remanserunt : » id
 quod et ipse fatetur Calvinus. Nec minus verum est
 quod habet Origenes, et quod Hieronymus : « Non
 dixit animam suam redemptionem dare pro omni-
 bus, sed pro multis, id est pro his qui credere vo-
 luerint; » hi enim mortis Christi fructum, illi Chri-
 sti voluntatem respiciunt. HUETIUS.

(71) Τίτι δὲ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, etc. Eu-
 thymius.

(72) Εἰς χεῖράς σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμά
 μου. Ita Vulgata Luc. xxiii, 46, et reliquæ inter-
 pretationes antiquæ, ac Græca pleraque exempla.
 Alia habent, παρατίθημι, quod postremum
 præfert cod. Reg. hoc loco. Nonnulla παραθήσομαι,
 quemadmodum et psal. xxx, 6, unde verba hæc sibi
 sumpsit Christus Dominus; quanquam hoc ipso
 Psalmi loco legunt Augustinus, et vulgatus, et
 Arabs, παρατίθημι. Syrus præteritum tempus ex-
 pressit. HUETIUS.

tionis : sed pretioso sanguine ; » ait vero Aposto-
 lus⁸⁵ : « Pretio empti estis , nolite fieri servi homi-
 num : » pretioso ergo Jesu sanguine empti sum-
 mus ; anima vero Dei Filii redemptionis pretium
 pro nobis data est , non autem spiritus ejus , antea
 enim Patri eum tradiderat dicens⁸⁶ : « Pater , in
 manus tuas commendo spiritum meum : » sed ne-
 que corpus , nihil enim ejusmodi de illo scriptis
 traditum comperimus . Et quoniam pro multis
 anima ipsius redemptionis pretium data est , nec
 apud eum remansit , cui redemptionis pretium pro
 multis data fuerat , illicirco in decimo quinto psalmo
 ait⁸⁷ : « Non derelinques animam meam in inferno . »
 Verum quando ad hunc locum semel per-
 venit , perversa ac malesana se loqui eos commone-
 factos velim , qui Christi gloriam celebrare se exi-
 stimantes , quæ ad Primogenitum omnis creaturæ
 pertinent cum iis confundunt quæ spectant ad ani-
 mam et corpus Jesu , fortasse 727 et ipsius spi-
 ritum ; et aliud omnino simplex esse opinantur ,
 quod visum , et in hac vita conversatum est : ab iis
 enim sciscitatur , an divinitas « imaginis Dei in-
 visibilis , et Primogeniti omnis creaturæ » præstantia ,
 an ille « in quo condita sunt universa in cœ-
 lis , et in terra , sive visibilia , sive invisibilia , sive
 throni , sive dominationes , sive principatus , sive
 potestates⁸⁸ » pretium redemptionis pro multis da-
 tus sit ; et cuinam redemptionis pretium hæc di-
 vinitas data sit ; an hosti captivos nos detinenti ,
 ipse talis ac tantæ mercedis pro captivis recipiendæ
 quod animam Jesu despiciam , eamque deprimam ac extenuem ; sed id contendens , animam quidem
 a toto Servatore redemptionis pretium fuisse datam , quoad ejus fieri potuit ; excellentiam autem illam
 et divinitatem pretium redemptionis dari neutiquam potuisse . Jesum itaque a Christo hodie non divido ,
 sed multo magis idem esse Jesum Christum , ipsiusque animam agnosco , ac « Primogenitum omnis
 creaturæ⁸⁹ ; » sed et corpus illius , quasi plus aliquid , si ita loqui fas est , unum illud totum esse ,
 quod « adhærens Domino unus spiritus est⁹⁰ . »

De duobus cæcis.

9. « Et egredientibus illis ab Jericho , secuta est
 eum turba multa : et ecce duo cæci sedentes secus
 viam⁹¹ , » et reliqua . Vera esto rerum , quæ hoc
 loco narrantur , historia , et Jerichunte cum disci-
 pulis exeuntem Jesum turba ingens secuta sit ; et
 prope viam qua Jerichunte exitur , sedentes cæci
 duo , cum illac transire Jesum inaudissent , clamore
 sublato dixerint : « Domine , miserere nostri , fili
 David⁹² , » atque in iis quæ scripta sunt vociferan-
 dis consenserint ; et propter cæcos misericordiam
 implorantes restitans Jesus eos vocaverit , ne transi-
 ens et prætergrediens ipsos appellaret : sed et

VETUS INTERPRETATIO.

comprehensibilis est a morte . Data autem anima ejus in redemptionem pro multis , non mansit apud eum
 cui fuerat data . Propter hoc dicit Propheta : « Quoniam non derelinques animam meam in inferno . »

9. « In illo tempore egredientibus illis ab Hiericho , secutæ sunt eum turbæ multæ , » et reliqua . Quæ
 sunt secundum historiam hujus loci , in aperto consistunt . Quæ autem spiritualiter nobis videntur , dica-
 mus . Et primum consideremus , quid est quod dicit : « Egredientibus discipulis Jesu cum ipso Jesu ab

⁸⁵ I Cor. vii , 23 . ⁸⁶ Luc. xxiii , 46 ; Psal. xxx , 6 . ⁸⁷ Psal. xv , 10 . ⁸⁸ Col. i , 15 , 16 . ⁸⁹ ibid . ⁹⁰ I Cor. vi , 17 . ⁹¹ Matth. xx , 29 , 30 . ⁹² ibid . 30 .

(75) Συγγέαρτας τὰ περὶ τοῦ Πρωτοτόκου, etc. Hanc hæresim perstringit Philastrus , Hæres. xci.

λειψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἕδην , » Γενόμενος δὲ
 ἄπαξ κατὰ τὸν τόπον , ὑπομνήσαιμ' ἂν τοὺς φαν-
 τασίᾳ δοξολογίας τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ συγγέαρτας
 τὰ περὶ τοῦ Πρωτοτόκου (75) πάσης κτίσεως τοῖς περὶ
 ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος Ἰησοῦ, τάχα δὲ καὶ τοῦ πνεύ-
 ματος αὐτοῦ, καὶ ἐν πάντῃ ἀσύνθετον οἰομένους εἶ-
 ναι τὸ ὄφθῆν καὶ ἐπιδημήσαν τῷ βίῳ, ὅτι μὴ ὀγύως
 λέγουσι· πυθόμεθα γὰρ αὐτῶν εἰ ἡ θεϊότης ἢ τῆς
 εἰκόνας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ἢ καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ
 « Πρωτοτόκου πάσης κτίσεως, » εἰ ἐκεῖνος, « ἐν ᾧ ἔκτι-
 σται τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς
 γῆς, εἴτε ὀρατά, εἴτε ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυ-
 ριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, » ἢ λύτερον ἐδόθη
 ἀντὶ πολλῶν· καὶ τίτι ἐδόθη ἐκεῖνη λύτερον, πολεμῶ
 κατέχοντι ἡμᾶς αἰχμαλώτους, ἕως λάθῃ τὸ λύτερον·
 B καὶ εἰ ἐχώρει τὸ τηλικούτον καὶ τοσοῦτον ἐκεῖνος λύ-
 τρον ἀντὶ τῶν αἰχμαλώτων λαθεῖν. Καὶ οὐ ταῦτά
 φημι ὡς καταφρονῶν τῆς ψυχῆς Ἰησοῦ, καὶ σμικρῶ-
 νων αὐτὴν, ἀλλὰ βουλόμενος ταῦτη μὲν κατὰ τὸ
 ἐνδεχόμενον λύτερον δεδῶσθαι ὑπὸ τοῦ ὅλου Σωτήρος·
 τὴν δὲ ὑπεροχὴν καὶ τὴν θεότητα ἐκεῖνην μηδ' ἂν
 δεδυνῆσθαι λύτερον δοθῆναι· πλὴν σήμερον οὐ λύω
 τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ πολλῶ πλεον οἶδα
 ἐν εἶναι Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ,
 πρὸς τὸν « Πρωτότοκον πάσης κτίσεως· » ἀλλὰ καὶ
 τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὡς πλεον, εἰ δεῖ οὕτως ὀνομάσαι, εἶ-
 ναι ἐν ὅλον τοῦτο, ὅπερ « ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν
 πνεῦμά ἐστιν. »

donec redemptionis mercedem accepisset? et an
 capax fuerit? Nec ea vero idcirco a me dicuntur,

C *Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.*

« Καὶ ἐκπορευομένων αὐτῶν ἀπὸ Ἰεριχῶ, ἠκολού-
 θησεν αὐτῷ ὄχλος πολὺς· καὶ ἰδοὺ δύο τυφλοὶ καθή-
 μενοι παρὰ τὴν ὁδόν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἔστω μὲν καὶ
 τὰ τῆς ἱστορίας τῶν κατὰ τὸν τόπον ἀληθῆ, καὶ ἐκ-
 πορευομένῳ ἀπὸ τῆς Ἰεριχῶ τῷ Ἰησοῦ μετὰ τῶν
 μαθητῶν ἠκολουθηκέναι αὐτῷ ὄχλον πολὺν, καὶ τυ-
 φλοὶ δύο παρὰ τὴν ὁδὸν καθεζόμενοι τῆς ἀπὸ Ἰεριχῶ
 ἐξόδου, ἀκούσαντες, ὅτι Ἰησοῦς παρέρχεται τὸν τό-
 πον ἐκεῖνον, καὶ αὐτοὶ κράξαντες εἰρηκέτωςαν·
 « Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, υἱὸς Δαυὶδ, » καὶ συμπε-
 φωνηκέτωςαν ἐν τῷ κεκραγότες τὸ ἀναγεγραμμένον
 εἰρηκένας· καὶ διὰ τοὺς τυφλοὺς ἀξιώσαντας ἐλεηθῆ

Eam autem multis post Origenem annis instauravit
 Apollinaris, de qua fuse Theodoretus, dial. 3. Πουτ.

και στάς ὁ Ἰησοῦς πεφωνηκίτω αὐτούς, ἵνα μὴ παρ-
 ἄγων και παρερχόμενος αὐτούς καλῆ. Ἄλλὰ και
 ἐστηκώς, και πυθανόμενος εἰρηκίτω αὐτοῖς· « Τί
 θέλετε ἵνα ποιήσω ὑμῖν; » Τὴν τε ἀξίωσιν ἰδικώτε-
 ρον ἤδη παριστάντες οἱ τυφλοὶ εἰρηκίτωσαν αὐτῷ
 θέλειν ἵνα ἀνοιγῶσιν ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐ-
 τῶν· και ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν και συμπαθὴς Σωτὴρ,
 σπλαγχνισθεὶς ἐπὶ τοῖς τυφλοῖς, σπλαγχνισθεὶς δ', οἴ-
 μοι, τῷ προειληφέναι ἐκείνους τὸ προκαλούμενον
 τῷ, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ἔλεον τοῦ Ἰησοῦ, ὅπερ ἦν τὸ
 κεραιρότας εἰρηκίται· « Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, υἱὲ
 Δαυιδ, » και πεπιστευκώτας ἡξιώκεναι ἵνα ἀνοιγῶσιν
 οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, ἀψάμενος αὐτῶν τῶν ὀφθαλμῶν,
 δύναμιν διὰ τῆς ἀφῆς λατρικὴν ἐνιεις τοῖς ὀφθαλμοῖς
 πεποικίτω τοὺς τυφλοὺς ἀναβλέπειν, κάκεινοι εὐ-
 χαρίστως ἡκολουθηκίτωσαν τῷ Ἰησοῦ· και πιστεύ-
 σασ τις τούτοις, και γινώσκων δὲ τό· « Ἐάν μὴ πι-
 στεύσητε, οὐ μὴ συνῆτε, » ἐκ τοῦ πεπιστευκίται
 κατὰ τὴν ἀνάλωγιαν τῆς πίστεως τὸ συνίεναι εἰλη-
 φέτω, και εἰληφίως λεγέτω τὰ περὶ τούτων, μετὰ τὸν
 περὶ αὐτῶν τῆς πίστεως θεμέλιον περὶ αὐτῶν ἐρμη-
 νεύων, κατὰ τό· « Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· » και
 ἔστω ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον πιστεύων τῷ Ἰησοῦ και
 τοῖς κατὰ τὸν τόπον τοῦτον ἀναγεγραμμένοις, ἀλλὰ
 και γινώσκων τὸν περὶ αὐτῶν νοῦν· ὁ γὰρ μένων
 ἐν τῇ τῆς πίστεως ἀληθείᾳ, και διὰ τῶν ἔργων τοῦ
 Λόγου ἐμμένων τῷ Λόγῳ, κατὰ τὴν Ἰησοῦ ἐπαγγελ-
 λειαν, γινώσκει τὴν ἀλήθειαν, και ὑπ' αὐτῆς ἐλευθε-
 ροῦται. Καὶ ἡμεῖς δὲ, ἐπεὶ μὴ πιστεύοντες μὲν οὐ
 συνίεμεν τοῦ βουλήματος τῶν λεγομένων, συνίεντες
 δὲ ἐκ τοῦ πιστεῦειν συνίεμεν, φέρε τὰ ὑποπίπτοντα
 ἡμῖν εἰς τὸν τόπον, εὐξάμενοι τῷ βουμένῳ ἡμᾶς ἀπὸ
 τοῦ κεκαλύφθαι ἡμῖν τὸ εὐαγγέλιον, καθὸ χωροῦμεν
 παρὰ τὴν ἡμῶν· και πρῶτον γε κατανοήσωμεν τί
 τὸ, ἐκπορευομένων ἀπὸ Ἰεριχῶ τῶν μαθητῶν τοῦ
 Ἰησοῦ μετὰ τοῦ Σωτῆρος ἡκολουθηκίται αὐτῷ πολλὸν
 ὄχλον. Ὅρα τοῖνον εἰ δύνασαι, μεμνημένος τῶν ἡμῖν
 ὑπαγορευθέντων (74) εἰς τὴν ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν
 εὐαγγέλιῳ παραβολὴν τὴν· « Ἀνθρωπός τις κατέ-
 ἔβαινε ἀπὸ Ἰερουσαλήμ εἰς Ἰεριχὴν, και περιέπεσε
 λησταῖς, » ἐπιστήσας λέγειν μήποτε και ἐνταῦθα
 Ἰεριχῶ (75) σύμβολόν ἐστι τοῦ περιγείου τόπου συν-
 ἦθως καλουμένου κατὰ τὴν Γραφὴν κόσμου. Ὁ μὲν

A postquam restiterit, eosque interrogaverit dicens⁹⁰ :
 « Quid vultis ut vobis faciam? » Tum vero postula-
 tum suum jam clarius exponentes cæci, aperiri a
 Jesu oculos suos velle se dicant : at homines amans,
 ac miseratione prosequens, erga cæcos misericor-
 dia affectus Servator, et affectus, opinor, quod mi-
 sericordiam, ut ita dicam, Jesu implorare **728**
 maluerint, hoc est, clamantes dixerint⁹¹ : « Mise-
 rere nostri, Domine, fili David, » et cum fide ape-
 riri oculos suos postulaverint, contactis ipsorum
 oculis, virtute per contactum oculis immissa san-
 nandi vi pollente, cæcis visum restituerit, ipsi vero
 accepti beneficii gratiam habentes, Jesum secuti
 sint : atque id aliquis persuasum habens, necnon
 et illud tenens⁹² : « Si non credideritis, non intel-
 ligetis, » propterea quod crediderit, pro fidei suæ
 iata parte intelligentiam acceperit, eaque accepta
 quæ ad hunc locum pertinent edisserat, post con-
 stitutum fidei his habitæ fundamentum ea expo-
 nens, juxta illud⁹³ : « Credidi, propter quod locu-
 tus sum : » ac qui erit ejusmodi, non Jesu solum,
 iisque quæ hoc loco scripta exstant consensum
 suum præbeat, verum et eorum quoque sententiam
 calleat; nam qui in fidei veritate permanet, et per
 Verbi opera Verbo adhæret, juxta pollicitationem
 Jesu, veritatem cognoscit, et ab ipsa liberatur⁹⁴.
 Nos vero, quandoquidem eorum quæ dicta sunt,
 sensum non assequimur, cum fide caremus; quo-
 tiescunque autem intelligimus, a fide nostra habe-
 mus ut intelligamus; age, eum prius approcati qui
 ab Evangelii tenebris et obscuritate nos liberat,
 quæ in hunc locum nobis succurrent pro virili
 parte exponamus; ac illud primum quid sit, Jeri-
 chunte egredientibus cum Servatore discipulis Jesu,
 magnam eum turbam fuisse subsecutam, perpenda-
 mus. Eorum ergo recordatus quæ super ea para-
 bola diximus in Evangelio secundum Lucam propo-
 sita⁹⁵ : « Homo quidam descendebat ab Jerusalem
 in Jericho, et incidit in latrones, » vide num quæ-
 rere possis annon memorata hic Jericho symbolum
 sit terrestris illius loci, qui in Scriptura mundus
 dici solet. Jerosolymia ergo Jerichuntem descendens
 Adam, hoc est, homo, in latrones incidit. At propter

VETUS INTERPRETATIO.

Hiericho, secutæ sunt eum turbæ multæ. » Vide ergo si memor eorum quæ a nobis sunt dicta apud Lu-
 cam in parabola de homine descendente ab Hierusalem in Hiericho, et incidente in latrones, potes di-
 cere : Ne forte et hic Hiericho intelligitur mundus iste terrenus. Qui ergo ab Hierusalem in Hiericho
 descendit, fuit Adam, id est, homo, qui incidit in latrones. Propter quem Jesus descendit in eam
 cum discipulis suis, et egressus est mercatus multos in ea fideles, et volentes eum sequi. Nec enim
 sciunt qui sunt in Hiericho exire de sapientia mundiali, nisi viderint non solum Jesum exentem de
 Hiericho, sed etiam discipulos ejus. Hæc ergo videntes secutæ sunt cum turbæ multæ. Et est videre

⁹⁰ Matth. xx, 32. ⁹¹ ibid. 29. ⁹² Isa. vi, 9. ⁹³ Psal. cxv, 4. ⁹⁴ Joan. viii, 32. ⁹⁵ Luc. x, 30.

(74) Μεμνημένος τῶν ἡμῖν ὑπαγορευθέντων, etc. Origenes, homil. 34 in Luc.

(75) Μήποτε και ἐνταῦθα Ἰεριχῶ, etc. Origenes, homil. 6 in Josue : « In figura mundi poni Jericho in Scripturis frequenter invenimus. Nam et in Evan-
 gelio quod dicitur homo de Jerusalem in Jericho descendisse, et in latrones incurrisse, forma sine

dubio erat illius Adæ, qui de paradiso in ejus mundi
 exsiliium trusus est. Sed et cæci qui erant in Jeri-
 cho, ad quos venit Jesus, ut faceret eos videre,
 formam gerebant eorum, qui in hoc mundo cæci-
 tate ignorantie premebantur, ad quos venit Filius
 Dei. Hæc ergo Jericho, id est mundus hic, casurus
 est. » HUETIUS.

multitudinem, quæ Jerichunte est, magna siquidem Jerichunte turba est, postquam ad eam cum discipulis pervenit Jesus noster, per hunc in Jericho adventum operam dans ut viam iis præiret qui se sequi vellet, proficiscatur : nam qui Jerichunte sunt, a cogitationibus 729 mundanis discedere nequeunt, nisi Jerichunte exeuntem non ipsum solum Jesum viderint, sed et ipsius discipulos : at-visa ea re, subsequitur illum turba ingens. Et quisquis attente eos omnes perspexerit, qui juxta divinum verbum vitam agere, necnon et mundum ac res terrenas despiciatui habere volunt, Jesum ipsiusque discipulos sequi, eorumque Jerichunte exeuntem vestigia legere, is in loci hujus sensum penetraverit. Jesum ergo turba ingens sequitur, ut post eum ambulantes. eoque utentes itineris duce, Jerosolymam conscendant.

10. Subjigitur certe paulo post 86 : « Cum appropinquassent Jerosolymis, et venissent Bethphage ad montem Oliveti, tunc Jesum misisse duos discipulos, » et reliqua. Tum deinde, cæcos mox sanandos quasi indicante Scriptura, proditum exstat 87 : « Et ecce duo cæci sedentes secus viam, audiverunt quia Jesus transiret, et clamaverunt dicentes : Domine, miserere nostri, fili David. » Illic vero animadvertite an in hisce verbis : « Et ecce duo cæci, » monstrationem aliquam vox, « Ecce, » contineat. Quod si duos ergo cæcos indicantem Scripturam assequi, in eosque oculos intendere possimus, dicemus Israellem et Judæos ante Christi adventum cæcos fuisse; verum « sedentes secus viam, » quod in lege ac prophetis commorarentur; cæcos quidem, quod ante Christi in ipsorum animas adventum veros et legitimos in lege ac prophetis comprehensos sensus minime intuerentur : id autem vociferatos : « Miserere nostri, fili David, » quod Scripturarum sensum nequaquam callere sibi conscirent, visum autem recuperare velle, et contenta in Scripturis dogmata cognoscere. At velut cæci, necdum magni quippiam de Jesu sentientes, sed quod in eo carneum erat id unum cogitantes, D

οὖν καταβαίνων ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχώ Ἄδᾶμ, τουτέστιν ἄνθρωπος, περιπέπτωκε λησταίς· διὰ δὲ τοὺς ἐν Ἱεριχώ πολλούς, πολὺς γὰρ ὄχλος ἐν Ἱεριχώ, Ἰησοῦς ἡμῶν, ὅμα τοῖς μαθηταῖς γενόμενος ἐν αὐτῇ, ἐμπορευέσθω (76) πραγματευόμενος, διὰ δὲ τοῦ εἰς τὴν Ἱεριχώ εἰσεληλυθέναι, τὸ τοὺς βουλομένους ἐπεσθαι ὁδηγεῖν· οὐ γὰρ οἶδασιν οἱ ἐν Ἱεριχώ ἐξελεθεῖν ἀπὸ τοῦ κοσμικοῦ φρονήματος, ἐὰν μὴ θεάσωνται οὐ μόνον τὸν Ἰησοῦν ἐκπορευόμενον ἀπὸ τῆς Ἱεριχώ, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· ταῦτα δὲ θεωρήσαντες, ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ ὄχλος πολὺς. Καὶ ἔστι, κατανοοῦντα τοὺς κατὰ τὸν λόγον βιοῦν θέλοντας, καὶ τοῦ κόσμου καὶ τῶν περιγεῖων καταφρνεῖν βουλομένους, ἀκολουθοῦντας τῷ Ἰησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ κατ' ἴχνη βαίνοντας αὐτοῖς ἐκπορευόμενοις ἀπὸ Ἱεριχώ, βλέπειν τὰ κατὰ τὸν τόπον. Ἀκολουθοῦσι μάλιστα ὁ πολὺς ὄχλος τῷ Ἰησοῦ, ἔν' ὀπίσω αὐτοῦ βαδίζοντες, καὶ αὐτῷ ὁδηγῶ χρώμενοι, ἀναβῶσιν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ.

Μετ' ὀλίγα οὖν ἐπιφέρεται, ὅτι, « Ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλθον εἰς Βηθφαγήν εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τότε ὁ Ἰησοῦς ἀπέστειλε τοὺς μαθητὰς, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰθ' ἐξῆς γέγραπται, οἷον εἰ δεικνύντος τοῦ λόγου τοὺς ὅσον οὐδέποτε θεραπευθησομένους τυφλοὺς, τό· « Καὶ ἰδοὺ δύο τυφλοὶ καθήμενοι παρὰ τὴν ὁδὸν, ἀκούσαντες, ὅτι Ἰησοῦς παράγει, ἔκραξαν λέγοντες· Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, υἱὸς Δαυὶδ. » Καὶ πρόσχες ἐν τούτοις τῷ, « Καὶ ἰδοὺ δύο τυφλοὶ, » εἰ μὴ δεῖξιν περιέχει τὸ, « Ἰδοὺ. » Εἴπερ οὖν δεικνύντι τῷ λόγῳ τοὺς δύο τυφλοὺς παρακολουθεῖν δυνάμεθα, καὶ βλέπειν αὐτούς, φήσομεν, ὅτι Ἰσραὴλ καὶ Ἰουδαῖοι (77) πρὸ τῆς Ἰησοῦ ἐπιδημίας τυφλοὶ ἦσαν· πλὴν « καθεζόμενοι παρὰ τὴν ὁδὸν, » τῷ ἐν νόμῳ καὶ προφήταις ποιῆσαι τὰς διατριβάς· τυφλοὶ μὲν τῷ μὴ βλέπεσθαι αὐτοῖς πρὸ τῆς Ἰησοῦ εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐπιδημίας τὸν ἐν νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις ἀληθῆ λόγον· κεκραγότες δὲ τό· « Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, υἱὸς Δαυὶδ, » παρὰ τὸ συναισθέσθαι (78) ἐκτῶν μὴ βλεπέων τὸ βούλημα τῶν γραμμάτων, καὶ βουλομένων ἀναβλέψαι, καὶ ἰδεῖν τὴν ἐν αὐτοῖς δόξαν. Ὡς ἔτι δὲ τυφλοὶ καὶ μηδὲν μέγα περὶ τοῦ Ἰησοῦ φανταζόμενοι, ἀλλὰ τὸ κατὰ σάρκα αὐτοῦ μόνον νοοῦντες, καλοῦσι τὸν γενόμενον ἐκ σπέρματος

VETUS INTERPRETATIO.

eos qui secundum verbum vivere volunt, et mundum et mundialia universa contempnere cupientes, Christum sequentes et discipulos ejus, ut post eum incedentes, et eo duce utentes, ascendunt in Hierusalem illam caelestem.

10. « Et ecce duo cæci secus viam sedebant : et audientes quod Jesus transit, exclamaverunt dicentes : Miserere nobis, Domine, fili David. » Duos cæcos possumus dicere Judam et Israel, qui ante Christi adventum cæci fuerunt, tamen secus viam sedentes legis et prophetarum commorabantur. Et cæci quidem erant quia non videbant ante adventum Christi ad animam suam verbum verum quod erat in lege et prophetis. Clamabant autem : « Miserere nobis, Domine, fili David, » propterea quod sentiebant esse se cæcos, non intelligentes voluntatem Scripturarum et volentes respicere et videre gloriam quæ erat in eis, quasi adhuc cæci et nihil magnum de Jesu existimantes, sed secundum carnem de eo tantum intelligentes, clamabant ad eum qui factus est ex semine David secundum carnem, quia nihil amplius intelligebant, quam filium esse David : et omnis quæ videbatur eorum propter Deum eloquentia, nihil amplius sciebat de Christi-

86 Matth. xxi, 1. 87 Matth. xx, 50.

(76) Ἐμπορευέσθω. Ut legamus, ἐκπορευέσθω, suadent quæ sequuntur, et Matth. xx, 9, et vetus interpres : « Et egressus est mercatus multos in ea fiducias, et volentes eum sequi. » Πνευτις.

(77) Φήσομεν, ὅτι Ἰσραὴλ καὶ Ἰουδαῖοι, etc. Hieronymus.

(78) Κοιλεξ Regius, συναϊδέσθαι.

Δαυὶδ κατὰ σάρκα, ἐπεὶ μηδὲν τούτου πλέον συνίσαν, υἱὸν Δαυὶδ· καὶ πᾶσα αὐτῶν ἡ δοκοῦσα διὰ τὴν θεοσέβειαν μεγαλοφώνια οὐδὲν πλέον ᾔδει λέγειν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἢ ὅτι υἱὸς ἦν τοῦ Δαυὶδ. Ἐὰν δὲ λέγω δύο τυφλοὺς, τὸν πρὸ τῆς Ἰησοῦ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐπιδημίας Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα, ἀναγε σαυτὸν ἐπὶ τὰς Βασιλείας, καὶ κατανόησον κατὰ τοὺς χρόνους Ῥοβοὰμ διαιρούμενον τὸν λαὸν Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα· καὶ ἐξῆς ὄρα τοὺς προφήτας, ὅτε δὲ τῷ Ἰσραὴλ, ὅτε δὲ τῷ Ἰούδα προφητεύοντα, ὅπου δὲ ἅμα ἀμφοτέροις. Ἰδίξ μὲν οὖν πῶς ἐκατέρω προφητεύουσιν εὐροις ἂν προσέχων τῇ ἀναγνώσει τῶν προφητῶν· ἅμα δὲ Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα, ἡνίκα διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐπαγγέλλεται ὁ θεὸς « συντελέσειν ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα Διαθήκην (79) Καινὴν, οὐ κατὰ τὴν Διαθήκην ἣν ἐποίησεν ὁ θεὸς τοῖς πατράσιν » ἐκπορευομένοις ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Καὶ τυφλοὶ γε ἦντες, ὁ Ἰσραὴλ, περὶ οὐ πολλάκις ἀποδεδῶκαμεν ἀντιδιαστελλόμενοι αὐτὸν πρὸς τὸν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα ὁμοίως, « ἀκούσαντες, ὅτι Ἰησοῦς παράγει, ἔκραξαν· » ἀκούσαντες, φησὶν, ὅτι γὰρ, οἶμαι, τῶν κηρυσσόντων τὰ περὶ τῆς Ἰησοῦ ἐπιδημίας, καὶ ὅτι παράγει τὴν παρελευσομένην Ἰεριχῶ (80), ἐπιδημῶν μὲν αὐτῇ, ἐξελευσόμενος δὲ ἀπ' αὐτῆς, εὐλαβοῦνται μὴ παρέλθῃ αὐτοὺς μὴ ἐλεθθέντας· διὸ κεκράγασιν πρὸς αὐτὸν λέγοντες· « Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, υἱὸς Δαυὶδ. » Εὐεργετῶν δὲ ὁ Σωτὴρ οὐ παράγει, ἀλλ' ἵσταται, ἵνα στάντος αὐτοῦ μὴ παραρῆθῃ ἡ εὐεργεσία καὶ παρέρρηται, ἀλλ' ὡς ἀπὸ πηγῆς (81) ἐστῶσης ἐγγίνεται τοῖς εὐεργετούμενοις.

non præterit, sed restitat, ut stante eo beneficium de fonte certo ac perpetuo in eos derivetur, qui beneficio afficiuntur.

Στάς οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ πληγείς ἀπὸ τῆς κραυγῆς αὐτῶν, καὶ τῆς ἀξιώσεως, καλεῖ αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὸν, τὴν ἀρχὴν τῆς εὐεργεσίας ἤδη ποιούμενος, ὅτε ἐφώνησεν αὐτούς· οὐκ ἂν γὰρ κενῶς ἐφώνησε, καὶ ἐπὶ τῷ μηδὲν ἀνυσθῆναι ἐν τοῖς φωνηθεῖσιν. Ὡς εἶθε, καὶ ἡμῶν πρὸς αὐτὸν κεκραγόντων καὶ λεγόντων· « Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, » φωνῆσαι ἡμᾶς ἀρχο-

A filium David qui ex semine David secundum carnem prognatus erat, appellant, quoniam nihil amplius mente capiebant; omnisque eorum clamor, quem præ pietate tollere visi sunt, nihil aliud de Servatore proferre sciebat, quam ipsum esse filium David. Quod si duos cæcos Israellem esse et Judam 730 pronuntio, antequam ad eorum animam Jesus accessisset, ad libros *Regum* mentem attolle, et populum Israelis et Judæ, Roboani temporibus divisum, cogita; tum deinde ad prophetas attende, qui Israeli aliquando, aliquando Judæ, utrique vero simul aliquando vaticinantur. Quod si prophetas evolvere tibi libuerit, quo pacto utrique seorsum vaticinati sint compertum habebis; Israeli autem simul et Judæ, quando futurum pollicetur Deus⁹⁹ ut per Jesum « consummet super domum Juda Testamentum Novum: non secundum Testamentum quod fecit » Deus « patribus » de terra Ægypti exeuntibus. Et cum cæci essent, Israel, de quo multa a nobis dicta sunt, cum ab Israele carnali eum distingueremus; atque itidem Juda, postquam « audierunt quia Jesus transiret, clamaverunt⁹⁹: » postquam audierunt, inquit, ab iis, opinor, qui annuntiabant ea quæ ad Jesu adventum pertinent, ipsumque Jerichunte quæ ipsa transitura est, transire, in hanc quidem peregre advenientem, at inde exiturum, verentur ne se misericordiam nequaquam consecutos prætergrediatur; idcirco eum inclamaverunt dicentes: « Miserere nostri, Domine, fili David. » Beneficus autem Servator neulquam dilabatur ac prætereat, sed tanquam

11. Stans ergo Jesus, eorumque clamore ac postulatione commotus, ipsos ad se accersit, beneficium suum jam inde exorsus, cum eos accersivit, non eos autem frustra vocavit, nec ita ut in iis accitis nihil effectum dederit. Atque utinam cum ipsum inclamaverimus dicentes: « Miserere nostri, Domine, » ipse nos a « Fili David » auspicans, et stans quidem,

VETUS INTERPRETATIO.

sto, nisi quia filius erat David. Duos cæcos autem diximus populos duos in dua regna divisos tempore Roboam: et vide prophetas, quomodo nunc Israel, nunc Judæ prophetaverunt, aliquando autem simul ambo. Ii ergo populi, quoniam signo quodam prophético audierant transire Jesum, clamaverunt. Puto enim quod audierunt ab eis qui adventum Christi prophetaverunt. Et quoniam transit, veniens quidem in eam, egrediens autem ex ea, et timentes ne forte pertranseat eos, nequaquam misericordiam faciens super eos, clamabant: « Miserere nobis, Domine, fili David. » Jesus autem non pertransit, sed stat, ut stante illo non transluat beneficium, sed quasi de fonte stante profluens misericordia deveniat usque ad eos. Turba autem, id est, præcedens eorum qui crediderant, etiam increpabat eis clamantibus: « Fili David, miserere nostri, » ut tacerent, et non appellarent eum contemptibili nomine, sed potius dicerent: « Fili Dei, miserere nostri. »

11. Stans ergo Jesus clamoribus eorum retentus et precibus, vocat eos ad se, principium beneficii ostendens. Nec enim in vacuum vocavit eos. Utinam et nobis clamantibus et dicentibus: « Miserere nobis, Domine, » vocet nos incipientes a filio David: stans autem vocet nos, quasi intendens deprecationibus nostris. Dixit autem eis: « Quid vultis ut faciam vobis? » Quod existimo esse tale. Quod vultis ostendito manifeste, ut omnes qui egrediuntur de Hiericho et sequuntur me, audiant et videant factum. Illi autem responderunt: « Ut aperiantur oculi nostri. » Ingenui quidem, eo quod erant de Israel et Juda, cæci autem

⁹⁹ Jer. xxxi, 31, 32; Hebr. viii, 8, 9. ⁹⁹ Matth. xx, 50. ¹ ibid.

(79) *Συντελέσειν ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα Διαθήκην*. Legendum fortasse: ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα Διαθήκην, etc. Ita Jerem. xxxi, 31, et Hebr. viii, 8. ΠΑΡΕΤΙΣ.

(80) *Τὴν παρελευσομένην Ἰεριχῶ*. Mundum scilicet, eandem enim allegoriam persequitur. Ib.

(81) *Ἀπὸ πηγῆς*. Codex Reginus, ἀπὸ τῆς γῆς.

quasi ad petitionem nostram attendens nos advocet! Ait ergo illis: « Quid vultis ut faciam vobis? » quod ejusmodi esse arbitror: Quid velitis significate, ostendite; ut quicumque Jerichunte exeunt, et me sequuntur, rem gestam **731** audiant et spectent. At responderunt illi: « Domine, ut aperiantur oculi nostri; » qua quidem responsione adversus eum utuntur, sibi que oculos aperiri velle significant, qui generosi sunt, utpote ab Israele et Juda orti; at a nequitia excæcati, ejusque sibi conscii sunt, et ea audierunt quæ de Sospitatore dicuntur; atque illud potissimum dicunt, qui Scripturam sacram evolventes se ad ipsius sensum excutire non ignorant: aiunt siquidem illi: « Miserere nobis, » et, volumus « ut aperiantur oculi nostri. » Utinam vero nos secus ipsam Scripturam viam sedentes, in quibus excutimus, et videre non possumus cognoscentes, postquam Jesum transire acceperimus, eum precatione nostra sistere queamus, et dicamus velle nos « ut aperiantur oculi nostri; » quod si dixerimus ex affectu ea videre concupiscente, quæ videntur Jesu beneficio postquam animæ oculos tetigit, miseratione commovebitur Sospitator noster, et oculos ante adventum suum minime videntes continget, utpote qui Virtus sit, et Verbum, et Sapientia, et quæcunque de ipso conscripta sunt; et postquam eos tetigerit, diffugient tenebræ ac ignorantia, et protinus non solum videbimus, sed ipsum etiam assectabimur, cum ipse propter se visum nobis restituerit, ut cum duntaxat sequamur qui ut videremus effecit, neque aliud quidquam præterea agamus, ut cum semper sequentes, ad Deum ipso prætereunte deducamur; atque oculis nostris ipsius beneficio videntibus, una cum iis qui propter munditiam cordis beati prædicantur, Deum aspicimus. Sic ergo habemus, qui Jerichunte exeunt, et Jesum sequuntur, et magno numero sunt, neque Israelē, neque Judam esse; cæcos autem duos qui Jesum transire audierunt, eumque filium esse David cognoverunt, cæcitatibus suæ conscios, oculosque suos aperiri rogantes, Israelē esse et Judam, de quibus a nobis actum est, quorum oculi clausi et obducti per Jesu contactum vident. Atque hæc quidem juxta Matthæum.

732 12. Verum quoniam Marcus et Lucas

μένους ἀπὸ τοῦ, « Ἰὼδς Δαυὶδ, » καὶ στάς γε φωνήσαι ἡμᾶς ὡς προσέχων ἡμῶν τῇ ἀξιώσει! Εἶπεν οὖν ἐκεῖνοις· « Τί θέλετε ἵνα ποιήσω ὑμῖν; » ὅπερ τοιοῦτον εἶναι νομίζω· Τί θέλετε παραστήσατε, δηλώσατε, ἵνα πάντες οἱ ἐκπορευόμενοι ἀπὸ Ἱερικῶ, καὶ ἀκολουθοῦντές μοι ἀκούσωσι: καὶ θεάσονται τὸ γινόμενον. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἀπεκρίναντο· « Κύριε, ἵνα ἀνοιγῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. » ἦντινα ἀπόκρισιν οἱ εὐγενεῖς μὲν, τῷ εἶναι ἀπὸ Ἰσραὴλ καὶ Ἰουδα, τυφλωθέντες δὲ ὑπὸ τῆς κακίας, καὶ συνησθημένοι αὐτῆς, καὶ ἀκούσαντες τῶν λεγομένων περὶ τοῦ Σωτῆρος, φασὶ πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγουσι θέλεις ἵνα ἀνοιγῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. Καὶ μάλιστα τοῦτο φασὶν οἱ ἐν τῷ ἐντυγχάνειν τῇ ἱερᾷ Γραφῇ μὴ ἀναισθητοῦντες ἑαυτῶν τυφλωτότων πρὸς τὸν ἐν αὐτῇ νοῦν· οὗτοι γὰρ φασὶ τό· « Ἐλέησον ἡμᾶς. » καὶ τό· « Θέλομεν ἵνα ἀνοιγῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. » Ὡς εἶθε καὶ ἡμεῖς, αἰσθανόμενοι ἐν οἷς τυφλώτομεν, καὶ οὐ βλέπομεν, παρ' αὐτὴν καλεζόμενοι τῶν Γραφῶν τὴν ὁδὸν, ἀκούσαντες, ὅτι Ἰησοῦς παράγει, διὰ τῆς ἡμετέρας ἀξιώσεως στήσαιμεν αὐτὸν, καὶ εἴποιμεν, ὅτι θέλομεν ἵνα ἀνοιγῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν! ὅπερ ἐὰν εἴπωμεν ἀπὸ διαθέσεως ὀρεγομένης τοῦ βλέπειν ἂν χαρίζεται βλέπειν ἀψάμενος τῶν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῶν Ἰησοῦς, σπλαγχνισθήσεται ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ ὡς Δύναμις, καὶ Λόγος, καὶ Σοφία, καὶ πάντα ὅσα ἀναγέγραπται περὶ αὐτοῦ τυγχάνων, ἄψεται τῶν πρὸ αὐτοῦ μὴ βλέπόντων ὀφθαλμῶν ἡμῶν· καὶ ἀψάμενος αὐτοῦ, φεύξεται μὲν τὸ σκότος καὶ ἡ ἀγνοία, εὐθέως δὲ οὐ μόνον ἀναβλέψομεν, ἀλλὰ καὶ ἀκολουθήσομεν αὐτῷ, αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέπειν ἡμᾶς παρ' αὐτὸν συνεργοῦντος πρὸς τὰ μὴ ἄλλο τι πράξει. Ἡ ἀκολουθεῖν τῷ ἀναβλέψαι ποιήσαντι, ἵνα αἰεὶ ἐπόμενοι αὐτῷ ὁδηγηθῶμεν ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ὁρῶμεν τοῖς ἀναβλέψασιν δι' αὐτὸν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν τὸν Θεόν, μετὰ τῶν μακαριζομένων ἐπὶ τῷ καθαρᾷ ἔχειν τὴν καρδίαν. Ἐχομεν οὖν τοὺς ἐκπορευομένους ἀπὸ Ἱερικῶ, καὶ ἀκολουθοῦντας τῷ Ἰησοῦ ὄντας ἕχλον πολὺν, τοὺς οὐκ Ἰσραὴλ, οὐδὲ Ἰουδαίαν· τοὺς δὲ δύο τυφλοὺς ἀκούσαντας, ὅτι Ἰησοῦς παράγει, καὶ εἰδότες, ὅτι υἱὸς ἐστὶ Δαυὶδ, καὶ συναισθημένους τῆς ἑαυτῶν τυφλότητος, καὶ ἀξιοῦντας ἀνοίγειν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, Ἰσραὴλ καὶ Ἰουδαίαν τοὺς ἀποδομένους, ὧν κεκλεισμένοι οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ συμμεμυκότες διὰ τῆς ἀφῆς **D** ἀναβλέπουσιν Ἰησοῦ. Ταῦτα μὲν κατὰ τὸν Ματθαῖον. Ἐπεὶ δὲ Μάρκος καὶ Λουκᾶς κατὰ τινὰς μὲν (82)

VETUS INTERPRETATIO.

ignorantia et intelligentes propriam cæcitatē, et audientes eos qui prædicaverunt de Jesu, dicunt se velle ut aperiantur oculi eorum. Et præcipue hoc dicunt qui legentes divinas Scripturas intelligunt cæcitatē suam ad sensum Scripturarum. Hi enim dicunt: « Miserere nobis, » et quia volumus « ut aperiantur oculi nostri. » Et utinam et nos intelligentes in quibus cæci sumus, et non videmus, sedentes juxta ipsam Scripturarum viam, et audientes quoniam Jesus transit, precibus nostris faciamus eum stare dicentes: Volumus « ut aperiantur oculi nostri. » Quod si dixerimus ex affectu desiderante videre quæ donat, tangens oculos animarum nostrarum aperiet, quasi Verbum, et Virtus, et Sapientia, et omnia quæ de eo dicuntur constitutus. Et sic eo tangente recedet a sensibus nostris tenebra ignorantiae, ut statim non solum videamus; sed etiam sequamur eum, qui dedit nobis posse videre propter nihil aliud, nisi ut eum sequamur, et illius ducatu transeamus ad Deum, et videamus oculis nostris per eum apertis Deum.

12. Quoniam autem Marcus et Lucas secundum quosdam quidem ipsam exponunt historiam, secundum

* Matth. xx, 52. * ibid. 53.

(82) Ἐπεὶ δὲ Μάρκος καὶ Λουκᾶς κατὰ τινὰς μὲν, etc. Triplicem agnoscit cæcorum curationem

Euthymius, cap. 44 in Matth., aliam a Matthæo, a Marco alteram, alteram a Luca commemoratam.

τὴν αὐτὴν ἱστορίαν ἐκτίθενται, κατὰ δὲ τινὰς ἑτέραν A παραπλησίαν, ἀξίον γε καὶ τὰ τούτων ἰδεῖν. Καὶ πρῶ-
 τὸν γε κατανοητόν τὴν κατὰ τὸν Μάρκον, οὕτως ἀνα-
 γράψαντα τὰ κατὰ τὸν τόπον· « Καὶ ἔρχεται εἰς Ἱε-
 ριχώ· καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκείθεν, καὶ τῶν
 μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ὄχλου ἱκανοῦ, ἰδοὺ ὁ υἱὸς Τι-
 μαίου, Βαρτιμαῖος τυφλός, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ
 « Καὶ ἤκολούθει αὐτῷ ἐν τῇ ὁδῷ. » Ὁ μὲν οὖν τῇ ἱστο-
 ρίᾳ ψιλῆ παριστάμενος, καὶ μὴ βουλόμενος διαφω-
 νεῖν τοὺς εὐαγγελιστάς, ἐρεῖ οὐχ ἅμα γεγρονέαι τὸ
 κατὰ τὸν Ματθαῖον, καὶ τὸν Μάρκον, ἀλλὰ τινι μὲν
 ἐπιδημία τῇ ἐν Ἱερικῷ γεγρονέαι τὰ κατὰ τοὺς ἀνα-
 βλέψαντας δύο τυφλοῦς· ἑτέρα δὲ τὰ κατὰ τὸν ἕνα
 τοῦτον υἱὸν Τιμαίου, Βαρτιμαῖον· καὶ ἄλλη τὰ κατὰ
 τὸν Λουκᾶν. Εἴπερ γὰρ ἀκριβῶς πιστεύομεν ἀναγε-
 γράφθαι, συνεργούντος καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὰ B
 εὐαγγέλια, καὶ μὴ ἐσφάλισαν ἐν τῷ ἀπομνημονεύειν
 οἱ γράψαντες αὐτὰ δηλονότι, ἐπεὶ μὴ δυνατόν ἐν μιᾷ
 καὶ τῇ αὐτῇ ἐπιδημίᾳ ἀλλοῦθαι εἶναι δύο τυφλοῦς τεθε-
 ραπεύσθαι ἢ ἕνα, ἑτέρα μὲν ἐπιδημία δεδήλωται ὑπὸ
 τοῦ Ματθαίου, ἑτέρα δὲ ὑπὸ τοῦ Μάρκου, ἥδη δὲ καὶ
 ἄλλη ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ ὡς τῷ ἐπιστήσαντι ἐκ τῆς πρὸς
 τοὺς λοιποὺς διαφορᾶς ἔστι καὶ τοῦτο θεαβήρηκτως
 ἀποφῆναι. Καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν ἐπιτηρήσαντά
 τινὰ τῶν ἐν Ἱερικῷ τὴν προτέραν θεραπείαν, διὰ
 τῆς λέξεως, καὶ τῆς ὁμοίως (83) ἀξιώσεως, καὶ ἐν τῷ
 αὐτῷ τόπῳ βεβουλησθαι θεραπευθῆναι. Εἴποι δ' ἔν
 τις οὕτω, καὶ ἄλλος ἔστιν ὁ κατὰ Λουκᾶν τυφλὸς θε-
 ραπευθεὶς. Ὁ μὲντοι γε ὄλων τούτων ζητῶν βαθυτέραν
 διήγησιν φήσει, ὅτι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα διαφορῶς
 λέξεσι παρίσταται· δύο μὲν γὰρ τυφλοὶ εἰσιν, ὡς ἀπο-
 δέδοται Ἰσραὴλ καὶ Ἰουδας· εἷς δὲ ὁ ὄλων τούτων
 λαός, ὅτε εἷς ὄλοῦται θεραπευόμενος τυφλός. Ὁχλου
 οὖν ἱκανοῦ τοῦ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν συνεκπορευομένου ἀπὸ
 τῶν κοσμικῶν τῷ Ἰησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ,
 Ἰσραηλιτικὸν τι λείμμα παρὰ τὴν ὁδὸν καθεζόμενον,
 καὶ πενόμενον τοῖς νοήμασι, καὶ ἐπαιτοῦν τὰ εἰς τὴν
 χρεῖαν τῆς ψυχῆς, ἀκούσαν, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζαρηθὸς
 ἔστιν, ἔρχεται μέγα βοῶν, ἀξιοῦν τὸν Σωτῆρα, ὡς υἱὸν
 Δαυὶδ, ἔλσον αὐτῷ παρασχεῖν· καὶ ἐπὶ τῶν ἰδῆς τῶν ἀπὸ

eamdem quidem ex aliquorum sententia historiam
 narrat; at ex aliorum opinione consimilem alte-
 ram, quænam ab iis proponantur perpendere operæ
 pretium est. Ac primo quidem loco ea discutienda
 veniunt quæ apud Marcum continentur, a quo res
 ad hunc locum pertinentes his verbis conscriptæ
 sunt: « Et venit Jericho: et inde eo proficiscente,
 et discipulis ejus, et plurima multitudine, ecce
 filius Timæi Bartimæus cæcus, » et reliqua, usque
 ad id: « Et sequebatur eum in via. » Qui ergo
 nudam sequitur historiam, nec invicem discrepare
 evangelistas fatetur, non eodem tempore contigisse
 dicit quæ apud Matthæum, quæque apud Marcum
 traduntur; sed in aliqua in Jerichuntem peregrina-
 tione visum cæcos duos recepisse; in altera au-
 tem solum hunc Timæi filium Bartimæum; et in
 alia quæ apud Lucam habentur accidisse. Nam si
 operam suam conferente Spiritu sancto accurate
 conscripta esse Evangelia credimus: et in iis com-
 memorandis rebus lapsi non sunt eorum scripto-
 res, quandoquidem verum esse non potest in una
 eademque peregrinatione duos cæcos vel unum
 fuisse consanatos, aliam quidem a Matthæo peregrina-
 tionem descriptam esse liquet, alteram autem
 a Marco, et aliam rursus a Luca, quemadmodum
 poterit confidenter affirmare qui differentiam unius
 a reliquis observaverit. Nec mirum sane si eorum
 qui Jerichunte fuerunt, priore quis adnotata san-
 natione, ex verbis, et ex simili precatone, in eod-
 em quoque sanatos eos fuisse loco contendat. Sic
 autem dixerit quispiam, alium quoque eum esse
 cæcum qui juxta Lucam sanatus est. At qui pro-
 fundiore horum interpretationem rimabitur,
 unam eandemque rem diversis verbis declarari
 pronuntiabit; duo siquidem cæci sunt Israel et Ju-
 das, ita ut a nobis proditum est; unus est autem
 ex universis illis conflatus populus, quando unicus
 sanitati restitutus cæcus exhibetur. Ingenti ergo
 e gentibus multitudine, una cum Jesu, ipsiusque
 discipulis e rebus mundanis exeunte, Israeliticæ

VETUS INTERPRETATIO.

autem aliquos alteram similem, dignum est et quæ ab eis dicuntur videre. Et primum videamus de Marco
 ita scribente: « Et venit in Hiericho, et exeunte eo inde, et discipulis ejus, et turba multa. » Qui ergo cor-
 poraliter intelligunt, propter diversitatem verborum, dicunt alia vice duos istos cæcos Christum sanasse:
 alia autem vice illum quem Marcus exponit: tertia vero, quod scribit Lucas. Qui autem spiritualiter intel-
 ligunt, unam eandemque rem diversis modis evangelistas exposuisse defendunt. Duo enim cæci sunt sicut
 diximus, Judas et Israel. Unus autem est mixtus ex utroque populus universus. Turba ergo multa ex gen-
 tibus exeunte cum Jesu et discipulis ejus de mundo, Judaicæ quædam reliquiæ juxta viam sedentes, id
 est, juxta propheticas Scripturas, et mendicantes intellectum necessarium animarum suarum, sicut Mar-
 cus exponit, fortiter clamabant, filium appellantes David. Et cum videris eos qui ex Judæis crediderunt in
 Jesum, aliquando quidem ex Maria et Joseph esse eum putantes, aliquando autem de sola Maria et Spiritu
 sancto, videlicet quomodo ille cæcus clamabat: « Fili David, miserere mei. » Quem increpant multi qui de
 Hiericho egressi ex gentibus sunt, populum videlicet qui videtur credere ex Judæis, ut taceant qui paupe-
 res sunt in fide Christi: et putant eum ex semine viri et mulieris esse, trahentem genus ex David. Sed
 multis increpantibus magis clamabat, credens quidem in Jesum, secundum autem hominem credens, et

* Marc. x, 46 et seq. * Luc. xviii, 35 et seq.

Augustinus, l. II *De consensu evangel.*, c. 65, unam
 eandemque a Matthæo et Marco, sed alteram a Luca
 narrari docet. Theophylactus autem, recentioresque
 penè omnes, tria hæc unum idemque esse statuunt.
 Sane priori huic sententiæ adhæsisse videtur Ori-

genes; sed quæ re diversa credit, sensu ac signifi-
 catione eodem recidere existimavit: ita et Ambro-
 sius diversis iis miraculis idem contineri mysterium
 arbitratus est. Hæc.

(83) Ὁμοίως. Forte legendum, ὁμοίως.

quædam secus viam sedentes reliquiæ, cogitationum inopes, et animæ **733** necessaria mendicantes, cum Jesum Nazarenum esse audissent, magna voce clamantes, et Servatoris, tanquam filii David, misericordiam implorantes accedunt: et postquam Judæorum in Jesum credentium fidem de Servatore perspexeris, qui nonnunquam eum e Maria et Josepho natum, aliquando e Maria sola et Spiritu sancto, at neutquam eum theologia ipsius cognitione existimabant, facile intelliges quomodo id dicat cæcus *: « Fili David, miserere mei, » quom plurimi quidem increpant; multi enim Jerichunte exeunt gentiles, Judæos fidem amplecti visos ob inopiam incessentes; quæ si ad animam natalibus nobilem, rerum ejusmodi egenam, et ad mendicitatem usque redactam retuleris, non multum a ratione aberraveris. At quoniam Marco visum est cæci hujus patris nomen (Timæus autem illud erat) scriptis tradere, necnon et ipsius cæci, qui Bartimæus vocabatur, id quærimus, an non sublimius aliquid hoc loco Marcus intellexerit: et fortasse quidem nomen ab historia depreptum necessario eum addidisse, et tanquam rem utilem adscripsisse dixerit aliquis. Quod nisi ad eorum usque disputa-

A **Τουδαίων** (84) πιστευόντων εις τὸν Ἰησοῦν τὴν περὶ τοῦ Σωτῆρος πίστιν, ὅτε μὲν ἐκ Μαρίας καὶ τοῦ Ἰωσήφ οἰομένων αὐτὸν εἶναι, ὅτε δὲ ἐκ Μαρίας μὲν μόνως καὶ τοῦ θεοῦ Πνεύματος, οὐ μὴν καὶ μετὰ τῆς περὶ αὐτοῦ θεολογίας, ἔψαι πῶς οὗτος ὁ τυφλὸς λέγει τὸ: « Υἱὸς Δαυὶδ, ἐλέησόν με, » ὅ ἔπιτιμῶσιν οἱ πολλοί· πολλοὶ γὰρ οἱ ἀπὸ τῆς Ἰεριχῶ ἐκπορευόμενοι ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ἐπιτιμῶντες τῇ πτωχείᾳ τῶν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων πιστεῦειν δοκούστων· καὶ ἀνάγων ἐλὲ πλὴ τὴν εὐγενῆ ψυχὴν τὰ τοιαῦτα πτωχεύσασαν, καὶ μέχρι ἐπιστήσεως φθάσασαν, οὐ πάνυ τι διαμαρτήσῃ τοῦ λόγου. Ἐπεὶ δὲ ἔδοξε τῷ Μάρκῳ καὶ τὸ τοῦ πατρὸς τοῦ τυφλοῦ ὄνομα ἀναγράφαι, ὅτι Τίμαιος ἦν, καὶ τὸ τοῦ τυφλοῦ, ὅτι Βαρτιμαῖος ἐκκαλεῖτο, ζητούμεν μὴ πη ἐνενόησέ τι ὁ Μάρκος βαθυτέρον κατὰ τὸν τόπον· καὶ ἀναγκαίως τάχα μὲν ἀπὸ τῆς ιστορίας λαβὼν προσέθηκε τὸ ὄνομα, εἴποι δ' ἂν τις, καὶ ποιήσας αὐτὸ ὡς χρῆσιμον. Καὶ εἰ μὴ δόξομεν ψυχρεῖσθαι μέχρι τῆς τῶν τοιούτων ἐξετάσεως φθάνοντες, ζητούμεν τὸν τῆς τιμῆς ἐπόνυμον Τίμαιον, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βαρτιμαῖον, ὅπερ ἐστὶν υἱὸν Τιμαίου. Μήποτε δὲ διὰ τὸ τίμιον τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ τροπικῶς ἐκεῖνός ἐστιν ὁ Τίμαιος· οἱ δὲ τὴν εὐγένειαν ἀπ' ἐκεῖνου κεκτῆμένοι, ὁ Βαρτιμαῖος τυ-

VETUS INTERPRETATIO.

clamans dicit: « Fili David, miserere mei. » Jesus autem stans, jam non, sicut in Matthæo, ipse eum vocat, sed jubet eum vocari. Post hæc inquit: « Ille autem abiciens vestimentum suum, exiliens venit ad Jesum. » Ne forte vestimentum cæci et mendicantis velamentum intelligatur cæcitatatis, et mendicitatis quo

* Matth. xx, 30.

(84) Καὶ ἐπὶ τῶν Ἰδῆς τῶν ἀπὸ Ἰουδαίων, etc. Ebionæos intelligit, hæreticos Judaicæ originis, sed diversæ inter se fidei; alii enim Christum e Mariæ et Josephi concubitu; alii Spiritus sancti afflatu e Maria Virgine conceptum, sed Verbum æternum non esse credebant. Utrique autem Judaicæ legis observationem sibi ad salutem necessariam arbitrabantur. Origenes, lib. v *contra Celsum*: « Ἐστῶσαν δὲ τινες καὶ τὸν Ἰησοῦν ἀποδεχόμενοι, ὡς παρὰ τοῦτο Χριστιανοὶ εἶναι αὐχοῦντες· ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸν Ἰουδαίων νόμον, ὡς τὰ Ἰουδαίων πλήθῃ βιοῦν ἐθέλοντες. Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ διττοὶ Ἐβιωναῖοι, ἧτοι ἐκ παρθένου ὁμολογούντες ὁμοίως ἡμῖν τὸν Ἰησοῦν, ἢ οὐχ οὗτος γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὡς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους· et paulo post, ὡς περ ἀμφοτέροι. Eusebius quoque, *Eccles. Hist.* lib. xiii, c. 27, duplex Ebionæorum genus agnoscit, quorum priores, quos et Majores Nicephorus appellat, Christum Mariæ et Josepho prognatum asserebant, et Judaicam legem tuebantur; alii ex Spiritu sancto et Virgine matre genitum quidem eum fatebantur: Οὐ μὴν ἔθ' ὁμοίως καὶ οὗτοι προὑπάρχον αὐτὸν Θεὸν Λόγον ὄντα καὶ σοφίαν ὁμολογούντες τῇ τῶν προτέρων περιετρέποντο δυσσεβείᾳ· μάλιστα ὅτε καὶ τὴν σωματικὴν περὶ τὸν νόμον λατρείαν ὁμοίως ἐκείνοι; περιέπειν ἐσπούδαζον. « Sed idem nihilominus cum Christum, utpote Deum Verbum, ac sapientiam Patris ante omnia substituisse minime fateantur, in eandem cum prioribus impietatem delapsi sunt: cum præsertim corporis legis Mosaicæ ceremonias, perinde ac illi, accurate custodiant. » Idem habet Nicephorus, lib. iii *Eccles. Hist.*, cap. 15. Epiphanius autem dissensionis ejusmodi primum inter Ebionæos auctorem Elxæum fuisse suspicatur. Hugo Grotius, *Adnotat. in Matth.*, conjectat minores illos Ebionæos qui Christum Spiritus sancti virtute in utero Mariæ conceptum fuisse credebant, eosdem fuisse ac Nazaræos, quod subinde arripuit Vossius, cap. 2 *De genere*

C *Christi*, et alii postmodum viri eruditi. Nos verò aliter judicamus; quamvis enim male de Christo sensisse Nazaræos, eandemque propugnasse sententiam ac Cerinthianos scribat Epiphanius, *Hæc.* xxix, cap. 1, et ab Ossæis et Nazaræis sua dogmata expressisse Ebionæos; et ex eodem loco, Basaniitidis nempe pago Cocabe, hæreticos utrosque capita simul contulisse doceat *Hæc.* xxix, cap. 7, et *Hæc.* xxx, c. 3, quidquid tamen de Nazaræorum hæresi prodidit, id parum certus, et dubitandum proposuit; sic enim ille, *Hæc.* xxix, cap. 7: Περὶ Χριστοῦ δὲ οὐκ οἶδα εἰπεῖν, εἰ καὶ αὐτοὶ τῇ τῶν προειρημένων περὶ Κήρινθον, καὶ Μήρινθον μοχθηρίᾳ ἀχθέντες ψιλὸν ἄνθρωπον νομίζουσιν· ἢ, καθὼς ἡ ἀλήθεια εἶπαι, διὰ Πνεύματος ἁγίου γεγενῆσθαι ἐκ Μαρίας διαβεβαιούνται. « De Christo vero certo illud affirmare nequeo, utrum Cerinthi vel Merinthi impietate illa decepti, simplicem illum hominem asseverent; an, uti sese res habet, per Spiritum sanctum de Maria Virgine esse fateantur. » Nec me movet Theodoretus, qui lib. *Hæc.* i, cap. 2, Nazaræos Christum tanquam hominem justum honorasse scribit. Potior videtur Irenæi sententia, qui inter hæreses Nazaræorum dogmata non recenset; et Philastrii, qui nullum iis super generatione Christi crimen objicit; et Augustini, qui cap. 9 *De hæres.* et Joannis Damasceni, qui in libro ejusdem argumenti, Nazaræos Christum Dei esse Filium fuisse confessos scribunt. Neque certe quidquam illis vulgo præter Judaicæ legis observationem objicitur. Quæ cum ita sint plane a minoribus illos Ebionæis differre necesse est, qui Christum Deum Patris Verbum æternum et sapientiam esse minime fatebantur; sed creatum, angelis præstantiorum, et rerum omnium dominatum tenentem. Hinc etiam corrigendus hujus ætatis vir ingenii et doctrinæ fama illustris, cum eosdem Ebionæos de Christi divinitate recte sensisse existimat. HæRETICUS.

φλός διὰ τὰ προειρημένα, ὁμοίως δὲ καὶ καθεζόμενος ἄ-
 παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ ἐπαιτῶν. Εἶτα ἐπέειπε λέγοντι
 αὐτῷ· « Υἱὸς Δαυὶδ, ἐλέησόν με, » ἐπιτίμων οἱ πολ-
 λοι ἵνα σιωπήσῃ, ζητῶ εἰ δύνασαι πολλοὺς μὲν εἰπεῖν
 ἐπιτιμώντας ἵνα σιωπήσῃ, τῷ Ἐδωνά(ω) καὶ πτω-
 χεύοντι περὶ τὴν εἰς Ἰησοῦν πίστιν (85), τοὺς ἀπὸ
 τῶν ἔθνῶν, ὅτινες παρ' ὀλίγους ἅπαντας πεπιστεύ-
 κασιν αὐτὸν ἐκ παρθένου γεγενῆσθαι, καὶ ἐπιτιμῶ-
 σιν ἵνα σιωπήσῃ, τῷ οἰομένῳ αὐτὸν ἐκ σπέρματος ἀν-
 δρός καὶ γυναικὸς εἶναι κατὰγοντος τὸ γένος ἀπὸ τοῦ
 Δαυὶδ. Ἄλλὰ, καίτοιγε τῶν πολλῶν ἐπιτιμώντων,
 πολλῶ μᾶλλον κέκραγε, πιστεύων μὲν ἐπὶ τὸν Ἰη-
 σοῦν, ἀνθρωπικώτερον δὲ πιστεύων· καὶ κειραγῶς
 λέγει· « Υἱὸς Δαυὶδ, ἐλέησόν με. » Ἄλλ' ὁ φιλόανθρω-
 πος Σωτὴρ στὰς οὐκέτι κατὰ τὸν Ματθαῖον αὐτὸς αὐ-
 τὸν φωνεῖ, ἀλλ' εἶπεν αὐτὸν φωνηθῆναι· οἱ δὲ προσ-
 ταχθέντες εἶπον αὐτῷ· « Θάρσει, ἔγειραι· » καθ-
 εζόμενῳ γὰρ αὐτῷ, καὶ ἀναπεπτωκότι φασίν· « Ἐγει-
 ραι· » καὶ λέγουσι· « Φωνεῖ σε. » Μετὰ ταῦτα φησὶν
 ὁ Μάρκος, ὅτι, ἀποβαλὼν τὸ ἱμάτιον, ἀναπηδήσας
 ἤλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν (86). Ἄρ' οὖν οὐδὲν ἐνοήσας
 ἀνεγράψε περὶ τοῦ ἀποβαλόντα αὐτὸν τὸ ἱμάτιον
 ἀναπεπηδῆκότα ἐληλυθόνα αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν, καὶ
 τολμήσομεν φῆσαι μίτην ταῦτα προσεβρίθῃται τῷ
 Εὐαγγελίῳ; Ἐγὼ μὲν οὖν ἰῶτα ἐν ἡμίαν κεραλίαν οὐ
 πιστεύω κενὴν εἶναι θεῶν μαθημάτων· τὸ δὲ ἐπιτυγ-
 χάνειν ἐρμηνεύοντα ἡγοῦμαι πολλοῦ δεῖσθαι λόγου
 διὰ τὸ δυσερμηνεύτον τῶν πραγμάτων. Μήποτε· οὖν
 τὰ ὡς τυφλοῦ καὶ ἐπαιτοῦ ἐπικαλύμματα, οἷς περι-
 εβίβλητο (87) ὁ Βαρτιμαῖος, δηλοῦται· ἅτινα ἀπέδα-
 λεν ὁ τυφλὸς ἀκούσας· « Θάρσει, ἔγειραι, φωνεῖ σε. »
 Καὶ ἀποβαλὼν τὰ τῆς ἐπαιτήσεως καλύμματα καὶ
 περιβόλαια, ἀνεπήδησε, καὶ ἀνέστη, ἵνα ἔλθῃ πρὸς
 τὸν Ἰησοῦν· καὶ τυχὼν τῆς παρ' αὐτοῦ ἀποκρίσεως
 εἰρημένης πρὸς τὴν ἀξίωσιν, τῆς· « Τι θέλεις ποιῆ-
 σω; » καὶ αὐτὸς εἶπε μεῖζονα φωνὴν τῆς· « Υἱὲ Δα-
 υὶδ, ἐλέησόν με· » μεῖζον γὰρ ἐπιενόηται τοῦ, « Υἱὲ
 Δαυὶδ, » τῷ λέγοντι, « Ῥαββουνί » καὶ τὸ εἶδος τοῦ
 ἐλέους παραστήσαντι διὰ τοῦ· « Ἴνα ἀναβλέψω. »
 Καὶ ὁ Σωτὴρ γὰρ διὰ μὲν τοῦ· « Υἱὲ Δαυὶδ, ἐλέησόν
 με, » οὐ δίδωσι τὴν εὐργεσίαν, οὐδ' ὅτε τὸ ἱμάτιον τῆς
 ἐπαιτήσεως περιέκειτο, οὐδ' ὅτε ἐκαθέζετο παρὰ τὴν
 ὁδὸν ἐπαιτῶν· διὰ δὲ τῶ· « Ῥαββουνί, ἵνα ἀναβλέ-
 ψω, » εἶπεν αὐτῷ· « Ὑπαγε, ἡ πίστις σου σέσωκέ-
 σε· » καὶ ὁ μὲν Σωτὴρ εἶπεν αὐτῷ· « Ὑπαγε· » ὁ δὲ
 τοῦ προστάγματος τούτου κρείττον πεποίηκεν· οὐ

tionem descendentes minuta consecrari videamur;
 de Timæo qui τῆς τιμῆς, hoc est honoris et gloriæ
 cognominis est, deque filio ipsius Bartimæo, quod
 Timæi filium sonat, quæstionem habebimus. At
 vide an propter patriarchæ Jacob et Israel dignita-
 tem ac honorem, Timæus ipse tropicè est: qui vero
 nobilitatem ab ipso duxerunt, in Bartimæo cæco,
 et secus viam itidem sedente, ac stipem rogante,
 propter res superius 734 a nobis dictas represen-
 tantur. Deinde vero quoniam dicentem eum 7: « Fili
 David, miserere mei, » increpabant multi ut taceret,
 quæro num plures illos increpantes eum qui Ebi-
 næus et fidei in Jesum inops est, ut taceat, gentiles
 esse dicere queas, qui, si paucos excepias, natum
 illum esse ex virgine persuasum habuerunt; cum-
 que ut taceat increpant, qui cum e mulieris ac viri
 genus suum a Davide ducentis semine natum esse
 opinantur. Verum multis licet increpantibus multo
 magis vociferatus est, in Jesum quidem, ac fide ni-
 mis humana credens; et vociferans ait: « Fili Da-
 vid, miserere mei. » At homines amans Servator
 restitans non jam eum ausus juxta Matthæum
 ipse accessit, at accessi jussit. Quibus autem id
 mandatum fuit, ei dixerunt 8: « Bono animo es:
 surge; » sedenti enim ei et decumbenti dicit:
 « Surge, » et subnectunt: « Vocat te. » Subjicit
 deinde Marcus eum « projecto vestimento exsilien-
 tem venisse ad Jesum. » An is porro nihil animo
 versans scripsit abjecto illum vestimento exsili-
 entem ad Jesum accessisse, et hæc frustra in Evangelium
 fuisse intrusa pronuntiare audebimus? Equidem
 ne iota quidem unum, vel unum apicem in divinis
 præceptis inanem esse existimo; at veram eorum
 interpretationem assequi, propter rerum obscu-
 ritatem, spissum esse opinor ac operosum nego-
 tium. Vide ergo an non quasi cæci et mendici ope-
 rimenta, quibus indutus erat Bartimæus, signifi-
 cantur: quæ quidem projecit cæcus, cum hæc au-
 disset: « Bono animo es, vocat te; surge, » et ab-
 jectis mendicitatis tegminibus et indumentis, exsiliit
 et surrexit, ut ad Jesum accederet; et cum respon-
 sionem precationi suæ datam fuisset consecutus, hæc
 scilicet 9: « Quid vis faciam? » majora quidem iis 10:
 « Fili David, miserere mei, » prolocutus est: ma-
 jora enim eo: « Fili David, » animo commentus
 est qui ait 11: « Rabboni, » et gratiæ ac beneficii

VETUS INTERPRETATIO.

fuerat circumdatus: quod abiciens venit ad Jesum, et digniosiori voce confessus est dicens: « Rabboni »
 Digniosius enim est dicere: « Rabboni, vel sicut in aliis dicit: « Domine, » quam: « Fili David. » Unde
 et Dominus propter illud quidem quod dixit: « Fili David, miserere mei, » non præstitit sanitatem, nec

7 Marc. x, 48. 8 ibid. 49, 50. 9 ibid. 51. 10 ibid. 48. 11 ibid. 51.

(85) Τῷ Ἐδωνά(ω) καὶ πτωχεύοντι περὶ τὴν εἰς
 Ἰησοῦν πίστιν. Hebion, hoc est ἡβίων (egenum) si-
 gnificat. Cum autem cæci hi mendicantes Christum
 filium David, non Dei appellarent; quod ipsius di-
 gnitati detrabere viderentur, Hebionem illos compa-
 rat, qui mendicus et ipse nomine erat, et Christum
 quomodo e Davidis semine ortum sciscitabat. Hævius.

(86) Ἀναπηδήσας ἤλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ita
 codices nonnulli, Marc. x, 50, et Vulgata editio,
 « exsiliens. » At vulgo legitur, ἀναστάς, quod sequuntur
 Syrus, Arabs, et Æthiops. Paulo post tamen
 Origenes, ἀνεπήδησε καὶ ἀνέστη. Id.

(87) Codex Regius, ἐπικαλύμματα καὶ περιβόλαια
 βέβλητο.

formam proposuit dicens ¹²: « Ut visum recipiam. » A γὰρ ἀπελήλυθεν, ἀλλὰ ἠκολούθει τῷ Ἰησοῦ ἐν ἡ
 Nec vero propter illud ¹³: « Fili David, miserere
 mei, » beneficium confert Sospitator, neque cum
 viam stipem rogans sedebat; sed propter illud ¹⁴: « Rabboni, ut videam, » dixit ei: « Vade, fides tua
 te salvum fecit: » et ait quidem ei Servator: **735** « Vade; » at ille eo mandato melius quid egit, non
 enim abiit, sed Jesum in itinere secutus est, statim atque visum recepit.

13. Quin et illud, ita ut narratur a Luca, consi-
 deremus: sic illud se habet ¹⁵: « Factum est autem
 cum appropinquaret Jericho, cæcus quidam sede-
 bat secus viam mendicans, » et cætera usque ad
 id: « Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo. »
 Ac ea quidem quæ cum aliis ei communia sunt,
 quoniam prout nobis visum fuit, explicavimus,
 iterum non repetemus; quæ autem ad rem perti-
 nent, et illius propria sunt, pro virili exponemus.
 Id primum observa scripsisse Matthæum et Mar-
 cum, cæci cæcorumque historiam contigisse, cum
 discipulis comitatus Jerichunte Jesus exiret; Lucas
 autem ait: « Factum est autem cum appropinqua-
 ret Jericho. » Juxta Lucam ergo Jerichuntem in-
 gressurus, postquam ad castrum propius accessit,
 cæci sanationem administravit. Et juxta mysticum
 sane sensum dixerit aliquis: prius esse quod ait
 Lucas, secundum quod Marcus, tertium quod Mat-
 thæus: primum enim ad Jerichuntem accedendum
 est, et eam postmodum ingrediendum, ac ea de-
 mum exendum. Id itaque dixit Lucas: « Factum
 est cum appropinquaret Jericho; » Marcus au-
 tem ¹⁶: « Et venit Jericho, et proficiscente eo inde: »
 Matthæus vero neque appropinquare scripsit Jeri-
 cho, neque venire Jericho, sed solum « egredienti-
 bus illis ab Jericho, secutam esse turbam mult-
 tam ¹⁷: » Quod ergo a Luca conscriptum est, cum
 Jerichuntem accederet, fecisse potest; quod autem
 a Marco, cum venisset Jerichuntem; quod vero
 a Matthæo, cum ea excessisset. Vides autem cæcum
 de quo agit Lucas ¹⁸, « cum audiret turbam prætere-
 euntem, » non autem Jesum, « interrogasse quid
 hoc esset; » at is de quo Marcus ¹⁹, « cum audisset
 quia Jesus Nazarenus est, cœpisse clamare: » hos
 vero « duos cæcos sedentes, » juxta Matthæum ²⁰:
 « secus viam, cum audissent quia Jesus transiret,
 clamavisse; » nec Jesum cæcis, de quibus Mat-
 thæus Nazarenum esse, esse vero aliis; quorum is
 de quo Marcus, Jesum esse Nazarenum audit; at
 ille de quo Lucas postquam a turba prætereunte
 percontatus est quid hoc esset, ex eorum re-

Ἰδῶμεν δὲ καὶ τὸ τοῦ Λουκᾶ οὕτως ἔχον· « Ἐγένε-
 ντο δὲ ἐγγίζειν αὐτὸν εἰς Ἱεριχὼ, καὶ τυφλὸς τις
 ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν ἐπαιτῶν, » καὶ τὰ ἑξῆς, ἕως
 τοῦ· « Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἰδὼν ἔδωκεν αἶνον τῷ Θεῷ. »
 Καὶ τοῦτου δὲ τὰ μὲν κοινὰ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἦδη
 τῆς κατὰ τὸ φανερὸν ἡμῖν διηγήσεως τετελευτήτα οὐκ
 ἐπαναληψόμεθα· τὰ δὲ καιρία καὶ ἴδια κατὰ τὸ δυνατόν
 ἡμῖν παραστήσομεν. Καὶ πρῶτόν γε παρατήρει, ὅτι
 Β Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος, ἐκπορευομένου μετὰ τῶν
 μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τῆς Ἱεριχῶ, ἀνέγραψαν
 γεγονέναι τὰ περὶ τοὺς τυφλοὺς ἢ τῶν τυφλῶν· ὁ δὲ
 Λουκᾶς φησιν· « Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτὸν
 εἰς Ἱεριχὼ. » Οὐκοῦν κατὰ τὸν Λουκᾶν εἰσερχόμε-
 νος εἰς τὴν Ἱεριχὼ, καὶ ἐγγὺς αὐτῆς γενόμενος ἐπι-
 τελεῖ τὴν κατὰ τὸν τυφλὸν οἰκονομίαν. Καὶ εἶποι τις
 ἂν κατὰ τὸν μυστικὸν λόγον, ὅτι πρῶτόν ἐστι τὸ τοῦ
 Λουκᾶ, δεῦτερον δὲ τὸ τοῦ Μάρκου, καὶ τρίτον τὸ τοῦ
 Ματθαίου· πρῶτον γὰρ δεῖ ἐγγίσει τῇ Ἱεριχῶ, εἴτα
 εἰσελθεῖν εἰς αὐτήν, καὶ ἐκπορευθῆναι ἀπ' αὐτῆς.
 Ἀνέγραψε τοίνυν ὁ μὲν Λουκᾶς τό· « Ἐγένετο ἐν τῷ
 ἐγγίζειν αὐτὸν εἰς Ἱεριχὼ. » ὁ δὲ Μάρκος· « Καὶ
 ἔρχεται εἰς Ἱεριχὼ, καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκεί-
 θεν· » ὁ δὲ Ματθαῖος οὕτε τὸ ἐγγίζειν τῇ Ἱεριχῶ
 ἀνέγραψεν, οὕτε ὅτι ἔρχεται εἰς Ἱεριχὼ, ἀλλὰ μόνον
 ὅτι, « ἐκπορευομένων αὐτῶν ἀπὸ Ἱεριχῶ, ἠκολούθησεν
 αὐτῷ ὄχλος πολὺς. » Δύναται οὖν τὸ μὲν κατὰ Λου-
 κᾶν ἐγγίσας τῇ Ἱεριχῶ πεποιτηκέναι· τὸ δὲ κατὰ
 Μάρκον, ἔλθον εἰς Ἱεριχὼ· τὸ δὲ κατὰ Ματθαῖον,
 ἐκπορευθεὶς ἀπ' αὐτῆς. Ὅρθος δὲ, ὅτι καὶ ὁ κατὰ τὸν
 Λουκᾶν τυφλός, « ἀκούσας ὄχλου διαπορευομένου, » καὶ
 οὐ δῆπου τοῦ Ἰησοῦ, « ἐπυνθάνετο τί ἂν εἴη· » ὁ δὲ κατὰ
 τὸν Μάρκον, « ἀκούσας, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζαρηθὸς ἐστίν,
 ἤρξατο κράζειν· » οἱ δὲ κατὰ τὸν Ματθαῖον δύο τυφλοὶ
 καθήμενοι παρὰ τὴν ὁδὸν, ἀκούσαντες, ὅτι Ἰησοῦς παρ-
 ἄγει, ἔκραξαν. Καὶ οὐκ ἐστὶν ὁ κατὰ τὸν Ματθαῖον
 παρὰ τοῖς τυφλοῖς Ἰησοῦς Ναζαρηθός, ἀλλ' ὁ παρὰ τοῖς
 λοιποῖς, ὧν ὁ μὲν κατὰ τὸν Μάρκον ἀκούει, ὅτι ὁ Ἰησοῦς
 ὁ Ναζαρηθός ἐστίν· ὁ δὲ κατὰ τὸν Λουκᾶν, ὅτε ἐπυνθάνε-
 τετὰ παρὰ τοῦ ὄχλου τί ἂν εἴη τοῦτο, ἔμαθεν ἀπαγγε-
 λάντων αὐτῷ (88), ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζαρηθός παρέρ-
 χεται· ἑξῆς δὲ τοῦτους παρατήρει, ὅτι τῷ βοηθῶντι

VETUS INTERPRETATIO.

quando sedebat veste cretatis et mendicitatis velatus. nec quando sedebat secus viam mendicans. Pro-
 pter hoc autem quod dixit: « Rabboni, ut videam, » dixit ei: « Vade, fides tua te salvum fecit. »

13. Nunc videamus secundum Lucam, quæ communiter dixit prætereuntes, propria autem ejus tangen-
 tes. Et primum quidem quod Marcus et Matthæus egrediente Jesu de Hiericho ponunt: Lucas autem ita:
 « Et factum est cum appropinquaret Hiericho, et factus in proximo, cæcum illuminavit. » Et dicit aliquis se-
 cundum mysterium spiritale, quoniam prius est quod ait Lucas, secundum autem quod Marcus, tertium
 vero quod dixit Matthæus. Primum enim oportet appropinquare Hiericho, et ita intrare in eam, postea au-
 tem exire de ea. Lucas ergo scribit: « Et factum est cum appropinquaret Hiericho. » Marcus autem ita:
 « Et venit Hiericho, et exeunte eo inde. » Matthæus vero neque appropinquasse Hiericho scribit, nec quia

¹² Marc. x, 51. ¹³ ibid. 48. ¹⁴ ibid. 51, 52. ¹⁵ Luc. xviii, 35 et seq. ¹⁶ Marc. x, 46. ¹⁷ Matth. xi, 20.
¹⁸ Luc. xviii, 36. ¹⁹ Marc. x, 47. ²⁰ Matth. xi, 30.

(88) Αὐτῷ. Forte legendum, αὐτῶν.

τυφλῶ λέγοντι· Ἐγὼ Δαυὶδ, ἐλέησόν με, » οἱ προ-
 ἀγόντες ἐπετίμων, ἵνα σιωπήσῃ· ὡσεὶ ἔλεγεν· οἱ πρώ-
 τοι πιστεύσαντες ἐπετίμων τῷ λέγοντι· Ἐγὼ Δαυὶδ, »
 ἵνα σιγήσῃ, καὶ μὴ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν τῷ ἐλάττονι
 ὄνοματι, ἀλλ' οἶοναὶ λέγῃ· Ἐγὼ Θεοῦ, ἐλέησόν με·
 ἀλλ' ἔχεινος πολλῶν μᾶλλον ἔκραξεν· Ἐγὼ Δαυὶδ, ἐλέη-
 σόν με. » Εἶτα, φησὶ, ἰσταθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἐκέλευσεν
 αὐτὸν ἀχθῆναι πρὸς αὐτόν. » Καὶ ὄρα εἰ μὴ, ὡς πα-
 ρατητήρηκαμεν, ὑποδεέστερός ἐστιν οὗτος ὁ τυφλός·
 οὔτε γὰρ ὁ Ἰησοῦς αὐτὸν ἐφώνησεν, οὔτε εἶπεν αὐ-
 τὸν φωνηθῆναι, ἀλλ' ὡς μὴ χωροῦντα ταῦτα ἐκέλευ-
 σεν αὐτὸν μὴ δυνάμενον καθ' αὐτὸν ἐλθεῖν πρὸς
 αὐτόν, ἀχθῆναι πρὸς αὐτόν. Εἶτα, φησὶν, ἰ ἐγγί-
 σαντος αὐτοῦ, ἐπηρώτησεν αὐτόν, εἰπὼν· Τί σοι θέ-
 λεις ἵνα ποιήσω; » καὶ οὐ πρότερον ἐπηρώτησεν αὐ-
 τὸν, ἢ ὁ ἐρωτώμενος ἤγγισεν αὐτῷ· καὶ ἐπεὶ ἤγγισε,
 διὰ τοῦτο ἐρωτηθεὶς, εἶπε τό· Ἐγὼ ἀναβλέψω, Κύ-
 ριε. » Εἶτα, φησὶν, ἰ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ Ἰη-
 σοῦς· Ἀνάβλεψον, ἢ πίστις σου σέσωκέ σε. » Πλείον
 δὲ ἔχουσιν οἱ κατὰ τὸν Ματθαῖον τυφλοὶ, ἐφ' ὧν γέ-
 γραπται, ὅτι σπλαγχνισθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἤψατο τῶν
 ὀμμάτων αὐτῶν· οὐχ ἤψατο δὲ οὔτε τοῦ κατὰ τὸν
 Μάρκον οὔτε τοῦ κατὰ τὸν Λουκᾶν. Ἐχει δὲ πάλιν
 πλεονέκτημά τι ὁ κατὰ τὸν Λουκᾶν, ἐπεὶ περ ἡνίκα
 παραχρῆμα ἀνέβλεψεν, οὐ μόνον ἤκολούθει αὐτῷ,
 ἀλλὰ πλείον τι εἶχε παρὰ τοὺς λοιπούς· Ἐκολού-
 θει· γὰρ, φησὶν, ἰ αὐτῷ δοξάζων τὸν Θεόν· » καὶ
 ἦν τὸ τέλος τοῦτου ἐν τῷ ἀκολουθοῦντι· καὶ δοξάζοντι
 τὸν Θεὸν πάντα τὸν ὄχλον ἰδόντα δοῦνα αἶνον τῷ
 Θεῷ. Ταῦτα μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡμεῖς εἰς τοὺς τό-
 πους, εἴτε γνόντες, εἴτε λαθόντες (89), εἶδομεν·
 Θεὸς δὲ δῆψ ᾧ βούλεται λόγον σοφίας πλουσιώτερον
 καὶ λόγον ἐν φωτὶ γνώσεως τρανότερον, ἵνα ταῦτα,
 τοῖς ἀπὸ τοιούτων χαρισμάτων συγκρινόμενα, εὐ-
 ρεθῆ, ὡς λύχνος παρ' ἡλίου!

vel clariorem in luce scientiæ doctrinam largiatur, ut cum iis quæ ab huiusmodi donis proficiscuntur hæcce comparata, talia esse reperiantur, qualis est ad solem lucerna.

Περὶ τῆς θύου καὶ τοῦ πᾶλου.

Ἐ καὶ ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ἤλθον εἰς
 Βηθφαγὴν πρὸς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς,
 ἕως τοῦ· Ἐπὶ θύον καὶ πᾶλον υἱὸν ὑποζυγίου. » Καὶ
 ὁ Μάρκος δὲ κατὰ τὸν τόπον οὕτως ἀνέγραψε· Ἐ καὶ

A nuntiatione 736 transire Jesum Nazarenum didi-
 cit. Post illa deinde observa vociferantem cæcum
 ac dicentem : « Fili David, miserere mei, » a præ-
 euntibus increpatum fuisse ut taceret ; ac si dixisset :
 qui primi crediderant increpabant dicentem : « Fili
 David, » ut taceret, nec deteriore eum nomine
 compellaret, sed verbi gratia diceret : Fili Dei,
 miserere mei : ipsum vero multo magis clamasse :
 « Fili David, miserere mei. » Postmodum, inquit ²¹,
 « stans Jesus jussit illum adduci ad se. » Ac vero
 vide an non inferior sit iste cæcus, quemadmodum
 adnotavimus ; nec eum quippe vocavit Jesus, ne-
 que porro vocari jussit ; sed quasi horum mi-
 nime capacem, illum ad se propriis viribus venire
 non valentem jussit adduci. Tum vero, inquit ²²,
 « cum appropinquasset, interrogavit illum, dicens :
 Quid tibi vis faciam ? » nec ante ipseum interroga-
 vit, quam ad se prope accesserit qui interrogatus
 est ; et quia accessit, propterea cum fuit interro-
 gatus, dixit : « Domine, ut videam. » Deinde, in-
 quit ²³ : « Respondens Jesus dixit illi : Respice,
 fides tua te salvum fecit. » At amplius quidpiam
 habent Matthæi cæci, de quibus scriptum est
 misertum Jesum tetigisse oculos eorum : non illius
 autem oculos tetigit de quo Marcus, neque hujus
 de quo Lucas. Rursum prærogativam aliquam habet
 is de quo Lucas, quoniam postquam visum
 derepente recepit, non ipsum tantummodo secutus
 est, sed aliquid etiam præ cæteris habuit : « Seque-
 batur » enim « illum, » inquit ²⁴, « magnificans
 Deum : » atque ita desiit ille dicens, sequente eo et
 Deum magnificante, videntem omnem turbam de-
 disse laudem Deo. Hæc nos quidem in præsentia
 super hoc loco si mente consequi potuimus ; at
 cui voluerit Deus, ditiores sapientiæ sermonem,
 ut cum iis quæ ab huiusmodi donis proficiscuntur

De asina et pullo.

14. « Et cum appropinquasset Jerosolymis, et
 venisset Bethphage ad montem Oliveti ²⁵, » et 737
 cætera, usque ad id ²⁶ : « Super asinam et pullum
 filium subjugalis. » Marcus autem ita hoc loco

VETUS INTERPRETATIO.

venit Hiericho, sed tantum « exeuntibus eis ab Hiericho. » Potest ergo secundum Lucam quidem appropians Hiericho fecisse hoc, secundum Marcum autem veniens in Hiericho, secundum Matthæum autem exiens ab Hiericho. Post hæc considera quoniam clamanti cæco ac dicenti : « Miserere mei, fili David, » qui præcedebant, increpabant eum ut taceret. Tanquam si dicat : Qui primi crediderant, increpabant ei clamanti : « Fili David, » ut taceret, et non appellaret eum contemptibili nomine, sed potius diceret : Fili Dei, miserere mei. Ille autem magis clamabat : « Fili David, miserere mei. Et stans Jesus, jussit eum adduci ad se. » Et vide nisi, sicut diximus, inferior est cæcus iste. Nam nec Jesus eum vocavit, nec dixit eum vocari, sed quasi non capientem hæc jussit eum quasi non potentem a semetipso venire, adduci ad se. « Et cum appropinquasset ei, interrogavit eum : Quid vis ut faciam tibi ? » Et non prius interrogavit eum, aut interrogatus appropiavit ei, sed quoniam appropiavit, ideo interrogatus dixit : « Ut videam, Domine. » Item hoc amplius habet Lucas, quod in illis quidem secutus est tantummodo cæcus : hic autem « secutus est dans gloriam Deo, » ut videntes eum omnes, Deo laudem offerrent.

14. « In illi tempore, cum appropinquasset Hierosolymis, et venissent Bethphage ad montem Oliveti, tunc misit, » et reliqua. Dignum est ostendere hic voluntatem evangelistarum conscribentium, et propo-

²¹ Luc. xviii, 39, 40. ²² ibid. 40, 41. ²³ ibid. 42. ²⁴ ibid. 43. ²⁵ Matth. xxi, 1 et seq. ²⁶ ibid. 5.

(89) Codex Regius recte, εἴτε γνόντες, εἴτε λαθόντες. In codice Anglicano desideratur εἴτε γνόντες. Hinc Ilucio hiare videbatur ille locus.

scripsit ²⁷ : « Et cum appropinquarent Jerosolymæ, et Bethanice ad montem Olivarum, » et reliqua, ad hæc usque : « Et continuo illum dimittet. » Hæc quoque Lucas iis verbis exposuit ²⁸ : « Præcedebat ascendens Jerosolymam, » et reliqua, usque ad id : « Sic dicetis, quia Dominus eo opus habet. » Super talibus Evangelii locis ad scriptorum sententiam ac consilium mentem advertere operæ pretium est, quorsum post prodigia, et rerum a Sospitatore gestarum portenta, ea etiam conscripserint, quæ nihil ejusmodi exhibent. Esto enim de visione cæcis restituta, paralyticorum sanatione, mortuorum resurrectione, et leprosorium purgatione commentati sint evangelistæ, ut scriptorum suorum lectores in Jesu ædificentur : quid autem propro hoc loco significatum volunt, quo postquam Jerosolymis appropinquavit Jesus cum discipulis, et venit Bethphage prope montem Olivarum, misisse narratur duos discipulos, dato iis mandato ut solutam cum pullo asinam adducerent ad se, qui longius iter pedes nonnunquam conficere, suisque pedibus peregrinationem absolvere non renuit ; ut cum Jerosolyma veniens per Samariam transit, ad puteumque pervenit, et fatigatus ex itinere, prope illum cedit ²⁹ ? Quid sibi vult et ipse Jesus cum alligatam asinam cum pullo solvi jubet, et ei qui hac de re quidpiam dixerit, Domino iis opus esse responderi mandat, ipsosque confestim dimissurus ? Tantus enim ille Dominus, cui asina et pullo jam olim alligatis opus est, magnificentia sua dignum aliquid nobis ostendat. Quæstionis etiam difficultatem auget Zacharias propheta Barachizæ filius, qui prophetiam animadversione dignam iis de rebus edidit, in qua his ipsis verbis talia conscripta sunt ³⁰ : « Gaude vehementer, filia Sion ; **738** prædica, filia Jerusalem ; ecce Rex tuus veniet tibi justus, et servans ; ipse mansuetus, et ascendens super subjugalem, et pullum juvenem. » Quod si ab ipso Propheta discere vis, quomodo juxta hæc :

VETUS INTERPRETATIO.

situm eorum, quid considerantes, post mirabilia ejus et opera gloriosa, etiam de exhibitione asinæ et sessione Domini super eam facerent mentionem. Pone quia de visione cæcorum, de paralyticorum constrictione, de resurrectione mortuorum, de mundatione leprosorium scripserunt evangelistæ, ut ædificent homines in fide Christi legentes in Scripturis opera ejus : quid autem voluerunt conscribere quod appropians Jesus Hierosolymis cum discipulis suis, et veniens Bethphage juxta montem Oliveti, misit duos discipulos, mandans eis de asina et pullo ejus, ut solventes adducant eam ad se, qui frequenter non pigritavit majorem viam pedibus ambulare, sicut fecit quando ab Hierosolymis transiens per Samariam ibat in Galilæam, cum venisset ad puteum eo itinere lassus, et super eum sedisset ? Quid autem est quod et ipse Jesus asinam cum pullo ejus ligatam solvere jubet, et mandat ut dicenti sibi : Quare solvitis ? respondeant : Quia Dominus operam ejus desiderat, confestim autem remittet eam. Nec enim hujusmodi Dominus necessariam habens asinam et pullum ejus aliquando ligatos, ostendit in prima facie aliquid dignum

²⁷ Marc. xi, 4 et seq. ²⁸ Luc. xix, 28 et seq. ²⁹ Joan. iv, 6. ³⁰ Zach. ix, 9.

(90) *Ἐγγίζουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ εἰς Βηθανίαν*. Ita vulgatus interpres, Marc. xi, 4 ; ita et Luc. xix, 29. Sic autem Græci codices habent : Καὶ ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς Ἱερουσαλήμ, εἰς Βηθφαγήν, καὶ Βηθανίαν· δεῖστ Βηθφαγήν in quibusdam. At Beza in hunc Marci locum, « Vetus autem interpres, inquit, ut et Syrus, solam Bethaniam commemorat, meo vetustissimo codice astipulante ; » cum Syrus tamen Bethphage et Bethaniam commemoret, consentientibus Æthiopo, et Persa. HUETIUS.

A ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ εἰς Βηθανίαν (90) πρὸς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Καὶ εὐθέως αὐτὸν ἀποστείλει· » ὁ δὲ Λουκᾶς τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ταῦτα εἶπεν· « Ἐπορεύετο ἔμπροσθεν ἀναβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Οὕτως ἔρεϊτε, ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρειαν ἔχει. » Ἄξιόν ἐστι· μάλιστα ἐπὶ τῶν τοιούτων τοῦ Εὐαγγελίου ῥητῶν ἐπιστῆσαι τῷ βουλήματι τῶν ἀναγραφόντων καὶ τῇ προαιρέσει αὐτῶν, τί σκοποῦντες ἀνέγραψαν πρὸς τοὺς τεραστίους καὶ παραδόξους τῶν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος γέγεννημένων καὶ τὰ μηδὲν ἐμφαινόντα τοιοῦτον. Ἔστω γὰρ περὶ τυφλῶν ἀναβλέψεως, καὶ παρέτων λύσεως, καὶ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ λεπρῶν καθαρίσεως πεπραγματεῦσθαι· τοὺς εὐαγγελιστὰς, εἰς οἰκοδομὴν τὴν περὶ τοῦ Ἰησοῦ τοῖς ἐντευξομένοις αὐτῶν τῇ γραφῇ· τί βούλεται αὐτοῖς τὸ προκείμενον ῥητὸν, καθὸ ἦν ἵκα τοῖς Ἱεροσολύμοις ἤγγισεν ὁ Ἰησοῦς μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἐλήλυθεν εἰς Βηθφαγὴν πλησίον τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, ἀπέστειλε δύο μαθητὰς, ἐντελλόμενος αὐτοῖς περὶ ὄνου καὶ πώλου, ἵνα λύσαντες ἀγάγωσιν αὐτῷ, τῷ ἔσθ' ὅτε μὴ ὀκνήσαντι πλείονα ὄδον περῆσαι, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ ποσὶ τὴν ὁδοπορίαν ἐκτελέσαι, ὡς ὅτε ἀπὸ Ἱεροσολύμων διήρχετο διὰ τῆς Σαμαρείας, φθάσας ἐπὶ τὸ φρέαρ, κοπιάσας (91) ἐκ τῆς ὁδοπορίας ἐκαθέσθη παρ' αὐτῷ ; Τί δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Ἰησοῦ πρόκειται· ὄνον δεδεμένην μετὰ πώλου λύσθαι κελεύονται, προστάσσοντι λέγειν τῷ ἑπιποσῶντι ἐπὶ τούτῳ φάσκοντι, ὅτι ὁ Κύριος αὐτῶν χρειαν ἔχει, εὐθέως δὲ ἀποστείλει αὐτούς ; Ὁ γὰρ τηλικούτος Κύριος, χρειαν ἔχων ὄνου καὶ πώλου τῶν πάλοι δεδεμένων, ἐμφαινέτω τι ἄξιον αὐτοῦ τῆς μεγαλοπρεπειᾶς. Ἐπιτείνει δὲ τὴν κατὰ τὸν τόπον ζήτησιν προφήτης Ζαχαρίας ὁ τοῦ Βαραχίου, προφητεύσας περὶ τούτων προφητείαν ἀξίαν ἐπιστάσεως, ἐν ἣ αὐταῖς λέξεσι γέγραπται ταῦτα· « Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών, κήρυσε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ (92)· ἰδοὺ ὁ Βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι δίκαιος, καὶ σώζων, αὐτὸς πραῦς (93), καὶ

(91) *Κοπιάσας*. Forte scribendum, καὶ κοπιάσας. (92) *Κήρυσε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ*. Vulgata : « Jubila, filia Jerusalem. » Hebraicum enim יָצַח utrumque significat. Id.

(93) *Αὐτὸς πραῦς*. Symmachus, et 5^a editio : πτωχός. Justinus utrumque habet πραῦς, et πτωχός. Hebr. יָצַח, quod « pauperem » sonat : LXX autem legerunt, ἴσχυς, quod est « mansuetus, » quemadmodum et Jonathan Theodotio, ἐπακούων, α ἰσχυ, « exaudivit. » Id.

ἐπιβεθηκώς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. » Εἰ δὲ A
 βούλει ἀπὸ τοῦ Προφήτου μαθεῖν πῶς ἐστὶ, « Χαῖρε
 σφόδρα, » χαρᾶς ἄξια τῇ θυγατρὶ Σιών τὰ προφη-
 τεύομενα, ἄκουε τοῦ · « Καὶ ἐξολοθρεύσει ἄρματα ἐξ
 Ἐφραῖμ, καὶ ἵππον ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐξολοθρευ-
 θήσεται τόξον πολεμικόν, καὶ πλήθος, καὶ εἰρήνη ἐξ
 ἐθνῶν (94), καὶ κατάρξει ὑδάτων ἕως θαλάσσης, καὶ
 ποταμῶν δι' ἐκβολὰς γῆς. Καὶ σὺ ἐν αἵματι διαθήκης
 ἐξαπέστειλας δεσμίους σου ἐκ λάκκου οὐκ ἔχοντος
 ὕδωρ. Καθίσεσθε ἐν ὄχυρῶματι δεσμίῳ τῆς συναγω-
 γῆς, καὶ ἀντὶ μιᾶς ἡμέρας παροικίας σου (95) δι-
 πλᾶ ἀνταποδώσω σοι · » καὶ ἵνα μὴ μηχανώμεν τὴν
 λόγον ἐπιπλεῖον, καταλίπωμεν τῷ βουλομένῳ συγχε-
 ρῖναι τὴν προφητείαν τῇ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἱστορίᾳ
 λέγα τὰ κατὰ τοὺς τόπους ἐξετάσαι παρακειμένης τῆς
 ἄξεως. Ἐστημειωσάμεθα δὲ, ὡς περ ἐπ' ἄλλων, ὅτι
 μὴ αὐταῖς λέξεσιν ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Ἰωάννης ἐξ-
 ἔθεντο τὸ προφητικόν · οὐ γὰρ ταυτὸν τὸ · « Χαῖρε
 σφόδρα, θυγατερ Σιών, » τῷ · « Εἶπατε τῇ θυγατρὶ
 Σιών. » Ἀλλὰ μετὰ τὸ (96) · « Ἰδοὺ ὁ Βασιλεὺς σου
 ἔρχεται σοι, » προτεταγμένα τοῦ, « πρᾶϋς, » οὐκ
 ἐξέθετο ὁ Ματθαῖος, ὡς τῶς ἔχοντα · « Δίκαιος καὶ
 σώζων αὐτούς · » ἔτι δὲ ἀντὶ τοῦ · « Καὶ ἐπιβεθηκώς ἐπὶ
 ὄνον (97), καὶ πῶλον υἰὸν ὑποζυγίου, — καὶ πῶλον
 νέον, » ἢ ὡς ἐν τισι, « πῶλον ὑποζυγίου. » Ὁ δὲ
 Ἰωάννης ἀντὶ τοῦ · « Ἐπιβεθηκώς ἐπὶ ὑποζύγιον, »
 πεποίηκε · « Καθήμενος ἔρχεται ἐπὶ πῶλον ὄνου · »
 ὅσπερ ἐμφαίνων, ὅτι γνώσεως δεῖται τὸ κατὰ τὸν τό-
 πον, ἐπιφέρει τὸ · « Ταῦτα δὲ οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθη-
 ται αὐτοῦ τὸ πρότερον. »

Ζητῆσαι δ' ἂν τις πῶς εὐλόγως προστάσσεται C
 κατὰ τὸν Προφήτην χαίρειν σφόδρα θυγάτηρ Σιών,
 καὶ κηρύσσειν θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ, διὰ τὸν ἐπιβε-

VETUS INTERPRETATIO.

magnificentia sua. Quid autem est ut de hoc etiam Zacharias propheta prædiceret verbis hujusmodi :
 « Gaude valde, filia Sion, prædica, filia Hierusalem : ecce Rex tuus venit tibi justus, et salvans, ipse man-
 suetus, et sedens super subjugalem, et pullum ejus novellum? » Si autem vis discere ex Propheta, quo-
 modo hoc magnum gaudium habuit Sion, audi quod dicit : « Et exterminavit currus ex Ephrata, et equum
 de Hierusalem, et exterminabitur arcus bellicus, et multitudo, et pax ex gentibus, et principabitur aqua-
 rum usque ad mare, et fluminum exitus terræ. Et tu in sanguine testamenti dimisisti vincula tua de lacu
 non habenti aquam. » Notavimus autem, sicut in aliis, quod non iisdem sermonibus Matthæus et Joan-
 nes protulerunt prophetiam eamdem. Nec enim est idem : « Gaude valde, filia Sion, prædica, filia Hierusa-
 lem, » quod ait : « Dicite, filiæ Sion, » aut « Noli timere, filia, » et cætera, quæ non similiter posuerunt.

15. Quærere autem oportet quomodo rationabiliter mandat Propheta valde gaudere filiam Sion et præ-
 dicare filiam Hierusalem propter eum qui sedit super asinam et pullum novellum : cum post modicum

¹¹ Zach. x, 11, 12. ¹² Matth. xxi, 5. ¹³ Joan. xii, 13, 16.

(94) Καὶ ἐξολοθρευθήσεται τόξον πολεμικόν, D
 καὶ πλήθος, καὶ εἰρήνη ἐξ ἐθνῶν. Ita editio Za-
 char. ix, 10, et Vulgata : « Et dissipabitur arcus
 belli, et loquetur pacem gentibus. » Manusc. Alexan-
 drinus : ἐξολοθρεύσει. Complutensis editio : ἐξολο-
 θρεύσει τόξον πολεμιστῶν. Hieronymus : « Disper-
 de! arcus pugnantium. » Hebr. ׁלְוֶן הַבַּיִת הַכְּהֹנִים
 תִּפְרָן הַיְּבִרָה וְיִגָּד. « Et confringetur arcus belli,
 et loquetur pacem gentibus. » Pro ׁלְוֶן הַבַּיִת
 videntur legisse LXX ׁלְוֶן הַבַּיִת, « et multitudinem
 et pacem. » Mox sequitur apud LXX : Καὶ κατ-
 ἀρξει ὑδάτων ἕως θαλάσσης, καὶ ποταμῶν διεκβολὰς
 γῆς, nullo sensu : optime C. H., δι' ἐκβολὰς γῆς, ut
 et infra. Ita quoque legitur in Joan. ii, ut late im-
 peraturum eum significet : « Dominabitur, inquit,
 aquis ad mare; et fluminibus ad ea usque loca qui-
 bus remotissima sunt, ad ostia scilicet. » Dixit autem
 ἐκβολὰς γῆς, pro, ἐκβολὰς ποταμῶν, καθ' ὑπαλλαγήν.

« Gaude vehementer, » ob res sibi prædictas gau-
 dere debeat filia Sion, audi illud ¹¹ : « Et disperdet
 quadrigas ex Ephraim, et equum de Jerusalem, et
 dissipabitur arcus belli, et multitudo, et pax ex
 gentibus, et dominabitur aquis usque ad mare, et
 fluminibus qua per terræ ostia exeunt. Et tu in
 sanguine testamenti emisisti vincos tuos de lacu
 qui non habet aquam. Sedebitis in munitione vin-
 cti congregationis, et pro una die incolatus tui du-
 plicia reddam tibi : » ac ne nostra longius excurrat
 oratio, hoc vaticinium cum evangelica historia
 contendere volenti, quæcunque hoc loco continen-
 tur disquirenda relinquamus. Prophetiam autem
 a Matthæo, atque itidem a Joanne, non iisdem
 verbis fuisse expositam, sicut alias, observavimus :

non enim idem est ¹² : « Gaude vehementer, filia
 Sion; » ac, « Dicite, filiæ Sion. » Sed quæ post
 illa : « Ecce Rex tuus venit tibi, » ante, « mansue-
 tus, » inserta sunt, ea scilicet : « Justus et servans
 ipse, » a Matthæo prætermissa sunt; præterea pro
 eo : « Et ascendens super asinam, et pullum flum-
 subjugalis, » sic habetur : « et pullum juvenem, »
 vel, ut quidam scribunt, « pullum subjugalis. »
 Joannes vero pro eo : « Ascendens super subjuga-
 lem, » posuit ¹³ : « Sedens venit super pullum
 asinæ; » qui quidem scientia hic opus esse signifi-
 ficans subnectit : « Hæc autem non cognoverunt
 discipuli ejus prius. »

15. At quæsierit aliquis quomodo filiæ 739
 Sion vehementer gaudendum, et filiæ Jerusalem
 prædicandum cum ratione edicit Propheta, propter

« Gaude valde, filia Sion, prædica, filia Hierusalem : ecce Rex tuus venit tibi justus, et salvans, ipse man-
 suetus, et sedens super subjugalem, et pullum ejus novellum? » Si autem vis discere ex Propheta, quo-
 modo hoc magnum gaudium habuit Sion, audi quod dicit : « Et exterminavit currus ex Ephrata, et equum
 de Hierusalem, et exterminabitur arcus bellicus, et multitudo, et pax ex gentibus, et principabitur aqua-
 rum usque ad mare, et fluminum exitus terræ. Et tu in sanguine testamenti dimisisti vincula tua de lacu
 non habenti aquam. » Notavimus autem, sicut in aliis, quod non iisdem sermonibus Matthæus et Joan-
 nes protulerunt prophetiam eamdem. Nec enim est idem : « Gaude valde, filia Sion, prædica, filia Hierusa-
 lem, » quod ait : « Dicite, filiæ Sion, » et cætera, quæ non similiter posuerunt.

15. Quærere autem oportet quomodo rationabiliter mandat Propheta valde gaudere filiam Sion et præ-
 dicare filiam Hierusalem propter eum qui sedit super asinam et pullum novellum : cum post modicum

Aliter legitur tom. xi in Joann, ad cap. ii, sed ita ta-
 men, ut inde etiam sententia nostra confirmetur : ἕως
 τῶν διεκβολῶν πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ποταμῶν. HUET-
 IUS.

(95) Παροικίας σου. Editio Sixtina, et Complu-
 tensis, παροιχεσίας. Hebr. ׁלְוֶן הַבַּיִת Vulgata, « annun-
 tians, » ita Jonathan. At legerunt LXX ׁלְוֶן הַבַּיִת, « habi-
 tatio, » ut et Arabs. In.

(96) Ἀλλὰ μετὰ τὸ. Legendum fortasse : ἀλλὰ
 τὰ μετὰ τὸ.

(97) Ἐτι δὲ ἀντὶ τοῦ. Καὶ ἐπιβεθηκώς ἐπ'
 ὄνον, etc. Locus mendis suspectus, queni, dum me-
 dicus accedat, sic exponimus : « Pro eo, Καὶ ἐπιβε-
 θεκώς ἐπ' ὄνον καὶ πῶλον υἰὸν ὑποζυγίου, quod scri-
 psit Matthæus (quem laudat præcedenti versu), sic
 habetur Zach. ix, 9, καὶ πῶλον νέον, vel, ut quidam
 scribunt, πῶλον ὑποζυγίου · » quamvis in quinque
 editionibus, quas infra se consuluisse dicit, neuti-
 quam id se reperisse significet. HUETIUS.

ascendentem super subjugem, et pullum juvenem, cum paulo post fleverit videns Jerusalem, quæ occidit prophetas ³⁶, et cætera. Animadvertite autem an Sion quæ nunc dicitur ejus filia qui ipsam gaudere jubet, et Jerusalem rursus ejus filia qui mandat ipsi ut prædicet, cælestia ipsa esse dicere queas, de quibus in Epistola ad Hebræos scriptum illud est ³⁷: « Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et multorum millium angelorum frequentiam: » in Epistola autem ad Galatas ³⁸: « Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra. » Vide enim annon hæc Servatoris symbola sint, per discipulos jumenta sua vinculis exsolventis; eos videlicet qui tunc de populo hoc, quique e gentibus fidem professi sunt: peccatis enim adstricta erat et alligata antiqua Synagoga; alligatam quæque erat una cum ea pullus, populus nimirum e gentibus novissime conflatus, et utrumque, qua ad supernam Hierosolimam ascensus patet, cum accederet Hospitator, a discipulis præcepta tradentibus solvi jussit, dato iis per hæc verba Spiritu sancto ³⁹: « Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt. » Et perpetuo quidem discipuli, quos « idoneos fecit ministros Novi Testamenti, non litteræ, sed spiritus ³⁸, » alligatam asinam et pullum solventes ad Jesum adducunt, qui iis vult tanquam vehiculis uti qui a veris et genuinis suis discipulis antiquis suis vinculis exsoluti sunt. Et sane Dei Filium decet, humanus quippe est, alligata asina, et alligato cum ea pullo eo pacto indigere; his autem opus illi est, ut iis insidens, a labore potius reficiat ac recreet quibus insidet, quam ut ipse conquiescat.

740 16. Verum quæret aliquis, quomodo cum iis quæ tradidimus, hæc cohæreant quæ sequuntur

VETUS INTERPRETATIO.

videns Hierusalem Jesus flevit super eam, dicens: « Hierusalem, Hierusalem, quæ occidit prophetas, » et cætera. Vide ergo ne forte gavisuram Sion, et prædicaturam Hierusalem, non illam dicit quæ Dominum crucifixit, sed istam quæ crucifixum suscepit, cælestem Sion, de qua dicit Apostolus ad Hebræos: « Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei vivi Hierusalem cælestem, » etc. Item ad Galatas: « Hierusalem autem quæ sursum est, libera est, quæ est mater nostra. » Ne forte ergo mysteria sunt hæc omnia Salvatoris, qui solvit vincula per discipulos suos populi ex Judæis, et populi qui venit ex gentibus. Ligata enim erat peccatis quæ tunc fuit Synagoga, ligatus fuit et pullus cum ea, qui postmodum factus est novellus ex gentibus populus credens. Et hos ambos, appropians ad Hierusalem cælestem, id est, ascendens in cælum, jussit discipulos suos ut solverent eos, dans eis Spiritum sanctum, dicens: « Accipite Spiritum sanctum: si cujus dimiseritis peccata, dimittentur eis: et si cujus tenueritis, tenebuntur. » Et semper discipuli Christi solventes ligatam asinam, et pullum, adducunt ad Jesum volentem eis vehiculis uti per discipulos suos solutis a vinculo peccatorum priorum. Et dignum est Filio Dei, ut sic necessarios habeat eos. Misericors enim est super asinam alligatam, et pullum cum ea. Necessarios autem habet eos, ut sedens super eos repauset magis eos super quibus sedet, quam ut repausetur ab eis.

16. Sed quæret aliquis, quomodo eis quæ diximus conveniens sit sermo qui sequitur, dicens: « Cou-

³⁶ Luc. viii, 34. ³⁷ Hebr. xii, 22. ³⁸ Gal. iv, 26. ³⁹ Joan. xi, 22, 23. ⁴⁰ II Cor. iii, 6.

(98) *Ίδων τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκλαυσε, ἡ ἀποκτείνουσα*, etc. Vetus interpres: « Flevit super eam dicens: Jerusalem, Jerusalem, quæ, » etc. Sic fortasse legendum: « Ἐκλαυσε λέγων: Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα, etc. Hic autem duos in unum locos pro more suo memoria lapsus confudit Origenes; alium qui exstat Luc. xix, 41, alterum qui Luc. xiii, 34. Id.

Α δὴκότα ἐπὶ ὑπερῷον καὶ πῶλον νέον, ὅτε μετὰ βραχὺ ἰδὼν τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκλαυσε, ἡ ἀποκτείνουσα (98) τοὺς προφῆτας, καὶ τὰ ἐξῆς. Πρόσχετος οὖν εἰδύχασα: Σιών νῦν δὴ λεγομένην θυγατέρα τοῦ προστάστοκος αὐτῆ χαίρειν, καὶ Ἱερουσαλήμ πάλιν θυγατέρα τοῦ κηρύσσειν αὐτῆ κελευόντος, εἰπεῖν τὰ ἐπουράνια, περὶ ὧν ἐν μὲν τῆ πρὸς Ἑβραίους γέγραπται τό: « Ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιών θρεῖ καὶ πόλι: Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίω, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει: » ἐν δὲ τῆ πρὸς Γαλάτας: « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἧτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. » Μήποτε γὰρ σύμβολά ἐστι (99) ταῦτα τοῦ Σωτῆρος λύσαντος τῶν δεσμῶν διὰ τῶν μαθητῶν τὰ ἴδια ὄχηματα, τοὺς δὲ ἀπὸ τοῦ λαοῦ πιστεύσαντας ἐκείνους τότε καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. Β δεδεμένη γὰρ ταῖς ἀμαρτίαις ἦν ἡ ποτε Συναγωγῆ, δεδεμένος δὲ καὶ ὁ πῶλος μετ' ἐκείνης, ὁ ὕστερον γενόμενος νέος ἀπὸ τῶν ἐθνῶν λαός, καὶ τούτους ἀμφοτέρους ἐγγίζων τῆ εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ ἀνάγω ὁ Σωτὴρ ἐκέλευσε ὑπὸ τῶν μαθητῶν διδασκόντων λυθῆναι, δοὺς αὐτοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ εἰπὼν: « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἂν τινῶν ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἂν τινῶν κρατῆτε, κεκράτηνται. » Καὶ αἰεὶ γε οἱ μαθηταί, ἡ οὐκ ἰκανῶς διακόνους Καίνης Διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος, ὡς λύοντες τὴν δεδεμένην θνον, καὶ τὸν πῶλον, ἄγουσι πρὸς τὸν Ἰησοῦν βουλόμενον ὄχηματι χρῆσασθαι τοῖς ὑπὸ τῶν γνησίων αὐτοῦ μαθητῶν λευμένοις ἀπὸ τῶν πάλαι δεσμῶν. Καὶ πρέπει γε τῷ Γιῶ τοῦ Θεοῦ οὕτω χρεῖαν ἔχειν, φιλόανθρωπος γὰρ ἐστὶ, τῆς δεδεμένης θνου καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς δεδεμένου πῶλου· χρεῖαν δ' αὐτῶν ἔχει, ἵνα αὐτοῖς ἐπικαθίσας ἀναπαύση μᾶλλον, ἢ περ ἀναπαύσῃται, τοὺς οἷς ἐπικαθεῖται.

Ἀλλὰ ζητήσει τις, πῶς ὁ λόγος τῶν ἐξῆς ἀκόλουθος ἐστὶ τοῖς ἀποδοδομένοις, οὕτως ἐχόντων: « Εὐ-

(99) *Μήποτε γὰρ σύμβολά ἐστι*, etc. Origenes: hom. 17 in Genes., et hom. 13 in Num., et hom. 15 in Josue, et tom. xi in Joann. Auctor Commentarii in Marc. Origeni ascripti, ad cap. 10; Hilarius, can. 21 in Matth.; Ambrosius, lib. ix in Luc.; Hieronymus, Justinus Mart. *Dialog. cum Tryph.*; Chrysostomus, *Opus imperf.*; Theophylactus, Euthymius, cap. 45 in Matth.; Rabanus, et Glossa. Id.

Οὕτως δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς, » ἢ · « Καὶ εὐθέως αὐτὸν A ἀποστελεῖ πάλιν ὧδε · » λύσεις δὲ τὸ ἐπισημασμένον, ζητήσας τὴν ἀποστολὴν ἢ τῶν κατὰ τὸν Ματθαῖον δύο, ἢ τοῦ κατὰ τὸν Μάρκον πώλου. Ὅτι δὲ Κύριος οὐδεὶς ἄλλος ἦν τῶν δεδεμένων, ἀλλ' ἢ ὁ ἡμῶν « εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, » ἢ μηδαμῶς ἀντιλέγειν ἐμελλε τῶν λεγόντων τις · « Εἰς τί λύετε τὸν πῶλον; » ἢ ὅτι ποιοῦν φασκόντων δῆλον · ὡς γὰρ μὴ ἀντερουόντων αὐτῷ εἶπεν ὁ Σωτὴρ τό · « Καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ τι, ἐρεῖτε, ὅτι ὁ Κύριος αὐτῶν χρεῖαν ἔχει, » ἢ · « Ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ· Τί λύετε τὸν πῶλον; εἴπατε, ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρεῖαν ἔχει · » καὶ κατὰ τὸν Λουκᾶν δέ · « Ἐάν τις, » φησὶν, « ὑμᾶς ἐρωτᾷ· Διὰ τί λύετε; οὕτως ἐρεῖτε · Ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρεῖαν ἔχει. » Καὶ ζητήσεις εἰ μετὰ τὴν B Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ ἐπιβεβηκέναι τούτοις ἢ τούτῳ τὸν Σωτῆρα, ἀποστολὴ τις ἐπὶ τι ἔργον ἀνάγκατον πρὸς τὸν τόπον γίνεσθαι ἐμελλεν, ἵνα τι ποιήσωσιν ἢ ἄλλο καὶ ὁ πῶλος ἔργον κατὰ τὸ σιωπώμενον, ἐμφαινόμενον μὲν, οὐ τρανῶς δὲ δεδηλωμένον. Ἐννοίαν δὲ τοῦ τοιοῦτου λαμβάνω ἐπιστήσας τῇ τάξει τῶν ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον μακαρισμῶν, ἐν οἷς μετὰ τό · « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, » ἐξῆς γέγραπται τό · « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν · » τῆραι γὰρ ἐν τούτοις, ὅτι πρῶτον μὲν τῶν μακαριζομένων ἡ βασιλεία ἐστὶ τῶν οὐρανῶν · δεύτερον δὲ κληρονομήσουσι τὴν γῆν · οὐχ ὥστε τὸν πάντα αἰῶνα εἶναι ἐπ' αὐτῆς · παρακληθέντες γὰρ, καὶ διὰ τὸ πεπεινηκέναι καὶ δεδιψηκέναι δικαιοσύνης, κορροσθέντες αὐτῆς, καὶ ἐλεηθέντες, καὶ τὸν Θεὸν ἰδόντες, καὶ υἱοὶ αὐτοῦ κληθέντες, πάλιν ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἀποκαθίστανται τῶν οὐρανῶν. Ἐάν δὲ ἄλλο καὶ πῶλος, οἷς ὁ Σωτὴρ ἐπιβαίνει, οἱ ἀποδοδομένοι τυγχάνωσι, μὴ προσκόψης τῷ λόγῳ παραβάλλοντι ἀλόγοις ζώοις ἀχθοφόροις τοὺς φέροντας τὴν Ἰησοῦν αὐτοῖς ὀχούμενον· τάχα γὰρ τι τοιοῦτον νοήσας καὶ Ἐπισημασθέντος εἶπε τὸ γεγονέναι κτηνώδης, οὐχ ἀπαζαπλῶς, ἀλλὰ παρὰ τῷ Θεῷ, ἢ παρὰ τῷ Χριστῷ, καὶ τό · « Κάτῳ κτηνώδης ἐγενήθην παρὰ σοί · » ὡς γὰρ πρὸς τὸν Αὐτολόγον καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητα κτηνώδεις ἐσμὲν οὐχ ἡμεῖς μόνοι, ἀλλὰ καὶ D

VETUS INTERPRETATIO.

festim remittet eos. » Solutio autem istius quæstionis, sicut arbitror, hæc est: Quoniam Dominus quidem eorum qui fuerant ligati, nemo alius erat, nisi ille de quo ait Apostolus: « Nobis autem unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, » cui quoniam nequaquam contradicere fuerat aliquis dicentium: « Quare solvitis pullum? » manifestum est. Nam quasi nullo contradicere potenti, sic dicit Christus: « Et si aliquis vobis dixerit, dicetis quoniam Dominus operam desiderat. » Et vide quia postquam ascendit Jesus in Hierosolimam sedens super pullum hunc vel illum, missio quedam ad opus aliquod necessarium ad ipsum locum erat futura, ut aliquid operis faciant asina et pullus ejus. Et hoc quidem significat, non tamen clare. Sensum autem hujusmodi intellectus accipio credens ordini beatitudinum, quem facit Matthæus. Nam postquam dixit: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum, » post hoc scriptum est: « Beati mansueti, quoniam ipsi possidebunt terram. » Dicimus enim in his quoniam primum quidem beatorum est regnum cælorum: in secundo autem loco possidebunt terram, non ut per omne sæculum sint super eam, sed consolati pro eo quod esurierunt, et sitiaverunt justitiam satiati in ea, et misericordiam consecuti, iterum restituantur in regnum cælorum. Aut certe quoniam multi ex populo Judæorum, vel gentium, vel quos asinam et pullum supra sumus interpretati, qui crediderunt in Christo, et susceperunt super se, postea missi a Christo reversi sunt ad populum Judaicum, vel ad cæteras gentes nonnullum credentes, ut prædicarent eis Dominum Jesum Filium Dei. Et hoc est quod significat dicens: « Confestim remittet eos. » Si ergo asina et pullus ejus illi sunt quos diximus

³⁹ Matth. xxi, 5. ⁴⁰ Marc. xi, 5. ⁴¹ I Cor. viii, 6. ⁴² Luc. xix, 53. ⁴³ Matth. xxi, 3. ⁴⁴ Marc. xi, 5. ⁴⁵ Luc. xix, 51. ⁴⁶ Matth. v, 5 et seq.

sed apud Deum, vel apud Christum, his verbis ⁴⁷: A
 « Et ego jumentum factus sum apud te; » nam ejus
 qui Verbum ipsum est, et Dei majestatis ratione,
 jumenta non nos solummodo sumus, sed et nobis
 ingenii ac rationis facultate longe præstantiores
 et sapientiores alii: similiter cum rationali pas-
 toris facultate comparati, oves ipsius sumus;
 propterea quod hominum etiam perfectissimo-
 rum ratio, cum ipsa ratione quæ Verbum est
 comparata, plus ab ea discrepat, quam asinæ,
 pullive, vel ovis anima cum homine collata. Atque
 tales sunt fortasse subjugis, necnon et pullus,
 qui Jesum vehentes Jerosolymam ascendunt; at
 postquam illuc pervenerunt, jam subjugis amplius
 et pullus non sunt, sed mutati, et adjuti, et Verbi
 divinitatis et scientiæ sublimitatis participes facti
 dimittuntur, ita ut in gloriam Dei, in eum locum
 unde prius soluti sunt, ablegentur, commutati a
 Domino, hanc mutationem pro vectura sua pre-
 tium solvete; adeo ut in priorem locum, non ad
 priora opera remittantur; nam postquam eos semel
 solutione a vinculis, sique vectura dignatus est be-
 nignus Dominus noster, ad vincula eos iterum
 amandare nequaquam debuit, et ad opera eo dele-
 riora opere quod egerunt, cum dorso suo Dei Fi-
 lium subierunt. At propter ejusmodi mysterium,
 quæque cum eo narrantur, vehementer lætari, et
 gaudium suum, quod fructus Spiritus est ⁴⁸, augere
 decebat Sion Dei filiam, ipsiusque filiam Jerosoly-
 mam prædicare; veniebat quippe ei Rex justus, et
 sospitans, sed servata æquitate, et cum justitia
 sospitans, et ad salutem præparans, qui eam erant
 adepturi. Veniebat autem ipse Sionem et Jerosoly-
 mam « mansuetus, et ascendens super subjugalem
 et pullum juvenem ⁴⁹, » uti supra prodidimus; visi-
 tans Israel disperdendo quadrigas ex Ephraim,
 quæ Pharaonis quadrigis consimiles **742** sunt,
 quando Pharaonis currus, et ipsius copias in mare
 disjecit ⁵⁰; veniebat item disperdens equum hellico-
 sum animal de Jerusalem, ut pacem Israeli pareret,
 convertens oves ipsius quæ perierant; necnon et
 ut pacem Jerosolymæ quæreret, liberos ipsius re-
 ducens qui ejecti fuerant ⁵¹. Quomodo autem res
 ingenti digna gaudio non erat, Regem justum et

A ἡμῶν πολλῶ λογικώτεροι καὶ σοφώτεροι· οὕτω δὲ καὶ
 ὡς πρὸς τὸ λογικὸν τοῦ ποιμένου πρόβατά ἐσμεν αὐ-
 τοῦ, τῶ τὸν ἐν ἀνθρώποις καὶ τοῖς τελειοτάτοις λόγον
 παραβαλλόμενον τῷ Αὐτολόγῳ πλεῖον ἔχειν ἀπόστημα
 ἀπ' ἐκείνου, ἢ ὅσον ἔχει ἀπόστημα θνοῦ καὶ πῶλος
 ψυχῆ ἢ προβάτου πρὸς ἀνθρώπον. Καὶ τάχα ἀναβαί-
 νοντα μὲν εἰς Ἱερουσόλυμα ἐποχομένου τοῦ Ἰησοῦ,
 τὸ ὑποζύγιον, ἢ καὶ ὁ πῶλος τοιαῦτά ἐστιν· γενό-
 μενα δὲ ἐκεῖ, οὐ μένει ὑποζύγιον, οὐδὲ πῶλος, ἀλλὰ
 ἀποστέλλεται μεταβαλόντα, καὶ ὠφεληθέντα, καὶ
 μετασχόντα τῆς τοῦ Λόγου θεϊότητος καὶ ὑπεροχῆς
 τῆς γνώσεως, ὥστε εἰς δόξαν Θεοῦ ἀποστέλλεσθαι
 αὐτά, εἰς τὸν τόπον ὅθεν ἐλύθη πρότερον, τοῦ Κυρίου
 μεταποιησαντος αὐτά, καὶ μισθὸν αὐτοῖς δεδωκότος
 τοῦ ἐνηνοχέναι αὐτὸν τὴν τοιαύτην μεταβολὴν, ὡς
 B καὶ ἀποσταλῆναι αὐτά ἐπὶ τὸν πρότερον τόπον, οὐκ
 ἐτι ἐπὶ τοῖς ἔργοις τοῖς πρότερον· οὐ γὰρ ἐμελλεν
 ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Κύριος ἅπαξ αὐτά παραδεξά-
 μενος τιμῆσαι, τῇ τε ἀπὸ τῶν δεσμιῶν λύσει· καὶ τῇ
 ἑαυτοῦ ὀχῆσει, πάλιν αὐτά πέμπειν ἐπὶ τοὺς δεσμούς,
 ἢ ἔργα ἐλάττονα οὐ πεποίηκεν ἔργου, δεξάμενα τοὺς
 νότοις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Πρέπον δὲ ἦν ἐπὶ τῶ
 τοιοῦτῳ μυστηρίῳ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ λεγομένοις
 σφόδρα χαίρειν καὶ ἐπιτείνειν χαρὰν τὸν καρπὸν τοῦ
 Πνεύματος τὴν θυγατέρα τοῦ Θεοῦ Σιών, καὶ θυγα-
 τέρα αὐτοῦ τὴν Ἱερουσαλήμ κηρύσσειν· ἤρχετο γὰρ
 αὐτῇ ὁ Βασιλεὺς δίκαιος καὶ σώζων, ἀλλὰ μετὰ τοῦ
 τηρεῖν τὸ δίκαιος εἶναι, καὶ σώζων μετὰ δικαιοσύνης,
 καὶ εὐτρεπίζων εἰς σωτηρίαν τοὺς σωζομένους. Αὐ-
 τὸς δὲ ἤρχετο εἰς Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ πρᾶξι καὶ
 C ἐπιβεβηκώς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον, ὡς ἀπο-
 δεδώκαμεν, ἐπισκοπῶν τὸν Ἰσραὴλ, ἐν τῷ ἐξολο-
 θρεῦειν ἄρματα ἐξ Ἐφραΐμ, παραπλήσια τυγχάνοντα
 ἄρμασι Φαραὼ, ὅτε ἄρματα Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν
 αὐτοῦ ἐρρόιψεν εἰς θάλασσαν· ἤρχετο δὲ καὶ Ἰσραὴλ
 ἐξολοθρεῦειν τὸ πολεμικὸν ζῶον ἀπὸ τῆς Ἱερουσα-
 λήμ, ἵνα εἰρήνην ποιῆσῃ τῷ Ἰσραὴλ, ἐπιστρέφων τὰ
 ἀπολωλότα αὐτοῦ πρόβατα, εἰρήνην δὲ καὶ τῇ Ἱε-
 ρουσαλήμ, ἐπανάγων αὐτῆς ἐκπεσόντα τὰ τέκνα.
 Πῶς δὲ οὐκ ἐμελλε μεγάλης χαρᾶς εἶναι ἄξιον τὸ οὐ-
 τως ἔρχεσθαι τὸν δίκαιον Βασιλέα, καὶ σώζοντα, καὶ
 πρᾶον εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ; ὅτε ἐμελλεν ἐξολο-
 θρεῦεσθαι πᾶν τόξον πολεμικὸν, ἵνα μηκέτι « οἱ
 D ἁμαρτωλοὶ ἐκτείνωσι τόξα, μηδὲ ἐτοιμάζωσι βέλη

VETUS INTERPRETATIO.

supra, super quos Verbum ascendit, non tibi videatur sermo insulsus quod fideles homines animalibus
 comparentur. Forsitan enim tale aliquid intelligens et Propheta dicit se factum esse quasi jumentum;
 non simpliciter jumentum, sed sicut jumentum apud Deum, vel apud Christum ejus, secundum quod ait.
 « Ut jumentum factus sum apud te. » Nam quantum ad Deum, jumenta sumus, non solum nos, sed etiam
 multo nobis prudentiores. Sic autem, quantum ad pastorem Christum, etiam oves ejus sumus: quoniam
 tanta distantia est inter eum et nos, quanta inter hominem et quaecumque jumentum. Et forsitan cum
 ascenderint in Hierosolymam, sedente Jesu super se, asina et pullus, et facti illic, non manebunt ibi, sed
 remittentur mutati jam, et prodicati, et enutriti Verbi divinitate, et eminentia, scientia, honestate: ut
 ad gloriam Dei digni habeantur remitti in locum unde assumpti fuerant, prius Domino eos meliorante et
 quasi mercedem hanc eis præstante pro eo quod portaverunt eum et requieverunt in se: ut, sicut dixi-
 mus, digni habeantur remitti in locum terræ hujus ex qua assumpti fuerant, non jam ad opera priora.
 Nec enim fas est ut misericors Deus, dominus constitutus, postquam semel eos suscepit, et honoravit, et a
 vinculo solvit, et fecit eos propriam sessionem, ut mittat eos rursus ad vincula, et opera mala, postquam
 semel susceperunt super corda sua Filium Dei. In his omnibus conveniebat valde gaudere, et extendere

⁴⁷ Psal. lxxii, 25. ⁴⁸ Gal. v, 22. ⁴⁹ Matth. xxi, 5. ⁵⁰ Exod. xv, 5. ⁵¹ Matth. x, 6.

εις φಾರೆτραν τοῦ κατατοξεύσαι ἐν σκοτομήνῃ τοὺς αὐθεῖς τῆ καρδίᾳ. » Ἐμελλε δὲ τότε καὶ πλῆθος καὶ εἰρήνη εἶναι ἀπὸ τῶν πιστευόντων καὶ σωζομένων ἔθνων, κατάρχοντος ὑδάτων ἕως θαλάσσης τοῦ Σωτήρος, κατάρχοντος δὲ καὶ ποταμῶν διεκβολᾶς γῆς, καὶ διεξόδου ποιουμένων καὶ ποτιζόντων τὰ πολλὰ αὐτῆς. Ὁ δὲ θέλων ἀπλούστερον ἐπὶ τοῦ λαοῦ οἷς ἐπιεδήμηκεν ὁ Σωτὴρ ἀκούειν τὸ « Θύγατερ Σιών, » καὶ, « Θύγατερ Ἰερουσαλήμ, » φήσει, ὅτι ὁ λόγος μὲν προστάσσει χαίρειν τῇ θυγατρὶ Σιών, καὶ κηρύσσειν τῇ θυγατρὶ Ἰερουσαλήμ· εἰ δὲ τινες ἤπειθυσαν οὐ τὰ τοῦ χαίρειν ποιήσαντες ἀξια, οὐδὲ παραδεξάμενοι τὸ περὶ τοῦ κηρύσσειν πρόσταγμα, αὐτοὶ γεγονάσιν ἑαυτῶν αἰτιοὶ τοῦ παθεῖν ἃ πεπόνθασιν, ὥστε λεχθῆναι αὐτοῖς· « Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον καταγγεῖλαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ δὲ ἀναξίους κρινετέ ἑαυτοὺς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. » Χρῆ δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι, ὅτι, « λέντε περιτυχόντες ἐκδόσει τοῦ Ζαχαρίου, παρὰ μὲν τοῖς Ἑβδομήκοντα καὶ τῷ Ἀκύλᾳ εὐρομεν τὸ· « Αὐτὸς παραῖς, καὶ ἐπιθεθῆκώς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον, » ἢ, « ἐπὶ ἔνου καὶ πώλου υἱοῦ ὀνάδου· » παρὰ δὲ Θεοδοτίωνι· « Αὐτὸς ἐπακούων, καὶ ἐπιθεθῆκώς ἐπὶ ἕνον καὶ πῶλον υἱὸν ὄνου· » παρὰ δὲ Συμμάχῳ· « Αὐτὸς πτωχός, καὶ ἐπιθεθῆκώς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὀνάδος· » ἐν δὲ τῇ πέμπτῃ ἐκδόσει· « Αὐτὸς πτωχός, καὶ ἐπιθεθῆκώς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον υἱὸν ὄνου. » Καὶ δύνатаί γέ τις ταῦτα ἐφαρμόζειν τῇ κατὰ τὸν ἐξεταζόμενον τοῦ Εὐαγγελίου τόπον ἱστορίᾳ, ὅτε πρῶτος, καὶ ἐπακούων, καὶ πτωχός ἐλήλυθεν εἰς τὴν Ἰερουσαλήμ ὁ Σωτὴρ· ἐπιτώχευε γὰρ πλούσιος ὢν, ἵνα οἱ ἀκούοντες αὐτοῦ τοῦ ἐπακούοντος ἡμῶν τῇ πτωχείᾳ αὐτοῦ πλουτήσωσιν.

Servator Jerosolymam ingressus est; cum enim dives esset, inops tamen erat, ut qui audientes ei sunt qui nos exaudit, ipsius paupertate ditescant.

Ἴδωμεν δὲ περὶ τῆς Βηθφαγῆ μὲν κατὰ Ματθαῖον, Βηθανίας δὲ κατὰ τὸν Μάρκον, Βηθφαγῆ δὲ καὶ Βηθανίας κατὰ τὸν Λουκᾶν. Ταῦτα δὲ ἦν πρὸς τὸ ὄρος τοῦ καλούμενον Ἐλαιῶν. Ἐρμηνεύεσθαι δὲ φαμεν τὴν Βηθφαγὴν μὲν « οἶκον σιαγόνων (1), » ἢ τινος τῶν ἱερέων

VETUS INTERPRETATIO.

gaudium fructum Spiritus sancti filiam Dei Sion, et filiam ejus Hierusalem prædicare. Veniebat enim ei rex justus et salvans, et non simpliciter salvans, sed justus et salvans, id est, cum judicio et justitia salvans: veniebat sedens super asinam et pullum novellum, quos diximus, visitans Israel, et exterminans currus ex Ephrata, similes constitutos curribus Pharaonis quos projecit in mare. Veniebat autem ut exterminet etiam equum animal bellicum de Hierusalem, ut pacem faciat Israel, convertens perditas oves ipsius. Quomodo non erat res digna gaudio magno sic venire regem justum atque salvantem in Hierusalem ex qua erat exterminandus omnis arcus bellicus, ut jam nunquam « peccatores » in ea intendant « arcum, » neque præparent « sagittas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde. » Erat tunc pax futura ex fide gentium salvatarum Domino principante aquarum usque ad mare, id est, populorum: principatum autem et fluminis emissionis terræ, et exitus facientium, et irrigantium multa ipsius. Qui autem simpliciter vult intelligere Sion populos Judæorum ad quos venit Salvator, sic dicere potest, quoniam Verbum quidem Dei præcepit gaudere filiam Sion, et prædicare filiam Hierusalem. Si autem aliqui eorum discrediderint, non digna gaudio opera facientes, neque suscipientes prædicandi præceptum, ipsi sibi causa sunt facti, ut patiantur ea quæ passi sunt, ut recte dicatur ad eos: « Vobis quidem missum fuerat Dei Verbum, sed quia indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes. »

17. Videamus autem et de nomine Bethphage secundum Matthæum, Bethania autem secundum Marcum, Bethphage autem et Bethaniæ secundum Lucam. Et hic erat locus in monte qui vocabatur Oliveti.

²² Psal. x, 3. ²³ Act. xiii, 46.

(1) Βηθφαγὴν μὲν οἶκον σιαγόνων. Origenes, homil. 57 in Luc.: « Bethania interpretatur domus obedientiæ; Bethphage vero, domus maxillarum,

sospitantem et mansuetum Jerosolymam ita advenire? cum dissipandus erat omnis arcus belli, ne amplius « peccatores intenderent arcus, et pararent sagittas suas in pharetra, ut sagittarent in obscuro rectos corde ».²² Tunc autem « et multitudo et pax ex credentibus et salutem consequentibus gentibus futura erat, dominante aquis Servatore ad mare usque, et fluminibus quoque maxima terræ spatia peragrantibus et irrigantibus, ad osque usque terræ quibus effluunt. Quod si quis de populo, ad quem peregre advenit Servator, simplicius intelligenda hæc esse volet: « Filia Sion, » et « Filia Jerusalem, » jubere verbum dicit filię Sion ut gaudeat et filię Jerusalem ut prædicet; cui mandato si qui morem non gesserint, idonea lætitiæ opera non agentes, neque prædicandi præceptum suscipientes, ipsi causam dederunt cur ea quæ perpessi sunt, paterentur; ita ut ipsis dicendum sit²³; « Vobis oportebat annuntiari regnum Dei: sed quoniam indignos vos judicatis, ecce convertimur ad gentes. » Illud sciendum præterea in quinque nos Zachariæ editiones incidisse, et apud LXX et Aquilam id reperisse: « Ipse mansuetus et ascendens super subjugalem, et pullum juvenem; » vel: « Super asinam, et pullum filium asinarum; » apud Theodotionem autem: « Ipse exaudiens et ascendens super asinam, et pullum filium asinæ; » at apud Symmachum: « Ipse pauper, et ascendens super asinam, et pullum filium asinæ; » in quinta vero editione: « Ipse pauper ascendens super subjugalem, et pullum filium asinarum. » Et hæc quidem possunt ab aliquo historiæ illi adaptari quæ hoc Evangelii loco continetur, cum mansuetus, et exaudiens, et pauper

17. Nunc autem de Bethphage secundum Matthæum; Bethania secundum Marcum; Bethphage et Bethania secundum Lucam agamus. Hæc autem supra montem fiebant, qui Olivarum dicitur. Bethphage porro, « domum maxillarum, » interpretan-

sacerdotalis quidam locus: maxille enim sacerdotibus dabantur, sicut in lege præcipitur; » et in Joan. ii, 13 et seq., tom. xi: « Ἀπὸ Βηθφαγῆς δὲ ὁ

dum esse dicimus, quæ quidem sacerdotum villa erat; Bethaniam autem, « domum obedientiæ. » Ducuntur ergo in obedientiæ domum, quæ vinculis solvuntur, vel quod solvitur, ut ea illic Jesus conscendat, necnon et in maxillarum domum : de qua, sumpta e libro *Judicum* occasione, in quo fons maxillæ dictus commemoratur, de quo potavit sitiens Samson ⁵⁴, vel fortasse quod maxillam unam cædenti alteram præbere oporteat ⁵⁵, dicere possumus Bethphage symbolum esse patientiæ eorum qui salutem consequuntur, unde iis insidebat Jesus, quæ a discipulis juxta mandatum suum soluta erant. Mons autem Olivarum est, quæ cum fertiles sint, et fructum ferant, dicunt ⁵⁶ : « Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei; » qui autem fidei rudimentis initiantur, sunt « sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ » Christi ⁵⁷, utpote liberi ejus et filii. Quod si ad duos quoque discipulos animus advertendus est, quos ad ligatam asinam, et qui cum ea erat pullum, Jesus misit, ut solutam eam ad se adducerent; annon discipulos hosce duos Petrum esse et Paulum dicendum est, qui dextras societatis sibi dederunt, ut in circumcisionem quidem Petrus ⁵⁸, subjugem videlicet sub jugum legis alligatam; **744** Paulus vero in gentes, juvenem nimirum ac nondum domitum pullum, iret? Et uterque sane, subjugem dico et pullum, ante Jesum in villa erant, in qua fuerant vinciti, non vero in civitate. Discipuli autem Jesu solvunt utrumque et ad Jesum adducunt. Præterea duos discipulos si interpretaris anagogice, dices unum quidem esse ordinem eorum qui ministrant circumcisus; alterum au-

την χωρίον (2). Βηθανία δὲ « οἶκος ὑπακοῆς. » Ἐπὶ τὸν οἶκον οὖν τῆς ὑπακοῆς ἀγεται τὰ λυόμενα ἢ τὸ λυόμενον, ἵν' ἐκείθεν ἐπιβῆ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς σιαγόνης περὶ ἧς ἔστιν εἰπεῖν; λαβόντα ἀφορμὰς καὶ ἀπὸ τῶν Κριτῶν, ἐν οἷς πηγὴ ἔστιν ἐπίκλητος σιαγόνος, ἀφ' ἧς ἔπιεν ὁ Σαμψὼν διψήσας, ἢ τὰχα ἔπει τῷ τύπτοντι εἰς τὴν σιαγόνα δεῖ παρέχειν καὶ τὴν ἐτέραν, σύμβολον (3) τῆς τῶν σωζομένων ἀνεξικακίας ἢ Βηθφαγὴ ἦν, ὅθεν ἐκαθέζετο ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τῶν ὑπὸ τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν πρόσταξιν τοῦ Ἰησοῦ λυθέντων. Καὶ τὸ ὄρος δὲ τῶν Ἑλαιῶν ἔστιν, αἰτινες λέγουσι καρποφοροῦσαι καλλιέλαιος οὖσαι. « Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατὰκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. » καὶ οἱ ἀρχόμενοι δὲ καὶ εἰσαγόμενοι ἐν αὐτοῖς εἰσιν « ὡσεὶ νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλιω τῆς » Χριστοῦ « τραπέζης, » τεχνία καὶ υἱοὶ θυγατρὸς αὐτοῦ. Εἰ δὲ δεῖ ἐπιστῆσαι καὶ τοῖς δύο μαθηταῖς, οὗς ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τὴν δεδεμένην θύον καὶ τὸν μετ' αὐτῆς πῶλον, ἵνα λύσαντες ἀγάγωσιν αὐτῷ, λεκτέον μήποτε δύο μαθηταὶ Πέτρος εἰσὶ καὶ Παῦλος, δεξιὰς διδόντες ἀλλήλοις κοινωνίας, ἵνα Πέτρος μὲν εἰς τὴν περιτομήν, πρὸς τὸ ὑποζύγιον γένηται, τὸν ὑπὸ τὸν ζυγὸν (4) τοῦ νόμου γεγενημένον, Παῦλος δὲ εἰς τὰ ἔθνη, τὸν νέον καὶ ἀδάμαστον πῶλον; Καὶ ἦσαν ἀμφοτέροι, λέγω δὲ τὸ ὑποζύγιον καὶ ὁ πῶλος, πρὸ τοῦ Ἰησοῦ, ἐν κόμῃ, καὶ οὐ πόλει, ἐνθα ἦσαν δεδεμένοι. Ἄλλ' οἱ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταὶ λύουσι καὶ ἄγουσι πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀμφοτέρα. Ἐτι δ' ἐπανάγων τῷ λόγῳ τοὺς δύο μαθητὰς (5), φήσεις ὅτι ἐστὶ μὲν ἐν τάγμα τῶν διακονουμένων τοῖς ἐκ περιτομῆς, ἄλλο δὲ τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. Πλὴν κοινωνία ἐστὶ τῶν ἔργων αὐτῶν, λυόντων τὰ προστε-

VETUS INTERPRETATIO.

Interpretatur autem Bethphage quidem, « domus maxillarum. » Erat autem villa sacerdotum, quoniam maxilla propria pars erat sacerdotum ex lege. In quo possumus dicere maxime occasionem accipientes de libro *Judicum*, quoniam in his erat fons qui vocabatur fons maxillæ, de quo biberat Sampson cum sitisset. Aut forsitan fons ille, mysterium erat patientiæ fidelium, ad quos Dominus dicit : « Qui te percusserit in maxillam unam, præbe ei et alteram. » Bethania autem, « domus obedientiæ. » In domum ergo obedientiæ adducuntur omnes qui solvuntur a vinculo peccatorum suorum, vel ad domum sacerdotalem maxillarum, vel patientiæ, ut inde ascendat Dominus super eos, quos secundum præceptum solverunt discipuli ejus, et perduxerunt ad eum. Mons autem Olivarum est Ecclesia, in quo fructificantes fideles dicere possunt : « Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei. » Qui autem in primis adducuntur ad

⁵⁴ Jud. xv, 19. ⁵⁵ Matth. v, 39. ⁵⁶ Psal. li, 40. ⁵⁷ Psal. cxxvii, 3. ⁵⁸ Gal. ii, 9.

Ματθαῖος φησὶν ἀποστέλλεσθαι τοὺς παραληφόμενους τὴν θύον καὶ τὸν πῶλον, ἧτις τόπος ἦν ἱερατικὸς, οἶκος σιαγόνων ἐρμηνευόμενος. Hieronymus : « Cumque appropinquaret Hierosolymam, et venisset Bethphage ad domum maxillarum, qui sacerdotum viculus erat, situs in monte Oliveti. » A בֵּית « domus, » et Syriaco ܒܝܬ, sive ܒܝܬ, « gena, maxilla. » Alii derivant a בֵּית, « domus, » ܦܝܬ, « os, » et ܢܝܘ, « vallis; » quam postremam expositionem sequitur Pagninus, Hieronymus *De nominibus Hebraicis* : « Bethphage, Domus oris vallium, vel domus buccæ. Syrum est, non Hebraeum, Quidam putant domum maxillarum vocari. » Veri tamen similis id nominis derivari a בֵּית et ܦܝܬ, hoc est Syriace, δλυνοί. Adeo ut ab hoc fructu sic dictus sit iste vicus, quemadmodum Olynthus, urbs Macedoniae. ΗΕΥΤΙΟΥΣ.

(2) Ἐτις τῶν ἱερῶν ἦν χωρίον. Vetus interpretis : « Quoniam maxilla propria pars erat sacerdotum ex lege. » Legerat, ὅτι τῶν ἱερῶν ἦν μέρος, Hieronymus in epitaphio Paulæ : « Bethphage

villam sacerdotalem maxillarum. » Theophylactus, in Luc. xix : Βηθανία μὲν οἶκος ὑπακοῆς ἐρμηνεύεται, Βηθφαγὴ δὲ οἶκος σιαγόνων, ἱερατικὸς ὢν τόπος· καὶ γὰρ σιαγόνες τοῖς ἱερεῦσιν ἐδίδοντο, ὡς ἐν τῷ νόμῳ ἀναγράφεται. « Bethania quidem domus obedientiæ interpretatur : Bethphage vero domus maxillarum, qui locus est sacerdotalis. Maxillæ enim sacerdotibus dabantur, sicut in lege scriptum est; » quæ αὐτολεξεῖ ex Origenis hom. 37 in Luc. translata sunt. Locus habetur Deuter. xvii, 3, ubi Hieronymus, « et maxillas, » prætermisit, cum Hebraice. □'Π'Π' : LXX καὶ σιαγόνα, Onkelos, מַגְלֵת, exhibeant. Βηθανία δὲ οἶκος ὑπακοῆς. Origenes, tract. 35 in Matth. : « Oportebat autem hæc in Bethania fieri, quæ interpretatur domus obedientiæ. » A בֵּית et ܦܝܬ. Hieronymus, *De nominibus Hebraicis* : « Domus afflictionis ejus, vel, domus obedientiæ. » lb.

(3) Σύμβολον. Forte legendum : ὅτι σύμβολον.
(4) Lego ὑπὸ τῷ ζυγῷ.
(5) Ἐτι δ' ἐπανάγων τῷ λόγῳ τοῖς δύο μαθη-

ταγμένα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λύεσθαι ὧν λυόντων, ἐάν τις λέγῃ αὐτοῖς : « Τί λύετε τὸν πῶλον ; » ἢ ὅτιπο- τοῦν, λέγει περὶ ἀμφοτέρων, κηρύσσουσαν, ὅτι ὁ Κύριος αὐτῶν τῶν πρότερον δεδεμένων χρεῖαν ἔχει. Χρεῖαν δὲ αὐτῶν ἔχει, ἐπιβαίνων (6) αὐτοῖς, λελυ- μένοις ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ ἀφαισιν αὐτῶν εὐ- ληφῶσι· δεδεμένοι γὰρ ἔτι καὶ « σειραῖς τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν σφιγγομένοις » ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπικαθέρζε- ται. Κατὰ μέντοι τὸν Μάρκον καὶ τὸν Λουκᾶν, « Πῶ- λός ἐστι δεδεμένος, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθι- σεν » οὐδὲν γὰρ λογικὸν καὶ κατὰ πρόβον γινόμενον ἐπέπρακτο, καὶ ἴδρυτο τῷ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πῶλῳ· καὶ οὗτος ἐφ' ᾧ οὐδὲν λογικὸν πρότερον ἐφίδρυτο εὐτύ- χησε Θεὸν αὐτῷ ἐπικαθεσθῆναι, Λόγον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἵνα, ὑπ' αὐτοῦ ἀγόμενος ἡλιογούντος, καταντήσῃ ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ τοῦ Θεοῦ. Τοσαῦτα μὲν ἡμεῖς εἰς τὸν τόπον ἐπὶ τοῦ παρόντος εἴδομεν· ὁ δὲ δυνά- μενος καὶ χωρῶν μείζονα εἰς τὸν τόπον χάριν, λεγέτω μείζονα καὶ βελτίονα, κακείνος μᾶλλον ἀκούσῃ ὑπὸ τῶν διψώντων εὐαγγελικῆς σαφηνείας.

pliozem hic gratiam capit, plura, melioraque proferat, auremque ei potius accommodent qui evan- gelicam explanationem sitiunt.

« Πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταί, καὶ ποιήσαντες καθ- ὡς προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἤγαγον τὴν θνον καὶ τὸν πῶλον, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Ὁ ἀπὸ Να- ζαρετ τῆς Γαλιλαίας. » Ὁ δὲ Μάρκος οὕτω κατὰ τὸν τόπον ἐξέθετο· « Καὶ ἀπελθόντες εὔρον πῶλον δεδε- μένον πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφοδου, καὶ λούου- σιν αὐτὸν, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη βασιλεία τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Δαυὶδ· εἰρήνη ἐν τοῖς ὑψίστοις (7). » Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ τοιαῦτά φη- σιν· « Ἀπελθόντες δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι εὔρον, καθὰ εἶπεν αὐτοῖς, ἐστῶτα τὸν πῶλον (8), » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκρά- »

A tem qui gentibus. Verumtamen inter eos qui sol- vunt quæ solvi præcepit Jesus, operum ipsorum societas est, et quædam communio : quibus solven- tibus si quis dicat ⁶⁰ : « Quid solvitis pullum ? » vel aliud quidvis, de utroque ait, Domino iis qui ante alli- gati fuerant opus esse denuntiamus. His autem opus illi est, peccatis solutos eos et remissionem adeptos conscendens ; nam qui etiamnum ligati sunt et « funi- bus peccatorum constringuntur ⁶¹, » super eos Jesus non sedet. Verum enimvero juxta Marcum et Lucam ⁶² : « Pullus ligatus est, super quem adhuc nemo hominum sedit ; » nihil enim rationi consen- taneum, nihil opportunum factum fuerat, et supra gentium pullum constitutum ; et felix ille usque adeo fuit supra quem rationale nihil collocatum B fuerat, ut supra eum Deus consideret, Verbum nempe Dei Filius , ut ab ipso vectore habenas mo- derante deductus, Jerosolymam Dei perveniret. Hæc nobis in hunc locum animus in præsentia suggessit ; qui autem majore præditus est facultate, et am- pliorem hic gratiam capit, plura, melioraque proferat, auremque ei potius accommodent qui evan- gelicam explanationem sitiunt.

18. « Enntes autem discipuli fecerunt sicut præ- cepit illis Jesus, et adduxerunt asinam et pul- lum ⁶³, » et reliqua, ad hæc usque : « A Nazaret Ga- lilææ. » Marcus autem his verbis locum hunc expres- sit ⁶⁴ : « Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante januam foris in bivio, et solvunt eum ; » et cætera, usque ad id : « Benedictum quod venit re- gnum Patris nostri David, pax in excelsis. » Hæc vero dicit Lucas ⁶⁵ : « Abeuntes 745 autem qui missi erant, invenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum, » et quæ subnexa sunt, ad id usque : « Si hi tacuerint, lapides clamabunt. » Post ea quæ de

VETUS INTERPRETATIO.

cum habentes initia fidei, sunt « sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ Christi, » quia sunt filii ejus. Si autem oportet et duorum discipulorum quos misit Dominus enarrare mysterium : forsitan non irra- tionaliter dicere possumus, fuisse eos in mysterio Petri et Pauli, qui dexteras sibi dederunt societatis : ut Petrus quidem in circumcissionem ad subjugalem iret, prædicaturus populo Judæorum sub juço legis degenti : Paulus autem ad gentes, ad novellum et indomitum pullum. Erant autem ambo (id est populus ex Judæis, et populus ex gentibus) in villa, et non in civitate Sion, vel Hierusalem : sed discipuli Christi solvunt utrumque, et ad Christum perducunt, ut ascendat super eos cum soluti fuerint a peccatis, accipi- entes remissionem eorum. Super alligatis autem adhuc et vinculis peccatorum suorum constrictis, non sedet Jesus. Secundum Marcum autem et Lucam, etiam pullus introducit alligandus, super quem nemo hominum sedit : nihil enim rationale, neque quod secundum mores humanos fieri solet, in gentibus factum fuerat aliquando, neque fundatum in eis aliquid disciplinæ, sed contra meritum suum a Deo sunt consecuti, ut Verbum Dei super eos sederet, ut eo ducente ascendant in Hierusalem Dei.

18. « Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit eis Jesus. Et adduxerunt asinam et pullum, et im- posuerunt super eum vestimenta sua, et sedit super eum. » Adducentes ergo ad Christum asinam et pul- lum, nudos eos non dimiserunt, sed ornamenta eis imposuerunt quibus fuerant adornati, et vestibus qui- bus ipsi fuerant cooperti, honestatem eis adjicientes quos suo studio solverant ipsi : ut super ornatos vestibus discipulorum Christi Christus ascendat et requiescat in eis, et apud eos Dei Verbum fundetur : quoniam unumquemque discipulorum decebat aliquid Christo conferre regi mansucto, ut possint dicere, quoniam Christi sumus operis participes. « Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via. Alii autem cædebant ramos de arboribus, et sternerant in via. » Multus ergo populus cum Christo ascendebat

⁶⁰ Luc. xix, 53. ⁶¹ Prov. v, 22. ⁶² Marc. xi, 2 ; Luc. xix, 50. ⁶³ Matth. xxi, 6, 7 et seq. ⁶⁴ Marc. xi, 4 et seq. ⁶⁵ Luc. xix, 52 et seq.

τάς, etc. Hieronymus, Theophylactus.

(6) Χρεῖαν δὲ αὐτῶν ἔχει, ἐπιβαίνων, etc. Am- brosius, lib. ix in Luc., Theophylactus, Euthymius, Remigius, Glossa. HUETIUS.

(7) Εἰρήνη ἐν τοῖς ὑψίστοις. Universa Margi exemplaria habent : Ἀσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις, quod sequuntur interpretationes universæ. Origenes au-

tem, pro ὡσαννά, supposuit εἰρήνη ἐν οὐρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις. Ib.

(8) Εὔρον καθὼς εἶπε αὐτοῖς ἐστῶτα τὸν πῶ- λον. Ita codd. quidam, et Vulgata editio Luc. xix, 52 : « Invenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum : » at libri reliqui : et interpretationes, ἐστῶτα τὸν πῶ- λον, præmittunt. Ib.

duobus discipulis ad solvendam asinam, et qui cum illa erat pullum missis disseruimus, et quæcumque a nobis in eum locum allata sunt, ea deinceps exponemus quæ nobis in præsentia proposita sunt, ubi traditum est, abeuntes duos discipulos, et sibi a Servatore mandata facessentes, asinam ad ipsum cum pullo adduxisse; quos quidem nudos neutiquam dimiserunt, sed vestibus solutæ asinæ et qui cum ea erat pullo ornatum conciliantibus, utrumque intraverunt; quibus vestibus ipsi quoque antea ornati erant et operti; et ut supra asinam ac pullum vestibus ornatos discipulorum qui præcepta eis tradiderant, solum Dei Verbum, soluta animalia seseque vehentia habentis regens conquiescat, et collocetur. Verum eorum qui præcepta illis tradiderant vestibus asinæ pulloque instratis Jesus quidem insidet: at quoniam mansueto Regi, et super subjugem, et pullum juvenem ascendenti, unumquodque aliquid conferre decebat; simul autem cum Jesu plurima in Jerusalem ingrediebatur turba; susceptionis Sospitatoris fructum ostenderunt quoque ii, cum vestes suas, ornatumque omnem ac operimentum super asinam ac pullum sedenti subjecerunt. Qua ergo via asinam pullumque in Jerusalem agebat, ea stravit vestimenta sua turba plurima ut per loca terræ terrenarumque rerum pura, et nullo pulvere inquinata asina, ac pullus Jerosolymam ascenderent. Præter duos porro discipulos, et vestes suas in via substernentem **746** turbam plurimam, tertium nunc agmen commemoratur; alii siquidem præterea viæ qua Jerosolymam petebat supradictis animalibus vinctus Jesus, decorem conciliabant; is autem decor cæsis ab arboribus ramis, et ab utraque vestimentorum parte in terram sparsis acceptus referendus erat: nisi fortasse quarta hæc cohors fuerit; alii quippe erant discipuli solventes; alia soluta asina, et cum ea pullus; tertii porro, plurima turba; et quarti demum, qui

ξονται. » Ἀκολούθως τοῖς ἀποδεδομένοις περὶ τῶν ἀποσταλέντων δύο μαθητῶν, ἐπὶ τὸ λύσαι τὴν δεδεμένην θνον καὶ τὸν πῶλον τὸν μετ' αὐτῆς, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς τὸν τόπον εἰρημένοις, διηγησόμεθα καὶ τὰ ἐκκεῖμενα, ἐν οἷς λέλεκται, ὅτι πορευθέντες οἱ δύο μαθηταί, καὶ ποιήσαντες τὰ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος αὐτοῖς προστεταγμένα, ἤγαγον πρὸς αὐτὸν τὴν θνον καὶ τὸν πῶλον, οὗς οὐκ ἀφῆκασιν γυμνοὺς, ἀλλὰ κόσμον αὐτοῖς περιέθησαν ἐν ἱματίοις εὐσημησοῦντων περιποιῶσι, κοσμήσασιν τὴν ὑπ' αὐτῶν λευμένην θνον καὶ τὸν μετ' αὐτῆς πῶλον· οἷς καὶ αὐτοὶ ἦσαν κεκοσμημένοι καὶ ἐσκεπασμένοι, καὶ ἵνα κεκοσμημένοι τῇ θνῷ καὶ τῷ πῶλῳ τοῖς ἐνδύμασι τῶν διδασκάντων μαθητῶν (9) ἐπαναπαύσθαι καὶ ἐριδρῶθῃ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος γινόμενος ἐπάνω μόνος, καὶ ἡνίοχος τῶν λελυμένων καὶ βασταζόντων αὐτόν. Ἄλλὰ τοῖς μὲν ἐκ τῶν διδασκάντων ἱματίοις ἐπιτεθεῖσι τῇ θνῷ καὶ τῷ πῶλῳ ὁ Ἰησοῦς ἐπικαθέζεται· ἐπεὶ δὲ ἕκαστον ἐχρῆν συμβαλέσθαι τι τῷ πρᾶξι Βασιλεῖ ἐπιθεδρῶν· ἵνα ἐπιβῆναι ἐπιβῆναι τὴν θνῷ καὶ πῶλῳ, ἦν δὲ πλείστος ὄχλος ὁ συνεστραζόμενος εἰς Ἱερουσαλήμ τῷ Ἰησοῦ, καὶ οὗτοι ἔδειξαν καρπὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀποδοχῆς ἐν τῷ τὰ ἑαυτῶν ἱμάτια ὑποστρώσαι, καὶ ὄντες εἶχον κόσμον καὶ σκέπην, τῷ ἐπικαθεζομένῳ τῇ θνῷ καὶ τῷ πῶλῳ. Ἐν τῇ ὁδῷ τοῖσιν καθ' ἣν ἦγε τὴν θνον καὶ τὸν πῶλον ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐστρωσαν τὰ ἑαυτῶν ἱμάτια ὁ πλείστος ὄχλος, ἵνα καθαροῖς γῆς καὶ γῆινων πραγμάτων καὶ μηδαμῶς ἐχουσι κονιορτὸν ἢ θνος καὶ ὁ πῶλος ἐπιβῆ τῇ Ἱερουσαλήμ. Καὶ τρίτον δὲ τι τάγμα τὸ παρὰ τοὺς δύο μαθητάς καὶ τὸν ὑποστρώσαντα πλείστον ὄχλον τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ νῦν κατεβλῆσθαι· ἄλλοι γὰρ ὠραιότερα περιποιῶν τῇ ὁδῷ δι' ἧς ὤδευεν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς ὀχοῦμενος τοῖς προειρημένοις· ἢ δὲ ὠραιότες ἦν, κοπτομένων κλάδων ἀπὸ δένδρων καὶ στρωνομένων παρ' ἑκάτερα τῶν ἐστρωμένων ἱματίων· εἰ μὴ ἄρα τοῦτο τέταρτον τάγμα ἦν· ἄλλοι γὰρ οἱ λύοντες μαθηταί, ἄλλῃ τῇ λυομένη θνῷ καὶ ὁ μετ' αὐτῆς πῶλος, καὶ τρίτοι· &

VETUS INTERPRETATIO.

in Hierusalem, qui et ipsi fructum susceptionis Christi demonstraverunt, vestimenta sua et quæcumque habuerunt ornamenta sternentes in via per quam asina transibat, videlicet ut munde incedentes, terram et rerum terrenarum pulverem nequaquam contingant, vel patientur in via illa qua in Hierusalem ascendebant. Et tertium agmen post discipulos et plurimam turbam sternentem vestimenta sua, introducit, qui pulchritudinem aliquam itineri faciebant, per quod proficiscebatur in Hierusalem Jesus. Turba autem quæ præcedebat, et quæ sequēbatur, clamabant dicentes: « Osanna filio David: Benedictus qui venit in nomine Domini: Osanna in excelsis. » Et præcedentes quidem ante Jesum dicuntur qui ante adventum Christi fuerunt sancti prophetae, et cæteri iusti: sequentes autem, qui fuerunt post adventum ipsius apostoli

(9) Καὶ ἵνα κεκοσμημένοι τῇ θνῷ καὶ τῷ πῶλῳ τοῖς ἐνδύμασι τῶν διδασκάντων μαθητῶν. Item paulo post: Ἄλλὰ τοῖς μὲν ἐκ τῶν διδασκάντων ἱματίοις ἐπιβῆσι τῇ θνῷ καὶ τῷ πῶλῳ, ἢ τῶν διδασκάντων, id est eorum qui præceptis asinam et pullum, circumcisionem nimirum, et gentes, sive quoslibet Christi vectores erudierunt. Origenes, hom. 37 in Luc.: « Solutus a discipulis asinus et portans Jesum, incedit super vestimenta apostolorum, quando doctrinam eorum imitatur et vitam. » Hieronymus: « Vestis autem apostolica, vel doctrina virtutum, vel edissertio Scripturarum intelligi potest; sive ecclesiasticorum dogmatum varietates, quibus nisi anima instructa fuerit, et ornata, sessorem habere Dominum non meretur. » At vetus Origenis interpretis τῶν διδασκάντων, significationem discendi, non

docendi videtur tribuisse; sic enim ille locis supra laudatis: « Ut super ornatos vestibus discipulorum Christi, » etc. Item: « Quoniam unumquodque discipulorum decebat aliquid Christo conferre. » Astipulatur Origenes eandem hanc historiam edisserens, tom. xi in Joan.: « Ὅσα δὲ τινὰς τὴν μὲν δεδεμένην θνον ἐξεληφότας τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστεύοντα, πολλῶν δεσμών ὑπὸ τῶν γνησιῶς τῷ Λόγῳ πνευματικῶς μεμαθητευμένων ἀπολυομένων· τὸν δὲ πῶλον τοῦς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, etc. Idem, hom. 2 in Cantic.: « Beatæ sunt illæ anime quæ dorsum suum curvaverunt, ut suscipiant sessorem Verbum Dei super se, et frena ejus patientur, ut quocumque ipse voluerit, fluctat eas, et agat habentis præceptorum suorum. » Certe a διδάσκω, vocabulum « disco » profluxissimum verisimile est: sed ἐπέγω. HUETIUS.

πλειστός δῆλος, καὶ τέταρτοι οἱ κόπτοντες τοὺς κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ στρωννύντες ἐν τῇ ἔδῳ. **Ν**όει δέ μοι ἀπὸ τούτων καὶ πέμπτον καὶ ἕκτον τάγμα κατελεγμένων τῶν τὸν Ἰησοῦν προαγόντων, καὶ τῶν ἀκολουθούντων αὐτῷ· καὶ προάγοντας μὲν φήσεις (10) ἀπὸ τῶν πρὸ τῆς παρουσίας εἶναι ἐκ τοῦ λαοῦ δικαίων, τάχα καὶ προφητῶν ἀκολουθώντας δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν μετὰ τὴν παρουσίαν ἐπομένον τῷ Λόγῳ, καὶ ἀκολουθούντων αὐτῷ, εἴτε δικαίων εἴτε καὶ ἀποστόλων Χριστοῦ. Πλὴν οὐκ ἄλλα μὲν ἔλεγον οἱ προάγοντες, ἄλλα δὲ οἱ ἀκολουθῶντες· ἔκραζον γὰρ πάντες ἅμα ὡς χορὸς συνᾶδων καὶ σύμφωνος, καὶ ἔλεγον καὶ τὸ ἀνθρώπινον ὕμνον τῶν Σωτῆρων ἐν τῷ· «Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ·» καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐπιδημίαν· «Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου·» καὶ τὴν εἰς τὰ ἅγια ἀποκατάστα-

A ramos ab arboribus amputabant, et in via substernebant. Quintam præterea, et sextam cohortem ex iis qui Jesum præcedebant, quique subsequerentur conflata hoc loco observa: et vero qui præcedunt, ex sanctis fortasse et prophetis qui ante adventum vixerunt, collectos esse dices; qui subsequuntur autem, ex justis, vel Christi apostolis qui post adventum Verbum assectati sunt. Verumtamen non alia præcedentes, alia vero subsequentes dicebant, uno enim ore haud secus ac concors et consonus chorus clamabant omnes, et Servatoris humanitatem his verbis celebrabant⁶⁵: «*Osanna filio David;*» at secundum ipsius adventum, hoc hymno: «*Benedictus qui venit in nomine Domini;*» restitutionem autem ejus in sancta dicentes: «*Osanna in excelsis.*»

Τούτων δὴ τῶν τριῶν ἐκφωνήσεων λεγομένων ὑπὸ τῆς συμφωνίας τῶν προαγόντων καὶ ἀκολουθούντων τῷ Ἰησοῦ, ὁ μὲν εἰσφεῖ εἰς τὰ ἀληθινὰ Ἱεροσόλυμα· ξενισθεῖσαι δὲ αἱ οὐράνιαι δυνάμεις, αἵτινες λέγονται πᾶσα εἶναι ἡ πόλις, ἔφρασκον· «*Τίς ἐστὶν οὗτος;*» ἀνάλογον τοῖς προφητευθεῖσιν ἐν κγ' ψαλμῷ περὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοῦ ξενισμοῦ τῶν οὐρανίων δυνάμεων ξενισομένων ἐπὶ τῷ καινῷ τοῦ σωματικοῦ αὐτοῦ ὀχήματι· «*Ἐχει δὲ οὕτως ἐν τῷ ψαλμῷ· «Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης,» καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐν Ἡσαΐα δὲ παραπλήσια προφητεύεται περὶ τῆς μετὰ τὴν οικονομίαν ἀνάδου τοῦ Σωτῆρος· γέγραπται γάρ· «*Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδὼμ, ἐρύθημα ἱματίων αὐτοῦ ἐκ Βοσρῶν, οὗτος ὠραίος ἐν στολῇ;*» Τὰ δὲ κατὰ τὸν ἔσπον ὅλα καὶ σὺ δυνήσῃ ἀναλεξάμενος κατανοῆσαι, τί τε λέγουσιν αἱ ξενισόμεναι δυνάμεις ἐπὶ τῆς τοῦ σωτηρίου σώματος ἀνάδου, καὶ τί αὐταῖς ἀποκρίνεται. Ταῦτα δὴ μοι παρεληπταὶ βουλομένῳ σῶσαι τὴν ἀκολουθίαν τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν τροπολογίας, ὅτι, «*εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐσεῖσθη πᾶσα ἡ πόλις λέγουσα· «Τίς ἐστὶν οὗτος;» Μετὰ δὲ τοῦτο ἐξῆς γέγραπται, ὅτι πολλοὶ ἔλεγον· «*Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ προφήτης ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ τῆς Γαλιλαίας,*» ὁμολογοῦντες τὸν προφητευθέντα, ὅτι «*ὁ Ναζωραῖος κληθήσεται,*» ὁ κυρίως τῷ Θεῷ ἀεὶ ἀνακείμενος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διήγησιν αὐτὴν περιγεγράφθω τὰ κατὰ τὸν τόπον, καὶ ἀρχὴ τις ἔστω ἐτέρας περιχοπῆς τὰ ἐπιφερόμενα, ἵνα μὴ ἀναγκάσῃται τις, συνάπτων καὶ τὴν περὶ ἐκείνων διήγησιν τοῖς προτέροις, ζητεῖν**

19. Cæterum hanc exclamationem uno concentu tollentibus qui Jesum præcedebant, quique sequerentur, ipse veram Jerosolymam ingressus est. Stupefactæ autem virtutes cœlestes, quæ tota esse civitas dicuntur, aiebant⁶⁶: «*Quis est hic?*» perinde ut quæ in vigesimo tertio psalmo de Servatoris in cœlo receptione, et cœlestium virtutum novum corporeæ ipsius vecturæ spectaculum admirantium stupore et perturbatione prædicta sunt. Sic autem in hoc psalmo habetur⁶⁷: «*Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ,*» et quæ sequuntur. Consimilia quoque Isaias de Servatoris, post administratam provinciam sibi impositam, ascensu vaticinatur; sic enim scriptum est⁶⁸: «*Quis est iste qui venit de EDOM, 747 rubor vestium de Bosra, iste formosus in stola sua?*» Hujus sane loci singulas partes simul collectas per te potes intelligere, necnon quid corporis Servatoris ascensum mirantes turbæ dicant, et quid responsi ferant. Hæc quidem a me allata sunt, quo tropologiæ Scripturæ cohærentiam servarem, quia «*cum intrasset Hierosolymam, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic?*» Post illa deinceps scriptum est dixisse multos⁶⁹: «*Ille est Jesus propheta a Nazareth Galilææ,*» eum consistentes, de quo id editum fuerat vaticinium⁷¹: «*Quoniam Nazareus vocabitur,*» speciatim nimirum Deo semper consecratus. Verum hac expositione circumscriptus esto locus iste: quæ autem subnexa sunt, initium dent alteri membro, ne eorum interpretationem cum superioribus connectens aliquis disquirere cogatur,

VETUS INTERPRETATIO.

cæterique fideles qui secuti sunt Verbum Dei. Tamen non aliud dicebant qui præcedebant, aliud autem qui sequerentur, sed omnes clamabant insimul consono voce, humanam quidem in Christi dispensationem laudantes in eo quod dicebant: «*Osanna filio David: Benedictus qui venit in nomine Domini:*» restitutionem autem ejus in sancta, in eo quod dicebant: «*Osanna in excelsis.*»

19. «*In illo tempore, cum intrasset Jesus Hierosolymam, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic?*» In istis nunc duobus clamoribus dictis, ex consensu præcedentium et sequentium Jesum, ipse quidem intravit in Hierosolymam veram: admirantes autem virtutes cœlestes, quæ appellantur civitas,

⁶⁵ Matth. xxi, 9. ⁶⁶ ibid. 10. ⁶⁷ Psal. xxiii, 7. ⁶⁸ Isa. lxxiii, 1. ⁶⁹ Matth. xxi, 10. ⁷⁰ ibid. 11.

(10) Καὶ προάγοντας μὲν φήσεις, etc. Hieronymus, *Opus imperf.*, hom. 57; pseudo-Chrysostomus *hom. 12 in Marc.*; Theophylactus. *lp.*

ecquidnam sibi nonnulli e templo Dei deturbati velint, qui quod domum orationis latronum speluncam effecerint, verbis castigati sunt. Nec sane video quomodo eorum quæ subjuncta sunt cum proposito loco integram colærentiam tueri quis possit, etiamsi summa in id ope nitatur, ita ut superioribus illis respondeant ⁷² : « Gaude vehementer, filia Sion. » Hujus deinde loci ⁷³ : « Osanna filio David : Benedictus qui venit in nomine Domini : Osanna in altissimis, » mentem examinabimus. Id profecto : « Benedictus qui venit in nomine Domini, » iisdem conceptum verbis exstat in psalmo qui psalmum prolixissimum præcedit, quem exemplaria quædam centesimum decimum septimum esse perhibent. Quæ autem pro eo ⁷⁴⁻⁷⁶ : « Domine, salvum me fac, » collocata sunt ante hæc verba : « Benedictus qui venit in nomine Domini, » Hebraice in iis : « Osanna filio David, » jacere mihi videntur; sic autem se habet contextus Hebraicus : « Anna Adonai Oseinnan. Anna Adonai asai. **748** Anna Baruch abbas saim adonai. » Præterea vero Evangelia a Græcis dialecti ignaris frequenter exscripta, hoc loco e supra memorato psalmo deprompto corrupta fuisse existimo. Quod si locum hunc expendere velis, audi Aquilam eum ita exponentem : « O Domine, salvum me fac : O Domine, jam bene prosperare : Benedictus qui venit in nomine Domini. » Jam vero quæ sunt hujus loci in pauca contrahamus, et dicamus sive

A ἐκβαλλομένους ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Θεοῦ τινὰς τοῖς ἐπιπληττομένους, ὡς πεποιηκότας τὸν τῆς προσευχῆς οἶκον ληστῶν σπηλαίον. Οὐκ οἶδα δὲ εἴ, κἀν βιάσται τις, δύναται ἀκολούθως τῷ · « Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών, » σῶσαι τὴν πᾶσαν καὶ τῶν ἐξῆς τοῖς ἐκκειμένοις ἀκολουθίαν. Μετὰ ταῦτα ἐξετάσωμεν καὶ τὸ (11) · « Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ · Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου · Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, » ποῖον ἔχει νοῦν. Σαφῶς μὲν οὖν τὸ · « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, » αὐταῖς λέξεσι καίται ἐν τῷ πρὸ τοῦ μεγίστου ψαλμοῦ ψαλμῷ, λεγομένῳ ἐν τισὶν ἀντιγράφοις ριζ' (12) · δοκεῖ δὲ μοι τὰ ἀντὶ τοῦ · « Ὡ Κύριε, σῶσον δὴ, » προτεταγμένα τοῦ · « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου · » Ἑβραϊκῶς ἐκκαίθαι ἐν τῷ · « Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ · » οὕτω δὲ καὶ εἶχεν ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις · « Ἀννὰ Ἀδωνάι (13) Ὡσειεννά. Ἀννὰ Ἀδωνάι ἀσαῖ. Ἀννὰ Βαρούχ ἀββὰβ σαῖμ Ἀδωνάι » εἶτα δοκεῖ μοι ὑπὸ Ἑλλήνων συνεχῶς γραφόμενα τὰ Εὐαγγέλια μὴ εἰδόντων τὴν διάλεκτον, συγκεχύσθαι ἐν τοῖς κατὰ τὸν τόπον ἔχουσι ταῦτα (14) ἀπὸ τοῦ προειρημένου ψαλμοῦ. Εἰ δὲ τὸ ἀκριβὲς βούλει μαθεῖν τῆς λέξεως, ἀκουε Ἀκύλου ἐρμηνεύσαντος ὡδί · « Ὡ δὴ Κύριε, σῶσον δὴ. Ὡ δὴ Κύριε, εὐδῶσον δὴ · Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Ἀλλ' ἔτι γὰρ ἐπανακεφαλαιωσώμεθα τὰ κατὰ τὸν τόπον, καὶ λέγωμεν, ὅτι ἦτοι Παῦλος καὶ Πέτρος ἡ τὰ δύο εἶδη τῶν διδασκόντων, λύσαντες ἀπὸ τῶν δεσμῶν κατὰ

VETUS INTERPRETATIO.

dicebant : « Quis est hic ? » secundum quod fuerat prophetatum in psalmo de ascensione ipsius, et de admiratione virtutum cælestium propter novum vehiculum corporis ejus. Habet autem ita : « Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio. » Et in Isaia similia quædam prophetantur de reditu

⁷² Zach. ix, 9. ⁷³ Matth. xxi, 9. ⁷⁴⁻⁷⁶ Psal. cxvi, 25, 26.

(11) Μετὰ ταῦτα ἐξετάσωμεν καὶ τὸ, etc. Totam hanc Origenis dissertationem expressit Hieronymus in insigni ad Damasum epistola, et in hunc Matthæi locum. Abuterer otio meo, si ea omnia colligerem, quæ in hanc questionem congeri possunt : consulat qui volet interpretes, ego sententiam meam paucis profero. Fateor ramis arborum decerptis, principibus viris gratulari, et lætitiā suam testari solitos fuisse Judæos, ut erudite probat Baronius ad ann. Christi 34. Quin et ramis illis inde hosanna nomen fuisse, id etiam agnosco. Cum autem Christo adventanti hosanna acclamarent, id sibi voluisse : Ramos decerpere in honorem filii David, quemadmodum idem statuit Baronius, illud vero persuaderi non possum ; sed in Origenis potius, Hieronymi, et Theophylacti discedo sententiam, qui Hosanna hoc loco nihil aliud sibi velle putant, quam quod LXX, Aquila, Symmachus et alii in cxvii psalm. Σῶσον δὴ, reddiderunt. Ad id vero quod objectant τὸ, Σῶσον δὴ, cum, υἱῷ Δαυὶδ, parum cohæreere ; alii alia respondent ; ego vero sic existimo, in voce, ὡσαννά, non tam litteræ significationem attendendam, quam populi vociferantis animum, qui vocem illam e cxvii psalmo (qui in synagogis Judæorum creberrime legebatur, ut auctor est Hieronymus in epist. ad Damas.), depromptam, et lætitiæ, gratulationi, ac triumpho destinatam, quod psalmus ille de Christo vaticinetur, adveniēti Jesu gratificaturus conclamabat. Igitur, « hosanna filio David, » idem est quod, hosanna, honoris Jesu causa, vocifer-

remur. Ita Græci solemnem hymnum, ἡ παῖαν, non in deorum solum gratiam, sed quotiescunque res ex animo successerant, intena voce canebant. Par erat quoque olim apud nos plebis puerorumque consuetudo, quæ etiamnum in aliquibus Galliæ locis perseverat, ut triumphantibus acclamarent, « Noel, Noel ; » a die quo natus est Christus, et quo exsultant Christiani omnes, traducto more ad publicas alias omnes, solemnesque pompas : id quod erudite, ut alia omnia, explicat clarissimus Menagius in *Origin. Gall. ling.* Ut ergo vocis illius, « Noel, » sensus ad principis, verbi gratia, triumphum nihil pertinet, sed populi tamen exsultantis lætitiā mirifice significat ; quasi diceret : Vocem hanc honoris tui causa, o princeps, succinimus : ita « hosanna, » etiamsi « filio David » minus ex se conveniret ; ex populi tamen tripudiantis consilio apte omnino congruebat. HæTIUS.
 (12) Λεγομένῳ ἐν τισὶν ἀντιγράφοις ριζ'. In exemplaribus nempe τῶν Ο' : cum in Hebraico archetypo psalmus ille cxviii numero censeatur : quod nempe psalmum ix bifariam secent Hebræi, quem uno tempore describunt Græci. At vice versa psalmus qui Hebræis est cxlviii, Græcis cxlvi, ab Hebræis cum sequente continuatur ; a Græcis autem ab eo disjungitur. HæTIUS.
 (13) Ἀννὰ Ἀδωνάι. Hæc Hebraice sic habentur :
 .הבא ה' ברוך ה' מן השמים יהוה מלך יהוה צבא
 (14) Codex Regius, ἔχουσιν ἀτά.

τὴν τοῦ Ἰησοῦ πρόσταξιν τοὺς ἀπὸ περιτομῆς καὶ τὸν ἀπὸ ἀκροθυσίας, ἐκόσμησαν αὐτοὺς, καὶ πεποιήκασιν εὐπρεπεῖς πρὸς τὸ δῆξασθαι αὐτοῖς τὸν Λόγον ἀνιόντα εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ τὰ λοιπὰ κατὰ μὲν μίαν ἔσται διηγήσιν· κατὰ δὲ ἑτέραν αὐτὴ ἐνέστηκε τῶν ἀποδεχόμενων τὸν Ἰησοῦν στρωνύτων αὐτῷ διὰ τῶν ἰδίων ἐνδυμάτων τὴν ὁδὸν, καὶ κοσμοῦντων αὐτὴν τοῖς κλάδοις, καὶ προαγόντων, καὶ ἐπακολουθούντων· καὶ ἄλλως δὲ ἕκαστος διὰ μὲν τῶν ἥδη πεπραγμένων προάγει τὸν Ἰησοῦν· διὰ δὲ τῶν προαχθησομένων ἐπακολουθεῖ αὐτῷ, καὶ λέγει τὰ ἀναγεγραμμένα. Καὶ εἰς ταῦτα δὲ ἡμεῖς μὲν τοσαῦτα εἶδομεν· ὃ δὲ ἡμῶν διαφέρων πλείονα καὶ βλεπέτω καὶ διδασκέτω. Πλὴν ἔν τινι τῶν εἰς τὸ κατὰ (15) Ἰωάννην εὐαγγέλιον ἐπὶ ποσὸν καὶ ταῦτα ἐζητήσαμεν· ὅτε προέκειτο διηγήσασθαι τό· « Τῆ ἐπαύριον οὖν ὄχλος πολλὸς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν, » καὶ τὰ ἐξῆς.

parte a nobis expensa sunt; quando videlicet illud exponendum nobis propositum erat ⁷⁶: « In crastinum autem turba multa quæ venerat ad diem festum, » et reliqua.

Περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ.

« Καὶ εἰσῆλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐξέβαλε πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὰ δὲ κατὰ τὸν τόπον καὶ οἱ λοιποὶ τρεῖς εὐαγγελισταὶ ἐξέθεντο, ὡν τὴν πρὸς ἀλλήλους διαφορὰν οὐ τοῦ προκειμένου καιροῦ ἐστὶ διηγήσασθαι· ἀρκέσει γὰρ τὸ ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ εὐαγγελίῳ κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν σαφηνίσαι· τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν ἀναγραφάντων τὰ κατὰ τὸν τόπον, πλείονα τὰ κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν ἐζητᾶσαι ὑπαγορεύουσιν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην, καὶ ὡς οὖν τε ἦν σαφηνίζουσι τό· « Καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα καὶ περιστέρως, » καὶ τὰ ἐξῆς· ἔνθα κατασκευάζομεν (16) οὐκ ἐλάττονα τῶν παραδόξων δυνάμεων εἶναι τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν προκειμένην, ὅτι, τέκτονος μὲν νομιζόμενος εἶναι υἱὸς, τοσαύτη παρῆρσις καὶ ἐξουσία ἐχρήσατο, ἐκβάλλων ἐν πανηγύρει ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τοὺς ἀναγεγραμμένους, ὅποια οὐδ' ὁ τοῦ ἔθνους ἡγούμενος εὐχερῶς ἂν ἤνυσε τοῦθ' ὅπερ Ἰησοῦς πεποίηκε. Καὶ ἐτροπολογήσαμεν

Petrum et Paulum, sive duo doctorum genera, postquam circumceisos, et qui præputium non deposuerunt, juxta mandatum Jesu vinculis exsoluerunt, eos ornasse, et ad vehendum Verbum Jerosolymam ascendens decenter instruxisse; et reliquorum porro una eademque erit explicatio; at juxta alteram interpretationem, eos inter qui Jesum suscipiunt, ipsique viam suis vestibus substernunt, et qui eam ramis ornant; necnon et inter eos qui præcedunt, eosque qui sequuntur, disjunctionem semper intercedere dicendum est: aliter quippe unusquisque per res a se jam antea gestas Jesum præcedit, per res vero postmodum a se gerendas ipsum subsequitur, et quæ scripta sunt dicit. Atque in hunc quidem locum hæc comminisci potuimus: qui nobis vero præstat, plura excogitet et edoceat. Verumtamen in quodam super Evangelium secundum Joannem commentario, ea quoque aliqua ex

parte a nobis expensa sunt; quando videlicet illud exponendum nobis propositum erat ⁷⁶: « In crastinum autem turba multa quæ venerat ad diem festum, » et reliqua.

De iis qui templo ejecti sunt.

20. « Et intravit Jesus in templum Dei, et eiciebat omnes vendentes et ementes in templo ⁷⁷, » et reliqua. Exstant item apud reliquos tres evangelistas, quæcunque habentur hoc loco; quorum inter se differentiam exponere non est hujus loci: quæ enim in eo quod explicamus Evangelio continentur, pro virili explanasse satis erit; cum quatuor evangelistæ eadem scripserint quæ hic proposita sunt, pluribus ea pro viribus nostris perscrutati sumus, cum Evangelium secundum Joannem interpretaremur et, quoad ejus fieri poterat, hæc excuteremus ⁷⁸: « Et invenit in templo vendentes boves, et oves, et columbas, » et reliqua: ibi non minimam hanc inter portentosas ⁷⁴⁹ Jesu virtutes fuisse argumentis probamus; quia, cum pro fabri illio haberetur, ea tamen usus est confidentia, et auctoritate, in publico cætu et templo eos deturbans de quibus scriptum est: qua potestate utens ipse nationis princeps id non facile perfecisset, quod a Jesu actum est. Et Joannem

VETUS INTERPRETATIO.

ejus in cælum post dispensationem Passionis ipsius hoc modo: « Quis est iste qui venit ex Edom, rubra vestimenta habens ex Bosor, iste formosus in stola? » Hoc autem diximus, ut ostendamus mysterium ejus quod dicitur, quoniam ascendente eo in Hierusalem, commota est universa civitas dicens: « Quis est hic? »

20. « Et intravit Jesus in templum Dei, et eiciebat omnes vendentes et ementes in templo, et mensas nummulariorum evertit, et cathedras vendentium columbas. Et dixit eis: Scriptum est: Domus mea, domus orationis vocabitur: vos autem fecistis eam speluncam latronum. » Supra mensuram dignitatis Christi fuerat, secundum quod videbatur filius esse fabri, ut tanta fiducia uteretur et potestate, ejiciens nudinam de templo, qua nec princeps alicujus gentis utens, facile poterat explicare quod fecit Jesus. Et hæc diximus secundum simplicem intellectum. Secundum inoralem autem talia dicemus. Et primum quidem de templo, de quo per Prophetam dixit Deus: « Domus mea, domus orationis vocabitur. » Ergo secundum corporalem circumcissionem carnis, et secundum corporales legis festivitates, et sacrificia, consequenter et templum Dei existimabatur, quod ex lapidibus insensatis erat constructum, primum quidem

⁷⁶ Joan. xii, 12. ⁷⁷ Matth. xxi, 12. ⁷⁸ Joan. ii, 14.

(15) Πλὴν ἔν τινι τῶν εἰς τὸ κατὰ, etc. Qui locus in Regio Origenis Commentariorum in Joan. libro non compareret. HUETIUS.

(16) Ἐνθα κατασκευάζομεν οὐκ ἐλάττονα τῶν παραδόξων, etc. In Catena Corderiana in Joan., a. l. Joan. ii, 15: Μηδεὶς νομιζέτω τὴν παραχθὲν τοῦτο

ὄπρ τοῦ Ἰησοῦ ἐλάττον εἶναι τοῦ νεκροῦς ἐγείραι, ἢ τυφλοῖς εἶπεν παρασχεῖν· οὐκ ἀνευ γὰρ θεϊκῆς ἐνεργείας οἶόν τε ἦν ἓνα ἀνθρώπων τοσοῦτον πλῆθος ἐκβάλλειν, καὶ μάλιστα ἐξηγρωμένων καὶ φωνούντων κατ' αὐτοῦ. Origenes, tom. xi in Joann.; Hieronymus, pseudo-Chrysostomus, homil. 13 in Marc. HUETIUS.

nis quidem mentem, litteræ contextui servientes, A tropologice explicavimus, quatenus eam fuimus assecuti : sed quoniam series postulat ut de rebus propositis secundum Matthæi narrationem disseramus, invocato sapientiæ Patre, agendum an aliquid audaci Jesu facinore dignum hic possimus deprimere, videamus. Ac primum quidnam sit illud Dei templum dicendum est, quod agnoscens Deus in Propheta dixit ⁷⁹ : « Domus mea, domus orationis vocabitur. » Juxta circumeisionem ergo secundum carnem, et corporalia legis festa ac sacrificia, templum Dei existimabatur esse opificium illud e lapidibus sensus expertibus a Salomone primum constructum, ab Esdra deinde restauratum, at post incarnationem Jesu, a Romanis demum dirutum; et hæc domus orationis esse credebatur; quo everso Judæos, utpote domum orationis jam non amplius habentes, privilegium itidem visitationis Dei jam amplius non habuisse necessario dicendum est; quo frui credebantur privilegio, propterea quod in orationis domo orabant, postquam legalis cultus munia obierant. Sospitator vero noster qui actionum suarum spiritualium symbola edidit, ex eo templo vendentes et ementes corporaliter deturbavit, nummulariorum mensas, et cathedras vendentium columbas everterit, et quæ scripta exstant dixerit, ad conversionem præsentis tum forte populi, qui cum sanctam festivitatem in nomine Dei celebrare debuisset, venditionibus emptionibusque non in loco ejusmodi rebus idoneo, sed in templo vacabat : hic ubi coiens, tanquam in orationis domo orare debebat : at res orationi contrarias agebat, haud secus ac in dicata mercatorum domo vendens ac emens, pecunias permutans, et in cathedris vendendarum columbarum gratia sedens : Judæorum autem facinoris fœditatem tunc Jesus abstulerit, quando negotiantes eos, et in corporeas delicias **750** se effundentes, cum juxta præscriptum legis festum celebrare debuissent, reprehendit.

21. Nunc autem conflatum ex vivis lapidibus templum Ecclesiam esse existimo, in eaque nonnullos esse, qui non quasi in Ecclesia vivant, sed quasi « secundum carnem militant ⁸⁰; » qui que orationis ex vivis lapidibus constructam domum per suam nequitiam latronum speluncam faciant : quis enim postquam peccata in Ecclesiis quibusdam ab iis commissa perspexerit, qui aliorum pietatem

δὲ δουλεύσαντες τῇ λέξει, ὡς ἐχωροῦμεν, τὸ Ἰωάννου βούλημα· ἀλλ' ἐπεὶ καὶ νῦν ὁ εἰρμὸς ἡμᾶς ἀπαιτεῖ εἰπεῖν κατὰ τὴν Ματθαίου λέξιν περὶ τῶν ἐκκειμένων, τὸν Πατέρα τῆς σοφίας ἐπικαλεσάμενοι, φέρ' ἴδωμεν εἰ ἀξίον τι δυνάμεθα τῆς Ἰησοῦ μετὰ θάρρους· πράξεως εἰπεῖν εἰς τὸν τόπον. Καὶ πρῶτον λεκτέον τί τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ὁμολογῶν ὁ Θεὸς εἶπεν ἐν τῷ Προφῆτῃ· « Ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται. » Ἀνάλογον μὲν οὖν τῇ κατὰ σάρκα περιτομῇ καὶ ταῖς σωματικαῖς τοῦ νόμου ἑορταῖς καὶ θυσίαις, ἱερὸν ἐνομιζέτο τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ ἐκ λίθων ἀναίσθητων κατασκευάσασθαι οἰκοδομηθὲν ὑπὸ Σολομῶντος πρῶτον, καὶ ἀνοικοδομηθὲν ἔτι ὑπὸ Ἑσδρα, πλὴν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίαν ὑπὸ Ῥωμαίων καθαιρεθὲν· καὶ οἶκος ἐκεῖνος ὑπελαμβάνετο εἶναι εὐχῆς· οὐ καθαιρεθέντος, ἀναγκαῖον Ἰουδαίους, ὡς μηκέτι ἔχοντας οἶκον προσευχῆς, λέγειν μηκέτι ἔχειν τὸ ἐξαίρετον τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ, ὃ ἔχειν ᾔφροντο, παρὰ τὸ ἐν τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς εὐχεσθαι, μετὰ τὸ τὰ τῆς νομικῆς λατρείας ἐπιτελεῖν. Καὶ ἐκβεληκῆτος σωματικῶς· ἀπ' ἐκείνου ὁ καὶ σύμβολα ποιήσας τῶν ἰδίων πνευματικῶν πράξεων Σωτῆρ ἡμῶν, τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας, καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν καταβεληκῆτω, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πολούτων τὰς περιστεράς, καὶ εἰρηκῆτω τὰ ἐκκεῖμανα εἰς ἐπιστροφὴν τοῦ τότε λαοῦ, ἀντὶ σεμνῆς πανηγύρεως ἐπιτελουμένης ἐν ὀνόματι Θεοῦ σχολαζόντων τῷ πωλεῖν καὶ ἀγοράζειν, οὐκ ἐν τῇ καθηκούσῃ χιρρᾷ ἐν ἧ ἔδει πωλεῖν καὶ ἀγοράζειν, ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ· ἔνθα ἔρχῃ μὲν συνερχομένους εὐχεσθαι ὡς ἐν οἴκῳ προσευχῆς· ἐποιοῦν δὲ τὰ ἐναντία τῇ εὐχῇ ἐν αὐτῷ, ὡς ἐν οἴκῳ ἐμπορικῷ πωλοῦντες καὶ ἀγοράζοντες, καὶ ἀργύρια κολλυβίζοντες, καὶ ἐπὶ καθεδρῶν καθεζόμενοι, ἵνα πωλῶσι περιστεράς. Καὶ τὸ ἄσμενον τῶν γινομένων παρὰ Ἰουδαίους τότε ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν καθηρηκῆτω, ἐλέγξας τοὺς, ἀντὶ τοῦ κατὰ τὸν νόμον ἑορτάζειν, ἐμπορευομένους, καὶ σωματικῶς τρυφῶντας.

Καὶ νῦν δὲ νομιζῶ ἱερὸν ἐκ λίθων ζώντων οἰκοδομηθὲν εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἶναι ἐν αὐτῇ τινὰς οὐκ ὡς ἐν Ἐκκλησίᾳ ζώντας, ἀλλ' ὡς « κατὰ σάρκα στρατευομένους, » οἵτινες καὶ ποιῶσι τὸν τῆς προσευχῆς ἐκ ζώντων λίθων οἶκον ληστῶν διὰ τὴν αὐτῶν κακίαν σπῆλαιον· τίς γάρ, κατανοήσας τὰ ἐν πῶσι Ἐκκλησίαις ἀμαρτανόμενα ὑπὸ τῶν νομιζομένων πορισμῶν εἶναι τὴν ἐτέρων εὐσέβειαν, καὶ δέον ἐκ τοῦ

VETUS INTERPRETATIO.

a Salomone, deinde reparatum ab Esdra, postea vero post Christi adventum a Romanis destructum : et illa existimabatur domus esse orationis. Qua destructa, necesse est ut Judæi quasi non jam habentes domum orationis, jam non habeant privilegium speculationis Dei, nec possint secundum legem Deo servire. Hoc ergo facto, omnia Christus ejecit in mysterio spiritualium actuum suorum : et tunc fecit visibiliter, quod semper invisibiliter agit, ejiciens vendentes et ementes de templo, et mensas nummulariorum everstens et cathedras vendentium columbas, ad correptionem populi, ut non pro mundi festivitibus in nomine Dei emptionibus et venditionibus vacent in loco non competenti, in quo non debent vendere, nec emere, sed orationibus vacare, qui congregantur quasi in domo orationis.

21. Nunc autem arbitrator esse templum Dei ex lapidibus vivis constructum, Ecclesiam Christi. Sunt autem multi in ea non sicut decet viventes spiritaliter, sed « secundum carnem militant, » qui et domum orationis de lapidibus vivis constructam faciunt speluncam esse latronum, actibus suis non Ecclesia Dei

⁷⁹ Isa. lvi, 7. ⁸⁰ II Cor. x, 3.

Εὐαγγελίου μόνον διαξῆν, τοῦτο μὲν μὴ ποιούντων, Α πλοῦτον δὲ καὶ πολλὴν κτῆσιν συναγόντων, οὐκ ἔρεϊ σπήλαιον ληστῶν γεγενῆσθαι τὸ τριλιούτον τῆς Ἐκκλησίας μυστήριον; Ὡστ' ἂν εἰπεῖν τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτανομένοις ἐν ᾧ ὠκοδόμησεν ἱερῷ ζῶντι, τό τε ἀπὸ τῶν Ψαλμῶν οὕτως ἔχον· « Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου ἐν τῷ καταβῆναι με εἰς διαφθοράν; » καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ, ὡς οἶμαι, Ὡσπὲ (17), ἔνθα ἡ τοῦ Ἰησοῦ ψυχὴ λέγει δυσαρεστουμένη τῷ βίῳ τῶν ἁμαρτανόντων, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ εἶναι δοκούντων, τό· « Οἶμοι, ὅτι ἐγενήθην ὡς συνάγων καλάμην ἐν ἀμητῷ, καὶ ὡς ἐπιφυλλίδα ἐν τρυγητῷ, οὐκ ἔντος στάχυος (18) τοῦ φαγεῖν τὰ πρωτόγονα. Οἶμοι, ψυχὴ, ὅτι ἀπόλωλεν εὐλαβὴς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὁ κατορθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐχ ὑπάρχει. » Καὶ ἕαν προσκόπησιν γε τῷ ταῦτα λέγειν τὸν Ἰησοῦν, καὶ πενθοῦντα ἡμῶν Β τὰ πκαίσματα φάσκειν τό· « Οἶμοι, ψυχὴ, » συνεξέτασον τοῦτοισ τὸ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, ἔνθα γέγραπται, ὅτι, « ἰδὼν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἔκλαυσεν ἐπ' αὐτῆ, καὶ εἶπε. » Καὶ μᾶλλον γε, εἰπερ εὐλόγως ἔκλαυσεν ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, εὐλογώτερον κλαύσεται ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν, οἰκοδομηθεῖσαν μὲν ἵνα οἶκος προσευχῆς ᾗ, γενομένην δὲ διὰ τὴν αἰσχροκέρδειαν καὶ τρυφὴν τινων, ἀλλ' εἶθε μὴ καὶ τῶν ἡγουμένων τοῦ λαοῦ, σπήλαιον ληστῶν. Ἀλλὰ τότε μὲν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκάθαρσεν αὐτὸ ἐκβαλὼν πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυθιστῶν καταστρέψας μετὰ τῶν καθεδρῶν ἐν αἷς ἐκαθέζοντο οἱ πωλοῦντες τὰς περιστεράς. Νῦν δὲ ὅσον μὲν οὐκ ἐπισκοποῦνται οἱ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ γινόμενοι C ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν συναγωγαῖς, εἰσὶν οἱ πωλοῦντες καὶ ἀγοράζοντες ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τὰ λοιπὰ ποιούντες, καὶ οὐδαμοῦ Ἰησοῦς αὐτοῖς ἐπιφαίνεται, ἵνα ἐκβαλὼν σώσῃ τοὺς λοιποὺς, ἢ κάκεινους ἐκδηθέντας ποιήσῃ συναισθέσθαι τῆς ἁμαρτίας, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὸ ἱερὸν, οὐκέτι μετὰ τοῦ πωλεῖν καὶ ἀγοράζειν, ἢ τὰ λοιπὰ

quæstum esse existimant, eumque ex Evangelio victum petere oporteat, id quidem non faciunt, sed divitias, ingentesque facultates comparant, tantum illud Ecclesiæ mysterium latronum speluncam esse factum non fateatur? adeo ut de peccatis, in vivo, quod ipse ædificavit, templo admissis, apposite id dicat Christus, quod e Psalmis depromptum est⁸¹: « Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? » et quod apud Osee, ni fallor, exstat, ubi Jesu anima, vita peccatorum, qui in templo nihilominus esse videntur, offensa, ait⁸²: « Væ mihi quia factus sum sicut qui congregat stipulam in messe, et sicut racemos in vindemia, cum non sit spica ad comedendum primitiva. Væ mihi anima, quia periiit pius de terra, et non est in hominibus qui corrigat. » Si hac porro Jesu oratione, quodque lapsus nostros delens dixerit: « Væ mihi anima, » offenderis, cum his contende⁸³ quæ habentur in Evangelio, ubi scriptum est, « videntem eum Jerusalem flevisse super illam, et dixisse. » Quod si super Jerusalem cum ratione flevit, longe magis etiam consentaneum erit ut super Ecclesiam fleat, quæ ad id ædificata est ut domus sit orationis, at propter turpem nonnullorum quæstum ac luxum, atque utinam non et principum populi, spelunca latronum effecta est? Verum tunc ingressus est quidem Jesus in templum Dei, 751 et illud expurgavit, ejectis omnibus vendentibus et ementibus in templo, et mensis nummulariorum eversis, una cum cathedris in quibus sedebant qui vendebant columbas. Nunc autem quandiu non observantur qui in nomine Jesu Christi simul in conventibus cœunt, ii sunt qui vendunt, et emunt in templo, et reliqua faciunt, neque iis ullo modo videndum se dat Jesus, ut, ejectis illis, reliquos servet, vel ut illos ejectos in peccati sui agnitionem et conscientiam adducat, et in templum rursus, non vendendi, vel

VETUS INTERPRETATIO.

dignis, sed spelunca latronum. Qui enim considerat in multis Ecclesiis talium Christianorum peccata, qui arbitrentur quæstum esse pietatem, et cum deberent de Evangelio vivere secundum quod vivere decet servos Dei, hoc non faciunt, sed divitias et multas possessiones acquirunt: nonne dicit speluncam latronum factam esse sub illis Ecclesiam, ut recte dicat Christus ad eos propter dissipationem Ecclesiæ suæ: « Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? » Item ipse per Michæam tali modo: « Væ mihi quoniam factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, et sicut qui racemum in vindemia, cum non sit botrio ad manducandum primogenita. Væ animæ meæ, quia periiit timoratus a terra, et qui corrigat in hominibus non est. » Et cum intellexeris Jesum dicentem talia, et lugentem peccata nostra, aspice simul et illud quod in Evangelio scribitur: « Cum vidisset Jerusalem, flevit super eam, et dixit. » Et si rationabiliter flevit super Jerusalem, et rationabilius flebit super Ecclesiam ædificatam quidem ut esset domus orationis, factam autem propter turpia lucra et luxus quorumdam (quod utinam non esset!) principum populi speluncam latronum. Sed tunc quidem intravit Jesus in templum Dei, et mundavit illud, eiciens vendentes et ementes in templo, et mensas nummulariorum evertens et cathedras vendentium columbas: nunc autem quandiu non visitantur, qui in nomine Jesu Christi conveniunt in ipsum, sunt in conventibus vendentes et ementes in templo, et reliqua omnia facientes, et nusquam eis Christus apparet, ut

⁸¹ Psal. xlii, 40. ⁸² Mich. vii, 4, 2. ⁸³ Luc. xix, 41.

(17) Καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ, ὡς οἶμαι, Ὡσπὲ, etc. Osee cum Michæa memoriæ falsus confudit. Idem alibi peccat sæpenumero, quemadmodum viro Scripturæ quidem callentissimo, sed ejus loca inconsultis libris memoriter recitanti, et ad alia properanti usu venire debuit. HUGONIUS.

(18) Οὐκ ἔντος στάχυος. Vulgatæ τῶν Ὁ editionis habent: Οὐχ ὑπάρχοντος βότρουος. Ita Syrus

et Arabs. Hebraice, *הרשע*. Item: ἀπόλωλεν εὐλαβὴς, ita editio Complutensis, et Aldina; Hieronymus, « reverens; » at Sixtina, εὐσεβὴς, cui consentit Arabs; Jonathan, « misericordes; » Syrus, « integer » Eundem hunc locum, hom. 14 in *Jerem.*, proferens Origenes, στάχυος, etc., εὐλαβὴς, constanter legit. Id.

emendi, ac reliqua facienda gratia, introductat; A postquam autem peccata nostra inspexerit, et quasi nos amore prosequens advenerit, ut nos castiget, et tanquam filios a se deinde admittendos flagris cedat; tunc congregatis nobis et Spiritu sancto ingrediatur Jesus potestas, eaque ingressa vendentes omnes ac ementes in templo ejiciet; vendentes quidem et quasi nundinantes si quid boni habuerunt; pro iis autem mala ementes; atque hæc in Dei templo, Ecclesia nimirum agentes. Atque utinam in Patris sui templum, Ecclesiam scilicet, orationis domum ingressus Jesus, nummulariorum et avarorum mensas deturbet, et qui probam pecuniam vilibus ac nullius pretii nummulis commutant, ut eos quorum nummos permutant, afficiant damno; ipsi vero in res necessarias pecuniam neutiquam expendant! Sunt autem alii qui in templo Christi columbas vendunt et emunt, et principibus contra fas tradunt eos qui sunt « simplices sicut columbæ⁶⁴, » qui oraverunt, et dixerunt⁶⁵ : « Quis dabit 752 mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam? » quorumque exaudiat preces et acceptæ sunt.

22. Ego vero quod de columbarum venditoribus scriptum est, his convenire existimo qui Ecclesias avaris, tyrannicis, indoctis, et irreligiosis episcopis, presbyteris, vel diaconis tradunt : quocirca de eorum tantummodo cathedris qui columbas vende-

ποιεῖν· ἐπὶν δὲ ἐπισκέψῃται ἐπὶ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ ὡς ἀγαπῶν ἡμᾶς ἐπιδημήσῃ, ἵνα παιδεύσῃ καὶ μαστιγώσῃ ὡς υἱοὺς, ὅπως ἡμᾶς παραδέξῃται, τότε εἰσελεύεται ἡ δύναμις Ἰησοῦ συναγομένων ἡμῶν καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, καὶ εἰσελθοῦσα ἐκβαλεῖ πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ· πωλοῦντας μὲν, καὶ ὡς περὶ ἀπεμπολοῦντας εἰ καὶ τι χρηστὸν εἶχον, ἀγοράζοντας δὲ ἀντ' ἐκείνων τὰ φαῦλα, καὶ ταῦτα ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Θεοῦ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, πράττοντας. Ἄλλ' εἶθε εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Πατρὸς, τὴν Ἐκκλησίαν (19), τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς, καταβάλλοι ὁ Ἰησοῦς τὰς τῶν κολλυβιστῶν καὶ φιλαργύρων τραπέζας, καὶ εἰς πολλὰ εὐτελεῖ καὶ οὐδενὸς λόγου ἄξια (20) κατακερματίζοντων τὰ δόκιμα ἀργύρια, ἵνα βλάψωσι μὲν ἐκείνους οἷς κολλυβίζουσιν, αὐτοὶ δὲ μὴ εἰς δέον χρῆσονται τῷ ἀργυρίῳ! Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλοι ἐν τῷ ἱερῷ πωλοῦντες καὶ ἀγοράζοντες τὰς Χριστοῦ περιστεράς, καὶ παραδιδόντες « τοὺς ἀκρατοὺς ὡς περιστεράς, » τοὺς εὐξαιμένους καὶ εἰπόντας· « Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς, καὶ πετασθήσομαι, καὶ καταπαύσω; » καὶ ἐπακουσθέντας, ἀρχουσιν οἷς οὐδεὶ.

Καὶ νομίζω ἀρμόζειν τὸν περὶ τῶν πωλοῦντων τὰς περιστεράς λόγον τοῖς παραδιδούσι τὰς Ἐκκλησίας αἰσχροπερδέσι, καὶ τυραννικοῖς, καὶ ἀνεπιστήμοσι, καὶ ἀνευλαθέσιν ἐπισκόποις, ἢ πρεσβυτέροις, ἢ διακόνοις· διόπερ μόνων τῶν πωλοῦντων τὰς περιστεράς

VETUS INTERPRETATIO.

ejiciens eos reliquos salvet. Si autem visitaverit super peccata nostra, et quasi lugens nos veniat, et corripiat, ut castiget quasi filios, ut recipiat nos, tunc ingredietur Christi potestas congregatis nobis et Spiritu sancto, et ingrediens ejiciet omnes vendentes et ementes in templo. Vendentes quidem et alienantes a se quidquid habebant boni, ementes autem pro eisdem mala. Et destruet mensas nummulariorum, id est avarorum et pecuniæ cupidorum, qui aliorum quidem pecunias cum iniquitate vertunt ad se, ipsi autem non ad quod expedit eas expendunt. Sunt et alii in templo vendentes Christi columbas, et tradentes simplices sicut columbas, et orantes, dicentes : « Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam? » tradentes eas principibus, quibus non oportebat.

22. Et arbitrator convenire verbum de venditoribus columbarum, eis qui tradunt ecclesias avaris, et tyrannicis, et indisciplinatis, et irreligiosis episcopis, aut presbyteris. Propter quod et cathedras tantum-

⁶⁴ Matth. x, 16. ⁶⁵ Psal. lrv, 7.

(19) Ἄλλ' εἶθε εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Πατρὸς, τὴν Ἐκκλησίαν. Origenes infra : Εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ ὄλον, τὴν πᾶσαν Ἐκκλησίαν· et tom. xi in Joan., et tom. xii ; Hilarius, can. 21 in Matth. ΠΥΡΤΙΣ.

(20) Καὶ εἰς πολλὰ εὐτελεῖ καὶ οὐδενὸς λόγου ἄξια, etc. Collybus vilis erat nummuli genus : auctor Aristophanes :

..... Ὡς πρὸ τοῦ
Οὐδεὶς ἐπρίπτ' ἄν δρέπανον, οὐδὲ κολλύβου.

..... Ut antea

Nullus emisset falcem, ne collybo quidem.

Scholias : Οὐδὲ κολλύβου. Εἶδος εὐτελοῦς νομισματος, ἀντὶ τοῦ, οὐδὲ ὀβολοῦ. Cum autem pretiosa numismata vilioribus, vel vilia pretiosis permutent nummularii, propterea ipsa trapeziticæ ars, quam Cambium posterior ætatis appellavit, κόλλυθος, et trapezitæ, κολλυβιστικὰ dicti fuerunt. Consulendus auctor Commentarii in Marc., qui Origeni falso tribuitur, ad cap. 11, sed præcipue Pollux, lib. iii, cap. 9, et lib. vii, cap. 33. Pro permutacionis autem pretio certam de capite mercedem mensarius exsecabat. Vir quidam doctus, suis in Ciceronis Frumentariam commentariis, collybum viliores esse ineptissime scribit, ex ærgine nummorum digitis

computantium adhaerentem, hoc Cassii Parmensis deceptus loco, quem profert Suetonius in Augusto, cap. 4 : « Hanc finxit manibus collybo decoratis Nerulonenis mensarius ; » hoc est, manibus ex frequenti æris, argenteve tractatione inquinatis. Cum ergo pro permutacionis pretio fieret de vivo deductio, nummularii illi qui in templo trapeziticam exercebant, præter certam permutacionis mercedem, quam in suum emolumentum de capite deducebant, pretiosa etiam numismata adulteratis nummulis commutabant. Id enim sibi volunt hæc Origenis verba : Ἴνα βλάψωσι μὲν ἐκείνους οἷς κολλυβίζουσι· et in Joan. tom. xi : Οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ τὸν οὐράνιον τοῦ Πατρὸς οἶκον, τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλήμ, τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς μολύνοντες, καὶ στήλαιον ληστῶν ποιήσαντες, οὐκ ἄλλων ἢ ἑαυτῶν, ἀργύριον ἔχοντες ἀδόκιμον, καὶ δίδόντες ὀβολοὺς καὶ κόλλυθα τοῖς προσιοῦσιν, εὐτελεῖ καὶ εὐκαταφρόνητα νομίσματα. Aliam propugnat sententiam Hieronymus, nec hos collybistas nummis nummos vult commutasse, sed pecuniam fœneri dantes, pro usuris quæ lege prohibebantur, collyba, hoc est, tragemata, et vilia munuscula, verbi gratia, fricti ciceris, uvarumque passarum, et poma diversis generis exegisse. Huic favet Hesychius : Κόλλυθα, τρογάλια· sed in priore sententia sisto. ΠΥΡΤΙΣ.

καθέδρας ὠνόμασεν ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος, ἃς φασὶ A
κατεστράφηται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Ὡς εἶθε τούτων ἤκουον
μετὰ τοῦ πρέποντος νοῦ τῆς θείας Γραφῆς οἱ ἐπὶ τῆς
καθέδρας Μωϋσέως ἀκούοντες καθέζεσθαι, καὶ πω-
λοῦντες ὅλας ἐκκλησίας περιστερῶν, καὶ παραδιδόν-
τες αὐτάς τοιοῦτοις προσετηκόσι, περι ὧν λέγουσι ἄν
τὸ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγόμενον· « Οἱ
ἡγούμενοι τοῦ λαοῦ μου ἐμὲ οὐκ ᾔδεισαν· υἱοὶ ἀφρο-
νῆς εἰσι, καὶ οὐ συνετοί· σοφοὶ εἰσι τοῦ κακοποιῆσαι,
τὸ δὲ καλῶς ποιῆσαι οὐκ ἔγνωσαν· » καὶ τὸ ἐν τῷ
Μιχαῖα, οἶμαι, οὕτω λελεγμένον· « Οἱ ἡγούμενοι τοῦ
λαοῦ μου ἐκδιηθήσονται ἐξ οἴκου τρυφῆς αὐτῶν· »
εἰ γὰρ ἤκουον, οὐκ ἂν ἐπώλησαν τὰς Χριστοῦ περι-
στεράς; ἀλλὰ κατέστησαν ἀρχοντας αὐτῶν φειδομένους
τῶν περιστερῶν, καὶ προνοουμένους τῆς σωτηρίας
αὐτῶν, καὶ οὐ περιβλεπομένους τίνα ὡς παχεῖαν πε-
ριστερᾶν θύσαντες (21) καταθινοῦσονται. Λέγει δὲ
Ἰησοῦς τοῖς ἐκβαλλομένοις, ὡς πωλοῦσι καὶ ἀγορά-
ζουσι, καὶ τοῖς κολλυβισταῖς, καὶ τοῖς πωλοῦσι τὰς
περιστεράς, θυσιπῶν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὡς ἐκ προσώπου
τοῦ Πατρὸς λεγομένων προρητιῶν, ὅτι τὸ μὲν γεγραμ-
μένον ἐστίν· « Ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσε-
ται· » οὐδὲν γὰρ ἄλλο δεῖ εἶναι ἐν Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ ἢ
εὐχὴν πάσης ἀγίας πράξεως, καὶ προκαλουμένης τὴν
τοῦ Θεοῦ ἐπισκοπὴν, εἰς εὐχὴν παρὰ Θεοῦ λογιζομένης,
καθὸ καὶ τό· « Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε, » δυνα-
τὸν ἐστίν· ὑμεῖς δὲ, ὡ οὗτοι, ταῖς ὑμετέροις κακίαις
τὸν τῆς προσευχῆς οἶκον σπηλαιον ληστῶν πεποιή-
κατε· καὶ εὐρεῖν ἔστι πολλοῦ κατὰ βραχὺ οὕτως
εἰς διαστροφήν ὀδεύσαντα τὰ τῆς νομιζομένης Ἐκκλη-
σίας πράγματα, ὡς μηδὲν σπηλαιον ληστῶν διαφέρειν C
τὸ θεοροσμά συναγόμενον ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, ὡστ'
ἂν λέγεσθαι αὐτοῖς· « Δι' ὑμᾶς διὰ παντὸς τὸ ὄνομά
μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. » Εἰ δὲ δεῖ τὰ εἶδη
τρία τυγχάνοντα (22) τῶν ἐνταῦθα κατελεγεμένων
προσφιλονεικῆσαντα τῇ σαφηνείᾳ τῆς Γραφῆς ἐπιμε-
λέστερον διηγήσασθαι, μήποτε οἱ μὲν ἐν τῷ λαῷ μη-
δενὶ ἢ τῷ κόσμῳ σχολάζοντες, καὶ περὶ τὸ πωλεῖν
καὶ ἀγοράζειν μόνον τὰς διατριβὰς ἔχοντες, καὶ σπα-
νῶς ταῖς προσευχαῖς προσκαρτεροῦντες, καὶ οἷς
ἀπατεῖ ἔργος ὁ θεὸς Λόγος, εἰσὶν οἱ πωλοῦντες καὶ
ἀγοράζοντες ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Θεοῦ· οἱ δὲ μὴ καλῶς
διάκονοι διοικούντες (23) τὰ τῆς Ἐκκλησίας χρήματα,

quas a Jesu eversas fuisse commemorant. Atque
utinam hæc mente divinæ Scripturæ accommodata
audirent, qui supra cathedram Moysis sedere se
gloriantur, et totas columbarum ecclesias vendunt,
easque ejusmodi præfectis tradunt, de quibus id
dici potest quod in Jeremia a Domino profertur 86:
« Principes populi mei non me cognoverunt; filii
insipientes sunt et vecordes: sapientes sunt ut
faciant mala, bene autem facere nescierunt; » et
quod apud Michæam, opinor, his verbis conceptum
est 87: « Principes populi mei ejicientur de domo
deliciarum suarum: » hæc enim si audiissent, col-
umbas Christi minime profecto vendidissent, sed
principes columbis parcentes, ac de earum salute
sollicitos constituissent; neque circumspicientes
quonam maciatio, haud secus ac pingui columba
epulaturi sint. Ejectis autem iis, quod venderent
atque emerent, necnon et nummulariis et columba-
rum venditoribus pudorem incutiens Jesus ex vati-
ciniis, quasi ex Patris sui persona editis, scriptum
esse dicit: « Domus mea, domus orationis vocabi-
tur; » nec enim aliud quidquam in Ecclesia Dei esse
oportet, quam petitionem sancti cujuslibet operis,
et visitationem Dei arcessentis, et precationis loco
apud Deum habiti, juxta quod possibile illud est 88:
« Sine intermissione orate; » at vos orationis do-
mum flagitiis vestris latronum speluncam fecistis: et
serpenumero ad depravationem 753 paulatim ita
vergentes Ecclesiæ creditæ res comperire licet, ut
a latronum spelunca in nomine Christi congregatus
cœtus minime differat, ita ut illis dici queat 89:
« Propter vos semper nomen meum blasphematur in
gentibus. » Quod si illustrandæ Scripturæ gratia tria
eorum genera, qui hic congregati erant, accuratius
exponenda sunt, videndum annon qui e populo
nullis aliis quam mundi rebus occupantur, et ven-
dendo solum emendoque dediti sunt, raro autem
orationibus, et quæ desiderat divinum Verbum
operibus incumbunt, ii sint qui in Dei templo ven-
dunt et emunt: diaconi vero qui Ecclesiæ pecu-
nias non recte dispensant, sed eas semper manibus
contractant, non honeste vero administrant, sed

VETUS INTERPRETATIO.

modo appellavit evangelista eversas esse a Jesu. Et utinam audirent hæc cum decenti admonitione Scri-
pturæ, qui gloriantur de cathedris Moysi in quibus sedent, et vendunt omnes ecclesias columbarum, et
tradunt eas talibus præpositis, ad quos recte dicatur a Domino per Jeremiam prophetam: « Principes
populi mei me non cognoverunt: filii enim sunt insipientes, et non intelligentes. Sapientes sunt ad male
faciendum, bene autem facere nesciunt. » Et apud Michæam similiter: « Principes populi mei expellentur
de domo epulationis sue. » Si autem audirent, nunquam venderent Christi columbas, sed constituerent
principes eorum parcentes columbis, et providentes salutem earum, et non despicientes, nec occidentes pin-
gues columbas. Si autem oportet tres ipsas species rejectas a templo cautius exponere, possumus dicere:
Quicumque in populo Christiano ad nihil aliud vacant in sæculo isto, nisi circa venditiones et emptiones,
rarius autem in orationibus permanent, vel aliis actibus rectis quos quærit sermo divinus, ipsi sunt
vendentis et ementes in templo Dei, facientes domum orationis speluncam latronum. Diaconi autem qui

86 Jer. iv, 22. 87 Mich. ii, 9. 88 I Thess. v, 17.

89 Isa. l, 11, 5.

(21) Καὶ οὐ περιβλεπομένους τίνα ὡς παχεῖαν
περιστερᾶν θύσαντες, etc. Hieronymus.

(22) Εἰ δὲ δεῖ τὰ εἶδη τρία τυγχάνοντα, etc.
Hieronymus.

(23) Οἱ δὲ μὴ καλῶς διάκονοι διοικούντες, etc.
Cum a! episcoporum bonorum Ecclesiæ dispensatio

pertineret, id ipse non per se, sed nonnunquam
per presbyteros, sæpissime per diaconos admini-
strabat. Act. vi, 1, 2 et seq. Inde diaconos præ-
ceptis informans Apostolus I Tim. iii, 8, turpibus
lucris potissimum ipsi interdicit. HUETIUS.

ea quæ vulgo divitiæ existimantur esse, et pecunias A coacervant, ut ex iis quæ pauperum nomine erogantur divites fiant, hi nummularii sint, pecuniarum mensas habentes, quas Servator evertit: episcopi autem et presbyteri quibus priores populi sedes attributæ sunt, quique totas Ecclesias quibus minime oportet tradunt, et principes quos non expedit constituunt, ii sint columbarum venditores, quorum mensas pessundedit Jesus. Unusquisque ergo eorum qui in cathedra Ecclesiæ sedent, et « diligunt primas cathedras in synagogis »⁹⁰, videat annon ita in cathedra sua sedeat, ut cum advenierit Jesus, eam, utpote dignam quæ evertatur, sit eversurus. Sed et quisquis ex diaconatu pecunias corradit, postquam propositum Scripturæ **754** locum animo hauserit, argentum mensis amplius non congerat, ne eas deturbet Jesus. Præterea quos curæ, et vitæ hujus sollicitudines venditionibus emptionibusque implicat, caveant ne adveniens Jesus templo eos ejiciat, quando scilicet qui ejectus est, eo etiam regrediendi, unde ejectus est, spe caret. Quinetiam præsentem Scripturæ locum perscrutanti mihi, annon hæc in secundo adventu qui exspectati divini iudicii tempore continget, æturus sit Servator, aliqua mihi incessit dubitatio: nam cum in templum Dei universum ingressus fuerit, totam videlicet Ecclesiam, quæ ex quo con-

ἀλλ' ἄελ μὲν ταῦτα ψηλαφῶντες, οὐ καλῶς δὲ αὐτὰ οἰκονομοῦντες, ἀλλὰ σωρεύοντες τὸν νομιζόμενον πλοῦτον καὶ χρήματα, ἵνα πλουτῶσιν ἀπὸ τῶν εἰς λόγον πτωχῶν διδομένων, οὗτοι εἰσιν οἱ κολληθῆσθαι, τραπέζας χρημάτων ἔχοντες, ἃς κατέστρεψεν ὁ Ἰησοῦς· οἱ δὲ τὰς πρωτοκαθεδρίας πεπιστευμένοι τοῦ λαοῦ ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι (24), καὶ ὡσπερ ἐ ἀποδιδόμενοι ὅλας Ἐκκλησίας οἷς οὐ χρῆ, καὶ καθιστάντες οὓς οὐ δεῖ ἄρχοντας, οὗτοι εἰσιν οἱ πωλοῦντες τὰς περιστερὰς, ὧν τὰς καθέδρας κατέστρεψεν (25) ὁ Ἰησοῦς. Ἐκαστος οὖν τῶν ἐπὶ καθέδρας καθεζομένων ἐκκλησιαστικῆς, καὶ ἁγαπῶντων τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, ἢ προσεχέτω μήποτε οὕτω καθέζεται ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ καθέδρας, ὥστε ἐλθόντα τὸν Ἰησοῦν καταστρέψαι αὐτήν, ὡς ἄξιαν καταστροφῆς. Ἀλλὰ καὶ ἕκαστος τῶν ἀπὸ διακονίας συναγόντων χρήματα, νοήσας τὴν προκειμένην Γραφὴν, μηκέτι· σωρευέτω εἰς τὰς τραπέζας ἀργύριον, ἵνα μὴ καταστρέψῃ αὐτὰς ὁ Ἰησοῦς. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπὸ μεριμῶν τε καὶ φροντίδων βιωτικῶν ἀγόμενοι εἰς ἀγορασμοὺς καὶ πρᾶξεις φρονιζέτωσαν μήποτε ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐκβάλῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ὅτε (26) ὁ ἐκβεβλημένος οὐδὲ ἐλπιδᾶ τοῦ εἰσελθεῖν ἔχει, ὅθεν ἐξεβλήθη. Καὶ ὑποφαίνεται μοι ἐρευνῶντι τὴν ἐκκειμένην Γραφὴν, μήποτε ταῦτα ὁ Ἰησοῦς ποιήσῃ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἐπιδημίαν, ἢ κατὰ τὴν προσδοκωμένην θέλαν χρίσιν· εἰσελθὼν γὰρ εἰς τὸ ἱερὸν

VETUS INTERPRETATIO.

non bene tractant ecclesiasticarum pecuniarum mensas, sed semper de eis fraudant, et ipsas quas dispensant, non secundum justitiam dispensant, et divites fiunt de rebus pauperum, ipsi sunt nummularii pecuniarum mensas habentes quas Christus evertit. Quoniam autem mensis ecclesiasticarum pecuniarum diaconi præsent, docent nos in Actibus suis apostoli: « Cum factum fuisset, inquit, murmur Græcorum ad Hebræos, eo quod despicerentur viduæ eorum ministerio quotidiano, dicentes: Non est bonum relinquentes verbum Dei, ministrare mensis. Eligite ergo ex vobis septem quos constituamus in hunc usum: nos autem verbo Dei intenti erimus. » Episcopi autem et presbyteri quibus creditæ sunt cathedrae, qui tradunt Ecclesias quibus non oportet, et constituunt principes quos constituere non expedit, ipsi sunt qui vendunt columbas, quorum cathedras Christus evertit. Unusquisque ergo sedentium super cathedram ecclesiasticam, et amantium primas cathedras in synagogis, videant ne forte sic sedeant in eis ut veniens Dominus eas evertat quasi dignas eversione. Et unusquisque diaconorum qui congregant sibi divitias, fraudantes pauperum pecunias, intelligant præsentem Scripturam, ut jam non congerant, ne forte veniens Dominus evertat mensas dispensationis eorum. Sed et qui sollicitudinibus mundialibus feruntur, semper ad venditiones et emptiones currentes, ne forte veniens Dominus ejiciat eos de templo Dei, quando ejectus nec spem habet regrediendi unde ejectus est. Scrutanti mihi Scripturas apparet, ne forte hæc faciat Jesus in secundo adventu, et in futuro iudicio. Tunc enim ingressus in omnes Ecclesias ejiciet vel evertet quos invenerit, secundum ea quæ diximus, templo Dei indignos. Si quis autem inventus

⁹⁰ Luc. xi, 45.

(24) Οἱ δὲ τὰς πρωτοκαθεδρίας πεπιστευμένοι τοῦ λαοῦ ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι, etc. Origenes homil. 2 in Cantic, cantic.: « Vidit et sedem puerorum ejus: ecclesiasticum, puto, ordinem dicit, qui in episcopatus vel presbyterii sedibus habetur. Vidit et ordinationes, sive stationes ministrorum ejus; diaconorum, ut mihi videtur, ordinem memorat astantium divino ministerio: » et homil. 10 in Ezech.: « Dedecus est in ecclesia surgere de consensu presbyterii, proiei de diaconatus gradu. » Et tractatu 24 in Matth.: « Qui tales diaconi fieri volunt, consequenter visibiles primas cathedras eorum qui dicuntur presbyteri præripere ambiunt. » In conventibus ecclesiasticis sedisse presbyteros, itidem ut episcopos, stantibus diaconis quis ignorat? Eo amplius Ignatius apostolorum ipsos gerere tyrum docet, sic enim in epistola ad Trall.: Ἀναγκαῖον οὖν ἐστίν, ὅσαπερ ποιῆτε, ἀνευ τοῦ ἐπισκόπου μὴδὲν πράττειν ὑμᾶς, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ, ὡς ἀποστόλοις Ἰησοῦ C Χριστοῦ. « Proinde necesse est quæcunque agitis, nihil vos sine episcopo agere, sed subjectos esse et presbyteris tanquam apostolis Jesu Christi: » et in epist. ad Smyrnæos: Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς τῷ Πατρὶ· καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ δὲ, ὡς τοῖς ἀποστόλοις. « Omnes sequimini episcopum, quemadmodum Christus Jesus Patrem; et presbyteros, tanquam apostolos. » At quamvis inter episcopos et presbyteros non considerent diaconi, rerum tamen ecclesiasticarum, itidem ut illi, iudices erant. Origenes lib. 11 in Epist. ad Rom.: « Ecclesiarum rectoribus et principibus loquitur, his videlicet qui iudicant eos qui intus sunt: id est, episcopis, vel presbyteris, et diaconis. » HUETIUS.

(25) Κατέστρεψεν. Sic habet codex Anglicanus seu Holmiensis, in quo male legerat Huetius κατέστρεψεν.

(26) Ὅρα. Forte legendum ἔτι.

τοῦ Θεοῦ ὄλον, τὴν πᾶσαν Ἐκκλησίαν, τὴν, ἐξ οὗ A
 συνέστη Ἐκκλησία, ἐν ὀνόματι Χριστοῦ συνεστη-
 κυσαν μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, οὓς ἂν εὕρη
 τῷ πωλεῖν καὶ ἀγοράζειν σχολάσαντας τῶν νομιζόμε-
 νων εἶναι ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Θεοῦ ἐκβάλη (27)· καὶ οὓς
 ἂν εὕρη τραπέζας πῆξαντας καὶ γινομένους κολλυβι-
 στάς, ἐλέγξει, καταστρέψας αὐτῶν τὰς τραπέζας, καὶ
 τῷ λόγῳ δειξας ὅσα περὶ τὸ ἀργύριον ἡμαρτήκασι·
 τότε δὲ καὶ τὰς, ὡς διηγησάμεθα, καθέδρας τῶν πω-
 λούντων τὰς περιστεράς καταστρέψει. Εἰ δὲ τις οὐδὲν
 τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν ἔχει, καὶ ἐν τῷ ναῷ εὕρισκα-
 ται τοῦ Θεοῦ, θαρβέτω· οὐτε γὰρ ἐκβληθήσεται ὑπὸ
 τοῦ Ἰησοῦ, οὔτε τι τῶν αὐτοῦ καταστραφήσεται,
 οὐδ' ὡς ποιήσας τὸν οἶκον προσευχῆς σπῆλαιον λη-
 στῶν ὀνειδισθήσεται ὡς ληστής, ὅτε κολασθήσονται
 οἱ ποιήσαντες τῇ ἑαυτῶν ληστείᾳ καὶ ἀδικίᾳ τὸν οἶκον
 τῆς προσευχῆς σπῆλαιον ληστῶν.

Εἰρημένου (28) τοίνυν εἰς τὸ ῥητὸν τῆς ὑποπεσου-
 σης ἡμῖν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν διχῶς ἀποδοδομένης
 διηγήσεως, φέρε μετὰ ταῦτα ἴδωμεν εἰ δύναται καὶ
 οὕτω τὰ κατὰ τὸν τόπον νοηθῆναι. Οὐκ ἔλαττον τῆς
 Ἐκκλησίας φύσει ἱερὸν ἔστι Θεοῦ πᾶσα λογικὴ φύσις,
 κατεσκευασμένη ἵνα χωρήσῃ δόξαν Θεοῦ, περὶ ἧς γέ-
 γραπται ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων, καὶ
 τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν, ὁφθείσης μετὰ τὴν οἰκο-
 δομὴν τοῦ νεῦ ἐν αὐτῷ. Τοῦτο δὴ τὸ φύσει (29) ἱερὸν
 τοῦ Θεοῦ, τὴν ψυχὴν, πεπληρωκαμεν οἱ ἁμαρτάνον-
 τες πωλούντων καὶ ἀγοραζόντων λογισμῶν, καὶ ἄλλων
 περὶ ἀργυρίου πάντα σκοποῦντων διαλογισμῶν· πε-
 πληρωκαμεν δὲ ἁμαρτάνοντες, καὶ ἄλλων πωλούντων
 καὶ ἀπεμπολούντων εἰ τι ἅγιον (30) κατάλειμμα ἐν τῇ
 ψυχῇ ἡμῶν γεγένηται, ὅπερ ἦν περιστέρα. Λέγει οὖν
 τοῖς ἁμαρτάνουσιν ὁ Ἰησοῦς, καὶ πεπληρωμένοις λη-
 στῶν λογισμῶν τὸ· «Γέγραπται· Ὁ οἶκός μου οἶκος
 προσευχῆς κληθήσεται· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν πεποιθήκατε
 σπῆλαιον ληστῶν.» Ὁ μὲν οὖν Ἰησοῦς τοῦ ποιήσαντας
 σπῆλαιον ληστῶν τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς ληστής ἐξέ-
 βαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ· οἱ δὲ τὰ αὐτὰ τοῖς λησταῖς φρο-
 νούντες περὶ τὸν Ἰησοῦ εἰρήκασι· «Σταύρου, σταύ-
 ρου αὐτῶν·» περὶ δὲ τοῦ ληστοῦ Βαραββᾶ· «Ἀπό-
 λυσον ἡμῖν τὸν Βαραββᾶ.» Διόπερ μέχρι σήμερον
 Ἰουδαῖοι Ἰησοῦν μὲν οὐκ ἔχουσιν, οὐ γὰρ πεπιστεύ-
 κασιν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· ἔχουσι δὲ μεθ' ἑαυτῶν

stituta est Ecclesia, in nomine Christi ad consum-
 mationem usque sæculi perseverat, quoscunque
 ex iis qui in templo Dei esse creduntur, emptioni
 venditionique operam dedisse compererit, ejiciet;
 quosque mensas statuisse, et nummulariæ rei va-
 casse deprehenderit, eversis eorum mensis, pecca-
 tisque omnibus circa pecuniam admissis, sermone
 apertis ac patefactis, coarguet; tunc quoque eorum
 etiam, ut diximus, qui columbas vendunt, cathe-
 dras evertet. Quod si tribus his generibus aliquis
 neutiquam fuerit affinis, et in Dei templo inveni-
 atur, confidat ille; a Jesu enim minime ejicietur,
 neque de rebus ad eum pertinentibus quidquam
 evertetur, neque quasi qui latronum speluncam
 domum orationis fecerit, verbis tanquam latro
 castigabitur; cum pœnas dabunt, qui latrociniiis
 suis et nequitia domum orationis latronum spelun-
 cam fecerunt.

25. Postquam ergo excogitatum a nobis, et Ec-
 clesiae duplici modo applicatam expositionem super
 hoc loco tradidimus, agendum, an eo quoque pacto
 intelligi possint quæ hoc habentur loco, præterea
 videamus. Haud secus ac Ecclesia, naturaliter tem-
 plum Dei est universa natura ratione prædita, ad
 id creata ut capiat gloriam Dei, quæ Paralipomenon
 secundo, et tertio Regum visa esse in templo post
 ipsius structuram narratur²¹. Id autem, quod natu-
 rae suapte templum Dei est, animam scilicet, ven-
 dentibus et ementibus 755 cogitationibus, et quæ-
 cunque ad rem nummulariam pertinent attenden-
 tibus nos peccantes complevimus; atque aliis item,
 dum peccatis dediti sumus, vendentibus et nundi-
 nantibus quidquid sanctum in anima nostra reli-
 quum fuit, quod erat columba, replevimus. Qui
 ergo peccatis addicti sunt, et cogitationibus, quæ
 latronum similes sint, repleti sunt, iis ait Jesus²²:
 «Scriptum est: Domus mea, domus oratio-
 nis vocabitur; vos autem fecistis illam speluncam
 latronum.» Latrones ergo, qui domum orationis
 speluncam fecerunt latronum, templo ejecit Jesus:
 at qui eadem de Jesu sentiunt quæ latrones, de
 Jesu quidem dixerunt²³: «Crucifige, crucifige eum;»
 de latrone autem Barabba: «Dimitte nobis Barab-
 bam.» Quocirca ad hanc usque diem Jesum qui-

VETUS INTERPRETATIO.

fuerit non habens aliquid de his criminibus tribus, et inventus fuerit esso in templo, confidat. Nec enim
 ejicietur a Christo, nec aliquid ejus evertetur, nec exprobrabitur quasi fecerit domum orationis speluncam
 latronum. Puto autem et in hoc tempore invisibiliter venit Jesus ad singulas Ecclesias Dei, et ejicit quos
 supra diximus dignos ejectione. Quotiescunque enim excitat tentationem super Ecclesiam, venit ad eam,
 et visitat eam, ut faciat quod facere scribitur in hoc loco.

23. Post hæc videamus ne forte et sic locus iste intelligi possit. Omnis enim natura rationalis tem-
 plum est Dei, quæ ad hoc est creata, ut capiat gloriam Dei. Hoc ergo quod est naturaliter templum Dei,
 id est anima, implemus peccantes quibusdam quidem vendentibus, quibusdam autem ementibus cogita-
 tionibus malis, et si aliquid sanctum reliquum est in anima nostra, quod est columba. Dicit ergo ad eos
 qui peccant, et pleni sunt furibus cogitationibus: «Domus mea, domus orationis vocabitur. Vos autem
 fecistis eam speluncam latronum.» Et Jesus quidem eos qui speluncam fecerant latronum domum ora-

²¹ H Par. v, 14; III Reg. viii, 11. ²² Matth. xxi, 13. ²³ Matth. xxvii, 21, 22; Luc. lxi, 19, 21; Joan. xix, 6.

(27) Ἐκβάλη. Forte scribendum ἐκβαλεῖ.

(28) Εἰρημένου. Forte εἰρημένης.

(29) Τοῦτο δὴ, etc. Vide Origen. l. ii in Joan.

(30) Ἄγιον. Codex Regius, ἄλλο.

dem non habent Judæi, nec enim in Filium Dei crediderunt; at latronem Barabbam, qui de spiritualibus nequitiae est, jam comprehensum et carcere conclusum secum habent, quem adversum se dimitti postulaverunt: propterea incredulorum Judæorum imperium tenet Barabbas latro.

De sanatis in templo cæcis et claudis.

24. « Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos ¹¹, » et reliqua usque ad id: « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem. » Litteræ sensus planus est et facilis; sed ut anagogicas interpretationes supra traditas persequar, in templo Dei, domo orationis, Ecclesia scilicet, non omnes videre, neque omnes, ut ita loquar, recto pede incedere dicendum est; nam ex iis qui congregati sunt, cæci sunt nonnulli, alii vero claudi, qui quod cæcitatem et claudicationem sibi consciant, et a solo Deo, et Dei Verbo sanari se posse intelligant, postquam ad id accesserunt, sanantur.

25. Deinceps scriptum est ¹² principes sacerdotum et scribas, etiamsi portenta a Jesu edita vidissent, et pueros in templo, **756** hoc est, in Ecclesia, Filium Dei laudibus celebrantes audirent, spretis pueris Jesum laudantibus indignatos esse, præque indignatione Sospitatori dixisse ¹³: « Audis quid isti dicunt? » at eum pudorem illis incutientem respondisse: Vos qui in sacrarum Scripturarum lectione tandiu hactenus versati estis, nonne legistis ¹⁴: « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem, » ut ne parvulos in Ecclesia ac puerulos me, meumque Patrem qui in cælis est, laudantes aspernemini? Quemadmodum ergo juxta historiam reprehendendi sunt principes hi sacerdotum, et scribæ, annon juxta anagogen reprehendendi quoque sunt quidam principes sacerdotum, episcopatus nomen vita sua et moribus non ornantes, neque scientia et veritate induti? Hi ergo etiamsi Dei miracula videant, tamen eos qui in Ecclesia parvuli quidem et pueruli sunt, sed Deum nihilo secius, ipsiusque Christum laudant, contemnunt,

VETUS INTERPRETATIO.

tionis, fures eiecit de templo: illi autem qui consentientes erant furibus, de Jesu quidem dixerunt: « Crucifige, crucifige eum; » de Barabba autem latrone: « Dimitte nobis Barabbam. » Propter quod usque hodie Judæi Jesum quidem non habent, nec enim crediderunt in eum: habent autem de spiritualibus nequitibus latronem Barabbam, quem, jam tentum et in carcere clausum adversus se petierunt dimitti. Ideo princeps infidelium Judæorum est Barabbas latro.

24. « Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos. » Quæ sunt quidem secundum simplicem intellectum, habentur manifesta. Secundum consequentiam autem prædictorum moraliter expositurum, dicendum est quoniam in templo Dei, id est in Ecclesia, non sunt omnes videntes, neque recte ambulantes: sed alii quidem sunt cæci, alii autem claudi. Qui ex eo quod intelligunt propriam cæcitatem, et scientes quia nullius alterius opus est nisi Christi Jesu et Verbi Dei ut sanentur, ut percipiant sanitatem accedentes ad Verbum Dei, sanantur.

25. « Videntes autem principes sacerdotum et scribæ miracula quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes: Hosanna filio David; indignati sunt et dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Jesus autem dixit eis: Utique; nunquam legistis: Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? » Quemadmodum secundum historiam vituperabiles sunt isti principes et scribæ: ita et secundum Ecclesiam Christi, vituperabiles sunt quidam episcopi et presbyteri, qui vitam suam minime adornantes, nec induti scientia veritatis, et quidem videntes miracula Christi, nihilominus contemnunt pusillos Ecclesiæ, et parvulos Deum laudantes et Christum ipsius, et indignantur in eorum profectu, et accusant eos apud ipsum Jesum

¹¹ Matth. xxi, 14 et seq. ¹² ibid. 15. ¹³ ibid. 16. ¹⁴ ibid.

(31) Codex Regius, καὶ ἐαυτῶν.

τὸν ἀπὸ τῶν πνευματικῶν τῆς πονηρίας Βαραββᾶν τὸν ληστὴν ἤδη κεκρατημένον, καὶ εἰς φυλακὴν κατακεκλεισμένον, ὃν καθ' ἑαυτῶν (31) ἤξιωσαν ἀπολυθῆναι· διὰ τοῦτο ἀρχεὶ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων Βαραββᾶς ὁ ληστής.

Περὶ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ θεραπευθέντων τυφλῶν καὶ χωλῶν.

« Καὶ προσῆλθον αὐτῷ τυφλοὶ καὶ χωλοὶ ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ: « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. » Τὰ μὲν τῆς λέξεως δηλαδὴ ἀκολουθῶς ἐκταῖς προαποδοδομέναις ἀναγωγαῖς λεκτέον, ὅτι ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Θεοῦ, τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς, τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὐ πάντες εἰσι βλέποντες, οὐδὲ, ἴν' οὕτως ὀνομάσω, ὀρθοποδοῦντες· εἰσι γάρ τινες καὶ τυφλοὶ, καὶ ἄλλοι χωλοὶ τῶν ἀθροισζομένων, οἵτινες ἐκ τοῦ συναισθῆσθαι τῆς ἑαυτῶν τυφλότητος καὶ χωλότητος, καὶ τοῦ γινώσκειν, ὅτι οὐδενὸς ἢ τοῦ Θεοῦ ἔργον ἐστὶ, καὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ τὸ θεραπεῦσαι αὐτούς, προσελθόντες αὐτῷ θεραπεύονται.

Μετὰ τοῦτο γέγραπται, ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ἱ γραμματεῖς, καίτοιγε ἰδόντες τὰ θαυμάσια ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ τῶν παιδῶν ἀκούοντες δοξαζόντων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἱερῷ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἤγανακτησαν καταφρονούντες τῶν ὑμνούντων τὸν Ἰησοῦν παιδῶν, καὶ ἀγανακτῆσαντες φασὶ τῷ Σωτῆρι: « Ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν; » ὁ δὲ, δυσωπῶν αὐτούς, ἀπεκρίνατο, ὅτι, Τοσοῦτ' χρόνῳ ἐν ταῖς θείαις ἀναστρεφόμενοι Γραφαῖς μέχρι τοῦ δεῦρο, οὐκ ἀνέγνωτε, ἵνα μὴ καταφρονήσητε τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρῶν καὶ παιδῶν ὑμνούντων ἐμὲ καὶ τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα μου ὅτι, « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; » Μήποτε οὖν, ὡς κατὰ ἱστορίαν ψεκτοὶ εἰσιν οὗτοι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς, οὕτως καὶ κατὰ τὴν ἀναγωγὴν εἰσὶ τινες ψεκτοὶ ἀρχιερεῖς, τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς οὐ κοσμοῦντες τῶν ἑαυτῶν βίῳ, οὐδὲ ἐνδεδυμένοι τὴν δῆλωσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν; Οὗτοι οὖν, καίτοιγε βλέποντες τὰ τοῦ Θεοῦ θαυμάσια, οὐδὲν ἤττον καταφρονοῦσι τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρῶν μὲν καὶ νηπίων, ὑμνούντων δὲ τὸν Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, καὶ ἀγανακτοῦσιν

ἐπὶ τῇ τοῦτων προκοπῇ, καὶ κατηγοροῦσιν αὐτῶν ἅπαντες ὡς ἀμαρτανόντων τῶν μὴ ἀμαρτανόντων, καὶ ὡς ἀκούοντων πᾶσαν τάξιν τηρούντων (32), καὶ λέγουσιν αὐτῶν· « Ἀκούετε τί οὗτοι λέγουσι; » Καὶ τοῦτο δὲ ἐστὶ μᾶλλον συνήσομεν, ἐπιστήσαντες τίνα τρόπον πολλακίς τοῖς ζέουσι τῷ πνεύματι, καὶ μέχρι φυλακῶν πρὸς τοὺς ἀπίστους παραβαλλομένοις, καὶ κινδύνου καταφρονουσί, καὶ μετὰ πάσης εὐτονίας ἀσχοῦσιν ἀγγελίαν καὶ παρθενίαν, ιδιώταις τῇ λέξει, ἐπιπλήσσουσιν ὡς ἀτάκτοις οἱ ψεκτοὶ ἀρχιερεῖς, καὶ ἐγκαλοῦσιν αὐτοῖς παρὰ τῷ Ἰησοῦ, ὡς αὐτοὶ δικαιοτέρον πράττοντες τῶν οὕτω σπουδαίων καὶ χρηστῶν παιδίων. Ἄλλ' ὁ Ἰησοῦς τοῖς παιδίοις μὲν μαρτυρεῖ, τοῖς δὲ ἀρχιερεῦσιν ἀμαθίαν ἐγκαλεῖ διὰ τοῦ λέγειν· « Οὐδέποτε ἀνέγνωτε, ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηγορεῖται αἶνον; » καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦς κατὰ τὸν πρότερον (33), « ὡς ἀριτέγνωτα βρέφη, τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπιποθοῦντας, » καὶ θηλαζόντας αὐτὸ γάλα (34) ποτιζομένους, ἐστὶ καὶ ὑμνοῦντας τὸν Θεὸν τῇ πίστει καὶ τῷ βίῳ, θεωρεῖ, ὅτι πληροῦται ἐπ' αὐτῶν τό· « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηγορεῖται αἶνον· » αὐτῷ γὰρ ὁ Θεὸς αἶνον ἐν τοῖς τοιοῦτοις καταρτίζεται, ἐφ' οἷς εὐχαριστοῦν τῷ Πατρὶ ὁ Ἰησοῦς λέγει· « Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Ναὶ, ὁ Πατήρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.

« Καὶ καταλιπὼν αὐτοὺς, ἐξῆλθεν ἕξω τῆς πόλεως ἕως εἰς Βηθανίαν, » καὶ τὰ ἐξῆς (35) ἕως τοῦ· « Καὶ πάντα ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες, λήψετε. » Τίνας καταλιπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐξῆλθε τῆς τῶν Ἱεροσολύμων πόλεως, ἀφ' ἧς ἐξελθὼν ἐν Βηθανίᾳ ἦν; Ἦ τοὺς ἰδόντας μὲν ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ τὰ θαυμάσια ἃ ἐποίησε, καὶ τοὺς παῖδας κράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ καὶ λέγοντας· « Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ, » οὐδὲν δὲ ἤττον ἀγανακτήσαντας ἐπὶ τοῖς αἰνοῦσι τὸν Χριστὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἐλεγχθέντας,

VETUS INTERPRETATIO.

quasi peccantes, cum non sint peccantes, et quasi ad non audientem, neque servantem ordinem omnem dicunt : « Audis quid isti dicunt? » Et hoc magis intelligere poterimus, si cognoverimus quomodo frequenter eos qui fervent spiritu, et usque ad carcerem contra infideles luctantur, et pericula universa contemnunt, et cum omni virtute continentiam et virginitatem servare student, sunt autem imperiti sermone, coarguunt quasi incontinentes, sacerdotes vituperabiles, et culpant eos apud Jesum quasi ipsi sint justiores talibus pueris simplicibus, et benignis, et studiosis. Jesus autem pueris quidem testimonium præstat, sacerdotibus autem ignorantiam Scripturarum imputat dicens : « Nunquam legistis quod scriptum est : Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? » Qui adhærent Ecclesiæ, « quasi nuper nati infantes, rationale et sincerum lac desiderantes, » et sugentes ipsum, laudant Deum fide et conversatione, et completur in eis quod dictum est : « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem. » Ipse enim sibi Deus in talibus perficit laudem. Pro quibus gratias agens Filius Patri dicebat : « Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quoniam abscondisti hæc a sapientibus, et manifestasti ea parvulis. Etiam, Pater, quoniam sic fuit bona voluntas ante te. »

26. « In illo tempore, abiit Jesus foras extra civitatem in Bethaniam, et mansit ibi. Mane autem revertens in civitatem, esurit. » Quos relinquens exiit ab Hierosolymis Jesus, et mansit in Bethania, nisi prius

²⁶ Matth. xxi, 16. ²⁷ I Petr. ii, 2. ¹ Psal. viii, 3. ² Matth. xi, 25, 26. ³ Matth. xxi, 17 et seq. ⁴ ibid. 15.

(32) Καὶ ὡς ἀκούοντων πᾶσαν τάξιν τηρούντων. Ita uterque codex. Non congruit tamen sententia. Vetus interpr.: « Et quasi ad non audientem, neque servantem omnem ordinem dicunt. » Quid si legamus : καὶ ὡς μὴ ἀκούοντων τῶν πᾶσαν τά-

ξιν, etc.? HUETIUS.

(33) Forte legendum, κατὰ τὸ πρότερον.

(34) Γάλα. Codex Regius, γάλακτι.

(35) ἕως εἰς Βηθανίαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Codex Regius, ἕως τῆς Βηθανίας.

A ipsorumque profectum ægre ferunt ; et qui minime peccant tanquam peccantes, et quasi morem neutiquam gerentes qui partes suas ac vicem recte tuentur, apud Jesum accusant, eique dicunt : « Audis quid isti dicunt? » Id vero nobis intellectu etiam facilius erit, si in mentem revocaverimus quemadmodum spiritu ferventes, et ad carcerem usque cum infidelibus dimicantes, et periculum spernentes, et castitatem ac virginitatem constantissime servantes, in litteris vero ignaros, quasi dissolutos increpant reprehensione digni sacerdotum principes, eosque apud Jesum accusant, quasi probis usque adeo bonisque pueris æquius sanctiusque se gerant. At Jesus pueros quidem testimonio suo comprobat, sacerdotum autem principibus ignorantiam objicit dicens ²⁶ : « Nunquid legistis, quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? » et cum in Ecclesia eos videris, qui, ut superius diximus ²⁷, « sicut modo geniti infantes, rationale, sine dolo lac concupiscunt, » et lactentes ipsum lac potant, et Deum præterea fide et vita sua prædicant, in illis id compleri animadvertit ¹ : « Ex ore infantium et lactentium **757** perfecisti laudem; » in ejusmodi enim hominibus laudem sibi ipse parat Deus, quorum nomine Patri gratias agens Jesus dicit ² : « Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater, quoniam sic fuit, » et cætera.

De sicu arefacta.

C 26. « Et relictis illis abiit foras extra civitatem, usque in Bethaniam ³, » et quæ subnexa sunt, usque ad id : « Et omnia quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis. » Quibusnam relictis ex urbe Hierosolyma excessit Jesus, equa cum exiisset, manebat in Bethania? An sacerdotum principibus ac scribis populi, qui prodigia ab illo edita, et clamantes in templo pueros ac dicentes ⁴ : « Hosanna filio David, » viderunt, et iis nihilominus Christum laudantibus succensuerunt, proptereaque repre-

hensi sunt, utpote qui ad id non advertissent ⁸ : A « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? » Et quoniam hanc reliquit Hierosolimam, et extra civitatem fuit, idcirco corrui, et lapis super lapidem non amplius manere, imo et subverti cœpit, donec omnia excinderentur. Venit in Bethaniam, obedientiæ domum, Ecclesiam nimirum, ubi diversatus est et requievit; quandoquidem Hierosolymæ, ubi reclinaret caput ⁹, utpote ejusmodi principibus sacerdotum ac scribis eam incolentibus, non habebat. Postquam autem in Bethania, obedientiæ scilicet domo, conquievit, postquam constitui cœpta est Ecclesia, et in ea conquiescendi initium fecit Christus, tunc in civitatem quam reliquerat, et extra quam fuerat, revertitur, et in eam revertens esurit; et visa una in via ficu, quæ populi arbor ¹⁰ B tantum signa invenit: folia quippe in ea orant, absque ullo fructu: tunc vero quoniam animata erat ficus, eam propterea, quasi debitam sibi imprecationem audiret, compellat his verbis: Nunquam tibi innascatur fructus, **758** quandiu perseverabit præsens ætas ⁷. Inde fit, ut sterilis existat Judæorum synagoga, et ad consummationem usque sæculi, donec plenitudo gentium adveniat, talis erit. Exaruit autem ficus, cum inter homines humano corpore indutus et ipse Jesus etiamnum viveret. Videntes autem discipuli mirati sunt dicentes ⁶: « Quomodo continuo aruit ficus? » animæ quippe oculis arefactæ ficus mysterium viderunt, et non tam quod exaruerit, quam quod subito et derepente aruerit, obstupuerunt. C Aridam enim ficum, hunc nimirum Israelis populum, intuebantur; et cum arefactam derepente ficum videntes discipuli mirarentur, quasi id quod dictum fuerat confirmans Jesus, ita respondit ⁵: « Amen, si habueritis fidem, et non hæsitaveritis, non solum hoc quod ficui contigit, facietis; sed et si n.onti huic dixeritis: Tolle te, et jacta te in mare, fiet. » Qui ergo credunt discipuli, neque dubitant, id quoque efficiunt, quod ficui contigit, dicentes ei ¹⁰: « Vobis oportebat loqui verbum Dei, sed quoniam indignos vos judicatis, ecce convertimur ad gentes, » eamque a se relictam arefaciunt, ut

VETUS INTERPRETATIO.

cipes, et scribas, qui sciebant quidem mirabilia quæ fecit Jesus, et pueros clamantes in templo, nihilominus indignantes adversus eos qui Deum laudabant, quasi qui non intellexerunt quod fuerat scriptum: « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? » Et quoniam reliquit illam Hierusalem, et factus est extra eam, ideo cecidit, et lapis super lapidem ibi stare non potuit. Venit autem in Bethaniam ad domum obedientiæ, id est Ecclesiam, in qua est etiam commoratus et requievit, eo quod non habebat in Hierosolymis, ubi caput reclinet, quæ talibus sacerdotibus et populo impio erat repleta: cum autem requievisset in Bethania, in domo obedientiæ, post principium constituendi Ecclesiam, postquam repausavit aliquantulum in ea, tunc revertitur in civitatem quam paulo ante reliquerat. Et revertens esurit. Et vidit unam ficulneam secus viam, arborem, populum circumcisum. Et veniens ad eam nullum fructum manducabilem invenit in ea, sed tantum speciem vitæ. Folia enim sine fructibus erant in ficu. Et quoniam

⁸ Psal. viii, 3. ⁹ Matth. viii, 20. ⁷ Matth. xxi, 18, 19. ⁶ ibid. 20. ⁵ ibid. 21. ¹⁰ Act. xiii, 46.

(56) Ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, τὸν τῆς ὑπακοῆς, etc. Hilarius can. 21 in Matth. Huetius.

(57) Διὰ τοῦτο ἀκαρπὸς ἐστὶν ἡ Ἰουδαίων συναγωγή. Hilarius can. 21 in Matth.; Ambrosius l. vii in Luc. cap. 23, Opus imperf. homil. 39, Bre-

ως μη νενοηκότας τό· « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρώσῃ αἶνον; » Καὶ ἐπεὶ κατέλιπεν ἐκεῖνα τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἐξῶ γέγονε τῆς πόλεως, διὰ τοῦτο πέπτωκε, καὶ λίθος ἐπὶ λίθον ἤρξατο μὴ μείνειν, ἀλλὰ καὶ καθαιρεῖσθαι, ἕως πάντα καταλυθῆ. Ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, τὸν τῆς ὑπακοῆς (36) οἶκον, τὴν Ἐκκλησίαν, ἐνθα καὶ ἠύλισθη, καὶ ἀνεπαύσατο· ἐπεὶ μὴ εἶχεν ἐν Ἱεροσολύμοις τοῦ τὴν κεφαλὴν κλίνας, ἅτε τοιοῦτιον ἀρχιερέων καὶ γραμματέων ὄντων ἐν αὐτοῖς. Ὅτε δὲ ἀνεπαύσατο ἐν τῇ Βηθανίᾳ τῷ τῆς ὑπακοῆς οἴκῳ, μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ συστήσαι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἀναπαύσασθαι τὸν Χριστὸν ἐν αὐτῇ, τότε ἐπανάγει εἰς τὴν πόλιν ἣν καταλέλοιπε, καὶ ἤς ἐξῶ γέγονε, καὶ ἐπανάγων εἰς αὐτὴν πεινῆ, καὶ μίαν ἰδὼν συκὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, τὸ δένδρον τοῦ λαοῦ, ἦλθεν ἐπ' αὐτὴν· καὶ οὐδὲν εὔρεν ἐν αὐτῇ βρώσιμον, ἀλλὰ μόνον ζωῆς ἐμφρασίν· φύλλα γὰρ χωρὶς καρπῶν ἐν τῇ συκῇ· εἶτ' ἐπεὶ ἐμψυχος ἦν αὐτῇ ἡ συκῆ, διὰ τοῦτο λέγει ὡς ἀκουοῦσῃ τὴν πρέπουσαν αὐτῇ ἀράν. Τὸ δὲ λεγόμενον τοιοῦτον ἦν· Ὅσον συνέστρεχνε ὁ ἐνεστώσας αἰὼν, μηκέτι γένοιτο ἐν σοὶ καρπός. Διὰ τοῦτο ἀκαρπὸς ἐστὶν ἡ Ἰουδαίων συναγωγή (37), καὶ τοῦτο γίνεται αὐτῇ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, ἕως τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ. Ἐξηράνθη δὲ ἡ συκῆ ἐτι ἐπιδημοῦντος τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐνανθρωποῦντος Ἰησοῦ. Ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐθαύμασαν λέγοντες· « Πῶς παραχρῆμα ἐξηράνθη ἡ συκῆ; » τοῖς γὰρ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς εἶδον τὸ τῆς ξηρανθείσης συκῆς μυστήριον, καὶ ἐθαύμασαν οὐχ οὕτως ἐπὶ τῷ ἐξηράνθαι αὐτῆ, ὡς ἐπὶ τῷ παραχρῆμα ἐξηράνθαι ἐβλεπον γὰρ ξηρὰν τὴν συκὴν, τὸν λαὸν τὸν Ἰσραὴλ ἐκείνον, καὶ θαυμάζουσι τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ ἐωρακέναι παραχρῆμα τὴν συκὴν ἐξηραμένην, ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν ἐμπεδῶν τὸ λεγόμενον τῷ· « Ἀμὴν, ὅτι, ἐὰν ἔχητε πίστιν, καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ τῆς συκῆς ποιήσετε, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὄρει τοῦτῳ εἰπητε· Ἄρθῃτι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται. » Οὐκοῦν οἱ πιστεύοντες μαθηταί, καὶ μὴ διακριθῆσιν, ποιῶσι καὶ τὸ τῆς συκῆς, λέγοντες αὐτῇ· « Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοῦς, ἰδοὺ συστρεφόμεθα (38) εἰς τὰ ἔθνη, » καὶ καταλιπόντες αὐτὴν ξηραίνουσιν αὐτὴν, ἐν ἡ ζωτικῇ δυνάμει αὐτῆς

vis enarratio; Theophylactus in eumdem hunc Matth. locum, et in Marc. x; Glossa. Huetius.

(58) Codex Anglicanus seu Holmiensis, συστρεφόμεθα. Editio Huetii, στρεφόμεθα.

μεταβῆ ἐπὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνῶν, καὶ τὸ πρότερον A
 συνέχον πνεῦμα τὸν λαὸν ἐκεῖνον μεταστῆ ἐπὶ τοὺς
 ἀπὸ τῶν ἔθνῶν πρὸς τῷ δὲ ποιεῖν τὸ τῆς συκῆς τοὺς
 μαθητάς, ἐπαγγέλλεται αὐτοῖς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος,
 εἰάν ἔχωσι πίστιν, καὶ μὴ διακριθῶσιν, ὅτι τῷ δει-
 κνυμένῳ ὑπ' αὐτοῦ ὄρει, τῇ ἀντικειμένῃ ἐνεργείᾳ
 ἐπαιρομένη κατὰ τῶν ἀνθρώπων λέγουσιν· « Ἄρ-
 θητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, » καὶ γίνεται·
 αἴρεται γὰρ ἀφ' ἐκάστου τῶν ὀφελουμένων ὑπὸ μα-
 θητῶν Ἰησοῦ τὸ βαρὺ τῆς κακίας ὄρος, ὁ Σατανᾶς,
 αἴροντος αὐτὸν τοῦ νικήσαντος αὐτὸν, καὶ βάλλεται
 εἰς τὴν θάλασσαν, τὴν ἄβυσσον, βάλλοντος αὐτὸν εἰς
 τὸν ἄξιον αὐτοῦ τόπον τῆς κολάσεως. Καὶ περὶ ταύ-
 της τῆς θαλάσσης ἐν Ψαλμοῖς λέγεται τό· « Αὕτη
 ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος. Ἐκεῖ πλοῖα
 διαπορεύεται, ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων, δράκων
 οὗτος δὲ ἐπλασας ἐμπαιζειν αὐτῷ. » Καὶ ἐν ἄλλῳ
 ψαλμῷ· « Ἐκεῖ συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκον-
 τος, » ὅθλον δὲ, ὅτι ἐν τῇ θαλάσῃ, καὶ ἐκεῖ « συνέ-
 θλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, ἔδωκας αὐτὸν
 βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοσιν. » Αἴρεται οὖν καθ' ἕκα-
 στον τῶν ὑπὸ τοῦ Λόγου καταρτιζομένων εἰς σωτη-
 ρίαν ὄρος τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ βλέπόμενον καὶ δει-
 κνύμενον, καὶ βάλλεται εἰς τὴν θάλασσαν κατὰ
 τὸν τοῦ ἐπιτυγχάνοντος μαθητοῦ Ἰησοῦ ἐν διδασκα-
 λίᾳ λόγον, λέγοντος τῷ ἐν τῷ καθ' ἕκαστον τῶν
 ἀκούοντων ὄρει· « Ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θά-
 λασσαν· » λέγοντος δὲ μετὰ τοῦ ἔχειν πίστιν καὶ μὴ
 διακρίνεσθαι, ἵνα καὶ τὸ λεγόμενον γένηται, καὶ τὰ
 πάντα δὲ ὅσα εἰάν ὁ ἔχων πίστιν καὶ μὴ διακρινόμε-
 νος αἰτήσῃ ἐν τῇ προσευχῇ, πιστεύων λήψεται.

Αὕτη δὲ ἐστὶ Βηθανία, ἐνθα ὁ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς
 Ἰησοῦ φίλος κατώκει· καὶ πᾶς δὲ ὁ ὑπακούων τῷ
 λόγῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν λόγον τῆς ὑπακοῆς ἐνιδρυ-
 μένον ἔχων ἐαυτῷ, ὄχος ἐστὶν ὑπακοῆς καὶ Βηθανία,
 ἐν ἧ ἀυλίζεται ὁ Ἰησοῦς καὶ ἀναπαύεται. Ἐπεὶ δὲ
 πράγματα λαμβάνειν δεῖ ἀπὸ τῶν λεγομένων δξια
 σοφίας Θεοῦ, ἀφ' ἧς τὰ Εὐαγγέλια γέγραπται, πρό-
 σχος εἰ μὴ κατὰ μὲν τοὺς ἀπλοῦστερον νοούντας παρ-
 ἔλκει τό· « Καταλιπὼν αὐτοὺς ἐξῆλθεν ἐξω τῆς

vitalis ipsius facultas ad gentiles transeat, ad eos-
 que spiritus populum hunc antea conservans tradu-
 catur. Præter facultatem autem id efficiendi quod
 ficui contigit, discipulis etiam suis pollicetur Dei
 Verbum, futurum ut si fidem habuerint, neque du-
 bitaverint, cum indicato a se monti, id est adver-
 sariæ potestati sese adversus homines extolenti,
 dixerint : « Tollere, et projicere in mare, » id ita
 contingat : ab unoquoque enim eorum quibus auxi-
 lium præstant discipuli Jesu, gravis nequitiae mons,
 Satanas nimirum, auferitur ; auferente eo qui ipse
 victor evasit, et in mare, abyssum scilicet, projici-
 tur, eodem in destinatum ipsius supplicio locum
 projiciente. Ac de hoc quidem mari id in Psalmis
 dicitur ¹¹ : « Hoc mare magnum et spatiosum, illic
 B naves pertranseunt. Animalia ⁷⁵⁹ pusilla cum
 magnis. Draco iste quem formasti ad illudendum
 ei ; » et in alio psalmo ¹² : « Tu confregisti capita
 draconis, » videlicet in mari ; atque illic, « confre-
 gisti caput draconis, dedisti eum escam populis
 Æthiopum. » Ab unoquoque igitur eorum qui ad sal-
 lutem a Verbo preparantur, mons a Jesu conspec-
 tus et monstratus auferitur, et in mare mittitur per
 sermonem discipuli Jesu, in doctrina capessenda
 feliciter versati, et monti qui in unoquoque audi-
 torum est dicentis ¹³ : « Tollere, et projicere in
 mare ; » atque illud quidem cum fide et absque
 dubitatione dicentis, ut optatum verba ipsius exitum
 nanciscantur, et ut quæcumque in oratione petiverit
 C qui fidem habet et non dubitat, credens consequatur.

27. Hæc porro Bethania est quam habitabat is
 amicus Jesu qui e mortuis surrexit ; et quisquis
 certe Dei sermoni obtemperat, et obedientiæ man-
 data animo alte defixa retinet, obedientiæ domus
 est, et Bethania in qua diversatur Christus et
 conquiescit. Sed quoniam ex hoc loco res sapientia
 Dei a qua conscripta sunt Evangelia dignæ deprom-
 endæ sunt, animadvertite annon juxta simpliciorum
 interpretationem supervacaneum sit illud ¹⁴ :

VETUS INTERPRETATIO.

arbor illa erat animam habens, quasi audienti dignam maledictionem suam dicit : « Nunquam ex te nascatur fructus in sempiternum. » Id est, quandiu stat hoc sæculum præsens, nunquam ex te fructus nascatur. Ideo infructuosa est Synagoga Judæorum : et hoc erit ei usque ad consummationem sæculi, donec intraverit gentium plenitudo. Et aruit ficulnea adhuc peregrinante in hac vita hominum Christo, et inter homines quasi homine conversante. Et videntes discipuli mirati sunt, oculis enim spiritalibus viderunt mysterium fici siccate : non tantum quia siccata est, sed quia confestim siccata est, id est, populus Judæorum. « Respondens autem Jesus, ait illis : Amen dico vobis, si habueritis fidem, et non hæsitaveritis, non solum idem de ficulnea facietis, sed etiam si monti huic dixeritis : Tolle te, et jacta te in mare, fiet. » Ergo discipuli Christi fideles et non hæsitantes arescere faciunt ficulneam illam, dicentes ad eam : « Vobis » primum missum fuerat « verbum Dei, sed quia indignos vos judicatis » æterna vita, « ecce convertimur ad gentes, » et relinquentes eam, siccam faciunt eam, cum vitalis virtus ejus transierit ad gentes. Super illud autem quod poterunt siccare ficulneam adhuc discipulis suis promittit, quoniam si habuerint fidem, et non hæsitaverint, etiam monti qui a Christo videtur et manifestatur, id est, contrariæ potestati extolenti se contra homines dicit : « Tolle te, et mitte te in mare, et fiet. » Tollitur enim a singulis qui adducuntur ad fidem verbo discipulorum Christi, altitudo illa malitiæ, mons ille Satanas, et mittitur in mare, id est abyssum dignum se locum. De quo mari dicit in psalmo : « Hoc mare magnum et spatiosum, illic naves pertransibunt. Animalia pusilla cum magnis. Draco iste quem formasti ad illudendum ei. » Item : « Tu confregisti capita draconum super aquas, et dedisti eum escam populis Æthiopum. »

27. Ipsa autem est Bethania, ubi ex mortuis suscitatus amicus Christi Lazarus morabatur. Et omnis qui obedit Verbo Dei confirmato, et commoranti in se, Bethania est, et domus obedientiæ, et commo-

¹¹ Psal. ciii, 25, 26. ¹² Psal. lxxiii, 14. ¹³ Matth. xxi, 21. ¹⁴ ibid. 17.

« Relictis illis abiit foras extra civitatem; » quomodo enim extra civitatem esse potuisset, iis non relictis, apud quos prius erat? At secundum eos qui acutius hunc locum intelligunt omnino priores relinquit, quando ad alios post illos, et cum illis accedit; sed postquam in Bethania diversatus est, relicta haudquaquam Bethania, in urbem redit: in Bethania enim erat, et in urbem redibat. Esuriebat autem Jesus, fructus spiritus qui in justo conveniunt, semper capere volens; et charitas quidem ejus qui illam primum spiritus fructum profert, necnon gaudium, et pax, et lenitas, et cætera, hæc sunt, ut ita dicam, ficus ipsius, **760** quas esuriens comedit; quos sane quandiu de nobis fructus dabitur, haud exarescimus; at quotiescunque accedenti ipsi et fructum comedendum querenti non præbebimus, nobis dicitur ¹⁵: « Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum. » Nam præter jam traditam ficus explicationem, quasi populum ipsa significet, ad unumquemque referri potest hæc oratio, quasi ficus sit, vel arefacta, vel fructum ferens, et vivens, et culta, ut majorem fructuum copiam emittat. Fortassis vero quemadmodum in sementi, « exiit qui seminat seminare, et quædam reciderunt secus viam, et venerunt volucres cæli, et comederunt ea; alia autem ceciderunt in petrosa, et alia in spinas, et alia in terram bonam ¹⁶; » ficus itidem variæ sunt; et si in terra bona ficus nata sit, fructum fert, eumque esurienti Jesu præbet; at postquam secus viam consita fuerit, quemadmodum ea de qua id scriptum est ¹⁷: « Et videns fici arborem unam secus viam, » Jesu ad se venienti fructum non præbet, « nihil enim in » fici juxta viam adsita « invenit, nisi folia tantum; » idcirco cum secus viam esset quidem, sed folia tantum, at sine fructu haberet, quibus vitæ significationem daret, id dixit: « Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum. » Quandiu ergo ad ficum non accedit, nec fructum ejus adhuc requirit, sed

A πόλει; ἰπῶς γὰρ ἐδύνατο ἐξω τῆς πόλεως γενέσθαι, μὴ καταλιπὼν τοὺς προτέρους παρ' οἷς ἦν; Κατὰ δὲ τοὺς συνετώτερον ἀκούοντας τῶν λεγομένων πάντως καταλείπει τοὺς προτέρους (39), ὅτε παρ' ἑτέροις γίνεται μετ' ἐκείνους, καὶ σὺν ἐκείνοις· ἀλλὰ καὶ εἰς Βηθανίαν ἀύλισθεις, οὐ καταλιπὼν τὴν Βηθανίαν εἰς τὴν πόλιν ἐπανάγει· ἦν γὰρ καὶ ἐν Βηθανίᾳ, καὶ ἐπανῆγεν εἰς τὴν πόλιν. Ἐπεινα δὲ ὁ Ἰησοῦς, ἀεὶ τῶν ἐν τῷ δικαίῳ βουλόμενος μεταλαβεῖν καρπῶν τοῦ πνεύματος· καὶ ἔστιν αὐτοῦ, ἢ οὕτως ὀνομάσω, τὰ σῦκα ὧν πεινῶν ἐσθίει, ἡ ἀγάπη τοῦ καρποφοροῦντος αὐτὴν, πρῶτος οὕσα καρπὸς τοῦ πνεύματος, καὶ ἡ χαρὰ, καὶ ἡ εἰρήνη, καὶ ἡ μακροθυμία, καὶ τὰ λοιπὰ· ἅτινα ὅσον μὲν καρποφοροῦμεν, οὐ ξηρανησόμεθα· ἐπὶ δὲ ἐπιθάνει αὐτῷ καὶ ζητοῦντι καρπὸν ἵνα φάγη μὴ παρέχωμεν, λελέξεται πρὸς ἡμᾶς· « Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένοιτο εἰς τὸν αἰῶνα· » χωρὶς γὰρ τῆς προαποδομένης περὶ συκῆς ὡς τοῦ λαοῦ διηγήσεως, ἐστὶ καὶ ἐπὶ ἑκάστῳ ἀνάγειν τὸν λόγον συκῆν ὄντα, ἥτοι ξηρανομένην, ἢ φέρουσαν καρπὸν, καὶ ζῶσαν, καὶ γεωργομένην, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ. Τάχα δὲ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ σπόρου, « ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν, καὶ ἅ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ ἤλθε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτά· ἄλλα δὲ εἰς τὰς πέτρας, καὶ ἄλλα εἰς τὰς ἀκάνθας, καὶ ἄλλα εἰς τὴν καλήν, καὶ ἀγαθὴν γῆν· » οὕτως καὶ συκαὶ εἰσι διάφοροι· καὶ ἐὰν μὲν ἡ συκὴ ἐπὶ τῆς καλῆς καὶ ἀγαθῆς γῆς, καὶ φέρει καρπὸν, καὶ πεινῶντι τῷ Ἰησοῦ παρέχει αὐτόν· ἐπὶ δὲ ἡ παρὰ τὴν ὁδὸν, ὡς αὕτη περὶ τῆς γέγραπται τό· « Καὶ ἰδὼν συκὴν μίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἐλθόντι τῷ Ἰησοῦ οὐ δίδωσι καρπὸν, « οὐδὲν γὰρ εὐρίσκει » ἐν τῇ παρὰ τὴν ὁδὸν συκῇ « εἰ μὴ φύλλα μόνον· » διὸ λέγει αὐτῇ, ἐπεὶ παρὰ τὴν ὁδὸν ἦν, καὶ φύλλα μόνον εἶχεν ἔμφασιν τοῦ ζῆν, ἀλλ' οὐ μετὰ καρποῦ, τό· « Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένοιτο εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὅσον μὲν οὖν οὐκ ἐρχεται (40) ἐπὶ τὴν συκῆν, οὐδὲ ἤδη ζητεῖ τὸν καρπὸν αὐτῆς, ἀλλὰ μακροθυμεῖ περιμένων εἰ πως οἴσει καρπὸν ἢ συκῆ, οὐ ξη-

VETUS INTERPRETATIO.

ratur Christus in eo et requiescit. Et forsitan simplices dicunt de eo quod scriptum est: « Relictis illis abiit in Bethaniam; » quomodo enim poterat fieri extra civitatem nisi reliquisset priores apud quos fuerat prius? Sapientiores autem auditores dicunt: Non omnes reliquit priores quando sit apud alios, sed malos quidem et peccatores reliquit. Quando fuerit apud justos, fiet et apud alios post illos, et cum illis. Nam et in Bethania commorans Jesus, non relinquens Bethaniam venit in civitatem; erat enim in Bethania, et venit in civitatem. Esurit autem Jesus semper in justis, volens manducare fructum Spiritus sancti in eis, et sunt ejus escæ, ut ita dicam, ficus quas esuriens edit, id est, charitas ejus qui eam fructificavit, qui primus fructus est Spiritus sancti, et gaudium, et pax, et patientia, et reliqua. Quæ quidem quandiu fructificamus, non arescimus; si autem venienti Domino, et querenti hujusmodi fructum ut manducet in nobis, non exhibuerimus, dicit ad nos: « Nunquam » ex vobis « fructus nascatur in sempiternum. » Et vide quoniam secus viam erat hæc ficus quæ folia tantum habuit sine fructu. Sic enim et terra quæ secus viam est, licet fuerit seminata, nullum fructum producit, diripientibus volucris semina seminata. Quandiu ergo non venit Jesus ad aliquam ficum, nec querit fructum ejus, sed patienter agit, et sustinet si forte proferat fructum, non exsiccatur; si autem venerit esuriens, et fructum requirens, et inventus fuerit aliquis nihil justitiæ habens, nisi professionem tantummodo fidei, quod est folia sine fructu, mox

¹⁵ Matth. xxi, 19. ¹⁶ Matth. xiii, 5, 4 et seq. ¹⁷ Matth. xxi, 19.

(39) Πάντως καταλείπει τοὺς προτέρους. Lege: οὐ πάντως. Ita legendum esse ex loci sententia liquet. Vetus interpr. sic habet: « Non omnes reliquit priores, » etc.; videtur legisse οὐ πάντως. **HEUZIUS.**

(40) Ὅσον μὲν οὖν οὐκ ἐρχεται, etc. Hinc arguere licet falli eos qui patronum asciscunt Originem sententiæ ejus quæ fidem sine operibus justum hominem efficere docerunt. Id fusius ostendimus in *Origenianis*. lb.

ραίνεται (41). Ἐπὶ δὲ, ἐπιστάντος τοῦ πεινῶντος ἡμῶν τοὺς καρπούς, εὐρεθῶμεν οὐδὲν ἔχοντες, εἰ μὴ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς πίστεως μόνην, οὐ συνόντων αὐτῇ καρπῶν, παραχρῆμα ξηρανθόμεθα, καὶ τὸ δοκεῖν εἶναι πιστοὶ ἀπολωλέκότες. Καὶ ἔστιν εὐρεῖν τοιοῦτους τινὰς ἐπὶ πολὺν φορέσαντας χρόνον τὸ τῆς πίστεως ὄνομα, καὶ ἐμφήναντας, ὅτι ζῶσι, καὶ παντελῶς εἰσι ξηροί (42)· οὓς διὰ τὸ μὴ καρποφορεῖν ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἀφισταμένους παντελῶς τοῦ Λόγου, καὶ ξηρανθέντας. Ἐνθάδε μὲν οὖν ξηραίνεται ἡ μὴ δεδωκυῖα πεινῶντι τῷ Ἰησοῦ καρπῶν· ἄλλη δὲ συκῆ ἐκκόπτεσθαι κελεύεται, ἵνα μὴ τὴν γῆν καταργῇ. Εἶθ' οἱ μαθηταί, ἐπὶ ἰδούσι τινα μετὰ ζωτικὴν ἔμφασιν ξηρανθέντα, θαυμάζουσι λέγοντες· « Πῶς παραχρῆμα ἐξηράνθη ἡ συκῆ; » Ἐτι δὲ μᾶλλον νοήσομεν τοῖς καθ' ἓνα ἐφαρμύζοντες τὰ κατὰ τὸν τόπον, ἐπιστήσαντες τίνα τρόπον ἐν τοῖς πειρασμοῖς ὁ μὲν Ἰησοῦς αἰτεῖ τοὺς καρπούς, φέρ' εἰπεῖν, ἐν διωγμῷ τὴν ὁμολογίαν καὶ τὸ μαρτύριον· καὶ ἐν τῷ γυναικα ἐπιμαίνεσθαι τινι (43), τὴν τοῦ Ἰωσήφ ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην· καὶ οὕτως καθ' ἕκαστον πειρασμὸν τὸν ἀκόλουθον αὐτῷ καρπῶν. Ὁ δὲ μὴ παρασκευασμένος διδόναι πεινῶντι τῷ Ἰησοῦ, καὶ ἐφισταμένῳ τὴν ὁμολογίαν, ἢ τὴν ἐγκράτειαν, παραχρῆμα ξηραίνεται· ὁ γὰρ ἀρνησάμενος ξηραίνεται· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ πορνεύσας, καίτοι παρὰ τὸν πρὸ τῶν (44) πειρασμῶν καιρὸν ζωτικὴν ἔμφασιν δύναμιν, καὶ οἶονεῖ τὰ φύλλα τῆς συκῆς περιχειμένος. Καὶ θαυμάζουσιν ἐπὶ τῶν τοιούτων οἱ μαθηταί, πῶς ὁ μὲν Ἰησοῦς ἐπέστη πεινῶν καὶ ζητῶν καρπῶν, τῷ δὲ μὴ εὐρηκεῖν αὐθιγῶς εἶπε, καὶ ἐγένετο, καὶ παραχρῆμα ἐξηράνθη ἡ μὴ παρασκευασμένη εἰς τὸ φέρειν καρπῶν συκῆ. Καὶ πολλάκις τις γενόμενος συκῆ ἔτεσι πλείοσιν, οὐ ξηραίνεται· ἐπιστάντος δὲ Ἰησοῦ ἐν καιρῷ πειρασμοῦ, καὶ ἀπαιτοῦντος τὸν καρπῶν, οὐ δεδωκὼς αὐτῷ παραχρῆμα ἐξηράνθη, καὶ τὴν τῶν τοσούτων ἀπολώλεκεν ἐτῶν ζωὴν· καὶ τοῦτο γίνεται ἐπειπερ, κατὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος λόγον, « παντὶ τῷ ἔχοντι δο-

A dum fructum ferat ficus patienter exspectat, non arescit; at cum advenerit qui fructus nostros appetit, si solam fidei pollicitationem absque fructibus habere inveniamur, confestim exarescemus, amissa etiam ea quam nobis fidei nomine pepereramus existimatione. Ac ejusmodi homines reperire licet, qui fidelium nomen diu gesserunt, et vivere se signis comprobaverunt, at aridi nihilominus omnino sunt: quos a Dei Verbo penitus recessisse et exaruisse videre est, quod fructum non dederint. Hoc sane loco exarescit ficus quæ esurienti Jesu fructum non dedit; alia autem succidi jubetur, ne terram occupet ¹⁸. Tum vero cum arefactum aliquem viderint discipuli, postquam vivere se significavit, mirantur dicentes ¹⁹: « Quomodo continuo aruit ficus? » Id præterea certius cognoscemus, **761** si unicuique rei, quæcunque continentur hoc loco sigillatim aptaverimus, attendentes quo pacto in tentationibus fructus postulat Jesus; in persecutione, verbi gratia, confessionem et martyrium; cum aliquem mulier deperit, continentiam Josephi et castitatem; et in singulis itidem tentationibus congruentem ei fructum. Qui autem ad dandam Jesu esurienti, et ad se adventanti confessionem vel continentiam se non accingit, arescit confestim; nam qui fidem ejuravit, arescit, ita et qui fornicatus est, etiamsi ante tentationum tempus vitæ significationem daret, et quasi ficus foliis indutus esset. Ejusmodi vero rebus obstupescunt discipuli, qui esuriens Jesus, et fructum quærens accesserit, eoque non invento statim dixerit, et factum fuerit, et ad ferendum fructum neutiquam parata ficus continuo aruerit. Cum autem ficus sæpenumero multis annis homo aliquis fuerit, non exarescit; at cum tempore tentationis Jesus accesserit, et fructum exegerit, eo ipsi non dato, is subito exaruit, et tot annorum vitam amisit; atque id quidem fit, quoniam, juxta ipsius Sospitatoris effatum ²⁰, « omni

VETUS INTERPRETATIO.

exsiccat, etiam hoc ipsum quod videtur fidelis amittens. Et est multos in Ecclesia videre tales, qui multo tempore portaverunt fidei nomen, ostendentes tantummodo quia vivunt, omnino autem sunt sicci. Quos quia non fructificabant, videmus recedentes a Verbo Dei ad plenum et siccos. Quem talem cum viderint discipuli siccum, mirantur dicentes: « Quomodo confestim siccata est? » Adhuc manifestius de hoc ipso dicamus, quomodo in tentationibus petit fructum Jesus a ficulneis quas plantavit, id est in persecutionibus confessionem et testimonium quærit fidelium. Et cum mulier meretrix insaniens excitata fuerit super aliquem, quærit in eo Christus fructum continentiae: quem protulit et Joseph, cum fureret ejus domina super eum. Et sic in singulis quibusque tentationibus intellige Christum venire ad Christianos in tentationibus esurientem et fructum virtutibus quærentem. Qui autem non fuerit præparatus ut exhibeat fructus esurienti, aut confessionis, aut castitatis, confestim siccatur. Qui enim denegat in persecutione, siccatur. Similiter et qui fornicatur, siccatur, quamvis ostensione fidei quam antea bajulabat, quasi foliis coopertus. Et super tales mirantur discipuli quomodo mox siccantur. Et frequenter per multos annos quis constitit ficus, et non est siccatus, veniente autem in ultimo vitæ ejus ad eum Christo, videlicet in tentationibus, et quærente fructum in eo, et non inveniēte, siccatur, et tantorum annorum perdidit subito vitam. Et hoc fit, ut impleatur sermo Dominicus dicens: « Qui habet dabitur ei, et abundabit; qui autem non habet, et ipsum quod habet auferetur ab eo, » ut non sit otiosum quod habet. Et

¹⁸ Luc. xiii, 7. ¹⁹ Matth. xxi, 20. ²⁰ Matth. xxv, 29.

(41) *Ξηραίνεται*. Codex Regius, *ξηρανθήσεται*.

(42) *Ξηροί*. Forte legendum *ξηροί*.

(43) *Ἐν τῷ γυναικα ἐπιμαίνεσθαι τινι*. Ita C. R.; at H. *ἐπιμαίνεσθαι*: β et μ in mss. codd. sæpe confunduntur, propter similitudinem τοῦ μ cum prisca

figura τοῦ β. Huetius.

(44) *Παρὰ τὸν πρὸ τῶν*, etc. Sic recte habet codex Regius; nec aliter Anglicanus, nisi quod loco τῶν habet τῶν. Huetius in textu habet *παρὰ τῶν* πρώτων, male.

habenti dabitur, et abundabit; ei autem qui non habet, et quod videtur habere auferetur ab eo, et ne quod videtur habere, otiosum sit. Unusquisque porro discipulorum si fidem habuerit, et non dubitaverit, id quod sicuti contigit, facit, quodque ei subnexum est.

23. Quinetiam planum facere operæ pretium est, quomodo discipulus Jesu, cum fructum in ficu quæserit, nec repererit, ei dicat ²¹: « Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum, » ut hoc ipso momento ficus confestim arefiat. Animo hic tibi aliquem fluge **762** quæ ad fidem pertinent profitentem, et in nomine Jesu edere se ac bibere, et in animæ suæ plateis præcepta Jesum tradidisse credentem; deinde discipulus sapientiæ fructum et sermonem in illo quærens accedat, quatenus ipse divina docere se pollicitus est; at inquirens, et sermone ejus periculum faciens nullum fructum inveniat, et Christo propterea vacuum esse spectatoribus significans, hunc vana sui existimatione læsum nunquam fructum dare posse verbis declarat. Vide ergo annon quod in ficu fecit Jesus, in ejusmodi homine pariter efficiat qui fide pollet, et minime dubitat. Et multo quidem satius est fallacem ficum, et vivere ereditam, fructus vero non mittentem, et sterilitatis manifestam, discipuli Servatoris verbis aridam declarari, quam vitæ specie ac simulatione hominum minime malorum et decepto facilius corda diutius decipere. Eximium ergo illud visum est, quod circa ficum egit Jesus, ipsiusque discipuli. Unicuique autem infideli et iniquo, pro infidelitatis ac iniquitatis rata parte montem incumbere existimo, qui discipulorum Jesu sermone auferatur, et in mare supplicii ipsius mittatur; et quæcunque in deprecatione petierint Jesu discipuli credentes, accepturos, quasi

ἄθροισται, καὶ περισσευθήσεται ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, καὶ ὁ δοκεῖ ἔχειν ἀρῶθήσεται ἀπ' αὐτοῦ (45), ἵνα μὴ ἀργὸν ἦ ὁ δοκεῖ ἔχειν. Ἐκαστος δὲ τῶν μαθητῶν, ἐὰν ἔχη πίστιν, καὶ μὴ διακριθῆ, καὶ τὸ τῆς συκῆς ποιεῖ, καὶ τὸ ἐξῆς αὐτῷ ἐπιφερόμενον.

Καὶ ἔργον ἐστὶ δεῖξαι πῶς ὁ Ἰησοῦ μαθητῆς ζητήσας καρπὸν ἐν συκῆ, καὶ μὴ εὐρῶν, λέγει αὐτῆ: « Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένοιτο εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα παραχρῆμα καὶ ἐπ' αὐτῷ ξηρανθῆ ἡ συκῆ. Καὶ εἰς ταῦτα δὲ νόησόν τινα τὰ τῆς πίστεως ἐπαγγελλλόμενον, καὶ οἰόμενον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ ἐσθῆναι, καὶ πίνειν, καὶ τὸν Ἰησοῦν ἐν ταῖς πλατείαις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ δεδιδαχέναι: εἶτα ἠκέτω μαθητῆς ζητῶν καρπὸν σοφίας καὶ λόγον ἐν αὐτῷ, κατὰ τὴν περὶ τοῦ διδάσκειν τὰ θεῖα ἐπαγγελίαν, καὶ ζητῶν καὶ ἐρευνητῶν τῷ λόγῳ αὐτῶν, μηδὲνα καρπὸν εὐρισκέτω καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν παριστάς τοῖς θεωροῦσι κενὸν τοῦ Χριστοῦ, παριστάτω τῷ λόγῳ ὅτι οὐχ οἶδόν τε τινα καρπὸν εἶτι γενέσθαι αὐτῷ εἰς τὸν αἰῶνα ὑπὸ τῆς οἰσεως βεβλαμμένῳ. Ὅρα οὖν εἰ μὴ ἐν τοιοῦτῳ ὄχῳ πιστῶν καὶ μὴ διακριθεῖς, τὸ τῆς συκῆς παρακλησίως πως τῷ Ἰησοῦ ποιεῖ. Καὶ κρείττον γέ ἐστι, τὴν ἀπατηλὴν συκῆν, καὶ νομιζομένην μὲν ζῆν, μὴ καρποφοροῦσαν δὲ, ἐλεγχθεῖσαν, ὅτι ἀκαρπὸς ἐστὶ, ξηρὰν τοῖς λόγοις τοῦ μαθητοῦ Ἰησοῦ φανῆναι, ἢ ἀπατῶντι τῇ νομιζομένη ζῳῇ (46) καὶ τῇ προσποιήσει τὰς τῶν ἀκάθων καὶ εὐεξαπατητῶν καρδίας. Καλὸν οὖν ἐφάνη καὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἔργον τὸ κατὰ τὴν ξηραίνομένην συκῆν: ἐν ἐκάστῳ δ', οἶμαι, ἀπίστῳ καὶ ἀνόμῳ ὁρος ἐπίκειται, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἀνομίας, τῷ λόγῳ τῶν μαθητῶν Ἰησοῦ αἰρήμενον καὶ βαλλόμενον εἰς τὴν θάλασσαν τῆς κολάσεως αὐτοῦ: καὶ πάντα δὲ ὅσα ἐὰν αἰτῶσιν ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες οἱ Ἰησοῦ μαθηταί, λήφονται ὡς μαθηταί: οὐδὲν τῶν μὴ δεόντων αἰτή-

VETUS INTERPRETATIO.

unusquisque discipulorum si habuerit fidem, et non hæsitaverit, et ficum arescere facit, et quod sequitur eum.

28. Et est operis demonstrare, quomodo Christi discipulus quærens fructum in ficu, et non inveniens, dicat ad eam: « Nunquam ex te fructus nascatur in æternum, » ut confestim siccat. Uti puta, pone mihi aliquem quæ sunt quidem fidei profitentem, et pronuntiantem se in nomine Jesu manducare et bibere coram ipso, et Jesum in plateis ejus docuisse: ita veniat discipulus Christi quærens fructum sapientiæ et verbi in eo secundum professionem docendi quæ Dei sunt: quærens et scrutans eum per verbum, nullum inveniat fructum in eo: et ideo manifestum faciens eum, videntibus vacuum a Christo exhibeat per verbum, quoniam non est possibile aliquem fructum fieri in eo in sempiternum qui ex arbitrio læsus est. Sicut et Petrus dixit ad Simonem, arefaciens eum qui videbatur Christi professor: « Pecunia tua tecum sit in interitum, quoniam donum Dei existimasti te per pecuniam possidere. Cor enim tuum non est rectum coram Deo. In felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse. » Et melius est fallacem ficum quæ vivere existimatur, non autem fructificat quasi viva, argutam quia est infructuosa siccat verbis discipulorum Christi, et fieri manifestam, quam ut furetur dum vivere existimatur, per figmentum professionis innocentium corda, et eorum qui facile seducuntur a talibus. Arbitror au-

²¹ Mat. b. xxi, 19.

(45) Ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, καὶ ὁ δοκεῖ ἔχειν ἀρῶθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Ita Vulgata editio: « quod videtur habere, » et optimi codd. antiqui: ac congruo certe sensu: qui enim non habet, videri potest habere; habere revera non potest: adeoque genuina est hæc explicatio, ut illud Matthæi xiii, 12, et Marc. iv, 25, vix aliter intelligi possit, quam si, καὶ ὁ ἔχει, ita exponamus, καὶ ὁ δοκεῖ ἔχειν. Commissum enim servo cessatori ac pigro talentum ablatum iri dicit Servator, quod quavis illud ab hero acceperit, ac propterea ha-

bere videatur, eo tamen non utitur, sed in terram defodit, ac perinde est ut si non habeat. Frustra ergo Beza, et Grotius illud: Καὶ ὁ δοκεῖ ἔχειν pro ὁ ἔχει, ex Luc. xviii, 18, huc intrusum fuisse conjectant, nec hujus parabola scopo convenire asserunt. Eorum tamen conjecturæ favet interpretæ Æthiops, qui apud Matthæum et Lucam constanter vertit: « quod datum fuit ei. » HUETIUS.

(46) Ἡ ἀπατῶντι τῇ νομιζομένη ζῳῇ. Emenda: ἢ ἀπατῶν ἐστὶ τῇ, vel ἀπατῶν τῇ. Velus interp. « quam ut furetur, » etc. Id.

σοντες, και ὡς παιθόμενοι τῷ διδασκάλῳ, μηδὲν ἄλλο αἰτοῦντες (47) ἢ τὰ μεγάλα και τὰ ἐπουράνια· εἶπε γὰρ ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, « Αἰτεῖτε τὰ μεγάλα, και τὰ μικρὰ προστεθήσεται ὑμῖν· και αἰτεῖτε τὰ ἐπουράνια, και τὰ ἐπίγεια προστεθήσεται ὑμῖν. »

Ὁ δὲ Μάρκος, ἀναγράφας τὰ κατὰ τὸν τόπον, ἀπεμφαίνον τι ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν προσέθηκε ποιήσας, ὅτι, « ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ μακρόθεν συκὴν ἔχουσαν φύλλα, ἦλθεν ὡς εὐρήσων τι ἐν αὐτῇ· ἔλθων δὲ ἐπ' αὐτήν, και μηδὲν εὐρῶν εἰ μὴ φύλλα μόνον· οὐ γὰρ ἦν ὁ καιρὸς σύκων, ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῇ· Μηκέτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐκ σοῦ μηδεὶς καρπὸν φάγη. » Εἶποι γὰρ ἄν τις· Εἰ μὴ ὁ καιρὸς σύκων ἦν, πῶς ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς ὡς εὐρήσων τι ἐν αὐτῇ, και πῶς δικαίως εἶπεν αὐτῇ· « Μηκέτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐκ σοῦ μηδεὶς καρπὸν φάγη; » Πρὸς τοῦτο δὲ λελέξεται, ὅτι (48) οἱ κατελεγγόμενοι παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ καρποὶ τοῦ πνεύματος, ἀγάπη, χάρις, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραύτης, ἐγκράτεια, ἔστι μὲν ὅτε ἐν οἰκειῳ ἀποδίδονται καιρῷ· βέλτιον δὲ εἰ, τῶν περιεστηκότων ἐπὶ ἐναντίον τῷ καρποφορεῖν προκαλουμένων, δυναθῆτι τις και, διὰ τὸ πάνυ ὠφελεῖσθαι ἐκ τοῦ Λόγου, οὐδὲν ἤττον και τότε διδόναι τοὺς καρποὺς τοῦ πνεύματος. Ὁ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰς τῶν καρπῶν τοῦ πνεύματος ἐστιν ἀγάπη· ταύτης δὲ καιρὸς μὲν, ὅτε οὐ χαλεπὸν ἀποδοῦναι τὸν καρπὸν τοῦ ἀγαπᾶσθαι· και ἔστιν ἀγαπᾶν τὸν ἀγαπῶντα καρπὸς μὲν τοῦ πνεύματος, οὐ μὴν ἐν οὐκαιρῷ, ἢ οὕτως ὀνομάσω (49), σύκων. Ἐπὶ δὲ ἐπὶ τὸ μισεῖν προκαλεῖται τις τὸν πιστεύοντα, τοιαῦτα πράττων, και ἐπιθυμῶν, και τοῖς ἡθεσι βεβλαμμένος ὢν, ὥστε δοκεῖν ἄξιός εἶναι τοῦ μισεῖσθαι, ὁ δὲ δίκαιος μηδὲ τὸν τοιοῦτον μισῆ, ἀλλ' ὡς υἱὸς « τοῦ τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντος ἐπὶ πονηροῦς και ἀγαθοῦς, » και τότε αὐτὸν ἀγαπᾷ, οἶονεῖ ἐν οὐκαιρῷ σύκου τῆς ἀγάπης διδοῦς τὸν καρπὸν (50), μακάριός ἐστι. Τὸ δ' ὅμοιον νοήσεις και ἐπὶ τῆς χαρᾶς· φέρειν μὲν γὰρ τὸν καρπὸν τοῦ πνεύματος τὴν χαρὰν, μηδεὶς ἐπὶ τὸ λυπεῖσθαι προκαλουμένου, και δυσσαρεστεῖσθαι, οὐ χαλεπὸν ὅταν δὲ τὰ μὲν περιεστηκότα ἐπὶ λύπην, και ἀθυμίαν, και

A discipulos nihil non æquum petituros, et quasi magistro obtemperantes, neque quidquam nisi magnum et cœleste poscentes. Dixit enim discipulis suis Jesus²² : « Magna petite, et parva vobis attribuentur; et cœlestia petite, et terrena vobis adjicientur. »

29. At Marcus hanc conscribens historiam, dissentaneum aliquid, minimeque verisimile contextui videtur addidisse, dicens Jesum²³ « cum vidisset a longe ficum habentem folia, venisse quasi aliquid in ea inventurum : cum venisset autem ad eam, et nihil invenisset præter **763** folia ; non enim fuisse tempus ficorum, respondentem dixisse ei : Jam non amplius in æternum ex te fructum quisquam manducet. » Nam si ficorum, inquiet aliquis, tempus non erat, quomodo ad ficum, quasi aliquid in ea inventurum, Jesus accessit? et quomodo ei jure dixit : « Jam non amplius in æternum ex te fructum quisquam manducet? » Ad id dici potest enumeratos apud Apostolum²⁴ fructus spiritus, charitatem nempe, gaudium, pacem, lenitatem, benignitatem, bonitatem, fidem, mansuetudinem, temperantiam nonnunquam proprio suo tempore dari; at si, provocantibus licet ad contrarias fructuum emissioni res circumstantibus rebus, propter latas a Verbo ingentes suppetias, tunc quoque fructus spiritus dare aliquis valet, illud vero præstantius esse. Quod autem dico, tale est : inter fructus spiritus recensetur charitas; illius tum tempus est, cum amicitia qua diligimur, fructum reddere operosum non est; et fructus sane spiritus est diligentem diligere, verum in nontempore, ut ita dicam, ficorum. At cum fidelem aliquis ad odium factis suis concitaverit, sive insidias struens, sive depravatis usque adeo moribus præditus, ut odio dignus videatur; justus autem ne hominem quidem ejusmodi odio prosequitur, sed quasi illius filius « qui solem oriri facit super malos et bonos²⁵, » tum quoque eum diligit; in nontempore videlicet ficorum charitatis fructus dans, beatus est. Idem de gaudio intellige; gaudium enim fructum spiritus

VETUS INTERPRETATIO.

tem et in unoquoque infideli et iniquo montem esse secundum mensuram infidelitatis et iniquitatis ipsius, qui verbis discipulorum Christi tollitur et mittitur in mare tormentorum ejus. Et omnia quæcunque petierint in oratione credentes discipuli Jesu percipient, quasi discipuli Christi, nihil quod non oportet petentes, et quia credentes magistro nihil aliud petunt nisi magna et cœlestia, sicut ipse dicit ad discipulos suos : « Petite magna, et minima vobis adjicientur. Petite cœlestia, et adjicientur vobis terrena. »

29. Marcus autem in hoc eodem loco scribens, aliud aliquid quantum ad textum adjecisse videtur, dicens quoniam videns Jesus « ficum de longe habentem folia, venit quasi inventurum aliquid in ea. Cum venisset autem et nihil invenisset nisi folia tantum, nec enim erat tempus ficuum, respondens dixit ad eam : Nunquam ex te in æternum quisquam fructum manducet. » Dicit aliquis : Si non erat tempus ficuum, quomodo venit Jesus quasi inventurus aliquid in ea? et quomodo juste dixit ad eam : « Nunquam ex te quisquam fructum manducet? » Contra hæc respondemus, quoniam numerati ab Apostolo fructus Spiritus sancti hi sunt, charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, con-

²² Matth. vi, 33; Luc. xii, 31. ²³ Marc. xi, 13, 14. ²⁴ Gal. v, 22, 23. ²⁵ Matth. v, 45.

(47) Μηδὲν ἄλλο αἰτοῦντες. Codex Holmiensis, Δλωφ. Regius, μηδὲν αἰτοῦντες.

(48) Πρὸς τοῦτο δὲ λελέξεται ὅτι, etc. Idem habet auctor Comment. in Marcum Origeni ascripti. ΠΥΕΤΙΣ.

(49) Οὐ μὴν ἐν οὐκαιρῷ, ἢ οὕτως ὀνο-

μάσω. Ejusmodi nomina fingere Græcis familiare est. Dio dixit, οὐτιμωρίαν. Xenophon Œconom. οὐχρηματα : Thucydides, οὐκἐξουσίαν, quod ausi sunt etiam imitari Latini nonnulli. Ib.

(50) Codex Regius, σύκων τῆς ἀγάπης διδοῦς τὸς καρποὺς.

dare, cum tristitiam, tædiumve nemo facessit, opor-
 rosus non est; ac cum mœrorem alicui, et angu-
 stiam, ac fastidium instantia mala comparant, et
 Verbi tamen subsidio tantos fecerit progressus, ut
 eo etiam tempore quo mœroris causas habuisse vi-
 sus est, hilaritatem præ se ferat; et cum ignominia
 afficitur, flagrisve cæditur, gaudeat, et quocunque
 tandem calamitoso tempore præcepti hujus memi-
 nerit²⁶: « Semper gaudeate; » beatus ille procul du-
 bium est, utpote qui gaudium fructum ferat, atque id
 quidem in **764** nontempore, ut ita dicam, sic-
 eorum. Idem quoque de reliquis spiritus fructibus
 demonstrare arduum non est: nam qui fidem am-
 plectitur et divino Verbo audientem se præbet, hu-
 mana natura superiorem esse ac præstantiorem
 vult Deus, et inusitata ab eo, ac portentosa, et, ut
 ita dicam, Dei potius, quam hominis facinora re-
 quirat. Quapropter omnibus edicit, quos ad beatitu-
 dinem vocat²⁷: « Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi
 omnes; » at eos arguens qui dii fieri, et filii Ex-
 celsi nolunt, ait²⁸: « Vos autem sicut homines
 moriemini. » Quandiu enim « carnales sumus, et
 secundum hominem ambulamus²⁹, » nihil aliud
 quam mortem per singula peccata operamur; « si
 (nim secundum carnem vixerimus, nos morituros)
 liquet³⁰, quemadmodum ab Apostolo traditum est.
 Hæc a nobis dicta sunt propter illud³¹: « Non
 enim erat tempus sicorum: » at juxta Marcum, Pe-
 trus « videns ficum aridam factam a radicibus »
 Servatori dixit³²: « Ecce ficus cui maledixisti,
 aruit; » cum enim Verbo quærenti fructum non
 præberet, merita fuit quæ imprecationibus ab eo
 devoveretur. In fine autem fideles ad accipiendum
 adhortans aliquid Scriptura continet; non aliter
 enim accipiemus, nisi petiverimus: ita igitur affecti

δυσαρέστησιν προκλήθαι· ἀπὸ δὲ τῆς κατὰ τὸν λό-
 γον ὠφελείας τις ἐπὶ τοσούτων προκόπη, ὡς ἐν και-
 ροῖς τῆς δοκούσης δυσαρετήσεως εὐαρεστεῖσθαι, καὶ
 ἐν καιροῖς τοῦ ἀτιμάζεσθαι καὶ τοῦ μαστιγοῦσθαι
 χαίρειν, καὶ ἀπλῶς ἐν παντὶ περιστατικῷ καιρῷ
 μεμνηθῆναι τοῦ· « Πάντοτε χαίρατε· » μακάριος ἂν ὁ
 τοιοῦτος εἴη καρπὸν φέρων τὴν χαρὰν, καὶ ἐν οὐ-
 καιρῷ, ἢ οὕτως ὀνομάσω, σύκων. Τὸ παραπλήσιον
 δὲ οὐ χαλεπὸν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων καρπῶν ποιῆσαι
 τοῦ πνεύματος· βούλεται γὰρ εἶναι κρεῖττονα τῆς
 ἀνθρωπίνης φύσεως τὸν προσιόντα τῷ λόγῳ αὐτοῦ ὁ
 Θεὸς, καὶ ἀπαιτεῖ αὐτὸν παράδοξα, καὶ, ἢ οὕτως
 ὀνομάσω, Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀνθρώπου ἔργα. Διὸ καὶ
 πᾶσι λέγει οὗς καλεῖ ἐπὶ τὴν μακαριότητα· « Ἐγὼ
 εἶπα· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰησοῦ πάντες· » μεμ-
 νόμενος δὲ τοῖς μὴ βουλομένοις ἀποθεωθῆναι καὶ υἱοὺς
 Ἰησοῦ γενέσθαι, λέγει· « Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι
 ἀποθνήσκετε· » κατὰ γὰρ ἐκάστην ἁμαρτίαν, ὅτε
 « ἐσμὲν σάρκινοι, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατοῦντες, »
 οὐδὲν ἄλλο ἐνεργοῦμεν ἢ τὸ ἀποθνήσκειν, καὶ φανε-
 ρὸν ὅτι, « εἰ κατὰ σάρκα ζῶμεν, μέλλομεν ἀποθνή-
 σκειν, » ὡς εἰδὼκεν ὁ Ἀπόστολος. Ταῦτα καὶ διὰ τό-
 « Οὐ γὰρ ἦν ὁ καιρὸς τῶν σύκων· » ὁ δὲ, κατὰ τὸν
 Μάρκον, Πέτρος, « ἰδὼν τὴν συκὴν ἐξηραμμένην ἐκ
 ριζῶν, » εἶπε τῷ Σωτῆρι· « Ἰδοὺ ἡ συκὴ ἦν κατη-
 ράσω, ἐξηράνθη· » κατάρας γὰρ τῆς ἀπὸ τοῦ λόγου
 ἀξία ἢ μὴ φέρουσα τῷ λόγῳ καρπὸν ζητοῦντι. Ἐπὶ
 τέλει δὲ τι ἔχει ὁ λόγος προτρεπτικὸν τοῦ πιστεύοντος
 λήψεσθαι· οὐχ ἄλλως γὰρ ληψόμεθα, εἰ μὴ αἰτήσω-
 μεν· ἔστω οὖν καὶ ἡ διάθεσις ἀξία τοῦ τυχεῖν ὧν
 αἰτοῦμεν· καὶ ἡ εὐχὴ μετ' ἐπιστήμης ἀναπεμπο-
 μένη ἀξία τοῦ ἐπιτευθῆναι· καὶ τὰ αἰτήματα ἔστω
 ἐπουράνια, καὶ μεγάλα, καὶ ἀξία τοῦ δίδεσθαι ὑπὸ
 τοῦ Θεοῦ.

VETUS INTERPRETATIO.

tinentia. Hi omnes aliquando in tempore suo redduntur. Melius autem est, quando circumstantibus ad-
 versariis, et provocantibus ad non fructificandum, potuerit aliquis propterea quod satis est prodificatus
 in verbo, nihilominus proferre fructus Spiritus sancti. Quod autem dico tale est. Unus de fructibus Spiritus
 sancti charitas est. Hujus tempus est quando non est difficile fructum reddere charitatis, et diligere dili-
 gentem: et est quidem fructus iste Spiritus sancti, tamen in tempore suo. Si autem aliquis excitetur ad
 odium fidelis constitutus, et circumvenitur, et insidias patiat, et diligit insidiantem sibi: aut certe si
 fuerit aliquis male moratus et odio dignus, ille justus nec hunc talem odiat, sed quasi filius ejus qui « so-
 lem suum oriri facit super bonos et malos, » etiam tunc eum diligit: utputa, non in tempore ficuum fru-
 ctum dans charitatis, beatus est. Similis et de gaudio potest esse tractatus. Qui proferit fructum gaudii,
 nullo cum ad tristitiam provocante. Quando autem presentia provocant eum ad tristandum, vel ad pu-
 sillanimitatem, provocatus autem ille per verbum in tantum proficit, ut etiam in tempore tristitiarum gau-
 deat, et in tempore opprobrii vel castigationum gloriatur, et in omni tempore periculi memor sit ejus
 quod dictum est: « Semper gaudeate, » beatus est hujusmodi Christianus fructum gaudii ferens, etiam non
 in tempore ficuum. Similiter in omnibus fructibus sancti Spiritus est tractandum. Vult enim Christus fi-
 deles suos meliores esse humana omni natura, et exigit eos supra naturam, et (ita dicam) opera Dei ma-
 gis quam hominum. Propter quod hominibus dicit, quoscunque ad beatitudinem vocat: « Ego dixi: Dii
 estis, et filii Excelsi omnes. » Arguens autem eos qui nolunt esse dii, nec filii esse Excelsi: « Vos autem
 sicut homines moriemini. » In singulis enim quibusque peccatis quando sumus carnales, et secundum ho-
 minem ambulamus, nihil operamur, nisi ut moriamur. Et verum est quia si secundum carnem vivimus,
 moriemur, sicut docet Apostolus.

²⁶ II Thess. v, 16. ²⁷ Psal. LXXXI, 6. ²⁸ ibid. 7. ²⁹ I Cor. iii, 3. ³⁰ Rom. viii, 13. ³¹ Marc. xi, 13.
³² ibid. 20 et 21.

TOMOS IZ'.

TOMUS DECIMUS SEPTIMUS.

Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων, εἰπόντων· « Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; » **A** *De principibus sacerdotum et senioribus qui Dominum interrogaverunt, et dixerunt: « In qua potestate hæc facis? »*

« Καὶ ἐλθόντος αὐτοῦ εἰς τὸ ἱερὸν, προσῆλθον αὐτῷ διδάσκοντι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, λέγοντες· Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; » καὶ τὰ ἑξῆς, ἕως τοῦ· « Οὐδὲ ἐγὼ ὑμῖν λέγω ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. » Τριῶν εὐαγγελιστῶν ὡς ἀναγκαῖον ἀναγραφάντων τὸν προκείμενον λόγον, ἄξιον ἰδεῖν ὅτι ποτὲ νοοῦντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ ἐπυνθάνοντο τοῦ Σωτῆρος, οὐχ ἕν πῦσμα, ἀλλὰ δύο, προσάγοντες αὐτῷ· ἕν μὲν τό· « Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; » ἕτερον δὲ τό· « Καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; » καὶ τί βουλόμενος ὁ Σωτῆρ ἐπὶ τούτου μόνου ἀντηρώτησεν ὑπὲρ τοῦ μὴ πρὸς τὸ πῦσμα ἀποκρίνασθαι· ἕωρα γὰρ οὐκ ἄξιους ἐκείνους τῆς πρὸς τὸ πῦσμα ἀποκρίσεως καὶ τῆς τοῦ προβλήματος διηγήσεως. Ὅτι δὲ οὐχ, ὡς οἴονται τινες, ἀπλᾶ ἔστι τὰ κατὰ τὸν τύπον, καὶ εὐπερινόητα, ἀλλὰ μυστικά, καὶ βαθεῖας δεόμενα καρδίας, δῆλον ἔσται ἐκ τῆς ἐπιστάσεως. Φέρ' οὖν, συναγορεύωμεν τῇ πιθανότητι τῶν ἀπλοῦστερον ἐκδεχομένων τὰ κατὰ τὸν τύπον· φήσουσι γὰρ, ὅτι δύο γενικὰς ἐπιστάμενοι, ἀμείνω μὲν τὴν τοῦ Θεοῦ, χειρίστην δὲ τὴν τοῦ διαβόλου, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ ἐπυνθάνοντο τοῦ Σωτῆρος, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ τούτων τῶν δύο ποιεῖ τὰ τεράστια, καὶ ἀπὸ τίνος αὐτὴν λαβὼν· εἴθ' ὁ Ἰησοῦς ὑπὲρ τοῦ μὴ αὐτολογῆσαι ἀντηρώτησεν, ἅμα καὶ ἐλέγξει βουλόμενος τοὺς πυθομένους αὐτοῦ, ὡς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ποιήσαντας ἐν τῷ ἐπιστηκέναι Ἰωάννη τῷ Βαπτιστῇ· καὶ ἦν αὐτοῦ τὸ ἀντερώτημα δύο οἰκονομούμενον, τὸν τε ἐπὶ τῇ εἰς τὸν Ἰωάννην ἀπιστίᾳ ἔλεγχον, καὶ τὸ περισπάσει

1. « Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum, et seniores populi, dicentes: In qua potestate hæc facis? » et reliqua, usque ad id: « Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio. » Cum præsentem huncce locum tanquam necessarium 765 evangelistæ tres scriptis mandaverint, quoniam consilio non unam duntaxat quæstionem, sed duas Servatori proposuerint principes sacerdotum et seniores populi, disputare operæ pretium est, quarum quæstionum una hæc est²²: « In qua potestate hæc facis? » altera vero: « Et quis tibi dedit hanc potestatem? » quidque sibi volens Servator ob id unum eos vicissim interrogaverit, quo ad eorum quæsitæ non responderet: eos quippe indignos esse videbat ad quorum quæstionem responsum daret, et quorum præpositionem solveret. Quæ autem hic habentur, non sicut opinantur nonnulli, aperta et intellectu facilia, sed mysteriis referatæ esse, et cor postulare profundius ex nostra disquisitione manifestum erit. Age ergo, eorum argumentis astipulemur, qui locum hunc simplicius interpretantur. Dicent enim principes sacerdotum et seniores populi, cum duas generales esse scirent potestates, quarum melior Dei esset, deterior autem diaboli, in quam e duabus hisce potestatibus, et a quo accepta ea prodigia ederet, a Servatore quæsisisse: tum vero Jesum eos vicissim interrogasse, ne rationem ipsi redderet, et quia eos ipsos a quibus interrogabatur una reprehendere volebat, quod præter rectam ra-

VETUS INTERPRETATIO.

1. « In illo tempore cum venisset Jesus in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum, et seniores populi, dicentes: In qua potestate hæc facis? et quis tibi dedit hanc potestatem? » Tribus evangelistis idipsum quasi necessarium conscribentibus, dignum est videre quid intelligentes principes sacerdotum et seniores populi interrogaverunt Jesum non unam interrogationem, sed duas proponentes, unam quidem « in qua potestate facis hæc? » alteram autem, « quis tibi dedit hanc potestatem? » et quid volens Dominus propter hoc solum contra interrogavit, ut ne responderet ad interrogationem eorum. Quod autem non, sicut arbitrantur quidam simplex, est intellectus loci istius, et facilis, sed mysterialis et altus, manifestum erit ex eo quod ostendemus. Dicunt enim simpliciores quoniam scientes duas esse potestates, unam quidem Dei, alteram autem diaboli, principes sacerdotum et populi seniores interrogabant in qua ex duabus his potestatibus ea prodigia faciebat, et a quo eam accepit. Ita Dominus ut ne ad interrogata eorum daret responsum, interrogavit econtra, simul ut interrogantes argueret, quasi qui non recte fecerunt credere nolentes Joanni, et ut alijceret interrogatores indignos a suo responso, ut videretur eis rationaliter non respondere. Sed dicet aliquis contra hæc, quia ridiculum erat interrogare in qua potestate hæc faceret Jesus. Nec enim poterat fieri, ut responderet quia in potestate diaboli. Et non dicam, Jesus hoc non responderet, sed nec ipse « homo peccati, qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; »

²² Matth. xxi, 23 et seq.

tionem Joanni Baptistæ fidem detraxissent : atque ita vicissim interrogando duas res confecisse ; nam propter fidem Joanni detractam eos insimulasse, percontatoresque suos ita distraxisse, ut responsionem ipsi cum ratione non dedisse videretur. Hic vero dixerit quispiam ridiculum fuisse id quærere, in qua potestate Jesus hæc faceret ; nec enim in diaboli potestate ea se facere responsurum fuisse ; neque id sane responsurum non fuisse Servatorem solum dico, sed nec « hominem peccati, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur »²⁴, « veritatem sciscitantibus diciturum se in diaboli potestate virtutes omnes, ac signa et portenta edere, quibus terrorem inculcit, et ipsos etiam, si fieri possit, electos decipiet »²⁵. Quod si ne is quidem in potestate diaboli edere se signa confietur, « et prodigia **766** mendacia, quæ in omni seductione iniquitatis, iis qui pereunt »²⁶, « perficiuntur ; quanto magis Servator, etiamsi reciprocam quæstionem non objecisset, aliud respondisset nihil, quam se hæc facere in Dei potestate ? Quæstionem igitur eos proposuisse, ad quam facilis adven erat et expedita responsio, ad eamque Servatorem non respondisse, id dicere videtur mihi perabsurdum.

2. Vide ergo annon hæc sit hujus loci significatio : in Dei sapientia, quæ divinarum humanarumque rerum, et quibus illæ ex causis profluant, scientiam comprehendit, ejusmodi thesauri continentur, quales sapientiæ et scientiæ thesauros esse decet²⁷ ; ac ii quidem sunt absconditi : et si quis dignus habitus est qui « audiat arcana verba, quæ non licet homini loqui »²⁸, « is cognoverit « sapientiam in mysterio abconditam, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam » justorum »²⁹. In reconditis ergo sapientiæ et scientiæ thesauris profunda delitescit et arcana doctrina de diversis potestatibus, quæ generatim quidem duæ sunt, speciatim vero in utraque illarum plures et incomprehensibiles continentur. Tales autem sunt generales illæ duæ potestates : aliæ in præstantiori ordine censentur ; et quemadmodum quidam sunt homines Dei non vulgares, et angeli Dei beati, et pro-

τούς πυθομένους, ἵνα ὁδῶν αὐτοῖς εὐλόγως μὴ ἀποκρίνεσθαι. Ἄλλ' εἴποι τις ἂν πρὸς ταῦτα, ὅτι γελοῖον ἦν τὸ πυθάνεσθαι ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ἐποιοεῖ ὁ Ἰησοῦς· οὐκ ἂν γὰρ ἀπεκρίνατο, ὅτι ἐν τῇ τοῦ διαβόλου ἐξουσίᾳ· καὶ οὐ φημι, ὅτι ὁ Σωτὴρ τοῦτο οὐκ ἂν ἀπεκρίνατο, ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ ἀντικείμενος, καὶ ἐπαιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα· εἴποι ἂν τοῖς πυθανομένοις τὸ ἀληθές, ὅτι ἐν τῇ τοῦ διαβόλου ἐξουσίᾳ ποιεῖ πᾶσαν δύναμιν, καὶ σημεῖα, καὶ τέρατα, ἐν οἷς καταπλήττεται, καὶ ἀποκλανήσει, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς. Εἰ δὲ οὐδὲ ἐκαίνος εἴποι ἂν ἐν τῇ τοῦ διαβόλου ἐξουσίᾳ ποιεῖν τὰ σημεῖα, « καὶ τὰ τέρατα τοῦ ψεύδους, τὰ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ ἀδικίας τοῖς ἀπολλυμένοις » ἐπιτελούμενα, πῶσω πλέον ὁ Σωτὴρ οὐκ ἂν, εἰ καὶ μὴ ἀντηρώτησεν, ἄλλο τι ἀπεκρίνατο ἢ ὅτι ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ; Πρὸς δὲ τὴν οὕτως προφανῆ ἀπόκρισιν, καὶ ἐκείνους πυθάνεσθαι, καὶ τὸν Σωτῆρα μὴ ἀποκρίνεσθαι, εὐθηρὸς εἶναι μοι φαίνεται.

Μήποτε ὡν τὰ κατὰ τὸν τόπον τοιαῦτ' ἐστίν· ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ περιεχούσῃ ἐπιστήμην θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ τῶν τούτων αἰτιῶν, εἰσὶ θησαυροὶ, ὁποίους δεῖ εἶναι τοὺς τῆς σοφίας θησαυροὺς καὶ τῆς γνώσεως· καὶ εἰσὶν οὗτοι ἀπόκρυφοι· καὶ εἰ τις ἐστὶν ἀξιοθελὴς· εἰδέναι τὰ ἄβρῆτα ῥήματα ἃ οὐκ ἐξεστὶν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, « εἰδείη ἂν « τὴν ἐν μυστηρίῳ σοφίαν τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρυσεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν » τῶν δικαίων. Εἰσὶν οὖν ἐν τοῖς τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀποκρύφοις θησαυροῖς λόγοι βαθεῖς καὶ ἀπόβρῆτοι περὶ διαφόρων ἐξουσιῶν, γενικῶς μὲν δύο, ἰδικῶς δὲ καθ' ἑκατέραν τῶν δύο πλείονες καὶ δυσθεώρητοι. Αἱ δὲ γενικαὶ δύο ἐξουσίαι τοιαῦται εἰσιν· αἱ μὲν εἰσὶ τοῦ κρείττονος τάγματος· καὶ ὡσπερ εἰσὶν ἀνθρωποὶ Θεοῦ οὐχ οἱ τυχόντες, καὶ ἄγγελοι Θεοῦ μακάριοι, καὶ προφῆται τοῦ Θεοῦ θεοφορούμενοι· οὕτως εἰσὶ τινες ἐξουσίαι τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν ὁ Ἀπόστολος Χριστὸν δοξολογῶν λέγει ἐν τῇ πρὸς

VETUS INTERPRETATIO.

responderet quod erat verum, quoniam in potestate diaboli facit omnes virtutes, et signa, et prodigia, quibus seducat, si possibile est, et electos Dei. Si ergo nec ille diceret se in potestate diaboli facere « signa et prodigia mendacia in omni seductione iniquitatis his qui pereunt, » quanto magis Dominus et Salvator nequaquam, etsi non interrogasset econtra, aliud aliquid responderet, nisi in potestate Dei? Ad talem ergo manifestissimam rationem horum, et illos interrogare, et Christum non respondere, satis utile mihi videtur. Si quis autem dicat, quoniam non interrogabant principes ut audientes discerent, sed ut illum terrerent : utputa, si facit aliquis quod nobis non placet in nostris, dicimus ei : Quis te jussit hoc facere? non volentes audire, sed eum terrentes, ut ille sciens quia nemo eum jussit, recedat ab actu : sic et principes interrogabant Dominum terrentes potius quam interrogantes, ut ille quasi sciens se non in potestate Dei hoc agere, cessaret ab opere. Sed quid quod et Christus ita respondit? « Dicite mihi vos hoc, et ego vobis dico in qua potestate hæc facio. » Quod nunquam diceret Jesus, si eos non discendi causa, sed terrendi, interrogare sensisset.

2. Vide ergo ne forte intelligatur sic hic locus. Sunt potestates diversæ, quæ generaliter quidem sunt duæ : una ex parte Dei, altera ex parte diaboli : specialiter autem plures, et incomparabiles. De quibus Apostolus Christum glorificans scribit ad Colossenses, dicens omnia in eo esse secreta quæ in cœlis sunt et in terris, sive visibilia, sive invisibilia, sive sedes, sive dominationes, sive principatus, sive potestates. Non dixit unum principatum, aut unam dominationem, aut unam sedem, aut unam potestatem, sed multas. Et sicut sunt in parte Dei, ita sunt in parte diaboli multi principatus, multæ potestates, sicut testatur Apostolus dicens : « Non est nobis colluctatio cum carne et sanguine, sed adversus principatus, et po-

²⁴ II Thess. ii, 4. ²⁵ Marc. xiii, 22. ²⁶ II Thess. ii, 9, 10. ²⁷ Coloss. ii, 3. ²⁸ II Cor. xii, 4.

²⁹ I Cor. ii, 7.

Κολοσσαεῖς (51), ὅτι « Ἐστὶν ὁ Σωτὴρ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, Πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἐν ᾧ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται· καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων. » Ἐν οὖν εἶδος τῶν ὑπὸ τὸν Θεὸν, αἱ ἐν Χριστῷ κτισθεῖσαι ἐξουσίαι, ἕτεραι παρὰ τὰς ἀρχάς, καὶ τοὺς θρόνους, καὶ τὰς κυριότητας· καὶ ἐκάστη ἐξουσιάζει τιῶν, τεταγμένη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ τινα ἀπόρρητον ἀξίαν ἐπὶ τῶν ἀξίων ἐξουσιάζεσθαι κατὰ τὴν διαφορὰν αὐτῶν ὑπὸ ἐκάστην τῶν ἐξουσιῶν. Καὶ πολὺς ἂν ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος εἴη περὶ τῶν κατὰ τὰς ἐξουσίας ταύτας, καὶ τῶν ἐξουσιαζομένων ὑπ' αὐτῶν πραγμάτων. Ὡς δὲ εἰσὶ τινες ἐξουσίαι τοῦ Θεοῦ, οὕτως εἰσὶ καὶ ἐναντία ἀνάλογον τοῖς τῆς ἁμαρτίας ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἀγγέλοις τοῦ διαβόλου· καὶ ἐστὶ γὰρ τοῖς μὲν πρὸς αἷμα καὶ σάρκα παλαίουσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐπαναθεσθῆναι τῇ δυνάμει πρὸς τὰ ὑπὲρ ταῦτα ἀγωνιζομένοις, ἢ πάλῃ πρὸς τὰς ἀνταγωνιζομένας τοῖς ἀθληταῖς τῆς θεοσεβείας ἐξουσίας. Ὡς δὲ πλείονα τάγματα ἦν ὑπὸ τὸν Θεὸν, οὕτως καὶ ἐν τῇ ἐναντία χώρᾳ οὐ μόνον ἐξουσίαι εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τούτου, καὶ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς· τάχα δὲ καὶ ἀρχαί. Ἐγὼ δ' οἶμαι, ὅτι καὶ πάντα ὁμῶνυμα τοῖς τοῦ Θεοῦ ἐστὶ καὶ κατὰ τὴν ἐναντιότητα. Διεληφότες οὖν οἱ τὰ διαφέροντα ὀνόματα κεκληρωμένοι ἐν τῷ Ἰσραὴλ, τουτέστιν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, περὶ ἐξουσιῶν πλείονα, καὶ εἴτε ἐκ παραδόσεων, εἴτε καὶ ἐπιβάλλοντες, εἴτε καὶ ἐξ ἀποκρύφων (οὐκ οἶδα εὐλόγως ἢ ἀναλόγως [52]) κινούμενοι, ἢ ἑώρων τὸν Θεὸν τὰ τεράστια ἐπιτελοῦντα οὐ χωρὶς τινος συνουσίας αὐτῷ ἐξουσίας· ταύτης οὖν τὸ εἶδος ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης Ἰησοῦ μαθεῖν ἐβούλοντο, ἢ τῆς δοκούσης αὐτοῖς εἶναι ἐπιστήμης ἐν αὐτῷ. Καὶ εἰ μὲν ἦσαν ἀρχιερεῖς τινες ἅγιοι καὶ μακάριοι, ὁποῖος ὁ Ἄαρων, ἢ ὁ Ἐλεάζαρ, ἢ ὁ Φινεὲς, ἢ ὅσοι ἐπαινετῶς τὰ τῆς λειτουργίας διετέλεσαν, οἱ πυθόμενοι τοῦ Σωτῆρος τότε, καὶ πρεσβύτεροι παραπλήσιοι οἷς κατ' ἐντολὴν Θεοῦ Μωϋσῆς ἐξελέξατο, εἰκὸς, ὅτι οὐς οὐ πειράζουσιν, ἀλλὰ φιλομαθοῦσι, καὶ ἀξιοὶ τῶν τηλικούτων μαθημάτων παρέστησαν ἂν ἀρξάμενος ὁ Σωτὴρ λόγον, ὃν οὐδὲ ὁ κόσμος ὅλος χωρεῖν ἠδύνατο· καὶ ἀρξάμενος ἂν παρεδίδου τὴν ἐπιστήμην περὶ τῶν μακαρίων ἐξουσιῶν, καὶ τῆς διαφορᾶς αὐτῶν, καὶ τῆς αἰτίας τοῦ ἐληλυθέναι αὐτὰς ἐπὶ τὸ εἶναι ἐξουσίας, καὶ τῶν ὑπ' αὐταῖς, εἴτε καὶ ψυχῶν, εἴτε καὶ ὀποιωνποτοῦν λογικῶν· διεξώδευσε δ' ἂν καὶ τὸν περὶ τῶν ἐναντίων

phæte Dei divino Spiritu affati; ita quædam sunt Dei potestates, de quibus Christum celebrans Apostolus in Epistola ad Colossenses ait ⁴⁰, quoniam Servator « est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ: in quo condita sunt universa, in cælis et in terra, sive visibilia, et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum, et in ipso creata sunt: et ipse est aute omnes. » Unum igitur genus est carum quæ sub Deo constitutæ sunt, creatæ nempe in Christo potestates, a principatibus, et thronis, et dominationibus diversæ: et unaquæque potestatem habet in aliqua, a Deo juxta arcanam quamdam dignitatem constituta supra ea quæ digna sunt, **767** ut unicuique e potestatibus pro suis differentiis subdita sint. Ac de rebus quidem ad eas potestates, et quæ his subdita sunt, pertinentibus disserere prolixa res est et difficilis. Quemadmodum autem sunt quædam Dei potestates, ita sunt contrariæ aliquæ, juxta homines peccati, et angelos diaboli; et iis quidem qui adversus sanguinem et carnem non amplius colluctantur, sed quod virtute supergressi sint, præliantur cum superioribus, contra potestates adversus religionis athletas decertantes lucta est. Et quemadmodum plurimi erant sub Deo ordines, ita et in contraria parte non potestates sunt duntaxat, sed et mundi rectores tenebrarum harum, et spiritualia nequitiae in cælestibus ⁴¹, fortasse et principatus. Ego vero quæcumque sunt apud Deum, res sibi cognomines in contraria parte habere existimo. Qui ergo varia in Israel nomina sortiti erant, hoc est, principes sacerdotum, et seniores populi, cum de potestatibus multum disceptassent, sive ex traditionibus, sive ex proprio studio ac industria, sive ex arcanis libris (an cum ratione, necne, nescio) commoti, Deum portenta edentem, non sine conjuncta illi potestate videbant: hibus igitur formam a scientia Jesu, vel quæ ei inesse videbatur, discere volebant. Verumenimvero si ex iis qui Servatorem tunc interrogaverunt sacerdotum principibus sancti aliqui et beati fuissent, qualis erat Aaron, vel Eleazar, aut Phinees, vel quicunque ministerii sui vices cum laude obierant, vel seniores iis fuissent similes quos ex Dei **D** mandato Moyses seligeret, verisimile est non tantquam se tentantibus, sed quasi discendi cupidis, et tanto documento dignis, doctrinam tradere incepturum fuisse Servatorem, quam ne mundus quidem universus capere potuisset; et de beatis pote-

VETUS INTERPRETATIO.

testates, adversus rectores hujus mundi tenebrarum harum, adversus spiritalia nequitiae in cælestibus. » Ego autem arbitror, quoniam et omnia eorumdem nominum sunt apud diabolum quæcumque sunt apud Deum: et est forte potestas ex potestatibus universis, quæ ipsi Christo ministrat, alia autem quæ prophetis cooperabatur faciendis signa: et non omnibus una potestas, sed alia forte istis, alia autem illis, secundum dignitatem fidei eorum, quam solus sciebat Deus. Et nec in omnibus virtutibus faciendis una eademque potestas cooperabatur, sed in quibusdam quidem hæc, in quibusdam autem alia: et ad res forsitan inferiores, inferior: ad res autem eminentiores, eminentior. Principes ergo sacerdotum, et senio-

⁴⁰ Coloss. 1, 15, 16, 17. ⁴¹ Ephes. vi, 12.

(51) Codex Anglicanus, Κολοσσαεῖς.
(52) Ἀναλόγως. Itege ἀλόγως. Vetus interpr.

« utrum autem rationabiliter, an irrationabiliter. »
Huetius.

statibus, earumque differentia, deque causis cur ad potestatum dignitatem pervenerint, deque iis subjectis sive animis, sive ratione præditis quibuscunque rebus scientiam impertire; quin et omnem de contrariis potestatis doctrinam enarrare, earumque differentias declarare. Doctrinum præterea eum fuisse verisimile est juxta illud ⁴³ : « Lex ordinata per angelos, » et illud ⁴⁴ : « Si qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus; » juxta illud, inquam, quod de angelis legi ministrantibus, et potestate in Scripturis traditum est; in qua, verbi gratia, potestate, **768** Deo ministrante, vel in quibus, unumquodque prodigiorum quæ contigerunt in Ægypto, factum est; quænam item potestas virgæ Moysis in serpentem transmutatæ operam suam præstitit; tum quænam huic contraria, Ægyptiarum virgarum in dracones permutationi ministerium suum contulit; virtutem quoque potestatis explanasset, qua effectum est, ut Aaronis virga Ægyptiorum virgas devoraret; dixisset etiam qua potestate in nivem manus Moysis mutata sit; et quænam ex adversariis potestas Ægyptiis incantatoribus sigillatim opitulabatur, quando signa Dei imitari videbantur. Decem similiter Ægyptiorum plagas, et legationes adversus eos missas malorum angelorum ope administratas fuisse commemorasset: quænam item potestas in populi transitum per mare Rubrum, et in Ægyptiorum submersionem operam suam contulit; et quæ potestas, ut amaræ aquæ ligni ope in dulces converterentur, effecit: cujusnam item potestatis subsidio aqua e petra exsilierit, exposuisset; eamdemque, vel certe aliam potestatem mannae pluviam profudisse, et ingentem illam vim coturnicum immisisse declarasset; aperuisset item quanam potestate fieret ut manna illud primis sex diebus in vermes mutatum, malum de se odorem daret, die autem Sabbati integrum servaretur. Et quid atinet prodigia ea omnia, quæ in deserto ad mortem usque Moysis contigerunt, recensere? cum ea dicturus fuisset Servator quæ ad potestatem pertinebant, si digni fuissent sacerdotum principes, et seniores populi, quorum interrogationi responsum daretur. Consimilia autem facili negotio repereris, si universam Scripturam evolvas: a quanam potestate sol adversus Gabaonitas, luna autem contra vallem Ajalon constiterit; et longe antea, quanam potestate permeatus fuerit Jordanes fluvius, et manna cessaverit. Ac in libro quidem Judicum pleraque ejusmodi quæri ac reperiri possint prodigia, ea puta quæ circa Gedeonem

ἔξουσιῶν λόγον, καὶ τὰς διαφορὰς αὐτῶν παρέστησεν ἄν. Εἰκόσ δὲ ὅτι ἐδίδαξεν ἄν ἀνάλογον τῶ · « Ὁ νόμος διαταγὴς δι' ἀγγέλων, » καὶ τό · « Εἰ ἐ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος, » ἀνάλογόν φημι τῶ λόγῳ τῶ περὶ τῶν διακονησαμένων τῶ νόμῳ ἀγγέλων, καὶ τῆς κατὰ τὰς Γραφὰς ἐξουσίας · ὅλον ἐν ποίῳ ἐξουσία διακονουμένη τῶ Θεῷ, ἢ ποίας ἕκαστον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τεραστίων γεγένηται · καὶ τίς μὲν ἡ ἐξουσία διακονουμένη τῆ μεταβαλοῦση εἰς ὄφιν ῥάβδῳ Μωϋσέως · τίς δὲ ταύτῃ ἐναντία διακονουμένη τῆ μεταμορφώσει τῶν Αἰγυπτιακῶν ῥάβδων εἰς δράκοντας · καὶ εἶπεν ἄν τὴν δύναμιν τῆς ἐξουσίας ἀφ' ἧς κατέπιεν ἡ τοῦ Ἰακώβου ῥάβδος τὰς τῶν Αἰγυπτίων · εἶπε δ' ἄν καὶ τίς ἡ ἐξουσία τῆς εἰς χιόνα μεταβολῆς χειρὸς Μωϋσέως, καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων ποία ἦν ἐξουσία συμπτέουσα καθ' ἕκαστον τοῖς ἐπαποδοῖς τῶν Αἰγυπτίων, ὅτε ἐδόκουν μιμεῖσθαι τὰ σημεῖα τοῦ Θεοῦ · καὶ οὕτως ἄν διεξώδευσε τὰς δέκα τῶν Αἰγυπτίων πληγὰς, καὶ τὴν κατ' αὐτῶν ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν · εἶπε δ' ἄν καὶ τίς ἐξουσία ὑπερητήσατο τῆ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης διόδῳ τοῦ λαοῦ, καὶ καταποντώσει τῶν Αἰγυπτίων · τίς τε ἐξουσία ὑπερητήσατο τῆ διὰ ξύλου μεταβολῆς ὕδατος πικροῦ εἰς γλυκύτητα · εἶπε δ' ἄν καὶ τὴν ἐξουσίαν ἡ διηκονήσατο τῶ ἀπὸ πέτρας ὕδατι · καὶ ἦτοι τὴν αὐτὴν, ἢ ἄλλην παρέστησεν ἐξουσίαν διακονησαμένην τῶ ὑετῶ τοῦ μάννα καὶ τῆ τῶν ὄρνυγομητρῶν ἐφόδῳ · εἶπε δ' ἄν καὶ τίς ἡ ἐξουσία ἡ τὸ αὐτὸ μάννα τῶν μὲν ἐξ ἡμερῶν τρέπουσα εἰς σκώληκας καὶ δυσωδίαν, τῆ δὲ τοῦ Σαββάτου ἡμέρας φυλάττουσα. Καὶ τί με δεῖ ἀναλεγόμενον τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ τεράστια μέχρι τῆς Μωϋσέως τελευτῆς παριστάνειν, ὅτι εἶπεν ἄν ὁ Σωτὴρ τὰ περὶ τῆς ἐξουσίας, εἰ ἦσαν ἀξιοὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ τῆς πρὸς τὸ πύσμα αὐτῶν ἀποκρίσεως; καὶ σοὶ πάρεστι τὸ ἀνάλογον, ἐπερχομένῳ τὴν ὅλην Γραφήν, ὅρῳ · τίς τε ἡ ἐξουσία τοῦ στῆναι τὸν ἥλιον κατὰ Γαββῶν, καὶ σελήνην κατὰ φάραγγα (53) Ἐλώμ · πολὺ πρότερον, τοῦ διοδευθῆναι τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν, καὶ τοῦ παύσασθαι τὸ μάννα. Καὶ ἐπὶ τῆς βίβλου δὲ τῶν Κριτῶν πολλὰ ἄν τοιαῦτα ζητηθῆι, καὶ εὐρεθῆι, ὅσον περὶ τὸν Γεδεὼν, καὶ τὸν Σαμφὼν παράδοξα · ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Βασιλειῶν τὰ περὶ τὸν Σαμουὴλ, καὶ τὸν Ἥλιαν, καὶ τὸν Ἐλισσαῖον, καὶ τὸν Ἐζεκιαν. Καὶ οὕτως ἐπελθὼν ἄν ὁ Σωτὴρ καὶ τὸ κατὰ τὰς διαφορὰς ἐξουσίας διελθὼν μυστήριον ἐδίδαξεν ἄν ἐν ποίῳ ἐξουσίᾳ, καὶ πῶς ὑπερεχούση ἐποίει ἃ ἐβλεπεν ὁ λαὸς τεράστια, δοθείση αὐτῷ οὐκ ἀπὸ τινος ἀγγέλου καὶ λειτουργοῦ Θεοῦ, οὐδὲ διὰ τινος τῶν ὑποδεεστέρων τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ Πατρός.

VETUS INTERPRETATIO.

res populi cognoscentes plura de potestatibus, et gradibus sacramentorum cœlestium, sive ex traditione majorum, sive de secretis quibusdam, utrum autem rationabiliter, aut irrationabiliter, excitati videbant Jesum multa prodigia facientem non sine potestate aliqua ei subjecta: et ideo potestatis illius speciem et proprietatem volebant audire a Christo. Et si quidem fuissent principes sacerdotum aliqui sancti, qualis fuit Aaron, vel Eleazar, vel Phinees, vel quicumque eorum qui bene functionem suam consummaverunt, quasi non tentantibus, sed discere cupientibus, et dignis hujusmodi scientia, sine dubio declarasset nix-

⁴³ Gal. iii, 19. ⁴⁴ Hebr. ii, 2.

(53) Κατὰ φάραγγα. Ita legitur in codice Anglicano, Huctius tamen omisit κατὰ.

et Samsonem contigerunt; sed et in Regum libris, quæ circa Samuelem, et El'am, et Eliseum, et Ezechiam facta sunt. Quibus sane commemoratis, et mysterio quod in variis potestatibus continetur exposito, in quanam potestate ea faceret prodigia quæ videbat populus, ostendisset Servator; quomodo etiam aliis potestatibus præstaret hæc potestas, quam non ab angelo aliquo, Deive ministro, nec a quoquam qui Deo inferior esset, sed ab ipso Patre acceperat.

Ἐπεὶ δὲ οἱ ἐναυθα ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ οὐδαμῶς ἤξιοι ἦσαν τοιοῦτων θεωρημάτων, διὰ τοῦτο αὐτοῖς οὐκ ἀποκρίνεται, ἀλλ' ἀντερωτᾷ, ἵνα διὰ τοῦ μὴ ἀποκρίνεσθαι ἐκείνους εἰς τὰ περὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ αὐτὸς πείσῃ εὐλόγως τοὺς πυθόμενους, ὅτι οὐ μάλιστα αὐτοῖς ἀπεκρίνατο λέγων· Ὁὐδὲ ἐγὼ ὑμῖν λέγω ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. Ζητῶ δὲ κατὰ τὸν τόπον εἰ ἕκαστος τῶν πεποιηκότων ἐν τινι ἐξουσίᾳ παράδοξα ἐν μιᾷ πεποίηκεν, ἢ τινες μὲν κατ' ἀρχῆς ἐν τῇδε, προκόψαντες δὲ ἐν τινι μείζονι· πλὴν ὁ Σωτὴρ ἔοικε μιᾷ (54) ἐξουσίᾳ ταῦτα πεποιηκέναι, ἢ ἔλαθεν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· τὸ γάρ· Ὁὐδὲ ἐγὼ ὑμῖν λέγω ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ, ἢ διδάσκοντος ἦν, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ μὲν πεποίηκεν· ἐν ποίᾳ δὲ, οὐ παρέστηεν ἐκείνοις, οὐδὲ τὴν ἰδιότητα αὐτῆς ἀπέπτυξε, καὶ ὅσα ἀν' ὠρίστατο περὶ αὐτῆς παριστάς αὐτῆς (55) τὴν ἐξουσίαν παρὰ τὰς λοιπὰς ἐξουσίας ἐν αἷς οἱ πρὸ αὐτοῦ προφῆται πεποιήκεισαν. Καὶ νῦν δ' ἐν τῷ ἱερῷ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ διδάσκει ἐν αὐτῷ, καὶ τινες παραπλήσιοι ἐκείνοις τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις τοῦ λαοῦ πυθάνονται (56) μὲν αὐτοῦ, οὐ τυγχάνουσι δὲ τῆς ἀποκρίσεως, ἀνάξιοι τοῦ εἰδέναι περὶ ὧν βούλονται μαθεῖν. Ζητήσῃ δὲ τις πότερον βουλόμενος αὐτοὺς ἀποσεισασθαι ἀποκληρωτικῶς ἐπέθετο περὶ τοῦ Ἰωάννου, ὡς εἰ καὶ περὶ ἄλλου τινὸς τοιοῦτου πυθόμενος ἦν, ἢ ἀναγκαίως περὶ τοῦ Ἰωάννου ἐπέθετο, ἵνα πρὸς τὴν περὶ αὐτοῦ ἀπόκρισιν τὰ ἀκόλουθα περὶ τῆς ἐξουσίας ἀποκρίνηται. Ἐμοὶ δὲ φαίνεται μὴ ἀποκληρωτικῶς εἶναι τὸ κατὰ τὸν τόπον, ἀλλ' ἐπεὶ Ἰωάννης· εὐωνὴ βοῶντος ἦν· ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, ἢ καὶ οὗτος ἦν περὶ οὗ ὁ προφῆτης ἔλεγεν· Ἐδοῦ ἐγὼ ἀποστελῶ (57) τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου ἔμπροσθέν σου· διὰ τοῦτο, οἶμαι, πυθάνεται περὶ αὐτοῦ, οὐκ ἀγνοῶν μὲν, ὅτι ἐπισκοπήσαντες ἐροῦσιν· Ὁὐκ ὀδύμεν, ἢ διὰ τὰ ἀναγεγραμμένα· καθ' ὑπόθεσιν δὲ

VETUS INTERPRETATIO.

steria potestatum, et differentias earum, et de contrariis potestatibus rationem et differentias earum manifestasset.

3. Quoniam autem illi principes sacerdotum, et populi seniores non fuerant digni talia audire mysteria, propterea non eis dat responsum, sed contra interrogavit, ut propter hoc quod non responderent ad interrogationem sibi propositam de Joanne, rationabiliter nec ipse respondeat eis. Quæro autem si unusquisque eorum qui signa fecerunt in aliqua potestate, utrum in una fecerunt semper, aut in primis quidem in ista, proficientes autem, in alia potestate majore. Tamen Salvator videtur in una potestate universa fecisse, quam accepit a Patre. Nam hoc quod respondet, dicens: « Nec ego vobis dico in qua potestate facio hæc; » docet quoniam in potestate quidem una fecit: in quali autem potestate non declaravit, nec proprietatem ejus manifestavit, nec eminentiam quam habebat illa potestas super alias potestates in quibus ante eum prophetae fecerant virtutes. Et nunc in templo Ecclesiæ Christus habetur, et docet in ea, et sunt quidam principes sacerdotum similes principibus illis, et seniores similes senioribus illis, et interrogant Jesum, et non accipiunt responsum ab eo, quia non sunt digni scire quæ cupiunt. Item quæro, utrum volens eos Jesus a se remove, fortuito hanc eis interrogationem proposuit de Joanne, tanquam si aliam quamcunque interroga-

⁵⁴ Matth. xxi, 27. ⁵⁵ Matth. iii, 3; Marc. i, 2, 3.

⁵⁶ Luc. vii, 27.

(54) *Miā. Lege ἐν μιᾷ.*

(55) *Αὐτῆς. Codex Regius αὐτοῖς.*

(56) *Πυθάνονται.* Sic recte codd. Regius et

Anglicanus. Male Huclius in textu habet πυθάνεται.

(57) Codex Anglicanus, ἀποστελλῶ.

gelum meum ante faciem tuam, qui præparabit A
viam tuam ante te; » idcirco quæstionem, opinor, οὐρανῷ εἶναι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἀποκρίσει ἐξου-
de eo proponit, haud **770** inscius quidem id illos σίαν.
re apud se pensitata responsi daturus ⁴⁷: « Nescimus, » propter ea quæ scripta sunt; et quasi de
cælo esse Joannis baptismum respondissent, parem quoque suam esse potestatem, de cælo videlicet sibi
tributam asserens.

Parabola de duobus filiis a patre in vineam missis.

4. « Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios. Accedens ad primum dixit: Fili, vade, hodie operare in vinea ⁴⁸, » et reliqua, usque ad id: « Vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei. » Unus hanc parabolam litteris tradidit Matthæus, quæ, mea quidem sententia, Israelis Deo morem non gerentis, et populi qui e gentibus Christo nomen dedit historiam continet: hi sed enim duo filii sunt, quos habuit Deus, quasi homo filii sui mores sustinens. Is autem ad primum accedens quem possedit ab initio, quem præscivit et prædestinavit, dixit ei: « Fili, vade, hodie operare in vinea mea; » at hoc prædium fugiens ille, propter æstum et labores illic ferendos, ire recusavit dicens: « Nolo; » sed in fine tamen motus pœnitentia, quod patri dixisset: « Nolo, » in vineam abiit, et patris sui voluntati obtemperavit. Cæterum postquam respondit primus: « Nolo, » accessit ad alterum pater eademque dixit, ac deinde respondens alter ait ⁴⁹: « Ego, Domine; » ad vineam autem sermonis et rus patris non abiit: manifestum est eum voluntatem patris sui reipsa facessivisse, qui dixit: « Nolo, » et motus deinde pœnitentia fuit et abiit; et in excolenda vinea desudavit. Qui enim verbis pollicitus est, revera autem non egit, patris voluntatem exsequi detrectavit. Vide autem an parabolam hanc iis accommodare possis, qui pauca quidem, vel nihil omnino pollicentur, neque virginitatem, neque ullam quæ in Evangelio præcipiatur actionem; re autem atque opere contraria præstant ei atque exhibent

Περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολῆ, τῶν εἰς τὸν ἀμπε-
λώνα ἀποστελλομένων πατρὸς τοῦ Πατρὸς.

« Τί δὲ ὑμῖν δοκεῖ; » Ἄνθρωπος εἶχε τέκνα δύο. Προσελθὼν τῷ πρώτῳ, εἶπε: Τέκνον, ὑπάγε, σήμερον ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπελώνι, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ « Ὑμεῖς δὲ ἰδόντες; οὐ μετεμελήθητε ὑστερον, τοῦ πιστεῦσαι ἐν αὐτῷ. » Μόνος ὁ Ματθαῖος ἀνέγραψε τὴν παραβολὴν ταύτην, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, περιέχουσαν τὸν περὶ τοῦ ἀπειθήσαντος (58) Ἰσραὴλ τῷ Θεῷ λόγον, καὶ τὸν περὶ τοῦ πιστεῦσαντος λαοῦ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν· οὗτοι γὰρ τὰ δύο τέκνα, ἃ εἶχεν ὁ ὡς ἄνθρωπος τροποφορῶν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Θεός. Καὶ οὗτος, προσελθὼν τῷ πρώτῳ, ὃν ἐκτίησεν ἀπ' ἀρχῆς, ὃν προέγνω καὶ προὐρίσεν, εἶπεν αὐτῷ· « Τέκνον, ὑπάγε, σήμερον ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπελώνι μου· » καὶ ὑπερέθετο φεύγων τὸ χωρίον τοῦτο διὰ τὸν ἐν αὐτῷ καύσωνα καὶ τοὺς καμάτους, καὶ εἶπεν· « Οὐ θέλω· » ἀλλ' ὑστερόν ποτε ἐπὶ συντελείᾳ μεταμεληθεὶς ἐπὶ τῷ εἰρηκέναι τῷ πατρὶ· « Οὐ θέλω, » ἦλθεν εἰς τὸν ἀμπελώνα, καὶ εἰργάσατο τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς. Ἦνλικα μέντοι ὁ πρώτος εἶπεν· « Οὐ θέλω, » προσῆλθεν ὁ πατήρ τῷ ἐτέρῳ, καὶ εἶπεν ὡσαύτως, εἶτα ἀποκριθεὶς ὁ δεύτερος εἶπε μὲν· « Ἐγὼ, Κύριε· » οὐκ ἐλήλυθε δὲ ἐπὶ τὸν ἀμπελώνα τοῦ λόγου καὶ ἐπὶ τὸν ἀγρὸν τοῦ πατρὸς. Καὶ φανερόν, ὅτι ὁ εἰπὼν· « Οὐ θέλω, » καὶ ὑστερον μεταμεληθεὶς, καὶ ἀπελθὼν, καὶ ἐργασάμενος εἰς τὸν ἀμπελώνα, ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς τῷ ἔργῳ· ὁ γὰρ τῷ λόγῳ ἐπαγγελ-
λάμενος, καὶ μὴ ποιήσας, τοῖς ἔργοις ἠρνήσατο ποιεῖν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς. Πρόσχετος δὲ εἰ δύνασαι χρῆ-
σθαι τῇ παραβολῇ καὶ πρὸς τοὺς ἐλάττονα μὲν ἢ μη-
δὲν ἐπαγγελομένους, μήτε παρθεναίαν μήτε ἄλλην
κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πράξιν· τοῖς δὲ ἔργοις παριστάν-

VETUS INTERPRETATIO.

tionem proposuisset, aut necessarie propter utilitatem eorum de Joanne specialiter eos interrogavit. Et mihi videtur quoniam non fortuito hoc eos interrogavit, sed quia Joannes fuerat « vox clamantis in deserto: Parate vias Domini, rectas facite semitas ejus. » Et hic erat de quo Deus per prophetam dicebat: « Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. » Propter hoc, existimo, interrogavit de illo, non quidem ignorans quoniam cogitantes dicturi fuerant: « Nescimus, » secundum quod scriptum est, sed quantum ad se significantes quasi ex hominibus esset. Ita quasi respondentibus illis quoniam ex hominibus erat, consequentem parabolam introducit.

4. « In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Homo quidam habuit duos filios. Et accedens ad primum dixit: Fili, vade hodie operari in vineam meam, » et reliqua. Solus Matthæus hanc parabolam scribit, sicut mihi videtur, continentem Israel non credentem verbis Dei, et de populo credituro ex gentibus. Isti sunt enim filii duo quos habuit Deus, quasi homo morem hominum gerens. Hic ergo accedens ad primum quem acquisivit in primis, quem præcognovit, et prælinavit, dixit ad eum: « Fili, vade hodie, et operare in vineam meam. » Et distulit fugiens hanc vineam propter æstum qui habetur in ea et labores, et dixit: « Nolo, » postea circa consummationem pœnitens quod dixerat patri suo: « Nolo, » venit in vineam, et operatus est voluntatem patris. Quando autem primus respondit: « Nolo, » accessit pater ad alterum, et similiter dixit. Secundus quidem respondit: « Etiam, Domine; » non autem venit ad vineam Verbi, et in agrum Patris. Et manifestum est quoniam qui dixit: « Nolo, » postea autem compunctus abiit, et operatus est in vinea, voluntatem patris implevit non verbis, sed factis. Qui autem verbis promisit, non autem fecit, operibus negavit voluntatem facere patris. Vide autem si potes uti parabola ista ad eos qui modicum quidem, aut nihil promittunt, neque

⁴⁷ Matth. xxi, 27. ⁴⁸ ibid. 28, 29 et seq. ⁴⁹ ibid. 30.

(58) Τὸν περὶ τοῦ ἀπειθήσαντος, etc. Theophilus Antiochenus lib. 1 Comment. in Evang.; Hieronimus can. 21 in Matth.; Hieronymus; Chryso-

stomus, Opus imperf.; Theophylactus; Euthymius; Glossa. HEBETICS.

τας τὰ ἐναντία, ᾧ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐπηγγελματο (59) A κατὰ φωνὰς λόγων ἀγαθῶν πράξεων· ἔτι δὲ πρὸς τοὺς μεγάλα μὲν ἐπαγγελλομένους, μὴδὲν δὲ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν πράττοντας· ὁ μὲν γάρ τις οἶονεὶ λέγει· Μείζον ἢ κατ' ἐμὲ παρθενίαν ταύτην οὐ θέλω· κατὰ τῆς ἐμῆς ἀξίας βέλτιον τὸ ἀποταξάμενον τῷ βίῳ σχολάζειν τῷ λόγῳ· ὁ δὲ φησὶν ἕκαστον ἀκούων τῶν ἐν τῇ Γραφῇ μεγάλων ἔργων· « Ἐγὼ, Κύριε, » Καὶ ἔστιν ἰδεῖν οἶονεὶ ἐκ μεταμελείας τινὰς ἐπιδοδόντας εἰς τὸ βέλτιον, καὶ ἐπιμελουμένους ἑαυτῶν ἐπὶ τὸ κρεῖττον παρὰ τὴν ἀρχήθεν προσδοκίαν· ἄλλους δὲ προπετέστερον μὲν πολλὰ ἐπαγγελαμένους, τοῖς δὲ ἔργοις ἀντιπράξαντας ταῖς ἐπαγγελίαις.

Μετὰ δὲ τὴν παραβολὴν ἐπιφέρεται πρὸς μὲν τὸν B εἰπόντα· « Οὐ θέλω, » καὶ ὕστερον μεταμεληθέντα, καὶ ἀπελθόντα, τό· « Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρνοι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· » πρὸς δὲ τὸν εἰπόντα, « Ἐγὼ, Κύριε, » καὶ μὴ ἀπελθόντα, τό· « Ἦλθε γὰρ Ἰωάννης πρὸς ὑμᾶς ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἠπιστεύσατε αὐτῷ· » καὶ τό· « Ὑμεῖς δὲ ἰδόντες, οὐ μεταμελήθητε ὕστερον, τοῦ πιστεῦσαι ἐν αὐτῷ. » Ἐπιστήσας δέ τις τοῖς ἀπὸ μοχθηροτάτου βίου προσερχομένοις τῷ λόγῳ, καὶ πιστεύουσι τῷ Χριστῷ, καὶ τοῖς ἀρχούσι τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, καὶ ἀπιστοῦσι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀκολάστως βιοῦσι, καὶ ὁμοτέρους πρὸς τοὺς ὁμοφύλους τυγχάνουσιν, εἴηται τὸν Ἰησοῦ λόγον ἀληθῆ, « ὅτι οἱ μὲν τελῶναι καὶ αἱ πόρνοι προάγουσι » τὸν C Ἰσραὴλ « εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· » ὁ δὲ ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν ἐκεῖνος Ἰσραὴλ οὐδὲ μέχρι δεῦρο μεταμελεῖται, ἵνα κἂν ὕστερον πιστεύσῃ τῇ ἀληθείᾳ. Πρόσχευ δὲ καὶ τῷ· « Προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, » οὐκ ἀποκλείονται τὸν Ἰσραὴλ εἰσερχεσθαι εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· οὐδεὶς γὰρ προάγει τὴν οὐδαμῶς ἐσόμενον ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ προῆξεν. Ὅρα οὖν μήποτε ἐμφαίνεται, ὅτι, ὅταν τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Νοεῖσθαι δὲ ὁ Ἰσραὴλ οὐκ ὁ κατὰ σάρκα, ἀλλ' ὁ ἐν τῇ ἐγγενεῖ τῆς ψυχῆς χαρακτηριζόμενος, καὶ ἔχων μὲν τὸ εὐφυὲς πρὸς σύνεσιν καὶ

VETUS INTERPRETATIO.

virginitatem, neque alium secundum Evangelium spiritalem actum, operibus autem ostendunt quod nec ab initio usque ad verbum promiserunt, e contra eos qui magna promittunt, nihil autem secundum promissionem suam hujusmodi agunt. Dicit etiam aliquis : Virginitas super me est, propter quod nolo eam : et majus est quam virtus mea abrenuntiare hanc vitam, et vacare spiritalibus verbis : et postea cogitans ad meliora se tradit quam profiteri videbatur in primis. Alii autem audacter multa promittunt, operibus autem contraria suis promissionibus agunt.

5. Post parabolam autem dicit de eo qui dixit : « Nolo, » postea autem recogitavit, et sic abiit : « Amen dico vobis, quoniam publicani et meretrices præcedunt vos in regno Dei. » Ad eum autem qui dixit : « Vado, domine, et non abiit, » hoc refert : « Venit Joannes ad vos in via justitiæ, nec credidistis ei. » Iterum de primo quidem : « Publicani autem et meretrices crediderunt ei. » Ad eum autem qui dixit : « Vado, domine, et non abiit : Vos autem videntes nec pœnitentiam egistis, ut crederetis ei. » Considera et illud quod ait : « Præcedunt vos in regno Dei : » quoniam non exclusit Judæos, ut non ingrediantur aliquando in regnum Dei. Nemo enim dicitur præcedere eum in aliquo loco, qui non sequitur eum per ipsam locum ; vide ergo ne forte hoc indicet sermo, ut cum plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus efficiatur. Intellige autem mihi Israelitas qui non secundum carnem sunt, sed qui ingenuitate animæ Israel intelliguntur in fide et operibus bonis.

⁵⁹ Matth. xxi, 51. ⁶⁰ ibid. 50. ⁶¹ ibid. 52.

(59) Lege ἐπηγγελλαντο.

opera, cui ne verbo quidem bonorum facinororum rudimenta promiserant : iis item illud convenit qui magna quidem promittunt, re autem promissa sua minime implent : ait enim, verbi gratia, aliquis : Virginitatem illam nolo quæ vires meas superat ; item : Vita hac abdicata, Christi verbo operam dare dignitati meæ ac merito antecellit : ille autem ingentia illa facinora quæ in Scriptura commemorantur, audiens dicit : « Ego, Domine ; » tum vero nonnullos quasi pœnitentia ductos videre licet in boni rectique studio proficientes, et virtuti præter eam quam initio dederant expectationem naviter operam dantes ; alios autem postquam multa temere polliciti sunt, pleraque contra promissa sua agentes.

5. Post parabolam autem, ei qui dixit : « Nolo, » et pœnitentia postmodum ductus abiit, id subjungitur ⁶⁰ : « Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei : » ei autem qui dixit ⁶¹ : « Ego, Domine, » minime autem abiit, illud ⁶² : « Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei ; » atque item illud : « Vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei. » Quod si quis ad eos attenderit qui a nefaria vita ad fidem transeunt, et Christi partes amplectuntur ; et ad eos qui legem ac prophetas jactant, Filio autem Dei fidem detrahunt, ac intemperanter vivunt, et adversus tribules crudeliter se gerunt, verum is esse Jesu sermonem deprehendet, « quia publicani et meretrices præcedunt » Israellem « in regnum Dei. » Hunc autem Israellem qui Jesum vidit ne nunc quidem pœnitet, ut veritati, sero licet, assentiatur. Quin et illud animadvertite : « Præcedunt vos in regnum Dei, » quod Israellem a regni Dei ingressu non prohibet ; nemo enim præcedit eum qui hoc loco nunquam saturus est, in quo ipse præcessit. Vide ergo num illud significatur, futurum nempe ut salutem universus Israel consequatur, cum gentium plenitudo advenerit. Intelligatur autem Israel, non qui secundum carnem, sed qui animæ **772** nobilitate præditus significatur, quique optima ad intelligendum et indole, et per-

spicacitate pollet; non ut postulabat autem hæc in- A doles, in fide et vita bona educatus est.

De vinea plantata et agricolis tradita.

6. « Aliam parabolam audite. Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular ⁶⁰, » et reliqua ad id usque : « Dabitur genti facienti fructus ejus. » Qui parabolæ sensum leviter tantum attinget, neque dictiones singulas perscrutabitur, planam hæc ei et perspicuam sententiam videbitur continere, eam scilicet : Qu: nos præcessit populus et Dei pars fuit, vinea erat a paterfamilias, cujus in parabola mentio fit, consita; Dei autem, quo tutus erat, præsidium, eâ erat sepes; at templum turris erat; torcular vero, libationum locus; agricolæ autem, sacer- B dotes et sapientes populi; heri vero profectio, quando Dominus qui inter illos in nube diei et columna noctis versabatur, donec eos in montem sanctum suum, et in tabernacula sua deductos alibi consereret, non ita amplius eis apparuit; tempus autem fructuum adventans, tempus illud erat quo prophetæ ab agricolis et vinea fructum reposebant, ut vitæ suæ recta juxta legem institutione se legem accepisse declararent; servi vero ad agricolas missi ut fructus reciperent, ii erant priores prophetæ, quos verberibus et contumeliis affecerunt principes et sapientes populi, nonnullos etiam trucidarunt, alios vero lapidibus enecarunt; servi autem qui post illos, plures prioribus missi sunt, tempus plurimorum prophetarum significat, quorum nomina in altero Paralipomenon libro, et in Jeremia, et in duodecim prophetis, et in Daniele scripta sunt; dicet enim fortasse aliquis Ananiam, Azariam et Misaelem prophetas fuisse. Plures **773** porro eos prioribus prophetis itidem exceperunt, verberibus cædentes, morte plectentes et lapidibus obruentes. Postremo tandem filium suum mittit paterfamilias, Dominum videlicet nostrum Jesum Christum, qui pudorem vineæ et agricolis, ac reverentiam posset

τὸ ὑπορατικόν, οὐ μὴν ἀξίως τῆς εὐφυίας ἀνατραφεῖς ἐν πίστει καὶ βίῃ ἀγαθῶ.

Περὶ τοῦ φτενυθέντος ἀμπελώνος καὶ ἐκδοθέντος γεωργίς.

« Ἄλλην παραβολὴν ἀκούσατε. Ἄνθρωπος ἦν οἰκοδοσπότης, ὃς ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε, καὶ ὠρυξεν ἐν αὐτῷ ληνόν, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ. « Καὶ δοθήσεται ἔθνη ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Τῷ μὴ ἐπιπλεῖον (60) βασιανίζοντι τὰ τῆς παραβολῆς, μηδὲ ἐκάστην λέξιν ἐξετάζοντι, πᾶν σαφὲς εἶναι δόξας οὕτως ἂν διηγήσεως τυχοῦσα. Ὁ πρὸς ἡμῶν λαός, καὶ μερὶς (61) ὦν τοῦ Θεοῦ, ὁ φτενυθεὶς ἦν ἀμπελῶν ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν παραβολὴν οἰκοδοσπότητος· καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ φρουρὰ περὶ αὐτὸν ὁ φραγμὸς ἦν· καὶ πύργος μὲν ὁ ναός, ληνὸς δὲ ὁ τόπος τῶν σπονδῶν· καὶ γεωργοὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ σοφοὶ τοῦ λαοῦ· ἀποδημία δὲ τοῦ δεσπότητος, ἔπε Κύριος ὁ συνὼν αὐτοῖς ἐν νεφέλῃ ἡμέρας, καὶ στύλι νυκτὸς, ἕως αὐτοὺς καταφυτεύσει εἰσαγαγὼν εἰς ὄρος ἄγιον αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, οὐκέτι οὕτως αὐτοῖς ἐπεφάνετο· ὁ δὲ ἐγγίστας καιρὸς τῶν καρπῶν ὁ χρῆνος ἦν τῶν προφητῶν ἀπαιτούντων τὸν καρπὸν ἀπὸ τῶν γεωργῶν καὶ τοῦ ἀμπελώνος, ἵνα ἤδη δεξιῶσι παρειληφότες τὸν νόμον τῷ βεβιωκέναι κατ' αὐτόν· δοῦλοι δὲ οἱ πρὸς τοὺς γεωργοὺς πεμφθέντες (62) λαθεῖν τοὺς καρποὺς οἱ πρῶτοι προφήται, οὓς οἱ ἄρχοντες καὶ σοφοὶ τοῦ λαοῦ ὑβρισαν τύποντες, τινὰς δὲ καὶ ἀνεῖλον, καὶ ἄλλους λιθολεύστους πεποιθήσασιν· ἄλλοι δὲ μετὰ τούτους δοῦλοι πλείονες τῶν πρῶτων ὁ καιρὸς τῶν πολλῶν προφητῶν, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων γέγραπται, καὶ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ, καὶ τοῖς δώδεκα, καὶ τῷ Δανιήλ· εἴποι γὰρ ἂν τις καὶ τὸν Ἀνανίαν, Ἀζαρίαν, Μισαὴλ προφήτας γεγονέναι. Καὶ τούτοις οὖν τοῖς πλείοσι παρὰ τοὺς προτέρας προφήτας ὡσαύτως ἐχρήσαντο τύποντες, καὶ ἀναιροῦντες, καὶ λιθοβολοῦντες. Τελευταῖον (63) δὲ τὸν υἱὸν ἑαυτοῦ ἀποπέμλει ὁ οἰκοδοσπότης, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐντρέψαι δυνάμενον τὸν ἀμπελῶνα, καὶ τοὺς γεωργοὺς· ἀλλ' οἱ ἄρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι,

VETUS INTERPRETATIO.

6. « In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam, » et reliqua. Qui non abundantius discutunt parabolam hanc, neque singula verba scrutantur, satis manifesta videntur, si hoc modo intelligatur. Populus qui fuit ante nos cum esset pars Dei, qui plantatus est a Deo, vinea fuit Dei, custodia autem Dei quæ exstitit circa eam, fuit sepes ipsius. Turris autem, templum. Torcular autem, locus libationum. Coloni autem, sacerdotes et sapientes populi. Peregrinatio vero Domini, quando Dominus qui fuerat cum illis in nube diei, et in columna ignis per noctem, donec plantaret eos introducens in montem sanctum suum, et in tabernacula sua, nequiano postea similiter apparuit eis. Tempus autem appropians fructuum petendorum, tempus exstitit prophetarum exigentium a colonis, et a vinea ipsa, ut ostendant qui acceperunt legem, si secundum eam vixerunt. Servi autem missi ad colonos ad fructus accipiendos, prophetæ qui prius fuerunt: quos principes et sapientes populi injuriaverunt, cædentes quosdam, et occidentes, et lapidantes. Alii autem servi plures post eos tempore prophetarum multorum, quorum nomina in secundo Paralipomenon sunt conscripta, et in Jeremia, et in duodecim, et in Daniele. Dicet autem aliquis, et Ananiam, et Azariam, et Misael, prophetas fuisse temporis ejus. Et his ergo plurimis similiter sunt abusi cædentes, et occidentes, et lapidantes. Novissime autem

⁶⁰ Matth. xxi, 33, 34 et seq.

(60) *Μὴ ἐπιπλεῖον*. Sic recte habet codex Anglicanus, in quo male legerat Huetius μὲν ἐπιπλεῖον.

(61) *Ὁ πρὸς ἡμῶν λαός, καὶ μερὶς*, etc. Theophilus Antioch.; Hilarius can. 22 in Matth.; Ambrosius lib. ix in Luc.; Hieronymus, *Commentar. in Marcum* Origeni ascriptus in cap. xii, 4 et seq. *Opus imperf. hom. 40, Brevis enarratio, Theophyl-*

lactus, Euthymius, Glossa. HUETIUS.

(62) *Δοῦλοι δὲ οἱ πρὸς τοὺς γεωργοὺς πεμφθέντες*, etc. Hilarius can. 22 in Matth., auctor *Comment. ms. in Marc.* xii, 2, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Id.

(63) In codice Anglicano legitur *τελευταῖοι*, non *τελευταῖον*. Vide Hilarium canon. 22 et Theophylactum

καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ λαοῦ τὸν Ἰῶν ἰδόντες, οὐ πάντῃ ἀναίσθητοι τῆς ἑαυτῶν γενόμενοι ὑπεροχῆς, κληρονομοῦν εἶναι αὐτὸν ὑπειλήφασιν· τολμῶσι δὲ καὶ ἀποκτείνειν αὐτὸν, ἵνα αὐτοὶ κύριοι τοῦ ἀμπελώνος γένωνται· καὶ ἐκβαλόντες αὐτὸν, καὶ ἔξω κρίναντες τῶν τοῦ Ἰσραὴλ πραγμάτων ἀπέκτειναν· καὶ εὐθέως ὁ τοῦ ἀμπελώνο· Κύριος ὃν ἀπέκτειναν, ἐπιδημεῖ ἀναστάς ἐκ νεκρῶν, καὶ κακοὺς κακῶς τοὺς μὲν γεωργοὺς ἀπόλλυσιν, ἄλλοις δὲ γεωργοῖς (64) τοῖς ἀποστόλοις ἑαυτοῦ παραδίδωσι τοὺς ἀπὸ τοῦ λαοῦ πιστεύσαντας, τρυτέσει τὸν ἀμπελώνα, οἱ ἀποδιδοῦσιν ἐν τοῖς ἰδίοις καιροῖς τοὺς καρποὺς τῷ οἰκοδεσπότη. Ἐἴτα εἰπόντων μετὰ τὴν παραβολὴν τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω πυθομένων τό· « Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς ; » τὰ ἀπὸ τοῦ· « Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς, » ὁ Σωτὴρ ἀποκρίνεται διδάσκων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς προφητείας, ὅτι ὑπὲρ ἐκείνων μὲν ἀπεδοκιμάσθη, παρὰ δὲ τῷ Θεῷ ἐστὶν ἔντιμος, καὶ κεφαλὴ τῆς ἑλῆς οἰκοδομῆς, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν συνοχῆς, καὶ κεφαλὴ γε θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν εἰδόντων βλέπειν αὐτήν. Ἐἴτα, προφητεῶν περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν κλήσεως, φησὶ τοῖς μὴ πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν διδασκάλους Ἰουδαίων· « Ἀρθήσεται ἀφ' ἡμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Ἄλλ', ὡς προείπαμεν, ὁλοσχερεστέρα τις, καὶ οὐ κατὰ λέξιν ἐστὶν ἡ τοιαύτη διήγησις· πρὸς ἦν πολλὰ τις ἀνπνευματικὸς, καὶ ἀνακρίνειν δυνάμενος πάντα, ἐπαπορήσαι κρούων τὴν ἀσαφεῖς κεκλεισμένην θύραν τῶν ἐνταῦθα κεκρυμμένων νοημάτων, καὶ ὀρθῶς ζητήσας εὔροι, καὶ αἰτήσας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λάβοι. Καὶ ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ μέτριον ἡμῶν τοιαῦτα εἰς τὸν τόπον φανταζόμεθα· ὅτι ὁ μὲν οἰκοδεσπότης ἄνθρωπος· ὁ Θεὸς ἐστὶ, περὶ οὗ γέγραπται· « Ἐτροποφόρησέ σε Κύριος ὁ Θεός σου, ὡς εἴ τις τροποφορήσαι ἄνθρωπος τὸν ἰὼν αὐτοῦ· » οἷτος γάρ, διὰ τὸ τροποφορεῖν καὶ φέρειν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὠφελεῖν τρόπον ἀνθρώπινον τὸν ὠφελοῦντα ἀνθρώπους, ἔν τισι παραβολαῖς λέγεται εἶναι ἄνθρωπος· καὶ ἐνταῦθα μὲν ἄνθρωπος οἰκοδεσπότης καλεῖται διὰ τὸν ἀμπελώνα, καὶ τὸν περικείμενον τῷ ἀμπελῶνι φραγμὸν, καὶ τὴν ληνὸν ἦν ὠρυξε, καὶ τὸν πύργον ὃν ὠκοδόμησε, καὶ οὐς κέκτυται δούλους, καὶ οὐς πέμπει πρὸς τοὺς γεωργοὺς, καὶ δεύτερον ἀποστέλλει πλείονας· ὡς οἰκοδεσπότης δὲ ἐξέδοτο γεωργοῖς τὸν ἀμπελώνα, ἀφ' ὧν ἀφελὼν αὐτὸν δίδωσιν ἑτέροις. Ἔτι δὲ πάλιν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀνθρώπος οἰκοδεσπότης εἴρηται διὰ τούτων· « Ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκο-

incurere ; sed principes sacerdotum et seniores, ac sapientes populi viso Filio, nec insolentiæ suæ immemores, hæredem eum esse cogitarunt ; tum vero ut ipsi vineæ domini efficerentur, interficere eum audent ; cumque illum eiecissent, et extra Israeliam amandandum decrevissent, trucidarunt ; confestimque vineæ Dominus quem interemerunt, postquam a mortuis surrexit, ad eos profectus, agricolas nefarios male perdit, aliis autem agricolis, apostolis nempe suis, eos tradit qui e populo crediderunt, vineam videlicet, atque hi fructus patrifamilias temporibus suis reddunt. Postquam autem ii qui supra quæsierant : « In qua potestate hæc facis ? » ea post parabolam subjunxerunt quæ his verbis subnexa sunt : « Malos male perdet », petitam e prophetis doctrinam ipsis tradens respondet Servator se ab illis quidem esse reprobatum, apud Deum autem in honore esse, et totius ædificii, ac universæ, quæ ei cohæret, compagis caput, et mirabile quidem caput in eorum oculis qui illud intueri possunt. Deinde vero vocationem e gentibus vaticinans, Judæorum magistris sibi fidem non habentibus ait : « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. » Verum, ita ut a nobis supra dictum est, omnia summam nimis complectitur hæc explicatio, non etiam verbum singula interpretatur ; super qua spiritalis aliquis, et unumquodque examinare valens, dum reconditarum hic sententiarum januam obscuritate oclusam pulsabit, ad plerasque offendet dubitationes, quarum solutionem reperiet, si eam recte quæsierit, a Deoque recipiet, si precibus postulaverit. Nos autem pro modulo nostro talia super hoc loco mente concipimus ; hominem nimirum patremfamilias, Deum esse, de quo scriptum est : « Portavit te Dominus 774 Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum suum. » Is enim in quibusdam parabolis homo appellatur, propterea quod, dum homines juvat, hominum mores in hominum utilitatem ac commodum sustinet : atque hoc quidem loco propter vineam, et assitam vineæ sepe, et effossum ab ipso torcular, et ædificatam turrim, et propter servos quos habet, et quos ad agricolas mittit, quosque majore numero altera vice mittit, homo paterfamilias appellatur : et quasi paterfamilias agricolis vineam tradidit, quam ab iis deinde ablatam aliis dedit. Rursus vero homo paterfamilias supra dictus est his verbis : « Si-

VETUS INTERPRETATIO.

mittit paterfamilias filium suum Jesum Christum, qui poterat reverentiam eis incurere. Sed principes sacerdotum et seniores populi, et prudentes, videntes Filium, non omnino insensati existentes, eminentiæ suæ hæredem eum esse intellexerunt. Ausi sunt autem interficere eum, ut ipsi efficerentur domini super vineam illam, et eicientes eum extra res Israelitarum, foris eum judicantes esse, interfecerunt. Dominus autem qui statim rediit, quem occiderunt, venit resurgens a mortuis, et malos quidem colonos male perdidit, aliis autem colonis, id est apostolis vineam suam consignavit, id est eos qui ex Judaico populo reliqui crediderunt, qui darent in tempore suo fructus domino suo. Item docet eos ex prophetia, quoniam ab istis quidem ædificatoribus reprobatus est, a Deo autem electus, et caput totius ædificationis, et caput mirabile factus in oculis eorum qui possunt eum videre, ita prophetaus gentium fidem, dicit non credentibus

⁶⁴ Matth. xxi, 23. ⁶⁵ ibid. 41. ⁶⁶ ibid. 43. ⁶⁷ Deut. i, 51. ⁶⁸ Matth. xx, 4.

(64) Ἄλλοις δὲ γεωργοῖς. Vide Theophylactum.

tile est enim regnum cœlorum homini paterfamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam; » et, ut paterfamilias, vineam habet, et agricola conducit, procuratorem item habet, cui dicit ⁵⁹: « Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. » In parabola autem de cœna ⁶⁰, et filii ipsius nuptiis, et vocatu, non paterfamilias, sed rex dictus est; major quippe est paterfamilias, utpote qui exercitum tanquam rex mittat, eosque de medio tollat qui servos ipsius comprehenderunt, et contumeliis affecerunt ac trucidarunt; et tanquam regia præditus potestate, non ut paterfamilias duntaxat, ministris suis jussit, ut pedes illius manusque ligarent, qui vestem nuptialem non habens ad nuptias fuerat ingressus, cumque ut in tenebris exteriores mitterent. Cum vero supra dicitur ⁶¹: « Homo quidam habebat duos filios, » neque paterfamilias, neque rex appellatus est, sed homo simpliciter. Quemadmodum autem in divinis Scripturis multipliciter Deus accipitur, ita multum interest homine simpliciter, an paterfamilias, an rex appelletur. Atque illa quidem ita se habent apud Matthæum; parabola autem quæ apud Lucam huicce respondet, hominem cum nuncupavit, his verbis ⁶²: « Homo plantavit vineam, et locavit colonis. » Quin et Marcus ait ⁶³: « Vineam plantavit homo quidam, et circumdedit sepem. » Rursum Lucas vocationis parabolam exponens, « Homo quidam, » inquit ⁶⁴, « fecit cœnam magnam, et vocavit multos. » Tu vero loca omnia colligens in quibus Deus homo appellatur, **775** et spiritalia cum spiritalibus in ejus rei disputatione contendens, et quæ passim reperiuntur recte discutens, pro disquisitionis tuæ ratione multa invenies super eo quod Deus homo nuncupatur. Ille autem homo paterfamilias vineam plantavit, de qua, non absque examine prætermissa tanta parabola, accuratius disputandum est.

7. Quænam ergo vinea illa est, quæ aliud quidpiam est quam primi agricolæ et secundi, quæque ab homine paterfamilias plantata est? Hæc autem

VETUS INTERPRETATIO.

sibi doctoribus Judæorum: « Tollitur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus suos. » Ad quam multa quis spiritalis constitutus, et ad discutienda omnia paratus poterit dicere, pulsans obscuritatem ejus, id est ostium clausum, et quærens inveniet: et nos secundum mediocritatem nostram talia suspicamus in loco: quoniam paterfamilias homo Deus est, de quo scriptum est: « Morigeratus est Dominus Deus tuus, quemadmodum si homo morigeraretur filium suum. » Sic enim eo quod morigeratur homines, ut hominum prodificet mores, in quibusdam parabolis dicitur homo, quemadmodum si pater cum parvulo filio suo colloquatur infantia, ut descendat ad verba filii sui, et morigeretur eum. Propterea, putò, omnes justitiæ quas tradidit Deus hominibus, quasi pueriles sunt quantum ad proprias justitias Dei.

7. Quæ ergo est vinea alia præter colonos priores et secundos, quam plantavit paterfamilias? Quæ ista vinea primum quidem tradita est injuriosis colonis, postea autem aliis colonis facientibus fructum ejus in tempore suo, secundum quod Dominus ait: « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructum ejus. » Putas ergo id ipsum debemus dicere regnum Dei, et vineam quæ colitur a colonis prioribus et datur alteri genti? Aut aliud quidem debemus existimare vineam, aliud autem regnum Dei? Videamus ergo primum probantes de Scripturis, quoniam vinea appellatur populus, si omnia ejus secun-

⁵⁹ Matth. xx, 8. ⁶⁰ Matth. xxii, 2. ⁶¹ Matth. xxi, 28. ⁶² Luc. xx, 9. ⁶³ Marc. xii, 1. ⁶⁴ Luc. xiv, 16.

(65) Ἐν δὲ τῇ περὶ τοῦ δεῖπνου παραβολῇ. Quod ἀριστον Matth. xxii, 4, illud idem δεῖπνον appellat Origenes, quemadmodum et Luc. xiv, 16;

Α δεσπότη, ὅστις ἐξῆλθεν ἅμα πρῶτῷ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ· καὶ ὡς οἰκοδεσπότης γε ἀμπελῶνα ἔχει, καὶ μισθοῦται γεωργούς· ἔστι δὲ αὐτῷ καὶ ἐπίτροπος ὃ λέγει· «Κάλεσον τοὺς ἐργάτας, καὶ ἀπόδος τὸν μισθὸν, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἕως τῶν πρώτων.» Ἐν δὲ τῇ περὶ τοῦ δεῖπνου παραβολῇ (65), καὶ τῶν γάμων τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ τῆς κλήσεως, οὐκ οἰκοδεσπότης, ἀλλὰ βασιλεὺς εἰρηται· μείζων γὰρ ἢ οἰκοδεσπότης ἐστὶ, πέμπων στράτευμα ὡς βασιλεὺς, καὶ ἀναίρων τοὺς κρατήσαντας τοὺς δούλους αὐτοῦ, καὶ ὑβρίσαντας, καὶ ἀποκτείναντας αὐτούς· καὶ ἐν βασιλικῇ ἐξουσίᾳ, οὐκ ὡς οἰκοδεσπότης μόνον, εἶπε τοῖς διακόνοις δεῖσαι πόδας καὶ χεῖρας τοῦ εἰσελθόντος εἰς τοὺς γάμους, μὴ ἔχοντος ἔνδυμα γάμου, καὶ ἐκβαλεῖν αὐτὸν εἰς τὸ ἐξώτερον σκότος. Ὅτε δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέγεται· «Ἀνθρωπος εἶχε τέκνα δύο,» οὕτε οἰκοδεσπότης οὕτε βασιλεὺς ὀνόμασται, ἀλλ' ἀπλῶς ἄνθρωπος. Εἰσὶν οὖν, ὡσπερ πολλοὶ εἰπίνονται τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς θείας Γραφάς, οὕτω καὶ διαφοραὶ τοῦ ἀνθρώπου αὐτὸν ὀνομάζεσθαι, ἤτοι ἀπλῶς, ἢ οἰκοδεσπότην, ἢ βασιλέα. Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὸν Ματθαῖον· κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν ἡ ὁμοίᾳ τῇ ἐκκειμένῃ παραβολῇ ἀνθρώπου αὐτὸν ὀνόμασεν ἐν τῷ· «Ἀνθρωπος ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργούς.» Ἄλλὰ καὶ Μάρκος φησὶν· «Ἀνθρώπος τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ περιέθηκεν αὐτῷ φραγμόν.» Πάλιν τε αὐτὸς Λουκᾶς τὴν τῆς κλήσεως ἐκτιθέμενος παραβολὴν, «Ἀνθρώπος τις,» φησὶν, «ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ ἐκάλεσε πολλούς.» Καὶ σὺ δὲ, συναγαγὼν εἰ που ὀνόμασται ἄνθρωπος ὁ Θεός, καὶ πνευματικῶς πνευματικοῖς ἐν τῷ περὶ τούτου συγκρίνων λόγῳ, καὶ ζητήσας ὀρθῶς τὰ κατὰ τοὺς τόπους, εὐροῖς ἂν ἀνάλογον τῇ ζητήσει σου πλεῖονα εἰς τὸ ἀνθρώπον λέγεσθαι τὸν Θεόν. Οὗτος δὲ ἐφύτευσεν ὁ οἰκοδεσπότης ἄνθρωπος ἀμπελῶνα, ὅτινα ἐπιμελέστερον ζητήσας, μὴ ἀβασανίστως παρερχόμενον τὸσαύτην παραβολὴν.

Τίς οὖν ὁ ἀμπελῶν, ἕτερος ὢν παρὰ τοὺς γεωργούς τοὺς πρώτους καὶ τοὺς δευτέρους, ὃν ἐφύτευσεν ὁ οἰκοδεσπότης ἄνθρωπος; Ὁ δὲ ἀμπελῶν οὗτος πρῶ-

δεῖπνον quippe cum ἀριστον confundi docent grammatici, Hesychius, Suidas, Etymologus. ΠΥΤΙΟΥΣ.

τερον μὲν ἐκδιδόμενός ἐστι γεωργοῖς ὑβρισταῖς· δευ-
 τερον δὲ, κατὰ τοὺς ἀποκριναμένους περὶ τοῦ ἀμ-
 πελώου, ἐκδιδόμενος ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες δώ-
 σους τοὺς καρπούς αὐτοῦ (66) ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν·
 κατὰ δὲ τὸν Σωτῆρα λέγοντα : « Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν
 ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται· ἔθνει ποιοῦντι
 τοὺς καρπούς αὐτῆς. » Ἄρα γὰρ δεήσει ταῦτ' εἰ-
 πεῖν εἶναι : τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ τῷ ἀμπελώνι, αἰ-
 ρομένην ἀπὸ τῶν προτέρων, διδομένην δὲ ἔθνει ποι-
 οῦντι τοὺς καρπούς αὐτῆς ; ἢ ἄλλο μὲν εἶναι τὸν
 ἀμπελώνα, ἄλλο δὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ; ἴδωμεν
 δὲ πρῶτον, παραστήσαντες ἀπὸ τῆς Γραφῆς, ὅτι ἀμ-
 πελὼν καλεῖται ὁ λαὸς, εἰ δύναται ἐφαρμόσαι πάντα
 τὰ κατὰ τὸν τόπον τῆ τοιαύτη διηγήσει. Φησὶν οὖν
 Ἡσαΐας : « Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγα-
 πητοῦ τῷ ἀμπελώνι μου (67)· ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ
 ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνον· καὶ φραγμὸν
 περιέθηκα, καὶ ἐχαράκωσα, καὶ ἐφύτευσα ἀμπελον
 Σωρήχ, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ : « Ἐποίησε δὲ ἀνομίαν,
 καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. » Ἐξεθέμην δὴ τὸ
 ἀπὸ τοῦ Ἡσαίου ἄσμα, βουλόμενος αὐτὸ συνεξετάσαι
 τῇ παραβολῇ, εἰ κατὰ τοῦ αὐτοῦ κείται ὁ ἀμπελὼν
 σημαινομένου ἐν ἑκατέρᾳ τῇ Γραφῇ. Καὶ ὄρα τίνα
 μὲν ὅμοια ἔχουσιν αἱ ἐκτεθεῖσαι λέξεις, τίνα δὲ οὐχ
 ὅμοια, ἵνα, βλέπων τὰς διαφορὰς τῶν ὁμοίων πρὸς
 τὰ ἀνόμοια, οὕτως ἐπιστήσης τῷ νῷ τῆς Γραφῆς.
 Ὅμοιον οὖν τὸ : « Ἐφύτευσα ἀμπελώνα, καὶ φρα-
 γμὸν αὐτῷ περιέθηκα, καὶ ὠρυξεν ἐν αὐτῷ ληνόν, καὶ
 ψοκοδόμησε πύργον, » τῷ : « Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ
 ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνον· καὶ φραγμὸν
 περιέθηκα, καὶ ἐχαράκωσα, καὶ ἐφύτευσα ἀμπελον
 Σωρήχ (68), καὶ ψοκοδόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτοῦ, καὶ
 προλήνιον ὠρυξα ἐν αὐτῷ· » παράθες γὰρ τῷ : « Ἐφύ-
 τευσεν ἀμπελώνα, » τὸ : « Ἐφύτευσα ἀμπελον Σω-
 ρήχ· » καὶ τῷ : « Φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκα, » τὸ
 : « Φραγμὸν περιέθηκα· » καὶ τῷ : « ὠρυξεν ἐν αὐτῷ

A vinea contumeliosis primum agricolis tradita est ;
 secundum autem, juxta eorum sententiam qui de vi-
 nea interrogati responderunt, aliis traditur agrico-
 lis, qui ipsius fructus reddent temporibus suis ;
 juxta Servatoris autem verba ⁶⁵ : « Auferetur a vo-
 bis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus
 ejus. » An ergo idem esse regnum Dei ac vineam
 prioribus ablatam, genti vero fructus ipsius facienti
 traditam dicendum est? an aliud esse vineam, aliud
 vero regnum Dei statuendum? Postquam autem vi-
 neam appellari populum probaverimus ex Scri-
 ptura, videamus primum utrum quæcumque hoc
 habentur loco, ejusmodi possint explicationi con-
 venire. Ait ergo Isaias ⁶⁶ : « Cantabo dilecto canti-
 cum dilecti vinea: meæ : vinea facta est dilecto, in
 B cornu, in loco pingui. Et sepem circumposui, et
 vallavi, et plantavi vineam Sorec, » et reliqua, ad
 id usque : « Fecit autem iniquitatem, et non justi-
 tiam, sed clamorem. » Canticum porro ex Isaia pro-
 posui, ut illud cum parabola contendens dispicerem,
 eamdemne significationem in utraque Scriptura
 vinea contineret. In quibus autem rebus convenient
 proposita loca, in quibus disconvenient observa,
 ut similitum cum dissimilibus perspecta differentia,
 Scripturæ sensum eo pacto tenere possis. Illud igitur
 C ⁶⁷ : « Plantavit vineam 776 et sepem circumdedit
 ei, et fodit in ea torcular, et ædificavit turrim, »
 simile ei est ⁶⁸ : « Vinea facta est dilecto, in cornu,
 in loco pingui. Et sepem circumposui, et vallavi,
 et plantavi vineam Sorec, et ædificavi turrim in
 medio ejus, et torcular extruxi in ea. » Huic enim :
 « Plantavit vineam, » confer illud : « Plantavi vi-
 neam Sorec; » huic : « Sepem circumdedit ei, »
 illud : « Sepem circumposui; » et huic : « Fodit in
 ea torcular, » illud : « Et torcular extruxi in ea; »
 et huic : « Ædificavit turrim, » illud : « Et ædifi-

VETUS INTERPRETATIO.

dum ejusmodi expositionem valeant convenire. Dicit enim Isaias : « Cantabo nunc dilecto canticum, dile-
 ctæ vineæ meæ. Vineam factam est dilecto, in cornu, in loco uberi : et sepe circumdedit, et characavi eam, et
 plantavi vineam Sorec, et ædificavi turrim in medio ejus, et torcular fodi in ea, et expectavi ut faceret
 uvam, fecit autem spinas. » Et post aliqua sic : « Vineam enim Domini Sabaoth domus Israel est, et homo
 Juda, novellum dilectum. » Protuli itaque canticum Isaia, volens considerare secundum parabolam hanc,
 si secundum illam vineam, et hæc vinea intelligi possit. Et vide quoniam quædam quidem similia ha-
 bent, alia autem dissimilia : ut videns differentias similitum ad similia, discas sensum Scripturæ. Simile
 est ergo quod ait : « Plantavit vineam, et sepe circumdedit eam, et fodit in ea torcular, et ædificavit tur-

⁶⁵ Matth. xxi. 43. ⁶⁶ Isa. v. 1, 2 et seq. ⁶⁷ Matth. xxi. 33. ⁶⁸ Isa. v. 1, 2 et seq.

(66) Αὐτοῦ. Codex Regius, αὐτῶν.

(67) Ἄσω δὲ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγα-
 πητοῦ τῷ ἀμπελώνι μου. Ita Cyrillus, et mss.
 Alexandr. Sixtina editio : Τοῦ ἀγαπητοῦ μου. Com-
 plutensis : Ἄσω δὲ τῷ ἡγαπημένῳ μου ἄσμα τοῦ
 ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελώνι αὐτοῦ. Vulgata, « canticum
 patruelis mei, » quod idem habere Aquilam testatur
 Hieronymus. Hebr. ירתי פרוש ; at ירתי « patrum, »
 et « patrulem, » et « dilectum » significat ; quam
 postremam vocabuli hujus notationem sequuntur
 Jonathan, et Syrus, et Arabs. Item pro פרוש « vineæ
 ejus, » quod sequitur Vulgata, et Complutensis, et
 Jonathan, et Syrus, et Arabs ; legerunt alii פרוש,
 « vineæ meæ, » cui consentit Sixtina, et reliquæ τῶν
 Ὁ editiones. HUETIUS.

(68) Ἀμπελον Σωρήχ. Ita LXX. At Symmachus,

D Basilii, Jonathan, et Hieronymus, « vineam elec-
 tam. » Vox פרוש non vino solum ita dicto, sed
 rebus aliis in Scriptura tribuitur, et quoddam col-
 oris genus significat rebus iis commune. Ex hac
 vite dicta est vallis Sorec, in qua habitabat Dalila.
 Judic. xvi. 4. « Post hæc amavit mulierem quæ
 habitat פרוש בנב, in valle Sorec. » LXX, ἐν
 ἀλωρήχ. Lege : ἐν ναὰλ Σωρήχ. Hieron., « Sorec,
 nomen torrentis de quo loco fuit Dalila, illa Sam-
 sonis : sed et usque hodie ad septentrionalem
 plagam Eleutheropoleos vicus ostenditur, nomine
 Capharsorec juxta villam Saraa, unde fuit Samson. »
 Huic autem loco contermina erat vallis Betri, unde
 inimia illa uva allata est ab exploratoribus. Num.
 xiii. 24. lb.

cavi turrim in medio ejus; » utrobique autem fructuum vineæ sit mentio; apud Isaiam quidem: « Expectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas; » in parabola autem Evangelii vitem non accusari perspicuum est, quod fructus, tempore ipsorum adventantis, non dederit, sed hos agricolæ qui patrisfamilias « apprehensis servis alium occiderunt, alium occiderunt, alium verò lapidaverunt ⁶⁹. » Cum autem « misit alios servos plures prioribus, » accusantur rursus agricolæ, quod « fecerint illis similiter. » Tertia autem agricolis impingitur accusatio, quod « dixerint: Hic est hæres, venite, occidamus eum, et occupemus hæreditatem ejus; cumque eiecerint extra vineam, et occiderint. » In Isaia autem vineæ ipsi minas intentat Verbum dicens ⁷⁰: « Auferam sepem ejus, et erit in direptionem: diruam maceriam ejus, et erit in conculcationem. Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur, et ascendet in eam sicut in incultam terram vepres; » sed et cum « nubibus mandabit ne pluant super eam imbrem, » vineæ minatur, quam propheta Israelis domum esse dixit, et virum Juda, qui fructum non dedit, judicium videlicet et justitiam; sed vepres protulit, iniquitatem **777** nimirum et clamorem. At in Evangelio non perpeti quidquam vineam reperimus, sed, si ita loqui fas est, operam potius datam, ac provisum, ut patrisfamilias proprios ferat fructus. Is enim vineæ curam gerens, illique prospiciens, prioribus aufert agricolis qui percontanti Servatori ac dicenti ⁷¹: « Cum ergo venerit Dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? » respondent, et sive ipsa ratione et consequentia coacti, sive invite, ut ita dicam, de se ipsi vaticinantes, malos agricolæ male perditurum vineæ Dominum, cum advenerit, pronuntiant, vineæque prospicientem, aliis ipsam locaturum agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. Quin et apud Jeremiam consequenter his ⁷²: « Vineam enim Domini Sabaoth, domus Israel est, et vir Juda novella ejus plantatio dilecta, » populo delinquenti dictum est ⁷³: « Ego autem plantavi te vineam fru-

ληνόν, » τό: « Καὶ προλήψιον ὄρουσα ἐν αὐτῷ » καὶ τῷ: « Ὁκοδόμησε πύργον, » τό: « Καὶ ὠκοδόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτοῦ » κατ' ἀμφοτέρους δὲ τοὺς τόπους περὶ τῶν καρπῶν λέγεται τοῦ ἀμπελῶνος, παρὰ μὲν τῷ Ἡσαίᾳ, ὅτι, « Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλῆν, καὶ ἐποίησεν ἀκάνθας » ἐν δὲ τῇ τοῦ Εὐαγγελίου παραβολῇ σαφῶς οὐχ ὁ ἀμπελῶν κατηγορεῖται, ὡς μὴ δεδωκώς τοὺς καρποὺς ἐγγείσαντος τοῦ καιροῦ αὐτῶν, ἀλλ' οἱ γεωργοὶ οὗτοι, « λαθόντες τοὺς » τοῦ οἰκοδεσπότης « δούλους, ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν. » Καὶ ἴνικα « ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων, » πάλιν οἱ γεωργοὶ κατηγοροῦνται ποιήσαντες αὐτοῖς ὡσαύτως. Καὶ τρίτον δὲ οἱ γεωργοὶ κατηγοροῦνται « εἰπόντες: Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος » δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σῶμα μὲν τῆν κληρονομίαν αὐτοῦ, καὶ ἐκβαλόντες αὐτὸν ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ἀποκτείναντες αὐτόν. » Καὶ ἐν μὲν τῷ Ἡσαίᾳ αὐτῷ τῷ ἀμπελῶνι ἀπειλεῖ ὁ λόγος λέγων: « Ἀφεῶ τὴν φραγμὴν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν καθελῶ τὴν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Καὶ ἀνῶσω τὴν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τηρῆθῃ, οὐδὲ μὴ σκαφῆθῃ » καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἄκανθα. » ἀλλὰ καὶ ὅτε « ταῖς νεφέλαις ἐντελεῖται τοῦ μὴ βρέξαι εἰς τὴν ἀμπελῶνα ὑστὴν, » τῷ ἀμπελῶνι ἀπειλεῖ, ὄντινα ὁ προφήτης εἶπεν εἶναι τὸν τοῦ Ἰσραὴλ οἶκον, καὶ τὴν ἀνθρωπὸν τοῦ Ἰουδα, μὴ ποιήσαντα τὸν καρπὸν, τὴν κρίσιν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ποιήσαντα δὲ ἀκάνθας, τὴν ἀνομίαν καὶ τὴν κραυγὴν. ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ τὸν μὲν ἀμπελῶνα οὐδὲν εὐρίσκομεν πάσχοντα, ἀλλ', εἰ δεῖ οὕτως εἰπεῖν, μᾶλλον προνοούμενον τοῦ φέρειν τοὺς οἰκείους καρποὺς τῷ οἰκοδεσπότη· προνοῶν γὰρ οὗτος τοῦ ἀμπελῶνος, αἶρει αὐτὸν ἀπὸ τῶν προτέρων γεωργῶν, οἵτινες ἀποκρίνονταί τῷ Σωτῆρι πυθομένων καὶ εἰπόντι: « Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις; » καὶ λέγουσιν, εἶτε ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀκολουθίας ἀναγκασόμενοι, εἶτε καὶ ἄκοντες, ἴν' οὕτως εἴπω, τὰ περὶ αὐτῶν προφητεύοντες, ὡς ἄρα κακῶς κακῶς ἀπολέσει ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελῶνος ἐλ-

VETUS INTERPRETATIO.

rim. » Dissimile est autem, quoniam in Isaia quidem ipsam vineam accusat plantator, dicens: « Expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas. » In Evangelio autem manifeste non vinea accusatur, quasi quæ non dederit fructus in tempore suo, sed coloni qui susceperunt, et patrisfamilias servos contumeliis affecerunt diversis, novissime et ipsum filium patrisfamilias occiderunt. Iterum in Isaia ipsi vineæ minatur dicens: « Auferam sepem ejus, et erit in rapinam, et destruiam maceriam ejus, et erit in conculcationem, » et cætera. Sed et nubibus promittit se mandaturum, ut ne super vineam pluant illam quæ fuit secundum prophetam domus Israel, et homo Juda, qui nullum fructum fecerunt. In Evangelio autem vineam non invenimus aliquid patientem, sed adhuc provisionem Dei consecutam, ut possit fructus suos patrisfamilias dare. Ablata est enim a colonis impiis, et data genti meliori. Coloni autem omnem suscipiunt iram. Dicentes enim: « Cum venerit paterfamilias, malos male perdet, » sive ratione verbi coacti, et consequentia parabolæ, sive nolentes prophetaverunt de se, quoniam cum venerit, malos male perdet, et vineæ provisionem faciens, aliis eam dabit colonis. Item consequenter et Jeremias dicit ad populum: « Ego plantavi te vineam fructiferam omnem veram: quomodo conversa es in amaritudinem vineæ alienæ? » Vides ergo quoniam in prophetis populus Judaicus vinea appellatur, et comminatio patrisfamilias contra vineam fit: in Evangelio autem omnino vinea non culpat, sed ejus coloni. Sed qui vult evangelica verba caute considerare, nequaquam poterit clariter approbare quoniam vinea populus est. Sed ne forte secundum Evangelium vinea regnum est Dei, id est doctrina quæ providentiam habens Dei, Scripturis inserta est sanctis. Quod enim dicit: « Tolle a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fru-

⁶⁹ Matth. xxi, 35, 36. ⁷⁰ Isa. v, 5, 6, 7. ⁷¹ Matth. xxi, 40. ⁷² Isa. v, 7. ⁷³ Jerem. ii, 21.

θῶν τοὺς γεωργοὺς, καὶ προνοούμενος τοῦ ἀμπελῶ-
 νος, ἐκδύσεται αὐτὸν ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώ-
 σουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν.
 Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ Ἱερεμία ἀκολούθως τῷ· « Ὁ γὰρ
 ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστίν, καὶ
 ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα νεόφυτος ἠγαπημένον, » εἴρη-
 ται πρὸς τὸν ἀμαρτάνοντα λαόν· « Ἐγὼ δὲ ἐφύ-
 τευσά σε ἄμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν, »
 καὶ ἀνάλογον τῷ· « Ἐμεῖνα ἵνα ποιήσῃ σταφυλήν,
 ἐποίησε δὲ ἀκάνθας, » καὶ τῷ· « Ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι
 κρῖσι, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν· καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ
 κραυγὴν, » τῷ· « Πῶς ἐστράφης εἰς πικρίαν ἢ ἀμπε-
 λος ἢ ἄλλοτρία; » Οὐκοῦν ὄρθξ ἐν μὲν ταῖς προφη-
 τικαῖς λέξεσι τὸν λαὸν λεγόμενον εἶναι ἀμπελῶνα,
 καὶ τὸν φυτεύσαντα αὐτὸν ἀπειλοῦντα καὶ λέγοντα
 αὐτῷ· « Ἀφελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς
 διαρπαγὴν, » καὶ τὰ λοιπά· ἐν δὲ ταῖς εὐαγγελικαῖς
 οὐδεμίαν μὲν μέμψιν προσαγομένῃν τῷ ἀμπελῶνι,
 πᾶσαν δὲ τοῖς γεωργοῖς· καὶ πρὸς τῷ μηδεμίαν εἶ-
 ναι ἀπειλὴν τῷ ἀμπελῶνι, καὶ πρόνοιαν αὐτοῦ γινο-
 μένην, ἵνα διδῷ τῷ οἰκοδεσπότῃ τοὺς καρποὺς ἐν
 τοῖς καιροῖς αὐτῶν, καὶ οὐκ ἂν ὄναιο, τὴν ἀκρίθειαν
 βουλόμενος σῶσαι τῆς εὐαγγελικῆς γραφῆς, τραυῶς
 παραστῆσαι, ὅτι ἀμπελῶν ὁ λαὸς ἦν. Ἄλλὰ μήποτε
 ὁ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον (169) ἀμπελῶν ἢ βασιλεία ἐστὶ
 τοῦ Θεοῦ, ἢ αὐτῆ, οἶμαι, τυγχάνουσα τῆ τῶν Γρα-
 φῶν μετ' ἐπισκοπῆς Θεοῦ διδασκαλία· τῆ γάρ· « Ἀρ-
 θήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσε-
 ται ἔθνοι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς, » ἐπιφερόμε-
 νον τῆ περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολῆ, σαφῶς, οἶμαι,
 ὁρλοῖ τὰ μυστήρια τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας λέγεσθαι
 εἶναι τὸν ἀμπελῶνα, ἐν ἐφύτευσεν ὁ οἰκοδεσπότης
 ἄνθρωπος. Τοῦτον δὲ τὸν ἀμπελῶνα ἦντα, ὡς οἶμαι,
 νόμον καὶ προφήτας, καὶ πᾶσαν τὴν θείαν Γραφὴν
 ἐξέδοτο ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελῶνος γεωργοῖς· προτέ-
 ροις μὲν τῷ λαῷ ἐκείνῳ, καὶ γὰρ πρῶτοι « ἐπιστεύ-
 θησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ· » δευτέρους δὲ ἔθνοι ποι-
 οῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς, τῆ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν Ἐκ-
 κλησίχ. Ἄλλ' ἔργον ἐξομαλῆσαι, οὕτω νοουμένου τοῦ
 κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀμπελῶνος, τὸν περιθέντα αὐτῷ
 φραγμὸν, οὐδὲν πάσχοντα ὁποῖον ἐν τῷ Ἱσαῖα φρα-

ctiferam omnem veram; » et eorum instar⁷⁵:
 « Expectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas, »
 necnon et illorum⁷⁶: « Expectavi ut faceret judi-
 cium, et fecit iniquitatem; non justitiam, sed cla-
 morem, » id dictum est⁷⁶: « Quomodo conversa es
 in amaritudinem vinea aliena? » Vides ergo in
 prophetarum scriptis vineam appellari eum qui di-
 citur populus, eumque a quo plantatus est minas
 ipsi intentare et dicere⁷⁷: « Auferam sepem ejus,
 et erit in direptionem, » et cætera; in Evangeliiis
 autem vineam neutiquam reprehendi, sed colonos;
 et præterquam quod nullæ vineæ impinguntur mi-
 næ, ipsi etiam prospici, ut patrifamilias fructus
 reddat temporibus suis. Nec si evangelicæ Scri-
 pturæ accusationem tueri volueris, vineam fuisse
 populum luculenter probare poteris. Verum id po-
 tius videndum est annon commemorata in Evange-
 lio vinca regnum Dei sit, quod idem esse arbitror
 ac Scripturarum doctrinam eum Dei inspectione
 conjunctam; illud enim⁷⁸: « Auferetur a vobis re-
 gnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus, »
 quod **778** vineæ parabolæ subnexum est, clarè
 demonstrare existimo vineam quam plantavit homo
 paterfamilias dici mysteria esse regni Dei. Hanc
 ergo vineam, quam legem esse ac prophetas exis-
 timo, omnemque ad eam divinam Scripturam, Domi-
 nus vineæ colonis tradidit; prioribus quidem, huic
 nimirum populo; prioribus enim illis « credita sunt
 eloquia Dei⁷⁹: » secundis autem, « genti scilicet
 facienti fructus ejus⁸⁰, » quæ Ecclesia est e gen-
 tibus conflata. Sic exposita autem quæ in Evange-
 lio commemoratur vinea, circumpositam ei sepem
 explanare operosum est, cui nihil tale contingit,
 quale descriptæ ab Isaia sepi, de qua scriptum
 est⁸¹: « Auferam sepem ejus, et erit in direptionem,
 » effossumque in ea torcular, ædificatamque
 turrim. Vide autem an sermonem divine Scri-
 pturæ præceptis accommodo, qui ad naturam hu-
 manam hominumque mores pertinet, vineam esse
 statuere possimus; quæ autem sermōni huic con-
 sonat vitam, virtutis laudabilissimorumque fructus

VETUS INTERPRETATIO.

ctum ejus, » manifeste, sicut arbitror, demonstrat mysteria regni Dei vineam esse, id est legem et pro-
 phetas, et omnes divinas Scripturas, quas tradidit Dominus vineæ primum quidem colonis, populo illi
 priori, quoniam et primis « credita sunt eloquia Dei, » secundis autem « gentibus facientibus fructum; »
 cujus vineæ sepes nihil tale patitur, quale scriptum est in propheta dicente: « Auferam sepem ejus, et
 erit in rapinam. » Vide ergo ne forte naturali ratione vineam possimus dicere eloquia Dei. Consequenter
 autem secundum eamdem naturæ rationem, vitam reprehensibilem hominum, et mores speciosissimos
 fructus ipsius vineæ: ipsas autem Scripturas et litteras Scripturarum, esse vineæ sepem extrinsecus cir-
 cumpositam, ut non videatur vinea ab eis qui foris sunt, maxime fructus ejus qui sunt in absconso. Pro-
 funditas autem eloquiorum Dei, torcular esse vineæ ejus in quam qui profecerunt de eloquiis Dei, et fa-
 cti sunt perfecti fructus eorum, infundunt studia sua quasi fructus quos de ipsis eloquiis colligunt. Tur-
 rim autem ædificatam in ea, ascensum habentem, et eminentiam, et altitudinem super vineam ipsam, et
 sepem, et torcular, existimo verbum esse de ipso Deo, et de dispensationibus Christi, et templum divini
 sensus qui habetur in eo. Et de tali turri puto dicere Salvatorem in eo loco Evangelii: « Quis vestrum
 volens turrim ædificare, non prius computat si potest prius ponere fundamentum, et consummare, ne
 forte incipiant videntes deridere eum qui non consummavit; » quoniam qui vult dicere de Deo, debet
 considerare si potest incipiens omnia quæ quaruntur circa Dei expositionem consummare: ne forte inci-
 piens dogmata pietatis, imperfectam relinquat turrim verbi de Deo, et coronam non superædificet ei. Si

⁷⁵ Isa. v, 4. ⁷⁶ ibid. 7. ⁷⁷ Jerem. ii, 21. ⁷⁸ Isa. v, 5. ⁷⁹ Matth. xxi, 43. ⁸⁰ Rom. iii, 2. ⁸¹ Matth. xxi, 43. ⁸² Isa. v, 5.

(69) Ἄλλὰ μήποτε ὁ κατ' Εὐαγγέλιον, etc. Theophylactus, Glossa. Huetius.

uorum dantem, vineæ fructum esse ; ipsa autem A
 Scripturæ verba et litteras, sepe esse quæ vineæ
 exterius assita est, ut vinea, vineæque præcipue oc-
 cultus fructus extraneorum oculis minime pateant ;
 animæ autem profunditatem, quæ fructus illos reci-
 pit, et ea omnia aspernatur quæ exstant in super-
 ficie, torcular esse in vinea fossum ; in vinea autem
 ædificatam turrim, proceritate, elevatione et alti-
 tudine vineam, sepe et torcular superantem, ser-
 monem esse opinor, qui de Deo agit, quique divini
 sensus in ipso reconcili templum est : ac de ejus-
 modi turri id a Servatore dictum existimo ⁸² :
 « Quis ex vobis volens turrim ædificare, non prius
 computat an fundamentum ponere possit, et opus
 absolvere, ne illudere ei incipiant qui viderint,
 quod cœptum non perfecit? » hac eni parabola B
 illud significari puto ; si de Deo disserere, et ad
 theologiæ studia animam appellere satagis, viden-
 dum tibi esse an postquam initium feceris, quæ-
 cumque 779 ad theologiam requirit verbum, ex-
 plere et perficere poteris, ne postquam pietatis do-
 gmata tractare coeperis, imperfectam relin-
 quas turrim, quæ Dei causa erecta est, eique coronam
 non superstruas ; nam nisi coronam superstruxe-
 ris, cadet aliquis ex iis cogitationibus quas de Deo
 finxerat, et interibit. Hanc autem, ita ut a nobis ex-
 posita est, vineam colonis, populo videlicet qui
 ante nos fuit, tradidit Deus, et in speculam suam
 deinde abiit, postquam ex his quæ ipse plantavit,
 et circumposuit, et fodit, et ædificavit, facultates C
 colonis ac copias dedit, unde fructus suis temporibus
 afferre possent. Singulis fructo, sed universo,
 opinor, populo fructuum tempora adventarunt ; ac-
 curate autem exponere quid sit, fructuum tempora

γμὸν, περὶ οὗ γέγραπται : « Ἀφελῶ τὸν φραγμὸν
 αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν, » καὶ τὴν ὄρυγθει-
 σαν ἐν αὐτῷ ληνὸν, καὶ τὸν οἰκοδομηθέντα πύργον.
 Καὶ ὄρα εἰ δυνάμεθα τὴν μὲν κατὰ τὴν θείαν Γρα-
 φὴν φυσιολογίαν (70) τὸν ἀμπελῶνα εἰπεῖν· τὸν δὲ
 ἀκόλουθον τῇ ἀληθείᾳ φυσιολογία βίον, ἐν ἀρετῇ καὶ
 καλλίστοις ἤθεσι καρποφοροῦντα, λέγειν εἶναι τὸν τοῦ
 ἀμπελῶνος καρπὸν· τὸν δὲ λογικὸν τόπον καὶ πᾶν
 τὸ γράμμα τῆς Γραφῆς τὸν φραγμὸν εἶναι τοῦ ἀμ-
 πελῶνος περικείμενον ἔξωθεν, ὡς μὴ κατοπτρεύεσθαι
 τοῖς ἔξωθεν τὸν ἀμπελῶνα καὶ τὸν ἐν κρυπτῷ μά-
 λιστα καρπὸν αὐτοῦ· τὸ δὲ βάθος τῆς δεχομένης τοῦ-
 τος καρποῦ ψυχῆς, πᾶν ἐπιπόλαιον ἀποβαλοῦ-
 σης, τὴν ὄρυγθεισαν εἶναι ἐν τῷ ἀμπελῶνι ληνόν· ὁ
 δὲ οἰκοδομηθεὶς ἐν τῷ ἀμπελῶνι πύργος, ἀνάστημα B
 ἔχων, καὶ διάρμα, καὶ ὕψος ὑπὲρ τὸν ἀμπελῶνα, καὶ
 τὸν φραγμὸν, καὶ τὴν ληνόν, ὁ περὶ Θεοῦ, οἶμαι, λό-
 γος ἐστὶ, ναὶς ὧν τοῦ ἐν αὐτῷ θείου νοῦ· καὶ περὶ
 τοῦτου νομίζω λελέχθαι πύργου ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος
 τό· « Τίς ἐξ ὑμῶν, βουλόμενος πύργον οἰκοδομήσαι,
 οὐχὶ πρῶτον ψηφίζει εἰ δύνата θεῖναι τὸν θεμέλιον,
 καὶ ἐκτελέσαι, ἵνα μὴ ἀρξῶνται οἱ θεωροῦντες ἐμ-
 παίζειν τῷ μὴ τελειώσαντι ; » διὰ γὰρ παραβολῆς
 κάκει δοκεῖ μοι λέγεσθαι, ὅτι, μέλλων θεολογεῖν, σκό-
 πησον εἰ δύνασαι ἀρξάμενος πάντα ἀ απαιτεῖ σε ὁ
 λόγος εἰς θεολογίαν τελειῶσαι, ἵνα μὴ, ἀρξάμενος
 τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων, ἀτελεῖ καταλίπης τὸν
 περὶ Θεοῦ πύργον, καὶ στεφάνην αὐτῷ μὴ ἐποικο-
 δομήσης· εἰ γὰρ στεφάνην οὐκ ἐποικοδομήσεις, πε-
 σεῖται τις (71) ἀπὸ τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, καὶ ἀπ-
 θανᾶται. Τοῦτον δὲ τὸν, ὡς ἀποδεδωκαμεν, ἀμπε-
 λῶνα ἐξέδοτο γεωργοῖς, τῷ πρὸ ἡμῶν λαῷ, ὁ Θεός,
 καὶ ἀπεδήμησεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπήν (72), δούς
 ἀφορμὰς τοῖς γεωργοῖς, ἐξ ὧν αὐτὸς ἐφύτευσε, καὶ

VETUS INTERPRETATIO.

enim non ædificaverit ei coronam, cadet al quis ab intellectu Dei scandalizatus, et morietur. Hanc vineam tradidit colonis, id est populo ante nos, tam sacerdotibus, quam laicis, et profectus est ad suam profec- tionem, dans occasiones colonis ex eo quod ipse plantavit, et circumposuit sepe, et fodit torcular, et ædificavit turrim, proferendi fructus, cum appropinquasset tempus fructuum. Appropinquant enim et se- cundum unumquemque quidem tempora fructuum, puto autem generaliter populo universo. Appropin- quationem autem temporis fructuum exponere vere sicut est, supra nostrum ingenium est, et cordis est mundioris. Tamen secundum virtutem nostram incipimus hoc modo incipientes secundum unumquemque hominum.

⁸² Luc. xiv, 28, 29.

(70) *Τὴν μὲν κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν φυσιο- D*
λογίαν. Φυσιολογίαν appellat τροπολογίαν, at τὸν
 περὶ Θεοῦ λόγον, de quo paulo post, τὴν ἀναγω-
 γήν. Sic itaque locum hunc interpretor : « Sermo-
 nem qui ad naturam humanam regendam, et ido-
 neis informandam præceptis, eque Scriptura petitis
 pertinet. » Hæc enim.

(71) *Εἰ γὰρ στεφάνην οὐκ ἐποικοδομήσεις, πε-
 σεῖται τις, etc.* Στεφάνη est turris, seu muri quod-
 dam supercilium, seu lorica, quæ in superiori
 margine circumcursantes a lapsu defendit, et telis
 ad perpendicularium demittendis, et a pariete reji-
 ciendis stylis utilis est. Hanc et Latine, « coronam, »
 post Vitruvium et Curtium appellavimus. Origenes
 in *Joan.* 1 : Ἀρχὴ οἰκίας ὁ θεμέλιος, καὶ τέλος ἡ
 στεφάνη· et *tom.* viii : Φυλάσσομεν καὶ ἐπὶ τὴν στεφά-
 νην τοῦ οἰκοδομήματος, καλύουσαν πίπτειν τὸν ἀνε-
 ληλυθότα ἐπὶ τὸ δῶμα τοῦ λόγου, ἀπὸ μόνων τῶν ἐστε-
 ριμένων τῆς στεφάνης πίπτόντων τῶν πίπτόντων. Ib.

(72) *Ἀπεδήμησεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπήν.*
 Ejusmodi enim turres in agris fere extruebantur,
 in quibus homines agriculture dediti habitabant.
 Il Paral. vi, 10 : « Extruxit etiam turres in soli-
 tudine, et effudit cisternas plurimas, eo quod ha-
 beret multa pecora, tam in campestribus quam in
 eremi vastitate ; vineas quoque habuit, et vinitores
 in montibus, et in Carmelo ; erat quippe homo
 agriculturæ deditus. » Ejusmodi turres ὄπωροφυ-
 λάκια appellantur. Hieronymus in epistol. ad Sun-
 et Fretell. : « De septuagesimo octavo, posuerunt
 Jerusalem in pomorum custodiam, quod in Græco,
 εἰς ὄπωροφυλάκιον, dicitur : nec potest aliter verti,
 quam a nobis translatum est ; significat enim ὄπω-
 ροφυλάκιον, speculam, quam custodes satorum et
 pomorum habere consueverunt. » Ad cælum autem
 alludit Origenes, e quo tanquam et specula Deus
 omnia prospicere ac perlustrare lingitur. Ib.

περιέθηκε, καὶ ὤρουξε, καὶ ὑποδόμησε, τοῦ φέρειν A adventare, majorem facultatem, et cor nostro munitius ac perspicacius requirit: nihilominus tamen loci hujus explicationem pro viribus, a singulis hominibus initio facto, aggrediemur.

Καὶ νοεῖσθω ἐν ἐκάστη ψυχῇ (75) ὁ Λόγος ἀμπελός πεφυτευμένη ὑπὸ τοῦ οἰκοδεσπότου· ἢ ἀμπελὼν αἱ ἀφορμαὶ πάντων ἀναγκαίων εἰς σωτηρίαν προβλημάτων. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῶν ἀμπελῶν ἐστὶ τις καιρὸς ὅτε ἐκφύει φύλλα, καὶ ἄλλος ὅτε τὰς ἀρχὰς τῶν καρπῶν δείκνυσιν ἔτι βραχείας, καὶ ἄλλος ὅτε κυπρίζει τὰ δειχθέντα (74), καὶ ἄλλος ὅτε περκάζει, καὶ ἄλλος ὅτε καιρὸς ἐστὶ τοῦ τρυγᾶν πετελειωμένους τοὺς καρποὺς καὶ ἑτοιμοὺς πρὸς τὸ φέρειν οἴνου ποιήτητα· οὕτως ὁ μὲν πρῶτος τῷ ἀνθρώπῳ (75) τῆς ζωῆς καιρὸς κατὰ τὴν νηπιότητα ἐχέτω τὴν ἀμπελον οὐδὲν περιχειμμένην, ἀλλὰ μόνον ἔχουσαν τὸ ζωτικόν· εἴτ' ἐπὶ τὸν λόγον συμπληροῦσθαι ἀρχηται, ὁ καιρὸς ἔστω τῆς πρώτης ἀνθήσεως· ὅσον δὲ προκόπτει γεωργουμένη ἡ ψυχὴ, τοσούτου καὶ ὁ γεωργοῦμενος ἀμπελῶν δείγματα φέρει μᾶλλον τῶν βοτρυῶν κυπρίζοντων μὲν, καὶ ὁσμὴν εὐωδίας μελλούσης ἀρετῆς φερόντων κατ' ἀρχὰς, ὕστερον δὲ ἡδὴ καὶ ὁμφακίζοντων, ὅτι κακία μὲν ἐστὶν (76), οὐχ ἢ παραμένουσα δὲ, ἀλλ' ἢ ἀναγκαιῶς ὑφισταμένη, καὶ οὐδέποτε νεομένη ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ' ἀεὶ, εἰ δεῖ οὕτως ὀνομάσαι, ἐπ' ἀρετὴν ὀδεύουσα. Ἐὰν δὲ παραμένῃ ἡ κα-

8. Verbum itaque in unaquaque anima satum, vitem esse a patrefamilias plantatam, vel rerum omnium copiam quæ ad salutem conferunt, vineam esse intelligendum est. Quemadmodum ergo vitibus tempus est aliquod quo mittunt folia; aliud quo exigua quedam fructuum rudimenta ostendere incipiunt; aliud item quo oborti illi fructus in acinos distinguuntur; aliud vero quo nigrescunt; ac aliud tandem cum perfectos fructus **780** et vino fundendo maturos vindemiandi idonea tempestas est: pari ratione prima vitæ hominis tempestas qua infantia continetur, vitem referat nulla re circumtectam, sed vita solummodo præditam; postquam vero perfectionem adipisci ratio cœpit, tempus illud sit quo flores primum fundi occipiunt, quanto magis autem culta anima proficit, tanto plura etiam florentium uvarum specimina vinea culta profert, et futuræ virtutis in ipsis jam initiis suavem odorem mittentium, quæ postmodum etiam acerbæ fiunt, ac nondum maturæ, quia his malitia exprimitur, non constans illa ac permansens, sed quæ necessario subest, neque unquam in pejus

VETUS INTERPRETATIO.

8. Ergo intellige mihi in unaquaque anima, quasi vinea Verbum Dei plantatum. Vineæ enim occasiones sunt omnium propositionum quæ necessariæ sunt ad salutem. Sicut ergo in vineis est aliquod tempus quando principium fructus demonstrant, et aliud quando florent quæ sunt demonstrata, et aliud quando acerbescunt fructus, et aliud quando variant, et aliud quando vindemiandi est tempus perfectos et paratos ad præbendum vinum. In omnibus itaque primum vitæ tempus est infantia, et est tunc vinea nihil ostendens, nisi tantum habens in se talem virtutem. Cum autem cœperit posse loqui, tempus est generationis. Quantum autem proficit anima pueri operata, tantum et vinea quæ operatur in eo, id est Verbum Dei naturaliter implantatum proficit, et producit indicia botrionum futurorum florentium quidem adhuc, et odorem suavitatis futuræ virtutis in primis dantium. Postea autem et acerbescunt, quando malitia quidem est in juventute, non autem permanet, sed necessarie superveniens est propter ætatem, sed, ut ita dicam, semper ad virtutem pergens. Quam si quis manducaverit, secundum prophetam, obstupescere facit dentes; si autem ea non fuerit usus, sed semper quasi per aliquam viam adducat eam ad virtutem, ex parte incipit variare, non autem et uvam habet perfectam. Est autem et post perfectum status aliquis studiosus, quando vinea operata fructum profert maturum, et studiosos botriones, diversos atque

(75) Codex Regius, νοεῖσθω ἐκάστη ψυχῇ.

(74) Ὅτε κυπρίζει τὰ δειχθέντα. Et pag. seq.: C Ἀμπελῶν δείγματα φέρει μᾶλλον τῶν βοτρυῶν κυπρίζοντων ἰtem: ἀκαιρῶς δὲ κυπρίζοντας (καρποὺς) καὶ οὐχ ἐν καιρῷ ὁμφακίζοντας. Κυπρίζειν, pro, ἀνθεῖν, de vite loquentes LXX dixerunt non semel in Cant. cant. et, κυπρισμός, pro ἀνθησις. Hieronymus homil. 2 in Cantic.: « Initium cypri, id est, floritionis in verbo; unde ait: Botrus cypri, id est, floritionis. » Hesychius: κυπρίζουσαι, ἀνοῦσαι, quemadmodum et apud Suidam legendum est pro κυπριάουσαι. Κυπρίζειν autem dicuntur vites, cum hunc statum flos ipsarum assecutus est, quo flos est cypri, hoc est, βρωδῆς, εὐωδῆς, qualem esse cypri florem scripsit Dioscorides lib. 1, cap. 125. Atque hinc etiam cyprus appellatur uva florens, si Hieronymo credimus; sic enim ille homilia 2 in Cantic.: « Uva florens cyprus appellatur; et species quedam extrinsecus virgulti est, quæ cyprus dicitur, ferens etiam ipsa floridum quemdam fructum in modum florentis uvæ prolatum. » Ut autem a cyprio vitis metaphorice κυπρίζειν dicitur, ita cypri

flos a vitis similitudine βότρως appellatur. Cant. 1, 14. **בֹּטְרֵי הַיָּבֵשׁ**, βότρως τῆς κύπρου. Κύπρον porro id esse quod Arabibus **كَلْبَان** (alii scribunt **كَلْبَان**) nuncupatur, unde Hispanum, Alhenna, seu Alhenna, constat ex R. David Kimchi, Avicenna, Serapione, Matthæo Sylvatico, et aliis; inficiatur Belonius, scrutator naturæ accuratus ac diligens, cyprique folia hieme ponere, Aichannam retinere scribit: at cyprum ipse idem esse vult ac ligustrum; quod jam ante asseveravit Plinius lib. xii, cap. 24, et lib. xxv, cap. 10, ab aliis vero negatur. Jurene an secus, hic non disputo. HUETIUS.

(75) Codex Regius, τῶν ἀνθρώπων.

(76) Ὅτι κακία μὲν ἐστὶ, etc. Vetus interpres: « Quando malitia, » etc., legebat, ὅτε, quod mihi non displicet. Nequitiam hanc inter, quam sponte suscipimus, et hominum animis post Adami peccatum instinctam ad vitium propensionem distinguit: quæ postrema homines universos naturaliter afficit, et neminem sui immunem esse sinit. **Id.**

vergit, sed semper ad virtutem, si ita loquendum est, contendit. Quod si perseveret malitia, neque alia via ad virtutem grassetur, sed eandem terram semper ut in virtute proficiamus, uva acerba efficitur et immatura, quam qui comederit, huius, juxta prophetam ⁶³, dentes obstupescunt. Qui autem in melius proficit, quasi nigrescentem, sed nondum perfectam uvam habet. Progressum autem bonus quidam excipit status, quando nimirum exculca vitis fructum dat, perfectos scilicet charitatis racemos, et gaudii, et pacis, et patientiæ, et reliquorum omnium quæ apud Apostolum, et in sexcentis aliis Scripturæ locis recensentur. Quædam enim uva in eo est ⁶⁴: « Beati pauperes spiritu; » et alia in eo: « Beati qui lugent; » et alia in eo: « Beati mites; » et alia in eo: « Beati pacifici; » et alia in eo: « Beati mundi corde; » et quid me attinet racemos eos omnes enumerare, quibus beatitudines continentur? Hæc autem eo fusius persecutus sum, quod locum hunc ⁶⁵:

9. Ad patremfamilias autem, divinamque ipsius scientiam pertinet, quandonam uniuscujusque **781** hominis tempus instet dignoscere, et quando fructuum tempus adhuc distet. Et nos quidem si tempus a quo vocati fuimus cum omni fidei nostræ tempore comparantes, diligentius attendamus, facile perspicere poterimus, quomodo nonnulli qui « debent magistri esse propter tempus, rursus indigeant ut doceantur quæ sint elementa sermonum Dei ⁶⁶. » Pari modo, cum fructus ferre deberent nonnulli, ratione temporis habita, a quo carnem assumpsit Deus, et quæcumque ad omnium pertinebant vocationem, contigerunt; vel nullos plane habent, vel in tempestate florescentes, vel extra tempus in acerbam uvam evadentes. Quod si loci illius ⁶⁷:

« Cum autem tempus fructuum appropinquasset, » sensus tibi sigillatim perspecti sunt, ad eos animum appelle, si potes, qui legem per Moysen receperunt, quia fructuum quoque illorum aliquando adventavit tempus, et servos suos ad priores colonos misit, quibus « credita » fuerant « eloquia Dei ⁶⁸, » ut fructus vitis unicuique traditæ

κία, καὶ μὴ χρησώμεθα ἄλλη ὡς ἐπ' ἀρετὴν διδόνω, ἀεὶ αὐτὴν ἐπὶ τὴν ἐπ' ἀρετῇ προκοπὴν ἀγοντες, γίνεται ὁμφαζ, ὃν φαγών τις, κατὰ τὸν προφήτην, αἰμωδιᾷ· ἐπὶ πλείον δὲ τις προκόπτων, οἰονεὶ περκαζουσαν μὲν, οὐδέπω δὲ τετελειωμένην ἔχει τὴν σταφυλὴν. Ἔστι δὲ τις μετὰ τὴν προκοπὴν κατάστασις σπουδαία, ὅτε ἡ γεωργηθεῖσα ἀμπελος φέρει τὸν καρπὸν, βότρως ἀγάπης τελείους, καὶ χαρᾶς, καὶ εἰρήνης, καὶ μακροθυμίας, καὶ τῶν λοιπῶν ἃ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ καταλείκται, καὶ ἐν μυρίαῖς ἄλλαις Γραφαῖς· ἔστι γὰρ τις βότρως κατὰ τὸ· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· » καὶ ἄλλος κατὰ τὸ· « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες· » καὶ ἄλλος κατὰ τὸ· « Μακάριοι οἱ πραεῖς· » καὶ ἄλλος κατὰ τὸ· « Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί· » καὶ ἄλλος κατὰ τὸ· « Μακάριοι οἱ καθ' ὅλην τὴν καρδίαν· » καὶ τί με δεῖ καταλέγειν τοὺς αἰτίους τῶν μακαρισμῶν βότρως; ταῦτα δὲ ἐπιπλεῖον ἐξήγησα διὰ τὸ· « Ὅτε ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, » νοῆσαι καὶ σαφηνίσαι θέλων.

Τοῦ οἰκοδεσπότου δὲ ἔστι καὶ τῆς θείας ἐπιστήμης αὐτοῦ εἰδέναι τὸν ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων καιρὸν πότε ἤγγισε, πότε ἔτι πόρῳ ἔστιν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν. Καὶ ἡμεῖς δὲ, ἐὰν ἐπὶ πλείον ἐπιστήσωμεν συγκρίνοντες τὸν χρόνον ἐξ οὗ ἐκλήθημεν τῷ παντὶ χρόνῳ τῆς πίστεως ἡμῶν, δυνασώμεθα ὁρᾶν πῶς τινες, ὡσπερ « ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν χρεῖαν ἔχουσι διδάσκεισθαι τίνα τὰ στοιχεῖα τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ. » Ὅπως ὀφείλοντές τινες ὅσον ἐπὶ τῷ χρόνῳ τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας, καὶ τῶν κατὰ τὴν κλῆσιν ἀπάντων, ἤδη φέρειν τοὺς καρπούς, ἢ πάντως οὐκ ἔχουσι μὲν, ἀκαιρῶς δὲ κυριζοντας, καὶ οὐκ ἐν καιρῷ ὁμφακίζοντας. Εἰ νεόηταί σοι δὴ καὶ ἕκαστον, πῶς δεῖ ἐκλαμβάνειν τὸ· « Ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, » μετὰθα εἰ δύνασαι τῷ λόγῳ ἐπὶ τοὺς παραλαβόντας διὰ Μωϋσεως τὸν νόμον, ὅτι ἀκαίρων ἤγγισέ ποτε ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, καὶ ἀπέστειλε τοὺς ἑαυτοῦ δούλους πρὸς τοὺς γεωργούς τοὺς πρώτους, « πιστευθέντας τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, » ὑπὲρ τοῦ λαθεῖν τοὺς καρπούς τοῦ ἐν ἐκάστῳ ἀμπελώντος. Εὐχερὲς μὲν οὖν εἰπεῖν, ὅτι δούλους λέγει τοὺς προφῆτας· ἀλλὰ ζητητέον πῶς ἀπο-

VETUS INTERPRETATIO.

perfectos charitatis, et gaudii, et pacis, et longanimitatis, cæterarumque virtutum quas Apostolus refert, et multæ Scripturæ. Est enim aliqua botrio secundum quod scriptum est: « Beati pauperes spiritu; » et altera: « Beati qui lugent; » et alia: « Beati mansueti; » et alia: « Beati pacifici; » et alia: « Beati mundo corde. » Et quid necessarium est dinumerare singulas beatitudinum causas, quasi diversas botriones? Hæc autem diximus volentes ostendere quid sit quod ait: « Cum autem appropinasset tempus fructuum. »

9. Patrifamilias autem solius est cognoscere vere quando uniuscujusque hominis tempus appropiat, vel quando adhuc longe est fructuum tempus. Et nos si abundanter consideremus comparationem facientes temporum ex quo sumus vocati ad omne tempus fidei nostræ, poterimus videre quomodo quidam cum « deberent esse magistri secundum tempus, iterum opus habent doceri qualia sunt elementa principii eloquiorum Dei. » Sic cum deberent quidam quantum ad tempus dispensationis Dei, et secundum vocationem omnium, jam fructus afferre, aut omnino non habent, aut cum deberent habere perfectos, habent extra tempus florescentes, et non in tempore suo acerbos. Si autem intellexisti in singulis quibusque hominibus quomodo oporteat intelligere quod dicitur: « Cum autem appropinasset tempus fructuum, » transi ad populum illum, qui tunc acceperunt legem per Moysen, quoniam et illis tempus fructuum appropiaverat aliquando. Et misit servos ad priores colonos quibus « credita » fuerant « eloquia Dei, » ut acciperent fructus uniuscujusque vitis. Facile quidem est dicere quoniam servos dicit prophetas, sed quæverè convenit quomodo mittentur ad colonos accipere fructus vineæ. Dicit enim aliquis, quoniam non ad acci-

⁶³ Jerem. xxxi, 29. ⁶⁴ Matth. v, 3, 4 et seq. ⁶⁵ Matth. xxi, 34. ⁶⁶ Hebr. v, 12. ⁶⁷ Matth. xxi, 34.

⁶⁸ Rom. iii, 2.

στελλονται πρὸς τοὺς γεωργοὺς λαβεῖν τοὺς τοῦ ἀμπελώνα καρπούς· εἶποι γὰρ ἄν τις, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῷ λαβεῖν ἀποστέλλονται τοὺς καρπούς οἱ προφῆται, ἀλλ' ἐπὶ τῷ γεωργῆσαι μᾶλλον καὶ συνεργῆσαι τοῖς καρποῖς. Ὅρα οὖν εἰ δυνάμεθα λέγειν τὰ πνευματικὰ καρπώματα, καὶ τὰς θείας προσφορὰς δίδοσθαι ἀπὸ τῶν γεωργησάντων τὴν ἀμπελώνα τοῖς ἀποστελλομένοις δούλοις, ἵνα προσαγάγωσιν (77) ὡς ἱερεῖς τῷ Θεῷ τοὺς καρπούς τοῦ προσφέροντος, ἀλλὰ λαθόντες οἱ γεωργοὶ ἐν τῷ λαῷ τοὺς ἀποσταλέντας δούλους λαβεῖν τοὺς καρπούς τοῦ ἀμπελώνα, ὃν μὲν ἔδειραν (78), ὡς ἐ τὸν Μιχαῖαν ἐπάταξεν εἰς τὴν σιαγόνα Σεδεκίας υἱὸς Χαναάν, ὃ ὅτε καὶ εἶπεν αὐτῷ προφητεύσαντι ὁ ψευδοπροφήτης· « Ποῖον πνεῦμα Κυρίου τὸ λαλήσαν ἐν σοί; » ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὡς Ζαχαρίαν μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θουσιαστηρίου· ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν ὡς τὸν Ἀζαρίαν υἱὸν τοῦ Ἰωαθαὲ (79) τὸν ἱερέα, καθάπερ γέγραπται ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων· « ἦνίκα γὰρ Πνεῦμα Θεοῦ ἐνέδυσσε τὸν Ἀζαρίαν τὸν τοῦ Ἰωαθαὲ τὸν ἱερέα, καὶ ἀνέστη ἐπάνω τοῦ λαοῦ, καὶ εἶπεν· Τὰδε λέγει Κύριος· Τί παραπορεύεσθε τὰς ἐντολὰς Κυρίου; Καὶ οὐκ εὐοδώθησεσθε· ὅτι ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ ἐγκαταλείψαι ὑμᾶς. Ἐπέθεντο αὐτῷ, καὶ ἐλιθοβόλησαν αὐτὸν δι' ἐντολῆς Ἰωᾶς τοῦ βασιλέως, ἐν αὐτῇ οἴκῳ Κυρίου. Καὶ οὐκ ἐμνήσθη Ἰωᾶς τοῦ ἐλέους, οὗ ἐποίησε μετ' αὐτοῦ Ἰωαθαὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἐθανάτωσε τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Καὶ ὡς ἀπέθνησκεν, εἶπεν· Ἰδοὶ (80) Κύριος, καὶ κρινάτω. »

Ἐξῆς ἐστὶν ἐν τῇ παραβολῇ, ὅτι « πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων, καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως. » Πλήρης δὲ ἡ Γραφή ἐστὶ τῶν συμβεβηκότων τοῖς προφήταις, οὓς ἀπέστειλεν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἵνα τὸν καρπὸν αὐτῶν ἀναφέρωσιν, ὡς

A reciperet. Prophetas ergo servis significari proclive est dicere : at illud querendum venit, quoniam pacto ad colonos fructuum vineæ recipiendorum gratia mitantur : dicere enim poterit quispiam non ad recipiendos fructus prophetas mitti, sed ut terram colant potius, et fructibus proferendis operam conferant. Vide ergo num dicere possimus spiritales fructus, et divinas oblationes ab iis qui vineam excoluerunt servis dari qui missi sunt, ut tanquam sacerdotes fructus ejus qui offert Deo dedicerent, sed agricolas e populo apprehensis servis qui missi fuerant ad carpandos vineæ fructus, illum quidem percussisse, quemadmodum « Sedecias filius Chanaan percussit Michæam in maxillam⁸⁹, » quando falsus propheta ei postquam vaticinatus est, dixit⁹⁰ :

B « Qualis est spiritus Domini qui in te locutus est? » alium autem, quemadmodum inter templum et altare Zachariam⁹¹, occiderunt; illum vero lapidibus obriverunt, ut Azariam filium 782 Joiadæ sacerdotem, quemadmodum in altero Paralipomenon libro traditum est : quando enim « Spiritus Dei induit Azariam filium Joiadæ sacerdotem, et stetit supra populum, et dixit : Hæc dicit Dominus : Quare transgredimini præcepta Domini? Et infeliciter agitis; quia dereliquistis Dominum, et derelinquet vos. Surrexerunt contra eum, et lapidaverunt juxta regis Joas imperium, in atrio domus Domini. Et non est recordatus Joas rex misericordiæ, quam fecerat Joiada pater illius secum, et interfecit filium ejus. Qui cum moreretur, ait : Videat Dominus, et judicet⁹². »

C 10. Hæc deinceps habentur in parabola⁹³ : « Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt illis similiter. » His autem referta est Scriptura, quæ contigerunt prophetis, quos pro populo misit, ut illorum fructus, tanquam sancti sacerdotes, Deo per

VETUS INTERPRETATIO.

piendos fructus mittuntur prophetae, sed operari magis. Vide ergo si possumus dicere, quia spiritales fructus et divinæ oblationes dantur ab iis qui coluerant vineam, prophetis transmissis ut offerant quasi sacerdotes Deo populi fructus. Sed accipientes coloni ex populo illo, alium quidem ceciderunt, sicut Michæam percussit in maxillam Sedecias filius Chanaan, quando et dixit ei prophetanti pseudopropheta. « Qualis spiritus Dei qui locutus est in te? » Alium autem occiderunt, sicut Zachariam inter templum et altare. Alium lapidaverunt sicut Azariam filium Joiadæ sacerdotem, sicut in secundo libro Paralipomenon positum est : « Cum spiritus Dei induisset Azariam filium Joiadæ sacerdotem, surrexit super populum, et dixit : Hæc dicit Dominus : Quare præteritis mandata Domini, et non prosperabimini? Dereliquistis Dominum, et derelinquet vos. Et superpositi sunt ei, et lapidaverunt eum per mandatum Joas regis in atrio domus Domini, et non est recordatus Joas misericordiam quam fecerat cum eo Joiada pater ipsius, et mortificavit filium ejus. Et cum moreretur dixit : Videat Dominus, et judicet. »

10. « Iterum misit plures prioribus, et fecerunt eis similiter. » Plena est omnis Scriptura eorum quæ acciderunt prophetis, quos misit ad populum ut fructus eorum offerant per orationes suas Deo quasi

⁸⁹ III Reg. xxii, 24. ⁹⁰ ibid. ⁹¹ Matth. xxiii, 35; Luc. xi, 51. ⁹² II Paral. xxiv, 20, 21, 22. ⁹³ Matth. xxi, 36.

(77) Codex Angl., προσαγάγωσιν, editio Huetii προσάγωσιν.

(78) Ὅν μὲν ἔδειραν, etc. Eadem habet Theophylactus.

(79) Ὅς τὸν Ἀζαρίαν υἱὸν τοῦ Ἰωαθαὲ. Quæ verba in Catena quoque mss. Bibliothecæ Reg. ita concepta sunt. Sic habent etiam omnes τῶν Ὁ editiones II Par. xxiv, 20, præter Complutensem, in qua legitur Ζαχαρίαν, ut et Josephus libro ix Origin. c. 8, et Theodoretus, et Hebraicum exemplar, et Syrus, et Arabs. Perplacet mihi sententia Hieronymi, qui Zachariam Barachiae filium, de quo

D Matth. xxiii, 35, eundem esse sciscit, qui Zacharias Joiadæ filius; ad id Hebraico Nazaræorum codice adductus, in quo pro Barachiae nomine, Joiadæ nomen reperitur : salva tamen vetustissimorum Patrum reverentia, qui Zachariam Baptistæ patrem hic a Matthæo significari putant. Nunc id adnotare sufficiat, varietatem illam lectionis, quæ II Par. xxiv, 20, occurrit, ubi Azarias pro Zacharia legitur, antiquissimam esse, et Origene ipso vetustiorē. HUETIUS.

(80) Codex Anglicanus, ἴδοι, editio Huetii εἶδοι.

orationes offerrent. Filium vero suum tandem post prophetas, Christum videlicet misit. Quæres porro quomodo qui Filium suum mittit, dicit quidem⁹⁴ : « Verebuntur filium meum ; » at quasi quæ ei evenitura erant animo non præciperet, illud dicit ; nam juxta Scripturæ contextum, illum minime veriti videntur : at missi Filii Patrem quæ futura erant non prævidisse, sed falsum animi fuisse cum alia prænuntiasset, alia contigissent, impium foret hic illud respondere : rursus autem dicere veritos illum fuisse colonos, omnem superat verisimilitudinem : « Agricole enim videntes filium ejus, dixerunt intra se : Hic est hæres⁹⁵, » et cætera. Respondet ergo ad id aliquis, necessarium fuisse ut id contingeret : « Verebuntur Filium meum, » quamvis tunc non contigerit : at alius inquiet non dixisse Patrem cum Filium mitteret : **783** Fructum a colonis Filius meus recipiet, sed, « verebuntur ; » reveritos quippe re ipsa esse, cum Filium hunc esse cognoverunt, et intra se dixerunt : « Hic est hæres ; » at quamvis reveriti sint, et initio fuerint perculti, ita tamen se non gessisse quasi cum revererentur.

11. Simul vero quæsierit quispiam, quinam hi sunt coloni qui dixerunt⁹⁶ : « Hic est hæres, venite, occidamus eum ; » nec enim eum tanquam Filium patrisfamilias Judæos occidisse videri. Ac super his quidem dicere queat aliquis, cum simul colloquentes, quisnam ille esset disquirerent, eum esse Christum nonnullos pronuntiasse : his autem respondisse alios⁹⁷ : « Christus cum venerit, nemo scit unde sit ; hunc autem scimus unde sit ; » tum demum quoniam signis, et prodigiis, et virtutibus divinis perculti, ipsum quidem Christum Dei esse sentiebant, sed minime fatebantur, verum fuisse illud⁹⁸ : « Verebuntur Filium meum ; » necnon et vere illud dictum fuisse, postquam Filium hunc esse cognove-

VETUS INTERPRETATIO.

sanctissimi sacerdotes. « Novissime autem misit Filium suum, dicens : Reverebuntur Filium meum. » Quæres autem quomodo Deus quidem mittens Filium suum, dicit : « Reverebuntur Filium meum, » quasi qui non præciebat quod ei fuerat eventurum. Nec enim videntur secundum textum præsentem Judæi reveriti eum, et invenitur in hoc Deus nescisse futurum. Sed dicere aliud esse factum impium est : iterum dicere quoniam reveriti sunt eum coloni, falsum est. « Coloni enim videntes filium dixerunt apud se : Hic est hæres, venite, occidamus eum, et nostra erit hæreditas. » Nisi forte hoc modo solvamus. Sic ut enim quasi de omnibus Judæis occisuris Christum sic dicit generaliter : « Coloni autem dixerunt : Hic est hæres, venite, occidamus eum. » Et tamen non omnes Judæi occiderunt Christum, sed qui secundum carnem fuerunt Judæi. Secundum spiritum autem Judæi non occiderunt Christum, sed crediderunt in eum. Sic generaliter quasi de omnibus colonis dicit : « Reverebuntur Filium meum ; » et tamen non omnes illum reveriti sunt, sed illi tantummodo qui secundum spiritum fuerunt Judæi, qui crediderunt in eum : ut illud quidem quod ait : « Reverebuntur Filium meum, » videatur impletum in illis Judæis qui intelligentes Christum, crediderunt in eum : hoc autem quod dictum est : « Hic est hæres, venite, occidamus eum, » in illis impletum sit qui videntes Christum, et cognoscentes Filium Dei, nihilominus occiderunt eum.

11. Simul autem quæret aliquis qui sint isti coloni, qui dixerunt : « Hic est hæres, venite, occidamus eum. » Nec enim videntur Judæi occidisse eum quasi Filium patrisfamilias Dei. Econtra hoc aliquis dicit : Quando loquebantur ad alterutrum quis esset, quidam dixerunt : « Hic est Christus. » Ad quos alii respon-

⁹⁴ Matth. xxi, 37. ⁹⁵ ibid. 38. ⁹⁶ ibid. ⁹⁷ Joan. vii, 27. ⁹⁸ Matth. xxi, 37.

(81) Ὁ μὲν οὖν τις εἰς ταῦτα φησεί, etc. Theophylactus, Euthymius cap. 50 in Matth.

(82) Ἀπεγνωκότων αὐτῶν, ὅτι εἶη ὁ Υἱὸς. Loci hujus sententia postulat, ut τῶν ἀπεγνωκότων eandem tribuamus significationem, quam τῶν ἐγνωκότων, qualem obtinere illud observavimus apud Græcos aliquos recentiores. Achilles Tatius lib. vii :

ἄγριοι ἰσραεῖς, τῷ Θεῷ διὰ τῶν εὐχῶν. Ὑστερον δὲ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ μετὰ τοὺς προφῆτας τὸν Χριστόν. Ζητήσεις δὲ πῶς ὁ ἀποστέλλων τὸν Υἱὸν λέγει μὲν : « Ἐντραπήσονται τὸν Υἱὸν μου, » ὡς οὐ προκαταλαβὼν δὲ τὸ μέλλον αὐτῷ συμβαίνειν, τοῦτο εἶπεν· οὐ γὰρ φαίνονται κατὰ τὸ ῥητὸν ἐντραπέντες αὐτόν. Καὶ φάσκειν γε ἐν τούτοις μὴ προεγνωκέναι τὸ μέλλον τὸν Πατέρα τοῦ ἀποσταλέντος Υἱοῦ, ἀλλὰ ἐφεῦσθαι ἄλλα εἰπόντα ἄλλων γενομένων, ἀσεβές· πάλιν τε αὐ εἰπεῖν, ὅτι ἐντραπήσαν αὐτὸν οἱ γεωργοί, παρὰ τὴν ἐνάργειάν ἐστιν· « Οἱ γὰρ γεωργοί, ἰδόντες τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ μὲν οὖν τις εἰς ταῦτα φησεί (81), ὅτι ἀναγκαῖον συμβῆναι τό· « Ἐντραπήσονται τὸν Υἱὸν μου, » εἰ καὶ μὴ τότε συμβέβηκεν· ὁ δὲ τις ἔρει, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Πατὴρ πέμπων τὸν Υἱὸν· Ἀφήσεται ὁ Υἱὸς μου τὸν καρπὸν ἀπὸ τῶν γεωργῶν, ἀλλ' ὅτι « ἐντραπήσονται· » ἐντραπήσαν μὲν γὰρ τῷ ἐγνωκέναι, ὅτι οὗτος ὁ Υἱὸς ἦν, καὶ εἰρηκέναι αὐτοὺς ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι, « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος. » Οὐ πάντως δὲ εἰ ἐντραπήσαν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπλήχθησαν, ἤδη καὶ τὰ τῶν ἐντροπομένων πεποιθήκασιν.

Ἄμα δὲ καὶ ζητήσῃ τις, τίνες οὗτοι οἱ γεωργοί οἱ εἰπόντες· « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν· » οὐ γὰρ φαίνονται Ἰουδαῖοι ἀποκτείναντες αὐτόν ὡς Υἱὸν τοῦ οἰκοδοσέστου. Καὶ πρὸς τοῦτο δὲ φησεί τις, ὅτι, ἡλίκα διελάου πρὸς ἀλλήλους ὅστις εἶη, τινὲς εἶπον, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός· πρὸς οὓς ἀπεκρίναντο ἄλλοι· « Ὁ Χριστός ὅταν ἔρχεται, οὐδεὶς γινώσκει πῶθεν ἐστί· τούτων δὲ οἴδαμεν πῶθεν ἐστίν· » εἰτ' ἔπει, ἀπὸ τῶν σημείων, καὶ τῶν τεραστίων, καὶ θείων δυνάμεων πληττόμενοι, ἐφρόνου μὲν αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστόν τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὠμολόγουν δὲ, καὶ ἀληθὲς ἦν τό· « Ἐντραπήσονται τὸν Υἱὸν μου· » ἀληθὲς δὲ καὶ τὸ, ἀπεγνωκότων αὐτῶν, ὅτι εἶη ὁ Υἱὸς (82), λελέχθαι· « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρο-

VETUS INTERPRETATIO.

« Novissime autem misit Filium suum, dicens : Reverebuntur Filium meum. » Quæres autem quomodo Deus quidem mittens Filium suum, dicit : « Reverebuntur Filium meum, » quasi qui non præciebat quod ei fuerat eventurum. Nec enim videntur secundum textum præsentem Judæi reveriti eum, et invenitur in hoc Deus nescisse futurum. Sed dicere aliud esse factum impium est : iterum dicere quoniam reveriti sunt eum coloni, falsum est. « Coloni enim videntes filium dixerunt apud se : Hic est hæres, venite, occidamus eum, et nostra erit hæreditas. » Nisi forte hoc modo solvamus. Sic ut enim quasi de omnibus Judæis occisuris Christum sic dicit generaliter : « Coloni autem dixerunt : Hic est hæres, venite, occidamus eum. » Et tamen non omnes Judæi occiderunt Christum, sed qui secundum carnem fuerunt Judæi. Secundum spiritum autem Judæi non occiderunt Christum, sed crediderunt in eum. Sic generaliter quasi de omnibus colonis dicit : « Reverebuntur Filium meum ; » et tamen non omnes illum reveriti sunt, sed illi tantummodo qui secundum spiritum fuerunt Judæi, qui crediderunt in eum : ut illud quidem quod ait : « Reverebuntur Filium meum, » videatur impletum in illis Judæis qui intelligentes Christum, crediderunt in eum : hoc autem quod dictum est : « Hic est hæres, venite, occidamus eum, » in illis impletum sit qui videntes Christum, et cognoscentes Filium Dei, nihilominus occiderunt eum.

11. Simul autem quæret aliquis qui sint isti coloni, qui dixerunt : « Hic est hæres, venite, occidamus eum. » Nec enim videntur Judæi occidisse eum quasi Filium patrisfamilias Dei. Econtra hoc aliquis dicit : Quando loquebantur ad alterutrum quis esset, quidam dixerunt : « Hic est Christus. » Ad quos alii respon-

ὡς ἂν ἀπογνοὺς ἐγὼ μηκέτι ζῶσαν ἔτι τὴν ἐρωμένην. « Ut postquam eam e vivis excessisse intellexissem, quam amabam. » Origenes paulo infra : Δύναται οἱ ἀποκτείναντες τὸν Σωτῆρα, ἐγνωκότες, ὅτι Υἱὸς εἶη, οὐδὲν ἤττον ἐπιβεβουλευκέναι αὐτῷ. Vides γινώσκω et ἀπογινώσκω promiscue ab ipso usurpari. Hæretus.

νόμος, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν· ὁ δὲ διὰ τοῦτο φησιν ὁ Σωτὴρ· «Κἀμὲ οἶδατε, καὶ οἶδατε πόθεν εἰμί.» Ἐπιστήσας δέ τις τοῖς ἀναγεγραμμένοις περὶ τοῦ Ἡρώδου, ἦν ἵνα ἐμαθεν ἀπὸ τῶν μάγων τετάχθαι τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων (83), ὕφεται, ὅτι δύνανται οἱ ἀποκτείναντες τὸν Σωτῆρα, ἐγνωκότες ὅτι Ἰῆδς εἴη, οὐδὲν ἤττον ἐπιβουλεύεσθαι αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ Ἡρώδης, μαθὼν ἀπὸ τῶν γραμματέων, ὅτι ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται ὁ Χριστὸς, καὶ συγκαταθέμενος, ὅτι Χριστὸς εἴη ὁ γενόμενος, ἀποστέλλει μὲν αὐτούς, λέγων· «Πορευθέντες ἀκριβῶς ἐξετάσατε περὶ τοῦ παιδίου, ἵνα καὶ γὰρ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ.» οὐδὲν δ' ἤττον ἐπανελθόντων αὐτῶν ἐπεβούλευσε τῷ παιδίῳ, οὐκ ἀπιστῶν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦν· οὐκ ἂν γὰρ, πάντῃ ἀπιστῶν (84), «πάντα τὰ παιδία ἀνεῖλε τὰ ἐν Βηθλεὲμ καὶ ἐν τοῖς ὄρεισι αὐτῆς, ἀπὸ διετούς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν ὄρθρον ὃν ἠκριβῶσε παρὰ τῶν μάγων· ἡ ἀλλὰ καὶ ἐπιστευσε αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν προφητεύμενον, καὶ ἐβούλετο αὐτὸν ἀποκτείνειν, καὶ τὸ ὅσον γὰρ ἐφ' ἑαυτῷ ἀπέκτεινε αὐτόν. Οὕτως οὖν δύνανται καὶ οἱ ἐπιβουλεύσαντες τῷ Σωτῆρι εἰρηκέναι μὲν, οὐχ ὥστε δὲ εἰς ἄλλους φθάσαι τὸν λόγον αὐτοῦ (85), «ἐν ἑαυτοῖς γὰρ εἶπον· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος,» οὐδὲν ἤττον αὐτὸν ἀνῆρηκέναι. Ἐβήθησαν γὰρ, ἀποκτείναντες τὸν Χριστόν, καὶ μὴ νοοῦντες αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν, («εἰ γὰρ ἐγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν,») αὐτοὶ κύριοι ἐσεσθαι τῶν πραγμάτων, ἐπεὶ ἀπετύφλωσαν αὐτούς ἢ κακία αὐτῶν. καὶ οὐκ ἐγνωσαν μυστήρια Θεοῦ, καὶ ὡς μὴ ἐγνωκότες αὐτὰ «ἐξέβαλον ἕξω τοῦ ἀμπελώνος τὸν Ἰῆδν αὐτοῦ, καὶ ἀπέκτειναν αὐτόν. Τὸ δὲ· Ἐξέβαλον αὐτὸν ἐξω (86) τοῦ ἀμπελώνος,» τοιοῦτον εἶναι μοι φαίνεται, τὸ, ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλότριον αὐτὸν εἶναι ἔκριναν καὶ τοῦ ἀμπελώνος καὶ τῶν γεωργῶν ἦν ἵνα κατεψηφίζοντο αὐτοῦ τὴν πρὸς θάνατον ψήφον. Καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ Σωτὴρ πυνθάνεται τῶν καὶ αὐτῶν γεωργῶν πονηρῶν, λέγων αὐτοῖς· «Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελώνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις;» Οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ, ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν κριθήσομενοι καὶ καταδικασθησόμενοι, ὡς κακοὶ κακῶς ἀπολούμενοι, καὶ μηκέτι μέλλοντες ἔχειν τὰ

VETUS INTERPRETATIO.

derunt : Christus cum venerit, nemo scit unde sit : hunc autem scimus unde est, ὅτι ἵνα quoniam per signa et prodigia compuncti, intellexerunt quidem eum esse Christum, non autem et confessi sunt. Recognoscens autem aliquis et quæ scripta sunt de Herode, cum didicisset a magis natum esse regem Judæorum, videbit quoniam qui occiderunt Christum cognoscentes quia Filium Dei erat, nihilominus ausi sunt contra eum. Nam et Herodes condiscens a scribis, quoniam in Bethleem nascitur Christus, et consentiens quoniam Christus erat qui nascebatur, promittit quidem, dicens : «Ite, et requirite caute de puero, ut ego veniam et adorem eum.» Nihilominus autem ausus est contra puerum, credens quia Christus erat. Nec enim si non credidisset, omnes occidisset infantes in Bethleem a biennio et infra, secundum tempus quod didicisset a magis. Sic et ceteri Judæi cognoverunt quidem eum, secundum quæ diximus : cognoscentes autem non divulgaverunt, ut sermo eorum etiam ad alios perveniret : sed quasi qui non cognoscerent, ejecerunt extra vineam Filium, et occiderunt eum. Quod autem dicit : «Ejecerunt eum extra vineam,» tale mihi videtur : quantum ad se, alienum eum esse judicaverunt a vinea et colonis, quando sententiam mortis contra eum tulerunt. «Et dixit eis Jesus : Cum venerit paterfamilias, quid

⁸³ Joan. II, 28. ¹ Matth. II, 8. ² ibid. 16. ³ Matth. XXI, 58. ⁴ I Cor. II, 8. ⁵ Matth. XXI, 39. ⁶ ibid. 40.

(83) *Τετάχθαι τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων. Lego τετάχθαι. Matth. II, 2: Ποῦ ἐστὶν ὁ τεχθεὶς βασιλεύς τῶν Ἰουδαίων; HUETIUS.*

(84) *Οὐκ ἂν γὰρ πάντῃ ἀπιστῶν, etc. Parum procedit Origenis argumentatio; nam infantes id-*

runt : «Hic est hæres, venite, occidamus eum;» ideo dicere Servatorem⁸³ : «Et me scitis, et unde scitis.» Quod si quis animum ad ea advertent, quæ de Herode dicta sunt, postquam natum esse Judæorum regem a magis rescivit, Sospitatoris Interfectores, postquam Filium hunc esse noverunt, laud secus insidiari illi potuisse comperit. Cum enim a scribis didicisset Herodes nasciturum in Bethleem Christum; quique ibi natus erat, Christum esse assensisset, eos quidem mittit dicens : «Ite et interrogate diligenter de puero, ut et ego veniens adorem eum,» nihilominus tamen postquam recesserunt illi, insidias puero struxit, Christum hunc non esse minime credens; nec id enim minime credens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, et in omnibus finibus ejus, a bimatu et infra, secundum tempus quod exquisierat a magis⁸⁴; sed et Christum a prophetis 784 prædictum hunc esse credidit, eumque interficere voluit, et quantum in se fuit, interfecit. Pari igitur ratione qui Sospitatori insidiati sunt, dicere potuerunt, non ita tamen ut ad alios usque sermo ipsorum perveniret, «dixerunt enim intra se : Hic est hæres⁸⁵,» nec secius tamen ipsum interfecisse. Occiso enim Christo, neque resurrectionem ipsius cognoscentes, («si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent⁸⁶»), dominos rerum futuros se existimaverunt, postquam ipsos malitia sua excæcavit, et mysteria Dei minime cognoverunt, et quasi ea non cognoscentes, ipsius Filium «ejecerunt extra vineam,» et eum «occiderunt⁸⁷.» Illud porro : Eum «ejecerunt extra vineam,» id sibi velle mihi videtur, alienum hunc et a vinea, et ab agricolis, quantum in se fuit ipsos judicasse, quando eum calculo suo capitis damnabant. Hos deinde, qui nefarii coloni et ipsi sunt, interrogat Sospitator dicens⁸⁸ : «Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?» Illi autem ex ore suo judicandi et condemnandi, ut mali male perituri, et eloquia Dei non amplius habituri, «aiunt illi : Malos male perlet ipsos, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei

fortasse occidit Herodes, non quod Christum ex iis unum esse crederet, sed ut id credendi occasionem aliis præcideret. Id.

(85) *Αὐτοῦ. Lego αὐτῶν.*

(86) *Codex Anglicanus, "Ο δὲ ἐξέβαλον ἕξω.*

fructum temporibus suis⁷; » et quemadmodum Cai-
p̄phas anni illius pontifex maximus⁸, non ex se verum
protulit, sed quia pontifex maximus erat, ita illi quasi
vaticinantur. Vaticinantur autem de gentibus, futu-
rum ut patrifamilias fructus reddant temporibus suis.
μη εἰρηκότι τὸ ἀληθές, ἀλλ' ἐπεὶ ἀρχιερεὺς ἦν.
οἰκοδοσοῦντες τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν.

12. Eos postea, scese populi ædificatores esse
putantes, ex Scriptura coarguit Sospitator, se, qui
lapis est, ab iisque fuit rejectus, a Patre totius
ædificii caput positum iri probans, utpote duos Ve-
teris et Novi Testamenti angulos, binasque populo-
rum ædificationes habentem. Tale scdenim illud est⁹:
« Nunquam legistis in Scripturis : Lapidem quem
reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput
anguli? A Domino factum est istud, et est mirabile
in oculis nostris. » Hic autem locus in centesimo
785 decimo septimo psalmo, qui prolissimum
psalmum præcedit, continetur, et his verbis con-
ceptus est¹⁰ : « Lapidem quem reprobaverunt ædi-
ficantes, hic factus est in caput anguli : a Domino
factum est istud, et est mirabile in oculis nostris.
Hæc est dies quam fecit Dominus, exsulemus, et
 lætemur in ea ; » et si quid aliud ex iis quæ de
Christo prænuntiata sunt, convincere eum potest
qui Scripturas recta mente perscrutatur, atque
illud quidem inter ea recenseri debet. Nam si de
lapide sensu carente hæc a propheta minime dicta
sunt, quemadmodum stolidus fortasse aliquis asseret,
perspicuum utique erit reprobatum a populi
hujusce sapientibus, et sacerdotum principibus, et
senioribus, ac scribis Jesum, tanquam Ecclesiæ
caput in caput anguli revera factum esse, Testa-
menta duo adunantem, et in unum componentem.
Et hoc est caput, donum a Deo toti ædificio dona-
tum, et mirabile quidem caput in oculis nostris,
qui ipsum intueri possumus; ac propterea post-
quam lapidem hunc reprobaverunt ædificantes, ab
iis agricolis et ædificatoribus hisce ablata sunt elo-
quia Dei, inter quæ erat Dei regnum; genti autem
ejus fructus facienti datum est. Quod si verum
illud est¹¹ : « Dabitur genti facienti fructus ejus, »

λόγια τοῦ Θεοῦ, τὸ « Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτοὺς,
καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσει αἰλλοῖς γεωργοῖς, οἵτι-
νες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς
αὐτῶν. » καὶ οἰονεὶ προφητεύουσιν ὁμοίως τῷ Καϊάφῃ
τῷ ἀρχιερεὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, καὶ ἀφ' ἐαυτοῦ
Προφητεύουσι δὲ περὶ τῶν ἐθνῶν, ὅτι δώσουσι τῷ

Εἶτα ὁ Σωτὴρ ἐπὶ τούτοις ἀπὸ τῆς Γραφῆς αὐτοῦς
δυσωπεῖ, νομίζοντας εἶναι καὶ οἰκοδόμους (87) τοῦ
λαοῦ, ὅτι λίθον αὐτὸν ὄντα καὶ ἀποδοκιμασθέντα ἀπ'
αὐτῶν ὁ Πατὴρ θήσει τῆς ὅλης οἰκοδομῆς κεφαλὴν,
συνέχοντα δύο γωνίας Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης,
καὶ δύο λαῶν οἰκοδομάς· τοιοῦτον γάρ ἐστι τὸ « Οὐδέ-
ποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς Γραφαῖς· Λίθον ὃν ἀπε-
δοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κε-
φαλὴν γωνίας; Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἐστὶ
θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. » Κεῖται δὲ ἡ λέξις ἐν τῷ
ἐκατοστῷ ἐπτακαίδεκάτῳ ψαλμῷ, ὃς ἐστὶ περὶ τοῦ
πολυστιχιατοῦ ψαλμοῦ τεταγμένος, καὶ ἔχει οὕτως
τὸ ῥητόν· « Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες,
οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Παρὰ Κυρίου
ἐγένετο αὕτη, καὶ ἐστὶ θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.
Αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώ-
μεθα, καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. » καὶ εἰ τι ἄλλο
τῶν περὶ Χριστοῦ προφητευομένων δύναται δυσωπη-
σαι τὸν εὐγνωμόνως ἐξετάζοντα τὰ γεγραμμένα, καὶ
τοῦτο ἐν αὐτοῖς ἀν ταχθεῖν. Εἰ γὰρ μὴ περὶ λίθου
ὁ προφήτης ἀναισθήτου ταῦτα λέγει, ὡς εἴποι τις
ἀν ἡλίθιος ἀνήρ, ὄηλον ἂν εἴη, ὅτι ὁ ἀποδοκιμα-
σμένος ὑπὸ τῶν ἐν τῷ λαῷ ἐκείνῳ σοφῶν, καὶ ἀρ-
χιερῶν, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ γραμματέων Ἰησοῦς,
οὗτος ἀληθῶς ἐγένετο ὡς κεφαλὴ Ἐκκλησίας εἰς κε-
φαλὴν γωνίας, ἐνῶν καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνάγων τὰς
δύο Διαθήκας. Καὶ ἐστὶν αὕτη ἡ κεφαλὴ, δῦρον
παρὰ Κυρίου τῇ ὅλῃ οἰκοδομῇ δεδομένη, καὶ θαυ-
μαστὴ κεφαλὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, δυναμένων αὐτὴν
βλέπειν, καὶ διὰ τοῦτο, ἐπεὶ ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκο-
δομοῦντες τοῦτον τὸν λίθον, ἦρθη μὲν ἀπὸ τῶν γεωρ-
γῶν ἐκείνων, καὶ τῶν οἰκοδόμων ἐκείνων τὰ λόγια
τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς ἦν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· ἐδόθη δὲ
ἔθνεσι ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Εἰ δὲ ἀληθές ἐ-
στὶ « Δοθήσεται ἔθνεσι ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς, »

VETUS INTERPRETATIO.

faciet colonis illis? » Responderunt ore proprio judicati, quod « malos male perdet, et vineam dabit aliis agricolis. » Aut enim prophetant quemadmodum Caiphas sacerdos, qui non ex se dixit verum, sed quia sacerdos fuit anni illius prophetavit : sic et isti non ex se prophetaverunt contra se, quoniam tollenda eis erant eloquia Dei, et gentibus danda fructum in tempore suo daturis.

12. « Dicit illis Jesus : Nunquam legistis in Scripturis : Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est illud, et est mirabile in oculis nostris. » Quoniam ergo putabant se esse ædificatores populi sacerdotes illi, cum non essent ædificatores probabiles : nec enim si fuissent probabiles, lapidem hujusmodi reprobassent : tamen dicit illis de Scripturis, quoniam lapidem se constitutum et reprobatum ab eis Pater collocavit in totius ædificii caput, ut comprehendat duos angulos Veteris Testamenti et Novi, et duorum populorum ædificationem, hoc est enim quod ait : « Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. » Et iste lapis donum est donatum a Deo ædificio universo, et admirabile caput in oculis nostris qui possumus eum videre oculis mentis. Si ergo verum est quod ait : « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur aliis colonis, qui reddent ei fructum temporibus suis, » sine dubio nemini datur regnum Dei, id est, verbum Domini, nisi facientibus fructum

⁷ Matth. xxi, 41. ⁸ Joan. xi, 49, 51. ⁹ Matth. xxi, 42. ¹⁰ Psal. cxvii, 22, 23, 24 et seq.
¹¹ Matth. xxi, 45.

(87) Νομίζοντας εἶναι καὶ οἰκοδόμους, etc. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

δηλονότι οὐδενὶ τῶν μὴ ποιούντων τοὺς καρποὺς τῆς A
 τοῦ Θεοῦ βασιλείας δίδεται ἢ τοῦ Θεοῦ βασιλεία·
 οὐδενὶ γὰρ βασιλευμένῳ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας δίδεται
 ἢ τοῦ Θεοῦ βασιλεία. Ἄλλ' ἐρεῖ τις, πῶς, εἰ μηδενὶ
 δίδεται ἢ τοῦ Θεοῦ βασιλεία τῶ μὴ ποιούντι τοὺς
 καρποὺς αὐτῆς, ἐδόθη ἢ τοῦ Θεοῦ βασιλεία ἐκείνοις
 ἀφ' ὧν ἦρθη, κατὰ τὸ εἰρημένον· « Ἀρθῆσεται ἀφ'
 ὑμῶν ἢ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; » Καὶ πρόσχες εἰ δυνάμεθα,
 ὡς ἐν τηλικαύτῃ δυσχερεῖα οὕτως οὐ πάνυ τι εὐαπο-
 δότου προβλήματος; ἐπιστήσαντες τῇ διαφορᾷ τῶν
 εἰρημένων περὶ τοῦ ἀμπελώνος πρότερον, καὶ περὶ
 τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ δευτέρου, ἐπιλύσασθαι τὸ
 ζητούμενον. Οὐκ εἴρηται δὴ (88) περὶ τοῦ ἀμπελώ-
 νος ὅπερ εἴρηται περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· περὶ
 μὲν γὰρ τοῦ ἀμπελώνος κατὰ τὸ πρότερον γέγραπται,
 ὅτι ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς· περὶ δὲ τῆς βασιλείας B
 τοῦ Θεοῦ, ὅτι δοθήσεται ἔθνει ποιούντι τοὺς καρποὺς
 αὐτῆς. Ἦν δ' ἂν ἄλυτον τὸ κατὰ τὸν τόπον, εἰ, ὡς περ
 « Ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, » γεγραμμένον ἐπὶ τοῦ
 προτέρου, οὕτως εἴρητο καὶ περὶ τοῦ δευτέρου, « Ἐκ-
 δοθήσεται ἔθνει ποιούντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς· » καὶ
 εἰ. ὡς περ εἴρηται περὶ τῶν δευτέρων· « Καὶ δοθή-
 σεται ἔθνει ποιούντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς, » εἴρητο
 καὶ περὶ τῶν προτέρων, ὅτι ἔδωκεν αὐτὸν γεωργοῖς.
 Καὶ ταῦτα μὲν ἡμεῖς εἰς τὸν τόπον ἐπηπορήσαμεν,
 καὶ τὸ φανὲν ἡμῖν εἰρήκαμεν· ὁ δὲ βέλτιον δυνάμεως
 καὶ νοεῖν καὶ λέγειν, ἐκείνος ἡμῶν μᾶλλον ἀκούεσθω.

« Καὶ ἀκούσαντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι
 τὰς παραβολὰς αὐτοῦ, ἔγνωσαν ὅτι περὶ αὐτῶν λέ-
 γει. Καὶ ζητούντες κρατῆσαι αὐτὸν, ἐφοβήθησαν τοὺς C
 ἔθλους, ἐπεὶ εἰς προφήτην αὐτὸν εἶχον. » Ἀκού-
 σαντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι τὰς παραβολὰς
 αὐτοῦ, ὧν τῆς μὲν ἑτέρας ἀρχὴ ἦν· « Ἀνθρωπὸς τις
 εἶχε τῶνα δύο· » τῆς δὲ λοιπῆς· « Ἀνθρωπος ἦν
 οἰκοδεσπότης, ὃς ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, » ἔγνωσαν ὅτι
 περὶ αὐτῶν λέγει κατὰ μὲν τὴν ἑτέραν παραβολὴν,
 ὅτι εἶπεν ὁ δευτέρος υἱός· « Ἐγὼ, κύριε, καὶ οὐκ
 ἀπῆλθε· » κατὰ δὲ τὴν λοιπὴν, ὅτι, ἐπεὶ εἴρηται αὕτη
 κατὰ τὰ λελεγμένα κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων προτέρων

nulli eorum qui fructus ejus non faciunt, dari re-
 gnum Dei manifestum est; nemini enim datur re-
 gnum Dei, qui peccati imperio subditus sit. Verum
 si nemini datur regnum Dei, inquiet aliquis, qui
 fructus ejus non faciat, quomodo his regnum Dei
 datum fuit, a quibus est ablatum, juxta id quod
 dictum est ¹²: « Auferetur a vobis regnum Dei? »
 Ac vide, an, ut in tanta quæstionis difficultate, con-
 siderato eorum discrimine quæ de vinea primum, ac
 de regno Dei postmodum dicta sunt, quæsitum
786 ita solvere possimus. Sane idem de vinea,
 quod de regno Dei, dictum non est: nam de vinea,
 quemadmodum supra retulimus, scriptum est illum
 locasse illam agricolis; de regno autem Dei, datum
 illud iri genti facienti fructus ejus. Solvi vero mi-
 nime loci hujus posset difficultas, si ita ut de priore
 scriptum est ¹³: « Locavit eam agricolis, » de al-
 tero scriptum pariter fuisset locatum illud iri genti
 facienti fructus ejus; et si quemadmodum de pos-
 terioribus dictum est ¹⁴: « Et dabitur genti fa-
 cienti fructus ejus, » de priore quoque dixisset de-
 disse eam agricolis. Atque hæc quidem nobis ad
 hunc locum dubia exorta sunt; super his autem
 quod nobis visum fuit protulimus. Qui vero me-
 liora excogitare et proponere poterit, præ nobis
 audiatur.

13. « Et cum audissent principes sacerdotum et
 Pharisei parabolas ejus, cognoverunt quod de ipsis
 diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt tur-
 bas, quoniam sicut prophetam eum habebant ¹⁵. »
 Cum audissent principes sacerdotum et Pharisei
 parabolas ejus, quarum alterius initium illud erat ¹⁶:
 « Homo quidam habebat duos filios; » alterius
 vero ¹⁷: « Homo erat paterfamilias, qui plantavit
 vineam, » de se ipsum loqui cognoverunt; altera
 quidem parabola, quia dixit secundus filius ¹⁸:
 « Ego, domine, et non ivit; » alia vero, quia post-
 quam ipsa contra priores agricolas sceleris reus

VETUS INTERPRETATIO.

de eo: et nemini qui a peccato regnatur, datur regnum Dei. Sed dicit aliquis: Si nemini datur regnum Dei fructus ejus non facienti, quomodo illi populo datum est a quo et ablatum est? Considera si possumus dare idoneam rationem in tanta difficultate quæstionis hujusmodi. Considera quia cum vinea illi populo traderetur, non est dictum: Et dedit eam colonis: sed ita: « Locavit, » aut, sicut in Græco habetur: « Tradidit eam colonis. » Hic autem habetur: « Auferetur a vobis regnum, et dabitur aliis colonis. » Indissolubilis enim erat quæstio si quemadmodum dixit illic, « locavit » aut « tradidit, » similiter et hæc dixisset, « locavit, » aut « tradidit » eam aliis colonis: aut quemadmodum dixit hic: « Dabit eam aliis colonis. » et illic ita dixisset, Dedit eam colonis: quoniam quod datur, intelligitur quod gratis datur; quod locatur autem et traditur, non omnino gratis datur. Quibus ergo tradidit, aut locavit, non omnino quasi electis et fidelibus tradidit aut locavit? quibus autem donavit, cum judicio electionis merito eorum donavit.

13. « Et cum audissent principes sacerdotum et Pharisei parabolas ejus, cognoverunt quod de ipsis dicit. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant. » Et quicunque insidiatore voluit tenere Verbum veritatis, ut quantum ad se mortificet eum, hi nunquam poterunt

¹² Matth. xxi, 43. ¹³ Ibid. 33. ¹⁴ Ibid. 45. ¹⁵ Ibid. 45, 46. ¹⁶ Ibid. 28. ¹⁷ Ibid. 55. ¹⁸ Ibid. 30.

(88) Οὐκ εἴρηται δὴ, etc. Hæc subtiliter quidem ab Origene dicta, ut non perinde vera esse arbitrator Maldonatus: « Nam neque Judæi, inquit, magis quam gentes, ut illis vinea locaretur, meruerunt; neque gentibus minus quam Judæis, si bene vineam coluerint, merces promissa est. » Origenis mentem parum videtur assecutus vir eruditus; nam

hoc loco Judæorum gentiumve merita neutiquam attendit Adamantius: illi solum vult, non æquo jure vineam, quæ est regnum Dei, gentes Judæove possidisse; sed his quasi mancipibus ad certum tempus locatam, demum fuisse ablatam; gentibus autem ita esse traditam, ut propria ipsarum fieret. Hæc tamen.

pronuntiata est juxta Scripturæ contextum, subnecum est illud ¹⁹: « Auferetur a vobis regnum Dei; et dabitur genti facienti fructus ejus; » eumque de se loqui compertientes, illi manus quæsivertur injicere, et quam pessimis possent modis tractare; at minime valuerunt, quoniam multitudinis ac turbarum, quæ Jesum prophetæ loco habebant, impetum sustinere non poterant. Et quicumque profecto insidiosè Verbum volunt apprehendere, ut apprehensum illud apud se de medio tollant, haudquaquam ei manus possint injicere, **787** turbis scilicet a quibus propheta aliquis Dei existimatur, eos retrahentibus qui ipsum comprehendere et insidiis appetere volunt. Sciendum est deinceps, eorum esse discrimina qui Jesum tenere volunt: aliter enim principes sacerdotum et Pharisæi ipsum tenere sagitebant; aliter sponsa cujus in Cantico canticorum mentio fit, postquam ipsum quæsivit, et surrexit, et circumivit civitatem per fora et plateas, vix ipsum invenit, cum paululum custodes præterit, quique ipsum in civitate circuibant, eumque repertum tenuit, quando scilicet ait ²⁰: « Tenui eum, nec dimittam eum, donec introducam illum in domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ. » Quin et ipsa sponsa initio Cantici canticorum, « Tenui eum, » inquit, « in domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ; » sub finem autem ejusdem libri, ut quæ progressum fecerit, eumque alio quodam modo, meliusque, quam antea, tentura sit, ait ²¹: « Dixi, Ascendam in palmam: et apprehendam cacumina ejus. » Quinam sint autem sacerdotum principes et Pharisæi manus ei injicere quærentes. minime autem injicientes, ut intelligere possis, animadvertite quorumlibet aliorum a Christi sermone sermonum, quidquid tandem scisciant illi ac decernant, mentem comprehendendi, et sententiam animo capi; quin et contemplationis ope confutari, et, ut ait Scriptura, instrui ac dirigi posse. Sic

VETUS INTERPRETATIO.

eum tenere, neque mortificare, quoniam multus est populus qui existimant cum Dei esse prophetam, et præconem veritatis, et largitorem salutis: et ideo tenent eum in cordibus, qui et avellent ab eis qui volunt eum tenere, et opprimere eum. Deinde sciendum est, quoniam volentium Jesum tenere differentia est. Aliter enim principes et Pharisæi quærebant eum tenere, aliter autem illa sponsa quæ in Cantico canticorum quærebat eum, et subiens ibat in civitatem, in plateis, et nudinis, et vix invenit eum. Postquam autem modicum pertransiit custodes, et circumcumbentes in civitate, et inveniens tenuit eum, quando et dixit: « Tenui eum, et non dimittam eum, donec introducam eum in domum matris meæ, et in cubiculum ejus quæ concepit me. » Hæc enim eadem sponsa in principio quidem Cantici canticorum sic dicit: « Tenui eum in domo matris meæ, et in cubiculum ejus quæ concepit me; » circa finem autem ipsius libri quasi jam provecta, et aliter eum tentura, melius quam in primis, sic dicit: « Dixi: Ascendam super palmam, et teneam altitudines ejus. » Ut autem intelligas qui sunt volentes eum tenere principes et Pharisæi, non autem tenuerunt, considera quoniam alia quidem verba extra verbum Christi possibile est comprehendere: et tenere, et separare de sensu, eorum videlicet qui aliud quaecumque extra veritatem habuerint dogma, et manifeste in irritum eum facere possibile est. Verbum autem veritatis nemo

¹⁹ Matth. xxi, 43. ²⁰ Cantic. iii, 2, 3, 4. ²¹ Cant. vii, 8.

(89) Τό Ἀρθήσεται, etc. Deest εἶπε, aut quid simile ante τὸ. Huetius.

(90) Codex Regius, ὡς προφήτην.

(91) Καὶ κυκλοῦντας ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐδροῦσα ἐκράτησεν. « Τὸ, αὐτὸν, » inquit Huetius, qui in suo textu legit κυκλοῦντας αὐτὸν, « videtur loco suo motum, et post, ἐκράτησεν, rejiciendum. » Edit. Ράτροι.

(92) Ὁ κρᾶτὸν τὸ εὐαγγέλιον σοφός, ὡς πνευ-

Α γεωργῶν, τὸ (89) « Ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνοις ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς: » καὶ γνόντες, ὅτι περὶ αὐτῶν λέγει, ἐξήτησαν μὲν αὐτὸν κρατῆσαι, καὶ ποιῆσαι αὐτῷ ὃ τί ποτ' ἂν δυναθῶσιν· οὐκ ἠδυνήθησαν δὲ, ἐπεὶ μὴ οἶοί τε ἦσαν ὑπομέναι δῆλων ὁρμῆν τῶν ἐχόντων τὸν Ἰησοῦν εἰς προφήτην (90). Καὶ ὅσοι γε ἐπιβουλευτικῶς βούλονται κρατῆσαι τὸν Λόγον, ἴν' ὡς κεκρατημένον παρ' αὐτοῖς καθέλωσιν αὐτὸν, οὗτοι οὐκ ἔν ποτε κρατῆσαιεν αὐτοῦ, τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ δῆλων προφήτην τινὰ τοῦ Θεοῦ αὐτὸν ὑπολαμβάνοντων, περισπώντων τοὺς βουλομένους αὐτὸν κρατεῖν καὶ ἐπιβουλεύσαι αὐτῷ. Μετὰ ταῦτα ἰστέον, ὅτι τῶν ζητούντων κρατεῖν τὸν Ἰησοῦν διαφοραὶ εἰσίν· ἄλλοις γὰρ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐζήτουν κρατῆσαι αὐτὸν, ἄλλως ἢ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἑσμάτων νόμφη ζητήσασα αὐτὸν, καὶ ἀναστᾶσα, καὶ κυκλοῦσα ἐν πόλει, ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις, μόγις ποτὶ εὔρεν αὐτὸν, ὅτε μικρὸν παρήλαθε τοὺς τηροῦντας καὶ κυκλοῦντας ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐδροῦσα ἐκράτησεν (91), ὅτε καὶ λέγει· « Ἐκράτησα αὐτὸν καὶ οὐκ ἀφήσω αὐτὸν, ἕως οὗ εἰσθήγαγον αὐτὸν εἰς οἶκον μητρὸς μου, καὶ εἰς ταμιεῖον τῆς συλλαβούσης με. » Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ νόμφη κατ' ἀρχὰς μὲν τοῦ Ἄσματος τῶν ἑσμάτων, « Ἐκράτησα, » φησίν, « αὐτὸν εἰς οἶκον μητρὸς μου, καὶ εἰς ταμιεῖον τῆς συλλαβούσης με. » πρὸς δὲ τῷ τέλει τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, ὡς προκόψασα, καὶ ἐτέροισ αὐτὸν μέλλουσα κρατεῖν, καὶ βέλτιον παρὰ τὸ πρότερον, φησίν· « Εἶπα, Ἀναθήσομαι ἐν τῷ φόνικι, κρατήσω τῶν ὑψέων αὐτοῦ. » Ἴνα δὲ νοήσης τοὺς ζητούντας αὐτὸν κρατῆσαι ἀρχιερεῖς καὶ Φαρισαίους, καὶ μὴ κρατοῦντας αὐτὸν, κατανόησον, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων παρὰ τὸν Χριστοῦ λόγον λόγων οἶόν τι ἐστὶ κρατῆσαι, καὶ περιδράξασθαι τοῦ νοῦ τῶν ὑποποιοῦν δογματισάντων, καὶ θεωρημένους ἀνατρέψαι αὐτὸν, καὶ, ὡς ἡ Γραφή ὠνόμασας, συμβιβᾶσαι· ὅπως γὰρ ὁ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον σοφός, ὡς « πνευματικὸς (92) ἀνακρίνων πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς

ματικὸς, etc. Locus habetur I Cor. ii, 15. Quamobrem autem Pauli Epistolas Evangelii nomine donet, rationes ipse affert Origenes, præfat. in Joann.: "Ετι δὲ εἰ ὁ Θεὸς ἔθετό ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποστόλους, καὶ προφήτας, καὶ εὐαγγελιστὰς, ποιμένας τε καὶ διδασκάλους· ἐπὶν ἐξείτασωμεν τί τὸ ἔργον τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὅτι οὐ πάντως διηγῆσασθαι τίνα τρέπῃ ὁ Σωτὴρ τυφλὸν ἀπὸ γενετῆς ἰασατο, ὁδωδὸτα νεκρῶν ἀνέστησεν, ἢ τι τῶν παραδόξων πεποίηκεν, οὐκ

ἀνακρινόμενος, ὁ ἀνακρίνει μὲν, καὶ βασανίζει, καὶ διελέγχει τοὺς ἄλλους λόγους, εἴτε πῶν τοῦ κόσμου σοφῶν, εἴτε τῶν ἐν ταῖς αἱρέσεσι διακρίπτειν δοκούντων· οὐ κατακρίνεται δὲ, οὐδὲ καταλαμβάνεται ὁ ἐν αὐτῷ τοῦ Χριστοῦ νοῦς, οὐδὲ κρατεῖται ὑπὸ τῶν προδεμένων αὐτὸν ἀνατρέπτειν· Ἔτις γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιδάσκει αὐτόν; καὶ σαφέστερον αὐτὸν γινώσκειται, καὶ μετὰ τοῦτο συμβιδάσκει· Ἐνοῦν δὲ Κυρίου τίς γινώσκειται, ὃς συμβιδάσκει αὐτόν; ἀλώσεται γὰρ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἐξεῖ αὐτῷ. Καὶ ταῦτα δὲ μοι λελέχθω διὰ τὸ· καὶ ζητοῦντες αὐτὸν κρατῆσαι, ἐφοβήθησαν τοὺς ὄχλους, ἐπεὶ καὶ εἰς προφήτην αὐτὸν εἶχον.

nobis dicta sunt propter illud: « Et quærentes

Πλὴν, κἀν εὐφημῶσιν οἱ ὄχλοι τὸν Ἰησοῦν, φρονοῦσι μὲν τι περὶ αὐτοῦ ἀληθές, οὐ μὴν τὸ μέγεθος συνιδῶσιν αὐτοῦ· ἦν μὲν γάρ Ἰησοῦς καὶ προφήτης, ὡς ὄχλων τῶ νοήσαντι τὸ· Ἐπροφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ἀναστῆσαι ὑμῖν Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσατε κατὰ πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκαίνος. Ὅς δ' ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. Πλὴν οὐχ ἡ ὑπεροχὴ αὐτοῦ ἐν τῷ προφήτῃ αὐτὸν εἶναι ἦν, ἀλλ' ἐν τῷ Πῶν Θεοῦ, ἠρωτότοκον πάσης κτίσεως, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ἐν ᾧ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὀρατὰ, εἴτε ἀόρατα, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ μᾶλλον ἦν αὐτοῦ ἡ ὑπεροχὴ ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν Σοφίαν τὴν λέγουσαν· Ὁ Θεὸς ἐκ-

A enim qui juxta Evangelium sapiens est, tanquam « spiritualis judicans omnia, ipse vero a nemine judicatus », et dijudicat, et examinat, ac discutit sermones alios, 788 sive mundi sapientum illi sint, sive eorum qui inter hæreticos nomen obtinent et excellent; non judicatur autem Christi sensus qui in ipso est, neque comprehenditur, neque ab iis capi potest qui eum confutare sibi proposuerant: « Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruat eum? » Manifestum autem illud est, quod si quis alicujus sensum instructurus est, illum prius noscet, ac postmodum instruet: « Quis autem cognoscat sensum Domini, qui instruat eum? » ipso enim ab illo capietur, eique tandem cedet. Atque hæc a cum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut pro-

B 14. Verum etiamsi Jesum laudibus ac votis prosequantur turbæ, aliqui veri de eo qualem sentiunt, ipsius tamen magnitudinem non assequuntur; propheta quippe etiam erat Jesus, quemadmodum ei liquet qui hæc perprederit: « Prophetam de fratribus vestris, sicut me, suscitabit vobis Dominus Deus vester: ipsum audite in omnibus quæ loquetur propheta ille; qui autem prophetam hunc non audierit, exterminabitur. » Quanquam non in eo sita erat ipsius excellentia, quod esset propheta; sed quod Filius esset Dei, « primogenitus omnis creaturæ, et imago Dei invisibilis, in quo condita sunt universa in cælo et in terra, sive visibilia, C sive invisibilia », et cætera: et in eo præcipue

VETUS INTERPRETATIO.

potest comprehendere, id est intelligere: neque tenere, id est, convincere: neque separare a sensu credentium, neque mortificare, id est destrucere. Dicit enim apostolicus sermo: « Spiritualis dijudicat omnia, ipse autem a nemine judicatur. » Dijudicat enim, et discutit, et convincit alia verba sive sapientiam hujus mundi, sive hæreticorum: non autem dijudicatur, neque comprehenditur sensus qui est in Christo, neque conquinatur ab eis qui proponunt eum irritum facere: « Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruat eum? » Et manifestum est, quoniam qui instructus est sensum alicujus, prius cognoscit eum, et post hæc instruet. Sensum autem Domini nemo cognoscit, propterea nemo est qui instruat eum.

14. Qui habebant tanquam prophetam eum, sapiunt quidem aliquid de eo quod verum est, non autem et magnitudinem ejus intelligunt. Erat enim Jesus et propheta quidem, sicut ostenditur intelligentibus ex eo quod scriptum est: « Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam me ipsum audite secundum omnia quæcunque locutus fuerit. Quicumque autem non audierit prophetam illum, interibit de populo. » Tamen eminentia ejus non erat in eo quod erat propheta, sed in eo quod erat Filius Dei, « primogenitus universæ creaturæ, in quo creata sunt omnia in cælis, et in terris, » et cætera: et eminentia ejus erat in eo quod erat Sapientia dicens: « Dominus creavit me in principio viarum suarum, in opera sua prius quam aliquid faceret, » et cætera. Istas autem turbas sic sapientes de eo, et paratis pugnare pro eo contra impugnantes, timent principes et Pharisei, et non possunt insidiari Jesu, volentes eum tenere. Et quam is quasi prophetam eum habentes turbæ nihil magnum sapiebant de divi-

11 1 Cor. ii, 15. 12 ibid. 16. 13 Matth. xxi, 46. 14 Deut. xviii, 15, 19. 15 Coloss. i, 15, 16.

ὀκνησομεν, χαρακτηριζομένου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, καὶ ἐν προτρεπτικῷ λόγῳ, τῷ εἰς πιστοποίησιν τῶν περὶ Ἰησοῦ, εὐαγγελίων πως σπεινὰ τὰ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων γεγραμμένα· et icinde: Ἔστι δὲ προσαχθῆναι ἀπὸ τῶν ὑπὸ Παύλου λεγομένων περὶ τοῦ πᾶσαν τὴν Καινὴν εἶναι τὰ εὐαγγέλια, ὅταν ποι γράφῃ· Κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου· ἐν γράμμασι γάρ Παύλου οὐκ ἔχομεν εὐαγγέλιον συνήθως καλούμενον· ἀλλὰ πᾶν ὁ ἐκήρυσσε καὶ ἔλεγε, τὸ εὐαγγέλιον ἦν· ἃ δὲ ἐκήρυσσε, καὶ ἔλεγε, ταῦτα καὶ ἔγραφε· καὶ ἃ ἔγραψε, ἔγραψε εὐαγγέλιον ἦν. Εἰ δὲ τὰ Παύλου εὐαγγέλιον ἦν, ἀκόλουθον λέγειν, ὅτι καὶ τὰ Πέτρου εὐαγγέλιον ἦν, καὶ ἀπαξιαπλῶς τὰ συνιστάνα τὴν Χριστοῦ ἐπιδημίας, καὶ κατασκευάζοντα τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, etc. Hæc enim hæc paulo post repetit, necnon et legem ac

D prophetas Evangelii partem esse probat. Pauli quoque Epistolas Evangelium appellat Clemens, priore ad Corinth. : Ἀναλάβετε τὴν Ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ ἀποστόλου· τὸ πρῶτον ὑμῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου ἔγραψεν; Ἐπ' ἀληθείας πνευματικῶς ἐπέστειλεν ὑμῖν περὶ αὐτοῦ τὰ καὶ Κηθδ, καὶ Ἀπόλλω, etc. Locus habetur I Cor. i, 12. Gregorius item Nyssenus Joannis Epistolam Evangelii nomine insignit: Καθὼς φησι τὸ εὐαγγέλιον, ὅλον τότε κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κείσθαι. Sed quamvis ad omnes apostolorum lucubrations Evangelii nomen propagaretur, proprie tamen ad quatuor ipsa, uti nunc appellantur a nobis, Evangelia restringebatur. jam inde ab Irenæo ætate, qui Evangelium idcirco τετραμόρφον nuncupat. Hæc tunc.

condinebatur ipsius excellentia, quod Sapiencia esset dicens : « Deus possedit me initium viarum suarum in opera sua, antequam quidquam faceret, et ante saeculum fundavit me in principio antequam terram faceret, » et reliqua. Hanc porro multitudinem ita de eo sentientem, et pro eo decertare paratam adversus ipsius hostes, timent sacerdotum principes, et Pharisaei, et quamvis insidias **769** struant, volentes ipsi manus injicere, comprehendere tamen nequaquam possunt. Hic sane scriptum est **28** : « Quoniam sicut prophetam eum habebant; » illud vero amplius addere queas, quamvis juxta Scripturae contextum tanquam prophetam eum turbae non habeant, quoque eum loco tandem habeant, longe infra ipsius dignitatem de eo sentire, ne tantillam quidem cognitionis eorum partem assequentes qui eum ex parte cognoscunt, neque de eo quidquam aperte intelligentes. Hoc autem de iis dico, qui vera de eo sentiunt. Non autem hi pro eo stare existimandi sunt, qui Deo gloriam ac honorem exhibere se credentes, falsa de ipso sibi fingunt; cujusmodi sunt qui Patris ac Filii notionem confundunt, et unam Patris ac Filii hypostasim esse statuunt, sola cogitatione et nominibus solis unam eandemque rem dividentes; neque sane pro illo stant haeretici qui magna de ipso

A τήσατό με (93) ἀρχὴν ὄδων αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ εἰ ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, » καὶ τὰ ἕξης. Καὶ τοὺτους γὰρ τοὺς ὄχλους οὕτως φρονούντας περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐτοιμῶς ἔχοντας ὑπερπολεμεῖν αὐτῷ πρὸς τοὺς πολεμοῦντας, φοβοῦνται οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ Φαρισαῖοι, καὶ οὐ δύνανται, ἵν' ἐπιβουλεύσωσι θελοντες κρατῆσαι τοῦ Ἰησοῦ, κρατῆσαι αὐτοῦ. Ἐνταῦθα μὲν οὖν γέγραπται : « Ἐπεὶ εἰς προφήτην αὐτὸν εἶχον » παρὰ τοῦτο δ' ἂν ποιῆσαις, ὅτι οἱ ὄχλοι, κἂν μὴ τῇ λέξει, εἰς προφήτην (94) αὐτὸν ἔχωσιν, εἰς ὃ τί ποτ' ἂν ἔχωσιν αὐτὸν, κολλῶν ἕλαττον ἔχουσιν αὐτὸν οὐ ἔστιν, οὐ φθάνοντες οὐδὲ ἐπὶ τὴν ἑκ μέρους γῶσιν τῶν ἑκ μέρους αὐτὸν γενοσκότων, καὶ οὐδὲν τραυνοῦντες περὶ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ λέγω περὶ τῶν ἀληθῶς περὶ αὐτοῦ φρονούντων· ὁ νομιστέον γὰρ εἶναι ὑπὲρ αὐτοῦ τοὺς τὰ ψεῦδη φρονούντας περὶ αὐτοῦ, φαντασίᾳ τοῦ δοξάζειν αὐτὸν ὅποιοι εἰσιν οἱ συγχρόνους Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐνομοῖαν (95), καὶ τῇ ὑποστάσει ἕνα διδόντες εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, τῇ ἐκνομίᾳ μόνῃ καὶ τοῖς ὀνόμασι διαιροῦντες τὸ ἐν ὑποκειμένον· καὶ οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων φαντασίᾳ τοῦ μεγάλα περὶ αὐτοῦ φρονεῖν ἀδικίαν εἰς τὸ ὑφὸς λαλοῦντες, καὶ κακῶς λέγοντες τὸν Δημιουργὸν (96) οὐκ εἰσὶν ὑπὲρ αὐτοῦ· οὐ γὰρ εἰσι μετ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο εἰσι κατ' αὐτοῦ· « Ὁ

VETUS INTERPRETATIO.

nitate ipsius, tamen principes et scribae neque eorum scientiam comprehendere possunt, qui ex parte eum cognoscunt, nihil dignum declarantes de eo. Hoc autem dico de his qui vere pro eo sunt. Qui autem mendaciter sapiunt, non sunt pro eo, qui glorificare se putant eum : quales sunt haeretici qui confundunt Patris et Filii substantiam, unum dicentes esse Patrem et Filium, suspicione sola et nominibus solis di-

²⁷ Prov. viii, 22, 23. ²⁸ Matth. xxi, 46.

(93) Ὁ Θεὸς ἐκτήσατό με. Ita Hebr. יְהוָה יָרַח. Ita Aquila, Theodotion et Symmachus. Hieronymus quoque, « Dominus possedit me, » quam lectionem firmat et defendit, ep. st. 159, ad Cyprianum. LXX autem : Κύριος ἐκτίσέ με. Thargum : הוֹרֵא יְהוָה, « Dominus creavit me. » Ita Syrus quoque, et Arias, et Ambrosius. Ita et Sirachides, Ecclesiastic. 1, 8 : Κύριος αὐτὸς ἐκτίσεν αὐτήν, nempe sapientiam, et cap. xxiv, 10 : Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἀπ' ἀρχῆς ἐκτίσέ με. Eodem hæc recidunt, nam ἔρηρ significat « possidere, » et « generare. » Ea enim optimo possidemus jure, quæ genuimus. Sic Genes. iv, 1 : « Peperit Eva Cainum, et dixit, ἦν ἔρηρ. Possedi hominem a Domino, » id est, peperit, genui. Generatio autem creatio quædam est, unde liberos procreare parentes dicuntur. Virgilius, Æn. lib. x, v. 516 :

Sulmone creatos

Quatuor hic juvenes.....

id est, genitos. Cicero, lib. 1 de Republ. : « Quoniam plurima beneficia continent patria, et est antiquior parens, quam is qui, ut aiunt, creaverit. » Similis occurrit permutatio in psal. ciii, vers. 24. Theodoretus : Ἐκλήρωθη ἡ γῆ τῆς κτήσεώς σου· οἱ δὲ ἄλλοι ἐρμηνεύουσι, κτίσεως τεθετασιν. HÆTIUS.

(94) Codex Regius, ὡς προφήτην.

(95) Ὅποιοι εἰσὶν οἱ συγχρόνους Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐνομοῖαν, etc. Noetianos designat, de quibus Epiphani. hæc. LVII. Hi Patrem ita cum Filio confundebant, ut cum Filius pateretur, passum quoque Patrem asseverarent, nec quidquam inter S. Trinitatis Personas discriminis statuebant. Cum autem in Noeti castris inveniisset Sabellius, eandem tuebatur sententiam, atque ut dicti ab eo Sabelliani

C haeretici, Patripassiani quoque nuncuparentur, ut perhibet Philastrius, hæc. LIV, et Augustinus, tract. 36 et 37 in Joann., et Rufinus in Symboli apostol. explicatione ad Attic. : « Credo in Deum Patrem, » et Ferrandus diacon. in epistola ad Sever., tom. III Bibl.; quo nomine Noetianos quoque antea insignitos fuisse prodit Isidorus, Origin. lib. viii, cap. 5. Praxeani quoque, et Hermogeniani in nominis errore suo meriti sunt. Eandem opinionem Apollinaristis, et Priscillianistis tribuunt Athanas. in ep. ad Epictet., et Leo papa, epist. 95 ad Turibium, c. 1. Hoc igitur indutus dogmate Sabellius unam, eandemque Patris, et Filii, et Spiritus sancti hypostasim esse pronuntiavit : Δογματίζει γὰρ οὗτος, inquit Epiphanius, hæc. LXII, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Σαβελλιανοὶ τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα, τὸν αὐτὸν Υἱὸν, τὸν αὐτὸν εἶναι ἄγιον Πνεῦμα, ὡστ' εἶναι ἐν μιᾷ ὑποστάσει τρεῖς ὀνομασίας, ἧ ὡς ἐν ἀνθρώπων σώμα, καὶ ψυχῇ, καὶ πνεύμα. « Hic enim statuit, quique ab eo dicti sunt Sabelliani, eundem esse Patrem, eundem Filium, eundem Spiritum sanctum, ut sint in eadem hypostasi tres appellationes, vel quemadmodum in homine, corpus, et anima, et spiritus. » Notandum præterea veterem hujus in Matthæum commentarii interpretem, ὑπόστασιν, « substantiam, » pro « subsistentiam, » hoc loco perperam reddidisse, ut a clarissimo viro Henrico Valesio, in luculento Adnotationum ad Eusebium opere, observatum est. Quamquam ὑπόστασιν dixisse synodus aliquas, et οὐσίαν cum ὑποστάσει veterum Patrum nonnullos confudisse constat. At Gregorius Nyssenus librum de earum differentia scripsit. Sed hæc fusius in Origenianis expendimus. Id.

(96) Καὶ κακῶς λέγοντες τὸν Δημιουργόν. Cerdoriani, Marcionitæ, Valentianæ, alii. Id.

γάρ μή ὦν, » φησὶ, « μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστίν. » Οὕτω δέ, κἀν συνάγωσιν οἱ μή τὰ ἀληθῆ περι τοῦ Υἱοῦ φρονούντες ἐν τῷ ὄνοματι Ἰησοῦ, σκορπίζουσι μᾶλλον ἢ συνάγουσι. Φησὶ γὰρ ὁ Σωτῆρ· « Καὶ ὁ μή συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει. » Καὶ πρόσθετος, ὅτι μή εἴρηται ἀπλῶς· « Ὁ μή συνάγων σκορπίζει. » ἀλλὰ μετὰ ἀκριβοῦς προσθήκης τῆς, « μετ' ἐμοῦ. » δεῖ γὰρ τὸν συνάγοντα μετ' αὐτοῦ συνάγειν. Νοήσεις δὲ τὸν μετ' αὐτοῦ συνάγοντα, ἐπιστήσας τῷ· « Συναγαθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς βλεθρον τῆς σαρκός. » τὸ γάρ· « Συναγαθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, » δηλοῖ τὸν συνάγοντα μετ' αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἂν λέγοις τό· « Συναγαθέντων ὑμῶν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, » ἀρμόζειν τοῖς ἦτοι μετὰ τοῦ κακῶς βιοῦν συνάγουσιν, ἦτοι συναγομένοις, ἢ μετὰ τοῦ κακῶς καὶ ἀσεβῶς φρονεῖν περι Θεοῦ ἢ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Ταῦτα καὶ διὰ τὸ τοὺς ὄχλους φρονούντας περι τοῦ Ἰησοῦ, τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ πολλῶν ἑλαττον φρονούντας τῆς ἀξίας αὐτοῦ, λέγεσθαι εἰς προφήτην αὐτὸν ἐσχημέναι. Συνεξετάσας δὲ τούτοις τὴν τοῦ Λουκᾶ περι τῶν ὁμοίων λέξιν, τρανότερον, ὁμαί, κατασκευάσεις τὰ προειρημένα· ὅστις φησὶ· « Καὶ ἦν διδάσκων τὸ καθημέραν ἐν τῷ ἱερῷ. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ ἐξήτουν αὐτὸν ἀπολέσαι καὶ οὐχ εὗρισκον τί ποιήσουσιν· ὁ γὰρ λαὸς ἅπας ἐξεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων. » καὶ ἐν τούτοις γὰρ δηλοῦται, ὅτι οἱ τῶν Ἰουδαϊκῶν προϊστάμενοι παρανόμως λόγων (97), ὀνομαζόμενοι ἀρχιερεῖς, καὶ γραμματεῖς, ἐχθροὶ τῷ Ἰησοῦ, καὶ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, ζητοῦσι μὲν τὸν Ἰησοῦν ἀπολέσαι, καὶ ἀφανίσει τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν περι αὐτοῦ πίστιν· οὐχ εὗρισκουσι δὲ τί ποιήσουσιν εἰς ὅπερ βούλονται ἀνύσει, ἅτε προληφθέντος παντὸς τοῦ εἰς αὐτὸν πιστεύσαντος λαοῦ, καὶ ἐξηρητημένου τῆς εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀγάπης, καὶ ἐκκρεμαμένου ἐν τῷ ἀκούειν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, καὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ. Καὶ ἐστὶ γε τοῦτο ἰδεῖν μέχρι τοῦ δεῦρο, τίνα τρόπον ζητοῦσι καθελεῖν οἱ προβαλλόμενοι τὴν θεραπείαν τοῦ Θεοῦ ὡς ἀρχιερεῖς αὐτοῦ, καὶ τὴν θείαν Γραφήν ὡς γραμματεῖς, καὶ

A sentire credentes iniquitatem in sublime loquantur, et Conditori obtreccant; cum eo quippe non sunt, et idcirco adversus eum sunt: « Qui enim, » inquit ²⁹, « non est mecum, contra me est. » Similiter autem quamvis in nomine Jesu congregent, qui vera de Filio non sentiunt, spargunt potius quam congregant; ait quippe Servator ³⁰: « Et qui non congregat mecum, spargit. » Animadvertite autem dictum non fuisse simpliciter: « Qui non congregat, spargit; » sed cum cauto hoc et exquisito additamento, « mecum; » oportet enim ut qui congregat, congreget cum eo. Qui autem cum eo congregat, hunc dignosces, si ad id attenderis ³¹: « Congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini Jesu, tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis. » Illud enim: « Congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini Jesu, » cum **790** illo congregantem ostendit. Nec dicere queas illa: « Congregatis vobis in virtute Domini Jesu, » iis convenire qui vel noquiter viventes congregant, aut congregantur, vel male et impie de Deo ipsiusque Christo sentientes. Atque hæc eo dicta sunt, quod turbæ quæ pro Jesu stabant, et aliquam de Jesu opinionem susceperant, sed minorem ac ferret ipsius dignitas, cum tanquam prophetam habuisse dicantur. Quod si Lucæ de iisdem rebus orationem cum hisce contuleris, clarius, opinor, quæ supra dicta sunt probaveris; qui quidem sic ait ³²: « Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, et scribæ, et seniores populi quærebant illum perdere; et non inveniebant quod facerent illi: omnis enim populus suspensus erat audiens illum; » in his si quidem ostenditur eos qui litterarum Judaicarum studiis inique præsent, principes sacerdotum, et scribas Jesu infensos, et populi seniores dictos, Jesum quidem perdere, et nomen ipsius habitamque de eo fidem ex hominum mentibus delere, et obliterare velle; at, quomodo voluntatem suam ad exitum provehant, non reperire, utpote toto populo qui ipsi fidem adhibuerat jam ante occupato, et amore jam cum Jesu conjuncto, et ab ore illius pendente, cum doctrinam illius sermonemque au-

VETUS INTERPRETATIO.

videntes eos, quos existimant unum: quasi magna de eo sapere proponentes iniquitatem in excelso loquuntur, et male loquentes de Deo non sunt pro eo: nec enim sunt cum eo, propterea sunt contra eum, sicut dicit: « Qui non est mecum, adversum me est. » Sic et si congregati sunt contra Christum quod verum est in nomine Jesu, dispergunt magis quam congregant, sicut ipse dicit: « Qui non congregat mecum, spargit. » Et vide quia non simpliciter dixit: « Qui non congregat, spargit; » sed cum cauta adjunctione: « Qui non congregat mecum. » Qui enim congregat, cum Christo congregare debet. Quid sit autem congregare cum Christo intelliges, si consideraveris quod dicit Apostolus: « Congregatis vobis et meo spiritu cum virtute Domini nostri Jesu Christi tradere eum qui talis est Satanæ in interitum carnis. » Quod enim dicit: « Congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Jesu Christi, » manifestat quid sit congregare cum eo. Et hoc non venit ad eos dicere: « Congregatis vobis cum virtute Domini nostri Jesu Christi. » Qui enim congregant cum male sapientibus de Christo, non congregant cum Christo. Et manifestus hunc sensum habes apud Lucam ita dicentem: « Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, et scribæ, et seniores populi volebant eum perdere, et non inveniebant quid facerent. Populus enim omnis suspensus erat in eum audiens eum. » Et in his ostenditur, quoniam qui præsent inique Judaicis turbis, et ncinantur principes sacerdotum, et scribæ, et seniores populi, inimici Christi, volunt quidem perdere Christum, et disperdere nomen ejus ex hominibus, et fidem de eo, sed non inveniunt quid faciant secundum quod volunt, quoniam præveniens omnis populus qui credidit ei, pendet

²⁹ Math. xii, 30. ³⁰ ibid. ³¹ I Cor. v, 4, 5. ³² Luc. xix, 47, 48.

(97) Vetus interpres legebat ὄχλων: vertit enim: « Qui præsent inique Judaicis turbis. »

diret. Et illud quidem etiamnum videre licet, quoniam ratione qui in Deum pietatem obtinent tanquam summi ipsius pontifices, quique sacram Scripturam tanquam scribæ, et senatum tanquam populi seniores, Jesum interimere, conceptamque de eo opinionem exstirpare quærunt; nihil non ad id, juxta patrum ipsorum voluntatem, agentes; quid autem effectum dent, nequaquam reperientes, ut populum Jesu addictum ab eo abducant, ab eorumque mentibus ipsum deleant. Forsitan vero quicumque opinione de Deo qualibet imbuti sunt, eamque contra Jesu disciplinam asserere student ac docere, Jesum quidem volunt interficere, non autem possunt, quia illum audiens multitudo ab ipsius ore pendet. Sed et qui mentem ad eumque 791 sapientiæ quoslibet libros appellunt, proptereaque scribæ tropice appellantur, Jesum ex hominum numero expungere cupiunt; at nihil ad id efficiendum utile reperiunt. Quin et ipsa Jesu doctrinæ antiquiores omnes Græcorum barbarorumque disciplinæ Jesum interimere satagunt; minime autem possunt, ab universo videlicet populo superati, qui Jesu doctrinam audiens, ipsique consentiens, totus a præceptore suo Jesu pendet, eique addictus est. Consimilia sunt quæ subjicit Marcus dicens 22: « Quo audito principes sacerdotum et scribæ quærebant quomodo eum perderent: timebant enim eum, quoniam universa turba admirabatur super doctrina ejus; » universus enim Christi populus doctrinam ipsius demiratur ac stupet: at Jesum ex hominibus eliminare, populumque optatis tamen suis nequaquam potiri queunt.

De accersitis ad nuptias.

15. « Et respondens Jesus, dixit iterum in parabolis eis, dicens: Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui faciens nuptias filio suo, misit servos suos 24, » et cætera, usque ad id: « Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. » Hæc quoque parabola levius simpliciusque intellecta facilis esse videbitur, et aperta, in qua nimirum homo rex tropice Deus et Christi Pater esse dicitur; nuptiæ au-

τὸ ἀρχαῖον ὡς οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, ζητοῦσιν ἀπολέσαι τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐξαφανίσει τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν, πάντα εἰς τοῦτο ἀκολουθῶν τῷ βουλήματι τῶν πατέρων αὐτῶν πράττοντες, οὐ μὴν εὐρίσκοντες τί ποιήσουσιν, ἵνα τὸν ἐξηρηθῆμενον τοῦ Ἰησοῦ λαὸν ἀποστήσωσιν αὐτοῦ, καὶ ἀπαλείψωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς διανοίας αὐτῶν. Τάχα δὲ καὶ πάντες οἱ ἡγνίου δόξαν ἔχοντες περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρεσβεύοντες περὶ αὐτῆς ἀλλοτριῶς τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας, ἀπολέσαι μὲν θέλουσι τὸν Ἰησοῦν, οὐ δύνανται δὲ, ἐπεὶ πᾶς ὁ ὄχλος αὐτοῦ ἐκκρέμαται αὐτοῦ. Ἄλλὰ καὶ οἰκτισινοῦν συγγράμμασιν (98) ἤξ δὴ ποτε σοφίας προσέχοντες, καὶ διὰ τοῦτο τροπικῶς λεγόμενοι γραμματεῖς, ἀπολέσαι θέλουσιν ἐξ ἀνθρώπων τὸν Ἰησοῦν· οὐ μὴν εὐρίσκουσιν εἰς τοῦτο ἀνύσιμον ὃ ποιήσουσι. Καὶ πάντες δὲ οἱ πρεσβύτεροι τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας λόγοι Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ἀπολέσαι θέλουσι τὸν Ἰησοῦν· ἀλλ' οὐ δύνανται, νικῶμενοι ἀπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ, Ἰησοῦ ἐκκρεμαμένου τοῦ διδασκάλου, ἐν τῷ ἀκούειν καὶ συναισθάνεσθαι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Καὶ ὁ Μάρκος δὲ τὰ παραπλήσια ὑποβάλλει λέγων· « Καὶ ἤκουσαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ ἐζήτησαν πῶς αὐτὸν ἀπολέσωσιν· ἐφοβοῦντο γάρ αὐτὸν, ὅτι πᾶς ὁ λαὸς ἐξεπλήσσετο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. » Πᾶς γὰρ ὁ λαὸς Χριστοῦ ἐκπλήσσεται ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, καὶ οὐδὲν δύναται γενέσθαι ὑπὸ τῶν προειρημένων ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, ζητούντων ἀπολέσαι τὸν Ἰησοῦν ἐξ ἀνθρώπων, καὶ ἐκλύσαι τὴν ἐκπληξιν παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

ante memorati hi sacerdotum principes ac scribæ, omnem ab ipsius admiratione retrahere cupientes,

C. Περὶ τῶν καλουμένων εἰς τοὺς γάμους.

« Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πάλιν ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς, λέγων· Ὁμοιωθὴ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις, ποιῶν γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ· « Πολλοὶ γὰρ εἶσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. » Καὶ αὕτη ἡ παραβολὴ ὀλοσχερέστερον νοουμένη δόξει σαφὴς εἶναι, ἐν ἣ ἀνθρωπος μὲν βασιλεὺς (99) τροπικῶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ Χριστοῦ Ἰη-

VETUS INTERPRETATIO.

in dilectione ipsius, et pendet, ut audiat doctrinam ejus. Et est hoc usque nunc videre, quomodo quærunt exterminare qui se proflentur esse sacerdotes Dei, et Scripturas ejus cognoscere, quasi scribæ essent, antiquitatem se tenere putantes quasi seniores, et quærunt perdere Jesum, et exterminare fidem veritatis ipsius, omnia consequenter secundum voluntatem patrum suorum agentes. Non tamen inveniunt quid faciant, quia non possunt populum Christi pendente in eum ab eo divellere, neque delere eum de sensu eorum. Forsitan autem et omnes qui non recte sapiunt de divinitate, sed aliud loquuntur de ea quam est ex Christi doctrina, perdere volunt Christum, non autem possunt, quia totus populus fidelis pendet in eum, audiens eum. Sed et quicumque ad sensum Scripturarum extranearum aspiciunt, ideo moraliter dicuntur scribæ, et omnes alieni presbyteri a Christi doctrina, id est philosophii gentium, cæterorumque barbarorum prudentes, perdere volunt Christum, non autem possunt, victi a populo Christi pendente, et audiente doctrinam ipsius.

15. « In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Simile est regnum cælorum homini regi qui fecit nuptias filio suo, » et cætera. Hæc quoque parabola simpliciter intellecta, videtur ostendere quod homo rex moraliter Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi dicitur. Nuptiæ autem filii regis, restitutio sponsæ Ecclesiæ ad Christum sponsum ipsius. Qui autem mittuntur servi vocare invitatos ad nuptias, secundum tempus habentur prophetæ convertentes ex populo per suas prophetias ad lætitiā restitutionis Ecclesiæ ad Christum. Qui autem noluerunt venire in primis invitati, qui noluerunt audire verba prophetarum.

22 Marc. xl, 18. 24 Matth. xii, 1, 2, 3 et seq.

(98) Codex Regius, γράμμασιν.

(99) Ἄνθρωπος μὲν βασιλεὺς, etc. Hieronymus, Opus imperf., hom. 41. HÆTIUS.

σου εἶναι λέγεται· οἱ δὲ γάμοι τοῦ υἱοῦ τοῦ βασι- λέως (1) ἡ ἀποκατάστασις τῆς νύμφης Ἐκκλησίας Χριστοῦ πρὸς Χριστὸν τὸν νυμφίον αὐτῆς· οἱ δὲ ἀποστελλόμενοι δούλοι καλέσται (2) τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους, οἱ κατὰ καιρὸν εἰσι προφητῆται ἐπιστρέφοντες τοῦς ἀπὸ τοῦ λαοῦ διὰ τῶν προφητειῶν ἐπὶ τὴν εὐφροσύνην ἀγομένην ἐπὶ τῇ ἀποκατάστασι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς Χριστόν· οἱ δὲ μὴ θέλοντες ἐλθεῖν (3) προηγουμένως ὄντες κλητοὶ, οἱ μὴ ἀκούοντες τῶν λόγων τῶν προφητῶν ἦσαν· οἱ δὲ ἀποστελλόμενοι ἄλλοι δούλοι, ἄλλο ἄθροισμα προφητῶν· τὸ δὲ ἡτοιμασμένον ἄριστον (4), ἐν ᾧ οἱ ταῦροι τοῦ βασιλέως καὶ τὰ σιτευτὰ αὐτοῦ τεθυμένα ἦν, αἱ στερεαὶ ἦσαν καὶ λογικαὶ τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ τροφαί. Οὕτω δὲ καὶ πάντα ἔτοιμα, οἱ περὶ πάντων τῶν ὄντων λόγοι, οὗς, ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλειον, αἱ τῇ κλήσει ἀκολουθήσαντες φάγονται, καὶ πίνονται. Ἐπεὶ δὲ τῶν κεκλημένων διὰ τῶν προφητῶν οἱ μὲν μόνον ἡμέλων τῶν λεγομένων, καὶ τοῖς βιωτικαῖς ἐσχόλαζον πραγμασι, οὐ μὴν καὶ ἐπονηρεύοντο κατ' αὐτῶν, διὰ τοῦτο τὴν διαφορὰν αὐτῶν παραστήσαι βουλόμενος εἶπεν· «Οἱ δὲ ἀμελήσαντες ἀπῆλθον, ὅς μὲν ἐπὶ τὸν ἴδιον ἀγρὸν, ὅς δὲ ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν αὐτοῦ· οἱ δὲ λοιποὶ κρατήσαντες αὐτοῦ τοὺς δούλους, ὑβρίσαν καὶ ἀπέκτειναν.» Εἶτα ἀκολουθῶς τῇ ὀλοσχερεστέρῃ διηγήσει ἡ ὀργὴ τοῦ βασιλέως νοεῖται, ἣν καὶ ὁ Ἀπόστολος περὶ Ἰουδαίων ὀνομάζων λέγει· «Ἐφθασε δὲ ἡ ὀργὴ ἐπ' αὐτοὺς εἰς τέλος.» Εἶτα προφητεύεται ὁ κατὰ Ἰουδαίων πόλεμος, καὶ ἡ ἄλωσις Ἰερουσαλήμ, καὶ ἡ ἀναίρεσις τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν Χριστοῦ ἐπιδημίαν, ἐν τῷ «Καὶ πέμψας τὸ στράτευμα αὐτοῦ ἀνέλε τοὺς φονεῖς ἐκείνους, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐνέπρησε.»

Τὸ δὲ· «Τότε λέγει τοῖς δούλοις αὐτοῦ· Ὁ μὲν γάμος ἔτοιμος, οἱ δὲ κεκλημένοι οὐκ ἦσαν ἄξιοι. Πορεύεσθε οὖν ἐπὶ τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν, καὶ ὅσους ἂν εὕρητε, καλέσατε εἰς τοὺς γάμους,» ἀναφέροιο ἂν ἐπὶ τοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποστόλους λέγοντας Ἰουδαίους· «Ἵμῖν ἦν ἀναγκαῖον ἀναγγεῖλαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ·

VETUS INTERPRETATIO.

Item alii transmissi, alia congregatio prophetarum. Præparatum autem prandium, in quo tauri, et saginata regis occisa erant, solidæ et rationabiles mysteriorum Dei escæ. Sic autem et omnia apparatus, id est, de omnibus quæ necessaria sunt præparati sermones, quos, cum venerit quod perfectum est, qui invitationem secuti sunt Dei, manducabunt et bibent. Quoniam autem vocatorum per prophetas quidam quidem neglexerant tantummodo quæ dicebantur, sæcularibus occupati negotiis, non autem et malignati sunt adversus prophetas : alii autem et malignati sunt contra eos ; ideo differentiam eorum ostendere volens, dixit : « Quidam quidem negligentes abierunt, alii quidem in agrum suum, alii autem in negotiationem suam : reliqui autem tenentes servos ejus injuriis affecerunt, et occiderunt. » Adhuc autem secundum simplicem hanc traditionem ira intelligitur regis, de qua et Apostolus dicit propter Judæos : « Prævenit autem eos ira usque in finem ; » et prophetatur adversus Judæos bellum, et interitus Jerusalem, et interfectio populi post ascensionem Domini facta, in eo quod ait : « Mittens autem exercitum suum, interfecit homicidas illos, et civitatem eorum succendit igni. »

16. Quod autem dicit : « Tunc dixit discipulis suis : Nuptiæ quidem paratæ sunt, invitati autem non fuerunt digni : Itaque ergo ad exitum viarum, et quoscunque inveneritis, vocate ad nuptias, » refertur ad apostolos Christi dicentes Judæis : « Vobis primum missum fuerat verbum Dei : sed quoniam indignos

¹⁵ Matth. xxii, 5. ¹⁶ I Thess. ii, 16. ¹⁷ Matth. xxii, 7. ¹⁸ ibid. 8, 9. ¹⁹ Act. xiii, 46.

(1) Οἱ δὲ γάμοι τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως, etc. Augustinus, *Quest. Evangel.*, lib. 1, quæst. 31; Gregorius, homil. 38 in Evangel.; Theophylactus; Euthymius, cap. 51, in Matth.; Glossa. Huetius.
(2) Οἱ δὲ ἀποστελλόμενοι δούλοι καλέσαι, etc. Hieronymus, Chrysostomus, *Opus imperf.*, hom. 11;

Item filii regis, Ecclesiæ Christi sponsæ sponso ipsius Christo restituito; servi vero ad vocandos eos missi qui ad nuptias fuerant invitati, ii sunt prophetæ vaticiniis suis eos qui e populo sunt, ad lætitiarum tempestive convertentes, quæ pro Ecclesia Christo restituta ducebantur; qui autem priores accersiti venire noluerunt, hi sunt qui prophetarum sermonibus minime paruerunt; at missi servi alteri, alius est prophetarum **792** coetus; paratum vero prandium, in quo tauri regis et ækilia mactata fuerant, solidi erant et rationales Dei mysteriorum cibi. Similiter parata omnia, sermones sunt de rebus universis agentes, quos, cum advenerit quod perfectum est, comedent ac bibent qui vocationem fuerint seculi. Quoniam autem ex iis qui accersebantur per prophetas, ipsorum sermones aliqui negligebant duntaxat, et ad res profanas et mundanas attendebant, nihil autem mali adversus ipsos designabant, propterea eorum differentiam aperire volens dixit ¹⁵: « Illi autem neglexerunt, et abierunt, alii in villam suam, alii vero ad negotiationem suam. Reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos occiderunt. » Deinde juxta rudiorem hanc expositionem, ira regis ea intelligitur, cujus de Judæis loquens Apostolus mentionem facit ¹⁶: « Pervenit autem ira super illos usque in finem. » Ad hæc bellum adversus Judæos movendum et Hierosolymitanum excidium, populique post Christi adventum cædes his verbis prænuntiatur ¹⁷: « Et misso exercitu suo perdidit homicidas illos, et civitatem illorum succendit. »

16. Illud autem ¹⁸: « Tunc ait servis suis : Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui invitati erant, non fuerunt digni. Itaque ergo ad exitum viarum, et quoscunque inveneritis, vocate ad nuptias, » refertur potest ad Jesu Christi apostolos Judæis dicentes ¹⁹: « Vobis oportebat annuntiare verbum Dei,

Gregorius, homil. 38 in Evangel.; Theophylactus, Glossa. Id.

(3) Ἐλθεῖν. Deest in codice Anglicano.

(4) Τὸ δὲ ἡτοιμασμένον ἄριστον, etc. Euthymius, homil. 51 in Matth., Remigius. Id.

sed quoniam indignos vos iudicatis, ecce convertimur ad gentes. » Res ergo extra Israel collocatae, exitus sunt viarum, in quibus qui ab apostolis inveniuntur, vocantur ad nuptias, congregantibus apostolis quoscunque repererint; reperiebant autem eos qui sibi aurem praebebant; et cum vocarent, an qui accersebantur, ante vocationem nequam probine fuissent, susdeque habebant; quoscunque enim reperissent, vocabant. Hic autem prohi simpliciter dici modestissimi quique censendi **793** sunt, ex his qui Dei cultui se addicunt, quibus haec Apostoli verba accommodare queas ⁴⁰: « Cum autem gentes, quae legem non habent, naturaliter ea quae legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum. » Et Christi quidem cum Ecclesia impletæ sunt nuptiæ, et eorum restitutio qui ab apostolis inventi fuerant, et qui, ut nuptiarum fruantur aeternitate, discumbunt. Deinde quoniam mali probique accensendi erant, non ita tamen ut in nequitia improbi perseverarent, sed ut mutato habitu et depositis vestibus nuptiali celebritati minime convenientibus, nuptiales induerent, « viscera » nimirum « misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam ⁴¹; » ea siquidem sunt nuptialia vestimenta; idcirco ad videndos discumbentes ingreditur rex, antequam instructum ipsis prandium, tauros scilicet, et occisa altitia, et omnia parata apponant; ut re perspecta, qui vestem nuptialem habuerint retineat ac oblectet; qui secus autem, condemnet. Ingressus ergo, aliquem ex vocatis et vocationi obsecutis pristinos suos mores minime mutasse, neque nuptiali veste indutum esse comperit, « et ait illi: Quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem ⁴²? » Deinde quoniam qui peccavit, neque renovatus est, et Dominum Jesum Christum non induit, utpote nullam excusationis ansam habens, obmutescit; idcirco illud scriptum est ⁴³: « At ille obmutuit. » Neque vero e nuptiis expelli satis est, qui nuptias dehonestavit; oportet enim ut a regis

Δ ἐπεὶ δὲ ἀναβίους κρίνετε ἑαυτοὺς, ἰδοὺ πηρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. » Αἱ διέφοδοι οὖν τῶν ὁδῶν τὰ ἔξω τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ πρᾶγματα, παρ' αἷς οἱ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων εὐρισκόμενοι καλοῦνται εἰς τοὺς γάμους, συναγόντων τῶν ἀποστόλων πάντας οὓς ἐὰν εὐρωσιν· εὐρισκόν δὲ τοὺς ἀκούοντας, καὶ οὐκ ἐφρόντιζον καλοῦντες πότερον ποτε πρὸ τῆς κλήσεως πονηροὶ ἢ ἀγαθοὶ ἦσαν οἱ καλούμενοι· πάντας γὰρ τοὺς εὐρισκόμενους ἐχάλουν. Ἄγαθούς δὲ νομιστέον ἐνταῦθα ἀπλοῦστερον λέγεσθαι τοὺς μετριωτέρους τῶν ἐργασμένων ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν, οἷς ἐφαρμύζοις ἂν τὸ τοιοῦτο ἀποστολικόν· « Ὅταν δὲ ἔθνη, τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν, οἱ τοιοῦτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοὺς εἰσι νόμος· οἷτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτῶν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. » Β συμμαρτυροῦσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως. » Καὶ ἐπλήσθη γὰρ ὁ Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας γάμος, καὶ ἀποκατάστασις τῶν εὐρεθέντων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἀνακειμένων ἐπὶ τῷ εὐφρανθῆναι ἐπὶ τοῖς γάμοις. Εἴτε ἔπει πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς (5) καλεῖσθαι δεῖ, οὐ μὴν ὥστε τοὺς πονηροὺς μὲν πονηροὺς, ἀλλὰ μεταμφιασμένους, καὶ ἀποθεμένους τὰ ἄλλοτρια τοῦ γάμου ἐνδύματα, ἐνδύσασθαι τὰ τοῦ γάμου, « σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ (6), χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν· » ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ τοῦ γάμου ἐνδύματα· διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς εἰσέρχεται θεάσασθαι τοὺς ἀνακειμένους, πρὶν αὐτοῖς παραβῆναι τὸ ἡτοιμασμένον ἄριστον, τοὺς ταύρους, καὶ τὰ τεθυμένα σιτιστὰ, καὶ πάντα τὰ ἔτοιμα, ἵνα θεασάμενος τηρήσῃ μὲν τοὺς ἔχοντας ἐνδυμα γάμου καὶ εὐφράνη, C καταδικάσῃ δὲ τοὺς ἐναντίους. Εἰσελθὼν οὖν εὐρίσκει τινὰ τῶν κεκλημένων καὶ ἐληλυθότων ἐπὶ τὴν κλήσιν μὴ ἀλλάξαντα ἑαυτοῦ τὸ ἦθος, μὴδὲ ἐνδυσάμενον ἐνδυμα γάμου, « καὶ λέγει αὐτῷ· Πῶς εἰσῆλθες ὧδε μὴ ἔχων ἐνδυμα γάμου; » Εἴτε ἔπει ὁ ἀμαρτῶν, καὶ μὴ ἀνακαινωθῆς, μὴδὲ ἐνδυσάμενος τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς μὴ ἔχων τόπον ἀπολογίας, φημιούται· διὰ τοῦτο γέγραπται τὸ· « Ὁ δὲ ἐφιμύθη. » Καὶ οὐκ ἄρκει γὰρ τὸ ἐκβληθῆναι τοῦ γάμου τὸν ἀτιμάσαντα τὴν κλήσιν· δεῖ γὰρ αὐτὸν ὑπὸ τῶν διακόνων τοῦ βασιλέως τῶν πρὸς τοῖς δεσμοῖς τεταγμ-

VETUS INTERPRETATIO.

vos iudicatis æterna vita, ecce convertimur ad gentes. » Exitus ergo gentium sunt res gentium foris extra Israel, ex quibus quoscunque inveniebant apostoli vocabant ad nuptias. Vocabant autem obedientes tantum, non autem et curabant utrum aliquando ante vocationem mali fuerint an boni qui vocabantur: omnes enim quos invenire poterant, vocabant. Bonos autem intelligere hic simpliciter convenit humiliores et rectiores ex eis qui veniebant ad cultum Dei, quibus conveniebat apostolicum dictum quod ait: « Cum gentes quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt faciunt, huiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium eis perhibente conscientia eorum. » Et impletæ sunt Christi et Ecclesiæ nuptiæ, et restituti Deo qui ab apostolis sunt inventi, recubuerunt ad epulandum, in nuptiis. Sed quoniam bonos et malos oportuit quidem vocari, non autem ut mali permanentes mali, sed ut exuerent et deponerent vestimenta contraria nuptiis, et induerent se nuptialia indumenta, id est, « viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, longanimitatem, » hæc enim sunt nuptialia indumenta: ideo rex ingreditur, ut videat discumbentes priusquam apponatur prandium præparatum eis, « tauri, et saginata, et omnia præparata; » ut videns retineat quidem habentes nuptialia vestimenta ad quæ delectetur, condemnet autem contrarios. Ingrediens ergo invenit quemdam qui non mutaverat proprios mores, nec induerat se nuptialia indumenta, « et dixit ei: Quomodo intrasti huc non habens nuptialia indumenta? » Et quoniam qui peccat, et renovatus non est, nec induit

⁴⁰ Rom. II, 14, 15. ⁴¹ Coloss. III, 12. ⁴² Math. XXII, 12. ⁴³ ibid.

(5) Εἴτε ἔπει πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, etc. Theophylactus.

(6) Codex Regius, οἰκτιρῶν.

νων, δεθέντα τὴν πονηρίαν ἢ οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο, ἅ καὶ τὴν δραστήριον δύναμιν ἐν ἧ' πράξειν ἀγαθὴν οὐκ ἐτέλεσεν, οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ γάμου ἐκβληθῆναι, ἀλλ' ὥστε καὶ εἰς τὴν ἀλλότριον φωτὸς δικασθῆναι τόπον, ἔνθα σκότος ἦν τὸ ὡς ἐν σκότειν βαθυτέρων, καὶ καλοῦ-
μενον σκότος ἐξώτερον. Καὶ εἰ τίς γε ἡμῶν, ἐπὶ τὴν κλησὶν ἑλλῶν τοῦ βασιλέως εἰς τοὺς γάμους τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, δοκεῖ μὲν ὑπακούειν καὶ ἐρχεσθαι μετὰ τῶν κεκλημένων, οὐ μὴν ἐνδέδεται τὸ προειρημένον ἔν-
θυμα γάμου, ταῦτα παίζεται, καὶ δεθεὶς ποδῶν καὶ χειρῶν ἐκβληθήσεται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἔνθα κατὰ τὸ· « Οὐαὶ οἱ γελώντες νῦν, ὅτι κλαύσετε, » ὁ κλαυθμὸς τοῖς τὰ τοῦ κλαυθμοῦ καὶ θρήνου ἄξια ἀμαρτήσασιν· κλαύσονται δὲ θρηνοῦντες τὰς ἰδίας τα-
λαιπωρίας. Εἴθ' ἵνα παραστήσῃ ὁ λόγος τὸν φόβον, καὶ τὸν τρόμον, καὶ τὰ σκυθρωπὰ πράγματα, καὶ τοὺς πόνους ἐν οἷς ἔσονται οἱ μὴ ἐνδεσδυμένοι ἔνθυμα γάμου, εἶπε τὸ· « Ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς, » καὶ οὐ μόνον ὁ κλαυθμὸς, ἀλλὰ « καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. » Καὶ ἐπιφέρεται τῇ ὅλῃ παραβολῇ διὰ τὸ πολλοὺς δε-
δηλωσθαι τοὺς κληθέντας, οὐ πάντας δὲ ἐληλυθέναι, ἀλλ' ὀλίγους ἐξ αὐτῶν, τὸ· « Πολλοὶ εἰσι κλητοὶ, ὀλί-
γοι δὲ ἐκλεκτοί. »

Ταῦτα μὲν οὖν ὀλοσχερότερον εἰς τὴν παραβολὴν λελέχθω· περασόμεθα δὲ ἐπανελθόντες ἐρευνησαί κατὰ τὴν παροῦσαν δύναμιν αὐτὴν, ἐὰν ἄρα, βοηθη-
θέντες ὑπὸ τοῦ τῆς σοφίας Πνεύματος, δυνηθῶμέν τινα καὶ βαθύτερα εἰς τὴν παραβολὴν εὐρόντες οἰκο-
δομησαί, καὶ κατὰ τὸ εὐλογον σωπησαί, ἀνίξασθαι, ἢ ἐκθέσθαι. Ἡ βασιλεία τοίνυν τῶν οὐρανῶν ὠμοῦσθη, κατὰ μὲν τὸν βασιλεύοντα, ἀνθρώπων βασιλεῖ· κατὰ δὲ τὸν βασιλεύοντα τῷ βασιλεῖ, τῷ υἱῷ αὐτοῦ (7)· κατὰ δὲ τὰ βασιλευόμενα, τοῖς δούλοις καὶ τοῖς κεκλη-
μένους εἰς τοὺς γάμους, ὧν οἱ μὲν οὐκ ἤθελον εἰσελ-
θεῖν, οἱ δὲ ἀμελήσαντες τοῦ εἰσελθεῖν « ἀπήλθον, ὅς μὲν εἰς τὸν ἴδιον ἀγρὸν, ὅς δὲ ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν αὐ-
τοῦ, καὶ ἄλλοι κρατήσαντες τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. » Ἐτι τῶν βασιλευομένων ἔστι καὶ τὸ στρατεύμα τοῦ βασιλέως, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ὕδων συν-
αγόμενοι πονηροὶ καὶ ἀγαθοί, ἕως ἐπλήσθη ὁ γά-

ministis, qui vinculis perfecti sunt, colligata ejus nequitia, qua præter fas usus est, industriaque, qua boni nihil egit, non a nuptiis dejiciatur solum, sed in locum etiam lumine carentem relegetur, ubi tenebræ sunt quantum pote profundæ, et exteriores tenebræ dictæ. Quod si quis ergo nostrum, qui a rege vocatus ad 794 nuptias filii ipsius venerit, obtemperasse et cum vocatis venisse videatur, minime tamen vestem illam nuptialem de qua diximus, induerit, hæc perpetietur, et pedibus manibusque constrictus mittetur in tenebras exteriores; ubi, juxta illud 44: « Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis, » fletus eos manet, qui fletu ac luctu digna commiserint; flebunt autem calamitates suas lugentes. Deinde ut timorem, tremorem, tristitiam, ac labores quos patientur qui veste nuptiali induti non fuerint, declarat Verbum, ait 45: « Ibi erit fletus, » neque solum fletus, sed « et stridor dentium. » Et ut multos vocatos esse, non omnes autem, sed paucos ex ipsis venisse doceat, toti demum parabola id subjungitur 46: « Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. »

17. Hæc igitur super parabola rōdiori minerva dicta sint: eam autem repetitam pro virium quibus nunc pollemus modulo expendere conabimur, si modo sapientiz Spiritu adjuti, penitiores ac profundiores sensus a nobis super parabola repertos astruere, et juxta rationem reticere, vel obscuro significare, vel aperte explicare possimus. Regnum ergo cœlorum, quantum ad regnantem, homini regi assimilatum est; quantum autem ad eum qui una cum rege regnat, ipsius filio; quantum autem ad ea quæ regis potestati subdita sunt, servis, et iis qui ad nuptias vocati sunt, quorum hi ingredi noluerunt, illi vero ingredi negligentes « abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam, alii vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos occiderunt 47. » Præterea ex iis est quæ regis imperio parent ipse regis exercitus, quique ex

VETUS INTERPRETATIO.

Dominiū Jesum, quasi non habens excusationem aliquam ideo dixit: « Obmutuit, » et non solum re-
ctus est a nuptiis qui injuriam nuptiis fecit, sed adhuc a ministris regis super vincula constitutis, ligatis
pedibus, id est, incessionem, qua non est usus ad bonum, et manibus, id est, apprehensoria virtute, qua
nullum bonum opus implevit, condemnatus est in loco ab omni lumine alieno, et quantum ad omnes te-
nebras pressioribus tenebris quæ vocantur tenebræ exteriores. Sed si quis nostrum ad invitationem qui-
dem regis veniens ad nuptias filii ejus, non autem et indutus fuerit qualia prædiximus nuptialia vesti-
menta, similia patietur, ligatus manus et pedes expelletur in tenebras exteriores, ubi erit fletus, secundum
quod scriptum est: « Væ qui nunc ridetis, quoniam flebitis. » Et ut ostendat sermo tristitias et dolores
eorum in quibus erunt qui vestiti non fuerint nuptialibus vestimentis, ideo dixit: « Illic erit non solum
fletus, sed etiam dentium stridor. »

17. Hæc ergo secundum simplicem traditionem sint dicta: tentemus autem repetentes scrutari subti-
lius. Regnum ergo cœlorum simile est, secundum eum quidem qui regnat, homini regi; secundum eum
autem qui conregnat, filio regis; secundum ea vero quæ sunt in regno regis, assimilatum est servis, et
invitatis ad nuptias, quorum quidam nolentes venire neglexerunt propter occupationes sæculi
hujus, « alii autem injuriis affecti servos, et occiderunt. » Adhuc autem ex eis qui regnabantur fuit
etiam ille exercitus regis: et qui ab exitibus viarum congregantur boni et mali, donec implerentur ex
recumbentibus nuptiæ: et qui inter discumbentes non habuit vestimentum nuptiale, et ministri qui jussi

44 Luc. vi, 25. 45 Matth. xxii, 13. 46 ibid. 14. 47 ibid. 5 et 6.

(7) Κατὰ δὲ τὸν βασιλεύοντα τῷ βασιλεῖ, τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Vetus interpres: « Secundum autem eum qui conregnat filio regis; » legendum fortasse:

συμβασιλεύοντα τῷ βασ., vel, βασιλεύοντα ἅμα τῷ βασιλεῖ, vel quid simile, nec aliter sensus stare potest. Hæc tunc.

viis congregati sunt mali ac prohi, donec discumbentibus completæ sint nuptiæ; quique inter discumbentes vestem nuptialem non habet, ac ministri item quibus jussum est ut manibus ligent eum ac pedibus qui vestem nuptialem non habet, et in tenebras exteriores mittant. Scribi quidem poterat: « Simile factum est regnum cœlorum regi ⁴⁸, » absque additamento **795** hocce, « homini; » sed quoniam illud, « homini, » adjectum est, id quoque necessario venit explicandum, quod ita, meo quidem iudicio, expositum est: quidam, a quo jam ante conscriptus est liber legum sanctarum allegorias completens, cum voces quibus humanæ conditionis particeps declaratur Deus, explicaret, atque eas item quibus ipsius astruitur divinitas, homini similem dici Deum humanæ naturæ curam gerentem ostendere volens, uno hoc loco usus est ⁴⁹: « Portavit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum; » ut autem homini Deum similem non esse patefaceret, unum hunc datur. »

18. Nobis autem maxima exemplorum copia ex Evangelii suppetit, in quibus juxta parabolas quasdam homini assimilatus est. Ad eam ergo parabolarum defensionem, quæ verbo tenus Deum Christi Patrem humanæ conditionis affectibus obnoxium esse statuunt, iis utemur quæ Deum hominem appellant, et hæreticos qui quod consimiles Veteris Testamenti locos non animadverterint, in Dei legis **C** ac prophetarum, et mundi Conditoris offensionem

Α μος ἀνακαιμένων, καὶ ὁ ἐν τοῖς ἀνακαιμένοις οὐκ ἔχων ἐνδυμα γάμου, καὶ οἱ κελευσθέντες διάκονοι δῆσαι τὸν μὴ ἔχοντα ἐνδυμα γάμου ποδῶν καὶ χειρῶν, καὶ ἐκβαλεῖν αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Ἐδύνατο μέντοι γεγράφαι: « Ὀμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βασιλεῖ, » χωρὶς τῆς, « ἀνθρώπου, » προσθήκης· ἀλλ' ἐπαί πρόσκειται καὶ τὸ, « ἀνθρώπου, » ἀναγκαῖον καὶ τοῦτο διηγήσασθαι, οὕτως ἂν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, σαφηνισθέντων μὲν πρὸ ἡμῶν ποιήσας (8) τις βιβλία, νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας, τὰς ὡςπερὶ ἀνθρωποπαθῆ παρῳασίας λέξεις τὸν Θεὸν διηγούμενος, καὶ τὰς τὸ θεῖον αὐτοῦ ἐμφαινούσας, ἐν μὲν βητῶν ἐχρήσατο περὶ τοῦ ὡς ἀνθρώπου λέγεσθαι εἶναι τὸν Θεὸν ἀνθρώπου οἰκονομοῦντα, τῷ· « Ἐτροποφόρησέ σε Κύριος ὁ Θεός σου, ὡς εἰ τις τροποφορῆσαι ἀνθρώπου τὸν υἱὸν αὐτοῦ· » ἐν δὲ περὶ τοῦ μὴ ὡς ἀνθρώπου εἶναι τὸν Θεὸν, τῷ· « Οὐκ ὡς ἀνθρώπου ὁ Θεὸς διαρτηθῆναι (9). »

protulit ⁵⁰: « Non est Deus quasi homo, ut suspen-

Ἡμεῖς δὲ πολλὴν ἀφθονίαν ἔχομεν ἀπὸ τῶν Ἐθαγγελίων περὶ τοῦ Θεοῦ παραδειγμάτων, ἐν οἷς ὡμοιωθῆ κατὰ τινὰς παραβολὰς ἀνθρώπου. Χρησόμεθα οὖν ταῖς ἀνθρώπου ὀνομαζούσαις παραβολαῖς τὸν Θεὸν, εἰς ἀπολογία τῶν ὄσον ἐπὶ ταῖς λέξεσιν ἀνθρωποπαθῆ φασκουσῶν εἶναι τὸν Χριστοῦ Πατέρα, καὶ φησομέν γε πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους, διὰ τὸ μὴ κενοκέναι τὰ ὅτιως λεγόμενα ἐν τοῖς Παλαιῶν Γράμμασι προσκόποντας τῷ Θεῷ νόμου, καὶ προφητῶν, καὶ

VETUS INTERPRETATIO.

sunt pedibus et manibus alligatum mittere in tenebras exteriores. Poterat quidem dicere: « Simile est regnum cœlorum regi, » sine additamento « hominis; » sed quoniam additum est etiam, « homini, » necessarium est exponere etiam hoc. Et ante me alius quidam interpretatus est sicut et mihi videtur. Fecit enim librum de legibus sanctis, et protulit sermonem ubi Deus secundum passibilem naturam hominum vertitur; et primum quidem dixit, ubi secundum passibilem naturam vertitur dispensans homines, secundum quod dictum est: « Morigeravit te Dominus Deus tuus, quemadmodum si pater morigeret filium suum. » Deinde protulit ubi non est Deus quemadmodum homo, secundum quod dictum est: « Non sicut homo Deus noster. »

18. Nos autem multam abundantiam exemplorum habentes de evangelicis, in quibus Deus Pater assimilatur homini, exponimus parabolas nominantes quasi hominem Deum, et dicimus ad quosdam hæreticos, qui non intelligentes quæ hoc modo dicuntur in Scripturis Veteribus, peccant in Deum legis et pro-

⁴⁸ Matth. xxii, 2. ⁴⁹ Deut. i, 31. ⁵⁰ Num. xxiii, 19.

(8) τῶν μὲν πρὸ ἡμῶν ποιήσας, etc. Philo Judæus.

(9) Οὐκ ὡς ἀνθρώπου ὁ Θεὸς διαρτηθῆναι. Ita LXX. Complutensis editio habet: Οὐκ ὡς ἀνθρώπου ὁ Θεὸς διαλεύσασθαι. Hebr. כִּי־יִשָּׁר, « ut mentiatur, » neque aliter Onkelos, nec Syrus, nec Arabs, et Philo Judæus, lib. i De Vit. Mos.: Οὐκ ὡς ἀνθρώπου διαφυσθῆναι δύναται. Ita legisse videtur Rufinus, Origenis interpres, hom. 16 in Num.: « Non sicut homo Deus frustratur; » hoc est, fallit, decipit. Item ibid.: « Non ergo Deus sicut homo, qui frustra loquatur. » Διαρτηθῆναι tamen non absone; qui enim mentitur, sermo ipsius dividitur, ut προφορικῶς τῶν ἐνδιαθέτω non respondeat; vel, ut scholiastes ille quem laudat Nobilius: Διαρτηθῆναι, τούτεστι, σαλεύθῆναι: τὰ γὰρ κρεμάμενα σαλεύονται. Judith., viii, 16, legitur διαρτηθῆναι, « judicari, » quod ibi secutus est Syrus. Id tamen videtur detortum ex corrupta lectione τοῦ, διαρτηθῆναι. Vide Origenem hom. 18 in Jerem. Idem, hom. 3 in Gen.: « Foris positi (hoc est, ὁ ἐξώθεν, « Ethnici, » quod non intellexit Rufinus) arroganter nos circumstrepuunt,

dicentes excelso illi atque incorporeo Deo non convenire, ut humanis utatur affectibus, » et hom. 6 in Ezech.: « Pater quoque ipse et Deus universitatis, longanimis et multum misericors et miserator, nonne quodammodo patitur? An ignoras quia quando humana dispensat, passionem patitur humanam? Supportavit enim mores tuos Dominus Deus tuus, quomodo si quis supportet homo filium suum. Igitur mores nostros supportat Deus, sicut passiones nostras portat Filius Dei. Ipse Pater non est impassibilis. Si rogetur, miseretur et condolet; patitur aliquid charitatis, et fit in eis in quibus juxta magnitudinem naturæ suæ non potest esse, et propter nos humanas sustinet passiones. » Item, lib. iτ Περὶ ἀρχῶν, cap. 4: « Si vero propter illa quæ dicuntur in Veteri Testamento, quod irascitur Deus vel poenitet, vel si qua alia humani affectus passio designatur, materiam sibi ad confutandos nos præberenti putant, affirmantes penitus impassibilem Deum, atque his omnibus carentem affectibus sentiendi; ostendendum est eis etiam in evangelicis parabolis haberi similia, » etc. Hæc tunc.

της του κόσμου κτίσεως, ὅτι· Ἐπερ ἀνθρώπων ὠμοίω-
 ται κατὰ τὰς του Εὐαγγελίου παραβολὰς ὁ Θεός, διὰ
 τί ἀκολούθως ταύταις ταῖς παραβολαῖς οὐ παραδέ-
 χεσθε παραβολὴν εἶναι τὴν ὀργήν, τὸν θυμὸν, καὶ
 τὴν μεταμέλειαν, καὶ τὴν ἀποστροφὴν του προσ-
 ὴπου, καὶ τὴν κάθισιν, καὶ τὴν στάσιν, καὶ τὴν περι-
 πατον του Θεοῦ; Τὸν γὰρ ἀναγεγραμμένον ἐν ταῖς
 προφητείαις ὕπνον αὐτοῦ ἦτο· οὐ παρετήρησαν, ἢ
 ὁμολογήσουσιν εἶναι παραβολὴν. Καὶ ἔτι πρὸς ἐκεί-
 νους ἐροῦμεν, ὅτι· Εἰ μὴ βούλεσθε ἀκολουθῶν τῷ ἐν
 παραβολῇ ἀνθρωπον λέγεσθαι τὸν Θεόν, ἐν παραβολῇ
 ἀκούειν τῶν ἀνθρωποπαθῶς περὶ αὐτοῦ ἀπαγγελλου-
 σῶν Γραφῶν, παραστήσατε πῶς ἀνθρώπος ὁ τῶν ὄλων
 κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον λέγεται Θεός οὐδὲν ἀνθρώπινον,
 ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, λεγόμενος ἔχειν ἐν ἑαυτῷ.
 Ἐκ περιουσίας δὲ ἐλέγχομεν αὐτοὺς μὴδὲ τὰ τῆς
 Καινῆς Διαθήκης γράμματα ἐξηταχότας, ἐν οἷς κατὰ
 τὴν ἐνταῦθα παραβολὴν ὁ ποιῶν γάμους τῷ υἱῷ αὐ-
 τοῦ βασιλεὺς ἀνθρώπος ὠργίσθη ἐπὶ τοῖς μὴ θελή-
 σαι κατὰ τὴν κλησιν αὐτοῦ ἐλθεῖν εἰς τοὺς γάμους,
 καὶ τοῖς ἀμελήσαι μὲν του δειπνήσαι εἰς τοὺς γά-
 μους, ἀπεληλύθουσι δὲ εἰς τὸν οἶνον ἀγρὸν, ἢ ἐπὶ τὴν
 ἐμπορίαν ὠργίσθη δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς κρατήσαι τοὺς
 δούλους αὐτοῦ, καὶ ὄβριθαι, καὶ ἀποκτείναισι. Λεγέ-
 τωσαν γὰρ ἡμῖν πότερον ὁ ὀργισθεὶς οὗτος ἅτε ποιῶν
 γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, ὁ Πατὴρ ἐστι του Χριστοῦ,
 ἢ ἄλλος τις παρὰ τὸν, ὅσον ἐπὶ τῇ παραβολῇ, ὀργι-
 σθέντα, Πατὴρ ἐστιν αὐτοῦ· ἐκατέρως δὲ στενοχω-
 ρηθῆσονται, εἴτ' ἐκ του μὴ θέλειν τὸν ὀργισθέντα,
 ποιοῦντα γάμους τῷ υἱῷ Πατέρα εἶναι Χριστοῦ διὰ
 τὴν ὀργήν· εἴτ' ἐκ του ἀναγκάζεσθαι διὰ τοὺς γά-
 μους καὶ τὸν οἶον παραδέχεσθαι, ὅτι αὐτῆς εἴη ὁ Πα-
 τὴρ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ὀργίζεται. Ἐάν δὲ διήγησιν
 τῷ ὀργίζεσθαι πειραθῶσι φέρειν, φησομεν πρὸς αὐ-
 τοὺς, ὅτι· Ὁ οὗτος, τίς ἢ ἀποκλήρωσις (10), μὴ φεύ-

incurrunt, ita compellabimus : Si juxta Evangelii
 parabolas homini comparatur Deus, quare conse-
 queretur his parabolis, parabolam quoque esse iram,
 et furem, et poenitentiam, et aversionem vultus,
 et sessionem, et stationem, et ambulationem Dei
 non vultis? Ipsi enim somnum, cujus apud pro-
 phetas mentio fit, vel non observarunt, vel parabo-
 lam esse fatebuntur. Iis præterea dicemus : Si quem-
 admodum Deus per modum parabole homo appel-
 latur, Scripturas quoque humanorum affectuum
 participem 796 Deum exhibentes, tanquam para-
 bolas accipere non vultis; quomodo rerum omnium
 Deus, qui nihil humani vestra sententia in se ha-
 bere dicitur, juxta Evangelium homo appellatur,
 aperite. Nec eo contenti, Novi quoque Testamenti
 Scripturas minime perscrutatos illos fuisse proba-
 bimus, in quibus, juxta hanc parabolam, homo rex,
 qui nuptias filio suo faciebat, adversus eos iratus
 est qui ab ipso accersiti ad nuptias venire nolue-
 runt, et qui nuptiali prandio interesse neglexerunt,
 abierunt autem alius in villam suam, alius vero ad
 negotiationem suam; et iis item succensuit qui ser-
 vos suos comprehenderunt, et contumeliis affoce-
 runt, ac occiderunt. Dicant enim nobis utrum iratus
 ille, utpote qui nuptias filio suo faciat, Christi Pa-
 ter sit; an præter eum qui, quatenus edisserit para-
 bola, iratus est, alius sit ipsius Pater; utrobique
 sane occurrent angustiae, sive iratum illum nuptias
 filio facientem, Patrem esse Christi noliat propter
 iram; sive propter nuptias et filium, Patrem ipsum
 esse Christi, et irasci cogantur fateri. Quod si iræ
 huic explicationem aliquam inferre conentur; dice-
 mus illis : Heus vos, quænam hæc partitio est, eum
 qui in Evangelio nuptias filio suo facit, propter iram
 minime refugere, nec alium quærere; in lege au-

VETUS INTERPRETATIO.

phetarum totius Creatoris : quoniam si homini assimilatur Deus secundum parabolas Evangelii, secundum
 consequentiam parabolarum istarum suscipere convenit et iram Dei, et furem, et poenitentiam, et
 aversionem vultus, et sessionem, et stationem, et incessionem, et somnum, quæ omnia de Deo scripta sunt
 in prophetis; et ab exitu ostenduntur, quia nec Veteris Testamenti Scripturas intelligunt. Nam si nihil
 Deus habet in se quod videtur humanum, dicant utrum iste Deus qui secundum parabolas Evangelii et
 homo dicitur, et iratus proponitur, secundum humanam naturam ipse est Pater Christi, aut alius præter
 eum? et necesse habent, aut alium aliquem dicere Patrem Christi extra hunc quem parabolæ et Patrem
 Christi appellant, et similem eum humanæ naturæ proponunt : aut si dixerint hunc ipsum esse
 Patrem Domini nostri Jesu Christi, cogendi sunt confiteri quoniam multa in eo secundum passibilem

καὶ οἰκειότης κληροῦχο. Eodem recidit hæc expli-
 catio, nam propterea inter res distinctio fit et parti-
 titio, quod peculiare unaquæque habeat proprie-
 tates, nec inter se penitus conveniant. Malium tamen
 exponere, « partitio, » quam « proprietates. » Eadem
 etiam ratione exponenda est vox illa locis a Joan.
 Croio laudatis, cap. 52 Observ. in Novum Testa-
 mentum, et aliis fere omnibus, ubi per interroga-
 tionem usurpatur. Nec erat sane, cur vocabuli
 hujus quam damus expositionem in Billio damnaret
 Croius, et pro partitione, « absurditatem » signi-
 ficare vellet τὸ ἀποκλήρωσις. Attendat lector, et
 pronuntiet. Unus me movet Philoponi locus, quem
 profert in cap. 9, lib. 1 Meteorol.: Ἄσπρα δὲ πολλὰ
 τῷ λόγῳ, καὶ ἀδύνατα συμβαίνει, καὶ ἀποκλήρωσιν
 ἔχοντα μόνην. Sed vox illa citra interrogationem illic
 usurpatur, et nobis codex non est ad manum,
 quem consulamus. Ab hoc itaque loco abstinco; in
 aliis, ἀποκλήρωσις, « partitionem » sonat; me vide.
 HUETIUS.

(10) Τίς ἡ ἀποκλήρωσις, etc. Vertimus : « Quæ-
 nam hæc partitio est? » Vides enim partitionem
 quamdam et distributionem induci, nempe inter τὸ
 μὴ φεύγειν τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, etc., et τὸ ἐν τῷ
 νόμῳ ζητεῖν ἀναπλάττειν ἕτερον, etc. Cicero, in De
 divinatione : « Quæ est tandem ista distinctio? »
 Græce dixisset : Τίς ἡ ἀποκλήρωσις; Eodem modo
 interpretanda est vox, ἀποκλήρωσις, quotiescumque
 oppositio aliqua significatur, ut lib. 1 contra Cel-
 sium : Τίς ἡ ἀποκλήρωσις πιστεύεσθαι μὲν Μωϋσέα
 ὡς ἀληθεύοντα, Ἰησοῦν δὲ ἀπιστεῖσθαι; et
 alibi eodem libro : Τίς γὰρ ἡ ἀποκλήρωσις κυριολε-
 κτεῖσθαι μὲν τὸν Δία, οὐχὶ δὲ τὸν πατέρα μὲν αὐ-
 τοῦ, etc. Item in illo loco Gregorii : Τίς ἡ ἀποκλή-
 ρωσις τὸ μὲν σμερδαλέον καὶ τὸ κοναβίζειν εἶναι τῆς
 διαλέκτου μόνης· τὰλλα δὲ ἀπερρίφθαι εἰς Κυνοσ-
 αργας; etc., ubi scholiastes : Τίς ἀποκλήρωσις,
 ἀντὶ τοῦ, Τίς εἰκαιότης καὶ σχέσις του πράγματος;
 Ἐρρηται δὲ ἀπὸ του κλήρω, ἢ τῆς κληρονομίας, ἢ
 του μέτρου τῆς γῆς· ἐν ἀμφοτέροις γὰρ σχέσις ἐστὶ

καὶ οἰκειότης κληροῦχο. Eodem recidit hæc expli-
 catio, nam propterea inter res distinctio fit et parti-
 titio, quod peculiare unaquæque habeat proprie-
 tates, nec inter se penitus conveniant. Malium tamen
 exponere, « partitio, » quam « proprietates. » Eadem
 etiam ratione exponenda est vox illa locis a Joan.
 Croio laudatis, cap. 52 Observ. in Novum Testa-
 mentum, et aliis fere omnibus, ubi per interroga-
 tionem usurpatur. Nec erat sane, cur vocabuli
 hujus quam damus expositionem in Billio damnaret
 Croius, et pro partitione, « absurditatem » signi-
 ficare vellet τὸ ἀποκλήρωσις. Attendat lector, et
 pronuntiet. Unus me movet Philoponi locus, quem
 profert in cap. 9, lib. 1 Meteorol.: Ἄσπρα δὲ πολλὰ
 τῷ λόγῳ, καὶ ἀδύνατα συμβαίνει, καὶ ἀποκλήρωσιν
 ἔχοντα μόνην. Sed vox illa citra interrogationem illic
 usurpatur, et nobis codex non est ad manum,
 quem consulamus. Ab hoc itaque loco abstinco; in
 aliis, ἀποκλήρωσις, « partitionem » sonat; me vide.
 HUETIUS.

tem et prophetis propter idem iræ nomen, vel alia huic consimilia, alium a legis prophetarumque Deo, Deum fingere conari?

19. Quandiu ergo homines sumus, neque bonitatis ipsius divitias, neque ingentem absconditæ ipsius bonitatis copiam inspicere **797** expedit, ne detrimentum aliquod capiamus; homini regi regnum cælorum necessario comparatum est, ut homines tanquam homo alloquatur, et loquendo per prophetas, hominesque gubernando, regat ac prospiciat hominibus, qui Dei, quandiu Deus perfecte manet, gubernationis nequaquam capaces sunt. Tunc autem hæc regnum inter cælorum atque hominem similitudo desinet, quando desita æmulatione, ac contentione, reliquisque affectibus ac peccatis, neque amplius secundum hominem ambulantes ¹¹, digni evaserimus qui a Deo audiamus ¹²: « Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes, » vel ipsius Christi; nec ea amplius agentes propter quæ dici possit: « Vos autem sicut homines moriemini. » Ego vero non hanc solum regni cælorum cum homine rege comparisonem desitiram existimo, sed et alia sexcentâ, quibus homini peccatis dedito opus est; quale illud est quod in Osce scriptum exstat ¹³: « Ego vero sum quasi panthera Ephraim, et quasi leo domui Juda; » et alibi: « Occurram eis, inquit ¹⁴, quasi ursæ pabulo indigens. » Aliquando ergo pantheræ, et leoni, et ursæ pabulo egentis similis esse desinet, cum scilicet propterea quod qui talia egerant eo pantheræ, vel leonis, vel ursæ simili non amplius indigeant, nullum amplius habens qui se talem desideret, talem se qualis est conspicuum dabit. Ego vero sic

γαιν μὲν τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ποιούντα γάμος τῆς οὐρᾶς αὐτοῦ διὰ τὴν ὀργὴν, καὶ ἄλλον ζητεῖν (11). Ἐν δὲ τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις, διὰ τὸ αὐτὸ τῆς ὀργῆς ὄνομα καὶ τὰ παραπλήσια αὐτῆ, ζητεῖν ἀναπλάττειν ἕτερον παρὰ τὸν τοῦ νόμου καὶ προφητῶν Θεόν;

« Ὅσον οὖν ἄνθρωποι ἐσμεν, καὶ οὐ συμφέρει (12) ἡμῖν τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ πολὺ πλῆθος τῆς χρηστότητος αὐτοῦ κεκρυμμένης ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα μὴ βλαβῶμεν, θεωρεῖν, ἀναγκαίως ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ἵνα ἀνθρώποις λαλήσῃ ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἀνθρώπους οἰκονομήσῃ μὴ χωροῦντας οἰκονομηθῆναι ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ πάντη μένοντος Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ λέγειν διὰ **B** προφητῶν, καὶ ἐν τῷ οἰκονομεῖν ἀνθρώπους. Καὶ τότε παύσεται ὁμοιοῦμένη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ, ὅταν, παυσασμένου ζήλου, καὶ ἐριδος, καὶ τῶν λοιπῶν παθῶν, καὶ ἀμαρτημάτων, καὶ τοῦ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖν, ἄξιοι γενώμεθα ἀκοῦσαι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ: « Ἐγὼ εἶπα: Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες, » ἢ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, μηκέτι πράττοντες τοιαῦτα ἐφ' οἷς λέγουσι ἄν· « Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνῆσκατε. » Ἐγὼ δ' οἶμαι, ὅτι οὐ μόνον τὸ ἀνθρώπῳ βασιλεῖ ὁμοιοῦσθαι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν παύσεται, ἀλλὰ καὶ ἄλλα μυρία ὧν χρῆζει ἀμαρτωλῆς ἀνθρώπος, οἷον γέγραπται ἐν τῷ Ὠσηέ: « Ἐγὼ δὲ εἰμι ὡς πάνθηρ τῷ Ἐφραῖμ, καὶ ὡς λέων ἐν τῷ οὐκῷ Ἰούδα: » καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ: « Ἀπαντήσομαι, » φησὶν, « αὐτοῖς ὡς ἄρκτος ἀπορουμένη. » **C** Παύσεται οὖν ποτε τῶν ὡς πάνθηρ, καὶ ὡς λέων, καὶ ὡς ἄρκτος ἀπορουμένη, ὅτε διὰ τὸ τοὺς τὰδε ποιηκότας μηκέτι χρῆζειν τοῦ ὡς πάνθηρος, καὶ τοῦ ὡς λέοντος, καὶ τοῦ ὡς ἄρκτου, αὐτὸς οὐκέτι ἔχων τοὺς τοιοῦτου ἑαυτοῦ χρῆζοντας, ἐμφανίσει ἑαυτὸν καθὼς ἐστίν. Ἐγὼ δὲ οὕτως ἀκοῦω καὶ τοῦ: « Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον. » ἐπεὶ περ (13) ὅσον

VETUS INTERPRETATIO.

naturam hominum esse dicuntur, non quia ipse passibilis est, sed quia morigerat passibilem naturam hominum.

19. Quandiu ergo homines sumus, et non expediunt nobis divinæ bonitates Dei, et multitudo miserationum ejus abscondita apud eum, ut ne noccamur videntes eam, necesse est, ut simile sit regnum Dei homini regi: ut hominibus quasi homo apud homines loquatur, et dispenset homines non capientes dispensari a Deo: qui omnino quidem Deus est, et in eo quod loquitur per prophetas, et in eo quod dispensat homines, et tunc cessabit regnum cælorum simile esse homini, cum cessante zelo, et contentione, et residuis passionibus et peccatis, cessaverimus secundum hominem ambulare, et digni facti fuerimus audire a Deo: « Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes; » jam non agentes talia propter quæ dicitur ad nos: « Vos autem sicut homines moriemini. » Ego autem arbitror, quoniam non solum homini regi simile fieri regnum cælorum cessabit, sed et alia multa, quibus opus habet homo peccator: ut puta, dicit in Osæ: « Ego autem sum sicut panthera, et sicut leo domui Judæ; » et in alio loco: « Et obviabo eis sicut ursus turbatus. » Cessabit ergo aliquando esse sicut panthera, et sicut leo, et ursus turbatus: cum desinentes talia facere, jam non opus habuerint homines Deo sicut panthera, et sicut leone, et urso turbato, nec ipse habeat eos tales qui talem necessarium habent, tunc manifestabit se sicut est. Ego autem sic intelligo quod ait: « Deus noster ignis consumens est, consumens ea. »

¹¹ I Cor. III, 3. ¹² Psal. LXXXI, 6, 7. ¹³ Os. V, 14. ¹⁴ Os. XIII, 8.

(11) Καὶ ἄλλον ζητεῖν. Vel lege: καὶ μὴ ἄλλον ζητεῖν, vel τὸ μὴ, quod φεῦγειν superius præcedit, hic repetitum subaudi. HÆTIUS.

(12) Ὅσον οὖν ἄνθρωποι ἐσμεν, καὶ οὐ συμφέρει, etc. Origenes infra in Matth. : Παρ' ἡμῖν οὖν τοῖς ἀνθρώποις ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βασιλεῖ· παρὰ δὲ τοῖς κατὰ τὰς Γραφὰς λεγομένοις θεοῖς, ὧν ἐν συναγωγῇ ἐστὶ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ θεοῦ διακρίνων, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐστὶν ὁμοία Θεῷ βασιλεῖ. Theophylactus. Id.

(13) Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον· ἐπεὶ περ, etc. Ita C. R.; at H.: Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ ἐστὶ καταναλίσκον ἔχαινα· ἐπὶ δὲ, etc. Consentit vetus interpres: « Deus noster ignis consumens est, consumens ea. » Codicem Reg. hoc loco magis probamus, quem et in interpretatione secuti sumus. Hunc luxatum tamen et mancum sic fortasse restituas: Ἐπεὶ περ ὅσον μὲν ἐστὶ τὰ τοῦ καταναλίσκεσθαι ἄξια, ἐπὶ τοσούτου, etc. Id.

μὲν ἔστι τὰ τοῦ καταναλίσκεσθαι & . . . ἐπὶ τοσοῦτον ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ ἔστι καταναλίσκον ἐκεῖνα· ἐπὶν δὲ ἀναλωθῆ ὑπὸ τοῦ καταναλίσκοντος πυρὸς τὰ πεφυκότα οὐκ ἐκείνου ἀναλίσκεσθαι, τότε οὐκέτι μὲν ἔστιαι ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον, μόνον δὲ, ὡς εἶπεν Ἰωάννης, φῶς, λέγων· « Ὁ Θεὸς φῶς ἐστι. » Τούτων δὲ κινήθέντων, πρόσχες εἰ δύνασαι τὸ ἀπὸ τῆς Ἰωάννου καθολικῆς Ἐπιστολῆς οὕτως ἔχον· « Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, καὶ οὕτω φανερωθή τί ἐσόμεθα. Οἶδαμεν, ὅτι, ἐὰν φανερωθῆ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι ὁφόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστι, » τὸν τρόπον τοῦτον ἐκλαθεῖν. Νῦν μὲν γάρ, κὰν ἀξιοθῶμεν βλέπειν (14) τὸν Θεὸν τῷ νῷ καὶ τῇ καρδίᾳ, οὐ βλέπομεν αὐτὸν καθὼς ἐστίν, ἀλλὰ καθὼς διὰ τὴν ἡμετέραν οἰκονομίαν ἡμῖν γίνεται· ἐπὶ δὲ τέλος τῶν πραγμάτων, καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως πάντων ὧν ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων ἐξ αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ, » ὁφόμεθα αὐτὸν, οὐχ ὡς νῦν, ὃ οὐκ ἐστίν, ἀλλ' ὡς πρέπει τότε, ὃ ἐστίν.

« saeculo sunt prophetarum ejus », » eum, non id ita ut tunc par erit, id quod revera est.

« Ἀπαξ δὲ ταῦτα εἰπόντες εἰς τὸ· « Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, » δυνάμεθα καὶ τὴν αἰτίαν εὐρεῖν (15) τοῦ συνεχῶς τὸν Σωτῆρα Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ Υἱὸν ἀνθρώπου, ἐαυτὸν ὠνομακέναι, δηλοῦντα, ὅτι, ὡσπερ ὁ Θεὸς ἀνθρώπουσ οἰκονομῶν ὡς ἐν παραβολαῖς ἀνθρώπος λέγεται, τάχα δὲ πως καὶ γίνεται· οὕτως καὶ ὁ Σωτῆρ, προηγουμένως Υἱὸς ὧν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεός ἐστι, καὶ υἱὸς τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, καὶ « εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου· » οὐ μένει δὲ ἐν ᾧ ἐστὶ προηγουμένως, ἀλλὰ γίνεται κατ' οἰκονομίαν τοῦ ἐν παραβολαῖς λεγομένου ἀνθρώπου, ὅπως δὲ Θεοῦ, Υἱὸς ἀνθρώπου, κατὰ τὸ μιμῆσθαι ὅταν ἀνθρώπους οἰκονομῆ τὸν

A illud interpretor ¹⁴ : « Dominus noster ignis consumens est ; » quoniam quantum rerum est quæ consumi merita sunt, tantum Deus noster ignis est eas consumens : postquam autem ab igne consumente fuerint consumpta, quæ natura comparata sunt ut ab illo consumantur ; tunc sane Deus noster ignis consumens amplius non erit, sed lumen duntaxat, ut docet Joannes dicens ¹⁵ : « Deus lux est. » His porro excussis, vide an locum hunc ex Catholica Joannis Epistola, qui sic habet ¹⁶ : « Charissimi, nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quod erimus ; scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus **798** eum sicuti est, » eodem modo interpretari possis. Nunc enim etiam si digni habeamur qui Deum mente et corde cernamus, eum tamen minime sicuti est cernimus, sed qualis regendi nostri causa nobis efficitur ; at in rerum fine, et omnium eorum restitutione quæ « locutus est per os sanctorum, qui a quod non est, quemadmodum nunc, videbimus, sed,

20. Postquam ea in hunc locum ¹⁷ : « Simile factum est regnum cælorum homini regi, » edisseruimus, causam quoque reperire possumus, propter quam Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, vel Υἱὸν ἀνθρώπου se ipse Sospitator frequenter appellat, declarans quod quemadmodum hominum curam gerens Deus homo in parabolis dicitur, et quodammodo fortasse efficitur ; ita et Servator qui Filius Dei primo et præcipue est, Deus quoque est, et filius amoris ipsius, et « imago Dei invisibilis ¹⁸ ; » sed in eo quod primo ipse ac præcipue est, non permanet ; at juxta illius administrationem qui homo in parabolis dicitur, revera

VETUS INTERPRETATIO.

Cum autem consumpta fuerint ab igne consumente, ea quæ consueta sunt consumi ab eo, tunc jam non erit Deus noster ignis consumens, sed lumen, sicut dicit Joannes : « Deus lumen est. » Quoniam autem novimus hæc, vide si potes etiam secundum hunc intelligere modum ex Joannis Epistola Catholica sic habente : « Charissimi, nunc filii Dei sumus, sed nondum apparuit quid erimus. Scimus autem quoniam si apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. » Nunc quidem etsi digni fuerimus Deum videre mente et corde, videmus eum non quemadmodum est, sed quemadmodum propter dispensationem nostram factus fuerit nobis. In fine autem rerum, et restitutionis omnium quæcumque locutus est per os prophetarum a sæculo, videbimus eum non sicut modo, quod non est : sed quemadmodum tunc decuerit, secundum quod est.

20. Quoniam autem semel diximus hæc in eo quod ait : « Simile est regnum cælorum homini regi, » possumus invenire et causas propter quas sæpe et Salvator Filium se hominis nominat : ostendens quoniam sicut Deus homines dispensans, quasi in parabolis dicitur homo, forsitan sic et Salvator principaliter quidem Filius Dei existens, et Deus, et filius charitatis ejus, et « imago Dei invisibilis, » non autem manens in eo quod est principaliter, efficitur secundum dispensationem filii hominis ejus qui in parabolis dicitur homo, secundum similitudinem hominis, cum cœperit homines dispensare. Sed Deum qui in parabolis dicitur, et sit quasi homo, non debemus quærere quis homo, ut illius dicamus esse filium Salvatorem : sed stantes in sensu Dei, et parabolarum dicentium ipsum esse hominem, sapienter audiamus eum dicentem se Filium hominis. Apud nos ergo homines, « simile est regnum

¹⁴ Deut. iv, 24.

¹⁵ Joan. i, 51.

¹⁶ I Joan. iii, 2.

¹⁷ Luc. i, 70.

¹⁸ Matth. xxii, 2.

¹⁹ Col. i, 15.

(14) Νῦν μὲν γάρ, κὰν ἀξιοθῶμεν βλέπειν, etc. Theophylactus.

(15) Δυνάμεθα καὶ τὴν αἰτίαν εὐρεῖν, etc. Quemadmodum homines in libris sacris « filii hominum » sæpissime appellantur ; ita Christus appellatur « Filius hominis, » pro eo quod est « homo, » κατ' ἔξοχην. Origenes, *homil. 1 in Ezech.* : « Per omnium prophetiam Ezechielis dicitur : Fili hominis. Quis autem filius hominis ut Dominus meus Jesus Christus? » Hanc locutionem Græcis Hebræi, Ro-

manis Græci communicarunt. Origenes, *in ps. iv, 2* ex Catenis Regii : « Ὁ μὲν τις οἰήσεται περιφραστικῶς εἰρησθαι, ὡς καὶ Ἕλλησιν ἔθος τῷ τοιοῦτω γρησασθαι σχηματισμῷ, λέγουσιν Υἱὸς Ἀχαιῶν, καὶ τὰ ὅμοια. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα εἴρεται καὶ ἐν τῇ Γραφῇ, ὧν ἐστὶ καὶ τὸ Βροτὸς γεννητὸς γυναικὸς καὶ τὸ Ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐδὲς Ἰωάννου μελλῶν· καὶ αὗται γὰρ αἱ λέξεις ἀντὶ τοῦ, ἀνθρώποι, εἰρησται. Huertius.

autem Deus est. Filius hominis efficitur, imitando Deum cum homines regit, qui in parabolis appellatur homo, et aliquo modo efficitur. Nec sane homo aliquis querendus est, ipsiusque filius dicendus est Servator, sed hac Dei notione stando, et parabolas quæ ipsum hominem esse seiscunt sequendo prudenter et caute intelligendus est, cum Filium hominis se ipse appellat. Apud nos ergo homines, « simile factum est regnum cælorum homini regi; » apud eos autem qui dii in Scripturis nuncupantur ⁶¹, quorum « in synagoga stetit Deus, deos in medio dijudicans, » regnum cælorum Deo regi simile est.

21. Quæres porro an, quemadmodum inter homines, qui natura sua angelis, et thronis, et dominationibus, et principatibus, et potestatibus inferiores sunt, « simile factum est regnum cælorum homini regi; » inter 799 thronos simile itidem fiat regnum cælorum throno regi; inter dominationes, dominationi regi; inter principatus, principatui regi; et inter potestates, potestati regi. Dicit enim aliquis: Quinam est iste defectus ac distinctio, ut inter inferiores homini regi regnum cælorum simile factum sit; inter eos autem qui præstant hominibus, idem quoque pro rata parte non contingat? Is certe qui homini regi assimilatus est, nuptias filio suo faciens, « misit servos suos vocare invitatos ad nuptias ⁶²; » at observabis an quemadmodum sponsa quæ nubit, alia est a servis accersentibus, et ab iis qui ad nuptias accersiti sunt; ita et in mysticis rebus aliqui ad novæ nuptiæ collocationem assumuntur; alii autem in servorum ordinem, qui invitatos ad nuptias accersitum mittuntur; ac præter illos demum tertii, qui nempe ipsi ad nuptias invitati sunt: verum diversos animarum ordines, vel simul facultatum quibus polleat, Deus noverit. necnon et causas propter quas ad sponsæ collocationem assumantur illi; alii inter eos qui vocationi huicce ministrant; atque alii demum inter ipsos invitatos. In spiritualibus autem nuptiis animadvertit consuetudinem Verbi sponsi, unde fetus tempestive exoritur, cum anima sponsa quæ Verbo nupsit, ab eoque vitata ac corrupta

A Θεόν, λεγόμενον ἐν παραβολαῖς καὶ γινόμενον πως ἄνθρωπον. Καὶ οὐ χρὴ τινα ἄνθρωπον ζητεῖν, καὶ ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν λεγουσῶν παραβολῶν αὐτὸν εἶναι ἄνθρωπον, συνεστῶς ἀκούειν αὐτοῦ λέγοντος ἑαυτὸν ὕψιν τοῦ ἀνθρώπου. Παρ' ἡμῶν μὲν οὖν τοῖς ἀνθρώποις « ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ; » παρὰ δὲ τοῖς κατὰ τὰς Γραφὰς λεγομένοις θεοῖς, ὧν « ἐν συναγωγῇ ἔστη ὁ Θεός, ἐν μέσῳ θεῶν διακρίνων, » ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἔστιν ὁμοία Θεῷ βασιλεῖ.

B Ζητήσεις δὲ εἰ, ὡς περ ἐν ἀνθρώποις τοῖς ὑποδεστέροις, ὅσον ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν φύσει, ἀγγέλων, καὶ θρόνων, καὶ κυριοτήτων, καὶ ἀρχῶν, καὶ ἐξουσιῶν, « ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, » ἐν θρόνοις ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θρόνῳ βασιλεῖ· κυριότησι δὲ, κυριότητι βασιλεῖ· ἀρχαῖς δὲ, ἀρχῇ βασιλεῖ· καὶ ἐξουσίαις, ἐξουσίᾳ βασιλεῖ. Φῆσει γάρ τις· Τίς ἡ ἀποκλήρωσις τοῖς μὲν ἐλάττωσι ὁμοιωσθαι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ· τοῖς δὲ κρείττοσι ἀνθρώπων μὴ τὸ ἀλόγονο τοῦτω γίνεσθαι; Οὗτος δὲ, ὁ ὁμοιωθεὶς ἀνθρώπῳ βασιλεῖ ποιῶν γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ καλεῖσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους· καὶ ἐπιστήσεις εἰ, ὡς περ ἄλλη ἡ γαμουμένη νύμφη παρὰ τοὺς καλοῦντας δούλους, καὶ τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν μυστικῶν πραγμάτων οἱ μὲν τινὲς εἰσὶν ἀναλαμβάνοντες εἰς τὸ σύστημα τῆς νύμφης, ἄλλοι δὲ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀποστελλομένων δούλων καλεῖσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους· καὶ τρίτοι παρὰ τούτους, οἱ κεκλημένοι εἰς τοὺς γάμους. Θεὸς δ' ἂν εἰδεῖται τὰ διάφορατά γένη τῶν ψυχῶν, ἧ σὺν αὐταῖς καὶ δυνάμειν, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ τούτου μὲν ἐπὶ τὸ σύστημα τῆς νύμφης ἀναλαμβάνεσθαι· ἑτέρους δὲ ἐπὶ τοὺς δούλους τοὺς διακονουμένους τῇ κλήσει· καὶ ἄλλους ἐπὶ τοὺς καλοῦμένους. Ἐν πνευματικαῖς δὲ γάμοις κοινωνίαν νοεῖ Λόγου νομοφίλου τόκον ἐν καλῷ ποιούμενου, καὶ νύμφης ψυχῆς γαμουμένης Λόγῳ, καὶ μὴ φθειρομένης ὑπ' αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην τὴν πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν ἀφθαρ-

VETUS INTERPRETATIO.

cælorum homini regi; » apud eos autem qui secundum Scripturas dii vocantur, quorum « in synagoga stetit Deus, in medio deos discernens, » regnum cælorum simile est regi Deo.

21. Quæres autem, si quemadmodum in hominibus qui sunt inferiores, quantum ad suam naturam, et angelis, et sedibus, et dominationibus, et principatibus, et potestatibus, simile fecit regnum cælorum homini regi: sic in sedibus, simile est regnum cælorum sedi regis, dominationibus autem dominationi regis, principatibus autem principatui regis, potestatibus potestati regis. Dicit enim aliquis: Quæ discretionis est ratio, ut hominibus quidem assimilatur regnum eorum (scilicet cælorum) homini regi, superioribus autem non similiter fiat? Iste igitur qui assimilatus est homini regi faciens nuptias filio, « misit servos suos vocare invitatos ad nuptias. » Et considera si, quemadmodum in corporalibus alia est quæ nubit sponsa, alii autem invitatores, alii autem qui invitantur ad nuptias: sic et in rebus mysticis quidam quidem sunt qui accipiuntur in constitutionem sponsæ, alii autem in ordine transmissorum servorum invitatos vocare, tertii autem præter istos qui vocantur ad nuptias, Deus autem scit diversos ordines istos animarum, earumque virtutes et causas, ob quas hi quidem in constitutionem sponsæ accipiuntur, alii autem in ordine servorum ministrantium vocationi huiusmodi, et alii in numero invitatorum ad nuptias. In spiritualibus autem nuptiis communicationem sponsi ad sponsam, id est, Christi ad animam, Verbi susceptionem intellige. Partus autem, opera bonæ animæ nuptiæ, quæ non corrumpitur a verbo sponsi, sed quotidie

⁶¹ Psal. LXXXI, 1. ⁶² Matth. XXII, 3.

σίας μεταλαμβάνουσής, καὶ γεννώσας ὅποια γένοιτο ἅ
ἐκ τοιούτων γάμων λογικὰ γεννήματα.

Καὶ ἐν τοιούτοις γάμοις νδει τὸ ἐτοιμαζόμενον
ἄριστον ἐκ στερεᾶς ἐν πνευματικοῖς λογικοῖς τρο-
φῆς (16) καὶ τὸ στερεὸν τῆς τροφῆς τροπολογούμενόν
μοι νδει ἐν τοῖς ταύροις· ἀλλὰ καὶ τὸ πνευματικόν
τῆς αὐτῆς θεωρίας ἐν τοῖς θυομένοις σιτιστοῖς· καὶ
τὴν ἄλλην δὲ ποικιλίαν τὴν ἀνάλογον τοῖς σωματικοῖς
πνευματικὴν θεωρίαν τῆ· « Καὶ τὰ πάντα ἔτοιμα· »
ὁ γὰρ βασιλεὺς ἐν δαψιλείᾳ βασιλικῆ ἀξίως τῆς βα-
σιλείας καὶ τοῦ πλοῦτος ἑαυτοῦ τὸ τοιοῦτον ποιεῖ
ἄριστον. Δοκεῖ δὲ μοι εὐγενῶν τινων ψυχῶν Ἰσραηλι-
τικῶν γεγονέναι ἢ προηγουμένη κλησικ εἰς τοὺς γά-
μους. Προηγουμένως γὰρ διὰ τῶν καλούντων τῶ τῆς
ἑδασκαλίας λόγῳ βούλεται ὁ θεὸς ἦκειν εἰς τὴν μα-
καρίαν ταύτην ἔστιαν τοὺς πρὸς σύνεσιν εὐφροεστέρ-
ρους· καὶ ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι οὐ θέλουσιν οἱ τοιοῦτοι ἐλ-
θεῖν εἰς τὴν κλησικ, καὶ διὰ τοῦτο ἀποστέλλονται
ἄλλοι δούλοι προκαλούμενοι τοὺς μὴ θέλοντας ἐλθεῖν,
καὶ ἐπαγγελλόμενοι, εἰ ἔλθοιεν οἱ κεκλημένοι, μεταλ-
ψεσθαι αὐτοὺς ἐτοιμασθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἄρι-
στον, καὶ ταύρων τῶν ὡς ἐν καθαροῖς πάντων τῶν
καθαρῶν μειζόνων, καὶ σεστευμένων τῆ ποικιλῆ καὶ
πολλῆ ἀποδείξει τῶν εἰς ἕκαστον πρόβλημα νοημά-
των· οἷον εἰ γὰρ σιτιστὸν παρατίθησι λόγον, ἢ διηρη-
μένον, καὶ ἐν τροπολογίᾳ λεγόμενον τεθυμένον, ὁ
τὴν περὶ τοῦ προκειμένου προβλήματος ἀπόδειξιν
πολλὴν φέρων καὶ πληρῆ· ὡς εἰ καθ' ὑπόθεσιν ὀλίγα
τινὰ καὶ ἀσθενῆ φέροτο εἰς τὴν τῶν προβλημάτων
ἀπόδειξιν κατὰ τὰ δοκοῦντα κατασκευάζειν αὐτὰ,
εἶεν ἂν τὰ τεθυμένα λεπτά τινα καὶ ἰσχνὰ, καὶ ἴν'
ἰμοίως ὀνομάσω, ἕτηρά καὶ ἄσπρα· ἀλλ' οὐ τοιαῦτα
τὰ ἐτοιμασθέντα ἐν τῶ τοῦ βασιλέως ἄριστον, ἐν ᾧ
φησιν· « Οἱ ταῦροι μου καὶ τὰ σιτιστὰ τεθυμένα, »
αὕτω δὲ « καὶ τὰ πάντα ἔτοιμα, » ἴν' ἐν τῆ στάσει
τῶν παιδῶν, καὶ τῆ λειτουργίᾳ τῶν πνευματικῶν
εἰσποδῶν ἕκαστος τῶν διακόνων φέρῃ εἰς τὸ ἄριστον
τεταγμένως ἐκεῖνα μάλιστα, ἐν οἷς ἔμαθε διακονεῖ-
σθαι. Καὶ προτρεπόμενος γε τοὺς, ὡς εἶπον, κατὰ

non est, sed quotiescumque cum sponsa consuescit,
corruptionis immunitatem concipit, et qualem ex
ejusmodi nuptiis nasci progeniem par est, rationa-
les nempe fetus enititur.

22. In ejusmodi item nuptiis ad paratum ex so-
lido in spiritualibus rationalibus cibo prandium,
mentem adverte; cujus cibi solidiorem partem
tropologice significatam intelligit per tauros; quod
autem spirituale in hac eadem contemplatione con-
tinetur, per mactata altitia; aliam autem varieta-
tem, spiritualementem nempe contemplationem quæ pro-
rerum corporarum ratione fit, per hæc verba ⁶⁴ :
« Et omnia parata; » tale siquidem prandium rex
copiis omnibus, uti regem decet, affluens instruit,
pro regia sua dignitate et ⁸⁰⁰ opibus. Prior certe
ad nuptias invitatio, ad Israeliticas quasdam gene-
rosiores animas mihi videtur pertinere. Qui enim
perspicaciori pollent ingenio, eos a vocatoribus per
disciplinæ verba ad beatum illud epulum præ reli-
quis accersitos vult Deus venire : hos autem vi-
dere licet vocationi minime obsequentes venire
nolle, et alii propterea mittuntur servi eos accersi-
turi qui venire recusant, et promissuri futurum ut
si invitati venerint, parati a rege prandii participes
fiant, necnon et taurorum qui inter munda mun-
dicia omnibus majores sunt, et vario ac multiplici argu-
mento saginatarum super unaquaque quæstione
cogitationum; nam quasi saginatum, vel dissectum,
quique in tropologia mactatus dicitur, sermonem
proponit, qui super proposita quæstione multiplex
profert ac perfectum argumentum : quemadmodum
si sublesta quædam et infirma probandis quæsti-
onibus proferri argumenta fingamus, quibus eæ va-
lide confirmari videantur, tenuia sane sunt ac exi-
lia, et ut convenienter hæc appellem, macilentia ac
strigosa quæ mactata sunt : at non ejusmodi sunt
quæ in regis prandio fuerint parata, in quo in-
quit ⁶⁵ : « Tauri mei, et altitia occisa sunt, et om-
nia » itidem « parata, » ut stantibus pueris, et mi-
nistrantibus spiritualibus pincernis, ea potissimum
ordine servato prandio inferat famulus unusquis-

VETUS INTERPRETATIO.

per communicationem ejus, incorruptibilitatem consequitur, et generat qualia decet ex talibus nuptiis
rationalia generamina.

22. Et in talibus nuptiis intellige prandium quod paratur, esse eloquium Dei, ut fortia quæque elo-
quiorum Dei, tauri intelligantur : suavia autem et delectabilia eorum, sint saginata. Varietatem autem,
diversam omnium eloquiorum Dei diversitatem intellige quod ait : « Omnia præparata. » Rex enim in
abundantia regali existens digna regno et divitiis suis prandia facit. Puto autem ingenuarum aliquarum
animarum et Israeliticarum primam hanc fuisse vocationem ad nuptias. Principaliter enim vult Deus
venire ad epulationem istam beatam eos, qui ad intelligendum sunt ingeniosiores, et est videre plerumque,
quoniam qui hujusmodi sunt, nolunt ad istam vocationem venire : et ideo transmittuntur alii servi pro-
vocantes eos qui venire volebant, et promittentes, si venerint invitati, percipient a rege prandium præpa-
ratum, carnes taurorum, quæ inter munda omnibus mundis mundiora habentur : manducabunt etiam
saginata, id est, ad unamquamque propositionem exempla multa rationis probatione repleta et bene di-
visa, quæ moraliter intelliguntur occisa, quæ in unaquaque propositione afferunt multam ostensionem.
Utopia, argumenti gratia dico, si quis adversus aliquam propositionem proferat quædam dicta modica,
et infirma, et non magnam virtutem rationis habentia, nonne videntur tibi tenuia esse, et exilia, et macra
quæ proferuntur, et ut ita dicam, siccæ, et sine carnibus verba? Sed non sunt talia quæ præparata sunt
in convivio regis in quo dicit : « Tauri mei, et saginata occisa, et omnia parata. » Utopia, manifestam
intellectus gratia dicam, loquitur aliquis apostolorum de castitate sermonem, sermo ille recte intelligitur

⁶⁴ Matth. xxii, 4. ⁶⁵ ibid.

(16) Ἐν πνευματικοῖς λογικοῖς τροφῆς. Vetus interpres videtur legisse λογίους, habet enim, « eli-
quiorum. » Πυετιος.

que, quæ ministra e didicit. Secundos autem, ita ut dixi, juxta parabolam adhortans, id ait ⁶⁶ : « Ecce prandium meum paravi, tauri mei, et altilia occisa sunt, et omnia parata : venite ad nuptias. »

25. At qui priores invitati sunt, quasi mentis inopes, « neglexerunt, et abierunt ⁶⁶, » rerum suarum satagentes, iisque magis delectati, quam quæ sibi a rege per missos servos promissa fuerant. Nota autem aliquem ex iis villam sibi possidentem ad nuptias non ivisse; hunc autem negotiationi deditum ea quodammodo **801** imitari voluisse quæ in parabola de margaritarum mercatore dicuntur, pulchras quærentem margaritas, qui, inventa pretiosa una, plures alias vendit, ut unam illam mercetur ⁶⁷. Verum infausta ea est negotiatio, ad quam abiens qui invitatus est, parati a rege prandii, occisorumque taurorum et altilium, paratorumque omnium particeps non fuit. Ex iis ergo qui perspicacitate pollent, quotquot invitati non obsequuntur, servos tamen ad vocandum missos contumelia non afficiunt, neque trucidant, moderatioribus iis sunt qui talia designare fuerunt ausi, ac æquiores, et is quidem in agrum suum, ille vero ad negotiationem suam quiescendi causa contendit. Reliqui vero præter istos quinam sint, videamus; hi mihi sane ad contentiosos sermones captiososque struendos sese demisisse videntur; in quibus missos servos, ad solvenda sophismata minime paratos vel superantes, vel superare visi vocationis ministros contumeliis afficiunt. Ac eos quidem qui divinorum sermonum tractationi addicti sunt, et illos cum sapientia divina prædicare volunt, a viris ingenii acumine præditis, veritati autem fidem accommodare nolentibus injuria affectos videre licet; nonnullos etiam ab iis interfectos, quibus rex succensere dicitur, postquam videlicet id quod ira dicitur, in eos pervenerit ⁶⁸. Iræ autem effectus ille est, regis exercitum mitti, cælestis nempe exercitus copias, vel præfectos supplicis angelos: hi autem ministrorum Verbi interfectores de medio tollunt, universamque eorum ci-

την παραβολὴν δευτέρους, εἶπε τό· « Ἴδοὺ τὸ ἀριστον ἡτοίμασα, οἱ ταῦροί μου καὶ τὰ σιτιστὰ τεθυμένα, καὶ πάντα ἔτοιμα· δεῦτε εἰς τοὺς γάμους. »

Ἄλλ' οἱ προηγουμένως καλούμενοι, ὡς πτωχοὶ καὶ ἄποροι τὸν νοῦν, « ἀμελήσαντες ἀπῆλθον, » περιέποντες τὰ ἴδια καὶ εὐφραϊνόμενοι μᾶλλον ἐπ' αὐτοῖς ἢ οἷς ἐπηγγέλλετο διὰ τῶν ἀποσταλέντων δούλων ὁ βασιλεὺς. Καὶ ὅρα, ὅτι ὁ μὲν τις αὐτῶν ἔχων ἴδιον ἄγρον οὐκ ἦλθεν εἰς τοὺς γάμους· ὁ δὲ ἐμπορικῶν κέκτηται, μίμεισθαί πως θέλων τὰ λεγόμενα ἐν τῇ περι τοῦ ἐμπορίου τῶν μαργαριτῶν παραβολῇ, ζητούντος τοὺς καλοὺς μαργαρίτας, καὶ εὐρόντος ἕνα πολῦτιμον, καὶ ἀποδομένου τοὺς πολλοὺς, ἵνα ἀγοράσῃ τὸν ἕνα. Πλὴν οὐκ αἰτίος ἡ ἐμπορία αὕτη, ἐφ' ἣν ἀπελθὼν ὁ κελκήμενος οὐ μετέλαβε τοῦ ἐτοιμασθέντος τῷ βασιλεὶ ἀρίστου, καὶ τῶν τεθυμένων ταύρων, καὶ σιτιστῶν, καὶ πάντων τῶν ἐτοιμῶν. Ὅσοι μὲν οὖν τῶν διορατικῶν κληθέντες οὐκ ἔρχονται εἰς τὴν κλήσιν, οὐ μὴν καὶ τοὺς ἀποσταλέντας δούλους ἐπὶ τὸ καλεῖν ὑβρίζουσι καὶ ἀναιροῦσι, μετρώτερο! εἰσι τῶν ταῦτα τετολημῶτων, καὶ ἀναπαύονται ὅς μὲν εἰς τὸν ἴδιον ἄγρον, ὅς δὲ ἐπὶ τῇ ἐμπορίᾳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ λοιποὶ παρὰ τούτους, ἴδωμεν τίνες εἰσὶ· δοκεῖ δὴ μοι, ὅτι ἐκπεπτώκασιν οὗτοι ἐπὶ παρασκευῆν ἐριστικῶν καὶ σοφιστικῶν λόγων, ἐν οἷς κρατοῦντες τῶν ἀποστελλομένων δούλων οὐ παρεσκευασμένων πρὸς τὸ λύειν σοφίσματα, ἢ κρατεῖν δοκούντες, ὑβρίζουσι τοὺς διακονομένους τῇ κλήσει. Καὶ ἔστι γε ἰδεῖν τοὺς προσπεπονθότας τῇ ἀσκήσει τῶν θείων λόγων, καὶ μετὰ τῆς θείας σοφίας βουλομένους αὐτὸν (17) πρεσβεύειν, ὑβρίζομένους ὑπὸ τῶν διορατικῶν μὲν, οὐ βουλομένους δὲ πιστεύειν τῇ ἀληθείᾳ· τινὰς δὲ αὐτοὺς καὶ ἀναιρουμένους ὑπ' ἐκείνων, οἷς ὁ βασιλεὺς ὀργισθῆναι λέγεται, ἐπειδὴ φθάσαι τὴν καλουμένην ὀργὴν ἐπ' αὐτοῦς. Τὸ δὲ ἔργον τῆς ὀργῆς ἔστι πεμφθῆναι τὸ στρατεύμα τοῦ βασιλέως ἦτοι τὸ πλῆθος τῆς οὐρανοῦ στρατιᾶς, ἢ τοὺς τεταγμένους (18) ἐπὶ τῶν κολάσεων ἀγγέλους. Καὶ ἀναιροῦσά γε τοὺς φονεῖς τῶν διακόνων τοῦ Λόγου, καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν αὐτῶν ἐμπέ-

VETUS INTERPRETATIO.

turtur. Sed eum ipsum castitatis sermonem cum multa rationis probatione de Scripturis repletum protulerit, ita ut delectet animum audientis pariter et confirmet, protulit eum saginatum. Si de charitate locutus fuerit, protulit columbam. Et sic in omnibus eloquiis Dei intellige quid est exile, et quid saginatum.

25. Sed qui principaliter quidem fuerant invitati, primos invitatores quasi pauperes sensu « neglexerunt, » et egenos sermone, « et abierunt » sua sequentes, et magis sunt delectati in illis, quam in his quæ per servos suos rex promittebat: et unus quidem eorum habens proprium quemdam agrum non venit ad nuptias: alius autem negotiationem exsequens, imitari quodammodo volens illum negotiatorem margaritarum, et quærentem margaritas bonas, qui, cum invenisset pretiosissimam margaritam, vendidit omnes ut emeret unam. Sed non bona negotiatio ista, ad quam valens qui fuerat invitatus non percepit prandium quod a rege fuerat præparatum. Qui ergo ex intelligentibus invitatus non veniunt quidem, non autem et servos ad vocandum transmissos injuriant, nec interficiunt, leniores sunt illis qui ausi sunt talia. Et requiescunt quidem in agro proprio, alii autem in sua negotiatione; reliqui autem extra eos, videamus qui sunt. Puto quod hi sunt qui ceciderunt in præparatione contentiosorum et astutorum verborum in quibus tenuerunt, aut visi sunt tenuisse servos transmissos, qui non fuerunt præparati ad solvendas eorum quæstiones versutas, et contumeliis assæterunt ministros vocationis. Et est videre quotidie, quomodo invitatores Dei simplices, et non valde astuti secundum carnem cum divina sapientia sua volunt illos tales docere: sed injurias patiuntur ab eis qui intelligunt quidem, non autem volunt credere veritati. Alii autem et interficiuntur ab eis, quibus rex iratus dicitur, quoniam « peruenit super eos ira

⁶⁶ Math. xxii, 4. ⁶⁷ ibid. 5. ⁶⁸ Math. xiii, 45. ⁶⁹ I The's ii, 16.

(17) Αὐτόν. Forte legendum αὐτοῦς.

(18) Τεταγμένους. Codex Reginus, καλούμενους.

πρῆσιν ὁ βασιλεὺς· οἶονε γὰρ πόλις καὶ σύστημα
καθ' ἑαυτὸν ἐστὶ τῶν συγκεκροτημένων ἐν τῇ σοφίᾳ
τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου δογμάτων, ἐμπίρη-
σιν ὁ βασιλεὺς καὶ ἐξαφανίζει, ὡς ἐκ μοχθηρῶν οἰκο-
δομημάτων συναστηκυῖαν· καὶ ἐπάν ποτε κατανοή-
σαις καθαίρεισιν εἴτε ψευδωνύμου γνώσεως, εἴτε ὁποι-
ωνποσοῦν λόγων ἐπαγγελλομένων ἀλήθειαν, καὶ ἀνα-
τροπῆν αὐτῶν γενναίαν, μὴ ἔκνειε λέγειν τὸ τοιοῦτον
γεγονέναι ὑπὸ στρατιωτῶν (19) τοῦ Θεοῦ, ἐμπιπράν-
των τὰς τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας πόλεις. Ἐνεπρή-
σθη μέντοι καὶ ἡ πόλις τῆς Ἰουδαϊκῆς διδασκαλίας
μετὰ τὴν Χριστοῦ ἐπιδημίαν, ἧς ἐμπρησθείσης εἶπε
τοῖς δούλοις αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς ἀποστόλοις Χριστοῦ, ἢ
ἀγγέλοις Θεοῦ τεταγμένοις ἐπὶ τῆς κλήσεως τῶν
ἐθνῶν· « Ὁ μὲν γάμος ἔτοιμος, οἱ δὲ κεκλημένοι οὐκ
ἦσαν ἄξιοι. Πορεύεσθε οὖν ἐπὶ τὰς διεξόδους τῶν
ὁδῶν, καὶ ὄσους ἐὰν εὔρητε, καλέσατε εἰς τοὺς γά-
μους. » Καὶ ἐστὶν ἰδεῖν ἀπὸ πάσης ὁδοῦ ἰδιωτικῆς,
καὶ οὐκ ἰδιωτικῶν (20) δογμάτων τῶν κατὰ τὰ ἔθνη
τῶν ἐθνῶν, καὶ πόλεων, καὶ κωμῶν, καὶ τόπων τοῦς
καλουμένους εἰς τοὺς γάμους ἀπὸ τῶν προσταχθέντων
τοῦτο ποιεῖν. Ἐξεληθόντες δὲ οἱ δούλοι, εἶτε ἀπὸ τῆς
Ἰουδαίας καὶ Ἰερουσαλὴμ, οἱ Χριστοῦ ἀπόστολοι, εἶτε
ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ὁρίων ἐν ᾗ ἦσαν (21) οἱ μακάριοι ἄγ-
γελοι, καὶ ἐλθόντες εἰς τὰς ὁδοὺς, καὶ συνήγαγον καὶ
συνάξουσι πάντας οὓς ἐὰν εὔρωσι πονηροὺς, ἵνα ἀπο-
θέμενοι τὴν πονηρίαν, τὸ ἀλλότριον τοῦ γάμου ἐν-
δυμα, καὶ ἐνδυσάμενοι μετὰ τῶν λεγομένων ἀγαθῶν
τὸ ἐνδυμα τοῦ γάμου, πληρώσωσι τὴν τοῦ γάμου
ἑστίαν ἑαυτῶν ἀνακειμένων.

Ἐπὶ οὖν « πλησθῆ ὁ γάμος ἀνακειμένων, » καὶ
προσαναπαυσάμενον τῇ πίστει καὶ τῇ θεοσεβείᾳ, τότε
εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς ἐπιθεωρῆσαι καὶ κρίναι περὶ
τῶν ἀνακειμένων, ἵνα τὸν μὲν οὐκ ἔχοντα ἐνδυμα γά-
μου ἐλέγξας κολάσῃ· τοῖς δὲ λοιποῖς τὸ ἡτοιμασμένον
ἄριστον παραθῆ, καὶ τὰ τεθυμένα σιτιστὰ μετὰ τῶν
ταύρων, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ὅσα ἡτοίμασεν. Ἐνα δὲ

vitalem rex concremat; nam quasi civitatem quam-
dam et collectionem sigillatim efficiunt congregato-
rum in sapientia principum sæculi hujus dogmata;
quam velut malis constantem ædificiis succendit
rex ac delet; et si quando falso nominatam scien-
tiam, vel quosvis sermones veritatem profitentes,
pessundatos **802** ac valide confutatos videris, id
a Dei exercitibus hostium veritatis urbes succen-
dentibus factum esse dicere ne te pigeat. Sane judaicæ
quoque doctrinæ civitas post Christi adventum con-
cremata est, qua succensa servis suis, apostolis
nempe Christi, vel angelis Dei vocationi gentium
præfectis dixit rex ⁶⁹: « Nuptiæ quidem paratæ
sunt, sed qui invitati erant, non fuerunt digni. Itc
ergo ad exitus viarum, et quoscunque inveneritis,
B vocate ad nuptias; » et ex omni quidem publica ac
plebeia via, necnon ex pervagatis dogmatibus gen-
tium, et civitatum, et villarum, et locorum usu re-
ceptis, invitatos ad nuptias homines videre est, ab
iis quibus id agendi negotium datum est. Egressi
autem servi, Christi nimirum apostoli, sive e Ju-
dæa, sive Hierosolyma, sive ab interioribus finibus,
intra quos erant beati angeli, postquam ad vias
devenerunt, quoscunque invenerint homines nequam,
et congregarunt, ac porro congregabunt, ut nequi-
tia sua, nuptiis videlicet minime idonea veste, de-
posita, et veste nuptiali cum iis induti qui boni ap-
pellantur, nuptiale convivium se discumbentibus
impleant.

C 24. Postquam ergo « impletæ fuerint nuptiæ dis-
cumbentium ⁷⁰, » et conquiescentium in fide ac pie-
tate, tunc ingredietur rex ut discumbentes videat,
deque iis sententiam ferat, ut qui nuptialem vestem
non habet, correptum cum puniat; aliis vero, in-
structum prandium, et mactata altitia, cum tauris
reliquisque omnibus a se paratis, apponat. Unum

VETUS INTERPRETATIO.

usque in finem, » et iratus rex misit exercitum suum, sive multitudinem cœlestis militiæ, sive eos angelos
qui positi sunt super pœnas et interficiunt interfectores ministrorum Verbi, et omnem civitatem eorum
succendunt. Puto civitas impiorum est, secundum unumquodque dogma, congregatio eorum qui con-
veniunt in sapientia principum hujus sæculi. Hanc succendit rex, et exterminat, quasi ex malis ædifica-
tionibus consistentem. Et si quando videris exterminationem sive alicujus falsi nominis scientiæ, sive
quorumlibet verborum profluentium veritatem, destructionem validam, non pigeat te dicere hoc factum
esse a militibus Dei, qui succendere solent civitatem inimicorum veritatis Dei. Succensa est ergo et
civitas doctrinæ Judaicæ post Christi adventum: qua succensa dixit rex servis suis, id est apostolis, aut
angelis Dei, qui præpositi erant super vocationem gentium, dicens: « Nuptiæ quidem paratæ sunt, invi-
tati autem non fuerunt digni. Itc ergo ad exitus viarum, et quantoscunque inveneritis, vocate ad nuptias. »
Et est videre ex omni via imperitorum dogmatum, quæ fuerunt secundum gentium mores, et civitatum, et
villarum, vocatos ad nuptias. Et egredientes servi, sive de Judæa et Hierusalem apostoli Christi, sive ab
interioribus finibus in quibus fuerant angeli sancti, et venientes ad vias diversas diversorum morum,
congregaverunt et congregabunt quoscunque invenerint, malos quidem, ut deponentes malitiam, quod
est extraneum a nuptiis vestimentum, et induentes se opera bona, quæ sunt nuptialia vestimenta, im-
pleant convivium nuptiale, recumbentes et requiescentes in fide.

24. Cum autem « impletæ fuerint nuptiæ » ex requiescentibus in fide, et cultura Dei, et tunc ingre-
diatur rex ad videndum et judicandum de discumbentium qualitate, ut eum quidem qui vestem non ha-
buerit nuptialem argueus damnet, reliquos autem prandium præparatum apponat. Vidit autem unum non
habentem nuptialem vestem: id est, quia unius sunt generis omnes qui servant malitiam post fidem,
quam habuerant ante fidem, et non deponunt eam, arguit eos quasi qui male fecerint, eo quod ausi sunt
in hujusmodi nuptias introire non recipientes digna nuptiis indumenta, id est, texturam virtutum, claram

⁶⁹ Matth. xxii, 8. ⁷⁰ ibid., 10.

(19) *Στρατιωτων*. Codex Anglicanus, *στρατιῶν*.

(20) *Καὶ οὐκ ἰδιωτικῶν*. Delenda videtur parti-
cula *οὐκ*. Cæterum vide Augustinum *Quæst. evangel.*

lib. i, quæst. 31, et Theophylactum. HæTIUS.

(21) *Ἐ ἦσαν*. Forte scribendum: *οἷς ἦσαν*.

autem veste nuptiali non indutum vidit, sub unico genere vel specie universos comprehendens qui nequitiam sibi ante fidem adhærescentem retinuerunt, eamque minime exuerunt; atque hunc quidem coarguit, ut qui male egerit, ad ejusmodi nuptias ingredi ausus veste nuptiali non assumpta, virtutis nempe **803** amictu, splendido vestimento, de quo Salomon in Ecclesiaste præcepit dicens ⁷¹: « Omni tempore sint vestimenta tua candida. » At obmutescit is qui absque nuptiali veste in magnificas hæc nuptias ingredi ausus est, neque quidquam proferre potest: qui ut pœna ac damnatione dignus ab eo condemnatur qui ministris edicit, aliis nempe ab exercitiis de quibus supra dicum est, ut colligatum ipsum pedibus, manibusque, quibus recte et uti par erat, usus non est (nec enim ita, uti decuerat, ambulavit, neque ea quæ decuerat, egit), non extra nuptiale duntaxat convivium, sed in tenebras etiam exteriores, et omni cassas lumine ejiciant; ut postquam in exterioribus tenebris fuerit versatus, lumen sitiens, ad Deum qui beneficium in eum conferre, atque inde illum liberare potest, fleat, infrendatque dentibus, qui propter nequitiam suam uvam acerbam comederunt, atque idcirco obstupuerunt: « Qui enim comedit uvam acerbam, obstupescunt dentes ejus ⁷². » Per acerbam porro uvam ejus nequitiam designari credendum est, qui ad ulteriora non contendit, sed eodem permanet loco, cum ad maturitatem contendere deberet, et virtutis uvam dulcem efficere. Quod autem invitentur plerique, digni autem nequaquam fiant, toti parabolæ id subnectit ⁷³: « Multi enim sunt vocati; » at propter eos qui ad nuptias ingressi, et pauci numero eum essent, discubuerunt, illud: « Pauci vero electi. » Quod si quis numerosos Ecclesiarum, ut simplicioribus utar verbis, cœtus consideret, quotque piam ac rectam vitam ducant, et « reformati sint in novitate sensus ⁷⁴; » quotque sequitur vivant, « et conformentur huic sæculo, » tum demum utilitatem comperiet

VETUS INTERPRETATIO.

vestem de qua etiam Salomon in Ecclesiaste præcipit, dicens: « In omni tempore sint vestimenta tua candida. » Obmutuit autem qui ausus fuerat in hujusmodi nuptias introire sine vestimento decenti, et sic condemnatur ab eo qui dixit ministris suis, videlicet præter exercitum illum qui erat desursum, ut alligantes eum manus et pedes quibus non sicut debuerat usus est (nec enim ad bonum cucurserat alligando, nec aliquos bonos impleverat actus), ejiciant eum non solum de convivio nuptiali, sed etiam in tenebras exteriores, et omni lumine alienas mittant, ut sitiens lumen cum fuerit in tenebris exterioribus, ploret ad eum qui potens est ei misereri, et eripere inde, et dentibus strideat, qui quoniam acerbam manducaverant, malitia stupidi erant effecti. Uva enim acerbam intelligit malitia ejus qui non obliviscitur posteriora, nec appetit priora, nec permanet in id ipsum, cum deberet ad maturitatem proficere

⁷¹ Eccle. ix, 8. ⁷² Jer. xxxi, 30. ⁷³ Matth. xxii, 14. ⁷⁴ Rom. xii, 2.

(22) Ἐνα δὲ οἶδε τὸν οὐκ ἐνδεδυμένον, etc. Col. iii, 9, 10. Tertullianus, *De resurrect. carn.* cap. 27; Ambrosius, lib. ix in Luc.; Hieronymus; Gregorius, homil. 38 in Evangel.; Chrysostomus, *Opus imperf.*, hom. 37 et 41; *Brevia enarratio*, Euthymius, cap. 51 in Matth. Huetius.

(23) Ἐστῶσαρ τὰ ἱμάτιά μου λευκά. Legendum: ἱμάτιά σου. Ita LXX, Eccles. ix, 8, et Vulgata: « vestimenta tua. » Hebr. חֲבִיטֶיךָ. Vetus interpr. Origenis hoc loco, « vestimenta tua. » lb.

(24) Ἄλλοις παρὰ τὰ ἄνω στρατεύματα. Verti etiam ita hæc poterant: « aliis ab exercitiis cœlestibus; » at cum exercitus cœlestes de quibus supra

A οἶδε τὸν οὐκ ἐνδεδυμένον (22) Ἐνδυμα γάμου, εἰς ἐν γένος ἢ εἶδος ἀναφέρων τοὺς τὴν πρὸ τῆς πίστεως κακίαν τηρήσαντας, καὶ μὴ ἀποδυσασμένους αὐτῶν· καὶ μέμφεται γε τῷ τοιοῦτῳ, ὡς κακῶς ποιήσαντι, κατὰ τὸ τετοληχέναι εἰσελθεῖν εἰς τοὺς τοιοῦτους γάμους, μὴ ἀναλαθόντι τὸ τοῦ γάμου ἔνδυμα, τὸ ὕφασμα τῆς ἀρετῆς, τὸ λαμπρὸν ἱμάτιον, περὶ οὗ Σολομῶν ἐν Ἐκκλησιαστῇ ἐνετελιατο λέγων· « Ἐν παντὶ καιρῷ ἔστῶσαρ τὰ ἱμάτιά σου λευκά (23). » Φιμοῦται δὲ ὁ τολμήσας εἰσελθεῖν χωρὶς ἐνδύματος γάμου εἰς τὸν λαμπρὸν τοῦτον γάμον, καὶ οὐ δύναται λέγειν, ὅστις ὡς ἄξιος κολάσεως καὶ κρίσεως καταδικάζεται ὑπὸ τοῦ εἰπόντος τοῖς διακόνοις, ἄλλοις παρὰ τὰ ἄνω στρατεύματα (24), ἵνα, δῆσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας (25), οἷς οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο, (οὔτε γὰρ ἦν

B ἔδει πορεύειν περιεπάτησεν, οὔτε δὲ ἐχρῆν πράξεις ἐπετέλεσεν) ἐκβάλωσιν αὐτὸν οὐ μόνον ἐξω τῆς ἐστίας τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐξώτερον σκότος, καὶ πάντῃ φωτὸς ἀμιγές· ἵνα, διψήσας φωτὸς μετὰ τὸ γεγονέναι ἐν σκότει τῷ ἐξωτέρῳ, κλαύσῃ πρὸς τὸν δυνάμενον αὐτὸν εὐεργετῆσαι, κάκειθεν ῥύσασθαι Θεὸν, καὶ τοὺς ὀδόντας βρῶξῃ τοὺς διὰ τὴν κακίαν φαγόντας τὸν ἄμφακα, καὶ διὰ τοῦτο αἰμωδιάσαντας· Τοῦ γὰρ « φαγόντος τὸν ἄμφακα οἱ ὀδόντες αἰμωδιάσουσιν. » Ὁμφακα δὲ κάκει νομιστέον λέγεσθαι τὴν κακίαν τοῦ μὴ ἀπεκτεινομένου τοῖς ἐμπροσθεν, ἀλλὰ παραμειναντος αὐτῇ, δέον ὀδεῦσαι ἐπὶ τὸ πέπειρον, καὶ γλυκεῖαν ποιῆσαι τὴν τῆς ἀρετῆς σταφυλὴν. Ἐπιφέρει δὲ ὅλη τῇ παραβολῇ διὰ μὲν τοὺς πολλοὺς τῶν κεκλημένων καὶ μὴ γενομένων ἄξιων τό· « Πολλοὶ γὰρ εἰσιν οἱ κλητοί· » διὰ δὲ τοὺς εἰσελθόντας εἰς τὸν γάμον, καὶ ἀνακληθέντας ἐκεῖ ὡς ὄλιγους (26), τό· « Ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. » Καὶ εἴ τις γε κατανοήσῃ τὰ πολυάνθρωπα ἀθροίσματα τῶν, ἵνα ἀπλούστερον ὀνομάσω, Ἐκκλησιῶν, καὶ ἐξετάσῃ πόσοι μὲν οἱ βιοῦντες ἐπιεικέστερον, καὶ « μεταμορφούμενοι τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοός· » πόσοι δὲ οἱ ῥαθυμότερον πολιτευόμενοι, « καὶ συσχηματιζόμενοι τῷ αἰῶνι τούτῳ, » ἴδοι ἂν, ὅτι χρησμός ἐστὶν ἡ λέγουσα τοῦ Σωτῆρος

egit, hi sint exercitus cœlestes, nostra interpretatio utramque comprehendit. lb.

(25) Ἴνα, δῆσαντες αὐτὸν πόδας καὶ χεῖρας, etc. Origenes, hom. 10 in Exod. c. x: « Manus est animæ virtus, quia tenere aliquid et constringere potest; velut si dicamus actus ejus et fortitudo; et pes quo incedit ad bona vel mala. » Idem reperies, hom. 8 in Levit. Vide item Hieronymum, Gregorium, hom. 38 in Evangel., Theophylactum, Euthymium, cap. 5 in Matthæum, Glossam. lb.

(26) Ἀνακληθέντες ἐκεῖ ὡς ὄλιγους. Lego ἀνακληθέντας. Codex Regius expungit τὸ, ὡς. lb.

φωνῆ· « Πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δ' ἐκλεκτοί. » A dicti hujus a Servatore prolati : « Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. » Alibi vero dictum est : « Multi quærent intrare, et non poterunt ⁷⁶; » et : « Contendite **804** intrare per angustam portam, quia pauci sunt qui inveniunt eam ⁷⁶. »

Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κῆρσον.

« Τότε προεβήντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν ἐν λόγῳ, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον. » Τὸ βούλημα τῆς ἐκκειμένης λέξεως, κατὰ τὸ ῥητὸν, τοιοῦτον εἶναι μοι φαίνεται· Ἰουδαῖοι, ἅτε ἰδίαν ἔχοντες τὴν κατὰ τὸν Μωσέως νόμον διδασκαλίαν, καὶ πολιτείαν ἀπεξενωμένην τῆς τῶν ἐθνῶν ἀγωγῆς, καὶ δόγμα ἔχοντες τὸ λέγον· « Ἔως θανάτου ἀγωνίῃσαι περὶ τῆς ἀληθείας, καὶ Κύριος πολεμήσει περὶ σοῦ, » ἀνθίσταντο τοῖς κρατοῦσιν αὐτῶν ἔθνεσιν ὑπὲρ τοῦ μὴ παραβῆναι τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· καὶ πολ- λάκις γε ἄρδην ἀπολέσθαι κεινδυνεύουσαν ἐπὶ Ῥω- μίων βουλομένων ἀνδριάντα Καίσαρος εἰσαγαγεῖν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνθιστάμενοι καὶ κωλύοντες τοὺς ἰσχυροτέρους αὐτῶν γενομένους, ἐκ τοῦ ἡμαρτη- κέναι Ἰουδαίους. Εὔρομεν δὲ (27) ἐκ τῶν κατὰ τὸν χρόνον Τιβηρίου Καίσαρος ἱστοριῶν γραφῆς, ὡς ἄρα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου ἐκινδύνευσεν ὁ λαὸς, τοῦ μὲν Πιλάτου βιαζομένου ἀνδριάντα Καίσαρος ἀνα- θεῖναι ἐν τῷ ναῷ, τῶν δὲ καὶ παρὰ δύναμιν κω- λυόντων. Τὸ δὲ ὁμοίον ἀναγγέλλεται γεγονέναι (28) καὶ κατὰ τοὺς χρόνους Γαίου Καίσαρος. Καὶ στο- χαζόμεθα, ὅτι ὅσον μὲν ἐπεσκοπεῖτο ὁ λαὸς, καὶ τὸν λεγόμενον κατὰ τοὺς προφῆτας φραγμὸν περιτε- τεύχιστο· « ὁ ἀμπελῶν τοῦ Κυρίου, οἶκος Ἰσραὴλ, καὶ τὸ ἡγαπημένον νεόφυτον αὐτοῦ ἀνθρώπος Ἰούδα, » οὐδὲν τηλικούτον ἐγένετο. Τὸ παραδο- ξότατον δὲ, αὐτὸς πρῶτος (29) ἐτόλμησε μῖναι τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ὁ Πιλάτος, ᾧ παρέδωκαν τὸν Ἰησοῦν. Καὶ κατὰ τὸν χρόνον οὖν τοῦ Σωτήρος, ἦν ἕνα φόρον ἐπε- τάχθησαν δοῦναι Ἰουδαῖοι Ῥωμαίοις, σκέψις καὶ βουλή ἦν ἐν Ἰουδαίῳ περὶ τοῦ πότερον καθήκει τοὺς ἀνα-

De iis qui de censu interrogaverunt.

25. « Tunc abeuntes Pharisei consilium inierunt adversus eum, ut caperent eum in sermone ⁷⁷, » et reliqua, usque ad id : « Et relicto eo abierunt. » Loci hujus, juxta ipsius contextus verba, hæc mihi videtur esse sententia. Judæi, utpote peculiararem, secundum Moysis legem, doctrinam, et diversam a gentium instituto vitæ rationem tuentes, illudque dogma observantes : « Usque ad mortem certa pro veritate, et Deus pugnabit pro te ⁷⁸, » ne legem Dei violarent, victricibus sui gentibus adversabantur ; et sæpe in præsentissimum vitæ discrimen adducti sunt, cum Romanis, qui propter Judæorum peccata superiores ipsis evaserant, Cæsaris statuam templo Dei inferre volentibus palam obisterent. Ac sub Pontio quidem Pilato valde periclitatum esse popu- lum ex conscriptis Tiberii Cæsaris tempore histo- riis discimus, cum statuam Cæsaris in templo con- secrare omni ope contenderet Pilatus, hi autem supra vires etiam suas reluctarentur. Idem quoque Caii Cæsaris temporibus contigisse scriptis tradi- tum est. Susplicamur autem nihil factum ejusmodi, quandiu populo provisum est, atque dicta a prophe- tis sæpe vallata erat « vinea Domini, domus Israel, et vir Juda germen ejus delectabile ⁷⁹. » Quod autem omnem superat fidem, primus ipse templum Dei violare ausus est Pilatus, cui Jesum tradiderunt. Sospitatoris itaque temporibus cum tributum Roma- nis pendere jussi sunt Judæi, de eo inter Judæos disputatum deliberatumque est, utrum consecratum Deo **805** gentem, quæ ipsius esset portio, tributum principibus solvere consentaneum sit, an pro liber- tate certare, si vitam pro arbitrio ducere non liceat,

VETUS INTERPRETATIO.

Lucem, et offerre virtutis alicujus manducabilem botrionem. Et addit : « Multi vocati, pauci vero electi. » Et si quis considerat multitudinem hominum quæ in Ecclesiis congregatur, et discussit quanti sunt qui conversantur discipline, et reformantur novitate sensus sui, quanti autem negligentissime conver- santes configurantur sæculo huic, videbit quia verus est sermo Domini dicens : « Multi vocati, pauci autem electi. »

25. « In illo tempore abierunt Pharisei et consilium acceperunt ut eum caperent in sermone. Et mit- tant discipulos suos cum Herodianis, dicentes : Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo, nec enim respicis personas hominum, » etc. Voluntas loci præsentis secundum textum talis mihi videtur. Judæi propriam habentes conversationem ex lege, et extraneam ab omni conversatione gentium, et habentes præceptum quod ait : « Usque ad mortem certa pro veritate, et Dominus pugnabit pro te, » ideo contradicebant gentibus dominantibus sibi, ut non transgredirentur legem Dei : et frequenter radiciter interire periclitati sunt sub Romanis volentibus statuam Cæsaris in- troducere in templum Dei, resistentes et prohibentes fortiores super se factos propter peccata. Inventum autem in historia Judaica, quod in tempore Tiberii Cæsaris sub Pontio Pilato periclitatus est populus, Pilato quidem cogente ut susciperent statuam Cæsaris in templo, Judæis autem et supra vires suas resi- stentibus. Similiter autem scriptum est factum in tempore Caii Cæsaris. Existimamus ergo quoniam

⁷⁶ Luc. xiii, 24. ⁷⁷ Matth. vii, 13, 14. ⁷⁸ Matth. xxii, 15 et seq. ⁷⁹ Eccli. iv, 35. ⁸⁰ Isa. v, 7.

(27) *Εὔρομεν δέ*, etc. Hæc ex Josepho *Antiq.* lib. xviii, cap. 4, et lib. ii *De bell. Jud.*, cap. 8, petita sunt. **HÆTIUS.**

(28) *Τὸ δὲ ὁμοίον ἀναγγέλλεται γεγονέναι*, etc. Vide Josephum, *Antiq.* lib. xviii, cap. 11, et *De bell. Jud.* lib. ii, cap. 9. **Id.**

(29) *Τὸ παραδοξότατον δέ, αὐτὸς πρῶτος*, etc. Josephus, *Antiq.* lib. xviii, cap. 4 : Καὶ οὐκ τοῦτο οἱ

πρότερον ἡγεμόνες ταῖς μὴ μετὰ τοῦτωνδε κότρωον ση- μαλαῖς ἐποιοῦντο εἰσοδὸν τῇ πόλει. Πρῶτος δὲ Πιλά- τος ἀγνώστω τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὸ νύκτωρ γενέσθαι τὴν εἰσοδὸν, ἰδρύεται τὰς εἰκόνας φέρων εἰς τὸ Ἱε- ροσόλυμα. « Et ideo qui ante hunc fuere præbides, cum signis aliter insignitis solebant urbem ingredi. Primus Pilatus ignavis omnibus noctu illatas effi- gies Hierosolymis statuit. » **Id.**

et tributum minime pendere. Fertur autem docuisse Judas Galilæus, cujus in apostolorum Actis mentionem facit Lucas, ad defectionem impulsa ingenti Judæorum multitudine, Cæsari nequaquam pensitandum esse vectigal, neque dominum hunc appellandum. At qui tunc præerat tetrarcha populo persuadere conabatur præsentium rerum statui sese ut accommodaret, nec voluntarium contra potentiores bellum susciperet, et vectigalia solveret. Ac talia quidem præsentem hocce Evangelii loco non aperte declarantur; at qui proposita contextus verba accurate explorare valuerit, hæc ita se habere facile inde comperiet. Cum enim Jesum in sermone illaqueare vellent Pharisæi, missis ad eum discipulis suis cum Herodianis, ut ab eo sciscitarentur, liceretne census dare Cæsari, an non, illaqueandi ejus locum minime habuissent, si dandum enim esse in confesso fuisset, vel si dandum non esse omnes consensusent.

26. At vide an non vel ex eo historię hujusce veritas elucescat, quod cum Jesum in sermone illaqueare vellent Pharisæi, non discipulos duntaxat suos de censu quæsitum miscrint, sed cum Herodianis. Veri quippe simile est qui tributum Cæsari

κειμένους τῷ Θεῷ, καὶ μερίδα ὄντας αὐτοῦ διδόναι φόρον τοῖς ἄρχουσιν, ἢ ὑπὲρ ἐλευθερίας πολεμεῖν, εἰ μὴ συγχωροῦντο ζῆν ἃ βούλονται, καὶ μὴ διδόναι φόρον. Καὶ ἰσθόρηται, ὅτι Ἰούδας μὲν ὁ Γαλιλαῖος (30), ὃς μὲννηται καὶ Λουκάς ἐν ταῖς τῶν ἀποστόλων Πράξεσιν, ἀποστήσας πολὺ πλῆθος Ἰουδαίων, ἐδίδασκε μὴ δεῖν διδόναι Καίσαρι φόρον, μηδὲ κύριον ἀναγορεύειν τὸν Καίσαρα· ὁ δὲ κατὰ τὸν καιρὸν αὐτοῦ τετράρχης (31) πείθειν ἐβούλετο τὸν λαὸν εἶκεν τῇ παρρούσῃ καταστάσει, καὶ μὴ αὐθαίρετον αἰρεῖσθαι πρὸς ἰσχυροτέρους πόλεμον, διδόναι δὲ τοὺς φόρους. Καὶ ἡ προκειμένη δὲ τοῦ Εὐαγγελίου λέξις οὐ σαφῶς μὲν ἐμφαίνει τὰ τοιαῦτα· τῷ δὲ δυναμένῳ βεβασανισμένως ἔρᾶν τὸ ἐκκειμένον ῥητὸν, παρίστησι ταῦτα οὕτως ἔχειν· χώραν γὰρ οὐκ εἶχον Φαρισαῖοι βουλόμενοι παγιδεῦσαι ἐν λόγῳ τὸν Ἰησοῦν, ἀποστελλαντες ἑαυτῶν τοὺς μαθητὰς μετὰ τῶν Ἑρωδιανῶν πυθέσθαι τοῦ Ἰησοῦ, πότερον ἔξεστι δοῦναι κῆνον Καίσαρι, ἢ οὐ· εἰ ὁμολογούμενον ἦν, ὅτι οὐ διδόναι (32), καὶ εἰ συμπεφωνημένον ἦν, ὅτι διδόναι.

Καὶ ὅρα εἰ μὴ δηλοῦται τὰ τῆς ἐκκειμένης ἱστορίας ἐκ τοῦ τοὺς βουλομένους παγιδεῦσαι ἐν λόγῳ τὸν Ἰησοῦν Φαρισαίους, μὴ μόνους ἀπεσταλκέναι τοὺς μαθητὰς ἑαυτῶν (33) πεισομένους περὶ τοῦ κήνου, ἀλλὰ μετὰ τῶν Ἑρωδιανῶν· εἰκόσ γὰρ, ὅτι

VETUS INTERPRETATIO.

quandiu quidem speculabatur populum illum Deus, circumdatus fuerat sepe Dominicæ tuitionis, quasi « vinea Domini Sabaoth, » nihil hujusmodi contingebat eis. In primis autem ipse Pilatus cui tradiderant Christum, ausus est populum inquinare, quod gravius erat captivitatibus universis : quoniam omnis captivitas quam frequenter sunt passi, corporis erat vexatio, introductio autem status in templum animarum erat interitus. Et in tempore ergo Christi, quando tributum jussi sunt dare Romanis, cogitatio et consilium erat apud Judæos, utrum deberent qui Dei populus erant, et portio ejus, tributum dare principibus, aut potius pro libertate bella suscipere, nisi permitterentur vivere sicut ipsis placebat. Et refert historia quod Judas quidem Galilæus, cujus memor est Lucas in Actibus apostolorum, evellens multam multitudinem Judæorum, docebat non oportere Cæsari dare tributum, neque dominum Cæsarem appellare. Qui autem erat in tempore illo tetrarcha, suadere populo festinabat, ut statui præsentium consulenter, et non voluntarie contra fortiores susciperent bellum, sed acquiescerent dare tributum. Et sermo quidem Evangelii præsentis, non quidem manifeste, tamen hæc ipsa ostendit. Qui autem diligenter considerat verborum præsentium sensum, inveniet hoc et in hoc loco præsentium. Nec enim haberet occasionem Pharisæi, volentes Christum capere in sermone, mittentes discipulos suos cum Herodianis ut eum interrogarent utrum liceret Cæsari dare tributum, an non, si manifestum apud eos fuisset, quoniam non oportet dare, et si consonantia voluntatum apud eos fuisset ut non darent tributum.

26. Et vide nisi manifestatur historia illa ex eo quod volentes Christum capere in sermone, non solum miserunt discipulos suos interrogantes de censu, sed cum Herodianis. Forsitan enim in populo tunc qui quidem dicebant oportere dare tributum Cæsari, vocabantur Herodiani ab his qui hoc facere recusabant. Qui autem prospectu libertatis dare tributum vetabant, videbantur esse Pharisæi subtilitatem Judaicarum disciplinarum cautius observantes, ut si quidem Christus responderet non oportere Cæsari dare tributum, traderent eum Romanis quasi recessionis auctorem : si autem juberet dari, Pharisæi accusa-

(30) Καὶ ἰσθόρηται, ὅτι Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος. Act. v, 37; Josephus, lib. xviii *Antiq.* cap. 1 et 2. *Hætius.*

(31) Ὁ δὲ κατὰ τὸν καιρὸν αὐτοῦ τετράρχης, etc. Post Archelai, qui fuit Herodis Ascalonitæ filius, exsilium, redacta in provinciæ formulam, et Syriæ attributa Judæa, in eamque misso Quirinio, qui Judæorum facultates censeret, rebellasse Judam Gaulanitem, plurimosque ad defectionem sollicitasse narrat Josephus, lib. xviii *Antiq.*, cap. 1. Duo ergo tum supererant tetrarchæ, Herodes Antipas, et Philippus; hic Trachonitidis et Gaulanitidis, iste Galilæa: quorum uterque omnibus obsequiis favorem Cæsaris demereri studebat. Testis idem Josephus, lib. xviii *Antiq.*, cap. 3. Et verisimile est utrumque subditos sibi populos, ipsosque adeo Judæos, cervicosam gentem, refractariam, et Cæsaris mandata facile respicientem, tributa vero ægre pensitantem,

pro virili compescuisse. Hoc autem loco alterutrum designat Origenes; vel Philippum e cujus ditione, Gamala videlicet, Gaulanitidis regionis oppido, ortum duxerat Judas, ut est apud Josephum, lib. xviii *Orig.*, cap. 1, vel Herodem, in cujus tetrarchia, Galilæa nimirum, conflata fuerat hæc Galilæorum factio. Hinc autem satis liquet eorum stare non posse sententiam, qui seditionem a Juda concitatam in annum primum Christi conferunt: nullus quippe tum tetrarcha; solus rerum potiebatur Herodes magnus. Nec minus inde perspicuum est quantum Bezam ratio fugerit, qui, *Adnot. in Matth.* xxi, 16, eos ab Herode defensos fuisse conjicit, qui tributum Cæsari dandum non esse propugnabant. Id.

(32) Ὅτι οὐ διδόναι. Forte legendum ὅτι οὐ δεῖ διδόναι, et paulo post, ὅτι δεῖ διδόναι. Id.

(33) Codex Regius, αὐτῶν.

ἐν τῷ λαῷ τότε (34) οἱ μὲν διδάσκοντες τελειν τὸν A
 φόρον Καίσαρι ἐκαλοῦντο Ἡρωδιανοὶ ὑπὸ τῶν μὴ
 θελόντων τοῦτο γίνεσθαι· οἱ δὲ φαντασίᾳ ἐλευθε-
 ρίας (35) κωλύοντες δίδοναι τὸν φόρον τῷ Καίσαρι,
 ἐδόκουν εἶναι οἱ ἀκριβοῦντες τὰ Ἰουδαίων μαθήματα
 Φαρισαῖοι. Εἰ δὲ μὴ βούλεται τις ταῦθ' οὕτως ἔχειν,
 σωσάτω πῶς βουλόμενοι αὐτὸν παγιδεῦσαι ἐν λόγῳ
 ἀποστέλλουσι τοὺς ἑαυτῶν μαθητὰς οἱ Φαρισαῖοι,
 ἀποστέλλουσι δὲ καὶ τοὺς Ἡρωδιανούς πεισομένους
 περὶ τοῦ φόρου· ποία γὰρ παγίς ἦν ἐν τῷ ἀποκρίνα-
 σθαι τὸν Ἰησοῦν, εἴτε βούλεται κῆρσον δίδοσθαι Καί-
 σαρι, εἴτε μὴ, εἰ μὴ, ὡς ἀποδεδιώκαμεν, κωλύοντος
 μὲν αὐτοῦ δίδοναι (36) κῆρσον Καίσαρι, ἐμελλόν
 Ἡρωδιανοὶ παραδίδοναι αὐτὸν Ῥωμαίοις, ὡς ἀπο-

in populo pendi **806** vellent, Herodianos ab iis
 fuisse appellatos qui id nequaquam faciendum esse
 statuebant. Qui autem libertatis specie ducti, quo-
 minus vectigal Cæsari pensitaretur, impediabant, ii
 fuisse videntur Pharisæi Judæorum disciplinas ac-
 curatius rimantes ac tuentes. Quod si quis hæc ne-
 quaquam ita se habere censet, id explicet ac conciliet,
 curnam illaqueare eum in sermone volentes,
 suos discipulos, necnon et Herodianos, de censu
 quæsituos mittant Pharisæi. Sive enim dandum
 esse tributum Cæsari sanxisset Servator, sive non,
 cujusmodi is fuisse laqueus responsioni ejus præ-
 tensus; nisi, ita ut diximus, impediante eo quomi-
 nus census Cæsari daretur, eum quasi defectionis

VETUS INTERPRETATIO.

rent eum quasi personas hominum aspicientem, magis quam docentem viam Dei in veritate. Considera
 autem, et vide quoniam Pharisæorum discipuli dicentes : « Magister, scimus quia verax es, et viam Dei
 in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo, neque enim aspicias personas hominum, » provocabant
 eum per hujusmodi laudem ut non acciperet Herodianorum personas, qui partes Cæsaris defendebant :
 aut respondens secundum voluntatem Pharisæorum quia non licet Cæsari dare tributum, traderetur He-
 rodianis. Unde et Dominus videns nequitiam eorum ita dixit : « Quid me tentatis, hypocritæ? Ostendite
 mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Jesus : Cujus est imago hæc et supra-

(34) *Εἰκός γάρ, ὅτι ἐν τῷ λαῷ τότε*, etc. Supra B
 diximus Herodem Antipam tributis Cæsari pendendis
 operam suam contulisse, cui rei pater itidem
 ipsius Herodes magnus præfuerat. Pergit Origenes,
 eosque qui hanc Herodis adjuvarent voluntatem, ab
 aliis qui tributorum coactioni resisterent, Herodia-
 nos dictos fuisse vult. Eandem tucter sententiam
 Hieronymus in hunc Matthæi locum : « Erat, inquit,
 in populo magna seditio, dicentibus aliis pro secu-
 ritate et quiete, qua Romani pro omnibus milita-
 rent, debere tributa persolvi; Pharisæis vero, qui
 sibi applaudebant de justitia, e contrario docentibus
 non debere populum Dei, qui decimas solveret,
 et primitiva daret, et cætera quæ in lege scripta
 sunt faceret, humanis legibus subjacere. Cæsar Au-
 gustus Herodem filium Antipatri alienigenam et
 proselytum regem Judæis constituerat, qui tributis
 præset, et Romano pareret imperio. Mittunt igitur
 Pharisæi discipulos suos cum Herodianis, id est
 militibus Herodis, seu quos illudentes Pharisæi, C
 quia Romanis tributa solvebant, Herodianos voca-
 bant, et non divino cultui deditos. Quidam Latino-
 rum ridicule Herodianos putant, qui Herodem Chris-
 tum esse credebant, quod nusquam omnino
 legitur. » Quæ postrema, ut id obiter dicam, im-
 merito carpere videtur magnus Scaliger in *Eusebianis
 animadversionibus*, his verbis : « In quo fugit
 eum (Hieronymum) ratio. Non enim Latini id pro-
 diderunt, sed ex veteribus Græcis Epiphanius, Græ-
 cus et ipse scriptor, id retulit. » Meminisset hæc
 haberi apud Tertullianum, *De præscript. adv. hæret.*,
 cap. 45 : « Cum his etiam Herodianos, qui Christum
 Herodem esse dixerunt; » et illa quoque apud Phila-
 strium, qui paulo ante Hieronymum vixit, hæc.
 xxviii : « Herodem autem regem Judæorum percus-
 sum ab angelo, ipsum ut Christum sperantes ex-
 spectant. » Rectius Hieronymum insinulasset Scaliger
 hoc nomine, quod cum supra adducto loco
 ridicule existimari a quibusdam Latinorum dicat, D
 Herodianos esse qui Herodem Christum esse cense-
 bant, idem tamen in *Dialogo contra Luciferianos*,
 cap. 8, ita scribat : « Herodiani Herodem regem
 susceperunt pro Christo. » Ex Origenis igitur, et Hiero-
 nymi, et Cyrilli præterea Alexandrini sententia,
 Herodiani appellabantur, qui vectigalia Romanis
 esse solvenda prædicabant. Quæ si legisset Beza,
 id sane non adnotasset ad Matth. xii, 16 : « Alii
 igitur existimant Herodianos appellari, qui cense-
 rent tributa Cæsari solvenda, quibus videlicet colli-

gendis rex Herodes Antipatri filius ab Augusto esset
 constitutus. At ego fateor me nusquam hoc legisse. »
 De Herodianis multi multa prodidere; alii eos fuisse
 volunt, qui Herodem magnum; nonnulli qui Anti-
 pam; alii etiam qui Agrippam Messiam esse cre-
 derent; alii, qui vectigalium coactoribus faverent;
 quidam Herodianos milites; nonnulli domesticos.
 Ego vero sic sentio, existitisse quosdam Herodis
 magni temporibus, qui Messiam ipsum esse opina-
 rentur: cum tributis autem præset Herodes,
 iisque per vim exigendis milites promptos haberet
 et expeditos, ipsius quoque cultores et asseclas,
 quo Messia suo per omnia assentirentur, pendenda
 tributa prædicasse; Judæos vero, et ex iis potissi-
 mum Pharisæos, Herodianorum nomine, tum mili-
 tes, tum exactores, tum Herodis tanquam Messia
 cultores insignivisse; utpote qui omnes Herodi fa-
 verent; mortuo autem Herode magno, et Viennam
 deinde relegato Archelao, cum Judæa provinciæ
 formam accepisset, superfuisse etiamnum qui He-
 rodem defunctum pro Messia haberent, quique præ-
 cepta illius, leges, et placita pertinaciter tuerentur
 et propugnarent, in quibus præcipuum illud erat,
 Cæsari pensitanda esse tributa. Nullos autem hoc
 nomine milites Hierosolymæ tum fuisse, cum Hero-
 dis Antipæ potestati nequam esset permissa; sed
 precibus solum, auctoritate, ac consilio, non per
 vim tributorum coactionem ipsum promovisse per-
 spicuum est. Hæc tunc.

(35) *Οἱ δὲ φαντασίᾳ ἐλευθερίας*, etc. Quemad-
 modum ita consentiebant Sadducæi et Herodiani, ut
 Sadducæorum pars esse crediti sint Herodiani; ita
 e Pharisæorum exedris exiisse Galilæos verisimile
 est, nam et βασιλεῦσι δύνανται μάλιστα ἀντιπράσ-
 σαι, καὶ τοῦ προύπτου εἰς τὸ πολεμεῖν τε καὶ βλά-
 πτειν ἐπαίρονται. « Regibus obsistere possunt, et ad
 eis bellum et damnum inferendum aperte insur-
 gunt: » ut ait Josephus, l. xvii *Ant.*, c. 5, et defe-
 ctionem suam exorsurus Judas Gaulanides Saddu-
 cum Pharisæum sibi adjunxit, quemadmodum ex
 eodem Josepho, lib. xviii *Antiq.*, cap. 1, discere
 licet; et utriusque ne Cæsari fidem suam jurejurando
 obligarent, extrema omnia constanter pertulerunt.
 Josephus, lib. xvii *Orig.*, cap. 3, et lib. vii *De bell.
 Jud.*, cap. 27. Id autem videtur hoc loco innuere
 Origenes. In.

(36) *Κωλύοντος μὲν αὐτοῦ δίδοναι*, etc. Hiero-
 nymus, Chrysostomus, *Brevis enarratio*, Theophy-
 lactus. In.

autorem, ac impulsorem Romanis tradituri fuissent Herodiani; permittente vero, accusaturi Jesum fuissent Pharisei, quasi personam hominis potius respiceret, quam viam Dei in veritate doceret? Apud te autem id cogita, Phariseorum discipulos dicentes: « Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo; non enim respicis personam hominum⁸⁰, » ejusmodi laude eum quasi dehortari ne Herodianorum personam respiciat, eorumque qui a Cæsaris partibus stabant, ut juxta Phariseorum sententiam tributum Cæsari non esse **807** solvendum affirmans, Herodianis ab ipsis traderetur. Quin et illud attende⁸¹: « Cognita autem Jesus nequitia eorum, ait: Quid me tentatis, hypocritæ? » Se ergo a Phariseis callido ac vafro animo ad se accedentibus tentari sciebat, ut quicquid ipse respondisset, ex sua responsione insidias sibi instruerent. Hæc ergo in hunc præsentis Evangelii locum ad litteram dicta sunt, quibus consonant quæ a Marco et Luca super iisdem rebus allata sunt, quemadmodum ex Evangeliorum inter se collatione ac comparatione existimare potes; nec aliam enim ac istam super hoc loco Matthæus profert sententiam, nec Marcus quoque iisdem ac Matthæus. Simul autem ad ea quæ jactantur a multis, propterea que honorifica videntur esse, minime sub pietatis in Deum specie attendere a Hospitatore nostro docemur, sed ad ea que disquisitione et studio, necnon et rationis consequentia astruntur ac probantur. Observa enim quæstione hac proposita, an dandus esset Cæsari census, necne, opinionem suam simpliciter cum non protulisse, sed cum dixisset⁸²: « Ostendite mihi numisma census, » cujus esset imago ac superscriptio quævisse, et cum Cæsaris esse dicerent, Cæsari quæ sua forent poscenti reddenda esse, neque pietatis specie hunc iis esse fraudandum respondisse. Non autem quæ Cæsaris sunt, Cæsari reddere licet, quæ Dei autem sunt, Deo reddere fas non est; nec quæ Cæsaris sunt Cæsari reddens quisquam, quæ Dei sunt Deo reddere prohibetur.

27. Hunc autem locum tropologicè sic interpretari potest aliquis. Ex corpore et anima conflatus sumus; quod autem spiritu etiam contememus, id impræsentia dicere supersedeamus. Corporum autem

στασίαν διδάσκοντα· ἐπιτρέποντος δὲ, οἱ Φαρισαῖοι ἐμελλον κατηγορεῖν τοῦ Ἰησοῦ, ὡς βλέποντος εἰς πρόσωπον ἀνθρώπου μᾶλλον, ἢ πρὸς διδάσκοντος ἐν ἀληθείᾳ τὴν ὁδὸν Θεοῦ; Βασάνισον δὲ παρὰ σαυτῶν, ὅτι οἱ τῶν Φαρισαίων μαθηταὶ λέγοντες· « Διδάσκαλε, οἶδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπου· » οἷον προκαλοῦνται αὐτὸν διὰ (57) τοῦ ἑπαινοῦ ἐπὶ τὸ μὴ λαβεῖν πρόσωπον τῶν Ἡρωδιανῶν, καὶ τῶν οἱ ἐφρόνουν τὰ Καίσαρος, ἵνα ἀποφηνάμενος κατὰ τὴ βούλημα τῶν Φαρισαίων περὶ τοῦ μὴ δεῖν Καίσαρι διδόναι φόρον, ὑπ' αὐτῶν παραδοθῆ τοῖς Ἡρωδιανοῖς. Ὅρα δὲ καὶ τό· « Γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν πανουργίαν αὐτῶν, εἶπε· Τί με πειράζετε, ὑποκριταί; » Οὐκοῦν ἤδει πειραζόμενος ὑπὸ τῶν Φαρισαίων μετὰ πανουργίας αὐτῶν προσερχομένων, ἴν' ὅ τι ποί' ἂν ἀποκρίνηται, ἐκ τῆς ἀποκρίσεως ἐπιβουλεύσωσιν αὐτῶν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ τοῦ προκειμένου Εὐαγγελίου λελέχθω εἰς τὸν τόπον ὡς πρὸς τὴν λέξιν, οἷς συνάδει καὶ τὰ τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Λουκᾶ ῥητὰ περὶ τῶν ὁμοίων, ὡς δυνατόν σοι παραθεμένῳ τὰ Εὐαγγέλια καὶ συνεξετάζοντι αὐτὰ ἀλλήλοις ἰδεῖν· οὐκ ἄλλος γὰρ νοῦς ἐστὶ παρὰ τοῦτον εἰρημένος τῷ Ματθαίῳ περὶ τῶν κατὰ τὸν τόπον, καὶ παραπλησίως Ματθαίῳ παρὰ τῷ Μάρκῳ. Ἄμα δὲ καὶ διδασκόμεθα ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μὴ τοῖς ὑπὸ τῶν πολλῶν λεγομένοις, καὶ διὰ τοῦτο ἐνδόξοις φαινομένοις, προφάσει τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας προσέχειν, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς ἐξετάσεως, καὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου παρασταμένοις· πρόσχες γὰρ, ὅτι, ζητούμενου τοῦ, εἰ δεῖ διδόναι Καίσαρι κῆνσον, ἢ μὴ, οὐκ ἀπλῶς ἀπεφῆναι τὸ θεκὸν ἑαυτῷ, ἀλλὰ εἰπὼν· « Ἐπιδείξατέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κῆνσου, » ἐπίθετο τίνος ἢ εἰκῶν καὶ ἢ ἐπιγραφῆ, καὶ εἰποῦσιν, ὅτι Καίσαρος, ἀπεκρίνατο, ὅτι δεῖ ἀποδιδόναι τῷ Καίσαρι τὰ αὐτοῦ αἰτοῦναι, καὶ μὴ ἀποστερεῖν αὐτὸν τῶν ἰδίων φαντασιᾶ θεοσεβείας. Οὐ δῆπου δὲ τὰ μὲν Καίσαρος ἀποδιδόναι δεῖ τῷ Καίσαρι, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ· καὶ οὐ κωλύεται τις ἀποδοῦς καὶ Καίσαρι τὰ Καίσαρος ἀποδιδόναι τῷ Θεῷ τὰ τοῦ Θεοῦ.

Δύναται δὲ τις τὰ κατὰ τὸν τόπον οὕτως τροπολογῆσαι. Συνεστήκαμεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος (58)· υπερκεσθῶ δὲ νῦν λέγειν ὅτι καὶ ἐκ πνεύματος· καὶ ὑπεβλομέν τινα διδόναι ὡσπερὰ φόρον σωμάτων

VETUS INTERPRETATIO.

scriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ Dei sunt, Deo. » Ex hoc loco discimus Salvatoris exemplo, ut non his quæ a multis dicuntur, et propterea gloriosa videntur, occasione pietatis attendamus, sed quæ convenienter secundum ordinem rationis dicuntur. Nam cum quæreretur ab eo utrum licet Cæsari dare tributum, an non: non simpliciter dedit responsum secundum quod videbatur eis, sed dixit: « Ostendite mihi numisma census; » et interrogavit, « cujus est inscriptio? » Et dicentibus eis, quod Cæsaris, respondit quod oportet reddere Cæsari, quæ Cæsaris sunt, et non eum oportet fraudare a propriis ejus pietatis occasione. Nec enim ex eo quod reddit quis Cæsari quæ Cæsaris sunt, impeditur reddere Deo quæ Dei sunt.

27. Potest aliquis moraliter intelligere locum istum hoc modo. Omnes consistimus ex anima et corpore; differamus nunc dicere quoniam et ex spiritu, et debemus quædam dare quasi tributum corporum principi qui dicitur Cæsar, id est necessaria corpori,

⁸⁰ Math. xxii, 16. ⁸¹ ibid., 18. ⁸² ibid., 19 et 20.

(57) Οἷον προκαλοῦνται αὐτὸν διὰ, etc. Theophylactus. Huetius.

(58) Συνεστήκαμεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος etc.

Theophylactus in hunc Matthæi locum, et in Marc. xii, 16.

ἄρχοντι λεγομένῳ Καίσαρι, τὰ ἀναγκαῖα τῷ σώματι, ἔχοντα τὴν εἰκόνα τοῦ τῶν σωμάτων ἀρχοντος σωματικῆν· ταῦτα δὲ ἐστὶ τροφή, καὶ σκέπη, καὶ ἀναγκαῖα διανάπαυσις, καὶ ὕπνοι. Καὶ ἄλλα ὀφειλομέν, ἐπεὶ ἡ ψυχὴ φύσει κατ' εἰκόνα ἐστὶ Θεοῦ, τῷ βασιλεῖ αὐτῆς Θεῷ, ἅπερ ἐστὶ συμφέροντα, καὶ κατὰλληλα τῇ τῆς ψυχῆς φύσει καὶ οὐσίᾳ. Ταῦτα δὲ εἰσὶν αἱ ἐπ' ἀρετὴν ἄγουσαι ὁδοὶ, καὶ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις. Οἱ οὖν διδασκόμενοι τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν τοῦ σώματος πραγμάτων, καὶ ὀφειλομένων αὐτῷ οὐ τὰ αὐτὰ δοξάζουσιν· οἱ μὲν γὰρ τὸ ἀνάλογον ποιοῦσι τοῖς συμβουλευούσι μὴ διδόναι κῆρσον Καίσαρι, ὅση δύναμις νηστείας καὶ ἀγρυπνίας κακοῦντες τὸ σῶμα, καὶ ἀποχῆ πάσῃ τῇ διὰ τὸ σῶμα, καὶ τὰς ἀναγκαῖας αὐτοῦ πράξεις· ἕτεροι δὲ παρὰ τούτους εἰσὶν, οἱ ἀτρανώτως μὲν διαλαμβάνουσι περὶ τῶν κατὰ τὸν τόπον φαντάζονται δὲ, ὅτι καὶ τῷ σώματι χρὴ δίδναι τὰς ὀφειλάς· ἀλλ' ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τρανῶς χωρίζων τὰς εὐλόγους τῷ σώματι ὀφειλάς ἀπὸ τῶν ὀφειλῶν τῆς ψυχῆς, φησὶν· « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ »· εἰκόνα γὰρ ἔχει Καίσαρος καὶ σωματικῶν πραγμάτων ὁ φόρος, ὃν μόνον καὶ οὐδὲν πλεόν αὐτοῦ ὀφειλομέν τῷ σώματι.

Οἶδα δὲ καὶ ἄλλην εἰς τὸν τόπον τοιαύτην φερομένην διήγησιν. Ὁ μὲν ἀρχὸν τοῦ αἰῶνος τούτου (39) ἐν τροπολογίᾳ καλεῖται Καίσαρ· ὁ δὲ τῶν αἰώνων βασιλεὺς, ἐν οὐδενὶ συμβόλῳ τυγχάνων, Θεὸς πανταχοῦ ὀνομάζεται. Ἐπεὶ τοίνυν ἔχομέν τινα τοῦ ἀρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου, τοῦτέστι τὰ κατὰ κακίαν, καὶ οὐ πρότερον δυνάμεθα ἀποδιδόναι τὰ τοῦ Θεοῦ πᾶν Θεῷ, ἐὰν μὴ ἀποδῶμεν ἀποθέμενοι πάντα τὰ τῆς κακίας τῷ Καίσαρι τὰ τοῦ Καίσαρος· διὰ τοῦτο ὁ

VETUS INTERPRETATIO.

Im, hoc est, escas, et vestimenta, et somnum, et quæcunque necessaria sunt ad repausationem simplicem naturæ carnalis, sine quibus consistere non potest carnis natura. Item quoniam anima quantum ad naturam suam secundum imaginem est Dei regis sui, quæcunque sunt convenientia animarum naturæ, id est, viæ omnes quæ ducunt ad virtutem, debemus ea Deo offerre. Qui ergo supra modum docent legem Dei, et de rebus corporalibus, et debitis corpori nihil curare præcipiunt, ipsi sunt Pharisei qui reddere tributum Cæsari velabant; id est, qui tota virtute suadent omnino jejuniis et vigiliis debere affligere corpus, et abstinere ab omnibus quæ sunt corporalia, et necessaria corpori, ut nihil ex nobis corporis principi tribuatur, quales sunt de quibus ait Apostolus: « Novissimis temporibus recedent quidam a fide attendentes spiritibus erroris et doctrinæ dæmoniorum in hypocrisi loquentium mendaciam, cauteriatum habentium conscientiam suam, prohibentium nubere, et jubentium abstinere a cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus. » Alii autem sunt qui supra modum existimant oportere corporibus indulgere, et per omnia satisfacere principi corporum; et ipsi sunt secundum similitudinem Herodianorum dicentium oportere Cæsari dare tributum. Salvator autem noster Verbum Dei, dilucide separans rationabilia corporis debita a debitis spiritualibus animæ, dixit: « Reddite Cæsari, quæ Cæsaris sunt; et quæ Dei sunt, Deo. » Imaginem enim Cæsaris habet omnis res corporalis, et imaginem Dei habet omnis virtus. Si ergo sic reddimus principi carnis quæ carnalis sunt, ut non fraudemus Deum a spiritualibus ejus virtutibus, tunc reddimus principi corporum, quæ corporis sunt, id est, ea sola quæ necessaria habet carnis natura, et nihil amplius quod pertineat ad rationem virtutum. Et si virtutibus serviamus, ut non gravetur carnis natura a necessariis suis, tunc reddimus Deo quæ Dei sunt: ut nec virtus minoretur, dum supra modum carni servimus, nec carnis natura gravetur, dum abundantius virtutibus adhæremus.

28. Scio et hujus loci aliam traditionem, quoniam princeps mundi moraliter dicitur: sicut et omnium gentium principes, in persona principum mundi ponuntur. Rex autem omnium sæculorum Deus, non in uno mysterio, sed ubique est Deus. Quoniam ergo habemus quædam in nobis quæ sunt principis hujus-

²⁸ Matth. xxii, 21.

(39) Ὁ μὲν ἀρχὸν τοῦ αἰῶρος τούτου, etc. Origenes, homil. 39 in Luc.: « Duæ sunt imagines hominis: una quam accepit a Deo factus in principio, sicut in Genesi scriptum est: juxta imaginem et similitudinem Dei; altera choici, id est terreni, postquam propter inobedientiam atque peccatum

A principi, qui Cæsar dicitur, quoddam veluti tributum pendere debemus, corpori videlicet necessaria, quæ corpoream corporum principis imaginem continent; ea autem sunt alimenta, et vestes, et necessaria quies, ac somnus. Quoniam autem anima ad imaginem Dei a natura comparata est, alia animæ naturæ ac substantiæ convenientia, ac congrua ipsius regi, Deo scilicet debemus; ea autem sunt ad virtutem ducentes viæ, et gesta virtuti consona. Legis ergo Dei doctores de rebus ad corpus pertinentibus ipsique debitis eadem non sentiunt. Qui enim corpus quantum pote jejuniis et vigiliis macerant, rerumque omnium abstinentia, quas corpus et necessariæ ipsius functiones postulant, idem propemodum faciunt ac qui tributum Cæsari non solvendi auctores sunt. Alii vero sunt præterea qui res hoc loco propositas obscure interpretantur; corpori autem pendendum esse debitum sibi fingunt; at Sospitator noster, qui Verbum Dei est, congrua corpori debita ab animæ debitis distinguens, ait ²¹: « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo; » imaginem quippe Cæsaris, corporearumque rerum præfert tributum, quod solum, neque quidquam amplius corpori debemus.

28. Aliam autem etiam per vulgatam loci hujus interpretationem teneo. Princeps sæculi hujus tropologice nuncupatur Cæsar; at rex sæculorum nullo occulto symbolo, Deus ubique appellatur. Quandoquidem ergo quædam habemus quæ principis sunt sæculi hujus, hoc est, quæ a nequitia profluunt, neque Deo reddere possumus quæ Dei sunt, nisi prius depositis quæcunque oriuntur ex nequitia, quæ Cæsaris sunt Cæsari reddiderimus; idcirco

ejectus de paradiso, assumpsit eam, principis sæculi hujus suasus illecebris. Sicut enim numerus atque denarius habet imaginem imperatorum mundi; sic qui facit opera rectoris tenebrarum istarum, portat imaginem ejus cujus habet opera. » Theophylactus, Euthymius, cap. 32 in Matth. Hærius.

Servator, ostenso sibi numismate, ipsique impressa imagine, ait : « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari ; et quæ sunt Dei, Deo. » Atque hæc quidem hoc loco consideremus, quia **809** si quando ab iis tentati qui occasiones quærent, et quæstiones proponunt, non discendi causa, sed ut nos pro virili coarguant, sermones nobis tentandis propositos audiamus, non penitus obmutescere, neque etiam temere, sed caute et considerate respondere debemus, ut omnem his ansam præcidamus qui occasiones quærent, et quæ ad salutem conferunt eos inculpatè doceamus, qui ideo audiunt ut salutem indipiscantur. Pharisei porro docendis variis Judæorum traditionibus assumi possunt ; Herodiani autem ejus verbi causa, quod inter eos qui simpliciori modo appellantur Judæi, regiam obtinere potestatem a multis existimatur. Utrinque vero Sospitatorum de censu interrogant ; is autem ipsis, ita ut a nobis supra dictum est, respondet : verum cum discendi causa ipsum non interrogent, sed ut eum in sermone illaqueent actentent, propterea accepta ipsius super sua quæstione sententia, nullamque sibi præbitam huic insidiandi occasionem demirati, non apud eum quidem, quemadmodum discipuli, manserunt ; neque simpliciter abierunt, ut de aliis scriptum est, sed « relicto eo abierunt ⁸¹ ; » ac ejusmodi quidem sunt, qui relicto Verbo, et fide ei non habita, postquam audierunt illud, recedunt. Et vero de iis qui postquam audierunt, ab ipsa auditione deficiunt, non aberraverit profecto qui dixerit eos relicto Jesu abiisse ; nos autem illud sponsæ usurpabimus : « Tenui eum, nec dimisi eum ⁸². »

De Sadducæis, qui Jesum interrogaverunt de muliere que septem viris nupserat.

29. « In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem ⁸³, » et reliqua,

VETUS INTERPRETATIO.

modi, id est diversas malitias, et non possumus prius reddere Deo quæ Dei sunt, nisi reddiderimus principii quæ principis sunt, id est, nisi deposuerimus malitiam universam : ideo Dominus ostenso sibi numismate et imagine ejus respondit : « Reddite Cæsari, quæ Cæsaris sunt ; et Deo, quæ Dei sunt. » Et hoc discamus ex loco præsentis, quoniam si quando tentati fuerimus ab eis qui volunt occasionem, et proponunt nobis quasdam propositiones, non ut discant, sed ut causam accusationis inveniant contra nos, nec omnino tacere debemus, nec simpliciter respondere, sed cum cogitatu, et circumspectu, ut quantum possibile nobis fuerit, præcidamus occasionem quærentium in nobis occasionem, et doceamus irreprehensibiliter ea quæ possunt salvare volentes salvari.

29 « In illo die, accesserunt ad Jesum Sadducæi qui dicunt non esse resurrectionem, et interrogave-

⁸¹ Matth. xii, 22. ⁸² Cant. iii, 4. ⁸³ Matth. xii, 23 et seq.

(40) *Δύναται δὲ οἱ μὲν Φαρισαῖοι λαμβάνεσθαι εἰς,* etc. Phariseos in omnibus consensisse Scribis, Scribas autem traditionibus fuisse addictissimos testificatur Epiphanius. Traditiones istæ Judaicæ, quæ meræ nugæ et fabulæ aniles fere erant, δευτερώσεις, et earum doctores, δευτερωταί appellabantur, cujusmodi erant Pharisei, ut hic Origenes tradit, et Hieronymus in epistola ad Algasiam, et in Matth. xxii. Talium δευτερώσεων exemplum insigne habes, de manuum lavatione, Matth. xv, 1, 2. A doctoribus tradebantur pueris una cum Scriptura, atque earum observationi deditum se fuisse profiteetur Paulus, Gal. i, 14. Ex iis ortæ Masora et Cabala : verisimile enim est hujusmodi traditionum, quæ circa legis litteram potissimum versabantur,

A Σωτήρ, ἐπιδειχθέντος τοῦ νομίσματος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ εἰκόνης, φησὶν ἡ Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Καὶ τοῦτο δὲ κατὰ τὸν τόπον σκοπήσωμεν, ὅτι, ἐάν ποτε, πειραζόμενοι ὑπὸ τῶν ζητούντων ἀφορμὰς, προτεινόντων προβλήματα, οὐχ ἵνα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα ὅση δύναμις ἡμῶν κατηγεργήσωσιν, ἀκούωμεν λόγους πειραστικούς ἡμῶν, οὔτε πάντη σιωπῆν ὀφείλομεν, οὔτε ὡς ἔτυχεν ἀποκρίνασθαι, ἀλλὰ περιεσκεμμένως καὶ μετὰ περισκέψεως, εἰς τὸ ὅση δύναμις ἔκχωσαι τὰς ἀφορμὰς τῶν θελώντων ἀφορμὰς, καὶ διδάσκειν ἀνεπιλήπτως τὰ σώζοντα τοὺς βουλομένους ἐν τῷ ἀκούειν σώζεσθαι. Δύνανται δὲ οἱ μὲν Φαρισαῖοι λαμβάνεσθαι εἰς (40) τοὺς διδασκάλους τῶν διαφόρων Ἰουδαϊκῶν παραδόσεων· οἱ δὲ Ἡρωδιανοὶ εἰς τὸν νομιζόμενον παρὰ τοῖς πολλοῖς βασιλικῶν Ἰουδαίων τῶν οὕτως ἀπλούστερον λεγόμενων λόγων (41). Ἀφ' ἑκατέρων οὖν πυνθάνονται τοῦ Σωτήρος τὰ περὶ τοῦ κήνσου· ὁ δὲ αὐτοῖς ἀποκρίνεται, ὡς ἀποδεδώκαμεν πλὴν ἐπεὶ οὐ μαθεῖν βούλονται ἐκ τοῦ ἐρωτῆν αὐτὸν, ἀλλὰ παγιδεύσαι ἐν λόγῳ, καὶ πειράζειν αὐτὸν, διὰ τοῦτο ἀκούσαντες τὰ δοκούντα αὐτῷ πρὸς τὸ πύσμα αὐτοῦ, καὶ θαυμάσαντες, ὅτι μὴ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀφορμὰς τοῦ αὐτῷ ἐπιβουλεύειν, οὐκ ἔμειναν μὲν παρ' αὐτῷ, ὡς οἱ μαθηταί· οὐδὲ ἀπλῶς ἀπῆλθον, ὡς περὶ ἄλλων γέγραπται, « ἀφέντες » δὲ « αὐτὸν ἀπῆλθον » καὶ τοιοῦτοί γέ εἰσιν οἱ ἀφιέντες τὸν Λόγον, καὶ ἀπιστοῦντες αὐτῷ, καὶ ἀπιόντες ἀπ' αὐτοῦ μετὰ τὸ ἀκοῦσαι αὐτοῦ. Καὶ οὐχ ἁμαρτήσῃ λέγων περὶ τῶν μετὰ τὸ ἀκοῦσαι ἀποστάντων καὶ τοῦ ἀκούειν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἀφέντες τὸν Ἰησοῦν ἀπῆλθον· ἡμεῖς δὲ ἐροῦμεν τὸ τῆς νύμφης· « Ἐκράτησα αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀφῆκα αὐτόν. »

Περὶ τῶν Σαδδουκαίων, οἱ ἐπρώτησαν τὸν Ἰησοῦν περὶ τῆς γυναικὸς τῆς ἑπτά λιθοῦσης ἄνδρας.

« Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθον αὐτῷ Σαδδουκαῖοι λέγοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν, » καὶ τὰ ἐξῆς,

D asseccatione Masoræ initium Phariseos dedisse ; quam artem in aliquibus utilem, vanam in multis et futilem, alii subinde excoluere, et in immensum auxere. Δευτερώσεων quidem primos auctores facit Hieronymus R. Sammai et R. Hillel, qui aliquot annis Christi ortum præcessere : earum postmodum patrocinium suscepit R. Akiba, aliique deinde Hebræorum magistri ; a quibus demum in Talmud relatæ et digestæ sunt. Huertius.

(41) *Οἱ δὲ Ἡρωδιανοὶ εἰς τὸν νομιζόμενον παρὰ τοῖς πολλοῖς βασιλικῶν Ἰουδαίων τῶν οὕτως ἀπλούστερον λεγόμενων λόγων.* Ita habebat C. II. ; at R. vocem Ἰουδαίων expungit, quam nos retinendam, et pro λόγων, legendum λόγον, existimamus. Id.

ἕως τοῦ· « Ἐξεπλήσσαντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. » Τα δὲ ἰσοδυναμοῦντα τούτοις, ἢ τὰ αὐτὰ αὐτοῖς εἴρηται καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ καὶ τῷ Λουκᾷ ἐν ἄλλαις κατ' ὀλίγα λέξεσιν. « Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ » ποῖα (42); ἢ ὅτε « πορευθέντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν ἐν λόγῳ, » καὶ πυνθάνονται τὰ περὶ τοῦ κήνσου; Εἰκὸς γάρ, ὅτι, ἀποκρινομένου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν περὶ τοῦ κήνσου, καὶ εἰπόντος· « Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ, » καὶ θαυμασάντων τὴν ἀπόκρισιν αὐτοῦ, ᾤθησαν οἱ Σαδδουκαῖοι, εἰδότες αὐτοῦ τὰς συνετάς ἀποκρίσεις, ἦτοι αὐτοὶ διὰ τῆς ἐπαπορήσεως παραστήσειν ἑαυτοὺς κρείττονα λόγον ἔχοντας, μὴ εἶναι λέγοντας ἀνάστασιν τῶν ἐλπίζόντων αὐτήν, ἢ τάχα καὶ μαθήσεσθαι πῶς δύναται εἶναι ἀνάστασις κατὰ τὴν Μωσέως γραφὴν, καὶ ποῖος ὁ βίος ἔσται τῶν ἀναστησόμενων. Παρατῆρει δὲ, ὅτι σχεδὸν πᾶσα ἡ τοῦ καιροῦ τούτου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλία πρὸς πείσεις ἐγένετο· καὶ πρῶτόν γε, « ἐλθόντος αὐτοῦ εἰς τὸ ἱερὸν, προσήλθον αὐτῷ διδάσκοντι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ λέγοντες· Ἐν ποῖα ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς ἐδωκέ σοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην; » Πρὸς οὓς ἀντερωτήσας τὰ περὶ Ἰωάννου, ἔδοξεν εὐλόγως παρητησθαι τὴν πρὸς τὸ βούλημα αὐτῶν ἀπόκρισιν· εἶτα μετὰ τοῦτο λέγει παραβολὴν τὴν περὶ δύο τέκνων, τοῦ τε ὑποσχομένου ἐργάσασθαι ἐν τῷ ἀμπελῶνι, καὶ μὴ ἐργασαμένου, καὶ τοῦ ἐπαγγελαμένου μὲν, μὴ ἐργασαμένου δὲ (43). Εἶτα μετὰ ταῦτα λέγει τὴν περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολὴν, καὶ τῶν ἀποκτεινάντων γεωργῶν τοὺς δούλους, καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὰ ἐξῆς τοῦτων· περὶ τῶν εἰς τοὺς γάμους κλητῶν ἄλλην παραβολὴν· καὶ μετὰ τοῦτο δευτέραν ψῦσιν τὴν περὶ τοῦ κήνσου ἀνέγραψεν ὁ Ματθαῖος, καὶ τρίτην τῶν Σαδδουκαίων περὶ ἀναστάσεως ἐπαπορήσιν. Ἄλλὰ καὶ τετάρτη μετὰ ταύτην ἐπερώτησις γεγένηται ἀπὸ τινος Φαρισαίου πειράζοντος αὐτὸν περὶ τοῦ Ποῖα « ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ. » Τοσοῦτων δὲ ἐρωτήσεων προσαγομένων αὐτῷ, καὶ αὐτὸς συνηγμένων τῶν Φαρισαίων ἐπηρώτησεν αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ (44). Οἱ Σαδδουκαῖοι μέντοι, λέγοντες μὴ εἶναι

A usque ad id : « Mirabantur in doctrina ejus. » Parialis, vel sane eadem apud Marcum et **810** Lucam non valde discrepantibus verbis narrantur. « In illo die, » quonam die? an quando « abeuntes Pharisæi consilium inierunt adversus illum, ut caperent eum in sermone ⁸⁷, » et ipsum de censu interrogarunt? Postquam enim Servator noster responsionem eis de censu dedit, et dixit ⁸⁸ : « Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo, » ipsiusque responsionem mirati sunt, verisimile est responsionum ejus perspecta prudentia existimasse Sadducæos, vel proposita quæstione palam facturos melioribus se niti argumentis, cum minime resurrecturos eos dicerent qui resurrectionem sperant; vel certe quomodo juxta Moysis scripta esse possit resurrectio, qualisque resurrectorum futura sit vita, sese discituros. At omnem fere a Sospitatore nostro temporibus illis explicatam doctrinam, interrogationibus respondendo traditam fuisse observa : ac primum quidem « cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum, et seniores populi dicentes : In qua potestate hæc facis? et quis tibi dedit hanc potestatem ⁸⁹? » Quibus cum aliam de Joanne interrogationem vicissim proposuisset, eorum postulatis responsionem ex æquo invidisse visus est. Deinde parabolam narrat de duobus filiis, et ejus qui in vinea operaturum se receperat, neque operatus est; et ejus qui minime promiserat, nihilominus tamen operatus est. Postea parabolam de vinea, servorumque ac filii interfecto-ribus agricolis, quæque his subjuncta sunt, edisserit. Aliam postmodum de invitatis ad nuptias parabolam; ac aliam deinde super censu interrogationem; necnon et tertiam Sadducæorum de resurrectione quæstionem conscripsit Matthæus. Quin et quarta post illam a quodam Pharisæo eum tentante facta est interrogatio, quodnam scilicet foret « mandatum magnum in lege ⁹⁰. » Cum tot ergo proponerentur ipsi quæstiones, congregatis Pharisæis de rebus ad Christum pertinentibus ipse quoque eos interrogavit. Sadducæi **811** ergo qui resurrectio-

VETUS INTERPRETATIO.

runt eum dicentes : Magister, Moyses dixit : Si quis mortuus fuerit, » et cætera. In qua die? in illa die sine dubio, quando « ineuntes Pharisæi consilium acceperunt adversus eum ut caperent eum in sermone, » et interrogaverunt eum de censu. Forsitan enim respondente Domino : « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo; » et admirantibus cunctis de responso ipsius, bene æstimaverunt Pharisæi videntes sensata ejus responsa. Sadducæi autem per interrogationem hujusmodi voluerunt se ostendere

⁸⁷ Matth. xxii, 45. ⁸⁸ ibid., 21. ⁸⁹ Matth. xxi, 23. ⁹⁰ Matth. xxii, 36.

(42) Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ποῖα; Opus imperf. (43) Καὶ τοῦ ἐπαγγελαμένου μὲν, μὴ ἐργασαμένου δέ. Lego, καὶ τοῦ μὴ ἐπαγγελαμένου μὲν, ἐργασαμένου δέ. HIERONIMUS.

(44) Οἱ Σαδδουκαῖοι μέντοι, λέγοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν, etc. Origenes, homil. 39 in Luc., Josephus, Antiq. lib. xviii, cap. 2, et De bell. Jud. lib. ii, cap. 7; Tertullianus, De resurrect., cap. 2; Philastrius, hæret. v; Hieronymus, in Matth. et adv. Lucif. cap. 8; Isidorus, Origin. lib. viii, cap. 4; Joannes Damascen., De hæresib.; Theophylactus, in hunc Matth. locum : Ἐνταῦθα δὲ ὁ Κύριος, πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν Σαδδουκαίων ἐνιστάμενος, δογματίζόντων μὴ

εἶναι τὴν ψυχὴν ἀθάνατον, ἀλλὰ πάντα διαφθεῖσθαι, etc. « Hic autem Dominus hæresim refellens Sadducæorum, qui animam immortalem non esse sciscebant, sed penitus interire. » Et in Marc. xii : Ἐπειτα ὅτι οἱ Σαδδουκαῖοι περὶ τῆς τῶν σωμάτων ἀναστάσεως ἀμφέβαλλον, ὥστε καὶ ὁ Κύριος περὶ τῶν σωμάτων εἶπεν, ὅτι ζῶσι παρὰ τῷ Θεῷ, οὐχὶ περὶ τῶν ψυχῶν· τοῦτο γὰρ ἦδη ὠμολόγητο καὶ παρὰ ταῖς σαρκικοῖς Σαδδουκαίους. « Præterea quia Sadducæi de resurrectione corporum dubitabant : ita ut Dominus de corporibus dixerit vivere illa apud Deum, non de animis. Hoc enim jam in confesso erat etiam apud carnales Sadducæos. » Nec desunt qui existi-

non esse sciscebant, non eam solum quæ a simplicioribus carnis resurrectio dicitur, respuebant, sed et animæ non modo immortalitatem, at omnem etiam perseverantiam funditus tollebant, nullam animæ vitam post illam corporis in Moysis scriptis significari credentes. Eandem autem de humana anima sententiam quam Sadducei, ad hanc usque diem Samaritani tuentur, quique inter eos probare se legis peritos volunt, et pro Moysis lege ac circumcissione ad mortem usque depugnant. Hoc autem de resurrectione placitum, quod nimirum tuebantur Sadducei et Samaritani, futuram deinceps animæ vitam negantes, amplexi quidam Apostoli temporibus Corinthii, resurrectionem quoque non dari statuebant; de quibus id ipse scribit: « Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis; quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? » Quod autem mortuorum resurrectionem inficientes Corinthii, juxta Sadduceorum sententiam, resurrectionem, hoc est, animæ perennitatem respuerent, his ostendit verbis: « Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. » Quod si diligenter perpenderit, videbis

VETUS INTERPRETATIO.

prudenciores habere sermones, dicentes resurrectionem non esse. Sadducei enim, qui dicunt resurrectionem non esse, non solum hanc quæ in consuetudine a simplicioribus carnis resurrectio nominatur, negabant, sed etiam animæ immortalitatem tollebant. Secundum quos etiam nunc sapient Samaritani. Nec

¹ I Cor. xv, 12. ² ibid., 19.

ment hanc etiam de interitu animarum opinionem C iis a Luca attribui, Act. xxiii, 8, cum neque resurrectionem, neque angelum, neque spiritum ipsos admittere scribit; spiritum nempe a morte superstitem. ΗΥΕΤΙΟΣ.

(45) *Τῆς τῆς ψυχῆς οὐ μόνον ἀθανασίας, ἀλλὰ ἐπιδιαμονῆς.* Josephus, lib. ii *De bell. Jud.*, cap. 7: *Ψυχῆς τε τὴν διαμονὴν, καὶ τὰς καθ' ἑαυτοῦ τιμωρίας, καὶ τιμὰς ἀναίρουσι (Σαδδουκαῖοι).* « Animæ perseverantiam, et pœnas in inferno, et præmia tollunt (Sadducei). » Alii quippe animam nunquam intermurturam; alii ad multa sæcula perseveraturam, alii statim post obitum perituram affirmabant. Male ergo quidam τὴν ἀθανασίαν et τὴν ἐπιδιαμονῆν confundunt. Origenes, lib. ii *contr. Cels.*: *Καὶ οὐ μάλτῃ πεπίστευκε περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, ἢ καὶ τῆς διαμονῆς·* et lib. iii: *Πρὸς τὰ παρ' Ἑλλήσι καὶ βαρβάροις οὐκ εὐκαταφρονήτως λεγόμενα περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἢ τῆς ἐπιδιαμονῆς αὐτῆς, ἢ τῆς τοῦ νοῦ ἀθανασίας.* Animæ autem perseverantiam admittabant Stoici, immortalitatem negabant. Μετὰ θάνατον ἐπιμένειν ψυχὴν, φθαρτὴν δὲ ὑπάρχειν. Laertius in *Zenone*: *Κλεάνθης μὲν οὐκ πάσας ἐπιδιαμένειν μέχρι τῆς ἐκπορεύσεως (ψυχᾶς)· Χρῦσιππος δὲ τὰς τῶν σοφῶν μόνων.* « Cleanthes quidem ad conflagrationem usque omnes perseveraturas (animas), Chrysippus vero solorum sapientum. » Idem Aristotelis tribuunt *Φιλοσοφούμενα*, Origeni ascripta: *Καὶ σχεδὸν τὰ πλεῖστα τῶ Πλάτωνι σύμφωνός ἐστι, πλὴν τοῦ περὶ ψυχῆν δόγματος· ὁ μὲν γὰρ Πλάτων ἀθάνατον, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐπιδιαμένειν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐναφανίζεσθαι τῷ πέμπτῳ σώματι.* « Et in omnibus fere Platoni consentit, præterquam circa dogma de anima: eam quippe Plato immortalē esse vult: Aristoteles autem perseverare, tum deinde in quinto corpore evanescere. » Iluc facere videtur illud Irenæi lib. ii, cap. 64: « Quemadmodum enim cœlum quod est super nos, firmamentum, et sol, et luna, et reliquæ stellæ, et omnia

ἀνάστασιν, οὐ τὴν ἐν τῇ συνθητῇ τῶν ἀπλουστέρων ὀνομαζομένην ἀνάστασιν σαρκὸς ἠθέτου, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀνήρουν τὴν τῆς ψυχῆς οὐ μόνον ἀθανασίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπιδιαμονὴν (45), οἰόμενοι μηδαμῶς ἐν τοῖς Μωσαίῳ γράμμασι σημαίνεσθαι τὴν τῆς ψυχῆς μετὰ ταῦτα ζωὴν. Τὸ δὲ αὐτὸ τοῖς Σαδδουκαῖοις δόγμα περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς φρονούσι μέχρι τοῦ δευτέρου Σαμαρεῖς (46), καὶ οἰκοδομοῦντες ἐξ αὐτῶν εἶναι νομομαθεῖς, καὶ ζωῆς θανάτου ἀγωνιζόμενοι περὶ τοῦ Μωσαίου νόμου καὶ τῆς περιτομῆς. Τοῦτο δὲ τὸ περὶ ἀναστάσεως σημαίνόμενον, λέγω δὲ τὸ παρὰ Σαδδουκαῖοις καὶ Σαμαρεῦσιν, ἀθετοῦσι τὴν τῆς ψυχῆς μετὰ ταῦτα ζωὴν, νοουντές τινες τῶν κατὰ τὸν τοῦ Ἀποστόλου χρόνον Κορινθίων, ἐδογματίζον μη εἶναι ἀνάστασιν, περὶ ὧν ταῦτα γράφει: « Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ἐκ νεκρῶν ὅτι ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; » « Ὅτι δὲ οἱ ἐν Κορίνθῳ λέγοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν νεκρῶν κατὰ τὸ Σαδδουκαίων σημαίνόμενον ἠθέτου τὴν ἀνάστασιν, τὴν ἐπιδιαμονὴν τῆς ψυχῆς, δῆλον ποιεῖ ἐκ τοῦ: « Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτερος ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμὲν. » Ὅπερ ἐπιμελῶς ἐξετάσας, ὄφει, ὅτι ὁ μὲν ἀθετῶν τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεπι-

ornamenta ipsorum, cum ante non essent, facta sunt, et multa tempora perseverant secundum voluntatem Dei: sic et de animabus, et de spiritibus, et omnino de omnibus his quæ facta sunt, cogitans quis minime peccavit: quando omnia quæ facta sunt, initium quidem facturæ suæ habeant, perseverant autem quoadusque ea Deus et esso et perseverare voverit. Testatur pro his sententiis etiam propheticus spiritus dicens: « Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt: statuit ea in sæculum sæculi. » Et iterum de salvando homine sic ait: « Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum sæculi: » tanquam Patre omnium donante et in sæculum sæculi perseverantiam his qui salvi sunt. Non enim ex nobis, neque ex nostra natura vita est; sed secundum gratiam Dei datur: et ideo qui servaverit datum vitæ, et gratias egerit ei qui præstitit, accipiet et in sæculum sæculi longitudinem dierum: qui autem abjecerit eam, et ingratus extiterit factori ob hoc quod factus est, et non cognoverit eum qui præstat, ipse se privat in sæculum sæculi perseverantia, » id est, ἐπιδιαμονῇ. Immortalitatem etiam τὴν ἐξ αἰῶν διαμονὴν Athenagoras appellat, lib. *De resurrect.*, qua voce sæpe utitur toto hoc libro. Id.

(46) *Τὸ δὲ αὐτὸ τοῖς Σαδδουκαῖοις δόγμα... φρονούσι. Σαμαρεῖς.* Hieronymus, *Dialog. adv. Lucifer.*, cap. 8: « Quod Dositheus Samaritanorum princeps propheta repudiavit. Quod Sadducei ex illius radice nascentes etiam resurrectionem carnis negaverunt. » Origenes in *Joann.* viii, 48, tom. xxvi: « Ἄξιόν δὲ ἐστὶ ζητῆσαι πῶς, Σαμαρειτῶν τὸν μάλλιστα αἰῶνα ἀρνούμενων, τὸν σωτῆρα ἐτόλμησαν εἰπεῖν (Σαμαρεῖτην) περὶ ἀναστάσεως καὶ χρίσεως πλεῖστα ὅσα διδάξαντα, et hom. 25 in *Num.* Vide item Epiphanium, hæc. vi, quæ est Samaritanorum, cap. 2 et 3; Philastrium, hæc. vii, et Joannem Damascenam, *De hæresibus*: Id.

στευμένην ἀνάστασιν (47) νεκρῶν, κἄν ψευδόμενος ἀθετῆ, οὐ πάντως ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐν Χριστῷ ἠλπικῶς ἐστι μόνον· ἵνα γὰρ καθ' ὑπόθεσιν μὴ ἢ ἀληθῆς ἡ πεπιστευμένη παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀνάστασις, οὐκ ἐν ταύτῃ τῇ ζωῇ ἠλπικε μόνον ἐν Χριστῷ ὁ ἐκείνην ἀθετῶν, ζώσης τῆς ψυχῆς, οὐκ ἐκεῖνο μὲν ἀπολαμβανούσης τὸ σῶμα, ἐνδουμένης δὲ αἰθερίον τι καὶ κρείττον· ἀλλ' οὐδὲ « ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμὲν, » εἰ τὴν μὲν ψυχὴν λέγοιμεν ζῆν καὶ ὑπάρχειν, τὸ δὲ σῶμα τοῦτο μὴ περιτεθείη μὲν αὐτῇ, μηδὲ λέγοιμεν ἀπολαμβάνειν αὐτό. Ἔτι δὲ εἰς κατασκευὴν τοῦ πρὸς τὸ σημαινόμενον τοῦτο μάλιστα ἴστασθαι τὸν Ἀπόστολον ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους προτέρᾳ, συγγραμμέθα καὶ τῷ· « Εἰ ὅλων νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ αὐτῶν; καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν; » καὶ τῷ· « Εἰ, κατὰ ἄνθρωπον, ἐθρησκομαχῆσαι ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὖριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Ἔστω γὰρ τὸ νομισθὲν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀληθὲς εἶναι μὴ εἶναι ἀληθὲς τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, πῶς τοῦτο ἀκολουθεῖ τὸ μάτην ἡμᾶς κινδυνεύειν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἀγωνιζομένους; πῶς δὲ οὐδὲν ὄφελος τῷ διὰ Χριστῶν θρησκομαχῆσαντι; οἰκονομουμένη κατ' ἀξίαν (48), τὸ δὲ πρότερον σῶμα μὴ ἀπολαμβάνει· πῶς δὲ ἀκολουθεῖ τῷ μὴ εἶναι σαρκὸς ἀνάστασιν τὸ· « φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὖριον γὰρ ἀποθνήσκομεν; » (ὁ ταῦτα δὲ φάμεν ἀπιστοῦντες τῷ ἐν Ἰσαΐᾳ γεγραμμένῳ) (49) τοῦτον τὸν τρόπον· « Ὁφεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· » ἢ τῷ ὑπὸ τοῦ Ἰωβ λεγομένῳ· « Ὅτι ἀέναός ἐστιν ὁ ἐκλύειν με μέλλον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀναστῆσαι τὸ δέρμα μου τὸ ἀναπλοῦν ταῦτα (50)· » οὐκ ἀπιστοῦμεν δὲ οὐδὲ τῇ ἀποστολικῇ φωνῇ λεγούσῃ· « Ζωοποιήσει τὰ θνητὰ ὑμῶν (51) σώματα, διὰ τὸ ἐννοικῶν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν· » ἀλλ' ὁσηδύναμις καθαίρομεν τὸ ἐν τῇ ἐκκειμένη λέξει τοῦ Εὐαγγελίου σημαινόμενον ἀπὸ τῆς, ἀνάστασις, φωνῆς καὶ παραθέμεθα τὰ ἀπὸ τῆς προτέρᾳ πρὸς Κορινθίους ρητά· « Προσῆλθον οὖν τῷ Ἰησοῦ Σαδδουκαῖοι, οἵτινες ἔλεγον μὴ εἶναι ἀνάστασιν· » ἀνάστασιν δὲ τὴν, ὡς ἀποδεδώκαμεν, κατὰ αὐτοῦς, « καὶ ἐπηρώτησαν ἡμῶν τὸν Κύριον, « λέγοντες· Μωσῆς εἶπεν· Ἐάν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων

A eum qui receptam ac creditam in Ecclesia mortuorum resurrectionem negat, etiamsi falso neget, non plane in hac vita tantum in Christo spem positam habere; nam si, ut id ponamus, vera non sit credita a multis resurrectio, non in hac vita tantum in Christo spem **812** collocavit quæ eam repudiat, si modo vivat anima, non illud quidem resumens corpus, sed ætherium aliud ac melius induens; sed nec « miserabiliores sumus omnibus hominibus, » si animam quidem vivere dicamus ac suppressæ, hoc autem corpus ipsi nequaquam circumponatur, illudque eam resumere non fateamur. Ut autem sententiæ huic plane adversari in priore ad Corinthios Apostolum amplius comprobemus, hoc etiam utemur loco ⁸¹ : « Si omnino mortui non resurgunt, ut ^B quid et baptizantur pro illis? ut quid et nos periclitamur omni hora? » necnon et illo ⁸² : « Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? manducemus et bibamus, cras enim moriemur. » Demus enim verum esse quod credunt multi, dogma resurrectionem mortuorum asserens falsum esse, quomodo inde sequitur frustra nos pro animarum nostrarum salute decertantes periclitari? quomodo item nihil ille emolumentum capiet qui adversus bestias pro Christo pugnaverit? pro merito administratæ, prius autem corpus non resumat. Quo item pacto etiamsi minime futura sit carnis resurrectio, hæc inde consecraria sunt : « Manducemus et bibamus, cras enim moriemur; » Hæc autem propterea non dicimus, quod fidem iis detrectemus quæ his apud Isaiam verbis conscripta sunt ⁸³ : « Videbit omnis caro salutare Dei; » vel quod habetur in Job ⁸⁴ : « Quia æternus qui solvere me debet super terram, et suscitare pellem meam quæ tolerat hæc; » neque sane Apostoli dicto fidem negamus, quod tale est ⁸⁵ : « Vivificabit mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum ejus in vobis, » sed pro virili parte vocis hujus, resurrectio, significationem in præsentis Evangelii loco propositam repurgamus : unde et ex priore ad Corinthios deprompta allegavimus. « Accesserunt ergo ad Jesum Sadducæi, qui dicebant non esse resurrectionem ⁸⁶; »

VETUS INTERPRETATIO.

non etiam apostolorum tempore quidam ex Corinthiis similia sapiebant, animæ vitam post mortem negantes. De quibus talia scribit Apostolus : « Si Christus prædicatur quod a mortuis resurrexit, quomodo quidam dicunt in vobis, quia resurrectio mortuorum non est? » et cætera quæ de ipsa causa sequuntur. Quod autem Corinthii permansionem animæ denegabant, secundum sententiam Sadducæorum, illud ostendit quod ait Apostolus : « Si in hac vita tantum sperantes sumus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus. » Quamvis enim quis carnis resurrectionem non credat, tamen qui animam existimat immortalem, non tantum in hac vita sperat in Christo : sed ille in hac vita tantum sperat in Christo, qui animam victuram non credit post mortem.

⁸¹ 1 Cor. xv, 29, 30. ⁸² ibid., 32. ⁸³ Luc. iii, 6. ⁸⁴ Job xix, 25. ⁸⁵ Rom. viii, 11. ⁸⁶ Matth. xxii, 25, 24.

(47) Τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεπιστευμένην ἀνάστασιν. Ita C. R. Legebatur autem vitiose in nostro codice : Τὴν Ἐκκλησίαν πεπιστευμένην. HUETIUS.

(48) Τῷ διὰ Χριστῶν θρησκομαχῆσαντι; οἰκονομουμένη κατ' ἀξίαν. Etiam si his consonent mss. II. et R. hiulcum tamen esse locum manifestum est. Id.

(49) Τῷ ἐν Ἰσαΐᾳ γεγραμμένῳ, etc. Id exstat

Luc. iii, 6. Sic autem se habet Isaiæ locus LI, 10 : Καὶ ὄψονται πάντα ἄκρα τῆς γῆς τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Id.

(50) Τὸ δέρμα μου τὸ ἀναπλοῦν ταῦτα. Ita Complutensis editio Job xix, 26. Sixtina : ἀναναλοῦ, quod malim; alioqui scribendum esset, ἀναπλών. Id.

(51) Codex Regius, ἡμῶν, et paulo post, ἐν ἡμῖν.

quo ninirum sensu resurrectionis vocabulum, uti A τέκνα, ἐπιγαμθρεύσει: ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἀναστῆσαι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.» Dominum nostrum, « dicentes: Moyses dixit, Si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, et suscitet semen fratri suo. »

30. Hic ergo exponendus mihi videtur locus ille Moysis, ad quem ea referebant Sadducæi quæ in Evangelio ab ipsis dicta fuisse **813** narrantur. Sic ergo se habet ille Deuteronomii locus ⁹⁹: « Si habitaverint fratres simul, et unus ex iis mortuus fuerit, » et reliqua, usque ad id: « Domus discalceati. » Hunc igitur locum perperam interpretantes Sadducæi, utpote resurrectionis spem non habentes, nec quidquam Deo dignum super hac lege animo concipientes, si futura erat resurrectio consecrarium esse crediderunt, ut vir, B postquam resurrexisset, rursus vir foret, virilia habens membra; et mulier muliebri induta corpore etiamnum mulier resurgeret. Cumque hæc inde consequi crederent, de hac resurrectionis doctrina alijecte et demisse sentientes, consarcinata quadam de septem fratribus fabula qui eandem duxissent uxorem, cujusnam ipsa postquam talis resurrexisset, futura esset uxor quærebant, cum septem virorum uxor antea semel dicta fuisset. Absque ea autem fictione, petito a mulieribus argumento quæ pluribus nupsissent viris, vel a viris qui plures duxissent uxores, eandem poterant quæstionem proponere. At respondens ipsis Hospitator noster, sensum quidem Mosaicæ legis, iis quasi tanti mysterii cognitione indignis non explanavit; sed ostendit C solum divinas Scripturas de resurrectione a mortuis id pronuntiare nullas ibi futuras nuptias ¹, sed qui a mortuis resurgunt, angelis cæli similes futuros: et quemadmodum qui sunt in cælo angeli, neque matrimonium contrahunt, neque elocantur; ita et qui a mortuis resurgunt. Ego vero inde manifestum fieri opinor, non ex eo solummodo quod neque matrimonium contrahant, neque elocantur qui resurrectione a mortuis digni habentur, **814** an-

Ἄξιον οὖν εἰς τοῦτό μοι δοκεῖ παραθέσθαι τὴν Μωσέως λέξιν, εἰς τὴν ἀνέφερον Σαδδουκαῖοι τὰ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γεγραμμένα ὑπ' αὐτῶν εἰρησθαι. Ἐχει οὖν οὕτως ἐν τῷ Δευτερονομίῳ τὸ βῆτόν· « Ἐάν δὲ κατοικήσωσιν ἀδελφοὶ ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ ἀποθάγη εἷς ἐξ αὐτῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως τοῦ· « Οἶκος τοῦ ὑπολυθέντος τὸ ὑπόδημα. » Τούτου δὴ τοῦ βῆ- τοῦ οἱ Σαδδουκαῖοι, ὡς τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως μὴ ἔχοντες, φαύλως ἀκούσαντες, καὶ μηδὲν θεοῦ ἄξιον ἐνθυμηθέντες εἰς τὸν ἐκκεῖμενον νόμον, ἐψήθη- σαν ἀκολουθεῖν τῷ εἶναι ἀνάστασιν τὸ καὶ τὸν ἄνδρα πάλιν ἔσεσθαι ἀναστάντα, ἄρβρενα μόρια ἔχοντα (52), καὶ τὴν γυναῖκα, γυναῖκα ἀναστήσεσθαι, σῶμα γυναικίον περιχειμένην καὶ ταπεινῶς ὑπολαμβάνον- τες λέγεσθαι τὰ περὶ ἀναστάσεως ἐκ τοῦ ταῦτα αὐ- τοῖς νομίζειν ἀκολουθεῖν, πλάσαντές τινα μῦθον τὸν περὶ ἐπιτὰ ἀδελφῶν γαμησάντων μίαν γυναῖκα, ἐπη- πόρουσιν τίνος ἂν γένοιτο γυνὴ τοιαύτη ἀναστῆσα, φθάσασα ἅπαξ ἐπιτὰ χρηματῆσαι ἀνδρῶν γυνή. Ἐδύ- ναντο δὲ καὶ χωρὶς τοῦ τοιοῦτου πλάσματος ἐπαπο- ρῆσαι ἐκ τῶν πολυγάμων γυναικῶν, τάχα δὲ καὶ πο- λυγάμων ἀνδρῶν. Καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἀποκρινόμενος αὐτοῖς, τὸ μὲν βούλημα τοῦ κατὰ Μωσέα νόμου οὐ διηγῆσατο, ὡς οὐκ ἀξίους γνώσεως τηλικούτου μυ- στηρίου· μόνον δὲ ἀπεφήνατο λέγων καὶ τὰς θείας C Γραφὰς ἀπαγγέλλει περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστά- σεως, ὅτι ἐκεῖ μὴ εἰσι γάμοι, ἀλλὰ γίνονται οἱ ἐκ νε- κρῶν ἀνιστάμενοι ὡς οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄγγελοι· καὶ ὡσπερ οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄγγελοι οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμοῦνται, οὕτω, φησὶν, καὶ οἱ ἀνιστάμενοι ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Ἐγὼ δ' οἶμαι διὰ τούτων δηλοῦσθαι, ὅτι οὐ μόνον κατὰ τὸ μὴ γαμεῖν, καὶ τὸ μὴ γαμῆσθαι, ὡς οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄγγελοι γίνονται οἱ καταξιοῦμενοι τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ με- τασχηματιζόμενα (53) αὐτῶν τὰ σώματα τῆς ταπει-

VETUS INTERPRETATIO.

30. Quoniam ergo ad defensionem sui erroris proferunt Sadducæi exemplum de lege Mosaica, dignum mihi visum est ponere ipsum textum legis quem proferunt Sadducæi, habentem hoc modo in Deuteronomio: « Si habitaverint fratres in idipsum, et mortuus fuerit unus ex eis, semen autem non fuerit ei, non erit uxor mortui fratris viro non appropinquanti. Frater viri ejus ingreditur ad eam, et accipiet eam sibi in uxorem, ut habitet cum ea: et erit infans quicumque fuerit natus, constituetur ex nomine fratris ejus mortui, et non debetur nomen ejus ex Israel. Si autem noluerit homo accipere uxorem fratris sui, ascendet uxor fratris ejus ad portam ad seniores, et dicet: Non vult frater viri mei suscitare fratris sui nomen in Israel. Et vocabunt eum seniores civitatis illius, et dicent ei. Et si stans dixerit: Nolo eam accipere, accedens uxor fratris ejus ad eum, ante conspectum seniorum excalceabit calceamentum ejus

⁹⁹ Deut. xxv, 5 et seq. ¹ Philip. iii, 21.

(52) Ἄνδρα πάλιν ἔσεσθαι ἀναστάντα, ἄρβρενα D « Hujus quippe distinctionis indigens est eorum natura, qui sunt sub mortis imperio; » tum: « His autem qui immortales facti sunt, plane inutilis est muliebri sexus. » Sed hæc plenius traciamus in *Origenianis*. HUETIUS.
(53) Ἄλλὰ καὶ κατὰ τὰ μετασχηματιζόμενα, etc. Corporeos esse angelos Patribus antiquis, ipsique adeo toti fere antiquitati persuasum fuit. Videnda omnino actio 5 secundi Nicæni concilii, ubi hanc esse Ecclesiæ catholicæ sententiam ex Basilio, Athanasio, Methodio, aliisque; contrariam autem gentilium, docet Joannes Thessalonicensis. Videndus quoque

κώσεως γίνεσθαι τοιαῦτα, ὁποῖα ἐστὶ τὰ τῶν ἀγγέλων σώματα, αἰθέρια, καὶ αὐγοειδὲς φῶς (54). Ξενίζον δὲ τι τοὺς πολλοὺς τῶν πιστευόντων δόγμα ζητήσαι τις ἂν, τάχα μὲν καὶ πολλαχόθεν, σαφῶς δ' οὐ καὶ ἐντεῦθεν ἑπαπορῶν, εἰ ὡς περ εἰσὶν οἱ ἀνιστάμενοι ἐκ νεκρῶν ὡς οἱ ἄγγελοι ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τάγματι ἀγγέλων μεταβάλλοντες ἐξ ἀνθρώπων, οὕτως καὶ ἄλλοι ἐν τῷ οὐρανῷ ἄγγελοι, ἀνθρώποι ποτε ὄντες (55), καὶ καλῶς ἀγωνισάμενοι ἐν ἀνθρώπου σώματι, γεγόνασιν ἐν τῷ οὐρανῷ ἄγγελοι, ὡς τινες ἕτεροι πρὸ αὐτῶν. Ὁ δὲ τὸ ξενίζον τοῦτο δόγμα ζητῶν ἰκ τῆς προκειμένης λέξεως, τάχα δὲ καὶ ἀλλαχόθεν, ὁράτω περιθρησῆς (56) ὅλην τὴν τε Γραφὴν καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν πραγμάτων, καὶ τί ἔπεται τῷ ταῦτα τίθεντι, σκοπεῖτω, εἰ χρὴ παραδέξασθαι τοιοῦτον λόγον ᾧ ἔπεται τοιαῦτα ἄτινα δηλοῦται ἐκ τοῦ « Ἀγγέλους κρινόμεν, » καὶ τοῦ « Εἰς δὲ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύβαι. » Εἰ δὲ καὶ τὴν Ἰουδα πρόσοιτό τις Ἐπιστολὴν (57), ὁράτω τί ἔπεται τῷ λόγῳ

A gelis cœli similes evadere; sed ex eo etiam transfurata humilia eorum corpora, talia evadant qualia sunt corpora angelorum, ætheria scilicet, et splendide luci consimilia. Dogma autem fidelium plerorumque animos novitate sua percellens hic aliquis expenderit, ex aliis fortasse compluribus locis, sed ex illo certe quem tractamus dubitandi arrepta occasione, an quemadmodum qui a mortuis resurgunt, angelis cœli similes fiunt, et ex hominibus in ordinem angelorum migrant, ita et alii qui in cœlo degunt angeli, cum olim fuerint homines, et in humano corpore egregie decertaverint, angeli in cœlo haud secus ac alii, ante se evaserint. Qui autem novam hancce opinionem, vel ex præsentī loco, fortassis et aliunde examinare voluerit, universam B Scripturam rerumque connexionem attente consideret ac dispiciat, quidque ex his ita positīs consequatur, expendat, si ejusmodi doctrina admittenda est, ex qua ea profluant, quæ ex hoc loco manifesta

VETUS INTERPRETATIO.

de pede ipsius, et exspuet in faciem ejus, et respondens dicit: Sic facient homini, qui non ælificat domum fratris sui, et vocabunt nomen ejus in Israel, Domus excalceati calceamentum. » Hæc verba legentibus Sadducæi, et nihil dignum Deo intelligentes in eis, arbitrati sunt non posse fieri propter hæc verba, ut mortui resurgant, ut vir iterum sit virilia habens membra, aut mulier sit muliebria habens membra. Et Dominus quidem respondens eis, voluntatem verborum legis non exposuit quasi indignis hujusmodi

Tertullianus, *De carne Christ.*, cap. 6: « Constat angelos carnem non propriam gestasse, utpote naturas substantiæ spiritualis; et si corporis alicujus, sui tamen generis. » Idem docet, lib. II *contra Marcionem.*, cap. 8 *Epitomæ et Theodoto*: Καὶ οἱ ἄγγελοι σώματά εἰσιν, ὁρῶνται γούν. Athanasius, sive quisquis auctor est libri *De communi essentia*, definit angelum ζῶον λογικόν, ἄβλον, etc., quæ videntur sibi repugnare; nam si animal, ergo corporeum; si corporeum, ergo non expers materiæ. Attamen non repugnant, et « deos Plato existimat naturas incorporeales, animales, » ut scribit Apuleius in libello *De deo Socratis*: animalia quippe aliter definebat ac Aristoteles; nam ἄβλον et ἀσώματον differunt. Quintum elementum, seu ætherem, ἄβλον esse dicebant Peripatetici; Deum autem ἀσώματον, atque item animam. Angelus ergo, juxta Athanasium, ejusdem fuerit substantiæ ac æther, corpore, non materia constans: atque item juxta Cæsarium qui dial. 1, interr. 48, angelos quidem ἀβλους esse dicit, sed non ἀσώματους. Corporeum ergo magis accedit ad spiritale, quam materiale, contra opinionem eruditissimi ejusdem theologi. Augustinus ep. 115 ad Nebr. et lib. II *De ordine*, et lib. III *De Genes. ad litter.*, cap. 10, æreos et ætherios animantes angelos et dæmones esse dicit; quanquam item, lib. XXI *De civit. Dei*, cap. 10, unicuique suum de ea re judicium permittit. Gregorius papa, hom. 10 in Evangelia, angelum qui nascente Christo pastoribus apparuit, « animal rationale » appellat. Legendus idem lib. II *Moral.*, cap. 2, et *Comment. in Reg.*; Apuleius, lib. *De dæmone Socratis*, discernit « dæmones esse genere animalia, animo passiva, mente rationalia, corpore aerea, tempore æterna. » Et novissime Cajetanus in cap. IV *Genes.*, et in cap. II *Epistol. ad Ephes.*, ubi dæmones corpore constare definit. Atque hæc in *Origenianis* exequuntur. HUETIUS.

(54) Ὅποια ἐστὶ τὰ τῶν ἀγγέλων σώματα, αἰθέρια, καὶ αὐγοειδὲς φῶς. Origenes, lib. I *Περὶ ἀρχῶν*, cap. 6: « Alius fortasse dicit quoniam in illo sine omnis substantia corporalis ita pura erit atque purgata, ut ætheris in modum et cœlestis ejusdem puritatis atque sinceritatis possit intelligi. Certius tamen qualiter se habitura sit res, scit solus Deus,

et si qui ejus per Christum et Spiritum sanctum amici sunt. » Id.

(55) Ὅθεν καὶ ἄλλοι ἐν τῷ οὐρανῷ ἄγγελοι, ἀνθρώποι ποτε ὄντες, etc. Hæc omnia ab Origenes proponi, non asseri ex sequentibus satis liquet. Supra autem observavimus angelos juxta Origenis doctrinam, hominum qui sancti olim futuri sint, corporibus innecti, et de cœlo reliquorum hominum animas depromi. Huic sententiæ consuetarium illud est, angelorum naturam induere posse homines, qui anteaactæ vitæ recte factis, et virtutibus patrio succedere cœlo, et sublimiorem statum consequi meruerint. Aliquos autem solum angelos, non omnes, fuisse homines intellexisse Origenem putandum est, si modo eum non stupidum prorsus, suorumque ipsius dogmatum parum memorem fuisse censemus. Cæterum hanc doctrinam apud Epiphanium, hæc. LXIV, cap. 33 et seq., et Hieronymum, epist. ad Avit. cap. 4, et *Apolog. ad Rufin.*, cap. 6, non perfunctorie castigatam reperies. Eam nihilominus hæretici quidam subinde amplexi sunt, illosque propterea Psychopneumones fuisse dictos testatur auctor *Prædestinati* quem edidit Sirmundus, hæc. LXXVIII. Id.

(56) Περιθρησῆς. Codex Regius περιθρησῆς.

(57) Εἰ δὲ καὶ τὴν Ἰουδα πρόσοιτό τις Ἐπιστολὴν. Jacobi, Judæ, Petri secundam, et Joannis postremas duas Epistolas, e canone fuisse expunctas docet Eusebius, *Histor. eccl.* lib. III, cap. 25: Τῶν δὲ ἀντικλεγόμενων, γνωρίμων δ' οὖν ὁμοῦ τοῖς πολλοῖς, ἢ λεγομένη Ἰακώβου φέρεται, καὶ ἡ Ἰουδα, ἢ τε Πέτρου δευτέρα Ἐπιστολὴ, καὶ ἡ ὀνομαζομένη δευτέρα καὶ τρίτη Ἰωάννου. Item, lib. VI, cap. 14, et Hieronymus, lib. *De scriptor. eccles.*, in *Juda*: « Judas frater Jacobi parvam quidem quæ de septem catholicis est, Epistolam reliquit, et quia de libro Enoch, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium, a plerisque rejicitur; tamen auctoritatem vetustate jam et usu meruit, et inter S. Scripturas computari, et sacrosanctam auctoritatem habere. » Eam admittit ipse Origenes, hom. 15 in *Gen.*: « Pueri sunt Isaac, Mathæus, Marcus, Lucas, Joannes: pueri ejus sunt Petrus, Jacobus, Judas: puer ejus est et apostolus Paulus, qui omnes Novi Testamenti puteos fodit; » et hom. 7 in *Jos.*: « Sacerdotali

eunt * : « Angelos judicabimus, » necnon ex illo * : A « In quæ desiderant angeli prospicere. » Quod si quis Judæ quoque Epistolam admittat, videat quid ex hac sequatur doctrina, propter illud * : « Angelos vero qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei vinculis æternis sub caligine reservavit. » Qui vero res ejusmodi disquirere fuerit ausus, videat quomodo intelligenda sint quæ scripta exstant in Genesi * : « Videntes » nempe « filios Dei filias hominum quod essent pulchræ, accepisse sibi uxores ex omnibus quas elegerant. » Tales autem dubitationes aperte proponere, earumque consequentiam dispicere, tantarumque rerum expositionem chartæ committere, parum fortasse tutum fuerit : iis enim **815** quæ jam a nobis dicta sunt periculum hactenus adiiisse sufficit.

31. Postquam autem legis locum e Deuteronomio B semel protulimus, ipsius quoque investigare sententiam non intempestivum fore arbitror. Quænam ergo sit una hæc uxor in eo commemorata disquirendum est; et quinam hi duo viri, qui invicem fratres erant; quorum alter uxorem ducit, liberos vero ex ipsa non suscipit; secundus vero demortui frater uxorem ducit, et de nomine defuncti prolem tollit. Deinde quæres quinam ille sit qui fratris sui uxorem ducere non vult, proptereaque eorum senioribus altero calceo exiit, et in faciem conspuitur a muliere quæ ascendit ad portam, et ait * : « Non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israel. » Quin et illud ibidem expendendum veniet, quinam sint seniores illi, et quænam porta ad quam ascendit mulier ea dicens quæ supra commemorata sunt. Quod autem augustum aliquid et veneratione dignum sit, lex omni quæ a Deo profecta esse dicitur; quodque Dei lex nequaquam sit, quæ nimis sancta ac veneranda sit, fatebitur profecto quisquis plane stupidus non fuerit. An autem legis hujus sanctitatem ac majestatem reperturi simus, necne, Deus ipse primum,

διὰ τὸ : « Ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἐκτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς αἰδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. » Ὅρατὼ δὲ ὁ τὰ τοιαῦτα τολμῶν ζητεῖν, πῶς αὐτῶν δεῖ ἀκούειν τῶν ἐν Γενέσει γεγραμμένων, ὅτι, « Ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλὰί εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς εἰς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν ὧν ἐξελέξαντο. » Σαφῶς δὲ τὰ κατὰ τὸν τόπον ἐπαπορηῆσαι, καὶ τὴν ἀκολουθίαν αὐτῶν ἐπισκοπῆσαι, καὶ χάριτι πιστεῦσαι τὴν τῶν τηλικούτων σαφήνειαν, μήποτε οὐκ ἀσφαλὲς ἢ ἀρκεῖ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῖς εἰρημένους ἡμᾶς ἐπὶ τοσοῦτον παρακεκινδυνεύσαντα.

Οὐκ ἀκαιρον δὲ νομίζω ἅπαξ ἐκθεμένους τὴν λέξιν τοῦ νόμου ἀπὸ τοῦ Δευτερονομίου, ἰδεῖν ὡς οἶδόν τε ἐστὶν αὐτοῦ τὸ βούλημα. Ζητητέον οὖν ἐν αὐτῷ τίς ἡ μία γυνή, καὶ τίνες οἱ δύο ἄνδρες οἱ ἀλλήλων ἀδελφοί· πρότερον μὲν γαμῶν ὁ ἕτερος τὴν γυναῖκα, οὐ καρποφορῶν δὲ ἐξ αὐτῆς· δεύτερος δὲ γαμῶν ὁ τοῦ τεθνηκότος ἀδελφός, καὶ γεννῶν παιδίον ἐξ ὀνόματος τοῦ τετελευτηκότος. Καὶ μετὰ ταῦτα ζητήσεις τίς ἐστὶν ὁ μὴ βουλόμενος λαβεῖν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ ἑαυτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἐναντίον τῆς γερούσιας ὑπολούμενος τὸ ἐν ὑπόδημα, καὶ ἐμπυθόμενος εἰς τὸ πρόσωπον ὑπὸ τῆς γυναικὸς ἀναβάτης ἐπὶ τὴν πύλην, καὶ λεγούσης· « Οὐ θέλει ὁ ἀδελφός τοῦ ἀνδρός μου ἀναστῆσαι τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐν Ἰσραὴλ. » Ζητηθεὶ δ' ἂν ἐν τῷ τόπῳ καὶ τίς ἡ γερούσια, καὶ ἡ πύλη ἐφ' ἣν ἀναβαίνει ἡ γυνὴ λέγουσα τὰ γεγραμμένα. Ὅτι μὲν οὖν σεμνόν τι εἶναι καὶ αἰδοῦς ἄξιον χρῆ πεπεῖσθαι πάντα νόμον ἐπαγγελλόμενον εἶναι Θεοῦ, ἢ μὴ ὄντα σεμνὸν μὴ εἶναι νόμον Θεοῦ, πᾶς ὁ μὴ πάντῃ ἀσύνητος ἠμολογήσαι ἂν εἰ δὲ εὐρίσκομεν ἡμεῖς τὸ τοῦ νόμου τούτου σεμνὸν καὶ αἰδέσιμον, ἢ μὴ, πρῶτον μὲν Θεὸς ἂν εἰδείη, καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ὁ κατὰ τὴν Γραφὴν ὄνο-

VETUS INTERPRETATIO.

agnitione mysterii, sed tantum simpliciter eis dixit resurrectionem futuram, contestantibus hoc etiam Scripturis divinis, quoniam illic nuptiæ non sunt, sed erunt qui resurrexerint, sicut angeli in celo, et quia transformabunt corpora humilitatis eorum secundum corpora angelorum caelestia atque luminea.

31. Non autem existimavi superfluum, ex quo semel ipsa verba protulimus legis, ut sensum eorum aliquatenus explanemus. Quæro ergo quæ sit hæc mulier una et duo fratres, quorum primus quidem habuit uxorem, et fructum non reliquit ex ea : alter autem mortui frater, qui accepit eam, et generavit ex nomine mortui : et quis est ille qui non vult accipere uxorem fratris sui, et propterea coram senioribus exalceat eum mulier calceamentum unum, et expuit in faciem ejus ascendens ad portam dicens : « Non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israel ; » et qui sunt seniores, et quæ porta ad quam ascendit mulier illa. Duo igitur fratres sunt : primus quidem sermo legis, secundus vero Evangelii sermo. Hos ambos una peperit Sapientia mater, et una eos semper habuit domus, id est eadem Scriptura Veteris Testamenti, et in idipsum habitaverunt semper. In adventu autem Christi mortuus est frater prior, id est sermo legis, ex eo quod evacuatus per Novum Testamentum irritus factus est. Mulier autem sermonis illius, est omnis anima, vel Synagoga quæ prius fuit sub lege : qualis fuit anima Pauli, vel Petri, cæterorumque ex populo illo. Omnis autem anima recta quæ fuit amatrix sermonis illius, et vult memoriam illius, non peregrini et extranei verbi quod non appropinquat. Peregrinum autem et extraneum est omne verbum gentile, quod longe est a genere legis Dei : sed accepit sibi virum evangelicum sermonem,

* 1 Cor. vi, 3. * 1 Pet. i, 12. * Jud. 6. * Gen. vi, 2. * Deuter. xlv, 7.

tuba primus in Evangelio suo Matthæus increpuit. Marcus quoque, Lucas, et Joannes, suis singulis tubis sacerdotalibus cecinerunt. Petrus etiam duabus Epistolarum suarum personat tubis. Jacobus

quoque, et Judas. Item in Matth. xiii : Καὶ Ἰούδας ἔγραψεν Ἐπιστολὴν ὀλιγόστιχον μὲν, πεπληρωμένων δὲ τῶν τῆς οὐρανοῦ χάριτος ἐδρωμένων λόγων. Huetius.

μαζόμενος δόκιμος τραπεζίτης (58), καὶ εἰδὼς « πάντα **A** **λοικιμάζειν,** » καὶ « τὸ μὲν καλὸν κατέχειν, ἀπέχεσθαι δὲ παντός εἰδους πονηροῦ. » Φέρε οὖν τὸ προκειμένον πρόβλημα νομικὸν διηγήσασθαι θέλοντες, ἐπικαλεσάμενοι τὸν εἰπόντα· « Φθέγγομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, » ἐπιψωμεν, καλὸν μὲν εἶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ διδόμενα· εἰ δὲ μή γε, τὰ ὑποπίπτοντα ἡμῖν εἰς τὸν τόπον· κρινεῖ δὲ ὁ ἐντυγχάνων τοῖς λεχθησομένοις. Δοκεῖ δὴ μοι κατὰ μίαν διήγησιν γυνὴ εἶναι ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ, γαμουμένη πρότερον μὲν τῷ τοῦ νόμου γράμματι, καὶ μὴ τεκνοῦσα ἐξ αὐτοῦ· δεύτερον δὲ τῷ πνευματικῷ νόμῳ, καὶ ἀπὸ τούτου καρποφοροῦσα, καὶ γεννώσα, καὶ μὴ ἀφισταμένη ἐν τῷ γεγεννημένῳ τῆς πρὸς τὸν ἀποθανόντα αὐτῇ νόμον γράμματος τιμῆς. Καὶ τάχα ἐκάστη ἡ ἐσομένη μακαρία ψυχὴ, καὶ τροπικῶς γυνὴ, πάντως γαμῆται πρότερον κατὰ τὰς εἰσαγωγὰς τῷ τοῦ νόμου γράμματι, ὅς ἀπονήσκει **B** προκοπούσης τῆς γυναικὸς ψυχῆς, ἐν' αὐτῇ τοῦ σεμνοτέρου καὶ τεκνοποιοῦ ἐπιτύχη γάμου, ὅτε « σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐπὶ τὰ τέκνα μείνη ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης, » οὐ σωθησομένη πρὸ τῆς τεκνογονίας, ἢ χωρὶς αὐτῆς. Τέκνα δὲ τῆς γυναικὸς ταύτης, ψυχῆς, ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἀνδρὸς, τοῦ πνευματικοῦ νόμου, τὰ κατ' αὐτὸν ἔστιν ἔργα· ἀδελφοὶ δὲ καὶ ἀπὸ μιᾶς μητρὸς, διαβολίας, γεννώμενοι, οἱ δύο νόμοι, οἷτινες καὶ κατοικοῦσιν ἐπὶ τὸ αὐτό· οὐ γὰρ κεχώρισται ὁ οἶκος αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων· ἀλλ' ἀμφοτέροι· εἰσι καὶ ἀμφοτέροι αἱ ἐκδοχαί, ὡς ἐν οἴκῳ τινὶ τῷ περιέχοντι αὐτοὺς γράμματι. Καὶ ὅρα εἰ μὴ τοῦτο δηλοῦσθαι δύναται ἐκ τοῦ· « Ἄν δὲ κατοικῶσιν ἀδελφοὶ ἐπὶ τὸ αὐτό, » εἶτα ἐξῆς ἔστι· « Καὶ ἀποθάνῃ εἷς ἐξ αὐτῶν, σπέρμα δὲ μὴ ἦ αὐτῷ, » & κατὰ δύναμιν διηγησάμεν. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὸ· « Οὐκ ἔσται ἡ γυνὴ τοῦ τεθνηκότος ἕξω ἀνδρὶ μὴ ἐγγίζοντι, » καὶ τίς μὲν γυνὴ, ψυχὴ, παραβαίνει τοῦτον τὸν νόμον, τίς δὲ τηρεῖ. Ὡς ἐν τοιούτοις δὴ τόποις ὑπολαμβάνω μετὰ τὸν θάνατον τῆς κατὰ τὸ γράμμα ἐκδοχῆς τοῦ νόμου, καὶ τὴν ἀνατροπὴν αὐτῆς, τὴν μὲν τινα ψυχὴν ποιούσαν παρὰ τὴν θείαν ἐντολήν, γυναικὰ πρότερον γενομένην τοῦ τεθνηκότος, καὶ ἔχειν πιστεύσασαν, « ἕξω » πάντῃ « γίνεσθαι » τοῦ νόμου « ἀνδρὶ μὴ ἐγγίζοντι, » ὅτε παραδέχεται **D** λόγον αὐτὸν ἐγγίζοντα (59) τῇ ἐκδοχῇ τοῦ γράμ-

ipsiusque Christus noverit, tum deinde et is quodque qui juxta Scripturam nummularius integer ac spectatae fidei appellatur, quique « omnia probare » scit, et « quod bonum est tenere; ab omni » autem « specie mala abstinere ». Age ergo propositam hanc legis quæstionem explicare volentes, invocato eo qui dixit : « Loquar propositiones ab initio, » ea dicamus quæ si ipse nobis largitus fuerit, præclare agatur nobiscum; sin minus, quæ nobis in hunc locum suppetent; lectoris certe judicium erit. Ac juxta unam quidem interpretationem, mulier mihi hominis anima esse videtur, legis primum litteræ nupta, ex ipsaque prolem minime pariens; secundo autem spirituali legi, ex eaque prolem suscipiens, ac pariens, neque tamen suscepta prole honorem demortuæ sibi litterali legi **816** exhibere cessans. Et unaquæque fortasse sancta anima, quæ beata futura est, quæque tropice est mulier, cum primum instituitur, legis litteræ necessario nubit, quæ quidem lex interit cum mulier, anima scilicet, proficit, ut augustius ac secundum matrimonium contrahat, cum minime « salvabitur per filiorum generationem, quando permauserint filii in fide, et dilectione, et sanctificatione cum sobrietate »; » at antequam liberos dederit, vel nisi dederit, salutem minime consequetur. Liberi autem mulieris hujus; animæ videlicet, a secundo viro, spirituali nempe lege suscepti, ea sunt exacta juxta ipsam opera. Fratres autem ab una matre, mente scilicet producti, si sunt leges duæ quæ simul habitant, nec enim domus ipsorum ab invicem separata est; sed et uterque gemina est interpretatio, in continente eas littera tanquam in domo aliqua habitans. Ac vide annon illud inde probari queat : « Si habitaverint fratres simul. » Deinde habetur illud : « Et unus ex eis mortuus fuerit, semen autem non sit illi, » quæ pro virili exposui. Illud autem quoque videamus : « Non erit uxor mortui extra viro non propinquo, » et quænam mulier, id est anima, hanc legem prætergrediat, quænam vero observet. Ut se habent igitur ejusmodi loci, post mortuam ac pessundatam legis juxta litteram interpretationem, **D** existimo animam aliquam contra Dei mandatum

VETUS INTERPRETATIO.

fratrem viri sui defuncti, atque propinquum secundum genus divinum, ut faciat natos ex eo. Ex priore sermone nullum potuit facere natum, quia ex operibus legis nemo justificatur. Nati autem mulieris de viro secundo, opera ejus sunt sancta, et ipsa est mulier servans legis mandatum. Et omnis puto anima in primordiis suis prius accepit verbum secundum simplicem historiam legis, qui sine dubio morietur, cum cœperit anima illa ad majora proficere. Sic mortuo simplici verbo, specialiori jungitur verbo, qui est secundum mysteria altiora in Scripturis. Anima autem quæ non servat legis mandatum, quæ prius fuit sub lege, post mortem legis sit uxor viro non appropinquanti, quando suscipit verbum quod non appropinquat omnino legi priori, nec est secundum sensum ejus, sed omnino habetur extraneum. Et tales sunt

¹ I Thess. v, 20, 21. ² Psal. LXXVII, 2. ³ I Timi. II, 15. ⁴ Deuter. xxv, 5

(58) Ὁ κατὰ τὴν Γραφὴν ὀνομαζόμενος δόκιμος τραπεζίτης. Vide quæ clarissimus Cotelarius annotavit ad hæc verba, lib. II Const. apost., cap. 36: Γίνεσθε τραπεζίται δόκιμοι.

(59) Ὅτε παραδέχεται λόγον αὐτὸν ἐγγίζοντα, etc. Secuti sumus C. R. Sic autem H.: Ὅτε παραδέχεται λόγον αὐτὸν ἐγγίζοντα τῇ ἐκδοχῇ τοῦ γράμματος ἐτελεύτα, ubi non dubito quin aliqua fuerint prætermissa. Legendum fortasse: Ὅτε πα-

ραδέχεται λόγον αὐτὸν μὴ ἐγγίζοντα τῇ ἐκδοχῇ τοῦ γράμματος, ἀλλὰ πάντῃ ἀλλότριον, . . . καὶ ἡ ἐκδοχὴ τοῦ κατὰ νόμον γράμματος ἐτελεύτα, καὶ ἐβουλήθησαν τῷ, etc. Atque hanc lectionem interpretatione nostra expressimus. Vetus interpr.: « Quando suscipit verbum, quod non appropinquat omnino legi priori, nec est secundum sensum ejus, sed omnino habetur extraneum. » Huetius.

esse gerentem, quæ defuncti uxor antea fuerit, A
eique confisa sit, plane « esse extra » legem « viro
non propinquo ; » quando scilicet doctrinam litteræ
interpretationi minime consonam, sed plane alienam
admittit; litteræ autem legis interpretatio occidebat,
nec spiritali legi simul cum ipsa habitanti nubere
voluerunt, sed cum aliqua doctrina ab utraque
aliena, neque ullo propinquitatis vinculo conju-
cta consuescere : aliam autem animam juxta
Deum viventem, mortuo ac prostrato priore viro,
817 minime velle « esse extra, et viro non propin-
quo »¹¹, sed defuncti fratri, etique simul cum
eo habitaverit nubere, quando viri ipsius frater ad
illam accedit, intraque ipsam animam penetrat, si-
bique hanc uxorem assumit, et cum ipsa anima in
bonum animæ ac felicitatem habitat, utpote quæ
juxta Dei voluntatem alteri ac spiritali legi nupse-
rit. Quam autem prolem pepererit, ac genuerit mu-
lier, id est, anima postquam cum secundo ac spiri-
tuali fratre connubio juncta fuerit, ex nomine fra-
tris ipsius demortui constat, et a priore quidem
non oritur, priori tamen cognominis est; fetus enim
ex spiritali lege productus nomen obtinet defun-
ctæ, quoniam lex Dei et ipsa vocabatur, nec ex
perspicaci ac vero Israele demortui viri nomen de-
leri oportet, etiamsi ipse deletus sit.

32. Hæc ergo de lege ex parte dicta sint; nobis
autem Deo rursum, vel etiam magis quam antea,
opus est, qui ad sequentium cognitionem mentem
nostram in Christo illustret. « Sin autem, » inquit¹²,
« noluerit homo accipere uxorem fratris sui,
perget uxor fratris ipsius ad portam, ad majores
natu, et dicet, » quæ subjunguntur. Ac primum qui-
dem observa, quatenus legis mandata facessebat
mulier, et vir ad illam ingressus una cum ipsa ha-
bitabat, liberosque ex ea suscipiebat, hominem non
fuisse dictum, sed fratrem viri mulieris : cum au-
tem uxorem fratris sui uxorem non vult assumere,
et nomen fratris sui in Israel suscitare recusat, ac-

VETUS INTERPRETATIO.

omnes animæ hæreticorum : quibus sermo quidem legis antiquæ mortuus est, voluerunt autem verbo
nubere spiritali, quod semper habitaverat in idipsum cum lege antiqua sub una eademque domo ejusdem
Scripturæ : sed nupserunt alicui extraneo verbo, et alieno tam a Novo quam a Vetere Testamento, « et
nunquam eis appropinquant. Cum autem anima recta, mortua sibi sicut diximus lege, acceperit super
se evangelicum verbum, fratrem defunctæ legis, tunc frater mortui, hoc est, verbum novæ legis intrat ad
animam illam, et fit intus in ea, et accipit illam sibi uxorem, et cohabitavit animæ illius in omni beatitu-
dine ejus, et ex ea fructificat, et infans quicumque natus fuerit ei, id est opus quodcumque factum fuerit
ei, bonum efficitur ex nomine fratris mortui : et quamvis non sit ex lege natum, tamen bajulat nomen
legis prioris, et dicitur opus illud generatum ex lege, et nomen legis Dei nominatur in opere illo bono,
quoniam et illa lex, Dei lex vocabatur : et non deletur nomen legis illius ab omni opere animæ sanctæ,
licet sit ipsa evacuata.

32. Sequitur autem quod ait : « Si autem noluerit homo accipere uxorem fratris sui, ascendet uxor
fratris ejus ad portam, ad seniores, et dicet » quæ scripta sunt dici. Et primum vide quandiu quidem et
mulier faciebat quod præceptum ei fuerat ex lege, et vir intrans ad eam habitabat cum ea, et generabat ex
ea, non dicebatur homo, sed frater defuncti. Quando autem non vult accipere uxorem fratris sui, nec vult
suscitare fratris sui nomen in Israel, et vocatus a senioribus civitatis dixerit : Nolo eam accipere : tunc
jam non dicitur frater, sed homo. Utpote quandiu quidem facit legis mandatum, dicit ad eum Scriptura :
« Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes. » Si autem præterierit, dicitur ei : « Vos autem, sicut ho-
mines moriemini. » Propinquus autem qui non vult accipere fratris sui uxorem, habetur omni hæresiar-
chus sermo, quoniam post mortem legis, facta est altera quædam traditio legis erratica, et non spiritalis-
neque vera : quæ quamvis sit perversa, tamen generationem habet ex lege, quoniam ex occasionibus

¹¹ Deuter. xxv, 5. ¹² ibid. 7.

(60) Καὶ συνοικήσασα. Lege ἢ συνοικήσασα.

ματος, ἀλλὰ πάντα ἀλλότριον καὶ ἡ ἐκδοχὴ τοῦ κατὰ
τὸν νόμον γράμματος, καὶ οὐκ ἐβουλήθησαν τῷ ἐπὶ
τὸ αὐτὸ ἐκεῖνῳ οἰκοῦντι γαμηθῆναι πνευματικῶ
νόμῳ, ἀλλὰ τινὲς ἕξω ἀμφοτέρων τούτων λόγῳ, καὶ
μηδαμῶς ἐγγίζοντι κοινωνῆσαι· ἐτέραν δὲ ψυχὴν
κατὰ Θεὸν βιοῦσαν ἀποθανόντος, καὶ ἀνατραπέντος
τοῦ προτέρου ἀνδρός, οὐ βουλομένην « ἕξω γενέσθαι,
καὶ ἀνδρὶ μὴ ἐγγίζοντι, » ἀλλὰ γαμουμένην τῷ ἀδελ-
φῷ τοῦ τετελευτηκότος, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἰκήσαντι,
ὅτε ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀνδρός αὐτῆς εἰσέρχεται πρὸς αὐ-
τήν, καὶ γίνεται ἕνδον τῆς ψυχῆς αὐτῆς, καὶ λαμβά-
νει αὐτὴν ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα, καὶ συνοικεῖ αὐτῇ τῆ
ψυχῇ ἐπὶ μακαρισμῷ αὐτῆς, ἅτε κατὰ τὸ βούλημα
τοῦ Θεοῦ γαμουμένης τῷ δευτέρῳ καὶ πνευματικῷ
νόμῳ· τὸ δὲ παιδίον δ' ἐὰν τέκη, καὶ γεννήσῃ καὶ συν-
οικήσασα (60) τῷ δευτέρῳ καὶ πνευματικῷ ἀδελφῷ
ψυχῇ γυνή, καθίσταται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ τετελευ-
τηκότος, καὶ γίνεται οὐκ ἐκ τοῦ προτέρου μὲν, ὁμῶ-
νμος καὶ τῷ προτέρῳ· ὄνομα γὰρ τῷ γεννήματι ἐκ
τοῦ πνευματικοῦ νόμου ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦ τετελευτη-
κότος, ἐπεὶ κάκεινος ἐκαλεῖτο νόμος Θεοῦ, καὶ οὐ
χρὴ γὰρ ἐξαλείφεσθαι ἀπὸ τοῦ διορατικοῦ καὶ ἀληθῶς
Ἰσραὴλ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποθανόντος ἀνδρός, κἂν αὐτὸς
ἐξαλειφθῇ.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ μέρους εἰρήσθω περὶ τοῦ νό-
μου· Θεοῦ δὲ πάλιν ἡμῖν, ἣ καὶ μᾶλλον χρεῖα, ἐν
Χριστῷ φωτίζοντος τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς θεῶν τῶν
ἐξῆς· « Ἐὰν γὰρ μὴ βούληται, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος
λαβεῖν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ ἀναβί-
σεται ἡ γυνὴ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πύλην ἐπὶ
τὴν γερούσιαν, καὶ ἐρεῖ, » τὰ ἐπιφερόμενα. Καὶ πρώ-
τόν γε παρατήρει, ὅτι εἰς ὅσον καὶ ἡ γυνὴ ἐποίει τὸ
ὑπὸ τοῦ νόμου προστεταγμένον, καὶ ὁ ἀνὴρ εἰσῶν
πρὸς αὐτὴν συνοικεῖ αὐτῇ, καὶ ἐτέκνου ἐξ αὐτῆς, ἄν-
θρωπος οὐκ εἰρητο, ἀλλὰ ἀδελφὸς ἀνδρός τῆς γυναι-
κός· ὅτε δὲ οὐ βούλεται λαβεῖν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελ-
φοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐ θέλει ἀναστῆσαι τοῦ ἀδελφοῦ αὐ-

τοῦ τὸ ὄνομα ἐν Ἰσραὴλ, καὶ καλούμενος ὑπὸ τῆς Ἀ
γερουσίας τῆς πόλεως λέγει· Οὐ βούλομαι λαβεῖν
αὐτήν, καὶ ἀτιμοῦται ὑπολούμενος τὸ ὑπόδημα, καὶ
ἐμπτύεται εἰς τὸ πρόσωπον ὑπὸ τῆς γυναικὸς, καὶ
μετονομάζεται, ἵνα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦ « ὁ οἶκος τοῦ
ὑπολυθέντος τὸ ὑπόδημα, » τότε λέγεται ἄνθρωπος·
οἷονε γὰρ διὰ μὲν τῆς τηρήσεως τοῦ νόμου ἐλέγετο
αὐτῷ τό· « Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε· » διὰ δὲ τοῦ τὰ
ἐναντία τῷ νόμῳ ποιεῖν, οἷονε ἐλέγχεται ὑπὸ τοῦ λό-
γου (61) φάσκοντος πρὸς αὐτόν· « Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄν-
θρωποι ἀποθνήσκετε. » Καὶ πρόσχες εἰ δύνασαι νοῆ-
σαι μετὰ τὸν θάνατον τῆς ἐκδοχῆς τοῦ γραμματος
εἶναι ἄλλην ἐκδοχὴν τοῦ νόμου, διημαρτημένην, καὶ
οὐ πνευματικὴν, οὐδὲ ἀνεπίληπτον, πλὴν τὴν γένεσιν
ἔχουσαν ἡμαρτημένην μὲν, ἀπὸ δὲ τῆς ἀφορμῆς τῶν
ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων ἐρχομένην, καὶ οὐ βουλο-
μένην ἀναστῆσαι τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν, καὶ
ειμῆσαι τὸ ὄνομα τοῦ νόμου. Οὐ βούλεται δὲ ἡ τοι-
αύτη ἐκδοχὴ παραλαβεῖν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ
αὐτοῦ, ψυχὴν· οὐδὲ γὰρ θέλει καρποφορῆσαι ἐπὶ τῷ
δοξάσει τὸ ὄνομα τοῦ τεθνηκότος ἀδελφοῦ· διὸ ἡ γυνὴ
οὐ κάτω ἔστηκεν ἢ ἔτολμη τιμῆσαι τὸν πρότερον ἄν-
θρωπον αὐτῆς, ἀλλὰ ἀναβαίνει ἐπὶ τὴν πύλην καὶ τὴν
εἰσοδὸν τῆς πόλεως ἑαυτῆς ἐχούσης καὶ γερουσίαν.
Καὶ νοεῖσθω ταῦτα γινόμενα κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν
καὶ τὴν εἰς αὐτὴν εἰσαγωγὴν καὶ εἰσοδόν· Ἐλέγχει
οὖν ἡ γυνὴ τὸν μὴ βουλόμενον ἄνδρα καρποφορῆσαι
τὸν τοιοῦτον λόγον, καὶ λέγει· « Οὐ θέλει ὁ ἀδελφός
τοῦ ἀνδρός μου ἀναστῆσαι τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ αὐ-
τοῦ ἐν Ἰσραὴλ. » Εἶτα ἡ γερουσία τῆς πόλεως ἐκεί-
νης, ἐξετάζουσα τὸν τοιοῦτον ἄνδρα, πυνθάνεται εἰ
ἀληθῶς οὐ βούλεται· ἀποκριναμένου δὲ ἐκεῖνου τὸ
μὴ βούλεσθαι, προσέρχεται αὐτῇ πρὸς τὸν μὴ βου-
ληθέντα ἐξαναστῆσαι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, καὶ
ἐπὶ τῆς γερουσίας ἐλέγχει αὐτόν, καὶ ἀτιμάζει ὑπο-
λύουσα τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ τὸ ἔν. Καὶ σκόπει ἐν τού-
τοις διὰ τὸ, « Λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου, »
εἰρημένον πρὸς Μωϋσέα καὶ Ἰησοῦν, καὶ τὸ, « Οὐκ
εἶμι ἄξιός ἐνα λύσω τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος αὐ-
τοῦ, » γεγραμμένον ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν, καὶ κατὰ
Μάρκον, καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην, μήποτε οὐ ταῦτόν
ἔστι τὸ λύσαι τὸ ὑπόδημα τῷ ὑπολύσαι· οὐ γὰρ ὑπο-
λύσασθαι κελεύεται Μωϋσῆς, ἢ Ἰησοῦς, οὐδὲ Ἰωάν-

cersitusque a senatu civitatis dicit: Nolo eam uxorem accipere, et calceamento exutus ignominia notatur, et in faciem conspuitur a muliere, et transnominatur, ut nomen illius sit, « domus discalceati, » tunc hominem fuisse appellatum. Nam propter legis observationem, quasi id illi dicebatur ¹²: « Ego dixi: Dii estis; » propter res autem contra legem gestas, quasi reprehenditur a Scriptura ipsi dicente ¹³: « Vos autem sicut homines moriemini. » Attende porro **818** an post litteralis interpretationis mortem, aliam legis interpretationem mente possis concipere, erroribus implicitam, neque spirituales, neque inculpata, verumtamen ortum habentem erroribus quidem involutum, sed ab iis tamen quæ in lege scripta sunt profectum, neque fratris sui nomen suscitare volentem, et legis nominum honorem conciliare. Uxorem autem fratris sui, animam, accipere non vult ejusmodi interpretationi; neque enim ad id setum proferre vult, ut nomini demortui fratris gloriam paret. Propterea non inferiore loco stetit mulier priorem virum suum honore parata afficere, sed ad civitatis suæ, quæ et ipsa senatum habet, portam ac aditum ascendit. Hæc autem in Ecclesia, ad ipsius ingressum et aditum facta intelligantur. Virum ergo talem doctrinam gignere nolentem coarguit mulier, et dicit ¹⁴: « Non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israel. » Hujus deinde civitatis senatus interrogato viro ejusmodi, an revera nolit ex ipso inquiri. Postquam vero se minime velle respondit, ipsa ad eum accedit qui fratri suo semen suscitare non voluit, et coram senioribus ipsum convincit, et ait eum ejus soluto calceo infamia notat. Hic autem propter illud ¹⁵: « Solve calceamentum de pedibus tuis, » quod Moysi et Josue dictum est, et illud quoque ¹⁷: « Non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti, » quod in Evangeliiis secundum Lucam ¹⁶ et secundum Marcum ¹⁸, necnon et in Evangelio secundum Joannem scriptum est, vide num idem nor sit solvere calceamentum, ac discalceare; nec enim discalceari jubentur Moyses, vel Josue, neque de Servatore loquens Joannes usus est voce, discal-

VETUS INTERPRETATIO.

eorum quæ dicuntur in lege sumit originem : et ideo dicitur homo propinquus nolens suscitare nomen fratris sui, et honorare nomen legis. Hoc autem verbum cum sit pravum, non vult accipere uxorem fratris sui, id est animam rectam, ad fructificandum et reparandum nomen legis. Propter quod mulier illa non deorsum stat quæ parata fuit honorare virum suum priorem, sed ascendit ad portam, de qua scriptum est : « Hæc porta Domini, justi intrabunt in eam ; » et ad seniores civitatis illius, id est ad presbyteros Ecclesiæ Dei, et convincet mulier verbum illud pravum dicens, quod « non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israel. » Qui enim contraria docet legi, non vult suscitare semen legis. Ita seniores civitatis illius interrogant virum illum talem si vere non vult. Quando enim sacerdotes discutunt verba dogmatis alicujus, quasi interrogant illud. Et cum invenerint ipsum quod legi contraria profitetur, videtur dogma illud senioribus dare responsum, et dicere quia non vult accipere eam quæ fuit legis. Cum ergo ille responderit nolle se, accedit ad eum anima sancta, et sub præsentia seniorum excalceat eum calceamentum ejus unum, et ignominiat eum. Et vide in his ex eo quod alibi scriptum est : « Solve calceamenta pedum tuorum » ad Moysen : et iterum in Evangelio dic. : « Cujus non sum dignus ego solvere calceamenta pedum ejus : » ne forte non sit hoc ipsum solvere calceamentum, et excalceare. Nec enim excalceare jubetur

¹² Psal. lxxxi, 6. ¹³ Ibid. 7. ¹⁴ Deut. xiv, 7. ¹⁵ Exod. iii, 5 ; Jos. v, 16. ¹⁷ Joan. i, 27. ¹⁸ Luc. iii, 16. ¹⁹ Marc. i, 7.

(61) Λόγου. Codex Regius, νόμου.

discalceatur, neque calceatu integro ornatur, sed utrumque dimidia ex parte habet; propterea convicto eo coram senioribus faciem ipsius mulier conspuit; doctrinam enim liberos non procreantem, neque fetum dantem omnis anima conspuit, perque ipsius confutationem discalceat, quotiescunque impingit ac vacillat. « Et respondens ait: Sic facient homini qui non ædificat domum fratris sui ²⁰. » Rursum autem hic observa, quemadmodum homo appellatus est qui peccat, ita qui domum fratris sui non ædificat, hominem nunc iterum appellari. Quisquis ergo hominem ejusmodi a muliere discalceatum et consputum viderit, ipsamque dicentem domum fratris sui, » omnia ad ædificationem fratris sui agat; nisi enim ædificaverit fratris sui domum, altero calceo exuetur, et conspuetur, et quicumque talis fuerit, nomen ipsius in Israel ab omnibus habitantibus « domus discalceati » appellabitur ²¹. Ad alteram vero præsentis hujusce legis expositionem mentem convertamus, sintque fratres, leges duæ; quarum priorem qui servavit, Dei exlex non erat; qui autem posteriorem tuetur, Christi sublex est. Adveniente autem Christo, intellige priorem legem, humanarum animarum virum, interiisse, quoniam prius « non glorificatum est, quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam ²² » qua præditum erat posterius; posterior nempe lex Christi, quæ legis prioris ac Mosaicæ frater est, ipsiusque filius Verbum, quod et priorem genuit. Cum autem simul habitarent duo hi fratres, tempore præsertim adventus, alter eorum obiit, neque semen erat illi, sed defuncti uxor, subdita nempe legi anima, post prioris viri mortem, ad extraneum virum nec sibi propinquum non transit; vir enim ille, lex nimirum Evangelii, utpote demortui viri frater, priori legi affinitate conjunctus est, et accedit ad fratris uxorem. Pauli, exempli gratia, animam legi subjectam considera, atque ipsum deinde Evangelio subditum propter Christum, qui ipsum a lege redemit: ac vide annon animæ Pauli vir obierit, et mortuo tamen eo defuncti uxor foras non ierit, ut **820** hæreticis persuasum est, neque viro sibi minime affini conjuncta sit: frater enim viri ejus ad eam accessit, D

νης περι τοῦ Σωτῆρος ὠνόμασε τὸ ὑπολύσαι. Οὗτος οὖν ὁ παρανομῶν οὔτε ἐξ ὄλων ὑπολέλυται, οὔτε πάντη τῇ ὑποδέσει κεκόσμηται, ἀλλ' ἐξ ἡμισείας ἐκάτερον ἔχει· διὸ ἐμπτεύει εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς γερούσιας ἐλέγξασα αὐτὸν γυνή· ἐμπτεύει γὰρ πᾶσα ψυχὴ τῷ οὐ τεκνοποιοῦντι, οὐδὲ καρποφοροῦντι λόγῳ, καὶ διὰ τῆς ἀνατροπῆς ὑπολύει αὐτὸν ἐν οἷς πταίει· « Καὶ ἀποκριθεῖσα λέγει, ὅτι, Οὕτω ποιήσουσι τῷ ἀνθρώπῳ ὃς οὐκ οἰκοδομεῖ τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. » Καὶ πρόσχες πάλιν ἐνταῦθα, ὅτι δεῦτερον ὁ ὡς ἄνθρωπος (62) ὠνόμασται ἐπὶ τοῦ ἀμαρτάνοντος, νῦν δ' ἤδη καὶ μὴ οἰκοδομοῦντος τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Πᾶς οὖν ὁ βλέπων τοῦτον τὸν ἄνθρωπον ὑπολυόμενον ἀπὸ γυναικὸς, καὶ ἐμπτυόμενον, καὶ ἀκούων αὐτῆς λεγούσης· « Οὕτω ποιήσουσι τῷ ἀνθρώπῳ, ὃς οὐκ οἰκοδομεῖ τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, » πάντα πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ ἀδελφοῦ ποιείτω· εἰ γὰρ μὴ οἰκοδομήσῃ τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὑπολυθήσεται τὸ ἐν ὑπόδημα, καὶ ἐμπτυσθήσεται, καὶ τὸ ὄνομα παντὸς τοῦ τοιοῦτου ἐν Ἰσραὴλ παρὰ τοῖς ὁρώσι κληθήσεται « οἶκος τοῦ ὑπολυθέντος τὸ ὑπόδημα. » Ἴδωμεν δὲ καὶ δευτέραν εἰς τὸν ἐκκεῖμενον νόμον (63) διήγησιν, καὶ ἔστωσαν δύο νόμοι ἀδελφοί· καθ' ὃς ὁ μὲν τηρήσας τὸν πρότερον οὐκ ἦν ἄνομος Θεοῦ· ὁ δὲ τὸν δεῦτερον φυλάσσων ἔστιν ἔνομος Χριστοῦ. Καὶ νόμι μοι κατὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν τεθνησκέναι τὸν πρότερον νόμον, ἄνθρωπον τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς, ἐπεὶ « μὴ δεδοξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει πρότερον ἔνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης » τῆς κατὰ τὸ δεῦτερον· δεῦτερον δὲ νόμον τοῦ Χριστοῦ, ἀδελφὸν ὄντα τοῦ προτέρου καὶ διὰ Μωϋσέως, καὶ υἱὸν τοῦ αὐτοῦ Λόγον, ὃς καὶ τὸν πρότερον ἐγέννησε. Κατοικοῦντων οὖν τούτων τῶν δύο ἀδελφῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, μάλιστα κατὰ τὴν παρουσίαν, ἀπέθανεν ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν, καὶ οὐκ ἦν αὐτῷ σπέρμα, ἀλλὰ ἡ γυνὴ τοῦ τεθνηκότος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προτέρου ἀνδρός, ἡ ὑπὸ νόμον ψυχὴ, οὐ γίνεται ἔξω ἀνδρὶ μὴ ἐγγίζοντι· ἐγγίζει γὰρ ἀνὴρ, ὁ τοῦ Εὐαγγελίου νόμος, ὃς ἀδελφὸς τοῦ ἀνδρός τεθνηκότος, τῷ προτέρῳ νόμῳ, καὶ εἰσέρχεται πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ· οἶον, ὡς ἐπὶ παραδείγματος, ἰδέ μοι τὴν Παύλου ψυχὴν ὑπὸ νόμον, εἶτα διὰ Χριστὸν ἐξαγοράσαντα αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νόμου, γενόμενον ὑπὸ τὸ Εὐαγγέλιον· καὶ ὅρα εἰ μὴ ἀπέθανεν ὁ

VETUS INTERPRETATIO.

Moyses, nec Joannes de Salvatore loquens, excalceare dixit, sed « solve. » Iste autem qui contra legem agit, excalceatur. Omne enim dogma quoniam ex occasione veritatis Scripturarum nascitur, plerumque in aliqua quidem parte verum dicit, in alia autem falsum. In qua ergo parte falsum dicit, in ea parte arguitur, et convictum ab anima sancta excalceatur a colore verisimilis erroris sui, quod fuerat calceatum. Et ideo omnis hæresiarchus sermo nec ad plenum excalceatus est, nec ad plenum calceamentis ornatus. Propter quod exspuit in faciem ejus coram senioribus mulier illa abrenuntians eum. Exspuere enim videtur in faciem dogmatis erratici omnis anima in eo quod abrenuntiat ipsum, et abdicat. Et vere nisi abrenuntiauerit anima omne dogma perversum, non potest firmiter verbo nubere veritatis. Et respondens dicit: « Sic facient homini, qui non ædificat domum fratris sui. » Omnis ergo qui videt hunc hominem excalceari a muliere, et exspui, et audire dicentem: « Sic facient omni homini qui non ædificat domum fratris sui, » omnia ad ædificationem fratris facere debet. Si autem non ædificaverit domum fratris sui legis, excalceabitur similiter unum calceamentum, et exspuetur, et nomen ejus vocabitur in Israel ab omnibus videntibus eum, « domus excalceati calceamentum. » Quoniam autem animæ vir prior fuit sermo

²⁰ Deuter. xxv, 9. ²¹ Ibid. 10. ²² II Cor. iii, 10.

(62) Ὁ ὡς ἄνθρωπος. Particula ὁ hic παρέλκει, et expungenda est. Huetius.

(63) Νόμος. Codex Regius, νόπον.

άνηρ τῆς Παύλου ψυχῆς, καὶ οὐδὲν ἦτον ἀποθανόν-
 τος ἐκείνου, γυνὴ τοῦ τεθνηκότος οὐ γέγονεν ἔξω, ὡς
 οἴονται οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων (64), οὐδὲ ἀνδρὶ μὴ ἐγγί-
 ζοντι· ὁ γὰρ ἀδελφὸς τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς εἰσῆλθε πρὸς
 αὐτήν, καὶ ἔλαβεν αὐτήν ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα, καὶ συν-
 ἕκησεν αὐτῇ, καὶ γέγονεν ὁ καρπὸς, καὶ τὸ γέννημα,
 καὶ τὸ παιδίον, καὶ τὸ τεχθὲν (65) ἐκ τοῦ ὀνόματος
 τοῦ τετελευτηκότος· κατὰ γὰρ τὸν πνευματικὸν νό-
 μον τὸ εὐαγγέλιον ὀνομάζει πάντα, καὶ οὐκ ἐξήλει-
 πται τὸ ὄνομα τοῦ τετελευτηκότος ὅτε ἐλήλυθεν ὁ νό-
 μος τοῦ εὐαγγελίου· παρὰ γὰρ τῷ ἀληθινῷ Ἰσραὴλ
 τηρεῖται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ προτέρου. Τίς δὲ μετὰ
 ταῦτα ὁ μὴ βουλόμενος ἀνθρώπος λαβεῖν τὴν γυναῖκα
 τοῦ ἀδελφοῦ ἑαυτοῦ, ἢ ὁ ἐν ταῖς αἰρέσεσι λόγος, μὴ
 βουλόμενος τὴν τιμήσασαν ψυχὴν τὴν πρότερον ἀνδρα,
 καὶ τὴν μνήμην τοῦ προτέρου ἀνδρὸς παραδέξασθαι;
 καθ' οὗ ἀναβαίνει ἡ γυνὴ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν
 πύλην, περὶ ἧς λέλεκται τὸ, « Αὐτὴ ἡ πύλη τοῦ Κυ-
 ρίου, δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ, » καὶ ἀναβαίνει
 ἐπὶ τὴν γερουσίαν, καὶ διαμαρτύρεται περὶ τοῦ μὴ
 βουλομένου ἀναστῆσαι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἐν
 Ἰσραὴλ, μηδὲ τιμῆσαι τὸν τοῦ Θεοῦ Μωϋσέως νό-
 μον. Ἐπὶ οὖν ἡ γερουσία πύθηται τοῦ τοιοῦτου ἀν-
 θρώπου εἰ ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ λέγει ἡ γυνὴ, καὶ οὐ
 βούλεται ἐξαναστῆσαι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ·
 τότε προσέρχεται ἡ γυνὴ τοῦ τεθνηκότος ἐναντιὸν
 τῆς γερουσίας, καὶ ὑπολύει τὸ ὑπόδημα τὸ ἐν ἀπὸ
 τοῦ ποδὸς αὐτοῦ, ἵνα κἀν ἢ ὑποδεδεμένος τὸ Χριστοῦ
 ὄνομα ὑποκαλυμμένος τε ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα, καὶ
 διὰ τοῦτο γε οὐκ ἐνδόξως οὐδὲ ἀληθῶς τὸ Χριστοῦ
 φορῶν ὄνομα· ἐμπύει δὲ καὶ εἰς πρόσωπον τοῦ
 τοιοῦτου ἡ γυνὴ, καὶ ὀνειδίξει ὡς ἀνθρώπων αὐτῷ,
 καὶ οὐ βουληθέντι θεοποιηθῆναι ἐκ τοῦ καρποφορή-
 σαι· καὶ φησιν οὕτω παντὶ ἔσεσθαι τῷ μὴ οἰκοδο-
 μήσαντι τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, τοῦ εὐαγγελιο-
 λόγου, ὁ νομικὸς ἐστὶ καὶ προφητικὸς· καὶ ἄλλο
 ὄνομα οὐκ ἔξει ὁ μὴ οἰκοδομῶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ παρὰ
 τοῖς Ἰσραηλίταις ἢ τοῦτο, ὅτι οἶκός ἐστιν οὗτος τοῦ
 ὑπολυθέντος τὸ ὑπόδημα. Πᾶς οὖν ὁ ἐν αἰρέσει,
 μάλιστα ταῖς διακοπτοῦσαις τὴν θεότητα, καὶ τὸν
 νόμον ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου χωριζούσαις καλινδούμε-
 νος, « οἶκός » ἐστὶ « τοῦ ὑπολυθέντος ὑπόδημα, »
 ἐμπυόμενος εἰς πρόσωπον, καὶ ὑπολυόμενος τὸ ἐν
 ὑπόδημα. Καὶ τρίτην δὲ τοιαύτην ὑπόνοιαν εἰς
 τὸν τόπον ἐξεδεξάμεθα, ἣν διὰ βραχέων ἐροῦμεν·
 γυνὴ μὲν ἡ σοφία εἴρηται διὰ τὸ, « Ταύτην ἐξήτησα
 νόμφην ἀγαγέσθαι· ἐμαυτῷ, » καὶ ἔρξιν δεῖ κατὰ τὸν

A sibi uxorem assumpsit, cum eaque habitavit, et ex
 nomine defuncti, fructus, ac proles, atque infans,
 et fetus exstitit: nam juxta spiritualem legem om-
 nia nominat Evangelium, nec postquam advenit lex
 Evangelii, defuncti nomen oblitteratum est; in vero
 sedentim Israel, prioris nomen servatur. Quinam
 autem postea homo ille est fratris sui uxorem assu-
 mere nolens, nisi hæreticorum doctrina, animam
 quæ priori suo viro, priorisque viri memoriæ hono-
 rem exhibuit, admittere recusans? adversus quam
 fratris ipsius uxor ad portam ascendit, de qua dic-
 tum est²²: « Hæc porta Domini, justi intrant in
 eam, » et ad senatum ascendit, eumque denuntiat
 qui fratri suo semen in Israel suscitare non vult,
 neque Dei legi per Moysem traditæ honorem imperi-
 iri. Postquam ergo ab hujusmodi homine quæsive-
 rit senatus an vera de eo referat mulier, et fratri
 suo semen suscitare nolit; tunc defuncti uxor cor-
 ram senioribus accedit, alterumque ex ipsius calcea-
 mentis ab ejus pede solvit; ut etiamsi nomine
 Christi fuerit subligatus, Dei nomine exuatur, pro-
 ptereaque neque honorifice, neque vere Christi no-
 men gerat: quin et hominis ejusmodi faciem con-
 spuit mulier, eumque incessit dicteris ut homi-
 nem, et per fetus editionem Deum fieri nolentem;
 atque ita unicuique futurum esse ait, qui non ædifi-
 caverit domum fratris sui, doctrinæ nempe evan-
 gelicæ, quæ legalis eadem et prophetica est; ac
 aliud non obtinebit nomen, qui fratris sui nomen
 apud Israelitas non ædificat, quam illud, eum scilicet
 esse domum discalceati. Quisquis ergo in hære-
 sibus, ac iis præsertim quæ divinitatem dividunt, ac
 legem ab Evangelio dirimunt, volutatur, « domus »
 ille est « discalceati²³, » in faciem conspuit, et
 altero calceo exutus. Tertia hæc præterea in huncce
 locum nobis succurrit cogitatio, quam paucis expo-
 nemus. Mulier quidem dicta est Sapientia pro-
 pter illud²⁴: « Quæsivi sponsam mihi eam assu-
 mere; » ipsaque amanda est, juxta id quod a Sa-
 lomone dictum est²⁵: « Dilige eam et conserva-
 bit te: » vir autem ipsius sapiens est. Quod si
 ergo nullo ex Sapientia genito fetu, ex hac vita
 821 decesserit sapiens, qui cum ipso una habita-
 verit frater, in eademque conquieverit doctrina, ei-
 dem præsit, ut ex Sapientia nascatur aliquis gloriam
 ei conciliaturus qui ex hoc convicto, fetu non relicto,
 excesserit. Quod si relictus frater doctrinæ huic

VETUS INTERPRETATIO.

Mosaicæ legis, secundus autem evangelicus sermo, cui nubit omnis anima recta, mortua lege, illud est do-
 cumentum quod Apostolus dicit hoc modo: « An ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor), quo-
 niam lex dominatur homini, in quantum temporis vixit? Si autem mortuus fuerit vir, soluta est a lege

²² Psal. cxvii, 20. ²³ Deuter. xxv, 10. ²⁴ Sap. viii, 2. ²⁵ Prov. iv, 6.

(64) Ὡς οἴονται οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων. Infra: Τίς δὲ μετὰ ταῦτα ὁ μὴ βουλόμενος ἀνθρώπος λαβεῖν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ ἑαυτοῦ· ἢ ὁ ἐν ταῖς αἰρέσεσι λόγος μὴ βουλόμενος τὴν τιμήσασαν ψυχὴν τὴν πρότερον ἀνδρα, καὶ τὴν μνήμην τοῦ προτέρου ἀνδρὸς παραδέξασθαι; ei paulo post: Πᾶς οὖν ὁ ἐν αἰρέσει, μάλιστα ταῖς διακοπτοῦσαις τὴν θεότητα καὶ τὸν νόμον ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου χωριζούσαις, etc.

Simonianos autem, Saturnilianos, Cerdonianos, ac potissimum Marcionitas perstringit, qui Deum malum, creatorem, legis auctorem; bonum autem, Christi patrem esse definiunt; ideoque legem ac prophetas repudiabant. Huetius.

(65) Τεχθὲν. Codices Holmiensis et Anglicanus, τεχθέν.

præesse, eamque tueri noluerit, ignominia afficietur a Sapientia ipsum dimidia tantum ex parte excalceante: nec enim non excalceabitur ejusmodi homo, neque omnino excalceabitur. Ut autem legem virum mulieris, animæ scilicet, ex Scriptura dici probemus, hunc ex Epistola ad Romanos proponemus locum, qui ita se habet ¹⁷: « An ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor), quia lex in homine dominatur quanto tempore vivit? » et cætera, usque ad id: « Si fuerit cum alio viro. » Plurima autem a nobis in hunc locum dicta sunt, cum in nostris in Epistolam ad Romanos commentariis ipsum interpretaremur.

τῆς πρὸς Ῥωμαίους οὕτως ἔχοντα: « Ἡ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί (γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ), ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ; » καὶ τὰ ἐξῆς ἕως τοῦ: « γενομένην ἀνδρὶ ἐτέρω. » Εἰσθται δὲ πλείονα ἡμῖν εἰς τὸν τόπον, διηγούμενοι τὸ χωρίον τοῦ τῆς (66) πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς ἐντοῖς εἰς αὐτὴν ἐξηγητικοῖς.

33. Quamvis autem hæc per digressionem a nobis videantur esse dicta, ad elucidandam tamen Mosaicam legem prolata sint, quam citantes Sadducei Servatorem interrogabant, dicentes ¹⁸: « Moy-ses dixit: Si quis mortuus fuerit non habens filium, » et reliqua. Agendum vero reliquam post illa Evangelii partem enucleemus, quæ inde orditur ¹⁹: « Erant autem apud nos septem fratres, et primus, uxore ducta, defunctus est, » et quæ sunt deinceps. Isaias quidem ait in prophetia ²⁰: « Apprehendent septem mulieres virum unum in die illa, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur, tantummodo invocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum. » Accedentes autem ad Servatorem nostrum Sadducei, de septem viris qui unam duxerant uxorem prophetiæ contraria dicunt: figmentum autem videtur esse quæstio eorum, quibus id propositum est, ut per fictionem doctrinam de resurrectione subvertant, et quique **822** ex resurrectione consequi existimant ut unusquisque resurrectorum eamdem habeat affinitatem ac habitum cum quibus in hac vita habuit, adeo ut uxorem suam postquam resurrexerit vir recipiat; pater autem in eodem erga filium habitu, et frater erga fratrem perseveret. At rerum omnium opificem, cum res quasque ad utilitatem compararet, ubi ortus foret et interitus, ejusmodi habitus necessario invexisse nesciebant, D

ειπόντα Σολομῶνα: « Ἐράσθητι αὐτῆς, καὶ τηρήσει σε. » ἀνὴρ δὲ αὐτῆς ὁ σοφός: ἐὰν οὖν ὁ σοφός μὴ γεννήσας τινὰς ἐκ τῆς Σοφίας ἀπαλλαγῆ τοῦ βίου, ἀκατοικήσας μετ' αὐτοῦ ἀδελφός, καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀναπαυσάμενος λόγοις, πρεσβεύει τῶν αὐτῶν, ἵνα γεννηθῆ ἐκ τῆς Σοφίας ὁ κλέος περιποιησῶν τῷ ἀπαλλαγέντι τῆς συμβιώσεως τὸν καρπὸν παραστήσει. Εἰ δὲ μὴ βούλοιο πρεσβεῦσαι ὁ καταλειπόμενος ἀδελφός τῶν λόγων, ἀτιμασθήσεται ὑπὸ τῆς σοφίας ἐξ ἡμισείας αὐτὸν ὑπολουούσης: οὔτε γὰρ οὐχ ὑπολυθήσεται ὁ τοιοῦτος, οὔτε τελείως ὑπολυθήσεται. Εἰς δὲ κατασκευὴν τοῦ τὸν νόμον ἀνδρα λέγεσθαι κατὰ τὴν Γραφὴν γυναικός, τῆς ψυχῆς, παραθησόμεθα τὰ ἀπὸ

Β Ταῦτα μὲν, εἰ καὶ μετὰ παρεκβάσεως λελέχθαι δοκεῖ, εἰρήσθω εἰς σαφήνειαν τοῦ παρὰ Μωϋσεὶ νόμου, οὗ μνησθέντες οἱ Σαδδουκαῖοι ἐπίθυοντο τοῦ Σωτῆρος, λέγοντες τὸ: « Μωϋσῆς εἶπεν: Ἐάν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων τέκνα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Φέρε δὲ μετὰ ταῦτα τὰ ἄλλα τοῦ Εὐαγγελίου ἐξετάσωμεν τὰ ἀπὸ τοῦ: « Ἦσαν δὲ παρ' ἡμῖν ἐπὶ ἀδελφοί, καὶ ὁ πρῶτος γήμας ἐτελεύτησε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ μὲν Ἦσαίας ἐν τῇ προφητείᾳ φησὶν: « Ἐπιλήφονται ἐπὶ τὰ γυναικὲς ἀνθρώπου ἑνός, λέγουσαι: Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλώμεθα, πλὴν τὸ ὄνομα τὸ σὸν κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς: ἄφελε τὸν ὄνειδισμὸν ἡμῶν. » Οἱ δὲ προσελθόντες Σαδδουκαῖοι τῷ Σωτῆρι τὸ ἀνάπαλιν τῇ προφητείᾳ φασὶ περὶ ἀνδρῶν ἐπὶ τὰ γαμησάντων μίαν γυναῖκα: πλάσμα δὲ δοκεῖ μοι εἶναι τὸ πρόβλημα αὐτῶν, προθεμένων διὰ τοῦ πλάσματος τὸν περὶ ἀναστάσεως ἀθετήσαι λόγον, καὶ οἰηθέντων ἀκολουθεῖν τῇ ἀναστάσει τὸ ἕκαστον τῶν ἀνισταμένων τὴν αὐτὴν ἔχειν σχέσιν πρὸς οὓς εἶχεν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, ἢ ὁ μὲν ἀνὴρ ἀπολάβῃ καὶ τὴν γυναῖκα μετὰ τοῦ τυχεῖν ἀναστάσεως: ὁ δὲ πατὴρ μένη ἐν τῇ σχέσει τῇ πρὸς τὸν υἱὸν, καὶ ὁ ἀδελφός πρὸς τὸν ἀδελφόν. Ἠγνῶουν δὲ ἄρα, ὅτι ὁ δημιουργὸς πάντα ποιῶν πρὸς τὸ χρησίμῳ, ὅπου μὲν γένεσις ἐστὶ καὶ φθορὰ, πεποίηκεν ἀναγκαίως τὰς τοιαύτας σχέσεις, ἢ ὁ μὲν τις ἢ ἀνὴρ διὰ γυναικὸς διακονούμενος παῖδων γενέσει: οἱ δὲ γεννιόμενοι σχῶσι τι ἐκ τῆς διὰ τῶν αὐτῶν γενέσεως (67) συγγενές, ὅπως

VETUS INTERPRETATIO.

viri. Igitur vivente viro adultera est, si facta fuerit alteri viro. Si autem mortuus fuerit vir, liberata est a lege viri, ita ut non sit adultera si fuerit cum altero viro. »

33. Hæc in excessu diximus ad manifestandum legem Moysi, cujus memoriam facientes Sadducei, Christum interrogabant dicentes: « Moyses dixit; » et cætera, putaverunt omnia sic futura esse illic, quomodo sunt in sæculo isto viri et uxores, patres et filii, fratres et sorores. Debuerunt enim considerare tunc Sadducei ea quæ sequebantur opinionem eorum: quoniam si sunt ibi nuptiæ, et partus: si partus, et mortes et infirmitates: si nativitas, et pueritia et ascensiones a pueritia ad maturitatem virilem, et minorationes senectutis. Si autem hæc omnia, erit et malitia, et vix alicubi virtus inveniatur in rarissimis hominibus quærentibus eam. Et his quid potest esse amplius vanum? et melius est ut nec sit resurrectio.

¹⁷ Rom. vii, 1, 2, 3. ¹⁸ Matth. xii, 24. ¹⁹ ibid., 25. ²⁰ Isa. iv, 1.

(66) Τοῦ τῆς. Legendum τοῦτο τῆς.

(67) Τῆς διὰ τῶν αὐτῶν γενέσεως. Ita C. R. at H. γεννήσεως. Malim γεννήσεως, et paulo quoque superius: διακονούμενος παῖδων γεννῆσει, et mox:

γεννήσεως δὲ ἔργον ἦν, et iterum inferius: ὡν ἐνταῦθα διὰ γέννησιν χρεια ἦν, et aliquanto post: παρὰ τὰ ἐν γεννήσει πράγματα. Sed fortasse γένεσιν, γέννησιν confuderit Origenes. ΗΙΕΤΙΟΥΣ.

ἀδελφοί γενέσεως δὲ ἔργον ἦν καὶ πατήρ καὶ υἱός, καὶ μήτηρ καὶ θυγάτηρ. Εἰ οὖν ἐν τῇ μακαριότητι οἱ γέρας ἀξιούμενοι διὰ τὸν ἐνεστηκότα αἰῶνα ἐν ᾧ καλῶς ἐβίωσαν, ἐν ἐκείνῃ ἔσονται τῇ ζωῇ, καὶ οὐδεὶς τῶν μὴ ἀγωνισαμένων ἐνταῦθα καταξιοῦται τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως (68), δηλονότι ὧν ἐνταῦθα διὰ γένεσιν χρεῖα ἦν, ταῦτα οὐκ ἔσται ἐκεῖ· οὐδὲν γὰρ παρέλκον ὁ Θεὸς ποιεῖ, οὐδὲ μάτην τι παρ' αὐτῷ γίνεται. Ἐχρῆν δὲ ὄραν τοὺς Σαδδουκαίους τὸ ἀκόλουθον αὐτῶν τῇ ὑπονοίᾳ περὶ τοῦ ἕκαστον ἀπολήψεσθαι τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ὅτι πάλιν ἐκεῖ τεκνογονία καὶ παίδων γενέσεις, καὶ θάνατοι· εἰ δὲ ταῦτα, καὶ νόσοι· εἰ δὲ γενέσεις, καὶ νηπιότητες καὶ προβάσεις ἀπὸ νηπιότητος ἐπὶ τὸ συμπληροῦσθαι διάλεκτον, καὶ ὕστερον τὸν λόγον, καὶ ἐν τῇ συμπληρώσει τοῦ λόγου κακίαν, καὶ μόλις ποτὲ πάλιν ἀρετὴν ἐν ὀλίγοις τοῖς ζητοῦσιν αὐτὴν εὐρίσκεισθαι. Τοῦτων δὲ τί ἂν εἴη ματαιότερον; Καὶ βέλτιόν γέ ἐστι μὴ εἶναι ἀνάστασιν τοῦ τοιαύτην εἶναι ὅπολιαν ὑπενόουν οἱ Σαδδουκαῖοι, ὑπολαμβάνοντες ἀκολουθεῖν τῇ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασει· τὸ ἀπολαμβάνειν ἕκαστον τὴν γυναῖκα· ᾧ

ut aliquis sit vir ad liberorum procreationem ab uxore adjutus; qui autem inde geniti sunt, quod ex iisdem nati fuerint, aliquam habeant consanguinitatem, invicem nempe fraternitate conjuncti; generationis autem opus erat pater et filius, et mater ac filia. Si ergo hanc adipiscentur vitam, qui propter præsens hocce sæculum in quo recte vixerant in beatitudine præmio digni censentur, neque quisquam a mortuis consequitur ut resurgat qui hic non decertaverit, manifestum sane est quibus propter generationem hic opus erat, ea illic minime futura; nec enim supervacaneum quidquam facit Deus, neque frustra quidpiam ab illo producit. Considerassent Sadducæi quid ex hac sua opinione foret consecrarium, cum uxorem suam assumpturum unumquemque arbitrabantur; futuras nimirum ibi liberorum procreationes, infantium ortus et mortes; ac si hæc admittantur, morbos quoque: si genituræ etiam, infantiam, et ab infantia ad loquelæ perfectionem progressum, ac rationem denique, et dum perficitur ac completur ratio, malitiam et vix ali-

VETUS INTERPRETATIO.

quam ut sit talis qualem existimant Sadducæi. Si autem ibi est aut pater, aut frater, aut aliquid ejusmodi, non tamen est secundum nativitatem carnalem, neque per mulierem, neque per turpes corporis partes. Ego autem existimo non tantum ibi patres et filios esse secundum impassibilem spiritum, sed etiam uxorem et virum in spiritus unitate, secundum parabolam illam quæ dicit: « Simile est regnum cælorum homini

(68) Καὶ οὐδεὶς τῶν μὴ ἀγωνισαμένων ἐνταῦθα καταξιοῦται τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως. Duplex erit resurrectionis forma: alia ἀνάστασις τῶν δικαίων, Luc. xiv, 14, quæ et ἀνάστασις ζωῆς, et ἀνάστασις πρώτη, Apoc. xx, 5; alia ἀνάστασις κρίσεως, Joann. v, 29, quæ et δεύτερος θάνατος, Apoc. xx, 14, et ἀνάστασις ἀδίκων, Act. xxiv, 15. Utramque resurrectionem expressit Daniel, c. xii, 2: « Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere evigilabunt, alii in vitam æternam, et alii in opprobrium, ut videant semper. » Origenes lib. xviii in Isaiam: « Licet ergo omnes resurgant, et unusquisque in suo ordine resurgat, Considerandum est tamen propter illum sermonem Joannis, quem in Revelatione sua dicit: *Beatus qui partem habet in resurrectione prima; in hoc secunda mors non habet potestatem*; ne forte dividi omnis resurrectionis ratio in duas partes possit, id est, in eos qui salvandi sunt justos, et in eos qui cruciandi sunt peccatores: ut sit una quidem bonorum, quæ dicitur prima; illa vero quæ est miserorum, secunda dicatur; et illam quidem in omnibus puram, hilarem, totius plenam lætitiæ; illam verò alteram totam tristem, totam mœroris plenam. » Representat hunc locum Pamphilus in sua *Apologia*. Quinetiam discimus ex Gennadio existimasse nonnullos duplex futurum resurgendi tempus; ac priore loco suscitatum iri justos, secundo peccatores. « Erit, inquit, resurrectio mortuorum omnium hominum, sed una, et insimul, et semel. Non prima justorum, et secunda peccatorum, ut fabula est somniorum; sed una omnium. » Duplicem quoque resurrectionem commemorat Augustinus lib. x *De civit. Dei*, cap. 6, aliam quæ nunc est, animarum videlicet, quæ a peccatis per poenitentiam resurgunt, atque illam esse ἀνάστασιν πρώτην, de qua Apoc. xx, 5, aliam quæ futura est, corporum nimirum, quæ in postremo judicio a mortuis resurgent. At cap. 21 libri ejusdem resurrectionem justorum ab impiorum resurrectione secernit. Sed et ἀνάστασις mortui æternæ ac damnationi nonnunquam opponitur. Fidem faciunt hæc

Isidori Pelusiotæ verba: Ἐγὼ δὲ φημί σοι, ὅτι ἡ μὲν βίωσασα χρηστῶς ψυχὴ εἰς ἀνάστασιν ἐλεύσεται ζωῆς· ἡ δὲ ζήσασα κακῶς εἰς αἰώνιον πορεύσεται πύραν. « Ego vero dico tibi animam quæ bene vixerit, in resurrectionem ituram vitæ; quæ vero male vixerit, in ignem æternum abituram: » et illa Lactantii lib. vii *Divin. instit.*, cap. 21: « Tunc quorum fuerit probata justitia, hi præmium immortalitatis accipient: quorum autem peccata et scelera detecta fuerint, non resurgent, sed cum impiis recondentur in eadem tenebras, ad certa supplicia destinati. » Ἀνάστασιν itaque simpliciter eo sensu verisimile est ab Origene hoc loco usurpatam, quantum morti æternæ opponitur: futurum enim ut impii quoque resurgant ipse agnoscit supra in *Math.* xviii: Ἐλποῖ δ' ἂν τις, οὐκ οἶδα πότερον ὑγιῶς ἢ ἐσφαλμένως λέγων, ὀνικὸν εἶναι τὸ βαρὺ τοῦ φαύλου σώματος καὶ καταφερῆς, ὅπερ ἀναλήφεται ἐν τῇ ἀνάστασει, ἵνα καταποντισθῇ ἐν τῇ ἀβύσσῳ, etc., et lib. ii *De resurrectione*: « Sane qualis fuerit uniuscujusque præparatio in hac vita, talis erit et resurrectio ejus. Qui beatus hic vixerit, corpus ejus in resurrectione diviniore splendore fulgebit, et apta ei mansio beatorum tribuetur locorum. Huic vero qui in malitia consumperit tempus sibi vitæ præsentis indultum, tale dabitur corpus quod sufficere et perdurare possit in pœnis, » etc. Idem quoque fusius declarat libro v *Contra Celsum*, et eandem hanc ipsi sententiam asserit Pamphilus in *Apologia*; cum enim in quæstione de futura mortuorum resurrectione jam inde a vetustis temporibus multa peccasse dictus sit Origenes, et in nefarias, ac a communi orthodoxorum sensu discrepantes sententias incidisse; ab hac ipsum suspicione prohibere conatus est Pamphilus. Epiphanius autem, hæc. lxiiv, cap. 10, quamvis Origenem inducat resurrectionem impugnantem; cum iis tamen eum committit, qui ex his psalm. i verbis: « Propterea non resurgent impii in judicio, » resurrectionem malis abjudicabant. Cæterum hæc in *Origenianis* expendimus. HUETIUS.

quando rursus virtutem in paucis iis qui illam reperire satagunt : quo quid insanius esse potest ? Ac satius quidem est resurrectionem non esse, quam qualem **823** sibi fingebant Sadducæi, resurrectioni a mortuis consecrarium esse putantes uxorem suam quemque recipere ; unde et ea omnia, quæ diximus, futura esse sequebatur. Quod si novum ergo sæculum speratur, et, ut dixit Isaias ²¹, « cœli novi, et terra nova, » et ut in Evangelio scriptum est ²², « calix novi Testamenti, » a nova, opinor, vite expressus, diversa profecto esse oportet, et vere beata, quæcumque ad vitam illic traducendam pertinebunt. Quemadmodum autem, ita ut ipsum declaravit Verbum, ex eo quod uxor et vir forent, patrum quoque filios esse sequebatur, et fratres fratrum, et natu- rum matres ; nonne pari ratione ex eo quod neque uxor sit, neque vir, sequitur quoque nec patrem, nec matrem, nec quosquam fratres invicem futuros ; atque id fortasse non quoad futura solum, sed et quoad præterita ? Illic enim nulla cogitationis secundum carnem apud eos erit mentio qui hoc recte intelligunt ²³ : « Ne memineritis priorum, et antiqua ne intueamini, ecce ego facio nova omnia ; » et juxta illud in futuro sæculo Abrahami pater non dicitur Tharè ; neque Ismaelis, aliorumque qui ex Cetura Abrahamo nati sunt, nec Isaaci fortasse Abraham ; antiqua enim obsoleta sunt ; et tunc fortasse dicitur ²⁴ : « Ecce facta sunt omnia nova. » An autem aliquo alio quam secundum carnem modo frater aliquis est, et alio aliquo quam per generationem modo pater et filius, non mulieris ope, neque obscenarum corporis partium, sed quomodo pro rata Dei Filius est Sospitator, animadvertet qui hæc recte investigare ac rimari poterit, et « spiritus omnia scrutantis etiam profunda Dei » capax fuerit ²⁵. Ego vero non diversum in his aliquid duntaxat, et quasi æquivocum intelligo, de fratre, et patre, ac filio loquor, sed in uxore etiam ac viro. « In resurrectione enim » mortuorum verum illud est, « neque nubunt, neque nubuntur, sed sunt sicut

ἀκόλουθον ἦν καὶ ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἕσσεθαι. Εἴπερ οὖν καινὸς αἰὼν ἐστὶν ἐλπίζόμενος, καὶ γῆ καινὴ, καὶ, ὡς ὠνόμασεν Ἡσαΐας, « οὐρανὸς καινός, καὶ γῆ καινὴ, » καὶ ὡς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται, « ποτῆριον καινῆς Διαθήκης, » ἀπὸ ἀμπέλου οἶμαι καινῆς, ἕτεροῖα δεῖ εἶναι πάντα τὰ τῆς ἐκεῖσε ζωῆς, καὶ ἀληθῶς μακάρια. Ὅσπερ δὲ, ὡς ὁ Λόγος ἀπέδειξεν, ἠκολούθησε τῷ εἶναι γυναῖκα καὶ ἄνδρα τὸ ἕσσεθαι καὶ τέκνα πατέρων, καὶ ἀδελφούς ἀδελφῶν, καὶ μητέρας τῶν γεννωμένων· οὕτω μήποτε ἀκολουθεῖ τῷ μὴ εἶναι γυναῖκα ἢ ἄνδρα τὸ μηκέτι ἕσσεθαι πατέρα καὶ μητέρα, καὶ ἀλλήλων τινὰς ἀδελφούς, τάχα οὐ περὶ μελλόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν παρεληλυθότων ; Ἐκεῖ γὰρ οὐκέτι τοῦ κατὰ σάρκα γένους ἔσται μνήμη παρὰ τοῖς εὐλόγως ἀκούουσι τοῦ· « Μὴ μνημονεύετε τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἀρχαῖα μὴ συλλογίζεσθε· Ἰδοὺ ποιῶ καινὰ πάντα· » καὶ κατὰ τοῦτο ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι οὐ χρηματίζει πατήρ τῷ Ἄβραάμ ὁ Θάβρα, οὐδὲ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἀπὸ Χεττούρας ὁ Ἄβραάμ, τάχα δὲ οὐδὲ τῶν Ἰσαάκ· τὰ γὰρ ἀρχαῖα παρῆλθε· καὶ τότε λεχθήσεται τό· « Ἰδοὺ γέγονε καινὰ πάντα. » Εἰ δὲ ἐστὶν ἄλλως τις παρὰ τὸ κατὰ σάρκα ἀδελφός, καὶ ἐτέρως παρὰ τὰ ἐν γενέσει πράγματα πατήρ καὶ υἱός, οὐκέτι διὰ γυναικός, οὐδὲ δι' ἀσχημόνων μερῶν τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἀνάλογον τῷ καὶ τὸν Σωτῆρα Υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ (69), ἐπιστήσει ἑ δυνάμενος τὰ τηλικαῦτα ὀρθῶς ζητεῖν, χωρήσας « τὸ πάντα ἔρευνῶν πνεῦμα καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » Ἐγὼ δὲ οὐ μόνον ἐπὶ τούτων τὸ ἕτεροῖον, καὶ ὡσπερ ὁμόνυμον παραλαμβάνω, λέγω δὲ ἀδελφοῦ καὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ γυναικὸς καὶ ἀνδρός· « Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει » τῶν νεκρῶν ἀληθὲς καὶ τό· « οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς οἱ ἄγγελοι ἐν τῷ οὐρανῷ· » ἀληθὲς δὲ καὶ τὸ ὡς ἐν παραβολῇ εἰρημένον περὶ ἑτεροῦ παρὰ τοὺς ἐπὶ γῆς γάμους ἐν τῷ· « Ὁμοιωθὴ ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ποιῶν γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἐν τῷ· « Τότε ὁμοιωθήσεται ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἵτινες λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐκοῦν ὁ υἱός

VETUS INTERPRETATIO.

qui fecit nuptias filio suo, » et cætera. Ergo filius regis in resurrectione mortuorum faciet nuptias extra omnes nuptias quas oculus vidit, et auris audivit, et super cor hominis ascendit : et erunt illæ nuptiæ castæ et divinæ, et spirituales in verbis mysterialibus constitutæ, quæ non licet hominibus loqui. Et quæres si in resurrectione possunt esse et aliorum nuptiæ secundum nuptias Christi, aut potius solus Christus sponsus, destruens nuptias omnes, faciet nuptias, ut sint duo in carne una : magis autem non solum duo

²¹ Isa. LXVI, 22. ²² I Cor. XI, 25. ²³ Isa. XLIII, 18, 19. ²⁴ II Cor. XV, 17. ²⁵ I Cor. II, 10.

(69) Ἄλλὰ ἀνάλογον τῷ καὶ τὸν Σωτῆρα Υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ, etc. Hæc dura sunt ; quæ tamen emolliri, et commodius explicari queant, si ad vocem ἀνάλογον attenderimus. Non enim divinæ huic generationi parem ullam esse vult Origenes ; sed affinitates illas et agnationes quæ in cælo obtinebunt, sacrosanctæ Verbi generationi in eo similes esse dicit, quod utræque sine ulla genitalium membrorum ope administrantur ; quas alioqui disparēs usquequaque agnoscit. Sententiam hanc suam lib. I *De princip.*, cap. 2, diserte explicat. « Infandum autem est, inquit, et illicitum, Deum Patrem in generatione unigeniti Filii sui, atque in substantia sua exæquare alicui vel hominum, vel aliorum

animantium generanti ; sed necesse est aliquid exceptum esse, Deoque dignum, cui nulla prorsus comparatio, non in rebus solum, sed ne in cogitatione solum, vel sensu inveniri potest, ut humana cogitatio possit apprehendere quomodo ingenitus Deus efficitur Pater unigeniti Filii ; » et lib. I *in Mattheum*, apud Pamphilum in *Apolog.* : « Dubium non est quod nativitas ejus non est talis ; ut quasi qui ante non fuerit, esse cœperit, sicut de nativitate hominum putatur ; » et lib. V *in Joan.* ex eadem Pamphili *Apolog.* : « Qui licet non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt ; nou tamen ea nativitate sunt, qua natus est unigenitus Filius. » Hæc tamen.

τοῦ βασιλέως ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν γαμεῖ γάμον παρὰ πάντα γάμον, ὃν ὀφθαλμοὶ εἶδε, καὶ οὐς ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη· καὶ ἔστιν ὁ σεμνὸς καὶ θεὸς ἐκεῖνος καὶ πνευματικὸς γάμος ἐν ἀρρήτοις ῥήμασιν, ἃ μὴ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ λαλεῖν. » Ζητήσῃ δὲ τις εἰ ἀνάλογον τῷ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν τοῦ νυμφίου γάμῳ εἰσὶ καὶ ἄλλοι γάμοι, ἧ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν μόνος ὁ νυμφίος, καταργήσας πάντα γάμον, γαμεῖ γάμον, οὐχ ὅπου ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, ἀλλ' ὅπου κυριώτερόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι ἐν πνευμά εἰσιν ὁ νυμφίος καὶ ἡ νύμφη. Ἄλλ' ὅρα μήποτε ὀλισθησὶς ἀκούων τοιοῦτων λόγων, πρὸς τὸ τὴν περὶ τῶν αἰώνων (70) μυθοποιεῖν ἀρρέσων καὶ θηλειῶν παραδέξασθαι κατὰ τοὺς ἀναπλάσαντας τὰς συζυγίας αὐτῶν οὐδαμῶς ὑπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων δηλουμένας.

solus omni abrogato matrimonio ipse matrimonium contrahit, non quo duo erunt in carne una, sed quo uno unum spiritum sponsum, sponsamque futuros dicere magis consentaneum est. At ejusmodi sermones audiens, cave ne usque adeo aberres, ut fabulosum illud de masculis ac feminis Æonibus figmentum admittas, juxta eorum doctrinam, qui ipsorum syzygias in sacris libris nequaquam apparentes confinxerunt.

Ἐπεὶ οὐδεμιὰς τροπολογίας δέεται τὸ πύσμα τῶν Σαδδουκαίων περὶ τῶν ἑπτὰ ἀδελφῶν ἐσχηκότων μίαν γυναῖκα, φέρε κατανοήσωμεν τοὺς τοῦ Σωτῆρος περὶ ταῦτα λόγους, ἐν οἷς φησι· « Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ· ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὐτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς οἱ ἄγγελοι ἐν τῷ οὐρανῷ. » Πρὸς τοῦτο δὲ ζητήσῃ τις τοιαῦτα (71) ὁ λέγων Σωτῆρ τοῖς Σαδδουκαίοις· « Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, » ἐμφαίνει κατὰ τὰς Γραφάς παρίστασθαι τὸ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν μὴ εἶναι γάμους, ἅτε τῶν ἀναστησομένων τοῖς ἐν οὐρανῷ ἄγγελοις (72) παρ' οἷς οὐκ ἔστι γάμος· ποία οὖν Γραφή δηλοῖ, ὅτι ἐν τῇ ἀναστάσει οὐτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται; καὶ τοῦ τοῦ νόμου ἢ τῶν προφητῶν C μανθάνομεν περὶ τῶν ἀναστησομένων, ὅτι ἔσονται ὡς οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄγγελοι; σαφῶς γὰρ τοιαῦτα ἐν τῇ

Angeli Dei in cœlo ³⁶; » verum quoque et illud, quod quasi in parabola de nuptiis, ab iis quæ supra terram fiunt plane diversis **824** dictum est hoc loco ³⁷: « Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui faciens nuptias filio suo, » et reliqua; et hoc item loco ³⁸: « Tunc simile erit regnum cœlorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, » et reliqua. In resurrectione ergo mortuorum matrimonium contrahit regis filius super omne matrimonium quod oculus vidit, et auris audivit, et in cor hominis ascendit ³⁹; et ex iis verbis arcanis « quæ non licet homini loqui ⁴⁰ » venerandum illud est, et divinum, ac spirituale matrimonium. Quæret autem aliquis an quale est in mortuorum resurrectione sponsi matrimonium, talia sint et alia ma-

trimonia; an in mortuorum resurrectione sponsus

34. Quoniam Sadducœorum de septem fratribus qui unam habuerunt uxorem quæstio nullam desiderat tropologiam, agendum Servatoris circa eam rem sermones expendamus, in quibus ait ⁴¹: « Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur: sed sunt sicut angeli Dei in cœlo. » Ad id autem proposuerit aliquis ejusmodi quæsitum: Sospitator Sadducæis dicens: « Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei, » id in Scripturis doceri declarat, in resurrectione mortuorum nuptias non futuras, utpote angelis qui in cœlo sunt, et apud quos nullæ sunt nuptiæ, similibus iis futuris qui resurgent; quænam ergo docet Scriptura in resurrectione neque nupturos neque nuptum iri? et quoniam in loco vel legis vel prophetarum discimus similes angelis cœli futuros qui resurgent? id enim

VETUS INTERPRETATIO.

in carne una, sed duos spiritus unus, id est sponsus et sponsa. Sed vide ne tu audiens hæc aberres audiens fabulas aliquorum dicentium esse sæcula masculina, et feminina, qui finxerunt et conjunctiones sæculorum illorum quæ non sunt, neque sit eorum memoria in Scripturis.

34. Nunc videamus Christi responsa, quibus ait: « Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione neque nubunt, neque uxores accipiunt, sed sunt sicut angeli in cœlo. » Queritur hic Salvator, qui dicit ad Sadducæos: « Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. » Indicat enim quoniam in quibusdam Scripturis positum est, ut in resurrectione nuptiæ non sint, hominibus videlicet factis in similitudinem angelorum. Quæ ergo scriptura est docens quoniam in resurrectione neque nubunt, neque uxores accipiunt? Et in qua scriptura vel legis, vel prophetarum discimus, quoniam erunt qui resurrexerint, sicut angeli in cœlo? Manifeste enim in Veteri Testamento hoc non legitur scriptum, et quærat qui vult, si poterit invenire. Nos autem dicimus quia scriptum est, non tamen in ipsis sermonibus manifeste ista dicentibus, sed in mysterio indicantibus secundum intellectum moralem. Nam cum sit lex umbra futurorum bonorum, et dicens quædam de viris et uxoribus, et exponens nuptias, non principaliter de ipsis nuptiis intelligitur, quas non simpliciter secundum carnem nuptias existimamus, sed de talibus nuptiis quales nos supra de Christo et Ecclesia exposuimus in sæculo illo fore. Utoputa, « Abraham

³⁶ Matth. xii, 30. ³⁷ ibid. 2. ³⁸ Matth. xxv, 1. ³⁹ 1 Cor. ii, 9. ⁴⁰ II Cor. xii, 4. ⁴¹ Matth. xxii, 29, 30.

(70) Πρὸς τὸ τὴν περὶ τῶν αἰώνων, etc. Valentinum suggillat. HUETIUS. — Ibidem pro θηλειῶν, scribendum videtur θηλειῶν.

(71) Πρὸς τοῦτο δὲ ζητήσῃ τις τοιαῦτα, etc. Origenes homil. 39 in Luc. eandem proponit quæstionem, quam alia responsione dissolvit: tu locum

consule. HUETIUS.

(72) ἅτε τῶν ἀναστησομένων τοῖς ἐν οὐρανῷ ἄγγελοις. Deest aliquid, fortasse ὁμοιωθησομένων, vel ὁμοίων ἐσομένων, vel aliquid ejusmodi. Vetus interpres: « Hominibus videlicet factis in similitudinem angelorum. » Id.

in veteri Scriptura aperte non reperimus. Illud qui-
dem **825** apud Lucam minime quaeretur, a quo
Servatorem nostrum dixisse scriptum est ⁴²: « Filii
hujus sæculi generant et generantur; nubunt et
traduntur ad nuptias, » et reliqua; non quidquam
autem quod ad Sadduceos pertineat, quodque hæc
in Scripturis doceri astruat. At apud Matthæum id
sane quaeri possit, similiter quoque et apud Marcum;
nam juxta ipsum respondens Jesus dixit Saddu-
cæis ⁴³: « Nonne ideo erratis non scientes Scriptu-
ras, neque virtutem Dei? Cum enim a mortuis
resurrexerint, neque nubent, neque nubentur, sed
sunt sicut angeli in cœlis. » Quisquis ergo ad dubi-
tationem nostram attenderit, ea requirat in Scriptu-
ris, quæ dicta a Servatore de rebus post resurre-
ctionem futuris probent ac confirmet: talia autem
nos dicemus, hæc non ipsis quidem verbis, neque
ita ut a quibuslibet deprehendi et adverti queant,
sed tropologice in Scripturis contineri ⁴⁴: « Cum
enim umbram habeat lex futurorum bonorum, »
et nonnulla de uxoris et viris præceperit, et de
legitimis nuptiis disseruerit; et de iis præcipue
non loquitur, quæ ex præsentibus verbis intelligi
queant, sed iis quæ supra a nobis commemoratæ
sunt, cum quæ ad Sospitatoris nuptias in futuro
sæculo futuras pertineant, proponeremus: ut puta,
« Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et
unum de libera; et qui de ancilla, secundum car-
nem natus est; qui autem de libera, per promissio-
nem ⁴⁵; » non sensili cum libera matrimonio, neque
habitæ cum ancilla consuetudini mihi adhærendum
est; hæc enim allegorice dicta sunt. Sed et si
« propter hoc relinquet homo patrem et matrem
suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in
carne una ⁴⁶, » non hæc ita intelligenda sunt, quasi
nullum mysterium significant; « mysterium enim
hoc magnum est ⁴⁷, » et, ut ait Paulus, ad Christum
et ad Ecclesiam pertinens: ac paulo superius cum
legem de muliere viri sui defuncti fratri nubente
exponeremus, legis sensum pro virili rimati sumus.
Sexcentæ autem aliæ de viro et uxore leges pro-
stant; qualis illa est de libello repudii ⁴⁸; et illa
de duabus mulieribus, **826** quas habet unus vir,
quarum diligitur altera, altera odio habetur ⁴⁹: et
illa quoque de captiva quæ ei nubit a quo fuerit
amata, nubit autem postquam rasa est, et lugubri
ornatu patrem suum et matrem luxit ac deslevit ⁵⁰;
quarum legum unaquæque sanctum aliquid ac divi-
num in vera tropologia continet, postquam semel

A παλαιᾷ Γραφῇ οὐχ εὐρίσκομεν· κατὰ μὲν τὸν Λουκᾶν
τοῦτο οὐ ζητηθήσεται, ἀναγράφαντα τὸν Σωτῆρα εἰ-
ρηχέναι, « Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γεννῶσι καὶ
γεννῶνται, γαμοῦσι καὶ γαμίσκονται, » καὶ ἐξῆς,
καὶ μὴ εἰπόντα ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ τι πρὸς τοὺς Σαδ-
δουκαίους, καὶ περὶ τοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς ταῦτα δι-
λοῦσθαι· κατὰ δὲ τὸν Ματθαῖον ζητηθεῖν ἂν, ὁμοίως
δὲ καὶ κατὰ τὸν Μάρκον· κατ' αὐτὸν γὰρ ἀποκριθεὶς
ὁ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς Σαδδουκαίοις· « Οὐ διὰ τοῦτο
πλανᾶσθε μὴ γινώσκοντες τὰς Γραφὰς, μηδὲ τὴν δύ-
ναμιν τοῦ Θεοῦ; ὅταν γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀναστῶσιν,
οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς οἱ
ἄγγελοι οἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἐκαστος μὲν οὖν τῶν
ἐπιστησάντων τῇ ἐπαπορήσει ἡμῶν ζητεῖτω ἀπὸ τῶν
Γραφῶν παριστάμενα τὰ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένα
B περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν· ἡμεῖς δὲ τοιαῦτα φη-
σομεν, ὅτι περιέχουσι ταῦτα αἱ Γραφαὶ οὐκ αὐτολεξεῖ,
οὐδ' ὥστε τοῖς τυχοῦσι νοηθῆναι, ἀλλ' ἐν τροπολογίᾳ·
« Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, »
καὶ νομοθετήσας τινὰ περὶ γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν, καὶ
διηγησάμενος γάμους δικαίους, οὐ περὶ τούτων προη-
γουμένως λέγει ἂ ἐκ τῆς προχείρου λέξεως ἐκλάβοι,
τις ἂν, ἀλλὰ περὶ ὧν καὶ ἡμεῖς προσηπεφήναμεν,
παραθέμενοι τὰ περὶ τοῦ γάμου τοῦ Σωτῆρος ἐσομέ-
νου ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι· οἶον, « Ἀβραάμ δύο υἱοὺς
ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέ-
ρας· καὶ ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης κατὰ σάρκα γεγε-
νηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας διὰ τῆς ἐπαγγελίας· »
οὐ πάντως στήναι με δεῖ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ γάμου τῆς
ἐλευθέρας, καὶ τῆς πρὸς τὴν παιδίσκην κοινωνίας·
C ταῦτα γὰρ ἔστιν ἀλληγορούμενα. Ἄλλ' εἰ καὶ « Ἐνε-
κεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν
μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυ-
ναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, »
οὐχ οὕτως ἀκουστέον τοῦ λεγομένου, ὡς οὐδὲν μυστή-
ριον δηλοῦντος· « τὸ γὰρ μυστήριον τοῦτο μέγα
ἐστὶ, » καὶ, ὡς Παῦλός φησιν, εἰς Χριστὸν καὶ εἰς
τὴν Ἐκκλησίαν ἀναφερόμενον· καὶ πρὸ βραχέος ἔδ
ἐκθέμενοι τὸν περὶ τῆς γαμουμένης τῷ ἀδελφῷ τοῦ
τετελευτηκότος ἀνδρὸς αὐτῆς, ὡς ἐδυνήθημεν ἐξητά-
σαμεν τὸ βούλημα τοῦ νόμου. Εἰσι δὲ καὶ ἄλλοι μυ-
ριοὶ περὶ γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν νόμοι, ὡς περὶ τοῦ βί-
βλου τοῦ ἀποστασίου, καὶ περὶ τῶν δύο γυναικῶν
ἐνὶ ἀνδρὶ γινομένων, μιᾶς μὲν ἀγαπωμένης, ἑτέρας
δὲ μισουμένης, καὶ περὶ τῆς γαμουμένης αἰχμαλώ-
D του τῷ αὐτῆς ἐρασθέντι, γαμουμένης δὲ μετὰ τὸ ζῦ-
ρασθαι, καὶ ἐν πενθικοῖς κλαῦσαι τὸν πατέρα καὶ
τὴν μητέρα αὐτῆς· ὧν ἕκαστος τὸ σεμνὸν καὶ θεῖον
ἔχει ἐν τῇ εὐρίσκομένῃ ἀληθινῇ τροπολογίᾳ. Εἰ τις

VETUS INTERPRETATIO.

duos filios habuit, unum ex ancilla, alterum ex libera; et qui ex ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, secundum promissionem, » non omnino oportet me stare in intellectu carnalium nuptiarum liberæ et ancillæ, sed hæc alia significant ex aliis. Et iterum: « Propter hoc linquet homo patrem et matrem, et jungetur uxori, et erunt duo in carne una, » non ita debemus existimare quod dicitur, quasi nullum mysterium demonstraretur in eis, quoniam « mysterium illud magnum est de Christo et Ecclesia. » Et sunt alia mille loca de nuptiis scripta: et unusquisque locus castum et divinum de nuptiis continet intellectum, secundum expositionem moralem. Quicumque ergo Scripturas legit, et nuptias viro-
rum atque uxorum, et nihil amplius existimat demonstrari in eis, nisi simplices nuptias, errat in eis

⁴² Luc. xx, 34. ⁴³ Marc. xii, 24, 25. ⁴⁴ Hebr. x, 1. ⁴⁵ Gal. iv, 22, 23. ⁴⁶ Gen. ii, 24; Ephes. v, 31. ⁴⁷ ibid. ⁴⁸ Deuter. xxiv, 3. ⁴⁹ Deuter. xxi, 15. ⁵⁰ ibid., 11, 12, 15.

ὄν, ἀναγινώσκων τὸν νόμον, καὶ τὰ περὶ γάμων ἁ
γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν διεξερχόμενος, οὐκ εἶται μὴδὲν
πλέον τῶν ὑπὸ τοῦ γράμματος σημειομένων δηλοῦ-
σθαι, « πλανᾶται μὴ εἰδὼς τὰς Γραφάς, μὴδὲ τὴν δύ-
ναμιν τοῦ Θεοῦ. »

Ζητήσαι δ' ἂν τις εἴ, « Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς
Γραφάς, » λεγόμενοι τοῖς Σαδδουκαίοις, μὴ προσιε-
μένους ἄλλην Γραφήν ἢ τὴν νομικὴν, ἀναφορὰν ἔχει
καὶ ἐπὶ ἐτέρας παρὰ τὸν Μωϋσέως νόμον Γραφάς. Ὁ
μὲν οὖν τις φήσει καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐγκαλεῖσθαι τοὺς
Σαδδουκαίους, ὅτι, μὴ προσιέμενοι τὰς ἐξῆς τῷ νόμῳ
Γραφάς, πλανῶνται μὴ εἰδότες αὐτάς· ἕτερος δὲ
ἔρει· Ἄρχει πρὸς τὸ τὴν πλάνην ἐλέγχεσθαι τῶν
Σαδδουκαίων τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὰς κατὰ Μωϋσέα
Γραφάς τῷ μὴ ἐκλαμβάνειν τὸν ἐν ταύταις θεῖον
νοῦν. Δύο μέντοιγε πράγματά φησι μὴ εἰδέναι τοὺς
Σαδδουκαίους, ἐν μὲν τὰς Γραφάς, ἕτερον δὲ τὴν δύ-
ναμιν τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἧς δυνάμειος τὰ τῆς ἀναστάσεως
γίνεται, καὶ ἡ καινὴ ἐν αὐτῇ ζωὴ. Δύναται δὲ τις τὸ
μὴδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ εἰδέναι λέγεσθαι τοὺς
Σαδδουκαίους ἀναφέρειν ἐφ' ἑαυτὸν τὸν Σωτῆρα (73)
ἐπειπερ « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις ἐστὶ, καὶ Θεοῦ σο-
φία, » καὶ ἠγνόουν αὐτὸν οἱ Σαδδουκαῖοι, ὡς μὴ εἰ-
δότες τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφάς, μὴδὲ οἷα διακονήσε-
ται τῇ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει τῶν σωθησομένων. Ὁ
δὲ μὴ ἀρεσκόμενος τῷ διὰ τῆς τροπολογίας λύεσθαι
τὸ περὶ τοῦ, « Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς,
μὴδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, » ἐπιπορημένον, δευ-
τέρον ποιήσει, ἢ ἀπιστήσει τοῖς ἐκκειμένοις βῆ-
τοῖς, ὡς οὐ καλῶς ἀναγεγραμμένοις, τῷ μὴ ἂν τὸν
Σωτῆρα τὰ μὴ γεγραμμένα εἰρηκέναι ὡς γεγραμ-
μένα, ἢ-τολμήσει ἀπιστήσει ὡς οὐκ ἀληθεύσαντι τῷ
Ἰησοῦ· καὶ τρίτος δ' ἂν τις, ἐπὶ τοὺς ἀποκρύφους
καταφεύγων λόγους, ἔνθα δοκεῖ σαφέστερον τὰ περὶ
τῆς μακαρίας γεγράφθαι ζωῆς, φήσει ἐπ' ἐκείνους
τὴν ἀναφορὰν εἶναι τῶν ἐνταῦθα γεγραμμένων ἐν τῷ·
« Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς. » Καὶ ὅρα εἰ
μὴ πάντοθεν ἀτόποις περιπεσειται διὰ τὸ φεύγειν τὴν
τροπολογίαν· εἴτε γὰρ τῇ Γραφῇ ἀπιστεῖ, παρὰ τὸν
ἐκκλησιαστικὸν ποιήσει λόγον· εἴτε τῷ Ἰησοῦ, ὡς
κατὰ σάρκα Ἰουδαῖος τὸ τοιοῦτο ποιήσει· εἴτε ἐπὶ
τοὺς ἀποκρύφους καταφεύξεται, οὐκ ἐπὶ ὁμολογού-
μενον πρᾶγμα παρὰ τοῖς πεπιστευκόσιν ἐλεύσεται. D

reperta est. Si quis ergo legem evolvens, et qua de
matrimonio mulierum ac virorum scripta sunt le-
gens, non aliud quam quod littera significat ostendi
ac reperiri existimet, « errat nesciens Scripturas,
neque virtutem Dei. »

35. At enim quæret aliquis an verba hæc : « Erratis,
nescientes Scripturas », quæ Sadducæis aliam
scripturam a legali non admittentibus dicta sunt,
ad alias a lege Moysis scripturas referri possint.
Ob idipsum ergo accusari Sadducæos dicet aliquis,
quod cum Scripturas quæ legem sequuntur non
admittunt, errent nescientes ipsas : at respondebit
alter ad hoc, ut Sadducæorum coarguatur error,
sufficere ut Moysis ignorent Scripturas, propter
ignoratos illis sensus divinos qui in iis delitescunt.
Duo porro a Sadducæis ignorari dicit, unum qui-
dem, ipsas Scripturas; alterum autem, virtutem
Dei; a qua virtute et ipsa resurrectio, et nova in
ea vita perficitur. Quod autem virtutem Dei igno-
rare dicuntur Sadducæi, ad se ipsum Servatorem
referre poterit pronuntiare aliquis; quandoquidem
« Christus Dei virtus est, et Dei sapientia », nec
ipsum cognoscebant Sadducæi, utpote quæ de ipso
scripta sunt nescientes, neque quantum conferet ad
eorum a mortuis resurrectionem qui salutem con-
sequuntur. Cui autem ortæ hujus super illo loco
dubitacionis : « Erratis nescientes Scripturas, neque
virtutem Dei, » per tropologiam solutio non satis-
facit, alterutrum faciet, vel huicce loco fidem de-
trahet, quasi non recte scripto, quod nempe Ser-
vator quæ scripta non sunt, quasi scripta laudaverit;
vel certe ipsi Jesu, quasi verum non dixerit,
fidem audebit abrogare; at tertius aliquis ad apo-
cryphos libros confugiens, in quibus quæ 827 ad
beatam vitam pertinent apertius videntur fuisse
conscripta, ad illos referenda esse dicet, quæ hic
prodita sunt his verbis : « Erratis, nescientes Scri-
pturas. » Verum propter rejectam tropologiam vide
annon in absurda mera incurret; nam sive Scri-
pturæ fidem detrahit, contra Ecclesiæ doctrinam
faciet; sive Jesu, id tanquam Judæus secundum
carnem præstabit; sin ad libros apocryphos con-
fugiet; ad rem a fidelibus non admissam descendet.

VETUS INTERPRETATIO.

nesciens Scripturas, neque virtutem Dei: sicut errabant Sadducæi nuptias legentes in Scripturis, et carnaliter eas intelligentes,

35. Quæret aliquis, hoc quod dicit Sadducæis : « Erratis nescientes Scripturas, » utrum in hoc eos errare significet, quoniam scripturas alias extra libros Mosaicos non legebant, aut quia nec ipsos libros Mosaicos legentes intelligebant. Et dicet aliquis : In hoc illos increpabat errare, quia non legebant cæteras scripturas quæ sunt extra legem, id est, libros secretos : et ideo errabant nescientes Scripturas. Alius autem dicit : Sufficit ad arguendum errorem Sadducæorum, quod nesciebant Mosaicæ legis Scripturas, ex eo quod divinum sensum earum non scrutabantur. Duas tamen res dicit Sadducæos nescire, unam quidem Scripturas, alteram autem virtutem Dei per quam resurrectio fit, et nova vita in ea. Potest aliquis dicere, quoniam Dominus arguens Sadducæos nescire virtutem Dei, se eos non cognoscere arguebat. Ipse enim erat virtus Dei et sapientia, et non cognoscebant eum Sadducæi quasi nescientes Scripturas quæ loquuntur de eo. Propterea nec resurrectionem credebant quam facturus fuerat ipse sanctorum suorum. Qui autem non vult intelligere dictum hoc, ut Sadducæi ideo videantur culpari, quia Scripturas de nuptiis quibusque positas moraliter non intelligebant secundum spiritalem expositionem, sed simpliciter secundum corpo-

⁸¹ Math. xii, 29. ⁸² I Cor. i, 24.

(73) Ἀναφέρειν ἐφ' ἑαυτὸν τὸν Σωτῆρα. Vel lege ἐπ' αὐτόν, vel, quod malim, quodque veteri interpretationi consonat : Δύναται δὲ τις λέγειν τὸ

μὴδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ εἰδέναι λέγεσθαι τοὺς Σαδδουκαίους ἀναφέρειν ἐφ' ἑαυτὸν τὸν Σωτῆρα. ΗΥΕΤΙΥΣ.

Quapropter mihi non aliter solvi posse videtur illud⁶⁶: « Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei; in resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, » quam per allegoriam, quæ simili modo apud Apostolum in Epistola ad Galatas de ancilla et libera⁶⁷, et super reliquis Scripturis in quibus de viro et muliere dictum est aliquid, tradi potest. Et quemadmodum errant qui cum prophetarum scripta tropologica non interpretentur, corporeos cibos post resurrectionem escuros nos ac bibituros existimant, quia talia Scripturarum verbis continentur; ita et cum res de matrimoniis, et viris ac mulieribus conscriptas verbo tenentur, futurumque autumant ut tunc quoque venereis utamur congressibus, propter quos orationi vacare minime licet; cum polluti quodammodo et immundi sint qui venereis rebus utuntur.

36. Quæro deinceps an illa: « Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei, » ad illud solum referatur: « In resurrectione enim neque nubent neque nubentur; » an et ad ea quoque: « Sed sunt sicut angeli Dei in cælo; » nec enim reperio in quoniam Scripturæ loco angelis in cælo similes futuri dicantur, qui salutem adipiscuntur; **828** nisi quis fortasse illud declarari pronuntiet⁶⁸: « Tu autem ibis ad patres tuos in pace, nutritus in senectute bona; » et illo⁶⁹: « Appositus est populo suo, » vel eo qui in Deuteronomio habetur loco⁷⁰, quo homo, quasi a Deo in cælo, et supra terram constitutus exhibetur; quem locum tibi ipse quæsitum reperies. Deinde illud exponendum venit⁷¹: « De resurrectione mortuorum non legis quod dictum est a Deo dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob? Deus non est Deus mortuorum, sed viventium. » Ad id autem dicemus,

VETUS INTERPRETATIO.

ralem historiam, necesse habebit unum facere ex duobus: aut non credere præsentibus verbis Christi, quasi male Christo dicente, qui dixit positum esse in Scripturis, quod positum non erat: aut refugere ad libros secretos in quibus de vita illa beata manifestus videtur esse conscriptum: et dicet ad illas scripturas referendum esse, quod hic Dominus dicit ad Sadducæos: « Erratis nescientes Scripturas. » Et vide nisi ex omni parte cadat quicumque moralem Scripturarum respuit intellectum. Propterea non aliter mihi videtur solvi posse quod dicitur: « Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei; » nisi Scripturas qui moraliter audiens, aliam ex aliis intellexerit, demonstrantes in quibus aliquid de viris et uxoribus loquuntur Scripturæ: et quemadmodum errant qui propheticas Scripturas non intelligentes moraliter, putant post resurrectionem homines manducatorios et bibituros escas carnales; et post quoniam et Scripturæ propheticae talia continent quædam sicut et de nuptiis virorum et mulierum scriptæ, secundum textum intelligentes, putant nos etiam post exitum futuros esse in usu carnalium nuptiarum, propter quas nec vacare quis orationibus potest absque macula nec in hoc mundo.

36. Item quæro quod dicit: « Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei, » utrum ad illud solum pertinet quod dicit: « In resurrectione neque nubunt, neque uxores accipiunt; » aut etiam ex eo quod ait: « Sed erunt sicut angeli in cælo. » Nec invenio alicubi Scripturam dicentem, sanctos post exitum fore sicut angelos Dei: nisi forte quis et hoc moraliter intelligat secundum illud quod dicitur: « Tu autem ibis ad patres tuos cum pace, nutritus in senectate bona. » Item: « Appositus est ad populum suum, » aut, « appositus est ad genus suum. » Restat ut dicamus de eo quod ait: « Non legis de resurrectione quod

⁶⁶ Matth. xxii, 29, 30. ⁶⁷ Gal. iv, 22, 23. ⁶⁸ Gen. xv, 15. ⁶⁹ Gen. xxxv, 29. ⁷⁰ Deuter. iv, 32. ⁷¹ Matth. xxii, 31, 32.

(74) Καὶ ὡς περ πλανῶνται οἱ διὰ, etc. Cerinthianos intellige de quibus Eusebius et Epiphanius. Vel intellige Chilistas, sive Chilonetitas, qui ortum a Papiæ S. Joannis discipulo traxerunt. Ii sanctos post resurrectionem cum Christo mille annis regnatorios, et corporeis voluptatibus fructuosos credabant, hoc Joannis decepti loco qui habetur Apocal. xx, 4, 5, 6. Vide Philastrium hæc. lxx.

Διόπερ ἐμοὶ οὐκ ἄλλως φαίνεται δύνασθαι λύεσθαι τὸ, « Πλανῶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, μηδὲ τῆν δύναμιν τοῦ Θεοῦ· ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται, » ἢ διὰ τῆς ἀνάλογον κειμένης ἀλληγορίας παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ περὶ παιδίσκης καὶ ἐλευθέρας, ἀποδοθησομένης καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Γραφάς ἐνθα περὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς λέλεκται τι. Καὶ ὡς περ πλανῶνται οἱ διὰ (74) τὸ μὴ τροπολογεῖν τὰ προφητικὰ οἰόμενοι μέλλειν ἡμᾶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐσθῆειν καὶ πίνειν σωματικὰ βρώματα, ἐπεὶ αἱ λέξεις τῶν Γραφῶν τοιαῦτα περιέχουσιν· οὕτως καὶ τὰ περὶ γάμων γεγραμμένα καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τηροῦντες ἐπὶ τοῦ ῥητοῦ, καὶ οἰόμενοι συνουσίαις ἡμᾶς καὶ τότε χρῆσασθαι (75), δι' ἃς οὐδὲ σχολάζειν ἐστὶ τῇ προσευχῇ δυνατὸν, ἐν μολυσμῷ πως ὄντων καὶ ἀκαθάρσιᾳ τινὲ τῶν χρωμένων ἀφροδισίοις.

Μετὰ ταῦτα ζητῶ πότερον τὸ, « Πλανῶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, » ἐπὶ μόνον ἀναφέρεται τὸ, « Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται, » ἢ καὶ ἐπὶ τὸ· « Ἄλλ' εἰσὶν ὡς οἱ ἄγγελοι ἐν τῷ οὐρανῷ. » Οὗ γὰρ εὐρίσκω τοῦ Γραφῆς λέγονται οἱ σωθήσομενοι εἶναι ὡς ἄγγελοι ἐν τῷ οὐρανῷ· εἰ μὴ ἄρα τις καὶ τοῦτο φήσει δηλοῦσθαι ἐν τῷ, « Σὺ δὲ ἀπελεύσῃ πρὸς τοὺς πατέρας σου μετ' εἰρήνης, τραφεὶς ἐν γῆρα καλῷ, » καὶ τῷ, « Προσετέθη πρὸς τὸ γένος αὐτοῦ, » ἢ τῷ ἐν Δευτερονομίῳ λεγομένῳ περὶ ἀνθρώπου, ὡς τεταγμένου ὑπὸ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· ἐαυτῷ δὲ τὴν λέξιν τηρήσας ἀρρήσει. Ἐξῆς τοῦτω ἔστιν ἰδεῖν τὸ· « Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν ὑμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ; Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς, Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. » Καὶ εἰς τοῦτο δὲ φήσομεν, ὅτι μυρία δυ-

Origenes quidem pari futuros impios cum sanctis conditione censuit, postquam diuturnis penis fuerint exerciti, et gentium plenitudo advenerit; sed neque certum tempus præfixit ullum, neque corporeas illas post hanc vitam delicias agnoscit; ideoque inter Chilistas immerito a nonnullis refertur. **HUETIUS.**

(75) Codex Regius, χρῆσθαι.

νάμενος (76) περι τοῦ ὑπάρχειν τὴν μέλλουσαν ζωὴν A
 τοῖς ἀνθρώποις παραθέσθαι ἀπὸ προφητῶν ὁ Σωτὴρ,
 τοῦτο οὐ πεποίηκεν, διὰ τὸ τοὺς Σαδδουκαίους μόνην
 προσείσθαι τὴν Μωϋσέως Γραφήν, ἀφ' ἧς ἐβουλήθη
 αὐτοὺς συλλογισμῶν δυσωπῆσαι τοιοῦτό τι δηλοῦναι·
 ὁ Θεὸς εἶπε Μωϋσεῖ, « Ἐγὼ εἰμι Θεὸς Ἰαβραάμ, καὶ
 Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ Θεὸς Ἰακώβ, » ἤνικα ἐπὶ τῆς βράτου
 ἐχρημάτισεν αὐτῶν· ἦτοι οὖν ὁ Θεός, Θεὸς ὄντων ἐστίν,
 ἢ Θεὸς οὐκ ὄντων· ἀλλ' ἄτοπον λέγειν, ὅτι ὁ Θεὸς ὁ
 εἰπὼν, « Ὁ ὢν, τοῦτό μοι ἐστίν ὄνομα, » τῶν οὐδα-
 μῶς ὄντων Θεός ἐστιν· εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, ὄντων
 Θεός ἐστι, καὶ ζώντων, καὶ ὑφ' ἑστηκότων, καὶ αἰσθα-
 νομένων τῆς χάριτος, ἧς αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐδώρησατο,
 Θεὸν ἑαυτὸν ἀναγορεύων αὐτῶν, καὶ λέγων· « Τοῦτό
 μοῦ ἐστὶ μνημόσυνον αἰώνιον. » Ζῶσιν ἄρα αἰσθανό-
 μενοι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ ὁ Ἰαβραάμ, καὶ ὁ
 Ἰσαάκ, καὶ ὁ Ἰακώβ, καθ' ἕκαστον αὐτῶν ἰδίως χρημα-
 τίζων Θεός· οὐ γὰρ γέγραπται· « Ἐγὼ Θεὸς Ἰαβραάμ,
 καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ· » ἀλλ' « Ἐγὼ εἰμι Θεὸς
 Ἰαβραάμ, καὶ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ Θεὸς Ἰακώβ, » καὶ
 οὕτως γε ἀνέγραψαν Ματθαῖος, καὶ Μάρκος, καὶ
 Λουκᾶς, ἐν, οἶμαι, παραστήσασιν τοῖς προσέχουσι τῇ
 ἀναγνώσει, ὅτι καθ' ἕκαστον αὐτῶν ὁ Θεὸς Θεός ἐστι,
 τοῦτ' ἐξαίρετον αὐτοῖς χαριζόμενος· οὐ γὰρ ἦσαν
 ὅμοιοι τοῖς Ἑβραίοις, ἵνα συλληπτικῶς, ὡσπερ ἐκεί-
 νων, οὕτω καὶ τούτων ὁ Θεὸς λέγεται· ἐπ' ἐκείνων
 μὲν γὰρ γέγραπται· « Ὁ Θεὸς τῶν Ἑβραίων ἀπέ-
 στάλει με· » ἐπὶ δὲ τούτων κατὰ ἓνα, ἵνα παραστήσῃ
 ὁ Λόγος, ὅτι εἰς Ἰαβραάμ ἰσότητος ὅλη ἔθνη Ἑβραίων
 ἐστίν· οὐ γὰρ ἐπίσης ἐστὶν ὁ Θεός, Θεὸς Ἰαβραάμ,
 καὶ Θεὸς Ἑβραίων· τὸ δὲ ὅμοιον ἐρεῖς καὶ περὶ τοῦ
 Θεοῦ αὐτὸν εἶναι τοῦ Ἰσαάκ, καὶ Θεοῦ τοῦ Ἰακώβ,
 ὡς Θεοῦ τῶν Ἑβραίων· τοιαύτης δὲ τιμῆς ἠξιώσθαι
 νομίζω καὶ τὸν Ἥλιαν, διὸ ἀναγέγραπται ἐν τῇ τε-
 τάρτῃ τῶν Βασιλειῶν· « Ὁ Θεὸς Ἥλιου. » Τοῦ μὲν οὖν
 Ἰαβραάμ Θεὸς μόνον ἦν ὁ Θεός, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ
 Ἰσαάκ, καὶ τοῦ Ἰακώβ· τοῦ δὲ κρείττονος αὐτῶν Σω-
 τῆρος ἡμῶν οὐ μόνον Θεός ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ
 Πατὴρ· διὸ καλῶς λέγεται παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· « Εὐ-
 λογιστὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ. » Οὗτος δὲ Ἰησοῦς Χριστός, οὗ εὐλογητὸς ὁ
 Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐχαρίσατο τοῖς γνησίοις αὐτοῦ μα-

cum depromptis e prophetis sexcentis testimoniis
 probare posset Servator futuram vitam homines
 manere, id minime fecisse, quod scilicet unam
 Moysis Scripturam admitterent Sadducæi, a qua
 deducta ratiocinatione convincere ipsos voluit; sic
 autem illa se habere videtur; Deus dixit Moysi 60 :
 « Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus
 Jacob, » cum oraculum ipsi in rubo reddidit : aut
 igitur Deus, eorum Deus est qui sunt, aut eorum
 qui non sunt : absurdum est autem Deum qui dixit 60 :
 « Ego sum qui sum, id mihi nomen est, »
 horum esse Deum pronuntiare qui neutiquam sunt :
 quod si illud absurdum est, eorum profecto Deus
 est qui sunt, et qui vivunt, et qui exsistunt, qui-
 que beneficium a Deo in se collatum agnoscunt,
 cum ipsorum Deum sese professus est, et dixit 61 :
 « Hoc est memoriale meum in æternum. » Vivunt
 ergo, Deum, ipsiusque beneficium agnoscentes
 Abraham, et Isaac, et Jacob, et uniuscujusque
 ipsorum speciatim Deus dictus est; nec enim scri-
 ptum est : « Ego Deus Abraham, et Isaac, et Ja-
 cob, » sed 62 : « Ego sum Deus Abraham, et Deus
 Isaac, et Deus Jacob, » et ita a Matthæo, et Marco,
 et Luca scriptum est, ut lectoribus, opinor, persua-
 deant Deum singulorum ipsorum Deum esse, hanc
 ipsis peculiarem veniam condonantem; nec enim
 Hebræis similes erant, ut quemadmodum illorum,
 ita et horum Deus collective appellaretur; de his
 quippe scriptum est 63 : « Deus Hebræorum misit
 me; » de illis autem sigillatim, ut unum Abraha-
 num ejusdem esse dignitatis et pretii ac totam He-
 bræorum gentem 829 Scriptura declararet; annon
 enim Deus æque Deus est Abrahami ac Deus He-
 bræorum? Deum item ipsum esse Isaac, et Deum
 Jacob, ita ut Hebræorum Deus est, pari modo pro-
 nuntiabis. Simili autem honore dignum habitum
 fuisse Eliam existimo; idcirco quarto Regum scri-
 ptum est 64 : « Deus Eliæ. » Deus ergo Abrahami
 solum Deus erat; similiter et Isaac, et Jacob; So-
 spitatoris autem nostri qui ipsis præstantior est,
 non Deus solum, sed etiam Pater Deus est. Propterea
 D recte ait Apostolus 65 : « Benedictus Deus, et Pater

VETUS INTERPRETATIO.

dicitum est vobis a Deo? Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob. Non est Deus mortuorum,
 sed Deus viventium. » Et hic dicimus quoniam cum posset mille exempla proferre ostendentia resurre-
 ctionem futuram, hoc non fecit ex prophetis, sed tantum ex lege, quoniam Sadducæi tantum Mosaicam
 legem legebant, ex qua volens illos placare, protulit inde exemplum. Deus enim qui est, dicit : « Ipse ego
 sum qui sum, et hoc mihi nomen est in sempiternum. » Si impossibile est ut dicatur eorum Deus esse
 qui non sunt, et si hoc impossibile est, ergo eorum est Deus qui sunt, et qui vivunt, et sentiunt bene-
 ficium ejus. Et vide quia non dixit : « Ego sum Deus Abraham, et Isaac, et Jacob, sed Deus Abraham, et
 Deus Isaac, et Deus Jacob. » In alio autem loco sic dixit : « Vade, et dic ad Pharaonem : Deus Hebræorum
 misit me. » Qui enim perfectissime sunt circa Deum, quantum ad comparisonem dico cæterorum hominum,
 plenius totum habent Deum in se : propterea non communiter, sed singulariter eorum dicitur Deus.
 Ut puta, si dicatur : Ager ille eorum est, ostendimus quod unusquisque eorum qui possident agrum illum,
 partem modicam habent de eo, et non habent eum in toto. Si autem habemus quoniam ager ille illius est,
 demonstramus quia totum agrum illum possidet ille. Sic et ubi dicitur Deus Hebræorum, imperfectio
 demonstratur eorum, quoniam unusquisque eorum aliquid modicum de Deo habebant. Abraham autem
 totum habebat Deum, et Isaac totum habebat Deum, et Jacob totum habebat Deum, ideo non dicitur in

60 Exod. iii, 6. 61 ibid., 14. 62 ibid., 15. 63 ibid., 6. 64 Exod. vii, 16. 65 IV Reg. ii, 14. 66 II Cor.
 i, 3.

(76) Καὶ εἰς τοῦτο δὲ φήσομεν, ὅτι μυρία δυνάμενος, etc. Hilarius can. 22 in Matth., Hieronymus.
 HUETIUS.

Domini nostri Jesu Christi. » Is autem Christus Jesus, cujus benedictus Deus et Pater est, il etiam veris suis concessit discipulis, ut ipsorum non modo Deus, sed etiam Pater sit; postquam enim surrexit a mortuis, Mariæ dixit ⁶⁶: « Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum: vade autem ad fratres meos, et dic eis: Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum; Deum meum, et Deum vestrum. » Tunc vero et Abrahamo, et Isaaco, et Jacobo id gratificatum ipsum fuisse existimo, ut non amplius eorum Deus duntaxat esset Deus, sed jam etiam Pater. Ad id vero ⁶⁷: « Deus non est mortuorum, sed vivorum, » quod apud Matthæum et Marcum itidem exstat, illud etiam addidit Lucas ⁶⁸: « Omnes enim vivunt ei, » quæ quidem patriarcharum laus erat non exigua; tanto videlicet nostro Servatore, non ipsos solum vivere, sed quodcumque etiam vitæ ipsorum est, Deo, nec alii cuiquam ducere testificante. Illud vero: « Omnes enim vivunt ei, » omni modo non exercere ac repræsentare decet, ut non alii cuiquam, quam Deo, in Christo omnes vivamus. Hanc autem quæ patriarcharum vitam astruebat demonstrationem, paucis comprehensam verbis, et ex Moysis scriptis eorum gratia depromptam qui sola illa tanquam divina admittabant, « audientes turbæ mirabantur ⁶⁹, » Hospitatoris doctrinæ assentientes, atque huic quidem sapientissimæ, quæque parum ipsi credulos conciliare, ad eumque convertere posset.

Αθηταίς τὸ τὸν αὐτὸν εἶναι αὐτῶν ὁ μόνον Θεόν, ἀλλὰ καὶ Πατέρα· φησὶ γὰρ ἀναστάς ἐκ νεκρῶν πρὸς τὴν Μαριάμ· « Μὴ μου ἅπτου· οὐ γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου· πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς· Ἐναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Ἐγὼ δ' οἶμαι, ὅτι τότε καὶ τῷ Ἀβραάμ, καὶ τῷ Ἰσαάκ, καὶ τῷ Ἰακώβ ἐχαρίσατο, ἵνα μηκέτι μόνον Θεὸς ἦ αὐτῶν ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἤδη καὶ Πατήρ. Ὁ δὲ Λουκᾶς προσέθηκε τῷ· « Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων, » κειμένῃ καὶ παρὰ Ματθαίῳ καὶ Μάρκῳ, τὸ, « Πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν, » ὅπερ ἦν οὐχ ὁ τυχῶν ἔπαινος τῶν πατριαρχῶν· ἅτε τοῦ τηλικούτου Σωτῆρος ἡμῶν μαρτυροῦντος αὐτοῖς, οὐ μόνον ὅτι ζῶσιν· ἀλλὰ καὶ ὅτι ὁ ζῶσι, Θεῷ ζῶσι, καὶ οὐκ ἄλλῳ τινί. Τοῦτο δὲ τὸ, « Πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσι, » καλὸν παντὶ τρόπῳ ἀσκεῖν, καὶ ἡμᾶς ἀναλαβεῖν, ἵνα πάντες μηδενὶ ἄλλῳ, ἢ τῷ Θεῷ ζήσωμεν ἐν Χριστῷ. Τὴν δὲ ἐν βραχυλογίᾳ ἀπόδειξιν, ἐκ τῶν Μωϋσεως γραμμῶν, τοῖς μόνῃ ἐκεῖνα παραδεχομένοις ὡς θεῖα περὶ τοῦ ζῆν τοὺς πατριάρχας, « ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο, » τὴν διδαχὴν ἀποδεχόμενοι τοῦ Σωτῆρος σοφωτάτην, καὶ δυναμένην τοὺς

Β δυσπίστως ἔχοντας ἐπιστρέψαι πρὸς αὐτόν.

Γ

VETUS INTERPRETATIO.

communione, Deus eorum: sed Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob: quasi singuli eorum totum habeant Deum. Sic et alibi dicitur « Deus Eliæ. » Christi autem et Deus et Pater est. Quod beneficium singulare donavit etiam discipulis suis, ut non solum Deus sit eorum, sed etiam Pater, sicut dicit ad Mariam post resurrectionem suam: « Vade ad fratres meos, et dic eis: Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum, ad Deum meum, et ad Deum vestrum. » Lucas autem hoc addidit amplius dicens: « Non est Deus mortuorum, sed vivorum. » Omnes enim ei vivunt, quod non ad modicam laudem respicit patriarcharum qui non solum vivebant, sed Deo vivebant quod vivebant, et nemini alteri, ut nos festinus nemini vivere, nisi Deo.

⁶⁶ Joan. xi, 17. ⁶⁷ Matth. xxii, 32; Marc. xii, 27. ⁶⁸ Luc. ix, 38. ⁶⁹ Matth. xxii, 33.

830 SERIES

VETERIS INTERPRETATIONIS COMMENTARIORUM ORIGENIS IN MATTHÆUM (77).

1. In illo tempore, audientes autem Pharisei quod silentium imposuisset Jesus Sadducæis, convenerunt in unum, et interrogavit unus ex eis tentans eum: Magister, quod est majus mandatum in lege? Ipse autem dixit eis: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua. Hoc est maximum, et primum mandatum ⁷⁰, et reliqua. Cum Dominus ad interrogationem Sadducæorum esse resurrectionem audire nolentibus demon-

strasset legis exemplo, sicut dixit Matthæus, silentium Sadducæis imposuit Jesus: volens ostendere, quoniam amaram et nocivam mendacii vocem obmutescere fecit claritas veritatis. Sicut ergo Salvator verbo doctrinæ suæ silentium imposuit Sadducæis, et falsum dogma, quod apud illos veritas putabatur, convicit fiducialiter: sic facient et Christi imitatores exemplis Scripturarum, quibus oportet secundum sanam doctrinam omnem vocem obmutescere Pharaonis, in

⁷⁰ Matth. xxii, 34, 35, 36, 37, 38.

(77) Al. tract. XXIII.

qua glorians dicit ⁷¹ : *Mea sunt flumina, et ego feci ea*, sicut scriptum est apud Ezechielem. Sadducæi ergo qui dicunt resurrectionem non esse, interrogaverunt Salvatorem ea quæ scripta sunt, existimantes silentium imponere ei. Sed nec Jesus, nec dilecti discipuli ejus aliquando obstruuntur ab impiis. Proprium est enim ut Sadducæis silentium imponatur a Christo. Justus enim tacet quidem sciens *tempus tacendi, et tempus loquendi* ⁷², non autem obmutescit. Et sicut proprium est justi tacere, non autem obmutescere : sic proprium est Sadducæorum, vel omnium qui mendacii sunt doctores, obmutescere quidem, non autem tacere. Nam etsi obmutescunt quantum ad rem, non tamen tacent. Ideo et Dominus non homini dixit, sed mari : *Tace, et obmutesce* ⁷³, increpans illud cum turbaretur. Tamen Pharisæi qui resurrectionem consentiunt, audientes quod silentium imposuit Sadducæis, conveniunt in unum, videlicet resurrectionis dogmate prævalente, et congregati sunt qui non congregabantur quandiu Sadducæis silentium non imponeretur. Nihilominus tamen et si congregati fuerint, propterea quod tenuit resurrectionis probatio, tamen unus ex eis interrogavit, non quasi volens ab eo discere quæ interrogabat, sed tentans Dominum Deum. Omnem ergo hominem qui non discendi gratia, sed tentandi causa, neque ex affectu simplici interrogat aliquem doctorum de qualicumque capitulo, existimare debemus fratrem Pharisæi illius qui Salvatorem interrogatione sua tentabat. Omnia enim quæ fiunt in sanctos Christi sive ab insidiatoribus, sive a diligentibus, in se suscipit universa : secundum ea enim quæ scripta sunt, tractare debemus et ea quæ scripta non sunt. Scriptum est enim propter esurientes et sitientes eum dixisse : *Esurit, et : sitii* ⁷⁴ ; et propter nudos, et peregrinos, et ægrotantes, et in carcere positos : *Nudus fui ; et : hospes fui ; et : infirmus fui ; et : in carcere fui* ⁷⁵. Secundum consequentiam similitudinis addamus et nos : *Injurias passus sum, cæsus sum, et tentatus sum, et omnia. Et sicut in illis quæ scripta sunt, verus est sermo Domini dicentis : Quandiu uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis* ⁷⁶ ; sic cum injuriam passus fuerit justus, vel blasphematus, vel aliquid tale passus, pone Christum in eos qui fecerunt dicentem eis : *Quando uni ex minimis istis fecistis injuriam, me tentastis, me blasphemastis.*

2. Videamus nunc propositionem tentantis : *Magister*, inquit, *quod est mandatum majus in lege* ⁷⁷ ? Tentans dicebat : *Magister*, quoniam non quasi discipulus Christi proferebat hanc vocem. Hoc autem manifestius erit ab exemplo quod dicemus. Puta, pater filii sui pater est, et nemo eum proprie potest dicere patrem, nisi filius ejus ; et mater filiæ suæ mater est, et nulla eam potest dicere matrem, nisi sola filia ejus. Sic et magister discipuli sui magister

est, et discipulus magistri sui discipulus est. Propterea nemo potest dicere bene, *magister*, nisi discipulus. Et vide nisi propter hoc quia non omnes qui dicunt eum magistrum, bene dicunt, sed hi soli qui habent discendi voluntatem ab eo, dicebat ad discipulos suos ⁷⁸ : *Vos vocatis me Magistrum, et Dominum, et bene dicitis : sum etenim*. Bene ergo discipuli Christi vocant eum magistrum, et servientes verbo ipsius bene **831** illum Dominum vocant. Unde bene dicebat Apostolus ⁷⁹ : *Nobis autem unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum*. Et illud considera quod ait ⁸⁰ : *Satis est discipulo, ut fiat non simpliciter sicut magister, sed sicut magister ejus*. Si quis ergo aliquis non discit a Verbo, nec tradit se ex toto animo suo, ut fiat dilecta plantatio ejus, dicit autem ei : *Magister*, frater est Pharisæi tentantis Christum, et dicentis ei : *Magister*. Sic et omnis qui dicit : *Pater noster qui es in cælis* ⁸¹, non debet habere *spiritum servitutis in timore, sed spiritum adoptionis filiorum* ⁸². Qui autem non spiritum adoptionis filiorum habet, et dicit : *Pater noster qui es in cælis*, mentitur, cum non sit filius Dei, Deum Patrem suum appellans. Interrogatio autem ipsa est talis : *Quod est magnum mandatum in lege* ⁸³ ? In quo dignum est ut de mandatorum differentia aliquid exponamus. Quædam enim mandata sunt magna, quædam autem subsequèntia ; et sic per ordinem usque ad minima mandata est requirendum. Si enim tentanti Pharisæo, et dicenti : *Quod est majus mandatum in lege*, non respondisset, consequenter existimarem non esse mandatum majus altero mandato. Nunc autem cum respondens dicat : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, hoc est magnum mandatum et primum* ⁸⁴, necessariam discimus sententiam de mandatis, quoniam et sunt magna et sunt inferiora usque ad minima. Adhuc autem et illud attende quod Pharisæus interrogavit : *Quod est magnum mandatum in lege* ? Dominus autem respondens ei docet nos quia non solum magnum est mandatum diligere Dominum, sed etiam primum. Primum autem non ordine Scripturæ, sed dignitate virtutis. Et hoc quasi conveniens huic loco est attendendum, quia, quasi multis mandatis constitutis, ita nunc magnum hoc et primum dixit mandatum : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua*. Secundum et simile est priori, et propter similitudinem magnum : *Diliges proximum sicut te ipsum* ⁸⁵, ut secundum hoc intelligamus et aliud esse quod sit magnitudine et ordine tertium, aliud vero quartum ; et sic per ordinem dinumerans legis mandata, accipiens a Deo sapientiam, ordinet ea quis usque ad minimum. Quod opus nullius alterius est, nisi Christi solius qui est Dei virtus et Dei sapientia ⁸⁶. A temporibus igitur Moysi usque ad Salvatoris adventum cum legeretur lex, forsitan quærebatur quod esset magnum mandatum in ea. Neque

⁷¹ Ezech. xxix, 9. ⁷² Eccle. iii, 7. ⁷³ Marc. iv, 39. ⁷⁴ Matth. xxv, 35. ⁷⁵ ibid. 36. ⁷⁶ ibid. 40. ⁷⁷ Matth. xxii, 36. ⁷⁸ Joan. xiiii, 13. ⁷⁹ I Cor. viii, 6. ⁸⁰ Matth. x, 25. ⁸¹ Matth. vi, 9. ⁸² Rom. viii, 15. ⁸³ Matth. xxii, 36. ⁸⁴ ibid. 37, 38. ⁸⁵ ibid. 39. ⁸⁶ I Cor. i, 24.

enim interrogasset hoc Pharisæus, nisi quia apud illos de hoc quæsitum fuisset, et non inventum, donec inveniens Jesus docuit non solum quod esset magnum, sed etiam primum, et quod esset secundum simile priori. Ipsi ergo est opus invenire et tertium, et quartum, et reliqua. Quæres autem si est aliquod mandatum non habens utrumque, id est, ut et primum sit et magnum, sed unum ex eis. Et puto tale aliquid dicit Apostolus ad Ephesios⁸⁷: *Honora patrem tuum et matrem, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, et eris longævus super terram.* Ergo primum quidem, non autem et magnum: *Honora patrem tuum et matrem*; et si est aliquod magnum quidem, non autem et primum, quæres differentiam magnitudinis mandatorum. Et quia ad comparationem quidem mandatorum sunt alia minima, utile est ad exemplum proferre quod ipse Dominus ait⁸⁸: *Si quis solverit unum de mandatis his pusillis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno Dei.* Et Salvator quidem tradens quod esset magnum mandatum et primum, ad interrogationem Pharisæi tentantis; adjiciens autem et secundum simile priori, quod erat: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*⁸⁹, addit dicens: *In his duobus mandatis omnis lex et prophetæ pendent*⁹⁰. Apostolus autem ad Romanos dicit⁹¹: *Non mæchaberis, non occides, non furtum facies, et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Videamus ergo utrum aliud est pendere omnem legem et prophetas in his duobus mandatis de dilectione Dei et proximi, aliud autem, recapitulari omne mandatum in hoc mandato: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*; aut omnia mandata et pendent et recapitulantur in utroque mandato. Dicit ergo aliquis pendere a mandatis mandata, et a primo quidem et magno pendere secundum et simile primo; a secundo autem tertium, et sic deinceps omnia quæ sunt post secundum, pendere a præcedentibus: et Apostolum quidem secundum considerationem rei dixisse pendere omne mandatum a mandato: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*; Salvatorem autem docuisse, quoniam dominationem habent omnium mandatorum hæc duo mandata. Alter autem discutiens quæret, quomodo dictum est illud: *Non mæchaberis, non occides, non furtum facies, et si quod aliud est mandatum in lege, in hoc verbo recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Dicit ergo: et illud mandatum: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua*, recapitulatur in eo mandato: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Quomodo autem verum sit quod ait: *Et si quod aliud est mandatum, in hoc verbo recapitulatur, nisi et mandatum quod positum est de dilectione Dei recapituletur in secundo, et simili priori? Et si primum mandatum recapituletur in secundo, necesse est*

A majus esse secundum priore. Recapitulatur ergo omne mandatum, **832** sed et primum illud et magnum in hoc secundo: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*; quoniam diligentes nosmetipsos si quid fecerimus, et ipsum diligimus Deum qui factus est auctor dilectionis nostræ, ut alterutrum diligamus, et diligamur ab invicem. Gratias enim agentes in eo quod rationabiles sumus, et vocati sumus ad Dei agnitionem, et consequimur beneficia ejus et gratiam, recapitulamus Dei dilectionem in secundo, et simili priori. Magnum ergo et primum mandatum in lege est hoc: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente*⁹². Subtrahit autem de magnitudine ejus, et de primatu ipsius, qui subtrahit aliquid de toto illo mandato, id est, aut de eo quod ait, *ex toto corde*, aut, *ex tota anima*, aut, *ex tota mente*. Et forsitan omnes qui diligunt Deum, et Dominum suum, nisi sequentes partes impleverint, et ex toto corde dilexerint, et ex tota anima, et ex tota mente, ex parte servant mandatum; hi autem soli magnitudinem ejus in se suscipiunt et primatum, qui non solum diligunt Dominum Deum suum, sed etiam tria illa susceperint, id est, ut ex toto corde suo apud se illam totam recondant, et operationes ejus et cogitationes ejus: et ex tota anima sua, id est, ut parati sint ponere eam pro pietate Dei qui universa creavit, quando utilitas exegerit Verbi, ex eo quod ex tota anima diligit Deum, ita ut nulla pars animæ evellatur ad aliquam rem quæ a fide est aliena: et in tota mente nostra nihil aliud cogitantes vel proferentes nisi ea quæ Dei sunt. Et vide si potes cor quidem accipere pro intellectu, qui est in intelligibilibus speculans, et ostendens fontem et principium eorum quod est Deus; mentem autem ad proferendas res. Mente enim proferimus singulas res, et per unumquodque significatum quasi mente nostra inambulamus, atque proferimus. Et si quis ingeniose intelligat mandatum quod de dilectione positum est in omnibus illis tribus quæ sunt nominata, et consideraverit in singulis quibusque fidelibus Dei dilectionem, inveniet forsitan totum mandatum aut apud unum forsitan, vel secundum, vel tertium, et hoc si fuerit datum in omnibus, aut Dei dilectionem minus habentem, vel modicum, vel amplius, aut ex eo quod dicit *ex toto corde*, aut ex eo quod ait, *ex tota anima*, aut *ex tota mente*.

3. Simile est secundum mandatum priori, quoniam est dilectio hominis qui factus est secundum imaginem Dei, forsitan et secundum similitudinem. In expositione autem mandati quod est de dilectione proximi positum, etiam hæc sunt discenda. Quoniam secundum quod dictum est in decimo psalmo⁹³: *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam*; et secundum quod in Proverbiis dicitur⁹⁴: *Qui repellit disciplinam, odit seipsum*; manifestum est quoniam nemo diligens iniquitatem diligit proximum suum

⁸⁷ Ephes. vi, 2, 3. ⁸⁸ Matth. v, 19. ⁸⁹ Matth. xxii, 39. ⁹⁰ ibid. 40. ⁹¹ Rom. xiii, 9. ⁹² Matth. xxii, 37. ⁹³ vers. 6. ⁹⁴ Prov. xv, 52.

sicut seipsum, cum nec seipsum diligit, et nemo repellens disciplinam diligit proximum suum sicut seipsum, quippe qui nec ipsum se diligit; et ita fit ut qui diligit iniquitatem, et odit animam suam, nec possit servare secundum mandatum. Similiter et qui repellit disciplinam, peccatum diligit: ideo et qui repellit aliquod verbum disciplinæ Dei, odit animam suam.

4. Post hæc quæres quomodo omnis lex et prophetæ pendent in duobus istis mandatis. Videtur enim textus ostendere quod omnia quæcunque sunt scripta, vel in Exodo, vel in Levitico, vel in Numeris, vel in Deuteronomio, pendeant in his duobus mandatis. Quomodo autem lex quæ posita est de leprosis, vel de fluxum sanguinis patientibus, vel de menstruatis mulieribus, pendeant in istis mandatis? Adhuc autem quomodo et prophetia quæ de Jerusalem captanda posita est, vel visio Ægypti apud Isaiam cæterosque prophetas, quomodo et visio Tyri, vel quæcunque prophetantur de Tyro, vel de principe Tyri, quomodo etiam visio quadrupedum in deserto apud Isaiam pendeant in duobus istis mandatis? Quod autem videtur mihi in hoc loco, hujusmodi est. Qui omnia implevit quæ scripta sunt de Dei dilectione et proximi, dignus est maximas gratias a Deo percipere, quibus præpositus est sapientiæ sermo per Spiritum sanctum, per quem sermo scientiæ qui secundum spiritum est. Dignus autem constitutus his omnibus donis exultat in sapientia Dei, plenum habens cor de Dei dilectione, et totam animam lumine scientiæ illustratam, et totam mentem verbo Dei. Consecutus autem hujusmodi dona ex Deo, profecto intelligit omnem legem et prophetas partem aliquam esse ex omni sapientia et scientia Dei, et intelligit omnem legem et prophetas pendere, et adhærere a principio dilectionis Domini Dei et proximi, et quoniam perfectio pietatis in dilectione consistit. Sufficiens quidem sunt et ista quæ diximus; tamen ad demonstrationem magnitudinis ejus nihilominus convenit et ista subjungere: *Charitas patiens est, benigna est. Charitas non inflatur, non agit perperam, non est ambitiosa, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitatem, congaudet autem veritati, omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat, charitas nunquam excidit*⁹⁸. Nemo enim pusillanimis constitutus charitatem habet, nec contrarium aliquid faciens benignitati, neque zelans zelum quem habuerunt patriarchæ adversus Joseph, vel Aaron et Maria contra Moysen. Et nemo inflatus habet dilectionem, neque perperam aliquid agens, nec qui in iracundiam excitatur. Item nemo cogitans malum charitatem habet in corde coinquinatus. Qui **833** charitatem habet, nunquam de aliqua re injusta gaudet, sed semper veritati congaudet. Qui charitatem habet, omnia accidentia sustinet mala, et non pro parte credit, sed omnia credit, et non ex parte sperat, sed omnia sperat, nec est quod non

A sustineat dilectio, sed omnia sustinet. Et quoniam charitas nunquam excidit, confidens Apostolus totam eam se suscepisse dicebat⁹⁶: *Quis nos separabit a charitate Dei? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius, an sicut scriptum est: Quoniam propter te mortificamur tota die, existimati sumus ut oves occisionis. Propter dilectionem enim dicebat⁹⁷: Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos. Ex charitate enim nunquam excidente erant illæ voces dicentis⁹⁸: Confido enim quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque præsentia, neque futura, neque virtutes, neque altitudo, neque profundum, neque aliqua creatura poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Et quoniam habebat duo Apostolus dilectionis mandata, Dei et proximi, ideo habebat in se totius Legis et Prophetarum manifestata mysteria, ut intelligens ea diceret, quoniam omnis lex et prophetæ in his duobus mandatis pendent.*

5. *Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus dicens: Quid vobis videtur de Christo, cujus est filius? Dicunt ei, David. Dicit eis Jesus: Quomodo ergo David in spiritu Dominum eum vocat, dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo David Dominum eum vocat, quomodo filius ejus est? Et nemo poterat respondere ei verbum, nec ausus est quisquam ex illa hora interrogare quidquam*⁹⁹. Verba quidem ipsa posita sunt in psalmo centesimo nono¹: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quasi confidentibus autem Pharisæis quoniam qui dixit quidem, est Dominus Deus, ad quem autem dixit, secundus Dominus Christus, interrogat eos Salvator dicens: Quid vobis videtur de Christo, cujus est filius? Et ad responsionem eorum qui dixerunt: David, addit dicens: Si David Dominum eum vocat, quomodo filius ejus est? Digna est ego res ut videamus quid volens proponat Salvator Pharisæis questionem de Christo, ut responderent quid eis videretur, et quæ fuit causa ut non possent ei dare responsum. Et simplicior aliquis ex discutientibus dicet, quia voluntas Salvatoris fuit hæc, ut compesceret Pharisæorum audaciam multas propositiones proponentium ei, similiter et Sadducæorum qui proposuerant ei de septem fratribus et una uxore eorum. Quoniam ergo multa proponentes Pharisæi et Sadducæi aliquid dicere videbantur, et hoc facientes non quasi discipuli discere cupiebant, sed tentabant Christum, et sic videbantur legis esse doctores, cum non essent, ideo fuit et Dominum interrogationem proponere eis necessarium, profitentibus legis habere se scientiam, ut coram populo argueret eos, cum responsum ad interrogata non*

⁹⁶ I Cor. xiii, 4-8. ⁹⁷ Rom. viii, 35, 36. ⁹⁸ ibid. 37. ⁹⁹ ibid. 38, 39. ¹ Matth. xxiv, 41, 42 et seqq. vers. 1.

dederint, ipse ad omnia respondens: quoniam ipse quidem idoneus erat secundum professionem doctoribus concedentem, manifestare et tradere doctrinam divinam: illi autem, nec ipsum Prophetam qui erat fastigium prophetarum, sciebant. Adhuc autem cui hæc expositio placet, adjiciens dicit: Propterea et sic adjicit Scriptura Evangelii, dicens: *Et nemo poterat respondere ei verbum, nec ausus quisquam ex illa hora interrogare eum verbum.* Causa autem ut non essent ausi interrogare eum postmodum verbum, hæc fuit, quia interrogati respondere ei non potuerunt. Si enim interrogatio eorum fuisset ex voluntate discendi, nunquam talia eis proposuisset, ut postmodum non essent ausi interrogare. Sed tentantes interrogabant, ideo obstruere eos voluit interrogatione sua, ut erubescerent quiescerent ab audacia sua, et postmodum nihil interrogarent eum. Hæc secundum intellectum simplicis interpretatoris sumus locuti.

6. Nos autem dicimus quoniam cognoscebat seipsum Salvator et Dominus noster factum quidem ex semine David secundum carnem, prædestinatum autem Filium Dei in virtute³; et quoniam hæc omnia erant quæ ipse de se docens dicebat⁴: *Ego sum via, veritas et vita; ego sum janua; ego sum resurrectio; ego sum panis vivus qui de cælo descendi*; et sciens esse se ante nativitatem etiam ipsius Abrahamæ, propter quod et dicebat: *Ante Abraham ego sum*⁵; et sciens quoniam sapientia erat, et Verbum vivum; sapientia quidem quam Deus creavit principium viarum suarum⁶ in opera

³ Rom. I, 3, 4. ⁴ Joan. XIV, 6; X, 9; XI, 25; VI, 41, 51. ⁵ Joan. VIII, 58. ⁶ Prov. VIII, 22. ⁷ Joan. I, 1, 2. ⁸ Matth. XXII, 42. ⁹ Psal. CIX, 1. ¹⁰ ibid. 3. ¹¹ ibid. 4. ¹² Isa. VII, 14. ¹³ Num. XXIV, 7.

¹⁴ Psal. CIX, 1. ¹⁵ Matth. XX, 23.

(78) Supple volens.

A Christo, qui non solum excedens erat humanam naturam, sed etiam cæteras genitas, secundum quod ait⁷: *In splendoribus sanctorum ex utero ante Luciferum genui te.* Non enim specialiter designavit in splendoribus aliquorum sanctorum, sed generaliter de omnibus sanctis, id est non solum hominum, sed etiam angelorum, dicens: *In splendoribus sanctorum ex utero ante Luciferum genui te.* Et si quidem sapienter considerassent et illud⁸: *Juravit Dominus, nec eum pœnitebit, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, subjecissent utique se sicut discipuli tali Salvatore nostro, qui a Deo erat transmissus magister atque sacerdos. Sed causa fuit, propter quam Pharisæi non potuerunt respondere sermonibus Christi, ista: quoniam nihil magnum de Christo in sanctis Scripturis positum sentiebant, sed tantummodo de dispensatione ejus humana, sed nec ipsam digne divina dispensatione. Puto enim quod nec illud sciebant quod dixit: *Ecce virgo in utero concipiet, et vocabitur nomen ejus Emmanuel*⁹; nec illud: *Ecce orietur stella ex Jacob*¹⁰, de nativitate videlicet Christi.

7. Hoc autem ipsum quod dicit in psalmo¹¹: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*, opportunius quidem exponet quis, cum ipsum sibi exponere proposuerit psalmum. Et nunc tamen sensum ejus leviter degustemus. Nec tibi describas sensibiles sessiones, et duas cathedras, et sedentes super eas humano schemate Patrem et Filium: sed intellige hæc moraliter dici de regno Dei, et de regno Filii, quod a Patre est stabilitum, et est semper ad dexteram Patris. Si quis autem hæc moraliter intelligi non vult, exponat quomodo et hoc sit verum quod ait: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis*; et illud quod alibi dicit¹²: *Sedere autem ad dexteram meam, et ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.* Cogendus est ergo dicere qui non vult hæc intelligere digne, secundum magnitudinem sensus Christi, quoniam aliquando quidem ad dexteram sedet Patris, aliquando autem dignitatem hujusmodi derelinquens sedendi ad dexteram Patris, privatim sedet cum eis quibus paravit Pater ut sedeant ad dexteram vel ad sinistram. Item adhuc cogendus est dicere quoniam ad dexteram quidem sedens Patris, adhuc inimicos habet. Tandiu enim sedet juxta eum, donec ponantur a Patre scabellum pedum Christi. Cum vero desierit sedere ad dexteram Patris, tunc jam non habebit inimicos, cum sedere ad dexteram ejus vel sinistram cœperint secundum ordinationem Patris, qui prius fuerant scabellum pedum ipsius. Et ita fit ut sedentium aliqui in loco priori sedeant Patris. His autem quid magis ridiculum potest esse? Deinde corporalem volens in-

telligere sessionem, invenies ¹⁵ in eodem psalmo quoniam et Filius ad dexteram sedet Patris, secundum quod ait ¹⁶: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis*; et Pater sedet addexteram Filii, secundum quod in sequentibus declaratur, dicens: *Dominus a dextris tuis, confringet in die iræ suæ reges*. Nos autem dicimus non esse necesse corporalem considerationem introducere in his quæ spiritaliter sunt intelligenda. Nam moraliter et Filius ad dexteram Patris est, et Pater ad dexteram Filii semper.

8. Quomodo et inimici Salvatoris ponuntur a Patre scabellum pedum ejus, congruum est videre digne, secundum benignitatem Dei ponentis inimicos ejus scabellum pedum ipsius. Nec enim est existimandum similiter ponere Deum inimicos Christi scabellum pedum ejus, quemadmodum ponuntur inimici sub pedibus regum terrenorum exterminantia proprios inimicos. Nonne illi sine misericordia conculcat adversarios proprios? Deus autem non ad perditionem ponit inimicos Christi scabellum pedum ejus, sed ad salutem ipsorum, sicut proferemus Scripturarum sanctarum exempla id ipsum significantia. Scriptum est enim in Lamentationibus Jeremiæ in secundo Aleph: *Quomodo contenebricavit Dominus in ira sua filiam Sion, dejecit de cælo in terram gloriam Israel, et non fuit memor scabelli pedum suorum* ¹⁷? Et vide quoniam, quandoquidem erat Israel scabellum pedum Dei, in cælo erat gloriosus; postquam autem est dejectus ut non sit scabellum pedum ejus, desiit esse in cælo. Attende enim diligenter quod ait: *Dejecit de cælo in terram gloriam Israel, et non fuit memor scabelli pedum suorum*. Item et illud: *Cælum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum* ^{17'}, non ignominiam, sed gloriam significat terræ, quæ de Deo modicam aliquam et novissimam intelligit partem, quæ moraliter appellatur pedes ejus. Sic et Ecclesia super terram in initiis quidem culturæ Dei et notitiæ Dei, scabellum pedum ejus; sicut et pœnitentiam agens mulier illa peccatrix ad pedes erat Jesu in principii pœnitentiæ suæ; nec enim poterat unguentum odoris actuum suorum honorum effundere super caput Christi. Optabile enim erat ei vel secus pedes Domini stare et ungere. Et unusquisque nostrum se intelligens esse quod dicit Apostolus ¹⁸: *Eramus et nos aliquando sine intellectu, increduli, errantes et servientes desiderii et voluptatibus variis*, videbit quomodo, quandoquidem talis erat priusquam lavaretur **835** ab illis, inimicus fuerat Christi, inimicus justitiæ, veritatis, sapientiæ, pacis. Postquam autem benignitas apparuit Salvatoris nostri Dei, primum factus est scabellum pedum Christi. Et ego confitens quoniam iste est sensus Scripturæ, non dubito affirmare quoniam sic dicit Filio Pater: *Sede a*

dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et Apostolus in prima ad Corinthios talem introducit sensum Scripturæ, ut ad subjectionem intelligamus eorum qui aliquando fuerant inimici, fieri eos scabellum pedum Christi, hoc modo dicens ¹⁹: *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, primitiæ dormientium factus est: quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur. Unusquisque autem in suo ordine: initio Christus, deinde hi qui sunt Christi, qui in adventu ejus crediderunt; deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem et virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat inimicos ejus sub pedibus ejus: novissima autem inimica destruetur mors. Omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat, quia omnia subjecta sunt ei, manifeste præter eum qui subjecit et omnia. Cum autem subjecta illi fuerint omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subdidit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Horum quidem omnium manifestationem fecimus in proprio loco. Vide tamen quomodo in omnibus istis nomen subjectionis ad salutem ponitur subjectorum.*

9. In illo tempore, locutus est Jesus ad turbas et ad discipulos suos, dicens: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei; omnia quæcunque dixerint vobis facite, secundum autem opera eorum ne faciatis* ²⁰. Frequenter quidem, maxime autem apud Matthæum, scribitur quoniam meliores sunt discipuli Christi cæteris turbis. Et invenis quidem in Ecclesiis quosdam quidem cum d'lectione audientes divinas doctrinas, et effectuosius ²¹ accedentes ad verbum. Juste ergo hujusmodi homines dicuntur esse discipuli Christi; cæteros autem multos qui non sunt tales, populum esse illius. Et quædam interdum quidem discipulis suis solis dicit, non etiam turbis, sicut beatitudines illas in Evangelio scriptas, de quibus Matthæus ²² quidem dicit ita, quoniam videns turbas ascendit in montem, et sedente eo, accesserunt ad eum discipuli ejus, et aperiens os suum docebat eos, dicens: *Beati pauperes spiritu*, et cætera. Lucas autem ²³: *Tollens, inquit, oculos super discipulos suos, dicebat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum cælorum*. Alia autem annuntiat turbis, sicut parabola seminantis declarat. Matthæus autem ²⁴ ita scribit: *Loquente autem eo ad turbas, ecce mater et fratres ejus stabant foris, quærentes loqui cum eo*. Turbis ergo loquebatur quæ scripta sunt ante hæc. Cum autem dixisset aliquis: *Ecce mater tua et fratres tui stant volentes te videre* ²⁵, respondens nuntianti sibi dixit: *Quæ est mater mea, et fratres mei* ²⁶? Non jam extendens manum suam super turbas, sed

¹⁵ al. *inveniens*. ¹⁶ Psal. cix, 1, 5. ¹⁷ Thren. ii, 1. ^{17'} Isa. lxxvi, 1. ¹⁸ Tit. iii, 5. ¹⁹ I Cor. xv, 20 et seqq. ²⁰ Matth. xxiii, 1-5. ²¹ al. *affect*. ²² v, 1-3. ²³ Luc. vi, 20. ²⁴ Matth. xii, 46. ²⁵ ibid. 47. ²⁶ ibid. 48.

super discipulos suos dixit: *Ecce mater mea et fratres mei. Qui enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse est mihi et mater, et frater*²⁷. Et præcedentes parabolas exponens Matthæus²⁸ scribit: *Egressus Jesus de domo, sedebat secus mare. Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ut ingrediens in navem sederet, et totus populus stabat in littore, et locutus est eis multa in parabolis dicens: Ecce exiit qui seminat seminare semen suum. Et ne putes eventu sic positam parabolæ narrationem seminantis, quia turbis eam Jesus loquebatur, considera Marci et Lucæ expositionem, qui similiter conscripserunt. Marcus²⁹ quidem ita: *Cæpit iterum docere ad mare; et congregatus est ad eum populus multus, ut intraret in navem, et sederet in mari, et totus populus secus mare in terris erat; et docebat eos in parabolis multa, et dicebat eis: Exiit qui seminat seminare. Lucas autem³⁰ hoc modo: *Conveniente autem populo multo, et per singulas civitates exeunte ad eum, dixit parabolam talem: Exiit qui seminat seminare semen suum. Manifeste autem differentiam populi et discipulorum scientes evangelistæ post parabolam addiderunt quod jam non turbis, sed discipulis exponebat causam propter quam turbis in parabolis loqueretur. Matthæus quidem³¹ dicit ita: *Accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? Lucas autem³² ita: *Interrogabant autem discipuli ejus quæ esset hæc parabola. Marcus vero³³ sic: *Et cum facti fuissent secreti, interrogabant eum discipuli quæ esset parabola hæc. Et vide si potes ex Evangelio Joannis audire et discere, quoniam si³⁴ tantummodo credunt, et in verbo ascendere non concupiscunt, Christi populus sunt. Qui autem æmulantes sunt dona meliora, et quod est primum omnium gratiarum, sapientiæ verbum student suscipientes, discipuli sunt ipsius. Dicit autem Joannes ita, quoniam dicebat Jesus ad eos qui crediderunt ei Judæos: *Sed si manseritis in verbo meo, cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos*³⁵. Ergo quædam quidem discipulis suis dicit, quædam autem turbis, alia vero turbis simul atque discipulis: sicut et sunt hæc ipsa præsentia de quibus loquimur modo. Quid ergo dicit turbis et discipulis videamus. *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei*³⁶. Quod arbitror hujusmodi esse: Qui legem Moysi profitentur se interpretari, et in hoc gloriantur, aut qui superascendere hæc se profitentur, hi sedent super cathedram Moysi. Qui ergo non recedunt a littera Legis, Scribæ dicuntur. Qui autem majus aliquid profitentes dividunt **836** seipsos quasi meliores a multis, secundum hoc Pharisei dicuntur, qui interpretantur divisi et segregati. Phares enim divisio appellatur. Est ergo videre usque nunc apud Judæos, sedentes super cathedram Moysi, Scribas et Phariseos. Non******

A hoc dico, quia soli Scribæ et Pharisei sederunt super cathedram Moysi, qui dicebant, et non faciebant, et alligabant onera gravia et importabilia super humeros hominum, ipsi autem nec digito volebant ea movere. Arbitror enim quoniam qui Moysen secundum spiritalem virtutem intelligunt et exponunt, sedent quidem super cathedram Moysi, sed non sunt Scribæ et Pharisei, sed his meliores. Tales sunt dilecti Christi discipuli, qui et verbum ejus per gratiam Dei interpretantur, et inveniunt ea quæ sunt aliud ex alio significantiæ. Ergo ante Christi quidem adventum super cathedram Moysi sedebant bene, qui bene et secundum rationem dicta Moysi interpretabantur. Post adventum autem Christi sedent super cathedram Ecclesiæ, quæ est cathedra Christi et thronus. Sicut autem super cathedram Moysi male quidem sedebant Scribæ et Pharisei, bene autem qui recte intelligebant legem, atque tradebant, sic et super cathedram ecclesiasticam sedent quidam dicentes quæ facere oporteat unumquemque, non autem facientes, et alligantes onera gravia, imponunt super humeros hominum, ipsi nec digito volentes ea movere; de quibus dicebat Salvator³⁷: *Quicumque solverit unum de mandatis istis minimis, et docerit homines sic, minimus vocabitur in regno cælorum. Alii autem sedentium faciunt antequam dicant, et dicunt sapienter moderantes differentias humerorum, et onera eis parce imponunt, ipsi ea prius moventes ad exhortationem audientium cæterorum, de quibus Dominus ait³⁸: *Qui autem fecerit et docuerit sic, hic magnus vocabitur in regno Dei.**

10. Adhuc autem secundum simplicem traditionem dicti hujus quo ait: *Secundum omnia quæcumque dixerint vobis facere, facite, secundum opera eorum ne faciatis*, dicimus quoniam per hæc ostendere voluit quosdam in Ecclesia esse, qui quantum ad verbum quidem potentes sunt docere mirabilia, et exponunt ea secundum rationem, non autem volunt secundum quod dicunt agere: quorum quidem doctrina est audienda, non autem est conversatio imitanda. Reprehendit ergo hujusmodi præceptores qui non solum quæ docent non faciunt, sed etiam crudeliter et sine misericordia³⁹, non secundum existimationem virium uniuscujusque audientis, sed majora virtute ipsorum injungunt: utputa, qui prohibent nubere, et ab eo quod expedit, ad immoderatam munditiam compellunt. Qui docent etiam abstinere a cibis, et alia hujusmodi, ad quæ non omnino oportet cogere homines fideles, alligant per verbum expositionis suæ onera gravia, contra voluntatem Christi dicentis⁴⁰: *Jugum meum suave est, et onus meum leve est*, et imponunt ea, quantum ad verbum suum, super humeros hominum, curvantes eos, et cadere

²⁷ Matth. xii, 49, 50. ²⁸ xiii, 1, 2 et seqq. ²⁹ iv, 1-3. ³⁰ viii, 4, 5. ³¹ xiii, 10. ³² viii, 9. ³³ iv, 10. ³⁴ lege qui. ³⁵ Joan. viii, 51, 52. ³⁶ Matth. xxiii, 2. ³⁷ Matth. v, 19. ³⁸ ibid. ³⁹ al. add. et. ⁴⁰ Matth. xi, 50.

facientes sub pondere gravium mandatorum eos qui bajulare eam non sufferunt. Et frequenter videre est eos qui talia docent, contraria agere sermonibus suis, et nec modica virtute animæ, quæ moraliter digitus appellatur, volunt ea movere. Castitatem enim multi docentes, castitatem non servaverunt. Abstinere a cibis hortantes alios, ipsi, sive propter simulationem, sive propter hoc quod victi sunt a concupiscentiis suis, cibos hujusmodi susceperunt quos abrenuntiaverant verbis, alia docentes in publico, et alia secrete et occulte agentes, omnia facientes propter personas hominum et glorias vanas, sicut subsequens sermo demonstrat, dicens: *Omnia opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus*⁴¹. Et plerumque omnes illi sunt tales qui diligunt primos discubitus in convivii, et salutaciones in foro, et vocari ab hominibus Rabbi, aut aliquid quod simile est Rabbi hæc: utputa, qui volunt vocari episcopi, aut presbyteri, aut diaconi, cum deberet unusquisque eorum, etiamsi vocaretur ab aliquo, vel conscientiam suam ostendere Deo, quoniam non vult hoc nomine nominari, cujus nec scientiam habet nec actum. Et si habet, tamen non debet velle vocari eo nomine, quod proprie alterius est. Proprie enim episcopus Dominus Jesus est, et presbyteri, Abraham, Isaac et Jacob, sicut manifestum est his qui in Genesi considerant quæ de semine eorum sunt scripta; vel cæteri qui hoc nomine digni habiti sunt, quales fuerunt apostoli Christi. Diaconi vero, septem archangeli sunt Dei, ad quorum ministeria septem diaconi in Actibus sunt ordinati. Præcidit ergo Dominus hujusmodi concupiscentias ab anima nostra per hæc verba quæ posita sunt, et hortatur magis zelare humilitatem, quæ est prima exaltationis occasio apud Deum: sicut econtrario humiliationis occasio est apud Deum, diligere primas cathedras in synagogis, et primos discubitus in convivii, et primas salutaciones in foro, et vocari Rabbi. Et vide quoniam super hæc addit et dicit⁴²: *Qui major est inter vos fiat minister; et*⁴³: *Qui se exaltaverit humiliabitur, et qui se humiliaverit exaltabitur*. Ita ex phylacteriis et fimbriis ad ostentationem eorum qui vanas glorias concupiscunt, et ex jactationibus propter pompam, et ex vestimentis, et ex annulis et calceamentis, manifestum est qui sunt qui diligunt ab hominibus vocari Rabbi. Si ergo secundum quod diximus, Scribæ et Pharisei sedentes super cathedram Moysi, sunt Judæorum doctores, secundum litteram docentes Legis mandata, quomodo jubet nos Dominus **837** præsentibus verbis, secundum ea quæ dicunt illi, facere, cum omnes apostoli vetent fideles vivere secundum litteram legis, sicut testatur Epistola apostolorum in Actibus⁴⁴, quam miserunt ad gentes, ut nihil servent ex lege nisi immolatum, et

A suffocatum, et fornicationem? Sed illi docent secundum litteram: Legem, Legis sensum spiritualiter non intelligentes, sicut de illis ait Apostolus⁴⁵: *Finis autem est legis charitas de corde puro et fide non ficta; a quibus quidam aberrantes conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant*. Qui enim legem Moysi exponunt secundum litteram, cadentes a dilectione quæ est ex corde puro, et a fide non ficta, in quibus posita est lex spiritualis, omnes vaniloqui sunt. Vaniloquium enim est circumcisio, azyma, pascha, et de mundis et immundis secundum litteram Legis. Hi ergo qui conversi sunt in vaniloquium, et volunt esse legis doctores, nec tamen sunt secundum veritatem legis, dicunt quidem Legis mandata, non autem intelligunt ea quæ dicunt, nec quid significant legis dicta de quibus affirmant. Ideo dicit de illis Salvator⁴⁶: *Dicunt enim, et non faciunt, utputa, dicunt de circumcisione, de pascha, de azymis, de escis, de festivitatis, de Neomeniis, de Sabbatis, cæterisque legis mandatis, non autem faciunt secundum voluntatem legis, nec enim circumcidentur, sicut est legis voluntas*. Unde ait Apostolus⁴⁷: *Nos enim sumus circumcisio, qui Spiritu Deo servimus, et non in carne confidimus*. Nec immolant pascha, ignorantes quod Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. Nec manducant azyma secundum legis propositum, quod interpretatur Apostolus, dicens⁴⁸: *Epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis*. Sed nec corporaliter pascha celebrant, cum præcipiat lex⁴⁹ in Jerusalem civitatem quam elegit Dominus Deus, oportere immolare agnum, et ter in anno apparere omnem masculum in conspectu Domini Dei. Nos autem qui discipuli sumus Jesu, intelligentes eos qui sedent super cathedram Moysi, Scribas et Phariseos servantes circumcisiones et cætera corporalia legis mandata, longe autem constitutos a spiritualibus legis mandatis, quæcunque dicunt nobis ex lege, intelligentes sensum legis facimus et servamus, nequaquam facientes secundum opera eorum. Nam quæ loquuntur, ex lege quidem videntur dicere, tamen sicut lex docet non faciunt. Nec enim suscipiunt charitatem in corde puro, nec fidem non fictam, in quibus sensus legis positus est; nec intelligunt velamen esse super litteram legis, nec audiunt Prophetam hæc intelligentem pariter et petentem: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua*⁵⁰. Et sic alligant onera gravia, et, sicut Lucas ait, importabilia, et imponunt super humeros discipulorum audientium se. Nam corporalia legis mandata secundum litteram onera sunt gravia et alligationes non leves, sicut Petrus testatur in Actibus apostolo-

⁴¹ Matth. xxiii, 5. ⁴² Matth. xx, 26. ⁴³ Matth. xxiii, 11, 12. ⁴⁴ xv, 20. ⁴⁵ I Tim. i, 5-7. ⁴⁶ Matth. xxiii, 3. ⁴⁷ Philip. iii, 3. ⁴⁸ I Cor. v, 8. ⁴⁹ Deut. xvi, 16. ⁵⁰ Psal. cxviii, 18.

rum ⁵¹ dicens : *Quid tentatis Deum, et vultis imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque nos neque patres nostri potuimus portare? sed per gratiam Dei credimus salvi fieri.* Spiritale autem ejus onus est leve : ideo et Dominus dicit ad eos qui legis mandatis corporalibus erant gravati et alligati : *Venite ad me qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam. Suscipite jugum meum super vos, et videte quia jugum meum suave est, et onus meum leve est* ⁵². Onus autem leve, Evangelium est, quod est lex spiritalis. Adhuc autem sedentes super cathedram Moysi Scribæ et Pharisei, omnia opera sua faciunt ut ab hominibus videantur, visibilem suscipientes circumcisionem, et visibiliter corporalia fermenti auferentes de domibus suis, et pro eis similiter corporalia azyma inducentes, et Jerusalem visibilem hominibus requirentes, et similia his agentes universa. Aspiciunt enim ea quæ videntur et temporalia sunt, et eleemosynas facientes ut ab hominibus glorificentur, et stantes in plateis orant ut videantur esse religiosi. Christi autem veri discipuli, qui aspiciunt quæ non videntur et sunt æterna, orant in occulto promptuario suo, et eleemosynas in occulto faciunt, et legem in occultis implent, quasi in occulto constituti Judæi, secundum quod ait Paulus ⁵³ : *Non enim qui in manifesto Judæus, neque quæ pulam in carne circumcisio, sed qui in occulto Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non in littera.* In occultis enim et in azymis invisibilibus epulantur sinceritatis et veritatis ⁵⁴ : manducant etiam pascha immolatum Christum pro nobis, qui dixit ⁵⁵ : *Nisi manducaveritis carnem meam, non habebitis vitam manentem in vobis.* Et per hoc quod bibunt sanguinem ejus, verum potum, unguunt superflumina domorum animæ suæ, quærentes, non sicut illi, ab hominibus gloriam, sed a Deo occulta videnti.

11. Post hæc videamus quid est quod ait : *Dilatant phylacteria sua, et magnificant fimbrias vestimentorum suorum* ⁵⁶. Sciendum est in istis, quia quod scriptum est in lege de verbis divinis dicente ⁵⁷ : *Alligate eam super manum vestram, et erunt mobilia coram oculis vestris.* Qui ergo omnia faciunt ut ab hominibus videantur, Scribæ et Pharisei, scribentes legis dicta in duabus præcisuris membranarum, alligant, et alteram quidem in domibus portant, quasi coronam ponentes in capitibus suis quod scriptum est secundum frontem ; alteram autem super brachium manus suæ, et vocant eas phylacteria. Similiter et de fimbria aliquid inventientes in Deuteronomio ⁵⁸, **838** existimantur servare legem, fimbriam aliquam facientes in aliqua parte vestimentorum suorum quæ portant. Etiam hæc ergo Dominus reprehendens Scribas et Phariseos in corporalibus et visibilibus eorum ob-

servationibus, dicit : *Omnia faciunt ut ab hominibus videantur. Dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias vestimentorum suorum.* Discipuli autem Jesu omnia opera sua faciunt, ut a Deo videantur solo ; alligant enim legem Dei super manum suam, spiritaliter super opus suum bonum, et per meditationem divinarum disciplinarum semper ea moventes, mobilia faciunt divina præcepta coram oculis animarum suarum, et fimbriam virtutis Jesu plenam, in eo quod imitantur Magistrum.

12. Quid autem oportet dicere de his qui amant primos discubitus in conviviis, et primas cathedras in synagogis, et primas salutationes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi? Manifeste hujusmodi delicta non tantum apud tunc Scribas et Phariseos solos inveniebantur, vel inveniuntur apud ipsos : sed etiam in Ecclesia Christi inveniuntur non solum convivia, et facientium ea mensas suscipientes, sed etiam cathedras primas in eis amantes, et multa facientes : primum quidem ut diaconi fiant non tales quales dicit Scriptura ⁵⁹, sed quales sunt qui comedunt viduarum domos, occasione longa orantes : et propterea accipientur iudicium majus. Et qui tales diaconi fieri volunt, consequenter visibiles primas cathedras eorum qui dicuntur presbyteri præripere ambiunt. Quidam autem, nec istis contenti, plurima machinantur, ut episcopi vocentur ab hominibus, quod est Rabbi : cum deberent intelligere episcopum fieri oportere irreprehensibilem ⁶⁰, et cætera quæ sequuntur, ut si non dicatur ab hominibus esse episcopus, tamen sit apud Deum. Qui enim habet in se quæ Paulus enumerat de episcopo ⁶¹, etsi non est coram hominibus episcopus, episcopus est apud Deum, etsi non per ordinationem hominum ad eum gradum pervenit. Sicut et medicus est qui medicinalem didicit disciplinam, et potest medicare quasi medicus ; etsi ei ægrotantes non credant corpora sua, medicus est : sed et gubernator est qui didicit gubernatoriam artem, et potest ea, sicut convenit, uti ; etsi non crediderit ei aliquis gubernacula navis, tamen est gubernator. Invenies autem novæ gloriæ amatores, zelantes ab hominibus gloriam, et a Deo non desiderantes, quasi ante iudices et præsidet, sic quosdam adduci ante eos : et si dicere oportet, per hoc ipsum levissimum Christi onus, intolerabile faciunt onus. Christi autem discipulus sustinet, et adhuc intercedit : omnia facit ut videatur a Deo, gloriam contemnens humanam. Iste videns parabolarum evangelicarum cœnam, et cœlestes primitivorum Ecclesias, et congregationes, et nundinas, in quibus erat, secundum Canticum canticorum ⁶², sponsa, diligit quidem in spiritalibus cœnis discubitus primos, ut meliora spiritalium ciborum et primitias convivii spiritalis manducet, et non reliquias cæterorum. Diligit etiam cum apostolis seden-

⁵¹ xv, 10, 11. ⁵² Matth. xi, 28-30. ⁵³ Rom. ii, 28, 29. ⁵⁴ I Cor. v, 8. ⁵⁵ Joan. vi, 54. ⁵⁶ Matth. xxiii, 5. ⁵⁷ Deut. vi, 8. ⁵⁸ xxii, 12. ⁵⁹ I Tim. iii, 8, 9, et seq. ⁶⁰ ibid. ⁶¹ ibid. ⁶² Cant. iii, 2.

tibus super thronos duodecim, primas cathedras, actibus bonis dignum se præbere festinans cathedris hujusmodi. Sic autem et salutationes quæ sunt in nundinis, quas exposuimus supra. Unus est magister omnium ⁶². Vocari autem Rabbi, neque ab hominibus, neque ab alio aliquo diligit justus, certus quia unus est magister omnium. Omnes autem qui sub eo sunt, alterutrum sunt fratres. Sed et qui superna nativitate non solum ex aqua, sed etiam de Spiritu natus est, Spiritum adoptionis accepit, ut dicant de eo, quia non est ex carne, neque ex voluntate viri, sed ex Deo natus est ⁶³: nullius eorum qui in terris habentur et deorsum filius adhuc existens, non vocat patrem in terris, quasi qui per omnem actum secundum Deum impletum dicit: *Pater noster, qui es in cælis* ⁶⁴. Et si ministrat quis verba divina, nequaquam se præbet ut magister vocetur, sciens quia Christus in eo est, quando bene profecerit, quem oportet vocari magistrum a cunctis profidicatis; se autem proficitur ministrum secundum mandatum Christi dicentis ⁶⁵: *Qui major est inter vos, sit omnium minister*. Quoniam et ipse Christus cum esset vere magister, ministrum se esse professus est, dicens ⁶⁷: *Ego autem sum in medio vestrum, non quasi qui recumbit, sed quasi qui ministrat*. Bene autem post omnia quibus vanæ gloriæ vetuit concupiscentias, addidit dicens ⁶⁸: *Qui se exaltaverit, humiliabitur*. Quod utinam omnes quidem audirent, maxime autem diaconi, et presbyteri, et episcopi, maxime qui arbitrantur hæc non esse scripta: *Qui se exaltaverit, humiliabitur*; propterea quod quasi neque illud scientes, *qui se humiliat, exaltabitur*, non audiunt eum qui dixit ⁶⁹: *Discite ex me quoniam mitis sum et humilis corde*. Inflatu sunt autem, et per inflationem decidunt in iudicium diaboli ⁷⁰, nec quærent per humilitatem ascendere a iudicio inflationis, cum deberent recordari Sapientiæ verbum dicentis ⁷¹: *Quantum magnus es, tantum humili te, et coram Deo invenies gratiam*; quod primum Dominus consummavit. Quantum enim fuerat magnus, tantum se humiliavit. Cum enim esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se parem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens in similitudine hominum factus, et in specie inventus ut homo, humiliavit se usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod et Deus illum superexaltavit et donavit ei nomen quod est super omne nomen ⁷². **839** Qui est benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

15. *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines* ⁷³, et reliqua. Qui audent Deum dicere non bonum propter maledictiones quas adversus peccatores in lege sua posuit Deus, audiant quomodo quasi vere Filius

Dei illius qui legem dedit, secundum similitudinem quidem benedictionum quæ positæ sunt in lege, dicit et ipse beatitudines eorum qui salvantur. Secundum similitudinem autem maledictionum positarum in lege, ponit adversus peccatores væ, dicens: *Væ vobis et vobis*. Et hæc audientes quod et Deum legis causantur, non intelligentes quod et illa a Deo benigno sunt dicta, dicant quid debemus intelligere de Jesu dicente: *Væ vobis, Scribæ et Pharisei*. Qui fatentur bonitatis esse adversus peccatores ista pronuntiare, intelligant quod simile est propositum Dei in maledictionibus legis profertur in lege. Sive autem illa maledictio, sive illud væ pronuntiatum, non ex pronuntiatione pronuntiantis unicuique contigit peccanti, sed ex peccatis ipsius peccantis, qui dignum se præbet ad suspensionem vel illarum maledictionum, vel istorum væ, quæ Deus disciplinæ causa pronuntiavit adversus illos, ut convertat illos ad bonum. Nam et pater increpans filium, profert frequenter ad emendationem ejus quos iam sermones qui videntur esse maledictiones, et tamen non vult dignum ⁷⁴ fieri maledictionibus illis, sed avertere eum magis cupit ab eis. Hæc diximus, ut demonstremus Evangelia convenientia esse legi. Similiter et nunc dicens: *Væ vobis, Scribæ et Pharisei, qui clauditis regnum cælorum*, terruit Scribas et Phariseos ut ne claudant regnum cælorum ante homines. Claudentes autem regnum cælorum Scribæ et Pharisei, duo ad semel delinquent. Unum quidem quod ipsi non ingrediuntur in regnum cælorum; secundum quod intrantes introire non sinunt. Hæc duo peccata naturaliter inseparabilia sunt ab invicem. Qui enim alterum ex istis peccat, ab altero se non potest abstinere. Item e contrario, qui ab altero se abstinere, impossibile est ut non ab altero se absteineat, utputa, non invenitur aliquis, ut ipse quidem ingrediens in regnum cælorum, alios ingredi non permittat, quoniam qui vetat alios intrare in regnum, sufficit ei ad expulsionem quominus intret in regnum cælorum, hoc ipsum quod alios non permittit intrare; quoniam qui scandalizaverit de pusillis Ecclesiæ, prohibens aliquem intrare in regnum cælorum, patitur quod scriptum est in Evangelio, væ. Item, e contrario, qui potest aliquem facere intrare in regnum cælorum, si tamen in ejus potestate fuerit et permittere et vetare, multo magis ipse introibit in regnum cælorum.

14. Cum frequenter dicat Dominus Scribis et Phariseis, væ, uniuscujusque væ causam in loco proprio exponemus. Nunc autem hujus præsentis væ exponemus causam. Præsentis ergo væ causa est, quia clauderant regnum cælorum ante homines. Claudentes autem ante alios, nec ipsi intrabant propter hoc ipsum quod introire vetabant eos qui in-

⁶² Matth. xxiii, 8. ⁶³ Joan. i, 13. ⁶⁴ Matth. vi, 9. ⁶⁵ Luc. xxii, 26. ⁶⁷ ibid. 27. ⁶⁸ Matth. xxiii, 12. ⁶⁹ Matth. xi, 29. ⁷⁰ I Tim. iii, 6. ⁷¹ Eccli. iii, 20. ⁷² Philip. ii, 6-9. ⁷³ Matth. xxiii, 13. ⁷⁴ Supple eum.

trofessent utique, si ab istis non fuissent exclusi. Et primum quidem simpliciter quasi de Scribis et Pharisæis qui apud Judæos habentur, sermo præsens est exponendus. Hi enim, non contenti quod ipsi Domino non credebant, adhuc derogabant doctrinæ ejus, et subvertebant omnem prophetiam scriptam de eo, et blasphemabant omne opus ipsius quasi falsum et a diabolo fictum, dicentes: *Illic non ejecit dæmonia nisi in Beelzebuth*⁷⁵, et homicidaliter se præbebant eis qui crediderant Christo, et omni modo prohibebant aliquem ad Christianitatem venire per quam introitur in regnum cælorum. Clauderant illud quod in conspectu omnium palam esset annuntiatum et prædicatum, et apud omnes homines conclamatum. Et claudentes regnum cælorum nec ipsi intrabant: nec enim volebant eum audire qui dixit⁷⁶: *Si quis per me introierit, salvabitur, et introibit, et exiet, et pascea inveniet*. Nec intrantes, id est eos qui credere poterant propter fidem quæ a lege et a prophetis ante fuerat declarata de Christo, introire sinebant, omnino dissipantes principium consensus eorum: et cum omni tremore et ferali audacia, quantum ad se, omnes volentes introire per januam, prohibebant ipsi eam claudentes. Huic simplici expositioni jungemus etiam hoc, de his qui peccant apud nos, quoniam omnes qui mala conversatione suadent exemplum peccandi in populo, et qui faciunt injuriam eis qui adhuc sunt pusilli in Christo et imperfecti, et exanimantes et scandalizantes, claudere videntur ante homines regnum cælorum, nec ipsi intrant, nec alios introire permittunt. Et hoc peccatum invenitur quidem etiam in popularibus, maxime autem in doctoribus, qui docent quidem secundum justitiam Evangelii homines, non autem faciunt, quia sunt mali pastores: et ideo non parcunt ovibus, neque curant de salute earum, sed semper aspiciunt ad lucra ex hominibus venientia sibi pro eo quod videntur pascere populum, cum non pascant, et deprehenduntur in sordidis lucris et concupiscentiis gloriæ vanæ. Istæ enim sunt mercenariorum mercedes, qui claudunt ante homines regnum cælorum, nec intrant in illud, nec volunt intelligere quod est dictum⁷⁷: *Contendite intrare per angustum ostium*; et **840** quoniam super omnia certamina hoc est certamen ut sit aliquis vim faciens et rapiens regnum cæleste, ad eos ergo tales doctores convenienter ista dicuntur: *Nec vos intratis, nec intrantes sinitis intrare*⁷⁸; maxime si videamus eos vita sua mala, et superbia, et conviciis, et avaritia, non dicam unum de pusillis, sed etiam, quantum ad se, omnes in scandalum inducentes. Væ ergo illis qui claudunt regnum cælorum ante homines, vel hoc modo, vel alio; beati autem qui aperiant illud, vel verbo, vel opere suo bono, sicut ille qui dixit⁷⁹: *Ostium mihi apertum est magnum et evidens*; vel

A sicut cæteri apostoli aperuerunt. Et si quis fuerit imitator eorum, aperit regnum cælorum ante homines sua justitia, et veritate, et castitate, et sapientia. Et quanto magis quis proficit pietate, tanto magis aperit ante homines regnum cælorum. Arbitror ergo omnes qui profitentur se in Ecclesiam intrare, omnino aut claudunt regnum cælorum ante homines malis conversationibus suis, secundum quod peccant ipsi, aut aperiant actibus bonis suis, secundum quod juste fuerint conversati. Maxime hoc faciunt qui videntur in Ecclesia clariores, quales sunt episcopi, presbyteri, diaconi. Bene enim viventes et bene docentes verbum veritatis, aperiant ante homines regnum cælorum; et dum ipsi intrant, alios provocant introire. Mali autem, qui non sunt pastores, sed mercenarii, claudunt regnum cælorum ante homines, nec audiunt quod ait Apostolus⁸⁰: *Sed omnia sustinemus, ut non offendiculum demus Evangelio Christi*. Est vere videre multos doctores non permittentes intrare in regnum cælorum intrare concupiscentes, maxime quando sine iudicio et sine ratione non propter peccata quæ faciunt, excommunicant quosdam, sed propter aliquem zelum et contentionem prohibent intrare frequenter et meliores quam sunt ipsi. Et ipsi quidem non permittuntur introire, illi autem qui sobrii sunt mente, et animo vigilantes, vincentes sua patientia et longanimitate tyrannides eorum, quamvis vetiti, tamen intrant et hæreditant regnum cælorum.

C 15. Deinde videamus extra eos quos diximus, si possibile est etiam alios videre qui claudunt et aperiant regnum cælorum. Qui enim digni habitus sunt et idonei ad Evangelium exponendum, et qui tales se præbent ut dicere possint: *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus*⁸¹? aperiant ante homines regnum cælorum, quando altitudinem divinarum eloquiorum quæ non de terris dicta sunt, sed de cælo, et de sensu Domini qui venit ad homines, cum omni manifestatione et probatione demonstrant, ita ut, quantum ad se est, gentiles et barbaros, sapientes et insipientes inducere velint ad pietatem Christi. Qui autem per suam indocilitatem et injustitiam cum multa temeritate seipsos dederunt ad professionem docendi priusquam discerent et cognoscerent veritatem, propterea fabulas vanas Judaicas imitantes, tradunt corporales historias Scripturarum, et non sensum spiritalem aut voluntatem earum; et adhuc detrahunt eis qui Christo consurrexerunt, et quæ sursum sunt in Scripturis requirunt et non super terram, nec in terrenis Scripturarum positam existimant veritatem: claudunt, quantum ad se, ante homines regnum cælorum, claudentes illud injustitia sua, et trahentes ad se eos qui poterant, audientes diviniorem et majorem doctrinam et altitu-

⁷⁵ Matth. xii, 24. ⁷⁶ Joan. x, 9. ⁷⁷ Luc. xiii, 24.

⁸¹ II Cor. xiii, 3.

⁷⁸ Matth. xxiii, 13. ⁷⁹ I Cor. xvi, 9. ⁸⁰ I Cor. ix, 12.

dinem veritatis, intrare per cœlestes doctrinas et per convenientes eis actus in regnum cœlorum. Huic expositioni conveniens est quod scribit Lucas ⁸¹: *Væ vobis legisperitis, quoniam abstulistis clavem scientiæ, et ipsi non introistis, et alios intrantes prohibuistis.* Qui enim criminantur expositionem allegoricam, et docere volunt quia manifesta est divina Scriptura et nihil habens amplius quam textus ostendit, neque diviniorem aliquem sensum, et de circumcissione, vel pascha, vel de azymis, vel de escis et potibus, vel de festivitibus, vel de Neomeniis, vel de Sabbatis, et non respiciunt quoniam in ostensione et umbra futurorum tunc serviebat Judæi ⁸², legisperiti quidem sunt, tamen tulerunt clavem scientiæ quantum ad verbum suum, id est omnem legis viam ad intelligenda legitima aufereutes: propterea nec ipsi intraverunt, nec alios, quantum ad se, intrare permiserunt.

16. *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, qui circuitis mare et aridum, ut faciatis unum proselytum; et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos estis* ⁸³. Hæc convenienter dicuntur post adventum Christi ad Scribas et Phariseos Judaicorum verborum, qui diligenter circumeunt plurima loca mundi, ut advenas judaizare suadeant. Quicumque enim post Salvatorem judaizant, docentur imitari affectum eorum qui dixerunt in illo tempore: *Crucifige, crucifige eum* ⁸⁴. Et iterum: *Tolle, tolle a terra hujusmodi* ⁸⁵. Docentur autem et accusare eum, sicut tunc accusabant sacerdotes plebis. Est autem videre eos usque nunc, cum judicatur latro, et testimonium dat veritati Christianus, volentes magis absolvi imitatorum Barabbæ quam Christi discipulum. Quæ omnia non simpliciter faciunt proselytum filium gehennæ, sed, sicut scriptum est, dupliciter super Scribas et Phariseos qui proselytum eum fecerunt. Sed dicit aliquis in hoc loco: Quomodo discipulus proselytus eis qui nunc sunt Scribæ et Pharisei miserabiles constituti, non æqualiter efficitur filium gehennæ **341** doctoribus suis, sed dupliciter? Dicit enim quoniam debebat minus fieri gehennæ filius: aut si forte, pro dimidia parte ei qui fecit proselytum eum. Aut si et aliquis concedat ut sit discipulus sicut magister ejus, debebat discipulus æqualiter magistro suo fieri filius gehennæ. Arbitror ergo omnem hominem qui ex conversatione gentili Judæorum factus est proselytus, filium gehennæ fuisse et priusquam proselytus efficiatur. Sufficiens est enim etiam vita idololatrii subdita facere hominem filium gehennæ. Talem ergo filium gehennæ salvat quidem et liberat per lavacrum baptismatis sermo Domini nostri Jesu Christi, dans ei potestatem fieri filium Dei, et viam ei ostendens ut efficiatur filius Dei Patris qui est in cœlis. Sermo autem Judæorum non credentium Christo, non solum gentilem non solvit a gehenna,

sed adhuc addit illi damnationis numerum, ut etiam secundum Judæismum fiat filius gehennæ. Et sic facit Scriba vel Phariseus filium gehennæ alterum plus quam se, non quia ipse dupliciter facit, sed quia cum factus fuerit homo, dupliciter filius gehennæ per doctrinam doctoris efficitur: et sic fit ille qui docuit, causa secundi erroris illius, ut fiat dupliciter filius gehennæ supra illum qui male docuit eum. Alius autem dicit alio modo, quoniam qui ab initio nutriti sunt in lege Moysi, jam sunt filii gehennæ, propterea quod non crediderunt in Christum. Qui autem gentilem reliquerunt vitam, semel judicantes relinquere idololatriam in qua fuerant enutriti, et apprehenderunt Judaicam vitam, duplici pœna sunt digni, qui non cum requisitione reliquerunt, neque discutere voluerunt Judaicum verbum, et ipsum quod videtur Judaico verbo esse cognatum, id est professionem Christianorum: nec scrutati sunt ab eis qui utramque sectam idonei sunt docere, ut intelligerent quod verbum verius esset et potius eligendum. Simul discimus ex hoc loco quoniam et eorum qui in gehenna futuri sunt, erit differentia tormentorum, quoniam alter quidem est simpliciter filius gehennæ, alter autem dupliciter. Sed et hoc videre oportet, si adhuc abundantius fiat aliquis filius gehennæ, utputa, tripliciter vel multipliciter secundum multitudinem peccatorum; et si generaliter est fieri aliquem filium gehennæ, utputa Judæum, vel gentilem, aut cujuscumque falsi dogmatis professorem: aut et specialiter, ut per singulas species peccatorum fiat quis filius gehennæ: utputa qui fornicatur, sit filius gehennæ; et qui adulteratur, dupliciter sit; et qui furtum facit, adhuc tripliciter, secundum quod scriptum est ⁸⁷: *Qua mensura mensi fueritis, eadem mensura metietur vobis; ut justus quidem secundum numerum justitiarum suarum augeatur in gloria, peccator autem secundum numerum peccatorum suorum multiplicetur in gehenna.* Quæ sit autem hæc gehenna, et in quo loco Scripturarum prius est nominata, qui potest requiratur, maxime in divisione hæreditatis Jesu filii Nave, ubi interdum quidem appellatur vallis filix Nom, interdum autem vallis Enon quæ est in gehenna. Gehenna enim est *vallis*. Et observet quoniam, sicut Jerusalem sors est tribus Benjamin, et aliæ quædam civitates electæ vel vici, sic et gehenna. Consequens autem est ei qui cognoscit quæ sit Jerusalem in divisione veræ hæreditatis filiorum Israel, ut intelligat sermonem de gehenna. Qui autem legit diligenter Jesum Nave, videat et qui vici referuntur illic vicinare valli ei quæ dicitur gehenna. Hæc prolixius et manifestius tradere per atramentum, et calamus, et chartam visum mihi est non esso cautum; utinam et hæc ipsa quæ dicimus non videamur temere et periculose dixisse!

⁸¹ xi, 52. ⁸² Hebr. x, 1. ⁸³ Matth. xxiii, 15. ⁸⁴ Luc. xxiii, 18. ⁸⁵ ibid. 21. ⁸⁷ Luc. vi, 38.

17. *Væ vobis, duces cæcorum, qui dicitis : Quicunque juraverit per templum, nihil est. Qui autem juraverit per aurum templi, debet. Stulti et cæci! quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Et quicunque juraverit per altare, nihil est: sed quicunque juraverit per donum quod super illud est, debet. Stulti et cæci! quid enim majus est donum an altare quod sanctificat domum? Qui ergo jurat per altare jurat per illud, et in omnibus quæ sunt super illud. Et qui jurat per templum jurat per illud, et per eum qui habitat in ipso. Et qui jurat per cælum, jurat per thronum Dei, et per sedentem super eum*⁸⁸. Per hoc quoque verbum criminatur traditiones Pharisæorum, quasi non rectas. Hoc facit et in eo loco ubi vituperat traditiones Pharisæorum factas adversus Dei mandatum quod positum erat de honore patris vel matris. Dicentibus enim Pharisæis⁸⁹: *Quicunque dixerit patri vel matri: Donum quod ex me, tibi proderit, non honorabit patrem suum. Post quæ addit et dicit*⁹⁰: *Irritum fecistis mandatum Dei, ut statuatis vestram traditionem. Et proferit Isaïæ exemplum dicens*⁹¹: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Sine causa autem volunt me, docentes doctrinas et mandata hominum. Una autem ex Pharisæicis traditionibus erat talis de jurantibus, quoniam quidem per templum jurabant, alii autem per aurum templi; item alii per altare, alii per donum altaris; et dicebant debitorem esse eum qui per aurum templi juraverit, aut per donum altaris, eum autem in nulla re obnoxium esse qui juraverit per templum vel per altare. Ideo adversus ejusmodi traditiones loquens Judæis Salvator, et volens eos corrigere ab humanis traditionibus ad divina mandata, dicit quoniam cæci et fatui sunt qui talia tradunt, non videntes quoniam omne quod positum est in templo non per ipsum sanctificatum est, sed per templum. Sic et quod positum est super altare, donum jam Dei esse judicatur* **842** *ex eo quod super altare susceptum est. Si ergo causa sanctificandi auri templum est, et sanctificandi doni altare, quomodo non videatur fatuum, hunc qui jurat per sanctificantem, non esse reum; qui autem per sanctificatum juraverit, reum videri, quasi melius sit quod sanctificatur quam quod sanctificat? Ita quoniam* **D** *Judæi consuetudinem habent et per cælum jurare, præcedentibus addidit etiam hoc ad reprehensionem eorum qui facilius jurabant per cælum quam per Deum quoniam similiter irrationabiliter agit qui jurat per cælum, sicut qui jurat per templum vel altare; quoniam qui jurat per cælum, et per sedentem super eum jurare videtur: et non, sicut arbitratur, evadit periculum ex eo quod non per ipsum Deum jurat, sed per thronum Dei. Et hæc loquitur ad Judæos, prohibens homines Pharisæorum attendere traditionibus. Alioquin manifeste superius vetuit omnino jurare*⁹².

18. Si autem oportet quasi talibus Evægelii agris absconditum, et non a quibuscunque comprehensibilem sensum Scripturæ, vel ex parte altius publicare, dicendum est: Omne juramentum colligatio est et confirmatio verbi de quo juratur. Juramentum ergo esse intelligendum est omne testimonium Scripturarum quod profertur ad confirmationem et colligationem nostri verbi quod loquimur, ut sit quidem templum gloriæ Dei omnis Scriptura divinitus inspirata, aurum autem positus sensus in ea. Debemus ergo ad testimonium omnium verborum quæ proferimus in doctrina, proferre sensum Scripturæ, quasi confirmantem quem exponimus sensum. Sicut enim omne aurum quod fuerit extra templum non est sanctificatum, sic omnis sensus qui fuerit **B** extra divinam Scripturam, quamvis admirabilis videatur quibusdam, non est sanctus, quia non continetur a sensu Scripturæ, quæ solet eum solum sensum sanctificare quem habet in se, sicut templum, proprium aurum. Non ergo debemus ad confirmandam doctrinam nostram nostros proprios intellectus jurare, et quasi testimonia assumere, quos unusquisque nostrum intelligit, et secundum veritatem existimat esse, ni ostenderit eos sanctos esse, ex eo quod in Scripturis continentur divinis, quasi in templis quibusdam Dei. Stulti ergo et cæci omnes qui non cognoscunt quoniam templum, id est lectio Scripturarum, magnum et venerabilem facit sensum, sicut aurum sacratum. Adhuc autem vide, ne forte secundum similitudinem templi et auri positi **C** in templo, intelligere debeamus altare et donum quod positum est super altare. Altare ergo, quod votum significat, est hominis cor, quod principale habetur in homine; vota autem et dona quæ ponuntur super altare, omne quod superponitur cordi. Utopia, proponis orare, votum orationis posuisti super cor tuum, quasi super quoddam altare, ut orationem offeras Deo. Proposuisti psallere, votum psalmodum posuisti super cor tuum, quasi super quoddam altare, ut offeras Deo votum psalmodum. Proposuisti elemosynas facere, votum elemosynarum posuisti super cor tuum, quasi super quoddam altare, ut votum elemosynarum offeras Deo. Proposuisti jejunare, votum jejunii posuisti super **D** cor tuum, quasi super quoddam altare. Venerabile ergo et sanctum facit omne votum hominis cor ejus, ex quo votum Deo offertur. Ideo non potest honorabilis esse votum quam cor hominis ex quo transmittitur votum. Cæcus est ergo omnis homo qui videt aut elemosynas alicujus magnas, aut psalmos, aut preces magnas, aut jejunia, et sine judicio beatificat illa, et non considerat ex quali corde elemosynæ offeruntur, vel psalmi, vel preces, vel jejunia offeruntur. Altare est enim cor quod sanctificat votum ejus qui mundi est cordis. Si enim cor et conscientia hominis non compungit, fiduciam habet ad Deum, non propter

⁸⁸ Matth. xxiii, 16 et seqq. ⁸⁹ Matth. xv, 5. ⁹⁰ ibid. 6. ⁹¹ ibid. 8, 9. ⁹² Matth. v, 34.

dona sua, neque verba orationis vel psalmi, quamvis videantur bene composita, et de Scripturis electa, sed quia, ut ita dicam, altare cordis sui bene construxit. Qui ergo testem altare, id est cor principale et conscientiam, assumit, jurat per altare, complectens omnia quæ continentur in eo. Et qui jurat secundum quod tradidimus per templum, idem per Scripturam jurare videtur, et per verbum sensumque Dei qui continetur in ea. Tertium autem est ut dicamus, quoniam super templum, id est super omnem Scripturam, et super altare, id est super omne cor, est intellectus quidam super intellectum omnium Scripturarum, et super omne cor, qui super cor hominis nondum ascendit, qui moraliter appellatur cælum, et thronus jam non gloriæ Dei, quemadmodum templum, sed Dei ipsius. Templum enim gloriæ Dei, templum est in quo per speculum videmus in enigmate ⁹³. Cælum autem, quod est super templum ipsius Dei, in quo thronus est Dei, in quo est considerare facie revelata cum venerit quod perfectum est, faciem mysteriorum veritatis sedentium in hujusmodi cælo.

19. *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, qui decimatis mentham, et anethum, et cyminum; et relinquitis quæ graviora sunt legis, iudicium, et misericordiam, et fidem. Hæc autem oportuit facere, et illa non omittere. Duces cæci, liquantes culicem, camelum autem glutientes* ⁹⁴. Illic sermo opportuno tempore est dicendus eis qui circa res minimas religionem ostendunt ad Deum, circa res autem magnas et necessarias contemnunt mandatum et Deum ipsum qui ea mandavit. Talia et apud Judæos fiebant, qui arbitrabantur se legem Moysi servare, qui præcipit ex omnibus fructibus decimas dare Levitis et sacerdotibus. Itaque quoniam facile erat implere legem in **843** minimis, mentham quidem, et anethum, et cyminum decimabant, et omnia, ut ita dicam, minima, et quæ levia erant legis, gravia autem ejus non observabant, id est iudicium, et misericordiam, et fidem. Iudicium quidem, ut unusquisque justo iudicio de omnibus iudicaret, non de quibusdam, et acquiesceret ei qui dixit ⁹⁵: *Misericordiam volo, quam sacrificium*; ut sacrificia misericordiarum Deo offerret, ut discutiens ea quæ fidei sunt, esset fidelis. Sed quoniam conveniens erat ut audientes quidam de decimandis rebus minimis Dominum ista loquentem, contemnerent minimarum rerum decimationem, sapienter addidit Dominus dicens: *Et hæc oportuit facere*, hoc est iudicium, et misericordiam, et fidem; *et illa non omittere*, id est decimationem menthæ, et anethi, et cymini. Et dicit eos qui talia agunt Scribas et Phariseos, qui omittunt graviora legis, et decimant contemptibilia fructuum, duces esse cæcos. Et sapienter dicit eos tales liquare, id est expellere a se minima delicta, quæ culices nominavit; glutire autem, id est committere maxima delicta, quæ nominavit camelos, animalia videlicet

A tortuosa et grandia. Secundum hos itaque sermones omnis homo qui omittit graviora legis, maxime iudicium, et misericordiam, et fidem, camelum glutit. Non solum autem apud Judæos, sed etiam apud nos, multos est invenire peccata hujusmodi peccantes, et glutientes camelos, in eo quod maxima delicta committunt; et oportet hujusmodi homines frequenter considerare quomodo in rebus minimis religionem suam ostendant. Et bene eos hypocritas appellat. Volentes enim religiositatem acquirere coram hominibus, nolunt suscipere religiositatem illam quam Deus justificavit. Fugiendæ sunt ergo nobis Scribarum et Phariseorum simulationes hujusmodi, ne væ illud etiam nobis contingat quemadmodum et illis.

20. Existimo autem omnes moraliter Scribas dici, qui amplius nihil existimant positum in Scripturis quam simplex sermo Scripturæ demonstrat, sed adhuc contemnunt eos qui scrutantur altitudinem Dei. Similiter Pharisei sunt omnes qui justificant semetipsos et dividunt se a cæteris, dicentes: Noli mihi appropriare, quoniam mundus sum. Interpretantur autem Pharisei secundum nomen Phares, *divisi*, qui se ipsos a cæteris diviserunt. Phares autem dicitur Hebraica lingua *divisio*. Si autem oportet in ejusmodi Evangelii verbis etiam morale assumere intellectum, sciendum est quoniam sicut mentha, et anethum, et cyminum ciborum sunt conditura, non ipsi principales cibi, sic in conversationibus nostris quædam sunt principalia et necessaria ad justificationem animarum nostrarum, qualia sunt hæc gravia legis, iudicium, et misericordia, et fides. Alia autem quasi condientia actus nostros, et commendantia eos, et suaviores eos facientia, utputa abstinentia risus, jejunium, flexio genuum, permansio in collectis, assiduitas communicationis, et alia his similia, quæ non ipsæ justitiæ sunt, sed condituræ justitiarum habentur. Res autem spirituales quæ a semetipsis justitiæ sunt, dicuntur iudicium, et misericordia, et fides. Turpe est ergo in iis minimis observare, quod est decimare; rerum autem necessariarum observationes non offerre Deo, id est non decimare. Qui autem hæc agunt et docent, sicut et priores, duces sunt cæci. Quomodo autem non existimentur cæci, quos latet magnitudo et tortuositas camelorum, id est actuum perversorum, nec vident quoniam nihil prodest liquare et cautum esse discussorem in rebus minimis, cum principalia et vere ad gloriam Dei pertinentia negligantur? Quoniam ergo multi sunt et in nobis qui circa res leves caute vivere existimantur, circa res autem necessarias contemnunt seipsos, hujusmodi homines sermo præsens confundit, non quidem levia illa prohibens observare, sed principalia et magis salutaria præcipiens cautius custodire. Omnia ergo liquat, qui in omnibus quæcunque agit, vel loquitur, vel cogitat, segregat

⁹³ I Cor. xiii, 12. ⁹⁴ Matth. xxiii, 23 et seqq. ⁹⁵ Osce vi, 6.

quod est sordidum et terrenum, et non divinis rationibus adornatum, ab his quæ natura læta sunt et sincera, et justa, secundum eam qui docet ⁹⁶ : *Epulemur, non in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis*. Invenies autem multos qui credere existimantur, non liquatos sermones, et actus, et cogitationes habentes. Propterea sicut ferum carnalia eorum acta ignis comedet, crucians etiam animam simul cum corpore propter concreta ei delicta corporalia. Sicut enim non est possibile superfluitates corporibus innatas sine magno dolore et cruciatibus amputare ab eis qui patiuntur, sic nec commissa carnalia ab eis, qui, ut ita dicam, animas suas carnes fecerunt; propterea dictum est de talibus animabus : *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam carnes sunt* ⁹⁷.

21. *Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, qui emundatis quod foris est calicis et paropsidis, intus autem pleni estis rapina, et intemperantia, et dolo. Phariseæ, emunda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat id quod foris est, mundum* ⁹⁷. Hic sermo nos instruit, ut festinemus esse justi, non apparere. Qui enim studet ut appareat justus, quæ a foris sunt mundat, et quæ videntur curat, cor autem suum et conscientiam negligit, non considerans quoniam qui studet ea quæ intus sunt et cogitationes suas studet mundare, consequens est ut etiam ea quæ a foris sunt studeat facere munda. Si quis autem ea quæ videntur studet, negligit autem interiora animæ suæ, necesse est ut hujusmodi homo impleatur ab intus avaritia, lascivia, malignitate cæterisque plurimis malis. Quoniam omnis qui de salute sua sollicitus est, quod est ab intus, et de opinione **844** sollicitus est, quod est a foris : non autem omnis qui de opinione sollicitus est a foris, etiam de salute sua sollicitus est ab intus. Utpote scriptum est ⁹⁸ : *Qui videre mulierem ad concupiscendum eam, mæchatus est in corde suo*. Iste ergo qui abstinet se ab opere fornicationis, fornicatur autem in concupiscentia cordis sui, mundavit quod a foris est calicis et paropsidis aut catini, ab intus autem intemperantia plenus est. Sed et qui facit eleemosynas ut gloriam ab hominibus consequatur, mundare quidem videtur quod a foris est calicis et paropsidis, faciens eleemosynas coram hominibus, ab intus autem plenus est cupiditate gloriæ. Et quidquid boni fecerit homo non ex conscientia munda propter Deum, a foris quidem mundus videtur, ab intus autem plenus est malis. Sed et omnes falsi dogmatis professores calices sunt a foris quasi mundati propter speciem religionis quam simulant, ab intus autem pleni rapina, seductione, quibus rapiunt homines ad errorem, et lupi rapaces sunt omnium, latitantes, et devorantes animas simplices, qui videre eos non possunt lupos esse rapaces propter ovillum pellium tegumentum.

22. Si oportet autem omnia in sermonibus evangelicis moraliter considerare, videndum est quare apud Mattheum quidem a foris calicis et paropsidis Scribæ et Pharisei mundare dicuntur, apud Lucam autem calicis et catini mentio fit. Uterque ergo vasa posunt cibi et potus, et calicem quidem arabo nominant, qui est ad potum : paropsidem autem non arabo, sed ille quidem catinum, hic autem paropsidem : utrumque tamen vas cibi habetur. Ergo secundum utrumque evangelistam est aliquis spiritalis potus et spiritalis cibus, quem appetimus in sermonibus Scripturarum legis et prophetarum. Omnis itaque sermo per quem potamur spiritaliter, vel omnis narratio per quam enutrimur, vasa sunt potus et cibi. Admonemur ergo ut non curam habeamus sermonum vel narrationum quæ foris sunt, sed quæ ab intus sunt, ut cor nostrum sensibus mundis potatoris et emittitoris impleatur, et non verbis, neque compositionibus eorum ornatis, quia non in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Utpote, qui studet compositum proferre sermonem magis quam salutari sensu repletum, calix narrationis ejus a foris mundatus est, ab intus autem sordibus vanitatisque repletus. Unde Paulus, qui non solebat a foris calicis et paropsidis mundare, sed ab intus, imperitum se confitetur sermone, sed non scientia; et erat sermo ipsius rusticus quidem, tamen mundus propter scientiæ munditiam. Illi autem qui in sapientia verbi loquebantur, et per hoc Christi crucem evacuabant, a foris quidem mundos præbebant sermones suos, ab intus autem imunda scientia plenos, et rapinis, et intemperantia vitæ. Item qui audiens verbum, aut aliquam legis Scripturam, compositionibus ejus exterioribus magis quam interioribus et salutaribus sensibus delectatur, calicem vel paropsidem diligit a foris mundatum, ab intus autem sordidum.

23. Si oportet autem et tertiam cognatam prioribus superinducere expositionem, dicimus quoniam litteræ legis et prophetarum calices spiritalium potuum animæ, et paropsides necessariorum escarum sunt fidelium hominum, vel catini ciborum sapienter conditorum : quorum calicum, et paropsidum, et catinorum legalium vel prophetiarum Scribæ quidem et Pharisei student sensum exteriorem atque vulgarem, et hunc mundum et sanctum demonstrare festinant; discipuli autem Christi sensum interiorem et spiritalem mundare festinant et sanctificare scientia et demonstratione probabili, ut ab intus mundatam legem et prophetas manducant et bibant, interiorem et mystericalem sensum audire et suscipere concupiscentes, et transcendentes sensus exteriores verborum. Bonum est ergo caute mundare quod ab intus est calicis, vel paropsidis, vel catini, quia ei qui mundaverit primum quod ab intus est calicis, fiunt etiam ea quæ foris sunt vere mundata : et tunc inveniuntur vasa sermonum

⁹⁶ I Cor. v, 8. ⁹⁷ Gen. vi, 5. ⁹⁸ Matth. xxiii, 25. ⁹⁹ Matth. v, 28.

munda, quando manifestati fuerint veri et spirituales A
sensus eorum.

24. *Vae vobis, Scribae et Pharisei hypocritae, quia similes estis sepulcris dealbatis, quae a foris quidem videntur spectosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia; sic et vos a foris quidem pareris hominibus iusti, ab intus autem pleni estis hypocrisis et iniquitate* ⁹⁹. Sicut enim superius ab intus pleni sunt rapina et intemperantia, similiter et hic pleni sunt hypocrisis et iniquitate, quae comparantur ossibus mortuorum, immunditiae universae. Hypocrisis enim, cum sit aliqua simulatio boni, nihil quidem habet vitale ex eo bono quod simulat. Ossium autem, ut sic dicam, virtutis illius quam simulat mortua iustitia est, aut castitas. Si enim sapienter audivimus quod vult ostendere sermo praesens, intelligimus quod omnis iustitia simulata mortua iustitia est. Sicut homo mortuus videtur quidem homo, sed non est homo, sic et mortua castitas nec castitas est. Mortua autem [est] quae non propter Deum, sed in simulatione propter homines fit. Et quemadmodum est in inimis qui personas suscipiunt aliorum, et non sunt ipsi quos simulat, sed videntur, sic qui iustitiam simulat, simulata iustitia ejus non est iustitia, sed videtur. Est enim non iustitia, sed figmentum iustitiae. Sic et in seductione castitas ficta non est castitas, sed videtur. Propter quod bene assimilantur huiusmodi homines sepulcris dealbatis. A foris videntur iusti in conspectu eorum qui nesciunt interiora considerare, ab intus autem pleni sunt ossibus mortuorum. Tanta sunt ossa in eis et immunditiae, quanta **845** opera simulantur bona ex malo affectu: et videntur a foris iusti coram hominibus, non eis quos Scriptura ¹ deos appellat, ad quos factum est verbum Dei, sed coram eis qui sicut homines moriuntur. Et malum quidem esset, vel unum ossium mortui habere intus in se vel immunditiam aliquam unam. Nunc autem vide exaggerationem Scripturae de malitia hypocritarum. Sicut enim sepulcra plena sunt ossibus et immunditia omni, sic et illi pleni sunt hypocrisis et iniquitate, non in una aliqua re simulantes, neque in conspectu unius in omni vita sua, vel duobus vel tribus, quamvis et hoc esset pessimum malum, sed omnibus diebus vitae suae in simulationibus vivunt, et aliud quidem sunt, aliud autem esse putantur. Sunt lascivi quidem ab intus, a foris autem castos se esse ostendunt, simulatores castitatis et virginitatis fictores. Et alii simulatores iustitiae, cum sint ab intus iniqui, et alii aliarum virtutum simulatores existunt, cum sint ab intus contrarii vitii pleni. Sunt quidam et martyrii simulatores; quidam autem episcopatus, vel presbyteratus, vel diaconatus, vel ecclesiasticae scientiae vel doctrinae, tantum personas et ostentationem virtutum habentes, vere autem sunt inimici earumdem virtutum quas simulant.

25. *Vae vobis, Scribae et Pharisei hypocritae, qui*

aedificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum, et dicitis: Quia si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum. Itaque testimonium redditis vobis, quia filii estis eorum qui occiderunt prophetas. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes, generatio viperarum, quomodo fugietis a iudicio gehennae? Ideo ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et Scribas, et ex illis occidetis et crucifigetis, et ex illis flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis iustus qui effunditur super terram ². Quantum ad primam faciem pertinet textus, non satis rationabiliter comminari videtur adversus eos qui aedificant sepulcra prophetarum et ornant monumenta justorum. Quantum ad hoc enim solum, laudabile aliquid faciebant, quia sepulcra prophetarum aedificabant, et ornabant monumenta justorum, operibus patrum suorum quibus ausi sunt contra prophetas et sanctos, non consentientes, maxime in eo quod dicunt: *Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum*. Quomodo ergo digni erant suscipere *vae*? Si autem dicit aliquis: Quantum ad opus quidem illud et professionem verborum suorum, non erant rei; propter illud autem quod testimonium sibi reddebant esse se eorum filios qui occiderunt prophetas, culpabiles erant; quod nec ipsum verum est. In re enim quae ex arbitrio hominis non contingit, quomodo potest homo fieri reus? Non enim ex arbitrio uniuscujusque hominis est, cujus sit filius, boni viri, aut mali viri. Ergo neque propter illud quia aedificabant sepulcra prophetarum, et dicebant: *Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus rei*, vel rei erant, vel innocentes; sed quia rebus ipsis et similitudine facinorum testimonium sibi reddebant esse se filios eorum qui occiderunt prophetas, impletes mensuram patrum suorum, et adhuc adjicientes quod fuerat minus, suppletentes interfectionem prophetarum atque justorum interfectionem Christi Filii Dei. Propter quod possibile non erat qui huiusmodi actu delineantur obnoxii, fugere a iudicio gehennae. Quibus nec sufficit sanguis Christi, sed adhuc illos prophetas et Scribas qui fuerunt missi a Christo, interfecerunt et crucifixerunt, in synagogis suis flagellaverunt et persecuti sunt de civitate in civitatem. Pro quibus omnibus homicidalibus commissis iustum fuerat eos pati exitium Jerusalem, captivitatem populi, patientia Dei magnitudinem et multitudinem facinorum eorum ulterius non sustinente. Venit autem in generationem eorum qui impleverant mensuram patrum suorum, et superposuerunt Jesu Christi prophetas, et sapientes, et Scribas, *omnis sanguis iustus qui effunditur super terram a sanguine Abel iusti, usque ad sanguinem Zachariae filii Barachiae* ³, cujus interfectionem imputat Scri-

⁹⁹ Matth. xxiii, 27 et seqq. ¹ Psal. lxxxii, 6. ² Matth. xxiii, 29 et seqq. ³ Matth. xxiii, 35.

bis et Phariseis, quasi non esset interfectus a patribus eorum, sed ab ipsis illis. Sic enim scriptum est: *Quem occidistis inter templum et altare* ⁴. Non autem possunt qui exprobrantur (79) a Christo, dicere Zachariam filium Barachiæ unum fuisse ex prophetis duodecim, quorum scripta habemus in manibus: sed Zachariam dicit patrem Joannis de quo per Scripturas quidem canonicas ostendere non possumus, nec quoniam filius fuit Barachiæ, nec quia Scribæ et Pharisei interfecerunt eum inter templum et altare. Sed venit ad nos quædam traditio talis, quasi sit aliquis locus in templo ubi virginibus quidem consistere licet, et orare **846** Deum; expertæ autem torum virilem, non permittebantur in eo consistere. Maria autem postquam genuit Salvatorem ⁵, ingrediens adorare stetit in illo virginum loco: prohibentibus autem eis qui nove-
rant eam jam filium genuisse, Zacharias stetit, atque dixit prohibentibus eam, quoniam digna est virginum loco, cum sit adhuc virgo. Ergo quasi manifestissime Zachariam adversus legem agentem, et in loco virginum permittentem stare mulierem, occiderunt inter templam et altare viri generationis illius. Tamen ab eis qui hujusmodi traditioni non credunt, exigamus rationem quomodo non quasi filios eorum qui interfecerunt prophetas (80), etiam Zachariam, exprobrat Jesus propter Zachariam, sed quasi qui ipsi occiderunt Zachariam inter templum et altare. Si ergo verum est verbum Christi quod dicit ad presentes tunc Phariseos et Scribas: *Quem vos occidistis inter templum et altare*, non est possibile illum intelligi Zachariam qui est ex duodecim unus. Nec tamen est mirum si contigit ejusdem nominis esse et utrumque Zachariam, et patres eorum. Tale aliquid dicere vult sermo quem loquitur Christus: Quoniam vos qui a sanguine prophetarum excusatis, et dicitis: *Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum*; et ædificatis sepulcra prophetarum interfectorum, per hæc ipsa quæ ausi estis adversum me, testimonium redditis vobis quoniam homicidarum patrum vestrorum filii estis, quod mi-

⁴ Matth. xxi, 35. ⁵ Luc. ii. ⁶ Matth. xxi, 26.

(79) *Non autem possunt qui exprobrantur, etc.* Græca hujus loci verba exhibet Caten. mss. in Luc. | *Ἐπιτρέποντες. Ζαχαρίαν εὐρίσχομεν ἐν ταῖς Βασιλείαις ἱερῆς, φονευθέντα ἐγγὺς τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου ὑπὸ Ἰωάννη βασιλεύοντι. Ἰωσήπος δὲ ἱστορεῖ τὸν υἱὸν Βαραχίου Ζαχαρίαν αὐτὸν εἶναι πατέρα τοῦ Βαπτιστοῦ (α).* } οὐ δύνανται γὰρ Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου ἀνηρηκεῖν οἱ νῦν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος οὐκ ἐπιτιμώμενοι· εἰρήται γὰρ ἐν τῷ Ματθαίῳ· ὃν ἐφόνευστε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ἄλλ' εἰκὸς, καθὰ φησὶν Ἰωσήπος, Ζαχαρίαν νῦν λέγεσθαι τὸν Ἰωάννου πατέρα· περὶ τοῦ ἀπὸ μὲν Γραφῶν δεῖξαι οὐκ ἔχομεν, οὔτε ὅτι υἱὸς ἦν Βαραχίου, οὔτε ὅτι οἱ γραμματεῖς ἐν τόπῳ ἱερῷ αὐτὸν ἐφόνευσαν· ἀλλ' ἦλθεν εἰς ἡμᾶς τοιαύτη τις παράδοσις ὡς ἄρα ὄντος τινὸς περὶ τὸν ναὸν τόπου, ἐνθα ἔζην ἰσὺς παρθένους εἰσιέναι, καὶ προσκυνεῖν τῷ Θεῷ· τὰς δὲ ἤδη πεπει-

(a) Uncis inclusa ex cod. Vatic. A supplevit Angelo Mai in *Bibliotheca nova Patrum*, tom. II, p. 281. Romæ 1844. Edit. Patrol.

anus fuerat iniquitatibus eorum, per meum et meorum prophetarum sanguinem adimplentes. Nec enim Christum illi crucifixerunt, vos autem crucifixistis mensuram adimplentes, et facti earum viperarum qui interfecerunt prophetas, generamina, serpentes pessimi, viam fugæ a iudicio gehennæ vobis ipsi claudentes propter multitudinem facinororum quæ commisistis in Christum, et in sapientes ejus, et in prophetas, et in Scribas ipsius, et adhuc ausi estis a societate patrum vestrorum disjungere vos et excusare a sanguine prophetarum.

26. Sed consequens est ut aliquis qui secundum simplicem historiam Scripturæ intelligit, objiciat et requirat quare non dixit usque ad sanguinem Joannis filii Zachariæ, maxime cum lex et propheta usque ad Joannem prophetaverint. Dicemus ad eum, quoniam manifesta est res, quod Scribæ et Pharisei non occiderunt Joannem, sed Herodes. Nam etsi non crediderunt Joanni Scribæ et Pharisei, ut scriptum est ⁶: *Si dicimus: Baptismus Joannis de celo est, dicit nobis: Quare ergo non credidistis ei?* tamen adhuc reverentiam quamdam habebant nominis ejus, non audentes adversus interrogationem dicere Christi de baptismo ipsius quod ex hominibus erat. Timebant enim populum, credentes quoniam vere Joannes erat propheta. Quomodo ergo impropere eis qui non occiderunt Joannem, quasi interfectores ejus? Sed impropere quasi interfectores Zachariæ, dicens: *Quem occidistis inter templum et altare*. Adhuc in textu dicendum est quia non statim ut factum fuerit peccatum, punitur peccantium generatio, sed cum subsequens generatio, debens emendare in se peccatum patrum suorum, adhuc adjecerit peccatis patrum suorum pejora: et sic si multæ generationes peccaverint in gente aliqua vel in civitate, punitur gens vel destruitur civitas. Sic ergo et gens Judæorum multa inferens mala prophetis, non ut cæpit homicidium contra eos, statim fuerat punienda, sed post patientiam Dei, postquam addiderunt super sanguinem prophetarum sanguinem Christi, et impleverunt mensuram patrum suorum, tunc dignius sunt

ραμέναις κολίτης ἀνδρὸς, οὐκ ἐπέτρεπον ἐν ἐκείνῳ. Ἡ οὖν Μαρία μετὰ τὸ γεννηθῆναι τὸν Σωτῆρα ἡμῶν ἐλήθουσα προσκυνῆσαι ἔστη ἐν τῷ τόπῳ τῶν παρθένων· καὶ κωλυσάντων τῶν εἰδόντων αὐτὴν γεννήσασαν, ὁ Ζαχαρίας ἔλεγε τοῖς κωλύουσιν, ἄξιαν αὐτὴν εἶναι τοῦ τόπου τῶν παρθένων, ἔτι παρθένον οὖσαν. Ἡ οὖν σαφῶς παρανομοῦντα, καὶ εἰς τόπον τῶν παρθένων ἐπιτρέποντα γυναῖκα γενέσθαι ἀπέκτειναν μεταξὺ τοῦ ναοῦ, καὶ τοῦ θυσιαστηρίου οἱ τῆς γενεῆς ἐκείνης. Ὅνειδίζονται γοῦν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος οὐχ ὡς υἱοὶ τῶν τοῦς προφήτας ἀποκτεινάντων καὶ τὸν Ζαχαρίαν μετὰ τῶν προφητῶν, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ φονεύσαντες. Οὐ θαυμαστὸν δὲ εἰ ἐτυχεν ὡς περ ὁμώνυμον εἶναι τὸν πατέρα Ἰωάννου Ζαχαρίαν τοῦ ἐν τοῖς δώδεκα, καὶ τὸν πατέρα τοῦ πατρός.

(80) *Lege, ut in Græcis modo allatis, et cum prophetis etiam Zachariam.*

puniti. Non ergo peccatum quod peccavit Cain interficiens fratrem suum, aut peccatum eorum qui interfecerunt prophetas, suscepit hæc generatio Judæorum quæ fuit in tempore Christi; sed oportebat patientiam Dei quæ fuit in gente Judæorum, finire mensuris, ut post multas effusiones sanguinis prophetarum et justorum, non desolata prius Jerusalem et Judæa, hoc pateretur postea in sanguine Christi, et propter hoc longanimitè Deo agente, ut accipiant Scribæ et Pharisæi, populo complacente, sanguinem prophetarum Christi, et secundum Evangelium sapientium et Scribarum quos occiderunt, et crucifixerunt, et castigaverunt in synagogis suis, et persecuti sunt de civitate in civitatem: ut ejectis omnibus de Judæa, desoletur locus evacuatus ab omnibus sanctis, et patiatur quæcunque sunt passi a Vespasiano et Tito. Hæc corporaliter exposuimus.

27. Si autem et moraliter hæc ipsa oportet exponere, talia dicemus in loco. Arbitror, sicut Christus celatus venit in corpore, ut a carnalibus quidem speciem corporis ejus aspicientibus, et non virtutes considerantibus, homo videretur, a spiritalibus autem non speciem corporis attendentibus, sed opera virtutum ejus considerantibus, Deus intelligeretur; sic est omnis Scriptura divina incorporata, maxime autem Veteris Testamenti. Spiritalis enim et propheticus sensus Scripturæ celatus est in historia rei propositæ, ut omnis Scriptura a mediocribus quidem secundum historiam intelligatur, a spiritalibus autem et perfectis secundum mysterium spiritale. Hac præmissa præfatione redeamus ad verbum. Quoniam sicut in ipsis prophetis recedentibus ab hac vita, corpora quidem eorum erant in sepulcris, animæ autem et spiritus in regione vivorum, sic et in prophetis dictionibus est animadvertendum, ut narratio quidem eorum, secundum historiam **847** simplicem, sit corpus: spiritalis autem sensus, et ipsa Scripturarum intima veritas, sit anima et spiritus qui inhabitat in narrationibus simplicioribus secundum historiam. Sepulcra autem prophetarum non inconvenienter possumus existimare litteras ipsas Scripturarum, et libros, in quibus collocata narratio permanet, quasi corpus ali-quod positum in sepulcris. Qui ergo spiritalia Scripturarum, et veritatem earum interius celatam intelligunt et suscipiunt, habent in se animas et spiritus prophetarum, ipsi quasi regio viventium prophetarum effecti. Qui autem illa non capiunt neque requirunt, sed simplicem narrationem et historiam rei solam attendunt, corpora prophetarum colunt in litteris posita, et in libris quasi in quibusdam sepulcris, quales fuerunt et Pharisæi, qui recte Pharisæi sunt appellati, id est præcisi, qui spiritalia prophetarum a corporali historia præciderunt, quasi animam prophetarum expellentes a corpore, et occidentes ipsas prophetias, et exanimas facientes

A quasi nihil spiritale habentes. Et vere hypocritæ sunt, sola sepulcra prophetarum corporalem historiam continentia ædificantes et ornantes, id est Scripturas ipsas et libros prophetarum studentes: qui non intelligentes quoniam corpora mortua colentes, id est historiales narrationes, videntur quidem pie agere circa memoriam prophetarum, impii autem sunt: et non esse se socios eorum qui interfecerunt prophetas, per hoc ipsum defendere volunt, arguuntur autem adjicientes super facinora eorum qui interfecerunt prophetas, et implentes mensuram iniquitatis ipsorum per hoc ipsum quod non credunt in Christum, quem non simplices historiæ prophetarum, sed spiritalis earum prædicat sensus. Scio autem indubitanter quod ubique causa incredulitatis Judæorum exstitit ista, ut non intelligerent Jesum quasi Christum Dei, quoniam semper animum suum dederunt circa historias corporales, nihil spiritale in eis credere volentes. Utopia, exempli introducimus causa quod in Zacharia prophetatur, et dicitur⁷ quasi super asinam et pullum ingressurus in Jerusalem, et exterminaturus currus ex Ephrem, et equum ex Jerusalem. Hoc si quis secundum litteræ historiam intelligere velit de Christo, non convenit. Nec enim exponitur Christus exterminasse ex Ephrem corporales ac sensibiles currus, nec equum corporalem ab Jerusalem corporali. Sed si videris apud hæreticos conventus ipsius mendacii quasi quodam jugo copulatos, et inter se male concordantes, quos sermo veritatis destruere solet, videbis quomodo Christus Dei Verbum exterminat currus spirituales ex Ephrem spiritali. Ephrem enim semper in figura hæresum ponitur, qui se separaverunt a Christi Ecclesia, sicut Ephrem a tribu Juda. Sic enim spiritaliter equum et ascensorem Ægyptiorum projecit in mare sermo divinus, id est impium virum cum diabolo ascensore et iustigatore ipsius. Sic et equum exterminavit ab Jerusalem, quicumque diabolo ascensori subjectus fuerit, et non Christo, sicut illi equi acceptabiles Christi, de quibus dicit Habacuc⁸: *Quis ascendet super equos tuos? et equitatus tuus sanitas*, id est super apostolos cæterosque sanctos in quibus habitat Christus. Propterea dicimus: *Hi in curribus* (ostendentes Ephrem), *et hi in equis* (ostendentes adversarios Jerusalem), *nos autem in nomine Dei nostri magnificabimus: ipsi obligati sunt, et ceciderunt, nos vero surreximus, et erecti sumus*⁹. Qui testimonium sibi reddunt, quia sunt filii eorum qui interfecerunt prophetas, per hoc ipsum quod implent mensuram patrum suorum, super illorum incredulitatem adjicientes incredulitatem in Jesum, quæ non aliunde descendit, nisi ex eo quod non alibi vacant, nisi circa ædificia sepulcrorum prophetarum, id est circa diligentias prophetarum litterarum tantummodo atque librorum. Alii autem sunt Scribæ infelices legis, alii autem sunt Scribæ qui mittuntur a Christo secundum

⁷ Zach. ix, 9, 10. ⁸ Habac. iii, 8. ⁹ Psal. xix, 8.

Evangelium, cujus et spiritus vivificat, et littera A non occidit sicut littera legis; quoniam litteram legis sequentes, in infidelitatem et in vanas substitutiones incurrunt. Litteram autem Evangelii qui sequuntur, id est simplicem narrationem ipsius, salvantur, quoniam et ipsa sola Evangelii narratio simplex sufficit simplicioribus ad salutem. Et si videris Scribas legis et Phariseos agentes non solum adversus sapientes Evangelii et quæ Christi sunt prophetantes, sed etiam adversus Scribas Novi Testamenti, videbis quomodo, quantum ad se, occidunt Christi prophetas, et Scribas crucifigunt per detractionem verborum suorum, flagellant in synagogis suis. Frequenter ergo audire est apud hæreses, qui sunt spiritalia Pharisei, quomodo linguis suis quasi quibusdam verberibus maliloquii sui B Christianos flagellant, et persequuntur de civitate in civitatem, interdum quidem et corporaliter, aliquando autem spiritaliter, volentes eos expellere quasi de propria civitate legis et prophetarum, et Evangelii, et apostolorum, et in aliam et extraneam quamdam civitatem Evangelii alicujus alterius, mendacibus persuasionibus suis quasi persecutionibus pellunt. Secundum quod et Apostolus dicebat¹⁰ propter falsos apostolos: *Miror quod sic cito transferamini a gratia Dei qui vos vocavit ad aliud Evangelium, quod non est aliud, nisi sunt quidam qui conturbant vos.* Propter quod veniet super eos omnis sanguis justus, quem effundant per hoc ipsum quod evertere volunt veritatem Scripturarum, quæ C recte sanguis et vita dicitur Scripturarum, quia omnis Scriptura, **848** nisi secundum veritatem intelligatur, mortua est. Effundunt ergo veritatem Scripturarum quasi sanguinem earum, sicut effusus est sanguis Abel. Et non solum tunc vox sanguinis Abel clamabat ad Deum, sed semper veritas Scripturarum ab impiis effusa, secundum quod diximus, a sanguine Christi, id est a veritate Evangelii cœpta, per omnes Scripturas interpellat ad Deum adversus eos qui avertere eam volunt; et sanguis testamenti, id est veritas Scripturarum prophetiarum, adversus eos qui immundam eam existimaverunt, et noluerunt sanctificari in ea quasi in sanguine vivo et sanctificanti. Sic effundunt etiam sanguinem Zachariæ, qui interpretatur *memoria Dei*. D Omnis enim qui memoriam Dei perdere festinat in eis quos scandalizat, Zachariæ sanguinem videtur effundere filii Barachizæ, qui et ipse interpretatur *benedictio Dei*. Per benedictionem Dei memores sumus Dei. Si autem nec Abel nomen indiscussum debemus relinquere, dicimus quoniam Abel *luctus* interpretatur. Qui ergo suscipit quod scriptum est¹¹: *Beati qui lugent*, salvat Abel; qui autem non recipit, sanguinem effundit Abel, hoc est veritatem lucis salutaris. Propterea implebitur super ipsum quod scribitur¹²: *Væ vobis qui videtis nunc, quoniam plangentis et flebitis.* Inter templum et altare ab im-

piis memoria interficitur Dei, quando et templum Dei a lascivis corrumpitur, et altare ipsius per negligentiam orationum sordidatum coinquinatur, quando et oratio alicujus sit in peccatum ipsius; sicut et de oratione Judæ dictum est¹³: *Et oratio ejus fiat in peccatum ejus.*

28. *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas. et lapidas eos qui ad te mittuntur, quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub pennas, et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, quoniam amodo non me videbitis donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini*¹⁴. Dignum est quærere quomodo coram auditoribus loquens Salvator, inter quos erant Scribæ et Pharisei, qui gloriabantur quæ leges sunt et prophetarum caute cognoscere, qua ratione dixit Jerusalem occidisse prophetas, et lapidasse ad se transmissos, cum non satis talis prophetetur historia in Scripturis veteribus quæ legentur in synagogis eorum. In lacum quidem luti missum Jeremiam legimus, non tamen interfectum in Jerusalem. Sed nec Isaiam, vel Ezechielem, vel aliquem prophetarum tale aliquid legimus passum, in quantum suggerit memoria mea. Sed scrutans in secundo libro Paralipomenon, ubi multa de prophetis claris scripta sunt, invenio quoniam Asiratus Ananiam prophetam se arguentem posuit quidem in carcerem, nihil tamen amplius fecit in eam. Sed et Michæam Achab prophetantem adversus se, jussit quidem in domum carceris ire, et manducare panem tribulationis, non tamen et occidit. Unum autem legimus lapidatum Zachariam filium Joiadæ sacerdotis, populum arguentem. Non ergo invenimus in Jerusalem prophetas occisos amplius, vel lapidatos, præterquam dixi transmissos ad Jerusalem. Propterea videndum ne forte oporteat ex libris secretioribus qui apud Judæos feruntur, ostendere verbum Christi, et non solum Christi, sed etiam discipulorum ejus, Stephani quoque martyris, et Pauli apostoli. Stephanus enim sic dicit¹⁵: *O dura cervice, et non circumcisi corde et auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis, sicut patres vestri. Quem enim prophetarum non sunt persecuti? Et occiderunt eos qui annuntiabant adventum Justi, cujus nunc vos proditores et interfectores estis. Et post hoc expulerunt eum extra civitatem, et lapidabant Stephanum clamantem, et dicentem.* Paulus autem in Epistola ad Thessalonicenses prima¹⁶, de interfectione prophetarum talia dicit: *Vos imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa in Christo Jesu: quoniam eadem passi estis et vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis, qui et Dominum occiderunt Jesum et prophetas, et nos persecuti sunt, et Deo non placent.* Ad Hebræos autem ita¹⁷: *Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in gladio mortui sunt. Circumierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes et angustiati, afflicti doloribus, quorum non*

¹⁰ Gal. i, 6, 7. ¹¹ Matth. v, 5. ¹² Luc. vi, 25. ¹³ Psal. cviii, 7. ¹⁴ Matth. xxiii, 37 et seq. ¹⁵ Act. vii, 51 et seq. ¹⁶ ii, 14, 15. ¹⁷ xi, 57, 58.

qui dignus mandus, in solitudinibus errantes, et in montibus, et speluncis, et foveis terræ. Fertur ergo in Scriptoris non manifestis serratum esse Isaiam, et Zachariam occisum, et Ezechielem. Arbitror autem circuisse in melotis, in pellibus caprinis Eliam, qui in solitudine et in montibus vagabatur. Sed pone aliquem abdicare Epistolam ad Hebræos, quasi non Pauli, nec non et secretum abdicere Isaiæ: sed quid faciat in sermones Stephani, vel Pauli ad Thessalonicenses de prophetis interfectis prolatis, vel ipsius Domini nostri? Aut quomodo abdicet illud quod ad Timotheum Paulus protulit, dicens¹⁸: *Sicut Jannes et Mambres restiterunt Moysi, sic et isti resistunt veritati?* Nec enim scimus in libris canonizatis historiam de Janne et Mambre resistentibus Moysi. Si autem aspiciant et quod ad Corinthios prima¹⁹ positum est: *Quæ oculus non vidit, nec auris audivit*, nunquid poterit hæc omnia aliquis abdicare? Hæc omnia diximus discutientes sermonem, non ignorantes quoniam multa secretorum facta sunt a quibusdam impiis et iniquitatem in excelsum loquentibus: et utuntur quibusdam fictis Hypythiani, aliis autem qui sunt Basilidis. Oportet ergo caute considerare, ut nec omnia secreta quæ feruntur in nomine sanctorum, suscipiamus propter Judæos, qui forte ad destructionem veritatis Scripturarum **849** nostrarum quædam slexerunt confirmantes dogmata falsa, nec omnia abjiciamus quæ pertineant ad demonstrationem Scripturarum nostrarum. Magni ergo viri est audire et adimplere quod dictum est²⁰: *Omnia probate, quod bonum est tenete.* Tamen propter eos qui non possunt quasi trapezitæ inter verba discernere vera habeantur an falsa, et non possunt semetipsos caute servare, ut verum quidem teneant apud se, ab omni autem specie mala abstineant, nemo uti debet ad confirmationem dogmatum libris qui sunt extra canonizatas Scripturas. Tamen si quis suscipit ad Hebræos quasi Epistolam Pauli, dicit quoniam pluralia non debemus omnino referre ad plures. Nec enim plures serrati sunt, sed Isaias solus; nec plures lapidati sunt, nisi Zacharias tantummodo filius Joiadæ; nec occisione gladii, nisi²⁰ Zacharias filius Barachia; sed et in melotis,²¹ et in pelle caprina Elias, et cætera similia. Adhuc autem quæramus quod in Luca scriptum est²², dicente Domino: *Quia non capit prophetam perire extra Jerusalem*; si ergo non capit prophetam perire extra Jerusalem, id est interfici, quæres si post destructionem Jerusalem jam nemo propheta est, ne forte qui interficitur extra Jerusalem propheta, falsum verbum Christi demonstrat. Si autem cogunt nos Scripturæ propter Agabum et filias Philippi evangelistæ, non propter falsos Phrygiæ prophetas, quæramus ne forte omnis justus sit in Jerusalem et non extra Jerusalem,

A quoniam non capit cum qui est extra Jerusalem, passionibus afflicti propter verbum. Sed quomodo Jerusalem occidit prophetas videndum. Existimo autem, sicut vulgariter dicere solent, clamavit civitas, tanquam si dicatur, qui sunt in civitate: item civitas egressa est oliviam ei, id est qui sunt in civitate; sic Jerusalem occidit prophetas, id est qui erant in Jerusalem, quorum causa dictum est Jerusalem occidisse prophetas. Et si cives pro civitate ponuntur, iterum occurrit ad quæstionem, qui sunt dicendi filii Jerusalem, de quibus dictum est²³: *Quoties volui congregare filios tuos.* Sed dicimus semper civium successores filios præcedentium dici. Jerusalem autem quæ libera est a servitute peccati, quæ sursum est conversatione, quæ est mater nostra, non occidit prophetas, nec lapidat eos qui mittuntur ad eam. Aliud est quod secundum similitudinem illius Jerusalem, occidentis et lapidantis prophetas, frequenter sunt quidam in ista Jerusalem imperiti constituti, et Deum non metuentes, qui, quantum ad se, occidunt et lapidant verbis sine judicio prolatis viris verbo et vita provecos, et Ecclesiarum quidem canonem non requirentes, propter profunditatem autem dogmatum suspectos ab his qui consueti sunt nova quædam dicere, et non attendentes verbum sanum Domini nostri Jesu Christi. Dicit ergo Dominus ad Jerusalem interfectoricem et lapidatricem prophetarum: *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos sub alas, et noluisti* (81)? Quomodo hic Dominus Jesus, quasi qui frequenter voluit congregare Judæos, non autem congregavit propter contumaciam nolentium credere, ita dicit: *Quoties volui*, cum sit manifestum semel enim docuisse in corpore Judæos? Sed non solum in præsentia, verum etiam substantialiter semper Christus præsens fuit et in Moyse, et in prophetis, magis autem et in angelis ministrantibus salutis humanæ, et per singulas generationes, et sic impletur: *Quoties volui.* Per singulas enim generationes semper voluit et festinavit perficere voluntatem Patris in eis: etsi non in corpore constitutus, sicut nunc in fine sæculorum, tamen semper festinavit congregare filios Jerusalem. Ipsius enim volentis congregare filios Jerusalem voces habentur in lege et in prophetis; et de ipso scriptum est²⁴: *Expandens alas suas accepit eos, et suscepit eos super scapulas suas*; et quotidianum opus est Christi congregare filios Jerusalem, de quibus in Isaiâ et in reliquis prophetis plura dicuntur; et quotidie Dei Filias congregat dispersos filios Dei, sicut gallina pullos suos sub pennas suas. Si quis autem non fuerit congregatus ab eo, judicabitur quasi qui noluerit congregari ab eo. *Venit enim Filius hominis quærere quod perierat, et salvare*²⁵. Et mortuus est non

¹⁸ Il Tim. III, 8. ¹⁹ I Cor. II, 9. ²⁰ I Thess. v, 21. ²¹ Rectius forsân legeris: *nec (plures) occisi sunt ore gladii, nisi, etc.* ²² al., *sic et in melotis.* ²³ Luc. XII, 41. ²⁴ Luc. XIX, 40.

(81) Vide notam in homil. 8 in Genesisim.

²⁵ Luc. XIII, 35. ²⁶ Matth. XXIII, 37. ²⁷ Deut.

pro gente sola, sed ut dispersos filios Dei congregaret in unum; Judæis quidem qui erant filii illius Jerusalem quæ erat deorsum comminatus est, nolentibus congregari sub pennas suas dicens²⁶: *Ecce nunc relinquetur vobis domus vestra deserta*. Semper autem eis qui noluerunt congregari sub pennas ipsius, comminari et dicere Christus videtur: *Ecce nunc relinquetur vobis domus vestra deserta*, id est anima vestra et corpus. Non solum enim corpus, sed etiam anima peccantium deserta relinquitur; et sicut in deserto vulpes faciunt in iis foveas, et serpentes, generatio viperarum, cubationes. Dicit autem nolentibus congregari ad eum: *Quoniam non me videbitis amodo, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini*²⁷. Et nec Judæi tunc Christum viderunt, nec enim visus est eis resurgens a mortuis sicut prius, sed iudicio et gratia patribus tantummodo dignis. Et donec intelligentes desertionem propriam dixerint pœnitentes: *Benedictus qui venit in nomine Domini*, non videbunt Filium Dei, nec videbunt Verbum ejus, nec considerabunt pulchritudinem sapientiæ Dei. Sed et si ex nobis voluerit aliquis congregari sub pennas Christi, sed operibus malis recusaverit congregari sub pennas ejus, jam non videbit Verbum Dei, maxime ex tempore illo ex quo congregantem illum per singulos dies refugit actu magis quam

850

corpore: et tandiu non videbit pulchritudinem Verbi, id est Christum, donec conversus et pœnitens a proposito malo dicat: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Tunc enim Verbum Dei benedictum, et benedicta sapientia Dei veniens venit in nomine Dei Patris super cor hominis, quando fuerit quis conversus ad Deum.

20. *Et egressus Jesus de templo, ibat. Et accesserunt ad eum discipuli ejus ut ostenderent ei structuras templi. Jesus autem respondens, dixit eis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruat*²⁸. Postquam omnia quæ super Jerusalem ventura fuerant Christus prædixit, exiit de templo, qui conservaverat templum ne caderet donec fuit in eo. Quandiu enim fuit Verbum apud Judæos, non auferens regnum Dei ab eis, tandiu stetit, et incolumes fuerunt res Judæorum. Postquam vero, secundum verbum ipsius quod dixerat: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructum suum*²⁹, abstulit regnum Dei, et gentibus dedit; tunc et Jesus et regnum Dei facti sunt apud gentes. Unde nunc nec Jesus, nec regnum Dei apud Judæos habetur, quia relicti sunt *sicut tabernaculum in vinea, et sicut casula in cucumerario, et sicut civitas quæ expugnatur*³⁰, propter facinus quod commiserunt in Christum. Et unusquisque suscipiens verbum Dei, templum est Dei, ut recte dicatur ad eum: *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis*³¹? Unusquisque ergo cum sit tem-

plum sanctum Dei propter Spiritum Dei inhabitantem in se, si peccaverit ipse, sit causa suæ desertionis, ut egrediatur Christus ab eo: ut qui fuerat ante templum Filii Dei, postmodum sit domus deserta, ut non relinquantur in eo lapis super lapidem ex omnibus dogmatibus et bonæ vitæ ædificationibus quod non destruat. Propter quod recordantes historiam desertionis Jerusalem, prospicere nobis debemus, ut ne egrediatur Christus e templo quod est in nobis, ut ædificationes templi nostri incolumes sint lapidibus et donis adornatæ; ut qui viderint ædificationes quæ sunt in nobis, dicant mirantes: *Vide quales lapides et quales structuræ*³². Illud autem dignum est pervidere, quomodo, quantum ad textum, sic loquuntur discipuli ad Jesum, et ostendunt ei structuras lapidum, quasi qui nunquam viderit ipsum templum, sed aliunde in primis peregrinus advenerit. Ad hoc ita est respondendum: quoniam prophetans superius ruinam ipsius futuram Christus et desertionem, sic comminatus est: *Ecce nunc relinquetur vobis domus vestra deserta*^{33,34}. Audientes discipuli mirati sunt talem et tantam templi structuram ad nihilum redigendam; propterea dicunt ad Jesum, sicut alter manifestius dicit evangelista: *Magister, vides quales lapides, et quales structuræ!* Videlicet ut flecterent eum ad misericordiam loci illius, ne faceret quod fuerat comminatus.

30. Et hæc corporaliter dicta sint. Moraliter autem hoc modo. Cum sit humanæ naturæ admirabilis constructio facta, videlicet templum Dei et Verbi ejus, discipuli cæterique sancti, non solum tunc, sed etiam modo miranda opera Dei erga figmentum humanum confitentis, ante conspectum Christi intercedunt, et provocant Christum, ut ne deserat genus humanum propter peccata ipsorum, sed magis moveant eum ad indulgentiam opera ejus miranda, quam ad iracundiam iniquitas eorum. Aliter. Sicut illud templum non insemel est dirutum, sed paulatim tempore procedenti, ita et omnis homo qui suscipit in se verbum Dei, templum est. Et si quidem post peccatum non ad plenum decidit a verbo Dei, sed adhuc salvat ex parte vestigia fidei et religionis in se mandatorum Dei, templum est ex parte destructum et ex parte consistens. Qui autem postquam peccaverit, curam sui non habet, sed semper a fide decurrit, et a vita quæ est secundum Evangelium, paulatim minuitur, donec ad plenum recedat a Deo viventi, hic est templum in quo non relinquatur lapis dogmatis super lapidem mandatorum Dei, qui non destruat. Nos ergo prospicere nobis debemus, ut omnis ædificatio pietatis in nobis integra perseveret, ut et lapidibus salutarium dogmatum adornati, et donis bonorum operum decorati capiamus in nobis Dei virtutem, et gloriam, et Christum, qui est Verbum et sapientia Dei.

²⁶ Matth. xxiii, 38. ²⁷ ibid. 59. ²⁸ Matth. xxiv, 1, 2. ²⁹ Matth. xxi, 45. ³⁰ Isa. i, 8. ³¹ I Cor. iii, 16. ³² Marc. xiii, 1. ^{33,34} Matth. xxiii, 38.

31. Et tertiam expositionem introducit quidam A huiusmodi : quoniam templum erat Dei ædificatum compositione sermonum significantium, omnis Scriptura Veteris Testamenti secundum historiam videlicet constructa. Quam qui construxerunt Moyses vel prophetæ circumpositione litterarum, et ordinatione dictorum, ædificaverunt omnibus admirandam propter pulchritudinem lapidum, id est electorum dictorum, et donis sensuum laudandum. Hanc discipuli ostendunt Jesu suscipientes omnes Scripturas; ad quos Christus respondit, dicens destruemam esse a Verbo hanc corporalem et primam editionem, ut ædificetur divinitus et mysticalius templum Scripturæ alterius. Templum autem esse Scripturam exposuit quidam ante nos. Et quoniam qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, qui sedet in templo Dei ³⁵, Antichristus, falsus est sermo qui in Scripturis habetur, qui simulat veritatem, proferens testimonia impiorum dogmatum de Scripturis placari aliunde nolentibus : et ipse est qui adversatur, et super cathedram Scripturarum, et super ædificationem earum sedet, ostendens se quasi sit Deus. **851** Et semper est videre sermones hæresum, antichristos in templo Scripturarum sedentes, et ex ipsis volentes eos placare qui audiunt, tanquam unusquisque eorum ipse sit Deus Verbum in Scripturis.

32. Sedente autem ipso super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli ejus secreto dicentes : Dic nobis quando hæc erunt, et quod signum adventus tui et consummationis sæculi ³⁶ ? Egressus de templo Jesus postquam dixit de eo, venit in montem Oliveti, et ibi sedebat cum discipulis suis. Puto autem mysterium esse montem Oliveti Ecclesiæ quæ ex gentibus est, in qua sunt plantatæ olivæ, quarum singulæ possunt dicere : Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei ³⁷. Forsitan autem et in hoc Olivarum monte radices sunt bonæ olivæ. Rami autem inserti sunt oleastri ³⁸ in loco ramorum qui infidelitate præcisi sunt. Agricola autem in monte residens Oliveti, Verbum est Dei in Ecclesia confirmatum Christus, qui semper oleastri ramos inserit in bonam olivam patrum Moysi et cæterorum prophetarum, ut accipientes pinguedinem a sanctis prophetis per hoc quod sensum eorum caute intelligunt et suscipiunt, et Christum qui prophetatur ab illis, offerant fructum abundantem, et pinguiorem prioribus videlicet olivis, propter maledictionem quæ erat in lege decussis, ut non possint esse in usu. Post hoc considerandum est illud, quoniam accedentium discipulorum ad Jesum, quidam quidem secrete accedunt ad eum, majorem in hoc ipso habentes fiduciam apud ipsum quasi domestici ejus, sicut cum interrogarent eum de solutione parabolarum; quidam autem non secrete, sed in commune eum interrogabant. Observa adhuc differentiam

A istorum, quoniam interdum quidem Pharisei accedunt, sive tentantes, sive quolibet modo interrogantes; interdum autem alii discere cupientes: tamen nunquam secrete accedunt ex multitudine. Et forsitan usque nunc qui præcipuam susceperunt vitam, et propter hoc habent fiduciam ante Christum, aliquid amplius habentes quam illi qui ex fide communi accedunt ad Jesum, dicunt ad eum: Dic nobis, quando erunt hæc? Quæ? Quod ait: Non stabit hic lapis super lapidem qui non destruat. Et non hoc solum discere volunt, sed etiam signum adventus Christi et consummationis sæculi; et duo petunt ab eo, signum adventus ipsius, et consummationis sæculi. Est ergo in multis quidem creditus adventus Filii Dei et consummationis sæculi, B præcipue tamen in eis qui elegantioram vitam sectantur. Est et aliter videre duplicem Christi adventum, id est adventum Verbi in animam. Primum quidem rudes, et tunc incipientes cognoscere Christum, quoniam non possunt videre luciditatem pulchritudinis, dicunt: Vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem, sed species ejus inhonesta ³⁹. Species autem inhonesta Verbi, stulta prædicatio est de Christo, quando prædicamus Christum natum et crucifixum. Secundus autem adventus Christi, in viris perfectis; de quibus dicit dispensator verbi ipsius ⁴⁰: Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Hi autem perfecti amatores facti sunt pulchritudinis ejus, et rogant Verbum ut accingat eum super mysterium nativitatis carnalis, quæ appellata est mysticaliter femur. Huiusmodi enim discipuli laudant pulchritudinem et decus Verbi; et huic secundo adventui juncta est consummatio sæculi in viro ad perfectionem venienti et dicenti: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quam mihi mundus crucifixus est, et ego mundo ⁴¹. Si enim mundus crucifixus est justis, quibus mundus crucifixus est, facta est eis etiam consummatio mundi. Necessarie ergo qui habent fiduciam accedendi secrete ad Christum, si volunt discere signum adventus Christi et consummationis sæculi, præbeant se dignos videre secundum adventum ipsius, et secundum quod tradidimus sæculi consummationem.

33. Et respondens Jesus dixit eis: Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes quod ego sum Christus, et multos adducunt ⁴². Qui simpliciter intelligunt, arbitrantur quod hoc solum hæc verba significant, quoniam multi erant venturi christos se asserentes, habentes in se etiam quasdam virtutes mirandas, et verba quibus provocent multos ad credendum, qui dignos seductione se præbuerint. Joannes autem in Epistola sua ⁴³ dicit: Et sicut audistis quoniam Antichristus veniet, nunc antichristi multi facti sunt; unde scimus quoniam

³⁵ II Thess. II, 4. ³⁶ Matth. XXIV, 3. ³⁷ Psal. LI, 10. ³⁸ Rom. XI, 17. ³⁹ Isa. LIII, 3. ⁴⁰ I Cor. II, 6. ⁴¹ Gal. VI, 14. ⁴² Matth. XXIV, 4 et seqq. ⁴³ I Joan. II, 18.

novissima hora est. Docet his verbis, omne verbum quod a veritate extraneum est, et asserit se Verbum esse Dei, Antichristum esse, sic enim possibile est intelligere quod ait: *Et nunc antichristi multi facti sunt*, cum unum sit, quod est verum. Sicut autem manifestat historia lectionum, non multi fuerunt homines in tempore apostolorum qui christos se esse dixerunt, nisi forte Dositheus Samareus, unde et Dositheani dicuntur; et Simon de quo referunt Actus apostolorum, qui se Virtutem esse Dei magnam pronuntiabat. Præter hos neque ante, neque postmodum fuerunt, quantum ad scientiam meam. Sed omnis sermo qui profitetur expositionem Scripturarum et fidem earum, non autem habet veritatem, juste Antichristus esse intelligendus est, veniens in nomine Christi, et dicens quod ego sum Christus, mentiens, et minime potens ostendere veritatis formam in se. Et quoniam eis qui discutiunt verba Scripturæ uti inveniant sensum ejus, frequenter occurrunt quidam intellectus quasi veri, cum non **852** sint veri, aliquando autem traduntur et ab aliis verisimilibus coloratis sermonibus, ut non facile inveniatur qui verus est sensus, priusquam adversus mendaces existimationes inventus fuerit verior sensus et firmior: propterea puto quod Christus ad interrogationem discipulorum suorum dicentium: *Quando hæc erunt? et quod signum adventus tui, et consummationis sæculi?* ita respondit: *Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus, et multos seducent.* Vere enim qui implet illud mandatum quod ait: *Estote prudentes nummularii*; et illud quod ait: *Omnia probate: quod bonum est tenete: ab omni specie mala abstinete vos*⁴⁵, multos videbit seduci a multis intellectibus et verbis profitentibus esse se Christum Dei Verbum. Et utinam soli qui extra Ecclesiam sunt seducerentur, facile erat cavere seductionem. Nunc autem ipsi qui profitentur se ecclesiasticos esse, de necessariis quibusque capitulis falluntur et seducuntur, sicut ipsa dissensio eorum testimonium est, quoniam et qui intus sunt seducuntur. Sed consequenter, quemadmodum solet esse in errantibus per vias has corporales differentia erroris, et quidam quidem etiam contra ipsam publicam viam quæ quæritur, vadunt errantes, alii autem modicum aliquid de semita recta declinant, ut sint revocabiles: et multæ sunt errantium differentiarum: hoc modo videmus etiam eos qui a veritate aberrant. Et Marciones quidem, et Basilides, et Valentiniani, et Apelliani, et Ophitæ, multum a propo-⁴⁶ sita errant via, qui omnino contraria sapiunt veritati. Quidam autem de publicis quidem et manifestis capitulis non dissentiant: utputa de uno Deo qui legem et Evangelium dedit, aut de Christo Jesu primogenito universæ creaturæ, qui in fine sæculi secundum prædicationes prophetarum venit in mundum, et suscepit in se veram humanæ carnis natu-

ram, ut etiam natiuitatem subiret ex Virgine, et mortem crucis suscepit, et surrexit a mortuis, et deificavit quam susceperat humanam naturam. Adhuc autem et de Spiritu sancto, quoniam ipse ille fuit in patriarchis et prophetis, qui postea in apostolis datus est, et de resurrectione mortuorum sicut Evangelium docet certissime credunt, et omnia quæcunque feruntur in Ecclesiis. De aliis autem non paucis, tamen modicis, nova proponunt dogmata, et ipsi utique sunt ex illis qui seducuntur a falsis intellectibus, et verbis venientibus in nomine Christi, qui est Verbum et veritas. Et malum quidem est invenire aliquem secundum mores vitæ errantem, multo autem pejus arbitror esse in dogmatibus aberrare et non secundum verissimam regulam Scripturarum sentire. Quoniam sicut [si] in peccatis mortalibus puniendi sumus, amplius propter dogmata falsa peccantes. Si enim sufficeret conversatio morum bonorum hominibus ad salutem, quomodo apud gentes philosophi, aut apud hæreticos multi continenter viventes nequaquam salvantur, quasi obscurante et sordidante conversationem eorum dogmatis falsitate? Arbitror autem quoniam generalem munditiam quæ est non solum in actibus, sed etiam in scientia, volens ostendere sermo in psalmo vicesimo tertio⁴⁷, dicit: *Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus, et puro corde.* In Proverbiis autem⁴⁸: *Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis confidat mundum se esse a peccatis?* Mundum ergo corde et castum corde non alium arbitror esse, nisi eum: qui ab omni dogmate falso mundum et castum possidet cor; sic et innocentem manibus et mundum a peccatis eum existimo esse qui in actibus vitæ suæ irreprehensibilis est. Sciendum est autem quoniam, quantum ad veritatem, impossibile est esse aliquem innocentem manibus, et mundum a peccatis, ut non sit purus corde et castus a dogmatibus falsis, sicut e contrario impossibile est mundum quidem et castum esse corde a dogmatibus falsis, ut non sit innocens manibus et mundus a peccatis. Hæc enim alterutrum se sequuntur et non separantur ab invicem, sermo mundus in anima et vita irreprehensibilis. Abundantius autem de capitulo illo tractavimus, docentes nos ipsos secundum ea quæ visa sunt nobis in loco, ut custodiamus nos ab omni errore falsorum dogmatum, sive de manifestis et principalibus capitulis, sive de his quæ videntur minora, ut audiamus qui dixit⁴⁹: *Non declinabilis ad dexteram, aut sinistram*; ab eo qui dixit⁵⁰: *Ego sum via.* Nec seducamur, sed vigilemus, ne quis nos fallat eorum qui veniunt in nomine Christi, dicentes: *Ego sum Christus, ego sum veritas, et sapientia, et lumen verum.* Puto autem quia non solum est sermo Christus, est et sermo Antichristus; veritas Christus, et simulata veritas Antichristus; sapientia Christus, et simulata sapien-

⁴⁵ I Thess. v, 21, 22. ⁴⁶ vers. 3, 4. ⁴⁷ Prov. xx, 9. ⁴⁸ Deut. v, 52. ⁴⁹ Joan. x:v, 6.

Antichristus, valens amatores sapientiae Dei et veritatis, quae omnia pertinent ad fidei rationem. Sed etiam in his virtutibus quibus conversamur secundum Deum, invenimus omnes veras virtutes esse Christum, et omnes simulatas virtutes Antichristum. Quoniam omnes species boni quascunque habet Christus in se in veritate ad aedificationem hominum, eas omnes habet in se diabolus in specie ad seductionem sanctorum. Si enim Christus justitia est, sunt autem frequenter viae viri quae videntur esse justae, novissima autem earum respiciunt in profundum inferni⁵⁹. Quando ergo videtur justitia cum non sit justitia vera, ea talis justitia Antichristus est, adversus justitiam Christum. Arbitror et castitatem esse Antichristum, quae est apud **853** haereticos, in errorem mittens homines, ne intelligant ecclesiasticam castitatem Christum. Sic et misericordia est Antichristus contra misericordiam Christum; qui faciunt eleemosynas, sed non propter justitiam Dei. Est et patientia Antichristus in eis qui videntur quidem pati pro Christianitate, et usque ad effusionem sanguinis concertantes, videlicet ne videantur denegare Christianitatem: iniquitatem autem in excelsum, in ipsa etiam effusione sanguinis sui loquuntur, et ponunt in caelo os suum. Est et virtus Antichristus seducens ignorantibus, quoniam multi dicti sunt Christo in illa die: *Domine, in nomine tuo demonia ejecimus, et virtutes multas fecimus*⁶¹. Ad quos respondebit: *Discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem, nunquam vos novi*⁶¹. Si enim nunquam eos Christus cognovit, virtutes autem se fecisse gloriantur in nomine Christi, non erant virtutes illae a Christo qui non noverat illos, sed ab eo qui transfiguratur se non solum in angelum lucis, sed etiam in ipsum Christum. Opus est ergo nobis Deo auxiliatore, et ipso Christo vivente in nobis, ut apertis oculis nostris videamus ne quis nos seducat, vel sermo, vel virtus, vel ab intus, vel a foris, promittens se esse Christum, cum sit inimicus ejus ceterarumque virtutum ipsius. Considera etiam illud, quod multi veniunt in nullo alio nisi in nomine meo. Solum enim nomen Christi Antichristus suscipit, nec opera facit, nec verba veritatis ejus docet, nec sapientiam ejus ostendit in se. Et quemadmodum, secundum quosdam Barabbas dicebatur et Jesus, sed latro erat nihil habens Jesu praeter nomen, sic multos existimo christos, sed nomine tantum. Nota autem quoniam nusquam invenitur Dominus in Scripturis hoc ipso sermone utens, et dicens: Ego sum Christus, ut ne simile aliquid dicat multis venturis in nomine ejus atque dicentibus: Ego sum Christus. Sufficiebant enim ei ad credentium fidem quoniam ipse est Christus, opera Dei quae solus poterat facere Christus, et sermo quem docebat, et virtus, super mille voces clamantes: *Ego sum Christus*⁶².

Sic autem nunquam manifeste dixit: Ego sum, sed per opera dixit et per doctrinam pietatis, ut ipse dicat ad Petrum, quasi qui nunquam ab eo audisset, didicisset autem a Patre quia ipse erat Christus Filius Dei vivi: *Beatus es, Simon Bar-Jona, quia non caro et sanguis revelavit tibi, sed Pater meus qui est in caelis*⁶³. Si enim ipse in corpore constitutus manifeste dixisset ad eum: *Ego sum Christus*, caro ei revelasse videbatur, non tantum Pater. Propterea sufficit ad seductionem antichristorum hoc solum quod dicunt: *Ego sum Christus*, quod nunquam Christus legitur dixisse, et multi sunt qui seducuntur. *Lata est enim porta et spatiosa via quae ducit ad perditionem, et multi intrant per eam*⁶⁴; pauci autem qui inveniant eam viam quae ducit ad vitam⁶⁵.

34. Audietis autem praelia, et opiniones⁶⁶ praeliorum. Videte ne terreamini. Oportet enim haec fieri, sed nondum est finis⁶⁷. Lucas autem hoc modo: *Cum audieritis praelia et seditiones, ne terreamini*⁶⁸. Duo proponit, unum quidem ita: *Audietis praelia*; alterum autem: *Auditiones praeliorum*. Et primum quidem videamus secundum simplicem traditionem, secundum quod multi intelligunt, quid distant auditiones praeliorum a praeliis. Pone mihi praelia esse ubi civitates super civitates insurgant, aut gentes gentibus, aut alter alterius rem tollat, vel fortior interficiat fortem. Quid ergo post praelia auditiones significat praeliorum? Maxime quia non est dictum: Videbitis praelia, et audietis de praeliis, sed utrinque posuit: *Audietis*; id est, et praelia audietis, et praeliorum auditiones audietis. Et ponamus audire quidem praelia, esse quando filii pacis a praeliis custodiunt oculos suos mundos, ut non videant maligna; et quoniam non possunt aspicere super labores et dolores, audiunt de praeliis qualis civitas pugnet adversus qualem civitatem, aut qualis gens a quali expugnetur gente. Quid autem erit extra hoc alterum audire praelia, et audire auditiones praeliorum? Vide ergo si potes (quantum ad simplicitatem verbi dico) talem differentiam dare: non est idipsum longe praelium positum audire quia praelium est, et juxta praelium esse, et ipsas praeliantium voces audire. Habet ergo utrumque suam significationem. Et forte qui quidem audit ipsas voces quae fiunt in praeliis, audit praelia; qui autem de praeliis longe gestis audit, auditiones audit praeliorum: nec enim ipsa praelia audit. Cum sint autem sermones ambigui, potest quis ex diverso dicere, quoniam qui longe quidem est, amplius audit de illis; qui autem est juxta praelia, audit ipsorum praeliorum auditiones. In utroque ergo videtur esse aliquis differentiae intellectus.

55. Ascende nunc ad moralem intellectum et spiritalem, si quo modo possis aliquem sensum de eminentia scientiae Christi, et de subtilitate evan-

⁵⁹ Prov. xvi, 25. ⁶⁰ Matth. vii, 22. ⁶¹ ibid. 23. ⁶² Matth. xxiv, 5. ⁶³ Matth. xvi, 17. ⁶⁴ Matth. vii, 15. ⁶⁵ ibid. 14. ⁶⁶ al. *auditiones*, et sic mox interpretis. ⁶⁷ Matth. xxiv, 6. ⁶⁸ Luc. xxi, 9.

gelistarum invenire dignum, ut non deponas evangelicæ sapientiæ dignitatem. Vide ergo si recordantes ea quæ superius tradita sunt de eo quod ait⁸⁹: *Multi venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus, et multos seducent*, possumus secundum eorum consequentiam etiam ista interpretari. Omnis igitur qui perfectus est, et videt in animam suam gloriosum adventum Verbi, quod corrumpit et consummat mundum, et crucifigit eum viro justo, ut moriantur in eo omnes res mundiales, et qui exercitatos habet sensus ad capiendum, necesse est ut quærens et discutiens, in multa incurrat dogmatum prælia; audiet etiam multos profitentes veritatem, **854** et diversas de ea traditiones: ut sicut bonus miles Verbi invulnerabilis animo maneat ab omnibus profitentibus veritatem, non autem videntibus eam neque manifestantibus, sed contraria veritatis quasi veritatem pronuntiantibus, et dignus efficiatur suscipere in animam suam gloriosum Christi adventum, secundum quod est Deus Verbum, quod fuit in principio apud Deum, quod solet venire ad eos qui, postquam cognoverint Christum secundum carnem, et susceperint Verbum quod factum est caro, tantum ascendunt præ multis, ut possint capere non qualemcumque gloriam, sed gloriam quasi Unici a Patre. Et forsitan a [in] diversis gloriis Verbum Dei apparet, secundum virtutem uniuscujusque animæ videntis, secundum quod se capacem anima unaquæque præbuerit. Ei ergo qui perfectus est, et ad consummationem sæculi pervenit quantum ad se, tale apparet Verbum, ut qui viderit eum, dicat: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unici a Patre, plenum gratia et veritate*⁹⁰. Ergo si quis dignus habendus est ut tale suscipiat Verbum, et videat, necesse habet ante hujusmodi visionem Verbi audire in anima sua prælia; per alios autem qui quasi veritatem asserunt quicquid illis fuerit visum, præliorum auditiones. Et bene Salvator proficientibus ad perfectum discipulis, postquam locutus est de præliis, superaddidit: *Videte, et non dixit: Audite, hortans eos sollicitos esse ut oculis animæ possint videre, postquam audierint prælia et auditiones præliorum, singulorum quæ audiuntur naturam, et videntes eam non terreantur: quoniam talia intelligibilia prælia solent in diversis persuasionibus occurrere hominibus justis, et conturbare et commovere animas eorum ad dubitandum ne forte vera sint quæ verisimilia esse videntur, cum sint falsa, aut certe vel ad credendum eis perfecte quasi veris. Quotquot ergo proficiunt ad perfectionem quæ est in Christo, et ad conversationem cœlestis Ecclesiæ, cum audierint prælia hæresum, quæ adversus veram fidem et adversus seipsos invicem præliantur, et audierint auditiones præliorum philosophiæ, et vanæ seductionis secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi,*

A et non secundum Christum, exercitantes seipsos in his quæ dicuntur, quærunt et cogitant mandatum Christi dicentis: *Videte, et vident quidem quæ dicuntur, videntes autem cum verisimilitudine mendacia, non seducuntur, sed sperant sine vulnerum talium præliorum gloriosum adventum videre Christi, qui est Verbum: maxime si audientes secundum Christi mandatum prælia et auditiones præliorum, nullam perturbationem animæ patiantur, sed sub pace Dei protecti, quæ custodit eorum et sensus dignorum, non fuerint territi. Si quis autem audiens prælia et auditiones præliorum, secundum quod exposuimus, non fuerit sollicitus ad videndum ea quæ dicuntur in diversis verisimilitudinibus, et quia non fuit sollicitus ad videndum, **B** territus fuerit, non solum decipietur a multis venientibus in nomine Christi, et dicentibus: *Ego sum Christus*⁹¹, verum etiam interficietur ab hujusmodi gladiis insanabilia suscipiens vulnera; de quibus gladiis dictum est: *Vulnerant gladii, quorum vulnera sapientium linguæ solent sanare. Hi autem qui perturbantur, et quia non sibi prospiciunt, in hujusmodi prælium cadunt, illi sunt qui in valle Sion vulnerantur et moriuntur, de quibus dicit Scriptura*⁹²: *Vulnerati tui non vulnerati gladio, nec mortui tui mortui in bello*. De quibus nunc tantum significare oportet nos: sed non cujuscunque hominis esse præparare ad audiendum prælia et auditiones præliorum, ut audiens videat, et non terreatur, sed viri perfecti in Christo, in carne quidem viventis, non tamen secundum carnem militantis; cujus militiæ arma non sunt carnalia, sed fortia Deo, et valentia destruere munitiones et cogitationes extollentium se adversus scientiam Dei. Nam secundum Salomonem, multas civitates munitas hæresum suasionem verborum ascendit vir sapiens, et ascendens destruxit munitionem in qua impii confidebant. Paulus destruxit, qui paratus fuerat ad destructionem civitatum munitarum, adversantium veritati. Qui talis est, postquam audierit prælia et auditiones præliorum, videns, et quæ sapiens ascendens super civitates munitas, et destruens munitiones in quibus impii confidebant, **D** talia prælia præliari, et servare mandatum quod ait: *Sanctificate bellum*⁹³, clamat et dicit: *Benedictus Dominus Deus qui docet manus meas in bellum, et digitos meos in prælium, misericordia et refugium meum*⁹⁴. Et propter hujusmodi prælia dicitur de David ab uxore Nabal⁹⁵: *Prælia Domini dominus meus pugnabit*. Puto autem et mysteria esse talium præliorum prælia quæ in Scripturis leguntur; mysteria etiam esse destructionis præliantium adversus veritatis congregationem, maxime quæ leguntur in libro Jesu Nave⁹⁶ de destructionibus civitatum: et mysteria sunt omnium congrega-*

⁸⁹ Matth. xxiv, 5. ⁹⁰ Joan. i, 44. ⁹¹ Matth. xxiv, 5. ⁹² I Reg. xxv, 28. ⁹³ cap. x.

⁹⁴ Isa. xxii, 2. ⁹⁵ Jerem. vi, 4. ⁹⁶ Psal. cxlvi, 1, 2.

tionum adversariarum virtutum. Audientes ergo praelia et auditiones talium praeliorum, attendamus quod ait: *Videte ne terreamini*. Et debemus scire quoniam oportet hæc fieri exspectanti adventum Verbi, ut audiant praelia et auditiones praeliorum; sed non statim ut audierit, mox erit finis. Propter quod finem oportet exspectare omnem hominem qui vult fieri salvus, quoniam *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*.⁶² Secundum Lucam autem⁶³, si audierimus praelia et seditiones, ne conturbemur. Praelia quidem quæ sunt a **855** scientia falsi nominis et a sapientia principum hujus mundi; seditiones autem, non consentientium sibi invicem in conventu Ecclesiæ. Diversas enim sententias de variis negotiis manifeste audimus, maxime qui volumus proficisci ad perfectionem quæ est in Christo. Non solum extra Ecclesiam praelia, verum etiam in Ecclesia intus seditiones. A quibus omnibus alieni fuerunt apostolorum discipuli, quorum omnium, sicut in Aotibus apostolorum⁶⁴ est scriptum, *erat cor unum et anima una*. Confirmati enim erant in eodem sensu et in eadem scientia. Tamen nos, etsi audiverimus ejusmodi praelia et seditiones ejusmodi, non terreamur. Oportet enim primum antequam videamus perfectionem sapientiæ quæ est in Christo, hæc fieri; sed non statim erit finis quem quærimus. Oportet enim nos stabiliri et confirmari in pace, ut sine terrore simus, nec a seditionibus conturbemur, ut post hæc valeamus capere finem qui non est in auditione praeliorum neque in ipsis seditionibus; pacificus enim finis longe est ab omnibus istis.

36. *Exsurget enim gens adversus gentem, et regnum adversus regnum, et erunt famas, et pestilentiæ, et terræmotus per loca. Hæc enim omnia initia sunt dolorum*⁶⁵. Marcus eadem, addit autem, *et turbellæ*⁶⁶; Lucas similiter ipsa, addit autem, *terroresque de cælo, et signa magna erunt, et hiemes*⁶⁷. Primum simplicia loci et corporalia exponamus. Sicut enim ægrotant corpora ante mortem eorum qui vim non extrinsecus patiuntur, et quemadmodum in omnibus per infirmitatem sit via ad separandam animam a corpore suo, sic talis et tanta creatura mundi, cum corrumpi cœperit, quasi initium habens et finem; quoniam quæ videntur temporalia sunt, et quia cælum et terra transibunt: necesse est ante corruptionem ut langueat, ut terra quidem frequentius terræmotibus conquassetur, aer autem vim quamdam morbiferam concipiens, pestilens fiat. Adhuc autem et vitalis virtus terræ repente deficiens offocet.⁶⁸ fructus, et omnes naturas arborum deficiens generatrix earum virtus. His igitur accidentibus, consequens est ut mobilis natura, quasi totius mundi pars aliqua constituta, compatiatur universarum rerum mutationi: utputa, consueta escarum nutrimenta non resumens, veniat

A ad defectum et corrumpatur. Nam *cæli peribunt, quoniam sicut vestimentum veterascent*⁶⁹. *Quidquid autem veterascit et senescit, prope interitum est*⁷⁰. Consequens est ut et propter inopiam ciborum in avaritiam et bella homines excitentur adversus eos qui non tantam patiuntur inopiam, et ut ex compactione aliorum quæ in rebus necessariis sunt abundantium, fiant insurrectiones aliorum adversus alios, et gens pugnet adversus gentem et regnum adversus regnum. Possibile est autem cum aliarum indigentia rerum, etiam hominum bonum sensum habentium indigentiam fieri, ut per hæc tranquilla et pacifica vita non inveniatur in multis, sed insurrectiones, et lites, et perturbationes fiant, interdum quidem propter avaritiam, interdum autem propter concupiscentiam principatus, aliquando autem et propter gloriæ vanæ cupiditatem insaniam, interdum autem et cupiditate vanæ gloriæ principum, qui non sunt contenti proprio regno, sed volunt suum quidem extendere principatum et multas sibi subdere nationes.

B
C
D
37. Adhuc autem profundior dabit aliquis causam eorum quæ ante consummationem mundi sunt eventura, maxime de praeliis. Quoniam sicut adventus Christi in pluribus gentibus divina virtute fecit pacem, secundum quod dicit Propheta de illo⁷¹: *Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec extollatur luna; et sic pax multiplicata est mundi propter incrementa Ecclesiarum futura, ut ea pax salutis multorum fiat occasio, dum non coguntur exire ad bella et pugnare pro patriis sicut pridem fiebat; sic consequens est, cum propter abundantiam iniquitatis refrigerit charitas multorum, et ideo dereliquerit eos Deus et Christus ejus, iterum fieri praelia, videlicet dum non prohibentur operationes seminatrices bellorum a sanctitate, sed magis adhuc nutriuntur propter malitiam hominum supercrescentem, ut omnium accidentium malorum causa esse dicantur qui accesserunt quidem ad Verbum, sed postea declinaverunt et omnes simul inutiles facti sunt in mundialibus malis. Nam quandiu steterint sales terræ, ad quos Dominus dixit⁷²: *Vos estis sal terræ*, et omnia constant salibus temperata. Postquam autem infatuati fuerint ipsi sales, ut secundum Scripturam dicamus, et ea quæ saliebantur ab eis sicut insulsa infatuantur, corrumpuntur, et fetent, et resolvuntur. Adhuc autem et quandiu steterit lux mundi, omnia diriguntur a claro lumine dispensata; cum autem hoc ipsum lumen diminutum fuerit in animis hominum, dum propria et naturali esca non nutritur, tunc occupantibus omnia tenebris, cum in tristitia facta fuerint omnia et calamitatibus, fiet quasi conventus super omnia adversariarum virtutum, dum non ventantur a sanctis et a Christo in eis, qui solebat eos velle: sed quasi in tenebris siue aliqua prohibitione operabuntur in cordibus hominum, ut excitent gen-*

⁶² Matth. x, 22. ⁶³ xii, 9. ⁶⁴ iv, 32. ⁶⁵ Matth. xxiv, 7, 8. ⁶⁶ Marc. xiii, 8. ⁶⁷ Luc. xxi, 11. ⁶⁸ Ak suffocet. ⁶⁹ Psal. ci, 27. ⁷⁰ Hebr. viii, 13. ⁷¹ Psal. lxx, 7. ⁷² Matth. v, 13.

tem adversus gentem et regnum adversus regnum. Si autem, quemadmodum et placet quibusdam, et fames et pestilentia ab hujusmodi operationibus sunt, et ab angelis Satanæ, similiter et fames et pestilentia tunc invalescent ab adversariis virtutibus, quando [non] fuerint sales terræ et lux mundi Christi discipuli, qui sunt principes **856** potestatis Dei, destruentes in hominibus prælia quæ faciunt adversariæ potestates, et omnia quæ ex earum malitia seminantur. Et aliquando quidem in Israel fames et pestilentia fiebant propter peccata, et siccitates quas orationes sanctorum solvebant, Samuelis, Jeremiæ cæterorumque similium. Bene autem positum est ⁷⁸: *Eruunt fames, et pestilentia, et terræmotus per loca.* Nec enim in semel vult Deus perdere humanum genus; sed judicans per partes, paulatim in eo dum sunt fames, et pestilentia, et terræmotus per loca, dat poenitentia locum his qui ex modicis castigationibus emendantur et convertuntur ad Deum. Et quemadmodum incipientibus infirmitatibus possibile est afferre medicinalia adjumenta, sic incipientibus fame, et pestilentia, et terræmotibus per loca, possibile est quibusdam hominibus ad conversationem, et fidem, et sapientiam sanctorum purgatoria dare. Si autem incipientibus hujusmodi malis non fuerit facta pia correctio, proficient ad pejus fames, et pestilentia, et terræmotus, cum locum habuerit abominatio desolationis, non contenta parte alia mundi: veniet ut etiam in loco sancto consistat. Tamen insurrectiones gentium super gentes, et regnorum adversus regna, et fames, et pestilentia, et terræmotus per loca exsurgentes, initia esse dicuntur pejorum calamitatum, quas Dominus appellavit dolores. Si ergo tales erunt primitia dolorum, qualia putas erunt incrementa dolorum? Qualis autem et finis erit generalium dolorum in universo mundo, ut non jam per partes, sed universum exterminent mundum? Tamen arbitror quæ sunt secutura, adversus impios fore tantummodo, ut in doloribus acutissimis et diutinis crucientur, donec deponant quæ conceperunt et formaverunt semina peccatorum ab operationibus contrariis. Et Pharaë quidem non bene facere cupiens, præcepit omne masculinum quodcumque fuerit natum Hebræis, ut projiciatur in flumen ⁷⁹; Deus autem bonus quasi vere bonus **D** occidit semina malorum quæ receperunt, ut per multos labores et dolores ea deponant, quoniam conceperunt dolorem, et pepererunt iniquitatem. Et quid aliud decet Deum, nisi ut occidat omnem iniquitatem quam generant peccatores, quibus hujusmodi mortis dies melior est quam dies natiuitatis ipsius, secundum quod scriptum est ⁸⁰: *Melior dies mortis super diem natiuitatis?* Sic et abortum meliorem eo quod nascitur, bene quis dicet: *Et dixi bonum super eum abortum. Nam abortus hujusmodi in natiuitate venit, et in tenebris ambulat, et in tenebris nomen ejus contegetur* ⁸¹. Et hæc tractavi-

⁷⁸ Matth. xxiv, 7. ⁷⁹ Exod. 1, 16. ⁸⁰ Eccle. vii, 2.

mus abundantius consequentia aspicientes, secundum quod ait ⁸²: *Hæc omnia initia sunt dolorum.*

38. Quoniam autem et moralem intellectum existimo esse etiam in isto loco, secundum ea quæ dixi, consequenter et hæc sunt dicenda: quoniam si quis gloriosam et regalem firmam Verbi visurus est, adventum ipsius gloriosum, necesse est ei ut excietur non solum audire prælia et auditiones intelligibilium præliorum, ut videns discat nequaquam terri, sed etiam ut videat gentem mendacii alicujus, et motum verborum trahentium ad aliquam sectam insurgentem adversus aliam aliquam mendacii gentem, quoniam hujusmodi gentibus nunquam est pacificus finis. Quod frequenter videmus inter hæreticos fieri, et inter ecclesias malignantium surgere alterius hæresis gentem super gentem alterius hæresis. Sic et regnum alicujus verbi insurgit adversus alterius verbi erratici regnum: quoniam Satanæ et omne mendacium adversus se ipsum dividitur semper, propterea non potest stare. Ergo qui proficiscitur ad videndam gloriam Christi et regnum, hoc est Verbi perfectionem et regnum quod regnat et dominatur, pœnens omnes adversarios sermones sub pedibus suis et in conculcationem pedum suorum necesse est ei ut quærens veritatem, frequenter inopiam sensuum patiat, quibus proprie anima nutritur ad requisitionem eorum quæ sunt quærenda. Et sicut aliquando qui proficiscebantur ad terram promissionis, afflicti sunt, famem passi sunt carnalium ciborum transitu, ut coeleste accipiant manna, sic oportet inopiam sensuum tentari eum frequenter, et nihil pati ex ea, qui perfectione Verbi est nutriendus. Et quotidie hoc ipsum videmus in nobis, quando quærimus aliquem veritatis sensum in Scripturis: priusquam inveniamus quod quærimus, aliquam inopiam sensuum patimur, donec solvitur in nobis ejusmodi inopia sensuum a Deo; qui dat dignis escam in tempore opportuno ad manducandum et vestimentum ad induendum. Oportet etiam eum qui videt gloriosum adventum, id est adventum sapientia in animam suam, necesse est eum videre pestilentias morbidorum sermonum, et nihil pati ab eis. Pestiferi autem sermones sunt omnes qui ab hominibus pestiferis proferuntur, iniquitatem in excelsum loquentibus, et ponentibus in cælo os suum in superbia et magna promissione: utputa, Marcionis sermones adversus Creatorem mundi, et impia blasphemia, quædam pestilentia sunt animarum, corruptentes hominum mentes, et facientes animas in eorum ⁸³ suspicionibus ægrotare. Valentini etiam de masculinis et femininis sæculis fabulæ, et de natiuitate Creatoris mundi quam ex falsa sapientia confluerunt, et quæcunque alia garrulant, quid aliud sunt nisi pestilentia; Basilidis quoque sermones, detrahentes quidem eis qui usque ad mortem certant pro veritate, ut confiteantur coram hominibus Jesum, in-

⁸¹ Eccle. vi, 3, 4. ⁸² Matth. xxiv, 8. ⁸³ Al. errorum.

differenter **857** autem agere docentes ad denegandum, et ad sacrificandum diis alienis, non minus possunt et corrumpunt audientes se, qui in iisdem sermonibus docent non esse alias peccatorum poenas nisi transcorporationes animarum post mortem. Nam ut dimittam manifeste falsum esse quod dicitur, adhuc autem tollunt ab hominibus salutarem timorem, et qui vel propter timorem futurarum poenarum servaturi se fuerant a multitudine peccatorum, nutriunt audaciam impietatis eorum. Multæ igitur fames et pestilentiae erunt omnibus videre volentibus gloriosum Christi adventum in anima sua, sed nihil eis nocebunt. Videbunt enim tantummodo eas, sed nihil patientur ab eis. Patientur autem et motus eorum quæ quærentur in plurimis locis Scripturarum, verisimilitudinem contrarietatis vel mendaciorum habentibus; sed postmodum patientur nihil, neo motus auditionum falsarum vellet eos ab expectatione gloriosi et divini et perfecti adventus Jesu Christi Verbi. Et qui dicturus est: *A timore tuo, Domine, in utero tuo concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis quem fecisti super terram* ⁸⁵⁸, aut secundum quod dictum est: *Filii mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis* ⁸⁵⁹, necesse est eum in primis in omnibus istis doloribus fieri famis, et pestilentiarum, et motuum: quod sustinens pariet quod concepit et formavit in se Christum Verbum, ut dicat in nativitate ejus: *Ecce evangelizo vobis gaudium magnum* ⁸⁶⁰, et gloriam in excelsis Deo, et pacem semper terram.

39. *Tunc tradent vos in tribulationes, et occident vos: et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, odio habebunt invicem, et multi pseudoprophetae insurgent, et seducet multos; et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum: sed qui permanserit in finem, hic salvus erit. Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet finis* ⁸⁶¹. Et sine expositione quidem textus a seipso est manifestus, quoniam frequenter traditi sunt discipuli Christi in tribulationes, et propter Verbum sunt interfecti, et propter Christum odio habiti gentibus. Si autem discutere quis velit quod ait, *omnibus gentibus*, non satis inveniet certum, quoniam omnibus etiam in ultimis partibus terræ commorantibus gentibus odio habetur populus Christi: nisi forte et hic aliquis dicat propter exaggerationem positum *omnibus* pro multis. Proponens autem tibi quod dicit, *tunc tradent vos*, invenies quæstionem. Nee enim postquam insurrexerunt gens contra gentem, et regnum adversus regnum, et post fames et pestilentias per loca, tunc traditi sunt in tribulationes, et occisi sunt, et odio habiti ab omnibus gentibus propter nomen Christi: nam et priusquam hæc fierent, traditi sunt Chri-

stiani in tribulationes, et dantes testimonium veritati sunt interfecti, et odio habiti sunt gentibus cum quibus habitaverant. Adversus hanc autem quæstionem qui secundum verba vult intelligere, respondebit quoniam tunc maxime tradentur Christiani in tribulationes, quemadmodum nunquam: tunc odio habendi maxime ab omnibus gentibus cohabitantibus sibi, sicut nunquam; et omnia patientur pro nomine Christi, cum surrexerit gens contra gentem, et regnum adversus regnum: et fient fames, et pestilentiae, et terræmotus per loca. Amant enim qui in calamitatibus sunt, causas earum discutientes, invenire aliquid quod loquantur. Cum hæc ergo contigerint mundo, consequens est quasi derelinquentibus hominibus deorum culturam, ut propter multitudinem Christianorum dicant fieri bella, et fames, et pestilentias. Frequenter enim famis causa Christianos culpaverunt gentiles et quicumque sapiebant quæ gentium sunt: sed et pestilentiarum causas ad Christi Ecclesiam retulerunt. Scimus autem et apud nos terræmotum factum in locis quibusdam, et factas fuisse quasdam ruinas, ita ut qui erant impii extra fidem, causam terræmotus dicerent Christianos, propter quod et persecutiones passæ sunt Ecclesiae, et incensæ sunt; non solum autem illi, sed et qui videbantur prudentes, talia in publico dicerent, quia propter Christianos fiunt gravissimi terræmotus. Quod autem dicitur, *et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum*, sic salvare quis poterit, quia nunquam quidem in unum consenserunt omnes gentes adversus Christianos: cum autem contigerint quæ Christus prædixit, tunc quasi succendendi sunt omnes a quibusdam gentilibus incipientibus Christianos culpæ, ut tunc fiant persecutiones jam non ex parte sicut ante, sed generaliter ubique adversus populum Dei. Tunc continget illud ut multi scandalizentur qui videntur in fide consistere, et se alter alterum tradent, et erit odium inter ipsos etiam qui videntur fideles. Tunc pseudoprophetae multi insurgent multitudinem insensatorum fallentes; tunc et refrigescet charitate non solum apud infideles, sed etiam in ipsis fidelibus, et fervor charitatis ex multis iniquitatibus refrigescet, ita ut pauci remaneant certantes pro veritate usque ad finem, qui et salvandi sunt soli. Et in hoc statu constitutis rebus, Evangelium quod prius non fuerat prædicatum in toto mundo (multi enim non solum barbararum, sed etiam nostrarum gentium, usque nunc non audierunt Christianitatis verbum), tunc autem ⁸⁶² prædicabitur, ut omnis gens evangelicam audiat prædicationem, et nemo derelinquatur qui non audivit, et tunc erit sæculi finis. Si autem hæc ita se habent, jam non **858** ignorabimus de eo quod dicit, *tunc tradent vos*, nec falsum suspicabimur quod ait, *et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum*, dicentes verita-

⁸⁵⁸ Isa. xxvi, 18. ⁸⁵⁹ Galat. iv, 19. ⁸⁶⁰ Luc. ii, 10 et 11. ⁸⁶¹ Matth. xxiv, 9 et seqq. ⁸⁶² Dele autem.

tem hujus verbi nondum esse impletam, quandiu A non est factum quod ait, *tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent*. Nondum enim multi proditores de Ecclesia facti sunt, et nondum falsi prophetæ exstiterunt multos fallentes : sic et nondum odio habiti sunt ab omnibus gentibus etiam in ultimis partibus terræ habitantibus, propter nomen Christi, sic et nondum est prædicatum Evangelium regni in toto orbe. Non enim fertur prædicatum esse Evangelium apud omnes Æthiopas, maxime apud eos qui sunt ultra flumen; sed nec apud Seras, nec apud Orientem audierunt Christianitatis sermonem. Quid autem dicamus de Britannis, aut Germanis, qui sunt circa Oceanum, vel apud Barbaros, Dacos, et Sarmatas, et Scythas, quorum plurimi nondum audierunt Evangelii verbum, audi- B turi sunt autem in ipsa sæculi consummatione. Aspicere enim quod ait, *et prædicabitur hoc Evangelium regni in toto orbe in testimonium omnibus gentibus, et tunc erit finis*. Si autem vult quis temere dicere prædicatum esse jam Evangelium regni in toto orbe in testimonium omnibus gentibus, consequenter dicere poterit et quod ait, *tunc erit finis*, jam finem venisse : quod dicere temeritatis est magis, et hominis non intelligentis quæ Paulus ad Thessalonicenses Epistola secunda ⁴⁹ dicit, dicens : *Ne quis vos seducat ullo modo quasi instet dies Domini : quoniam nisi venerit primum discessio, et revelata fuerit homo peccati, filius interitus, et cætera, non erit Domini dies*. Hæc secundum simplicem exposuimus traditionem. Si autem debemus C secundum quod moraliter supra tradidimus et hic intelligere moralem tractatum, talia exponemus : quoniam qui visurus est secundum Verbi Dei adventum illum gloriosum in animam suam, necesse est ut secundum mensuram profectus sui ad Verbi perfectionem insidias a contrariis operationibus patiatur, quasi magnus athleta, et traditus in tribulationes derelinquatur. *Multæ enim tribulationes justorum* ⁵⁰, et quanto quis justior voluerit fieri, tanto magis quasi angustam et tribulatam cum affectu ambulans viam in tribulationes incurrit, et tribulatus occidit mundo; et quanto ad manifestiorem proficiscitur visionem Verbi, tanto amplius tribulatur. Quoniam perfectior invenitur Christus D in eo, ab omnibus odientibus Christum odietur, non tantum a gentibus omnibus secundum carnem, quantum a gentibus spiritualium nequitiarum. Ipsa enim implantata manifestatio proprietatum Christi in eo, propter quas et dicitur Christianus, facit eum ab omnibus habentibus spiritum mundi odiri, ad perfectionem adhuc Christi amplius et amplius contententem. Sed et in dissensionibus et quæstionibus pauci erunt intenti veritatem plenius attingentes. Plures autem scandalizabuntur et cadent ab ea, proditores et accusatores effecti in alterutrum propter dissensionem dogmatum veritatis, quam

non omnes apprehendere possunt : quæ causa fiet ut odiant se invicem. Et cum hujusmodi quæstiones in plures venerint, multi quidem erunt non sane tradentes de futuris sermonem, et quomodo non oportet interpretantes prophetas, quos pseudo-prophetas quis dicere non peccabit, seducere multos. Valde autem pauci erunt veritatem investigantes. Falsæ autem doctrinæ a proposito veritatis fortem quidem solvent, eos autem qui prurientes sunt aure, multiplicabunt, ad delectamentum eorum loquentes iniquitatem legi contrariam, et tantum nocebunt verba docentium multorum contraria, ut etiam ferventem dilectionem quæ prius fuerat in simplicitate fidei, refrigerescere faciant existimationi comprehensionis divinarum mysteriorum et veritatis. Sed qui potuerit videns omnia hæc manere in primo apostolicæ traditionis et ecclesiasticæ inductionis proposito, ipse salvabitur : et sic prædicatum Evangelium in animas omnium, erit in testimonium omnibus gentibus, id est omnibus cogitationibus incredulis omnium animarum.

40. *Cum videritis abominationem desolationis, quod scriptum est per Daniele prophetam, stantem in loco sancto, qui legit intelligat*. Verba prophetæ quæ locutus est de abominatione desolationis futuræ, sunt hæc : *Et confirmabit testamentum multis septimana una, et in dimidio septimanæ tolletur sacrificium, et libatio, et super templum abominatio desolationis erit, et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem* ⁵¹. Vere quidem comprehendere sermones Danielis nullius alterius est, nisi Spiritus sancti qui fuit in Daniele, ut de septimanis omnibus manifestet sermonem et de abominatione desolationis dicta ab eo. Si autem oportet et nos pauca secundum quod nobis videtur, exponere de hoc loco, dicendum est quoniam septuaginta annos qui fuerunt post adventum Salvatoris nostri, demonstrare videtur sermo. Hæc enim septimana quæ propter septem decadas annorum dicitur septimana, confirmat testamentum multis, quando et apostoli Christi post ascensionem ipsius orationi et verbo instantes a Deo illuminabantur in omnem scientiam voluntatis divinarum Scripturarum et a Spiritu sancto. In dimidio autem septimanæ, id est in tribus et semis decadis annorum, sublatum est sacrificium altaris, id est in triginta quinque annis impletum est quod fuerat scriptum : *In dimidio septimanæ tolletur sacrificium* ⁵² *et libatio*.

Tunc autem super templum quod fuit in Jerosolymis, facta est abominatio desolationis templi et civitatis, in eo videlicet tempore quando viderunt circumdatam Jerusalem ab exercitu, ut secundum quod prophetaverat Salvator de ea, cognoscaut quod appropriavit desolatio ejus. Et hanc desolationis abominationem factam super templum ab exer-

⁴⁹ II Thess. III, 2, 3. ⁵⁰ Psal. VII, 30. ⁵¹ Matth. xxiv, 15. ⁵² Dan. ix, 27.

citu Jerusalem circumdante, dicit propheta usque ad tempus consummationis manere, ut consummatio fiat mundi super desolationem Jerusalem et templi quod est in ea. Et ubi sunt qui se dicunt Judæos et non sunt? qui dicunt, ædificabitur Jerusalem quæ est deorsum, priusquam sæculi consummatio fiat? *Consummatio, inquit, dabitur super desolationem ejus. Si autem ædificabitur templum, ædificabitur ei qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut colitur, ut sedeat in templo hujusmodi, ostendens se quasi sit Deus*⁹²: *quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illuminatione adventus sui*⁹³. Sive ergo placeat quibusdam ædificari hanc Jerusalem super terram, tamen non erit falsum quod dicitur⁹⁴: *Consummatio est danda super desolationem ipsius.* Si autem oportet et de temporibus aliquid dicere, dicimus quoniam in *Chronicis* Phlegontis cujusdam dicitur (si tamen debemus et hunc quasi vera dicentem de templo suscipere), quoniam circa quadragesimum annum a quinto decimo anno Tiberii Cæsaris facta est destructio Jerusalem et templi quod fuit in ea. Deduc ergo prædicationis Domini fere annos tres, et tempus resurrectionis ipsius, quando per dies quadraginta apparens illis docebat eos de regno Dei, et invenies forsitan plus minus: quoniam circa dimidium septimanæ, computans per decadas annorum, est completum quod dictum est⁹⁵: *Tolletur sacrificium meum et libatio, quando, et super templum abominatio desolationis est facta, quæ desolatio usque ad tempus consummationis manebit. Consummatio enim, secundum quod diximus, dabitur super desolationem.* Si autem constat nobis talis traditio septimanæ, dicentibus, quantum ad dictum, impletum esse quod dictum est, non solum: *Tolletur sacrificium meum, et libatio, sed etiam illud quod scriptum est, ut abominatio desolationum super templum contingat, sine dubio manifeste ostenditur adventus Christi etiam ex verbis Danielis prophetæ dicentis*⁹⁷: *Septuaginta septimanæ concisæ sunt super populum tuum, et super civitatem sanctam ut consummetur peccatum, et signetur peccatum, et deleantur iniquitates, et ut adducatur justitia æterna, et ut signetur visio, et prophetia: et ungetur Sanctus sanctorum, et cognoscet intelligens ab exitu verbi respondere et ædificare Jerusalem usque ad Christum ducem septimanæ sexaginta duæ: et convertetur, et reædificabitur platea et murus, et evacuabuntur tempora: et post septimanas sexaginta duas interibit unctio, et iudicium non est in ea. Civitatem autem et sanctum corrupti cum duce veniente, et excidetur in diluvio, et usque ad finem belli concisi interitus: et confirmabit testamentum multis septimana una, et in dimidio septimanæ tolletur sacrificium, et libatio, et pinna usque ad consummationem festinationis.* Post hæc sequitur sermo quem exposuimus sic habens:

⁹² II Thess II, 4. ⁹³ ibid. 8. ⁹⁴ Dan. IX, 27. ⁹⁵ Gen. XLIX, 10.

A *Et confirmabit testamentum multis septimana una, et cætera.* Arbitror autem septuaginta septimanas concisas super populum et super civitatem sanctam, ut consummetur peccatum, quatuor millia nongentos esse annos ab Adam usque ad septuaginta annos qui fuerunt post dispensationem Christi. Consummatum est enim peccatum populi, propter quod et a Deo est derelictus. Et illorum quidem peccatum signatum est, credentium autem iniustitia est deleta, et post deletionem ejus adducta est in Christo vita æterna. Sed quoniam lex et prophetæ usque ad Joannem, qui ostendit Christum, propterea puto dictum signari visionem et prophetiam. Nam quoniam nequaquam sunt in prophetis visiones post Joannem, ideo signata est visio et prophetia. Signata autem visione et prophetia, unctus est unigenitus Sanctus sanctorum Christus. Quem Christum unctum cognoverunt prophetæ et Daniel, et intellexerunt aliquo modo ab exitu verbi, quando *terbo Domini cæli firmati sunt*⁹⁶. Et ab exitu verbi, respondere in sanctis, qui ab initio fuerunt et prophetis Domini, sed et ædificari Jerusalem, usque ad Christum ducem transierunt septimanæ sexaginta duæ, hoc est primum quidem anni quadringenti nonaginta, quæ sunt per decadas computatæ septimanæ septem. Post hoc autem anni quatuor millia trecenti quadraginta, qui sunt similiter per decadas computatæ septimanæ sexaginta duæ. Post quos reversus est Christus, et ædificavit plateam in qua sapientia fiducialiter agit, et murum in cujus fastigio prædicatur. Evacuata sunt autem populi tempora, propterea quod super additas septem septimanas, sexaginta duas septimanas, sublatum est a populo chrisma quod fuit in templo, ut jam non sit iudicium apud eos. Sed et civitas et sanctum corruptum est cum superveniente postea duce populo illi, sive Herode, sive Agrippa. Hunc enim dicit esse historia Judæorum. Sed vide ne putes quod ait corrumpi eum duce veniente, referri ad Christum. Ubi enim voluit ipsum intelligi Christum, utrisque nominibus usus est Daniel, dicens, *usque ad Christum ducem.* Quando autem tacet nomen Christi, corruptendum introducit ducem, quoniam defecit dux post Christum, et dux de femoribus ejus⁹⁸, venit enim cui reposita **860** erant. Post quem excisus est in diluvio populus usque ad finem belli concisi super eos. Sed his accidentibus illis, confirmavit Deus testamentum multis in septimana una: in cujus septimanæ dimidio cessare fecit incensum, et sacrificia, et templum, quod, arbitror, a pinna nominavit, interiturum usque ad consummationem in festinatione, quando et derelicta est peccantibus eis domus eorum. Quæ autem sequuntur in textu Danielis, sicut potuimus, exposuimus. Hæc autem omnia visa sunt nobis ex Daniele juxta interpretationem evangelicæ textus opponere, ut manifestemus verbum

⁹⁶ ibid. ⁹⁷ Daq. IX, 24 et seqq. ⁹⁸ Psal. XXXII, 6.

quod ait ¹ : *Cum videritis abominationem desolationis, quod dictum est per Daniele[m] prophetam, stantem in loco sancto, qui legit intelligat.*

41. Nunc autem ipsum textum Evangelii declaramus. Diximus stare quidem in loco sancto abominationem desolationis, principem esse qui Jerusalem circumdedit exercitu. Itaque quoniam pessima contigerunt his qui tunc fuerant in Judæa, ille hæc futura prophetans populo Dominus dicit ² : *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes.* Et talia fuerunt quæ contigerunt in tempore illo, ut ita dicamus, ut qui esset super tectum domus, non haberet tempus descendere et tollere aliquid de domo sua; et qui in agro erat, non posset reverti in civitatem et tollere vestimentum suum. Et non erat tunc tempus misericordiæ, neque super prægnantes, neque super lactantes, neque super infantes eorum. Ille dicit (quantum ad verba dico) : *Væ prægnantibus, et nutrientibus in illis diebus* ³. Et quasi ad Judæos loquens, qui arbitrabantur in Sabbato non oportere vel agere, vel ambulare viam amplius quam est Sabbati iter, ideo dicit : *Orate autem ne fiat fuga vestra in hieme, vel Sabbato* ⁴. Non solum enim in Sabbato, sed etiam in hieme pessimum erat salutem quærere per fugam. Refertur autem ab his qui Judaicam historiam conscripserunt de illis quæ tunc contigerunt, quoniam tribulatio magna facta est populo, qualis nunquam fuit ab initio mundi usque ad tempus Christi, sed nec postea fieri potest ut talis eis contingat, propterea quod ausi sunt manus inferre in verum Christum Dei, cujus mysterium et nomen venerans David, dicebat de Saule persequente et occidere se volente : *Non injiciam manus meas in Christum Domini* ⁵. Præcisionem autem dierum illorum futuram propter electos Dei qui credunt in Christum, abbreviationem intelligimus dierum illorum. Tunc autem in magna calamitate populo constituto, et electis qui sunt in Judæa pericula patientibus, multi seductores dicebant : *Ecce hic Christus, ecce illic.* Quos observare docens discipulos suos dicebat tunc ⁶ : *Si quis vobis dixerit : Ecce hic Christus, ecce illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa magna et prodigia.* Dicere autem quis potest aut Simonem Magum ⁷, qui dicebat se esse Virtutem Dei magnam, aut si quis ei similis fuit, seducere volens, si possibile esset, et electos. Hæc prævenientes diximus, nisi eam quæ secundum textum est, propter eos qui traditione simplici delectantur, ut quæ videntur eis utilia diceremus, quoniam hæc Dominus futura prophetans præscius veritatis exposuit.

42. Si autem oportet propter eos qui volunt et

¹ Matth. xxiv, 15. ² ibid. 16. ³ ibid. 19. ⁴ ibid. 20. ⁵ I Reg. xxiv, 11. ⁶ Matth. xxiv, 23, 24. ⁷ Act. viii, 9, 10.

(82) Locum sic restitue, quod annuntiatum esse verbum Dei extolletem se et super omne quod unquam, etc.

A possunt ascendere verbo ad altiora, reexplicemus ab initio proposita Evangelii verba, et secundum quod possumus exponamus eadem iterum spiritaliter. Et primum quidem suscipiamus verbum de abominatione desolationis stante in loco sancto. Debet enim qui legit diligens esse, et intelligere, ut non seducatur a desolationis abominatione. Locus igitur sanctus intelligibilis est omnis dictio Scripturæ divinæ, quam locuti sunt sancti prophetæ qui fuerunt a sæculo, Moyses, et post eum cæteri. Non solum autem, sed etiam dictio evangelistarum, vel apostolorum Jesu Christi. In hoc ergo loco sancto omnium Scripturarum tam Veteris Testamenti quam Novi, Antichristus, quod est falsum Verbum, stetit frequenter per hoc ipsum quod stare videtur in Scripturis divinis, ostendens se quasi sit Deus, et quasi ipse sit Christus Deus Verbum, et ipse est abominatio desolationis. Est enim frequenter videre in argumentationibus impiis dogmatum apud hæreticos hanc abominationem desolationis, id est Antichristum verbum falsum, abominationem desolantem a Deo omnem hominem qui receperit eam in se abominationem adversantem veritati, extollentem se super omne verbum quod est extra eum, quod annuntiatum esse extollentem se et super omne verbum Dei, quod unusquisque (82) hominum colere vult, sive vere, sive mendaciter. Nam unumquodque hæreticorum dogma non solum veritati adversatur, sed etiam cæteris dogmatibus similiter falsis. Et quoniam sic extollitur, ut etiam in templo Scripturarum sedeat, per ipsum templum, id est per ipsas Scripturas, volens se ostendere quoniam ipse vere est Deus Verbum, semper ergo qui divinas legit Scripturas, intelligat eas, maxime quando viderit abominationem desolationis, secundum ea quæ diximus, stantem in eo quem exposuimus loco sancto sanctarum Scripturarum. Qui autem intellexerit eum, destruet vera traditione, id est illuminatione adventus Christi qui est veritas, eum verbum qui in alieno loco sancto stare videtur, et intelligens talem abominationem desolationis, irritam faciet eam, et ejiciet a loco sancto in quo stare videtur. Maxime autem destruet eum Christus qui loquitur in eo verum lumen. Iste autem Christus, si in aliquo loquatur volente audire et proficari, non infirmatur, **861** sed omne falsum verbum, quod est abominatio desolationis stans in loco sancto et sedens in templo Dei, quod est Antichristus, interficiet spiritu oris sui per eos qui se præbuerint capaces ipsius. Quod verbum falsum frequenter non stat, sed etiam sedet in templo, quando quasi rationaliter et bene constructum videtur. Qui autem vident hanc abominationem desolationis, ita ut possint de ea dicere : *Non enim versutias ejus ignoramus, in*

eo dum legunt intelligentes quæ vera sunt, fugiant falsum, et recedant ubi eos mendacium comprehendere non valebit. Non autem potest comprehendere mendacium eos qui ex Judæa, littera, fugiunt ad spiritualia et intelligibilia, et sublimes veritatis montes. Ut autem intelligamus: *Fugiant in montes*⁸, accipe exemplum quod dicitur manifeste de fuga laudabili, quale est quod ait Apostolus⁹: *Fugite fornicationem, et quod ait Sapientia*¹⁰: *Quasi a facie serpentis fuge peccatum, vel quale est quod in mysterio dicit Rebecca Jacob*¹¹: *Ecce Esau frater tuus minatur occidere te. Nunc ergo, filii, audi vocem meam, et surgens fuge ad Laban fratrem meum in Carran, et habita cum illo aliquot dies, donec avertatur ira fratris tui.* Et omnis, arbitror, qui filius est Jacob, opera consummans Jacob, intelligens omnem morem odibilem Deo, qui est Esau, fugit quasi intelligens. Si autem non fugiat eum qui fornicarius est et pollutus sicut Esau, et quasi non fugiens Esau, sed cohabitans ei, non fit filius Jacob qui fugerat eum. Ipse autem Jacob habitans cum Laban utiliter sibi et dispensationi quæ erat secundum Deum, abscondit cor suum, ut non annuntiaret ei quoniam fugiebat, et fugiebat ipse et omnia ejus. Bonum est ergo fugere etiam a Laban, et consiliatore carnalium qualitatum, in quibus habitantem non oportet permanere in eis, sed fugere cum omni domo sua. Nam et si voluerit persequi post eum, Deus illum avertet a fugientibus eum, ut, etsi comprehenderit eum postmodum aliquando, nihil mali facere ei possit fiducialiter pronuntianti: *Apud quem inceneris deos tuos, non visus in conspectu fratrum nostrorum: cognosce quid tuorum est apud me, et accipe*¹². Nec enim cognosci poterit aliquid apud Jacob de rebus Laban. In his ergo evangelicis dictis quæ in præsentem tractamus, imperatur ut qui cognoscunt abominationem desolationis stantem in loco sancto, intelligant in eo dum legunt, ut fugiant in montes. Qui ergo in tali Judæa quam diximus, id est in vetustate litteræ, constitutus habetur, fugiat in montes spiritualium novitatum. Et si quis inventus fuerit ascendisse super tectum verbi, et stare in fastigio ædificationis ejus, non descendat inde occasione ut auferat aliquid de domo sua et vadat. Nihil enim opus habebit manens in tecto, et abstinens se ne quando inde descendat. Et si fuerit quis in agro, sive in eo in quo absconditus est thesaurus, sicut Dominus ait in parabola quadam: aut qualis fuit ager ille Jacob plenus, cui assimilaverat eum benedicens pater ipsius, et dicens¹³: *Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni quem benedixit Dominus, in quo agro secundum spirituales benedictiones legis, benedicitor omnis qui secundum legem vixerit, dicente Scriptura*¹⁴: *Benedictus tu in civitate, benedictus tu in agro.* Qui ergo est in tali agro lotius plantationis quam plantavit Pater cœ-

lestis, non revertatur retro. Non enim tantummodo ille qui mittit manum in aratum, et reversus fuerit retro, non est aptus regno Dei, sed etiam qui in agro est quem tradidimus, et reversus fuerit retro causa eorum quæ oportuerat oblivisci, sine dubio incurrit in abominationem desolationis, id est in seductionem verbi mendacis: et maxime si spoliaverit se vestimentum suum vetus, id est veterem hominem cum actibus ejus, et iterum conversus fuerit retro tollere vestimentum suum. Diligenter ergo debemus attendere, ne forte aliquid eorum quæ sunt deorsum, et sunt in domo, velimus descendentes tollere, aut relictum vestimentum retro repetere relinquentes agrum, et conversi retro, cum debueramus appetere ea quæ sunt priora, et oblivisci posteriora, et neque stare in aliqua regione illa, sed in monte salvari, ut non comprehendamur cum his qui sunt combusti propter quod in Sodomis sunt comprehensi.¹⁵

43. *Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus*¹⁶. Quoniam sunt et aliquæ animæ concipientes generationes, manifestavit propheta dicens¹⁷: *A timore tuo, Domine, in utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis quem fecisti super terram.* Sicut enim in prægnantibus formatur et figuratur semen, sic et in anima quæ suscipit verbum, paulatim formatur et figuratur conceptio verbi in ea. Et hoc puto dicere Paulum ad Galatas¹⁸: *Filii mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* In Epistola ad Timotheum¹⁹ dicit idem salvandam mulierem per filiorum generationem, si permanserit in fide, et dilectione, et sanctitate cum castitate. Quæ est autem hæc mulier, nisi anima quæ verbum concipit Dei et veritatis, et parit opera bona similia Christo? Irrationabile autem est existimare de sensibili generatione dictum quod ait²⁰: *Mulier seducta in prævaricationem facta est, salva autem erit per filiorum generationem, si permanserit in fide, et dilectione, et sanctitate cum castitate.* Animæ ergo quæ noviter susceperunt verbum, et adhuc prægnantes constitutæ, ne dum fructificaverunt in eo in utero intelligibilibus habentes, non possunt sustinere stantem in loco sancto adversantem veritati sermonem, neque stare quominus seducantur persuasionibus ejus. Propterea si aliquando abominationem desolationis, secundum quod tradidimus, stantem in loco sancto viderit anima in utero habens, quæ necdum fructificavit ex Verbo, incurrit in væ quod Dominus dicit²¹: *Væ prægnantibus.* Projiciet enim conceptionem, et evacuabitur a spe quæ est in actibus veritatis. Sed et si videatur formatum et fructificatum verbum, non autem fuerit nutritum sufficienter augmentibus et magnum facientibus eum nutrimentis, sed manserit immaturum, secundum similitudinem sugentis factum est, et super hujus-

⁸ Matth. xxiv, 16. ⁹ I Cor. vi, 18. ¹⁰ Eccli. xxi, 2. ¹¹ Gen. xxvii, 42-44. ¹² Gen. xxxi, 32. ¹³ Gen. xxvii, 27. ¹⁴ Deut. xxviii, 33. ¹⁵ Matth. xxiv, 19. ¹⁶ Isa. xxvi, 18. ¹⁷ Iv, 19. ¹⁸ I Tim. ii, 15. ¹⁹ ibid. 14, 15. ²⁰ Matth. xxiv, 19.

moli generationes veniet quod super sugentes. Si autem, sicut in multis exemplaribus scriptum est *væ sugentibus*, dicendum est quoniam animæ sunt quæ lactantur adhuc ad quas dicit Apostolus ²¹ : *Lac vobis potum dedi non escam, nondum enim poteratis, sed nec usque adhuc potestis, adhuc enim estis carnales*. Dicit autem et alibi ²² : *Facti estis opus habentes lacte, et non solida esca. Omnis enim qui lacte alitur, imperitus est verbo justitiæ : parvulus enim est*. Istæ sunt ergo animæ quæ propter infirmitatem, et quia facile seducuntur, non possunt inseductibiliter permanere in conspectu abominationis desolationis stantis in loco sancto : se bictæ enim consentiunt ei, utpote Deo. Et est videre hæreticorum Ecclesias plenas de lamentandis prægrantibus, vel nutrientibus, vel sugentibus. Pleurumque enim animæ quæ in Ecclesia prægnantes fuerunt, aut nutrientes, aut sugentes, fuerunt seductæ a desolationis abominatione : et seductæ ab eo verbo falso qui stat in loco sancto per falsam traditionem dogmatum perversorum, abominationis illius susceperunt *væ* quod a Domino factum est ²³ : *Væ in utero habentibus et nutrientibus*. Non autem quandocunque, sed in diebus illis abominationis desolationis desolationum. Omnis enim qui audit verba iniquitatem in excelsum loquentium, et suscipit ea in diebus ejus, ille abominatione desolationis subditus fit.

44. *Orate autem ut ne fiat fuga vestra hieme vel Sabbato*. Est enim, sicut diximus, quædam fuga hominum secundum præceptum Verbi, ut qui fugit quæ fugere oportet, melior sit eo qui non fugit, [et ideotalia et majora delinquit per hoc quod non fugit,] sed semetipsum subditum facit perdentibus animam malis. Quod est autem constituta fuga atque laudabilis manifeste docet Apostolus, dicens ²⁴ : *Fugite fornicationem*. Fugit autem fornicationem qui omnem occasionem irritantem et provocantem ad fornicandum evitat, et neque juvenibus commiscetur, in quantum potest, ne forte consumatur per eas; neque descendit ad consuetudines eorum talium, sed avertit se omnino ab hujusmodi hominum concitationibus. Qui vult fugere fornicationem, audiat et illud quod dicitur ²⁵ : *Cum saltatrice noli assiduus esse, ne forte consumaris in desideriis ejus*. Fugit autem fornicationem abundantius, qui accendentes et excitatrices seminis escas, in quantum valet, evitat, et vino, si potest fieri, non utitur donec transeat ferventior ætas. Si autem utitur, modico utatur secundum apostolum præceptum dicens Timotheo ²⁶ : *Jam noli aquam bibere, sed vino modico utere propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates*. Et quid plura? Ille est qui fornicationem fugit, et semper fugam istam laudabilem operationem quæ a Deo fugere non permittit. Operatur autem hanc fugam qui promptus est ad fugendam

fornicationem. Et non solum fornicatio nobis est fugienda, sed et omne peccatum. Ideo bene dixit Scriptura ²⁷ : *Quasi a facie serpentis fuge peccatum*. Frequenter autem convenit fugere ab Antichristo, verbo et falsi nominis scientia, maxime quando necdum sic idoneus est homo ut habeat in se Dominum operantem, qui interficit spiritu oris sui ²⁸ persuasiones mendaciorum; nec ascendit ad tantum altitudinis, ut habeat in se cum qui destruit illuminatione adventus sui omnem persuasionem verisimilitudinem veritatis habentem et assimilantem se veritati. Qui autem fugit, debet cognoscere etiam locum ad quem fugere debet, et orare etiam propter tempus, ut non in eo tempore fugiat quod est adversarium fugæ. Loca ergo fugientibus erunt montes, quos Christus ostendit, dicens ²⁹ : *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes*. Et qui fugiunt in istos montes dicant psalmum graduum sic habentem ³⁰ : *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi*. Ideo autem tollit oculos suos in montes, quia scit abundantiam quæ est in montibus illis; propterea dicit ³¹ : *Fundamenta ejus in montibus sanctis*. Et si fugerit in montes quos præcepit Dominus, veniet ad locum sanctum, in quo factus et videns visum illum magnum, dicet quod dictum est ³² : *Transiens ridebo visum hunc magnum*. Et qui hujusmodi est, audiet : *Solve calceamentum pedum tuorum, locus enim in quo tu stas, terra sancta est* ³³. Fugiant ergo in montes qui fugiunt secundum Dei mandatum. Quoniam ergo in tranquillitate animæ constitutæ possunt impetrare fugam salutis, hieme autem comprehendente incurruunt in eos quos fugiunt, ideo orent ut ne fiat fuga eorum hieme vel Sabbato, si quidem vigilaverit Christus in eis. Si autem obdormierit, tunc descendens procella venti in stagnum, descendet etiam super eum qui fugit, quia non [simul] Jesus fugit cum ipso, ostendens ei fugam optimæ viæ. Tamen si descenderit aliquando procella, et hiemem fuerit operata, oret quis et suscitet orationibus suis Christum ut imperet vento et mari ³⁴, ut tranquillitate facta iterum fugiat, ut non comprehendatur a fornicatione, aut avaritia, aut a gloria vana, aut ab aliquo malo persequente se, vel ab ipsa abominatione desolationis, **863** id est dogmate falso.

45. *Orate ut ne fiat fuga vestra hieme vel Sabbato*. Deus in sex diebus fecit opera mundi et requievit in Sabbato. Requievit autem ab operibus mundi quæ facere cepit. Opera autem justitiæ semper sine initio operatur et operabitur sine fine: et sic hominum genus ante Christi adventum operati sunt omnes opera mundi, et nemo requievit ab eis, sabbatizans jugiter ab operibus bonis. Veniens autem Dominus noster Sabbatum nostrum et requies nostra, attulit nobis requiem Sabbati sui, ut sicut ille requievit in Sabbato ab operibus mundi, non

²¹ 1 Cor. iii, 2. ²² Hebr. v, 12, 15. ²³ Math. xxiv, 19. ²⁴ 1 Cor. vi, 18. ²⁵ Eccli. ix, 4. ²⁶ 1 Tim. v, 23. ²⁷ Eccli. xxi, 2. ²⁸ 11 Thess. ii, 3. ²⁹ Math. xxiv, 16. ³⁰ Psal. cxx. ³¹ Psal. lxxxvi, 1. ³² Exod. iii, 5. ³³ ibid. 5. ³⁴ Math. viii, 26. ³⁵ Math. xxiv, 29.

autem requievit ab operibus justitiæ, sic et nos per ipsum sabbatizemus ab operibus mundialibus, et carnalibus, et nocivis, opera autem justitiæ semper exerceamus. Quoniam autem ipse nobis allaturus fuerat hujusmodi Sabbatum, in quo nullum opus faciamus servile, testatur et ipse per Prophetam dicens de indignis Judæis ita ²⁶: *Donec juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam. Et iterum Lamech nomen imponens filio suo Noe in mysterio Christi, ita dixit de eo ²⁷: Et vocavit nomen ejus Noe, dicens, quoniam hic dedit nobis requiem a moribus nostris, et ab operibus manuum nostrarum, et a terra quam maledixit Dominus.* Omnis ergo qui vivit in Christo, semper in Sabbato vivit et in requie requiescens ab operibus malis, operatur autem opera justitiæ incessanter. Multi autem nomen Christi habentes, non gratiam, econtra sabbatizant ab operibus bonis, operantur autem opera mala. Mediocres autem interdum dimitunt sabbatizandum operum malorum, et sabbatizant ab operibus bonis, non bona operantes, sed mala. Quidam autem ab operibus malis sabbatizant, non autem exercent opera bona, cum oporteat non solum mala fugere, sed etiam bona exercere. In tali ergo Sabbato operum honorum, quando bona opera non facit homo Christianus, jubet nos Christus orare ne fuga nostra fiat in illo. Cessante enim te ab operibus bonis, si quidem steteris ante faciem abominationis, et ultro te subdideris ei, voluntarie mortuus es gladio verbi mendacis. Si autem volueris fugere, et abominatio desolationis secuta fuerit te, sine [sive] persecutionibus suis franget te, quia non operantur in te virtutem patientiæ opera tua bona: sine [sive] seductionibus suis capiet te, quoniam intelligentiæ lumen non operatur in te opera tua bona. Nemo enim in tali periculo falsi dogmatis facile superatur et fallitur, nisi quia nudus est ab operibus bonis. Propterea et Apostolus dicit de ipso periculo ²⁸: *Pro eo quod charitatem veritatis non acceperunt, dabit illis operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur homines qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Cum autem viderimus abominationem desolationis, quæ dicta est per Danielem prophetam, stantem in loco sancto, videbimus et magnam tribulationem instantem, qualis facta non est ab initio mundi usque ad illam ipsam, neque fiet postea. Quæ enim major tribulatio quam videre fratres nostros seduci propter sanctum locum a desolationis abominatione stante in eo? Et si quidem amici alicujus aut proximi mors corporalis magnam operatur tribulationem ei qui non fuerit meditatus ut sufferat eam, qualem putas tribulationem ei qui compatitur quando unum passum fuerit membrum, et ei qui viderit quando scandalizatus fuerit aliquis frater? Si autem et quis viderit se ipsum moveri et conturbari a desolationis abomina-

tionem, quasi non sit abominatio desolationis, et viderit se periclitari propter dilectionem quam habet in sanctum locum, ita ut pene consentiat ei abominationi tanquam sit Deus, et tradat semetipsum abominationi quasi Deo, quomodo putas eum tribulari magna tribulatione, qualis non fuit ei ab initio ex quo venit in mundum usque ad illud tempus? Sed nec alia tribulatio talis eum poterit comprehendere aliquando, et maxime si quis trahitur ut existimet abominationem stantem in cælo [loco] sancto, non esse abominationem desolationis, sed Deum Verbum. Adhuc autem et si quis manifeste quidem videat abominationem desolationis stantem in loco sancto, et si sequatur eam, accipiens sibi excusationem de divinis Scripturis, quasi indifferenter liceat Christianitatem negare, dicens denegationem non esse denegationem; et escas immolatorum quasi nihil nocentes manducanti fuerit arbitratus, profrens de Scripturis exempla; et quia indifferenter licet in uno eodemque tempore mulieribus commisceri diversis, quasi et patribus ista facientibus olim: omnibus istis peccatis majus est abominatio desolationis, id est, verbum quod in loco Scripturarum sanctarum consistit, iniquitatem in excelsum loquens et persuadens a Creatore discedere, qui solus et verus est Deus, et credere alteri nescio cui Deo super istum, cui nullus similis est, cum talis noster Salvator dicat ²⁹: *Pater qui misit me, major me est.* Magna ergo tribulatio generatur a desolationis abominatione stante in loco sancto, ita ut talia dicantur de ea ³⁰: *Et nisi abbreviati essent dies illi, non esset salva facta omnis caro. Propter electos autem abbreviabuntur dies illi.* Tanta autem, et sic magna in illa abominatione desolationis sit tribulatio, ut Deus operetur abbreviationem dierum tribulationis illius, superfluum eorum præcedens quod additur a desolationis tribulatione et abominatione. Aliter enim non est possibile ut sanctetur omnis quæ salvanda est caro, nisi acceperit abbreviationem a Deo. Dies enim intelliguntur præcepta et dogmata veritatis posita in Scripturis ad illuminationem intelligentium animarum. **364** Omnes autem intellectus a scientia falsi nominis venientes, qui adduntur sermonibus Scripturarum et conjunguntur, intellige mihi additamenta esse supra magnitudinem naturalem dierum Scripturæ: quod additamentum bonus Deus abbreviat per quos vult. Et quotiescumque videris adventu verbi veritatis in sensu tuo præcidi altitudines extollentes se adversus scientiam Dei, toties intellige abbreviatos dies tribulationis, et circumcisam superfluum magnitudinem, quam contra naturam abominatio desolationis semper superaddidit diebus Domini qui sunt in Scripturis. Et propter electos abbreviantur dies illi, ut videntes in sensu suo præcisionem superfluitatis dierum, et remanentem illam solummodo lucem quæ secundum

²⁶ Psal. xciv, 11. ²⁷ Gen. 9, 29. ²⁸ II Thess. II, 10. ²⁹ Joan. xiv, 28. ³⁰ Math. xxiv, 22

verbum est veritatis, nihil patiantur a desolationis abominatione, vel eo quod additum fuerat super veros et naturales dies Scripturarum.

46. *Tunc si quis vobis dixerit : Ecce hic Christus, ecce illic, nolite credere. Exsurgent enim pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis : Ecce in solitudine est, nolite exire; ecce in domibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, et apparet usque ad occidentem, ita erit adventus Filii hominis. Ubique enim fuerit cadaver, illic congregabuntur aquilæ*⁴¹. Quoniam diximus abominationem desolationis stantem in loco, esse mendacii verbum quod in loco Scripturarum sancto stare videtur, dicit aliquis, et quomodo quasi non stante ea illic ita dicit aliquis discipulis Christi : *Ecce hic Christus, ecce illic*. Alius autem dicit : *Ecce in solitudine est* ; alius autem : *Ecce in domibus*. Vide ergo si ad hæc dicere possumus quod ait : *Ecce hic, ecce illic* ; quoniam *ecce hic, ecce illic*, non extra Scripturam foras aspiciendum est. Dicit enim qui seducere voluerit nos et defendere contraria veritati : *Ecce hic Christus*, demonstrans verbi gratia hunc Evangelii locum. Alterius autem erroris auctor dicit : *Ecce hic Christus*, offerens ad exemplum alterum textum, qui videtur defendere mendacii illius verbum quod proposuit vindicare ; et sic ex lege, et prophetis, et apostolis profert unusquisque quæ videntur defendere mendacium illud utpote veritatem. Vel sic impletur quod ait : *Ecce hic Christus, ecce illic*, ostendens non Christum, sed aliquem fictum ejusdem nominis, utputa, secundum Marcionis doctrinam, et secundum traditiones Valentini, aut Basilidis longam fabulositatem, aut secundum Apellis adversus Paulum testimonium falsum. Erunt autem et alii plures qui dicturi sunt discipulis ex divinis Scripturis, conjungentes eius suum proprium sensum : *Ecce hic Christus, ecce illic*. Si autem dixerint vobis : *Ecce in solitudine, nolite exire; ecce in domibus, nolite credere*. Quidam enim secreta proferentes dicunt : *Ecce in solitudine*. Quando enim secretas et non vulgatas Scripturas proferunt ad confirmationem mendacii sui, videntur dicere : *Ecce in solitudine verbum est veritatis*. Secretæ enim Scripturæ, recte solitudines appellantur, in quibus aut pauci sunt credentes, aut nullus. Quoties autem canonicas proferunt Scripturas in quibus omnis Christianus consentit et credit, videntur dicere : *Ecce in domibus verbum est veritatis*. Sed nos illis credere non debemus, nec exire a prima et ecclesiastica traditione, nec aliter credere nisi quemadmodum per successionem Ecclesiæ Dei tradiderunt nobis. Vel sic eorum verborum falsorum professores quidam quidem nec ab initio simulant Scripturas, et sic fallere tentant. Ideo, existimo, eos sermones qui sunt omnino extra Scripturam

ostendere volens dixit : *Si dixerint vobis : Ecce in solitudine est, nolite exire*, de regula fidei. Eos autem qui ad schisma simulant divinas Scripturas, ostendere volens dixit : *Si dixerint vobis : Ecce in domibus, nolite credere*. Quodcumque professi fuerint de Scripturis, et de mysteriis quæ sunt in eis ad demonstrationem, nolite credere quæ dicuntur. Veritas enim similis est fulguri egredienti ab Oriente, et apparenti usque ad Occidentem : qualis est veritas Ecclesiæ Dei : ab ea enim sola sonus in omnem terram exiit, et in fines orbis terræ verba eorum⁴², et velociter currit sola vere veritas Dei⁴³.

47. *Sicut fulgur enim exit ab Oriente et apparet usque ad Occidentem, ita erit et adventus Filii hominis*⁴⁴, et reliqua. Scire debemus et illud, quoniam B veritatis fulgor non aliquo quidem Scripturarum loco apparet, ex alio autem Scripturarum loco : non defenditur, sed ex omni loco Scripturarum, id est sive ex legis, sive prophetarum, sive ex Evangeliorum, sive ex apostolorum Scriptura defenditur : et exiens hic fulgor veritatis ab Oriente, id est ab initiis Christi, apparet usque ad dispensationem passionis ipsius, in qua est occasus ipsius. Et huic tali fulguri similis est Filii hominis adventus, id est verbum veritatis. Et sic autem intelligere possumus quod ait : *Exit ab Oriente, et apparet usque ad Occidentem*. Christus Verbum esse, et veritas, et sapientia ostenditur a primo initio creaturæ mundi usque ad novissimam apostolorum Scripturam, id est a Genesi usque ad apostolicos libros, post quos C nullis scripturis ita credendum est sicut illis. Aut ita, quoniam lex et prophetae usque ad Joannem, in quibus est fulgor veritatis : et oriens quidem est lex, occidens autem finis legis Joannes. Sola autem Ecclesia neque subtrahit hujus fulgoris verbum et sensum, neque addit quasi prophetiam aliud aliquid. Sed si oportet subtiliter quaerere quod non 865 singulariter dicta est Oriens, neque singulariter Occidens, sed ita, ab orientibus usque ad occidentes, dicemus quoniam una oriens, et una occidens, lex et prophetae usque ad Joannem ; alia oriens usque ad occidentem, Christus Jesus usque ad Paulum, cui novissimo apostolorum quasi abortivo apparuit Christus⁴⁵. Considera autem et hoc, quoniam unam superius diximus abominationem desolationis, quæ dicta est per Danielis prophetam⁴⁶, stantem in loco sancto : superaddit autem quasi de multis, *exsurgent enim pseudochristi*. Generaliter enim unus est Antichristus, species autem illius multæ ; tanquam si dicamus, mendacium generaliter unum est, secundum differentias autem falsorum dogmatum inveniuntur multa esse mendacia. Si enim mendacium nihil differt a mendacio, puta Basilidis, aut Marcionis, aut Valentini, aut Apellis, aut aliquorum similium, unum videtur esse mendacium. Hi autem secundum diversa dogmata mentiuntur, multi sunt qui exsurgunt. Ili

⁴¹ Matth. xxiv. 25 et seqq. ⁴² Psal. xviii, 5. ⁴³ Psal. clvii, 15. ⁴⁴ Matth. xxiv, 27. ⁴⁵ I Cor. xv, 8. ⁴⁶ Dan. ix, 27.

enim sunt antichristi, et quicumque post eos resurrexerint. Sicut autem veri Christi et unius facti sunt qui a sæculo fuerunt sancti prophetæ, prænuntiantes Christi passiones et postmodum glorias ejus futuras, sic mihi intellige secundum unumquemque pseudochristum, multos ejus falsos prophetas. Non ergo alicujus unius mendacii doctores, sed omnium pseudoprophetæ sunt illius Antichristi, cujus falsos sermones prædicant quasi veros et docent. Secundum hæc ergo quæ diximus, qui ecclesiastice docent verbum, prophetæ sunt Christi. Qui autem Marcionis vel alicujus eorum prædicant verbum falsum, prophetæ sunt Antichristi ejus qui est secundum Marcionem, id est illius mendacii quod introduxit Marcion; et alii falsi prophetæ sunt mendacii illius quod est secundum Basilidem; alii vero illius quod secundum Apellem. Similiter dicitur et de prædicatoribus singularum hæresum. Omnia enim et persuasoria quæ proferruntur ad defensionem Antichristi verbi, signa sunt illius Antichristi et prodigia: quæcunque suggeruntur a sapientissimo omnium bestiarum terræ serpente⁴⁷, et a magno sensu principe Assyriorum, signa sunt magna et prodigia, ut in errorem inducantur, si possibile est, etiam electi. Exaggerationis autem sermo est dicens, *si possibile est*, non enim pronuntiavit neque dixit, ut in errorem mittantur etiam electi, sed ostendere vult quoniam frequenter valde persuasorii sunt sermones hæreticorum, et commovere potentes etiam eos qui sapienter audiunt. Sed prædicante nobis omnia Salvatore, neque in solitudinem exeamus, neque qui profitentur Christum in domibus esse, credamus. His autem quæ diximus, adjiciamus adhuc quoniam omnis sermo profitens se esse veritatem, cum non sit veritas, sive apud gentiles, sive apud barbaros, aliquo modo Antichristus est, volens seducere quasi veritas, et separare ab eo qui dixit⁴⁸: *Ego sum veritas*. Propterea non debemus attendere eis qui dicunt: *Ecce hic Christus*, non autem ostendunt eum in Ecclesia quæ plena est fulgore ab oriente usque ad occidentem, quæ plena est lumine veræ, quæ est columna et firmamentum veritatis, in qua tota totus est adventus Filii hominis dicentis omnibus qui ubique sunt: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vitæ, usque ad consummationem sæculi*⁴⁹. Et ubicunque fuerit quod est secundum dispensationem passionis ejus, cadaver ejus, qui ideo cecidit ut erigat eos qui ceciderunt, illuc congregabuntur non qualescunque, sed aquilæ discipuli. De quibus etiam propheta dicebat⁵⁰: *Pennigerabunt sicut aquilæ, et current, et non laborabunt, et ibunt, et non esurient*. Et Salomon in Proverbiis⁵¹ assimilat eum qui in Deo est dives, dicens: *Paratæ sunt ei pennæ sicut aquilæ, et convertetur in domo prepositi sui*. Et vide

A quoniam non dixit: Ubicumque fuerit cadaver, ibi congregabuntur vultures, aut corvi; sed volens ostendere magnificos et regales esse omnes qui in passionem Domini crediderunt, proprie dixit: *Ubi fuerit cadaver, illuc congregabuntur et aquilæ*.

48. *Statim post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo, et virtutes cælorum movebuntur. Et tunc apparebit signum Filii hominis in cælo, et tunc plangent se omnes tribus terræ*⁵². Considerantes majores propositiones incurrere quam est sensus hominum, etiam eorum qui plurimum in sapientia profecerunt præ aliis, age discutiamus sermonem: primum quidem quærentes quæ facile recipi possunt ad expositionem evangelici textus, quasi Domino in ipso prophetante: deinde requiramus quæ sit veritas horum verborum secundum eos qui altius et subtilius esse aliquid arbitrantur in verbis, servantes consequentiam moralium traditionum etiam in his, quemadmodum supra. Dicit ergo aliquis: Quemadmodum in magnis ignibus succendi incipientibus, tenebræ ex fumo plurimo videntur extolli, sic in consummatione mundi ab igne qui accendendus est, obscurantur etiam luminaria magna, ut, sole obscurato, consequenter obscuratione solis etiam luna impedita, nec a sole percipere lumen nec proprium lumen dare sinatur. Et sic necesse est commendant mundi naturam primum tenebræ magnæ: sic autem permarscescente stellarum lumine, reliquum earum corpus crassius factum ut non valeat exaltari sicut primum cum a lumine ipso portatum extollebatur, cadet de cælo. His accidentibus consequens est cælorum rationabiles virtutes, **866** patientes stuporem, commotionem aliquam pati et conturbari, remotas videlicet a primis functionibus suis. Ita qui hæc sic intelligit esse, adjiciat quia signum Filii hominis in quo cælestia facta sunt quæ in cælis erant et quæ in terris, tunc apparebit: utputa, virtus quam operatus est Filius suspensus in ligno; et in cælo maxime fulgebit signum ipsius; et homines ex omnibus tribubus qui prius non crediderunt Christianitati annuntiata, adhuc autem male de ea dixerunt, tunc recognoscentes per signum illud manifestatum, plangent se, et lamentabunt propter ignorantiam suam atque peccata, quia verbum Domini figuraliter non receperunt. Alius vero aliter arbitrabitur de his verbis: quoniam sicut hæc verba demonstrant, nec per ignem fiet mundi corruptio, sed per defectionem ipsius. Et alius utitur exemplo, quoniam sicut deficiente lumine lucernæ paulatim minuitur lumen, sic cælestium luminum deficiente nutrimine, sol obscurabitur, jam non habens super se venientia spiramenta ab eis. Majori autem luminari hæc patiente, multo magis et luna nec ipsum poterit exhibere splendorem igneum

⁴⁷ Gen. iii. ⁴⁸ Joan. xiv, 6. ⁴⁹ Matth. xxviii, 20. ⁵⁰ Isa. xl, 51. ⁵¹ xxiii, 5. ⁵² Matth. xxiv, 29, 30.

illum, et secundum defectiones suas apparentem. His ergo contingentibus super solem, lumen etiam stellarum deficiet, ut quod remanserit in eis quasi terrenum cadat de cœlo: et omnes cœlorum virtutes his accidentibus movebuntur. Sicut enim in dispensatione crucis, sole deficiente tenebræ factæ sunt super omnem terram, sic et signo Filii hominis apparente in cœlo, deficiet solis lumen, et lunæ, adhuc et stellarum, quasi consumptum a multa virtute signi illius. Quo apparente, quæ tunc in terris remanserint tribus plangent se. Utetur ad hæc exemplo Isaïæ prophetae dicentis hoc modo: ²³ *Ecce dies Domini insanabilis venit, iræ et furoris, ponere orbem terræ desertum, et peccatores perdere ex ea. Stellæ enim cœli, et Orion, et omnia ornamenta cœli non dabunt lumen suum, et obscurabitur in oriente sol, et luna non dabit claritatem suam. Et præcipiam orbi terræ mala, et impiis peccata eorum: Item et de Joel talia ²⁴: Ante faciem ejus confundetur terra, et movebitur cœlum. Sol et luna contenebricati, stellæ non dabunt lumen, et Dominus dubit vocem suam ante faciem virtutis suæ, quia valida sunt castra ejus nimis, quoniam sortita sunt opera verborum ejus. Item ²⁵: Et dabo prodigia in cælo sursum, et in terra, sanguinis, et ignis, et vaporum. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, priusquam veniat dies Domini magnus et præclarus. Et his similia multa invenies in Scripturis, si nihil aliud in locis evangelicis aspiciere volueris præter simplicia verba. Nam et secundum hoc quod dicit, tunc plangent se omnes tribus terræ, quasi nulla opus habens interpretatione, accipies de propheta Zacharia talia verba: Et eris in i'la die, quarum auferre omnes gentes quæ venient super Jerusalem, et effundam super domum David, et super omnes habitantes in Jerusalem spiritum gratiæ et miserationis: et respicient ad me propter quod saltaverunt, et plangent super se plangentem sicut super dilectum, et dolebunt dolore sicut super primogenitum. In illo die magnificabitur plangens super Jerusalem sicut plangens mali granati in campo excisi, et planget se terra per tribus; tribus domus David seorsum, et mulieres eorum seorsum; tribus domus Nathan seorsum, et mulieres eorum seorsum; tribus domus Levi seorsum, et mulieres eorum seorsum; tribus domus Simeon seorsum, et mulieres eorum seorsum; omnes tribus quæ subrelictæ sunt, seorsum, et mulieres eorum seorsum²⁶. Videbitur ergo quibusdam usque hoc interpretationem debere producere, et nihil discutere supra textum.*

49. Quoniam autem qui loquitur de Scripturis divinis, debet curare non solum simplices, ut negligat causa eorum illos qui possunt abundantius sustinere verborum subtilium naturam, ne forte falsæ sint traditiones hujusmodi, et nihil tale, quale debet esse quod a Deo dici debeat de hujusmodi rebus: propter hujusmodi ergo viros pauca

A quædam, secundum quod possumus, moraliter exponemus. Dicent autem hujusmodi homines: Quomodo potest dici de sole quoniam obscurabitur lumen ejus, quando Isaïas propheta profectum aliquem solis in consummatione fore declarat, hic autem sermo ademptionem? Similiter et de luna Isaïas quidem refert quoniam erit sicut sol, præsens autem sermo, quia non dabit lumen suum. De stellis autem talia dicent, quoniam de terra in cœlum multum spatium est, maxime ad zonam mediam in qua non sunt erraticæ stellæ; secundum considerationem ergo altitudinis ejus est existimare, quoniam nisi supra modum essent magnæ stellæ, neque tanto spatio lumen eorum videretur ab omnibus qui sunt in omni parte terrarum. Sicut autem quidam dicere tentant, aut omnes aut plures earum majores esse quam ipsa est terra, argumento utentes ad commendandam rationem verborum suorum, quoniam omne cœlum in modum spheræ collectum universam complectitur terram, dicent etiam aliquid tale: quoniam qui veritatem dictorum istorum simpliciter ex ipso colligunt textu rem natura ipsa impossibilem dicunt ut possibilem, ut stellæ tantæ magnitudinis cadant de cœlo. Quo enim et cadant cum magnitudine earum non sufficiat terra, nec capere possit, ut ita dicam, magnitudinem duarum stellarum? Pone tamen capere eam duas vel tres, nunquid et tantam multitudinem capere potest? Ne ergo aliquid aliud **867** forte moraliter sentire oportet in Scripturis divinis. Et audaciæ quidem est, necessarium autem: tamen multo tractu opus est in his locis, cui vult simul et possibilitatem ostendere Scripturarum, et veritatem. Dicit ergo observandum, solem esse diabolum qui transfiguratur se in angelum lucis, et quasi sol multos seducit. Quoniam ergo in consummatione ne est arguendus, cum sit tenebræ, simulat autem esse se solem, propterea de illo intelligi potest quod ait, *sol obscurabitur*. Et dicit honestiorem esse hanc rationem, quam existimare talem solem passurum obscuritatem. Omnes, inquit, consentire convenit absque periculo aliquo huic probato sermoni de hujusmodi sole sic observando [obscurando]. Et secundum consequentiam hujusmodi solis intelligenda est etiam luna quæ videtur illuminari ab hujusmodi sole. Omnis enim Ecclesia malignantium, quæ frequenter lumen se habere et dare promittit, tunc autem arguta et manifestata cum reprobat dogmatibus suis, non dabit claritatem suam. Sed et quicumque sive in dogmatibus, sive in virtutibus falsis, hominibus quidem promittebant veritatem, mendacis autem seducebant se attendentes, hi convenienter dicendi sunt stellæ cadentes de cœlo. De cœlo autem, ut ita dicam, suo, ubi erant altitudines constitutæ extollentes se adversus scientiam Dei. Ad commendationem autem sermonis hujusmodi, utentur exemplo Proverbiorum dicente: *Lumen ju-*

²³ Isa, xiii, 9-11. ²⁴ Joel, ii, 10, 11. ²⁵ ibid. 30, 31. ²⁶ Zach. xii, 9 et seqq.

storum semper inextinguibile est, lumen autem impiorum exstinguetur⁸⁷. Scientiam quidem veram quam illuminaverunt sibi qui audierunt dicentem: *Illuminate vobis lumen scientiæ*, lumen esse justorum, falsam autem scientiam lumen esse impiorum, et sanctorum quidem lumen semper inextinguibile esse, cadentium autem a veritate lumen exstingui. Obsecrabitur ergo lumen solis illius quem diximus, et lunæ illius quam exposuimus; sed et omnes qui extollunt se contra scientiam Dei, cadent ab altitudine sua qua se arbitrati sunt esse cælum. Forsitan et sic convenit quod est dictum⁸⁸: *Videbam Satanam sicut fulgur cadentem de cælo*. His autem accidentibus de hujusmodi sole, et luna, et stellis, virtutes cælorum divinæ non omnino immobiles erunt; sed movebuntur quando arguitus fuerit ille sol et obscuratus, et luna illa non exhibebit claritatem suam, et tales stellæ ceciderint, sicut et Judas dicit in Epistola sua. Tunc quod clarum est apparebit in cælo, et omnis qui portavit imaginem Cælestis. Cum autem hæc ita fuerint facta, tribus quidem cæli lætabuntur; terræ autem tribus quæ imaginem portaverunt terræ, plangent se. Adhuc autem pro commendanda hujusmodi sua traditione adjiciet dicens qui hanc fecit interpretationem, quoniam, sensibili sole obscurato (ut hoc ita esse concedatur), et luna claritatem non dante, et cadentibus stellis, nec est possibile esse hominum tribus in terris. Si autem possibile non est, utique nec secundum quod loquitur textus, *et plangent se tribus terræ*. Tunc ergo, sicut ait Dominus in Evangelio, qui nunc ridet, plangent se, et plangent quasi qui in tribubus terræ. Secundum hæc et Isaïæ sermones et Joëlis tentabit interpretari, qui vult ad moralem expositionem sublevare quæ dicta sunt. Adhuc autem ad ea quæ dicta sunt de cadentibus stellis, non sine ratione est assumere de Revelatione Joannis, de tertia parte stellarum tracta a cauda draconis in terram. Dicit enim ita: *Et visum est aliud signum in cælo: et ecce draco magnus rufus habens capita septem, et cornua decem, et super capita sua cornua septem; et cauda ejus traxit tertiam partem stellarum cæli, et misit eas in terram*⁸⁹. Omnia hæc exponere singillatim de capitibus septem draconis, quæ forsitan possunt referri ad aliquos principes rerum nequitæ, sive ad tanta ducentium ad mortem peccata, non est temporis hujus: exponetur autem tempore suo in Revelatione Joannis. Sed et decem cornua dicere, quoniam sunt regna serpentiniæ malitiæ, et habentis serpentis naturam, et semper pectore et ventre incedere per peccata, nec modo exponere tempus est. Quid narratio præsens de septem diadematis quæ draco videtur habere super septem capita sua? Utoputa diademata per singulos qui junguntur suscipit aliquod caput draconis. Has autem principales expositiones atque probationes oportet fieri

A cum ipse liber propositus fuerit nobis ad exponendum: nunc autem hoc solum oportet de Revelatione illa exponere, quoniam cauda draconis traxit tertiam partem stellarum cæli, et misit eam in terram. Existimo enim quoniam qui debet audire: *Post Dominum Deum tuum ibis*, et: *Venite post me*⁹⁰, et ad hæc quidem obstruit aures suas, peccatum autem sequitur, trahitur a cauda draconis vadens post eum. Si autem contigerit eum qui sic vixit ut audiat: *Vos estis lux mundi*⁹¹, et aliquando splenduerint opera ejus bona, hic aliquando constitutus stella, et in cælo habens conversationem, si avulsus fuerit a dracone in terram, hic erit stella a cauda draconis tracta et missa in terram. Sic stellæ a cauda draconis trahuntur et mittuntur in terram. Sunt autem aliæ quarum pars aliqua obscuratur, et quod majus est quidem, luminosum est, quas videtur ostendere de Revelatione sermo sic habens⁹²: *Et quartus angelus tuba cecinit, et percussa est tertia pars lunæ, et tertia pars stellarum, ut obscuraretur tertia pars eorum*. Sunt quidam autem qui nec omnino servaverunt quod dictum est⁹³: *Sic luceat lumen vestrum coram hominibus*, nec omnino exstincti⁸⁶⁸ et obscurati sunt, sed ex parte. Quidam enim propter scientiam quidem fulserunt sicut splendor cæli, quidam autem propter conversationem facti sunt sicut stellæ. Sed videtur quibusdam non consequenter secundum præcedentes expositiones hæc protulisse et pro parte exposuisse. Quoniam illic quidem stellas casuras diximus, qui videbantur fuisse stellæ, non autem erant; hic autem de his qui vere fuerunt stellæ, et aut ad plenum ceciderunt, aut ex parte. Ad quos respondeamus quoniam proferentes exempla hæc quæ protulimus, hoc demonstravimus quia omnino stellæ homines sunt intelligendi, non quales stellæ. Alioquin ille locus suam habet interpretationem, et hic suam. Tamen his ita factis parebit signum *Filii hominis in cælo, et plangent se tunc tribus terræ*. Ad hæc non est absurdum uti exemplis Zachariæ prophetæ ita habentibus: *Et erit in illa die, quæram auferre omnes gentes quæ veniunt super Jerusalem, et effundam super domum David, et super habitantibus in Jerusalem spiritum gratiæ et miserationis, et respiciant ad me quoniam saltaverunt, et plangent super se planctum sicut super dilectum, et dolebunt dolore sicut super primogenitum. Et in die illo magnificabitur planctus in Jerusalem sicut planctus mali granati excisi in campo, et planget se terra per tribus; tribus domus David secundum se, et mulieres eorum secundum se; tribus domus Nathan secundum se, et mulieres eorum secundum se; tribus domus Levi secundum se, et mulieres eorum secundum se; tribus domus Simeon secundum se, et mulieres eorum secundum se, et omnes relictæ tribus, secundum se, et mulieres eorum secundum se*⁹⁴. Omne igitur terrenum agmen cum sit tribus terræ,

⁸⁷ Prov. xiii. 9. ⁸⁸ Luc. x. 18. ⁸⁹ Apoc. xii. 3, 4. ⁹⁰ Matth. v. 16. ⁹¹ Zach. xii. 9 et seqq.

⁹² Matth. iv. 19. ⁹³ Matth. v. 14. ⁹⁴ Apoc. viii. 12.

quod esse sibi ipsi attribuerunt, maxime si oportet in aliquo peccatorum abundantius plangere, plangent cum similibus suis. Arbitror autem per hæc ostendi differentias eorum qui videntur in fide fuisse et in suo agnitione, non autem placuerunt Deo. Est ergo domus David plangens, qui ex populo constituti digna planctu egerunt, aut de regibus et magnatibus. Qui autem ex doctoribus male vixerunt, sunt tribus Nathan plangens, quoniam Nathan fuit propheta; docere autem est prophetare. Ita qui sunt peccatores ex his qui præpositi fuerunt Ecclesiæ, et sacerdotium habuerunt injunctum, et non bene dispensaverunt præposituram suam, tribus sunt domus Levi plangens. Et verum quidem dicere, vel de his quæ diximus, vel de tribu Simeon, Dei solius est: nos autem in præsentem apertam, quoniam omnes qui catechizati fuerunt et instructi sunt divino mysterio, nec fuerunt ordinati in aliqua tribuum quas diximus supra, et peccaverunt peccata gravia, quales sunt plurimi laicorum, tribus sunt Simeon: reliqui autem homines, quas dixit tribus relictas, quas specialiter non nominavit. Non autem qualecunque est opus dicere et de mulieribus singularum tribuum plangentibus se secundum se. Et videri si potes in singulis quibusque classibus eos quidem qui corporaliores et mundialiores fuerunt, dicere mulieres; qui autem eorum comparatione meliores fuerunt, viros fuisse.

50. *Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum virtute et gloria multa* ⁶⁵. Quoniam videtur suscepisse Ecclesia catholica cum aliis traditionibus etiam de Christi adventu secundo, quoniam erit in gloria manifestum est. Utrum autem secundum quod scriptum est in hoc loco, nubes corporales atque sensibiles existimare debemus vehiculum esse ipsius, et secundum hujusmodi nubes multam illam virtutem et gloriam expectare debemus, aut juxta observationem verbi simplicioris, etiam moraliter est considerandum, aut nec omnino observare debemus simplicitatem verbi, sed solummodo morale exsequi intellectum, non cujuscunque est deliberare et diligenter scrutari singula loca, et postquam tractaverit verbum secundum ea, sic pronuntiare quid potissimum verius sit eorum, et continens evangelicum sensum, et voluntatem Christi, qui ista locutus est. Sed age, nos pauca de modica virtute, si tamen vel ipsam habemus, exponamus his in locis, et primum quidem secundum textum. Videbunt oculis corporalibus Filium hominis in specie humana venientem super nubes supernas, quæ ideo nubes cæli dicuntur, cum virtute et gloria multa. Et conveniunt huic expositioni quæ superius in Evangelio dicuntur hoc modo ⁶⁶: *Cum assumpsisset Jesus Petrum, et Joannem, et Jacobum, eduxit eos super montem excelsum nimis, seorsum, et transfiguratus est coram eis, et splenduit facies ejus sicut sol, et*

*A vestimenta ejus facta sunt sicut lumen, et visus est eis Moyses et Elias colloquentes cum eo. Et ecce, inquit, nubes lucida obumbravit eos, et ecce vox de nube dicens: Hic est Filius meus dilectus in quo complacui, ipsum audite. Sicut ergo quando transformatus est, resplenduit facies ejus sicut sol, et vestimenta ejus facta sunt sicut lumen, et vox venit de nube dicens: Hic est Filius meus dilectus in quo complacui, sic cum venerit iterum, forsitan in speciem transformabitur gloriosam: aut sicut tunc transformatus est coram tribus discipulis suis, postea venit non super unam nubem, sed super multas, quæ erunt vehiculum ejus. Quoniam autem consequens est ut in meliorem gloriam reformetur, quam fuit transformatus in monte, manifestum est ex eo quod tunc quidem coram tribus tantummodo transformatus est, in consummatione autem ⁸⁶⁹ mundi totius apparebit in gloria multa, ut videant eum omnes in gloria. Et tunc quidem descendens lucida nubes adumbravit eos, postea autem multæ nubes portabunt Filium hominis venientem cum vehiculo digno gloriæ suæ. Dicit autem aliquis, quoniam sicut in fictione hominis accepit Deus limum de terra, et finxit hominem, sic, ut appareat gloria Christi, accipit Deus de cælo et de cælesti corpore, et incorporavit primum quidem in nubem lucidam, in consummatione autem in nubes lucidas, propter quod et nubes cæli dicuntur, secundum quod et limus terræ est dictus. Et dicit Patrem talia miranda donare Filio suo qui seipsum humiliavit, et propter dilectionem non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens ⁶⁷, et factus est agnus Dei ut tollat mundi peccata ⁶⁸. Propter hoc enim et Deus superexaltavit eum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen ⁶⁹. Non solum autem exaltavit eum secundum spiritum, sed etiam secundum corpus, ut per omnia sit exaltatus. Et corpus quod suscepit de virtute Altissimi, et de Virgine hujusmodi ministerium ministrante, debebat honorari ut et super talibus nubibus veniret; forsitan super nubibus animatis et rationalibus ut ne sine anima et irrationabile esset vehiculum Filii hominis glorificati, sicut fuit sine anima currus, irrationabiles autem equi in quibus visus est assumi Elias, secundum Scripturam dicentem ⁷⁰: *Et ecce currus igneus et equi ignis. Quoniam autem animatæ et rationabiles nubes erunt, quæ erunt vehiculum Filii Dei, proferimus exempli causa quod dicitur ⁷¹: Et veritas tua usque ad nubes. Et iterum ⁷²: Mandabo nubibus ne pluant super illam pluviam. Maxime autem ex eo quod dicitur ⁷³: Et ecce nubes lucida adumbravit eos, et ecce vox de nube dicens non quia nubes Filii erat Pater, sed, ut ita dicam, verbum Dei factum est ad eam, sicut factum est ad prophetas. Et sicut qui audit Isaiam dicentem ⁷⁴: Filios genui et exalta- vi, ipsi autem me spreverunt, non Isaiam, sed Deum**

⁶⁵ Matth. xxiv, 30. ⁶⁶ Matth. xvii, 1 et seqq. ⁶⁷ Philip. ii, 6. ⁶⁸ Joan. i, 36. ⁶⁹ Philip. ii, 9. ⁷⁰ IV Reg. ii, 11. ⁷¹ Psal. lvi, 11. ⁷² Isa. v, 6. ⁷³ Matth. xvii, 5. ⁷⁴ Isa. i, 2.

Patrem audit in Isaia; sic qui audiebant de nube A vocem dicentem, *Hic est Filius meus dilectus*, non nubem, sed Patrem in ea testificantem gloriæ Filii audiebant. Si ergo ante passionis dispensationem talis fuit nubes prophetans, quid debemus dicere de nubibus cœli super quibus *venientem Filium hominis* videbunt *cum virtute et gloria multa* qui viderint eum tunc? Et si quidem ut ne terram calcaret Filius Dei in Jerosolymis, diligentes eum straverunt vestimenta sua in via, neque asellum qui portabat eum volentes terram calcare, quid mirum si Pater et Deus omnium nubes sternat cœlestes sub corpore Filii descendentis ad opus consummationis? Et primum quidem venit Jesus cum virtute et gloria qua glorificaverat eum Pater, ex qua virtute faciebat signa et prodigia in populo, et omnem infirmitatem B et languorem sanabat; propter quam et dicebat ⁷⁶: *Tetigit me aliquis, ego enim scio virtutem de me exiisse*. Omnis autem illa virtus comparatione virtutis illius multæ cum qua in fine venturus est, modica erat. Virtus enim erat exinanientis seipsum. Virtus autem illa multa de qua scribitur: *Videbunt Filium hominis venientem super nubibus cum virtute et gloria multa* ⁷⁶, erit Dei Verbi qui restitutus est in statum quem habuit a principio apud Deum prius quam exinaniret seipsum. Sic et multam gloriam ejus intellige, incipiens a gloria vultus Moysi, et transiens ad Eliam, qui visi sunt in gloria quando facta est species vultus Filii Dei altera, et mutatum est vestimentum. Intelligens autem etiam quod dicitur ⁷⁷: *Si enim quod evacuatur, per gloriam, multo magis quod manet, in gloria*, videbis multam illam gloriam Filii, de qua scriptum est, *cum virtute et gloria multa*. Adhuc autem magis intelliges de qua loquitur textus, accipiens de Actuum volumine quod taliter habet ⁷⁸: *Et cum hæc dixisset, videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum. Et cum intenderent in cœlum eunte illo, ecce duo viri steterunt in veste alba, qui et dixerunt: Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum*. Si enim credimus istis quibus nubes dicitur eum suscepisse, et sustulisse in cœlum, quomodo non secundum textum veniet de cœlo, sicut viderunt eum euntem in D cœlum discipuli ejus? Et in Revelatione Joannes similiter dicit ⁷⁹: *Ecce veniet cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt*. Intelligat autem qui potest, utrum id ipsum est super nubes cœli venire eum, et cum nubibus eum venire; aut aliæ quidem sunt nubes super quas veniet, aliæ autem cum quibus veniet? Considera autem in visione Ægyptia Isaiam dicentem ⁸⁰: *Ecce Dominus sedet super nubem levem, et veniet in Ægyptum*. Utrum Ægyptum dicit hanc quæ communiter intelligitur, an totum mundum. Secundum enim ipsum Joan-

nem ⁸¹, locus in quo Dominus eorum crucifixus est, vocatur spiritaliter Sodomam et Ægyptum, sive totus mundus, sive Judæa, Sodomam et Ægyptum appellatur. Qui autem super nubem levem venit in Ægyptum, primum ascensionem faciet in Judæam. Rationis est enim venientem eum iterum, illic primum fieri. Sodomam autem ubi Dominus eorum crucifixus est appellatur, sicut et aliquando dictum est ad populum illum et principes ejus: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, attendite legem Dei, plebs Gomorrhæ* ⁸². In his traditionibus utitur etiam illud quod dicitur ⁸³: *Rapiemur in nubibus* **870** *obivium Domino in aerem, et sic semper cum Domino erimus*. Et dicit: Si beati homines in nubibus rapiuntur in aerem, quid mirum est in nubibus Filium Dei venire cum virtute et gloria multa? Item nubes obumbrabat populum venientem ex Ægypto. Si ista creduntur, quomodo non consequens est Domino populi in vehiculum fieri nubes cœlestes ut sedeat super eas? Si autem recipitur liber qui dicit: *Quoniam sapientia est quæ facta est populo tunc columna nubis in die, et flamma ignis in nocte*, dicit aliquis quoniam nubes super quibus videbunt Filium hominis venientem, virtus Altissimi est et Spiritus sanctus, quæ sicut ei in nubibus cœli, ut veniat illis inventus. Cum sit ergo fortior et non contemptibilis ratio hæc, qui vult quidem secundum utrumque modum suscipere quæ dicuntur, non reprobat; et si dixerit quis intelligibiles nubes in quibus veniet Filius hominis, sive sanctas et divinas virtutes, sive beatissimos prophetas. Et dicit, qui secundum et gloriosum Verbi adventum futurum hominibus in consummationem sæculi moraliter constituitur, sicut supra diximus traditum, sed non destructum etiam textum. Qui autem dispiciens gloriosum et admirabilem textum loci, et sicut Dei amicus in solo spiritali putat consistere verum, Ignoscendum esse dicit quasi pueris et parvulis in Christo eis qui corporaliter suscipiunt ista. Cum multa autem virtute venit quotidie ad animam omnis credentis secundum Verbi adventus in nubibus prophetis, id est in Scripturis prophetarum et apostolorum, quæ manifestant eum, et in omnibus verbis suis veritatis lumen ostendunt, et exorientem eum divinis et super humanam naturam intellectibus suis declarant. Sic autem eis qui intelligunt manifestatorem dogmatum in prophetis atque apostolis dicimus apparere etiam gloriam multam, quæ in secundum Verbi adventu videtur.

51. *Et mittet angelos suos cum tuba magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis, a summis cœlorum usque ad terminos eorum* ⁸⁴. Similiter apud Marcum hoc dicit modo: *Et tunc mittet angelos suos, et congregabunt electos a quatuor ventis, a summo terræ usque ad summum cœli* ⁸⁵. Quod dicit Salvatorem mittere angelos suos cum tuba magna,

⁷⁶ Luc. viii, 46. ⁷⁷ Matth. xxiv, 30. ⁷⁸ II Cor. iii, 41. ⁷⁹ Act. i, 9-11. ⁸⁰ Apoc. i, 7. ⁸¹ Isa. xix, 1
⁸² Apoc. xi, 8. ⁸³ Isa. i, 10. ⁸⁴ I Thess. iv, 16. ⁸⁵ Matth. xxiv, 31. ⁸⁶ Marc. xiii, 27.

quæcunque est illa, ad congregandos electos ejus, A
consequenter dicitur eis, quæ in parabola alia referuntur de seminibus et zizaniis; et interpretans parabolam sic dicit⁸⁶: quoniam *messis consummatio est, messores angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, et igni cremantur, sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et mittet eos in caninum ignis: illic erit fletus, et stridor dentium. Tunc justii fulgebunt sicut sol in regno Patris sui.* Tale et aliquid dicit in parabola sagenæ missæ in mare⁸⁷. Ergo messores angeli mittuntur a Salvatore colligentes universa zizania, ut post hæc sancti fulgeant sicut sol in regno Patris sui, ut postea congregentur electi a quatuor ventis, a summis C
cælorum usque ad terminos eorum. Considera utrum, sicut opinantur simpliciores, eos tantum qui tunc inventi fuerint in corpore, congregandos; aut certe omnes qui in Deo Patre dilecti sunt, et Jesu Christo sunt conservati; et vide nisi melius est dicere, congregandos esse ab angelis Christi omnes ab adventu Christi usque ad consummationem vocatos atque electos. Quæres autem si etiam eos qui fuerunt a constitutione mundi usque ad adventum: si tamen electi Christi non solum sunt illi qui ex adventu ejus sunt sancti, sicut quidam magistri hæresum dicunt, sed omnes qui a constitutione mundi fuerunt, qui viderunt sicut Abraham Christi diem, et divina exultatione exultaverunt in eum. Si autem non tantum, sicut simplices arbitrantur, eos qui inveniuntur in corpore, congregaturi sunt angeli, sed omnes Christi electos, considerare est dignum quid interea facientes, aut in quo loco commorantes congregabunt electos. Quoniam autem non tantum illos qui in corpore fuerint comprehensi dicit congregandos Christi electos, sed etiam illos qui de corporibus sunt egressi, manifestat sermo dicens congregandos electos non solum a quatuor ventis, sed etiam a summis cælorum usque ad terminos eorum. Nemini autem super terram arbitror convenire quod ait, ut congregentur a summis cælorum, nisi forte eos qui inter homines interim apud angelos docentes cælestia commorantur, congregabunt angeli sancti, ut ante eruditos in summis cæli usque ad terminos eorum et instructos tradant perfectos magno Deo Verbo Filio Dei ad conregnandum ei, et ad susceptionem eorum quæ tradiderit Filius de his qui doctrinam cælestem ante susceperint. Quoniam autem umbra est hæc vita nostra in terris, consequens est ut nunc lege et prophetis erudiantur qui in illa plenitudine temporis reliqua sunt scituri, et pleniora a Filio Dei scituri secundum res ipsas cælestes, ut qui sunt in summis cælorum, quasi in quibusdam eruditionibus sint, ut possint postmodum capere sapientiam Dei, magis autem sapientiam ipsum Filium Dei, cum venerit quod vere perfectum est. Et quatuor ventos ex quibus electi Christi congregabuntur, intelligimus quærentes, quorum bonorum futurorum habuerunt umbram quæ in Numeris⁸⁸ sunt conscripta de unaquaque tribu filiorum Israel. Unde primus fuit ordo castrorum Juda cum virtute ipsorum, constituens ad orientem, et cum his ex utraque parte Issachar et Zabulon. Et ad Africum **871** tribus Ruben, et ex utraque parte Simeon, et Gad; et tribus Ephrem secundum mare, et ex utraque parte Benjamin et Manasse novissima. Et tribus Dan ad aquilonem, et ex utraque parte Aser et Nephthalim. Forsitan ergo ex tunc, tribus egressæ umbræ erant castrorum secundum mysteria veri Israel. Et sicut tunc ex quatuor ventis congregatæ sunt in Judæam, et in hæreditatem per Jesum post Moysen pædagogum et procuratorem institutæ, sic a quatuor ventis angeli congregabunt electos: a ventis autem non terrenis, a summis cælorum usque ad terminos eorum, ut ab Jesu nostro congregati percipiant divinam et veram hæreditatem. Apud Matthæum ergo qui congregantur Christi electi, ex quatuor ventis congregantur, a summis cælorum usque ad terminos eorum. Apud Marcum autem, a quatuor ventis, a summo terræ usque ad summum cæli; postea autem a summis cælorum usque ad terminos eorum. Intelliges autem eos qui congregantur a summo terræ, considerans conversationem eorum qui fuerunt in terris, et secundum quod possibile est perfectionem eorum qui sunt conversati in terris. Omnes ergo qui super terram bene vixerunt, non simpliciter congregantur a terra, sed a summo terræ, utputa, a summa conversantium super terram. Si autem post summam conversationis quæ fuit in terris, susceperit subsequens conversatio eos qui conversationem habuerunt in cælis, non simpliciter a summo cælo sicut a summo terræ, sed a summis cælis, quoniam unumquodque cælum suæ institutionis et initia habet, et perfectiones, id est terminos. Utputa, post conversationem summam quæ fuit super terram, suscipit iterum hominem conversatio unius cæli, et perfectio quæ in eo est. Iterum suscepit eum secunda conversatio secundi cæli, et perfectio quæ in eo est. Iterum suscepit eum tertia conversatio tertii cæli, et perfectio quæ in eo est. Et sic intellige mihi multorum cælorum multarum conversationum initia esse et terminos, id est perfectiones, a quibus initiis et terminis diversorum cælorum congregat Deus suos electos. Aut ita: *a summis cælorum usque ad terminos eorum.* Cæli sunt vel Scripturæ divinæ, vel auctores earum, in quibus habitat Deus. Summa autem Scripturarum sunt initia earum, termini autem consummationes earum. Congregantur ergo sancti a summis cælorum, id est ab eis qui cælo vivunt in initiis Scripturarum,

⁸⁶ Matth. XIII, 39-43. ⁸⁷ ibid. 47. ⁸⁸ Num. x, 1 et seq.

usque ad eos qui vivunt in consummationibus earum : ac ut plus dicam, a rudibus eorum usque ad perfectos eorum. Qui autem mittuntur angeli a Salvatore ad congregandum electos ejus, congregabunt eos non cum voce qualcunque, sed cum tuba quæ vocatur magna, non vocem dante incertam, sed certam et manifestam, ut qui audierint et didicerint, parent se ad viam perfectionis quæ ducit ad Filium Dei.

52. Quoniam autem volumus intelligere quid est tuba magna, debemus spiritualibus spiritualia comparare. Age nunc et de tubis, in quantum capere possumus, breviter exponamus, si tamen possumus ex congregatione, et admonitione istorum exemplorum intelligere et magnam angelorum tubam. Scriptum est enim in Numeris ⁸⁹: *Et locus est Dominus ad Moysen, dicens : Fac tibi duas tubas argenteas : ductiles facies eas, et erunt tibi ad congregandam synagogam, et erunt tibi ad promovenda castra ; et tubabis in eis, et congregabitur in te omnis synagoga ad ostium tabernaculi testimonii. Si autem in una tuba venerint ad te omnes principes militum Israel, tubabis significationem primam, et promovebunt castra qui consistunt ad orientem. Et tu dabis significationem secundam, et promovebunt castra qui consistunt ad austrum. Et tubabis significationem tertiam et promovebunt castra qui consistunt secundum mare. Et tubabis significationem quartam, et tollent castra qui consistunt ad aquilonem. Ergo tubabunt tuba in promotione eorum. Et quando congregatis congregationem, tubate et non significatione. Et filii Aaron sacerdotes tubabunt tubis, et erit vobis legitimum sempiternum in generationibus vestris. Si autem exieritis ad bellum in terra vestra contra adversarios, tubabitis tubis, et remorabimini in conspectu Dei vestri, et salvabimini ex inimicis vestris. Et in diebus lætitiæ vestræ, et in festivitibus, et Neomeniis vestris, tubabitis tubis, et in holocaustis vestris, et in sacrificiis salutarium vestrorum, et erit memoria vestri in conspectu Dei vestri. Ego Dominus Deus vester. Vide etiam in istis quoniam in prima significatione tubæ promovent castra qui sunt secundum orientem, in secunda autem promovent castra qui sunt secundum austrum ; et ut breviter dicam, ex quatuor ventis congregant sacerdotes tubantes eos qui sunt ex castris Israel : et secundum comparationem sacerdotum tubantium, angeli Christi cum tuba magna congregabunt electos ejus a quatuor ventis. Sed in Numeris quidem hæc facta scribuntur in terris, in Evangeliiis autem a summo terræ usque ad summum cœli. Post hæc autem a summis cœlorum usque ad summa eorum. Et forsitan *lex umbram habet futurorum* ⁹⁰ : et in Numeris quoque quod positum est de tubis et ordinibus Israel, umbra est futurorum. Ne forte ergo argentæ tubæ, quoniam argentum in multis locis*

A pro verbo suscipitur, magna vox verbi intelligitur tuba argentea congregans unumquemque in ordine [suo]. Secundum umbram quidem sicut Moyses nominavit, secundum mysterium autem, secundum quod dicit Paulus in Epistola **872** ad Corinthios secunda ⁹¹. Primum autem cum tubis rationalibus promovent castra. Ita legislatio fit de his rebus quæ ad bellum pertinent Israel memorantis per illam significationem tubarum bellicas res : quæ tubæ ferunt eos qui commemorantur per eas significationes tubarum, ad salvandum eos ab inimicis eorum. Voces autem argentearum et productilium tubarum in diebus lætitiæ Israel, quæ assumuntur in Neomeniis ipsorum, erant umbræ futurarum Neomeniarum, de quibus dicit Apostolus ⁹² : *Nemo vos judicet in esca, aut in potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut Sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum.* Assumuntur autem et in sacrificiis et in holocaustis salutarium Israel. Quas significationes tubarum exemplo, et umbra cœlestis culturæ, quasi alicujus cœlestis et conversationem habentis in cœlo, exponere convenit. Hæc autem exempla accepimus, ut vel ex parte intelligere valeamus quod scriptum est ⁹³ : *Mittet angelos suos cum tuba magna, et congregabunt electos ejus.* Evangelicas autem tubas ostendit et in prima ad Thesalonicensis ⁹⁴ Apostolus dicens : *Hoc autem vobis dicimus in verbo Domini, quoniam nos qui vivimus, qui remanebimus in adventu Domini, non præveniemus eos qui dormierunt, quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo.* Item ad Corinthios prima ⁹⁵ : *Omnes quidem dormiemus, non autem omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in novissima tubâ. Tubabit enim, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.* Est autem et aliqua secundum legem et tubarum festivitas, Neomenia septimi mensis, forsitan mysterium alicujus veræ festivitatis, et tubæ alicujus spiritualis et magniloquii.

53. A ficu autem discite parabolam. Quando enim jam ramus ejus factus fuerit tener, et folia producti, scitote quia prope est æstas. Sic et vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in limine. Amen dico vobis, quoniam non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt ⁹⁶. Quomodo de ficu similitudo eorum quæ dicta sunt intelligi possit, secundum quod possumus exponemus, ne forte totus hic mundus et consummatio ejus ficui assimiletur. Unusquisque proficientium ad vitam beatam ut videat Christi verbi gloriosum in se et perfectum adventum, ficui similis habeatur. Sicut enim ficus in tempore quidem hiemis vitalem quidem virtutem habet in se, absconditam autem habet eam, et non satis manifestam : postmodum autem cum virtus ipsa vitalis prodire cœperit ad manifestationem

⁸⁹ x, 1 et seqq. ⁹⁰ Hebr. x, 1. ⁹¹ xiv, 2. ⁹² Coloss. ii, 16, 17. ⁹³ Matth. xxiv, 31. ⁹⁴ iv, 14, 15. ⁹⁵ xv, 51, 52. ⁹⁶ Matth. xxiv, 32 et seqq.

prætereante hieme, ex ipsa valetudine ejus ramus efficitur tener, producit et folia : et sicut arbor in virtute ipsa folia habet et fructus, et primum quidem est gemma, deinde paulatim proficiscitur (85), novissime autem est in ipso effectu : sic et mundus, et unusquisque eorum qui salvantur, in fine ante Christi adventum quasi in hieme, in se absconsam habet vitalem virtutem : Christo autem inspirante, qui sunt teneri et non duricordii rami, et quæ abscondita erant in eis progrediuntur in folia æstate instante, et manifestos fructus ostendunt, quos qui aspicit in Christo jam videt. Sic et in aliqua parabola refertur *Pastoris*, si cui placeat etiam illum legere librari, quoniam sæculum præsens hiems est justis, qui apparent similes proximis suis natura, et arboribus videlicet cæteris siccis, tempore autem opportuno in fructibus suis apparent. Si autem et in primo psalmo ⁹⁷ tale aliquid fit quod de beato dicitur illo, quod *erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursu aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium ejus non defluet, et omnia quæcunque faciet prosperabuntur*, et tu considera quod scriptum est : *Hiems transiit, abiit sibi, flores apparuerunt in terra*, sicut scriptum in Canticis canticorum ⁹⁸ : ex quo Christus advenit qui temperiem introduxit, et hiemales spiritus fecit cessare : et ficus, id est mundus, tenerum ramum, id est Ecclesiam, fecit nunc quidem folia proferentem, donec est in proximo æstas, nondum tamen advenit ; facta autem æstate, plenius perfectos et maturos Christo ficus præstabit, quando secundum Jeremiam ⁹⁹ ficus bonæ bonæ sunt valde, congregatæ in copinis bonorum flicum, ex quibus accipere vult, et quasi edere dulcedinem eorum. Absit autem a nobis ut Jesu veniente ad nos, et volente manducare de ficu, non inveniatur fructus in ea. Si enim non fuerit inventus fructus in ea, dicit ad eam in suo adventu, quæ non ostenderit fructus : *Nunquam ex te quisquam fructum manducet* ¹. Potest autem ficus illa intelligi populus circumcisionis, ad quos esuriens Dominus venit, et cum non invenisset fructum in ea, sed solam speciem vitalem, dixit, *nunquam ex te quisquam fructum manducet*. Propter quod in adventu ejus continuo arefacta est illa ficus, id est populus ille ; illa autem altera ficus quæ, quantum ad priora tempora, sterilis erat, quæ fuerat jam excidenda propterea quod nullam habuerat adhibitam sibi diligentiam a suo fossore, cum stercus illi cœperit circummitti, proferet fructus ; quæ aliquando evacuaverat terram, nunc autem largiores fructus producit etiam pro tempore transacto in quo sterilis fuit. Et unusquisque nostrum post hiemes tentationum, et post tristitiam periculorum transactorum ad æstatem festinet

A proferens tenerum ramum, non illum durum, sed molle cor ad credendum Deo : et profectus nostri proferant folia interim et flores operum, ut postmodum etiam perfectissimos fructus, cum **873** venerit quod perfectum est, in Christum exhibeamus. Adhuc et ipsi qui salvantur, habent in se veram vitam, eum qui dixit ² : *Ego sum vitis vera, et secundum existimationem vitis, et ficum veram offerentem salutare fructus, ubi requiescit unusquisque secundum spiritalem promissionem Dei sub vite sua et sub ficu sua* ³. Et vitis quidem illa in his qui proficiunt, floret, et dat suum odorem ; ficus autem et ipsa profert fructus suos, ut post dignum profectum digni efficiantur cœlestibus torcularibus fructus eorum, et cophinis flicum valde

B honorum ejus ficus quæ teneros fructus et bonos protulit ante æstum. Cujus fructus etiam languentes, non autem pigritantes orare medicantur, sicut scriptum est ⁴ de Ezechia rege in Isaia, qui salvatus est per ficum, ut ne moreretur ; sed et sol super eum in gradibus demonstravit majorem et clariorem ei diem effectam ⁵. Multa est ergo spes in ficu quæ ex Dei verbis primum quidem fecit tenerum ramum suum, postea autem nascentia folia. Talibus prope est æstas, et prope est in limine gloriosus, et in nubibus Christi adventus, et adventus gloriæ Verbi Dei, et prope est hujusmodi hominibus regnum Dei.

54. Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio hæc, donec omnia hæc fiant. Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt ⁶. Videamus quæ sit generatio hæc de qua loquitur Christus. Et simplices quidem ad destructionem Jerusalem referunt verba, et de illa generatione existimant dictum quæ fuit tempore Christi et passionem ejus aspexit, non transituram priusquam fieret destructio civitatis illius. Nescio autem si verbum ad verbum exponere possunt quod ait ⁷ : *Non videtis hæc omnia ? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruetur, usque ad illud quod ait : Prope est in limine*. Forsitan enim in quibusdam poterunt, in aliis autem omnino non poterunt. Et satis coangustati, nescio si aliquid dicere potuerint. Nos autem in locis multis observantes, nomen generationis dupliciter accipimus. Arbitramur enim duas esse generationes, unam quidem Judæorum, alteram autem gentium. Sic intelligimus et Ecclesiasten dicentem ⁸ : *Generatio vadit, et generatio venit, et terra in æternum stat*. De populo enim Judæorum prophetans, qui fuerat transiturus, ait, *generatio vadit* ; de populo autem gentium credituro dixit, *generatio venit*. Tale aliquid puto et in psalmo octogesimo nono ⁹ dici a Moyse in oratione ipsius : *Domine, refugium factus es nobis a generatione in generationem*. Dua-

⁹⁷ vers. 5. ⁹⁸ II, 11, 12. ⁹⁹ xxiv, 5. ¹ Marc. xi, 14. ² Joan. xv, 1. ³ III Reg. iv, 25. ⁴ IV Reg. xx, 7. ⁵ *ibid.* 11. ⁶ Matth. xxiv, 34, 35. ⁷ *ibid.* 2 et seqq. ⁸ I, 4. ⁹ vers. 4.

(85) Id est proficit.

rum enim generationum refugium est Deus, quia unus est Deus qui justificat circumcisionem ex fide, et præputium per fidem¹⁰. Et quoniam non tantum Judæorum, sed etiam gentium est Deus¹¹, ergo non præteribit generatio Novi Testamenti quæ est in facie Salvatoris, neque abibit ad illas beatas promissiones illius sæculi, donec omnia fiant quæ locutus est Christus. Unicuique enim nostrum oportet omnia fieri quæ prædicta sunt, sicut per singulas expositiones tradidimus. Una ergo generatio est Ecclesiæ quæ cœpit ex doctrina Domini Salvatoris usque ad consummationem; et hæc ipsa generatio transivit quidem aliquando totum sæculum hoc, et pertransibit ipsum, ut hæreditet illud futurum; tamen donec fiant hæc omnia, non transibit. Quando autem in his omnibus sufficiens fuerit, et impassibilis permanserit usque ad gloriosum Christi adventum, tunc pertransibit. Tamen donec fiant hæc omnia, non quædam eorum quæ dicta sunt, quædam autem non sunt futura, tamen transibit generatio hæc, cum omnia hæc fuerint facta, cum transierit non solum terra, sed etiam cœlum, id est non solum hi homines quorum vita terrena est, et propterea terra dicuntur; sed etiam illi quorum conversatio est in cœlis, et ideo cœlum vocantur. Transibunt autem ad futura, et omnis status eorum, ut veniant ad eminentiora et meliora. Quorum revelationem, cum sint filii Dei, expectatio creaturæ expectat, et omnis creatura congemiscit eis et dolet,¹² donec a timore Domini in utero accipientes pepererint spiritum salutis facientes suas feturas, et tunc transibit generatio de qua loquitur Christus, et cœlum secundum quod exposuimus, et terra secundum quod tradidimus. Verba autem quæ a Salvatore sunt dicta, non transibunt, quoniam quæ sua propria sunt operantur, et nunc et semper operabuntur. Perfecti autem et qui non recipiunt, ut jam meliores efficiantur, transeunt quod sunt, perveniunt ad illud quod non sunt. In eo autem quod dixit, *verba autem mea non præteribunt*, et hoc existimo quærendum, ne forte Moysi quidem verba et prophetarum transierunt, verba autem Jesu Christi non transierunt: quoniam quæ prophetabantur quidem ab illis impleta sunt, verba autem Christi semper sunt plena, et in actu impletionis sunt semper, et quotidie implentur, et nunquam perimplentur. Ipsa enim sunt quæ in sanctis et impleta sunt et implentur, et adhuc sunt implenda. Aut forte neque Moysi verba vel prophetarum dicere debemus impleta omnino: proprie enim et illa verba Filii Dei sunt et semper implentur. Ergo bonum est altitudines verborum divinatorum verbis simplicibus explicare; tamen propter paucos discutiamus hæc tantum intelligentes, quoniam verbum quod in verbo Dei humanum est, a creatione mundi usque ad consummationem non trans-

it. Instat enim et operatur, quia neque principium operandi ante tempora dierum accepit, sed cum creatura cœpit, et cum creatura transibit. Verbum autem quod 874 fuit ante creaturam, non transibit cum creatura.

55. *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli cœlorum, neque Filius, nisi Pater solus*¹³. Videntur hæc arguere eos qui promittunt de consummatione et corruptione mundi se comprehendere, et pronuntiant quasi instet dies Domini: quales dicuntur fuisse quidam Thessalonicenses in tempore Apostoli, de quibus scribit¹⁴: *Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, et nostram congregationem in ipso, ut non cito moveamini a sensu vestro, neque conturbemini, neque per spiritum, neque per verbum, neque per epistolam quasi per nos missam, quasi instet dies Domini*. Forte quoniam apud Judæos erant quidam sive per Scripturas prolitentes de temporibus consummationis se scire, sive de secretis; ideo hæc scribit docens discipulos suos, ut nemini credant talia profitenti. Et seipsum Salvator, secundum hunc locum, conjungit ignorantibus diem illum et horam. Et rationabiliter est quærendum quomodo qui confidit se cognoscere Patrem, dicens¹⁵: *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*, Patrem quidem novit, diem autem et horam consummationis non novit? et quomodo hoc abscondit Pater a Filio? Omnino enim ratio esse debet, quod a Salvatore tempus consummationis absconditum sit, et ignoret de eo. Audebit autem aliquis dicere quoniam homo qui secundum Salvatorem intelligitur proficiens sapientia, et ætate, et gratia coram Deo et hominibus¹⁶, qui proficiens proficiebat quidem super omnes scientia et sapientia, non tamen ut veniret jam quod erat perfectum, priusquam propriam dispensationem impleret. Nihil ergo mirum est, si hoc solum nescivit ex omnibus, id est diem consummationis et horam. Forsitan autem et quod ait nescire se diem consummationis et horam, ante dispensationem suam dixit, quia nemo scit, neque angeli, neque Filius, nisi solus Pater. Post dispensationem autem impletam nequaquam hoc dixit, postquam *Deus illum superexaltavit, et donavit ei nomen quod est super omne nomen*¹⁷. Nam postea et Filius cognovit scientiam a Patre suscipiens, etiam de die consummationis et hora, ut jam non solum Pater sciret de ea, sed etiam Filius. Et in Actibus quidem apostolorum convenientes apostoli interrogaverunt eum dicentes: *Domine, si in hoc tempore restitues regnum Israel*¹⁷? Ille autem dixit ad eos: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate*. Et quoniam in sua potestate tempora et momenta consummationis mundi et restitutionis regni Israel posuit, ideo quod nondum fuerat præ-

¹⁰ Rom. III, 30. ¹¹ ibid. 29. ¹² Rom. VIII, 19, 22. ¹³ Matth. XXIV, 36. ¹⁴ II Thess. II, 1, 2. ¹⁵ Matth. XI, 27. ¹⁶ Luc. II, 52. ¹⁷ Philipp. II, 9. ¹⁸ Act. I, 6, 7.

definitum a Deo, nemo poterat scire. Unumquodque autem eorum quæ prælinit, non ab inexperibili prælinit: non possibile est enim hoc. Quod autem prælinit, prælinit principium præliniendi faciens. Si autem ita est, prælinivit quidem consummationem facere mundi, non autem et tempora et momenta prælinivit quæ posuit in sua potestate, ut si voluerit ea augere, sic iudicans augeat ea; si autem abbreviare, abbreviet, nemine cognoscente. Et ideo de temporibus et momentis consummationis mundi in sua posuit potestate, ut consequenter humano generi in suo arbitrio constituto talia vel talia agenti definiat iudicium debitum. Multa et in prophetis est invenire ad utilitatem audientium scripta, præceptis et denuntiationibus quasi non præveniente quidquam de eis, sed puniente quidem si peccaverint, salvante autem si præcepta servaverint. Et sicut in illis non introduxit Scriptura Deum prælinientem, sed secundum utilitatem audientium proloquentem, sic intelligendum est et de die consummationis et hora. Alia expositio, quæ famosior est eis quæ jam tradita sunt, aliud dicit de eo quod scriptum est, *neque Filius, nisi solus Pater*. Dicit, inquit, alicubi ¹⁸ de Salvatore Apostolus, et de rebus in fine sæculi ordinandis, hoc modo: *Cum autem subjecta illi fuerint omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui sibi subdidit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus*. His verbis videtur ostendere quoniam priusquam subjiceret ei omnia, non erat subjectus ei qui sibi subdidit omnia. Quod ex hoc demonstratur, quoniam nisi subjectus fuisset Filius Patri, qui sibi subdidit omnia, nunquam ei Pater omnia subjecisset. Et videtur per hæc dicere subjectionem [subjectionem Filii fieri subjectionem] omnium qui erant subji- ciendi, et adventum eorum per Filium ad Deum, et perfectionem. Si ergo bene dicitur hoc de Filii subjectione ad Patrem futura, ut tunc hi qui futuri sunt Christi, et adhæserunt ei, cum ipso Christo Patri subjiciantur: quare non et de die illa et hora neminem scire, neque Filium, similiter exponemus? Donec enim Ecclesia, quæ est corpus, nescit diem illum et horam, tandiu nec ipse Filius dicitur scire diem illam et horam, ut tunc intelligatur scire, quando scierint et omnia membra ejus. Bene autem dicitur scire secundum propriam significationem, sicut est in consuetudine Scripturarum. Quid est scire? quoniam cognoscet diem illum et horam qui occurrerit ad finem, et abbreviationem diei illius et horæ. Quoniam autem talis aliqua significatio est scire et cognoscere in Scripturis, manifestum est ex eo quod dicitur in Ecclesiaste ¹⁹ hoc modo: *Qui custodit mandatum, non sciet verbum malum*, id est non experietur verbum malum. Et in Apostolo de ipso Salvatore est dictum ²⁰, *eum qui nescivit peccatum, pro nobis peccatum fecit*. Et nescientem peccatum Salvatorem dicit, tanquam si diceret eum qui non peccavit,

A nec in natura fuit peccati. Tale aliquid significat **875** et quod dicit: *Cognovit Adam Evam uxorem suam* ²¹. Quandiu enim illa non fuit ei admista, non cognoscebat eam. Et diem ergo consummationis hujusmodi et corruptionis sæculi nemo scit, neque angeli cælorum, neque Filius Dei, de sanctis Deo melius providente, ut simul fiant in beatitudine quæ futura est post diem et horam consummationis illius. Et sicut apud Hebræos scriptum est de eis qui testimonium habent in fide, quoniam *hi omnes testificati per fidem non receperunt promissionem Dei, Deo de nobis melius aliquid providente, ut nec sine nobis consummarentur* ²²: sic sciendum est et in hoc, quia Deo melius aliquid prospiciente de his qui erant salvandi, nondum enim receperunt B promissionem, qui non cognoverunt de die illa et hora, neque angeli cælorum, neque Filius. Præparat enim Filius scientiam diei illius et horæ cohæredibus promissionis illius, ex quo *seipsum exinanivit formam servi accipiens* ²³, operans viam quæ ducit ad restitutionem omnium propter quos formam servi accepit; ut omnes simul sciant, id est, re ipsa experiantur horam illam et diem, quia *quod oculus non vidit, nec auris audivit, et super cor hominis non ascendit, præparavit Deus diligentibus se* ²⁴, in scientia priorum exercens, et præparans omnem quem vult scire diem illam et horam cum sanctis angelis, et cum ipso Domino nostro Jesu Christo. Et uniuscujusque autem consummationem in his quibusdam futuram supradictis, et de C singulis solus scit Pater: quoniam Filius comitans, et præcedens ante sequentes, et volens, ut ita dicam, venturus est, et tardat ut possint eum sequi qui certant sequi eum, et sequentes eum inveniantur cum eo in die illa et hora.

D 56. *Sicut enim fuit in diebus Noe, sic erit et adventus Filii hominis. Sicut enim fuerunt in diebus ante diluvium manducantes et bibentes, nubentes et nuptum tradentes, quousque intravit Noe in arcem, et non cognoverunt, donec venit diluvium et tulit omnes: sic erit et adventus Filii hominis* ²⁵. Eis qui cognoscunt verborum præsentium textum, sive spiritaliter ea volentibus intelligere, sive simpliciter, consequens est de consummatione dicere mundi istius, quoniam subito erit, quasi qui jam ægrotaverit prius ægrotatione idonea et manifestante corruptionem suam futuram. Hoc enim ex eo præcipue demonstratur quod dicit, quoniam similis erit diebus Noe adventus Filii hominis: subito enim tunc perierunt omnia quæ fuerant super terram. Qui autem vult dicere quoniam paulatim erit consummatio mundi, dicet similiter factum et in diebus Noe. Quadraginta enim diebus, et quadraginta noctibus pluvia descendente, consequens fuit primos periisse qui in depressioribus terræ partibus habitabant, post eos autem qui modice in altioribus, et sic novissimos qui in altissi-

¹⁸ I Cor. xv, 28. ¹⁹ viii, 5. ²⁰ II Cor. v, 21. ²¹ Gen. iv, 1. ²² Hebr. xi, 39, 40. ²³ Philipp. ii, 7. ²⁴ I Cor. II, 9. ²⁵ Matth. xxiv, 37 et seqq.

mis montibus morabantur. Sic, inquit, in consummatione mundi cum descenderit ignis, incipiet quidem de sublimioribus locis, et paulatim ad inferiora descendet. Lucas autem ²⁶, subjungens etiam similitudinem ignis Sodomorum, dat nobis occasionem intelligendi quoniam subito consummatio est futura. Dicet autem aliquis quoniam per hoc declaratur quoniam non moraliter pluvia illa fuit aut ignis, sed propter peccata hominum abundantia. Duobus ergo modis mundi corruptio existimatur futura: uno quidem secundum moralem ignis detentionem; altero autem secundum iudicium Dei. Gentiles autem inflammationem illam vel causam inflammationis illius non dicunt fuisse peccata, sed ignis fuisse virtutem. Divini autem sermones omnia teneri et gubernari docent a Deo, et non culpant ignis violentiam, sed Dei pronuntiant voluntatem, salvantis quidem super terram qui salute sunt digni in ea, perdentis autem eos in quibus propter abundantiam iniquitatis charitas refrigescit. Comparatio enim Sodomitici ignis manifestissime docet subitanam fore mundi corruptionem, ex eo quod angelus dixit ad Lot ²⁷: *Ecce admiratus sum faciem tuam in verbo hoc, ut non destruam civitatem de qua dixisti. Festina ergo salvari illic, nec enim potero facere quidquam, donec tu eas illuc.* Vides quoniam ignis ille qui super Sodomam mittebatur, voluntate continebatur divina, donec Lot intraret in Segor. Sic puto et in consummatione futurum secundum quod salvatus est et Lot, ut tunc ignis ille consummationis obtineat mundum secundum iudicium Dei, cum salvati justi fulserint sicut sol in regno Patris sui: tunc iniquos colligent de regno Christi, et mittent eos in caminum ignis. Quomodo enim non est manifestum quia subito erit corruptio mundi, ex eo quod dicit, *erunt manducantes et bibentes, nubentes et nuptum tradentes, quæ pacis et securitatis sunt signa? Fames enim et pestilentia forsitan ante aliquod tempus consummationis erunt; circa ipsam autem consummationem neque fames, neque bellum erit. Quomodo autem manducantes et bibentes, nubentes et nuptum tradentes, plantantes et ædificantes, ementes et vendentes sunt comprehendendi, nisi ita sit ordinatum? Sed et illud hoc manifestat quod ait Apostolus ²⁸: Quoniam dies Domini sicut fur, ita in nocte veniet. Cum dixerint pax et securitas, tunc repentinus illis superveniet interitus, sicut dolorem partus in utero habenti, et non effugient. Docet nos quoniam subito et insperato eveniet dies consummationis hominibus, cum rerum status quasi ad melius visus fuerit esse conversus, de fame priore ad ubertatem, de pestilentia et præliis ad pacem atque securitatem. Qui autem alius **876** Evangelium audiunt, et omnia agunt ut omnino in nulla parte Evangelium sit eis velatum, non multum curant de consum-*

matione sæculi generali, utrum subito et generalis sit futura, an per partes; sed hoc tantum considerant, quoniam uniuscujusque consummatio sit, ipso non cognoscente neque diem, neque horam exitus sui; et quia super unumquemque nostrum dies Domini ita veniet sicut fur. Propter quod opus est vigilare, sive vesperi, id est in juventute; sive media nocte, id est in medio vitæ humanæ tenebræ; sive galli cantu, quando jam senior est; sive mane, quando jam senectute provector est; ut cum venerit Deus Verbum afferens consummationem perfectionis vitæ istius, comprehendatur qui non dedit somnum oculis suis, neque dormitationem palpebris suis, et custodivit mandatum dicentis ²⁹: *Vigilate in omni tempore.* Tamen vani sunt omnes, sive qui consummationem mundi scire se proflitentur quando erit, sive qui vitæ propriæ finem scire se gloriantur, aut per signa avium, aut per ventriloquos, aut per magos seducti, et putantes cognoscere diem et horam exitus sui. Sicut enim est, nemo cognoscere potest, nisi forte propheta aliquis fuerit sancto Spiritu illuminatus, sicut ille qui uxori regis prophetavit volenti cognoscere si surgeret ex infirmitate filius ejus, et sicut Elias prophetavit Ochoziæ dicens quæ a Domino fuerant constituta: *Hæc dicit Dominus: Propterea quod non erat Deus in Israel, tu vadis quærere ad Baal aut Beelzebub virum muscarum, Deum Accaron: ideo dicit Dominus: De lectulo super quem ascendisti non descendes, quoniam morte morieris* ³⁰. Hæc etsi in excessu diximus, tamen quasi utilia introduximus, quoniam et de consummatione uniuscujusque, id est de die exitus sui nemo cognoscere potest, quamvis multi profiteantur talia scire, nisi forte qui audierint ex prophetis. Scio et aliam consummationem viri justii, qui apostolico profectu dicere potest: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* ³¹. Cui enim mundus est crucifixus, ei quodammodo consummatio jam facta est mundi, et qui mortuus est mundialibus rebus, cui transgresso dies non Domini venit, Domini dies in qua sit adventus Filii hominis super animam ejus, quia jam non vivit peccato et mundo. **D** ³² *57. Tunc duo erunt in agro, unus assumetur et alter relinquetur* ³³. Sicut in eo quod dicit ³⁴: *Aut facite arborem malam, et fructus ejus malos; aut arborem bonam, et fructum ejus bonum, duæ sunt arbores generales in cordibus hominum, aut bona virtutis, aut mala malitiæ. Sicut mundus est ager secundum parabolas quamdam, duo generaliter sunt in eo, unus quidem sicut Noe operarius terræ, alter autem sicut Cain operans terram* ³⁵. His talibus in agro hujusmodi constitutis, unus assumetur, id est qui similis est Noe operarius terræ; et alter relinquetur, qui sicut Cain terram operans est. Ta-

²⁶ cap. xxi. ²⁷ Gen. xix, 21, 22. ²⁸ I Thess. v, 2, 3. ²⁹ Luc. xxi, 36. ³⁰ IV Reg. i, 6. ³¹ Gal. vi, 14. ³² Matth. xxiv, 40. ³³ Matth. xii, 33. ³⁴ Gen. ix, 20, et iv, 2.

lis enim est omnis qui odit fratrem suum, et propter odium fratris homicida a Joanne appellatur apostolo³⁶. Sic autem et de animabus molentibus in gravi mola mundi vel corporis, bona quidem anima assumitur, mala autem relinquitur, donec digna efficiatur assumi. Aut ita : duo in agro, sensus hominis boni, et sensus hominis mali. Sensus bonus assumitur, malus relinquitur. Nec enim possumus dicere spiritum mali hominis non assumi, quia didici apud Ecclesiasten³⁷ de omni spiritu, quoniam convertitur ad Deum qui dedit eum : sicut et de omni carne, quoniam revertitur ad terram unde sumpta est³⁷; et sicut ipse Dominus docuit nos ut timeamus eum qui corpus et animam potest perdere in gehennam³⁸; et ex eo quod nihil de spiritu dixit, evidenter ostendit quoniam spiritus cum corpore vel anima peccatrice non simul punitur. Qui enim peccavit, dividitur, et pars quidem ejus cum infidelibus ponitur; quod autem non ejus, revertitur ad Deum qui dedit eum.

58. Duo in lecto uno, unus assumetur, et alter relinquetur³⁹. Extra eos qui sunt duo in agro, extra eas quæ sunt duæ ad molam, sunt duo corpora in una materia, ex quibus corporibus unum quidem corpus est justum quod assumitur, alterum autem corpus ejusdem materiæ quod relinquitur. Et corpus quidem quasi infirmum in lecto est carnalium passionum quamvis assumatur; anima autem propter multa quæ sustinet in hoc mundo, molitur in mola mundi : sensus autem in agro, secundum ea quæ diximus, operatur quæ operatur.

59. *Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester veniet*, et reliqua⁴⁰ : non dantes somnum oculis animæ nostræ, neque dormitationem palpebris, ut exspectemus vel nostrum, vel sæculi finem, sive ut de hac vita egrediamur, sive ut nobis consummetur hic mundus. Quæret autem aliquis quomodo præsens juxta discipulos Dominus constitutus, ita loquitur quasi non præsens, sed venturus ad eos, dicens : *Vigilate quia nescitis qua hora Dominus vester veniet*. Et dicit quidem qui simplicior est, quoniam de secundo adventu in quo venturus fuerat, hunc dicebat sermonem. Alius autem intelligibilem et futurum in sensum discipulorum Verbi dicebat adventum; quia nondum erat in sensu eorum quemadmodum erat futurus : quoniam, sicut per hunc locum demonstrat, in vigilantibus operatur diem adventus sui in animam eorum qui illuminantur a lumine vero venientis ad animas ipsorum. *Illud autem scitote, quoniam* 877 *si sciret paterfamilias qua custodia fur venit, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam*⁴¹. Quomodo non sineret? Sine dubio per vigilantiam suam. *Ideo et vos estote parati, quia qua custodia non speratis, Filius hominis venturus est*⁴². Sed Matthæus quidem indefinite, Marcus au-

tem etiam tempora diei tanquam furis venientis definit dicens⁴³ : *Vigilate ergo, quia nescitis quando dominus domus veniet, sero, an media nocte, an galli cantu, an mane*. Paterfamilias autem domus est sensus hominis; domus autem ejus anima. Fur vero qui paterfamilias dormiente subito venit et perfodit domum, puto quod diabolus est, aut omnium sermo contrarius, secundum quod evangelista Joannes nos docet hoc modo dicens⁴⁴ : *Amen, amen dico vobis, qui non intrat per januam in cohortem ovium, sed ascendit aliunde, ille est fur et latro*. Sicut ergo qui per januam intrat in cohortem ovium, pastor est ovium cui ostiarius aperit; qui autem non intrat per januam, sed ascendit aliunde, fur est et latro; sic dominus domus fiducialiter per januam quando vult ingreditur in eam remunerans vigilantem. Fur autem quasi fur non per naturalem introitum intrat in domum ad animam negligentis, sed quasi qui jam foderit eam, primum destruens quædam naturalia ædificia animæ ejus, et naturales intellectus in eo qui non vigilavit, quos ædificaverat Deus Verbum. Et per ipsam dirutionem ingressus fur diripit eam exarmans sensum, quando et sepe liens non vigilantem paterfamilias spolia ejus distribuet. Alioqui autem invenit quis furem in ipsa perfossione, et comprehendens eum quasi arma sua habens percudit furem, et percussorem sermonem immutans eum, interficit eum, quando et interficiens homicida non existimatur, absque omni dilatione interficiens eum. Si autem non apud se, sed apud eum qui occulta omnia manifesta facit, comprehenderit quis eum qui furatus fuerat bona ejus, et intellexerit eum, et redarguerit eum, id est, interfecerit eum, nullam veniam habet mortuo atque manifestato furi : et ipse enim morietur. Et vide ne forte tale aliquid significet lex Moysi dicens⁴⁵ : *Si autem in ipsa perfossione inventus fuerit fur, et percussus mortuus fuerit, non est ei homicidium. Quod si ortus fuerit sol super eum, reus est : morietur pro eo*. Qui enim priusquam faciat malum, cognoscit malum et confringit in seipso, ipse est qui comprehendit, et interficit in eo, dum perfoderetur ab eo. Qui autem postquam fecerit malum, quamvis redarguerit eum extra se malum comprehendisse, et extra domum suam interfecisse videtur, nihil ei prodest, reus enim factus est mortis. Nam omnem hominem postquam peccaverit reversum in se, sensus divinus qui est in nobis, illuminat quasi lux, ut intelligamus quod gessimus malum ad præjudicium nostrum, non ad salutem : tamen in textu hoc Evangelii in quo loquimur, non in die fur venit, quando illuminata est a sole justitiæ anima hominis studiosi, sed in nocte, et in tempore adhuc malitiæ permanentis. In qua cum fuerit aliquis, possibile est, etsi non habuerit virtutem solis, tamen ut illustretur ex aliquo splendore modico Verbi quod est lucerna adhuc

³⁶ I Joan. III, 15. ³⁷ XII, 7. ³⁸ Gen. III, 19. ³⁹ Matth. X, 28. ⁴⁰ Luc. XVII, 34. ⁴¹ Matth. XXIV, 42. ⁴² ibid. 43. ⁴³ Matth. XXIV, 44. ⁴⁴ XIII, 35. ⁴⁵ X, 1. ⁴⁶ Exod. XXII, 2, 3.

quidem mauens in malis, jam tamen habens propositum meliorum, et vigilantiam, ut ne perfodiatur propositum ejus ad meliora respiciens. Nam sicut legimus apud *Pastorem*, vasa plena non cito quis gustat, nec enim mutantur facile; semiplena autem quia facile creduntur mutari, frequenter gustantur. Et vide si potes ad talem trahere intellectum illud quod alibi scribitur ⁴⁶: *Sint autem lumbi vestri succincti, et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertetur; quoniam qui nondum est in lumine et in die virtutum, præbet autem se jam doctrinæ illuminanti animam suam, secundum quod possibile est, in primis succinctus est, et avertens seipsum ab effusione malitiæ utitur nondum quidem quasi diei lumine claro virtutis, sed lucerna qua possibile est illuminari etiam qui in malitia est. Hic ergo cujus lucerna sic accensa est, expectans est Dominum suum Deum Verbum, ut revertens veniat ad eum qui interim habuit in semetipso lucernam, et illuminavit totam mentem ipsius, videlicet quasi sol. Et unusquisque secundum suum profectum incendit lucernam aut minus, aut amplius a lumine scientiæ, et oleum per meditationem infundit, et in ipsa vigilans adversus peccatrix opera, sperans per abstinentiam hujusmodi, et meditationem Dominum suscipere in seipsum. Et tamen qui abundantius proficit, et posteriora quidem obliviscitur, id est, malitiam, modicum autem ejus adhuc habet in se, jam ad virtutem propinquat, convenienter dicitur: *Nox promovit, dies autem appropinquavit* ⁴⁷. Signandum est autem, quoniam dixit: *Dies autem instat. Instat enim perfectis et nullum habentibus in se vestigium noctis; appropinquat autem proficienti ad melius, et quæ diei sunt meditati, et sicut in die honestatem suscipienti; et prope est jam iste qui talis est ut dicat: Non sumus noctis, neque tenebrarum* ⁴⁸.*

60. Quoniam autem semel venimus in hunc locum, debemus et de custodiis diversis reddere rationem. Alius quidem reprehenditur vigilans statim in vespere ipso, et continuat vigilias usque ad mediam noctem, adhuc autem usque ad galli cantum, et adhuc usque ad mane. Qui enim mox ut cœperit malitia, id est, mox ut cœperit infans plenum proferre sermonem, ex eo enim incipit esse malitia, quod est in nocte, si statim tradiderit se ut fiat et auditor legis et factor; si **878** quidem permanserit usque ad finem in ipso proposito, vigilavit a vespere, et continuavit usque ad mediam noctem, et non dedit somnum oculis suis neque usque ad galli cantum, neque usque ad mane, inter beatos servos hujusmodi vir computatur. Qui autem fuerit inventus post tempus sermonis impleti partem aliquam noctis transigere in comessationibus, et ebrietatibus, et cubilibus, et impudicitis, cœperit autem postea vigilare, et iste

A spem bonam habebit si permanserit usque ad mane, incipiens a media nocte vigilare, id est a virilitate. Si autem perfectus in tempore ætatis corporis sui audiens divinam doctrinam, susceperit inde lucernam, quasi volens vivere secundum Dei præceptum, et iste habens lucernam a galli cantu, et vigilans, et permanens usque ad mane, non perdit bonæ servitutis mercedem in tempore modico. Si possibile autem est et statim circa ipsam consummationem noctis, id est postquam pene totum tempus vitæ suæ consumpsert malitia, ut credens accendat sibi lucernam, et vigilet vel residuo tempore, et si venerit Dominus domus cum gratia sua, quibusdam quidem a vespere commorabitur usque ad mane, aliis autem a media nocte, illuminans eos in reliquum, aliis vero a galli cantu minus conversans cum eis. Sed neque mane accendentes lucernam, et vigilantes propter expectationem Domini, derelinquet, sed etiam istos inveniens minime dormientes, neque cubilibus et impudicitis attendentes, honorabit eos honore quo dignos esse cognoverit. Et fur ergo custodia quadam, et hora noctis adventat, et perfodit domum ejus quem non invenerit vigilantem neque habentem lucernam accensam. Et quibusdam quidem supervenit vespere, aliis autem media nocte, quibusdam autem et galli cantu, sunt autem et quibus mane. Et Dominus custodia quadam et hora noctis venit, et forsitan Dominus illi venit cui fur veniens nihil facere potuit, videlicet non permissus perfodere domum vigilantis et lucernam accensam habentis. Ad eum autem qui domum habet perfossam non venit Dominus, maxime si didicerit aliquis quod dictum est ⁴⁹: *Sint lumbi vestri præcincti et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, et contemnens ea quæ dicta sunt dedit somnum oculis suis et palpebris suis dormitationem. Ad manifestandum autem sensum loci istius qui nobis incurrit, tali utamur exemplo. In tempore tentationum, vel qualiumcunque calamitatum maxime fur solet venire, volens perfodere animæ domum; sed veniente fure, qui accidentia sustinet, et propter Dei dilectionem omnia suffert, nihil passus ab eo confestim ad se venientem videbit Dominum. Qui autem a fure in tempore calamitatis suæ perfossus fuerit domum, quasi indignus adventu ad se domini sui, non erit dignus aspicere eum.*

61. *Quis enim fidelis servus et prævius, quem constituit dominus ejus super domum suam, ut det cibos in tempore* ⁵⁰? Quod ad apostolos cæterosque episcopos et doctores parabola ista pertineat manifestum est, maxime ex eo quod apud Lucam ⁵¹ Petrus interrogat dicens: *Ad nos parabolam istam dicis, an ad omnes?* Sed tamen cum sint multi dispensatores, difficile est invenire et fidelem et prudentem. Propter quod ait Apostolus ⁵²: *Ita nos*

⁴⁶ Luc. xii, 35, 36. ⁴⁷ Rom. xiii, 12. ⁴⁸ I Thess. v, 5. ⁴⁹ Luc. xii, 35, 36. ⁵⁰ Matth. xxiv, 43.
⁵¹ Luc. xii, 41. ⁵² I Cor. iv, 1, 2.

existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores A mysteriorum Dei. Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur. Peccat autem in Deum quicumque episcopus qui non quasi conservis servus ministrat, sed quasi dominus. Frequenter autem et quasi amarus dominus dominans per vim, similis constitutus Ægyptiis qui affligebant vitam filiorum Israel cum vi. Ergo memores esse debent verborum Christi dicentis ⁵⁴: *Vos vocatis me magistrum, et Dominum, et bene dicitis: sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros, et vos debetis alterutrum lavare pedes. Exemplum enim dedi vobis, ut sicut ego feci, sic faciatis. Et illud ⁵⁵: Principes gentium dominantur earum, et majores eorum potestatem exercent in eis. Inter vos autem non sic erit; sed qui vult inter vos esse primus, erit novissimus: sicut* B *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis. Audire autem oportet et Paulum dicentem ⁵⁶: Cum possimus oneri esse ut Christi apostoli, facti sumus parvuli in medio vestrum, quemadmodum si nutrix fovet natos suos. Sic desiderantes cupimus participari vobiscum non solum Evangelium, sed etiam animas nostras. Et non oportet percutere conservos, sed correre inquietos, consolari pusillanimes, sustinere infirmos, et patientes esse ad omnes ⁵⁷, quoniam servum Dei non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, cum modestia docentem eos qui resistunt ⁵⁸. Quasi recedens autem ipse a mala inductione conservorum, Paulus culpatur eos qui non erant* C *tales, qui superbis quidem erant subjecti, contemnebant autem mansuetos, hoc modo dicens: Sustinetis si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit, quasi nos infirmi fuerimus ⁵⁹. Considera autem in istis quomodo eos qui in servitutem redigunt, et in faciem cædunt propter quod amarius principentur, reprehenderit ipse dicens se abstinere ab eis; non quia infirmus erat, quominus faceret ea, sed ut faciat ipsa quæ docet. Docet autem cum modestia docere eos qui resistunt. Propter quod et definiens quales debeant esse episcopi, sic dicit ⁶⁰: Non litigiosi, non percussores, sed mansueti, ornati, et quæcunque inter fideles, et sapientes servos* D *879 inveniuntur, et dispensatores, quos constituit Dominus super familiam suam, sicut dicit Lucas ⁶⁰. Ex his autem cognoscere est, quoniam non solum qui fideles sunt et sapientes, illos constituit Dominus super domum suam, sed etiam malos servos dicentes in cordibus suis: Semper moram facit dominus meus venire ⁶¹; propterea percutiunt conservos, manducant et bibunt cum ebriis vel ebriosis et inebriantur. Si quando ergo arbitrantur se esse in magno fastigio qui præsent Ecclesiis Christi, propterea quod constituit eos Dominus super familiam suam, cognoscant quoniam non hoc eos*

⁵³ Joan. xiii, 13-15. ⁵⁴ Matth. xx, 25 et seqq. ⁵⁵ I Thess. ii, 7 et seqq. ⁵⁶ I Thess. v, 14. ⁵⁷ II Tim. ii, 24, 25. ⁵⁸ II Cor. xi, 20, 21. ⁵⁹ I Tim. ii, 3. ⁶⁰ xii, 42. ⁶¹ ibid. 45. ⁶² ibid. 46. ⁶³ Dan. xiii, 58. ⁶⁴ Matth. xxiv, 45. ⁶⁵ vii, 4, 5. ⁶⁶ Matth. xxiv, 45. ⁶⁷ I Cor. i, 27.

que prudentem, ut secundum utrumque det con-
servis suis cibum in tempore, valde rarissimum est.
Ut enim in tempore det cibum, necessariam habet
quis prudentiam; ut autem non adimat cibos in
tempore indigentium, opus est fide. Non autem est
importunum monere propter peccata quæ in homi-
nibus qui videntur credere Christo, et in dispensa-
toribus Ecclesiarum plerumque fieri solent, quo-
niam et secundum simplicem intellectum multi
opus habemus ut fideles simus pariter et prudentes
ad dispensandos Ecclesiæ reditus: fideles quidem
ut non devoremus quæ sunt viduarum et ut memo-
ris simus pauperum, et occasionem accipientes ex
eo quod scriptum est⁶⁸: *Dominus constituit his qui
Evangelium prædicant, de Evangelio vivere, amplius
quæramus cibo simplici et necessariis vestimentis,*
ut ne amplius teneamus nobis quam demus esu-
rientibus fratribus, et sitientibus, atque nudis, et
eis qui necessitatem patiuntur in sæcularibus curis.
Prudentes autem, ut unicuique secundum dignita-
tem uniuscujusque subministremus, recordantes
quod dictum est⁶⁹: Beatus qui intelligit super egen-
um et pauperem. Non enim simpliciter de rebus
ecclesiasticis dare oportet, ut unum hoc observe-
mus, ut ne quæ pauperum sunt devoremus, aut
furtum faciamus de eis; sed ut prudenter intelliga-
mus indigentium causas propter quas sunt indigen-
tes; et uniuscujusque dignitatem quomodo advoca-
tus est [educatus], quantum necessarium habet,
vel propter quam causam indiget. Non ergo simili-
ter est agendum in eis qui ab infantia duriter sunt
educati et stricte, et in eis qui large et deliciose nu-
triti sunt, et postea ceciderunt. Nec eadem sunt
ministranda viris et mulieribus, aut multum senibus
et juvenibus, aut juvenibus quidem et debilibus,
propter quod non possunt sibi acquirere escas, et
eis qui vel ex parte possunt sibi acquirere escas (84),
et eis qui vel ex parte possunt sibi succurrere. Re-
quirendum est autem et si multos habeant natos
non negligentes, sed omnia facientes, et non sibi
sufficenter occurrentes. Et ne plura dicamus, **880**
multa sapientia opus est qui vult bene dispensare
ecclesiasticos reditus, ut etiam in istis fidelis et
prudens dispensator inventus, beatus efficiatur.
Forsitan autem et propter multitudinem Christia-
norum qui non satis circa requisitionem verbi ha-
bentur, et tales sunt ad principatum sublevati, ma-
gis necessarium habemus audire: *Quis est fidelis*
servus et prudens, quem constituit dominus super fa-
miliam suam, ut det illis cibum in tempore⁷⁰? Ut non
effundant rationabilem et spiritalem cibum conser-
vis quibuscumque [qualibuscumque] simpliciter, et
quibus non oportet, volentes se ostendere esse pru-
dentes, et magis necessarium habentibus verbum

A quod mores eorum ædificet, et vitam componat,
quam quod producit ad sapientiam, et illuminat
scientiæ luce eos quorum mens potest sufferre hu-
jusmodi lucis splendorem; aut ut ne eis qui pos-
sunt acutius audire, pigeat exponere altiora, ut ne
exponentes vilia ab ingeniosioribus contemnantur
qui naturaliter sunt ingeniosi, aut per exercitatio-
nem forsitan sæcularis sapientiæ habentur acuti.
Difficile est ergo utrumque in uno, ut et prudens
sit, et fidelis, non autem et impossibile; nec enim
beatificat eum qui non potest esse, dicens⁷¹:
*Beatus servus ille, quem dominus veniens invenerit
facientem sic. Amen dico vobis, quod super omnia
bona sua constituet eum.*

B **62.** *Beatus ille servus, quem veniens dominus in-*
venerit facientem sic. Magna promissio fidelibus et
prudenter dispensatoribus prædicatur, et cum eis
quibus ait: *Esto potestatem habens super quinque
civitates⁷², aut, esto potestatem habens super decem
civitates⁷³.* Nam super omnia bona patrisfamilias
fieri, quid aliud manifestat nisi hæredes Dei et co-
hæredes Christi, et congregantes cum Christo? Cui
omnia sua tradidit Pater, sicut ipse dicit⁷⁴: *Data
est mihi potestas in cælo et in terra; et quemadmo-*
dum boni patris filius, super omnem patris sub-
stantiam constitutus, participat hujusmodi dignita-
tem et gloriam fidelibus et prudentibus dispensato-
*ribus suis, ut sint et ipsi super omnem creaturam
et potestatem, ut sint cum Christo. Et vide inter-*
*pretationem ejus quod dicit: Amen, dico vobis quod
super omnia bona sua constituet eum⁷⁵.* Intellige
mihi quasi in exemplum accipiens aliquem regem
omne regnum sub se habentem, cum quo sunt
gentes multæ, et civitates et loca diversa. Itaque
dividat ipse satrapis et cæteris principibus qui alii-
quid præclare gesserunt, plenitudinem regni sui:
omnes quidem constituet super omne regnum
suum, non autem singulos super omnia, sed
unumquemque eorum super aliquam partem regni
sui; utputa, hunc quidem super decem civitates,
alium super quinque. Et sic omnes erunt super
omnia bona, ipse autem solus teneat omnia quasi
solus omnium rex. Et tale est quod dicit: *Super
omnia bona sua constituet eum.* Sicut autem audi-
vimus de beatitudine danda servis fidelibus et
prudenter dispensatoribus, sic audiamus et de tormentis malo-
rum servorum. Dicit enim malus servus in corde
suo, præsentem voluptatem præponens bonis futu-
ris, et contemnens dominum suum, dicit: *Moram
facit dominus meus venire⁷⁶.* Mentiens autem hoc
dicit, volens manducare et bibere cum ebriosis; et
semper somniat, quia post multum temporis ven-
turus est dominus ejus; et quasi domino moras fa-
ciente, percutit conservos sufferentes, et in servi-

⁶⁸ I Cor. ix, 14. ⁶⁹ Psal. xl, 2. ⁷⁰ Matth. xxiv, 45. ⁷¹ ibid. 46, 47. ⁷² Luc. xix, 19. ⁷³ ibid. 17.
⁷⁴ Matth. xxviii, 18. ⁷⁵ Matth. xxiv, 47. ⁷⁶ ibid. 48.

(84) Verba et eis qui vel... acquirere escas desunt in mss. et delenda videntur.

tutem redigit eos et in faciem eos cædit. Et percutiens manducat et bibit cum ebriosis, occasione obsequii ecclesiastici; et non esurientes suscipit, sed epulatur cum ebriosis et multis hujusmodi quibus ecclesiastica cura commissæ est; quibus veniet Dominus faciens consummationem eorum in die qua nesciunt, et hora qua non putant, et dividet eos qui non timuerunt eum qui potens est animam et corpus perdere in gehennam. Dividit autem eum, quando spiritus quidem ejus revertitur ad Deum qui dedit eum, anima autem cum corpore suo vadit in gehennam. Justus autem non dividitur, sed anima ejus vadit cum spiritu ad regna coelestia. Propter quod scriptum est⁷⁷: *Benedicite, spiritus et animæ justorum, Domino. Eorum autem qui dividuntur et deponunt spiritum revertentem ad eum qui dederat eum, et non habent postmodum in se partem aliquam quæ erat ex Deo, relinquuntur eis pars eorum quæ erat ipsorum, id est anima, quæ cum corpore suo punietur a Domino veniente, cum infidelibus et hypocritis in tormentis. Vide ergo differentiam servorum quos Dominus constituit super domum suam, quoniam quidam quidem quasi fideles et prudentes dispensatores qui dederunt conservis cibum in tempore, super omnia bona patrisfamilias constituuntur; qui autem contraria eis egerunt, extra quod ceciderunt de gloria tanta, adhuc dividuntur, et pars eorum cum hypocritis et infidelibus ponetur. Ibi erit fletus eis qui male in hoc mundo ridentes fuerunt, dicente Scriptura⁷⁸: *Væ qui nunc ridetis, quoniam flebitis et plangentis. Consequenter autem propter requiem et resolutionem qua requieverunt et resoluti sunt, rationabiliter erit eis dentium stridor. Quod hoc forsitan significat, quoniam qui puniuntur cogitantes fore finem doloris, et propter hoc volentes viriliter eos sufferre, compulsi tormentis insufferibilibus, dentibus stridunt: illis videlicet dentibus quibus manducaverunt acerbiter malitiæ, et propterea patiuntur dentium dignum stridorem.**

63. *Simile est regnum cælorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso et sponsæ. Quinque autem ex eis erant fatuæ et quinque prudentes, et reliquæ⁷⁹. In omnibus qui didicerunt verbum Dei, 881 regnum cælorum assimilatur virginibus decem. Et si quidem in eis sunt qui recte et credunt et vivunt, et ideo juste assimilantur quinque prudentibus; qui autem profitentur quidem fidem in Jesu, non autem præparant se bonis operibus ad salutem, reliquis quinque assimilantur virginibus fatuis; non irrationabiliter dicimus sensus omnium qui didicerunt divina, quomodocunque verbum Domini receperunt, sive occasione, sive veritate, quod virgines sunt virginificatæ per verbum Dei cui crediderunt aut credere volunt. Tale est enim verbum Dei, ut de sua munditia accommodet omnibus*

A qui per suam doctrinam recesserunt quidem ab idolorum cultura, vel cultura elementorum creationis Dei: accesserunt autem per Jesum Christum ad Dei culturam quamvis non fuerint subsequuta opera pietatis, neque ad beatitudinem præparaverint semetipsos. Sicut autem secundum verbum veritatis sequuntur seipsas alterutrum virtutes quæ sunt substantia Christus, ita ut qui unam habuerit, omnes habeat; et qui unam minus habuerit, nec unam habeat; Christus enim a seipso irrecensibilis est; sic et sensus omnes alterutrum se consequuntur: et ubicunque minus fuerit unus de sensibus secundum rectam Verbi doctrinam, ibi omnino et omnes sensus quasi fraudati a verbo sapientiæ infatuantur. Sensus autem dico et eos qui communiter intelliguntur, visio, auditio, odoratio, gustatio, palpatio, et eos qui in Proverbiis appellantur divini, hoc modo dicentibus: *Sensum divinum invenies⁸⁰. Iterum autem quoniam verbum Dei causa est ut rectus fiat sensuum usus, et non est possibile eum, cum sit in sensibus, ut in quibusdam quidem sensibus operetur, et diligenter tribuat quæ prudentiæ suæ sunt, in aliis autem negligat; ideo si unum de sensibus fecerit sapientem, ut virgo constituatur, necesse est ut in aliis sensibus sapientiam suam effundat. Propterea non est videre de quinque sensibus in aliquo, quosdam quidem fatuos, quosdam autem prudentes; sed necesse est ut aut omnes quinque sint prudentes, aut omnes fatui. Omnes isti sensus lampades suas accipiunt, id est organa sua naturalia, sive secundum verbum Dei uti volentes, sive contra voluntatem Dei, tamen accipiunt eas, quando recipiunt sponsum esse Ecclesiæ Verbum Dei, et Filium Dei; et egrediuntur de mundo et de erroribus deorum multorum, et veniunt in obviam Salvatori, qui semper paratus est venire ad virgines eas, ut simul ingrediantur cum dignis eorum ad beatam sponsam Ecclesiam. Sed quandiu quidem post verbum receptum lucet lumen fidelium coram hominibus, ut videntes opera eorum bona, glorificent Patrem eorum qui in cælis est⁸¹, hæ et prudentes sunt, et accipientes oleum nutrimentum hominis sui quod semper infunditur actibus bonis, id est verbum doctrinæ, et vasa animarum suarum ab hoc verbo implentes a doctoribus et traditoribus qui illud venundant, quod satis sit eis, etiam tardante exitu et remorante Verbo veniente ad consummationem eorum, ut consummatæ et extra mundum factæ festinent illuc. Quantis autem non fuit cura post inchoationem Christianitatis tantam accipere verbi doctrinam, quanta sufficeret eis durare usque ad finem, negligentes circa susceptionem doctrinæ quæ confortat fidem et honorum actuum lumen illuminat (quid autem sic confortat sicut moralis sermo, quod oleum luminis appellatur)? hæ fatuæ sunt, et acceperunt*

⁷⁷ Dan. 111, 86. ⁷⁸ Luc. vi, 25. ⁷⁹ Matth. xxv, 1, 2. ⁸⁰ Prov. 11, 5. ⁸¹ Matth. v, 16.

lampades in primis quidem accensas, sed ad tantum iter obviam exeundi sponso oleum non acceperunt. *Moram autem sponso faciente, dormitaverunt omnes virgines, et dormiebant* ⁸³. Ita sponso tardante, et non cito veniente Verbo ad consummationem vitæ eorum, hinc patiuntur aliquid quasi sensus, et quasi in nocte mundi agentes et dormitantes. Dormierunt quidem, utputa, remissius egerunt a sensu vitali: non tamen et lampades perdidērunt, neque desperaverunt de conservatione olei illæ prudentes.

64. *Media autem nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exsurgite obviam ei. Tunc surrexerunt virgines illæ omnes, et composuerunt lampades suas. Fatuæ autem prudentibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ exstinguuntur.* ^B *Responderunt autem prudentes, dicentes: Ne forte non sufficiat nobis, et vobis, ite potius ad vendentes, et emite vobis. Abeuntibus autem illis emere, venit sponus, et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias, et clausa est janua. Novissime autem venerunt et reliquæ virgines dicentes: Domine, Domine, aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos* ⁸⁴. Media autem nocte, id est in altitudine remissionis, et in medio tempore jam transacti luminis vespertini, et adhuc sperati diurni, factus est clamor omnes suscitare volentium, sicut existimo, angelorum, qui *omnes sunt ministratorii spiritus, qui mittuntur ad ministerium propter possessuros salutem* ⁸⁵, qui et solliciti fuerunt eos qui ^C sunt sensibiles, excitare in obviam sponso, et dicunt intus clamantes in sensibus omnium dormientium: *Ecce sponsus venit, surgite obviam ei.* Et suggestionem quidem oportere in obviam ire sponso Verbo, et Ecclesiæ immaculatæ, omnes quidem audierunt et surrexerunt: non autem omnes decentem imposuerunt lanpadibus suis ornatum, sed quæ audierunt prudentiam eas ornatam. Ita non in tempore opportuno fatuæ dixerunt prudentibus: *Date nobis de oleo vestro*, quasi qui non sibi congregaverant ante prudentiam, ut intelligant quoniam non omnium habentium oleum est etiam dare ex eo volentibus aliis, sed eorum tantummodo qui ad hoc ipsum positi sunt ut vendent, et tribuant, et accipiant pretium olei ^D **882** venundati, cujus pretium est perseverantia, et instantia, et amor discendi, et diligentia, et labor cupientium discere. *Date nobis de oleo vestro, quoniam lampades nostræ exstinguuntur.* Nam etsi fatuæ erant, tamen hoc intelligebant, quoniam cum lumine debebant obviam ire sponso, omnes lampades sensuum illuminatas habentes. Videbant autem et illud, quoniam ex eo quod minus habebant oleum rationale jam propinquantibus tenebris, lampades earum fuerant obscurandæ. Sed sapientes transmittunt fatuas ad olei venditores, vi-

dentem quoniam non tantum oleum, id est verbum doctrinæ, congregaverant, ut sufficeret et ipsis ad vitam et illas docerent ornare lampades suas. Et si consideraveris aliquem aliquando, quod congregavit quidem doctrinam verbi quod sibi sufficiat ad bene vivendum, non tamen ut etiam doctor fieri possit, videbis hunc talem respondentem volentibus ab eo discere quæ sunt Dei, et dicentem: *Ne forte non sufficiat nobis et vobis.* Sufficiens enim mihi ad bene vivendum habeo doctrinam, non tamen ut et vobis possim accommodare doctrinam. Et responderunt volentibus a se discere: *Ite magis ad venditores, et emite vobis*, id est ad doctores, et ab eis accipite. Et fatuæ non quando oportebat euntes ad doctrinam sibi emendam, perdunt tempus introeundi cum sponso ad nuptias. Et est videre eos qui talia patiuntur, qui quando debuerunt quidem discere, neglexerunt discere aliquid utile ex eis a quibus discere debuerunt. In ipso autem exitu vitæ suæ cum disponunt discere, comprehenduntur a morte, et propterea non ingrediuntur cum Verbo ad sponsam Ecclesiam, nec cum Christo ad eos qui simul in requie sunt futuri et in beatitudine regnaturi. Clauditur autem postea ostium adhuc fatuis virginibus oleum accepturis quæ et sine causa postea venient dicentes: *Domine, Domine, aperi nobis.* Itaque respondens sponsus dicit: *Nescio vos.* Itaque quoniam parabola omnibus audientibus dicebatur, subjungit ad discipulos suos, dicens: *Vigilate ergo, quia nescitis diem et horam* ⁸⁶. Ornantes autem lampades sensuum evangelicis usibus atque rectis, ut si quidem oculorum ornamentum rectus usus videndi, ut oculi videant quidem admirandum factorem, claudantur autem ut ne videant iniquitatem. Auditus autem est ornamentum, quando quis auditionem non suscipit vanam, sed obdurat aures suas ut non audiant iudicium sanguinis; audit autem Jesum dicentem ad se: *Adaperire* ⁸⁶, ut tantum ad verba salutaria et necessaria præbeantur. Sic et de ornamento gustus quis dicere potest, et de odorationis et palpationis, secundum ea quæ dicta sunt. Quoniam qui male utuntur sensibus suis, eorum nullum est ornamentum aut in oculis, aut in auribus, aut in reliquis sensibus. Observandum est autem, quoniam scriptum est quidem fatuas transmissas ad oleum comparandum, non tamen referuntur emisse aut accepisse: sed hoc in silentio prætermisso, postea dictum, quoniam post hoc *veniunt et reliquæ virgines dicentes: Domine, Domine, aperi nobis.* Cum potuisset dicere: Postea venerunt accepto oleo vel comparato, convenienter siluit, ut ne habentibus oleum, vel in extremo ornantibus lampades suas diceret: *Nescio qui estis.* Nec enim scribitur quia ornantes lampades suas venerunt. Tamen finis verbi est iste, ut in omni tempore præparemus

⁸³ Matth. xxv, 5. ⁸⁴ ibid. 6 et seqq. ⁸⁵ Hebr. i, 14. ⁸⁶ Matth. xxv, 13. ⁸⁷ Marc. vii, 34.

nos ad exitum, ut non demus somnum oculis nostris, neque palpebris nostris dormitationem⁸⁷, quia nescimus diem et horam exitus nostri.

65. Homo quidam peregre proficiscens vocavit servos suos, et tradidit eis bona sua, et reliqua⁸⁸. Et primum quidem videamus quare peregrinanti homini assimilatur Dominus noster, qui unus est Dominus noster, de quo ait Apostolus⁸⁹: *Nobis autem unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum*, si tamen ab eo tantummodo dominemur, et neque mammona dominum habeamus, neque aliquem dominorum eorum, quos multos esse significans ipse Apostolus, dicit⁹⁰: *Sicut enim sunt dii multi, et domini multi*. Ergo primum quæramus de peregrinatione ipsius, maxime quia peregrinationi ejus videtur esse contrarium quod ipse de se discipulis suis promittit, dicens⁹¹: *Ubi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum*. Item illud⁹²: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi*. Et quod Baptista dicit de eo, ubique eum esse demonstrans, ita: *In medio autem vestrum stat quem vos nescitis, ipse est qui post me venit*⁹³. Propterea dicit aliquis: Si in medio etiam nescientium se stat, si ubicunque duo vel tres congregati fuerint in nomine ejus, inter eos habetur, si per omnes dies vitæ discipulorum cum eis est usque ad consummationem sæculi, quomodo in ista parabola proponitur peregrinans? Tractantes autem assumere debemus et illud quod Paulus ait de se⁹⁴: *Ego autem absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi ut præsens, congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini Jesu, eum qui talis est, tradere Satanæ in interitum carnis, ut spiritus ejus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi*. Si enim virtus Jesu congregatur cum his qui congregantur in nomine ejus, non peregrinatur a suis, sed semper præsto est eis. Quod si semper omnibus suis est præsens, quomodo introducunt eum parabola ejus peregrinantem? Vide si possumus solvere hoc modo quod quæritur. Qui enim dicit discipulis suis: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*; et item: *Ubi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, et ego sum in medio eorum*, et cætera; et qui in medio etiam nescientium se consistit, Unigenitus Dei est, Deus Verbum, et sapientia, et justitia, et veritas, qui non est corporeo ambitu circumclusus. Secundum hanc divinitatis suæ naturam non peregrinatur, sed peregrinatur secundum dispensationem corporis quod suscepit. Secundum quod et turbatus est, et tristis factus est, dicens: *Nunc anima mea turbatur*⁹⁵. Et iterum: *Tristis est anima mea usque ad mortem*⁹⁶. Hæc autem dicentes non solvimus suscepti corporis hominem, cum sit

A scriptum apud Joannem: *Omnis spiritus qui solvit Jesum, non est ex Deo*⁹⁷; sed unicuique substantiæ proprietatem servamus. Si enim omnis homo fidelis qui conjungitur Domino, unus spiritus est⁹⁸; quanto magis homo ille quem secundum dispensationem carnis Christus suscepit, non est solvendus ab eo, nec alter est dicendus ab eo? Et vide quomodo ait, *sicut homo peregre futurus*; quoniam non erat homo, sed sicut homo; et quasi homo peregrinabitur, qui erat ubique secundum divinitatis naturam. Simul considera quoniam non videtur reddito sermonis ita conscripta: Sicut homo peregrinans, sic et Jesus, aut ita: sic et Filius hominis: quoniam ipse est qui in parabola proponitur peregrinans quasi homo. Nec enim est homo, qui est ubicunque duo vel tres in nomine ejus fuerint congregati. Neque homo nobiscum est omnibus diebus usque ad consummationem sæculi⁹⁹. Nec congregatis ubique fidelibus homo est præsens, sed virtus divina quæ erat in Jesu. Possumus etiam talia dicere de hoc loco: nihil contrarium eum ipsum Jesum secundum quemdam quidem intellectum esse ubique, secundum alium autem peregrinari. Si enim nos dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino¹; per fidem enim ambulamus, non per speciem: in omnibus qui sunt in corpore et peregrinantur a Domino, peregrinatur ab eis et Dominus per fidem ambulantes, non per speciem. Si autem peregrinantes a corpore cum Domino fuerimus, et ipse tunc erit nobiscum et pro eo quod per fidem ambulavimus, ut et per speciem postea ambulemus. Speciem autem dicimus Verbi, et sapientiæ, et veritatis, et justitiæ, et pacis, et omnium quidquid est Unigenitus Deus. Speciem autem Verbi, et speciem sapientiæ intelliges, cum intellexeris quod ait Apostolus²: *Filii mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis*. Formatum enim Christum intelligens in aliquo, videbis consequenter secundum formationem hujusmodi etiam speciem Christi. Iste ergo qui quasi homo peregre est profectus, vocavit servos suos, et tradidit eis probatam pecuniam suam in eloquiis castis. Quoniam eloquia ejus, eloquia sunt casta, argentum ignitum, probabile, purgatum septies³.

66. Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum. Unicuique autem secundum propriam virtutem. Et profectus est statim. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, et operatus est in eis, et lucratus est alia quinque talenta. Similiter qui duo accepit, lucratus est in eis duo alia. Qui autem unum accepit, abiens fodit in terram, et abscondit pecuniam domini sui⁴. Ergo si quando videris eorum qui acceperunt a Christo dispensationem eloquiorum Dei, alios quidem habere amplius, et divinius, et abundantius, alios autem minus, et, ut ita

⁸⁷ Prov. vi, 4; Psal. cxxxii, 4. ⁸⁸ Matth. xxv, 14. ⁸⁹ I Cor. viii, 6. ⁹⁰ ibid. 5. ⁹¹ Matth. xviii, 20. ⁹² Matth. xxviii, 20. ⁹³ Joan. i, 26, 27. ⁹⁴ I Cor. v, 3-5. ⁹⁵ Joan. xii, 17. ⁹⁶ Matth. xxvi, 38. ⁹⁷ I Joan. iv, 3. ⁹⁸ I Cor. vi, 16. ⁹⁹ Matth. xxviii, 20. ¹ I Cor. v, 6. ² Gal. iv, 19. ³ Psal. xi, 7. ⁴ Matth. xxv, 13 et seqq.

dicam, neque in dimidio intelligentes rerum negotia comparatione eorum qui multo sunt meliores, alios autem adhuc minus habere; videbis differentias eorum qui eloquia Dei susceperunt a Christo, quoniam alia fuit virtus eorum quibus data sunt quinque talenta, alia quibus duo, alia quibus unum, et alter alterius non capiebat mensuram. Et qui accepit talentum unum, accepit quidem datum non contemptibile: multum est enim et unum talentum talis domini. Tamen tres sunt proprii servi ejus qui peregre profectus est quasi homo, sicut et tria genera sunt eorum qui fructum faciunt. Quorum quidam quidem faciunt centum, quidam autem sexaginta, quidam vero triginta. Sed ibi etiam ille qui triginta fecit, salvatur: hic autem sermo arguit eum qui unum acceperat talentum, et abscondit in terram. Et quæro qui quinque acceperant talenta, si possunt intelligi perfectiores, qui diviniorum et sublimiorum acceperunt sensum Scripturæ; qui duo autem acceperunt, super litteram quidem, paulo autem superius ascenderunt, et non ad magnitudinem illam ascendere potuerunt; tertii autem, qui nihil super litteram quam acceperunt in primis. Est ergo et de numeris omnino in his quæ loquimur dignus sermo tali nostro Domino Salvatore. Dico autem de quinque, et de duobus, et uno. Nos autem modici et talia minus explicare potentes existimamus, ne forte quia omnia quidem sensibilia Scripturarum possunt deducere ad sensus diviniores quos Salomon ^a divinos appellat, et quos dicit Jeremias ^b sensus cordis, et qui ad Hebræos ^c dicuntur a Paulo sensus exercitati ad discretionem. Boni quoque et hi sunt qui extra quinque talenta alia quinque sunt lucrati, operantes in eis, et per doctrinam exercitantes seipsos, et ad majorem scientiam erigentes. Conversati enim salutariter et studiose docentes, operati sunt et lucrati sunt alia quinque; quia nemo facile additamentum accepit virtutis alterius, nisi ejus quam habet: ut puta, sapiens in sapientia crescit, fidelis in fide. Aut ita: Alia acquisivit quinque, quoniam unusquisque quod ipse scit, hoc docet alterum, et quanta ipse scit, tanta alterum docet, non amplius. Propterea quidquid **884** habuerit quis in se, hoc alterum docendo acquirit in altero, faciens eum habere quod habet ipse. Propterea quinque habuit, et non amplius acquisivisse dicitur, nisi quinque quæ habuit. Et qui duo, non amplius nisi duo quæ habuit. Si autem debemus et de duobus talentis dicere, et de illis dicimus, quoniam qui non permanserunt in littera, sed quærentes ascendere sensu suo super eam, non autem potentes pervenire super ordinem prædictorum duorum, hi sunt qui ab eo qui cognoscebat virtutem eorum, acceperunt talenta duo, corporalem doctrinam edocti. Duo enim videtur carnalis numerus esse: et super hæc lucrati sunt duo, id est corporalem eruditionem, et aliam paulo

A ei sublimiorem. Erat autem aliquis servorum minorum colligens sibi virtutem, propter quam quasi minus potenti unum talentum paterfamilias dedit: quod accipiens servus habens aliquam terram fodit, et in altitudines posuit ejus, cum debuisset sursum et in mensas id mittere. Quoniam autem proprii servi tres referuntur illius patrisfamilias esse, quæro si possunt postquam crediderunt et servi facti sunt ejus, quasi potentes negotiari. Postea acceperunt a paterfamilias pecuniam ejus, ut quidam quidem operatus sit et lucratus, alius autem lucratus, alius vero præ timore non satis fidelis, domini sui infodit et abscondit pecuniam. Et apparet in ipsa defensione per quam loquitur, quoniam timuit quidem dominum habens Dei timorem, sicut alter zelum ^B Dei, non autem secundum scientiam timens, abscondit talentum suum in terra. Tales sunt autem qui neque movent, neque discutunt quæ dicuntur, neque seipsos ad prodificandas animas tradunt, sed latere volunt quæ acceperunt et crediti sunt. Si quando ergo videris aliquem qui virtutem quidem aliquam æquisivit et habet dicendi, et animas quantumcunque prodificantem, et hanc virtutem occultat, ut tantummodo tradat verbum nudum: quod creditus est et accepit, et depositum ejus domino suo, et vivit in obscuro multis ignotus etiam magna peccata habentibus, et non se profert in bono quod a Deo accepit, quamvis habeat quamdam religionem conversationis non vituperabilem multis, non dubites dicere eum talem esse qui unum talentum accepit, et abscondit id in terra. Si autem propter illud quod scriptum est, eum talem mitti in tenebras exteriores, displicet tibi quod dicitur, si propterea quod non docuit quis, judicatur quasi qui data sibi virtute ad prodificationem animarum non est usus, recordare apostolicum dictum quod ait: *Væ enim mihi est, si non evangelizavero* ^d. Non enim propter aliam quamcunque conversationem suam vituperabilem, sed propter hoc solum, si non prædicaverit Evangelium, væ sibi constetur futurum. Manifeste enim apparet quoniam ille speravit audire: *Serve male et piger* ^e, et cætera, nisi evangelizasset, quamvis alia vitæ ejus recta fuissent. Hæc enim et his similia debent in mente habere ^D maxime qui mittunt manum suam, id est actum, ad aratrum docendi doctrinam Christi, ut cognoscentes quibus est væ, non propter aliud nisi quia non docent, repositum, non convertantur retro postquam semel miserint manum suam ad aratrum arantem animas hominum, ut post hoc et semina suscipiant verbi. Iste autem qui sicut homo peregre profectus vocavit servos suos, et tradidit eis bona sua, post multum temporis venit, postquam dimisit aptos ad negotiandum animarum salutem: et ideo forsitan non facile invenitur quis ex eis qui apti fuerint ad hujusmodi opus, ut cito transeat de hac vita: sicut est manifestum ex eo quod et apo-

^a Prov. II, 5, 19. ^b Jerem. IV, 19. ^c 1 Cor. IX, 16. ^d Matth. XXV, 26.

stoli senuerunt, ex quibus dicit ad Petrum : *Cum senueris, extends manum tuam* ¹⁰, et cætera. De Paulo autem dictum est ad Philemonem : *Nunc autem ut Paulus senex* ¹¹, cum esset adolescentulus quando Stephanus pro Christi testimonio lapidabatur, et ipse vestimenta servabat interficientium eum ¹². Hoc autem diximus propterea quod dicit ¹³ : *Post multum temporis venit dominus servorum illorum*. Et observa in hoc loco quoniam non ad dominum vadunt ut judicentur et digna actibus suis recipiant, sed dominus venit ad eos cum fuerit impletum quod dictum est, quoniam venit tempus. Veniens autem ponet rationem cum eis de omnibus quæcunque egerunt, compensans lucra bonorum operum et dispendia peccatorum, ut ponens rationem, et diligenter universa discutiens, unoquoque sicut oportet utatur. Debemus ergo quasi qui peccando damnum fecimus, bona autem operantes lucrermur, sic omni custodia corda nostra servare, ut eum venerit Dominus noster et posuerit rationem nobiscum, non inveniamur nec pro otioso sermone damnium fecisse.

67. *Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque, dicens : Domine, quinque talenta mihi dedisti, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait ei dominus ejus : Euge, serve bone et fidelis : quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui. Accedens autem et qui duo talenta acceperat, ait : Domine, duo talenta mihi dedisti, ecce alia duo lucratus sum. Ait illi dominus ejus : Euge, serve bone et fidelis : quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui* ^{14, 15}. Ita accessit primus quasi qui habuit fiduciam eo quod operatus fuerat et lucratus. Nam fiducia ipsa fecit eum audere, ut ad dominum primus accederet, et audacter faceret sermonem dicens : *Domine, quinque talenta mihi dedisti, ecce alia quinque talenta* **885** *lucratus sum super ea*. Ad quem dominus dixit vocem omnibus nobis optabilem, cum posuerit rationem etiam nobiscum Dominus noster dicens : *Euge, serve bone et fidelis*; contrariam ei voci quam dixit ad tertium : *Serve male et piger*. Quis non optet exhortationem accipiens ex ista scriptura, ut audiat a Domino suo : *Fidelis?* Quod simile esse existimo ei quod dictum est de Abraham, quoniam *credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam* ¹⁶, sicut et ei qui audivit a domino suo : *Serve fidelis*. Sine dubio fides ejus ad justitiam reputata est ei, ut reputata est ad justitiam fides ipsius qui in modico fuit fidelis. Modica autem sunt omnia vitæ istius, ut omne resurrectionis mysterium ei credatur et administratio supernorum bonorum. Videamus autem et quo ingreditur servus iste bonus et fidelis, qui in modico vitæ istius fuit fidelis. *Intra, inquit, in gaudium domini tui.*

A *Omnia enim ibi delectabilia et omnia gaudia, quando qui hic sient, ibi ridebunt, et qui laudabiliter lugent, consolationem accipient dignam. Quod autem dicit vel in eo qui quinque talenta acceperat, vel in isto qui duo, accedens, intellige mihi accessum et transitum de hoc mundo ad illum, et vide quoniam non aliam vocem dominus protulit ad secundum, nisi quam protulit ad priorem dicens : *Euge, serve bone et fidelis, super modica fidelis fuisti, supra magna te constituam*. Quæro quoniam eadem dicta sunt ambobus, ne forte et qui minorem habuit virtutem, et totam illam quam habuit secundum quod oportebat exercuit, nihil minus habiturus sit apud Deum, quam ille qui fuit in majore virtute, ut impleatur in eis quod dictum est ¹⁷ : *Qui multum, non abundavit, et qui modicum, non minoravit*. Tale aliquid ostenditur et circa mandatam dilectionis ad Deum, vel ad proximum, dicens ita ¹⁸ : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua*. Sine dubio enim cum ex toto corde suo quis dilexerit Deum, et ex tota anima sua, et ex tota virtute sua, talem dilectionis habet mercedem, qualem ille qui majus habuit cor, vel qui eminentiorem habet animam, vel qui majorem accepit virtutem. Hoc enim solum quæritur, ut quidquid habuerit homo ex Deo, toto eo utatur ad gloriam Dei.*

B *68. Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait : Domine, scio quia homo durus es, et metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti ; et timens abii, et abscondi talentum tuum in terra. Ecce habes tuum. Respondens autem dominus ejus, dixit ei : Male serve et piger, sciebas quia meto ubi non seminavi, et congrego ubi non sparsi. Oportuit ergo te committere pecuniam meam nummularis, ut veniens recepissem eam cum usuris* ¹⁹. Videtur mihi iste qui unum talentum accepit, fuisse inter credentes quidem, non autem et fiducialiter agentes in fide, sed latere volentes, et omnia facientes ut non cognoscantur quasi Christiani. Forsitan autem et alii mores eorum non satis erant culpabiles, et quod acceperunt custodiunt quidem, non autem et addunt, neque negotiantur, neque fiducialiter agunt in eo : propterea verbum in eis non profecit ad majus, neque alios acquisivit. Adhuc videntur mihi qui hujusmodi sunt, timorem Dei habere et sapere de eo quasi aliquo austero, et duro, et implacabili. Sic enim verba ipsa significant respondentis, et dicentis, *sciebam quia durus es, et quasi qui sciebat cum metere ubi non seminavit et congregare ubi non sparsit*. Propter quod respondens ei dominus ejus, et arguens eum quasi malum servum et pigrum, non quidem confessus est se esse hominem durum, sicut ille arbitrabatur, cæteris autem sermonibus ejus consensus dicens : *Et sciebas quia meto ubi non seminavi, et congrego*

¹⁰ Joan. xxi, 18. ¹¹ Phil. m, 9. ¹² Act. vii, 57. ¹³ Matth. xxv, 19. ^{14, 15} ibid. 20 et seqq. ¹⁶ Gen. xv, 6. ¹⁷ Exod. xvi, 18. ¹⁸ Matth. xxii, 37. ¹⁹ Matth. xxv, 24 et seqq.

ubi non sparsi. Quomodo autem intelligamus quod vere Dominus noster metit ubi non seminavit, et congregat ubi non sparsit? Mihi hoc videtur in loco isto quoniam justus seminat in spiritu, ex quo et metet vitam æternam⁷⁹. Omnia autem quæ ab altero, id est a justo viro, seminantur et metuntur ad vitam æternam, metit Deus; Dei enim est possessio justus, qui metit ubi non ipse seminavit, sed ille justus. Consequenter et illud dicemus, quoniam justus dispersit, dedit pauperibus. Dominus autem in suo colliget universa quantacunque justus dispersit et dedit pauperibus. Metens autem quæ non seminavit, et congregans quæ non sparsit, sibi computat et sibi arbitratur esse collata, quæcunque pauperibus fidelibus fuerint seminata vel sparsa, dicens ad eos qui bene proximis suis fecerunt: *Venite, benedicti Patris mei, hæreditate regnum quod vobis paratum est. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare*, et cætera⁸⁰. Et quia vult metere ubi non seminavit, et congregare ubi non sparsit, cum non invenerit, dicit ad eos qui non præbuerunt ei metere et congregare: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare*, et cætera⁸¹. Nam et vere durus est, secundum quod ait Matthæus⁸², et austerus, secundum quod ait Lucas⁸³. Sed his qui misericordia Dei abutuntur ad negligentiam suam, non ad conversationem suam, sicut ait Apostolus⁸⁴: *Vide bonitatem Dei et severitatem*, in eos quidem qui ceciderunt severitatem, in te autem bonitatem si permanseris in bonitate. Qui enim bonum judicat Deum, credens indulgentiam accipere si fuerit conversus ad eum, illi bonus est Deus. Qui autem existimat eum sic bonum, ut **886** non curet de peccatis peccantium, illi non est bonus Deus, sed austerus. Zelans est enim super peccata hominum contemnentium se. Tamen quasi Christo metente quæ non seminavimus, et congregante quæ non sparsimus, seminemus in spiritu, et spargamus pauperibus, et talentum Dei non abscondamus in terra. Nec enim hucusmodi timor, nec liberat nos talis timor ab exterioribus tenebris illis cum fuerimus damnati quasi mali servi et pigri. Mali quidem, quia non sumus usi probata illa pecunia Dominicorum verborum cum quibus poteramus negotiari et discutere Christianitatis eloquia, et acquirere bonitatis Dei altiora mysteria. Pigri autem, quia non fuimus operati cum eloquiis Dei salutem, vel nostram, vel aliorum, cum deberemus mittere pecuniam Domini nostri, id est eloquia, auditoribus nummulariis qui omnia tentant, et probant, ut bonum quidem dogma et verum teneant, reprobum autem et falsum repellant, ut cum venerit Dominus, eloquia illa quæ commisimus nos, cum usuris recipiat, et cum additamentis ab eis qui

acceperunt a nobis. Omnis enim pecunia, id est omne verbum quod habet in se formam Dei regalem, et imaginem Verbi ejus, legitimum est. Nummulariis ergo viris jubet credere verbum, qui possunt ejus reddere usuras. Reddit autem usuras verbi qui iterum festinat salvare cum eo, sicut ipse salvatus est: sicut Andreas, Petrus, Philippus, Nathanael, Matthæus publicanus. Et hoc est quod dicit Apostolus⁸⁵: *Quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus qui idonei erunt et alios docere*. Similiter et Dominus dicit⁸⁶: *Nemo accendit lucernam, et ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut introeuntes videant lumen*.

69. *Tollite ab eo itaque talentum, et detur ei qui habet decem talenta*⁸⁷. Vides quia tollitur talentum a malo servo et pigro, et datur ei qui habet decem talenta. Quomodo autem tollitur ab aliquo quod datum fuerat ei, et alteri datur bene agenti, ut habeat etiam hæc super illa quæ acquisivit, non satis facile est explicare: tamen possibile est. Quoniam qui idoneum facit in aliquo sensum in dogmatibus veritatis, potest sua divinitate Deus auferens sufficientiam ab eo qui pigrius ea est usus, dare ei qui eam multiplicavit. *Omni enim habenti dabitur, et abundabit; ab eo autem qui non habet, et quod habet auferetur ab eo*⁸⁸. Utpote, fidem habenti quæ est ex nobis, dabitur gratia fidei quæ est per spiritum fidei, et abundabit; et quidquid habuerit quis ex naturali creatione, cum exercuerit eum [illud], accipit ad [id] ipsum et ex gratia Dei, ut abundet et firmior sit in eo ipso quod habet. Non enim de sapientia sola, sed de omni virtute intelligendum est nobis quod ait Salomon⁸⁹: *Et si fuerit quis perfectus inter filios hominum, si absuerit ab illo sapientia tua, in nihilum reputabitur*. Sic et qui perfectus fuerit in castitate, aut in justitia, aut in veritate, aut pietate, non fuerit autem ei aut castitas, aut justitia, aut virtus, aut pietas quæ venit ex gratia Dei, in nihilum reputatur hujusmodi homo. Propterea si volumus ut detur nobis virtus perfectior, et abundet in nobis, quod perfectum est inter homines per diligentiam omnimodo acquiramus; et postquam acquisierimus, quasi intelligentes quoniam in nihilum hæc reputantur sine gratia Dei, humiliemus nosmetipsos sub manu valida Dei⁹⁰, et oremus *sine ira et disceptatione levantes puras manus*⁹¹, ut omnium bonorum quæ sunt in nobis perfectio detur ex Deo, et faciat nos perfectos et acceptabiles Deo quasi filios Dei. Iste autem qui unum acceperat talentum et absconderat ipsum in terra, non solum quasi malus et piger arguitur, sed quasi inutilis mittitur in tenebras exteriores, ubi nulla illuminatio est, forsitan nec corporalis, nec est respectio Dei illic, sed quasi indigni speculatione Dei qui talia peccaverunt, condemnantur in

⁷⁹ Galat. vi, 8. ⁸⁰ Matth. xxv, 34, 35. ⁸¹ ibid. 41, 42. ⁸² ibid. 24. ⁸³ Luc. xix, 21. ⁸⁴ Rom. xi, 22. ⁸⁵ II Tim. ii, 2. ⁸⁶ Luc. viii, 16. ⁸⁷ Matth. xxv, 28. ⁸⁸ ibid. 29. ⁸⁹ Sap. ix, 6. ⁹⁰ I Petr. v, 6. ⁹¹ I Tim. ii, 8.

his quæ exteriores tenebræ appellantur : forsitan donec intellexerunt , ut convertantur et digni efficiantur exire ab eis : forsitan et propter aliam causam quam nos ignoramus : quoniam legimus aliquem qui fuit ante nos exponentem de tenebris abyssi, et dicentem quoniam abyssus est extra mundum foris et tenebræ. Consideremus ergo si potest vera esse expositio ejus, ut exteriores tenebras illas intelligamus, ut quidam quasi indigni toto mundo in abyssum illam quam ille exposuit foras ejiciantur, in qua sunt tenebræ, nemine eas illuminante, cum sint extra totum mundum.

70. *Cum venerit Filius hominis in gloria sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem gloriæ suæ, et congregabuntur ante eum omnes gentes, et cætera* ⁸⁸⁷. Indiscussus quidem sermo videtur esse manifestus, quasi exhortans homines ad dandum et largiendum, et avertens ab omni inhumanitate et peritate. Videamus tamen quid querere oportet in eo propter eos qui nihil arbitrantur aliud in eo nisi exhortationem humanitatis. Certe secundum et gloriosum Christi adventum fore credit omnis Ecclesia, quando et Filius Dei qui assumptus est in gloria, sic cum gloria huc revertetur in specie sua et pulchritudine sua, ut corpus ejus sit quale fuit cum transformatus fuisset in monte coram tribus discipulis coascendentibus ei : ut jam non trius, nec aliis paucis, sed universis gentibus congregatis ante eum appareat, et sedeat super sedem gloriæ suæ, et tunc segregabit malos a bonis. Utrum autem omnes ab omnibus qui in omnibus generationibus fuerint, aut illæ tantum quæ in consummatione fuerint derelictæ, aut illæ tantum quæ crediderunt in Deum per Christum, et ipsæ utrum omnes, an non omnes, non satis est manifestum. Tamen quibusdam videtur de differentia earum quæ crediderunt, hæc esse dicta. Quædam ergo ad simplicem textum, nec qui a dextris consistunt alia causa laudantur, et in præparatum regnum vocantur, nisi propter solam humanitatem; nec qui sunt a sinistris alia causa confunduntur et deputantur in ignem, nisi propter inhumanitatem. Quid ergo? Si isti qui humani fuerunt circa virtutes cæteras negligentes fuerunt, consequentur talia hæc promissa? aut illi qui non fuerunt humani, si alias impleverunt virtutes, maledicti erunt omnino, et in ignem sunt condemnandi, et hoc cum ipso diabolo? Vides ergo quia necessariam habet sapientiam sermo. Item tractandum est utrum in loco futurus est Salvatoris adventus in gloriam, an alteram expositionem debemus exquirere. Quis enim erit locus ille, ut capiat in uno aspectu et omnes angelos venientes cum Christo et omnes gentes illic congregatas? Et de sede gloriæ ejus quid est dicendum? Putas corporale aliquod subsellium erit? An etiam hoc opus habet interpretatione subtiliore? Propterea qui vult omnia

A rationabiliter intelligere, multam sapientiam inveniet et in istis. Et periculosum quidem est de hujusmodi rebus exponere, sed ne propter intellectus difficultatem plenius tacentes derelinquamus eos qui moventur in istis ad fluctuandum, pauca de multis, secundum quod possibile est, exponamus. Existimo ergo quoniam erit tempus adventus Christi, quando tanta manifestatio futura est Christi et divinitatis ejus, ut non solum nullus justorum, sed nec aliquis peccatorum ignoret Christum secundum quod est, quando et peccatores cognoscent in conspectu suo sua delicta, et justi manifeste videbunt semina justitiæ suæ; ad qualem eos perduxerint finem. Et hoc est quod dixit : *Congregabuntur ante eum omnes gentes*. Si enim modo quando nec omnes cognoscent Christum secundum quod est, nec ipsi qui videntur cognoscere, palam eum cognoscent, sed in fide tantum intrant homines in conspectum ejus, quando agnitionem ejus accipiunt per fidem, sicut scriptum est : *Intrate in conspectu ejus in exsultatione* ⁸⁸⁸, quanto magis recte dicuntur omnes gentes ante eum congregandæ et constituendæ, quando palam omnibus, tam bonis quam malis, tam fidelibus quam infidelibus fuerit factus manifestus, ante oculos mentis eorum jam non fidei aut diligentia alicujus inquisitione repertus, sed ipsius divinitatis suæ manifestatione prolatus? Non in aliquo quidem loco apparebit Filius Dei cum venerit in gloria sua, in altero autem non apparebit, sed sicut ipse secundum C comparisonem fulguris exeuntis adventum suum voluit demonstrare, dicens ⁸⁸⁹ : *Si dixerint vobis : Ecce in deserto, nolite exire; ecce in domo, nolite credere : sicut enim fulgur egreditur ab oriente, et apparet usque ad occidentem, sic erit adventus Filii hominis*. Sicut enim fulgur egrediens ab oriente, et propterea quod omnia implet, apparet usque ad occidentem, sic cum venerit Christus in gloria sua, proptereaque ubique futurus est, et ipse in conspectu omnium erit ubique, et omnes ubique erunt in conspectu ipsius, et sic constituentur ante sedem gloriæ ejus, hoc est ante regnum ejus et potestatem dominationis ipsius. Sedes autem ejus aut certe quidam perfectiores sanctorum dicuntur, de quibus scriptum est ⁸⁹⁰ : *Quoniam illic sederunt sedes in judicio*; aut quædam virtutes angelicæ, de quibus dicitur ⁸⁹¹ : *Sive sedes, sive dominationes*. Ergo rex sæculorum Deus Verbum, qui in forma factus est hominis, sedebit super hujusmodi sedem gloriæ suæ; et congregabuntur ad eum omnes gentes jam non dispersæ in dogmatibus falsis et multis de eo; et sic erunt ante eum, ut non localiter audiamus omnes gentes fieri ante eum, sicut nec localiter audimus justos ea dicturos quæ sunt dicturi. Quædiu ergo confusi sunt iniqui, nec se cognoscentes, nec Christum, sed in erroribus intenebricati tenentur : et justi quædiu per speculum et in ænigmate vi-

⁸⁸⁷ Matth. xxv, 31, 32. ⁸⁸⁸ Psal. xcix, 2. ⁸⁸⁹ Matth. xxiv, 26 et seqq. ⁸⁹⁰ Psal. cxxi, 5. ⁸⁹¹ Coloss. 1, 16.

dent⁷⁷, et ex parte seipos cognoscunt, non secundum quod vere sunt; tandiu non sunt segregati boni a malis; cum autem propter manifestationem filii Dei omnes ad intellectum venerint suum, tunc Salvator segregabit bonos a malis. Oves autem dicti sunt qui salvantur propter mansuetudinem quam didicerunt ab eo qui dicit⁷⁸: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde*, et propter quod usque ad occisionem parati fuerunt venire imitantes Christum, qui sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce; et non simpliciter sine voce, sed coram tondente se sine voce, id est coram auferente quæ sunt ipsius et diripiente. Hæli autem dicuntur mali, quia aspera et dura saxa male ascendunt, et per præcipitia eorum incedunt. Sic intellige mihi et sanctos a dextris, qui dextra opera operati sunt, et plenius sunt conversi ad justitiam, quæ semper a dextris est Dei. Propterea secundum dignitatem actuum suorum dextrorum a dextris consistunt, et acceperunt mercedem suorum dextrorum, dextram regis, in qua requies et gloria est. Qui autem ad perversitatem vitæ seipos separaverunt a dextris propter opera sua pessima et sinistra, ceciderunt in sinistram, id est in tristitiam tormentorum damnati, propter quod a sinistris consistunt. Tunc dicit ad eos qui sunt a **888** dextris, invitans eos ad se: *Venite*, ut quidquid minus fuerat eis, cum perfectius uniti fuerint Christo, consequantur audientes: *Venite*, et facientes. Tale est quod dicit apud Lucam⁷⁹: *Auferte talentum ab eo, et date ei qui habet decem*. **C** *Omnis enim qui habet, addetur ei: qui autem non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo*. Vocat autem illos benedictos Patris, addito *benedicti Patris mei*, ut eminentia benedictionis eorum manifestetur, qui benedicti sunt a Domino qui fecit cælum et terram; et forsitan quia sunt aliqui inferiores qui benedicti quidem sunt, non autem Patris.

71. *Accipite regnum quod vobis præparatum est a constitutione mundi*⁸⁰. Quod in Latino habet, *a constitutione mundi*, in Græco sic habet: *a depositione mundi*, et secundum Græcum sermonem exponit quæ secundum Latinum non conveniebat exponere. Quare autem nomine depositionis de mundo frequenter utuntur Scripturæ, sicut et hic dicens: *a depositione mundi*, quærat qui potest, sciens quia non omne quod creatum est, depositum dicitur, nec scriptum est alicubi, a depositione sedium, aut dominationum, aut principatuum. Congregans autem ex omnibus nomen depositionis, si forte in altero aliquo dictum est, et comparans ea cum his quæ dicuntur de mundi depositione, ascendens per verbum ad cætera creata quidem, non autem deposita, ex eo quod non est eorum facta depositio, videbis causam nominatæ depositionis, quod nomen tantum de mundo suscipitur. Credere autem hæc talia lit-

teris quæ possunt et in manus hominum male mortuorum venire, et calumniatorum, et novitatis amatorum, non est religiosum, ut ne margaritæ nimis exoperatæ ante porcos mittantur, neque sancta eanibus dentur⁸¹.

72. *Esurivi, et dedistis mihi manducare*, et cætera⁸². Videtur mihi per hæc, quia non unius justitiæ species remuneratur, sicut existimant multi. Absurdum est enim nihil aliud intelligere virtutis in eo qui ita remuneratur, nisi tantum communicationem humanitatis. Non enim hoc dicimus ut negligentius studeamus humanitatem, cum sit omnibus fidelibus præcipue observanda, sed ut omnia æqualiter aut ut pene æqualiter studeamus, ut propterea ex omnibus omnem benedictionem percipiamus in cœlestibus in Christo Jesu. Primum autem sciendum est quoniam, sicut, quantum ad textum, non sufficit ad consequendam regni cœlestis hæreditatem, dare esurientibus manducare, nisi et cætera fecerimus quæ subsequuntur, sic non possibile omnia illa secundum textum implere, sicut existimant multi, nisi ex parte egerimus contra Dei mandatum. Necessè est eum et quæstuosum esse, ut det cibum, et potum, et vestimentum Christo esurienti, et sitiendi, et argenti in sanctis, ut hoc modo et peregrinum eum colligat, et infirmum visitet, et eat ad eum in carcerem. Vere autem sive secundum simpliciora et corporalia bene facta intelligamus, sive secundum spiritalia, certum est quoniam sive hoc, sive illo modo quis faciat opus bonum et nutriat animas spiritalibus cibus, sive qualemcunque speciem boni operis quis fuerit operatus propter Deum, Christo esurienti et sitiendi dat cibum et potum. Sive quæ facimus sanctis qui sunt divites meritis, pauperes rebus, sive in quibuslibet qui meritis pauperes sunt, etsi fuerint divites rebus, sive in quibuscunque causis mandatum Christi quis fecerit, Christum cibat et potat, qui fidelium justitiam et veritatem manducat et bibit. Item Christum argentem teximus vestimento, accipientes sapientiæ tecturam a Deo, ut per doctrinam aliquos doceamus, et induamus eos viscera misericordiæ, castitatem, mansuetudinem, humilitatem, cæterasque virtutes: quæ omnes virtutes spiritalia sunt vestimenta eorum qui audiunt doctrinam docentium eas, secundum eum qui dicit: *Induite vos viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, et cætera*⁸³. Magis autem et ipsum Christum qui hæc omnia fidelibus est, secundum eum qui dixit⁸⁴: *Induite Dominum Jesum*. Cum ergo ejusmodi vestimentis vestierimus unum de minimis in Christo credentibus, ipsum Dominum videmur vestisse, ut ne, quantum ad nos, nudum sit verbum Dei in mundo. Sed et peregrinum Dei Filium constitutum, et domesticos corporis ejus peregrinos in mundo ab omnibus actibus corporalibus, sicut ipse et de se et de discipulis

⁷⁷ 1 Cor. xiii, 12. ⁷⁸ Matth. xi, 29. ⁷⁹ Luc. xix, 24, 26; Matth. xxv, 28, 29. ⁸⁰ Matth. xxv, 34.
⁸¹ Matth. vii, 6. ⁸² Matth. xxv, 35. ⁸³ Coloss. iii, 12. ⁸⁴ Rom. xiii, 14.

suis dicit ⁶: *Et isti non sunt de hoc mundo, sicut et ego non sum de hoc mundo.* Et quærit Christus cum suis animam ubi succelat. Quando ergo præparamus cor nostrum diversis virtutibus ad receptaculum ejus vel illorum qui sunt ipsius, ipsum peregrinantem suscipimus in domum pectoris nostri, facientes cœnæculum magnum, mundatum et ornatum ad susceptionem Christi peregrinantis in mundo, cæterorumque discipulorum ipsius. Quorum enim verbum suscipimus, et ipsos suscepisse videmur in nobis, et per ipsos Christum, cujus bajulant verbum. Item in infirmis hominibus, sive a fide, sive ab aliquo opere bono, aut scandalum patientibus, Christus infirmatur et scandalum patitur, sicut ipse dicit ad Petrum quæ carnis sunt sapientem: *Scandalum mihi es* ⁷, hoc est, infirmitas mihi es. Sed et omnes discipuli ejus dilecti simul cum talibus infirmantur et scandalum patiuntur dicentes: *Quis infirmatur, et non infirmamur? quis scandalizatur, et non urimur nos* ⁸? Et si discipuli ejus confirmantur infirmis, quanto magis ipse Salvator creator **889** ipsorum? Nam quem major misericordia tenet hominum infirmorum, gravior constringit infirmitas talis. Cum ergo unum fratrum infirmorum visitaverimus, aut per doctrinam, aut per increpationem, aut per consolationem, aut precibus, aut terrore judicii, aut aliqua, bona opera facientes in eum, fecerimus meliorare in Christo, ipsum Christum visitavimus, et confortavimus infirmatum, et cæteros discipulos Christi talibus passionibus confirmantes refrigeramus, sicut Paulus ad Philemonem dicit ⁹: *Gaudium enim magnum habuimus, et consolationem in charitate tua, quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater.* Et ne putes esse blasphemum, infirmum dicere Christum. Ipse enim ex infirmitate est crucifixus propter misericordiam, et ipse infirmitates nostras portat, et omnes noti ipsius. Deinde omne quod hic est, carcer est Christi et eorum qui sunt ipsius. Propterea eamus ad eos qui in domo vinculorum istorum habentur quasi in carcere, et sunt in hoc mundo degentes, quasi carcere naturæ necessitate constricti. Cum ergo abierimus ad tales, et omne opus bonum fecerimus in eis, visitavimus eos in carcere, et Christum in eis. Videamus autem nisi generaliter hæc intellecta, et ad simplicem humanitatem nos exhortantur, et ad omnia laudabilia facta, ut benedictionem dignis dicentem: *Venite, benedicti Patris mei*, consequi quis valeat digne. Non autem justi oblii eorum quæ gerunt, tunc respondebunt ei dicentes: *Domine, quando te vidimus esurientem?* et cætera ¹⁰: sed humilitatis causa laude benefactorum suorum indignos se proclamantes. Ipse autem volens eis ostendere suam compassionem in suis, etiam se pronuntiat esse in quibus fuerint fratres ejus, dicens ¹¹: *Amen dico vobis, ex eo quod fecistis uni minimorum*

A *istorum fratrum meorum, mihi fecistis.* Videamus nunc quod dicit justis: *Venite, benedicti Patris mei* ¹²; injustis autem: *Discedite a me* ¹³; cum fuissent utique fideles, et intelligimus impletum in eis quod scriptum est ¹⁴: *Omni habenti dabitur, et abundabit; ab eo autem qui non habet, etiam quod videtur habere auferetur ab eo.* Nam propinqui sunt Verbo, qui servant Dei mandatum, et vocantur ut adhuc magis propinquiore efficiantur audientes: *Venite, benedicti Patris mei.* Longe autem ab eo sunt, etsi videantur assistere ei, qui non faciunt mandata ipsius. Propter hoc tolletur ab eis et quod sibi videbantur assistere ei, audientes: *Discedite a me*; ut qui modo vel videntur esse ante eum, postea nec videantur. Propter quod et nos debemus nos conservare, ne audiamus et ipsi, et quasi elongantes nos ipsos a Domino: *Discedite a me*; et omnia faciamus, ut dicat ad nos: *Venite, benedicti Patris mei.* Considerandum est autem quoniam in sanctis non solum dictum est, *benedicti*, sed eum additamento, non qualemcumque honorem habentis, id est benedicti non alicujus alterius, nisi Dei Patris. Econtra autem quibus dicitur, *maledicti*, non dicitur maledicti Patris mei. Nam benedictionis quidem ministrator est Pater, maledictionis autem unusquisque sibi est auctor, qui maledictione digna est operatus. Qui autem recedunt ab Jesu, decidunt in ignem æternum, qui alterius generis est ab hoc igne quem habemus in usu. Nullus enim ignis inter homines est æternus, sed nec multi temporis, exstinguitur enim cito. Æternus autem ignis est ille, de quo et Isaias dicit in fine prophetiæ suæ: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur* ¹⁵. Forsitan talis substantiæ est, ut invisibilia comburat ipse invisibilis constitutus, secundum quod ait Apostolus ¹⁶, quoniam *quæ videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna.* Si ergo quæ videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt, necesse est si visibilis est ille ignis, et temporalis sit. Si autem æternus est, et invisibilis est, quo puniuntur qui recedunt a Salvatore. Tale est quod dicit et Job ¹⁷: *Comedet eum ignis qui non accenditur.* Ne autem mireris audiens esse invisibilem ignem et punientem, cum videas inter homines calorem corporibus accidentem, et non mediocriter cruciantem, maxime eos qui ab eo validissime molestantur. Et considera quoniam regnum quidem non aliis præparatum dicit a constitutione mundi nisi justis, et ideo reddet eis ipsum rex eorum Christus. Ignem autem æternum non illis quibus dicitur: *Discedite a me, maledicti*, paratum ostendit, sicut regnum justis, sed diabolo et angelis ejus, quia, quantum ad se, homines non ad perditionem creavit, sed ad vitam et gaudium. Peccantes autem conjungunt se diabolo, et sicut qui salvantur sanctis angelis coequantur.

⁶ Joan. xvii, 14. ⁷ Matth. xvi, 23. ⁸ II Cor. xi, 29. ⁹ Philem. 7. ¹⁰ Matth. xxv, 37. ¹¹ ibid. 40. ¹² ibid. 34. ¹³ ibid. 41. ¹⁴ ibid. 29. ¹⁵ Isa. lxvi, 24. ¹⁶ II Cor. iv, 18. ¹⁷ xx, 26.

et sunt filii resurrectionis, et filii Dei, et angeli, sic qui pereunt, diaboli angelis cœquantur et sunt filii ejus.

73. *Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare, et cœtera* ¹⁸. Scriptum est ad fideles ¹⁹ : *Vos estis corpus Christi, et membra ex parte*. Sicut ergo anima habitans in corpore cum non esuriat quantum ad suam substantiam spiritalem, esurit tamen unumquemque corporis cibum, quia copulata est corpori suo : sic et Salvator patitur quæ patitur corpus ejus Ecclesia, cum sit ipse impassibilis quantum ad suam divinitatem. Sanctis enim indigentibus cibo, et ipse esurit. Aliis autem membris suis necessariam habentibus medicinam, et ipse quasi infirmus necessariam habet. Item aliis susceptione opus habentibus, ipse quasi peregrinus in eis quærit ubi caput suum reclinet. Sic et in nudis alget, et in vestitis vestitur. Et si ex dilectione Paulus dicit ²⁰ : *Quis infirmatur, et non infirmor?* et hoc magis ad laudem respicit Apostoli ostendentis magnitudinem charitatis suæ circa fideles : quomodo non magis quam Paulus et omnis homo dilectione ornatus Filius charitatis Dei Salvator dicere potest convenienter : *Quis infirmatur et non infirmor? quis scandalizatur, et non ego uror?* Propter quod dicit : *Infirmus fui, sic et in carcere fui, et non visitastis me* ²¹. In carcere enim membro Christi constituto, ipse non est solutus a carcere qui dicit de justo ²² : *Cum ipso sum in tribulatione*, hoc est contribulor ei. Sicut enim qui meus est, in tribulatione mecum est, sic et ego in tribulatione cum eo sum. Et hoc dico non ignorans vulgariorem illam traditionem. Et hoc considera, quia immoratur in unoquoque verbo loquens ad justos, et laudans eos, et per singulas species eorum beneficia dinumerat. Loquens autem ad injustos præcidi compendians, et concolligens malefacta eorum in breve : id est justis quidem de infirmitate dicit : *Infirmus fui, et visitastis me*; separatim autem de carcere : *In carcere fui, et venistis ad me*. Ad injustos autem cum potuisset similiter facere : *Infirmus fui, et non visitastis me*; in carcere fui, et non venistis ad me, præcidiens narrationem, subunavit utrumque, dicens : *Infirmus fui et in carcere, et non visitastis me*. Quoniam misericordis judicis erat benefacta quidem hominum largius prædicare et ampliare, malefacta autem eorum transitorie memorare ac brevare. Sed et justis immorantur in unoquoque verbo, dicentes ²³ : *Quando te vidimus esurientem et cibavimus, aut sitientem et potavimus, aut nudum et vestivimus, aut peregrinum et collegimus? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere?* Quoniam proprium est justorum beneficia sua relata sibi in facie, diligenter et per singula refutare causa humilitatis : tanquam si dicente Domino, hoc, et hoc, et hoc bonum in me

A fecistis, illi recusantes dicant, nec hoc, nec hoc, nec hoc fecimus tibi. Injusti non ita per singula, sed cursim dicunt ²⁴ : *Quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut peregrinum, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministravimus tibi?* verbum ministravimus tibi ad omnia referentes, et quasi præcidentes et prætereuntes crimina singula, ut non graviora videantur diligenter et singulatim enumerata : quia proprium malorum hominum est culpas suas, excusationis causa, aut nullas velle ostendere, aut leves et paucas. Sed et responsio Christi tam ad justos facta, quam ad injustos, hunc ipsum significat intellectum. Volens enim justorum benefacta ostendere grandia, peccatorum autem culpas non grandes, ad justos quidem dicit ²⁵ : *Ex eo quod fecistis uni ex minimis istis fratribus meis, mihi fecistis*. Ad injustos autem sic ²⁶ : *Ex eo quod non fecistis uni ex minimis istis, nec mihi fecistis*, non adjiciens fratribus meis, quemadmodum cum loqueretur ad justos. Nam abusive quidem nomen [omnes] credentes in Christo fratres sunt Christi. Revera autem fratres ejus sunt, qui perfecti sunt, et imitatores sunt ejus, sicut ille qui dixit : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* ²⁷; qui possunt dicere : *Pater noster qui es in cœlis* ²⁸. Gratus est autem apud Deum opus bonum quod fit in sanctioribus quam in minimis sanctis, et levior culpa est negligere minus sanctos quam sanctiores. Minimos autem hic dicit, aut quasi in mundo minimos existimatos, aut quia apud seipsos minimi erant. Volentes enim apud Deum fieri magni, seipsos minimos faciebant, quasi charissimi discipuli ejus qui dixit ²⁹ : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*. Et hoc attende quoniam cum prius dixisset : *Venite, benedicti*, deinde : *Discedite, maledicti*; quoniam proprium boni Dei est prius recordari benefacta bonorum quam malefacta malorum : postea in exitu utrorumque prius nominat pœnam malorum, deinde vitam bonorum dicens ³⁰ : *Et abibunt illi in pœnam æternam, hi autem in vitam æternam*; ut primum quæ timoris sunt evitemus mala, postea quæ honoris sunt, appetamus bona.

74. *Et factum est postquam consummavit Jesus omnes sermones hos, dixit discipulis suis* ³¹. Volens ostendere quod omnia in pondere, et numero, et mensura constituit Deus, dicit in aliquo loco ³² ad matrem suam : *Nondum venit hora mea*. Item ³³ : *Nunc anima mea turbatur, et quid dicam? Pater, salva me ex hac hora. Sed propter hoc veni in hanc horam*. Item ³⁴ : *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut et Filius tuus clarificet te*. Sic et horam constituit passionis Filii sui. Ideo etsi frequenter insidias passus est a Judæis, nihil potuit pati discedente ab eo diabolo usque ad tempus : et nihil pati poterat, donec consummaret omnes sermones suos,

¹⁸ Matth. xxv, 42. ¹⁹ I Cor. xii, 27. ²⁰ II Cor. xi, 29. ²¹ Matth. xxv, 45. ²² Psal. xc, 15. ²³ ibid. 57 et seqq. ²⁴ ibid. 44. ²⁵ ibid. 40. ²⁶ ibid. 45. ²⁷ I Cor. xi, 1. ²⁸ Matth. vi, 9. ²⁹ Matth. xi, 29. ³⁰ Matth. xxv, 46. ³¹ Matth. xxvi, 1. ³² Joan. ii, 4. ³³ Joan. xii, 27, 28. ³⁴ Joan. xvii, 1.

stoli senuerunt, ex quibus dicit ad Petrum : *Cum senueris, extende manum tuam* ¹⁰, et cætera. De Paulo autem dictum est ad Philemonem : *Nunc autem ut Paulus senex* ¹¹, cum esset adolescentulus quando Stephanus pro Christi testimonio lapidabatur, et ipse vestimenta servabat interficientium eum ¹². Hoc autem diximus propterea quod dicit ¹³ : *Post multum temporis venit dominus servorum illorum*. Et observa in hoc loco quoniam non ad dominum vadunt ut judicentur et digna actibus suis recipiant, sed dominus venit ad eos cum fuerit impletum quod dictum est, quoniam venit tempus. Veniens autem ponet rationem cum eis de omnibus quæcunque egerunt, compensans lucra bonorum operum et dispendia peccatorum, ut ponens rationem, et diligenter universa discutiens, unoquoque sicut oportet utatur. Debemus ergo quasi qui peccando damnum fecimus, bona autem operantes lucremur, sic omni custodia corda nostra servare, ut cum venerit Dominus noster et posuerit rationem nobiscum, non inveniamur nec pro otioso sermone damnum fecisse.

67. *Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque, dicens : Domine, quinque talenta mihi dedisti, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait ei dominus ejus : Euge, serve bone et fidelis : quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui. Accedens autem et qui duo talenta acceperat, ait : Domine, duo talenta mihi dedisti, ecce alia duo lucratus sum. Ait illi dominus ejus : Euge, serve bone et fidelis : quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui* ^{14, 15}. Ita accessit primus quasi qui habuit fiduciam eo quod operatus fuerat et lucratus. Nam fiducia ipsa fecit eum audere, ut ad dominum primus accederet, et audacter faceret sermonem dicens : *Domine, quinque talenta mihi dedisti, ecce alia quinque talenta* **885** *lucratus sum super ea*. Ad quem dominus dixit vocem omnibus nobis optabilem, cum posuerit rationem etiam nobiscum Dominus noster dicens : *Euge, serve bone et fidelis*; contrariam ei voci quam dixit ad tertium : *Serve male et piger*. Quis non optet exhortationem accipiens ex ista scriptura, ut audiat a Domino suo : *Fidelis?* Quod simile esse existimo ei quod dictum est de Abraham, quoniam *credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam* ¹⁶, sicut et ei qui audivit a domino suo : *Serve fidelis*. Sine dubio fides ejus ad justitiam reputata est ei, ut reputata est ad justitiam fides ipsius qui in modico fuit fidelis. Modica autem sunt omnia vitæ istius, ut omne resurrectionis mysterium ei credatur et administratio supernorum bonorum. Videamus autem et quo ingreditur servus iste bonus et fidelis, qui in modico vitæ istius fuit fidelis. *Intra, inquit, in gaudium domini tui.*

A Omnia enim ibi delectabilia et omnia gaudia, quando qui hic flent, ibi ridebunt, et qui laudabiliter lugent, consolationem accipient dignam. Quod autem dicit vel in eo qui quinque talenta acceperat, vel in isto qui duo, *accedens*, intellige mihi accessum et transitum de hoc mundo ad illum, et vide quoniam non aliam vocem dominus protulit ad secundum, nisi quam protulit ad priorem dicens : *Euge, serve bone et fidelis, super modica fidelis fuisti, supra magna te constituam*. Quæro quoniam eadem dicta sunt ambobus, ne forte et qui mireorem habuit virtutem, et totam illam quam habuit secundum quod oportebat exercuit, nihil minus habiturus sit apud Deum, quam ille qui fuit in majore virtute, ut impleatur in eis quod dictum est ¹⁷ : *Qui multum, non abundavit, et qui modicum, non minoravit*. Tale aliquid ostenditur et circa mandatum dilectionis ad Deum, vel ad proximum, dicens ita ¹⁸ : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua*. Sine dubio enim cum ex toto corde suo quis dilexerit Deum, et ex tota anima sua, et ex tota virtute sua, talem dilectionis habet mercedem, qualem ille qui majus habuit cor, vel qui eminentiorem habet animam, vel qui majorem accepit virtutem. Hoc enim solum quæritur, ut quidquid habuerit homo ex Deo, toto eo utatur ad gloriam Dei.

68. *Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait : Domine, scio quia homo durus es, et metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti; et timens abii, et abscondi talentum tuum in terra. Ecce habes tuum. Respondens autem dominus ejus, dixit ei : Male serve et piger, sciebas quia meto ubi non seminavi, et congrego ubi non sparsi. Oportuit ergo te committere pecuniam meam nummularis, ut veniens recepissem eam cum usuris* ¹⁹. Videtur mihi iste qui unum talentum accepit, fuisse inter credentes quidem, non autem et fiducialiter agentes in fide, sed latere volentes, et omnia facientes ut non cognoscantur quasi Christiani. Forsitan autem et alii mores eorum non satis erant culpabiles, et quod acceperunt custodiunt quidem, non autem et addunt, neque negotiantur, neque fiducialiter agunt in eo : propterea verbum in eis non profecit ad majus, neque alios acquisivit. Adhuc videntur mihi qui hujusmodi sunt, timorem Dei habere et sapere de eo quasi aliquo austero, et duro, et implacabili. Sic enim verba ipsa significant respondentis, et dicentis, *sciebam quia durus es, et quasi qui sciebat eum metere ubi non seminavit et congregare ubi non sparsit*. Propter quod respondens ei dominus ejus, et arguens eum quasi malum servum et pigrum, non quidem confessus est se esse hominem durum, sicut ille arbitrabatur, cæteris autem sermonibus ejus consensit dicens : *Et sciebas quia meto ubi non seminavi, et congrego*

¹⁰ Joan. xxi, 18. ¹¹ Philem. 9. ¹² Act. vii, 57. ¹³ Matth. xxv, 19. ¹⁴⁻¹⁵ ibid. 20 et seqq. ¹⁶ Gen. xv, 6. ¹⁷ Exod. xvi, 18. ¹⁸ Matth. xxii, 37. ¹⁹ Matth. xxv, 24 et seqq.

ubi non sparsi. Quomodo autem intelligamus quod vere Dominus noster metit ubi non seminavit, et congregat ubi non sparsit? Mihi hoc videtur in loco isto quoniam justus seminat in spiritu, ex quo et metet vitam æternam⁷⁹. Omnia autem quæ ab altero, id est a justo viro, seminantur et metuntur ad vitam æternam, metit Deus; Dei enim est possessio justus, qui metit ubi non ipse seminavit, sed ille justus. Consequenter et illud dicemus, quoniam justus dispersit, dedit pauperibus. Dominus autem in suo colliget universa quantacunque justus dispersit et dedit pauperibus. Metens autem quæ non seminavit, et congregans quæ non sparsit, sibi computat et sibi arbitratur esse collata, quæcunque pauperibus fidelibus fuerint seminata vel sparsa, dicens ad eos qui bene proximis suis fecerunt: *Venite, benedicti Patris mei, hæreditate regnum quod vobis paratum est. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare*, et cætera⁸⁰. Et quia vult metere ubi non seminavit, et congregare ubi non sparsit, cum non invenerit, dicit ad eos qui non præbuerunt ei metere et congregare: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare*, et cætera⁸¹. Nam et vere durus est, secundum quod ait Matthæus⁸², et austerus, secundum quod ait Lucas⁸³. Sed his qui misericordia Dei abutuntur ad negligentiam suam, non ad conversationem suam, sicut ait Apostolus⁸⁴: *Vide bonitatem Dei et severitatem*, in eos quidem qui ceciderunt severitatem, in te autem bonitatem si permanseris in bonitate. Qui enim bonum judicat Deum, credens indulgentiam accipere si fuerit conversus ad eum, illi bonus est Deus. Qui autem existimat eum sic bonum, ut **886** non curet de peccatis peccantium, illi non est bonus Deus, sed austerus. Zelans est enim super peccata hominum contemnentium se. Tamen quasi Christo metente quæ non seminavimus, et congregante quæ non sparsimus, seminemus in spiritu, et spargamus pauperibus, et talentum Dei non abscondamus in terra. Nec enim bonus hujusmodi timor, nec liberat nos talis timor ab exterioribus tenebris illis cum fuerimus damnati quasi mali servi et pigri. Mali quidem, quia non sumus usi probata illa pecunia Dominicorum verborum cum quibus poteramus negotiari et discutere Christianitatis eloquia, et acquirere bonitatis Dei altiora mysteria. Pigri autem, quia non fuimus operati cum eloquiis Dei salutem, vel nostram, vel aliorum, cum deberemus mittere pecuniam Domini nostri, id est eloquia, auditoribus nummulariis qui omnia tentant, et probant, ut bonum quidem dogma et verum teneant, reprobum autem et falsum repellant, ut cum venerit Dominus, eloquia illa quæ commisimus nos, cum usuris recipiat, et cum additamentis ab eis qui

A acceperunt a nobis. Omnis enim pecunia, id est omne verbum quod habet in se formam Dei regalem, et imaginem Verbi ejus, legitimum est. Nummulariis ergo viris jubet credere verbum, qui possunt ejus reddere usuras. Reddit autem usuras verbi qui iterum festinat salvare cum eo, sicut ipse salvatus est: sicut Andreas, Petrus, Philippus, Nathanael, Matthæus publicanus. Et hoc est quod dicit Apostolus⁸⁵: *Quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus qui idonei erunt et alios docere*. Similiter et Dominus dicit⁸⁶: *Nemo accendit lucernam, et ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut introeuntes videant lumen*.

B 69. *Tollite ab eo itaque talentum, et detur ei qui habet decem talenta*⁸⁷. Vides quia tollitur talentum a malo servo et pigro, et datur ei qui habet decem talenta. Quomodo autem tollitur ab aliquo quod datum fuerat ei, et alteri datur bene agenti, ut habeat etiam hæc super illa quæ acquisivit, non satis facile est explicare: tamen possibile est. Quoniam qui idoneum facit in aliquo sensum in dogmatibus veritatis, potest sua divinitate Deus auferens sufficientiam ab eo qui pigrius ea est usus, dare ei qui eam multiplicavit. *Omni enim habenti dabitur, et abundabit; ab eo autem qui non habet, et quod habet auferetur ab eo*⁸⁸. Utpote, fidem habenti quæ est ex nobis, dabitur gratia fidei quæ est per spiritum fidei, et abundabit; et quidquid habuerit quis ex naturali creatione, cum exercuerit eum [illud], accipit ad [id] ipsum et ex gratia Dei, ut abundet et firmior sit in eo ipso quod habet. Non enim de sapientia sola, sed de omni virtute intelligendum est nobis quod ait Salomon⁸⁹: *Et si fuerit quis perfectus inter filios hominum, si abfuerit ab illo sapientia tua, in nihilum reputabitur*. Sic et qui perfectus fuerit in castitate, aut in justitia, aut in veritate, aut pietate, non fuerit autem ei aut castitas, aut justitia, aut virtus, aut pietas quæ venit ex gratia Dei, in nihilum reputatur Injuncti homini. Propterea si volumus ut detur nobis virtus perfectior, et abundet in nobis, quod perfectum est inter homines per diligentiam omnimodo acquiramus; et postquam acquisierimus, quasi intelligentes quoniam in nihilum hæc reputantur sine gratia Dei, humilicimus nosmetipsos sub manu valida Dei⁹⁰, et oremus *sine ira et disceptatione levantem puras manus*⁹¹, ut omnium honorum quæ sunt in nobis perfectio detur ex Deo, et faciat nos perfectos et acceptabiles Deo quasi filios Dei. Iste autem qui unum acceperat talentum et absconderat ipsum in terra, non solum quasi malus et piger arguitur, sed quasi inutilis mittitur in tenebras exteriores, ubi nulla illuminatio est, forsitan nec corporalis, nec est respectio Dei illic, sed quasi indigni speculatione Dei qui talia peccaverunt, condemnantur in

⁷⁹ Galat. vi, 8. ⁸⁰ Matth. xxv, 34, 35. ⁸¹ ibid. 41, 42. ⁸² ibid. 24. ⁸³ Luc. xix, 21. ⁸⁴ Rom. xi, 22. ⁸⁵ II Tim. ii, 2. ⁸⁶ Luc. viii, 16. ⁸⁷ Matth. xxv, 28. ⁸⁸ ibid. 29. ⁸⁹ Sap. ix, 6. ⁹⁰ I Petr. v, 6. ⁹¹ I Tim. ii, 8.

his quæ exteriores tenebræ appellantur : forsitan A rationabiliter intelligere, multam sapientiam inveniet et in istis. Et periculosum quidem est de hujusmodi rebus exponere, sed ne propter intellectus difficultatem plenius tacentes derelinquamus eos qui moventur in istis ad fluctuandum, pauca de multis, secundum quod possibile est, exponamus. Existimo ergo quoniam erit tempus adventus Christi, quando tanta manifestatio futura est Christi et divinitatis ejus, ut non solum nullus justorum, sed nec aliquis peccatorum ignoret Christum secundum quod est, quando et peccatores cognoscent in conspectu suo sua delicta, et justii manifeste videbunt semina justitiæ suæ; ad qualem eos perduxerint finem. Et hoc est quod dixit : *Congregabuntur ante eum omnes gentes*. Si enim modo quando nec omnes cognoscat

70. *Cum venerit Filius hominis in gloria sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem gloriæ suæ, et congregabuntur ante eum omnes gentes, et cætera* ⁸⁸. Indiscussus quidem sermo videtur esse manifestus, quasi exhortans homines ad dandum et largiendum, et avertens ab omni inhumanitate et parcitate. Videamus tamen quid quærere oportet in eo propter eos qui nihil arbitrantur aliud in eo nisi exhortationem humanitatis. Certe secundum et gloriosum Christi adventum fore credit omnis Ecclesia, quando et Filius Dei qui assumptus est in gloria, sic cum gloria huc revertetur in specie sua et pulchritudine sua, ut corpus ejus sit quale fuit cum transformatus fuisset in monte coram tribus discipulis coascendentibus ei : ut jam non tribus, nec aliis paucis, sed universis gentibus congregatis ante eum appareat, et sedeat super sedem gloriæ suæ, et tunc segregabit malos a bonis. Utrum autem omnes ab omnibus qui in omnibus generationibus **887** fuerint, aut illæ tantum quæ in consummatione fuerint derelictæ, aut illæ tantum quæ crediderunt in Deum per Christum, et ipsæ utrum omnes, an non omnes, non satis est manifestum. Tamen quibusdam videtur de differentia earum quæ crediderunt, hæc esse dicta. Quantum ergo ad simplicem textum, nec qui a dextris consistunt alia causa laudantur, et in præparatum regnum vocantur, nisi propter solam humanitatem; nec qui sunt a sinistris alia causa confunduntur et deputantur in ignem, nisi propter inhumanitatem. Quid ergo? Si isti qui humani fuerunt circa virtutes cæteras negligentes fuerunt, consequentur talia hæc promissa? aut illi qui non fuerunt humani, si alias impleverunt

B Christum secundum quod est, nec ipsi qui videntur cognoscere, palam eum cognoscunt, sed in fide tantum intrant homines in conspectum ejus, quando agnitionem ejus accipiunt per fidem, sicut scriptum est : *Intrate in conspectu ejus in exultatione* ⁸⁹, quanto magis recte dicuntur omnes gentes ante eum congregandæ et constituendæ, quando palam omnibus, tam bonis quam malis, tam fidelibus quam infidelibus fuerit factus manifestus, ante oculos mentis eorum jam non fidei aut diligentiae alicujus inquisitione repertus, sed ipsius divinitatis suæ manifestatione prolatus? Non in aliquo quidem loco apparebit Filius Dei cum venerit in gloria sua, in altero autem non apparebit, sed sicut ipse secundum C comparisonem fulguris exeuntis adventum suum voluit demonstrare, dicens ⁹⁰ : *Si dixerint vobis : Ecce in deserto, nolite exire ; ecce in domo, nolite credere : sicut enim fulgur egreditur ab oriente, et apparet usque ad occidentem, sic erit adventus Filii hominis*. Sicut enim fulgur egrediens ab oriente, et propterea quod omnia implet, apparet usque ad occidentem, sic cum venerit Christus in gloria sua, proptereaque ubique futurus est, et ipse in conspectu omnium erit ubique, et omnes ubique erunt in conspectu ipsius, et sic constituentur ante sedem gloriæ ejus, hoc est ante regnum ejus et potestatem dominationis ipsius. Sedes autem ejus aut certe quidam perfectiores sanctorum dicuntur, de quibus scriptum est ⁹¹ : *Quoniam illic sederunt sedes in judicio ; aut quædam virtutes angelicæ, de quibus dicitur ⁹² : Sive sedes, sive dominationes*. Ergo rex sæculorum Deus Verbum, qui in forma factus est hominis, sedebit super hujusmodi sedem gloriæ suæ; et congregabuntur ad eum omnes gentes jam non dispersæ in dogmatibus falsis et multis de eo; et sic erunt ante eum, ut non localiter audiamus omnes gentes fieri ante eum, sicut nec localiter audimus justos ea dicturos quæ sunt dicturi. Quændiu ergo confusi sunt iniqui, nec se cognoscentes, nec Christum, sed in erroribus intenebrati tenentur : et justii quandiu per speculum et in ænigmate vi-

⁸⁸ Matth. xv, 31, 32. ⁸⁹ Psal. xcix, 2. ⁹⁰ Matth. xxiv, 26 et seqq. ⁹¹ Psal. cxxi, 5. ⁹² Coloss. 1, 16.

dent⁹⁷, et ex parte seipsos cognoscunt, non secundum quod vere sunt; tandiu non sunt segregati boni a malis; cum autem propter manifestationem filii Dei omnes ad intellectum venerint suum, tunc Salvator segregabit bonos a malis. Oves autem dicti sunt qui salvantur propter mansuetudinem quam didicerunt ab eo qui dicit⁹⁸: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde*, et propter quod usque ad occisionem parati fuerunt venire imitantes Christum, qui sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce; et non simpliciter sine voce, sed coram tondente se sine voce, id est coram auferente quæ sunt ipsius et diripiente. Hæli autem dicuntur mali, quia aspera et dura saxa male ascendunt, et per præcipitia eorum incedunt. Sic intellige mihi et sanctos a dextris, qui dextra opera operati sunt, et plenius sunt conversi ad justitiam, quæ semper a dextris est Dei. Propterea secundum dignitatem actuum suorum dextrorum a dextris consistunt, et acceperunt mercedem suorum dextrorum, dextram regis, in qua requies et gloria est. Qui autem ad perversitatem vitæ seipsos separaverunt a dextris propter opera sua pessima et sinistra, ceciderunt in sinistram, id est in tristitiam tormentorum damnati, propter quod a sinistris consistunt. Tunc dicet ad eos qui sunt a **888** dextris, invitans eos ad se: *Venite*, ut quidquid minus fuerat eis, cum perfectius uniti fuerint Christo, consequantur audientes: *Venite*, et facientes. Tale est quod dicit apud Lucam⁹⁹: *Auferite talentum ab eo, et date ei qui habet decem. Omnis enim qui habet, addetur ei: qui autem non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo.* Vocat autem illos benedictos Patris, addito *benedicti Patris mei*, ut eminentia benedictionis eorum manifestetur, qui benedicti sunt a Domino qui fecit cælum et terram; et forsitan quia sunt aliqui inferiores qui benedicti quidem sunt, non autem Patris.

71. *Accipite regnum quod vobis præparatum est a constitutione mundi*¹. Quod in Latino habet, *a constitutione mundi*, in Græco sic habet: *a depositione mundi*, et secundum Græcum sermonem exponit quæ secundum Latinum non conveniebat exponere. Quare autem nomine depositionis de mundo frequenter utuntur Scripturæ, sicut et hic dicens: *a depositione mundi*, quærat qui potest, sciens quia non omne quod creatum est, depositum dicitur, nec scriptum est alicubi, a depositione sedium, aut dominationum, aut principatum. Congregans autem ex omnibus nomen depositionis, si forte in altero aliquo dictum est, et comparans ea cum his quæ dicuntur de mundi depositione, ascendens per verbum ad cætera creata quidem, non autem deposita, ex eo quod non est eorum facta depositio, videbis causam nominatæ depositionis, quod nomen tantum de mundo suscipitur. Credere autem hæc talia lit-

teris quæ possunt et in manus hominum male motorum venire, et calumiatorum, et novitatis amatorum, non est religiosum, ut ne margaritæ nimis exoperatæ ante porcos mittantur, neque sancta canibus dentur².

72. *Esurivi, et dedistis mihi manducare*, et cætera³. Videtur mihi per hæc, quia non unius justitiæ species remuneratur, sicut existimant multi. Absurdum est enim nihil aliud intelligere virtutis in eo qui ita remuneratur, nisi tantum communicationem humanitatis. Non enim hoc dicimus ut negligentius studeamus humanitatem, cum sit omnibus fidelibus præcipue observanda, sed ut omnia æqualiter aut ut pene æqualiter studeamus, ut propterea ex omnibus omnem benedictionem percipiamus in cœlestibus in Christo Jesu. Primum autem sciendum est quoniam, sicut, quantum ad textum, non sufficit ad consequendam regni cœlestis hæreditatem, dare esurientibus manducare, nisi et cætera fecerimus quæ subsequuntur, sic non possibile omnia illa secundum textum implere, sicut existimant multi, nisi ex parte egerimus contra Dei mandatum. Necessè est eum et quæstuosum esse, ut det cibum, et potum, et vestimentum Christo esurienti, et sitiendi, et argenti in sanctis, ut hoc modo et peregrinum eum colligat, et infirmum visitet, et eat ad eum in carcerem. Vere autem sive secundum simpliciora et corporalia bene facta intelligamus, sive secundum spiritalia, certum est quoniam sive hoc, sive illo modo quis faciat opus bonum et nutriat animas spiritalibus cibis, sive qualemcunque speciem boni operis quis fuerit operatus propter Deum, Christo esurienti et sitiendi dat cibum et potum. Sive quæ facimus sanctis qui sunt divites meritis, pauperes rebus, sive in quibuslibet qui meritis pauperes sunt, etsi fuerint divites rebus, sive in quibuscunque causis mandatum Christi quis fecerit, Christum cibat et potat, qui fidelium justitiam et veritatem manducat et bibit. Item Christum argentem teximus vestimento, accipientes sapientiæ tecturam a Deo, ut per doctrinam aliquos doceamus, et induamus eos viscera misericordiæ, castitatem, mansuetudinem, humilitatem, cæterasque virtutes: quæ omnes virtutes spiritalia sunt vestimenta eorum qui audiunt doctrinam docentium eas, secundum eum qui dicit: *Induite vos viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, et cætera*⁴. Magis autem et ipsum Christum qui hæc omnia fidelibus est, secundum eum qui dixit⁵: *Induite Dominum Jesum*. Cum ergo ejusmodi vestimentis vestierimus unum de minimis in Christo credentibus, ipsum Dominum videmur vestisse, ut ne, quantum ad nos, nudum sit verbum Dei in mundo. Sed et peregrinum Dei Filium constitutum, et domesticos corporis ejus peregrinos in mundo ab omnibus actibus corporalibus, sicut ipse et de se et de discipulis

⁹⁷ I Cor. xiii, 12. ⁹⁸ Matth. xi, 29. ⁹⁹ Luc. xix, 24, 26; Matth. xxv, 28, 29. ¹ Matth. xxv, 34.
² Matth. vii, 6. ³ Matth. xxv, 35. ⁴ Coloss. iii, 12. ⁵ Rom. xiii, 14.

suis dicit ⁶ : *Et isti non sunt de hoc mundo, sicut et ego non sum de hoc mundo.* Et quærit Christus cum suis animam ubi succedat. Quando ergo præparamus cor nostrum diversis virtutibus ad receptaculum ejus vel illorum qui sunt ipsius, ipsum peregrinantem suscipimus in domum pectoris nostri, facientes cœnæculum magnum, mundatum et ornatum ad susceptionem Christi peregrinantis in mundo, cæterorumque discipulorum ipsius. Quorum enim verbum suscipimus, et ipsos suscepisse videmur in nobis, et per ipsos Christum, cujus bajulant verbum. Item in infirmatis hominibus, sive a fide, sive ab aliquo opere bono, aut scandalum patientibus, Christus infirmatur et scandalum patitur, sicut ipse dicit ad Petrum quæ carnis sunt sapientem : *Scandalum mihi es* ⁷, hoc est, infirmitas mihi es. Sed et omnes discipuli ejus dilecti simul cum talibus infirmantur et scandalum patiuntur dicentes : *Quis infirmatur, et non infirmamur? quis scandalizatur, et non urimur nos* ⁸? Et si discipuli ejus confirmantur infirmis, quanto magis ipse Salvator creator **889** ipsorum? Nam quem major misericordia tenet hominum infirmorum, gravior constringit infirmitas talis. Cum ergo unum fratrum infirmorum visitaverimus, aut per doctrinam, aut per increpationem, aut per consolationem, aut precibus, aut terrore judicii, aut aliqua bona opera facientes in eum, fecerimus meliorare in Christo, ipsum Christum visitavimus, et confortavimus infirmatum, et cæteros discipulos Christi talibus passionibus confirmantes refrigeramus, sicut Paulus ad Philemonem dicit ⁹ : *Gaudium enim magnum habuimus, et consolationem in charitate tua, quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater.* Et ne putes esse blasphemum, infirmum dicere Christum. Ipse enim ex infirmitate est crucifixus propter misericordiam, et ipse infirmitates nostras portat, et omnes noti ipsius. Deinde omne quod hic est, carcer est Christi et eorum qui sunt ipsius. Propterea eamus ad eos qui in domo vinculorum istorum habentur quasi in carcere, et sunt in hoc mundo degentes, quasi carcere naturæ necessitate constricti. Cum ergo abierimus ad tales, et omne opus bonum fecerimus in eis, visitavimus eos in carcere, et Christum in eis. Videamus autem nisi generaliter hæc intellecta, et ad simplicem humanitatem nos exhortantur, et ad omnia laudabilia facta, ut benedictionem dignis dicentem : *Venite, benedicti Patris mei*, consequi quis valeat digne. Non autem justis obliti eorum quæ gerunt, tunc respondebunt ei dicentes : *Domine, quando te vidimus esurientem?* et cætera ¹⁰ : sed humilitatis causa laude benefactorum suorum indignos se proclamantes. Ipse autem volens eis ostendere suam compassionem in suis, etiam se pronuntiat esse in quibus fuerint fratres ejus, dicens ¹¹ : *Amen dico vobis, ex eo quod fecistis uni minimorum*

A *istorum fratrum meorum, mihi fecistis.* Videamus nunc quod dicit justis : *Venite, benedicti Patris mei* ¹²; injustis autem : *Discedite a me* ¹³; cum fuissent utique fideles, et intelligimus impletum in eis quod scriptum est ¹⁴ : *Omni habenti dabitur, et abundabit; ab eo autem qui non habet, etiam quod videtur habere auferetur ab eo.* Nam propinqui sunt Verbo, qui servant Dei mandatum, et vocantur ut adhuc magis propinquiores efficiantur audientes : *Venite, benedicti Patris mei.* Longe autem ab eo sunt, etsi videantur assistere ei, qui non faciunt mandata ipsius. Propter hoc tolletur ab eis et quod sibi videbantur assistere ei, audientes : *Discedite a me*; ut qui modo vel videntur esse ante eum, postea nec videantur. Propter quod et nos debemus nos conservare, ne audiamus et ipsi, et quasi elongantes nos ipsos a Domino : *Discedite a me*; et omnia faciamus, ut dicat ad nos : *Venite, benedicti Patris mei.* Considerandum est autem quoniam in sanctis non solum dictum est, *benedicti*, sed cum ad ditamento, non qualemcunque honorem habentis, id est benedicti non alicujus alterius, nisi Dei Patris. Econtra autem quibus dicitur, *maledicti*, non dicitur maledicti Patris mei. Nam benedictionis quidem ministrator est Pater, maledictionis autem unusquisque sibi est auctor, qui maledictione digna est operatus. Qui autem recedunt ab Jesu, decidunt in ignem æternum, qui alterius generis est ab hoc igne quem habemus in usu. Nullus enim ignis inter homines est æternus, sed nec multi temporis, exstinguitur enim cito. Æternus autem ignis est ille, de quo et Isaias dicit in fine prophetiæ suæ : *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur* ¹⁵. Forsitan talis substantiæ est, ut invisibilia comburat ipse invisibilis constitutus, secundum quod ait Apostolus ¹⁶, quoniam *quæ videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna.* Si ergo quæ videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt, necesse est si visibilis est ille ignis, et temporalis sit. Si autem æternus est, et invisibilis est, quo puniuntur qui recedunt a Salvatore. Tale est quod dicit et Job ¹⁷ : *Comedet eum ignis qui non accenditur.* Ne autem mireris audiens esse invisibilem ignem et punientem, cum videas inter homines calorem corporibus accidentem, et non medioeriter cruciantem, maxime eos qui ab eo validissime molestantur. Et considera quoniam regnum quidem non aliis preparatum dicit a constitutione mundi nisi justis, et ideo reddet eis ipsum rex eorum Christus. Ignem autem æternum non illis quibus dicitur : *Discedite a me, maledicti*, paratum ostendit, sicut regnum justis, sed diabolo et angelis ejus, quia, quantum ad se, homines non ad perditionem creavit, sed ad vitam et gaudium. Peccantes autem conjungunt se diabolo, et sicut qui salvantur sanctis angelis coæquantur,

⁶ Joan. xvii, 14. ⁷ Matth. xvi, 23. ⁸ II Cor. xi, 29. ⁹ Philem. 7. ¹⁰ Matth. xxv, 37. ¹¹ ibid. 40. ¹² ibid. 34. ¹³ ibid. 41. ¹⁴ ibid. 29. ¹⁵ Isa. lxvi, 24. ¹⁶ II Cor. iv, 18. ¹⁷ xx, 26.

et sunt filii resurrectionis, et filii Dei, et angeli, sic qui pereunt, diaboli angelis coequantur et sunt filii ejus.

73. *Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare, et cætera* ¹⁸. Scriptum est ad fideles ¹⁹ : *Vos estis corpus Christi, et membra ex parte*. Sicut ergo anima habitans in corpore cum non esuriat quantum ad suam substantiam spiritalem, esurit tamen unumquemque corporis cibum, quia copulata est corpori suo : sic et Salvator patitur quæ patitur corpus ejus Ecclesia, cum sit ipse impassibilis quantum ad suam divinitatem. Sanctis enim indigentibus cibo, et ipse esurit. Aliis autem membris suis necessariam habentibus medicinam, et ipse quasi infirmus necessariam habet. Item aliis susceptione opus habentibus, ipse quasi peregrinus in eis quærit ubi caput suum reclinet. Sic et in nudis alget, et in vestitis vestitur. Et si ex dilectione Paulus dicit ²⁰ : **890** *Quis infirmatur, et non infirmor?* et hoc magis ad laudem respicit Apostoli ostendentis magnitudinem charitatis suæ circa fideles : quomodo non magis quam Paulus et omnis homo dilectione ornatus Filius charitatis Dei Salvator dicere potest convenienter : *Quis infirmatur et non infirmor? quis scandalizatur, et non ego uror?* Propter quod dicit : *Infirmus fui, sic et in carcere fui, et non visitastis me* ²¹. In carcere enim membro Christi constituto, ipse non est solutus a carcere qui dicit de justo ²² : *Cum ipso sum in tribulatione*, hoc est contribulor ei. Sicut enim qui meus est, in tribulatione mecum est, sic et ego in tribulatione cum eo sum. Et hoc dieo non ignorans vulgariorem illam traditionem. Et hoc considera, quia immoratur in unoquoque verbo loquens ad justos, et laudans eos, et per singulas species eorum benefacta dinumerat. Loquens autem ad injustos præcedit dimendians, et concolligens malefacta eorum in breve : id est justis quidem de infirmitate dicit : *Infirmus fui, et visitastis me*; separatim autem de carcere : *In carcere fui, et venistis ad me*. Ad injustos autem cum potuisset similiter facere : *Infirmus fui, et non visitastis me*; in carcere fui, et non venistis ad me, præcedens narrationem, subnavit utrumque, dicens : *Infirmus fui et in carcere, et non visitastis me*. Quoniam misericordis judicis erat benefacta quidem hominum largius prædicare et ampliare, malefacta autem eorum transitorie memorare ac brevare. Sed et justi immorantur in unoquoque verbo, dicentes ²³ : *Quando te vidimus esurientem et cibavimus, aut sitientem et potavimus, aut nudum et restivimus, aut peregrinum et collegimus? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere?* Quoniam proprium est justorum beneficia sua relata sibi in facie, diligenter et per singula refutare causa humilitatis : tanquam si dicente Domino, hoc, et hoc, et hoc bonum in me

A fecistis, illi recusantes dicant, nec hoc, nec hoc, nec hoc fecimus tibi. Injusti non ita per singula, sed cursim dicunt ²⁴ : *Quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut peregrinum, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministravimus tibi?* verbum *ministravimus tibi* ad omnia referentes, et quasi præcedentes et prætereuntes crimina singula, ut non graviora videantur diligenter et singulatim enumerata : quia proprium malorum hominum est culpas suas, excusationis causa, aut nullas velle ostendere, aut leves et paucas. Sed et responsio Christi tam ad justos facta, quam ad injustos, hunc ipsum significat intellectum. Volens enim justorum benefacta ostendere gaudia, peccatorum autem culpas non grandes, ad justos quidem dicit ²⁵ : *Ex eo quod fecistis uni ex minimis istis fratribus meis, mihi fecistis*. Ad injustos autem sic ²⁶ : *Ex eo quod non fecistis uni ex minimis istis, nec mihi fecistis, non adjiciens fratribus meis, quemadmodum cum loqueretur ad justos. Nam abusive quidem nomen [omnes] credentes in Christo fratres sunt Christi. Revera autem fratres ejus sunt, qui perfecti sunt, et imitatores sunt ejus, sicut ille qui dixit : Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* ²⁷; qui possunt dicere : *Pater noster qui es in cælis* ²⁸. Gratius est autem apud Deum opus bonum quod fit in sanctoribus quam in minimis sanctis, et levior culpa est negligere minus sanctos quam sanctiores. Minimos autem hic dicit, aut quasi in mundo minimos existimatos, aut quia apud seipsos minimi erant. Volentes enim apud Deum fieri magni, seipsos minimos faciebant, quasi charissimi discipuli ejus qui dixit ²⁹ : *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*. Et hoc attende quoniam cum prius dixisset : *Venite, benedicti*, deinde : *Discedite, maledicti*; quoniam proprium boni Dei est prius recordari benefacta bonorum quam malefacta malorum : postea in exitu utrorumque prius nominat poenam malorum, deinde vitam bonorum dicens ³⁰ : *Et abibunt illi in poenam æternam, hi autem in vitam æternam*; ut primum quæ timoris sunt evitemus mala, postea quæ honoris sunt, appetamus bona.

74. *Et factum est postquam consummavit Jesus omnes sermones hos, dixit discipulis suis* ³¹. Volens ostendere quod omnia in pondere, et numero, et mensura constituit Deus, dicit in aliquo loco ³² ad matrem suam : *Nondum venit hora mea*. Item ³³ : *Nunc anima mea turbatur, et quid dicam? Pater, salva me ex hac hora. Sed propter hoc veni in hanc horam*. Item ³⁴ : *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut et Filius tuus clarificet te*. Sic et horam constituit passionis Filii sui. Ideo etsi frequenter insidias passus est a Judæis, nihil potuit pati discedente ab eo diabolo usque ad tempus : et nihil pati poterat, donec consummaret omnes sermones suos,

¹⁸ Matth. xxv, 42. ¹⁹ I Cor. xii, 27. ²⁰ II Cor. xi, 29. ²¹ Matth. xxv, 45. ²² Psal. xc, 15. ²³ ibid. 57 et seqq. ²⁴ ibid. 44. ²⁵ ibid. 40. ²⁶ ibid. 45. ²⁷ I Cor. xi, 1. ²⁸ Matth. vi, 9. ²⁹ Matth. xi, 29. ³⁰ Joan. xii, 27, 28. ³¹ Joan. xvii, 1.

quos proposuerat dicere discipulis suis. Propterea *postquam consummavit omnes sermones hos, tunc dixit discipulis suis. Et vide quia non dixit simpliciter, postquam consummavit omnes sermones, sed addidit hos omnes, id est quos jam locutus fuerat, non quos adhuc fuerat locuturus. Adhuc enim oportebat eum etiam alios loqui sermones, postquam traderetur, et in Bethania in domo Simonis Leprosi de muliere accedente ad se: item et Pascha facere cum discipulis suis, et convincere proditorem latentem, et gratias agere, et porrigere eis panem et calicem. Oportebat eum et prædicere discipulis suis quod essent scandalizandi; et Petro, quoniam ante galli cantum ter fuerat negaturus. Adhuc autem oportebat eum hora appropinquante magis orare, non semel, nec **891** bis, sed ter, donec hora plenius adveniret.*

75. *Scitis quia post biduum Pascha fiet, et Filius hominis tradetur ad crucifigendum, et reliqua* ²⁵. Si ergo etiam hora fuerat definita, secundum quod diximus, ut non traderetur ante omnem doctrinam, quomodo non magis et dies fuerat definitus, ut pascha nostrum Christus immolaretur, dissolvens Judaicum pascha, et tradens secundum Novum Testamentum discipulis suis? Oportebat etiam mensem esse definitum Paschæ. Ego autem puto etiam annum, de quo et propheta dicebat: *Prædicare annum Domini acceptum, et diem salutis* ²⁶. Prædicat ergo discipulis suis, præmuniens eos, ut ne, priusquam audiant quæ fuerant eventura, subito videntes tradi ad crucem Magistrum, obstupescant ^C pavore propter passionem Domino accidentem. Ideo dixit eis: *Scitis quia post biduum Pascha fiet, et Filius hominis tradetur ad crucifigendum* ²⁷. Non autem, sicut arbitrabantur quidam, hoc dicere vult quia post biduum Paschæ dies adveniet, sed quia post biduum novum Pascha fiet. Nec enim dixit, post biduum Pascha erit, aut veniet, ut ne ostenderet illud Pascha futurum quod fieri solebat secundum legem, sed *Pascha fiet*, hoc est quale nunquam fuerat factum, ut per hoc novum Pascha illud succidat antiquum. Denique sic addit: *Et Filius hominis tradetur ad crucifigendum*. Post duos autem dies factum est Pascha, secundum quod fuerat prophetatum ab eo, quando traditus est in ^D nocte, et dixit osculanti se Judæ: *Amice, ad quid venisti* ²⁸? Si autem post biduum Pascha factum est, quarta decima luna, manifestum est quia quando ista dicebat, secundum Judæos undecima erat luna, quando et parabolæ supradictas exposuit. A quo autem traditus est, hic non est scriptum. Congregabis autem de Scripturis, quoniam et Pater tradidit eum, secundum quod scriptum est ²⁹: *Qui unico Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*. Secundum alias autem Scripturas Judas tradidit illum. Sed et Satanæ qui intravit in

Judam, tradidit eum. Sed et principes sacerdotum et seniores tradiderunt eum. Propterea hic impersonaliter posuit *tradetur*, non dicens a quo: quod verbum potest ad omnes respicere qui tradiderunt eum. Sed non omnes eodem proposito tradiderunt. Deus enim tradidit eum propter misericordiam circa genus humanum, quod *unico Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum*. Cæteri autem tradiderunt eum iniquo proposito, unusquisque secundum malitiam suam: Judas propter avaritiam; sacerdotes propter invidiam; diabolus propter timorem, ne avelleretur de manu ejus genus humanum per doctrinam ipsius, non advertens quoniam magis eripiendum fuerat genus hominum per mortem ipsius, quam fuerat ereptum per doctrinam et mirabilia. Traditus est enim ad crucifigendum, ut exuens principatus et potestates, fiducialiter triumphet eos in ligno.

76. *Tunc congregati sunt principes sacerdotum, et Scribæ, et seniores populi in atrium principis sacerdotum qui dicebatur Caiphas, et consilium fecerunt, ut Jesum dolo tenentes occiderent. Dicebant autem: Non in die festo, ut ne tumultus fiat in populo* ³⁰. Quod dixit Propheta ³¹: *Et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus, tunc impletum videtur cum principes sacerdotum et seniores populi congregati sunt in domum principis sacerdotum adversus Dominum et adversus Christum ejus. Non veri sacerdotes, sed populi, et seniores non aliorum, sed illius qui videbatur populus Dei, vere autem populus erat Gomorrhæ, quoniam dixerunt: Crucifige, crucifige eum* ³², et: *Tolle talem de terra* ³³. Et quod dixerat Isaias ³⁴: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, attendite legem Dei, plebs Gomorrhæ*, convenit illis insidiantibus Judæis qui fuerunt in generatione temporis Christi. Et quod dicit Ezechiel ³⁵ ad Jerusalem: *Justificata est magis Sodoma ex te, magis convenit dici ad Jerusalem super quam Dominus flevit, quam ad tempus prophetæ. Pejora enim Sodomis peccaverunt principes populi, quia non intelligentes summum Sacerdotem Dei, insidiati sunt ei; et seniores populi non cognoscentes primogenitum universæ creaturæ, et senioremem omnibus creaturis, consiliati sunt contra eum. Et propter atrium puto illud in quo consilium fecerunt ut Jesum dolo tenerent, desolata est Jerusalem. Oportebat enim jam non esse civitatem, quæ adversus totius mundi egerat fundatorem: quæ prius quidem occiderat prophetas, postmodum autem Dominum prophetarum. Ut dolo eum tenerent. Ideo convenienter de eis dixit Propheta ³⁶: *Disperdat Dominus universa labia dolosa. Dolo autem eum tenere et occidere voluerunt, ut ne tumultus fiat in populo illo qui multa signa et prodigia Jesum viderat facientem. Et propterea multi quidem ex his**

²⁵ Matth. xxvi, 2. ²⁶ Isa. lxi, 2. ²⁷ Matth. xxvi, 2. ²⁸ ibid. 50. ²⁹ Rom. viii, 32. ³⁰ Matth. xxvi, 2-5. ³¹ Psal. ii, 2. ³² Luc. xxiii, 21. ³³ ibid. 18. ³⁴ i, 10. ³⁵ xvi, 32. ³⁶ Psal. xi, 4.

erant pro eo, qui forte dixerant, quia *magnus propheta surrexit in Israel* ⁴⁷. Alij autem erant adversus eum, qui dixerant: *Hic non ejecit demonia, nisi in Beelzebub principe demoniorum* ⁴⁸. Necessè ergo erat tumultum fieri Domino comprehenso, propter diversa studia populi diligentis Christum et audientis, credentis et non credentis. Stetit enim consilium eorum quasi firmum, cum ipsi qui consiliabantur staturi non essent, ut non in die festo occideretur, sed in alio die: videlicet ut pascha nostrum immolaretur Christus, ut relinquentes azyma Judæorum festinemus in spiritualibus azymis et veris. Considera autem, si potes, omne verbum quod proficitur quocumque **892** modo doctrinam Dei, dicere principem esse sacerdotum Dei. Cum sint autem multa falsorum dogmatum verba quasi sacerdotes Dei, non autem Dei, sed populi qui seductus ab eis est, consiliantur adversus unum et verum Dei Verbum. Verbum autem Dei præbet quidem se insidiantibus, nihilominus tamen resurget, non immutatum, neque corruptum ab eis; et in cælum ascendet, ut suscipiat eos qui tollunt crucem suam et sequuntur eum.

77. *Cum autem esset Jesus in Bethania, in domo Simonis Leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, et effudit super caput ejus, recumbente eo. Videntes autem discipuli ejus, indignati sunt, et cætera* ⁴⁹. Multi quidem existimant de una eademque muliere quatuor evangelistas exposuisse, quia conscripserunt tale aliquid de muliere, et omnes similiter alabastrum unguenti nominaverunt. Joannes autem ⁵⁰ pro alabastro posuit *libram unguenti*. Sed et quod dicitur: *Potuit hoc venundari, et pauperibus dari* ⁵¹, dixerunt Matthæus, et Marcus, et Joannes: et quoniam ad sepulturam suam unguentum illud Christus pronuntiavit effusum, ipsi exposuerunt; et quoniam in Bethania in domo Simonis Leprosi factum est, ipsi tres conscripserunt: Joannes autem Bethaniam quidem dixit, ubi *fecerunt ei cœnam, et Martha ministrabat, et Lazarus unus erat ex discumbentibus, et Maria accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et cætera* ⁵². Ex quibus apparet quia ipsi ei fecerunt cœnam. Lucas autem, quamvis non leprosum posuit Simonem, tamen Pharisæum dixit

A evangelistæ, cum essent consummati in eodem intellectu, et in eodem spiritu, et in eadem sententia, qui fuerant ministraturi salutem Ecclesiarum, contraria sibi dixissent. Si autem aliquis arbitratur ipsam fuisse quæ unxit unguento Domini pedes apud Lucam et Joannem, dicat nobis si Maria ipsa erat quæ apud Lucam fuisse scribitur in civitate peccatrix, quæ discens quoniam recubuit in domo Pharisæi, attulit alabastrum unguenti, et stans retro secus pedes ejus plorans, lacrymis lavabat pedes ejus. Nec enim credibile est ut Maria quam diligebat Jesus, soror Marthæ quæ meliorem elegerat partem, peccatrix in civitate fuisse dicatur. Et putas quia mulier quæ secundum Matthæum et Marcum effudit super caput Jesu pretiosum unguentum, eventu non scribitur fuisse peccatrix? Quæ autem secundum Lucam peccatrix refertur, non fuit ausa ad caput Christi venire, sed lacrymis pedes ejus lavit, quasi vix etiam ipsis pedibus ejus digna, præ tristitia pœnitentiam in salute stabilem operante. Et quæ secundum Lucam est, plorat et multum lacrymat ut pedes Jesu lacrymis lavet: quæ autem secundum Joannem est Maria, neque peccatrix, neque lacrymans introducitur. Forsitan ergo quis dicit quatuor fuisse mulieres, de quibus conscripserunt evangelistæ: ego autem magis consentio tres fuisse, et unam quidem de qua conscripserunt Matthæus et Marcus, nullam differentiam expositionis suæ facientes in uno capitulo; alteram autem fuisse de qua scripsit Lucas; aliam autem de qua scripsit Joannes: quoniam differt ab aliis mulieribus, non solum in his quæ scripta sunt de unguento; sed quoniam et diligebat Jesus Mariam et Martham: quamvis et ipsa in Bethania referatur fuisse, sicut et mulier de qua exponunt Matthæus et Marcus. Tertia differentia est, quoniam Matthæus quidem et Marcus in domo Simonis Leprosi hoc factum fuisse exponunt; Joannes autem, quoniam Jesus ante sex dies Paschæ venit in Bethaniam ubi erat Lazarus quem suscitaverat Jesus, et fecerunt ei cœnam: et non simul, sed Maria et Martha, forte et Lazarus; et Martha ministrabat, Lazarus autem erat unus ex discumbentibus. Adhuc autem secundum Joannem ante sex dies Paschæ venit in Bethaniam, quando et fecerunt ei cœnam Maria et Martha. Hic autem quando recumbente eo in domo Simonis Leprosi, accessit ad eum mulier, post biduum Pascha erat futurum, sicut dictum est supra. Restat ut aliquis dicat: Si de altera muliere Matthæus et Marcus scripserunt, de altera autem Joannes, de tertia vero Lucas, quomodo in persona unius mulieris semel a Christo increpati discipuli quasi male indignantes de facto mulieris, non se emendaverunt, ut ne super alteram mulierem similiter facientem indignarentur? Propterea sciat quia apud Matthæum et Marcum discipuli indignantur ex bono proposito; apud Joannem autem

⁴⁷ Luc. vii, 16. ⁴⁸ Matth. xii, 24. ⁴⁹ Matth. xxvi, 2, 3. ⁵⁰ Luc. vii, 40.

solus Judas furandi affectu; apud Lucam autem A Adhuc enim minus habebat, ut postmodum inveniretur in domo obedientiæ facta, ut jam consummata, neque peccatrix diceretur, nec lacrymans et lavans Domini pedes, sed et ipsa effundens unguentum super caput ipsius. Sed et Simon obedientiæ mysterium est, quoniam sic interpretatur, sed obedientialiter (85), non spiritus: propter quod Simon, elevatus a littera legis per Jesum ad legem spiritualem, jam non erat Simon tantum, sed factus est etiam Petrus, et pro ædificatione Judaica dignus habitus est ædificatione Ecclesiæ super petram fundandæ. Factus est ergo Jesus in domo Simonis quidem alicujus obedientis, tamen leprosi, et adhuc opus habentis mundatione ab Jesu. Non autem memoratum est apud Lucam de Simone quoniam et leprosus erat. Existimo quoniam ipse debitor erat B quinquaginta denariorum, et jam acceperat remissionem eorum, quoniam dilexerat modicum. Tamea diligens aliquantulum, rogavit eum ut manducaret cum eo. Accessit autem mulier, non peccatrix secundum Matthæum et Marcum, alabastrum habens unguenti pretiosi. Et considera quam caute apud hos qui peccatricem non retulerunt, unguentum ejus quasi pretiosum laudatur. Apud Lucam autem, qui exposuit peccatricem, unguentum simpliciter nominatur, nec pretiosum, nec nardi pisticæ, ut ex odore ejus impleretur domus. Adhuc enim habere non poterat unguenta hujusmodi; sed hoc erat magnum, quia vel unguento poterat ungere Domini pedes. Hujus autem mulieris pretiosum fertur unguentum. Nec enim decebat esse non pretiosum quod super caput Salvatoris effundebatur. Et super unguentum quidem peccatricis ungentis Domini pedes, et non effundentis, neque indignati sunt discipuli, neque doluerunt, nec dixit Judas: *Quare unguentum hoc non est venundatum trecentis denariis, et datum est pauperibus* ⁸⁵? Super mulierem autem apud Matthæum et Marcum indignati sunt discipuli, et doluerunt perdicionem unguenti quod decurrebat a capite ejus ad cæterum corpus. Nam etsi poterat venundari unguentum illud multo pretio et dari pauperibus, tamen non debebat fieri hoc, quia conveniens erat super caput Christi infunderetur sancta et decenti infusione. Qui autem contendunt intelligere ista secundum simplicem textum, dicant effusum unguentum super caput Jesu laudabiliter, qualem habebat secundum textum decorem, ut effunderetur super caput talis et tanti magistri. Non erat ergo unguentum illud pauperibus dignum, nec conveniens, quantum ad suum honorem, ut divideretur in multos, sed ut integrum manens effunderetur super caput tantummodo Jesu. Propter quod et mulierem quæ fecerat hoc, suscipit Jesus, et indignantibus discipulis dicit ⁸⁶: *Sinite eam, et nolite ei molesti esse, quoniam bonum opus operata est in me.* Usque adeo autem efficax est hujusmodi laus operis

⁸⁵ Joan. xii, 5. ⁸⁶ Marc. xiv, 6.

(85) *Legē obedientiæ litteræ.*

boni, ut exhortetur omnes nos odoriferis et diviti-
bus operibus implere Domini caput, ut et de **894**
nobis dicatur quia bonum opus fecimus super caput
ipsius, quia semper quidem habemus, quandiu in
hac vita consistimus, pauperes nobiscum, et opus
habentes cura eorum qui profecerunt in verbo et
divites facti sunt in sapientia Dei, non autem pos-
sunt sufficere, ut semper diebus et noctibus habeant
secum Filium Dei, Verbum Dei, et Sapientiam, et
omnia quidquid est Dominus noster Salvator. Vide
et quod ait ⁸⁶: *Bonum opus operata est in me*, quia
non dixit de peccatrice ungente pedes ipsius, quia
bonum opus fecit in me. Si autem oportet discutere
et quod ait ⁸⁷, *ad sepeliendum me fecit*, comparans
ei quod dicitur ⁸⁸: *Consepulti sumus Christo per bap-
tismum, et consurreximus ei*, adhuc autem hoc con-
sidera quoniam de muliere secundum Lucam non
est dictum: *Amen dico vobis: Ubicunque prædicatum
fuerit Evangelium hoc in toto mundo, dicitur et quod
fecit hæc in memoriam ejus* ⁸⁹. De muliere autem sec-
undum Matthæum et Marcum hoc scriptum est.
Justum enim erat non de illa quæ unxerat pedes,
sed de hac quæ unguentum effuderat super caput
ejus, dici: *Ubicunque prædicatum fuerit Evangelium
hoc in toto mundo, dicitur et quod fecit hæc in me-
moriâ ejus*. Si ergo volumus ut et de nobis dicatur
quod facimus in Jesu, effundentes pretiosum un-
guentum super caput ipsius, proficiamus ab un-
ctione pedum ejus ad effundendum pretiosum un-
guentum super caput ejus. Quid autem est oleum, C
et quid unguentum? Unguentum autem quod proficit
ad corpus Christi unguendum, et quod ad caput,
difficile est explicare. Tamen id quod nobis videtur,
demonstrare tentabimus, certissime cognoscentes,
quia oleum ubique in Scripturis, aut opus miseri-
cordiæ intelligitur, quo lucerna verbi enutrita cla-
rescit: aut doctrina, cujus auditu assiduo verbum
fidei quod est accensum in nobis, nutritur et clarius
lucet. Sicut ergo generaliter omne quo quis ungitur,
oleum appellatur, olei autem aliud est unguentum,
[aliud non]: item unguenti aliud est mediocre un-
guentum, aliud pretiosum: sic omnis actus justus
opus dicitur bonum. Operis autem boni, aliud est
quod facimus propter homines, vel secundum homi-
nes, aliud autem quod propter Deum et secun- D
dum Deum. Item hoc ipsum quod facimus propter
Deum, aliud est quod proficit ad usum hominum,
aliud quod non proficit ad usum hominum, sed tan-
tum ad gloriam D. i. Utpote, bene quis facit homini
naturali justitia motus, non propter Deum, quo-
modo faciebant interdum et gentes, et multi faciunt
homines: opus illud oleum est vulgare, non magni
odoris, et ipsum tamen acceptabile apud Deum:
sicut Daniel significat dicens ad Balthasar (86)
Deum non cognoscentem: *Audi consilium meum,
rex, peccata tua eleemosynis redime* ⁹⁰. Tale aliquid

A dicit et Petrus apud Clementem, quoniam opera
bona quæ fiunt ab infidelibus, in hoc sæculo eis
prosunt, non et in illo ad consequendam vitam æ-
ternam: et convenienter, quia nec illi propter Deum
faciunt, sed propter ipsam naturam humanam. Qui
autem propter Deum faciunt, id est fideles, non
solum in hoc sæculo proficit eis, sed in illo, magis
autem in illo. Quod autem fideles faciunt propter
Deum, hoc est unguentum boni odoris. Hoc ipsum
autem opus fidelium propter Deum, quod est un-
guentum, aliud sit ad utilitatem hominum, utputa,
eleemosynæ, infirmorum visitationes, peregrinorum
susceptiones, humilitas, mansuetudo, indulgentia,
et cætera hujusmodi quæ hominibus prosunt. Hæc
qui facit in Christianos, pedes Domini ungit un-
guento, quia ipsi sunt Domini pedes cum quibus
ambulat semper: quod præcipue solent facere pœ-
nitentes pro remissione peccatorum suorum. Et
ihud est opus quod dicitur unguentum odoriferum
quidem, non autem summum. Qui autem castitati
studet, in jejuniis et orationibus permanet, in ad-
versis patientiam habet sicut Job, in tentationibus
veritatem Dei non timet confiteri; quæ omnia cæ-
teris hominibus nihil prosunt, sed tantum ad glo-
riam Dei proficiunt; hoc est unguentum quod ungit
caput Domini Christi, et exinde per totum corpus
Christi, id est per totam decurrit Ecclesiam: et
hoc est unguentum valde pretiosum, ex cujus odore
tota repletur domus, hoc est Ecclesia Christi. Et
hoc opus est proprium non pœnitentium, sed per-
fectorum sanctorum. Aut certe doctrina quæ neces-
saria est hominibus, per quam nutriuntur animæ
pauperes in spiritualibus bonis, aut forte et debiles
in peccatis, hoc est unguentum mediocre, quo pedes
Domini ungentur. Agnitio autem fidei veræ quæ ad
solum pertinet Deum, unguentum est pretiosum quo
ungitur caput Christi Deus.

78. *Tunc abiit unus de duodecim, qui dicitur Judas
Scariot, ad principes sacerdotum, et dixit eis: Quid
vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? At illi
constituerunt ei triginta stateres: et exinde quærebat
opportunitatem ut eum traderet eis* ⁹¹. Judas inter-
pretatur *confessor*. Cum sint ergo duo discipuli hoc
nomine nominati, secundum quod Lucas evangelista
dinumerat inter duodecim fuisse apostolos, Judam
Jacobi, et Judam Scariotam: cum nihil ergo a mys-
terio vacuum sit apud Christum, existimo duos
discipulos Judas in mysterio fuisse Christianorum
constitutum fidem Christi: quorum una quidem
pars fideliter permanet apud Christum, cujus myste-
rium fuit Judas Jacobi; altera autem pars, postquam
credidit, et confessa est fidem Christi, propter avari-
tiam reliquit Christum, et facta proditrix veritatis
ipsius, transit ad hæreses et ad falsos sacerdotes Ju-
dæorum falsorum, id est simulatorum Christianorum,
895 et tradidit eis Christum, quantum ad se, id

⁸⁶ Matth. xxvi, 10. ⁸⁷ ibid. 12. ⁸⁸ Rom. vi, 4; Coloss. ii, 12. ⁸⁹ Matth. xxvi, 15. ⁹⁰ Dan. iv, 24

⁹¹ Matth. xxvi, 14 et seqq.

(86) Legendum *Nabuchodonosor*.

est verbum veritatis, ut crucifigatur et occidatur A verbum veritatis ab eis; cujus mysterium fuit Judas Scariota, qui abiit ad sacerdotes, et de traditione Christi pactus est pretium. Audivi quemdam exponentem patriam proditoris Judæ secundum interpretationem Hebraicam *exsuffocatum* vocari. Quod si ita est, magna convenientia invenitur nominis patriæ ejus cum exitu mortis ipsius, quoniam et ipse laqueo se suspendens prophetiam nominis patriæ suæ suffocatus implevit. Hic ergo Judas ad quem dictum est per Prophetam ⁶⁵: *Tu autem homo unanimes mihi dux meus et notus meus, cecidit cum fuisset unus eorum quos Christus ad ducatum suscepit populi Christiani. Et vide quomodo quod scriptum est ⁶⁶: Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis*, referretur modo ad illum principem qui cecidit tanquam fulgur de cælo; modo ad Judam, qui electus ad principatum apostolatus, et quasi in cælo constitutus, et ipse quasi fulgur ante constitutus cecidit in proditionis ruinam vadens adversus unum principem sacerdotum, qui in æternum factus fuerat sacerdos secundum ordinem Melchisedech, ad multos principes sacerdotum et adversarios unius sacerdotis summi, ut venderet pretio volentem redimere totum mundum a maledictione legis et totius peccati, et redimere nos non corruptilibus pecuniis, sed sanguine suo pretioso. Quid autem dixit Judas ad sacerdotes audiamus: *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam ⁶⁷?* Volebat enim accipere pecuniam, et tradere Verbum Dei. Quod faciunt omnes qui accipiunt aliquid corporaliū aut mundialiū rerum, ut tradant et ejiciant ab anima sua Salvatorem et verbum veritatis quod erat in eis. Et opportune hoc uteris exemplo ad omnes qui quodcunque peccatum facientes propter avaritiam, et causam pecuniarum, aut alicujus lucri, verbum Dei tradunt et contemnunt. Nam hujusmodi homines quasi manifeste clamare videntur, et dicere virtutibus adversariis præstantibus lucrum aliquod pro peccato transgressi verbi: *Quid vultis mihi dare, et ego eum vobis tradam?* Quod etsi traditus fuerit, sit quidem extra tradentem: vincens autem eos qui eum suscepisse videntur, operatur decencia se, ut evacuare cupientes eum, nihil operentur in ipsum. At illi statuerunt ei triginta stateres ⁶⁸, tantam ei donationem constituentes, quantos annos Salvator peregrinatus fuerat in hoc mundo. Triginta enim annorum baptizatus cœpit Evangelium prædicare, quasi Joseph factus triginta annorum erogaret frumenta fratribus suis. Nam sicut tunc propter filios quidem Israel a Deo fuerat præparatum frumentum illud, erogatum est etiam Ægyptiis; sic Evangelium sanctis quidem fuerat præparatum, tamen prædicatum est etiam infidelibus et iniquis. *Ex tunc quærebat opportunitatem ut*

traderet eum ⁶⁹. Qualem autem opportunitatem quærebat Judas, Lucas manifestius explanavit dicens: *Et quærebat opportunitatem, ut traderet eum eis sine turba ⁷⁰*; id est quando populus non erat circa eum, sed secretus erat cum discipulis suis. Quod et fecit eum tradens post cœnam cum secretus esset in prædio Gessemani. Arbitrabatur enim Judas opportunitatem sibi esse post pactum quod fecit, quando cum multitudine non erat Jesus. Et vide usque nunc opportunitas ista videtur proditoribus verbi veritatis, qui volunt prodere Christum Deum Verbum in tempore persecutionis Christianorum, quando multitudo credentium non est circa verbum veritatis, nec potest impedire aut prohibere persecutores, maxime ubi pauci fideles habentur. Et cum sit omnium rerum tempus, Salomone dicente ⁷¹: *Tempus patendi, et tempus moriendi*, et cætera, tempus proditorum veritatis proprium hoc est, quando non sunt circa Christum multi fideles.

79. *Prima autem Azymorum accesserunt discipuli ad Jesum dicentes ei: Ubi vis paremus tibi pascha manducare? Jesus autem dixit: Ite in civitatem ad quemdam, et dicite ei, et cætera ⁷²*. Apud Marcum autem sic dicitur: *Et prima die Azymorum quando pascha immolabatur, dicunt ei discipuli ejus: Quo vis eamus et præparemus tibi ut manducemus pascha? Et misit duos ex discipulis suis dicens: Ite in civitatem, et ingredientibus vobis, occurret vobis homo amphoram aquæ portans; et ubicunque ingressus fuerit, dicite patrifamilias: Magister dicit: Ubi est diversorium meum, ubi cum discipulis meis manducem pascha? Et ipse vobis ostendet locum in superioribus stratum magnum, paratum: illic parate nobis ⁷³*. Sic ergo apparet quod una eademque dies erat Paschæ, quando oportebat immolare pascha Azymorum, et quando oportebat tollere fermentum vetus, et azyma manducare cum carnibus agni. Et dies quidem Paschæ una erat, Azymorum autem septem, connumerata videlicet die Paschæ cum cæteris sex. Secundum hæc torsitan aliquis imperitorum requiret, cadens in Ebionismum ex eo quod Jesus celebravit more Judæico Pascha corporaliter, sicut et primam diem Azymorum, et Pascha, dicens quia convenit et nos imitatores Christi similiter facere: non considerans quoniam Jesus, cum venisset temporis plenitudo et missus fuisset, factus est de muliere, factus est sub lege, non ut eos qui sub lege erant sub lege relinqueret, sed ut educeret eos ex lege ⁷⁴. Si ergo ideo venit ut educeret eos qui erant sub lege, quanto magis non convenit illos introire in legem, qui prius fuerant extra legem? Ergo de littera quidem egredimur legis: **896** infra virtutem autem, spiritalem legem constituti, spiritaliter celebrantes implemus omnia quæ illic corporaliter celebranda mandantur. Expellimus enim

⁶⁵ Psal. LIV, 14. ⁶⁶ Psal. LXXXI, 7. ⁶⁷ Matth. XXVI, 15. ⁶⁸ ibid. ⁶⁹ Matth. XXVI, 16. ⁷⁰ Luc. XXII, 6. ⁷¹ Eccle. III, 2. ⁷² Matth. XXVI, 17 et seqq. ⁷³ Marc. XIV, 12 et seqq. ⁷⁴ Gal. IV, 4, 5.

vetus fermentum malitiæ et nequitiae, et in azymis sinceritatis et veritatis ⁷⁴ celebramus Pascha, Christo nobiscum coepulante secundum voluntatem Agni dicentis ⁷⁵: *Nisi manducaveritis carnem meam et biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam manentem in vobis*; qui tulit peccatum mundi, et prohibet verum exterminatorem non solius Ægypti, sed totius generis humani exterminatorem tangere nos celebrantes festivitatem Paschæ secum. Et ascendimus ipso Domino nobiscum constituto ab inferioribus ad locum superiorem, in quo diversorium est, quod demonstratur ab intellectu, qui est in unoquoque homine paterfamilias discipulis Christi. Hæc autem domus superior sit nobis magna, ut capiat Jesum Verbum Dei, et Sapientiam, et Veritatem, et omne quod est Filius Dei, qui non capitur nisi a magnis sensu. Et sit domus hæc præparata a paterfamilias intellectu Filio Dei, non solum in loco superiori, nec tantummodo magna, sed etiam mundata, nullo modo habens malitiæ sordes, quasi a scopis legis coadunatas atque prolectas. Sit domus ista et in civitate Dei, id est in Ecclesia. Sit autem domus illius princeps, non qualibuscunque cognitum habens nomen: ideo et mystice dicit Jesus: *Ite ad quemdam* ⁷⁶. Et illi dicant, qui Christo præparant pascha: *Magister dicit: Apud te faciam pascha cum discipulis meis* ⁷⁷; annuntient etiam patrifamilias illi et quod dicit: *Magister dicit: Ubi est diversorium ubi cum discipulis manducem pascha* ⁷⁸? ut paterfamilias ille qui præparat diversorium Jesu et discipulis ejus ascendat locum superiorem, et stratum, et præparatum, et magnum, ut veniens illuc Jesus festivet cum discipulis suis. Ego autem puto quod homo qui ingredientibus discipulis in civitate occurrit eis amphoram aquæ portans, quem voluit Jesus ut sequerentur discipuli ejus euntem in domum, qui subitum illam aquam domui apportabat, ut non solum esset mundata, sed etiam aquis plenius eluta, erat quidem ministrans patrifamilias, id est intellectui, portans mundatoriam aquam in fictili vase, ut sublimitas virtutis sit Dei. Aut certe potabilem aquam subministrabat in illo fictili vase, ut Filius quidem Dei generationem præbeat vitis. Ille autem intellectus minister ex lege et prophetis aquam portet quæ misceatur cum vino evangelici verbi. Nos ergo qui optamus de Ecclesia esse, volentes celebrare Pascha cum Jesu, sequamur hominem illum qui vas bajulat hujusmodi aquæ, quem puto esse Moysen legis datorem, spiritalem doctrinam portantem in corporalibus historiis. Qui autem accedunt ad legem et prophetas quasi ad eloquia ipsius Dei, non autem sequuntur eum spiritualiter qui vas bajulat aquæ vivæ, non celebrant Pascha cum Jesu, nec calicem bibunt novi testamenti. Præparent autem discipuli pascha Jesu; et post sermones discipulorum quibus

A catechizaverunt patrefamilias, id est intellectum, veniat et divinitas Unigeniti coepulans discipulis suis in domo prædicta. Scire tamen debemus quoniam qui in epulationibus et sollicitudinibus sæcularibus sunt, non ascendunt in domum illam superiorem, nec vident magnitudinem ejus, nec considerant stratum illius ornatum. Propterea nec celebrant cum Jesu Pascha, nec accipiunt panem benedictionis ab eo, nec calicem novi testamenti.

B 80. *Vespere autem facto discubuit cum discipulis suis, et edentibus eis dixit: Amen dico vobis, quoniam unus ex vobis tradet me* ⁷⁹. Discipulis edentibus pascha secundum legis mandatum dixit Jesus qui sciebat quid esset in homine, et propterea non habebat opus ut aliquis testimonium daret ei de homine ⁸⁰, et dixit de Juda cum consueto sibi jurejurando: *Amen dico vobis, quoniam unus ex vobis me tradet* ⁸¹. Cum enim potuisset a principio proditorem specialiter demonstrare, hoc quidem non fecit; dixit autem generaliter, quod unus ex vobis me tradet, ut ex testimonio percussi cordis singulorum qualitas probaretur; ut et discipulorum ostenderet bonitatem, quia plus credebant verbis Christi quam conscientiae suæ; et Judæ malitiam, quia nec cognitori consiliorum suorum credebatur, ut turbaretur aut tristaretur: existimo, quia in primis putavit latere quasi hominem. Qui postquam vidit conscientiam suam notam Christo, amplexus est occultationem positam in verbis ipsius, quorum primum infidelitatis erat, secundum autem impudentiæ.

C 81. *Et contristati nimis cæperunt singuli dicere: Nunquid ego sum, Domine* ⁸²? Quæret autem aliquis quomodo, si bonæ conscientiae erant undecim apostoli, quia mundi erant ab omni prodicione Magistri, ut quid contristati sunt de auditu, quasi potuisset fieri ut unus esset ex ipsis de quo dicebatur? Existimo autem quoniam unusquisque discipulorum sciebat ex his quæ docuerat Jesus, quoniam mutabilis et ad malum vertibilis est natura humana, et quoniam in colluctatione adversus principatus, et potestates, et rectores hujus mundi tenebrarum, potest fieri ut decidat homo aut circumventus, aut vim passus ab adversariis virtutibus ad malum perficiendum. Hoc ergo considerantes unusquisque discipulorum, ne forte ipse esset qui præcognitus esset proditor, contristati sunt valde, propterea quod dictum fuerat eis: *Unus ex vobis me tradet*; et cœperunt dicere quasi nescientes singuli futurum de se: *Nunquid egosum, Domine?* Si autem habet rationem, quoniam propter hanc causam timens unusquisque **897** eorum dixit: *Nunquid ego sum, Domine?* De omnibus futuris timendum est vobis infirmis, qui nondum sapientiam perfectionis accepimus, secundum quam dixit Apostolus ⁸³: *Confido enim quia neque mors, neque vita, et cætera, potest*

⁷⁴ I Cor. v, 8. ⁷⁵ Joan. vi, 54. ⁷⁶ Matth. xxvi, 18. ⁷⁷ ibid. ⁷⁸ Marc. xiv, 14. ⁷⁹ Matth. xxvi, 20. ⁸⁰ Joan. ii, 25. ⁸¹ Matth. xxvi, 21. ⁸² ibid. ⁸³ Rom. viii, 38, 39.

nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu. Qui autem nondum perfectus est, dubitat de seipso quasi possit et cadere. Secundum quam infirmitatem humanam scribens Corinthiis Paulus dicebat⁸⁸: *Sed castigo corpus meum, et servituti redigo, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.* Et vide quod dicit, *ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*, sic pronuntiat quasi timens ne forte et cadere possit et reprobus fieri. Quod autem dixit, *confido*, et cætera, confidentis hominis et firmi est propter suam perfectionem, quoniam mille contraria separare cum a charitate Christi non valeant. Quod autem apostoli adhuc erant infirmi, et juste timebant, manifestum est ex eo quod dicit qui sciebat propositum singulorum, quoniam *omnes vos scandalum patiemini in me in hac nocte*⁸⁹. Et quod proponens quis meliora, aliquoties ad malitiam transvertitur victus in colluctatione contrariorum virtutum, manifestum est ex eo quod scriptum est de Petro, quoniam ipse quidem considerans propositum suum, qualem circa Christum haberet affectum, respondit non cum simulatione, sed ex veritate cordis sui, quantum ad se, quoniam *si omnes scandalizati fuerint, ego solus non scandalizabor*⁹⁰. Salvator autem, sciens infirmum eum in suis promissionibus fore, et quoniam brevis timor hominis facturus esset eum recedere a proposito meliori, dixit ad eum: *Amen dico tibi quoniam in hac nocte priusquam gallus cantet, ter me negabis*⁹¹. Et talibus non est importunum dicere semper: *Ne gloriaris in crastinum, nec enim acis quid pariat dies superventura*⁹². Et Paulus similiter⁹³: *Fratres, inquit, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritales estis, confirmate hujusmodi in spiritu mansuetudinis, considerantes ne et vos tentemini*, docens quoniam incertus est exitus noster de nobis, quamvis forte meliorum propositum habeamus. Hæc autem omnia recordantes, quoniam nescimus quid pariat nobis dies superventura, non inflabimur, neque superbiemus, neque gloriabimur aliquando, quamvis sciamus nos multa bona habere: sicut et Paulus cum dixisset de se⁹⁴: *Nihil mihi conscius sum, superaddit, sed non in hoc justificatus sum*, tanquam sciens Deum sanctificantem quos præcognoscit et quos prædestinavit vocantem.

82. *Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet*⁹⁵. Videns eos de seipsis timentes, demonstravit proditorem indicio prophetice vocis dicentis: *Qui manducat panem meum mecum, amplificavit adversus me supplantationem*⁹⁶. Nec enim discrepat illud ab hoc quod dicit: *Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet*. Et hoc quoque considerandum est, quid utique nos volens docere Salvator, signum dat discipulis de Juda proditore, ex eo quod cum Jesu manum suam in paropsidem intulisset in quam, sicut existimo, intin-

A gebant carnes pascha edentes. Existimo autem quod malitiam ejus multam manifestam facere volens, hoc dixit: quoniam quem suscepit ad mensam communem, et manducavit ei, forte quia a principio bene agebat, ipse Jesum prodidit tantis honoribus se complectentem: et neque salis ejusdem, neque mensæ, neque panis communicati memor est factus, sed omnia illa transgrediens propter triginta staterum promissionem, tradidit largitorem tantorum honorum. Et hæc est vere propria consuetudo hominum nimis malorum, ut post salem et panem insidiantur hominibus, maxime nihil nocentibus eis, cum quibus communicaverunt panem et salem. Denique Daniel de quibusdam hujusmodi hominibus feralibus et valde malis ita prophetas dicebat⁹⁷: *Super mensam unam falsa loquentur*. Si autem potes spiritalem mensam et cibum spiritalem, et Dominicam intelligere cœnam, quibus omnibus dignificatus fuerat a Christo, abundantius videbis multitudinem malitiarum ejus, quibus magistrum cum cibo divinæ mensæ, et calicis, et hoc in die Paschæ tradidit Salvatorem, non recordatus nec in corporalibus bonis Magistri dilectionem, nec in spiritualibus doctrinam ejus sine invidia semper communicatam. Tales sunt omnes in Ecclesia qui insidiantur fratribus suis, quibuscum ad eandem mensam corporis Christi, et ad eundem potum sanguinis ejus frequenter simul fuerunt. Si autem oportet et ipsius paropsidis interpretationem accipere, nos quidem ab hujusmodi nos abstinemus, ne aliquid frigidum quibusdam dicere videamur. Tamen qui vult etiam in hoc aliquid invenire morale, consideret in lege ubi dona a principibus singularum tribuum offeruntur in dedicatione altaris. Forte intelliget ibi etiam paropsidem aliquid esse intelligendam. *In prima*, inquit, *die obtulit donum suum Naasson filius Aminadab principis tribus Juda: et obtulit donum suum paropsidem argenteam, siclorum triginta et centum pondus ejus; et phialam unam argenteam siclorum septuaginta, secundum solum sanctum*⁹⁸.

83. *Et Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de eo: vae autem homini illi per quem Filius hominis tradetur*⁹⁹. Et Jesus quidem, secundum quod videbatur, ibat passus per crucem; secundum autem quod vere erat, et ibat et remanebat in mundo cum discipulis suis, custodiens eos in fide. Nec enim potuissent permanere in fide ipsius, præcipue cum mortuum eum vidissent, nisi ab ipso invisibiliter custodita fuissent corda eorum. Et non dixit: *Vae homini illi a quo traditur, sed per quem traditur*, ostendens alterum a quo tradebatur, id est a diabolo, ipsum Judam autem ministrum esse traditionis. Vae autem non solum Judæ, sed omnibus proditoribus Christi. Quicumque enim discipulos Christi tradit, ipsum Christum tradit. Pro-

⁸⁸ 1 Cor. ix, 27. ⁸⁹ Matth. xxvi, 51. ⁹⁰ ibid. 53. ⁹¹ ibid. 54. ⁹² Prov. xxvii, 1. ⁹³ Galat. vi, 1. ⁹⁴ 1 Cor. iv, 4. ⁹⁵ Matth. xxvi, 25. ⁹⁶ Psal. xl, 10. ⁹⁷ Dan. xi, 27. ⁹⁸ Num. vii, 12, 13. ⁹⁹ Matth. xxvi, 24.

pterea a diabolo quidem traduntur, tamen per homines illos, et ideo vae illis. Nam si omnem malitiam in hominibus diabolus per homines operatur, et quicumque interficitur ab aliquo, etsi non ab ipso, tamen per ipsum est interfectus. Et si iudex aliquem interfecerit, injuste mortis sententiam ferens in aliquem, sciendum est quia ipse locum diabolo dans in se, ministrum se præbuit diabolo ad interfectionem hominis innocentis. *Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille* ⁹⁴: hoc est illi bonum erat si natus non fuisset; quia nec hoc bono fuerat dignus ut nasceretur. Sed quoniam aptus fuerat ex arbitrio suo ut hoc ministerium proditionis consummaretur per eum, ideo natus est malo suo, ut in malum quod secundum propositum suum merebatur, incideret.

84. *Respondens autem Judas dixit: Nunquid ego sum, Rabbi* ⁹⁵? Et vide quoniam expectans Judas tantum sermonem Christi de se, non præcidit narrationem ejus sua responsione, sed post omnes respondit dicens: *Nunquid ego sum, Rabbi?* Non ex affectu discendi, sed secundum consuetudinem nominandi Magistrum, eum vocavit Magister, quasi subsannans eum, quia vocabatur magister eum non esse hoc vocabulo dignum. *Et dixit ei Jesus: Tu dixisti* ⁹⁶, ut ex ore ipsius judicaret eum: quoniam ille quasi dubitans dixerat: *Nunquid ego sum, Rabbi?* non quidem secundum conscientiam dubitans, sed fingens se de hoc dubitare. Non enim habebat ipsum timorem quem ceteri apostoli habuerunt; sed ille sine timore, quasi timens dicebat. Et ideo

A forsitan post omnium apostolorum singillatim interrogationes, et post Christi narrationem de ipso, vix aliquando et ipse interrogavit, quasi ex cogitatu quodam et versuto consilio, ut similia cæteris apostolis interrogando, celaret interim proditionis suæ consilium. Nam vera tristitia et urgens non sustinet moram, sicut nec apostolorum ausiniuit.

85. *Edentibus autem eis, accipiens Jesus panem, et gratias agens, fregit et dedit discipulis suis, dicens: Accipite, et manducate, hoc est enim corpus meum. Et accipiens calicem, et gratias agens, dedit eis, dicens: Bibite ex hoc omnes, hic est enim sanguis novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum* ⁹⁷. Panis iste quem Deus Verbum corpus suum esse fatetur, verbum est nutritorium animarum, verbum de Deo Verbo procedens, et panis de pane cælesti, qui positus est super mensam de qua scriptum est ⁹⁸: *Præparasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me*. Et potus iste quem Deus Verbum sanguineum suum fatetur, verbum est potans et inebrians præclare corda bibentium, qui est in poculo de quo scriptum est ⁹⁹: *Et poculum tuum inebrians quam præclarum est!* Et est potus iste generatio vitis veræ quæ dicit ¹: *Ego sum vitis vera*. Et est sanguis uvæ illius, quæ missa in torcular passionis protulit potum hunc. Sic et panis est verbum Christi factum de tritico illo quod cadens in terram multum reddidit fructum. (87) Non enim panem illum visibilem quem tenebat in manibus, corpus suum dicebat Deus Verbum, sed verbum in cujus myste-

⁹⁴ Matth. xxvi, 24. ⁹⁵ ibid. 25. ⁹⁶ ibid. ⁹⁷ ibid. 26 et seqq. ⁹⁸ Psal. xxii, 5. ⁹⁹ ibid. Joan. xv, 1.

(87) Hæc verba: *Non enim panem illum visibilem, etc.*, usque ad hæc inclusive, *et verbum quod lætificat cor*, quæ hic in textu restituo, in editis non continent, sed leguntur in duobus antiquis manuscriptis codicibus, iisque solis mihi notis; altero ix sæculi e monasterio S. Remigii Remensis; altero sæculi xii e monasterio Gemmeticensi. In priore verba illa stylo expuncta sunt, non ita tamen quin alterius codicis ope legi adhuc facile queant. Unde forsitan colligere licet solum codicem S. Remigii vidisse Merlinum. Videntur quidem prima fronte parum catholice de Eucharistia sonare: at non insinceram fuisse de hoc mysterio fidem Origenis ex ipso loco palam fiet, si ad tria attendatur quæ Adamantius cum veteribus quibusdam in Eucharistia distinguit: nempe speciem externam sensibus subjectam; substantiam intus latentem et sola fidei contuitu aspectabilem; et mysticam quamdam sacramenti significationem. Ad partem externam oculis apparentem et Christi manibus contractatam respicit, cum ait: *Non enim panem illum visibilem quem tenebat in manibus, corpus suum dicebat Deus Verbum.... Nec potum illum visibilem sanguinem suum dicebat*. Substantiam sub externa specie latentem aperte designat tum his præcedentibus verbis: *Panis iste quem Deus Verbum corpus suum esse fatetur... et potus iste quem Deus Verbum sanguinem suum fatetur*: tum his subsequentis articuli: *Et ostendit (Jesus) quando eos (discipulos) hoc pane nutrit, proprium esse corpus... Deinde docebat discipulos, qui... manducaverant corpus Verbi, etc.* Denique de mystica sacramenti significatione per

totum articulum disserit, verba institutionis Eucharistiæ allegorice interpretando de verbo Dei, quod instar cujusdam panis et potus cælestis nutrit et lætificat, potat, et inebriat præclare corda bibentium. S. Augustinus serm. 272, ad infantes, eodem fere modo quo hic Origenes, disserit de altaris sacramento, cum hoc tamen discrimine quod S. Augustinus symbolicam mysterii eucharistici significationem ad unitatem fidelium in uno eodemque Christi corpore mystico, Adamantius vero ad verbum Dei deflectat. Uterque ipsam sacramenti naturam fidelibus satis notam non nisi leviter et quasi in transitu attingit, unice attentus ad mysticas rationes aperiendas. Interim observabo Origenis allegoriam hæreticis nullatenus favere. Si enim hic excludatur quilibet sensus præter allegoricum, excluditur profecto Calvinianus de figura, typo, virtute et efficacia corporis Christi. Si vero alius supponitur sensus, utique sensus literalis Catholicorum, quem satis clare exprimit Adamantius verbis modo citatis; non sensus Calvinianorum, cujus ibi ne minimum quidem vestigium. Alium porro sensum præter allegoricum de verbo Dei agnovisse Origenem liquet ex homil. 16 in Num. *Bibere dicimur*, inquit, *sanguinem Christi, non solum sacramentorum ritu, sed et cum sermones ejus recipimus, in quibus vita consistit, sicut et ipse dicit: Verba quæ locutus sum, spiritus et vita est*. Suam hic laudem fas sit tribuere clarissimo viro D. Robbe, hujusce operis censori regio, qui mihi hærenti et incerto genuinum hunc verumque intricatæ hujus allegoriæ sensum docte solus inter plurimos aperuit.

rio fuerat panis ille frangendus. Nec potum illum A visibilem sanguinem suum dicebat, sed verbum in cuius mysterio potus ille fuerat effundendus. Nam corpus Dei Verbi (88), aut sanguis, quid aliud esse potest, nisi verbum quod nutrit, et verbum quod kœtificat cor? Cur autem non dixit: Hic est panis novi testamenti, sicut dixit: *Hic est sanguis novi testamenti?* Quoniam panis est verbum iustitiæ, quam manducantes animæ nutriuntur: potus autem est verbum agnitionis Christi, secundum mysterium ejus nativitatis et passionis. Quoniam ergo testamentum Dei in sanguine passionis Christi positum est ad nos, ut credentes Filium Dei natum et passum secundum carnem, salvi efficiamur **899** non in iustitia, in qua sola sine fide passionis Christi salus esse non poterat; ideo tantum de calice dictum est: *Hic est calix novi testamenti.*

86. Amen dico vobis, quod amodo non bibam de generatione vitis hujus, nisi cum bibam illud vobiscum novum in regno Patris mei ². Sed et de pane dictum est apud Lucam similiter: *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum. Dico vobis, quod amodo non manducabo illud, nisi impletum in regno Dei* ³. Ergo manducabit Salvator, et bibet, panem illum, et potum paschalem renovatum in regno Dei, et manducabit et bibet cum discipulis suis. Sicut enim non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum humiliavit usque ad mortem ⁴, sic manducabit paem, et bibet de generatione vitis, et bibet novum, et propter multam bonitatem suam et dilectionem hominum manducabit et bibet cum discipulis suis, cum tradiderit regnum Deo et Patri. Attende enim quod dicit: *Cum biberò ipsum vobiscum novum*, non alio tempore, nisi in regno Patris mei. Et alias autem ⁵ non regnum Dei esca et potus. Corporaliter enim, et secundum similitudinem præsentis cibi et potus, non est regnum Dei esca et potus his qui exhibuerunt se dignos pane cœlesti et pane angelorum, et esca illa de qua dicit Salvator: *Mea esca est ut faciam voluntatem ejus qui me misit, et perficiam opus ejus* ⁶. Quoniam autem in regno Dei manducabimus et bibemus, ex multis locis Scripturarum est demonstrare, præcipue ex eo quod scriptum est ⁷: *Beatus qui manducaverit panem in regno Dei.* Ergo implebitur in regno Dei hoc pascha, et manducabit eum Jesus cum discipulis suis, et bibet; et quoniam quod dicit Apostolus ⁸: *Nemo vos judicet in esca et in potu, et cætera, quæ sunt umbra futurorum*, revelationem habet ad futura mysteria de escis et potibus spiritalibus, quorum umbra fuerunt quæ de escis et potibus in lege fuerant scripta. Manifestum est autem quoniam veram escam et verum potum manducabimus et bibemus in regno Dei, ædificantes per ea et confortantes verissimam illam vitam.

² Matth. xxvi, 29. ³ Luc. xxi, 15. ⁴ Philip. ii, 6-8. ⁵ Rom. xiv, 17. ⁶ Joan. iv, 34. ⁷ Luc. xiv, 15. ⁸ Coloss. ii, 16, 17. ⁹ Matth. xxvi, 26, 27. ¹⁰ Gen. xxviii, 20-22. ¹¹ vi, 32. ¹² Matth. xxvi, 26. ¹³ Matth. xxvi, 27, 28. ¹⁴ Rom. v, 5. ¹⁵ Matth. xxvi, 27.

(88) Uterque ms. codex habet, *currus Dei Verbum*; sed legendum videtur: *corpus Dei Verbi.*

Et quod dicit ⁹: *Accipiens Jesus panem*, similiter et *accipiens calicem*, qui parvulus quidem est in Christo, et in Christo adhuc carnalis, intelligit communiter: prudentior autem quærat, a quo accipiens Jesus. Deo enim dante accipit et dat eis qui digni sunt a Deo accipere panem et calicem. Quomodo autem dat Deus panem, significat et Jacob dicens ¹⁰: *Si fuerit Dominus meus mecum, et dederit mihi panem ad manducandum, et vestimentum ad vestiendum, omnia quæcunque mihi, Domine, dederis, decimam decimabo tibi.* Item scriptum est in Evangelio secundum Joannem ¹¹: *Non Moyses dedit vobis panem, sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum.* Et semper Jesus his qui secum pariter agunt festivitatem, accipiens panem a Patre gratias agit, et frangit, et dat discipulis secundum quod unusquisque eorum capit accipere; et dat dicens: *Accipite, et manducate* ¹²; et ostendit quando eos hoc pane nutrit, proprium esse corpus, cum sit ipse Verbum, quod et nunc necessarium habemus, et cum fuerit in regno Dei impletum: sed nunc quidem nondum impletum, tunc autem impletum, cum nos præparati fuerimus ad capiendum pascha plenum, quod venit ut impleat, qui non venit solvere legem, sed adimplere. Et nunc quidem implere quasi per speculum in ænigmatè impletionis: tunc autem facie in faciem implere, cum venerit quod perfectum est. Si ergo et nos volumus panem benedictionis accipere ab Jesu qui consuetus est eum dare, eamus in civitatem in domum cujusdam, ubi facit Jesus pascha cum discipulis suis præparantibus ipsum notis ipsius, et ascendamus ad superiorem partem domus magnam, et stratam, et præparatam, ubi accipiens a Patre calicem, et gratias agens, dat eis qui cum ipso ascenderint, dicens: *Bibite, quia hic est sanguis meus novi testamenti* ¹³, qui et bibitur et effunditur: bibitur quidem a discipulis, effunditur autem in remissionem peccatorum commissorum ab eis a quibus bibitur et effunditur. Si autem quæris quomodo etiam effunditur, discute cum hoc verbo etiam quod scriptum est ¹⁴: *Quoniam charitas Dei effusa est in cordibus nostris.* Si autem sanguis testamenti infusus est in corda nostra in remissionem peccatorum nostrorum, effuso eo potabili sanguine in corda nostra, remittuntur et delentur omnia quæ gessimus ante peccata. Ipse autem qui accepto calice dicit ¹⁵: *Bibite ex hoc omnes*, nobis bibentibus non discedit a nobis, sed bibit eum nobiscum cum sit in singulis ipse: quoniam non possumus soli et sine eo vel manducare de pane illo, vel bibere de generatione illius vitis veræ. Nec mireris quoniam ipse est et panis, et manducat nobiscum panem, ipse est et potus generationis de vite, et bibit nobiscum. Omnipotens est enim Verbum Dei, et

diversis appellationibus nuncupatur, et innumera- bilis est ipse secundum multitudinem virtutum, cum sit omnis virtus unus et ipse. Deinde docebat discipulos qui festivitatem celebraverant cum Magistro, et acceperant benedictionis panem, et manducaverant corpus Verbi, et biberant calicem gratiarum actionis, pro his omnibus hymnum dicere Patri, et de alto transire in altum: quia fidelis non potest aliquando aliquid agere in convalle; propterea ascenderunt in montem Oliveti, in quo unaquæque oliva quasi arbor faciens fructum dicere potest: *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei*¹⁶. Et qui nondum sunt facti quasi oliva fructifera **900** in domo Dei, sed sunt adhuc quasi novella olivarum in circuitu mensæ¹⁷ spiritalis Patris sui, possunt esse in monte Oliveti, de quo propheta et Zacharias. Et quam apte mons misericordiæ est electus, ubi pronuntiaturus fuerat scandalum infirmitatis discipulorum suorum: quia non optabat ut fieret, sed pronuntiabat quod erat futurum, jam tunc præparatus non ut repelleret discipulos descendentes, sed ut reciperet convertentes.

87. *Tunc dicit eis Jesus: Omnes vos scandalum patiemini in me hac nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. Cum autem surrexero, præcedam vos in Galilæam*¹⁸. Qui scandalizantur, non in die scandalizantur, sed in nocte, et in nocte illa in qua proditur Christus. Sic enim et Petrus denegans, non in die denegat, sed in nocte, et in nocte cui nondum propinquaverat lux, ante cantum enim galli negat. Si quis autem quærat quomodo post tanta et talia signa, et prodigia, et sermones non ex inferiori virtute quam ex qua facta fuerant signa et prodigia, dictos scandalizantur discipuli: sciat quia vult ostendere per hæc sermo, quoniam sicut nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto¹⁹, sic nemo potest sine scandalo esse sine Spiritu sancto. Quando autem implebatur quod dixerat Jesus: *Omnes vos scandalum patiemini in me hac nocte, nondum datus erat Spiritus sanctus adhuc, quoniam Jesus nondum fuerat honorificatus*²⁰. Nos autem postquam confessi fuerimus Dominum Jesum in Spiritu sancto, quoniam qui Spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt²¹, si post Spiritum sanctum scandalum passi fuerimus aut denegaverimus, non habemus excusationis locum, quasi scandalizati sine Spiritu sancto, aut denegantes sine Spiritu sancto. Et illi quidem scandalizati sunt quasi adhuc consistentes in nocte, nobis autem jam nox remota est, dies autem appropinquavit²². Propter quod dicitur: *Sicut in die honeste ambulemus*²³. Qui autem honeste ambulat, in luce est, non denegat Christum, quia non est in nocte. Adhuc autem ideo illi scandalizati sunt in nocte, sicut Dominus ipse testatur, quoniam secun-

dum Scripturam pro nobis omnibus Pater Filio unico non pepercit, sed tradidit eum pro nobis²⁴ in passionem, ut ad modicum dispergantur oves gregis scandalum passi, post hoc autem congregentur a resurgente Christo, et præcedente eos in Galilæam, qui se sequi voluerint in Galilæam, ut gentium populus qui sedebat in tenebris, viderat lumen magnum, et qui in regione et umbra mortis, lux eis oriatur²⁵.

88. *Respondens autem Petrus dixit ei: Si omnes scandalizati fuerint, ego nunquam scandalizabor. Dixit ei Jesus: Amen dico tibi, quoniam in ista nocte, priusquam gallus cantet, ter me negabis. Dixit ei Petrus: Etsi oportuerit me tecum mori, non te negabo. Similiter et omnes discipuli dixerunt*²⁶. Dicit Apostolus in Epistola ad Romanos²⁷: *Si autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est; non præcipiens omnem hominem fieri mendacem, sed pronuntians esse mendacem, psalmo dicente*²⁸: *Ego dixi in excessu mentis meæ: Omnis homo mendax. Hic autem Petrus, audiens Salvatorem dicentem: Omnes vos scandalum patiemini in me hac nocte, Dominum nostrum profitebatur facere mendacem per ea quæ sibi confidens dicebat: Si omnes scandalizati fuerint, ego non scandalizabor, non considerans quoniam qui dixit: Ego sum veritas²⁹, mentiri non poterat. Propter hoc, sicuti existimo, omnes quidem discipuli scandalizati sunt tantum in Jesum; Petrus autem, qui existimavit mendacem posse facere veritatem, non tantum scandalizatus est, sed etiam derelictus propter audacem suam promissionem, juxta scandalum etiam denegavit. Et quoniam non solum inconsiderate, sed pene etiam impie dixit: *Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego non scandalizabor, nec cogitans lubricam naturam humanam, magnum protulit verbum, ideo nec ad modicum est derelictus, ut scilicet denegaret, vel semel denegaret, sed abundantius derelinquitur, ut ter denegaret: ut arguatur audacia promissionis ejus per unam ancillam, et hoc verbum interrogantem et dicentem*³⁰: *Et tu cum Jesu Galilæo eras. Et denegavit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis. Et iterum denegavit, non simpliciter, sed cum juramento. Et tertia vice non solum cum juramento, sed cum advocatone, quia nescio hominem. Per hoc autem instrui- mur, ut nunquam sine consideratione aliquid promittamus super habitudinem nostram humanam, quasi qui valeamus Christi implere confessionem ex nobis, aut aliquid præceptorum Dei, admonente nos Apostolo et dicente*³¹: *Noli altum sapere, sed time. Debuerat enim, postquam audivit, quia omnes vos scandalum patiemini in me hac nocte, et postulasse Dominum, et dixisse: Et si omnes scandalizati fuerint in te, esto in me, ut non ego scandalizer:**

¹⁶ Psal. LI, 40. ¹⁷ Psal. CXXVII, 3. ¹⁸ Matth. XXVI, 31 et seqq. ¹⁹ I Cor. XII, 3. ²⁰ Matth. XXVI, 31; Joan. VII, 39. ²¹ Rom. VIII, 14. ²² Rom. XIII, 12. ²³ Ibid., 13. ²⁴ Rom. VIII, 32. ²⁵ Isa. IX, 2. ²⁶ Matth. XXVI, 33 et seqq. ²⁷ III, 4. ²⁸ CXXV, 11. ²⁹ Joan. XIV, 6. ³⁰ Matth. XXVI, 69, 70, 71, 74. ³¹ Rom. XI, 20.

et dona mihi præcipue gratiam hanc, ut in tempore A
cum omnes discipuli tui fuerint scandalum passi, ego in denegationem non cadam nec ab initio scandalizer. Si eum postulasset, forsitan, amotis ab eo ancillis cæterisque ministris, non denegasset. Nec enim poterat fieri ut, facta interrogatione, potuisset dicere Dominum Jesum in Spiritu sancto, aut confessus fuisset, cum Spiritus sanctus nondum fuisset datus. Quæres autem, si possibile erat ut ne scandalizaretur semel Salvatore dicente, quia omnes vos scandalum patiemini in me. Ad quam quæstionem aliquis respondebit quoniam necesse erat **901** ore verissimo prædicente, quia omnes vos scandalizabimini, fieri quod prædictum erat ab Jesu. Alius autem dicit: quoniam qui exoratus a Ninivitis, quæ prædixerat per Jonam non fecit propter poenitentiam Ninivitarum, sic possibile fuit ut reppereret etiam a Petro scandalum deprecante. Nunc autem promissio ejus audax ex effectu quidem prompto, non tamen prudenti, facta est ei causa ut non solum scandalizaretur, verum etiam ter denegaret. Quæres adhuc, si postquam audivit Jesum dicentem: Amen dico tibi, priusquam gallus cantet in hac nocte, ter me negabis ²², non addidisset: Si fuerit mihi mori tecum, non te negabo ²³; sed deprecatus fuisset ut repelleretur ab eo præcognita ipsius denegatio, si forte non denegasset. Et aliquis quidem dicit quoniam locum quidem habebat deprecatio Petri, cum dixisset: Omnes vos scandalum patiemini in me ²⁴, auxilium accipere ut ne scandalizaretur. Nec enim cum amen prolatum fuerat, dictum est: Omnes vos scandalum patiemini. Postquam autem cum affirmatione juramenti pronuntiavit, non erat possibile ut non denegaret. Si enim juramentum erat Christi amen, mentitus fuisset dicens: Amen dico tibi, si verum dixisset Petrus, quia non te negabo. Videntur autem mihi cæteri discipuli Jesu cum prospectu et cogitatu, quod primum quidem fuerat dictum: Omnes vos scandalum patiemini hac nocte, nihil dixisse, neque professo fuisse quasi non essent scandalizandi: videbant enim veracem esse Jesum hæc prædicentem. Ad hoc autem quod soli dictum est Petro: Amen dico tibi, antequam gallus cantet, ter me negabis; promiserunt similiter et Petro: Et si fuerit nobis mori tecum, non te negabimus. Quod Petrus quidem non convenienter facit post Christi prophetiam de eo negaturo ter ante galli cantum. Cæteri autem, quasi qui non erant comprehensi in illa prophetia, nec tenebantur in illis quæ ad Petrum fuerant dicta, responderunt promittentes, non promissionibus suis mendacem Dominum facere cupientes, sicut facere voluit Petrus. Sicut enim cum transfiguratus fuisset in monte excelso, apparentibus in gloria simul cum Jesu Moysæ et Elia, dixit: Vis faciamus hic tria tabernacula, unum tibi, et unum Moysi,

et unum Elia? nesciens quid loqueretur, sicut Scriptura ²⁵ testatur de eo, sic et hic nesciens quid loqueretur, dixit: Si fuerit mori mihi tecum, non te negabo. Cum Jesu enim mori pro nobis omnibus moriente ut nos vivamus, hominum non erat, quoniam omnes fuerant in peccatis, et omnes opus habebant ut pro eis alius moreretur, non ipsi pro aliis.

89. Tunc venit Jesus cum illis in prædium quod dicitur Gethsemani ²⁶. Scienti Hebræicorum nominum interpretationem, etiam nomen hujus prædii quod vocant Gethsemani prodest ad manifestationem loci istius, quoniam non sine causa positum est apud Matthæum et Marcum etiam prædii nomen. Nos autem, prætermittentes illud, hoc solum suggerimus quomodo Jesus cum discipulis venit ad prædium hoc quod vocatur Gethsemani, accipiens eos ex loco illo, in quo pascha cum eis manducavit. Nec enim conveniebat cum proderetur, ab illo capi loco ubi cum discipulis manducaverat pascha. Conveniebat autem et priusquam proderetur, orare, et orandi eligere locum mundum ad orationem. Sciebat enim quoniam sicut differt aer ab aere muniore, sic terra sancti loci et sanctioris, sicut scriptum est ²⁷: Locus in quo tu stas, terra sancta est. Et quæras si præter affectum orantis, etiam ex loco orationis in quo quis orat, sit oratio mundior et acceptabilior, secundum quod scriptum est ²⁸: Domus mea, domus orationis vocabitur. De qua et alibi ²⁹ dicitur: Et exaudivit de templo sancto suo vocem meam. Et vir quidem Judaicus nec dubitat de hujusmodi: qui autem propter Christi doctrinam recessit a Judaicis fabulis et ab omnibus quæ corporaliter ab eis intelliguntur, dicit non propter locum fieri orationem distantem ab oratione, sed quia melius est cum nullo orare quam cum malis orare. Ad demonstrationem autem traditionis istius utitur exemplo, quod Jesus in domo Jairi sacerdotis oraturus pro mortua filia ejus, omnes ejecit foras, et tres tantum elegit secum, qui et super montem facti fuerant testes transfigurationis ipsius. Propter hoc enim et in Ecclesiis Christi consuetudo tenuit talis, ut qui manifesti sunt in magnis delictis, ejiciantur ab oratione communi, ne modicum fermentum non ex corde mundo orantium totam unitatis conspersionem et consensus corrumpat. Habet autem et hic sensus, quod juste objiciatur his qui non quomodo debent sic intelligunt, accipientes sic occasionem ut dicant proximo suo: Ne appropinquas mihi, quia mundus sum. Quod fecit et Pharisæus ad publicanum longe orantem, et peccatus sum percutientem, et dicentem: Domine, propitius esto mihi peccatori ³⁰. Mensurate ergo facere hoc debemus, ut nec cum indignis oremus propter honorem orationis, secundum eum qui dixit ³¹: Si duo in vobis convenerint in idipsum, de omni re quamcum-

²² Matth. xxvi, 34. ²³ ibid., 35. ²⁴ ibid., 31. ²⁵ Matth. xvii, 4; Luc. ix, 53. ²⁶ Matth. xxvi, 36.
²⁷ Exod. iii, 5. ²⁸ Isa. lvi, 7. ²⁹ Psal. xvii, 7. ³⁰ Luc. xviii, 13. ³¹ Matth. xix, 19.

que petierint, fiet eis. Nec inferiores spernamus nos A prapones propter jactantiæ causam, secundum eum qui dixit ⁴³: *Qui se exultat, humiliabitur*. Hæc autem tractavimus propterea quod dictum est ⁴²: *Sedete hic, donec eo illuc orare*.

90. Accipiens autem Petrum, et duos filios Zebedæi, cœpit tristari et tædiari ⁴⁴. Vel sicut Marcus ⁴⁵ exponit, cœpit pavere et tædiari. Hos ipsos autem discipulos assumpsit, et super **902** montem cum esset transfigurandus, et ad filiam Jairi sacerdotis. Et quæro si aliquid secretius forte vidit in tempore, priusquam pateretur Jesus, et ibi vadens voluit orare. Forsitan enim vidit assistentes reges terræ, et principes congregatos in unum adversus Dominum, et adversus se Christum ejus ⁴⁶. Propter quod quasi multis illis constitutis, et in malitia potentibus, cœpit tristari et tædiari, vel et pavere. Et considera quia non dixit tristabatur et tædiabatur, sed cœpit tristari et tædiari. Multum enim interest inter tristari et incipere tristari. Si ergo aliquis, defendens passiones humanas, profert nobis etiam ipsum tristatum fuisse Jesum, audiat quoniam qui tentatus est per omnia secundum similitudinem, præter peccatum ⁴⁷, hic non est tristatus tristitia passionis ipsius, sed factus est secundum humanam naturam tantum in ipso principio tristitiæ et pavoris, ut ostendat discipulis suis præsentibus, maxime Petro magna de se existimanti, rebus ipsis, quod postea eis dixit, quia *spiritus promptus est, caro autem infirma* ⁴⁸. Et non est aliquando confidendum in ea, sed semper timendum de ea, quia incauta confidentia ad jactantiam ducit, timor autem infirmitatis ad auxilium Dei confugere adhortatur, sicut et Dominum ipsum paululum progredi, et cadere in faciem, et orare. Ergo cœpit quidem tristari secundum humanam naturam, quæ talibus passionibus subdita est, non autem secundum divinam virtutem, quæ ab hujusmodi passione longe remota est. Et hæc dicimus de Jesu, ut non arbitreris, sicut quædam hæreses, hominem eum fuisse, sed Deum veram humani corporis suscepisse naturam, qui poterat compati infirmitatibus nostris, quoniam et ipse circumdatus erat infirma natura humani corporis: similiter et ipse participans corpus et sanguinem, quemadmodum et pueri de quibus dicit: *Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus, participant carni et sanguini* ⁴⁹. Videns ergo instans sibi certamen, quod non erat ei adversus carnem et sanguinem, sed adversus tantos reges terræ assistentes, et principes congregatos in unum adversus se, quantos nunquam, cœpit pavere vel tristari, nihil amplius tristitiæ vel pavoris patiens, nisi principium tantum. Nec enim scriptum est quia pavit vel tristatus est, sed cœpit pavere, et cœpit tristari, quando et dixit ⁵⁰: *Tristis est anima mea usque ad mortem*. Quod ipsum tale aliquid significare vide-

tur, tanquam si dicat: Tristitia cœpta est in me, ut non omnimodo sine gustu tristitiæ: non semper, sed usque ad tempus mortis in me est, ut cum mortuus fuero peccato, moriar et universæ tristitiæ, cujus principium tantum fuit in me.

91. *Sustinete hic, et vigilate mecum* ⁵¹; ac si dicat: Et si aliis discipulis dixi: *Sedete hic, donec vado illuc orare* ⁵², et adduxi vos tres usque huc, nolo vos ulterius progredi, necdum enim potestis. Propter hoc manete hic vigilantes, sicut et ego vigilo, scientes quoniam cæteros quidem jussi sedere ibi, quasi inferiores, ab agone isto servans eos securos, vos autem quasi firmiores adduxi, ut mecum collaboretis in vigiliis et orationibus. Tamen et vos manete hic, ut unusquisque in gradu suæ vocationis consistat, quoniam et omnis gratia, quamvis fuerit magna, habet et superiorem. Quod autem hoc significat dicens: *Manete hic* ⁵³, manifestum est ex eo quod in sequentibus dicitur: *Progressus autem pusillum, cecidit in faciem suam*. Propter quod maneamus ubi præcepit Jesus, secundum quod et Apostolus mandat ⁵⁴: *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in hac maneat apud Deum, ut omnia faciamus, ut cum eo pariter vigilemus, qui non dormit, neque dormitat, custodiens Israel* ⁵⁵. Ad hoc autem adduxit eos, maxime Petrum magna de se confidentem, ut videant et audiant ubi est posse hominis et quomodo impetratur. Videant quidem cadentem in faciem suam, audiant autem dicentem ⁵⁶: *Pater, si possibile est, transeat calix iste a me*, et discant non magna de se sapere, sed humilia æstimare, non veloces esse ad promittendum, sed solliciti ad orandum. Ideo et illos duxit qui videbantur fideliores et fortes, similes Petro, in quibus similiter facile poterat locum invenire jactantia propter fiduciam fidei. Mediocres autem, quantum ad periculum dico jactantiæ, ipsa fidei exiguitate muniti sunt.

92. *Et progressus pusillum, cecidit in faciem suam orans, et dicens: Pater, si possibile est, transeat calix iste a me*. Qui dixit ⁵⁷: *Discite a me quicquid mitis sum et humilis corde*, laudabiliter se humilians, et nunc cadit in faciem orans, et adhuc amplius postmodum humiliat se factus obediens usque ad mortem, quoniam pretium exaltationis humilitas est. Nec enim exaltatur a Deo, nisi qui humiliaverit se propter Deum. Cadit autem in faciem orans, non multum progressus, sed pusillum a tribus discipulis suis manentibus secum. Nolebat enim longe fieri ab eis, sed juxta eos constitutus orare. Quod autem dicit orans: *Si possibile est, transeat calix iste a me*, manifestans in oratione suam devotionem, quasi dilectus Filius et complacens dispositionibus Patris, addidit: *Sed non sicut ego volo, sed sicut tu*, docens ut non oremus nostram fieri voluntatem, quando factum fuerit ut aliquid aliud velimus quam Deus.

⁴³ Luc. xviii, 14. ⁴⁴ Matth. xxvi, 36. ⁴⁵ ibid., 37. ⁴⁶ Marc. xiv, 33. ⁴⁷ Psal. ii, 9. ⁴⁸ Hebr. iv, 15. ⁴⁹ Matth. xxvi, 41. ⁵⁰ Hebr. ii, 13, 14. ⁵¹ Matth. xxvi, 38. ⁵² ibid. ⁵³ ibid., 36. ⁵⁴ Matth. xxvi, 39. ⁵⁵ I Cor. vii, 20. ⁵⁶ Psal. cxx, 4. ⁵⁷ Matth. xxvi, 39. ⁵⁸ Matth. xi, 29.

Pater, si possibile est, transeat calix iste a me; sed non sicut ego volo, sed sicut tu. Secundum quod cœpit pavere et tristari, secundum illud et orat calicem passionis transire a se; sed non sicut vult, sed sicut vult Pater. Suscipiens enim naturam carnis humanæ, omnes proprietates implevit, ut non in phantasia habuisse carnem existimaretur, sed in veritate; secundum quod in hoc loco orat calicem passionis transire a se, **903** sed non sicut vult ipse, sed sicut vult Pater. Quoniam proprium est omnis hominis fidelis, primum quidem nolle pati aliquid doloris, maxime quod ducit usque ad mortem, quia homo est carnalis; si autem sic voluerit Deus, acquiescere etiam contra voluntatem suam, quia fidelis est, ne plus videatur in se desperare quam in Deum sperare. Nam sicut multum confidere non debemus, ne nostram virtutem videamur prosteri, sic multum pusillanimitate agere, et diffidere non debemus, ne Dei adjutoris nostri impotentiam videamur pronuntiare. Hæc ergo voluntas quam dicit: *Si possibile est, transeat calix iste a me; sed non sicut ego volo, sed sicut tu*, non est secundum substantiam divinam et impassibilem, sed secundum naturam humanam ejus et infirmam. Altera autem interpretatio loci hujus est talis, quoniam quasi Filius charitatis Dei, secundum præscientiam quidem diligebat eos qui ex gentibus fuerant credituri; Judæos autem, quasi semen patrum sanctorum, quorum adoptio, et gloria, et testamenta, et repromissiones, diligebat quasi ramos bonæ olivæ. Diligens autem eos videbat qualia erant passuri petentes eum ad mortem, et Barabbam eligentes ad vitam; ideo dicebat dolens de eis: *Pater, si possibile est, transeat calix iste a me.* Rursus revocans desiderium suum, et videns quanta utilitas mundi totius esset futura per passionem ipsius, dicebat: *Sed non sicut ego volo, sed sicut tu.* Videbat adhuc propter illum calicem passionis, etiam Judam qui ex duodecim unus erat, filium fore perditionis. Rursus intelligebat per illum calicem passionis, principatus et potestates triumphandas in corpore suo. Propter hos ergo quos in passione sua nolebat perire, dicebat: *Pater, si possibile est, transeat calix iste a me;* propter salutem autem totius humani generis, quæ per mortem ejus fuerat acquirenda, dicebat quasi recogitans: *Sed non sicut ego volo, sed sicut tu;* id est, si possibile est ut sine passione mea omnia illa bona proveniant, quæ per passionem meam sunt proventura, transeat passio hæc a me, ut et mundus salvetur, et Judæi in passione mea non pereant. Si autem sine perditione quorundam, multorum salus non potest introduci, quantum ad justitiam tuam, non transeat sicut ego volo, sed sicut tu. Ac si dicat: *Ista quidem est mea voluntas, sed quoniam tua voluntas multo eminentior est, quasi ingenti Dei, quasi Patris omnium, propterea magis volo tuam voluntatem fieri quam meam.* Calicem

A autem hunc qui bibitur passionis, in multis locis nominat Scriptura, præcipue qui a martyribus proprie bibitur, sicut est ibi ⁸⁷: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo.* Si ergo calix salutaris calix martyrii est, necesse est ut salvemus calicem illum, totum illum bibentes, quia calix est salutaris, ut nihil fundamus ex eo. Bibit ergo calicem totum, qui patitur pro testimonio quidquid fuerit ei illatum. Effundit autem accipiens, qui vocatus ad martyrium denegat ne aliquid patiat. Est et alterius generis calix inebrians, quem bibit quis postquam manducaverit præparatam sibi mensam a Deo adversus illos qui tribulant justum. Notandum est autem quoniam Marcus quidem et B Lucas hoc ipsum scripserunt, qui et tentatum exponunt a diabolo Jesum. Joannes autem passionem quidem exponit, quemadmodum alii; orantem Jesum ut transiret ab eo calix non introducit, sicut nec tentatum exponit a diabolo Jesum. Causam autem hanc arbitror esse, quoniam hi quidem magis secundum humanam ejus naturam exponunt de eo quam secundum divinam; Joannes autem magis secundum divinam quam secundum humanam interpretabatur naturam; divinitas autem intentabilis erat. Ideo tres quidem evangelistæ exposuerunt tentatum: Joannes autem secundum quod cœperat: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ⁸⁸, nescit Deum Verbum posse tentari. Sic et hic tres quidem isti retulerunt Jesum postulasse a Patre ut transiret calix ab eo, quoniam et proprium hominis erat, quantum ad infirmitatem pertinet carnis, velle evadere passionem; Joannes autem, propositum habens exponere Jesum Deum Verbum, sciens quia ipse est vita et resurrectio, nescit Deum impassibilem refugere passionem.

93. *Et venit ad discipulos suos, et invenit eos dormientes. Et dixit Petro: Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate, et orate, ne intretis in tentationem* ⁸⁹. Quandiu quidem adfuit Jesus discipulis suis, non dormierunt; pusillum autem progrediente eo ab eis, nec una hora potuerunt vigilare eo absente. Propter quod oremus ut nec modicum aliquando Jesus progrediatur a nobis, sed impleat quod promisit in nobis, dicens: *Ecce ego vobiscum ero omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi* ⁹⁰. Sic enim vigilabimus eo excutiente somnum ab anima nostra, sine quo possibile non est implere mandatum quod dicit: *Nec des somnum oculis tuis, aut palpebris tuis dormitionem, ut evadas sicut domula ex retibus et sicut avis ex laqueo* ⁹¹. Tamen veniens ad discipulos, et inveniens dormientes, suscitavit eos verbo ad audiendum, ut jam quasi audientibus dicat quod dicit sic ⁹²: *Non potuistis una hora vigilare mecum?* Præcipit autem vigilare, ut vigilantes oremus. Vigilat autem qui facit opera

⁸⁷ Psal. cxv, 12, 13. ⁸⁸ Joan. 1, 1. ⁸⁹ Matth. xxvi, 40, 41. ⁹⁰ Matth. xxviii, 20. ⁹¹ Prov. vi, 4, 5. ⁹² Matth. xxvi, 40.

bona; vigilat qui sollicitè agit de fidei veritate, ne in aliquod tenebrosum dogma incurrat. Qui enim sic vigilans orat, illius exauditur oratio. Hoc enim significat dicens ⁶²: *Vigilate 904 et orate*; ut primum vigilemus, et sic vigilantes oremus. *Ut ne intretis in tentationem*. Hoc, secundum quod multi intelligent, tale est ac si dicat, ut non tentemini. Si autem sic placuerit Deo, acquiescite Deo, sicut me audistis orantem. Considera autem si possibile est sic intelligere magis, quoniam vita nostra ipsa tentatio est secundum Job ⁶³; intrare autem in tentationem, aut venire in tentationem, est cadere in tentationem, et vinci ab ea. Et puto quia nemo venit ad Jesum simul et in tentationem; si autem venit in tentationem, non venit ad Jesum. Ad Jesum enim nemo venit, nisi quem trahit Pater ad Jesum, ut resuscitetur ab eo. Ad Jesum ergo venimus, ut et si tentator nos fuerit persecutus, et mala ex eo, non comprehendamur ab eis, sicut scriptum est ⁶⁴: *Persequentur te mala, et non comprehendent*. Ad peccatorem autem dicitur ⁶⁵: *Consequentur te mala, et comprehendent te*.

91. *Spiritus quidem promptus, caro autem infirma* ⁶⁷, sicut et tuus, o Petre, spiritus fuit promptus ad promittendum, caro autem infirma ad constendum. Sed hoc est considerandum, utrum sicut omnium hominum caro infirma est, sic omnium spiritus promptus est: an omnium hominum caro quidem infirma est, non autem et omnium hominum spiritus promptus est, sed tantum sanctorum. Ergo ad solos apostolos, vel ad eos qui similes eis inveniantur, dicit, quoniam *spiritus promptus est, caro autem infirma*. Infidelium autem et spiritus segnis est et caro infirma. Si ergo ad sanctos tantum Christum dicere hoc procedit, provocat nos ut quæramus quoniam est alius caro infirma, eorum tamen solorum quorum spiritus promptus est. Ego autem dico carnem infirmam esse illius qui non habet peccatum, nec carnis sapientiam fortem, sed defectam, qui cum spiritu prompto carnis opera mortificavit, et sapientiam carnis ad nihilum reduxit, ut semper mortem Christi circumferat in corpore suo, prævalente videlicet spiritu in concupiscentiis suis, adversus concupiscentias carnis: quoniam *caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem* ⁶⁸. Et hæc in imperfectis quidem adversantur invicem, in perfectis autem jam non adversatur caro, sed mortificata est, et infirmata est sapientia carnis in carne, et concupiscentia ejus extincta est; vivit autem in ea sapientia spiritus, vivit autem et operatur. De qua infirmitate et Dominus ad Apostolum dicit ⁶⁹, quoniam *virtus in infirmitate perficitur*, id est in infirmitate carnis et sapientiæ ejus. Propter quod ait Apostolus ⁷⁰: *Cum enim infirmor, tunc potens sum*. Potens enim tunc fit unusquisque nostrum, cum infirmata

A fuerit caro ipsius, ut non perdat opera carnis, sed habitet virtus Christi in ea. Unde dicebat ⁷¹: *Sic certe repugno, et castigo corpus meum, et in servitatem redigo*. Quoniam per multas castigationes facit homo carnem suam infirmam proficiens spiritu, et mortificans opera carnis. Hoc ergo dicere vult ad discipulos suos secundum istam traditionem: *Vigilate, et orate, ne intretis in tentationem* ⁷², vos quorum spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Quoniam qui spiritalior et perfectior est, sollicitior esse debet ne magnum bonum ipsius gravem habeat lapsum.

95. *Iterum vadens Jesus, oravit dicens: Pater meus, si non potest hoc transire a me nisi illud bibam, fiat voluntas tua* ⁷³. Petit autem nunc ut transeat calix ab eo, et si non sic quomodo voluit ipse, transeat quomodo vult Pater. Hic jam secundum quod possumus intelligere, exponemus, ut cum hoc etiam præcedentia videamus exposuisse. Existimo enim quoniam calix ille passionis omnium quidem ab Jesu fuerat transiturus, sed cum differentia: ut si quidem biberet eum, et ab ipso transiret postmodum, et ab universo genere hominum; si autem non biberet eum, et ab ipso quidem forsitan transiret, ab hominibus autem non transiret, sed maneret apud eos, donec perficeret eos. Huic ergo calicem passionis principaliter quidem volebat a se transire, sic ut omnino neque gustaret amaritudinem ejus, si tamen possibile esset quantum ad justitiam Dei. Quod enim dicebat, *si possibile est* ⁷⁴, non ad potentiam Dei referebat solam, sed etiam ad justitiam ejus: quoniam in quantum ad potentiam quidem Dei, omnia possible sunt, sive justa, sive injusta; quantum autem ad justitiam ejus, qui non solum potens est, sed etiam justus, non sunt omnia possible, sed ea sola quæ justa sunt. Si autem non poterat fieri, magis volebat ut biberet eum, et sic transiret ab eo et ab universo genere hominum, quam ut faceret contra voluntatem paternam, bibitionem ejus effugiens. Propter exitum ergo bonum qui erat futurus post bibitam amaritudinem calicis, orat vice secunda dicens: *Pater meus, si non est possibile ut transeat nisi bibero eum, fiat voluntas tua* ⁷⁵. Manifestum est itaque quia bibere eum volebat. Quantum ad comparationem enim, melius erat ut propter bibitionem ejus transiret, quam ut non transiret propter quod non biberat eum. Pone enim Dominum non bibisse calicem illum, et propter hoc eum non transiisse, sine dubio nec a genere humano transiissent spiritus operantes peccata. Convenienter autem neque penæ transiissent quæ debebantur peccatis. Ergo expediebat omnibus ut transiret calix ab eo, propterea quod biberat eum Salvator, ut nos omnes credentes in eum qui biberat eum, non bibamus illum calicem vini meri, qui potat et potaturus

⁶² Matth. xxvi, 41. ⁶³ Job, 1. ⁶⁴ Prov. xiii, 21. ⁶⁵ ibid. ⁶⁷ Matth. xxvi, 41. ⁶⁸ Gal. v, 17. ⁶⁹ II Cor. xii, 9. ⁷⁰ ibid. 10. ⁷¹ I Cor. ix, 26, 27. ⁷² Matth. xxvi, 41. ⁷³ ibid. 42. ⁷⁴ ibid. 59.

das, timens ne forte, si manifestum se adversarium præbuisset et proditorem magistri, ipse ei fieret causa evasionis, cum posset, quantum ad ipsius opinionem, ex quibusdam secretioribus disciplinis effugere, et facere se in parvum. Ut ergo nihil tale suspicans Jesus, secundum quod Judas opinabatur, sed putans eum amicum, quomodo nescit sic insperate comprehendatur, ideo hoc dedit signum, sciens jam quoniam si nolisset comprehendere, nunquam comprehensus fuisset, sed volens præbuit se manibus peccatorum. Ego autem puto quod etiam omnes proditores veritatis, amare veritatem fingentes, et osculi signo utentes quasi quadam indicatione charitatis, produnt Verbum Dei volentibus ipsum tenere adversarii ejus, nihil pacificum indutis, bellicos autem gladios, et injurias, et fustes habentibus. Et dicit proditor Jesu: *Rabbi*. Omnes enim hæretici, quemadmodum Judas, sic Jesu dicunt: *Rabbi*, qui et osculantur eum sicut et Judas. Ad quos omnia placabilia dicit Jesus, cum sint omnes Judas proditor: *Juda, osculo Filium hominis tradis*⁹⁶? Dicit autem ei impropere simulacionem amicitiae ejus: *Amice, ad quid venisti*⁹⁷? Hoc enim nomine neminem honorum in Scripturis cognoscimus appellatum. Ad malum enim, et non indutum nuptialibus vestimentis dicit⁹⁸: *Amice, quid hic venisti non habens vestem nuptialem*? Malus autem est qui et in parabola denarii audit: *Amice, non tibi facio injuriam. Nonne ad denarium convenisti mecum? Accipe quod tuum est, et vade*. *Volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi*⁹⁹.

401. *Tunc accedentes, manus injecerunt in Jesum et tenuerunt eum*¹. Post osculum continuo nihil differentes turba illa, forsitan timentes ne de manibus eorum effugiat Jesus, manus injecerunt in eum. *Et ecce unus ex his quierant cum Jesu, extendens manum, exenit gladium suum, et percussit servum principis sacerdotum, amputavit auriculam ejus*². Unus autem eorum qui erant cum Jesu, nondum manifeste concipiens apud se evangelicam patientiam illam traditam sibi a Christo, nec pacem quam dedit discipulis suis, sed secundum potestatem datam Judæis per legem de inimicis, extendens manum accepit gladium, et percussit servum principis sacerdotum et amputavit auriculam ejus. Sicut autem dicit Joannes³, ei dextram auriculam amputavit, apud quem et nomen servi dicitur, quia Malchus vocabatur. Et forsitan quod agebat Petrus, mysterium erat, quoniam Judaici populi dextra auditio fuerat amputanda propter malitiam eorum demonstratam in Jesum. Nam etsi videntur audire legem modo, cum sinistro auditu audiunt umbram traditionis de lege, non veritatem, cum sint servi sermonis profitentis servitium Dei, non autem servientis in veritate. Hujus sermonis mysterium erat

A adversus Christum, adversarius Christi princeps sacerdotum Caiphas. Videtur autem mihi quoniam qui ex gentibus crediderunt, omnes unus populus constituti in Christo, per hoc ipsum quod crediderunt in Christum, facti sunt causa ut præcideretur Judæorum auditio dextra, secundum quod fuerat prophetatum de eis⁴: *Grava aures populi hujus, et oculos eorum deprime, ut ne videntes videant, et audientes intelligant, et convertantur, et sanem eos*.

402. *Tunc ait Jesus ei: Convertite gladium tuum in locum suum*⁵. Mox Jesus ad eum qui fuerat gladio usus, et abstulerat auriculam servi illius dextram, non dixit: *Exime gladium*, sed: *Convertite gladium in locum suum*. Est ergo gladii aliquis locus, ex quo non licet accipere eum qui non vult perire, maxime in gladio. Pacificos enim vult esse Jesus discipulos suos, ut bellicum gladium hunc deponentes, alterum pacificum accipiant gladium, quem dicit Scriptura⁶ gladium spiritus. Simile autem mihi videtur quod dicit: *Omnes qui accipiunt gladium, gladio et peribunt*⁷; id est, omnes qui non sunt pacifici, sed belli concitatores, in eo bello peribunt quod concitant, ut sit in eis gladius mysterium belli et litis. Et puto quod omnes tumultuosi et concitatores bellorum, et conturbantes animas hominum, maxime Ecclesiarum, accipiunt gladium in quo et ipsi peribunt; quoniam *qui fodit foream, ipse incidit in eam*⁸; quoniam *convertetur dolor eorum in caput ipsorum, et iniquitas eorum in cerebrum eorum descendet*⁹. Sed et simpliciter audientes quod dicit: *Qui accipiunt gladium gladio peribunt*, cavere nos convenit, ut ne occasione militiæ aut vindictæ propriarum injuriarum exinamus gladium, aut ob aliquam occasionem, quam omnem evangelica abominatur hæc Christi doctrina, præcipiens ut impleamus quod scriptum est¹⁰: *Cum his qui oderunt pacem eram pacificus*. Si ergo eorum odientibus pacem debemus esse pacifici, adversus neminem gladio uti debemus. Ita volens, ad eum qui non didicerat loquens, nos docere omnes quoniam volens tradidit semetipsum pro nobis omnibus, addidit et dicit¹¹: *An putas quoniam non possum modo rogare Patrem meum, et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum*? tanquam si dicat: Tu quidem sic gladium exemisti, et percussisti principis servum, quasi mihi auxilium præstans; ego autem si voluissem, poteram rogans Patrem non humanum auxilium impetrare, sed meliorum, id est angelorum, nec unius, sed plusquam duodecim legionum. Ex hoc demonstratur quoniam secundum **908** multitudinem angelorum [similitudinem legionum] militiæ mundialis, sunt et angelorum legiones militiæ cœlestis, militantium contra legiones dæmonum habitantium in sepulcris. Nam et apud Lucam¹² multitudo militiæ cœlestis au-

⁹⁶ Luc. xxii, 48. ⁹⁷ Matth. xxvi, 50. ⁹⁸ Matth. xxii, 12. ⁹⁹ Matth. xx, 15, 14. ¹ Matth. xxvi, 50. ² ibid. 51. ³ xviii, 10. ⁴ Isa. vi, 10. ⁵ Matth. xxvi, 52. ⁶ Ephes. vi, 17. ⁷ Matth. xxvi, 52. ⁸ Eccle. x, 8. ⁹ Psal. vii, 17. ¹⁰ Psal. cxix, 7. ¹¹ Matth. xxvi, 53. ¹² ii, 13.

dita est laudantium Deum propter Christi nativita- A tem. Si autem multitudo militiæ cœlestis erat laudantium Deum, militia autem omnis propter adversarios intelligitur constituta, consequenter et illa militia propter adversarios militat Deo. Sed etiam Jacob locum aliquem vocavit castra Domini ¹³, quoniam militiam illic aspexit angelorum. Et ubicunque sunt Deum timentes, circa eos sunt castra angelorum. *Inmittet enim angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos* ¹⁴; sicut fuisse et circa Elisæum refert liber Regnorum ¹⁵. Et attende: putas quasi angelis inferior Salvator, aut indigens auxilio angelorum dicebat: *An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum?* Aut forte secundum existimationem Petri volentis ei auxilium ferre, et gladium proferentis, et amputantis auriculam servi, talia est locutus? Magis enim angeli opus habent auxilio unigeniti Filii Dei, quam ipse illorum. Propter hoc et quod scribitur: *Quoniam angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis* ¹⁶, non de Filio Dei unigenito intelligitur dictum, sed aut in persona Christi de omni viro justo quem Christus portabat in corpore suo, aut de Christo secundum humanam ejus naturam. Denique et quod dicit ¹⁷: *Liberabit te a ruina et dæmonio meridiano*, nequaquam convenit Filio Dei. Sed et quod dicit ¹⁸: *Non timebis a timore nocturno, a sagitta volante per diem, a negotio perambulante in tenebris*, magis convenit viro justo quam Filio Dei. Cum ergo posset accipere legiones, volebat accipere, ut per patientiam ejus implerentur Scripturæ prophetantes de ipso, quoniam ita eum pati conveniebat.

105. *In illa hora dixit Jesus ad turbas: Sicut ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me; quotidie apud vos in templo sedebam docens, et non tenuistis me* ¹⁹. Voluntas eorum quæ in hoc loco dicuntur, talis mihi videtur, quod dicit Salvator ad turbas: Si quis latronem vult tenere, non est incongruum cum gladiis et fustibus venire ad eum, quia talis est et latro ut omnia audeat, dummodo nihil mali patiat; et si potest, paratus est gladio uti et fuste adversus comprehendere se volentes, potius quam ut ultro tradat se in manus eorum. Ego autem quod non sum talis, omnes qui sunt in Judæa sciunt, alii quidem videntes doctrinam meam et opera mea, alii autem auditum habentes de me, aut conversationem meam sequentes; quoniam quotidie sedens in loco sancti templi, quasi congruo ad doctrinas divinas, manifestabam quæ pertinentia erant ad pietatem et vitam sanam secundum legem Dei, et per hoc commendabam pacificum me esse. Quod autem nullam habet rationem idoneam neque insidiatio vestra adversus me, neque militia vestra cum gladiis et fustibus facta,

manifestum est omnibus cognoscentibus me. Quomodo autem et non estis placati quotidie permutationem meam videntes in templo Dei, et præbentem me omnibus volentibus me audire, ut conjungerem eos mihi ad prodificationem eorum per verbum et vitam ad beatitudinem Dei? Aut tunc quidem non tenuistis me videntes docentem et nihil facientem dignum restui, nunc autem quasi mutatum me existimatis, ut quasi latronem debere comprehendere putetis? Sed nec in hoc occasionem aliquam invenitis, quasi ad verbum mutatum ab eis quæ in primis proposueram prodesse volentibus verbis et factis. Et vide postquam dixit ad Petrum: *Reconde gladium tuum in thecam suam* ²⁰, quod est patientiæ: postquam auriculam restituit amputatam, sicut alter dicit evangelista, quod et summæ benignitatis indicium fuerat pariter et divini virtutis, tunc ista verba locutus est, ut fidelia viderentur ex præcedentibus verbis et factis, ut si præterita benefacta non recordantur, vel præsentia recognoscant.

104. *Hoc autem totum factum est, ut implerentur Scripturæ prophetarum de hujusmodi* ²¹. Multum autem est nunc eligere de prophetis, qualia quæ tunc impleta sunt eloquia prophetarum, quando hæc se pati Christus dicebat: et studiosi hominis est et multa scientis congregare verba prophetarum quæ sunt impleta. Et in centesimo octavo psalmo forte pleraque invenies convenientia istis qui venerunt cum Juda comprehendere Jesum, sicut et alia de Juda in eodem dicta sunt psalmo: *Tunc similes derelicto eo fugerunt* ²². Timentes ergo turbas et principem eorum Judam, fugerunt. Nec enim habebant adhuc Spiritum, quoniam Jesus nondum fuerat honorificatus ²³, nec Spiritum virtutis et charitatis. Quem si habuissent, non essent infirmati, nec aliquid aliud extra divinam charitatem egissent.

105. *Et illi tenentes Jesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi Scribæ et seniores conveniebant* ²⁴. Arbitror enim, quoniam sermo deservitionis Judaicæ, quo nunc derelicti deservire profitentur, Caiphæ est, qui adversus veritatem militat Jesu qui dicitur princeps sacerdotum. Jesus autem, secundum veritatem, sacerdos est Verbum Dei, sub quo constituti sunt omnes qui acceptabiliter D servant Deo Patri. Ubi autem Caiphæ est princeps sacerdotum, ibi congregantur Scribæ, id est litterati, qui præsumunt litteræ occidenti. Et secundum litteræ **909** qualitatem Scribarum sunt seniores, qui non in veritatem, sed in vetustatem litteræ simplicis sunt recumbentes et nihil amplius negotiari volentes.

106. *Petrus autem sequebatur eum de longe usque in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intro, sedebat cum ministris ut videret exitum rei* ²⁵. Cum duceretur autem Magister, sequebatur quidem Petrus: non autem poterat de proximo eum sequi,

¹³ Gen. xxviii. ¹⁴ Psal. xxxiii, 8. ¹⁵ IV Reg. vi. xvi, 55. ¹⁶ Joan. xviii, 11. ¹⁷ Matth. xxvi, 56. ¹⁸ ibid. 58.

¹⁹ Psal. xc, 41. ²⁰ ibid. 6. ²¹ ibid. ²² Matth. ²³ ibid. ²⁴ Joan. vii, 39. ²⁵ Matth. xxvi, 57

quæ dixit Salvator impleta sunt et in eis qui audierunt quod dixit : *Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis*. Et dicimus quoniam potest impletum videri, quoniam ex illo, id est tempore dispensationis Filius hominis sedit ad dextram virtutis, et viderunt eum discipuli resurgentem a mortuis, et per hoc viderunt eum fundatum ad dextram virtutis, secundum quod tradidimus supra. Aut ita : Vide si potes horam et diem metiri non secundum brevitatem, quæ est apud homines, horarum atque dierum, sed secundum longitudinem, quæ est apud Dominum sempiternum, cui a constitutione mundi usque ad consummationem ejus est unus dies : quod demonstrat parabola, ubi dicit de conductis mane in vineam, et tertia hora, et sexta, et usque ad undecimam. Nihil ergo mirum et quod hic dicit Salvator amodo spatium esse brevissimum usque tunc, in quo spatio dicebat : *Videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis*, ad illos qui tunc eum audiebant, forte tunc quando dixit Dominus Domino meo : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*⁸⁵ : in quibus erant et illi ad quos dicebat : *Amodo videbitis*. Inimicus enim erat et Caiphas qui insidiabatur Christo. Et non solum sedentem eum ad dextram virtutis visuros hos prophetabat, sed etiam visuros eum *venientem*, sicut Matthæus quidem dicit, *super nubes cæli*. Quæ sunt autem nubes super quas veniet qui fundatus est a dextris virtutis, aut cum quibus veniet, aut ad quas pertinet veritas Dei secundum quod scriptum est⁸⁶ : *Et veritas tua usque ad nubes?* Hæc sunt vivæ nubes, prophetæ Dei, et apostoli Christi, quibus mandat pluerum cum oportuerit, aut non pluerum super vineam sine fructu. Si quas autem non vult esse hujusmodi nubes super quas et cum quibus veniet Filius hominis apparens, ipse scit. Semper enim super illas et cum illis venit, ostendens suum adventum dignis se Deus Verbum, et sapientia, et veritas, et justitia. Hæc autem quas tradidimus nubes, quasi portantes imaginem cælestis, nubes sunt cæli non transeuntis sedis Dei, et regno Dei dignificatæ, quasi hæredes Dei et cohæredes Christi, et conregnant ei.

112. *Tunc princeps sacerdotum conscidit vestimenta sua dicens : Blasphemavit*⁸⁶. Hæc Domino prophetante inimicus Domini sacerdos ille, quasi non erat propinquus ut videret Filium hominis, et virtutem a cujus dextris sedebat, quasi inclinatus et non potens aspicere sursum, non audiens quæ dicebat, conscidit vestimenta sua, ostendens turpitudinem suam, et nuditatem animæ suæ, et mysterium manifestans, conscindendum esse sacerdotium vetus, et stolam sacerdotii ejus, et culturæ quæ secundum litteram fuerat. Blasphemiam autem arbitratus est esse magnitudinem verborum Christi,

et gloriam existimavit Judaicam et fabulosam historiam litteræ occidentis. Et putabat quasi inter gens Christi sermones, sufficientes esse ad testimonium contra ipsum, qui testes erant divinitatis ipsius, quantum ad eos qui intelligere possunt; dicit ad eos qui eadem sapiebant : *Ecce nunc audistis blasphemiam ejus : quid vobis videtur*⁸⁷? & nec respondentes et ipsi adversus animam suam pronuntient de Jesu, quoniam *reus est mortis*⁸⁸. Quantum putas fuit erroris ipsam principalem omnium vitam ream mortis pronuntiare, et doctorum resurgentium testimonio non aspicere letitiam vitæ, de quo in omnes viventes vita fluat: quoniam *sicut Pater vitam habet in se, sic et Filius dedit vitam habere in semetipso*⁸⁹.

113. *Tunc expuerunt in faciem ejus, et colaphis eum ceciderunt. Alii autem palmas in faciem ei dederunt, dicentes : Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit*⁹⁰. Pessime, sicut arbitror, illi qui audierunt dicentem Jesum : *Amen dico vobis, quoniam amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cæli*⁹¹, ausi sunt expuere in faciem ejus. Arbitrabantur enim in eo, quod confunderent eum mentientem, et quia non sustineret expuitionis opprobrium, qui sedebat ad dextram virtutis, et venturus erat in nubibus. Quoniam ignorabant sermones Isaïæ prophetæ hæc eadem prophetantis de eo, et dicentis ex persona ipsius Domini Salvatori⁹² : *Quid, quoniam veni et non erat homo; vocavi, et non erit qui obediret. Nunquid non valet manus mea erui, aut non possum eripere? Ecce increpatione mea desertum faciam mare, et ponam flumina deserta, et siccabuntur pisces eorum ex eo quod non habent aquam, et morientur in siti. Et induam cælum tenebris, et sicut saccum amictum ejus. Dominus dabit mihi linguam doctrinæ, ut sciam quomodo mihi oporteat dicere verbum. Posuit me mane, apposuit mihi aurem ad audiendum, et doctrina Domini aperiet aures meas. Ego autem non sum incredulus, neque contradico. Dorsum meum præbui ad flagella, et maxillas meas ad palmas. Faciem autem meam non averti a confusione sputamentorum, et Dominus Deus factus est adjutor meus*. Omnes enim qui sunt ab Ecclesia, confitentur Christum esse qui dicit : *Dominus Deus dedit mihi linguam doctrinæ*, et cætera quæ exposui. Ego autem convenienter et ea quæ superius his erant conjuncta exposui, volens ostendere de illo glorioso esse hoc prophetatum, ut expuatur et colaphizetur. Cui autem alii convenit dicere : *Veni, nisi Christus qui venit in mundum? aut quem decebat dicere: Vocavi, et non erat qui obediret, nisi eum qui venit ad vocandum populum Judæorum, et non est auditus, et ideo non eruit populum, neque eripuit eum, sed dereliquit? Christus est autem qui dicit:*

⁸⁵ Psal. cix, 1. ⁸⁶ Psal. xxxv, 6. ⁸⁷ Matth. xxvi, 65. ⁸⁸ ibid. 66. ⁸⁹ ibid. ⁹⁰ Joan. v, 26. ⁹¹ Matth. xxvi, 67, 68. ⁹² ibid. 64. ⁹³ Isa. l, 2 seqq.

Ecce increpatione mea desertum faciam mare, et ponam flumina deserta: qui consummationem factorus est mundi. Ipse est enim qui cælum induet tenebras, et induet id velut saccum, et accipiens a Patre linguam doctrinæ sciebat quomodo oporteat dicere verbum quod commiserat ei Deus; et apposuit ei aurem, ut amplius audiat audientibus cunctis, et doctrina Patris aperuit ei aurem, quia non fuit incredulus Patri mittenti, sed neque contradicens, et opere suo docuit discere cupientes mansuetudinem laudabilemque humilitatem. Opus autem erat in eo quod factis ista docebat, dorsum suum exhibens ad flagella, et maxillas ad palmas, et faciem non avertens a confusione sputamentorum, ut nos, sicut arbitror, qui digni fueramus omnes has infamias pati, erueret ipse pro nobis patiens eas. Non enim mortuus est pro nobis ut non moriamur, sed ut pro nobis non moriamur; et alapis cæsus est pro nobis, et exspatus est, ut ne nos qui digni fueramus omnibus his, propter nostra peccata patiamur ea, sed ut pro iustitia patientes ea gratanter excipiamus. Et Paulus quidem dicit de Salvatore ⁶⁸, quoniam humiliavit se factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Non enim est indecorum ei qui vult numerare in quantis se Christus humiliavit, ut dinumeret extra ea quæ Paulus exposuit dicens: Humiliavit se factus obediens usque ad palmas, usque ad confusionem sputamentorum, et flagellorum, et mortis; propter quæ omnia exaltavit eum Deus. Nec enim propter mortem solam quam pertulit propter nos, exaltavit eum, sed etiam propter palmas, et sputamenta, et cætera. Quoniam autem ad extremam injuriam accipitur sputamentorum injuria, manifestum est etiam in lege in qua scriptum est ut mulier defuncti, si noluerit frater viri ejus accipere eam, accedens ad eum qui noluit eam accipere sibi uxorem, coram senioribus exalceabit calceamentum unum ex pedibus, et exspuet in faciem ejus, et dicit: *Sic facient homini qui non ædificaverit domum fratris sui* ⁶⁹. Non ergo avertit faciem suam Christus a confusione sputamentorum, ut magis glorificetur vultus ejus, quam fuit vultus Moysi glorificatus, tanta et tali gloria, ut comparatione glorificationis istius, vultus illius glorificatio destruat, sicut in conspectu solis lumen lucernæ destruit, et sicut scientia quæ ex parte est, destruitur cum venerit quod perfectum est. Sed et colaphis ceciderunt sanctum Ecclesiæ caput, propter quod ipsi colaphizantur a Satana: non ut non extollantur, neque ut virtus eorum perficiatur, sed ut traditi inimico et vindici, recipiant quod fecerunt peccatum, colaphizantes Jesum. Et non contenti tantummodo exspuere in faciem ejus et colaphis eum cædere, sed adhuc et palmis eum ceciderunt, et deludentes dixerunt:

Prophetiza nobis quis te percussit ⁷⁰. Propter quod receperunt alapam æternam, et ab omni prophetia privati sunt, percussi et castigati, et nec sic volentes recipere disciplinam, secundum quod prophetaverat hoc ipsum de eis Jeremias ⁷¹: *Flagellasti eos, et non doluerunt, et noluerunt suscipere disciplinam*. Et nunc qui injuriant unum aliquem de Ecclesia, et faciunt ei hæc, in faciem expuunt Christi, et Christum colaphis cædentes castigant et palmis.

114. *Petrus vero sedebat foris in atrio. Et accessit ad eum una ex ancillis dicens: Et tu eras cum Jesu Galilæo? At ille negavit coram omnibus dicens: Nescio quid dicas. Exeunte autem illo januam, vidit illum alia ancilla, et ait ei ibi: Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento, quia non novi hominem. Post pusillum autem accedentes qui stabant, dixerunt Petro: Vere ex illis es tu, etenim loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit devotare et jurare, quia nescio hominem. Et continuo gallus cantavit. Et rememoratus est Petrus verbi Jesu dicentis ei: Quia priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras amarissime flevit* ⁷². Abundantius considerantes Petri negationem, dicimus quoniam nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto ⁷³, sicut Paulus nos docet. Et nondum erat tunc in hominibus Spiritus sanctus, quoniam Jesus nondum fuerat honorificatus, sicut dicit Joannes ⁷⁴. Propterea non erat possibile, neque illum talem Petrum tunc Jesum confiteri: nec tamen erat reprehendendus non confitens Jesum. Quoniam ad confitentes dicitur ⁷⁵: *Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis*. Non autem cum sit potens Spiritus ille Patris nostri loqui in nobis, et cum in nostra sit potestate locum dare in nobis Spiritui sancto, et non diabolo, si denegaverimus, excusationem ullam habemus. Forsitan autem et quicumque est in atrio Caiphæ principis sacerdotum, non potest confiteri Dominum Jesum, nisi fuerit egressus ex atrio ejus, et **913** foris fuerit factus ab omni doctrina contraria Jesu. Nam qui illic sunt, Judaicas tradunt traditiones, et non secundum voluntates Scripturarum, sed secundum mandata hominum et doctrinas. Considera enim quoniam Petrus foris sedens ab Jesu segregatus, et in atrio principis constitutus, coram omnibus Jesum denegavit: et iterum vice secunda similiter non extra januam foris factus, sed volens exire, nondum autem egressus januam, denegavit. Sed et tertia vice quando qui stabant dixerunt: *Vere ex illis es*, et quando cœpit se devotare et jurare quia nescio hominem, adhuc non erat foris. Et omnes denegationes factæ sunt ei in nocte et in tenebris priusquam veniat dies, et signum diei, id est galli cantus, qui suscitavit volentes a somno. Et ut verbi gratia dicam, si post galli

⁶⁸ Philip. ii, 8. ⁶⁹ Deut. xxv, 19. ⁷⁰ Matth. xxvi, 68. ⁷¹ Jer. lxx, 3. ⁷² Matth. xxvi, 69 seqq. ⁷³ I Cor. xii, 3. ⁷⁴ I Cor. vii, 39. ⁷⁵ Matth. x, 20.

cantum Petrus negasset, ut diceretur: *Nox promovit, dies autem appropinquavit, sicut in die honeste ambulemus* ⁷¹, nulla excusatione dignus fuisset Petrus. Forsitan autem et omnes homines quando denegant Jesum, ita ut peccatum denegationis eorum recipiat medicinam, ante galli cantum denegare eum videntur, nondum eis nato sole justitiæ, nec appropinquante eis ortu ipsius; si autem post ortum hujusmodi solis ad animam volentes peccaverimus, postquam accepimus scientiam veritatis, jam non relinquunt nobis sacrificium pro peccato, sed terribile iudicium, et zelus ignis qui comesturus est inimicos. Et in Petro quidem tunc denegante non conveniebat dicere: *Quomodo ne putatis pejora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverint, et sanguinem testamenti communem existimaverint unde sanctificati sunt, et Spiritum gratiæ injuriaverint* ⁷²? Nondum enim sanctificatus fuerat Petrus sanguine Christi qui fuerat sanguis novi testamenti, nec injuriavit Spiritum gratiæ quem a principio nec acceperat, quoniam Jesus nondum fuerat honorificatus ⁷³, nec erat in hominibus Spiritus sanctus. Si autem in nobis hoc impium fuerit factum denegationis peccatum, omnia hæc dicere convenit, quoniam et in sanguine testamenti sanctificati sumus et Spiritum gratiæ suscepimus. Propterea communem putare sanguinem testamenti pretiosissimum, et injuriare Spiritum gratiæ, omnibus peccatis deterius est, ita ut nec in hoc sæculo nec in futuro remissionem possimus accipere, si Dei Filium denegemus. Quoniam ergo nobis *nox promovit, dies autem appropinquavit* ⁷⁴, et signum diei galli cantus insonuit nobis, propterea usque ad sanguinem sternus contra peccatum certantes, et propter charitatem nunquam excidentem omnia sufferamus, ut cum perfectis in ea consequamur hæreditatem. Et hoc attende, quoniam ante galli cantum, et ante Spiritum sanctum, et in tempore noctis profundæ, etiamsi frequenter denegavit quis, vivere potest: quod manifestum est ex eo quod ter denegavit Petrus. Si autem post galli cantum, vel semel in quocunque periculo constitutus denegavit quis, impossibile est eum renovari in pœnitentia, ut iterum crucifigat sibi Filium Dei ⁷⁵. Qui autem in hujusmodi denegationis peccato fuerit comprehensus, aspiciat illud quod scriptum est ⁷⁶: *Vae his qui attrahunt peccata sua sicut funem longum, et sicut jugulorum vituli iniquitates, et non dicat: Peccata nostra in nobis sunt, et quomodo vivemus? Vivo, inquit Dominus, quoniam nolo mortem peccatoris, sed pœnitentiam* ⁷⁷. Ipse autem scit Deus, de quo scriptum est ⁷⁸: *Et ipse sapiens adducet super eos mala, qualia mala adducet super denegantes et non pœnitentes, et qualia super denegantes et pœnitentes, qualia bona super eos qui nunquam denegaverunt, neque verbo coram hominibus, neque*

A operibus; longe autem efficiatur a priore ancilla et altera; et ab omnibus qui stant in atrio ejus vel in janua ejus, ut ne in proximo existamus facientibus denegare eum qui fuerit juxta eis. Cognoscemus autem quæ sit ancilla principis, si intellexerimus quæ sit ancilla Dei, de qua scriptum est ⁷⁹: *Ego servus tuus, et filius ancillæ tuæ*. Quæ sint autem atria principis poteris scire, si intellexeris quæ sint atria domus Domini, de quibus scriptum est ⁸⁰: *Ecce nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini, qui statis in domo Domini, in atrii domus Dei nostri*. Si autem et de ancilla altera debemus aliquid dicere, ut etiam ab illa recedamus, intelligimus quod scriptum est ⁸¹: *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri*. Puto primam ancillam intelligi principis facientem denegare discipulos Christi, Synagogam esse Judæorum secundum carnem, qui denegare frequenter compulerunt fideles. Secundam autem ancillam, congregationem gentium, qui et ipsi persequentes Christianos denegare cogeant. Tertios autem stantes in atriiis, ministros esse hæresum diversarum, qui et ipsi veritatem Christi denegare compellunt. In nocte autem non solum ter denegat Petrus, sed etiam devotat seipsum et jurat, quia nescio hominem. Et quidem tunc adhuc secundum carnem Christum sciebat, nec adhuc poterat dicere: *Ei si Christum aliquando secundum carnem cognovimus, sed nunc jam non cognoscimus* ⁸². Quoad enim signum diei non exsistebat, denegans Petrus verborum Jesu non fuit memor. Postquam autem angelus Dei clamavit ei, tunc recordatus est verborum Jesu dicentis ad se: *Antequam gallus cantet, et me negabis* ⁸³. Et quando recordatus est verbum Christi, jam non erat in atrio principis sacerdotum, nec juxta januam ejus, sed foris; alioquin **914** nequaquam plorasset. Sicut enim scriptum est, egressus foras, amarissime ploravit. Ergo et secundum Lucam ⁸⁴ peccatrix mulier juxta pedes Domini pœnitens flevit, et hic Petrus egressus atrium principis, ad januam ejus, plorat ex amaritudine peccati, examericans in pœnitentia fletum suum.

D 115. *Mane autem facto, consilium acceperunt omnes principes sacerdotum et seniores plebis adversus Jesum, ut eum morti traderent; et vincunt eum adduxerunt et tradiderunt Pontio Pilato præsidi* ⁸⁵. Qui in tenebris et nocte offendit, venia dignus est qui autem in die clara offendit, nunquam potest culpam errorem quasi continentem se, maxime quando habens in se lucernam corporis offendit, sed incontinentiam suam. Hoc autem diximus ostendentes quoniam Christi quidem discipuli in nocte scandalizantur, secundum quod Dominus ejus prædicit: *Omnes vos scandalum patiemini in me in hæc*

⁷¹ Rom. xiii, 12, 13. ⁷² Hebr. x, 29. ⁷³ Joan. vii, 39. ⁷⁴ Rom. xiii, 12. ⁷⁵ Hebr. vi, 4, 6. ⁷⁶ Isa. v, 18. ⁷⁷ Ezech. xxxiii, 10, 11. ⁷⁸ Isa. xxxi, 2. ⁷⁹ Psal. cxv, 16. ⁸⁰ Psal. cxxxiii, 1. ⁸¹ Psal. cxxii, 2. ⁸² II Cor. v, 16. ⁸³ Matth. xxvi, 34. ⁸⁴ Luc. vii, 37, 38. ⁸⁵ Matth. xxvii, 1, 2.

nocte⁹⁶, et quia Petrus ante galli cantum ter denegavit. Qui autem consilium accipiunt contra Jesum omnes principes et seniores plebis mane facto, in lumine peccant, id est scientes, secundum quod scriptum est de hoc consilio, quoniam consiliati sunt ex consensu in unum, sicut scriptum est in Psalmis⁹⁷, ut morti traderent Christum, putantes per mortem extinguere ejus doctrinam et fidem ejus apud eos qui crediderunt in eum quasi in Filium Dei. Talia autem contra eum consiliantes principes culturæ litteræ occidentis, et ministri damnationis seniores, alligaverunt Jesum solventem a vinculis et dicentem eis qui sunt in vinculis: *Exite*⁹⁸; et compeditos solventem, atque dicentem: *Dirumpamus vincula eorum*⁹⁹; et qui filiam Abraham alligatam a Satana decem et octo annis a vinculis solverat¹⁰⁰, ut jam nequaquam sit inclinata, quæ non poterat sursum aspicere prius: et alligaverunt eum volentem, et in eo quod alligaretur vinculis ipsis insidias dirumpentem, ut jam non habeant principes sacerdotum et seniores Judæorum adversus homines vincula, Domino ea videlicet dirumpente in se. Si quis autem exigit a me Scripturam hæc de dirumpendis vinculis ostendentem, quibus alligaverunt Jesum principes sacerdotum et seniores, intelligat quod propter ipsum hoc dicit ipse Jesus per Prophetam¹⁰¹: *Dirumpamus vincula eorum*, tanquam si dicat, principum, sacerdotum et seniorum, aut multo magis eorum principum qui sunt operati in eis, et regum terræ illorum qui *astiterunt*, et principum qui *conveniunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus*, quorum et *jugum projiciamus a nobis*¹⁰². Adhuc autem amplius te placabit ut suscipias quoniam etsi alligantes Jesum induxerunt qui consilium fecerunt adversus eum, tamen dirupit Jesus vincula: si intellexeris quæ scripta sunt de Samson¹⁰³, qui frequenter fuit ligatus, et dirupit alienigenarum vincula, quoniam Nazaræus fuerat Dei et habebat comam plenam virtutis. Si ergo ille propter comæ virtutem quam habebat in capite, potuit rumpere vincula alienigenarum, quibus alligaverant eum frequenter, quanto magis Christus, qui post tanta prodigia et virtutes quas fecit, volens tradidit se ad vincula, soporans in se divinitatis virtutem et acquiescens ut alligaretur, sine dubio dirupit vincula circumdantia se? Quorum vinculorum mysteria vincula Samsonis fuerunt.

116. *Et tradiderunt eum Pontio Pilato*¹⁰⁴. Utrum autem etiam nomina utraque præsidis habeant aliquam rationem convenientem dispensationi Domini Salvatoris, non facile est sententialiter respondere. Poterunt enim aliquem movere principalia ex quibus hæc vocabula deducuntur, Pontius et Pilatus. Utrum autem bene quis moveatur, annon, unusquisque potentium considerare cognoscat.

⁹⁶ Matth. xxvi, 31. ⁹⁷ Psal. ii, 2. ⁹⁸ Isa. xlix, 9. ⁹⁹ ibid. 2, 3. ¹⁰⁰ Judic. xi. ¹⁰¹ Matth. xxvii, 2, xxvii, 4.

A 117. *Tunc videns Judas qui eum tradidit, quoniam damnatus est, penitentia ductus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, dicens: Peccavi quod tradiderim sanguinem justum. At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu videris. Et projectis argenteis in templo, recessit, et abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet mittere eos in carbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem accepto inter se, emerunt agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille, Acheldemach, quod est ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quod appretiaverunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus*¹⁰⁵. Respondeant mihi qui de naturis quasdam fabulas introducunt, existimantes se dicere vera, et non cognoscentes quod eorum opinio iniquitatem Creatoris accusat, qui fecit quædam quidem vasa in honorem, non ex causa virtutis eorum ducentia eos ad honorem; quædam autem in contumeliam, non propter peccata eorum ducentia eos ad contumeliam. Si enim perditibilis naturæ erat Judas, quomodo pœnitentiam tantam suscepit, ut non vinceretur cupiditate triginta argenteorum, propter quam impiam conditionis suscepit audaciam? Si enim ad proprietatem naturarum referunt quod est dictum¹⁰⁶: *Non potest arbor mala bonos fructus proferre*, dicant, nisi bonitatem aliquam spiret: et si non perfecte, neque sicut debuit conversus fecit Judas hoc ipsum quod retulit triginta argenteos, unde est et quod dicit cognoscens¹⁰⁷ peccatum suum: *Peccavi tradens sanguinem justum*¹⁰⁸; nisi ex bona plantatione mentis, et ex seminatione virtutis quæ seminata est in omni rationabili anima, quam non coluit Judas, et ideo cecidit in tale peccatum. Si autem naturæ pereuntis est aliquis hominum, sine dubio magis hujusmodi naturæ pereuntis fuit et Judas. Quod sine dubio fuisse videretur, si tradens sanguinem justum, aut non retulisset pecunias condelectatus in eis, aut auferens non dixisset, quia *peccavi tradens sanguinem justum*. Et si quidem post resurrectionem Christi ex mortuis dixisset Judas quæ dixit, forsitan verisimiliter erat dicendum, quoniam compulsi eum pœnitere de facto, et confiteri de suo peccato, ipsa virtus resurrectionis ipsius. Nunc autem mox ut vidit eum traditum esse Pilato, compunctus pœnituit: forsitan autem et recordatus ea quæ frequenter Jesus dixerat discipulis suis de resurrectione sua futura. Videns igitur Judas magnitudinem facinoris sui, pœnituit quidem, et locutus ex pœnitentia cordis, confessus est peccatum suum ex eo quod tradiderit sanguinem justum: non autem et secu-

9. ¹⁰⁵ Psal. ii, 3. ¹⁰⁶ Luc. xiii, 16. ¹⁰⁷ Psal. ii, 3. ¹⁰⁸ ibid. 3 et seqq. ¹⁰⁹ Matth. vii, 18. ¹¹⁰ Matth.

das, timens ne forte, si manifestum se adversarium præbuisset et proditore magistri, ipse ei fieret causa evasionis, cum posset, quantum ad ipsius opinionationem, ex quibusdam secretioribus disciplinis effugere, et facere se in parvum. Ut ergo nihil tale suspicans Jesus, secundum quod Judas opinabatur, sed putans eum amicum, quomodo nescit sic insperate comprehendatur, ideo hoc dedit signum, sciens jam quoniam si nolisset comprehendere, nunquam comprehensus fuisset, sed volens præbuit se manibus peccatorum. Ego autem puto quod etiam omnes proditores veritatis, amare veritatem fingentes, et osculi signo utentes quasi quadam indicatione charitatis, produnt Verbum Dei volentibus ipsum tenere adversariis ejus, nihil pacificum indutis, bellicos autem gladios, et injurias, et fustes habentibus. Et dicit proditor Jesu: *Rabbi*. Omnes enim hæretici, quemadmodum Judas, sic Jesu dicunt: *Rabbi*, qui et osculantur eum sicut et Judas. Ad quos omnia placabilia dicit Jesus, cum sint omnes Judas proditor: *Juda, osculo Filium hominis tradis*⁹⁶? Dicit autem ei impropere simulationem amicitiae ejus: *Amice, ad quid venisti*⁹⁷? Hoc enim nomine neminem honorum in Scripturis cognoscimus appellatum. Ad malum enim, et non indutum nuptialibus vestimentis dicit⁹⁸: *Amice, quid huc venisti non habens vestem nuptialem*? Malus autem est qui et in parabola denarii audit: *Amice, non tibi facio injuriam. Nonne ad denarium convenisti mecum? Accipe quod tuum est, et vade*. Volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi⁹⁹.

401. *Tunc accedentes, manus injecerunt in Jesum et tenuerunt eum*¹. Post osculum continuo nihil differentes turba illa, forsitan timentes ne de manibus eorum effugiat Jesus, manus injecerunt in eum. *Et ecce unus ex his quierant cum Jesu, extendens manum, exemit gladium suum, et percussit servum principis sacerdotum, amputavit auriculam ejus*². Unus autem eorum qui erant cum Jesu, nondum manifeste concipiens apud se evangelicam patientiam illam traditam sibi a Christo, nec pacem quam dedit discipulis suis, sed secundum potestatem datam Judæis per legem de inimicis, extendens manum accepit gladium, et percussit servum principis sacerdotum et amputavit auriculam ejus. Sicut autem dicit Joannes³, ei dextram auriculam amputavit, apud quem et nomen servi dicitur, quia Malchus vocabatur. Et forsitan quod agebat Petrus, mysterium erat, quoniam Judaici populi dextra auditio fuerat amputanda propter malitiam eorum demonstratam in Jesum. Nam etsi videntur audire legem modo, cum sinistro auditu audiunt umbram traditionis de lege, non veritatem, cum sint servi sermonis proditoris servitium Dei, non autem servientis in veritate. Hujus sermonis mysterium erat

A adversus Christum, adversarius Christi princeps sacerdotum Caiphas. Videtur autem mihi quoniam qui ex gentibus crediderunt, omnes unus populus constituti in Christo, per hoc ipsum quod crediderunt in Christum, facti sunt causa ut præcideretur Judæorum auditio dextra, secundum quod fuerat prophetatum de eis⁴: *Grava aures populi hujus, et oculos eorum deprime, ut ne videntes videant, et audientes intelligant, et convertantur, et sanem eos*.

102. *Tunc ait Jesus ei: Convertite gladium tuum in locum suum*⁵. Mox Jesus ad eum qui fuerat gladio usus, et abstulerat auriculam servi illius dextram, non dixit: *Exime gladium*, sed: *Convertite gladium in locum suum*. Est ergo gladii aliquis locus, ex quo non licet accipere eum qui non vult perire, maxime in gladio. Pacificos enim vult esse Jesus discipulos suos, ut bellicum gladium hunc deponentes, alterum pacificum accipiant gladium, quem dicit Scriptura⁶ gladium spiritus. Simile autem mihi videtur quod dicit: *Omnes qui accipiunt gladium, gladio et peribunt*⁷; id est, omnes qui non sunt pacifici, sed belli concitatores, in eo bello peribunt quod concitant, ut sit in eis gladius mysterium belli et litis. Et puto quod omnes tumultuosi et concitatores bellicorum, et conturbantes animas hominum, maxime Eccelesiarum, accipiunt gladium in quo et ipsi peribunt; quoniam *qui fodit foream, ipse incidit in eam*⁸; quoniam *convertetur dolor eorum in caput ipsorum, et iniquitas eorum in cerebrum eorum descendet*⁹. Sed et simpliciter audientes quod dicit: *Qui accipiunt gladium gladio peribunt*, cavere nos convenit, ut ne occasione militiæ aut vindictæ propriarum injuriarum eximamus gladium, aut ob aliquam occasionem, quam omnem evangelica abominatur hæc Christi doctrina, præcipiens ut impleamus quod scriptum est¹⁰: *Cum his qui oderunt pacem eram pacificus*. Si ergo cum odientibus pacem debemus esse pacifici, adversus neminem gladio uti debemus. Ita volens, ad eum qui non didicerat loquens, nos docere omnes quoniam volens tradidit semetipsum pro nobis omnibus, addidit et dicit¹¹: *An putas quoniam non possum modo rogare Patrem meum, et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum*? tanquam si dicat: Tu quidem sic gladium exemisti, et percussisti principis servum, quasi mihi auxilium præstans; ego autem si voluissem, poteram rogans Patrem non humanum auxilium impetrare, sed meliorum, id est angelorum, nec unius, sed plusquam duodecim legionum. Ex hoc demonstratur quoniam secundum **908** multitudinem angelorum [similitudinem legionum] militiæ mundialis, sunt et angelorum legiones militiæ cælestis, militantium contra legiones dæmonum habitantium in sepulcris. Nam et apud Lucam¹² multitudo militiæ cælestis au-

⁹⁶ Luc. xxii, 48. ⁹⁷ Matth. xxvi, 50. ⁹⁸ Matth. xxii, 12. ⁹⁹ Matth. xx, 15, 14. ¹ Matth. xxvi, 50. ² ibid. 51. ³ xviii, 10. ⁴ Isa. vi, 10. ⁵ Matth. xxvi, 52. ⁶ Ephes. vi, 17. ⁷ Matth. xxvi, 52. ⁸ Eccle. x, 8. ⁹ Psal. vii, 17. ¹⁰ Psal. cxix, 7. ¹¹ Matth. xxvi, 53. ¹² ii, 13.

dita est laudantium Deum propter Christi nativitatem. Si autem multitudo militiæ celestis erat laudantium Deum, militia autem omnis propter adversarios intelligitur constituta, consequenter et illa militia propter adversarios militat Deo. Sed etiam Jacob locum aliquem vocavit castra Domini ¹³, quoniam militiam illic aspexit angelorum. Et ubicunque sunt Deum timentes, circa eos sunt castra angelorum. *Inmittet enim angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos* ¹⁴; sicut fuisse et circa Elisæum refert liber Regnorum ¹⁵. Et attende: putas quasi angelis inferior Salvator, aut indigens auxilio angelorum dicebat: *An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum?* ¹⁶ Aut forte secundum existimationem Petri volentis ei auxilium ferre, et gladium proferentis, et amputantis auriculam servi, talia est locutus? Magis enim angeli opus habent auxilio unigeniti Filii Dei, quam ipse illorum. Propter hoc et quod scribitur: *Quoniam angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis* ¹⁷, non de Filio Dei unigenito intelligitur dictum, sed aut in persona Christi de omni viro justo quem Christus portabat in corpore suo, aut de Christo secundum humanam ejus naturam. Denique et quod dicit ¹⁸: *Liberabit te a ruina et dæmonio meridiano*, nequaquam convenit Filio Dei. Sed et quod dicit ¹⁹: *Non timebis a timore nocturno, a sagitta volante per diem, a negotio perambulante in tenebris*, magis convenit viro justo quam Filio Dei. Cum ergo posset accipere legiones, volebat accipere, ut per patientiam ejus implerentur Scripturæ prophetantes de ipso, quoniam ita eum pati conveniebat.

103. *In illa hora dixit Jesus ad turbas: Sicut ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me; quotidie apud vos in templo sedebam docens, et non tenuistis me* ²⁰. Voluntas eorum quæ in hoc loco dicuntur, talis mihi videtur, quæ dicit Salvator ad turbas: Si quis latronem vult tenere, non est incongruum cum gladiis et fustibus venire ad eum, quia talis est et latro ut omnia audeat, dummodo nihil mali patiat; et si potest, paratus est gladio uti et fuste adversus comprehendere se volentes, potius quam ut ultro tradat se in manus eorum. Ego autem quod non sum talis, omnes qui sunt in Judæa sciunt, alii quidem videntes doctrinam meam et opera mea, alii autem auditum habentes de me, aut conversationem meam sequentes; quoniam quotidie sedens in loco sancti templi, quasi congruo ad doctrinas divinas, manifestabam quæ pertinentia erant ad pietatem et vitam sanam secundum legem Dei, et per hoc commendabam pacificum me esse. Quod autem nullam habet rationem idoneam neque insidiatio vestra adversus me, neque militia vestra cum gladiis et fustibus facta,

A manifestum est omnibus cognoscentibus me. Quomodo autem et non estis placati quotidie permanentem meam videntes in templo Dei, et præbentem me omnibus volentibus me audire, et conjungerem eos mihi ad prodificationem eorum per verbum et vitam ad beatitudinem Dei? Aut tunc quidem non tenuistis me videntes docentem et nihil facientem dignum reatui, nunc autem quasi mutatum me existimatis, ut quasi latronem debere comprehendere putetis? Sed nec in hoc occasionem aliquam invenitis, quasi ad verbum mutatum ab eis quæ in primis proposueram prodesse volentibus verbis et factis. Et vide postquam dixit ad Petrum: *Reconde gladium tuum in thecam suam* ²¹, quod est patientiæ: postquam auriculam restituit amputatam, sicut alter dicit evangelista, quod et summæ benignitatis indicium fuerat pariter et divinæ virtutis, tunc ista verba locutus est, ut fidelia viderentur ex præcedentibus verbis et factis, ut si præterita benefacta non recordantur, vel præsentia recognoscant.

104. *Hoc autem totum factum est, ut implerentur Scripturæ prophetarum de hujusmodi* ²². Multum autem est nunc eligere de prophetis, qualia quæ tunc impleta sunt eloquia prophetarum, quando hæc se pati Christus dicebat: et studiosi hominis est et multa scientis congregare verba prophetarum quæ sunt impleta. Et in centesimo octavo psalmo forte pleraque invenies convenientia istis qui venerunt cum Juda comprehendere Jesum, sicut et alia de Juda in eodem dicta sunt psalmo: *Tunc simul omnes derelicto eo fugerunt* ²³. Timentes ergo turbas et principem eorum Judam, fugerunt. Nec enim habebant adhuc Spiritum, quoniam Jesus nondum fuerat honorificatus ²⁴, nec Spiritum virtutis et charitatis. Quem si habuissent, non essent infirmati, nec aliquid aliud extra divinam charitatem egissent.

105. *Et illi tenentes Jesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi Scribæ et seniores conveiebant* ²⁵. Arbitror enim, quoniam sermo deservitionis Judaicæ, quo nunc derelicti deservire profitentur, Caiphæ est, qui adversus veritatem militat Jesu qui dicitur princeps sacerdotum. Jesus autem, secundum veritatem, sacerdos est Verbum Dei, sub quo constituti sunt omnes qui acceptabiliter serviunt Deo Patri. Ubi autem Caiphæ est princeps sacerdotum, ibi congregantur Scribæ, id est litterati, qui præsumunt litteræ occidenti. Et secundum litteræ **909** qualitatem Scribarum sunt seniores, qui non in veritatem, sed in vetustatem litteræ simplicis sunt recumbentes et nihil amplius negotiari volentes.

106. *Petrus autem sequebatur eum de longe usque in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intro, sedebat cum ministris ut videret exitum rei* ²⁶. Cum duceretur autem Magister, sequebatur quidem Petrus: non autem poterat de proximo eum sequi,

¹³ Gen. xxviii. ¹⁴ Psal. xxxiii, 8. ¹⁵ IV Reg. vi, xxvi, 55. ¹⁶ Joan. xviii, 11. ¹⁷ Matth. xxvi, 56. ¹⁸ ibid. 58.

¹⁹ Psal. xc, 11. ²⁰ ibid. 6. ²¹ ibid. ²² Matth. xxvi, 57. ²³ ibid. ²⁴ Joan. vii, 39. ²⁵ Matth. xxvi, 57.

sed de longinquo, nec omnino recedens ab eo, nec cum eo incedens, nec juxta eum; sed de longe sequens pervenit ad atrium principis sacerdotum. Et ingressus Petrus intus sedebat, neque quod illi ministri ministrans, neque faciens quæ docuerat Jesus, sed expectabat, exitum omnium horum volens videre: quoniam adhuc non intelligebat, neque videbat exitum dispensationum Christi quod tenderent. Nec enim est exitus eorum in auro Caiphæ, nec ubi Scribæ et seniores populi illius congregantur. Si tamen proprie quis videat exitum ipsum, videbit Verbum Dei et Sapientiam dicentem ²⁶: *Ego sum A et Q, principium et finis.*

107. *Principes autem sacerdotum, et seniores, et universum concilium quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent, et non invenerunt; et multi falsi testes accesserunt, et non invenerunt* ²⁷. Et per hæc manifestum est quoniam peccatum non fecit Jesus, nec fuit dolus in ore ejus. Mundissimam autem fuisse vitam ipsius, et omnino irreprehensibilem, et auferentem occasiones eorum qui quærent occasiones, ex hoc demonstratur, quia non inveniebant adversarii ejus quod dicere possent adversus eum, vel colorare: sed quærebant omnes sacerdotes et concilium universum, et nihil poterant invenire. Quoniam falsa testimonia tunc locum habent, quando cum colore aliquo proferuntur: adversus Jesum autem nec color inveniebatur qui posset contra Jesum adjuvare mendacia: et hoc, cum essent multi volentes gratiam tribuere Caiphæ, et principibus sacerdotum, et Scribis, et senioribus, et universo concilio hoc ipsum audire desideranti. Et hæc qui considerat, maximam laudem exhibet Jesu propter vitam ejus, et doctrinam ipsius, qui sic omnia irreprehensibiliter et dixit, et fecit, ut nullam verisimilitudinem reprehensionis invenirent in eo, nec mali, nec multi, nec tales astuti et ingeniosi.

108. *Novissime autem accedentes duo falsi testes dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, et post triduum illud reedificare* ²⁸. Non arbitraris Matthæum duos hos testes sine causa falsos dixisse, cum vera viderentur esse testimonia eorum ex eo quod exponit Joannes ²⁹ Christum dixisse: *Solvite templum hoc, et ego in tribus diebus excitabo illud*; quando et additur: *Hoc autem dicebat de templo corporis sui* ³⁰. Sed vide versutiam falsorum testium duorum, qua persuasionem utentes sumpta ab aliquo dicto vero quod dixerat Jesus, fluxerunt testimonium falsum. Jesus autem non dixit: Solvo templum hoc, et in tribus diebus suscito ipsum; sed: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo ipsum*. Falsi autem testes retulerunt eum dixisse quod non fuerat dictum ab eo, nec dixit: *Possum solvere templum Dei, et in tribus diebus reedificare illud*. Impietatem ergo solutionis tem-

pli non ipse promisit facere, sed illis qui fuerant apti ad hujusmodi opus commisit, dicens: *Solvite templum hoc*. Sibi autem quod reservavit id est: *et in triduo suscito ipsum*. Et quod ille dixit de templo corporis sui, Judæi, præpediti malitia, transaudierunt et intellexerunt de templo illo lapideo. Quod manifestum est ex eo quod respondentes dixerunt ³¹: *Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus suscito illud?* Et considera quoniam non unus falsus testis processit in testimonium hoc, nec enim sufficiebat unus volentibus interficere Jesum, quoniam lex ³² præcipiebat: *Non manebit testis unus testimonium dari adversus hominem*. Sed nec tres erant: multis enim accedentibus testibus falsis, vix duo inventi sunt, qui aliquid dicere viderentur. Sed nec ipsorum testimonia convenientia erant, sicut Marcus exponit ³³: dicit enim hoc modo, quoniam *principes sacerdotum et concilium universum quærebant contra Jesum testimonium, ut eum morti traderent, et non invenerunt. Multi enim falsum testimonium dixerunt adversus eum, et convenientia non erant testimonia eorum. Alii autem exsurgentes falsum testimonium dicebant adversus eum, quoniam nos audivimus eum dicentem: Quoniam ego solvo templum hoc manibus factum, et in tribus diebus aliud non manibus factum faciam. Sed nec sic convenientia erant eorum testimonia*. Tunc enim est conveniens testimonium, quando eadem dicunt; non autem sunt convenientia, quando dissonant sibi, qualia erant testimonia horum qui adversus Jesum testimonia proferebant. Et si verum dicunt Matthæus et Marcus, quod credere nos oportet, tentemus ostendere quomodo non erant convenientia neque duorum ipsorum testimonia, quoniam non eadem protulerunt. Secundum Matthæum ³⁴ enim dixerunt. *Hic dixit: Possum solvere templum Dei, et in tribus diebus reedificare illud*. Secundum Marcum ³⁵ autem: *Quoniam nos audivimus eum dicentem, quoniam ego solvo hoc templum manibus factum, et in tribus diebus aliud reedificabo non manibus factum*. Sive ergo bis dicentes hæc, quoniam non eadem dixerunt, non sunt inventa testimonia eorum convenientia sibi; sive autem **910** unus quidem dixit quod exponit Matthæus, alter autem secundum quod scripsit Marcus, ac per hoc testimonia eorum non erant convenientia sibi.

109. *Et exsurgens princeps sacerdotum dixit et: Nihil respondes ad ea quæ isti testificantur adversus te? Jesus autem tacebat* ³⁶. Potest in istis impleta intelligi prophetia quæ dicit ³⁷: *Dum consistit peccator adversus me, obtutui, et humiliatus sum, et sicut a bonis*; ut peccator ille in istis prophetas intelligatur Caiphæ qui consistit contra Jesum. Simul discimus ex hoc loco contemnere calumniantium et falsorum testium voces, ut nec responsione

²⁶ Apoc. 1. 8. ²⁷ Matth. xxvi, 59, 60. ²⁸ ibid. 60, 61. ²⁹ 11, 19. ³⁰ ibid. 21. ³¹ ibid. 20. ³² Deut. xix, 15. ³³ xiv, 55 et seqq. ³⁴ xxvi, 61. ³⁵ xiv, 58. ³⁶ Matth. xxvi, 62, 63. ³⁷ Psal. xxxviii, 2, 5.

nostra dignos eos habeamus, nec defendere nosmetipsos, ubi non sunt convenientia quæ dicuntur adversus nos. Quid enim opus est illis resistere qui sibi ipsi contraria dicentes resistunt? maxime ubi majus est libere et fortiter silere quam defendere sine ullo profectu, ut non humiliemur a testibus falsis et calumniatoribus improbis.

110. *Et dixit ei princeps sacerdotum: Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus Filius Dei. Et dixit ei Jesus: Tu dixisti*⁸⁸. Et in lege quidem adjurandi usum invenimus. In Numeris enim⁸⁹ dicit lex, quoniam *adjurabit eam sacerdos*, id est mulierem illam in cuius viro factus est spiritus zeli, et dicit mulieri sacerdos⁹⁰: *Si non dormiet aliquis tecum, et nisi transgressa es ut muleris a viro non tuo, innocens eris ab aqua argutionis hac maledicta*. Et post pauca⁹¹: *Et adjurabit*, inquit, *sacerdos mulierem in adjurationibus maledictionis hujus*. Item in tertio Regum⁹² dixit rex Achab ad Michæam: *Adjuro te ut loquaris ad me veritatem in nomine Domini*. Adjuravit autem rex prophetam, et adjuravit non sicut sacerdos in Numeris. Ille enim ex legis præcepto, iste autem ex arbitrio suo. Et nunc in loco præsentis Jesum sacerdos adjurat per Deum vivum. Existimo autem quoniam non oportet ut vir qui vult secundum Evangelium vivere, adjuret alterum. Simile est enim quod dicit in Evangelio Dominus ipse⁹³: *Ego autem dico non jurare omnino*, et non adjurare omnino. Si enim jurare non licet quantum ad evangelium Christi mandatum, verum est quia nec adjurare alterum licet. Propterea manifestum est quoniam princeps sacerdotum illicite Jesum adjuravit, quamvis videatur per Deum vivum adjurasse. Queret aliquis si convenit vel dæmones adjurare: et qui respicit ad multos qui talia facere ausi sunt, dicit non sine ratione fieri hoc. Qui autem aspicit Jesum imperantem dæmonibus, sed etiam potestatem dantem discipulis suis super omnia dæmonia, et ut infirmitates sanarent, dicit quoniam non est secundum potestatem datam a Salvatore adjurare dæmonia: Judaicum est enim. Hoc etsi aliquando a nostris tale aliquid fiat, simile fit ei quod a Salomone scriptis adjurationibus solent dæmones adjurari. Sed ipsi qui utuntur adjurationibus illis, aliquoties nec idoneis constitutis libris utuntur: quibusdam autem et de Hebræo acceptis adjurant dæmonia. Tamen non decebat Dominum nostrum ad adjurationem principis sacerdotum respondere, quasi vim passum ab adjurante contra propriam voluntatem. Propter quod nec negavit se Christum Filium Dei esse, nec manifeste confessus est; sed quasi ipsum testem accipiens adjurantem, quoniam ipse est qui in interrogatione sacerdotis pronuntatus est Christus Filius Dei, dicens: *Tu dixisti*. Et quoniam *omnis qui facit peccatum, ex diabolo natus*

*est*⁹⁴, faciebat autem peccatum etiam princeps sacerdotum insidians Jesu, et propterea de diabolo erat natus, et quasi de diabolo natus imitabatur proprium patrem qui his dubie interrogat Salvatorem⁹⁵: *Si tu es Filius Dei*, sicut scriptum est in tentationibus ejus. Simile est enim: *Si tu es Filius Dei*, et: *Si tu es Christus Filius Dei*. Recte enim quis dicere potest in loco hoc, quoniam dubitare de Filio Dei utrum ipse sit Christus, opus diaboli est, et principis sacerdotum insidiantis Domino nostro; sed non talis inventus est Petrus. Nam sine aliqua dubitatione pronuntiavit: *Tu es Christus Filius Dei vivi*⁹⁶, nec posuit ibi, *si*: propter quod beatus est appellatus, quia non caro et sanguis revelaverat ei, sed Deus Pater qui est in cælis. Qui autem cum dubitatione dicunt: *Si tu es Filius Dei*, ab omni beatitudine sunt alieni. Nam quia non erat dignus princeps sacerdotum Christi doctrina, propterea non eum docet, nec dicit quia ego sum; sed verbum oris ejus accipiens in redargutionem ipsius, convertit dicens: *Tu dixisti*, ut eo modo videretur argui, non doceri.

111. *Amen dico vobis: A modo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis, et venientem supra nubes cæli*⁹⁷. Quoniam non est scriptum: a dextris Dei, sed apud omnes evangelistas ad dextram virtutis sedere Filium hominis, item tres evangelistæ similiter scribunt: *videbitis sedentem*; simplicibus quidem conceditur qui nihil altum possunt audire in eo quod dicit, *sedentem*, ac si dicat, supra virtutem fundatum. Quibus autem possibile est spiritu omnia perscrutari etiam altitudines Dei, et quod scriptum est⁹⁸: *Qui sedes super cherubim appare*; et⁹⁹: *Vidi Dominum sedentem super sedem excelsam et elevatam*; et¹⁰⁰: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*, et alia similia quæ de Deo sedente dicta sunt, similiter et de Christo dicuntur, quæ conferre oportet cum dicto præsentis, ut ex humili existimatione et fabulosa videamus quid significet more humano sessio Christi. Videtur autem mihi quoniam **911** foundationem quamdam et firmitatem regalem significat sessio Filii hominis. Juxta virtutem ergo, qui solus est virtus et proprie nominatur, et a dextris fundatus est, et qui accipit omnem potestatem a Patre sicut in cælo et in terra. Et hanc foundationem [aliquando] videbunt etiam adversarii, postquam cum lætitia viderint eum beati. Sed secundum Marcum quidem non habet *amodo*, sed puriter, id est: *Videbitis Filium hominis a dextris sedentem virtutis*¹⁰¹: secundum quem nihil erit contrarium his quæ tradidimus. Secundum Matthæum autem qui dicit: *A modo videbitis*¹⁰², et secundum Lucam dicentem: *Ex hoc erit Filius hominis*¹⁰³, et cætera, quærendum est si *ex hoc hæc*

⁸⁸ Matth. xxvi, 63, 64. ⁸⁹ v. 19. ⁹⁰ ibid. ⁹¹ ibid. 25. ⁹² xxii. 16. ⁹³ Matth. v. 34. ⁹⁴ I Joan. iii, 8
⁹⁵ Matth. iv, 6. ⁹⁶ Matth. xvi, 16. ⁹⁷ Matth. xxvi, 64. ⁹⁸ Psal. lxxxix, 2. ⁹⁹ Isa. vi, 1. ¹⁰⁰ Psal. cix, 1.
¹⁰¹ Marc. xiv, 62. ¹⁰² Matth. xxvi, 64. ¹⁰³ Luc. xx, 69.

quæ dixit Salvator impleta sunt et in eis qui audierunt quod dixit : *Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis*. Et dicimus quoniam potest impletum videri, quoniam ex illo, id est tempore dispensationis Filius hominis sedit ad dextram virtutis, et viderunt eum discipuli resurgentem a mortuis, et per hoc viderunt eum fundatum ad dextram virtutis, secundum quod tradidimus supra. Aut ita : Vide si potes horam et diem metiri non secundum brevitatem, quæ est apud homines, horarum atque dierum, sed secundum longitudinem, quæ est apud Dominum sempiternum, cui a constitutione mundi usque ad consummationem ejus est unus dies : quod demonstrat parabola, ubi dicit de conductis mane in vineam, et tertia hora, et sexta, et usque ad undecimam. Nihil ergo mirum et quod hic dicit Salvator *amodo spatium esse brevissimum usque tunc, in quo spatio dicebat : Videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis*, ad illos qui tunc eum audiebant, forte tunc quando dixit Dominus Domino meo : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*⁵⁵ : in quibus erant et illi ad quos dicebat : *Amodo videbitis*. Inimicus enim erat et Caiphæ qui iusdiabatur Christo. Et non solum sedentem eum ad dextram virtutis visuros hos prophetabat, sed etiam visuros eum *venientem*, sicut Matthæus quidem dicit, *super nubes cæli*. Quæ sunt autem nubes super quas veniet qui fundatus est a dextris virtutis, aut cum quibus veniet, aut ad quas pertinet veritas Dei secundum quod scriptum est⁵⁶ : *Et veritas tua usque ad nubes?* Hæ sunt vivæ nubes, prophetæ Dei, et apostoli Christi, quibus mandat pluere cum oportuerit, aut non pluere super vineam sine fructu. Si quas autem non vult esse hujusmodi nubes super quas et cum quibus veniet Filius hominis apparens, ipse scit. Semper enim super illas et cum illis venit, ostendens suum adventum dignis se Deus Verbum, et sapientia, et veritas, et justitia. Hæc autem quas tradidimus nubes, quasi portantes imaginem cælestis, nubes sunt cæli non transcuntis sedis Dei, et regno Dei dignitate, quasi hæredes Dei et cohæredes Christi, et conregnant ei.

112. *Tunc princeps sacerdotum conscidit vestimenta sua dicens : Blasphemavit*⁵⁶. Hæc Domino prophetante inimicus Domini sacerdos ille, quasi non erat propinquus ut videret Filium hominis, et virtutem a cujus dextris sedebat, quasi inclinatus et non potens aspicere sursum, non audiens quæ dicebat, conscidit vestimenta sua, ostendens turpitudinem suam, et nuditatem animæ suæ, et mysterium manifestans, conscindendum esse sacerdotium vetus, et stolam sacerdotii ejus, et culturæ quæ secundum litteram fuerat. Blasphemiam autem arbitratus est esse magnitudinem verborum Christi,

A et gloriam existimavit Judaicam et fabulosam historiam litteræ occidentis. Et putabat quasi intelligens Christi sermones, sufficientes esse ad testimonium contra ipsum, qui testes erant divinitatis ipsius, quantum ad eos qui intelligere possunt ; et dicit ad eos qui eadem sapiebant : *Ecce nunc audistis blasphemiam ejus : quid vobis videtur*⁵⁷ ? donec respondentes et ipsi adversus animam suam pronuntient de Jesu, quoniam *reus est mortis*⁵⁸. Quantum putas fuit erroris ipsam principalem omnium vitam ream mortis pronuntiare, et tantorum resurgentium testimonio non aspicere fontem vitæ, de quo in omnes viventes vita fluebat : quoniam *sicut Pater vitam habet in se, sic et Filio dedit vitam habere in semetipso*⁵⁹.

B 113. *Tunc expuerunt in faciem ejus, et colaphis eum ceciderunt. Alii autem palmis in faciem ei dederunt, dicentes : Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit*⁶⁰. Pessime, sicut arbitror, illi qui audierunt dicentem Jesum : *Amen dico vobis, quoniam amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cæli*⁶¹, ausi sunt expuere in faciem ejus. Arbitrabantur enim in eo, quod confunderent eum mentientem, et quia non sustineret expuisionis opprobrium, qui sedebat ad dextram virtutis, et venturus erat in nubibus. Quoniam ignorabant sermones Isaïæ prophetæ hæc eadem prophetantis de eo, et dicentis ex persona ipsius Domini Salvatori⁶² : *Quid, quoniam veni et non erat homo ; vocavi, et non erat qui obediret. Nunquid non valet manus mea eruere, aut non possum eripere ? Ecce increpatione mea desertum faciam mare, et ponam flumina deserta, et siccabuntur pisces eorum ex eo quod non habent aquam, et morientur in siti. Et induam cælum tenebris, et sicut saccum amictum ejus. Dominus dat mihi linguam doctrinæ, ut sciam quomodo me oporteat dicere verbum. Posuit me mane, apposuit mihi aurem ad audiendum, et doctrina Domini aperiet aures meas. Ego autem non sum incredulus, neque contradico. Dorsum meum præbui ad 912 flagella, et maxillas meas ad palmas. Faciem autem meam non averti a confusione sputamentorum, et Dominus Deus factus est adjutor meus.*

D Omnes enim qui sunt ab Ecclesia, confluentur Christum esse qui dicit : *Dominus Deus dedit mihi linguam doctrinæ, et cætera quæ exposui*. Ego autem convenienter et ea quæ superius his erant conjuncta exposui, volens ostendere de illo glorioso esse hoc prophetatum, ut expuat et colaphizetur. Cui autem alii convenit dicere : *Veni, nisi Christo qui venit in mundum ? aut quem decebat dicere : Vocavi, et non erat qui obediret, nisi eum qui venit ad vocandum populum Judæorum, et non est auditus, et ideo non eruit populum, neque eripuit eum, sed dereliquit ? Christus est autem qui dicit :*

⁵⁵ Psal. cix, 4. ⁵⁶ Psal. xxxv, 6. ⁵⁷ Matth. xxvi, 65. ⁵⁸ ibid. 66. ⁵⁹ ibid. ⁶⁰ Joan. v, 26. ⁶¹ Matth. xxvi, 67, 68. ⁶² Isai. l, 2 seqq.

Ecce increpatione meo desertum faciam mare, et ponam flumina deserta: qui consummationem facturus est mundi. Ipse est enim qui cœlum induet tenebras, et induet id velut saccum, et accipiens a Patre linguam doctrinæ sciebat quomodo oporteat dicere verbum quod commiserat ei Deus; et apposuit ei aurem, ut amplius audiat audientibus cunctis, et doctrina Patris aperuit ei aurem, quia non fuit incredulus Patri mittenti, sed neque contradicens, et opere suo docuit discere cupientes mansuetudinem laudabilemque humilitatem. Opus autem erat in eo quod factis ista docebat, dorsum suum exhibens ad flagella, et maxillas ad palmas, et faciem non avertens a confusione sputamentorum, ut nos, sicut arbitror, qui digni fueramus omnes has infamias pati, erueret ipse pro nobis patiens eas. Non enim mortuus est pro nobis ut non moriamur, sed ut pro nobis non moriamur; et alapis cæsus est pro nobis, et exspatus est, ut ne nos qui digni fueramus omnibus his, propter nostra peccata patiamur ea, sed ut pro iustitia patientes ea gratanter excipiamus. Et Paulus quidem dicit de Salvatore⁶⁵, quoniam humiliavit se factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Non enim est indecorum ei qui vult numerare in quantis se Christus humiliavit, ut dinumeret extra ea quæ Paulus exposuit dicens: Humiliavit se factus obediens usque ad palmas, usque ad confusionem sputamentorum, et flagellorum, et mortis; propter quæ omnia exaltavit eum Deus. Nec enim propter mortem solam quam pertulit propter nos, exaltavit eum, sed etiam propter palmas, et sputamenta, et cætera. Quoniam autem ad extremam injuriam accipitur sputamentorum injuria, manifestum est etiam in lege in qua scriptum est ut mulier defuncti, si noluerit frater viri ejus accipere eam, accedens ad eum qui noluit eam accipere sibi uxorem, coram senioribus exalceabit calceamentum unum ex pedibus, et exspuet in faciem ejus, et dicit: Sic facient homini qui non ædificaverit domum fratris sui⁶⁶. Non ergo avertit faciem suam Christus a confusione sputamentorum, ut magis glorificetur vultus ejus, quam fuit vultus Moysi glorificatus, tanta et tali gloria, ut comparatione glorificationis istius, vultus illius glorificatio destruat, sicut in conspectu solis lumen lucernæ destruitur, et sicut scientia quæ ex parte est, destruitur cum venerit quod perfectum est. Sed et colaphis ceciderunt sanctum Ecclesiæ caput, propter quod ipsi colaphizantur a Satana: non ut non extollantur, neque ut virtus eorum perficiatur, sed ut traditi inimico et vindici, recipiant quod fecerunt peccatum, colaphizantes Jesum. Et non contenti tantummodo exspuere in faciem ejus et colaphis eum cædere, sed adhuc et palmis eum ceciderunt, et deludentes dixerunt:

*Prophetiza nobis quis te percussit*⁶⁷. Propter quod receperunt alapam æternam, et ab omni prophetia privati sunt, percussi et castigati, et nec sic volentes recipere disciplinam, secundum quod prophetaverat hoc ipsum de eis Jeremias⁶⁸: *Flagellasti eos, et non doluerunt, et noluerunt suscipere disciplinam*. Et nunc qui injuriat unum aliquem de Ecclesia, et faciunt ei hæc, in faciem exspuunt Christi, et Christum colaphis cædentes castigant et palmis.

114. *Petrus vero sedebat foris in atrio. Et accessit ad eum una ex ancillis dicens: Et tu eras cum Jesu Galilæo? At ille negavit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis. Exeunte autem illo januam, vidit illum alia ancilla, et ait ei ibi: Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento, quia non novi hominem. Post pusillum autem accedentes qui stabant, dixerunt Petro: Vere ex illis es tu, etenim loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit devotare et jurare, quia nescio hominem. Et continuo gallus cantavit. Et rememoratus est Petrus verbi Jesu dicentis ei: Quia priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras amarissime flevit*⁶⁹. Abundantius considerantes Petri negationem, dicimus quoniam nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto⁷⁰, sicut Paulus nos docet. Et nondum erat tunc in hominibus Spiritus sanctus, quoniam Jesus nondum fuerat honorificatus, sicut dicit Joannes⁷¹. Propterea non erat possibile, neque illum talem Petrum tunc Jesum confiteri: nec tamen erat reprehendendus non confitens Jesum. Quoniam ad confitentes dicitur⁷²: *Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis*. Non autem cum sit potens Spiritus ille Patris nostri loqui in nobis, et cum in nostra sit potestate locum dare in nobis Spiritui sancto, et non diabolo, si denegaverimus, excusationem ullam habemus. Forsitan autem et quicumque est in atrio Caiaphæ principis sacerdotum, non potest confiteri Dominum Jesum, nisi fuerit egressus ex atrio ejus, et foris fuerit factus ab omni doctrina contraria Jesu. Nam qui illic sunt, Judaicas tradunt traditiones, et non secundum voluntates Scripturarum, sed secundum mandata hominum et doctrinas. Considera enim quoniam Petrus foris sedens ab Jesu segregatus, et in atrio principis constitutus, coram omnibus Jesum denegavit: et iterum vice secunda similiter non extra januam foris factus, sed volens exire, nondum autem egressus januam, denegavit. Sed et tertia vice quando qui stabant dixerunt: *Vere ex illis es*, et quando cœpit se devotare et jurare quia nescio hominem, adhuc non erat foris. Et omnes denegationes factæ sunt ei in nocte et in tenebris priusquam veniat dies, et signum diei, id est galli cantus, qui suscitavit volentes a somno. Et ut verbi gratia dicam, si post galli

⁶⁵ Philip. ii, 8. ⁶⁶ Deut. xxv, 19. ⁶⁷ Matth. xxvi, 68. ⁶⁸ v, 3. ⁶⁹ Matth. xxvi, 69 seqq. ⁷⁰ I Cor. xii, 5. ⁷¹ vii, 39. ⁷² Matth. x, 20.

cantum Petrus negasset, ut diceretur: *Nox promovit, dies autem appropinquavit, sicut in die honeste ambulemus*⁷¹, nulla excusatione dignus fuisset Petrus. Forsitan autem et omnes homines quando denegant Jesum, ita ut peccatum denegationis eorum recipiat medicinam, ante galli cantum denegare eum videntur, nondum eis nato sole justitiæ, nec appropinquante eis ortu ipsius; si autem post ortum hujusmodi solis ad animam volentes peccaverimus, postquam accepimus scientiam veritatis, jam non relinquatur nobis sacrificium pro peccato, sed terribile iudicium, et zelus ignis qui comesturus est inimicos. Et in Petro quidem tunc denegante non conveniebat dicere: *Quomodo ne putatis pejora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverint, et sanguinem testamenti communem existimaverint unde sanctificati sunt, et Spiritum gratiæ injuriaverint*⁷²? Nondum enim sanctificatus fuerat Petrus sanguine Christi qui fuerat sanguis novi testamenti, nec injuriavit Spiritum gratiæ quem a principio nec acceperat, quoniam Jesus nondum fuerat honorificatus⁷³, nec erat in hominibus Spiritus sanctus. Si autem in nobis hoc impium fuerit factum denegationis peccatum, omnia hæc dicere convenit, quoniam et in sanguine testamenti sanctificati sumus et Spiritum gratiæ suscepimus. Propterea communem putare sanguinem testamenti pretiosissimum, et injuriare Spiritum gratiæ, omnibus peccatis deterius est, ita ut nec in hoc sæculo nec in futuro remissionem possimus accipere, si Dei Filium denegemus. Quoniam ergo nobis *nox promovit, dies autem appropinquavit*⁷⁴, et signum diei galli cantus insonuit nobis, propterea usque ad sanguinem stemus contra peccatum certantes, et propter charitatem nunquam excidentem omnia sufferamus, ut cum perfectis in ea consequamur hæreditatem. Et hoc attende, quoniam ante galli cantum, et ante Spiritum sanctum, et in tempore noctis profundæ, etiamsi frequenter denegavit quis, vivere potest: quod manifestum est ex eo quod ter denegavit Petrus. Si autem post galli cantum, vel semel in quocunque periculo constitutus denegavit quis, impossibile est eum renovari in pœnitentia, ut iterum crucifigat sibi Filium Dei⁷⁵. Qui autem in hujusmodi denegationis peccato fuerit comprehensus, aspiciat illud quod scriptum est⁷⁶: *Væ his qui attrahunt peccata sua sicut funem longum, et sicut jugulorum vituli iniquitates, et non dicat: Peccata nostra in nobis sunt, et quomodo vivemus? Vivo, inquit Dominus, quoniam nolo mortem peccatoris, sed pœnitentiam*⁷⁷. Ipse autem scit Deus, de quo scriptum est⁷⁸: *Et ipse sapiens adducet super eos mala*, quæia mala adducet super denegantes et non pœnitentes, et qualia super denegantes et pœnitentes, qualia bona super eos qui nunquam denegaverunt, neque verbo coram hominibus, neque

A operibus; longe autem efficiamur a priore ancilla et altera; et ab omnibus qui stant in atrio ejus vel in janua ejus, ut ne in proximo existamus facientibus denegare eum qui fuerit juxta eis. Cognoscemus autem quæ sit ancilla principis, si intellexerimus quæ sit ancilla Dei, de qua scriptum est⁷⁹: *Ego servus tuus, et filius ancillæ tuæ*. Quæ sint autem atria principis poteris scire, si intellexeris quæ sint atria domus Domini, de quibus scriptum est⁸⁰: *Ecce nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini, qui statis in domo Domini, in atrii domus Dei nostri*. Si autem et de ancilla altera debemus aliquid dicere, ut etiam ab illa recedamus, intelligamus quod scriptum est⁸¹: *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri*. Puto primam ancillam intelligi principis facientem denegare discipulos Christi, Synagogam esse Judæorum secundum carnem, qui denegare frequenter congregant fideles. Secundam autem ancillam, congregationem gentium, qui et ipsi persequentes Christianos denegare cogebant. Tertios autem stantes in atriiis, ministros esse hæresum diversarum, qui et ipsi veritatem Christi denegare compellunt. In nocte autem non solum ter denegat Petrus, sed etiam devotat seipsum et jurat, quia nescio hominem. Et quidem tunc adhuc secundum carnem Christum sciebat, nec adhuc poterat dicere: *Et si Christum aliquando secundum carnem cognovimus, sed nunc jam non cognoscimus*⁸². Quoad signum diei non exsistebat, denegans Petrus verborum Jesu non fuit memor. Postquam autem angelus Dei clamavit ei, tunc recordatus est verborum Jesu dicentis ad se: *Antequam gallus cantet, ter me negabis*⁸³. Et quando recordatus est verbum Christi, jam non erat in atrio principis sacerdotum, nec juxta januam ejus, sed foris; alioquin **914** nequaquam plorasset. Sicut enim scriptum est, egressus foras, amarissime ploravit. Ergo et secundum Lucam⁸⁴ peccatrix mulier juxta pedes Domini pœnitens flevit, et hic Petrus egressus atrium principis, ad januam ejus plorat ex amaritudine peccati, examericans in pœnitentia fletum suum.

D 115. *Mane autem facto, consilium acceperunt omnes principes sacerdotum et seniores plebis adversus Jesum, ut eum morti traderent; et vincium eum adduxerunt et tradiderunt Pontio Pilato præsidi*⁸⁵. Qui in tenebris et nocte offendit, venia dignus est qui autem in die clara offendit, nunquam potest culpæ errorem quasi continentem se, maximo quando habens in se lucernam corporis offendit, sed incontinentiam suam. Hoc autem diximus ostendentes quoniam Christi quidem discipuli in nocte scandalizantur, secundum quod Dominus ejus prædicit: *Omnes vos scandalum patiemini in me in hac*

⁷¹ Rom. xiii, 12, 13. ⁷² Hebr. x, 29. ⁷³ Joan. vii, 39. ⁷⁴ Rom. xiii, 12. ⁷⁵ Hebr. vi, 4, 6. ⁷⁶ Isa. v, 18. ⁷⁷ Ezech. xxxiii, 10, 11. ⁷⁸ Isa. xxxi, 2. ⁷⁹ Psal. cxv, 16. ⁸⁰ Psal. cxxxiii, 1. ⁸¹ Psal. cxxii, 2. ⁸² II Cor. v, 16. ⁸³ Matth. xxvi, 34. ⁸⁴ vii, 37, 38. ⁸⁵ Matth. xxvii, 1, 2.

nocte ⁸⁶, et quia Petrus ante galli cantum ter dene-
gavit. Qui autem consilium accipiunt contra Jesum
omnes principes et seniores plebis mane facto, in
lumine peccant, id est scientes, secundum quod
scriptum est de hoc consilio, quoniam consiliati
sunt ex consensu in unum, sicut scriptum est in
Psalmis ⁸⁷, ut morti traderent Christum, putantes
per mortem extinguere ejus doctrinam et fidem
ejus apud eos qui crediderunt in eum quasi in Fi-
lium Dei. Talia autem contra eum consiliantes
principes culturæ literæ occidentis, et ministri
dânuationis seniores, alligaverunt Jesum solven-
tem a vinculis et dicentem eis qui sunt in vincu-
lis: *Exite* ⁸⁸; et compeditos solventem, atque di-
centem: *Dirumpamus vincula eorum* ⁸⁹; et qui fi-
liam Abraham alligatam a Satana decem et octo an-
nis a vinculis solverat ⁹⁰, ut jam nequaquam sit in-
clinata, quæ non poterat sursum aspicerè prius:
et alligaverunt eum volentem, et in eo quod alliga-
retur vinculis ipsis insidias dirumpentem, ut jam
non habeant principes sacerdotum et seniores Ju-
dæorum adversus homines vincula, Domino ea vi-
delicet dirumpente in se. Si quis autem exigit a me
Scripturam hæc de dirumpendis vinculis ostenden-
tem, quibus alligaverunt Jesum principes sacerdo-
tum et seniores, intelligat quod propter ipsum hoc
dicit ipse Jesus per Prophetam ⁹¹: *Dirumpamus
vincula eorum*, tanquam si dicat, principum, sacer-
dotum et seniorum, aut multo magis eorum princi-
pum qui sunt operati in eis, et regum terræ illo-
rum qui *astiterunt*, et principum qui *convenerunt in
unum adversus Dominum, et adversus Christum
ejus*; quorum et *jugum projiciamus a nobis* ⁹². Ad-
huc autem amplius te placabit ut suscipias quo-
niam etsi alligantes Jesum induxerunt qui consi-
lium fecerunt adversus eum, tamen dirupit Jesus
vincula: si intellexeris quæ scripta sunt de Sam-
sone ⁹³, qui frequenter fuit ligatus, et dirupit ali-
enigenarum vincula, quoniam Nazareus fuerat Dei
et habebat comam plenam virtutis. Si ergo ille
propter comæ virtutem quam habebat in capite,
potuit rumpere vincula alienigenarum, quibus allig-
averant eum frequenter, quanto magis Christus,
qui post tanta prodigia et virtutes quas fecit, vo-
lens tradidit se ad vincula, soporans in se divini-
tatis virtutem et acquiescens ut alligaretur, sine
dubio dirupit vincula circumdantia se? Quorum
vinculorum mysteria vincula Samsonis fuerunt.

116. *Et tradiderunt eum Pontio Pilato* ⁹⁴. Utrum
autem etiam nomina utraque præsidis habeant ali-
quam rationem convenientem dispensationi Domini
Salvatoris, non facile est sententialiter respondere.
Poterunt enim aliquem movere principalia ex qui-
bus hæc vocabula deducuntur, Pontius et Pilatus.
Utrum autem bene quis moveatur, annon, unus-
quisque potentium considerare cognoscat.

⁸⁶ Matth. xxvi, 34. ⁸⁷ Psal. ii, 2. ⁸⁸ Isa. xlix, 9. ⁸⁹ Psal. ii, 3. ⁹⁰ Luc. xiii, 16. ⁹¹ Psal. ii, 3.
⁹² ibid. 2, 3. ⁹³ Judic. xi. ⁹⁴ Matth. xxvii, 2.
xxvii, 4.

117. *Tunc videns Judas qui eum tradidit, quo-
niam damnatus est, pœnitentia ductus retulit tri-
ginta argenteos principibus sacerdotum et seniori-
bus, dicens: Peccavi quod tradiderim sanguinem
justum. At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu videris.
Et projectis argenteis in templo, recessit, et abiens
laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum
acceptis argenteis dixerunt: Non licet mittere eos
in carbonam, quia pretium sanguinis est. Con-
silio autem accepto inter se, emerunt agrum figuli
in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus
est ager ille, Acheldemach, quod est ager san-
guinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum
est quod dictum est per Jeremiam prophetam dicen-
tem: Et acceperunt triginta argenteos, pretium
B appretiatum, quod appretiarunt a filiis Israel, et
dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi
Dominus* ⁹⁵. Respondeant mihi qui de naturis quas-
dam fabulas introducunt, existimantes se dicere
vera, et non cognoscentes quod eorum opinio ini-
quitatem Creatoris accusat, qui fecit quædam quidem
vasa in honorem, non ex causa virtutis eorum
ducentia eos ad honorem; quædam autem in con-
tumeliam, non propter peccata eorum ducentia
eos ad contumeliam. Si enim perdibilis natura
erat Judas, quomodo pœnitentiam tantam suscep-
sit, ut non vinceretur cupiditate triginta argenteo-
rum, propter quam impiam proditiōis suscepit
audaciam? Si enim ad proprietatem naturarum
referunt quod est dictum ⁹⁶: *Non potest arbor mala
C bonos fructus proferre*, dicant, nisi bonitatem ali-
quam spiraret: et si non perfecte, neque sicut de-
buit conversus fecit Judas hoc ipsum quod retulit
triginta argenteos, unde est et quod dicit cognoscens
915 peccatum suum: *Peccavi tradens sanguinem
justum* ⁹⁷; nisi ex bona plantatione mentis, et ex
seminatione virtutis quæ seminata est in omni ra-
tionabili anima, quam non coluit Judas, et ideo ce-
cidit in tale peccatum. Si autem naturæ pereuntis
est aliquis hominum, sine dubio magis hujusmodi
naturæ pereuntis fuit et Judas. Quod sine dubio
fuisse videretur, si tradens sanguinem justum, aut
non retulisset pecunias condelectatus in eis, aut
auferens non dixisset, quia *peccavi tradens sangui-
nem justum*. Et si quidem post resurrectionem
Christi ex mortuis dixisset Judas quæ dixit, forsi-
tan verisimiliter erat dicendum, quoniam compulit
eum pœnitere de facto, et confiteri de suo peccato,
ipsa virtus resurrectionis ipsius. Nunc autem mox
ut vidit eum traditum esse Pilato, compunctus pœ-
nituit: forsitan autem et recordatus ea quæ fre-
quenter Jesus dixerat discipulis suis de resurrectione
sua futura. Videns igitur Judas magnitudinem faci-
noris sui, pœnituit quidem, et locutus est pœnitenti-
æ cordis, confessus est peccatum suum ex eo quod
tradiderit sanguinem justum: non autem et secun-

⁹⁵ Psal. ii, 3. ⁹⁶ Luc. xiii, 16. ⁹⁷ Psal. ii, 3.
⁹⁸ ibid. 3 et seqq. ⁹⁹ Matth. vii, 18. ¹⁰⁰ Matth.

dum scientiam pœnituit, sicut debuit pœnitere. Existimavit enim prœvenire in morte moriturum Magistrum, et occurrere ei cum anima nuda, ut confitens, deprecans, misericordiam mereretur. Propter quod ipse se judicavit, et condemnavit in eo quod sciens peccavit, et non aspexit in hoc quod dixerat Job in tantis cladibus constitutus: *Utinam possem me interficere, aut aliquem rogare ut faceret mihi hoc*; nec vidit quia non convenit servum Dei seipsum expellere de hac vita, sed expectare etiam de hoc Dei iudicium. Videamus nunc si, quod latet inultus, loci istius, Deo donante, possimus explicare quod dictum est: *Videns autem Judas qui tradidit eum, quoniam condemnatus est, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, et cœtera* ⁹⁸. Si enim scriptum fuisset post sententiam Pilati, postquam flagellis cœsum Jesum tradidit Judæis ut crucifigerent eum, quod ita fecisset Judas, nihil sine dubio hujusmodi quæreremus in eo quod dictum est: *Videns autem quia condemnatus est*. Nunc autem quomodo vidit Judas quia condemnatus est? Neque enim adhuc condemnatus fuerat Jesus, neque a Pilato interrogatus. Forsitan ergo dicit aliquis vim faciens, quoniam consideratione mentis suæ vidit exitum rei quia condemnatus est ex eo quod traditum aspexit a principibus sacerdotum et senioribus plebis. Alius autem dicit hoc modo quod scriptum est: *Videns autem Judas quia condemnatus est*, ad ipsum Judam refertur. Cum enim tradidissent Jesum principes sacerdotum et seniores plebis Pilato tunc sensit malum suum Judas, et intellexit quoniam qui talia ausus est, sine dubio iudicatus et condemnatus a Deo est. Forsitan et Satanas, qui post panem intinctum fuerat ingressus in Judam, præsto fuit ei, donec Jesus traderetur Pilato: postquam fecit quod voluit, recessit ab eo; recedente autem diabolo, intellexit et vidit quoniam tradens sanguinem justum condemnatus a Deo est, et potuit intelligere sensus ejus jam vacans et non habens diabolum operantem in se. Potuit ergo, a se recedente diabolo, capere pœnitentiam et referre triginta argenteos his qui dederant eos: et potuit dicere, recedente diabolo, quod priusquam ab eo recederet, dicere non potuisset. Nec enim adhuc implente diabolo cor ejus potuit dicere: *Peccavi tradens sanguinem justum*. Sed non hoc dicimus quoniam diabolus, recedens ab aliquo tali, jam nequaquam ei insidiatur, sed observat iterum tempus, si potuerit iterum se apponere ei; et postquam cognoverit secundum peccatum suum quis, observat etiam tertiæ deceptionis locum in eo diabolus. Si autem opus est et exemplis uti, videamus in Epistola ad Corinthios prima ⁹⁹, cum qui uxorem habuit patris: nec enim in hujusmodi malo sine magno opere diaboli potuit esse. De quo malo pœnituit, sicut Scriptura ipsa testatur ¹, et tristatus est tristitiam secundum Deum, tristitiam quæ pœni-

tentiam in salutem stabilem operatur; sed postquam suscepit hujusmodi tristitiam, apposuit iterum se ei diabolus, volens ipsam tristitiam ejus supra modum exaggerare, ut jam non esset secundum Deum, sed ut abundantior facta absorberet tristitiam supra mensuram et ultra quam tristari deberet, et sic eum absorberet Satanas in abundantiori tristitia. Quod præcognoscens Apostolus, consilium Corinthiis dat ut confirmet charitatem in eum, dicens hujusmodi causam: *Ut ne, inquit, abundantiori tristitia absorbeatur qui hujusmodi est* ². Non enim versutias ejus ignoramus. Similiter aliquid factum est in Juda qui tradidit Jesum; et secundum similitudinem illius tristitiæ quæ pœnitentiam in salutem stabilem operatur, tristatus et ipse, postquam pœnitentia ductus est, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum dicens: *Peccavi tradens sanguinem justum* ³: quod ipsum pœnitentiæ erat, et tristitiæ salutaris. Sed quia nunquam servavit cor suum, neque sapienter tristatus est, sed suscepit abundantiore tristitiam a diabolo sibi submissam, qui voluit eum absorbere in abundantiori tristitia, ideo referens argenteos illos in templum, abiens laqueo se suspendit. Si enim postquam retulit pecuniam, et confessus est se peccasse eo quod tradidit sanguinem justum, non abiens laqueo se suspendisset, sed locum pœnitentiæ requisivisset, et tempus pœnitentiæ observasset, forsitan et invenisset eum qui dixit ⁴: *Vivo ego, quoniam* **916** *nolo mortem peccatoris, sicut pœnitentiam ejus*. Ego autem existimo quoniam et majus aliquid de Salvatore intelligens Judas, non alibi projecit triginta argenteos nisi in templum, ubi sciebat Dominum eiecisse de templo oves et boves, et dixisse venditoribus columbarum: *Tollite hæc hinc, et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis* ⁵. Satis ergo desperans ex se quod intellexit magnitudinem sui peccati, jactans argenteos illos in templum, abiit et laqueo se suspendit. Accipientes autem argenteos illos, voluerunt aliquid legitimum observare, et non mittere eos in corbonam, ubi data populi propter necessitates pauperum congregabantur: sanguinis enim pretium impium existimabant mittere in corbonam. Propter quod consilium accipientes, comparaverunt ex pecunia illa agrum figuli et operantis lutum. Videbant enim quoniam circa mortuos magis eam pecuniam conveniebat expendi, et circa locum mortuorum et sepulturæ, quoniam pretium sanguinis erat, quam in corbona aut in aliqua necessitate honesta. Sed quia et inter loca mortuorum differentie sunt: quoniam multi quidem secundum votum optabiliter sepeliuntur in monumentis suis paternis, quidam autem propter quasdam calamitates frequenter in peregrinis monumentis sepeliuntur; ideo accipientes pretium sanguinis Jesu, usi sunt ea ad comparisonem agri figuli alicujus, ut in eo peregrini mortui sepeliantur, non secundum votum,

⁹⁸ ibid. 3. ⁹⁹ v. 1. ¹ II Cor. vii, 9, 10. ² II Cor. ii, 7. ³ Matth. xxvii, 4. ⁴ Ezech. xxxiii, 14.

⁵ Joan ii, 16.

sed secundum casum aliquem contrarium hoc promerentes. Si autem et peregrinos spiritaliter intelligere convenit, peregrinos dicimus esse qui usque ad finem extranei sunt a Deo et peregrini testamentorum ejus. Tales igitur peregrini hujusmodi habent finem, ut in agro figuli sepeliantur, qui pretio sanguinis est comparatus. Nam justus est qui dicit: Consepulti sumus Christo in novo monumento quod excisum habetur in petra, in monumento dolato, ubi nondum quisquam mortuorum positus est.⁶ Qui autem usque ad finem peregrini sunt a Christo et alieni a Deo, dicent sine dubio consequenter: Consepulti sumus peregrinis in agro figuli operantis lutum, qui pretio sanguinis est comparatus, et sumus in agro qui ager sanguinis nominatur. Sed quoniam quod post hæc dicit evangelista: *Tunc impletum est quod dictum fuerat per Jeremiam prophetam dicentem*, etc.⁷, inter ea quæ scripta sunt, non invenitur hoc Jeremias alicubi prophetasse in libris suis, qui vel in Ecclesiis leguntur, vel apud Judæos referuntur; si quis autem potest scire, ostendat ubi sit scriptum; si suspicor aut errorem esse Scripturæ, et pro Zacharia positum Jeremiam, aut esse aliquam secretam Jeremiæ scripturam in qua scribitur. Talis est autem textus apud Zachariam⁸ prophetam. *Et dicam ad eos: Si bonum est in conspectu vestro, date mercedem meam, aut ubnegate; et statuerunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Depone eos in fornacem, et vide si probum est, sicut probatus sum pro eis. Et accepit triginta argenteos, et misit eos in domum Domini in fornacem.* Si autem hæc dicens aliquis existimat se offendere, videat ne alicubi in secretis Jeremiæ hoc prophetatur, sciens quoniam et Apostolus scripturas quasdam secretorum profert, sicut dicit alicubi⁹: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit; in nullo enim regulari libro hoc positum invenitur, nisi in secretis Eliæ prophetæ.* Item quod ait¹⁰: *Sicut Jannes et Mambres resisterunt Moyse*, non invenitur in publicis scripturis, sed in libro secreto, qui superscribitur *Jannes et Mambres liber*. Unde ausi sunt quidam Epistolam ad Timotheum repellere, quasi habentem in se textum alicujus secreti, sed non potuerunt. Primam autem Epistolam ad Corinthios, propter hoc aliquem refutasse quasi adulterinam, ad aures meas nunquam pervenit.

118. *Jesus autem stetit ante præsidem. Et interrogavit eum præses, dicens: Tu es rex Judæorum? Dixit ei Jesus: Tu dicis*¹¹. Vere Jesus non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo¹². Et non semel, sed frequenter pro omnibus seipsum humiliavit. Et nunc ergo judex totius creaturæ constitutus a Patre, Rege regum et Domino dominorum, vide in quantum se humiliavit ut acquiesceret stare ante judicem tunc terræ Judææ, et vocatus interrogatus est interrogationem, quam forsitan deridens aut

dubitans Pilatus interrogavit dicens: *Tu es rex Judæorum?* Ad quam interrogationem quod putavit esse condecens respondit, dicens: *Tu dicis*. Et a principe quidem sacerdotum adjuratus ut diceret si ipse est Christus Filius Dei, respondit: *Tu dixisti*; a Pilato autem interrogatus: *Tu es rex Judæorum?* respondit: *Tu dicis*. Vide interrogationes, nisi illa quidem interrogatio: *Si tu es Christus Filius Dei*, Judaicæ conveniebat personæ; Romano autem judici dicenti interrogatorie, jam non: *Tu es Christus*, sed: *Tu es rex Judæorum?* Qui autem caute considerat ipsos apices evangelicorum sermonum, videbit quoniam princeps quidem sacerdotum dubitanter dixit: *Si tu es Christus Filius Dei*. Si enim syllaba dubitationem interrogationis ostendit. Pilatus autem pronuntiative: *Tu es rex Judæorum?* Quoniam autem pronuntiative hoc dixit Pilatus, illud quoque confirmat quod etiam alibi superscribit in titulo, *Rex Judæorum*, in tribus linguis, Hebraice, Græce, et Latine, ut Hebræi, et Græci, et Romani cognoscerent, quoniam et Pilatus sciel at eum regem Judæorum esse. Propter quod apparet eum qua reverentia requirebat de Jesu, et provocabat **917** populum ut Jesum magis ad dimittendum peterent quam Barabbam. Reverentiæ autem Pilati illud etiam fuit signum, quod lavans manus suas dixit: *Innocens ego sum a sanguine hujus: vos videritis*¹³. Quod autem dixit ad principem sacerdotum: *Tu dixisti*, dubitationem ejus oblique arguens convincit. Et quod ait Pilato: *Tu dicis*, sententiam ejus pronuntiantis confirmat. Marcus autem pro: *Si tu es Christus Filius Dei*, sic scribit¹⁴: *Tu es Filius Benedicti?* Forsitan aut illud quod simpliciter scriptum est, aut hoc quod dubitanter, nescio si non mendosa habeant exemplaria, cum debuissent ambo æqualiter dicere: *Si tu es*, aut: *Tu es*.

119. *Et cum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus plebis, nihil respondebat. Tunc dixit ei Pilatus: Non audis quanta adversus te dicunt testimonia? Et non respondit ei ullum verbum, ita ut miraretur præses vehementer*¹⁵. Judaicæ litteræ occidentis ministri et seniores, filii sunt eorum sacerdotum et seniorum qui accusaverunt Jesum, accusationem eorum usque nunc suscipientes, et accusantes Jesum. Propterea permanente eis ipso peccato, et præveniente eos semel ira, usque in finem adhuc patiuntur operadores. Ipsi, derelicti cum populo universo sicut tabernaculum in cucumerario, et sicut civitas quæ expugnatur¹⁶. Accusatus autem Jesus, sicut tunc nihil respondit, sic et modo adversus accusationes istorum sacerdotum et seniorum nihil respondit. Tacet enim eis Verbum Dei, et jam non audiunt verbum Dei, sicut aliquando factum fuerat ad prophetas, et in consummatione sæculorum caro factus est, et habitavit in nobis.

⁶ Rom. vi, 4; Joan. xix, 41. ⁷ Matth. xxvii, 9. ⁸ xi, 12 et seqq. ⁹ I Cor. ii, 9. ¹⁰ II Tim. iii, 8. ¹¹ Matth. xxvii, 11. ¹² Philip. ii, 6. ¹³ Matth. xxvii, 24. ¹⁴ xiv, 61. ¹⁵ Matth. xxvii, 12-14. ¹⁶ Isa. i, 8.

Et non solis principibus sacerdotum et senioribus A
 olebis falsa accusantibus non respondit, sed neque
 Pilato, quoniam volebat eum audire defendentem
 se contra accusationes eorum mendaces. Quando
 enim dixit ei Pilatus post accusationes principum
 sacerdotum et seniorum : *Non audis quanta te ac-*
cusant ¹⁷? neque ipsi respondit. Nec enim erat
 dignum respondere vel dubitanti utrum debeat ad-
 versus accusationes eorum falsas respondere. Hoc
 diximus non oblitum quod dictum est de Pilato, quia
 vel momentum aliquod benignum erga Christum
 habebat. Hoc enim verum esse de Pilato ex omni
 narratione ejus ostenditur. Non autem dicere quis
 audebit, quoniam permanens et firmum erat in co-
 de Christo iudicium. Trahebatur enim et ad con-
 traria : propterea et nunc trahenti ad deteriorem B
 opinionem Dominus non respondit, contemptis om-
 nibus quæ dicta fuerant in accusationem ipsius.
 Miratus est autem Pilatus constantiam ejus ; forsitan
 sciens quomodo idoneus esset pronuntiare et
 remittere crimen, miratus est videns eum in tran-
 quilla et quieta sapientiæ gravitate, et inturbabili
 eum iudicio stare, in quo ad mortem periclitari
 existimabatur ab his qui fuerant ibi, et fortior erat
 humana natura, et omni ejus infirmitate volente
 obtundere virtutem spiritus ejus, non autem præ-
 valente facere hoc. Quod autem scriptum est, non
 solum mirari Pilatum, sed etiam valde mirari, mo-
 vet me ut existimem, quoniam dignum ei videbatur
 magno miraculo, ut exhibitus ad criminale iudicium C
 Christus inturbabilis maneret, et staret ante mor-
 tem quæ apud omnes homines terribilis existimatur.

120. *Per diem autem solemnem consueverat præses
 dimittere populo unum vinctum quem voluissent* ¹⁸.
 Non mireris si adhuc primordium habens Romanus
 principatus in eis, et noviter Judæis jugum susci-
 piuntibus Romanorum, quia donatum erat Judæis
 ut in solemnitate paschali peterent unum quem vo-
 luissent, quamvis mille homicidiis obnoxius vide-
 retur. Sic enim quasdam gratias præstant gentes eis
 quos subijciunt sibi, donec confirmetur super eos
 jugum ipsorum. Tamen consuetudo hæc absolvendi
 vincti fuit aliquando et apud Judæos. Nam cum
 Saul decrevisset ut ne quis acciperet cibum, Jona-
 thas autem favum mellis gustasset contra regis de-
 cretum, invenit obnoxium Jonatham, et quamvis
 filium constitutum, tamen propter aliquod jura-
 mentum suum decreverat interficere eum : sed non
 interfecit, omni populo Israel interveniente, et pe-
 tente eum ad vitam ¹⁹. Sed quod Pilatus dimisit
 unum vinctum populo, vel Saul secundum petiti-
 onem populi quod dimisit Jonatham, non est mirum;
 sub culpa enim erat amborum petentium vitam,
 quoniam Judæi semper obnoxii erant. Sed illud
 queramus si tale aliquid fiat et in iudicio Dei, et
 omnis Ecclesia petere possit aliquem peccatorum

ut solvatur a condemnatione peccati, maxime autem
 si quando habeat perditionis cætera opera, ad be-
 nefaciendum autem Ecclesiæ impiger sit. Tales
 enim invenies sæpe in potentibus constitutos, alias
 quidem peccatores, tamen pro Christianis, quantum
 possibile eis est, multa agentes. Adduceres autem
 magis ad requirendum talia, si rationem habet ido-
 neam quod etiam Israel pro vita Nabuchodonosor
 et Balthasar filii ejus Deum orabat ²⁰. Sed hoc si
 videtur alicui dignum requisitione, requiret. Quod
 autem manifestum est, omnes curare tentemus, ut
 ex potentibus inveniamur esse, et in ordine eorum
 qui bene vixerunt, magis quam ex illis pro quibus
 petitur quasi pro hominibus malis. Nam etsi conce-
 datur aliquis peccator ad preces Ecclesiæ, non ta-
 men justum esse gloriam et beatitudinem consequi
 eum qui hujusmodi est, sufficit enim quod a poena
 dimittitur. Arbitror autem propter istum diem
 festum Judæorum in quo Barabbas ad vitam electus
 est, Christus autem neglectus, **918** Dominum
 dicere per prophetam ²¹ : *Jejunia, et ferias, et dies
 festos vestros odit anima mea* ; et quia magis solem-
 nitatem agere voluerunt cum latrone dimisso quam
 cum Jesu. Verbi gratia dicam : Si egissent solemni-
 tatem recte sicut Josias, aut aliquis similis ei, et
 data eis fuisset quem vellent petendi licentia, sine
 dubio Jesum postulassent, Barabbam autem con-
 demnassent. Nos autem oremus ut festum diem
 colentes, non in fermento veteri, neque in fermento
 malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et
 veritatis ²², Barabbam quidem condemnare, Jesum
 autem ab omnibus vinculis liberum accipere nobis
 mercamur in regem et Dominum. Et quoad hæc
 facimus, non convertuntur dies festi nostri in lu-
 ctum, neque cantica nostra in lamentationem, sed
 erunt in nobis solemnitates veræ, solemnitates Dei.

121. *Habebat autem tunc vinctum insignem, qui
 dicebatur Barabbas. Congregatis ergo eis, dixit eis
 Pilatus : Quem vultis dimittam vobis, Jesum
 Barabbam, an Jesum qui dicitur Christus? Scie-
 bat enim quod per invidiam tradiderunt eum* ²³.
 In multis exemplaribus non continetur quod Ba-
 rabbas etiam Jesus dicebatur, et forsitan recte,
 ut ne nomen Jesu conveniat alicui iniquorum. D
 In tanta enim multitudine Scripturarum nemi-
 nem scimus Jesum peccatorem, sicut in aliis no-
 minibus invenimus iustorum, et ejusdem nominis
 inveniantur esse etiam iniqui, ut puta, Judas apo-
 stolus Zelotes, et Judas patriarcha, item et Macha-
 bæus Judas, omnes laudabiles : sed Judas proditor.
 Et in Genesiveniuntur ejusdem nominis esse
 filii Seth, et filii Cain, sicut Enoch, et Lamech, et
 Mathusalem : non autem conveniebat esse tale ali-
 quid et in nomine Jesu. Et puto quod in hæresibus
 tale aliquid superadditum est, ut habeant aliqua
 convenientia dicere fabulis suis, de similitudine no-

¹⁷ Marc. xv, 4. ¹⁸ Matth. xxvii, 15. ¹⁹ I Reg. xiv. ²⁰ Baruc. i. ²¹ Isa. i, 14. ²² I Cor. v, 8.
²³ Matth. xxvii, 16 et seqq.

minis Jesu et Barabbæ. Existimo enim in istis, ve-
rum aliquod mysterium demonstrari, ut Barabbas
quidem constitutus sit ad seditionem, et bella, et
homicidia faciendâ animabus hominum; Jesus au-
tem quasi Filius Dei, et pax constitutus, et Ver-
bum, et Sapientia, ad omnia bona. Hi ergo duo
cum sint vincti in rebus humanis et corporibus,
populus ille sibi postulavit absolvi Barabbam :
propter quem non cessat gens illa habens seditio-
nes, et homicidia, et latrocinia, secundum quosdam
gentis suæ in rebus quæ foris habentur; secundum
omnes autem Judæos qui non credunt Jesum, intus
in anima. Ubi enim non est Jesus, illic seditiones,
et lites, et prælia sunt. Ubi autem est Jesus, ut
dicere possint : *Si autem Christus in nobis, corpus*
videm mortuum propter peccatum, spiritus autem
*vita propter justitiam*²⁵ : ibi sunt omnia simul bona,
et innumerabiles divitiæ spiritalis in manibus ejus,
et pax. *Ipsa est enim pax nostra qui fecit utraque*
*unum*²⁶. Et si quis videat contrariam illam opera-
tionem, cognoscet quoniam ipse est in omnibus
vinctus insignis Barabbas, quem sibi solvi deside-
rant, non solum tunc peccans Israel secundum
carnem, sed et omnes qui eis similes sunt, vel in
dogmate, vel in vita. Quicumque ergo mala agit,
solutus est in corpore ejus Barabbas, Christus au-
tem vinctus. Qui autem bona agit, Christus ei so-
lutus est, Barabbas autem vinctus.

122. *Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum*
uxor ejus dicens : Nihil sit tibi, et justo illi. Multa
*enim passa sum hodie per visum propter eum*²⁷. Et
Jesus quidem per invidiam traditus erat, et ita per
invidiam manifestam, ut etiam Pilatus eam non
ignoraret. Volunt autem evangelistæ non præterire
rem divinæ providentiæ laudem Dei continentem,
qui voluit per visum convertere Pilati uxorem, ut,
quantum ad se, vetaret virum suum ut ne audeat
contra Jesum proferte sententiam. Et visum quid-
em non exposuit Matthæus, tantum autem dixit
quia multa passa erat per visum propter Jesum. Et
ideo per visum passa est ne amplius pateretur :
ut beatam fuisse dicamus Pilati uxorem, quæ per
visum passa est multa propter Jesum, et recepit
per visum quod erat passura. Ex quo audebit quis
dicere quoniam melius est recipere aliquem mala
in visu quam recipere in vita. Quis enim non eli-
gat per visum mala sua recipere in vita sua, nisi
forte talia mereatur ut expediat ei acriora recipere
in vita sua potius quam recipere leviora in visu?
Consolatur enim et requiescit in sinibus Abrahæ²⁷
qui recepit mala in vita sua, et non hæc mala quæ
recepit in visu suo; secundum quod et consolatio-
nem habebit. Utrum autem et initium habeat con-
versionis ad Deum ex eo quod multa propter Jesum
fuerat passa per visum, Deus scit : tamen contine-
tur etiam hoc in Scripturis quibusdam non publi-

cis. Et vide quia justum appellavit Jesum uxor
Pilati, ne forte mysterium sit hæc uxor Pilati Ec-
clesiæ ex gentibus, quæ aliquando quidem regebat-
tur a Pilato, nunc autem jam non est sub eo pro-
pter fidem suam in Christo.

123. *Principes autem sacerdotum et seniores per-*
suaserunt populo ut peterent Barabbam, Jesum vero
perderent. Respondens autem præses dixit illis :
Quem vultis de duobus dimittam vobis? At illi dixe-
*runt : Barabbam*²⁸. Et est videre usque nunc quo-
modo populus Judæorum a senioribus suis et Ju-
daicæ culturæ doctoribus suadet et excitatur ad-
versus Jesum ut perdant eum, quantum ad se, et
habeant Barabbam solutum. Credunt enim turbæ
principibus et sacerdotibus suis. Plerumque et præ-
ses quidem dicit ad populum : *Quem vultis ex duo-*
*bus dimittam vobis*²⁹? Turbæ autem, quasi veræ
turbæ et multæ, quæ spatiosam 919 et perducentem
ad perditionem ambulant viam, petierunt Ba-
rabbam solvi, volentes eum sibi habere solutum.

124. *Dicit eis Pilatus : Quid ergo faciam de Jesu*
qui dicitur Christus? Dicant omnes : Crucifigatur,
*et cætera*³⁰. Volens eis pudorem tantæ iniquitatis
incutere Pilatus, dicit eis : *Quid ergo faciam de*
Jesu qui dicitur Christus? Non solum autem, sed et
mensuram colligere volens impietatis eorum. Illi
autem, nec hoc erubescens quod Pilatus Jesum
Christum esse confitebatur, nec modum impietatis
servantes, dixerunt omnes : *Crucifigatur*. Et si qui-
dem Barabbam petissent dimittere, non autem
econtra et Christum postulassent ad crucem, ut-
puta, Barabbam quidem petissent absolvi, hunc
autem non petissent crucifigi, sed in potestate di-
misissent Pilati ut faceret de eo quod vellet, adhuc
magnæ esset impietatis quod, relicto justo, homi-
cidam petissent: nunc autem multiplicaverunt impi-
etatis suæ mensuram, non solum homicidam po-
stulantes ad vitam, sed etiam justum ad mor-
tem et ad mortem turpissimam crucis. Adhuc
autem permanens in eo ipso quod confundere
eos volebat, ut vel confusi ad electionem ju-
sti venirent, etsi non ex judicio cordis, dicit eis :
*Quid enim male fecit*³¹? Contra hoc nihil habentes
quod responderent, amplius clamaverunt, non de-
ponentes, sed augentes iram, aimositatem, bla-
sphemiam, et dixerunt : *Crucifigatur*³². Pilatus au-
tem, videns quod nihil proficeret, Judaico usus est
more, volens eos de Christi innocentia non solum
verbis, sed etiam ipso facto placare si voluerint, si
autem noluerint, condemnare, faciens non secun-
dum aliquam consuetudinem Romanorum. Accepit
enim aquam in conspectu omnium, et lavans ma-
nus suas dixit : *Innocens ego sum a sanguine hu-*
*jus; vos videritis*³². Et ipse quidem se lavit, illi
autem non solum se mundare noluerunt a san-
guine Christi, sed etiam super se susceperunt di-

²⁵ Rom. viii, 10. ²⁶ Ephes. ii, 14. ²⁷ Matth. xxvii, 19. ²⁸ Luc. xvi, 22, 25. ²⁹ Matth. xxvii, 20
et seqq. ³⁰ ibid. 21. ³¹ ibid. 22. ³² ibid. 23. ³³ ibid. ³⁴ ibid. 24.

centes: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros*³⁵. Propter hoc rei facti sunt non solum in sanguine prophetarum, sed implentes mensuram patrum suorum, facti sunt rei in sanguine Christi, ut audiant Deum sibi dicentem³⁶: *Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis; manus enim vestrae sanguine plenae sunt*. Propterea sanguis Jesu non solum super eos factus est qui tunc fuerunt, verum etiam super omnes generationes Judaeorum post sequentes usque ad consummationem. Propterea usque nunc domus eorum derelicta est eis deserta. Pilatus autem oblitus verborum suorum honorum quibus caeperat defendere innocentiam Christi, declinans ad malum, non solum tradidit Jesum, sed etiam flagellis caesum tradidit ut crucigerent eum.

125. *Tunc milites praesidis susceperunt Jesum in praetorium, et congregaverunt ad eum totam cohortem, et induerunt eum chlamydem coccineam, et purpuram circumdederunt ei, et coronam de spinis posuerunt super caput ejus, et arundinem in dextera ejus, et adgeniculantes se, deludebant eum dicentes: Ave, rex Judaeorum*³⁶. Verisimile est, ut in primordiis tunc noviter erecti imperatoris, milites, nondum disciplinae ordinem conservantes decentem, extra consuetudinem disciplinae quae nunc est, facerent in Salvatorem, quando accipientes eum in praetorium congregaverunt totam cohortem, et fecerunt quae fecisse dicuntur, lusum sibi Jesum facientes, propter quod nominatus fuerat rex Judaeorum. Ego autem puto milites fecisse, operantibus in se invisibilibus regibus, et principibus saeculi hujus, qui astiterunt et convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus³⁷, ut videatur illa delusio eorum potius fuisse quam hominum; eorum autem qui non cognoverunt in illa dispensatione sapientiam Dei: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum majestatis crucifixissent*³⁸. Ergo cohors illa mysterium erat militiae alienius malignae. Et exspoliaverunt eum vestimenta ejus quae desursum habebat, tunicam inconsutilem, et stolam; haec enim vestimenta ejus talia describit Joannes: et induerunt eum deludentes propter nomen ejus regale, coccineam chlamydem, non intelligentes quod agunt. Illa autem coccinea chlamys mysterium erat coccei signi quod scriptum est in Jesu Nave³⁹, quod ad salutem suam habuit illa Raab, et in Genesi⁴⁰ quod factum est in uno filiorum Thamar ad matrem nascentis, ut coccum alligaretur in signo future passionis Christi. Ergo et nunc suscipiens Dominus coccineam chlamydem, in se sanguinem mundi suscepit, et in spinea illa corona suscepit spinas peccatorum nostrorum intextas in capite suo. Et de chlamyde scriptum est quoniam denuo spoliaverunt eum chlamydem coccineam; de corona autem spinea nihil tale evangelistae scripserunt, propterea

A quod et nos quærere voluerunt exitum rei de corona spinea semel imposita et nunquam detracta. Ego igitur arbitror quoniam spinea illa corona consumpta est a capite Jesu, ut jam non sint spine nostrae antiquae, postquam semel eas a nobis abstulit Jesus super venerabile caput suum. Si autem et de calamo quem posuerunt in dextera ejus, aliquid dicere convenit, hujusmodi dicimus rationem. Calamus ergo ille mysterium fuit sceptri vani et fragilis super quem incumbebamus omnes priusquam crederemus sceptrum maligni. Confidebamus enim in virga calamina Aegypti, vel Babylonis, vel cujuscunque regni contrarii contra regnum Dei, et accepit calamum illum et virgam fragilis regni de manibus nostris, ut triumphet eum, 920 et coaterat in ligno crucis; et pro calamo illo priori super quem prius recumbebamus, dedit nobis sceptrum regni caelestis, et virgam de qua scriptum est⁴¹: *Virga aequitatis, virga regni tui*; et virgam quae corripit eos qui opus habent correptione, de qua dicit Apostolus⁴²: *Quid vultis? in virga veniam ad vos?* Dedit nobis et baculum ut celebremus Pascha, secundum quod scriptum est⁴³: *Baculi vestri in manibus vestris sint*; ut celebremus Pascha deponentes virgam calami eam quam habebamus priusquam celebraremus Domini Pascha. Percutiunt autem cum hoc fragili et vano calamo caput Jesu venerabile, quoniam et semper regnum illud contrarium conviciat et verberat Deum Patrem, caput Domini Salvatoris. Et in his omnibus unigenita virtus nocita non est, sicut nec passa est aliquid, facta pro nobis maledictum, cum naturaliter benedictio esset: sed cum benedictio esset, consumpsit, et absolvit, et dissipavit omnem maledictionem humanam.

126. *Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenaeum, nomine Simonem: hunc angariaverunt ut tolleret crucem ejus*⁴⁴. Sicut enim secundum tres evangelistas tentatur a diabolo Jesus: secundum Joannem autem, qui spiritalis naturae ejus fecit sermonem, non tentatur: nec enim tentatur veritas, et vita, et resurrectio, et lumen verum: sed tentatur secundum hominem quem susceperat unigenitus Deus; sic secundum Joannem quidem Salvator, imponentibus eis qui susceperunt eum, crucem suam portans egressus est in locum qui dicitur Calvariae locus, secundum reliquos autem sibi eam non portat. Exeuntes enim qui ducebant eum ad crucifigendum, invenerunt quemdam Cyrenaeum, nomine Simonem, quem angariaverunt ut acciperet crucem Christi. Non autem solum Salvatorem conveniebat accipere crucem suam, sed et nos conveniebat portare eam, salutarem nobis angariam adimplentes. Nec iterum autem sic prodificandi fueramus crucem ejus accipientes, quantum modo prodificamur a cruce ejus, cum et ipse sibi accipiat eam et portet. Quæres si, secundum textum, utrumque est

³⁵ Matth. xxvii, 25. ³⁶ Isa. i, 15. ³⁷ Matth. xxvii, 27 et seqq. ³⁸ Psal. ii, 2. ³⁹ I Cor. ii, 8. ⁴⁰ Jos. ii. ⁴¹ Gen. xxxviii, 27. ⁴² Psal. xlii, 7. ⁴³ I Cor. iv, 21. ⁴⁴ Exod. xii, 11. ⁴⁵ Matth. xxvii, 52

factum, et non dissonant sibi evangelistæ ab invicem, et quid eorum prius est factum: utrum enim qui susceperunt Jesum ad crucifigendum et imponentes ei crucem, ut portans eam exeat in locum Calvariæ, hoc primum fecerunt antequam angariarent Simonem Cyrenæum: aut egressi quidem angariaverunt Simonem, facti autem ad locum in quo eum fuerunt suspensuri, posuerunt crucem ei ipsi ut ipse eam portaret. Et qui potest discutere, quærat discutiens in utroque, ut inveniat utrum finem portandæ crucis accepit, aut magis Cyrenæus Simon, non fortuito angariatus, sed secundum aliquam de eo præscientiam Dei, secundum dispositionem Dei ductus ad hoc ut evangelica Scriptura dignus inveniretur, et ministerio crucis Christi, in qua mundus crucifigitur sanctis, et sancti mundo. Quidam autem et moraliter exponere voluerunt hunc ipsum Simonem Cyrenæum, ex eo quod de Pentapoli esset Cyrenes secundum Libyam⁴⁴, accipientes occasionem de sensibus quinque ut dicant, quasi quinque sensus portaverunt dispensationis illius crucem. Simon autem interpretatur *obedientia*. Cui autem magis conveniebat ut crucem Christi portaret nisi obedientiæ? aut, sicut secundus Liæ filius vocatur, Simeoni? Dupliciter enim apud Græcos nominatur et patriarcha, et Petrus, secundum proprietatem Hebraici sermonis, ut conveniat ei qui ita vocatur, ut et Simon dicatur et Simeon, quoniam iisdem litteris scribunt Hebræi et Simeonis nomen et Simonis. Locus autem Calvariæ dicitur non qualemcunque dispensationem habere, ut illic qui pro hominibus moriturus fuerat, moreretur. Venit enim ad me traditio quædam talis (89), quod corpus Adæ primi hominis ibi sepultum est ubi crucifixus est Christus, ut sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes vivificentur⁴⁵: ut in loco illo qui dicitur Calvariæ locus, id est *locus capiti*, caput humani generis resurrectionem inveniat cum populo universo per resurrectionem Domini Salvatoris, qui ibi passus est, et resurrexit. Inconveniens enim erat ut cum multi ex eo nati remissionem acciperent peccatorum, et beneficium resurrectionis consequerentur, non magis ipse Pater omnium hominum hujusmodi gratiam consequeretur.

127. *Et dederunt ei acetum bibere felle mistum. Et cum gustasset, noluit bibere*⁴⁷. Sufficiebat enim nobis ut tantum gustaret pro nobis, sicut mortem tridui temporis non longiorem, sic et acetum felle permistum. Aliud autem vinum non mistum cum felle nec cum aliquo contrario, accepit et bibit, et

A gratias agens, discipulis dedit, et promisit se bibiturum novum ipsum in regno Dei.

128. *Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt sibi vestimenta ejus, sortem mittentes: et sedentes servabant eum*⁴⁸. Et sunt usque nunc qui ipsum quidem non habentes, vestimenta autem, id est verba in Scripturis posita habent, nec ipsa ad plenum, sed ex parte, nihilominus hoc ipsum propheta dicente mysterium quod nunc est impletum. Utrum autem conscissum est aliquod vestimentorum ejus in illa 921 partitione, an mansit unumquodque eorum integrum sicut fuit, et qualia illa vestimenta fuerunt, non legimus apud tres evangelistas: apud Joannem autem didicimus quod milites postquam crucifixerunt Christum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem. Tunicam autem, quoniam erat non consutilis, sed a sursum textilis per totum, dixerunt ad invicem: *Non conscindamus eam, sed sortiamur de ea*⁴⁹. Non ergo omnes acceperunt eam, sed qui sortitus est. Disputans autem aliquis de differentia eorum qui vestimenta Domini habent, inveniet sine dubio qui in dogmatibus suis, etsi non habent ipsum, tunicam tamen desursum textilem per totum habent: alii autem nec ipsam, sed aliquam particulam vestimenti ejus. Et hoc considera quod, secundum Matthæum⁵⁰ quidem, Jesus accipiens acetum cum felle permistum gustavit, et noluit bibere; secundum Marcum autem⁵¹, cum daretur ei myrrhatum vinum, non accepit.

129. *Et sedentes servabant eum ibi*⁵². Et milites quidem servabant corpus, submissi a principibus sacerdotum, quasi furandum a discipulis ejus si non servaretur; dispensatio autem resuscitavit eum, et testes resurrectionis ejus esse fecit non duos tantum, aut tres, sed multo plures. Visus est enim Cephæ, postea illis undecim, deinde apparuit amplius quam quingentis fratribus, novissime autem omnium Paulo⁵³. Et non erat modicum signum resurrectionis ejus quod a tantis est visus, his qui susceperunt periculum ut prædicent eum viventem in populis qui petierant eum ad crucem. Et nunc novi principes sacerdotum, videlicet illi principum illorum, verbum veritatis positum in Scripturis crucifigunt falsis expositionibus suis, et occidunt mendacis; verbum autem veritatis, quia apud illos quidem occiditur, vivit autem in sua natura, semper invenit, et eligit sibi vasa in quibus resurgat, et vivat, et adhuc confundat suos interfectores, multis testimoniis vivere demonstratum.

⁴⁴ Cf. Act. 11, 10. ⁴⁵ 1 Cor. xv, 22. ⁴⁶ Matth. xxvii, 34. ⁴⁷ ibid. 35, 36. ⁴⁸ Joan. xix, 24. ⁴⁹ Matth. xxvii, 34. ⁵⁰ Marc. xv, 25. ⁵¹ Matth. xxvii, 36. ⁵² 1 Cor. xv, 5-7.

(89) *Venit ad me traditio quædam talis*, etc. In Caten. ms. Græca verba hæc exstant: Περὶ τοῦ Κρανίου τόπου ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ὅτι Ἑβραῖοι παραδιδόασιν, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ ἐκεῖ τέθαπται ἕνα ἔπει ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσι, πάλιν ἐν τῷ

Χριστῷ πάντες ζωοποιεῖθῃσι. *De Calvariæ loco per- venit ad nos traditio Hebræorum, corpus Adam esse ibi sepultum, ut sicut in Adam omnes moriuntur, rursus in Christo omnes vivificentur.*

150. *Et imposuerunt super caput ejus causam ejus scriptam: Hic est Jesus, rex Judæorum* ⁶⁴. Sive occasione, sive veritate, Christus rex pronuntiat, et omnia littera regnum ejus testatur, sive Græcorum, sive Romanorum, sive Hebraicorum, et pro corona super caput ejus scriptum: *Hic est Jesus, rex Judæorum*. Et cum nulla invenitur causa alia mortis ejus, nec enim erat, hæc habetur sola: Rex fuit Judæorum; de qua locutus est, dicens ⁶⁵: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus*. Et princeps quidem sacerdotum secundum litteram legis portabat in capite suo formam signi, et sanctificationem Domini scriptam in metallo: verus autem princeps sacerdotum et rex Jesus in cruce quidem habet scriptum: *Hic est rex Judæorum*, ascendens autem ad Patrem, et suscipiens Patrem in se pro litteris et pro nomine habet qui nominatur, et habet eum coronam, et dignus eo effectus, et domus Dei Patri digna effectus, solus sufficienter Patrem capere potest.

151. *Tunc crucifixerunt cum eo duos latrones, unum a dextris, et unum a sinistris* ⁶⁶. Crucifixus later latrones Dominus sicut ipsi latrones implevit prophetiam dicentem de se ⁶⁷: *Et cum iniquis reputatus est; et est videre discipulos ejus testimonium dantes culturæ Dei quæ per eum est introducta, cum iniquis reputari, et cum eis crucifigi, aut passiones reliquas sustinere, sicut et illi. Mardus enim, et spiritus qui in eo est, summos semper persequitur viros, et punit malitiæ quidem summos propter utilitatem multorum; summos autem virtutia, quoniam non est dignus mundus iste eis qui non considerant quæ videntur, sed quæ non videntur: et contemnunt eum, sicut et olim sancti ambulantes in molis, et in pellibus, et in speluncis, et in foveis terræ, quorum non erat dignus mundus* ⁶⁸.

152. *Transeuntes autem blasphemabant eum moventes capita sua, et dicentes: Vah qui destruebas templum, et in triduo reedificabas. Libera te ipsum. Si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum, deludentes eum cum Scribis, et seutoribus, et Pharisæis dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si ipse est rex Israel, descendat nunc de cruce, et credimus illi. Confidit in Deum, liberabit nunc eum si vult: dixit enim, quia Filius Dei sum* ⁶⁹. Nemo stans Jesum blasphemat, neque recte incedens. Transeuntes enim blasphemabant eum, et sicut in Græco habet, prætereuntes, qui etiam macerie vineæ dissoluta a Deo vindemiant eos qui remanserunt. Scriptum est enim ⁷⁰: *Ut quid posuisti maceriem ejus, et vindemiant eam omnes qui prætereunt viam? Quaudiu ergo quis non præterivit viam, neque declinavit a via, stans dicere potest Deo: Statuisti supra petram*

A pedes meos ⁶¹, et non blasphemat Jesum. Si autem ceciderit, aut præterierit, vel transierit, vel declinaverit, tunc eum blasphemat. Sicut adhuc qui in mala opera ceciderunt, et sicut qui reliquerunt terminos æternos et viam Ecclesiæ cœlestis, et fluctuantur, et circumferuntur *ab omni vento doctrinæ in fallacia hominum, in astutia, ad remedium erroris* ⁶². Omnes enim hæreses prætereuntes et declinantes esse si quis dixerit, non peccabit; propterea quod et ipsi inter prætereuntes habentur et blasphemant Jesum, non habentes caput firmum, sed moventes ipsum sursum et deorsum; quoniam non sunt prudentes, nec habent oculos suos in capite suo, in quo habere debuerant, Ecclesiaste dicente ⁶³: *Sapientis oculi in capite ejus sunt*. Prætereuntes ergo et declinantium **922** opus est Jesum blasphemare Filium Dei, quia *nemo in spiritu loquens, dicit anathema Jesu* ⁶⁴. Diversi autem blasphemantium sermones habentur, quorum unum est blasphemum, quod dicitur ab eis qui non intelligunt nec audiunt quæ dicuntur, nec de quibus affirmant: Jesus enim dixit: *Solvite templum hoc, et ego in triduo suscitabo illud* ⁶⁵. Prætereuntes autem, quasi falsi testes, contra Jesum dicebant quod non erat dictum de eo, appetentes eum: *Vah qui destruit templum Dei, et in triduo reedificat illud* ⁶⁶. Non enim ipse destruit templum, sed quod alii destruunt ipse ædificat: sive templum proprium corporis, quod a Judæis fuerat traditum morti, sive templum testium suorum et omnium qui habuerunt verbum Dei in se, et ex insidiis impiorum propter pietatem mortui sunt. *Venit enim hora, quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et resurgent* ⁶⁷. Et non solum in eo quod dicebant: *Qui destruit templum, mentiti sunt, sed etiam illud quod dixerunt: Et ego in triduo reedificabo ipsum*. Nec enim dixit reedificaturum se templum, sed resuscitaturum. Sermo enim ædificationis non ostendit subitaneum opus, suscitationis autem ostendit. Et qui quidem deridebant, dicebant: *Salva te ipsum*; ipse autem, accipiens virtutem a Patre, et hoc fecit et amplius. Cunctis enim capientibus verbum suum, salutem suam ostendit. Et illi quidem deridentes dicebant: *Si Filius Dei es, descende de cruce*. Ipse autem Filium Dei se deridentibus quidem non ostendebat, ostendit autem credentibus sibi, postquam dispensavit quæ oportebat eum dispensare in tribus illis diebus, postquam descendens ad inferos *mortificatus corpore, vivificatus autem in spiritu, spiritibus qui erant in carcere prædicavit quod non crediderant aliquando quando expectabatur patientia Dei in diebus Noe, cum fabricaretur arca in qua pauci, id est octo animæ, sunt salvati per aquam* ⁶⁸. Et non est derelictus illic, sicut ipse dicebat: *Quoniam non derelinques animam meam in inferno* ⁶⁹. Oportebat au-

⁶⁴ Matth. xxvii, 37. ⁶⁵ Psal. ii, 6. ⁶⁶ Matth. xxvii, 38. ⁶⁷ Isa. lxi, 12. ⁶⁸ Hebr. xi, 37, 38. ⁶⁹ Matth. xxvii, 39 et seqq. ⁷⁰ Psal. lxxxix, 13. ⁶¹ Psal. xxxix, 5. ⁶² Ephes. iv, 14. ⁶³ Eccl. ii, 14. ⁶⁴ I Cor. xii, 5. ⁶⁵ Joan. ii, 19. ⁶⁶ Matth. xxvii, 49. ⁶⁷ Joan. v, 28, 29. ⁶⁸ I Petr. iii, 18-20. ⁶⁹ Psal. xv, 10.

tem cum et ascendere ad proprium Patrem et Deum, ut ascendens in altum captivet captivitatem, et accipiat dona in homines ⁷⁰, et post hæc ostendat se fortio-rem morte dicens ad eam : *Ubi est, mors, aculeus tuus* ⁷¹? Similiter autem, cæteris prætereuntibus et blasphemantibus eum, principes quoque sacerdotum et Scribæ prætereuntes, et ipsi dicebant ad eum victi virtutibus ante gestis ab eo : *Alios salvos fecit, seipsum salvum facere non potest* ⁷². Videlicet non credentes quoniam qui alios salvare potuit, multo amplius poterat et seipsum salvare; et promittebant se credituros in eum quasi in regem Israel, si descendens a cruce videretur ab eis. Ipse autem non curabat indignum aliquid agere propter derisionis injuriam, et facere quod dicebatur ab eis extra rationem et ordinem.

133. *Idipsum autem et latrones qui crucifixi erant cum eo, improperebant ei* ⁷³. Et apud Joannem sicut potuimus exposuimus de duobus latronibus qui fuerunt crucifixi cum Christo, qui secundum Matthæum quidem et Marcum improperebant ei ambo in cruce. Secundum Lucam autem dicentem quoniam unus de pendentibus latronibus blasphemabat dicens : *Si tu es Christus, salva teipsum et nos. Respondens autem alter increpabat eum dicens : Non times tu Deum quod in eadem damnatione es? Et nos quidem juste, nam condigna factis recipimus : iste autem nihil mali fecit. Et dicebat ad Jesum : Memento mei cum veneris in regnum tuum* ⁷⁴. Respondens autem Jesus dixit ad eum, qui increpaverat blasphemantem : *Amen dico tibi : Hodie mecum eris in paradiso* ⁷⁵. Conveniens ergo est, ut in primis quidem ambo latrones intelligantur Dominum blasphemasse : post hoc autem unum ex eis conversum esse, et credidisse tractantem apud seipsum his miraculis quæ audiebat facta ab eo : forsitan autem et videns conversionem aeris, et tenebras fieri insuetas, et non sicut fieri frequenter solebant. Aut ne forte, sicut et illic diximus, alii sunt hi duo latrones, qui ambo blasphemarunt. Sed ille latro qui salvatus est, potest esse mysterium eorum qui post multas iniquitates crediderunt in Christum, et dixerunt Christo : *Confixi sumus et configurati in morte Christi : et semper dicunt Filio Dei : Memor esto nostri cum veneris in regnum tuum, et ideo in paradiso sunt cum ipso.*

134. *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam* ⁷⁶. Ad hunc textum quidam calumniantur evangelicam veritatem, dicentes quomodo secundum textum potest esse verum quod dicitur quia factæ sunt tenebræ super omnem terram a sexta hora usque ad nonam, quod factum nulla refert historia? Et dicunt quia, sicut solet fieri in solis defectione, sic facta est tunc defectio solis. Defectio autem solis a sæculo semper fuit in suo tempore facta. Sed defe-

ctio solis quæ secundum consuetudinem temporum ita currentium fieri solet, non in alio tempore fit nisi in conventu solis et lunæ, quando luna sub-
currens solis impedit radios occurrens ei, et occurrenti suo lumen ejus obtundit. In tempore autem quo passus est Christus, manifestum est quoniam conventus non erat lune ad solem, quoniam tempus erat paschale, quod consuetudinis est agere quando luna solis plenitudinem habet et in tota est nocte. Quomodo ergo poterat fieri defectio solis cum luna esset plena et plenitudinem solis haberet? Quidam autem credentium, volentes defensionem aliquam introducere contra hæc, angustiati sermonibus profitentium talia, ita dixerunt : Si nullum **923** prodigium novum factum fuisset in tempore passionis Christi, sed omnia secundum consuetudinem, crederetur secundum consuetudinem facta fuisse illa defectio solis. Nunc autem cum constet cætera prodigia quæ tunc facta sunt, non secundum consuetudinem facta fuisse, sed nova et admiranda : nam *et velum templi scissum est in duas partes a sursum usque deorsum, et terra contremuit, et petreæ diruptæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora dormientium sanctorum resurrexerunt* ⁷⁷; manifestum est quoniam illa defectio solis consequenter secundum cætera prodigia, nova contra consuetudinem facta est. Item adversus hæc filii sæculi hujus, qui prudentiores sunt filiis lucis in sua generatione ⁷⁸, talia dicunt : *Pone quia extra consuetudinem facta est illa defectio solis in tempore non antiquo sub principatu Romanorum, ita ut tenebræ fierent super omnem terram usque ad horam nonam, quomodo hoc factum tam mirabile nemo Græcorum, nemo barbarorum factum conscripsit in tempore illo, maxime qui chronica conscripserunt, et notaverunt sicubi tale novum factum est aliquando, sed soli hoc scripserunt vestri auctores? Et Phlegon quidem in *Chronicis* suis scripsit in principatu Tiberii Caesaris factum, sed non significavit in luna plena hoc factum. Vide ergo nisi fortis est objectio hæc, et potens movere omnem hominem sapientem qui nec illis dicentibus, nec istis scribentibus consentit, sed omnia cum ratione et judicio audit. Et non est quidem durum, D quod unusquisque fidelium qui credit quidem, non tamen cum ratione et cum judicio credit, ut ita sit constans in fide, ut etsi mille crimina objicerent contra evangelicam fidem volentes destruere fidem nostram, ut in nulla parte eorum commoveatur sermonibus, qui fingentes se credere Scripturis evangelicis, per occasionem unius aut alterius quæstionis, aut difficilis aut forte indissolubilis, adversantes Scripturis festinant fidem Christi et Evangeliorum ejus tollere de anima nostra, introducunt quædam mirabiles res, et mirabilia Dei virtute consummata ad sæculares quædam consuetudines transferre vo-*

⁷⁰ Ephes. iv, 8. ⁷¹ I Cor. xv, 55. ⁷² Matth. xxvii, 42. ⁷³ ibid. 44. ⁷⁴ Luc. xxiii, 39 et seq. ⁷⁵ ibid. 43. ⁷⁶ Matth. xxvii, 45. ⁷⁷ ibid. 51, 52. ⁷⁸ Luc. xvi, 8.

lentes. Judicavi igitur bonum, ut accipiens bonum A enim tenebræ factæ sunt super omnem terram sole non nominato, sine dubio consequens est intelligere quasdam tenebrosissimas nubes, et forte non unam, sed multas et majores concurrisse super terram Judæam et Jerusalem, ad cooperiendos radios solis, et ideo profundæ factæ sunt tenebræ a sexta horæ usque ad nonam. Quomodo autem factæ sunt in tali loco diximus, ne forte et tenebræ palpabiles in Ægyptum hoc modo factæ fuerunt tribus diebus⁸⁰, non ex solis defectione, sive autem ex eo quod nubes tenebræ concurrerunt 924 in unum, sive quod aer illic tunc spissior factus est super Ægyptios tantum. Omnibus enim filiis Israel, sicut testatur Scriptura, fuerat lumen, in quibus fuerant commorati. Nam et impossibile est in solis defectione, quæ fit ex concursione lunæ ad solem, tribus diebus continuis fieri tenebras: et crederetur aliqua alia tenebrarum causa fuisse in Ægypto, si vel nominatus fuisset sol, sive quasi obscuratus in tempore illo: nunc autem scriptura Exodi⁸¹ nihil aliud dicit nisi quia Moyses extendit manum suam in cælum, et factæ sunt tenebræ, et caligo, et cætera, super totam terram Ægypti tribus diebus, et nemo vidit fratrem suum, neque surrexit aliquis de lecto suo tribus diebus. Quod autem dico super omnem terram Judæam vel Jerusalem, ut non omne elementum terræ intelligamus, illud est argumentum quod scriptum est in tertio libro Regnorum, ubi Abdias dispensator Achab dixit Eliæ: *Quid peccavi, quia dedisti servam tuam in manus Achab, ut mortificet me? Vivit Deus tuus, si est gens aut regnum ubi non misit dominus meus quærere te, et dixi: Non est, et combussit regnum et regiones ejus, quoniam non inveniat te*⁸². Quis enim tam lapideus sit legens ista, ut existimet quoniam rex Israel Achab in omnem gentem mundi et in omne regnum orbis terræ misit quærens Eliam, et combussit ubicunque dictum est: Non est Elias? Sed sine dubio exaggeratorie dicta sunt illa, ostendentia quod satis eum quæsivit in gentibus quæ fuerunt circa Judæam, secundum quod potuit requirere. Diximus autem etiam in aliis locis, quod cum duæ creaturæ generales in sexta die factæ fuissent, primum quidem animalia, deinde homo secundum imaginem Dei factus, consequens est ut et dies ille sextus divisus fuisse intelligatur in duas species creaturæ: ut ante sextam quidem animalia intelligantur fuisse creata; in sexta autem hora dixisse Dominum: *Faciamus hominem ad imaginem nostram*⁸³, et fecisse eum tunc. Propter quod conveniebat pro salute ejusdem hominis morientem, in ipsa hora sexta suspendi, ac a sexta hora propter hoc tenebras fuisse factas super omnem terram usque ad nonam. Et sicut Moyses manus extendente in cælum factæ sunt tenebræ super Ægyptios servos Dei tenentes in servitute, imago futurarum tenebrarum

⁸⁰ Luc. xxiii, 44, 45. ⁸¹ Exod. x, 22, 23. ⁸² ibid. 21-23. ⁸³ III Reg. xviii, 9, 10. ⁸⁴ Gen. 1, 26

quæ comprehensuræ fuerant Ægyptios : similiter et Christo in sexta hora manus extendente in cruce ad cælum super populum qui clamaverat : *Tolle de terra hunc*, et : *Crucifige, crucifige eum*⁸⁴, factæ sunt tenebræ, et ab omni lumine sunt privati, et imago fuit tenebrarum illa futurarum quæ comprehensuræ fuerant gentem Judæam, quasi ausi sunt lumini vèro manus suaz inferre. Unde ex tunc omnis illa gens tenebris est repleta, sicut dicit Propheta⁸⁵ : *Obscurentur oculi eorum ne videant*. Item sub Moyse factæ sunt tenebræ et caligo super omnem terram Ægypti tribus diebus : et nemo vidit fratrem suum, neque surrexit de lecto suo aliquis tribus diebus. Omnibus autem filiis Israel erat lumen in omnibus locis in quibus commorabantur. Sub Christo autem tenebræ factæ sunt super omnem terram Judæam tribus horis, lumen autem fuit super omnem reliquam terram, quod utique illuminat omnem Ecclesiam Dei in Christo. Et si usque ad nonam horam tenebræ fuerunt super omnem terram Judæam, manifestum est quoniam iterum lumen ejus refulsit, quia cum multitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus futurus est. Quod autem tribus horis factæ sunt tenebræ super terram Judæam, illud ostendit quoniam propter peccata sua privati sunt a lumine Dei Patris, et a splendore Christi, et ab illuminatione Spiritus sancti.

135. Circa nonam autem horam clamavit Jesus voce magna, dicens : *Eli, Eli, lama sabacthani* ; hoc est : *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti ? Qui autem illic stantes erant, et audientes, dicebant, quia Eliam vocat iste*⁸⁶. Digne Deo requirendum est quæ fuit illa magna vox Christi, utrum magna rebus magnificentibus magna mysteria, aut magna sensibili et corporali magnæ vocis auditu. Puto autem quod omnis vox Christi Filii Dei magna est, etsi fuerit lenis ; et testatur de hoc ipso Scriptura, in locis maxime illis in quibus vult erigere auditorem, ut transgrediatur illud quod multi intelligere possunt in locis, et non manet in eo, quamvis secundum simplicem intellectum habeat in eo aliquam veritatem, ut intelligere possit aliqua digne propter magnam Domini vocem. Quoniam ergo his verbis ostendit aliquid esse absconditum magnum quod clamat ad Deum dicens : *Quare me dereliquisti ?* ideo requirendum est quid est quod a Deo derelictus est Christus. Nec enim fas est credere eum mentiri dicentem : *Quare me dereliquisti ?* Et quidam colore religionis pro Jesu, et quia non possunt exponere quid sit Christum derelinqui a Deo, arbitrantur et dicunt : Verum quidem est quod dictum est, tamen per humilitatem dictum est. Nos autem videntes eum qui in forma Dei fuerat constitutus, ab hujusmodi magnitudine descendente, et semetipsum exinanientem per hoc quod formam

A servi suscepit⁸⁷, et videntes in his voluntatem ejus qui ad hæc talia eum misit, intelligimus quoniam, quantum ad illa in quibus fuerat forma Dei invisibilis, et imago secundum Patrem, derelictus a Patre est quando suscepit servi formam, et derelictus pro hominibus, ut talia et tanta susciperet, et usque ad mortem veniret, et mortem crucis, quæ inter homines turpissima esse videtur. Extremum enim derelictionis ejus 925 factum est quando crucifixerunt eum, et posuerunt super caput ejus, quasi deridentes eum, litteras dicentes : *Hic est Jesus rex Judæorum*⁸⁸. Extremum autem derelictionis ejus erat et illud quod inter latrones est crucifixus, et quod prætereuntes blasphemabant eum moventes super eum capita, et quod principes cum Scribis dicebant : *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere*⁸⁹. Adhuc autem et illud, quod etiam latrones improperebant ei in cruce. Ergo manifeste intelligere poteris quid sit quod dicit. *Quare me dereliquisti*⁹⁰ ? faciens comparisonem gloriæ illius quam habuit apud Patrem, ad confusionem quam contemns sustinuit crucem. Sedes enim illius erat sicut sol in conspectu Dei, et sicut luna perfecta in æternum, et erat testis ejus fidelis in cælo⁹¹, postea autem et pro quibus dicit : *Quare me dereliquisti ?* superaddidit dicens : *Tu autem repulisti, et pro nihilo deduxisti, et distulisti Christum tuum, evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctitatem ejus, et cætera*⁹². Et quoad quidem fuit solis lumen etiam tanta et talia sustinens, non dicebat : *Quare me dereliquisti ?* Postquam autem vidit super omnem terram Judæam usque ad horam nonam tenebras factas, dixit magna voce sua : *Quare me dereliquisti ?* Illud ostendere volens per hæc, quoniam volens dereliquisti me, Pater, et talibus exinanitum calamitatibus tradidisti, ut populus qui fuerat apud te honoratus, recipiat quæ in me ausus est, implens mensuram patrum suorum, et quæ super prophetas fecit, ut privetur a lumine tuæ prospectio- nis, et efficiatur in tenebris quasi te Deo jam nequaquam eis præsentem. Sed et pro salute gentium dereliquisti me, ut derelictio Israel fieret gentium salus⁹³. Quid autem tam bonum fecerunt qui ex gentibus crediderunt, ut pretioso sanguine meo super terram effuso pro eis, emerem eos a maligno qui tenuerat eos ? et quare faciem tuam avertisti, et factus sum conturbatus, ut dicam : *Tristis est anima mea usque ad mortem*⁹⁴ ? Aut quid tale dignum facturi sunt homines pro quibus patior ista, ut pro eis ego patiar hæc ? sicut et Propheta jam ante de hoc ipso prædixit, quasi clamans ad te, et dicens⁹⁵ : *Quæ utilitas, o Pater, hominibus facta est in sanguine meo, dum descendo in corruptionem ? Nunquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam ?* Forsitan autem et videns peccata homi-

⁸⁴ Luc. xxiii, 48, 21. ⁸⁵ Psal. lxxviii, 24. ⁸⁶ Matth. xxvii, 46 et seqq. ⁸⁷ Philip. ii, 7. ⁸⁸ Matth. xxvii, 37. ⁸⁹ ibid. 42. ⁹⁰ ibid. 46. ⁹¹ Psal. lxxxviii, 38. ⁹² ibid. 59, 40. ⁹³ Rom. xi, 11. ⁹⁴ Matth. xxi, 58. ⁹⁵ Psal. xxix, 10.

num pro quibus patiebatur, dicebat : *Quare me dereliquisti* ⁹⁶, ut *herem quasi qui colligit stipulam in messe, et sicut qui colligit racemos in vindemia, cum non sit botrio ad manducandum primitiva* ⁹⁷? Et hæc dico, *quia periit timoratus a terra, et qui corrigat inter homines non est* ⁹⁸. Unde non existimes humano more Salvatorem ista dixisse propter calamitatem quæ comprehenderat eum in cruce. Si enim ita acceperis, non eris audiens magnam vocem in qua ista locutus est, nec digna voce divina requires. Ergo tenebræ quidem a sexta hora factæ sunt super omnem terram usque ad nonam : prius autem quam finiretur nona, clamavit Dominus circa eam voce magna, dicens quæ scripta sunt, quasi postulans ut oriatur sol terræ, solvens in ea tenebras trium horarum, secundum quod tradidimus supra.

136. *Quidam autem illic stantes, et audientes, dicebant, quia Eliam vocat iste. Cæteri autem dicebant : Sine videamus si venit Elias, et liberet eum* ⁹⁹. Tanquam si audissent quoniam Deum vocat, utique mirati fuissent orationem ejus in cruce majorem quam fuit oratio Jonæ orantis in utero ceti, et prodificati fuissent, ut etiam in extremis calamitatibus constituti orare non desinant Deum. Majorem autem dico orationem Christi fuisse, quam Jonæ in utero ceti, propter magnitudinem rerum quæ demonstrantur ex ea, et propter magnum affectum voluntariæ passionis ejus.

137. *Et continuo accurrens unus ex eis, accepta spongia implevit aceto, et imposuit arundini, et dedit ei bibere* ¹. Et implevit prophetiam in se dicentem de se ² : *Et dederunt in escum meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto*. Ideo et secundum Joannem cum accepisset Jesus acetum cum felle, dixit : *Consummatum est* ³ etiam hoc quod de me Scriptura prædixerat. Jucunde autem quis potest uti hoc textu adversus eos qui maligna vel scripserunt vel scribunt adversus Christum, de quibus dicit Isaias ⁴ : *Væ qui scribunt maligna. Scribentes enim maligna scribunt*. Dico autem de illis qui conscriptiones aliquas dimiserunt, iniquitatem in excelsum loquentes. Et utetur quis hoc textu videns eos ex quibusdam auditionibus sive ethnicorum verborum, sive barbaricorum sermonum congregantes, et facientes narrationem quasi spongiam quamdam, adimplentes eam non de verbo potabili, neque vino lætificante cor hominis, neque de aqua refectionis, sed de aliquo contrario, et nocivo, et non potabili aceto intelligibili; et hanc spongiam imponunt calamo scripturæ suæ, et quantum ad se, læsiones inferunt Jesu ex hujusmodi potu. Et quidam quidem dant Jesu bibere vinum cum felle permistum, quod non vult bibere Jesus Filius Dei; alii autem non vinum, sed acetum. Et forsitan quancumque secundum doctrinam quidem ecclesiasticam sapiunt,

vivunt autem male, dant ei vinum bibere felle permistum; qui autem alienas a veritate sapientias applicant Christo, quasi eo ea dicenti, hi spongiam implentes aceto imponunt calamo, et potant eum. Sunt autem qui et acetum et fel, sicut Joannes scribit, offerunt ori ejus; et forsitan qui sapiunt tantummodo **926** male, spongiam implent aceto, et imponunt calamo scripturæ suæ, et potant eum: qui autem et sapiunt male de dispensationibus Christi, et vivunt nequiter, hi spongiam plenam ex aceto cum felle et hyssopo imponentes calamo Scripturæ, offerunt ori ejus. Qui autem neque vinum ejus bibere vult propter fellis commistionem, multo magis non bibet acetum, neque acetum felle permistum. Propterea nos vinum mundum ab omni acerbitate et amaritudine, vinum quod lætificat cor hominis, et cor ipsius Filii Dei, accipientes ex eo ipso Salvatore nostro Jesu, qui est vitis vera, potemus eum et discipulos ejus, ut dicat de nobis bene potantibus eum et discipulos ejus : *Sitii, et dedisti mihi potum* ⁵. Accipiamus et aquam refectionis cum qua nutrit justos Pastor bonus, ut qui pascuntur ab eo dicant : *Super aquam refectionis educavit nos* ⁶.

138. *Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum* ⁷. Quantum ad Matthæum quidem dicentem, iterum-clamasse Jesum voce magna et emisisse spiritum, non autem manifestantem quæ fuerit vox illa magna qua clamavit iterum, erat dicere quoniam eandem vocem clamavit iterum quam supra clamaverat dicens : *Deus, Deus meus* ⁸. Sed quia Lucas manifeste scribit quam vocem clamavit cum emitteret spiritum, dicens : *In manus tuas commendo spiritum meum* ⁹; est intelligere et in isto loco quod vox illa quam iterum clamavit emittens spiritum, fuit ista : *In manus tuas commendo spiritum meum*. Si ergo emittere spiritum, aut, sicut Joannes scribit ¹⁰, tradere spiritum, id ipsum erat quod est mori, simpliciter erat intelligendum quod dicitur in hoc loco. *Emisit spiritum*. Nunc autem, cum mortem nihil aliud esse definiant sapientes nisi separationem animæ a corpore, videamus ne forte aliud est simpliciter mori, aliud autem voce magna clamare, et emittere spiritum, sicut præsens exponit Matthæus; aut in manus Dei commendare spiritum, et dimittere spiritum, secundum quod dicit Lucas; aut inclinare caput, et tradere spiritum, sicut Joannes exponit. Et mori quidem omnium hominum est, etiam malorum, quoniam omnium animæ separantur a corpore, etiam iniquorum, qui dicere non possunt quæ dixit Christus exiens de corpore suo. Magnam autem vocem clamare, et sic emittere spiritum, quod est in manus Domini commendare spiritum, et sic dimittere spiritum; aut inclinare caput, et tradere spiritum, non est nisi tantum sanctorum qui bonis operibus Deum

⁹⁶ Matth. xxvii, 46. ⁹⁷ Mich. vii, 1. ⁹⁸ ibid. 2. ⁹⁹ Matth. xxvii, 47, 49. ¹ ibid. 48. ² Psal. lxxviii, 22. ³ Joan. x x, 50. ⁴ Isa. x, 1. ⁵ Matth. xvi, 35. ⁶ Psal. xxii, 2. ⁷ Matth. xxvii, 50. ⁸ ibid. 46. ⁹ Luc. xxiii, 46. ¹⁰ Joan. xix, 30.

sibi præparaverunt sicut et Christus, ut possint exeuntes de mundo ficialiter in manus Dei commendare vel tradere spiritum suum. Si ergo intelleximus quid est magnam vocem clamare, et sic emittere spiritum, id est in manus Dei commendare: sic enim exposuimus supra proferentes expositionem evangelistæ Lucæ: si intelleximus quid est inclinare caput, et tradere spiritum, festinemus vitam nostram servare, ut in exitu nostro possimus et nos magnam vocem clamare, et sic emittere spiritum; aut inclinare caput, et tradere spiritum, sicut Jesus qui inclinavit caput, et quasi supra Patris gremium illud repausans exiit, qui poterat illud in sinu suo fovere, et confortare. Quod si vis audire quid profuit Christo magnam vocem clamasse, et sic emisisse spiritum, id est in manus Domini commendasse spiritum, et sic emisisse; aut inclinasse caput super gremium Patris, et tradidisse spiritum, audi quod dicit Propheta ¹¹: *Propter hoc enim non dereliquit animam ejus in inferno, nec dedit eum videre corruptionem.* Si ergo et nos ita nos gesserimus, ut possimus commendare spiritus nostros in manus Dei, aut inclinare caput super gremium Dei, et sic tradere spiritum, sine dubio neque nostras animas derelinquet in inferno, nec dabit nos in corruptione in perpetuum manere: sed qui illum post diem tertium revocavit ab inferis, et nos revocabit in tempore opportuno: et qui illi donavit ut non videat caro ejus corruptionem, nobis donabit, non quidem ut non videat caro nostra corruptionem, sed ut liberetur a corruptione tempore opportuno: quoniam ille quidem peccatum non fecit, neque dolus inventus est in ore ejus: nos autem justi erimus, si vel aliquando a peccatis recesserimus. Deinde autem quoniam iterum voce magna clamans et dicens: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum,* emisit spiritum, ideo eo spiritum emittente signa facta sunt super eum, et prodigia testificantia dignitatem ejus hoc modo: *Et ecce velum templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum* ¹². Quandiu quidem Jesus non susceperat pro hominibus mortem, ipse expectatio gentium constitutus, velum templi interiora templi velabat: oportebat enim ea velari, donec ille qui solus ea poterat revelare, manifesta faceret ea videre volentibus, ut per mortem Christi Jesu destruentis credentium mortem, qui liberati fuerint a morte, possint aspicere quæ sunt intra velum. Quæ autem fuerint illa non est temporis hujus exponere, quoniam multam et difficilem interpretationem sunt habentia. Opportunius autem convenit ea exponere in tertio libro Regnorum, et in secundo libro Paralipomenon, in quibus scriptum est de templo, et de his quæ posita sunt intra velum: hic autem hoc tantum scriptum est, quia velum templi conscissum est in duas partes, a sursum usque deorsum. Quæret autem

A aliquis qui non negligenter intelligit Scripturas, et aspicit duo esse vela, unum quidem interius quod velat **927** Sancta sanctorum, alterum autem exterius, sive tabernaculi, sive templi, quæ figuræ erant tabernaculi sancti, quod præparavit ab initio Pater. Quorum velorum templi unum scissum est in duas partes a summo usque deorsum, quando voce magna clamans Jesus emisit spiritum: hoc ostendens, sicut puto, mysterium, quoniam in passione Domini Salvatoris velum quod erat a foris, conscissum est a summo usque deorsum, ut ab initio mundi usque ad deorsum, id est usque ad finem ejus, conscisso velamine mysteria publicentur, quæ usque ad Christi adventum rationabiliter fuerant occulta. Et nisi ex parte cognosceremus, sed jam nunc manifestarentur omnia, adhuc in corpore constitutis dilectis Christi discipulis, utrumque velum fuerat conscindendum, id est quod a foris est et interius. Nunc autem quoniam ad scientiam rerum novarum producimur, ideo quod a foris quidem fuerat velum, interim conscinditur a sursum usque deorsum, ut quando venerit quod perfectum est, et revelata fuerint cætera quæ restabant, tunc auferatur etiam secundum velum, ut videamus etiam quæ intra secundum velum sunt occultata, veram arcam testamenti, et sicut ipsa se habet natura, videamus cherubim, et propitiatorium verum, et repositionem mannae in aureo vase, et omnia manifesta atque majora illis, quæ per legem Moysis fuerant demonstrata, in quibus dixit Deus ad eum: *Facias omnia secundum formam eorum, quæ ostensa sunt in monte* ¹³. Nihil ergo est mirum, quod velum templi conscissum est, quod interiora velabat mysteria, ut videant discipuli Christi, accipientes oculos spirituales, ea quæ nulli ante Jesum fuerant demonstrata. Nemo enim nisi solus princeps sacerdotum, quæ fuerant ante velum secundum videt. Sed Aaron quidem, et qui ex eo erant, neque virtutem, neque dignitatem habebant revelare quæ ipsi videbant alicui alteri: solus autem qui cum jurjurando factus est princeps sacerdotum in æternum secundum ordinem Melchisedec, potuit per dispensationem mortis suæ conscindere velum templi in duas partes a sursum usque deorsum, ut videantur quæ fuerant intus oculis qui talia possunt videre.

¹⁴ *Et terra mota est, et petrae scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum dormientium resurrexerunt, et exeuntes de monumentis post resurrectionem ipsius introierunt in sanctam civitatem, et apparuerunt nullis* ¹⁵. Et terra mota est, id est omnis caro novo verbo, et novis rebus secundum novum testamentum, et novo cantico, et novis omnibus, atque celestibus venientibus super terram, sicut et Propheta de hoc ipso in aliquo dicit loco ¹⁶: *Conturbati sunt omnes, qui*

¹¹ Psal. xv, 10. ¹² Matth. xxvii, 51. ¹³ Hebr. viii, 5; Exod. xxv, 40. ¹⁴ Matth. xxvii, 51 seqq.

¹⁵ Psal. lxxiii, 9, 10.

vidēbant eos, id est discipulos Christi, et timuit A
omnis homo. Item per alterum prophetam Dominus
dicit ¹⁶: *Adhuc semel, et ego movebo cælum, et ter-*
ram, et mare, et aridam. Dicentes autem pauca de
motu terræ, non inutiliter dicamus et de petris
scissis in passione Domini Salvatoris, quæ myste-
rium fuerunt, sicut arbitror, prophetarum: mani-
festatæ sunt enim in Christi adventu lex et pro-
phetæ: propter quod ad Dominum convertentibus
cum legitur Moyses, velamen quod positum fuerat
super cor eorum, tollitur, et quod in lectione Vete-
ris Testamenti positum erat velamen, in Christo
aboletur. Apertæ sunt ergo nunc petræ, et scissæ
sunt, ut in profundis eorum posita spiritalia my-
steria videamus. Probamus autem scissas tunc pe-
tras, esse prophetas: primum quidem ex eo quod
Christus dicitur petra spiritualis, et rationis est
omnes imitatores Christi dici similiter petras, sicut
et lux mundi dicuntur ex eo quod ipse Dominus
eorum lux est mundi: deinde etiam ex eo quod
ipse Petrus a Domino petra est appellatus, cum
dicitur ei ¹⁷: *Tu es Petrus, et super hanc petram*
œdificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum non
prævalēbunt ei. Maxime autem hoc demonstratur ex
eo quod omnes quibus non prævalent portæ infero-
rum, qui opus nominis petræ habent in se, id est
apostoli et prophetæ, petræ sunt et ipsi, et sunt
fundamenta eorum qui super eos œdificantur, se-
cundum quod ait Apostolus ¹⁸: *Superœdificati super*
fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso
summo angulari lapide Jesu Christo Domino nostro.
Superœdificantur autem apostolis et prophetis ma-
xime qui sunt de Ecclesia immaculata, et apostolos
Christi imitantur, et prophetas non spernunt, sed
scrutantur etiam eorum Scripturas. Nunc et de
monumentis apertis dicamus. *Venit autem hora*
secundum quod promiserat Christus, ut qui in mo-
numentis sunt, audiant vocem Filii, et vivant ¹⁹.
Propterea audientibus eis vocem Filii Dei, monu-
menta sunt aperta, quæ clausa quidem fuerunt
quandiu mortui erant in eis: aperta sunt autem,
ut qui resurrexerant egrediantur ex monumentis,
non ante resurrectionem Primogeniti ex mortuis,
sed post resurrectionem ipsius, et resurgentes de-
relinquant quidem monumenta, ingrediantur autem
in civitatem sanctam, et appareant et manifestentur
multis volentibus et potentibus sanctam civitatem
Dei videre, et quæ in ea resuscitata sunt corpora
sanctorum. Monumenta enim dicuntur corpora
peccatricum animarum, id est mortuarum Deo.
Cum autem per gratiam Dei animæ huiusmodi fue-
rint suscitæ ad fidem corpora earum quæ fue-
rant prius monumenta mortuarum animarum, effi-
ciuntur corpora sanctorum, et videntur a seipsis
exire cum desiderint esse monumenta mortuarum
animarum, et cœperint corpora esse sanctorum.

928 Magna ergo sunt facta ex eo quod magna
voce clamavit Jesus, et emisit spiritum, et semper
hæc eadem magna quotidie fiunt. Velum enim tem-
pli ad revelanda quæ intus habentur, quando non
scinditur sanctis a sursum usque deorsum, et a
principio usque ad finem? quando et terra eis qui
salute sunt digni, non movetur, et tremit, quæ
ante Christi mortem immobilis erat? quando et
petræ, secundum quod tradidimus, non finduntur?
Sic semper et monumenta aperiuntur, et multa
corpora sanctorum quidem dormientium surgunt,
et egrediuntur de monumentis, post resurrectionem
tamen ejus in eis qui mortuus est pro nobis, et
sequuntur eum qui resurrexerunt, et in novitate
vitæ ambulant cum eo. Sic et qui digni sunt habere
conversationem in cœlis, dicentes: *Nostra autem*
est conversatio in cœlis ²⁰, ingreduntur in sanctam
civitatem per singula tempora, et lumen eorum
lucet coram hominibus, et multis apparent videnti-
bus et intelligentibus opera bona ipsorum, et pro-
pterea glorificantibus Patrem ipsorum qui est in
cælis. Sed et dicere debemus de istis, et sapere,
quoniam omnis quidem littera Evangelii quasi lit-
tera vivificat evangelicos, ut ita eos appellem,
Scribas: spiritus autem, qui supergreditur littera-
rum naturam, divinius motibus magis eos illu-
minat quibus Evangelium non est velatum: omnia
enim agunt ut videant quæ in anima sua per re-
surrectionem Christi fiunt mysteria. Prodicatur
enim quadam prodificatione et qui credit Scriptu-
ris, majori autem repletur scientia qui videt quod
conscinditur velum Scripturæ a sursum usque deor-
sum, et videt quæ sunt intra ipsum. Beatus est
autem et cui terra et omnia terrena moventur:
propterea enim et a Christo sunt mota; nec mo-
vebuntur pedes ejus, nec dicet: *Mei autem pene*
moti sunt pedes ²¹. Quanto autem beator est qui
videt oculis animæ scissas petras, quam illi qui
tunc corporaliter fieri ista viderunt? Si autem quis
videns et monumenta aperta, et corpora multa
dormientium sanctorum surgentia et de monu-
mentis egredientia, post resurrectionem corporis
Christi, omnino alienus efficitur a monumentis, et
domesticus efficitur civitatis Dei ingressus in eam,
quanto magis prodificabitur amplius iis qui corpo-
raliter prodigia ista viderunt? Satis autem puto
distare hunc qui ingreditur in civitatem sanctam,
et apparet multis quia est in ea, ab illo qui secun-
dum historiam credit et non ascendit a fide sim-
plici ad altiora mysteria.

140. *Centurio autem, et qui cum eo erant custo-*
dientes Jesum, viso terræ motu, et his quæ fiebant,
timuerunt valde, dicentes: Vere Filius Dei erat
iste ²². Marcus ²³ autem sic scribit: *Videns centu-*
rio qui stabat ibi quoniam clamans exspiravit,
dixit: Vere hic homo Filius erat Dei. Lucas au-

¹⁶ Agg. II, 7. ¹⁷ Matth. XVI, 18. ¹⁸ Ephes. II, 20. ¹⁹ Joan. V, 28 et 29. ²⁰ Philip. III, 20. ²¹ Psal. LXXXII, 2. ²² Matth. XXVII, 54. ²³ Marc. XV, 59.

tem ²⁴: *Videns centurio quæ facta sunt, glorificavit Deum, dicens: Vere hic homo justus erat.* Secundum Marcum quidem, centurio, non quia velum templi fuerat scissum a sursum usque deorsum, nec quia alia facta sunt signa, secundum quod refert Matthæus, id est quia mota est terra, et quia petrae sunt scissæ, aut aperta sunt monumenta, est admirans. Dignum est ergo videre quid postea factum est super illud quod scriptum est apud Marcum, ut miraretur centurio dicens: *Vere hic Filius erat Dei.* Et vide si dicere possumus secundum unum quidem modum, quoniam miratus est in his quæ dicta fuerant ab eo ad Deum cum clamore et magnitudine sensuum, secundum quod capiebat intelligere, suspicans admiratus est, et dixit: *Vere hic homo erat Filius Dei.* Secundum alterum autem modum, quoniam forte præstare volens Pilatus populo universo qui dixerat: *Crucifige, crucifige eum* ²⁵, et timens populi totius tumultum, non jussit, secundum consuetudinem Romanorum de his qui crucifiguntur, percuti sub alas corporis Jesu: quod faciunt aliquando qui condemnant eos qui in majoribus sceleribus sunt inventi. Quoniam ergo majorem sustinent cruciatum qui non percutiuntur post fixationem, sed vivunt cum plurimo cruciatu, aliquando autem et tota nocte, et adhuc post eam tota die. Jesus ergo cum non fuisset percussus, et speraretur diu pendens in cruce majora pati tormenta, oravit Patrem, et exauditus est, et statim ut clamavit ad Patrem, receptus est: aut sicut qui potestatem habebat ponendi animam suam, posuit eam quando voluit ipse; quod prodigium stupuit centurio factum, et dixit: *Vere hic homo Filius erat Dei.* Miraculum enim erat quoniam post tres horas receptus est, qui forte biduum victurus erat in cruce secundum consuetudinem eorum qui suspenduntur quidem, non autem percutiuntur: ut videretur beneficium Dei fuisse quod exspiravit, et meritum orationis ejus magis quam violentia crucis. Illud etiam quod in sequentibus exponit Marcus, cum Joseph intrasset ad Pilatum, et petiisset corpus Jesu, hoc ipsum significat. Sic enim dicit, quoniam Pilatus miratus est si jam mortuus esset, et vocans centurionem interrogavit eum si jam mortuus esset; et cum audisset a centurione, donavit corpus ejus Joseph. Si enim consuetudo quæ apud Romanos fuerat de crucifixis atque percussis, in Christo servata fuisset, quomodo miratus fuisset Pilatus si jam mortuus est? Vide ergo nisi novum demonstrat miraculum quod jam mortuus erat, et quod vocavit centurionem Pilatus, et interrogavit si jam mortuus est. Vide autem nisi hujusmodi cruciatum fuisse Christi etiam Matthæus ostendit, dicens: **929** *Centurio et qui cum eo erant, servabant Jesum* ²⁶. Quare autem eum servabant, nisi ut diu-

atius pendens in cruce amplius cruciaretur, neque interfectus, neque depositus? Tamen centurio, secundum Matthæum, non tantum dixit de Jesu: *Vere Filius Dei erat iste*, sed et timuit eum, terræ motu eum in timorem mittente. Forsitan autem et experimento sciebat super terræ motus qui in gentibus fiunt, eum terræ motum fuisse, et in hoc stupuit videns. Et observa quoniam apud Marcum, ubi centurio nullum miraculum vidisse refertur, hominem dicit Jesum Filium Dei: qui autem conscissione veli, vel a terræ motu stupuit, hominem illum fuisse non dicit, sed Filium Dei. Consentit autem nobis ad tractatum quem fecimus de Scriptura Marci, etiam sermo conscriptionis Lucae, quoniam et ipse sic scribit ²⁷: *Vere hic homo justus erat*; apud quem nihil aliud dicitur, nisi de velo. *Videns, inquit, quæ facta sunt, centurio glorificavit Deum, dicens: Vere justus erat hic homo.* Quoniam autem tæle aliquid factum est in tempore condemnationis Christi, et non jussit Pilatus consuetudinem servare ut percutitur corpus Christi, manifestat etiam Joannes hoc modo scribens, quoniam *rogaverunt Pilatum ut frangerentur crura eorum et tollerentur* ²⁸. Quid autem necessarium fuerat rogare et preces offerre de hoc, si secundum consuetudinem factum fuisset? Miserti sunt ergo Judæi post crudelem condemnationem eorum, qui quantum ad existimationem eorum vivebant in cruciatu terribili. Et prioris quidem crura fregerunt, similiter et secundi: Jesus autem non opus habuit intercessionibus eorum aut precibus quas obtulerunt Pilato: propter quod venientes ad Jesum, quoniam jam mortuus erat, crura ejus non fregerunt. Aut forte non propter misericordiam hoc fecerunt Judæi, sed principaliter propter Sabbatum, ut non maneat corpora super crucem in Sabbato. Erat enim magnus dies ille Sabbati. Hæc tractavimus propterea quod scriptum est, quod *centurio, et qui cum eo servabant Jesum, et cætera, videntes terræ motum, et quæcunque fiebant, timuerunt.* Verisimile est quod viderunt quomodo velum templi erat scissum usque deorsum, et cætera mysterium ostendentia eorum quæ supra tradidimus, et timuerunt valde: hoc enim significat quod dicitur, *valde.* Vide autem ne forte et inoralium expositionem suscipit sermo hoc modo: quoniam sunt quidam qui suscipiunt Christum et servant: quasi quando viderint secundum quod tradidimus velum scindi, et petras sicut exposuimus findi, et monumenta secundum quod exposuimus aperiri, et corpora mortuorum sanctorum exeuntia de monumentis, et introeuntia in civitatem sanctam, id est Ecclesiam, adducuntur in timorem Dei, et testimonium perhibent quoniam Filius Dei est qui talia passus est. Et non erit mirum si confessus fuerat aliquis Filium Dei, Verbum, et sapientiam, et veritatem, et omnia quæcunque dicitur Filius Dei. Et

²⁴ Luc. xxiii, 47. ²⁵ ibid 21. ²⁶ Matth. xxvii, 54. ²⁷ xxiii, 47. ²⁸ Joan. xix, 31.

laudabilis est qui non conturbatur in his quæ videntur contigisse ei more humano, et confitetur quia Filius erat Dei.

141. *Erant autem ibi mulieres a longe videntes, quæ secutæ fuerant Jesum a Galilæa, ministrantes ei; inter quas erat Maria Magdalene, et Marla Jacobi et Joseph mater, et mater filiorum Zebedæi*⁹⁰. De istis mulieribus prophetasse referunt Isaiam dicentem⁹¹: *Mulieres venientes ad spectaculum venite: non enim est populus habens sapientiam. Vocat enim mulieres quæ fuerant de longe, et de longe videbant Jesum, vocat eas ad verbum, ut derelinquant quidem populum insensatum et derelictum, et accedant ad novum testamentum. Beatas autem arbitror esse mulieres quæ ædificantur ad beatitudinem a spectaculo Verbi, et a morte corporis Jesu. Omne enim quod est in Christo, si vere videatur, beatum facit videntem. Aspiciunt ergo mortificationem corporis Jesu et modum quo cum precibus spiritum suum commendavit Patri. Hæ primum secutæ sunt a Galilæa, et ut audens dicam utens auctoritate Scripturæ dicentis⁹²: a Galilæa gentium secutæ sunt, non a recta, neque a firma, sed circuitum quemdam habente: hoc enim intelligitur Galilæa, id est *volutatio* vel *vertigo*, quam relinquentes secutæ sunt Jesum, non otiosæ, sed facientes quæ mandabantur ab eo, et delectabant eum: ministrantes enim sequebantur eum. Omnis autem anima divisionem aliquam gratiarum et ipsum Dominum participans, ministrat Jesu ministerium simile ministeriis angelorum, de quibus scriptum est⁹³, quoniam accedentes angeli ministrabant ei. Multæ ergo erant exspectantes tunc Jesum: præcipuæ autem nominatæ sunt, et quasi attentius spectantes, et amplius ministrantes, et melius sequentes, Maria Magdalena, magis interpretationi nominis patriæ suæ conveniens, quæ Magdalena appellatur. Interpretatur autem *magnificatio* locus ille. Et erat hæc Maria Magdalena de magnificatione propter nihil aliud nisi quia secuta fuerat Jesum, et ministraverat ei, et spectaverat mysterium passionis ipsius. Erat autem inter præcipuas et Maria, Jacobi et Joseph mater, aut, sicut Marcus dicit, Jacobi minoris et Joseph mater, secundum nomen patriarchæ Jacob supplantatoris fratris sui, et Joseph super quem natum genitrix dicit⁹⁴: *Adjiciat mihi Dominus filium alterum*. Et hæc igitur sequens Dominum, et ministrans, et spectans dispensationem passionis ipsius, quoniam fidelis alicujus fuerat mater, non magni alicujus, qualis fuerat patriarcha Jacob, sed minoris, 930 et Joseph alterius. Erat autem inter mulieres et mater filiorum Zebedæi, forsitan aliqua consistens in mysterio tonitrus propter fidem et vitam sanctam, et quia Dominum sequebatur, et ministrabat, et spectatrix fuerat omnium quæ gesta fuerant circa eum, quia filii Zebedæi vocati sunt*

A filii tonitru. Erant enim filii ejus Joannes et Jacobus: ideo Joannes audivit septem tonitruum verba, quæ quasi eminentiora omni scriptura, ut non scriberet accipit mandatum. Sin autem oportet opinari, et dicere etiam nomen matris filiorum Zebedæi, dico quoniam hæc ipsa fuerat Salome *pacifica* appellata. Opinatus sum autem hoc, videns apud Matthæum et Marcum tres præcipuas mulieres nominatas, de quibus præsens sermo habetur. Et duas quidem esse præsens evangelista exponit, Mariam Magdalenam, et Mariam Jacobi: tertiam autem dici matrem filiorum Zebedæi. Apud Marcum autem tertia illa Salome appellatur: et secundum Marcum, quæ secutæ fuerant Jesum a Galilæa, cum Christo ascenderunt in Jerusalem. Iste est enim finis eorum qui derelinquunt Galilæam gentium, et sequuntur Jesum, ut non solum ascendant in Jerusalem, sed etiam cum Jesu ascendant in eam. Hoc enim significat quod simul ascendisse referuntur cum Christo.

142. *Cum sero autem factum fuisset, venit quidam homo dives ab Arimathia, nomine Joseph, qui et ipse discipulus erat Jesu. Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus*⁹⁵. Qui petit corpus Domini a Pilato, non qualiscunque aliquis erat, sed laudabilibus divitiis dives: et quia decurio constitutus, mysterium nominis Christi portabat in veritate, quod est decem, ideo libenter pro beneficio magno postulavit corpus Jesu a Pilato, et non permisit eum pendere in ligno. Propterea laudatur ab evangelistis quia justus et vir bonus, et discipulus fuerat Jesu, et fructus discipulatus sui reddidit forte, sicut in multis, sic et in corpore Christi, quia exspectans erat regnum Dei, sicut docuerat Jesus.

143. *Et accepto corpore Joseph involvit in sindone munda, et posuit ipsum in monumento suo novo, quod excidit in petra, et advolvit lapidem magnum ad ostium monumenti, et abiit*⁹⁶. In sindone munda involvit, et in monumento posuit novo ubi nemo mortuus erat, servans corpus Jesu ad resurrectionem præcipuam. Puto autem magis munditiam sindo illa habebat ex quo involutum est corpus Christi quam prius: corpus enim Jesu etiam in morte constitutum, quasi corpus Jesu mundabat omnia quæcunque tangebatur, et magis innovabat monumentum illud novum quod fuerat excisum in petra. Et ne existimes quia fortuito scriptum est, et eventu dictum est, quoniam involvit corpus in sindone munda, et in monumento posuit novo, et quia monumentum illud erat excisum in petra, monumentum mundum quod a corpore Jesu mundius erat factum quam fuerat priusquam poneretur Jesu corpus in eo. Quæres autem si sunt homines nihil amplius habentes quam corpus Jesu, novi quidem et excisi in petra, et monumentum sunt ejus mundum, et ideo salvi efficiuntur. Consequenter autem

⁹⁰ Matth. xxvii, 55, 56. ⁹¹ Isai. xxvii, 11. ⁹² Isai. ix, 1. ⁹³ Matth. iv, 11. ⁹⁴ Gen. xxx, 24.

⁹⁵ Matth. xxvii, 57, 58. ⁹⁶ *ibid.* 59, 60.

et alii sunt extra eos qui habent Jesum viventem : A et quidam eorum habent Jesum, et ante passionem viventem, quidam autem resurgentem a mortuis, quidam secundum quod multis apparet. non habentem speciem neque decorem. Alii autem habent in gloriam reformatum, alii autem vident eum ascendentem, et sperant cum eo rari in nube, ut semper habeantur cum ipso. Ergo Matthæus novum esse monumentum conscripsit, et in petra excisum non exposuit manifeste. Et quod novum erat ab omni corpore mortuo manifestaverunt Lucas et Joannes, quorum unus quidem dixit : *In quo nondum erat aliquis positus* ³⁶ : Joannes autem : *In quo nondum aliquis positus erat* ³⁷ ; plane si nunquam aliquis positus fuerat ibi, postea autem positi sunt ; nam quod dicit : *In quo nondum aliquis positus erat,* B caute considerantibus verbum hoc significatur. Dicimus ergo ne forte simpliciter intelligere debemus hunc locum, quoniam qui dixit ³⁸ : *Consepulti sumus Christo per baptismum, et consurreximus ei,* in monumento novo et intelligibili exciso in petra consepultus est et ipse post Christum cum Christo, et omnes qui consepulti sunt Christo in baptismo ut resurgant cum eo ex novo monumento primogeniti ex mortuis, et in omnibus primatum tenentis. Voluit autem Joseph non lapides multos ad ostium monumenti, sed unum, et magnum, et majorem quam poterat esse insidiantium virtus, non tamen majorem quam virtus erat angeli descendentis de cœlo, et revolventis ab eo lapidem, et sedentis super ipsum : quoniam omnia quæ sunt C circa corpus Christi Jesu, munda sunt, et nova, et non simpliciter magna, sed valde omnia magna.

144. *Erat autem ibi Maria Magdalena, et altera Maria, sedentes contra sepulcrum* ³⁹. Post hæc charitas duarum Mariarum, Magdalenzæ, et matris Jacobi et Joseph, colligavit eas ad monumentum novum, propter corpus Jesu quod fuerat ibi. Et hoc observa quoniam superius duæ istæ Mariæ, et mater filiorum Zebedæi, quam existimamus ipsam esse Saloniem, de longe spectabant mirabilia quæ in passione Christi fiebant, et corpus ejus suspensum in ligno. Hic autem non permanserunt tres : mater enim filiorum Zebedæi non scribitur cum Maria Magdalena et cum Maria, matre Jacobi et Joseph, simul D **931** sedere contra sepulcrum. Forsitan enim usque hoc pervenire potuit mater filiorum Zebedæi ; istæ autem, quasi majores in charitate, neque his quæ postea gesta sunt defuerunt.

145. *Altera autem die, quæ est post Parasceven, convenerunt principes sacerdotum et Pharisæi ad Pilatum, dicentes : Domine, rememorati sumus quod ille seductor dixit adhuc vivens : Post tertium diem resurgam. Jube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium, ne forte veniant discipuli ejus, et furentur eum, et dicant plebi : Resurrexit a mortuis ;*

A et erit novissimus error pejor priore. Ait autem illis Pilatus : Habetis custodes ; ite, custodite sicut scitis. Illi autem cunctes munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus ⁴⁰. Rationis est interrogare principes sacerdotum qui venerunt ad Pilatum, ut dicerent hæc quæ dixerunt. Dicite, sacerdotes, cum dixisset Jesus ⁴¹ : *Solvite templum hoc, et ego in triduo illud suscitabo,* ad quod propositum eum dixisse putastis ? an de solutione et resurrectione corporis sui ? an de templi destructione et reparatione ipsius ? Si enim intellexistis sic, quia de resurrectione sua ista dicebat, quomodo testimonium dantes adversus eum dixistis, quoniam hic dixit : *Possunt destruere templum hoc, et in triduo reedificare illud* ⁴² ? Si autem vere de templo illo intellexistis, secundum quod et testimonium præbuitis, unde modo scitis quoniam dixit post tres dies a mortuis se resurrecturum ? Vide ergo quomodo impietas seipsam suis verbis expugnat. Per hæc enim verba ipsi testimonium suum illud condemnant, quoniam vere intelligentes eum de resurrectione corporis sui illa dicere, et scientes converterunt sermones ejus ad destructionem et reparationem illius insensibilis templi. Adhuc autem interrogo : Quid dicitis, sacerdotes ? nempe quia dicebat hominibus : *Post tres dies resurgam* ⁴³, et secreto mandabat discipulis suis ut furentur eum noctu et dicant post tres dies quia surrexit a mortuis. Sed hoc ex hoc ipso incredibile est, post tantos sermones morales quos in populo docuit universo, et post tales et tantas virtutes quas ubique in omni Judæa ostendit, ut falleret discipulos suos verbis, ut etiam ipsi culparent ista mandantem, et ideo nequaquam facerent quod mandabat, maxime propter periculum quod imminabat eis a populo, si confiterentur eum qui ante modicum fuerat crucifixus, et doctorem se habere et Christum. Si autem hoc dixisse eum incredibile est, vide nisi consequens est ut sicut prodigia fecit, ut sicut Evangelium suum prædicandum in toto mundo prædixit, et sicut : *Ante præsidēs et reges stabitis* ⁴⁴, et sicut : *Jerusalem destruetur ab exercitu* ⁴⁵ ; sic et de resurrectione sua prædixit quod ait : *Solvite templum hoc, et ego in triduo suscitabo ipsum* ⁴⁶. Propterea et in præjudicium suum locuti sunt sacerdotes et Pharisæi ad Pilatum dicentes, quoniam ille seductor dixit adhuc vivens, quoniam post tres dies resurgam ⁴⁷. Adhuc autem vide quoniam quidam venientes de custodibus in civitatem, nuntiaverunt, non aliis, sed ipsis principibus sacerdotum, omnia quæcunque fuerant facta, ut ex omni parte inexcusabilis eorum constituatur impietas : illi autem nec sic miserrimi acquieverunt documentis tantis, ut susciperent quia Jesus erat Christus ; sed et post omnia hæc malignabantur propter duritiam cordis sui. Sicut induratum fuerat cor Pharaonis super

³⁶ Luc. xxiii, 53. ³⁷ Joan. xix, 41. ³⁸ Rom. vi, 4. ³⁹ Matth. xxvii, 61. ⁴⁰ ibid. 62 et seqq. ⁴¹ Joan. ii, 19. ⁴² Matth. xxvi, 61. ⁴³ Matth. xxvii, 63. ⁴⁴ Marc. xiii, 9. ⁴⁵ Luc. xxi, 24. ⁴⁶ Joan. ii, 19. ⁴⁷ Matth. xxvii, 63.

tantis et talibus prodigiis quæ in Ægypto fuerant facta ⁴⁸, sic et isti sunt indurati, ut congregati cum senioribus, et consilium accipientes, darent pecuniam avaris, ut dicant: *Quia discipuli ejus venientes noctu, furati sunt eum, dormientibus nobis* ⁴⁹; et qui legebant in lege ⁵⁰: *Non falsum testimonium dices*, etiam alios ad falsum testimonium invitabant, expedientes pecuniam multam, ut milites quidem falsum testimonium dicant, propter avaritiam periculis se subdentes si furatum esset corpus Jesu, præsidem autem multo magis placarent, et ei suaderent tantis pecuniis quantis poterat præses placari: sive autem et precibus, volentes eruere eos de periculis adversus seipsos falsum testimonium præbuerunt, dicentes contra disciplinam militarem obdormisse se tunc tanto somno, ut discipuli ausi

A milites dormiunt abundantius, et sic furarentur corpus Jesu. Et hæc omnia gerebantur ab operantibus contrariis virtutibus contra Christi doctrinam, existimantibus quoniam poterant extinguere a vita hominum, de resurrectione Domini providentiam Dei, et fidem. Et sicut nimia duritia Pharaonis non est mollita multis prodigiis factis per Moysen, sic, aut amplius, duritia cordis istorum non solum factis signis et prodigiis non est flexa, sed neque custodibus nuntiantibus crediderunt, qui venerunt in civitatem, et nuntiaverunt omnia quæcunque fuerant facta. Et Pharaoni quidem dictum est ⁵¹: *Ad hoc ipsum te suscitavi, ut ostendam in te virtutem meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra*; istos autem supportavit magnanimitas Dei, ut per vasa iræ præparata in interitum ⁵² fiat salus in gentibus.

SANCTI HIERONYMI

PROLOGUS ⁽⁹⁰⁾

IN EXPLANATIONEM S. LUCÆ AB ORIGENE,

(Ex editiōne Vallarsi, Opp. S. Hieronymi. Veronæ, 1766-72, tom. VII, p. 243.)

332 *Ante paucos dies quorundam in Matthæum et in Lucam Commentarios vos legisse dixistis, et quibus alter et sensibus hebes esset, et verbis; alter in verbis luderet, in sententiis dormitaret. Quamobrem petistis ut contemptis istiusmodi nugis, saltem triginta et novem ⁽⁹¹⁾ Adamantii nostri in Lucam homilias, sicut in Græco habentur, interpreter: molestam rem et tormento similem, alieno, ut ait Tullius, stomacho et non suo scribere: quam tamen idcirco nunc faciam, quia sublimiora non poscitis. Siquidem illud quod olim Romæ sancta Blæsilla flagitaverat, ut viginti quinque ⁽⁹²⁾ tomos illius in Matthæum, et quinque alios in Lucam, et triginta duos ⁽⁹³⁾ in Joannem, nostræ linguæ traderem, nec virium mearum, nec otii, nec laboris est. Perspicit enim, quantum apud me et auctoritas vestra, et voluntas valet. Prætermisi paululum Hebraicarum Quæstionum libros, ut ad arbitrium vestrum lucrativis operis hæc, qualiacunque sunt, non mea, sed aliena dictarem: præsertim cum a sinistro oscinem corvum audiam crocitantem ⁽⁹⁴⁾, et mirum in modum de cunctarum avium ridere coloribus, cum totus ipse tenebrosus sit. Fateor itaque antequam ille obijciat, in his Origenem tractatibus quasi puerum ⁽⁹⁵⁾ talis ludere: alia sunt virilia ejus, et alia senectutis*

⁴⁸ Exod. vii, 3. ⁴⁹ Matth. xxviii, 13. ⁵⁰ Exod. xx, 15. ⁵¹ Exod. ix, 16. ⁵² Rom. ix, 22.

(90) Hanc ipsam ex integro præfationem postreina duntaxat periodo detruncata, recitat ad invidiam Origeniani nominis Hieronymo creandam Rufinus *Invectivarum* lib. II, num. 21.

(91) Suffecimus ex Rufini lectione numerum *triginta et novem*, qui in vulgatis antea libris deerat, ut omnes, atque adeo multo his plures homilias in Lucam ex Adamantio Latine reddidisse videretur. Nam multo plures fuisse ab Origene elucubratas, cum alibi, tum in præfixa huic tomo præfatione ostendimus. — Vide *Patr. Latinæ* t. XXVI, Opp. S. Hieron. t. VII. Edit.

(92) Vitiose et falso hic legebatur antea, *triginta sex*, itemque penes Rufinum, *viginti sex*. Nihil vero dubitavimus restituere, *viginti quinque*, quod nec plures nec pauciores ipsemet Hieronymus in prologo *Comment. in Matthæum* numeret. *Legisse*, inquit, *me fateor ante annos plurimos in Matthæum Origenis viginti quinque volumina*: in quem numerum et Eusebius consentit lib. VI *Eccles. Hist.*, cap. 36. Hæc quoque vetus erat verissima lectio in olim vulgatis *Invectivarum* Rufini codicibus.

(93) Hic quoque falso editi libri omnes præfere-

bant, *triginta novem*, aut *triginta quatuor*, pro *triginta duos*, quam lectionem ex Rufini testimonio reposuimus. Eusebius modo laudato *Hist. Eccles.* libro duos tantum et viginti ex hac universa Commentariorum strue novit: verum fortasse et ibi, *triginta duos*, legendum est. Nunc vix supersunt novem.

(94) Calumniatur Rufinus, notari hic ab Hieronymo sub corvi nomine S. Ambrosium: primum ex eo, quod apud Latinos ipsius tantum et non alterius in *Lucam Commentarius* ferebatur: deinde, quod ipsiusmet Hieronymi penes se haberet, *epistolam*, in qua hoc ipsum de aliis excusans, in illum (Ambrosium) converterit suspicionem. Nemo autem vel jurato Rufino credat, id sentire de Ambrosio potuisse S. Patrem, qui eum plurimi continuo fecit, nec raro in suis libris pro re nata laudavit.

(95) Restituimus, *puerum*, pro quo mendose legebatur, *iterum*. Mox quoque, *ludere*, emendamus, pro corrupto, *luderm*: quas lectiones ex rei sensusque veritate, Rufini insuper accedente testimonio, comprobamus. Pro *talibus* in aliis libris est, *tabulis*.

seria. Quæ si libuerit, si potuero, si Dominus, ut in Latinum sermonem vertam, dederit comiteatum, et prætermissum opus prius explevero, tunc videre poteritis, imo per vos Romana lingua cognoscat, quantum boni et ante nescierit, et scire nunc cæperit. Prætereun Commentarios viri eloquentissimi Hilarii et beati martyris Victorini, quos in Matthæum diverso sermone, sed una gratia Spiritus ediderunt, post paucos dies ad vos mittere disposui; ne ignoretis quantum nostris quoque hominibus sanctarum Scripturarum quondam studium fuerit.

ORIGENIS IN LUCAM HOMILIÆ INTERPRETE S. HIERONYMO.

HOMILIA I.

*In præcæmium Lucæ usque ad eum locum ubi ait :
« Scribere tibi, optime Theophile. »*

(96) Sicut olim in populo Judæorum multi prophetiam pollicebantur, et quidam erant pseudoprophetae, e quibus unus fuit Ananias filius Agot : alii vero prophetæ; et erat gratia in populo discernendorum spirituum, per quem alii inter prophetas recipiebantur, **933** nonnulli quasi ab exercitatisimis trapezitis reprobabantur : ita et nunc in Novo

⁹³ Luc. 1, 1.

(96) Græca hujus loci verba schedæ Grabii et Combelsii sic representant : *Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάσθαι περὶ τῶν πεπληροφορημένων. Ἐπειδὴ ὑπέρογκον ἦν τὸ ἐπιχειρήματα ἀνθρώπων ὄντα Θεοῦ διδασκαλίαν καὶ ῥήματα συγγράφειν, εἰκότως ἀπολογεῖται ἐν τῷ προομιῶν. Ὅσπερ δὲ οὖν τῷ παλαιῷ λαῷ πολλοὶ προφητεῖαν ἐπηγγέλλοντο, ἀλλὰ τούτων μὲν τινὲς ἦσαν ψευδοπροφῆται, τινὲς δὲ ἀληθοῦς προφῆται. Καὶ ἦν τῷ λαῷ χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων· οὕτω καὶ οὖν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ τὰ Εὐαγγέλια πολλοὶ ἐθέλησαν γράφαι, ἀλλ' οἱ δοκιμοὶ τραπέζιται οὐ πάντα ἀνέκριναν, ἀλλὰ τὰ τέσσαρα μόνον ἐπελέξαντο. Τάχα οὖν τὸ ἐπεχείρησαν, λειψυθίαν ἔχει κατηγορίαν τῶν προπετώσων καὶ χωρὶς χάρισματος ἐλθόντων ἐπὶ τὴν ἀναγραφὴν τῶν Εὐαγγελίων. Ματθαῖος γὰρ οὐκ ἐπεχείρησεν, ἀλλ' ἔγραψεν ἐξ ἀγίου κινούμενος Πνεύματος. Ὁμοίως καὶ Μάρκος καὶ Ἰωάννης· παραπλησίως δὲ καὶ Λουκᾶς. Τὸ μέντοι ἐπιγεγραμμένον κατ' Αἰγυπτίους Εὐαγγέλιον καὶ τὸ ἐπιγεγραμμένον τῶν δώδεκα Εὐαγγέλιον οἱ συγγράψαντες ἐπεχείρησαν. Φέρεται δὲ καὶ τὸ κατὰ Θωμᾶν Εὐαγγέλιον, ἠδὲ δὲ ἐτόλμησε καὶ Βασιλίδης γράφαι κατὰ Βασιλίδην Εὐαγγέλιον. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐπεχείρησαν, καὶ κατὰ Μαθίαν, καὶ ἄλλα πλείονα· τὰ δὲ τέτταρα μόνα προκρίνει ἡ Θεοῦ Ἐκκλησία. Οὐχ ἀπλῶς δὲ πεπιστευμένων, ἀλλὰ πεπληροφορημένων τὸ ἀπαράβατον τοῖς λεγομένοις μαρτυρῶν. Πραγματῶν δὲ εἶπεν, ἀναιρῶν τὴν ἀρεσίν τῶν κατὰ φαντασίαν λεγομένων τὰ διὰ τοῦ Σωτῆρος γεγενῆσθαι κατὰ τὴν σάρκα αὐτοῦ. Περὶ δὲ τῶν πεπληροφορημένων εἰπὼν τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ἐμφαίνει. Πεπληροφόρητο γὰρ καὶ οὐδὲν ἐδίσταζε πότερον οὕτως ἔχει ἢ οὐ. Ὅτι δὲ παρὰ τῶν αὐτοφει θεασαμένων παρέλαβε, σαφῶς ὡμολόγησεν εἰπὼν· Καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπαρχῆς αὐτοῦ καὶ ὑπὸ ῥῆται γερόμενοι τοῦ λόγου. Διαβιβαιοῦνται γὰρ οἱ ἄνθρωποι παροχλοῦθησεν οὐ τισὶ τῶν εἰρημένων, ἀλλὰ πᾶσιν. Quoniam quidem multi*

PATRUL. GR. XIII.

A Testamento multi conati sunt scribere Evangelia, sed non omnes recepti. Et ut sciatis, non solum quatuor Evangelia, sed plurima esse conscripta, e quibus hæc, quæ habemus, electa sunt, et tralita Ecclesiis, ex ipso præcæmio Lucæ, quod ita contextitur, cognoscamus : *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem* ⁹³. Hoc quod ait, *conati sunt*, latentem habet accusationem eorum, qui absque gratia Spiritus sancti ad scribenda Evangelia prosierunt, Matthæus quippe, et Marcus, et Joan-

conati sunt ordinare narrationem quæ in nobis completæ sunt rerum. Quandoquidem res supra modum ardua erat hominem doctrinam Dei et verba B conscribere aggredi, merito sui apologiam facit in præfatione. Quemadmodum igitur veteri populo multi prophetiam pollicebantur, sed horum quidam falsi erant prophetae, quidam autem veri, et erat huic populo donum discretionis spirituum, quo verus a falso propheta secernebatur : ita et nunc in Novo Testamento Evangelia multi voluerunt scribere, sed probati nummularii non omnia examinerunt, sed quatuor solum selegent. Forsitan ergo illud : conati sunt, occultam habet accusationem eorum qui temere et absque dono Evangelia scribere ausi sunt, Matthæus enim non conatus est, sed Spiritu sancto movente scripsit. Similiter et Marcus et Joannes; nec aliter etiam Lucas, At vero qui Evangelium secundum Aegyptios inscriptum, et qui alterum quod duodecim Evangelium dicitur, conscripserunt, hi conati sunt. Circumsertur etiam alterum secundum Thomam Evangelium. Quin et Basilides scribere ausus est Evangelium secundum Basilidem. Plurimi igitur conati sunt, etiam secundum Mathiam, et alia C plura Evangelia scribere, sed sola quatuor Evangelia cæteris anteponit Ecclesia Dei. A rebus autem non simpliciter creditis, sed certo comperitis se nullo modo recedere testificatur. Res vero dixit, ut eorum evertet hæresim qui quæcumque a Salvatore in carne facta sunt, ea phantasticè contigisse dicunt. Res autem quarum ei plena facta erat fides, enarrans, affectum suum indicat. Certus enim erat, nec ullo modo dubitabat an ita se haberent, necne. Quod autem ab oculatis testibus illas acceperit, manifeste testatur dicens : Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis. Confirmat enim se non quædam tantum ex iis quæ dicta sunt, sed omnia esse ab initio assecutum. REBUS.

57

nes, et Lucas non sunt conati scribere; sed Spiritu A Dei, quibus illam aspiciunt qui merentur Porro in sancto pleni scripserunt Evangelia. Multi igitur conati sunt ordinare narrationem de his rebus, quæ manifestissime cognitæ sunt in nobis. Ecclesia quatuor habet Evangelia, hæreses plurima (97): e quibus quoddam scribitur secundum Ægyptios, aliud juxta duodecim apostolos. Ausus fuit et Basilides scribere Evangelium, et suo illud nomine titulare. Multi conati sunt scribere: sed et multi conati sunt ordinare. Quatuor tantum Evangelia sunt probata, e quibus sub persona Domini et Salvatoris nostri proferenda sunt dogmata. Scio quoddam Evangelium, quod appellatur secundum Thomam, et juxta Mathiam, et alia plura legimus, ne quid ignorare videremur, propter eos qui se putant aliquid scire, si ista cognoverint. Sed in his omnibus nihil aliud probamus, nisi quod Ecclesia, id est quatuor tantum Evangelia recipienda. Hæc ideo, quia in principio lectum est: *Multi conati sunt ordinare narrationem de his rebus quæ confirmatæ sunt in nobis*. Illi tentaverunt atque conati sunt de his rebus scribere, quæ in nobis manifestissime sunt perceptæ. Effectum suum Lucas indicat ex sermone, quo ait: *In nobis manifestissime sunt ostensæ, id est, πεπληροπορημένων* (quod uno verbo Latinus sermo non explicat [98]). Certa enim fide et ratione cognoverat, neque in aliquo fluctuabat, utrum ita esset, an aliter. Hoc autem illis evenit, qui fidelissime crediderunt, et id quod Propheta obsecrat, consecuti sunt, et dicunt: *Confirma me in sermonibus tuis* 97; unde et Apostolus de his qui erant firmi, atque robusti, ait: *Ut sitis radicati et fundati in fide* 98. Si quis enim radicatus in fide est atque fundatus, licet tempestas fuerit exorta, licet venti flaverint, licet se imber effuderit, non convellitur, nec corruet, quia super petram ædificium solida mole fundatum est 99. Nec putemus oculis istis carnalibus firmitatem fidei dari, quam mens et ratio tribuit. Infideles quique credant signis atque portentis, quæ humana acies contuetur. Fidelis vero magis prudens atque robustus rationem sequatur et verbum, et sic diducit quid verum, quidve falsum sit. *Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis*. In Exodo scriptum est: *Populus videbat vocem Dei* 100. Et certe vox auditur prius quam videtur; sed propterea scriptum est, ut ostenderetur nobis aliis oculis videre vocem

97 Psal. cxviii, 98. 98 Ephes. iii, 17. 99 Matth. vii, 25. 100 Exod. xix, 18. 101 Joan. xiv, 15.

(97) Vitiose præferebant editi antea libri, plurimas, id est hæreses, cum de pseudo-evangelis totus hic sermo sit. Porro hæc pene ad verbum in sua transtulit Hieronymus, quod supra notatum est, Præfat. Commentar. in Matthæum. Recole quæ et nos ibi observamus. — Vide Patrol. Lat. t. XXVI.

(98) Hieronymi hoc esse additamentum, quod parenthesi inclusimus, nemo non sentit. Id genus alia inferius occurrunt, quæ audacioribus criticis Dallæo de scriptis Ignatii p. 459 et seqq., et Mattheo Larroquano in Animadversionibus ad Pear-

sonianas Ignatii vindicias, pag. 94 et seqq., fraudi fuerunt, ut hæc homilia Adamantio perperam abjudicarent, Latiniq; esse hominis setum contenderent. Nos suo quaque loco objectionem contra operis germanitatem refellemus.

(99) Schedæ Grabii et Combelsii: ΕΙΧΘΣ ΔΕ ΥΠΟΛΑΜΒΑΝΕΙΝ ΤΙΝΑΣ, ΟΤΙ ΘΕΟΦΙΛΩ ΤΙΝΙ ΕΓΡΑΨΕ ΤΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ, ΩΣ ΕΙΣ ΗΝ ΤΩΝ ΠΙΣΤΕΥΣΑΝΤΩΝ. ΟΥΤΟΣ ΖΕΩΝ ΤΩ ΠΝΕΥΜΑΤΙ ΚΑΙ ΑΠΛΗΣΤΩΣ ΕΧΩΝ ΠΕΡΙ ΤΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΕ ΚΑΙ ΛΟΓΟΥΣ· ΟΝΤΕΡ ΕΠΟΙΕΙ ΑΣΦΑΛΕΣΤΕΡΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΝΥΝ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΑ. ΆΛΛΟΣ ΔΕ ΦΗΣΙΝ, ΟΤΙ ΕΑΝ ΠΑΝΤΕΣ ΤΟΥΤΟΥ ΩΜΕΝ ΩΣ ΑΓΑΠΙΣΘΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Dei, quibus illam aspiciunt qui merentur Porro in Evangelio non vox cernitur, sed sermo, qui voce præstantior est. Unde nunc dicitur: *Sicut ab initio tradiderunt nobis, qui a principio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis*. Igitur apostoli ipsi viderunt sermonem: non quia aspexerant corpus Domini Salvatoris, sed quia verbum viderunt. Si enim iuxta corpus vidissent Jesum, hoc est, Dei vidissent sermonem, ergo et Pilatus qui condemnavit, sermonem Dei vidit, et Judas proditor, et omnes qui clamaverunt: *Crucifige, crucifige eum, tolle de terra, talem Dei viderunt sermonem*. Sed absit ut quisquam incredulus sermonem Dei viderit. Videre sermonem Dei, tale est quale Salvator ait: *Qui videt me, videt et Patrem qui misit me. Sicut tradiderunt nobis qui a principio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis* 101. Clam Lucæ sermonibus edocemur, quod cujusdam doctrinæ finis sit ipsa doctrina, alterius vero doctrinæ finis in opere computetur. Verbi gratia: Scientia geometriæ finem habet ipsam tantum scientiam atque doctrinam. Alia vero scientia est, cujus finis opus exigit: velut in medicina oportet me rationem et dogmata scire medicinæ, non ut tantummodo noverim quid debeam facere, sed ut faciam, id est, ut secem vulnera, victum moderatum castigatumque disponam, æstus febrium in pulsum venarum sentiam, ut curationibus cyclicis humorum abundantiam siccem, temperem atque restringam. Quæ si quis tantum scierit et non opere fuerit subsecutus, cassa erit ejus scientia. Simile quid scientiæ medicinæ et operi, etiam in notitia ministerioque sermonis est: *Sicut tradiderunt nobis qui a principio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis*. Ut ex eo quod dixit, ipsi viderunt, doctrinam et scientiam significari, et ex eo quod dixit, ministri fuerunt sermonis, demonstrari opera cognoscamus. *Assecuto a principio: Visum est et mihi assecuto ab initio: inculcat ac replicat, quoniam ea quæ scripturus est, non rumore cognoverit, sed ab initio ipse fuerit consecutus*. Unde et ab Apostolo merito collaudatur, dicente: *Cujus laus in Evangelio est per omnes Ecclesias* 102. Hoc enim de nullo alio dicitur, et nisi de Luca dictum traditur: *Visum est et mihi assecuto a principio omnia diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theophile* (99). Putat aliquis, quod ad Theophilum quempiam Evangelium 934 scripserit:

101 Joan. xiv, 15.

sonianas Ignatii vindicias, pag. 94 et seqq., fraudi fuerunt, ut hæc homilia Adamantio perperam abjudicarent, Latiniq; esse hominis setum contenderent. Nos suo quaque loco objectionem contra operis germanitatem refellemus.

(99) Schedæ Grabii et Combelsii: ΕΙΧΘΣ ΔΕ ΥΠΟΛΑΜΒΑΝΕΙΝ ΤΙΝΑΣ, ΟΤΙ ΘΕΟΦΙΛΩ ΤΙΝΙ ΕΓΡΑΨΕ ΤΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ, ΩΣ ΕΙΣ ΗΝ ΤΩΝ ΠΙΣΤΕΥΣΑΝΤΩΝ. ΟΥΤΟΣ ΖΕΩΝ ΤΩ ΠΝΕΥΜΑΤΙ ΚΑΙ ΑΠΛΗΣΤΩΣ ΕΧΩΝ ΠΕΡΙ ΤΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΕ ΚΑΙ ΛΟΓΟΥΣ· ΟΝΤΕΡ ΕΠΟΙΕΙ ΑΣΦΑΛΕΣΤΕΡΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΝΥΝ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΑ. ΆΛΛΟΣ ΔΕ ΦΗΣΙΝ, ΟΤΙ ΕΑΝ ΠΑΝΤΕΣ ΤΟΥΤΟΥ ΩΜΕΝ ΩΣ ΑΓΑΠΙΣΘΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

omnes qui nos auditis loquentes, si tales fueritis ut diligamini a Deo, et vos Theophilus estis, et ad vos Evangelium scribitur. Si quis Theophilus est, iste optimus et fortissimus est, hoc (1) quippe significantius Græco sermone dicitur *χράτιστος*. Nemo Theophilus infirmus est. Et quomodo scriptum est de populo Israel, quando egrediebatur ex Ægypto ⁴¹, quod non fuerit in tribus eorum infirmus: sic, ut audacter loquar, dicam quod omnis qui Theophilus est, sit robustus, habens fortitudinem robustam a Deo, tanquam a sermone ejus, ut cognoscere possit eorum verborum, quibus conditus est, veritatem, intelligens sermonem Evangelii in Christo, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA II.

De eo quod scriptum est: « Erant autem justii ambo in conspectu Dei, ambulantes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela. » Cap. 1.

Qui volunt peccatis suis obtendere aliquam excusationem, existimant nullum esse absque peccato, et utuntur testimonio quod in Job scriptum est: *Nemo mundus a sorde, nec si unius quidem diet fuerit vita ejus super terram. Numerabiles autem menses ejus* ⁴². Cujus sonum tantummodo proferunt, interpretationem penitus ignorantes. Adversus quos breviter respondebimus, quoniam absque peccato esse in Scripturis dupliciter intelligitur: ut sit alterum, nunquam omnino peccasse: alterum, peccare desisse. Si igitur aiunt eum absque peccato dici, qui nunquam peccaverit, et nos assentimus, nullum esse absque peccato, quia omnes homines aliquando peccavimus (2), licet postea virtutem secuti sumus. Si vero sic intelligunt hominem non esse absque peccato, ut negent quempiam post vitia ita se ad virtutes referre, ut nunquam omnino peccet, falsa eorum sententia est. Potest enim fieri, ut qui ante peccaverit, et peccare desiverit, sine peccato esse

⁴¹ Exod. xiv. ⁴² Job xiv, 4, 5. ⁴³ Ephes. v, 27.

καὶ φιλεῖσθαι, Θεόφιλοι ἔσμεν. Erunt fortasse nonnulli quibus videbitur ad Theophilum quemdam qui unus e fidelibus erat, Evangelium scripsisse. Sic Spiritu fervens, et insatiabili amore captus verborum et actionum Domini, securior etiam factus est ubi hæc scripta sunt. Alius dicit nosmetipsos esse omnes Theophilos, si tales fuerimus ut a Deo amemur et diligamur. Rozus.

(1) Iterum ex interpretis calamo, non auctoris, hocce additur comma: quod enim in Græco est, *χράτιστος*, et proprie fortissimum sonat, Latina versionis codices optimum interpretantur.

(2) Monendus est lector Mariam Virginem speciali Dei privilegio ab hac exemptam censura: ideoque monendus, quia Origenes, ut inferius ad homil. 14 dicendum est, ipsam quoque sub hac omnium hominum infirmitate impie annumerat.

(3) Schedæ Grabii: "Ἦσαν δὲ δίκαιοι ἀμρότεροι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ναί, ἔπαινός ἐστι τέλειος, τὸ εἶναι δίκαιον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐπίσταται καρδίαι ἀνθρώπων, ὅς μόνον οἶδεν ἀξίως ἐπαινέσαι τὸν ἐπαίνοτον, καὶ τοῦ ψεκτοῦ τὴν κρίσιν ἀξίως ποιῆσαι· ἐπειδὴ βλέπει ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ οὐ μόνον τὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τοὺς λογισμοὺς. Γυμνῆ γὰρ αὐτῷ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις θεωρεῖται, καὶ ὁ σκοπὸς κατανοεῖται. Ἄνθρωποι δὲ οὐκ οἶδαν κατ' ἀξίαν

A dicatur. Sic et Dominus noster Jesus Christus exhibuit sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam ⁴³: non quia ecclesiasticus vir nunquam habuerit maculam; sed quia nequaquam ultra maculetur: non habentem rugam, non quod ruga veteris hominis in eo aliquando non fuerit, sed quod eam habere desierit. In hunc modum et illud quod sequitur, est intelligendum, *ut sit sancta et immaculata*, non quod a principio immaculata fuerit: hoc enim suspicari quidem de homine non potest, quod anima ejus maculosa non fuerit; sed quod reputetur pura atque sincera, quæ maculari ultra desierit. Hæc ideo diximus, ut doceremus posse hominem ob id quod peccare desivit, vocari absque peccato et immaculatum. Unde et manifestissime de Zacharia et Elisabeth scribitur: *Erant justii ambo in conspectu Dei ambulantes. In omnibus autem erant justii ambo ante Dominum, incedentes in mandatis et justificationibus Domini sine querela*. Diligentius laudes Zachariæ et Elisabeth, quas sanctus Lucas in sua scribit historia, contempleror: non tantum ut sciamus illos fuisse laudabiles, sed ut sanctum zelum assumentes, etiam ipsi laude digni efficiamur. Potuerat simpliciter scribere, *erant justii ambo* (3), *ambulantes in omnibus mandatis*; nunc autem necessario additur, *justii ambo in conspectu Dei*. Potest quippe fieri, ut sit aliquis justus in conspectu hominum, sed in conspectu Dei non. Verbi gratia, quando non habet homo quod de me male loquatur, et in me universa considerans nihil cui detraha, reperit, justus sum in conspectu hominum. Finge omnes de me æqualem habere sententiam, et quærere quid detrahant mihi, et tamen invenire non posse, sed consono me ore laudare: justus sum in conspectu hominum plurimorum; verum hominum non est certum judicium. Nesciunt enim utrum in abscondito cordis mei aliquando peccaverim, utrum

B
C
D

ἐπαινέσαι, ἅτε δὴ πρὸς τὸ φαινόμενον ὁρῶντες, ἀγνοοῦντες δὲ τὰ κεκρυμμένα· παρ' οἷς πρὸ τῆς ἀπλανοῦς ἡ πεπλανημένη δόξα πολλὰκις εὐήμερεῖ. Καὶ ἐτέρως μὲν αὐτοὶ, ἐτέρως δὲ τὸ θεῖον τοὺς βίους δοκιμάζει· ἐνδέχεται γὰρ, κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον δίκαιον εἶναι τινα ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων· κατὰ δὲ τὸ κρυπτὸν τῆς διανοίας μὴ εἶναι τοιοῦτον, ἐμφωλευόνας κεκρημένον λογισμοὺς πονηροῦς. Τοιοῦτον τι καὶ ὁ Παῦλος ὀηλοῖ ὅταν λέγῃ περὶ τινῶν· Ὁ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. Erant autem justii ambo in conspectu Dei. Ipse enim novit corda hominum quia solus scit digne laudare laudabilem, et digne judicare vituperabilem: quoniam videt in occulto, nec solum actiones, sed et cogitationes. Nuda enim ipsi rerum natura conspicitur, et scopus exploratus est. Homines autem nesciunt digne laudare, quippe qui id quod videtur respiciunt, occulta vero ignorant, et propterea erroneam sæpe opinionem amplectuntur. Et aliter quidem illi, aliter vero Deus vitas hominum dijudicat. Potest enim fieri ut secundum id quod videtur, aliquis justus sit in conspectu hominum, in occulto autem mentis non sit ejusmodi, sed latentes habeat cogitationes perversas. Tale quid etiam Paulus significat dicens de quibusdam Quorum laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Rozus.

viderim mulierem ad concupiscendum eam ⁶⁶, et adulterium mihi in corde sit natum. Ignorant homines cum me viderint secundum vires meas elemosynam facere, utrum propter mandatum Dei fecerim, an hominum laudem favoremque quaesierim. Difficilis res est in conspectu Dei justum esse, ut non ob aliam causam quid **935** boni facias nisi propter ipsum bonum, et Deum tantum quaeras boni operis retributorem. Tale quid et Apostolus loquitur: *Quorum laus non ex hominibus, sed ex Deo est* ⁶⁷. Beatus qui in conspectu Dei justus est, atque laudabilis Homines enim, quamvis certum iudicium habere videantur, tamen non possunt ad liquidum pronuntiare. Evenit quippe interdum, ut laudent eum qui non est laudabilis, et ei detrahant qui minime detractioe dignus est. Solus Deus et in laude et in vituperatione justus est iudex. Unde digne et nunc additur in laude justorum: *Erant justi ambo in conspectu Dei*. Tale quid et Salomon in Proverbiis cohortatur, dicens: *Fili, provide bona in conspectu Dei et hominum* ⁶⁸. Sequitur Zachariae et Elisabeth alia laudatio. *Ambulantes in omnibus mandatis et justificationibus Domini*. Quando bene et recte de aliquibus iudicamus, in justificationibus Domini gradimur. Quando hoc aut illud facimus, in mandatis illius ambulamus. Unde puto et sanctum Lucam, volentem eos praedicare laude perfecta, dixisse: *Erant justi ambo, ambulantes in omnibus mandatis et justificationibus Domini*. Dicat mihi quispiam: Si laus ista perfecta est, quid sibi vult hoc quod dicitur, *sine querela*? (4) Sufficiebat enim dicere, ambulantes in omnibus viis et justificationibus Domini: nisi posset fieri ut ambulet quis in omnibus mandatis Dei, et tamen sine querela non ambulet. Et quomodo potest evenire ut in omnibus mandatis et justificationibus Dei ambulans sub querela sit? Cui breviter dicam: Nisi hoc ita esset, nunquam in alio loco nosceremus scriptum referri: *Iuste id quod justum est, sequere* ⁶⁹. Nisi enim esset justum aliquid, quod non iuste sequeremur, nequam nobis praeciperetur, ut iuste id quod justum

A est, sequeremur. Quando enim facimus mandatum Dei, et in conscientia nostra vanæ gloriae sordes respergimus, ut placeamus hominibus, aut alia quaecunque non placet Deo, boni operis causa praecedit, quamvis faciamus praecceptum Dei, tamen illud absque querela non facimus, et injuste id quod justum est, sequimur. Difficile ergo est ambulare in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela, secundum testimonium et laudem Dei in Christo Jesu. Quæ laus reddenda est in die iudicii ab eo, cui omnes nos manifestari oportet ante tribunal ejus, ut recipiat unusquisque quæ per corpus gessit, sive bona, sive mala ⁶⁷. Omnes enim stabimus ante tribunal Dei, ut recipiamus quod meremur in Christo Jesu. Cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

De eo quod scriptum est: « Apparuit ei angelus Domini, stans a dextris altaris incensi [al. accensi]. » Cap. 1.

Quæ corporalia sunt et sensu carent, ut videantur ab alio, ipsa nihil efficiunt; sed tantummodo oculus alterius intentus in ea, sive voluerint illa, sive noluerint, videt, quando in ea contemplationem direxerit. Quid enim potest homo, aut alia res quæ circumdatur corpore crasso, cum in praesenti fuerit, facere ne cernatur (5)? Econtrario ea quæ sunt superna et divina, ea cum in praesenti fuerint, non videntur nisi ipsa voluerint: et in voluntate eorum est videri vel non videri. Gratia Dei fuit ut appareret Abraham, vel cæteris prophetis: non quod oculus tantum cordis Abraham in causa fuerit ut cerneret Deum, sed quod gratia Dei ultro se aspiciendam præbuerit viro justo. Hoc autem non solum super Deo Patre intelligas (6), sed etiam super Domino Salvatore, et super Spiritu sancto, et ut ad minora perveniam, super cherubim et seraphim. Ficri enim potest, ut et nunc nobis loquentibus assistat angelus, et tamen quia non mereimur, eum videre nequeamus. Quamvis enim oculus sive corporis, sive animæ nostræ ad contemplandum intendat, nisi sponte apparuerit

⁶⁶ Matth. v, 28. ⁶⁷ Rom. ii, 29. ⁶⁸ Prov. iii, 4.

⁶⁹ Deut. xvi, 20. ⁶⁷ II Cor. v, 10.

(4) Schedæ Græbii: "Ἀμεμπτοι. Τίνος χάριν πρόσκειται τὸ ἀμεμπτοι; Διότι ἐστὶ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς πορεύεσθαι, καὶ μὴ ἀμέμπτους εἶναι. Εἰ μὴ γὰρ ἦν τοῦτο, οὐκ ἂν ἐλέγετο· Δικαιῶς τὸ δλεαιρὸν διώξεις. Ἐπεὶ καὶ τὸ καλὸν, οὐ καλὸν, ὅταν μὴ καλῶς γίνηται. Ἐπὶ οὖν ποιῶμεν τὰς ἐντολὰς ὥστε μὴ ἐν τῷ συνειδέει ῥύπον εἶναι κενοδοξίας, ἢ ἀνθρωπαρασεκείας, ἢ ἐτέρου τινὸς τοιοῦτου, τότε ποιῶμεν τὰς ἐντολὰς ἀμέμπτως. Sine querela. Cur additur: sine querela? Quia potest fieri ut quis in omnibus mandatis Domini ambulet, nec tamen sit sine querela. Nisi enim hoc ita esset, non diceretur: Iuste quod justum est sequeris. Quandoquidem quod bonum est, non est bonum, cum bene non sit. Quando igitur facimus mandata, ita ut in conscientia nostra vanæ gloriae sordes non sint, nec aliud quidpiam ejusmodi agamus, tunc facimus mandata sine querela. RU.EUS.

(5) Vid. not. in hom. 8 in Gen.

(6) Multis quidem ante ac post Origenem eccle-

siasticis auctoribus persuasum fuit, quando in Veteris Testamenti historia Deus patriarchis aut prophetis dicitur apparuisse, inque iis adfuisse Filium, debere intelligi, qui morem Patri gerens spectabilem sese illis præbuerit, Deique, angeli, aut Domini, pro varia quam sustinuit persona nomina sortitus sit, quin et junctus iis substantialiter fuerit, quamquam non ὑποστατικῇ, sed σχετικῇ conjunctione. Hanc merito reprehendere alii sententiam: nec tamen Origenem criminandi occasionem arripimus. Sed cum hic easdem partes et Deo Patri, et Spiritui sancto tribuat, paradoxam illique peculiarem doctrinam absque reprehensione nota præterire non liceat. Siquidem illa ipsa Adamantium destituit ratio, qua cæteri videntur adducti: puta verbis illis Exodi xxxiii: *Deum Patrem nemo videbit unquam, et rivet*: et econtrario illis Christi Joann. viii: *Abraham exsultavit ut videret diem meum: vidit, et gavisus est*, hisque similibus.

angelus, et se [at. si] videndum præbuerit, et ille qui vere desiderat, non videbit. Itaque ubicunque scriptum fuerit, apparuit Deus illi, vel illi, ut et nunc : *Apparuit ei angelus Domini, stans a dextris altaris incensæ*, ita ut dixi, intellige. Sive Deus, sive angelus Abrahæ vel Zachariæ, cum voluerit vel noluerit, aut non videbitur, aut videbitur. Et hoc non tantum in præsentī sæculo dicimus, sed etiam in futuro, cum migraverimus e mundo, quod non omnibus vel Deus, vel angeli appareant, quod scilicet et angelos, et Spiritum sanctum, et Dominum Salvatorem, et ipsum Deum Patrem, is qui de corpore exierit, statim mereatur videre : et ille tantum videbit, qui mundum habuerit cor⁶⁸, et talem se præbuerit, ut dignus Dei sit aspectu. Et quamvis in eodem loco sit, qui mundo corde est, et is qui adhuc aliqua sorde respergitur, unus locust, nec nocere quempiam poterit, nec juvare : quia qui mundum cor habuerit, Deum videbit, qui autem talis fuerit, id quod alii cernunt, **936** non videbit. Tale quid mihi intelligendum et de Christo, qui quondam in corpore videbatur, quod non quicumque eum videbant, poterant videre. Videbant quippe tantum corpus illius : secundum vero hoc quod Christus erat, eum videre non poterant. Porro discipuli eum videbant, et magnitudinem divinitatis illius contemplantantur. Propter quod puto et ad Philippum deprecantem atque dicentem : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis*, respondisse Salvatorem : *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem*⁶⁹. Neque enim Pilatus, qui videbat Jesum, intuebatur Patrem, nec proditor Judas : quia nec ipse Pilatus, nec Judas Christum secundum hoc quod erat Christus videbant, nec multitudo quæ coarctabat eum. Illi tantum videbant Jesum, quos aspectu suo dignos esse sciebat. Laboremus ergo et nos, ut et impræsentiarum nobis Deus appareat. Sanctus quippe Scripturarum sermo promisit, quod invenietur ab his qui non tentant eum : apparet autem his qui non sunt increduli in eum : et in futuro non abscondatur a nobis ; sed videamus eum facie ad faciem, et habeamus fiduciam bonæ vitæ, fruamurque conspectu omnipotentis Dei in Christo Jesu, et Spiritu sancto,

⁶⁸ Matth. v. ⁶⁹ Joan. xiv, 8, 9. ⁷⁰ Luc. i, 15. ⁷¹ Matth. xviii, 10. ⁷² ibid. 6.

(7) Non est cur multis hancce Origenis reprehendantur sententiam, qua ab angelis statuit corporibus illigari animas e cælo depremtas, easque aut pro peccatis sursum admissis in corpora quasi in ergastulum demitti, aut propter recte ante vitam gesta, variis ac variis in corporibus, decretis Dei exsequendis navare operam. Hocce Origenismi prope modum characteristicon innumeri veteres recentioresque auctores impugnarunt : diximus et nos quædam cum alibi, tum præcipue ad synodicam epistolam inter Hieronymianas 92, quam publici juris primum fecimus, quaque Origenianæ hæreseos placita fere singula condemnantur.

(8) Schedæ Grabii et Macarius Chrysocephalus ms. orat. 1 in ortum sancti Joannis, hæc Origenis verba laudant : *Ἔσται γὰρ μέγας. Ἐν τούτοις μέγας ἐμφανίσει τῆς Ἰωάννου ψυχῆς, καὶ μέγας βασιλεύσων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἔστι γὰρ τι μέγας ψυ-*

A cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

De eo quod scriptum est : « Ne timeas, Zacharia, » usque ad eum locum ubi ait de Joanne : « Præcædet coram ipso in spiritu et virtute Eliæ. » Cap. 1.

Zacharias, cum angelum vidisset, expavit. Nova quippe facies humanis obtutibus se præbens turbat mentem animumque consternat. Unde angelus, sciens hanc esse humanam naturam, primum perturbationi medetur dicens : *Noli timere, Zacharia : et trepidantem refocillat, novoque lætificat nuntio inferens : Exaudita est oratio tua, et uxor tua Elisabeth pariet filium, et vocabis nomen ejus Joannem, et erit tibi gaudium et exsultatio*. Quando justus quis oritur mundo, et stadium hujus vitæ ingreditur, ministri nativitatē ejus lætantur, et se efferunt in sublime. Quando vero ille nascitur, qui malæ vitæ præparatus est, et quasi ob poenas (7) in ergastulum relegatus, minister consternatur et concidit. Vis exemplum accipere sancti viri, cujus omnis fructus in laude sit? Vide Jacob duodecimgenuisse mares, qui omnes populi Dei et partis illius patriarchæ et principes exstiterunt : in his omnibus Jacob lætabatur pater, sicut et nunc de Joannis nativitate cunctis gaudium nuntiatur : et qui semel ob utilitatem aliorum ad liberorum opera descenderit, et se voluerit huic ministerio mancipare, obsecret Deum, ut talis ei filius ingrediatur sæculum, super cujus nativitate lætior sit. Scribitur ergo de Joanne : (8) *Erit magnus in conspectu Domini*⁷⁰. Magnitudinem animæ Joannis ostendit, quæ oculis Dei pateat : et aliquid minus, quod proprie in animæ virtute conspicitur. Ego ita intelligo et illud, quod in Evangelio dicitur : *Nolite contemnere unum de minimis istis, qui in Ecclesia sunt*⁷¹. Minimus ibi ad distinctionem majoris intelligitur. Non mihi præcipitur, ut eum qui grandis est contemnam, quia non potest contemni ille qui grandis est; sed dicitur mihi, ne contemnas unum ex minimis. Ut autem scias, quod minimus et parvus non fortuito dicatur, sed cum ea ratione, quam posuimus, scriptum est : *Quicumque scandalizaverit unum de minimis istis*⁷². Minimus scandalizatur, grandis non potest

D χῆς κατ' ἀρετὴν, καὶ ἔστι τις σμικρῶτης ψυχῆς. Ἐγὼ οὕτως ἀκούω τοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Μὴ καταπρο- νησῆς ἐνὸς τῶν σμικρῶν τούτων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Μικρὸν γὰρ ἔχει τὸν ἐναντίον τῷ μεγάλῳ λέγει. Ὅτι δὲ ὁ τυχὼν οὐ μικρὸς ἐστὶ, δῆλον ἐκ τοῦ· Ὁς ἂν σκανδαλίση ἓνα τῶν σμικρῶν τούτων. Μέγας γὰρ οὐ σκανδαλίζεται· ἀλλ' ὁ μέγας πάντος σκανδάλου κρείττων ἐστὶ. Erit enim magnus. In his magnitudinem animæ Joannis ostendit, et magnitudinem quæ a Deo cernitur. Est enim aliqua magnitudo animæ secundum virtutem, et est aliqua animæ parvitas. Ego sic accipio quod in Evangelio scriptum est : Ne contemnas unum ex his pusillis qui sunt in Ecclesia. Pusillum enim hoc loco dicit eum qui magno opponitur. Quod autem non quilibet parvus sit, liquet ex his : Quicumque scandalizaverit unum ex his pusillis. Magnus enim non scandalizatur, sed est omnī scandalo superior. RUZUS.

scandalum sustinere. Sequitur de Joanne: *Et Spiritu sancto replebitur adhuc de utero matris suæ.* Et nativitas Joannis plena miraculo est. Quomodo enim Domini nostri ac Salvatoris adventum archangelus nuntiavit, ita et Joannis ortum archangelus nuntiat: *Spiritu sancto replebitur adhuc de utero matris suæ.* Populus Judæorum facientem Dominum nostrum signa atque portenta, et curantem infirmitates eorum, nequaquam videbat: (9) Joannes vero adhuc in utero matris constitutus exsultat, etenim non potest, et ad adventum Matris Jesu de utero gestit erumpere. *Ecce enim, ait Elisabeth, ut facta est salutatio tua in aures meas, exsultavit in gaudio infans in utero meo.* Adhuc in matris utero erat Joannes, et jam Spiritum sanctum acceperat. Non enim illud principium erat substantiæ ejus atque naturæ, de qua Scriptura loquitur, quod plurimos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum ⁷³. (10) Joannes plurimos **937** convertit, Dominus autem non plures, sed omnes. Hoc opus illius, ut omnes convertat ad Deum Patrem. *Et præcedet eorum ipso in spiritu et virtute Eliæ.* Non ait in anima Eliæ, sed *in spiritu et virtute Eliæ.* Fuit in Elia virtus et spiritus sicut in omnibus prophetis, et secundum dispensationem corporis in ipso quoque Domino Salvatore: de quo post paululum ad Mariam dicitur: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Spiritus ergo qui fuerat in Joanne, et virtus quæ in illo erat, in hoc quoque apparuit. Ille translatus est: hic vero præcursor Domini fuit, et mortuus est ante eum, ut ad inferna descendens illius prædicaret adventum. Ego puto, quod sacramentum Joannis usque hodie expleatur in mundo. Quicumque crediturus est in Christum Jesum, præcurrit ante spiritus et virtus Joannis ad animam illius, et præparat Domino populum perfectum, et in cordis asperitatibus planas facit vias,

⁷³ Matth. iv. ⁷⁴ Joan. i, 51.

(9) Eadem schedæ: Ἐπλήσθη Πνεύματος ἁγίου ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχον Ἰωάννης, ἤνικα ἔλθοῦσης τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν Ἐλισάβετ ἐσπίρτησεν ἐν ἀγγελοῖσιν. *Dum adhuc erat in utero matris Joannes repletus est Spiritu sancto, quando adventante matre Domini ad Elisabeth, exsultavit præ gaudio.* REXUS.

(10) Eadem schedæ: Ὁ μὲν Ἰωάννης πολλοὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπέστρεψε πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, κατὰ τὴν τοῦ ἀγγέλου φωνήν· ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς πάντας ἐφώτισεν εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ τὸ ἔργον ἐστὶ. *Joannes quidem plurimos filiorum Israel convertit ad Dominum Deum illorum juxta angeli vocem; Dominus autem noster Jesus Christus omnes illuminavit ad agnitionem veritatis. Hoc opus illius est.* Id.

(11) Schedæ Græbii et Macarius Chrysocephalus ms. oral. in ortum sancti Joannis: Κατὰ τὴν θεωρίαν ἢ σιωπῆ τῶν προφητῶν ἐστὶν ἐν τῷ πάλαι λαῷ τοῦ Θεοῦ. Οὐκέτι γὰρ Θεὸς λαλεῖ αὐτοῖς, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ὁ ἐν ἀρχῇ λόγος πρὸς ἡμᾶς. Καὶ παρ' ἡμῶν οὐ σιωπᾷ, παρ' ἐκεῖνοις δὲ σεσιώπηκε. Διὰ τοῦτο σιωπᾷ ὁ προφητὴς Ζαχαρίας. Τὸ δὲ διανεύειν μένοντα κωφὸν, τοιοῦτόν ἐστιν. Αἱ χωρὶς λόγου πράξεις οὐδὲν διαφέρουσι νεύσεων· αἱ δὲ μετὰ λόγου πράξεις οὐκ

et dirigit semitas, parare Domino plebem perfectam. Nou illo tantum tempore præparatæ sunt viæ, et directæ semitæ, sed usque hodie adventum Domini Salvatoris spiritus Joannis virtusque præcedit. O magna mysteria Domini, et dispensationis ejus! Angeli præcurrunt Jesum: angeli quotidie aut ascendunt, aut descendunt super salutem hominum, in Christo Jesu ⁷⁵, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA V.

De eo quod Zacharias obmutuit. Cap. i.

Zacharias sacerdos, cum in templo offerret incensum, silentio condemnatur, et retinetur, imo tantum nutibus loquitur, et nutus usque ad ortum Joannis filii perseverat (11). Quo hæc tendit historia? Silentium Zachariæ silentium prophetarum est in populo Israel. Nequaquam loquitur eis Deus: et sermo qui a principio erat apud Patrem Deus, ad nos transiit, nobisque non tacet Christus: apud illos usque hodie silet; quamobrem et Zacharias propheta tacuit. Manifestissime ex sermonibus ipsius comprobatur, quod et propheta fuerit et sacerdos. Quid [al. Qui] vult autem hoc quod sequitur: *Anuebat eis, et damnum vocis nutibus compensabat?* Ego puto talia esse opera absque sermone, quæ ratione nihil nutibus differunt. Ubi vero ratio et sermo præcesserit, et ita opus fuerit subsecutum, non debent existimari simpliciter nutus, qui ornantur sermone, aut ratione. Si igitur videris conversationem Judæorum sine ratione atque sermone, ita ut non queant eorum quæ agunt, rationem reddere, intellige quod tunc in Zacharia præcessit, in imagine ipsius hucusque compleri. Circumcisio eorum nutibus similis est. Nisi enim circumcisionis ratio reddatur, nutus est circumcisio et opus mutum. Pascha et aliæ solemnitates nutus magis sunt quam veritas. Usque hodie populus Israel surdus et

εἰς νεύσεις· κοσμοῦνται γὰρ ὑπὸ τοῦ λόγου. Ἐάν οὖν ἴδῃς Ἰουδαίων τὴν πολιτείαν ἄλογον, ὡς μὴ δυνασθαὶ αὐτοὺς δίδόναι λόγον περὶ ὧν πράττουσι, βλέπε τὸν τύπον τῶν γεγενημένων ἐπὶ Ζαχαρίου διαμένοντος κωφοῦ καὶ διανεύοντος αὐτοῖς. Ἔστι γὰρ νῦν κωφὸς ὁ λαὸς καὶ ἄλογος. Πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλεν

D ἄλογος καὶ ἄλαλος εἶναι, ἐκβαλὼν τὸν λόγον ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μὴ δυνάμενος λόγον ἀποδοῦναι περὶ μηδενὸς λόγου νομικοῦ ἢ προφητικοῦ; *Secundum theoriam silentium prophetarum est in veteri populo Dei. Non enim amplius illis Deus loquitur, sed verbum quod erat in principio, ad nos transiit, et apud nos non silet, apud illos vero tacuit. Idcirco tacet propheta Zacharias. Quod autem annueret, manens mutus, id significat opera sine sermone nihil a nutibus differre; quæ vero opera cum sermone conjunguntur, non sunt nutus: nam a sermone exornantur. Cum itaque videris Judæorum institutionem sermone destitutam, ita ut nequeant eorum quæ agunt reddere rationem, considera typum eorum quæ acciderunt Zachariæ manenti muto et illis annuenti. Est enim nunc mutus populus et loquelæ expertus. Qui enim non futurus erat sermone et loquela destitutus, postquam verbum a se ejecit, nec ullius sermonis legalis aut prophetici valet reddere rationem?* Id.

mutus est: neque poterat fieri, ut non surdus esset et mutus, qui a se sermonem abjecerat. Et olim quidem Moyses loquebatur: *Ego autem alogos sum*¹⁶: quod licet (12) Latinus aliter expresserit, tamen proprie transferri potest, *absque sermone*, sive *ratione*; et postquam hoc ait, accepit rationem et sermonem, quem confessus fuerat se antea non habere. Populus autem Israel, priusquam legem acciperet, absque ratione et sermone quodammodo mutus erat: deinde accepit sermonem, cujus imago fuit Moyses. Iste igitur non constitetur modo, quod tunc confessus est Moyses, eo quod sit mutus et alogos; sed nutibus et silentio indicat se non habere sermonem, et non habere rationem. Nonne tibi videtur confessio esse stultitiæ, quando nullus eorum potest legalium præceptorum et prophetici vaticinii rationem reddere? Cessavit Christus esse in eis, reliquit eos sermo, completum est illud quod in Isaia scribitur: *Relinquetur filia Sion sicut tabernaculum in vinea, et sicut custodia in cucumerario, ut civitas quæ expugnatur*¹⁶. Quibus relictis, salus translata est ad nationes, ut illi concitentur ad zelum. Intuentes ergo dispensationem et arcanum Dei, quomodo Israel abjectus sit in salute nostra, cavere debemus, ne forte et illi nostri causa ejecti sint, et nos majori supplicio digni simus, propter quos et alii derelicti sunt, et nos nihil dignum adoptione Dei et ejus clementia fecerimus, qua adoptavit nos et in suos filios reputavit, in Christo Jesu¹⁷, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

938 HOMILIA VI.

De eo quod scriptum est: « Cum autem concepisset Elisabeth, abscondebat se, » usque ad eum locum ubi ait: « Hic erit magnus. » Cap. 1.

Quando concepit Elisabeth, abscondebat se mensibus quinque, dicens: Quia sic mihi fecit Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum in hominibus. Quæro quam ob causam postquam

¹⁶ Exod. v, 12. ¹⁷ Isa. i, 8. ¹⁸ Rom. xi, 14.

(12) Sancti hæc quoque interpretis verba sunt; cuni enim quod Græce habetur, Exod. v: Ἐγὼ δὲ ἄλογός εἰμι: *Ego autem sine verbo sum*, Latini codices ad verbum non resonent, sed juxta sensum duntaxat: *Cum incircumcisis labiis sim*, vel: *Cum tardi sermonis sim*, Hieronymus de hoc ipso lectorem a se duxit admonendum.

(13) Eædem schedæ: *Περιέκρυβεν ἑαυτὴν μῆνας πέντε. Περιέκρυβεν ἑαυτὴν*, ἕως καὶ Μαρία σὺν-λάβῃ. Ὅτε γὰρ Μαρία συνέλαβε, καὶ ἦλοε πρὸς αὐτὴν, καὶ ἐγένετο ὁ ἀσπασμὸς αὐτῆς εἰς τὰ ὦτα αὐτῆς, τότε ὡς ἐσκίρτησεν ἐν αὐτῇ τὸ βρέφος ἐν ἀγαλλιᾶσει, προφητεύουσα, εἰ δεῖ οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἐπαρρησιάσατο, ὅτι ἄρα γέννημα ἦν αὐτῆς ὁ τοῦ Κυρίου πρόδρομος. Τέως μέντοι εἰ καὶ ὡς σώφρων ἤδειτο ἔτι ἐπιτήρως ἀνδρὶ συνέστη. Ἄλλ' οὖν διὰ τὸ παράδοξον ἔχαίρει λέγουσα: *Θαυμαστά μοι ἐποίησεν ὁ Θεός*. Occultabat se mensibus quinque. Occultabat se *donec Maria conciperet. Quando enim Maria concepit, et venit ad illam, et facta est salutatio ejus in auribus illius, tunc exsultante in ea infante præ gaudio, prophetans, si ita loqui fas est, libere locuta est, quoniam in utero habebat Præcursorem Domini. Antea vero ut pote sapiens erubescerebat quod anus virum cognovisset.*

intellexit se esse prænantem publicum declinarit? Ni fallor, hoc est etiam quod hi qui nuptiis copulati sunt, non omne tempus coitus liberum inter se habent, sed est tempus quando recedunt ab opere nuptiarum. Si enim vir senex fuerit et mulier anus, pudoris est maximi servire eos libidini, servire conjugio, quæ vel curæ corporis et senectæ esse Dei videntur voluntate sublata. Hæc autem, quæ ad sermonem angeli et dispensationem Dei rursus fuerat viro copulata, erubescat [*f. erubescerebat*] quod anus et pene decrepita ad opus juvenum revertisset. (13) Unde et abscondebat se mensibus quinque: non usque ad novum mensem, donec partus ingrueret, sed usquequo conciperet Maria. Quando enim illa concepit, et venit ad eam, et facta est salutatio in aures ejus, exsultavit in gaudio infans in utero Elisabeth, et prophetavit Spiritu sancto plena, et locuta est quæ evangelicus sermo describit: *Et diffamata sunt super omnem montanam verba hæc*. Quando enim in populo rumor egressus est habere eam in utero prophetam, et aliquid majus esse homine qui gestabatur a Virgine, tunc non absconditur, sed tota libertate se prodit, et exsultat se habere Præcursorem in utero Salvatoris. Deinde Scriptura commemorat, quod *mensæ sexto conceptus Elisabeth missus sit angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilææ, cujus nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen Joseph de domo David, et nomen virginis, Maria*. Rursum in mea mente volvens quæro, quare Deus, cum semel Salvatorem judicaret nasci ex virgine, non elegit puellam absque sponso, sed eam potissimum quæ jam fuerat desponsata. Et nisi fallor, hæc causa est. Debuit de ea virgine nasci, quæ non solum sponsum haberet, sed, ut Matthæus scribit¹⁸, jam viro tradita fuerat, licet eam vir necdum nosset, ne turpitudinem virginis habitus ipse monstraret, si virgo videretur utero tumentis. (14) Unde eleganter in cujusdam martyris epistola (15) scri-

Nunc igitur propter miraculum exsultabat dicens: Mirabilia mihi fecit Dominus. Ραῖπυς.

(14) Schedæ Græbi: Καλῶς ἐν μὲρ τῶν μάρτυρος τινος ἐπιστολῶν γέγραπται, (τὸν Ἰγνάτιον λέγω τὸν μετὰ τὸν μακάριον Πέτρον τῆς Ἀντιοχείας δεύτερον ἐπίσκοπον, τὸν ἐν τῷ διωγμῷ ἐν Ῥώμῃ θηροῖς μαχησάμενον) καὶ ἔλαθε τὸν ἀρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἢ παρθενία Μαρίας. *Eleganter in una epistola unius cujusdam martyris (Ignatium dico secundum post beatum Petrum Antiochiæ episcopum, qui in persecutione Romæ pugnavit ad bestias) scriptum est: Principem sæculi hujus latuit Mariæ virginitas. Vide Cotelerii notas in epistol. Ignatii ad Ephesios. Id.*

(15) Diximus et ad Hieronymi Commentarios in Matthæum cap. 11, ubi S. Pater martrem Ignatium laudat (qui quartam addidit causam, cur a desponsata Christus conceptus sit: ut partus nempe ejus celaretur diabolo, dum eum putat non de virgine, sed de uxore generatum), videri Hieronymum non ex ipso Ignatio, sed ex hac Origeniana homilia locum recitare, non enim hæc proprie sanctus martyr pronuntiat, sed ex ejus Epistola ad Ephesios sub fine utcumque colligere licet.

pum reperit, Ignatium dico episcopum Antiochæ post Petrum secundum, qui in persecutione Romæ pugnavit ad bestias : Principem sæculi hujus latuit virginitas Mariæ : latuit propter Joseph : latuit propter nuptias : latuit quia virum habere putabatur. Si enim non habuisset sponsum, et ut putabatur, virum, nequaquam potuisset principi mundi hujus abscondi. Statim enim cogitatio diaboli tacita subrepsisset : quomodo ista, quæ non concubuit cum viro, prægnans est ? Debet iste conceptus esse divinus, debet aliquid humana natura esse sublimius. Econtrario disposuerat Salvator, dispensationem suam et assumptionem corporis ignorare diabolum : unde et in generatione sua celavit eam ; et discipulis postea præcipiebat, ne manifestum eum facerent. Et cum ab ipso diabolo tentaretur, nusquam confessus est Dei se esse Filium, sed tantummodo respondebat : Non oportet ut adorem te, nec ut lapides istos panes faciam, ut me de alto præcipitum ⁷⁹. Et cum ista diceret, tacuit semper se esse Filium Dei. Quære et in alia Scriptura, et reperies voluntatis Christi fuisse, ut adventum Filii Dei diabolus ignoraret. Apostolus enim passionem ejus asserens nesciisse contrarias fortitudines, ait ^{79a} : *Sapientiam loquimur inter perfectos. Sapientiam autem non sæculi hujus, neque principum sæculi hujus qui destruuntur ; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam nullus principum hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.* Absconditum igitur fuit a principibus sæculi mysterium Salvatoris. Quod autem econtrario objici potest, solvendum mihi videtur antequam ab alio præponatur, quatione quod principes hujus sæculi latuit, dæmonem non latuit, eum præsertim qui in Evangelio loquebatur : *Venisti ante tempus torquere nos, scimus te quia sis Filius Dei* ⁸⁰. Sed considera, quia minor in malitia noverit Salvatorem : qui vero major est in scelere, et versipellis, et nequam, ex eo ipso, quod in malo major **939** est, impeditur nosse Filium Dei. Nos quoque ipsi, si minus habuerimus mali, facilius possumus ad virtutem procedere. Si vero magis in nobis fuerit mali, ingenti labore sudandum est, ut majori malitia liberemur. Hæc de eo quod sponsum habuerit Maria.

(16) Quia vero angelus novo sermone Mariam salutavit, quem in omni Scriptura invenire non potui, et de hoc pauca dicenda sunt. Id enim quod

⁷⁹ Matth. 1v. ^{79a} I Cor. 11, 6-8. ⁸⁰ Matth. viii, 29. ⁸¹ Joan. v, 55. ⁸² Psal. xviii, 5. ⁸³ Rom. 1, 4 ; I Cor. 1, 16. ⁸⁴ I Cor. v, 4. ⁸⁵ Ephes. iv, 10. ⁸⁶ Hebr. iv, 4.

(16) Schedæ Græbii et Combefisii : *Ξένος ὁ ἀπαθμὸς τῆ παρθένου, οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς εὐρισχόμενος, ταύτη δὲ μόνῃ τηρούμενος· Χαίρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Novo sermone salutatur virgo, qui nulli in omni Scriptura reperitur, sed huic soli servatur : Ave, gratia plena, Dominus tecum. RUSUS.*

(17) Hieronymi, ut nemo non sentit, adnotatio hæc est, ut ipsum salutationis Græcum verbum, *κεχαριτωμένη*, quod plane inusitatum Origenes dixerat, Latine autem fere obvium est, lectori innotesceret

A ait : *Ave, gratia plena*, quod (17) Græce dicitur, *κεχαριτωμένη*, ubi in Scripturis alibi legerim non recordor ; sed neque ad virum istiusmodi sermo est, *Salve, gratia plena*. Solum Mariæ hæc salutatio servatur. Si enim scisset Maria et ad alium quempiam similem factum esse sermonem, habebat quippe legis scientiam, et erat sancta, et prophetarum vaticinia quotidiana meditatione cognoverat, nunquam quasi peregrina eam salutatio terroisset. Propter quod loquitur ei angelus : *Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam coram Domino. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Is erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur.* Dicitur et de Joanne, *erit magnus* : et hoc ipsum Gabriel angelus contestatur ; sed quando

B venit Jesus vere magnus, vere sublimis, ille qui prius magnus fuerat, minor effectus est. Ille enim, inquit ⁸¹, fuit lucerna ardens et lucens, et vos voluistis ad horam exultare in lumine ejus. Magnitudo Salvatoris nostri non tunc apparuit quando natus est ; sed nunc postquam oppressa ab adversariis videbatur, emicuit. Vide magnitudinem Domini : In omnem terram exivit sonus doctrinæ ejus, et in fines orbis terrarum verba illius ⁸². Dominus noster Jesus, qui virtus est (18) Dei ⁸³, in omnem diffusus est orbem, et impræsentiarum nobiscum est, juxta illud quod in Apostolo legitur : *Congregatis vobis et spiritu meo cum virtute Domini nostri Jesu Christi* ⁸⁴. Virtus Domini Salvatoris et cum his est, qui ab orbe nostro in Britannia dividuntur, et cum his qui in Mauritania, et cum universis qui sub sole in nomine ejus crediderunt. Vide ergo magnitudinem Salvatoris, quomodo in toto orbe diffusa sit, et certe necdum ejus veram magnitudinem exposui. Ascende in caelos, et vide eum, quomodo caelestia repleverit. Apparuit siquidem angelis. Descende cogitatione in abyssos, et videbis eum etiam illuc descendisse. *Qui enim descendit, ipse est et qui ascendit, ut impletur omnia, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum* ⁸⁵. Considera virtutem Domini, quod impleverit mundum, id est caelestia, terrestria, et infernalicia, quomodo et caelum ipsum penetraverit, et in superna ascenderit. Legimus enim ⁸⁶, quod pertransierit caelos Filius Dei. Si hæc videris, pariter intueberis non transitorie dictum : *Magnus erit* ; sed verbum opere completum. Magnus est Dominus noster Jesus, et præsens, et

(18) Legere mallim, *qua virtus est*, ut ei manifestius opinioni opponatur, cui Origenem adhæsisse Genebrardus aliique ex tractatu xxxiv in *Matthæum* criminantur, quod nempe senserit Christum, qua Christus est, sive qua humanitatem corporeis usurpandam oculis præfert, ubique existere. Ille enimvero Adamantius soli divinitatis præsentia hoc tribuit, ac verissime Christum qua Dei virtus est, in omnem diffusum esse orbem, omniaque pervadere docet, caelestia, terrestria atque inferna.

absens, tributque consortiū fortitudinis suæ huic cœli nostro atque conventui : quod ut et singuli mereamur accipere, deprecemur Dominum Deum, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VII.

De eo quod scriptum est : « Exurgens autem Maria cum festinatione venit in montana, » usque ad eum locum ubi ait : « Erit consummatio eorum quæ dicta sunt. » Cap. 1.

Meliores ad deteriores veniunt, ut eis ex adventu suo aliquid tribuant emolumentum. Sic et Salvator venit ad Joannem, ut sanctificaret baptismum illius : et Maria statim ut audivit angelum nuntiantem, quod conceperit Salvatorem, et quod cognata illius Elisabeth haberet in utero, consurgens cum festinatione venit in montana, et ingressa est domum Elisabeth. Jesus vero, qui in utero illius erat, festinabat adhuc in ventre matris Joannem positum sanctificare. Denique antequam veniret Maria et salutaret Elisabeth, non exultavit infans in utero : sed statim ut Maria locuta est verbum, quod Filius Dei in ventre matris suggesserat, exultavit infans in gaudio, et tunc primum præcursorem suum prophetam fecit Jesus. Oportebat quoque Mariam cum Dei prole dignissima, post alloquium Dei, ad montana descendere, et in sublimioribus commorari. Unde et scriptum est : *Consurgens Maria in diebus illis, venit in montana.* Debuerat etiam, cum esset sollicita, non pigra, properare sollicitudine, et Spiritu sancto plena ad sublimiora perducere, et virtute Dei protegi, a qua fuerat obumbrata. *Venit ergo in civitatem Judæ, et in domum Zachariæ, et salutavit Elisabeth.* Factum est cum audisset salutationem Mariæ Elisabeth, exultavit infans in utero ejus, et repleta est Spiritu sancto. Non est itaque dubium quin quæ tunc repleta est Spiritu sancto, propter filium sit repleta. Neque enim mater primum Spiritum sanctum meruit, sed cum Joannes adhuc clausus in utero Spiritum sanctum recepisset, tunc et illa post sanctificationem filii repleta est Spiritu sancto. Poteris hoc credere, si simile quid etiam de Salvatore cognoveris. **940** Invenitur beata Maria, sicut in aliquantis exemplaribus (19) reperimus, prophetare. Non enim ignoramus, quod secundum alios codices et hæc verba Elisabeth vaticinetur. Spiritu itaque sancto tunc repleta est Maria, quando cœpit in utero habere Salvatorem. Statim enim ut Spiritum sanctum accepit, Dominici corporis conditorem, et Filius Dei esse cœpit in utero, etiam ipsa completa est Spiritu sancto. *Exultavit ergo*

A infans in utero Elisabeth, et repleta est Spiritu sancto, et clamavit voce magna et dixit :

Benedicta tu inter mulieres. Debemus in hoc loco, ne simplices quique decipiantur, ea quæ solent opponere hæretici, confutare. In tantam quippe nescio quis prorupit insaniam, ut assereret negatam fuisse Mariam a Salvatore, eo quod post nativitatem illius juncta fuerit (20) Joseph : et locutus est, quæ qualiter dixerit ipse noverit qui locutus est. Si quando igitur hæretici vobis tale quid objecerint, respondete eis, et dicite : Certe Spiritu sancto plena Elisabeth ait : *Benedicta tu inter mulieres.* Si sancto Spiritu benedicta canitur Maria, quomodo eam Salvator negavit ? Porro quod asserunt eam nupsisse post partum, unde approbent non habent. Hi enim filii, qui Joseph dicebantur, non erant orti de Maria, neque est ulla Scriptura quæ ista commemoret.

Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui. Et unde mihi hoc, ut veniat Mater Domini mei ad me ? Quod ait : *Unde mihi hoc,* non ignorans dicit : et maxime Spiritu sancto plena, quasi nesciat quod juxta Dei voluntatem Mater Domini venerit ad eam ; sed isto sensu loquitur : Quid boni feci ? quæ opera mea tanta sunt, ut Mater Domini ad me veniat ? per quam justitiam, ex quibus bonis, de qua fidelitate mentis hoc merui, ut Mater Domini mei veniat ad me ? *Ecce enim ut facta est salutatio tua in aures meas, exultavit in exultatione infans in utero meo.* Sancta erat anima beati Joannis, et adhuc in matris utero clausa, venturaque in mundum, quasi per experientiæ sensum, sciebat quæ Israel ignorabat. Unde exsilivit : et non simpliciter exsilivit, sed in gaudio. Senserat enim venisse Dominum suum, ut sanctificaret servum suum, antequam de matris utero procederet. Utinam mihi veniat, ut ab infidelibus stultus dicar, qui talibus credidi. Ipsum opus ostendit et veritas, non me stultitiæ, sed sapientiæ credidisse ; et quia hoc quod stultum apud illos putatur, mihi salutis occasio sit. Nisi enim fuisset cœlestis et beata nativitas Salvatoris, nisi habuisset divini aliquid, et humanitatem hominum superegrediens, nunquam totum orbem illius doctrina penetrasset. Si tantummodo fuisset in Mariæ utero, et non Dei Filius, quomodo poterat fieri, ut et illo tempore et nunc, non solum corporum, sed etiam animarum morbi multiplices curarentur ? Quis nostrum non insipiens fuit, qui nunc propter misericordiam Dei habemus intelligentiam, et titimus Deum ? Quis nostrum non incredulus justitiæ, qui nunc propter Christum justitiam habemus, sequimurque justitiam ? Quis nostrum non errabundus hancque ipsam præ reliquis causam prætexit, quod fratres Domini in Evangelio nominentur. Operæ pretium sit S. Hieronymi vere aureum libellum contra hunc hæreticum recoluisse. Mox perturbatum contextum nos restitimus, cum ante legeretur : *quali mente dixerit, qui, ipse noverit, locutus est.*

(19) Innuit, opinor, verba subsequentis versiculi 45, καὶ μαχαρία ἡ πιστεύουσα ὅτι ἔσται τελείως, etc. *Et beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi a Domino,* in aliquantis sui ævi exemplaribus ex Mariæ Virginis persona, non Elisabeth dici. Nulla vero nunc ejus lectionis vola aut vestigium superest.

(20) Hanc postea hæresim Helvidius instauravit,

et vagus, qui nunc propter adventum Salvatoris non fluctuamus atque turbamur, sed sumus in via, in illo videlicet qui ait : *Ego sum via* ⁸⁷? Possumus et reliqua congregantes videre, quoniam omnia quæ scripta sunt de eo, divina admiratione digna referuntur : quod et nativitas illius, et nutrimenta, et virtus, et passio, et resurrectio non solum illo tempore, sed etiam nunc operentur in nobis. Quis vos, o catechumeni, in ecclesia congregavit? qui stimulum impulit, ut, relictis domibus, in hunc cœtum cocatis? Neque enim nos domus vestras singillatim circumivimus; sed omnipotens Pater virtute invisibili subjicit cordibus vestris, quos scit esse dignos, hunc ardorem, ut quasi inviti et retractantes venialis ad fidem, maxime in exordio religionis, cum veluti trepidi et paventes salutis fidem cum timore suscipitis. Obsecro vos, o catechumeni, nolite retractare : nemo vestrum formidet et paveat, sed sequimini præeuntem Jesum. Ille vos trahit ad salutem, congregat in Ecclesiam, nunc quidem super terram : si autem dignos fructus feceritis, in Ecclesiam primitivorum qui scripti sunt in cœlestibus. *Beata quæ credidit, quia erit perfectio his quæ dicta sunt ei a Domino.* Super quibus et beata Maria magnificat Dominum Jesum. Magnificat autem anima Dominum, spiritus Deum. Quæ quam habeant interpretationem, si concesserit Dominus, ut rursus in ecclesiam congregemur, ut festivi venialis ad domum Dei, et divinæ lectioni præbeatibus aures, quæremus, ventilabimus, disseremus, in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VIII.

De eo quod scriptum est : « Magnificat anima mea Dominum, » usque ad illum locum ubi ait : « Timetibus efficit virtutem. » Cap. 1.

Ante Joannem prophetat Elisabeth, ante ortum Domini Salvatoris prophetat Maria (21). Et quomodo peccatum cœpit a muliere, **941** et deinceps ad virum usque pervenit : sic et principium salutis a mulieribus habuit exordium, ut cæteræ quoque mulieres, sexus fragilitate deposita, imitarentur vitam conversationemque sanctarum earum, quæ vel maxime nunc in Evangelio describuntur. Videamus ergo vaticinium virginale. *Magnificat*, ait, **D** *anima mea Dominum, et exultavit spiritus meus in*

⁸⁷ Joan. xiv, 6. ⁸⁸ Coloss. i, 13. ⁸⁹ Matth. xxiii, 33. ⁹⁰ Deut. iv, 17.

(21) Schedæ Grabii : Ὅσπερ ἤρξατο ἡ ἀμαρτία ἀπὸ τῆς γυναίκος, καὶ μετὰ τοῦτο ἐφθασεν εἰς τὸν ἄνδρα· οὕτω καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τῶν γυναικῶν ἤρξατο, ἵνα προτραπῶσιν αἱ γυναῖκες τὴν ἀσθένειαν καὶ τὰ γυναικεῖα ἀποθέμεναι, ζηλώσαι τοὺς βίους τῶν μακαρίων τούτων. Ἰδόμεν δὲ λοιπὸν παρθενικὴν προφητείαν· Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον. Ἀλλὰ πῶς ἡ ψυχὴ μεγαλύνει τὸν Κύριον, κατανοητέον. Ἐὰν ἀξίως πολιτευώμεθα κατ' εἰκόνα τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς, καὶ ἐξομοιωθώμεν τῷ πρωτοτύπῳ κατὰ τὸ δυνατόν δι' ἀγαθῶν ἔργων, μεγαλύνομεν τὸν Κύριον λόγοις, ἔργοις, νοήμασι. Σμικρύνει δὲ ἡ ψυχὴ Κύριον ἀναλόγως κατὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ κακίαν. Sicut a muliere peccatum cœpit, et postea ad virum pervenit; ita etiam bona ex mulieribus exorta

A *Deo salvari meo.* Duæ res, anima scilicet et spiritus, duplici laude funguntur. Anima Dominum prædicat, spiritus Deum. Non quod alia laus Domini, alia Dei sit; sed quia qui Deus est, idem et Dominus est : et qui Dominus est, idem et Deus sit. Quæritur quomodo magnificet Dominum. Si enim Dominus nec augmentum, nec decrementum, recipere potest, et quod est, est : qua ratione nunc Maria loquitur : *Magnificat anima mea Dominum?* Si considerem Dominum Salvatorem imaginem esse invisibilis Dei ⁸⁸, et videam animam meam factam ad imaginem Conditoris, ut imago esset imaginis; neque enim anima mea specialiter imago est Dei, sed ad similitudinem imaginis prioris effecta est : tunc videbo quoniam in exemplum eorum, qui **B** solent imagines pingere, et uno (verbi causa) vultu regis accepto ad principalem similitudinem exprimendam artis industriam commendare, unusquisque nostrum ad imaginem Christi formans animam suam, aut majorem ei, aut minorem ponit imaginem, vel obsoletam, vel sordidam, aut claram, atque lucentem, et splendēntem ad effigiem imaginis principalis. Quando igitur grandem fecero imaginem imaginis, id est, animam meam, et magnificavero eam opere, cogitatione, sermone, tunc imago Dei grandis efficitur, et ipse Dominus, cujus imago est in nostra anima, magnificatur. Et quomodo crescit Dominus in nostra imagine, sic si peccatores fuerimus, minuitur atque decrescit. Sed nos pro imagine Salvatoris alias nobis imagines induimus : pro imagine Verbi sapientiæ, justitiæ cæterarumque virtutum, diaboli formam assumimus, ut dicatur de nobis : *Serpentes, generatio viperarum* ⁸⁹. Et leonis personam induimus, et draconis, et vulpium, quando venenati, crudeles, callidi sumus : necnon et hirci, vel porci, quando ad libidinem promptiores. Memini quondam Deuteronomium disserentem in eo loco ubi scriptum est : *Ne faciatis omnem similitudinem omnis animalis* ⁹⁰, dixisse me quoniam spiritalis est in alios facere imaginem masculi, in alios feminæ : illum similitudinem habere volucrum, illum reptilium atque serpentium, et alium facere similitudinem Dei. Hæc quomodo intelligantur sciet qui illa legerit (22). Anima itaque Mariæ (25) primum magnificat Dominum, et postea exultat in Deo. Nisi enim antea crederemus, exsul-

sunt, ut mulieres deposita sua imbecillitate rebusque muliebribus, incitentur ad beatarum harum vitas imitandas. Cæterum deinceps videamus virginalem vaticinationem : *Magnificat anima mea Dominum. Quomodo anima Dominum magnificet considerandum est. Si digne ad imaginem Conditoris nostri vixerimus, et pro viribus exemplari nostro similes per bona opera evaserimus, magnificamus Dominum verbis, operibus et cogitationibus. Minuit autem anima Dominum pro ratione malitiæ quæ ipsi inest.* RUÆUS.

(22) Nulla nunc lucubratorum Origenis in Deuteronomium superest. *Homilias octo* unus memorat Cassiodorus cap. 1 *Divinarum Institutionum.*

(25) Eisdem schedæ : Τῆς οὖν Μαρίας ἡ ψυχὴ

fare non possemus. *Quia respexit, in humilitatem ancillæ suæ.* In quam humilitatem Mariæ respexit Dominus? Quid habebat Mater Salvatoris humile atque dejectum, quæ Dei Filium gestabat in utero? Quod ergo dicit: *Respexit in humilitatem ancillæ suæ,* tale est quasi dixerit: Respexit in justitiam ancillæ suæ, respexit in temperantiam, respexit in fortitudinem atque sapientiam. Dignum quippe est, ut virtutes respiciat. Respondeat aliquis et dicat: Intelligo quomodo Deus justitiam ancillæ suæ sapientiamque respiciat; quomodo autem intendat humilitatem, non satis liquet. Consideret qui quærit talia, quoniam proprie in Scripturis una de virtutibus humilitas prædicetur. Ait quippe Salvator: *Discite a me quia mansuetus sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* ⁹¹. Quod si vis nomen hujus audire virtutis, quomodo etiam a philosophis appellatur, ausculta eandem esse humilitatem quam respiciat Deus, quæ ab illis ἀνοψία, sive μετρίότης, dicitur. Sed et nos quodam eam possumus appellare circuitu, cum aliquis non est inflatus, sed ipse se dejecit. Qui enim inflatur, cadit, secundum Apostolum, in iudicium diaboli: siquidem et ille ab inflatione cœpit atque superbia. *Ut non, inquit, inflatus in iudicium incidat diaboli* ⁹². Respexit super humilitatem ancillæ suæ. Humilem me, inquit, et mansuetudinis sectantem dejectionisque virtutem respexit Deus. (24) *Ecce enim amodo beatam me dicunt omnes generationes.* Si simpliciter intelligam omnes generationes, super credentibus illud interpreter. Si autem altius aliquid fuero scrutatus, animadvertam quanti profectus sit dicere: *Quia fecit mihi magna qui est potens: quoniam omnis qui se humiliat exaltabitur* ⁹³. Respexit autem Deus in humilitatem beatæ Mariæ, propterea fecit illi magna qui potens est *et sanctum nomen ejus. Et misericordia ejus in generationes generationum.* Misericordia Dei non in unam generationem, nec **942** in duas, neque in tres, sed nec in quinque, verum in sempiternum extenditur in generationes generationum, timentibus potentiam ejus. *Fecit virtutem in brachio suo.* Licet infirmus ad Dominum accesseris, si timeris eum, audire poteris repromissionem quam tibi ob timorem tuum Dominus pollicetur. Quæ est ista repromissio? Timentibus, inquit, se fecit virtutem. Virtus, sive imperium, potestas est regia. Etenim κράτος (25) quod nos imperium possumus appellare, ab eo di-

⁹¹ Matth. xi, 29. ⁹² 1 Tim. iii, 6. ⁹³ Luc. xiv, 11.

ἐμεγάλυσε τὸν Κύριον· τὸ δὲ πνεῦμα αὐτῆς ἠγαλλιάσατο ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι. Πρῶτον ἐμεγάλυσε τὴν ψυχὴν αὐτῆς, εἶτα ἠγαλλιάσατο τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Anima igitur Mariæ magnificabat Dominum, spiritus vero ejus exsultabat in Deo Salvatore. Primum anima ejus magnificabat, deinde spiritus ejus exsultabat. **RUBENS.**

(24) Eadem schedæ: Μακαριοῦσί μὲ πᾶσαι αἱ γενεαί, δηλονότι τῶν πιστευόντων, οὐ σὺ δὲ μόνον ἢ Ἐλισάβετ. Beatam me dicunt omnes generationes, credentium videlicet, non tu sola Elisabeth. **Io.**

(25) Videtur et hoc additum abs Hieronymo comitum, quod nos imperium possumus appellare.

atur quod imperet, sive sub se universa contineat. Si ergo timeris Dominum, dat tibi fortitudinem, sive imperium, dat regnum, ut factus sub Rege regum, possideas regnum cœlorum, in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IX.

De eo quod scriptum est: «Manebat cum ea mensibus tribus, usque ad eum locum ubi ait: «Et loquebatur benedicens Dominum.» Cap. 1.

Tam eorum quæ dicta sunt, quam illorum quæ facta referuntur, debet ratio esse sancto Spiritu digna, et Christi fide, ad quam credentes vocamur. Unde et nunc causa quærenda est, quare Maria post conceptum venerit ad Elisabeth, et manserit cum ea mensibus tribus, aut quid causæ fuerit, ut Lucas, qui Evangelii scribebat historiam, etiam hoc scriberet, quod manserit cum ea mensibus tribus, et postea regressa sit in domum suam. Utique debet aliqua esse ratio, quam, si Dominus aperuerit cor nostrum, sequens sermo monstrabit. Si enim eo quod tantum venit Maria ad Elisabeth, et salutavit eam, exsultavit infans in gaudio, et Spiritu sancto plena Elisabeth prophetavit ea quæ in Evangelio scripta sunt, et in una hora tantos profectus habuit, nostræ conjecturæ relinquitur, quid in tribus mensibus Joannes profecit, assistente Maria Elisabeth. Valde quippe indignum est in puncto horæ atque momento exsultare infantem, et quodammodo gaudio lascivisse, repletamque esse Spiritu sancto Elisabeth: per tres vero menses, nec Joannem, nec Elisabeth, ex vicina Matris Domini et ipsius Salvatoris præsentia profecisse. Exercebatur ergo, et quodammodo in athletico a sancta matre, per tres menses urgebatur Joannes, et præparabatur in matris utero, ut mirabiliter natus, mirabilibus nutritur. Quod enim extra consuetudinem nutritus est, non refertur scriptum, quomodo matris fuerit lactatus uberibus, quomodo in sinu gerulæ constitutus, sed statim sequitur: *Et erat in desertis, usque ad diem ostensionis suæ ad Israel.* Deinde legimus: *Elisabeth autem completum est tempus ut pareret, et peperit filium.* Multi putant superflue dici: *Elisabeth autem completum est tempus ut pareret, et peperit filium.* Quæ enim mulier potest parere, nisi tempus pariendi ante compleverit? (26) Sed qui Scripturas diligentissime contempletur, et audit populum loquentem, attendat le-

(26) Eadem schedæ: Παρατηρήσαντι δὲ ἐν ὄλῃ τῇ παλαιᾷ καὶ τῇ καινῇ Γραφῇ, εἰ που ἔστιν εὐρεῖν ἐπὶ ἀμαρτωλοῦ γενέσεως εἰρημένον τό· Ἐπλήσθη ὁ χρόνος τοῦ τεκεῖν. Οὐκ ἂν γὰρ τις εὐροι, ὡς οἶμαι, ἀλλ' ὅπου ὀνόμασται ὅτι δίκχιος ἦν ὁ γεννώμενος. Οὕτω καὶ νῦν εἰρηται ὅτι τῇ Ἐλισάβετ ὁ τοῦ τεκεῖν χρόνος ἐπλήσθη, ἐπειδὴ ἅγιον ἔτιχτε. **Observandum est an in omni tum veteri, tum nova Scriptura alicubi reperiat de peccatoris nativitate dictum: Impletum est tempus pariendi. Non puto ullibi reperiri, nisi quando justus ortus describitur. Itaque et nunc dicitur Elisabeth impletum esse tempus pariendi, quoniam sanctum pariebat. **Io.****

ctioni, observans tam in Veteri, quam in Novo Testamento, sicubi scriptum in ortu peccatoris inveniat: *Completum est tempus ut pareret*, nunquam omnino reperiet. Sed ubique justus nascitur, ibi completur dies, illic in mundum completur adventus sui. Ortus justus, plenitudinem habet: peccatoris nativitas, ut ita dicamus, vacuitatem atque immanitatem. Hæc de eo quod scriptum est: *Completum est tempus ut pareret*. Congratulabantur matri ejus vicini et cognati, et volebant in honorem patris pueri nomen ponere, ut vocaretur Zacharias. Porro Elisabeth, sancto Spiritu suggerente, dicebat: *Joannes est nomen ejus*. Deinde cum illi causas justas quærerent cur Joannes potissimum vocaretur, cum in genere ipsius nullus haberet hoc nomen, interrogant patrem, qui non valens respondere (manu et litteris est locutus). Scripsit enim in pugillari, *Joannes est nomen ejus*: statimque ut stylus impressus est cere, lingua, quæ prius fuerat vineta, laxata est. Receptit eloquium, non humanum, quoniam ligata fuit lingua ejus; humana tamen non fuit. Vinxerat enim eam incredulitas. Statim ut soluta est, humana esse desinit, et loquebatur benedicens Deum, et prophetavit ea quæ scripta sunt in Evangelio, de quibus, præbente Domino Jesu Christo, cum tempus fuerit, dissereamus: cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA X.

De eo quod scriptum est: « Plenus Spiritu sancto prophetavit, » usque ad eum locum ubi ait: « Antecedit enim coram Domino parare vias ejus. » Cap. 1.

Plenus Spiritu sancto Zacharias, duas prophetias generaliter nuntiat, primam de Christo, alteram de Joanne. Quod manifeste de verbis ipsius approbatur, in quibus quasi de præsentia, et qui versaretur in mundo loquitur Salvatoris, ac dein de 943 Joanne: *Repletus enim Spiritu sancto prophetavit dicens: Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebis suæ. Visitante enim et Deo volente redimere populum suum,*

1^a Isa v, 1. 2^a Coloss. 1, 20.

(27) Eadem schedæ: Ὅς γὰρ οἱ μὲν πατέρες ἡμῶν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ ὅλος ὁ χορὸς τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ δικαίων ἀπέπλασαν τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ εἰρηνοποίησε διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ τὰ τε ἐν τῇ γῆ καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· τί ὄκνεῖς παραδέξασθαι ὅτι καὶ πρὸς τοὺς πατέρας ἐπισκοπή γέγονε, καὶ τοῦτο ἦ εἰς τὸν ἄδην αὐτοῦ ἀφίξις ἐπραγματεύσατο; *Ut enim arbitror, etiam patres nostri Abraham, et Isaac, et Jacob, et universus chorus sanctorum ejus prophetarum et justorum, Christi præsentia fruii sunt. Si enim juxta divinum Apostolum per crucis suæ sanguinem pacificavit ea quæ in terra et quæ in cælis sunt, quid dubitas credere ipsum quoque patres visitasse, et ejus ad inferos adventum hoc effecisse?* RUFUS.

(28) Duspiciatur Hæc cælestium nomine, quibus Dominica dispensatio profuerit, non modo angelorum ordines, sed et sidera ipsa notari ab Ori-

gens, quippe quæ non anima modo, sed ratione etiam prædita arbitratus sit. Quæ autem ratione pollent, peccato esse obnoxia, et purgatione indigere: quod officium illis morte sua exhibitum a Christo crediderit. Confer paulo inferius homil. 23 et quæ ibi de cælestium potestatum profectu per Christi mortem atque Ecclesiæ prædicationem ex Origeniana sententia dicimus.

(29) Eadem schedæ, et Macarius Chrysocephalus ms. orat. 1 in ortum sancti Joannis: Ἐπειδὴ πολλάκις βύονται τινες ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, μετὰ φόβου δὲ, διὰ τοῦτο φησι· Τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀφόβως, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ γὰρ ἡ Χριστοῦ ἐπιδημία πεποίηκεν ἡμᾶς ἀφόβως ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν ἡμῶν βυσθῆναι. Οὐ γὰρ ἠσθάνθημεν τῆς ἐπιβουλῆς τῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' αἰφύδιον ἤρπασεν ἡμᾶς, μεταστήσας ἀπὸ ἐκείνων ἐπὶ τὸν κλῆρον καὶ τὴν μερίδα αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἡμεῖς ὀφειλομέν λατρεύειν αὐτῷ ἐν δαδότητι καὶ δικαιοσύνη· ὅτι οὐ γίνεται διὰ τινα καιρῶν, ἀλλὰ πάντα τὰς ἡμέρας τῆς

discrimen ante præcesserint, et ita de inimicorum manu quis fuerit erutus, liberatur quidem, sed non sine timore. Porro adventus Domini Jesu de manu inimicorum absque timore nos eruit. Non enim sensimus inimicos nostros, nec eos vidimus repugnantes; sed nescimus quomodo repente de faucibus eorum et insidiis erepti sumus, in puncto atque momento, et transtulit nos in hæreditatem partemque justorum. *Et liberati sumus de manu inimicorum sine metu, ut serviamus Deo in sanctitate et iustitia coram eo omnibus diebus nostris. Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis.* Apud memetipsum quærens rationem quare non quasi de Joanne, sed ad Joannem ipsum dicat [*al. dicens*]: *Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis*, et reliqua, (50) superfluum enim fuit ad non audientem loqui, et ad parvulum atque lactantem apostropham facere: hæc puto posse me reperire, quod quomodo mirabiliter Joannes natus est, et angelo prædicante, venit in mundum, et tribus mensibus Maria juxta Elisabeth commorante, fusus est in terram, s'c etiam cuncta quæ super eo scripta sunt, mirabiliter facta referuntur. Quod si dubitas statim de utero matris effusum posse verba patris audire, et scire quid sit hoc quod ad se dicitur: *Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis*, considera multo fuisse mirabilius quod præcessit: *Ecce ut facta est vox salutationis tuæ in aures meas, exsultavit infans in gaudio in utero meo.* Si enim adhuc in ventre matris conclusus audit Jesum, et audiens exsilivit, atque lætatus est, quare non crelas eum jam genitum prophetam patris audire et intelligere potuisse, dicentem ad se: *Et tu, puer, propheta Excelsi vocaberis, antecedes enim coram Domino parare vias ejus?* Ideo reor Zachariam festinasse, ut loqueretur ad parvulum, quia sciebat eum post paululum in eremo moraturum, nec se ejus posse præsentiam habere. *Puer enim erat in desertis usque ad diem ostensionis suæ ad Israel.* Et Moyses in desertis moratus est⁹⁶;

⁹⁶ Exod. iii. ⁹⁷ Malach. iii, 1. ⁹⁸ Gen. 1, 22.

ζωῆς ἡμῶν. Quoniam sæpenumero liberantur alicui de manu hostium, sed cum timore, propterea dicit: *Ut daret nobis sine timore, etc. Christi enim adventus fecit ut sine timore de manu hostium liberemur. Neque enim hostium insidias sensimus, sed repente nos rapuit, ab illis transferens ad hæreditatem et partem suam. Quapropter et nos debemus ei servire in sanctitate et iustitia: quod non fit tantum per aliquod tempus, sed omnibus diebus vitæ nostræ.* RUFUS.

(50) Eadem scholæ Grabii, et Macarius Chrysocephalus ms. orat. in ortum sancti Joannis, itac Origenis laudant: 'Ἄλλ' ἰσως περιστόν ἐστὶ τῷ μὴ νοοῦναι τοὺς πατέρας λέγειν τὸν Ζαχαρίαν· καὶ σὺ, ὦ παῖδ' ἴσον. Τί δὴ ποτε ὡς πρὸς ἀκούοντα ταῦτά φησι; χρὴ οὖν ὑπολαβεῖν, ὅτι μήποτε ἄρα ὡσπερ παράδοξον ἔσχε τὴν γέννησιν ὁ Ἰωάννης, ἅτε ἀρχαγγέλου κηρύξαντος αὐτοῦ τὴν γέννησιν, καὶ ἅτε τῆς Μαρίας μετὰ τὸ συνειληφέναι τὸν Κύριον συμπαρούσης τῇ Ἐλισάβετ, καὶ αὐτῷ ἤδη γεννωμένῳ, οὕτω καὶ γεννηθεὶς παράδοξον ἤδη καὶ τὴν παρακολούθησιν ἔχει τῆς αἰσθησεως. Καὶ ἐσκήρτησεν ἐν ἀγαλλιᾶσει ἐν τῇ κοιλίᾳ, ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπασμοῦ. Προπερέσῃ γάρ

A sed post, et expletis jam ætatis suæ annis, fugit ex Ægypto, et per alios annos pecora custodivit: Joannes vero statim ut natus est, transiit ad deserta, et qui major fuit inter natos mulierum, majori nutrimento dignus apparuit. De quo propheta⁹⁷ loquitur: *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam.* Recte angelus dicitur qui missus fuerat coram Domino, et prophetantem patrem statim ut natus est, audire potuit et intelligere. Quamobrem nos qui tantis mirabilibus credimus, credamus pariter resurrectioni, credamus et repromissionibus quæ venturæ sunt, regnoque cælorum quod nobis quotidie Spiritus pollicetur. Quæ omnia ut scripta sunt, mirabiliter plusquam sentire possumus, accipiamus in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula seculorum. Amen.

HOMILIA XI.

De eo quod scriptum est: « Puer autem crescebat, et confortabatur spiritu, » usque ad eum locum ubi ait: « Hæc est descriptio prima quæ facta est sub præside Syriæ Cyrino. » Capp. 1 et 11.

Bifarie in Scripturis sanctis crescere quid dicitur: unum corporaliter, ubi voluntas humana nihil prodest; alterum spiritualiter, ubi causa crescendi in studio consistit humano. De hoc ergo, quod secundum posuimus, id est, spirituali, nunc evangelista narrat: *Puer autem crescebat, et confortabatur spiritu.* Quod dicit, tale est: crescebat spiritu, nec in eadem permanebat mensura qua cœperat; sed semper crescebat in eo spiritus, et per singulas horas atque momenta spiritu succrescente, anima quoque sua incrementa capiebat, et non solum anima, sed etiam sensus et mens augmenta spiritus sequebatur. Illud quod præcepit Deus⁹⁸: *Crescite et multiplicamini*, qui simpliciter et juxta litteram accipiunt, quomodo exponere potuerint nescio. Esto enim *multiplicamini* referatur ad numerum, et dum plures fiunt quam prius fuerant, multiplicatio habet locum: hoc vero quod sequitur, *Crescite,*

πρὸ προσώπου Κυρίου ἐτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο τάχιον αὐτῷ ὁ πατήρ προσφῆτευσεν· ἐπειδὴ ἤδει ὡς προφήτης ὅτι μετ' ὀλίγον οὐ μέλλει ἔχειν αὐτὸν παρ' ἑαυτῷ τραγόμενον, ἀλλ' ἐν ταῖς ἐρήμοις διατῶμενον. Τὸ γὰρ παιδίον ἐν ταῖς ἐρήμοις ἦν, ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσραήλ. Supervacaneum forte est Zachariam ad puerum non audientem dicere: *Et tu, puer. Cur igitur tanquam audienti hæc dicit? Par est credere, quemadmodum mirabilem ortum habuit Joannes, utpote archangelo nutritivitate ejus prædicante, et Maria postquam Dominum conceperat ad Elisabeth accedente, ipsique jam nato assistente, ita ex mirabili pariter consecutione, ubi primum in lucem editus est, sensus usum habuisse. In utero etiam exsultavit, simul atque vox salutationis emissa est. Præhibis enim ante faciem Domini parare vias ejus. Propterea statim puero vaticinatus est pater. Noverat enim ut propheta se paulo post non habiturum penes se filium alendum, sed eum in desertis esse commoraturum. Puer enim in desertis erat usque ad diem ostensionis suæ ad Israel.* Id.

non est in nostra potestate. Quis enim hominum A non velit ad staturam suam adjicere⁹⁹, ut longior fiat? Si ergo propterea quid præcipitur ut fiat, stultum est quippe præcipere, quod is cui præcipias, facere non possit: et præcipitur nobis ut crescamus, utique id præcipitur quod facere non possumus. Vis scire quomodo intelligitur, *Crescite?* ausculta quid Isaac fecerit, de quo dicitur: *Isaac proficiebat, et major fiebat, Isaac factus est magnus, vel vehementer nimis*¹. Semper enim voluntas illius ad meliora se tendens, habebat profectus suos, et mens divinius aliquid contemplabatur, et exercebat se memoria, ut plura in thesauro suo conderet, ut firmius retineret. Atque in hunc modum evenit, ut qui omnes virtutes suas in animæ agro excoluerit, impleret mandatum præcipiens, *Crescite*. Quamobrem et Joannes adhuc parvulus crescebat, et multiplicabatur. Difficillimum autem est parvulum spiritu crescere, et inter mortales perrarum. *Puer autem crescebat, et confortabatur spiritu*. Aliud est *crescebat*, aliud *confortabatur*. Infirma est humana natura, et ut fieri possit fortior, divino auxilio indiget. Legimus², *Caro infirma*. Quo igitur auxilio confirmanda est? Uti que spiritu. Spiritus enim promptus, caro autem infirma. Qui vult fortior fieri, non debet nisi in Spiritu confortari. Multi confortantur carne, corpore roborantur; athleta autem Dei spiritu roborandus est, et cum sic fuerit confortatus, sapientiam carnis elidet, et spiritalis effectus, subdet corpus animi imperio. Non putemus ergo simplicem de Joanne historiam esse conscriptam, et quæ nihil ad nos pertineat, in eo quod dicitur, *crescebat et confortabatur spiritu*: sed ad imitationem nostram, ut multiplicati spiritaliter juxta eum quem diximus sensum, incrementa capiamus. *Et erat in desertis usque ad diem ostensionis suæ ad Israel*. Dixit (51) nuper quod et conceptus Joannes stupendum quid habuerit, quando exsultavit infans in utero, et suum necdum genitus Dominum recognovit: et nativitas non impar miraculum, quando ad eum velut audientem Zachariæ prophetantis sermo convertitur, dicens: *Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis*. Digne igitur qui sic conceptus fuerat et natus, non exspectavit, ut a patre nutrireretur usque ad diem ostensionis suæ ad

⁹⁹ Matth. vi, 27. ¹ Gen. xxvi, 13. ² Matt. xxvi, 41. ³ Matth. iii, 4. ⁴ Luc. ii, 1, 2.

(51) Maluerim in recto *Dixi*. Leviora quædam alia taciti castigamus.

Dominus 945 responderit ei. Hoc arbitror, certa de Scripturis ratione commotus. Si enim major in natis mulierum Joanne Baptista fuit nemo, Moysi autem respondit Deus, consequenter respondit et Joanni qui major Moyse fuit, qui est nutritus in eremo, cujus nativitatam idem archangelus qui et Domini nuntiavit, cujus pater qui eum nasci non credebat, obinuit. Erat igitur in deserto Joannes, et nutriebatur novo et extra humanam naturam modo, id ipsum Mathæo memorante: *Cibus autem ejus erant locustæ et mel silvestre*³. Quia enim minister fuit primi Salvatoris adventus, et tantummodo de dispensatione carnis Dominicæ loquebatur, ac prophetia illius eum qui natus fuerat ex Virgine, præcinebat, non habuit domesticum mel et humana diligentia percolatum, sed silvestre mel, et volucre non grande, non in sublime se elevans, verum volucre parvum, et vix a terra surgens, et saliens potius quam volans. Quid plura? manifestissime dicitur quod locustæ fuerint cibus ejus, parvulum animal et mundum. Considerate ergo, fratres charissimi, quod qui nove natus fuerat, nove nutritus est. Post quæ Scriptura subjicit: *Factum est autem in diebus illis, exivit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur omnis orbis. Hæc fuit descriptio prima a præside Syriæ Cyrino*⁴. Dicat aliquis: O evangelica narratio! Quoniam prima descriptio universi orbis sub Cæsare Augusto fuerit, et inter omnes etiam Joseph cum Maria desponsata sibi atque prægnante nomen retulerit in censum, ac priusquam descriptio completeretur, ortus fuerit Jesus, diligentius intuenti sacramentum quoddam videtur significare, quod in totius orbis professione describi oportuerit et Christum, ut cum omnibus scriptus sanctificaret omnes, et cum orbe relatus in censum, communionem sui præberet orbi, et post hanc descriptionem, describeret quosque ex orbe secum in libro viventium: ut quicunque credidissent in eo, postea cum sanctis illius scriberentur in cælis, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XII.

De eo quod scriptum est, angelum venisse de cælo, et ortum Domini nuntiasse pastoribus. Cap II.

Natus est Dominus meus Jesus, et angelus descendit de cælo annuntians nativitatam ejus. Videamus itaque quem quæsierit, ut ejus nuntiaret adventum. Non venit Jerosolymam, non quæsit Scribas et Phariseos, non synagogam ingressus est Judæorum, sed pastores reperit super greges suos vigiliis excubantes, eisque loquitur: *Natus est hodie Salvator, qui est Christus Dominus*. Putasne nihil aliud divinus Scripturarum sermo significat, sed tantum hoc quod ad pastores venerit angelus et eis locutus sit? Audite, pastores Ecclesiarum, pastores Dei, quod semper angelus ejus descendat e cælo, et

annuntiet vobis quoniam natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus. Etenim pastores Ecclesiarum, nisi ille pastor venerit, per se bene gregem servare non poterunt, infirma est eorum custodia, nisi Christus cum eis paverit atque servaverit. Dudum in Apostolo lectum est ¹, Dei cooperatores sumus. Pastor bonus, qui imitatur pastorem bonum ², cooperatores est Dei et Christi. Et propterea pastor bonus est, qui habet secum pastorem optimum compascentem sibi. Posuit enim Deus in Ecclesia apostolos, prophetas, evangelistas, pastores, doctores, omnia in perfectione sanctorum ³. Et hæc quidem sunt dicta simpliciter. Cæterum si ad sacratiorem oportet ascendere intelligentiam, dicam quosdam fuisse pastores angelos qui res humanas regerent. Et cum horum unusquisque suam custodiam conservaret, et diebus ac noctibus vigilans jam laborem ferre non posset, et hoc ageret industrie, ut gentes quæ sibi creditæ fuerant, gubernaret, venisse angelum nato Domino, et annuntiasse pastoribus, quod verus esset pastor exortus. Verbi gratia, ut ad exemplum veniam, erat quidam pastor Macedoniæ, hic necessarium habebat auxilium Domini: propterea apparuit in somnis vir Macedo Paulo, dicens: *Transiens in Macedoniam, adjuva nos* ⁴. Quid de Paulo loquar? cum hæc non Paulo, sed qui in Paulo erat, locutus sit Jesus? Indigent itaque pastores præsentia Christi. Quamobrem angelus descendit de cælo, et ait: *Nolite timere. Ecce enim annuntio vobis gaudium magnum*. ^C Vere gaudium magnum, his quibus hominum fuerat et provinciarum cura permissa, Christum venisse in mundum. Multum utilitatis accepit angelus, qui dispensabat Ægyptias res, postquam Dominus descendit e cælo, ut Ægyptii Christiani fierent. Profuit et cunctis, qui diversas provincias obtinebant. Verbi causa, præsiði Macedoniæ, præsiði Achaïæ, reliquarumque regionum. Neque enim fas est credere malos angelos suis præesse provinciis, et bonos non easdem provincias habere permissas. Hoc autem quod de singulis provinciis dicit, puto etiam de universis hominibus generaliter debere credere. Uniuersique duo assistunt angeli (32), alter justitiæ, alter iniquitatis. Si bonæ cogitationes in corde nostro fuerint, et in animo justitia pullularit, haud ^D dubium quin nobis loquatur angelus Domini. Si vero mala fuerint in nostro corde versata, loquitur nobis angelus diaboli. Quomodo igitur per singulos homines 946 bini sunt angeli, sic opinor et in singulis disparis esse provinciis, ut sint et boni, sint et mali. Verbi gratia, in Epheso propter eos qui in illa urbe peccatores erant, pessimi angeli præsidebant. Rursus quia multi erant credentes in ea, erat et angelus Ecclesiæ Ephesiorum, utique bonus. Hoc autem quod de Epheso diximus, super omnibus

A provinciis cognoscendum. Ante adventum Domini Salvatoris, isti angeli parum poterant creditis sibi utilitatis afferre, et conatus eorum sequi non valebat effectus. Quoddam est signum, quam parum prodesse poterant subjectis. Ausculta quod dicimus: Quando angelus Ægyptiorum Ægyptios adjuvabat, vix unus proselytus credebatur in Deum, et hoc fiebat, Ægyptios angelo dispensante. Denique quia plerique de Ægyptiis et Idumæis proselyti accipiebant fidem Christi, propterea Scriptura dicit: *Non abominaberis Ægyptium, quoniam advenæ erat in terra Ægypti, et Idumæum, quia frater tuus est. Filii si nati fuerint eis, in generatione tertia intrabunt in Ecclesiam Dei* ⁵. Atque ita fiebat, ut de omnibus gentibus nonnulli proselyti fierent, et hoc ^B ipsum angelis, qui gentes habebant subditas, adniventibus. Nunc autem populi credentium accedunt ad fidem Jesu, et angeli quibus creditæ fuerint Ecclesiæ, roborati præsentia Salvatoris, multos adducunt proselytos, ut congregentur in omni orbe conventicula Christianorum. Quapropter consurgentes laudemus Dominum, et stamus pro carnali Israel, spiritualis Israel. Benedicamus omnipotenti Deo opere, cogitatione, sermone, in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

De eo quod scriptum est: « Et facta est multitudo exercitus cælestis, » usque ad eum locum ubi ait: « Invenerunt Mariam et Jesum positum in præsepe. » Cap. 11.

^C Dominus noster atque Salvator nascitur in Bethlehem, et multitudo cælestis exercitus laudat Deum et dicit: *Gloria in excelsis Deo, et super terram pax hominibus bonæ voluntatis*. Hæc autem loquitur multitudo cælestis exercitus, quia jam defecerat præbere hominibus auxilium, et videbat se opus quod sibi creditum fuerat, implere non posse absque eo qui vere salvare poterat, et præseus quoque ipsos juvare, ut homines salvarentur. Quomodo igitur scriptum est in Evangelio ⁶, quod quidam renis sulcantes mare adversus contrarios ventos jam fessi erant, et viginti quinque, sive triginta stadiis laborantes, portum tenere non poterant, et postea Dominus supervenit, et quiescere fecit fluctus tumentes, navemque cuius hinc inde latera tundebantur, ab imminente discrimine liberavit; sic intellige quoniam et angeli volebant quidem hominibus præbere auxilium, et eis ab ægrotationibus suis tribuere sanitatem, quia *omnes sunt apparitores spiritus in ministerium missi propter eos qui consecuti sunt salutem* ⁷: qui quantum in suis viribus erat, adjuvabant homines. Videbant autem multo inferiorem suam esse medicinam, quam illorum cura posecebat. Porro ut de exemplo possis intelligere quod dicimus, vide mihi urbem in qua ægrotent plurimi, et

¹ I Cor. iii, 9. ² Joan. x. ³ Ephes. iv, 11, 12. ⁴ Act. xvi, 9. ⁵ Deut. xxiii, 7, 8. ⁶ Joann. vi, 19, 21. ⁷ Hebr. i, 14.

(32) De angelis hominum provinciarumque custodiæ præfectis ex Origenis sententiâ (qui tamen sibi metipsum parum constans fuit) dicemus paulo inferius ad homil. 23 et 35.

medicorum frequens adhibeatur manus: sint diversa vulnera, quotidie in emortuam carnem serpens putredo penetret: et tamen medici qui adhibiti sunt ad curandum, nequeant alia ultra invenire medicamina, et artis suæ scientia magnitudinem mali vincere; cum hæc in talibus nacti sint, eveniat aliquis archiater qui habeat summam in arte notitiam, et illi qui prius sanare nequiverant cernentes magistri manu putredines cessare vulnerum, non invident, non livore cruciuntur, sed in laudes erumpant archiatri, et prædicent Deum qui et sibi et agrotantibus tantæ scientiæ hominem miserit. In hanc ergo similitudinem et multitudo exercitus angelorum audita est dicens: *Gloria in excelsis Deo, et super terram pax in hominibus bonæ voluntatis*. Postquam enim Dominus venit ad terram, pacem fecit per sanguinem crucis suæ, sive eorum quæ in terra erant, sive eorum quæ in cælis ¹¹. Siquidem volentes angeli ut recordarentur homines creatoris sui, cum fecissent omnia quæ in suis viribus erant, ut sanarentur, et noluisent illi respicere sanitatem, cernunt cum qui sanare potuit, et glorificantes dicunt: *Gloria in excelsis Deo et super terram pax*. Diligens Scripturæ lector inquirat quomodo Salvator loquitur ¹²: *Non veni pacem mittere super terram, sed gladium*, et nunc angeli in ejus nativitate decantant, *super terram pax*. Siquidem et in alio loco ex persona ipsius dicitur: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis. Non sicut mundus iste dat pacem, ego do pacem* ¹³. Videat ergo quod inferimus, an possit solvere quæstionem. Si scriptum esset, *super terram pax*, et hucusque esset finita sententia, recte quæstio nasceretur. Nunc vero in eo quod additum est, hoc est, quod post pacem dicitur, *in hominibus bonæ voluntatis* (35), solvit quæstionem. Pax enim quam non dat Dominus super terram, non est pax bonæ voluntatis. Neque enim ait simpliciter, *Non veni pacem mittere*, sed cum additamento, *super terram*: neque e contrario dixit, *Non veni pacem mittere super terram hominibus bonæ voluntatis*. Hæc **947** locuti sunt angeli ad pastores, qui non solum eo tempore loquebantur, sed usque hodie nisi locuti fuerint ad pastores, et sua eis opera copularint, dicitur ad eos: *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, in ranam laborabit qui custodit eam* ¹⁴. Si audacter ex pedit loqui Scripturarum sensum sequenti, per singulas Ecclesias (34) bini sunt episcopi, alius visibilis, alius invisibilis: ille visui carnis, hic sensui

A patens. Et quomodo homo si commissam sibi dispensationem bene egerit, laudatur a Domino: si male, culpæ et vitio subjacet; sic et angelus. Scriptum est enim in Apocalypsi Joannis: *Sed habes ibi nomina pauca quæ polluerunt illud, vel illud*. Et rursus: *Habes ibi qui doctrinam Nicolaitarum doceant* ¹⁵: ac deinde habes illa vel illa peccata facientes, et accusantur angeli, quibus creditæ sunt Ecclesiæ. Si autem angelis sollicitudo est, quomodo Ecclesiæ gubernentur, quid necesse est de hominibus dicere, quantum metum habeant, ut possint cum angelis laborantibus laborantes salutem consequi? Ego puto inveniri simul posse et angelum et hominem bonos Ecclesiæ episcopos, et quodammodo unius operis esse participes. Quod cum ita sit, B petamus omnipotentem Deum, ut angeli et homines, Ecclesiarum episcopi, adjumento sint nobis, et sciamus quoniam utrique pro nobis a Domino iudicentur. Quod si illi fuerint iudicati, et vitium atque peccatum non in eorum incuria, sed in nostra negligentia fuerit inventum, nos arguemur atque plectemur. Illis enim universa facientibus, et pro nostra salute nitentibus, nos nihilominus a peccatis vacabimus. Porro frequenter evenit, ut nobis laborantibus, illi suum officium non expleant et in culpis sint. Et factum est, inquit, cum abiissent ab eis angeli in cælos, pastores dixerunt ad invicem: *Transeamus usque Bethlehem, et videamus hoc verbum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. Venerunt festinantes, et invenerunt Mariam et Joseph et Puerum*. Quia festinantes venerant, et non pedetentim, neque fesso gradu, ideo invenerunt Joseph dispensatorem ortus Dominici, et Mariam quæ Jesum fudit in partum, et ipsum Salvatorem jacentem in præsepio. Illud erat, de quo propheta vaticinatus est dicens: *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui*. Bos animal mundum est, asinus animal immundum. Cognovit asinus præsepe domini sui. Non populus Israel cognovit præsepe domini sui, sed immundum animal ex gentibus, *Israel vero me non cognovit, et populus meus me non intellexit* ¹⁶. Intelligentes hoc præsepe, nitamur cognoscere Dominum, et digni fieri scientia ejus, assumere quoque nativitatem et resurrectionem carnis ejus, sed et inclytum ac secundum majestatis ejus adventum, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

¹¹ Coloss. 1, 20. ¹² Matth. x, 34. ¹³ Joan. xiv, 27. ¹⁴ Psal. cxvii, 1. ¹⁵ Apoc. iii, 4; ii, 15. ¹⁶ Isa. 1, 5.

(35) Genebrardus ait: Legit ergo Origenes cum Latinis, *bonæ voluntatis*, non ut Græculi, *bona voluntas*.

(34) Demus Adamantii ingenio, quod ita Apocalypsis cap. xi locum interpretetur, et gentium singulis Ecclesiis episcopum deputet, alterum aspectabilem, alterum sub oculis neutiquam cadentem, quod inferius hom. l. 25 replicat: et illud pio un-

cuique repudiandum omnino est atque a fide absonum, quod paulo post subdit, frequenter evenire bonos custodes angelos, nobis laborantibus, suum officium non explere, et in culpa esse. Vide quæ contra solemnem hanc Origenis de angelorum lapsibus opinionem infra ad homil. 25 animadvertimus.

HOMILIA XIV.

De eo quod scriptum est: « Cum autem impleti essent dies circumcisionis ejus, usque ad eum locum ubi ait: « Par turturum et duos pullos columbarum. » Cap. II.

Quod mortuus est Christus, pro peccato mortuus est. Non quia ipse peccaverit, neque enim peccatum fecit, nec inventus est dolus in ore ejus; sed mortuus est, ut nos qui mortui sumus, illo moriente peccatis, nequaquam peccato et vitiis viveremus¹⁷. Unde scribitur: Sicut igitur commortui sumus tunc illo moriente, et consurreximus resurgenti: sic cum eo circumcisi sumus, et post circumcisionem solemnem purgatione mundati. Unde non jam indigemus circumcisione carnali. Et ut scias propter nos fuisse illum circumcisu[m], audi Paulum manifestissime prædicantem¹⁸. *In quo habitat, inquit, omnis pleniudo divinitatis corporaliter, et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis, in quo et circumcisi estis circumcisione sine manibus in expoliatione corporis carnis, in circumcisione Christi, consepulti ei in baptisate, in quo et consurreximus per fidem operationis Dei, qui suscitavit eum a mortuis. Et mors igitur, et resurrectio, et circumcisio ejus, pro nobis factæ sunt. Cum impleti, inquit, essent dies circumcidendi puerum, vocatum fuerat nomen ejus Jesus, quod vocatum est ab angelo antequam conciperetur.* Vocabulum Jesu gloriosum omni adoratu cultuque appellari, neque ab eis efferri in mundum, sed ab excellentiori quadam majorique natura. Unde signanter evangelista addidit, dicens: *Et vocatum est nomen ejus Jesus, quod voca-*

atum fuerat ab angelo antequam in utero conciperetur. Dehinc sequitur: *Cum jam impleti essent dies purgationis eorum secundum legem Moysi, duxerunt eum Jerosolymam.* Propter purgationem, inquit, eorum. Quorum eorum? Si scriptum esset propter purgationem ejus, id est, Mariæ quæ pepererat, nihil quæstionis oriretur, et audacter diceremus, Mariam, (35) quæ homo erat, purgatione indignisse post partum. Nunc vero in eo quod ait, *dies purgationis (36) eorum,* non videtur unum significare, sed alterum, sive plures. Ergo Jesus purgatione indignus fuit, aut aliqua sorde pollutus. Temerarie forsitan videor dicere, sed Scripturarum auctoritate commotus. Vide quid in Job scriptum est¹⁹: *Nemo mundus a sorde, nec si unius quidem diei fuerit vita* B *ejus.* Non dixit, nemo mundus a peccato, sed nemo 948 *mundus a sorde.* Neque enim idipsum significant sordes atque peccata. Et ut scias aliud sordem, aliud sonare peccatum, Isaïas manifeste docet, dicens²⁰: *Lavabit Dominus sordem filiorum et filiarum Sion, et sanguinem mundabit de medto eorum, spiritu judicii sordem, et spiritu combustionis sanguinem.* Omnis anima quæ humano corpore fuerit induta, habet sordes suas. Ut autem scias Jesum quoque sordidatum sentiendum secundum ignominiam crucis, non secundum ipsam quam assumpsit sanctam carnem, de qua Apostolus ait: *In similitudinem carnis peccati fuisse propria voluntate, quia pro salute nostra humanum corpus assumpserat,* Zachariam prophetam auscultata dicentem²¹: *Jesus erat indutus vestibus sordidis.* Quod quidem et adversus eos (37) facit, qui negant Dominum nostrum

¹⁷ Rom. vi, 5. ¹⁸ Coloss. ii, 9-12. ¹⁹ cap. xiv, vers. 4, 5. ²⁰ cap. iv, vers. 4. ²¹ cap. iii, vers. 5.

(35) Satis benigne de Adamantio senserit Hieronymus, cum illum ait in præfatione hujusmet translationis, *quasi puerum talis ludere.* Ut enim multa in reliquis in Lucam homiliis absone pronuntiavit: quæ in hac 14 elucidantur. Effugit, nullo excusari pacto queunt. Hæc Mariam quippe cum homo erat, purgatione indignisse, adeoque fuisse peccato obnoxiam, audacissime blaterat. Scio quod projectam temeritatem Sixtus Senensis lib. vi *Bibliothecæ* adnotatione 136 his nititur excusare: *Intelligit fortasse Origenes non de purgatione ab immunditiis et sordibus partus, quibus nulli dubium est non fuisse Mariam obnoxiam; sed de ritibus et cæremoniis, quibus Moyses puerperas lustrari jusserat: has necesse erat servari a matre illius, qui leges impleturus venerat, non destructurus.* Cui et suppetias accedit cl. Huetius, id ipsum confirmans ex eo quod homil. 8 in Leviticum scribit Origenes, eas solum mulieres in partiendo esse immundas, quæ semine admisso concipiunt et parunt; quæ vero semine neutiquam suscepto peperit, eam vere immundam non esse: ubi et insignem ejusdem locum recitat ex homilia 12 in Levit. quo generationis Christi et virginis Mariæ corporis mundities disertissime prædicatur. Sed etsi recte alibi sensisse colligitur homo immoderati ingenii incertæque sententiæ, minime hanc diluit manifestam noxam. Nam cum alibi quoque, homil. scilicet 20 in hunc ipsum evangelistam, injuriosus in Mariam Virginem sit, quam dubiæ accusat incertæque fidei, pium lectorem monere necesse fuit, quo sibi scandalum caveat. atque

orthodoxæ Ecclesiæ, quæ beatam Virginem *speciali Dei privilegio* nullum unquam in se admisisse peccatum docet, fidem contra hæreticorum blasphemias teneat.

(36) Græca lectio αὐτῶν, quæ nunc quoque obtinet, pro αὐτῆς, in errorem Adamantium traxit, quod et notatum Huetio est, qui corruptam eam lectionem vocat, vultque illi hanc alteram omnino substitui, αὐτῆς, nempe, *ejus,* juxta Vulgatam et Arabicam interpretationem Erpenianæ editionis, quibus addo et Copticam. Et vero Origenem erroris ipse monere potuisset Levitici locus cap. ii, qui puerperæ tantum, non etiam infanti adhiberi purgationem jubet. Nunc, quanquam non ob peccatum (quod cogitare de Christo mens refugit), purgatione tamen ob sordes indignisse Jesum, et immundum, aut aliqua sorde pollutum, pronuntiat. Perperam quoque in suum sensum detorquet Jobi locum: *Nemo mundus a sorde,* etc. Nequissime vero suum illud licet ingerit solemne deliramentum, tunc sordescere animum, cum mortale corpus induit, parique pacto *Jesum quoque sordidatum sentiendum secundum ignominiam crucis,* quod ejus scilicet anima in muliebri utero sibi corpus adjunxerit. Unde et inferius psalmi vigesimi primi loco abutitur, loquentem inducens Salvatorem: *Ego sum vermis et non homo,* etc. Quod videbat in matris utero immunditiam corporum, visceribus ejus hinc inde vallatus, et terrenæ fæcis patiebatur angustias, etc.

(37) Puta Marcionitas atque Ebionitas, quos tradit Gennadius libro *De dogmatibus*, cap. 2, affir-

humanum habuisse corpus, sed cœlestibus et spiritalibus fuisse contextum. Si enim de cœlestibus, et ut illi falso asserunt, de sideribus et alia quadam sublimiori spiritalique natura corpus ejus fuerit, respondeant quare potuerit spiritalis corpus esse sordidum, aut quomodo hoc interpretentur quod posuimus, *Jesus erat indutus vestibus sordidis*. Si autem fuerint necessitate compulsi, ut suscipiant, spiritalis corpus sordidum intelligi vestimentum, debent consequenter dicere quoniam illud quod in re-promissionibus ponitur completum sit, id est: *Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale*²², et quod polluti et sordidi resurgamus, quod etiam cogitare piaculum est maxime eum qui scit scriptum esse: *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione; seminatur in ignobilitate, surgit in gloria; seminatur in infirmitate, surgit in fortitudine; seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale*. Oportet ergo, ut pro Domino et Salvatore nostro, qui sordidis vestimentis fuerat indutus, et terrenum corpus assumpserat, ea offerrentur quæ purgare sordes ex lege consueverant. Quod frequenter inter fratres quaeritur, loci occasione commota retracto. Parvuli baptizantur in remissionem peccatorum. Quorum peccatorum, vel quo tempore peccaverunt? aut quomodo potest ulla lavacri in parvulis ratio subsistere, nisi juxta istam sensum de quo (38) paulo ante diximus: *Nullus mundus a sorde, nec vi unius diei quidem fuerit vita ejus super terram?* Et quia per baptismi sacramentum nativitalis sordes depunantur, propterea baptizantur et parvuli. Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non poterit intrare in regnum cœlorum²³. *Cum, inquit, expleti essent dies purgationis eorum. Expletur dies et justitiæ. Neque enim statim ut nata fuerit, anima purgatur, nec potest perfectam in ipso ortu consequi puritatem, sed sicut scriptum est in lege*²⁴: *Si masculum peperit, septem diebus mater sedebit in sanguine immundo, ac deinde triginta tribus in*

*A sanguine puro, et ad extremum et ipse infans sedebit in sanguine purissimo: sic quia lex spiritalis est, et umbram habet futurorum honorum*²⁵, possumus intelligere purgationem veram nobis evenire post tempus. Ego puto quod et post resurrectionem ex mortuis indigemus sacramento elucate nos atque purgante, nemo enim absque (39) sordibus resurgere poterit, nec ullam posse animam reperiri quæ universis statim vitiis careat. Unde in regeneratione baptismi assumitur sacramentum, ut quomodo Jesus secundum dispensationem carnis oblatione purgatus est, ita etiam nos spiritali regeneratione purgemur. *Buxerunt itaque secundam legem Moysi in Jerosolyman, offerre ante conspectum Domini*. Ubi sunt qui Deum legis negant, qui aiunt non istam, sed alium a Christo fuisse in Evangelio prædicatum? *Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege*²⁶. Ergo putandum est, ut Filium suum bonus Deus sub lege fecerit Creatoris, et sub inimici jure quod ipse dederat? Quin potius ideo sub lege factus est, ut redimeret eos qui sub lege erant, et aliæ legi subjiceret, de qua dudum lectum est: *Attendite, popule meus, legem meam, et reliqua. Adduxerunt ergo eum, et statuerunt ante conspectum Domini. Cujus Scripturæ præcepta complentes? Nempe istius: Sicut scriptum est, inquit, in lege Moysi, quia omne masculinum quod aperit vulvam, sanctum Domino vocabitur; et: Ter per annum apparebit omne masculinum in conspectu Domini Dei*²⁷. Masculina quæ ex eo quod vulvam matris aperuerunt sancta erant, offerebantur ante altare Domini. *Omne, inquit, masculinum quod aperit vulvam*. Sacratum quidpiam sonat. Quemcunque enim de utero effusum marem dixeris, non sic aperit vulvam matris suæ, ut Dominus Jesus, quia omnium mulierum non partus infantis, sed viri coitus vulvam reserat. Matris vero Domini eo tempore vulva reserata (40) est, quo et partus editus, quia sanctum uterum et omni dignatione venerationis

²² I Cor. xv, 44. ²³ Joan. iii, 5. ²⁴ Levit. xii, 24, ²⁵ Rom. vii, 14; Heb. x, 1. ²⁶ Gal. iv, 4. ²⁷ Exod. xxxiv, 25.

masse Dei Filium carnem de cœlo secum attulisse. Quare mirum magis quod ait, illis consensisse Origenem, qui eminentiam corpus et specie tenus apparet, Christum gestasse docuerit. Haud enim scio, quanquam et alibi de vero Christi corpore recte Adamantius sentiat, et cum primis infra ad homil. 17, an luculentiori testimonio hac ipsa expositione sordidarum Christi vestium Origenis fides defendi possit. Olim Pamphilus hanc ipsam calumniam ab Adamantii scriptis amovit.

(38) Aut igitur eo dixerat sensu, ut sordes illæ, animæ sordes essent, sive peccatorum: et blasphemus in Christum factus; aut (quod propius ad ejus est mentem) sordes corporis absque crimine censuit, et modo originis peccatum tollit, legalique comparat cæremonia Pædobaptismum. Et vero alia occurrunt in Adamantii scriptis loca, quæ suspicionem hujusce erroris gravissima laborant.

(39) Parla his habet inferius homil. 24, ubi eos tantum igneo flumine a Christo baptizatum iri pronuntiat, qui aqua et spiritu fuerint baptizati, et purgatione indigerint, malorum autem noxas et vitia fore ut flammis penitus excoquantur. Geuc-

brardus cavendam hanc admonet doctrinam: Sixtus Senensis benignius explicat, refertque ad ignem ultimæ conflagrationis, qui ex electis aliquos nondum satis purgatos lastrabit, reprobos vero omnes apprehendet. Refragari vero Huetius, hæcque accipi sensu Origenis non posse verba contendit, quandoquidem ille ne sanctissimos quidem viros, Petrum puta, aut Paulum, hoc futuro igne immunes arbitratur. Rursum Suarezio respondet, qui tom. IV in sup. S. Thom., q. 46, sect. 4, ut Origenem excuset, mendosa hæc esse et corrupta librariorum vitio contendit, idque ex eo potissimum probat, quod paulo superius ipse ait Origenes, *quod polluti et sordidi resurgamus, etiam cogitare piaculum est*. Nimirum tantam (inquit Huetius) in multis hæsitacionem Origenis deprehenditur, ut novum mihi non sit, eadem homilia diversa illum et pugnantia prodidisse. Enimvero quid hoc ipso manifestus effatus: *Neque enim absque sordibus resurgere poterit? Eos adeo, qui ab erroris nota locum hunc vindicare satagunt, nisi arbitror frustra.*

(40) Par quidem error est vetustiorum aliquot scriptorum, atque in primis Tertulliani libro *De*

venerandum ante nativitatem Christi masculus omnino non tetigit. Audeo quid loqui, quia et in eo quod scriptum est : *Spiritus Dei venit super te, et virtus Altissimi obumbrabit te* ²⁰, principium seminis et conceptus fuerit, et sine vulvæ reseratione novus in utero fetus adoleverit. Unde et Salvator loquitur : *Ego sum vermis et non homo, opprobrium hominum, et abjectio plebis* ²¹. Videbat in matris utero immunditiam corporum, visceribus ejus hinc inde vallatus, terrenæ fecis patiebatur angustias, unde a-simulat se vermi, et dicit : *Ego sum vermis, et non homo*. Ex mare quippe ac femina homo nasci solet, ego vero non ex masculo et femina secundum ritum humanum atque naturam, sed in exemplum vermis natus sum, cujus non est aliunde semen, sed in ipsis, et ex **949** ipsis in quibus coalescit corporibus origo est. Propter quod quia omne masculinum quod aperit vulvam, sanctum Domino vocabitur, ductus est in Jerosolymam, ut appareret ante conspectum Dei, et propter illud quod sequitur : *Ut daretur munus pro eo quod in lege Domini scriptum est : Par turturum aut duos pullos columbarum*. Turturum par, et duos pullos columbarum, pro Salvatore videmus oblatos. Ego et aves istas beatas puto quæ pro ortu Domini oblatae sunt, et quomodo asinam Balaam miror, et felicitate accumulatio, quia digna fuerit non solum videre angelum Dei, sed etiam ore reserato in humanum sermonem erumpere : sic multo amplius has volucres prædico, easque sustollo, quod pro Domino nostro et Salvatore oblatae sunt. *Ut offerrent pro eo par turturum, aut duos pullos columbarum*. Novum quid forsitan videar inferre, sed pro majestate parum dignum. Sicut nova fuit generatio Salvatoris, non ex viro et muliere, sed ex sola tantum Virgine : sic et par turturum et duo pulli columbarum non fuerunt tales quales oculis carnis aspicimus ; sed quales Spiritus sanctus est, qui in specie columbæ descendit et venit super Salvatorem, quando in Jordane baptizatus est ²². Tale fuit et par turturum : non erant illæ volucres (41) ut istæ quæ per aerem volitant, sed divinum quiddam et humana contemplatione angustius, sub specie columbæ et turturis apparebat, ut non talibus victimis qualibus omnes homi-

²⁰ Luc. 1, 35. ²¹ Psal. xxi, 6. ²² Matth. iii.

carne Christi, cap. 23, atque eorum, quos Generardus atque Huetius prætexunt, Ambrosii scilicet, Athanasii, Basilii, qui de virginis claustris apertione in partu disserunt. Probe autem Huetio notandum est, omnibus iis exceptionem illam adhibendam esse, qua ad solvendum Ambrosii locum, usus est Thomas p. iii, q. 28, a. 2, ita nempe locutos Patres illos, cum illud evangelicæ exponerent : *Omne nascendum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur* : quod quidem ex vulgata loquendi consuetudine usurpatum est, non ad significandam virginis sigilli in puerperio læsionem, sed exitum duntaxat prolis de utero. Cæterum eodem adnotante Huetio, hoc est optimæ Patrum tam Græcorum, quam Latinorum partis, et Ephesini præterea concilii decretum, perpetuo Ecclesiæ consensu comprobatum,

nes, ille qui pro toto mundo nascebatur, et pati habebat, coram Domino mundaretur, sed ut dispensatio ejus nova omnia, ita novas quoque haberet hostias, secundum voluntatem omnipotentis Dei in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XV.

De Simeone, quod in spiritu ad templum venerit, usque ad eum locum, ubi ait : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, in pace. » Cap. ii.

Digna Dei munere quærenda est ratio. *Simeon vir sanctus et Domino placens*, sicut in Evangelio scriptum est, *expectans consolationem Israel, responsum acceperat a Spiritu sancto, non se prius mortem obiturum quam videret Christum Domini*. Quid ei profuit, ut videret Christum? Utrum hoc tantum in promissione habuit, ut videret illum, nihilque ex visu ejus consequeretur utilitatis? an latet aliquod donum dignum Dei, quod beatus Simeon et meruit et accepit? Fimbriam vestimenti Jesu mulier tetigit et sanata est ²³. Si illa ad extremam partem vestimenti tantum emolumenti habuit, quid putandum est de Simeone, qui in suas ulnas accepit infantem, et brachiis tenens lætabatur atque gaudebat videns parvulum a se gestari, qui ad vincos venerat resolvendos, seque ipsum nodis corporis liberandum : sciens neminem posse de claustro corporis quempiam emittere cum spe futuræ vitæ, nisi eum quem in brachiis continebat. Unde ad eum loquitur : *Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace*. Quamdiu enim Christum non tenebam, quamdiu illum meis brachiis non arctabam, clausus eram, et de vinculis exire non poteram. Hoc autem non solum de Simeone, sed de omni humano genere sciendum est. Si quis egreditur e mundo, si quis e carcere victorum domo dimittitur, ut ad regnandum vadat, sumat Jesum in manibus suis, et circumdet eum brachiis suis, totum habeat in sinu, et tunc exsultans ire poterit, quo desiderat. Considerate quanta dispensatio præcesserit, ut Filium Dei Simeon mereretur tenere. Primum responsum a sancto Spiritu acceperat, non eum videre mortem, nisi prius vidisset Christum Domini. Deinde non fortuito ac simpliciter ingressus est templum, sed

²³ Matth. ix, 20, 22.

Deoque Ezechielis oraculo corroboratum : Porta hæc clausa erit : non aperietur, et vir non transibit per eam ; quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam ; eritque clausa principi, illibatam et in conceptu et in partu Mariæ virginitatem, Christique corpus eodem modo foras prodidisse, quo ad discipulos observatis foribus penetravit.

(41) Merito Origenes, quod in Scripturis edisserendis, pessumdato sæpius historico sensu, allegoricis expositionibus rei veritatem prævertit, male apud Ecclesiæ Patres continuo audiit. Haud certe scio, qua possit hæc interpretatio excusatione obliniri, cum turtures pro Christo oblatos fuisse negat, *volucres, ut istæ sunt, quæ per aerem volitant, sed divinum quiddam et humana contemplatione angustius, sub specie columbæ et turturis apparuisse.*

venit in templum in Spiritu Dei. *Quotquot enim Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei* ²¹. Spiritus igitur sanctus eum duxit in templum. Tu quoque si vis tenere Jesum, et amplexare manibus, et dignus fieri exire de carcere, omni labore nitere, ut ducem habeas Spiritum, veniasque ad templum Dei. Ecce nunc stas in templo Domini Jesu, hoc est, in Ecclesia ejus, hoc est templum de vivis lapidibus constructum. Stas autem in templo Domini, quando vita tua, et conversatio Ecclesie fuerit appellatione dignissima. Si veneris spiritu ad templum, invenies parvulum Jesum, levabis illum brachiis tuis et dices: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, in pace, secundum verbum tuum*. Simulque attende quod solutioni et dimissioni pax addita sit. Non enim ait, Dimitti volo, sed cum additamento, in pace dimitti. Nam et beato Abraham hoc idem promissum est: *Tu autem vades ad patres tuos in pace, nutritus in senecta bona*. Quis est qui moriatur in pace, nisi qui habet pacem Dei, quæ omnem sensum superat, custoditque cor possessoris sui? Quis est qui de sæculo isto recedit in pace, nisi is qui intelligit quod Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, nihilque inimicum habet adversarium Dei, sed omnem pacem atque concordiam bonis in se operibus assumpsit, et sic in pace dimittitur pergere ad sanctos Patres, ad quos et sanctus Abraham profectus est? Quid de Patribus loquar? ad ipsum quoque qui patriarcharum princeps et Dominus est, ire Jesum, de quo dicitur: *Melius est resolveri et esse cum Christo* ²². Ille habet Jesum, qui audet loqui: *Vivo jam non ego, vivit vero in me Christus* ²³. Ut igitur et nos **950** stantes in templo, et tenentes Dei Filium, amplexantesque eum, digni remissione, et protectione ad meliora simus, oremus omnipotentem Deum, oremus et (42) ipsum parvulum Jesum, quem alloqui et tenere desideramus in brachiis: cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

De eo quod scriptum est: « Erant pater ejus et mater mirantes super his quæ dicebantur de eo, » usque ad locum ubi ait: « Ecce iste positus est in ruinam et resurrectionem multorum in Israel. » Cap. II.

Et erant, inquit, pater illius et mater admirantes super his quæ dicebantur de eo. Congregemus in unum ea quæ in ortu Jesu dicta scriptaque sunt de eo, et nunc scire poterimus singula quæque digna esse miraculo. Quamobrem mirabatur et pater (sic enim appellatus est Joseph, quia nutritus fuit), mirabatur et mater super omnibus quæ dicebantur de eo. Quænam ergo sunt, quæ de parvulo Jesu fama disperserat? Pastores erant in regione illa,

²¹ Rom. VIII, 14. ²² Phil. I, 23. ²³ Galat. I, 20.

(42) Colligere hinc licet, sensisse Origenem, orandum quidem cum Patre Filium, sed diverso orationis genere: quæ illi multam invidiam doctrina peperit, perinde atque sensisset: *Non esse orandum*

et observantes custodias noctis supra gregem suum. Venit angelus sub ipsa hora natiuitatis Jesu, et ait ad eos: *Annuntio vobis gaudium magnum. Ite, et invenietis infantem involutum pannis, et positum in præsepio*. Necdum angelus verba finierat, et ecce multitudo cælestis exercitus laudare coepit et benedicere Deum. Cum hoc pastores trepidi perspexissent, et angelus recessisset ab eis, dixerunt ad invicem: *Eamus Bethlehem, et videamus factum quod Dominus ostendit nobis*. Venerunt et invenerunt parvulum. Tam illi quam parentes, videntes quæ facta fuerant, admirabantur super hoc. Et de Simeone scribitur, quod rumorem auxerit miraculi, vel magna pars fuerit, tenuitque puerum in brachiis suis, et ait: *Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace, secundum verbum tuum, quia viderunt oculi mei salutare tuum*. Fastigium et, ut ita dicam, culmen super his quæ jactabantur de Jesu, et pater et mater illius mirabantur, sermo Simeonis fuit. Non enim sufficit ei tenere parvulum, et ea quæ de semetipso scripta sunt proloqui, sed benedixit patri illius et matri: et de ipso quoque prophetavit infante, dicens: *Ecce hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur. Tuam quoque ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur de multis cordibus cogitationes*. Quid sibi vult quod ait: *Ecce hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum in Israel?* Huic quid simile in Evangelio secundum Joannem reperi scriptum: *In iudicium ego in mundum istum veni, ut qui non vident rideant, et qui vident cæci fiant* ²⁴. Quomodo ergo in iudicium venit, ut non videntes de nationibus viderent, et qui prius videbant de Israel cæci fierent: sic venit in ruinam et resurrectionem multorum. In adventu enim Domini Salvatoris, qui prius steterant, corruerunt, et qui ceciderant, surrexerunt. Una hæc est interpretatio de eo quod dictum est: *Ecce hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum in Israel*. Est autem et altius quid intelligendum adversus eos vel maxime, qui contra Conditorum latrant, et hinc inde de Veteri Testamento, quæ non intelligunt, testimonia congregantes, simplicium corda decipiunt. Aiunt enim: *Ecce Deus legis et prophetarum, videte qualis sit: Ego, inquit* ²⁵, *occidam, vivere faciam: percutiam, et ego sanabo: et non est qui eruat de manibus meis*. Audiunt, *occidam*, et non audiunt, *vivificabo*: audiunt, *percutiam*, et audire contemnunt, et *ego sanabo*. Istiusmodi occasionibus Creatorem calumniantur. Igitur antequam interpretetur quem sensum habeat: *Ego interficiam et vivificabo, percutiam et sanabo, opponam eis testimonium Evangelii, dicamque ad-*

²⁴ Joan. IX, 39. ²⁵ Deut. XXXII, 39.

Filium, neque cum Filio Patrem. Hoc nimirum criminatur Theophilus in synodica a nobis primum vulgata inter Hieronymianas epist. 92, n. 2, col. 541, quam juvabit recolluisse.

versum hæreticos. Innumerabiles quippe hæreses A rant, postquam Domini mandatum prætergressi sunt, quæ Evangelium secundum Lucam recipiunt. Si propterea cruentus, et in tantum sævus et crudelis est Conditor, quia dicit: *Ego interficiam, et vivificabo: percutiam, et sanabo*, manifestissime est et Jesum ipsius esse Filium; eadem siquidem de eo scripta sunt: *Ecce hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum in Israel*. Non in resurrectionem tantum, sed et in ruinam. Si malum est interficere, malum sit et in ruinam venire. Quid respondebunt? Utrumne recedent a cultu ejus, an quærent aliquam interpretationem, et ad tropologias confugient, ut quod in ruinam venerit, benignitatem magis quam austeritatem sonet? Et quomodo justum erit quando quid in Evangelio tale reperitur, ad allegorias et novas intelligentias confugere: quando vero in Veteri Instrumento, statim accusare, et nullam explanationem, quamvis probabilis sit, recipere? Sed et hoc quod sequitur: *In judicium ego veni in mundum istum, ut non videntes videant, et qui vident cæci fiant*²⁶, quamvis quærant ut edisserant, implere non poterunt. Ego vero quia opto esse (43) ecclesiasticus, et non ab hæresiarcha aliquo, sed a Christi vocabulo nuncupari, et habere nomen quod benedicitur super terram, et cupio tam opere quam sensu et esse et dici Christianus, æqualem et in veteri et in nova lege quæro rationem. Loquitur Deus: *Ego interficiam: libenter habeo ut interficiat me Deus*. Quando enim vetus in me homo est, et vivo adhuc quasi homo, cupio ut occidat **951** in me Deus veterem hominem, et vivificet me ex mortuis. *Primus enim, ait, homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cælestis*²⁷. Secundum hunc sensum intelligitur et illud: *In judicium ego veni in mundum istum, ut qui non vident, videant: et qui vident, cæci fiant*. Habemus in nobis omnes homines, et aspectum et cæcitatem. Adam et videbat, et non videbat. Eva quoque, antequam aperirentur oculi ejus, vidisse describitur. *Vidit, inquit*²⁸, *mulier lignum, quia bonum ad comedendum, et optimum oculis ad videndum, et tollens de fructu ligni, comedit, et dedit viro suo, et comederunt*. Igitur non erant cæci, sed videbant. Deinde sequitur: *Et aperti sunt oculi eorum*²⁹. Ergo cæci fuerant, nec videbant, quorum oculi postea sunt aperti. Sed qui bene ante vide-

sunt, cœperunt videre male et aspectum obedientie subripiente delicto, postea perdiderunt. Ego sic intelligo et illud quod dicit Deus³⁰: *Quis fecit mutum et surdum, videntem et cæcum? Nonne ego Dominus Deus?* Est oculus corporis, quo terrena ista conspiciamus, oculus secundum sensum carnis, de quo Scriptura dicit³¹: *Frustra incedis inflatus sensu carnis*. Cui habemus alium contrarium meliorem et divina sapientem: qui quia cæcus in nobis erat, venit Jesus ut faceret eum videre, ut qui non videbant, viderent, qui autem videbant, cæci fierent. Juxta hunc ergo sensum, et hoc quod nunc habemus in manibus est intelligendum: *Ecce iste positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel*. Habeo aliquid in me quod male stat, et peccati superbia se erigit: hoc cadat, hoc subruatur. Quod si ceciderit, quod ante ruerat, surgens stabit. Interior homo meus quondam jacebat elisus, et exterior stabat erectus. Antequam crederem in Jesum, bonum in me jacebat, malum stabat. Postquam ille venit, tunc quod in me in malum fuit, corruit, et expletum est illud³²: *Semper mortificationem Jesu in corpore circumferentes*. Et illud³³: *Mortificate membra vestra super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, idololatriam, veneficia, et cætera*. Horum omnium utilis ruina facta est. Et de hac ruina dicitur: *Ubicunque erit cadaver, illic congregabuntur aquilæ*³⁴. Cadaver (44) quippe a casu nomen accepit. Una est hæc ruina, ad quam primum venit Jesus: nec potest facere resurrectionem, nisi ruina præcesserit. Venit ante destruere quod in me malum fuit, ut, illo destructo et mortificato, consurgat in me et vivificetur id quod bonum est, ut consequamur regnum celorum per Dominum nostrum Jesum Christum, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVII.

De eo quod scriptum est: Erant pater ejus et mater admirantes super his quæ dicebantur de eo, et rursus usque ad eum locum ubi de Anna scribitur. Cap. II.

Lucas qui scripsit: *Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, propter hoc et quod natum fuerit sanctum, vocabitur Filius Dei: et qui manifeste nobis tradidit, quoniam Virginis filius Jesus est, nec de humano conceptus est se*

²⁶ Joan. ix, 39. ²⁷ I Cor. xv, 47, 49. ²⁸ Gen. iii, 6. ²⁹ ibid. 7. ³⁰ Exod. iv, 11. ³¹ Coloss. ii, 18. ³² II Cor. iv, 10. ³³ Coloss. iii, 5. ³⁴ Matth. xxiv, 28.

(43) Damus hanc Origeni laudem, quod inter necivum cum hæreticis bellum perpetuo gesserit, ea-que continuo teneri firmiter ac credi jusserit, quæ ab Ecclesia proponerentur. Pamphilus in *Apologia: Quomodo*, inquit, *universa hæreticorum dogmata destruens, ipse (Origenes) semper apostolicam confirmaverit fidem, si velimus omnes sententias ejus congregare, et longum satis est, et erit tam nobis, qui scribimus, onerosum, quam legentibus lædiosum*.

(44) Hæc minime necesse est a Latino interprete verba suppleta arbitrari: *Cadaver quippe a casu nomen accepit*. Non enim sicut Origenes in hac lu-

dit etymologia, ut S. Epiphanius testatur Epist. ad Joannem Jerosolymitanum inter Hieronymianas 51 n. 4: *Corpus hoc ob id juxta Græcos δέμας, id est, vinculum, sive juxta aliam proprietatem πτώμα, id est, cadaver, dici, quia animæ de cælo ruerint*. Enimvero sic vocant Græci corpus exanime: πτώμα. Adamantius hanc commodam nactus suæ expositioni etymologiam, quam alias ad opinionationem suam asserendum torquebat, hic ipse scripsit: πτώμα γούν ἀπὸ πτώσεως λέγεται, *cadaver quippe a casu nomen accepit*.

mine : iste patrem ejus Joseph testatus est, dicens : *A* Erant pater illius et mater admirantes super his quæ dicebantur de eo. Quæ igitur causa exiit, ut eum qui pater non fuit, patrem esse memoraret (45)? Qui simplici expositione contentus est, dicit : Honoravit eum Spiritus sanctus Patris vocabulo, quia nutrierat Salvatorem. Qui autem altius aliquid inquirat, potest dicere : quia generationis ordo a David usque ad Joseph deducitur ⁴⁵, et ne videretur frustra Joseph nominari, qui pater non fuerat Salvatoris, ut generationis ordo haberet locum : pater appellatus est Domini. Admirabantur igitur pater illius et mater super his quæ dicebantur de eo, tam ab angelo, quam a multitudine cælestis exercitus, necnon a pastoribus. Omnia quippe hæc audientes, vehementissime mirabantur. *B* Delinc Scriptura ait : *Benedixit ei Simeon, et dixit ad Mariam matrem ejus : Ecce iste positus est in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur. Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.* Quomodo Salvator in ruinam et in resurrectionem multorum venerit, est contemplandum.

Qui [*al.* Quid] simplici exponit, potest dicere, in ruinam eum venisse infidelium, et in resurrectionem credentium. Qui vero curiosus interpret est, dicit, nequaquam eum cadere qui ante non steterit. Da mihi igitur, qui fuerit ille qui steterit, et in cuius ruinam Salvator advenerit, necnon et eum qui consurgat. Nam utique ille consurgit, qui antea corruerat. Videndum est utique, **952** ne forte Salvator non aliis atque aliis in ruinam venerit et resurrectionem multorum, sed iisdem et in ruinam et in resurrectionem venerit. *In iudicium, ait, ego veni, ut qui non videbant videant, et qui videbant cæci fiant* ⁴⁶. Est enim in nobis quod videbat prius, et postea videre desivit : et aliud quod non videbat, et postea cœpit videre. Verbi gratia : Volo videre illis oculis, quibus antea non videbam, et qui mihi postea reserati sunt, quoniam post inobedientiam et Adam et Evæ oculi sunt aperti, de quibus superiori sermone tractavimus.

⁴⁵ Matth. i. ⁴⁶ Joan. ix, 39. ⁴⁷ Rom. vi, 5. ⁴⁸ Joan. xx.

(45) Schedæ Grabii et Combefisii : Ἀπλούστερον μὲν οὖν λέγοιτ' ἂν ὅτι ἐτίμησεν αὐτὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆ τοῦ πατρὸς προσηγορίᾳ. ἐπειδὴ τὸ παιδίον Ἰησοῦν ἀνεθρόψατο. Βαθύτερον δὲ, ἐπεὶ ἡ γενεαλογία τὸν Ἰωσήφ ἀπὸ Δαυὶδ ἐγενεαλόγησεν· ἵνα μὴ δόξῃ περιττὴ ἐπὶ τὸν μὴ γεννήσαντα τὸν Σωτῆρα ἐρχομένη, ἀλλ' ἔξη λόγον ἐπιτήδειον, διὰ τοῦτο πατὴρ ἀνηγορεύθη τοῦ Κυρίου. *Simplici expositione dici potest honoratum eum fuisse a Spiritu sancto patris vocabulo, quia puerum Jesum nutrierat. At juxta altiore intellectum, quia generationis series Joseph a David deducit, ne frustra videatur ad Joseph descendere qui non genuerat Salvatorem, sed rationem habeat idoneam, propterea pater appellatus est Domini.* Ruksus.

(46) Observatum est supra ad homiliam 14 verissime creditum probatumque Origeni, vere humanum corpus, et non ementitum Christum gestasse.

A Nunc autem interpretandum quid sibi velit hoc quod ait : *Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel.* Me oportet primum cadere, et cum cecidero, postea bene resurgere, ne Salvator causa fuerit malæ ruina; sed propterea cadere me fecit, ut consurgam, et multo mihi ruina utilior fuerit, quam illud tempus quo videbar stare. Stabam enim in peccato eo tempore, quo peccato vivebam : et quia peccato stabam, prima mihi utilitas fuit ut caderem, et peccato morerer. Denique et sancti propheta, quando augustius aliquid contemplabantur, cadebant in faciem suam. Propterea autem cadebant, ut peccata per ruinam plenius purgarentur. Hoc ipsum et Salvator tibi primum concedit, ut corruas. Ethnicus eras, cadat in te ethnicus : diligebas scortum, primum in te scortum intreat : peccator eras, cadat in te peccator, ut possis dehinc resurgere et dicere : *Si commortui sumus, et convivemus : et si mortis conformes, simul et resurrectionis erimus* ⁴⁷. Iste igitur in ruinam et in resurrectionem multorum positus est in Israel, hoc est, in his qui plena possunt acie et ratione conspiciere. *Et in signum cui contradicetur.* Omnibus quæ narrat historia de Salvatore, contradicetur. Virgo mater est, cui contradicetur. Marcionitæ contradicunt huic signo, et aiunt, penitus eum de muliere non esse generatum. Ebionitæ contradicunt signo, dicentes ex viro et muliere ita natum esse, ut nos quoque nascimur. *C* Habuit corpus humanum, et hoc signum est cui contradicetur. Alii enim dicunt, eum venisse de cælis (46) : alii, tale quale nos corpus habuisse, ut per similitudinem corporis etiam nostra corpora redimeret a peccatis, et daret nobis spem resurrectionis. Resurrexit a mortuis : et hoc signum est cui contradicetur, quomodo resurrexit, et utrum ipse, et talis qualis mortuus est, an certe in melioris substantiæ corpus resurrexit. Et est infinita contentio : aliis dicentibus, fixuram clavorum Thomæ ostendit in manibus suis ⁴⁸ : aliis e regione tractantibus, si idem corpus habuit, quomodo clavis ingressus est ostiis, et stetit? Vides igitur quemadmodum argumentis variis etiam resurrectioni

D Nunc ergo quando hæreticos pronuntiat, qui eum putant, tale quale nos corpus habuisse, et a semetipso dissentire, atque a veritate longius aberrare prima fronte videatur. Verum res aliter putanda est, Ebionitas siquidem perstringit, qui communi lege naturæ ex viro et muliere generatum corpus assumpsisse sibi Christum impie definiabant. Hincque adeo de illa putandus est loqui dissimilitudine, quam ipsemet in præmio librorum *De principiis* astruit inter nostrum et Christi corpus : *Incarnatus, inquit, est (Christus) cum Deus esset, et homo mansit, quod Deus erat, corpus assumpsit nostro corpori simile, eo solo differens, quod natum ex Virgine de Spiritu sancto est. Et quoniam hic Jesus Christus natus et passus est in veritate, et non per imaginem, communi hac morte vere mortuus est, vero enim a mortuis resurrexit.*

ejus questio concitetur, et sit signum cui contradicitur. Ego et hoc quod prophetarum ore prædicatum est, puto signum esse cui contradicitur. Sunt enim plures hæretici, qui asserunt eum a prophetis penitus non fuisse prædicatum. Et quid me necesse est multa prosequi? Omnia quæ de eo enarrat historia, signum est cui contradicitur. Non quod contradicant hi qui credunt in eum: nos quippe omnia scimus vera esse quæ scripta sunt: sed quia apud incredulos universa, quæ de eo scripta sunt, signum est cui contradicitur. Deinde Simeon ait: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius*. Quis est iste gladius, qui non aliorum tantum, sed etiam Mariæ cor pertransit? Aperte scribitur, quod in tempore passionis omnes sint apostoli scandalizati, ipso quoque Domino dicente: *Omnes vos scandalizabimini in nocte hac*. Ergo scandalizati sunt universi, in tantum ut Petrus quoque apostolorum princeps tertio denegarit. Quid? putamus quod, scandalizatis apostolis, (47) Mater Domini a scandalo fuerit immunis? Si scandalum in Domini passione non passa est, non est mortuus Jesus pro peccatis ejus. Si autem omnes peccaverunt, et egent gloria Dei, justificati gratia ejus et redempti, utique et Maria illo tempore scandalizata est. Et hoc est quod nunc Simeon prophetat, dicens: *Et tuam ipsius animam; quæ scis absque viro peperisse te Virginem, quæ audisti a Gabriele: Spiritus sanctus venit super te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, pertransibit infidelitatis gladius, et ambiguitatis mucrone ferieris, et cogitationes tuæ te in diversa lacerabunt, cum videris illum, quem Filium Dei audieras, et sciebas absque semine viri esse generatum, crucifigi et mori, et suppliciiis humanis esse subiectum, et ad postremum lacrymabiliter conuerterentem atque dicentem: Pater, si possibile est, pertranseat calix iste a me*. — *Et tuam ergo animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multorum cordibus cogitationes*. Cogitationes erant malæ in hominibus, quæ propterea revelatæ sunt, ut prolatae in medium perderentur, et interfectæ atque emortuæ esse desinerent, et occideret eas ille qui pro nobis

⁴⁶ Matth. xxvi, 31. ⁴⁷ ibid. 39. ⁴⁸ Psal. xxxii, 5.

(47) Hoc quoque supra notatum est nobis ad homiliam 14 contra Origenem, ubi Mariam Christi matrem, utpote hominem, purgatione indignis a peccato sensit, refragari hanc sententiam orthodoxæ Ecclesiæ consensui, Tridentinique concilii decreto, sect. 6, can. 25, quo B. Virgo nullum unquam in se peccatum admisisse speciali Dei privilegio declaratur. Idipsum hic reponimus Adamantio, qui scandalii, infidelitatis, ambiguitatisque reas notas, culpamque sanctissimæ Dei Matri audet inurere. Quanquam, ut ne quid dissimulem, scio, et cl. Huetius notat, hanc ipsam Origenis sententiam totidem propemodum verbis in epistolam suam 547 retulisse magnum Basilium, qui gladii nomine fluctuationem quamdam indicari a Simeone scribit, divisuram in partes Mariæ animam, mortem patiente Filio, juxta ejusdem oraculum: *Omnes scandalizabimini in me*. Alioquin ad sanctam Virginem mortis Christi fructum non fuisse perventuram. Adit laudatus Abrincensis episcopus Titum Bostrenum, Amphiloichium, orat. 5, *De occursu Do-*

mortuus est: quoadiu enim absconditæ erant cogitationes, nec prolatae in medium, impossibile erat eas penitus interfici. Unde et nos, si peccaverimus, debemus dicere: Peccatum meum natum feci tibi, et iniquitatem meam non abacandi. Digni: Annuntiabo injustitiam meam contra me Domina. Si enim hoc fecerimus, et revelaverimus peccata nostra non solum Deo, sed et his qui possunt mederi vulneribus nostris atque peccatis, debebuntur peccata nostra ab eo, qui ait: *Ecce delebo ut nubem iniquitates tuas, et sicut caliginem peccata tua*. Post Simeonis prophetiam, quia necesse erat ut mulieres etiam salvarentur, venit propheta mulier, de qua scribitur: *Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel de tribu Aser*. Quam pulcher ordo! Non venit ante virum mulier, sed primum venit Simeon, qui apprehendit infantem, et tenuit in brachiis suis: deinde mulier, cujus non sunt quidem verba digesta, sed dictum est generaliter quod confessa sit Domino, et locuta de eo omnibus qui expectabant redemptionem Israel. Et juste sancta mulier spiritum prophetandi meruit accipere, quia longa castitate longisque jejuniis ad hoc culmen ascenderat. Videte, mulieres, testimonium Annæ, et imitami illud, si quando yobis venerit ut perdatis viros. Considerate quid de ea scriptum sit: *Septem annis vixit a virginitate sua cum viro suo, et reliqua, propterea propheta fuit*. Neque enim ut libet et fortuito Spiritus sanctus habitavit in ea. Bonum est et primum, si qua potest virginitatis gratiam possidere. Si autem hoc non potuerit, sed evenerit ei ut perdat virum, vidua perseveret. Quod quidem non solum post mortem viri, sed etiam cum ille vivit debet habere in animo, ut etiamsi non venerit voluntas ipsius et propositum, a Domino coronetur, et dicat: Hoc voveo atque promitto, si mihi humanum aliquid quod non opto contigerit, nihil aliud faciam quam incontaminata viduaque perseverem. Nunc vero et secundæ et tertiæ et quartæ nuptiæ, ut de pluribus taceam, reperiuntur, et non ignoramus quod tale conjugium (48) ejiciet nos de regno Dei. Sicut enim ab ecclesiasticis dignitatibus non

⁴⁹ Isa. xlv, 22.

mini, Chrysostomum in psal. xiii, Cyrillum in Joannem, aliosque nonnullos, qui Simeonis prophetiam eodem explicant sensu: tametsi post dubitationem statim animo confirmatam Mariam fuisse, plerique omnes minime diliteantur.

(48) Ille quoque absona Ecclesiæ dogmatis sententia est de iteratis nuptiis, quod ejiciant de regno Dei. Et licet paulo post summam severitatem ipse temperet Adamantius, et metuentis potius quam asserentis modo pronuntiet: cum tamen eas quasi pio et Christiano homine indignas traducat, nolique digamum esse de Ecclesia, et de eo numero, qui non habet rugam aut maculam, et merito vapulat ab ecclesiasticis scriptoribus, præcipueque Theophilo, et notionem Ecclesiæ pessime videtur accepisse. Notum Montanistarum et Novatianorum hujusmodi placita orthodoxorum anathematis confixa; nec tamen dilittendum Origenis ævo secundas nuptias licuisse quidem, sed aliquam tamen incontinentiæ speciem præ se tulisse, et penitentiae impositione notatas.

solum fornicatio, sed et nuptiæ repellunt, neque enim episcopus, nec presbyter, nec diaconus, nec vidua possunt esse digami: sic forsitan et de cœtu primitivorum immaculorumque Ecclesiæ, quæ non habet maculam, neque rugam, ejicietur digamus: non quo in æternum mittatur incendium, sed quo partem non habeat in regno Dei. Memini, cum interpretarer illud, quod ad Corinthios scribitur: *Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum omnibus qui invocant eum*⁵³, dixisse me diversitatem Ecclesiæ, et eorum qui invocant nomen Domini. Puto enim monogamum, et virginem, et eum qui in castimonia perseverat, esse de Ecclesia Dei: eum vero qui sit digamus, licet bonam habeat conversationem, et cæteris virtutibus polleat, tamen non esse de Ecclesia et de eo numero, qui non habent rugam aut maculam, aut aliquid istiusmodi; sed esse de secundo gradu, et de his qui invocant nomen Domini, et qui salvantur quidem in nomine Jesu Christi, nequaquam tamen coronantur ab eo. Cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

De eo quod scriptum est: « Puer autem crescebat et confortabatur, » usque ad eum locum, ubi ait: « An nesciebatis quia in his quæ Patris mei sunt oportet me esse? » Cap. 11.

Natus est Dominus meus Jesus, et ascenderunt parentes ejus in Jerosolymam, ut complerent ea quæ fuerant in lege præcepta, et offerrent pro eo par turturum, et duos pullos columbarum. Tenuit eum brachiis suis Simeon, ut dudum lectum est, et prophetavit de eo quæ narrat historia: et postquam omnia in more completa sunt, revertuntur parentes quo Jesus tunc (49) agebat: et tamen crescebat et confortabatur sapientia et gratia. Necdum quadraginta dies purgationis impleverat, necdum Nazareth venerat, et jam totam sapientiam respiciebat. Potuit Scriptura dicere, crescebat et confortabatur, et accipiebat spiritum; sed qui evacuaverat se formam servi accipiens⁵⁴, statim ut pro mandatione (50) ejus sacrificium oblatum est, id quod vacuefecerat, adimplevit: non quod corpus ejus illico majus fuerit effectum; sed quod sacratius quippiam demonstraretur, Scriptura referente: *Puer autem crescebat et confortabatur, et replebatur sapientia*. Quæramus sicubi alibi de parvulo scriptum sit, *crescebat et confortabatur*, ut ex collatione multorum quid plus in Domino nostro dicatur, intelligere valeamus. De Joanne: *Puer autem crescebat et confortabatur*: et tamen non additur, *et replebatur sapientia*, sed *confortabatur spiritu*. Hic vero de Domino: *Crescebat, inquit, et confortabatur, et replebatur sapientia, et gratia Dei erat super eum*. Hæc omnia de

A puero, qui necdum duodecim annos impleverat, dicta sunt. Cum autem duodecim esset annorum, remanet in Jerusalem. Parentes ejus ignorantes, quæerunt eum sollicitè, et non inveniunt. Quæerunt inter affines, quæerunt in comitatu, quæerunt inter notos, et in his omnibus non reperiunt. Quæeritur ergo Jesus a parentibus suis cum patre, qui nutritus et comes fuerat Ægyptum descendens: et tamen non statim ut quæeritur, invenitur. Non enim inter cognatos et carnis propinquos invenitur Jesus, non in his qui corporaliter 954 ei juncti sunt. In multorum comitatu Jesus meus non potest inveniri. Disce ubi eum quæerentes reperiant, ut et tu quærens cum Joseph Mariaque reperias. *Et quæerentes*, inquit, *invenerunt illum in templo*. Non ubicunque B in alio loco, sed in templo. Neque in templo simpliciter, sed in medio doctorum, audientem et interrogantem eos. Et tu ergo quære Jesum in templo Dei, quære in Ecclesia: quære eum apud magistros, qui in templo sunt, et non egrediuntur ex eo. Si enim ita quæsieris, invenies eum. Porro si quispiam dicit se magistrum esse, et Jesum non habet, iste nomine tantum magister est, et ideo apud eum non potest inveniri Jesus Verbum Dei et sapientia. *Inventus est*, inquit, *in medio doctorum*. Quomodo in alio loco de prophetis scriptum est, sic et nunc intellige in medio doctorum. Si, inquit⁵⁵, *alteri revelatum fuerit sedenti, primus taceat*. In medio doctorum sedentem inveniunt eum: et non solum sedentem, sed et seiscitantem et audientem eos. Et nunc præsens est Jesus, interrogat nos, et audit loquentes. *Et mirabantur*, inquit, *omnes*. Super quo mirabantur? Non super interrogationibus ejus, licet et ipsæ mirabiles erant, sed super responsionibus ejus. Aliud est enim interrogare, aliud respondere. Interrogabat magistros, et quia respondere non poterant, ipse his, de quibus interrogaverat, respondebat. Quod autem responsio non vicissitudinem sermocinandi, sed doctrinam in Scripturis sanctis sonet, lex divina te doceat. Moyses loquebatur, Deus autem respondebat ei voce. Responsio illa eorum erat, super quibus ignorantem Moysen Dominus instruebat. Interdum interrogat Jesus, interdum respondet, sicut supra diximus. Quanquam mirabilis ejus interrogatio sit, tamen multo mirabilior est responsio. Ut igitur et nos audiamus eam, et proponat nobis quæstiones, quas ipse dissolvat, obsecremus illum, et cum labore nimio et dolore quæramus, et tunc poterimus invenire quem quærimus. Non enim frustra scriptum est: *Ego et pater tuus dolentes quærebamus te*: oportet enim qui quærit Jesum, non negligenter, non dissolute, non transitorie quæerere, sicut quæerunt nonnulli, et ideo invenire non possunt. Nos autem dicamus: *Dolen-*

⁵³ I Cor. 1, 2. ⁵⁴ Philip. 11, 7. ⁵⁵ I Cor. xiv, 50.

(49) Rescripsimus tunc, pro quo nunc legebatur antea, idque genus alia interdum taciti castigamus. Hic vero contextus paulo adhuc videtur impeditus.

(50) Recole quæ superius ad homil. 14 hæc de

purgatione ex Origenis sensu diximus, quibus, ad tollendam blasphemie suspicionem, adde præclaram ex subsequenti ejusdem homilia sententiam: *Anima Jesu nunquam peccati sorde maculata est*.

tes quærimus te. Et cum hoc dixerimus, ad laborantem animam nostram et cum dolore quærentem, respondebit et dicet: *Nescitis quia in his quæ sunt Patris mei me oportet esse?* Ubi sunt hæretici impii atque vesani, qui asserunt non esse Patris Jesu Christi legem et prophetas? Certe Jesus in templo erat, quod a Salomone constructum erat, et confitetur templum illud Patris sui esse, quem nobis revelavit, cujus Filium esse se dixit. Respondeant quomodo alter bonus, et alter sit justus Deus. Quia igitur Salvator Creatoris est Filius, in commune Patrem Filiumque laudemus, cujus lex, cujus et templum est. Cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIX.

De eo quod scriptum est: « Puer autem crescebat et confortabatur, » usque ad eum locum ubi ait: « Seniores in templo interrogat. » Cap. II.

Quia nonnulli qui sanctæ Scripturæ videntur credere, quasi in gloriam omnipotentis Dei divinitatem Salvatoris negant, justum mihi videtur, ut ipsarum Scripturarum auctoritate doceantur in humanum corpus quiddam venisse divinum: et non solum in humanum corpus, sed in humanam quoque animam. Quanquam si diligenter sensum intendimus Scripturarum, plus aliquid anima illa habuit, quam cæteræ hominum animæ. Omnis quippe anima hominis, antequam ad virtutes veniat, vitis sordidatur. Porro anima Jesu nunquam peccati sorde maculata est. Siquidem antequam ad duodecimum ætatis pervenerit annum, Spiritus sanctus de eo in Lucæ scribit Evangelio: *Puer autem crescebat et confortabatur, et replebatur sapientia.* Hoc hominum natura non recipit, ut ante duodecim annos sapientia compleatur. Aliud est partem habere sapientiæ, aliud sapientia esse completum. Non ambigimus ergo divinum aliquid in carne Jesu apparuisse: et non solum super hominem, sed super omnem quoque rationalem creaturam. *Et crescebat*, inquit. Humiliaverat enim se, formam servi accipiens, et eadem virtute qua se humiliaverat, crescit. Apparuerat infirmus: quia infirmum corpus assumpserat, et ob id iterum confortatur. Evacuaverat se Filius Dei⁵⁶: et propterea rursum completur sapientia; et gratia Dei erat super eum. Non quando venit ad adolescentiam, non quando manifeste docebatur; sed cum adhuc esset parvulus habebat gratiam Dei: et quomodo omnia in illo mirabilia fuerant, ita et pueritia mirabilis fuit, ut Dei sapientia

⁵⁶ Philipp. II, 7. ⁵⁷ Joann. VIII, 59. ⁵⁸ Matth. I, 20.

(51) Schedæ Grabii et Combelsii: Τι δὲ καὶ ἐζητούν αὐτόν; ἄρα ὅτι ἀπόλων ὁ παῖς, ἢ ὅτι πεπλανηται; Ἀπαγε. Οὐτε γὰρ τῆς πανσόφου Μαρίας ἦν τοῦτο, τῆς μυρίας περὶ αὐτοῦ δεξαμένης θείας ἀποκαλύψεις, οὐτε τοῦ Ἰωσήφ. Ἄλλ' ὡσπερ ἕαν τις ζητῆ Ἐραφῆν, ὀδυνωμένως αὐτὴν ζητεῖ, οὐχ ὡς πεπλανημένην, οὐδὲ ὡς ἐσφαλμένην, ἀλλ' ὡς ἔχουσαν μὲν τὸν ἀληθῆ καὶ μυστικὸν λόγον, μήπω δὲ πεφανερωμένην· οὕτως κάκεινοι ἐζητούν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, μήπως ἀπέστη ἀπ' αὐτῶν, μήπως καταλείποιεν αὐτούς. *Cur quærebant eum? An ne periiisset*

compleretur. Ibant itaque parentes ejus, juxta consuetudinem, in Jerusalem ad solemnem diem Paschæ. *Et cum factus fuisset annorum duodecim.* Diligenter observa, quia priusquam duodecim esse: annorum, sapientia Dei et cæteris, quæ de eo scripta sunt, complebatur. Cum ergo, ut diximus, duodecim esset annorum et juxta morem dies solemnitatis expleti essent, et reverterentur parentes cum infante Jesu, remansit puer in Jerusalem, et nesciebant parentes ejus. Et hic sublimius quiddam quam humana natura patitur, intellige. **955** Non enim simpliciter remansit, et parentes ejus ubi esset ignorabant; sed quomodo in Joannis Evangelio scriptum est⁵⁷, quoniam insidiabantur ei Judæi, et elapsus est de medio eorum, et non apparuit: sic et nunc puto remansisse puerum in Jerusalem, et parentes ejus ubi remanserit ignorasse. Nec miremur parentes vocatos, quorum alter ob partum, alter ob obsequium, patris et matris meruerunt vocabula. Sequitur: *Dolentes*, inquit, *quærebamus te* (51). Non puto eos idcirco doluisse, quia putarent errasse puerum, vel periisse: nec poterat accidere, ut Maria, quæ sciebat se de Spiritu sancto concepisse, quæ et angelum loquentem, et currentes pastores, et Simeonem audierat prophetantem, timeret, ne puerum perderet oberrantem. Anove hanc opinionem maxime de Joseph, cui ab angelo præceptum fuerat, ut tolleret puerum, et in Ægyptum pergeret; qui audierat: *Ne timeas tollere Mariam conjugem tuam, quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est*⁵⁸. Nunquam fieri poterat, ut perditum formidaret infantem, quem divinum esse cognoverat. Aliud quiddam dolor et quæstio parentum, quam simplex lector intelligit, sonat. Quomodo enim tu, si quando Scripturas legis, quæris in eis sensum cum dolore quodam ac tormento, non quo Scripturas errasse, aut perperam quid habere arbitraris; sed quod illæ intrinsecus habeant veritatis sermonem atque rationem, et tu nequeas invenire quod verum est; ita et illi quærebant ne forte recessisset ab eis, ne relinquens eos, ad alia transmigrasset, et quod magis puto, (52) ne revertisset ad cælos, cum illi placuisset, iterum descensurus. Dolentes ergo quærebant Filium Dei. Et cum quærerent, non invenerunt inter cognatos. Neque enim poterat humana cognatio Dei Filium continere. Non invenerunt inter cognatos, quia divina majora erant notitia scientiaque mortali. Ubi igitur invenit eum? In templo. Ibi enim invenitur Filius Dei. Si

puer, aut errasset? Absit. Neque enim id existimare potuit sapientissima Maria quæ innumeras de eo divinas acceperat revelationes, neque Joseph. Sed quemadmodum si quis Scripturæ sensum quæsierit, cum dolore quærit, non quod Scriptura erraverit, aut perperam quid habuerit, sed quod verum ac mysticum sensum habeat, at nondum manifestum; ita et illi quærebant Dominum nostrum Jesum Christum, ne forte recessisset ab eis, et eos deseruisset. ΚΥ.Ε.Υ.

(52) Hoc vero est præ reliquis absonum omnibus.

quando et tu quæsieris Filium Dei, quære primum **A** in templo, illuc propera, ibi Christum, sermonem atque sapientiam, id est, Filium Dei, reperies. Quoniam vero parvulus erat, invenitur in medio præceptorum, sanctificans et erudiens eos. Quia parvulus erat, invenitur in medio, non eos docens, sed interrogans, et hoc pro ætatis officio, ut nos doceret quid pueris, quamvis sapientes et eruditi sint, conveniret, ut audiant potius magistros, quam docere desiderant, et se vana ostentatione non jactent. Interrogabat, inquam, magistros, non ut aliquid disceret, sed ut interrogans erudiret. Ex uno quippe doctrinæ fonte manat et interrogare et respondere sapienter: et ejusdem scientiæ est, scire quid interrogares, quidve respondeas. Oportuit primum Salvatorem eruditæ interrogationis magistrum fieri, ut postea interrogationibus responderet juxta rationem Dei, atque sermonem. Cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XX.

De eo quod scriptum est: « Quid est quod quærebatis me? » usque ad eum locum ubi ait: « Conservabat Maria omnia verba hæc in corde suo. » Cap. II.

Quærebant Maria et Joseph inter affines Jesum, et non inveniebant: in comitatu, et invenire non poterant. Quæsierunt in templo; sed apud magistros, et in medio præceptorum inveniunt eum. Ubicumque magistri fuerint, in medio magistrorum invenitur Jesus: si tamen magister sedeat in templo, et nunquam egrediatur ex eo. Profuit Jesus magistris suis, et eos quos interrogare videbatur, docuit in medio eorum loquens, et quodammodo concitabat eos ad quærenda, quæ usque ad id locorum, utrum scirent, an ignorarent, nosse non poterant. Inventur Jesus in medio magistrorum, et inventus dicit quæsitores suis: *Quid est quia quærebatis me? Nesciebatis quia in his quæ sunt Patris mei oportet me esse?* (53) Primum simpliciter sentientes armemur adversus impios hæreticos, qui dicunt non esse Conditoem Patrem Christi Jesu, neque Deum legis, sed nec prophetarum. Ecce Pater, Deus templi asseritur. Erubescant Valentiniani audientes Jesum inquam: *In his quæ sunt Patris mei oportet*

“ *Matth. xxiii, 38.* “ *Matth. xvii.*

(53) Eadem schedæ: Ἐνταῦθα οἱ ἀπὸ Οὐαλεντινίου ἀκούοντες ὅτι Θεοῦ ἦν ὁ ναὸς καὶ ἦν ἐν ἰσίοις ὁ Χριστός, ὁ καὶ πάλαι διὰ τοῦ νόμου γραφόμενος, καὶ ὡς ἐν σκιᾷ καὶ τύποις μορφώμενος, αἰδελθώσαν λέγοντες, ὅτι οὐχ ὁ δημιουργὸς, οὐδὲ ὁ Θεὸς τοῦ νόμου, οὐδὲ ὁ Θεὸς τοῦ ναοῦ, οὕτως ἐστὶν ὁ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ. *Hoc loco Valentiniani audientes Dei fuisse templum, et in propriis fuisse Christum quem olim lex prædixerat, quique tanquam in umbris ac typis representabatur, erubescant dicere, neque conditorem, neque Deum legis, neque Deum templi Patrem esse Christi.* RUGUS.

(54) Verum est adeo, in S. Virginem injuriosum esse Adamantium. Quam dixerat supra homil. 14, purgatione indignuisse, et postea homil. 17, scandalum passam dubitationemque de Filio: nunc multo audacius incredulitatis accusat aut exiguae fidei.

let me esse. Erubescant omnes hæretici, qui Evangelium recipiunt secundum Lucam, et quæ in eo sunt scripta contemnunt. Hæc, ut dixi, sint intellecta simplicius. Quoniam vero infertur: **956** *Ipsi autem non intellexerunt sermonem, sensum Scripturæ diligentius ventilemus, si erant stulti et insipientes, ut nescirent quid diceret, quia hoc quod ait: In his quæ sunt Patris mei, me esse oportet, significaret in templo, an aliud quiddam aliud significet, et quod magis ædificet audientes. Unusquisque nostrum si bonus fuerit atque perfectus, possessio Dei Patris est, et habet in medio sui Jesum. Credamus quippe dicenti: Quoniam in his quæ sunt Patris mei, me oportet esse. Magis rationabile atque vivens, et verum templum Dei hoc esse suspicor, quam illud*

B quod typice terreno opere constructum est. Unde illo in templo, ut typice fuit, ita recessit et typice. Egressus est enim de templo terreno dicens: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta, et relinquens domum illam venit ad possessionem Dei Patris, ad Ecclesias in toto orbe dispersas, et dicit: In his quæ sunt Patris mei, me oportet esse.* Tunc ergo non intellexerunt verbum, quod locutus est eis. Simul et illud attendite, quod quandiu in possessione Patris sui fuit sursum erat, quia necdum plenam fidem Joseph et (54) Maria habebant, propterea sursum cum eo manere non poterant: sed dicitur descendisse cum eis. Crebro Jesus descendit cum discipulis suis, nec semper versatur in monte, nec absque sine sublimitate tenet. In monte cum Petro est, cum Jacobo, cum Joanne, et rursum in alio loco cum cæteris discipulis. Porro quia non valebant hi qui variis ægrotationibus laborabant, in montem conscendere, idcirco descendit, et venit ad eos qui deorsum erant. Nunc quoque scribitur: *Descendit cum eis, et venit Nazareth (55), et subiciebatur eis.* Discamus, filii, subjecti esse parentibus nostris: major minori subicitur. Nam quia majorem Joseph videbat ætate, propterea eum parentis honore coluit, omnibus filiis exemplum tribuens, ut subiciantur parentibus. Quod si patres iis non fuerint, subiciantur his qui patrum ætatem habent. Quid loquar de parentibus et filiis? Si Jesus Filius Dei

D Recole quæ laudatis locis, ad retundendam calumniam ac vindicandam ab omni peccati labe Dei Matrem, diximus. Nunc si tanti est ad excusandum Origenem, Sixti Senensis lib. v *Bibliothecæ* annotationem 140 subnectamus. Puto, inquit, Origenem vocabulo plenæ fidei, intellexisse plenam cognitionem omnium mysteriorum divinitatis et humanitatis Christi, quam Maria Virgo nondum eo tempore habebat, quamvis ea omnia quæ tum de Christo noverat, certissimè et inconcussa fide teneret.

(55) Eadem schedæ: Καὶ ἦν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο δὲ ἦν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς, παράδειγμα διδοὺς πᾶσι τοῖς υἱοῖς, ἵνα τιμῶσι τοὺς ἐαυτῶν γονεῖς, καὶ ὑποτάσσονται αὐτοῖς. Et erat subditus illis. Propterea erat subditus illis, omnibus filiis dans exemplum, ut parentes honore afficiant, et eis subiciantur. RUGUS.

subjicitur Joseph et Maria, ego non subjiciar episcopo, qui mihi a Deo ordinatus est pater? Non subjiciar presbytero, qui mihi Domini dignatione præpositus est? Puto quod intelligebat Joseph, quia major se erat Jesus, quod subjiciebatur sibi, et sciens majorem esse subjectum, trepidus moderabatur imperium. Videat ergo unusquisque, quod sæpe melioribus præpositus sit inferior, et nonnunquam accidat, ut ille qui subjectus est, melior sit eo qui sibi videtur esse præpositus. Quod cum intellexerit dignitate sublimior, non elevabitur superbia ex eo quod major est, sed sciet ita sibi meliorem esse subjectum, quomodo et Jesus subjectus fuit Joseph. Deinde sequitur: *Maria autem conservabat omnia verba hæc in corde suo.* Plus aliquid quam de homine suspicatur, unde et custodiebat omnia verba ejus in corde suo, non quasi pueri qui duodecim esset annorum, sed ejus qui de Spiritu sancto conceptus fuerat, quem videbat proficere sapientia et gratia apud Deum et homines. Jesus proficiebat sapientia, sapientior per singulas videbatur ætates. Nunquid sapiens non erat, ut sapientior fieret? An quoniam evacuaverat se formam servi accipiens, id quod amiserat resumebat, et repleretur virtutibus, quas paulo ante assumpto corpore, visus fuerat relinquere? Proficiebat ergo non solum sapientia, sed ætate. Est ætatis profectus. Dum in Scripturis feruntur ætates, altera corporis quæ non est in potestate nostra, sed in lege naturæ: altera animæ, quæ proprie in nobis sita est, juxta quam, si volumus, quotidie crescimus, et ad summitatem venimus, ut non simus ultra parvuli fluctantes, et qui circumferamur omni vento doctrinæ, sed esse parvuli desinentes, incipiamus esse viri, atque dicamus: Quando factus sum vir, destruxi ea quæ erant parvuli⁶¹. Hujus, ut dixi, ætatis profectus, qui incrementum habet animæ, in nostra est potestate. Si autem non sufficit testimonium, etiam illud de Paulo sumamus exemplum: *Donec perveniamus*, inquit⁶², *omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis corporis Christi.* In nobis ergo est, ut ad mensuram perveniamus ætatis corporis Christi, et si in nobis est, omni labore

⁶¹ I Cor. xiii, 41 ⁶² Ephes. iv, 13. ⁶³ Isa. i, 1.

(56) Eadem schedæ: Ἐπὶ μὲν τῷ πεντεκαίδεκάτῳ παρὰ Ἰουδαίους κηρυσσομένη λόγῳ προφητικῷ βασιλεία μόνον Ἰουδαίων ἀναγράφεται. Ὅρασις γὰρ, φησὶν, ἢ εἶδεν Ἰσαΐας ἐν ἡμέραις Ὀζου, καὶ Ἰωαθὰμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεχίου, ὅ ἐβασιλευσαν τῆς Ἰουδαίας: ἐπὶ δὲ τῷ μυστηρίῳ τοῦ Εὐαγγελίου μέλλοντι ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κηρυσσεσθαι, ἡγεμονία Τιβερίου Καίσαρος ἀναγράφεται, ὃς ἐδόκει τοῦ κόσμου ὅλου εἶναι βασιλεὺς. Καὶ εἰ μὲν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν μόνον ἐμελλον ὁρῶσθαι, πάντῃ δὲ ἀπεκλείετο ἡ σωτηρία τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἥρκει τὸ μνησθῆναι μόνον Τιβερίου. Ἐπεὶ δὲ δεῖ τοὺς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ Τραχωνιτιδος πιστεῦειν, διὰ τοῦτο ἀναγράφονται, καὶ αὐταὶ αἱ βασιλείαι, ἐφ' ὧν τοιαῦτα. *Dum propheticus quidem sermo Judæis prædicatur, regnum solum Judæorum describitur; visio enim, inquit, quam vidit Isaias in diebus Oziæ, et Joatham, et Achaz, qui regnaverunt in Ju-*

ditamur deponere parvulum, et destruere illum, et ad ætates reliquas pervenire, ut nos quoque audire possimus: *Tu autem ibis ad patres tuos cum pace, nutritus [al. nutritos] in senecta bona, utique spiritali, quæ est vere senectus bona, canescens et in finem usque perveniens in Christo Jesu. Cui est gloria et honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.*

HOMILIA XXI.

De eo quod scriptum est: « Quinto decimo anno imperii Tiberii Cæsaris, » usque ad locum ubi ait: « Rectas facite semitas ejus. » Cap. iii.

Quando ad Judæos (56) tantum sermo propheticus mittebatur, Judaici reges ponebantur in titulo: Verbi gratia: *Visio quam vidit Isaias filius Amos, B adversus Judæam 957 et adversus Jerusalem in regno Oziæ et Jonathan, et Achaz, et Ezechias⁶³*: nec alium quemquam, exceptis Judææ regibus, Isaiæ video tempore designatum. In quibusdam prophetis et Israel reges legimus, sicut ibi: Et in diebus, inquit, *Jeroboam filii Joas regis Israel⁶⁴*. Quando vero sacramentum Evangelii prædicandum erat, et in toto orbe Evangelium disseminandum, cujus princeps Joannes in eremo fuit, et orbem Romanum Tiberii regebat imperium, et tunc in quinto decimo anno verbum Domini ad Joannem factum esse describitur. Et si tantum his qui de nationibus credituri erant annuntianda salus fuisset, et penitus excludendus Israel, suffecerat dicens: *In quinto decimo anno Tiberii Cæsaris, præside Judææ C Pontio Pilato.* Quia vero et de Judæa et de Galilæa multi credituri erant, idcirco et hæc regna ponuntur in titulo, diciturque: *Tetrarcha Galilææ Herode, et Philippo fratre ejus tetrarcha Ituræ et Trachonitidis regionis, et Lysania tetrarcha Abilæ, sub principibus sacerdotum Anna et Caipha factum est verbum Domini ad Joannem filium Zachariæ in deserto.*

Olim verbum Dei fiebat ad Jeremiam filium Elchiae in Anathoth in diebus Josiæ regis Judæ⁶⁵: nunc sermo Dei fit ad Joannem filium Zachariæ, qui (57) nunquam factus est ad prophetas in deserto. Sed quia plures filii credituri erant desertæ magia

⁶⁴ Amos i, 1. ⁶⁵ Jer. i, 1.

D dea; in mysterio autem Evangelii, quod per totum orbem prædicandum erat, describitur imperium Tiberii Cæsaris, qui universo orbi imperare videbatur. Ac siquidem solæ gentes salvandæ fuissent, filiis vero Israel omnia fuisset præclusa salus, satis fuisset solius Tiberii mentionem facere. Cum autem Galilæus etiam atque Ituræus, Trachonitasque credere oportet, idcirco regna hæc seu toparchiæ describuntur. Rursum.

(57) Eadem schedæ: Οὐδέποτε γέγονε ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ τινὰ τῶν προφητῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, εἰ μὴ νῦν μόνον διὰ τινὰ μυστικῆν θεωρίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον εἶναι, τούτέστι τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, ἥπερ τῆς ἐχούσης ὡς ἄνδρα τὸν νόμον, τῆς Ἰουδαίων φημι συναγωγῆς· διὰ τοῦτο πρὸς Ἰωάννην ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐν ἐρήμῳ. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, ἐκ περισσοῦ ἐποίηαι κηρῦσσαι ἐν ἐρήμῳ. *Nunquam factum est verbum Dei super aliquem prophetarum in deserto, nisi nunc scilicet ob aliquam*

quam ejus quæ habet virum ⁶⁶ : idcirco factum est A verbum Dei ad Joannem filium Zachariæ in deserto. Simulque considera quod magis rationem habet si mystice intelligatur desertum, et non secundum simplicem litteram. Qui enim in deserto prædicat, superflue facit ibi vociferari, ubi se loquentem nullus exaudiat. Præcursor ergo Christi, et vox clamantis in deserto, prædicat in deserto animæ, quæ non habebat pacem. Non solum autem tunc, sed et in præsentī primum lucerna ardens et lucens venit, et prædicabat baptismā pœnitentiæ, in remissionem peccatorum : deinde lux vera subsequitur, quando lucerna ipsa loquitur : *Illum oportet crescere, me autem minui* ⁶⁷ (58) : Fit verbum in deserto, et venit ad omnem circa regionem Jordanis. Quæ enim alia loca debuit circuire Baptista, nisi vicina Jordanis, ut quicumque voluissent agere pœnitentiam, præsto essent ad lavacrum aquæ ? Porro Jordanis (59) *descendens* interpretatur. Descendens autem et largo impetu currens fluvius Dei Salvator noster Dominus est, in quo baptizamur. Quam veram aquam salutarem, in remissionem quoque peccatorum in baptismo prædicat : venite, catechumeni, agite pœnitentiam, ut in remissionem peccatorum baptismā consequamini. In remissionem peccatorum ille accipit baptismā, qui peccare desistit. Si quis enim peccans ad lavacrum venit, et [al. ei] non fit remissio peccatorum. Propterea obsecro vos, ne absque cautela et diligenti circumspectione ad baptismum veniatis, sed ostendatis primum fructus dignos pœnitentiæ. Facite aliquid temporis in conversatione bona, mundos vos a cunctis sordibus vitisque servate : et tunc vobis remissio peccatorum fiet, quando cœperitis et ipsi propria peccata contemnere. Dimitte delicta vestra, et dimittentur vobis. Hoc autem ipsum quod nunc de Veteri Instrumento ponitur, in Isaia propheta scriptum legimus, ibi enim dicitur : *Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus* ⁶⁸. Vult Dominus in vobis reperire viam, ut possit in vestras animas ingredi, et iter suum facere. Præparate ei semitam, de qua dicitur : *Rectas facite semitas ejus : Vox clamantis in deserto*. Vox clamat, præparate viam. Primo enim vox ad aures pervenit : deinde post vocem, imo cum voce, auditum sermo penetrat. Juxta hunc sensum a Joanne annuntiatum est Christus. Videamus ergo quid vox de verbo annuntiet. *Præparate, inquit, viam Domino*.

⁶⁶ Gal. iv, 27 ; Isa. liv, 1. ⁶⁷ Joan. iii, 30. ⁶⁸ Isa. xl, 3. ⁶⁹ Sap. vii, 17. ⁷⁰ Isa. xl, 3.

mysticam considerationem. Nam quoniam futuri erant multi filii desertæ, hoc est, Ecclesiæ ex gentibus, magis quam ejus quæ legem tanquam virum habet, hoc est, Judæorum synagogæ, propterea ad Joannem factum est verbum Dei in deserto. Nisi enim hoc ita se haberet, frustra prædicasset in deserto. RUGIUS.

(58) Ἐαὐδὴν σχεδὼν : Ἡλθεῖς εἰς πᾶσαν περιχωρὸν τοῦ Ἰορδάνου. Ποῦ γὰρ εἶδει τὸν Βαπτιστὴν περιέρχεται, ἢ εἰς τὴν περιχωρὸν τοῦ Ἰορδάνου, ἐν ἧν τις βούληται μετανοεῖν, εὐθὺς εὐπορήσῃ τοῦ ποταμοῦ ; ἐρμηνεύεται δὲ Ἰορδάνης, καταβαίνων. Κα-

Quam viam Domino præparemus? Nunquid corpoream? Aut potest sermo Dei tali itinere pergere? An intrinsecus præparanda est Domino, in corde nostro recta et æqualis semita componenda? Hæc est via per quam ingressus est sermo Dei, qui in humani corporis capacitate consistit. Magnum est cor hominis, et spatiosum, et capax, si tamen mundum fuerit. Vis ejus magnitudinem latitudinemque cognoscere? Vide quantum divinorum sensuum magnitudinem **958** capiat. Ipse ait, dedit mihi eorum, quæ sunt, notitiam, rationem mundi scire, et opera clementorum, principium et finem et medietatem sæculorum, temporum varietates, et translationem mensium, annorum circulos, et siderum sedes, naturas animalium, et furores bestiarum, spirituum violentias, et cogitationes hominum, diversitates arborum, et vim radicum ⁶⁹. Vides non parvum esse cor hominis, quod tanta capiat. Neque in corporis quantitate, sed in fortitudine ejus intellige, quæ tantam scientiam capiat veritatis. Ut autem et simplices quosque quotidianis exemplis ad credendum adducam, quod grande sit cor hominis, videamus. Quasunque urbes transivimus, habemus illas in animo, et qualitates, et situs platearum, murorumque, et ædificiorum in corde nostro versantur. Viam quam ingressi sumus, in memoriæ pictura ac descriptione retinemus : mare quod navigavimus tacita cogitatione amplectimur. Non est parvum, ut dixi, cor hominis, quod potest tanta capere. Si autem non est parvum tanta capiens, consequenter in illo via Domini præparatur, et recta fit semita, ut ambulet in illa sermo Dei atque sapientia. Præpara viam Domino per conversationem bonam, et egregiis operibus tene semitam : absque offensa ulla deambulet in te Verbum Dei, et donet tibi mysteriorum suorum adventusque notitiam. Cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXII.

De eo quod scriptum est : « Omnis vallis implebitur, » usque ad eum locum ubi ait : « Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. » Cap. iii.

Videamus quæ in Christi prædicatore adventu, inter quæ primum de Joanne scribitur : *Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus* ⁷⁰. Et quod sequitur proprie de Domino Salvatore est. Neque enim a Joanne omnis vallis impleta est, sed a Domino Salvatore. Seipsam

καταβαίνων γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ ὕδωρ τὸ ἀληθινόν, τὸ ὕδωρ τὸ σωτηρίου. Venit in omnium regionem Jordanis. Quæ enim decebat Baptistam loca peragrare, nisi Jordani confinia, ut si quis vellet pœnitentiam agere, protinus fluvii copiam haberet? Jordanis autem interpretatur descendens. Descendit enim vere Dei fluvius, aqua vera, aqua salutaris. Id.

(59) Et vero in Origenian. Lexico κατάβασις, id est descendio, interpretatur, quæ et Phihomi etymologia placuit.

unusquisque consideret, quis erat antequam crederet : tunc animadvertet, valem humilem, valem se fuisse præcipitem in una demersam. Quando venit Dominus Jesus, et misit Spiritum sanctum vicarium suum, vallis omnis expleta est. Expleta est autem operibus bonis et fructibus Spiritus sancti. Charitas non sinit permanere te valem. Quod si pacem habueris et sapientiam et bonitatem, non solum vallis esse desistes, sed etiam mons esse incipies Dei. Quod tamen de gentibus quotidie magis fieri videmus, atque compleri, *Omnis vallis implebitur*; quam de populo Israel, qui de excelso depositus est : *Omnis, inquit, mons et collis humiliabitur*. Mons erat quondam ille populus et collis, qui depositus est atque destructus. Illorum delicto salus gentibus data est ad æmulandum eos ⁷¹. Quod et si contrarias fortitudines, quæ adversus mortales erigebantur, dixeris montes et colles esse depositos, non peccabis. Ut enim impleantur hujusmodi valles, humiliandæ sunt. Sed et hoc quod in adventu Christi prophetatum est, utrum expletum sit, contemplemur. Sequitur enim : *Et omnia prava erunt in directa*. Unusquisque nostrum pravus erat, si tamen non et usque hodie perseverat : et per adventum Christi qui factus est ad animam nostram, prava quæque directa sunt. Quid enim tibi prodest, si Christus quondam venit in carnem, nisi quoque ad tuam animam venerit? Oremus ut illius quotidie nobis adventus fiat, et possimus dicere : *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus* ⁷². Si enim Christus vivit in Paulo, non vivit in me, quid mihi proderit? Cum autem et ad me venerit, et fructus illo fuerit, sicut fructus est Paulus, tunc et ego Paulo similiter loquar : *Vivo jam non ego, vivit vero in me Christus*. Consideremus ergo cætera, quæ in Christi prædicentur adventu. Nihil te asperius erat. Vide pristinos motus tuos, vide iram, et cætera vitia, si tamen cessaverunt esse quæ fuerant, et intelligis nihil te asperius, et (ut significantius loquar) nihil fuisse inæqualius. Conversatio tua inæqualis erat, et sermo et opera inæqualia. Venit ergo Dominus meus Jesus, et exæquavit asperitates tuas, incomposita quæque vertit in vias planas, ut fieret in te iter sine offensione, et leve [*forte læve*], atque purissimum, gradereturque in te Deus Pater, et Christus Dominus mansionem apud te faceret, diceretque : *Ego et Pater meus veniemus, et mansionem apud eum faciemus* ⁷³. Sequitur : *Et videbit omnis caro salutare Dei*. Tu quondam caro eras, imo ut mirabilius loquar, cum adhuc in carne sis, vides salutare Dei. Quid autem sibi velit quod dicitur, omnis caro, eo quod nulla excipiat quæ non videat salutare Dei, relinquo intelligendum his qui sciunt Scripturarum mysteria. Quænam egredienti-

bus ad baptismum Joannes loquitur, attendendum. Si quis vult baptizari, egrediat. Manens enim in pristino statu, et mores suos et consuetudinem non relinquens, nequaquam rite sit baptismum venit. Ut autem intelligas quid sit egredi ad baptismum, accipe testimonium et ausculta verba quibus Deus loquitur ad Abraham : *Egredere de terra tua* ⁷⁴, et reliqua. Egredientibus itaque ad lavacrum turbis, non egressis, sed tantum egredientibus, Joannes loquitur quæ sequuntur. Si enim jam egressi fuissent, nunquam ad eos diceret, *generatio viperarum*. Quæcunque igitur ad illos loquitur, ad vos, **959** o catechumeni et catechumenæ, loquitur. Qui disponitis venire ad baptismum, considerate non forsitan vobis dici possit, *generatio viperarum*. Sed et illud quod sequitur, nisi pravitatem venenatæ serpenti de corde vestro expuleritis, dicitur ad vos : *Quis ostendit vobis fugere ab ira ventura?* Magna huic sæculo impendit ira : omnis iram Dei passurus est mundus : tantam vastitatem cæli, et latitudinem terræ, et stellarum choros, splendorem solis, et lunæ nocturnæ solatia, Dei ira subvertet. Hæc enim omnia propter hominum peccata transibunt. Et olim quidem super omnia tantum in terra venit ira Dei, quia omnis caro reliquerat viam suam super terram ⁷⁵ : nunc autem et super cælum, et super terram ventura est ira Dei. *Cæli pertransibunt, tu autem permanebis* (ad Deum dicitur), *et omnes sicut vestimentum veterascent* ⁷⁶. Videte qualis et quanta ira sit, quæ mundum omnem consumptura sit, et punit eos qui poena digni sunt, invenietque materiam in qua se exerceat. Unusquisque nostrum ex eo quod gessit, iræ materiam præparavit. *Secundum duritiam enim tuam et impænitens cor thesaurizans tibi iram in die iræ et revelationis justii judicii Dei*, dicitur ad Romanos ⁷⁶. Dein sequitur : *Quis ostendit vobis fugere ab ira ventura? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ*. Et vobis qui venitis ad baptismum, dicitur : *Facite fructus dignos pœnitentiæ*. Vultis scire qui sunt fructus pœnitentiæ? Charitas fructus est Spiritus, gaudium fructus est Spiritus, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, et reliqua hujusmodi ⁷⁷. Si hæc omnia habuerimus, fecimus fructus dignos pœnitentiæ. Rursum dicitur ad eos qui ad Joannis baptismum veniebant : *Et ne incipiatis dicere intra vosme: ipsos, patrem habemus Abraham : dico enim vobis, quia potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham* (60). Prophetæ Joannes novissimus prophetarum expulsionem prioris populi, et vocationem gentium. Illis enim qui de Abraham gloriabantur dicit : *Et ne incipiatis dicere in vobismetipsis, patrem habemus Abraham*. Et de gentibus rursum loquitur : *Dico enim vobis, quia potest Deus*

⁷¹ Rom. xi, 11. ⁷² Gal. ii, 20. ⁷³ Joan. xiv, 23. ⁷⁴ Gen. xii, 1. ⁷⁵ Gen. vi, 12. ⁷⁶ Psal. cii, 26.

⁷⁷ Rom. ii, 5. ⁷⁸ Gal. v, 22, 23.

(60) Schedæ Grabii et Combefisii : Τῶν μὲν οὖν Ἰουδαίων οὕτω τὴν καθαίρεσιν προφητεύει, εἰσάγει δὲ τῶν ἐθνῶν τὴν κλήσιν, οὓς καὶ λίθους ὀνομάζει.

Judæorum igitur eversionem hoc modo prophetat, et inducit vocationem gentium quas etiam lapides vocat. Ru. xus.

de lapidibus istis suscitare filios Abrahamæ. De quibus A lapidibus? (61) Non utique lapides irrationabiles corporeosque monstrabat, sed homines insensibiles et quondam duros, qui quia lapides et ligna adorabant, impletum est illud quod in psalmo cantabatur: *Similes illis fiant [al. fiunt] qui faciunt ea, et omnes qui confidunt eis*⁷⁶. Vere qui faciunt idola, et confidunt in eis, similes sunt diis suis, absque sensu, sine ulla ratione, in lapides lignaque conversi sunt. Cum enim tantum videant creaturarum ordinem, decorem, officium, tantam mundi pulchritudinem, nolunt de creaturis intelligere Creatorem, neque considerant tantæ dispensationis aliquam providentiam, aliquem esse rectorem, sed sunt cæci, his tantum oculis mundum videntes, quibus B irrationabilia jumenta et bestię vident. Non enim animadvertunt in his quæ vident ratione regi, aliquam inesse rationem. Hæc propterea, quia Joannes dixerat: *Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamæ*. Et nos igitur obsecremus Deum, ut si quando fuimus lapides, vertamur in filios Abrahamæ pro his filiis qui ejecti sunt, et repromissionem adoptionemque sue vitio perdiderunt (62). Unum testimonium adhuc de lapidibus ponam. Siquidem in cantico Exodi scribitur⁷⁷: *Vertantur in lapides, donec pertranseat populus tuus, Domine, donec transeat populus tuus iste quem possedisti*. Rogatur itaque Deus, ut paulisper convertantur in lapides; hoc enim (63) Græcus sermo significantius sonat, ἀναλιθούσθωσαν, donec pertranseat populus Judæorum. Haud dubium quin postquam illi transierint, C gentes lapidæ esse cessabunt, et pro duro corde recipient humanam in Christo rationabilemque naturam. Cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIII.

De eo quod scriptum est: « *Ecce securis ad radices arborum posita est, » usque ad eum locum ubi ait: « *Venerunt autem et publicani, ut baptizarentur ab eo.* » Cap. III.*

Joannes illo jam tempore loquebatur: *Ecce securis ad radices arborum posita est*. Et siquidem jam ingrueret consummatio, et temporum finis instaret, nulla mihi quæstio nasceretur. Dicerem enim hoc quod ait: *Ecce securis ad radices arborum posita est, et illud: Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum, præcidetur, et in ignem mittetur*, propterea prophetatum, quia in illo tempore complebatur.

⁷⁶ Psal. cxv, 8.

⁷⁷ Exod. xv, 16.

⁷⁸ Rom. xi, 16, 17 seq.

⁷⁹ Matth. x, 20.

(61) Exædem schedæ: Οὐ λίθους ἀψύχους δεικνύς, ἀλλ' ἀνθρώπους ἀναίσθητους. Ἐαρεστὴν κείραν γὰρ καὶ ἔθνη καὶ τῷ βαπτίσματι, οὓς καὶ λίθους καλεῖ, ἐξομοῦν αὐτοὺς τῆς προσκυνουμένης κατὰ τὸ, ἕμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, καὶ οἱ πεποιθότες ἐκ' αὐτοῖς. Non lapides anima carentes monstrabat, sed homines sensu destitutos. Aderant enim baptismati etiam gentiles, quos lapidas etiam vocat, illos assimilans idolis quæ adorabant, juxta illud: *Similes illis fiant, qui faciunt ea, et qui confidunt in illis*. Rursum.

(62) Exædem schedæ: "Ἐτι δὲ περὶ τῶν λίθων γέ-

Cum autem tanta post sæcula fluxerint, et tam innumerabiles anni ab illo tempore usque ad præsentem diem 960 transierint, quomodo Spiritus sanctus in propheta dicat: *Ecce securis ad radices arborum posita est*, debemus inquirere. Ego putæ Israelitico populo prophetari, quod præcisio ejus vicina sit. Illis enim qui egrediebantur ad eum, ut baptizarentur, inter cætera loquebatur: *Facite fructus dignos pœnitentiæ*; et quasi Judæis dicebat: *Ne incipialis dicere in vobismetipsis, patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potest Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahamæ*. Hoc ergo quod ait: *Ecce securis ad radices arborum posita est*, Judæis loquitur. Cui sensui et apostolicum illud congruit, fractos esse ab hac securi infidelitatis ramos atque succisos, ut amputaret ex arbore non radicem, sed ea quæ de radice pullularunt, ut in radice pristinæ arboris, rami possint oleastri inseri⁷⁸. Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonum, præcidetur et in ignem mittetur: hunc enim finem habet, ut incendio concremetur. Deinde tres ordines inducuntur sciscitantium Joannem super salute sua: unus quem Scriptura appellavit populos excentes ad baptismum, alius quem publicanos nominat, tertius qui militum appellatione censetur. Interrogabant eum turbæ, dicentes: *Quid faciemus? Qui respondens eis: Qui habet duas tunicas, det ei qui non habet: et qui habet cibos, similiter faciat*. Quod quidem, nescio si turbæ conveniat præcipi. Magis enim apostolis quam vulgo congruit, ut qui duas tunicas habet, unam tribuat non habenti. Et ut scias magis hoc apostolis quam populis convenire, audi quid a Salvatore dicatur ad eos: *Neque duas tunicas tollatis in via*⁷⁹. Dupl. x itaque vestimentum quo unusquisque vestitur, et præcipitur ut alterum tribuat non habenti, aliam intelligentiam sonat. Vult enim nos Salvator, quomodo non habemus duobus servire dominis, sic nec duas habere tunicas, nec duplici veste circumdari, ne sit unum indumentum veteris hominis, et alterum novi. Contrario autem cupit, ut exspoliamus nos veterem hominem, et induamus novum. Hucusque facilis expositio est. Porro queritur, quomodo juxta hanc interpretationem jubeatur nobis non habenti tribuere vestimentum. Quisnam est ille qui me unum quidem indumentum super carnem suam habet, qui nudus est, qui omnino nulla veste coopertus? Neque vero hoc dico, quo non præcipiatur liberali-

(63) Hæc quoque, ut nemo non sensit, interpretantis Hieronymi observatio est.

tas, et in pauperes misericordia (64). Hyperbolica clementia : ut etiam nudos altera tunica protegamus. Sed hoc aio, quod et profundiorum locus iste respiciat intellectum, et oporteat ei dare tunicam qui omnino non habebat. Quis est ergo iste, qui tunicam non habet? Nempe ille qui penitus Deum non habet. Debemus igitur exuere nos, et ei dare qui nudus est. Aliquis habet Deum, alius omnino non habet, contraria videlicet fortitudo. Et quomodo scriptum est ⁶³, ut in profundo maris precipitemus delicta nostra : sic projici a nobis oportet vitia atque peccata, et jacere super eum qui eorum nobis causa existit. *Et qui habet, inquit, cibum, similiter faciat.* Qui habet cibos tribuat non habenti, ut non solum ei vestimentum, sed etiam id quod possit comedere, largiatur. *Venerunt autem et publicani baptizari ab eo* (65). Hoc et juxta simplicem intelligentiam docet publicanos nihil amplius querere, quam in Lege preceptum est; qui enim plus exegerint, non Joannis mandatum pravaricant, sed Spiritus sancti qui locutus est in Joanne. Nescio autem eorum, ut secundam *ἀναγωγήν*, aliud quiddam excellentius sermo significet, et an debeamus in tali auditorio res tam mysticas prodere, maxime inter eos qui Scripturarum medullas non introspiciunt, sed tantum superficie delectantur. Periculosam quidem, sed tamen strictam

A breviterque tangendum. Cum exierimus a sæculo, et hæc vita nostra fuerit commutata, erunt quidam in finibus mundi sedentes velut publicanorum officio diligentissime perscrutantes, ne quid sui in nobis inveniant. Videtur mihi princeps sæculi hujus quasi publicanus esse, unde scriptum est de eo ⁶⁴ : *Venit princeps mundi istius, et in me habet nihil.* Illud quoque quod in Apostolo **961** legimus ⁶⁵ : *Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum : cui vectigal, vectigal : cui honorem, honorem ; nemini quid debeatis nisi ut invicem diligatis,* sacrate intelligendum est. Quamobrem consideremus ne forte eum non habuerimus, quod pro vectigali queamus reddere, ipsi trahamur ob debitum, ut solet apud sæculi quoque fieri vectigales, quando quis pro debito ipsi reipublicæ servitutes includitur. Complures e nobis, ab istiusmodi publicanis tenendi sunt : quos Jacob ille vir sanctus non magnopere formidabat, nec verebatur, ut de publicanorum vectigalibus in eo aliquid reperiretur. Unde et audacter ad publicanum illum loquebatur Laban ⁶⁶ : *Cognosce si quid tuarum rerum est apud me.* Super quod agit testimonium Scriptura dicens : *Et non cognovit Laban apud Jacob quidquam* ⁶⁷. Docet igitur Salvator noster et Spiritus sanctus qui locutus est in prophetis, non solum homines (66), sed etiam angelos, et virtutes invisibiles. Quid loquatur de Salvatore? propheta

⁶³ Mich. vii, 19. ⁶⁴ Joan. xiv, 30. ⁶⁵ Rom. xiii, 7, 8. ⁶⁶ Gen. xxxi, 32. ⁶⁷ ibid. 33.

(64) Scheidæ Græbii et Combessii : Τοῦτο δύναιται μὲν καθ' ὑπερβολὴν προσηγορικῶς εἶναι πρὸς τὸ δεῖν ἐνδύειν τοὺς πένητας, καὶ μὴ ἀμελεῖν τῆς ἐντολῆς. Ἐργόμενος δὲ καὶ ἐπὶ βαθύτερον λέγω ὅτι θέλει ἡμᾶς ὁ λόγος μὴ δύο χιτῶνας ἔχειν, καὶ ἐνδεδύσθαι πῆ μὲν τὸν παλαιόν, πῆ δὲ τὸν νέον· ἀλλ' ἐκδύσασθαι μὲν τὸν ἔτερον, τὸν ἔτερον δὲ ἔχειν· καὶ οὗτοι δεῖ ἡμᾶς ἀποδυσασμένους, ὡς πρὸς εἰς τὰ βάθη καταποντίσαι τὰς ἀμαρτίας, καὶ τῷ αἰτίῳ γενομένῳ πῶν ἀμαρτημάτων ἐπιβρίθαι αὐτὰ, τῷ μὴ ἔγοντι Θεόν, τοῦτέστι τῷ διαβόλῳ. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν βρωμάτων. Κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον μεταδοτέον τῷ μὴ ἔγοντι τροφήν· κατὰ δὲ τὸ κρυπτόμενον, τὰ φαῦλα τοῦς δαίμονας ἀπορρίπτειν. Hoc quidem per hyperboleam excitare potest, ut pauperes vestiamus et non negligamus mandatum. Investigans autem profundiorum sensum, dico his non preceptum esse ne duas tunicas habeamus, modo veterem induentes, modo novam; sed ut unam exuentes, alteram habeamus; item debere nos exutos, quasi in profundum mergere peccata, ac proficere in eum qui peccatorum nobis causa fuit : in eum, inquam, qui Deum non habet, hoc est. diabolum. Hoc ipsum et in cibus præstandum est. Secularium sensum obvium, esse danda et non habenti; et secundum sensum reconditum, prava sunt demonibus projicienda. Ruæus.

C ἐμολ. Καὶ μαρτυρεῖ γὰρ ἡ Γραφή περὶ τοῦ Ἰακώβ λέγουσα· Καὶ οὐκ ἐπέγνω Λάβαν παρὰ τῷ Ἰακώβ οὐδέν. Hoc publicanos persuadeat nihil præter id quod ipsis constitutum est, exigere ab his qui tributo solvendo obnoxii sunt. Qui enim hoc prætergreditur, et amplius quam quod constitutum est, exigat, transgreditur mandatum, non Joannis, sed qui in eo erat, Spiritus sancti. Novi et alios publicanos qui post exitum ex hac vita, in finibus mundi sedentes, ceu vectigal exigunt a nobis, et scrutantur ne quid sui in nobis sit. Quapropter scriptum est : Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam. Quanta igitur negotia nobis facessent illi publicani omnia scrutantes, quando totum hominem pro vectigali accipient? Sed non ejusmodi erat Jacob. Cum fiducia enim ad Laban ceu publicanum dicit : Cognosce si quid tuarum rerum est apud me. Et de Jacob testatur Scriptura dicens : Et non cognovit Laban apud Jacob quidquam. Id.

D (66) Sentit hac tota peroratione, nedum a Salvatore, sed et a prophetis, et demum ab Ecclesia edoctos angelos quæ rescirent, perque eorum doctrinam profecisse ad salutem. Et si quidem non absolutissimam Dominicæ incarnationis, ejusque mysteriorum cognitionem habuisse angelos dixisset, ita tamen ut prorsus illis, quam hominibus revelata fuerint, et recte, sicutque credidisset eruditus per Ecclesiam angelos, quasi rerum testes et conscios : ab aliorum non sbluderet Patrum sententias. Nam et ipse Hieronymus Commentario in Epistolam ad Ephesios, cap. ii, vers. 10, multiplicem illam sapientiam angelis ignotam, de qua loquitur Apostolus, vitæ Christi inferiori contentam docet. Verum Adamantius, ut ex inferiori magis contextu liquet, et non solum quam homines Christi morte ad salutem angelos indignissime, et quasi discipulos prophetarum, atque apostolorum præceptis informatos, atque ad virtutem erectos autuavit : quæ cum Scripturæ sacræ innumeris testimoniis, fideique orthodoxæ decretis sententia manifesto pugnat. Est vero solemnitas ejus

(65) Eademem schedæ : Τοῦτο τοὺς τελῶνας μὴ πεισᾶτω πλὴν τῆς διατάξεως τῆς κατὰ τοὺς τελῶνας λαμβάνειν ἀπὸ τῶν τελουμένων. Ἡ γὰρ τοῦτο παραβαίνων, καὶ πλεόν ὑπὲρ τὸ διαπεταγμένον, ἀπειταιῶν, παραβαίνει ἐντολήν. οὐκ Ἰωάννου, ἀλλὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ἀγίου Πνεύματος. Θίδα καὶ ἄλλους τελῶνας, οἱ μετὰ τὴν ἐντεύθεν ἀπαλλαγὴν ἐπὶ τοῖς τέρμασι τοῦ κόσμου καθιζόμενοι, σίνοι τελωνοῦσι καὶ κατέχουσι, μὴ τι αὐτῶν ἐν ἡμῶν ἔστι. Δὲ γὰρ κερταί : Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. Θία οὖν μέλλομεν πράγματα ἔχειν ὑπ' ἐκείνων τῶν τελωνῶν εἰς ἐρευκόντων τὰ πάντα. ὅταν τις αὐτῶς εἶδος λαμβάνεται ἀντὶ τέλους; ἀλλ' οὐ τοιοῦτος ἦν Ἰακώβ· θαρβῶν γὰρ λέγει τῷ σίνοι τελῶνῃ Λάβαν· Ἐπίγνωθι εἴ τι τῶν σῶν ἐστι παρ'

quoque ipsi et apostoli, omne quod resonant, non solum hominibus, sed et angelis prædicant. Quod ut scias verum: *Attende, inquit, cælum, et loquar*⁸⁷; et: *In conspectu angelorum psallam tibi*⁸⁸; et: *Laudate Dominum, cæli cælorum, et aquæ quæ super cætos sunt laudent nomen Domini*⁸⁹; et: *Laudent eum angeli*⁹⁰; et: *In omni loco potestatis ejus benedic, anima mea, Domino*⁹¹. Invenies in plurimis locis, et maxime in Psalmis, et ad angelos sermonem fieri, data homini potestate, ei tamen qui Spiritum sanctum habet, ut et angelos alloquatur. Equibus unum exemplum ponam, ut sciamus angelos quoque humanis vocibus erudiri. Scriptum est in Apocalypsi Joannis⁹²: *Angelo Ephesiorum Ecclesiæ scribe: Habeo aliquid contra te*; et rursus⁹³: *Angelo Ecclesiæ Pergami scribe: Habeo quidpiam contra te*. Certe homo est qui scribit angelis, et aliquid præcipit. Ego non ambigo et in cœtu nostro adesse angelos, non solum generaliter omni Ecclesiæ, sed etiam singillatim. De quibus Salvator ait⁹⁴: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cælis est*. Duplex hic adest Ecclesia, una hominum, altera angelorum. Si quid juxta rationem, et juxta Scripturarum dicimus voluntatem, lætantur angeli et orant nobiscum. Et quia præsentés angeli sunt in Ecclesia, in illa duntaxat quæ meretur, et Christi est, propterea orantibus feminis præcipitur, ut habeant velamen super caput propter angelos⁹⁵, (67) utique illos qui assistunt sanctis, et lætantur in Ecclesia. Quos quidem nos, quia peccatorum sordibus oculi nostri oblitus sunt, non videmus, sed vident apostoli Jesu ad quos loquuntur⁹⁶: *Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis*. Quod si haberem hanc gratiam, ut quomodo apostoli, sic viderem, et sicut Paulus aspexit, intuerer, cerernerem nunc angelorum multitudinem, quod videbat Elisæus, et Giezi qui cum eo steterat non videbat. In metu erat Giezi, ne ab hostibus caperetur, solus Elisæus videns. Sed Elisæus, ut propheta Domini, deprecatur, et dicit: *O Domine, aperi oculos pueri istius, et videat quoniam multo plures nobiscum sunt*

⁸⁷ Deut. xxxii, 1. ⁸⁸ Psal. cxxxvii, 1. ⁸⁹ Psal. ii, vers. 1, 4. ⁹⁰ ibid. 12, 14. ⁹¹ Math. xviii, 10. ⁹² Philip. ii, 10, 11. ⁹³ Act. i, 5. ⁹⁴ Act. ii, 4.

deridiculæ doctrinæ quasi consecrarium, qua peccare posse angelos statuit, eorumque officium non nisi ex merito constare: unde et adversarias potestates propter offensiones hominibus præbitas, corpus subire humanum, in eoque pœnas luere, et vicissim ex humani generis ordine seligi animas, quæ post rite pique emensum in terris vitæ curriculum, in angelorum ordinem assumantur. Noster Hieronymus, ut alios nunc prætermittam, in præfat. *Comment. in Malachiam*, atque alibi sæpe hocce abnorme placitum impugnat.

(67) Hic, quemadmodum et laudato Apocalypsis loco, angelorum nomine, episcopos, et sacramentorum ministros designari, verissime interpretes plerique omnes docent, inepteque adeo Origenes argumentatur. Cæterum neque id certum habuisse videtur, singulisne hominibus, an Christi fidem solum professis, et sanctis custos angelus assignetur; cum

quam cum illis⁹⁷. Et statim ad preces sancti v. i. angelos quos prius Giezi non videbat, intuitus est. Hæc idcirco diximus, ut ostenderemus et publicanos doceri a Joanne, et non solum eos qui reipublicæ vectigalibus serviunt, sed etiam illos qui veniebant ad pœnitentiam. Et alii erant a corporali- bus publicani, sicut et alii milites, qui egrediebantur ad baptismum pœnitentiæ. Venit enim non Joannes et propheta tantum, sed etiam ipse Salvator, et hominibus, et (68) angelis, et virtutibus cæteris salutarem pœnitentiam prædicare, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, et terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris⁹⁸: cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIV.

De eo quod scriptum est: « Ego quidem baptizo vos aqua, » usque ad eum locum ubi ait: « Ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igne. » Cap. iii.

Joannem, qui minor est Christo, suscepit populus, reputans et cogitans ne forte ipse esset Christus; eum vero, qui major illo venerat, non suscepit. Vis causam scire? Cognosce: Joannis baptismum videbatur, Christi baptismus invisibilis erat. *Ego enim, inquit, baptizo vos in aqua: qui autem post me venit, major me est, ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni*. Quando baptizat Jesus Spiritu sancto, et rursus quando igne baptizat? Nunquid uno atque eodem tempore Spiritu et igni baptizat, an vario atque diverso? *Vos autem baptizabimini Spiritu sancto, non post multos hos dies*⁹⁹. Baptizati sunt apostoli post ascensionem ejus ad cælos Spiritu sancto¹⁰⁰: quod autem igni fuerint baptizati, Scriptura non memorat. Sed quomodo Joannes juxta Jordanem fluvium venientes ad baptismum præstolabatur, et alios abigebat, dicens: *Generatio viperarum, et reliqua*; porro eos qui confitebantur vitia atque peccata, suscipiebat: sic stabit in igneo flumine Dominus Jesus juxta flammeam romphæam¹, ut quemcunque (69) post exitum vitæ hujus, qui ad paradysum transire desiderat, et purgatione indiget,

cxlvi, 4, 5, ⁹⁹ ibid. 2. ¹⁰⁰ Psal. ciii, 22. ¹ cap. ⁹⁵ I Cor. xi, 5. ⁹⁶ Joan. i, 52. ⁹⁷ IV Reg. vi, 17. ¹ Gen. iii.

enim dudum homil. 12 pronuntiasset unicuique hominum duos præfici, bonum unum, et alterum nequam; et nunc repetat, *adesse angelos non solum generaliter omni Ecclesiæ, sed etiam singillatim*; subdit tamen, *præsentes esse in Ecclesia duntaxat quæ meretur, et Christi est*: in quam sæpius alibi sententiam libentius concedit. Vide quæ infra ad homil. 55 adnotamus.

(68) Recole proximè præcedentem adnotationem. Cl. Huetius hocce Origenis paradoxum singulari disceptatione exagitat.

(69) Notatum Genebrardo, doctisque aliis viris, purgatorium ignem post vitæ exitum satis luculenter hoc testimonio Adamantium profiteri. Addere possim ego sexcenta alia loca, quibus idem aperitissime declarat: neque enim uoquam id criminatum datum Origeni, quod purgatorium negaret esse; sed econtrario hoc ipsum, quod suo modo consti-

hoc eum amne baptizet, et ad cupita transmittat : A eum vero, qui non habet signum priorum baptismatum, lavacro igneo non **962** baptizet. Oportet enim prius aliquem baptizari aqua et spiritu, ut cum ad igneum fluvium venerit, ostendat se et aquæ et spiritus lavacra servasse, et tunc mereatur etiam ignis accipere baptismum in Christo Jesu : cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXV.

De suspitione quam habebat populus de Joanne, ne forte ipse esset Christus. Cap. III.

Habet periculum et dilectio, si modum transeat. Debet enim qui aliquem diligit, naturas et causas considerare dilecti, et non eum plus diligere quam meretur. Nam si mensuram charitatis, modumque transcederit, et qui diligit, et qui diligitur, in peccato erunt. Quod ut manifestius fiat ponamus exemplum. Joannem populus mirabatur, et diligebat eum : et revera erat dignus miraculo, ut plus ei quam cæteris hominibus deferretur, quia aliter quam cuncti mortales vixerat. Non omnes sumus simplici contenti cibo, sed varietate delectamur escarum : unum nobis ad potandum vinum sufficit, varii gustus vina mercamur. Joannes vero semper locustis, semper vescabatur melle silvestri, et contentus erat simplici et tenui cibo, ne corpus illius crassioribus pulmentis pinguesceret, et exquisitis dapibus gravaretur ; hujusmodi quippe natura corpora nostra sunt, ut escis superfluis aggraventur : et cum corpus fuerit aggravatum, anima quoque oneretur, quæ per totum diffusæ corpus passionibus illius subjacet. Quamobrem recte præcipitur eis qui observare possunt : *Bonum est non manducare carnem, neque bibere vinum, neque in quo frater tuus scandalizetur*². Erat igitur Joannes vitæ mirabilis et multum ab aliorum hominum conversatione diversus. Non ha-

² Rom. xiv, 21. ³ I Cor. xii, 6, 7. ⁴ Joan. xiv, 16 -

tuertit : ita nempe, ut non alium ignem, non alia supplicia maneant quævis admessa scelera, quam purgatorii : neque adeo aliis quam temporariis tormentis putarit animas torqueri. Quod vero nefariam eam doctrinam hic quoque loci propinet, equidem affirmare non ausim, nam etsi quemcumque, dicat, *post exitum vitæ hujus hoc amne baptizandum* : neque adeo unum aliquem excipiat (ut paulo superius ad homil. 14, ubi de hoc ipso igneo baptismo disputat, animadvertimus), et ne sanctissimos quidem viros, qui aut nulla, aut certe temporaria pœna lustrantur : attamen quod hic quasi sententiam temperans, subdit, *et purgatione indiget*, suspitionem tollit erroris, sequè innuit de iis dicere, quibus leviores eluendæ sint culpæ. Et vero nescio an alius in Origenianis scriptiõibus locus existat, qui tam commoda interpretatione donari possit.

(70) Fortasse legendum videatur, *attitia*.

(71) Huc referendum omnino insignis ejusdem Origenis locus libro 1 *contra Celsum*, num. 57, qui sic in Latino sonat : *Census tempore, quando constat natum esse Jesum, Judas quidam Galilæus a populo Judaico deficiens, multos secum traxit, tum sapientia, quam simulabat, tum novis, quas moliebatur, rebus. Sed postquam ipse sceleris pœnas dedit, extincta statim est ejus doctrina, nec nisi apud perpaucos nullius nominis obtinuit. Post Jesu tempora voluit et*

bebat sacculum, non famulum, non saltem vile tugurium. Morabatur in deserto non solum usque ad diem ostensionis suæ ad Israel, verum eo tempore, quo pœnitentiam populo prædicabat, erat in solitudine Judææ, et aqua simplici irrigabatur, ut et in potu esset diversus a cæteris. Nos qui versamur in urbibus, qui in medio populorum sumus, et vestes quærimus lautiores, et cibos, et habilia (70) : ille vero qui in eremo morabatur, videte quali vestimento indutus fuerit. De pilis camelorum sibi tunicam fecerat, et zona pellicea cingebatur. Omnia ergo in illo noverant, et propter dissimilitudinem vitæ universi qui videbant, admirabantur eum, et mirantes studiosissime colebant, super omnia quod pœnitentes in remissionem peccatorum baptizabat.

B Quas ob causas diligebant quidem eum justissime, sed non servabant in charitate modum : cogitabant enim ne forte ipse esset Christus. Quam inordinatam et irrationabilem charitatem cavens apostolus Paulus de semetipso loquebatur³ : *Timeo autem ne quis de me cogitet super id quod videt in me, aut audit ex me, et ne magnitudo revelationum extollat me*, etc. Quod metuens ne etiam ipse incurrat, nolebat omnia de se judicare quæ norat, ne quis eo plus arbitretur esse quam cerneret, et mensuram honoris excedens, diceret quod dictum fuerat de Joanne, quia ipse esset Christus. Quod quidem nonnulli etiam de Dositheo (71) Samaritarum hæresiarcha dixerunt, alii vero de Juda Galilæo. Denique in tantam quidam dilectionis audaciam proruperant, ut nova quædam et inaudita super Paulo monstra conflingerent. Alii enim aiunt hoc quod scriptum est, sedere a dextris Salvatoris et sinistris, de Paulo et de Marcione dici, quod Paulus sedet a dextris, Marcio sedeat a sinistris. Porro alii legentes⁴ : *Mittam vobis advocatum Spiritum veritatis*, nolunt intelligere tertiam (72) personam

Dositheus quidam Samarita suis persuadere se esse Christum illum, quem Moyses prædixerat, visusque est nonnullos sibi sua doctrina conciliare. Varia de Dositheo alii tradunt, quem nec ipsi Judaici scriptores satis norunt. Ipse etiam aberrare videtur Hieronymus cum Dialogo adversus Luciferianos, n. 23, Dositheum Samaritanorum principem facit, qui prophetas repudiavit, et ex cujus radice ortum Sadducæi traxerint ; nam et multo antea Scripturas Samaritæ repudiaverant, et Tsadocho principe Sadducæorum recentior Dositheus fuit. Alii plures Dositheos comminiscuntur, ut diversa veterum de eo testimonia concilient. Quibus omnibus Origenem præfero, quocum faciunt et Hegecippus apud Eusebium lib. iv, cap. 22 ; Theodoritus Hæret. fab. lib. 1, cap. 4 ; Recognitiones Clementi attributa, lib. II, alique.

(72) Si cui personæ vocabulum in divinis recentius Origenis ævo videatur, reputet eo usum S. interpretem, pro quo ὑπόστασιν auctor scripsit. Cæterum et tomo secundo in Joannem luculentissime Adamantius : *Ἡμεῖς μέντοιγε τρεῖς ὑποστάσεις περὶ ἑαυτοῦ τυγχάνειν, τὸν Πατέρα (καὶ τὸν Υἱὸν, qui perperam in editis libris desideratur) καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα* : Latine ex Ferrarii versione, *Nos autem, qui tres personas, Patrem et Filium atque Spiritum sanctum esse credimus.*

a Patre et Filio, et divinam sublimemque naturam, sed apostolum Paulum. Nonne tibi omnes videntur plus amasse quam expedit, et dum virtutem uniuscujusque mirantur, dilectionis perdidisse mensuram? Quod quidem in Ecclesia patimur: (73) plerique enim dum plus diligunt quam meremur, hæc jactant, et loquuntur, sermones nostros doctrinamque laudantes, quæ conscientia nostra non recipit. Alii vero tractatus nostros calumniantes, ea sentire nos criminantur, quæ nunquam sensisse nos novimus. Sed neque hi qui plus diligunt, neque illi qui oderunt, veritatis regulam tenent: et alii per dilectionem, alii per odium mentiuntur. Unde oportet charitati frena imponere, et tantum ei vagandi permittere libertatem, quantum in prærupta non corruat. Scriptum est in Ecclesiaste: *Ne sis justus multum, neque ampliora cogites, ne forte obstupescas.* Quod exemplum sequens possum simile quid dicere: Ne diligas hominem ex tota anima tua, et ex tota virtute tua: ne ames angelum de toto corde, de tota anima, de tota virtute; sed præceptum juxta eloquium Salvatoris soli serva Deo. *Diliges enim, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute tua.* Respondeat mihi aliquis, et dicat: Salvator præcipit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute tua, et proximum tuum tanquam teipsum.* Volo diligere Christum: doce ergo me quomodo eum diligam. Si enim dilexero eum ex toto corde meo, et ex tota anima mea, et ex tota virtute, contra præceptum facio, ut alterum absque uno Deo sic diligam. Sin autem minus eum dilexero, quam omnipotentem Patrem, timeo ne in Primogenitum 963 universæ creaturæ impius et profanus inveniar. Doce me, et ostende rationem, quomodo inter utrumque medius incedens, diligere debeam Christum. Vis scire qua charitate Christus diligendus sit? Breviter ausculta. Diliges Dominum Deum tuum in Christo. Putas diversam habere posse in Patre et Filio charitatem? Simul dilige Dominum Christum. Dilige Patrem in Filio, Filium in Patre, ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute. Quod si aliquis sciscitatur, et dicit: hoc quod asseris de Scripturis proba, audiat apostolum Paulum, qui habebat rationabilem charitatem, loquentem: *Certus enim sum, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque potestates, nec presentia, nec futura, nec fortitudo, nec altitudo, nec profundum, nec alia creatura poterit*

⁵ Cap. vii, § 16. ⁶ Matth. xxii, 37. ⁷ Rom. viii, 38, 39. ⁸ Joan. iv, 24. ⁹ Deut. iv, 24. ¹⁰ Hebr. i, 7; Psal. civ, 4. ¹¹ II Cor. iii, 16. ¹² Joan. iv, 24; II Cor. iii, 16. ¹³ Luc. xii, 49. ¹⁴ Deut. xxxii, 22.

(73) Idipsum Hieronymus queritur epist. 62, ad Tranquillinum: quod *vel in amorem Origenis nimium, vel odium stomachi sui pravitate* homines ducerentur. Profecto dubium est, majorine ei fuerint detrimento adversariorum calumniæ, an profusæ nimis amicorum laudes, quibus æmulorum invidia acuebatur.

(74) Schedæ Grabii et Combefisii: Βούλομαι οὖν ἰδεῖν τίνα τρόπον ὁ Κύριός μου Ἰησοῦς ἔχει πτύον,

A nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino Salvatore nostro, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVI.

De eo quod scriptum est: « Cujus ventilabrum in manu, et mundabit aream suam, » usque ad eum locum ubi ait: « Et congregabit triticum in horreum. » Cap. iii.

Christus est Deus: et qui adoratur eum, in spiritu et veritate oportet adorare. Deus quoque noster, ignis consumens est. Dupliciter appellatur Deus et spiritus, et ignis. Justus spiritus, ignis peccatoribus. Sed dum et angeli spiritus, ignisque dicuntur: *Qui facit, inquit, angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem*: angeli sanctis quibusque sunt spiritus: his vero qui merentur, addicunt ignem, et fervorem subministrant. Juxta quem sensum et Deus noster atque Salvator, cum sit spiritus, ignem venit mittere super terram. Spiritus, secundum illud quod scribitur: *Cum autem conversus fueris ad Dominum, auferetur velamen*: et: *Dominus spiritus est*. Ignem autem venit mittere non super cælum, sed super terram, ut ipse demonstrat dicens: *Ignem veni mittere super terram, et quid volo nisi ut jam ardeat?* Si enim conversus fueris ad Dominum, qui est spiritus, Christus tibi spiritus erit, et non venit ignem mittere super terram. Quod si non converteris ad Deum, sed habes terram et fructum ejus, ignem venit mittere super terram tuam. Huic quid simile etiam de Deo scriptum est: *Ignis accensus est furoris ejus, non usque ad cælum sursum, sed usque ad infernum deorsum: et devorabit non cælum, sed terram et gemina ejus.* Quorsum ista memoravi? Quia et baptizamus, quo baptizat Jesus, in Spiritu sancto est, et igni. Memini eorum, quæ nuper locutus sum, nec præterit explanatio superior; sed volo et novum aliquid inferre. Si sanctus fueris, Spiritu sancto baptizaberis: si peccator, in ignem mergeris; et unum atque idem baptisma indignis et peccatoribus in condemnationem ignemque vertitur: his vero qui sancti sunt, et tota fide ad Dominum convertuntur, Spiritus sancti gratia salusque tribuenda est. *Is ergo, qui Spiritu sancto et igne dicitur baptizare, habet ventilabrum in manu sua, et mundabit aream suam, et congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili.* (74) Volo invenire rationem, quare Dominus noster habeat ventilabrum, et quod blando vento leves pa-

καὶ τίνας ἀνέμου πνέοντος, καὶ ταῦτα σφοδροῦ (εἰ γὰρ νηνεμία, ἀχρηστόν ἐστὶ τὸ πτύον), τὸ μὲν ἄχυρον χωρίζεται εἰς οἰκίον τόπον, ὃ δὲ σίτος νικῆσας τὸν ἀνεμον καταφέρεται ἐπὶ τὸ αὐτό. Καὶ ὅρα μήποτε οἱ πειρασμοὶ οἱ τὸ ἄχυρον χωρίζοντες, ὁ ἀνεμὸς ἐστὶν ὁ ἀποδεικνύς τὸν σίτον ὅτι ἐστὶ σίτος. Οὐ γὰρ ὁ ἀνεμὸς εἴτουν πειρασμὸς νικῆσας τινὰ ἄχυρον αὐτὸν ποιεῖ, τοῦτέστι κούφον καὶ ἄπιστον, ἀλλ' ὄντα τοιούτων ἐλέγχει. Καὶ πειρασμὸν τις ὑπομείνη, οὐχ ὁ

lae huc illucque rapiantur, grave vero triticum in unum deferatur locum, neque enim absque vento possunt triticum et paleae separari; existimo tentationes pro vento intelligi, quae confuso credentium acervo, alios paleas, alios triticum esse demonstrant. Cum enim anima tua fuerit et aliqua tentatione superata, non tentatio te vertit in paleas; sed cum esses palea, levis videlicet et incredulus, ostendit te esse tentatio quod latebas. Econtrario autem cum fortiter tentamenta toleras, non te facit fidelem tentatio, atque patientem, sed virtutem, quae in te erat, patientiae et fortitudinis, et latebat, profert in medium. *Putas enim, ait Dominus, aliter me tibi locutum fuisse quam ut pareris justus?* Et alibi: *Affixi te, et affeci penuria, ut manifesta fierent, quae erant in corde tuo.* In hunc modum et tempestas non facit super arenam aedificium consistere, sed super terram. Quae cum fuerit exorta, id quod super terram fundatum est, non evertet: quod vero super arenam fluctuat, probat illico non bene fuisse fundatum. Quapropter antequam oriatur tempestas, antequam ventorum flabra consurgant, priusquam intumescant flumina, dum adhuc silent universa, omne studium nostrum ad aedificiorum fundamenta vertamus, aedificemus domum nostram variis firmisque lapidibus praceptorum Dei, ut cum persecutio **964** saevierit adversus Christianos, durusque turbo surrexerit, ostendamus nos habere aedificium super petram Christum Jesum ¹⁴. Si quis autem (quod procul absit a nobis) negaverit, iste sciat non se illo tempore quae negasse visus est, Christum negasse; sed semina et radices habuisse negandi jam veteres, tunc vero fuisse agnitum quod habebat, et in medium esse productum. Oremus igitur Dominum, ut simus aedificium, quod tempestas nulla subvertat, fundatum supra petram, per Dominum nostrum Jesum Christum, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XXVII.

De eo quod scriptum est: « Multa quidem et alia exhortans annuntiabat, » usque ad eum locum ubi ait: « Spiritus sanctus descendit super eum. » Cap. III.

Qui Evangelii sermonem docet, non unam rem nuntiat, sed plurimas. Hoc quippe Scriptura signi-

¹⁴ I Cor. x, 4. ¹⁵ Joan. xxi, 25. ¹⁶ Matth. xi, 11.

πειρασμός αὐτὸν πεποίηκε πιστὸν, καὶ ὑπομονητικόν, ἀλλ' ὅσῃ ἐν αὐτῷ δύναμις ὑπομονητικὴν ἐφάρωσεν. *Cupio igitur videre quomodo Dominus meus Jesus habet ventilabrum, et quo vento flante (nam ubi non flat ventus, inutile est ventilabrum) palea quidem rapiatur ad proprium locum, triticum vero ventum superans deferatur ad suum. Ac vide num forte tentationes quae paleas segregant, ventus sint qui triticum vere triticum esse demonstrant. Non enim ventus, id est tentatio, cum aliquem vincit, paleam ipsum efficit, hoc est, levem et infidelem, sed eum talem esse arguit. Et si tentationem quis sustineat, non eum tentatio fidelem fecit et tolerantem, sed latentem in illo patientiae virtutem manifestavit.* **RUÆUS.**

ficat, dicens: *Multa quidem et alia exhortans annuntiabat.* Itaque etiam alia, quae scripta non sunt, Joannes populo praedicabat: quae autem scripta, considerate quanta fuerint quae annuntiant Christum. Monstravit enim baptismum Spiritus sancti, praedicavit publicanis salutem, docuit milites disciplinam, aream purgari, succidi arbores, et caetera quae Evangelii narrat historia. Exceptis ergo his quae scripta sunt, etiam illa quae scripta non sunt, annuntiasse monstratur in eo quod dicitur: *Multa quidem et alia exhortans annuntiabat populo.* Et quomodo in Evangelio secundum Joannem de Christo refertur ¹⁵: *Quia multa et alia locutus est, quae non sunt scripta in libro isto, quae si scriberentur, neque ipsum puto mundum capere potuisse libros, qui scribendi erant;* sic et in praesenti loco intellige, quod forsitan Lucas, quoniam majora quaedam a Joanne annuntiabantur, quam ut deberent litteris credi, voluerit ea nominatim dicere, sed tantum significaverit quod dicta sint: et idcirco dixisse: *Multa quidem et alia exhortans annuntiabat populo.* Miremur quidem Joannem ex his quae sequuntur, maxime quod inter natos mulierum major Joanne Baptista nemo fuerit ¹⁶, et in tantam opinionem merito virtutis ascenderit, ut a plerisque Christus putaretur; sed aliud multo mirabilius. (75) Herodes tetrarcha habebat regiam potestatem, et poterat eum, cum voluisset, occidere: et cum rem fecisset injustam, et contra legem Moysi, ut uxorem fratris sui acciperet, quae habebat filiam de priori viro, non eum timuit, non accepit personam, non cogitavit, ut dixi, regiam potestatem, non formidavit interitum; sciebat enim, etiamsi propheta non esset, quod lacessitus eum posset occidere. Haec igitur universa cum nosset, libertate prophetica corripuit Herodem, et incestas nuptias arguit, et ob id clausus in carcere, non de morte sollicitus, non de incerto iudicii, sed in vinculis de Christo, quem annuntiaverat, cogitabat. Et quia ipse ad eum ire non poterat, mittit discipulos suos sciscitantes: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Animadvertis, quod et in carcere docuerit, videns eum et in illo loco discipulos habere, et quam ob causam ibidem per se erudiebat. Inter quae etiam cum de Jesu orta esset quaestio, mittit ex discipulis

(75) Eadem schedae: Οὗτος παρανόμως ἔγημε τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ παρὰ τὸν Μωϋσείως νόμον· ἀλλ' ὁ ἀκατάληπτος Ἰωάννης, ὁ μηδὲν πρόσωπον λαμβάνων, οὐ φοβηθεὶς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, οὐδὲ ἤττον πληρῶν προφητικῆν παρρησίαν, ἤλεγξε τὸν Ἡρώδη ἐπὶ παρανομίᾳ τοῦ γάμου· καὶ κατεκλείσθη εἰς φυλακὴν, καὶ μὴ μεριμνῶν θανάτου, ἐπερίμνητο περὶ Χριστοῦ. *Hic illicite duxerat uxorem fratris sui contra legem Moysis: at Joannes apud quem nulla erat acceptio personarum, quique nec regiam potestatem extimescebat, neque minus libertatem propheticam implebat, corripuit Herodem ob illicitas nuptias. Et conjectus est in carcerem, et de morte nihil sollicitus, unice de Christo curabat.* **Id.**

et interrogat : *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Revertuntur discipuli, et nuntiant magistro quæ Salvator jusserat nuntiare : cujus verbis Joannes armatus ad prælium, confidenter emoritur, et libenter capite truncatur, ipsa vox Domini voce firmatus, verum esse Dei Filium quem credebatur. Hæc de Joanne et libertate ejus, et Herodis insania, qui super multa scelera etiam hoc addidit, ut Joannem primum carcere clauderet, et postea decollaret. Quia vero Dominus baptizatus est, et cæli aperti sunt, et Spiritus sanctus descendit super eum, voxque de cælis intonuit dicens : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* ¹⁷ : dicendum est in baptismo Jesu, cælum esse reseratum, et ad dispensationem remissionemque peccatorum, non illius, qui peccatum non fecerat, neque inventus est dolus in ore ejus ¹⁸, sed totius mundi apertos esse cælos, et Spiritum sanctum descendisse : ut postquam Dominus ascendisset in excelsum, et captivam duxisset captivitatem, tribueret nobis Spiritum, qui ad se venerat : quem quidem dederat, et resurrectionis tempore dicens ¹⁹ : *Accipite Spiritum sanctum. Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei : si cui tenueritis, tenebuntur.* Descendit enim Spiritus sanctus super Salvatorem in specie columbæ, avis mansuetæ, innocentis et simplicis. Unde et nobis præcipitur, ut imitemur innocentiam columbarum. Talis est Spiritus sanctus, mundus, et volucris, et sublime consurgens. Quamobrem orantes dicimus : *Quis dabit mihi pennas ut columbæ, et requiescam* ²⁰ ? id est, quis dabit mihi pennas Spiritus sancti ? Et in alio loco ²¹ sermo propheticus polli-

¹⁷ Matth. iii, 17. ¹⁸ I Petr. ii, 22. ¹⁹ Joan. xx, 22, 23. ²⁰ Psal. ltv, 6. ²¹ Psal. lxxvii, 14. ²² Matth. i, 18.

(76) Eædem schedæ : Γενεαλογείται οὐχ ὁμοίως ὑπὸ τῶν εὐαγγελιστῶν ὅπερ ἐτάραξε πολλοὺς τῶν ἐντυγχανόντων τῇ Γραφῇ· Ματθαῖος μὲν γὰρ οὐ τὸν βαπτίζομενον, ἀλλὰ τὸν εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενον γενεαλογῶν, ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ κατάγει, μέχρις εἰρη· Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν· Λουκᾶς δὲ γενεαλογῶν οὐ κατάγει τὴν γενεαλογίαν, ἀλλὰ ἀνάγει ἐπ' αὐτὸν τὸν θεὸν τὸν βαπτίζομενον. Καὶ οὐ διὰ τῶν αὐτῶν ἡ κατάβασις τῆς γενεαλογίας καὶ ἀνάβασις. Ὁ μὲν γὰρ καταβιβάσων τῷ λόγῳ καταβιβάσει αὐτὸν καὶ διὰ γυναικῶν ἀμαρτωλῶν, μόνως ἀναγράφας τὰς ἐπιληψίμους, τὴν Θάμαρ οὐ νομίζων τῷ πενθερῷ συνελθοῦσαν, τὴν Μωαβίτιδα Ρούθ, τὴν Ραχάβ ἣν οὐδὲ οἴδαμεν, καὶ τὴν τοῦ Οὐρίου. Ἐπειδὴ γὰρ ἤραχο λαβεῖν τὰς ἀμαρτίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸν μὴ γνόντα ἀμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἀποεῖς ὁ Θεός, διὰ τοῦτο καταβαίνων ἀνέλαβε τὰ ἀμαρτωλὰ πρόσωπα, καὶ γεννᾶται διὰ Σολομῶντος οὐ ἀναγέγραπται τὰ ἀμαρτήματα· καὶ Ροβοὸμ οὐ ἐν Βασιλείαις λέγεται τὰ πταίσματα· καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν οἱ πολλοὶ ἐποίησαν τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου. Ὁ δὲ γενεαλογῶν τὸν βαπτίζομενον, γυναῖκα οὐκ ὀνομάζει ἐν τῇ γενεαλογίᾳ αὐτοῦ· καὶ ἀναβιβάσων ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τῇ γενεαλογίᾳ ἀναβαίνει οὐ διὰ Σολομῶντος, ἀλλὰ διὰ Ναθάν. Ἐκεῖ μὲν ἀεὶ τὸ τῆς γεννήσεως ὀνομάζεται μέχρι τέλους, τὸ, Ἐγέννησεν ὁδεῖνα τὸν δεῖνα· ἐνθάδε δὲ ἀναβαίνει ὁ Ἰησοῦς υἱὸς ὧν, ὡς ἐνομίζετο, Ἰωσήφ· καὶ οὐδαμοῦ γέννησις· ἀλλὰ μόνον νομίζεται. Λέγεται δὲ καὶ ἀρχεσθαί· καὶ αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ἀρχόμενος· ἐν καὶ οὐ καταργήσης τὴν προτέραν γέννησιν, καὶ ἀναβῆς δευτέραν διὰ τῆς παλιγγενεσίας. Non simili

A cetur : **965** *dormieritis inter medios clericos, pennæ columbæ deargentatæ : et posteriora dorsī ejus in virore auri.* Si enim inter medios clericos Veteris et Novi Testamenti requieverimus, dabuntur nobis pennæ columbæ deargentatæ, id est, sermones Dei, et posteriora ejus auri fulgore et virore radiantia, ut sensus noster Spiritus sancti sensibus compleatur, id est, sermo et mens illius compleatur adventū, et nec loquamur aliquid, nec intelligamus, nisi quod ille suggererit; sed omnis sanctificatio, tam in corde quam in verbis, et in opere, a sancto Spiritu veniat in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVIII.

B *De genealogia Salvatoris, eo quod in Matthæo et in Luca diversi ejus referantur auctores. Cap. iii.*

Dominus noster atque Salvator, qui multorum Salvator, cujus generationem Scriptura non docuit, quæ melior fuit, nunc secundum patrum ordinem natus esse describitur. Et cum divinitas ejus non subiaceat exordio, propter te, qui ortus in carne es, nasci voluit, (76) et tamen non æque ab evangelistis nativitatē ejus ordo narratur : quæ res nonnullis plurimum conturbavit. Matthæus enim incipientis nativitatē illius seriem texere ab Abraham, usque ad id pervenit ut diceret : *Christi autem Jesu generatio sic erat* ²² : et describit non eum qui baptizatus est, sed qui venit in mundum. Lucas vero, exponens nativitatē ejus, non a superioribus ad inferiora **C** deducit; sed cum baptizatum ante dixisset, usque ad ipsum pervenit Deum. Nec eædem personæ sunt in generatione ejus, quando descendere dicitur, et

²² Matth. i, 18.

modo genealogiam ejus texunt evangelistæ : quæ res turbavit plurimos qui Scripturas legunt. Matthæus enim non ejus qui baptizatur, sed ejus qui venit in mundum genealogiam texens, ab Abraham deducit, donec dicat : Jesu autem Christi generatio sic erat ; Lucas vero in ea quam texit, genealogia, baptizatum non deducit, sed refert ad ipsum Deum. Neque etiam per eosdem homines fit generationis descensus et ascensus. Qui enim deducit, illum deducit etiam per mulieres peccatrices, solas reprehensioni obnoxias commemorans, Thamar quæ cum socero illicite concubuit, Ruth Moabitidem, Rahab quam nequidem nominamus, et eam quæ fuit Uriæ. Quia enim venerat ut peccata hominum in se susciperet, et eum qui non novit peccatum, peccatum pro nobis fecit Deus, propterea descendens peccatorum hominum personas assumpsit, et genus ducit a Salomone cujus peccata conscripta sunt, a Roboam cujus delicia in libris Regum referuntur, et a reliquis, quorum plurimi fecerunt malum in conspectu Domini. At vero qui baptizati genealogiam texit, mulierem in ea nullam nominat, sed a baptismo conscendens, generationis seriem ita disponit, ut sursum feratur non per Salomonem, sed per Nathan. Illic quidem semper generationis nomen adjungitur usque ad finem : Iste, verbi gratia, genuit istum ; hic vero ascendit Jesus, qui erat, ut putabatur filius Joseph, nec ullibi generatio, sed solum putatur. Dicitur etiam incipere : Et ipse enim, inquit, incipiens, ut et ipse priorem destruas nativitatē, et ad secundam ascendas per regenerationem. Ruæus.

quando conscendere. Qui enim fecit eum cœlis tibi A descendentem, mulieres non quaslibet, sed peccatrices, et quas Scriptura reprehenderat, introducit : qui vero baptizatum narrat, nullius facit mulieris mentionem. In Matthæo enim ²³, ut diximus, nominatur Thamar, quæ cum socero fraude concubuit, et Ruth Moabitis nec de genere Israel : et Raab, quæ unde sumpta sit, scire nequeo : et conjux Uriæ, quæ violavit mariti torum. Quia enim Dominus noster atque Salvator ad hoc venerat, ut hominum peccata susciperet, et eum qui non fecerat peccatum, pro nobis peccatum fecit Deus : propterea descendens in mundum, assumpsit peccatorum hominum vitiosorumque personam, et nasci voluit de stirpe Salomonis, cujus peccata conscripta, et Roboam, cujus delicta feruntur, et de cæteris, e quibus multi fecerunt malum in conspectu Dei. Quando vero de lavacro conscendit, et secundus ordo esse describitur, non per Salomonem, sed per Nathan nascitur, qui ejus arguit patrem super Uriæ morte ortuque Salomonis. Sed in Matthæo semper generationis nomen adjungitur : hic vero penitus siletur : Scriptum est enim ibi ²⁴ : *Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob, Jacob genuit Judam et fratres ejus, Judas genuit Phares et Zaram de Thamar, et usque ad finem, genuit, semper apponitur.* In Luca vero, ubi de lavacro conscendit Jesus, filius dicitur : *Sicut putabatur filius Joseph* : et in tam multa serie nominum, excepto quod putabatur filius Joseph, generationis nomen ascriptum non est. In Matthæo non est scriptum, *incipiebat* : hic vero, quia de baptismate conscensurus erat, *incipiebat* legitur, Scriptura referente : *Et ipsa erat Jesus incipiens.* Quando enim baptizatus est, et mysterium secundæ generationis assumpsit, ut tu quoque priorem nativitatem destruas, et in secunda regeneratione nascaris, tunc dicitur incepisse. Et quomodo populus Judæorum, quando erat in Ægypto, non habebat initium mensium : quando vero egressus ex Ægypto, tunc [*al. nunc*] dicitur ad eum ²⁵ : *Mensis 966 iste initium mensium primus erit vobis de mensibus anni* : sic qui necdum est baptizatus, nec cœpisse narratur. Nec enim frustra additum putemus ad id quod dicitur : *Ipsa erat Jesus*, quod sequitur, *incipiens.* Sed et quod ait : *Quasi annorum triginta*, considerandum. Joseph triginta annorum erat, quando dimissus e vinculis, et interpretatus somnium Pharaonis, Ægypti effectus est princeps, ubertatisque tempore triticum congregavit, ut famis tempore haberet quod distribueret. Ego puto quod triginta anni Joseph in typo triginta annorum præcesserint Salvatoris. Iste enim Joseph non tale triticum congregavit, quale in Ægypto ille Joseph, sed triticum verum, atque cœleste, ut tempore ubertatis tritico congregato haberet quod distribueret, cum fames esset missa in Ægyptum, non fames panis, neque sitis aquæ, sed fames audiendi

sermonein Dei. Congregat de prophetis, de lege, de apostolis, verba abundantia : unde quando jam non scribuntur libri, nec novum aliquod conficitur instrumentum, nec mittuntur ab apostolis ea quæ ab Jesu in horrea apostolorum fuerant comportata, hoc est in animas eorum, omniumque sanctorum, distribuat et nutriat Ægyptum fame periclitantem, maximeque fratres, de quibus scribitur : *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ cantabo te* ²⁶. Habent et alii homines verba patientia : verbaque judicii et reliquarum verba virtutum : hoc est triticum quod Joseph Ægyptiis distribuit. Sed aliud est frumentum quod fratribus, id est, discipulis suis distribuit de Jesse terra, de ea quæ ad orientem respicit, triticum evangelicum, triticum apostolicum. De hoc tritico debemus panes facere, ita tamen ut non commisceatur veteri fermento, habeamusque panem novum de Scripturarum tritico, farinamque commolitam in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIX.

De eo quod scriptum est : « Jesus autem plenus Spiritu sancto reversus est : » et de tentatione ejus prima. Cap. IV.

Quando legis in Evangelio, *Jesus autem plenus Spiritu sancto reversus est*, et in Actibus apostolorum ubi dicitur, quod repleti fuerint Spiritu sancto ²⁷, vide ne æquales putes esse apostolos Salvatori : sed et Jesum, apostolos, et alium quemlibet sanctorum plenos Spiritu sancto cognosce secundum mensuram vasculi sui : et quomodo, verbi gratia, si volueris dicere, hæc vasa plena sunt vino vel oleo, non statim judicas quod æquali mensura plena sint (siquidem aliud sextarium capere potest, aliud urnam, aliud amphoram), eodem modo et Jesus et Paulus pleni erant Spiritu sancto : sed multo vas Pauli minus erat vase Jesu, et tamen erat secundum mensuram suam utrumque completum. Accepto itaque baptismo, Salvator plenus Spiritu sancto, qui super eum in specie columbæ de cœlis venerat, ducebatur a spiritu. *Quia enim quotquot Spiritu Dei ducuntur, hi filii sunt Dei* ²⁸ ; iste autem extra omnes proprie Filius Dei erat, ideo et ipsum oportebat Spiritu sancto duci. Siquidem scriptum est : *Ducebatur autem in deserto a spiritu.* Quadraginta diebus tentatur Jesus, et quæ fuerint tentamenta nescimus : quæ ideo forsitan prætermissa sunt, quia majora erant quam ut litteris crederentur. Et si sic oportet dicere, sicut mundus capere non poterat omnes libros, si scripta fuissent quæ fecit et docuit Jesus : sic quadraginta dierum tentationes quibus tentatus est Dominus a diabolo, mundus ferre non poterat, si Scriptura docuisset. Sufficit nobis hoc tantum scire, quod quadraginta diebus in deserto fuerit, et tentabatur a diabolo, et non comederit quidquam in diebus illis. Mortificabat enim sensum carnis jugi continuoque jejuniis : et

²³ Cap. 1. ²⁴ Matth. 1, 2, 3. ²⁵ Exod. 11, 2. ²⁶ Psal. 131, 22. ²⁷ Act. 11, 4. ²⁸ Rom. 8, 14.

cum completi fuissent dies, esuriit. *Dixit autem ei A* *diabolus : Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat. Dic, inquit, lapidi huic. Cui lapidi? utique monstrabat diabolus quem vult panem fieri. Quænam est ista tentatio, ut rogato Patre a Filio panem, nec lapidem, quod ne ipse quidem adversarius voluit, versipellis fallax, det lapidem pro pane? hoc est enim quod diabolus voluit, ut lapis panis fieret: et non potius, ut non in panem lapidem, sed hominem in lapidem verteret, quem diabolus pro pane monstraverat? Ego puto quod usque hodie lapidem diabolus ostendat et hortetur singulos ad loquendum: (77) *Dic ut lapis iste panis fiat.* Omni tentatione qua tentandi erant homines, primus secundum assumptionem carnis tentatus est Dominus. Tentatur autem ob id, ut nos quoque, illo vincente, vincamus. Obscurum sit forte quod dico, nisi manifestius exemplo fiat. Si videris hæreticos dogmatum suorum mendacium pro pane comedere, scito lapidem eorum esse sermonem, quem monstrat diabolus. Neque vero existimes unum eum habere lapidem; habet plures lapides, de quibus a Matthæo introducit loquens: *Dic ut lapides isti panes fiant.* Dixit et Marcus, et lapis 967 diaboli ei factus est panis. Dixit Valentinus, et alius lapis ei est versus in panem. Habuit et Basilides ejusmodi, et cæteri hæretici. Unde sollicitè providendum, ne forte diaboli lapidem comedentes, putemus pane vesci Dei. (78) Alioquin quæ erat tentatio de lapide panem fieri, et a Salvatore comedi? Fingamus enim quod, diabolo proponente, Dominus lapidem in panem verterit [*al. vertit*], et id quod virtute sua ipse fecerat comederit, et satiari esuriam: quænam esset ista tentatio, quæ victoria diaboli, si hæc simpliciter scriberentur? Quæ ut diximus ratione perspecta et*

99 Joann. 1, 4. 100 ibid.

(77) Schedæ Grævi et Combelsii: *Ἐπέ τῷ λίθῳ οὗτῳ ἴνα γένηται ἄρτος.* Πάντα πειρασµὸν, ὃν ἐμελλον οἱ ἄνθρωποι πειράζεσθαι, πρῶτος ἐπειράσθη κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ὁ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἐὰν ἔδῃ τοὺς ἀπὸ τῶν αἰρέσεων ἐσθιοντας ὡς ἄρτον τὸν λόγον τὸν ψευδῆ, ἴσθι ὅτι ἐκεῖνος ὁ λόγος, ὁ λίθος ἐστίν, ὃν ὁ διάβολος δεῖκνυσιν. *«Dic lapidi huic ut panis fiat.»* Omni tentatione qua tentandi erant homines, primus tentatus secundum humanitatem. Quod autem dico, est ejusmodi: Si videris hæreticos tanquam panem manducantes sermonem falsum, scito illum sermonem esse lapidem quem diabolus ostendit. Ruæus.

(78) Eædem schedæ: Ἐπεὶ ποῖος ἦν πειρασµὸς τὸν λίθον γενέσθαι ἄρτον καὶ τὸν Σωτῆρα φαγεῖν; Alioquin qualis erat tentatio lapidem fieri panem et a Salvatore comedi? Ib.

(79) Eædem schedæ: Διδάσκει δὲ διὰ τῆς λέξεως, ὅτι αὐτὸς μὲν οὐ ῥῆμα Θεοῦ· τὸ δὲ τρέφον, ῥῆμα Θεοῦ, καὶ τὸ ζωοποιόν. Ἐπ' ἐκείνῳ γὰρ τῷ ῥήματι ζῆ ἄνθρωπος. Ἄμα δὲ τρέπει ὅτι ταῦτα λέγει κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, οὐ καθὼ Θεός ἦν. Ὡς γὰρ περὶ ἀνθρώπου ἀποκρίνεται καὶ λέγει, ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζῆσεται ἄνθρωπος· δηλών, ὅτι ὡς ἄνθρωπος ἐστὶ πειραζόμενος. *Docet his verbis panem istum non esse verbum Dei, id vero quod nutrit et vivificat, esse verbum Dei. In hoc enim verbo vivit homo. Simul etiam observa hæc ab eo dici non quatenus Deus, sed quatenus homo erat. Nam tanquam de homine*

tentationem ostendant fuisse si fierent, et victoriam, quod contempta sunt fieri. (79) Simulque monstratur istum panem qui de lapide fiat, non esse verbum Dei, quod pascit hominem, de quo scriptum est: *Non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo quod egredietur per os Dei, vivit homo.* Respondebo tibi, o versipellis et nequam, qui me tentare non metuis: alius est panis, sermo Dei qui vivificat hominem. Simulque videamus quod hæc loquatur non Filius Dei, sed homo, quem Filius Dei dignatus est assumere, quasi de homine enim respondet, et dicit: *Scriptum est, non in pane solo vivit homo; ex quo manifestum, non Deum, sed hominem fuisse tentatum.* (80) Scripturæ sensum diligenter eventulans, reor invenire me causam, quare Joannes tentationem Domini non descripsit: sed tantum Matthæus, Lucas, et Marcus. Joannes enim qui a Deo exordium fecerat dicens: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* 99: nec poterat divinæ generationis ordinem texere, sed tantummodo quod ex Deo et cum Deo esset expresserat, adjecit: *Et Verbum caro factum est* 100. Porro quia Deus tentari non potest, de quo ei erat sermo: ideo tentari illum a diabolo non introducit. Quia vero liber generationis Jesu Christi de eo in Matthæi Evangelio narratur, et in Luca generatio ejus describitur, et in Marco homo est qui tentatur, propterea ejus fertur simile responsum: *non in pane solo vivit homo.* (81) Si igitur Filius Dei Deus pro te homo factus est, et tentatur: qui natura homo es, non debes indignari si forte tentaris. Quod si tentatus, illum imitatus fueris qui pro te tentatus est, et omne viceris tentamentum, habebis spem cum eo qui tunc homo fuit, nunc autem (82) homo esse cessavit. Nam

respondet, et dicit: Non in pane solo vivit homo significans hominem esse tentatum. Ib.

(80) Eædem schedæ: Γενόμενος ἐν τῷ τόπῳ ἔγω τὴν αἰτίαν εἰπεῖν διὰ τί ὁ Ἰωάννης μὲν οὐκ ἀνέγραψε τὸν πειρασµὸν, Ματθαῖος δὲ, καὶ Μάρκος, καὶ Λουκάς ἀνέγραψαν. Ἐπειδὴ Ἰωάννης ἀπὸ Θεοῦ ἤρξατο, οὐκ ἐγενεαλόγησεν αὐτὸν ὡς Θεόν. Διὰ τοῦτο ἐπειδὴ Θεός, οὐκ ἐπειράζετο· οἱ δὲ ἄλλοι ὡς τὰ ἀνθρώπινα διηγούμενοι τοῦ Σωτῆρος, εἰσάγουσιν αὐτὸν καὶ πειραζόμενον. *Cum huc loci devenerim, causam afferre possum cur Joannes tentationem non descripsit, quæ apud Matthæum, Marcum, et Lucam legitur. Quandoquidem Joannes a Deo exordium sumpserat, illius utpote Dei genealogiam non texuit. Propterea quia Deus erat, non tentatus est; alii vero qui ea quæ ad Salvatoris pertinent humanitatem, referunt, illum etiam tentatum introducunt. Ib.*

(81) Non hinc putandum est in ea fuisse Origenem opinionem quam Marcello Ancyrano tribuit Eusebius, futurum nempe ut carnem post resurrectionem Christus abjiceret, ac homo proinde et rex esse desineret. Aliâ fuit Origenis ratiocinatio. Nam neque Christum a suo corpore sejunctum esse putavit, sed eum jam hominem idcirco esse negat, quia quisquis mortis non subjacet, nequitiam hominem esse censet. In quo circa hominis solum nomen quæstio versatur. Fatendum nihilominus temerariam esse vocem hanc ideoque repudiandam. Ib.

(82) Id quidem objectum Origeni est, teste Pam-

si qui quondam homo erat, postquam tentatus est, et recessit ab eo diabolus usque ad tempus mortis, a mortuis resurgens ultra non morietur : omnis autem homo morti subjacet : iste ergo qui nequam moritur, jam non est homo, sed Deus est. Si autem Deus est qui quondam homo fuit, et oportet te illi similem fieri, *Quando similes ejus fuerimus, et viderimus eum sicuti est* ²¹, te quoque necesse erit Deum fieri, in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXX.

Tentatio Salvatoris secunda. Cap. iv.

Tam Filio Dei, quam Antichristo regnandi studium est. Sed et Antichristus regnare desiderat, ut occidat quos sibi subjecerit ; Christus ad hoc regnat ut salvet. Et unusquisque nostrum, si felix est, regnatur a Christo, sermone, sapientia, justitia, veritate. Si autem amatores voluptatis sumus magis quam amatores Dei, regnamur a peccato, de quo Apostolus loquitur ²² : *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore*. Duo igitur reges certatim regnare festinant : peccati rex peccatoribus diabolus, justitiæ rex justis Christus. Sciensque diabolus ad hoc venisse Christum, ut regnum illius tolleretur, et hi qui sub eo erant, inciperent esse sub Christo : (83) ostendit ei omnia regna mundi, **968** et hominum hujus sæculi, quomodo alii regnentur a fornicatione, alii ab avaritia, illi populari rapiantur cura [al. aura], hi formæ capiantur illecebris. Neque vero arbitrandum est, quod regna ei mundi ostendens, Persarum, verbi gratia, regnum Indorumque monstraverit ; sed ostendat ei omnia regna mundi, id est, regnum suum

²¹ I Joan. iii, 2. ²² Rom. vi, 12.

philo in *Apologia*, quod putarit Salvatorem non in carne sedere ad dextram Patris, sed exspoliasse carnem, et posuisse in sole : adductum nempe ex illo decimi octavi psalmi versiculo, *In sole posuit tabernaculum suum*. Ac fuisse olim dicitur fere simile Marcelli Ancyranum deliramentum, scilicet rejectum iri carnem a Christo post resurrectionem, futurumque adeo ut homo et rex esse desinat. Verum alia hic est Origenis ratiocinatio ; quod enim ait, hominem esse Christum desiisse, revera non hominem, sed mortalem permanere negat, et non carnem a Salvatore exutam ; sed, quæ semel est humanitatis conditio, mortem significat superatam. Itaque colligit : *Qui nequaquam moritur, jam non est homo, sed Deus* : sed morti amplius non est Christus obnoxius ; Christus igitur homo esse desivit. Ejus tota est quæstio nominis, quod neutiquam sub hominis appellatione censeris cum velit, qui morti non subjacet : et cum bene de re ipsa sentiat, sola fortassis culpanda sit affectata subtilitas.

(83) Schedæ Grabii et Combellsii : *Ἐδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκουμένης*. Βασιλείας κόσμου φησὶ τῶν κοσμικῶν ἀνθρώπων, τὴν τρόπον οἱ μὲν βασιλεύονται ὑπὸ φιλαργυρίας, οἱ δὲ ὑπὸ κενοδοξίας. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτό ἐστι. πῶς ἠδύνατο αὐτοὺς τόπους εἰς ἓνα τόπον πρὸς θεωρίαν σωματικῆν ἀγαγεῖν, οἷον, φέρε εἰπεῖν, τὴν Περσῶν ἡγεμονίαν, ἢ τὴν Ἰνδῶν ; Καὶ γὰρ ἐδεικνυεν αὐτῷ τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου τὴν τρόπον ἰσχυεῖ βασιλεύειν, ἵνα αὐτὸν προτρέψῃται ποιῆσαι, ὃ ἐνόμιζε ποιῆσαι περιγενησῶσαι τοῦ Σωτῆρος. Εἰ θέλεις, φησὶ, βασιλεύσαι τούτων, καὶ ἐπὶ τούτο ἐλήλυθας τοῦ ἀγωνίσασθαι, καὶ

quomodo regnaret in mundo, ut cohortans eum facere quod volebat, inciperet etiam Christum habere subjectum. Vis, inquit, in hominibus his regnare ? Ostendit innumerabiles hominum multitudines, quæ suo tenebantur imperio. Et revera si miseriam et infelicitatem nostram simpliciter volumus confiteri, pene totius mundi rex diabolus est : unde et princeps istius sæculi a Salvatore vocatur. Quod ergo dicit : *Vides hos homines qui sub meo regno sunt, ostendit ei in puncto temporis, hoc est, in præsentis temporum cursu, qui ad comparationem æternitatis puncti instar obtinet*. Neque enim necessarium habuit Salvator, ut ei dignitates sæculi istius et negotia monstrarentur : statim ut aciem luminum suorum ad contemplandum vertit, et peccata regnantia, et eos qui regnarentur a vitiis conspexit, et ipsum principem sæculi diabolum supervenientem, atque gaudentem in propriam perniciem, quia tantos sub suo habebat imperio. Dicit ergo ad Dominum diabolus : *Ideo venisti, ut adversus me dimices, et tollas de imperio meo quos nunc subjectos habeo ? Nolo contendas, nolo miteris, ne habeas ullam in certando molestiam*. Unam est quod precor : *procidens adora me, et accipe regnum omne quod teneo*. Verum Dominus noster atque Salvator vult quidem regnare, et omnes gentes subjectas esse ut serviant justitiæ, veritati, cæterisque virtutibus ; sed vult regnare quasi justitia, ut absque labore regnet, ut nihil faciat indecorum, et non vult absque labore subjectus diabolo coronari, nec sic regnare cæteris, ut ipse regnetur a diabolo. Unde loquitur ad eum Jesus : *Scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies*.

ἀποστῆσαι τοὺς βασιλευμένους ὑπ' ἐμοῦ, μὴ ἀγωνίζου· ἐν ἀξίῳ, περὶ τὸν προσκύνησόν μοι, καὶ παράλαβε πᾶσαν τὴν βασιλείαν τὴν ὑπ' ἐμέ. Ἄλλ' ὁ Σωτὴρ βασιλεύσαι μὲν θέλει, καὶ ὑποτάξαι πάντα τὰ ἔθνη, ἵνα δοῦλα γένηται τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας καὶ πάσης ἀρετῆς· βασιλεύσαι δὲ οὐ μετὰ ἀμαρτίας. Οὐδὲ βούλεται ἀκμητὶ ὑποτάξας αὐτὸν ἐκείνῳ ἔστεφανώσθαι, οὐδὲ ἀκμητὶ λαβεῖν πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν ὑποχείριον. Διὸ φησὶ πρὸς αὐτὸν, *Γέγραπται, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις*. Ostendit ei omnia regna mundi. Mundi, id est, hominum

mundanorum, quomodo aliis dominetur avaritia, aliis vana gloria. Nisi enim res ita se haberet, quomodo poterat ipsa loca in unum locum sub oculorum conspectum adducere, Persarum, verbi gratia, regnum, vel Indorum ? Ostendit igitur ei quomodo in mundi regnis imperet, ut eum ad id faciendum excitet, quo putabat fore ut Salvatorem sibi subjeceret. Si vis, inquit, in his regnare, atque ad hoc venisti ut dimices, et ad tuas partes trahas quos imperio meo subditos habeo, noli contendere : unum peto, proci-dens adora me, et accipe regnum quod teneo. Verum Salvator regnare quidem vult, et omnes gentes subji-cere ut serviant justitiæ, et veritati, atque omni virtuti ; at regnare sine peccato. Neque vult diabolo sine labore subjectos coronari, neque sine labore omnia regna mundi, et omnem illorum gloriam in ditionem suam accipere. Ideo dicit ad illum : *Scriptum est : Dominum Deum tuum adorabis, et ei soli servies*. **RUÆUS.**

Hos, inquit, omnes propterea volo mihi esse subjectos, ut Dominum Deum adorent, et ipsi soli serviant. Hæc est cupido regni mei. Tu autem a me vis accipere peccata, quæ dissoluturus veni, quæ etiam a cæteris auferre desidero. Scito atque cognosce me in hoc manere quod dixi, ut adoretur Dominus Deus solus, et hos omnes sub meam faciam potestatem, meoque regno subijciam: cui gaudemus nos quoque esse subjectos, et deprecemur Dominum, ut regnans peccatum in corpore nostro mortificet, et regnet nobis solus Christus Jesus, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXI.

De tertia tentatione Salvatoris. Cap. iv.

Scrutamini Scripturas, ut et in his quæ putantur esse simplicia, reperiat non minima sacramenta. Scrutemur principium evangelicæ lectionis, quotquot hodie audivimus, et id quod latebat, procedit in medium. Adduxit autem diabolus Jesum in Jerusalem. Hoc incredibile est, ut diabolus duceret Filium Dei, et ille sequeretur. Sequebatur plane quasi athleta ad tentationem sponte proficiscens. Non formidabat tentantem, neque insidias callidissimi pertimescebat inimici, et quodammodo loquebatur: Duc quo vis, tenta ut placet. Ad tentandum sponte me tribuo, sustineo quæ suggereris. Præheo me in quibuscunque tentaveris, invenies me in omnibus fortiore. Adduxit ergo eum in Jerusalem, et posuit super pinnam templi, et dixit: Si Filius Dei es, mitte te deorsum. Adduxit eum in culmen ad summitatem templi et hortatur ut se inde præcipitet. Quod cum ille fraudulenter proponeret, et sub ostentatione gloriæ niteretur, dicebat Salvator: Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. Simulque considera quomodo tentet diabolus. Non aliunde tentare audet, nisi de divinis libris, et de psalmis sumens testimonium, ait: Si Filius Dei es, mitte te deorsum; scriptum est enim: quia angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne

A forte offendas ad lapidem pedem tuum. Unde tibi, diabole, hoc scire quod ista scripta sunt? Numquid legisti prophetas, vel divina eloquia cognovisti? Licet tu taceas, ego pro te respondebo. Legisti non ut ipse ex lectione sanctorum melior fieres, sed ut simplicitate eos qui amici sunt litteræ, interficias. Scis quia si de aliis ei voluminibus loqui volueris, non decipies, neque habere poterunt auctoritatem assertiones tuæ. Sic legit Scripturas Marcion ut diabolus, sic Basilides, sic Valentinus, ut cum diabolo dicerent Salvatori: Scriptum est, quia angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Si 969 quando testimonium de Scriptura audieris, vide ne statim loquenti acquiescas, sed considera illum cujus sit, ac cujus sententiæ, cujus sit voluntatis: ne forte simulet sanctum se esse quomodo non est, et venenis infectus hæreseos, sub ovis pelle lupus latet, ne forte loquatur in eo diabolus de Scripturis. Quomodo autem diabolus per occasionem temporum de Scripturis loquitur: sic econtrario Paulus pro utilitate eorum qui audiunt, non solum de Scripturis, sed etiam de (84) sæcularibus libris assumit testimonium, et ait: Cretenses semper mendaces, malæ bestię, ventres pigri 23. Et rursum de alio: Ipsius enim et genus sumus 24. Necnon et de Comico: Corruptunt mores bonos colloquia mala 25. Sed neque diabolus si de Scripturis locutus fuerit, poterit me hac occasione decipere: neque Paulus, si de gentilibus litteris aliquod exemplum sumpserit, quoquo modo me eloquio deterrebit. Ideo enim assumpsit Paulus verba etiam de his quæ foris sunt, ut sanctificet ea. Videamus ergo quod de Scripturis diabolus loquatur ad Dominum: (85) Scriptum est enim: Angelis suis mandavit ad te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Vide quomodo et in ipsis testimoniis versipellis est. Vult enim imminuere gloriam Salvatoris: quasi angelorum indigeat auxilio, offensurus pedem, nisi eorum manibus sublevetur. Assumit testimonium,

23 Tit. i, 12. 24 Act. xvii, 28. 25 I Cor. xv, 33.

(84) Luculentissimam Hieronymi hac de re dissertationem legesit epist. 70, ad Magnum, num. 2.

(85) Schedæ Grabii et Combesisii: Γέγραπται γάρ ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ὅτι ἐπὶ χειρῶν ἀρουσὶ σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. Ὅρα πῶς διὰ τῆς χρησεως τῶν Γραφῶν θέλει καθελὲν τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου, ὡς δεομένου ἀγγελικῆς βοηθείας: ὡς μέλλοντος προσκόπτειν, εἰ μὴ ἄγγελοι αὐτῷ βοηθοῖεν. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ Χριστοῦ εἴρηται ἡ χρησις τοῦ ψαλμοῦ, οὐδὲ γὰρ δεῖται ἀγγέλων ὁ τῶν ἀγγέλων δεσπότης. Ἐγὼ δὲ ἀνάπαλιν φημι πρὸς σέ, ὦ διάβολε: εἰ μὴ Ἰησοῦς βοηθήσῃ τοῖς ἀγγέλοις, προσκόπτουσι. Καὶ σὺ διὰ τοῦτο πέπτωκας ἐξ οὐρανοῦ, ἐπειδὴ αὐτάρχη αὐτὸν ἐνόμισας εἶναι, καὶ μὴ δεῖσθαι τῆς τοῦ Ἰησοῦ βοηθείας. Ἴνα δὲ γνῶς μὴ περὶ τοῦ Ἰησοῦ λελέχθαι τὰ ἀναγεγραμμένα, ἀλλ' εἰς δίκαιον ἄνδρα ταῦτα ἀναφῆσθαι. Ἄκουε: Γέγραπται γάρ, Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειά τοῦ Ὑψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀβυσθηθήσεται. Τοῦτο δὲ δίκαιον μᾶλλον ἀρῆσει, ἢ τῷ Ὑψί τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτοῖς: Πεσεῖται ἐκ

τοῦ κλίτους σου χιλιάς, καὶ μυριάς ἐκ τῆς δεξιᾶς σου: ἃ καὶ αὐτὰ ἐπὶ τὸν δίκαιον ἀνάγεται. Scriptum est enim quia angelis suis mandabit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Vide quomodo per testimonia Scripturarum destruere vult gloriam Domini, quasi angelico egeat auxilio, et offensurus sit pedem, nisi angeli ei auxiliarentur. Non enim de Christo dicta sunt verba psalmi, nec angelis indiget angelorum Dominus. Ego contra tibi dico, diabole: nisi Dominus adjuverit angelos, offendunt, et propterea tu cecidisti e caelo, quia tibi ipsi te sufficere putasti, nec egere Jesu auxilio. Ut autem scias non de Jesu dicta esse quæ scripta sunt, sed ad justum virum referri, ausculta: scriptum est enim: Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei caeli commorabitur. Huc autem justo magis convenit, quam Filio Dei. Et rursum: Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis: quæ et ista ad justum virum referuntur. ΚΑΕΥΣ.

et interpretatur illud de Christo, quod non de Christo, sed de sanctis generaliter scriptum est. Libere quippe et tota confidentia contradico diabolo, super Christi persona hoc non posse intelligi. Neque enim indiget angelorum auxilio, qui major angelis, et melius ipsis hæreditatem consecutus et nomen. Nulli angelorum unquam dixit Deus: *Filius meus es tu, ego hodie genui te* ³⁶. Ad nullum eorum quasi ad Filium locutus: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem* ³⁷; sed ad Filium proprie suum, de quo innumerabilia loquitur in prophetis. Non indiget, inquam, angelorum auxilio Filius Dei. Quin potius disce, diabole, quod nisi Jesus adjuverit angelos (86), offenderent pedem suum. Et si quis angelorum visus est offendere, de quibus dudum lectum est, *quia angelos judicabimus* ³⁸: ideo offendit, quia non extendit manum suam ad Jesum, ut apprehensus ab eo non offenderet. Quoniam enim in propria virtute confidens, non invocans præsidium Jesu, offendis, et credere in Jesum Christum Filium Dei noluisti. Ut autem scias quod male interpretatus es, et non de Christo, sed de sanctis intelligi quæ sequantur, ausculta. A ruina et dæmonio meridiano ³⁷ non Jesum Christum liberat Deus, sed sanctos. Lege nonagesimum psalinum, cujus principium: *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur* ³⁸, et invenies hæc magis justo viro, quam Dei Filio convenire: *Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis; ad te autem non appropinquabit, verumtamen oculis tuis videbis, et retributionem aspicias peccatorum* ³⁹, et reliqua, super personam justii interpretans. Sed et sic quoque perverse afferens diabolus testimonia, ut assereret super Salvatore intelligi, silet et transit versiculos qui contra se scripti sunt. Cum enim dixisset: *angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuam, tacuit illud quod sequitur: Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem*. Quare, diabole, siles, nisi quod tu es basiliscus, tu es omnium serpentium regulus, nocentiora habens venena quam cæteri? Qui statim ut videris aliquem, interficis, et aliam fortitudinem contrariam sociam tui assumis, quæ aspis appellatur, et viro justo subjecta est, et idcirco omnia taces. Tu es draco, tu es leo, de quibus scribitur ⁴⁰: *Super aspidem et basiliscum calcabis, et conculcabis leonem et draconem*. Sed licet tu taceas, nos qui Scripturas rectius legimus, scimus habere nos (87)

³⁶ Psal. II, 7. ³⁷ Psal. CIII, 4. ³⁸ I Cor. VI, 3. xci, 13. ³⁹ Luc. x, 19.

(86) Recole quæ superius ad homilias 10 et 23 de hac diximus Origenis opinione.

(87) Antea falso legebatur vos. Hujusmodi manifesta menda non semel infra, lectore nec admonito, castigantur.

(88) Schedæ Grabii et Combefisii: Ἐπειδὴ ἐμῆλεν ἀθλεῖν πρὸς τὸν διάβολον, ἐν τῷ πειρασμῷ δις ὀνομάζεται τὸ πνεῦμα χωρὶς πάσης προσθήκης. Ὅτε ἀγωνισάμενος ἐνίκησε τοὺς τρεῖς ἀναγεγραμμένους πειρασμούς, πρόχες τῆ ἀκριβείᾳ τῆς Γραφῆς περὶ

A potestatem conculcandi te, et datam vobis hanc ditionem, non solum in Veteri Testamento sicut nunc cantatur in psalmo, sed etiam in Novo, Salvatore dicente ⁴¹: *Ecce do vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocebunt*. Sumamus arma tanta potestate firmati, et universa faciamus: ut per conversationem nostram leonem conculcemus et draconem. Porro ut scias quomodo conculcetur leo et coneratur draco, Pauli Epistolam lege, in qua asserit conculcari peccatores Filio Dei. Sicut ergo qui peccator est conculcatur Filio Dei: sic econtrario qui justus est conculcat leonem et draconem, et omnem virtutem inimici conculcat in nomine **970** Jesu Christi, cui est gloria et imperium **B** in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXII.

De eo quod scriptum est: « Reversus est Jesus in virtute spiritus, » usque ad eum locum, ubi ait: « Et omnium oculi erant in synagoga intendentes in eum. » Cap. IV.

Primum quidem Jesus plenus Spiritu sancto reversus est a Jordane, et agebatur in spiritu in deserto diebus quadraginta. Cum tentaretur a diabolo, (88) quia adhuc vi certaturus erat adversus eum, et semel, et bis, non cum additamento aliquo spiritus ponitur. Quando vero tres tentationes quas Scriptura commemorat, pugnando superavit, quid de spiritu signanter cauteque ponatur, ait: *Et reversus est Jesus in virtute spiritus*. Virtus addita est, quia conculcaverat draconem, et tentatorem cominus vicerat. Reversus est ergo Jesus in virtute Spiritus in Galilæam terram, et fama exiit per omnem regionem de eo: ipse docebat in synagogis eorum, et glorificabatur ab omnibus. Cave ne beatos illos tantum judices, et te arbitreris primum esse doctrina. Si vera sunt quæ scripta sunt, non solum tunc in congregationibus Judæorum, sed et hodie in hac congregatione Dominus loquitur: et non solum in hac, sed etiam in alio cœtu, et in toto orbe docet Jesus, quærens organa per quæ doceat. Orate, ut me quoque compositum ad canendum, aptumque reperiat. Sicut enim quærit omnipotens Deus prophetas eodem tempore quo prophetia mortales indigent, et invenit, verbi gratia Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, Danielelem: sic quærit Deus organa per quæ doceat sermonem suum, vel erudiat populos in synagogis eorum, et glorificetur ab omnibus. Nunc magis glorificatur ab omnibus Jesus, quam ⁴¹ Psal. xc, 6. ⁴² ibid. 1. ⁴³ ibid. 7, 8. ⁴⁴ Psal.

τοῦ πνεύματος. Τί φησιν; ὅτι Ἰησοῦς ὑπέστρεψεν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος. Καὶ προσέθηκεν ἐν τῇ δυνάμει διὰ τὸν ἀθλητὴν τὸν νενικηκότα. Quandoquidem certaturus erat contra diabolum, in tentatione bis nominatur spiritus absque ullo additamento. Quando vero tres tentationes quas Scriptura refert, pugnando superavit, attende quam accurate Scriptura loquatur de spiritu. Quid ait? Reversus est Jesus in virtute spiritus. Et addidit: in virtute, propter athletæ victoriam. Rv. xvs.

illo tempore quæ tantum in una provincia cognoscatur. Deinde venit Nazareth ubi nutritus fuerat, et ingressus juxta morem in synagogam die sabbatorum, surrexit legere, et datus est ei liber prophetæ Isaïæ, et revolvens librum et locum ubi erat scriptum: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me. Non fortuito revolvit librum, et apud se vaticinans reperit lectiones, sed et hoc providentiæ Dei fuit. Sicut enim scriptum est: *In laqueum non cadit passer sine voluntate Patris.* Et quia capilli capitis apostolorum omnes numerati sunt ⁴³: sic forsitan et hoc quod Isaïæ potissimum liber inventus est; et lectio non alia, sed hæc quæ Christi mysterium loquebatur: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me* ⁴⁴, Christus est enim qui ista commemorat, non ut libet et casu venisse arbitrandum est, sed providentia, et dispensatione Dei. Quæ sunt igitur quæ in propheta loquebatur, et postea de se ipse in synagoga personet contemplerur. *Evangelizare (ait) pauperibus misit me.* Pauperes, nationes significant. (89) Isti enim erant pauperes, nihil omnino possidentes, non Deum, non Legem, non Prophetas, non justitiam, reliquiasque virtutes. Ob quam causam misit eum Deus, ut pauperibus nuntiaret: *Prædicare captivis remissionem.* Captivi nos fuimus, quos tantis annis vixerat Satan, habens captivos, sibi que subjectos. Venit Jesus prædicare captivis remissionem, et cæcis ut viderent. Sermone quippe, et prædicatione doctrinæ ejus, cæci vident. Prædicatio ergo remissionis intelligatur non solum super captivis, sed etiam super cæcis. *Emittere confractos in libertatem.* Quid ita fractum, atque collisum fuit, ut homo qui a Jesu dimissus est et sanatus? *Prædicare annum Domini acceptum.* Juxta simplicem intelligentiam aiunt, uno anno Salvatorem in Judæa Evangelium prædicasse, et hoc esse quod dicitur: *Prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis:* nisi forte quidam sacramenti in prædicatione anni Domini divinus sermo significat. Futuri sunt enim alii dies, non tales quales nunc in mundo cernimus, et menses alii, et calendarum ordo diversus. Sicut igitur ista alia, sic annus Domini futurus est placens. Ista autem omnia prædicta sunt, ut post visionem ex cæcitate, post libertatem ex vinculis, post sanitatem a diversis vulneribus, veniamus ad annum Domini acceptum. *Cum enim hæc legisset Jesus, involvens librum reddidit ministro, et sedit, et omnium oculi erant in synagoga attendentes in eum.* Et nunc si vultis, in hac synagoga cælesti possunt oculi vestri attendere in

⁴³ Matth. x, 30. ⁴⁴ Isa. lxi, 1. ⁴⁵ Psal. iv, 6.

(89) Eadem schedæ: Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν πτωχοί, μὴδὲν ἔχοντες, μὴ Θεοδὸν γνῶσει, μὴ νόμον, μὴ προφήτας.

(90) Eadem schedæ: Πατρὶς μὲν γὰρ τῶν προφητῶν ὁ ἐκ περιτομῆς λαὸς, παρ' οἷς οὐκ εἰσὶ δεκτοί. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἄλλοτριοὶ τῶν διαθηκῶν καὶ ξένοι τῶν ἐπαγγελιῶν ἐδεξάμεθα τοὺς προφήτας ὁλοψυχῇ προκηρύξαντας Χριστὸν, ἥπερ ἐκείνοι: ὡς περὶ καὶ ἡ ἐν Σαρέπτοις τὸν Ἠλίαν, λιμοῦ γενομένου ἐν τῷ

A Salvatore. Cum enim principalem cordis tui direxeris aciem ad sapientiam, et veritatem, Deique Unigenitum contemplandum, oculi tui intuentur Jesum. Beata congregatio, de qua Scriptura testatur, quod omnium oculi erant attendentes in eum. Quam vellem istum cætam simile habere testimonium, ut omnium oculi, et catechumenorum et fidelium, et mulierum et virorum, et infantium non corporis oculi, sed animæ aspicerent Jesum! Cum enim respexeritis ad eum, de lumine ejus et intuitu clariores vestri vultus eruat, et dicere poteritis: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* ⁴⁵. Cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

971 HOMILIA XXXIII.

B *De eo quod scriptum est: « Utique dicitis mihi parabolam istam, » et cætera, usque ad eum locum ubi ait: « Sed nullus eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus. »* Cap. iv.

In Capharnaum, quantum ad lucem historiæ pertinet, necdum moratus est Jesus, nec aliquid in ea signum fecisse describitur, quippe in qua non fuit. Porro antequam veniret in Capharnaum, in patria sua, hoc est, in Nazareth fuisse signatur. *Utique dicitis mihi parabolam istam: Medice, cura teipsum. Quæcunque audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua.* Unde puto aliquid in sermone præsentis latitare mysterii, et Nazareth in typo Judæorum, Capharnaum in typo præcessisse gentilium. Sciens itaque Jesus quod non haberet in patria sua honorem, nec ipse, nec propheta. nec apostoli, noluit ibi prædicare, sed prædicavit in gentibus, ne sibi a patriæ suæ hominibus diceretur: *Utique dicitis mihi parabolam istam: Medice, cura teipsum.* Erit enim tempus quando dicturus sit populus Judæorum: *Quæcunque audivi facta in Capharnaum apud gentes signa atque portenta, fac et apud nos in patria tua.* Quæ ostendisti universo orbi, ostende et nobis. Prædica sermonem tuum populo Israel; ut saltem cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiat ⁴⁶. Quamobrem mihi videtur consequenti ordine Nazarenis interrogantibus respondisse Salvator: *Nemo propheta acceptus est in patria sua.* Et puto plus juxta sacramentum, quam juxta litteram verum esse quod dicitur, licet Jereias in Anathoth patria sua non fuerit acceptus, et Isaïas, quæcunque fuit patria illius, et reliqui prophetæ; sed magis mihi videtur sic intelligi, (90) ut dicamus patriam fuisse omnium prophetarum, populum circumcisionis, et

⁴⁶ Rom. xi, 24.

Ἰσραὴλ τοῦ ἀκοῦσαι λόγου Θεοῦ. Καὶ περὶ ἡμῶν εἰρηται: ὅτι Πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης ἄνδρα. Καὶ πάλιν ἡ ἑτέρα Γραφή, ὅτι στίβρα ἔτεκε, καὶ ἡ πολλὴ ἐν τέκνοις ἠσθένησε. Patria enim prophetarum erat populus ex circumcissione, apud quem non fuerunt accepti. Nos autem qui alieni eramus a testamento, et peregrini a promissionibus, prophetas qui Christum prænuntiaverunt, toto corde recepimus magis quam illi; quemad-

hanc non recepisse prophetas, et eorum vaticinia : A porro nationes quæ longe fuerant a prophetis, et eorum notitiam non habebant, suscepisse vaticinium Jesu Christi. Nemo est ergo propheta acceptus in patria sua, hoc est in populo Judæorum. Nos autem qui eramus alieni a testamento et peregrini a promissionibus, toto prophetas corde suscepimus, magisque habemus Moysen et prophetas de Christo prædicantes, quam illi qui ex eo quod non susceperunt Jesum, nec illos susceperunt qui de illo annuntiaverunt. Unde ad id quod dixerat : *Nemo propheta acceptus in patria sua* : et aliud adiungit : *In veritate enim dico vobis, quia multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cælum annis tribus, et mensibus sex.* Quod dicit tale est : Elias propheta erat, sed erat in populo Judæorum. Sed quando mirabile quid facturus erat cum essent plures viduæ in Israel, reliquit eas, et venit ad viduam in Sareptam Sidoniæ, ad gentilem mulierculam, figuram futuræ rei explicans, quia occupante fame non panis, neque siti aquæ, sed fame audiendi sermonem Dei, venit ad viduam, de qua et propheta testatur dicens : *Multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum* ⁶⁶. Et cum venisset, panem illius et alimenta multiplicat. Tu eras vidua in Sarepta Sidoniæ, e cujus finibus Chananzæ mulier egreditur, et cupit sanari filiam suam, et propter fidem meruit accipere quod petebat. *Multæ ergo viduæ erant in populo Israel, sed ad nullam earum missus est Elias, nisi in Sareptis ad mulierem viduam.* Sed et aliud ad eundem sensum pertinens loquitur : *Multi erant leprosi in Israel in diebus Elisæi prophetæ, et nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus, qui utique non erat ex Israel.* Considera usque ad præsentem diem multos leprosos in Israel secundum carnem, vide econtrario lepræ squalore perfusos, atque (91) spiritali Elisæo Domino nostro et Salvatore, te autem purgari baptismi sacramento, et dici ad te : *Surge et vade in Jordanem, et lavare, et restituetur tibi caro tua* ⁶⁷. Surrexit Naaman et abiit, et lotus implevit mysterium baptismi, et facta est caro ejus quasi caro pueri, qui in lavacro regenerationis ortus fuerit in Christo Jesu. Cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

⁶⁶ Isa. LIV, 1. ⁶⁷ IV Reg. v, 10. ⁶⁸ Deut. vi, 4, 5. ⁶⁹ Matth. xxii, 39

modum et vidua quæ in Sareptis erat, Eliam suscepit, facta in Israel fame audiendi verbi Dei. Et de nobis dictum est : *Multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. Et rursus alia Scriptura dicit : Sterilis peperit, et quæ multos habebat filios, infirmata est.* Ruæus.

(91) Aut absque legendum est pro atque, sensu utcumque non incommodo, aut certe mutilis verbis aliquot misere detructis hic textus est.

(92) Postremæ hæc subsequentes sex homiliæ, cum continuatum in superioribus ordinem non teneant, manifesto se produunt a majori detractas homiliarum, quas Adamantius elucubraverit, nu-

HOMILIA XXXIV (92).

De eo quod scriptum est : « Magister, quid boni faciens vitam æternam possidebo? » usque ad eum locum ubi ait : « Vade et tu fac similiter. » Cap. x.

Cum multa in lege præcepta sint, hæc tantum Salvator in Evangelio posuit quæ quodam compendio ad æterna obediens duccent. Ad id enim respicit quod legis doctor interrogaverat cum dicens : *Magister, quid faciens vitam æternam possidebo?* quæ lectio secundum Lucam hodie vobis recitata est : respondit : *In Lege quid scriptum est? Quomodo legis? Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota virtute tua, et ex tota mente tua, et proximum tuum tanquam teipsum.* Ac deinde : *Bene, ait, respondisti : hoc fac, et vives.* Haud dubium quin sempiternam vitam hoc faciendo accepturus sis, de qua et legis doctor interrogaverat. Simulque perspicue docemur in legis præcepto, ut diligamus Deum. In Deuteronomio scriptum est : *Audi, inquit, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est. Et diliges Dominum Deum tuum ex tota mente tua, et reliqua, et proximum tuum quasi teipsum* ⁶⁸. Et Salvator super his testatus est dicens : *In his duobus mandatis tota lex pendet et prophetæ* ⁶⁹. Volente autem doctore legis justificare semetipsum, et ostendere quod nemo sibi esset proximus, atque dicente : *Quis est proximus meus?* intulit Dominus parabolam, cuius exordium est : *Homo quidam descendebat de Jerusalem in Jericho, et reliqua* : et docet nullius fuisse proximum descendentem, nisi illius qui voluerit custodire præcepta, et præparare se, ut sit proximus omni homini qui auxilio indiget. Hoc enim est quod post parabolam in fine ponitur. Quis de his tribus videtur tibi proximus esse ejus qui in latrones incidit? Nec enim sacerdos, nec Levites proximi ejus fuerunt : sed, ut ipse quoque legis doctor respondit, ille qui fecit misericordiam, proximus ejus fuit. Unde et a Salvatore dicitur, *Vade, et tu fac similiter.* Aiebat quidam de presbyteris volens parabolam interpretari, hominem qui descendit esse Adam ; Jerusalem, paradysum ; Jericho, mundum ; latrones contrarias fortitudines ; sacerdotem, legem ; Levitem, prophetas ; Samaritem, Christum ; vulnera vero, inobedientiam ; animal, corpus Domini ; pandochium (93), id est, stabulum, quod

mero. Ipse auctor, quod et cl. Huetius animadvertit, tomo xiii in Joannem plures istis triginta novem, quæ supersunt, abs Hieronymo Latine redidit, a se fuisse adornatas declarat, cum ait, τὰ δὲ περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων ἔχεις εἰς τὰς κατὰ Λουκᾶν ὀμύλλας. Quæ autem ad centum oves pertinent, a habes in homiliis quas in Lucam conscripsimus. Nihil enim tale in his, quæ exstant, homiliis in Lucam invenias.

(93) Hoc quoque profectum ex Hieron. est calamo, quod stabulum Latine sonet, quod in Græc. est πανδοχεῖον.

universos volentes introire suscipiat, Ecclesiam interpretari. Porro duos denarios, Patrem et Filium intelligi; stabularium, Ecclesiae praesidem, cui dispensatio credita est. De eo vero quod Samarites reversurum se esse promittit, secundum Salvatoris figurabat adventum. Haec cum rationabiliter pulchreque dicantur, non est tamen existimandum quod ad omnem hominem pertineant. Neque enim omnis homo descendit de Jerusalem in Jericho, nec universi propterea in praesenti saeculo comorantur: licet ille qui missus est, propter perditas oves venerit domus Israel. Homo igitur qui de Jerusalem descendit in Jericho, quia voluit ipse descendere, propterea in latrones incidit. Latrones autem nulli sunt alii, nisi de quibus Salvator ait: *Omnes qui ante me venerunt, fures fuerunt et latrones*⁹⁰. Verumtamen non incidit in fures, sed in multo furibus nequiores latrones, qui descendentes eum de Jerusalem cum incidisset in illos, spoliaverunt et imposuerunt ei plagas. Quae sunt plagae? quae vulnera quibus vulneratus est homo? Vitia atque peccata. Deinde quia latrones qui nudaverant eum, et vulneraverant, non assident nudo, sed plagis rursus impositis relinquunt eum, idcirco scriptum est: *Spoliantes eum, et vulnera apponentes abierunt, eo non mortuo, sed seminece*. Factum est autem ut in eadem via primus sacerdos, deinde Levites descenderent, qui forsitan aliis hominibus bona quaedam fecerant, non tamen huic, qui descenderat ab Jerusalem in Jericho. Hunc enim vidit sacerdos, puto Lex vidit: Levites, ut reor, sermo propheticus. Et cum vidissent reliquerunt, et transierunt. Servabat quippe seminecem providentia ei qui fortior erat lege et prophetis, Samaritano videlicet, qui interpretatur *custos*. Iste est qui non dormitat, neque dormit custodiens Israel: propter seminecem profectus est iste Samaritanus non de Jerusalem in Jericho, sicut sacerdos et Levita descendens: aut si descendit, idcirco descendit, ut salvaret custodiretque moriturum. Ad quem locuti sunt Judaei: *Samaritanus es tu, et daemonium habes*⁹¹. Qui cum negasset se habere daemonium, Samaritum negare se noluit. Sciebat enim se custodem. Itaque cum venisset ad seminecem, et vidisset eum in suo sanguine volutari, misertus accessit ad eum ut fieret ejus proximus. Ligavit vulnera, infudit oleum vino mistum, neque dixit quod in propheta legitur: *Non est malagma imponere, neque oleum, neque alligaturas*⁹². Iste est Samaritanus, cujus cura et auxilio omnes qui male habent, indigent. Hujus vel maxime Samaritani indigebat auxilio qui de Jerusalem descendens incidit in latrones, et vulneratus ab eis, semianimis fuerat derelictus. Ut autem scias quod juxta providentiam Dei Samarites iste descenderit ut curaret eum qui incidit in latrones, manifesto doceberis ex eo quod secum habebat alligaturas, secum oleum, secum vinum. Quae

A quidem ego puto, non propter istum unum seminecem, sed propter alios quoque qui ob varias causas fuerant vulnerati, et indigebant alligaturis, et oleo, et vino, secum portasse Samaritem. Habebat oleum de quo scriptum est⁹³: *Ut exhilaret faciem in oleo*; haud dubium quin ejus qui curatus fuerat, oleo etiam tumores vulnerum sedarentur. Sed et vino mandat vulnera, asperitatis aliquid admiscens: eumque qui fuerat vulneratus imposuit jumento, id est, proprio corpori, juxta id quod est hominem dignatus assumere. Iste Samaritanus peccata nostra portat, et pro nobis dolet, portat seminecem, inducit in pandochium, id est in Ecclesiam, quae omnes suscipit, et nulli auxilium suum denegat, ad quam cunctos provocat Jesus dicens⁹⁴: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos*. Et postquam 973 induxit eum, non statim recedit, sed uno die in stabulo cum seminece perseverat, et curat vulnera non solum in die, verum etiam in nocte, reliquam sollicitudinem suam et industriam tribuens. Cumque vellet mane proficisci, de probato argento suo, de probata pecunia sua tollit duos denarios, et onerat stabularium, haud dubium quin angelum Ecclesiae, cui praecipit ut diligenter curet eum, et ad sanitatem usque perducatur, quem pro angustia temporis etiam ipse curaverat. Duo denarii notitia mihi videtur esse Patris et Filii, et scientia sacramenti, quomodo Pater in Filio, et Filius in Patre sit, qui velut mercedes donantur angelo, ut diligentius curet sibi hominem commendatum, et promittitur ei quidquid de suo in medelam seminecis expenderit, illico esse reddendum. Vere Legis et prophetiae custos animarum iste vicinior, qui fecit misericordiam ei qui incidit in latrones, et proximus ejus apparuit non tam sermone quam opere. Quia ergo possibile est juxta illud quod sequitur, imitari nos Christum, et misereri eorum qui incidit in latrones, accedere ad eos, ligare vulnera, infundere oleum et vinum, imponere super proprium jumentum, et ferre onera ipsorum; propterea ad talia nos cohortans Filius Dei, non tam doctore legis quam nobis quoque omnibus loquitur: *Vade et tu fac similiter*. Quae si similiter fecerimus, vitam consequemur aeternam in Christo Jesu, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XXXV.

De eo quod scriptum est: « Quando vadis cum adversario tuo, » et caetera, usque ad eum locum ubi ait: « Et novissimum minutum reddes. » Cap. XII.

Nisi esset nobis natura insitum, id quod justum est judicandi, nunquam Salvator diceret: *Quare autem, et a vobismetipsis non quod justum est judicatis?* Verum ne ad probationem hujus sententiae longius evagemur, maxime cum multa difficultiora huic capitulo subnexa sint, tantum superbos significasse sufficit. Quin potius animarum nostrarum

⁹⁰ Joan. x, 8. ⁹¹ Joan. viii, 48. ⁹² Isa. i, 6. ⁹³ Psal. ciii, 15. ⁹⁴ Matth. xi, 28.

ad Deum vela pandamus, deprecemurque adventum sermonis ejus, ut interpretetur parabolam de qua scribitur: *Quando vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam, ut liberes te ab eo, ne forte tradat te judici, et judex tradat te exactori, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non inde exies, donec novissimum minutum reddas.* Quatuor personas poni video, adversarii, principis, judicis, exactoris, et quia videtur evangelista Matthæus simile quid locutus in eo quod ait: *Esto benevolus adversario tuo dum es in via cum eo* ⁸⁵, quæro utrum idem sensus sit, an aliqua sit vicinia, siquidem apud Matthæum una persona prætermittitur sit, et alia immutata. Prætermittitur princeps, et pro exactore minister insertus: adversarius vero et judex similiter ab utroque sunt positi. Inus itaque cum adversario nostro ad principem, et oportet nos, dum adhuc in via sumus, fortiter laborare, ut liberemur ab eo. Quoniam ambiguum quippe (94-95) verbum est, et potest tam ad principem quam ad adversarium, referri: *Ne forte tradat te, sive adversarius, sive princeps, judicis, et judex tradat te exactori, et non inde exies, donec novissimum* (96) neutrum reddas: pro quo Matthæus ait: *Donec reddas novissimum quadrantem* ⁸⁶. Verbum vero *novissimum* uterque scribit: discrepare autem sunt visi, quod hic quadrantem, ille minutum posuit: quædam mihi sunt secretiora tangenda, ut intelligamus alium esse adversarium, alias tres personas, id est principem, judicem, exactorem. Legimus (si tamen cui placet hujusmodi Scripturam recipere) justitiæ et iniquitatis angelos super Abrahæ salutem et interitu disceptantes, dum utræque turmæ suo eum volunt cœtui vindicare. Quod si cui displicet, transeat ad volumen quod titulo *Pastoris* scribitur, et inveniet cunctis hominibus (97) duos adesse angelos: malum, qui ad perversa exhortatur, et bonum qui ad optima quæque persuadet. Scribitur alibi, quod assistant homini, sive in bonam, sive in malam partem duplices angeli. De bonis etiam Salvator meminit, dicens ⁸⁷: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est.* Simul quære utrum parvulorum in Ecclesia semper videant angeli faciem Patris, et aliorum angeli non habeant libertatem vultum Patris attendere: neque enim desperandum est, omnium angelos videre faciem Patris qui in cœlis est. Si fuero de Ecclesia, quamvis minimus sim, habet libertatem angelus meus et fiduciam semper videre faciem Patris mei qui in cœlis

⁸⁵ Matth. v, 25. ⁸⁶ ibid. 26. ⁸⁷ Matth. xviii, 10.

(94-95) Græcum sacri textus verbum, *κατασύρξ*, substituendum hic videtur Latino, *quippe*.

(96) Videtur de industria lectionem illam præferre Græci archetypi, quæ in neutro habet τὸ ἔσχατον, alteri quæ in aliis occurrit exemplaribus, τὸν ἔσχατον.

(97) Diximus supra ad homil. 23 videri Origenem sensisse bonis tantum, sanctisque viris custodem angelum adjungi: hic multo aliter duos cuique hominum assignatos apocryphorum quoque librorum auctoritate contendit: et paulo inferius luculentissime

A est. Si autem forinsecus, nec de illa Ecclesia quæ non habet maculam aut rugam ⁸⁸, aut quid istius modi, et ipsa re probor alienus esse a tali congregatione, non habet fiduciam angelus meus respiciendi vultum Patris mei qui in cœlis est. Quam ob causam angeli pro bonis solliciti sunt, scientes quod si nos bene gubernaverint, et ad salutem usque perduxerint, habeant etiam ipsi fiduciam videndi faciem Patris. Quomodo enim si per curam eorum et industriam salus hominibus comparatur, faciem Patris semper attendunt: sic si per negligentiam eorum homo corruerit, etiam sui periculi rem esse non nesciunt. Et sicut bonus episcopus, et optimus Ecclesiæ dispensator scit sui meriti esse atque virtutis, si oves gregis sibi crediti fuerint custodiæ, ita intellige et de angelis. Ignominia angelo est si homo justus creditus fuerit, et peccaverit: ut contrario gloria est angelo si **974** creditus sibi saltem minimus in Ecclesia fuerit. Videbunt enim non aliquando, sed semper, faciem Patris qui est in cœlis, cum alii semper non videant. Secundum meritum enim eorum quorum angeli sunt, aut semper, aut nunquam, vel parum, vel plus, faciem Dei angeli contemplantur. Cujus rei ad liquidum notitiam Deus noverit, et si quis, licet raro, fuerit inventus quem Christus illuxerit. Videamus ergo primum quis sit adversarius cum quo iter faciamus. Semper nobiscum est adversarius. Infelices nos, atque miserabiles! Quotiescunque peccaverimus, adversarius noster exsultat, sciens quoniam habet facultatem apud principem sæculi hujus, qui se miserat exultandi et gloriandi, eo quod adversarius, verbi gratia, hujus vel illius, cum fecerit principi sæculi hujus esse subjectum per talia totque peccata, per hoc illudque delictum. Evenit autem interdum, ut si qui fuerit præparatus armatura Dei, et ex omni parte se texerit, conetur quidem adversarius vulnus inferre, sed facultatem non habeat percutiendi. Semper nobiscum adversarius graditur, nunquam nos deserit, quærit occasionem insidiarum, si quo modo nos subvertere queat, ut in principali [ἡγεμονικῶ] cordis nostri malam subjiciat cogitationem. *Quando vadis ad principem* ⁸⁹. Quisnam iste princeps est? *Quando dividebat Altissimus gentes, quando disseminabat filios Adam, statuit terminos nationum secundum numerum angelorum Dei, et facta est portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel* ⁹⁰. (98) Igitur principibus, id est angelis (99) ab exordio terra divisa est. Daniel quippe ma-

⁸⁸ Ephes. v, 27. ⁸⁹ Matth. xii, 58. ⁹⁰ Deut. xxxiii, 8.

lis etiam qui ab Ecclesia alieni sunt, assignatos pronuntiat custodes angelos, dum eos ait non audere ad cœlestis Patris faciem oculos attollere, et pro hominum sibi subditorum meritis aut semper, aut nunquam, vel parum, vel plus faciem Dei contempleri posse; quæ exaggeratio, quantum ab orthodoxa sententia abhorreat, nemo non sentit.

(98) Vide cap. 3 lib. iii Περὶ ἀρχῶν.

(99) Vide n. in cap. 3 lib. iii Περὶ ἀρχῶν.

nifestius quos Moyses angelos nominarat, principes A esse testatur, dicens : *Princeps regni Persarum, et princeps regni Græcorum, et Michael princeps gentium* ⁶¹. (1) Et unusquisque nostrum secum habet adversarium coherentem, cujus opus est ducere nos ad principem, et dicere : O princeps, verbi gratia, regni Persarum, iste qui subter erat tibi, eum, ut opus fue.at, custodivi : nullus enim de reliquis principibus ad se potuit transducere, ne ille quidem, qui a hoc se venisse jaclabat, ut de cunctis hæreditatibus Persarum, sive Græcorum, omniumque nationum raperet homines, et hæreditate Dei faceret esse subjectos. Christus Dominus noster omnes principes vicit, et terminos eorum transiens, captivos populos ad se transtulit in salutem. Et tu de parte alicujus principis eras : venit Jesus et rapuit te de potestate perversa, et Deo Patri obtulit. Adversarius ergo noster ambulat, ducens nos ad principem suum. Unde ego credens omnia Scripturarum verba habere rationem, non puto frustra judicem (2) apud Græcos, cum articulo positum qui singularitatis significator est; principem vero sine articulo scriptum esse simpliciter. *Quando vadis cum adversario tuo*. Signanter ait, *tuo*. Neque enim omnes omnium sunt adversarii, sed singuli singulos habent, qui ubique eos sequantur, et sint comites. *Quando vadis cum adversario tuo ad principem*. Non cum articulo principem posuit, ne certum videretur ostendere; sed sine articulo, ut e pluribus unum esse monstraret : quod apud Græcos magis intelligitur. Unusquisque enim nostrum non habet proprium principem. Qui Syrus est, sub Syrorum principe est, et unusquisque sub suo principe gentis est : si tamen hucusque processisse me sufficit, et ab hac disputatione ad aliam transire majorem, ut cæteras quoque gentes etiam commemorem. Unde dicitur ⁶² : *Videte Israel secundum carnem*. Prudenti cœpisse, dixisse est : licet et hoc in populo cœpisse sermonem. Qui te vult, inquit, ducere ad principem suum, et ab alio principe conducere, quando vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam ut libereris ab eo. Nisi omni studio laboraveris, dum adhuc viam carpis, antequam ingrediaris ad principem, priusquam princeps tradat te judici ab adversario præparatum, postea frustra conaberis. Da ergo operam, ut libereris ab eo, sive a principe ad quem te trahit adversarius. Da operam ut habeas sapientiam, justitiam, fortitudinem, atque temperantiam, et tunc complebitur : *Ecce homo, opera ejus ante faciem suam* ⁶³. Nisi dederis operam, non poteris adversarii pactum infringere, cujus amicitia est in

Deum. *Quando vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam*. Lafitat in hoc loco nescio quid, et secretum est, *in via da operam*. Salvator ait ⁶⁴ : *Ego sum via, veritas, et vita*. Si dederis operam, ut libereris ab adversario, esto in via : et cum steteris in eo qui dicit : *Ego sum via*, stetisse non sufficit, sed da operam ut libereris ab adversario. Nisi dederis operam, ut ab adversario libereris, quæ te sequantur ausculta. Trahit te ad judicem adversarius, sive princeps cum te susceperit ab adversario, trahit te ad judicem. Quam elegans verbum, trahit, ut ostendat quodammodo retractantes et nolentes ad condemnationem trahi et ire compelli! Quis enim homicida concito gradu pergit ad judicem? quis gaudens ad condemnationem suam ire festinat, et non invitus trahitur, ac repugnans? Scit enim se ad hoc ire, ut sententiam mortis accipiat. Ne forte trahat te ad judicem. Quis putas iste judex est? Ego nescio alium judicem nisi Dominum meum Jesum Christum, de quo alibi dicitur : *Et statuet oves a dextris, hædos autem a 975 sinistris* ⁶⁵. Et iterum : *Qui confessus fuerit me, confitebor et ego eum coram Patre meo qui in cælis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo qui in cælis est* ⁶⁶. Trahat te ad judicem, et judex tradat te exactori. Unusquisque nostrum per singula peccata damnum sustinet, et juxta qualitatem rationemque delicti, damni magnitudo reputatur. Debeo aliquod de Scripturis afferre testimonium super damno multaque pecuniæ. Alius damnum sustinet quingentorum denariorum, et debet eos, alius quinquaginta denarii condemnatur : quæ summa ambobus a creditore conceditur. Porro alius, sicut Scriptura dicit ⁶⁷ : *Oblatus est ei unus qui debebat decem millia talenta, decem millibus talentorum condemnatur*. Et quid me necesse est plura persequi? Unusquisque pro qualitate et quantitate peccati, diversam multe sententiam expendit. Si parum est quod peccas, ferieris damno minuti, ut Lucas scripsit, ut vero Matthæus, quadrantis. Verumtamen etiam necesse est hoc ipsum quod exstitit debitor, solvere. Non enim inde exies nisi et minima quæque persolveris. Qui vero fidelis est, nullo damno percussit, sed quotidie ditatur : (3) *Totus enim mundus divitiarum ejus est. Infidelis autem nec obulum habet*. Alius damnatur denario, alius mana, alius talento. Et quæsitur hujus negotii, qui mensuras universorum noverit peccatorum. Hoc delictum talento condemnatur : illud peccatum multam istiusmodi meretur. Scriptum est enim ⁶⁸ : *Cum autem cœpisset facere rationem*. Supputanda est omnibus nobis gra-

⁶¹ Dan. x, 13, 20, 21. ⁶² I Cor. x, 18. ⁶³ Isa. Lxii, 11. ⁶⁴ Joan. xiv, 6. ⁶⁵ Matth. xxv, 33. ⁶⁶ Matth. x, 32, 33. ⁶⁷ Matth. xviii, 24. ⁶⁸ Matth. xviii, 24.

(1) Vide cap. 8, lib. 1, *Περὶ ἀρχῶν*.

(2) Duas voculas, *apud Græcos*, itemque illas paulo post, *quod apud Græcos magis intelligitur*, de suo Hieronymus adjunxit. Est vero Græce, ἐπὶ ἀρχόντα, *ad principem*, absque articulo; et πρὸς τὸν χριστὸν καὶ ὁ χριστὸς, cum articulo.

(3) Sumpta ex Proverbiorum libro sententia cap. xvii, post vers. 6, juxta LXX, τοῦ πιστοῦ ὄλος ὁ κέρμος τῶν χρημάτων, τοῦ δὲ ἀπίστου οὐδὲ ὄβολος. Interpretatur Hieronymus epist. 53, ad Paulinum, num. 10 : *Credenti totus mundus divitiarum est : infidelis autem etiam obolo indiget*.

fra. Non est aliud tempus faciendæ rationis nisi tempus iudicii, quando liquido cognoscetur quid nobis creditum est, et quid lucri, quidve detrimenti fecerimus, quis nostrum acceperit manam, quis unum talentum, quis duo, quis quinque⁶⁹. Necessè non est plura indicare, cum hoc in commune dixisse sufficiat, reddituros nos esse rationem: et si debitores inventi fuerimus trahi ad iudicem, et a iudice exactori tradi. Singuli exactores proprios habemus: omnis vero multitudo, pluribus traditur, secundum id quod in Isaia scriptum est⁷⁰: *Populus meus, exactores vestri spoliant vos, et qui potentes sunt dominantur vestri*. Dominantur exactores, si debuerimus aliquid. Si autem habuerimus fiduciam, et fronte libera vixerimus, servabo præceptum libens: *Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum: cui timorem, timorem: cui vectigal, vectigal: cui honorem, honorem*⁷¹. Si omnibus universa reddidero, venio ad exactorem, et intrepida mente respondeo, Nihil tibi debeo. Venit exactor ad deponendum, resisto ei. Scio enim quod si nihil debuerò, in me non habet potestatem. Quod si debitor fuero, mittet me exactor meus in carcerem, illo ordine qui prædictus est. Adversarius enim me ducit ad principem, princeps ad iudicem, et iudex tradet me exactori, et exactor mittet in carcerem. Quæ (4) est lex carceris istius? Non egredior ex eo, neque me exactor patitur exire, nisi debitum omne persolvero. Non habet exactor potestatem, ut mihi saltem quadrantem, vel minimam portionem valeat concedere, unus est, qui debitoribus non habentibus unde persolvant, potest concedere. *Accessit, inquit, ad eum unus qui debebat quingentos denarios, et alius quinquaginta: et cum non haberent unde redderent, amobus donavit*⁷². Qui donavit Dominus est: iste vero qui exactor est, non est dominus, sed a Domino ad exigenda debita præpositus. Non fuisti dignus ut tibi quingenti, sive quinquaginta denarii donarentur, nec audire meruisti, Dimissa sunt tibi delicta tua: sed mitteris in carcerem, et ibi exigeris per laborem et opera, sive per pœnas atque supplicia, et non inde exies nisi reddideris quadrantem, vel novissimum minutum, quod (5) Græce tenuè dici potest, Peccata autem nostra pingua sunt. Scribitur enim: *Incrassatum est cor populi*

A *hujus*⁷³. Aut comparatione majoris, tenuè atque subtile. Beatus est igitur, primum qui non peccat, secundo ut in collatione aliquis saltem tenuè peccatum habeat. Et inter ipsa quoque tenuia atque subtilia, est diversitas peccatorum. Nisi esset pecunia subtilis, nunquam diceretur: *Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem*⁷⁴. Quomodo sine pecunia diceret novissimum minutum, quod est denarius, sive nummus, sive obolus, vel statera. Quod si magnam pecuniam debuerimus, sicut ille qui scribitur decem millia talenta debuisse⁷⁵, quanto tempore claudamur in carcere, donec reddamus debitum, non possum manifeste pronuntiare. Si enim qui parum debet, non egredietur, nisi exsolvat minutum quadrantem: utique qui tanto debito fuerit obnoxius, infinita ei ad reddendum debitum sæcula numerabuntur. Quapropter (6) demus operam, ut liberemur ab adversario, dum sumus in via, et jungamur Domino Jesu, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXVI.

De eo quod scriptum est: « Qui voluerit animam suam salvare, perdet eam, » usque ad eum locum ubi ait: « Regnum Dei intra vos est. » Cap. xvii.

Qui quæsierit, inquit, animam suam salvare, perdet eam: et qui perdiderit eam, salvabit eam. Martyres quærun salvere animam suam: propterea perdunt, ut salvent eam. Qui vero volunt salvere animam suam, ut non perdant eam, hi et corpora et animam **976** perdunt pariter in gehennam. *Quamobrem nolite timere eos, ait, qui possunt corpus occidere, sed timete magis cum qui potest animam et corpus perdere in gehennam.* Hoc ad propositum, juxta vires ingenii nostri breviter dixerimus. Animalis autem non recipit ea quæ sunt spiritus⁷⁶: et idcirco salvari non potest. *Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale*⁷⁷. Porro qui adhæret Domino, spiritus unus efficitur. Si ergo qui Domino copulatur, cum animalis esset per id in spiritalem vertitur, et unus est spiritus: nos quoque perdamus animam nostram, ut adhærentes Domino in unum spiritum transformemur. Sed et de regno Dei interrogatus, respondit Salvator Pharisæis: *Quando venerit, inquit, non venit regnum Dei cum observatione, neque dicunt, ecce hic, aut ecce ibi. Regnum enim Dei intra vos est.* Non omni-

⁶⁹ Matth. xxv. ⁷⁰ Cap. iii, vers. 12. ⁷¹ Rom. xiii, 7. ⁷² Luc. vii, 41, 42. ⁷³ Act. xxviii, 27. ⁷⁴ Matth. v, 26. ⁷⁵ Matth. xviii. ⁷⁶ I Cor. ii, 14. ⁷⁷ I Cor. xv, 44.

(4) Ex hoc item loco cl. Huetius colligit, putasse Origenem, pœnis damnatorum finem impositum iri, et omnia unum in Deo tandem aliquando futura; neque adeo alias quam purgatorias pœnas admisisse. Nos, quanquam et supra ad homil. 24 animadvertimus, et aliis compluribus ex locis manifestum erroris teneamus Origenem in quæstione de pœnarum æternitate; non tamen hunc eadem laborare culpa contextum existimamus, quin potius contrarie ex iis unus videatur, qui in ejus defensionem adduci queant. Certe cum posset commode Adamantius propositam parabolam in suum sensum perverse detorquere, catholico fere sensu exposuit

tum luculentissime definiuit, graviorum criminum reos æternis addicendos suppliciiis cum ait: *Si magnam pecuniam debuerimus, sicut ille qui scribitur decem millia talenta debuisse, quanto tempore claudamur in carcere, donec reddamus debitum, non possum manifeste pronuntiare.... utique qui tanto debito fuerit obnoxius, infinita ei ad reddendum debitum sæcula numerabuntur.*

(5) Additum hoc quoque comma est abs Hieronymo. ut quod in λεπτόν vocis varia significatione ludit Origenes, Latinus lector assequeretur.

(6) Vitiose legebatur antea *debemus*, pro *demus*.

bus Salvator dicit, *regnum Dei intra vos est* : siquidem in peccatoribus regnum peccati est, et absque ulla ambiguitate, aut regnum peccati, aut regnum Dei in corde nostro imperat. Unde sive quæ facimus, sive quæ loquimur, sive quæ cogitamus, contemblemur attentius, et tunc videbimus utrum Dei imperium regnet in nobis, an imperium delictorum. Quam diversitatem sciens Apostolus, quosdam commonet, dicens : *Non regnet peccatum in mortali vestro corpore* ⁷⁸. Si quis nostrum desiderat regnum Dei, regnatur ab eo. Si quis avaritiæ ardore cruciatur, regnatur ab avaritia. Porro qui injustitiam reginam habet, regnatur ab ea. Qui vanæ gloriæ ambitione sustollitur, regnat ei aura popularis. Qui mœret, qui aliquid reformidat, qui amat, qui desiderat, imperant ei singula, prout perturbationibus variis possidetur. Quæ omnia cognoscetes, et quam multa sint genera regnorum, surgamus precemurque Deum, ut auferat a nobis regnum inimici, et possimus sub regno esse Dei omnipotentis, id est sub regno sapientiæ, pacis, justitiæ, veritatis, quæ cuncta in unigenito Dei Filio intelliguntur, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXVII.

De eo quod a discipulis pullus asinæ solutus est.
Cap. xix.

Lectum est in Evangelio secundum Lucam, quomodo, cum venisset Salvator Bethphage, et Bethaniam juxta montem Oliveti, miserit duos discipulis suis, ut solverent pullum asinæ, qui vinctus erat, et super quem nullus hominum aliquando sederat. Quod quidem mihi videtur magis ad altiorem intelligentiam, quam ad simplicem historiam pertinere. Asinus vinctus erat. Ubinam? Contra Bethphage et Bethaniam. E quibus Bethania interpretatur (7) *domus obedientiæ*, Bethphage vero, *domus maxillarum* : sacerdotalis quidam locus : maxillæ enim sacerdotibus dabantur, sicut in lege præcipitur. Iluc ergo ubi obedientia, ubi locus sacerdotibus mancipatus, mittit Salvator discipulos suos, ut solvant pullum asinæ super quem nullus hominum aliquando sederat. Porro quid aliud super asinum sedere potest absque homine? Volo paulisper exemplum sumere, ut quod dicturus sum, possit intelligi. Scriptum est in Isaia ⁷⁹ : *Visio quadrupedum in tribulatione et angustia*, et reliqua, usque ad eum locum ubi ait : *Non proderunt eis divitiæ aspidum*. Unusquisque nostrum consideret quantas opes aspidum ante portaverit, quantas divitias bestiarum, et quomodo nunquam rationalis homo sederit super asinum nostrum, non sermo Moysi, non Isaïæ, non Jeremiæ, nec reliquorum omnium propheta-

rum : et videbit tunc sedisse super nos sermonem Dei atque rationem, quando venit Dominus Jesus, et præcepit discipulis suis ut cunctes solverent pullum asinæ, qui prius vinctus fuerat, ut liber incederet. Solutus itaque pullus asinæ adducitur ad Jesum, ad cujus solutionem mittens discipulos dixerat : *Si quis vos interrogaverit quare solvitis pullum, dicite ei quia Dominus necessarium illum habet*. Multi erant domini hujus pulli (8) antequam Salvator cum haberet necessarium : postquam vero ille cœpit esse dominus, plures domini esse cessaverunt. Nemo enim potest Deo servire et mammonæ. Quando malitiæ servierimus, multis sumus passionibus vitis que subjecti. Solvitur ergo pullus, quia Dominus necessarium cum habet. Vos estis pullus asinæ, quid vestri Filius Dei necessarium habet? quid a vobis expetit? salute vestra opus habet, cupit vos solvi vinculis peccatorum. Deinde mittunt discipuli vestes suas super asinum, et sedere faciunt Salvatorem. Assumunt sermonem Dei, et imponunt cum super animas auditorum. Vestibus exuuntur, substernunt eas in via. Super nos sunt vestimenta apostolorum : opera eorum bona, ornamenta nostra sunt, volunt apostoli indumenta sua calcari a nobis. Et revere a solutus a discipulis asinus, et portans Jesum, incidit super vestimenta apostolorum, quando doctrinam eorum imitatur et vitam. Quis nostrum ita beatus est, ut sedeat super illum Jesus? Qui quandiu in monte fuit, cum suis apostolis morabatur : quando vero cœpit vicinus esse descensui, tum occurrit ei turba populorum. Si non venisset ad descensum, non ei poterat occurrere multitudo. Descendit, seditque super pullum asinæ, et omnis populus voce consona laudabat Deum. Quod Pharisei videntes, dicebant Domino : *Increpa eos*. Quibus ille respondit : *Si isti tacerint, lapides* ⁸⁰ *clamabunt*. Quando nos loquimur, lapides silent : quando nos tacemus, lapides clamant. Potest enim Dominus de lapidibus istis suscitare filios Abraham ⁸⁰. Quo tempore nos tacebimus? Quando refrixerit charitas multorum, quando illud quod a Salvatore prædicatum est, fuerit impletum : *Putas veniens Filius hominis inveniet fidem super terram* ⁸¹? Propterea Domini misericordiam deprecemur, ne, nobis tacentibus, lapides clamitent ; sed loquamur et laudemus Deum in Patre, et Filio, et Spiritu sancto : cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXVIII.

De eo quod scriptum est : « Cum autem appropinquasset, vidit civitatem, et flevit super eam, » usque ad eum locum ubi ait : « Ejecit omnes vendentes columbas. » Cap. xix.

Cum appropinquasset Jerusalem Dominus noster,

⁷⁸ Rom. vi, 12. ⁷⁹ Cap. xxx, vers. 6. ⁸⁰ Luc. iii, 4. ⁸¹ Luc. xviii, 8.

(7) Confer S. Hieronymi libros *Nominum Hebr.*, et quæ ad harum vocum etymologias nos animadvertimus ; non semel Bethphage villam sacerdotalem maxillarum interpretatur.

(8) Recolenda hujus loci Hieronymiana expositio in *Comment. in Matthæum*, quæ iisdem plane contextitur sensibus.

videns eam fleuit, et dixit: Si cognosceres et tu in die ista quæ ad pacem sunt tibi; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis, quoniam venient dies super te, et circumdabunt te inimici tui vallo. Sacramenta sunt quæ dicuntur, et speramus, pandente Deo, aperire posse quod latitat. Primum ergo de fletu ejus videndum. Omnes beatitudines quas locutus est in Evangelio Jesus, suo firmat exemplo, et quod docuit, pro testimonio probat. *Beati*, inquit ⁶¹, *mites*. Huic simile est de semetipso: *Discite a me, quoniam mitis sum* ⁶². *Beati pacifici* ⁶³: et quis alius ita pacificus, ut Dominus meus Jesus, qui est pax nostra, qui solvit inimicitiam, et in sua eam carne destruxit? *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* ⁶⁴. Nemo sic persecutionem passus est propter justitiam, ut Dominus Jesus, qui pro peccatis nostris crucifixus est. Omnes igitur beatitudines in semetipso Dominus ostendit. Ad quam similitudinem etiam illud quod dixerat, *Beati fletus* ⁶⁵, ipse fleuit, ut hujus quoque beatitudinis jaceret fundamenta. Fleuit autem super Jerusalem, dicens: *Si cognovisses et tu in die ista quæ ad pacem sunt tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis, et reliqua, usque ad eum locum ubi ait: Eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ*. Dicat aliquis audito: um: Manifesta sunt quæ dicuntur, et opere completa de Jerusalem. Circumdedit enim eam Romanus exercitus, et ad internecionem usque vastavit, tempusque venit quando lapis super lapidem non relinquetur super eam. Non nego et illam quidem Jerusalem propter habitatorum scelera fuisse destructam, sed quæro si et ad hanc nostram Jerusalem fletus iste pertineat. Nos enim sumus Jerusalem quæ defletur, qui nobis videmur intuitum habere majorem. Quod si post mysteria veritatis, post sermonem Evangelii, post doctrinam Ecclesiæ, post visionem sacramentorum ejus, aliquis e nobis peccaverit, plangitur atque fletur. Nemo enim gentilis fletur, sed ille qui fuit de Jerusalem, quod post peccata circumdant eam inimici, contrariæ videlicet fortitudines, spiritus nequam, et immittant in circuitu ejus vallum, et obsideant eam, et lapidem super lapidem non relinquant: maxime si post multam continentiam, post aliquot annos castitatis victus quis fuerit, blandimentisque carnis illectus patientiam pudicitiamque amiserit. Si fueris fornicatus, lapidem super lapidem non relinquent super te. Ait enim in alio loco ⁶⁷: *Non recordabor priorum justitiarum ejus: in peccato suo, in quo deprehensus fuerit, in ipso judicabo eum*. Hæc est ergo quæ defletur Jerusalem. Post quæ dicitur: *Ingressus est templum. Quod cum fuisset ingressus, ejecit eos qui vendebant columbas*. Non ejecit ementes; qui enim emunt, et quod emerint possident. Illos ejecit de templo Patris Jesus, qui vendunt et abjiciunt quod habuerant, in similitudinem illius luxu-

⁶¹ Math. v, 5. ⁶² Math. xi, 29. ⁶³ Math. v, 9. ⁶⁴ Luc. xv. ⁶⁵ III Reg. x. ⁶⁶ Math. xxii, 29, 30.

(9) Quin e contrario, ut perquam erudite notat Hieronymus epist. 75, ad Theodotam, n. 2, Quando,

rosi filii, qui substantiam suam accepit a patre, et universa perdidit nimie potando ⁶⁶. Si quis ergo vendit, ejecitur, præcipue si vendebat columbas. Quare alias aves non posuit nisi columbas? Hoc animal simplex est, et decorum. Vereor ne et in nobis vitium istius modi deprehendatur. Si enim ea quæ mihi a sancto Spiritu revelata sunt, et credita, ut in vulgus efferrem, pretio vendidero, et absque mercede non docuero, quid aliud facio, nisi columbas, id est Spiritum sanctum vendo? Quem cum vendidero, ejicior de templo Dei. Quapropter rogemus Dominum, ut omnes emamus potius quam vendamus. Si enim non vendiderimus, cognoscimus et intelligimus salutem nostram: alioquin inimici circumdabunt urbem nostram. Quod si semel nos exercitus hostills cinxerit, lacrymas Dei non merebimur. Surgamus ergo diluculo, et obsecremus Dominum, ut saltem micæ quæ de mensa ejus cadunt, comedere possimus. Miratur Scriptura ⁶⁷ reginam Saba venisse ab extremo terræ audire sapientiam Salomonis: quæ cum vidisset prandium, et supellectilem, et ministeria domus ejus, obstupuit, et tota in miraculo fuit. Nos si tantas Domini nostri opes, tantam sermonis supellectilem, et abundantiam doctrinarum non libenter amplectimur, si non comedimus panem vitæ, si non carnibus Christi vescimur, et cruore potamur; si contemnimus dapes Salvatoris nostri, scire debemus quod habeat Deus, et benignitatem, et severitatem. E quibus benignitatem ejus magis orare debemus, in Christo Jesu Domino nostro: cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

978 HOMILIA XXXIX.

De questione Sadducæorum, quam proposuerant Domino, mulieris ejus quæ septem viros habuit; et rursus de denario quem sibi Salvator jussit ostendi. Cap. xx.

Est hæresis in Judæis, quæ dicitur Sadducæorum: hæc resurrectionem mortuorum negat, et putat animam interire cum corpore, nec post mortem ultra respirare. Igitur quæstionem Domino proponentes, composuerunt fabulam mulieris septem virorum, quæ post primum virum ad resuscitandum semen prioris alterum duxerit: quo mortuo, tertium quoque, et rursus quartum, atque in hunc modum ad septimum usque pervenerat. Quæritur ergo in resurrectione mortuorum, quis eam sibi e septem fratribus sit vindicaturus uxorem. Hoc autem problema insidiantes verbis Salvatoris, eo tempore proposuerunt, quo cum viderant de resurrectione docere discipulos. Quibus respondens Salvator ait: *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim mortuorum neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli in cælis* ⁶⁸. Qui erunt sicut angeli, utique (9) angeli erunt. Simulque discendum, quod angeli connubia non habeant.

⁶⁸ ibid. 10. ⁶⁹ ibid. 4. ⁷⁰ Ezech. xviii, 22

dicit, « Neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli in cælis, » non natura et substantia

Hic vero ubi mors, et nuptiæ, et liberi necessarij sunt; illic, ubi immortalitas, nec conjugio opus est, nec filiis. Proponam mihi quæstionem valde molestam, et quæ non facile solvitur, ex persona eorum, qui studiosissimi Scripturarum sunt, et die ac nocte meditantur in lege Domini⁹¹. Ubi, inquit, scriptum est quia *neque nubent, neque nubentur*? Tam Vetus quam Novum Testamentum memoria ac mente perlustrans, nusquam memini tale quid relatum. Quod si forte me fallit, qui plus novit doceat. Libenter disco quod nescio. Sed quantum ego existimo, nec in Veteri, nec in Novo Instrumento quidquam tale reperiet. Omnis ergo eorum error de prophetica, quam non intelligunt, lectione surrexit: e quibus illud est in Isaia: *Lecti mei non habebunt liberos in maledictionem*⁹². Et in Deuteronomio in benedictionibus⁹³: *Benedicti filii uteri tui*. Et putant hæc futura in resurrectione, non intelligentes spirituales benedictiones esse prædictas. Paulus enim vas electionis, omnes has benedictiones, quæ ponuntur in Lege, spiritualiter interpretans, et sciens non esse carnales, ad Ephesios loquitur⁹⁴: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali, cum a mortuis resurgentes æternam beatitudinem consequeremur*. Sed et in Psalmis simile quid reperientes, eodem labuntur errore *Uxor*, inquit, *tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ, filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ*, usque ad eum locum ubi ait: *Benedicat te Dominus ex Sion, et videas quæ bona sunt Jerusalem*⁹⁵. Ergo cum instructa fuerit Jerusalem, et instaurata in antiquum statum, tunc visurus est bona quæ Scriptura commemorat. Qui spiritualiter intelligunt Jerusalem, et de ea dici sciunt quæ cælestis est, quæ sursum est, quæ est mater nostra⁹⁶: videbunt bona illius, de quibus sæpe diximus, et id quod nunc de psalmo posuimus⁹⁷: *Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ, filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ*. Quæ omnia corporaliter intelligentibus Sadducæis, (10) qui erant portio Judæorum, dicit Salvator⁹⁸: *Nescitis Scripturas, neque virtutem Dei*. Hæc de quæstione, quam Sadducæi Domino proposuerunt, breviter dicta sint. Porro quod (11) adjectum est de imagine Cæsaris, etiam super hoc debemus pauca perstringere. Putant quidam a Sal-

⁹¹ Psal. i, 2. ⁹² cap. lxxv, vers. 25. ⁹³ Deut. vii, 13. ⁹⁴ cap. i, vers. 3. ⁹⁵ Psal. cxxvii, 3, 5. ⁹⁶ Gal. iv, 26. ⁹⁷ Psal. cxxvii, 3. ⁹⁸ Matth. xxii, 29. ⁹⁹ cap. i, vers. 21. ¹ Matth. xxii, 10. ² I Cor.

corporum tollitur, sed gloriæ magnitudine monstratur. Neque enim scriptum est, *erunt angeli, sed, sicut angeli*: ubi similitudo promittitur, veritas denegatur. *Erunt, inquit, sicut angeli, id est similes angelorum: ergo homines esse non desinent*. Ceterum multis sæpe locis hocce Origenis commentum S. doctor refellit.

(13) Nonnullis post Dallæum visus est Origenes existimare hoc loco, Sadducæos (quos constat, ipso neutriquam dissente, solos Moysis libros in sacrum Scripturarum censum admisisse) prophetis quoque, et Psalmis eandem tribuisse auctoritatem; siquidem

A valore dictum esse simpliciter: *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari*, id est tributum reddite quod debetis. Quis enim nostrum de tributis reddendis Cæsari contradicit? Habet igitur locus quiddam mystici atque secreti. Duæ sunt imagines hominis, una quam accepit a Deo factus in principio, sicut in Genesi scriptum est⁹⁹: *Juxta imaginem et similitudinem Dei*; altera choici, id est terreni, postquam propter inobedientiam atque peccatum ejectus de paradiso assumpsit eam, principis sæculi hujus suasus illecebris. Sicut enim nummus atque denarius habet imaginem imperatorum mundi; sic qui facit opera rectoris tenebrarum istarum, portat imaginem ejus cujus habet opera; quam præcepit Jesus esse reddendam et projiciendam de vultu nostro, assumendamque eam imaginem, juxta quam a principio ad similitudinem Dei conditi sumus. Atque ita fit, ut quæ Cæsaris sunt, Cæsari, et quæ Dei, reddamus Deo. *Ostendite, inquit, mihi nummum*. Pro quo in Matthæo¹ scribitur denarius. *Quem cum accepisset, ait: Cujus scriptionem habet? Qui respondentes, dixerunt: Cæsaris. Ad quos rursum: Reddite ergo, inquit, quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo*. Quorum consequentiam et Paulus locutus est, dicens²: *Sicut portavimus imaginem choici, portemus et imaginem cælestis*. Quod ergo ait: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari*, hoc dicit: *Deponite personam choici, abjicite imaginem terrenam ut possitis vobis personam cælestis imponentes, reddere quæ sunt Dei Deo*. Repetit nos Deus. Quidnam reperit? Lege Moysen: *Et nunc quid Dominus reperit a te*³? et reliqua quæ sequuntur. Postulat igitur a nobis Deus, et deprecatur, non quia necessarium habet aliquid, ut ei tribuamus: postulat et postquam ei dederimus, id ipsum tribuat in salutem. Quod 979 ut manifestius fiat, ponam parabolam mnaurum. Qui unam acceperat mnam, et fecerat decem; et obtulit domino, a quo sibi credita mna fuerat, accepit et aliam quam antea non habebat. Illius enim mnam, qui non multiplicaverat quod accepit, jubet dominus auferri, et dari ei qui alias habet. *Tollite, inquit, mnam, et date ei qui habet decem mnas*⁴. Atque in hunc modum quæ dederimus Deo, nobis ea ipsa restituet cum his quæ ante non habueramus. Exigit et postulat a nobis Deus, ut habeat occasionem donandi, ut ipsi tribuat qui erogavit. Ipsius enim gratia duplicata est mna, et

Isaiæ lxxv et psalmi cxxvii testimonia, quæ laudat, ab iis tradit corporaliter intellecta, cujus ignorantia a Salvatore accusantur. Verum etsi dederimus ita hunc superiori contextum hære, ut, quæ laudat Origenes, prophetæ ac Davidis verba perperam a Sadducæis diceret accepta, non hinc tamen colligas sensisse illum eos libros a Sadducæis in Canonem Scripturarum relatos. Potuit vero illud duntaxat Deuteronomii xxvii testimonium, quod utique et Sadducæi recipere, respexisse.

(11) Lectum antea quæ, manifesto errore, pro quod, aut quia.

dignus quibusque plus datum est quam sperabant. A renis cœlestia largiatur, in Christo Jesu, cui est Quapropter surgentes oremus Deum, ut digni simus gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen. offerre ei munera quæ nobis restituat et pro ter-

FRAGMENTA ORIGENIS

EX MACARII CHRYSOCEPHALI ORATIONIBUS IN LUCAM.

Orat. 1, εις τὴν γέννησιν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, id est, *In ortum sancti Joannis*, hæc Origenis laudat.

Πραγμάτων δὲ εἶπεν, ἐπεὶ οὐ κατὰ φαντασίαν **B** *Rerum* dixit, quoniam non phantastice, ut aiunt κατὰ τοὺς τῶν αἰρετικῶν παῖδας ἐδραματούργει ὁ hæretici, illusoriam sui in carne præsentiam Jesus Ἰησοῦς τὴν ἑνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν, ἀλλὰ, τυγ- præstabat, sed veritas cum esset, vere dispensationem suam operabatur. χάνων ἀλήθεια, πρὸς ἀλήθειαν τὴν οἰκονομίαν αὐτοῦ ἐνέφρησε.

Eadem orat. 1.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐρμηνεύεται Ζαχαρίας μὲν *μημήν* Θεοῦ, Ἰωάννης δὲ ὁ *δεικνύς*, μέμνηται δὲ τις τοῦ ἀπόντος, δείκνυσι δὲ τὸν παρόντα· διὰ τοῦτο οἱ τοῦ παιδὸς τούτου γεννήτορες οὐκ ἠνέσχοντο τὸ καλεῖν Ζαχαρίαν, ἀλλὰ μᾶλλον Ἰωάννην ἰνομάζειν ἤθελον· εἶδοσι ἔμελλεν οὐχὶ μνημονεύειν Θεοῦ ὡς ἀπόντος, ἀλλ' αὐτὸν ἐκεῖνον μονοουχὶ τῷ δακτύλῳ δείκνυσειν παρόντα, καὶ λέγειν· *Ἴδε ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ*.

Quoniam enim interpretatur Zacharias *memori- Dei*, Joannes vero *ostendens*, meminit autem quis- piam absentis, sed ostendit præsentem : propterea pueri hujus parentes non patiebantur vocari Za- chariam, sed magis Joannem nominari vol- bant, propterea quod non debebat memor esse Dei tanquam absentis, sed ipsum illum digito, opere ostendere præsentem, et dicere : *Ecce Agnus Dei* *.

Orat. II.

Καὶ μέγας οὐχ ὡς Ἰωάννης δουλικῶς, ἀλλ' ὡς Κύριος τοῦ παντός, καὶ ὡς Κύριος πανταχοῦ, ὥστε οὐχὶ διὰ βημάτων μόνον, ἀλλ' ἔργῳ δείκνυται, ὅτι μέγας ἐστὶ.

Et *magnus*, non tanquam Joannes servi more, sed tanquam Dominus universi, et tanquam Domi- nus qui ubique est, ita ut non verbis solum, sed opere ostendat se magnum esse.

Orat. III. εις τοὺς ὄρθρους τῶν ἑορτῶν τῆς Θεοτόκου, id est, *in matutina tempora Genitricis Dei*, pau- lum ab initio hæc Origenis laudat.

Ὅπερ γὰρ οὐδεὶς τῶν προφητῶν ὑπῆρξε, τοῦτο **C** ὑπῆρξεν Ἰωάννης, διὰ τὸ κλησιάζειν τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ, καὶ προτρέχειν αὐτῆς· οὐ γὰρ πρότερον ἐπλήσθη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πρὶν ἐπιστῆναι τὴν κυοφοροῦσαν τὸν Χριστόν. Τότε δὲ καὶ ἐπληροῦτο Πνεύματος καὶ ἐσχίρη, καὶ τῇ μητρὶ μετεδίδου, καὶ ἀνεθόα προφητικῶς ἡ Ἐλισάβετ διὰ τὸ κυοφοροῦμε- νον ἐν αὐτῇ βρέφος, καὶ ἔλεγε τῇ Παρθένῳ· *Εὐλο- γημένη σὺ ἐν γυναιξί*· οὐδεμία γὰρ τῆς τοιαύτης χάριτος κοινωνὸς οὔτε γέγονεν, οὔτε γενέσθαι δύνα- ται· ἐν γὰρ τῷ θεῷ κύημα, εἷς ὁ θεὸς τόκος, καὶ μία ἡ γεννήσασα τὸν θεάνθρωπον. Τί μοι τοίνυν πρώτη προαγορεύεις ; Μὴ γὰρ ἐγὼ εἰμι ἡ τὸν Σωτῆρα τί- κτουσα ; Ἐχρῆν ἐμὲ πρὸς σὲ παραγενέσθαι, σὺ γὰρ ὑπὲρ πάσας τὰς γυναῖκας εὐλογημένη· σὺ μήτηρ τοῦ Κυρίου μου· σὺ ἐμὴ Κυρία ἡ τῆς κατάρας τὴν **D** λύσιν βαστάζουσα. Σύμφωνα τῷ υἱῷ φθέγγεται· καὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης ἀνάξιον ἑαυτὸν τῆς πρὸς τὸν Χριστόν παραστάσεως ἔλεγε, καὶ αὐτῇ ἑαυτὴν ἀνάξιαν τῆς παρουσίας τῆς Παρθένου. Τί μοι, φησὶ, τηλικούτον πέπρακται ἀγαθόν, ἵνα ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου μου

Quod enim nullus prophetarum exstitit, hoc fuit Joannes. propterea quod proximus esset adventus Christi et ejus præcursor : non enim prius repletus est Spiritu sancto, quam adveniret illa quæ Christo gravis erat. Tunc autem et repletus est Spiritu sancto, et exsultavit, et matrem participem fecit, et exclamavit propheticè Elisabeth propter illum quem in utero gerebat infantem, et dixit Virgini : *Benedicta tu in mulieribus* * ; talis enim gratiæ particeps nulla unquam fuit, nec esse potest : unicus enim est divinus **980** conceptus, unicus divinus partus, unica est quæ genuit Deum et hominem. Cur me igitur prior salutas? Nunquid ego sum quæ Salvatorem pario? Oportebat me ad te venire : tu enim super omnes mulieres benedicta : tu Mater Domini mei : tu mea Domina, maledicti so- lutionem portans. Consona filio loquitur : Joannes enim indignum se qui coram Christo sisteretur aie- bat ; illa vero indignam se præsentia Virginitis dice- bat. Quid a me, inquit, tantum factum est boni, ut Mater Domini mei veniat ad me? Et eam quæ adhuc

* Joan. 1. 29. * Luc. 1. 42.

virgo erat, matrem vocat, prophetice eventum sermone præveniens, et fructum ventris appellat Salvatorem, eo quod non ex viro, sed e sola Maria sit : qui enim e parentum seminibus oriuntur, illi sunt eorum fructus.

Ibidem paulo post.

Divina igitur dispensatio Mariam duxit ad Elisabeth, ut testimonium Joannis etiam ex utero erga Dominum impleretur. Exsultavit enim infans, et veluti cœpit extunc prophetam ostendere Joannem Dominus. Habuit autem etiam iter Virginis propriam ejus diligentiam. Venit enim ut Elisabeth et mirabilem ejus conceptum videret, eique fidem faceret secundum evangelicam vocem, ut per illum alter major, ex ipsa, dico, Virgine partus fidem mereretur. Et concurret ad fidem hanc sermo Elisabeth dicentis : *Beata quæ credidisti, quoniam perficientur quæ dicta sunt tibi a Domino*⁷. Confirmatio ergo ad credenda illa quæ audierat ab angelo, facta est Maria, beata dicta si crederet; angelus enim prænuntiabat, et quæ simul gravida erat Elisabeth, similia prædicabat.

Item orat. viii *εις παραβολὴν τοῦ ἐμπροσθέντος εἰς τοὺς ἀηστὰς*, id est, *In parabolam illius qui incidit in latrones*, parum ab initio hæc Origenis citat.

Manifeste in his commendatur illa quæ secundum conditorem mundi Deum, et juxta eas quæ ab ipso sunt Scripturas, prædicatur, vita æterna, quam et Salvator annuntiat. Interrogantem ergo legisperitum : *Quid faciendo vitam æternam possideo*⁸? ad legem remittit ut inde colligat mandata quæ illorum factorem ad vitam æternam ducunt. Ei ergo qui e Deuteronomio hoc testimonium accepit : *Diliges Dominum Deum tuum*⁹; et e Levitico illud : *Proximum tuum sicut teipsum*¹⁰, testificatur dicens : *Recte respondisti*, et addit : *Hoc fac, et vives*¹¹, videlicet vitam æternam, de qua ille interrogaverat, **981** et Salvator docet. Hæc autem dicta sunt adversus Valentini, Basilidis atque Marcionis sectatores. Habent enim et ipsi verba in suo ipsorum Evangelio, et dicimus ad eos : Qui præceptum : *Diliges Dominum Deum tuum*¹², e lege citatum, nec ab alio quam ab Opifce datum laudat, et propterea dicit : *Recte respondisti*¹³, quid aliud nos vult facere ut vivamus vitam æternam, quam toto corde Deum diligere qui in lege et prophetis prædicatur? Salvator igitur de duobus mandatis sententiam suam declaravit dicens : *Et ex his universa lex et prophetæ pendent*¹⁴.

Item orat. x, *εις παραβολὴν τῶν καλουμένων ἐν τῷ δεῖπνῳ*, id est, *In parabolam vocati ad prandium*, sequentia Origenis laudat.

Simpliciter tribus modis quidam excidunt vocatione : nimirum phantasia dogmatum meliorum, sectatione sensibilium, et voluptatis amore. Qui enim agrum emerunt, illi sunt qui et prandium re-

ἔλθῃ, πρὸς μέ; Καὶ μητέρα καλεῖ τὴν ἑτι παρθένον, φθάνουσα προφητικῶς τῷ λόγῳ τὴν ἑκβασιν, καὶ καρπὸν κοιλίας ὀνομάζει τὸν Σωτῆρα, τῷ μὴ ἐξ ἀνδρὸς εἶναι, ἀλλ' ἐκ μόνης τῆς Μαρίας· οἱ γὰρ ἐκ τῶν ποτέρων τὴν σπορὰν ἔχοντες ἐκείνων εἶσι καρποί.

Θεῖα μὲν οὖν οἰκονομία τὴν Μαρίαν ἤγαγε πρὸς τὴν Ἐλισάβετ, ἵνα ἡ μαρτυρία Ἰωάννου καὶ ἐκ μητρὸς εἰς τὸν Κύριον πληρωθῇ. Ἐσπίρτησε γὰρ τὸ βρέφος, καὶ οἰονεῖ ἤρξατο ἔκτοτε προφήτην δεικνύειν τὸν Ἰωάννην ὁ Κύριος. Εἶχε δὲ καὶ ἡ πορεία τῆς Παρθένου τὴν οἰκειάν αὐτῆς σπουδὴν. Ἦλθε γὰρ ὄφρομένη τὴν Ἐλισάβετ, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ παράδοξον κύημα καὶ ἰδεῖν καὶ πιστώσασθαι κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν, ἵνα διὰ τούτου καὶ ὁ μεῖζων πιστευθῇ τοκετὸς, ὁ ἐξ αὐτῆς, φημί, τῆς Παρθένου. Καὶ συντρέχει πρὸς τὴν πίστιν ταύτην ὁ λόγος τῆς Ἐλισάβετ λεγούσης· *Καὶ μακαρία ἡ πιστεύουσα, ὅτι ἔσται τελειωσις τοῖς λελαλημένοις αὐτῇ παρὰ Κυρίου*. Βεβαιότερα οὖν ἐγένετο πρὸς τὴν πίστιν ὧν ἤκουσε παρὰ τοῦ ἀγγέλου ἡ Μαρία, μακαριζομένη, ἐὰν πιστεύσῃ, ἀγγέλου τε προσημεινωσας, καὶ τῆς συγγενίδος τὰ παραπλήσια προφητευσούσης.

Σαφῶς ἐν τούτοις παρίσταται ἡ κατὰ τὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου Θεὸν καὶ τὰς ἀπ' αὐτοῦ Γραφὰς κηρυττομένη ζῶη αἰώνιος, ἣν καὶ ὁ Σωτὴρ καταγγέλλει. Πυθομένου οὖν τοῦ νομικοῦ· *Τί ποιήσεις ζῶην αἰώνιον κληρονομήσω;* ἐπὶ τὸν νόμον ἀναπέμπει, ἵν' ἐκεῖθεν συνάγῃ ἐντολὰς τὰς προσαγούσας τὸν ποιῶντα αὐτὰς τῇ αἰωνίῳ ζῳῇ. Μαρτυρεῖ γοῦν τῷ εἰληφότῳ ἀπὸ μὲν τοῦ Δευτερονομίου τὸ, *Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου*· ἀπὸ δὲ τοῦ Λευιτικοῦ τὸ, *Τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν*, Ὁρθῶς ἀπεκρίθη, καὶ προστίθησι· *Τοῦτο ποίει, καὶ ζήσῃ*, δηλονότι· τὴν ζῶην τὴν αἰώνιον, περὶ ἧς κἀκεῖνός τε ἐπίθετο, καὶ ὁ Σωτὴρ διδάσκει. Ταῦτα δὲ εἶρηται πρὸς τοὺς ἀπὸ Οὐλεντίνου, καὶ Βασιλίου, καὶ τοὺς ἀπὸ Μαρκίωνος. Ἐχουσι γὰρ καὶ αὐτοὶ τὰς λέξεις ἐν τῷ καθ' ἑαυτοὺς Εὐαγγελίῳ· καὶ φήσομεν πρὸς αὐτούς· Ὁ μαρτυρήσας τῷ, ὅτι *Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου*, τὴν ἐντολήν ἀπὸ Νόμου εἰρηκότι, οὐ παρὰ τινος ἄλλου ἢ τοῦ δημιουργοῦ εἰρημένην, καὶ φήσας ἐπὶ τούτοις αὐτῷ, *Ὁρθῶς ἀπεκρίθης*, τί ἄλλο βούλεται ἡμᾶς πράττειν ὑπὲρ τοῦ ζῆσαι τὴν αἰώνιον ζῶην, ἢ ἀγαπᾶν τὸν Θεόν, τὴν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ; Ὁ Σωτὴρ δὲ γοῦν ἀπεφήνατο περὶ τῶν δύο ἐντολῶν λέγων· *Καὶ ἐν αὐταῖς ὁλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφήται κείμενται*.

⁷ Luc. i, 45. ⁸ Luc. x, 25. ⁹ Deut. vi, 5. ¹⁰ Luc. x, 27. ¹¹ ibid. 28. ¹² ibid. 27. ¹³ ibid. 28. ¹⁴ Matth. xxii, 40.

παραλαβόντες δόγματα ἕτερα τῆς θεότητος, πολλὴν ἄγνοια πειθανότητα καὶ ποικιλίαν τοῦ λόγου· οἱ καὶ καταφρονοῦσι τοῦ ἀγροῦ, τοῦ ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ θησαυρὸν καὶ δυνάμεις. Ὁ οὖν μὴ ἰδὼν, μηδὲ δοκιμάσας ὃν ἐκτάτο λόγον, διὰ τὴν προειληφθεὶς ἐξ ἀνάγκης, καὶ οὐχ ἔκουσιως, ἐξέρχεται ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ ἐκ τοῦ κεκληκόςτος, τάχα δὲ καὶ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ, Ἐρωτῶ σε, φησὶν, ὡς λόγῳ μόνῳ αἰδοῦμενος τὸν κεκληκόςτα. Ὁ δὲ ζεύγη βοῶν ἀγοράσας πέντε, οὗτός ἐστιν ὁ τῆς νοητῆς καταφρονῶν φύσεως· περὶ δὲ αἰσθητὰ φιλοχωρῶν οὐδ' οὗτος ἐδοκίμασεν ἐξ ἀρχῆς & εὐνοίας. Εἰ οὖν ὁ δύο ἀριθμὸς ἐπὶ ὑλῆς τάσσεται καὶ εἶδους, οὗτος τὰ ὑλικά ἐτίμα· διὰ καὶ οὗτος τὸ νοητὸν δείπνον παρήτηται· ὅθεν καὶ ἐν τισιν, ἀντὶ τοῦ, Ἐρωτῶ σε, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναμαι ἐλθεῖν, κεῖται· οἱ γὰρ ὀρῶντες τὰ αἰσθητὰ φασὶ μὴ δύνασθαι ἀσώματον καταλαβεῖν· ὁ δὲ ἕτερός ἐστιν ὁ εἰπὼν· *Γυναῖκα ἐρημία*. Ὁ δοκῶν εὐρηκέναι σοφίαν, καὶ ταύτη κοινωνήσας, καὶ παραιτούμενος τὴν ἀληθῆ· ἢ ὁ τῆ σαρκὶ ἐνούμενος, φιλήδονος μᾶλλον ἢ φιλόθεος. Τὸ μὲν οὖν ὀλοσχερὲς τῆς παραβολῆς οὕτως. Ἐκλάβοις δὲ καὶ ἄλλως κατὰ τὸν τόπον. Ὅσον ἄνθρωποι ἐσμεν, καὶ τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος οὐ συμφέρει γινώσκειν ἡμῖν, ἀληθῶς ὁ Θεὸς ἀνθρώπων ὁμοιοῦται, ἐν ὧς ἄνθρωπος ἀνθρώποις λαλήσῃ, τοῖς χωροῦσιν οἰκονομηθῆναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, πάντῃ μένοντος Θεοῦ. Καὶ τότε παύσεται ὁμοιοῦμενος ἀνθρώπων, ὅταν παύσασθαι ἐρίδος, ζήλου, καὶ τὸν λοιπῶν κακῶν, καὶ τοῦ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖν, ἀξιοθῶμεν ἀκούσασθαι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰσραήλ· πάντες. Πεπαύσεται δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ καλούμενος, ὧν ἀμαρτωλὸς χρῆζει ἀνθρώπος, πάνθηρ, καὶ λέων, καὶ ἄρκτος, ὡς ἐν τοῖς προφήταις γέγραπται. Παύσεται γὰρ ταῦτα γίνεσθαι Θεός, ὅτε διὰ τοὺς τὰδε πεποιηκώς μηκέτι χρῆζει τοῦ ὡς πάνθηρος, καὶ τοῦ ὡς λέοντος, καὶ τοῦ ὡς ἄρκτου ἀπορρομένου. Αὐτὸς οὐκ ἔτι ἔχων τοὺς τοιοῦτους αὐτοῦ χρῆζοντας, ἐμφανίσει ἑαυτὸν καθὼς ἐστι, Θεὸς ἐστὼς ἐν μέσῳ θεῶν. Οὕτως ἀκούω καὶ τοῦ· Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλλίσκων· τῷ γὰρ οὐκ ἔστι ἀξίῳ καταναλλίσκασθαι φῶς ἐστὶ κατὰ τὸν Ἰωάννην λέγοντα· Ὁ Θεὸς ἡμῶν φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι· καὶ αἴθρις· Ὁσπῶ, φησὶν, ἐφανερῶθη εἰ ἐσόμεθα. Οἶδαμεν δὲ, ὅτι, ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι ὁσόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστίν. Εἰ γὰρ καὶ ἀξιοθῶμεν βλέπειν νῦν τὸν Θεὸν τῷ νῦν καὶ εἴη καρδία, οὐ βλέπομεν αὐτὸν καθὼς ἐστίν, ἀλλὰ καθὼς διὰ τὴν ἡμετέραν οἰκονομίαν ἡμῖν γίνεται· ἐν δὲ τῇ ἀποκαταστάσει πάντων, ὡς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων αὐτοῦ, ὁσόμεθα οὐχ ὡς νῦν, ὁ οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὡς πρέπει τότε ὁ ἐστίν. Παρ' ἡμῖν μὲν τοῖς ἀνθρώποις ἀνθρώπων ὁμοιωθῆ· παρὰ δὲ τοῖς ἑαυτοῦ ἀποθεώσουσι, Θεῶν· Ὁ Θεὸς γὰρ ἔστι, φησὶν, ἐν συναγωγῇ θεῶν.

A cusan receptis dogmatibus a divinitate alienis, nec non probabilitate et sermonis varietate ornatis; qui etiam contemnunt agrum qui habet in se thesaurum et virtutes. Qui igitur non vidit nec probavit quem acquisivit sermonem, eo quod præoccupatus sit necessitate, et non libere, exit a prandio, et a vocante fortassis, et a seipso. Alius, *Obsecro te* ¹⁵, inquit, tanquam verbo solo reveritus eum qui vocaverat. Qui autem juga boum quinque emit, hic est qui spiritalem intelligibilem contemnit naturam: qui vero in rebus sensibilibus libenter versatus, neque hic ab initio probavit quæ emit. Si igitur numerus duo de materia et de specie prædicatur, hic materialia multi faciebat: quamobrem et hic intellectualem prandium recusavit: unde et in quibusdam exemplaribus pro his verbis: *Rogo te* ¹⁶, ponitur: *Et propterea non possum venire*. Qui enim sensibilia vident, aiunt se non posse quod incorporeum est comprehendere. Alter autem qui dixit: *Uxorem duxi* ¹⁷, is est qui videtur invenisse sapientiam, et illius particeps esse factus, at veram sapientiam recusat: vel qui carni unitur, et voluptatis magis quam Dei amator est. Parabolæ ergo summa hæc est. Explicare poteris etiam aliter. Quatenus homines sumus, nec divitias bonitatis Dei nobis conducit cognoscere, vere Deus homini assimilatur, ut tanquam homo loquatur hominibus qui possunt gubernari a Deo, omnino remanente Deo. Et tunc desinet assimilari homini, quando cessantes a contentione, zelo, et reliquis malis, atque secundum hominem ambulare desinentes, digni facti fuerimus audire: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes* ¹⁸. Desinet etiam alia plurima vocari, **982** quibus peccator homo indiget, nempe panthera, leo, et ursus, sicut in prophetis scriptum est. Desinet enim hæc esse Deus, quando propter eos qui talia fecerunt, non amplius indiget illius qui tanquam panthera, vel tanquam leo, vel tanquam ursus ad inopiam redactus est. Ipse non amplius habens tales qui seipso indigeant, seipsum manifestabit sicuti est, Deusque stabit in medio deorum. Sic accipio etiam illud: *Deus noster ignis consumens* ¹⁹; ei enim qui dignus non est consumi, lux est secundum Joannem dicentem: *Deus noster lux est, et tenebræ in eo non sunt* ²⁰. Et rursus ²¹: *Nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Etsi enim digni facti fuerimus videre nunc Deum mente et corde, non videmus eum sicuti est, sed quemadmodum nobis est secundum nostram agendi rationem: in restitutione vero omnium, sicut locutus est per os sanctorum suorum, videlicet non sicut nunc, quod non est, sed, sicut decet tunc, quod est. Apud nos quidem homines homini assimilatus est; apud eos vero qui seipsos divinæ consortes naturæ fecerunt, Deo: *Deus enim, inquit, stetit in synagoga deorum* ²².

¹⁵ Luc. xiii, 18. ¹⁶ ibid. 19 et 20. ¹⁷ ibid. 20. 5. ²¹ I Joan. iii, 2. ²² Psal. lxxxii, 1.

¹⁸ Psal. lxxxii, 6. ¹⁹ Hebr. xii, 25. ²⁰ I Joan. i,

Orat. xi. *Εἰς παραβολὴν τοῦ ἀσώτου*, hoc est : *In parabolam prodigi*, hæc Origenis habet.

Intelliges etiam sic desiderare prodigium satiari A siliquis. Rationabilis natura, cum a recta ratione aversa est, desiderat, si minus in præstantioribus, saltem in qualibuscunque sermonibus versari. Quoniam vero siliquæ dulcescunt quidem et impinguant corpus, stercorei autem non dant viam, accipi possunt pro materiæ corporisque amantium probabilius sermonibus, voluptatem dicentium bonum, prurientium auribus, et ad fabulas æversorum. *Et nemo dabit* 23. Bona enim indole præditis putridas disciplinas non tradunt mali, ne reprehendantur. Huc adde quod extraneorum sermones nullum alimentum suppeditant, nec quod in alimentis rationabilibus capax est et distributivum, implere queunt.

Orat. xv. *Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν Χριστοῦ*, id est : *In transfigurationem Christi*, hæc laudat.

Quamobrem ut etiam resumens sermonem dicam, B non frustra post sex dies Marcus et Matthæus aiunt ascendere Jesum in montem cum discipulis : sed quoniam sex diebus perfecto numero universus mundus factus est, qui universas mundi res supergreditur, stabilesque solas æternas videt, hic post sex dies assumptus esse declaratur a Jesu : qui enim has supergressus est, videt Jesum nemini eorum 983 qui infra sunt, transfiguratum, sed transformatum ante se : apparet enim Verbum varias habens formas, unicuique prout capax est : aliis quidem non habet speciem, neque pulchritudinem : aliis speciosum est forma : iis enim qui per sublimia opera ascendunt, et per ipsa ad excelsum sapientiæ montem veniunt, simpliciter intelligitur, et secundum carnem cognoscitur : perfectis autem C Deus habetur, et in Dei forma secundum illorum cognitionem conspicitur. Resplendet autem et vultus ejus sicut sol, filii lucis et diei justitiæ sol apparet. Sed et vestimenta ejus iis quos duxit in excelsum montem, videntur alba sicut lux : quæ quidem sunt voces, et quas induit evangelicæ litteræ : puto autem et apostolorum scripta designari. Cum ergo videris quempiam de Jesu divinitate accurate disserentem, et omnem Evangeliorum dictionem elucidantem, ne dubites tali dicere facta esse vestimenta Jesu alba sicut lux. Ei qui sic viderit Jesum, conspicui erunt Moyses lex, et Elias propheticus sermo cum Jesu loquentes. Qui vidit Moysis gloriam, et intellexit spiritalem legem cum Jesu sermone consonantem, et apud prophetas absconditam in mysterio sapientiam, vidit Moysen et Eliam in gloria, quando vidit illos cum Jesu. Sic enim Lucas : *Et ecce duo viri loquebantur cum illo, qui erant Moyses et Elias, qui visi in majestate dicebant excessum ejus, quem completurus erat in Jerusalem* 24, hoc est crucem et passionem sanctam.

οἱ ὀφθέντες ἐν δόξῃ ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἢ σταυρὸν καὶ τὸ πάθος τὸ ἄγιον.

Quæ igitur e nube vox erumpit, fortasse Moysi

23 Luc. xv, 16. 24 Luc. ix, 50, 51.

Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως τὸ ἐπιθυμεῖν κορεσθῆναι τὸν ἄσωτον ἐκ τῶν κερατίων. Ἡ λογικὴ φύσις ἐν ἀλογίᾳ γενομένη ἐπιθυμεῖ, καὶ μὴ ἐν κρείττωσι λόγοις, ἐν ὅποιοις γούν καταστήσεται. Ἐπεὶ δὲ κεράτια γλυκάζει μὲν, καὶ παίνει τὸ σῶμα, τῷ δὲ σκυδάλῳ οὐ δίδωσιν ὁδόν, εἴεν ἂν ταῦτα φιλοθλων καὶ φιλοσωμάτων λόγοι πιθανοί, τὴν ἡδονὴν λεγόντων ἀγαθῶν, κνηθομένων τὴν ἀκοήν, καὶ ἐπὶ τοὺς μύθους ἐκτροπομένων. Καὶ οὐδεὶς ἐδίδου. Τοῖς γὰρ εὐφύνησι τὰ σαθρὰ μαθήματα οὐ παραδιδόσασιν οἱ φαῦλοι, ἵνα μὴ ἐλέγχωνται. Ἄλλως τε οἱ τῶν ἐξωθεν λόγοι ἀτροφοί, καὶ τὸ χωρητικὸν καὶ ἀναδοτικὸν τῶν λογικῶν τροφῶν ἐμπλησθαι οὐ δύνανται.

Καὶ τοίνυν ἵνα καὶ ἐπαναλαβὼν τὴν λόγον εἰποιμι, οὐ μάτην μεθ' ἐξ ἡμέρας ὁ Μάρκος καὶ ὁ Ματθαῖος φασιν ἀνελεῖν τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ ὄρος σὺν τοῖς μαθηταῖς· ἀλλ' ἐπεὶ ἐν ἐξ ἡμέραις τελείῳ ἀριθμῷ ὁ σύμπας κόσμος γεγένηται, ὁ πάντα τὰ τοῦ κόσμου ὑπερβαίνων πράγματα, βλέπων δὲ τὰ ἐστῶτα μόνα καὶ αἰώνια, οὗτος μεθ' ἐξ ἡμέρας παρεληφθαι δηλοῦται τῷ Ἰησοῦ· ὁ γὰρ ταύτας ὑπερβὰς βλέπει τὸν Ἰησοῦν, τὸν οὐδενὶ τῶν κάτω μεταμορφούμενον, μεταμορφωθέντα ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Φαίνεται γὰρ ὁ Λόγος διαφόρους ἔχων μορφάς, ἐκάστῳ ὡς χωρεῖ τοῖς μὲν οὐκ ἔχει εἶδος, οὐδὲ κάλλος, τοῖς δὲ ὠρατῆς ἐστὶ κάλλει· τοῖς μὲν γὰρ ἀναβαίνουσι διὰ τῶν ἐπαναθεθηκότων ἔργων, καὶ δι' αὐτῶν ἐπὶ τὸ ὑψηλὸν ἔρος τῆς σοφίας ἐργομένοις, ἀπλούστερον νοεῖται καὶ κατὰ σάρκα γινώσκεται· τοῖς δὲ τελείοις θεολογεῖται, καὶ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ μορφῇ κατὰ τὴν γνῶσιν αὐτῶν θεωρεῖται. Λάμπει δὲ καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τοῖς τέχνους φωτὸς καὶ ἡμέρας, δικαιοσύνης ἥλιος φανερούμενος· ἀλλὰ καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ τοῖς ἀναχθεῖσιν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ὑψηλὸν ὄρος φαίνεται λευκὰ ὡς τὸ φῶς· ἄπερ ἐστὶν αἱ λέξεις, καὶ ἃ ἐνεδύσατο τῶν Εὐαγγελίων γράμματα· οἶμαι δ' ὅτι καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Γραφῆς τῶν ἀποστόλων δηλούμενα. Ἐπὶ οὖν ἰδῆς τινὰ τὴν περὶ τοῦ Ἰησοῦ θεολογίαν ἀκριβοῦντα καὶ τὴν λέξιν τῶν Εὐαγγελίων πᾶσαν σαφηνίζοντα, μὴ ἔκνει τῷ τοιοῦτῳ φάσκειν γεγονέναι τὰ ἱμάτια τοῦ Ἰησοῦ λευκὰ ὡς τὸ φῶς. Τῷ δ' οὕτως ἰδόντι τὸν Ἰησοῦν ὀφθεῖεν ἂν Μωϋσῆς ὁ νόμος· καὶ Ἥλιος ὁ προφητικὸς λόγος, κοινολογούμενοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ὁ δὲ ἰδὼν τὴν Μωϋσῆως δόξαν, καὶ νοήσας τὸν πνευματικὸν νόμον συμφωνοῦντα πρὸς τὸν Ἰησοῦ λόγον, καὶ τὴν ἐν τοῖς προφήταις ἐν μυστηρίῳ κεκρυμμένην σοφίαν, εἶδε Μωϋσῆν καὶ Ἥλιον ἐν δόξῃ, ὅτε εἶδεν αὐτοὺς μετὰ τοῦ Ἰησοῦ. Οὕτω γὰρ ὁ Λουκᾶς φησιν, ὅτι *καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο συνελάλουν αὐτῷ, οἵτινες ἦσαν Μωϋσῆς καὶ Ἥλιος, ἢ ἐμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλὴμ, τουτέστι τὸν*

Ἡ τοίνυν ἐκ τῆς νεφέλης φωνὴ τάχα μὲν Μωϋσεῖ

καὶ Ἠλίε λέγει· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου, τάχα δὲ αἱ
καὶ τοῖς μαθηταῖς, ἧς ἀκούσαντες, καὶ ταύτης τὴν
δόξαν μὴ φέρντες, ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον, ταπεινω-
θέντες ὑπὸ τὴν κραταίαν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, καὶ σφό-
δρα φοβηθέντες, εἰδότες τὸ λεχθὲν πρὸς Μωϋσῆν·
Οὐ γὰρ δύναται ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ
ζῆσται.

Καὶ τοίνυν οὐ βούλεται ὁ Ἰησοῦς λεχθῆναι τὰ τῆς
δόξης αὐτοῦ πρὸς τῆς μετὰ τὸ πάθος δόξης αὐτοῦ·
ἐβλάβησαν γὰρ ἀκούοντες, καὶ μάλιστα δὲ οἱ ὄχλοι,
τὸν οὕτω δεδοξασμένον θεωροῦντες σταυρούμενον. Οὐ
φθονήσαντες οὖν ἔκρυσαν, ἀλλ' ὡς φοβηθέντες, μὴ
ἀπιστηθῶσι. Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς· Καὶ αὐτοὶ ἐσίγη-
σαν, καὶ οὐδενὶ ἀπήγγειλαν ἐν ἐκείναις ταῖς
ἡμέραις οὐδὲν ἢν ἐωράκασιν. Ἦστε δὲ ἀπήγγει-
λαν; Μετὰ τὴν ἀνάληψιν, μετὰ τὴν τοῦ Πνεύματος
παρουσίαν.

²⁵ Luc. ix, 35. ²⁶ Exod. xxxiii, 30. ²⁷ Luc. ix, 36.

A et Eliæ dicit : *Hic est Filius meus* ²⁵ ; fortasse etiam
discipulis, quam audientes, nec ejus majestatem
ferentes, ceciderunt in faciem, humiliati sub po-
tenti manu Dei, et valde timentes, quippe qui scie-
bant quod dictum erat ad Moysen : *Non enim vide-
bit homo faciem meam, et vivet* ²⁶ .

Non vult igitur Jesus dici quæ ad ejus gloriam
pertinent, antequam post passionem glorificetur :
offensi fuissent audientes, et maxime turbæ eum
qui sic glorificatus fuerat, conspicientes crucifixum.
Non præ invidia igitur absconderunt, sed præ ti-
more : ne fides eis non haberetur. Ait enim Lucas :
*Et ipsi tacuerunt, et nemini dixerunt in illis diebus
quidquam ex his quæ viderunt* ²⁷ . Quando autem
B annuntiarunt? Post assumptionem, post Spiritus
præsentiam.

VARIÆ LECTIONES

IN TOMOS XI ET XII

COMMENTARIORUM ORIGENIS IN MATTHÆUM.

(Ex codice bibliothecæ S. Marci Venetæ, ap. Lommatzsch, (Opp. Origenis, Berolini 1851, in-12).)

LOMMATZSCHIO SUO AMICO CHARISSIMO DILECTISSIMO

S. P. D.

JULIUS HENRICUS PETERMANN.

Licet nonnisi aliquot hebdomades præterierint ex eo tempore, quo tu mihi — — — Vitæ ergæ de-
disti : multa tamen eaque nova abinde vidi, multaque in itinere ab hiemis crudelitate perpessus sum.
Verumtamen hæc omnia, atque multo plura etiam, si mihi accidissent, me pristinae amicitiae atque prom-
issorum, quæ dederam, immemorem reddere nullo modo poterant. Hinc statim postquam Viennam
advectus sum, Bibliothecam imperialem iuvisti, ubi singulari benevolentia a viro ill. Kopitar, bibliothecario
imperiali acceptus sum, atque catalogos librorum manuscriptorum inspicere mihi licuit ; sed in his
præter libros sequentes nihil inveni, quod ad Origenem tuum spectet.

Næmpe in Catalog. Biblioth. Cæs. Vindob. mss. Græc. et lingg. Or. inter codices theol. hi fere notandi
veniebant.

1) Codex n. 36 (Lambecius 120) folio, chartaceus, 227 foliis constans. Inest Commentarius in prophetiam
Jeremiæ, librum Baruch, et Lamentationes Jeremiæ. (In codice tribuitur Joanni Chrysostomo,
revera autem continet Origenis, Chrysostomi et Theodoretii commentarios.)

2) Codex n. 177 (Lambecius 19) in quo folio 186 — 203 continentur hypotheses sive argumenta Psalmorum
omnium secundum Symmachum, Origenem, etc. Ille codex anno salutis 1210 scriptus est; mem-
branaceus, in quarto.

3) Codex n. 246 (Lambecius 53) chartaceus, antiquus, in quarto, valde excusus, et sæpe vix legendus;
constat foliis 129, continens *Philocaliam* Origenis. Insunt prima capita viginti, reliqua desiderantur.

4) Codex n. 311 (Lambecius 16) membranaceus, pervetus, in octavo. Continet folia 290. Inest Psalterium
a psal. ix, 17, usque ad finem cum Commentario, qui dicitur : *Ὁριγένους ἐξήγησις*.

Feliciori quodammodo quoad codices Origenianos mihi esse contigit Venetiis in bibliotheca S. Marci,
in qua vir reverendissimus abbas Bettio, bibliothecarius supremus, mira et insigni liberalitate non modo
catalogos codicum manuscriptorum inspicere, atque libros quoscunque pervestigare, verum etiam, id quod
aliis non licet, diebus sæcularibus quotidie bibliothecam frequentare, ibique quandiu aperta est, in sua
ipsius camera legere et laborare permisit. Hic inter codices, quos Bessario e Græcia advexit, hos mihi
enotavi, utpote qui tua interesse videbantur.

1) Codex n. 43, folio, chartaceus, fol. 294. Continet Origenis Exegeticorum in Evangelium Matthæi to-
mos viii, a x scilicet ad xvii, inclusive; omnes inter editos. Insunt præterea Origenis Exegeticorum in
Evangelium Joannis tomi xxxii. — Codicis hujus sectiones secutus est Ambrosius Ferrarius in editione
sua Veneta, 1551, 4. — Præterea nonnulla de erroribus Origenis. Init. Πολλῶν τὸν Ὁριγένην ἀρετικὸν ψη-

- φασμένον. In fine nota habetur: Ἐπιγραφή ἐν ἑταίρω Ἰωάν. 16' ἐν μηνί Ἀπριλίῳ Χ'. id est *Scriptura est anno 6882 (Christi 1374) ind. 12 mense Aprili die 30.*
- 2) Codex n. 44, folio, membranaceus, fol. 224, sæculi xiv.— Insunt: Origenis *contra Celsum* libri viii, præfixo Gregorii Thaumaturgi Prosphoneticus in Origenem.
- 3) Codex n. 45, in-4, chartaceus, foliorum 357, sæculi circiter xiv. Insunt: Origenis *contra Celsum* libri viii. Præit Gregorii Thaumaturgi Prosphoneticus. — Subsequuntur excerpta quædam ex capite 22 libri v *Historiæ ecclesiasticæ* Eusebii Pamphili.
- 4) Codex n. 46, in-4, membranaceus, foliorum 266, sæculi xv. Continet Origenis *contra Celsum* libros viii.
- 5) Codex n. 47, in-4, membranaceus, foliorum 156, sæculi circiter xi. Inest Origenis *Philocalia*.
- 6) Codex n. 48, in-4, chartaceus, foliorum 200, sæculi circiter xiv. Inest Origenis *Philocalia*.
- 7) Codex n. 496, in-8, membranaceus, foliorum 185, sæculi circiter xvi. Inest: Origenis *Adamantii Dialogus* contra Marcionitas et Valentinianos de recta in Deum fide.
- In his primum, quem tibi nunc præ cæteris utilem iudicabam, inspexi, atque, quantum ob temporis angustias fieri potuit, cum editione fratrum de la Rue comparavi, ut saltem specimen lectionum variantium tibi propinare possim. In eo multæ voces sunt decurtatæ, accentus ubique et recte quidem additi, sed in encliticis quædam fluctuatio. Iota subscriptum sæpissime deest, ac fere tantum in dativo nominum in ω servatur. Interpunctio, quæ dicitur, quodammodo arbitraria est, atque solis commatibus et punctis constat. Hæc in universum præmittenda videbantur, reliqua omnia, eaque etiam quæ minoris momenti sunt, inter variantes enumerata reperies. In his enim quæ comparavi ne iota quidem omittendum putavi. Atque hæc fere habui quæ de codicibus Origenianis tibi scriberem: ac spero fore ut in edendo Origenem ex his aliquam utilitatem ac fructum haurire possis. De vita quæ hic vivitur, deque Armeniis meis, quæ summa comitate ac benignitate me receperunt, alio tempore, ubi plus otii erit, tibi scribam.
- Dabam Venetiis d. 23 mensis Decembris 1832.

SYLLOGE LECTIONUM (1) VARIANTIUM IN COD. VENETO (N. 43) OBVIARUM.

In fronte tomi x (cfr. ed. nostræ col. 855) hæc leguntur: Ὀριγένους ἐκ τῶν εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐξηγητικῶν, τόμος δέκατος.

col. 856 A, lin. 2, προσήλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

col. 857, lin. 6, δέ τινες καὶ ἐπὶ πλεῖον. Καὶ τοιαῦτα γε.

ibid., lin. 7, Εὐαγγέλιον περὶ τούτων.

ibid. C, lin. 6 a fine, καὶ πρόσθετος εἰ δύνασαι.

ibid., lin. 4 a fine, τοὺς προαποδοσμένους.

ibid., lin. ult., γεννήματα τυγχάνοντα pro γεννήμα. Ἐσπαρται τυγχάνοντα.

col. 849 A, lin. 15, θερισμόν, ἢ' οἱ ἐπὶ τούτω.

ibid. B, lin. 2, καὶ παραδώσουσιν.

ibid. C, lin. 6, διδάσκων ἐν τῇ φράσει pro διδάσκων τοὺς οἰομένους ἐν τῇ φράσει.

ibid., lin. 9, παραβολῆς οὐ δεῖται σαφηνείας, sed οὐ ante lineam scriptum. licet eadem manu.

col. 844 A, lin. 7, titulus: Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ — ἀγρῶ, deest, sed initium littera rubra indicatum, et in marg. signum hac in re usitatum.

ibid., lin. 16, ἐξεταζέτω καὶ τὰς ἐξῆς δύο.

ibid. B, lin. 5, καὶ εἰκότως τοῦτο πεποίηκεν.

ibid., lin. 7, verba hac τὰ πάντα ἐλάλησεν ἐν παραβολαῖς, desunt in codice.

ibid., lin. 14 a fine, τοὺς γὰρ ἐξωθεν ἐν παραβολαῖς.

ibid., lin. 13, αὐταὶ παραβολαὶ, τί εἰσι.

ibid. C, lin. 2, τίνι ὁμοίωσα pro τίνι ὁμοιώσωμεν. Verba ead. lin. 3 et 4 obvia, ἐκ τούτου... ὁμοιώσεως καὶ παραβολῆς, desunt.

ibid., lin. 5, ἡ ὁμοίωσις γενικώτατον οὔσα.

ibid., lin. 7, καὶ γενικώτατον εἶναι.

ibid., lin. 8, ὁμωνύμους.

ibid. D, lin. 2, bis ἰδία pro ἰδίᾳ. Iota subscr. sæpe deest.

col. 845 A, lin. 2, τούτων τὸν κεχυρμένον.

ibid., lin. 6, ἡ γραφή καταφυτευθεὶς τοῖς.

ibid., lin. 9, καὶ τῶν ῥητῶν τῆς ἄλλης γραφῆς.

ibid., lin. 11, καὶ ἀποκείμενα.

ibid., lin. 14, καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι.

ibid., lin. 15, θησαυρῶ τῶ κεχυρμένῳ.

ibid. D, lin. 1, ἔχειν μετὰ τὴν ὁμοίωσιν.

col. 848 A, lin. 9, ἀποδόσθαι ἐκείνην, καὶ αὐτὴν ἐκείνην.

ibid., lin. 10, ἐμπόρῳ pro ἀνθρώπῳ ἐμπόρῳ.

ibid. B, lin. 2, οὐδενὶ μὲν ἐκείνων.

ibid., lin. 10, τὸν καλὸν μαργαρίτην.

ibid., lin. 15, γίνονται σφραγῖσι pro γίν. πρέποντες σφραγῖσιν.

ibid. C, lin. 3, ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάττῃ.

col. 849 A, lin. 4, οἱ κατὰ τὸν βόσπορον. Nomina propria semper litteris minusculis scripta.

ibid., lin. 6, ἐν κόγχοις γίνηται (?).

ibid. B, lin. 4, τῶν ἀπ' αὐτῆς, ἀλλὰ οἶον.

ibid., lin. 11, διοιχθεὶς τὴν ἐπουράνιον.

ibid., lin. 15, μεταλάβοι δρόσου.

col. 852 A, lin. 1, οὗ ἔχει λίθου pro οὗ κίετ λίθου.

ibid., lin. 8, ἡρέμα διαλάμπει.

ibid., lin. 12, ἐτι δε καὶ τοῦτο σημεῖον ἀρίστου ἐστὶ μαργαρίτου.

ibid., lin. 14, τετορευμένην pro τετορευμένην.

ibid. B, lin. 1, κατὰ τὴν Βρετανίαν pro κατὰ Βρετανίαν, uno τ scripto voc. Βρετταν., ut supra col. 849 A, lin. 2.

ibid., lin. 8, μαργαριταροφόρον.

col. 853 A, lin. 2, ὧν ἡ νομὴ ἐν pro ἡ νομὴ ἐν.

ibid., lin. 5, ἀρθυμοὶ pro ἀρθυμοί.

ibid., lin. 13, καὶ φαῦλοι.

ibid. B, lin. 5, ἢ' οὕτως ὀνομάσω.

ibid., lin. 8, μαργαρίται pro μαργαρίται.

col. 856 B, lin. 2, οὐ μαθητῆς ἐστὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοὺς μαργαρίτας.

ibid., lin. 6, πρὸς βορρᾶν, εἰ χρῆ καὶ ταῦτα προσλαμβάνειν.

ibid., lin. 8, γενομένην τοποις.

ibid., lin. 9, καὶ αἱ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς σαρκὸς κατεπιγμένα.

ibid. C, lin. 4, μαργαρίτας καὶ Χριστὸν κερδήσω.

ibid., lin. 12, εἰς ὃν εὐδόκησα.

col. 857 B, lin. 9, ἀπελθεῖν καὶ πωλήσαι.

ibid. C, lin. 2, χρησίμως γενομένην.

ibid. D, lin. 1, τὰ κατὰ τὴν χροάν.

col. 860 A, lin. 2, τὰ κατὰ τὴν χροάν καὶ τὰ κατὰ τὰς εἰσοχὰς, κτλ.

ibid., lin. 13, γένους συναγούση.

ibid., lin. 4, ἀπὸ τῶν φαύλων γενῶν φύσει.

ibid. C, lin. 8, ἐν ἰχθύσι γενῶν ἐπὶ τὰ ἀσπετα.

ibid. D, lin. 6, δίκαιον ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης.

col. 861 A, lin. 1, κατὰ τὴν σαγήνην.

ibid., lin. 4, φυλάσσω πάντας τὰς ἐντολάς τοῦ, κτλ.

ibid., lin. 7, εὐλόγως ἢν λεχθεῖη.

(1) Spectant lectiones subsequentes ad Orig. Commentariorum in Ev. Matthæi tom. x.

ibid., lin. 8, ἀνομιῶν αὐτοῦ.
 ibid., lin. 14, πρὶν γὰρ ἀποστρέψει.
 ibid. B, lin. 9, νομιστέον τὴν βασιλείαν προ νομιστέον ὡμοιωσθαι τὴν βασιλείαν.
 ibid., lin. 11, γένους συναχθῆν, ἐπαινετοὺς, κτλ.
 ibid. C, lin. 3, ἐπιβρέπεταις.
 ibid., lin. 6, γραφὴν, καὶ ὡσπερ.
 ibid. D, lin. 4, ὅλη τῆς ἐν ταῖς γραφαῖς.
 col. 864 A, lin. 5, ἔλιπε γὰρ τῆ νομικῆ.
 ibid., lin. 13, ἀποδοδομένων τῆ ἐκ παντὸς συναγούσῃ.
 ibid. C, lin. 5, ἐκ μέσων τῶν δικαίων.
 ibid., lin. 9, καὶ διαχωρῆσαι.
 ibid. D, lin. 5, ὅτι τῶν ἁγίων ἀγγέλων.
 col. 865 A, lin. 1, ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀγγέλων.
 ibid., lin. 9, ἐνθα μὴ λέλεκται.
 ibid., lin. 14, ἐκ μέσων τῶν δικαίων, ut infra.
 ibid. B, lin. 1, καὶ ἀδυνάτων ἐπιθυμεῖν.
 ibid., lin. 3, ἐπὶ τούτῳ ἐξαποστελλομένων.
 ibid. C, lin. 4, βληθῆναι. καὶ οὕτω μὲν ἰχθῦς φαῦλοι.
 ibid., lin. 8, ἐπὶ τούτοις φθάση.
 ibid., lin. 10, ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἀναμεμιγμένοι.
 ibid. D, lin. 6, ποιεῖ, ὅπου γὰρ καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων θεὸς τροποφορῶν, κτλ.
 col. 868 A, lin. 4, τὴν ἀπόφασιν, λέγουσιν αὐτῶ· ναί.
 ibid., lin. 11, τὴν τοῦ πέτρου παρουσίαν προ τῆν Πέτρου παρῆρσίαν.
 ibid., lin. 15, ἀγράμματοι λέγονται pro ἀγράμματοι ἐν ταῖς Πράξεσι λέγονται.
 ibid. C, lin. 1, ἐκδικούτων τῶ χρηματίζειν.
 ibid., lin. 5, πλὴν τοῦ γραμματέως.
 ibid., lin. 6, ἔσται καὶ ὁ εὐαγγελικὸς, καὶ ὡσπερ ὁ τὸν νόμον.
 ibid. D, lin. 4, ὀνομαζόμενα βασιλεία.
 ibid., lin. 5, διανόσημα ἐπιτυγχάνομεν.
 col. 869 A, lin. 2, νοσηταί βασιλείαν οὐρανῶν.
 ibid., lin. 13, ἐγγύς τις γένηται.
 ibid. B, lin. 12, παρὰ τῆς καινῆς.
 ibid. C, lin. 4, παθῶν ἄψεσθαι.
 ibid. D, lin. 3, καὶ λησται καὶ διουρῶσιν.
 col. 872 A, lin. 7, ὅστις προφέρει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ, δηλονότι καὶ κατὰ τὴν τῆς προτάσεως ἀντιστροφήν, πᾶς ὅστις μὴ προφέρει ἐκ τοῦ θησαυροῦ, κτλ.
 ibid. B, lin. 15, ἐπεὶ ὁ ὁμοιωμένος τινι.
 ibid. C, lin. 2, ἔσται μὲν ὁ μαθητευθεὶς τῆ.
 ibid., lin. 9, διδασκαλάς.
 ibid., καὶ ἀεὶ ἀνακαινούμενων.
 ibid. D, l n. 1, πλουτήσῃ.
 ibid., l n. 4, καὶ αὐτὸν Χριστὸν κατὰ τὸ εἰρημένον.
 ibid. B, lin. 12, πότερον ἐκεῖνα ταῦτα ἀθετητέον.
 ibid. C, lin. 1, ἢ ὁμόνυμον τὸ τῆς.
 ibid., lin. 4, ὁμοιώσεων ἀνακτέον.
 ibid., lin. 9, ἦτοι τό· καὶ ἐγένετο.
 ibid., lin. 13, παραβολάς, ἃς ὀνομάσαμεν.
 ibid., lin. 14, πατρίδος αὐτοῦ.
 ibid., lin. 15, ἃς ὅτε ἔλεγε.
 ibid. D, lin. 4, ζητητέον δὲ καὶ—λέξιν.
 col. 876 A, lin. 1, ὅλης τῆς Γαλιλαίας pro ὅλης τῆς Ἰουδαίας.
 ibid., lin. 3, καὶ ἐάν τις κατανοήσῃ.
 ibid., lin. 6, πιστευόμενον.
 ibid., lin. 12, καὶ εἰκότως ὅτι.
 ibid. B, lin. 3, πλείων Σολομώντος.
 ibid., lin. 4, ἐν ἡλίᾳ.
 ibid., lin. 11, οὐχὶ ἡ μήτηρ.
 col. 877 B, lin. 2, ἐν τῷ ναυῷ.
 ibid., lin. 3, φλαύτων.
 ibid., lin. 6, καταστραφῆναι.
 ibid., lin. 10, οὐ καταδεξάμενον.
 ibid., lin. 11, ἐμαρτύρησε τοιαύτην.
 ibid. C, lin. 4, ἡμεῖς οὐδὲν ἰσορρήσαμεν.
 ibid., lin. 8, μήποτε ἐμφαίνεται.

ibid., lin. 10, καὶ μὴ ὄντα pro οὐδὲν μὲν ὄντα.
 ibid. D, lin. 1, γράμματα οἶδε.
 Inde a verbis : ἐκ παιδεύσεως (cfr. col. 877 C. lin. 13) alia manu scriptus est codex.
 col. 880 A, lin. 13, ἐν θεσβῶν.
 ibid., lin. 14, ἐν ἐλεθαλουμαουλᾷ.
 ibid. C, lin. 6, ἀτιμάζονται οἱ προφῆται.
 col. 881 A, lin. 10, γραφῆ οὐ φερομένη.
 ibid. B, lin. 12, ἀπεληλύθησαν εἰς τὰ ἔθνη· πράσας εἰ δύνασαι.
 ibid. C, lin. 5, καὶ προφητεύσαντες.
 col. 884 B, lin. 7, ἀλλ' οὐκ ἤδυνάτο.
 ibid. C, lin. 2, καὶ ὁμολογεῖ τὸν τρόπον.
 ibid. D, lin. 10, εἰς τούτο συνερρήγησεν μάλλον.
 col. 885 A, lin. 3, ἐν τῷ προστάξει· βλαστρησάτω.
 ibid., lin. 13, νεῖθα ἢ τέλειος τῆ σωφροσύνη, ὡς ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς ἀπὸ σου σωφροσύνης ἀπουσίας, εἰς οὐδὲν λογισθήσεται, desunt in codice.
 ibid. B, lin. 9, τοῖς παῖσιν αὐτοῦ.
 ibid., lin. 10, καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ δὲ οὕτως.
 ibid., lin. 12, εἶχον Ἰουδαῖοι περὶ τῶν πραγμάτων pro εἶχον οἱ Ἰουδαῖοι.
 ibid. C, lin. 10, καὶ ἦν αὐτὸς ἐτέρω.
 col. 888 A, lin. 6, ἠγγούον αὐτὸν οὐδὲν τυγχάνειν.
 ibid., lin. 8, ἐν τῷ ναυῷ.
 ibid., lin. 9, ποῖαν δὲ ἔχει πιθανότητα.
 ibid., lin. 12, εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν Ἰωάννης.
 ibid. B, lin. 5, οὐ πλείων μῶν.
 ibid., lin. 8, Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής.
 col. 889 A, lin. 3, ἐπεὶ δὲ πρῶτον μὲν ἐμάθομεν.
 ibid., lin. 6, τὰ περὶ Ἰησοῦ.
 col. 892 A, lin. 4, ἔω; ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπέκτειται.
 ibid., lin. 8, κωλύεται ὑπὸ Ἰουδαίων.
 ibid., lin. 10, νόμον γίνεσθαι.
 col. 893 A, lin. 7, καὶ ὁ μὲν Ἡρώδης κρατήσας.
 ibid., lin. 9, τὸν προφητικὸν λόγον καὶ ἀνελεῖν pro καὶ τὸν προφ. λόγ. ἀνελεῖν.
 ibid., lin. 15, αἴτιος γεγέννηται.
 ibid. B, lin. 6, ἠύλασμεν.
 col. 895 A, lin. 5, γενέθλιον ἀγομένην.
 ibid., lin. 11, τί ἐξεληλύθατε ἰδεῖν; προφήτην; ναί λέγω ὑμῖν.
 ibid. B, lin. 5, ἀντὶ ὄλου προσαγομένην.
 ibid., lin. 6, τὸ κεφάλαιον τῆς προφητείας.
 ibid., lin. 8, δι' ὄρκου.
 col. 897 A, lin. 2, ὡς οὐδὲ ἡ τοῦ Ἡρώδου.
 ibid., lin. 9, τῷ Ἰησοῦ ἐπίστευον ἂν, οὕτως.
 ibid. B, lin. 11, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον, κτλ.
 ibid. C, lin. 2, τὸ δὲ δυνάμενον ἔξω εἶναι.
 ibid., lin. 9, εἰς ἡμᾶς πετρασμένον ἀναγκαῖον.
 col. 900 A, lin. 3, κενῶν κινήσεων γεγεννημένων.
 ibid., lin. 4, ἀρῦθμων pro ἀρβύθμων.
 ibid. B, lin. 8, ὄχλοι ἀκούοντες.
 ibid. C, lin. 8, ὁ ἀπαθὴς τῷ σπλαγχνισθῆναι.
 ibid., lin. 12, ποῖά ἐστι τῆς ψυχῆς.
 ibid. D, lin. 5, οὕτω γὰρ ἔστιν ἰδεῖν.
 col. 901 A, lin. 12, συνδέσμων πλέκοντος
 ibid., lin. 13, συμπλεκόμενα ποιούντος.
 ibid. B, lin. 12, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι. (Cfr. cfr. Judæ vers 8.)
 col. 904 A, lin. 2, ὡς ἔτυχε δὲ μεταλαμβάνει ἄρτου.
 (2) ibid. B, lin. 11, ἀποκεκεφαλίσθαι.
 ibid., lin. 12, οὖν, φησιν, ἡ ὥρα.
 ibid. C, lin. 13, ἢ εἰ ἐτι παραμενοῦσὶ μοι.
 col. 905 B, lin. 11, ἐπιβάλλειν δεδυνήμεθα.
 ibid. C, lin. 6, ὁμολογοῦσιν αὐτοὺς ἐν τῷ.
 ibid., lin. 9, ὅς ἔχει.
 ibid., lin. 10, καὶ οἱ δύο ἰχθῦς οὐκ ἐφέροντο.
 col. 908 A, lin. 1, μετὰ τούτο εὐλόγησεν.
 ibid., lin. 14, γέγραπται ἐν ψαλμοῖς.
 ibid. B, lin. 9, μέχρι δὲ τῶν αἰσθητῶν.
 ibid., lin. 11, εἰς τὸν οὐρανὸν ἐτραφῆσαν.
 ibid. D, lin. 1, εἰκοσαέτησιν Ἰσραηλῆταις.
 col. 909 A, lin. 6, τοὺς ὄχλους ἀνακληθῆναι.

(2) Spectant lectiones subsequentes ad Origen. Commentariorum in Evang. Matthæi tom. xi.

- ibid., lin. 9, εὐλόγησε καὶ κλάσας.
 ibid., lin. 11, σημαίνει.
 ibid. B, lin. 13, εἶναι τῶν ἑκατὸν ἱεροῦ.
 col. 912 B, lin. 2, ἕως οὗ ἀπολύσει.
 ibid., lin. 7, προκειμένον ἦν τοῖς εὐαγγελισταῖς.
 ibid., lin. 9, προσερχομένου τῷ Ἰησοῦ.
 ibid. C, lin. 10, εἰ τις ἐστὶ μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ.
 ibid., lin. 12, οὐκ ἴατροῦ.
 ibid., lin. 15, ἐστήκεσαν ἔξω.
 col. 913 B, lin. 4, ἀκούσας περὶ Ἰωάννου.
 ibid. C, lin. 9, ἰδύναντο οἱ ὄχλοι εἰς τὸ πέραν ἐλθεῖν.
 col. 916 A, lin. 6, εἰ μὴ ὡς ἐκέλευσεν ποιήσαντα.
 ibid. B, lin. 9, περὶ δὲ τετάρτην.
 ibid., lin. 12, ἐναντιούμενος ἀνεμος ἐπαύσατο.
 ibid., lin. 14, ὅτι μὴ οἶόν τε ἐστὶ χωρὶς αὐτοῦ.
 ibid. C, lin. 6, τοὺς μαθητὰς ὁ Σωτὴρ.
 ibid., lin. 8, εἰς ὃν καὶ ἀναγκαζόμενός τις.
 ibid. D, lin. 6, πλοῖον ἐμφαίνοντος.
 col. 917 A, lin. 10, ἀπήρτησε.
 ibid. C, lin. 7, Γεννησαρέτ, ἧς τὴν ἑρμηνείαν ἔγνωμεν.
 col. 920 B, lin. 4, ἐν τῇ θαλάσσῃ.
 ibid., lin. 10, εἰ ποτε ἀνάγκαις.
 ibid. C, lin. 2, αὐτὰ διανησόμεθα.
 col. 921 A, lin. 2, ἐπὶ πάντα θεὸν ἡ σέβασμα.
 ibid., lin. 4, τετάρτης φυλακῆς ἐνεστηκίας.
 ibid. B, lin. 7, μεγάλη λαλεῖν φωνῇ.
 col. 924 A, lin. 12, καὶ οἱ ἐνοήσαντες.
 ibid. B, lin. 6, περὶ τινῶν ἐσομένων.
 ibid., lin. 14, ὅτι οἱ ἐν τῷ πέραν.
 ibid., lin. 14, τοὺς τῇ περιχώρῳ.
 ibid. C, lin. 5, εἰ μόνον ἄφομαι τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ.
 ibid., lin. 9, ἦλθον ὁ τε Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.
 ibid. D, lin. 1, εἰ δὲ ἔτι τις διαφορὰ τοῦ.
 col. 925 A, titulus : Περὶ τῶν—τῶν πρεσβυτέρων, in textu desit, sed suppletur tanquam omissus in margine rubro colore.
 col. 928 A, lin. 8, τὸ μὲν δοκεῖν.
 ibid., lin. 10, ὁ εἰ καὶ παράδοτις ἦν.
 ibid. B, lin. 8, ἄρτων μεταλαβεῖν.
 col. 929 A, lin. 5, ἐξ αὐτῶν γενόμενον.
 col. 932 B, lin. 1, ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα.
 ibid., lin. 5, τοῖς πέντησι εἴπερ.
 ibid., lin. 8, ἀμφοτέρω διδόντες ποιεῖν.
 ibid. C, lin. 1, ὅς τὸ μὲν δοκεῖν.
 col. 933 A, lin. 4, ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ.
 ibid., lin. 7, ὑστερον, καὶ αὐτὸς εἰσελθὼν εἰς, κτλ.
 ibid., lin. 8, ἐπὶν λέγει.
 ibid., lin. 9, τὴν Ἰουδα λέγει.
 ibid., lin. 10, τῶν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ.
 ibid., lin. 12, ἀποτετόμενος.
 ibid. B, lin. 6, τὸ ὁ κακολογῶν.
 col. 936 A, lin. 11, παραδώσει.
 ibid. B, lin. 8, παραδώσεις.
 ibid. C, lin. 6, πεπότηκεν ὑμᾶς Κύριος πνεύματι.
 ibid., lin. 9, καὶ τῶν ἀρχόντων οἱ ὀρώντες.
 col. 937 B, lin. 13, ἐκλυθεὶς ὑπὸ τῶν.
 col. 940 B, lin. 3, ἐσθίωσιν οἱ Ἰουδαῖοι.
 ibid. C, lin. 10, εἶναι ἀκάθαρτοι.
 col. 941 A, lin. 1, γίνεσθαι κελῶς.
 ibid., lin. 2, τὰ νομιζόμενα καθαρὰ οἶόν τε ἐστὶ.
 ibid., lin. 4, ἡμῖν γενόμενα.
 ibid., lin. 5, ὡςπερ τοῦ ἀμαρτανότου.
 ibid., lin. 10, ἰερ : μὴ δέ.
 ibid. B, lin. 6, εἰ τὲ τι ἄλλο.
 ibid. C, lin. 4, οὐ μόνον τοῖς περὶ τοῦ.
 col. 944 B, lin. 13, διδασκαλίας τὰς τῶν.
 ibid., lin. 14, συνετόν αὐτοῦ.
 ibid. C, lin. 4, ἄφετε αὐτοῖς.
 ibid., lin. 7, οἱ δὲ καὶ ἐπαγγέλλονται.
 ibid., lin. 13, προσήλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.
 col. 945 A, lin. 3, κατὰ τὸν Μωσῆως.
 ibid., lin. 6, ἦν οὐκ ἐφύτευσεν.
 ibid., lin. 7, εἰποιεν δ' ἂν καὶ ταῦτα.
 ibid., lin. 11, εἶπεν ἂν ὁ Ἰησοῦς.
 ibid. B, lin. 5, καὶ διὰ τοῦτο λεγομένου Θεοῦ τοῦ, κτλ.
 ibid. C, lin. 5, τίνες δὲ.
 col. 948 B, lin. 13, ἰσχυρὸν ἐκείνοις.
 ibid. C, lin. 13, οὐ παρ' αὐτῷ ἐστὶ.
 col. 949 A, lin. 15, ὡς τοιούτῳ εἶναι τῷ.
 ibid. B, lin. 3, εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ.
 col. 952 B, lin. 14, τηρητέον πάντα πιστὸν τὴν αὐτοῦ.
 col. 954 A, lin. 8, ἐὰν οὖν ποιῶμεν.
 ibid. C, lin. 1, κολακίαν.
 col. 956 A, lin. 7, inter εἰρηκέναι et ὄρα spatium vacuum.
 ibid., lin. 8, λέλεκται τὸ πηγὴν εἶναι.
 ibid., lin. 10, πράττειν το.
 ibid. B, titulus : Περὶ τῆς Χαναταίας, rubro colore insertus est.
 ibid., lin. 15, ἠθέλησε.
 ibid. C, lin. 7, verba Σδρ—μεταλαμβάνεται, desunt in codice.
 col. 957 B, lin. 11, μεταβαλόντα δὲ ἀπὸ τῆς.
 ibid., lin. 12, κατὰ φαῦλα ὄρων.
 ibid. C, lin. 8, οἱ μὲν γὰρ δίκαιοι.
 ibid. D, lin. 1, ἀπὸ τοῦ ἠτοιμασθῆναι.
 col. 960 A, lin. 3, καὶ οἱ ἐν Ἰεριχοῖ.
 ibid., lin. 5, τί ἡμῖν καὶ σὺ, οὐκ ἐστὶ, κτλ.
 ibid. B, lin. 4, δωδεκαετοῦς.
 col. 961 B, lin. 8, χάριτος λῆμμα.
 ibid., lin. 12, ὁ ἰδύναντο χωρησάται.
 ibid., lin. 14, τὰ ὄντα ἐκ στόματος.
 ibid. C, lin. 9, ἡ κάλλους ἄρτων.
 ibid., lin. 11, δίδοσθαι τὸν καλῶς pro δίδοσθαι τροφὴν τὸν καλῶς, κτλ.
 ibid. D, lin. 3, καθὼ ἐχῶρει.
 col. 964 A, lin. 4, πλεονα διδοῦς καὶ καλουμένοις.
 ibid., lin. 6, οὕτως ἐγένετο.
 ibid., lin. 12, ψυχῆι.
 ibid., lin. 14, Μωσῆως δὲ νόμον.
 col. 975 A, titulus : Περὶ τῶν—δχλων, rubro colore margini ascriptus legitur.
 ibid. B, lin. 2, ἀναβᾶς καθέζεται ὁ Ἰησοῦς.
 ibid., lin. 7, ἡ τε πεπονθότες.
 ibid. C, lin. 2, πεπονθότες μετὰ τῶν δχλων.
 ibid., lin. 3, ὅσοι μὲν ἔξω.
 ibid., lin. 9, κοινώτερον.
 ibid. D, lin. 3, καὶ θεραπεῦσθαι.
 col. 968 A, lin. 11, verba : καὶ τρανῆ ἔσται... ἀλείται ὁ χλωός, desunt in codice.
 ibid., lin. 14, ἐξῆς τῷ.
 col. 969 A, lin. 12, ὁ δὲ Χριστὸς προσκαλεσάμενος.
 ibid. B, titulus : Περὶ τῶν ἐπτὰ ἄρτων, rubro colore in marg. additus legitur.
 ibid., lin. 15, ὁμοίως ταύτῃ.
 ibid. C, lin. 5, ἀπόλυσον οὖν αὐτοὺς, καὶ τὰ ἐξῆς.
 ibid., lin. 15, κάκεινοι μὲν πέντε.
 col. 972 A, lin. 6, ἐπέταξεν αὐτοῖς, φησὶ, πάντας.
 ibid. B, lin. 7, διαφέροντος παρ' ἀλείνου.
 ibid. C, lin. 1, κατὰ τὸν Ἰωάννην.
 ibid., lin. 11, ἀπὸ τῶν πέντε.

VARIE LECTIONES

Veteris interpretationis Commentariorum Origenis in Matthæum ex duobus mss. codicibus desumptæ, primo, octavi sæculi, e monasterio S. Remigii Remensis, altero, duodecimi sæculi, e monasterio Gemneticensi (3).

(Revocatur Lector ad numeros typis crassioribus in textu expressos)

Pag. 522. post hæc verba, *eradicare, et demolire, et perdere*, mss. addunt, *et reedificare et circumplanare*.

Ibid. *Et Judæi quidem sciebant de Christo æstimationes dignas*, etc. Mss. *Et Judæi quidem faciebant*, etc.

Pag. 523. *non in carne nobis et sanguine revelante*, etc. Mss. *Non carne nobis et sanguine*, etc., omisso in.

Pag. 526. *Adversus quem aut portæ*, etc. Mss. *Adversus quem autem portæ*, etc.

Ibid. *neque Ecclesia est*. Mss. *omittunt est*.

Pag. 527. *Si quis autem contradicere vobis vult*, etc. Mss. *Si quis autem contradicere vult vobis*, etc. Ibid. *quoniam multi quærent intrare*, etc. Mss. *quoniam introire quærent*, etc.

Pag. 528. *hæresiarum auctorum*, etc. Mss. *hæreticorum auctorum*, etc.

Ibid. *Cum sint ergo mille*, etc. Mss. *Cum sint ergo multæ*, etc.

Pag. 529. *super omnes autem alias*, etc. Mss. *super omnes autem illas*, etc.

Pag. 530. *intra perfectam justitiæ portam*, etc. Mss. *intra per justitiæ portam*, etc.

Pag. 531. *trahit peccata sua*, etc. Mss. *et trahit peccata sua*, etc.

Ibid. *Sit ergo episcopus irreprehensibilis, qui alterum ligat aut solvit, dignus ligare*, etc. Mss. *Sit ergo irreprehensibilis qui alterum aut ligat aut solvit, ut inveniat dignus ligare*, etc.

Ibid. *filios habens subditos*, etc. Mss. *filios habens sibi subditos*, etc.

Ibid. *Propterea quæcunque solverit qui hujusmodi est*, etc. Mss. *Propterea quæcunque solverit super terram qui hujusmodi est*, etc.

Pag. 533. *inter cognoscere et agnoscere differentia est*. Mss. *inter cognoscere et cognoscere differentia est*.

Pag. 535. *quia ipse erat Christus? Sicut fecit Paulus*, etc. Mss. *quia ipse erat Christus? Propter quod parcens eis mandat apostolis ut nemini dicant quia ipse est Christus; sicut fecit Paulus*, etc.

Pag. 541. *Hæc autem dicens, propter quod divertebantur ad diabolum, quia ipse est Satanas. Et non, Vade ante me, Satana, ad Petrum ait: Sed*, etc. Rectius mss. *Hæc autem diximus propter quod dictum est ad diabolum, quia Vade, Satana; et non, Vade post me, Satana: ad Petrum autem: Vade post me, Satana; et hoc*, etc.

Pag. 542. *licet ille scandalizabilis sit*. Mss. *licet ille inscandalizabilis sit*.

Ibid. *nec aspiciunt ea quæ non videntur æterna*. Ita legendum esse reor si post videntur addas virgulam: attamen mss. legunt: *nec aspiciunt ea quæ videntur æterna*.

Ibid. *et tollat crucem suam, et sequatur me*. Mss. codex S. Remigii, *et tollens crucem suam sequatur me*.

Pag. 545. *sed quoniam propter Christum*, etc. Mss. *iste quoniam propter Christum*, etc., et recte quidem.

Pag. 546. *ut si voluerimus mundum lucrari*. Optime mss. *ut si voluerimus mundum lucrari*.

Ibid. *Puto autem quod non habet aliquis homo*, etc. Legendum est juxta mss. *aliquid homo*. Et postea, *liberat eam*, etc., lege, *liberet eam*.

Pag. 547. *in plaga et dedecore*. Mss. *in plaga et dolore*.

Pag. 548. *omnes cooperarios verbi*. Mss. *omnes operarios verbi*.

Pag. 550. *quoniam quanto melior fuerit*, etc. Mss. *quoniam quanto quis melior in actibus*, etc., omisso fuerit.

Ibid. pro his verbis, *In illo tempore, assumpsit*, etc. Mss. legunt, *Et factum est post dies sex assumpsit*, etc.

Pag. 551. *et si quis fuerit gratiæ filius ut quærat*, etc. Mss. *et si quis est gratiæ filius, quærat*, etc.

Ibid. *Hi ergo stabant ibidem apud Jesum*, etc. Mss. *Hi ergo stabant quidem apud Jesum, id est apud Verbum Dei*, etc.

Pag. 553. *Hoc ergo perfectus sermo prophetat*, etc. Mss. *Hoc ergo perfectus sermo prophetat*, etc., sed legendum videtur: *Hoc ergo perfectus sermo prophetat*.

Pag. 554. *cum surrexit a mortuis*. Mss. *cum resurrexisset a mortuis*.

Pag. 555. *non est in noctibus*. Mss. *non et in noctibus*.

Pag. 562. *non recusassent quod erat bonum*. Mss. *non recusassent facere quod erat bonum*.

Pag. 566. *Spiritus autem secundum mysterium*, etc. Mss. *Spiritalis autem*, etc., et recte.

Pag. 568. *transfigurationem suscipere*, etc. Mss. *transcorporationem suscipere? Tamen et sic*, etc.

Pag. 569. *bibentes, et nuptum tradentes, donec*, etc. Mss. *bibentes, nubentes, et nuptum tradentes, donec*, etc.

Ibid. *quæ enim nata sunt sine fine*, etc. Legendum juxta mss. codices: *quæ enim natura sunt sine fine*, etc.

Pag. 570. *Tamen nec sic ratio valida vincitur*. Mss. *Tamen nec sic ratio valida invenitur*.

Ibid. *Sed dicit aliquis eorum*. Mss. *Sed dicit aliquis eorum*.

Pag. 572. *in principio apud eum*, etc. Mss. *in principio apud Deum*, etc.

Pag. 574. *ut qui non poterant ascendere rursus*, etc., lege sursum.

Ibid. *pro eis autem qui faciunt*. Mss. *pro eis autem alii faciunt*.

Pag. 575. *quia nihil differt a sanis*. Manuscriptus codex S. Remigii: *quia nihil differre videtur a sanis*.

Ibid. *Tabet autem juvenis infirmitas animæ in quibusdam*, etc. Mss. *Tabet autem juvenis infirmitatem animæ*, etc. Sed legendum videtur: *Talem autem invenis infirmitatem animæ in quibusdam hominibus*, etc.

Ibid. *ab eo statu boni*. Lege, *bono*. *Et omnium qui sunt in aquis*. Lege, *quæ sunt in aquis*.

Pag. 579. *et ponere in celos as suum, lege, cælum*.

Pag. 580. *quæ possidet. Ecce trado tibi eum*, etc. Mss. *quæ possidet. Et iterum: Ecce trado tibi eum*, etc.

Pag. 583. *qui erant ipsius*. Mss. *qui erant in regno ipsius, sed recta minime videtur hæc lectio*.

Ibid. *omnia agebant*. Mss. *omnia eu agebant*.

Pag. 584. *quem ipsum piscem arbitror adjuratum*, etc. Mss. *adjuvatum, et recte*.

Pag. 585. *reddit enim debitam*, etc. Mss. *reddit enim debitum, etc. Ut ne sit aliquando imago Cæsaris apud invisibilem Deum. Melius mss. ut ne sit aliquando imago... apud imaginem invisibilis Dei*.

Ibid. *dicente Petro, non a suis filiis, sed ab extraneis, tale aliquid existima dictum. Dominus dicit de*

(3) Lectionum varietas integra exhibetur, quanquam, codicum hic laudatorum auctoritate freti, loca manifeste corrupta jam emendaverimus. EDIT. PATR.

illis qui extranei sunt a regibus terræ: ergo filii liberi sunt, quoniam liberi sunt qui filii sunt Dei. Clarius mss. dicente Petro, non a suis filiis, sed ab extraneis. quod Dominus dicit de illis qui extranei sunt a regibus terræ: ergo filii liberi sunt, tale aliquid existima dictum, quoniam liberi sunt qui filii sunt Dei.

Pag. 586. et sic in agro consolationis. Mss. et sicut in agro consolationis.

Ibid. et in falsis rebus hujus vitæ. Mss. et in falsis rebus hujus vitæ.

Pag. 588. secundum quædam quidem exemplarium in illa, accedentes, etc. Lege, secundum quædam quidem exemplaria, In illa hora accedentes, etc.

Pag. 589. ad intelligendum solutionem, etc. Lege, ad intelligendam, etc., aliquem eorum doctorem qui, etc. Mss. aliquem eorum doctorem qui, etc.

Pag. 590. Et quod multi quidem, etc. Mss. Et quoniam multi quidem, etc. Unde, i dicat nomen magnum positum in, etc. Mss. impositum in, etc.

Ibid. Ex eo ergo quod est propositum in Isaac. Mss. positum cum additamento duplice, lege duplici.

Pag. 591. et cæteris infirmitatibus animæ. Dele cæteris. Et in tempore mortui patris, etc. Dele in.

Pag. 596. et multi sunt qui nolunt se humiliare, etc. Lege, volunt.

Pag. 597. utrum puerum Spiritum sanctum dicat. Mss. utrum puerum illum Spiritum sanctum dicat.

Pag. 599. quibus væ a scandalis. Mss. quibus væ est a scandalis.

Pag. 601. quibus majus væ per quos contingit. Mss. quibus majus est væ, etc.

Ibid. et quæ intelligeremus timeremus: nunquam, etc. Mss. et si quæ intelligeremus timeremus, nunquam, etc.

Pag. 605. sed væ per quem veniunt, videlicet hominem, statim subjungit, etc. Mss. sed væ per quem veniunt, idem videlicet homini statim subjungit, etc.

Ibid. totam Ecclesiam mittat in gehennam. Lege, mitti.

Pag. 604. sic et sine oculo qui salvatur, etc. Mss. quis salvatur, etc.

Ibid. sed omnibus utamur bonis. Mss. sed omnibus utamur in bonis.

Pag. 605. Sic audio et Christo, etc. Mss. Sic audio et in Christo, etc.

Pag. 607. mox ut qui fuerit natus, etc. Mss. mox ut quis fuerit natus, etc.

Pag. 610. qui hæc ad minima tantum pertinere, etc. Mss. qui hæc ad minima tantum peccata pertinere, etc.

Pag. 611. tamen frater nominetur. Mss. nominatur.

Ibid. post agnitionem testium. Rectius mss. post argutionem testium.

Pag. 615. præ illis qui ter arguerant, ideo illi quidem sic dixit. Lege, arguerunt, et, dicit.

Pag. 616. sed etiam in illis schisma. Lege, sed erat in illis schisma.

Pag. 617. quoniam ubi non sit de omni re consensus, etc. Mss. quoniam ubi non fit, etc.

Ibid. ut id ipsum sapiant membra. Mss. ut id ipsum sapiant in invicem membra.

Ibid. per talem castitatis consensum. Lege, propter talem, etc.

Pag. 618. ad obediendum ei. Mss. ad obaudiendum ei. Sed rectior videtur nostra lectio.

Ibid. et commendavit vitam suam carni. Rectius mss. commodavit.

Pag. 619. quoniam et Christus confessus est ipse. Mss. quoniam et Christus ipse consensus est.

Pag. 620. Ergo ne forte etiam hæc verba habent, etc. Lege, habeant. Deinde post hæc verba, quæ dicuntur in Genesi, mss. addunt: Audite verba mea, mulieres Lamech, quoniam occidi virum in vulnere meo, et juvenem in livore meo, quoniam septies vindictum est de Cam (lege Cain); de Lamech autem septuagies septies. Numerus ergo sex videtur, etc.

Ibid. dicere septies peccare, lege, sexies.

Ibid. esse cum in minori numero non habenti peccatorum remissionem. Rectius mss. esse cum in minori numero peccatorum; secundum pejora autem peccata, esse eum in numero non habenti peccatorum remissionem.

Pag. 621. ex ipsa dissensione dictorum. Mss. ex ipsa discussione verborum.

Pag. 622. homini regi, nisi Filius Dei. Ipse est enim regnum cælorum. Rectius mss. homini regi. Filius Dei ipse est regnum cælorum.

Pag. 625. Num oportebat, etc. Mss. Non oportebat, etc. Sed legendum videtur: Num non oportebat, etc.

Ibid. cum centum, etc. Lege juxta mss. qui centum, etc., et recte quidem.

Pag. 628. grande est enim et hoc et honorabile. Leg. grande est enim homo et, etc.

Pag. 650. Est enim sapientiæ hoc opus. Mss. Est enim sapientiæ Dei hoc opus.

Ibid. aut cum ipsa consummatione. Mss. aut sub ipsa consummatione.

Pag. 631. alii autem talentum unum. Mss. alii autem commisit unum talentum.

Pag. 632. quasi factus debitor talentorum multorum. Mss. quasi factus debitor est talentorum multorum. Et pater multorum natorum. Mss. pater quorundam natorum.

Pag. 635. videri in intelligibilibus patrem, etc. Mss. videri intelligibilibus patrem, etc. Sed legendum reor, videre in intelligibilibus patrem, etc.

Ibid. quæ sursum est, Pauli et omnium, etc. Mss. quæ sursum est, mater est Pauli et omnium, etc., et optime.

Ibid. Unusquisque ergo habentium, etc. Mss. Unusquisque ergo habens, etc.

Ibid. Iste ergo dimissus est. Mss. Iste ergo qui dimissus est.

Pag. 638. Habet autem Hebraicum ita: Issa, etc. Mss. Issa, etc. Et: Item virum, quod est a viro. Mss. Item Eic, quod est a viro. Deinde: Vides quomodo junctum est... juxta... id est, etc. Mss. Vides quomodo junctum est Issa juxta Eic, id est, etc.

Pag. 640. quos Deus conjunxit. Mss. quod Deus conjunxit. Quæ verba litteris italicis sunt scribenda.

Pag. 646. propter duritiam cordis vestri data est lex dicens. Mss. propter duritiam cordis nostri data est nobis lex dicens.

Pag. 647. Scio enim quosdam qui præsumunt. Mss. Scio enim quosdam eorum qui præsumunt.

Ibid. et aliam duxerit, machatur. Mss. addunt, et dimissam duxerit, machatur.

Pag. 649. peccatum esse in Domino. Mss. peccatum esse in Deum.

Pag. 650. Omnis qui petit, accipit. Quis est ergo qui petit? Mss. Omnis qui petit, accipit. Facti autem in loco dicamus quoniam nemo eorum qui non acceperunt, petierunt, et si videantur petisse, q. in non est fas dicere mendacem esse quidem. Omnis qui petit, accipit. Quis est ergo qui petit? etc.

Pag. 651. Omnis enim qui querit, invenit, etc. Mss. Omnis enim qui petit, accipit, et qui querit, invenit, etc.

Pag. 652. Et primi quidem facti sunt amatores, etc. Dele, sunt.

Pag. 653. sic decebit odire omnes, etc. Mss. sic docebit odire omnes, etc.

Pag. 655. et de tribus istis eunuchizationibus. Mss. omittunt istis.

Pag. 656. sicut Apostolus. Mss. sicut ait Apostolus.

Pag. 658. quasi depositum suscipiens a Deo. Mss. quasi depositum suscipiens eos a Deo.

Ibid. Puerorum autem justorum, etc. Mss. Puerorum autem istorum, etc.

Ibid. percipit laudem, ut cognoscentes alia beneficia, etc. Mss. perficit laudem, ut cognoscentes talia beneficia, etc.

Pag. 660. ab initio vacantes jugiter et insidiantes. Mss. ab initio vacant jugiter et insidiantes.

Ibid. consequenter cum eis discipuli Jesu egregie intelliguntur virtutes, et doctæ a Filio Dei. Mss. consequenter eis discipuli Jesu egregie intelliguntur virtutes sanctæ et doctæ a Filio Dei.

Ibid. discipulis ejus qui prohibent, etc. Mss. discipulis eis qui, etc.

Ibid. Nec enim possunt magis speciali sermone, etc. Mss. Nec enim possunt magis spiritaliori sermone, etc.

Pag. 661. videns non prohibeat, etc. Mss. videns autem non prohibeat, etc.

Pag. 662. factus est quasi puer, recte dicat, etc. Mss. factus est quasi puer, ut recte dicat, etc.

Pag. 665. unus autem proprie. Mss. unus autem Deus proprie.

Pag. 666. Considera autem quomodo bonitatem ejus omnia sperant etiam ea, etc. Mss. Considera autem quoniam bonitatem ejus sperant etiam ea, etc.

Pag. 667. postmodum autem fructum pacificum reddet, etc. Mss. postmodum autem fructum pacificum justitiæ reddet, etc.

Pag. 669. in hoc enim peccato, etc. Lege, in hoc enim peccatum, etc.

Ibid. quoniam et secundum quod ait. Mss. quoniam et secundum Apocatum quod ait, etc.

Ibid. implevit et hoc, quod est: Diliges proximum tuum. Mss. implevit et hoc quod dicit: Diliges proximum tuum sicut te ipsum.

Pag. 670. neuter addidit. Mss. neuter eorum addidit.

Ibid. etiam illud se implevisse dixisset, etc. Mss. etiam hoc implevit, illud se implevisse dixisset, etc.

Pag. 671. propter consonantiam exemplariorum, etc. Male Legendum est, propter inconsonantiam exemplariorum, etc.

Pag. 672. Simon filii Joanne, etc. Mss. Simon filii Jonæ, etc.

Ibid. dicet, non satis arguitione reperta, quoniam strictum et non, etc. Mss. dicet, non satis arguitione aperta, sed quoniam strictum et non, etc.

Pag. 674. ut exspiraret. Mss. ut etiam exspiraret.

Pag. 675. si habuerit ea quæ diximus. Mss. etsi non habuerit ea quæ diximus.

Ibid. si sic responderit, etc. Dele, si.

Pag. 676. magnus efficiatur vultu in, etc. Bis valde legitur apud mss.

Ibid. et digniorum Christo... et expositionem moralem transibit. Mss. et dignorum Christo... ad expositionem moralem transibit.

Ibid. ut sit substantia quidem justorum boni actus, ipsorum autem malorum, mali. Mss. ut sit substantia quidem justorum boni actus ipsorum, malorum autem, mali.

Pag. 677. et amor pecuniarum. Mss. et amor divitiarum.

Pag. 680. quam divitem in regno cælorum. Lege, in regnum cælorum.

Ibid. Ostendit autem quoniam ex seipso... quantum ad Deum, sic et divitem, etc. Rectius mss. Ostendit autem quoniam sicut ex seipso... quantum ad Deum, sic et divitem, etc.

Ibid. respondet: Apud homines impossibile est. Mss. respondit: Apud homines hoc impossibile est.

Pag. 682. Quid ergo erit nobis? Mss. Quid utique erit nobis?

Ibid. fiducialiter dixit: Ecce nos... Quid ergo erit nobis? Mss. fiducialiter dixit ad Jesum: Ecce nos... Quid utique erit nobis?

Pag. 685. Permite mihi primum ut sepeliam, etc. Mss. Permite mihi primum ut eam, et sepeliam, etc.

Ibid. ex illo facta Petro, etc. Mss. ex illo facta est Petro, etc.

Pag. 684. confidentis ut de cætero non peccaret, etc. Lege, confidentis ut, etc.

Ibid. et vita ducens ad Deum, etc. Lege, et via ducens ad Deum, etc.

Pag. 685. percipere quæ sunt Petro promissa, etc. Lege, recipere quæ sunt, etc.

Ibid. in generatione cum sederit, etc. Mss. in re-generatione cum, etc.

Ibid. talia dicere: non omnes dicit, etc. Mss. talia dicit: non omnes dixit, etc.

Pag. 686. in Spiritu sancto et in igne. Mss. in spiritu et igne.

Ibid. quod erit in spiritu et in igne. Mss. quod erit in spiritu et igne.

Ibid. sub pedibus suis. Mss. sub pedibus ejus.

Ibid. ante faciem hominum, non creditur vita, etc.

Mss. ante faciem hominum, propterea non creditur vita, etc.

Pag. 687. quasi Verbum videbis eum, etc. Mss. quasi Verbum ergo videbis eum, etc.

Ibid. judicabit tribus Israel. Mss. judicabit duodecim tribus Israel.

Pag. 689. et filios omnes ætatem habentes. Mss. et filios omnes ætatem filiorum habentes.

Ibid. Tu ibis... in senecta bona. Mss. Tu autem ibis... in senectute bona.

Pag. 690. eos qui nunc accedunt. Mss. eos qui nuper accedunt.

Pag. 691. et sic communicantes, etc. Mss. et si communicantes, etc.

Mss. 692. qui malo tractant... cum sint. Mss. qui male se tractant... cum non sint.

Ibid. quasi honorabilibus hominibus qui novissimi, etc. Mss. quasi honorabilibus quam genus est hominum qui novissimi, etc.

Ibid. sed reliquerunt suam habitationem. Mss. sed reliquerunt propriam habitationem.

Pag. 693. qui sicut fulgur corruit de cælo. Mss. qui sicut fulgur ruit de cælo.

Ibid. et multa gloria tua. Mss. et multa jocunditas tua.

Pag. 694. sapientiæ in mysterio abscondita. Lege, absconditæ.

Pag. 695. quare quidem operarii; lege, quare quidam operarii.

Ibid. et novissime non circa decimum, etc. Lege, et novissimi non circa, etc.

Pag. 697. vinea intelligitur, etc. Mss. vinea intelligatur, etc.

Ibid. et existimaverunt quoniam plures essent accepturi, et murmuraverunt adversus patremfamilias, sed uni, etc. Rectius mss. et existimaverunt quoniam plus essent accepturi, et murmuraverunt adversus patremfamilias, respondit paterfamilias, sed uni, etc.

Pag. 698. Et primum quidem videbimus, etc. Mss. Et primum quidem videamus, etc.

Ibid. quantum ad vitam omnium diu, etc. Mss. quantum ad vitam hominum diu, etc.

Ibid. similem esse intelligere quæ dicit. Mss. similem esse intelligere eorum quæ dicit.

Pag. 699. et totum septimanale magnum, etc. Lege ut mss. et totum septimanalem annum, etc.

Ibid. sint geniti. Mss. sunt geniti.

Ibid. et quæ de eo in lege constituuntur, etc. Mss. et quæ de eo intelligi constituuntur, etc, sed rectius ut in nostro textu.

Pag. 700. tradit opera vineæ. Mss. tradidit, etc.

Ibid. vidit alios, etc. Mss. et vidit alios, etc.

Ibid. Quando autem circa undecimam, invenit, etc. Mss. Quando autem circa undecimam exiens, invenit, etc.

Pag. 701. Odoratus autem misericordia, propterea quod, etc. Mss. Odoratus autem in secunda, propter quod, etc.

Ibid. absconditos, sicut est in Latino, etc. Mss. absconditos, vel, sicut est in Latino, etc.

Ibid. quando oculi beati Christum viderunt. Mss. Quando oculis beatis Christum viderunt.

Page 701. *et vidit paterfamilias, etc.* Mss. *et ut videret paterfamilias, etc.*
 Ibid. *quando testamentum disposuit ei. Ita decem generationes, etc.* Mss. *quando testamentum disposuit ei per decem generationes, etc.*
 Pag. 702. *Quid autem dicit his qui circa tertiam erant vocati? Quod justum fuerit, dabo vobis. Invitarit quidem, etc.* Rectius mss. *Qui autem dicit his qui circa tertiam erant vocati, Quod justum fuerit, dabo vobis, invitarit quidem, etc.*
 Pag. 704. *Post vespere facto. Mss. Post hæc vespere facto. Deinde, sive alicui angelo, mss. sive alicui angelorum.*
 Pag. 705. *tuum est enim salus, quod est denarium. Mss. tuum est salus, quod est denarius.*
 Ibid. *omnes qui ante fuerunt Mss. omnes qui ante cum fuerunt.*
 Ibid. *omnem vitam esse diem unum. Mss. omnem vitam hominis esse diem unum.*
 Pag. 706, 707. *in peccatis suis voluerunt. Mss. peccatis voluerunt absque suis.*
 Pag. 707. *Habent enim propter pœnitentiam quoniam victi sunt a ritibus perversis, etc.* Mss. *Habeant enim propter pœnitentiam, quoniam victi sunt a vita perversa, etc.*
 Pag. 709. *deinde autem ab apostolo Paulo. Mss. deinde autem ab Apostolo ejus.*
 Ibid. *sed nec aliquis nostrum. Mss. sicut nec aliquis nostrum.*
 Pag. 716. *quod in corporibus mortalibus hominum est, et omni principatu alienarum virtutum. Mss. quod regnabat in corporibus mortalibus hominum, et omni principatu malignarum virtutum.*
 Pag. 717. *alterum autem statuimus. Lege, alteram autem statuimus.*
 Pag. 719. *et baptismo baptizati filii Zebedæi. Mss. et baptismo baptizati esse filii Zebedæi.*
 Ibid. *dantem testimonium Verbi Dei. Mss. Verbo Dei.*
 Pag. 720. *Quod temeritatis quidem est abdirimere, etc.* Mss. *Quod temeritatis quidem est ab esca dirimere, etc.*
 Pag. 721. *cæteris præconi. Mss. cæteris se præconi.*
 Pag. 724. *Sed et majores gentium potestatem exerceant fidelium, audiant autem cum qui dicit, etc.* Rectius mss. *Sed et majores gentium potestatem exerceant; fidelium autem audiant eum qui dicit, etc.*
 Pag. 726. *Ne forte ergo maligno... donec daretur ei nobis redemptio, etc.* Mss. *Fortè ergo maligno?... donec daretur ei pro nobis redemptio, etc.*
 Ibid. *in tenendo eam tormenta. Mss. in tenendo eam tormento.*
 Ibid. *inter mortuos liber. Mss. inter omnes mortuos liber.*
 Pag. 736. *In illo tempore, cum appropinquasset Jerosolymis, et venisset Bethphage ad montem Oliveti. Mss. Et cum appropinquasset in Jerosolymis, venit in Bethphage in montem Oliveti.*
 Pag. 737. *eo itinere lassus. Mss. ex itinere lassus.*
 Pag. 738. *quomodo hoc magnum gaudium habuit Sion. Mss. quomodo de hoc magnum gaudium habuit filia Sion.*
 Pag. 739. *dans eis Spiritum sanctum dicens. Mss. dans eis Spiritum sanctum, et dicens.*
 Pag. 740. *quoniam multi ex populo Judæorum, vel gentium, vel quos asinam et pullum supra sumus interpretati. Mss. quoniam multi ex populo Judæorum, vel gentium, quos asinam et pullum supra sumus interpretati.*
 Pag. 741. *et Propheta dicit se factum, etc.* Mss. *et Propheta dixit se factum, etc.*
 Ibid. *et eminentia, scientia, honestate. Rectius mss. et eminentia scientiæ honestati.*
 Ibid. *ex qua assumpti fuerant, non jam ad opera priora. Mss. ex qua assumpti fuerant, sed non jam ad opera priora*

Ibid. *ut misericors Deus, Dominus constitutus, Mss. ut misericors Deus, Dominus noster constitutus, etc.*

Pag. 742. *principatum autem et fluminis, etc.* Ibid. *principante autem et fluminum, etc.*

Ibid. *populus Judæorum, etc.* Mss. *populum Judæorum, etc.*

Ibid. *Vobis quidem missum fuerat. Mss. Vobis quidem primum missum fuerat.*

Pag. 744. *pullus introducitur alligandus. Mss. pullus introducitur alligatus.*

Ibid. *quibus fuerant adornati. Mss. quibus ipse fuerant adornati.*

Pag. 745. *sternentem vestimenta sua, introducitur Mss. sternentem vestimenta sua in via, introducitur*

Pag. 749. *ut non pro mundi festiuitatibus. Mss. ut non pro nullis festiuitatibus.*

Pag. 750. *sed orationibus vacare. Mss. sed orationibus tantum vacare.*

Ibid. *qui arbitrentur quæstum, etc.* Mss. *quæ arbitrantur quæstum, etc.*

Ibid. *Item ipse per Michæam.... et sicut qui racemum in vindemia, cum non sit botrio, etc.* Mss. *Item ipse per Osee.... et sicut racemum in vindemia, cum non sit botris, etc.*

Pag. 751. *qui in nomine Jesu Christi conveniunt in ipsum, sunt in conventibus vendentes, etc.* Mss. *qui in nomine Jesu Christi conveniunt in idipsum, sunt in conventibus vendentes, etc.*

Pag. 752. *tres ipsas species rejectas, etc.* Mss. *tres istas species rejectas, etc.*

Pag. 753. *nos autem verbo Dei intenti erimus. M. S. Remigii: nos autem verbo Dei instantes erimus.*

Pag. 754. *Scrutanti mihi Scripturas apparet. Mss. Scrutanti autem mihi Scripturas, apparet.*

Ibid. *quasi fecerit domum, etc.* Mss. *quasi qui fecerit domum, etc.*

Pag. 755. *cogitationibus: Domus mea, etc.* Mss. *cogitationibus: Scriptum est: Domus mea, etc.*

Ibid. *fures ejecit de templo. Mss. fures eiecit de templo.*

Ibid. *habent autem de spiritalibus, etc.* Mss. *habent autem secum de spiritalibus, etc.*

Pag. 756. *coarguunt quasi incontinentes, etc.* Mss. *quos arguunt quasi incontinentes, etc.*

Pag. 757. *in talibus perficiet laudem. Mss. in talibus perfecit laudem.*

Pag. 758. *repausavit aliquantulum in ea. Mss. repausavit Christus aliquantulum in ea.*

Pag. 759. *Quando fuerit apud justos. Mss. Quando autem fuerit apud justos.*

Pag. 761. *quamvis ostensione fidei quam antea bajulabat, quasi, etc.* Mss. *quamvis ostensionem fidei antea bajulabat, quasi, etc.*

Ibid. *Et super tales mirantur. Mss. Et super eos tales mirantur.*

Pag. 763. *nihilominus proferre Spiritus sancti. Mss. nihilominus proferre fructus Spiritus sancti.*

Ibid. *ille justus nec hunc talem, etc.* Mss. *ille autem justus nec hunc talem, etc.*

Pag. 764. *nihil operamur, nisi, etc.* Mss. *nihil aliud operamur, nisi, etc.*

Pag. 766. *satis utile mihi videtur. Mss. satis mihi vile videtur.*

Ibid. *et incomparabiles. Mss. et inconsiderabiles.*

Ibid. *dicens omnia in eo esse secreta quæ in cælis, etc.* Mss. *dicens omnia in eo esse creata, quæ in cælis, etc.*

Pag. 769. *sed contra interrogavit. Mss. sed contra interrogat.*

Ibid. *Nam hoc quod respondet. Mss. Nam hoc quod respondit.*

Pag. 770. *In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Homo quidem, etc.* Mss. *Quid autem vobis videtur? Homo quidam, etc., et textum Evangelii prosequuntur ab eo versu 28 ad versum usque 33.*

Pag. 772. *In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Homo erat, etc.* Mss. *Aliam parabolam audite: Homo erat, etc.*

Ibid. *satis manifesta videntur.* Mss. *satis manifesta videtur.*

Ibid. *nequando postea similiter, etc.* Mss. *nequam postea similiter, etc.*

Ibid. *prophetarum exigentium a colonis, etc.* Mss. *prophetarum exigentium fructus a colonis, etc.*

Ibid. *injuriaverunt, cadentes quosdam, et occidentes, etc.* Rectius mss. *injuriaverunt cadentes, quosdam autem et occidentes, etc.*

Ibid. *tempore prophetarum, etc.* Mss. *tempus prophetarum, etc., et recte.*

Pag. 773. *fructus suos.* Mss. S. Remigii, *fructus ejus.*

Pag. 774. *Morigeratus est Dominus, etc.* Mss. *Morigeratus est te Dominus, etc.*

Pag. 776. *ut videns differentias similium ad similia, etc.* Mss. *ut videns differentias similium ad dissimilia, etc.*

Pag. 778. *vineam possimus dicere eloquia Dei.* Mss. *vineam possimus dicere omnia eloquia Dei.*

Ibid. *vitam reprehensibilem hominum, etc.* Loge juxta mss. *vitam irreprehensibilem hominum, etc.*

Ibid. *in eo loco Evangelii.* Mss. *in aliquo loco Evangelii.*

Pag. 779. *si enim non aedificaverit ei coronam.* Mss. *Si enim non superaedificaverit ei coronam.*

Ibid. *et profectus est ad suam profectiorem.* Legendum est juxta mss. *et profectus est ad suam prosperiorem.*

Ibid. *Sicut ergo in vineis est aliquod tempus quando principium fructus, etc.* Mss. *Sicut ergo in vineis est aliquod tempus quando pullulant frondes, quando principium fructus, etc.*

Pag. 780. *In omnibus itaque, etc.* Mss. *In hominibus itaque, etc.*

Ibid. *tempus est generationis.* Mss. *tempus est germinationis.* (Forte germinationis)

Ibid. *quasi per aliquam viam, etc.* Mss. *quasi per aliam viam, etc.*

Ibid. *Est autem et post perfectum, etc.* Mss. *Est autem et post profectum, etc.*

Ibid. *et studiosos botriones, diversos atque perfectos charitatis, etc.* Mss. *et studiosas botriones, diversas atque perfectas charitatis, etc.*

Pag. 783. *Econtra hoc aliquis dicit: Quando loquebantur, etc.* Mss. *Et contra hoc aliquis dicit, quoniam, quando loquebantur, etc.*

Ibid. *nemo scit unde sit.* Mss. *nemo scit unde est.*

Pag. 786. *qui et avellent ab eis, etc.* Mss. *qui et avellunt eum ab eis, etc.*

Pag. 787. *et subiens ibat in civitatem.* Mss. S. Remigii, *et ardens ibat in civitatem, etc.*

Pag. 790. *qui praesunt inique Judaicis turbis.* Mss. *qui praesunt inique Judaicis verbis.*

Ibid. *quasi Scribae essent, antiquitatem, etc.* Mss. *quasi Scribae essent, antiquitatem, etc.*

Pag. 791. *aspiciunt, et ideo moraliter, etc.* Mss. *aspiciunt, et ideo moraliter, etc.*

Ibid. *In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis: Simile, etc.* Mss. *Et respondens Jesus iterum dixit eis in parabolis dicens: Simile, etc.*

Pag. 793. *nuptialia vestimenta ad quae delectetur.* Mss. *nuptialia vestimenta, atque delectet, etc.*

Pag. 794. *Sed si quis nostrum ... veniens ad nuptias, etc.* Mss. *Sed et si quis nostrum ... ventus ad nuptias, etc.*

Ibid. *qui conregnat, filio regis, etc.* Mss. *qui conregnat, regi filio regis, etc.*

Pag. 795. *de evangelicis, in quibus, etc.* Mss. *de evangelicis locis, in quibus, etc.*

Ibid. *et prophetarum totius Creatoris.* Mss. *et prophetarum, et totius creationis.*

Ibid. *et incessionem, et somnum.* Mss. *et incessionem Dei, et somnum.*

Pag. 797. *Ego autem sum sicut panthera, et sicut, etc.* Mss. *Ego autem sum sicut panthera huic Ephrem, et sicut, etc.*

Ibid. *Ego autem sic intelligo quod ait: Deus noster ignis consumens ea. Cum autem, etc.* Mss. *Ego autem sic intelligo quod ait: Deus noster ignis consumens est, quoniam quandiu sunt in nobis quae digna sunt consumi ab igne, tandiu Deus ignis est consumens ea. Cum autem, etc.*

Ibid. *Deus lumen est. Quoniam a tem, etc.* Mss. *Deus lumen est: Deus dilectio est. Quoniam autem, etc.*

Pag. 798. *per os prophetarum a saeculo.* Mss. *per os sanctorum prophetarum a saeculo.*

Pag. 799. *simile fecit regnum caelorum, etc.* Mss. *simile fit regnum caelorum, etc.*

Ibid. *simile est regnum caelorum sedi regis ... dominationi regis ... principutui regis ... potestati regis.* Legendum juxta mss. *simile est regnum caelorum sedi regi, dominationi regi ... principutui regi ... potestati regi, et recte quidem.*

Ibid. *regnum eorum homini regi.* Leg. *regnum caelorum homini regi.*

Ibid. *in constitutionem sponsae.* Mss. *in constitutione sponsae.*

Pag. 800. *qui ad intelligendum sint ingeniores.* Mss. *qui ad intelligendum sunt ingeniosiores.*

Pag. 801. *et requiescunt quidem in agro, etc.* Mss. *et requiescunt quidam in agro, etc.*

Pag. 802. *ex omni via imperitorum dogmatum, etc.* Mss. *ex omni via imperitorum et peritorum dogmatum, etc.*

Ibid. *Cum autem impletae fuerint nuptiae ex requiescentibus in fide, et cultura Dei, et tunc ingreditur, etc.* Mss. *Cum autem impletae fuerint nuptiae ex recumbentibus et requiescentibus in fide et cultura hac Dei, tunc ingreditur, etc.*

Pag. 803. *et omni lumine alienas mittant.* Mss. *pro mittant, habent, injiciant.*

Pag. 805. *quod Judas quidem Galilaeus ... evellens multam, etc.* Mss. *quod Judas quidam Galilaeus ... avellens multam, etc.*

Pag. 805. *aut respondens secundum voluntatem, etc.* Mss. *pro. aut, habent, ut, et recte.*

Pag. 807. *secundum quod videbatur eis, etc.* Leg. juxta mss. *secundum quod videbatur ei, etc.*

Pag. 808. *quod pertineat ad rationem virtutum. Et si virtutibus, etc.* Rectius mss. *quod pertineat ad minorationem virtutum. Et si sic virtutibus, etc.*

Ibid. *quoniam princeps mundi moraliter dicitur: sicut et omnium, etc.* Mss. *quoniam princeps mundi moraliter dicitur Caesar, sicut et omnium, etc.*

Pag. 810. *Reddite quae sunt Caesaris, etc.* Mss. *Reddite ergo quae sunt Caesaris, etc.*

Pag. 815. *et quia transformabunt, etc.* Mss. *et quia transformabuntur, etc.*

Ibid. *et pag. 816. uxor illius, efficitur uxor fratris alterius, non peregrini, etc.* Mss. *uxor illius, non efficitur foris uxor alterius, peregrini, etc.*

Pag. 816. *ut faciat natos ex eo. Ex priore, etc.* Mss. *ut faciat natos ex eo, quia ex priori, etc.*

Ibid. *ut uxor viro non appropinquanti.* Mss. *fit uxor foris viro non appropinquanti.*

Ibid. *voluerunt autem verbo nubere, etc.* Leg. *voluerunt, etc.*

Pag. 817. *et cohabitavit anima illius, etc.* Mss. *et cohabitavit anima illi, etc.*

Ibid. *generatum ex lege, et nomen legis Dei, etc.* Mss. *generatum ex lege Dei, et nomen legis Dei, etc.*

Ibid. *ab omni opere animae sanctae.* Mss. *ab omnibus operibus animae sanctae.*

Ibid. *et dicit quae scripta sunt dici.* Mss. *et dicit quae scripta sunt de eo.*

Ibid. *quandiu quidem facit, etc.* Mss. *quandiu quidem quis facit, etc.*

Pag. 818. *et convincet mulier verbum illud primum dicens, quod non vult frater viri mei, etc.* Mss.

et convincet mulier verbum illud prævum, quod non vult fructificare secundum leuam Dei et dicit: Non vult frater viri mei, etc.

Pag. 818. interrogant virum illum talem si vere non vult. Mss. interrogant virum illum: Talem se habere non vult. Ita ut, talem se habere non vult, quasi responsum videatur ad interrogationem seniorum. Reuera quidem sic legendum esse indicare videntur sequentia.

Pag. 819. a colore verisimilis erroris sui, quod fuerat calceatum. Mss. a colore verisimili erroris sui, quo fuerat calceatus.

Ibid. et respondens dicit: Sic facient, etc. Mss. et respondens dicit: Sic facient, etc.

Pag. 821. et audire dicentem: Sic facient, etc. Mss. et audit sibi dicentem: Sic facient, etc.

Ibid. Si autem mortuus fuerit vir, liberata est, etc. Mss. Si autem mortuus fuerit, libera est, etc.

Ibid. putaverunt omnia sic futura, etc. Mss. putantes omnia sic futura, etc.

Ibid. Et his quid potest, etc. Mss. Et in his quid potest, etc.

Pag. 823. Si autem est ibi aut pater, aut frater ... non tamen est secundum, etc. Mss. Si autem estimabitur pater, aut frater ... non tamen esse secundum, etc.

Ibid. et virum in spiritu unitate ... Simile est regnum caelorum homini qui fecit, etc. Mss. et virum in spiritu unitatis ... Simile est regnum caelorum homini regi qui fecit, etc.

Pag. 826. Potest aliquis dicere, etc. Mss. Potest autem aliquis dicere, etc.

Pag. 827. manifestus videtur esse conscriptum. Mss. manifestus videbitur esse conscriptum.

Ibid. nisi Scripturas qui moraliter audiens. Mss. nisi Scripturas quis moraliter audiens.

Ibid. et bibituros escas carnales: et post quoniam et Scripturæ propheticae talia continent quedam sicut et de nuptiis, etc. Rectius mss. et bibituros escas carnales, et potus: quoniam et Scripturæ propheticae talia continent. Quidam sic et de nuptiis, etc.

Pag. 828. Deus enim qui est, dicit: Ipse ego sum, etc. Mss. Deus enim qui est, dicit ipse: Ego sum, etc.

Pag. 829. et nemini alteri, ut nos festinemus, etc. Mss. et nemini alteri. Et nos festinemus, etc.

Pag. 830. In illo tempore, audientes autem Pharisæi, etc. Mss. Pharisæi autem audientes, etc.

Ibid. et primum mandatum, et reliqua. Cum Dominus, etc. Mss. et primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum: in his duobus mandatis omnis lex et prophetæ pendent. Cum Dominus, etc.

Ibid. demonstrasset legis exemplo (sicut dixit Matthæus) silentium, etc. Mss. demonstrasset legis usus exemplo, sic dixit Matthæus: Silentium, etc.

Ibid. Pharisæi qui resurrectionem consentiunt. Mss. Pharisæi qui resurrectionem esse consentiunt.

Ibid. Dominum Deum. Mss. Dominum nostrum.

Ibid. fecistis injuriam, me tentastis, etc. Mss. fecistis injuriam, mihi fecistis, me tentastis, etc.

Pag. 831. Si quis ergo aliquis non discit, etc. Mss. Si quis ergo aliquid non discit, etc.

Ibid. quod Pharisæus interrogavit. Mss. quod Pharisæus quidem interrogavit.

Ibid. Secundum et simile est priori. Mss. Secundum autem simile est priori.

Ibid. donec inveniens Jesus docuit, etc. Mss. renuens Jesus docuit, etc.

Ibid. Dicit ergo aliquis, etc. Mss. Dicit ergo aliquis, etc.

Ibid. non occides, non furtum facies, et si quod aliud, etc. Mss. non occides, non falsum dices, non furtum facies, et si quod aliud, etc.

Pag. 832. evellatur ad aliquam rem, etc. Mss. avellatur ad aliquam rem, etc.

Ibid. etiam hæc sunt discenda. Mss. etiam hæc sunt dicenda.

Ibid. peccatum diligit. Mss. peccatum aliquo diligit.

Ibid. omnia sustinet, omnia credit, etc. Mss. omnia suffert, omnia credit, etc.

Pag. 833. erant illæ voces dicentis: Confido, etc. Mss. erant illæ voces dicentes: Confido, etc.

Ibid. neque aliqua creatura, etc. Mss. neque alia aliqua creatura, etc.

Ibid. quid volens proponat Salvator Pharisæis, etc. Mss. quid volens Salvator proponat Pharisæis, etc.

Ibid. Et simplicior aliquis, etc. Mss. Et simpliciter aliquis, etc.

Ibid. Ideo fuit et Dominum... proponere eis necessarium, profitentibus, etc. Mss. ideo necessarium fuit et Dominum... proponere eis, profitentibus, etc.

Ibid. arguere titubantem, etc. Mss. arguere volens titubantem, etc.

Ibid. et videre secundum quod, etc. Mss. et dicere secundum quod, etc.

Pag. 834. non est meum dare vobis, etc. In mss. deest vobis.

Ibid. sedeant ad dexteram, vel, etc. Mss. sedea ad dexteram ejus, vel, etc.

Ibid. confringet in die iræ, etc. Mss. confrigit in die iræ, etc.

Ibid. culturæ Dei, et notiæ, Dei scabellum pedum ejus. Mss. culturæ Dei, et notiæ Christi, scubellum est pedum ejus.

Ibid. Optabile enim erat vel, etc. Mss. Optabile enim erat ei vel, etc.

Pag. 835. Et ego confitens quoniam, etc. Mss. Et ego confidens quoniam, etc.

Ibid. omnes vivificabuntur. Mss. omnes vivificatur.

Ibid. donec ponat inimicos ejus. Mss. donec ponat omnes inimicos ejus.

Ibid. secundum autem opera eorum ne faciatis. Frequenter, etc. Mss. textum Scripturæ prosequuntur usque ad γ 12, inclusive. γ 1, sic incipiunt. Tunc Jesus locutus est ad turbas, etc.

Ibid. quoniam si tantummodo credunt, etc. Mss. quoniam qui tantummodo credunt, etc.

Pag. 836. qui interpretantur divisi, etc. Mss. quod interpretatur divisi, etc.

Ibid. et alligantes onera gravia, et imponunt, etc. Mss. et alligantes onera gravia imponunt, etc.

Ibid. in regno caelorum. Mss. in regno Dei.

Ibid. dicti hujus quo ait. Mss. dicti hujus quod ait. Deinde, secundum opera eorum, etc. Mss. secundum opera autem eorum, etc. Et, per hæc ostendere voluit, etc. Mss. per hæc ostendere vult, etc.

Ibid. qui bajulare eam non sufferunt. Rectius mss. qui bajulare ea non sufferunt.

Pag. 837. Prophetam hæc intelligentem. Mss. Prophetam hoc intelligentem.

Ibid. scribentes legis dicta, etc. Mss. scribentes quædam legis dicta, etc.

Pag. 838. ut si non dicatur, etc. Mss. ut etsi non dicatur, etc.

Ibid. propterea quod, etc. Mss. propter quod, etc.

Ibid. Quantum magnus es, etc. Mss. Quanto magnus es, etc.

Ibid. Quantum enim, etc. Mss. Quanto enim, etc.

Ibid. quod est super omne nomen. Qui est benedictus in sæcula sæculorum. Amen. Mss. quod est super omne nomen, et cætera.

Pag. 839. ante homines, et reliqua. Qui audent, etc. Mss. ante homines. Vos enim non intratis, neque introeuntes sinibus intrare. Qui audent, etc.

Ibid. et tamen non vult dignum fieri, etc. Mss. et tamen non vult dignum cum fieri, etc.

Ibid. et exanimantes, etc. Sic rectius editi, et exanimantes, etc.

Pag. 840. sua justitia, et veritate, etc. Mss. sua justia, et virtute, etc.

Pag. 841. qui non cum requisitione... et ipsum

quod videtur, etc. Mss. quia non cum requisitione... et eo quod videtur, etc.

Ibid. et qui adulteratur... et qui furtum facit, etc. Mss. qui autem etiam adulteratur... qui vero et furtum facit, etc.

Ibid. in divisione veræ hæreditatis, etc. Mss. in divisione vera hæreditatis, etc.

Ibid. patris vel matris. Dicentibus enim Phariseis: Quicumque, etc. Rectius mss. patris vel matris; dicentibus Phariseis: Quicumque, etc.

Ibid. Una autem ex Pharisæis, etc. Mss. Una ergo ex Pharisæis, etc.

Ibid. Ideo adversus ejusmodi, etc. Mss. Ideo ergo adversus ejusmodi, etc.

Pag. 842. idem per Scripturam, etc. Mss. id est per Scripturam, etc.

Ibid. Itaque quoniam facile erat, etc. Mss. Ita quoniam facile erat, etc.

Pag. 843. et oportet hujusmodi homines frequenter considerare, etc. Mss. et est hujusmodi homines frequenter considerare, etc.

Ibid. ciborum sunt conditura, etc. Mss. ciborum sunt conditurae, etc.

Pag. 844. quem appetimus in sermonibus legis et prophetarum. Mss. quem cupimus in sermonibus legis vel prophetarum.

Ibid. sordibus vanitatisque repletus. Mss. sordibus vanitatis repletus.

Ibid. Mortua justitia est. Sicut homo, etc. Rectius mss. mortua justitia est, magis autem neque justitia est. Sicut homo, etc.

Ibid. Mortua autem, quæ non, etc. Mss. Mortua autem est, quæ non, etc.

Ibid. dealbatis. A foris videntur justi in conspectu, etc. Mss. dealbatis, a foris quidem apparentibus speciosi; nam et ipsi a foris videntur justi in conspectu, etc.

Pag. 845. Et malum quidem esse, vel unum ossium mortui, etc. Mss. Et malum quidem esset vel unum ossium mortui, etc.

Pag. 846. cum sit virgo. Mss. cum sit adhuc virgo.

Ibid. qui a sanguine prophetarum excusatis, etc. Mss. qui a sanguine prophetarum vos excusatis, etc.

Pag. 847. Scio autem indubitanter, etc. Mss. Scito autem indubitanter, etc.

Ibid. et pulum ingressurus in Jerusalem, etc. Mss. addunt sit, post ingressurus.

Ibid. Alii autem sunt Scribæ, etc. Mss. Alii enim sunt Scribæ, etc.

Pag. 848. avertere eam volunt. Mss. evertere eam volunt.

Ibid. memoriam Dei perdere festinat. Mss. memoriam Dei disperdere festinat.

Ibid. Per benedictionem Dei, etc. Mss. Per benedictionem enim Dei, etc.

Ibid. orationum sordidatum, etc. Mss. orationum sordidarum, etc.

Ibid. Zachariam filium Joiadæ, etc. Mss. Ananiam filium Joiadæ, etc.

Ibid. sed etiam discipulorum ejus. Mss. sed etiam apostolorum ejus.

Ibid. vos semper Spiritui sancto restitistis, sicut patres vestri. Mss. vos semper Spiritui sancto restitistis: sicut patres vestri et vos. Deinde: Quem enim prophetarum non sunt persecuti? et occiderunt, etc. Mss. Quem enim prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt, etc.

Ibid. lapidati sunt, secti sunt, etc. Mss. lapidati sunt, serrati sunt, etc.

Ibid. necnon et secretum adjicere Isayæ. Mss. necnon et secretum abjicere Esayæ.

Ibid. anoniam multa secretorum facta sunt ab impiis, etc. Mss. quoniam multa secretorum scripta sunt ab impiis, etc.

Pag. 849. nisi Zacharias tantummodo, etc. Mss. nisi Azarias tantummodo, etc.

Ibid. Sed et in metotis, etc. Mss. Sic et in metotis, etc.

Ibid. id est interfici: si post destructionem, etc. Mss. id est interfici: quæres si post destructionem, etc.

Ibid. sub alas, et noluit? Mss. sub pennas, et noluit?

Ibid. et de ipso scriptum est, etc. Mss. et de ipso scriptum est, etc.

Ibid. comminatus, et nolentibus, etc. Mss. comminatus est nolentibus, etc.

Ibid. semper autem eis qui noluerunt, etc. Mss. semper autem eis qui noluerint, etc.

Pag. 850. id est Christum, donec, etc. Mss. id est Christum ipsum, donec, etc.

Ibid. in nomine Dei Patris super cor, etc. Mss. in nomine Domini, et Patris super cor, etc. Deinde, ad Deum. Mss. ad eum.

Ibid. et Spiritus Dei habitat in vobis. Mss. et Christus Dei habitat in vobis.

Ibid. sic comminatus est: Ecce nunc relinquetur vobis domus vestra deserta. Audientes discipuli, etc. Sic lege et junge juxta mss. sic comminatus: Ecce nunc relinquetur vobis domus vestra deserta, audientes discipuli, etc.

Ibid. ne faceret quod fuerat comminatus. Mss. ne faceret quod facere fuerat comminatus.

Pag. 851. qui infidelitate præcisi sunt. Mss. qui ex infidelitate præcisi sunt.

Ibid. Dic nobis quando erunt hæc? Quæ? Quod ait, etc. Mss. Dic nobis quando hæc erunt? Hæc quæ? Quod ait, etc.

Ibid. secundus autem adventus Christi. Mss. secundus autem adventus est Christi.

Ibid. per quam mihi mundus, etc. Mss. per quem mihi mundus, etc.

Ibid. Necessarie ergo qui habent fiduciam accedendi secreta ad Christum, si volunt scire signum adventus Christi, et consummationis sæculi, præbeant se dignos, etc. Rectius mss. Necessarie ergo qui abent fiduciam accedendi secreta ad Christum, volunt scire signum adventus Christi, et consummationis sæculi, ut prodificati ex eo quod didicerunt adventum Christi, et consummationem, præbeant se dignos, etc.

Ibid. nunc Antichristi multi, etc. Mss. nunc autem Antichristi multi, etc.

Ibid. et asserit se Verbum esse, sic enim... cum unum sit, quod est Verbum. Rectius mss. et asserit se Verbum esse Dei, Antichristum esse: sic enim... cum unum sit, quod est verum.

Pag. 852. colorati sermonibus, etc. Mss. coloratis sermonibus, etc.

Ibid. Quoniam sicut in peccatis mortalibus puniendi sumus, amplius propter, etc. Rectius mss. quoniam si in peccatis moralibus puniendi sumus, amplius propter, etc.

Pag. 853. Pauci autem qui inveniunt, etc. Mss. Pauci autem qui inveniunt, etc.

Ibid. sed utrinque posuit: Audietis, etc. Mss. sed utrumque posuit: Audietis, etc.

Pag. 854. Et forsitan a diversis gloriis, etc. Mss. Et forsitan in diversis gloriis, etc.

Ibid. postquam locutus est de præliis. Mss. postquam hæc locutus est de præliis.

Ibid. sed non cujuscunque hominis esse præparare, etc. Mss. sed non cujuscunque hominis est se præparare, etc.

Pag. 855. ut ea pars, etc. Lege, ut ea pars, etc.

Ibid. ipsi sales (ut secundum, etc. Mss. ipsi sales, tunc (ut secundum, etc.

Ibid. ab adversariis virtutibus, quando fuerint sales terræ, etc. Mss. ab adversis virtutibus, quando non fuerint sales terræ, etc.

Pag. 856. *incipientibus infirmitatibus*. Mss. *incipientibus infirmari*.

Ibid. *veniet ut etiam in loco*, etc. Mss. *veniet enim ut etiam in loco*, etc.

Ibid. *per loca exurgentes*. Mss. *per loca assidue exurgentes*.

Ibid. *ea deponat*. Mss. *ea deponant*.

Ibid. *visurus est, adventum ejus*, etc. Mss. *visurus est, et adventum ejus*, etc.

Ibid. *famem passi sunt carnalium ciborum transitu, ut cœlestē accipiant manna*. Mss. *famem passi sunt carnalium ciborum tantam, ut cœlestem accipiant mannam*.

Pag. 857. *quod sustinens pariet*, etc. Mss. *quos sustinens pariet*, etc.

Ibid. *et quoniam abundavit iniquitas*, etc. Mss. *et quoniam abundabit iniquitas*, etc.

Ibid. *tunc odio habendi maxime ab*, etc. Mss. *tunc odio habendi sunt maxime ab*, etc.

Ibid. *tunc autem prædicabitur*, etc. Mss. *delectent autem*.

Pag. 858. *et nondum falsi prophetæ*, etc. Mss. *et nondum multi falsi prophetæ*, etc.

Ibid. *nec apud Orientem*. Mss. *nec apud Ariacin*.

Ibid. *tanto amplius tribulatur. Quoniam perfectior*, etc. Rectius mss. *tanto amplius, quoniam perfectior*, etc.

Ibid. *sed et in dissensionibus et quæstionibus pauci erunt intenti*, etc. Mss. *sed et in discussionibus et quæstionibus pauci erunt intangi*, etc.

Ibid. *seducere multos*. Mss. *seducentes multos*.

Ibid. *Falsæ autem doctrinæ a proposito veritatis fontem quidem salvent*, etc. Mss. *Falsæ autem doctrinæ et ruinæ a proposito veritatis fontem quidem solvent*, etc.

Ibid. *existimatione comparationis*, etc. Mss. *æstimatione comprehensionis*, etc.

Ibid. *ut de septimanis omnibus manifestet sermonem*. Mss. *ut de septimanis omnem manifestet sermonem*.

Ibid. *confirmat testamentum multis*. Mss. *confirmavit testamentum multis. Deinde et a Spiritu sancto*. Mss. *omittunt et*.

Pag. 859. *aut colitur*. Mss. *aut quod colitur*.

Ibid. *ducem septimanæ sexaginta duæ*. Mss. *ducem septimanæ et septimanæ sexaginta duæ*.

Ibid. *quæ sunt per decadas*, etc. Mss. *qui sunt per decadas*, etc.

Pag. 860. *opponere, ut manifestemus*, etc. Mss. *apponere, ut manifestemus*, etc.

Ibid. *de Saule persequente*, etc. Mss. *de Saule se persequente*, etc.

Ibid. *dicebat tunc: Si quis vos dixerit*, etc. Mss. *dicebat: Nunc si quis vobis dixerit*, etc.

Ibid. *Christus Deus Verbum*. Mss. *Christus Dei Verbum*.

Ibid. *Antichristum verbum falsum abominationum, desolantem a Deo omnem hominem qui receperit eam in se, abominationem adversantem veritati, et extollentem se super omne verbum quod est extra eum, quod annuntiat esse extollentem se et super omne verbum Dei, quod unusquisque, etc.* Mss. *Antichristum verbum falsum, abominationem desolantem a Deo omnem hominem, qui receperit eam in se, abominationem... quod annuntiat esse Verbum Domini, extollentem se et supra omne quod unusquisque, etc.*

Pag. 861. *Si autem non fugiat eum qui fornicarius est*, etc. Mss. *Si autem non fugiat eum, fornicarius est*, etc.

Ibid. *Bonum est ergo fugere etiam a Laban, a consiliatore*, etc. Mss. *Bonum est ergo fugere etiam ad Laban a consiliatore*, etc.

Ibid. *intelligent in eo dum legunt, ut fugiant*, etc. Mss. *intelligent in eodem loco, ut fugiant*, etc.

Ibid. *donec formetur Christus in vobis. In Epistola ad Timotheum*, etc. Mss. *donec formetur Christus in*

vobis; tanquam si dicat: donec formetur et manifestetur Verbum in vobis. In Epistola ad Timotheum, etc.

Pag. 862. *secundum similitudinem sugentis factum est, super hujusmodi*, etc. Mss. *secundum similitudinem sugentis lactatum (forte, lac, tantum), et super hujusmodi*, etc.

Ibid. *sed in diebus illis abominationis*, etc. Mss. *sed in diebus illius abominationis*, etc.

Ibid. *Ille abominatione desolationis subditus fit. Lege, abominationi*.

Ibid. *melior sit eo qui non fugit, sed semetipsum*, etc. Mss. *melior sit eo qui non fugit, et ideo taliter et majora delinquit per hoc quod non fugit, sed semetipsum*, etc.

Ibid. *Quod est autem constituta*, etc. Mss. *Quoniam est autem constituta*, etc.

Ibid. *qui interficit spiritum oris sui*, etc. Mss. *qui interficiat spiritum oris sui*, etc.

Ibid. *Et qui fugiant in istos montes dicant psalmum*, etc. Mss. *Et qui fugit in istos montes dicat psalmum*, etc.

Ibid. *quia non Jesus fugit*, etc. Mss. *quia non simul Jesus fugit*, etc.

Ibid. *et hiemem fuerit operata... ut impret ventis*, etc. Mss. *et hieme fuerit operata... ut inerepet vento*, etc.

Pag. 863. *sine persecutionibus... sine seductionibus*, etc. Mss. *sive persecutionibus... sive seductionibus*, etc.

Ibid. *ut judicentur homines qui*, etc. Mss. *ut judicentur omnes qui*, etc.

Ibid. *usque ad illam ipsam*, etc. Mss. *usque ad præsens*, etc.

Ibid. *stantem in celo sancto*, etc. Mss. *stantem in loco sancto*, etc.

Ibid. *ut sanetur omnis quæ salvanda est caro*. Mss. *ut sanetur omnis quæ sananda est caro*.

Ibid. *Dies enim intelligantur*, etc. Mss. *Dies illæ intelliguntur*, etc.

Pag. 864. *quoniam ecce hic, ecce illic*, etc. Mss. *quoniam quod dicit: Ecce hic, ecce illic*, etc.

Ibid. *Quidam enim secreta proferentes dicunt*, etc. Mss. *Quidam enim secreta quædam proferentes dicunt*, etc.

Pag. 865. *Hi autem secundum*, etc. Mss. *Si autem secundum*, etc.

Ibid. *post eos surrexerint*. Mss. *post eos surrexerint*.

Ibid. *Omnia enim et persuasoria quæ proferuntur*, etc. Mss. *Omnia enim a persuasoribus quæ proferuntur*, etc.

Ibid. *neque qui profitentur*, etc. Mss. *neque in his qui profitentur*, etc.

Ibid. *et separare ab eo*, etc. Mss. *et separari ab eo*, etc.

Pag. 866. *per defectionem ipsius. Et alius utitur exemplo*, etc. Mss. *per defectionem ipsius, et tali utitur exemplo*, etc.

Ibid. *Ecce dies Domini*, etc. Mss. *Ecce enim dies Domini*, etc.

Ibid. *Sol et luna contenebricati, stellæ*, etc. Mss. *Sol et luna contenebricabunt, stellæ*, etc.

Ibid. *et in terra, sanguinis, et ignis, et vaporum*. Mss. *et in terra sanguis, et ignis, et vapor*.

Ibid. *maxime ad zonam mediam*, etc. Mss. *maxime usque ad zonam mediam*, etc.

Ibid. *neque tanto spatio*, etc. Mss. *neque ex tanto spatio*, etc.

Pag. 867. *Dicet ergo observandum, solem esse diabolium*, etc. Mss. *Dicet ergo obscurandum solem, esse diabolium*, etc.

Ibid. *Sole sic observando*. Mss. *Sole sic obscurando*.

Ibid. *utentur exemplo Proverbiorum*, etc. Mss. *utentur exemplo Proverbiorum*, etc.

Ibid. *quæ se arbitrati sunt se esse cælum*. Mss. *quam arbitrati sunt esse cælum*.

Pag. 867. *qua do arguitus fuerit ille obscuratus sol.* Mss. *quando arguitus fuerit ille sol et obscuratus.*

Ibid. *et omnis qui portavit,* etc. Mss. *et omni qui portavit,* etc.

Ibid. *quasi qui in tribus terrarum.* Mss. *quasi qui sint tribus terrenarum.*

Ibid. *super capita sua cornua septem.* Mss. *et super capitibus suis coronas septem.*

Ibid. *exponetur autem tempore suo,* etc. Mss. *exponentur autem tempore suo,* etc.

Ibid. *d'indemata per singulos qui junguntur suscipit,* etc. Mss. *diademata per singulos qui vincuntur, suscipit,* etc.

Ibid. *Has autem principales,* etc. Mss. *Horum autem principales,* etc.

Ibid. *et misit eam in terram.* Mss. *et misit eas in terram.*

Ibid. *et percussa est tertia pars lunæ,* etc. Mss. *et percussa est tertia pars solis, et tertia pars lunæ,* etc.

Pag. 868. *sicut stellæ.* Mss. *sicut stellæ cæli.*

Ibid. *Ad quos respondeamus,* etc. Mss. *Ad quos respondemus,* etc.

Ibid. *et postquam tractaverit verbum,* etc. Mss. *et postquam tractaverit locum,* etc.

Ibid. *coram tribus tantummodo,* etc. Mss. *propter tres tantummodo,* etc.

Pag. 869. *et qui eum pupugerunt.* Mss. *et quicumque eum non punxerunt.*

Pag. 870. *in consummationem sæculi,* etc. Mss. *in consummatione sæculi,* etc.

Ibid. *qui inveniuntur in corpore,* etc. Mss. *qui inveniuntur in corpore,* etc.

Ibid. *nisi forte eos qui,* etc. Mss. *nisi forte eis qui,* etc.

Ibid. *commorantur, congregabunt.* Adde punctum post *commorantur,* ita ut *Congregabunt* incipiat aliam phrasin.

Ibid. *ad congregandum ei,* etc. Lege, *ad congregandum ei,* etc.

Ibid. *Filius de his qui,* etc. Mss. *Filius his qui,* etc.

Ibid. *lege et prophetis,* etc. Mss. *a lege et prophetis,* etc.

Pag. 871. *Iterum suscepit,* etc. Mss. *bis, Iterum suscepit,* etc.

Ibid. *et perfectio quæ in eo est.* Mss. *constanter, et perfectio quæ in ea est.*

Ibid. *multarum conversationum initia,* etc. Mss. *multa conversationum initia,* etc.

Ibid. *ac ut plus dicam,* etc. Mss. *amplius ut dicam,* etc.

Ibid. *et tu dabis significationem,* etc. Mss. *et tubabis significationem,* etc.

Ibid. *castra qui consistunt,* etc. *castrum qui sunt,* etc. Mss. *constanter, castra quæ consistunt,* etc. *castra quæ sunt,* etc.

Ibid. *in ordine.* Secundum, etc. Mss. *in ordine suo.* Secundum, etc.

Pag. 872. *per eas significationes tubarum, ad salvandum,* etc. Mss. *per eas significationes tubarum, bellicas res, ad salvandum,* etc.

Ibid. *exemplo et umbra cælestis culturæ,* etc. Mss. *exempla et umbras cælestis culturæ,* etc.

Ibid. *Sciote quia prope est in limine.* Mss. *Sciote quia prope est regnum Dei.*

Ibid. *verba autem mea non transiunt.* Mss. *verba autem mea non præteribunt.*

Ibid. *tale aliquid fit quod de beato dicitur illo, quod erit,* etc. Mss. *tale aliquid sit quod de beato dicitur illo, quoniam erit,* etc.

Ibid. *sicut scriptum in Cantico,* etc. Mss. *sicut scriptum est in Cantico,* etc.

Ibid. *et ficus, id est mundus, tenerum ramum, id est, etc. Mss. et ficus, id est mundum terrenum, ramum, id est, etc. Sed legendum videtur, tenerum ramum.*

Ibid. *et maturos Christo præstabit.* Mss. *et maturos Christo fructus præstabit.*

Ibid. *ficus bonæ bonæ sunt valde, congregatæ,* etc. Mss. *ficus boni boni sunt valde, congregati,* etc.

Ibid. *ex quibus accipere vult.* Mss. *ex quibus Christus accipere vult.*

Ibid. *largiores fructus producit,* etc. Mss. *largiores fructus producit,* etc.

Ibid. *ad ætatem festinet,* etc. Mss. *ad ætatem festinat,* etc.

Ibid. *proferant folia,* etc. Mss. *proferent folia,* etc.

Pag. 873. *in Christum exhibeamus.* Mss. *in Christo exhibeamus.*

Ibid. *dicere potuerint.* Mss. *dicere poterint.*

Ibid. *hæc tantum intelligentes.* Mss. *hoc tantum intelligentes.*

Pag. 874. *et quomodo hoc abscondit Pater,* etc. Mss. *et quare hoc abscondit Pater,* etc.

Ibid. *quod a Salvatore tempus,* etc. Mss. *quod etiam a Salvatore tempus,* etc.

Ibid. *non tamen ut veniret jam quod,* etc. Mss. *non tam ut veniret ei jam quod,* etc.

Ibid. *præceptis et denuntiationibus quasi non præveniente,* etc. Mss. *in præceptis et denuntiationibus quasi Deo non præveniente,* etc.

Ibid. *qui subdidit omnia,* etc. Mss. *qui sibi subdidit omnia,* etc.

Ibid. *Et videtur per hæc dicere subjectionem omnium, qui,* etc. Mss. *Et videtur per hæc dicere subjectionem Filii fieri subjectionem omnium, qui,* etc.

Ibid. *Ecclesia, quæ est corpus, nescit diem,* etc. Mss. *Ecclesia, quæ est corpus Christi, nescit diem,* etc.

Pag. 875. *nondum enim receperunt,* etc. Mss. *nondum receperunt,* etc. *absque enim.*

Ibid. *per hoc declaratur,* etc. Mss. *per hoc illud declaratur,* etc.

Ibid. *sicut fur, ita in nocte veniet.* Mss. *sicut fur in nocte, ita veniet.*

Ibid. *Docet nos quoniam,* etc. Mss. *Docet enim nos quoniam,* etc.

Pag. 876. *a Domino fuerant constituta.* Mss. *a Domino fuerant ei constituta.*

Ibid. *Talis enim est omnis,* etc. Mss. *Talis est autem omnis,* etc.

Pag. 877. *quando et sepeliens non vigilantem,* etc. Mss. *quando et spoliens non vigilantem,* etc.

Ibid. *Alioqui autem,* etc. Mss. *Aliquoties autem,* etc.

Ibid. *qui furatus fuerat,* etc. Mss. *qui furatus fuerit,* etc.

Ibid. *manifestato furi.* Mss. *manifestato fure.*

Ibid. *et oleum per meditationem infundit.* Mss. *et oleum ei per meditationem infundit.*

Ibid. *Dies autem instat.* Mss. *Dies autem appropinquavit.*

Ibid. *Alius quidem reprehenditur vigilans,* etc. Mss. *Alius quidem comprehenditur vigilans,* etc.

Pag. 878. *quo dignos esse cognoverit.* Mss. *quo dignos eos esse cognoverit.*

Ibid. *Cum possimus honori oneri esse,* etc. Mss. *Cum possimus honori esse, etc.*

Ibid. *quod minus faceret ea.* Mss. *quominus faceret ea.*

Pag. 879. *quam demus esurientibus,* etc. Mss. *quam quod videmus esurientibus,* etc. *sed rectus in elitis.*

Ibid. *ut ne quæ pauperum,* etc. Mss. *ut neque quæ pauperum,* etc.

Ibid. *quomodo advocatus est.* Mss. *quomodo educatus est.*

Ibid. *aut in juvenibus,* etc. Mss. *aut juvenibus,* etc. *absque in.*

Ibid. *et eis qui vel ex parte possunt sibi acquirere escas.* Hæc desunt in mss.

- Pag. 880. *conservis quibuscumque simpliciter*, etc. Mss. *conservis qualibuscumque simpliciter*, etc.
- Ibid. *Omnes quidem constituet*, etc. Mss. *et omnes quidem constituet*, etc.
- Ibid. *ut puta, hunc quidem*, etc. Mss. *ut puta, unum quidem*, etc.
- Ibid. *puniatur*. Lege, *puniatur*.
- P. g. 881. *fidem in Jesu*. Mss. *fidem in Jesum*.
- Ibid. *quod virgines sunt*, etc. Mss. *quoniam virgines sunt*, etc.
- Ibid. *necesse est ut in aliis*, etc. Mss. *necesse est ut et in aliis*, etc.
- Ibid. *nutrin entem hominis sui*, etc. Mss. *nutrimentum luminis sunt*, etc. Sed legendum videtur, *sui, pro sunt*.
- Ibid. *a sensu vitali*. Mss. *a sensu illo vitali*.
- Pag. 882. *oleum rationale*. Mss. *oleum rationale*.
- Ibid. *quod congregavit*, etc. Mss. *quoniam congregavit*, etc.
- Ibid. *habeo doctrinam, non tamen*, etc. Mss. *habeo doctrinam verbi, non tamen*, etc.
- Ibid. *Ornantes autem*, etc. Mss. *Ornantur autem*, etc.
- Ibid. *auditionem non suscipit vanam*, etc. Mss. *auditionem quidem non suscipit vanam*. Deinde, *obdurat aures, forte, obturat aures*.
- Ibid. *dele punctum, et pone virgulam post, dicta sui*.
- Ibid. *Homo quidam peregre proficiscens*, etc. Mss. *Si ut enim homo peregre futurus*, etc.
- Ibid. *omnibus diebus vitæ, usque*, etc. Mss. *omnibus diebus vitæ, usque*, etc.
- Ibid. *proponitur peregrinans? Tractantes autem*, etc. Mss. *ponitur peregrinans? Tradentes autem*, etc.
- Pag. 883. *sic et Jesus, aut ita, sic et Filius*, etc. Mss. *sic et Jesus, aut ita, sic et ego, aut ita, sic et Filius*, etc.
- Ibid. *et ipse tunc erit*, etc. Mss. *tunc et ipse erit*, etc.
- Ibid. *qui quinque acceperant*, etc. Mss. *qui quinque acceperunt*, etc.
- Ibid. *qui duo autem*, etc. Mss. *qui autem duo*, etc.
- Ibid. *ne forte quia omnia*, etc. Mss. *ne forte qui omnia*, etc.
- Ibid. *ad discretionem. Boni quoque et hi sunt qui*, etc. Mss. *ad discretionem boni quoque et mali, hi sunt qui*, etc.
- Ibid. *additamentum accepit virtutis*, etc. Mss. *additamentum accipit virtutis*, etc.
- Pag. 884. *quod habet ipse*. Mss. *quod habet et ipse*.
- Ibid. *et de illis dicimus*, etc. Mss. *et de illis dicemus*, etc.
- Ibid. *et in altitudines posuit ejus*. Mss. *et in altitudine ejus posuit*.
- Ibid. *quidem operatus sit et lucratus*. Mss. *quidem et operatus sit et lucratus*.
- Ibid. *in ipsa defensione*, etc. Mss. *in ipsa defensione*, etc.
- Ibid. *et crediti sunt*. Sic et mss. Sed legendum videtur, *et credita sunt*.
- Ibid. *quod creditus est*. Ita et mss. Sed legendum etiam videtur, *quod creditum est*.
- Ibid. *peregre profectus*. Mss. *peregre futurus*.
- Ibid. *quoniam non ad Dominum vadunt*, etc. Mss. *quoniam non servi ad Dominum vadunt*, etc.
- Ibid. *bona autem operantes*, etc. Mss. *bona autem operando*, etc.
- Pag. 885. *ad justitiam, sicut et ei qui audivit a domino suo: Serve fidelis. Sine dubio*, etc. Mss. *ad justitiam. Sic et ei qui audivit a domino suo: Serve fidelis, sine dubio*, etc.
- Ibid. *et ex tota mente tua*. Mss. *et ex tota virtute tua*.
- Ibid. *et alii mores eorum*, etc. Mss. *et alii minores eorum*, etc.
- Ibid. *et quasi qui sciebat*, etc. Mss. *et qui sciebat*, etc.
- Ibid. *et metuntur ad vitam æternam, metit Deus, Dei enim est possessio justus*, etc. Mss. *et metuntur, ad vitam æternam metit Deus: Deus enim est possessio justus*, etc.
- Ibid. *et congregans quæ non sparsit*. Mss. *et congregans ubi non sparsit*.
- Pag. 886. *Nec enim bonus hujusmodi*, etc. Mss. *Nec enim est bonus hujusmodi*, etc.
- Ibid. *qui iterum festinat salvare*, etc. Mss. *qui alterum festinat salvare*, etc.
- Ibid. *sicut Andreas, Petrus, Philippus, Nathanael*, etc. Mss. *sicut Andreas-Petrum, Philippus Nathanael*, etc.
- Ibid. *accipit ad ipsum et ex-gratia*, etc. Mss. *accipit idipsum et ex gratia*, etc.
- Ibid. *aut in veritate*, etc. Mss. *aut in virtute*, etc.
- Ibid. *donec intellexerunt*, etc. Mss. *donec intellexerint*, etc.
- Ibid. *et sedeat super sedem*, etc. Mss. *et sedebit super sedem*, etc.
- Pag. 887. *adventus in gloriam*. Mss. *adventus in gloria*.
- Ibid. *an etiam hoc opus habet*, etc. Mss. *aut etiam hoc opus habet*, etc.
- Ibid. *Sicut enim fulgur... et propterea quod... propterea que ubique*, etc. Mss. *Sicut ergo fulgur... propter quod... propter quod ubique*, etc.
- Ibid. *qui in forma factus est*, etc. Mss. *qui et in forma factus est*.
- Ibid. *quia aspera et dura saxa male ascendunt*, Mss. *quia aspera et dura saxa mole ascendunt*.
- Pag. 888. *a depositione mundi*. Mss. *a dispositione mundi, sed in sequentibus ubique depositione, depositio, deposita*, etc.
- Ibid. *sic non possibile*, etc. Mss. *sic non est possibile*, etc.
- Ibid. *Necesse est cum et quæstuosum*, etc. Mss. *Necesse est enim et quæstuosum*, etc.
- Ibid. *Item Christum argentem teximus vestimento*. Mss. *Item Christo argenti teximus vestimentum*.
- Ibid. *confirmantur infirmis*. Lege, *cofirmantur infirmis*.
- Pag. 889. *confirmantes refrigeramus*. Mss. *cofirmantes refrigeravimus*.
- Ibid. *obliti eorum quæ gerunt*. Mss. *obliti eorum quæ egerunt*.
- Ibid. *et quasi elongantes*, etc. Mss. *quasi elongantes*, etc.
- Ibid. *ut dicat ad nos*, etc. Mss. *ut dicatur ad nos*, etc.
- Ibid. *et sunt filii ejus*. Mss. *et sunt angeli ejus*.
- Pag. 890. *Infirmus sui, sic et in carcere sui*. Mss. *Infirmus et in carcere sui*.
- Ibid. *Nam abusive quidem nomen credentes in Christo*, etc. Mss. *Nam abusive quidem omnes credentes in Christo*, etc.
- Ibid. *discedente ab eo diabolo usque ad tempus*. Mss. *discedente ab eo utique diabolo ad tempus*.
- Ibid. *postquam traderetur*. Mss. *priusquam traderetur*.
- Pag. 891. *sicut arbitrabantur quidam*. Mss. *sicut arbitrantur quidam*.
- Ibid. *illud succidat antiquum*. Mss. *illud succidatur antiquum*.
- Ibid. *quod unico Filio*, etc. Mss. *qui unico Filio*, etc.
- Ibid. *egerat fundatorem*. Mss. *egerat Salvatorem*.
- Ibid. *et audientis*. Lege, *et odientis*.
- Pag. 892. *habeo quid tibi dicere*. Mss. *habeo aliquid tibi dicere*.
- Ibid. *et cognatio quædam de muliere*. Mss. *et cognatio quædam videtur de muliere*.
- Ibid. *si Maria ipsa erat*, etc. Mss. *si Maria hic ipsa erat*, etc.

Pag. 892. in uno capitulo. Mss. in eo capitulo.
 Ibid. et non simul, sed Maria, etc. Mss. et non Simon, sed Maria, etc.
 Ibid. ut quidam eorum mentiantur. Mss. ut quidam eorum etiam mentiantur.
 Pag. 893. ut secundum veritatem enarrent historiarum. Mss. ut secundum veritatem historiae enarrant.
 Ibid. Forsitan per differentias, etc. Mss. Forsitan ergo per differentias, etc.
 Ibid. sed obedientialiter, non spiritus. Mss. sed obedientiae litterae, non spiritus.
 Ibid. Simonis quidem et alicujus, etc. Mss. Simonis quidem alicujus, etc., absque et.
 Ibid. remissionem eorum. Mss. remissionem peccatorum.
 Ibid. nec nardi pisticae. Mss. nec nardi pistici.
 Ibid. quia conveniens erat super, etc. Mss. quia conveniens erat ut super, etc.
 Pag. 894. nobis dicatur, quia semper quidem, etc. Mss. nobis dicatur, quia bonum opus fecimus super caput ipsius, quia semper quidem, etc.
 Ibid. et consurreximus ei. Mss. et conresurreximus ei.
 Ibid. super caput ejus. Mss. super caput Jesu.
 Ibid. difficile est explicare. Mss. difficile quidem est explicare.
 Ibid. aliud quod non, etc. Mss. aliud autem quod non, etc.
 Ibid. rex, peccata tua, etc. Mss. rex, et peccata tua, etc.
 Ibid. sed in illo. Mss. sed et in illo.
 Ibid. Et hoc opus est proprium, etc. Mss. Et hoc est opus proprium, etc.
 Ibid. Judas Scarioth. Mss. Judas Scariotha.
 Ibid. Cum sint ergo duo discipuli, etc. Mss. Cum sint ergo duo Christi discipuli, etc.
 Ibid. Existimo duos discipulos Judas, etc. Mss. scilicet duo istos Judas, etc.
 Pag. 895. Audiri quendam... Hebraicam exsuffocatum vocari. Mss. Audiri aliquem... Hebraicam, et exsuffocatum vocari.
 Ibid. Volebant enim accipere, etc. Mss. Volebat autem accipere, etc.
 Ibid. Verbum Dei tradunt et contemnunt. Mss. Verbum Dei contemnunt, et quasi tradunt.
 Ibid. transgressi verbi: Quid vultis, etc. Mss. transgressi verbi Dei: Quid vultis, etc.
 Ibid. At illi statuerunt ei triginta stateres. Mss. At illi statuerunt ei dare triginta stateres.
 Ibid. annorum erogaret, etc. Mss. annorum, ut erogaret, etc.
 Ibid. erogatum est etiam Aegyptiis. Mss. erogatum est autem etiam Aegyptiis.
 Ibid. Christum Deum Verbum, etc. Mss. Christum Domini Verbum, etc.
 Ibid. tempus patiendi, etc. Lege, tempus pariendi, etc.
 Ibid. ut manducemus pascha. Mss. ut manduces pascha.
 Ibid. Sic ergo apparet quod una, etc. Mss. Sicut ergo apparet, una, etc.
 Ibid. immolare pascha azymorum, et quando oportebat, etc. Mss. immolare pascha, et azymorum, quando oportebat, etc.
 Pag. 896. qui tulit peccatum, etc. Mss. qui tollit peccatum, etc.
 Ibid. et veritatem, et omne quod est, etc. Mss. et veritatem, et pacem, et omne quod est, etc.
 Ibid. non qualiscunque, cognitum, etc. Mss. non qualibuscunque cognitum, etc.
 Ibid. ubi cum discipulis manducem, etc. Mss. ubi cum discipulis meis manducem, etc.
 Ibid. ascendat locum superiorem, etc. Mss. ostendat locum superiorem, etc.
 Ibid. stratum illius ornatum. Mss. stratus illius ornatus.

Ibid. latere quasi hominem. Qui postquam vidit, etc. Mss. latere quasi hominem quid: postquam vidit, etc.

Ibid. qui praecognitus esset proditor. Mss. qui praecognitus erat proditor. Deinde, propterea quod dictum fuerat eis. Mss. propter quod dictum erat eis.

Pag. 897. et servituti redigo. Mss. et in servitutum redigo.

Ibid. confidentis hominis infirmi est propter, etc. Mss. confidentis et firmi hominis est propter, etc.

Ibid. Et quod proponens quis, etc. Mss. Et quoniam proponens quis, etc.

Ibid. a proposito meliori. Mss. de proposito meliori.

Ibid. considerantes ne et vos tentemini. Mss. considerans ne et tu tenteris.

Ibid. dat discipulis de Juda, etc. Mss. dat discipulis suis de Juda, etc.

Ibid. quibus magistrum cum cibo divinae mensae, etc. Mss. quibus magistrum et concubum divinae mensae, etc.

Ibid. et ad eundem potum sanguinis ejus. Mss. et ad eundem poculum sanguinis ejus.

Ibid. nos quidem ab hujusmodi nos abstinemus. Mss. nos quidem ab hujusmodi abstinemus.

Ibid. principis tribus Juda. Mss. princeps tribus Juda.

Ibid. secundum sicutum sanctum. Mss. et secundum sicutum sanctum.

Ibid. sed per quem traditur. Mss. sed per quem tradetur.

Pag. 898. ipsum Judam autem, etc. Mss. ipsum autem Judam, etc.

Ibid. dignus ut non nasceretur. Mss. dignus ut nasceretur, etc., absque, non.

Ibid. eum non esse hoc vocabulo dignum. Mss. cum non esset hoc vocabulo dignus.

Ibid. hic est enim sanguis Novi Testamenti, qui pro multis, etc. Mss. hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, quia pro multis, etc.

Pag. 899. et quoniam quod dicit, etc. Mss. et quoniam dicit, etc., absque, quod.

Ibid. intelligit communiter. Mss. intelligat communiter.

Ibid. Si fuerit Dominus meus mecum, etc. Mss. Si fuerit Dominus Deus meus mecum, etc.

Ibid. cum nos praeparati, etc. Mss. cum et nos praeparati, etc.

Ibid. praeparantibus ipsum notis ipsius. Mss. praeparantibus eum ei notis ipsius.

Ibid. effusa est in cordibus, etc. Mss. diffusa est in cordibus, etc.

Ibid. Verbum Dei, etc. Mss. Verbum Deus, etc.

Ibid. propterea ascenderunt, etc. Mss. propter quod ascenderunt, etc.

Pag. 900. ubi pronuntiaturus fuerat, etc. Mss. ubi praenuntiaturus fuerat, etc.

Ibid. sed pronuntiabat, etc. Lege, sed praenuntiabat, etc. Mss. S. Remigii habet, sed pronuntiabat, etc.

Ibid. discipulos descendentes. Mss. discipulos descendentes.

Ibid. propinquaverat lux, etc. Mss. adpropinquaverat lux, etc. Deinde, Ante cantum enim galli negat. Mss. Ante enim galli cantum negat.

Ibid. dicto scandalizantur, etc. Mss. dictos, scandalizantur, etc.

Ibid. ambulabat, in luce est, non denegat, etc. Mss. ambulat, in luce est: qui autem in luce est, non denegat, etc.

Ibid. in Galilaeam, ut gentium populus, etc. Mss. in Galilaeam gentium, ut populus, etc.

Ibid. Dixit ei Jesus. Mss. Et dixit eis Jesus.

Ibid. Psalmo dicente, etc. Mss. de Psalmo dicente, etc.

Ibid. Et denegavit coram... Et iterum denegavit... sed cum advocacione, etc. Mss. et denegavit...

roram... et iterum denegaret... sed cum devotione, etc.

Pag. 900. Si cum postulasset, etc. Mss. Si enim postulasset, etc.

Ibid. ut ne scandalizaretur, etc. Mss. ut ne scandalizaretur, etc.

Pag. 901. ex effectu quidem, etc. Mss. ex affectu quidem, etc.

Ibid. præcognita ipsius denegatio, si forte, etc. Mss. præcognita ipsi denegatio ejus, si forte, etc.

Ibid. patientini hac nocte, etc. Mss. patientini in me in hac nocte, etc.

Ibid. non convenienter facit, etc. Mss. non convenienter fecit, etc.

Ibid. quod vocant Gethsemani. Mss. quod vocatur Gethsemani.

Ibid. et ne modicum fermentum, etc. Mss. ut ne modicum fermentum, etc.

Pag. 902. et ibi vadens, etc. Mss. ubi vadens, etc.

Ibid. quod postea eis dixit. Mss. quod et postea eis dixit.

Ibid. participant carni et sanguini. Mss. participant carnem et sanguinem.

Ibid. jussi sedere ibi, quasi firmiores adduxi, etc. Mss. jussi sedere ibi quasi inferiores ab agone isto servans eos securos; vos autem quasi firmiores adduxi, etc.

Ibid. nostram fieri voluntatem, quando, etc. Mss. nostram fieri voluntatem, sed Dei, quando, etc.

Ibid. sed non sicut vult, sed, etc. Mss. sed non sicut vult ipse, sed, etc.

Pag. 903. substantiam divinam, etc. Mss. substantiam ejus divinam, etc.

Ibid. naturam humanam ejus, etc. Mss. naturam ejus humanam, etc.

Ibid. orantem Jesum, etc. Mss. orantem autem Jesum, etc.

Ibid. quam secundum humanam interpretabatur naturam, divinitas autem intentabilis erat. Ideo tres, etc. Mss. quam secundum humanam. Propter quia secundum humanam tentabatur naturam (divinitas autem intentabilis erat) ideo tres, etc.

Ibid. quod dicit sic. Mss. quod dicit sic.

Pag. 904. simul et in tentationem: si autem venit in tentationem, etc. Mss. simul et in tentationem: sed si quidem venit ad Jesum, non venit in tentationem; si autem venit in tentationem, etc.

Ibid. Ad peccatorem autem dicitur: Consequentur te mala, etc. Mss. Ad peccatorem autem dicitur consequenter: Persequentur te mala, etc.

Ibid. caro autem infirma ad, etc. Mss. caro autem erit infirma ad, etc.

Ibid. et concupiscentia ejus, etc. Mss. et in concupiscentia ejus, etc.

Ibid. Sic certe repugno, etc. Mss. Sic certe pugno, etc.

Ibid. passionis omnium quidem, etc. Mss. passionis, omnino quidem, etc.

Pag. 905. Tunc sine dubio post orationem. Mss. Tunc sine dubio post tertiam orationem.

Ibid. et non requiescentes. Mss. non et requiescentes.

Ibid. somnia atque dormitationes, etc. Mss. somni atque dormitationes.

Pag. 906. Ego autem existimo alteram causam, etc. Mss. Ego autem existimo etiam alteram causam, etc.

Ibid. et adducite diligenter: maligne et cum, etc. Mss. et abducite diligenter. Dicens enim: abducite diligenter, maligne et cum, etc. Deinde, adduxeritis, Mss. abduxeritis.

Ibid. auditum hoc agere, etc. Lege, adjutum hoc agere, etc.

Ibid. Multi et nunc cum spiritualibus gladiis, specie aliquorum, et fustibus, etc. Mss. Multi sunt et

nunc cum spiritualibus gladiis spirituum malignorum, et fustibus, etc.

Ibid. et manifestata sint malitia... unigeniti Verbi. Mss. et manifesta fiat malitia... Unigeniti Dei Verbi.

Ibid. variis et diversis dogmatibus venientes, exposito, etc. Mss. variis et diversis de Deo dogmatibus venientes ex proposito, etc.

Ibid. Venit ergo traditio, etc. Mss. Venit autem traditio, etc.

Pag. 907. sic Jesu dicunt: Rabbi. Mss. sic Jesum dicunt: Rabbi.

Ibid. Ad quos omnia placabilia, etc. Mss. Ad quos omnes placabilia, etc.

Ibid. ipse incidit in eam. Mss. ipse incidet in eam.

Ibid. sed meliorum, etc. Mss. sed meliorem, etc.

Pag. 908. secundum multitudinem angelorum militiæ mundialis, etc. Rectius mss. secundum similitudinem legionum militiæ mundialis, etc.

Ibid. sed et quod dicit. Mss. sed quod addidit.

Ibid. in loco sancti templi. Mss. in loco sancto templi.

Ibid. qualia quæ tunc, etc. Mss. qualia sunt quæ tunc, etc.

Ibid. Et illi tenentes Jesum, etc. Mss. At illi tenentes Jesum, etc.

Ibid. et seniores conveniebant. Mss. et seniores convenerant.

Ibid. desertionis Judaicæ quo nunc, etc. Mss. desertionis Judaicæ qua nunc, etc.

Ibid. serviunt Deo Patri. Mss. deservunt Deo Patri.

Ibid. ibi congregantur, etc. Mss. illic congregantur, etc.

Ibid. Et secundum litteræ qualitatem Scribarum sunt seniores, etc. Mss. Et secundum qualitatem Scribarum sunt seniores, etc., omisso, litteræ.

Pag. 909. neque quod illi ministri ministrans, etc. Mss. neque secundum quod illi ministri ministrans, etc.

Ibid. exitum dispensationum Christi quod tenderent. Mss. exitum dispensationum Christi quo tenderent.

Ibid. Principes autem sacerdotum, etc. Mss. Princeps autem sacerdotum, etc.

Ibid. et nihil poterant invenire. Quoniam falsa testimonia, etc. Mss. et nihil verisimile poterant invenire, quoniam falsa testimonia, etc.

Ibid. Jesus autem non dixit, etc. Mss. Jesus enim non dixit, etc.

Ibid. Non manebit testis unus testimonium dari, etc. Mss. Non valebit testis unus testimonium dare, etc.

Ibid. quando dissonant; sibi qualia erant, etc. Lege, quando dissonant sibi; qualia erant, etc.

Pag. 910. Simul discimus, etc. Mss. Simul et discimus, etc.

Ibid. adjurandi usum invenimus. Mss. adjurandi usum aliquoties invenimus.

Ibid. et dicit mulieri sacerdos, etc. Mss. et dicit mulieri, hoc est, sacerdos, etc.

Ibid. ad Michæam: Adjuro te, etc. Mss. ad Michæam: Adhuc bis adjuro te, etc.

Ibid. adjurationem principis sacerdotum respondere. Mss. ad adjurationem principis sacerdotum respondere.

Ibid. qui his dubie interrogat, etc. Mss. qui bis dubie interrogat, etc.

Ibid. sunt alieni. Lege, sunt alieni.

Ibid. venientem supra nubes cæli. Mss. venientem super nubibus cæli.

Ibid. sed apud omnes evangelistas ad dextram virtutis sedere Filium hominis: item tres evangelistæ, etc. Mss. sed apud omnes evangelistas, ad dextram virtutis, et non est additum, Dei, dignum est pervidere quid est ad dextram virtutis sedere Filium hominis. Item tres evangelistæ, etc.

Pag. 910. Videbitis sedentem : simplicibus quidem, etc. Mss. Videbitis sedentem. Et simplicibus quidem, etc.

Pag. 911. Et hanc fundationem videbunt etiam, etc. Mss. Et hanc fundationem aliquando videbunt etiam, etc.

Ibid. quærendum est si ex hoc hæc quæ dixit Saluator, etc. Mss. quærendum est si ex quo hæc dixit Saluator, etc.

Ibid. id est, tempore dispensationis, etc. Mss. id est, a tempore dispensationis, etc.

Ibid. quod demonstrat parabola, etc. Mss. quod demonstratur parabola, etc.

Ibid. Inimicus enim erat et Caiphas, etc. Mss. omittunt et ante Caiphas.

Ibid. Si quas autem.... ipse scit. Mss. Si quis autem.... ipse sciat.

Ibid. quasi non erat propinquus ut, etc. Mss. quasi qui non erat propinquus ut, etc.

Ibid. a dextris virtutis Dei. Mss. omittunt Dei.

Ibid. et non erat qui obediret. Mss. et non erat qui obaudiret.

Pag. 912. vocavi, et non erat qui obediret. Mss. iterum, vocari, et non erat qui obaudiret.

Ibid. et opere suo docuit, etc. Mss. et opere ipso docuit, etc.

Ibid. calceamentum unum, etc. Mss. calceamentum ejus unum, etc.

Ibid. quia non novi hominem. Mss. quia non novisset hominem.

Ibid. amarissime flevit. Mss. amarissime ploravit.

Ibid. Petri negotiationem, etc. Lege, Petri negotiationem, etc.

Ibid. excusationem ullam habemus. Mss. excusationem nullam habebimus.

Pag. 913. Quomodo ne putatis, etc. Mss. Quomodo non putatis, etc.

Ibid. unde sanctificati sunt, etc. Mss. unde sancti sanctificati sunt, etc.

Ibid. denegavit quis, etc. Mss. denegaverit quis, etc.

Ibid. denegavit quis ... renovari in pœnitentia, etc. Mss. denegaverit quis ... renovari in pœnitentiam, etc.

Ibid. Et si Christum aliquando secundum carnem cognovimus : sed, etc. Mss. Et si Christum cognovimus aliquando, secundum carnem cognovimus : sed, etc.

Ibid. Angelus Dei, etc. Mss. Angelus diei, etc.

Ibid. recordatus est verborum Jesu, etc. Mss. recordatus est verbum Jesu, etc.

Pag. 914. Sicut enim scriptum est : Egressus foras, etc. Mss. Sic enim scriptum est : Egressus foras, etc.

Ibid. et nocte offendit. Lege, et in nocte offendit.

Ibid. Hoc autem diximus, etc. Mss. Hæc autem diximus, etc.

Ibid. quæ non poterat sursum aspicere prius. Mss. quæ non poterat penitus sursum aspicere prius.

Ibid. et in eo quod alligaretur vinculis ipsis insidias dirumpentem, ut jam, etc. Mss. et in eo quod alligaretur vinculis ipsis insidiantem, dirumpentem. ea, ut jam, etc.

Ibid. etsi alligantes Jesum induxerunt, etc. Mss. etsi alligantes Jesum duxerunt, etc.

Ibid. quoniam damnatus est, etc. Mss. quoniam damnatus esset, etc.

Pag. 915. aut auferens non dixisset, etc. Mss. aut referens non dixisset, etc.

Ibid. ut confitens, deprecans, etc. Mss. ut confitens, et deprecans, etc.

Ibid. Forsitan ergo dicit aliquis, etc. Mss. Forsitan ergo dicit aliquis, etc.

Ibid. Alius autem dicit hoc modo quod scriptum est, etc. Mss. Alius autem dicit hoc modo, quoniam quod scriptum est, etc.

Ibid. postquam fecit, etc. Mss. postquam autem fecit, etc.

Ibid. ut jam non esset secundum Deum, sed ut,

etc. Mss. ut jam non esset secundum Deum ipsa trinitia, sed ut, etc.

Ibid. Similiter aliquid factum est, etc. Mss. Si mile aliquid factum est, etc.

Pag. 916. ubi sciebat Dominum eiecisse, etc. Mss. ubi sciebat Dominum factum eiecisse, etc.

Ibid. Et accepit triginta argenteos, et misit, etc. Mss. Et accipi triginta argenteos, et misi, etc.

Ibid. dicenti interrogatorie : Non tu es, etc. Mss. dicenti interrogatorie, jam non : Tu es, etc.

Ibid. in tribus linguis ... ut Hebræi, et Græci, etc. Mss. tribus linguis ... ut et Hebræi et Græci, etc.

Pag. 917. nescio si non mendosa habeant exemplaria ... Si tu es, aut : Tu es. Mss. nescio si non mendum habeant exemplaria ... Si tu es, aut ambo : Tu es.

Ibid. amborum petentium vitam, etc. Mss. amborum petentium vita, etc.

Ibid. et omnis Ecclesia petere possit aliquem peccatorum ut Saluator a condemnatione peccati, etc. Mss. ut omnis Ecclesia petere possit aliquem peccatorem ut solvatur a condemnatione peccati, etc.

Ibid. in potentibus constitutos, etc. Mss. in potentibus constitutos, etc.

Ibid. quasi pro omnibus malis. Mss. quasi pro hominibus malis.

Ibid. aliquis peccator, etc. Mss. aliquis peccatorum, etc.

Pag. 918. non convertuntur, etc. Mss. non convertentur, etc.

Ibid. verum aliquid mysterium, etc. Mss. rerum aliquid mysterium, etc.

Ibid. in omnibus vincitus, etc. Mss. in hominibus vincitus, etc.

Ibid. et omnes qui eis similes sunt, etc. Mss. et omnes qui ei similes sunt, etc.

Ibid. Voluit autem evangelistæ, etc. Mss. Voluit autem evangelistæ, etc.

Ibid. Et est videre usque nunc, etc. Mss. omittunt usque.

Pag. 919. Quid ergo faciam de Jesu, etc. Mss. Quid ergo faciemus de Jesu, etc.

Ibid. ut audiant Deum sibi dicentem : Cum extenderitis, etc. Mss. ut audiant Dominum sibi dicentem : Cum expanderitis, etc.

Ibid. propterea et nos quærere voluerunt exitum rei, etc. Mss. propter quod nos quærere voluerunt exitum rei, etc.

Ibid. consumpta est a capite Jesu, etc. Mss. consummata est a capite Jesu, etc.

Ibid. Calamus ergo mysterium, etc. Mss. Calamus ergo ille, mysterium, etc.

Pag. 920. virgam calami eam, etc. Mss. virgam calaminam, etc.

Ibid. Quæres si, secundum, etc. Mss. Quæres autem, si secundum, etc.

Ibid. in quo eum fuerunt suspensuri. Mss. in qua eum fuerant suspensuri.

Ibid. quoniam iisdem litteris scribunt Hebræi, etc. Mss. quoniam ipsis litteris dicunt Hebræi, etc.

Ibid. quod corpus Adæ, etc. Mss. quoniam corpus Adæ, etc.

Ibid. nec cum aliquo contrario, etc. Mss. nec cum alio aliquid contrario, etc.

Pag. 921. apud Joannem autem didicimus quod milites, etc. Mss. apud Joannem autem discimus quoniam milites, etc.

Ibid. qui dogmatibus suis, etc. Mss. qui in dogmatibus suis, etc.

Ibid. cum daretur et myrrhatum vinum, etc. Mss. cum daretur ei myrrhatum vinum, etc.

Ibid. quingentis fratribus, novissime autem, etc. Mss. quingentis fratribus simul, novissime autem, etc.

Ibid. super caput ejus scriptum, etc. Mss. super caput ejus fuit scriptum, etc.

Ibid. capere potest. Mss. accipere potest.

Pag. 921. *et in pellibus, et in speluncis, etc. Mss. et in pellibus caprinis, egentes, afflicti, in desertis errantes, in montibus, et in speluncis, etc.*

Ibid. *et in triduo reedificabas. Mss. et in triduo illud reedificabas.*

Ibid. *stans dicere potest Deo : ... et non blasphematur, etc. Mss. aut stans dicere potest de Deo : ... non blasphematur, etc.*

Pag. 922. *sed resuscitaturum, etc. Mss. sed suscitaturum, etc.*

Ibid. *apud seipsum his miraculis quæ, etc. Mss. apud seipsum et de his miraculis quæ, etc.*

Ibid. *Aut ne forte sicut et illic diximus, alii sunt hi duo latrones, qui ambo blasphemarunt. Mss. Aut ne forte sicut et illic diximus, alii sunt hi duo latrones ex quibus unus blasphemabat eum, et alii fuerunt illi duo latrones, qui ambo blasphemaverunt.*

Ibid. *Ad hunc textum quidam, etc. Mss. Ab hoc textu quidam, etc.*

Ibid. *Quas autem credentiam volentes, etc. Mss. Quidam autem credentiam volentes, etc.*

Pag. 925. *qui fingens se credere, etc. Mss. qui fingentes se credere, etc.*

Ibid. *aut forte indissolubilis, etc. Mss. aut forte et indissolubilis, etc.*

Ibid. *et Evangelicorum ejus. Lege, et Evangeliorum ejus.*

Ibid. *pro evangelica veritate. Mss. pro Evangelii veritate.*

Ibid. *Dicimus ergo quod, etc. Mss. Dicimus ergo quoniam, etc.*

Ibid. *Puto autem magis quod, etc., pro quod mss., quoniam.*

Ibid. *in passionem ipsius. Mss. in passione ipsius.*

Ibid. *super omnem terram Judæam. Mss. super omnem terram Judæam.*

Ibid. *refertur ad terram, etc. Mss. sic refertur ad terram, etc.*

Ibid. *sic et tenebræ factæ sunt, etc. Mss. omittunt sunt.*

Ibid. *Si enim tenebræ, etc. Mss. Si ergo tenebræ, etc.*

Ibid. *Quomodo autem factæ sunt in tali loco diximus, etc. Mss. Quomodo autem facti sumus in tali loco, diximus, etc. Forte, diximus.*

Ibid. *hoc modo factæ fuerunt, etc. Mss. omittunt factæ.*

Pag. 924. *ex concursione lunæ, etc. Mss. ex concursu lunæ, etc.*

Ibid. *super totam terram Ægypti, etc. Mss. super omnem terram Ægypti, etc.*

Ibid. *quoniam non inveniat te. Mss. quoniam non invenit te.*

Ibid. *ostendentia quod, etc. Mss. pro quod, habent quoniam.*

Ibid. *quod cum, etc. Mss. quoniam cum, etc.*

Ibid. *deinde homo, etc. Mss. deinde autem homo, etc.*

Ibid. *ut et dies ille sextus divisus fuisse, etc. Mss. ut et dies ille sextus tunc divisus fuisse, etc.*

Ibid. *et imago fuit tenebrarum illa futurarum, etc. Mss. et imago fuit tenebra illa futurarum, etc.*

Ibid. *quasi ausi sunt, etc. Mss. quæ ausi sunt, etc.*

Ibid. *super terram Judæam, etc. Mss. super omnem terram Judæam.*

Ibid. *privati sunt a lumine Dei Patris, etc. Mss. privati sunt a lumine trium horarum, a lumine Dei Patris, etc.*

Ibid. *Digne Deo, etc. Mss. Digne Domino, etc.*

Ibid. *rebus magnificentibus magna mysteria, etc. Mss. rebus significantibus magna mysteria, etc.*

Ibid. *habeo in eo aliquam, etc. Mss. habeat in ea aliquam, etc.*

Ibid. *et videns in his voluntatem ... eum misit. Mss. et videntes in his voluntatem ... eum transmisit.*

Ibid. *et usque ad mortem, etc. Mss. ut usque ad mortem, etc.*

Pag. 925. *super eum capita : et quod, etc. Mss. super eum capita sua : et quod, etc.*

Ibid. *seipsum non potest salvum facere. Mss. seipsum non potest salvare.*

Ibid. *Si enim ille erat sicut sol, etc. Mss. Sed enim illius erat sicut sol, etc.*

Ibid. *ut derelictio Israel fieret, etc. Mss. ut derelictio Israel fieret, etc.*

Ibid. *non eis audiens, etc. Mss. non eris audiens, etc.*

Ibid. *quæ demonstratur ex ea ... magnum effectum, etc. Mss. quæ demonstrantur ex ea ... magnum effectum, etc.*

Ibid. *Et implevit prophetiam, etc. Mss. Et sic implevit prophetiam, etc.*

Ibid. *videns eos quibusdam, etc. Mss. videns eos ex quibusdam, etc.*

Ibid. *neque vino lætificante, etc. Mss. neque de vino lætificante, etc.*

Pag. 926. *Lucas manifeste scribit, etc. Mss. Sed quia alius manifeste scribit, etc.*

Ibid. *quod vox illa, etc. Mss. quoniam vox illa, etc.*

Ibid. *quoniam omnium animæ, etc. Mss. quoniam omnium hominum animæ, etc.*

Ibid. *non dereliquit animam, etc. Mss. non dereliquit animam, etc.*

Ibid. *Convenit autem ea exponere in tertio libro Regnorum, et in secundo Paralipomenon, etc. Mss. Opportunius autem convenit ea exponere in tertio libro Regnorum, et in secundo Paralipomenon, etc.*

Pag. 927. *sed jam nunc, etc. Mss. sed jam tunc, etc.*

Ibid. *ante velum secundum videt. Sed Aaron, etc. Mss. intra velum secundum videt. Sed et Aaron, etc.*

Ibid. *Item per alterum prophetam, etc. Mss. Item per alteram prophetiam, etc.*

Ibid. *velamen quod positum erat, etc. Mss. velamen quod positum fuerat, etc.*

Ibid. *ut in profundo eorum, etc. Mss. ut in profundis eorum, etc.*

Ibid. *similiter petras esse, etc. Mss. omittunt, esse.*

Ibid. *petræ sunt ipsi, et sunt, etc. Mss. petræ sint et ipsi, et sunt, etc.*

Ibid. *qui super eis ædificantur. Mss. qui super eos ædificantur.*

Ibid. *et apostolos Christi imitantur, etc. Mss. et apostolos Christi mirantur, etc.*

Ibid. *audiant vocem Filii, et vivant. Mss. audiant vocem Filii Dei, et vivant.*

Pag. 928. *et sequuntur eum qui resurrexerunt, etc. Mss. et sequuntur eum qui resurrexit, etc.*

Ibid. *est conversatio in cælis. Mss. conversatio in cælis est.*

Ibid. *vivificans angelicos, etc. Mss. vivificat evangelicos, etc.*

Ibid. *Prodicant enim quadam prodificatione eum qui credit, etc. Mss. Prodicatur enim quadam prodificatione et qui credit, etc.*

Ibid. *Vere hic Filius erat Dei. Mss. Vere hic homo Filius erat Dei.*

Pag. 929. *servabant Jesum. Mss. servantes Jesum.*

Ibid. *et in hoc stupuit dicens. Mss. et in hoc stupuit videns.*

Ibid. *hominem dixit Jesum, etc. Mss. hominem dicit Jesum, etc.*

Ibid. *quoniam jam mortuus erat, etc. Mss. qui jam mortuus erat, etc.*

Ibid. *quod viderunt, etc. Mss. quoniam viderunt, etc., deinde velum templi concisissum, etc. Mss. velum templi erat concisissum, etc.*

Ibid. *testimonium perhibent quoniam, etc. Mss. testimonium perhibent ei quoniam, etc.*

Ibid. *confessus fuerat aliquis, etc. Mss. confessus fuerit aliquis, etc.*

Pag. 929. *mulieres a longe videntes*, etc. Mss. *mulieres multæ a longe videntes*, etc.
 Ibid. *Omnis anima autem*, etc. Mss. *Omnis autem anima*, etc.
 Pag. 950. *Joseph alterius*. Mss. *et Joseph alterius*.
 Ibid. *in mysterio tonitrus*, etc. Mss. *in ministerio tonitrus*, etc.
 Ibid. *pro beneficio magno postulavit*, etc. Mss. *pro beneficio Christi postulavit*, etc., sed in margine additur *alia manu, magno*, et rectius quidem.

Ibid. *quasi justus : et discipulus fuerat Jesu*, etc. Mss. *quia justus, et vir bonus, et discipulus fuerat Jesu*, etc.
 Pag. 951. *Possum destruere templum hoc*, etc. Mss. *Possum solvere templum hoc*, etc.
 Ibid. *non intellexistis*, etc., dele non.
 Ibid. *cordis sui. Sicut induratum*, etc. Mss. *cordis sui, quia sicut induratum*, etc.
 Ibid. *ut vasa iræ preparata in interitum, fiat*, etc. Mss. *vasa iræ preparata in interitum, ut fiat*, etc.

INDEX ANALYTICUS.

IN TOMUM III.

Revocatur Lector ad numerales notas typis grandioribus expressas.

A

Aaronis et Moysis prodigia in Ægypto et in deserto *lecta recensentur*, 768.
 Abdimelech interpretatur *servus regum*, 49.
 Abel *luctus* interpretatur, 848.
 Abiasaph interpretatur *patris congregatio, patris mei collectio*, 616.
 Abominations de ore nostro sunt *auferendæ*, 136. Abominatio desolationis quid sit, 860 *et seq.*
 Abraham Deum vidit quia meruit, et quia Deus gratia sua permisit, 935. Abraham propheta nuncupatus, 127. Abraham sanctificatus quando egressus est de terra sua, 127. A Noe ad Abrahamum generationes decem, 701.
 Abstinentes ab animalis a Gangrensi concilio aliisque *synodis damnantur*, 491 *not.*
 Abstinentiam ab esu corporis Christi bono aliquo nos *privare quatenus dixerit Origenes*, 499, 500 *not.*
 Acanthia gignit margaritas in ostreorum pinnis *provenientes*, 451.
 Accipere a Deo, quid, 650.
 Achab Michæam prophetam misit in carcerem, 848.
 Acheldemach interpretatur *ager sanguinis*, 914.
 Actionem cibis significat, 720.
 Actium litus In eo inventa est editio quinta, 11.
 Acus foraminum cur regnum colorum comparetur, 680.
 Adam inter prophetas numeratur, 62. Adam, secundum traditionem quamdam, sepultus est in Calvariæ loco, 920.
 Adjuratio non licita in nova lege, 910. An licita sit *ad juratio dæmonum*, 910.
 Administratores honorum Ecclesiæ, qui, 490 *not.*, 491 *not.*, 501 *not.*, 755.
 Adonai, unum ex nominibus Dei, sed non proprium et ineffabile, 421.
 Adonis apud Hebræos et Syros Thammus vocatur, 423. Ejus cultus, 425.
 Adulterandi multas causas vir uxori præbere potest, 648, 649.
 Adulti quomodo ad baptismum accedere debeant, 938 *et seq.*
 Adventus Christi multiplex, 108. Adventus Domini singularis, et adventus generalis, 874 *et seq.* Christus cum advenit, adventus ipsius a Judæis expectabatur, 179. Judæis consummatio adfuit in adventu Christi, 167. Tempus adventus Christi erit, quando tanta manifestatio futura est Christi et divinitatis ejus, ut non solum nullus justorum, sed nec aliquis peccatorum ignoret Christum secundum quod est, 897 *et seq.* Christus in secundo suo adventu, quali in gloria assumptus est, tali in gloria revertetur, 886.
 Adversarius semper est nobiscum, 974.
 Ædificatio Dei, 134. Ædificatio diaboli, 134.
 Ægyptii incantatores, 254. Signa quædam veritatis imitati, 513. Ægyptiorum sacerdotes idolis circumcidebantur, 159. Ægyptii in plagis et in mari interempti pretium fuerunt permutationis pro filiis Israel, 517. Ægyptiorum primogeniti pretium fuerunt permutationis pro filiis Israel, 517. Ab Ægyptiis Judæos circumcisionem accepisse scripserunt nonnulli, 133 *not.*

Elamitæ interpretantur *vituperabiles*, 513.
 Elianus, 448, 449.
 Enigmatis definitio, 6.
 Eones Valentinianorum, 362, 821.
 Æqualitas servari debet in Ecclesia, 723, 724.
 Aeriant hæretici, 494. Ab animalis abstinebant, 494.
 Esculapium colunt gentiles tanquam ab humana ad divinam dignitatem propter virtutem evectum, 150.
 Ætas præsens, dies est, 698.
 Ethiopia, 546, 547 *not.*, 927. Æthiopiæ populi, 848.
 Africa nullos habet cervos, 504 *not.*
 Africanorum originem ad Sabæos Arabes et Ifricum Felicis Arabiæ regem nonnulli referunt, 547.
 Agabus propheta, 708, 849.
 Agapetæ. Quenam fuerint illæ mulieres, 685.
 Agonotheta, 684.
 Agrippa, 859.
 Alchanna, Arabica vox virgulti quamdam speciem significans. Ab Hispanis Alhenna, seu Alfenna vocatur, 719 *not.* An Alchanna idem unumque sit ac Cyprus, 719 *not.*
 Alexandrinum talentum et drachma, duplam habere rationem ad Atticum talentum et drachmam, 587 *not.*
 Allegoriam meram continent quædam Scripture loca, 655 *et seq.* Allegorice Scripturam explicari volebat Marcion, 655.
 Amaxilli obsidionem solvere Cretenses a muribus coacti sunt, 512 *not.*
 Ammianus, 448, 449.
 Anabaticum, seu *Ascensio Isaia*, liber apocryphus, 465.
 Anameel interpretatur *gratia Dei*, 508.
 Ananias, Azarias et Misael, prophetæ, 772. An tres illi pueri simul cum Daniele propheta Babyloni captivi fuerint, ut tradunt Hebræi, 677.
 Ananiam prophetam Asi iratus misit in carcerem, 848.
 Ananias filius Agot, pseudopropheta, 932.
 Ananias et Sapphiræ historia, 673. Quare puniti sunt, 675. An a Petro Ananias mortui datus sit, 675. Quare expiravit, 675.
 Ananie jussu Paulus percutitur, 254.
 Anathoth interpretatur *obediens*, 148.
 Androstenes, 430.
 Angelos existere negabant Sadducæi, atque tropologica accipienda quæ de angelis dicuntur, pertendebant, 467.
 Angelis omnia plena sunt, 538. Angeli in scriptura prophetæ vocantur, 599 *not.* Prophetarum animas hominumque sanctorum angelos esse censuit Origenes, 624 *not.* Angeli Verba effecti sunt in prophetis, Christum imitantes, 549. Vita angelorum, 698. Angelos esse corporeos putabat Origenes : putabant et omnes fere Patres antiqui, 813 *not.*, 814. Angeli hominibus sunt natura præstantiores, 692, 798, etiam sancti, 456. Angeli purissimi qui priores hominibus erant, quibusdam hominibus posteriores facti, 692, 693. Angelis non omnibus sed quibusdam superiores sunt homines qui in Christo salvi sunt, 456. Aliquot angelos prius fuisse homines, et aliquot homines angelos fieri posse censet Origenes, 814, 815. Angeli secretis justis a malis commissi, 466. Angeli ministri penarum et prætorum, 456. Angelorum ministerio animas corporibus inseri existimavit Origenes, 624 *not.* Angelorum ministerio homines in judicium ducuntur, 652. Angelos non

- videmus propter peccata, 961 *et seq.* Angeli, etsi nobis praesentes adsint, non videntur, nisi et ipsi voluerint, et nos mereamur videre, idque non solum in praesenti, sed et in futuro saeculo, 955 *et seq.* Laetantur angeli et orant nobiscum, 961. Propter angelos praecipitur orantibus feminis ut habeant velamen super caput, 961. Angeli et virtutes omnes invisibiles docentur non solum a Salvatore, sed et a prophetis, ab apostolis, et ab aliis hominibus qui hanc potestatem ac eperunt a Spiritu sancto, 961 *et seq.* Angelos peccare posse, et Christi mortis beneficio gaudere putat Origenes, 692. Angeli indigent Christi auxilio ut non peccent, 969. Angelis et caeteris virtutibus non solum Salvatore, sed et Joannes salutarem poenitentiam venit praedicare, 961. Angeli custodes, 358, 576, 616, 607, 614, 961. Eorum invocatio, 359. Angeli, juxta Origenem, rebus omnibus praesident, terrae, aquae, aeri et igni, 186. Angeli ab initio tutores Ecclesiae, 62. Adsunt in caelo nostro: adsunt non solum generaliter omni Ecclesiae, sed et singillatim, 917, 961. Angelo cuiquam omnem animam humanam subditam esse nonnulli crederunt, 576. Duo cunctis hominibus assistunt angeli: alter iustitiae, alter iniquitatis, 915, 973. Duo quoque angeli praesunt singulis provinciis aut regnis, 916. Isti angeli ante Christi adventum parum professe poterant animabus sibi commissis, 916 *et seq.* Angelus qui poenitentiae curam gerit, Michael inferior est, 614. Angelorum ministerio peccati Jesu offerbantur, 659. An angeli custodes propter peccata nostra nos deserant, aut propter negligentiam suam a Deo mutentur, 614. Angeli custodes parvulos regunt, majores regit ipse Christus, 617. Quo tempore parvulorum custodiae praesentantur, 607 *et seq.* Angeli custodes progressus eosdem in pietate faciunt ac homines suae curae commissi, 607, 608 *et seq.* Angeli custodes sunt sicut Ecclesiae pastores: ut sui meriti est si oves sibi creditae fuerint custoditae; sic sui periculi rem esse non nesciunt, si homo per negligentiam eorum corruerit, 947, 973. Angeli secundum meritum eorum quorum angeli sunt, aut semper, aut nunquam, vel parum, vel plus faciem Dei contemplantur, 974.
- Animas. De anima variae quaestiones proponuntur, 58. Origenis sententia de anima humana, 702 *not.* et 705. Animas hominum de caelo pro meritis deturbatas et humanis corporibus immixtas existimat Origenes, 594 *not.*, 610, 702 *not.*, 814 *not.* Animas prophetarum sanctorumque angelos esse censuit Origenes, 624 *not.* Animas quasdam pro peccatis sursum admissis in corpora dimitti, alias decretis Dei exsequendis operam suam navare Origenes credit, 702 *not.* Animas angelorum ministerio corporibus inseri censuit Origenes, 624 *not.* Animas hominum corporibus immitti daemone ope Empedocles agnoscebat, 624 *not.* De animae immortalitate diversae sententiae, 811. Animae immortales itas cum ejusdem perseverantia perperam confunditur, 811 *not.* Animae perseverantiam admittebat Aristoteles, immortalitatem negabat, 811 *not.* Animae immortalitatem Corinthii quidam tempore apostoli Pauli negabant, 811 *not.* Anima ad imaginem Dei facta, 157, 807. Quomodo anima nostra imago Dei est, 911 *et seq.* Animarum diversi ordinis, 799. Anima tripartita, 364, 362. Anima et spiritus distinguuntur, 725, 726, 876, 880. Animarum praesentia, seu praesistentia, 594 *not.*, 624, 702, 705, 740. Animae ex triduo non propagantur, 705. Animas de corporibus in alta corpora transformari ab aliquot Christianis creditum est ex quibusdam male intellectis Scripturae sacrae locis, 1. Ille error expoditur, 442, 567, 568 *et seq.* Animam omnem humanam angelo cuiquam subditam esse a nonnullis creditum est, 576. Anima rationalis naturaliter est templum Dei, 751. Anima nupta legi, 513, 815. Animae nuptiae cum Verbo, 799. Animam suam perdere: Animam suam servare, quid, 544, 545. Animae castratio, 656. Animam suam excolere debet unusquisque, 438. Animae filii, cogitationes: filiae, opera, 153. Anima humana antequam ad virtutes veniat, vitis sordidatur, 951. Animae profectus in nostra est potestate, sed corporis incrementum a nobis non pendit, 956. Animae corporibus exemptae, otiosae non sunt, 705. Anima Jesu peccati sorde nunquam maculata est, 951. Animam suam, non divinitatem, Christus pro multis qui in se crederant, redemptionis pretium dedit, 725, 726. Quid hic intelligitur per verbum *Multis*, 725, 726. Animam suam pro omnibus dedisset, si omnes crederissent, 726. Dedit animam malo, Spiritum vero Patri, 726, 727. Distinctio inter ea quae pertinent ad Primogenitum omnis creaturae, et ea quae pertinent ad animam et corpus Jesu, 726, 727.
- Animatis abstinere ab Ebionae, Nazaraei, Dositheani, Valesii, quidam e Saturnilianis, Marcionitae, Aeriali, Encratitae, Manichaei, Priscillianistae, Apocritici, seu Apostolici, 491 *not.*
- Animi somnus, 475. Animi morbi, peccata, 475
- Aukeva feminam significat, 658
- Anna interpretatur *gratia*, 551.
- Anna, filia Phannuel, prophetissa, 955.
- Annus hebdomadicus, 699.
- Antichristus est simulata virtus cujus veritatem Christus exhibet. 832, 855. Antichristus unus est, sed multas habet species, 865.
- Antiquitatem Judaicam viginti libris Joseph scripsit, 467. *Antiquitatum Judaicarum* liber decimus citatur, 300.
- Apelles haeresiarum, 864, 865.
- Apelliani haeretici, 852.
- Apes regem habent, 109. Apes sunt prophetae, 109.
- Apocalypsis Joannis in insula Pathmos revelata esse videtur, 720. Apocalypsis Eliae, liber apocryphus, 465, 916.
- Apocryphi libri apertam beatae vitae mentionem continent, 826, 827. Apocryphae scripturae, quod multa in eis corrupta, et contra fidem veram inserta inveniuntur, non admittuntur ad auctoritatem, 36. Ex apocryphis scripturis quaedam desumpta sunt loca quae apostoli vel evangelistae Novo Testamento inseruerunt, 36. Apocrypha evangelia. Evangelium secundum Aegyptios, 955. Evangelium secundum duodecim apostolos, 955. Evangelium secundum Petrum et Joannem, 462, 463. Evangelium secundum Jacobum, 462, 463. Evangelium secundum Thomam, 955. Evangelium secundum Matthiam, 955. Evangelium secundum Basilidem, 955. Alia multa evangelia apocrypha, 955. Apocryphi libri: *Anabaticum*, seu *Ascensio Isaiae*, 485 *not.* *Historia lectionum*, 851. *Pastor*, 439, 644, 872, 877, 975. *Libellus duodecim prophetarum*, 66. Apocalypsis Eliae, 465, 916. James et Mambres, 916. Jeremias liber quidam secretus, 916. Enoch, 814 *not.* Apocryphorum evangeliorum quae sub nomine Matthiae, sive Jacobi minoris vel Petri et Joannis circumferantur, auctor Leucius quidam, juxta Innocentium papam, 462 *not.*
- Apocritici haeretici, 491. Idem ac apocritici. Ab animalis abstinere, 491. Nuptias damnabant, 639 *not.*
- Apollinaris, 726. Ejus error, 726.
- Apollinaristae Patrippassiani vocati, 789 *not.*
- Apostoli non omnes sine litteris et idiotae; sed iam Petrus et Joannes, 458. Apostoli scribae dicuntur, et quatenus, 458 *et seq.* Apostoli perfecti nondum erant autemquam Christus pateretur, 561. Quare contristati sunt quando in Cena dixit eis Jesus: *Unus ex vobis me tradet*, 896. Quare scandalizati sunt in passione Domini, 900 *et seq.* Apostolis omnibus traditae sunt claves regni caelorum, sed non jure eodem, et pari conditione qua Petro, 524, 525. Apostoli ut Judeis sese accommodarent, legis praecipua quaedam servaverunt, 488.
- Apostolici haeretici, 494, 639. Idem ac Apocritici. Ab animalis abstinere, 494 *not.* Nuptias damnabant, 559 *not.*
- Apotheca Chaldaeorum sunt doctrinae nativitate, 281.
- Aquila 11. Aquilae interpretatio, 748. Aquilae editio in Threnis non apparet, 321. Aquilae interpretis lectio, 18, 66, 96, 99, 105, 112, 289, 512, 550, 594, 409, 424, 712, *et alius.*
- Aquilo, ventus. Alio nomine dexter vocatur, 361.
- Arabia ad utrumque Rubri maris littus pertinet, 516 *not.*, 517 *not.*
- Araret Armeni vocantur, 319.
- Arbitrii libertas, 88, 379, 249, 263, 455, 602. Arbitrium liberum in Juda Isariote erat, 92.
- Arbores aridae sunt peccatores, 761.
- Archangeli septem, ad quorum ministeria septem disconi ab apostolis ordinati sunt, 856. Archangelus Michael, 611.
- Archelaus filius Herodis Ascalonitae, 805 *not.* Viennam in exilium missus, 805 *not.* et 806 *not.*
- Architecti poriarum inferi sunt haeretici, 528.
- Archontici, haeretici, 465. Archontici et Cajani diabolis filios et filiorum filios tribuebant, 485 *not.*
- Aristoteles animae perseverantiam admittebat, immortalitatem negabat, 811 *not.*
- Armeni Araret vocantur, 319.
- Arrianus, 448, 449.
- Arrogantiam eorum qui, quod parentes aut proavos episcopos, presbyteros, aut diaconos habuerint, magnifice se sentiebant, deprimit Origenes, 690.
- Asa Ananiam prophetam misit in carcerem, 848.
- Ascensio, seu *Anabaticum Isaiae*, liber apocryphus, 465. Ascelae, 272.
- Aser interpretatur *lusus*, *eruditio*, *beatitudo*, *vinctus*, 616.
- Asina et pullus. Interpretatur hic evangelii locus, 756 *et seq.* Asina quam conscendit Christus, ejusque pullus quid significant, 759.
- Assentatio non admittenda, 741.

Assuerus, quis, 317 not.
Astericus in emendatione Septuaginta I. Interpretum usus est Origenes, et quare, 671, 672.
Astris percurram morborum causæ assignantur, 578. Astrorum circuitu causas universitatis vindicant Chaldaei, 339. In astra refundunt peccatorum notiorum causas, 230.
Astrologiæ judiciariæ deliramenta, 280. Astrologia reprobatu, 577, 578.
Atticum talentum et drachma dimidiam habuere rationem ad Alexandrinum talentum et drachmam, 587 not.
Auctor operis De lapidibus, 450 et not. Auctores qui de gemmis scripserunt, 448, 451 not. Ab auctoribus profanis laudandis fere abstinere Patres antiqui, 448 not.
Audire et auribus percipere quid differant, 199.
Avari, trópice pisces steterem in ore habentes, 586.
Avaritia malorum omnium radix, 491. Avaritia Pharisæorum, 430. Avaritiam episcoporum sui temporis insectatur Origenes, 490.
Azarias, Ananias et Misael, prophetæ, 772. An tres illi pueri simul cum Daniele propheta Babilouii castrati fuerint, ut tradunt Hebræi, 657.
Azarias pro Zacharias legitur II Paralip. xxiv, 20. Illa lectionis varietas antiquissima est, ipsoque Origene vestustior, 781 not. Azarias, seu Zacharias Joiadæ filius, an idem sit ac Zacharias filius Barachis, 781 not. Azarias Joiadæ filius, lapidibus obrutus, 781 not., 782.
Azuma quomodo celebranda, 220 et seq.

B

Babylon interpretatur *confusio*, 356. Babylon in loco sublimi sita erat propter fluvium illi vicinum, ex quo quibusdam gradibus ascendebatur ad urbem in duas partes divisam, et ex utraque ripa flumini adjacentem, 519. Babilonis portæ triplex, 320. Ejus direptio, 320.
Baptismus quo baptizatur Christus, quid, 717, 718. Baptismus Joannis, et baptismus Christi quid differant, 961. Baptizantur alii baptismo ignis, alii baptismo Spiritus sancti, 139. Baptismus ignis baptismus penitentia est, 139. Miserabilis qui baptismo illo ignis indiget, 139. Alius baptismus ignis, 961 et seq. Baptismus sordes generationis eluit, 586. Baptismus remissionem peccatorum operatur, 88, 957. Quomodo ad baptismum accedere debeant adulti, 958 et seq. Qui peccare desistit, illa in remissionem peccatorum accipit baptismum, 957. Qui peccans ad baptismum venit, ei non sit remissio peccatorum, 957. Baptisma justis in vitam, indignis vero et peccatoribus in condemnationem vertetur, 965. Baptizatis quid necessarium sit ut baptizentur in salutem, 578. Qui baptizatur in salutem, et aquam accipit, et Spiritum sanctum, 578. Baptismus symboli nomine afficit Origenes, 645 not.
Barabbas tropice diabolum significat, 642. Barabbas Jesus vocatus in quibusdam exemplaribus, 918. Sed non nomen Jesus ab hæreticis nomen Barabbæ additum putat Origenes, 918.
Barach interpretatur *coruscatio*, 34.
Barachias interpretatur *benedictio Dei*, 848. An Barachias filius Zacharias occisus inter templum et altare, idem sit ac Zacharias filius Joiadæ, 781 et not., 782 et not.
Barba cur careant eunuchi, 932.
Barbari et Græci Jesu infensi, 791.
Basilides hæreticus, 185, 257, 585, 586, 528, 542, 848, 852, 856, 861, 863, 967, 968, 981. Evangelium quoddam scripsit, 953.
Basiliscus, 315.
Batus, modus quidam liquoris capax, 625.
Benedictionis ministrator est Deus, maledictionis autem unusquisque sibi est auctor, 889.
Benignitas fructus Spiritus sancti, 959. Benignitatem severitate temperat Deus, 144, 246.
Benjamin interpretatur *filius dextræ*, 253.
Bethania interpretatur *domus obedientiæ*, 745, 757, 758, 976. Varia ejusdem interpretatio, 745 not. Bethania tropice Ecclesiam significat, 757.
Bethel interpretatur *domus Dei*, 21, 81.
Bethlehem an patria Christi, an Nazareth, 462.
Bethphage interpretatur *domus mazillarum*, 745, 976. Diversa ejusdem interpretatio, 745 not. Sacerdotalis quidam locus erat, seu villa sacerdotum, 745, 976.
Betsaida Galilææ urbs, 475 not.
Bigamia non omnino damnatur, 267. In eam insurgit Origenes, 983 et seq. Bigami ab ecclesiasticis dignitatibus repelluntur, 953, 616. Bigamos Paulus ab ordinationibus Ecclesiæ excludit, 645, 646. Semper exclusit Ecclesia universæ Patres, 645 not. Origenes, Chrysostomi et Bezzæ hac de re sententia, 645 et not., 646.
Boanerges cur dicti filii Zebedæi, 716.
Bonitas fructus Spiritus sancti, 959. Bonitas nostra ex

Deo, peccata ex nobis, 157. Bonitatis gradus inter Deum Patrem, Filium, et homines perperam Origenes constituit, 665.

Bona, quæ, 675. Bonum, quid significet, 665. Bona quæ ab homine aguntur, respectu veri boni, bona nequaquam debent appellari, 666. Bonum proprie dictum soli Deo attribuitur, 664. A Christo omnia ut bona fiunt, 666. Boni quidquam facere nequeunt homines, 663. Bona vera non nascuntur in maledicta terra, sed in celo, 230.
Bonorum Ecclesiæ dispensator et administrator episcopus, 490 not., 491 not., 501 not., 753. Aliquando per presbyteros, sæpius per diaconos ea administrabat, *ibid.* Bona sua qui pauperibus distribuit, quomodo perfectus evadat, 675 et seqq.
Borith, herba qua utuntur fullones, 158.
Bosphorus circa Scythiam margaritas gignit quæ tertium locum a præstantissimis habent, 448 not. Bosphoranæ margaritæ descriptio, 450 not. Quomodo nascuntur, 450. Ubi pascantur, 451 not.
Botri vallis, unde ximita illa uva de qua Num. xiii, 24. Allata est ab exploratoribus, 776 not.
Britanni populi, 858. Ante adventum Christi Britannia terra in unius Dei non consenserat religionem, 370. Britannicæ mare margaritas gignit, 448 et not. Britannicæ margaritæ descriptio, 450 et not.
Bruta quædam laude digna, quædam digna vituperio, 152.
Bubastis, 282.

C

Cadaver a casu nomen accepit, 951.
Cæci et claudi sanati in templo, 755. De duobus cæcis, 727. Cæci Jerichuntini quid significent, 731. An cæcorum illorum curatio narrata a Matthæo, Marco et Luca, una eademque sit, 752 et seqq.
Cæremonie legales signa sunt potius, quam veritas, 937.
Cæsar tropologice quis, 807, 808.
Caius Cæsar, 804. Ejus statuum in templo Jerusalem pluries inferre tentarunt Romani totiesque suscipere recusarunt Judæi, 804.
Cajani et Archontici diaboli filios et filiorum filios tribuebant, 485 not.
Calceum solvere, et discalceare quid differant, 818. Calceo soluto infamia notabatur qui semen fratri suo suscitare recusabat, 518.
Calix. Quid per verbum hoc intelligitur, 717, 718, 719. Calix supplicii et calix benedictionis, 194. Calix salutaris calix martyrii est, 905. Calix, quem Deus Verbum sanguinem suum esse fatetur, quo sensu verbum Christi appelletur, 838 et seqq., et not. Calix ille visibilis, quem in cœna præ manibus tenebat Deus Verbum, quo sensu dicitur non esse corpus Christi, sed Verbum in cuius mysterio calix ille fuerat effundendus, 898 et not. Calix tropice verbum agnitionis Christi, secundum mysterium ejus navitatis et passionis, 898.
Calvarie locus, id est locus capitis, 920. Adam, secundum traditionem quendam, sepultus est in Calvarie loco, 920.
Cambium, trapeziticæ ars, 751 not.
Cambyses miratus est sapientiam reginæ Sabæ, 46.
Camelo cur dives comparetur, 680. Exponitur hæc parabola, 680. An camelus de quo agitur in Evangelio animal sit, vel fuit, 680.
Cantici canticorum liber, fabula simul et epithalamium est, id est nuptiale carmen in modum dramatis a Salomone conscriptum, 12, 26. In eo quatuor personæ loquuntur, 12. Ejus lectio apud Hebræos illis tantum permittebatur qui ad ætatem perfectam maturamque pervenerant, 26. Ab Ecclesia recipitur, 31. Canticum canticorum tomis explanare bis aggressus est Origenes, 25. In Canticum canticorum parvum tomum scripsit Origenes adhuc juvenis, 11. In expositionem Cantici canticorum secundum Origenem Prologus beati Hieronymi ad Damasum papam, 11. In Canticum canticorum loca Origenis quam plurima citata a Procopio Gazæo, 57, 39, 41, 44, 50, 52, 61, 63, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 78, 79, 86, 87, 88, 90, 91, 94 et seqq.
Canticum Simeonis exponitur, 919, 950.
Capharnaum interpretatur *ager consolationis*, 586.
Caprea acutissime videt, 21. In visceribus quendam humorem habet qui caliginem depellit oculorum, et obtusiores quosque visus exacuat, 84.
Caræm phantasticam aut illusoriam non habuit Christus, sed veram, 902, 979.
Castitas donum Dei, 649. Fructus Spiritus, 654. Fructus penitentia, 654. Precibus obtinetur, non sola exercitatione, 649, 650, 656. Castitas conjugum, et ex mutuo consensu mundities, Deo grata, 617, 618. Castitatis virorum primitia Christus, 465.
Castrationem sui ipsius licitam esse quidam crediderunt,

634. Ille error exploditur, 634. Castrationi voluntariæ nonnullorum causam dederunt scriptores quidam, 633, 634. Castrati corporis temeraria et ignominiosa, 631, 632, 633, 634, 635, 636. Tres castrationis species, 631, 632, 633, 634, 635, 636. Animæ castratio, 636. Origenis castratio, 633 not.
- Casus multi in conjugio, quos vir suscinere debet, 649.
- Cataracta in quam conjectus est Jeremias, ubinam fuerit et quid significet, 225.
- Catechumeni, 20, 250, 378, 507. Quomodo ad baptismum debeant accedere, 958 et seqq.
- Cavernæ petrarum, quid, 229.
- Cedar interpretatur nigredo, obscuritas, tenebræ, 15, 46.
- Cedrus imputribilis, 19.
- Census. Exponitur hic Evangelii locus ubi de censu Christus interrogatur, 804 et seqq.
- Centenarius numerus sacer, 479 not.
- Centurio quare miratur Jesum expirantem, 928.
- Cerdoniani hæretici, 789 not. Christi Patrem, bonum; opificem vero malum esse deliniebant, 820 not.
- Cerææ oligies, 453.
- Cerithius hæreticus, 735. Cerinthiani, 755, 827. Corporeos cibos post resurrectionem esuros homines censebant, 827. Idem de Christo sensisse Cerinthianos ac Nataraeos scribit Epiphanius, 733 not.
- Certamina et labores pereunt peccato admissio, 238.
- Cervus invidiosum animal cornu in terram defodit, 508 not. Cervi in Africa nulli, 508. Cervus serpentibus inimicus, 211. Cervi quomodo serpentes attrahant, 508 not. Cervus serpentes interficit, 21. Iis vescitur, 21. Ex eorum veneno nullum detrimentum accipere perperam credidit Origenes, 231. Cervi serpentum vulneribus obnoxii, 508 not. Serpentum vulnera quomodo sanant, 508. Cervus elaphobosco pastus serpentibus resistit, 508. Cervi serpentum esu juvenescunt, 508. Cervi devoratis serpentibus ante coctionem potu abstinent, 508. Cervini cornu oedivena depellit, 308.
- Chaldæus interpretatur omnis labor, 407. Chaldæorum apothecæ sunt doctrinæ nativitatum, 281. Chaldæi de celestibus disputant, et natalitates hominum observant, 359. Asserunt fatum, et causas universalitatis astrorum circuitu vindicant, 359. Peccatorum nostrorum causas in astra refundunt, 280.
- Chanaan, unde facta illa vox, 505.
- Chananaea interpretatur ad humilitatem parata, 503.
- Chananaea filla quid significet, 504.
- Charismata, id est, Spiritus sancti dona jam ætate Origenis defecerant, ut nulla plane, vel rara admodum reperirentur, 3.
- Charitas fructus Spiritus sancti, 959. Charitatis ordo, 20. Charitatis gradus, 75, 74. Modus in charitate servandus, 962. Charitatis semina in nobis ab ortu insita sunt, 21.
- Chelcias interpretatur portio Dei, 508.
- Cherubim interpretatur plenitudo scientiæ, 561.
- Chilistæ, seu Chilonitæ hæretici, 827. Errores eorum 827. Ortum a Papia S: Joannis discipulo traxerunt, 827.
- Chilo unus e septem apud Græcos sapientibus, 56. Ejus sententia, 56.
- Christus Jesus antequam secundum carnem nasceretur, in forma Dei erat, 440. Christum divinitas defenditur, 902. Christum utrum miserit Spiritus sanctus, 595. Christus pro nobis reliquit omnia sua, 186, 187. Christus Ecclesiæ uxoris suæ causa Patrem suum et matrem reliquit, 649. Christus evacuavit seipsum ut mundum imperet, 175. Christus propheta in gentibus, 132, 788. Christus sol justitiæ, propheta lucernæ erant, 712. Christus prophetiæ omnis vertex, 472. Christi bonitatem propter ad bonitatem Patris accedere, quam bonitatem hominum ad bonitatem Filii decernit Origenes, 865. Christi excellentia in eo præcipue continebatur, quod sapientia esset, 788. Christus Dei virtus, 826. Christus an homine divinus aliquid fuerit, 463. Christum ex viro et muliere ita natum esse, ut nos quoque nascimur, dicebant Ebionitæ, 932. Christum non esse generatum de muliere dicebant Marcionitæ, 952. Christus non phantasticam habuit carnem, sed veram, 902, 948, 979. Christus constans anima, divinitate, et corpore, 727. Jesus a Christo non divisus, 727. Christus a seipso irrecensibilis est, 821. Quare Christus natus est ex virgine desponsata, non ex puella absque sponso, 958 et seqq. Christus diabolo semper tacuit se esse Filium Dei, 958. Christus cum advenit, mortificata est terra, et quomodo, 188. Christus nascitur semper, 181, 182. Christi patria, Nazareth an Bethlehem, 462. Christus descendit ad eos qui ad se ascendere non possunt, 574. Descendit ad sanctos antequam corpus assumeret, 176, 177. Plures foras erant in Christo, secundum traditionem quædam, et unicuique apparebat secundum quod dignus erat, 906. Christus vocatus Filius David, Filius Dei, et vere Filius Dei, 503, 504. Quare Christus se Filium hominis appellat, 793 et seq. Quare assimilat se vermi, non homini lris verbis: Ego sum vermis et non homo, 948. Quomodo positus sit in ruina et resurrectionem nudorum, 950. 951, 952. Christus triginta annorum baptizatus Evangelium prædicare cepit, 895. Christus uno anno in Judea Evangelium prædicasse dicitur, 970. Idem censet Origenes et Clemens Alexandrinus, 217. Christus humano more interrogat, licet non nesciat, 457. Quæ facit aliquando Christus, eorum symbola sunt quæ facit semper, 504. Christi sensum non comprehenderunt qui confutare illum sibi proposuerunt, 788.
- Christus sermones suos solus consummavit, 634, 635.
- A Christo omnia ut bona fiunt, 666. Christo præcipue traditæ sunt claves regni cælorum, 525. Christus nescit quædam, 150. Quare, quomodo, et quando ignoravit Christus diem et horam consummationis sæculi, 874 et seq. Christus primitiæ castitatis virorum, 465. Christus juvenis et senex, et quatenus, 150. Christus medicus, 132, 239. Christus agro comparatur, 447. Christum in regnum restituit, quid, 716. Christus est petra, 525. Christus tropice margaritarum dux, 450. Christus tropice piscis, 384. Christus est homo ille nobilis profectus in regionem longinquam ut acciperet sibi regnum, 632. Christus est regnum cælorum, 625. Christus paterfamilias est proferens de thesauro suo nova et vetera, 460. Christus thesaurus thesaurorum, 174. Christus Princeps sacerdotum, 152. Christus flagellatur quotidie, 251, 255. Christus non redemit nos de male dicto legis antequam pateretur, 487. Christus non ita pro mundo rogat, ut pro prædestinatione, 399 not. Christus condemnatur ubique, atque discernitur, 215. Quare a principio Christus non specialiter sed generaliter discipulis in cena præditorem designavit, 896. Christus traditus est non a Patre solum, sed a seipso, 580. Christus traditus est a Deo Principi sæculi istius, et a Principe isto in manus hominum, 580, 581. Christum Judæi tradidit Deus Pater, tradidit Judas, tradidit Satanæ, tradiderunt principes sacerdotum et seniores, 891. Christus a Juda tanti venditus, quot annos peregrinatus fuerat in hoc mundo, 895. Quare et quomodo Christus cepit tacere et parere in horto, 902. An divinitas Christi pretium redemptionis pro nobis data sit, 727. Animam suam pro multis qui in se crediderant, redemptionis pretium dedit, 725, 726. Quid intelligitur per verbum multis, 725, 726. Animam suam pro omnibus dedisset, si omnes credidissent, 726. Animam suam tradidit non Deo, sed malo, spiritum vere Patri, 726, 727. Distinctio inter ea quæ pertinent ad Primum genitum omnis creature, et ea quæ pertinent ad animam et corpus Christi, 726, 727. Christus quoto Tiberii anno passus sit, 217 not. Christus pro omnibus passus, licet fructum mortis ipsius pauci capiant, 557 not., 725 not., 726 not. Christum non pro hominibus solum, sed pro rebus omnibus creatis passum Origenes credidit, 581 not. Post mortem Christi non amplius stetit Jerusalem, nec sanctarium, desiderunt principes sacerdotum, nec Scribæ Scripturarum sensum intelligebant, 710, 711. Christus in secundo suo adventu, quasi in gloria assumptus est, tali in gloria revertetur, 886. Christus mittit semper pisces hominum, 227. Christus operariorum vocationem semper dispensavit, 700. Christus deficit in maledicentibus, proficit in benedicientibus, 214. Christum maledicentibus qui prosciunt, capitis dampnat, et cruci affigit, 711, 712. Christum relinquit quisquis peccat, 458. Christi sanguinis fructum capere possumus, si velimus, 586 not.
- Christiani cur in Scripturis Judæi dicuntur, 145, 177, 178. Christiani omnes Petri dicti a petra quæ est Christus, 525, 529. Christianos omnes petre nomine a Christo affici perperam contendit Erasmus et alii, 525 not. Christiani in terra aliena Deum a terra alienam adorant, cum Israelitæ in terra sancta alienos adoraverint, 169. Crucis signum Christiani in fronte effingunt, idque fideles omnes faciunt quicquid operis aggrediuntur, ac maxime vel precum vel sacrarum lectionum initio, 421. Christiani ab idololatriæ dicebantur causa malorum omnium quæ accidebant, 857. Christianus humana natura superior ac prestantior esse debet, 764. Christianus non est peccator, 610. Christianorum pietas multum refrigit, 144. Christiani in Ecclesia mysteriorum tempore osculum sibi invicem dabant, 57.
- Chronica Phlegontis, 859. In Chronicis Phlegon scriptum solem defecisse e in principatu Tiberii Cæsaris, sed non in luna plena, 925.
- Chrysostomi sententia de digamis, quoad ordines, 615 not.
- Chus Ethiopiam nonnunquam significat, sæpius Arabiæ felicis partem, quæ Rubro mari adjacet, 546, 547 not.
- Chusitæ Arabes utramque Rubri maris oram occuparunt, 546 not. Chusite, qui, 139 not.
- Cibus actionem significat, 720. Cibi immundi, qui, 493,

496. Cibos corporeos post resurrectionem esuros homines opinabantur Corinthiani, 827.
 Cilicium furor-em Dei avertit, 162.
 Cincetorium Jeremæ quid significet, 191.
 Cinnereth regionem Chaldaei paraphrastæ Genesaret appellant, 485 *not.*
 Cinyra, instrumentum musicum, 616.
 Circumcisio quid significaverit in veteri lege, 515. Circumcisio et alia legalis cæremoniæ signa sunt potius, quam veritas, 957. Circumcisio non solum Judæis, sed et plurimis aliis gentibus in usu erat, 139. Ægyptiorum sacerdotes idolis circumcidebantur, 159. Circumcisio spiritalis, 159. Circumcisionis origo, 159 *not.* Circumcisionem ab Ægyptiis Judæos accepisse scripserunt nonnulli, 159. Circumcisio solis Judæis legibus permittsa est, 159.
 Claudi et cæci sanati in templo. Exponitur hic Evangelii locus, 755.
 Claudius Cæsar, 719.
 Claves regni cælorum qui habeant, 531 *et seqq.* Christo præcipue traditæ sunt, 525, 613. Privatim Petro attribuntur, 613. Omnibus quidem apostolis, sed non jure eodem ac pari conditione qua Petro sunt traditæ, 524, 525.
 Clemens Romanus, 422, 894. Quoddam ejus opus recensetur ab Origene, 894. Clementis locus de piuribus invidis, 422.
 Clemens Alexandrinus, 450 *not.* Dicit Christum uno circiter anno Evangelium prædicasse, 217 *not.*
 Clericatus utilitas unde repetenda, 189.
 Cocche, pagus Basantidis unde orti sunt Nazarai et Ebionæ, 753 *not.*
 Coccum alligatum ad manum nascentis unius e filiiis Thamar, signum futuræ passionis Christi, 919.
 Cœlum in modum spheræ collectum universam complectitur terram, 866. Plurimi cœli, 614, 871.
 Cælestes spiritus, etsi nobis præsentés adsint, non videntur, nisi et ipsi voluerint, et nos mereamur videre, et hoc non solum in præsentí, sed etiam in futuro sæculo, 935 *et seq.*
 Cælibatus donum Dei, 649, 650, 651. Precibus obtinetur, non sola exercitatione, 651.
 Cogitationes, filii animæ: opera, filia, 153. Cogitationes malæ bona corrumpunt, 560, 561. Cogitationes malæ peccatorum omnium fons et principium, 501, 502.
 Cognito major est quam fides sine cognitione, 553.
 Colligatio, quid, 180.
 Collybiæ, 751.
 Collybus, vilis nummuli genus, 751 *not.*
 Columba, figura et indicium Spiritus sancti, 22, 68. Columbarum venditores in templo quid significent, 751, 752.
 Combesissis et Grabius plurima loca Græca homiliarum Origenis in Lucam repræsentant, 952 *not. et seq.*
 Commentariorum Origenis in Proverbia Salomonis fragmenta, 2 *et seqq.* Commentaria Origenis in Canticum canticorum, 26, 36 *et seqq.* Commentaria Origenis in Isaiam, 105. Commentaria illa non multi æstimasse videtur Hieronymus, 104. Commentaria in Threnos, seu Lamentationes Jeremæ, 521 *et seqq.* Commentariorum Origenis in Ezechielem fragmentum, 552. Commentarii Origenis in Osee fragmentum, 438. Commentarii in Matthæum, 410 *et seq.* Commentariorum Origenis in Matthæum velus interpretatio, 521. Commentarios suos in Joannem recenset Origenes, 748. Recenset et Commentarios suos in Epistolam ad Romanos, 821.
 Conchæ Indicæ margaritifera turmatim in mari pascantur, una præeunte, 449 *et not.* Concharum margaritiferaum dux regiapum similis, 449 *et not.* *Vide* Margaritæ.
 Concordia accumulatur, 617. Concordia in quibus existat, 617.
 Concupiscentiam malum quam illa liberari, 679. Concupiscentias mundanas vitare debet qui vult intrare in regnum cælorum, 595.
 Confessionis optimæ modus, 155.
 Confidentia incauta ad jactantiam ducit, 902. Confidere non debemus, ne nostram virtutem videamur profiteri; sed multum diffidere non debemus, ne Dei adjutoris nostri impotentiam videamur pronuntiare, 903.
 Conjugium multos habet casus quos debet vir sustinere, 619.
 Conjugum castitas, et ex mutuo consensu mundities, Deo grata, 617, 618.
 Consensus piorum Deo gratus, 615 *et seqq.*
 Consuetudo ejus facies qui fratri suo semen suscitare non vult, 819.
 Consummare sermones, quid, 655. Christus sermones suos solus consummavit, 654, 655.
 Consummatio sæculi, 444. Consummationis mundi prædictio, quænam, 804 *et seqq.* Consummationis sæculi diem

et horam, quare, quomodo et quando Christus ignoravit, 874 *et seqq.* Consummatio Judæis adfuit in adventu Christi, 167.

Contemplationem potus tropice significat, 720.
 Continentia fructus Spiritus sancti, 959. Continentia necessaria ad majores ordines suscipiendus, 646.
 Contumaces et refractarii ægre corriguntur, 165.
 Conversio qualis esse debeat, 252.
 Cor hominis magnum est, et spatiosum, et capax, si tamen mundum fuerit, 957 *et seqq.* Cordis præputium deponendum, 159, 160. Cor caute servandum, 500. Cordiam scrutator Deus, 276 *et seqq.* Corda hominum solus novit Deus, 519.
 Corban, quid sit explicatur, 489 *et seqq.*
 Corinthii quidam tempore apostoli Pauli animæ negabant immortalitatem, 811.
 Cornu cervini odor venena depellit, 503 *not.*
 Corporalia a spiritalibus longe superantur, 689. Corporeos cibos post resurrectionem esuros homines Corinthiani opinabantur, 827. Idem causebant simpliciores quidam, 28.
 Corpori debita solvenda sunt, 808. Corporum nostrorum proceritas vel brevitás a seminis ratione pendet, 6 5. Corpora post resurrectionem pudendis instructa fore falso et inepte credi putat Origenes, 513 *et not.* Corpora post resurrectionem angelicis corporibus similia erunt, 813, 814. Corpus phantasticum aut ærium non habuit Christus, sed verum et humanum, 902, 948, 979. Corpus symbolicum et typicum, 500. Corpus Christi duplici modo editur, sacramentaliter et fide, 500 *not.* Corporis Christi participatio sola sanctum non efficit, 499. Corpus Domini sive sumimus, sive non sumimus, ex hoc esu vel abstinentia, neque juvatur, neque bono privatur, 499. Corpus Domini utile est, cum pura mente sumitur, 499. Corpus et sanguinem Domini temere sumentes, 475. Corpus Dei Verbi in Eucharistia, quo sensu dicatur verbum Christi quod nutrit, 898 *et not.*

Crates Thebanus facultates suas Thebano populo erogavit, et tunc se liberum prædicavit, 672.
 Cretenses Amaxiti obsidione solvere a muribus coacti sunt, 512 *not.* Cretenses semper mendaces, malæ bestia, ventres, pigri, 969.
 Crucis signum Christiani in fronte effingunt, ilque fideles omnes faciunt quicquid operis aggrediantur, ac maxime vel precum vel sacrarum lectionum initio, 424.
 Crucifixorum pectus lancea confixa: t. Romani, 928.
 Culpa sua cadit quod cadit, 244.
 Cypressus odoris est optimi, 19.
 Cyprus virgulti quadam species, 779 *not.* Plinius idem cyprum esse vult ac ligustrum, 779 *not.* Quidam contendunt idem esse quod Arabibus Alchæna, Hispanis Alhenna, seu Alfenna. Negat vero Bellonius qui cyprum sola hieme ponere, Alchænan vero retinere scribit, 779 *not.* Cyprus metaphorice pro uva florente accipitur, 779 *not.* Cyrenes, urbs de Pentapoli secundum Libyam, 920.

D

Daci populi, 858.
 Dæmones animæ humanæ instillas struunt, 660. Dæmones adjurare num liceat, 910. Dæmonum ope animas hominum corporibus immitti agnoscebat Empedocles, et alii quidam philosophi, 624 *not.*
 Dalila Samsonis erat e valle Sorec, 776 *not.*
 Damasus papa, 41.
 Damnatorum poenis finem statuit Origenes, 444 *not.*
 Daniel propheta ante captivitatem in patriâ floruit nobilitate, 657. Eunuchum eum fuisse ferunt Judæi, 372. Ad revera eunuchus fuerit, 657. Danielis septimanæ vel hebdomadæ exponuntur, 858 *et seqq.*
 David interpretatur aptus et idoneus manu, 441.
 Debitor talentorum ad regem deductus, quis, 629. Debitores omnes sumus, 225. Debitores sancti non sunt, sed sumi tribuunt unicuique, 210.
 Debora *apis* interpretatur, 12, 34.
 Decachordum quid sit, 616.
 Decades respondent unitatibus, 620.
 Deceptio Dei, 263 *et seqq.*, 266. Deceptio serpentis, 266.
 Degradatio, ignominiosa res, 753 *not.*
 Denarius salutem significat, 702, 703, 707.
 Denegatio. Sensus Origenis de Petri denegatione, 912, 913, 914. Denegare Christum post baptismum, peccatum contra Spiritum sanctum, 913. Levius peccat qui denegat accepto nondum Spiritu sancto, 915.
 Deorum et heroum differentia, 150. Deorum patres a gentilibus adorantur, non ut ex hominibus in deorum numero translati, sed tanquam a principio dii, 150. Qui deficiat quidpiam, servit diis alienis, 168.

Deprimere seipsum debet qui vult intrare in regnum caelorum, 5:5.

Descriptio prima universi orbis sub Caesare Augusto, 945.

D Desessarts de adulteratione quadam falso criminatur hujusce operis editorem, et repellitur, *praefat.* Ejus retractatio, *praefat.*

Deus impressi imaginem suam animae nostrae, deinde diabolus suam per peccatum, 157. Deus rescidit pacem cum Eva, 271. Deus non videtur oculis corporis, sed mentis, 84. Dei nomen proprium quatuor litteris constat, 372. Dei nomen proprium non cito profertur ab Hebraeis, 421. Deo omnia possibilia sunt, sive justa, sive injusta; sed quantum ad justitiam ejus, non sunt omnia possibilia, sed ea sola quae justa sunt, 904. Deus ignis consumens, 252, 797. Quo sensu ignis et lumen appelletur, 139. Deus Israelii aliquando solitudo, aliquando non, 140 et *seqq.* Deum Christi Patrem bonum, Opificem vero malum fingebant Cerdoniani et Marcionites, 820 *not.* Dei dispensatio omnis circa Judaeos et gentiles versatur, 245, 246 et *seqq.* Deus quomodo indurasse dicitur cor Pharaonis, 51 et *seq.* Deus loquitur per angelum, 229. Deus saeculi hujus, 497. Deus non est omnium, 179. Dei sessio, 714 et *seqq.* Deus praereceptor scriptorum sacrorum, 182. Deus sive decipiat, sive non, semper juvat, 268. Dei voluntati non coacte, nec ex necessitate, sed libere obtemperatur, 265. Deus percussit primum, deinde sanat, 232. Deus ad benefaciendum promptus, 125. Ad puniendum tardus, 125, 126, 166. Deus inchoat a tristibus, in laetis desinit, 156. Deus benignitate severitate temperat, 144, 246. Deus scrutator cordium, 276 et *seqq.* Deus hominum corda solus novit, 619. Deus ab hominibus non definit, homines ab eo deficiunt, 252. Deus homo, rex et paterfamilias in quibusdam parabolis appellatur, 774, 775. Deus hominum moribus sese accommodat, 247, 248, 457. Deus hominum mores sustinet, 249. Deus cum hominibus sic tanquam cum pueris agit, 248, 260. Deus homini similem se gerit, 795. Deus homini dissimilis, 795. Quatenus hominum similis vel dissimilis, 247. Quo sensu sicut homo se gerere Deus dicitur, 248, 262 et *seqq.* 795, 796. Deus benedictionis est ministrator, maledictionis autem unusquisque sibi est auctor, 889. Qui bonum judicat Deum, credens indulgentiam accipere, si conversus fuerit ad eum, illi bonus est Deus. Qui autem eum sic bonum existimat ut non curet de peccatis peccantium, illi non est bonus Deus, sed severus, 885. Deus ad emendationem castigat et corripiendo rem facit salutarem, 667. Quomodo Deus diligendus sit juxta mandatum, 881, 882.

Dexter ventus, alio nomine Aquilo vocatur, 361.

Diabolus omnem malitiam in hominibus per homines operatur, 898. Diabolus obtinet mortis imperium, 832. Diabolus ignoravit Mariae virginitatem, 958. Diabolo semper tacuit Christus se esse Filium Dei, et diabolus semper ignoravit, 958. Aitamen non latuit daemone illum qui in Evangelio dicit: *Venisti ante tempus torquere nos*, etc., 958 et *seqq.* Quare, 958 et *seqq.* Diabolus, cum ex hac vita exierimus, quasi publicanus sedebit in sinibus mundi, perscrutans num quid sui in nobis inveniat, 960. Diabolus diaboli filius, 485 *not.* Diabolus qui Evam et Adam decepit, diaboli ejus qui de caelo deturbatus est, filium esse quidam opinati sunt, 485 *not.* Diabolus filius, et filiorum filios tribuebat Cajani et Archontici, 485 *not.*

Diaconi septem ab apostolis ad ministeria septem archangelorum sunt ordinati, 856. Diaconus, presbyter, episcopus symbola sunt verarum rerum quae sub iis nominibus continentur, 646. Diaconi n: nquam ordinabantur secundas nuptias experti, 645. Diaconus symbolice unius uxoris vir esse debet, 646. A diacono plus exigitur quam a laico, 189. Diaconi subjecti erant presbyteris, 753 *not.* Diaconi iudices erant rerum ecclesiasticarum, quemadmodum episcopi ac presbyteri, 753 *not.* Diaconi bona ecclesiae vulgo administrabant, 753 *not.* Diaconi in conventibus sedente episcopo non sedebant, 753 *not.* In diaconos insurgit Origenes, 858. Diaconi primas sedes presbyteris ambiebant, 753 *not.*, 858. Diaconorum fraus et avaritia perstringitur, 753.

Didrachmum duplex, sanctum et profanum, 587.

Dies est praesens aetas, 698. Dies hominis et dies Dei, 249.

Differentia ponitensis et obdurati, 274. Differentia Jeroniam inter et Isaiam, 135.

Digamia non omnino damnatur, 267. In eam insurgit Origenes, 953 et *seqq.* Digami ab ecclesiasticis dignitatibus repelluntur, 953 et *seqq.*, et 616. Digamus Paulus ab ordinationibus ecclesiae excludit, 645, 646. Semper exclusit Ecclesia et universi Patres, 645 *not.* Origenis, Chrysostomi et Bezae hac de re sententia, 645 et *not.*, 646.

Dilectio periculosa est si modum excesserit, 962 et *seq.*

Dilectionis molus quoniam sit, 962 et *seqq.* Dei et proximi dilectio quoniam esse debeat juxta mandata, 851, 852. In dilectione perfectio pietatis consistit, 852. Qui diligit Deum ex toto corde, ex tota anima, et ex tota virtute, talem habet dilectionis mercedem, qualem ille qui majus habet cor, vel qui eminentiorem habet animam, vel qui majorem accepit virtutem, 885. Diligere proximum sicut seipsum, operosa res est, 669. Inimicus quatenus diligendus, 20. Au mandatum de dilectione proximi Evangelio additum sit, 670, 671, 672. Mandatum de diligendo Deo primum non ordine Scripturae, sed dignitate virtutis, 851.

Discaite et caicum solvere, quid differant, 818.

Discere, disco. Unde profuit illud verbum, 745 *not.* Quomodo descendendum, 153. Qui discit ascendit, qui docet descendit, 242, 245.

Discipuli Christi turbis meliores, 480. A turbis quid differant, 481 et *seqq.* Petra est omnis discipulus Christi, 524, 525. Discipulos suos tentari vult Christus, 482. Discipuli Christi graviter ferre non debent si tententur, 656. Discipuli Christi non sunt qui scandalum patiuntur, 599, 600. Discipuli quos ad asinum et pullum adducendum misit Christus, quid significant, 745, 744.

Discordia dissipat, concordia accumulatur, 617.

Discrepantiae quae in Veteris Testamenti exemplaribus suo tempore occurrebant, remedium adhibuisse testatur Origenes, 671. Qua ratione, 671, 672. Novas etiam discrepantias in Hexaplis et Tetraplis suis invenit, 671 *not.*

Dispensatio Dei omnis circa Judaeos et gentiles versatur, 245, 246 et *seqq.*

Dives typus improbi, 675. Cur camelo comparetur, 680. Cur dives difficulter intrabit in regnum caelorum, 678, 679. Divites peccatis et affectibus difficulter possunt obstistere, 680.

Divina et superna, etsi non is in praesenti fuerint, non videntur, nisi et ipsa voluerint, et nos mereamur videre; idque non tantum in praesenti, sed etiam in futuro saeculo, 955 et *seqq.*

Divinitas Christi defenditur contra heterodoxos, 962.

Docere. Quomodo docendum, 137. Qui docet descendit, qui discit ascendit, 242.

Doctrina Christi Filium Dei auctorem suum esse ostendit, 514.

Dominatio qualis esse debeat in Ecclesia, 722, 725, 724, 725.

Dominica die populi multitudo ad ecclesiam conveniebat, 114.

Domitianus imperator, 719.

Domus discaiteati, 817, 819.

Dona Spiritus sancti jam saeculo Origenis defecerant, ut nulla plane, vel rara admodum reperirentur, 5.

Donatio. In donatione spectatur voluntas donantis, 682.

Dormientes, infirmi et inbecilles, quid differant, 474, 475 et *seqq.*

Dositheus Samaritanus Christum se esse dicebat, 851, 962.

Dositheani haeretici, 494, 962. Ab animatis abstinere, 494 *not.*

Drachma et talentum Alexandrinum dnp'am habuere rationem ad Atticum talentum et drachmam, 587 *not.*

Drama dicitur, ut in scenis agi fabula solet, ubi diversae personae introducuntur, 26. Dramatis in modum a Salomone scriptum Canticum canticorum, 12, 26.

E

Ebion, Ebionaeus inopem significat, 754. Ebionaei haeretici, 494, 755. Duplex genus eorum, 755. Ejus divisionis auctor, 755. Errores eorum, 755, 494. Ab animatis omnibus abstinere, 494 *not.* Unde orti, 755 *not.* Majores et minores, 755 *not.* Ebionitae parum a Judaeis discrepant, 494. Ebionitae putabant ex eo quod Christus more Judaico pascha corporaliter celebraverit, similiter nobis esse faciendum, 895. Opinati sunt uxores duas duxisse Josephum, 462. Maledictis apostolum Paulum lancinant, 254. Ebionitae dicebant Christum ex viro et muliere ita natum esse ut nos quoque nascimur, 952. Ebionitae minores an iidem ac Nazaraei, 755 *not.* Ebionitas sua dogmata ab Osseis et Nazaraeis expressisse docet Epiphanius, 755 *not.*

Ecclesia columna et firmamentum veritatis, 69. Duplex hic adest Ecclesia: una hominum, altera angelorum, 901. Ecclesia aedificata est super omnes apostolos et sanctos, non super Petrum solum, 524, 525. Singulae Ecclesiae suorum habent angelum custodem, 947. Ecclesia Christi sponsa, 659. Ecclesia corpus Christi, 940. Ecclesia est civitas Verbi veritate tanquam murus septa, 161. Ecclesia Dei monti comparatur, 507. Ecclesia Dei orationi solum destinata, 752. In die Dominica populi multitudo ad Ecclesiam conveniebat, 114. Ecclesiae pastores opus habent praesentia Dei, 945. Ecclesiae principes in quo differre debeant a: rincipi-

bus gentium, 724, 735. Ecclesiae princeps pro Ecclesia red-det rationem, 189, 917, 975. Ecclesiae bonorum dispensator et administrator episcopus, 490, 491, 501, 755. Aliquando per presbyteros, saepius per diaconos administrabat, 490, 491, 501, 755. Qui de Evangelio vivunt, nihil amplius de bonis Ecclesiae retinere debent, quam quod sufficiat ad cibum simplicem, et necessaria vestimenta; cetera vero pauperibus erogare, 879.

Ecclesiastes a Salomone conscriptus est, et ab Ecclesia Dei recipitur, 31. In Ecclesiaste Salomon multa de rebus naturalibus disserit, et vana ab utilibus secernens, re-inquendam vanitatem monet, et utilia sectanda, 31.

Ecclesiasticum Origenes pro canonico libro admisit, 541 not. Ecclesiasticus ab Ecclesia recipitur, 541 not.

Eclipsis, seu defectio solis non alio tempore sit, nisi in conventu solis et lunae, quando luna subitus currens solis impedit radios, 922. Eclipsis nulla esse potest, quando luna plena est, 922. An solis defectio passionis tempore eclipsis fuerit, necne, 922.

Editio quinta in Actio littere inventa, 41. Ejus lectio, 742. Editio LXX Interpretum pura et ut ab eis in Graecum versa est, non permansit, 225. Ejus diversa feruntur exemplaria pro varietate regionum, et germana illa antiquaque translatio corrupta est atque violata, 225. Editiones quinque erant Zachariae prophetiae tempore Origenis: editio LXX Interpretum, editio Aquilae, editio Theodotionis, editio Symmachi, et quinta editio, 742.

Efligies cereae, 453.

Elaphobosco pastus cervus serpentibus resistit, 508 not.

Electrum auro pretiosius, 191.

Eleemosynae Christianorum in initiis Ecclesiae, quales, 501. Eleemosynae quali prudentia subministrari debeant, 871 et seqq. Eleemosynae peccatis eluendis non sufficiunt, 516 not.

Eleutheropolis, Syriae urbs, 776 not.

Elias vagabatur in montibus et in solitudine in melotis et in peltibus caprinis, 848. Elias spiritus an spiritus Dei, 570. Elias Verbum erat inferius Verbo quod erat in principio apud Deum, 572. Elias et Moyses visi cum Christo in transfiguratione, quid significant, 559. Elias typus Joannes, 567, 570. Quatenus, 567, 570. Elias spiritus et virtus in Joanne, 448. Elias aut Joannes praecedent secundum Christi adventum, 572. Elias liber secretus, apocryphus, 465, 916. Citatur ab apostolo Paulo in Epist. I ad Cor., cap. II, vers. 9, *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, 916.*

Elisabeth mater Joannis, quare postquam concepisset, absconderit se mensibus quinque, 938 et seqq. Elisabeth repleta Spiritu sancto propter et post filium, 959.

Eloam interpretatur *vestibulum portae*, 405.

Elxae auctor dissensionis Ebionaeorum, 733.

Empedocles et alii quidam philosophi daemonum ope animas hominum corporibus immitti dicebant, 624 not.

Enchiridion Sexti Pythagorei Sixto papae perperam tribuunt Augustinus et Rufinus, 654.

Encratitae, haeretici, 494. Ab animalis abstinebant, 684 not.

Engaddi interpretatur *oculus meae tentationis*, 67. Engaddum ager terrae Judaeae non tantum vineis quantum balsamis florens, 67.

Enoch liber apocryphus. Ex eo testimonium accipit in Epistola sua Judas apostolus, 814 not.

Ephod, 433.

Epiphanius. Nazaraeus idem de Christo sensit ac Cerinthianos scribit, 733 not.

Episcopatus nec gloriae, nec assentationis, nec quaestus causa ambiendus, 501. Qui ad episcopatum vocatur, non ad principatum, sed ad servitutum totius Ecclesiae vocatur, 116.

Episcopus. presbyter et diaconus symbola sunt verarum rerum quae sub iis nominibus continentur, 646. Episcopi et presbyteri typum gerunt apostolorum, 733 not. Episcopi bini sunt per singulas ecclesias; alter visibilis, alter invisibilis, 947. Episcopus qualis esse debeat, ut non frustra liget et solvat, 531. Episcopus appellari debet princeps, 725. Episcopis et presbyteris priores populi sedes attributae sunt, 753. Episcopi nunquam ordinabantur secundas nuptias experti, 645. Episcopus symbolice unius uxoris vir esse debet, 646. Episcopus totius Ecclesiae suae rationem reddet, 189, 917, 975. Peccat episcopus qui non quasi servus conservis ministrat, sed tanquam dominus, 878. Episcopi quaestum ab iis accipere non debent qui fidem amplectuntur, 501. Episcoporum avaritia persingitur, 490. Episcopus sui temporis inaccessit Origenes, 753, 754. Episcopi quidam mulieri permiserunt vivente viro nubere, 647. Episcopus dispensator et administrator honorum Ecclesiae, 490, 491, 501, 755. Aliquando per pre-

sbyteros, saepius per diaconos administrabat, 490, 491, 501, 755.

Epistola apostoli Pauli Evangelii nomine donatur ab Origene, 787. Donatur etiam a Clemente, 787 not. Eodem nomine Joannis epistolam insignit Gregorius Nysenus, 787 not. Epistola ad Hebraeos ab omnibus inter canonicos libros non admittitur, 848, 849. Epistola ad Timotheum a quibusdam inter catholicos libros non recepta, 916. Epistola S. Ignatii martyris et episcopi Antiocheni ab Origene commemorantur, 938. Origenis auctoritate earum vindicator auctoritas adversus recentes heterodoxos Presbyterianos vulgo dictos, praefat. Joannis duae epistolae, Petri epistola secunda, et Judae epistola olim e canone expunctae, 814 not.

Epithalamium est liber Cantici canticorum, 12.

Erythraeae margaritae, 448 not.

Esau interpretatur *terra rubra*, 531.

Escha, prior uxor sancti Josephi, si Ebionitis fides est, ex qua nati sunt Jacobus, Joseph, Simon et Judas; et filiae duae, Esther et Thamar; vel, ut alii, Maria et Salome, 462.

Esdras interpretatur *adulator*, 556. Esdras cultum Dei in templo Jerusalem restituit, 657 not.

Essa mulierem significat, 638.

Eucharistiam symboli nomine afficit Origenes, 645 not. Eucharistia symbolum verbi Christi, 898 et seqq. Quo sensu, 898 et seqq. De Eucharistia sententiam suam aperit Origenes, 493, 499, 500. Obscurissime de Eucharistia disserit, 898, 899. Eucharistia secundum illud quod materia constat, in ventrem abit, et in secessum ejicitur, 499. Difficillimus Origenis de Eucharistia locus explicatur, 498 et seqq. Difficilis alter de Eucharistia locus nullibi unquam editus explicatur, 898 et not.

Eunuchus, quid, 501 not.

Eunuchi tropice qui, 655, 656 et seqq. Tres eunuchorum species, 651 et seqq. Eunuchi cur imberbes, 655. Eunuchi ignobiles, 625. Eunuchismi incommoda, 635. Eunuchi capitis gravedines et vertigines patiuntur, 655. Danielum eunuchum fuisse Judaei tradunt, 572. An revera eunuchus fuerit, 657.

Eustathius monachus, haereticus, 659. Nuptias damnabat, 639.

Eva appellatur verba, quibus panis efficitur corpus Christi, 499 not.

Evangelia quatuor in universa Dei Ecclesia extra controversiam admittuntur. Primum secundum Matthaeum, secundum juxta Marcum, tertium secundum Lucam, quartum secundum Joannem, 410. Evangelium Matthaeus Hebraico sermone conscriptum Judaeis ad fidem conversis publicavit, 440. Evangelium quod ei exposuerat Petrus, in litteras retulit Marcus, 440. Evangelium Lucae, quod a Paulo commendatur, in gratiam gentilium scriptum est, 440. Christus triginta annorum baptizatus cepit Evangelium praedicare, 895. Uno anno in Judaea Evangelium praedicasse dicitur, 970. Idem censet Origenes et Clemens Alexandrinus, 217. Evangelium per universum orbem fuit promulgatum, 655. Evangelia conciliantur in historia de caecis Jerichuntinis, 752 et seqq. Conciliantur et in historia de asina et pullo, 742 et seqq. Evangelia a Graecis Hebraice frequenter exscripta, 718. Eadem aliquando in quibusdam corrupta ab ipsis dialecti ignaris, 748. Evangelii nomine Pauli apostoli Epistolas donat Origenes, 787. Donatur etiam a Clemente, 787 not. Eodem nomine Joannis epistolam insignit Gregorius Nysenus, 787 not. Sed tamen Evangelii nomen proprie ad quatuor ipsa Evangelia restringebatur jam inde ab Irenaeo aetate, 787 not. Evangelia apocrypha. Evangelium secundum Aegyptios: Evangelium secundum duodecim apostolos, 935. Evangelium secundum Joannem et Petrum, 462, 465. Evangelium secundum Jacobum, 462, 463. Evangelium secundum Thomam: Evangelium secundum Mattheum, 935. Evangelium secundum Basilidem, 935. Alia multa evangelia apocrypha, 935. Evangeliorum apocryphorum quae sub nomine Matthiae, sive Jacobi minoris, vel Petri et Joannis circumferebantur, auctor Leucius quidam, juxta Innocentium papam, 462 not.

Evangelistae principaliter respexerunt ad mysteria, et non satis curaverunt ut secundum veritatem enarrarent historiae, sed ut rerum mysteria quae ex historia nascebantur, exponerent, 893. Joannes magis ad divinam Christi naturam, alii evangelistae magis ad humanam attendunt, 903. Quare evangelistae parabolarum sensum occultaverunt, ac silentio praetermiserunt, 650.

Excommunicatio cur fiat, 218. Quandoam necessaria et utilis, 198. Excommunicatorum querelis non facere aures praebenda, 218.

Executor litium quem Romani Viatorem appellabant,

debitores cruciatibus vel carcere macerabat, donec omnia persolvissent, 626.

Ezechiel interpretatur *fortitudo Dei*, 406. Ezechielem prophetam occisum fuisse fertur, 818. In Ezechielem quinque et viginti tomii Origenis fuerunt, sed unicum hodie superest vicesimi tomii fragmentum, 331. Quatuordecim hodie habemus ejus homilias ex interpretatione Hieronymi, 352.

F

Facere hominem et plasmare hominem, differunt, 131. Factio Galilæorum et Phariseorum exedris orta, 805 *not.* Factio Galilæorum ubi et quando conflata, 805 *not.*

Fames Judæorum, que, 183.

Fatuitas a scientia, 174, 175.

Fatum asserunt Chaldæi, et causas universitatis astorum circuitu vindicant, 359.

Fatum Dei sapientius est hominibus, 173.

Felicitatem prophetarum assequi qui student, vitam ipsorum imitantur, 222.

Feneratoris quomodo a debitoribus exigent debitum apud Judæos, 489.

Fermentum, tropice quid, 519.

Ficus arefacta. Exponitur hic Evangelii locus, 757 *et seq.* Ficus arida symbolum Synagogæ et Judaici populi, 758.

Fideles die Dominica ad ecclesiam conveniebant, 114. Fidelium oblationes, 507 *not.*

Fides Christi beneficium et gratiam juvat, 466. Fides sine operibus justum hominem non efficit, 760, 761. Fides absque operibus fides est sine fructibus, 762. Fides absque cognitione minor est quam cognitio, 535. A fide nostra habemus ut intelligamus, 728. Fides fructus Spiritus sancti, 939.

Figuli parabola apud Jeremiam, quomodo intelligenda, 245.

Filiam tantum qui hal et, implem eum fuisse censent quidam, 470 *not.*

Filius. Quare Christus se *Filium hominis* appellat, 708 *et seq.* De duobus filiis a patre in vineam missis, 770 *et seq.* Solus Matthæus parabolam hanc litteris tradidit, 770 *et seq.* Filii qui Joseph dicebantur, non erant orti de Maria, 940. Si Ebionæis fides est, Joseph priorem uxorem habuit ex qua nati sunt quatuor filii, Jacobus, Joseph, Simon et Judas, et duæ filie, Esther et Thamar, vel, ut alii, Maria et Salome, 402. Filii nequam quomodo adjuvamento debito parentes fraudarent apud Judæos, 490. Filius patris tenebrarum, quis, 485. Filios et filiorum filios diaboli tribuebant Cajani et Archontici, 483 *not.*

Finis mundi quomodo et quando eveniet, 863, 866, 873. Finis legis et prophetarum Joannes, 864, 865.

Flagella Dei, 163, 164. Flagella Dei qui non sentiunt, curari non possunt, 163.

Fœditas propter quam licet uxori dare libellum repudii, 648, 649.

Fontes tres aquarum quas justis desiderant, 231.

Formæ plures erant in Christo, secundum traditionem quamdam, et unicuique apparebat secundum quod dignus erat, 906.

Fornicatio. An alia sit ratio uxoris repudiandæ, juxta Evangelium, quam fornicationis causa, 618, 649.

Fructus a nobis postulat Deus, 760, 761. Fructum tempora adventare, qui, 779. Fructus Spiritus sancti charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, etc., 654, 959. Fructus spiritus quo tempore ferendi, 763 *et seq.* Fructus poenitentia, 654, 959. Fructum sanguinis Christi capere possumus si velimus, 586 *not.* Fructum passionis Christi quinam percipiant, 723, 726, 727.

Fuga licita tempore persecutionum, 473. Fuga peccati qualis esse debeat, 862.

Fulgura ex nubium collisione generantur, 173.

Fures plurimi inter Christianos, 669.

G

Galilæa *volutatio*, vel *vertigo* interpretatur, 929. Judææ late sumptæ pars, 469 *not.* Galilæa gentium circumscripta, 473 *not.*

Galilæorum factio et Phariseorum exedris orta, 803 *not.* Galilæorum factio ubi et quando conflata, 805 *not.*

Gangrensis synodus, 494 *not.*, 639 *not.* Damnavit eos qui nuptias damnabant, 639 *not.*

Gaudium fructus Spiritus sancti, 959.

Gazæus. Vide Procopius.

Gehenna quæ sit, et in quo Scripturarum loco prius sit nominata, 841. Quid de ea sentire videatur Origenes, 841.

Genealogia Salvatoris, 965. De ea disserit Origenes,

965. Quare genealogiam Salvatoris aliter Matthæus, aliter Lucas scribat, 965 *et seq.*

Generatio creatio quædam est, 788 *not.* In generatione cur nemo mundus a sordibus, 689. Generationem malam et adulteram quare Phariseos appellat Saluator, 516. Generationes decem a Noe ad Abrahamum, 701.

Generare et possidere, eodem recidunt apud Hebræos, idemque significant, 788 *not.*

Genesareth, Gennasara et Gennesar, regio et lacus regioni vicinus, 483 *not.* Nulla plane exstat vocis hujus mentio in Veteris Testamenti Hebraico contextu, 483 *not.* In Novi Syriaca editione reperitur, 485 *not.* Quid significet ignorare se proflitetur Origenes, 483 *et not.*, 484. Ejus varia interpretatio ex diversis auctoribus, 483 *not.* Cinnereth regionem Chaldæi paraphrastæ Genesareth appellant, 483 *not.*

Gentiles deorum patres adorant, non ut ex hominibus in deorum numerum translatis, sed tanquam a principio deos, 150. Attamen Herculem et Æsculapium adorant, non ut natura deum, sed ut mutatum ex homine in deum, 150. Gentiles figurative pauperes dicuntur, 970. Gentiles etiam aderant baptismati Joannis, 939 *et seq.* Eos lapides vocabat Joannes his verbis: *Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamæ*, 939 *et seq.* Quo sensu lapides vocentur, 939 *et seq.* His verbis vocationem gentium et expulsionem prioris populi prophetat Joannes, 939 *et seq.* Gentes quæ postrenæ erant, primæ factæ sunt, sed non omnes, 691, 692.

Geometria finem habet ipsam tantummodo scientiam, 933.

Germani populi, 858.

Gloria Deo quomodo danda, 201, 202. Gloriam quibus rebus deceat, 190, 199, 200. Gloriæ causa nihil agendum, 201. Gloriatione quod dignum est, nostrum non est, sed donum Dei, 202.

Grablus et Combesisus purima Origenis excerpta Græca homiliarum in Lucam repræsentant, 952 *not. et seq.*

Graduales psalmi, 862.

Græci et barbari Jesus infensi, 791.

Granum sinapis imago regni celorum, 83.

Grata. Ad Gratum domi Origenis libri qui pseudographi putabantur, 104.

Gratiam Dei non agnoscit Origenes, 433, 451 *et seq.*

H

Hæretici sunt lignum frondosum et sterile, 145. Hæretici oratores sermonis elegantia, non auditorum emendationi studentes, 145. Hæretici portarum inferi architecti, 528. Hæretici seminant triticum, et metunt spinas, 189.

Harmonia, quid, 615.

Hebdomadæ Danielis exponuntur, 838 *et seq.*

Hebraicæ lingue parum consultus Origenes, 616 *not.* Hebraicum contextum citat Origenes, 747, 748.

Hebræi interpretantur *trajectitii*, 481. Ab Hebræis nomen Dei proprium cito non profertur, 421. Hebræus quidam obscurum evangelii locum Origeni exponit, 489. Hebræi aiunt Sodomam in eundem statum restituendam in quo antea constitit, 393.

Hecatonides respondent unitatibus, 620.

Helcana interpretatur *Dei possessio*, *Dei creatura*, 616.

Herculem gentiles adorant non ut natura deum, sed ut mutatum ex homine in deum, 150.

Hermogeniani hæretici, Patripassiani vocati, 789 *not.*

Heri benigne servos adhibere debent, 724.

Herodes, 859. Herodes sermones injustum significat, 471. Herodes Jesum credebatur esse Christum, 783, 784.

Quare infantes occidit, 783, 784 *et not.* Herodes Pharaone iniquior, 471, 472. Philippi viventis uxorem abstulit, 471. Clam Joannem interfecit, 472. Joanne interfecto, potestate pietendi reos occidit, 469, 470. Quo sensu dixerit Jesum esse Joannem Baptistam, 467 *et seq.* Herodes Magnus a pluribus Messias creditus, 806 *not.* Herodes Magnus tributis Casari pensandis præerat, 805, 806 *not.* Herodes cur Jesum non damnavit, 469. Jesu morti consensisse videtur, 573. Herodes et Pilatus amici sunt ut Jesum trucident, 311. Herodes Jacobum fratrem Joannis occidit gladio, 719. Herodes Antipas Judæos Casari tributa non pensantes neutiquam defendit, 803, 806 *not.* Herodes Antipas tributis Casari pensandis operam suam conferebat, 805, 806 *not.* Herodes Ascalonita, 805 *not.*

Herodiani, qui, 805 *et not.*, 806 *et not.* Unde sic dicti, 805 *et not.*, 806 *et not.* Tributum Casari pendit a Judæis volebant, 805 *et not.* Herodiani pars esse crediti sunt Sadducæorum, 806 *not.* Herodiani Sadducæis consensiebant, 805, 806 *not.*

Herodias malam doctrinam significat, 471. Herodiadis saltatio, 471.

Heroum et deorum differentia, 150.
 Hieracitæ hæretici, 659. Nuptias damnabant, 659.
 Hieronymus interpres duarum homiliarum Origenis in Canticum canticorum, 11, 12. Hieronymus interpres homiliarum Origenis in Jeremiam, 123 et seq. Hieronymus interpres homiliarum in Lucam, 952 et seq. Hieronymi prologus in Ezechielem, 555. Hieronymo in vertendis Græcis solempne erat aliquid de suo nonnunquam insere-re. *præfat.*, 4. Hieronymus Septuaginta Interpretibus infensus, 251 *not.*, 254 *not.*
 Hippocrates, 635.
 Hiram rex Tyri, 473 *not.*
Historia lectionum, liber apocryphus, 851.
 Homiliæ in librum Numerorum citantur, 64. Homiliæ in librum Judicum citantur, 54. Homiliæ in Canticum canticorum, 12 et seq. Homiliæ in Isaiam, 106 et seq. Homiliæ in Jeremiam, 123 et seq. Homiliæ in Ezechielem, 554 et seq. Homiliæ in Lucam, 610, 952. Homiliæ in Lucam Origeni vindicantur contra Dallæum et Larroquanum, *præfat.*, 4, 5. Homiliæ suas a notariis excipi ante sexagesimum ætatis suæ annum non permisit Origenes, *præf.* et 150 *not.*
 Homines e potestate diaboli magis crepti sunt per mortem Christi, quam per doctrinam et mirabilia ejus, 891. Homo ad imaginem Dei conditus, et homo de limo terræ confectus distinguitur, 638. Hominum animas de cælo pro meritis deturatas et humanis corporibus immisas censebat Origenes, 640. Homines angelis natura sua inferiores, 798. Hominibus quibusdam, etiam sanctis, superiores angeli, 456. Homines sancti angelis quibusdam superiores, 456. Homines multis angelis superiores evaserunt, 692 et seq. Homines resurgentes in angelorum ordinem migrant, 814. Homines omnes scribuntur, sancti in cælo, impii super terram, 258. Homines peccato non obnoxii, 516, 541. Homo absque nuptiali vestimento discumbens, quis, 795. Homo rex qui fecit nuptias illo suo, tropice quis, 791, 794. Homini Deus similem se gerit, 795. Homini Deus dissimilis, 795. Hominum quatenus similibus vel dissimilibus Deus, 247. Quo sensu sicut homo se gerere dicitur Deus, 248, 262 et seq., 795, 796. Hominum moribus sese accommodat Deus, 247, 248, 457. Hominum mores sustinet Deus, 249. Cum hominibus Deus sic tanquam cum pueris agit, 248, 260. Hominum corda solus movit Deus, 519. Homines a Deo deficient, non ille ab hominibus, 232. Homines post resurrectionem corporeos cibos esuros opinabantur Cærinthiani, 827.
 Honor parentibus exhibendus, 489. Honoris vocabulum divina Scriptura de dono piumque accipit, 8.
 Hosanna : vox lætitiæ et gratulationem significans apud Hebræos, 747 *not.*
 Huetius interpres Commentariorum Origenis in Mat-thæum, 442 et seq.
 Huius Judæorum patriarcha quem consulit Hierony-mus, 104.
 Humana natura non patitur ut ante duodecim annos sapientia compleatur, 954. Humana potentia an ex se valeat Christi implere confessionem, aut aliquid præceptorum Dei, 900.
 Humilitas Christiana ea est virtus quæ a philosophis *δουπλη* sive, *μακροχρης* dicitur, 941. Humilitas prima exaltationis occasio apud Deum, 856. Pretium exaltationis, 902.
 Hyæna, 187.
 Hyppythianus hæreticus, 848.

I

ἰη σὺν. Vox gratulationem et lætitiæ significans apud Græcos, 747 *not.*
 Ignatius (S.) episcopus Antiochenus post Petrum secundus, 938. In persecutione Romæ pugnavit ad bestias, 938. Ejus epistolæ ab Origene commemorantur, 938 et *præf.* Earum auctoritas ex Origenis auctoritate vindicatur adversus heterodoxos recentes, Presbyterianos vulgo dictos, *præfat.*, 3 et 4.
 Iguis consumens Deus, 252, 797. Quo sensu ignis et lumen Deus appelletur, 159. Ignem spiritalem Christus accendit, 274. Ignis inferni, invisibilis, 889. Ignis impiorum, juxta Origenem, quis, 252 *not.*
 Ignominia prophetarum, 464
 Imagines planæ, 455. Imagines similitudinem vultus exhibentes, 455. Imaginum tres species, 455. Imaginum formandarum rationes, 455. Imaginem celestis gerit anima nostra ex creatione et per penitentiam : imaginem vero terrestri per peccatum, 157. Quomodo anima nostra Dei imago est, 941 et seq. Quare Christus dicatur imago bonitatis Dei, 665.
 Imbecilles, infirmi, et dormientes quid differant, 474, 475 et seq.
 Imbecillitas nostra impedimento nobis est quominus

omnes Scripturæ sententias pervestigemus, 286.
 Imitatores Christi, petra sunt, 229.
 Immortalitas animæ. Diversæ sententiæ, 811. Immortalitatem animæ Corinthii quidam tempore apostoli Pauli negabant, 811. Immortalitas animæ cum ejusdem perseverantia perperam confunditur, 811 *not.* Immortalitatem animæ negabat Aristoteles, perseverantiam vero admittebat, 811 *not.*
 Imperativum pro optativo ponere, moris est Scripturaru-m, 15.
 Imperium in animum improborum obtinet peccatum, 618.
 Impii seminant triticum et metunt spinas, 188, 189. Impii se abscondunt a facie Dei, 250. Impiorum res prosperæ in hac vita, 185. Impiorum supplicia aliis prosunt, 197. Impiorum ignis, juxta Origenem, quis, 252 *not.* Impios resurrectionis fore compotes Origenes credidit, 594 *not.*
 Incantatores Ægyptii, 254. Incantatores Ægyptii signa quædam veritatis imitati sunt, 515.
 Incredulitas Christi beneficiis obstat, 466.
 India, 923. India sola margaritæ terrestres profert, 448 et *not.* Indicæ margaritæ descriptio, 450 et *not.* Indicæ margaritæ gignuntur in conchis quæ buccinis grandibus similes sunt, 448, 449 et *not.* Indicæ margaritæ rore gignuntur, 449 et *not.* Indicarum margaritarum generatio, 449 et *not.* Concha Indica margaritifera, cum gravida est, et ad hoc proficiscitur ut lapidem parturiat, si tunc tonuerit, comprimitur, et velut præ timore spargit et effundit semen unde flunt ea quæ physemata appellantur, 449 et *not.* Indicæ margaritæ turmatim in mari pascuntur una præeunte, 449 et *not.* Indicæ margaritæ regem habent gregis ducem, colore et magnitudine conspicuum, et a reliquis differentem, 449. Indicarum margaritarum piscatio, 449 et *not.*
 Induratio cordis quomodo fiat, 51.
 Infecundi evadunt qui secundum aures secti sunt, 655.
 Inferi portæ, quæ, 526, 527, 528. Inferi portæ non prævalent adversus Ecclesiam, 526 et seq. Adversus quem prævalent, 530, 531. Inferi portarum architecti sunt hæretici, 528. Inferi ignis invisibilis, 889.
 Inferiorum in præpositis subjectio commendatur exemplo pueri Jesu subjecti parentibus, 936 et seq.
 Infidelium opera bona quæ naturali justitia sunt, non sunt magis odoris, ipsa tamen acceptabilia apud Deum, et in hoc sæculo eis prosunt, non autem in illo ad consequendam vitam æternam, 894.
 Infinita cognosci non possunt, 569. Infinitum quomodo cognoscatur a Deo, 569 *not.*
 Infirmi, imbecilles, et dormientes quid differant, 474, 475 et seq.
 Infirmitatis timor ad auxilium Dei confugere adhortator, 902.
 Inimicus quatenus diligendus, 20.
 Injurisæ condonandæ, 621.
 Insidiæ et vexationes fugiendæ, 475.
 Intercessio sanctorum qui de hac vita excesserunt, 75.
 Interpretatio vetus Commentariorum Origenis in Mat-thæum, 521 et seq. Quare a nobis edita, *præfat.*, 3.
 Interpretes Scripturæ citat Origenes, 617. Septuaginta Interpretum editio pura et ut ab eis in Græcum versa est, non permissa, 225. Ejus diversa feruntur exemplaria pro varietate regionum, et germana illa antiquaque translatio corrupta est atque violata, 225. Septuaginta Interpretum lectio, 742.
 Ira Dei bona, 667. Ira Dei omnem mundum consump-tura est, 959 et seq.
 Is in Hebræo virum significat, 658.
 Isaac risus interpretatur, 269.
 Isaias et Jeremias quid differant, 135. Isaiam serra dis-sectionem esse constans est Judæorum traditio, 108, 465, 848. *Isaias Anabæti*, seu *Ascensio*, liber apocryphus, 465, 848. Isaiam triplici modo exposuit Origenes, 104. Suos ipse tomos memorat, 104. Tringita adhuc supererat ætate Eusebii, 104. Vicesimus tomos jam Hieronymi tempore perierat, 104. Nunc omnes eandem sortem habuerunt, 104. In Isaiam viginti quinque erant Origenis homiliae. Supersunt tantummodo Latine novem quas interpretatus est Hieronymus, 104. Origenis Scholia in Isaiam, 104. In Isaiam Commentarios non multi æstimasse videtur Hieronymus, 104.
 Isariotes, secundum interpretationem Hebraicam, a quodam interprete *exsuffocatus* vocatur, 895.
 Isidorus Characenus, 449, 450.
 Israel, Israelitæ. Generosi, et generosissimi totius orbis nuncupantur, 687, 688, 751. Israel tropice quid, 771, 772. Israel et Judæi ante Christum cæci, 720. Deus Israeli aliquando solitudo, aliquando non, 140 et seq. Israelitæ in terra sancta alienos deos adorant : Christiani verò in

terra aliena Deum a terra alienum adorant, 169. Israel peccavit primum, deinde Juda, 141, 142. Israel penitus a Deo repudiatur, 145. Israelis repudium Judam non emendavit, 142. Israelitæ qui primi erant, postremi facti sunt, sed non omnes, 691 *et seq.* Israel universus salvus fiet, *cum plenitudo gentium advenerit*, 711. Israelis reliquæ servandæ, 151.

J

Jacobi fratris Domini justitia, 463. Jacobum commemorat Josephus historicus, 463. Jacobus ab Herode gladio occisus, 719. Jacobi Evangelium apocryphum, 462, 463. Jacobus primus inter apostolos Martyrium passus est, 716 *not.* Nemo majore animo Christi causam egit, quam Jacobus, 716.

Jannes et Mambres, liber apocryphus unde eruit Paulus : *Jannes et Mambres resisterunt Moysi*, quod reperitur in Epist. II ad Timoth. cap III, §. 8. Hinc quidam ausi sunt repellere Epistolam ad Timotheum, sed non potuerunt, 916.

Jebus interpretatur *conculcata*, 206. Jebus primum vocata est Jerusalem, 206.

Jeremias interpretatur *sublimitas Dei*, 308. Jeremias ab utero sanctus, 152. Jeremias a canabulis propheta, 211. Jeremias propheta eximius, 127. Quando prophetavit, 125, 126. Jeremias figura Christi, 128, 211, 212. Pleraque ad Jeremiam dicta Christo conveniunt, 128. Jeremias et Isaias quid differant, 133. Jeremiæ vexationes, 461, 463. Jeremias humani quidpiam passus, 273. Jeremiam percussit Paschor, 255 *et seq.* Jeremias in cataractam conjectus, 255. Jeremias in lacum luti missus, 848. Cinctorium Jeremiæ quid significet, 191. In Jeremiæ libris nullibi reperitur quod huic propheta tribuit Matthæus cap. XVII, § 9 : *Et acceperunt triginta argenteos pretium appetiati*, etc., sed quid simile reperitur in Zacharia, cap. III, § 12 *et seq.* Forsitan error est Scripturæ, et pro Zacharia positus est Jeremias : aut illud eruitur ex libro quodam Jeremiæ apocrypho, 916. In Jeremiam homiliæ Origenes ex earum genere sunt, quas cum ex tempore funderet, post sexagesimum annum a notariis excipi permisit, 133. Jeremiam an aliter exposuerit Origenes quam homiliis, incertum est. Cassiodorus 45 enumerat quæ adhuc exstant Rabani Mauri temporibus, 124. Quatuordecim confuso ordine vertit Hieronymus, 124. Novemdecim deinde Græce in codice Scorialensi repetæ sunt, 124.

Jericho symbolum hujus mundi, 728, 730.

Jerusalem primum dicta est Jebus, 202. Jerusalem interpretatur *visio pacis*, 202. Jerusalem anagogice quid significet, 739. Jerusalem superna Christi mater, 640. Jerusalem mater Pauli ipsiusque similitum, sponsa Christi, 633. Jerusalem a Deo et angelis deserta, 206. Jerusalem stetit quandiu vixit Christus, 710. Post mortem Christi non amplius stetit Jerusalem, nec sanctuarium, desierunt esse principes sacerdotum, nec Scribæ Scripturarum sensum intelligebant, 710, 711. Jerusalem a Romano exercitu vastata propter peccata, 977. Jerosolymitanum excidium, 792.

Jesus. *Vide* Christus... Jesus post nativitatem purgatione legali indignus, non propter peccatum, sed propter sordes, 917, 948. Quo sensu intelligendum sit Jesum sordes habuisse, 948. Jesus proficiebat sapientia, et sapienter per singulas videbatur ætates. 956. Quomodo illud intelligendum sit, 956 *et seq.* Barabbas Jesus vocatus in quibusdam exemplaribus, 918. Sed nomen Jesus additum putat Origenes nomini Barabbæ ab hæreticis, 918. Nullibi reperitur in Scripturis ullum Jesum peccatorem fuisse, 918. Jesum qui cognoscunt, non omnes eodem modo cognoscunt, 555 *et seq.*

Joannes interpretatur *ostendens*, 979. Joannes Baptista ab utero matris accepit Spiritum sanctum, 936. Ab utero matris factus propheta, 959. Joannis natalitas plena miraculis, 936 *et seq.* Joanni soli factum est verbum Domini in deserto, 957. Quare, 957. Joannes typus Eliæ, 567, 570. Quateenus, 567, 570. Joannes habebat spiritum, et virtutem Eliæ, 468. Joannes aut Elias præcedent secundum Christi adventum, 572. Joannes plurimos convertit, Christus omnes, 957. Joannes prioris populi expulsionem, et gentium vocationem prophetat his verbis : *Ecce securis ad radices arborum posita est*, 960. Idem prophetat his verbis : *Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham*, 939. Gentes lapides vocat his verbis : *De lapidibus istis*, 959. Quo sensu lapides ab eo vocentur, 959. Joannes istis legis et prophetarum, 864, 865. Joannes novissimus prophetarum, 959. Joannes sermonem propheticum significat, 470, 471, 472, 473. Joanne alligato, sermo propheticus alligatus est, 470. Joannem clam interfecit Herodes,

472. Joannes deo ante Christum mortuus est, ut ad inferna descendens illius prædicaret adventum, 937. Post Joannem a Judæis recessit prophetica gratia, 469. Interempto Joanne, Judæorum regem non amplius habuisse quemquam interficiendi potestatem perperam credidit Origenes, 969.

Joannes evangelista, idiotas, 458. Joannes in Evangelio suo magis attendit ad divinam Christi naturam, alii vero evangelistæ magis ad humanam, 903. Joannis Martyrium in ferventis olei labro, sub Domitia: o imperatore, 719. Joannes relegatus in insulam Patmos, 719 et 720. Joannis Apocalypsis in insula Patmos revelata esse videtur, 720. Joannis postremae duæ Epistolæ olim et canone expunctæ fuerunt, 814 *not.*

Job a diabolo principibus suis traditus, 581.

Jonæ post triduum e ventre ceti exitus, signum resurrectionis Christi, 515.

Jonathas mortis reus quod favum mellis contra regis decretum gustasset, 917. Absolvitur interveniente omni populo Israel, 917.

Jordanis interpretatur *descendens*, 957.

Joseph filius Jacob, figura Christi. Triginta annorum factus frumenta fratribus suis erogavit : Christus triginta annorum baptizatus Evangelium cepit prædicare, 895. Josephi manus in cophino servierunt, 478. Josephi somnium, 688.

Joseph sponsus Mariæ Virginis, dicitur pater Jesu, quia nutritus fuit, 950. Quo alio sensu dicitur pater Jesu, 951. Joseph, si Ebionitis fides est, priorem uxorem Escham habuit, et qua natus sunt Jacobus, Joseph, Simon et Judas fratres Domini vocati ; et filia duæ, Esther et Thamar ; vel ut alii, Maria et Salome, 462. Idem affirmarunt Patres plurimi Græci et Latini, 462. Hanc sententiam improbat Origenes, 462. Joseph nullos habuit filios de Maria post nativitatem Salvatoris, 940.

Joseph (ab Arimathia) petit corpus Jesu, et accipit a Pilato, 928.

Josephus (Flavius) historicus, 549. Antiquitatem Judicam viginti libris conscripsit, 463. Josephi *Antiquitatum* liber decimus citatur, 300. Josephi liber sextus *De captivitate* citatur, 348. Josephus in historia sua mentionem facit reginæ Sabæ, 46. Josephus licet Jesum Christum esse non crederet, mentionem tamen facit Jacobi fratris Domini, 463. Josephi testimonium de Christo Origenes non agnoscit, 463 *not.*

Jovinianus hæreticus. Ejus error confutatur ab Hieronymo, 706. Existimabat æquales esse virtutes, peccata, penas et mercedem, 706 *not.*

Jubæ regis liber *De lapidibus* videtur citari, 448.

Judas interpretatur *confessor*, 894. Judæ proditoris patria a quodam interprete secundum interpretationem Hebraicam. *Exsuffocatus* vocatur, 895. Judæ avaritia, 491. Judas ante conditionem similis erat cæteris apostolis, 709, 710, 721. Judæ Iscariotis liberum arbitrium, 92. Quare Judas fuit proditor, 721. Judas minister diaboli in tradendo Christo, 898. Judas non solus Christum tradidit : tradidit Deus Pater ; tradidit Satanas, tradiderunt principes sacerdotum et seniores, 891. Quare Judas expectans post omnes apostolos ultimum Christum interrogavit dicens sicut cæteri : *Nunquid ego sum, Rabbi ?* 898. Quare proditorem Judam Christum non proprio nomine, sed his verbis designavit : *Qui intingit mecum manum in paropside*, 897 *et seq.* Christus a Juda tanti venditus, quot annos peregrinatus fuerat in hoc mundo, 895. Judas, non sicut debuit, penituit, 915. Quare bonum fuisset Judæ, si natus non esset, 898.

Judas apostolus scripsit Epistolam paucorum quidem versuum, plenam vero efficacibus verbis, 46. Judæ Epistola ab omnibus inter canonicos libros non recipiebatur, et Origeni dubiæ est auctoritatis, 814 *et not.*

Judas Galilæus, 805, 962. Hujus mentio fit in Actis apostolorum, 805. Quidam eum Christum dicebant, 962. Auctor est Judæis ut vectigal Cæsari nequaquam pensent, neque hunc dominum appellent, 805.

Juda peccavit post Israel, 141, 142 *et seq.* Juda penitus a Deo repudiatur, 145.

Judæa interpretatur *confitens Deo*, 507. Judæa status post Archelai exsilium, 805 *not.* Judæa Syriæ post Agrippæ mortem adjecta est, 469 *not.*

Judæi, gens Deo consecrata, 804, 805. Judæi Mosaicæ legis retinentissimi, 804. Circa Judæos et gentiles omnis dispensatio Dei versatur, 245, 246 *et seq.* Judæi olim donum habebant discretionis spirituum, quo verum a falso prophetam discerneret, 932. Judæi prophetias clam respuunt, 472. Judæi principibus viris gratulari, suamque testari lætitiæ solebant ramis arborum decerpitis, 747 *not.* Judæos circumcisionem ab Ægyptiis accepisse qui-

dam scripserunt, 159. Judæis solis legibus permissa circumcisio, 159. Judæi immundas eorum esse putabant manus, qui non lavissent autequam panem ederent, 488. Judæi libros habebant secretos, seu apocryphos, 767, 848. Judæi, cervicosa gens et refractaria, 893 *not.* Judæi victricibus sui gentibus adversabantur, 804. Quare, 804. Victi sunt a Romanis propter peccata, 804. Sæpe in discrimen adducti sunt cum Romanis Cæsaris statuum in templo Dei inferre volentibus palam obsisterent, 804. Valde periclitati sunt Tiberii Cæsaris tempore, cujus statuum in templo consecrare contendebat Pilatus, 804. Idem iis contigit Caii Cæsaris temporibus, 804. Christi temporibus tributum Romanis pendere jussi sunt, 804. Disputant, deliberantque inter se utrum Romanis tributum solvere debeant, necne, 804 et 805. In diversas partes hac de re scinditur, 804, 805 *et seq.* Judæis licebat in solemnitate Paschæ petere vincitum unum quem vellent, 917. Quare, 917. Mos ille antiquus apud eos invaluerat, 917. Judæorum cordi velum prætentum, 522. Judæi et Israël ante Christum cæci, 729. Judæi veteres, angelos duos, bonum unum, alterum malum, singulis hominibus præsidere putaverunt, 606 *not.* Judæorum expulsio a Joanne nuntiata his verbis: *Ecce securis ad radices arborum posita est*, 960. Judæorum regi non amplius jus vitæ et necis in subditos fuisse post mortem Joannis Baptistæ perperam credidit Origenes, 469, 470 *not.* Judæis Romani jus vitæ et necis abstulerunt, 469 *not.*, 470 *not.* Judæis consummatio adfuit in adventu Christi, 167. Judæis repudiatis Christianos Deus assumpsit, 192. Judæi, Græci et barbari Jesu infensi, 790. Judæi in synagogis suis Jesum ore maledico dilaniant, 254. Judæi non intellexerunt Christum quasi Christum Dei, 847. An Judæi quando Christum occiderunt, Christum esse sentiebant, 783, 784. Judæi occiso Christo, neque resurrectionem ipsius cognoscentes, rerum dominos se futuros existimarunt, 784. Judæorum scelera Deus post mortem Christi non amplius toleravit, 217. Judæos Titus expugnavit, 429. Judæorum futurum reditus cum plenitudine gentium advenerit, 771. Christiani Judæi dicuntur in Scripturis, 143, 177, 178. Quare et quo sensu, 143, 177, 178. Judæi plurima Septuaginta Interpretum exemplaria corruerunt, 234 *not.* Judicium postremum, 626 *et seq.* Judicium postremum initium ducet a domo Dei, 627. Judicium futurum non spatium desiderat, sed fiet in actu oculi, 627. Judith pie et sancte prævaricata est, 271. Judith liber inter Scripturæ libros ab Origene et Nicæna synodo recensetur, 271 *not.* Juramenti definitio, 842. Juramenta licita cujusmodi esse debeant, 136, 137. Prejrandum potius quam juramento standum cum flagitio, 472. Juramenta Judæorum quænam erant, 841, 842. Justitia humana ante justitiam Dei non est justitia, 666. Justitiæ Dei ea sola possibilis sunt quæ justa sunt, 904. Quod justum est judicandi a natura nobis insitum est, 973. Justitiam nosse, et nosse peccatum, quid, 185. Justus possessio Dei Patris est, et habet in medio sui Jesum, 956. Justi lumen mundi, 444. Justi anima mutationi obnoxia, 610. Difficilis res in conspectu Dei justum esse, 934, 935. Justi natalitia celebrasse nusquam reperitur, 471. Justi efficitur justitia Dei, non qua ipse justus est, sed qua nos justos facit, 526 *not.*

L

Lacrymæ utiles ad salutem, 270 *et seq.* Lamentationes Jeremiæ quasi ordine digestæ sint, 321. In Lamentationibus Jeremiæ editio Aquilæ, et Theodotionis non apparet, sed tantum Symmachi et Septuaginta, 321. In Lamentationes Jeremiæ quinque tomos edidit Origenes, 320. Lapidæ a Joanne Baptista gentiles vocantur, et quo sensu, 959 *et seq.* Lapidus Magnesio naturalis inest attractio ad ferrum, 466. De lapidibus rex Juba librum scripsit, 478 *not.* De lapidibus plurimi alii scripserunt, et quænam, 448 *not.* Latrones cum Christo crucifixi in primis quidem Dominum ambo blasphemabant, postea vero unus conversus est, 922. Lectio poetarum noxia, 283, 284. Leo allegorice diabolum significat, 162 *et seq.* Leo senio confectus circa urbes versari dicitur ut hominum præda potiat, 288. Ex leonis ossibus, si collidantur, aut tundantur, ignis excutitur, 288. Leucius quidam, auctor evangeliorum apocryphorum quæ sub nomine Matthiæ, sive Jacobi Minoris, vel Petri et Joannis circumferebantur, juxta Innocentium papam, 462 *not.* Lex est spiritualis, et umbram continet futurorum bonorum, 518. Lex Moysis ad infirmitatem Judæorum accommodata, 646, 647. Lex vir animæ humanæ, 518 *et seq.*,

615, 816. Legis et prophetarum intellectus est instituti ad intelligendum Evangelium, 455. Per legis transgressionem Deo dedecus inferitur, 464. Legem occulte audire, quid, 203. Lex membrorum, et lex mentis, 518. Lex repudii, qualis, 145. Libanus, 752. Libellus repudii propter quam forditatem traderetur mulieri in lege Moysis, 647, 648. Liber legum sanctorum commemoratur ab Origene, 795. Allegorias continet, 795. Ejus auctor Origene vetustior non designatur, 795. Libros secretos, seu apocryphos Judæi habebant, 767, 848. Libri apocryphi. Vide Apocryphi libri. Liberalitas neophytorum in Ecclesiam insignis olim erat, 501 *not.* Libertas humani arbitrii, 68, 239, 249, 263, 433, 602. Libertas arbitrii in Juda Iscariote erat, 92. Ligat super terram qui ter arguit, 613. Ligandi atque solvendi potestatem iis omnibus tributum censent Origenes et alii, qui fraternalia peccata reprehendunt, 613 *not.* Ligandi atque solvendi potestas omnibus quidem apostolis concessa, sed non jure eodem, ac pari conditione qua Petro, 524, 525. Lignum in panem mittere, quid, 183. Loci, quid, 636 *not.* Logica verborum dictorumque continet rationes, proprietates, improprietas; genera, species et figuras edocet singulorum, 31. Lucas in gratiam gentium Evangelium scripsit quod a Paulo commendatur, 440. In Lucam hominibus Origenes laudantur, 610. Homiliæ in Lucam, 932. Homiliæ in Lucam vindicantur Origeni contra Dallæum et Larroquanum, præfat., 4, 5. Luci in templo ne plantator, 145. Ludentes propter peccati periculum fugiendi, 219. Ludibrium facti sunt qui Christum sunt iudicati, 711. Lumen, caudidorum omnium lucidissimum et purissimum, 539. Luna cum plena est, nulla esse potest solis eclipysis, 922. Lunaticus morbus, qui, 575, 577, 578. De lunatico morbo medicorum sententia, 577. Lunaticus morbus epilepsia, 575, 576. Lunaticus topologie, quid, 574, 575. Lycurgus, 375.

M

Magdalena interpretatur *magnificatio*, 929. Septem dæmonibus liberata est, et Christum bis unxit, 516, 517 *not.* Galilæa non fuit, 517 *not.* Sed patria ejus erat Magdalena, unde Magdalena ipsa cognominata est, 929. De ea disquiritur, 516 *et seq.* Magister incassum docet, si discipulus dictata non accipit, 165. Magistros audire, non docere convenit pueris, 935. Magnesio lapidi inest naturalis attractio ad ferrum, 466. Magnitudo quomodo acquiratur, 605. Maledictionis unusquisque sibi est auctor, Deus autem benedictionis est ministrator, 889. Maledictus qui non audit verba Dei, 180. Malignus: eo nomine designatur diabolus, 925 *et alibi.* Malitia, quid, 515. Malitia Pharisæorum Servatorem tentantium detegitur, 637. Malum ob peccata non dolere, 164. Malus nemo verbum potest edere, 500. Malos ab invicem separari utile, etiam ipsis, 197. Malorum vituperium, laus est apud Deum, 275. Mambre interpretatur *ad visionem*, 56. *Mambres et Jannes*, liber apocryphus unde illud Paulus eruit: *Jannes et Mambres restiterunt Moysi*, quod reperitur in Epistola II ad Timoth. cap. III, vers. 8. Hinc quidam ausi sunt repellere Epistolam ad Timotheum, sed non potuerunt, 916. Mana-ses serra dissecari Isaiam jussit, 465. Mandatum de diligendo Deo primum est non ordine Scripturæ, sed dignitate virtutis, 831. Mandatum de dilectione proximi an Evangelio additum sit, 670, 671, 672. Manichæi ab animatis abstinere, 494 *not.* Mansuetudo fructus Spiritus sancti, 959. Manus quæ viri testes apprehenderat, amputabatur in lege Moysis, 634. Manus illotas ori admoveere piaculum erat Pharisæis, 493 *not.* Marcion hæreticus, 185, 257, 583, 586, 528, 542, 635, 852, 856, 864, 865, 962, 966, 968, 981. Quidam dicebant Marcionem sedere a sinistris Salvatoris, Paulum vero a dextris, 962. Marcion allegorice Scripturam explicari volebat, 635. Marcionitæ hæretici, 364, 382, 460, 494 *not.*, 789 *not.*, 820 *not.*, 952. Marcionitæ nonnulli ab animatis omnibus

abstinebant, 494 *not.* Marcionitæ dicebant Christum de muliere non esse generatum, 932. Marcionitæ quidam Vetus Testamentum duobus auctoribus tribuebant, 460. Marcionitæ Christi Patrem bonum et ignotum, opificem, malorum auctorem cognitum, et justum fingebant, 820 *not.*

Marcus Evangelium, prout Petrus ipsi exposuerat, in litteras retulit, 440. Marcum Petrus filium suum appellat, 440.

Margaritarum natura et species, 448. Margaritæ terrestres apud Indos tantummodo nascuntur, 448 *not.* Emargaritis terrestribus sigilla sunt, palæ annulorum et monitiona, 448 *not.* Indicæ margaritæ primum locum obtinent, 450. Indicæ margaritæ descriptio, 448 *not.* Indicæ margaritæ gignuntur in conchis quæ buccinis grandibus similes sunt, 448, 449 *not.* Indicæ margaritæ rore gignuntur, 449 *not.* Indicarum margaritarum generatio, 449. Margarita Indica cum gravida est, et ad hoc proficiscitur ut lapidem parturiat, si tunc tonuerit, comprimitur, et velut præ timore spargit et effundit semen unde sunt quæ phsemata appellantur, 449 *not.* Indicæ margaritæ turmalin in mari pascantur una præeunte, 449 *not.* Margaritæ Indicæ regem habent gregis ducem, colore et magnitudinæ conspicuum, et a reliquis differentem, 449 *not.* Margaritarum dux tropice, Christus, 450. Margaritæ, prophetæ, 451. Indicarum margaritarum piscatio, 449 *not.* Margaritas gignit Britannicus Oceanus, quæ secundum locum obtinent, 448 *not.* Britannicæ margaritæ descriptio, 450 *not.* Margaritas gignit Bosphorus circa Scythiam, quæ tertium locum a præstantissimis habent, 448 *not.* Bosphoranæ margaritæ descriptio, 450 *not.* Quomodo nascuntur illæ margaritæ, 450. Ubi pascantur, 451 *not.* Margaritas in ostreorum pinis provenientes gignit Acarnania, 451 *not.* Margaritæ Erythrææ, 448 *not.* Margaritas ferunt ostrea, et mytili marini ac fluviatiles, 450 *not.* Auctores qui de margaritis et lapidibus scripserunt, 440 *not.*

Maria, primitivæ castitatis mulierum, 463. Mariæ perpetua virginitas, 462, 463. Maria novo sermone salutatur ab angelo, et nullibi in Scripturis talis salutatio reperitur, 939. Maria habebat legis scientiam, erat sancta, et quotidiana meditatione vaticinia prophetarum cognoverat, 939. Mariæ virginitatem ignoravit diabolus, 938. Quare Maria post conceptum venit ad Elisabeth, et mansit cum ea tribus mensibus, 942, 943. Maria verbis Elisabeth confirmator facia est ad credenda ea quæ audiverat ab angelo, 980. Maria in passione Domini scandalum passa est, 982. Mariam a Salvatore negatam fuisse eo quod post natiuitatem illius juncta fuerit Joseph, ausi sunt quidam dicere, 940. Error ille exploditur, 940 *et seqq.* Filii qui Joseph dicebantur, non erant orti de Maria, 940 *et seqq.*

Mariæ tres aut quatuor distinguuntur quæ unguentum effuderunt super Jesum in curia, 892 *et seqq.*

Martirium calix, 718. Martyrium baptismi, 892 *et seqq.* Masoræ origo, 809 *not.* Masora in aliquibus utilis, vana in multis, 809 *not.*

Materia et materiale in sacramento corporis Christi, 500 *not.*

Matthæus prius publicanus, postea apostolus Evangelium Hebraico sermone conscriptum Judæis ad fidem conversis publicavit, 440. Matthæus parabolas de operariis ad vineam conductis, nec non de zizanilis supra triticum seminatis mysteria intelligebat, 697. Commentariorum Origenis in Matthæum vetus interpretatio, 521. Quare a nobis edita, *præfat.*, 3. In Matthæum Origenes sexagenario major scripsit, 133 *not.*

Maurorum terra ante adventum Christi in unius Dei religionem non consenserat, 370.

Medicina finem habet operationem, 935.

Medicus sæpe doloris auctor ut sanare possit, figura Dei vulnera sanantis, 666. Medici animorum prophetæ, 208.

Mediæ res, quæ, 582 *not.*

Megasthenes, 448, 449.

Membra nostra quæ vitando scandalo præcidere jubet Christus, quænam sint, 603 *et seqq.*

Memphis, 282.

Merinthus hæreticus, 735.

Meroë, nomen reginæ Sabæ, 46.

Metaphysica, seu inspectiva disciplina, ea est qua supergressi visibilia, de divinis aliquid et cælestibus contemplamur, 51.

Metempsychosis confutatur, 506, 567, 568 *et seqq.*

Metensomatosis exploditur, 442.

Methodii liber *De resurrectione*, 1.

Michæeli archangelo subiunguntur qui fidem recens amplexi sunt ab eoque derelinquantur si nimium sit voluntatis studium, 644.

Michæam prophetam Achab mittit in carcerem, 848.

Ministrare omnibus debet, qui fratribus suis præstantior esse vult, 725.

Misael, Azarias et Ananias, prophetæ, 772. An tres illi pueri simul cum Daniele propheta Babylone castrati fuerint, ut tradunt Hebræi, 657.

Miseriam invocare, quid, 272.

Modus in charitate servandus, 962. Modus orandi, 650, 764.

Molæ humanæ et asinaræ, 594. Molæ humanæ sunt trusatiles, seu manuales, 594 *not.* Molæ asinaræ sunt versatiles, 594 *not.* Mola asinaria, quid significet, 594.

Mons spiritum malum significat, 579, 758. Mentis tenebrosi et lucidi, qui, 202 *et seqq.* Mons Oliveti interpretatur *mons misericordiæ*, 900.

Moralis dicitur, perquam mos vivendi honestus aptatur, et instituta ad virtutem tendentia præparantur, 31.

Morborum causæ astris assignantur, 578. Ille error exploditur, 578. Morbi animi peccata, 475.

Mores hominum sustinet Deus, 249. Moribus hominum sese accommodat Deus, 247, 248, 457.

Mors indifferens et media, 582 *not.* Mors contraria vitæ quæ est Christus, 582. Mors adversus Christum, et qui eum sequuntur, invalida, 726. Mortis portæ, quæ, 528. Mortis imperium obtinet diabolus, 582. Mortem gustare, quid, 532, 533. Mortem videre, mortem gustare, mortem sequi aliquem, mortem supervenire alicui, apprehendi a morte, absorberi a morte, differunt, 535, 536. Post mortem mutatio nulla, 241.

Mortuum jam fetidum suscitare, solius erat Christi, 514.

Moyses nomen ante Christi adventum nullibi nisi in Judæa notum erat, neque in ulla gentium litterarum historia de Moyse scriptum aliquid invenitur, 14. Moyses et Aaronis prodigia in Ægypto et in deserto facta paucis recensentur, 768. Moysi attributa potestas legum ferendarum, 641. Moyses velatus, symbolum erat populi ad Dominum non conversi, 154. Moyses ad Deum revertens faciem non velabat, 154 *et seqq.* Moyses et Elias visi cum Christo in transfiguratione, quid significant, 559. Moyses solos libros admittentibus Sadducæi, et eos ad litteram intelligebant, *præfat.*, 5, 467 *not.*, 828, 978.

Mulier apud Hebræos *assumpta* vocatur, 658. A muliere quo modo peccatum cepit, sic et principium salutis a mulieribus habuit exordium, 940, 941. Mulieri aliquando in Ecclesia permissum fuit, vivente viro, nubere, 647. Mulieribus orantibus præcipitur ut habeant velamen super caput, propter angelos, 961. Mulieres Sabæis imperabant, 581 *not.*

Mundus Jerichunte significatur, 728. Mundus ager est, in quo bona et mala semina sparsa sunt, 444. Mundi multiplex acceptio, 598, 599. Mundi plures juxta Clementem Romanum, 422. Mundum aliquando interitum probat Origenes, 569. Mundus omnis ira Dei subvertetur, 959. *et seqq.* Quomodo finiet mundus in ultimo Christi adventu, 865, 866. Mundi finis subito eveniet, 875.

Mundis omnia munda : immundis omnia immunda, 495, 499.

Munus. In munere non ipsum munus, sed voluntatem ac studium dantis respicit Deus, 682.

Mures in causa fuerunt cur Amarfiti obsidionem solvere coacti sunt Cretenses, 512 *not.* Mures in causa fuerunt cur Pelusii obsidionem solvere coactus sit Sennacherib, 512 *not.*

Musica. In musicis soni sunt sonis alii consoni, alii dissoni, 614.

Mutatio nulla post mortem, 241.

Myes pascantur in palustribus locis, 450, 451.

Mysterium abscondendum, 265. Mysteriorum exigua notitia erat ante adventum Christi, 65. Mysteria *vana*, seu ad finem bonum ducentia, 681 *not.*

Mytili marini ac fluviatiles margaritas ferunt, 450, 451 *not.*

N

Naasson, si nomen interpreteris, *serpens est principis populi sponsæ*, 101.

Nablium, instrumentum musicum, 616 *not.* Nablii due formæ, 616 *not.*

Nabuchodonosor interpretatur *insessus* et *angustia cognitio*, 524. Nabuchodonosor cum Pharaone hoste ad oppugnandum populum Dei consentit, 512.

Nabuzardan, 298.

Naid Grace interpretatur *commotio*, 284.

Naphia, cui inest attractio ad ignem, 486.

Natalitia nullibi a quopiam justo celebrata, 471. Natalis dies Pharaonis, 471.

Nativitas Joannis plena miraculis, 936 *et seqq.* Nativitas Christi non est talis, ut quasi qui ante non fuerit, esse ceperit, sicut de nativitate hominum putatur, 440. Nativitas Jesu Christi ut phantasma ab hæreticis eluditur, 557.

Consequens tamen est ut qui natiuitatem aufert, tollat et passionem, 557. Natiuitates hominum observant Chaldaei, 281, 359.

Natura humana non patitur ut ante duodecimum aetatis annum sapientia compleatur, 954. Natura nobis insitum est quod iustum sit iudicandi, 973.

Nazareus speciatim Deo semper consecratus, 747. Nazareus erat Samson, 914. Nazareus caesariem deponentes sacrificium offerebant, 488 not. Nazareus ab animalis omnibus abstinebant, 494 not. Nazareus unde sint orti, 733 not. Nazareus et Ossaei fontes unde sua dogmata expresserunt Ebionitas, 733 not. Nazareus an fuerint haeretici, 494, 733. Nazareus idem sensisse de Christo ac Cerinthianos scribit Epiphanius, 733 not.

Nazareth an Christi patria, an Bethlehem, 462.

Necesso, quid significet, 601.

Negotiator quarens bonas margaritas, quis, 448 et seqq. Exponitur haec parabola, 448 et seqq.

Nehemias nequitiam restaurando templo Jerusalem profectus fuit, sed urbem tantum et muros restituit, 657 not.

Neophytorum olim insignis erat in Ecclesiam liberalitas, 501 not.

Nequitia, ignis materia, 161.

Nero imperator, 719.

Noe. A Noe ad Abrahamum generationes decem, 701.

Noel. Unde vox ista Gallis, 747 not. Laetitiam non solum Christianam, sed et publicanæ et solemnem testificatur, 747 not.

Noetiani haeretici, Patripassiani vocati, 789 not. Errores eorum, 789 not.

Nomen Dei ineffabile, 421. Nomen Dei proprium quatuor litteris constat, 372. Nomen Dei proprium non cito profertur ab Hebraeis, 421.

Noxae peccatum, et nosse iustitiam, quid, 185.

Novi Testamenti exemplarium magna differentia, 671, 672. In Novum Testamentum intrusa esse quaedam suspicatur Origenes, 670.

Nubes lucida iustos obumbrans, quæ, 564. Nubes allegorice sanctos significant, 172, 173, 174. Nubes est unusquisque sanctus, 172.

Numerus senarius laboriosus et operosus, 620. Numerus septenarius requiem continet, 620. Numerus quinquagenarius remissionem continet, 479.

Nuptiae animæ cum lege, 515, 815. Nuptiae Christi cum Ecclesia, 791, 793. Ad nuptias accersiti, 791 et seqq. Exponitur haec parabola, 791 et seqq. Nuptias damnabant Hieracitæ, Saturniliani, Apostolici, seu Apocritici, et Eustathius, 639 not. Nuptias qui damnabant, a Gangrensi concilio damnati sunt, 639 not. Nuptiae secundæ non omnino damnantur, 267. In secundas nuptias insurgit Origenes, 935 et seqq. Mulieri, vivente viro, nubere permisit quidam episcopi, 647. Nuptias secundas expertos ex Paulo ab ordinationibus Ecclesiae excludit Origenes, 645, 646. Excluserunt universi Patres, exclusitque semper Ecclesia, 645 not. Bezae Chrysostomique sententia de secundis nuptiis quoad ordines, 645 not.

Nuptialia vestimenta, quæ, 793. Absque nuptialii vestimento homo discubens, quis, 793.

O

Obelorum in emendandis Septuaginta Interpretibus quis usus, 671, 672.

Oblationes fidelium, 501 not. Pars oblationum quæ pauperibus erogabatur, ad presbyteros pertinebat, 490 not. Obscuritas Scripturarum, 11.

Obscurus sermo quid sit, 4.

Obsidionem Amaxiti solvere coacti sunt a muribus Crentenses. Obsidionem Pelusii solvere a muribus coactus est Sennacherib, 512 not.

Oceanus Britannicum margaritas gignit, quæ a præstantissimis secundo loco censentur, 448 not.

Oculi Domini ad fidem et reliquas virtutes, 163.

Odor cervini cornu venena depellit, 508 not.

Odoratus secunda vocatione operariorum ad vineam conductorum exprimitur, 701.

Oleum in Scripturis, aut opus misericordiae, aut doctrina intelligitur, 894.

Olivetii mons interpretatur mons misericordiae, 900.

Olynthus Macedoniæ urbs, 743

Opera bona quæ naturalii iustitia sunt ab infidelibus, non sunt magni odoris, ipsa tamen acceptabilia apud Deum, et in hoc sæculo eis prosunt, non autem in illo ad consequendam vitam æternam, 894.

Operandum dum dies est, 200, 201.

Operarii mercede conducti. Exponitur haec parabola, 694. Hujus parabolæ mysteria intelligebat Matthæus, 697. Operariorum ad vineam conductorum vocationes quinque.

ad quinque sensus referuntur, 701. Referuntur etiam 1° ad Adamum et Evam, 2° ad Noachum, 3° ad Abrahamum, 4° ad Moysem, 5° ad Christum, 700, 701. Operariorum vocationem Christus semper dispensat, 700.

Ophitæ, 852.

Opificem Deum, Veteris Testamenti auctorem, malum definiabant Simoniani, Saturniliani, Cerdoniani et Marcionitæ; Christi vero Patrem, bonum, eunque Novi Testamenti auctorem, 820 not.

Opificia Dei aspectabilia a sinistris, non aspectabilia vero a dextris Christi sunt, 716.

Optativi loco imperativum ponere moris est Scripturarum, 13.

Orandi modus, 650, 704.

Oratio Christi in cruce, major quam oratio Jonæ in ventre celi, 925. Oratio non fit mundior ex loco ubi quis orat, sed mellius est cum nullo orare, quam cum malis orare, 901.

Orbis universus primum sub Cæsare Augusto descriptus, 943. Orbis universus audivit Evangelium, 635.

Ordines symbola sunt verarum rerum quæ sub eo nomine continentur, 645, 646. Ab ordinibus Ecclesiae non solum qui duas uxores simul, sed qui et ordine duxerint ex Paulo excudit Origenes, excluserunt Patres, semperque exclusit Ecclesia, 645 not., 646.

Organa, 615.

Origenes presbyter, 189. Origenes multorum odio et invidia laborabat, 175. Origenes se pro erudito haberi agnoscit, 176. Origenis castratio voluntaria obscure significatur et improbat, 653 not., 654 not. Origenes queritur quod quidam eum in tractatibus suis sentire criminarentur quæ nunquam senserat, 962. Origenes Hebraicæ linguæ parum consultus, 616 not. Origenes memoriam nimium confusus Scripturæ loca parum fideliter referebat, 251 not., 257 not., 609 not., 750 not. Origenes in explicandis Scripturis multa litteris tradere non ausus est, 630. Origenes eos culpatur qui sive indiligentia, sive audacia aliquid addunt vel detrahunt Scripturæ sacræ, 671. Origenes discrepantiis quæ in Veteris Testamenti exemplaribus suo tempore occurrebant, remedium adhibuisse testatur, 671. Qua ratione, 671, 672. Origenes novas etiam discrepantias in Hexaplis et Teiraplis suis ipse invenit, 671 not. Origenes sexagenario major in Mathæum scripsit, 135 not. Origenes homilias suas a notariis excipit ante sexagesimum aetatis suæ annum non permisit, *praefat.*, et 133 not.

Osculum sibi invicem dabant Christiani in ecclesia posteriorum tempore, 37.

Ossa. Ex ossibus leonis, si colliduntur aut tundantur, ignis excutitur, 288.

Ossaei et Nazareus fontes unde sua dogmata expresserunt Ebionitas, 733 not.

Ostrea et mytili marini ac fluviatiles margaritas ferunt, 450, 451 not.

P

Pacifici, qui, 440, 441 et seqq. Pacta quando rescindenda, 271 et seqq. Pacta cum Eva rescidit Deus, 271 et seqq.

Pamphylus martyr propria manu descripsit Origenis tomos in duodecim prophetas minores, 458. Pamphili martyris *Apologia pro Origene*, 1.

Panis per verbum Dei et orationem consecratus, 499. Panis per verbum Domini et orationem consecratus, secundum illud quod materia constat, in ventrem abit, et in cessum emittitur, 499. Panis sanctificatus non ex se utentem sanctificat, 499. Panis Domini tum utilis est, cum pura mente sumitur, 499. Panem Domini sive sumimus, sive non sumimus, ex hoc esu vel abstinentia, neque juvamus, neque bono privamur, 499. Non materia panis Domini, sed super eum prolata oratio comedentem juvat, 500. Panem et calicem Domini temere sumentes, 475. Panis quem Deus Verbum corpus suum esse fatetur, quo sensu Verbum Dei appelletur, 898 et seqq. et not. Panis ille visibilis quem in cœna præ manibus tenebat Deus Verbum, quo sensu dicatur non esse corpus Christi, sed Verbum in cujus mysterio panis ille fuerat frangendus, 898 et seqq. et not. Panis tropice, verbum iustitiæ, quem manlucentes animæ nutriuntur, 898 et seqq. et not. Panes quinque turbis distributi, sensiles Scripturarum sermones significant, 477. Panibus septem qui nutriti sunt, præstantiores erant iis qui quinque, 510.

Papa servus servorum Dei gaudet appellari, 725 not.

Parabola est sermo de re tanquam gesta, quæ tamen gesta non est secundum litteram, sed quæ potest fieri, 3. Parabola in quo a similitudine differat, 446. Parabolarum sensum quare evangelistæ occultaverunt ac silentio prætermiserunt, 630. Parabolarum occultum sensum cur exponere tentet rationem reddit Origenes, 630. Parabolæ figuli apud Jeremiam quomodo intelligenda, 243. Parabolarum duogenera, earum quæ dicuntur turbis, et quæ

discipulis pronuntiantur, 461. Parabolarum omnium sensum discipulis suis privatim exposuit Jesus, 630. Parabola thesauri in agro absconditi exponitur, 446 *et seqq.* Exponuntur et parabola: negotiatoris quaerentis bonas margaritas: 448 *et seqq.* Sagena missa in mare, 453 *et seqq.* Divitis et cameli, 680 *et seqq.* Operariorum ad vineam conductorum, 691 *et seqq.* De duobus filiis a patre in vineam missis, 770 *et seqq.* De accersitis ad nuptias, 791 *et seqq.* Samaritani, 972 *et seqq.* Presbyter quidam ante Origenem pulchre dixerat hominem qui descendit, esse Adam: Jerusalem, paradisum: Jericho, mundum: latrones, contrarias virtutes: sacerdotem, legem: levitem, prophetas, Samaritem, Christum: vulnera, inobedientiam: animal, corpus Domini: stabulum seu hospitium, Ecclesiam: duos denarios, Patrem et Filium: stabularium, Ecclesiae praesidem, 972 *et seqq.* Parabola de operariis ad vineam conductis, nec non de seminatis supra triticum zizaniis mysteria intelligebat Matthaeus, 697.

Parasceve passionis Christi commemoratrix est, 114. In illa die multitudo populi ad ecclesiam conveniebat, 114.

Pardus in hominum oculos insilire dicitur, 288.

Parentes secundum fidem multo plures quam secundum carnem, 689. Parentes omnibus rebus a liberis jvari sancit Deus, 489. Parentes debito adjumento quomodo apud Judaeos fraudarent filii nequam, 490.

Partem petere cum Christo, cum prophetis, cum apostolis, quid, 217, 218.

Parvuli baptizantur non propter peccata, sed propter sordes, juxta Origenem, 948. Sordes et peccata quid differant, 948.

Pascha quo die Christus celebraverit, 895. Ex eo quod Christus more Judaico Pascha corporaliter celebraverit, similiter nobis esse faciendum censebat Ebonita, 895. Paschatis dies resurrectionis Christi commemoratrix, 114.

Paschor interpretatur *os nigredinis*, 257. Paschor, quis, 255. Paschor Jeremiam prophetam percussit, et in cataclam misit, 253. Paschor ob percussum Jeremiam punitur, 253, 256, 257. Paschor captivus Babylonem ducitur, 254. Paschoris amici, qui, 257.

Pastores Ecclesiarum opus habent praesentia Dei, 948. Ut sui meriti est, si oves sibi creditae fuerint custoditae; sic sui periculi est, si qua per negligentiam eorum corruerit, 947, 975.

Pastor, liber apocryphus, 439, 644, 872, 877, 975. Pastoris liber in Ecclesia tempore Origenis circumferebatur, et a quibusdam pro divino habebatur, sed non ab omnibus, 644.

Pater, Filius, et Spiritus sanctus, sunt tres spiritus, 170.

Patres antiqui a profanis auctoribus laudandis fere abstinebant, 448 *not.* Patres fere omnes corporeos esse angelos opinabantur, 813 *not.* Patres omnes digamos ab ecclesiasticis dignitatibus semper excluderunt, 645 *not.*

Patres nostri duplices, 181.

Pater tenebrarum, 485

Paterfamilias proferens de thesauro suo nova et vetera, tropice Christus, 460.

Patientia Dei adversus Israelitas, 216. Patientia fructus Spiritus sancti, 959.

Patriarchae Deo vivunt, 829.

Patripassiani haeretici. Eo nomine Noetiani, Sabelliani, Praxeiani, et Hermogeniani vocati sunt, 789 *not.*

Paulus apostolus percussit Ananiam jussu, 254. Paulus Tarsi cur non praedicaverit, 465. Paulum maledictis lancinant Ebionaei, 234. Paulum quidam dicebant sedere a dextris Salvatoris, Marclonem vero a sinistris, 962. De Paulo quidam intelligebant haec Salvatoris verba: *Mittam vobis advocatum Spiritum veritatis*, 962.

Pauperes, tropice gentiles, 970.

Paupertatem amplecti, magnum est ad virtutem compendium, 675.

Pax fructus Spiritus sancti, 959.

Peccator nec frater est, nec Christianus, 610. Peccatores arbores aridae sunt, 761. Peccatores a Deo separantur et disperguntur, 196. Peccator non statim punitur, ut factum est peccatum, 846. Qui peccat, Dei oblitus est, 252. Qui peccat ex diabolo natus est, 181. Qui peccat, tradetur regi Babylonis, 258. Qui peccat, in Babylone moritur, 258. Peccatorum plantationes, 134. Peccatorum regna, 134.

Peccatum imperium obtinet in animum improborum, 618. Peccatum substantia nulla est, 88. Peccata nostra animis nostris inscripta, 134, 135. Peccatorum omnium fons cogitationes male, 500, 501, 502. Non omne peccatum morbos est animi, 474. Peccatum et sordes inter se differunt, juxta Origenem, 948 *et seq.* Christus purgatione legali indiguit, non propter peccata, sed propter sordes, 948. Parvuli baptizantur non propter peccata, sed pro-

pter sordes, 948. Absque peccato esse, dupliciter in Scripturis intelligitur, 934. Peccata nostra ex nobis, bonitas nostra ex Deo, 137. Peccato admissio certamina et labores pereunt, 258. Peccata omnia, omnesque virtutes, ac proinde praenas et mercedes, aequa esse censebat Jovinianus, 706 *not.* An idem censuerit Origenes, 706. Peccata diversa diversis remediis curanda, 158. Peccata quaedam sanantur poa et nitro, quaedam spiritu combustionis et pona, 138. Peccata mortifera, 611. Peccatum contra Spiritum sanctum, denegare Christum post baptismum, 913. Levius peccat qui negat ante acceptum Spiritum sanctum, 913. Peccata sua duplicia recipiunt quidam, quidam simplicia, 253. Peccata sua candide fatentur prophetae, 272. Peccatorum nostrorum causas in astra refundunt Chaldaei, 280. Peccatorum remissio quibus concedatur, 620. Peccatorum remissionem operatur baptismus, 88, 957. Peccatorum remissio ei non fit qui peccans ad baptismum venit, 957. In peccatorum remissionem ille accipit baptismum, qui peccare desistit, 957.

Pecten, quid, 450 *not.*

Pejerandum potius, quam juramento standum cum flagitio, 472.

Pelusii obsessionem solvere a muribus coactus est Senacherib, 512 *not.*

Perdere animam suam, quid, 544, 545

Perdix, animal malignum, multumque decipiens venatores, 256. Eius proprietates, 256, 298. Perdix, symbolum diaboli, 256 *not.*

Perfectio pietatis in dilectione consistit, 832.

Perfectus quomodo evadit qui bona sua pauperibus distribuit, 675 *et seq.* Perfecti, 618.

Pericula neque semper devitanda sunt, neque semper adeunda, 709.

Persecutio. In persecutionibus fuga licita, 475.

Perseverantia animae cum ejusdem immortalitate perperam confunditur, 811 *not.* Perseverantiam animae admittere Aristoteles, immortalitatem negabat, 811.

Personae quatuor in Cantico canticorum, 12. Personae loquentes ab iis ad quas sermo fit distinguenda sunt in Scripturis, 11. Personarum SS. Trinitatis distinctio, 84.

Petere a Deo, quid, 650. Petenda a Deo quae, 764.

Petra est omnis discipulus Christi, 524, 525. Petrae sunt Christi imitatores, 229. Petrae nomine Christianos omnes a Christo affici perperam contendit Erasmus et alii quidam, 525 *not.*

Petronilla, 685 *not.*

Petrus idiotas, 458. Petrus non solum retia, sed et domum, et uxorem, et liberos reliquisse conjici potest, 682, 685. Quae Petrus Christi causa reliquit, perexigua erant et nullius pretii, 683. Petrus vel uxorem non retinuit, vel si retinuit, ut sororem habuit, 683 *not.* Petrus cur a Christo Satanas appellatus sit, 540 *et seq.* Petri primatus, 525. Petro privatim claves attribuantur, 613. Omnibus quidem apostolis, sed non jure eodem ac pari conditione qua Petro claves regni caelorum traditae sunt, 524, 525. In hoc differt potestas Petro concessa, quod solus potest solvere et ligare in omnibus caelis, alii vero in uno tantum caelo, 613, 614. Potestas ligandi atque solvendi non solum Petro, sed omnibus videtur attributa, qui fraterna peccata ter arguerunt, 613. Petrus propter auidacem suam scandalionem: *Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego non scandalizabor*, non solum scandalizatus est sicut caeteri apostoli, sed adeo derelictus, ut ter Christum denegaret, 900, 901. De Petri denegatione sensus Origenis, 912, 913, 914. A Petro Ananias et Sapphira interfecti non sunt, sed pudore et dolore interierunt, 673, 674. Petrus Marcum filium suum appellat, 440. Petrus Marco Evangelium exposuit, quod in literas Marcus retulit, 440.

Petri Epistola secunda olim et canone expuncta fuit, 814 *not.* Petri evangelium apocryphum, 462 *not.*, 463. Petri Christiani omnes, a petra dicti, quae est Christus, 525, 526.

Fimus id quod Petrus, cum Petri confessionem imitatur, 525.

Pharaon cum Nabuchodonosore hoste ad oppugnandum populum Dei consensit, 512. Pharaonis natalis dies, 471.

Phares *divisio* interpretatur, 856, 845.

Pharisaei a verbo Phares, *divisi*, *segregati*, vel *praecisi* interpretantur, 836, 843, 847. Pharisaei resurrectionem mortuorum admittebant, eosque docuerunt resurgere, 467. Pharisaei in omnibus consentiebant Scribis, 809 *not.* Pharisaeis illotas manus ori admoveere piaculum erat, 493 *not.* Pharisaei avari, 490. Pharisaei Judaeorum disciplinas accuratius tuebantur, 806. Pharisaei Judaicis traditionibus docendis idonei, 809. Pharisaei impediabant quominus vespital Caesaris pensitaret, 806. Pharisaei non erant plantatio Patris qui in caelis est, 497. Quare, 498. Pharisaeorum Servatorem tentantium malitia detegitur, 637.

Pharisæi cur generatio mala et adultera a Salvatore appellati, 516.

Philastrius, 726, 733. Perstrinxit hæresim eorum qui confundebant ea quæ ad Primogenitum omnis creaturæ pertinent, cum iis quæ spectant ad animam et corpus Jesu, 726.

Philippus evangelista filiam habebat prophetissam, 849.

Philippus tetrarcha, 470. Philippi viventis uxorem Herodes abstulit, 470, 471. Philippus Herodiadis maritus, quis, 470 *not.*

Phlegontis *Chronica*, 839, 923. Phlegon scribit solem defecisse in principatu Tiberii Cæsaris, sed non in luna plena, 923.

Philonem citat Origenes, 634, 792.

Photius, 1 *not. et alibi passim in notis.*

Physemata, concharum margaritiferaum abortus, 449 *not.* Unde et quomodo sunt physemata, 449. Physemata describuntur, 449.

Physica seu naturalis dicitur, ubi uniuscuiusque rei natura discutitur, 31.

Picus *ἰεροσολιτικῆς*, 256 *not.*

Pietas Christianorum multum refrixit, 144. Pietatis perfectio in directione consistit, 852.

Pilatus pronuntiative Jesum interrogat, quasi non dubitaret illum esse regem Judæorum, 916. Cum reverentia requirebat de Jesu, 916, 917. Provocat populum ut magis dimittendum peteret Jesum, 917. Non erat in Pilato fluxum et permanens de Christo iudicium, sed momentum aliquod benignum erga eum, 917. Pilatus volebat Jesum audire se defendentem contra accusatores, 917. Miratur Christi constantiam et tranquillitatem, 917. Pilatus et Herodes amici sunt ut Jesum trucident, 514. Pilatus templum Dei primus violare ausus est, 804. Statuam Cæsaris in templo consecrare contendebat, 804. Hinc Pilati temporibus valde periclitati sunt Judæi, 804. Pilati uxor beata dicitur quod multa passa sit per visum propter Jesum, 918. Pilati uxor an conversa sit ad Deum, 918.

Pili in corpore humano quomodo nascuntur, crescunt, et nutriuntur, 633.

Pinna margaritifera, 450 *not.*

Pinnophilax, 450 *not.*

Piorum consensus Deo gratus, 613 *et seq.*

Piscatio hominum et piscatio piscium quid differant, 227.

Piscis tropice Christus, 584. Pisces duo turbis distributi quid significant, 477. Pisces staterem in ore habentes, tropice avari, 586.

Plagarum parem numerum non omnes recipiunt, 167.

Plantationes peccatorum, 134. Plantatio Patris qui in oculis est, non erant Pharisæi, 497. Quare, 498.

Plasmare hominem et facere hominem differunt, 131.

Plinius, 448, 449 *et alibi passim.*

Poa, quid, 138 *et not.* Poa et nitro sanantur quædam peccata, quædam spiritu combustionis et pœna, 138.

Pœna a peccatorum tam dæmonum naturæ quam humano generi præfinita est, nimirum ignis æternus, licet in eadem pœna diversa sit quantitas pœnæ. 1. Pœnæ legis novæ, graviore pœnis legis antiquæ, 260. Pœnarum æternarum opinionem utilem, at non veram censet Origenes, 267. Pœnis damnatorum finem statuit Origenes, 444 *not.*

Pœnitentia publici ejiciebantur ab oratione communi, 901.

Pœnitentia post peccatum utilis, 361, 612, 613. Pœnitentiæ fructus quinam sint, 939. Pœnitentiæ præfectus, 644. Pœnitentiæ baptismus, quis, 139.

Pœnarum lectio, noxia, 283, 284.

Pontifex Romanus Ecclesiæ totius arcem tenet, 189 *not.*

Pontius Pilatus, 914. *Vide* Pilatus.

Portæ Ston, quæ, 528. Portæ mortis, quæ, 528. Portæ inferi, quæ, 526, 527, 528. Portæ inferi non prævalent adversus Ecclesiam, 526. Portæ inferi adversus quem prævalent, 530, 531. Portarum inferi architecti sunt hæretici, 528. Portæ Babylonis ænæ, 320.

Possidere et generare eodem recidunt, idemque significant apud Hebræos, 788 *not.*

Potentia Dei. Omnia Deo possible sunt, sive justa, sive injusta; sed quantum ad justitiam ejus, non sunt omnia possible, sed ea sola quæ justa sunt, 904. Potentia humana quoad præcepta Dei. An ex nobis valeamus Christi implere confessionem, aut aliquid præceptorum Dei, 900.

Potestates in Christo creatæ, 766. Potestates duæ generales: potestas Dei, et potestas diaboli, 765, 766. Sub his duabus generalibus potestatibus plures speciales potestates, et quot sunt ex parte Dei, tot sunt ex parte diaboli, 766, 767. Potestates nefariæ struendis animæ humanæ insidiis ab initio occupantur, 660. Potestates et principatus sunt portæ mortis et inferorum, 528, 529

Potestas ligandi atque solvendi omnibus quidem apostolis, sed non eodem jure ac pari conditione qua Petro concessa est, 523, 524, 525, 613. In hoc differt potestas Petro concessa, quod solus potest solvere et alligare in omnibus cœlis, alii vero in uno tantum cœlo, 613, 614. Potestas ligandi atque solvendi non solum Petro, sed omnibus videtur attributa qui fraterna peccata ter arguerunt, 613.

Potus contemplationem significat, 783. Potus quem Deus Verbum sanguinem suum esse fatetur, quo sensu verbum Christi appellatur, 898 *et seq.*, *et not.* Potus ille visibilis quem in cœna præ manibus tenebat Deus Verbum, quo sensu dicitur non esse sanguis Christi, sed verbum in cujus mysterio potus ille fuerat effundendus, 898 *et not.* Potus tropice verbum agnitionis Christi secundum mysterium ejus natalitatis et passionis, 898. Devoratis serpentibus, ante coctionem potu cervi abstinere, 308 *not.*

Præceptor scriptorum sacrorum Deus, 182.

Prædicandi munus periculosum, 153. Christus uno circiter anno prædicavit ex Origeus et Clemente Alexandrino, 217 *not.*

Præfinitio consummationis mundi, quæ sit, 874 *et seq.* Unumquodque eorum quæ præfinit Deus, non ab inexperiabili præfinit, 874.

Præputium cordis deponendum, 159, 160.

Præsentia Salvatoris non solum terrena, sed etiam caelestia juvit, 943.

Praxeani hæretici, Patripassiani vocati, 789 *not.*

Presbyter, episcopus et diaconus symbola sunt verarum rerum quæ sub his nominibus continentur, 646. Presbyteri quemadmodum episcopi typum gerunt apostolorum, juxta Ignatium, 753 *not.* A presbytero plus exigitur quam a diacono, 189. Presbyteri quemadmodum episcopi principes, seu ministros dabant ecclesiis sibi subjectis, 753. Presbyteri nunquam ordinabantur secundas nuptias experti, 615. Presbyter symbolice unus uxoris vir esse debet, 646. Presbyteri sedebant in conventibus ecclesiasticis, 753 *not.* Presbyteri aliquando bona Ecclesiæ administrabant, sæpius vero diaconi, 733. Ad presbyteros pertinebat pars oblationum quæ pauperibus erogabantur, 490 *not.*

Prelium quo Christus redemit nos, quod, 726 *et seq.*

Primatus Petri, 523, 524, 525, 613, 614.

Primi et extremi terræ, qui, 233

Primitiæ et Ecclesiæ et pauperibus dandæ sunt ex omnibus fructibus, 8. Is qui a somno surgit, debet Deo primitias dare, preces videlicet, 233.

Primogenitus omnis creaturæ, 726, 727. Distinctio inter ea quæ pertinent ad Primogenitum omnis creaturæ, et ea quæ pertinent ad animam et corpus Jesu, 726, 727.

Principalis et potestates portæ sunt mortis et inferorum, 528, 529.

Principes Judæi soli nominantur in prophetis, quando propheticus sermo Judæos solos spectat: in Evangelio vero principes gentium nominantur, quia per totum orbem prædicanda erat Evangelii salus, 956, 957 *et seq.* Princeps sacerdotum qui secundum litteram legis portabat in capite formam signi et sanctificationem Domini scriptam in metallo, figura veri principis sacerdotum Jesus, in cujus cruce scriptum erat: *Hic est rex Judæorum*, 921. Princeps sacerdotum solus quæ erant ante velum secundum, videbat, 927. Princeps sacerdotum scindens vestimenta sua, demonstrat vetus sacerdotum a Christo esse conscindendum, 911. Princeps sacerdotum et seniores interrogant Jesum in qua potestate signa faceret. Exponitur hic Evangelii locus, 764 *et seq.* Princeps sacerdotum post mortem Christi ita principes sacerdotum esse desiderunt, ut nulli post eos fuerint principes sacerdotum, 710. Princeps sacerdotum Christus, 132. Princeps appellari debet episcopus, 723. Princeps Ecclesiæ in quo differre debeant a principibus gentium, 724, 725.

Principia duo ponebant Simoniani, Saturnilliani, Cerdoniani, ac potissimum Marcionistæ, 820 *not.*

Priscillianistæ hæretici ab animalis abstinebant, 494 *not.*

Proceritas staturæ spiritalis quomodo acquiritur, 603.

Procopii Gazæi epitome, 4. Procopiana excerpta quamplurima ex Origenes, 37, 39, 41, 44, 50, 52, 61, 63, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 75, 78, 79, 86, 87, 88, 90, 91. Procopii excerpta quamplurima ex Origene in Canticum canticorum, 94 *et seq.*

Prodigia insigniora Veteris Testamenti paucis commemorantur, 768.

Proditor Judas, 996. Quare proditorem discipulis in cœna non specialiter, sed generaliter a principio Christus designavit, 896.

Profani auctores. A profanis auctoribus laudandis fere abstinebant Patres antiqui, 448 *not.*

Profectus corporis a nobis non pendet, sed profectus

et incrementum animæ in nostra est potestate, 956.
 Prophetæ proportionem habent cum Verbo, 549. In prophetis angeli verba effecti sunt Christum imitantes, 549. Prophetæ in Scriptura angeli appellantur, 549 *not.*
 Prophetarum hominumque sanctorum animas angelos esse censuit Origenes, 624 *not.* Prophetæ nihil non efficax protulerunt, 286. Prophetæ, margaritæ, 451. Prophetæ medici animorum, 208. Prophetæ per servos patrisfamilias significatur, 781. Prophetæ lucernæ erant, Christus vero sol justitiæ, 712. Prophetæ peccata sua candide fateantur, 272. Prophetæ quando augustius aliquid contemplantur, cadebant in faciem suam, 952. Quare, 952. Prophetæ in superioribus contignationibus hospitio excipiuntur, 235. Prophetæ vexationibus obnoxii, 135, 222, 223, 268, 269. Prophetarum ignominia, 464. Prophetæ quomodo dicatur non esse sine honore, nisi in patria sua, 464, 971. Prophetarum se citatem qui student assequi, vitam ipsorum imitantur, 222. Prophetarum et legis intellectus est institutio ad intellegendum Evangelium, 333. In prophetis soli principes Judæi nominantur, quando propheticus sermo Judæos solos spectabat: in Evangelio vero principes gentium nominantur, quia per totum orbem prædicanda erat Evangelii salus, 956, 957 *et seq.*
 Prophetarum novissimus Joannes, 959. Prophetarum et legis finis Joannes, 864, 865. Prophetæ nulli factum est verbum Domini in deserto, nisi Joanni, 957. Prophetæ erat Christus, 788. In duodecim prophetas minores quinque et viginti libros scripsit Origenes. Propria manu eos descriperat Pamphylus martyr. Omnes perierunt excepto unico exiguo fragmento, 458. Prophetarum duodecim libellus apocryphus, 66.
 Prophetia omnis vertex Christus, 472. Prophetiæ clam a Judæis respuuntur, 462. Prophetiæ et visiones nullæ sunt in prophetis post Joannis Baptistæ tempora, 859.
 Prophetiam vitam qui imitatur, a mundo et peccatoribus eum dedecore affici oportet, 466. Propheticum sermonem Joannes Baptista significat, 470, 471, 472, 475. Propheticus sermo alligatus est Joanne alligato, 470. Prophetica gratia a Judæis recessit post mortem Joannis, 469.
 Prophetissa Anna filia Phanuel, 955. Prophetissa filia Philippi evangelistæ, 849.
 Proverbiorum liber a Salomone scriptus ab Ecclesia Dei suscipitur, 51. In Proverbiis Salomon moralem docuit locum, succinctis brevibusque sententiis vitæ instituta componens, 51. Ex libro de Proverbiis Salomonis fragmenta Origenis, 1 *et seqq.*
 Provinciis singulis duo præsent angeli, alter justitiæ, alter iniquitatis, 946.
 Proximi et Dei dilectio quænam esse debeat juxta mandata, 831, 832. An mandatum de proximi dilectione Evangelio additum sit, 670, 671, 672.
 Prudentia in elemosynis subministrandis qualis esse debeat, 879 *et seqq.*
 Psalmi numerantur et dividuntur aliter ab Hebræis, aliter a Græcis, 747 *not.* Psalmi graduales, 862.
 Psalterium, instrumentum musicum, 616 *not.* Psalterium decachordum, quid, 616 *not.*
 Pseudo-evangelia absque gratia Spiritus sancti scripta sunt, 933. *Vide* Evangelia apocrypha.
 Psychopneumones, hæretici, 814 *not.* Errores eorum, 314 *not.*
 Ptolemæus hæreticus censebat Scripturam partim a Moysæ, partim a populi senioribus fuisse compositam, 641 *not.* Ab Epiphano refellitur, 641 *not.*
 Publici penitentes ejiciebantur ab oratione communi, 901.
 Pudicus et purus differunt, 520.
 Pueri oblati Christo. Exponitur hic Evangelii locus, 658 *et seqq.* Quare et a quo Jesu oblati sint, 659, 660, 663. Qui sint pueri in Christo, 638. Pueri fieri debemus, 662. Puerorum similes quomodo possimus evadere, 591 *et seqq.* Pueros regunt angeli, majores regit ipse Christus, 657. Puerorum custodiæ quo tempore præstantur angelis, 591. Pueris convenit audire magistros, non docere, 955.
 Pullus asinæ. Exponitur hic Evangelii locus, 756 *et seqq.* Pullus et asina quam conscendit Christus, quid significant, 739.
 Purgatorium cujusmodi admittat Origenes, 139, 252, 948, 961 *et seqq.*
 Purus et pudicus differunt, 520.
 Pusilli quos contemni vetat Christus, qui, 606, 609.
 Pythagoras dæmones *ψυχαγωγός* agnoscebat, 624 *not.*
 Pythagoreus (Sextus), 654. *Et* error, 654. Ejus opera pluribus falso tributa, 654. *Vide* Sextus.
 Pythiæ virgines, 319.

Quatuor personæ loquuntur in Cantico canticorum, 12.

Quatuor tantummodo Evangelia Ecclesia Dei recipit, et ea citra controversiam admittuntur, 440, 953. Ea movente Spiritu sancto scripta sunt; cætera vero pseudoevangelia absque gratia Spiritus sancti, 953. Quatuor solum esse Evangelia in Ecclesia Dei ex traditione didicit Origenes, 440.

Quinquagenarius numerus remissionem continet, 479. Quinque panes turbis distributi, seniles Scripturarum sermones significant, 477. Quinque panibus qui nutriti sunt, minus præstantes quam ii qui septem, 510. In quinque millibus hominum quos quinque panibus et duobus piscibus aluit Jesus, utrum fuerint pueri ac femine, 478. Quinque vocationes operariorum conductorum ad vineam, ad quinque sensus referuntur, 701. Referuntur etiam 1° ad Adamum et Evam, 2° ad Noachum, 3° ad Abrahamum, 4° ad Moysen, 5° ad Christum, 700, 701. Quinque erant Zachariæ prophetæ editiones tempore Origenis, 742.
 Quinta editio in Actioliore inventa, 11. Ejus lectio, 742.

R

Raab cocineum signum habuit ad salutem suam, 919. Ramis arborum decerptis Judæi principibus viris gratulari suamque testari lætitiâ solebant, 747 *not.*

Refractarii et contumaces ægre corriguntur, 165. Regina quæ Salomonem adiit, Sabæ Arabicæ, non Æthiopicæ obtinuit imperium, 547 *not.* Regiæ Sabæ sapientiam miratus est Cambyses, 46. Regiæ Sabæ mentionem fecit Josephus in Historia sua, 46.

Regnum cælorum Christus est, 622. In regnum suum restituit Christum, quid, 716. Regnum Dei nemini datur qui peccati imperio subditus sit, 785. Regnum cælorum cur sagenæ variæ texturæ assimilatur, 455 *et seqq.* In regnum cælorum cur dives difficile intrabit, 678, 679. Regnum cælorum cur acus foraminis comparatur, 680. Regna peccatorum, 154. Regnis singulis duo præsent angeli; alter justitiæ, alter iniquitatis, 946.

Regum Judæorum potestas ad interficiendos reos ad Joannem usque perseverasse, in ejusque morte desisse perperam credit Origenes, 469 *not.*, 470 *not.* Regibus Judæis in posterum jus vitæ et necis abstulerunt Romani, 470 *not.*

Relinquare domum, fratres et parentes Christi causa, quid, 688, 689.

Remediis diversis diversa peccata curanda, 158.

Remissio peccatorum quibus concedatur, 620. Remissionem peccatorum baptismus operatur, 88, 937. Remissio peccatorum ei non fit qui peccans ad baptismum venit, 937. In remissionem peccatorum ille accipit baptismum, qui peccare desistit, 957.

Repudiij lex, qualis, 145. Repudiij præceptum a Moysæ contra mandatum Dei additum fuisse Ptolemeus censebat, 641 *not.* Repudiij libellus propter quam feditatem traderetur mulieri in lege Moysis, 647, 648. Repudiij lex an eadem sit in Evangelio, quæ in lege veteri, 647, 648. An repudiandæ uxoris nulla alia ratio sit (juxta Evangelium), præter fornicationis causam, 647, 648.

Restituito omnium, 221.

Resurrectio probatur, 811 *et seqq.* Resurrectio est regeneratio, 685. Resurrectionis nostræ auctor Deus, 244. Resurrectio mortuorum a Pharisæis admissa, a Sadducæis negata, 467. De resurrectione Samaritani Sadducæis consentiebant, 811. Resurrectio duplex, alia justorum, alia cruciandorum, 105. Resurrectionis duplex forma: duplex resurgendi tempus, 822. Resurrectio in puncto temporis fiet, 627. Nemo absque sordibus resurgere poterit, juxta Origenem, 948. Post resurrectionem indigebimus sacramento eluente nos atque purgante, 948. Post resurrectionem falso et inepte credi putat Origenes hominum corpora pudendis instructa fore, 813 *et not.* Alii futurum existimabant ut omnes masculinum sexum obtinerent, 813 *not.* Post resurrectionem corpora angelicis corporibus similia erunt, 813, 814. Post resurrectionem nulla secundum carnem cognatio, 825. Resurrectionis composites fore impios credit Origenes, 594 *not.* Post resurrectionem corporeos cibos esuros homines opinabantur Cerinthiani, 827. Idem opinati sunt simpliciores quidam, 28. Resurrectio Domini non semel tantum in anno, sed semper post septem dies in die Dominicæ celebratur, 114.

Retractatio D. Alexij Desessarts, *præfat.*, 7.

Retro non ambulandum, 207.

Reverentia a facie Dei, 156.

Risus bonus et malus, 269.

Romanorum mos erat crucifixorum pectus lancea confingere, 928. A Romanis vastata Jerusalem, 792, 977. Romani jus vitæ et necis Judæis abstulerunt 469 *not.*, 470 *not.* Romani Cæsaris statuam in templo Jerusalem pluries inferre tentarunt, 804. Tributum exigunt a Judæis, 844. Romanus Pontifex Ecclesiæ totius arcem tenet, 189 *not.*

Rubrum mare margaritarum marilimarum præstantissimas gignit, 448. Rubri maris utramque oram occupabant Chusitæ Arabes, 546 *not.* Rubri maris ad utrumque litus pertinet Arabia, 546 et 547 *not.*
Rufinus interpres totorum Origenis in Canticum canticorum 25 26 et *seqq.*

S

Saba duplex, Arabica et Æthiopica, 547 *not.* Sabæ regina. *Vide* Regina Sabæ. Sabæis mulieres imperabant, 581 *not.* Sabaiticum os in Æthiopia, 547 *not.*
Sabaoth interpretatur, ut Aquila tradidit, Dominus militiarum, 112.

Sabbati Dominus est Christus, Sabbati servus populus, 643. Sabellius in Noeti castris meruerat, 789 *not.* Sabellii hæresis, 789 *not.*

Sabelliani hæretici Patripassiani vocati, 789 *not.* Sacerdos symbolicus Judæorum, quid, 711. Sacerdotum principes. *Vide* Principes sacerdotum. Sacerdotes qui ordinarentur collatis Ecclesiæ suffragiis eligebantur, 645 *not.*

Sacramenta omnia symboli nomine afficit Origenes, 645 *not.* Sacramento eluente nos atque purgante post resurrectionem ex mortuis indigebimus, juxta Origenem, 948. Sacrificia symbolica Judæorum, 711.

Sadducus Pharisæus Judæa Gaulanitis socius, 806 *not.* Sadducæi non solum negabant resurrectionem mortuorum, et animæ immortalitatem, sed et omnem vitam post mortem corporis tollebant, 467, 810, 811, 978. Sadducæi ex resurrectione mortuorum consequi optabantur, ut quisque quam vivus habuerit mulierem, hanc resurgens obtineret, et filios et parentes, 822. Sadducæi solos Moysis libros inter sacras Scripturas ascribebant, *præfat.*, 5, 828. eos ad litteram intelligebant, 467 *not.*, 978. Sadducæi consentiebant Samaritani, 811 *not.* Sadducæis consentiebant Herodiani, 806 *not.* Sadducæorum pars crediti sunt Herodiani, 806 *not.* Sadducæi an tropologias et allegorias respuerint, 467 *not.* Sadducæi quætu lege de angelis dicta sunt, quoad verba repudiabant, quoad tropologiam recipiebant, 467. Sadducæi interrogant Jesum de muliere quæ septem viris nupserrat. Exponitur hic Evangelii locus, 809 et *seqq.*

Sæculi consummatio, 444. Sægenæ missa in mare. Exponitur hæc parabola, 453 et *seqq.* Sægenæ variæ texturæ cur regnum celorum assimilaret, 453 et *seqq.* Sægenæ variæ texturæ per Christum et apostolos completæ est, 453 et *seqq.*

Salom interpretatur *pax*, 308. Salome *pacifica* interpretatur, 950. Salome putatur ipsa esse mater filiorum Zehedæi, 950.
Salomon tria volumina scripsit quæ Ecclesia Dei suscipit, 31.

Saltatio Herodiadis, 471. Saltatio sancta, 471. Salvator. *Vide* Christus, Jesus. Salvatoris præsentia ubique terrarum diffunditur, 959. Implet cœlestia, terrestria, et inferna, 959. Salvatoris præsentia non solum terrena, sed etiam cœlestia javit, 943.

Salus creditium fit per agnitionem fidei et operum perfectionem, 84. Salus a muliere habuit exordium, sicut a muliere cœperat peccatum, 940, 941.

Salutatio Mariæ ab angelo, nova, et huic soli facta, 959. Samaritanus interpretatur *custos*, 972. Samaritani idem sentiebant ac Sadducæi de animæ immortalitate ac perseverantia, 811. Samaritani parabola. *Vide* Parabola. Samson erat e villa Saraa, 776 *not.* Samson Nazaræus erat, 914. Alienigenarum vincula disrupti, 614. Comam habebat virtutis plenam, 914.

Sanctitatem pariunt supplicia, 186. Sanctuarii nomine templum appellare moris erat Judæis, 329. Sanctuarium Judæorum dejectum est post mortem Christi, 710.

Sanctus a Deo gignitur, 182. Sancti a Deo congregantur, 196. Sancti scribuntur in cœlo, 258. Sanctus unusquisque nubes est, 172. Sancti non se abscondunt a facie Dei, 250. Sanctis quibusque inest Ecclesia Dei, 324. Sancti debitores non sunt, sed suam tribuunt unicuique, 210. Sanctus amaritudine plenus, 221. Sancti vexationibus obnoxii, 133. Sancti æqualiter fulgebunt in regno Dei, 444, 445. Sancti qui de hac vita excesserunt, habentes adhuc charitatem erga eos qui in hoc mundo sunt, curam gerunt salutis eorum, et juvant eos precibus suis, 75. Sanctorum intercessio, qui de hac vita excesserunt, 75.

Sanguis Dei Verbi in Eucharistia, quo sensu dicatur verbum Christi quod lætificat cor, 893 et *not.* Sanguinis Christi fructum capere possumus, si velimus, 586 *not.*

Sapientia est divinarum humanarumque rerum scientia atque comprehensio, 1. Sapientiæ Dei definitio, 766. Christi excellentia in eo præcipue continebatur, quod sa-

plentia esset, 788. Sapientia mundi stultitia est apud Deum, 175 et *seqq.*

Sapientum dicta quænam sint, 5. Saponaria, herba qua detergendis pannis utuntur fullores, 138 *not.* Ea est qua borith, seu poa vocatur, 158 *not.* Sapphira. *Vide* Ananias. Saraa, villa unde erat Samson, 776 *not.*

Sarepta Sidoniæ, 253. Sarmatæ, populi, 858. Satanas apud Hebræos *adversarium* sonat, 510. Satanas a Christo quare Petrus appellatus, 540 et *seqq.* Saturniliani hæretici, 494, 639, 666. Nuptias damnabant, 639 *not.*

Scandala, quid, 600. Scandala quinam appellari possint, 542. Scandalum cur a Petro dictus sit Petrus, 541. Scandala ad eos non pertinent qui de mundo non sunt, 600. Scandalum qui patitur, discipulus Christi non est, 600. Scandalum quare passi sint apostoli in passione Domini, 900 et *seqq.* Scandalum passa est Maria in passione Domini sicut apostoli, 959.

Scientiæ definitio, 766. Scientia duplex. Alia finem habet ipsam tantummodo doctrinam, alia operationem, 935.

Scribæ qui sint, 453. Scribæ tropice qui, 791. Scribæ non recedebant a littera legis, 855. Scribæ traditionibus addictissimi, 809 *not.* Scribis in omnibus consentiebant Pharisæi, 809 *not.* Scribæ sacras Scripturas explanare se gloriabantur, 711. Scribæ post mortem Christi, mente indurati et excecati ratione, in sacrarum Scripturarum sensu minime penetrabant, 710, 711. Scribæ apostoli dicuntur, et quatenus, 458 et *seqq.*

Scriptura unum perfectum Dei instrumentum, 441. Scripturæ sacræ præceptor Deus, 182. Scripturam partim a Deo, partim a Moysæ, partim a populi senioribus compositam fuisse censebat Ptolemæus hæreticus, 644 *not.* Scriptura agro comparatur, 446, 447. Scriptura studiose evolunda et condiscenda, 460. In Scriptura nihil supervacaneum et inutile, 286. In Scriptura nihil rejiciendum, 352, 353. In Scriptura nihil sit nobis offensionis, 285, 286, 353. In Scriptura nihil mutandum, 458. Scripturæ sententias omnes quominus pervestigemus impedimento nobis est imbecillitas nostra, 286. In Scripturis distinguendæ sunt personæ loquentes ab his ad quas sermo fit, 11. Scripturæ sensus allegoricus, tropologicus et anagogicus, 458 *not.* Scripturæ quædam loca allegoriana meram continent, 635. Scripturam allegoricam nolebat explicari Marcion, 635. Scripturæ sublimem sensum contignatio suprema significat, 255. Scripturarum moris est imperativum pro optativo ponere, 43. Scriptura quibusdam fons, quibusdam puteus, 244. Scripturarum obscuritas, 11. Scripturæ solœcismi, 458. Scripturæ exemplaria aliquibus locis interpolata, 609 *not.* Scripturæ sacræ qui sive indiligentia, sive audacia aliquid addunt vel detrahunt, ab Origene culpantur, 671. Scripturæ apocryphæ, quod multa in eis corrupta et contra fidem veram inserta inveniuntur, non admittuntur ad auctoritatem, 36. Ex scripturis apocryphis quædam desumpta sunt loca quæ apostoli vel evangelistæ Novo Testamento inseruerunt, 56. Scripturæ apocryphæ apertam beatæ vitæ mentionem continent, 826, 827. *Vide* Apocryphi libri.

Scythia populi, 858. Scythia, 925. Sedens solus, quis, 219 et *seqq.*

Semen humanum a capite in genitalia prodeit, 635. Veterum hæc de re sententia, 635 *not.*

Senarius numerus laboriosus et operosus, 620. Senibus pudoris est maximi servire libidini, 958. Sennacherib Assyriorum rex cum Taratha Æthiopum rege consentit ad oppugnandum populum Dei, 512 *not.* Sennacheribus Pelusii obsidionem solvere a muribus coactus est, 512 *not.*

Sensus omnes alterutrum se subsequuntur, ita ut si unus devlaverit a recta Verbi doctrina, omnes omnino quasi fraudati a verbo sapientiæ infatuentur, 881.

Sensus Scripturæ allegoricus, tropologicus et anagogicus, 458 *not.* *Vide* Scriptura.

Septem panibus qui nutriti sunt, præstantiores erant iis qui quinque, 510.

Septenarius numerus requiem continet, 620. Septimanæ Danielis exponitur, 858 et *seqq.*

Septuaginta Interpretum editio pura et ut ab eis in Græcum versa est, non permansit, 225. Ejus diversa feruntur exemplaria pro varietate regionum, et germana illa antiquaque translatio corrupta est atque violata, 225. Septuaginta Interpretum plurima exemplaria corruerunt Judæi, 234 *not.* Septuaginta Interpretum editiones jam ipsis Origenis temporibus multum variaverant, 671. Septuaginta Senum interpretationem ex aliis editionibus emendavit Origenes, 671. Qua ratione, 671, 672. Novas ipse etiam discrepantias in Tetraplis et Hexaplis suis in-

vesti, 671 *not.* Septuaginta Interpretibus infensus Hieronymus, 231 *not.*, 234 *not.* Septuaginta Interpretum lectio, 742.

Serapion librum scripsit de Evangelio Petri, 462 *not.* Seræ, populi, 838.

Sermo obscurus, quid sit, 4. Sermones novo Maria ab angelo salutari, 959. Sermones consummare, quid, 635. Sermones suos solus consummavit Christus, 634, 635. Sermonem sublimem quo auditor ad virtutem excitatur tropologicè tibi significat, 161.

Serpens sive decipiat, sive non, semper nocet, 267. Serpentes inimicus cervus. Eos interlicet: iis vescitur, etc. *Vide* Cervus.

Servare animam suam, quid, 544, 545.

Servus servorum Dei papa gaudet appellari, 723 *not.* In servos heri benigni esse debent, 724.

Sessio Dei, 714 *et seqq.*

Sextus Pythagoreus, 634. Ejus error, 634. Sententiarum scripsit Enchiridion, 634 *not.* Has sententias laudat Origenes, 634 *not.* Hoc opus Augustinus et Rufinus perperam tribuunt Sixto papæ, 634 *not.*

Siclus unius generis fuit, 587 *not.* Unde duplex excogitatus, 587 *not.* Siclum duplicem qui faciunt, siclum sanctuarii *καταδραχμῶν*, profanum, *ἀκαθάρτων* faciunt, 587 *not.* Siclus cur a Septuaginta Interpretibus *δραχμῶν* sit appellatus 587.

Sidon *venatrix* interpretatur, 404, 502.

Signa omnia in Veteri Testamento signa rem aliquam deinde completam expriment, 515. Signa de cælo et de terra edit Deus, 512, 513. Signa quæ facta sunt in passione Domini, in Jerusalem tantummodo facta sunt, 925.

Siliquæ dulcescunt et impingunt corpus, stercorei autem non dant viam, 982.

Similitudo quid differat a parabola, 446.

Silva interpretatur *missus*, 118.

Simeonis canticum et prophetia exponuntur, 949, 950, 951, 952.

Simon interpretatur *obedientia*, 920. Simon et Simeon Iudæis litteris scribuntur apud Hebræos, 920.

Simon Cyrenæus, 920.

Simon Magus Christum se esse dicebat, 851.

Simoniani, 666, 820 *not.* Duo principia ponebant, 820 *not.*

Sinapis granum imago regni celorum, 85.

Sion, quid significet, 759. Sion anagogice quid, 759.

Sionis portæ, quæ, 528.

Sixto papæ Enchiridion Sexti Pythagorci perperam tribuunt Augustinus et Rufinus, 634.

Sixtus Senensis, *et alibi passim in notis.*

Smaragdus, unde dicti, 581 *not.*

Socrates dæmones *φάρμακον* agnoscebat, 624 *not.*

Sodomam in eundem statum restituendam in quo et antea constitit, aiunt Hebræi, 595.

Solis defectio nulla esse potest, quando luna plena est, 922. Solis defectio non in alio tempore fit, nisi in conventu solis et lunæ, quando luna subtus currens solis impedit radios, 922. An sol defectus in passione Domini, 922 *et seqq.* Hanc solis defectionem nemo Græcorum, nemo barbarorum commemorat, 923. Phlegon scripsit solem quidem defecisse in principatu Tiberii Cæsaris, sed non in luna plena, 923. Matthæus, Marcus et Lucas non dixerunt solem defecisse in passione Domini, 923. Pro *obscuratus est sol*, positum est in quibusdam exemplaribus, *deficiente sole*: quod mutatum ab inimicis Ecclesiæ putat Origenes, 923.

Solinus, 448, 449.

Solæcismi Scripturæ sacræ, 438.

Solvitur super terram qui semel correptus convertitur, 613.

Somer *custos* interpretatur, 588.

Somnium Josephi, 688.

Somnus animi, 475. A somno qui surgit, primitias Deo dare debet, preces videlicet, 8.

Sor apud Hebræos est Tyrus, 502.

Sordes et peccata inter se differunt, 948. A sordibus nemo mundus in generatione, et quare, 689. Omnis anima humano corpore induta habet sordes suas, 948. Jesus post natiuitatem suam purgatione legali indiguit, non propter peccata, sed propter sordes, 947, 948. Quo sensu intelligendum sit Jesum sordes habuisse, 947, 948. Parvuli baptizantur non propter peccata, sed propter sordes, juxta Origenem, 947, 948. Nemo absque sordibus resurgere poterit, 947, 948. Post resurrectionem ex mortuis indigebimus sacramento eluente sordes nostras atque purgante, 947, 948.

Sorec quid significet, 776 *not.* Vallis Sorec sic dicta ex vinea Sorec de qua Isaias in cantico suo, 776. Sorec nomen torrentis, 776. E valle Sorec erat Dalia Samsonis,

776. Hieronymi ætate vicus Sorec ostendebatur sub nomine Capharsorec, 776.

Spinas metunt impij et seminato tritico, 188, 189.

Spiritibus longe superantur corporalia, 689.

Spiritus et anima distinguuntur in homine, 876, 880. Spiritum suum Christus in passione tradidit Patri, animam vero malo, 726, 727. Spiritus in nobis duplex, 571. Spiritus boni et mali in eodem plures esse possunt, 571. Spiritus celestes, etsi nobis præsentés adsint, non videntur, nisi et ipsi voluerint, et nos mereamur videre: idque non solum in præsentis sæculo, sed et in futuro, 935 *et seq.*

Spiritus Spiritui sancto contrarius, 485. Spiritus sanctus an miserit Christum, 595. Spiritus sanctus pro hominum salute se ipse depressit et abiecit, 595. Spiritus sanctus vicarius Christi, 958. Spiritus sanctus columbæ aut turris specie designatur, 22, 68, 949. Spiritus sancti fructus, qui, 634. Spiritus sancti dona jam ætate Origenis defecerant, ut nulla plane vel rara admodum reperirentur, 5.

Stare a dextris et sinistris Dei, quid, 715. Qui stant apud Jesum, non omnes æqualiter stant, 551.

Statuæ, 435. Statuam Cæsaris in templo Jerusalem pluries inferre tentarunt Romani, 804.

Statuæræ, spiritualis proceritas quomodo acquiratur, 605.

Stellæ aut omnes aut plures majores sunt quam ipsa terra, 866. An possibile sit ut stellæ cadant de cælo in terram, 866. Stellæ erraticæ nullæ sunt in zona cæli media, 866.

Stoicæ, quid, 779 *not.*

Stoici animæ perseuerantiam admittebant, immortalitatem negabant, 811 *not.*

Subjectio inferiorum erga præpositos commendatur exemplo pueri Jesu subjecti parentibus, 956 *et seq.*

Substantia peccatorum nulla est, 88.

Superbia, prima humiliationis occasio apud Deum, 856. Superbiæ multiplex modus, 199.

Supplicia Judæorum sunt umbræ futurorum, 165, 167. Supplicia impiorum aliis præsent, 197. Supplicia sanctitatem pariunt, 186.

Suprema contignatio sublimem Scripturæ sensum significat, 255.

Susannæ historia citatur, 416. Susannæ historia a Daniele relata non in Hebræo reperitur, sed in Ecclesia tenetur, 876.

Syene, 282.

Symboli nomine sacramenta omnia afficit Origenes, 645 *not.* Symbolum verbi Christi Eucharistia, 898. Quo sensu, 898 *not.*

Symbolicus Judæorum sacerdos, quid, 711. Symbolica Judæorum sacrificia, quid, 711. Symbolicum corpus, 500. Symbolice unius uxoris vir esse debet episcopus, nec non et presbyter, et diaconus, 646.

Symmachus, 11. Symmachi lectio, 75, 96, 99, 100, 105, 312, 321, 323, 533, 536, 343, 344, 345, 348, 350, 394, 409, 417, 424, 742.

Symphonia musicus vocum concertus, 614.

Synagoga antiqua peccatis alligata, 759. Synagoga Judæorum sterilis, 758. Synagoga pristina potestate excidit, 641, 642. Synagoga coram Christo gratiam non reperit, 642. Synagogam priorem conjugem suam repudiavit Christus, 639, 641, 642. Synagogas Christus non improbat, 462.

Synedrium, regnante Herode Magno, aliquam pristinae dignitatis imaginem servabat, 469 *not.*

Synodus Gangrensis, 494, 639. Damnauit eos qui nuptias damnabant, 639 *not.* Damnauit et eos qui ab antiquis absteinebant, 494 *not.*

T

Tabitia interpretatur *Dorcas*, 118, 256.

Tacitus, 451 *et alibi passim in notis.*

Tactus prima vocatione operariorum conductorum ad vineam exprimitur, 701.

Talentum et drachma Alexandrina, duplam habere rationem ad Atticum talentum et drachmam, 587 *not.*

Taphnis, 282.

Tarinus (Joannes) interpres fragmenti e secundo tono Commentariorum Origenis in Matthæum, 440.

Tarsi cur non predicaverit Paulus, 465

Taurus, quid, 635.

Taurus, 635.

Taurina mysteria, seu ad fluem bonum ducentia, quæ 681.

Templum a Salomone primum constructum, ab Esdra restauratum, a Romanis dirutum, 749. Templum erat in hereditate Benjamin, 255. Templum sanctuarii nomine appellare moris erat Judæis, 329. Templum Jerusalemitanum quid significet, 750, 751. Templum Jerusolymitanum

Pilatus, 804. In templo Jerusalem statuum Cæsaris pluries inferre tentarunt Romani, 804. Templum dirutum fuisse scribit Josephus, propter ea quæ adversus Jacobum fratrem Domini Judæi perpetraverant, idque Judæos ipsos existimasse, 463. Templum Dei naturaliter est anima rationalis, 734. De templo ejecti a Christo. Expouitur hic Evangelii locus, 748 *et seq.*

Tenebræ quæ factæ sunt super Ægyptum, Moysæ manu extendente, imago tenebrarum quæ factæ sunt in Judæa, Christo manus extendente in cruce, 923, 924 *et seq.* **Tenebræ** quæ factæ dicuntur super omnem terram in passione Domini, factæ sunt tantummodo super omnem terram Judæam, vel etiam super solam Jerusalem, 925 *et seq.* An tenebræ illæ orientur ex defectione, seu eclipsi solis, 912 *et seq.* Tenebrarum pater, quis, 485.

Tentatio ostendit quod Intus latebat, 963. **Tentationibus** obsistendum, 708. **Tentatio**, cum licet, fugienda, cum fugere non licet, sustinenda, 475. **Tentationum fluctus** qui non sustinerit, ad ulteriorem ripam non perveniet, 484. **Tentationes tres** Salvatoris. De iis disserit Origenes, 966, 967, 968. Christus non ut Deus, sed ut homo tentatus est a diabolo, 967.

Terram animatam quo sensu dixerit Origenes, 186 *not.* **Terra mortificata** est cum adventit Christus, 188. Quomodo, 188. **Omnis terra** in Scripturis non semper significat universum orbem, sed Judæam tantum, aut etiam solam Jerusalem, 923, 924. **Terra** quatenus exterrinata sit, 483.

Testamenti Veteris auctorem, malum definebant Simoniani, Saturnitiani, Cerdontiani, et Marcionite: Novi vero Testamenti auctorem, bonum, eumque Christi Patrem, 820 *not.* Vetus Testamentum duobus auctoribus tribuebant Marcionitæ quidam, 460. Novi Testamenti exemplarium magna differentia, 671, 672. In Novum Testamentum intrusa esse quædam suspicatur Origenes, 670. **Testamenta duo** in unum conjunct Christus, 785.

Testimonia contra Jesum quare convenientia non erant, 909, 910.

Thamar. Ad manum nascentis unius ex ejus filiis cocum alligatum, signum futuræ passionis bristi, 919.

Thammus qui dicitur apud Hebræos et Syros, is vocatur Adonis apud Græcos, 425. Ejus cultus, 425.

Tharata, seu Tharaca rex Chus a quibusdam creditus est esse Tearco rex Æthiopum, 547 *not.* Tharacam Assyriorum regnum invasisse docet Sulpitius Severus, 512 *not.* Tharata et Sennacherib ad oppugnandum populum Dei consentiunt, 512 *et not.*

Thau, ultima Hebræorum littera, 521, 424. Antiquitus figuram crucis referebat, 424.

Theologia, 778, 779.

Theodoret sententia de digamis, quoad ordines, 645 *not.*

Theodotio, 11. **Theodotionis editio** in Threnis non apparet, 521. **Theodotionis lectio**, 94, 289, 394, 409, 424, 742.

Theodoti Rysantii nefanda doctrina, 226. **Theophilus** ad quem Lucas Evangelium suum scripsit, an vir quidam fidelis, an Theophili nomine omnes fideles designentur, 934.

Theophylactus, 449 *et alibi passim in notis.*

Theoretice, seu inspectiva disciplina ea est qua supergressi visibilia de divinis aliquid et celestibus contemplamur, 51.

Thesaurus thesaurorum Christus, 174. **Thesauri Dei varii**, 174. **Thesauri ventorum** et spirituum, 174. **Thesaurus** in agro absconditus quidnam sit exponitur, 446 *et seq.*

Thessalonicenses quidam tempore apostoli Pauli putabant ultimum Christi adventum instare, 874.

Threni, seu Lamentationes Jeremiæ quo pacto adorantur, 521. In Threnis Aquilæ Theodotionisque editio non apparet, sed tantum Symmachi et Septuaginta, 521. In Threnos quinque tomos edidit Origenes, 320.

Thus divinis addictum est honoribus, 97.

Tibertus Cæsar, 804, 925. Ejus statuum in templo Judæorum consecrare nititur Pilatus, 804.

Timor infirmitatis ad auxilium Dei confugere adhortatur, 902.

Titus imperator, 429, 846. Judæos expugnavit, 429.

Titus, quid, 659 *not.*

Traditio quædam de Jeremia, 263. **Traditiones** Judæorum reprehendit Christus, 492. **Traditionibus** addictissimi Scribæ, 809 *not.* **Traditiones** Hebraicæ, meræ nugæ, 809 *not.* Ex traditione didicit Origenes quatuor solum esse Evangelia in Ecclesia Dei, 440.

Trajanus imperator, 719.

Transgressio legis Deo dedecus infert, 461.

Transmigratio animarum e corporibus in alia corpora ab aliquo Christianis credita est ex quibusdam male in-

tellectis Scripturæ sacræ locis, 1. Ille error exploditur, 442, 567, 568 *et seq.*

Trapezitæ, qui, 751 *not.*

Trapezitica ars, quænam, 751 *not.*

Tributum Romanis pendere jussi sunt Judæi Christi temporibus, 804. Deliberant an solvere debeant, necne, 804, 805. In partes diversas hac de re scinduntur, 804, 805 *et seq.*

Trinitas moderatrix omnium rerum, 698. SS. Trinitatis personarum distinctio, 84. Trinitatis personæ tres sentiendæ, 251.

Tristitia, vermis cordis, 459. **Tristitia bona**, tristitia mala, 915 *et seq.*

Triticum seminant impii, et metunt spinas, 188, 189.

Trogodytæ Arabibus contribuuntur, 547 *not.*

Tropologias et allegorias an respuerint Sadducæi, 467 *not.*

Tropologicus, allegoricus et anagogicus Scripturæ sensus, 458 *not.*

Tuba tropologicè significat sermonem sublimem quo auditor ad virtutem excitatur, 161.

Tunicæ duæ quas prohibet Deus portare in via, vetus et novus homo, 960. **Tunicam** qui non habet, Deum non habet, 960.

Turbis meliores discipuli Christi, 480. A turbis quid differant, 481 *et seq.* **Turbas** foris, discipulos suos domi Christus erudit, 442.

Turtur aut columba figura Spiritus sancti, 22, 68. **Turturum** ferunt hujusmodi naturam esse, ut neque masculus præter unam feminam adeat aliam, nec femina plusquam unum patiatur marem: ita ut si accidat altero intercepto superesse alterum, pariter cum conjuge extinctus sit ei concubitus amor, 61.

Typhone mutabilior, quis, 677 *et not.*

Tyrus appellatur apud Hebræos *Sor*, et interpretatur *angustia*, vel *tribulatio*, vel *fortitudo*, 802 *et not.*

U

Umbram continet futurorum honorum lex, 518. In umbra vitæ sunt qui super terram degunt, non in ipsa vita, 667.

Unio. *Vide* Margarita.

Unitas, Dei propria, 479 *not.* **Unitatibus** respondent decades et hecatondes, 620.

Υπερανα et **υπερα** veteribus confundebantur, 789 *not.*

Uter omnis implebitur vino, et quatenus, 195.

Uva acerba, tropicè quid, 803.

Uxor quo amore diligi debeat, 17. In uxoribus propriis inbonesta esse potest virorum dilectio, 17. **Uxori** vir nullas adulterandi causas præbere potest, 648, 649. **Uxor** propter quæ flagitia dimitti possit, 617, 648. **Uxoris** repudiandæ an alia ratio sit, juxta Evangelium, præter fornicationis causam, 648, 649. Non solum qui duas uxores simul, sed et qui ordine duxerint, ab Ecclesiæ ordinationibus semper luerunt depulsi, 645 *not.* **Uxores** duas habuit Joseph sponsus B. Mariæ Virginis, si Ebionitis fides est, 462. **Uxor Pilati** beata dicitur, quod per visum multa passa sit propter Jesum, 918. Ex libris quibusdam secretis conversa est ad Deum, 918.

V

Vacuum (in) adolere, quid, 232. **Valentinus hæreticus**, 185, 237, 383, 386, 528, 542, 864, 865, 981 *et alibi passim.*

Valentiniani hæretici, 135, 183, 335, 382, 441, 453, 454, 455, 460, 789, 852, 856, 955. **Valentiniani** diversas hominum naturas esse fingebant, 453, 454. **Confutantur**, 433, 454, 455. **Valentiniani** negabant Patrem esse conditorem et Deum legis et prophetarum, 955. In eos insurgit Origenes, 955. **Valentinianorum Æones**, 362, 824.

Valesii hæretici, 494. Ab animatis omnibus abstinébant, 494 *not.* **Seipsi** castrabant ex male intellectis Mathæi verbis, 653 *not.*

Valesius (Henricus) interpres fragmenti e primo tomo Commentariorum Origenis in Mathæum, 440.

Vallis Sorec sic dicta ex vinea Sorec de qua Isaias in cantico suo, 776 *not.* E valle Sorec erat Dalila Samsouis, 776 *not.* **Vallis Botri**, unde eximia illa uva de qua Num. xiii, vers. 14, allata est ab exploratoribus, 776 *not.* **Vallis omnis implebitur**, etc. Exponitur hic Evangelii locus, 932.

Vani sunt omnes qui consumptionem mundi scire se profitentur, sive qui vitæ propriæ finem cognoscere se gloriantur aut per signa avium, aut per ventriloquos, aut per magos seducti, 876.

Vas luteum, vas testaceum, 244.

Velamen incumbit faciei eorum qui non convertuntur ad Dominum, 153, 154. **Velamine** operiri jubentur mulieres orantes, propter angelos, 961.

Vela duo erant in templo Jerusalem: unum interius quod velabat Sancta sanctorum; alterum exterius sive tabernaculi, sive templi, 926, 927. Velum exterius conscisum est in passione Domini, 927. Quid designet hæc conscisio, 927. Solutus princeps sacerdotum quæ erant ante velum secundum, videbat, 927.

Venera omnia purgatione indigent, 191. Veneris utentes, polluti quodammodo et immundi sunt, 827.

Ventus figurative acceptus pro tentatione, quæ alios paleas, alios triticum esse demonstrat, 963. Ventorum et spirituum thesauri, 174. Ventus dexter, Aquilo vocatur, 361.

Verbum pastor est unicus rationalium, 441. In Verbo Dei quod humanum est cum creatura cepit et cum creatura transibit: Verbum autem quod fuit ante creaturam, non transibit cum creatura, 875, 874. Verbi cum anima nuptiæ, 799. Verbi cum homine in Christo, 687. Verbum Dei destruit et ædificat, 155. Verbum Dei intra nos est, 243. Cum Verbo proportionem habent prophete, 549. Verba in prophetis effecti sunt angeli, Christum imitantes, 519. Panis et potus quos Deus Verbum corpus et sanguinem suum esse fatetur, quo sensu Verbum Christi appellentur, 898 et *not.* Panis ille et potus visibiles quos in cena præ manibus tenebat Deus Verbum, quo sensu dicantur non esse corpus et sanguis Christi, sed Verbum in cuius mysterio panis ille fuerat frangendus, et potus effundendus, 898 *not.* Corpus et sanguis Christi in Eucharistia quo sensu dicantur Verbum Christi quod nutrit, et quod lætificat cor, 898 *not.* Panis tropice, Verbum iustitiæ, quem manducantes animæ nutriuntur, 898 *not.* Potus tropice Verbum agnitionis Christi secundum mysterium ejus natiuitatis et passionis, 898 *not.* Verbum nemo malus potest edere, 500. Verbi dispensatores, 625. Verbum Dei varias habet formas, et apparet unicuique prout capax est, 983. Verbum Dei tale est, ut de sua munditia accommodet omnibus qui per suam doctrinam recesserunt quidem ab idolorum cultu vel elementorum, accesserunt autem per Christum ad Dei cultum, quamvis non fuerint subsecuta opera sancta, neque ad beatitudinem se præparaverint, 881. Verbum Dei causa est ut reclus fiat sensuum usus, 881. Verbum qui capit, appropinquat illi regnum cælorum, 459. Verbum Domini prophetæ nulli factum est in deserto, nisi Joanni, 957.

Verecundia bonorum principium, 152.

Veritatem quis cognoscat, 728.

Vermis cordis, tristitia, 459. Quare Christus assimilatur vermibus, non homini, his verbis: *Ego sum vermis et non homo*, 948.

Vespasianus imperator, 420, 846. Vespasiani contra Judæos bellum, 429.

Vestales virgines, 519.

Vestimenta Jesu, quæ, 539. Vestimenta nuptialia, quæ, 795. Absque vestimento nuptiali discumbens homo, quis, 793.

Vetus et novus homo designantur per duas tunicas quas prohibet Deus portare in via, 960. Vetus Testamentum. *Vide* Testamentum. Vetus interpretatio Commentariorum Origenis in Matthæum, 521. Quare a nobis edita, *præfat.*, 3. Vexationibus obnoxii propheta, 153, 222, 225, 268, 269.

Viatores, id est executores litium apud Romanos, dehitores cruciatibus vel carcere macerabant, donec omnia persolvissent, 626.

Vicarius Christi Spiritus sanctus, 958.

Vicus Sorec Hieronymi ætate ostendebatur sub nomine Caparsorec, 779 *not.*

Vidua Ecclesiæ ecclesiastico honore digna, 117. Non masculis, sed mulieribus edocendis præposita, 117. Vidua secundas nuptias experta ab ecclesiastico ministerio semper fuerunt depulsa, 645.

Vienna urbs, quo in exilium missus Archelaus, 803, 806 *not.*

Vinea ad quam conducuntur operarii, allegorice quid significet, 705, 706. Vinea ad quam a patre duo filii missi. Exponitur hæc parabola, 770 et *seq.* Solutus Matthæus parabolam hanc literis tradidit, 770 et *seq.* Vinea plantata et agricolis tradita, quid, 770, 775 et *seq.* Vineam quæ est regnum Dei, non a quo jure gentes Judææ possederunt; sed his quasi mancipibus ad certum tempus locata; gentibus autem ita tradita, ut propria ipsarum fieret, 785 *not.*, 786.

Vinum sanctorum, et vinum implorum, 195.

Vir animæ humanæ, lex, 515 et *seq.*, 815, 816. Virorum dilectio in propriis uxoribus potest esse inhonesta, 17. Vir majorem uxori suæ, quam par est, licentiam concedens, causas illi præbet adulterandi, 648, 649. Vir mercedi causam uxori præbet, cum ipsi debitum non red-

dit, 649. Virorum simplicitas uxores in peccata sæpe inducit, 649.

Vira mulierem significat, quod sit a viro, 636.

Virginitatem Mariæ diabolus ignoravit, 958. Virginitas perpetua Mariæ, 462, 463.

Virgine (ex) dispensata, non ex puella absque sponse quare natus sit Christus, 958 et *seq.* Virgines Vestales, 519. Virgines Pythiæ, 519.

Virtus Salvatoris ubique terrarum diffunditur, 939. Implet cœlestia, terrestria et inferna, 939. Virtus quæ non venit ex gratia Dei in nihilum reputatur, 686. Virtus divina in fide et in incredulitate valet, sed non æqualiter, 466, 467. Virtus divina non operatur sine fide, neque fides sine divina virtute, 467. Virtus vitio antiquior, 157. Virtutes sunt substantia Christus, 881. Virtutes alterutrum seipsas sequuntur; ita ut qui unam habuerit, omnes habeat, et qui unam minus habuerit, nec unam habeat, 881. Virtutes omnes, peccata, penas et mercedem, æqualia esse censebat Jovinianus hæreticus, 706 *not.* An idem censuerit Origenes, 706 *not.* Virtutem Dei magnam se esse aiebat Simon Magus, 851.

Visus quinta vocatione operariorum conductorum ad vineam exprimitur, 701. Visus quo Deus videtur, non est corporis, sed mentis et spiritus, 84. In hoc mundo non videmus Deum sicuti est, sed quemadmodum nobis est secundum nostram agendi rationem: in restitutione vero omnium videbimus eum sicuti est, 982. Cœlestes spiritus, et si nobis presentes adsint, non videntur, nisi et ipsi voluerint, et nos mereamur videre, idque non solum in presenti, sed etiam in futuro sæculo, 935 et *seq.*

Vivere debemus Deo soli in Christo, 829.

Vivifico. Quod vivificavit Deus, ab ipso, aut ab alio eccidi non potest, 135.

Vita hæc in melius vel in pejus mutari potest, 211. Vita angelorum, 698. Vita piorum et impiorum in Deo est abscondita, 667, 668. In vitam ingredi, quid. Extra vitam esse, quid, 667. In umbra vitæ sunt qui super terram degunt, non in ipsa vita, 667. Qui vitæ propriæ finem cognoscere se gloriantur aut per signa avium, aut per ventrilocos, aut per magos seducti, vani sunt omnes, 876. Vita hujusce operis editoris, *præfat.*, 7, 8.

Vituperium malorum, laus est apud Deum, 275.

Vocationes duæ Israelis, 91. Vocatio gentium, 775, 774 et *seq.* Vocationem gentium his verbis prophetae Joannes:

Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham, 959

et *seq.* Vocationes quinque operariorum conductorum ad vineam, ad quinque sensus referuntur, 701. Referuntur etiam 1° ad Adamum et Evam, 2° ad Noachum, 3° ad Abrahamum, 4° ad Moysen, 5° ad Christum, 700, 701. Vocatio operariorum a Christo semper dispensata, 700. Vocatione quibus tribus modis excidunt: phantasia dogmatum meliorum; sectatione sensibilibus; et voluptatis amore, 981.

Voluntatis habetur ratio, non temporis per quod in fide perseveramus, 706.

Voluptas. Ejus definitio, 675. Voluptatis amore quidam vocatione excidunt, 981. Voluptatis nimio studio deseri possumus ab angelo nostro custode, juxta Origenem, 644 *not.*

Vulpes, animal nequam, versutum, indomabile, ferum, 365.

Z

Zabulum diabolus significat, 120 et *alibi passim.*

Zachar masculum significat, 638.

Zacharias interpretatur *memoria Dei*, 848, 979. Zacharias filius Joiadæ sacerdotis lapidatus, 848, 849. Pro Zacharia Azarias legitur II Paralip. cap. xxiv, v. 20. Illa lectionis varietas antiquissima est, ipsoque Origene vetustior, 781 *not.* Zacharias, seu Azarias filius Joiadæ, an idem sit ac Zacharias filius Barachie, 781 *not.* Zacharias filius Barachie occisus gladio, 849. Zacharias Barachie filius idem ac Zacharias Joannis Baptistæ pater a vetustissimis Patribus censebatur, 781 *not.* Idem censet Origenes, 845. Quare occisus sit inter templum et altare, 846. Zacharias propheta occisus fuisse fertur, 848. Zachariæ prophete quinque erant editiones tempore Origenis: editio Septuaginta, editio Aquilæ, editio Theodotionis, editio Symmachii, et quinta editio, 742. Zacharias pater Joannis propheta erat et sacerdos, 937. Obmutuit, et ejus silentium silentium prophetarum est in populo Israel, 937.

Zareth interpretatur *aliena descensio*, 35.

Zebedæi filii. De his disserit Origenes, 712 et *seq.*

Zizania, quæ, 444.

Zmargad, locus in Sabæis quibus mulieres imperabant, 581 *not.*

Zona cœli media nullas habet erraticas stellas, 806.

Zorobabel templum Jerusalem reparavit, 657.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Prefatio ad tomum III Origenis.	9	Homilia XVI. — In istud : <i>Ecce ego mitto pisces multos, dicit Dominus, etc.</i>	457
Fragmenta ex libro de Proverbiis Salomonis.	17	Homilia XVII. — De eo quod scriptum est : <i>Clamavit perdidit, congregavit quæ non peperit, faciens divitias suas non cum iudicio, etc.</i>	454
Monitum.	17	Homilia XVIII. — In istud : <i>Verbum quod factum est a Domino ad Jeremiam dicens : Surge et descende in domum filii, etc.</i>	463
EX COMMENTARIIS in Proverbia Salomonis.	18	Homilia XIX. — In istud : <i>Decepti estis, Domine, et deceptus sum, etc.</i>	499
E PARVO TOMO in Canticum quem juvenis scripsit Origenes.	53	Homilia XX. — De eo quod scriptum est : <i>Quomodo contractus et contritus est nucleus universæ terræ?</i>	525
Prologus B. Hieronymi in expositionem Cantici canticorum.	35	Homilia XXI. — De eo quod scriptum est : <i>Fugite de medio Babylonis.</i>	534
HOMILIÆ IN CANTICUM CANTICORUM.	57	Ex homilia XXXIX in Jeremiam prophetam.	542
Homilia prima.	57	SELECTA IN JEREMIAM.	543
Homilia II.	47	SELECTA IN THRENOS.	605
Monitum in Canticum canticorum.	59	Monitum ad exegetica in Ezechielem.	661
Prologus in Canticum canticorum.	61	Ex commentariis in Ezechielem.	663
Liber primus.	85	Prologus D. Hieronymi in Ezechielem.	665
Liber II.	101	HOMILIÆ IN EZECHIELEM. — De prima visione.	
Liber III.	145	Homilia prima.	665
Liber IV.	183	Homilia II. — De eo quod dicitur : <i>Fili hominis, propheta super prophetas Israel qui prophetavit de corde suo, etc.</i>	682
EXCERPTA PROCOPIANA.	197	Homilia III. — De eo quod scriptum est : <i>Fili hominis, obfirma faciem tuam super filias populi tui quæ prophetant de corde suo, etc.</i>	687
Monitum ad Exegetica in Isaiam.	215	Homilia IV. — De eo quod scriptum est : <i>Terra cum peccaverit mihi ut pravarietur pravariicans, extendens manum meam super eam, etc.</i>	695
Ex libro primo super Isaiam.	217	Homilia V. — De eo quod quatuor ultiones pessimæ, id est gladius, fames, bestiarum malæ et pestilentiarum, inducuntur super terram peccatricem.	704
E vigesimo octavo libro in Isaiam.	217	Homilia VI. — De eo quod dicitur : <i>Fili hominis, notas fac Jerusalem abominationes suas, etc.</i>	709
HOMILIÆ IN VISIONES ISAIÆ.		Homilia VII. — De eo quod dicitur : <i>Sumens de vestimentis meis fecisti tibi excelsa hinc inde consuta, etc.</i>	719
Homilia prima.	217	Homilia VIII. — De eo quod scriptum est : <i>In quo constitutum cor tuum, ait Dominus, cum facias tu hec omnia opera meretricis procacis? etc.</i>	727
Homilia II. — De eo quod scriptum est : <i>Ecce virgo in utero concipiet, etc.</i>	224	Homilia IX. — De eo quod dicitur : <i>Mater vestra Cethea, et pater Amorrhæus, etc.</i>	731
Homilia III. — De septem mulieribus.	227	Homilia X. — De eo quod scriptum est : <i>Ergo et tu confundere, et porta ignominiam tuam, etc.</i>	759
Homilia IV. — De visione Dei et seraphim.	230	Homilia XI. — De eo quod dicitur est : <i>Fili hominis, propone ænigma et dic parabolam ad domum Israel, etc.</i>	745
Homilia V. — De eo quod scriptum est : <i>Quis elevavit ab oriente justitiam? et de visione iterum aliter.</i>	234	Homilia XII. — De eo quod scriptum est : <i>Fili hominis, dic ad domum exasperantem : nescitis quid ista significent.</i>	752
Homilia VI. — De eo quod scriptum est : <i>Quem militam et quis ibit nobis? etc.</i>	238	Homilia XIII. — De eo quod dicitur : <i>Fili hominis, leve plinctum super regem Tyri, et pone faciem tuam contra Sidonem.</i>	757
Homilia VII. — De eo quod scriptum est : <i>Ecce ego et pueri, etc.</i>	246	Homilia XIV. — De eo quod dicitur : <i>Porta hæc clausa erit, non aperietur, et nemo per eam transibit, quia Dominus Deus transibit per eam.</i>	765
Homilia VIII. — De eo quod scriptum est : <i>Utulate, sculptilia in Hierusalem et in Samaria, etc.</i>	251	SELECTA IN EZECHIELEM.	767
Homilia IX. — De eo quod scriptum est : <i>Et audivi vocem Domini dicentis : Quem militam, et quis ibit ad populum istum?</i>	255	E COMMENTARIIS IN OSEE.	825
HOMILIÆ IN JEREMIAM.		COMMENTARIA IN EVANGELIUM SECUNDUM MATTHEUM.	
Monitum.	255	E tomo primo commentariorum in Matthæum.	829
Homilia prima. — <i>Verbum Dei quod factum est ad Jeremiam filium Chelciae, etc.</i>	255	E secundo tomo in Evangelium Matthæi.	851
Homilia II. — De eo quod scriptum est : <i>Quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena? etc.</i>	278	E septimo tomo in Evangelium Matthæi.	855
Homilia III. — In istud : <i>Nunquid solitudo factus sum domus Israel, vel terra agrestis.</i>	282	Tomus decimus in Evangelium secundum Matthæum.	835
Homilia IV. — De eo quod scriptum est : <i>Et dixit Dominus ad me in diebus regis Josiæ, etc.</i>	285	Tomus undecimus.	903
Homilia V. — In istud : <i>Revertimini, filii, revertentes, et sanabo contritiones vestras, etc.</i>	295	Tomus duodecimus.	975
Homilia VI. — In istud : <i>Domine, oculi tui ad fidem, etc.</i>	325	Tomus decimus tertius.	1085
Homilia VII. — In istud : <i>Et erit in diebus ultis, dicit Dominus Deus tuus, non percutiam vos in consummationem, etc.</i>	350	Tomus decimus quartus.	1181
Homilia VIII. — De eo quod scriptum est : <i>Qui fecit terram in fortitudine sua.</i>	355	Tomus decimus quintus.	1255
Homilia IX. — De eo quod scriptum est : <i>Sermo qui factus est ad Jeremiam a Domino, dicens : Audi verbum Testamenti hujus, etc.</i>	347		
Homilia X. — In istud : <i>Notum fac mihi, Domine, et cognoscam, etc.</i>	358		
Homilia XI. — In istud : <i>Exterminata est exterminio omnis terra.</i>	367		
Homilia XII. — De eo quod scriptum est : <i>Omnis uter implebitur vino, etc.</i>	378		
Homilia XIII. — In istud : <i>Quis parcat super te, Hierusalem? etc.</i>	398		
Homilia XIV. — De eo quod scriptum est : <i>Heu mihi ego, mater, etc.</i>	405		
Homilia XV. — De eodem.	427		

Tomus decimus sextus.	1363	<i>quod quærebatis me?</i> etc.
Tomus decimus septimus.	1473	Homilia XXI. — De eo quod scriptum est : <i>Quin-</i>
COMMENTARIORUM SERIES IN MATH. EUM.	1599	<i>cimo imperii Tiberii</i> , etc.
Prologus S. Hieronymi in <i>Explanationem S. Lucæ.</i>	1799	Homilia XXII. — De eo quod scriptum est : <i>Omni-</i>
HOMILIÆ IN LUCAM.		<i>lis implebitur</i> , etc.
Homilia prima. — In procemium Lucæ usque ad eum		Homilia XXIII. — De eo quod scriptum est : <i>E-</i>
locum ubi ait : <i>Scribere tibi optime Theophile.</i>	1801	<i>curis ad radices arborum posita est</i> , etc.
Homilia II. — De eo quod scriptum est : <i>Erant autem</i>		Homilia XXIV. — De eo quod scriptum est : <i>Ego</i>
<i>justi ambo in conspectu Dei</i> , etc.	1805	<i>dem baptizo vos aqua</i> , etc.
Homilia III. — De eo quod scriptum est : <i>Apparuit ei</i>		Homilia XXV. — De suspitione quam habebat po-
<i>angelus Domini</i> , etc.	1808	de Joanne, ne forte ipse esset Christus.
Homilia IV. — De eo quod scriptum est : <i>Ne timeas,</i>		Homilia XXVI. — De eo quod scriptum est : <i>(</i>
<i>Zacharia</i> , etc.	1810	<i>ventilabrum in manu</i> , etc.
Homilia V. — De eo quod Zacharias obmutuit.	1812	Homilia XXVII. — De eo quod scriptum est : <i>A-</i>
Homilia VI. — De eo quod scriptum est : <i>Cum autem</i>		<i>quidem et alia exhortans annuntiabat</i> , etc.
<i>concepisset Elisabeth</i> , etc.	1813	Homilia XXVIII. — De genealogia Salvatoris, eo
Homilia VII. — De eo quod scriptum est : <i>Exsurgens</i>		in Matthæo et in Luca diversi ejus referantur aucto-
<i>autem Maria cum festinatione, venit in montana</i> , etc.	1817	
Homilia VIII. — De eo quod scriptum est : <i>Magnificat</i>		Homilia XXIX. — De eo quod scriptum est : <i>Jesus</i>
<i>anima mea Dominum</i> , etc.	1819	<i>tem plenus Spiritu sancto reversus est; et de tentati-</i>
Homilia IX. — De eo quod scriptum est : <i>Manebat</i>		<i>ejus prima</i> .
<i>cum ea mensibus tribus</i> , etc.	1822	Homilia XXX. — Tentatio Salvatoris secunda.
Homilia X. — De eo quod scriptum est : <i>Plenus Spiritu</i>		Homilia XXXI. — De tertia tentatione Salvatoris.
<i>sancto prophetavit</i> , etc.	1823	Homilia XXXII. — De eo quod scriptum est : <i>Rever-</i>
Homilia XI. — De eo quod scriptum est : <i>Puer autem</i>		<i>est Jesus in virtute spiritus</i> , etc.
<i>crecebat</i> , etc.	1826	Homilia XXXIII. — De eo quod scriptum est : <i>Uti</i>
Homilia XII. — De eo quod scriptum est, angelum ve-		<i>dicitis mihi parabolam istam</i> , etc.
nisse de cælo, et ortum Domini nuntiasse pastoribus.	1828	Homilia XXXIV. — De eo quod scriptum est : <i>Ma-</i>
Homilia XIII. — De eo quod scriptum est : <i>Et facta est</i>		<i>ster, quid boni faciens vitam æternam possidebo?</i>
<i>multitudo exercitus cælestis</i> , etc.	1830	Homilia XXXV. — De eo quod scriptum est : <i>Quan-</i>
Homilia XIV. — De eo quod scriptum est : <i>Cum autem</i>		<i>vadis cum adversario tuo</i> , etc.
<i>impleti essent dies circumcisionis ejus</i> , etc.	1833	Homilia XXXVI. — De eo quod scriptum est : <i>Qui</i>
Homilia XV. — De Simeone, quod in spiritu ad tem-		<i>luerit animam suam salvare, perdet eam</i> , etc.
plum venerit.	1838	Homilia XXXVII. — De eo quod a discipulis pullus as-
Homilia XVI. — De eo quod scriptum est : <i>Erant pater</i>		<i>næ solutus est</i> .
<i>ejus et mater mirantes super his quæ dicebantur de eo</i> , etc.	1839	Homilia XXXVIII. — De eo quod scriptum est : <i>Cu-</i>
Homilia XVII. — De eodem, et de Anna prophetissa.	1842	<i>autem appropinquasset, vidit civilem, et flevit super</i>
Homilia XVIII. — De eo quod scriptum est : <i>Puer au-</i>		<i>eam</i> , etc.
<i>tem crescebat et confortabatur</i> , etc.	1847	Homilia XXXIX. — De quæstione Sadducæorum, quar
Homilia XIX. — De eodem.	1849	proposuerant Domino, mulieris ejus quæ septem viro
Homilia XX. — De eo quod scriptum est : <i>Quid est</i>		habuit; et rursus de denario quem sibi Salvator jussi
		ostendi.
		FRAGMENTA IN LUCAM.
		Variæ lectiones commentariorum in Matthæum.
		Index analyticus.

FINIS TOMI DECIMI TERTII

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

UNIV. OF MICHIGAN

MAY 6 1914

Digitized by Google

Распознавание текста

ЯРК/100

Replaced with Commercial Microform

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>